with numerous woodcuts
by the artist known as
the "master of
Grueninger's workshop"
and are regarded as his
best work

Rare $-680

OPERA VIRGILIANA.

OPERA VIRGILIANA CVM DECEM COMMENTIS, DOCTE ET

familiariter expoſita, docte quidem Bucolica, & Georgica à Seruio, Donato, Mancinello & Probo nuper addito: cũ adnotationibus Beroaldinis. Aeneis uerò [illegible]iſdem prȩter Mancinellum & Probum, & ab Auguſtino Datho in eius principio: Opuſculorum præterea quædam ab Domitio Calderino. Familiariter uerò omnia tam opera q̃ opuſculꝰ ab Iodoco Badio Aſcẽſio.

Addidimus præterea opuſculum aliud, in priapi luſum, quod in antea impreſſis minime reperitur.

¶ Omnia quidem tam Bucolica, Georgica, Opuſculorũq; nonnulla, & Æneis, quàm tertiuſdecimus à Mapheo Vegio liber, expolitiſſimis figuris, & Imaginibus illuſtrata.

¶ A[illegible]ceſſerunt ad hæc non minus vtilia quàm neceſſaria congruiſq; locis in Æn[illegible] interlocutorũ nomina ſita: que quantum lectori (niſi naſuto) adminiculo [illegible], iudicet qui perlegerit.

¶ Adiectas nuperrime comperies caſt[illegible]tiones, & varietates Virgilianæ lectionis: ex veterum codicum collatione pe[illegible]tiſſimũ virum Ioannẽ Pierium Valerianũ nõ minus accurate, quàm docte excerptas.

¶ Permulta etiam ſcitu digniſſima, quæ vel in enarrationibus Chriſtophori Lãdini, vel in Adnotationibus diſertiſſimi viri Philippi Beroaldi fuſius habentur, per doctiſſimum virum Iodocum Badium Aſcenſium (vt explanationes eiuſdem perlegendo cognoſcere poteris) appoſita reperies.

¶ Ne quis calũnietur Interpretum huiuſce præſtantiſſimi, & apud Latinos omnium maximi poetæ, nos enarrationes cõfudiſſe, præmonitos velimus cãdidos lectores, Hac poſuiſſe ſerie. primum etenim poſuimus Seruium, deinde Probum, poſt hunc Mancinellũ, Chriſtophorum Landinum, Aſcenſium, poſt hos Ioannem Pierium Valerianum.

¶ Opuſculorum verò Elenchum ſequenti pagina reperies.

M.D.XXIX.

Culex.	folio.[illegible] opuſculis.
Dire in battarum.	fo.xvj.
Æthna.	fo.xxij.
Cyris ad Meſſalam.	fo.xxxviij.
Moretum.	fo.liij.
Hortulus Elegia.	fo.lvj.
De obitu Mecœnatis.	fo.lvij.
Epigramma de viro bono.	fo.lxj.
De ludo contra auaritiam & iram.	fo.lxvij.
De liuore, ſeu inuidia.	fo.lxix.
De venere & vino, cõtra auaritiã & ebrietatẽ.	f.lxxj.
De litera Pythagore.	fo.lxxij.
Coppa & Roſa.	fo.lxxv.&.lxxvj.
Eſt, & non.	fo.lxxvij.
De ætatibus animalium.	fo.lxxviij.
Ærumnæ & labores Herculis.	fo.lxxviij.&.lxix
De muſarum inuentis.	fo.lxx.
De cantu Syrenarum, & de die feſto.	fo.lxxj.
De fortuna.	fo.lxxx.
De orpheo	fo.eoden.
De ſeipſo, de Speculo, & Fonte, & experiẽtia.	lxxxiij.
De glacie & plauſtro, & arcu cœleſti quem Irim vocant.	fo.lxxxiiij.
De quatuor temporibus anni.	fo.lxxxv.
De Ortu ſolis.	fo.lxxxvj.
De ſignis cœleſtibus.	fo.lxxxvij.
In Priapum luſus.	fo.lxxxix.

Lectori loquitur liber hic: pictasq́ tabellas
Commendat, quales Virgilio addiderit.

Perlege virgilios quotquot bone lector in orbe
Comperies toto, me quoq́ confer eis.
Spero equidem dices me longe alios ſuperare:
Videris atq́ ante hac nec mihi vbiq́ parem.
Multa characteribus aliorum, multa lituræ,
Et limæ debes: ſed mihi cuncta dabis,
Hic legere hiſtorias, cõmentaq́ plurima doctus:
Nec minus indoctus perlegere illa poteſt.
Dardanium Æneam doctum non legimus vſquàm:
Picturam potuit perlegere ille tamen:
Magna fuit quondam picturæ gloria, & inter
Præcipuas artes, prima erat illa gradu.
Vnde antigraphicen teneris iuſſiſſe ſub annis
Inſtituit pueros græcia docta ſuos.
Tantus honos arti fuit: interdicta quod olim
Hæc fuerat ſeruis: hos docuiſſe nephas.
Pictores fabii: dictatoresq́ fuere:
Ars ea principibus nobilitata viris.
Laude: ſed inſigni cunctos ſuperauit Ap[illegible]
Nec n[illegible] arte parem.
Nempe voluminibus doctrinam hanc auxit abũde:
Nullo: ab eo non eſt linea ducta die,
Pinxit Ariſtides animum, ſenſusq́ pathosq́,
Atq́ hominum affectus: dictus & inde bonus.
Inſtituit ſpecies depingere: & Appolidorus:
Isq́ penicillo gloria prima leui.
Doctior Eupompus. ſine arithmo poſſe negauit
Picturam quẽquàm perficere ingenuam,
Multa polignotus tantæ ſuperaddidit arti:
Multaq́ phidiaca, quæ placuere manus.
Auro Pularchi legimus tabulam eſſe repenſam:
Vnde data eſt arti, & gloria magna viro.
Prælia panæus Marathonica pinxit athenis:
Atq́ rhodi fuerat gloria prothogenes.
Parrhaſium vicit depicto Aiace Timentes:
Cum tamen hic princeps dictus in arte foret.
Auſus item pythis eſt: doctum contendere contra
Thimagoram: at palmam linquere iuſſus ei.
Plus placuit zeuſi pictas donare tabellas:
Quam precio indigno vendere cuiq́ ſuas.
Nobilis in primis opifex: qui pingere mores
Nouit, & ô vtinam viueret idem hodie.
Quo pueris noſtris: ſenibus quoq́, virginibusq́,
Matribus, ac mores pingeret ipſe bonos
Sed quorſum ô lector nos hæc m[illegible]miniſſe putabis?
Picturæ laudem q[illegible]s eximiam?
Quã[illegible] noſtras quas pinximus ecce tabellas
Virgilio, charas tu quoq́ habere velis.
Has tibi nemo ante hac tã plane oſtẽderat vſquàm,
Nemo tibi voluit pingere Virgilium.
Nũc mẽorare potes monochromata cũcta maronis
Quam leuiter: pictis lector amice locis.
Perlege, deinde vale, iubet hoc tibi nomine brantus
Dicere & ipſe ſuo cum Titione Vale.

Tuum quoq́ Sebaſtianum, ne Temarenſis more macules: ſed ama, oro, dabitur aliquando & reſpondendi & expurgãdi tẽpus Amẽ.

Rare Book
PA
6801
A2
1529

Herculis ærumnæ ibidem.
Herebus vide Erebus.
Hermus fo.clxiiij
Heros fo.lviij
Heſperus in opu. fo.lx
Hetruria fo.cxc
Heu,hei,& heus fo.xxxix
Hiare & hiſcere fo.cxvij
Hyades fo.cxcj
Hyalos fo.cclv
Hybiſcus fo.xxxviij
Hybla fo.xxviij.&.xxix
Hic& eius deriuatiua fo.xx
Hydra in opu.fo.lxxix.&.cxxvij
Hydri fo.ccxxxij
Hydaſpes fo.ccxlvij
Hiericus fo.cxcv
Hylas fo.cxciij
Hylaro fo.lxix
Hymen & hymeneus fo.cc
Hypmetrũ ĩ op. lxvij.&.cxxxvij
Hyppomanes fo.ccxiiij
Hyperborei fo.xxix
Hirci fo.xlv
Hirqui fo.xlvj
Hyrundo fo.cxliij
Hedi fo.xxiiij
Homerus in opu. fo.lviij
Holus fo.ccxiiij
Hoĩes ĩ lupos verti in archadia.xcj
Homo eſt hoſpitalis fo.ccxx
Hordeum fo.cxxvij
Horreo fo.ccxj
Hoſtia & victima fo.xxiiij
Hubera fo.ccxxvij
Hulcus eodem
Huligo fo.clxvij
Humana fragilitas in opu. fo.lx
Humanus fo.cxj
Humus eodem
Humilitas [illegible]ij.

¶De litera,I.

IAccus fo.lxxij
Iamdudum,i amolim & iampri dem fo.xxxix
Ianus fo.ccxiiij
Icarius & icarion fo.cclviij
Icarides & icarus in op. fo.xxxv
Icere fedus in opu. fo.lxiiij
Ida & ilium in opuſc. fo.xj
Idumea fo.clv
Ignis fo.cxvij
Ilex in opuſcu. fo.vj.&.xxij
Ille ipſe & iſte ĩ opu.lxiiij.&.xxij
Illecebre fo.ccxj
Imbrex fo.ccliij
Imbuere fo.xx.&.xxij
Immane in opu. fo.vij
Imperſonalia fo.xx
Impugne fo.clxiiij
In fo.xix. In ſub fo.j.
Inanis in opu. fo.lxix
Inceſſo fo.ccxxxviij
Inchoo fo.ccxj
Indigites fo.cxlix
India fo.cxiij
Indulgere genio f.cxxxviij
Induco xcv
Iners xxiiij
Ingenium fo.cxlv.&.clxvij
Inguina fo.lxxix
Inhio fo.clxxxv
Inuus fo.cvj
Inoo fo.cxlvj
Inoculatio clvij
Inuidia in opu. fo.lxix.&.cxcvij
Inferendi modus fo.clvij
Inſertus & inſitus fo.cliij
Inſidie fo.cxxxv
Inſiſto fo.ccvj
Inſidere fo.cxxxv
Inſtar in opuſ. fo.lxiiij
Intempeſta nox fo.cxxxij
Inter fo.lxiiij
Intercalaris fo.lxxxvj
Ira in opu. lxviij

Ipſe fo.xxv
Irrigare fo.cxxxiiij
Iſmarus fo.lxxv.&.cliij
Iſtmos fo.l
Italia fo.clxiiij
Italiæ maria fo.clxv
Iter in opu. fo.lxxiiij
Ithiphalus in opu. fo.iiij
Ithis in opu. fo.vij
Iubar hic ibidem
Iubar in opu. fo.vij
Iugerum fo.clxxij
Iuglandes fo.lxxxvij
Iulius fo.xcvj
Iulius portus fo.clxv
Iunius menſis fo.cxj
Iuniperus fo.lxxxiiij
Iuno iuppiter fo.clxxiiij
Iura fo.cxxxv
Iuris præcepta in opu. fo.lxvj
Ixion fo.cxcvij.

¶De litera,L.

LAbruſca fo.lxv
Laborie fo.clxix
Laborandum eſſe fo.ccxxvj
Lacena fo.clxxxvij
Lateo & lacto cxxiij
Lacune fo.cxix
Lageos vua fo.clix
Latus in opu. fo.ix
Lamina fo.cxxj
Lanitium fo.cexxiij
Lana ibidem
Laomedon fo.cl
Lapithus in opu. fo.ij
Lapithe in op.f.lxxij.&.clxxxiiij
Lar fo.ccxx
Larius fo.clxv
Latonia fo.cxciij
Laurus fo.xxxix
Laudare fo.cxciiij
Lautus in opu. fo.lxviij
Lea & [illegible] in opu. fo.lxxxvij
Leander fo.ccxiij
Learchus fo.[illegible]
Legumen fo.cxv
Legio fo.clxxij
Leneus pater fo.clij
Lens fo.clxxvij
Lentus fo.xix
Leo ſydus fo.ccxiiij
Leſbos fo.clviij.&.clx
Leucothoe fo.cxlvj
Leuis in opu. fo.lxiiij
Liba fo.lxxxij
Liber cortex clvij
Liber pater fo.cv.&.cvij
Libido in opuſ. fo.lxviij
Libethros fo.lxxxj
Libya fo.cxxxij
Libra fo.ccxiiij
Lycaon fo.ccx
Lyceus fo.cviij
Lycia fo.xcj
Lycius in opuſ. fo.xiij
Lyciſca fo.xlvj
Lycorias fo.cclvj
Lycus fo.cclvij
Lictores fo.clxxxix
Lycurgus in opu. fo.xvj
Lydia fo.ccxlvij
Lydia puella in opuſ. fo.xvj
Lydij muſici fo.clxvij
Lygea fo.cclvj
Ligures fo.clvj
Liguſtrum fo.xxxvj
Limes fo.xxviij
Linthres fo.cxxxiiij
Linum fo.lxj.&.cxv.
Linus & Orpheus fo.lxj
Liquor fo.cxj
Litera in opu. fo.lxxij
Litera Pythagore in opu. eodem
Lituus fo.cxix
Liuor in opu. fo.lxx
Lolium fo.lxvij

Longorij fo.ccvj
Longo poſt tẽpore fo.xxiiij
Longe & longum fo.lij
Lothos fo.clvij.&.clviij
Lucifer fo.lxxxvij
Luſcinia fo.lviij.&.cc
Lucus Diane in opu. fo.v
Lucius Metellus in opu. fo.xiij
Lucrinus lacus fo.clxv
Ludere fo.xx.&.xxj
Lune colores fo.cxlvj
Luo fo.cxlvj
Lupi ex homine fo.xcj
Lupinus fo.cxv
Luteus color fo.xlv
Lutum fo.lxj
Luxuria in opu. fo.lxxj.

¶De litera,M.

MAcero in opu. fo.liiij
Magalia fo.cexxj
Magia fo.xc
Magices artis in lunã virt⁹ ibidẽ
Magiſtrare fo.cxcj
Maius menſis fo.cxj
Mala cana fo.xlij
Mala ſyria fo.clxiij
Malũ fo.xxij. Manes f.cclxv
Manes in opu. fo.vij
Mane in opu. fo.lxv
Mapalia fo.ccxxix
Mareotis fo.clix
Marcus curtius fo.ccxxx
Marſi fo.cxliij
Marſicum bellum fo.clxvj
Maria Italiæ eodem
Maturare fo.cxxxiiij
Matuta f.cxlvj Mauors ccxxxij
Mecenas fo.ciiij
Mecœnatis genus in op. fo.lvij
Mecenatis ſcripta fo.cliij
Medea fo.lxxxviij
Media fo.clxij
Medica arbor fo.cxxviij
Meditor fo.ccvj
Megera fo.cxxxij
Mei tui ſui &c. fo.xlvj
Melinus color fo.ccj
Melicerna fo.cxlvj
Manipulus fo.ccxxxiiij
Mella fo.ccl
Melas eodem
Meliſphyllon fo.ccxxxvij
Melpomene in opuſ. fo.lxxx
Memini fo.ccxlj
Menalus fo.lxxxvij
Menalius aper in opu. fo.lxxix
Menelaus fo.cciiij
Menſes fo.clxxij
Meotis fo.ccxx.&.ccxxix
Mergites fo.cxc
Meridies fo.cclviij
Meropes fo.ccxxxv
Meſſala in opuſ. fo.xxxviij
Meſia fo.cxvij Meſſis cxxxij
Metellus in opuſ. fo.xxix.
Metor & metior fo.clxxj
Metus in opu. fo.lxxij
Meus fo.xxij
Micare fo.ccxxv
Mille in opu. fo.lxij
Miletum fo.ccxvj
Milium fo.cxxviij
Mincius fo.xxix.&.lxxxj
Minerua fo.cvij
Minium fo.cj
Myrrha fo.cxxxviij
Mirica fo.lviij
Myrthetum fo.clxj
Myrthus fo.cx.&.clvj
Mirtha fo.cxxxviij
Miſereor & miſeror in op. fo.lxvj
Miſerum fo.xlvij
Myſia fo.cxvij
Modeſtia fo.xxij
Mola. fo.xcij
Mollorchus fo.cxcv

Molloſſia fo.ccxxiij
Morbus fo.ccxxvj
Mors optimum à diis iudicatum mortalibus fo.ccxxxj
Mulctra & mulctrare fo.xlv
Mulſum fo.ccxl
Mundus fo.lxij.&.clxxv
Muſa fo.xviij.&.lxxxj
Muſcus fo.lxxviij
Muſtus & muſtum fo.clj.

¶De litera,N.

NAis fo.xl
Naiades fo.xcix
Nam fo.cclxvj.
Napeæ
Narce & Narceo f.xl
Narciſſus xxxix
Natura fo.cxiiij.&.cliiij
Nauia f.cxxxv
Neapolis cclxvij
Nectar in opu. lxix.&.lxxj
Nemea cxcvj
Nemora lxxij.
Neptunnus cvij
Nereus lxxv.&.cclvj.
Nerine fo.lxxxiij
Neſee fo.cclvj
Neſtor in opu. fo.lx
Nyctilius in opu. fo.v
Nyctimene cxliij
Nilus cxcvj.&.cclij
Mympha fo.lxvij
Nyphates &c. cxcvj
Niſa lxxix
Nitrum fo.cxxvj
Noctua cliiij
Noctu & diu fo.cxxxvij
Nomades fo.ccxx
Nomica deorum pro rebus in opu ſeu lxxij
Noricum ccxxviij
Noſter xix
Noualia & nouales fo.xxx
Nuces fo.xxxix
Nuces ſpargere lxxxvij
Numen cx
Nummus in opuſ. fo.lxix
Numide ccxxj
Numerus cxxxv
Numeri mutatio fo.xxij
Numerus impar fo.xcj
Nutrior pro nutri clxxxj.

¶De litera,O.

OParticula fo.xxj
Oaxis fo.xxx.&.xxxj
Ob ꝓpoſitio ĩ op.xxviij.&.lxxiij
Obduco fo.xxix
Obex cclix
Obeliſcus in opu. lxxvj.&.clvj
Oblitus paſſiue xcvj
Obſeruo cxj
Obſideo xxix
Obſes ibidem
Oceanus clxxxvij
Ocnus xvvij
Octauius fo.xxvij
Ocia xx.&.xxj
Odi in opu. fo.lxx
Œagrius fo.ccxliiij.&.cclxv
Œnomaus clx
Œſtrum & œſtrus ccvj
Œta in opu. vij.&.lxxxvij
Offendo fo.lxxxij
Officia adoleſcentis in op. lxviij
Olea cliiij
Oleagina corona cxcvj
Olim xxxix.&.clix
Olympus & oſſa fo.cxxxvj
Olympus ccxj
Oliua clvj
Omnia communia ccxliij
Omphale in opu. lix
Onagri ccxxiij
Operor cxl
Oppidum lx.
Opobalſamum fo.clxij

...apium fo.ccxlv
... ccij.&.cclvj
... & ophiuchus cxxvij
... cxxx
...a fo.ccxv
...des xcix
...itesvue clviij
... fo.ccxliiij
...eus lxij
...s duplex cxxviij
...lla fo.clxxix
...s cvij.&.cxciiij
... cxxviij
... in opuſ. fo.viij
...ium forma ccxxiij
...uile fo.xxx
...uandi cauſſa fo.cx.

¶De litera, P.

PAbulum cxvij
Padus cxlviij
Pagina lxxij
Pagani & pagus clxxvij
Pales lxvij
Palea xxvj
Paliurus fo.lxvij
Palemon cxlvj
Pallene cclviij
Palleſtra cxcj
Pallas vide Minerua xlij
Palladium in opu. xiij
Palare in opu. lxv
Palma cxiij
Palmes clxxvij
Palumbes fo.lj
Pan xxxviij.&.lx
Panchaia clxiiij.&.cclvij
Pandion in opu. ix
Pangeus cclxij
Panopea cxlvj
Paphos clvj
Parce lxj
Parentheſis in opu. lxij
Pario & reperio eodem
Paris xlij
Parilia cxciij
Parnaſus lxxv.xcix.&.cxcv
Paros cxcvij
Partheniatæ fo.ccxlij
Parthi xxix.&.cxcvj
Parthenus fo.cij
Parthenope cclxvij
Parthus xxx.
Paſcor ccxvij
Paſiphae lxxvij
Paſtorum genera in preambulis.
Paſtum clx
Patens & patulus xviij
Patrie amor xix
Paupertatis laus in opu. lxvj
Pauſia vua clviij
Pax in opu. lxix
Peculium xxiiij
Pecua cxcix
Pecunia in opu. lxviij.&.xxiiij
Pedum lxx
Pella cclij
Peleuſium cxxviij
Pelion & oſſa ccij
Peletronij cciiij
Pendo in opu. lxv
Penelope in opu. viij
Peplum in opu. xxij
Pepones ccxlij
Perdix cxx
Periphas in opu. fo.ij
Permeſſus lxxviij
Pes cxxiij
Pæſtum ccxlj
Petulcus ccxxxv
Phaetontiades lxxviij
Phagus xviij
Phalenus clx
Phaneus eodem
Pharmaceutria lxxxv
Phaſelus in opuſ. xxij.&.cclij
Phaſis cclvij

Philomela fo.ccxxxv.&.cclxj
Philoſophie partes clxxxvij
Phillis lxiiij
Philla xxiij
Phyllyra cclxij
Phyllirides ccxxxij
Phylodoche fo.cclvj
Philippi cxlix
Phlegra in opu. fo.ij
Phebus fo.lxxxiiij
Phebus muſicus lxvj
Phebi poteſtas triplex lxix
Phenix in opu. lxxv
Phenicia clxxxvj
Pholus centaurus clxxxiij
Phoce ccxxxij.&.cclviij
Picea clxxj
Pierides liij
Pilentum clxxxiiij
Pilum cxlix
Pilos in opuſ. lx
Piſces ſignum in opu. lxxxvij
Pindus xcix
Piragmon clij
Pyrrheum in opu. lj
Pyrhagora in opu. lxxiij
Planetarum colores cxxxiij
Planete in opuſ. lxij
Platanus in opu. v.&.clvij
Plantaria plante cliij
Pleiades xij
Podagra ccxvj
Poeta lxviij
Polymnia in opu. lxxx
Polynices ccxxxv
Polyſyntheton fo.cclv
Pemenij in preambulis.
Penitentie partes in opu. lxiiij
Poma xxvij
Pompa cxcvj
Populus arbor lxxxiiij
Poſt longo xxvj
Poſtes clxxxv
Portunus cxlvj
Potnia ccxij
Precie vue clix
Præcordia clxxxvij
Præferre in opu. fo.lxxiiij
Præſepia ccxliij
Præſens fo.xxij
Priapus lxxxij.&.ccxlj
Pridem xxxix
Probitas in opu. lxxij
Proceres in opu. lxiij
Prodigia ante necem Cæſaris viſa fo.cxlviij
Prodigus fo.ccxl
Progne ccxxxv
Prætides & prætus lxxvij
Prolepſis fo.xxxij
Pronomine elegantie xxiiij
Prometheus lxxvj
Propago cliij
Propolis ccxxxvij
Proſcenia clxxvij.&.cixxviij
Proſerpina in op. lvj.&.cix
Proten⁹ & protin⁹ xx.xxj.&.xxij
Proteus cclviij
Pruina ccxxix
Pulor in opuſ. lxxiiij
Pueri xxvij
Pulcher ccxj
Pus & ſuccus xxxix
Puluinaria ccxxxj
Purpura clxxxix
Purpureus color cclvij
Putare & reputare ī opu. lxvj.

¶De litera, Q.

QValitas bucolici carminis in preambulis cv
Quatuor tempora anni lxxxiij
Quercus xxj.&.cliij
Que coniunctio cliiij
Quid & quod in opuſ. lxiij
Quieſco lxxxv
Quin cxcj

Quinquatria in opu. xxxv
Quiſquàm ccxl
Quiſquis lvj
Quo & eo xxij.

¶De litera, R.

RAcemus clx
Adij clviij
Radix cliiij
Ramale ccliij
Rane cxlij
Raſile clxxxiiij
Raſtri & raſtelli cxvij
Rates in opu. lvij.&.clxxxiiij
Ratio & cauſſa xxiiij
Re particula in opuſ. lxv
Recubens xix
Recens ccvj
Reiicio ccxxij
Reperire in opu. lxv
Reſpicere xxiiij
Reſcire cclx
Rhamnuſia in opu. xlvj
Rhenones ccxxj
Rhenus cj
Rhetica vua clx
Rheſus in opu. xj
Rhidacus cclvij
Rimari cxliij
Riphei montes ccxxj
Rithmus xcvj
Riualis xxxix
Robor cxxij
Rhodope lxxiij.&.lxxv
Rhodos clx
Roma & romulus cl
Roſmarinus cclx
Roſtra cxc
Rotundus & teres in opu. lxiiij
Rubigo cxxj
Rubigalia cxxij
Rudens ccxxj
Ruma lxxvij
Rus xxix
Ruſcum lxxxij.&.clxxxj

¶De litera, S.

SAba cxij
Sabei eodem
Sabini cxcj
Saburra ccxlv
Sacer ignis ccxxxij
Sacrilegus xcv
Sacrum clxxxvj
Sagittarius in opu. lxxxvij
Salix xxviij.&.lxv
Saliſtum xxviij.&.cliij
Salicum genera cliij
Salnoe lix
Salonius lvij
Saltatio cur ī ſacris fiat docet. lxix
Samnitij clxvj
Sandalia in opuſ. lix
Sandix lx.
Sapientia cclvj
Sapiens in opuſc. lxij
Sardis cxiij
Sardoa herba lxxxiij
Sarmenta fo.clxxxj
Sarpere eodem
Sarra cxc
Satyri xxxvj
Satyrus lxix
Satureia ccxxxvj
Saturnus cxl.&.clxviij
Saturnia regna clxvj
Scabies ccxxvj
Scylle due lxxix
Scylla iterum ccxxvj
Sylleũ monſtrũ & ſaxũ clxvj
Scipiones clxv
Scythia xxx.&.xxxj
Scythium ccxxj
Scyron in opu. fo.l.
Scorpius cx
Scorpizo eodẽ
Scribere cxcii
Scrobes clxxiij

Speculum eodem
Securus in opu. lxiij
Sedere in opu. lxv
Seges c...
Semita in opu. lxxiiij
Semper x...
Senex xx...
Septa xxiiij.&.xx...
Septimontia cxc...
Sericum clxxvi...
Seriphus in opuſ. lj
Serpilum xx...
Serpens & anguis cxxiij
Seruus xx...
Si xxj.&.xxi...
Sibilus & ſibila ora lx...
Sic xc...
Sigeum in opu. x...
Significatio genitiuorũ ī op. lxii...
Signa xc...
Silarus cc...
Siler cli...
Silenus lxvi...
Silex xx...
Siliqua cx...
Sylua & ſilua xix.&.cxx...
Siluanus cvi...
Silueſtre xi...
Simus xcvi...
Sinus lxxx...
Siracuſe lxx...
Syrenes in opu. lx...
Syrius cclx. Syrtes in op. xvi...
Siſiphus in opu. vi...
Sithon in opu. xl...
Situs cx...
Socrates in opu. l...
Sol cxxx...
Solis eclypſis clxxxvi...
Solis equi cxxxi...
Solis præſagia cxlv...
Solis colores eodem
Soles tres viſi cxlvi...
Solennia lxi...
Solidum cxc...
Solum cx...
Solſtitium in opu. lx...
Somnus ccxx...
Sophocles lxxxv...
Sorti ccxlii...
Sors in opu. lx...
Spadix cxci...
Sparta ccxxii...
Speſto & ſpecies in opuſculis fo... lio
Sperthius fo. clxxxv...
Spio ccl...
Spicus & ſpicum cxxxii...
Spinus ccxli...
Spondaicus verſus lxi...
Squalens ccx...
Stabula & cubilia lij...
Stabulum in opuſ. xlvj.&.cxlij...
Stellæ cadentes cxli...
Stellio ccxli...
Stymphalides in opuſ. lxxix
Stipula cxvi...
Stiria & ſtilla cx...
Styx cxxx...
Strymon in opu. ij.&.cxi...
Strymonie grues. cxix
Strophades in opu. xxxv...
Storax in opuſ. xxxv...
Stultus & fatuus xxii...
Sub xix.&.xcvi...
Subaudita quæ exprimi non debent ponuntur clix
Subeſſe in opuſ. lxv...
Sub dio ccxx...
Submitto xxvi...
Subtile xix...
Succus & pus xxxi...
Sui reciprocum in opuſ. lxii...
Sulphuris genera ccxxvi...
Sum cum datiuo xxxi...
Suppellex fo.cxxii...

Super xxxj
Supereſſe clxxxix
Sura lxxxij
Sus clxxviij
Suſurrus. xxix

¶ De litera, T.

TAbani fo.ccvj
Tabes in opuſ. lxx
Tabularia fo.clxxxix
Tacitus in Opuſculis fo.lxxj
Taygeta fo. clxxxvij
Taygetus eodem
Talpa fo. cxxiiij
Tanagrus ccvj
Tanais ccxliiij.
Tãtalus in opuſ fo.viij. &.cxciij
Tarentum cviij
Taurus cxxviij. &.cxcix
Taxus fo. xcv
Teda clxxxij
Tedium ccliiij
Tegea cvj
Tegmen xix
Temo cxxiij
Tempe in opuſ. ij.&.ccliiij.
Tempeſtas cviij.&.cix
Temporis fuga ccxv.
Tenarus cclxiij
Tento fo.xxviij &.xxix
Tener xxij
Tenuis xix.
Tenus cxcix.
Tenſa in opuſcu. xlj.
Terremotus cauſſa clxxxvij
Tereus in opuſ. fo. viij
Terentia vxor Ciceronis xcij
Terpſicore in opuſ. lxxx
Teſtudines clxxxv
Teſtis neutri generis cum ſubſtã-tiuo conſtruitur lxvj.
Tethys cx.
Thalaſſo in opuſ. viij.
Thales ccxvj
Thalia in opuſ fo.lxxx. &.lxxj
Thaſos & thaſie vites f. clix
Thereus in opuſ. viij
Theſaurizo ccxlviij
Theſeus clxxviij
Theſpis fo. clxxviij.
Theſtilis fo. xxxv.
Thyaſus fo.lxvj
Thyeſtes in Opuſcu. xxij
Tymbra ccxxxvj.&.ccliiij.
Thymus lxxxiij.&.ccxlj
Thule fo.cx.&.cxj
Thura maſcula fo. lxxxix
Tibia fo.ccvj
Tyberis in opuſcu. cclvij
Tygris fo.xxviij.xxix.&.lxvj
Timauus fo.lxxxv. &.lxxxvj
Tympanum clxxxiiij
Typhon f.ccij
Typhis fo.lx
Tyriaca ruſticorum xxxiiij
Tyrrhenus tubicen clxvij.
Tyrrenum mare clxv
Tyrus fo. ix
Tyſiphone in opu. ix.&.ccxxxij
Tityrus in opuſ. viij.&. xviij
Tytius in opuſcu. lxxj
Tithonus cxcviij
Tmeſis figura ccxxj
Tmolus cxiij.&.clx
Tornus xlviij
Toreuma ibidem
Totum in opu. xxij.&.lxiij
Tragędia fo.clxxviij
Traha cxxiij
Trames cxix
Trapetum cxcix
Tribula cxxij
Tridens cvij
Trium deorum ternæ poteſtates: & earum ſigna cvj
Triumphantes clxiiij
Tropheum cxcvj
Trutina in opuſ. lxv
Tube... ccxxvij.
Tuba ccvj
Tugurium xxx
Tulerunt media breui lxiij
Turma ccix
Tus in opu. iiij.&. cxij.
Tute fo.xlviij
Tu fo.xx.
Tuus ibidem.

¶ De litera, V.

VAccinia f. xl.
Vannus cxxiij
Vappa in opuſ. lxxvj.
Vbera ccxxiij
Ve particula in opuſ. lx.
Velitre clxvj.
Vellus aureum clxiiij
Venus in opuſ. lxxj
Venti cxxxij. &.cxxxix.
Vento concepti equi. ccxiiij
Verbanus lacus clxij
Verbena xc.
Virgilius in preambulis
Virgilij patria cclxvij
Vergiliæ cxix
Veritas in opuſ. cclx
Vertex & vortex. cxxxij.
Vertex cœli eodem
Vertex in opuſ. lxxiiij
Verueces & arietes xxiiij
Verutum clxvj.
Veſcus ccviij
Veſeuus clxviij
Veſper in opuſ. vij
Veſta cclvij
Veternoſus cxix
Vexo in opuſ. lxviij
Via actus iter in opuſ. lxxiiij.
Viburna xxiiij
Vicia legumẽ cxv
Victima xxiiij
Villa xxxj.
Vindemia clij
Vinitor clxxxj.
Vinum in opuſ. lxxij.
Vini inuentio cvj.
Viole xl.
Vipera ccxxiiij
Vir lxxix.
Vir bonus in opuſ. lxv
Virgo lxxvij
Virgo ſignum
Virgilij vita in preambulis.
Virgulta
Virtus
Virtutis amor in opuſcu. l
Virus in opuſ. lxx.&
Viſcus in opuſcu.
Vitis
Vita f
Vitula
Vix in opuſcu.
Vllus
Vlmus
Vlna fo.lv.& cc.:
Vndiq; fo.xxi
Vola & volema clvi
Vomer. cxxi
Volutabra ccxxi j
Vortex & vertex cclxvij
Vpilio fo.c
Vrania muſa in opuſcu. lxxx
Vrbis in accuſatiuo c.
Vrbs xxiiij
Vrſe cxxx
Vri ccxiij.
Vrſi eodẽ.
Vſq; adeo xxij.
Vulcanus ccxxxvij.
Vulgus in opuſcu. lxiiij
Vulnus ccxxvij.
Vultus in opuſ. fo.lxvj
Vuidus&vua. fo.c.

¶ De litera, X.

XAntho fo.cclvj
Xanthus in opu. ij.
Xerxes & eius feritas in opu. ij.
Xilobalſamum clxij

¶ De litera, Z.

ZAriaſpa fo.clxiiij
Zeugma clij
Zodiacus cxxxij.
Zone cœli cxxxj
Zoroaſtes. fo.lxiij.

¶TABVLÆ FINIS.

IODOCVS BADIVS ASCENSIVS D. ANSELMO DE BRIEVERE VTRIVSQVE IVRIS DOCTORI CONSVLTISSIMO, ET AMICO INTER PRIMARIOS SVMMO, S.D.

SI cum Lucilio illo emunctæ naris homine, & acerbiſſimo virorum exploſore, ſatyricorum dico latinorum principe, veluti apud Flaccum legimus, Virtus Scipiadæ, & mitis ſapientia Læli Nugari, ſoliti, & diſcincti ludere donec Decoqueretur holus, Si inquàm illa duo flagrantiſſima belli fulmina, & grauiſſimi alioquiviri ad animos ſub inde recreãdos pueriles luſus etiam cum Lucilio exercere veriti nõ ſunt, nihil eſt quod verear etiam tecum Anſelme ſuauiſſime ſubinde nugari, & à ſeueris ſacrarũ legum ſtudiis in hanc noſtrã nõ dico ludicram, aut futilem, ſed ſolatioſam, & peramabilem harenam, amœnum ingenium tuum deuocare. In qua cum muſis, quinetiam cum ſanctiſſimis legibus iucundiſſimam habeas rationem. Verſamur ſiquidem nunc vti & olim tecum in maronianis fontibus nectareo dulcore affatim ſcatentibus. E quibus (vt diximus) haurire eſt, ferè quod ſacri canones quodq; ſacræ prætendunt leges. Nam vt honeſte, iuſteq; viuamus (id quod in primis precipiũt) oportet agnoſcamus, qd' Vt in Ciceronianis officiorũ inſtitutionibus eſt, nõ nobis ſolũ nati ſumus, ortusq; noſtri partem ſibi patria partẽ amici vendicãt, qd' an alibi magis graphice, q̃ in maronis à nobis iã ſuſceptis Bucolicorum, & Georgicorum libris depingat̃, nõ immerito addubitẽ. Quid em̃ aliud (vt à primordio incipiã) in prima bucolica quã vt patrię compatriotisq; noſtris, qui nimirum amici eſſe debent, conſulamus, agit̃: Tityrus enim ille gregis] ductor gratias pro receptis à ſe agris Auguſto principi agens, ad cæterorũ agros recipiendos honeſtiſſima ingredit̃, via qua & inſontes, & miſeros, ſuos declarat cõpaganos, ſimulq; à p̃ſentiſſimo reipublicæ veneno diſcordia qua authore Salluſtio res maximæ dilabunt̃, dehortatur, Vbi dicit En quo diſcordia ciues pduxit miſeros, en qs cõſeuim⁹ agros. Quid in ſecũda aliud q̃ vt mutuas amicitiæ ptes deſteamus admonet qd in tertia p̃tendit aliud q̃ à ſtultis amoribus dehortari ita cõcludẽs. Et qſqs amores, aut metuet dulces, aut experiet̃ amaros. in q̃rta verò rẽ facile ſanctiſſimã pagit. Nã patrẽ patriæ, principẽq; reipublicæ. Octauiũ Auguſtũ, à quo tota reipublicæ ſalus depẽdebat, id facere cohortat̃, qd' eũ facturũ p̃cinit dicẽs. Ille deũ vitã accipiet, diuisq; videbit, pmixtos heroas, & ipſe videbit̃, illis, Pacatũq; reget patriis virtutib⁹ orbẽ. In q̃nta aũt, q̄ pxima ad iuſtitiã, & hoĩe digniſſima virtus eſt, gratitudinẽ anĩs nr̃is cõmẽdat, dũ paſtores illi ĩter ſe amiciſſimi, & defuncti amici, Daphnidis (quẽ Iuliũ Cæſarẽ intelligo) memores & inter ſe bñfici mutuis donis cõcertãt. Porro ĩ ſexta ad ſanctiſſima nos aĩorũ ſtudia inuitat, & ne ſemp pueri ſimus, cõmonet, dũ rerũ exordia, & res lõge añ nos geſtas. Sileno cãtãte philoſophorũ monumẽtis repetere ſuadet. Sed in ſeptima nõne ab æmulatiõis ĩprudẽtis veneno nos auertit, dũ. Thryſim ignominioſe victũ arguit. At qd in octaua, nõne ab inſana pcatione, & inauſpicato cõnubio pnicioſiſſimo illo ĩperitorũ adoleſcẽtiũ veneno demonet: Cæterũ in nona tã manifeſte principẽ ad cõmiſeratione inducit, vt ne tyrannus qdẽ tẽperet à lachrymis, dum mœris ſenio, & miſeriis cõfectus fruſtra Cęſaris laudes dehiſcere attẽtãt. Deniq; in vltima, dũ Gallũ cõſolari vr̃, nõne ſtultos illius amores vituperat, vt ab eis prudẽtiſſimũ queq; dehortetur. Quid vò in Georgica tota nõne ad ſancta & ſalubria nos exercitia cõducit. In cuius q̃rto dũ naturas exequit̃, nõ ne bñ inſtitutã rẽpublicã nobis depingit. Quid etem̃ in bono principe amabilius q̃ erga ſubditos clemẽtia at apiũ regibus denegat̃ aculeorũ vſus. Quid vtilius patriæ quã ab hoſtib⁹ ptectio (nã ſępe duobus regib⁹ ĩceſſit mgano diſcordia motu) at ipſi p medias acies ĩſignib⁹ alis, Ingẽtes aĩos anguſto in pectore verſant. Vſq; adeo obnixi nõ cedere dũ grauis, aut hos, Aut hos verſa fuga victor dare terga ſubegit. Quid aũt in populo decẽtius quã ſumma in principem obſeruantia, ſummus amor, ſumma obedientia, quæ ſic in apum prædicatur populo. Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens Lydia, nec populi Parthorum, aut Mædus

Hydaſpes, Obſeruant,rege incolumi mens omnibus vna eſt.
Amiſſo rupere fidem conſtructaq; mella,Diripuere ipſæ,& cra
tes ſoluere fauorū.Ille operum cuſtos,illum admirātur, & oēs
Circunſtant fremitu denſo,ſtipantq; frequentes, Et ſepæ attol
lunt humeris,&corpora bello,Obiectant,pulchramq; petunt ꝑ
vulnera mortem.Hec illic.Sed quo inquies omnia iſtec? Nem
pe,eo tendunt,vt quod prudentiæ tuæ exploratiſſimum eſt,cæ
teris quoq; perſuadeam,Maronem non minus ad mores quam
ad literas cultiores contuliſſe . Vtq; ſinas hanc opellam noſtrā
tuo nomini nūcupatam,& dicatam fratribus tuis ſtudioſis me
diuſſidus,& ingenuis adoleſcētibus Leuinum Maurum virum
vndecunq; laudatiſſimum audientibus,cæteræq; minus adhuc
eruditæ pubi deterius impertiri, ſumma enim familiaritate oīa
elucidaſſe conatus ſum,nō tā noī meo quā imbecilliū eruditio
ni cōſulens. Vale dulce decus & honeſtiſſimæ delitiæ noſtrę.Ex
officina noſtra literaria in Parrhyſiorū Lutecia.ad.viij.Kal.Ma
ias.M.D.V.Et iam Iam Idus ad apriles,Anni ab redēptione hu
mana.M.D.XV.

CHRISTOPHORI LANDINI FLORENTICI DE PECVLIARI PVBLII VIRGILII MARONIS LAVDE, HONESTA PRÆFATIO.

CVm eum poetam interpretandum aſſumpſe
rimus,qui vel ex omnibus terrarum regioni
bus,quarum habitatores hiſtoria cognoſcan
tur,vel ex omnibus ſæculis,quorum memo
ria ad noſtra vſq; tempora ſcriptorum benefi
cio peruenerint,ſi non primus omnino, pri
mo tamen par penè æqualiſq; ſit , operæ no
ſtræ prætium haud mediocre futurumꝰ æſti
mo,ſi paucis tamen,nec pluribus quā neceſſitas exigat,oſtende
ro ex omni.quæ innumera penèeſt, ſcriptorum copia illum prę
ter cæteros,& ad grauiter,ornateq; loquendum,& ad bene, bea
teq; viuendum plurimum nobis conferre,Nam cum , & intelli
gentia,qua omnes diſciplinas ſtudio,induſtriaq; adhibita aſſeq
poſſumꝰ,& oratione,qua quæ didicerimus alios doceamus,ho
mo à cæteris aīalibus differat,nōne in vtraq; re ita princeps eſt,
P.Maro,vt cum ab eo diſceſſeris vix niſi longo interuallo reli
cto,ſecundū reperiant latini.Nam quem immortalis deus,ſplē
dorem,quam dignitatem orationi affert? Quid obſecro , aut in
maximis rebus ſublimius, aut in mediocribus tēperantius ,aut
in humilibus preſſius excogitari hoc poeta pōt? Quis in ſingu
lis verbis eius elegantiam ? Quis in orationis ſtructura com
poſitionem? Quis in luminibus verborum , ſententiarumq; di
gnitatem Maronis adæquabit? Quod iure verò omnes ſtupe
ſcent ita dicendi genus variat,vt rebus temporibus , perſonis
q; inſeruiens,modo abundans,copioſusq; fluat,modo breuis cō
ciſusq; cuncta perſtringat.Decet illum nonnunq; ſiccitas,Decet
neſcio quid pingue,floridumq;, ſæpe autem ſuauiſſimo quodā
contemperamento ita huiuſmodi in vnum omnia confundit, at
q; commiſcet,vt mirabili voluptate audientium aures demul
ceat,atq; delectet.Nā quis dicendi ornatus ,excellentior eſſe po
teſt,ꝙ̃ is in quo nec præcipitata breuitas,nec infinita copia,nec
ieiuna ſicitas, nec poſtremo nimiū luxurians lætitia appareat?
Hoc quidem dicendi genus apud quem alium inuenies,non fa
cile reperio.Ego certe apud neminem adhuc cognoſcere potui.
Si igitur tanquā magnū virum,& omni laude dignū eū admira
mur,qui horum vno vtatur egregie,ſi vel uti eloquentiæ deum
illum veneramur,qui hos omnes,ſed in diuerſis locis adimplet
quibus laudibus obſecro quibus tandem laudibus proſeque
mur,qui vnum in locum,vnam in rem,hæc ſimul omnia inaudi
ta ſuauitate coniiciat.Adde ad hæc, ꝙ cū duo ſint dicendi gene
ra,quorum alterū à quieto,& nulla perturbatione concitato ani
mo mature,grauiterq; proferatur.Alterum verò,in quo quia ni
hil ratione,ſed omnia ſumma perturbatione aguntur,ardens in
fenſum,torrenſq; nominarunt , nonne vtrunq; ita diſtribuit. P.
Maro,vt ſeruato hominum ingenio, ac natura , vnicuiq; ſuum
attribuat? Quid enim grauius,maturiusq; Ænea,Latinoq; , & ſi
duos horum ſimiles inducit? quid contra ardentius, erectius,in
fenſius pyrrho, Turno & drance, ſed in primis ipſa Iunone tro
ianis ſemper infenſa,fingere potuit? Sed vt ad ea membra , in
quæ totum dictionis corpus diuidimus,quandoq; deueniam,ita
proponunt,atq; inuocant poetæ,vt his ea omnia,quibus proœ
mium perficitur,ſummo artificio abſoluāt,quapropter quo ar
tificio,quo diuini ingenij conſilio,tantus vates,& à magnitudi
ne vtilitatis,ac nouitate rerum attentum,& ab erumnis inuicto
animo perlatis,& ab iniuſtis crudeliſſimæ Iunonis odiis fauorē
conciliat quā perſpicue docilem aperte,abſolu teq;,re propoſita
reddit? Iam verò narrationibus ſuis nec dilucidius quicquàm,
nec veriſimilius inuenies.In partitionibus autem.quid quomi
nus clare,atq; abſolute ſint deeſſe perturbauimus? Nam ſimili
tudines,amplificationes,exempla,digreſſiones,ſigna rerum,ar
gumentationes,cæteraq; huiuſmodi,quæ quidem tum ad pro
bandum,tum ad refutandum plurimum valent,tam multa,tam
varia,tam vehementia ſunt,vt neq; copioſiora.neq; efficaciora,
aliunde exempla ſumi poſſint.Prætereo eius epilogos , præte
reo diuerſis in generibus variis refertā affectibus orationem,
Neq; in eo ero occupatus, vt oſtendam quàm vehemens ad in
dignationem inſurgat,quam mitis è cuiuſuis pectore miſericor
diam eliciat.Hoc tamen ſilentio nō prætermittam,nam in aliis
imitandis,ſiue græci illi fuerint,ſiue latini , tam diligentē ratio
nem adhibuit tanto conſilio,vt illa ſuis quadrarent , curauit,vt
non aliunde accepiſſe, ſed ipſe peperiſſe,ac à ſe parta aliis mu
tuaſſe videatur.Hæſiodum in Geor . græco etiam iudice longe
ſuperauit.Nam in theocrito,ſi inde doricam illam locutionis ,
proprietatem,quod græci Idioma nuncupant , amoueas,quod,
& moribus,& verbis paſtoralibus vehementer quadrat , quid
præterea inuenies,in quo latinus poeta à ſiculo vinci putetur ,
Hoc tamen in Virg.admiror.quod in Theocrito & ſi abſit deſi
derio.Nam paſtoriæ illius ruditatis ita naturam exprimit , vt
ne Roſcius quidem Bucolicam perſonam expreſſius agat quam
ille ingenia,moerſq; refert,quod quidem cum præſtiterit , ac
per omnes numeros ita abſoluerit, vt ei quem ſibi imitandum
propoſuerat,nuſquàm cedat,tum quod poetarum eſt,eodem fi
gmento maiora quædā contegit,vt quàmuis à perſona paſtora
li non diſcedat,tamen alium ſenſum longe excellentiorem ſub
illo vulgari abſcondit,vt opus duplici argumento ornatum , &
illi,qui in promptu eſt,inſeruiat,& illum,qui latet , perficiat .
Quam rem,ſi qui ſunt, qui vitio illi vertant , ij quid proprium
poetarum ſit , ignorare conuincentur.Et profecto ad maxima
quæq; ac diuina natus hic poeta , ita in humilioribus à prima
ætate ſe exercuit,vt iam tum maiora illa,& mente conceperit,
& vt res ferebant,aliqua ex parte ita inceperit,vt intra bucoli
cos tamen fines honorare conſtiterit . Verum maius certamen
cum Homero reſtat,cui cum græcorum ſcriptorum ingens nu
merus in huiuſcemodi pugna adhæreat,ac pertinacius inſtet,vi
ctoria difficillima redditur Verum cum laborioſum magis,quā
periculoſum ſit,collatis ſignis in aciem prodire , non faciet ta
men honorati Seruij opinio,vt in ea locum deſerant,ꝙ̃uis affir
met Maronem longo interuallo Homerum ſecutum eſſe, Ma
giſq; me mouet.& Afri domitij,& Quintiliani auctoritas , qui
illum ita ſecundum ponunt,vt penè illum primo æqualem red
dant,At dices ij latini ſunt,& qui auctoritate potius , quam ar
gumentis pugnent , Nam cum quid ſentiant , explicauerint ,
non multum laborant,quare ita ſenſerint rationibus confirma
re. Ita longe pluris facio Macrobij iudicium,qui tum eloquen
tia excellens verum facile deprehendere poteſt , tum quia à
græcorum factione eſt,ſeuerius quàm forte par eſt iudicium in
eum exercet.Sed tamen vide quid ſentiat . Is enim innumeris,
penè locis ex vtroq; poeta in medium adductis decernit. Maro
nem noſtrum variis in locis modo vinci ab Home, modo victo
rem ex eo prælio diſcedere . Itaq; quod ab homine aduerſæ fa
ctionis datur,accipiendum puto,& cum nullam in partem in
clinata victoria,receptui apud illum canant,ægregie nobiſcum
actum putauimus.Nam qui modo vincit,modo vincit, hūc ego
non ſecundum,ſed parem iudico,verum quid plura? præſertim
cum de poetarum vi nulli potius quàm poetæ,& ei quidem æ
gregio credendum omnes acrioris ingenij viros iudicaturos,
non ambigam.Quid ergo aquinas Iu.iudicet eius è carmine fa
cile eſt cognoſcere . Ait enim Conditor iliados cantabitur,atq;
Maronis,Altiſoni dubiam facičtia carmina palmam , atq; hæc
de Home.Nam Nicandrū,Apollonium,Piſandrum,Euphorio
nem, Euripidem,Pindarum,cæteroſq; multos ita imitatus eſt,
vt nuſq; illis cedat,multis autem in locis ſuperet.Verū vt pau
cis tantā rem perficiam,ego Macrobij ſententiam vehementer
qm̄ vertiſſima eſt,approbo.Nā tantus philoſophus& platonis,
in quo ſumma eloquētia ſummæ ſapientiæ cōiuncta eſt,optimꝰ
imitator.P.Virgilij eloquentiam naturæ omnium,rerum opti
me parenti ſimilem eſſe docet.Nánq; terram hit frugibus,arbo
ribuſq; lætam videmus.ibi pratis,floribuſq; omnia ridere.Aliā
regionem fontibus irrigari,Aliam omnino areſcere.Eſſe & lo
ca,quæ in campos porrigantur.Eſſe & alia,quæ in montes, ru
peſq; conſurgant,eoſdemq; alibi horrendis ſyluis veſtiri , alibi
nudo ſaxo inhorreſcere.Sic.P.Virgilius ſtilum ſuum ad om
nes vitæ mores integrum traducit,vt nunc breuis,nunc copio
ſus ſit,nunc ſiccum,nunc floridū ſeſe oſtendat,Eſt præterea vbi
leni fluat agmine,eſt & cum veluti per confragoſa torrens,rapi
duſq; præcipitetur.Atq; hæc in dicēdo.Quod autem ad bn̄,bea
teq;viuendum pertinet,quis non videat omnia quibus vita hu
mana recte inſtituatur,præcepta ab hoc poeta veluti ex adoran
dis philoſophiæ ſcatebris,promi facile,ac percipi poſſe ? Nā vt
Cyri vita xenophon,ita à primis incunabulis producit,vt eius
regis exēplo optimus princeps informari poſſit? Sic maronis,
poema oē humanæ vitæ genus exprimit , vt nullus hominum
ordo,nulla ætas.nullus ſexus ſit,nulla deniq; conditio, quæ ab
eo ſua officia non integre addiſcat.Qua obſecro ille acrimonia
quo verborum fulmine,metū.ignauiam,luxuriam,incontinen
tiam,impietatem,perfidiam,ac omnia iniuſtitiæ genera , reli
quaq;,vitia inſectatur, vexat? Quibus cōtra laudibus qbus præ
miis inuictam animi magnitudinem,&pro patria,pro parenti
bus,pro cognatis , amiciſq; conſideratam periculorum ſuſce
ptionem; religionem in deum,pietatē in maiores, charitatē in
omnes

eſſe videtur. Prima vt græcos illos, quos imitatos dixi, imitet̃. Sc̃da, vt vitæ humanæ maxime in agro, vbi natus eſt, vitã triplicẽ, triplici ſtilo, triplici〈q〉; poemate cõſequat̃, Nã prima eſt ruſticis pecoris cura, deinde agrorũ quorũ cultu ĩdurati ta .d.. ad arma gerenda idonei cenſent̃. Tertia verò vt reipublicæ ꝓ maxime cõſulens, vitæ mun⁹ à deo ſibi iniũctũ honeſte, & memorabili facinore expleat, ſe〈q〉; aliq̃n vixiſſe teſtet̃. Nã vt ad ſextũ, Æ nei, dicturus eſt. Seruius nulla poeſis accepta fuit Romanis qnę nõ & bonis morib⁹, & reipu. ꝓdeſſet, qbus virgiliana nimirũ q̃ maxime ꝓdeſt. Nã & in hoc ſæculo virtutibus honeſta præmia & grauia vitiis ſupplicia cõſtituta docet. & in futuro. Nã. vj. Æ nei. diuino plane libro, crimina, quo à catholicis nr̃is enumerãtur ordine, apud inferos puniri docet, vt illic videndũ erit. Numerus verò librorũ in ſingulis operibus prenotabit̃. Explanatio quo〈q〉; totius operis etiã opuſculorũ præterquã obſceni (qd̃ ouidianũ dixim⁹. & qd̃ licet in multis locis argute cõpoſitũ vbi〈q〉; tñ chriſtianis auribus indignũ eſt) ſuis locis hoc ordine ferè patebit vt primo loco argumentũ. Secũdo ordinẽ, & tertio pleniorẽ explanationẽ ponamus. Seruiũ verò ſtatim poſt poetæ verba ſubiũgem⁹, eius〈q〉; verba quẽadmodũ ab aliis notata ſunt ſtellis, videlicet vbi lucis egent, & verubus quoties tranſfigẽda, aut delenda ſunt, integra qdẽ ponemus, ſed è regione notata, & ſuis locis declarata vt ſequentia teſtimonio erunt.

tentio etę.

SERVII MAVRI HONORATI GRAMMATICI IN BVCOLICA MARONIS COMMENTARIORVM LIBER.

colicũ de. colici igo.

BVcolica vt ferunt inde dicta ſunt à cuſtodia bouũ, i. ἀπὸ τοῦ βοικόλων. Præcipua enim ſunt aĩalia apud ruſticos boues, Huius autẽ carminis origo varia eſt. Nã alij dicũt eo tpe quo Xerxes Perſarũ rex inuaſit græciã, cum oẽs intra muros laterẽt. nec poſſent more ſolito Dianæ ſacra perſolui, perueniſſe ad montes Laconas ruſticos, & in eius honorẽ hymnos dixiſſe, vnde natũ carmen Bucolicũ ætas poſterior elimauit: Alij dicunt Oreſtẽ cũ Dianæ faſcelidis ſimulachrũ raptũ ex ſcythia adueheret, ad Siciliã tẽpeſtate delatum, cõplexo anno Dianæ feſtũ celebraſſe hymnis collectis nautis ſuis, & aliqbus paſtoribus conuocatis. & exinde permanſiſſe apud ruſticos conſuetudinẽ. Alij nõ Dianæ, ſed Apollini Nomio cõſecratũ carmẽ hoc volũt. quo tpe Admeti regis pauit armẽta. Alij ruſticis numinibus à paſtoribus dicatũ hoc aſſerũt carmẽ, vt Pani Faunis, ac ſatyris, & hic eſt huius carminis titulus. Qualitas aũt hęc eſt ſcilicet humilis character. Tres em̃ ſũt characteres, humilis, medius, grãdiloquus, quos oẽs in hoc inuenimus poeta. Nã in Æ neide grandiloquũ habet: in Geor. mediũ. in Buc. humilẽ ꝓ qualitate negotiorũ, & perſonarũ. Nã perſonæ hic ruſticæ ſunt ſimplicitate gaudẽtes. ſ. à qbus nil altũ debet reqri. Adhibent̃ aũt hæc ad carmẽ bucolicũ. Debet quarto pede terminare partẽ orationis, q pes, ſi ſit dactylus, meliorẽ efficit verſum, vt Nos patriæ fines, & dulcia.. Prim⁹ etiã pes ſcd̃m Donatũ dactylus eſſe debet, & terminare partem orationis, vt Tytire, quam legem theocritus vehemẽter obſeruat, Virgilius nõ adeo. Ille em̃ paucis verſibus ab iſta rõne deuiauit hic eã in paucis ſecut⁹ eſt. Terentianus cũ de hoc metro doceret: Plurimus hoc pollet ſiculæ telluris alumnus, Noſter rarus eo paſtor Maro. Intentio poetæ hæc eſt, vt imitet̃ Theocritũ ſyracuſnũ, meliorẽ Moſco, & cæteris, q Bucolica ſcripſerũt, vñ eſt, Prima ſyracuſio dignata eſt ludere verſu, Noſtra ne〈q〉; erubuit ſyluas habitare thalia. Et aliquibus locis per allegoriã agit' gratias Auguſto, vel aliis nobilibus quorum fauore amiſſum agrũ recepit, in qua re tm̃ diſſentit à Theocrito Ille em̃ vbi〈q〉; ſimplex eſt, Hic neceſſitate compulſus aliquibus locis miſcet figuras, quas perite plærun〈q〉; etiam ex Theocriti verſibus facit, quos ab illo dictos conſtat ſimpliciter, hoc autem fit poetica vrbanitate, ſic Iuue. Actoris arunci ſpoliũ: Nam Virgilij de haſta dictum figurate ad ſpeculum tranſtulit. Et cauſſa ſcribendorum Bucolicorum hæc eſt. Cum poſt occiſum. iij. Idus. Martias In ſenatu Cæſarem, Auguſtus eis filius cõtra perſecutores patris & Antonium, ciuilia bella mouiſſet, victoria potius Cremonenſium agros, qui contra eum ſenſerant militibus ſuis dedit, qui cum non ſufficerent etiam Mantuanorum iuſſit diſtribui, non propter culpam, ſed propter vicinitatem, vnde eſt Mantua væh miſeræ nimiũ vicina cremonæ. Perdito ergo agro Virgilius Romam venit, & potentium fauore meruit, vt agrum ſuum ſolus reciperet, ad quem recipiendum ꝓfectus ab Ario Cẽturione, qui eum tenebat penè eſt interẽptus, niſi ſe præcipitaſſet in Mincium. vnde eſt ἀλληγορικῶς Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. Poſtea ab auguſto miſſis triumuiris & ipſi integer ager redditus eſt, & Mãtuanis pro parte, hinc eſt quod in prima ægloga legimus recepiſſe agrum poſtea eum q̃rulantem inuenimus, vt Audieras, & fama fuit ſed carmina tantum Noſtra valent licyda tela inter martia. quantum Chaonias dicunt aquila veniente columbas. Nec numerus hic dubius eſt, nec ordo librorum. Quippe cum vnus ſit liber. De æglogis tantum multi dubitant. Quæ licet. x. ſint, incertum tamen eſt quo ordine ſcriptæ ſint. Plęri〈q〉; duas certas volunt ipſius teſtimonio vltimam, vt extremum hunc, primam, vt in Geor. Tityre te patule cecini ſub tegmine fagi. Alij primam illam volunt, Prima ſyracuſio dignata eſt ludere verſu. ſed eſt ſciendum ſeptem ęglogas eſſe meras ruſticas, quas Theocritus. x. habet. Hic in tribus à Bucolico carmine, ſed cũ excuſatione diſceſſit, vt in genethliaco Salonini, in pharmaceutria, & in Sileni Theologia, vel vt ex incertis altioribus rebus poſſet placere, vel quia tot varietates implere non poterat. Poetæ vitam in æneide diximus. Operis explanatio in ſequentibus comprobabitur. Sanè ſciendum Virgilium. xxx. annorum ſcripſiſſe Bucolica. Vnde etiam ipſe in fine Georgi. Audax〈q〉; iuuenta, Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi, & dicit donatus, quod etiam in poetæ memorauimus vita in ſcribendis carminibus naturalem ordinem ſecutum eſſe Virgilium, primo enim paſtoralis fuit in montibus vita. Poſt agriculturæ amor, inde bellorum cura ſucceſſit. Notandum quo〈q〉; Bucolica, vel Georgica cum apud græcos in fine habeant accentum, apud nos in tertia à fine habere: Nam vt in vltima ſit latinitas, vetat, vt in penultima non ſit: breuitatis efficit ratio. Etiam hoc ſciendum, & perſonas huius operis ex maiori parte nomina de rebus ruſticis habere conficta, vt Melibœ⁹ ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν, ideſt qui curam gerit boum, quòd Tityrus dicitur aries maior. Nam laconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire conſueuerit, ſicut etiam in comœdiis inuenimus. Nam pamphilus eſt totus amans. Gliſcerium, quaſi dulcis mulier, Philomela amabilis. Perſonæ ſicut ſupra dixi, ruſticæ ſunt, & ſimplicitate gaudentes. Vnde in his nihil vrbanum, nihil declamatorium inuenitur, ſed ex re ruſtica ſunt omnia nagotia, comparationes, & ſi qua ſint alia. Hinc eſt, quòd annos à fructibus computat, vt Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas. Hinc etiam illæ cõparationes ſunt. Nam ne〈q〉; me tantum venientis ſibilus auſtri: Nec percuſſa iuuant fluctu tam litora; nec quæ, Saxoſas inter decurrunt flumina valles.

Melibę⁹ Tityrus. Pãphilus Gliceriũ

ali car. nis. corũ colici minis tentio etæ, ã ſcri ndi bu lici. ũer⁹ li orum.

AD IVLIVM MEDICEM CARD S.R.E. VICECANCELLARIVM IOANNES PIERIVS VALERIANVS ROMANVS S.

SVPERIORIBVS annis ampliſſime optime〈q〉; pater eruditiſſimi plæri〈q〉; viri multam & diligentem admodum in eo ſtudio operam inſumpſerunt, vt Virgiliũ redderent quàm emendatiſſimum. Cęterum ob codicum varietatem, qui quàm frequẽtiſſime tranſcripti fuere, tam ſemper corruptiſſimi euaſere, nulli adhuc hæc emendandi ratio conſtitit inoffenſa. tã varia ſunt quæ per ætates ſingulas in eo opere commutata deprehenduntur. Quæ quidem illi, ſingulari alioqui doctrina, preſtanti ingenio prediti caſtigare conati, dum inuentis quiſ〈q〉; ſuis applaudunt, factum eſt, vt aliam alij ſemitam ingreſſi, plęriſ〈q〉; locis ab recto itinere deflectẽtes abierint diuerſiſſimi, tam〈q〉; varia propemodum ediderint exemplaria, quot fuerunt illi ipſi, qui prouinciam eam capeſſentes, oẽm Virgilij dictionem ad ſuæ doctrinæ normã direxere. Ita vt apud omnes noſtrarũ literarum affectatores non parua ſuborta ſit hæſitatio. Quis nam ex tot (vt ita dicam) Virgiliis legitimus habeatur, quæ purior eius phraſis, qui potior ſtilus, qui numerus, quæ ſcribendi ratio probabilior. Hac eadem ego perplexitate plurimum offenſus, quũ omnino poetam hunc quanto poterat caſtigatiorem habere cuperem, timonis phliaſij admonitionem ſecutus, qui ab Arato interrogatus, quonam pacto Homerus, qui iam tum nullo non in codice maxima ſui parte mendoſus erat, farctus tectus, quod aiunt, haberi poſſet, rñdiſſe fertur, vetera exemplaria perquirenda, in quæ nemo manus inieciſſet, Virgilium ita ipſe meum, quanta potui diligentia, ex veterum codicum, qui minus contaminati eſſent, collatione, cum in meũ, tũ in optimorum quorundã amicorum vſum emendauerã, Quum〈q〉; caſtigationes illæ ſine vllo verborũ apparatu, nudiſ〈q〉;, vt ſe mihi codicum varietas offerebat, dictionibus adnotatæ per amicorũ manus in vulgus emanaſſent, fuere nõnulli, qui dum plæra〈q〉; nõ intelligerent, alia, vt nimium, quod aiebant, obſoleta nõ probarent, rem ipſam mihi vitio verterent, perinde ac ſi oĩa confudiſſem, ne〈q〉; à lectionibus emendatis diſcreta vitia ſubtraxiſſem. Nihil enim nõ obſeruaueram, quod vt ætatũ penè oĩm diuerſa fuit loquendi rõ, vel ſenſum, vt̃ ſcriptionem aliam ab ea, q̃ in vulgatis habet̃ exemplaribus, prę ſe ferret. Hinc ego coactus ſum, vt exiſtimationem meam, quæ ita erat in damno, ab iniuria vindicarem, eorum, quæ plurima paulo ſecutus à conſuetudine abſ〈q〉; vllius auctoritatis munimẽto exarata fuerant, rõnem aliquam, aut ex veterũ ſcriptionũ vſu aut ex pluribus eodẽ exẽplo codicibus antiqoribus, aut ex recepti cuiuſpiam ſcriptoris auctoritate, interprætum've, aut grammaticorum diligentiorum præceptione ſubiicere, q̃n hos ita videbam affectos, vt vitia quædam turpiter recepta aliquãto turpius

pius fouere perſeuerarent,neq; ego tam multa toto opere labefactata,in meę præſertim nationis ciue,venetiq; ingenij columine ferre poſſem, vtpote qui non tantum ſubdititios verſus & alienavocabula,verum plæraq; etiam,quæ in honore paſſim haberentur,adulterina dubioprocul earum tinearum indicio deprehendiſſem:Quòcirca non temere forſitan in ſpem eam erectus ſum,fore hinc cautum in poſterum,Ne, quæ hactenus coinquinamenta in omnes iam paginas irrepſere,proſerpant vlterius,Neue,quæ tam multæ paſſim inhæſerunt labes,vbi ita fuerit veterum codicum examinata lectio, pertinacius inoleſcant. Has itaq; caſtigationes cum omnibus his cauſſis impulſus,aliquanto huberiores reddidiſſem,optimorumq; auctorum præſidio firmaſſem,curæq; præcium fore,non temere forſitan exiſtimarem,ſi omnium vtilitati publicarentur,tutiſſimum factu viſum eas nomini tuo pater optime conſecrare, vt alicuius tam probi quàm ſapientis principis præſidio circūſeptæ id omnium maxime cauerent,ne Virgilius ita omnium libidini in poſterū exponeretur.Quod quidem,vt mihi polliceri auderem,ſpes illa affulſerat,quod multis abhinc annis Mediceo ſanguini proprium,& quodammodo peculiare fuit,bonarum literarum ſuſcipere patrocinium.Nam ſiue hoc Fato,ſiue diuina quadam prouidentia fiat,obſeruatum eſt familias quaſdam aliis alias moribus preditas , alia atq; alia ſibi negotia veluti hereditaria vindicaſſe.Non ſecus enim ac diuerſæ arboribus patriæ,ſola India nigrum fert Hebenum,ſolis eſt turea virga Sabæis,experimento compertum eſt huic vel illi hominum generi peculiare neſcio quid natura inoleuiſſe, vt quicunq; inde propagentur ad idem munus, in quo parentes, vel maiores alij nomen & gloriam ſibi compararint,maxime omnium idonei plęrunq; reperiantur.Veluti Scipionum familiæ expeditiones in Africam propriæ fuerunt,Curionum genti peculiare ſtudium eloquentiæ, Gentilia Metellis cognomina ex victoriis,domeſtica Gracchorum ſanguini Romani ſermonis proprietas,hereditarium Deciis,pro patria ſe hoſtibus deuouere.Pari verò conditione Medicea familia,cum plęriſq; aliis virtutibus,laudibus,& honoribus inſignita, tum ſuo quodam domeſtico, ac peculiari more ſemper habita eſt celeberrima,cui longa iam annorum ſerie proprium gentile, ac hereditarium fuerit, fouere literas , ingenia erigere,diſciplinarum omnium profeſſores optime promereri. Tacebo nunc generoſum illud magnificentiſſime ædificandi ſtudium,quo Tu,quo maiores tui domi foriſq;,quàm longe lateq; diffuſum eſt chriſtianum nomē tot templa paſſim,tot loca pia,tot bibliothecas,Priuatas ædes tot,villas ne dicā an caſtella tot largiſſimis effuſiſſimiſq; ſumptibus excitauiſtis. Quæ ſi vnum in locum contrahi poſſent, ampliſſimarum opulentiſſimarumq; vrbium,quæ toto ſint terrarum orbe maxime,magnitudines dubioprocul exſuperarent.Huius verò,quod veſtro generi præcipuū fuiſſe ſtudium aſſeueramus,teſtes illæ omni doctrinarum genere politiſſimæ academiæ florentinæ , in quibus abolitus olim bonarum literarum ſplendor nitorem priſtinum cœperit reparare,bonaq; diſciplinarum pars quæ temporum iniuria perierat,viſa ſit reuiuiſcere.Teſtes Alberti,Aretini, Landini,Pici,Scalæ,Ficini,Politiani,Beroaldi,Ambroſij,Zenobij, Cādidi,Argyropyli,Chalcondili,Laſcares, Muſuri.Et qui hos inter locum non indecenter habeat,Vrbanus mihi patruus, totq; alij Muſarum proceres literarum gloria florentiſſimi, vt innumeros alios tranſeam,qui nunc viuunt fulgore ſatis illuſtres ſuo,qui veſtri omnes generis fauoribus & auſpiciis ad eam nominis celebritatem euecti ſunt.Teſtes tot omnium diſciplinarum volumina,partim ab interitu vindcata, partim è græco in latinum ſermonem tranſlata,partim noſtri temporis fœlicitate nouo argumento elucubrata,Mediceo omnia nomini, gloriæ, ac æternitati nuncupata.Sic Coſmus,ſic Petrus,ſic Laurentius, ſic Leo decimus pont.opt.max.promeriti ſunt,omnes propenſiſſimo in extollendis ingentis ſtudio,viſi ſemper inter ſe contendere,quis eorum huberiores literatorum prouentus acquiſiuiſſet,ſic tu maiorum tuorum,ac ſanctiſſimi ꝓbatiſſimiq; fratris tui veſtigia ſecutus,quàmuis tantarum rerum incumbant pondera,dum publicis priuatiſq; conſiliis , qua ratione ſit reipub.chriſtianæ proſpiciendum, cum ſapientiſſimo Fratre perpendis,& diligenter examinas,quæq; longum eſſet enumerare,ingenti laude,& honorifica omnium commendatione pertractas . Non ita tamen à magnis illis negotiis auocari,vrgeri ve pateris,vt non interim , & ad literas , & ad ingenia reſpicias , quæ tuo patrocinio protegas , & omni ſtudio demerearis Quo circa,quum te talem eſſe certo ſcirem,optime Virgilio etiam ipſi conſultum exiſtimaui,ſi que in eius emaculatione occupatæ ſunt lucubrationes meæ,omnemq; aciem eo direxere, vt eum ab iniuriavindicarent,tuis auſpiciis,tuoq; patrocinio fretæ,in manus hominum emitterentur.Tibi enim vni, qualeſcūq; ſint,debentur,quæ apud te natæ,te iure vernaculo dominum agnoſcunt.Neq; tu earum curam aſpernari debes,qui ſis natura benigniſſimus.Quod ſi argumentum ipſum non ſatis dignū videatur,quod tanto principi dedicari debeat,memineris id circa Virgilium verſari,à quo totius Romanæ facundiæ nitor,ars iudicium,& ſtili deniq; maieſtas omnis,ad poſteros ſæculorum omnium applauſu fœliciter emanarit.Proindeq; nihil in ei9 ſcriptis tam leue,tamq; exile,aut tenue reperiri,quod examinatum non omnium poſſit literatorum aures citra faſtidium remorari.

ASCENSII IN BVCOLICA VIRGILIANA PRÆAMBVLA.

BVcolica inquit Seruius dicta ſunt à cuſtodia boum.Nam βουκόλος græce dicitur bubulcus,& βουκόλιον armētum boum,& βουκολέω paſco boues.Donatus autem in vita. Virgilij ponit tria paſtorum genera,quæ dignitatem aliquam in bucolicis habent, quorum minimi(inquit)ſunt αἰπόλοι, qui à noſtris caprarij dicuntur.Paulo honoratiores, ſunt ποιμένοι:qui apud noſtros ouiliones, ſeu opiliones dicuntur,honeſtiſſimi autem & maximi βουκόλικοι dicunt̄,qui à noſtris armentarij appellantur,à quibus tanq; ab excellentiſſimo paſtorum gradu primum ſuum carmen . Virgilius Bucolicum appellauit,& teſte Macrobio ſaturnalium li.v.ex affectu quem ad linguam græcam habebat Virg.græco magis vocabulo quā latino opera ſua inſcripſit,Vnde & Quintilianus libro duodecimo.Itaq; tanto eſt ſermo græcus latino iucundior,vt noſtri poetæ quoties dulce carmen eſſe voluerint,illorum id nominibus, exornent . Hæc illi,ſolent præterea bucolicum carmen æglogá dici,quaſi αἰγῶν.i.egon hoc eſt caprarum ſeu de rebus caprinis aut inter caprarum paſtores λόγος,hoc eſt ſermo. De huius carminis origine dicit Diodorus ſiculus, quod Daphnis Mercurij filius eius auctor eſt vt idem Tortelius recitat. Ad qualitatem. Bucolici carminis probus,& Diomedes maxime pertinere cenſent,vt dactylus partē orationis terminans in quarto loco repeଠriatur,vt Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua. Intentionem poetæ,Seruius ſatis explicat.De qualitate aūt carminis,& triplici ſtilo,latius in perambulis noſtris locuti ſumus.¶ Verū vt argumentum primæ æglogæ à quo totius operis ferè dependet intentio,latius explicemus addamus ad Seruium Mancinelli verba,quæ hęc ſunt poſt Craſſi,Brutiq; necem philippenſi clade acceptam Marcus Antonius in Aſiam,Caius Cæſar veteranis agros,& vrbes diſtributurus in Italiam conceſſit , vt Liuius lib.cxxv.& Appianus li.v.bellorum ciuilium ſcribunt. Probus autem illis nō conuenit,ſcribit enim agros diuiſos veteranis ab Auguſto poſt bellum actiacum.Ergo tamen prioribus crediderim.Hæc ille,In quibus qui per Caium Cæſarem Iulium intellexerit,longe errauerit. Nam ſi triennio Bucolica ſcripſit Maro.quo tempore Iulius in philippicis,Pompeium fudit, nōdum ſcribere incœperat, cum tamen eius mortis & in daphnidis nomine ei expreſſe meminit dicens,Ecce dionei proceſſit Cęſaris, aſtrum.verum quidem eſt Iulium quoq; veteranis agros diſtribuiſſe , ſed colonos non exturbaſſe, vnde in vita eius Suetonius,vbi de præmiis veteranis ab eo exhibitis loquitur dicit.Aſſignauit & agros,ſed non continuos ne quis poſſeſſorum expelleretur,&c.Neq; mancinellus de Iulio intendit,quia non Iulius Caſſium,& Brutum occidit,ſed ab illis occiſus eſt,Reprehendit ergo Probum in hoc,quod dicit poſt Actiacum bellum factum, in quod poſt philippenſe geſtum erat,ſed noueris Octauium Auguſtum etiam.C.Cæſarē dictum,quia vt auctor eſt Tranquillus in vita Cæſaris ipſe Caium Octauium etiam in familiam,nomēq; adoptauit,vnde Lucius florus in epitomatis liuianis ipſum Cæſarem vocat dicens in epi.lib.cxxv.Caius Cæſar,relicto Antonio tranſmarinæ prouinciæ ex parte imperij ei ceſſit , reuerſus in Italiam veteranis agros diuiſit, ſeditiones exercitus ſui, quas correpti à Fuluia Marci Antonij vxore milites contra imperatorem ſuum concitauerant cum grandi periculo inhibuit. Lucius Antonius Conſul Marci Antonij, Frater eadem Fuluia conſulente bellum Cæſari intulit receptis in partes ſuas populis,quorum agri veteranis aſſignati erant,&c.Addamus ad hęc Suetonij verba ita de bello philippenſi in vita Auguſti diſſerentis.Partitis poſt victoriā officiis, quum Antonius orientem ordinandum.ipſe(Auguſtus,ſcilicet)veteranos in Italiam reducendos & municipalibus agris collocandos recepiſſet,neq; veteranorū neq; poſſeſſorū gratiā tenuit. Alteris pelli ſe alteris, non pro merito ſe tractari querentibus,Sed argumenti relictis ambagibus repetamus.

A patria fugiens Melibœus forte ſub vmbra.
Tityron inuenit cantantem carmina amicæ.
Quapropter miratus ei ſua damna recenſet
Auctoremq; ſui declarat Tityrus oci.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN TITYRON VERGILII.

Ægloga prima, ſui qua laudat Tityrus oti Authorem, profugum, querulum'que canit Melibœum.

ASCENSIVS.

Ægloga &c.] Octauius Auguſtus Cæſar qui (vt Suetonius inquit) nihil conuenientius duxit, quã C. Iulij Cæſaris maioris auunculi ſui, necem vindicare, tueriq́; acta, inter quinq́; ciuilia bella, ſecundum in Philippis contra Caſſium & Brutum Cæſaris percuſſores geſſit, eosq́; adiutus Ab Antonio fudit: poſt quam victoriã, excitato iam in ſe Marci Antonij odio, veteranos (.i. qui iam multos annos, ſub ſacramento, ſeu iuramento militauerãt.) in Italiam, ad diſtribuendos illis Tranſpadanorum agros, reduxit: in qua diſtributione, nõ ſatis æqua militibus viſa, & colonis nimirũ iniquiſſima, & militũ, & colonorum odium incurrit, vſq́; adeo: vt hortante Fuluia Marci Antonij Triumuiri (.i. qui vnus ex tribus erat, qui rempub. regebant) coniuge, Lucius Antonius, Marci frater: cum militibus & colonis, illi bellum intulerit: ſed capto Peruſio, & Lucio, ad deditionem coacto, Auguſtus Cremonenſium præcipue, qui Lucio adhæſerant agros, militibus ſuis addxiit: qui quum non ſufficerent adiecti ſunt nonnulli Mantuanorum agri: non propter culpam, ſed propter vicinitatem: vnde poeta dicturus eſt, Mantua ve miſeræ nimiũ vicina Cremonæ. Inter quos Vergilian9 ager Claudio, aut potius Ario militi, addict9 fuerat: donec ab Aſinio Pollione, Alpheno, Varro, & Cornelio Gallo, quib. in Bucolicis vtcũq́; gratias refert, Auguſto commendatus ſuorum recipiendorum authoritatem haberet; qui, vt Ario oſtendit, ab eo interemptus fuiſſet, ni ſe in Mintium fluentum proximum præcipitem dediſſet: vnde eſt, Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. ſed primam Æglogam, iam quaſi ſecurus cõdidit.

Ordo verſiculorũ noſtrorum eſt: Prima Ægloga .i. prima paſtorum cantilena: qua .i. in qua: Tityrus laudat authorem ſui oti: pro otij (ſicut ad finem Georgico. Parthenope, ſtudiis florẽtem ignobilis oti.) videlicet Auguſtum: canit .i. carminẽ Bucolico deſcribit: Melibœum profugum .i. à patria fugientem: & querulum .i. miſere lamentantem de expulſione ſui. Vnde duo ꝓpoſuiſſe videtur in prima Ægloga poeta: & pro agris ſuis quos receperat, gratias agere: & pro reliquorum Mantuanorum recipiendis, per conmiſerationem intercedere. In toto autem opere conſtituit Theocritum imitari, & paſtorum mores explicare. Cætera, Seruius docet.

Ordo.

Intentio poetæ.

P. VERGILII MARONIS MANTVANI VATIS BVCOLICA.

ÆGLOGA PRIMA QVÆ TITYRVS INSCRIBITVR.

¶MELIBŒVS & TITYRVS interloquutores.

TITYRE, TV PATVLÆ RE-
cubãs ſub tegmine phagi, ME.
Sylueſtrem tenui muſam meditaris auena:
Nos patriæ fineis, & dulcia linquimus arua:
Nos patriam fugimus: tu Tityre, lentus in vmbra
Formoſam reſonare doces Amaryllida, ſyluas.

SERVII MAVRI HONORATI IN BVCOLICAM VERGILII INTERPRETATIO.

TITYRE, TV PATVLÆ.] PASTOR inducitur ſecurus, & dare operã cantilenæ ſub arbore recubãs. Alter, qui cum gregibus ex ſuis pellatur finibus, Tityrum aſpiciens ſic adloquitur. Tityrum autem, pro Vergilio accipiamꝰ: nõ vbiq;, ſed vbi ratio exigit. Dixit autem, ſub phago, allegorice. i. ſub arbore glandifera, quæ fuit victus cauſſa. Antea enim, homines glandibus veſcebant̃. **Phagus.** Hinc phagus, ἀπὸ τοῦ φαγεῖν. i. comedere. Ergo ſub phago iaces: ideſt tuas retentas poſſeſſiones, q̃bus aleris, vt olim phago alebantur. ¶Patulæ.] **Patulum** Proprie, quod ſemp̃ patet, dicitur patulũ: vt nares, arbor. **Patens.** Patẽs, quod aperitur & clauditur: vt oſtium, & oculi. ¶Muſam.] Ideſt, ruſticũ carmen. ¶Tenui auena.] Ideſt culmo, ſtipula. Vnde ruſtici cantare conſueuerũt: ſic alibi, Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen. Tenui, humilem ſtylum indicat, quo hic vtitur. ¶Meditaris.] Per antiſtichon, ab eo eſt, quod Græci μελετάω dicunt: l enim, & d, inuicem cedũt: vt ſella, p̃ ſeda. ¶Fugimus.] Plus eſt quàm Relinquimus. Sic Horat. Teucer Salamina, patremq; quũ fugeret. ¶Lẽtus.] Otioſus: vt, Qui nunc lẽti cõſedimus aruis. ¶Reſonare doces Amaryllida, ſyluas.] Carmen tuum de Amaryllide compoſitum, doces ſyluas reſonare. Intelligimus autem melius ſimpliciter, & non allegorice: vt aiunt quidam, qui dicũt, Tu carmen de Roma condis. Plus enim ſtupet Melibœus, ſi ita ille ſecurus eſt, ut tantùm de ſuis amoribus cantet.

ANTONII MANCINELLI VELITERNI IN BVCOLICAM VERGILII COMMENTARII.

Tityrus. TItyre.] Tityrus, mercennarij paſtoris, nomen à Theocrito ſumptum: is enim Ægloga tertia inquit, Tityre laſciuas virgultis paſce capellas. & in vltima, Tityrus aſt illic miſeros cantabat amores Daphnidis. Hircus autem, Libyca lingua, Tityrus appellatur: vt Probus adſerit: & Melibœus curam boũm diligens. Scribit idem, quòd Maro, per allegoriã, facit ſe eſſe Tityrum: & Melibœum, Cornelium Gallum: qui admiratur quòd Vergilius ſolus, agros retinuerit. ¶Patulæ.] **Patulus.** Apertæ, & late patentis. Patulum bouem, Plautus appellabat, cuius cornua diuerſe ac late paterent: vt Feſtus edocet. ¶Recubans.] Iacens, quieſcens. Iacens autem ſemiſupinus, ſedens intelligẽdum. qua quidem voce, magnam Tityri ſecuritatem & requiem innuit, quum iaceret omni ſpreto timore. ¶Sub tegmine.] Sub vmbra. hinc ait poſtea, Tu Tityre lentus in vmbra. **Phagus.** ¶Phagi.] φάγος Græce, Latine vorax, dicit: φάγω autem comedo. Hinc fagus, vel phagus, arbor glandifera: quòd olim glandibus veſcerentur. Non tamen ab re, hic Sub tegmine phagi, inquit: nam & in agris Maronis phagus erat: vt patet Ægloga. 9. **Muſa.** ¶Sylueſtrem muſam.] Ruſticum carmen: muſa enim, cantus dicitur: μουσίζω, cantu cõtendo. ¶Tenui auena.] Subtili calamo, aut fiſtula, vel ſtipula, per quod gracile dicendi genus oſtendit. ¶Meditaris.] Meditando canis, exponis, exerces. ¶Nos patriæ fin*s, Nos patriam fugimus.] Anaphora eſt. i. relatio: de qua legito noſtrum carmen de figuris. ¶Dulcia arua.] Ouidius lib. 1. de ponto, ait: Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui. Nos patriam fugimus. præ dolore idem ſæpius repetit. ¶Lentus.] Securus, & otioſus, authore Nonio. ¶Amaryllida.] À. 3. Theocriti Ægloga, ſumptum nomen, & argumentum: eſt enim ibi, Canto ego blanditias, ſteril*ſq; Amaryllida ſyluæ Recinunt. Ἀμάρυγμα autem, ſplendor dicitur: ἀμαρύσσω, luceo. ¶Reſonare.] **Echo.** Per Echo ſcilicet. Ἠχέω enim, reſono dicitur: ἠχή, ſonus. Ouidius lib. 3. Metamorpho. ſcribit, Echo nympham fuiſſe: reſtitiſſeq; ei vocem ſolum, & oſſa: oſſaq;, lapidis figuram traxiſſe: vocem manere: qua ſyluis latet, omnibuſq; auditur. nam ſonus eſt, qui viuit in illa.

IODOCI BADII ASCENSII IN BVCOLICAM VERGILII EXPLANATIO.

TItyre, tu patulæ.] Totius Æglogæ Argumentũ iam declarauimꝰ: huius autem particulæ tale eſt. Melibœus paſtor, qui interpretatur, curam boũm diligens, aut gerẽs: in perſona omniũ Mantuanorum inſontium, & ob vicinitatem dũtaxat profligatorũ, vidẽs Tityron, quaſi cæterorũ ductorem, (Interpretatur enim, aries maior, qui toti gregi p̃ire ſolet.) propter reſtitutos agros, ſecurũ ſub tegmine phagi recubantem. Ah (inquit) Tityre, tu quidẽ eufortunatus es, qui in medio diuitiarum tuarum recubans, tanta animi ſecuritate donaris, vt amicæ cantilenis indulgeas: at nos æq̃, ac tu inſont*s patriis finibus extruſi: tam diram militum ſæuitiam illic tulimus: vt ſatius ſit, patriã fugere in luctu & gemitu, quàm illic immorari: dum tu lẽtus in vmbra, doces ſyluas reſonare Amaryllida, formoſam amicã tuam. hoc dicit. Vt autem ordinem facilius colligamus, referemꝰ ſub oculos mẽtis, Melibœũ Tityri familiarẽ, & amicũ, ab agris ſuis expulſum per eam regionẽ fugitantẽ, in qua Tityrus ſub phago, amicæ ſuæ cantilenam meditabatur: atq; interfugiendum ipſum, illic offendiſſe, atq; ſic adloquutum, Tityre, tu patulæ, &c. Verum vt habitum quoq; noſcas: induetur veſte paſtorali ad fugam ſubducta: trahetq; altera manu capellã, altera pedum tenẽs: & ſarcinulæ non nihil in collo ferens, gregem autem caprarum ante ſe minans. ¶Ordo eſt, loquẽte Melibœo, & familiariter, ac amice Tityrum proprio nomine compellante ſic. Tityre, amice uidelicet, ac note: tu recubans. i. otioſus, & ſecurus ad luxum proſtratus: ſub tegmine. i. tegumẽto, ac defenſione à calore ſolis: phagi. i. iſtius arboris: tuæ glandiferæ, hoc eſt frugibus aruorum tuorum gaudens: meditaris. i. attento animo exerces: muſam. i. cantilenam: ſylueſtrem. i. qualem ſylueſtres, hoc eſt ſecuri meditari ſolent: auena. i. fiſtula ex culmo auenæ: tenui. i. gracili, artificioſe, ac delicate inflanda. i. totus ſecurus amoribus tuis in medio poſſeſſionũ tuarum indulges. Nos. i. ego, & mei, ac noſtri ſimiles: linquimus fin*s. i. cõfinia, & limites, ac vltimos terminos: patriæ. i. regionis, quæ nos peperit. i. natalis ſoli: &, pro ideſt: dulcia arua. i. terras proſciſſas, & aratas, hoc eſt cultiſſima (vt dicturus eſt) noualia: imò (inquit) quod plus eſt, nos fugimus patriam, propter adflictionem quæ nobis à militibus illic infertur: verum tu Tityre exiſtens lentus. i. proſtratus, & flexus, ac otioſe, recubãs in vmbra. ſ. phagi tuæ: doces ſyluas. i. loca ſilentia: quod magni otij indicium eſt: reſonare. i. ſonitu per Echo referre, ac repræſentare: Amaryllida. i. carmen de amica tua ſplendida: quam accipite nunc deperire: verum longè plus ponderis habet, quod dicit Amaryllida, quàm ſi diceret carmen de Amaryllide. Amatorie enim dictum eſt. Nam qui amant, amati nomen ſæpe repetunt: itaq; referebant ſyluæ Amaryllida, eo quòd eam vocem ſæpe acceperant. De Echo & Amaryllide legiſtis iam Mãcinellum: ſed tamen aperiemus rem latius. Singula enim vocabula emphaſim quãdam, ac vim propriæ ſignificationis habent: & quũ ſtylus ſit exilis, ac gracilis, nihil tamen artis prætermiſſum q̃d ad excitandam miſerationẽ faciat. Nam ſtatim in principio vtitur contentione, qui color rhetoricus habens, fieri quoties ſententiæ inter ſe contendũt, ac ferè contrariæ ſunt, multum elucidationis, atq; ornatus adfert. hic autem totum principiũ in contentione eſt. Nam & nomina quaſi antitheta ſunt. i. cõtrapoſita inter ſe quodãmodo. ¶Tityre.] Tityrus enim. i. aries præuius videtur neglecto grege, quoquouerſum quo impetus trahat, diuagari; at Melibœus. i. diligens boũm cuſtos, nihil gregis ſui prætermittit:

prætermittit:vnde inquit,Etiã hanc vix Tityre duco.Nihil autem magis contendit, ꝙ hunc,recubãtem ſub tegmine phagi, cantilenis indulgere:at illum profugũ à patria: ignarũ quo ſe recipiat:ſarcinulis ac miſera pecude infeliciter depreſſum: ſub face ingemiſcere.

gteri co res.

Eſt præterea hic(vt Lãdinus adnotauit)expolitio:quia eadem de re ſæpius dicit.Eſt & repetitio:nam nos in principio clauſulæ repetitur.Eſt ad hoc interpretatio,quæ ſæpe adfert magnũ augmentũ rei. Nam interpretatur, fines patriæ eſſe dulcia arua,quę res mouet commiſerationẽ.Eſt quoq; quũ dicit,tu recubãs,meditaris:euocatio etiam pueris nota. Sed vt vim ſermonis etiam pueri,intelligãt ſingulas voculas,ab origine repetamus.

ityrus.

Tityrus igitur,licet ſecùndũ Probum,lingua Libyca,hircus dicatur:tamen non minus quadrãs,nec minus recipienda eſt Seruiana interpretatio,dicẽs:quia aries maior eſt, qui gregem anteire conſueuerit, id enim ei loco congruit: vbi poeta per allegoriã de ſe loquens ait,Ipſe aries etiã nunc vellera ſiccat.Quo circa,licet apud Theocritũ Tityrus mercennarij paſtoris nomẽ ſit,vt Mancinellus adtulit:ſicut & apud authorẽ noſtrũ alibi,vbi dicet, Tityre coge pecus.& iterũ, Tityre dum redeo(breuis eſt via)paſce capellas.tamen hic maximopere reſpicit ad etymologiã quã diximus:non enim mercennarij: ſed eius qui in propria poſſeſſione recubet,ſignificationem habet.

n tityr⁹ mper aronẽ ic ſigni cet.

Nam(vt Seruius dicit)Tityrum pro Vergilio accipiemus,non vbiq;, ſed vbi ratio exigit:Probus quoq; dicit,Tityrũ eſſe Maronẽ:& Melibœũ,Cornelium Gallum.Cur autem non ſemper manifeſta videtur quibuſdã ratio: quia quũ ſe in fine Georgicon in audaci iuuenta dicat Bucolica ſcripſiſſe: nõ cõuenit, inquiunt,eius perſonæ quod dicet:Candidior poſtq̃ tõdenti barba cadebat.& iterũ,Fortunate ſenex,&c.At ſi percuncteris quomodo excuſetur ea cõfuſio perſonarum ſub vno nomine: dicãt patris & filij,quibus vnũ fuit nomẽ(quia vterq; Maro dicebatur)quodãmodo vnã eſſe perſonã:vnde fictione iuris non aditam,ſed continuatã in filio,dicimus poſſeſſionẽ.Patri ergo per interceſſionẽ filij,reſtituta eſt poſſeſſio.Eſt & alia,inquiũt, cur nõ ſemper ſe per Tityrum ſignificet,ratio:ne videlicet hiſtoriã omnino contexere videatur: ſed (vt ſuis locis declarabimus.) Tityrus hic vbiq; Vergiliũ ſignificat, nec eius barba dicitur cãdidior,nec ipſe tunc ſenex.

u recubans.

¶Tu.] Tu autem,pronomen:nunc recte exprimitur,vbi excludit,quia nos patriã fugim⁹. ¶Patulę.] Patulũ quoq; plus eſt quã patens,vt in regulis dicam. ¶Recubãs.] Recubans autem ſibi indulgentẽ,ac plane ſecurũ notat:nam recubãs,quodãmodo proſtratus eſt in molli videlicet ſtrato:vnde in Euangelio de triclinio dicitur,Amãt primos recubitus.

ubo.

Notũ eſt,quia cubo,in compoſitione,ſi m adſumat,fiat tertiæ:ſi nõ,maneat primæ,vt incũbere,& recubare.

n. Sub.

¶Sub tegmine.] Signanter dicit,ſub tegmine:&,in vmbra:nam nõ erat, in tegmine:hoc eſt in cõtextu ramorũ phagi,ſed ſub ipſo: erat tamen in vmbra,quæ ipſum cõtinebat.

egmẽ.

Tegmen,à tegendo dicitur:in quo vocabulo tutela denotatur.

hagus.

¶Phagi.] Manifeſta eſt ſignificatio.nã(vt Seruius dicit) ἀπὸ τοῦ φαγεῖν.i.à comedẽdo deducitur.vnde & φάγος,hoc eſt phagos,vorax dicitur:Græce autem,φηγός,dicitur phagus:atq; ita ſcriberetur per ph.Eſt autem arbor glandifera:glandibus autẽ priſca ætas veſcebatur:vnde bene agrorũ huberũ,poſſeſſionem ſignificat. Et bene dicit, ſub phago recubare: quia Ægloga.9.dicitur in agro Maronis eſſe,his verbis, Vſq; ad aquam & veteris iam fracta cacumina phagi,Omnia carminibus veſtrũ ſeruaſſe Menalcam.

Silueſtris.

¶Syluestrem muſam.] Secundùm interpretes dicit, ruſticum carmen.

Tenuis. Auena. Silueſter Silua. Sylua. Tenue. Subtile. Auena.

¶Tenui auena.] Tenui autem auena.i.gracili culmo,aut calamo:vt fiſtula,vel ſtipula:per quod(inquit Mãcinellus) gracile dicendi genus,oſtendit. Sed mihi etiam aliud ſignificat.Nã ſilueſtre,dicitur a ſilua:ſilua autẽ à ſilendo:vnde Horatius in carminibus,triſſyllabum fecit,dicendo ſilũe,per ũ & e diuiſa: ſiue ab Hyle,quæ dicitur informis materia,ac prima rerũ cõgeries: vnde ad magnũ otiũ pertinet meditari muſam ſilueſtrẽ.i.cantilenam,ad voluptatẽ propriam,more auicularũ non captãtium cuiuſuis gratiam:vtpote in ſiluis ſibi cõcinentiũ. Nec pondere caret ꝙ dicit,tenui auena.Nam(vt Landinus inquit) tenue diſtat à ſubtili.Tenue enim,diminutionem rei,vt plurimũ notat: vnde eſt,Tenuis,vbi argilla:& tenue argentũ,venęq; ſecundæ. hinc attenuo,& extenuo.Nec habet laudem,niſi illa diminutio ſit ex vſu:ſicut,Velleraq; vt foliis depectant tenuia ſeres.vellera tenuia,ad laudẽ dixit. Subtile verò,acuitatẽ habet. Et ita laudatur ſubtile ingeniũ,tenue vituperatur.hæc ille. Paſſim apud Ciceronem,tenuẽ conditionẽ & facultatem,pro modica & exili inuenies.Eſt autẽ proprie deductũ:nec corpulentum,aut denſum:vnde hic ad delitias Tityri oſtendẽdas,nõ parũ facit:quippe qui non cõtentus eſt vulgari ac rudi auena:verũ tenui,ac delicata amicę cantilenã cecinit.Et ſi omnia perſequi nonvererer: dicerẽ auenæ quoq; mentionẽ non incaſſum fieri:nã quum graues authores ab auiditate dictam velint:vel ꝙ auide veniat:vnde eſt,Grandia ſæpe quibus mandauimus ordea ſulcis: Infelix loliũ,& ſteriles dominãtur auenæ.Et alibi:Interq; nitẽtia culta,Infelix loliũ,&c.vel ꝙ auide abſumatur, poteſt nõnihil ad auiditatẽ canẽtis facere: ſed illud maxime,ꝙ quibus alij ad neceſſitatẽ vtantur,ipſe fruatur. Plus verò momẽti habet ꝙ dicit, meditaris.Nã licet(ſecũdùm Vallenſem)id verbũ ſignificet exercere:& ad corpus,magis ꝙ ad animũ pertineat:tota tñ Latinorũ manus,ferè ad animũ transfert:vnde ſunt quas vulgò,meditationes vocamus.Nõ ergo curis diſtractus p̃ter opinionẽ in cantilenã fortè vt fit,prorũpit:ſed totus in eis verſatus cãtationibus indulget.Omnia igitur Tityrũ reſpiciẽtia ad ſecuritatẽ, ac delitias eius pertinent.In qua re oſtendit põdus beneficij ab Auguſto impenſi:præſertim quũ ſine eo miſer & profugus ſit: qui nũc delitijs adfluit:vnde(ſicut authore Donato)ad pondus ſpectat beneficij,quod Simo Terentianus dicit,Feci ex ſeruo vt eſſes libertus mihi.(in eo em̃ duplicis beneficij,& ablatæ ſeruitutis,& collatæ libertatis fit mentio.)ita hic quoq; multũ elucet magnitudo beneficij cũ eo ablato vt Melibœus miſerrimus ſit:ſicut ingeniorũ fons,& princeps Homerus:vt Achillis virtutem Græci agnoſcãt:docet ꝙ eo ob iram immiſſam,à bello ceſſante Græci vincerent:q eo belligerante victores fuerãt.

Nos.

¶Nos patriæ fines.] Omnia præterea q̃ Melibœum cõcernũt, pathos habẽt:& ad cõmiſerationẽ faciunt.Primo,quia dicit,Nos: hoc enim excluſiuũ eſt: & q̃uis in prima perſona liceat cuiuis vni de ſe ſolo pluratiue loqui:tamẽ vim habet,ꝙ quũ vnus,videlicet Tityrus,maneat:plures fugiant.

Patriæ fines.

Et quem non moueat,ꝙ dicit ſe linquere,nõ ſolùm mediũ tractum,ſed fines: nec cuiuslibet regionis,ſed patriæ:quippe in qua natus ſit:vnde caueat adoleſcẽs ne patriã pro regione ponat,dicendo regẽ, aut principem multas habere patrias,quũ vnam tantùm habeat: ꝙ dulce aũt ſit natale ſolum Ouidius,aliiq; non pauci ſatis oſtẽdũt quũ nemo nõ ſentiat:verbũ tñ Ouidianum de ponto,eſt,Neſcio qua natale ſolũ dulcedine cũctos Ducit,& immemores nõ ſinit eſſe ſui.

Arua.

Miram aũt vim habet,ſummamq; cõtentionem,quod dicit: Et dulcia linquimus arua.Nam ſi arũ, ab arãdo dictum eſt, vt Varro adſerit:eo ꝙ arando,vomer ſuſtulit ſulcos:indigniſſimũ eſt ꝙ aruo ſuo expellat:quũ Tityr⁹ ſub phago recubet,cui⁹ fructus ſponte naſcitur.

Fugere.

¶Nos patriã fugimus.] Auxeſis aũt eſt, quum dicit,Nos patriã fugimus:quia plus eſt fugere,ꝙ linquere patriam.Non fugimus enim,niſi coacti & fugati: linquimus aũt etiam ſponte atq; vltrò interdũ.

Lentus.

Sed ad cõtentionẽ pertinet, qđ ſubdit:Tu lẽtus in vmbra.qui em̃ fugit, præceps ruit:cui cõtrarium facit lentus:qui dicitur(authore Nonio Marcello)ſecurus:& otioſus:ſed proprie is eſt, cui mẽbra ſunt laxa, & animi reſides & ſegnes.Otij verò indiciũ eſt ſummũ:ꝙ docet ſyluas: nec quãlibet rẽ,ſed reſonare Amaryllida.i.amicã eius vrbanã, quã iam Romæ delegerat:q̃ interpretari poteſt ſplendida ac lucens:vt latius dicam illic,Poſtq̃ nos Amaryllis habet. Seruius argute dicit melius eſſe intelligere,ſimpliciter Tityron canere carmẽ cõpoſitum de amica,ꝙ allegorice carmẽ de Roma:quod ſic tñ accipio:vt per Amaryllida amicã,quam Romæ amare cœperat intelligã: quia dicturus eſt,poſtq̃ nos Amaryllis habet, &c.verũ dicendũ eſt,notos eſſe Melibœo,quos iam Romæ occeperat amores,atq; ita tanq̃ ad eũ qui vtrãq; amicã norat,dicere,Poſtq̃ nos,&c.Eſt aũt accuſatiuus more Græcanicarum dictionũ formatus:hæc amaryllis,hui⁹ amaryllidos, hanc amaryllida. Verũ quia iuuentuti hanc operã pręcipue nauamus:cui nõ parum cõmodi accedet:ſi ex Latinorũ poetarũ doctiſſimo, Latinã linguã didicerit:cõſtitui pro locorũ captu,atq; opportunitate regulas grãmaticales:quũ ex textu,tum ex cõmentariis colligere,atq; adeo in principio:vt hubertatẽ poetæ noſcãt, ferueremq; ſuũ expleant,decẽ collegero:quarũ prima eſt.In propriis nominibus ad placitũ fingẽdis,habẽdus eſt ſcripturo delectus,vt eorũ ſignificatio,rei quã dictur⁹ eſt,cõgruat:ſicut in hac Ægloga,Tityri Melibœi,Amaryllidos & Galatheæ. Apud comicũ,Pamphili & Glycerij.Secũda: proprij nominis in æquali expreſſio beniuolẽtiæ,indiciũ eſt:in inferiore, ac vilis officij viro etiam beneficientiæ:in maiore,& amplis honoribus prædito,contẽpus.Quũ ergo hic æqualem cõpellet beniuolentiæ, eſt quod dicit, Tityre tu,&c.Contra qui ſeruũ,lenonem,tortorẽ,furem,adulterũ,ſacrilegũ,ſiccariũ,aut ſimilem officij nomine:pontificẽ ſummũ,aut epm,imperatorẽ,ac regẽ,ſeu aliũ non paruæ dignitatis,virũ proprio nomine,ſine dignitatis expreſſione cõpellauerit,iniurius cenſebit.Tertia:vocandi caſus, pro affectione,nũc principio,nunc paulò inferiori loco congruunt, at extremũ in carmine reſpuunt:bene ergo dicit, Tityre tu patulæ,&c.Quarta:quia in verbis primæ vel ſecũdæ pſonæ certũ intelligit ſuppoſitũ:non oportet,nec decet ipſum exp̃ſſum, niſi emphaticos:aut per contentionẽ loquaris,ſicut hic loquitur,vt docui.Quinta:participia præſentis tẽporis,licet in nomina migrent:tamen p̃ſentis ſignificationis notam retinẽt:quocirca extẽporaneã connotãt qualitatẽ:quũ verbalia,quæ aptitudinẽ innuunt,cõnaturalem,ac perpetuã ſignificent:vnde ſicut timens, audens,frigens,patens, & ſimilia p tẽpore quo enuntiãtur,intelligũtur:ita timidus:audax,frigidus,patulus:perpetuam (vt dicunt)paſſionẽ indicant.Sexta:re, præpoſitiua particula cum dictionibus ad velamen,aut clauſurã pertinentibus contrarium importat:cũ reliquis ferè iterationẽ.Exemplũ prioris: vt reuelo,refero,retexo.Secundorũ,vt hic recubo:qđ eſt quaſi corpus inclinatum reſupinũ facio. Eſt quoq;(vt Vallenſis docet)vbi re, quodãmodo vacat; vtpote,vbi dictio ex ea cõpoſita pro ſimplici

 vſurpatur:

vſurpatur:vt redire,& reuerti:pro ire & verti.Memineris aũt, ꝙ cubo,m literã recipiens in cõpoſitione,fit tertię inflexionis: ſine qua manet primæ:vt iam prius tetigimus. Addere poſſumus,licet in ſupino cubitũ faciat:verbale tamẽ nõ eſſe cubitio, ſed cubatio:in tor,tamen formatur incubitor,& incubator:quorũ poſteriore vſus eſt Macrobius,in de ſomno Scipionis. Septima :ſub,quando ſignificat tendere in locum,aut vergere in tẽpus,accuſatiuo quidẽ præconſtruit:ſed quando quietẽ,aut immutationẽ notat,ablatiuo tunc ornate,quãdo rem ſuperiorẽ ſignificat. Qui ergo dicet,Oculoſq; ſub aſtra tenebat.i.aſtra verſus,aut in aſtra tendentes:&,ſub lucem exportant calathis: &, ſub noctẽ cura recurſat.i.tempore vergẽte in lucem & noctem: aut pauloante lucẽ & noctem:bene hic dicit,recubans ſub tegmine phagi:quia & quietem & rem ſuperiorẽ connotat. Octaua:ablatiuus inſtrumentalis quũ præpoſitionẽ quæ comitẽ,aut comitantiã importat,omnino refugit:quocirca ſeptimus caſus appellari ſolet. Licet ergo Latine dixeris,Rex cum toto aſtantium cœtu,reſpexit me cũ dira truculentia.non tamen cum truculentis oculis:vnde hic Latine dicitur,tenui meditaris auena: quod non expones.i.cum tenui,&c. Nona: verba abſoluta, ad ſenſum pertinentia,præter cætera,paſſim à poetis, & nõnunꝗ ab oratoribus,cum accuſatiuo conſtruũtur:vt.1.Æneidos.Nãq; haud tibi vultus mortalis,nec vox hominẽ ſonat. Et apud Hora.lib.1.ſermo.Ingenium cui ſit,cui mens diuinior,atq; os magna ſonaturum:des nominis huius honorẽ. Sic dicunt,ſapit hæreſim:redolet vetuſtatẽ:& hic doces ſyluas reſonare Amaryllida.i.referre per Echo:vt in expoſitionibus dictũ eſt. Dixi præter cætera. Nam & alia abſoluta,videntur interdũ cum accuſatiuis conſtrui:vt apud Iuuenalẽ ſatyra.2. Qui Curios ſimulant, & Bacchanalia viuunt:vbi quidam malunt Bacchanalia, aduerbium cenſere:aut nomẽ pro aduerbio poſitum:vt ſit Bacchanalia,pro Bacchanaliter. Sicut apud Flaccum, Magna ſonaturũ: pro,magne,aut magna voce. Verũ,nullum verbũ (vt inquiũt) tam abſolutum eſt,quin regat accuſatiuũ proportionabilis ſignificationis:itaq; paſſim repperimus, Viuo vitam erũnoſam: curro curſum inſtitutum. Verũ ab iis quæ mere tranſſumũtur, abſtinendũ eſt oratori.non igitur dices,Paſtor Corydon ardebat Alexim:vt in ſequentibus dicetur,ad principiũ.2.Æglogę: ꝗuis paſſim repperias hoc loquẽdi genus,Hic illam deperit.i. perdite amat:quenadmodũ etiam Comicus aliquando loquutus repperitur. Verum,ne prolixior ſim, his in medium adductis,aliis ſuperſedeo. Decima:nomina à Græcis deducta,genitiuos creſcentes,in os,mittentia,accuſatiuum ferè ſingularem,in a,pluralem,in ăs,correptam mittunt:in is,autem non creſcentia,aut non ſemper creſcẽtia:& genitiuum in is mittentia, pro quãto nõ creſcunt,accuſatiuũ ſingularẽ in im,vel in in, mittũt. vt Amaryllis, Amaryllidos,Amaryllida,&c. Daphnis, Daphnis,Daphnin. Id autem ferè vſu venit, vt quæ in actõ ſingulari, in,habeant,pluralẽ genitiuũ in ium,& accuſatiuũ in is,mittãt, etiã Latine:vt alibi dicendũ erit. Poſſem longè plures ꝙ dictiones ſint,regulas colligere,ſed his modo cõtenti ſumus.

IOANNIS PIERII VALERIANI IN BVCOLICAM VERGILII CASTIGATIONES.

ANtea quàm rẽ ipſam adgrediamur, nomina, quibus inſigniores quoſdã codices citamus,prædocere viſum eſt. Ea ſunt, Codex Romanus,ille quidẽ dubio procul antiquiſſimus:eũ verò ideo Romanũ appellamus, quod eius characteres Romanis propiores ſunt:iis quippe,quos in antiquis marmorum,aut ex ære tabularũ inſcriptionibus,& in nũmis ſæculis illis elegãtioribus notatos vbiq; legimꝰ. Cuſtodit is in interioribus Vaticanæ bibliothecæ penetralib. magna diligẽtia, digitalibus penè literis perſcriptus. Alter,qui minoribus eſt literis,& ipſe admodũ vetus,à paginarũ facie Oblongus nũcupabitur. Eſt & Longobardicus: quẽ nõ omnino pigeat euoluiſſe. Sunt & vſui omniũ expoſiti eadem in bibliotheca codices, alij atq; alij non cõtemnẽdi. Eſt & Mediceus,inter emendatos. Aliquot etiam aliũde perquiſiuimꝰ:neq; enĩ vni cuipiã exemplari tantùm tribuendum fuit,vt ſi quid in aliis eluceſceret boni, eos reiiceremꝰ. Quãuis verò oẽs,ſi diligẽtius inſpicias, peruerſionibus,erroribuſq; ad vnũ ſcateãt. Ex pluriũ tamen collatione, cõſenſuq;, aut veriora,aut certe veris ſimiliora deprehẽdimus. Verum age iam:quid ipſi codices tradãt,videamus. ¶ Syluestrem tenui muſam meditaris auena.] Multi quidẽ,atq; hi literatiſſimi viri,Quintiliani ſequuti authoritatẽ,Agreſtẽ,loco hoc legẽdum cenſuere. Sed miror tanti rhetoris vigẽte fama,nullum ex antiquis codi.iis inquam,quos videre potuimꝰ,inueniri:in quo aliter ꝙ,Silueſtrẽ,legas:idq; per i latinũ. Videtur verò epithethon huiuſmodi Muſæ,adcõmodatũ eſſe ex Lucretij ſynepeia, dicẽtis in.4. Fiſtula ſilueſtrẽ ne ceſſet fundere muſam. Neq; tamen neſcimus alibi dictum à Vergiliano,Agreſtem tenui meditabor harundine muſam. Qui fortè verſus à Quintiliano citatus fuerit:de cuius vna tantùm dictione,quippe nomine,Agreſtem,eo loco diſputat:quanuis inde, Muſam meditaris auena: ex verſu, qui magis in promptu erat, ſubiectũ fuiſſe videatur. Vt verò lectio ea,quæ loco hoc,Agreſtem,eſt,minime reiicienda ſit. Bapt. Egnatij iudicio facile ceſſerim,quãtùm ille ĩgenio, quantùm eruditione,quantùm cenſura valeat,non ignarus. Accedit huc Tityri reſponſum,ab huiuſmodi lectione non alienũ, qui ad idem,quod audierat, velut adludens dicat, Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti.

TITYRVS

O Melibœe,deus nobis hæc otia fecit,
Nanq; erit ille mihi ſemper deus:illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues(vt cernis)& ipſum
Ludere,quæ vellem,calamo permiſit agreſti.

MELI.

Non equidẽ inuideo,miror magis,vndiq; totis
Vſq; adeo turbatur agris:en ipſe capellas
Protenus æger ago,hanc etiam vix Tityre duco,
Hic inter denſas corylos modo nanq; gemellos,
Spem gregis,ah ſilice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis(ſi mens non læua fuiſſet)
De cœlo tactas memini prædicere quercus,
Sæpe ſiniſtra caua prædixit ab illice cornix.
Sed tamen,iſte deus qui ſit,da Tityre nobis.

SERVIVS.

¶ Nanq; erit.] Iteratio excludit adulationis colorem. ¶ Semper.] Et dũ viuit, & poſt mortẽ. Alij enĩ imperatores,poſt mortẽ, ĩter deos referũtur. Auguſtus aũt tẽpla,viuus meruit. Hor. Præſenti tibi maturos largimur honores, Iurãdaſq; tuũ per nomẽ ponimꝰ aras. Sic Lucanus de Nerone. Sed mihi iam numen es. [Imbuere] ¶ Imbuet.] Imbuere ꝓprie,eſt inchoare,& initiare. Cur ergo eandẽ rẽ ſæpe inchoat? Quia ſæpe paſcua mutant paſtores: vñ toties aras imbuũt,quoties paſcua mutãt. Sed etiã apud maiores,imbuere, eſt perfundere, & madefacere. Ergo abſolute poſſumꝰ dicere,ſępe pfundet. [Errare.] ¶ Errare.] Paſci,vt, Mille meæ ſiculis errãt in montib. agnæ. [Ludere.] ¶ Ludere.] Scribere:vt,Carmina quę luſi paſtorũ. ¶ Calamo.] Ruſtico ſtylo:vt ſupra, Tenui muſa. ¶ Nõ inuideo.] Ne frequẽs ĩterrogatio,fortaſſe ex inuidia,potiꝰ ꝙ ex admiratiõe eſſe videat. ¶ Turbatur.] Turbamur ſine diſcretione culpæ, vel meriti: & inuidioſe tẽpora Auguſtini latẽter carpit. Turbatur autẽ,eſt impersonale,qđ ad omnes pertinet:nã Mantuanorũ fuerat cõmunis expulſio. [Imperſonale.] Si turbamur, legas, ad paucos videtur pertinere. [Protenꝰ.] ¶ Protenus.] Porrò tenus,lõgè à finib. hinc paulopoſt, At nos hinc aliis ſitiẽtes ibimus. [Æger.] ¶ Æger.] Corpore & animo. ¶ Spem gregis.] .ſ.marẽ & fœminã. In vtroq; enim ſexu reparatio gregis cõſtat. ¶ Ah ſilice in nuda.] Ideo dolet, quia ſolent herbas ſubſternere. ¶ Connixa.] Pro enixa. Hiatus enĩ cauſſa,mutauit præpoſitionẽ:vt eſt, Secludite,pro excludite. ¶ Læua.] Stulta, cõtraria.ſenſus eſt perdituros nos qñq; agros,res manifeſta prędicebat: ſed nos intelligere nequiuimus. ¶ De cœlo.] Recte cõpoſitũ auguriũ. Nã quercus ,in tutela Iouis eſt: ſed priſci,illius glandæ veſcebãtur. ¶ Tactas.] Leuiter fulminatas. Cice. Tactꝰ etiã ille qui hanc vrbem cõdidit Romulꝰ,ſignificat motu imperatorũ, poſſe agros eorum perire,in quibus fulminatæ ſunt arbores. Nam agri,cã victus ſunt: vt olim quercus. Tactas:temporale indicat fore dãnum, qualiter patiuntur arbores leuiter fulminatæ. ¶ Prædicere.] Præloqui: qm̃ manifeſtum erat auguriũ. ¶ Da.] Dic. Sic contra, Accipe nũc Danaũm.i.audi.

MANCINEL.

¶ O Melibœe.] Eſt hoc loco,ò, admirandi aduerbiũ, ſeu mauis interiectio: vtrũq; enim dici poteſt:vt Priſ.li.15.docuit. Melius tñ interiectio dicetur:ea enĩ ſola animi affectus exprimit:vt Donatus etiã ſcribit. Admirabat aũt Tityrus,ꝙ ille dixerat,Nos patriã fugimꝰ: tu Tityre,lentus in vmbra,&c. eſt ergo cũ admiratione legendũ. ¶ Deus.] Auguſtũ intelligit;cui (Suetonio teſte) etiã viuenti,ꝓuinciarũ quoq;,pleræq; tẽpla,& aras:ludos quoq; quinquẽnales penè oppidatim conſtituerunt:de quo & latius Ægloga 4. Hæc otia fecit: Pollionis enĩ Vari, & Galli, gratia Maroni, Auguſtus agrũ reddiderat:vt oſtendimus. ¶ Otia.] Quietẽ & ſecuritatẽ. [Otia.] Eſt otium proprie,vacatio à labore:cuius cõtrarium eſt,negotiũ. ¶ Nanq;.] Certe. ¶ Semper.] Et ante,& poſt mortẽ. ¶ Imbuet.] Perfundet,ĩficiet,madefaciet,maculabit. ¶ Ouilibus.] Ouium caulis,& ſeptis. ¶ Ille meas.] Auguſti in ſe beneficia memorat. ¶ Errare.] Vagari,ac paſci;qua voce etiã ſine paſtore,

idere. paſtore,tutas eſſe oſtendit.¶Ludere.]Id ſignificat,verſib. ſcribere:ſed non ferè niſi opuſculis,qualia ſunt epigrãmata: & hęc opuſcula dicũtur,luſus.¶Calamo agreſti.]Ruſtica fiſtula: ruſtica enim hic tractat.¶Non equi.inui.]Suſpicionẽ tollit,quo ſe Tityri otio non dolere,ſed potius lætari oſtendat.¶Vſqꝫ ad eo.]In tantũ.¶Turbatur.]Turbatio fit.¶Protenꝰ.]Per e ſcribito.i.à longe,ſeu longè à finibus.Protenꝰ enim,aduerbiũ locale eſt.i.porrò tenus.Protinus,per i,aduerbiũ eſt tẽporale.i.ſtatim.author eſt Caper.¶Æger.] Per id quoqꝫ pathos.i.paſſio, clades,& affectio augetur.¶Hic inter.] Ordo eſt, Modo nãqꝫ hic inter denſas corylos connixa,ah ſilice in nuda reliquit;gemellos,appoſitio.¶Spẽ gregis.].i.marẽ & fœminã.¶Ah ſilice in nuda.].i.ſine foliis,& virgultis,cũ affectu pronuntiandũ. ¶Corylos.]Corylus,arbor eſt,ꝑducens nuces,quæ auellanæ, vel præneſtinæ dicuntur:quas Græci πόντικας vocant.Dumvna quæqꝫ natio indit his nucibus,nomen ex loco,in quo naſcunꝭ, copioſiores:author eſt Macrobius lib.3.Sat.¶Gemellos.] Dicuntur gemini ex vno vtero,& vno die,æditi:vt Marcellus ait. Philoſophusverò lib.7.de hiſto.animaliũ ſcribit:In genere certe humano,paucos geminos ſeruari,ſi alter mas ſit,alter fœmina.¶Connixa.]Partu ſoluta.¶Sæpe malũ.]Quod dicit Tityrus,non fabula eſt: nã poſt Iulij Cæſaris mortẽ,prodigia fuere ꝙ plurima:inter quæ continua fulmina in templis,ſtatuiſqꝫ deciderunt:vt etiã Appianus li.4.oſtendit,& nos latiſſime in cõmentario.2.odes Hora.quem iam parauimus & ædemus : dictauimus. Sì.i.vtinam.Eſt enim hoc loco,optandi aduerbiũ: vt lib.Æne.6.Sì nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus Oſtẽdat, &c.¶Læua.] .i.aduerſa:authore Nonio.dicit autẽ,aduerſa mẽte futura,mala dignoſcere nequiſſe.¶De cœlo tactas.]Quinqꝫ ſignorum genera obſeruabant augures:ex cœlo, ex auibus,ex tripodibus,ex quadrupedibus,ex diris: author eſt Feſtus. De cœlo tactas.i.fulminatas;quoties enim quercus fulmine tangitur,vt plurimũ malum portendit:quod etiã animaduerti: nam tacta cuiuſdã quercu,intra annuũ ille ſponſam amiſit:illa enim alteri nupſit:vnde etiã duo interfecti,pluresqꝫ etiam carcere affecti ſunt.¶Sæpe ſiniſtra caua.]Hic verſus non omnibus textibus ineſt:plures enim antiquosvidi,& illum ſummi pontificis characteribus magnis:profecto alienus eſt.Tamen aduertẽdum,cornicem videre vnicã, mali ominis eſſe: duas verò ominis boni.quod quidem & legi & expertus ſum pluries. Ipſa adeo eſt in auſpicatæ garrullitatis:vt Plynius ſcribit.i.infelicis: quaſi auſpicijs repugnantibus.Cice.autem lib.1.de diuinatione,ſcribit,Coruum à dextra,à ſiniſtra cornicem, facere ratum. ¶Da.]Dic.idem lib.5.Da,non indebita poſco, Regna meis fatis,latio conſidere Teucros.

Margin: rotinꝰ. · orylus · emini. · uercus · o.

ASCENSIVS.

¶O melibœe,&c.] Tityrꝰ vidẽs Melibœũ ꝓfugũ,tãtopere de trãqllitate,ac otio ſuo ſtupẽtẽ:qd miraris(inqt)Melibœe?otia mea,ſi neſcis,deꝰ nobis hęc otia fecit.q.d.mirãdũ quidẽ eſſet,ſi humanis opib.parta forẽt:ſed deꝰ longè maiora cõferre poſſet. verũ,qa de Cæſare Auguſto loquitur:eumqꝫ adhuc viuẽtẽ,deũ vocat;quaſi remordenti conſciẽtiæ reſpondet,ac dicit:bene dixi,ꝙ deus fecerit:nãqꝫ ille q fecit,erit mihi ſemper deus: illiqꝫ nouas aras conſtituã,& eas ſacrificiis imbuã:quod,quia cõfidẽtiusviſus eſt dicere,aut potiꝰ,qa auidius potuit. Melibœus percũctatus videri(nã qui multa percunctantur,aut ſecreta reuelare volunt:vnde eſt illud.1.epiſtolarũ Horatij:Percunctatorẽ fugito.nã garrulus idẽ eſt,aut quippiã furari,vt author eſt in trinũmo Plautus:aut ceſſitantes,& nimiũ curioſi ſunt. vt atteſtaꝭ in Heauton.Terentius : aut alterius ſaluti inuident, vt hic innuitur.) ideo ſubdit. Non equidẽ inuideo:hoc eſt,non ideo id percunctatus ſum,quaſi proſperitati tuæ inuideam,Tityre: ſed miror magis,vnde eam nactus ſis:quũ tanta turba,vndiqꝫ in totis agris fiat: & tam vehemens, vt cõpulſus ſim,fœtus capellæ meæ in ſilice dereliquiſſe,eãqꝫ infeliciter ducere:ſed tamẽ,quãuis nulla mihi ſpes ſalutis ſit;aut quãuis deo authore, te credã, otia iſta nactum,da.i.fac nos intelligere Tityre,qui ſit iſte deꝰ.

Ordo. ¶Ordo eſt.O Melibœe.q.d.ne mireris amice,quia deꝰfecit nobis hæc otia.i.hanc vacationẽ à curis & negotiis. dico, ſubaudi,deus;nãqꝫ ille.ſ.qui fecit nobis hæc otia;erit mihi.i.reputabitur à me ſemper.i.ꝙdiu viuam,deus;tener.i.mollis, & delicatus agnus:ab ouilib.noſtris.i.excerptus ex caulis,& ab ouilibus noſtris:imbuet.i.ſanguine ſuo,ad primã tincturã dandã, reſperget ſæpe aram illius.i.in honorẽ illius extructam. Ille.ſ. deus(videlicet Cæſar Auguſtus:ſed hoc nr̄ expreſſit.) permiſit meas boues.i.vaccas,& iuuencas;errare.i.diuagari libere,& ſecure paſcendo:vt.i.quẽadmodũ cernis;& permiſit ipſum.i.me: ludere.i.facili & iocoſo carmine cõſequi:quæ.i.quęcũqꝫ:aut ea quæ vellem : calamo agreſti.i.vena ruſtica: aut fiſtula inculta,

Equidẽ. & rudi.Reſpondet Melibœus.Equidẽ.i.ego quidem(Sic enim ſemper à Vergilio accipitur.)hoc eſt,certe: ego non inuideo.ſ. ꝓſperitati tuæ.q.d.non ideo quæro, ac ſi dicat:non percunctor id ex inuidia:ſed miror,magis:nã turbatur.i.turbatio fit omnibus:vndiqꝫ.i.ex omni parte: totis agris.i.per totos agros : vſqꝫ adeo.i.vſqꝫ ad id,aut intantum,vt.ſ.poſſem admirari,te tantum otij agitare.En.i.vide enim.q.d.ſi vis ſcire,quanta ſit vis perturbationis:vide,quia ipſe.i.ego:exiſtens ęger.i.iniquo & mœſto aĩo,multumqꝫ cruciato:ago.i.celeriter impello:protenus.i.porrò tenus:hoc eſt ad extremas vſqꝫ oras, & ꝙ longiſſime effugere poſſum,capellas.i.capras meas:(ſed diminutiuo vtitur,fortè ad modeſtiã:) & ô Tityre,ego duco.i.leuiter mino,etiã vix. i.cũ difficultate:hanc.ſ.capellam(monſtrat enim eam)duco autem eam:quia vix ingredi poteſt:nãqꝫ,pro quia: ipſa cõnixa.i. partu ſoluta:modo.i.pauloante:reliquit gemellos.i. binos fœtus,vno partu,appoſitorie:ſpem gregis.i.maſculũ, & fœmellã: vnde ſpes futuri gregis,aut perpetuandi gregis, dependet: hic inter denſas corylos.i.arbores nuculam ferentes (quam à loco vbi abundare ſolebat,auellanã vocant.) reliquit,inquam, eos. Ah,dolentis interiectio(& cõgrue interiecta) quaſi non poſſit ruſticus,id ſine ſuſpirio & gemitu meminiſſe(quũ boni paſtoris,ſit pecus fœcundũ,vbi poſſit mollius fouere.)in nuda ſilice: cũ frondes aut herbas ſubſternere ſoleat. Ego memini.i.memoria repeto:quercus tactas de cœlo.i.proſtratas,aut adflatas fulmine:prædicere.i.ꝙ prędicebant,ſup.ſatis nobis,hoc malum.i. hanc fugam,& hoc exilium:ſi mens non fuiſſet lęua.i.ſtulta, & ſibi aduerſa:ſicut cõtra,dexterũ,proſperũ ducimus: vel ſic,ſì.i. vtinã,quũ prædicerent,mens non fuiſſet læua.i.ſegnis, & ignaua ad attendendũ : & cornix ſiniſtra.i. importuna volucris , & malum augurio ſuo prætendens,prædixit nobis hoc malũ : ab illice.i.arbore illa glandifera caua. Sed tamen.i.ꝙuis mihi fugiendum ſit;aut quãuis non inuideam.da.i.dic:aut da intelligere nobis Tityre,qui ſit iſte.i.tuus,aut cuius tu meminiſti,deus.

O variis modis accipi ſolet:vnde ſunt plebei verſiculi,O ſtupet ò dubitat : vocat,indignatur,& optat,Clamat,conquæritur:velut exemplis repperitur. Stuporem indicat, hoc eſt admirationem:vt,O ꝙ glorifica luce coruſcas.Dubitationẽ: vt apud Comicum,O qui vocare. &.1.Ænei. O quam te memorem virgo. Vocat:vt,Huc ades ô Melibœe.Indignaꝭ:vt,O hominem ſceleſtum.ſed ſi ſubticeatur,ô,actũs minorem excandeſcentiam prę notaret:vt author eſt Valla.Optat:vt,O mihi tam longè maneat pars vltima vitæ Spiritus, & quantùm ſat erit tua dicere facta.Clamat.i.exclamat:vt,O fortunati quorũ iam mœnia ſurgunt. &,O fortunatos nimium bona ſi ſua norint Agricolas. Conquæritur : vt apud Statium in Achilleide:O dolor, ò ſeri materno in corde dolores.Hic ergo aut admirationem importat:vt Mancinellus ſentit, cuius verba ſunt, Eſt hoc loco,ò,admirandi aduerbium , ſeu mauis interiectio. Vtrunqꝫ enim dici poteſt:vt Priſcianus li.15.docuit. Melius tamen interiectio dicetur.Ea enim ſola animi adfectus exprimit,vt Donatus etiam ſcribit.Admirabatur autem Tityrus quòd ille dixerat,Nos patriam fugimus,tu Tityre,lentus,&c.Eſt ergo cum admiratione legendũ.ſic Mancinellus. Landinus autem ſic:O Melibœe: hic ſermo familiaris eſt,& amicus:ô,verò non vocantis eſt, ſed plane lætantis,quòd præter ſpem,amicum nihil tale expectãs, viderit. Et diſtingue,ò Melibœe, vt ſit ſalutantis:& deinde adde, Deus nobis hæc otia fecit:vel ſi coniungis &, continua ſit oratio.O Melibœe,deus nobis hæc otia fecit.erit ò,hominis admirantis,magnitudinem beneficij in ſe à deo collati.hæc ille. Mihi autem non videtur reſponſio Tityri præ ſe ferre admirationem : nam & ipſe in hac Ægloga fatebitur ſe'prius expulſum fuiſſe poſſeſſionibus ſuis,quum.ſ.Auguſtus dixerit,Paſcite,vt ante,boues,pueri,&c. Non ergo veroſimile eſt, mirari in alio quod ipſe paſſus ſit.Neqꝫ vocantis rationem habet : nam ſi ſic diſtingueres,videretur Tityrus cantilenis intentus,non animaduertiſſe præſentiam Melibœi, ſed eo viſo, dixiſſe, ò Melibœe:at quomodo tunc reſpondeat ad Melibœi verba, dicendo, Deus nobis hæc otia fecit.Meo autem iudicio,ò,hic commiſerantis, & placide ad ſtuporem Melibœi reſpondentis, eſt: ſicut illic,O decus Italiæ virgo quas dicere grates, Quas'ue referre parem.Senſus ergo eſt:O amice Melibœe,ne mireris tantopere'otia noſtra,deus nobis hæc'otia fecit.¶Deus.]Vnde dicatur alibi dicemus,ne hic prolixior ſim. Notum eſt eum de Auguſto loqui,vt recitat Seruius:cui addendum eſt quod adfert Mãcinellus,ꝙ videlicet(vt Suetonius author eſt) Auguſto viuenti prouinciarum, pleræqꝫ templa & aras : ludos quoqꝫ quinquennales penè oppidatim (.i.per ſingula oppida) conſtituerunt:de quo latius Ægloga.4.dicendum erit. Nota eſt autem hiſtoria, quæ de ara cœli,& de diua virgine, à ſibylla Auguſto oſtenſa cum infante circunfertur:cui licet non omnia quadrẽt,adſtipulatur tẽplum quod ſub are celi,nomine Romæ,adhuc viſitur:& non futilis,imo grauiſſimus author Baptiſta Mãtuanus id plane in Parthenice Mariana conteſtans. Nobis ſecũdùm eos qui dicunt,ſub Tityri nomine,patrem & filium intelligi,recte pluraliter dixerit : ſed (vt in regulis dicemus) licet cuiqꝫ de ſe,vno pluraliter loqui. ¶Hæc.].i.mea.Ad primã eñ perſonam(vt dicemus)pertinet.¶Otia.]Proprie ſunt vacationes à negotio publico:vnde ſtudia literarum,& vacationes poeticæ, ac philoſophicæ, otia vocantur: verum omnis ceſſatio ab negotio,otium dici poteſt: vt otium ſit ſecura & tranquilla requies: Sunt ergo otia ſępe appetenda,& bona:ceſſationes & vacationes,priuationem notant:oſcitatio,negligentiam,& ignauiam vitioſam.¶Fecit.] Decenter autem dicit, fecit;quia magis ad

Margin: O · Deus. · Auguſtꝰ · Hæc. · Otia.

gis ad Latinum morem dixeris,Feci tibi otia,aut poteſtatē otiā
di ꝙ dedi.¶Semper deus.] Et ante mortem, & poſt mortem:
ſic Seruius,& Mancinellus. Sed videant an decenter.Nā ſi Ro
mulum qui inter mortales cōuerſatus,pro deo habitus nō eſt:
quidam tamē,(vt Liuius lib.1.adſerit)affirmabant ē medio pa
trum viuum,non obeūdo mortem ad cœlos tranſlatum : quod
quanuis verum non fuerit,tamen creditum eſſe ab iis qui Au
guſtum,viuentem deum,prædicabant:veroſimile eſt, non vide
tur Tityrus ſenſiſſe, ꝙ Auguſtus aliquando moreretur. Quod
tamen ſi ſenſiſſet, temeritatis magnæ fuiſſet opinari ſe Augu
ſto ſuperuicturum,quum Auguſtus tunc nondū vigeſimūquar
tū attigerat annū.Dic ergo, Semper.i.ꝙdiu viuam:aut toto tē
Ara. pore vitæ meæ.¶Aram.]Aram etiam inferis:altare tantùm ſu
Altare. peris dabant:vt alibi dicetur.¶Tener agnus.]Ad laudem dici
Tener. tur.i.molliculus,& delicatulus. Agnum autem omnes prædi
Agnus. cant:ab agnoſcendo dictum,ꝙ ballatu matrem agnoſcant. Im
Imbuo. buere eſt rei primam tincturam dare,ac madefacere:vt Hora.1.
epiſto.Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorē,Teſta diu.
vnde(vt quidam ſentiunt iuuenes ſcholaſtici) ab iis vnde pri
mas inſtitutiones,ac præceptiones habent,imbui nō inepte di
cuntur.¶Sæpe.]Ergo agnus tener imbuet illius aras:quia ho
ſtia,ac victima ſanguinolenta aris,à ſacrificantibus imponebā
tur,& deinde concremabatur: vnde dicetur, Quot annis Biſſe
nos cui noſtra dies altaria fumant.¶Ille meas,&c.] Docet cur
ei ſacrificaturus ſit:ob beneficia,videlicet impenſa.¶Meas bo
Boues. ues.]Fœminino genere dixit:quia ad laudem vaccas ſolummodo refer
Errare. tur.¶Errare.] Errare autem,hic ad laudem ponitur:quia ar
menta,ac pecora dum paſcūtur,libere in campo pingui,& am
plo,errant.i.vagātur huc,illuc,nullis limitibus coercita. Signi
ficat ergo magnitudinem agri reſtituti.¶Vt cernis.]Bona pa
Ipſum. rentheſis eſt,quæ certitudinem rei indicat. ¶Ipſum.].i.me,vt
Ludere. in regulis dicam.¶Ludere.]Ludere dicitur,qui rem iocularē,
aut non apprime grauem,carminibus proſequitur:vt qui epi
grammata,aut elegias,aut tenuia opuſcula condunt:quia id fa
cili vena,& non elaborata,ſed ſeipſam quaſi offerēte Minerua
Luſus. efficiunt.Vnde ea opuſcula etiam luſus dici ſolent, & nōnunꝙ
nugæ.Non ergo dicemus in magnis operibus, graues autho
res luſiſſe:ſicut nec Liuium,aut Saluſtium in hiſtoria,nec Cice
ronem in Philippicis Tuſculanis, Verrinis de re publica : aut
aliis magni ponderis operibus:ſicut Ouidium in de amoribus:
vnde in perſona eius dicitur:Ille ego qui fueram tenerorum lu
ſor amorum Ingenio perij Naſo poeta meo. & ſicut Horatium
in quibuſdam odis,vnde de ſe dicit,Poſcimus ſi quid vacui ſub
vmbra luſimus tecum.Et ſicut poetam noſtrum hic,vbi de ami
ca cantilenā meditabatur.& in Culice,vbi dicit,Luſimus Octa
ui gracili modulante Thalia,Atꝗ vt Araneoli tenuem forma
uimus orſum,&c.Magna autē vis beneficij eſt,in eo quòd tan
Equidē. tam ſecuritatem contulerat,vt luderet quæ vellet. Equidem(vt
dixi apud Maronem)ſemper in prima perſona dicitur:vnde cō
poſitum videtur ab ego,& quidem. Alij autem ꝓ ſimplici etiā
vſurpant : vt ſi dicant, Hoc equidem dixiſti:aut,Hoc equidem
dixerunt:quum Vergilius diceret,Hoc quidem dixiſti, vel di
Vndiꝗ. xerunt:aut Hoc equidem dixi.¶Vndiꝗ totis Vſꝗ adeo turba
tur agris,&c.]Pulcherrima auxeſis,& admiranda calamitatis
accumulatio.nullum enim vocabulum pōdere vacat.Nam Vn
diꝗ,ſignificat ab omni parte:ne forte ab vna duntaxat, pericu
Totus. lum ingruiſſe putes.Totus,ſignificat ſingulas partes agrorū,
Quo. ne quam quietam cenſeas.Vſꝗ adeo,ſignificat intentionem,ne
Eo. leuiter turbantum iudices.Nam ſicut quo, ſolet poni pro eo qđ
eſt,ad quid,vel ad quod:vt quoſꝗ,vel vſquequo, vſꝗ ad quid:
Vſꝗ adeo. ita eo, ſolet poni pro, id:vt, Eo miſeriarum deductus ſum.i.ad
id.Vſꝗ adeo ergo,eſt vſꝗ ad id,ad quod.ſ.magnū eſt : hoc eſt,
valde & intantum.Turbatur autem,(vt in regulis dicam)quia
imperſonale,generalitatem habet:ne ipſe ſolus turbatus habe
atur:Denotatur ergo,vt logice loquar,quadruplex vniuerſali
tas,Prima eſt,inferentium,quia vndiꝗ: non enim poteſt vnus
vndiꝗ infeſtus eſſe. Secunda,locorum,aut partium integraliū:
quia totis agris. Tertia,qualitatum:quia vſꝗ adeo.q.d. omni
bus modis.Et quarta,eorum quibus turbatio infertur: quia tur
batur.ſ.ab omnibus:hoc eſt,omnes deturbanť agris ſuis. Quia
tamen imperſonalia actiua exponi ſolent, Nebriſſen.contendit
non legendū turbatur,ſed turbamur.¶Capellas.]Capella, di
minutiuum eſt à capra.Nam er,ra,rum,vtValla lib.1.docet:mu
tantur per diminutionē in ellus,ella,ellum:vt miſer,miſera,mi
ſerum:miſellus,miſella,miſellum:liber,libellus:capra,capella:
flagrum, flagellum. Errant autem, qui pro ſacello, vſurpant.
Proten⁹. ¶Protenus.] Per e ſcribendum eſt : & ſignificat, porrò tenus:
Protin⁹. hoc eſt:à longe,aut in longum,ſeu longinquum: & eſt aduer
bium locale.Protinus autem,per i,aduerbium eſt temporale.i.
ſtatim:vt author eſt Caper.Qui conſimile diſcrimen ponit in
ter quatenus,& quatinus:ſed mihi hoc diſcriminis videtur, vt
protenus,& quatenus,quaſi per appoſitionem dicantur: proti
nus,& quatinus,per compoſitionem.Nam locorum & tempo
rum aduerbia,ferè communia ſunt.¶Æger.]Et ad animum,&
Æger. ad corpus referri poteſt:& per id quoꝗ pathos.i.(vt dicūt) paſ
Ago. ſio,ſeu affectio,atꝗ clades animi augetur. ¶Ago.] Agere, eſt
impellere,

impellere,vnde cogere componitur: & abigere, atꝗ abigeus,
qui furtim alterius pecus abigit.Melibœus autem hic non abi Abig
git,ſed agit:quia ſuum pecus.Verum proprie dixit,ſe capellas
validas,videlicet agere:& paulò prius connixam.i.partu ſolu Duco
tam,ducere,quod beniuolentiæ eſt:& vltro ſequentis:vnde di
cit Seneca Ducunt volentē fata:nolentem trahunt. ¶Hinc iu
ter,&c.]Hic omnia quoꝗ,pathos habent. Primo, ꝙ Hic.i.in
conſpectu noſtro:nam res conſpecta,plus mouet ꝙ audita.De
inde,ꝙ Inter denſas corylos:quaſi lupis expoſita . Tum qui à
Modo.i.pauloante:vt recens caſus,& præſentia eius dolorem
augeat.Tum quia,Gemellos connixa: vt magis doleat, & fœ
tum derelictum eſſe,& matrem vexari. Tum quia, Spem gre
gis:quia maſculum & fœmellam: & nouiſſimo quod et maxi
me dolet,quia in Silice: vnde interiectionem dolentis interſe Silex
rit,dicens,Ah ſilice in nuda:vbi duplex eſt dolēdi ratio:&quia,
in ſilice:lapide præduro:vnde.6.Ænei. Quàm ſi dura ſilex, aut
ſtet marpeſia cautes.vbi ſicut hic fœminino gňe protulit, quum
tamen potius ratio exigat maſculino enuntiari:ſicut apud Iu
uenalem:Silicem quæ conterit atrū,& in ſilice nuda.i.ſine fron
dibus,aut virgultis,aut alio ſtramento. ¶Corylus.]Eſt arbor Cory
producens nuces,quæ auellanæ,vel præneſtinæ,ab Italis dicun
tur:à Græcis ponticæ: dum vnaquæꝗ natio indit eis nucibus:
nomen ex loco in quo naſcuntur copioſiores: vt author eſt Ma
crobius Saturnalium.3.¶Gemellos.]Bene autem dicit,per di Gem
minutionem quæ tribus de cauſſis adhiberi ſolet: aut modeſtię Dimi
gratia,vt,Ingeniolum meum:aut blandimenti,vt apud Plautū, tiua.
corculum, animula,&c.aut neceſſitate ob rei,modum,ac natu
ram,vt,Regulus:&,Puer bimulus. Hic autem ob hæc omnia,
diminutiuo vti videri poteſt. Primo,modeſtiæ gratia, poſſeſſio
nes ſuas extenuans:ſicut prius,capellas dixit: ſed meo iudicio
id non quadrat:nam qui commiſerationem mereri volunt,rem
amiſſam non extenuant,ſed ampliant: minus enim dolendum
eſſet,ſi periret res imminuta. Secūdo,blandimenti cauſſa, quaſi
dilectione quadam eos ꝓſequeretur,ob quod,gemellos vocet:
ſicut pater,filium puſillum(authore Flacco)pullum vocat.Ter
tio,quia hœduli recens nati,omnes parui ſunt:poteſt ætatis na
turam exprimere, ſicut quæ biennio adhuc parua ſunt, bimula
vocamus:& quæ triennio,trimula:& quæ quadriennio,quadri
mula,authore Vallen. Gemini autem, dicuntur ex vno vtero, Gemi
eodem die æditi,aut ſaltem ſimul geſtati,vt Marcellus ait.Phi
loſophus vero libro.7.de natura, ſeu hiſtoria naturali anima
lium,ſcribit,In genere humano paucos geminos ſeruari, ſi al
ter mas ſit,alter fœmina.¶Sæpe malū hoc nobis,&c.]Hic Mā Malu
cinellus:quod dicit(inquit)Tityrus,fabula non eſt. Nam poſt
Iulij Cæſaris mortem,prodigia fuere quàm plurima:inter quæ
continua fulmina,in templa,ſtatuaſꝗ deciderunt:vt etiam Ap
pianus lib.3.oſtendit:quā rem late exequitur Horatius lib. car
minū.1.ode.2.dicens,Iam ſatis terris niuis, atꝗ diræ, Grādinis
miſit pater,Et rubēti dextera ſacras' iaculatus arces Terruit vr
bem.& author noſter ad finem.1.Geor.dicens inter cætera,Nō
alias cœlo ceciderunt plura ſereno Fulgura,&c.Malum autem
hic incommodum,& extubationem vocat.¶Tactas quercus.] Tacta
Malum prædicere bene docet Seruius: ſed latius Mancinellus
dicens,Quinꝗ ſignorum genera obſeruabant augures: ex cœ
lo,ex auibus,ex tripodibus,ex quadrupedibus,ex diris:author Quer
eſt Feſtus . Tactas.i.fulminatas:quoties enim quercus fulmi Augu
ne tangitur,vt plurimum malum portendit:ſed potiſſimū agri bus o
colis,propter glandem,quæ frugem ſignificat. ¶Si mens non ferua
læua,&c.] Si(inquit Mancinellus).i.vtinam. Eſt enim hoc lo Si.
co,optandi aduerbium:vt in libro Æneid.6.Si nunc ſe nobis il
le aureus arbore ramus Oſtendat. Poſſet tamen conditionalem
vim habere:vt ſit:ſatis quidem præmoniti eramus,ſi mens non
læua fuiſſet.¶Læua.].i.aduerſa,authore Nonio:aut fortè iners, Læua.
& nō ſatis ſtrennua ad futurum malum attendendum:ſicut ecō
trario,dexterum expedite,ac fauſte,operam nauans vocamus. Corni
¶Sæpe ſiniſtra,&c.] Non omnibus textibus ineſt hic verſus: Ilex.
ſed quia appoſitus eſt:memineris videre,cornicem vnicam,pu Num
tatum eſſe mali ominis:binas verò,boni.Ipſa autem,eſt inau mutat
ſpicatæ garrulitatis:vt Plynius ſcribit.i.infelicis.Cicero autem Mode
libro.1.de diuinatione,ſcribit,Coruum à dextra,à ſiniſtra, cor ſtia.
nicem,facere ratum:vnde hic,ſiniſtra dicitur,quaſi vera malo Humi
rum index.¶Illice.]Ilex præterea,arbor glandifera eſt: vnde tas.
eiuſdem ominis cum quercu habetur,dum fulminatur.¶Da Da.
Tityre.].i.dic:aut da(vt dicitur)nobis intelligere.ſicut.5.Ænei
dos.Da(non indebita poſco Regna meis fatis) latio conſidere
Teucros. Et.3.eiuſdem, Da propriam Thimbræe domum, da
mœnia feſſis.Non enim domum ab Apolline petebat attribui,
ſed addici,& ſignificari:vnde accipere,eſt interdum capere in
tellectum,atꝗ addiſcere:ſicut.2.Ænei.Accipe nunc Danaûm in Accip
ſidias,& crimine ab vno Diſce omnes. vbi & ponitur expoſiti re.
ue:hoc eſt,& diſce pro.i.diſce. Sic Saluſtius, Vrbem Romam,
ſicuti accepimus,ab initio condidere Troiani. ¶Qui ſit.] Non
quis ſit,ferè textus habet.eſſet enim ſibilus,ſi legatur,quis ſit:
quem poeta nimirum vitauit.Sed forte dum manifeſta explica
tione rerum,prodeſſe,ac placere ſtudeo,prolixitate diſplicebo.
Addam tamen pubi imperitæ, regulas quaſdam, præcipue de
pronominibus.

pronominibus. Quarum prima eſt: licet modeſtię gratia, cuiuis vni de ſe, nunc ſingulariter, nunc pluraliter, nũcvtroq; modo in prima ꝑſona loqui: in ſecũda nõ licet. vnde hic Tityrus de ſe, dicit prius, nobis: & poſtea, mihi: vt, Deus nobis hæc otia fecit. Nanq; erit ille mihi ſemper deus. Item prius, noſtris: & poſtea, meas: videlicet, Sæpe tener noſtris ab ouilib. Et ille meas, &c. Dixi, gratia modeſtiæ (quam nunc humilitatem vocant: quum humilitas proprie, ſit abiectio quædam: ab humo dicta.) quia quũ quis de ſe pluraliter loquitur, ſignificat ſe fretum ſuorum, auxilio, aut ſubſidio: quocirca principibus conuenit pluratiue loqui, modeſtiæ gratia, quod animaduertentes imperiti, potiſſimum in Gallica lingua, putent ſibi iniuriam fieri, ſi vnitatis numero compellentur: quum tamen omnis Latinorum conſuetudo, in ſecunda perſona, pluralem numerum, ab vna (quacũq; dignitate pręditus ſit) arceat. De qua re, Sipontinus ſatis præcepit. Verum (quia diximꝰ) noſtris, plurale: & meas, ſingulare: ne quis titubet, ſit hæc Secunda regula. Ego, & meus: tu, & tuus: ad ſingulos pertinẽt. noſter, & veſter: noſtras, & veſtras, ad plures: ſed (vt dixi) noſter, & noſtras, ad ſingulos retorquẽtur. Tertia regula. Hic, & omnia aduerbia ab eo deducta: vt, hic, hinc, huc, hac, horſum, ad primam perſonam pertinẽt: iſte, & eius, aduerbia, ad ſecundam: ille, ad tertiã perſonam pertinent: iſte, & eius aduerbia, ad ſecũdã: ille, ad tertiã diſtantem. ſ. aut re, aut fictione: & ab eo qui loquitur, & ab eo ad quem loquitur. Vnde hæc otia. i. mea: nemo iſtinc huc venit. i. nemo à te ad me venit. Huc ades. i. ad me, &c. Quarta: ipſe (quod olim ipſus dicebat) apud Latinos: & αὐτὸς apud Grecos, trium perſonarum cenſentur: quia ſine adiectione trium perſonarũ, verbis legitime ſupponuntur. Primæ: vt hic, En ipſe capellas Protenus æger ago. Secundæ: vt. 6. Æneid. Ipſa canas. i. tu. Tertiæ: vt paulò inferius in hac Ægloga: Ipſæ te Tityre pinus, Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabãt. Quinta: ille, ſæpe gloriam nobilitatis præ ſe fert: iſte, contemptum, ac vilitatem: ipſe, cum emphaſi, principatum: vt, Alexander ille Macedo. i. notiſſimus. Quid petis iſtis. i. vilibus & abiectis. Ioue miſſus ab ipſo. i. ab eo qui magnus eſt, nec ab inferiore. Rex ipſe hoc ſcripſit: quod dicunt in propria perſona, aut propria manu. Quũ autem dicit, Sed tamen iſte deus, &c. non ad obiectionem, ſed ad ſecundam perſonam pertinet. Sexta: verba imperſonalia, quia à propriis perſonis ſecluduntur, ad generalitatem tranſeunt: vt hic, turbatur. ſ. ab omnibus. Et in principio ſermonum Horatius, Qui ſit Mecænas vt nemo, &c. Septima: quæ eſt Agretij, Memini me facere: dicere debemus: non, memini me feciſſe. Nam memini, ſermo eſt totus præteriti temporis, qui ante factam rem, in præſens reuocat. Et ſi dixeris, Memini me feciſſe: duo præterita ſimul iunges. Cicero, Memini Pamphilum Libitanium mihi narrare ſolitum. Idem infra, Reſpondi Metello vt debuit. &, Memini me dicere. Terentius, Ego illam vidi virginem forma bona, memini videre. Vergiliꝰ, De cœlo tactas memini prædicere quercus. Idem, Cantando ſolitum memini me cõdere ſoles. Idem, Memini arũcos ita ferre ſenes. Et multis præterea in locis. Neq; inuenitur vbi ab aliis magnis authoribus, memini, ita poſitum ſit: vt non addatur, aut etiam, aut aliquantus ſermo, qui præſens tempus reſtituat, niſi vno in loco: & quaſi hoc mirabile. Is autẽ eſt Vergilij in Georgicis, Nãq; ſub Œbaliæ memini me turribus altis Coricium vidiſſe ſenem. Quod poetæ, pro neceſſitate metri, licuit vſurpare. Hæc Agretius: qui addere potuiſſet illud Perſianum, Nec in præcipiti ſomniaſſe Parnaſo Memini.

PIERIVS.

¶ Otia fecit.] In Romano, in Mediceo, & aliquot aliis antiqs, Otia, per t, hoc præſertim loco ſcriptum eſt: quãuis non negarim in Romano alibi nomen id per c haberi, eo quippe loco, Ignobilis oci. Sed eñ in veterũ inſcriptionibus, ꝑ t ſcriptũ inuenias: vt in eo termino, quẽ ſuperioribus annis ad D. Petri Baſilicã vidimus aduectũ, ex area, quã ab Neroniano incẽdio Domitianus dedicauerat. Ibi enim inter cætera, & hoc legimus,

ET HAC LEGE DEDICATA EST NE CVI LICEAT INTRA HOS TERMINOS ÆDIFICIVM EXSTRVERE, MANERE, NEGOTIARI. Et quæ ſequuntur. Eſt & illud, vt multa interim diſſimilem, apud Pallonios Romæ,

L. LEPIDIVS LIB. HERMES
NEGOTIATOR ÆRARIVS.
Et alibi, NEGOTIANTI PVLLARIO.
&, INQVILINI NEGOTIANTES.

& huiuſmodi pleraq;, ex antiquorũ poſita monumẽtis. Quod ſi negotiari, per t ſcribitur, otiũ, quoq; proportione, eadẽ incolumi, ſcribendum eſſe crediderim. Sed & in aliis quoq; codicibus antiquis diuerſorum authorum, otium, & otioſus per t ſcriptum animaduerti: vt in Terentiano codice antiquiſſimo, & maxime caſtigato, quem Phi. Beroaldus iunior, bibliothecarius, vir eruditiſſimꝰ ex Vaticanæ bibliothecæ penetralibus depromptum, mihi legendum dedit: ibi enim ſcriptum eſt, Diſſolui me, otioſus operam vt darem tibi. quod elegantia haud quaquam pari in vulgatis codicibus, Diſſolui me otius, habetur. Hæc quanuis aliquis leuia eſſe dicat, grauiſſimis tamen viris negotium plerunq; faceſſere conſuerunt. ¶ Nanq; erit ille mihi ſemper deus.] Vt taceam quod in antiquis codicibus, Nanq;, per m ante q, ſcribitur: Iuniores, Semperdeus, vnico vocabulo ſcribere cœperunt: quæ in antiquis codicibus diſtincta ſunt: in nonnullis puncto etiam inter, Semper, & Deus, interiecto. Neq; tamen eorum improbo iudicium, quibus felix illa apud Græcos compoſitio, quæ ἀειθεός eſt, tantopere adrideat. ¶ Vſq; adeo turbatur agris.] In perueteri quidem codice quodam, Turbatur, legere eſt: Sed in Romano illo antiquiſſimo, & in Oblongo, Vaticanis, neq; non in Mediceo, turbamur, nõ inuenuſte legitur. Seruius alterum illud mauult: vt imperſonale pertineat ad omnes generaliter, inquit ille. Citat verò locum hunc Fab. Quintilianus. Totis vſq; adeo turbatur agris. inter eas formas, quę proprie cuiuſdam rationis ſunt, vt, Itur in antiquam ſyluam, quæq; initiũ non habẽt: vt, Fletur: apud Terentiũ, & ſimilia. Quare hinc Seruio adquieſcendum eſſe videtur. ¶ Protinus æger ago.] Plurima quidem exemplaria, Protinus, per i, in penẽ vltima legunt. Sed in Oblongo codice, Vaticano, & in Mediceo, Protenus, habetur per e, quod Seruius exponit, porrò tenus: quãuis aliter No. Marcellus interpretatur. Sed inter protenus, per e, & protinus, per i, differentiam ponit Caper: qui protenus, per e, locale aduerbium eſſe vult. Protinus verò per i, inſeruire tempori iubet. ¶ Hic inter denſas Corylos.] In Romano codice, corulos, per u, paſſim ſcriptum eſt, perueteri ea conſuetudine, qua Romani peregrinas literas non admittebant. Sanè verò, corylum, & nympham accepiſſe nos à Græcis, per y ſcriberemus, ait Priſcianus. Sed id etiam aliquantulum me mouit, quod in codicibus nonnullis, colyros, literis tranſmutatis: Sed eodem modo paſſim in eodẽ codice animaduerti. In aliquot, vt in Oblongo, Colyros, aliena manu repoſitum, priore abraſa lectione, fortè quod inde, colurnus fiat. Fuiſſe verò prius, Corulos, etiam in Oblongo oſtendit, locus adhuc intactus: Ne ve inter vites corulum ſere. Quantùm verò pertinet ad colurnum, barbariſmum eſſe Soſipater Cariſius literarum tranſmutatione dicit, quum ſit corulus, arbor: ita enim apud eum ſcribitur. ¶ Ah ſilice in nuda.] Romanus codex, & Mediceus particulam interiectionis, à, abſq; adſpiratione ponunt, ex Probi ſentẽtia. Quod verò paſſim in vulgatis codicibus legere eſt, Silice in nuda. Apud Noniũ, In media, legi: ſed puto inemẽdate. ¶ Sæpe ſiniſtra caua ꝓdixit ab illice cornix.] Verſus hic in veterib. quos ſeqmur, codicib. nõ habet. In aliquot altera manu ſuppoſititiꝰ eſt, vt in Oblõgo, & in Longobardico: in quo etiã, dicebat, pro prædixit, habetur: quæ lectio eſt etiam alterius Vergiliani codicis manu ſcripti, cuius mihi copiam fecit Nicolaus Delphius.

Vrbem, quam dicunt Romam, Melibœe putaui TITY.
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quò ſæpe ſolemus
Paſtores ouium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Noram, ſic paruis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantùm lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſſa videndi? MELIB.
Libertas, quæ ſera, tamen reſpexit inertem, TITYRVS
Candidior, poſtquam tondenti barba cadebat,
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit.
Poſtquàm nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.

SERVIVS.

¶ Vrbem, &c.] Tityrus de Cæſare interrogatus, vrbẽ deſcribit. Verum id, aut ruſticana ſimplicitate eſt, vt ordine narrationis ignorato, per longas ambages ad interrogata deſcendat. aut, qa ſine continente, non poteſt eſſe contentum: nec perſona ſine loco: ergo rogatus de Cæſare, locum in quo eũ viderat, deſcribit Eſt autem longum hyperbaton, Vrbẽ quam dicunt. &, Hic illum vidi. ¶ Stultus.] Ruſticus. ¶ Noſtrę.] Mãtuę. ¶ Quò] Ad quam: nam aduerbium poſuit pro nomine: vt, Genꝰ vnde Latinũ. i. à quo. ¶ Ouium teneros fœ.] i. agnos: & eſt periphraſis. ¶ Depellere.] À lacte remouere. ſic canibus catulos. ¶ Vult.] Romã non ſolum magnitudine, ſed etiã genere, differre: a cęteris ciuitatib. & eſſe velut alterum mũdum, aut quoddã cœlum, in quo Cæſarem vidit. Nam in comparatione catuli ad canẽ, aut hœdi ad capellam, quãtitatis, & non generis ponit differentiam. Qui dicit verò, leo maior eſt cane: & quantitatis, & generis, facit differentiam. Cõcludit igitur, Romam, nõ ſolum reliquis vrbibus maiorem eſſe: ſed eſſe aliquam aliam rem. ſ. eſſe ſedem deorũ: hoc pro

Porq emquanto Galatea me tinha (porque direi verdade)

Nanq(fatebor enim)dum me Galatea tenebat.

nem eu tinha esperança de liberdade nem cuidado de minha grangearia

Nec ſpes libertatis erat,nec cura peculi.

ainda que os [illegible] ſacrificios saiſſe de meus currais

Quanuis multa meis exiret victima ſeptis,

& o groſſo queio ſe fizeſſe pera a ingrata cidade

Pinguis,& ingratæ premeretur caſeus vrbi,

ja mais minha mão dereita tornaua a casa carregada de dinheiro

Non vnquam grauis ære domum mihi dextra redibat.

bat per viburnum,& cupreſſum:nam viburnum,breuiſſimum eſt:cupreſſus,maxima. Hoc gen⁹ argumẽtationis, Ariſtoteles & Cicero ponũt. ¶Componere.] Cõparare. ¶Quæ tanta.] Ad magnũ enim aliquid, neceſſitas venire compellit. Hinc miratur hominẽ ruſticum,Romã videre potuiſſe. ¶Libertas.] Amor libertatis. Aliter autẽ,ſeruus cupit libertatẽ,qui vult carere ſeruitute:aliter ingenuus, qui vult habere liberã vitam, ſcilicet pro ſuo arbitrio agere:vt nunc vult Vergilius ſub perſona Tityri, ſe amore libertatis Romam venire compulſum. Latenter autẽ carpit ea tempora,in quibus libertas nõ erat niſi Romæ. Vel intelligamus Tityrũ ſimpliciter,vt paſtorẽ loquutum. Nam Theocritus eũ vbiq mercennariũ inducit: ſic Vergilius, Tityre dũ redeo breuis eſt via paſce capellas. ¶Reſpexit inertem.] Arguit ſuã inertiam,ꝙ non prius Romã ierit:& non ſit vſus puer,libertate,qua vſus eſt prouectiori ætate. ¶Candidior poſtꝙ tondenti barba cadebat.] Quũ dicitur cãdidior barba,aut mutatio perſonæ ſignificatur,vt quidam ruſticus ſenex loquatur:non Vergilius per allegoriam. Nam Vergilius.28.

Longo poſt.

annorum ſcripſit Bucolica:vel nõ barba,ſed libertas,dicat candidior:antea libertas illi fuerat,ſed non talis. ¶Longo poſt tẽpore.] Aut archaiſmos eſt: antiqui enim, ante poſt, & circùm

Peculiũ. Hic Seruius ĩ errorem lapſus. Ser. hic ĩ errore deprælhẽditur.

vtriq caſui iungebant:aut longo poſt vna pars,vt dicat, Venit tempore longo poſt:ſicut multomagis, multominus, poſtmodo:Hora. Poſtmodo,qđ mihi obſit. Et lõgo poſt: vt poſtpoſita videatur præpoſitio,& in vnitatẽ coacta. ¶Peculi.] More antiquo:nam illi omne patrimoniũ,peculium dicebant:à pecore in quo erat omnis ſubſtãtia. Vnde & pecunia, dicta eſt à peculio: vel ad morſum temporis pertinet:nam nunc tantùm ſerui peculium dicimus:ergo patrimoniũ ſuũ,veluti ſeruus,peculiũ inuidioſe dixit. Peculi,pro peculij, per ſynæreſin dixit. ¶Septis.]

Septa.

Septa,ſunt loca in campo Martio incluſa tabulatis,in quib. populus Romanus ſuffragia fert: & quia ſunt ſimilia ouilib. duo hæc inuicem ponuntur:vt hic,ſepta, pro ouibus. Contra Luca. Et miſeræ maculauit ouilia Romæ.i.ſepta.& Iuuena. Antiquo q̃ ꝓxima ſurgit ouili. ¶Pinguis.] Meli⁹ advictimã,ꝙ ad caſeũ referes. ¶Ingratæ.] Ex laborib.ruſticorũ alitur ciuitas. Ciues aũt deridẽt illos,& pretia minuũt.

MANCINEL.

Vrbs.

¶Vrbem quam dicunt Romã.] Longo interuallo reſpõdet Tityrus ad interrogata:nam quum Melibœus dixiſſet,Sed tamẽ iſte deus qui ſit, da Tityre nobis : exponit prius vrbis Romæ amplitudinem,inde cauſſam,quare vrbem ipſam adierit. Poſtea verò illic iuuenẽ illumvidiſſe:cui anno quoq,bis,ſenos dies ſe dicit ſacrificare. ¶Vrbem.] Vrbis appellatione, etiam ſi nomen non adiiceretur,Romã tamen accipi,receptum eſt: vt Fabius lib.6.edocuit. ¶Huic noſtrę.] Mantuã intelligit. ¶Quò] Ad quam. ¶Ouium teneros fœtus.].i.agnos per circunloqu

Fœtus. Fœtura.

tionem:quæ periphraſis dicitur. Fœtus dicitur quidquid naſcit̃ ex mulieribus vel pecoribus : & à foueo verbo deſcendit: inde etiam fœtura.i.genitura:quæ pro toto animalium prouẽtu poni conſueuit. ¶Depellere.] À lacte diſiungere. Agni autem,ad quatuor menſes,à mãmis vbi nati ſunt,non diſiunguntur: hœ

Virgulta. Viburna Cauſſa. Ratio.

di,tres:porci,duos:author eſt Varro. ¶Lenta viburna.] Virgulta ſunt,quæ de radice pullulãt. Viburna autẽ,minuta ſylua,humilia virgulta:vt geniſtæ,& huiuſmodi. ¶Cauſſa.] Ea eſt, quę nos impingit ad aliquid faciendũ. Ratio autem,qua vtimur in faciendo: Seruius author in arte. ¶Libertas.] Ordo eſt, Libertas quæ ſera tamen candidior.i.clarior & lucidior, reſpexit inertem:reſpexit,inquã,poſtꝙ barba tondenti cadebat: & tamen venit longo poſt tempore. Conuenit item & alter ordo ſic:videlicet,libertas candidior,quæ ſera tamẽ reſpexit inertem,poſtꝙ barba tondenti cadebat.reſpexit tamen,& longo poſt tempore venit. Eſt autem ſenſus,Tityrum ſerius cogitaſſe adire Romã: & poſtꝙ reſectam barbã,& tamen longo poſt cogitatũ, & primæ barbæ reſectionem veniſſe. ¶Inertem.] Segnem, deſidem. ¶Tondenti.].ſ.mihi:nam paſſiue hic dicitur,ſicut Georgi. libro.3. In canaq menta Cinyphei tondent hirci. pro tondentur: ſecundùm Priſcianum lib.8.dicentem, Sunt quædam in o terminantia,quę quum ſint actiua,pro paſſiuis quoq ſolent poni,

Galatea

vt lauo,tondeo:pro lauor,& tondeor. ¶Galatea.] Græce per ει diphthongon Galatεια ſcribitur : & cum t exili : nympha fuit quam Polyphemus adamauit:vt Theocri. ſcribit Ægloga.6.& Ouid.in Metamor. hic verò pro Mantua ponitur allegoricos. ¶Amaryllis.] Amaryllis verò pro Roma: ſed de allegoria le

Peculiũ. Pecunia. Victima.

gito noſtrum carmen. ¶Peculi.].i.lucri,& parti. Eſt enim peculium ſeruorum,à pecore dictum: ſicut & pecunia, nobilium: vt Feſtus ait. ¶Victima.] Ea proprie dicitur,quæ poſt victoriã mactatur. Ouidius faſto.lib.1. Victima quę cecidit dextra victri

Hoſtia.

ce vocatur. ¶Hoſtibus.] À domitis, hoſtia nomen habet. Feſtus tamen vult,hoſtiã dictam ab hoſtire,quod eſt ferire. ¶Septis.].i.ouilibus. ¶Pinguis.] Hic fit colum. ¶Ingratę vrbi.] Quum enim & victimas, & caſeum illuc adferret, minimum

lucri

lucri conſequebatur: quod quidẽ ex magna ingratitudine erat:quo em̃ pacto huiuſcemodi res, vrbani haberent, niſi agreſtium cura. ¶Ære.].i.pecunia : vtputa quadrantibus,vel triẽtibus. In Cypro primo fuit ęris inuentio. Seruius autem rex, primus ſignauit æs,antea rudi vſos Romæ Timęus tradit. ſignatum eſt nota pecudum,vnde & pecunia appellata: author Plynius libro.33.& libro.34.

Æris uenti

ASCENSIVS.

¶Vrbem,&c.] Aut ruſtica ſimplicitate, aut quia in rem ſuam conducere putabat, interrogatus de deo, Tityrus locum præſcribit:cuius præſcriptio poteſt eatenus ad inſtitutum eius conducere,quatenus vult conuincere Auguſtum eſſe deum:nam ſicut de vrbe Roma nondum viſa, falſam opinionem habuerat, credens eam vrbem,licet maximam,cenſendam,quum cœlum ſit:ita de Auguſto deceptus erat ; credens eum quidem principem,ſed mortalem,quũ inter deos ſit collocandus. Dicit ergo. O Melibœe,ego ſtultus & temerarius rerũ cenſor,putaui Romam eſſe comparabilem Mantuæ:ſaltem vt catuli comparãtur canibus, videlicet grãdibus & hœdi matribus : hoc eſt, capris adultis:verum nulla ferè eſt comparatio:nam tanto alias vrbes excedit,quanto cupreſſi excedunt viburna: quæ ſunt humillima virgulta. Ad id Melibœus ignorans quò Tityrus prætendebat,interrumpit ſermonem eius noua interrogatione,dicẽs, Et quę tanta cauſſa fuit tibi videndi Romam? Reſpondet Tityrus, ꝙ libertas quæ candidior.i.munda ab omni inuidentium liuore,illic conceſſa eſt:quam Mantuæ nanciſci non poterat. Itaq Galateam relinquens animum ad Amaryllida conuerterat ; quod & Melibœo innotuerat:vt ſequentia docebunt. hoc dicit. ¶Ordo eſt. O Melibœe, ego ſtultus.i.ruſticus,& rerum ignarus: aut nimium vrbi noſtræ ſtudens & indulgens , ac concedens:putaui vrbem quam dicunt Romam. aut potius ſic:putaui Romam,quam.ſ.ferè omnes mortales dicunt vrbem:quum potius cœlum dici mereatur eſſe,ſup.ſimilem huic noſtræ, ſupp. vrbi:videlicet:quò.i. ad quam nos paſtores ſolem⁹ depellere.i. lacte abducere:hoc eſt,raptos ab vbere matrum,venales adigere:aut importare teneros fœtus ouium,ideſt agnos. Ego norã, ideſt noueram,ac arbitrabar (eſt enim imperfecti temporis,à noui,deductum.)catulos eſſe,ſup.ſic,ideſt in tali proportione: ſimile,ideſt comparabiles:canibus ſcilicet magnis : & hœdos, ideſt teneros fœtus caprarum eſſe,ſupp.ſimiles,ſic, ideſt in tali proportione,in qua Mantuam Romæ ſimilem putaui, matribus,ideſt capris,ſeu capellis grandibus : & ego ſolebam componere,ideſt conferre ad comparanda ſic paruis,ideſt cum paruis,ſcilicet rebus,magna,ideſt res magnas:hoc eſt,putaui quidem Romam eſſe maiorem ciuitate noſtra: ſed tamen comparabilem illi:verum,ideſt ſed: hæc ſcilicet quam priorem dixi: hoc eſt,Roma:exulit,ideſt extra tulit & leuauit:ab extollo:caput,ſupp.ſuum inter alias vrbes:tantum.i.intantum, quantùm cupreſſi,ideſt arbores illæ altiſſimæ ſolent,ſup.extollere, & efferre caput:interviburna,ideſt frutices illos humillimos,& maxime depreſſos: lenta,ideſt flexibiles & tenellos. Ad hoc addit Melibœus,& quæ tanta,ideſt tam efficax cauſſa,fuit tibi videndi,ideſt vt videre cuperes Romam? vbi ex conſuetudine loquentium vtitur:&,non enim copulatiuam,ſed continuatiuam vim habet. Reſpondet autem Tityrus, Libertas, ideſt vt libere in meis poſſeſſionibus viuam,fuit,ſupple cauſſa: quæ,ſcilicet libertas:exiſtens candidior,ideſt fauorabilior,& melior quã merueram,reſpexit:quãuis,ſup.ſera,ideſt tarda:reſpexit tamen.i. miſeranter aſpexit:me inertem,ideſt ſine arte & induſtria, in patria vbi nulla libertatis habendæ ſpes erat immorantem: reſpexit,dico. Poſtquam barba,ſupp. mea cadebat tondenti,ideſt eam abradenti,videlicet tonſori (hoc eſt,poſtquàm primã barbam mihi abradi feceram:quum tamen iunior eam libertatem impetrare potuiſſem.) Niſi fortè quod nunc quidã faciunt,tunc quoq faciebant:vt ſcilicet ad firmiter exequendam rem inſtitutam,conſtituerit non prius radere barbam quàm agros ſuos liberos receperit : & de eorum receptione deſperans, iam barbam raſerit: reſpexit inquã tamen, ideſt tandem:aut quantumcunq ſera,tamen reſpexit,& venit poſt,ideſt poſtea quàm barbam radere cœperam:multo tempore,ideſt multi temporis intercapedine,ac ſpatio: At poſtꝙ Amaryllis,ideſt ſplendida amica noſtra:Romana,ideſt nitida:& cãdidior libertas:habet nos, ideſt fruitur præſentia mea:& potitur me:Galatea, ideſt amica noſtra Mantuana:hoc eſt,ſeruitium illud quod ſubibam,dum patriæ noſtræ amore detentus Mantuæ immorabat , reliquit me, quaſi dicat , non potuit tolerare ſe à me derelinqui: & ita dereliquit me. Nanq pro quia (ego enim fatebor,ſcilicet quod verum eſt:licet iniquus cẽſear:hoc aũt per parentheſim interſerit)hoc eſt,ſi percũcteris,cur eam prius dereliquerim? ſcies qa dum.i.quandiu,Galatea.i.amor patriæ,aut commercium cum amica mea Mantuana;illa ruſtica tenebat.i. deſtinebat me;nec

Ordo

ſpes li

ſpes libertatis,ſup.impetrandæ, erat,ſup.mihi.nec cura pecu-
li,pro peculij:hoc eſt., alicuius proprij boni mihi accumulan-
di,ſup.erat.Nam quanuis multa victima pinguis.i. plurimus
agnus,aut vitulus dignus, quia victima fieret, pro victis hoſti
bus exiret meis ſeptis.i.depelleretur ad vrbem ex meis ouili
bus,in agro ſeptis.i.ſepibus & cratibus munitis. (Verum,vt
duplex ſenſus, ita duplex poteſt eſſe expoſitio.Nam ſi ſenſus
eſt:quòd ex ſeptis ſuis portauerit,aut egerit in vrbem pingues
agnos,vnde condignæ victimæ fieri poſſent,qui ſatis quadrat,
cum ſequentibus iam habita eſt expoſitio.At ſi diceret, ſe de
ouibus ſuis ſæpe rem ſacram feciſſe:vt victor.i.voti compos fie
ret:exponetur quãuis multa victima exiret meis ſeptis.i.quan
uis ſæpe ſacrificium facerem de ouibus meis)& quãuis caſeus
premeretur iam.ſ.coagulatus (nam mactatis agnis è lacte,ca-
ſeos premere ſolent) vrbi ingratæ.i.ſumptui & laboribus ru-
ſticorum,iniquam mercedem aut nullam pendenti,& vltrò il-
ludenti : tamen, ſup.dextra non redibat mihi.i.ad vtilitatem
meam vnquam domum exiſtens.ſ.grauis.i.onuſta ære.i.pecu
nia ærea.i.parum,aut nihil lucri ex multo labore referebam.

Vrbs.

Sed elegantiam ſermonis declaremus.¶Vrbem quam dicũt.]
Vt prænotaui,ordo duplex eſſe poteſt:aut,ego putaui vrbem,
quam dicũt Romam:aut,Romam,quam dicunt vrbem:quum
non vrbs, ſed cœlum potius cenſeri debeat:quippe quæ deum
contineat, ſed vbi deus illic:quomodo cœlum cum omnium
conſenſu in cœlo ſedes dei ſit.Vrbis autem appellatione,etiã
ſi nomen non adiiceretur,Romam tamen accipi receptum eſt,
vt Fabius li.6.edocuit.Sanè ædificia,& fabricas, vrbem voca-
mus:ciuium concilia,ſeu conuentum ciuitatem:ita ꝙ dicemus
vrbem concrematam, & ciuitatem illachrymaſſe.Seruius au-
tem ad illud.1.Æneí.Vrbs antiqua fuit:docet vnde vrbis nomẽ

Stultus.

deducatur.¶Stultus.] Is proprie dicitur, qui cuiuis rei, plus
æquo ſtudet:vnde ſtulti in amoribus, & mercatu dicimur.Fa-
tuus autem,qui plus æquo fatur, appellari poteſt:quanuis pri
mæ ſyllabæ quantitas non conſentiat.¶Huic noſtræ.] Videli
cet Mantuæ.¶Quò.] Ideſt ad quã: vt in regulis patebit.¶Te
neros fœtus ouium.] .i.agnos, per periphraſim.i.deſcriptio-
nem.¶Catuli.] Etiam leonũ,ac tigrium ſunt:ſed catelli dun-
taxat canum. ¶Componere.] Ideſt comparare, eo quòd quæ
comparare volumus,componimus:vt cõpoſitorum magis elu
ceſcat diſcretio:de hoc quoq; videbimus in regulis.¶Hœdi.]

Hœdi.

Sunt aũt hœdi,teneri fœtus caprarũ:ſicut agni,ouium.grãdio-
res aũt hœdi,ſi maſculi ſunt,hirci appellant̃:ſi fœmellæ,capræ:
ſi coleis,capti,hoc eſt caſtrati,aut emaſculati,capri dicũt̃.Agni
verò ouiũ:qui grãdiores,arietes:capti aũt,aut caſtrati,verueces
appellãtur.Muto aũt,quem Galli pro veruece accipiũt mẽtulã,
hoc eſt mẽbrũ virile,apud Hora.in.1.ſer.ſignificat.¶Fœtus.]A
fouẽdo deducit̃:vnde fœtura,pro toto ꝓuentu,qui fouẽdo & gi
gnendo ſperatur, accipi ſolet.vnde eſt, Si fœtura gregem ſup-
pleuerit,aureus eſto.¶Depellere.] Eſt autem depellere,ab la-
cte diſiungere:verum agni,quarto menſe ex quo nati ſunt,à
mammis diſiunguntur : hœdi,tertio : porci,ſecundo:vt ſentit
Varro.¶Cupreſſi.] Vt notum eſt,arbores ſunt ſane altæ:quæ

Viburna

cypreſſi dicuntur:ſed y in u vertitur,ſicut cyminum, & cumi-
num.¶Viburna.] Sũt autem viburnæ humillimi frutices,qui
in altum non erigunt̃:vt geniſtæ,myricæ.¶Que tanta cauſſa]
Quia magna videtur fuiſſe,quæ ruſticum à Mantua Romam
vſq; protraxerit:ſane cauſſa ea eſt,quæ nos impingit,atq; in-
ſtigat,ſeu mouet ad aliquid faciendum.Ratio autem qua vti-
mur in faciendo, (vt author eſt Seruius in arte) Videndi Ro-
mam,dici poſſet:& Romæ videndæ,fortè magis eleganter:ſed
minus cõcinne:vt in regulis dicã.¶Tamen.] (Dicit Land.).i.
tandem:ſed aliter expoſuimus in ordine contexendo.¶Sera]
Serum dicimus,quod ſero.i.tarde operatur.¶Reſpexit.] Re-
ſpicere proprie,ad cõmiſerationem pertinet:ſicut,Reſpexit in
orationem humilium:Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ,&c.

Iners.

tractum ex eo,quòd qui miſerum inſpiciunt,ſi reſpiciant.i.ite-
rum inſpiciant,miſericordia afficiuntur.¶Inertem.] Iners di-
citur ſine arte:contra,ſolers,totus in arte.Iners autem fuit Ti-
tyrus,qui tantum diſtulit Romam viſere,quum tamen aliunde
ſpes nulla fuerit libertatis obtinendæ.Magna tamen eſt benefi
cij vis,quòd quum ipſe iners fuerit,ipſum tamen libertas reſpe
xerit:vnde dicitur ab eo,candidior.i.purior:à liuore quam me
ruerit:hoc eſt,beneficentior.¶Candidior.] Candidum enim
dicimus,quod liuorem non habet.i.inuidiæ maculam.Nec cõ-
ſtruemus,vt ſit barba candidior:quia quum nondum trigena-
rius eſſet,non veroſimile eſt barbam eius canuiſſe.Eius autem
quod dicetur,Fortunate ſenex:alia eſt quàmplurimi credant
ſententia:vt illic dicemus.¶Longo poſt tempore.] Poſt,& an
te,ratione exceſſus,aut menſuræ rectæ, ablatiuum regunt:vt
dicã in regulis.¶Amaryllis.] Dici poteſt ſplẽdida amica:nam
Amarygma,huius Amarygmatos,ſplẽdor dicit̃:& Amaryſſo,

Galatea.

luceo,ſeu ſplendeo.¶Galatea.] Galathea aũt,quaſi lactis dea.
Nam γάλα .i.hoc Gala,huius Galactos Græce,lac dicitur:thea
autẽ,dea:verum Græce ſcribitur γαλατεία,hoc eſt Galatea,per
ει diphthongon,ſine aſpiratione,quod profertur Galatia:& ita
ſcribendum hic puto,Galatea:quia non deam,ſed amicam ru-
ſticam,hic ſignificat. Sumptum autem eſt vocabulũ,ab ea nym
pha

pha quam apud Theocritũ Æglo.1.Polyphemus dicitur ada-
maſſe:verum allegoricos,pro Mantua ponitur:ſicut Amaryllis
pro Roma:quã rem mire vocabulis ipſis decernit poeta.Nam
ſiue Galathea,ſiue Galatea ſcribatur,à lacte nomen ſumpſit:qđ
album quidẽ,ſed non ſplẽdidũ,ac lucidũ:itaq; amica ruſtica,&
alba,& dulcis eſſe poteſt:ſed non ſplendida,vt vrbana,quã A-
maryllis exprimit.Landinus dicit putari,per Galateã,Lydiam
intelligi.Reliquit autem Galateam:quia(vt dicit Seneca) Nec
regna parem,nec referre Venus poteſt:itaq; videns ſe contem-
ptam,dereliquit eum : per quod innuit Mantuanorum inuidiã
in Vergilium concitatam, quòd ſolus agros ſuos receperat : à
quo ſe purgauit Melibœus,dicens:Non equidem inuideo.Mi-
re autem dicit,non quòd ipſe Galateam reliquerit, ſed quòd ab
ea dereli ctus ſit:quum tamen ſubiungat:nam dum me Galatea
tenebat, & cætera : per quod innuit ſe eam dereliquiſſe prius.

¶Peculi.] Pro peculij:quia quum datur i,bina iacitur, quan- Pecunia.
doq; ſuprema.ꝙ autem dicit Seruius,pecuniũ à peculio dictã,
retractat vir noſtra ætate doctiſſimus Philippus Beroaldus di-
cens,Marcus Varro Romanorũ doctiſſimus,qui vocabulorum
etymologias acutiſſime,ac eruditiſſime perſcrutatus eſt:tradit
pecuniam,à pecore nominatam eſſe,quoniam priſcorum diui-
tiæ in pecore conſiſtebant. Sententiam Varronis confirmat Co
lumella libro ſeptimo.Et Ouidius illo verſu,Hinc etiam locu-
ples,hinc ipſa pecunia dicta eſt.Plynius autem libro trigeſimo
tertio ſcribit, Pecuniam ſortitam eſſe nomen, à nota pecudis:
quoniam antiquitus nummi,effigiæ pecudis ſignabãtur. Hinc
Plutarchus adſerit in Publicola, in vetuſtiſſimis nummis ſi-
gnum fuiſſe ouis,& ſuis,bouiſq; conſpectum.Hæc ille.Landi-
nus autem,Peculium ſic definit,Labeo eſſe id quod ſeruus do- Peculiũ.
mini permiſſu ſeparatim à dominicis rationibus habet.Sed &
domino,peculium eſſe poſſe oſtendit Celſus: & Caſtrenſe pe-
culium eſſe,quod à parentibus,& cognatis, militiæ acquiſiuit.
Ruſticos,ait audiſſe Celſus,qui pecuniam, ſine peculio, fragi-
lem eſſe dictitarent:peculium appellantes,quod præſidij cauſ-
ſa imponitur : vnde Vlpianus, peculium (ait) dictum, quaſi
ſit puſilla pecunia , ſiue puſillum patrimonium. Ego (inquit
Landinus) puto peculium eſſe,quidquid noſtra induſtria ac-
quiritur, in quacunq; fortuna ſimus, ſeu liberi, ſeu ſerui : &
id ſenſiſſe ſenes pecuniam ſine peculio,ideſt ſine noſtro lucro
fragilem eſſe.hæc ille.Sane peculium,proprie eſt ſeruorum,à
pecore dictum:ſicut & pecunia,nobilium:vt Feſtus ait.Et quia
ſerui,à ſeruando dicti ſunt,eo quòd occidi potuiſſent in bello,
quum ſeruati ſunt : quæcunq; acquirunt,dominis acquirunt:
præter peculium , quod eis domini permiſſu propriũ eſt:ideo
peculiare vocamus,quod cuiq; propriũ eſt,nec cum aliis com-
mune:ſed tamen illius labore,atq; induſtria partũ & acquiſitũ.

¶Septis.] Illud autem quod dicit Seruius, Septa ſunt loca in Septa.
campo Martio,& cætera.ſic idem Beroaldus examinat.Elegã
tius & verius explanatum fuiſſet Maronianum carmen à Ser-
uio,ſi dixiſſet, Septa,generali vocabulo,ſignificant omnia loca
munita,& quodam ſepimento vallata:inde ſtabula, ouilia,bu-
bilia,caprilia, & id genus reliqua,ſepta nuncupantur. Inde ſe-
pta in campo Martio,loca incluſa tabulatis,ſepta dici merue-
runt:de quibus Martialis.In ſeptis mammura diu , multumq;
vagatus.Auſonius in Panegyrico: Paſſus non ſepta,non cam-
pum.Et Suetonius venationem in ſeptis datam eſſe teſtatur.
De his ſentire videtur & Plynius , ſic ſcribens in.16. Trabs in
porticibus ſeptorum,à Marco Agrippa relicta.Præterea Mar-
cus Varro,in re ruſtica , appellat omnia ſepta , quæ habent in-
cluſa animalia : quæ paſcuntur. Vnde ab eodem laudantur ſe-
pta Fuluij Hirpini, ſepta Pompeij.i.loca,quibus concluſæ ferè
paſcebantur.Idem(inquit)intra ſepta villæ habeas aquã.Apud
eundem , inſcriptio eſt de ſeptis fundi.À ſepio , quod ſignificat
munio,hæc dictio deriuari videtur.Inde ſeptus locus, ſepta vil
la,ſeptum tectum nuncupatur.Et apud iuriſconſultos,ſepta ac-
cipiuntur pro obiicibus & clauſtris,quibus vtimur ad impetus
fluuiorum coercendos.Præterea apud Lucanum,non eſt expo-
nendum ouile, pro ſeptis,ſicut exponit Seruius.Nã ouile,erat
locus in campo Martio,ita peculiariter nũcupatus:de quo hæc
Liuius lib.26.Ciuitatis Venturiæ ſenioribus,datum ſecreto in
ouili,cum his colloquendi tempus.Nam ſi verũ eſſet id quod
tradit Seruius, videlicet Lucanum , ouilia pro ſeptis poſuiſſe:
nunquam Liuius tam licenti tranſlatione vſus foret,vt & ipſe
ouile pro ſeptis poneret:quum poetæ aliter quàm hiſtorici lo-
quantur.Cæterum Lucanus eo modo dixit ouilia, quo Liuius,
quo Strabo,qui in.5.referens idem quod Lucanus de crudelita
te Syllæ , adeo conuenit cum Lucani verbis , vt alter ab altero
accepiſſe videatur. Strabonis verba hæc ſunt: Sylla,alios qui ar
ma proiecerant ad milia tria: vel (vt alij) quatuor in campo
Martio,ad ouilia coactos, immiſſis militibus iugulauit.In ea-
dem ſignificatione accipiendum eſt apud Iuuenalem in eo ver-
ſiculo,Antiquo quæ proxima ſurgit ouili . Hæc Beroaldus.

¶Multa pinguis victima.] Quid victima, & hoſtia differant, Victima.
docet Ouidius libro primo faſtorum,ſic: Victima quæ cecidit
dextra victrice vocatur Hoſtibus à domitis hoſtia nomen ha- Hoſtia.
bet:Feſtus tamen vult,hoſtiam dictam ab hoſtire,quod eſt fe-
rire. Addit Landinus, Hoſtiam à Chriſtianis dici,euchari-
ſtiam.

ſtiam.i.bonã gratiã,quæ ad deum mittitur,dum res diuina fit: eo quòd hoſtis noſter & aduerſarius diabolus ea victus eſt.quo modo autem non ſint duo epitheta inepte cohærẽtia,in regulis dicam. ¶Grauis ære.] Ideſt pecunia minoris pretij:vtpote quadrantibus,aut trientibus : vt verò recitat Manci.in Cypro fuit prima æris inuentio. Seruius autem, rex primus ſignauit æs: antea rudi,ære vſos Romæ Timeus tradit. Signatum eſt nota pecudũ:vnde pecunia appellata,author eſt Plyn.lib.33.&.34. Addit Lãdinus,primos nummos æreos fuiſſe,non aureos,nec argenteos.vnde Ouidi.de faſtis, Æra dabant olim,melius nunc omen in auro eſt,Victaq; cõceſſit priſca moneta nouæ.Hinc pecuniam debitam,æs alienum dicimus:& ærariũ locum,vbi publica adſeruantur.Credo nunc,fiſcum vocari.Sed ne in immenſum creſcat opus,præceptiones impitis demus:vnde prima eſt: Verba tertiæ perſonæ,in quibus ſuppoſitum commune liquido cognoſcitur,& ſpeciale non exigitur:ſine ſuppoſito nõ inepte ponuntur.Cuiuſmodi ſunt verba ad loquelam pertinentia,quorum ſuppoſitũ generale,homo eſt:vt hic,Vrbem quam dicunt: videlicet,homines ferè omnes.Secũda:aduerbia localia à relatiuis pronominib.deducta,pro ipſis poni poſſunt:vt,Sunt mihi loculi:vnde.i.è quibus parum deprompſi:vrbẽ quò.i.ad quã depellere ſolemus.In agro moriar:vbi.i.in quo natus ſum.Tertia eſt,Plurima verba non repetitis,cum quibus componuntur præpoſitionib.datiuum regunt,quæ eis repetitis accuſatiuum, aut ablatiuum regerent:vt,Infero tibi.i.in te.Appello littori.i. ad littus:& compono tibi.i.tecum:dicam autem,Mantua non eſt cum Roma comparanda,aut cõponenda:potius quàm econtrario.Quarta:quanuis pro gerundiis,caſum verborum ſuorũ poſt regentibus:venuſte vtamur gerũdiuis nominib.cum ipſis caſibus à quibus gerundia regi videntur rectis.tamen ſi concẽtus,aut conſuetudo refragetur,gerundiis vteris,vt,Cauſſa videndi Romam:dulcius quàm vidende Romæ ſonat,vt bonis auribus conſtat.Quãdo verò relatiuum interuenit,tunc Valla vult neceſſariam eſſe per gerundium loquutionẽ,qualis eſt,Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti:vbi ne in proſa quidem dicere liceret,Ludendorũ eorum quæ vellẽ poteſtatẽ fecit.Quinta:comparatiua,quoties ſine caſibus ſuis ponuntur,aut pro abſolutis: hoc eſt,poſitiuis poſita cenſebuntur,cum exceſſu tamẽ aut caſum generalem ſubaudiemus:vt,Libertas cãdidior.i.valde candida:aut cãdidior quàm meruerim, quum fuerim iners. Generales autem comparatiuorum caſus ſunt:æquo opinione, fide ſolito,iuſto quàm decet,&c.vt hic iracundior eſt,ſup.paulò quàm decet,&c.Sexta:poſt & ante,præter accuſatiuos quibus deſeruire ſolent,regunt & ablatiuos exceſſus,aut menſuræ:vt,Veni multo poſt te,triduo ante regem:ita & hic, Multo poſt tempore venit. Septima:bina epitheta.i.adiectiua, ſine coniunctione media, ſiquidem integra:&(vt dialectici dicunt (categoreumata ſunt:vni ſubſtantiuo ex eadem parte non cohærebunt:ſed pro nomina,& nomina numeralia, ſigna,& eis ſimilia:quia plena non ſunt,quum plenis recte maritantur.Nõ ergo dicetur,Grauis,honeſtus homo:ſed, Grauis,& honeſtus. Sicut contra bene diceretur,Multi graues viri,quinq; prudentes virgines: & hic, Multa pinguis victima. Octaua:exeo, & egredior,ſi ab ex,compoſita, intelligentur cum ablatiuo:ſi ab extra,cum accuſatiuo conſtruentur:vt hic, Exiret victima ſeptis:& paulopoſt,Neq; ſeruitio me exire licebat. Sic.2.Æneid. Eſt vrbe egreſſis tumulus, templumq; vetuſtum Deſertæ Cereris.Et apud Flaccum in ſermonibus, Egreſſum magna me cœpit aricia Roma. Plurima ſunt huius rei apud doctos exempla:quum tamen qui duntaxat legerint,Verbo compoſito,caſum quandoq; locabis,Quem dat componens:vt,Vis exire Penates:putent non licere cum ablatiuo dicere,Exeo domo:egredior templo,&c.Nona:omnis dictio plenitudinem,vacuitatẽ, diuitias,vel inopiam connotans,regit id circà quod verſatur in genitiuo vel ablatiuo: ſed in ablatiuo omnis, in genitiuo autem hæ præcipue:diues inops:pauper locuples:dis plenus,abũdans,& refertus nomen. Bene ergo dicitur „Grauis ære.Decima : licet præteritum imperfectum in quarta coniugatione,ẽ longam,ante bam & bar efflagitet,tamen eo,& queo,& quædam alia quæ futurum indicatiui in bo & in bor mittere legũtur,ipſam deponũt:vnde,non iebam,ſed ibam:vt hic,Redibat, dices:ſic lenibam,pollibam:operibar, legimus formata.Notũ autem eſt,quòd domus,more propriorum,cum verbo,vel participio,ſine præpoſitione conſtrui ſoleat:vnde dicitur hic,Redibat domum.Et apud Ouidium etiam pluraliter,Quò ruitis? veſtras quiſq; redite domos.

Æs. Pecunia.

PIERIVS.

¶Teneros depellere fœtus.] In Oblongo quidem codi.fœtus, cum œ diphthongo ſcribitur.In reliquis,fetus,abſq; diphthongo.Sed enim numiſmata, fœtus, per œ ſcribendum monent, dum quæ inde vocabula deducuntur,fœcundus,fœcunditas,& ſimilia per œ ſcripta nobis offendunt.Vt in Fauſtinæ Aug.Fœcund. Auguſtæ.& ita in reſiquis.Phraſis verò hæc,Varroniana eſt, apud quem legas in libro de re ruſtica. Quum depulſi ſunt agni à matribus,adhibenda diligentia eſt,ne deſyderio ſeneſcant. ¶Sic matribus hœdos.] In antiqs pleriſq; codicibus, Hædos,per æ diphthõgum habetur.Sed vſus œ recepit.Quod verò paulopoſt ait Tityrus,Sic paruis componere magna ſolebam:præceptum eſt M.Tullij Cice.de optimo genere dicendi, ſic adſerentis.Parua enim magnis ſæpe rectiſſime conferunt: quod dictum volui, vt intelligas quod ait Seruius, Genus hoc argumentationis & apud Ariſtotelem,& apud M.Tullium Ciceronem inueniri. ¶Galatea reliquit.] In codicibus pleriſq; veteribus,Galathea per th ſcriptum eſt,quod imperite ἀπὸ θεᾶς,deduci nomen arbitrarentur.Græce verò γαλάτεια eſt,cuius ει,pene vltimã diphthongum in ẽ longum tranſire apud Latinos,ex Terentiano, & aliis ſatis conſtat:vt Μήδεια Medea, Αἰνείας Æneas.

Mirabar quid mœſta deos Amarylli vocares, MELIB.
Cui pendere ſua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat.ipſæ te Tityre pinus,
Ipſi te fontes,ipſa hæc arbuſta vocabant.
Quid facerem? neq; ſeruitio me exire licebat, TITYRVS
Nec tam præſenteis alibi cognoſcere diuos.
Hic illum vidi iuuenem Melibœe,quot annis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant,
Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti,
Paſcite,vt ante,boues pueri,ſubmittite tauros.

SERVIVS.

¶Amarylli.] Vocatiuus à nominatiuo in is:& ſemper breuiatur. Horat. Dulcemq; ſtrepitum pieri tẽperas. Cui in cuius honorẽ. ¶Quid vocares?] Vergilij perſonæ cõuenit. ¶Mœſta.] Scilicet tibi Tityrus Vergil. ¶Seruitio.] Seruitium eſt conditionis indicium. ¶Iuuenẽ.] Auguſtũ, quem decreuerat ſenatus:ne quis puerum diceret:ne maieſtas tanti imperij minueret. ¶Bis ſenos dies.] Vel principia omniũ menſiũ,vel idus. ¶Fumãt.] Sacrificãt. ¶Primus.] Ante quem nullus ſit.

MANCINELLVS.

¶Deos.] Amaryllis inuocabat deos pro reditu Tityri abſentis.Per hanc autem Roma intelligenda,quam mœſtam,abſente Tityro,Melibœus ait,quo amico gratificetur. ¶Poma.] Arua ipſa,& bona cuncta intelligit. ¶Pẽdere.] In ſua arbore.i.ſalua eſſe. ¶Arbuſta.] Omnia hæc ſimpliciter ac ruſtice intelligẽda ſunt.Arbuſta autem,loca dicuntur arboribus vitiferis conſita. Seneca epiſtola.87.Illud etiam vidi,vitẽ ex arbuſto ſuo annoſam transferri.& Columel.lib.3.de arbuſtis,ſic ait:Arbuſtũ inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit. Sic enim & ipſi arbores,& appoſitæ vites,melius conualeſcunt,fructumq; meliorem dabunt. ¶Quid face.] Apud Galateam intelligit.i. Mãtuam. ¶Tam præſentes.] Tam propitios. ¶Alibi.] Quàm ſcilicet Romæ. ¶Diuos.] Per hos non ſolum Auguſtũ,ſed Aſinium Pollionem, & Varrum,aliosq; ſibi propitios, accipit. ¶Hic.] In vrbe Romæ. ¶Illum iuuenem,&c. Hic.] In vrbe Romæ. ¶Submittite.] Iugo,ſcilicet,ad arandum.

Arbuſta.

Repetit hoc Aſcẽſius.

ASCENSIVS.

¶Mirabar.] Melibœus intelligens Tityrũ aliquando Galateæ amorib.intẽtum,in agro immoratũ:& innuens ſe Amaryllidis non mediocrem habuiſſe notitiã(vnde Probus per Melibœum intelligit(vt dixi) Cornelium Gallum)per apoſtrophen.i. conuerſionem ſermonis,ad abſentem & familiarẽ eius colloquutionẽ:adfatur ſic Amaryllida. Amarylli, ego mirabar,ad quid mœſta eſſes, & deos inuocares: ſed nunc ſcio,quia Tityri abſentiam ægerrime tuliſti,ad cuius aduentum,ſeruaſti ei mala recentia:& ideo paulopoſt,Tityrus hinc aberat:quum verò abeſſes Tityre(conuertit enim ſermonem ad Tityrum)ipſe te Tityre pinus.i.maximi quiq;:ipſi te fontes.i.mediocres:ipſa hæc arbuſta.i.minimi etiã vocabãt. Rñdet Tityrus,Quid facerem Melibœe? q.d.id mihi incertum erat:nam ſciebam me hic quidẽ à vobis deſyderari,ſed Romæ eſſe conueniebat:nam quandiu Mantuæ eſſem,non poteram libertatem agrorum impetrare,vnde immorari non expediebat: nec tã fauſtos interceſſores,aut beneficij collatores alibi quàm Romæ comperire,vnde illic eſſe cõueniebat.Nam hic illũ vidi iuuenem qui agrorũ recipiẽdi poteſtatẽ fecit.hoc dicit. ¶Ordo aũt eſt.O Amarylli,ego mirabar quid.i.ad quid:tu exiſtẽs mœſta:vocares.i.inuocares:deos.i.auxiliũ deorum(vnde & notus author dicit in Pſal.Ad dominum quum tribularer,clamaui,& exaudiuit me,&c.)& mirabar cui.i.ad cuius gratiam,honorẽ, aut vtilitatem,tu patereris poma.i.quoſuis arborum fructus, corticem mollem habentes:pẽdere.i.ſuſpenſa immorari,quouſq; matura eſſent:in ſua.i.propria, & natiua arbore,vt.ſ.recentia manerent:

Ordo.

manerent:ſed,ſupp.nunc ſcio, quia paulopoſt: Tityrus aberat
hinc.i.a nobis.ſ.Mantuanis (Et hoc quidem intelligendo per
Melibœum qui hoc dicit,Virum Mantuanum.Nam, ſi Roma-
num intellexeris,ſenſus eſſet:ſed iam ſcio,quia Tityrus aberat
hinc.i.à loco in quo ambo eramus:hoc eſt,à Roma:verũ,quia
in principio manifeſte intelligiť Mantuanus,& non cogimur
alium intelligere,pergamus vt cœpimus).q.d.ex quo Tityrus
paulopoſt ad te venit,facile perſpicere poſſem quòd illius præ-
ſentiam deſyderabas,& illi mala reſeruabas:quo verbo innuit
Tityrum.i.Vergilium,Romanis charum eſſe.Deinde cõuerſo
ſermone ad Tityrum dicit:ô Tityre,quum,ſup.abeſſes,ipſę pi
nus.i.altiſſimæ arbores,in cacuminib.montium naſcentes:ipſi
fontes in decliuo ferè montium ſcatentes:& ipſa arbuſta.i.loca
arborib.vitiferis conſita.i.omnia genera locorum,ac hominũ,
vocabant te.Rñdet Tityrus.q.d.ſciebã quidem,quòd ea omnia
me vocarent:ſed dubitabam,quid facerem.i.facere deberẽ Ti-
tyre:præſcribe.aut ſic,quid facerem.i.facere tunc debebã.q.d.
non aliud.ſcio.Aut potiſſimũ ſic,quid facerem,ſup.apud Gala-
theam?q.d.non videbam:enim,pro quia:neq; licebat me exire
ſeruitio.i.iugo duro,quod Arrius,cæteriq́; agrorum noſtrorũ
incubatores imponebãt,ſup.quandiu Mãtuæ agerem:nec,ſup.
licebat.i.permittebať:cognoſcere alibi.ſ.quàm Romę:diuos.i.
heroas,ac principes viros,more diuorum clementer opem fe-
rentes:tam præſentes.i.tam cito,& tam fauorabiliter auxilian
tes.Et ideo,ſup.contuli me Romam.vnde,O Melibœe,ego vi-
di hic.i.Romæ:illum,hoc eſt nobiliſſimũ,& præclariſſimũ iu-
uenem,videlicet Auguſtum Cęſarem:cui.i.ad cuius honorem:
in altaria noſtra.i.in honorem eius,à nobis conſtructa:fumaut
quotannis.i.ſingulis annis:biſſenos.i.duodenos.i.ſingulis an-
nis duodecim dies,hoc eſt ſingulis menſib.vnum diem,videli-
cet calendarũ,aut iduum,ſecũdùm Ser.Ille.ſ.præclariſſimus iu
uenis Auguſtꝰ:dedit hic.i.Romæ:primus.i.ante omnes alios:
mihi petenti.i.efflagitanti:reſpõſum.ſ.iuxta votum,videlicet,
ô pueri,paſcite boues,ſup.veſtras:vt.i.quẽadmodum,ſup.paui
ſtis:ante.i.priuſquàm agri veſtri ablati eſſent:& ſubmittite.i.
ſurſum,aut ſuſum,ad generationẽ faciendam mittite:tauros.i.
maſculos vaccarum:aut ſubmittite.i.domate ad arandum:tau-
ros.i.præſtãtiſſimos boues.Mirabar,quid mœſta,&c. Egregia
& artificioſa laus,& cõmendatio poetæ:egregia quidẽ,qui ad
excellentem muſicum pertinet,ita amari,vt ob eius abſentiã,
quaſi deſperatis rebus,deos inuoces.Artificioſa verò,quia licet
per Amaryllida Romam allegoricos intelligas,tamẽ quia ver
ba de amica Tityri ſonant:non ſe expreſſe Romanis omnibus,
ſed ſoli Amaryllidi ſuæ tam dilectum ſignificat.Notandũ au-

Sua. Poma.

tem eſt,quòd tunc quoq; in aduerſitatib.deos inuocabãt. Sua,
ablatiui caſus eſt:Itaq; nõ dices,ſua poma:ſed,ĩ ſua arbore:nec
ponitur reciproce,ſed pro eo quod eſt debita,ac propria videli
cet natiua.Mancinel.dicit,per poma,cuncta bona,etiã arua in-
telligi:& pendere in ſua arbore.i.ſalua eſſe:ſed nõ placet,quia
dura eſſet tranſſumptio,& minus quadrans ſententia:nam no-
tum eſt,quòd amatores amoris,poma mittere ſoleant.vnde Æ
glo.3.Quod potui,puero ſylueſtri ex arbore lecta Aurea mala
decem miſi:cras altera mittam.Sunt autẽ poma,omnes fructus
arborum,quorum cortices duri non ſunt:vt mala,pira, ceraſia.
Per poma,Landinus vult allegorice intelligi,facta Romanorũ
à Vergilio celebranda:ſed neſcio,an id ruſtico cõueniat de Ver
gilio ſentire.Ipſe te pinus(ſecundùm Manci.) omnia ſimplici-
ter,ac ruſtice intelligenda ſunt:plus tamen ſentẽtiæ eſſet,ſi per
pinos,ſummi:per fontes,medij:per arbuſta,infimi intelligan-
tur.Nam pinus,in ſummis locis ferè naſcitur,fontes ad mediũ

Arbuſta.

montium ſæpe ſcatent.Arbuſta autem dicuntur,loca arboribꝰ
vitiferis conſita.Seneca epiſt.87.Illud etiam vidi,vitem ex ar-
buſto ſuo annoſam transferri.Et Columel.lib.3.de arbuſtis,ſic
ait:Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conue-
nit:ſic enim & ipſe arbores,& appoſitæ vites,meliusꝰ conuale-
ſcunt,fructumq́; meliorem dabunt.Ipſe autem,& ille,& iſte,ſe

Ipſe.

cundùm bonos grammaticos,in fœminino non habent vltimã
diphthongatam,ſed diphthongatæ ſimilem.Præſentes (inquit

Præſens.

Manci.).i.propitios.ſed manifeſtũ,quòd præſens dicitur,quod
quia non abeſt,cito operatur,aut bonum,aut malum:vnde no-
mina,dicuntur præſentia quæ cito auxiliantur,& iuuant:& ve
nena præſentia quæ cito necant,quaſi præſentes vires,nec aliũ
de colligendas habentia.Diui(ſecundùm quoſdam)id proprie

Diuus.

à deo differunt,quòd diui cœperint,deus æternus ſit.Vnde im-
peratores ſummos,gentilitas diuos:& nos ſanctos,aliquãdo di
uos vocamus:intelligit autem non ſolum Auguſtum,ſed etiam
Pollionem,Varrum,Gallum,& cæteros heroas fautores ſuos.
Hic illum vidi,&c.hic completum eſt hyperbaton.nam tãdem
ad interrogata reſpondet:quis.ſ.fuerit deus:cui ſacrificaturum
ſe dixerat Tityrus:dicit enim,quòd Auguſtus Cæſar abs quo
libertatem receperat:vnde hic dicit,quòd ſingulis annis,duode
cim dies totos,illi ſacrificium facturus eſt:exponens,videlicet
illud,Illius aram Sæpe tener noſtris ab ouilib.imbuet agnus.
Nam ſi percuncteris:quoties? Reſpondebit,quòd duodecies ſin
gulis annis:vnde dicit quotannis biſſenos,cui noſtra dies alta-
ria fumant.Illum iuuenem:emphaticos dicit.nam(vt dixi)ille
ad nobi-
litatem pertinet:ſignificat autem Octauium Auguſtũ,
quem imperiti Octauianum vocant,ſumentes deriuatiuũ pro
principali:hunc autem in fine.1.Georg.etiam ſic vocat,dicens:
Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſeclo,Neꝓhibete &c.
Et ſimiliter Florus dicens,Prima ciuilium motuum cauſſa te-
ſtamentum Cæſaris fuit:cuius ſecundus hæres Marcus Anto-

Octauiꝰ. Auguſt' Iuuenis

nius,prælatum ſibi Octauium,furens inexpiabile,contra ado-
ptionem acerrimi iuuenis ſuſceperat bellum,quũ intra.18. an-
nos tenerum,& obnoxium,& opportunũ,iniurię iuuenem vi-
deret.Cice.autem Philippica.4.ait:Laudo,laudo vos Quirites
cum grauiſſimis animis proſequimini,nomen clariſſimi adole
ſcentis,vel pueri potius.Sũt enim facta eius immortalitatis nõ
ætatis.Idem Philippica.5.Quis populo Romano obtulit hunc
diuinum adoleſcentẽ? Deus.Non ab re igitur,Maro, iuuenem
appellauit:quãuis nõnunquã puer appellatus ſit.Egerrime aũt
tulit ſe puerum appellari.vnde Sueto.tit.de ſecta optimatũ,per

Octauiꝰ. Puer appellatur.

eum deſerta,dicta,factaq́; quorundam calũniatus,quaſi alij ſe
puerum:alij ornandũ,tollendũq́; iactaſſent.vbi aureus interp̃s
Beroald.¶Alij ſe puerũ,&c.]Vt Marcus Brutus,qui in epiſto
lis puerum appellat Auguſtũ,& vix virum,his verbis.Et nunc
puerũ iſtum extulit,vt tu iudicares,precibus eſſe impetrãdam
ſalutem talibus viris,miſericordia'q; vnius,& vix nunc viri tu
tos,fore nos,haud alia re.Alij ornandũ:vt Mar.Tul.qui in Phi
lippicis decernit Cæſarem ornandũ ampliſſimis honoribus,&
formulã decreti conficit,atq; ſe habere cognitos omnes ſenſus
adoleſcentis:nihilq́; illi eſſe repub.charius:nihil ſenatus autho
ritate grauius:nihil vera gloria dulcius.Sed quum mox Au-
guſtus,mutata voluntate,coniunxiſſet ſe cum Mar.Anto.Ex-
clamat Cicero,O me nunquam ſapiẽtem:& aliquãdo id quod
non erat fruſtra exiſtimatum:quantum te popule Romane:&
me fefellit opinio? Ego rempublicã fefelli,quum te Iunonium
puerum,& matris tuæ,partum aureũ eſſe dixi .Hæc ille.Quot
annis cõponitur ſicut quotidie,quaſi quoq; anno,& quoq; die:
non enim dicimus omni quinquageſimo anno,ſed quinquage
ſimo quoq; anno iubileus eſt:ſed quia quotidie primam pro-
ducit,ſcribi ſolet gemino t,ſicut quatuor,quod tamen Ennius
corripit.¶Bis ſenos.]i.ſingulis annis duodecim.Nam nume-
rale eſt eius formæ,quam diſtributiuã vocant:vnde à ſemel,ſin
guli:à bis,bini:à ter,terni:à quater,quaterni:à quinquies,qui
ni:ita à ſexies,ſeni deducuntur.¶Altaria fumant.]Fumant au
tem altaria,poſtquàm ſacrificia incenſa ſunt.In aſſentationem
aũt Cæſaris,biſſenos dicit.Nam Iulius annũ in duodecim men
ſes redegit.Primus dedit ſummæ liberalitatis indicium, quia
primus,atq; acceptiſſime,quia petenti:nam nihil acceptũ con
fertur in nolentes accipere,licet aliquando gratum.i.vtile ſit.

Pueri.

¶Paſcite pueri.]Atqui dictum eſt,non decere ad vnum plura
tiue loquiť id verum eſt:neq; hic ad vnum loquitur,ſed ad Ti-
tyrum,& bubulcos eius,quos pueros,beniuolentiæ gratia,vo
cat,non ætatis:nam pueri ferè dicuntur,reſpectu patriſfamili-
as.Vnde eſt:Suſcepit Iſrael puerum ſuum &c.¶Submitti .tau

Submitto.

ros.]Duplex expoſitio:aut,ſubmittite iugo.ſ.ad arandum,hoc
eſt domate,& ſubiugate tauros.i.validiores iuuencos,vt Man
cinellus & Landinus exponunt:aut(vt eſt prior Landini expo
ſitio)ſubmittite.i.ſupermittite:vt ſit à ſuſum,antiqua præpoſi
tione:ſic alibi,Quantum vere nouo florens ſe ſubiicit aluus.i.
ſurſum,aut ſuſum agit.Ergo ſubmittite tauros.i.date operam
vt tauri ſalliant ſuper vaccas,ad nouam fœturam comparãdã.
Hæc ille.Quarũ expoſitionũ prior mihi uidetur & honeſtior,
& loco conuenientior.honeſtior quidem,quia honeſtior eſt a-
ratio,quàm talis propagatio.Conuenientior autem,quia Meli
bœus infert,Ergo tua rura manebunt. Vtraq; tamen ſuſtineri
poſſet:vt in ſequenti lectione dicturus ſum . Præmiſſis more

Regulæ.

quem in Bucolicis ſeruare conſtitui,puerilibus regulis.Prima
eſt:quanta eſt vltima nominatiui in s literam finiti,tanta eſt vl
tima vocatiui etiam ea ablata:vt Pallas,Pallados,Palla:Ama-
ryllĭs,Amaryllĭ,in vtroq; caſu vltima breuis eſt:Æneas,Ænea:
Anchiſes,Anchiſe:Vlyſſes,Vlyſſe:Pallas,Pallantis,Palla:Or-
pheus,Orpheu,in vtroq; caſu longa eſt,Secũda: Omnis dictio
commodũ,aut incõmodum,notans datiuum cui regit:vt, Cui
pendere ſua,&c.Tertia:Omne verbum cuiuſcunq; ſignificatio
nis regere poteſt tempus reſponſibile,ad quandudum,aut quã
diu,in accuſatiuo vel in ablatiuo:ſed in accuſatiuo potius,ſi ſit
continuum tempus:ſed quando,& intra quod,in ablatiuo tan-
tùm ſine præpoſitione.Exemplum primi:vt,Quandiu fumabãt
altaria Bis ſenos dies.q.d.continuos.Secundi:vt,Quando fu-
mabunt? Quot annis.Tertij,quanto tempore abſoluit Vergili
us Bucolica? Triennio.Dixi in accuſatiuo potius,ſi ſit tempus
continuum.nam licet id Valla & Neſtor negent:illis tamen re
ſponſum eſt in expoſitione noſtra in Vallen̄.vbi quum tota La
tine loquentium manu Feſtum & Seruium ſequimur.Nã quid
Valla in argumentum adfert,ad probandum non ſignificari tẽ
pus continuum,eo ꝙ nota cõtinuitatis adijci ſoleat vt.1.Ænei.
Hic iam inter centum totos regnabitur annos, Gente ſub He-
ctorea,&c.etiam imperiti purgare norũt per illud authoris ſui
verbũ.Equiualens geminis harum ſi iungiť vni dictio, pro re-
liqua tantũmodo debet haberi.Intereſt ergo,an dicas:hunc diẽ
tecum

tecum ero? an hodie? nam priori modo, totum diem etiam continuum ſignificas: poſteriori, quanuis diei partem: vnde & eleganter dicetur, Nunquam hodie effugies, veniam quocunq; vocaris. &, Nunquam omnes hodie moriemur inulti. quod & in Eunucho leges, Quaſi huius diei multæ ſint partes. Quum ergo dicitur. 6. Æneí. Noctes, atq; dies patet atri ianua ditis: continuum nimirũ tempus ſignificatur. Dixi in regula, Sed quando, & Intra quod tempus: vbi minus periti dicere ſolent, Infra quod: ſicut, Infra paucos dies expugnatum eſt oppidum: quum dicere debeant, Intra paucos dies, &c. Quarta regula eſt: nomina numeralia, quæ diſtributiua vocantur, licet abuſiue citrà diſtributionem poſita legantur, proprie tamen diſtributiue ponentur: idq; in pluratiuo numero, quum vnius non ſit diſtributio: quia ergo in ſingulis annis, duodecim ſunt menſes: & ſingulis menſibus, vnum diem Auguſto dicare conſtituit: bene dicit, Biſſenos dies. Valla autem docet peculiare, ac propriũ eſſe dictionibus ſingulari carentibus, ut citrà diſtributionem cum diſtributiuis ponantur: vnde, binas literas dedi puero meo ad te: pro eo quod eſt, duas epiſtolas, etiam alij dici prædicant: verum qui argutius Ciceronem legerunt, dicunt: etiam diſtributionem notandam, quũ ſe, Binas literas dediſſe, dicit. Ea autem numeralia, ſiquis forte ignoret, ſunt: ſinguli, bini, terni, quaterni, quini, ſeni, ſepteni, octeni, (aut potius octoni,) noueni (nam nonus, ordinis eſt,) deni, vndeni, duodeni, ternideni, quaternideni, quinideni, ſenideni (vł deniquaterni, deniquini, deniſeni) deniſepteni, deniocteni, deninoueni, viceni, viceniſinguli, vicenibini, viceniterni: vel ſinguli & viceni, bini & viceni, &c. Poſt enim viginti, & ante centum, hoc eſt intra viginti & centum, ſi intercedat coniunctio, minor numerus præcedit. Non ergo dices, viceni & ſinguli, ſed ſinguli & viceni. Et licet dicamus viginti: tamen quia hæc numeralia ab aduerbiis formantur, & vicies, ac tricies, non viginties, nec triginties, dicimus: ideo dicentur, viceni, triceni, quadrageni, qnquageni, ſexageni, ſeptuageni, octogeni (non octuageni) nonageni, centeni, & milleni, pro maſculinis generib. pro fœmininis autem exibunt in æ, & pro neutris, in a. Item à nouem, fit nouies, vnde & noueni: ſed finem facio.

PIERIVS.

¶In arbore poma.] In Romano codice, mala, non poma, legitur: altera verò manu, poma, adſcriptum eſt: & in altero ſatis antiquo abraſa eſt tota dictio: &, poma, ſcriptum altera manu. Vtrum malueris admittere tantundem eſt. Poma tamen numeroſius videtur, atq; ob vocalium varietatem, & ob literæ ſonoritatem gratius. ¶Hic illum vidi iuuenem Melibœe, quot annis.] Multi, quotannis, vna dictione ſcribendum contendunt. In antiquis tamen omnibus exemplaribus, quotquot verſare contigit, quot annis, diſtincte ſcribitur, idq; plurimum in marmoribus, & tabulis æneis, vt alibi oſtenſum. ¶Hic mihi reſpõſum primus dedit.] In cod. Longob. primum, habetur: ſed, primus dedit reſponſum, magis Seruio videtur facere ſatis.

[Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt, MELIBŒVS
Et tibi magna ſatis, quanuis lapis omnia nudus,
Limoſo'q; palus obducat paſcua iunco.
Non inſueta graueis tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hic inter flumina nota,
Et fonteis ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes,
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe leui ſomnum ſuadebit inire ſuſurro,
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ: tua cura palumbes,
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab vlmo.
[Ante læueis ergo paſcentur in æthere ceruí: TITYRVS
Et freta deſtituent nudos in littore piſces:
Ante pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tygrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.

SERVIVS.

¶Senex.] Non ad ætatem Vergilij, ſed ad fortunã futurã ꝑſagiũ refert. ¶Lap.] Mons, à monte enim vſq; ad lacum: & inde ad arborem quãdã eſt terra donata Vergilio. ¶Grauis.] Pro graues. ¶Flumina.] Padum ſcilicet & Mintium. ¶Nota.] Chara. ¶Sacros.] Nã omnibus aqs, nymphæ præſidẽt. ¶Opacum.] Quo æſtate refrigeramur.

Limes.

¶À limite.] Limes, termin⁹ agri eſt. ¶Hyblæis.] Ab Hybla, quod Siciliæ oppidum eſt; nunc Megara dicitur: & eſt ſpecies ꝑ genere. ¶Depaſta florem.] Depaſtũ florem habens, vel comeſta.

Salix.

¶Salicti.] Salix, virgulti genus, quod ſalit &

Salictũ.

ſurgit cito. Salictũ, vbi ſunt multæ ſalices. ¶Sæpe.] Vocat ruſticũ ad dulcia.

Frõdator

¶Frõdator.] Ruſticus frondes legens, vel pecus frondib. veſcens. Eſt autem triplex frõdator: & qui arbores amputat: & frondibus manipulos facit: vt, Hyeme paſcat pecus. & qui manibus vitium frondes auellit, vt Sol ingrediẽs, vuas concoquat: aut auis, quæ in frondib. habitat: & his veſcit̃. vel palũbes, q̃ in frondib. nidificãt. ¶Ad aur.] In die. ¶Raucę.] Βϱαγχώδίας, vel βϱαγχίδας, Brõgidæ. Cicero in elegia q̃ Tamelaſtis inſcribit̃, Iã mare Tyrrhenum longè, penituſq; palumbes Reliquit. Vulgus tetas appellat: & non dicuntur Latine: ſed multorũ authoritas Latinũ facit.

Gemere.

¶Gemere.] Canere proprie; tamen dicitur de turture: hic fœminino protulit. Plau. verò, Obuſtos turtures, maſculi. dixit. ¶Freta.] Maria, à feruore dicta. ¶Pererratis.] Luſtratis, vel errore cõfuſis.

Arar.

¶Exul.] Scilicet Parthus, & Germanus. ¶Ara.] Arar, flumen Galliæ, in Rhodanũ fluens.

Tygris.

¶Tygrim.] Flumen Armeniæ, fluens in Perſicũ ſinum. per hæc aũt flumina, diuerſa ſignificat loca, vt ponat impoſſibilia.

MANCINELLVS.

¶Senex.] Quum ſenex eris: quod aliter Prob. inquit. ¶Ergo] Quia rñdit ille, Paſcite, vt ante, boues, &c. ¶Et tibi mag. ſatis] Ordo eſt: & manebũt paſcua ſatis magna tibi: quãuis obducat i. circũdet omnia, nudus lapis, & palus, cum iũco limoſo: Horũ autem cãporum ſitum, lege etiam in Ægloga. 9. ibi: Certe equidem audierã, &c.

Ob.

¶Obducat]. i. circũdet. Ob enim, aliqñ ponitur pro circùm, vt etiam Feſt. ait: vt quum dicimus, Vrbem ob-

Obſes.

ſideri. aliqñ pro propter: vt, Ob merita, Ob ſuperatos hoſtes. vnde obſides, pro obſides: nam ob fidem patriæ præſtandam, dantur. ¶Non inſueta.] Ordo eſt: Pabula inſueta: nõ tentabũt graues fœtas.

Tentare.

¶Non ten.]. i. non corrũpent: vel non variabũt lanã agnis, in vtero grauidarũ manẽtib. Ait enim Ply. lib. 8. de arietibus, ſcribens, Et mutatio aquarum, potuſq; variat. Id aũt Ply. accepiſſe videtur à Varrone. Is enim libro. 2. de ouibus, ſic ait: Quàndiu admiſſura ſit, eadem aqua vti oportet, quòd comutatio & lanam facit variã: corrũpit etiam & vterũ. Tẽtare aũt, pro corrũpere, Ply. etiã lib. 24. vtit̃, de ſalicũ natura, inqens: Caput tentãt vini modo. ¶Graues fœ.] i. grauidas oues: graues aũt adiecit, quoniam fœta dicitur, tam quæ prægnãs eſt, quàm quæ peperit.

Cõta

¶Conta.] Scabiem intelligit. Contagium vetat Feſtus, tu verò leges? Gel. enim lib. 12. ait, Periculum etiam venenũ & contagium. Seneca quoq; epi. 13. inquit: Quid eſt quòd trepident? quòd contagiũ quoq; mei timeant? Cõtagio etiã, & cõtages, inuenitur. Iuue. Dedit hanc cõtagio labem. Lucre. li. 4. Quæ cõtage ſua palloribus omnia pingunt. Dicitur aũt contagio, à contingo: morbus qui polluit quidquid tangit. Columel. autem lib. 8. ca. 5. ſcribit: Oues frequẽtius, quàm vllum aliud animal infeſtari ſcabie: eſſeq; ilicò occurrendum, ne tota progenies coinquinetur: nam quum & alia pecora, tum præcipue oues cõtagione vexãtur. ¶Inter flu. nota] Padũ & Mintiũ: nam (vt etiã Prob. adſerit) Mintius præterfluit Mantuam: effluit autem (authore Strabone lib. 4.) à lacu Benaco, qui ex Alpibus oritur. ¶Fõtes ſacros.] Propter Naiadũ numina, ſacros fontes appellat. ¶Hinc tibi, quæ ſemp.] Ordo eſt: hinc vicino ab limite ſepes: quæ ſemper depaſta. i. depaſtũ habet apibus Hyblęis, ſalicti florem ſæpe leui ſuſurro ſuadebit tibi inire ſomnũ.

Limes

¶Limi.] Limes in agris: nũc termin⁹, nũc viæ tranſuerſæ: author eſt Feſtus.

Hybla

¶Hyblæis apib.] Dorienſes Megaram condiderũt, quum prius Hybla vocaretur: vt Strab. edocet, lib. 6. de Sicilia loquens. Mella etiã inter Siciliæ vrbes, Hyblam nominat. ibi autem mellis optimi copia: ꝓpterea, Hyblæas apes appellauit. ¶Florem ſalicti.] Cæras ex omnium arborum, ſatorumq; floribus confingũt apes, excepta rumice, & cenopide, herbarum hæc genera, author Ply. li. 11. Eſt autem ſalictum, ſalicum locus & copia. ¶Inire.] Incipere. ¶Leui ſuſur.] Paruo murmure: eſt autem nomẽ à ſono fictum, per onomatopeian. ¶Suadebit.] Hortabitur. ¶Alta ſub rupe]. i. in alta rupe. ¶Frondator.] Columel. ſcribit lib. 7. à calendis Iuliis in calendas Nouembris, tota æſtate: & deinde autumno, boues ſatiãdos frõde. Probaturq; maxime (inquit) Vlmea poſt fraxinea, & ab hac populea, Vltima ſunt iligna, & q̃rna, & laurea. ¶Ad auras]. i. ſublimi voce. ¶Gemere] Videtur enim turturis, & palumbiũ vox, gemitus eſſe, potius quàm cãtus. ¶Aeria.] Nõ aeria turtur: ſed, vlmo aeria. i. alta. ¶Ante le.] Idẽ ad Battarũ quoq; dixerat, Dulcia, amara prius fient: & mollia, dura: Cãdida, nigra oculi cernẽt: & dextera, læua: Migrabũt caſus aliena in corpora rerũ Quàm; tua de noſtris emigret cura medullis, Gaudia ſemper enĩ tua me meminiſſe licebit. Ergo, quum tot voluptatibus frui

tibus frui poſſim beneficio Cæſaris: antequàm eius obliuiſcerer,omnia naturæ contraria fierent. ¶Ante pererratis.] Ordo eſt:antequàm illius vultus noſtro pectore labatur, aut Parthus exul bibet Ararim:aut Germania bibet Tygrim, pererratis amborum finibus.i.mutatis,vt.ſ.Araris Parthiam adeat.Tygris verò Germaniam. Exul,Parthus. Parthorum imperium, Orientis erat:vt Trogus ait li.40.Scytharum exules fuerant, quod etiam ipſorum vocabulo manifeſtatur:nam Scythico ſermone,exules,Parthi dicuntur: quare exul,ad Parthum ſolum modo,non etiam ad Germaniam refertur. ¶Ararim.] Araris (Ply.teſte lib.3.ca.5.)fluuius eſt in Gallia Narbonẽſi:&(vt author eſt Strabo lib.2.)vbi Arar amnis, Rhodano cõmiſcetur, Lugdunum in colle conditũ eſt.Labitur præterea ex Alpibus. ¶Germania.]Eſt autem vicina Galliæ,vt oſtendemus. Germania(vt ſcribit Tacitus) omnis à Gallis,Rhetiiſꝗ,& Pãnoniis, Rheno,& Danubio fluminibꝰ:à Sarmatis,Daciſꝗ mutuo metu,aut montibus ſeparatur:cætera Oceanus ambit latus ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectẽs. ¶Tygrim.] Oritur Tygris in regione Armeniæ maioris,fonte conſpicuo in planitie:à celeritate autem,Tygris dicitur.Ita enim appellãt Medi, ſagittam:author Ply.lib.6.Eſt præterea Armeniæ iuncta Parthia.Iuue.ſaty.6.Inſtantem regi Armenio,Parthoꝗ cometẽ.

Parthi.

Araris.

Germania.

Tygris.

ASCENSIVS.

¶Fortunate ſenex,&c.] Quia Tityrus dixit,ſibi ab Auguſto deo dictum,Submittite tauros.quod ſiue ad arationem,ſiue ad generationẽ pertinet:ſtabilẽ,& diuturnã,promittit Tityro poſſeſſionem.Nam Auguſtus non iuberet,ad arandũ domari tauros,ſi cenſeret aliquando agros iterum auferẽdos:nec iuberet agros arari,ſi putaret fruges ab aliis poſſidẽdas:quod ſibi contigiſſe quæritur Melibœus,dicens,Impius hæc tam culta noualia miles habebit?Barbarus has ſegetes?en quis cõſeuimus agros?&c.Nec iuberet tauros ad generationẽ ſubmitti,ſi alij vitulos ablaturi eſſent:quia ergo ſtabilẽ promiſit poſſeſſionẽ,viſa eſt Melibœo conſequẽs illatio,quam pauci hactenus etiã periti animaduerterũt:qui videlicet in ſenium vſꝗ fortunatus eſſet,ac agros ſuos poſſeſſurus:non ergo dicit,eum nunc ſenem, vt quidam putant:ſed fore quaſi ſubaudiatur,etiam:vt ſit,fortunate etiam ſenex:aut potius,future ſenex:vt ſit,ſenex fortunatæ futuræ:quia tua rura manebũt.Et ſi fortè Tityrus dicat,parum eſt Melibœe quod poſſideo,occurrit Melibœus. ¶Et tibi mag.ſa.&c.]Hoc eſt,ſatis paſcuorũ habes : & ea tuta à contagione pecoris infecti:& delitioſa,quia inter frõdes & fontes. Ad quæ Tityrus:quia ergo(inqt)tanta eſt diui Auguſti in me beneficentia,tota rerum natura prius mutabit,quàm illius obliuiſcar. ¶Ordo eſt. Ergo,quia id tibi dictum eſt ab Auguſto, qui poteſt,quæ dixit perficere. O Tityre,fortunate etiã ſenex: aut fortunate ſenex futuræ rura.i. arua tua, manebunt tua(bis enim ponitur,tua.).i.in poſſeſſione, & ditiõe tua:&,ſup.arua: aut ab eo qđ ſequitur:paſcua manebunt tibi ſatis magna: quanuis lapis nudus.i.nulla re tectus, aut obſitus. obducat.i.circundet omnia paſcua:& quãuis palus.i.lacus paluſtris : obducat.i. circundet,aut obſideat omnia paſcua tua:iunco limoſo.i.herba à iũgendo dicta:eo quòd ſine internodiis iũgitur: pabula.i. nutrimenta, herbacea inſueta nõ tentabunt.i.moleſtiis nõ adficient propter innouationem:aut non corrumpent tentando fœtas.i.oues fœcundas:grauis.i.grauidas,& prægnãtes:nec cõtagia.i.cõtactiones:mala.i.nociua & infectiua: pecoris vicini:ledent,ſup.pecus tuũ:aut fœtas tuas ſenex fortunate.i.o Tityre, qui futurus es ſenex fortunatus:tu captabis.i.frequenter & delicate capies:hic.i.hoc loco,ne moleſtum ſit proficiſci:inter flumina.ſ.Padum & Mintium:nota.i.chara & conſueta:inter fontes ſacros.ſ.Naiadibus,hoc eſt,fontium nymphis conſecratos: aut quos Muſis tuis conſecraſti: frigus opacum.i.refrigerium: ſub tegmine arborum denſo & opaco. Sepes.i.munitio ex virgultis ſalicũ,inter ſe ſeptis & implicatis:quæ,ſup.eſt:tibi ſemp ab limite vicino.i.ponens diſcrimen , ac terminum, inter te & proximũ:depaſta florem ſalicti.i.habens florem ſalicti.i.multarum ſalicum,illic adhuc virentiũ:depaſtũ apibus.i.ab apibus hyblæis.i.optimis,aut optimũ mel conficientibus,vt faciũt Hyblææ quæ ſunt iuxta Hyblam , ciuitatem Siciliæ: ſuadebit tibi ſæpe hinc.i.ex vna parte,videlicet à palude: ſuadebit , dico.i. hortabitur : læui ſuſurro.i.dulci apum murmure : inire ſomnum.i.gratam dormitionem : & frondator.i.ruſticus mercenarius , decerpens frondes canet ad auras.i.alta voce:& propter animi ſecuritatem,vẽtis expoſita:hinc.i.ex alia parte: ſub alta rupe:in qua.ſ.vites cõſitæ ſunt.Aut,quia tunc aues in frõdibus nidificãtes vt philomelæ,pcipue canunt , quũ apes è floribus ſalicũ,mella & fauos colligũt:nõ inepte fortè dixeris:frondator.i.auis in frondib.nidificans,canit tibi ſub alta rupe ad auras,eo quòd ſequit̃,Nec gemere,&c.Sed lõgè plus voluptatis, capit ruſticꝰ ex cãtu mercẽnarij ſui,quã auiculæ.Nec tñ palumbes.i.colũbæ ſylueſtres:raucæ.i.rauca voce,quaſi p cãtu gemiſcẽtes,appoſitorie:tua cura.i.quas curas:aut vt amice iparũ pullos dones,aut vt ipſe tibi abducas:ceſſabũt,ſup.iterea gemer̃.i. qrulose canere:ſub vlmo.i.arbore illa,raris frõdib.& ita ſępe vitifera:aeria.i.alta,&aere ĩ altũ explicata:neç tur̃ ceſſabit gemere ſub

Ordo.

vlmo aeria (is aũt melior ordo eſt,quàm ſi dicat̃,turtur aeria:quia vltima corriperet̃,ſi eſſet nominatiui caſus,in dictione aeria,quæ nunc pducitur.At ſi dicas,finalitatis gratia pduci,qu ia eſt vltima dictionis,& prima tertij pedis:dicã eam rariſſime apud idoneos poetas pduci.) Rñdit Tityrus:Ergo,qa tantum otij,ac voluptatis,per Cæſarem Aug.cõſequutus ſum: cerui leues.i.veloces,& quaſi volatiles:paſcentur ante.i.prius: in æthere.i.ſphæra ignea,aut ſummo aere,quàm vultus illiꝰ.i. præclariſſimi & munificẽtiſſimi iuuenis,videlicet Auguſti:labatur.i. decidat:noſtro pectore.i.à memoria & cõtemplatione noſtra:& freta.i. maria feructia:deſtituẽt.i.ſtatuent ſeorſum à ſe:hoc eſt,derelinquẽt piſces nudos.i.nunquàm tegi ſolitos:in littore:ante.i.prius quàm vultus &c.& aut Parthꝰ.i.homo ex Parthia,per quam Tygris fluit:exiſtẽs exul:bibet ante.i.prius Ararim.i.fluuiũ illũ Galliæ Lugduñ.qui nunc Sagona dicit̃,& non longè à Germania oritur.aut germania.i.germanus(vt ſit continẽs,pro contẽto.)bibet prius Tygrim,fluuiũ Parthiæ.& hoc finib.i.limitib.amborũ.ſ.fluminũ,ſecũdũ Manci.pererratis.i.mutatis ſic,vt Araris Parthiã adeat,& Tygris Germaniã, quàm noſtra,&c. ¶Fortunatꝰ.] Licet vocabulũ cõe ſit ferè,tñ in bonã ſignificationẽ accipit̃,ſicut & fortuno,verbũ:vñ eſt illud Flac.Et quacũꝗ deus tibi fortũauerit horã Grata ſume manu. ¶Senex.]Senex dicit̃ ex æuo pprio:vetꝰ,ex æuo mũdi,vt qui diu ante nos fuit,ſicut Abel,licet iuuenis mortuꝰ fuerat:antiquꝰ,ex vtroꝗ. ¶Ru.]Rus,ſecũdũ Var.dicit̃,quòd in eo rurſum oĩa fieri debeãt:vñ eſt illud in Geor.Redit agricolis labor actꝰ in orbẽ. ¶Et tibi ma.]De ſitu agri Vergiliani,dicet̃ manifeſtiꝰ Æglo.9. ¶Obdu.]Circũdet inqt Mãci.Ob eñ,aliqñ ponitur pro circũm,vt etiã Feſt.ait:vt quũ dicimꝰ,Vrbẽ obſideri. aliqñ p ppter: vt,Ob merita,ob ſupatos hoſtes.vñ obſides,q̃ſi obſides:nã ob fidẽ præſtandã dãtur. ¶Non ten.]i.nõ corrũpẽt: non variabũt lanã agnis,in vtero grauidarũ manẽtib.Ait enim Ply.lib.8.de arietib.ſcribens,Et mutatio aquarum,potuſꝗ variat.Id aũt Plynius accepiſſe videtur à Varrone.Is enim lib.2. de ouibus,ſic ait:Quàndiu admiſſura ſit,eadem aqua vti oportet,quòd commutatio & lanam facit variam,& vterũ corrũpit. ¶Tentare.] Pro corrũpere.Plynius etiam li.24.vtitur de ſalicum natura,inqens,Caput tentãt vini modo.ſic Mãcinel.Verũ neꝗ in Vergiliano,neꝗ in Plyniano verbo,tentare,ſignificat primum,& ex primaria (vt dicunt) impoſitione corrumpere, ſed ex conſequenti.Nam tentare , proprie eſt rem quampiam per petulantiam, nunc inuadere, nunc dimittere , hoc eſt frequenter tenere,& frequenter dimittere:ſicut felles,murem:qđ qui facit,corrumpit nimirum,& atterit: vnde & ſpiritus mali, tentare dicuntur:quia reſiſtentibus nobis,& angelis bonis,ſæpe inſultant,& quaſi tenent nos , & ſæpe repelluntur . ¶Grauas.] Hic accuſatiuus eſt additus, quia fœta dicitur , & prægnans, & enixa,vt ergo prægnantes ſignificent,dicit,grauas. ¶Contagia.] Ideſt ſcabies,& infectiones ex cõtactu ortæ.Feſtus negat contagium,ſingulariter dici:quo Aulus Gellius libro .12.vtitur,dicens & venenum,& contagium.Et Seneca epiſto.13.Quid eſt quòd trepident,quòd contagium quoꝗ mei timeant. Sanè in uſu eſt hæc contagio ſingulariter.Vnde Iuuenalis Satyra.2.Dedit hanc contagio labem,& dabit in plures. In plurali autem non legi,contagiones.Contra,frequentius cõtagia in plurali,quàm contagium in ſingulari.Repperitur etiã contages Lucre.lib.4.Quæ cõtagiæ ſua palloribus omnia pingunt.Dicitur autem contagio,à contingendo morbus,qui contactu polluit.vnde Columella li.8.cap.5.ſcribit, Oues frequentius quàm vllum aliud animal,infeſtari ſcabiæ: eſſeꝗ ilico occurrendũ ne tota pgenies coinquinetur. ¶Et fontes ſacros.] Flumina nota vt Padum,& Mintium, ſecundùm Probum & Seruium:nam Mintius præterfluit Mantuam,è lacu Benaco, qui ex Alpibus oritur,ſecundùm Strabonem lib.4.effluens. Padus autem princeps eſt fluuiorum Italiæ, in quem Mintius influit.Sacros autem fontes dicit,quia nymphis conſecratiꝰ putabantur. ¶Ab limite.] Limes,in agris nũc terminus eſt:nunc viæ tranſuerſæ,authore Feſto:diciturꝗ à limo.i.tranſuerſo:vnde & limen. ¶Hyblæis.] Hybla, eſt vrbs vetus Atticæ regionis,quam vbi Dorienſes inſtauraſſent , Megarem vocauerunt. Eſt etiam vrbs Siciliæ,vt iam Mancinellus recitauit:& in agro vtriuſꝗ , propter vim thymi,optimi quoꝗ mellis copia eſt.Et quia res per excellentiam à loco , in quo optimæ,aut plurimæ ſunt,denominari ſolẽt:ideo Hyblæis apibus dixit. ¶Salicti.] Salictum eſt,vbi ſalices creſcunt, aut ſalicum copia . ſed ſolent ſalicum virgæ viuæ adhuc ſepibus inſeri,quo diutius durent. Dicitur autem per ſyncopam,pro eo quod eſt ſalicetũ:ſicut carectum,p cariceto. ¶Leui ſuſurro.] Ideſt murmure,& eſt nomen à ſono fictũ,per onomatopeian. ¶Frondator eſt , qui frondes carpit.Nam Columella lib.7.ſcribit.À calẽdis Iuliis,in calendas Nouẽbris,tota æſtate,& deinde autõno, boues ſatiãdos fronde.Probaturꝗ maxime(inquit)vlmea,poſt fraxinea:& ab hac populea:vltima iligna, querna,& laurea. ¶Ante læues ergo.] Sic & in carmine ad Battarum,Dulcia,amara prius fient: & mollia,dura.Candida,nigra oculi cernent:& dextera,læua, Migrabunt caſus aliena in corpora rerum, Quàm tua de noſtris emi

Fortunatus.

Fortuno

Senex.

Rus.

Obduco.

Obſideo

Obſes.

Tento.

Grauis.

Cõtagia.

Contagium.

Cõtagio

Cõtages

Mintius.

Limes.

Hybla.

Salictũ.

Suſurrus

Frõdator

ſtris emigret cura medullis,&c. ¶ Ante pererratis.] Secundùm Mancinellum ordo eſt quem poſuimus: vt tantùm Parthus, exul dicatur. Parthorum autem imperium, Orictis erat, vt Trogus & Iuſtinus aiunt li.40. Scytharum exules fuerant, quod etiam ipſorum vocabulo manifeſtatur. nam Scythico ſermone, exules, Parthi dicuntur: quare exul, ad Parthum ſolummodo, non etiam ad Germaniam refertur. Hæc ille. Secũdùm Seruium autem, vterqꝫ exul dicetur: nec eſt contra decorum, quòd is qui ex vocabulo exul non eſt, exul tamen fiat. Itaqꝫ ordo etiam eſſe poteſt. Parthus bibet ante Ararim, & Germania. i. germanus Tygrim, exiſtẽs vterqꝫ. ſ. exul: & hoc finibus patriæ. ſ. amborum: pererratis. i. per errorem derelictis: quàm noſtro, &c. Araris (Plynio teſte lib.3.ca.5.) fluuius eſt in Gallia Narbonenſi: & (authore Strabone li.2.) vbi Arar Rhodano cõmiſcetur, Lugdunum in colle conditum eſt: quod & tunc verũ fuit: ſed nunc priore vrbe per incendium, vna nocte totaliter (vt Seneca ſcribit in epiſtolis) deleta: videtur non in colle, ſed in decliuo, ac valle, intra Rhodanũ & Ararim: ſed Araris nunc ab accolis Sagona dicitur. Labitur autem lentiſſimo fluxu ex Vogeſo monte per fines Heduorum, & Sequanorum, in Rhodanum incidens: vbi & nomen amittit. Germania verò (vt Tacitus ſcribit) omnis à Gallis, Rhetiiſqꝫ, & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus: à Sarmathis, Daciſqꝫ mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cætera Oceanus ambit. Tygris oritur in Armenia maiore, fonte conſpicuo in planicie: à celeritate ſic dictus: nam Medi Tygrim, ſagittam vocant: vt Plynius atteſtatur li.6. Armeni autem, vicini ſunt Parthis, vnde Iuuenalis, ſaty.6. Inſtantem regi Armenio, Parthoqꝫ cometem. Sed, vt finem faciam, regula prima eſt: quoties genitiuus pluralis, tertiæ inflexionis, in ium exit, accuſatiuus in es, legitime finitur: tunc potiſſimum quando & nominatiuus ſingularis, in is terminat: vt hic, Graues fœtas. Secunda: à nominatiuo alio, quàm in is, non formabit accuſatiuus in im, vel in in. Itaqꝫ ab Arar nõ dices Ararim, ſed à nominatiuo Araris: vterqꝫ enim repperit. Tibullus, Teſtis Arar, Rhodanuſqꝫ celer, &c. Tertia: Græca, & ſynecdochica loquutio, poetis frequentiſſima, oratori ſummopere fugienda eſt: nam & ſuus cuiqꝫ ſtylus eſt, Græcam vocat Seruius, quoties accuſatiuus, per modum ſinecdoches, iungitur verbo, aut participio: vt, Depaſta florem: vbi & depaſta, paſſiue ponitur, quũ in actiua ſignificatione dicere liceat, Apes paſcuntur florem.

Parthus.
Araris.
Germania.
Tygris.
Regula.

PIERIVS.

¶ Vicino ab limite ſepes.] Romanus codex, Vaticanus, & alter Oblongus, ſæpes, per æ diphthongum ſcribũt: ita, ſæptum, vti ſuperius, Exiret victima ſæptis. &, ſæptio: vt, Sæpſit ſe tectis. quæ ita recte ſcribi oſtendit aduerbium, ſæpe, eiuſdem originationis. ¶ Rauce tua cura palumbes.] Male, rauci, virili genere codices nonnulli habent, quanuis Plautus, palumbem, virili genere dixerit in Bacchidibus, Duæ vnum expetitis Palumbem. Et Pomponium citat Nonius, qui vnum palumbem itidem maſcu.gen. protulerit, placuiſſe tamen Vergilio fœminino vti, non id inficias.

MELIBŒ. At nos hinc alij ſitientes ibimus Aphros,
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxen,
Et penitus toto diuiſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines:
Pauperis, & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas.
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quò diſcordia ciues
Perduxit miſeros? en quis conſeuimus agros?
Inſere nunc Melibœe piros: pone ordine vites.
Ite meæ (quondam felix pecus) ite capellæ.
Non ego vos poſthac viridi proiectus in antro,
Dumoſa de rupe procul pendere videbo.
Carmina nulla canam: non me paſcente capellæ
Florentem Cythiſum: & ſalices carpetis amaras.
TITY. Hic tamen hac mecũ poteris requieſcere nocte
Fronde ſuper viridi, ſunt nobis mitia poma:
Caſtaneæ molles: & preſſi copia lactis.
Et iam ſumma procul villarum culmina fumant:
Maioreſqꝫ cadunt altis de montibus vmbræ.

SERVIVS.

¶ Sitientes Aphros.] Sinecdochicos: ab Aphris enim Libyam, quæ aqua indiget, ĩtelligi vult. ¶ Scythiam.] Hæc regio Septentrionalis eſt. ¶ Oaxen rapidũ.] Cretæ. i. luculentum, quòd rapiat Cretam. Creta, alba terra dicitur. Nam Oaxis, Meſopotamiæ fluuius eſt, qui ex velocitate ſua corripiens, Cretam lutulentus fit. Vel, Oaxes fluuius Scythiæ. In Creta em̃ non eſt: ſed aqua, Cretei coloris eſt. Oaxen tamen, Phiſthenes ait Apollinis. Et Anchiales, filiũ hũc Oaxen, in Creta oppidum condidiſſe, quod ſuo nomine nominauit, vt Varro ait: vt, Quos magno Anchiale partus adducta dolore, Et geminis capiens tellurem Oaxida palmis Scindere dicta. ¶ Diuiſos.] Quia olim coniuncta fuit continenti inſula Britanniæ. eſt autem in Oceano Septentrionali: & à poetis, alter orbis appellatur. ¶ En vnquam.] Ecce aliquando. Aliâs diuiſit per interpoſitionem: vt, En erit vnquam. i. vnquam ne: hoc eſt aliquãdo. ¶ Culmen tectũ] Quia veteres, ædificia culmis tegebãt. i. paleis, è meſſib. ¶ Tug.] À tegẽdo dictũ ẽ. ¶ Ceſpi.] Herba cũ ꝓpria terra auulſa. ¶ Ariſt.] Vt, Ruſticꝰ ꝑ ariſtas nũerat annos. ¶ Mea reg.] Vbi dñatꝰ ſum. ¶ Imp.] Vel ira motus, dicit, Impiũ militẽ paſtor: vel quòd agrũ ſuũ teneat: vel qa ciuile geſſerit bellum. ¶ Noualia.] Noua rura, quæ per ſingulos annos renouantur per ſemina: vel noualia dicũtur, vbi ſylua tollitur. ¶ Habebit.] In ſpe ponitur. ¶ Quò?] Ad quã miſeriã. ¶ Inſere.] Sibimetipſi impat: & ad ſeipm̃ apoſtrophat: vel dolẽdo, vel inuidẽdo Tityro. ¶ Ordine.] Quia vites ferè ponũtur, quadrato ordine. ¶ Felix q.] Dum tenebã mea prædia. Dolet ergo, qa videt ſe nõ habere quo Tityrus vtit̃. ¶ Dumoſa].i. dumis plena. ¶ Pẽdere.] Quia paſcẽtes pẽdẽt. ¶ Car.] Quia nõ libet priuato agris canere. ¶ Cyth.] Herbã quæ naſcit̃ inter cãpos & ſyluas, ĩ Cythiſi ciuitate. ¶ Amaras.] Homini, nã capris dulces ſunt. ¶ Mitia.] Matura, quæ morſa nõ remordet. ¶ Molles.] Maturæ, vel malæ antiquiores. ¶ Preſſi.] Mulcti, vel in caſeum coacti. ¶ Fumant.] Ad præparandã cœnã veſperi. ¶ Maiores.] Quum ſol cadit, maiores ſunt vmbræ: quenadmodum quum oritur, quia ex tranſuerſo nos feriens, longius iacit vmbras.

Oaxe.

MANCINELLVS.

¶ At nos.] Ab exilio mouet adfectus. Eſt autem figura πρόληψις. i. præſumptio: fit enim quum ſumitur totũ, poſt partes accipiũtur: vt hic. Eſt em̃ ordo: At nos, hinc alij ibimus Aphros, ſitiẽtes, Pars, &c. Sitiẽtes Aphros ibi em̃ multũ torrida zona occupat, qre maxĩa mediterraneę Libyę ps: & regio circà oceanũ deſerta eſt, id Stra. docuit li.17. ¶ Scyt.] Ea regio eſt ad ſeptẽtrionẽ in Oriẽtẽ porrecta, ĩcludit̃ ab vno latere Põto: ab altero, mõtibꝰ Ripheis: à tergo, Aſia: & Phaſi fluuius multũ in longitudinẽ & latitudinem patet. Iuſtinus author lib.2. & (teſte Soli.) amãt prẹlia: interẽptorum cruorẽ ex vulneribꝰ ipſis bibunt. ¶ Rapidũ Cretæ Oaxen.] Vibius quoqꝫ Oaxen Cretæ fluuiũ dicit eſſe: à quo & ciuitas Oaxia. Nec abſurdũ eſt Oaxẽ Cretæ fluuiũ Melibœũ ĩtelligere. Eſt eĩ ſenſus, quòd ps ibit ĩ Scythiã, ps ĩ Britãniã, ps verò ĩ Cretã, hoc eſt aliqd ad vltimas orbis ptes, qdã ad mediterraneas ĩſulas. Nam (vt ſcribit li.10. Stra.) Creta ĩſula à Septẽtrione Ægeo pfundit̃ pelago, ſimul & Cretico: ab Auſtro aũt Aphricão adluit̃. ¶ Britãnos.] Finis erat orbis ora Gallici littoris: niſi Britãnia, ĩſula nomẽ, penè orbis alterꝰ mereret̃, octigẽtis & ãplꝰ millib. paſſuũ lõga porrigit̃: illic nullꝰ ãguis auis rara, gẽs ĩhoſpita & bellicoſa. hæc & plura Soli. Iacet aũt ĩter ſeptẽtr. & occid. authore Ply.lib.4. ¶ En vnquã.] i. vnquã ne. Eſt aũt ordo: vnquã ne longo tẽpore, poſt. ſ. quam diſceſſi: poſt inquã, aliquot ariſtas vidẽs p̃rios fines, & culmẽ paupis tuguri cõgeſtũ ceſpite, mirabor mea regna. Nã prꝰ opꝰ ẽ, vt p̃rios fines videat, dein ſua regna. ¶ Poſt al.ari.] i. ſegetes: & ſic æſtates: & ob id ãnos. Eſt aũt μετάληψις figura. ¶ Tug.] Tuguriũ à tegẽdo, quaſi teguriũ dicit̃, paſtorũ caſula. ¶ Ceſ.] Ceſpes herba dr̃, quũ ꝓpria terra euulſa. Ouid.2. de amo. Gramineꝰ madidã ceſpes obũbrat humũ. ¶ Cul.] i. ſummũ: nã tecta culmis tegebãt, ĩde tecti ſummitas, culmẽ dr̃. ¶ Cõg.] i. cõpoſitũ. ¶ No.] Hæ nouales, & hęc noualia dicimꝰ. Nouale aũt eſt, qđ alternis ãnis ſerit̃: vt Ply.li.17. & li.18. dixerat. talis ferè ẽ ĩ noualib. cæſa vetere ſylua. Var. aũt li.1. ſic ait, Noualis vbi ſatũ fuit, añquã ſcđa ſatiõe renouet̃. ¶ Bar.h.ſe.] Per ĩterrogationẽ quãdã & affectũ id legit̃. Barbarus aũt. i. ſæuꝰ & ĩmitis: vel qa barbaris ẽt nõ ſolũ Latinis veteranis, agri diſtributi ſunt. Barbari dicebant̃ ãtiqtꝰ oẽs gẽtes, exceptis Græcis & Latinis: author eſt Feſt. Stra. aũt li.14. ſic: Sed ego arbitror, ab initio cõficto noĩe, eos Barbaros appellatos, q difficulter, aſpe, ac dure loqrent̃: vt bleſos, balboſqꝫ dicimꝰ. Oẽs itaqꝫ q craſſe loquunt̃, barbari dñr, quales ſũt natiões oẽs, ꝑter Græcos. hæc ille. ¶ Seg.] Seges, eſt frumẽti fructꝰ, authoritate M. hinc Maro.1. Geor. Hic ſegetes, illic veniũt felicꝰ vuæ. Dicit̃ ſeges, à ſatu. i. ſemine, vt Var. placet. ¶ Diſc.] Bellorũ ciuiliũ. ſ. Salluſt. aũt in Iug. inqt, Cõcordia, paruæ res creſcũt: diſcordia, maxime dilabunt̃. ¶ Inſere nũc.] Seipm̃ arguit ꝑteritę curæ & diligentiæ.

Scythia.
Oaxis.
Britanni.
Tugurium.
Ceſpes.
Culmen.
Noualia.
Barbarus.

diligentiæ. ¶Pone ordine vites.]In.2.quoq; Geor. de vitibus, ait,Indulge ordinibus,nec ſecius omnis in vnguē Arborib.poſitis ſecto via limite quadret. ¶Pecus.] De hoc late lib.1. Georgi. ¶Dumoſa.].i.frondoſa:vt Feſtus ait. ¶Pēdere videbo.] Sumptum eſt à Theocriti.1.Ægloga: ait enim ibi, Thyrſis de Daphnide,Non ego dumoſas,frondentesq; amplius oras,Non ego dulce nemus,montes,ſaltusq; videbo. Pendere:pendendo paſci. ¶Florentem Cythiſum.]Cythiſus,frutex eſt,& ouiū pabulum:nec ex alio pabulo lactis,maior copia,aut melior. Inuētus hic frutex in Cythiſo inſula, inde translatus eſt in omnes Cycladas,mox in vrbes Græcas.Plyni.author lib.13.Philoſophus autem lib.3.de animalibus:ſcribit etiam, q̄ Cythiſus lac auget:ſed dū floret,incommodius eſt: vrit enim tantiſper,atq; extinguit.Hic tamen adfectus Tityrus amici,clade illum ad requietem apud ſe adlicit. ¶Sunt nobis mitia poma.] Σύλληψις figura eſt,quæ dici poteſt,conceptio.Fit autem,quādo ſingularis dictio,plurali verbo redditur: aut pluralis dictio, ſingulari verbo adiūgitur:vt hoc loco,& ibi,Hic illius arma, hic currus fuit,de hac alibi latius.Τὸ πέμα πόματος Græce,Latine potio, vel poculū.Vnde apte Macro.ait,poma q̄ potu indigeāt,dicta eſſe poſſunt. ¶Caſtaneę molles.]Ideſt recentes,& nouæ. ¶Ac preſſi copia lactis.]In caſei maſſam redacti:poteſt & mulcti exponi. ¶Fumant.] Veſperi enim cœnæ parantur. ¶Maioresq; cadunt.]Occidentis ſolis periphraſis.

ASCENSIVS.

¶At nos hinc alij ſitientes ibim⁹ Aphros,&c.]Melibœ⁹, quo miſeratione ſui mereatur,ſecuritati & otio Tityri, obiicit exilium ſuum,dicens,Manebis tu quidē Tityre hic inter flumina nota.At nos.i.alij Mantuanui, diſpergemur profugi in omnē terram. Sed Tityre, ſi fortè dabitur aliquando ſaltem reuiſere agros meos:mirabor,q̄ miles Barbarus habebit tam culta noualia,& tantam ſegetē.Deinde ſeipſum(vt miſeri ſolent)adloquitur,inſere nunc piros:& pone vites ex ordine:hoc eſt,planta,ac inſere arbores,& alius carpet fructus : planta vineam, & Barbarus potabit vinum.Quod quia facere recuſat,malitq; potius omnia relinquere,vale,dicit gregi ſuo:dicēs,Ite meæ,quōdam felix pecus,ite capellæ.quia poſthac non habebo curā veſtri:cogor enim profugere.Ad quod Tityrus ſignificās p ſummā artem modicam ſibi eius retinēdi facultatem: largam tamē voluntatem dicit,tametſi non poſſum efficere,vt non profugias Melibœe,tamē poteris requieſcere mecū hac nocte,ruſticis cibis, & toris accipiendus:hoc dicit. ¶Ordo eſt.At.i.ſed: hoc eſt,tu quidem Tityre in poſſeſſionibus manes a[illegible] gratias: ſed nos ibimus hinc.i.à patria noſtra:alij,ſup.ibimus,ſubaudi, ad Aphros:ſitientes.i.frequēti ſiti laborātes,propter ſiccitatem terræ(maior tamen eſſet vis ſermonis,ſi dicatur, Alij ibim⁹ ſitientes ad Aphros:quia apher,qui calori aſſuetus eſt,minus ſitit q̄ externus.) pars.i.partim:ibimus Scythiam.i.ad regionē frigidiſſimā:&,ſupp.partim veniemus,Oaxē.i.ad illum fluuiū Cretæ.i.illius regionis:rapidum.i.velociter currentem: & veniemus,ſup.partim ad Britannos,qui nunc Angli dicūtur:diuiſos.i.dirēptos,& ſeparatos,per interpoſitionē Oceani,penitus, ſup.à toto orbe.i.globo terræ,Oceano circuncincto.En.q.d.q̄d nouū eſſet:& præter opinionē,aut ſpē:ego vidēs poſt.i. poſtea: longo tempore:vnquā.i.quouis tēpore:fines.i.limites(quaſi ingredi nō ſperaret:ſed à longe fortè videre poſſe.) patrios.i.patriæ meæ,vnde exactus ſum:& vidēs poſt aliquot ariſtas.i.meſſes:hoc eſt,annos:qa ſingulis annis ariſtæ & meſſes fiunt: culmen pauperis.i.exigui:tuguri,pro tugurij.i.integumēti cōtra ſæuitiā cœli:congeſtū ceſpite.i.terra cū herbis euulſa:appoſitorie,mea regna.q.d.licet tuguriū ſit,tamē eſt mihi p regno (qa quilibet,quodāmodo domi ſuæ regnat.& ideo dicit Iuuenalis, Eſt aliquid ſeſe dominūvnius feciſſe lacertæ.)mirabor q̄d,ſup. impius miles habebit hæc tā culta noualia.i.arua innouata ad ſationē proxime faciendā : & hoc modo nō eſſet interrogatio, quę eſſet ſic exponēdo:vt mirabor,abſolute ponatur:& ſit finis ſententiæ:aut vt ſubintelligat̃ ea,vt ſit,Videns poſt aliquot ariſtas mea regna,mirabor.i.admiratiōe adficiar,aut mirabor,ſupple ea regna,videlicet mea:& id quidē libentius dixero,ppter verbū futurum, habebit:nam quum ipſe poſtea reuiſurus eſſet ſua regna,iam non habiturus eſſet ea miles,ſed haberet : incipiens ergo nouā ſententiā,nō expleta prima, ſed ſuppreſſa per apoſiopiſin,propter mœrorē,poſt aliquātulū moræ ſuſpiriis datę,exclamat:rurſum quaſi prius oculos lachrymabūdos,ad arua ſua cōtorſerit:dicēs,nunquid,ſup.dignū eſt:ac diis æquū viſum:q̄ impius.i.libertatis patriæ violator,& incubator: miles i.ſtipendiarius:habebit hæc. i. meaꝰ mōſtrat autē ea noualia.i. arua innouata per ſationē,aut ad futurā ſationē:tam cultaꝰ Miles barbarus.i.craſſi linguis,& alienigena:vt Gallus,aut Teuto:habebit has ſegetes,ſup.tam cultas: & tantam de ſe futuræ meſſis ſpem oſtentantesꝰq.d.id iniquiſſimū eſſe: vnde ſubdit, en quò.i.ad quā conditionē,& ad quem ſtatum, diſcordia.ſ.ciuilis pduxit miſeros ciues,quorū coloni expellūturꝰen quis.i. quibus:hoc eſt,ad quorū vtilitatē cōſeuimus agrosꝰq.d.ad impiorum cōmoda.Quo dicto,apoſtrophat.i.ſeipſum tanq; aliū adloquitur:& vtens figurata iuſſione,quæ prohibendi vim habet,dicit, Melibœe inſere.i.per inſitionē producere, ſtude : piros.i.arbores piriferas.q.d.alius tamen pira carpet (quū tamē poſtea dicatur,Carpēt tua poma nepotes.)pone vites ordine.i. per ordinē:vt.ſ.melius ſolem excipiāt,& æqualiter nutriantur: hoc eſt,adhibe omnē curā vineis colendis:quia vinū,Barbarus inde bibet:q̄d quia facturus non eſt,& potius diſcedere vult, dicit,Ite.i.diſcedite à me:ite(inquam)meæ capellæ: appoſitorie, quondā.i.quæ aliquādo fuiſtis pecus felix.ſ.diligenter curatū, & paſtū.Ite,(dicit)à me,quia ego proiectus.i.recubans,& proſtratus, in antro viridi.i.virentibus herbis, aut fruticibus cincto:non videbo poſthac,ideſt poſt hoc tempus : & ex hac hora:procùl,ideſt de longe:vos pendere,ideſt adherere,quaſi ſuſpenſæ ſitis:de rupe,ideſt inclinato capite deorſum de rupe: dumoſa.i.dumis, & vepribus,ac virgultis plena . Ego nulla carmina canam,ſup.vobis,vt ſolebam:& vos capellæ nō carpetis. i.abrodetis me,paſcente.i.exiſtēte paſtore veſtro. Cythiſum.i. fruticem illum ſucci plenum,vnde multum lactis, oues effundunt:dictū à Cythiſo inſula:florentem.i.flore & fronde abundantem:nec carpetis me paſcente, qa ſub alio paſtore id facere poſſint:ſalices amaras.ſ.hoībus:ſedvobis dulces .Et hoc dicēs, viſus eſt diſcedere: vnde ſubdit Tityrus . Tamen.i.tametſi tibi abeundū eſt Melibœe: tamen poteris requieſcere mecū, hic.i. hoc loco, in his ſeptis, aut tuguriis meis, ſup viridi frōde.i.in thoro herbaceo,aut frōdaceo:poteris & cœnare mecū,quia poma mitia.i.matura ſunt nobis : & caſtaneæ molles.i.maturæ, aut decoctæ,aut quæ non remordent dum mordentur,ſup.ſunt nobis:& copia lactis, preſſi.i.coagulati:hoc eſt,caſei recētis & mollis eſt nobis:hoc eſt,habem⁹poma,& caſtaneas,& lac preſſum:quibus poteris mecum refici:deinde oſtendens ſe verum amicū & ſyncero animo inuitaſſe:nec optare,vt abeat,dicit:& iā ſumma culmina.i.ſummitates:villarū.i.domuū in agris cōſtructarū:fumāt.i.fumoſo colore propter aduentū noctis:obducūtur:procùl.i.à lōge aſpicientibus:nam iis montes & villæ vident̃ quaſi cœleſti colore & fumo tegi,vnde exponens,q̄d ſit quòd procùl fumant,addit:Et maiores vmbræ:hoc eſt,nocturnæ cadunt de altis mōtibus:hoc eſt,nocteſcit.Niſi adiecta eſſet particula procùl:concederē in ſententiā, dicentiū villas fumare:qa cœnæ coquerent̃:ſed id quo propius eſſent,eo melius viderent:nō ergo adderet procùl. ¶At nos hinc alij.] At,particula aduerſatiua eſt,& cōtentioni:quæ fit(vt dixi) vbi ſentētia inter ſe cōtendūt aptiſſima:ſicut hic,qa Tityrus māſurus erat: inter fluuiā nota,& ad paſcua ſua.bene dicit,At nos hinc, &c. Et in principio.4.Æneid.quia dictū erat in fine.3. Factoq; hic fine,quieuit.bn̄ ſubdit̃,At regina graui iandudum ſaucia cura, Vulnus alit venis.& in eodē.4.poſt commemorationē quietis cæterorū animantiū,ſubditur,At nō infelix animi,&c.Eſt autē πρόληψις.i.p̄ſumptio totius,q̄d poſtea per partes,ad idē verbū reducibiles,diuidit̃.Nā totū eſt,nos:verbū,ibimus:partes alij, & pars:ſed noris puer,q̄ πρόληψις diuerſitatē perſonæ non admittit:niſi euocatorie:vnde nō dices,nos ibimus:alij,ſup.ibūt: ſed nos ibimus:alij,ſup.noſtrū.i.nos partim,ibim⁹ ad Aphros, &c.Omnes ferè intelligunt Aphros,hic dici,ſitientes.Vn̄ Mancinellus,Sitientes Aphros:ibi enim multū torridā zonā occupat, quare maxima mediterraneæ Libyæ pars, & regio, circā Oceanum deſerta eſt.id Strabo docuit lib.17.verū(vt dixi) pl⁹ ponderis eſſet,ſi ipſi ſitiētes intelligant̃ ire ad Aphros: q̄ regio aquarū indiga eſt,quū Tityrus ad ſacros fontes maneat. ¶Scythia.]Regio eſt ad Septētrionē in Orientē porrecta: includitur ab vno latere,Ponto:ab altero,montib.Ripheis: à tergo Aſia, & Phaſi flumine:multū in longitudinē & latitudinē patet : vt author eſt Iuſtin⁹,lib.2.Solinus autē dicit,eos amare prælia,& cruorē interēptorū ex ipſis vulnerib.ebibere. ¶Oaxis.] Cretæ inſulæ fluui⁹eſt:vt dicit Politianus Cēturię ſuæ ca.37.vbi hunc locū Seruianū dānat.Sanè quæ nuper de Oaxi, Creta, Britannia,Tugurio &c.ex Mācinello attulimus:quia nūc Mancinellum integrū poſuimus,cōſulto dēpſimus. ¶Barbarus has ſegetes.]Satis aperte in Auguſtū dictum videtur, qui Cæſaris acta tuebat̃:qui Gallo,milite fretus,cæteros ſuperauerat:ſed ad ruſticā eſt ſimplicitatē referēdū. ¶Fronde ſup viridi.]Quia mot⁹ nō eſt abltō,iunxit p̄poſitionē,ſuper:q̄,niſi accipiat̃ ferè pro de, nunc tantū abltō deſeruit. ¶Sunt nobis.]Zeugma à ſupremo, quia repetit̃,Et p̄ſſi copia lactis:ſup.eſt nobis.dixi,qūo intelligerē culmina villarū fumare pcùl,nō ppter cœnā q̄ paret̃, ſed ppter colorē cœleſtinū,qui cadētib.vmbris à lōge diſtātib. induiturꝰ Villa aūt eſt,quæuis domus in agro. quaſi villis tecta: vnde peccāt,qui oppidū dicūt. Sed regularū prima eſt: quoties dictio collectiua,aut pluralis numeri,v̾bo plurali recte cōformat̃,poſſunt p quib.ea ſupponit,ſine repetitiōe verbi,ſubiūgi: vt,Nos ibimus,alij Aphros,pars Scythiā. Secūda:licet poetę licētioſe,puinciæ,aut appellatiuo nomini,præpoſitionē auferāt: nos tn̄ eā exprimemus,niſi fuerit ppriū nomē.loci minoris & ſimplicis figuræ:vn̄ dicā ad Aphros,ad Scythiā,ad Oaxē. Tertia:noīa adiectiua,quorū exit⁹ noīatiui,neutrū gen⁹ refugit:in obliqs ſępe recipiūt:vt,paupis tugurij:in locuplete penu. Quarta:in appoſitiōe,v̾bū ferè ſequit̃ pricipale ſuppoſitū:nō q̄d magis cōe eſt,ſed q̄d p̄ponit̃;vt,Itæ meę,quōdā felix pecus,ite capellæ.Quid

Scythia. Oaxis. Barbar⁹. Super. Fumant. Villa. Regulæ puerorū.

pellæ. Quid meruere boues, animal ſine fraude, dolis'qꝫ? Quinta: ſuper, & ſubter, licet olim ſine mutatione loci, ablatiuis deſeruiebant: nunc tantùm accuſatiuis deſeruiũt: non ergo dices, vt hic, Fronde ſuper viridi: nec vt. 6. Æneí. Gemina ſuper arbore ſidunt: nec vt alibi, Denſa ſubter teſtudine. ſed, ſuper frondẽ, ſubter teſtudinem: & ita in reliquis.

PIERIVS.

Pauperis & tuguri.] Sit'ne, tuguri, per vnum i? an, tugurij, per ſynizeſim ſcribendum? deqꝫ huiuſmodi nominum ſcribendorum ratione, diu, multumqꝫ apud omnes omnibus eſt ætatibus diſputatum. Plurimum verò ſcriptores veteres dum compẽdiariam ſcribendi rationem quærerent, vbicunqꝫ ii geminatum inueniſſent, vnicum ſcribere voluere, apice tamen eius ſupra reliquas literas exporrecto, vt, Dis manibus: &, Memor beneficí. Quod verò in huiuſmodi ſcriptionis genere, duæ nonnunquàm ineſſe literæ intelligantur: inde patet, quod inuenias plerunqꝫ conſonãtes, etiam ipſas, ſi ſupra aliarum literarũ ordinẽ producantur, i vocalẽ inſertã oſtendere, vt Aurela, pro Aurelia. Cuiuſmodi adhuc inſcriptio Polæ viſitur in hunc modũ.

D. M.
AVRELÆ
LEVCIPPE
CONIVGI
L. ANNIVS. P. F.
VITALI. SVÆ.

Ita etiam in t litera, ſiue i præcederet, ſiue ſubſeqret, animaduerti vocalem ipſam inſeri ſolitam hoc pacto, ✝: id enim ſignum tam TI, quàm etiam IT, ſignificat. Cuius rei, & ſi alibi etiam exẽpla inueniuntur, id vnum ponã, quòd ab Vrbano Valeriano patruo meo harum antiquitatum indagatore diligẽtiſſimo exſcriptum accepi: id quod Polæ etiamnum inſpicitur.

D. M.
AVRELIA
CRESCEN
✝NA CONIV
GI VE
PRODITO
CON. QVO. VI
XIT ANNIS
XI. DE. SVO. PO
SV✝. B. M.

In quo monumento non pigeat, tametſi κατὰ παρέργον eſt, tria adnotatu digna deſignare, CRESCEN✝NA, pro CRESCENTINA. verſo ſcð mõ, POSV✝, pro POSVIT. Et CON, præpoſitionem per o, & n, vt nunc vulgò pronũtiant. Sed enim quantùm ad i literam ſpectat, eam ſcribẽdi rationem, vt vna pro geminis ponatur, non admittit Caper. Et per detractionem corruptã eſſe, Ter. Scaurus clamitat. Qui literam i, non tantùm in genitiuo nominũ huiuſmodi geminari, vt Antonij, Tremellij: verunetiam vocatiuos nullam pati detractionem, vt ô Antonij, ô Tremellij, ſingulari numero dicẽdum, atqꝫ ſcribendum eſſe cenſet. Huius ſententiæ ſubſcribit Valerius Probꝰ in arte, dum quærit, ait, qua de cauſa, ô Mercurij, per duo ii ſcribatur, quam ita reddi tradit: Quoniã quæcunqꝫ nomina, ablatiuo caſu, numeri ſingularis, o litera terminatur: & nominatiuo caſu, numeri ſingularis, us ſyllabam poſt i literam definiũtur: hæc vocatiuo caſu, numeri ſiugularis, cum nominatiuo caſu, eiuſdem numeri ſingularis, pari numero ſyllabarum ſcribantur: & ideo, ô Mercurij, per duas ii literas ſcribi pronuntiatur. Inuenies tamen diuerſum quid in inſtitutis eiuſdem, iis exemplarib. quæ vulgata ſunt, præſertim in nominibus propriis. Velius Longus quantùm pertinet ad genitiuum, ii geminum omnino quærit: o, qua litera datiuus finit, in i mutata, Iulio, Iulij: pallio, pallij. Quæ verò de vocatiuo altercatio eſt, ætatis noſtræ literati omnes in Cariſij ſententiam conceſſere; quam ita pronuntiatam conſtat. Illud memineris, quòd omnia nomina maſculina, quæ ante us ſyllabam, i literam habent, in genitiuo ſingulari, eandem i literam geminatam recipiunt. In vocatiuo verò, ne ſimilis ſit genitiuo ſingulari, vnam i literam recipiunt. Ne cui verò leue videatur de huiuſmodi ſcriptionũ ratione diſputare, ſciendum clariſſimos ſæpe viros ſuper tam leuibus argumentis nõ incurioſe declamare ſolitos: vt illud quod huic ſimile conſyderationi Probus ait, amaſſe M. Tullium, primam perſonam à verbo, pereo, perij, duplicato ii, pronuntiare: quoniam verba modi indicatiui, ſpecie perfecta, ex prima perſona numeri plur. mus ſyllabam amittant: & ita eandem perſonam numeri ſing. oſtendant: vtputa, perimus, perij. At Terentium, peri, vnico i, pronuntiare maluiſſe: quod à ſecunda eiuſdem temporis, ſti detracta ſyllaba: primam fieri putauerit. Sed enim (vti alibi latius diximus,) totum hoc ſcriptionis genus in figuras ſynæreſes, aut ſynizeſes reiiciendum: ac, tuguri: & paulò inferius, peculi, ſcribendum. Aliorum autem Grammaticorũ dictata ſuper hac eadem re in. 1. Æneidos eo loco, Hic tamen ille vrbem Pataui: recitauimus, ne omnia huc cogerentes faſtidio eſſemus. ¶ En quo diſcordia ciues perduxit miſeros.] In perueteri expoſito codice Vaticano, & in Longobardico, perduxit, omnino legitur, vt vulgata habent exemplaria. Sed in Romano, in Mediceo, & quibuſdam aliis, produxit, habetur, id quod alij viderint. Ciuis, verò per i, more Velliano, vt etiam in nummis pluribus eſt, meliores habent codices. ¶ En quis conſeuimus agros?] Veteres quidem plerıqꝫ omnes codices ita habent, vt vulgò legitur: Romano excepto, in quo ſcriptum eſt, His nos conſueuimus agris? Quaſi dicere velit, quod neſcio qua natale ſolum dulcedine mentes adficiat. Sed enim longè acerbior quærela mihi videtur, magiſqꝫ mouere pathos, quum lamentatur hoſtes: & eos quidem impios, & Barbaros, bona quæ ipſi ſibi comparauerit, habituros labores ſuos perditos: meſſemqꝫ ipſam tam cultam, tam lætam de manibus ſibi violenter abreptam. Quare Melibœus, qui dixerat, Impius hæc tam culta noualia Miles habebit, Barbarus has ſegetes, ad infelicitatem ſuã miſerabilius deplorandã, remqꝫ ipſam atrocius exacerbandam, cauſſam obiectat ciuium diſcordiam: quaſi dicere velit ipſoſmet ſibi pedicas cõplicaſſe. Malũ enim, quod ſibi quis accerſit, adſcribitur: imprudentiæ, quod verò aliunde accidit, vel fortunæ, vel fatorum inclementiæ, vbi cõſolationis locus à neceſſitate, cui neqꝫ deos repugnare poſſe, poetæ veteres tradidere. ¶ Ite meæ quondã felix pecus.] Romanus codex noſter [illegible], Oblongus, Longobardicus, & aliquot alii [illegible] ſcripti, verſum hoc dictionũ ordine legunt, Ite meæ felix quondam pecus. quod neſcio quid ſuauius. ¶ Dumoſa de rupe procùl pendere videbo.] Hic etiam numerus mutatus in codicibus aliquot manu ſcriptis, in quibus legitur, Dumoſa pendere procùl de rupe videbo, & ita legitur apud Aruſianum in Eloquutionum libello. In Mediceo codice, vno mutato vocabulo, Frondoſa pendere procùl de rupe, ſcriptum eſt: quod quidem ego ſumptũ crediderim ex Pompo. Feſti paraphraſi, ita, Dumoſa, interptantis: quum, ſpinoſa, Ser. velit. ¶ Hic tamen hac mecum poteris requieſcere nocte.] In Romano codice, & in Mediceo, poteras, exacta ſpecie ſcriptum eſt, quod valde placet. In Longobardico, in Mediceo, & pleriſqꝫ aliis, Hac mecum poteras requieſcere nocte. Ablatiuo caſu habetur, vt pleraqꝫ etiam vulgata habent exemplaria. Sed, Hanc noctem, agnoſcit Aruſianus Meſſus in eodem Eloquutionum libello, qui falsò ſub alterius nomine circũfertur, cuius legitimam inſcriptionem inueni in Iani Parrhaſij bibliotheca. Aruſianus itaqꝫ probaturus eloquutionis formam, quod requieſco illud tempus dicimus eleganter, carmen hoc ex Vergilio citat, vbi, Hanc mecum poteris requieſcere noctem: habeatur, accuſatiuo caſu. alia verò ſignificatione ab eodem dictum eſſe alibi, Et mutata ſuos requierunt flumina curſus. Quod verò Tityrus habere ſe caſtaneas molles dicit: exponitqꝫ Seruius, maturas: magis placet, quod Nonius Marcellus ait, molles, nouas, vel recentiores.

ÆGLOGÆ PRIMÆ FINIS.

ASCENSIVS.

Proxima formoſum.] Secundæ Æglogæ, quæ inſcribitur Alexis, argumẽtum tale eſt: Corydon paſtor impatienter amans Alexim, formoſiſſimum puerum, ipſumqꝫ per auia & inacceſſa quæritans: omnia ferè quæ ad conciliandum amorem facere poſſent, commemorat: quibus quum nihil proficeret, propè ſuadet, ſtulto amori modum imponere. Huius Æglogæ ſcribẽdæ, ratio potuit eſſe, vt Theocriti Æglogam tertiam, cui ſimillima eſt, imitetur: ſed illic Amaryllis, vt hic Alexis, amatur. Siue, vt pueri à ſe, licet honeſte dilecti: quem ab Aſinio Pollione dono acceperat, amicabiliter meminiſſe poſſet. Siue, vt Pollioni blandiatur. nam (ut Donatus dicit) eum maxime amauit Maro: & ab eo magna munera tulit: quippe qui inuitatꝰ ad cœnã, captus pulchritudine & diligentia, ſeu indulgẽtia Alexandri, Pollionis pueri, eum dono accepit. Quã rem videtur Horatius tãgere .1. epiſtolarum, dicẽs: Non ancilla tuum iecur vlceret vlla, puer've Inter marmoreũ veneranda limẽ amici, Ne dominus pueri pulchri, charæ've puellæ, Munere te paruo beet, aut incõmodus angat. Hæc ibi. Quam rem Vergilio vſu veniſſe dicunt: ſed neqꝫ illud Horatij Maronem exprimit, neqꝫ hic aliud ad id quod Donatus adſerit, magis alludit, quàm quòd dicit eum Delitias amaſſe domini. Verũ quum in fine dicat, ſe eo non potiri, aliumqꝫ quæſiturum, non videtur ſemper de Alexãdro loqui, quo Donatus fuerat. De hac re autem plenius dicam ibi, Mille meæ ſiculis, &c. Lege etiam Mancinellum. ¶ Ordo

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN ALEXIN VERGILII.

Proxima formoſum Corydon qua luſtrat Alexim:
Si nequeat flecti, diſcedere ſuadet amori.

lum. ¶Ordo verſiculorum noſtrorum eſt: Proxima.ſ.à prima: hoc eſt, ſecunda Æegloga: qua.i.in qua : Corydon, paſtor ille amaſius: luſtrat.i.quærit Alexim puerum illum: formoſum.i. ſpecioſum, ſpecioſum, & formæ plenum: ſuadet.ſ.in fine carminis, diſcedere amori.i.ab amore, ſi nequeat flecti. Dicit enim, Inuenies aliū ſi te hic faſtidit Alexis. Et hæc de argumento in generali.

ÆGLOGA.II.

QVÆ ALEXIS INSCRIBITVR.

¶Loquitur primum POETA, deinde CORYDON.

POETA

FOrmoſum paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini: nec, quid ſperaret, habebat,
Tantum inter denſas vmbroſa cacumina phagos.
Aſſidue veniebat, ibi hæc incondita ſolus
Montibus, & ſyluis: ſtudio iactabat inani.

SERVIVS.

FOrmoſum paſtor.] Vergilius in perſona Corydonis intelligitur, & Cæſar per Alexim. ¶Ardebat.] Impatiēter diligebat. ¶Alexim.] Seruꝰ fuit Aſinij Pollionis, quem in prandio miniſtrantem, quum miræ vidiſſet pulchritudinis, amore eius eſt captus: & dono à domino accepit. Alij, puerum Cæſaris fuiſſe dicunt, formoſum in operib. & gloria: quem ſi quis laudaſſet, rem gratam Cæſa. faciebat. Nam Vergi. in pueros dicitur habuiſſe amorē: nec eum turpiter diligebat: nuncupauit Cory. ficto nomine, aut à corydali aue, quia dulce canit. Alexim, quaſi ſine reſponſione. Alij à Vergi. illum laudatum, vt gratificaretur Pol. qui illū amabat. tenebat autem eo tempore Tranſpadanā Galliam, Pollio: & agris diuidundis præerat. ¶Quid ſperaret] De eo potiūdo. ¶Tātùm.] Tantūmodo. ¶Aſſidue.] Sæpius. ¶Incondita.] Incompoſita agreſtia: vel inſanę mentis verba: vel incōſcripta: Sall. At illi quibus res incognita erat ruere, cuncti ad portas, incōdita tenere. ¶Iactabat.] Incaſſum fūdebat. ¶Inani.] Præ amore nihil ſibi procurans: ſed in

ſed in abſentem iuuenem loquebatur.

MANCINELLVS.

¶Formoſum paſtor,&c.] Hæcquidem Ægloga, formata eſt à 3.potiſſimum Theocriti. Ibi verò Amaryllis, hic Alexis amatur:quidquid autē inde ſumpſerit,Maro paſſim patebit. ¶Corydon.] Id nomen à Theocriti Ægloga.4. poeta ſumpſit: cui Battus ait. Sic tibi cōtingat Corydon chariſſime quidquid Exoptas,votiſq; tuis ſic Iuppiter adſit. Hic tamen pro Ver. ſumit. Adamauit enim (vt aiunt) Cebetem & Alexandrū: quem hic Alexim appellat:donatū ſibi ab Aſinio Pollione:vtrūq; eruditum dimiſit. Nam Alexim grāmaticum, Cebetē verò & poetā. Apul.oratione prima Apologiæ,ſic ait,Quantò modeſtius tandem P.Maro,qui itidē vt Ægo puerū amici ſui Pollionis Bucolico ludicro laudans & abſtinens nominū,ſeſe quidem Corydona,puerū verò Alexim vocat. Hæc ille.quare non recte quidem per Alexim,Auguſtus accipitur:vt quidam volunt.Pollio autē orator fuit,& conſularis:qui de Dalmatis trimphauit.80. ſuæ ætatis anno:in villa Tuſculana obiit:vt Euſe.ſcribit. ¶Alexim.]Dicitur Alexis,ab ἀ,quod eſt ſine,& λέξις dictio:quaſi ſine dictione, ſeu reſponſione. ¶Domini.] .i.Aſinij Pollionis. ¶Incondita.] Inculta.

Corydō. Alexis.

ASCENSIVS.

¶Formoſum paſtor Corydō ardebat,&c.]Corydō(inquit poeta)paſtor quidā vehemēter amabat Alexim formoſum puerū, quē in deliciis ſuis,dominus eius habuerat:vnde nulla eiusꝰ potiundi ſpes Corydoni erat:nec tamen minus amauit:vnde aſſidue veniebat ad ſolitudinē nemorum,vbi cantilenam de amato puero inaniter repetebat.hoc dicit. Seruiꝰ per Corydona, Vergilium:& per Alexim,Alexandrū Pollionis puerū intelligit: ad quod dicendum,dixi,nō cogi interpretem:quia ſi ex cōmuni paſtorum aceruo,perſonas deprōptas dixeris: nō minus conſequeretur, quod prætēdit poeta,amoris.ſ.impatientis ſtultitiā exponere,& remediū dare:verū qa(vt dixit Mācinellꝰ)Apule. manifeſte prædicat per Corydona, Vergiliū intelligi: dicamus id verū eſſe:ſic tamē vt non omnia ei quadrent,ꝙ artificioſe facit,ne hiſtoriam contexiſſe dicatur : nec Auguſtū per Alexim ſignificaſſe, vllo modo dicendus eſt. ¶Ordo eſt. Corydon paſtor.ſ.ouium:ardebat.i.impatienter amabat,ac deperibat Alexim,puerum illum:formoſum.i.formæ & ſpeciei plenū: appoſitorie:delicias domini.i.patroni ſui:nec,ſup.Corydon habebat quid ſperaret.i.vnde eius potiundi ſpem haberet: tantùm.i.tantummodo:ſupp.hoc ſpei habere videbatur: ꝙ aſſidue veniebat inter denſas phagos,appoſitorie:cacumina vmbroſa.i.ſummitates montiū aut arborum:vmbris arborum tectas: & ipſe ſolus iactabat.i.in caſſum fūdebat:inani ſtudio.i.ſtulto conatu:in mōtibus & ſyluis:hæc incondita.i.rudia & incōpoſita,quæ ſequuntur carmina. ¶Formoſus.]Dicitur à forma:& forma(ſecūdùm Donatum)à formo,ſeu foruo:quod eſt calidum ſecundùm eundem:quia ſanguinei,& ferè iuniores omnes,quibus ſanguis adhuc calidus eſt,formoſi eſſe ſolent potius quàm pulchri. ¶Corydon.]Vt dixi,paſtoris apud Theocritū nomē eſt. hic autem pro Vergilio ſumitur:ſic tamen,vt pro quouis impatiēter amāti ſumi poſſit. ¶Alexim.]Alexis, dici poteſt ſine dictione, aut reſponſo,vt patuit in Mancinello. Declinatur autē hic Alexis, huius Alexis,vel Alexidis.Cicero ad Atticum, Nam Alexidis manū amabam,ꝙ tam prope accedebat, ad ſimilitudinē literæ tuæ.Regula prima eſt.In appoſitione, licet cōformitas caſuum ſit neceſſaria:nō tamen numerorū,nec generū:tunc aūt diuerſi ſunt numeri:quando alterum ſingulari caret, ſicut hic.Alexim Delicias domini:aut alterū collectiuum eſt,vt, Felix pecus ite capellæ.aut ſingularia copulantur,vt Homerus & Maro poetæ clariſſimi.Exēplum de diuerſis generibus: vt, Denſas vmbroſa cacumina phagos.Secunda:loquutiones Græce tranſlatitiæ,& mere poeticæ ſunt oratori fugiendæ.Vnde non dices in ſoluta oratione,Corydon ardebat Alexim:ſed ardenter amabat.Tertia:quāta eſt vocalis ante nouiſſimā literā:tanta eſt ante nouiſſimā ſyllabā,ſi nō mutetur ſcriptura in nominibus in n: præter ōn,ſemper lōgum:vt titan,pan,ren,ſplen,lyen,ſyren, delphin, Corydon,vltimam nominatiui,& penultimam genitiui producunt:quam nomĕn,& omĕn,corripiunt.

Ordo. Formoſus. Regulæ pueriles.

PIERIVS.

¶Formoſum paſtor Corydon ardebat Alexim.]In Ro.codice, Formonſum, Formonſum,eſt litera n,inter o & ſ,inſerta.Fuiſſeq; porrò veterum morem,eam literam,vocalibus natura longis adſcribere, pleriſq; veterum inſcriptionibus apparet. Sed enim non mediocriter peccare ait eos Terentius Scaurus , qui Formōſo n literam aſſumunt:quæ nō magis huic nomini neceſſaria ſit, quàm Glorioſo,quod à gloria venit.Indignatur etiā Caper huiuſmodi nominibus eam literam adiungi:quum tamē huiuſmodi nomina,non in codicibus tantùm antiquis,verūetiam in pleriſq; veterum monumentis,quū n litera ſcripta deprehendentur:ita Atlans,Gigans,Pallans. In codice Ro. ſane paſſim, Formonſum paſtor Corydon:& O formonſe puer:& Formonſiſſimꝰ annus,cum n habentur.In oppido verò Fabrica,pro foribus ædiculæ ſancti Ioannis , non inelegans legitur epitaphium ; quod mihi,dum talia inueſtigarem,oſtendit Anto.Valla Teanenſis, vir & bene literatus, & harum antiquitatum diligentiſſimus explorator.Id eſt huiuſmodi,

Hic aquilæ cineres miſerabilis vrna ſepultus
   Contegit,& fatis exproperata nimis.
Occidit infelix cepto modo flore iuuentæ,
   Quem finiit annus ſeptimus & decimus.
Formonſus frugi doctus pius à patre mœſto
   Accepit tumulos quos dare debuerat.

Quodquidem ea ego de cauſſa factum exiſtimo,quia mos veteribus fuerit iſtiuſmodi vocalibus natura longis τὴν μακρὰν — ſignum ſuperaddere ; qua nota Lectores quantæ ille eſſent admonerentur:eamq; poſtmodum imperitioribus ſæculis compēdiariæ ſcripturæ apicem eſſe crediderunt.Cæptaq; primo pro n proferri, mox & adſcribi: atq; ita ex Formoſus, Formōſus: ex Theſaurus.Thēſaurus: ita ex Atlas, Atlās , & ſimilia in vſum prodiere.Vel in iis,quæ in ôſus exeunt,circunflexus accentus adnotabatur,proq; apice ſcriptionis eodem errore acceptus accentus:aliter qui potuerit ea barbaries inoleſcere nō video.Nā & Torrēte,ꝓ Torrēte:Creſcēt ille,creſcentis amores, ꝓ Creſcētis:Obtuſum,ꝓ Obtūſum:& ſexcēta huiuſmodi paſſim inuenimus.Contra verò pleraq; abſq; n, ſcripta deprehendi in veterū monumentis:quæ nunc vniuerſa conſuetudo,per n ſcribit, atq; pronuntiat.Quis enim eſt,qui nō Infans,Clemenſq; dicat? Romæ tamen in diuæ Mariæ cognomento Maioris Baſilica,vetuſto lapide ſcriptum eſt , RAPTA SINV MATRIS IACET HIC MISERABILIS INFAS. In eo inquàm monumento,Infas,abſq; litera n notatum eſt.Et Ameriæ habetur antiquo lapide:in pariete domus cuiuſdā in colle ſitæ: C.CÆSIVS,CLEMES.In quibus nominibus ſcribēdis,Græcos potius quàm Latinos,mihi ſequuti videnť,apud quos,Clemens,nomē propriū κλήμης ſcribitur.Ne verò ſtupori hoc,aut imperitiæ cuiuſquam ætatis detur,ſcimꝰ veteres quoq; illos,qui ſeculis eruditiſſimis floruere,in hmōi pleriſq; fuiſſe diuerſos.FL.enī Soſipater Vergilium ait,Menſam, cū n litera prīma ſyllaba ſæpe protuliſſe: cui dictioni Varro ſit,n demere ſolitus,ꝙ inde Meſam,dictam putaret,ꝙ media poneretur,quiq; aliis in vocabulis,quātùm in ſe fuit,Græcis inuidit,huius tamē originationē eſſe ab eis non inficiatur.Et nunc qui Latine ſcribunt,Vergiliū ſequuntur:qui vernaculo vtuntur ſermone,Varronis repetunt idioma. Eiuſdē generis fuit olim,Pago,Pagis:ꝙ nunc per n,Pango, & ſcribitur,& enuntiatur.Nam in.12.tabulis verbum id abſq; n notatū, tradit Quintilianus,vt cano,canis:cuius figurationis adhuc Pepigi,retineamus.Bis ſenos pepigere dies.Ac ita quidem ætates penè ſingulæ,gauiſæ ſunt,modo hoc,modo illud variare, quæ ſingula perſequi inexhauſti laboris opus eſſet. Sed vt nos ad ſuſcepti operis argumentū reuertamur,his interim omiſſis,illud minime diſſimulabimꝰ ſcriptū eſſe in Ro.codice diuerſo à vulgatis numero,Formōſum Corydō paſtor ardebat Alexim.Idq; fortè ea cauſſa mutatum ab aliis:quod poſteriora ſæcula cōmunis loci facultatem cæſuris vidētur inuidiſſe;veritiq; ſunt , neq; ſyllabam,q̄ alioqui ſatis per ſe valida,& canora eſt;neq; locū, quo ſita erat,carmini ſuſtinendo ſufficere. ¶Delicias domini.] Vſu inoleuit,vt,Delitias,per t,ſecunda à fine ſyllaba ſcribatur ferè paſſim.In his tamen codicibus antiquis,Delicias per c,ſcriptum plurimum obſeruaui:& ita recte ſcribi oſtendit,quod ex eadem eſt originatione,nomen,delicatꝰ. ¶Aſſidue veniebat.] In codicibus aliquot manu ſcriptis,Adſidue. In aliquot etiam, Atſidue,t loco d,ſubſtituta. Sed Aſſidue,per ſſ geminatum, ſcribi debere,oſtenſum alibi eſt.

SERVIVS.

¶O crudelis.] Qui non flecteris meo amore,nec te potiundū præbes,crudelis Cæſar:quem mea ſcripta ad agros reddendos nō flectūt. ¶Mori.] Præ contemptu. ¶Frigora]Modo aprica loca. ¶Theſtylis.]Ruſticana mulier,quæ ex diuerſis contuſis herbis,pulmētaria meſſoribus parat:& eſt quaſi fictilis, ꝙ in fictilibus ponat cibum ruſticis. ¶Feſſis] Labore,vľ æſtu fatigatis. ¶Allia,ſerpillumq;.] Ad pellendos calores: vt (teſte etiam Ply.) medicina à cōtrario. vel ſimili ſumatur:vnde calor alio calore poteſt pelli. Hinc cōtra amoris ardorē: non ſolum ad Scythiæ frigora, ſed ad ardentē Æthiopiam,dicit ſe iturum. ¶Serpillum.]Grece ἕρπυλλον dicitur;ſed nos aſpirationem in s vertimꝰ,

CORYDON

ſO crudelis Alexi,nihil mea carmina curas,
Nil noſtri miſerere:mori me deniq; cogis:
Nunc etiam pecudes vmbras:& frigora captant:
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos,
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia,ſerpillumq; herbas contundit olenteis:
At mecum raucis(tua dum veſtigia luſtro)
Sole ſub ardenti,reſonant arbuſta cicadis.

in s vertimus, & dicimus ſerpillum:ſic & ἓξ & ἑπτά, ſex,& ſeptem. ¶At mecum.]Longum eſt hyperbaton: vt ſit,Dum tua veſtigia luſtro mecum arbuſta reſonant. Sed melius ſcribetur, at,coniunctio;vt ſit,Arbuſta reſonant me cum raucis cicadis.

MANCINELLVS.

¶O crudelis.]O,doloris interiectio eſt hoc loco,potius quàm vocandi aduerbiũ:quod ſequentia indicant. ¶Nihil mea carmina curas.]Theocritus in.3.Ægloga,Non Amarylli audis, non vox hæc fertur ad aurus, Mœſta tuas. ¶Nil noſtri miſerere.] In.3.quoq; Theocri.At tibi nulla mei virgo extat cura doloris. ¶Mori me deniq; cogis.]Theocritus ait in vltima, Poſtq̃ difficilis nunq̃ miſeratur amicũ Ille meũ,miſeroq; mori,ſed cogit amore. ¶Nunc etiam pe.] Arguit amoris ſe furore vexari: nã quũ cæteri omnes,& aïalia bruta quieſcant,ſolus tẽpore vagatur ſub ſole ardenti. ¶Nunc virides etiã lacertos.]Theocritus in vltima inquit,Quò nunc chare die,nitido flagrãtibus auris Tendis iter virides rapido ſpineta lacertas? Symichia ſub ſole tegunt felicibus vmbris:Ac etiã obſcœnæ volucres,nũc frigus opacũ,Et molles altis captant in mõtibus vmbras. ¶Theſtylis.]Ruſtica mulier:ſed veneficæ nomen in.2.Theocriti Æglogæ:de qua quidẽ ſic ille,Nanq; potes: tu nempe facis peiora venena,Quam Circæ latio Medea vel improba Colchis. ¶Allia.]Alliũ antiqui,& inſanientibus dabãt crudũ:vt ſcribit Ply. lib.20.& Galeni authoritate,eſt alliũ tyriaca ruſticorũ. ¶Serpillum.]Id putant à ſerpendo dictũ:q̃ in ſylueſtri euenit:in petris maxime,ſatiuũ non ſerpit.Medetur capitis doloribus, decoctũ in aceto,illinitur tẽporibus,ac fronti cũ roſaceo. Itẽ phreneticis:author Ply.lib.20. ¶At mecum.]Ordo eſt.at dum veſtigia tua luſtro ſub ſole ardenti, arbuſta mecum reſonãt cicadis raucis.i.propter cicadas,vel cum cicadis. ¶Cicadis.] Cicadæ,oleas maxime amant,vt minus vmbroſas: loca enim frigidiora aſpernantur:quãobrẽ in opacis nemoribus eſſe nequeũt. Ariſt.id ſcribit lib.5.de anima:plura etiam Ply.11. & Stra.li.6. Cice. Theocri.itẽ in vltima ait,Hic etiam graciles rapido ſub ſole cicade,Vocibus aſſiduis crepitabant æſtibus aptæ.

ASCENSIVS.

¶O crudelis Alexi,&c,]Ab hoc loco in finem vſq; recitat̃ carmen amatorium ipſius Corydonis: quod in principio animũ, quodãmodo amantis indicat:& inſolitũ concentum parit. nam quum cætera ferè carmina pentimemerim,hoc eſt primã tertij pedis,habeant vltimã dictionis:in his fit illud quarto loco: ſicut etiã in illo,Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas. Eſt præterea mira vis in ſententiis:nã ſi quis ad mores trahere velit,dicat eos qui aliquos iuuare poſſent,quum inedia pereãt occidere:quia enim nil noſtri misereris,mori me cogis.Probat aũt ſe infeliciſſimũ,& iniquiſſimos ſortitũ amores,quum cætera omnia,ſolatium,aut conſolationẽ obtineãt, ipſe autem nullam.Eorum verò,quibus refrigerium,aut beneficiũ impẽditur, quadruplex eſt diſcretio.Nam in beneficio conferẽdo,duo animaduertere ſolemus:bonitatem.ſ.eius,vt referre gratiam velit: & prudentiã,vt recognoſcat:tametſi enim nil remunerationis, liberalis collator expectat:tamẽ duplex beneficium dediſſe videtur,qui grato dedit. Horũ igitur,alij tãtùm boni ſunt:alij tãtùm,recognoſcentes:alij,neq; boni,neq; recognoſcentes: alij, & boni,& recognoſcentes. Tantùm bonæ videntur pecudes innocuæ,quibus natura refrigeriũ præſtat,ſed non recognoſcũt. Tantùm recognoſcẽtes,ſunt ingrati homines,vt ruſtici,qui ſcire poſſunt quid acceperint,referre tamen recuſant. Neq; boni, neq; recognoſcẽtes,ſunt lacerti,qui beneficio officiunt, ſi poſſunt.Et boni,& recognoſcẽtes,ſunt viri boni, & grati, qui ſoli beneficio digni ſunt:de quorum numero ſe eſſe ſatis innuit Corydon.vnde cũ cæteris indignis, videlicet beneficiũ præſtetur: dolet id ſibi denegatũ.Per amaritudinem animi,exclamans,O crudelis Alexi. Si dicat,Alexis at qui crudelis? Reſpondeat:qa nihil mea carmina curas:& nihil noſtri miſereris: ob quã rem me mori cogis,facisq; vt ſim omniũ animantiũ miſerrimus:nã pecudes captant refrigeriũ ſub vmbris,lacerti in dumetis:meſſores per expulſionẽ caloris,à calore allij,quod eis à Theſtyli coquitur:at ego ſine refrigerio te quæritans,ardore conſumor: & extrinſecus propter æſtũ ſolis,& intrinſecus ob ardorẽ amoris. ¶Ordo eſt.O Alexi.i.ô puer formoſe: qui me formoſitate tua allexiſti:ſed reſponſo nõ dignaris,& ideo crudelis:tu nihil curas mea carmina:tu nihil.i.in nullo miſerere.i.miſereris(eſt enim præſentis indicatiui)noſtri:deniq;.i.&:vt vno verbo crudelitatem tuã explicẽ:tu cogis me mori,cũ cæteris animãtibus etiã.Indignis refrigeriũ,ac ſolatiũ fiat:nã etiã pecudes,quæ licet bonæ ſunt,nõ recognoſcũt:tamen captant nunc vmbras, & frigora.i.frigus vmbrarũ,aut ſub vmbris:& ſpineta.i.ſpinarum naſcentium congeries,& adunatio, occultãt nunc etiam lacertos.i.eius generis ſerpẽtes:virides.ſ.in calore.Et Theſtylis mulier ruſtica,contundit meſſoribus.i.ſegetẽ metẽtibus:feſſis.i. fatigatis:& tentatis rapido æſtu.ſ.ſolis,allia,& ſerpillum,appoſitorie,herbas olentus:& vim expellendi caloris, per calorẽ quẽ generant,habẽtes: ſed id nimium phyſice dixiſſet:vnde ruſtice vocant herbas olentus:vt qui neſciat vnde vis ea expellendi eis ſit.At.i.ſed(aduerſatiua(vt dixi) particula, contentioni apta) arbuſta.i.arbores vitiferæ,aut ſimiles conſitæ in latebris aruorum per quæ diſcurro;reſonant.i.referunt:me.i.cantilenã meã: cum cicadis raucis.i.aſſiduo cantu rauceſcentibus:hoc eſt, reſonant me:& cicadas.i.cantũ meũ & cicadarum: dum ego luſtro i.inquiro:tua veſtigia.i.ſignacula pedum tuorum:ſub ſole ardẽti.i.dum ego ardore conſumor,reliqua animantia refrigerio refocillantur.ſecundùm Mãcinel.Ordo eſſet.at dum veſtigia tua luſtro ſub ſole ardẽti arbuſta mecum reſonant,cicadis:raucis.i. propter cicadas raucas,vel cum cicadis.Ego verò longe pleniorem ordinem puto,vt me,cum, diuiſis ſyllabis, & dictionibus, legam:& ſit loquutio Reſonant me: qualis in prima, Reſonare doces Amaryllida;& ſenſus quòd inueſtigando Alexim ſæpe exclamauerit:ita,vt arbores in cõuallibus referant ipſum.i.vocem eius:aut reuera ipſum (ſe) incuſat, dicendo, Ah Corydon, &c.ſed potius priori modo adhæſerim:quia cũ particula hinc, comitem ſignificat,æquipollens coniunctioni copulatiuę, vt ſit Reſonat mecum cicadis raucis.i.& cicadas raucas:quæ tunc vehementiſſime canunt cum cauma intenſiſſimum vrget. Eſt autem manifeſtiſſima contentio:dum cæteris requiem in vmbris, ſibi ſummam cõmotionem ſub ardenti ſole prædicat. ¶Crudelis.]Dicitur à crudo;quòd qui crudum,& male digerentem ſtomachũ habent,immiti aſpectu,& feroci animo ſunt.Nec eſt cõtra amorem,quòd crudelem vocat. nam & deos per impatientiam,amãtes,crudeles appellant:vnde illud eſt,Atq; deos, atq; aſtra vocãt crudelia mater.Et illud Tibulli, Crudelus diui ſerpens nouus exuit annos,Formæ non vllam fata dedere morã. ¶Deniq;.]Particula tunc locum habet,quando multa vno verbo concludere volumus:vt hic,Mori me deniq; cogis.Nam(vt Flaccus ait) mors,vltima linea rerum eſt. ¶Theſtylis.] Ruſtica mulier:à theſta autem,theſtẏlis,adiectiuum, ſecunda longa deducitur.Cætera ferè Mancinellus declarat: cuius verba ſunt: ¶O crudelis.]O,doloris interiectio eſt hoc loco,potius quàm vocandi aduerbiũ:quod ſequentia indicant. ¶Nihil mea carmina cu.]Theo.in.3.Æglo. Non amarylli audis,non vox hæc fertur ad aurus Mœſta tuas. ¶Nil noſtri miſerere]In.3.quoq; The.At tibi nulla mei v̾go extat cura doloris. ¶Mori me deniq; cogis.]Theocrit⁹ ait invltima,Poſtquàm difficilis nunquàm miſeratur amicum Ille meum,miſeroq; mori, ſed cogit amore. ¶Nunc etiam pecu.] Arguit ſe amoris furore vexari: nam quũ cæteri omnes,& animalia bruta quieſcant, ſolus tempore vagatur ſub ſole ardenti. ¶Nunc virides etiã lacertos.]Theocritus in vltima,inquit,Quò nunc chare die,nitido flagrãtibus auris, Tendis iter, virides rapido ſpineta lacertas? Symichia ſub ſole tegunt felicibus vmbris.Ac etiã obſcœnę volucres,nũc frigus opacum, Et molles altis captant in montibus vmbras. ¶Theſtylis.]Et cætera apud Manci.patent. Prima regula eſt: miſereor,potius genitiuũ, q̃ datiuũ regit: miſeror accuſatiuũ, & miſeret,ac miſereſcit vtrũq;:exempla nota ſunt: vt.1. Æneidos,O ſola infandos Troiæ miſerata labores.Et eiuſdẽ,Phœbe graues Troiæ ſemper miſeratæ labores.Et apud Comicũ,Atq; inopis te miſereſcat mei.In.2. Æneidos videtur datiuo iungi, His lachrymis virum damus,& miſereſcimus.Secunda eſt:ſæpe per endiadẽ,in eodẽ caſu per cõiunctionẽ ponimus:quorum ea ablata,alterum eſſet genitiui caſus.vt hic, Vmbras,& frigora;quaſi vmbrarum frigora.aliter tamen Seruius exponit.

At.

Cruedlis

Deniq;.

Regulæ.

PIERIVS.

¶Mori me deniq; cogis.]Eſt quidem,cogis,pręſenti tempore. In Oblongo,Vaticano,in Longobardico,& aliquot aliis codicibus antiquis.In Romano ſcriptum eſt,coges,terminatione futuri,quod peculiari quodam ſcriptionis more,t vocalem tertiã in e ſecundam,plurimum eo libro conuertentis, factum crederem,niſi ſententia eadẽ futuro tempore haberetur apud Theocritum à quo dictum Vergi. mutuatur,ἀπάγξασθαί με ποιήσεις. ¶Vmbras,& frigora captant.] In Mediceo codice, & aliquot pleriſq; aliis,ac frigora,legitur. ¶Allia ſerpillum.] Scribendum,Alia,vnico l,cum antiquis codicibus doctorum etiam hominũ ſententia decernit.Sunt qui nomini huic aſpirãdum eſſe putent,propterea quod ab halo,halas,deducatur.Ne verò Halium,tetro tantũ odore moleſtũ eſſe putemus,eius quoq; ſyllaba pene vltima negotium faceſſit antiquis Grammaticis:quum ea iam ætate vulgatum eſſet per e,alleum,ſcribere:quod adhuc in vetuſtis aliquot codicibus habetur.ita & doleum, & palleũ. Quocirca Soſipater eos rep̄hendit,qui penè vltimam huiuſmodi in his nominibus per e notarent,quum apud Vergilium;(ait ille)Allia,per i legatur.Neq; illud prætereundum fuit quod in Romano codice pro,Serpyllum,ſcriptum eſt, ſerpullum,per u media ſyllaba.vt vulgò nunc Romæ loquuntur.Idq; ea ratione factum,quod y ex Græca voce in eam literã abierit.Nam ἕρπυλλος apud Græcos,non minus per υ ſcribitur,quàm ἑρπυσμὸς & ἑρπυστής.omnia ab ἕρπω(id enim nos aſpiratione in ſ mutata, ſerpo,fecimus)deriuata.

Nonne fuit ſatius triſteis Amaryllidis iras:

SERVIVS.

¶Nonne,&c.] Dicit, Triſtis;vt veram irã oſtẽderet: & nõ illam irã quæ eſt amãtium;de

Atq; ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcam?
Quanuis ille niger, quanuis tu candidus eſſes?
O formoſe puer, nimium ne crede colori:
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

tium: de qua Teren. Amantium iræ, amoris reintegratio eſt. de qua Horati⁹, Vrit grata proteruitas. ¶ Superba faſtidia.] Ex faſtidio, peruenit omnis ſuperbia: amaſſe aũt tres dicitur Vergili⁹, Alexandrũ quẽ ei donauit Pollio, & Cebetẽ puerum, & puellam Leriã: quos à Mœcenate accepit. Vnde per Amaryllida, Leriã: & per Menalcã, Cebetẽ ponivolunt, O formoſe puer. Recte Donatus ait, ſuſpendendũ O: & deinde dicendũ, Formoſe puer: vt intelligamus aliud per irã dicere voluiſſe: ſed ne Alexim offenderet in hæc verba, amore fuiſſe compulſum. ¶ Crede.] Cõfide. ¶ Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.] Et ruſtice, & amatorie ex floribus facit cõparationẽ. Liguſtrum autẽ, flos eſt cãdidiſſimus, ſed vtiliſſimus. Vaccinia, ſunt violæ; quas purpurei coloris eſſe conſtat.

MANCINELLVS.

¶ Nonne, &c.] Quòd Amaryllida propter Alexandrũ reliquerit, ſeſe arguit. ¶ Satius.] Melius. ¶ Superba faſti.] Faſtus ineſt pulchris, ſequiturq; ſuperbia formã, Irriſum vultu deſpicit illa ſuo, Ouidius in faſtis, Menalcã, ruſtici pueri nomẽ. ¶ O formoſe puer.] O poteſt hic eſſe vocandi aduerbiũ: ſed melius, doloris interiectio. ¶ Crede.] Confide. ¶ Liguſtra.] Liguſtrũ: arboris genus eſt. Ait enim Ply. lib. 16. ca. 31. Liguſtra teſſeris vtiliſſima. ¶ Vaccinia.] Item, Italiæ in aucupiis ſata: Galliæ verò etiã purpurea tingendi cauſſa ad ſeruorũ veſtes. Intelligi poteſt igitur liguſtrũ, albos flores producere, nulli rei idoneos Vaccinia verò nigros, ſeu purpureos, qui ad tingendas veſtes leguntur. Item quoq; lib. 14. inquit ſic: Liguſtrũ eadem arbor eſt, quæ in Oriente Cyperos, ſuos in Europa vſus habet.

Liguſtrũ

ASCENSIVS.

¶ Nónne, &c.] Legem amatori præſcribit tacite, dicens, ſatius eſſe, aut Amaryllida ſuperbã amaſſe: aut Menalcã deformẽ: qa vtriuſq; amoris facilis fuiſſet medela. Dũ enim ſuperbe contemnitur amans, ſicut ab Amaryllide. i. ſuperba, & reſplendente, ac pompoſa muliere in vrbe reſidente, ruſticus deſperãs amari: amori modũ imponit: & dum nimis facilem amorẽ inuenit, ſicut in non ſatis pulchris, facile ſui copiã facientibus: illicò ſatiatus abit. Vnde Horati. in odis, docet, gratã eſſe in puellis proteruitatẽ. Satius ergo fuiſſet, aut Amaryllida ſuperbã, aut Menalcã facilẽ amaſſe, quàm Alexim puerũ ſuperbũ quidem: ſed tamen fortè blãdo aſpectu adlicientẽ. Nã ſtulti amatores, quidquid ab amatis ridetur, ſibi rideri putant. Adloquitur ergo dilectum puerum, cohortans eũ ad amorẽ ſui: monensq; ne propter formã ſuperbiat: quũ non omnia quæ candida, eadem dilecta: nec omnia quæ nigra, continuò aſpernata ſint. Nã liguſtra cadunt, & vaccinia leguntur: volebat autẽ, neſcio quid, amarius in Alexim dicere per exclamationẽ, incipiens, O, quaſi addere voluiſſet, puerũ, inaniter ſuperbientẽ: quũ licet formoſus, nõ tamẽ dulcis ſit, aut quid ſimile: ſed ne amatum offendat, repreſſit vocem: aliud tandẽ inferens, ac dicẽs, Formoſe puer, nimiũ ne crede colori. ¶ Ordo eſt. Nónne. q. d. maxime: ſatius. i. meli⁹: fuit pati. i. perpeti, & pertollere: triſtes. i. veras, & non fictitias: ſed ex cõtemptu ſeuero procedentes: iras. i. proteruias: atq; , p &. i. ſuperba: faſtidia. i. ſuperbã contemptionẽ: Amaryllidis. i. qua me ſplẽdida amica vrbana, aſpernata tandẽ eſt, nõne fuit ſatius pati Menalcã paſtorem nigrũ & deformen, è cuius fruitione parũ delectationis eſſet: vnde & eũ patiare, q̃uis ille. ſ. Menalcas, eſſet, ſup. niger: & q̃uis tu, ô Alexi, eſſes candidus. O. q. d. puerum inaniter ſuperbientẽ: ſed repreſſo ſermone tandẽ, ſubdit, puer formoſe: ne crede. i. ne confidas nimiũ colori: quia liguſtra. i. flores liguſtri ligni: alba. i. licet albi, tamen quia inutiles, & ad nihil cõducentes: cadunt. i. decidunt in terrã nullis eos, aut ea colligentibus, & vaccinia nigra. i. flores vacciniorum: qui licet nigri tamen quia vtiles ſunt: leguntur. i. colliguntur & ita deberet Menalcas verna vtilis: licet deformis à ruſtico potius amari: q̃ puer ſuperbus forma: & ad nihil vtilis. Seruius liguſtrum, & vaccinia flores, dicit: quod fortaſſe nõ omnino aſpernandũ eſt. Nam ſicut poma, balſama, tura, hebenũ, pro arbore, aut ligno: ita liguſtrũ, & vaccinia, pro floribus, earũ arborum poſuiſſe potuit: verũ audiamus virum, per quàm anxie doctum Beroaldũ qui ita dicit, Apud Plyniũ legi liguſtrum, & vaccinia, magis in tes arbores

Ordo.

ter arbores, quàm inter flores numerari: qui in. 12. ſcribit, Cyperũ appellari in Italia liguſtrum: & in. 24. inquit, Liguſtrũ eadem arbor eſt, quę in Oriẽte Cyperos, cuius Acini cõtra Phthiriaſim ſunt efficaciſſimi. Idẽ in. 16. refert, Vaccinia Italiæ in aucupijs ſata eſſe. Gallię etiam purpurea tingẽdi cauſſa ad ſeruorum veſtes. Hæc ille. Ex quibus patet, & liguſtrũ, & vaccinia flores habere: nam acini, non ſunt ſine floribus, ſed liguſtri flores albos penitus inutiles: & vacciniorum nigros ad tincturã vtiles. Landinus quoq; ex Plynio & Columella docet, liguſtrum eſſe herbã: vt etiã apud medicos: ſed ſiue arbor ſit, ſiue herba, florem albũ habet: qui hic decidere intelligitur, nõ enim de ligno, aut cortice, diceret, q cadunt. ¶ Triſtes.] Hic accuſatiuus eſt pluralis. ¶ Superbia faſtidia.]. i. aſpernationem ex faſtu: qui ferè, formoſitatis comes eſt, vnde Ouidi⁹ in faſtis, Faſtus ineſt pulchris, ſequiturq; ſuperbia formã, Irriſum vultu deſpicit illa ſuo. ¶ Ne crede colori.] Sic Iuuenalis ſaty. 2. Fronti nulla fides, quis enĩ non vicus abundat, Triſtibus obſcœnis? Regula eſt. Ne, particula, licet apud poetas frequenter cũ imperatiuo cõſtruatur. optatiuũ tamen prohibitiue poſitũ, apud oratores efflagitat. dicit ergo Maro, Ne crede: ne ſæui magna ſacerdos: ne quære doceri. vbi orator diceret, ne credas, ne ſæuias, ne quæras. Nam Serui⁹ conſtanter dicit, ne, ſic imperatiuæ formæ non congruere, quũ tamẽ Comicus dicat, ne nega: quum dicere potuiſſet, ne neges.

PIERIVS.

¶ Atq; ſuperba pati faſtidia.] Illud quoq; ſine riſu proferri non poſſe pleriq; iudicabunt, ſi, ſuperua, per u digammon in Romano codice ſcriptum eſſe dixero: cuius rationis tot Romæ, & alibi repperiuntur inſcriptiones. In Cælio monte ſacerdoti, Venemerenti fecit. Ita paſſim Vonitatis, pro Bonitatis. Amauili, pro Amabili. Incomparauili, pro incomparabili. Cuiuſmodi ſono & enuntiatione eius literæ, & Campania omnis, & Brutiorum populi, totaq; Italiæ pars, quæ Græciam verſus vergit, adhuc vtũtur. Quinetiam clariſſimi literatura viri, tam ſcribendo, quàm loquendo in familiari, domeſticoq; ſermone, ſuperuo, pro ſuperbo, dicunt: & huiuſmodi reliqua. Ac ne vnius tantùm codicis, aut corruptæ ætatis noſtrę, abuſum hunc eſſe credamus, ſcimus præclarum olim virum Adamantium, quo deprauatam ſæculi ſui pronuntiationem emendaret. De b, muta: & u, digammo: & vocali plurima diſputaſſe, ex quibus aliquid locis ſuis recitare minime grauati ſumus. Ac quantùm ad præſens negotium facit, tradit his, Nomina, quæ in uus, exeũt biſſyllaba, per u, digãmon ſcribi, vt nouus, ſæuus, curuus, baluus, toruus. Ex quibus albus, tantùm diſcretionis gratia, per b mutam, ſcribi præcipit: quippe, vt differat à nomine, aluus, quod per u digammon ſcribitur. Hic verò agit de nominibus tantùm adiectiuis. Poliſyllaba verò, per b ſcribi iubet, vt ſuperbus, acerbus. Ex quorum tamen numero, proteruus, excipiatur. Nimirum viderat Adamãtius, & ſuperua, & alia huiuſmodi ex vſu pronuntiationis, quæ temporibus illis maxime vigebat, ſcriptitati: Græcitate iam ab imperij translatione in vniuerſam Italiam illapſa. Nam inde pronuntiationem eius modi proceſſiſſe negarit nemo, qui vel prima, Græcarum literarum elementa perceperit. Quanquàm non ſatis affirmare auſim, nos ne magis an illi Romanos veteres imitemur. ſed enim hæc alij viderint. ¶ Nónne Menalcã.] Antiqui omnes codices, quos viderint, Longobardico excepto, Menalcam per n ſcriptum habent: quæ ſuauior eſt pronuntiatio. ¶ Vaccinia nigra leguntur.] Et hoc ætate noſtra receptum video, vt vacinia, vnico c ſeribatur, quum tamen in antiquis omnibus his exemplaribus duplici cc ſcriptũ inueniatur, vaccinia: idq; paſſim. Præterea Adamantius, ſiue (vt alibi legitur) Martyrius Adamantij filius (Nam omnino ea, quæ de b, & u, in cõpendium collegit, ab Adamantio patre ſe accepiſſe fatetur) vbi quærit, vtrum vaccinium, an baccinium: vacca, bos, an bacca ſit ſcribendum, quippe per u digammon, an per b mutam. Primas harum dictionum literas eo ſtatuit ordine, quæ poſt vac, alteram habeant conſonantem. Nam de va, vna ſubſequente conſonãte, ſuperius tractauerat. Quare tam huius authoritate, quàm veterum codicum teſtimonio, vaccinia, duplicato cc, ſcribendũ contenderim: & ita inferius corrigendum. Mollia luteola pingit vaccinia caltha.

Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim, quæris Alexi,
Quàm diues pecoris niuei, quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate nouum, non frigore deſit,
Canto quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis, nuper me littore vidi,

SERVIVS.

¶ Quàm diues pecoris.] Tria ſunt, quibus poſſint amatores commendari, pulchritudo, diuitię, cantilena: à quibus iſte ſe commẽdat. ¶ Niuei pecoris.] Alij, niuei q̃ lactis abũdans, legũt, ſecundùm Homerũ qui dicit ἐν γάλα λευκόν: ſed melius eſt, niuei pecoris. nam candidę oues, maiores pretij ſunt: vnde in Geor. Munere ſic niueo lanæ ſi credere dignum eſt. ¶ Errãt.] Cũ ſecuritate paſcuntur. ¶ Mille agnæ.] Theocritus, ἀλλ' ωὐτός τοιοῦτος ἐὼν, βώτα χίλια βόσκω, À ſexu, & ab ætate commẽdat. ¶ Lac mihi.] Rectius q̃ Theocritus, qui non lac, ſed caſeum dixit, his verbis: τυρὸς δ' οὐ λείπει μ' οὔτ' ἐν θέρει, οὔτ' ἐν ὀπώρᾳ.

estando socegado o mar com os ventos não temerei a Daphnis
Quum placidum ventis ſtaret mare.non ego Daphnin
sendo vos Juis se minha imagem me não engana
Iudice te metuam,ſi nunquam fallit imago.

ὀπώρᾳ,οὐ χειμῶνος ἀπεςῶ.
Sed caſeus, quia ſeruari po
teſt, omni tẽpore haberi po
Attende duplicẽ errorem Seruij. teſt. Laudat ergo ꝙ habeat
lac nouũ.i.coloſtrũ,in neutro genere:nã fœminini eſſe nõ põt,
Vergilii maſtyx ſniam peruertẽs,male diſponit,Lac mihi non
æſtate nouũ,nec frigore deſit.i.ſemp deeſt. ¶Amphion.] Hic
fratrẽ Zetũ habuit:& filij fuerũt Iouis,ex Anthiopa: ſed Zet⁹,
ruſticus fuit:Amphion verò,muſicæ deditus. ¶Aracynthus.]
Mons eſt Thebanus.Ergo Actęo.i.littorali:vt in.5.Ænei.At ꝑ
cul in ſola ſecretæ Troades acta: ꝙuis ἀκτή primo, ſint dictæ
Athenæ.Vel dicamus qđ ipſe,veluti paſtor ignarus,duxerit il-
lum Athenicẽſem:q ſit Thebanus.Nã & Theocrit⁹ ad exprimẽ
dã ſimplicitatẽ,multa aliter dicit ſic:hac rõne potuit dixiſſe,Oa
xẽ,Cretæ fluuiũ,quũ ſit Meſopotamię.¶Nec ſum adeo.] Mo
deſte pulchritudinẽ ſuã cõmemorat.¶Me in littore.]Negatur
hoc per rerũ naturã effici potuiſſe:ſed ſequiť Theocritũ,qui ait
de Cyclope,ἦ γὰς,πςὰμ ἐςπόντα ἐς ἰβλεπον,ἦς δὲ γαλάνα.Sed
ille excuſať,vel ꝙ ingentẽ habet oculũ Cyclops:vel ꝙ ſit filius
Neptuni.Sunt tñ qui putent dictũ in littore.i in aqua,ibi à flu-
ctib.relicta:ſed hoc excludit illđ,¶Quũ placitũ vẽtis ſtaret ma
re.] Nõ aũt reddit nobis imaginẽ mare,quia nõ ſtat:atq; etiã ſi
ſtet,nõ põt reddere.¶Daphnin.] Daphnis,puer fuit Mercurij,
formoſiſſimus,& primus paſtor.¶Te Iudice.] Quãuis meam
deſpicias pulchritudinem.

PROBVS.

¶Amphion Dircæus.]Amphionẽ,& Zetũ,Euripides:& apud
nos,Pacuui⁹:Iouis,ex Anthiopa,Nyctei filia,ait:Natos cãtãdo
potuiſſe armẽta vocare.Teſtantur id Thebe,quas Apolloni⁹ in
Argonauticis, à fratribus antedictis,muro eſſe clauſas,ait: Sed
Zetus humeris ſaxa cõtulit operi.Amphion cantu vocauit: ſi-
quidẽ ſenſus animaliũ,facilius ꝙ ſaxa vincuntur:Pannyaſis &
Alexãder, lyrã à Mercurio muneri datã dicit:qđ primus Cyna
rã liberauit. Dircæũ autem dixit pro Thebano, à fonte Dircæ.
¶Actæo Aracyntho.]Amœno monte Thebano, quem Actęũ
dixit,non Atticũ: ſed ꝙ ibi Actæon,à canibus ſit laceratus.

MANCINELLVS.

¶Deſpectus tibi ſum.]Tertia ægloga Theocritus ſcribit, Cha
ra Amarylli animo ſemp gratiſſima noſtro, Cur miſerũ viridi
latitãs formoſa ſub antro Me fugis,& vocitas,tu me nõ ampli⁹
vnq;,Nimirũ tibi deſpect⁹ ſum,neq; peroſa es? ¶Nec qui ſim]
Legendũ eſt,qui,non quis.¶Quàm diues.]A tribus ſe laudat:
diuitiis,cãtu,forma:his em̃ rebus põt adlici amor.¶Pecoris ni
uei.]Color em̃ albus,vt etiã ſcribit Columella lib.8. tũ opti-
mus eſt, tũ etiã vtiliſſimus: ꝙ ex eo plurimi fiunt. ¶Lac mihi
nõ ęſtate nouũ.]Indicat ſuas oues optimas eſſe:adeo ꝙ nec ęſta
te,nec hyeme conrodanť.Nã(vt inquit Columella li.8.)id pe-
cus frigoris impatientiſſimũ eſt:nec minus æſtiui vaporis. Lac
nouũ.i.recẽs:intelligit em̃ illud de quo Varro li.2.ſic ait:A mul
gẽdo,atq; ortu,optimũ eſt id qđ neq; longe abeſt à mulſa,neq;
à partu cõtinuo eſt ſumptum.Id aũt dixit ꝓpter Coloſtrã, quæ
mala eſt:de qua quidem Columella lib.8.ſic ait: Agnus autem
quum eſt editus erigi debet,atq; vberibus admoueri, tum eius
deductum os preſſis humectare papillis,vt cõdiſcat maternum
trahere alimentum:ſed priuſquàm hoc fiat,exiguum emulgẽ-
dum eſt: quod paſtores, coloſtram vocant : ea niſi aliquatenus
emittitur,nocet agno. ¶Deſit.]Ita legendũ eſt:non deſit,per ſ:
Amphiõ ſed per f,defit.¶Amphion Dircæus.]Amphiõ,Iouis filius:pri
mus inuenit muſicam:primus item cum cythara cecinit: prim⁹
illã inuenit: vt alij,Orpheus:vt alij,Linus:Ply.author libro.7.
De hoc Hora.ait in arte,Dictus & Amphion,Thebanæ condi-
tor vrbis,Saxa mouere ſono teſtudinis & prece blanda Duce-
re quò vellet. Soli.verò ait:Thebas condidit Amphiõ:nõ quòd
lyra,ſaxa duxerit:neq; enim par eſt,ita geſtum videri,ſed quòd
affatus ſuauitate,homines rupium incolas:& incultis moribus
rudes ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinam.Apud Thebas
autem(eodem authore)Dirce fons eſt,inde Dircæus.¶Actæo
Aracynthus. Aracyntho.] Mons eſt Aracynthus,clarus in Arcanania,Epiri
parte:vt docet Plynius libro.4.Actæo autem.i.littorali.Actæ
enim,littus dicitur.Lactã.verò libro.4.th.ſcribit,quòd Actæa,
dicitur regio Attica:vnde Vergilius,& montem Atticum Ara-
cynthum,Actæum dixit. Prob.autem ſic ait,A monte amœno
Thebano:quem Actæum dixit,non Atticum:quòd ibi Actæon
à canibus ſit laceratus. Nec ſum adeo informis.Poly. quoq;.6.
Theocri.Ægloga.ad Gala.ait,Nec ſum adeo informis fama iã
notus in orbe, Nuper in obliquo ſpeculans me littore vidi,
Quum placidis ventis ſtaret mare Daphnin.de hoc circa prin-
cipium diximus:cui & Maro imò illud epitaphium ſcribit, Da
phnis ego in ſyluis,hic vſq; ad ſydera notus, Formoſi pecoris
cuſtos formoſior ipſe. Ipſe idem in ſecunda Theo. ait, Ille ego
ſum Daphnis,cui lætis paſcere campis,Cura boues domitos,&
duros ducere tauros,Fontibus,& liquidis plenas depellere vac
cas.¶Si nunq.fal.imago.] Id dixit,quia vera imago, vix ap-
parere poteſt in aquis.vnde vt etiam Alexander Aphrodiſeus
in prob.ſcri.Nummus & pomum in aqua,maiora quàm ſint vi
dentur;quòd adiũcta ipſis aqua,eorum recipit colorem, aſpe-
ctumq;

ctumq; decipit: vtpote quæ
maiora videantur,&c.

ASCENSIVS.

¶Deſpectus tibi ſum.] Reſpondet per antipophoram tacitæ
obiectioni,ſi enim Alexis dicat,Non ſum crudelis Corydon,ta
metſi te non redamo:quia amabilis nõ es: ad hoc Corydon o-
ſtendit ſe quidem amabilem:& habere omnia, quæ ad conci-
liandum amorem valent, diuitias,ſuauitatem vocis, ac comita
tem ſermonis,& formam non deſpectabilem:ſe tamen nõ ama
tum,quia deſpectum:vnde ſicut Sappho docet apud Ouidium,
vt nigræ puellæ ſæpe amatæ ſunt,quia amanter inſpectæ:ſic for
moſæ neglectæ,quia deſpectæ.dicit ergo Corydon,ô Alexi,tu
deſpicis me,nec quæris qui ſim,quàm diues,quàm ſuauiter cã
tans,& quàm non difformis:quod ſi inquireres,fortè me ama-
res.¶Ordo eſt. O Alexi, ego ſum deſpectus tibi.i.contẽptus à Ordo.
te:nec quæris.i.inquiris,aut attendis: qui.i.qualis ſim:videli-
cet quàm.i.quantum diues,pecoris niuei.i. ad æquiparantiam
niuis albi, cuius pretioſiſſima eſt lana:vt ad purpuram vtiliſſi-
ma,& quàm abũdans lactis.Quod ſi neſcis,Mille agnæ.i.oues
fœmellæ ad propagationem aptæ:errant.i.in latis paſcuis pa-
ſcuntur:mihi.i.ad vtilitatem meam, quia meæ ſunt,in monti-
bus Siculis.Hic manifeſte depræhẽditur,non de ſe omnino lo-
qui poetam,ſed imitari Theocritum Siculum.Lac nouum.i.re
cens mulſum:non deſit.i.non deficit mihi æſtate:nec frigore.i.
hyeme: ſed licet ruſtice ſignificantius dicit,æſtate,& frigore:
quàm ſi dicat Iulio, & Decẽbri:nam æſtas,diciť ab æſtu:æſtu
autem & frigore,lac in vaccis & pecudibus imminuitur.Si er-
go in Iulio fuerit temperatum cauma, lac abundare poſſet:ſi-
cut & in hyeme,tepida:licet non tantum, ac in vére.Ego can-
to,ſup.ea quæ Amphiom Dircæus.i.Thebanus, vates,& opti-
mus muſicus,ſolitus,ſup.eſt canere:in Aracyntho,mõte Acar-
naniæ Actæo.i.littorali:ſi vocabat,quando.i.aliquando:armen
ta.i.maiora animalia, quibus armi eminent,vt ſunt boues, tau
ri,& vaccæ.Ply.vt(Beroaldus in Seruium notauit)dicit lib.4.
Aracynthum eſſe montem Acarnaniæ:quæ eſt pars Epiri.Sed Aracynthus.
quomodo Amphion Thebanus dicitur in Acarnania ceciniſ-
ſe:niſi dicas vt Seruius,ruſtice loquutum,& regionem ignoraſ
ſe:aut ſequamur Probum dicentem ſic:A monte Amœno The
bano,quem Actæum dixit,non Atticum,quòd ibi Actæon à ca
nibus ſit laceratus.Mihi præcipue placet, ruſtice loquutum,&
erraſſe Corydona, quod ex pluribus coniecturis aſſequor:&
quia Theocritum imitatur:qui errores imperitis non imperi-
te aſſignat,ſicut & Plautus,ſeruis minus grammaticas dat lo-
quutiones.In quibus papauerem, gutturem,& ſimilia enunti-
ant:& militi non recte pronomine ſui,vtenti:vnde conuenit vt
amanti, quaſi amenti,detur imperitorum ſermo: ſicut Comi-
cus,ſeruum non amantem, domino amante prudentiorem fa-
cit.Præterea verſus ipſe durior eſt:vt qui in quinto pede in rei
lætæ,videlicet & cantilenę,narratione ſpondęũ habet:nec eum
ſatis artificioſe poſitum:nam neq; dactylum in quinto habet:
neq; quantitatis ſatis conſtat ratio:quæ vult,vt vocalis ante vo
calem in diuerſis dictionib.eiuſdem verſus abiiciatur:aut ſaltẽ
abbreuietur:ſicut ibi,Et lõgum formoſe vale,vale,inquit Iola.
& ibi,Imponere Pelio Oſſam.dicam⁹ ergo in Aracyntho mon
te Acarnaniæ,quem tamen fortè Corydon Thebanũ putauit:ſi
non ſinas comminiſci Amphiona Dircæum,quo tempore à pa
tre expulſus erat ad Epirum ſe contuliſſe, quòd Corydon Si-
culus audiſſe poterat,quanuis in promptu non ſit à quo.Nam
ſæpe occurrunt loci in poetis,qui aut ſemel tantùm,aut nuſquã
alibi leguntur,quæ res Plautum obſcuriorem facit.Sed ad or-
dinem redeo.Nec ſum adeo.i.vſq; adeo:informis.i.ſine forma:
hoc eſt,formoſitatis expers,vt ob id repelli debeam:ego vidi
nuper.i.pauloante:me.i.imaginem & effigiem meam in litto-
re:in aqua,ſcilicet pluuiali illic collecta,aut à maris reflexu de
relicta:quum.i.quando:mare placidum.i.placatum,& immo-
tum:ventis ſtaret.i.immotum maneret.Ego non metuam Da-
phnim paſtorem Siculum,& filium Apollinis indulgẽtiſſimũ.
i.non verear contẽdere cum Daphni,aut Daphnide de formoſi
tate:te iudice.i.iudicante:ſi imago nũquam fallit.i.ſi talis ſum,
qualis mihi in aquis viſus ſum:quia ſolent pulchriores appare
re facies in ſpeculo,aut aqs viſæ,quàm ſint.¶Qui ſim.]Durus
eſſet ſibilus ſi,quis ſim,legeretur:quia cõcurſus eiuſdem literę,
Siculis in montibus.Ex hoc loco manifeſtiſſime conuinciť Co
rydona,non omnino ſignificare Vergiliũ:nam vnde eius agni,
in Siculis montibus errent? dicere tamen poſſumus,ſic eas illic
errare:vt in.1.Ægloga dicta eſt,Sepes depaſta apibus Hyblęis,
quæ etiam Siculæ ſunt:nam in omnib.ferè à Siculo Theocrito
aliquid ſumit.vnde dicturus eſt,Sicelides muſæ,&c.¶Lac n.]
Bero.carpit Ser.quia coloſtrũ,dicit,lac nouum,tantùm neutro
genere dici his verbis.In tã paucis verbis duplex eſt error ma
nifeſtarius:nam & fœminino genere,coloſtrã,repperiri oſten-
dit Columel.in.8.his verbis:Exiguum emulgẽdũ eſt,quod pa
ſtores,coloſtram vocant:ea niſi aliquatenus emittitur,nocet a-
gno.Et Plau.in Penulo,fœminino genere vſus eſt,Mea colo-
ſtra,meus molliculus caſeus.Præterea coloſtrum,non proprie

ſignificat lac nouum: ſed eſt ſpongioſa denſitas lactis, à partu: vt author eſt Plynius: ad quod adluſit epigrãmaticus poeta illo diſticho, Subripuit paſtor, quæ nondum ſtantibus hœdis. de primo matrum lacte, coloſtra damus. À coloſtro, coloſtrati dicuntur infantes: Cætera, vt hæc proſequitur ſatis exacte Mancinellus, cuius verba iam præpoſui. Addere potes, quòd paſtorum mos eſt: dum armenta, aut gregem vocant: vt ſe domum referant, quaſi receptui canere: & dulcius modulari iam peractis laboribus diurnæ cuſtodiæ. ¶ Deſpectus.] Dicitur autem à deorſum, & ſpecio, verbo antiquo: & ſæpe ſignificat, deorſum inſpicere, citrà contemptum: vt quum Iuppiter, hoc eſt deus, deſpicit ſuos, ſicut Æneid. 1. Deſpiciens mare veliuolum, &c. quia tamen qui aſpicere, ac ſuſpicere in quempiam nolunt, eum contemnunt, & aſpernantur: pro eiſdem verbis accipi ſolet. Prima regula eſt: quædam verba, & participia, paſſiuæ ſignificãtia, regunt datiuum reſolubilem in ablatiuum à quo: vt deſpectus, dilectus, viſus tibi. i. à te. Secunda: vitandus eſt creber eiuſdem literæ ſtrepitus, quem s litera præcipuum habet: non ergo dices, quis ſim, quæris Alexi: ſed nec, quis ſim quæris Alexi. Tertia: quàm acceptum, pro eo quod eſt, quàntum, poſitiuo quadrat, pro quanto, licet rarius, comparatiuo: pro valde, ſuperlatiuo: ſed quum poſitiuo ferè figurata loquutio eſt: aut dubitatiua, ſeu ĩfinita: vt neſcio quàm diues ſis: aut ĩterrogatiua, vt, quàm diues es? aut relatiua: vt, tam diues, quàm honeſtus: aut admiratiua, vt, ô quàm diues eſt qui ſuis contentus eſt: aut ſimilis. Exemplum de comparatiuo: vt, quàm magis illa tremens, tanto magis effera flammis: quàm magis. i. quãto magis. De ſuperlatiuo: vt, vir quàm ditiſſimus: aut, quàm maxime diues.

Deſpicio

Regulæ,

PIERIVS.

Deſpectus tibi ſum, nec quis ſim quæris.] In Mediceo, & antiquis aliquot aliis codicib. legere eſt, nec qui ſim. quod ſi diligentius perpendas, fortè non diſplicebit. Nam diſtinctionẽ inter quis, & qui, traditam à Grammaticis, minime ſeruari ab authoribus alibi oſtendimus. ¶ Quàm lactis abundans.] Oblongus codex, Vaticanus, Longobardicus, Mediceus, & aliquot alij, verbum habundo, cum adſpiratione ſcribunt: non quod ab habeo, deſcẽdit: ſed vt vox fiat incitatior. Ea enim de cauſſa pleriſq; dictionib. veteres adſpirabant: vt patet in heluone. Quanquam literatiſſimi viri ſcriptis prodidere præter rationem, adſpirationem præponi huic verbo: quod ex ab, præpoſitione, & vndo, vndas, fiat. ¶ Non ego Daphnim.] In multis, Daphnin, per n, finali litera, ſcriptum inuenias. quod ita eſſe debere oſtendit verſus ille, Daphnin ad aſtra feremus. Nã ſi per m eſſet, colliſioni locus foret. ¶ Si nunquã fallit imago.] In Romano codice, in Mediceo, in Longobardico, in Oblongo, Vaticano, & pleriſq; aliis, fallat, ſcriptum, ſubiunctiui modi declinatu.

SERVIVS.

O tantùm libeat mecum tibi ſordida rura,
Atq; humileis habitare caſas, & figere ceruos,
Hœdorum'q; gregem viridi compellere hibiſco,
Mecum vna in ſyluis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cæra coniungere plureis
Inſtituit, Pan curat oueis, ouium'q; magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum,
Hæc eadem vt ſciret, quid non faciebat Amyntas?

¶ Habitare.] Melius, humiles caſas: quàm in humilibus caſis: quia frequẽtatiuum eſt, ab habeo, quod accuſatiuũ regit. ¶ Ceruos.] Vel furcæ ſunt ad caſas ſuſtẽtandas, ſic dictæ ad ſimilitudinem cornuum ceruorũ: vel melius iaculari ceruos. i. venari, vt ad voluptatem, non ad laborem, inuitet. ¶ Hibiſco.] ſ. lacte ad hibiſcum, vt dicimus: It clamor cœlo. i. ad cœlum. Hibiſcus, eſt genus herbæ. ¶ Imitab. Pana ca.] Exemplo numinis poteris mecum in ſyluis canere. Pan autem deus ruſticus, in naturæ ſimilitudinem formatus: vnde dicitur Pan. i. omne: habet enim cornua ad ſimilitudinẽ ſolis radiorũ, & lunæ cornuum. Rubet eius facies ad ætheris imitationẽ. In pectore, nebridam habet ſtellatam, vt ſtellas imitetur. Pars inferior, hiſpida: propter arbores, & feras. Caprinos habet pedes: vt oſtẽdat terræ ſoliditatem. Fiſtulam habet ſeptem calamorũ, propter harmoniam ex ſeptem ſonis: pedum habet, propter annum, quem in ſe recurrere fingunt poetæ: cum amore deo luctatum eſſe: & ab eo victum, quia Omnia vincit amor. Syringem adamauit Pan: & quum deorum cõmiſeratione, in cannã eſſet mutata, ad ſolatium amoris ex illo fiſtulam cõpoſuit. ¶ Nec te pœniteat.] Non tibi parum videatur. Terent. At enim quãtùm hic operis fiat, pœnitet. ¶ Triuiſſe.] Pro terere, vſurpatiue hoc fit, niſi ſit defectiua, vbi præſens non eſt, vt quanquam animus meminiſſe horret. ¶ Labellum.] Inanis diſtinctio: vt virorum labra, mulierũ labia ſint. ¶ Quid nõ faciebat Amyntas?] Q. d. omnia. Ex affectu autem alieno hunc cogere tentat.

Hibiſc.

Pan.

MANCINELLVS.

O tantùm libeat.] O, aduerbium. ¶ Tibi ſordida.] Quæ tu ſordida putas. ¶ Hibiſco.] Paſtinacæ ſimile hibiſcum: oſſibus fractis medetur. folia eius, ex aqua pota, aluum ſoluunt. Ply. li. 20. ¶ Pan primus.] Ab exemplo conatur adlicere puerum, ad fiſtulæ gratiam. Pan autem (vt Herodo. lib. 2. ſcrib.) è Penelope &, Mercurio genitus, dicitur à Græcis. volebant autem per ipſum Pana, vniuerſæ ſubſtantiæ materialis dominatorẽ ſignificari: de quo late Macrob. lib. 1. Satur. Fiſtulam verò, Pan primus inuenit: teſte etiam Ply. lib. 7. Meminit item Ouidi. lib. 1. Metamor. ¶ Pœniteat.] Ideſt pigeat, vel tædeat. Terẽ. in Phormio. Noſtri noſmet pœnitet. ¶ Amyntas.] Ab vltima Theocriti nomen ſumpſit Maro: eſt enim ibi, Tres comites gelidas ibamus alentis ad vndas Eucritus, inde ſimul mecũ formoſus Amyntas.

Hibiſc.

Pan.

ASCENSIVS.

O tantùm libeat, &c.] Bono ordine procedit cantilena Corydonis. licet prius incõdita ceciniſſe dictus ſit, quòd per impatiẽtiã amoris, non cohærentia canit. Nã poſtq; oſtenderat, amicũ puerũ eſſe crudeliſſimũ: qui carmina eius nõ curaret: & ſe miſerrimũ, qui nihil refrigerij ĩpetraret: nec amaret quis ſit redamari digniſſimus: vtpote diues, formoſus, & bñ canens: idq; eueniſſe ſatis docuiſſet, quia deſpectus eſſet vſq; adeo, vt Alexis non dignetur inſpicere quis eſſet: prudenter inuitat eum ad cõmercium, ac ſocietatẽ: vt ſ. ex familiari conſuetudine ab eo amari mereat. Maximæ aũt eſt fiduciæ, quod dicit, ô tantùm libeat: quaſi dicat, vnũ peto, vt mecum cõuerſeris: & vici, quia tanta eſt mihi morum comitas & ſuauitas: vt non poſſis me nõ redamare. Ordo eſt. O, optandi particula. q. d. vtinã ſic eſſet, ô Alexi: vt tantũ. i. tantũmodo libeat tibi habitare mecũ, rura ſordida tibi. i. ad exiſtimationẽ tuã: quũ tamen ſordida nõ ſint: ſed quondã à dijs culta, atq; caſas humiles. i. tuguria humilia, & demiſſa. Et figere. i. tranſfigere ceruos venãdo. ſ. aut figere in terra. ſ. ceruos. i. ſtipites cornutos, ac furcas ad caſam cõſtruendã: verũ prior lectio præſtat: quia inuitat puerũ delicatũ ad rẽ placidã, quę eſt venatio: nõ ad durã, vt eſſet furcarũ fixio: & cõpellere gregẽ hœdorum: viridi hibiſco. i. ad viride: aut viridẽ hibiſcũ (vtroq; enim modo dicitur) tu imitabere mecũ: vnà. i. pariter, aut cõformiter: Pana. i. deum paſtorũ: canendo in ſyluis: id enim Pan feciſſe dicitur: vnde ſubdit, Pan inſtituit. i. ſtatuit primus: coniungere plureis calamos. i. fiſtulas, aut culmos: cæra. i. glutino cæreo: Pan curat oueis, & magiſtros ouium. i. paſtores. Nec, ô Alexi, pœniteat te. i. parum videatur tibi, aut pœnitudine, ſi feceris, afficiat te: triuiſſe calamo, ideſt frequenti inflatione calami, ac fiſtulæ: labellum. i. tenellum labrum tuum: nam quid non faciebat Amyntas paſtor ille non ſatis eruditus in muſica, ſed ob id inuidioſus, vt ſciret hæc eadem. ſ. ad quæ te inuito. ſ. vt ſciret terere labellum inflando calamum? quaſi dicat nihil nõ faciebat, ſed omnia faciebat. Quæ expoſitionis egent, habita ſunt ex Mancinello. Regula eſt. Locum in quem, aut ad quem aliquid infertur, tendit, aut dirigitur, Vergilius ſæpe in datiuo ponit, vt cæteri authores, repetita præpoſitione in accuſatiuo, vt, Compellere hibiſco. i. ad hibiſcum. It cœlo, clamorq; virum, clangorq; tubarum Obuertunt pelago proras. i. in pelagus, aut pelagus verſus.

Ord

Reg

PIERIVS.

Pan primus calamos cæra coniungere plures Inſtituit, Pan curat oueis.] In Romano codice, Primũ, legitur aduerbialiter. ſed primus, omnino melius, vt in aliis habetur. Eſt & illud pluris, & ouis, per i, Veliano more. ¶ Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum.] In Romano codice, & aliquot aliis manu ſcriptis, pæniteat per æ diphthongum primã habetur. Sed, o, ei formæ inſitum eſt ex etymologia: quum pœnitẽtia, dicta ſit, quod pone teneat. Sane verò præteritum à tero, teris, teruiſſe eſſe debuit, ait Vel. Longus maluiſſe tamẽ Vergilium, triuiſſe, dicere.

SERVIVS.

Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens, te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas. inuidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,

Diſparibus.] Inæqualib. vt voces inæquales faciant harmoniã. ¶ Cicutas.] Cicuta, eſt ſpatiũ quod eſt inter cannarũ nodos. ¶ Dixit moriẽs.] Cõmendat, quòd hæreditariũ ſit datũ: & quòd inuidiã meruerit. Nam res optimæ difficulter donantur à viuis: & acceptæ, facile mœrentur inuidiam. ¶ Tuta.] Commẽdata difficultate: ſic in. 1. Æneid. Relliqas Troia ex ardẽte receptas. ¶ Sparſis.] Habent maculas à prima ætate veniẽtes: qua adolente deſinunt eſſe illæ maculæ.

Cicuta.

culæ. Acceſſu enim temporis mutāt colore, & eorum maculæ eſſe gratæ minoris accipiunt. ¶ Etiā nunc.] Adhuc q̄uis roget ab Theſtyli. ¶ Siccant] Sugunt. ¶ Abducere.] Vt abducat: eſt em̄

Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus, albo
Bina die ſiccant ouis vbera, quos tibi ſeruo,
Iampridem à me illos abducere Theſtylis orat,
Et faciet, quoniam ſordent tibi munera noſtra.

figuratum: vt donat habere. i. vt habeat. ¶ Et faciet.] Nō dixit, & faciam; ne lædat quem amat.

MANCINELLVS.

Eſt mihi.] Laudat munus, quo facilius attrahat puerū. ¶ Cōpacta.] Coniuncta. ¶ Damœtas.] Paſtoris nomen, à. 6. Theocriti ſumptū: eſt enim illic, Compulerāt pecudes Daphnis formoſus in vnū, Damœtasq; ambo dulces admittere cantus Educti. ¶ Bina die ſiccant.] Theocritus quoq; ait in. 3. Binos lactifero, q̄ nunc alit vbere fœtus Nō tibi ſeruabo poſt hac ingrata capellā, Merenis hanc dudū tētauit Erithacis à me Sumere pulchra, decēsq; comis, & fuſca colore, Donaboq; illi, poſtq; tu ſpernis amores Dura meos, certasq; tuum me ludere amantem.

ASCENSIVS.

Eſt mihi, &c.] Inuitauit Alexin Corydon, ad ſecū habendam in ſyluis exercitationē. ſ. ad venationē, & ad amicū cōmerciū, ac ſtudiū cantandi, more Amphionis, & Panos: & nunc inuitat eundē ad munera accipienda, quæ illi parata habet: dicēs, ſe habere fiſtulā affabre factā, ex teſtamēto amici morietis: & capreolos, ex venatu periculoſo acquiſitos. Ordo eſt. Fiſtula. i. inſtrumentū muſicū quod inflatur: fitq; ex tibiis gruſim, interdū aut herba fiſtuloſa, ſeu concaua: aut ex culmo, aut ligno cauato, aut quouis metallo: compacta. i. conſtipata, & condēſata: ſeptem cicutis. i. internodiis cicutæ herbæ fiſtuloſæ, diſparibus. i. diuerſæ quātitatis, & ſoni, quod ad artē muſicā pertinet: quā. ſ. fiſtulā, Damœtas paſtor ille bonus, & muſicæ peritus, ac ſingularis amicus meus, dedit mihi dono. i. (vt dicūt) in donū, & pro peculiari dono: & ipſe moriens. i. quū iā eſſet propè exitū vitæ: nec poſſet amplius eā poſſidere: dixit, ſup. ad me: ô Corydon, iſta, ſup. fiſtula, quā modo tenes: ſed eā nō nominat, quia ꝓpriis manibus moribundus porrexerat: habet te nunc ſecundū, ſup. poſſeſſorē: quia q̄diu mihi ſpes vitæ fuit, nulli tā amico eā concedere volui: Damœtas, inquam, dixit, ſup. hoc: & Amyntas, paſtor ille, ſtultus. i. perdite eam amās: inuidit. i. inuidia cōmotus eſt. Præterea. i. præter & vltra, hanc fiſtulam, duo capreoli. i. caprearū: hoc eſt, caprarū ſylueſtriū: fœtus iuniores ſparſis pellib. i. quib. pelles ſunt ſparſæ: aut habētes pelles ſparſas, etiā nūc. i. adhuc: albo. i. maculis albis: nec. i. & non: & repperti cū difficultate inuēti: mihi. i. à me: valle non tuta, ſed periculoſa: ſiccant. i. omnino exugunt, aut ſugendo emulgent: die. i. quotidie: bina vbera. i. ambas mammas: ouis. i. pecudis fœtæ: quos. ſ. capreolos, ego ſeruo tibi. i. ad cōmodū tuum, vt tibi eos dono dem, vbi veneris ad me. Theſtylis, mulier illa ruſtica, ſed venefica, & amatoriis intenta: orat iampridem. i. iam à pluſculo tempore ex quo incepit orare: abducere. i. vt abducat, aut vt poſſit abducere. i. à me ad ſe ducere: & faciet. i. abducet: qm̄ noſtra munera ſordent. i. ſordida videntur tibi. Artificioſe igitur cōmendat munera ſua, ſicut & Phædria Terētianus in Eunucho præcipit dicēs, Munus noſtrū ornato verbis quoad poteris: quod faciens Parmeno Eunuchū, hoc eſt Chereā, in ſpecie Eunuchi, commēdat ab arte, ſicut hic Corydon, fiſtulam: dicens, Fac periculū in muſica, &c. ſed ille docet artificem eſſe Cheream, hic fiſtulam artificioſe factam: & Æthiopiſſam commendata difficultate acquirendi, dicens, Ex Æthiopia eſt vſq; hæc; ſicut hic, Corydon, nec tuta

Ordo.

tuta mihi valle reperti. vnde & Æneidos. 1. Relliquias Troia ex ardente receptas. Cōmendare autem opus ſuum, propriū eſt poetæ: quē ſe Corydon prædicauit, dicens, Canto quæ ſolitus, &c. Vnde Flaccus carminū. 4. ad Margiū, Gaudes carminibus carmina poſſumus donare, & pretium dicere muneri. Pretium ergo fiſtulæ, ex multis accumulat: Primo ex artificio, q͞a ſeptē diſparibus compacta eſt cicutis, quaſi ſeptenas ſphærarum ſyrenas equiparet: Deīde, ex poſſeſſore, quia Damœtas, qui etiā in ſequenti Æglo. optimus muſicus oſtenditur, eā poſſedit ad mortem vſq;: ita vt iam moriens, eam manu teneret, & diceret, Te nunc habet iſta ſecundum. Tertio, ex inuidia Amyntæ, qui eā vſq; adeo amauit, ac concupiuit: vt priuatus ea, ſtultus efficeretur: vnde dicit, Inuidit ſtultus Amyntas. Sunt & alia non contemnenda, fiſtulam commendantia: vt quia, dono dedit, quaſi nullo prætio vendere voluiſſet, nec dare, niſi moriens: & quòd habet, non habetur. In capreolis autem, non minor eſt commendatio. Et quia duo, quod indicium eſt bonæ, & fœcundæ matris. Et quia capreoli, qui cariores ſunt quàm hœduli cicures, id eſt domeſtici. Et quia reperti, ideſt ſummo labore iterum, atq; iterum parti, ideſt acquiſiti: ſicut infans matri: à pario enim, fit repperio. Et quia in valle non tuta; vbi ſcilicet lupi, & leones timerentur. Et à teneritudine, quia, Sparſis etiam nunc pellibus albo. vnde malim dicere, dictum eſſe etiam nunc. i. adhuc propter teneritudinem: quāquam Theſtylis adhuc abducere oret: hoc enim iampridem explicat. Et à pingui, & bona educatione, quia bina die ſiccant ouis vbera: hoc eſt, ſinguli duo: quod importat dictio, bina. Et quia Theſtylis eos orat, ideſt non imperioſe, vt meretrices in re modica ſolent exigi: ſed ſupplex rogat, non aſportare, ſed abducere: quia iam ingredi firmiter poſſent. Et quia orat iampridem, ideſt iam orat, nec deſinit orare: & pridem, ideſt à pluſculo tempore orauit: vbi ſcias, olim, de magno quouis tempore ſolere dici, tam præterito, quàm futuro, & abuſiue de præſenti: pridem, de mediocri, ſecundùm rerū durationem: dudum, de minimo: & cum verbo etiam præteriti temporis, recte conſtrui: ſed iam olim, aut olim iam: iampridem, & iandudum, ſeruata ratione, e diuerſo durationis cū verbo præſenti velle conſtrui: eo quòd videtur poſſe addi, à: vt ſit iam à pridem, ab olim, &c. Cætera Manc. graphice exequitur. Prima regula: plurima verba, præter datiuum acquirentem, regunt ſecundùm ſignificantem modum, aut finem acquirendi: qui in accuſatiuum, mediante in, aut ad, reſolui poteſt: vt do tibi dono. i. in donum, aut ad donum: ſum tibi voluptati, ideſt ad voluptatem: domus mea patet tibi hoſpitio: venio tibi ſubſidio: do tibi vitio: cedit tibi honori, &c. Secunda: Iampridem, iandudum, & olim iam, quia continuatum tempus important, & conſiſtentiam actionis, præſens tempus efflagitant, vt, Iampridem orat: vnde dices, Veni dudum, & obſeruo te iandudum; vt Valla præcipit.

Olim. Pridem. Dudum. Iāolim. Iāpridē. Iādudū. Regulæ.

PIERIVS.

Sparſis etiam nunc pellibus albo.] Antiquiſſimus ille codex maioris notæ, membrum vnum ita diſtinguit, Sparſis etiam nunc pellibus. Inde vltimam ex verſu dictionem, cum ſubſequenti, iungit hoc pacto, Ambo Bina die ſiccant ouis vbera. quam fortè lectionem elegantia ingenia non aſpernabuntur. ¶ Quos tibi ſeruo.] In Romano codice, quod, habetur: vt non tantùm capreolos, verum etiam & fiſtulam, vno, eodemq; munere complectatur.

SERVIVS.

Nymphæ.] Tantum honoris habet puero: vt dicat etiam numina illi obſequutura. ¶ Calathis.] Græcum eſt, Latine, quaſillum dicitur. Cice. in Philippicis. At verò inter quaſilla pendatur aurum. ¶ Cādida.] Pulchra, vel dea. Dij enim, vmbris cōtrarij ſunt: quæ ſunt nigræ: vnde illud, Cādidus inſuetum mirator limen olympi. ¶ Pallētes.] Amantium tinctas colore. Hora. Et tinctus viola pallor amātiū. Nō igitur præter amantis affectionem, eos flores nymphas dicit offerre, qui ſunt amantib. ſimiles. ¶ Papauera.] Sane papauer, narciſſus, anethus, pueri pulcherrimi, fuerunt in flores ſuorum nominū verſi: vnde occulte admonet, caueat ne talia vnq; ex amore patiatur. ¶ Caſia.] Herba ſuauiſſimi odoris: quod oſtendit, quum dicit, Aliis ſuauibus herbis. Quomodo in Salluſtio legimus, Leonē, atq; alias feras. ¶ Mollia.]

Calathꝰ.

Huc ades ô formoſe puer, tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis, tibi candida Nais
Pallenteis violas, & ſumma papauera carpens,
Narciſſum, & florem iungit bene olentis anethi,
Tum caſia, atq; aliis intexens ſuauibus herbis.
Mollia luteola pingit vaccinia caltha,
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneasq; nuces, mea quas Amaryllis amabat,
Addam cærea pruna, & honos erit huic quoq; pomo.
Et vos ô lauri carpam, & te proxima myrte,
Sic poſitæ quoniam ſuaueis miſcetis odores.

Narciſſꝰ. Anethꝰ. Caſia.

lia.] Plumei tactus. ¶ Pingit.] Cōponit de caltha luteola, in ablatiuo: nam aliter nō ſtaret verſus: quærit aūt ornatū ex coloris diuerſitate. ¶ Lanugine ma.] Dicit Cydonia, quæ ſunt tenera lanugīe. Ex hoc oblique tangit, quod apud Cretēſes infamiæ genus, erat iuuenibus nō amatos fuiſſe. Verecunde igitur, rem inhoneſtam ſupprimit, quā Theocritus aperte cōmemorat. ¶ Caſtaneas nuces.] Bn̄ ponit ſpeciē: nam nuces, ſunt quæcūq; habent corticē duriorem. Contra, dicūtur poma, oīa molliora. ¶ Amabat.] Amare dignata eſt, ne viles exiſtimes: nam apud illā in ingenti fuerūt honore. ¶ Cærea.] Cærei coloris, vel mollia. Horati. Cærea Thelephi laudat brachia. ¶ Huic q.] Si à te amabitur, ſicut fuerūt in honore caſtaneæ; quia amabantur ab Amaryllide. ¶ Lauri.] Melius in ſecunda ponuntur declinatione, licet Horati. dixerit, Sub lauru

Nuces. Poma. Laurus.

mea. ¶ Proxima myrte.] Vel vicina, vel ad odorem proxima. ¶ Sic poſitæ.] Nam ex cõmixtione citantur ſuaues odores.

PROBVS.

¶ Narciſſus.] Flos Acuſilaus refert à Narciſſo Amarãthi, q fuit Erechtheis, ex inſula Eubœa interemptus ab Epope: ex cruore eius flores, qui nomen eius acceperunt, procreati: à pictore Narciſſi floribus Erynias. i. furias primas, eſſe coronatas aiunt.

MANCINELLVS.

¶ Tibi lilia.] Conatur plurib. modis illũ adlicere: quũ & nymphæ ſibi obſequantur. Calath. ¶ Calathis.] Calatos Græca vox eſt: vt Nais. etiã Feſt. ait: Latini dicũt quaſyllum. ¶ Nais.] Aquæ nympha: Nao. Νάω enim fluo eſt. ¶ Pallentes violas.] Ply. li. 21. ca. 6. & c. 40. Violæ. ſcribit, violarũ eſſe plura genera: ſunt enim purpureæ, luteæ, al Narciſſ⁹. bæ. Purpureæ, crapulam, & grauedines capitis impoſitis coronis, olfactuq;, diſcutiunt. ¶ Narciſſum.] Narciſſi duo genera: vnũ, purpureo florẽ: alterũ, herbaceũ: neruis inimicũ, caput grauans: & à narce, narciſſum dictũ: non à fabuloſo puero. Ply. li. Narce. 21. ſcri. Narce autẽ, torpedo dicitur: narceo, obſtupefacio. ¶ Pa Cauſa. pauera.] Fuiſſe papauera in honore apud Romanos ſemp indicio eſt Tarquinius ſuperbus, qui legatis à filio miſſis, decutiendo papauera in horto altiſſima, ſanguinarium illud reſpõſum, in hac facti ambage reddidit. Plynius libro. 19. Caſia. ¶ Caſia.] Caſiæ duo genera: alia enim candida: alia, nigra. Candida, magis ſe humi ſpargit, odorataq; eſt: nigra, odore caret. Ambo florent, poſt æquinoctium autumni: & multum deniq; temporis florent: author eſt Teophraſtus libro. 6. de ſuffruticibus & herbis. Amplitudo fruticis, triũ cubitorũ, inquit Plyn. libro. 12, nam caſia, frutex eſt intexens. Theocritus item in. 3. Cingam mea tempora ſertis Pallentis violæ, ac multum redolentis anethi, Atq; roſis, aliis quæ mollia pingit caltha luteola. ¶ Vaccinia.] Flores nigros, ſeu purpureos: de quibus ſupra. ¶ Mollia.] Aut iucũda. ¶ Luteola.] i. ruffa. eſt enim luteus, color ruffus dilucidior: vnde ei quoq; nomen eſſe factum videtur, ab luce. ſ. author eſt Gel. lib. 2. ca. 36. & Ply. libro. 21. inquit, Lutei video honorem antiquiſſimũ in nuptialibus, flammeis totum fœminis conceſſum. ¶ Caltha.] Violæ genus eſt, cuius folia olẽt, non flores: vt Ply. ſcribit lib. 21. capi. 6. ¶ Cana mala.] Cotonea intelligit: quæ Græci Cydonea vocant: ex Creta inſula, aduecta plura eorũ genera, Chryſomella inciſuris, diſtincta colore ad aurum inclinato: quæ candidiora noſtrâtia cognominata, odoris præſtantiſſimi: author Ply. libro. 15.

ASCEN.

¶ Huc ades, &c.] Rurſum Alexin adlicit, inuitatq; ad cõcedendum in agrum, dicens ei, paratos eſſe flores ſuauiſſimos, atq; herbas maxime odoriferas, quos, & quas nymphæ illi vltrò adferent ſi venerit: additurum præterea ſe ſertum ex variis floribus, herbis, & fructib. ¶ Ordo eſt. O formoſe puer Alexi: ades Ordo. i. adſis, aduenias: huc. i. ad me: ecce, ſi munera noſtra tibi ſordẽt: nymphæ. i. deæ, hoc eſt rerum naturalium productrices: ferũt. ſ. obuiam, aut afferunt tibi lilia plenis calathis. i. vaſculis vimineis: Nais. i. dea illa: candida. i. decens, & formoſa: carpẽs. i. legẽs: carpendo. i. ſummis digitis abrumpẽdo, violas pallentes, & ita amanti congruas: & ſumma papauera. i. ſummitatem papauerum: iungit. i. conſerit, in ſertum colligit: narciſſum, florem illum, in quem Narciſſus puer transformatus fingitur: & florem anethi, herbæ videlicet: bene. i. ſuauiter: olentis. i. fragantis: tũ. i. deinde, aut inſuper, ipſa intexens. ſ. ſertum ipſum, hoc eſt in medio ſuffulciens intertexẽdo, caſia, herba illa ſuaui, atq; aliis herbis ſuauibus: pingit. i. cõponit: aut potius in morem pictoris, diuerſarum herbarũ coloribus, diuerſis exornat componẽdo: vaccinia. i. flores vacciniorum: mollia. i. plumei tactus: caltha. i. flore illius herbæ: luteola. i. aliquantulum lutei coloris: qui color eſt in vnguibus, aut cornu oris merulæ: eſt enim ruber cum croceo: aut ſic, tum. i. inſuper. Nais intexens vaccinia mollia, caſia, atq; aliis ſuauibus herbis: pingit, ſup. ea caltha luteola. Ipſe ego i. egomet: legam. i. ex arbore molliter, ne ledantur, excerpã: mala cana. i. caneſcentia, quæ cotonnea, à doctis: ab imperitis (licet alia ſint) coctana vocantur: tenera lanugine. i. quibus adhæret quædam lanugo tenera: & caſtaneas, quas nuces: aut caſtaneas exiſtentes nuces: Amaryllis mea. ſ. amica: amabat, ſupp. tunc, quum à me amaretur: & erat faſtidioſiſſima, vnde non niſi delicatiſſima amaſſe putanda eſt: ego addam pruna cærea. i. cærei coloris: & honos. i. decor: erit quoq;. i. etiã: huic pomo. ſ. pruno, quod pomũ eſt: quia corticem mollem habet. Et ô lauri (monſtrat amatorie lauros, quas Alexi iampridẽ deſtinat) ego carpã vos: &, ô myrte, arbor odorifera, Veneri ſacra: proxima. i. quæ prima lauro es: ego carpam. i. decerpam te, ſupp. tunc, quanuis nunc molliter ſeruem, ac cuſtodiam: quoniam vos. ſ. laurus: & myrtus: poſitæ ſic. i. circùm mala, & poma iam dicta: miſcetis ſuaues odores. Multa hic Seruius ſubtiliter diſſerit: non pauca Mancinellus, quibus ne vbiq; longus ſim, contentus ſum. Tametſi quatuor modis dici poteſt hæc & cõſimilis loquutio, Ma Regula. lum tenerum lanuginem: quod nimis Græcum, ac poeticũ eſt. Tenerum lanugine: quod hiſtorico permittitur. & Tenere lanuginis: quod maxime grammaticum eſt. & Tenera lanugine, quod maxime Latinum eſt: tamen qui oratorie, ac Latine loqui volet, vltimum modum, niſi concentum repugnet, amplectetur: vt alibi latius dicam.

PIERIVS.

¶ Addam cærea pruna, & honos erit huic quoq; pomo.] Licet hinc eorum obſcuram diligentiam deprehendere, qui quũ paſſim in veteribus exemplaribus legerent, Addam cærea pruna, honos erit: abſq; particula cõiunctiua, eam, ne verſus infirmus eſſet, inſeruerunt: Qui, ſi non animaduertebant, eam ineſſe vim adſpirationi, vt præcedentem vocalem ſuſtinere poſſit: certe pleraq; toto opere eodem modo, ſine vlla colluſione poſita, & Homeri, & aliorum poetarum tam Græcorum, quàm Latinorum exemplo cognoſcerent. Sane, &, particula in nullo ex his antiquis exemplaribus inuenitur. Idq; manifeſtum in Romano codice, & in Longobardico, & in Mediceo: in reliquis aliena manu & attramento intruſa. Atq;, vt hos eo timore abſoluam, ſit exemplum, vocales nõ ſemper abiici per alterius colluſionem. Credimus, an qui amant: quòd ſi non has figuras admittamus, adſpirationis dubio procul exemplum eo verſu eſt, Ille latus niueum molli fultus hyacintho. Sed obiiciet fortè aliquis Nigidij figuli commentaria? In quibus ille. h non eſſe literam tradiderit, Sed adſpirationis notam, obſeruatum à Victorino. Cui qui reſpondent, Græcos aiunt numeros ſuos per literarum figuras adnotare: ac veluti per α vnum, per β duo, per γ tria, & ſic de reliquis: ita per ⊢, quæ apud eos figura eſt aſpirationis ἑκατόν, hoc eſt centum, deſcribunt: eam nimirum literarum honore decorantes. Latini verò, octauum illi locum in literarum ordine non temere adſcripſere: & in inſcriptionibus, in quibus ſingulis tantum literis vti ſolent, H, vtuntur ſæpiſſime, perinde ac etiam literis aliis quippe ſi hic, hæc, hoc: pronomina ſignificanda ſint, ſiue Hæredes, ſiue hora: vel quid huiuſmodi, vt H.M. H.N.S. hoc monumentũ hæredes nõ ſequetur. ſiue, quod alibi eſt, ſequitur & S.H.L, quod, ſecundùm hanc legem, interpretatur: & H.H, quod ſignificat, hac hora. Quæ, ſi litera non eſſet, neq; in numeris centenarij vocem, vt in eo nomine prima: neq; in his aliis quidquam ſignificaret, præter ſpiritum, voces verò ipſæ per vocales in vnaquaq; dictione primas notarentur. Habet præterea H ſonum proprium, quem licet Catullus videatur eluſiſſe, noſtris tamen temporibus (Nam quo pacto priſci pronuntiauerint audiſſe nõ poſſumus,) quotquot literati ſunt, mihi, & nihil, h tantùm inter duo illa ii interiicientes ſcribunt. Eas tamen dictiones propemodum pronuntiãt, ac ſi pręter h, c, etiam inſertum eſſet, quod quidem ipſius h literæ, vim & ſonũ proprium oſtendit. Quare Vel. Longus ait, H & ante vocalem, & poſt vocalem neſcio quid proprium ſonare: hæc tamen, vt pleraq; alia corrupta ſunt apud Velium. Quid verò illud, quod literę tot in h, abeunt, & ipſum h, modo in hanc, modo in illam literam commutatur? Id enim præcipue literarum eſſe conſtat, vt hæc illi ſuccedat, aliæ dentur in aliarum locum: pro idiomatum quippe nationum gentium, atq; etiam ætatum conditione, conſuetudine've: vel quia multæ inter eas cognationes intercedãt. Hinc alij per q, Periquilum: per c alij, periculum ſcripſere: ſic aquipenſer, & pecunia in ancipenſerem, & pecuniam abiere. Eadem in c, & g literis affinitas: vnde cortynia, & gortynia indifferenter ſcriptum inuenias: & quæ per C, caieta, Cneus, Caius, curculio, notantur per g, tamen enuntiantur. Sic m tranſit in b quum ex ſcamno, ſcabellum, facimus: ſic p, ſic d, etiam in b verſæ, quum ex duello, bellum: ex Pyrrho, burrus, effectum eſt. Quid memorem, T, & D, tam arctæ cognationis literas? Nam, vt reliqua diſſimulem, quæ per t, prius Aleſſanter, & Caſſantra, ſcribi ſolita, iam per d, Alexander, & Caſſandra, quo mollius enuntientur, notari videmus. Ipſum verò d, quot in loquutionibus in l verti patitur: quum lingua, ex dingua, à dico: quum ſella, ex ſeda, à ſedeo exprimuntur. Quoties eadem in r literæ locum data? nónne lemures, qui à remo, remures? nónne Meridies, ex medidie factum? R autem ex s, bona veterum nominum parte fecimus: vt Aurelius, ex Auſelius. Ara plurimus maiores ferie lares, quæ prius per ſ, Aſa pluſimus maioſes feſiæ laſes: & tot huiuſmodi. tam primo & medio, quã vltimo vocum loco ſcriptitari ſolita. ſic & h, multarum & ipſa literarum vicaria repperitur, in hanc & illam ipſa quoq; literas transmutatur: vt quum ex veho, vexi: ex traho, traxi, facimus: nunc in v, vt heſper, veſper: nunc in f, vt hanula, fanula: formiæ, pro hormæ, quod circà eas, crebræ, tutæq; ſtationes eſſent, vt apud Verrium. contra verò, F in h mutatũ, vt in nominib. quæ à Sabinis accepta Romani in ciuitatẽ adſciuere. Cuiuſmodi ſunt, trafo, vefo, fircus, forreũ, foſtis, foſtia, & alia pleraq;: quæ Romani quũ in ciuitate adſciſcerent, alia quadã litera veluti toga ſua, vel p̃texta donata, inſigniri voluere. Quid verò ludicrũ illud veluti certamẽ quoddã, quo f, in b tranſilit, vt quũ Bruges, priora quædã ſæcula pronuntiarunt, quæ poſteri per f, fruges ſcribere maluerunt. In aliis aliquot, h in b: vt q̃ Helena prius fuit, apud Romanos Belena diceretur. An, niſi litera eſſet, tm̃ iuris vt modo in hanc, modo in illam literã abiret, concederetur? An conſonantes aliæ, vice verſa dignatæ eſſent in eam tranſcribi, niſi quid ſaperet literarium. Longum verò eſſet enumerare, quot huiuſmodi ſint mutationes, quæ mihi ex literis in literas ita fieri videntur, vti quum quis ex plæbe ad equeſtrem, & ex equeſtri ordine ad ſenatorium p̃uehitur: ac vice verſa, vel cenſorie

ſoris alicuius notatione, vel ſuo nõnunquàm ex commodo ex ſenatu ad plæbem tranſit. vir enim idem quoquouerſum rapiatur, conditiones mutat, non naturam. Sic h, ſic v, & i, & aliquot aliæ nonnunquàm literæ, nunc vno, nunc alio ordinem recenſentur: quin tamen literæ ſint, non aliter quiſquã vicerit, quàm qui eum, cui purpuræ vſu interdictum, aut ademptus in cenſu equus fuerit, non hominem amplius eſſe contendat. Sunt enim qui ea ratione, h non eſſe literam conantur oſtendere, quia neq; in vocalium, neq; in ſemiuocalium, neq; in mutarum ordine locum habeat: quod quidem, vt in eadem perſtemus ſimilitudine tantundem mihi eſt, ac ſi diceremus, Soſiam, aut Dauũ, ideo non eſſe homines, quia Romæ neq; inter ſenatores, neq; inter equitum centurias, neq; vlla in tribu recenſeantur, verum adeo'ne abſurdum erit vnam inueniri literam, quæ inter vocales & conſonantes, medium quendam locum habeat: aut alterius cuiuſpiam ſit conditionis, veluti apud Græcos, ς, quam licet per ſe ſonare, ſuiſq; viribus pollere, neq; alterius cuiuſpiam literæ auxilio, vt enuntiaretur: indigere non negabant, nequaquàm tamen inter vocales enumerauere. Quum verò conſonãtes in ſemiuocales & mutas diuiderent: tripliciterq; mutas partirentur, ſemiuocales dupliciter. Sigma, ab aliarum veluti conſortio ſegregata, ἄσημον appellarunt: cui neq; ſignum, neq; notam vllam, inuri poſſe viderent, quod ea ſuæ cuiuſdam poteſtatis eſſet. Quæ verò inuidia ſit apud Latinos, vnam eſſe literam, quæ ſuæ, & ipſa quodammodo poteſtatis, medium inter vocales & conſonantes locum obtineat: nonnunquàm etiam, ſi adlibuerit, nec litera eſſe velit, quum aliæ quoq; literæ nulla vi, nullo ſono euaneſcere: aliæ aliter ſcribi, aliter, ſonare deprendantur. His itaq; confutatis, ſunt qui à finitione, h non eſſe literam, argumententur: quia ſcilicet h, ſit humani ſpiritus, flatuum've collecti ſonus intelligibilis. Sed enim vel quæcunq; figura hac finitione deſcribetur, perinde litera non erit, vel ſiqua nota: cui ea competat finitio, litera erit. H, quoq; literã eſſe, conſentaneum erit. Nam ſi animatũ quid ſit, & rationis particeps, & morti obnoxium, id dubioprocul erit, homo. Socrates igitur homo. At qui literæ, C, F, R, & S, iiſdem circũſcribuntur terminis, vt earum vnaquæq; ſit humani ſpiritus, flatus've collecti, ſonus intelligibilis. Differunt tamen ex eo, quod accidit huic, vel illi, vt Æthiopi, nigrum eſſe. Scythæ, album, Socratiſſimum, Platoni latos humeros habere. Ita adſpirationi (de nota enim loquor, non de re, quæ nonnullis anſam cauillãdi dedit) id accidit, vt denſius, & craſſius enũtietur. C, vt preſſius, & exilius emittatur. F, vt vaſtiore quodam ſono proferatur. R, vt aſperius, & per vim quodãmodo elidi videatur. S, vt incitatius, & ſono magis promptuario, nulloq; pronuntietur impedimento. Fatebuntur verò aliqui, vel hanc: vel illam ex huiuſmodi notis, vtputa s, non eſſe literam, ſed ſibillum tantũm. Nam s, raro Capri teſtimonio apud Hetruſcos exprimitur: & ex Latinis loquutionibus nonnunquàm euaneſcit. F, non omnium gentiũ eſſe literam, facile comprobabunt. Quibus quidem ſi vel s, vel f, non eſſe literas, ideo conceſſerimus, quod rarus fuerit earum apud hos vel illos vſus. Age etiam q, ex literarum ordinibus ſubmoueamus, non enim ea apud Græcos inuenitur. K etiam exigamus, id enim vel Fab. Quintiliano teſte, à Romanis olim repudiatum eſt. Digãmon verò Æolicum, ex veterum, quæ tot extant monumentis eradamus, eam enim literam non omnes gentes admiſere, ac perinde Latinis eam vſurpare non licuit. Quinetiam o vocalem eiiciamus. Nam eam quidam Italiæ populi non habuere, quod ſi digammon ipſum inter literas recenſetur. Si κ, per innumeras ætates pro litera habita, quod tot ſæculorum continuatione in maiorum noſtrorum inſcriptionib. occulta fide conſpicimus. Ita s, apud gentes, nationeſq; omnes literæ ſonum, figuram, & vim, ſiue poteſtatem dicere maluerimus, obtinet. Ita & h, iam recepta, quæ tanta eſt s literæ cognatione copulata, vt pleriſq; in loquutionibus & s in h, & h in s, inuicem commutentur: videturq; propemodum humanus ſermo tantundem exiſtimaſſe, vtrum quid per s, an per h, ſcriberetur: vnde Latini, ſal, ſatis, ſex, ſeptem, ſe pronomen, & ſexcenta huiuſmodi per s, ſcribenda cenſuere, quæ nationes aliæ ſcripſerint per adſpirationis notam, ἅλς, ἅλις, ἕξ, ἑπτά, ἑ: id puto minime facturi, ſi h, non eſſe literam, ſed flatilis cuiuſdã ſpiritus, notam tantùm eſſe cenſuiſſent. Idq; potius credendum iudicaſſe eos, & s, & h, eiuſdem propemodũ eſſe prærogatiuæ: quodq; s, literæ accidit, vt nõnunquàm elidatur in verſu faciendo, non nũquàm ſyllabis adminiculo ſit, ita & adſpirationi, vt nonnunquàm otioſa ſit, nonnunquàm vires, vt hoc loco, ſuas oſtentet. ſcio in iis quæ poſtremo loco exempla retulimus, erũt qui maiores noſtros figura deceptos, dicent: quod quæ nota vocalibus nunc ſuperadditur, adſpirationis loco eadem ſit figura: qua σίγμα nunc vulgò ſcriptitamus, ϲ, quippe ad Latinæ literæ, c, ſecundæ conſonantis effigiem. Sed enim prius fuere nomina hęc per s, notata apud Latinos, quàm corrupta illius literæ forma, quæ facta eſt poſteriore ſæculo, diuulgaretur. Sed eorum non ego errores inceſſam, qui ſcriptis tradiderunt figuram h, prius fuiſſe mox diſſectã in daſean & pſilen, quæ in veterum libris & monumentis, hoc modo figurentur, ⊢, ⊣. Quum potius Latini ex duabus illis notis in vnam contractis, copulatiſq; ſuam conflarint literam, quæ eam figura iure latij donatam inſignẽ eſſe voluerit. Meritoq; Valerius Probus, magnæ authoritatis grãmaticus, in arte, H literam inter nouem mutas enumerat: quam præter peculiarẽ figuram & nomen, quod his literis expreſſit, Ha: ſonum etiam retinere poteſtatis ſuæ, certum aſſerit: vtputa, honos. nunquid nam onos, aut cætera talia? & ideo qui aliter ſentiant non recte exiſtimaſſe notandos, ait. Neq; tamen negat interdum, h, pro adſpirationis nota poni poſſe, prȩſertim quum iuncta cum aliis mutis, vocali concurrerit: vtputa, pulcher: in cuiuſmodi rationis nominibus, h non aliter euaneſcit: ac u vocalis in loquutionibus, lingua. Torqueo, & ſimilib. aut s in eo loco. Ponite ſpes ſibi quiſq; ſuas: & aliis eiuſmodi. Nam qui magis liceat i, & u, modo eſſe vocalibus, modo in conſonãtes abire, modo loco cedere, deſerere ordines, ſubducere ſe, atq; aufugere: ſi aliis quibuſdam literis authoritatem ſuam longo authorum vſu conceſſam inuiderimus. Sed quoniam in, re, nihili, vt de litera hac vulgò dici ſolet, animi gratia, quaſi marinas cõchulas colligẽtes, euagati ſumus, vnum illud dicam: eos qui omni conatu id maxime ſunt, cõtẽdere viſi: vt ius lr̃æ notæ huic adimerẽt: tñ quũ manifeſta negare nõ poſſent, eam ſapere aliquid quod ſit literæ nihil quidquàm inficiari. Ac vt ad carminum & loci, qui præ manibus eſt, rationem deueniamus, cõſentiunt Grammatici Vergilium literæ, vim, & poteſtatẽ, naturamq; in h eſſe, tunc oſtendere voluiſſe, quum ſcripſit, Stant & iuniperij, & caſtaneæ hirſutæ. Quare quum neq; præter exempla, neq; præter rationem ſit legere, Pruna honos: tot venerandæ antiquitatis codicibus adſtipulantibus: & particulã ab aliis intruſam, audacter ego ſuſtulerim. Accedit huc rithmica, quædam cõſyderatio, quod ſententia finitur in pruna. Trimetrũq; abſoluit non indecore: & antea quàm membrum alterum reſumamus, latum ſatis temporis interuallum interponitur. Vt ſi etiam hemiſtichium illud, à ſimplici vocali incipiat, commodum reſpirandi locum habere poſſit.

SERVIVS.

Ruſticus es Corydon, nec munera curat Alexis,
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis ah demens? habitarunt dij quoq; ſyluas,
Dardanius'q; Paris. Pallas quas condidit arces,
Ipſa colat, nobis placeant ante omnia ſyluæ,
Torua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cythiſum ſequitur laſciua capella,
Te Corydon, ô Alexi, trahit ſua quenq; voluptas.

¶ Ruſticus, &c.] Arguit ſe ſtultitiæ, quòd eum ſic ſperet placare muneribus, qui poteſt habere meliora. Nã ſupra ait, Delicias domini. ¶ Iolas.] Vel ditior amator, vel eius dominus. ¶ Eheu quid volui miſero mihi.] Quomodo eum diſcedere dicit: quem ſupra cum eo, diximus nõ fuiſſe. Nam ait ſolus, mõtibus, & ſyluis: ſed ratione non caret. Epicurei enim dicũt, quod etiam Cice. tractat, geminã eſſe voluptatem: vnam, quæ percipitur: & alteram, imaginariam. ſ. eam, quæ naſcitur ex cogitatione: vnde ita debemus accipere hunc vſum, per cogitationem, illa imaginaria voluptate: qua & cernere & adloqui videbat abſentem. Sed poſtquàm obiurgatione ſua, in naturalem prudentiam eſt reuerſus, caruit vtiq; illa imaginaria voluptate, vbi nunc ſibi ſe obfuiſſe dicit, per hanc ratiocinationem. Ruſticus es Corydon, nec munera curat Alexis: nec ſi muneribus certes, concedet Iolas. ¶ Floribus auſtrum Perditus.] À quo facilius areſcunt. ¶ Fontibus apros.] Qui puros fontes cœnoſos efficiunt. ¶ Quem fugis ah demens?] Iterum per phãtaſiam, quaſi ad præſentem loquitur. & quaſi ille dixiſſet ſyluas: hic infert. ¶ Habitarunt dij quoq; ſyluas, Dardaniuſq; Paris.] Et Paris habitauit ſyluas, qui de dearum pulchritudine iudicauit. ¶ Pallas quas condidit arces.] Ipſa colat, ideo dea artium, Minerua dicitur. quia de capite Iouis, nata eſt. Sed quia dea eſt artiũ, & ingenij: ideo iſta fingũtur. Nihil enim eſt excellentius ingenio, quippe quo reguntur vniuerſa. ¶ Torua leæna lu.] Theocriti ſunt iſti verſus: & bene ſe refert ad ruſticas comparationes. Pene enim fuerat lapſus dicendo, Pallas quas con. ar. Leæna autem dictum eſt, ſicut dracæna: & quid ait, Torua leȩna lupum ſequit: verum eſt. Nam neceſſe eſt vt veniente lupo, aduentus agnoſcatur leonis. ¶ Te Corydon, ô Alexi.] Dõn, ô ã: antibacchi⁹ eſt: ideo breuis ſit: quia vocalis vocalẽ ſequitur. ſic Home. ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε.

¶ Trahit

¶Trahit ſua quenq; voluptas.] Notatur à Criticis,quòd hanc ſententiam dederit ruſtico,ſupra Bucolici carminis legem,aut poſſibilitatem.

PROBVS.

Pallas. ❡Pallas quas condidit arces.] Ab haſtæ quaſſatione dicta.i.vibratione,quòd ſit bellicoſa. παλλεῖν enim,quatere vocant Græci. Hæc primum ædificationem vſum inueniſſe dicitur.

MANCINELLVS.

❡Ruſticus es Corydon,] Seipſum ignauiæ arguit,quum aduertat meliora Alexin,ab altero accipere poſſe. ¶Iolas.] Pollio intelligitur,pueri dominus:nam vti puero & ſibi mutauit nomen,ita & Pollioni. ¶Eheu,quid volui.] Pœnitet eum iam incœpti amoris. ¶Floribus auſtrum.] Auſtro enim,flores ſoluuntur,Zephyro fiunt:humidus enim,grauisq; Auſter eſt:vt philoſophus ſcribit libro.8.de animalibus. ¶Apros.] Quibus quidem in luto,voluptas grata eſt. ¶Paris.] Qui regius fuit. ¶Pallas quas condidit arces.] Hoc ait,quoniam (teſte Diodoro lib.6.) Palladem,veſtium apparatũ,& ædificandi artem,exprimendiq; olei modum,& multa alia inueniſſe volunt. Idem quoq; Diodorus lib.1.ſcribit,quòd putant aerem ideo nominatum Palladen:ac Iouis filiam dici:& virginem fuiſſe,quoniam & non corrũpatur,& ſublimiorem locum teneat:quapropter ex vertice Iouis dicitur nata. ¶Torua leæna lupum.] Climax

Climax. eſt:Latine,gradatio dicitur,teſte Fab. lib.9.de quo latius in carmine,Torua:terribilis:quòd ſit torto vultu. ¶Trahit.] Terem in Phor.ait,Verum ita hoc eſt,quot homines,tot ſententiæ,ſuus cuiq; mos.& Plynius epiſto.1. Varia ſunt hominum iudicia:variæ voluntates.

ASCENSIVS.

❡Ruſticus es Corydon.] Graphice admodũ,vt cætera omnia,perdite amantem exprimit Maro:nunc ſanæ mentis,nunc furẽtis videtur:nam per interualla quæ recta ſunt conſilia,amplectitur:& rurſus deſerit,quod & Phædria Terẽtianus,lepide in ſe demonſtrat. Quaſi ergo interuallũ bonæ mentis nactus Corydon,dicit,ſeipſum adloquens:O Corydon,tu es ruſticus:Alexis autem,puer vrbanior,quocirca nihil illi iucundum offerre poſſis:ſordent enim munera tua,illi qui muneribus obtinendus non eſt:& ſi ea via obtinendus ſit,adhuc nihil profeceris,quia Iolas conriualis tuus,te multo ditior,munere te vinceret:proinde ſtulte,operam das talibus amoribus:quod cognoſcẽs exclamat,Heu heu:aut Eheu,quid volui mihi miſero? qui perditus,rem ſurgentem deieci:& lympidam turbaui,ſicut qui floribus,Auſtrum:& fontibus,apros immittit. Deinde,irrepente rurſus amore:quaſi Alexis quem præſentem imaginabatur,ob tale dictum aufugerit:exclamat,Alexi,quem fugis? Nunquid quia ruſticus ſum,me fugis? Ah demẽs:hoc eſt,peruerſæ mentis puer,qui non recte ſapis,ſi habitantes in ſyluis,ob id ſolum quòd in ſyluis habitent,fugis:quia habitarũt dij quoq; ſyluas,Dardaniusq; Paris:proinde quum tu ruſticus ſis (id enim innuit.Et ideo manifeſtum eſt:quia non ita de Alexãdro,Pollionis puero,loquitur.quin ad alium referri poſſit.Non eñ,quod quidam perperam criminantur,amores ſuos in pueros fatetur Maro) egoq; ruſticus ſim,ſinamus Pallada vrbem quam condidit,habitare:& colamus nos ſyluas,quod fieri decere probat exemplis,& inductione quadam non perfecta,dicens,quia Leæna ſequitur lupum:lupus,capellam:capella,cytiſum:& Corydon,Alexin:quia Quenq; ſua voluptas trahit,quæ ſententia licet à Criticis.i.rigidis cenſioribus noratur:tamen à Corydone non abhorret,qui & Amphiona,& Parin,& Pallada,& cæteros quos nominat quodammodo nouit:vnde non omnino ruſticus,aut imperitus exiſtimabitur,vt non poſſet deuerbium,etiam ſi non intelligat,proferre. ❡Ordo eſt.O Corydõ,tu es ru-

Ordo. ſticus,& ita non places per te:nec Alexis curat munera,& ita non captabis eum munere:nec Iolas,paſtor ille diues,& riualis tuus (vnde non placet Pollionẽ,per Iolam intelligere,etiã ſi per Alexin,Alexandrum Pollionis puerum,intelligam) concedet,ſup.te vincere,aut potiri optato:ſi certes.i.contendas:muneribus.i.per munera Alexin adlicere? hoc autem dicit per apoſtrophen,ad ſe:deinde,in ſua:hoc eſt,in prima perſona,dicit,Eheu:vel Heu heu,dolentis interiectio.) quid volui mihi miſero.q.d.maximum malum,dum tales amores inceptarẽ:nam ego perditus immiſi floribus.i.rebus tranquillitatẽ amantibus vt flores amant:Auſtrum.i.ventum turbulentum,& eos decutientem,hoc eſt tranquillo ſtatui ſummam commotionem (allegoricos enim loquitur) & immiſi fontibus.i.rebus claris,& lympidis,ac pellucidis,ſeu tranſparentib.cuiuſmodi ſunt fontes:apros.i.porcos ſylueſtres,& immundos ſues:omnia turpãtes,& cõtaminantes.eſt enim (vt dicit Flaccus in.1.lib.epiſto.) Amica lutoſus.Et ita conſtituit reſipiſcere:ſed mox quaſi per hoc,puer indignatus aufugeret:iterum furens dicit,Quem fugis? (viſus enim eſt ſibi,puerum videre) ah demens.i.malæ & peruerſæ mẽtis Alexi,qui ſyluas fugis:quia quoq;.i.etiam dij,non ſolum homines ſummi:habitarunt.i.incoluerunt ſyluas,vt fauni,& panes,ac ſatyri:& Paris Dardanius.i.heros, ex alto ſanguine Dardani,progenitus,ſup.habitauit ſyluas:ipſa Pallas.i.Minerua,quæ Græce Athena dicitur:colat arces,quas cõdidit.ſ.Athenas.q.d.vacet philoſophiæ, & ſyluæ placeant nobis,qui.ſ.paſtores ſumus:ante omnia.i.ante omnis res.Neq; verò moleſte feres,ſi te amore captus ſequor:quia leæna torua.i.feroci,& immiti aſpectu:ſequitur lupum (Id autem Serui.euenire docet) & ipſe lupus ſequitur capellam,qua.ſ.lubentiſſime veſcitur:& capella laſciua.i.petulans & lubrica:ſequitur cytiſum herbam,aut fruticem dulcem,& ſucci plenam:& ô Alexi Corydon,ſup.ſequitur:hoc eſt,ego ſequor te:quia Quenq; ſua voluptas trahit. ¶Dij quoq;.] Adnotandum vbi dicit,Habita- Dij

runt dij quoq; ſyluas:quòd gentilitas, deos ſylueſtres poſuit:quos ſemideos vocauit,videlicet faunos,& ſatyros nemorum. Ægipanes deſertorum Æthiopiæ, qui ſunt nudi leues,caprinos pedes habẽtes,quales diuo Antonio occurriſſe dicitur. Syluanos,ſyluarum:& Panas,agrorum:ſed confundũtur hæc:vnde author noſter,Et vos agreſtum præſentia numina fauni. Ouidi. Sunt mihi ſemidei,ſunt ruſtica numina nymphæ,Et fauni,ſatyriq;,& monticolæ ſyluani,Quos quoniam cœli nõdum dignamur honore,Quas dedimus certe,terras,habitare ſinamus. Pomponius Mela ſcribit,vltra Atlantem,Mauritaniæ mõtem,noctu perſæpe viſa lumina,& crepitus cymbalorum,ac fiſtularum cantus auditos,nec die reppertum quenquam.idcirco pro conſtanti habitum,hos faunos eſſe,ac ſatyros,& eius generis animalia. ¶Dardaniusq; Paris.] Dardanus Iouis ex Electra fi- Paris

lius in Phrygiam migrauit.vbi author generis Priamidarum fuit:itaq; Partis,qui & Alexander dicitur, Priami filius, recte Dardanius dicitur. Is autem quum adhuc à matre geſtaretur, futuri excidij Troiæ indicium tulit.Nam viſus eſt matri,facem ardentem in ore geſtare:vnde tota incenderetur ciuitas:quod viſum quum Priamo marito ſuo reuelaſſet,iuſſit partum occidi: ſed miſeratione ſeruatus, ſyluis expoſitus eſt:vbi paſtor,Œnonem nympham amauit: donec fortiſſimus pugil cum Hectore congreſſus:& ab indignante,quòd ab eo ſuperatus eſſet:pene occiſus,& tandem agnitus:promiſſam à Venere prædam,abſtulit Mycæni Helenam, Melenai coniugem:cuius raptum ſequutum eſt Troianum excidium. ¶Pallas quas Pallas

condidit,&c.] Quum contentio eſſet inter Pallada,ſeu Mineruam,& Neptunum:vter ciuitati iam ab eis conſtructæ, aut inſtauratæ,nomen daret:eò peruenit,vt vter produceret pulchriorem fœtum,& reipu.magis vtilem,ciuitatem de ſe nominaret,Neptunus ergo,raptus equum maxime commodum, quòd & paci & bello prodeſſet, percuſſa terra tridente equum produxit Minerua, equum eſſe belli indicem:vnde viſo equo exclamat Anchiſes.3.Ænei. Bello armantur equi,bellum ô terra hoſpita portas:& ſciens oliuam eſſe ſignificatiuam pacis:& ſumme medicinalem, eam produxit.quam ciues ſibi commodiorem rati voluerũt,vt ab ea quæ Græce Athena dicitur,Athenæ denominarentur.Cætera Mancinellus explanauit. Prima re- Regula

gula eſt:eheu, abſolute ponitur:hei,cum datiuo:heu,cum nominatiuo,& frequentius cum accuſatiuo:heus,quod eſt reuocandi aduerbium,cum vocatiuo.Primi:vt hic, Eheu,quid volui miſero mihi? & Ægloga.3.Eheu quàm pingui macer, eſt mihi taurus in aruo: Secundi:vt.2.Ænei.Hei mihi,qualis,&c. Tertij:vt eiuſdem.6.Heu pietas, heu priſca fides,&c.& alibi,Heu ſtirpem inuiſam.Quarti:vt eiuſdem.1.Heus iuuenes monſtratæ,&c. Secunda:quia relatiuum ſine antecedente conſtrui nequit, oportet antecedens poſt rectum ſæpe præconſtrui: vt hic,Quenq; ſua voluptas trahit.

PIERIVS.

❡Ruſticus es Corydon:nec munera curat Alexis.] Es,quidẽ ſecũda perſona paſſim legitur:præterq; in Ro.codice, vbi, eſt, habet perſona tertia:vt duo dicat,quæ maxime obſint nequidquàm proficiat,Alexin eſſe ruſticum,nec munera curare.Et apud Ouid.in huiuſmodi ſignificatũ,Helena loquitur,in epl'is,

Nec dubito quin hæc,quum ſit tam iuſta,vocetur
Ruſtica,iudicio noſtra quærela tuo.
Ruſtica ſim ſanè,dum non oblita pudoris.

Neq; tamen diſplicet,vt Corydon iam reſipiſcens ſemetipſum,ruſticitatis arguat: quod pro ſtultitia,& rerum imperitia,ponitur. ¶Nec ſi muneribus certes,concedet Iolas.] In Romano codice,certet,legitur:quod non placet.Illud non improbarim,quod mihi videtur eleganter dictum,concedat,in eodem codice. ¶Eheu quid volui.] In ſingulis penè codicibus, varie ſcriptum inuenias interiectionẽ hanc,Eheu:de qua,loco alio plura.Hic mihi non diſplicet,quod in Romano codice integra interiectio duplicata eſt, Heu heu:vt apud Theocritum non ſemel Aἶ αἶ:quanuis Valerius Probus,heu,& eheu,vtranq; ſimplicem agnoſcit. ¶Perditus,& liquidis.] Quod Latina loquutio,Perditus,in Romano codice,Perditos,per os,ſcriptum habeatur:ea de cauſſa factum,quod,vt apud Velium Lõgum eſt,antiqui,o, & u,confuſas literas habuere. Idq; ex eo apparet,quod conſol, per o,vltima, ſyllaba, quondam ſcribi ſolitum:Quum tñ (vt ipſe ait) per u legeretur,variumq; ſcripturæ modũ pleriſq; in nominibus huiuſmodi fuiſſe dicit:& fontes, funtes:& frondes,& frundes:modo per o,modo per u,apud hos & illos ſcriptum.Præterea Victorinus,cuius fragmenta quædam de orthographia,mihi dono data ſunt à Iano Parrhaſio:obſeruaſſe ait ſe in antiquis libris,& in legibus duodecim tabularũ:

quæ,vt

quæ,vt eius verba ponam,tametſi frequenti transcriptione aliquid mutarunt,tamen retinent antiquitatem,o,poſitum pro u: vt popolos Romanus.vbi enim nunc populus,ibi popolos:vbi piaculum,ibi piacolon:vbi funus,ibi fonus:& ita pleraq; alia. quare,perditos,numero ſingulari,nominatiuo caſu,vt non vti nunc auſus fuerim,ita in antiquiſſimo codice ſcriptum nequaquàm improbauerim. Sed quoniam de hac re ſæpe dicendum, quum frequentiſſima ſit in antiquis codicibus id genus ſcriptura,pauca

ra, pauca hæc nunc attigiſſe ſufficiat.¶ Pallas quas condidit arces Ipſa colat.] In Romano codice,quæ condidit, legitur: nempe ad homœoteleuton euitandum, Pallas quas. Habet præterea,neſcio quid poeticæ venuſtatis dicēdi modus, Pallas colat arces,quæ condidit:ſiue velis,quas res:ſiue,ipſa quæ condidit,intelligere.Non tamen abradenda eſt vulgata lectio,quas condidit arces.Eſt pręterea in Romano codice,colant,vna plus litera temere adiectitia.

SERVIVS.

Vede que os bois tenão a casa os arados dependurados do iugo
Aſpice aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci,
E o sol decendo dobra as sombras crescidas
Et ſol creſcenteis decedens duplicat vmbras,
com tudo me queima o amor, porque que modo sera presente ao amor
Me tamen vrit amor,quis enim modus adſit amori?
Ah Corydon Corydon que doudice te tomou
Ah Corydon Corydon,quæ te dementia cœpit,
tens a videira meya podada no frondoso ulmeiro
Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt.
porque não procuras tecer alguã cousa com vimes e com obran
Quin tu aliquid ſaltem potius,quorum indiget vſus,
junco ao menos daquellas cousas de que o uso tem necessidade
Viminibus,molli'q; paras detexere iunco?
acharas outro se te enfada Alexi
Inuenies alium,ſi te hic faſtidit Alexis.

¶Aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.] Hora. Videre feſſos vomerē verſum boues collo trahentes Languidos. Et hoc vult dicere, Omnia,excepto amore,finiuntur. ¶Sol creſcentis decedens duplicat vmbras.] Variauit.nam ait ſupra,Maioreſq; cadunt altis de montibus vmbræ. Duplicat autē, auget. Salluſt. Et Marius victus duplicauerat bellum. ¶ Me tamen vrit amor.] Quum iam calor ſit ſolis exhauſtus. ¶Quæ te dementia cœpit.] Ideſt cur amoribus vacas quum multa ſint quæ debes in agro perficere? ¶Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt.] Plus eſt,quàm ſi imputata,diceret. Tolerabilius enim eſt,non incipere aliquid,quàm incepta deſerere. Hinc eſt illud in.1.Me'ne incepto deſiſtere victā? Item in Georgicis,Atq; opere in medio defixa reliquit aratra. Sane geminam arguit negligentiam:& quòd ſemiputata vitis ſit,& quòd frondoſa vlmus.nam vtrunq; obeſt,vnde eſt in Georgi. Bis vitibus ingruit vmbra.Et,aut ſimpliciter intelligemus hunc locum,vt ſuam arguat negligētiam.Aut certe illud eſt,Non mirum me eſſe dementem,qui habeo vites ſemiputatas.Nam in ſacris dicitur,quòd corripiatur furore,qui ſacrificauerit de vino,quod eſt de vitib.imputatis. ¶Quin tu.] Quin imò:hortantis eſt. ¶Quorum indiget vſus.] Ideſt quæ vſus ruſticus requirit. Sane & Eget illa re,dicimus:vt Eget illo ſenatu:& Eget illius rei.i.indiget.Nam & hoc vtriq; iungitur caſui. ¶Detexere.] Multum texere,finire,perficere.Nam de modo non minuentis eſt,ſed augentis. ¶Inuenies alium,ſi te hic faſtidit Alexis.] Alium Alexin,alium puerum formoſiſſimū, qui te minime ſpernat.Et volunt quidam in hoc loco eſſe allegoriam antiquam in Auguſtum,vt intelligamus alium imperatorem,ſi te Auguſtus contemnit,pro agris rogantem:ſed melius ſimpliciter accipimus hunc locum:nam nihil habet,quod poſſit ad Cæſarem trahi:illud verò paulopoſt pene aperte dicetur in Auguſtum Cæſarem,Quoniam ſors omnia verſat.

MANCINELLVS.

¶Tamen.] Quanuis ſol occideret. ¶Modus.] Finis,quum omnia finiantur. ¶Ah Corydon Coryd.] Finis huiuſce Æglogæ docet,nullo pacto vacandū eſſe amori:quum propter illum aſſequendum,& damna,& dedecora plurima eueniant: vnde damnari non poteſt Maro,quum talia ſcripſerit. ¶Quin tu aliquid.] Ordo eſt:Quin,cur non potius tu paras aliquid detexere viminibus,& molli iunco,illorum ſaltem quorum indiget vſus.ſi quin,eſſet hortantis hoc loco,ordo non procederet: legendum & enim eſſet,para,vel pares,quod nō eſt in antiquis: ¶Inuenies alium.] Succeſſore nouo vincitur omnis amans.

ASCENSIVS.

¶Aſpice aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci,&c.] Aut ad ſe, aut ad puerum loquitur. Si ad ſe,ſenſus eſt,Aſpice infelix Corydon,quò decidiſti:quum ardoris tui nullum ſit refrigerium: & ita ſtulte amans,te & tua perdis; proinde,hoc vnum eſt remedium,vt ſicut clauus,clauo retunditur:ita amore nouo,veterem expellas:vnde, Inuenies alium,ſi te hic faſtidit Alexis:qa (vt dicit Ouidius) Succeſſore nouo, vincitur omnis amans. Si ad puerum, ſit principium, vſq; ad illud,Ah Corydon Corydon,quæ te demen.&c. ſenſus eſt,Si vis ſcire,quomodo te ſequar Alexi,& quàm ardenter amem,aſpice,quia quum boues aratorij domū redeunt,ego ardore amoris inflāmor.Et hic ſenſus placet:quia ſi ad ſe loqueretur, diceret,Te tamē vrit amor. ¶Ordo eſt.Aſpice,ô Alexi, quòd iuuenci, iuniores boues:referūt.i.retrahunt domum,aratra ſuſpenſa iugo: & ſol decedens.i. occidens: duplicat vmbras creſcentis.i.aduesperaſcit: & nox humida, refrigerium adducit: tamen amor vrit me:enim,pro quia: quis modus,ideſt quæ moderatio,aut finis,adſit amori? q.d.nullus,niſi eum dederis. deinde,iterum conuerſus ad ſe, dicit, Ah Corydon Corydon, quæ.i.qualis,& quàm vehemens demētia cœpit.i.irretiuit te? Vitis ſemiputata.i.ad dimidiū reſecta:eſt tibi.i.tu habes eam: in vlmo frondoſa.i.plena frondium,quum vitis deberet putari ante eiectionem frondiū:hoc eſt,ergo per ſtultos amores,eunt res tuæ perditum.Quin.i.qui non paras potius texere.i.valde texere:viminibus,& molli iunco,ſaltem aliquid,ſupp.eorū, quorum,hoc eſt earum rerum,quarū vſus.ſ.tuus,indiget:hoc eſt,cur non contexeris corbes ad vinum muſtum vehendū,aut vuas decerptas? Tu inuenies alium.ſ.Alexin:ſi hic Alexis faſtidit.i.cum ſuperbia & faſtu aſpernatur te.Cætera dicit Mancinellus.Regula prima eſt:in relatiuis,ſi ſine antecedente ponantur,relatiuum generale,vt hic,aut is,aut ens,&c. intelligetur: vt hic,aliquid quorum,vbi ſubauditur eorum. Secunda:indigeo,& egeo,genitiuo & ablatiuo conſtruuntur.

Ordo. Regulæ.

PIERIVS.

¶Et ſol creſcentis decedens duplicat vmbras.] In antiquis aliquot codicibus,diſcedens,legi:ſed,decedens,lectio caſtior.Eſt &,creſcentis,in Romano codice, quæ ſcriptura ibi plurimum repperitur,Quid,verò,dupplicat,pp geminato in codicib.nonnullis manu ſcriptis? nempe iſti veriti ſunt mutam, & liquidā, non ſatis eſſe ad ſyllabam producendam, niſi ad eiuſmodi parentheſin confugerent. ¶Ah Corydon Corydon.] Dictū iam ex Probi Grammatici ſententia,a,ſine aſpiratione affectum ſignificare,& eo modo ſcriptum in antiquis codicibus plurimū haberi. Sumpta verò figura eſt ex Theocrito, ὦ κύκλωψ κύκλωψ πάντας φρένας ἐκπεπόταςαι. Hinc in Mediceo codice ſcriptum eſt per,ô aduerbium,O Corydon,quod Theocritianæ dictioni proximus eſt. Sed enim quum Fab.Quintilianus dicat geminationem,hoc loco eſſe miſerandi cauſſa factam,mihi minime dubium relinquitur eum,lectionem quæ vulgata eſt,A Corydon,agnouiſſe. ¶Inuenies aliū,ſi te hic faſtidit Alexis.] In hoc verſu tria ſunt,quæ Romanus codex aliter legit, quàm vulgata habeant exemplaria. Primo quidem,Inueniēs, quum nota ſyllabam eſſe longam denotante,quod multi legunt,Inueniens,participij voce. Alterum,quod nonnullis negotiū faceſſit,eſt verbū,faſtidat,per ſyncopam:pro,faſtidiat, quod iam antiquatum eſt.Eloquutionem verò eiuſmodi figuræ No.Marcellus apud Ennium obſeruauit. Tertium eſt, Alexin:quarto caſu,quod ideo probandum videtur,quia recipitur à Seruio.In Longobardico abraſa eſt litera, quæ poſt i ſuccedebat.In Oblongo,i & s,vltimæ literæ,alieno ſunt attramento & manu.In Romano verò,Alexim,per m,Latino declinatu,ſcriptum eſt.

SECVNDÆ ÆGLOGÆ FINIS.

ASCENSIVS.

Tertia certantum,&c.] Ægloga.3.ex.4.&.5. Theocriti potiſſimum ſumpta, Damœtæ,& Menalcæ paſtorum cantandi peritiſſimorum.Primum,ex æmulatione conuitia. Deinde,muſicum certamen,iuxta Amœbei carminis legem.Et nouiſſimo,Palæmonis ſententiam,in qua æqualem eis cantādi gloriam adiudicat:& æqualiter eis,aliiſq; omnibus,amores fugiendos concludit,dicens,Et quiſquis amores, Aut metuet dulces,aut experietur amaros. ¶Ordo autem verſiculorum noſtrorum eſt: Tertia,ſupp.Ægloga Maronis: dirimens.i.decidens,& terminans:Palæmone cenſore i. iudice,aut iudicante:hoc eſt,ſecundùm iudicium Palæmonis:litem.i.contentionem arte muſica: æqualem.i.æqualis artis & gloriæ:certantum.i.contendentium paſtorum Menalcæ & Damœtæ:exhortatur fugere amores.ſ.lubricos & laſciuos;nam caſtum amorem ſingulariter dicimus.

Ordo.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN PALÆMONEM VERGILII.

¶Tertia certantum cenſore Palæmone litem
Æqualem dirimens,fugere exhortatur amores.

SERVIVS.

DIc mihi.] Ægloga plena eſt contentionis, & litigij,& paſtoralium conuitiorum. Qui enim Bucolica ſcribunt,curant ne ſimiles ſint Æglo.quod Verg.fecit.Nam prima habet,vnius otium,& alterius querelas. Secũda,ruſticum amantem exprimit.Hæc lites,& altercationes,primo occurſu habet;inde quæritur, iudex litis;poſtremo, ſequitur ſententia,quæ vniuerſa componit.ſed quum tres characteres ſint,Vnus eſt exegematicus, in quo tantùm poeta loquitur, vt in tribus libris Georgicorum.Alius,drammaticus, in quo nuſquàm poeta loquitur:vt in comœdiis,ac tragœdiis. Tertius, mixtus eſt:vbi & poeta aliqñ loqtur:& alios item loquẽtes inducit:vt, Sicelides muſæ paulò maiora canamus. ¶ Cuium pecus?] Amarũ principium ; oſtendit enim eum eſſe mercennarium. Cuium;antiquum eſt quod dixit:vt vitaret homœteleuton.Nam vt eſt meus,mea,meum:ſic erat cuius,cuia,cuium. Terent.Quid? virgo cuia eſt? ¶ Verum Ægonis.] Et hic amare,riualis pecus eſſe dicit:vt duras illi partes,quum tam diuite riuali eſſe demõſtret, quum ille poſſit otioſe amicæ vacare. ¶ Mihi.] Meæ fidei credidit.¶ Neæram.] Amicam communem Ægonis,& Menalcę. ¶ Fouet.] Amplectitur.¶ Præferat veret.] Q.d. ideo non diſcedit ab ea:quia ſcit me præferri,ſi ipſe diſceſſerit.¶ Bis in hora.] Quod vix per totum diem,etiam in fœcundis ouibus,poteſt fieri.Nam in Geor.ad laudem dictum eſt,Quod ſurgente die mulſere,horiſq; diurnis, Nocte præmunt, quod iam tenebris,& ſole cadẽte,Sub lucem exportant calathis.¶ Et ſuccus pecori,& lac ſubducitur agnis.] Quia bis in hora mulget.

ÆGLOGA.III.

QVÆ DAMŒTAS, SEV PALÆMON INSCRIBITVR.

MENALCAS,DAMŒTAS,& PALÆMON interloquutores.

DIc mihi Damœta,cuium pecus? an Melibœi?

MENALCAS

Non, verum Ægonis,nuper mihi tradidit Ægon.

DAMŒTAS

Infelix ô ſemper ouis pecus.ipſe Neæram

MENALCAS

Dum fouet,ac ne me ſibi præferat illa,veretur.
Hic alienus oueis cuſtos,bis mulget in hora,
Et ſuccus pecori,& lac ſubducitur agnis.

MANCINELLVS.

Dic mihi Damœta,&c.] Sũpta eſt Ægloga maxime à Theocriti.4.&.5.In.4.Battus & Corydon colloquuntur: eſt autem initium tale, Batto interrogante, illo poſtea reſpondente, Dic mihi,ô Corydon:cuium pecus? eſt'ne Philondæ? Rñdet Corydon,Non,

don,Non,verũ Ægonis,nuper mihi tradidit Ægon.Inde Batt⁹ ait,Me cuſtode boui tonderet paſcua prati.Reſpondet Corydon, Nonne boues furtim ſero ſub veſpere mulges? Scribitur fuiſſe quendam,qui liuore ductus vt Verg.derideret,duo carmina prima ſic mutauerit: Dic mihi Damœta,cuiũ pecus,an'ne Latinũ? Non,verum Ægonis, noſtri ſic rure loquũtur. ¶ Cuium.] Id cuius,cuia,variatur:de quo lege Priſcianum lib.17.¶ Pecus.] Ouium gregẽ,hic intellige, vt Ouid.lib.13.Metamorph.Hoc pecus omne, meum eſt.vbi de ouibus,& capris intelligit.¶ Infelix, ô,&c.] Dolentis, admirantiſq; interiectio eſt.¶ Semper ouis.] Ideſt molle,& debile.ait enim poeta lib.Georgi.3.Glacies'ne frigida lędat molle pecus? ¶ Fouet.] Amplexatur.¶ Bis mulget in hora.] Scribit Varro lib.2.capi.2.Interea dum nutricantur agni, eorum matres non mulgendas,vel melius omnino perpetuo: quòd & lanæ plus ferunt,& agnos pluries. ¶ Pecori,& lac.] Non fit hoc loco ſynalœpha: nec ſcribendum eſt, Lac &;vt quidam fecere textus deprauantes.

ASCENSIVS.

Dic mihi Damœta,cuium pecus? an Melibœi? Non,verum Ægonis,nuper,&c.] Ad futuram contentionem, quæ erit de peritia cantandi inducenda,præmittuntur paſtorum conuitia, ex æmulatione quadam riuali orientia:vnde quum Menalcas filiusfamiliâs,& gregis patris ſui cuſtos,Damœtam mercennarium egregium pecus paſcere videret,motus inuidia:vel quòd eum cum riuali ſuo Ægone commerciũ habere ſciret:vel quòd illum in arte cantandi æmulum haberet;vel quòd pecoris fœcunditatem illi inuideret.À conuitio,& exprobratione incipiens,inquit,Dic mihi Damœta,cuium pecus? an Melibœi? hoc eſt, ſcio,quia tuum non eſt,quum miſer,& pauper ſis:eſt'ne forte Melibœi? illius paſtoris,quem profugum,prius dixerat Vergi.Maro;quaſi dicat,forte ab iniquo milite,iniquus paſtor boni

boni pecoris:ſed alieni curam ſuſcepiſti. Itaq; eum,& paupertatis,& furti quodammodo arguit. Quod intelligens Damœtas regerit conuitia in Menalcam eum amare, mordens, ac dicens, Non eſt Melibœi, ſed Ægonis, riualis tui:vt.ſ. noris, quàm duram prouinciam agas, qui tam potentem, ac diuitem virum æmulum habes. q.d. ſi ego mercennarius ſum: tu tamen infelicior,& miſerior es, qui cum domino meo contendis. Riualis autem (ne quid titubes) eſt, qui cum altero ad eundem amoris riuum: hoc eſt, ad eandem amicam, non ſine æmulatione contendit: ſicut tauri, dum ad eundem riuum aquantur, concertare ſolent. Ad hoc Menalcas, O infelix pecus, quod dum dominus Neæram fouet, veritus ne me ſibi præferat illa, mercennarius bis mulget in hora:& ita,& ſuccus pecori,& lac ſubducitur

Ordo. agnis: ad quod Damœtas, Parcius,&c. ¶Ordo eſt. Loquit̃ Menalcas: ô Damœta: dic mihi, cuiũ, ſup. eſt hoc pecus. i. hic grex ouium: an. i. nònne eſt Melibœi. i. quod Melibœo ſubreptum eſt? Reſpondet Damœtas, Non, ſup. eſt Melibœi: verum. i. ſed: eſt, ſup. Ægonis, illius diuitis paſtoris conriualis tui: nã Ægon tradidit mihi nuper. i. à pluſculis diebus. Ad quod, inquit Menal. O ouis, tu, ſup. es infelix pecus: ſemper. i. ſiue à domino amoribus perdito,& negligenter cuſtodiente: ſiue à mercennario fure paſcaris: quia dum ipſe. ſ. Ægon dominus, fouet. i. molliter amplectitur,& educat: Neæram. ſ. amicam nobis communem:& veretur ne illa. ſ. Neæra: præferat ſibi me: quod. ſ. faceret, ſi ſemel illinc pedem amoueret: hic. ſ. Damœtas (Monſtrat enim eum:& non loquitur ad eum, ſed de eo, quaſi ad alium loquatur. Nam ſicut beniuolentię ſæpe indicium eſt ad abſentem per apoſtrophen loqui, ita inuidiæ, nolle ad præſentem, ſed potius de præſente ad alium loqui.) exiſtens cuſtos ouis alienus, ideſt mercennarius, ad quem nihil de ouibus ſpectat: mulget bis in hora. i. quaſi per ſingulas horas:& ita:&. i. ſimul: ſuccus ideſt naturalis humor ad viuacitatem neceſſarius: ſubducitur, ideſt ſubtrahitur: pecori. ſ. matribus (quia quum ſedula natura in id quod exhauſtum eſt, quidquid vndecunq; coaceruare poteſt, conuertit: ſicut in frequenter coeunte, in ſperma ſanguinem: ita in lactante pecude, ſuccum in lac: atq; ita ſæpe mulgendo, ſuccus ſubtrahitur pecori)& lac ſubducitur. i. clàm ſubtrahitur: agnis. ſ. lactentib. adhuc. Succus (inquit Landi.) proprie, humor eſt, quo animalis corpus alitur, ac ſuſtentatur. Terenti. Corpus ſolidum,& ſucci plenum. Qui verò corruptus eſt, hu-

Regulæ. mor, pus dicitur. Cætera, præter Ser. explicat Mancinel. Regula prima eſt: quum omnis genitiuus, aut paſſiuæ tantùm: aut actiuæ, ſeu poſſeſſiuæ tantùm: aut vtroq; modo, ſignificet mei, tui, ſui, noſtri,& veſtri: etiam nunc tantùm paſſiuæ ſignificant, mis, tis, ſis, olim:& noſtrum,& veſtrum: etiam nunc tantùm actiuæ, ſeu poſſeſſiuæ: cæteri omnes vtroq; modo ſignificant. Secunda: quia mis, tis, ſis, ab vſu receſſerunt, loco eorum vtimur meus, tuus, ſuus:& loco noſtrum,& veſtrum, interdum noſter,& veſter, in ſignificatione actiua, aut poſſeſſiua. Itaq; dices, Pecus meum, non mei: creatio mei, non mea, quia tu non creas, ſed crearis: amor tui, ſi amaris: amor tuus, ſi amas. Tertia: quia omnis conformitas caſuum, à dictione regente dependet: nec omnis dictio, omnem dictionem in eodem caſu regere poteſt, contingit interrogatiuum & reſpõſiuum,& dictiones per coniunctionem copulatiuam, aut diſiunctiuam copulatas: aut continue, ſine coniunctione poſitas, diuerſorũ caſuum eſſe. Itaq; interrogatus, Cuium pecus? rñdere poteſt, Ægonis:& Cuius hic fundus? meꝰ & fratris.& cõtinuò dicere, mea ſolius opera id factum eſt: tuam ipſius animã pertrãſibit gladius: ſed de his apud Vallam latius loquuti ſumus. Quarta: Quia quoties,&, dum, partim, ſi, aut, ve, vel, an, neq;,& ſimiles particulæ, geminatæ, aut multiplicatæ, vni, aut alteri coniunctorum præponuntur: etiam reliquo, aut reliquis præponi volunt: non dices, Et ſuccus pecori lac &: ſed,& lac ſubducitur agnis: licet vocalis ante vocalem, neq; corripiatur, neq; abſumat̃: ſicut nec ibi in Actæo Aracyntho, vt illic docuimus.

PIERIVS.

¶Infelix, ô ſemper ouis pecus.] In Romano codice, oues, ſcriptum eſt:& ita prius erat in Longobardico: poſtea e abraſum fuit, quod adhuc diſcernitur,& appoſitum i, alio attramento. Habet porrò neſcio quid, venuſtius oratio hæc, ô oues, per appoſitionem, Infelix pecus. Quod ſi ouis, pro ouium, cuipiam magis placuerit, ſuo vnuſquiſq; arbitratu faciat. ¶Hic alienus ouis cuſtos bis mulget in horas.] Quod eadem dictione, oues, in Longobardico legitur accuſatiuũ eſſe caſum, ouis, vel oues, indicat. Nõ enim dicendum, cuſtos ouis: ſed, bis mulget oues. ¶Et ſuccus pecori,& lac ſubducitur agnis.] Paſſim inoleuit, vt ſuccus, duplici cc ſcribatur. In antiquis tamen his codicibus omnibus,& his ipſis, qui literas geminare etiam ſine delectu gaudent, ſucus, vnico c ſcribitur, quod & ipſa analogia expoſcere videtur: niſi quis, non à ſugo, ſed à ſuctu, ſuccum deduci velit:& propterea geminari cc contendat. Notat verò verſum hunc Val. Probus, in quo nulla fiat ſynalœphe, quum plerũq; vocales inter ſe concurrant, neq; tamen vlla elidatur.

Parcius, iſta viris tamen obiicienda memento. DA.
Nouimus & qui te, tranſuerſa tuentibus hircis,
Et quo (ſed faciles nymphæ riſere) ſacello.
Tum credo, quum me arbuſtum videre Myconis, ME.
Atq; mala vites incidere falce nouellas.
Aut hic, ad veteres phagos, quũ Daphnidis arcum DA.
Fregiſti,& calamos, quæ tu peruerſe Menalca,
Et quum vidiſti, puero donata, dolebas.
Etſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes.

SERVIVS.

¶Parcius.] Melius diſtinguitur, vt ſit, Noli valde hęc obiicere. Et tamen ſcies viris fortibus, obiiciẽdas eſſe rapinas: nam ipſe in. 8. ait, Conuectare iuuat prædas,& viuere rapto. Poſſumus tamẽ dicere, Parcius, iſta viris. ¶Et q te.] ſ. corruperũt quod verecunde ſuppreſſit: licet Theocritus aperte turpitudinem ꝓfatus ſit. ¶Sacello.] In quodam ſacro: nã diminutiue protulit. ¶Trãſuerſa tuentibus.] Veſtram

Hircus. turpitudinẽ indignantibus. ¶Hircis.] Alij, hirquis, legunt: hi ſunt oculorum anguli: vt ait Sueto. in vitiis corporalibus, vt ſit ſenſus, tranſuerſa tuentibus hirquis. i. oculis in hircos retortis: quam rem ſolet libido perficere. vnde Iuuena. Oculosq; in fine trementes.& Perſi. Patranti fractus ocello. ¶Faciles.] Ideo riſere, quoniam faciles ſunt. ſic in Geor. Faciles venerare Napæas. i. exorabiles. ¶Tum credo.] Et ruſtice,& naturaliter. Nam nõ ante purgat obiecta, ſed alia obiicit: vt irati ſolẽt. ¶Mala.] Qua male vteris, dictum ex affectu vtentis: vt quum dicitur, Inutile ferrum cingitur. ¶Nouellas.] Quod ſummum eſt nephas: nam vetulæ, cum vtilitate inciduntur. Erat autem capitale, alienas arbores cædere. ¶Ar-

Mutilata eſt Seruij interpretatio. buſtum.] Quidam, locum in quo arbores ſunt, accipiunt: vt ſalictum. ¶Calamos.] Sagittas. Nam habẽt arma, paſtores: vt, Armaq;, Amyclæũq; canem, creſſasq; pharetras. ¶Peruerſe.] Vel conuerſe, ad turpitudinem. Aut fuit alius Menalcas nobilis, cuius comparatiõe hunc peruerſum dixerit: ſic Salluſtius, Sæuus iſte Romulus. ¶Aliqua.] Aliquatenus, aliqua ratione.

ASCENSIVS.

¶Parcius,&c.] Reſpondet ad obiecta Damœtas, dicens, O Menalca, tu deberes iſta. ſ. tua, aut turpia flagitia, parcius obiicere viris, vt mihi,& aliis, qui vlciſci poſſemus: tamen memento ea obiicienda eſſe tibi, videlicet effœminato,& tui ſimilibus: nam ſcimus te effœminatum eſſe: nouimus enim,& qui te ſtuprauerunt hircis indignantibus: aut oculis tuis in fine tremẽtibus:& quo ſacello, quia in paſtoralium nympharũ ſacello id fecerũt: ſed nymphæ faciles. ſ. per ſexum benignæ, riſerunt, quum de te vlciſci deberent, ſi in ſeueræ cuiuſpiam deæ, vt Palladis, aut Mineruæ phanis cõmiſiſſes. Rñdet Menalcas non purgando ſibi obiectum crimen: ſed per ruſticã vlciſcẽdi cupiditatem, aliud crimẽ illi obiiciendo: ſic: credo, q tunc riſerint nymphæ faciles, quando viderunt me incidere vites nouellas,& arboresvitiferas Myconis: qd̃ per ironiam dicit: quia non Menalcas, ſed Damœtas id fecerat, quod vtiq; cõſtabat: erat autem capitale. vnde rñdet Menalcas: aut ſic, tũc nõ riſerint, quia non viderunt te nymphæ id facere: ſed vis dicere, quòd me viderint id facere: tunc riſerunt, quãdo fregiſti per malitioſam inuidiam,& æmulationẽ, arcum Daphnidis indulgentiſſimi pueri: tam innata enim eſt tibi peruerſe Menalca malitia, vt ſi non in aliquo nocuiſſes, mortuus eſſes. Ad quod excla-

Ordo. mat Menalcas, Quid domini?&c. ¶Ordo eſt. Iſta. ſ. turpia facinora, quæ in te ſunt,& mihi tamen obiicis: parcius. i. modeſtius,& temperatius, ſup. ſunt obiicienda: viris. i. maribus virilibus,& fortibus: à viribus, aut virtute dictis, cuiuſmodi ego ſum:& tamen memento ea obiicienda, ſup. eſſe aliquibus, quia tibi effœminato: nam nos nouimus, ſup. omnia. i. pariter, ſupp. eos: qui te, ſup. ſtuprauerunt (ſed id honeſtatis gratia ſubticuit: quum moris ſit etiam inter turpes, turpia reticere, quaſi nota)& hoc hircis. i. maſculis caprarum, tuentibus tranſuerſa: in trãſuerſum, nec ex directo dignantibus vos aſpicere: aut potius hirquis. i. angulis oculorum tuorum: tuentib. tranſuerſa. i. in tranſuerſum,& libidinoſe ſe circũagitantib. (Dixi potius, quia ſi in ſacello id factum eſt, non poterãt hirci videre.)& nouimꝰ quo ſacello. i. paruo phano cõſecrato: ſeu ædicula ſacra: quã barbari, capellã vocãt, ſup. te ſubegerũt: ſed nymphæ. i. deæ aquarũ, aut montiũ: faciles. ſ. ad ignoſcendũ: riſere. i. riſerũt turpitudinẽ tuã quã grauiter vlciſci debuerũt. Ad qd̃ Menalcas: ego (inqt) credo, tum. i. quòd tũc riſerũt nymphæ, quũ. i. qñ: videre. i. viderũt me (qd̃ tñ ego nõ feci, ſed tu) incidere falce mala. i. ad vſum malum applicata: arbuſtũ. i. nouellas arbores, ad vites ferẽdas cõſitas; atq; nouellas vites. i. palmites bonos,& racemiferos: Myconis

conis.i.illius viri diuitis,vicini noſtri:cui tu inuidēs,vites eius incidiſti.Ad quod Damœtas:aut ſi,ſup.tunc non riſerunt:hic, ſup.riſerunt.ſ.ad veteres phagos,quum.i.quando tu fregiſti, ſup.ibi arcum,& calamos Daphnidis,illius pueri pulcherrimi: & quæ.i.quas res,quum tu,ô peruerſe Menalca,vidiſti donata puero.ſ.Daphnidi,dolebas:& ſi non nocuiſſes aliqua,ſup.parte,aut via,aut re,aut ratione:tu eſſes mortuus.ſ.ex inuidia:ſicut dicetur,Inuidia rumpantur vt ilia codro.Item legitur apud Theocritum,vt dicit Mancinellus:vnde eſt etiam illud Iuuenalis ſaty.4.Ebrius,aut petulans,qui nullū fortè cecidit,Dat pœnas(quia ſeipſum torquet,vt ibi ſubditur)noctem patitur lugētis amicum Pelidæ,&c.Reprehenditur Ser.quia ſuccinctius de arbuſto,loquitur à Beroal.ſic dicente,Mutilata hæc eſt interpretatio.Nam nō omnis locus,in quo ſunt arbores,nominatur arbuſtum.Quid ſi eſſent quercus,illicesq; quàm plurimę? quid ſi innumerabiles? quid ſi ſyluę? an ſignificanter arbuſtum nuncupabimus? Minime.Etenim arbuſtum,vt ego accuratius animaduerti,proprie ſignificat arbores vitibus maritatas,atq; vitiferas,quæ in ordinem redigūtur:vt docet Ply.Columel.atq; Palladius,ſcribentes quomodo arbuſtum ſit faciendum:vnde vitis arbuſtiua,& vinum,muſtumq; arbuſtiuum appellatur,ex huiuſmodi arboribus collectum.Cato quoq; collocat arbuſtū in octauo loco prædiorū:& ne quiſpiam exiſtimet eum intelligere de ſylua,ſubiunxit loco nono,ponendam eſſe glādiariam ſyluam.Claudius Quadrigarius,locū in quo ſunt arbores plurimæ,inuſitato vocabulo,arboretum,appellat:quod ipſe nimis licenter peperiſſe,ac formaſſe creditur.Apud Palladiū legi arbuſtum,pro caſtaneto poſitum:quod non longe abeſt à Seruij ſignificatione.Sic ille.De reliquis audiſtis Mancinel.

Regula. Regula eſt.Res turpis,& lubrica,aut reticenda,aut per metaphorā,honeſtamq; trāslationem ſignificanda eſt.Reticenda:vt hic,& in Eunucho,Ego Eunuchum illum vel ſobrius,ſup.ſubagitarem: per tranſlationem ſignificanda:vt Georgic.3.de armentis,ante coitum emacerandis & fatigandis,loquutus dicit,Hoc faciunt nimio ne luxu obtuſior vſus,Sit genitali aruo,& ſulcos oblimes inertes,Sed rapiat citius Venerem,interiusq; recondat: vbi de receptaculo ſeminis honeſte loquitur,vocās genitale aruum & ſulcos.

PIERIVS.

Obiicienda memento.] In antiquis omnibus codi.obicienda,vnico i in ſecunda ſyllaba legitur,& ita reliqua omnia quæ à iacio componuntur,nempe quia putabant duas eſſe vocales: neq; commode pronuntiari poſſe,ſi ambæ ponerentur:neq; aduerterunt mentem,dum vni conſulunt incōmodo maiori ſe affici detrimento,ſyllaba prima corruente: niſi alterius i,quæ cōſonantis loco ſit,quaſi pedamento ſuffulciatur.Sed de hac ſcribendi ratione,plura alibi dicta.Eſt etiam coma aduertēda,quæ in antiquis pleriſq; codicibus poſt,Parcius, notata eſt: vt vno inde membro legatur, Iſta vitis tamen obiicienda memento. ¶ Tranſuerſa tuentibus hircis.] Oblongus codex omnino legit,hirquis, quod à nonnullis receptū,ait Seruius. Romanus verò & alter peruetus cum Mediceo,hircis. Et ita erat in Longobardico, quanuis alio atramento ſit,neſcio quid, inſertum. Sed enim hoc à Theocrito ſumptum videtur,ſententia tamen honeſtius tranſlata, quum dicat ille,dum res turpis ageretur, capellas elāgueſcere quodammodo cœpiſſe,hircumq; eas iniiſſe.Qui verò de oculorum hircis hoc dictum volunt,iidem etiā Theocrito innituntur,qui dixerit,caprarium viſo hirco capellas inſcendente oculis intabeſcere:ait enim,τακεται ὀφθαλμός. Sed enim prior ſententia magis placet, quia ſcimus antiquos dixiſſe,hirquos,per q & u,quos nos,hircos,dicim⁹.Eamq; ſcripturæ rationem remanere adhuc in deriuatiōe nominis,quod hinc tractum eſt, vt hirquitallos eos vocamus,qui iam cœperint adultioris ætatis eſſe,proptereaq; axillas olere incipiant, hircorum more:de quo Catullus,Lędit te quædam mala fabula,qua tibi fertur, Valle ſub alarum trux habitare caper.Hūc metuunt omnes,neq; mirum, nam mala valde beſtia,nec quicum bella puella cubet.Quare ſiue hircis, ſiue hirquis legas, pro vno, eodemq; ſenſu:prout apud Theocritū, eo præſertim Idyllio,quod ſibi Vergilius in hoc fingendo videtur propoſuiſſe, accipi poterit.Illud verò nouimus & qui te, figura eſt breuitatis per detractionem, non tamen ἀποσιόπησις, vt ait Quintil.Nam in apoſiopeſi,quid taceatur incertum eſt:aut longiore ſermone explicandum,hic vnum tantùm verbum,& manifeſtum quidem deſyderatur. ¶ Quum Daphnidis arcū.] Valle,Probus legit,Daphnidos,Græca declinatione.

SERVIVS.

Fures.] Pro ſeruis ponit: quia furta, ſpecialiter ſeruorum ſunt.ſic Plau.de ſeruo, Homo es trium literarum. i.fur. ¶ Vidi.] Manifeſti furti arguit. ¶ Excipere.] Dolo capere:vt,Excipit incautum. ¶ Lycisca.] Canis,ex lupo,& cane nata:vt etiam Ply.dicit.

Carecta. ¶ Carecta.] Loca caricibus plena.Carex em̄, herba eſt acuta,& duriſſima,& aſparago ſimilis. Rē autem de Vergilio nunquā lectam,allegorice ſuperflue intelligunt.Aiunt adamaſſe

> Quid domini facient,audent quum talia fures? ME.
> Nónne ego te vidi Damonis peſſime caprum
> Excipere inſidiis multum latrante lyciſca?
> Et quum clamarem,quò nunc ſe proripit ille?
> Tityre,coge pecus,tu poſt carecta latebas.
> An mihi cantando victus non redderet ille, DA.
> Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula caprum?
> Si neſcis,meus ille caper fuit,& mihi Damon
> Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.

Vergilius Vari poetæ vxorem,quæ doctiſſima fuit:& illi tragœdiā quam fecerat dono dediſſe.Illam verò tāquàm à ſe ſcriptam,viro donaſſe,& virum pro ſua edidiſſe.Caprum ergo dixit,quia tragœdiæ præmium,eſt caper.ſed ſunt refutandæ allegoriæ in humili carmine,niſi ex aliqua præditorum agrorum, neceſſitate ꝓueniant. ¶ Meus caper.] Debitus victoriæ. ¶ Reddere poſſe.] Ne ſuo iudicio ſuperatus eſſe videatur.

MANCINELLVS.

Fures.] Seruos intelligit:iis enim ſæpius furta committuntur.

Lycisca. ¶ Lyciſca.] Dicit̄ quaſi,Lyci ſcylax. λύκος enim,lupus dicitur: σκύλαξ verò,catulus. ¶ Proripit.] Procùl rapit.

Carex. ¶ Carecta.] Carex,herba eſt quæ naſcitur in paludibus, teſte Probo: eſt autem acuta: hinc Maro lib.4. Georgico.Et carice paſtus acuta. ¶ An mihi?] Quum nequiret obiectum,apertum crimē repellere,purgat ſe:nam confeſſionem præcedit defenſio:quod etiam Fabius meminit lib.9. ¶ Reddere.] Reddere debebat.

ASCENSIVS.

Quid? &c.] Menalcas indignatus,quòd talia tam petulanter ſibi à ſeruo obiicerentur:quid(inquit) facient domini cum fures? ideſt ſerui,qui ferè fures ſunt,talia audent dicere:deinde furem probat eſſe,quia Damonis caprum furatum deprehenderat,quem Damœtas fatetur quidem abſtuliſſe:ſed ob id ſe furtum commiſiſſe negat,quum eum cātādo lucratus fuerit,quod Menalcas irridens,dicit,Cantando tu illum? &c.

Ordo. Ordo eſt. Quid domini facient,quum.i.quādoquidem ita eſt,quòd fures i.ſerui furaces:audēt talia.ſ.fingere,& dicere,in ingenuos & filioſfamiliâs? & fortè viſus eſt Damœtas ægre ferre,quòd furē dixerit: vnde illud ꝓbat Menalcas,dicēs, Nónne,ô peſſime.ſ.Damœta,vidi ego te excipere,inſidiis.i.per inſidias,& furtiuam abactionē,caprum Damonis? & hoc lyciſca.i.cane ex lupo genita,quę acris eſſe ſolet,& ad cuſtodiā pecoris apta,latrāte multū:& quum clamarem,quò ille.ſ.fur,ſe proripit.i.procul rapit:& dixi,ſup.mercennario meo,Tityre,coge.i.in vnum compelle,pecus,ſup.noſtrū:dum.ſ.illum perſequor:aut ne noſtras quoq; pecudes diſpſas excipiat,tu latebas.i.occultabaris:poſt carecta.i.denſam congeriem caricum.i.herbarum aſperarū in palude creſcentiū? Rn̄det Damœtas cū indignatiōe,ægre ferēs ſe furti accuſari,pro re quam iuſte ſibi vēdicaſſet:An ille victus cantādo.i.dum mecū canebat:non redderet.i.non debebat reddere caprū,quem mea fiſtula meruiſſet carminibus.i.aut pluribus bonis: aut totidem,ſed melioribus.q.d.ſi id vis, iniquus es.at ſi neſcis,ille caper, quem.ſ.abſtuli,fuit meus:& Damon ipſe.ſ.ad quem maxime ſpectabat negotium, fatebatur mihi.ſ. quòd eum lucratus eram:ſed negabat poſſe reddere? quia eius non erat:rem enim nō ſuam depoſuerat, & amiſerat.Nihil hic expoſitionis eget quod non ſit ſatis apertū per Ser.aut Manci.

Regula eſt. Si,cōiunctio,dum cōditionalis eſt,ſubiunctiuū modum:dum cauſalis,indicatiuū efflagitat:vt, Si neſcires,dicerē tibi: Si neſcis,dico tibi.

PIERIVS.

Quid domini facient?] Romanus,& alter peruetus codex, faciant,habent.In Oblongo,& in Mediceo,a litera ſuperinducta.In Longobardico abraſa dictio eſt.Quod verò ſubſequitur, Nónne ego te vidi.Eſt aliqua in rn̄dendo figura,vt Quintilianus ait:Quum aliud interroganti, ad aliud:quia ſic vtilius videatur,occurritur.tum augendi criminis gratia,vt teſtis rogatus an ab reo vapulaſſet? reſpondit,innocens.Tum declinandi, vt quæro an occidetis hominem? rn̄detur,latronē.Et in Buc.dicenti,Nónne ego te vidi? rn̄detur,An mihi cantando victus?

SERVIVS.

Tu illum?] Imperitus peritum. ¶ In triuiis.] Conſuetudo enim fuit,vt per triuia & quadriuia vlularēt,& flebile cātarent in honorē Dianæ,ad reddēdā Cereris imitationē,quæ raptā Proſerpinam in triuiis clamore requirebat.Eadem em̄ Diana eſt, ac Pro-

> Cantando tu illū? haud vnquam tibi fiſtula cæra ME.
> Iuncta fuit,nón tu in triuiis indocte ſolebas,
> Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen?

[Vis ergo inter nos,quid poſſit vterq;,viciſſim DA.
Experiamur? ego hanc vitulam(ne fortè recuſes,
Bis venit ad mulctram,binos alit vbere fœtus)
Depono.tu dic mecum quo pignore certes,

ac Proſerpina.vnde,Nocturniſq; Hecatæ triuiis vlulata per vrbes. ¶Miſerum.] Flebile,quale canunt fiſtulæ,& quale pertinent ad imitationem Cereris. ¶Inter nos.] Vel noſtri comparatiõe,vel nullo iudice præſente.Nam Palæmon ex improuiſo aduenit. ¶Viciſſim.] Ideſt Amœbeo carmine.Id autem eſt quoties,& æquali numero verſuum vtuntur:& qui reſpondet,aut maius, aut contrarium dicit.¶Ego hãc vitulam.] Subintelligere quidam volunt iuuencam.Ego,hanc iuuencam,pono vitulã. ¶Ne fortè recuſes.] Sed minime eſt.Nam & vitula,à viridiori ætate dicta eſt,vt virgo:ergo poterat parere.¶Mulctram.] Hęc mul-
Mulctrã. ctra,& hoc mulctrale dicitur.Alij,mulctram,volunt tempus mulgendi.Mulctrale verò,vas eſſe in quod mulgetur.¶Depono.] In ſponſione colloco,ſequeſtro.

MANCINELLVS.

¶Aut vnquam.] Theocritus ait quoq; in.5.An fuit vlla tibi calamis cõpacta canoris Fiſtula? qua pecudes fierent per gramina lætæ? Nónne tuos cantus diſperdere raucus inertes? ¶Stridenti ſtipula.] Iam cum Corydone ſolebas? ¶Miſerum car.] Aut,quia ab illo male canebatur:vel flebile,vt aiunt:ſi volueris intelligere illorum morem,qui in triuiis flebile,canerẽt in honorem Dianæ,ad Cereris imitationem.¶Vis ergo.] Ordo eſt:Vis ergo viciſſim experiamur,inter nos quid poſſit vterq;. ¶Ego hanc vitulam.] Theocrit.quoq; ait in.5.Ego hœdum,ſi forte velis deponere mecum,Nil ſacrum,ſanctumq́;,nihil,nullamq; minoris Rem facio,certabo equidem dum victus abibis, Et domitum donec teipſum fateare canendo.¶Mulctrã.] Mulgendi vaſculum.¶Bis.] Mane & veſperi,quãquam binos etiã fœtus alat:quod quidem maximæ fœcunditatis eſt.

ASCENSIVS.

¶Cantando tu illum?] Menalcas indignatus,quòd Damœtas Damonem viciſſe gloriaretur:dicit ipſum,omnino imperitum artis cantandi:ex quo naſcitur Damœtæ occaſio ꝓuocandi Menalcam ad certamen muſicũ:quod principaliter à poeta in hac Ægloga prætenditur.Tria autem prima verba,ſub diſtinctione quadam legenda ſunt.Nam ſingula pondus ſuũ habent.Primo,quia dicit,Cantando:ac ſi dicat,pugnãdo fortaſſis,aut curſitaſſes:ſed non cantando,quum tu ſis cantandi imperitiſſimus: ille contra peritiſſimus.Nam imperitum te eſſe plane conſtat, qui nunquam niſi vniformi,ac ſimplici ſtipula,& id miſerũ carmen in triuiis diſperdere ſoleas.Ad quod Damœtas,Vis ergo
Ordo. &c.¶Ordo eſt.Tu.i.tu'ne qui impitiſſim⁹ es,viciſti,ſup.illum ſ.Damona,virum peritiſſimum:cantando.i.in arte muſica? aut ſup.credam tibi,quòd fiſtula fuit tibi vnquam:iuncta.i.compacta:cera.i.per ceram: vt ſit varietas,ac diſcretio vocum.Num.i. nonne:tu indocte.i.imperite cantandi ſolebas:diſperdere.i.diffundere perditum:& in auras vanas,quũ nullus auſcultare vellet:in triuiis.i.locis vulgaribus,quo tres viæ ducũt:& quo plæbei,ac ignari conuenire ſolent,qui te tamen audire recuſarũt: ſolebas,inquam,diſperdere ſtipula.i.culmo:ſtridenti.i.diſſonæ crepitanti,carmen miſerũ:quia licet fortaſſe quum alterius authoris eſſet bonum,fuerat tamen miſerum,quia à te imperito, atq; inepto diſperdebatur.(Nam miſerum,ferè in bonam accipimus partem:hoc eſt,pro paupere,aut afflicto quidem,ſed miſeratione digno:vnde illud Ænei.2.Nec ſi miſerum fortuna Sinonem finxit,&c.)aut ſic,carmen miſerum.i.de miſeriis compoſitum,quales ſunt næniæ.i.lamentationes funebres:& elegiæ, ideſt carmina de miſeriis amantium:aut caſus ſepultorum,quæ

rum,quæ epitaphia dicuntur:(hæc enim elegiaco primum dicebantur.vnde Flaccus in arte,Verſibus impariter iunctis,quærimonia primum,Poſt etiam incluſa eſt voti ſententia compos.) Reſpondet Damœtas.Ergo,hoc eſt quia tibi perſuaſum eſt,quòd cantãdi imperitus ſim:vis vt,ſup.experiamur inter nos.i.faciamus periculum:viciſſim.i.per vices canẽdo iuxta legem Amœbei carminis.(Id enim eſt,quoties alterni canunt,ea lege vt ſecundus totidem verſus dicat:ſed aut maius,aut contrariũ ſignificantes.Nam Ἀμοιϐαδὶς, & Ἀμοιϐαδὸν,dicitur viciſſim.& ἀμοιϐαῖος,mutuus:& Ἀμοίϐω,mutuo.Ideo autem ſequẽs,plus aut contrarium debet canere,quia difficilius eſt excogitare,& primum inuenire,quàm imitari:atq; ita vt æquæ ſint vtriuſq; partes,ea lex ſancita eſt)quid vterq;,ſup.noſtrũ poſſit.ſ.in carmine:& ne fortè dicas,qa mercẽnarius ſum,quòd nolis mecũ gratis,& ſine ſpe lucri,ſi viceris,cõtẽdere:ego depono hãc vitulam.i.virentẽ & iuuenẽ vaccã:aut ꝓ vitula,aut cõtra vitulã tuã, & ne forte recuſes:qa dixi,vitulam ipſa venit bis ad mulctrã.i. ad vas in quod mulgetur (.ſ.alterũ,ſecundùm quoſdam,vber) & alit binos.i.ſingulis diebus:duos fœtus,ſcilicet ſuos:vbere ſ.altero (nam ſecundùm eos:vt idem vber, bis mulgeatur:& tamen binos fœtus alat,fidem excedit.) Aliis autem ſenſus videtur,quòd bis mulgeat, aut binos fœtus alat:non ſimul,ſed vtrum velimus.vt.ſ.ſecundum,ſit declaratiuum prioris.Nam ſi dicat Menalcas,quamlibet vitulam, aut iuuencam poſſe venire bis ad mulctram,modicum.ſ.lactis daturam:ad hoc reſpondet,quòd tantùm lactis dat,vt ſi velis, binos alat vbere fœtus. Verum me iudice,ſenſum eorum qui dicunt bis venire ad mulctram quotidie,& alere binos fœtus vbere:non altero,ſed vtroq;.i.vbertate ac fœcunditate mammillarum ſuarum non damnabitur: nam etiam oues, quia lac ab agnis non plane exugitur:ne quod remanet eis,noceat,& ſterilitatem lactis pariat:licet alant agnos,tamen mulgentur,quod & vitulæ concedi poteſt: quia tamen pro vacca, quæ nondum fœtum produxerat, accipi ſolet: poſuit Seruius etiam expoſitionem quam modo recitauimus:vt ſit, ego hanc iuuencam depono vitulam.i.pro vitula,licet melior ſit:quod & nobis dicẽdum eſt:niſi velimus vitulam,eam quæ iam enixa eſt dicere: tu dic quo pignore certes mecũ.i.quid velis deponere vt mecũ certes.¶Deponere.] Depono.
Eſt de ſe,hoc eſt ſeorſum à ſe,& extra ſuam poteſtatem ponere in arbitriũ ludi,aut exitus eius:pro quo barbari,vadiare dicunt.Regula eſt.Vbi de vtraq; parte, aut de pluribus partibus propoſiti, æqualiter dubitatur: ſic vt etiam ambæ, aut omnes negari poſſint:recte vtimur,aut ve,& vel:ſed ſi inter partes dubitetur,certum tamen ſit vnam eſſe concedendam:vtendum ſitne,ſiue an.Exemplũ prioris:vt putas Ariſtotelem logicæ,aut phyſicæ imperitũ fuiſſe? q.d.neutri⁹ impit⁹fuit:& hoc loco,Tu illũ cãtãdo:hoc eſt,credã,quòd tu illũ cantãdo viciſti:aut,quòd vnquã tibi fiſtula cera iũcta fuit? q.d.neutrã credã.Excplũ ſcđi, vt,qa certũ eſt,patrẽ meũ viuere,aut mortuũ eſſe:non dicã,neſcio:pater meus mortu⁹ ſit,aut viuat,ſed anviuat:aut ſic,neſcio viuat necne pater meus.

PIERIVS.

¶Aut vnquam tibi fiſtula cera Iuncta fuit.] In Ro.codice, & in aliquot aliis,legere eſt,Vincta fuit:placet tamen,Iũcta,multo magis:vt Pan primus calamos cera coniungere plures inſtituit.In Mediceo autem codice ſententia per,haud,aduerbium negandi eſt,vt interrogatio ſit per reticentiã,Cantãdo tu illum? Inde aduerſario aducte ſubiũgat,Haud vnquã tibi fiſtula cera Iuncta fuit? Inde per alteram interrogationem,Num tu in Triuiis? argumẽtet̃,minime fieri potuiſſe,vt cãtãdo vinceret.

[De grege non auſim quidquam deponere tecum, ME.
Eſt mihi nanq; domi pater,eſt iniuſta nouerca.
Bis'q; die numerant ambo pecus,alter & hœdos.
Verum id quod multo tute ipſe fatebere maius,
(Inſanire libet quoniam tibi)pocula ponam
Phagina,cælatum diuini opus Alchimedontis,
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,
Diffuſos hœdera veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna,Conon.&,quis fuit alter
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ meſſor,quæ curuus arator haberet?
Nec dum illis labra admoui,ſed condita ſeruo.
[Et nobis idem Alchimedon duo pocula fecit, DA.
Et molli circùm eſt anſas amplexus acantho,

SERVIVS.

¶De grege.] Supra enim dixerat illũ paſcere aliena. ¶Iniuſta.] Epithetum eñ nouercarum eſt. ¶Bis.] Et dum vadit ad paſcua,& dũ redit.¶Alter.] Male de priuigno quidam intelligunt. Nam alter de duob.tantùm dicit̃:ergo intelligit de nouerca.Nec nos moueat,qđ illa ſit fœmina.Nã & in ſubauditione,ponuntur ea quę non poſſumus dicere:& ſcimus,quòd quoties hæc duo genera iungunt̃,præponderat maſcu.fœminino.¶Inſanire libet qm̃ tibi.] Vel ſub ſponſione cõtẽdere:vel(qđ melius eſt)carmina cõponere.Nam inſani,dicũtur poetæ,qui ſint diuino conciti furore.¶Alchimed.] Laus ab artifice.Cice.Polycleti eſſe dicebãt.

dicebãt.¶Phagina.] Dixit quaſi rem maximã.¶Facilis ſuperaddita vitis.] Sic legit Donatus:legitur etiam, Facili torno, ad excludenda duo epitheta, quæ Latinis ſunt vitioſa. ¶Corymbos.] Vuæ ſunt hœderarũ. ¶Conon.] Dux fuit, cuius nomen dicit, quia in omniũ ore verſat̃:nã philoſophi tacet,quia nõ poteſt facile ad Conon.
ruſticum peruenire: dicunt tamen philoſophi, quæ ad ruſticum pertinent. ¶Radio.] Virga eſt qua geometræ lineas indicant: inuenta autẽ eſt geometria,quo tpe Nilus plus æquo creſcẽs,termĩos poſſeſſionũ cõfũdebat: ad quos innouãdos adhibiti ſunt philoſophi,q lineis diuiſerũt

Orpheaq́ in medio poſuit,ſyluasq́ ſequentes.
Nec dum illis labra admoui,ſed condita ſeruo.
Si ad vitulam ſpectes,nihil eſt quod pocula laudes.

uiſerūt agros.Inde dicta eſt geometria,quanuis non ſolum terræ,ſed maris,aeris,& cœli ſpatia metiātur.Significat autē,aut Aratū,aut Ptolęmeum,aut Eudoxum.¶Illis labra admoui.] Hypallage vt,Date claſſibus au.i.non admoui illa labris.q.d.propter venerationem nondum ſum vſus.¶ Idem Alchimedon.] Irriſio facta ex iteratione:& quæ laudauit,mire in vituperationē trahit.¶Et nobis]Quaſi dicat,cui non fecit?Alchimedon.Tu nō tangis propter reuerētiā.Ego ideo,quia vilia exiſtimo.¶Molli acantho.]Quia ille dixerat,Lenta vitis.¶Sequētes.]Et non ſequuta,ſed quaſi quæ adhuc ſequerentur.

PROBVS.

¶Conon.] Conon Samius mathematicus.Sed quāuis fuerint mathematici,eleganter ruſticum errantem inducit,dicentem, Quis fuit alter?Alter eñ accipitur vnus ex duob.in alio ſic,Conon mathematicus,Ægyptius natione,Ptolęmeo ad Sidotis libros de aſtrologia ſeptem reliquit.Alterum poſt Cononē,quē dicat incertū eſt.Sed ſuſpicantur Alchimedem,quòd Cononis diſcipulus.Quidam Eudoxum Cnidium,qui de aſtrologia diſputauerit.Quidam Aratum,in quem fides videtur nutare,quoniam prognoſtica fecerit.Quidam Heſiodum, quòd dixerit, πλνιάδωμ Ἀτλαγενέωμ ἐπιτελλομθνάωμ:quod & hic tempora, quæ meſſor,quæ curuus arator haberet.

Conon.

MANCINELLVS.

¶Alter & hœdos.]Nouerca intelligit.eſt autem figura alleotheta.i.aliter poſita:ſeu variatio,vel aloeſis.i.permutatio:confunditur enim genus:vt ibi,Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis: ad dulce enim , quod eſt neutrum , tam maſculina, quàm fœminina reddidit.de hac latius in carmine.¶Verum id.] Ordo eſt.verum.i.ſed:quoniam libet tibi inſanire,ponam id quod tute ipſe fatebere multo maius:appoſitio,pocula phagina.¶Pocula Phagina.] In dicto Theocriti loco , ſic eſt,En hœdum depono meum,pinguedine tardum, Agnū etiam ſubnecte tuum pro pignore pinguem.Et mecum ſi nūc audes contendere tenta Ply.autem lib.16.ca.55.ſic ait , Phagis pectines tranſuerſi in pulpa:apud antiquos inde & vaſis honos.Marcus Curius iurauit ſe ex præda nihil attigiſſe,præter guttum phaginum,quo ſacrificaret.¶Opus Alchimedontis.] Ab artifice tribuit illis dignitatem.¶Lenta quib.] Ordo eſt,quibus facili torno ſuperaddita lenta vitis:veſtit corymbos diffuſos,ac hœdera pallente uitis.Theocritus quoq; ait in.1.Ægloga,Et Scyphum multo imbutum tibi nectare binis Auribus amplexum, ligni redolente ſapore Donabo, labris pallens inflectitur amplis Hinc hœdera,hanc circùm frondes ſuperaddita vitis Cum croceis hœderæ ramo ridente corymbis . ¶Corymbos.] Corymbon,roſtrum nauis dicit̃:corymbos, cacumen:ora,corymbus. Dicuntur autem corymbi , racemi hœderæ:vt etiam ſcri. Ply.lib.16.¶Conon.] Fuit Conon Athenienſium dux,de quo Æmylius,Probus,& Iuſtinus lib.5.hic verò de aſtrologo intelligitur.ait enim Probus,quòd Conon Samius mathematicus, de aſtrologia libros ſeptem reliqt.¶Et quis fuit alter?]Anaximander Mileſius,primus terræ, marisq́ circuitus deſcripſit,& ſphæram inſuper conſtruxit.author eſt Laertius:& Strabo lib. 14.de hoc igitur intelligendum.¶Radio.] Virga geometrica.¶Tempora quæ meſſor.] De his late in.1.Geor. ¶Amplexus.] Theocritus quoq; in.1.Præterea viridi circùm eſt amplexus achanto Paſtorale decus.¶Achanto.] Eſt achantus, vrbana herba,elato,longoq́ folio:crepidines marginum,aſſurgentiumq́ puluinorum,toros vaſtiens.Duo genera eius ſunt:aculeatum, & criſpum , quod breuius:alterum, leue.Ply.author lib.12.Eſt autem flexibili virgulto , hinc legitur lib.4.Georg. Flexibile vimen achanti.Eſt etiam arbor:vnde.2.Georg.Eſt & baccas ſemper frondentis achanti. ¶Orpheaq́.] De hoc nos Ægloga.4.¶Necdum.] Theocritus in.1.Necdū illi labra admoui,ſed conditus arca,Intactusq́ manet,tanto te munere dignum Efficiam mihi,ſi dulcem cantaueris hymnum.

Corymbus.

ASCENSIVS.

¶De grege non auſim,&c.]Menalcas filius(vt dixi)familiâs, Prouocatus ad certamen muſicum,ſe quidem certare paratum oſtendit:ſed non habere quod deponat:in quo,vt in aliis multis,poeta graphice depingit mores hominum:oſtenditq́ quid interſit inter ingenuum,liberumq́,& ſeruilis,ac mercennariæ conditionis hominem.Nam Damœtas mercennarius,cōfeſſus pecus quod paſcebat eſſe Ægonis,audet de ipſo egregiā deponere vitulam:Menalcas autem,quia filiuſfamiliâs,veritus patrem,ac formidans nouercam,non audet quidquam deponere de grege paterno,ſed de peculio:pocula videlicet, quæ ab Alchimedonte ſibi peculiariter obtinuerat.In quo oſtenditur in filio,plus boni timoris,quàm in ſeruo eſſe.Nam,vt ſine offenſione patris pocula deponat,ea ſummopere commendat,& ab artifice,& ab artificio:ſed(vt in ſequentibus dicam)quum nollet Damœtas pocula deponi , ne litem timore fugere putetur, etiam cum timore offenſionis paternæ,dicit ſe vitulam quoq; depoſiturum;quaſi amor laudis,plus vrgeat quàm patris.ſicut in Andria dicit Pamphilus, Si poterit fieri,vt ne pater per me ſtetiſſe credat, quo minus hæ fierent nuptię,volo:ſed ſi id non poterit,id faciam in procliue,quod eſt,per me ſtetiſſe vt credat.¶Ordo eſt. Ego non auſim deponere quidquā.i.quanuis rem,ſiue magnā, ſiue paruam:de grege.ſ.paterno.Nanq;,pro quia:pater eſt mihi domi.i.habeo domi patrem:& nouerca iniuſta,aut quia omnis iniuſta,aut quia hæc præcipue iniuſta eſt mihi domi:& ambo.ſ.tam pater,quàm nouerca,numerant die.i.quotidie: bis.ſ. mane & veſperi:pecus.i.gregem ouium:alter,ſup.eorum.ſ.nouerca,numerat:&.i.etiam,præter oues hœdos:verū.i.ſed:quoniam libet tibi inſanire.i.furore poetico rapi:aut inſanum laborem inire(vnde videlicet,nec lucrum,nec honorem conſequaris)ego ponam.i.deponam tibi:id quod tute.i.tuipſe fatebere, ſup.eſſe:maius multo.ſ.quàm vitulam:appoſitorie,pocula.i.vaſa potoria:phagina.i.ex phago cælata:iterum per appoſitionē, opus.q.d.exiſtentia opus:cælatum.i.exculptum:diuini.i.præſtantiſſimi,& diuino ingenio:præditi Alchimedontis illius artificis,aut cælatoris:quibus.i.in quibus poculis:aut ad quorū decoramētum,vitis lenta flexibilis,ſuperaddita torno facili.i. agili,& molliter ſculpenti:veſtit.i.cooperit,aut amplectitur: corymbos.i.fructus hœderę:diffuſos.i.in diuerſa diſperſos:hœdera pallente,ideſt circùm errante:aut,quia ex Theocrito ſumptum eſt,apud quem legitur,Labris pallēs inflectitur amplis: hinc hœdera,dicamus hœdera pallente.i.ſubalbida:alba enim laudatur,vnde dicetur,hœdera formoſior alba.duo ſigna.i.duę imagines exculptæ ſunt, ſup.in medio poculorum.ſ.Conon.ſ. Samius mathematicus.& (volebat etiam alterius nomen dicere:ſed per ſimplicitatem , ac ruſticitatem paſtoralem, oblitus ꝓprij nominis alterius,dicit apud ſe) quis fuit alter?& quum non poſſet meminiſſe nomen eius , circunloquitur,dicens,eſt, ſup.is qui deſcripſit gentibus totum orbem:radio.i.virga geometrica,qui fuit Anaximander Mileſius,& qui deſcripſit radio tempora:quæ meſſor haberet,& quæ arator curuus.i.incuruatus,dum arat,haberet.i.quibus temporibus arādum & quibus metendū eſſet.Necdum.i.& non adhuc:& ego non admoui adhuc illis labra: ſed ſeruo condita.i.recondita & abſtruſa tanquàm rem pretioſiſſimam.Ad hoc(inquit Damœtas)non paruifaciens Alchimedontis pocula.Idem Alchimedon, quem tu. ſ.diuinum dicis, fecit:&.i.etiam , nobis duo pocula:& amplexus eſt circùm.i.in circuitu:hoc eſt, circundedit anſas.i.ſi ſic dicamus manubria:hoc eſt,quibus pocula manu tenentur. (Vnde in Sileno dicturus eſt, Et grauis attrita pendebat Cātharus anſa.)molli.i.flexibili:acantho.i.herba illa vrbana, aut virgulto extremitates eius: ad quod naſcitur ambire,& circumplecti ſolita,aut ſolito(hoc eſt,ſculpſit in circuitu acanthū,cuius ſculptura & difficilior,& ſpetioſior eſt:non tamen conuenientior poculo, quia ſolent ad pocula adhiberi,quæ potum, aut generant,vt vites:aut conſumunt,vt capri:vnde eſt illud Iuuenalis, Et ſtantem extra pocula caprum.Quia ergo non potuit conuenientiorem ambitum dare:dat conuenientiora ſigna:nam muſicis,magis quadrat Orpheus diuinus vates,quàm Conon,ſiue rex,ſiue aſtrologus intelligatur. Licet nullius rei verus poeta totus expers ſit.)& poſuit Orphea , ideſt muſicum illum diuinum in medio:& ſyluas ſequentes.i.tam graphice cælatas,vt ipſum ſequi videantur:necdum.i.& non adhuc:& ego non admoui illis adhuc labra:aut quia non tāti facio:aut potius,quia etiam pretioſiſſima iudico,& tuis pretioſiora:vnde & ego ſeruo ea condita,verum ſi ſpectes ad vitulam,quam.ſ.deponā:nihil eſt,quod laudes pocula quantūuis bona & artificioſa.¶Tute.]Compoſitum eſt,ex tu,pronomine,& ſyllaba adiectione, te:valetq́ idem quod tumet:ſed in recto non repperitur tumet, ſed tuimet,& tibimet paſſim:ſoletq́ dici tute,vbi tu,p̃miſſum eſt:vt ſi dicas fratri,cur patri noſtro egeno non ſubuenis?reſpōdere poſſit,cur tute id non facies? ¶Torno.] Tornus eſt,quo tornando,& circungirando,abraditur aſperitas ligni, & fit leue,ac planum,vnde in Georgicis,Et torno raſile buxum.Eſt autem Græcum:nam Græce,τόρνος dicitur:& toreia,ſculptura: & toreuma,opus torno ſculptum:& toreno,orno,& ſculpo. ¶Conon.] Conon,dux(inquit Seruius)fuit,&c.Ad quod Beroaldus:Quis neſcit Cononem fuiſſe Athenienſium ducem,omnibus inſulis præfuiſſe,Lacedæmonios profligaſſe,Athenas in priſtinam libertatem reſtituiſſe?de quo Æmylius,Iuſtinus, Plutarchus,multa tradiderūt.Sed diligentius,accuratiusq́ conſyderandum fuit,an apud Vergilium de hoc Conone,foret intelligendum?an potius de Conone aſtrologo?Quocirca verius,& eruditius interpretatur Vergilianū carmen Probus grammaticus,cuius hæc ſunt verba:Conon Samius mathematicus, ſed quāuis plures fuerūt mathematici,elegāter errantē ruſticū inducit,dicētem, Quis fuit alter? alter enim accipitur vnus de duobus.Is autem Conon de aſtrologia libros ſeptem reliquit. hactenus Probus,huius Cononis mathematici meminit Higinius,ſcribens,ab eo dictum eſſe Ptolæmeo,quēadmodum ipſe viderat crinem Berenices reginæ inter ſydera collocatum:de

qua re

qua re ſcripſit Callimachus carmen elegiacum,quod Catullus interpretatus eſt:in quibus verſibus ita de Conone hoc ſcriptū eſt:idem me ille Conon cœleſti numine vidit, E Bereniceo vertice Cæſariem. (Alibi, me creat) De hoc Conone, intellexiſſe Propertium exiſtimo,quum ſcripſit in.4.Me rotat Architæ ſoboles Babylonius Orops,Oron,& à proauo ducta Conone domus.Exponamus itaq; apud Vergilium de hoc Conone aſtrologo,ſicut recte exponit Probus:non autem de Conone duce Athenienſiū,vt perperam exiſtimat Seruius.Hæc Beroaldus. Si tamen ad Seruium addaturvna particula,ego dictis eius adhererem:ſi videlicet dicatur Conon,etiam dux fuit:cuius nomen dicit,quia in ore omniumverſatur:vt ſit ſenſus,quòd Conon,quidem mathematicus,ſeu aſtrologus ſit hic ſculptus:ſed eius nomen meminerit Menalcas,quia etiam dux fuit.¶Necdū illis labra.]Quādo autem dicit,Necdum illis labra admoui. videtur hypallage eſſe:actiuum pro paſſiuo.i.necdū admota ſunt labris meis.Lādinus tamen negat his verbis:Cenſeo non hypallage vſum eſſe:ſed voluiſſe,vel venerationem,qua pocula coleret, demonſtrare(nam huiuſmodi rebus ſolemus ob reuerentiam potiꝰ labra admouere,quàm illas labris.) vel morem ruſticorum, qui adeò ſolent pocula implere,vt veriti ne intermouendum aliqd inde excutiatur,os ad illa demittunt, non illa ad os attollunt. Nec puto vt hæc dicat,quia velit vilitatem afferre poculis: ſed, vt oſtendat ſe non minus acceptum Alchimedōti fuiſſe: & quāto pluris illa facit,tāto plurisvitula facienda ſit,quàm illis præfert. Hæc Lādinus.¶Syluaſq; ſequētes.]Præterea magna laus eſt ſculpturæ,quòd ſyluas ſequentes effinxit,vt videlicet ſeqni videantur.Dicunt autem Orphea tam dulciter modulatum fuiſſe,vt rigidas quercus ad ſe traheret:per quas Horatius in arte,ſylueſtres homines intelligēdos,docet his vbis: Sylueſtres homines ſacer,interpreſq; deorum Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus,Dictus ob hoc lenire tigres,rabidoſq; leones.

Regula. Regula eſt. Verbum,ſum,es,eſt,quando ſignificat habere,conſtruitur decenter cum datiuo: & id ferè in capite loquutionis: vt,Sunt nobis mitia poma:Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis Fiſtula:Eſt mihi nanq; domi pater,eſt iniuſta nouerca:Sunt mihi biſſeptem præſtanti corpore nymphæ: Sunt nobis fortia bello Pectora,&c.

PIERIVS.

¶Inſanire libet quoniam tibi.]Hoc totum omnes ferè per interpoſitionem legunt.Et ad Damœtam referri volunt, qui ſub ſponſione certare velit cum præſtantiore.In Longobardico tria tantùm verba parentheſi includuntur(Inſanire libet quoniā.) inde eſt alterum membrum dimetrum anapæſticum hypercatalecticum,Tibi pocula ponam.In Mediceo vna comma claudūtur verba duo tantùm,Inſanire libet:eadē ſententia. Quare Menalcas,ſi lectionem hanc admittamus,Inſanire de ſe dixit, qui depoſiturus ſit contra vitulam id,quod aduerſarius ipſe multò maius eſſe fateatur.vnde Damœtæ locus eſt argumenti à comparatione,quod eiuſdē artificis,& eiuſdem penè operis & pretij habeat pocula:nihil ea tamen ad vitulam. Reliquū eſt, Menalcam,non niſi ex æſtimatione ſua pretium poculis facere potuiſſe.¶Quibus torno facili.] Facili,quidem in veteribus omnibus exemplaribus,vno excepto Romano ſcriptum eſt.In eo enim,fragilis,habetur corrupte ſatis:nam vti epitheton huiuſmodi non conuenit,quare, facili torno,legas.¶Diffuſos hœdera ve. pal. co.] Præteriiſſem quod corruptiſſime legitur, hædera,per æ diphthō.prima ſyllaba:niſi me interpellaſſet adſpiratio.Nam qui diphthongon poſuēre,eam nominis etymologiam ſequuti ſunt,quam imaginatus eſt Apuleius grammaticus, hæderam,ab hæreo,deduci:quum tamē alij ab,edo,es, dictam velint,quod ea conſumet,quibus inhæſerit. Acceſſiſſe tamen adſpirationem nomini Pontanus putat,vt in quibuſdā vocibus,nomen à verbo dinoſcatur.¶Duo pocula fecit.] In Longobardico,fæcit,cum nota diphthongi ſcriptum eſt, ne quid à facio deteratur.Sed vſus per e ſimplex ſcribit. ¶Si ad vitulam ſpectes,nihil eſt quod pocula laudes.]Et ſpectes,& laudes:cōiunctiuo modo,in omnibus ferè legitur exemplaribus.In Longobardico verò,ſpectas,& laudas:fatendi forma, quippe nihil eſt quod laudas pocula.i.quas cōditiones,quaſ'ue dotes in poculis enumeras.In Mediceo,ſpectas,tantùm ea forma eſt.

[Nunquam hodie effugies,veniā quocūq; vocâris: ME.
Audiat hæc tantùm,vel qui vênit:ecce Palæmon:
Efficiam,poſthac ne quenquàm voce laceſſas.
[Quin age,ſiquid habes,in me mora non erit vlla: DA.
Nec quenquàm fugio.tantùm vicine Palæmon!
Senſibus hæc imis(res eſt non parua)reponas.
[Dicite,quandoquidem in molli cōſedimus herba: PA.
Et nunc omnis ager,nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent ſyluæ,nunc formoſiſſimus annus.
Incipe Damœta:tu deinde ſequêre Menalca:
Alternis dicetis,amant alterna camœnæ.

SERVIVS.

¶Nunquam hodie effugies.]Q.d.quæris excuſationem ne certes, quia pocula vilia exiſtimas.¶Veniam] Deſcendam.¶Audiat.] Intelligitur aliquis. ¶Tātū] Quia ſuſpicatur eum victū non ceſſurum, quū ante certamētā ſit cōtumax. ¶Vel qui.]Quaſi requirentis eſt, quū ſubito vênit Palæmon. Alij diſtinguunt, Vel quivênit.Bene autem dubitat, ne eū ipſe immiſiſſe videatur: vñ ſit ſuſpicio,quòd ad gratiā eius iudicet.hoc etiā Damœtas ſentiēs,dicit,¶Nec quenquàm effugio.] Ideſt conſentio etiam ad iudicem

Editițius editițiū. Is enim editițius eſt,quem vna pars elegit.¶Vicine.] Conciliat beniuolentiam à vicinitate. Sic Teren. Vel virtus mutua,vel vicinitas,quod ego in propinqua parte amicitiæ puto. ¶Frondent ſyluæ.]Retulit ad arbores ſteriles. Deſcribit autē tempus,quo & deliciæ ſunt in agris,& ruſtici minus laborant: vt ſit duplex ad cantilenam inuitatio.¶Alternis.] Quia videbatur iratus,quòd Damœtæ prior locus dabatur. Nam in amœbeo carmine,difficilior eſt pars reſpondentis:quia, nō pro ſuo arbitrio dicit:ſed,aut maiorem,aut contrariam fert reſponſionem. ¶Camœnæ.]Muſæ,à cantu dictæ.

Camœnę

MANCINELLVS.

¶Vicine.] Beniuolētiā captat hac voce.¶Palæmon] In Theocriti.5.Morſona eligunt Lacon,& comatas cantantes,(Comatas ait.)Hunc igitur Lacon,ſi vis vocitabimus ambo, Quē nūc ipſe vides incidere ſectile lignum:Eſt nāq; is Morſon ante alios iuſtiſſimus vnus,Hic aderit iudex,Efficiam poſt hac. Lacon comatę,inquit,Huc ades,huc tandem ipſe veni,non amplius vnquàm:Poſt hac efficiam audebis contendere cantu:Quin age,ſi quid habes citius iam fare comata:Res eſt non par: Comatas,ait Morſoni,Magna hic res agitur,grauiter contendimus ambo.¶Alternis.]Pro alternatim.¶Camœnæ.]Muſæ, à carminibus ſunt dictæ.vel,quòd canunt antiquorum laudes. vel,quòd ſint caſtæ mentis præſides:vt ſcribit Feſtus.

Camœnę

ASCENSIVS.

¶Nunquam hodie,&c.]Artificioſe præ ſe fert Menalcas fiduciam,quaſi verò Damœtas occaſionem quæritaret effugiēdi:& ob id pocula vituperaret,vt certamen euitet.Vnde dicit,Tu nō effugies.i.nō deuitabis ſic,ad quod me prouocaſti certamē: qa veniam.i.deſcendam,& congrediar tecum,quocunq; depoſito vocaris.q.d.ego etiam vitulam tanti faciendam,quanti tuā depono;

pono:adſit duntaxat bonus cenſor,& arbiter:etiam hic quivênit,quicūq; is eſt:quū autem propius adeſſet,& cognoſceret, quòd Palæmon, dicit,EccePalæmō:hoc eſt, Vide Palæmon,vicinus noſter optimus,& iuſtiſſimus vir,aduenit.Et ideo, qa iuſtum iudicium daturus eſt, efficiam ne petulātia tua & procacitate ſermonis quenquàm,poſthac laceſſas.q.d. ſic te vincam,vt non audias poſt hac te iactare, muſicę peritum,aut cum docto cōcertare poſſe.Ad quod Damœtas:Quin age,ſi qd habes:hoc eſt,fac quidquid potes,expone totas vires,totamq; artem tuam:ego te non effugiam: quia in me mora non erit vlla.Sed,ô Palæmon vicine, recognoſce ſeuero iudicio,& animaduerte diligenter ad ea q̄ dicturi ſumus:quia res eſt non parua,amittere.ſ.vitulam famam & gloriam. Ad quod Palæmon, intelligens ſe ab vtroq; ad arbitrium electum,non grauans illis operam ſuam, dicit, Dicite quandoquidem,&c.neq; verò propterea quòd Damœtam priorem dicere monet,grauetur Menalcas,vt Seruio videtur, ſi nō adiunxiſſet,Alternis dicetis:quia prior,ad placitum dicit:nam ſi poſterior quoq; ad placitum diceret,longe facilius eſſet imitari,quàm excogitare:vt ergo æqua lege contendant,alternis. i.amœbeis carminibus,eos concertare monet. ¶Ordo eſt. Tu nūquā effugies hodie.i.in nulla pte hodierni diei elaberis,quò minus tecum certem:licet quęras occaſionem effugiendi: ego veniam.i.deſcendam in certamen,& congrediar tecum:quocūq;.ſ.depoſito:aut,quacunq; conditione:aut, ad quencūq; locū, ſeu arbitrum vocâris.i. vocaueris,ſup.me. ſed mallem dicere, quocunq;,ſup.præmio deponendo:vt ſit nomen, quàm quocūq;.i.ad quencunq; locum,ſeu arbitrum:quia hoc dicendo, innuitur depoſuiſſevitulam:quam depoſitam,vidiſſe intelligitur Palæmon dicturus:& vitula tu dignus,& hic(quod non diceret,ſi alter tantùm depoſuiſſet.)tantùm.i.tantummodo, ſupp. hoc detur:vt aliquis,ſup. audiat:hæc.i.hanc diſputationem noſtram:vel.i.etiā:is,ſup.qui vênit(videbat enim Palæmona aduentare.ſed eum nondum cognouit:quo cognito quum ꝓpius eſſet,dicit)Ecce Palæmon.i.bonus ille vicinus noſter, ſup. adeſt nobis,qui nimirum iuſte iudicabit: & ita efficiā.i.perfecte faciam:ne tu laceſſas.i.laceratum eas,& prouoces:poſt hac.i. poſt hoc tempus:quenquàm.i.quencunq; etiā imperitum: voce.i.garrulitate,& dicacitate tua,quum rei parum habeas. Ad Ordo.

hoc Damœtas, quin.i.quinimò: age.i.fac demonſtres: ſi quid.i. aliquid, ſup.artis habes: vlla mora non erit in me: hoc eſt, præſto ſum: nec fugio quenquàm, ſup.cenſorem: dummodo tñ iuſtus & peritus ſit, qualem Palæmona cognouit: & ideo conuerſus ad eum dicit: tantùm.i.duntaxat id deſydero, ô Palæmon vicine, ſup.noſter: vt, ſup.reponas.i.recondas ad bene diſquirendum: hæc.i.hãc litem noſtram: ſenſibus imis.i.vt profundo examine, & ſcrutatiõe diligente, priuſquàm iudices diſquiras, & perpẽdas artem noſtram: quia res eſt non parua (imò per liptotem ſane magna deponere.ſ. tam bonam vitulam cum fama & gloria) hoc audito conſedit.i.locum accepit Palæmon: dicens, dicite.i.per artem eloquimini: & litem, cauſſamq; protegite, dicendo: quandoquidem nos conſedimus.i.iam locum cœpimus (A conſido enim, deductũ eſt) quod conſedi, in pręterito habet: ſicut conſideo (ſecundùm Vallam) in moli herba: & quandoquidem.i.quoniam nunc omnis ager: parturit.ſ.ſegetem, aut herbam: & omnis arbos.i.arbor: parturit nunc.ſ.frondes, aut flores: ſyluæ.i.arbores ſyluarum: frondent nunc annus, ſupp. eſt nũc formoſiſſimꝰ.i.nũc maxime: variis ornatꝰ decoribꝰ: tu Damœta icipe.i.exordire certñ: & tu Menalca, ſequêre deĩde.i. poſteriꝰ: vos dicetis.i.artificioſe pronuntiabitis q̃ vultis: alternis, ſup.carminibus.i.amœbeis, quia camœnę.i.Muſæ, quæ cantantibus præſunt: amant alterna.ſ.carmina.i. alternatim dicta: ne vnius perpetua continuatio faſtidium pariat. Atq; ita, quia viſus eſt plus Damœtæ concedere, quòd eum priorem cãtare iuſſit. non, vt Seruius dicit: quia facilius omnino eſſet: ſed, qa maioris dignitatis, maioriſq; voluptatis eſt: poſſe ad placitũ inceptare, quàm ad alteriꝰ arbitrium, aut in ſimili maius, aut in diſſimili contrarium dicere. Regula eſt. Vel, tam apud Ciceronem, quàm apud poſteros eius, pro etiam accipi ſolet: authore Valla. Et duntaxat apud poſteros, Vergilium, Quintilianum, & coęuos eorum. Itaq; hęc dici poſſet. Vel, qui vênit.i.etiã qui vênit. Reg

PIERIVS.

Dicite, quandoquidem molli conſedimus herba.] Ita quidẽ abſq;, in, particula præpoſitiua, in exemplaribus aliquot habetur. In nonnullis autem antiquiſſimis legere eſt, quandoquidẽ in molli. qui numerus videtur prurire laſciuius.

Ab Ioue principium Muſæ, Iouis omnia plena, DA.
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
Et me Phœbus amat, Phœbo ſua ſemp apud me, ME.
Munera ſunt, lauriq;, & ſuaue rubens hyacinthus.

SERVIVS.

Ab Ioue principiũ.] Vel ab Ioue, eſt principiũ. vel, ſumamꝰ principium ab Ioue. Ex Arato autem eſt. ait enim:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ᾽ ἄνδρες ἐῶμεν
ἄρρητον, μεσταὶ δέ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
πᾶσαι δ᾽ ἀνθρώπων ἀγοραί. μεστὴ δὲ θάλασσα,
καὶ λιμένες, πάντῃ δὲ Διός κεχρήμεθα πάντες.

Io uis omnia plena.] Lucre. Iuppiter eſt quodcũq; vides, quocunq; moueris. Ipſe alibi, Spiritus intus alit, totaq; infuſa per artus, Mens agitat molẽ. Ipſe enim eſt ſpiritus, ſine quo nihil mouetur.

Colere. Colit.] Amat. cæterum ſuperior colitur, non colit inferiorem. Sic alibi, Vnã poſthabita coluiſſe Samo.i.amaſſe. Nec mirum, ſi ruſticus à Ioue ſumpſit principium: quem amare terras conſtat, & habere cantuum curam. Et me Phœbꝰ amat.] Aut ſimile eſt: quia vnicuiq; deus quem colit, ſummus videtur: vt, Summe deũm ſancti cuſtos ſoractis Apollo. & ita Apollinẽ Ioui æquat. aut dicit, Iuppiter amat me. &.i.etiã, Phœbꝰ amat me.

Daphne. Sua.] Sibi grata. Nam Daphnen, Ladonis fingunt filiã, ab Apolline adamatam, & in laurum conuerſam: & Hyacinthum, ab eodem, & à Borea, adamatum: & quũ illum, in Phœbum magis pronum videret Boreas: dum puer diſco ludit: diſcum iactum, in eum retorſit: quo vulnere extinctus, in florem ſui nominis conuerſus eſt.

PROBVS.

Et me Phœbꝰ amat.] Apollo, in terra ſol: ſine quo, fruges neq; oriuntur, neq; matureſcunt.

Laurus. Lauri.] Laurum ei gratam accipere debemus: quòd Daphnen (vt vult Parthenius in volumine, quod De amantibus compoſuit) Amydeſi filiã, dilexit: quã, ne per vim ſtupraret, Iuppiter in arborem laurum cõuertit.

MANCINELLVS.

Ab Ioue.] Ordo eſt. Muſæ.i.modo cantui principium ſit ab Ioue. Hoc autem loco, illa quæ Macro. lib. 2. de ſomno Scip. Inſeram (inquit) enim deum verò, qui non modò immortale animal, ac diuinum ſit plenum inclyte, ex illa puriſſima mẽte rationis: ſed, quòd virtutes omnes, quæ illam primæ omnipotentiam ſummitatis ſequuntur, aut ipſe faciat, aut ipſe contineat.

Iuppiter Ipſum deniq; Iouem, veteres vocauerunt: & apud theologos, Iuppiter, eſt mundi anima. hinc illud eſt, Ab Ioue principium Muſæ, Iouis omnia plena. quod de Arato, Poetæ alij mutuati ſunt, qui de ſyderibus loquuturus, à cœlo in quo ſydera exordium ſumendum eſſe, decernens, ab Ioue incipiendum eſſe, memorauit. Hæc ille. Colit.] Diligit.

ASCENSIVS.

Ab Ioue principium Muſæ.] Ingrediẽs itaq; (vt iuſſus erat) Damœtas muſicum certamen, exorditur ab Ioue: quòd is ſummus deorum habitus ſit: crediderintq; etiam Ethnici, ſine deo adiutore, & præſide, nullum rite fundari exordium. Dicit autem, ſumendum eſſe exordium ab Ioue, propter triplex beneficium: Vniuerſale videlicet, quia, Iouis omnia plena. Nam, vt dicetur Geor. 4. & Æneí. 6. creditus eſt ſummꝰ deus, eſſe anima, ſeu animus mundi (vnde in noto opuſculo dicitur, Si deꝰ eſt animus.) ſine æquo quidem animo, nihil aut viuere, aut conſeruari poſſet. & ideo, quia ſine Ioue nihil poſſumus, bene dicit, Ab Ioue principium Muſæ. Item ſpeciale: quia, Ille colit terras. Nam Iuppiter, planeta oppoſitus ſæuitiæ Saturni benignꝰ eſt, & terrigenis fautor: deus autem Iuppiter, quem ſummũ putauerunt, omnia conſeruat: nec conſeruaret, niſi coleret, hoc eſt amaret. vnde Seruius recte exponit, colit.i.amat. Et ſingulare: quia, Illi mea carmina curæ. Solemus enim omnes, iis beneficia noſtra impendere, quibus grata accepta, & iucũda eſſe ſperamus. Argute ergo exorſus eſt Damœtas vſq; adeo, vt difficillimum ſit iuxta legem Amœbei carminis, ei reſpondere. Nam ſummo deo, neq; æquiualens datur, quod nõ ſit idipſum quod ipſe eſt: neq; contrariũ, qd tam plane ſummum malũ ſit, vt ipſe ſummum bonum i.infinitum: inuenit tamen Menalcas, quod illi reſponderet, dicens, Et me Phœbꝰ amat, &c. In quo, vt ſciamꝰ quomodo lex ſeruetur.i.aut conſimile: ſed maius, aut contrarium dicatur, æquipollens affert Seruius duas vias: in quarũ altera, Phœbus diceretur ſummus deus: quia ſuus cuiq; deꝰ, ſummus eſt: ſicut & Phœbus, ſeu Apollo, in Æneí. ſummus appellatus: quum dicitur, Summe deũm ſancti cuſtos ſoractis Apollo. & ita ſi permittatur Phœbus eſſe eiuſdem ponderis cum Ioue, ſaltem apud Poetam, qui in tutela Phœbi eſt, in ſimili plus diceret Menalcas: quia plus eſſet à Phœbo amari, & eius muneribus ornari, quàm Ioui dũtaxat curæ eſſe. quum nemo ametur, qui non ſit curæ: & curare poſſumus etiam, quæ aut timemus, aut odio proſequimur. Veruntamen, quia omnium conſenſu, Iuppiter ſummus habitus eſt: vſq; adeo, vt ne oracula quidem Phœbo addicantur: quia ea ab Ioue diſcere, perhibetur Æneid. 4. Quæ Phœbo pater omnipotens mihi Phœbus Apollo Prædixit, &c. Ideo ponit Seruius ſecundam viam ſaluandæ legis: vt videlicet dictio, &, accipiatur pro etiam. & ſit ſenſus: non ſolum Ioui mea carmina curæ ſunt, ſed etiam Phœbus amat me. Ad quod ſi quis obiiciat, quòd poteſtas Phœbi.i.inferioris numinis, quũ poteſtate Iouis non maior eſt, quàm ſolius Iouis: quia, ſi ſummus deus eſt, eius poteſtas infinita eſt, ad quam nihil accedere poteſt: debeamq; concedere id, Ethnicis quoq; exploratum fuiſſe (quod pauciſſimis philoſophis concedam: paſtoribus tamen, & agricolis negem) adhuc eſt larga euadendi via: quia ſi non plus eſſet curæ eſſe Ioui & Apollini, quàm Ioui ſoli: tamen plus eſſet ab Ioue, & Apolline amari, quàm curæ eſſe: quum plus ſit amari, quàm curæ eſſe: & ſe amari, quàm carmina ſua curæ eſſe. Simile ergo dicit Menalcas: ſed in tribꝰ videtur excedere. primò, quia ſe, non ſolum Ioui, ſed etiã Phœbo curæ eſſe innuit, dicens: Et.i.etiam, Phœbus amat me. Deinde, quia plus eſt cuiq; ſe amari, quàm carmina ſua: quia ſępe opera amamus propter artificium, quorum artifices odio proſequimur: non ſolũ ergo (inquit Menalcas) diligit carmina mea Iuppiter, ſed etiam Phœbus amat me. Tertiò, quia non vulgariter amat Menalcam, & opera eius Phœbus. ſed ſic amat, vt munera ſua ſic apud eũ repoſuerit, vt illic ea ſemper parata habeat. Sed hæc hactenus, poterunt alij etiam argutiora adducere: verum, vt ordinem conſeruemus, addamus vnum vocabulũ, videlicet Muſæ, à quibuſdam: de quorum numero eſt Mancinellus cenſeri datiui caſus, & ſingularis numeri: vt ſit, Principium eſt Muſæ ab Ioue.i.Muſa habet principium ab Ioue. Secũdùm alios, genitiui caſus: vt ſit, Principiũ eſt ab Ioue. ſed meo iudicio, cui poſterior expoſitio Seruiana conſonat, erit vocatiui caſus, & numeri pluralis: vt ordo ſit: O Muſæ ſumamus principium ab Ioue: vel, Principium noſtrum ſit ab Ioue. Sic enim quaſi facta inuocatione cum maiore reuerentia, de Ioue loquitur. Ordo igitur eſt. O Muſæ.ſ.Iouis, & Mnemoſynes.i.Memoriæ filiæ: ſumamus, ſup. principium: aut, principium noſtrũ ſit ab Ioue.i.ſummo deo patre veſtro. nam omnia ſunt plena Iouis.i.ſummi dei (interpretatur autẽ Iuppiter, iuuans pater: vnde, quia omnia præſentia numinis ſui iuuat, & conſeruat. bene dicitur, quòd Iouis omnia plena: vnde à noſtris, dicitur deꝰ vbiq; eſſe.) Ille.ſ.Iuppiter: colit.i.diligit, & fauorabiliter protegit: terras.i.res terrenas: & carmina mea ſunt illi curę.i.ad curam. Reſpondet Menalcas: Et.i.etiam, Phœbus, non ſolum Iuppiter amat: nõ ſolũ curæ habet me, non ſolum carmina mea: & Phœbo ſunt ſua.i.propria munera apud me: quæ.ſ.in me contulit, aut quibꝰ me donauit, aut quæ ab eo accepiſſe merui, videlicet: q;, pro &: (Nam legendum volunt, lauriq;, propter vocalem ſequentem. dic ergo) & lauri, & hyacinthus, flos ille: rubens.i. purpu-

Ordo
Iupp

Regula. purpurei coloris: ſuaue.i.ſuauiter, hoc eſt cũ ſuauitate odoris: colit, diligit. Regula puerorũ eſt. Nomen comparabile neutri generis, poteſt in tribus gradibus pro aduerbio vſurpari: ꝙuis legitime à tertia declinatione, fiat aduerbiũ poſitiuũ in, ter: & à ſecunda in, e: vt ſuaue, ſuauius, ſuauiſſimum: vnde hęc, ſuaue, dicitur: pro ſuauiter. ſicut contrà, duriter, ampliter, largiter: & ſi͞ſia ſæpe legũtur. Dic ergo, ſuaue.i.ſuauiter: ne duo ſint epitheta, ſine coniunctione media dure coherentia, quum hyacinthus, ſuaue dici nequeat.

ℭSERVIVS.

ℭAnte.] Q̃ lateat. ¶Offert vltrò.] Plus dicit, ex lege amœbei carminis. ¶Delia.] Vel amicam priorẽ intellige: vel Dianam, q̃ dea venationis canib⁹ eſt nota.

[Málo me Galathea petit laſciua puella, DA.
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit antè videri.
[At mihi ſeſe offert vltrò meus ignis, Amyntas, ME.
Notior vt iam ſit canibus non Delia noſtris.

ℭMANCINELLVS.

ℭMálo me Galathea petit.] Theocritus in.5. Málo me Cleariſta petit formoſa puella, Et cãtu noſtras permulcet molliter aures. ¶At mihi.] Theocritus in.5. Inſanire facit Cratides mihi quũ obuius extat, Quumq́ mouet flauos per candida colla capillos. ¶Delia.] Vel vet⁹ amica: vel Diana, ipſa venatiõis dea.

ℭASCENSIVS.

ℭMálo me, &c.] Auſpicatur Damœtas carmen de amica. Et licet ad placitum loquatur, tamen videtur habuiſſe rationẽ ordinis. nãvt primùm.i.hõeſtiſſimũ, atq; ſaluberrimũ eſt, à deo amari quod iam docuit: ita proximũ, atq; ſuauiſſimũ eſt, ab amico, atq; amica diligi: quod nũc proponit, dicens ſe, à Galathea amica appeti, & inuitari, pomo iniecto: quod ipſa iniicit fugitura ad ſalices, poſtq̃ viſa fuerit, vt.ſ.ſequatur. Cui reſpõdet Menalcas, in ſimili plus dicens, & ita legem ſeruans: ſe videlicet ſic amari ab Amynta puero: vt ille vltrò.i.nõ ĩuitat⁹ ſe, tã frequẽter obuiam ferat: vt Delia, quæ ſumma venatrix eſt non ſit notior canibus, q̃ ipſe Amyntas, qui videlicet, non rari⁹ ab eis viſus ſit. Eſt præterea contentio, & contrarietas pro parte: quia fugere, & vltrò obuiam venire, contraria ſunt. Eſt ergo ſimilitudo in re: quia vtriuſque carmen eſt de amore. ſed contrarietas in modo: quia, alter à fugiẽte inuitaᷣ: alter, à ſe vltrò offerente. ℭOrdo eſt. Galathea puella laſciua.i.petulans, & appetens viri: petit.i.prouocat me, & inuitat ad coitũ: málo.i.pomo iniecto: & ipſa poſtquàm me petiit pomo, ideſt iniecit in me pomum, fugit ad ſalices: & petit ſe videri, ſup. à me: ante.ſ.quàm fugit, vt ſequar. Reſpondet Menalcas: At.i.ſed (eſt autem aduerſatiua (vt diximus) particula cõtentioni.i.loquutionum contrarietati apta.) Amyntas, puer ille: meus ignis.i.qui me amore ſui incendit: offert vltrò.i.nõ rogatus: mihi ſe ita.ſ.frequenter: vt Delia.i.Diana, dea venationis, aut notiſſima amica mea, quam quotidianam habeo: nõ ſit iam notior noſtris canibus, quàm Amyntas. Ordo.

ℭSERVIVS.

ℭVeneri] Amicę ¶Aerię] Aerij coloris. ¶Congeſſêre.] Nidificauêre. ¶Miſi.] Plus eſt, quàm dicere ſe miſſurum. ¶Aurea.] Aurei coloris. Fruſtra autem volunt eſſe allegoriã de. 10. Æglogis ad Auguſtũ miſſis. Nã non eſt neceſſaria hęc allegoria.

[Parta meæ Veneri ſunt munera, nanq; notaui DA.
Ipſe locum, aeriæ quò congeſsêre palumbes.
[Quod potui, puero ſylueſtri ex arbore lecta ME.
Aurea mála decem miſi, cras altera mittam.

ℭMANCINELLVS.

ℭVeneri.] Ideſt amori. ¶Ipſe locũ.] Theocritus in.5. Aeriam viridi capiam ſub fronde palũbem, Qua donabo meam nõ immemor ipſe puellam. ¶Palũbes.] Colũbi, omni tempore pariunt. Turtur & palũbes vere, nec plus q̃ bis. Vita palumbium, vel ad quadraginta annos durare exiſtimat philoſophus lib.6. de animalibus. ¶Aeriæ.] Sublimes. ¶Aurea mála.] Chryſomela intelligit. χϱυσὸν enim, aurũ dicitur: μελὸν, pomũ. Theocritus ait in.3. Roſida mála decem duco, cras altera ducam.

Palũbes Turtur. Chryſomela.

ℭASCENSIVS.

ℭParta meæ Veneri, &c.] Docuit Damœtas ſe amari ab amica, nũc redamare eam. & ita gaudet inueniſſe palumbinos pullos, quos illi dono daturus eſt. Ad quod Menalcas, qui ſe quoq; amari docuit, in ſimili plus dicit: quia videlicet, non ſolũ daturus ſit puero amato munuſcula: ſed, quod dederit, & daturus ſit: quod nimirũ plus eſt, & ita legem ſeruat. ℭOrdo eſt. Munera ſunt parta.i.labore inuẽta, & acquiſita Veneri.i. amicę meę, quæ.ſ.illi dono daturus ſum: nanq;, pro quia: ipſe.i.ego notaui locũ: quò.i.ad quem: palumbes aeriæ.i.columbi aeri expoſiti, hoc eſt ſylueſtres, aut ſublimes, aut ſi quis color aeri permixto eſt aeri coloris (nam talis eſt eis ferè color, qualis aeri condenſato: qui ſub noctem ad montes videᷣ.) congeſsêre.i. ſimul geſſerunt.ſ.nidum ſuũ. Reſpondet Menalcas: Ego qđ potui.q.d.nõ ſolũ quod fortaſſis potero, ſed quod iã potui: miſi puero.ſ.dilecto, videlicet Amynte, decẽ mála, q̃ vulgò poma dicũtur: aurea.i.aurei coloris, quæ Græcis chryſomela dicũtur: lecta.i.collecta, leniter, ne lædantur: ex arbore ſylueſtri.i.in ſyluis naſcẽti (vt.ſ.ex difficultate, & raritate pretiũ pẽdatur: qa rarũ eſt, in ſyluis aurea mála inuenire. p̃terea, vt correſpõderet illi, q̃ palũbes aerias notaſſe, dixerat ſe Damœtas) & ego mittã cras altera.ſ.decẽ poma. Regula eſt. Alterũ, vter, vterq;, & cõparatiue partitiue tẽta, q̃ de duob⁹ enũtiari volũt, nõ refugiũt plura, dũmõ biptita ſint. Vñ hęc, Cras altera mittã: qa dena poma.i.bis decẽ poma ſignificat: quorum decem iam miſerat, decem miſſurus eſt. Cõſimiliter, de omnibus hominibus dicere poſſum: quia maior pars, meliorem deprauat. Ordo. Regula.

ℭPIERIVS.

ℭAurea mála decẽ miſi.] In Ro.cod. familiari quadã mutatione ex e, in i: atq; ita viciſſim ex i, in e, ſcriptũ eſt, decim, p i, vltima ſyllaba. Quod qđẽ nomẽ hoc eodẽ mõ ſcriptũ apud Aſprũ grãmaticũ (cui⁹ antiqſſimũ codicẽ in manib⁹ habui) plurib⁹ locis obſeruaui: vtputa, Decim ꝟborũ modi. & ita reliqua. Et ita in veteri Liuiano codice, Decim, ſcribitur. Ætas tñ noſtra maluit, decem, enuntiare per e, vtranq; ſyllabam.

ℭSERVIVS.

ℭAd auras diuũm.] Quia adeo dulcia ſunt, vt ſint digna deorum auditu. ¶Non ſpernis.] Liptote.i.multum amas. Referũt multi, q̃ allegorice quęratur, q̃ quum Auguſtus contra Antoniũ expeditionẽ ſumeret, ipſum nõ duxerit. ¶Retia ſeruo] In quo, in venatione, minus eſt voluptatis. ¶Amynta] Græca noĩa in as, vocatiuũ faciũt in a, ſiue creſcãt, vt Pallas, Pallãtis: ſiue non creſcant, vt Æneas.

Græca in as. Mancinell⁹ hęc tacet.

[O quoties, & quæ nobis Galathea loquuta eſt, DA.
Partem aliquam venti diuûm referatis ad aureis.
[Quid ꝓdeſt, quòd me ipſe aio nõ ſpnis Amynta, ME.
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſeruo?

ℭASCENSIVS.

ℭO quoties, &c.] Proponit Damœtas, dicens, ſibi tam dulcia, tamq́ aurea verba dicta ab amica ſua Galathea, vt digna ſint diuorũ aurib⁹: ideoq́ quaſi dij talia non haberent, p̃caturventos, vt partẽ aliquã ad eorũ auras ferant. Cui rñdet Menalcas, per amaram irriſionẽ, cõtrariũ innuens, nihil ꝓdeſſe ea verba, inaniũq́ eſſe talib⁹ lætari.q.d.illud Ouidianũ, Pollicitis diues qlibet eſſe põt. Vñ de dilecto ſuo loquẽs, dicit, Quid ꝓdeſt Amynta, q̃ me nõ ſpernis animo (imò vnice amas: quod pl⁹ eſt, q̃ dulcia ac blãda ꝟba loqui) ſi dũ tu ſectaris apros ego retia ſeruo i.ſi ſemp diſiungimur? q.d. nihil innuens per hoc nihil ꝓdeſſe Damœte, q̃ aurea verba loquuta ſit Galathea: quia eius potiũde facultatem non habet, quũ confeſſus ſit eã ad ſalices fugere. Atq; ita & plus & contrarium dicit: ſed de ſuo amore loquens, Damœtam taxat. ℭOrdo eſt. O, admirãtis interiectio: quoties.q.d.freqntiſſime: & quæ.i.qualia.q.d.plane aurea, atq; diuia verba, loquuta eſt Galathea nobis: ô venti, referatis.i. recenſeatis, aut repręſentetis aliquam partem: ad auras diuũm.i.diuorum. Ad hoc Menalcas ait: O Amynta, puer indulgentiſſime, qđ ꝓdeſt, ſup. mihi: quòd ipſe.i.tu: non ſpernis me animo.i.quòd amas me, ſi ego ſeruo retia, dũ tu ſectaris apros.i.ſi corpore ſemper diſtinguimur? q.d.nihil: ſicut nec Damœte ꝓdeſt, quòd Galathea illi bona loquitur, quandoquidem ea loquuta fugit. Ordo.

ℭPIERIVS.

ℭO quoties, & quæ.] Iam vſu inoleuit: vt, quoties, veluti, milies, decies, abſq; n litera ſcribatur. In omnibus tamen codi. antiquis quos euoluerim, quotiens, per ns, ſcriptũ obſeruaui: quibus adſtipulatur Caper grammaticus, vbi dicit: Sine, n, ſcribẽda ſunt, milies, centies, decies: Totiẽs, & quotiẽs, quum ſcribũtur, per n ſcribenda ſunt. In cuius ſententiam Victorinus etiam deſcendit, dum ait: Aduerbia verò cum, n, ſcribenda ſunt, vt totiens, quotiens.

ℭSERVIVS.

ℭPhyllida.] Amicam communem. Nam in ſolis natalis diei ſacris, licebat voluptati operam dare. In cæteris, caſtitas obſeruabatur. ¶Quum faciam vitula.] Figurate ſic Hora. ſiue poſcat agna,

[Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola, DA.
Quum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.
[Phyllida amo antè alias, nam me diſcedere fleuit, ME.

Et longũ formoſe vale, vale, inquit Iola.

agna, ſiue malit hœdo. Dici tur hoc ſacrificiũ Ambar-

Ambarualis. **Amburbium.** ualeq́ arua ambiat victima. ſic Amburbium, ſacrificiũ, in quo victima ambit vrbem. antiqui aũt, natalem ſolũ dicebãt. Horatius, Natalis grate numeras. Iuniores, natalẽ diem dixerũt. Iuuenalis, Natali coruinæ die mihi gratior hæc lux. ¶ Iola.] Vel duo habebat noĩa, vt vocaretur Iola, & Menalcas: vel, vt laudaret, denominauit eũ Iolam, ab Iola, optimo paſtore: vt, virũ fortem, Achillem: adulterũ, Parin noĩamus. ¶ Longũ] Longe. nomen ꝓ aduerbio: vt, Toruũ clamat. ¶ Vale.] Vale, inquit, lẽ corripit ſequens vocalis: vt, Te Corydon, ô Alexi.

¶ MANCINELLVS.

Natalis. ¶ Phyllida.] Eius amicã intelligit. ¶ Natalis] Erat eñ celebre natale priſcis. Hic natalis, & hoc natale dicitur. ¶ Quũ faciam vitula pro frugibus ipſe.] Quũ faciam rem diuinã, nõ oue, non

Vitula. capra, ſed vitula: tanquã dicat, quũ vitulam ꝓ frugib9 ſacrificauero: quod eſt, quũ vitula rem diuinã fecero. Vitula aũt dicta, ꝙ potens ſit vitæ tolerãdæ: & ideo hac, ꝓ frugibus fieri ſacra dicũtur: quia frugib9, vita humana toleratur: legito Macro. li. 3. Satur. 2. Quũ faciam vitula: Theocri. in. 5. Quũ facies agno nymphas veneratus agreſtis, Tum properato mihi magnam ꝑmittere partem. ¶ Vale, inquit.] Nulla hæc ſit ſynalæpha.

¶ ASCENSIVS.

¶ Phyllida mitte, &c.] Alterius amicæ amores receſſet Damœtas: videturq́ dicere, nõ omnes amicas fugere ſolitas: qa Phyllidis cõſuetudinem ſe habere docet his verbis, Phyllida mitte, &c. ea eñ erat Damœtæ, & Menalcæ, qui alio nomine Iolas, dicebatur cõmunis amica: qua viciſſim abutebãtur, quũ ergo natalis Damœtæ adeſſet, in quo voluptati, ac genio, reiq́ Venereę maxime indulgebãt, petit eã ad ſe dimitti. Ad quod Menalcas, plus in ſimili afferẽs. dicit, ſe non ſolũ potiturũ Phyllide: ſed iã potitũ eſſe, cũ ſummo eius cõſenſu, imò oblectatiõe: vſq; adeo, vt in diſceſſu fleret, diceretq́, Longũ formoſe vale, vale, Iola: q verba plena amoris ſunt, & inenarrabili artificio cõtexta. Primò ſiquidẽ eſt is modulus pedũ, qui in delicatis ſententiis Vergilius obſeruat. Sicut illic, Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas. Et illic, ô crudelis Alexi, &c. & illic, Málo me Galathea, &c. Nã quod penti memeri fieri ſolet, heptamemeri facit: ita videlicet decidẽs, vt prima quarti pedis, ſit vltima dictionis, vt in tertio pede fieri ſolet: deinde, quia dixi, lõgũm: quod

Longũ. **Longe.** aduerbiũ ad tẽpus pertinet: ſicut longe, ad locũ ſignificat. ergo tẽpus longũ ſibi viſum iri, quò aberit, etiã ſi breue ſit: Tũ, quia dicit, formoſe: tũ, quia vale dicit: tũ, quia bis ponit, vale, vt maiorem affectionẽ ſignificet: quia ſyllabã longã corripit, nõ obiicit: & quaſi per interuallũ ꝓnunciatũ ponit, per hoc eñ ſignificãtur ſingultus, & flet9, vale, dicẽtis puellæ: vſq; adeo, vt q hoc carmẽ bono iudicio legerit, videat eam cũ fletu ea verba ꝓferre. Et nouiſſimò, qa nomen amati viri, nouiſſimo loco poſitũ, vix enũtiare poteſt. ad quã moram ſignificãdam, interiecta eſt particula, inquit: q diligẽtia cui diſplicebit, ſe amuſum fateatur

Ordo. oportet. Sed nos ordinẽ ponamus, qui talis eſt, ¶ O Iola, mitte mihi. i. ad me: Phyllida. i. amicam noſtrã cõmunem: dignã ei9 Phyllidis nomine, q ſe ſuſpẽdit ob impatientiam amoris. me9 natalis. f. dies eſt, hoc eſt quo natus ſum: & ita voluptati indulgere debeo. Vnde Iuuenalis quaſi per hyperbolem dicit, Natali cor-

li coruinæ die, mihi dulcior hæc lux, &c. Et Perſi9, Hũc macrinæ diem numera meliore lapillo, Qui tibi labentes apponit candidus annos, Funde merum genio, &c. Gentiles ergo, quo naſcebãtur die, voluptati operã dabant, plurimi quidẽ: nã ſunt, qui flendum putabãt. Chriſtiani aũt, diẽ felicis obitus, & ad æternã vitam emigrationis celebrant: natalitia vocantes, ꝙ ſint quædam naſcendi in melius formæ. Quũ. i. qñ: ego faciam, ſup. ſacrificiũ: vitula. i. mactãdo vitulam: ꝓ frugibus. i. deæ frugũ, videlicet Cereri, quæ nuptias exoſa caſtitatem amat: ipſe. i. tu venito: quia tũc amice operam dare nõ potero (plurimi eñ diebus feſtis, à cõcubitu etiam legitimo abſtinebant: vñ Iu ue. ſati. 6. Ille petit veniam, quoties non abſtinet vxor Cõcubitu ſacris, obſeruandiſq́ diebus. Nouem aũt diebus abſtinebãt, quæ Iſidi ſacrificare volebãt: in Ambarualibus quoq; caſtos eſſe decuit.) Reſpondet Menalcas, quẽ Iolam vocaui. Ego amo Phyllidã ante alias. i. pluſquàm alias: nã ipſa fleuit me diſcedere. i. ꝙ ego diſcederem. q. d. id ſignũ erat vehemẽtis amoris in me, & ita redamo eã: & ipſa (inquit) ô formoſe Iola, vale lõgũ i. per longũ tẽpus: hoc eſt, quod longũ videbitur mihi, etiam ſi citò redieris: deinde per affectiõnẽ, ſingularemq́ amorẽ repetit dicẽs, iterũ vale Iola. Et ita plus eſt amicam habuiſſe, ꝙ ſperare te aliqñ habiturum: & ita amari ab ea vt fleat, dum ab ea diſcedas, vt vix per ſingult9, vale dicere poſſit. Regula prima. Adiectiua per ſe poſita, eius ſunt generis, cuius ſubſtantiuũ, quod aperte intelligiť: quod ſi nullũ eſt, ad neutrũ genus tranſire debẽt, vt hæc natalis ſubaudi dies. Hæc molaris, ſubaudi dẽs, aut lapis. Hæc edilis, ſubaudi magiſtratus. Hæc Septẽber, October, Nouẽber, Decẽber, Aprilis, Quintilis, & Sextilis, ſubaudi mẽſis. Hæc Tyberis, Araris, Sequana, ſubaudi fluuius. & hæc confluens, ſubaudi geminus: aut multiplex fluuius &c. hæc conſonans, ſubaudi litera: hæc ꝑgnans, ſubaudi fœmella: hęc cõtinẽs ſubaudi terra: hæc pirus, ſubaudi arbor: hæc Babylon, ſubaudi ciuitas: hæc Delos, ſubaudi inſula. Quando aũt natale diciť, poteſt ſubaudiri tẽpus: ſed potius abſolute, & quaſi fixe (vt dicũť) poni cẽſebitur: ſicut triſte, & dulce, in ſequentibus. Secũda eſt: Quicunq; graphice, atq; diſerte loqui volet, rem depingere conabitur: animumq́ loquentis verbis eius exprimere: ſicut puelle à qua deſcendit amatus, vt declarabimus: quæ res, nõ niſi ab optimis, quibuſq́ perpenditur: quum tamen maximi momenti ſit, quocirca quicunq;, quanuis perſonam rite exprimere volet ſeipſum illam eſſe ſignat. Format enim natura, prius nos intus ad omnem fortunarum habitum iuuat, aut impellit ad irã. Aut, ad humum mœrore graui deducit, & angit. Poſt effert animi motus, interprete lingua: vt dicit Flaccus in arte.

¶ PIERIVS.

¶ Quum faciam vitula.] In anti. aliquot exempla, vitula, quidem eſt ablatiuo caſu. In Romano tamen, & in Mediceo, vitulam. In Longobardico, altera manu & atramento apex, a, literæ ſuperadditus, Vitula, verò legẽdum, ablatiuo caſu, rectè Seruius admonet. Ambarualem verò beſtiam, ait Verrius, quæ rei diuinæ cauſſa circũm arua ducitur, ab iis qui pro frugibus faciunt. Huius ſacrificij meminit inferius Poeta, vbi dicit, Et quũ luſtrabimus agros. De Ambaruali verò ſacrificio, plura apud Macrobium legas.

Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres:	DA.	
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.		
Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,	ME.	
Lenta ſalix fœto pecori, mihi ſolus Amyntas.		

¶ SERVIVS.

¶ Satis.] Segetibus. ¶ Depulſis.] A lacte prohibitis.

¶ MANCINELLVS.

¶ Triſte] Pro triſtis, vel triſtis res, per aleothetam: de qua ſuperius. ¶ Depulſis.] A lacte remotis: quod fit, vbi hœdi trimeſtres ſunt facti: vt ſcribit Varro. ¶ Arbutus.] De hac, lege Plynium lib. 15. & 18.

¶ ASCENSIVS.

¶ Triſte lupus ſtabulis, &c.] Quia Damœtas vidit Menalcam paratum in amore narrando ſequi, transfert ſe ad contrariũ amoris, videlicet ad offenſionem & iram: dicens, quòd lupus, res triſtis eſt ſtabulis. i. armentis, & capris: & imber frugibus maturis, & venti arboribus, & præcipue florentibus: vnde in Alexi dictum eſt, Floribus Auſtrũ Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros. Et iræ Amaryllidis nobis. vnde videtur idẽ eſſe amator Amaryllidis, & in. 1. & in. 2. & in. 3. ſcilicet Vergilij. In. 1. per Tityrum: in. 2. per Corydona: & in hac. 3. per Damœtã ſignificatus. atq; ita quo magis immunem ab amore puerorum, Vergilium cenſeas ſe amore puellæ, videlicet Galatheæ, Phyllidis, aut Amaryllidis captum, dicit. non puerorum, ſicut Menalcas, quẽ in principio ei9 turpitudinis incuſauit: quaſi iã paſſus ſit. Rñdet igitur Menalcas per contrariũ, dicens, Dulce ſatis humor, &c. vbi nõ debet legi, humor eſt: quia, humor, primam producit: plus etiam videtur dicere, quia præſtantius eſt dulce eſſe, quàm triſte: eo quòd bonum, & appetibile pſtat málo, & fugibili. Auget etiam quòd dicit, Solus Amyntas. vñ dulcor, qui naſcitur ex fruitiõe Amyntæ, maior eſt, ꝙ triſtitia nata, ex iris Amaryllidis: eo ꝙ nõ dicit, ꝙ ſoli9 Amaryllidis iræ

iræ ſibi triſtes ſint: plus aũt ponderis habere videtur, triſte, & dulce, ꝙ triſtis, & dulcis: quia neutrum genus, etiam ſubiectum, ſaltem vniuerſale connotat. eſt enim quaſi res triſtis, & dulcis: ſicut bonum eſt mihi, lex oris tui: plus videtur dicere quàm ſi dicat, bona. **Stabula.** Stabula autem, ꝓprie ſunt armentorum, & eorum quæ ferè ſtant potiſſimum veſcendo, vt ſunt equi, boues, cerui. **Cubilia.** Cubilia autem, eorum quæ cubant. ſed caprilia, ſunt cuſtodiæ, aut domicilia, ſeu ſepta caprarum. bouilia, boum. ouilia, ouiũ. equilia, equorum. **Ordo.** ¶ Ordo eſt. Lupus, ſup. eſt: triſte. i. res triſtis, & incommoda: ſtabulis. i. eorũ quæ ſunt in ſtabulis: & imber, ſup. eſt triſte. i. res triſtis, frugibus maturis: & venti, ſupp. ſunt: triſtes. i. res triſtis: arboribus, nam rami deiiciuntur: & flores, ac fructus pereunt, & iræ Amaryllidis (de quibus dictum eſt in Alexide, Triſtis Amaryllidis iras.) Reſpondet Menalcas, humor. i. pluuia recens, aut irrigatio, eſt, ſup. dulce. i. res dulcis: ſatis. i. ſegetibus, pauloante ſatis: aut ſaltem nondum maturis: arbutus. i. virgultum arboris vitiferæ, eſt, ſup. dulce. i. res dulcis: hœdis. i. fœtibus caprarum: depulſis. f. à lacte materno, & iam ablactatis: & ſalix lenta. i. flexibilis: & ita adhuc tenera eſt, ſup ple dulce. i. res dulcis: pecori fœto. i. aut prægnanti, aut iam enixe: & ſolus Amyntas, eſt, ſup. dulce. i. res dulcis nobis. **Reg.** Regula eſt. Adiectiua in neutro genere ſubſtantiuata, quæ & plenius, & dulcius quid ſignificare videntur, tripliciter reſolui ſolent: aut in ſubſtantiuum generale, cuiuſmodi ſunt, res, & ens: vt dulce. i. res, aut ens dulce: aut per abſtractum, vt ſeruantiſſimus æqui. i. æquitatis: aut per id quod eſt pars, ſi capiatur partitiue: vt aliquid vini. i. aliqua pars vini.

[Pollio amat noſtram, quanuis ſit ruſtica, muſam, DA.
Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.
[Pollio & ipſe facit noua carmina. paſcite taurū, ME.
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat harenam.

SERVIVS.

¶Pollio.] Blāditur Pollioni patrono: quē Hora. hiſtoriarū & tragœdiarū ſcriptorem, ponit. Nā in. 2. carmine de hiſtoria, dicit, periculoſę plenum opus aleæ tractas. Itē paulopoſt, Paulùm ſeuerę Muſa tragœdiæ deſit theatris. ¶Pierides vitulā.] Paſcite eius armenta, quia legit noſtra carmina, vel nutrite ei vitulam ꝓ præmio. ¶Pollio.] Alij p duplex l ſcribūt, vt prima ꝓducatur. Alij aūt per ſimplex, vt Polio. ¶Noua.] Miranda. ¶Taurum.] Auget.

¶MANCINELLVS.

Pierides Pierus.

¶Pollio.] De hoc late in Alexi. ¶Pierides.] Dictæ ſunt Muſæ, à Pierio mōte: vt ſcribit Feſtus. Eſt aūt Pierus, mons Theſſaliæ: qui ad Macedoniā ꝓtendit: authore Plynio lib. 4. in Heſiodi aūt Theogonia legit, Ex Ioue & Mnemoſyne Muſas in Pieria natas. Ergo nō dictæ ſunt à Pieri natabus: vt quidā aiūt. De muſis autē, plura legito apud Diodorū lib. 1. & lib. 5. ¶Noua.] Miranda: quū nūquàm talia facta fuerint. Fuit aūt tragœdiæ ſcriptor, vt meminit Horatius ode. 1. 2. libri. ¶Pedibꝰ qui ſpargat harenā.] Id tauri pugnaturi faciūt. vnde Maro li. 3. Geor. ait, Ventoſq; laceſſit Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit harena.

¶ASCENSIVS.

¶Pollio amat.] Ab Ioue, & amica, qui nobis dilectiſſimi eſſe ſolent (nā Iuppiter. i. ſummus deus, eſt ſupra nos, & toto corde amandus. Amica aūt eſt, quaſi id qđ nos: tā ꝓpter cōmixtionē, quàm ꝓpter amicitiā.) tranſit ad morem amicorū. & id quomodo prius de amore dei loquutus eſt: nā ſicut primùm docuit amorē actiuū, quo Iuppiter colit. i. amat terras: ita hæc primùm loqtur de amore Aſinij Pollionis, actiuo, dicēs, Pollio amat noſtram, &c. & inſequēti, de eiuſdē amore paſſiuo: quo. ſ. amādus eſt dicturus, Qui te Pollio amat, &c. ſnię notę ſunt. ¶Ordo eſt, Pollio. ſ. Aſinius, vir cōſulari dignitate, & multa virtute, ac literatura ꝓditꝰ: & quo interceſſore Vergilius, agrum ſuum receperat: amat noſtrā muſam. i. cātilenam, aut phraſim: ac venam in carmine: quāuis ſit ruſtica. i. de rebꝰ ruſticanis tractās. Et ideo, ô Pierides. i. Muſæ, in Pierio mōte, ab Ioue ex Mnemoſyne genitæ: paſcite veſtro lectori. i. Pollioni, q carmina mihi à vobis inſpirat: libenter legit vitulā. i. iuuencā intactā. Rñdet Menalcas plus afferēs, qa licet nemo totus amuſus. i. expers Muſarū, & gratiæ, libēter carmina legat: aut eis oblectetur: tñ plꝰ eſt carmina facere, ꝙ legere. & iō oſtēdit ei plus ꝑmij debitū, videlicet nō vitulā paſcendā, ſed taurū pinguē. In quo triplex eſt exceſſus in ſexu, qa, ille fœmellā, hic marē. in ætate, qa, ille vitulam, hic taurū. & in habitudine, qa, ille vitulā oīno paſcēdā hic deſtinat. illi taurū, nō vetulū quidē: qa dicit, paſcite: ſed iā pinguem, & iuſtę ætatis, vt qui iā cornupetat, & pedibꝰ q ſpargat harenā. ¶Ordo eſt, Pollio &. i. etiā: ipſe facit noua carmina. i. inſolito artificio: & iō, ô Pierides, paſcite illi taurū: nō quidem puſillū, aut macrum, ſed qui iā petat. i. aggrediatur, aut inſiliat quēlibet cornu. ſ. vtroq;: & qui ſpargat harenā pedibꝰ, dū. ſ. aīoſus ingreditur. Proprie aūt dicit, ꝙ carmina facit: nā facere, proprie dicūtur Poetæ, dū rē nouā effingūt: vñ Terētius in ꝓlogo Andriæ, Populo vt placerēt quas feciſſet fabulas. Quinetiā poetæ nomē, ſumptū eſt à vbo Gręco, qđ eſt ποιέω, ſeu ποιῶ, hoc eſt pieo, ſeu pio: quod ſignificat idē quod, facio, ac creo: vñ in ſymbolo, nos deū, factorē cœli & terræ vocamus: Græci, ποιητὴν.

Ordo. Facio. Poeta.

¶SERVIVS.

¶Quanuis ſit ruſtica.] Sit, quidem in vete. aliquot exemp. præſertimq; in Longobardico legitur. Sed non diſplicet, quāuis eſt ruſtica: quod habetur in Romano codice.

[Qui te pollio amat, veniat, quò te quoq; gaudet: DA.
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.
[Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mœui, ME.
Atq; idem iungat vulpes, & mulgeat hircos.

¶SERVIVS.

¶Gaudet.] Scilicet veniſſe. Peruenerat aūt ad conſulatum, poſt Dalmaticū triumphum, deuictis Salonis, vrbe Dalmatiæ: vt ſcribit Horatius, Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triūpho. ¶Amomum.] Flos eſt Aſſyriæ. Luca. Vicinæ meſſis amomum. ¶Bauium.] Pro pœna ſic: vt, Qui nō odit Bauium, malū, Poetam amet, Mœuium peiorem illo. Hi, Vergilio, Horatioq; inimici fuerūt. Hinc Hora. Mále ſoluta nauis exit alite ferens Olentem Mœuiū. ¶Mulgeat hircos.] Faciat quæ contra naturam ſunt.

¶MANCINELLVS.

¶Quò te.] Scilicet veniſſe. Peruenerat aūt ad conſulatū: vt habetur etiā ſequenti Ægloga, triumpharat quoq; de Dalmatis. ¶Amomum.] Amomi, vua in vſu eſt, frutice venenoſo, palmi altitudine: carpiturq; cū radice. Naſcitur in Armœnia, in Media, & in Ponto. plura Plynius li. 12. Diaſcor. ait, ꝙ amomū genus eſt odoratiſſimæ herbæ: cuius frutex, ſimilis eſt botro, coloris ruffi: circùm circà, folia iūcta, & copioſa ſunt: ex Thyrſo, Botroſum ſemē redditur: florem habet albū. ¶Qui Bauiū non odit.] ἀστεισμὸς eſt. i. vrbanitas. ἀστεΐζω, iocor: putatur aūt id quidquid ruſtica ſimplicitate caret, & faceta ſatis vrbanitate exponitur: vt, Qui Bauiū nō odit, amet tua carmina Mœui. i. pro pœna ei cōtingat, vt diligat Mœuiū, peiorem Poetam. Nā Mœuius, & Bauius, peſſimi fuęre Poetæ: inimici tam Horatio, ꝙ Vergilio. Vnde Hora. in Epod. Mála ſoluta nauis exit alite ferens Olentem Mœuium. Euſeb. aūt ſcribit, ꝙ Marcus Bauius poeta, quem Vergilius in Bucolicis notat: in Cappadocia mortuus eſt. ſed de vrbanitate latius Fabius libro. 6.

¶ASCENSIVS.

¶Qui te Pollio. &c.] Incepit (vt dixi) ab amore actiuo, ſummi amici Pollionis: nunc proſequitur eiuſdem amorem paſſiuū, quo. ſ. à ſuis amatur: exoptans omnibus cum amantibꝰ, aut amaturis, aut Pollionis præſentia frui, aut dignitate fungi. Duplex enim eſt horum verſuum expoſitio. prior eſt Seruij, ſecūdùm quem ſenſus eſt. ô Pollio qui te amat, veniat ad eā dignitatem, ad quam tu perueniſti: &, Mella fluant, &c. Secūda expoſitio eſt, vt pro ſummo beneficio dari optet, vt qui Pollionē amat, eius quoq; præſentia gaudeat, & fruatur: & veniat eò. i. ad eum locum, quò gaudeat eò. i. eius præſentia: optat præterea, vt illi. ſ. loco: hoc eſt illic fluant mella, &c. Quæ ſententia, cur potius placeat, multiplex eſt ratio. Et quia indecôrum videtur, vt tantam dignitatem amatori exoptes, quantam ſumma virtute obtinuerit amicus. Et quia poſterior verſus, priori non quadret, ſi de conſulatu intelligatur. Et quia maxime quadrat, ſi de fruitione præſentiæ Pollionis intelligamus. Per hoc enim ſignificatur, tam dulcis, ſuauis, ac comis eſſe amicus Pollio, vt abunde beatus ſit, quicunq; eius pręſentia gaudeat. Et quia lex minus ſeruata videretur, ſi prior velit amatores Pollionis ad cōſulatum euehi: & poſterior Bauij amatores ſolūmodo ad Mœuianorum carminum amationem compelli: nō etiam tam amara poteſt eſſe eorū amatio, quàm ſuauis eſſet cōſulatus aditio. Ea autem ſeruetur, ſi de præſentia Pollionis intelligatur: nam per contrarium tantundem, aut plus reſpondeat Menalcas. Tā amara enim poſſit eſſe Mœuij, aut carminū eius amatio, quàm dulcis Pollionis præſentia: & tam triſtis conditio eius, qui ob amorē Bauij, ac Mœuij, cogatur vulpes iūgere: & hircos mulgere, quàm læta eius: qui, quia Pollionē amat, in præſentia eiꝰ mella fluentia, & amomum ex rubo legat. Plus præterea eſt, quod dicit Qui Bauium non audit, quàm ſi diceret, qui Bauiū amat. Multi enim non amaſſe poterant, qui tamen nō oderint: vnde, quicunq; amat Bauium, non odit eum: ſed non econuerſo. quia qui eum non cognoſcit: aut ab eo offenſus non eſt, odit eum: & tamen nō amat: lex ergo plene ſeruatur, ſi poſteriori modo legatur: ſed vnum obeſt, quia ſic potius diceretur gaudeat, quàm gaudet: niſi, vt veniat eò quò gaudet te: dum. ſ. præſens eſt. Conſtruamus ergo vtroq; modo poſteriori ſic. O Pollio, is, ſup. qui amat te: veniat, ſup. eò. i. ad eum locum: quò. i. in quo gaudet: quoq;. i. etiam: te. i. in ꝑſentiā tui, in qua de te gaudet: & mella fluāt illi, ſup. loco: aut illi, pro illic: & rubus aſper. i. frutex ille ſpinoſus, & hirſutus ferat amomū. i. aut arbuſculā illā, aut herbā, aut florē eiꝰ (vt frutex ꝓ flore ponat). Secūdùm Seruiū aūt cōſtrueret ſic, O Pollio, is qui te amat veniat quoq; i. etiā, ſup. eò. i. ad eū ſtatū: quò. i. ad quē gaudet te, ſup. veniſſe id ad cōſularē: & mella fluāt illi: & rubus aſper ferat illi amomū. Rñdet Menalcas: Is qui nō odit Bauium. ſ. Marcum, peſſimum hoiem: inuidūq; poetā: amet ô Mœui, tua carmina. i. luat eam pœnā, vt cogatur tua carmina amare: quæ tam mala ſunt, vt duriſſimus ſit cruciatus ei, qui id cogatur facere. Atq; idem, qui. ſ. Bauium non odit, & carmina Mœuij amat: iungat. i. ad iugum coniūgere cogatur, vulpes. i. animalia illa aſtuta, & veloci pede currentia: vt difficillimum ſit ea coniungere: & mulgeat hircos. i. maſculos caprarum, qui nihil lactis, ſed plurimum fœtoris habēt: ſicut & Mœuiana carmina nihil boni ſucci, ſed atreloliginis. i. inuidentię, plurimum habent: vnde & eum olentem dicit Flaccus: qui & in. 1. ſermo. eum inuidum detractorem docet his verbis: Mœuius abſentem nouium dum carperet, heu tu (Quidam ait) ignoras te: an tu ignotum dare nobis Verba putas? Egomet mi ignoſco: Mœuius (inquit Beroaldus) Seruiū notat, in eo quod dicit, amomum, flos eſt Aſſyrius: vt Lucanus vicinæ meſſis amomum. vnde dicit: Miror Seruium authoritate Lucani fulcire ſententiam, tanquàm à Lucano dicatur, amomum, florem eſſe Aſſyrium: qui more poetico, amomum quidem nominat in. 10. ſed quid ſit, haud quaquàm aperte demonſtrat. Debuiſſet itaq; Seruius Plynium conſulere, qui eum edocuiſſet, amomum, non eſſe florem, ſed arbuſculam: qui in. 12. ſcribens de peregrinis arboribus, amomum, arborem eſſe commemorat; & eius vuam in vſu eſſe; forma eſt vitæ labruſca, frutice

Ordo.

venenoſo,palmis altitudine laudaꝛ,quàm maxime parit amomum punici máli,foliis ſimile colore ruffo. Secunda bonitas, pallida eſt:herba,cœtum peius,peſſimum,candidum,quod & vetuſtate euenit. Hæc Beroaldus. Verū,nō oēs amomū,ar‑ buſculā dicūt:nā diaſcorides,herbæ genus eſſe docet,quæ florem habet albū:quid ergo prohibet herbam ꝓ flore cādidi:præſertim quū dicat,ꝙ rubus ferat. Verū(vt Lādinus recitat)diaſcorides dicit,quia in circuitu cuiuslibet arboris,naſcitur ramulos,hn̄s ſiccos,& duros virgulis aſſimiles:vn̄ hæc dici poſſet:ferat & rubus,aſper amomū. Regula. Regula prima eſt:Odi,v̄bū defectiuū, in voce vtriuſq; tp̄is,ſignificationē gerit:& p̄teriti,& p̄ntis tp̄is: nec repperiꝛ apud idoneos perfectū,niſi ſemel apud Ciceronem odias:Nō ergo dices,odio te:ſed,odi te. Secūda eſt: Licet arborum noīa,q̄ in um exeunt,non legitime fœminina ſint: fruticū tn̄,& in um exeuntia,vocis genus ſeruāt. Exemplū de fœmininis:vt hæc buxus,hebenus,balſamus,pomus. Exēplū de fruticibus:vt hic dumus,rubus,hi ſentes,vepres,hoc ſiler,thus,&c. Exēplū de,um:vt hoc buxū,hebenū,balſamū,pomū etiā ꝓ arbore:hoc viburnū,ſalictū,&c.

PIERIVS.

[Qui Bauium non odit.] Hoc quoq; nomen pronuntiatione Græca,per v,quippe digāmon habetur in Ro.cod. Vauiū. Ita apud Liuiū,vbi in vulgatis codicibꝰ libro.8.primæ Decadis,ſcriptū eſt,Vitrubius Bacchus. In vetuſto cod. Vaccus,ꝑ digāmon habetur.& inferius,Quæ Vacci prata. Frequētiſſime autem apud hūc & alios ſcriptū,veluti veteres,Fauiū, pro Fabio dicebant obſeruatū ab Adamantio. Huic verò Malo poetæ Marco nomē fuit:de quo Euſebius,Marcus Bauius poeta,quē Vergi. in Buc.notat,in Cappadocia moritur. ¶Et mulgeat hircos.] In Ro.codi.& in altero perueteri,mulctat, per c ſcriptū eſt. In Longobardico,vt omnino diſcernitur,ita quoq; legebaꝛ, verū altera manu & attramēto factū eſt,mulgeat, per g. Neq; mirū multis in dictionibus,c,pro g,poſitā eſſe. Quā literā nō fuiſſe, longa annorum ſerie apud Latinos, inuentam verò à Spurio Carbilio noua forma,& Scaurus,& Victorinus affirmant.

[Qui legitis flores,& humi naſcentia fragra, DA.
Frigidus,ô pueri fugite hinc,latet anguis in herba.
[Parcite oues,nimium procedere,non bene ripæ ME.
Creditur:ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.

SERVIVS.

[Fragra.] Mora q̄ in herbis naſcūꝛ. ¶Latet anguis] Allegorice ꝓpter Mantuanos, qui verſabātur inter armatos milites,q vt anguis, mortē īferre poſſunt. ¶Nō bene ripæ.] Et hoc allegorice. Nā poſt receptos agros,penè ab Arrio cēturiōe cæſus eſt Maro:niſi ſe p̄cipitaſſet in fluuiū. ¶Parcite] Prohibete,ſeruate,ne procedant.

MANCINELLVS.

[Ipſe aries.] Placet magis vt ſimpliciter accipiatur,q̄ꝫ allegoricos:quod indicat etiā illud, Ipſe vbi tp̄s erit omnis in fonte lauabo. Eſt em̄ Theocriti in.5.vbi ait,Felicē ſperate diē, vitamq; capellæ,Cras ego vos omnes Sybaritis fonte lauabo.

ASCENSIVS.

[Qui legitis flores.] Aliud genus carminis tentat Damœtas, quo aduerſariū vincat:in quo,licet aperta eſt ſentētia, nō nihil tn̄ allegorice eſt. Nā anguēs latere in herbis naturale eſt: idq; docet quę de Eurydice Orphei cōiuge legitur fabula:eam em̄, quū Ariſteus inſequeretur, ſerpēs in herbis deliteſcens morſu necauit. Dicit ergo Damœtas. O pueri,qui legitis flores,& fragra,fugite hinc.i.ex amœnis,& iucūdis rebus:qa latet anguis in herba:hoc eſt,extremū gaudij luctus occupat:quo v̄bo poſſit intelligi Menalcā taxare,qui ſe amoribꝰ potitū iactauit: vn̄ Menalcas reiicit in Damœtā grauius malū,dicēs,O pueri, arcete gregē à ripis:qa ip̄e aries,iā vellera ſiccat:hoc ē Damœtas,ſeu Tityrꝰ q agrū ſuū recepiſſe gloriatus eſt: ab Arrio expulſus,niſi pernicius aufugiſſet,interiiſſet. Sicut aūt grauiꝰ,& certius eſt malum iam acceptum, quàm quod quis minatur futurum ita plus dicit Menalcas,ſiue ſimpliciter,ſiue per allegoriam intelligatur,q̄ꝫ Damœtas. Nam prior malū,niſi fugeris imminere docet poſterior etiā eueniſſe. Ordo eſt. O pueri, q legitis flores:& fragra.i.mora,i herbis naſcētia:humi.i.ī humili loco: ad terrā fugite hinc.i.ab hoc loco:qa anguis. i.ſerpēs frigidus. i.mortifex,aut venenoſus:nā venenū,frigidū eſt,latet in herba Menalcas ad hoc. O pueri,parcite.i.prohibete:oues procedere i.ne ꝓcedant nimium:qa nō creditur bene.i.tutæ ripæ.i.margini fluuiorum. Nam ipſe aries.i.dux gregis(videlicet Damœtas,Vergiliū ſignificans,qui ſe Tityrum appellauit: quaſi arietem præuium ad intercedendum ad Auguſtum,pro reliquorū Mantuanorū agris recipiendis.) ſiccat etiā.i.nedū minores oues:nunc vellera,quæ res probat ipſum in flumen incidiſſe. Licet ergo Mancinellus malit ſimpliciter dictum cēſeri, eo quod ex Theocrito, vbi ſimpliciter dicitur ſumptū eſt plus tn̄ neruí haberet,ſi allegoricos intelligeretur. Sæpe etenim quæ ab vno ſimpliciter:ab alio,allegoricos dicuntur. Sicut ab Iuuenale,Actoris Arunci ſpolium,&c.

[Tityre paſcentes à flumine reice capellas, DA.
Ipſe vbi tempus erit,omnes in fonte lauabo.
[Cogite oueis pueri,ſi lac præceperit æſtus: ME.
Vt nuper,fruſtra preſſabimus hubera palmis.

SERVIVS.

[Tityre.] Noli ô Mantua, nūc quidquàm agere de repetendis agris. Nā ego quū tempus aderit, lauabo omnes.i. purgabo apud Cæſarem,quum ex Actiaco bello redierit. ¶In fonte.] Nā quū ſuos agros per amicos, veluti ꝑ riuulos impetraſſet: vult reliquos ab ipſo Octauiano,veluti à fonte petere. ¶Reiice capellas.] Proceleumaticus ꝓ dactylo:vt,Genua labant. ¶Cogite.] Scilicet ad ouilia. ¶Præceperit.] Præoccupauerit. Nā frigore,augetur lac:calore,minuitur.

MANCINELLVS.

[Præceperit.] Præoccupauerit,attraxerit.

ASCENSIVS.

[Tityre paſcentes] Hoc quoq; carmen,ſimpliciter legendum ſecūdùm Mancinellū eſt. ſed multò maior ſit eius vis, ſi ſub allegoria legatur:vt videlicet Damœtas intelligēs in ſe dictū eſſe,Ipſe aries etiā nūc vellera ſiccat. reſpōdeat: tametſi ſemel p̄cipitem ſe in Mincium dederit,non tn̄ deſperare:quū ſperet adhuc recuperare. non ſolū ſuos,ſed & omniū Mantuanorum agros,quū eos in fonte purgauerit.i. innocentiā eorū Auguſto oſtenderit:vnde dicit,Tityre paſcētes,&c.vt per capellas,Mātuanos intelligamus. Ad quod Menalcas,id amare ridens: qa videlicet ſolam ſpem habeant,dicit:pueri cogite oues.i. nolite eas in ſpe dilatatas diuagari,qa ſi æſtus præripuerit lac.i.ſi furor militū ingruerit,vt nuper fruſtra preſſabimus:hubera palmis.i.fruſtra rem perditā recuperare conabimur. plus ergo mali paſſum dicit gregē Menalcas,quàm boni habiturū Damœtas.vnde & cōtrariū,& plus dicēs,legē ſeruat. Ordo. Ordo eſt. O Tityre,reiice.i.amoue:arce capellas paſcētes à flumine.i.noli cōmittere per deſperationē,vt Mantuani immergātur aduerſitatibus. Regula. ipſe.i.ego:lauabo.i.purgabo:omnes in fonte.i. coràm principe Auguſto:vbi.i.qn̄:tempus.i.opportunitas erit. Reſpōdet Menalcas. O pueri,cogite.i.compellite:in vnū locū.ſ. ſub vmbras:quia ſi æſtus.i.feruens calor ſolis:præceperit.i. præripuerit,ac conſumpſerit lac,vt nuper,ſup.fecit:nos preſſabimꝰ. i.frequenter comprimemus:palmis.ſ.manuum noſtrarum:fruſtra.i.in vanum:hubera.ſ.ouiū. Regulæ ſunt. Prima. Iacio, quia in cōpoſitione,a,in i,mutat,gemino ii ſcribi debet:quorū prius eſt conſonū: metri tn̄ cauſſa,nōnulli alterū abiecerūt. Secūda,quæ ergo in conſonantē deſinētia,quū iacio cōponuntur: licet breuia fuerint,producūꝛ: vt adiicio,cōiicio,ſubiicio:niſi ſubicit,dicatur per vnū i. Tertia i,conſonum in principio dictionis poſitū: licet per cōpoſitionē in medio duarū vocaliū ponatur, manet tn̄ ſimplex:vn̄ bĭgus,primam corripit. Quarta, q̄ in vocalē deſinentia cum iacio componuntur,ſuam quantitatem ſeruant:vt proiicio,prima longa:& reiicio,prima breui:vnde recte ſecundùm artem hūc proceleumaticum Seruius cenſet: licet alij,aliter doceant. Nam Vergilius alibi ferè primā ꝓducit.

PIERIVS.

[Reiice capellas.] Seruius dicit,reice capellas,proceleumaticū eſt. Antiquiq; omnes cod. Reice,ſcribunt vnico i. Quiq; hāc ſcribendi rationem amant,dicūt(vt apud Veliū eſt)literā i,inter duas vocales,per ſe plenam,& ſatis ſonorā eſſe:ſed neq; quidem eſſe neceſſariū,quum,eicit,ſcribimꝰ:i,ratione producēdi, ſyllabā geminare,quod ſatis literæ:poteſtas ipſa ſibi ſufficiat. In pleriſq; verò hmōi,Cicero videꝛ auditu emenſus ſcriptionē, qui & Aiiacē,& Maiiā,per duo ii ſcribēda exiſtimauit,vt preſſius & plenius ſonarēt. Sed enim quod ad,Reice,ꝑtinet:nemo negarit in eo qđ eſt,iace:pro a,eſſe i,ſubſtitutū:&,iice,dici neceſſariò:cui adiecta præpoſitione,re,reiice,integrū ſit. In quo, re,non magis longa,quàm in,reieci:& in,Reiectus,habeatur. Quod ſi duo ii,in vnū coire faciamꝰ,media ſyllaba lōga erit neceſſariò,quū ſynæreſis fieri non poſſit,niſi in lōgā. Quare,ſi codicū authoritatem defendere voluerimꝰ:aut dicendū erit,primū i,quod vim duplicis cōſonātis habebat,ex regula illa gn̄ali expunctū eſſe:aut ſyncopā,à litera detrita factā:atq; ita i,iā vocalē breuis locū retinuiſſe. ¶Oēs in fonte lauabo.] Fōte qdē vetera habēt exēplaria,Romano excepto,in quo frōte legitur, qđ alij viderint. Apud Theocritū ſanè,vn̄ locus hīc deſumptꝰ, dubio ꝓcul fontis mētio fit. Ait em̄ Αὔριον ὔμμε πάσας ἐγὼ λουσῶ συβαρίτιδος ἔνδοθι κράνας:quare,fonte oīno legēdū eſt. ¶Cogite oueis pueri,ſi lac p̄cederit æſtus.] In antiqs aliquot exēpl.cū antiqſſimo maioris notæ æſtas, legiꝛ:qđ non placet. Cogite verò,qđ Seruiꝰ exponit,in ouilia colligite. No. Marcellus,mulgete,interpretaꝛ. Subiūgit em̄ Poeta cauſſam, cur feſtinandū ſit. Si lac p̄ceperit æſtus,vt nuper,fruſtra preſſabimꝰ hubera palmis, Eadē autem dictione variatum in.2. Georgicon eo loco,Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas.

¶SERVIVS.

¶Vix oſſ.h.] Vix oſſa eo rū cohærēt. ¶Faſcinat.] Dicit cauſſam maciei: & per tranſitum, oſtendit ſuū pecus eſſe pulchrū: quod mereretur faſcinari.

[Eheu quàm pingui macer eſt mihi taurus in eruo. DA.
Idem amor exitium eſt pecori, pecoriſq; magiſtro.
[His certe neq; amor cauſſa eſt vix oſſibus hærent, ME.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.

te amor, cauſſa non eſt, ſed faſcinatio: quæ non niſi ſpecioſis infertur, quum etiam miſerrima quæq; amore cōcutiantur. ¶Ordo eſt. Eheu (dolentis interiectio) q. i. quantùm: macer. q. d. macer

¶MANCINELLVS.

Eruum. ¶Taurus in eruo.] In antiquiſſimis textibus, eruo, & aruo, legi in illo ſummi pontificis, Aruo eſt per a. Plures autem, eruo, habent per e. Eſt autem eruum, leguminis ſpecies: ſimile piſo: quod amplius, quàm vitia runcatur. Sufficiunt ſingulis boum ingis, modij quini ſati. Martio menſe, ſatum noxium eſſe, bobus aiunt. Item autumno, grauedinoſum. Innoxium autem fieri, primo vére ſatum. author Ply. lib. 18. meminit idem Columella lib. 2. vbi ait etiam, quòd eruum lætatur loco macro, nec humido: quia luxuria plerunq; corrumpitur. Per hæc autē verba, optime exponimus, pingui eruo. i. læto. ¶Vix oſſibus hærent.] Theocritus quoq; in. 4. Nempe volunt prati teneris iā paſcier herbis. Illa adeo macra, eſt vitula: & vix oſſibus hæret.

Faſcinū. Faſcinantes. ¶Faſcinat.] Laudando decipit, vel deprauat. Faſcinum, & fas, à fando nominatur: vt Feſtus ait. Ply. autem lib. 7. ca. 3. ſcribit, In Aphrica eſſe familiās quaſdam effaſcinantium, quorū laudatione intereant probata, areſcant arbores, emoriātur infantes: eſſe eiuſdem generis in triballiis, & illyriis, qui viſu quoq; effaſcinent, interimantq;, quos diutius intueantur: iratis præcipue oculis, quod eorum malum facilius ſentire puberes: notabilius eſſe, quàm pupillas binas in oculis ſingulis habeant. fœminas quidem omes, vbiq; viſu nocere: quæ duplices pupillas habeant. Cicero quoq; author eſt. Hæc & plura Plynius.

¶ASCENSIVS.

¶Eheu quàm pingui.] Rurſum carpit Menalcam, qui ſe amoribus potitum dixit: docens ipſum, & pecus eius, ob eos depetire: ad quod Menalcas, Non amoribus, inquit: ſed faſcino emaceratum eſt pecus meum. Per hoc innuens, ipſum inuidiā propter pulchritudinem meruiſſe, atq; ita contrarium dicit, qa negat amorem: & plus, quia cōcedit faſcinum. Poteſt & priorum verſuum eſſe hæc ſententia, vt Damœtas de ſuo amore loquatur: glorioſum cenſens amoribus elanguere, vt ſit per iactantiam dictum: quòd ipſe, & pecus, amore deperiret. Ad quod Menalcas, His certe, hoc eſt neſcio, quid de tuis dicā: ſed meis certe amor,

rimus eſt mihi: taurus in aruo. i. prato: aut, eruo. i. legumine illo: pingui. i. hubere, & læto, aut pinguem facere ſolito. Idem amor eſt exitium. i. generat finem vitæ, pecori, & magiſtro pecoris. ſ. mihi. Sed (vt dixi) aut de ſe loquitur, glorians quia amat aut ſub ſuo nomine, Menalcā taxat: ſicut in principio, Menalcas ipſum taxauerat, dicens, Tum credo quum me arbuſtū videre Miconis, &c. Ad hoc autem reſpondet Menalcas, amorē negans: ſed potiorem cauſſam emacerationis, pecoris ſui concedens: faſcinationem. ſ. quæ non niſi lætis & pinguibus p inuidiam inferri ſolet: nam ſumma petit liuor, perflant altiſſima vēti. Et quia infelix eſt, cui non inuidetur, dicit Martialis. Omnibus inuideas liuide, nemo tibi. Ordo igitur eſt. Certe amor nō eſt cauſſa his. i. meis ouibus: vt. ſ. emacerentur: & tamen vix hęrent oſſibus. i. vix habent oſſa cohærentia. Eſt enim ablatiuus caſus, non datiuus, ſicut hoc friget manibus. i. habet manus frigentes. ſed neſcio, quis oculus faſcinat. i. inuida & inimica inſpectione inficit, & deprauat agnos teneros, qui faſcinari facilius poſſunt: vt ex his quæ Mancinellus & Landinus adduxerit, patet.

¶PIERIVS.

¶Eheu quàm pingui macer eſt mihi taurus in eruo.] Romanus codex vnà cum Longobardico, & aliquot aliis legunt, in aruo. In aliquot, in quibus, eruo, ſcriptum fuerat, a, litera ſuper ne addita. Sed enim, eruo, & Columella, & Plynio, legumine eo pecus pingueſcere aſſerentibus, ma gis omnino receptū. &, aruo, neſcio quid otioſum habetur. ¶Exitium eſt pecori, pecoriſq; magiſtro.] Verbum, eſt, in hoc verſu valde inconſtans repperitur apud codices manu ſcriptos. Nā veluti plæbeius notatus, modò in hanc, modò in illam, transfertur tribum. In Romano enim, exitium eſt. In Mediceo, & quibuſdam aliis, pecori eſt. In Oblōgo, Vaticano, & in Longobardico, magiſtro eſt, habetur. Id, & ſi minus vetabat, quin eadem eſſet ſententia, notandum tamen fuit ob ſtructuræ varietatem, cuius apud eruditos viros diligentiſſima ſolet eſſe penſitatio.

¶SERVIVS.

¶Eris mihi magnus.] Relicto certamine proponunt ænigmata. ¶Apollo.] Quia in rebus incertis, eſt op⁹ diuinatione. ¶Vlnas.] Vlna, ſpatium eſt: inquantum vtraq; extendatur manus ἀπὸ τῶν ὠλενῶν. i. brachiis. hinc ὠλένη dicitur, licet Suetonius vnum ſolum cubitum eſſe velit. ¶Cœli.] Alij dicunt ſepulchrum intelligi Cælij luxurioſi hominis, qui ab Ligurito patrimonio tantùm ſolū modò agri ſibi reſeruauit: quod ad ſepulchrum ſufficeret. Voluit autē facere errorem ex cœli, cæliiq; ſimilitudine. Alij dicunt, voluiſſe puteum ſignificare. qui eſt in Syene Ægypti parte, quem philoſophi altum effoderunt: vt probarent locum illum eſſe ſolū, quem ſol recto intuitu irradiaret. Nā. viij. Kalendas Iuliās die, quando in centro ſuo eſt ſol, tam imam, quàm ſummam putei partem irradiat. Sed neutrum conuenit ruſtico. Ergo de quolibet puteo intelligas, in cuius fundo, qui eſt tantùm cœli ſpatiū videt, quanta eſt putei latitudo. Dic quum obiectū ſoluere non potuerit, ipſe aliud obiicit, & captioſe quib⁹ in terris dixit. Nā hiacynthus vbiq; naſcitur. Eſt autem rubrum, quaſi lilium deſignans primam hiacynthi literam. ¶Regum.] Non quia regum, ſed filij regum. Alij dicunt, regum, pro regis. Sic Terenti. Non poſſum perpeti meretricum contumelias, quum de vna loqueretur. Nam flos iſte hiacynthi, & non Aiacis nomen retinet. Tamen hæc, vt reliqua ænigmata carent, aperta ſolutione Phyllida, plus eſt habere ſolum amicam communem. Nam eſſe Apollinem, impoſſibile eſt.

Syene.

[Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo) D.
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.
[Dic quibus in terris inſcripti nomina regum ME.
Naſcantur flores, & Phyllida ſolus habeto.

aquam radios iaci. itaq; de hoc puteo intelligere poteris, & de quocunq; alio: nā in fundo cuiuſq; putei manentibus, cœlum non videbitur, niſi pro aditus magnitudine. ¶Vlnas.] Olene, & olenos, vlna dicitur: eſtq; (vt aiunt) vtriuſq; man⁹ extenſio: vel magis vnus cubitus tantùm. ¶Apollo.] Cui diuinandi poteſtas, Macro. li. 1. Satur. ſcribit, quòd diuerſæ virtutes ſolis nomina, diis dederunt. virtutem igitur ſolis, quæ diuinationi, curationiq; præeſt, Apollinem vocauerūt: quæ ſermonis author eſt, Mercurij nomē accepit. ¶Nomina regum.] De hiacyntho flore intelligit: de quo iam diximus. habet enim in foliis hya, q̄d etiam Ouidius in Metamorpho. docet apertius.

Vlna.

Apollo.

¶ASCENSIVS.

¶Dic quibus in terris.] Quia Menalcam reſpondere paratum videt, ne perpetuum eſſet carmen: proponit ænigma, quod indiſſolybile putat: cuius ſi ſolutionem paratam haberet, Menalcas vinceretur nimirum Damœtas: ſed quū eam ignoraret: iuxta præceptum rethoricorum alterum proponit: & id quidem difficilius, adiecto maiore ſi diſſoluatur præmio. Rhetoricorū enim præceptum eſt: vt quoties ad interrogata reſpondere nequeas, ęque difficilia interroges: quomodo Pythias illa Terentiana in Eunucho, quum neſciret quid diceret ad id quodEunuchus reſponderet Phedrię interroganti. Eho tu enim ego te: eo miſti. interrogat: veniſtin' hodie ad noſt? & ipſa pro illo reſpōdet. Proponit ergo Damœtas tale ænigma, dic, quibus in terris ſpatium cœli pateat, non amplius tribus vlnis: & ſi id mihi dicere poteris, eris mihi. i. reputaberis, à me magnus Apollo. q. d. princeps omnium diuinantium. Nam Apollo, is eſt, qui oracula ex aditis olim dabat. futuraq; etiam occultiſſima denūtiabat. Ad quod Menalcas, Dic quibus in terris naſcantur flores. habentes nomina regum inſcripta: & ſi id feceris habebis ſol⁹ Phyllida, amicam nobis communem, dicti: difficilius proponi à Menalca, & maius præmium: difficilius enim eſt ſcire, vbi tales flores naſcantur, quàm vbi ſpatium cœli tres vlnas duntaxat pateat: id enim fit in omnibus puteis profundis, & fumariis i. (vt vulgo dicunt, licet aliud ſint) caminis quorū orificia ſunt duntaxat trium vlnarum: his qui in fundo ſunt: nam ſi per extremam altitudinem viderint, nihil officeret orificij anguſtia, quo minus cœli quantitatem videant. Maius quoq; præmium eſt, quemuis habere amicam communem ſibi peculiarem & proprium: quàm ſi à ruſtico paſtore reputetur Apollo. Non enim

¶PROBVS.

¶Inſcripti.] Hiacynthus enim ab Apolline adamatus, propter nimiam pulchritudinem: & ab ipſo per ignorantiam occiſus diſco: conuerſus eſt in florem, quin ſe literas habet hya, vt ſit vox plorantis. Quidam ex Aiacis ſanguine.

¶MANCINELLVS.

¶Dic quibus.] Omiſſo canēdi ſtudio, ad ænigma diuertit, quo decentius cantum abſolueret, ne victus eſſet: videretur, ne item in infinitum quodammodo canere cogeretur. ¶Cœli ſpatiū.] In Æthiopiæ fine, Syene eſt inſula. C. M. paſſuum ambitu: vt ſcribit Ply. lib. 5. Strab. quoq; lib. 17. docet, quòd in ipſa Syene, puteus quidam eſt, qui æſtiuum indicat ſolſtitium: quoniā hęc loca circulo tropico ſunt ſubiecta, & in meridie vmbilicos faciunt ſine vmbra: & ſol ſupra verticem ibi manentibus habetur: vnde neceſſe eſt in puteos, quanquam profundiſſimos, vſq; ad aquam

Apollo eſſe poteſt:nec magnum eſſet Apollo cenſeri à ruſtico.

Ordo. ¶Ordo eſt. O Menalca: dic, in quibus terris ſpatium cœli pateat tres vlnas:nõ amplius:&,ſup.ſi mihi dixeris:tu eris mihi i.reputaberis à me magnus Apollo.i.vt magnus Apollo arcanorum reuelator. Ad hoc Menalcas:dic Damœta:in quibus terris naſcantur flores inſcripti.i.habentes inſcripta nomina regũ i.puerorum regiorum(ſicut in hiacyntho inſcriptũ videtur nomen pueri,in ipſum verſi.)Nam licet Aiax, vt Ouidius atteſtatur lib.13.Metamorpho.in eũdem florem,poſtea verſus ſit, tamen nomen ſolius hiacynthi in eo ſcriptum videtur:& habeto i.permittam,vt habeas ſolus.Phyllida.i. amicam communem nobis. Regula eſt.Verba diſtantiæ,aut menſuræ,accuſatiuũ, aut ablatiuum regunt:vt,Spatiũ cœli patet tres vlnas:aut, tribus vlnis. Regula

¶PIERIVS.

¶Non amplius vlnas.]In Ro.cod.vlnas,ea mutatiõe,qua nũc quoq; vocabula multa,n,in l,tranſmutant.& Vallus,& Vann⁹, apud veteres idem eſt:vt in Georgicis oſtenſum. ¶Naſcantur flores.]In Oblongo codice,in Mediceo, in Longobardico, naſcuntur,eſt,fatendi modò.In Ro.naſcantur,coniunctiuo.

Non,noſtrum inter vos tantas componere liteis, PA.
Et vitula tu dignus.& heic,& quiſquis amores,
Aut metuet dulceis,aut experietur amaros.
Claudite iam riuos pueri,ſat prata biberunt.

¶SERVIVS.

¶Non.]Scilicet eſt veſtrũ:ſed iudici componere lites. ¶Componere.]Finire:vt, ante diem clauſo, cõponet veſper olympo. ¶Et quiſquis.]Et tu hic digni eſtis vitula:& quiſquis ſimilis veſtri eſt.Nã ſuprà alter dixerat,Triſte lupus ſtabulis alter.Dulce ſatis humor.ad cuius ſimilitudinem pertinet,aut metuet dulces.Nam Menalcas amabat, & amabatur:ſed timebat,ne aliquãdo amor ille ſolueretur:Damœtas amaritudinem amoris expertus fuerat ex Amaryllidis iracundia. ¶Metuet dulces.]Timebit pro dulcibus,ne eos amittat. ¶Riuos claudite.]Exierat enim vt iuberet pueris,vt prata irrigarent:quod illis cantantibus factum eſt:vel dixit allegorice,claudite.i.deſinite cantare.Nam iam ſatiati ſumus.

¶MANCINELLVS.

¶Non.]Hæc fiat colon,vt dicamus.Non.ſ.veſtrum eſt, ſed noſtrum qui iudex ſum componere,&c. ¶Et vitula tu dignus.] In Theocriti.5.vbi Lacon,& Comatas,acerbe certauerunt: alter victus eſt.Ait enim ſic Morſon iudex.Laconem Morſon iubeo reticere,quòd ipſum nuntio deuictum:mea ſic ſentẽtia poſcit.Do tibi lanigerum,pignus certaminis agnum, Quem nuper docta meruiſti voce comata.In ſexta autem,vbi Damœtas & Daphnis amici cantarunt.Deuicit neuter; neuter ſuperatus abiuit. ¶Aut metuet dulces.] Vt Menalcas.ſ.dixerat enĩ, dulce ſatis humor &c. ¶Aut experietur amaros.] Vti Damœtas ſ.nam dixerũt,Triſte lupus ſtabulis, &c. ¶Riuos.] Ideſt ora. ¶Prata.]Aures. ¶Biberunt.]Hauſerunt,audiuerunt. Eſt enim allegoria:quam Fabius lib.8.Inuerſionem interpretatur: vt,aliud verbis,aliud ſenſu oſtendat.

¶ASCENSIVS.

¶Non noſtrum,&c.]Hæc habetur iudiciũ Palæmonis,in quo quatuor facit:dehortatur enim primò à lite,aut ſententiæ dicẽdæ,poteſtatem contendentibus negat:deinde,fert ſententiã in qua eos æquales in arte canendi pronuntiat:tum ab amoribus dehortatur,& nouiſſimò ad pueros reuerſus,eis ceſſare imperat.Primi autem poſui duo membra:nam(vt Landinus docet) Cõpono componere,varie accipitur.Aliquando enim eſt finire: vt hæc ſecundùm eum:&.1.Æneì.Ante diem clauſo componat veſper Olympo:quod inde tractum videtur,quia dum res componitur,artificis labor finitur.Aliquando,tranquillum reddere: vt hæc ſecundùm quoſdam:&.1.Æneì.Sed motos præſtat componere fluctus.verùm,dum fluctus diſperſi componuntur, ſubſequitur tranquillitas.Item,comparare:vt, Prius ſic paruis componere magna ſolebam.& apud Salluſti.vbi Metelli dicta, cũ factis compoſuit.Verùm,compoſita,& collata, facilius comparari poſſunt.Aliquando ornare:vt illic,Dulcis compoſitis ſpirauit crinibus aura.ſed res decenter compoſita,ornatum parit. Item,coniungere,& ſimul ponere,quæ natiua eſt ſignificatio, à qua reliquæ parum abſcedunt:vt,Componens,manibuſq; manus,atq; oribus ora. Significat etiam quodãmodo fingere ad diſſimulãdũ:vnde eſt illud.2.Æneid. Compoſito rumpit vocem, &c. Hæc ergo aut ſenſus eſt:non.ſ.eſt veſtrum,ſed noſtrum eſt componere.i.finire,& decidere tantas lites inter vos, hoc eſt vobis non eſt authoritas iudicandi inter vos, ſed nobis. Iuxta quæ,Quintus Rhenius,Palæmon Vicentinus grammaticus inſignis,Quintiliano contemporaneus,vt ipſe lib.1. inſtitutionũ atteſtatur:tantæ arrogantiæ fuit:vt ſecundùm Suetoniũ in lib. de grammaticis,Marcum Varronem,porcum appellaret: ſecũ & natas,& morituras literas iactaret:nomen ſuum,in Bucolicis,non temere poſitum:ſed præſagiente Vergilio fore quãdoq; omnium poetarum,ac poematum Palæmonem iudicẽ:gloriareturq; latrones quoſdam, ſibi propter nominis celebritatẽ pepercilſe.Hæc authore Suetonio. Si ergo Palæmon,qui multò poſt vẽnit:iactauit ſibi iudicium Poetarum,hoc loco per præſagium addictum ſenſus eſſe poteſt:quòd ipſius ſolius ſit componere.i.finire lites inter poetas.Aut,quòd arceret, & dehortaretur eos à lite,dicens:veſtrum non eſt,ô paſtores componere.i.excitare & conſtruere, ac concitare tãtas lites inter vos.i. vos non deberetis ita hoſtiliter contendere.Secundò (vt dixi) dat ſententiam,dicẽs,Vtrũq; eſſe dignũ vitula:in qua ſignificatur vterq; depoſuiſſe vitulã:& amœbei carminis legẽ ſeruaſſe. Tertiò,ſalubriter,& eos,& cæteros mortales cohortat̃, dicẽs, & qſquis.i.quicũq; is eſt nõ ſolũ vos,ſed oĩs mortalis:aut, metuet amores dulces.i.voluptuoſos:aut experietur amaros. i. aut abſtinebit amorib⁹ dũ dulces videbũtur:aut ſi in eis pſtiterit experiet̃ amaros,vñ ſumũt ampliſſimũ elegiaci argumẽtũ. Amores aũt pluraliter lubricos,& laſciuos,ferè dicim⁹:amorẽ etiã caſtũ.Quartò,monet pueros ceſſare ab ope inſtituto,quod poti⁹ ſimplr ĩtelligã ꝙ p allegoriã.Nã iãdudũ ceſſabãt Damœtas,& Menalcas:nõ ergo admonito op⁹erat.Ordo eſt.O paſtores,nõ,ſup.eſt veſtrũ.i.nõ ptinet ad vos cõponere.i.finire,& dirimere tãtas lites inter vos:ſed,ſup.noſtrũ eſt:aut ſic nõ, ſupp. eſt veſtrũ.i.nõ ptinet ad officiũ veſtrũ,q ſimul amicabilr viuere debeatis:cõponere.i.cõſtituere,& fouere,ĩter vos tãtas.i. tã hoſtiles:lites.i.altercatiões,cõtrouerſias,aut cõtẽtiões.Additũ enĩ reppi ad Seruiũ.Nõ diſtinguẽdũ eẽ:vt ſit:nõ,ſup.eſt veſtrũ ſed noſtrũ,&c.& tu,ſup.dign⁹ es vitula:& hæc,ſup. dign⁹ eſt: & qſqs.i.qcunq; ſit:ſiue vos,ſiue alij:aut metuet.i.vitabit, aut formidabit ãplecti amores dulces.i.dũ dulces vidẽtur: aut expiet̃,ſup.eos amaros:pueri.i.ô miſtri mei: claudite iã riuos.i. nolite ãpli⁹ deriuare aquas ĩ prata:qa biberũt ſat.i.ſatis,hoc eſt ſatis irrigata ſũt,ad q̃ irrigãdavr̃ exiſſe Palæmõ,qđ mallẽ dicere,ꝙ allegoriã cui⁹ meminit Mãcinell⁹. Ordo

¶PIERIVS.

¶Aut metuet dulcis.]In Med.cod.metuat,ſcriptũ eſt:ſpẽ non ineleganti.Sed,metuet:cũ altero,experietur,conuenit.

ÆGLOGÆ TERTIÆ FINIS.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN POLLIO VERGILII.

¶Quarta Sybillini repetens oracula cantus
Atq; Genethliacon modulans collaudat Ieſum.

¶ASCENSIVS.

Quarta ſybillini.]Magna eſt inter doctos, ſanctoſq; viros cõtrouerſia de carminis hui⁹ argumento:aliis cõtendentib⁹ Chriſtianũ genethliacon. i.natalitium carmen de Chriſti natiuitate poſſe cenſeri.aliis id pernegantibus:quum antea Chriſtianum natalem,hoc carmẽ diu cõpoſitũ ſit,qppe ab eo q añ eũ obierat,quõ ergo inquiũt de Chriſto loq potuiſſet Poeta? Nr̃a aũt ſnia eſt,de X̃po qdẽ dictũ, ac decãtatũ hoc carmẽ:ſed à neſciente Poeta,q ei⁹ tpis felicitatẽ q̃ ſub Chriſti aduentum erat,animaduertens eam Auguſto addixit.Verum,quia dicit,Vltima Cumæi vẽnit iã carminis ætas. hoc eſt quia Sibyllæ quę de Chriſto loquuta eſt,vaticinia repetit:ipſe quoq; licet ignorans de Chriſto loquitur prætendẽs,ſiue Auguſtũ ſiue Polliõnẽ ſiue Saloninum, Pollionis filium, ſiue Marcellum Auguſti adoptitium filium,ſiue omnes hos collaudare.Nam multa ſunt quæ Pollionis filio non quadrant:nã ſic eum maiorem fore etiam Auguſto cenſeret. Videtur autem non abſurdum,ſi de Marcello,Octauiæ Auguſti ſororis filio, quem Auguſtus ſibi adoptauit,intelligatur. Nam temporis id ratio patitur:& ſpes quæ de illo erat,ſuadet.vt de eius natiuitate dictum putem.cuius obitum in. 6. Æneidos deflet egregie Poeta nr̃.In hac ergo.4.Æ gloga ex Sibyllino carmine deſcribũtur,aurea ſæcula q̃ ſub Auguſto erant, in qb⁹ in ſignũ vniuerſalis pacis:tẽplũ Iani claudebatur: eaq; ꝑpediem futura ſperabantur,q̃ Sibylla Cumana aliqñ fore ꝑdixerat:vt.ſ.Saturnia tẽpora redirẽt,in quibus ſponte ſua tellus omnia ferret: nec animantia inter ſe ſæuirent:verùm,ea concordia cõuiuerent: quã etiã allegoricos fore pręcinuerat diuinus vates Eſaias capi.9.in aduentu Chriſti dicens,Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus, & leo, & ouis,ſimul minabit eos.Vitulus,& vrſus,paſcentur: ſimul requieſcent catuli eorum,& leo quaſi bos comedet paleas.Et delectabitur infans ab vbere,ſuper foramina aſpidis:& in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit,manum ſuam mittet.Non nocebunt,& non occîdẽt, &c.quæ non diſſona ſunt his quæ dicentur,Occîdet & ſerpens & fallax herba veneni. Et alibi,Cum canibus timidi Veniẽt ad pocula dãmæ.Verũ naſutus quiſpiã naſum ducet,ꝙ ſacra prophanis cõmiſceo:verũ intelligat pius lector hæc nõ adducta eſſe à me,quaſi ea Poeta legerit: ſed,qa Sibyllina carmina ſe recenſere atteſtat̃:quib⁹ catholica ſæpe correſpõdẽt:quod vt oſtẽderem, Eſaiæ verba citaui.Ordo verſiculorum noſtrorum eſt.

Quarta,

Quarta,ſup. Ægloga:repetens.i.recenſens,aut recitans:oracula.i.vaticinia,& diuina reſponſa orantibus data:cantus.i.carminis:Sibyllini.i.à Sibylla Cumana olim editi:& modulans.i.ſub modulis canens:genethliacon.i.carmen natalitium,hoc eſt de natali,aut Salonini Pollionis,aut potius Marcelli Octauiæ(vt dixi)filij: collaudat.i.ſimul laudat:licet Poeta ignorat.Ieſum.i.ſaluatorem noſtrum,cuius ſalutiferæ natiuitati,ea felicitas temporum nimirùm debebatur.Genethliacos dicitur natalitius.Nã γενέθλι.Hoc eſt genethle,dicit̃ genus:& genethlia, celebritas:quæ fit in natali alicuius:& genethlion,natalitium.Ieſus, quia Græce ſcribitur,ἰησοῦς,triſſy labon eſt ſecundam producens.

ÆGLOGA.IIII.QVÆ POLLIO SEV AVGVSTVS INSCRIBITVR:

¶ IN QVA LOQVITVR SOLVS POETA.

Sicelides Muſæ paulò maiora canamus.
Non omnes arbuſta iuuant,humilesqꝫ myricæ,
Si canimus ſyluas, ſyluæ ſunt conſule dignæ.
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.
Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo.
Iam redit & virgo,redeunt Saturnia regna.
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò naſcenti puero,quo ferrea primum
Deſinet,ac toto ſurget gens aurea mundo.
Caſta faue Lucina,tuus iam regnat Apollo.

SERVIVS.

Sicelides Muſæ.] Aſinius Pollio,ductor germanici exercitus,captis Salonis vrbe in Dalmatia,meruit laureã:deinde cõſulatũ,& eodẽ anno,ſuſcepit filiũ,quẽ à Salonis captis,Saloninum vocauit.Huic Genethliacon dicit,qui ſtatim natus riſit:qđ parentibus omen fuit felicitatis.Ipſe autẽ inter primordia extinctus eſt. Sicelides græcũ.Nã Latine Siciliẽſes facit.i.Theocritię.Nã Theocritũ,qui Syracuſanus fuit, imitatur.¶ Paulò maiora.] Non multò.Nã licet hæc Ægloga diſcedat à carmine Bucolico:tamẽ aliqua operi apta inſerunt̃.¶ Myricę] Virgulta humilia ſũt.¶ Cum.] Sibyllæ, quæ Cumana fuit. Hęc ſæcula,per metalla diuiſit:& dixit,quis quoqꝫ ſeculo impauit,& ſolẽ vltimũ poſuit.i.decimũ:vnde ait Tuus iam regnat Apollo.Dixit etiam finitis ſæculis, oia reuocari:qđ & philoſophi ita colligũt, quòd exacto magno ãno,oĩa ſydera in orrꝰ ſuos redeũt:& rurſus referunt̃ eodẽ motu. Si igit̃ idẽ eſt ſyderũ motus,oĩa quæ fuerũt, habebũt reiterationẽ.Nam vniuerſa ex aſtrorũ motu pendent. Hinc Ver.dicit,reuerti aurea ſæcula,& oĩa iterari.¶ Ab inte.] Denuo.¶ Virgo] Iuſtitia:quæ Erygone fuit.Permiſcet aũt laudes tam pueri,ꝙ Pollionis,& Auguſti.Nã felicitas tpm ad imperatoris ꝑtinet laudes.¶ Cœlo.] Vt videant̃ hoĩes non mortalibꝰ naſci,ſed ex numinibꝰ,cœlo labi,& hinc colligat fore aurea ſæcula,quòd Auguſtꝰ imperat,ꝙ talis natꝰ eſt puer,ꝙ cõſul eſt Pollio.¶ Quo.] Scilicet naſcẽte.nã dicit,Faue lucina.cuiꝰ ortꝰ ſæcula ĩmutabit aureis.ſ.ferrea. ¶ Lucia] Diana.Hora. Siue Lucinam ꝓbas vocari.Terẽtius,Iunonem,Lucinam dixit:vt,Iuno Lucina fer opẽ.Tamẽ ambę vnum ſunt.¶ Tuꝰ Apollo.] Vltimũ ſæculũ oſtendit,qđ Sibylla ſolis eſſe mẽorauit:& tãgit Auguſtũ, cuiꝰ ſimulachrũ factũ eſt,cum Apollinis omnibus inſignibus.

PROBVS.

Cumæi.] Vel à Sibylla,q̃ Cumana:& poſt quatuor ſæcula παλιγγενεσίαν futurã cecinit:vel Cumæi carmĩs Heſiodi,à patre Dio. q Cumæꝰ fuit.Heſiod. aũt libris ſuis, quatuor ſęculorũ facit mẽtionem.

MANCINELLVS.

Sicel.Muſæ.] In antiquis etiã plurib.textib.& in illo qui in ſũmi põtificis bibliotheca maioribꝰ characteribꝰ ſcriptꝰ eſt, Sicelides,ꝑ e,non per i,legi:quod quidẽ Græce dixit, Illis em̃ Sicelia,nobis verò Sicilia dicit̃. Celebrat̃ hic Aſiniꝰ Pollio,q fuit orator,& cõſularis,vt docet Euſebi.de quo latius in Alexi,Fuit hiſtoriarũ,& tragœdiarum ſcriptor:qui de Dalmatis triũphauit:vñ Hora.ode.1.2.volu.ad eum ſcribẽs,ait, Cui laurꝰ æternos honores,Dalmatico pepeterit triũpho.Laudat ibidem eũdem à pietate,à prudẽtia,dignitate,& honore,ab eloquentiæ viribus.Dicunt alij,à Salonia,Dalmatiæ vrbe capta,ſuſceptum filium Saloninum vocaſſe:qui & ſi parum vixit,hic quoqꝫ à Marone cum patre celebratur.Sed laus ipſa talis eſt,quòd ſæpe ad Auguſtum quoqꝫ referenda eſt: vt ſuo loco docebimus.Aduertendum præterea in Strabone legi Salonæ Salonarũ.in Ply.Salona Salonæ:itaqꝫ non recte Solonæ,per o,in prima ſyllaba dicit̃,Sicelides Muſæ:quę.ſ.Theocrito Syracuſano fauiſtis,ſeu, ô Theocriti cantus,& carmina. ¶ Arbuſta.] Ideſt minima & humilima.¶ Syluas.] Ideſt altiora.¶ Humilesqꝫ myricæ.] Myrica genus eſt fruticis:quam alij,Ta-

alij,Tamaricem,vocant.Author eſt Ply.lib.13.Idem quoq; lib.14.ſic ait,Myrica,quam Tamaricem vocat Læneus,ſimilis eſt ſcopis amerinis:arbitrantur quidam hanc eſſe Tamaricam:vulgus infelicem,eam arborem appellat,quoniam nihil ferat,nec feratur vnquam.Hæc,ille.¶Sint.] Et,ſunt in antiquis,eſt in il-
Cumæ. lo ſummi pontificis,ſint,per i.¶Cõſule.] Pollione.ſ.¶Cumæi carminis.] Cumæ,in Campania,ſunt antiquitate cunctas Siciliæ & Italiæ vrbes antecellit vrbs ipſa.Plura legito apud Strabonem li.5.& apud Dionyſium li.7.ibidem autem ſibyllę,ſacellum erat:ſed eius quæ rebus Romanis quinquageſima Olympiade interfuit,cuiusq; librum ad Cornelium vſq; ad Syllam,pontifices Romani conſulebant.Tunc enim vnà cum capitolio igni abſumptus eſt.author eſt Solinus.Meminit item Gellius lib.1.ca.19.ſed latius Dionyſius lib.4.Vltima ętas ferrea intelligitur:vnde ait inferius,Quò ferrea primum deſinet:ac toto ſurget gens aurea mundo.Nam ab integro ſæculorum ordo naſcebatur.Probus etiam ſcribit,quòd Cumana ſibylla poſt quatuor ſæcula nouam generationem futuram cecinit.¶Magnus ab integro ſæclorũ naſcitur ordo.] E dictis Cumeæ ſibyllæ,hæc poeta ſumpſit,quæ quidem omnia de Chriſto prædixerat:vnde & Gregorius in moralibus,ait,Chriſtum,Iudæorum,& Gentiliũ vocibus prophetari,qui pro vtrorunq; ſalute venerat.Bene quidem ab integro,quoniam Chriſti aduentu ceſſerunt vetera plurima,nouaq; alia inſtituta ſunt:ceſſit & ciuilium bellorum furor.Natus eſt enim(vt Euſebius ſcribit)anno imperij Auguſti.xlij.Vergilius autem Brunduſij perierat anno imperij prædicti xvj.Itaq; Chriſtum minime vidit.Sed in Auguſti,Pollionisq; laudem,illa quæ de Chriſto Sibylla dixerat,hæc inſeruit.Credebat enim futura eſſe:vt(reuera)fuerunt.¶Iam redit & virgo.] Ideo,redit,dixit:quoniam virgo(teſte Heſiodo.)Iouis,& Themidis filia(teſte Arato)Aſtrei,& Auroræ,quæ in aureo ſæculo fuerat,eorumq; princeps propter diligentiam,& æquitatem,iuſtitia appellata:in cœlum fugerat ætate ænea,author Iginus.¶Saturnia regna.] Ideſt aurea ſæcula,quæ quidem Saturno regnante,in Latio fuerãt:quo tẽpore,fides,iuſtitia,& omnis virtus colebatur:& tellus per ſe dabat oĩa,nõ bella,nõ enſes erãt:ver erat ęternum.Sueto.autem ſcribit fuiſſe quondam,vt omne tempus.Primo die natalis,vſq; ad exitum eius Auguſti,ſæculum Auguſtum appellaretur:& ita in Faſtos referretur,Redeunt Saturnia regna.Id dixit Maro,quoniam(vt ſcribit Liuius)Auguſti tempore,poſt bellum Actiacum clauſum eſt Iani templum,pace,terra,mariq; parta.Et vt Lucius Florus etiam ſcribit,Auguſtus ipſe conuerſus ad pacem.Primum in omnia mala,& in luxuriam fluens ſæculũ grauibus,ſeuerisq; legibus coercuit.Merito ergo,Redeũt Saturnia regna.dixit,noua progenies.id etiam Sibylla dixerat,de Chriſto intelligens.Maro tamen de filio Pollionis intellexiſſe voluit,vt amico gratificaretur,Nec intelligas de Auguſto,quoniam dicit,modò naſcenti puero,& poſtea tuus iam regnat Apollo.Per quem Auguſtum ipſum intelligit.Nam(vt Sueto.ſcribit)acclamatum eſt Cæſarẽ eſſe Apollinem.Item exiſtimatũ Apollinis filium:quoniam Auguſtus,menſe.x.natus eſſet.Lucina luna,vt Varro inquit:naſcẽ-
Lucina. tium dux eſt.Hinc ab iuuãdo,& lucæ,Iuno,Lucina dicta eſt ab Latinis.Ipſa enim menſibꝰ actis,in lucem ꝓducit infantes.Tuus iam regnat Apollo:dixerat enim Sibylla,vltima ætate regnaturum Apollinem:quid intelligẽdum erat(vt vult Maro)de Auguſto.Nam vt oſtendimus,Apollo dictus eſt,& Apollinis filius exiſtimatus.

ASCENSIVS.

Sicelides Muſæ.] Quum venia,& honeſta præfatione à Bucolici carminis humilitate,tranſgreditur,Poeta ad genethliacõ deſcribendũ:eius videlicet,cuius ductu,ea quæ ſub Auguſto accepta erat,perfici ſperabatur felicitas:qua habita,& paſtoribus,& agricolis,longe candidior eſſet conditio:vnde ad rem paſtoralem nonnihil facit.Adloquitur autẽ Sicelides.i.Muſas Theocritias,inuitans eas ad paulò maiora,quàm Theocritus.ſ.cecinerat,aut ipſe hactenus cecinit canenda:quia non omnes oblectantur rebus tam humilibus,& rebus paſtoralibus:non tamen damno(inquit)argumẽta Bucolica:quia,ſi canimus ſyluas:ſyluæ ſunt,conſule digne.Deinde exordit carmen,dicens,Vltima Cumæi vẽnit iam carminis ætas.i.tranſacta eſt vltima tẽpeſtas,quæ ferrea eſt:quia vẽnit,eſt præteriti temporis:& redit noua,quæ aurea erit propter felicitatem:nam ea erat,quæ ſub Saturno dicta eſt fuiſſe,qua tellus oĩa ſponte ferebat,& iuſtitia ſumma inter mortales reſonabat.vnde tunc dij cum hominibꝰ conuerſabantur,donec exactis,& expulſis cæteris numinibus:aſtrea quoq;.i.iuſtitia,quæ inter colonos diu delituit ad ſuperos,vltima conceſſit.Nam(vt inquit Ouid.)vltima cœleſtium terras aſtrea reliquit.quam nunc author noſter,dicit,redire:& totum ordinem rerum renaſci:ita,vt Saturnia quoq; redeãt regna.Dicit præterea,nouam progeniem de cœlo demitti:quaſi vt apud Cretenſes,Thraces,Arcades,Ægyptios,& cæteros populos,olim dij regnauerũt:ita iam noua deorum ſoboles,apud Romanos ſit regnatura.Et ergo precatur Lucinam.i.lunam,ſeu Dianam,quæ in lucem venientibus,hoc eſt naſcẽtibus præeſt:vt naſcenti puero,quo ferrea gens deſinet:& aurea ſurget,toto mundo faueat:eo quod Apollo eius frater.i.Auguſtus,qui ſe Apollinem appellari gauiſus eſt,regnaret.¶Ordo eſt,ô Muſæ Sicelides.i.Siculæ,aut Sicilienſes,quæ.ſ.Theocrito Siculo,Bucolica carmĩa dictitaſtis:canamꝰ paulò maiora.i.altiora,quàm.ſ.Theocritus cecinit,aut quàm ſtylus Bucolici carminis,exigat arbuſta.i.humilia virgulta:& myricæ.i.frutices:humiles.i.humiles materiæ:non iuuant.i.delectant:omnes.i.quocunq;,hoc eſt non omnes delectantur legendo,res mere paſtorales.Si nos canimꝰ ſyluas.i.carmina ſylueſtria.i.Bucolica,ſeu paſtoralia(vt in.1.Syluestrem tenui muſam meditaris auena.)ſyluæ ſunt dignæ conſule.ſ.Pollione(eius enim iuſſu Bucolicum carmen ſcribere incœpit:vnde dictum eſt,Pollio amat noſtram quanuis ſit ruſtica muſam.)Per hoc autem manifeſte probat,quòd hãc Æglogam,in laudem Pollionis præcipue,nõ ſcribat,ſed Auguſti,innuens rem paſtoralem Pollione,ſed non Auguſto dignam.Vltima ætas.ſ.ferrea:carminis Cumæi.i.oraculi,aut vaticinij:Sibyllæ Cumanæ,hoc eſt quam Sibylla vltimam fore pronuntiauit:& deinde ad primam fore regreſſum:vẽnit.i.tranſacta eſt:iam ſ.à paucis diebus:magnus ordo ſæculorum.i.innouatio totius vniuerſi:naſcitur.i.innouatur,iam ab integro.i.de toto.Et virgo.ſ.aſtrea,ſignificans iuſtitiam:redit.i.reuertitur:& regna Saturnia.i.liberrima,& plane aurea,qualia ſub Saturno fuiſſe perhibentur,redeunt iam.Et ꝓgenies noua.i.noua generatio deorũ:demittitur.i.deorſum mittitur,cœlo alto.Hoc veriſſime Chriſti aduentui quadrat:ſed Poeta non intellexit de Chriſto,ſed de Cæſarũ progenie,quantùm perſpicere poſſum.Tu ô Lucina.i.Diana,aut luna,ſeu Iuno,dea partus,quę parientibꝰ & in lucem venientibus præes:caſta.i.perpetua virgo,faue modò puero naſcenti:quo.ſ.puero:gens ferrea.i.dura,& immanis:deſinet,ſup.eſſe.i.exterminabitur primùm:& gens Aurea.i.ſplẽdidis,& bonis moribus,multisq; virtutibus:prædita ſurget.i.orietur:toto mundo.i.per totum mundum.

PIERIVS.

¶Sicelides Muſæ,paulò maiora canamus.]Primum illud non præteribo,quod loco Lemmatis ſcriptum eſt in Romano codice,Sæculi noui interpretatio.Eadem ſententia,alia verborum ſpecie.In Longobardico,De interpretatione ſæculi noui.Mox illud animaduertendum antiquos pleroſq; codices,Sicilides.Eadem vocali,tribus primis ſyllabis ſcriptum oſtendêre:vti etiam in primitiuo nomine,Sicilia,ſcriptitamus:quod quidem quàm tenue,atq; exile ſonet:neminẽ eſſe arbitror,qui non ſtatim animaduertat.Quare lõge illi melius mihi ſcripſiſſe videntur:qui,Sicelides,ea euphonia,quam apud Gręcos eſſe animaduerterant,ſcribendum curarũt.Σικελὶς enim apud eos,ſecunda ſyllaba per ε,ſcribitur.¶Humilesq; myricæ.] In Mediceo co. Humilesq; geneſtæ:poſitum eſt.Seruius,Myricæ agnoſcit.Virgultum verò id non multum à geneſta diſtat.¶Syluæ ſint conſule dignæ.] Vt miſſum faciam,Siluæ,per i:quas à ſilentio dictas,noſtri volunt:verbum,fatendi,modò poſitum eſt in codicibus pleriſq; antiquioribus:Silurę ſunt conſule dignæ.¶Vltima Cumæi.]Veteres pleriq; codices ſcriptionẽ Græcam retinẽt,in vocabulo,Cymæi:ita in.6.Ænei.Cymæa ſibylla,Latini tamen libentius,y,in v,commutarunt:quod in hoc præſertim nomine vſu corroboratum eſt:tametſi pleraq; alia Græce ſcribere delectamur.

Teq; adeò decus hoc æui,tę conſule inibit
Pollio,& incipient magni procedere menſes,
Te duce,ſiqua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.
Ille deûm vitam accipiet,diuisq; videbit
Permixtos heroas,& ipſe videbitur illis,
Pacatumq; reget patriis virtutibus orbem.

SERVIVS.

¶Inibit.] Exordiũ aſſumet ſ.aureum ſæculũ.¶Magni menſes.]Hoc dicit,quòd Iulius & Auguſtus menſes,in honorẽ Cæſaris & Auguſti cœperũt vocari:quum antea Quintilis & Sextilis dicerẽtur.Et hoc etiam ad argumẽtum aurei ſæculi.¶Te duce] Vel Auguſto,vel Pollione,vel Salonino.¶Veſti.] Vt nullum ſit præſentis temporis vitium:ſed prętéritorum reliquiæ.Sic alibi,Fertur equis auriga:neq; audit currus habenas.vt quæ tunc eſſent ex reliquiis præteritorum temporum eſſe videantur.Veſtigia verò ſcelerũ,dicit bella ciuilia inter Auguſtũ,& Antoniũ apud Mutinã.Itẽ cõtra Lucium Antoniũ fratrem,huiꝰ Antonij apud Peruſium,(contra Brutum),& Caſſium in Theſſalia,cõtra M.Ant.in Epiro.¶Irrita.] Ad nihilum redacta.¶Perpetua.] Lõga.¶Ille deûm] Artificioſe cõfundit laudes Auguſti,& Salõini.Ad vtrũque enim poteſt referri;ille.¶Patriis]Vel Cęſaris,ſi Auguſtus:vel Pollionis,ſi Saloninus.

MANCINELLVS.

¶Adeo.] Certe.¶Pollio.] Pollioni blanditur,quum eo conſule dicat,aureum ſæculũ initum ire.¶Procedere.] Vlterius ire.¶Magni menſes.] Ideſt Iulius,& Auguſtus;qui olim Quintilis &

his & Sextilis appellabantur:de quibus plene legito Macro.li. 1.Satur. Te duce Pollione consule. ¶Nostri sceleris.] Vult em̄ bella ciuilia,deorum ira fuiſſe,ob Romanorum ſcelera:quod etiam Hora.aſſerit:dicit enim in Epo.Sic eſt acerba fata Romanos agunt,ſcelusq; fraternæ necis,&c.¶Perpetua ſoluent formidine.] Quod verum fuit:nam (vt diximus) poſt Actiacum bellum,clauſum eſt Iani templū,pace,terra,mariq; parta.¶Ille deûm vitam accipiet.] Cice.lib.1.de natura deorū,ſcribit,eam eſſe deorum vitam,qua nihil omnibus bonis affluentius cogitari poteſt.Nihil enim agit,nullis occupationibus eſt implicatus, nulla opera molitur,ſua ſapientia & virtute gaudet ille deûm. Hic locus aperte oſtendit pro Apolline,Auguſtū intelligi.Ille ergo.i.Apollo,qui & Auguſtus erat:deûm vitam accipiet:nam (vt in Tityro diximus)Auguſto viuenti,etiam templa,& aræ conſtitutæ ſunt.De Pollionis filio non intelligas:quoniam de illo inferius ait,At tibi prima puer nulla munuſcula cultu,&c.

Deorum vita.

Heroes.

¶Heroas.] Qui ſunt heroes.Auguſtinus lib.10.de ciui.oſtendit his verbis.Nomen heroum ab Iunone dicitur tractū:quod Græce Iuno,Hera appellatur:& ideo neſcio quis filius eius,ſecundùm Græcorum fabulas,heros fuit nuncupatus;hoc videlicet myſticū ſignificante fabula,quòd aer Iunoni deputetur:vbi volunt cum demonibus heroas habitare:quo nomine appellāt, alicuius meriti animas defunctorū.Idem quoq; lib.7.ſcribit,Inter lunæ gyrum,& nymborū,ac ventorum cacumina,aerias eſſe animas:ſed eas,animo,non oculis videri:& vocari heroas,& lares,& genios.Trimegiſtus quoq; author eſt,heroas habitare inter aeris puriſſimam partem ſupra nos:& terram,vbi nullus eſt nebulis locus.¶Patriis virtutibus.] Ideſt militia:qua quidem Auguſtus,Iuliū patrem imitatus eſt:& ea orbem pacauit. de qua re,legito Apianum circà finem libri,qui Illycus dicitur, legito item Florum in fine.

ASCENSIVS.

Teq; adeo,&c.]Pollio,hic locus manifeſte docet:quia præcipue laus ad Pollionem non tendit.Nam videtur quatuor ſæcula,totidem hominum generibus ſignificare:Ferreum ſceleratis hominibus:quum dicet,Sceleris veſtigia noſtri.Eneum heroib. i.optimis viris, ſed mortalibus:quum dicit,Permiſtos heroas. Argenteum diuis.i.deis ex hominibus aſſumptis:quia ille deū vitam accipiet,& aureum regnam te mero deo,eò videlicet de quo dictum eſt,Iam noua progenies cœlo demittitur alto.Hi ſunt ergo,quos ponit hominum gradus:vt primo loco ſunt ferrei,ob quorum ſcelera ciuilia bella,bellorumq; mala contigerant:quos Pollione duce,& Auguſto principe,dicit ſic,piādos: vt,Sceleris veſtigia ꝑirrita perpetua , ſoluant formidine terras. Secundò,ſint optimi viri,vt Pollio:qui quum corpore ſint mortales,animorum tamen virtutibus immortalitatem meruêre,heroesq; poſſunt appellari.Nam præter eam rationem quam Beroaldus ex diuo Auguſtino affert,vt Mancinel.recitat:eſt & alia,cur heroes dicantur:quia videlicet,altero parente mortali, altero immortali progeniti ſint,vt Hercules,Æneas,Achilles, Caſtor,Pollux,Phrygus,& alij multi:aut quia corpore,mortales geſtorum claritudine,immortalem gloriam obtinuêre,quo modo Auguſtum dicit verſaturum inter heroas:Pollionem videlicet,Agrippam,Mecœnatem,& reliquos Romanæ militiæ proceres.Tertiò,ſint diui,vt diuus Auguſtus,iam pro Apolline habitus:quem dicit accepturum vitam deorum,& recturum orbem pacatum patriis virtutibus,hoc eſt aut patris Iulij Cæſaris,videlicet militari peritia:aut patriæ,ſcilicet Romæ, cuius proprium eſſe indicat mundo imperare,& imperio regere:dicens in.6.Æneidos , Excudent alij ſpirantia mollius æra ,&c. Tu regere imperio populum Romanæ memento,Hæ tibi erūt artes,paciq; imponere morē,Parcere ſubiectis,& debellare ſuperbos.Quarto autē loco,ſit merus deus à deo.ſ.Apolline, hoc eſt Auguſto adoptatus:aut quem quum hæc ſcriberet,ab eo gignendum putabat,quo iam regnante aurea forent ſæcula:non ſubitò quidem oborta,ſed cum virtute noui pueri paulatim adolentia,& creſcentia:vnde dicit ad puerum,At tibi prima puer, &c.non ergo placet,vt tātam felicitatem Pollionis puero attribuat:vt & ipſum Pollionem,& diuum Auguſtū ſuperet:ſed Auguſti filio ſaltem adoptitio:quo defuncto,attribuet aurei ſæculi gloriam,non Pollioni,nec Pollionis filio,ſed Auguſto,dicturus Ænei.6.Hic vir,hic eſt tibi quem promitti ſepius audis:Auguſtus Cæſar,diuûm genus aurea condet Sæcula,&c.Ordo eſt. Pollio,hoc decus æui.i.hoc ornamentum aurei ſæculi:inibit.i. initium capiet à deo.i.certe,aut omnino:te conſule.i.in conſulatu tuo:nam felicitas temporum ſolebat conſulibus addici:vnde Cice.de ſene.O fortunatā natam me conſule Romam:& magni menſes.ſ.Iulius,& Auguſtus,ſecundùm cōmentarios(ſed nunquid maiores tunc erant,quum Iulius,& Auguſtus appellabantur,quàm quum Quintilis & Sextilis?certe mihi non ſatiſfit:vt ideo dicat,magnos menſes proceſſuros,quia in Iulio,& Auguſto menſes magni:hoc eſt, dies longi ſint.nam illi non incipiebant tum primum procedere:ſemper enim à primo tēpore fuerant ſua tempeſtate:vnde videtur mihi aliud ſignificare deorū, videlicet vitam,cuius menſes magni ſunt,quia non ſubiacent viciſſitudini,nec rerum mutabilitati:vult ergo dicere,quòd quū puer ille,qui aurea ſæcula ꝓducet,in conſulatu Pollionis natus ſit:iam tunc inciperent ꝓcedere magni menſes.ſ.Iulius & Aug. qui tūc quaſi ꝑpetui erūt:eo ꝙ meſſis,q̄ in illis colligi ſolet vbiq; & ſemp erit:nā molli paulatim flaueſcet cāpus ariſta,Incultisq; rubens pēdebit ſentib9 vua,&c.)Magni ergo mēſes.ſ.Iuli9,& Auguſtus,quorū tūc perpetuus erit ꝓuentus:incipiēt ꝓcedere i.oriri.Et ô Pollio,ſi qua.i.aliqua veſtigia ſceleris noſtri,qui in ferreo ſæculo nati ſumus:manēt.i.reliqua ſunt:ipſa irrita.i.irritata,& in nihilū redacta;te duce.i.per auſpiciū,& ductū tuum: ſoluēt.i.liberabūt;terras.i.terrigenas perpetua formidine , ita vt nemo formidet ea aliq̄n reditura:quia cū formidine nō ſtat plena felicitas.Ille.ſ.q nūc regnat Apollo,hoc eſt Auguſt9 Cæſar:accipiet vitā deûm.i.deorū trāsformabitur in deū: & videbit heroas.i.principes viros,aut ſpiritus aerios: ſed potius (vt dixi)ſemideos:permixtos diuis.i.iis qui in deos aſſumpti ſunt: & ipſe videbitur illis.i.ab illlis,aut inter illos : & reget orbem ſ.terrarū;pacatū.i.ad pacē & trāſquillitatem perductū: virtutibus patriis.i.militarib9,q̄ & in patre tuo adoptiuo Iulio Cæſare,& in patria tua Roma p̄cipue ſunt & fuerunt. Regula eſt. Quoties geminæ loquutiones de ſuppoſito & verbo fierent intercedente:ſi quia,dum,poſtꝗ,aut ſimili particula,venuſtū eſt alteram mutare in geminos ablatiuos,in deſignatione ſequelę poſitos,& ſeptimos caſus dictos:quorū,qui ex ſuppoſito fit nominalis,aut pronominalis,qui loco verbi participialis, aut verbalis eſſe ſolet.verbi gratia:loco huius,dum tu conſules,& populum duces,hæc fient.dicere poſſum,conſule te, & duce : aut te conſulente,& ducente,hæc fient,&c.

PIERIVS.

Pacatumq; reget patriis virtutibus orbem.] Quanuis vetuſtiſſimi cod. aliquot,patris,legunt;magis tamen acceptum,patriis,intelligo.

At tibi prima puer nullo munuſcula cultu
Erranteis hederas paſſim quùm baccare tellus,
Miſtaq; ridenti colocaſia fundet acantho:
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Hubera,nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores:
Occidet & ſerpens,& fallax herba veneni
Occidet:Aſſyrium vulgò naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes,& facta parentis
Iam legere,& quæ ſit,poteris cognoſcere virtus,
Molli paulatim flaueſcet campus ariſta,
Incultisq; rubens pendebit ſentibus vua,
Et duræ quercus ſudabunt roſida mella.

SERVIVS.

At tibi prima puer.]Paulatim in laudib9 ꝓcedit cum ætate.¶Munuſcula.] Bene vtitur diminutiuo in rebus minoris ætatis.¶Errantes paſſim.]Vnde antiqui Lyrici dixerunt,flexipedes hederas,quòd hac & illac vagentur.Optime autem dat hederam,quæ indicat futurū poetam:vt,Hedera creſcentē ornate Poetam. Baccare verò, pellitur faſcinum:vt,Baccare frontē cingite,Ne vati noceat mala lingua futuro.per hoc pulchrum indicat puerum.¶Ridenti acanto.] Læto,herba eſt quæ in Ægypto naſcitur.¶Lacte] Hoc nihil eſt infantibus aptius.¶Leones.] Moderatione vtit̃,non negat futuros leones,ſed nō nocituros.¶Cunabula.] Lecti in quibus iacēt pueri:vel loca in quibus naſcunt̃.κύειν enim eſt,prægnantē eſſe,vel eniti.¶Fallax.] Non cicuta,quæ omnibus nota eſt:ſed ſardonia,quæ apiaſtro ſimilis decipit,vel aconita:vt Nec miſeros fallūt Aconita legentes.¶Amomum.] Herba ſuauiſſimi odoris,quæ tantùm in Aſſyria naſcitur.¶Heroum laudes,& facta parentis.] Epexegeſis.ſed

Cunabula.

gesis.ſed melius eſt virtutes parentis,quæ erunt heroum laudes.¶Poteris cognoſcere.] Acceſſu em̄ ætatis,quanta ſit virtus,& cuius gloriæ cognoſcitur.

MANCINELLVS.

At tibi prima puer.] Iam vertit ſermonem ad Saloninum,Pollionis filiū , per apoſtrophem:laudans eum à bonis ei9 gratia futuris.Prædicit autem multa,ac ſi victurus eſſet.Innuit tādem,quū hæc ſcripta ſunt illum obiiſſe.Ergo,in Pollionis gratiā id omne actum eſt.¶Hederas.] Per has futuros honores indicat,hedera em̄ poetæ coronabant̃.Vergi.in.7. Æglo. Paſtores hedera creſcentem ornate Poetam. Et Plynius ſcribit,Poetas coronari hedera,habenti croceum ſemē, Scribit item Alexandrum ex India redeuntem,exercitum hedera coronaſſe,exemplo Liberi patris,Probus autē libro.3.Georgi.ſcribit,quòd ideo poetis ex hedera corona datur:quia exiſtimatur Liber eſſe cum Muſis.¶Cum baccare.] Baccar,radicis tantùm odoratæ eſt,à quibuſdam,nardum ruſticum appellatur.Odor

Hederæ.

Baccar.

tur.Odo. ei eſt cynamomo proximus.Ea auxiliatur contra ſerpentes:capitis dolores,feruoresq́;:odor,ſomnum gignit:veſtibus odoris,gratia inſerit.Ply.lib.21.ca.7.& 41.¶Colocaſia.] Colocaſia. In Ægypto nobiliſſima eſt:Colocaſia hanc è Nilo metunt.Ferebatur in Italiam glaucias,acria corporis Colocaſia leniri putauit,& ſtomachū iuuari.Ply.lib.21.ca.29.& lib.10.¶Acantho.] Vide in Palæmone.¶Amomum.] Diximus ibidē.¶Fallax.] Fallit enim ignaros.¶Parentis.] Ideſt Pollionis.de quo ſæpe numero meminit Appianus.Scripſit item hiſtorias,& tragœdias,vt dictum eſt.¶Virtus.] Virtus. Virtus,eſt vitium fugere,inquit Horatius.Virtus eſt nihil aliud,quàm in ſe perfecta,& ad ſummum producta natura.Tulli.lib.1.de legib.Virtus,eſt affectio animi,conſtans,conueniensq́;:laudabiles efficiēs eos in quibus ineſt.Tul.lib.4.Tuſcu.Legito item Apuleium in lib.de philoſophia.¶Molli ariſta.] Mollem appellat:quia non dura,ſed fragilis eſt.¶Flaueſcet.] Splendebit:flauus fiet,matureſcente ſegete.hinc ait paulatim.Eſt autem flauus,color ex viridi:& rufſo & albo concretus.lege Gel.lib.2.¶Roſida mella.] Vēnit em mel ex aere:& maxime,ſyderum ex ortu.Itaq; quū prima Aurora folia arborum melle roſida inueniuntur.Ply.lib.11.de quo latius legito librum Geor.4.

ASCENSIVS.

¶At tibi prima puer.] Bono ordine ad laudem pueri iam nati, ſiue is Saloninus,ſeu potius Marcellus ſit,progreditur.Nam Pollione conſule,& duce,docuit vitia abolitum iri:& diuo Auguſto imperante,totum mundum pacatū iri.Reſtat ergo,vt notificet quid amplius ex noui pueri natali ſperemus. vnde dicit,pedetentim,paulatimq́; ad ſummā felicitatē,aurea ſæcula peruentū iri:vt.ſ.pueri virtutibus acceptū referamus:ſi & enim ſimul ac ſubitò obueniret,nō virtutis,ſed fortunæ cenſeri poſſet. Erunt igitur(inquit)tibi ô puer diuine,primum parua munera puerili ætati congrua:vt ſunt coronę ex hedera ad dignitatis indicium,è baccare contra faſcinum,& ex Achanto,& Colocaſiis ad decus,ac ſpecimen,puerilisq́; oblectationem.Item,lactis copiā, ad pueri educationē.Deinde,docet animalia ferocia:quæ tū ad decus,ac ornamentū naturæ ſunt non interitura,ſed mitiora fore:ita,vt magnos non metuant armēta leones.Inimica autē,& penituſq; pniciosa interitura:vnde ſubdit,Occīdet & ſerpēs,& fallax herba veneni.Tum docet quædā odorifera,nūc paucis in locis reperta,tūc vulgò oritura,vt amomū,quod nūc potiſſimū in Aſſyria colligit.Et hæc quidē in infantia & pueritia iam nati pueri:ſed ſimulac.i.immediate,poſtquàm ad annos pubertatis & diſcretionis peruenerit,frumenta,vina,& mella,ſponte ſua nullo colente naſcentur. ¶Ordo eſt.At.i.ſed,ô puer:tellꝰ.i.dea terræ,hoc eſt ipſa terra:fundet.i.germinando emittet abunde tibi, paſſim.i.per ſingulos ferè paſſus:nullo cultu.i.non colendo eā: hoc eſt,ſponte ſua:prima munuſcula.ſ.hederas:errantes.i. per obliquū rebus ad quas naſcūtur adhærētes,quum baccare.i.herba illa contra faſcinum apta:& fundet Colocaſia.i.herbas illas maxime odoriferas,in Ægypto naſcentes:mixta.i.cōmixta:Acantho.i.frutici illi,aut virgulto ridenti.i.ſemper florenti,& amœno.Ipſæ capellę referent domum hubera,ſup.ſua:diſtenta.i. in diuerſa extenta,ſeu extēſa:lacte.i.propter copiam lactis(res enim tenax,vt corium,& pannus:dum,vltra conſuetā capacitatem impletur,diſtēditur.)nec armēta metuēt magnos leones.i. paſcent,ac errabunt libere,ac tute.Nam licet magni leones tūc quoq; futuri ſunt,non tamen nocebūt.Ipſa cunabula.i.cunę,ſeu lecti,in quibus reponuntur infantes:fundent.i. abunde producent:tibi.i.ad tuum honorem,ac vtilitatē:flores blandos.i.molles in attactu,& per odorem adlicientes.Et ſerpens fallax:occidet.i.interibit,& herba veneni.i.venenata,vt aconitū fallax.i. difficulter nunc cognoſcibilis:& nos aſſidue fallēs,ac decipiēs: occidet.i.interibit(ab ob,& cado:vnde legit ſecunda breui.)& amomum.i.virgultum odoriferū:Aſſyrium.i.quod nunc præcipue in Aſſyria naſcitur:naſcetur vulgò.i.paſſim:ita vt etiā vulgò eius copia fiat:ac,pro &:aut at,pro ſed:ſimul.i.ſtatim:poſtquàm tu poteris legere laudes heroum.i.optimorū virorum:& facta.i.inclyta geſta parentis.ſ.Auguſti,ſaltem adoptitij:& hoc loquendo de Marcello,aut Pollionis,loquendo de Salonino, (quod tamen mihi non placet:vt dixi.)& poteris cognoſcere legendo,ſcilicet quæ ſit virtus parentis.ſ.hoc eſt,quum incipies imitari virtutē parentis:campus.i.capax ager,ſeu aruū:flaueſcet.i.fiet flauus paulatim:ariſta molli.i.delicata,& matura:& vua rubens.i.matura:pēdebit,ſup.de,aut in:ſentibꝰ.i.ſpinis,& dumetis incultis,& quercus duræ:ſudabunt.i.diſtillabunt:& effundent in morem ſudoris:mella roſida.i.qualia nunc ab apibꝰ colligūtur,è floribus rore cœleſti aſperſis.

PIERIVS.

¶At tibi.] In Ro.cod.Ac tibi.Et ita inferius vbi,At ſimul,Ac ſimul,habetur:quum tamen in antiquis aliis cod.At,vtrobiq; legatur.¶Aſſyrium vulgò naſcetur amomū.] In Long.cod.legere eſt,Aſſyrium & vulgò.vt,Teſtilis & rapido.Sed etiā abſq; particula copulatiua,oratio ipſa & candida & venuſta eſt.Amomū verò in Aſſyria tantùm naſci,tradit Ser.verum id etiam in Media,& in Ponto naſci,Ply.tradit.¶Parentis.] In Ro.cod.parentum eſt,numero multitudinis.qđ ſi placuerit,Seruij tolles ambiguitatem ſuper epexegeſi.

Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ tentare Tethyn ratibus,quæ cingere muris
Oppida,quæ iubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Typhis:& altera quæ vehat Argo
Delectos heroas:erunt etiam altera bella,
Atq; iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector,nec nautica pinus
Mutabit merces,omnis feret omnia tellus:
Non raſtros patietur humus,non vinea falcem,
Robuſtus quoq; iam tauris iuga ſoluet arator,
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice:iam croceo mutabit vellera luto:
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſæcla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

SERVIVS.

¶Suberunt.] Erunt:ſed latenter.¶Priſcę.] Vt ſua tempora excuſet.¶Quæ tentare Tethyn ratibus,quæ cingere muris.] A ſequentibus oſtendit antecedētia quæ vitauit,quaſi laudi incongrua. Per nauigationem verò,auaritiā.per muros,bella intelligimus.per agriculturam,famis timorem. ¶Typhis.] Per hunc omnes nautas.per Argo, omnem nauem. per Troiam,omnēvrbem.& omnem virū fortem,per Achillem. Videtur tamen locus dictus p ἀπὸ κατάστασιν.i.per omnium rerum volubilitatem,ex ſyderum ratione venientem:vt ſuprà diximus. ¶Cedet mari.] Nam ſi mercimonij cauſſa nauigaſ,ceſſabit omnino:quum Omnis tellus feret omnia.¶Mentiri.] Nam tincta oſtendit colorem non ſuū.¶Muricē.] Concha,vnde tingitur purpura. ¶Mutabit vellera.] Per naturā accipiet alios colores.¶Luto.] Crocum Colore rubicundo.& eſt hypallage,pro croco luteo.Nam crocū,lutei coloris eſt.vnde lutea pellis.¶Sandyx.] Sandyx. Herba,de qua eſt ſandycinus color.¶Concordes ſtabili.] Nā quod vna dixerit,duæ ſequuntur:& fixa ſunt ſtatuta fatorum.Hora.Quod ſemel dictū, ſtabiliſq; rerum terminus ſeruet.

PROBVS.

Argo. ¶Typhis.] Gubernator nauis Argus.¶Argo.] Aut à celeritate Argutus dicta eſt.Sic & Home.qui κύνας ἀργοὺς,celeres dixit:inde arguti,qui multum,ac celeriter loquuntur:vt arguta hirundo.

MANCINELLVS.

Oppidū. ¶Oppida.] Cæſar lib.5.de bello Gallico,ſcribit:quòd oppidum Britanni vocant,quum ſyluas impeditas,vallo,atq; foſſa munierunt:quo incurſionis hoſtiū,vitandę cauſſa cōuenire cōſuerant. vnde tamē dicaſ,lege Feſtū:nam pro caſtello ponitur.¶Cingere muris.] Hoſtium metu.¶Alter erit tū Typhis.] Finito anno mūdano,ſeu vertenti,qui in ſe cōtinet qndecim ſolariū annorū milia(vt phyſici volūt)oīa reiterabūtur: de quo late Macrob.lib. 2.de ſomno.& Tul.in lib.de nat.deorum,ſcribit,quòd ſecundùm mathematicos,magnus annꝰ tū efficiſ,quū ſolis,& lunæ,& qnq; erratiū, ad eandē inter ſe cōparationem,cōfectis omniū ſpatiis, eſt facta cōuerſio:quæ quàm longa ſit,magna quæſtio eſt: eſſe verò certam & definitā, neceſſe eſt,&c. ¶Typhis.] Is primus inuenit adminicula gubernandi,vt Plynius ſcribit.fuitq; in Argo naui, magiſter . hinc ait ille:Typhis in Æmonia puppe magiſter erat.¶Argo.] Iaſon, Æſonius filiꝰ:ac Pelię,Theſſalorū regis nepos:vt in Colchos iret,p aureo vellere rapiendo,iuxta Pelion nauim ædificauit:magnitudie atq; appatu lōge maiori,q́ pri fierent.Erat enim antea,paruarū nauicularū vſus.Iaſon poſtea, optimos eorū,qui ſecum ire appetebāt,elegit numero quatuor & quinquaginta.Nauis Argo dicta eſt,ab Argo eius architecto.vt alij ſcribunt,ab eius velocitate,quam antiqui Argon appellabant:author eſt Diodo.lib.5.¶Vector.] Qui nauivehitur. ¶Mutabit merces.] Quod nautæ lucri cauſſa facere ſolent:quū non vbiq; eadem ſint.¶Mentiri colores.] Nam quum alba ſit, accipiendo diuerſum colorem,mentitur illum:quum non ſit natiuus.Inficere autē lanas ſordibus,Lydi primi inuenêre:vt ſcribit Ply.lib.7.¶Ipſe ſed in pratis aries,&c.] Quum Poeta hoc loco loqueretur de filio Pollionis:id quod ad principem ſummum ſpectaret,adiecit,Ipſe,ſed in pratis,&c.Traditur enim in lib.Etruſcorum;Si hoc animal inſolito colore fuerit indutum, portendi

portendi imperatori rerum omnium cum felicitate largitatem. Eſt ſuper hoc liber Tarquinij tranſcriptus ex oſtentato Tuſco, ibi reperitur purpureo, aureo'ue colore, ouis, aries'ue: ſi ſpargetur principi ordini, & generis ſumma cum felicitate largitatē auget genus. progeniem propagat in claritate, lætioremq; efficit: huiuſmodi igitur ſtatum imperatori in tranſitu vaticinatur. Hæc ex Macro. lib. 3. Satur. ¶ Iam.] Ideſt tunc. ¶ Suaue.] Pro

Sandyx. ſuauiter. ¶ Sandyx.] Ea in holere ſylueſtri, à Græcis ponitur: decoctæ ſuccus, prodeſt ſtomacho: fatigato Venere, corpori ſuccurrit: vt Ply. tradit lib. 12. ¶ Talia ſæcla ſuis.] Hic verſus Varij, de morte erat: vt ſcribit Macro. libro. 6. Concordes Parcæ. Eæ tres ſunt (Homero teſte) Clothò, Lacheſis, Atropos. Clothò, fert colum: Lacheſis, filat: Atropos, incidit. Clothò, verbū circúnuoluo ſignificat. Lacheſis, à λάχος dicitur, quod eſt ſors: nobis enim ſortitur vitæ terminum. Atropos autem, immutabilis: vel, ſine cōuerſione: eò quòd omne natum, vbi in terminum ſibi ſtatutum veniſſe cognouerit, demergat in mortem. ¶ Par-

Parcæ. cæ.] Parcæ verò dictæ ſunt à partu, litera immutata: quaſi partæ, vt Varro voluit, Gellio referente, li. 3. ca. 6. Naſcētibus enim, bonum, & malum, hominibus conferunt: vt Hæſiodus ſcripſit. ¶ Stabili numine fatorum.] Ideſt immutabili: iuſſu, voluntate, & lege deorum. Eſt enim fatum (vt Plato dixit) voluntas, & iuſſio dei. hinc Luca. ait lib. 5. Siue canit fatum, ſeu quod iubet

Fatum. ille canēdo, Fit fatum. Chryſippus autem (authore Gellio lib. 61. ca. 51.) Dixit, Fatum eſſe ſempiternam quandam, & indeclinabilem rerum ſeriem. Cicero. li. 1. de diuinatione, ſic ait: Fatū autem id appello: quod Græci εἱμαρμένην. i. ordinem, ſeriemq; cauſſarum: quum cauſſa, cauſſam ex ſe gignat. Ea eſt, ex æternitate fluens, veritas ſempiterna. ¶ Fuſis.] Verſando: & enim pollice, fuſos fata conſtituunt.

¶ ASCENSIVS.

¶ Pauca tamen, &c.] Tametſi quo tēpore puer hic adoleſcet, patriamq; virtutem cognoſcet: atq; imitabitur ea, quæ vſui humano maxime accommoda ſunt, vt frumēta pro pane, vina pro potu, & mella pro obſoniis, ſponte naſcentur: tamen (inquit) adhuc ſuberunt veſtigia priſcæ fraudis. i. non omnino exterminabitur ferrei ſæculi, auaritia, & ambitio: quia adhuc quærentur peregrinæ merces, nauibus: & gloria quæretur bellis & ſeditionibus: ſed ſi animus humanus iis cōtentus eſſet, quibus naturę ſatiſſit, non opus eſſet præter ea quę ſponte naſcentur alia quærere: quòd ergo alia adhuc quærentur, ad priſcam fraudem pertinet. Sed tandem, vbi in perfectum virum euaſerit, & vitium ferrei ſæculi extinctum erit: neq; merces aliunde quærentur, neq; terra ſubigetur, neq; colores adulterini imbuentur: ſed iis quæ ſponte ſua natura producet: quę omnia erūt, quibus nobis opus

Ordo. erit, contenti erimus, atq; ita aurea ſæcula erunt: quæ Parcę properare iuſſerunt. ¶ Ordo eſt. Tamen. i. tametſi, & fruges, & vina, & mella, ſponte naſcentur: tamen pauca veſtigia. i. paucæ reliquiæ, & pauca ſemina, ſeu exemplaria: priſcæ. i. prioris æui: fraudis. i. fallaciæ, & deceptionis: ſeu vitij. ſ. ambitionis, & auaritiæ: ſuberunt. i. latebunt in quibuſdam: quæ. ſ. veſtigia: iubeant tentare ratibus Tethyn. i. maria. i. quæ impellent nauigare, & merces peregrinas nauibus tranſuehi: & quæ iubeant cingere. i. circundare: oppida. i. munitiones vrbium circúncluſas: muris. i. mœnibus: & quæ iubeant infindere. i. impingere: findendo telluri. i. terræ: ſulcos. i. fiſſuras aratro factas. Alter Typhis. i. vector, erit tunc: & altera Argo. i. nauis oblonga, quæ vehat delectos heroas: ſicut Argo vexit olim Argonautas, qui erant heroes. i. Herculem, Caſtorem, Pollucem, &c. & erunt etiam altera bella, atq; magnus Achilles mittetur iterum ad Troiam: hoc eſt, aut ſimilia his erunt, aut omnia cum ſuis cauſſis redibunt. Hinc. i. ex hoc tempore: hoc eſt, poſt hoc tempus in quo hæc fient: vbi. i. poſtquàm: ætas. ſ. tua, ô diuine puer: firmata. i. ſtabilita: iam fecerit te virum: &. i. pariter: ipſe vector cedet mari. i. diſcedet à mari, non amplius nauigaturus: nec pinus nautica. i. nauis ex pino facta, & nautis ſeruire ſolita: mutabit. i. ad commutationem tranſuehet (Ante vſum pecuniæ, omnis venditio fiebat commutando.) merces. ſ. peregrinas: quia omnis tellus feret omnia. nunc autem, vt in Georg. dicetur, Suus cuiq; terræ Genius eſt, & virtus productiua. & ita iis quæ apud nos abundant, quærimus ea quę nobis deſunt: atq; aliis quibus noſtra deſunt, abūdant. Humus. i. terra: non patietur raſtros. i. inſtrumenta dentata quibus radatur: & vinea non patietur falcem, qua. ſ. putetur: & arator robuſtus ſoluet iam tauris iuga. i. non amplius vtetur tauris ad arationem, nec lana diſcet mentiri. i. mendaciter imbibere, varios. ſ. adulterinos colores: ſed ipſe aries. i. quęuis ouis, ſed maſculo: plus lanæ eſt, quàm fœmellæ, mutabit iā. i. colorabit, mutando album colorem in alium: vellera. i. lanam, aut lanitium velleris ſui: in pratis. i. paſcuis: murice. i. purpura: rubenti. i. ruborem habenti: ſuaue. i. ſuauiter, aut cum ſuauitate odoris: quoq;, pro &: mutabit vellera ſua luto croceo. i. croco luteo, ſeu lutei: hoc eſt, ſubrubri coloris (Lutum, pro genere colo- Lutum.
ris crocei, aut ſubrufi, producit priorem: quam, pro cœno corripit: vnde eſt plæbeius verſiculus, Sus immunda lūto, gaudet meretricula lūto.) Sandyx. i. herba, vnde fit color ſandycinus: veſtiet. i. ornabit: colore ſua ſponte. i. ſine tinctoris officio: agnos paſcentes. i. ipſam carpentes. Parcæ. i. tres deæ fatales. i. originē medium, & exitum omnium rerum, ſecūdùm Gentiles, diſponentes: quarum prima, quæ Clothò dicitur, baiulat colum. i. vnde filum vitæ deducitur: & Lacheſis, quę ſecunda dicitur: trahit, & deducit filum infuſum ſuum: & Atropos vltima occat. i. abrumpit filum, cum vita. vnde eſt verſiculus ineptus, Clothò, co- Parcæ.
lum geſtat: Lacheſis, trahit: Atropos, occat. dictas autem volunt per antiphraſim: quia nemini parcunt. Parcæ inquam, concordes. i. conſentientes: ſtabili numine. i. firmo, & irreuocabili nutu, ac poteſtate fatorum: dixerunt. i. iuſſerūt: dicentes, ſuis fuſis inſtrumentis, quibus filum circúnfunditur dum nent: dixerunt (inquam) ô fuſi, ſup. currite. i. celeri curſu veſtro adducite: talia. i. tam aurea, & tam felicia: ſæcla. i. ſæcula.

¶ PIERIVS.

¶ Quæ iubeant telluri infindere ſulcos.] In Roma. codi. legere eſt, tellurem infindere ſulco. In Oblongo, Vaticano, ſulcis. Longobardicus, Mediceus, & aliquot alij, vulgatam ſequuntur lectionem. ¶ Talia ſæcla ſuis dixerunt currite fuſis.] In Mediceo codice legere eſt, dixerunt currere: vt ſit, dixerunt: pro, edixerunt: vel affirmauerunt ea figura, qua dictum alibi, Donat, habere. Seruius tamen imperatiuū agnoſcit, currite. Neq; illud prætereundum eſt, quod ætate maxime noſtra, cœptum eſt ſcribi, ſæculum, abſq; diphthōgo, cuius quidem ſcripturæ rationē grammatici nonnulli ſubicēre, à ſequendo nomen deductū eſſe. Quū tamen antiquiora marmora, ſæculum, per æ dipht. notent: quo itidem pacto in Ro. cod. ſcriptum eſt. In nūmis eſt antiquorum plurimū, per æ diph. nomen id obſerues, vt in P. Septimij Cetę, ſæcularia. In Fauſtinę, Sæculi felicitas. Eodem modo in pleriſq; aliis: quāuis in argēteo Othonis, Seculi, per e ſolū habetur.

Aggredere ô magnos (aderit iam tempus) honores
Chara deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum:
Aſpice conuexo nutantem pondere mundum,
Terraſq;, tractuſq; maris, cœlumq; profundum:
Aſpice, venturo lætentur vt omnia ſæclo,
O mihi tam longæ maneat pars vltima vitæ.
Spiritus & quantùm ſat erit tua dicere facta:
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus, huic mater quanuis: atq; huic pater adſit,
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan etiam Arcadia mecum ſi iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum.

¶ SERVIVS.

¶ Incremētum.] Nutrimentum. & eſt vulgare quod carmini Bucolico ſeruit. ¶ Nutantem.] Nutat, præſentibus malis: lætus eſt, bonis futuris. ¶ Conuexo] Curuo, inclinato. ¶ O.] Vtinam: opto frui longiſſima vita: & habere tantum ſpiritus, quantùm poſſit ſufficere ad tuæ virtutis cōmemorationē. ¶ Non me car.] Non per arrogātiā dicit: ſed demōſtrat tantam eſſe materiam ſuæ laudis, vt etiā humile ingeniū in ea, ſupra omēs poſſit excellere.

Linum. ¶ Lino.] Corripit prima in nomine ꝓprio: longat, quū eſt linum ex quo fit filum. ¶ Pan] Redit ad numina ruſtica. Nā ſatis exceſſerat, dicendo, Linum, poetam: Orpheum, theologū. ¶ Arcadia.] Quæ ei fauet, quia ibi colitur.

¶ PROBVS.

Pan. ¶ Pan etiam.] Pan, Mercurij, & Penelopes filius: fiſtulam, carmenq; compoſuit. Simplici iteratione eadem conſectatur, vt ibi Oceanitides, Ambæ ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambę. Nunc caſuum, & generum permutatione: vt, Ærea cui gradibus ſurgebant Limina, nexæq; ære trabes, foribus cardo ſtridebat ahenis. Itē, Cui pharetra ex auro crines nodant in aurū Aurea purpureā ſub-
pureā ſubnectit fibula veſtē. ne ſit mirū, hæc quoq; iterationē à Poeta frequentatā.

¶ MANCINELLVS.

¶ Aggredere.] Adi. Vertit autem hæc ſermonē ad Auguſtū. ¶ Magnos honores] Diuinos intelligit: vnde ait Hora. epiſto. 1. 2. voluminis ad Auguſtum, Romulus, & Liber pater, & cum Caſtore Pollux. Poſt ingentia facta deorum in templa recepti. & infrà paulùm, Præſenti tibi maturos largimur honores, Iurādaſq; tuum, per nomen ponimus aras, Nil oriturum alias, nil ortū tale fatentes. Si verò de Pollionis filio intelligeres, licet mortuo (vt diximus) tūc magnos honores cōſulatus, expone. Nam ſi de impio intelligeres, Auguſto interitū portēderet. melius tamen de Auguſto intelligemus. ¶ Ma. Iouis incre.] Creſcet enim deorum numerus per Auguſtum, quem deum ſobolem appellat, propter Æneam, Romulū, & Iulium, inter deos relatos. Si tamen de Pollionis filio accipias Iouis incremētum, ait: quia ſuperius de eo dixerat, Iam noua progenies cœlo demittitur alto. ¶ Conuexo.] Conuexum, Cōuexo.
eſt ex omni parte declinatum; qualis eſt natura cœli, quod ex

omni

omni parte ad terram verſus declinatum eſt. Feſtus id ſcribit.

Mundus

¶Mundum.] Mundus, appellatur cœlum, terra, mare, & aer: vt ſcribit Feſtus. tamen hæc pro cœlo tantùm accipitur. nam cœlum, vere mundus vocatur: vt Macrob. libro. I. de ſom. inquit, Mundus, eſt deorum domus: ait Eurypides. ¶Nutantem mundum.] Id, lætitia potius futuri ſæculi agi crediderim, quàm præſentibus malis. Vnde, more ſuo, ſequenti carmine, illud idẽ aperuit, dicens, Aſpice venturo lætentur vt omnia ſæclo, &c. quod autem omnia ſimul, & triſtarentur, & lętarentur: vt hæc eſſe nullo pacto conuenire videtur. Lætitia autem mortali, etiam inanimata. Idem Maro in Sileno oſtendit: ait enim, Tum verò in numerũ Faunosq́, ferasq́ videres Ludere, tum frigidas motare cacumina quercus. ¶Conuexo pondere.] Conuexum ponderis intelligit ipſius cœli orbem & machinam. ¶Cœlumq́ profundum.] Aera hæc accipimus. vnde Ply. li. 2. ſic ait, Nanq; & hoc, cœlum appellauêre maiores, quod alio nomine aera: infra lunã hæc ſedes, multoq́ inferior. merito igitur de aere, cœlum profundum, ait. ¶Venturo ſæclo.] Id autem iã deſcripſit. ¶O mihi.] Optat ſibi longiorem vitam, quo Auguſti laudes cantare queat. Eſt autem ordo: ô maneat mihi vltima pars vitæ tam longæ: & maneat ſpiritus tam longius, quantùm ſat erit dicere tua facta. ¶Spiritus.] Dicendo autem, ſpiritus quid ſit, vita declarat, per epexegeſim. ¶Maneat.] Futura ſit. ¶Pars, vltima.] Meta & terminus.

Orpheùs

¶Orpheùs.] Thrax genere, filius Œagri: doctrina, melodiaq́, ac poeſi, exceſſit omnes quorum extat memoria. Et enim poema, mirandum edidit: & ſuauitate cantus, feras etiam ad ſe audiẽdum adliciebat: author eſt Diodorus lib. 5.

Linus.

¶Linus.] Hic primus cytharam inuenit. vt alij dicunt, Orpheùs: author Ply. Fuit autem Linus (teſte Hermodoro Platonico) Mercurij, ex Muſa Vrania, filius, & Thebis genitus. Vergi. autem, Apollinis filium dicit. Scripſitq́ (teſte eodem Hermodoro) mundi generationem, ſolis item, & lunæ curſus: animaliumq́, & fructuũ generationes: atq; in primo ſui operis carmine, cuncta ſimul nata dixit. ¶Adſit.] Faueat. ¶Orphi.] Datiuus eſt Græcus: nam Latinus eſt Orpheo: de quo etiam Phocas, & Priſcianus.

Pan.

¶Pan etiam.] De hoc in Alexi dictum eſt, quòd fiſtulam primus inuenerit. Redit autem ad ruſtica numina, ne penitus videretur, Bucolici carminis modum exceſſiſſe. ¶Arcadia iudice.] Hoc ait, quoniam hunc deum Arcades colunt. de qua multa Macrob. lib. 1. Saturna. Eſt & ibi mons Lyceùs, in quo Iouis Lycæi delubrum, quem & Panavolunt eſſe. De Arcadia autem, plene legito Stra. lib. 7.

¶ASCENSIVS.

¶Aggredere ô mag. &c.] Secundùm commentarios Auguſtũ affatur: meo tamen iudicio, puerum recens natum Auguſti fortaſſis filium adloquitur. Nam Auguſtus iam magnos. ſ. diuinos honores, adierat. vnde dictũ eſt, Tuus iam regnat Apollo. quocirca, ne citrà neceſſitatem ad diuerſos ex abrupto dirigatur, oratio placet ad eundem conferre: vt ſit, quia in fatis eſt ea tempora properare. ô diuine puer, aggredere magnos honores, quia tempus à parcis prædefinitum iam aderit: ad cuius felicitatem futuram, exultãt omnia quæ præſentium malorum pondere premuntur. Optat igitur Poeta, ſibi tantùm vitæ dari, vt poſſit aliquando eius inclyta geſta carminibus proſequi: quia ſi id detur, nulli poetarum cedere vellet: non quia plus artis, quàm illi haberet: ſed quia copioſius, atq; vberius, longeq́ clarius ſubiectum, ſeu argumentũ: nam ſcripturarum dignitas, ſæpe ab argumento deſumitur.

Spondaicus verſus.

Secundus verſus huius lectionis eſt ſpondaicus, hoc eſt ſpondeum pedem (vt Hora. dicit) ſtabilẽ: ex duabus. ſ. longis conſtãtem, in quinto loco habens: cuius ea lex eſt, vt præcedens pes, qui quartus eſt, dactylus ſit: & ſententia ipſa, pondus, ac grauitatem habeat: vt hæc, Magnum Iouis incremẽtum. & 2. Æneì. Conſtitit atq; oculis Phrygia agmina circũnſpexit.

Ordo.

¶Ordo eſt. O chara ſoboles deũm. i. deorum progenies: magnum incrementũ. i. (ſecundùm Ser.) nutrimentũ Iouis: aut potius, magnum incrementũ. i. augmẽtum Iouis. i. generis, aut progeniei eius: vt ſit ſenſus, quòd progenies Iouis multum incrementi ex Auguſti, aut illius pueri natiuitate, acceperit.

Auguſti genealogia.

Et bene, Iouis. Nam Auguſtus, à Iulio Cæſare adoptatus: hunc puerum (vt dixi) adoptauit. Iulius autem, ab Iulo, Æneæ filio, genus & nomen traxit: vñ eſt illud Ænei. 1. Iulius à magno demiſſum nomen Iulo. Æneas aũt, ab Anchiſe & Venere ꝓcreatus eſt. ſed Anchiſes, à Dardano Iouis, ex Electra, filio ꝓceſſit. Venus aũt, ab Ioue, ex Dione, genita eſt. Ad magnã ergo gloriam proceſſit generatio Iouis, dum ad huncvſq; puerum perducta eſt: vnde dicit, O chara ſoboles deũm, appoſitorie: magnum incrementũ Iouis: aggredere magnos. i. diuinos honores: tempus. ſ. conſtitutũ à Parcis: aderit iam. i. prope diem. Aſpice mundum nutãtem. i. vacillantem: pondere. ſ. malorum præſentium, aut exultantẽ lætitia bonorum futurorum: cõuexo. i. in humeros eius deuoluto: & aſpice terras, & tractus. i. regiones maris: & cœlum profundum. i. aerem, qui ꝓfundus, reſpectu cœli: aut etiam cœlũ, quod profundũ eſt. i. procul à fundo, ſup. nutantia conuexo pondere: & aſpice, vt. i. qualiter: omnia, ſup. hæc prædicta: lętentur. i. exultent: ſæclo futuro. i. de felicitate ſæculi, quod imminere vident. O. i. vtinam: vltima pars vitæ maneat mihi tam longe, & vtinã ſpiritus maneat mihi tantùm, ſup. vel vtinã ſpiritus. i. mens diuina: & ſpiritus poeticus, ſup. ſit mihi tantus, quantùm ſat. i. ſatis erit: dicere. i. ornate ꝓſequi: tua facta. i. inclyta facinora tua: quæ res, ſi, ſup. mihi erit. Non, ſup. quiſquamvincet me carminibus. Aut legamꝰ ſine ſubauditione, (quia, vt in regulis dicemꝰ, duæ, aut plures negationes debitæ poſitæ, non plus efficiunt quàm vna.) non me vincet carminibus: nec Orpheùs, vates ille præclariſſimus: Thracius. i. ex Thracia oriundus: nec Linus. i. alter diuinus vates, ſup. vincet me carminibus: quanuis mater. ſ. Calliopea Muſa: adſit. i. auxilio ſit: huic. i. alteri eorum, videlicet Orphi, pro Orpheo: & quanuis pater. ſ. formoſus Apollo: adſit huic. ſ. Lino. aut ſic, quãuis mater adſit huic. ſ. prius dicto: & pater adſit huic. ſ. poſterius dicto: quod declarat, dicens, quanuis Calliopea Muſa mater Orphei, adſit Orphi: & quanuis formoſus Apollo, pater Lini, adſit Lino. Si Pan, deus ille Arcadiæ, & princeps muſicorum (quia, vt dictum eſt, Pan primus calamos cera coniungere plures Inſtituit.) certet mecum etiam Arcadia iudice. i. iudicãte: quæ tamen deo ſuo faueret: tamen Pan, dicat ſe victum. ſ. à me, tua facta canente, etiam Arcadia iudice. q. d. tanta erit geſtorum tuorum gloria, vt etiam ab humili Poeta deſcripta, omnem poeſim exuperẽt. Multa hæc notatu digna ſunt, quorũ non pauca à Mancinello explicantur.

Regula prima eſt. Spondaicus verſus, dactylum in quarto loco, & ſententiæ pondus, aut loquentis languidum animum efflagitat. Pondus, vt hæc, & in illo à Perſio adducto: Sic coſtam longo ſubducimus Apennino Languorem. vt in prius citato, Conſtitit, &c. Secũda, q;, particula, à Vergilio ferè communis ponitur, vt hæc, Terrasq́, tractusq́, &c. quòd ſi productam poſitione dixeris, propter tr, in ſequentis dictionis principio poſita: quam tamen poſitionem, non omnes approbant: adducam illud. 3. Æneidos, Liminaq́, Laurusq́ dei, totusq́ moueri Mons circũm, &c. Tertia coniunctio encletica, vt, q;, ve, ne, quoties priori parti coniungendæ adhæret, poſteriori, etiam adhęrere vult. Itaq; ſemper in fine interdum etiam in medio, nunquam in principio poni vult. E diuerſo, & nunquam in fine, ſemper in medio, interdũ etiam in principio poneť: vnde dices, Tu puerq́ tuus: aut, Tuq́ puerq́ tuus. non, Tuq́ puer tuus. nec, q; tu puerq́ tuus. Item, tu & puer tuus. aut, & tu & puer tuus. nõ autem, & tu puer tuus, &c. Quarta, quæ eſt Vallenſis, Tres aliquãdo negationes, non plus efficiunt quàm duæ, collatione ipſa dictionum id efficiente: vt, Nunquam mihi, nec offuiſti, nec profuiſti. vbi principalis negatio non poſſet in fine poni ſic: nec offuiſti, nec ꝓfuiſti mihi nunquam. nam ſic dicendum eſſet, vnquàm. Et hæc non me vincet, nec Thracius Orpheùs, nec Linus, &c. bene dicitur. ſed ſi diceretur, nec Orpheùs, nec Linus non vincet me, male diceretur. Auferenda enim eſſet negatio: ſic, nec Orpheùs, nec Linus vincet me. Quinta, Græca in eùs, apud nos ſæpe exeunt in ẽs longum: vnde obliquos, nunc ab eus, nunc ab es, deductos inuenimus, vt Odyſſeùs, Latine dicitur Vlyſſes: vnde in genitiuo Vlyſſeis, ſed Vlyſſi reperitur, pro Vlyſſei, per ſynæreſin, quaſi ab nominatiuo Vlyſſeis: ſic & Achilles, Achilli: quia Græce, Achilleùs dicitur. & hæc in datiuo Orphi, à nominatiuo Orphes, aut Græcus eſt datiuus per ſynæreſin, pro Latino.

¶PIERIVS.

¶Chara deũm ſoboles.] In Roma. codice, ſuboles, per u, prima ſyllaba: cuiuſmodi ſcripturæ rationem alibi copioſius recitauimus. Hæc illud tantùm attingam, quod apud Pomp. Feſtum, diſpoſitis per literarum ordinem vocalibus, inter ſubuerbuſtam, & ſubuculam, vocabulum: ſuboles, ſcriptum eſt: quod nomen ab, oleſcendo. i. creſcendo, dictum aſſerit: vt adoleſcens quoq;, & adultus, & indoles dicitur. Lucil. 5. Siue virûm ſuboles, ſiue eſt muliẽbris origo. Vergi. Clara deũm ſuboles, magnum Iouis incrementũ: vt obſerues illud etiam, quod in vulgatis, Chara, ſcriptum eſt, in codice eo Feſti, Clara, haberi. ¶Terrasq́, tractusq́ maris.] Sunt antiqui cod. in quibus, Terram, vnitatis numero legas: ſed multò magnificentius eſt plurali dicere. ¶Aſpice, venturo lætentur vt omnia ſæclo.] In Ro. codice, lætantur: eſt, indicandi ſpecie, quod magis implet aures: & longe magis mouet, dum cuncta oculis ſubiicere videtur. ¶O mihi tam longe maneat pars vltima vitæ.] In Longobar. & in Mediceo, tum longe, ſcriptũ eſt. Sed enim, tam lõgæ vitæ, caſta omnino lectio eſt: quam Seruius etiam agnoſcit. ¶Orphei Calliopea.] In Roma. codice, & in Mediceo, Orphi, legiť ꝑ ſynæreſin. In aliis Orphei. In Longobardico etiam, Orphei, prius ſcriptum erat: inde abraſis literis, factum eſt, Orphi. Sane Priſcianus hæc Græce dictum ait, ὀρφεῖ, ὀρφεῖ: quare, vel vnico i ſcribendum, aut ita pronuntiandum, ac ſi vnico ſcriptum eſſet, vt diphthongi ſonus ſit: Latinæ tamen ſcripturæ ratione ſeruata: quanquam nihil prohibet, Orphei, dimenſione dactyli pronuntiare, quum datiuus ſit caſus, vt etiam, Lino: & apud Grecos vltima breuis eſt in huiuſmodi datiuis: vt Δάφνιδι, τῷ χαρίεντι. ¶Pan etiam Archadia mecum ſi iudice certet: Pan etiam Archadia dicaț ſe iudice victum.] Non inficior vtrunq; verſum in Ro. codice, in Mediceo, & aliquot aliis, eodem modo legi, Pan etiam Archadia. licet in Roma. verſus inferior, vna abundet litera. Sed enim mihi non diſplicet, quod in Oblongo codi. legitur, Pan deus Arcadia mecum ſi iudice certat, Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum. Magnam enim emphaſin habere videtur, Pan deus. Et aduerte in huiuſ

te in huiuſmodi lectione inferiore verſu,Pan,ſuſpendendum eſſe. Si cui verò magis placeat iteratio totius hemiſtichij,non laboro.nam & ea quoq; lepida & ſuauis eſt.

SERVIVS.

Incipe parue puer riſu cognoſcere matrem,
Matri longa decem tulerint faſtidia menſes.
Incipe parue puer,cui non riſêre parentes,
Nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt.

¶Riſu.] Mãdat ad id quod factum eſt:& naturaliter oſtendit,quòd ſicut maiores ſermone cognoſcuntur:ita infantes,riſu ſe indicãt agnoſcere.Ergo, incipe parentibus adridere:& ſpe boni ominis detrahe ſollicitudinem,vt ipſi tibi adrideãt. Matri enim, decem menſes attulerunt longa faſtidia. Alij,abſtulerint,legũt. vt ſit ſenſus:Si riſeris,abſtulerint matri tuæ decem menſes longa faſtidia.¶Nec deus hunc menſa dea,nec dignata cubili.] Sicut Vulcano contigit,qui quum propter deformitatem minime ſibi Iuno adriſiſſet:à Ioue præcipitatus eſt in Lemnum inſulam, atq; illic nutritus:& quũ Ioui fulmina fabricaſſet,non eſſet admiſſus ad epulas deorum:poſtea quum rogaret,vt vel Mineruæ coniugium ſortiretur,ſpretus ab ea eſt. Vnde diuinos honores non meruit. Ad quos,per conuiuiũ numinum,aut per coniunctionem,venitur dearum. Hinc Iunoni agit Æolus gratias, quòd per eius beneficiũ,diuinos honores meruerit.vt,Tu das epulis me adcumbere diuûm.

MANCINELLVS.

¶Incipe parue puer.] Ad Saloninum reuertitur,exhortans illum vt matri adrideat:ſic enim lætitia ducta mater,labores omnes & tædia decem menſiũ obliuiſcetur:eritq; etiam omen optimum. Scribit Ply.lib.7.ca.17.riſiſſe eodẽ die quo genitus eſſet, vnum accepimus hominem,Zoroaſten:eidem cerebrũ ita palpitaſſe,vt impoſitam repelleret manum futuræ præſagio ſcientiæ.¶Riſu cognoſcere matrem.] Solent enim infantes,viſa & cognita matre,ridere.Ille autẽ,nec cognouit,nec riſit vnquàm: quoniam paulopoſt ortum obiit.¶Tulerint.] Abſtulerint,ſi riſeris:nam vitæ longioris omen eſſet.¶Decem menſes.] Gignitur homo in certo ſpatio:alius,ſeptimo menſe:alius,octauo:& vſq; ad initia decimi,vndecimiq;.Inuenta etiam quæ & menſibus tredecim partum tulerit:author Ply.lib.7.Gelli.item pluri ma lib.12.ca.16.¶Incipe parue p.] Ordo eſt:Incipe parue puer, riſu cognoſcite matrem,Incipe parue puer,Matri decem mẽſes tulerint longa faſtidia.¶Cui non riſêre paren.] Ordo eſt:Hunc cui non riſêre parentes,nec deus eſt dignatus menſa,nec dea eſt dignata cubili.In omnibus ferè textibus,cui,legitur. Quintilia. tamen lib.9.vbi de figuris verborũ meminit:qui,per q:non per c,hoc in loco legendum innuit:ait enim ſic:Eſt figura & in numero,vel quũ ſingulari pluralis ſubiungitur,Gladio pugnaciſſima gens Romani:gens em̃,ex multis,vel ex diuerſo.Qui non riſêre parẽtes,Nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt. Ex illis enim qui non riſêre,hunc dea non dignata:ordo igitur talis erit:O parẽtes,hunc ex illis qui non riſêre,nec deus eſt dignatus menſa,nec dea eſt dignata cubili. Quibus verbis innuit Maro illum eſſe defunctum:cuiq; enim ſuus deus,& ſua dea,vitæ præſides dantur,hoc eſt ſuus Genius,ſuaq; Iuno. Menſa autem,Genio conuenit:Iunoni,lectus.ſed horum neutro,ille potitus eſt:ergo,obire coactus. Pueris autem nobilibus,æditis in atrio Iunonis,Lucinæ lectus ponebatur,Herculis menſura,& Seneca epiſtola.2.lib.20.ſcribit:Maiores noſtros ſingulis,& Genium & Iunonem dediſſe.

ASCENSIVS.

¶Incipe parue puer.] Finis huius Æglogæ,ſane quàm difficilis eſt,vſq; adeo,vt non facile ſit bonam ſententiam cum grammaticorum ordine excerpere. Nam Seruianam interpretationem quidam explodunt,vt Angelus Politianus capite.89.Miſcellaneorũ,cuius verba ſunt in Bucolicis Vergilianis,Hi duo ſic verſiculi legũtur,Incipe parue puer,cui non riſêre parentes, Nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt.quos enarrans Seruius,haud inceleber Grammaticus,& verã lectionem,quod eius pace dixerim,contaminat:& fabulam ſibi ex parte,commodoq; ſuo confingit,contra omnem veterum authoritatem. Neq; enim,cui:ſed,qui,legẽdum.hoc eſt,non caſu datiuo,ſingularíq; numero:ſed plurali nominatiuo,quanquam vtrobiq; apud veteres eadem vox,iiſdemq; notata literis:ſicut in.1.Quintiliani De inſtitutione oratoria, non oſcitans lector inueniet.ex quo etiamnũ verſiculus in.7.Valerij Flacci Argonauticon lib.Curaq; cui profuga forſan tenet alta carina.Etiamnum inquam,iſte verſiculus,cui,retinet:non,qui.tam.ſ.in vetuſtiſſimo codice,de quo reliqui fluxêre:quàm in his quoq; peruulgatoribus.quod autem dicimus,qui,legendũ:non,cui:docet idem Quintilianus in.9.figuram eſſe declarans hæc in numero:ſic,vt plurali ſingularis ſubiũgatur.Ex illis enim, inquit,Qui non riſêre hunc non dignata. Quis autem dubitet,quin de Vergilianæ lectionis incolumitate Quintiliano credendũ ſit,potius quàm Seruio:præſertim,qui manũ quoq; Vergilij citet, aliquando & Ciceronis. Quocirca manifeſtum eſt quod diximus,mendoſe locum à Seruio adduci.¶Nec deus.] Fabulam autem ſibi eundem ex propoſito commodoq; finxiſſe,quis non videat? quũ nuſquàm ob id præcipitatum fuiſſe Vulcanum legamus:quoniam deformis natus,quoniamq; ei non Iuno adriſerit.Etenim poeta Homerus ob id ait,quòd matri contra Iouem patrem ſuppetias tulerit.Natus em̃ ex Ioue & Iunone,ſecũdùm Home. Vulcanus:licet ex Iunone,ſola fingat Heſio.in Theog.ſicut ex ſolo Ioue,Minerua dicit. ἄπατοζα à Theocri.vocat in enigmatio,cui βάμος inſcriptio. Quare parẽtes ad Iouẽ, Iunonemq; vix ſatis etiam proprie referent. Sed & illud ſane q̃ frigide Seruius,idem quòd neq; admiſſum ad epulas deorum, Vulcanum dicit:neq; diuinos honores meruiſſe:quem Varro etiam inter ſe,lectos deos numerat ſeptimum. Tum'ne proceſſerit quidem,vel iſto pacto quod molitur Seruius:quando non ob id ait præcipitatum,quòd haud riſerit:ſed quòd ipſi haud arriſum. Viderimus vtrum'ne ipſe mox credibiliora ſuſpicet? certe iam Seruius veriſſimis reuincitur. Et quidem ſic ego legerim,ſic enarrauerim. Parentes Salonini pueri,de quo nunc agitur:vt ſit,parentes,vocandi caſus:hunc qui non riſêre,neq; deus menſa dignatus,neq; dea cubili:hoc eſt, nec Genius,nec Iuno, vitalibus auris dignum putauêre, hunc ex illis qui non riſêre: vt ſit figurate dictum(Quintiliano teſte)pro eo quod eſt,hunc qui non riſit:vel,qui è numero eſt eorum qui non riſêre. Credebatur enim habere quiſq;,ſuum deũ,ſuamq; deam:hoc eſt,ſuũ Genium,ſuamq; Iunonem,vitæ præſides. Hos igitur indicauit Maro Catexochen.¶Menſa.] Menſa enim,Genio conuenit: vt,Fũde merum Genio,Iunoni lectus. Quod Iunius quoq; Philargyrius docet:hunc ipſum ita interpretans locum,Pueris(inquit)nobilibus editis in atrio Iunonis Lucinæ lectus ponitur, Herculis menſura. Sed & apud Varronem lectum eſt, initiari pueros,Educæ,& Potinæ,& Cubæ,diuis edendi,potandi,& cubandi,vbi primum à lacte,& Cunis transferunt. quam Varronis authoritatem,Donatus in Phormionem Terentianam adducens,etiam hunc ipſum citauit Maronis verſiculũ:atq; idem Probum quoq; retulit adnotaſſe. Menſa igitur,& lectus,argumenta vitalitatis,quod initiis ipſis adhiberentur. Cæterum habet homo ſuam ſibi ridendi proprietatem. Qui verò non rideãt, ei qui poteſt eſſe vita vitalis? vt ait Ennius,Deum verò, deamq; ad has referre Varronis,Educam,Potinam,Cubamq; nequeas: quòd hæ fœminæ omnes:vt Aug.etiã in.6.lib.de ciui.dei,declarauit. Sed nec ad Pilũnum,ratione pari:& Pitumnum,coniugales deos:quibus,vt ait Varronem ſcribere,Martia.in.2.lib.de vita patrum:natus,ſi erat vitalis,ſimul ab obſtetrice fuerat ſublatus,& in terra ſtratus,vt eſſe rectus auſpicaret. Sternere etiam in ædibus,lectum conſueuerunt. Reſtat igitur vti,quod de Genio & Iunone diximus:authoritatum quoq; tibicinibus fulciatur. Plynius itaq; naturalis hiſtoriæ.1. Quum ſinguli(inquit) ex ſemetipſis totidem deos faciant,Genios,Iunoneſq; adoptando ſibi. Seneca epiſtolarum ad Lucil.19.ita tamen ait,Hoc Sepo nas volo,vt memineris maiores noſtros,qui crediderit Stoicos fuiſſe. Singulis enim,Genium,& Iunonem dederunt. vnde arbitror Iuuena. & per Iunonem (inquit) domini iurante miniſtro. Hoc enim reprehendit Satyricus poeta,quòd non per Genium,ſed per Iunonem domini miniſter iuraret,videlicet more muliebri. Quocirca,ſic illa apud Petronium Arbitrum,quartilla loquitur. Iunonem meam iratam habeam,ſi vnquàm me meminerim virginẽ fuiſſe. Nam infans,cum paribus inquinata ſum: & ſubinde prodeuntibus annis,maioribus me pueris applicui: donec ad hanc ætatem perueni. Hinc etiam puto natum prouerbium illud,vt dicunt,Poſſet taurum tollere,qui vitulum ſuſtulerit. Cæterum ſi detur modò,non iniquam plane à nobis peragi reprehenſionem:labaſcereq; iam commentum iſtud Seruianum,quod antequàm talia prodebam, pro indubitato obtinuerat. Reliqua in medium,ne nobis blandiamur,libera opinaturis relinquemus. Hæc ille. E quibus patet quàm difficilis ſit hic locus:quòdq; de Salonino intelligendum ſit:quod(vt in ſuperioribus dixi)mihi non placet:verum,vt obmiſſis ambagibus, ſententiã noſtram paucis explicemus. Quia & Auguſto,& Pollioni,& puero nato,blanditus eſt Poeta:ne matrem præteriiſſe culpetur,in eius aſſentationẽ inuitat puerum ad adridendũ matri:aut matrem,ad adridẽdum puero. Nam dupliciter poſſet intelligi,quòd puer riſu agnoſceret matrẽ:aut,quia ipſe rideret, aut quia mater.¶Tulerint.] Præterea quidam legũt,tulerint: & tamen graues viri legunt,tulĕrunt:dicentes ſecundam corripi præter naturam:vt ſignificetur ſubita longi doloris fuga,& correptio:ſicut ſubitus,inquiunt,horror ſignificatus eſt in verſu illo.3.Æneí.Obſtupui,ſtetĕruntq; comæ,& vox faucibus hæſit. in correptione,videlicet mediæ ſyllabæ illius verbi, ſtetĕrunt. ¶Cõſtruemus igitur dupliciter. Primò ſic:O parue puer.ſ.Marcelle,aut Salonine:incipe cognoſcere riſu.i.dum rides matrem: & ſi hoc feceris,decem menſes tulerint.i.citò trãſegerint,matri longa faſtidia:aut,ſi hoc facies,decẽ menſes tulerũt.i.iam tranſegerũt celerrime mr̃i lõga faſtidia. Aut ſic:O parue puer,incipe cognoſcere matrẽ riſu.ſ.tuo:quia decẽ mẽſes tulerũt.i.attulerũt mr̃i longa faſtidia;q̃ abierint,ſi adriſeris. Incipe(inquã)puer,cognoſcere

Genium, Iunoq;, cur antiqui dedere.

Prouerbium.

Tulerũt.

Ordo.

gnoſcere matrem riſu.i.illi adridendo,vt tibi rurſum adrideat: quia nec deus.ſ.Genius,dignatus eſt mēſa,hunc cui non riſēre parentes:nec dea.ſ.Iuno cubili. Secundo modo ſic. O parue puer,incipe cognoſcere matrem riſu.ſ.mutuo:dum tu illi,& illa tibi ridet.nam quū incaſſum loquatur,mater infanti ridet.quod autem rideat,docet:quia decem menſes tulerunt.i.citò abſtulerunt,matri longa faſtidia.i.(vt dicunt)nauſeam,& ægritudinē animi,oīa faſtidiētis præ tædio. O parue puer,incipe (inquam) deinde,quaſi volens ſollicitare parentes,vt inducant puerum ad riſum.conuerſo ſermone ad eos,dicit: O parentes,facite,ſupp.vt rideat:quia nec deus.ſ.Genius:dignatus eſt hunc,ſupp.eorum, qui non riſēre menſa:nec dea.ſ.Iuno:cubili.i.vitalis non fuit, quiſquis alienus natus eſt à riſu,ſicut Marcello contigiſſe videtur:ex eo quod dicet.6.Ænei. Sed frons læta parum,& deiecto lumina vultu.& paulopoſt, Sed nox atra caput triſti circúnuolat vmbra,&c. Quaſi ergo Vergil. nunc admonere velit Octauiam,Auguſti ſororem:vt omen illud,& indicium breuis vitæ, quod frons triſtis pertendit,auertat riſu:dicit,ô parentes,facite vt puer rideat:quia quiſquis eſt eorum qui non riſēre,nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt. Et hic ſenſus videt̄ Quintiliani:cui⁹ & Politianus aſſentitur:nec diſſentit Mācinellus,vt vidimus. Regula eſt. Dignor,verbum commune,in actiua quidem ſignificatione, accuſatiuum cum ablatiuo regit.in paſſiua, duos ablatiuos:alterum , mediante à,vel ab:vt, Deus dignatus eſt hunc menſa. Item Æneidos.1. Non equidem tali me dignor honore. Secundi,vt Ænei.3. Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.ſ.ab Ioue.

Regula.

Dignor.

PIERIVS.

¶ Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.] Tulerunt,quidem in Romano codice legitur. In longobardico,& in Oblongo,tulerant. In Mediceo,& aliquot aliis perueteribus,tulerint. Neq; deſunt,qui(teſte Seruio)abſtulerint,legant. Sed enim Donatus in Eunuchi prologo,locum hunc citat:&, tulĕrunt,penē vltima correpta legit,ad ſimilitudinem illius Terentiani verſus, Poſtquàm ædiles emĕrunt.vbi neceſſe eſt vltimum ſaltem pedem eſſe iambum. Agnoſcit & Probus,tulĕrunt:& metaplaſmum eſſe dicit,media correpta ſyllaba,quæ natura lōga ſit. Eſt &,decim,per i:de quo ſuperius. ¶ Cui non riſēre parētes.] Non me fugit quo pacto Quintilianus lectionem hanc acceperit,quā hæc in numero figuram eſſe dixerit. Quātumq; viri peritiſſimi ſibi ſuper hoc loco applaudere viſi ſint:quæ verò in hoc diſputent,alij viderint. Nos antiquiſſima hæc omnia exemplaria contulimus,in quibus omnibus ſcriptū obſeruauimus,cui,datiuo caſu. In aliquot etiā,quoi,Catulliano more:vt alibi, Quoi non dictus Hylas. Quo de genere ſcriptionis Quintilianus,veteres ante ſe ait , cui:quod tribus iam literis enotari cœptum erat. Quoi,ad pinguem ſonum vſos,tantùm vt ab illo,qui,diſtingueretur. ¶ Dea nec dignata cubili eſt.] In Ro.codice ſcriptum'eſt, cubil'eſt, Plautino more. In altero; perueteri,cubili:abſq; verbo,eſt. Sed ea ſynalępha quæ fit in,cubili eſt:huic humili generi maxime conuenire videtur:& neſcio quid ſuauitatis in eorū auribus relinquere,qui muſicis Poetarum numeris inſuerint.

QVARTÆ ÆGLOGÆ FINIS.

ASCENSIVS.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN DAPHNIN VERGILII.

¶ Quinta canit cæſum crudeli funere Daphnin:
Mutuaq; ob meritum commendat dona ferentes.

Quinta canit,&c.] In 5.Ægloga principaliter canitur nænia.i.funebre, atq; exequiale carmen Daphnidis:per quem non diſſone Cæſar intelligitur:tametſi Daphnis, apud Theocritū quoq; defleatur à Thyrſide. Sunt autem qui canunt inter ſe amici, Menalcas,& Mopſus,ſibiinuicem cedentes:& mutuis honoribus,ac muneribus donantes:quæ res non abſurde monet Auguſtum,vt pro Daphnidis.i.Cæſaris funebri carmine,præmium canentibus retribuat. ¶ Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Quinta,ſup. Ægloga:canit Daphnim.ſ.paſtorē optimum,per quem intelligitur Cæſar imperator maximus: cæſum .i. occîſum : vulnere crudeli.i.à crudelibus,videlicet quibus aliquādo pepercerat illato: & commendat i.laudat: Menalcam.ſ.& Mopſum,paſtores amicos:inter ſe ferentes.i.conferētes:mutua dona.i.munera:ob meritum.i.quia ſic mereri viſi ſunt. Ea autem videtur intentio Poetæ,vt amicitiæ legē,quæ vult vt ſibi mutuo cedant,& beneficia conferant,& defunctum defleant,explicet: & ad præmium conferendū, Auguſtum honeſte commoneat.

P. VIRG. MARONIS, DAPHNIS QVÆ EST ÆGLOGA. V.

INTERLOQVVNTVR MENALCAS ET MOPSVS AMICI. M.

SERVIVS.

CVr non Mopſe boni,] duo amici paſtores inducunt canere ad delectationē, vñ inuicē ſe laudāt, & inuicē cedūt. ¶Boni,] Docti, Ordo eſt cur nō cōſedim⁹ inter vlmos miſtas corylis, vt canamus, inter quia poſtpoſita mutat' accentum. ¶Siue ſub incertas,] Oſtēdit ſe quidem obtemperaturū, & tamen demōſtrat quod ſibi placeat. Nam comparās vmbram ſtabilem antri cum incertis vmbris arborum dicit ſuam ſententiam eſſe meliorem, ¶Incertas,] Et propter mobilitatem vētorum, & etiam propter ſolis circuitum.

CVr non Mopſe(boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leueis, ego dicere verſus)
Hic corylis miſtas inter conſedimus vlmos?
MO, Tu maior, tibi me eſt æquum parere menalca
Siue ſub incertas, zephiris motantibus vmbras
Siue antro potius ſuccedimus, aſpice vt antrum
Sylueſtris raris ſparſit labruſca racemis,

MANCINELLVS.

Labruſca

¶Cur non Mopſe,] Thyrſis æ'tnæus paſtor in prima Theocriti æglogа. Daphnidis obitum deflet. illū Maro noſter hoc etiā loco, vt aſſolet imitatus eſt. ¶Ambo boni,] Tu bonus inflare. l. c. Ego bonus dicere. v. ¶Labruſca,] Vitis ſylueſtris.

ASCENSIVS.

¶Cur non mopſe boni &c.] Inducūtur duo paſtores vt dixi inter ſe amici Menalcas maior, & mopſus minor decore cedens, & obſequēs maiori, tota æglogа actiua eſt: nam nuſq̄ poeta loquitur, dicit ergo Menalcas puerū Mopſum oportune laudans à peritia canendi (nam laudari optāt pueri laudataq; virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habet) ô Mopſe quoniam nos periti in muſica conuenimus ambo, cur non conſedimus. i. locū cœpimus etiam hic inter vlmos mixtas corylis, vt melius cōcinamus? Ad quod Mopſus, Menalca inquit cum ſis maior tuum eſt præire, & prius locum capere meum ſequi, te quocūq; ieris ſiue ſubvmbras, quæ tamen incertę ſunt, ſiue potius ſub antrum quod tam amœnū eſt, nam labruſcis exornatur. ¶Ordo eſt. O Mopſe(inquit Menalcas)quoniam nos ambo boni. i. docti & periti, tu ſup. bonus hoc eſt doctus, inflare calamos leuas. i. graciles, ego ſupple bonus & doctus, dicere, i. ad dicēdū verſos, conuenimus. i. ſimul iam venimus (eſt enim præteriti temporis) hoc eſt quoniam congregati ſumus. cur non conſedimus. i. iam etiam locum ad cedendum cœpimus. (Eſt enim etiam præteriti temporis conſedimus, ſiue à confido, ſiue à conſideo, nam in præſentia confido eſſet conſidimus: quomodo verſus ſtaret: & ſentētia, & à conſideo cōſedimus, quod metri ratio damnat) cur inquā nō conſedimus aut conſidimus hic intervlmos mixtas corylis, ideſt ſubvmbrā amœnā, & ita vmbram laudat. Ad quod mopſus. Tu inquit ô Menalca es maior, ideſt ſenior, & prouectior & ideo ô Menalca æquum eſt me parere, ideſt obedire & obtemperare tibi. Eſt autem moralis ſententia. vnde Iuuenalis ſaty. xiij. de priſcis loquens inquit Credebant hoc grande nephas & morte piandū. Si iuuenis vetulo nō aſſurrexerit, & ſi Barbato cuicunq;, puer licet īpe videret. Plura domi farra, & maiores glandis aceruos, Tam venerabile erat præcedere quatuor annis, &c. equū ergo eſt me parere. i. vt paream tibi, ſiue nos ſuccedimus ſub vmbras incertas. i. dubias & inſtabiles, & hoc zephiris. i. ventis illis verno tempore flare ſolitis, motantibus. i. frequenter mouentibus. ſ. ramos arborum quos vmbra ſequitur, ſiue nos ſuccedimus potius. i. cum maiori commodo antro. i. ad antrum hoc aſpice. i. vide, vt. i. qualiter labruſca ſylueſtris. i. vitis inculta in labris. i. extremitatibus agrorum ſponte naſcens ſparſit. i. ſparſim ornauit antrū racemis raris, per quod innuit, & amœnum eſſe ſub antrū cōcedere, & triſte ſub vmbras incertas, quia vmbrarum titubatio, & frequens mutatio memoriæ canentum officeret, & per abſentiam vmbrarum etiam ſol irrueret. ¶Regula eſt. Multa verba repetita, cū qua cōponitur præpoſitione, præpoſitiōis caſum regunt, quæ ſi non repetantur, datiuum regant vt hic ſuccedimus ſub vmbras & antro. i. ſub antrum. De prolepſi, quæ eſt in principio, nos cōuenimus ambo boni, tu inflare calamos, ego dicere verſus alibi dedimus regulam. Regula.

PIERIVS.

¶Conuenimus ambo,] In Oblongo codice conſedimus legitur omnino corrupte. Nam conuenire huic ſententiæ cōgruit. ¶Sparſit labruſca,] Vſus hic virgi. genere femin. qui ge. neutro plurali nu. dixit in Culice. Denſaq; virgultis auide labruſca petuntur.

SERVIVS.

¶Tibi.] vſurpatum. Nā hodie dicit certo tecū. ¶Quid ſi idem,] offenſus cōparatione iferioris, hoc dixit: vnda quia id aſpere acceperat, ille poeta mitigat cōparatione. ¶Lenta ſalix.] Phyllis, fuit regina Thracū, quæ Demophoontē Theſei Athenienſis regis filium ex Troiano bello redeuntē dilexit, & cū nuptias eius peteret, voluit ille domū proficiſci res ſuas cōpoſiturus, ac deinde ad nuptias reuerſurus, verū cum diutius tardaret, illa, & amoris impatiens, & doloris, qa ſe ſpretam putaret, & vitam laqueo finiuit, & in amigdalum, ſine foliis conuerſa eſt.

Phyllis.

ME. Montibus in noſtris ſolus tibi certat amyntas,
MO. Quid, ſi idem certet phœbum ſuperare canendo?
ME. Incipe mopſe prior, ſi quos aut phyllidis ignes
Aut alconis habes laudes, aut iurgia codri:
Incipe, paſcentes ſeruabit Tityrus hœdos.
MO. Immo hæc in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notaui
Experiar, tu deinde iubeto certet Amyntas,
ME. Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuæ:
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Iudicio noſtro tantùm tibi cedit Amyntas,
Sed tu deſine plura puer, ſucceſſimus antro.

Sed cum reuerſus Demophoon truncū arboris amplecteretur. veluti coniugis aduentū ſentiret: folia emiſit, quæ ab ipſa phillida, phylla ſunt dicta: quæ ante petala dicebātur. ¶Alconis,] Cretenſis eſt ſagittarius, & cum draco, eius puerū cōplexus eſſet adeò ſua arte tēperauit ictū ſagittæ. vt in dracone transfixo conſiſteret, neq; ad puerū perueniret, Codrus autem Athenienſium dux, cum bellū eſſet cū laconibus, extaretq; oraculū, illos poſſe vincere, quorum dux in bello caderet, ſumpta humili veſte iuxta hoſtilia caſtra iurgio hoſtes ita laceſſiuit, vt incognitus necaretur. ¶In cortice.] Vbi em̄ magis ſcriberet ruſticus. ¶Modulās,] ſcd̄m rhytmū cōponens. ¶Alterna,] Varia, ꝑpter muſicā, quæ varios habet modos ex pedum diſſimilitudine. Significat aūt ſe epicediō, aut epitaphiū cātaturū. Epicediū eſt, qd̄ dicit cadauere nondū ſepulto, Epitaphiū aūt poſt expletā ſepulturā dicitur. ¶Salix,] hæc viliſſima eſt oliuæ cōpatiōe. ¶Saliūca,] herba eſt quā orcimeticā vulgo vocāt. ¶Indicio nr̄o,] quaſi dicat quid alij ſentiāt videris.

Codrus.
Epicediū
Epitaphium.
Salix.

MANCINELLVS.

¶Quid ſi idē,] ægre ferēs, Mopſus ſibi cōparatū fuiſſe amyntā. hæc ironicos refert Phyllidis, de hac lege Naſonis epiſtolam ad demophoonta. ¶Alconis laudes,] De hoc Manili⁹, vbi de ſagitta li. v. ſic ait. Quinetiam ille pater tali ſydere cretus Eſſe poteſt, qui ſerpētem ſuper ora cubantem infœlix nati, ſomnumq; animamq; bibētem, Suſtinuit miſſo petere ac ꝓſternere telo. Ars erat eſſe patrem, vicit natura periclūm. Et pariter iuuenē ſomnoq; & morte leuauit. ¶Iurgia codri,] Erāt inter Athenicēſes, & dorienſes ſimultatū veteres offenſæ, quas vindicaturi bello dorienſes, de euentu prælij oracula conſuluerunt, reſponſumq; eſt ſuperiores fore, ni regem Athenienſium cecidiſſent. Quum ventū eſſet in prælium militibus ante omnia, cuſtodia regis Athenienſis præcipitur. Athenienſibus eodem tempore rex Codrus erat, qui & reſponſo dei, & præceptis hoſtiū cognitis, permutato regio habitu pannoſus ſarmenta colligens caſtra hoſtiū ingreditur: ibi in turba obſiſtentium à milite, quem falce aſtu conuulnerauerat, interficitur, cognito regis corpore dorienſes ſine prælio diſcedunt atq; ita Athenicēſes virtute ducis pro ſalute patriæ ſe offerentis bello liberantur. poſt Codrū nemo Athenis regnauit. adminiſtratio reipub. annuis magiſtratibus permiſſa. Hæc omnia ex Iuſtini lib. ij. de hoc aliqua in fine lib. j. tuſcu. quæſtionum. ¶Immo,] i. potius iſta quàm illa quæ tu obtuliſti Immo hæc lycidas in. vij. Theocriti ait. Incipe Simicida, paruū qd̄ carmen in altis, confeci pridē cātabo mōtibus. audi. ¶Modulās,] canendo componens. ¶Alterna,] Alternatio dicitur per vices ſucceſſio, authore Feſto Sappho item ad phaonem carmina ſua alterna vocauit, ideſt alternis numeris ſuccedētia, alterna ergo hic. i. varia virg. iiij. Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt. i.

Alcon.

varia cogitanti. ¶ Lenta ſalix,] Offenderat nimis amicũ amyntæ comparatione, hinc illum placat cõparatione præſenti. ¶ Puniceis.] rubicundis quaſi phœniceis.

ASCENSIVS.

¶ Mõtibus in noſtris.] Intereũdũ ad antrũ iterũ cohortat̄ Menalcas Mopſum iuniorẽ, laudãs eũ prudẽter qa ſic vt nõ ſibi omnino placcat nec ſecurus deſideat, dicẽs mõtibus in noſtris ſolꝰ tibi certat amynthas, hoc eſt ſolũ amyntã æmulũ habes ĩ his regiõibus qui tecũ audeat cõtẽdere de laude cãtilenæ. Ad qđ Mopſus indignatus puerili auiditate laudis. Quid ſi idẽ certet phœbũ ſupare canẽdo, quaſi dicat, nunqd propterea phœbo timẽdus ſit. Quod intelligẽs Menalcas ne ab inſtituto diuertatur omiſſa illius purgatione iterũ cohortat̄ dicẽs. Incipe Mopſe prior &c. qbus verbis tãgit triplicẽ materiã q̄ à poetis ſolet decãtari. Amores. ſ. Phyllidis, q ab amaſiis poetis verſu elegiaco, & ꝓpter infœlicẽ exitũ à tragicis deſcribi pñt. Laudes Alconis in peritia ſagittandi q̄ lyrici carminis materies eſt. vñ Flaccus in arte. Muſa dedit fidibꝰ diuos pueroſq; deorũ, Et pugilẽ victorẽ, & equũ in certamine primũ, Fidibꝰ em̃ canunt̄ hymni. i. laudes deorũ, & victorũ. Et iurgia Codri q̄ ad heroicũ carmẽ ſpectãt: nã fortiter obiit ꝓ repu. quales ab heroicis laudari & decãtari ſolẽt. Bñ ergo ad quãuis harũ triũ materiarũ decãtationẽ cohortat̄ puerũ. At ille dicit ſibi pata eſſe lõge alia carmĩa ĩtelligẽs de nece daphnidis, qbꝰ ꝓpter argumẽti atq; ſubiecti de quo ſunt, nobilitatẽ tm̃ tribuit vt nõ dubitet ſe illis amyntã ſupaſſe: vñ ĩſultãs quodã mõ dicit, tu deinde iubeto certet amyntas, verũ Menalcas intelligẽs ſtomachũ pueri gloriæ cupidi nõdũ ſedatũ placat eũ dicẽs. Lẽta ſalix &c. ¶ Ordo eſt. Solꝰ amyntas paſtor ille æmulus de quo dictũ eſt inuidit ſtultꝰ amyntas. Et hæc eadẽ vt ſciret qd nõ faciebat amyntas: vñ nõ dubiũ qn p amyntã intelligat̄ quiſpiã poetę æmulus certat tibi, cõtẽdit tecũ de laude cãtilenarũ, in noſtris mõtibꝰ. Ad ſiciliã reſpicit. Ad qđ mopſus. Quid ſup. diceres ſi idẽ. ſ. amyntas ſed inuidioſe nõ noĩat eũ, certet. i. conet̄ ſupare phœbũ. i. principẽ muſicorũ (qa Virgiliꝰ de muſis loquẽs dicit, In medio reſidẽs cõplectit̄ oĩa phœbꝰ. Vñ Flaccus in arte. Ne forte pudori ſit tibi muſa, lyre ſolers & cãtor Apollo. Quin etiã ſecũdũ Plyniũ heroici carminis authorẽ, nã ipſum oraculo debemus) quaſi dicat ſi forte certet nõ tñ ideo ſuperet eũ ita nec me ſuperat, licet mecũ contendere audet. Menalcas autem prudenter dehortans ab æmulatione & ad cantilenam cohortãs dicit. Mopſe incipe prior. q. d. ſubſequar, & te iuuabo, ſed incipe prior. i. ante me (duo enim ſunt) ſi tu habes aut quos. i. aliquos amores Phyllidis. i. argumentũ de amoribus quales erãt phyllidis reginę Thracię, aut ſi habes ſup. aliquas laudes Alconis illius optimi ſagittarij. i. argumentũ lyricũ de laude alicuius artis aut victoris, aut ſi habes ſup. aliqua iurgia codri. i. qua lia codrus rex Athenienſium excitauit vt pro rep. fortiter oppeteret, hoc eſt ſi habes carmina elegiaca tragica lyrica aut heroica, incipe, qa Tityrus mercẽnarius noſter ſeruabit. i. cuſtodiet agnos paſcẽtes. Aut ideo dicit ſi quos aut phyllidis &c. quia quilibet ea libenter canit quæ ipſe habet vnde Amaſius poeta ferè amores canit ſed præſtat prior expoſitio, vt hæc pro omnibus ſimilibus argumẽtis ponantur. Reſpondet Mopſus Immo ego experiar. i. faciã experimentũ, & periculũ an bene cõdita ſint hęc carmina quæ ego deſcripſi nuper in viridi cortice fagi, illius arboris, per quã poetã intelligi dat, qui ſub fago dictus eſt recubuiſſe, & quæ ego modulans. i. cantãdo cõponẽs ad modulos, & certas mẽſuras alterna. i. alternatim vt ex varietate deprehẽderetur cõcẽtus. tu ô menalca iubeto deinde. i. poſtquàm ea expertꝰ fuero, vt ſupp. amyntas certet mecũ ſup. quaſi dicat tantũ eſt in eis propter argumenti nobilitatẽ artis & ſuauitatis, vt etiã emulus de ſe victũ fateatur, vnde dicit Menalcas placãs eum. Quantum ſalix lenta. i. flexibilis in paludibus naſcẽs (quia dũ ſolida ſit, ſane lõga eſt) cedit oliuæ. i. vincitur ab oliua pallẽti. ſ. cortice iam vetere, & quãtũ ſaliũca, herba illa humilis. i. humi naſcens nec multũ aſſurgẽs, cedit roſetis. i. fruticibꝰ roſiferis, puniceis. i. rubicũdis, tãtũ cedit tibi amyntas, noſtro iudicio. i. quãtũ nos iudicare poſſumus. q. d. videris tñ quid alij de te iudicent, quod dicit ne ſecuritas de victoria negligentẽ reddat. Sed tu puer deſine plura ſup. obloqui nos ſucceſſimus antro. i. peruenimus ſub antrũ vbi cantare delegiſti. ¶ Regula eſt. Verba ad certamẽ aut congreſſum pertinentia apud Virgiliũ ſæpe cũ datiuo cõſtruũtur quæ apud alios ferè cum ablatiuo mediante præpoſitiõe. cũ, conſtrui ſolent. Vt hic certat tibi. pro tecum, & æneid. j. infœlix puer atq; impar congreſſus achilli, ideſt cum Achille. Et eiuſdẽ iiij. placido ne etiam pugnabis amori, ideſt cũ amore &c. (Regula grammaticalis.)

PIERIVS.

¶ Solus tibi Certet amyntas,] In Mediceo & oĩbus ferè codic. antiqs Certat, legit̄ Indicatiuo mõ. Sed in Oblõgo Certet, vt in vulgatis eſt. & ita etiã eſt in citato verſu apđ Aruſianũ meſſum. ¶ Quid ſi idẽ phœbũ certet ſupare,] In Medic. & aliquot aliis antiqs codicibꝰ mutatis dictiõibꝰ legit̄. Quid ſi idẽ certet phœbũ ſuperare. quod parui momenti eſt. ¶ Aut iurgia codri.] Seruius ait. Orto bello inter laconas & Athenięſes. At Plutarchus in parallelis ex hiſtorico Socrate bellũ hoc aduerſus Thracenſes ponit. Codrũq; vno ex hoſtibus falce interempto concitaſſe alios in cædem ſuã. Tu quæ multa, Iuſtinus de codri morte exequitur, videris. ¶ Iubeto certet amyntas.] In Ro. cod. in Longobardico, & in Mediceo legitur Iubeto vt certet. Sed em̃ abſq; vt, elocutio venuſtior videtur bonæ eruditorum parti.

MO. Extinctum nymphæ crudeli funere daphnin
Flebant, vos coryli teſtes & flumina nymphis.
Quum complexa ſui corpus miſerabile nati:
Atq; deos, atq; aſtra vocat crudelia mater,
Non vlli paſtos illis egere diebus
Frigida Daphni boues ad flumina: nulla neq; amnẽ
Libauit quadrupes: nec graminis attigit herbam:
Daphni tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſq; feri, ſyluæq; loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit, Daphnis thiaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.

SERVIVS.

¶ Extinctũ nymphæ crudeli funere daphnin,] Hoc in loco multi dicunt, paſtorem quendam ſimpliciter defleri. Alij allegoricæ Cæſarem qui. xxiiij. vulneribꝰ à Bruto & Caſſio in ſenatu cæſus eſt, intelligi volũt. vnde dicit crudeli funere, Alij Quĩtiliũ cognatũ Virgi. de quo Hora. Ergo Quintilium perpetuus ſopor vrget. ¶ Teſtes,] Recte in incredibilibꝰ vtitur teſtimonio. nam fletũ facile perſona dearũ non recipit. Et bonis vſus eſt gradibus, fleuerunt nympæ, qbus naturaliter ineſt pietas, Hoĩes ad quos mortis peruenit dolor, Pecudes, quæ licet ratione carent, non carẽt tñ ſenſu, feræ quoniã ſunt crudeles, fuit iterũ teſtimonio res cõprobãda. ¶ Coryli & flumina teſtes,] vſurpatiue dicimꝰ, nõ em̃ flumina teſtes recte dicuntur. Sed nec hoc teſte & hoc teſtia in eo quod eſt hic, & hæc teſtis dicimus. Vnde per diffinitionem dicemus, Coryli, & flumina, quæ res erunt mihi teſtes, ſic Hora. Teſtis metaurum flumẽ, Propertius, Teſtis ſunt ſydera nobis. ¶ Aſtra crudelia,] Quia accelerãrũt Daphnidis mortem. ¶ Cõplexa,] Nam lugentes corpori ſolẽt inhærere. ¶ Nulla quadrupes,] cõmunis generis eſt. Alibi, Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit, mõtes. ſ. hyperbolice, cũ aũt apotheoſim canit dat omnibus licentiam. ¶ Armenias,] Aperte de Cæſare dicitur, qui primus Romæ ſacra liberi patris inſtituit.

MANCINELLVS.

¶ Extinctum nymphæ,] Maro vt diximus Theocritũ imitatus eſt, & ille obitum Daphnidis deflet in prima ægloga, crediderim tñ Cæſarem hic intelligi qui tribus &. xx. plagis cõfoſſus eſt. C. Caſſio, Marco. & Decio Bruto principibus conſpiratiõis, de quo latius dicemus in fine lib. j. Georg. illud autem me credere Cæſarem intelligi cogit, ꝙ Daphnin inter deos relatum, dicit, quod & Cęſari euenit, de quo legito Tranquillũ. Appianus etiã lib. ij. de Cæſare ſic ait. Tẽpla illi plurima, velut deo publicis decretis ſtatuta ſunt. ¶ Crudeli funere daphnin,] Theocritꝰ quoq; ait in primo. Diro morit̄ nã funere daphnis, obierat aũt amore, vñ ait ipẽ. Efferor ad manes crudeli raptꝰ amore, Dixerat, & ſæuo cõſumptus amore qeuit. ¶ Aſtra cru.] Hoc ait qm̃ vt Manilius etiã inquit li. iij. Fata quoq; & vitas hoĩm ſuſpẽdit ab aſtris, Sic fœlix, aut triſte venit per ſingula fatũ. ¶ Non vlli paſtos,] Hoc ait, qm̃ Daphnis ipſe in prima Theocriti inquit. Ille ego ſum Daphnis cui lætus paſcere cãpis. Cura boues, domitos & duros ducere tauros. Fõtibꝰ, & liqdis plenas depellere vaccas. ¶ Ingemuiſſe leones,] Thyrſis quoq; ait in. j. Theocriti, hũc lynces flerũt moriẽtẽ, & turba luporũ. Fleuiſſent etiã lybici mihi crede leones, Daphnidis interitũ, multę gemuere iuuẽcæ. ¶ Armenias tygres,] Hæc ſunt hyrcaniæ ſæuũ ferarũ genus, vt Mela ſcribit. ſunt aũt Solino teſte, diſtinctæ maculis, immanes, & pernicitate mirabili. Lynces aũt & tygres bacchi currũ trahũt, vt & Statius ſcri. ſed videntur baccho aſſignari, teſte Probo, vt per earũ colorẽ in vino varias eſſe hoĩm mentes intelligamus, vel vt per eas ſæuitia demonſtretur, qđ quidã poſt infinitã excedunt crudelitatẽ. ¶ Thyaſos,] Thyaſos ſolatia apud nos, & chorea dici põt, ꝙ quidẽ baccho exhibebat̄, deducitur aũt à thyo, qđ eſt ſacriſico, excito, feſtino, in illius enim ſacrificio exerceri conſueuerat. ¶ Lentas haſtas,] Thyrſos dicit, erãt enim haſtæ quædã pampinis inuolutæ, quas bacchãtes in choreis deportabant.

(Phœbus muſicus.) (Teſtis.) (Tyl…) (Tya…)

ASCENSIVS.

¶ Extinctũ nymphe &c.] Poſtquàm ergo conſederant incipit Mopſus experiri ea carmina quæ ſe deſcripſiſſe in cortice fagi prædixerat

prædixerat.quibus deflet necē Daphnidis qui habitus eſt optimus paſtor intelligēs haud dubie Cæſarē quē īnuit optimū Romanorū imperatorē & dignitatis Romanę cuſtodē: atq; ita per matrē daphnidis quæ nympha erat allegoricos romā intelligere poſſumus:quæ orba tāta prole in luctū cōcidit. Qd verò poſt mortē Daphnidis dicit pecudes merore cōtabuiſſe,& arua ſterilitate eo pertinet vt reipu.iacturā per mortē cæſaris ſignificet ꝑ quā eius ſalus ſperabaꝶ.Nā poſt eū nō libera māſit: ſed à triūuiris occupata multis ciuilib⁹ bellis attrita eſt,nec obſtat ꝙ dicturus eſt & puer ipſe fuit,nā vt illic dicā,eius pōt eſſe alius ſenſus Quæ vocabula expoſitionis egēt, aut in Seruio,aut in Mācinello declarātur.Sciēdū aūt eſt quia mopſus iunior defl et necē Daphnidis,& Menalcas exultat ob diuinitatē ei⁹ quā per emigrationē ac tranſitū ad ſuperos adeptus eſt.

Nymphę

¶Ordo eſt Nymphę.i. deę fluminū,fontiū,montiū,aut ſyluarū,ſed nympha dicíꝶ etiā ſpōſa,vn̄ paranymphus dicíꝶ ꝓnub⁹ quo circa allegoricos ītelligendę ſunt matronę Romanę,flebāt.i.deplorabāt & illachrymabāt Daphnin,paſtorē illū optimū & pulcherrimū Appollis & nymphę filiū allegoricos cęſarē ꝓſtātiſſimū.ſ.impatorē extinctū.i.occiſum extincto calorevitali,vulnere crudeli.i.crudeliter illato ab iis,videlicet quib⁹ īpe pepcerat,vos Choryli flumina eſtis ſup.teſtes.i.perhibetis teſtimoniū nymphis(hoc eſt ſcitis quā męſtitiā nymphę inter corylos & ad flumina,hoc eſt ad loca ſecreta ne ab interfectorib⁹ dep̄henderenꝶ exercuerūt)flebāt inquā nymphæ quū.i.qn̄ aut interea dū mater cōplexa. i. inter brachia vt ſit cōtinēs,corpus nati.i.filij ſui daphnidis, miſerabile.i.miſeratōe dignū vocat atq; deos atq; aſtra.i.& deos & aſtra vel tā deos ꝙ aſtra crudelia.(Id aūt ſolēt qui chariſſimū quęq; amiſerūt,vn̄ Æneas poſt amiſſā cōiugē ænei.ij.Quē nō incuſaui amēs hominumq; deorūq;.)Nō vlli &c.cōuertit ſermonē ad Dapnin quaſi in cōſolationē eius:ſed videnꝶ mihi hæc carmina ſic cōdita eſſe quaſi ſint excogitata ad legē amœbei carminis,ꝓcedūt eñ per clauſulas quā rē ſignificauit eorū author dicēs,& modulās alterna notaui. ¶Ordo igiꝶ eſt.O Daphni vlli ſup. bucolici ſeu armētarij:nō egere.i.egerunt,hoc eſt minauerūt illis diebus, quib⁹.ſ.te nymphę materq; flebāt,boues paſtos.i. licet paſti eſſent,ad flumina frigida.i. ad refrigeratiua & tēperatiua paſturę,vn̄ grauē iacturā facere poterāt qa paſti nō adaquabāꝶ, & nulla quadrupes.i.pecus,neq; libauit.i.etiā modicū deguſtauit amnē.i.fluuiū circūnātē nec attigit hęrbā graminis.i. frōdē aut comā hęrbę vulgaris.(Hic iterū tres negatiōes nō plus efficiūt ꝙ duæ facerēt ſi dictio nulla in fine ponereꝶ:dicereꝶ eñ ſic, neq; amnē libauit,néq; hęrbā attigit quadrupes vlla,nō nulla.) O Dapni,& mōtes feri.i.in quib⁹ verſanꝶ feræ allegoricos proceres imites & cōiurati,& ſylųę.i.ſilueſtres.i.agreſtes,loquunꝶ i.ꝓhibēt & atteſtātur etiā leones pœnos.i.punicos,qui iubati& ferociſſimi ſunt.i.ipſos ſicarios qui te trucidauerūt,ingemuiſſe i.multū gemuiſſe,hoc eſt multo gemitu proſecutos eſſe:tuū interitū(Si ad Theocritū reſpexerimus:dixerim⁹ oīa ſimpliciter dicta.Nā ille eadē de daphnide ferè dicit ,verū mꝉta eſt Marōis ars qui Theocritū imitādo inſtitutū ſuū ꝓſequi nouit(daphnis & armenias &c.Incipit vt dixi quaſi nouū carmē nec ſupiorib⁹ cōtinuatū,vn̄ & pſonā mutat in tertia pſona nūc loquēs,& ſi vt Seruius docet hęc ſequētia manifeſte de Cæſare dicta ſūt, nō video,cur reliqua de eo dicta negē. ¶Ordo eſt. Daphnis inſtituit i.prim⁹ ordinauit(quod cęſar romę primus fecit)ſubiūgere curru.i.ſubiugare ad currū,&.i.etiā,armenias.i.hircanas tygres q̄ ferociſſimę ſunt,& daphnis inſtituit īducere,aut daphnis inducere pro inducebat thyaſos.i.ſaltatiōes cœleſtes bacchi.i.q̄ fieri ſolēt ī honorē bacchi,& inſtituit intexere haſtas lētas,i. molles thyrſos,foliis.i.frondib⁹ mollib⁹.ſ.vitiū,hoc eſt pāpinis,ſic eñ vocanꝶ. ¶Regula eſt.Noīa quartę declinatiōis legitime inflectunꝶ ſi mittāt genitiuū in,us,& datiuū ī,u,aut gtm̄ in uis & dtm̄ in ui:ita vt in eis pares ſint ſyllabæ.At nunc gtm̄ in , us, & dtm̄ in ui, dūtaxat mouemus,licetveteres illū in uis,diuiſas ſyllabas & tūc in,u,frequēti⁹ inflexerint,vn̄ eſt apd̄ Comicū anuis cauſſa.Et hic curru ſubiungere pro currui,vt quidam volunt. Regula.

¶PIERIVS.

¶Extinctū nymphæ crudeli funere daphnin flebāt.] In Romano codice, qa putabāt adſpirationē nō niſi vocalibus applicari, nomen hoc paſſim adſpiratione,vel ſublata, vel trāſlata poſt n, ſcripſerunt,Daphnin:In aliquot abſq; vlla adſpiratiōe ſcribitur Dapnin.vt in Mediceo habeꝶ. Daphnidis porrò mortē ex amore prouenientē Theocritus late ſcribit in Ode Tyrſidis . Quod verò hic Quintilius intelligaꝶ ſub Daphnidis perſona oſtendere videtur Hora.vbi de Quintilio ait . Nulli flebilior quàm tibi Virgili. Solēt eñ poetæ libēter alludere ad amicorū opa.Eaq; ſuo ita teſtimonio apud poſteros cōmēdare.Fuit verò Quintilius hic Cremonēſis. de quo Euſeb.ın li.de tpibus . Quintili⁹ Cremonēſis virgilij & horatij familiaris loquitur . ¶Frigida daphni boues ad flumina:nulla neq; amnē.]In lōgobardico legitur.Ad flumina vlla neq; amnē. abſq; colliſione in quarto pede,quod neſcio qd magis miſerabile ſapıt.ea exilitate prolatū, pūcti pręſertim interpoſiti ſuſpēſiōe.¶Labauit quadrupes.]In Ro.codice paſſim legitur.Quadripes.per i,in penè vltima.vt bipes.Tripes.In vſu verò remāſit.Quadrupes.per u,vt ex cōtimace cōtumax.Aucupiū ex Aucipio,de quib⁹ alibi.¶Pœnos etiā ingemuiſſe leones.]In Ro.codice legere eſt.Gemuiſſe . Sed in gemuiſſe.maiorem habet vim , & numerus ipſe magis lectat. ¶Sylueq; loquūtur.]In Ro.codice.& in Lōgobardico locūtur per c,quia veteres,q, literā ignorabāt .¶Armenias curru ſubiūgere Tigres.]Ita quidē legendū.Sed in Romano codice legitur.Armenia puto ſcriptoris negligētia:reliquę dictiōes permixtę ſunt,& pūctis male diſtinctæ.Eſt eñ,Currus vbi iūgere tigres.Quod nonnulli nunc eius codicis auctoritate moti exponere volunt hoc ordine. Daphnis inſtituit Iungere Tigres Armenias , vel vt in Romano , Armenia . In ea quippe prouincia : currus vbi,ſcilicet etiam iunxit. Sed vulgata lectio caſtior. ¶Inducere baccho.]Baccho paſſim habeꝶ impreſſis codicibus. In antiquis omnibus.Bacchi.vt ſit Thyaſos bacchi.In Longobardico vltima litera abraſa eſt.Et o,repoſitum,aliena manu,& attramento:videtur verò Bacchi fuiſſe prius. Si tamē malis Baccho acquiſitiue legere,non laboro.¶ Mollibus haſtas,] In longobardico, & aliquot veteribus codicibus . Aſtas paſſim legas abſq; adſpiratione . Nomini tamen huic acceſſit adſpiratio ex antiquo vſu.

Vitis vt arboribus decori eſt,vt vitibus vuæ,
Vt gregibus tauri,ſegetes vt pinguibus aruis:
Tu decus omne tuis,poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros,atq; ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandauimus ordea ſulcis,
Infœlix lolium,& ſteriles dominantur auenæ.
Pro molli viola,pro purpureo narciſſo,
Carduus,& ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis:inducite fontibus vmbras:
Paſtores:mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite:& tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſyluis hinc vſq; ad ſydera notus,
Formoſi pecoris cuſtos,formoſior ipſe.

¶SERVIVS.

¶Vitis vt.] Locus ex theocrito.Apollo.ſ.noīs.i. paſtoralis.¶Pales.] Dea pabulorū.q.d. nec pabula naſcūtur nec pecora.¶Infœlix.] īutile & infœcūdū. ¶Sterilis.] ſecūdùm ſitū Italiæ.Nam in thracia fructuoſæ ſunt,Hæc aūt oſtendūt,terrā quoq; dolere daphnidis mortē . ¶Paliurus.] herba eſt aſpera & ſpinoſa.¶Spargite.]vt ſpargiꝶ telluslachrymis.¶Inducite fontibus vmbras.] Facite nemora circa fontes, quia heroū aīæ habitāt vel in fontibusvel in nemoribus, vt lucis habitamus opacis riparūq; totos &.p.t.r.Carmen de duobus dixit. Nā & alibi de vno : v,t Et rē carmine ſigno Æneas hæc de danais:victoribus arma,in ſyluis aūt dicit,hinc vſq; ad ſydera.¶Formoſi pecoris cuſtos]ſi ad cæſarē referas eſt boni pp̄li optimus impator.

Palíurus

¶MANCINELLVS.

Pales.
Paſtor.
Apollo.

¶Pales.]vt Naſo,& Feſt.ait,dicebaꝶ paſtorū dea, cui⁹ feſta parilia dicebātur,ꝙ ꝓ partu pecoris eidē ſacra fiebāt.de hac latius iij.Geor.¶Apollo,]apud amphryſum theſſaliæ fluuiū Apollo admeti regis armenta iuſſus ſeruiēdi cōtumelia. x. annis luere temeritatē,qua Cyclopas perdiderat,qui fulmē fecerāt,quia indignabatur eò percuſſum æſculapium filiū,author eſt.Probus, quare autem id dictum fuerit,lib.iij. Geor.aperiemus.¶Infœlix lolium,]Et nocēs & infœlicitatē apportans.Eſt enim vnū è vitiis , & morbis frugū,nocet etiam oculis,hinc aıt Naſo faſto.j.Et careāt loliis oculos vitiantibus agri. Theoph.aūt lı.viij.ſcribit ꝙ nullū ex ſeminib⁹ corruptū mutari ī aliud aptū eſt,ꝑter ꝙ triticū, atq; hordeū, quæ mutari ī loliū aſſerūt.¶Steriles auenæ,]i.inanes & vanę.Virg.li.j.Geor.Expectata ſeges vanis eluſit auenis. Inueniunꝶ eñ auenæ quędā inanes,inueniuntur & fertiles:quæ qdē pro iumētis ſerunꝶ.Steriles.itē dicit,i.ſterilitatē cauſſantes,ait nanq; in.j.Geor.Vrit eñ lini campum ſeges,vrit auenæ , vtq; Pli.inquit li.xviij. primum omniū frumēti vitiū auena eſt, & hordeum in ea degenerat.¶Narciſſo,]De violis & narciſſo ſuperius dictū eſt.Carduus hic lolio & caulę ſpinoſo lanugines habet,& ſemine,& radice naſci poteſt.Plı.li.xxj.Paliurus Theophraſtus li.j. ſcribit paliurum fruticem eſſe & li.vj.indicat paliurum in armis tantùm habere aculeos,meminit item latius li.iij.à quoquidē Pli. accepit,quod de paliuro ſcribit li.xiij.

Lolium.
Auena.

¶ASCENSIVS.

¶Vitis vt arboribus decori eſt.] Recitat adhuc carmina ſua de daphnidis interitu mopſus,ſed vt dixi varias ſnīas interſerit ita

vt per interualla pronuntiāda videantur & quaſi alternatim canēda. Vtēs ergo iuxta exigentiā & decorū bucolici carminis cōparatione rerū agreſtiū, dicit, daphnin fuiſſe decus oē atq; ornamētū ſuis: nō dicēs quibus vt ad Cæſarē referri poſſet, ꝓbat aūt & decus & ſalutē fuiſſe aruis & paſcuis: quæ eius morte à numinibus ſuis deſtituta ſunt: per quā rē oſtenditur quàm neceſſaria fuerat daphnidis præſentia: innuēs dānoſiſſimā reipu. fuiſſe Cæſaris necem, concludens aūt carmē ſuū ponit epitaphiū inſcribēdū tumulo daphnidis in quo manifeſta eſt allegoria vt ſub ordine dicā: qui talis eſt. Vt. i. quēadmodū. vitis eſt arboribus. ſ. vlmis præcipue qbus maritaṫ in Italia atq; adhæret vitis: decori. i. ad decus & ornamentū qđ arboribus ſterilibus ruſticus nullū iudicat eſſe niſi vitem ſuſtentet & vt. i, qualiter vuæ, ideſt racemi aut botri: ſunt vitibus decori, & vt tauri, ideſt maiores boues, aut quia ſubmiſſarij, ſunt gregibus. ſ. armentorū: (vñ grex gñaliter eſt quorūuis aialiū cōgregatio) decori: & vt ſegetes ſūt aruis. i. agris aratis pinguib⁹. i. opimis, decori, ita ſup, ô daphnies tu tuis. ſ. amicis & notis ac ſubditis: oē dec⁹. i. ornamētū ꝓbat qa poſtq̄ fata tulerūt. i, abſtulerṫ te. i. poſtq̄ mors abſtulit nobis te ipſa pales. i. dea pabulorū ac paſcuorū q̄ ea curare maxīope deberet, (vñ ipſa & ipſe hic emphaſim habēt) atq; ipſe apollo. ſ. noīs; hoc eſt paſtoralis (qa apollo diciṫ pauiſſe armētū admeti) reliq̄t agros. Et ideo quia ſine numinib⁹ erāt, loliū. i. hærba illa nociua q̄ & zizania diciṫ, infœlix. i. infœlicitatē ac pauperiē īferens colonis & auenæ ſteriles. i. exiguæ & modicæ aut vanæ, & inanes ac ſterilitatē īducētes: dominanṫ ſæpe ſulcis. i. fiſſuris aratri hoc eſt vi⁹ ſua oppreſſis melioribus ſatis oriunṫ in illis ſulcis: quibus mādauimus. i. credidimus & cōmiſimus quaſi ad vſurā vt plus reddant quàm acceperint: hordea. i. frumēta illa grādia i. magna reſpectu auene. (Nō mirū ſit ſi ordea frumētū dico: qa generali appellatiōe oīa ſemina quib⁹ fruimur frumēta vocanṫ licet galli ferè ꝓ tritico accipiāt.) Et carduus. i. tribulus & herba ſpinoſa, & paliurus. i. frutex ille acutis ſpinis. i. habēs acutas ſpinas, aut paliurus ſurgit, ſup. cū acutis ſpinis ſuis, ꝓ molli viola & pro narciſſo purpureo. i. purpurei coloris, hoc eſt loco violæ & narciſſi ſeu vbi violæ & narciſſi ſurgere deberēt. Spargite &c. Inceptat iterū aliud carmē inuitās paſtores ad mollē ſepulturā daphnidi extruēdā, quā ad beatitudinē defunctorū ꝑtinere ſtulta credidit gentilitas, vñ eſt illud perſianum. Aſſenſere viri: nunc non cinis ille poetæ Fœlix non leuior cyppus nūc imprimit oſſa. Laudant conuiue nunc non è manibus illis. Munc nō è tumulo fortunataq; fauilla. Naſcentur violæ. Et illud Iuuenalis. Dij maiorum vmbris tenuem & ſine pondere terram, Spirāteſq; crocos & in vrna perpetuum ver. Qui præceptorem ſancti voluere parentis eſſe loco. Et martialis. Sit tibi terra leuis molliq; tegaris arena. Tibullus autem ecōtrario pro maledicto imprecatur dicēs. O tu qui venerem docuiſti vēdere. primus. Quiſquis es infœlix vrgeat oſſa lapis. ¶ Ordo igitur eſt. O paſtores ſpargite. i. cooperite ſpargendo humum. i. terram, foliis. i. frōdibus arbo-

bus arborum, aut foliis florum inducite: frontibus vmbras. i. facite lucum circum fontes, quia daphnis mādat talia fieri ſibi, & facite ſupple daphnidi, tumulum. i. ſepulturam habētem tumorem: tantū enim erigitur terra quantū eſt quod imponitur, corpus, & ſuperaddite tumulo carmen. i. inſcriptionē ac epitaphiū ſequens, Ego ſupple qui hic ſepelior ſum daphnis notus in ſiluis. i. in locis ſilueſtribus aut in omnium rerum congerie: hinc i. ab hoc loco vſq; ad ſydera, ipſe. i. ego qui ſum cuſtos pecoris formoſi: formoſior ſupple eo. i. boni populi optim⁹ imperator. Et hoc ſi ad Cæſarem referatur. Ad quod aptum eſt vocabulum illud in ſyluis. Nam ſyluæ dicuntur ab hyle ſecundùm quoſdā: accipitur nonnūquàm pro horoſcopo, vnde allegoricos dictum volunt. Cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua. Itaq; Cæſar diceret ſe in primordiis rerum notum.

¶ PIERIVS

¶ Grandia ſępe quibus mādauimus ordea ſulcis.] In aliquot codicibus antiquis legere eſt. Sæpe quidem mādauimus. Sed quibus recæptum magis. Hordea verò per adſpirationem ſcribendum ex antiquis plæriſq; codicibus, & ex hiſtoria, nam fordeū prius dicebatur, inde f, in h, tranſeunte hordeum. ¶ Infœlix lolium & ſteriles dominantur auenæ.] dominantur. In impreſſis tantùm codicibus legi. In antiquis verò omnibus quotquot habere contigit. naſcuntur eius loco poſitum obſeruaui. Dominātur enim, quod numeroſius eſt, omnino habetur in georgicis, qui ſtilus ſupra Bucolicū non nihil extollitur. Steriles verò auenas dixit ea de cauſſa; quia frumēti vitiū eſt auena, & hordeum quoq; in eā degenerat, quod quidē vitium Soli maxime cœliq; humore euenire tradit Ply. li. xviij. naturalis hiſtoriæ, ſequenteq; cauſſam eſſe ſeminis imbecillitatem, quum diutius retentū eſt terra priuſquàm erūpat. Eadē eſt ratio ſi chariosum fuerit, cū ſereretur. Neq; enim inficias ierim auenam eſſe genus ſegetis. Sed hoc loco de iis quæ degenerant, Poeta loquitur. Hæc ideo libuit inſerere: qa nō ſatis placebant, q̄ ponunṫ ab interpretib⁹. ¶ Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,] In Ro. codice additū eſt. Et, legiturq;. Pro molli viola, & pro purp. narciſ. Sed abſq; ea particula copulatiua lectio mihi videtur elegātior. Quod verò ſequitur de Paliuro, quam Seruius hęrham aſperrimā, & ſpinoſam eſſe dicit. Theophraſtus froticē. Ply. arborē agnoſcit: in Cyrenaica maxime regione late prouenictē. Nihil tñ ꝓhibet, quin & hęrba ſit, quāuis in Cyrenaica regiōe ad ſpeciem & magnitudinē fruticis aſſurgat. Nā & Lotos hęrba atq; itidē arbor eſt. ¶ Inducite fontibus vmbras.] Ita plæraq; antiqua legūt exēplaria, quod etiā in vulgatis codicibus habetur. In Romano tñ, aras, nō vmbras, legitur, & aliquot exemplaria nō fontibus, ſed frondibus, habēt: quāuis & alicubi frondibus per u. ſit, vt non inuenuſte legas. Inducite frondibus aras. Nā inducere veſtire etiā ſignificat, vt apud Suetonium in Auguſto, Calceum præpoſtere inductum legas. Hæc tamen ita dicta ſint vt minime diſpliceat vulgata lectio. Fontibus vmbras.

Tale tuum carmen nobis diuine poeta, **ME.**
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere riuo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum,
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocúnq; modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphniſq; tuum tollemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremus, amauit nos quóq; Daphnis,
An quicquam nobis tali ſit munere maius? **MO.**
Et puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Iam pridem Stimicon laudauit carmina nobis.

¶ SERVIVS.

¶ Quale ſopor]. i. qualis res eſt ſopor, vt dulce ſatis humor. ¶ Nec calamis ſolū.] Videṫ allegoria ad Theocritū & Virgil. reſpicere. Hinc eſt, Tu nūc eris alter ab illo. ¶ Quocunq; modo.] prout poſſumus. ¶ Tollemus ad aſtra.] pollicetur ſe dicturū apotheoſim. Tali munere: ſi amicū laudaueris. ¶ Puer.] intellige mō Daphnin. Nā Cæſar maioris ætatis cæſus eſt. Iampridē. q. d. fruſtra extenuas dicēdo quocūq; modo. Nā ſcio eſſe optima.

¶ MANCINELLVS.

¶ Tu nūc eris alter ab illo.] De Theocrito ītelligere nō abſurdū eſt, nam reuera Maronis magiſter fuit: hoc in opere, vt etiam paſſim oſtēdimus. In grāmatica verò Parthenio præceptore in græcis vſus eſt, autore Macro. lib. vj. Et puer ipſe fuit. Thyrſis itē ait in prima Theo. O miſer infœlixq; puer: & in. vj. Theo. inquit. Daphnis erat mētū prima lanugine tectus. Cādidus inſuetū: propter hoc de Cęſa. intelligere potes. Licet multa ſecūdùm Theocritū ipſi daphnidi referantur, vt oſtendimus.

¶ ASCENSIVS.

¶ Tale tuū carmē &c. Menalcas vt cādidus. i. minime inuidus poeta laudat mopſi iunioris amici carmen: quo ipſum ad maiora incenderet. Et modeſte innuit ſibi quoq; carmen eſſe quo reſpondeat ſicut receperat. Ad quod audiendum ſe auidum oſtendit mopſus vt mutuā amicitiā facile inter eos agnoſcas. Sanè ꝑ menalcā videtur poeta hic intelligi, ſicut in meri. ¶ Ordo eſt. O mopſe diuine poeta. Bene vocat poetā diuinū: quia oīs poeta vates nec pōt verus poeta dici cui nō ſit mens diuinior quàm cęteris, vnde Flaccus in primo ſermonum de poeta dicit. Ingeniū cui mens

Poeta diuinus.

cui mēs diuinior atq; os Magna ſonaturū, des nois hui⁹ honorē. Mentē autē diuinā habēt poetæ, aut qa diuinādi peritiā, aut quia deo poſſeſſam. vñ Ouid. Eſt deus in nobis agitāte caleſcimus illo. Et quia ſpiritus diuinus in eis prædominatur ita vt deo potius autore quàm homine cantare putentur, dicūtur etiam inſani & furere diuino furore. Aut quia diuini officij imitatricem, nam ſicut deus ſolus ex nihilo creat, ita poetæ ſæpe quaſi de nihilo fingūt. Sed ordinē ꝓſequamur, ô diuine poeta tuū carmē eſt ſup. nobis tale i. res tā ſuauis ac delectabilis q̄le. i. q̄ ſuauis, ac delectabilis res eſt feſſis. i. defatigatis: ſopor ī gramīe, & quale. i. qualis res eſt: reſtrīguere. i. ſedare ſitī ꝑ æſtū i. vehemētiā ſitis ex calore prouenictē, riuo dulcis aq̄ ſalictis. i. emicātis ac ſcaturiētis. Nec pro qa nō (nā nec idē eſt qđ & nō, & aūt videṫ interdū pro quia capi) qa tu equiparas magiſtrū. i. te ęqualem facis magiſtro, ideſt bucolici carminis hoc eſt theocrito, nō ſolū calamis. i. fiſtulis tenuibus ex calamis ſeu culmis factis: ſed ſup. etiā voce. ſ. tua quæ humana eſt: hoc eſt non ſolum ſcis fiſtula, ac tibiis ſed etiā voce plurimū vales. O puer fortunate. i. beate & proſpera fortuna vſe. tueris nunc, ideſt poſthac alter. i. ſecūdus & proximus ab illo, ſcilicet notiſſimo magiſtro, hoc eſt Theocrito, hoc eſt proxima laus in canēdo bucolico debebitur tibi & ita eris fortunatus. Quo verbo moraliter ſignificatur vnūquēq; reponere beatitudinē in eo quod maxime diligit ſed qui ad carmē nati ſunt: videntur ipſum maximopere diligere: vnde Flaccus in primo. primi carminū. Me doctarū hæderę præmia fontiū. Diis miſcent ſuperis. Et paulopoſt. Quod ſi me

ſi me lyricis vatibus inſeris ſublimi feriã vertice ſydera. Menalcas ergo,aut vt puerum ad carmen incenderet , aut quia reuera beatum putaret:quiſquis muſices peritus eſſet fortunatum vocat eo ꝙ laudem Theocriti aſſecutus ſit. Deinde modeſte extenuans cãtilenam ſuam dicit, Tametſi proxime ad laudem theocriti accedis:tamen nos dicemus tibi viciſſim hæc noſtra ſupp. carmina, quocunq; modo , ideſt qualitercunq; poterimus licet ruditer ac incondite,& tollemus,ideſt extollemus & transferemus daphnin tuum,ideſt quem tantopere amas: ad aſtra, ideſt oſtendemus ipſum receptum eſſe in numerum deorum . Feremus inquàm daphnin ad aſtra quia daphnis amauit quoq;,ideſt etiam nos.q.d.non ſolum te.Ad quod mopſus.An ſupp.putas ô Menalca, ꝙ quicq;, ideſt quæuis res aut quoduis munus aut donum,ſit nobis , ideſt reputabitur à nobis maius,ideſt pręſtantius,& acceptius tali munere,ſcilicet quali feretur daphnis meus in aſtra.q.d.nihil gratius nobis contingere poſſet, quia ipſe,ſcilicet daphnis fuit dignus cantari & , ideſt etiam puer , ideſt cum adhuc puer eſſet nedum modo in cœlum tranſlatus, & ſtimichon vir ille cantãdi peritus laudauit nobis iampridem ideſt pridem laudauit & adhuc laudaret ſi de eis ſermo incideret, iſta,ideſt tua carmina Quibus verbis(vt prædixi)non prohibemur per daphnin Cæſarem intelligere,licet ille non occiderat puer.quia & accipitur hic pro etiam vt ſit non ſolum prouectior ſed etiam puer fuit dignus cantari: ad quod ſuffragatur verbum pręteriti temporis.Si etenim de eo qui puer obierat loqret̃ diceret nõ fuit ſed eſt:qa iã ĩter deos habitus.Præterea notãdũ quia iãpridẽ nõ ſemp̃ verbo pręſentis tpis iũgitur,præſertim cũ verbi ſignificatio nõ actu ſed habitu perſiſtit vt hic.iãpridẽ laudauit.Nõ em̃ iã actu laudabat ſtimichon,& tñ ſi mẽtio inci deret laudaret.Præterea iſta non dixit ad cõtẽptũ ſed ad ſecũdam perſonam referendo. Regula.

ℭPIERIVS.

ℭQuale ſopor feſſis.] In Ro.cod.Laſſis.hoc alterũ ex his paraphraſis eſſe debuit.

Candidus inſuetum miratur limen Olympi: ME.
Sub pedibusq; videt nubes,& ſydera Daphnis.
Ergo alacreis ſyluas,& cætera rura voluptas,
Panaq;,paſtoresq; tenet,Dryadasq; puellas.
Nec lupus inſidias pecori,nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur:amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitia voces ad ſydera iactant
Intonſi montes:ipſæ iam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta,deus deus ille Menalca.
Sis bonus ô fœlixq; tuis,en quatuor aras,
Ecce duas tibi Daphni,duoq; altaria Phœbo.
Pocula bina nouo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasq; duos ſtatuam tibi pinguis oliui:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho.
Ante focum,ſi frigus erit,ſi meſſis in vmbra,
Vina nouum fundam calathis aruiſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas,& Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt,& quum ſolennia vota
Reddemus nymphis,& quum luſtrabimus agros.
Dum iuga montis aper,fluuios dum piſcis amabit:
Dumq; thymo paſcentur apes,dum rore cicadæ:
Semper honos,nomenq; tuum,laudesq; manebunt.
Vt Baccho,Cererique,tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoq; votis.

ℭSERVIVS.

ℭCandidus,]ideſt deus. Vt cõtra mortuos nigros dicimus. Hora.j.ſermonũ . Hic niger eſt. hunc tu Romane caueto. ¶Sub pedib9.]Meritũ eius oſtendit, qui ſummos circulos,& cæli ſecreta cõſcẽdit. ¶Ergo alacres]& oĩa tenet voluptas,quæ hactenus occupauerat mœror. ¶Tenet.]moratur,amplectitur . ¶Nec retia.] Adeò placet ſimplicitas daphnidi, vt etiã dolus vnde eſt voluptas conquieſcat. ¶Intõſi.] Syluoſi, incedui. ¶Tuis,] Nã percuſſoribus nocẽtiſſimus fuit.Nã auguſtus filius eius oẽs inſectatus eſt. ¶Fęlix.] propitius, vt ſis fœlix, noſtrũq; leues quæcũq; laborẽ,Itẽ contra. Quæ potui ĩfœlix. ¶En quatuor aras.] Aras. ſcilicet duas tibi Daphni,& phœbo duas quæ ſint altaria , nam aræ inferorum, & Altaria. ſuperorũ ſunt . ¶Altaria.] tantũ, quæ ab altitudine dicũtur . Ergo Daphnidi aras dat nã quãnis deus ſit,tñ eſt ex mortali. Verũ quareduas aras Phœbo,cũ numero de9 ſi ſupernus ſit, impare gaudeat? Sed cõſtat Phœbo triplicẽ eſſe poteſtatẽ ſecũdùm Porphirij librũ, apud ſuperos ſol dicit̃ , in terris liber pater. Apud inferos apollo. Phœbi triplex poteſtas. Vnde tria illius ſimulachra ſumunt inſignia,Lyrã: quæ cœleſtem harmoniã exprimit. Gryphen quod terrenũ indicat Nutũ. Sagittas quibus cũ noceat infernus notatur deus Vnde apollo ἀπὸ τοῦ ἀπολλεῖμ. Hinc illũ Home.tam peſtilentiæ quàm ſalutis dicit authorẽ , & Horatius Condito mitis placiduſq; telo, Supplices audi pueros apollo.Ergo hic vir.per altaria poeta ſupernum numen,per parem numerũ infernũ indicat. ¶Hilarans.]ab hilaro,ideſt lætum facere, Eſt autem gręca dictio ἵλαςος vnde eſt hoc verbũ. ¶Calathis.]Calicibus.nouũ ne.quæ vina ſint.nouũ nectar,ideſt noua dulcedo . ¶Aruiſia.] Ab aruiſo chij promontorio . ¶Lyctius.]Cretenſis. ¶Alpheſibœus.]Nomen paſtoris . Ideo autem in religionibus ſaltabãt maiores:quia nullam corporis partem eſſe voluerunt,quæ non Hilaro. Saltatio. ſentiret religionẽ.Nam cantum ad animum,ſaltus ad mobilitatem pertinet corporis. ¶Luſtrabimus agros.]vt ſupra,Dum faciam vitula pro frugibus. ¶Baccho.]Cereri. Quę duo numina ruſtici maxime colunt,& cõia ſunt mortalibus cunctis. ¶Damnabis votis.] Cum præſtiteris quæ homines te orauerint:reddes illos obnoxios ad vota ſoluẽda,Nam ſumus damnati & obnoxij antequàm reddamus

ℭMANCINELLVS.

ℭCãdidus,]i.bonus,ait em̃ inferius,amat bonus ocia daphnis vtq; etiam Seneca epiſtola.iij.inquit.Omnes candidatos viros bonos dicim9. ¶Ergo,] Quia.ſ.iter deos relatus eſt Daphnis. ¶Duas tibi daphni,]Quamquàm em̃ qs cœlũ aſcẽderit,eius tñ ſimulachrũ apud inferos eſſe dicit̃.Propterea ergo duas daphnidi aras poſuit,duas etiã Phœbo,propter ſuperũ,& inferũ hemiſperiũ.Vnde Macro.libro.j.ſa.ſic ait,In ſacris em̃ hęc religio ſi arcani obſeruatio tenetur,vt quum ſol in Supero.i.diurno hemiſpherio eſt,Apollo vocitetur,quũ in infero. i.nocturno Dionyſius , qui eſt liber pater habeatur. ¶Vina aruiſia,]Aruiſium promõtoriũ eſt chiæ inſulæ,ex quo vinũ quod aruiſiũ vocant,vt inqt Plynius li.xiiij.capitulo.x. Chios. Chios aũt inſula eſt Vna cycladũm:teſte Solino,Homeri ſepulchro aliis antecellẽs. De chio multa etiã Stra.lib. xiiij.vbi dicit ꝙ aruiſia loc9 eſt aſper & importuoſus ſtadiorum. ccc. quod vinũ fert græcanicorum optimum. ¶Nectar,] Gręce ſignificat Nectar. deorum potionẽ , vt Feſtus inquit . Sunt qui dicant nectar ſignificare immortalitatem à ne,quod priuationem ſignificat & ction.i. occido. ¶Hilarãs,]Lętificãs. ¶Calathis,]Calicibus hoc loco. ¶Lyctius egon]Lictius eſt Lyctius. Cretæ vrbs digna quidẽ,diſtãs à Cnoſo ſtadia centũ viginti,à mari aphrico ſtadia octoginta. Stra. meminit li. x.Inde aũt lyctius a.um.poſ Satyrus. ſeſſiuũ. ¶Satyros.]Satyrus animal eſt quod teſte Solino de hominib9 nihil aliud p̃fert quã figurã,Bacch9 aũt ſatyros ad pſallẽdũ. i. cantãdũ , ac ad animi remiſſionẽ aptos ſecũ ĩ caſtris habebat, de quo lege Dio.li.j.Strabo itẽ li.x.ait ſilenos & ſatyros liberi miniſtros eſſe. ¶Alpheſibœus,]Interpretat̃ in Alpheſibœus. quirẽs ſeu ĩueniẽs boues,Alphebœo em̃ inquiro ſignificat.Alpheon verò inuenio. ¶Solennia vota,] Dicunt̃ q̃ in om Solẽnia. nibus annis pręſtari ſolent Feſtus ſcribit ſolẽnia itẽ dicta, eo ꝙ ſolebant fieri in anno. ¶Luſtrabimus agros,]Luſtrare hic circuire ſignificat.Nam ambarualis hoſtia, vt ait Feſtus rei diui Ambarualis hoſtia. næ cauſſa circùm arua ducebatur ab his qui pro frugibus faciebant. hinc & nomen hoſtiæ acquiſitum eſt, ab ambiendis aruis Mac.li.ij.ſat.de hoſtiarũ generib9 edocet. ¶Dũ rore cica,]Cicadas rore veſci Pli.aſſerit li.xj. ¶Dãnabis tu quo.vo.]Tu quoq;,vt alij dij. Votis.i. propter vota oblata,& non ſoluta habitis optatis damnabis homines.i.damno & pœna afficies,per quod eius potentiam numinis oſtendit.

ℭASCENSIVS.

ℭCandidus inſuetum m.l.o.Decenter poeta perſonarum decora obſeruat,qui puerũ mopſum daphnidis interitu mœſtũ inducit,& menalcã,quaſi virũ prudentẽ de eius apotheoſi.i.deiſificatiõe(Vnde ἀποθεόω deifico,& ἀποθέωσις deificatio)Nã pueri,& rerum imperiti de ſanctorum virorũ obitu dolent.perfecti gaudent ſcientes ꝙ bene cũ eis actũ eſt qui fœliciter vitã finiuerint, quod etiã ethnicis p̃ſuaſum eſt.Docet ergo menalcas daphnin i.Cæſarem in ſydera tranſlatum adhuc veterem ſeruare clemẽtiam:animiq; candorem,cũ etiã feris bello interdicat,per quod innuit clementẽ imperatorẽ traquillitatẽ reip.amaſſe. Sentẽtie ex ordine declarãbuntur qui talis eſt.Daphnis candidus.i.deificatus,& nulla inuidia motus,miratur limen olympi inſuetum ſ.ſibi cũ in terris ageret,& videt nubes & ſydera.i.planetas ſub pedibus ſup.ſuis.i.exaltatus eſt ſupra nubes,& ſydera errantia ſaltem,aut ſi demus ei cõſortium deorum ſupra omnia ſydera.

Ergo.i.& ideo quia daphnis deificatus& in cœlũ tranſlatus eſt voluptas.i.letitia celitus infuſa tenet.i.occupat ſyluas alacris.i. lætas & cætera rura ſup.alacria.i.oĩa loca in quibus daphnis ſolitus eſt conuerſari, & quæ ob eius mortẽ doluerunt,gaudẽt nunc de eius apotheoſi.& voluptas tenet pana.i.deũ paſtorum, & paſtores & puellas.i.nymphas dryadas.i. arboreas nec lup⁹ meditatur pecori inſidias:nec vlla retia meditantur ceruis dolũ.i.captionẽ doloſam.i. ob daphnidis hoc eſt cæſaris apotheoſim,tanta eſt in terris lætitia,vt etiã ferę.i.ſæuiſſimi ciues inter ſe pacẽ agant.quia daphnis bonus. i. candidus & pacis amator placidus.ſ.& benignus amat ocia.i.intermiſſionẽ laborũ & ceſſationẽ à bellis & inſidijs.Ipſi letitia &c.Mira arte procedit qa ferocia cum prodeſſe nequeant docet(quod ſatis eſt) non nocere.mitia aũt & inanima docet hyperbolicos non ſolum nõ nocere:ſed vltrò letari.dicit ergo.Ipſi montes intonſi, ideſt ſyluoſi iactant voces ad ſydera læticia,ideſt præ lætitia & gaudio, id eſt quicunq; in montibus & ſyluis habitant præ lætitia,& vocem ad cœlum extollunt,ipſe rupes,ideſt aſperitates montium abrupte vetuſtate aut ſæuitia cœli ac imbrium ſonant,ideſt referunt iam carmina,& ipſa arbuſta.i.arbores vitifere ſonãt.i.referunt ac canunt mihi ô menalca ille.ſ.quem extinctum credebam hoc eſt daphnis,deus ſup.eſt deus inquám eſt(ad certitudinem bis ponitur deus)& ideo ô daphni ſis bonus.i. clemens & propiti⁹ ne iuſte punias,& ſis fœlix.i.beneficus vt bona cõferas tuis.ſ.dedititiis.en.q.d.pręter opinionẽ cũ te extinctũ vulg⁹ crediderit,quatuor aras(põt cõſtrui cũ verbo ſtatuã ſic)en ergo ſtatuam quatuor aras:ecce ô daphni ego ſtatuã.i.conſtituã tibi duas ſupple aras hoc eſt numero pari eo ꝙ corpus tuũ in terris & ſimulachrũ apud inferos ſit(ſed de cęleſti dicit̃ ꝙ nũero deus impare gaudet)& cõſtituã phœbo.ſ.apollini duo altaria(duo quidẽ quia etiã apud inferos verſat̃ vbi apollo dicit̃ qa ἀπολλω hoc eſt apollo dicit̃ perdo & deſtruo,altaria aũt quia altũ numẽ habet cui altare debet̃)& ſtatuã.i.cõſtituã tibi.i.ad honorẽ aut vtilitatẽ tuã ô daphni quotannis.i.quoq; anno hoc eſt ſingulis annis bina pocula ſpumãtia nouo lacte,& id quidẽ propter corpus ad quod animus vocat̃ lacte vt in æneí.docet̃,& conſtituam duos crateras.i.pocula maiora pinguis oliui.i. in quo ſit pigue oleũ fructus videlicet oleę aut oliue arboris hoc aũt ad vſtionẽ ptinet,& ego hilarãs.i.letificans in primis.i.pręcipue quaſi inter primaria officia:cõuiuia.i.parẽtationẽ aut viſcerationẽ aut epulationẽ quã dabo in die anniuerſarij tui,multo baccho.i. vino,fundam calathis.i.corbibus integris aut calicibus vina aruiſia.i.chia ex aruiſio promõtorio chię inſulæ, appoſitoriæ,nouũ nectar.i.quę aruiſia vina ſunt nouũ.i.inſolitũ nectar.i.pot⁹ deorũ.fundã dico,añ focũ.i.locũ in quo ignis fouet̃:ſi erit frig⁹,& in vmbra ſi erit meſſis.i.calor qualis eſſe ſolet in meſſe.Videtur quibuſdã reſpicere ad necẽ Cæſaris,quia ad tertiũ calẽdas martias incerta eſt tẽpeſtas nũc frigida nũc calida nõ tñ ſic calida vt in vmbris agẽdũ ſit,vñ ad libitũ deliget diẽ ſacrificio. Et ita potius dicã in vmbra ſacrificare conſtituiſſe dum luſtrabit agros. Damœtas & egõ lycti⁹.i.cretẽſis paſtores illi cãtare periti cantabũt mihi.i.ad volũtatẽ meã,& alpheſibe⁹ paſtor ille imitabit̃ ſatyros ſaltãtes.i.ſaltabit ad cãtũ damœtę & egonis ad morẽ ſatyrorũ,hæc.ſ.ſacrificia iã dicta cũ cãtu & ſaltatõe,erũt tibi ſemper,&.i.pariter quũ.i.qñ nos reddemus nymphis.i.deabus locorũ in quib⁹ verſamur numinibus & potiſſimũ nubiũ & pluuiarũ directricibus,vota ſolẽnia.i.q̃ omnib⁹ annis pſtare ſolemus,&.i.pariter,quũ.i.qñ nos luſtrabimus.i.luſtrãdo & circũeũdo piabimus agros. hoc eſt dũ celebrabimus ambarualia dũ i.donec aut ꝙdiu aper.i.porcus ſylueſtris, amabit iuga mõtis, & dũ piſcis amabit fluuios,& dum apes paſcentur thimo.i.herba illa mellifero flore,& dũ cicadæ paſcentur rore.i.quãdiu ſtabit rerũ natura.honos.i.veneratio & nomẽ tuũ & laudes ſupp. tuę,manebũt ſemper.Et agricolę facient quotannis tibi.i.in honorẽ tuum vota,vt.i.quemadmodum ſup.faciunt baccho deo vini & cereri deæ frugũ,& quoq;.i.etiam,non ſolum bacchus & ceres,damnabis.i.obnoxios facies,votis.i.ad vota perſoluenda poſtquàm præſtiteris pro quibus impetrandis vouerint.

PIERIVS.

Dryadaſq; puellas.] In Romano codice Dryades latino declinatu. ¶Nec retia ceruis vlla dolum meditantur.] In codicibus aliquot antiquis.malum.non dolũ eſt.quia verò,retia, poſitum eſt,magis placet, dolum crediderim verò malum ab Interpretibus κατὰ παςαφςαςιν adſcriptũ,ideo:quia dolus, & bonus & malus eſt,& Antithetõ ſequit̃. Amat bon⁹ ocia daphnis. ¶Ipſę iã carmina rupes.]In Romano codice,&,copula particula inſerta eſt.Ipſe & iam carmina rupes.Qđ non placet.¶Deus deus ille Menalca.]In Longobardico,& in Mediceo ipſe legit̃. Sed ille maiorẽ emphaſin habere videtur. ¶En quatuor Aras, ecce duas tibi Daphni duoq; altaria Phębo.] vide an erudite admodum legatur in Lõgobardico ecce duas tibi Daphni, duas Altaria Phœbo,vt altaria per appoſitionẽ legamus;conueniant ꝙ omnia cũ eo quod dictũ eſt. En quatuor aras,poſtea diguat, ecce duas tibi Daphni:duas autem Phœbo,quæ tamen Altaria ſint.Illud addã,in antiquis aliquot codicibus duo Altaria. abſꝙ particula copulatiua huiuſmodi pleraq; inuenies numeri variandi cauſſa poni à Poetis. ¶Crateraſq; duos ſtatuam tibi.] Duos quidem in codicibus aliquot veteribus legitur, ꝙuis in Oblongo,& pleriſq; aliis duas inſolito generæ legatur.In Ro. tamen duo.ad ſibilum euitandum,quod ſtatuam ſequitur.In altero perueteri dictio,abraſa eſt. Duo tamen prius fuiſſe appa ret. & quãuis duo etiam accuſatiuo caſu pluralis numeri vltimam corripiat,vt ex eo verſu manifeſtum.Si duo præterea tales idea tuliſſet:Hic tamen tam ratione loci,quàm etiam ob cõſonantes duas,quæ ſubſequuntur longa eſſet omnino. ¶Hilarans conuiuia baccho.]In Mediceo codice Hilarãs altaria baccho reliqui omnes cõuiuia. ¶Vina nouum fundam calathis aruiſia nectar.]In Oblongo quidem infundã legitur. Sed id mihi negociũ faceſſit,Quod aruiſia dictio nuſquàm legetur. Eodem modo in codicibus antiquis. Siquidẽ in antiquiſſimo notæ maioris,& in Oblongo. Aruiſia legitur. In altero verò perueteri, atq; itidem in Longobardico mediæ illæ literæ abraſæ ſunt. vt quid haberet antiqua lectio non diſcernas. In Mediceo Aruſia. media tamẽ abraſa ſyllaba legitur. Sunt alij codices:in quibus, Aretuſia legas. Alij qui corruptius quid oſtendant. Quod verò interpretes auctores citant de vino. Aruiſio in ĩſulæchij promõtorio:cuius etiã Strabo mentionem fecerit, Inuenio ego apud auctores Græcos aliquot αςευσιαν eum locum nũcupari, vinũ ꝙ in ea optimum αςευσινον. Eamq; eſſe regionem illam apud Strabonem ταχειαν και αλιμενον σταδιων οσω τςιακοσιων οινον αςιστον φεςουσαν των ελληνικων. tam & ſi in impreſſis ab Aldo codicibus αςιουσια χωςα legatur. Quod niſi pro cõperto habeam latinos vocabulũ mutaſſe.Quod in plæriſq; aliis facere conſuerunt:vel. Arſyſia legendum contenderim,vt apud Stephanum eſt,codicibus virgilianis præſertim antiquis, vel variãtibus,vel manifeſte adeo contaminatis:vel cũ Romano codice, & aliquot aliis veteribus.Ariuſia prout etiam in Strabonis codicibus vulgatis legitur.vide tñ Plynianos codices vetuſtos.li. xiiij.c.vij.Nã in impreſſis eſt In ſumma gloria poſt Homerica illa,de quibus ſupra diximus, fuere Thaſiũ Chiumq; ex Chio qđ Aruiſiũ vocãt. ¶Saltantes ſatyros imitabit̃ alpheſibœus.] In Ro. codi. more ſuo ſaturos per u,ſcriptũ habetur, Verrio enĩ Flacco,vt hic quoq; veterũ opiniones referamus,eandẽ eſſe videtur apud nos u,que apud Græcos υ Nãq; his exẽplis argumẽtatur.Qđ illi dicũt κυμινον nos Cummũ, quã illi κυπαςισσον, nos Cupreſſum.illi κυβεςνητην nos gubernatorẽ κ,enĩ cũ g,cõſentire alibi dictũ.Nec non ex eiuſmodi θυσεος Theſeus πηλευς Peleus.Quare multi y,pſilon literã ſuperuacuã latino ſermoni putauere.Sed quũ q̃dã ait Scaurus,Græca nomina in noſtrũ ſermonẽ admiſſa ſint:in quibus huius literæ ſonus euidenter exprimitur vt Hyperbaton.& Hymnus.& Hyacinthus. In eiſdẽ hac litera fungimur neceſſario. Satyros igitur eadem ratione per y, ſcribemus.Nam & victorinus ea quæ Græci per y,ſcribũt,ſi exigat ratio per y,potius quã per u,ſcribẽda præcipit,vt Berythus, non Berutus.Hylas,non Hulans.Hæc ille poſuit exempla.Verrij verò Flacci rationem apud velium longum videre poteris.

SERVIVS.

Reddã,]Ille ſupra ſolum modo laudauerat,hic,& laudat & de munere cogitat. ¶Sibil⁹,]Dicit̃ res ipa. Nã ſibila ora ẽ ꝓ ſibilãtia. ¶Donabim⁹ añ,]Anticipat,& offert,qđ ille ſe facturũ ꝓmiſerat. ¶Pedũ,]Virga eſt icurua vñ retinentur pecudũ pedes. ¶Antigenes,]Aut; paſtor pulcherrimus eſt.aut coraulum dicit,quẽ legimus à Virg.amatũ. ¶Paribus nodis,]Pari & æquali tumore nodoſum. Et honeſta eſt locutio formoſus nodis,ac ſic dicas pulcher frœnis.

Sibilus. Sibila ora.

Pedum.

Antigenes.

Quæ tibi,quæ tali reddam pro carmine dona? MO.
Nam neq; me tantum venientis ſibilus auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora,nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
Hac te nos fragili donabimus ante cicuta. ME.
Hæc nos,formoſum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit,cuium pecus?an Melibœi?
At tu ſume pedum(quod me quũ ſæpe rogaret, MO.
Non tulit Antigenes,& erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis,atq; ære Menalca.

MANCINELLVS.

Pedũ,]Paſtoralẽ baculũ i curuũ dictũ ꝙ illo oues à pedib⁹ cõphẽdãt̃. Feſt⁹ author ¶Et erat tũ di.a.] Lactã li. vj.ĩ puerorũ corruptores ita ſcribit.Quid enĩ põt eẽ ſctm̃ his q ętatẽ ĩbecillẽ & pſidio indigẽtẽ libidĩe ſua depopulãdã fœdãdãq; ſuſtinuerint? Nõ põt hæc res pro magnitudine ſceleris enarrati. nihil amplius iſtos appellare poſſum quã impios & parricidas quibus non ſufficiat ſexus à deo datus niſi & ſuũ ſexum prophanæ: ac petulanter illudant,hæc ille.

ℭASCENSIVS.

ℭQuæ tibi &c.]vt in principio diximꝰ q hic canũt amici ſunt, atq̧ ita certãt mutuis ſe donare mũeribꝰ mutuoq̧ ſeſe cõmẽdãt vñ mopſus(vt ſimul ordinẽ cõtexã.)Quæ inqt ô Menalca.q̃ dono reddã ego tibi ꝓ tali carmine.q.d.neſcio,nã neq̧ ſibilꝰ.i.dulcis ſpũs cũ ſtridore ac ſonitu quodã flãs:auſtri illiꝰ vẽti veniẽtis i.molliter ac leniter accidẽtis,ſup.iuuat me tm̃.i.ĩ tm̃,nec littora percuſſa fluctu.i.reſonãtie,& dulcia murmura q̃ ſunt ad littora ad q̃ fluctꝰ cõfringunť iuuãt.i.delectãt me,tã.i.in tm̃ nec flumina q̃ currũt inter valles ſaxoſas iuuãt me tm̃ quãtũ,ſupp.tua carmina.Ad qđ menalcas.Nos inqt donabimꝰ te añ.ſ.priuſquã aliqd muneris in nos cõtuleris:hac fragili cicuta.i.fiſtula exigua,ex cicuta cõpacta hęc.ſ.fiſtula docuit nos.i.in ea modulati ſumus,formoſum corydõ ardebat alexin.i.ſecũdã ęglogã,totũ aũt illđ(vt dicũt grãmatici)poniť materialr̃ loco accuſatiui, ac ſi dicã, ſi dicã,chriſtꝰ docuit nos Pater noſter.&c.Hęc eadẽ.ſ.cicuta aut fiſtula docuit nos:cuiũ pecus an melibęi.i.tertiã æglogã ſupra poſitã.i.hac cicuta modulati ſumus duas ęglogas iã ſuprapoſitas,vñ manifeſtũ eſt ꝑ menalcã Virgiliũ intelligi. Vñ aĩaduertẽdum eſt ꝙ nuſq̃ poeta in ſua perſona puerorũ amores fateať:ſicut in pſona mopſi dicentis. At tu ô menalca:ſume.i.ſponte quaſi tibi debitũ cape pedũ.i.baculũ quo pedes ouiũ à paſtoribꝰ cõprehenduntur,dũ eas ad ſe trahere volũt,ſume inquã pedũ formoſum.i.ornatũ & honeſtatũ nodis paribꝰ.i.pari diſtantia diſtinctis,ac formoſum ære quod ad finẽ eſt,& in nodis ipſis. qđ ſup.pedum antigenes,aut paſtor, aut cantor ille mollis,non tulit.i.abſtulit à me,& tulit ſecum, ideſt non obtinuit à me cum rogaret,ideſt quando aut quamuis rogaret me ſæpe,ideſt quãuis peteret ſæpe à me,&.i,attamen ipſe erat tum dignus amari i.formoſus & delicatus puer.

Cicuta quid ſit.

QVINTÆ ÆGLOGÆ FINIS.

ℭASCENSIVS.

SExta canens,vt varietate placeat poeta,nec in ſingulis carminibus rem ex cõmodo ſuo finxiſſe dicať. in vj.æglo.cũ honorifica præfatiõe ad Varũ amicũ habita:recitat rerũ primordia fabuloſa nonnulla interſerẽs. Et qa paſtorũ peritiã ea res trãſcendit non in paſtorum:ſed in ſua perſona cõmemorat,ne tamen à bucolico officio alienũ ſit carmẽ docet à paſtoribus ſileno extortũ vñ qa facilius eſt recitare quã excogitare carmẽ de rebus philoſophicis prudẽter ſilenũ,id excogitaſſe docet. Ordo verſiculorũ nr̃orũ eſt. Sexta ſup.æglogą canẽs. i. laudãs & cõmẽdãs hoc carmine: Varũ amicũ Virgilio virũ & coauditorẽ ſyronis ępicurei recitat pluria primordia. i. principia & prima exordia rerũ.quæ cõſtãt.i. manifeſta ſunt ſileno:& hoc phœbo cantante. Nã ea phœbus cãtauerat ad eurotã.vt ad finẽ ægloge dicetur.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN SEXTAM ÆGLOGAM,QVÆ VARVS,AVT POTIVS SILENVS INSCRIBITVR.

Sexta canens varum recitat primordia rerum
Plurima,quæ Phœbo conſtant,cantante Sileno.

SERVIVS.

PRima ſyracuſio,]noſtra i. Romana muſa nõ erubuit habitare ſyluas.i.bucolicã ſcribere verſu ſyracuſio i. imitãdo Theocritũ poetã ſyracuſanũ.nã græce ſyracuſis ſyracuſios diciť,vt à Roma romeos latine ſyracuſanus,& romanꝰ diciť.¶Nr̃a] i.romana dignata eſt, dixit quaſi ex loco ſuperiori.Thalia græce θαλεῖα nam latine thalea diceret.¶Quũ canerẽ.]canere vellẽ.¶Reges& prælia.]æneida, & res geſtas regum albanorũ intelligit, quæ cœpta omiſit noĩm aſperitate deterritus. ¶Vellit.]Mouit,vt poſteſq̃ à cardine vellit.¶Aurẽ.]quę memoriæ conſecrata eſt,vt frõs genio,digiti Mineruæ. Genua miſericordiæ. Deductũ tenue, tranſlatio à lana quæ deducitur in tenuitatẽ. Nũc ego.ℭOrdo eſt. Nunc agreſtẽ muſam meditabor tenui arũdine.i.carmẽ ruſticũ ſcribã. Supererũt,ſuperabũdabũt,qui ambiant tua deſcribere. Hic Varus germanos vicerat,

Thalia.

Auris.
Frons.
Digiti.
Genua.

P. VIRG. SILENVS, LOQVITVR VIRGILIVS IPSE.

PRima Siracuſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſyluas habitare Thalia,
Quum canerẽ reges,& prælia,Cynthius aurem
Vellit,& admonuit,paſtorum Tityre,pingues
Paſcere oportet oues,deductum dicere carmen.
Nunc ego(nanq̧ ſuper tibi erunt,qui dicere laudes

Vare tuas cupiant,& triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine muſam.
Non iniuſſa cano,ſi quis tamen hæc quoq;,ſi quis
Captus amore leget,te noſtræ Vare myricæ,
Te nemus omne canet,nec Phœbo gratior vlla eſt,
Quam ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.

vicerat, Vñ & gloriã,& pecuniã fuerat grandẽ conſecutus.per quẽ Virg. meruerat plurima.¶Nõ iniuſſa.] vel ab apolline,vel Auguſto, vl' Mœcenate. ¶Hæc quoq;.] q.d.vilia,ꝑ myricas aũt & nemora bucolicã ĩtelligit. Scripſit aũt hãc æglogã in laudẽ vari,quã magno fauore recitauit,& cũ deinde cytheris cãtaſſet,in theatro,quã in fine Lycoridẽ vocat,ſtupefactꝰ Cicero cuiꝰ eſſet interrogauit, & cũ eũ aliqñ vidiſſet ad ſuã & illiꝰ laudẽ dixit: magne ſpes altera Romæ, qđ iſte poſtea ad Aſcaniũ trãſtulit,vt cõmẽtatores loquuntur.]

MANCINELLVS.

¶Pria.]Nullꝰ em̃ ẽ gręcis quoq; añ Maronẽ ĩſcribẽdis Bucolicis Theocritũ imitatꝰ erat.¶Nr̃a thalia].i.latĩa muſa . nr̃a aũt

Syracuſę

inqt,ꝙ Varũ poetã quoq; alloquiť.¶Syracuſio verſu ludere.] i.Bucolica ſcribere,vti priꝰ Theocritꝰ Syracuſiꝰ ſcripſerat. Syracuſæ aũt glr̃ioſa ciuitas,maximũ olĩ tyrãnorũ domiciliũ ſub pachini ꝓmõtorij radicibꝰ:qđ in oriẽtẽ ſolẽ aſpicit eſt. Diony. edocet Stra.li.vj. ꝑmulta de ea ſcri. Thalia vna ẽ nouẽ muſarũ, de qbꝰ ãple diximꝰ ĩ nr̃o carmĩe de floribꝰ,de qbꝰ itẽ latiꝰ Diodorꝰ li.v. Thalia aũt capacitas,ſeu celebritas interpretať, eo ꝙ in lõgũ ipſis poetarũ laus apta vireſcat.¶Canerẽ reges,& p̄lia,]Id ſil'e eſt illi. Arma virũq; ca. cœperat aũt prius ænei. inde deterri

Cynthiꝰ.

tus rei amplitudine ad bucolica diuertit.¶Cynthius,]Dicitur Apollo. Eſt em̃ cynthiꝰ mõs ſublimis,& aſper Delo mõti imminẽs,q̃ inſula in mari ægeo ſita vrbẽ habet ĩ plano poſitã,& apollinis tẽplũ,atq; Latone:quæ ibi Dianã ſimul & Apollinẽ pepit. Id Strabo li.x.ſcripſit. Per cynthiũ verò,hic,ĩtelligit Auguſtũ, dicit em̃ æglo.viij. A te principiũ tibi deſinet,accipe iuſſis Carmĩa cœpta tuis. In ægloga verò.iiij. Apollinẽ appellauit,vt ibi oſtẽdimꝰ.¶Aurẽ vellit] mos eſt excitãtiũ monẽtiũq; aliquẽ ad res agẽdas,reminiſcẽdasq; &c. Deductũ,tenue ſignificat,& ſubtile ſecũdũ Macr.li.vj.ſat.hinc ait Affranius,voce deducta. Põponius itẽ,vocẽ deducas,oportet,vt mulieris videantur verba. ¶Vare,]In Horatio nũc varius,nũc varus legiť. Hic aũt varus ſemp. Fuerũt aũt varus & Tucca,vt ſcribit Euſeb. Virg.& Horatij cõtubernales,& poetæ illuſtres,qui æneidos libros poſtea emẽdarũt,ſub lege ea,vt nihil adderẽt. Hũc Hora. Item alibi,& ode.vj. laudat vbi dicit agrippæ. Scribẽs Vario fortis, & hoſtiũ victor mœonij carmĩs alite. Acro. dicit & Porphirio Variũ tragœdiã ſcripſiſſe de Thyeſte. itẽ Fabius libro.x. de Varo ſaty.vj. Horatius ad Mecœnatẽ ſic ait,Nulla etem̃ mihi ſe ſors obtulit optimus olim Virgilius poſt hunc Varus dixêre quid eſſem. ¶Agreſtem muſam,]Ruſticum carmẽ,hoc eſt bucolicũ.¶Tenus arũdine,]Gracili fiſtula.¶Meditabor,]meditando Canã. ¶Non iniuſſa,]Vt iã oſtẽdimus Auguſto inquit ægloga. viij. Accipe iuſſis,carmina cœpta tuis. Hæc quoq; vt,ſcilicet aliorũ ſcripta leguntur.¶Captus amore,]Beniuolẽtia ductus. ¶My

Nemus
Nemora
Pagina.

rice,]De iis late in.iiij. ægloga.¶Nemus,]à græco dicitur nemos,huius nemo,verbũ aũt nemeo ,vel nemo ſignificãt diſtribuo,tribuo,paſco,nemora ſignificant ſyluas amœnas,vt feſtus ait.¶Canet,]Roboabit.¶Pagĩa.] i.charta. Paginę aũt dñr,ꝙ ĩ libris ſuã quę obtineãt regionẽ,vt pagi,vel à pãgẽdo ꝙ i illis verſus pãgunť.i.fingũť. Feſtꝰ ait.¶Pręſcripſit,]titulo deſignauit.

ASCENSIVS.

¶Prima ſyracuſio. In huiꝰ ſexte æglogę principio poeta in ſua ꝑſona loquẽs videť quaſi in totũ bucolicũ carmẽ exordiri,vnde nõnulli hanc primã æglogã eſſe voluerũt. Alloquiť autẽ Varũ amicũ & cõtubernalẽ dicens. Nr̃a thalia.i. florida muſa dignata eſt pria.i.ante oẽs alias hoc eſt licet ſit materia hũilis tñ nõ aſpernata eſt.ludere.i. tenuiter canere verſu ſyracuſio . i . theocriti poetæ ſyracuſani , néq; erubuit.i.turpe putauit aut verecũdata eſt habitare ſyluas.i.ĩmorari in rebus paſtoralibus& ſilueſtribus deſcribẽdis. Cũ.i.qñ canerẽ.i.canere vellẽ reges & p̄lia.i.heroica carmĩa,qbꝰ reges & eorũ p̄lia decãtari ſolẽt,cynthius.i.apollo vellit aurẽ,& pro.i.admonuit(qa q admonitos faciunt aures vellere ſolẽt)admonuit aũt dicẽs ô Tityre oportet.i.decet paſtorẽ paſcere piguis oues , & dicere carmẽ deductũ.i.extenuatũ & gracile quale eſt bucolicũ.Et iõ ſup.ô vare nãq; ſuperũt. i. ſupra q̃ꝙ ſatis erũt tibi q cupiãt dicere.i.diſerte cõſeq tuas laudes& cõdere.i.cõdite enũtiare,bella triſtia nõ tibi ſed qbꝰ ea ĩtuliſti. Nã q̃ aliis& p̄cipuę mr̃ibus triſtia ſunt alios iuuãt & delectãt bella:vñ dicit Hor.j. car. i.multos caſtra iuuãt & lituo tube. Permixtꝰ ſonitꝰ bellaq; mr̃ibus. Deteſtãda,honeſtiꝰ aũt de Varo dicit,ꝙ multi cupiẽt dicere q̃ꝙ ſi dixiſſet ꝙ multi dicẽt. Nã ꝑ hoc ꝙ dicit ml'tos cupe ĩnuit claritudinẽ geſtorũ Vari illorũ conatꝰ ſupaturã,qa ergo ml'ti cupiẽt dicere tuas laudes,ego meditabor.i. exercebor nũc agreſti arũdine.i.ſtilo gracili & agreſti muſã agreſtẽ.i.carmẽ bucolicũ Et ſi dicat Varꝰ.At q nõ potiꝰ Cęſaris arma canis,dicit nõ cano iniuſſa,ĩmo cano iuſſa ab Aug.& tñ ſi qs leget quoq;.i.etiã hęc ſ.humilia,ſi qs inq̃ꝙ leget captꝰ amore.ſ.nr̃i aut muſæ nr̃æ, cuiꝰ ornatu ac ſpecie capi nemo põt,vt ĩnuit,O Vare nr̃e myrice. i. argumẽta hũilia & materiæ bucolicæ ſup.canẽt te,& oẽ nemus i.ſylua amęna canet te nec vlla pagina.i.charta ſup.erit gratior i. acceptior phœbo.i.apollini muſarũ p̄ſidi.q̃ꝙ ſup.ea q̃ p̄ſcripſit i.in fronte aut titulo ſcripſit ſibi nomẽ.Vari.q.d.nihil phœbo inuito de Varo cecinero cum rerũ ab eo geſtarũ claritate adiuter.

PIERIVS.

¶Inſcriptio huius Idylij in Ant.Ro.codice ad hũc modũ habet Faunorum. Satyrorum,& Sillenorum,Delectatio.

¶Pria ſyracuſio.In Ro.co.ſyracoſio.ꝑ o,in añpe.legiť.'qđ etiã Ser.adnotauit.In Lõgo.& aliis,ſyracoſio,qđ iã ab oibꝰ receptũ eſt.¶Nr̃a nec Erubuit ſyluas habitare thalia.]In Ro.codi. Syluis,legiť,& Thalia. Ea rõne 'qua diximꝰ alibi u diphth.in e, lõgã abire plurimũ apud latinos, vocali p̄ſertim ſubſequẽte . Sed em̃, vt Thalia græco ſono per i,ſcribatur,iam receptũ à latinis. ¶Quũ canerẽ reges & p̄lia.]In antiquiſſimo co.Romano prœlia per œ diphthongõ legitur,vt in aliquot antiqs marmoribus habetur.¶Vellit & admonuit.]In Lõgobardico,velit,vnico l, ſcriptũ vt multa huiuſmodi,antiquorũ more. In eodẽ lõgobardico,& ĩ Mediceo. Ammonuit, duplici m,qđ etiã habeť in oblõgo codice,adeo dura viſa eſt illi ſæculo pronũtiatio, qua literæ m,d,præiiceretur.¶Vare tuas cupiant.]In lõgobardico, Vare, ſemper vnico r,ſcriptum eſt.quod iam recipi video. Tametſi victorinus,quo vitium hoc emendaret duplici rr,ſcribendum pręceperit non ſecus ac,Arruntium,currum,& ferrum. Eundem verò eſſe volunt,quem Horatius, Varium appellat . Scriberis vario fortis,& impiger. Scribit verò Diony. Hiſtoricus, Quintilium Varum in Germania victoriam adeptum,poſtea proditũ, poſt magnam Cladem ipſummet ſibi manum conſciuiſſe. De eodem apud Suetonium,in Auguſto plura.

Pergite Pierides. Chromis & Mnaſylus in antro
Silenum pueri ſomno videre iacentem,
Inflatum heſterno venas(vt ſemper)Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa iacebant,
Et grauis attrita pendebat cantharus anſa.
Aggreſſi(nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambos
Luſerat)iniiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam,timidiſq; ſuperuenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima,iamq; videnti
Sanguineis frontem moris,& tempora pingit.
Ille dolum ridens,quo vincula nectitis? inquit.
Soluite me pueri,ſatis eſt potuiſſe videri:
Carmina,quæ vultis,cognoſcite,carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit.ſimul incipit ipſe

SERVIVS.

¶Pergite,]ſ.ad ea,quæ referẽda ſilenus cãtauerat pueris,vult aũt referre epicureã ſectã,quã Virg. Varusq; à ſylone didicerãt, quẽ ſub pſona Syleni inducit,per Chromin autẽ,& Mnaſylũ Varũ ſeq; intelligit,quibꝰ ideo cõiungit puellã, vt oſtẽdat plenã ſectã epicureã,q̃ nihil ſine voluptate dicit eſſe perfe

Chromis
Mnaſylꝰ

ctũ,Chromis aũt & Mnaſylus ſatyri ſunt. ¶Inflatũ venas,]Figurate.i.cuius venæ eſſent plenę iaccho.Baccho. ꝓcul,mõ ꝓpe,Nã ſequiť tm̃ capiti delapſa . ¶Attrita,] frequenti.ſ.potu . ¶Ipſis,] Ex ipſis vt tranſtra per & re

Timidus
Timẽs.

mos.¶Timidis]Timẽtibꝰ timidus,ſemp timet , timẽs ad tẽpus,& ex cauſſa, vel timidis,qa pueris naturaliter ineſt timiditas.¶Satis eſt.p.v,]Quia ſemidei,cũ volũt,tm̃ videntur vt fauni,nymphæ,Sylenus,vel dic ſoluite me,nã ſufficit,ꝙ talis vobis viſus ſum,vt & ligari poſſim.¶Aliud mercedis]Minať nymphę ſtuprũ, quod latenter propter pudorem dixit Virg.

MANCINELLVS.

¶Pergite,]Incipite, perſeuerateq; canere,vel agite,vt inquit Feſtus . ¶Pierides,) Vide in Palæmone. Silenũ, is fuit Diony. pædagogus, ac nutritor optimorũq; inſtitutor ſtudiorũ,qui plurimũ ipſi ad virtutem,& gloriam reſq; bellicas profuit. Legito Dio.li.v.¶Iaccho.]Iacchus diciť bacchus à clamore,& ſonitu,nam ipſi ſacrificantes clamare ſolebant. Iaccheo clamo ſignificat , iaccho reſono , iacche clamor. ¶Cantharus,]Gręcũ nomẽ poculi genus,& proprie liberi patris poculum , quem Maro. Sileno aſſignat. Menãder ꝓ nauiculi etiã gñe poſuit Macro.autor li.v.¶Anſa]Circulo quovas teneť.¶Attrita.]i.lęui. ¶Ægle.]

¶Ægle,]nympha fuit ſolis filia ex negra,vt Home.ſcri.li.xij. Odiſ.ægle aūt apud nos ſplẽdor dicit. ¶Quo,] ꝓpter qd. ¶Satis eſt po.vi.] Sufficitvobis vidiſſe me,erat em̃ ſemideꝰ. ¶Huic ali.]clã.venerẽ innuit.

ASCENSIVS.

¶Pergite pierides.Per modū inuocationis cohortat̃ muſas vt ꝑgāt.i.ꝑgāt,& ꝑficiāt qd̄ ꝓtendit enarrare, videlicet quo pacto ſilenū inuenerint paſtores,&q carmina ab eo audierint,qd̄ dixi cū decoro fingit poeta,& ſi Seruio credimus pChrominvarum & ſe p Mnaſylū intelligit, per ſilenū aūt ſyronẽ epicureū ſub quo ſimul ſectā epicureā didicerāt.Ex ordine patebit ſnia. Ordo aūt talis eſt.O pierides.i.ò muſæ rerū indagatrices, pgite.i. pagite aut pgite,& ad optatū finẽ dirigite,qd̄ dictū velim,inde quaſi incipiat.muſæ incipit narrare dicẽs. Chromis & mnaſylus ſatyri illi,pueri.i.adhuc in ętate puerili exiſtẽtes(intelligit aūt varū & ſe)videre ſilenū,ſatyrū illū nutritorẽ bacchi iacentẽ in antro ſomno.i.ꝓpter ſomnū inflatū venas.i.habentẽ venas inflatas,iaccho.i.baccho hoc eſt vino, heſterno.i.pridiano hoc eſt quod pridie eius diei biberat,vt ſemper.ſ. ſolitū iacere in flatū. Serta.i.coronæ ex pāpinis quas ſibi poturo imponere ſolebant iacebāt ꝓcul.i.longe ab ipſo delapſa capiti.i.de capite tm̃.i.intantū,& tam lõge(qa rarū eſt procul accipi ꝓ eo,quòd eſt,ꝓpe: ſi tñ hic ita accipiendū eſt,vt Seruius vult ſit ordo. Serta iacebāt ꝓcul.i.ꝓpe delapſa tm̃.i.tm̄modo capiti)& cāntharꝰ.i. poculū potiſſimū vt videt̃ fictile,grauis.i.magnæ capacitatis attrita anſa.i.habẽs anſam attritā pendebat ſup.illic,aut potius: pẽdebat anſa attrita.i.p anſam attritā ex frequẽti vſu, eſt enim anſa quo accipit̃ poculū in manū circulus,& pueri ſup.aggreſſi.i.adorti vt terribilẽ iniiciūt ſup.ipſi vincula ex ipſis fertis:vn̄ patet qd̄ ſerta remotius iacebāt:nā ſi ꝓpius iacuiſſent nõ eis ad vincula cõficiẽda vſi fuiſſent,cū vt dicet̃ timidi eſſent. Aggreſſi autẽ ſunt,nā ſenex.ſ.ſilenus luſerat.i.deceperat,& fefellerat ſępe ambos.ſ.pueros,ſpe carminis,hoc eſt promiſerat eis ſæpe carmen quod reddere recuſauerat.ęglæ nympha ſplẽdida addit ſe ſociã & ſupuenit timidis ſup.pueris ægle inq̃ pulcherrima.i.fortiſſima:naiadū.i.nympharū aquarū pingit ipſi iāq̃ videnti, aut addit ſe ſocia nāq̃ ipſa pingit.ſ.ſileno iā expreſſo frontẽ, & tpa.i. latera capitis,moris ſanguineis.i.ſanguinei coloris.Ille.ſ. ſilenus rides dolū.i.qa per dolū vtpote cū dormiret ipm̄ vinxerāt, inqt ò pueri quo.i.ad qd,& ad quẽ finẽ nectitis vincula.i.arcte ligatis me:ſoluite me ſatis eſt potuiſſe videri.i.qd̄ potui à vobis videri cū nõ viſus eſſem ſi noluiſſem(ſemidei eī vt fauni,& ſatyri,& nymphæ nõ videbant̃ niſi dū volebāt) Cognoſcite.i.accipite à me carmina,q̃ vultis.i.ſciõ qd carmina vultis, diſſoluite ergo me & canā vobis.carmina ſup. erūt vobis pueri merces.i.in mercedẽ qd̄ me ſolueritis,aliqd̄ mercedis.ſ.ſtuprū aut cõcubitꝰ erit huic.ſ.puelle ægle.& ſimul hoc.ſ.dicẽs,ipſe incipit ſup.carmẽ ſuū aut canere. ¶Regula eſt . Venuſtiꝰ dictiones ptitiue ad neutrū genꝰ redacte & quaſi fixe tẽte,ſubſtãtiua ſua ĩ genitiuo regũt,ꝙ ſi cū eis ĩ eodẽ caſu regant̃,vn̄ venuſtiꝰ dixeris. Aliud mercedis erit huic ꝙ alia merces.

PIERIVS.

¶Chromis & mnaſylus.]In Ro.codi.ſcribit̃,mnaſillus. duplicato,ll.& p i. Præterea Vale. Probus mnaſilos,p os,legit. ¶Spe carminis ambos luſerat.]In codicibus anti.ambo,legitur quod magis placet eruditis & ita ſcriptū à Virgi.aſſerit Cariſius. Alibiq̃ diximꝰ etiã oratores eo declinatu libẽter vſos. Quodq̃ nũc ſuccurrit in vetuſto codi.apud Liuiū legi.in calce tertij Deca.j. Prælium fuit,quale inter fidentes ſibimet,Ambo exercitus,veteris perpetuæq̃ alterū gl'ie,alterū nuper noua victoria elatum. ¶Iamq̃ videnti.]In aliquot antiquis codicibus. Nãq̃ videnti. ¶Quo vincula nectitis.]In anti.aliquot codici. Quid vincula. Sed id ex paraphraſi.Pro quo,ad quid. ¶Iniiciunt ipſis ex vincula fertis.]In antiquis omnibus.Iniciunt i, ſecũda ſyllaba minime geminato,ea quam ſuperius attulimus ratione.

Tum verò in numerum,Faunoſq; feraſq; videres
Ludere:tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur,& Iſmarus Orphea:
Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno.
Nanq; canebat,vti magnum per inane coacta
Semina,terrarumq;,animæq;,mariſq; fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis,vt his exordia primis
Omnia,& ipſe tener mundi concreuerit orbis.
Tum durare ſolum,& diſcludere Nerea ponto
Cœperit,& rerum paulatim ſumere formas,
Iamq; nouum terræ ſtupeant luceſcere ſolem:
Altius atq; cadant ſummotis nubibus imbres.
Incipiant ſyluæ quum primum ſurgere:quumq;
Rara per ignotos errent animalia montes.

SERVIVS.

¶In numerū ludere.]Saltare ad modū rithmi & cantilenæ. ¶Motare cacumina,] hoc genꝰ ſaltationis vult eẽ i arboribꝰ. ¶Rhodope,& Iſmarus,]mõtes ſunt,in quibus canebat Orpheus.Nam ita gaudebat mūdus,vt inde dicat,& iuito ꝓceſſit veſper olympo. ¶Magnū p inane, co.].ſ.variæ ſunt opiniones de principiis rerū.Anaxagoras em̃ oia igne ꝓcreari dixit,Thales ex humore vnde oceanūq̃ patrẽ rerū.Empedocles ex quatuor elemẽtis, vn̄ Luca.Ex imbri terra atq̃ aia naſcunt̃,& igne. Epicurei verò,quos nũc ſequit̃ ponunt duo principia, corpus, &inane. Oẽ em̃ qd̄ eſt aut cõtinet aut continetur. Corpus volunt eſſe atomos,i. quaſdam minutiſſimas partes q̃ τομὴν.i.ſectionẽ nõ recipiunt,vn̄ atomi dictæ ſunt, quas Lucre. iis corpibus minutiores dixit,q̃ infuſis p feneſtrā ſolaribus radiis videmꝰ. Dicit em̃ illis nec viſum poſſe accidere.Inane verò dicūt ſpaciū ĩ quo ſunt atomi,ex his principiis quatuor.ſ.ignẽ, aerẽ,aquã,terrã volũt creari,& ex illis cętera. Vt illa duo elemẽta ſint. Hæc verò quatuor ſyntheta.i.cõpoſita ex aliis duobꝰ. Cõprobāt aūt oia ex corpibꝰ & inani conſtare,qd̄ nihil ſit ĩ rerū natura,qd̄ nõ corpꝰ habeat,& qa nõ recipit ſectionẽ indicat eẽ inanitatẽ. Canebat ergo principia.ſ.qd̄ atomi p inane coactæ fuiſſet origo ignis,aeris,aq.& maris. Animæ,aeris, vn̄de & vẽti ſunt, Liqdi,puri.i.ætherei. ¶Oia & ipſe tener mū.cõcre. orbis.]Ãn orbis,& ſic oia q̃ ĩ orbe ſunt,nā mutato ordine ait, primo oia,& ſic orbis, Cõcreuerit,collectus,& iformatus ſit. ¶Altiꝰ,] & quẽ admodū cadāt imbres nubibus in altū leuatis, Nubes,cum ſoli ſint vicinæ eiꝰ calore ſoluunt̃ ĩ pluuias.vn̄ ĩ ſignis ſerenitatis ait. At nebulæ magis ima petūt,bonus aūt ordo,vt poſt ſolẽ & pluuias ortæ ſint ſyluæ,& aīalia.

Rhodope.

Iſmarus.

Atomi.

PROBVS.

¶Nāq; canebat vti,]Hactenꝰ breuiter. Nũc vt oĩs q̃ſtio tractet̃. Quærit̃ an poeta quatuor Solis,& his ĩ oĩbꝰ principia rerū cõuenire cõfirmet. Tũc deĩde,an reuolutis ſup eadẽ re ſenſibꝰ paria ꝓcurrat,an verò diuerſa cõfundat, vt igit̃ ſenſum plene intelligamus,hoc qd̄ eſt ab eo verſu. Nãq; canebat vti magnū p inane coacta Semina,Propriū i virgilio eſt,vt nihil magnū ſua auctoritate cõfirmet,ſed aut à muſis cõceptū dicat, aut admirabile famæ tribuat. Hoc qdã diffidẽtiæ dicūt. Nã ſi cõfirmet,inquiunt,opiniões hoim ad credẽdū faciliꝰ nos ĩducet. Sed poeta fortius probat,quū ſuæ opin.etiã famã cõſentire ꝓnũtiat,vt eſt illud. Quam iuno fertur terris magis oĩbus vnam. Et illud, fama eſt Enceladi.ſ.ſ.c.& illud. Dædalus(vt fama eſt)ſ. m.r. Et illud, Nãq; ferunt fama . Hipolytum.p.q.a.n. Et illud . Quid loquar, aut Scyllam Niſi.q.p.ſ.Quæ niſi fame auctoritas fulciat,fabuloſa videntur, & inania. Hic autem fama Sileni atq; auctoritate quæ canit,confirmat. Omnem igitur hanc rerum naturæ formam tenui primum.& inani mole diſperſam refert in quatuor elementa concretam .Et ex his omnia eſſe poſtea effigiata Stoici tradunt ξενονκτιτιυς, ac ſpeuſippꝰ Soloꝰ & Cleãtes Thaſiꝰ,q principẽ habuerũt Empedoclẽ agrigẽtinũ, q de his ita ſcribit. τέσσαρα δὴ πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε. ζεὺς ἀργὴς ἥρη τε φερέσβιος ἠδ' ἀιδωνεύς, νῆστίς θ' ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον γένος,vt accipiamus ζεὺς ἀργὴς.ignẽ quid ſit ζέων & candens quod ignis eſt,ꝓpriū,de quo Euripides,ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα,καὶ τὴν πέριξ ἔχοντα ὑγραῖς ἀγκάλαις τοῦτον νόμιζε ζῆνα Ennius,aſpice hoc ſublime candens, quẽ vocãt oẽs Iouẽ,Argẽs aūt.i.λαμπρὸς ὁ ταχύς.Nã & Home. καὶ κύνας ἀργούς,& argus vndiq; lucens,& videns. Hoc idem Virg.exequutus ait.Et liquidi ſimul ignis,purū demõſtrans,non liquentẽ. Et liquidū ſup æthera lapſæ,atq; purum.Itẽ,quod fieri ferro,liquidove poteſt electro,puri coloris.vbi autem ait,liquido diſtendũt nectare cellas. Nec enim liqueti pro fluenti dixit, Sed puro.in hoc enim commendatio eſt operis apum. Nec em̃ laus eſt mellis,ſi fluat:ſed gloria,ſi lucidum viſatur ἥρη aūt φερέσβιος terrã tradit. quòd victū ferat. De qua Home. ζείδωρος ἄρουρα,vñ τὴν ἥραν,quidã ἔραν appellarunt ὁ δὲ ἀιδωνεὺς Ditem patrem gloſſa ſignificat. Sed accipere debemus aera: quẽ Euripides in Cadmo χάος appellauit ſic οὐρανὸς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ... φοιτῶν ἕδος δαιμόνιον τὸ δ' ἐν μέσῳ τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ χθονὸς οἱ μὲν ὀνομάζουσι χάος. Quia quibuſdam videtur aera,qui ex ſummis montium,& ima terrarũ ſegnis faciat cũ reliquo,qui ſuper incubat eſſe obtuſiorem,atq; ita vicem inferiorum obtinere, hoc autem adnotaſſe Virgilium aiunt in ſexto, Tota paſſim regione vagantur aeris in campis lætis atq; omnia luſtrant, vt poſt mortem ſoluto corpore vmbræ in hac obuerſentur caligine aiẽ vltimo aeri,& purior tranſmittantur,νῆστίς τε aquam ſignificat quæ ſcilicet ſincero habitu cuncta confirmet. Nam creditur id eundem hominem quẽ acceperit ſeruare. Cicero aūt ἀιδωνέα pro terra interpratat̃ ἥραν pro aere verſa vice in lib. ſecũdo de Deorum

Mos virgilianus Regula.

Luqui dum,

Deorum natura. Aer inquit vt ſtoici diſputant interiectus inter
mare & cœlum Iunonis nomine cōſecratur, quæ eſt ſoror & cō
iux Iouis, ꝙ ei ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniun
ctio, effœminarunt autem eum. Iunoniq́ꝫ tribuerunt quod nihil
eſt eo mollius, Sed Iunonem à iuuando credo nominatam, Hęc
de aere. Infra de terra ſic. Terrena aūt vis omnis: atq́ꝫ natura di-
ti patri dicata eſt, q diuesvt apud grecos πλούτωμ: quia & reci-
dūt oīa in terras, & oriūt ex terris. Idē hoc Home. ſignificat ſic.
τϛιχθὰ Δὲ πάντα Δέλασται. ἕκαστος ἔμμοϛε τιμῆς
ἤτο ἐγὼν ἔλαχομ ἅλα ναιέμεν ἀιει
Γααλλομιῶμ, ἀί Ανεα Δ ἔλαχεμ ζόφομ ἠεϛόεντα.
ζεὺς Δ ἔλαχεμ ὀυϛανομ ἐυϛὺμ ἐνάιθέϛι καὶ νεφέλνσιμ
ϛταῖα Δ ἐτιζυνὴ παντῶμ, καὶ μακϛός ὄλυμπος.
Vt ad Iouem æther pertineat, mare ad neptūnum, ditis imperia
apud inferos, terrā communē omnibus remanſiſſe. In quo ani-
maduertendū eſt, ꝙ Homerus cōſentiat Empedocli, & Eracleo
ni, Ciceronis diuerſa opinione. Ariſtote. quatuor elementa ait,
aquā, & terrā ponderibꝰ ſuis deorſum ferri, Ignē & aera tenuita
te ſua ſubleuari, & his quatuor elementis quintum, quaſi pro-
prium æthera addidit priuata mole diſcretum. Idē Ariſtote. ait,
non eſſe idem ignem, & æthera, diuerſitatemq́ꝫ eorū cōprobari
ex eo, quòd ignis oīa conſumat, æther oīa conſeruet & nutriat,
Anaxagoras his quatuor elemētis cōſtitutis rectorē adiūgit ſi-
ue ſpiritū, ſiue deū, ſiue mentē, ꝑ hęc quatuor regant. Hic Ana-
xagoras abderites fuit Democrito popularis, & diſcipulus. Quā
quàm alij Dionyſiū Cizicenū, Quidā Ariſto. magiſtrum eius af
firmēt, vir nobilis amicus Alexādri apud pſas comes, hic aīm
principium omniū ſenſuū facit, quem ſequutus Plato in libro
πεϛὶ ψυχῆς, ſic ait ἀλλ᾽ ἀκούσας μέμ ποτὲ ἐκ βίβλου τινὸς ὡς εἶκεμ
ἀναξαγόϛου ἀναγινώσκοντος, καὶ λέγοντος ὡς ἄϛα νοῦς ἐστὶμ ὁ πάν
τα αιεικοσμῶντε καὶ παντῶμ αἴτιος, ἔΔοξέ μοι εὖ ἔχειμ, τόμ νοῦν
ἐιναι παντῶμ ἄιτιομ. καὶ ἡγισάμημ ει τοῦ το ουτως ἔχοι τόντε
νοῦμ κοσμοῦμτα πάντα κοσμεῖμ, Qđ æque Virg. idē fecitꝰ eſt.
Spiritus intus alit, totamq́ꝫ infuſa per artus.
Mens agitat molem,
Nam ꝙ Anaxagoras νοῦμ hūc ſpm̄ dixit. Et quū incidimꝰ in hūc
locū, par eſt pręſenti quęſtioni ſummatim videamꝰ, quid in his
quoq́ꝫ agat Virgil. verſus ita ſe habent.
Principio cœlum, ac terras, camposq́ꝫ liquentes,
Lucentemq́ꝫ globum lunæ, Titaniaq́ꝫ aſtra,
Spiritus intus alit.

Anchiſes diuinus.

Quod ibi anchiſen facit diſputantem, ꝙ hic ſilenum deum non
niſi, ꝙ poeta Ennius Anchiſen augurij, ac per hoc diuini quiddā
habuiſſe pſumit. Sic doctusq́ꝫ Anchiſes venus: quē pulchra dea
rū, fari donauit diuinum pectus habere. Næuius belli punici li-
bro tertio ſic, poſtq́ꝫ auē aſpexit templo Anchiſes ſacra immenſa
penatium ordine ponuntur. Immolabat aureā victimā pulchrā,
Virgilius ſic, & ſi pietate meremur, Da deinde augurium pater,
atq́ꝫ hæc oīa firma. Niſi em̄ petiiſſet oīa, nunq̄ confirmari optaſ
ſet, dehinc viſa ſtella ait, veſtrū hoc augurium, veſtroq́ꝫ in. n. t. e.
Idem Virgilius in tertio æneidos, vbi primū Italia: quo auſpica
ti ſunt, ac templū in arce. Mineruæ, conditū ab idomeneo. & ſa-
lētinis. De qua re hæc tradit Varro, q ſit Menippeus. nō à magi
ſtro, cuiꝰ ætas lōge præceſſerat nominatus, Sed à ſocietate inge
nij qđ is quoq́ꝫ Omnigeno Carmine ſatyras ſuas expoliuerat, ī
tertio rerum humanarum refert, Gentis ſalentinæ nomen tribꝰ
è locis fertur coaluiſſe, è creta illyrico, Italia. Idomeneus è cre-
ta oppido Lyctio pulſus, per ſeditionem bello magnēſium cum
grandi manu ad regem Cliuicum venit ad illyricum. ab eo Item
accepta manu cum locrenſibus plęriſq́ꝫ profugis in mari cōiun
ctus, amicitiaq́ꝫ per ſimilē cauſſam ſociatis locros appulit vacua
ta eo metu vrbe, ibiq́ꝫ poſſedit aliquot oppida, & cōdidit, Inquis

Salētini vnde dicti.

vria, & caſtrum Minerue nobiliſſimum. In tres partes diuiſa co
pia in ppłos. xij. Salētini dicti, qđ in Salo amicitiā fecerīt. Quū
ad hāc igiť arcē, ſiue oppidum equos animaduertiſſet Anchiſes,
vt augur exclamat, bellum ô terra hoſpita portas.
Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti.
Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre. Spes eſt pacis ait.
Aperte igitur Anchiſes de rebus diuinis alibi loquitur, vt hic ſi
lenus. Quæramꝰ igiť, an & ibi, ſicut hic q̄tuor pricipia deſignet.
Principio cœlum, ac terras, camposq́ꝫ liquentes?
Lucentēq́ꝫ globū Lunæ titaniaq́ꝫ aſtra Spiritus intus alit.
Nam terram ſimpliciter dixit, in campis liquētibus mare ſigni-
ficat, cæterū cœlū, qđ dixit, Si pro igni accipimꝰ, vbi aer. Sin ve-
rò cœlū pro aere, vbi ignē requiremus? Æmilius Aſper quum
hunc locum adnotaret. Sic ait hæc membra naturæ, ſic ſolet iū-
gere, vt in tria diuidat. Nam & alibi maria, ac terras, celumq́ꝫ ꝓ
fundum, Et Homerus ἐν μὲμ γαῖαμ ἔτευξ᾽ ἐν Δ᾽ ουϛανόμ, ἐνδὲ θά
λασσαμ. Sed & Homerū ipſo hoc loco poſſumus probare, qua-
tuor elementorm mētionem feciſſe. Nam ἐν μὲμ γαῖαν ἔ τευξεμ
Achilles ſignificatur, vt homo terrenus. cui arma fiebant: ἐν Δ
ὀυϛανὸμ aerem, ſcilicet. In quo iſta fiebāt, Ignem extrinſecus ad
hibemus in ipſo Vulcano. Similiter & Ennius in Medea exule
in hisverſibus. Iuppiter, tuq́ꝫ adeo Summe ſol, qui res omnis in
ſpicis, quiq́ꝫ tuo lumine mare, terram, ac cœlum contines, inſpi-
ce hoc facinus, priuſq̄ fiat, prohibe ſcelus. Iam & hic Iuppiter,
& Sol ꝓ igni, qui mare, terram, & cœlum cōtinet, nō dubie cœ-
lum pro aere dixerit, ita vt Virgilius Dædalus vt fama eſt. ſ. m.
r. præpetibus. p. a. ſ. c. cœlo. Nam dædalum volātē aer ſuſtinuit:
ignis prodidit, vt Icarum, & in eodem, Geminæ quum fortè co-
lūbæ, Ipſa ſub ora viri cœlo venere volātes. Nā & auium vola-
tus in aere, & Lucretius manifeſtiꝰ, quum ait in hoc cœlo, qui di
citur aer. Quāquā quod ad Homeri verſus pertinet ἠέλιομ ἀκά
μαντα ignem quidam velint ſignificari, quoniā ſol nihil aliud
eſſe credatur, quàm lumen igni permixtum, hoc & Anaxagore
Clazomenio viſum ſocrates repræhendit, vt Xenophō in. iiij.
ἀπομνημονευματῶμ, ſic refert, κινδυνεῦσαι Δ ἄν ἔφη, καὶ παϛαφϛο
νῆσαι τὸμ ταῦτα μεϛιμνῶντα, ὀυδὲμ ἧττομ ἢ ἀναξαγόϛας παϛα
φϛόνησεμ ὁ μέγιστοι φϛονήσας ἐπὶ τῷ τὰς τῶμ θεῶμ μηχανὰς ἐξη
γεῖσθαι, ἐκεῖνος γὰϛ λέγωμ μὲμ τὸ ἀυτὸ πῦϛ τε καὶ ἥλιομ, ἠγνόει
ὡς τὸ μὲμ πῦϛ οἱ ἄνθϛωποι ϛαδί ως καθ᾽οϛῶσι εἰς Δὲ τόμ ἥλιομ οὐ
Δύνανται ἀντιβλέπειμ, καὶ ὑπὸ μὲμ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενοι
τὰ χϛώματα, μελάντεϛα, ἔχουσι, ὑπὸ Δὲ τοῦ πυϛὸς οὔ, ἠγνόει Δὲ ὅ
τι, καὶ τῶμ ἐκ τῆς γῆς φυομενῶμ, ἄνευ μὲμ τοῦ ἡλίου αὐγῆς ὀυδὲμ
Δύναται καλῶς ἄυξεσθαι, ὑπὸ Δὲ τομ πυϛός θεϛμαινόμεμ παντα
ἀπόλλυται, φάσχωμ Δὲ τὸ μ ἥλιομ Διάπυϛομ ἐιναι, καὶ τοῦ τοῦ-
γνόει, οτι λιθος μὲμ ἐμ πυϛὶ ὢμ ὀυτε λάμπει, οὔτε πολὺμ χϛόνομ
ἀντέχει ὁδὲ ἥκιος τὸμ πάντα χϛόνομ ἁπαντῶμ λαμπϛότεϛος ὢμ
Διαμένει. Igitur ſecundùm exempla apud Virgilium cum cœlū
pro aere poſitum intelligimus, ignem in eo interpretabimur,
quòd ait, titaniaq́ꝫ aſtra, ea em̄ eſſe ignea per ipſum ꝓbāda in pri
mis, quod ait, vbi maximus Atlas, Axem humero torquet, ſtel
lis ardentibus aptum. Deinde, me patris Anchiſæ quoties aſtra
ignea ſurgunt. Item. nam ne quærāt aſtrorum ignes. Item Gno
ſiaq́ꝫ ardentis decedat ſtella coronæ, Item Cicero in. ij. de Deo-
rum natura ſic. Quem cōplexa ſumma pars cœli, quæ æther di-
citur, & ſuum retinet ardorē tenuē, & nulla admixtione cōcre-
tum & cū aeris extremitate cōiungitur, In æthere aūt aſtra vol
uuntur, quæ ſe, & nixu ſuo cōglobata cōtinent, & forma ipſa, fi
guraq́ꝫ ſua momenta ſuſtentant. Sunt em̄ rotunda qbus formis,
vt dixiſſe ante videor, minime noceri pōt, ſunt aūt ſtelle natura
flāmeæ, quæ circa terræ, maris, aquarū vaporibus alanť iis, q à
ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitanť, quibus per altæ, re
nouatæq́ꝫ ſtellæ, atq́ꝫ oīs æther effundat eadē, & rurſus trahāt in
idē, nihil vt ferè intereat, aut admodū paulū, qđ aſtrorū ignes,
& ætheris flāma cōſument. Ex quo noſtri venturū putant id. de
quo Panętiū addubitare dicebāt, vt ad extremū oīs mūdus igne
ſceret, quū humore cōſumpto, neq́ꝫ terra ali poſſet, nec remane
ret aer, cuius ortus aqua oī exhauſta eſſe nō poſſet. Itaq́ꝫ relinq
nihil præter ignē; à quo rurſum animāte, ac de eo reuocatio mū
di fieret, deniq́ꝫ ornatꝰ orieť. Sin verò cœlū ꝓ igni mihi his ver
ſibus intellexerimus, quē eundē mūdū, & coſmon dictū probat
Varro in cynicis, quā inſcripſit, doliū, aut ſeria ſic. Mundus do-
mus eſt maxima homuli, quā q̄q́ꝫ altionæ flāmeæ Zonæ cin-
gūt, per quā limbus pictus bis ſex ſignis ſtellis micātibus altus
in obliquo ęthere lunæ bigas acceptat. & apellať à cœlatura cœ
lum, græce ab ornatu κοσμός latine à puritie mūdus. Si ergo cœ
lum pro igni acceperimus, ſupereſt in eo, quod ait ſpūs intꝰ, alit
aerē dictum pſumamus. Hic eſt etiā, qui nobis viuēdi ſpm̄ com
meatū largiť, hoc illū & Ennius appellauit ī annalibus, Corpo
re tartareo ꝓgnata plaude virago, quoi per imber, & ignis ſpūs
& grauis terra. Item Lucilius in. xxix. ſatyrarū. Hoc quū feceris
cum cæteris reus vna tradeť lupo nō aderit ἄϛχαιϛhoīem, & ſto
chis ſimul priuabit eū igni, & aqua interdixerit, duo habet ſto-
chia, id maluerit, priuabit tū, & Cice. in eo li. quo ſupra, princi-
pio eī terra ſita in media parte mūdi circūfuſa vndiq́ꝫ eſt, ac aīa-
li, ſpirabiliq́ꝫ natura, quoi numē eſt aer, vt Virgilius in verſibꝰ ſu
perioribꝰ Terrarūq́ꝫ, aīeq́ꝫ quū ſignificaret aeris. Ergo ī his quo
q́ꝫ verſibus ſpm̄ pro aere accepimus. Quatuor elementorū facta
deſcriptio, ad quā imaginē Varro mundo ouū cōparauit in lo-
giſtorico, q inſcribiť Tubero de origine humana ſic dicēs: Cœ-
lum eſt teſta, item vitellū. vt terra inter illa duo, humor quaſi il
cinus cluſus aeri, in quo calor. In eodē etiā libro Varro interprę
tatur vitellū appellatū, quia nutriat vitalia. Nam & qđ ait Virg.
Ni faciat maria ac. t. c. q. p. Quippe. f. t. ſ. u. q. a. nō vt Aſper putat
mundū in tres partes diuiſit. Nā pro aere vēti hic extrinſecus ac
cipuntur, ad quod argumentum collegimus Ennij exemplum
de anilibus tertio. ſic denſis aquila pennis, obnixa volabat ven-
to, quem perhibent graium genus aera lingua. Item cū ait. Vir.
Quin aſpera Iuno. Quæ. m. n. t. q. m. c. c. q. f. Nec hic trium tantū
modo elementorum intelligenda auctoritas. Nam Iunonis no-
men inſigne poſitum eſt aeris, & exemplo ſuperiore Ciceronis,
quo eam Ioui iunctam, vt aerem ætheri vicinum declarauit. Itē
Homeri verſus eundem Referunt intellectum, quum Iuppiter
caſtigans ait.
ἢ ὀυ μέμνηὅ τετ᾽ ἐκϛέμω, ὑψόθεμ, ἐκδὲ ποδοιμ
ἄκμονας ἧκα Δύω, πεϛὶ χεϛσὶ Δὲ Δεσμὸν ἴλα
χϛί σεομ ἄϛϛηκτομ, σὺ Δ ἐμ αἰθέϛι καὶ νεφέλησι ἐκϛέμω.
Hæc Iuppiter Iunoni dixit cōminatus q̄ em̄ pn̄t Iunonis videri
ſuſpendia, niſi librati aeris elementa? q̄ ſunt pedibus dimiſſa pō
dera, niſi terræ, mariq́ꝫ iacētia? Quis aureus laqueus niſi ignꝭ?
Quid

Quid em̄ ſi nomē Iunonis græce ꝓnunties ſæpius,nōne iteratū incidiſ,quinimmo cōſequitur nomē aeris.i.vt incipiat ἥρα,atq̄ idētidem reuoluta fiat aer. Sic etiā apud Homerū vbi dij armis diſceptant,Iuno Dianæ adēpſit,quę luna confuſa aeris denſitate conſuerit pati obſcuritatem, Quaꝗ̄ & eandē Lunā, ſiue Dianā, & eandem Iunonē videri.ibi dicat Cice.in.ij.de Deorum natura,ſic Luna à lucendo noīata,eadem lucina,Itaꝗ̄ vt apud grçcos Dianam.eandēq̄ luciferam,ſic apud nos Iunonem in pariendo inuocant,quæ eadē diana anniuaga dicit̄ nō à venādo,ſed ꝗ̄ in ſeptem vagaſ,tanꝗ̄ venatibus Diana dicta,qua noctu quaſi diē efficeret.Adhibeſ aūt ad partus,ꝗ̄ matureſcunt, aut ſeptem nō nunꝗ̄,aut plerūq̄ nouē lunæ curſibus,qui quia mēſa ſpatia cōficiunt,mēſes noīati,Varro etiā in logiſtorico,quē inſcripſit Meſſalla deualitudine,ait antiquos agreſteſvenādi peritos,quū plurimum in ſyluis agerent,ꝗ̄veluti Diana duce ad inueſtigandas feras paterent Deuianam appellaſſe deā,mox Dianam,quod intelligerent eandē eſſe,quæ diem naſcētibus daret,Plane trinam eſſe mūdi originem,& Lucretius confiteſ dicens, Principio maria,ac terras cœlumꝗ̄ tuere.Quorum naturā triplicē tria corpora texta,& alio loco,Oīa ꝑ ſonitus arcet terrā,mare,cœlū,Affranius etiam in augure,modo poſtea ꝗ̄ adripui trabes , hunc noſtrum augurē,mare,cœlum,terrā ruere,ac tremere diceres.Cōſentit & pherecydes,ſed diuerſa affert elementa ζῆνα inquit καὶ χθόν καὶ κρονόμ,ignem,ac terrā tēpus ſignificans,& eſſe æthera,qui regat terrā,qua regaſ tēpus,tn quo vniuerſa pars moderetur.Sunt qui binis principiis mundū diſcriminent . Nā zenophanes colophonius terram,& aquam prodidit.Quamꝗ̄ ab Homero hæc eſt tracta opinio ἀλλ᾽ ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ, καὶ γαῖα γένοισθε,Conſentit in numero Euripides,ſed ſpeciem diſcriminat,terram enim & aera inducit principia ſorori declarauit.

Addita ¶ Hæc probus,qui in hac re probe philoſophat⁹ videſ,ſed quia ad Catholicā veritatem magis quadrāt.quæ à Chriſtophoro lādino afferuntur,addemus etiā ea ꝑmiſſis tñ quibuſdā notatu nō indignis,Quorum ſit hoc primū . Videres verbum ſecundæ perſonæ poſitum eſſe generaliter,nam nō magis ſecūdam ꝗ̄ qualibet reſpicit perſonam,perinde em̄ eſt ac ſi dicatur, oīs,q adeſſet videre poſſet. Sed occurrit dubium,quia dictū eſt ad illud,Solūite me pueri ſatis eſt potuiſſe videri, ſemideos non videri,niſi dum vellent quomodo ergo nunc faunos,cuilibet videndos dicat? Reſpondeo tāto ſtudio ſaltandi ductos,vt ſeſe occultādi curam negligant,Notum autē eſt in præpoſitione , q̄ū pertinet ad formam,aut ſimilitudinem deſeruire accuſatiuo,vt in numerū, ideſt ad menſuram,& modum numerorum, Nō ſine emphaſi dicit quercus rigidas motare cacumina,quia ſi rigidę,vtpote annoſæ & duræ motant cacumina,multo magis teneræ,& flexibiles,vel ꝗ̄ earum ætas aptior eſt luſui,vel ꝗ̄cacumina flexibiliora.Neq̄ putabimus vēto motari.quia venti,ſileno cantante , nō flant,eo ꝗ̄ vitibus obſunt,ſed per hyperbolem etiam quercus rigidas tāto affici gaudio,vt præ lætitia tripudient Et qa orpheū canentem ſecutas dicūt ſyluas,& lauros Eurotę didiciſſe carmina phœbi,infert per excellentiam.nec tantum phœbo.Quaſi dicat tametſi phœbus eſt muſarum princeps,tamen non vſq̄ adeo gaudet parnaſſia rupes phœbo dicata,ipſo cantante,quantū oīs mūd⁹gaudet cātante ſileno.Pręterea ſi maius dicas, ꝗ̄ q̄rcus orphea ſecutę ſint,quā ꝗ̄ cacumina motarint,dicet poeta,ꝓpterea minus eē,qa in vno,aut altero dūtaxat loco, vtpote in rhodope aut Iſmaro id cōtigit,cū ſileno cātāte oīs mūdus gaudeat,& pręgaudio exultet,neq̄ opus eſt,vt ſyluæ ſequanſ,cū ſilenus ligat⁹, nō diſcedat.Id genus cōplura,& ad hūc,& ad cōſimiles locos facile adduci poſſent,ſed his cōtenti ſumus.

Queſtio cum ſolutione.

¶CHRISTO.

¶ Parnaſſia rupes,]parnaſſus phocidis mōs biceps, quorū vertex alter baccho,alter phœbo ſacer eſt.Non tamē eſt helicō,aut Citherō.Nam hi in boetia ſunt.Et muſis natale ſolū prębuit helicon.delphi ſub parnaſſo ſunt Cyrrha verò & Nyſa noīa ſunt vrbium,& Nyſa in helicone eſt.Habet tñ duos vertices parnaſſus.Oui.Mons ibi verticibus petit arduus aſta duobus,noīe parnaſſus.Et Hero.in.viij.lib.quęVraniā appellat,ſcribit ē parnaſſo verò geminivertices abſciſſi in illos irruentes multos mortales protriuere.Ac paulo infra. Vnum ex verticibus Hyampeū nominant,& in eo,Caſtalium fontem ponit.Hæc idcirco libentius ſcripſi:quoniam ego quoq̄ in eo errore diu fui, qd Helicō & Citherō eſſent parnaſſi vertices.Rhodope,mons Thracię eſt quem mygdones incolunt ſacris bacchi celeber.Iſmarus,Thracię mons,Mundus triplex eſt inuiſibilis.Item viſibilis quo quę cunq̄ creata ſunt continētur.Et microcoſmus,ideſt paruus mūdus,ideſt homo,Ergo mundus,ideſt omnia,quæ in mundo viſibili ſunt,& eſt intellectio.¶ Namq̄ cauebat vti ma.p.i.co.]opinionem Epicuri ſatis dilucide ponitSer.reliquorum autem philoſophorum de principiis opiniones apud multos leges . Verū diſtincte dilucideq̄ remvniuerſam apud Euſebium de præparatione euangelica ſcriptam reperies , præſertim quid priſci illi phiſici,quorum volumina non extant,ſenſerint. Quibus omnibus confutatis cōſtatveram eſſe chriſtianorum opinionem,mūdum ex nihilo à deo creatum.Lapides pyrrhæ à rebus phiſicis ad fabulas delabitur Maro ne poetam ſe eſſe obliuiſcivideatur, Idem

Cyrrha. Nyſa.

Mūdus. Microcoſmus.

Idem principium rebus ſeriis ponit in georgicis.Idem & Iuuena.Ex quo Deucalion nimbis tollentibus æquor Nauigio aſcēdit montem , ſorteſq̄ popoſcit, paulatimq̄ animas caluerunt mollia ſaxa,Et maribus nudas oſtendit Pyrrha puellas.Deucalionis autem,& pyrrhe diluuium narrat Ouidius.quo tempore cum qui ex inundatione ſuperfuerunt,montana incolerent,ferinam,duramq̄ vitam agentes,neq̄ in plana diluuium formidantes deſcendere vellent,verbis Deucalionis mares.Pyrrhe verò hortatu mulieres perſuaſæ ſunt, vt in loca culta deſcenderēt, & ad mitiorem vitā accederent,datus eſt fabulæ locus vt ex lapidibus ab illis iactis reparātū ſit humanū genus,qa ex ferinis duriſq̄ moribus ad humanū cultū rediere,Fuit aūt hoc diluuiū regnāte athenis,vt ait Varro, Crimao cecropis ſucceſſore,vt verò Euſeb.& Hiero.ſcribūt, nondū defuncto Cecrope. Dictū aūt eſt Deucalionis diluuium: qm̄ maxime eius regionē oppreſſit: Ad ægyptū aūt,& ei⁹ vicina nō peruenit,Fuit huiuſcemodi diluuiū,anno mūdi ſeptimo ſupra tria milia ſexcentos ſeptuaginta anno,ad diluuiū verò vniuerſale qd fuit tēporib⁹ Noe ab Adam. i.à mūdi principio interceſſerūt anni ducēti & quadraginta duo ſupra duo milia.Ait Seuerus,atq̄ idem aff rmat Aphricanus,q ſcripſit de tēporibus & hiſtoriis Hebræorū,& Grecorū,& perſarum,& Macedonū,& Alexandrinorū,item romanorū quinq̄ libris oia complexus eſt.Fuit & aliud diluuium regnāte Ogyge,qui in attica eleuſinā condidit. Cuius etiā temporibus apud lacum Tritonidem virgo apparuit,quam græci Athenem noſtri autem mineruam dicunt. Verum ab hoc diluuio ad mundi primordia interceſſerunt quadraginta & ſeptē anni ſupra tria milia & quadringentos. Diluuiū

¶MANCINELLVS.

¶ In numerū,] ordinē,& rationē.¶ Faunos,]fauni dicti ſunt à fando.i.à vaticinando,vn̄ & fatuos dicim⁹ inconſiderate loquentes. Traditū verò eſt in ſylueſtribus locis fari ſolitos, vt ſcribit Varro,erāt latinorū dij. ¶ Parnaſſia,]parnaſſus mōs phocidis vt ait Stra.li.ix.qui vniuerſus cōſecrat⁹ exiſtit, antra & alia loca honore,& ſctitate digna cōtinēs.Eſtq̄ in Parnaſſo rupes q̄ dā ꝑrupta fundoſam relinquēs vallē,ꝑ quā plurim⁹ amnis diſpᵹit,q̄ rupesCyrphisvocaſ.Hinc itaꝗ̄ biceps Parnaſſus dr̄.ibi āt phœb⁹ muſis ꝑeſſe ferſ lyra ſonās.¶ Rhodope,]Thracię mōs, ibi aūt orphe⁹ſonare,cantareꝗ̄ ſolitus erat,& ibi ſacra liberi patris Orpheo primū initiāte celebranſ,vt ſcribit Mela,eſt āt mōs ſublimis poſt æmum vtStra.ait li.vij.de Thracia loquēs,Ptolemeus li.iij.ſcribit rhodopē montem eſſe ſupra Neſum fluuiū,at ꝗ̄ ebrū.¶ Iſmar⁹.]Thraciæ mons eſt.Nāꝗ̄ canebat vti,hoc carmē & ſequētia ſex Ennij ſunt in cteſiphonte,vt docet Macr.lib. vj.Nāꝗ̄,ordo eſt.nāꝗ̄ canebat Silenus , vt ſemina & terrarū, & animę,& maris,& liquidi ſimul ignis fuiſſent coacta.i.collecta per magnū inane.i.locū,& ſpaciūvacans.¶ Magnū per ina.co. ſemi.]Lucre.li.j.oſtēdit rerū naturā duab⁹ in rebus cōſiſtere,in corpe.ſ.& inani.i.atomis,& aere.qd,his verſib⁹ patet.Oīs vt eſt igiſ ꝑ ſe natura duabus cōſiſtit rebus, nā corpora ſunt & inane. hæc in quo ſita ſunt,& quo diuerſa mouenſ.Id aūt ſumpſiſſe videſ Lucre.à Democrito,q qdē opinatus eſt illa principia oīm eē atomos,atq̄ inane,Atomos verò eē infinitas,& cōcretiōes oēs gignere ignem,aquā,aerem,terram quippe & hæc ex atomis q bufdam conſtare,ſolem item,ac lunam ex'atomis eſſe compoſitos.Legito.Laer. Semina,atomos intelligit vt patuit.¶ Animęꝗ̄,] ideſt aeris.vt his exordia pri.Canebat itē Silenus,vt his patris.ſ.ſeminibus oīa exordia concreuerint,&vt concreuerit ipſe tener orbis mūdi.i.cœli,Philoſophus aūt in li.de cœlo&mūdo inqt cœlū nec graue,nec leue eſſe.¶ Tū durare ſolū ,]canebat vt ſolū.i.terra cœperit durare ſe,& diſcludere . Nerea.i.aquam ponto.i.in mari,& vt cœperit ſolum ipſum paulatim ſumere rerum formas.Nerea,nereus Oceani & Tethyos filius,teſte Heſiodo.quē omnium antiquiſſimum dixit Orpheus i argonauticā,ſed ꝑ aqua ponit hoc loco,neros enim aqua dicit̄.¶ Diſcludere nerea pon.]fuerat olim chaos.i.elemētorū cōfuſio,poſtea quicquid ex omi materia,de qua facta ſunt omnia,puriſſimum ac luciddiſſimū fuit,Id tenuit ſummitatē,& æther vocat⁹ ē. Pars cui minor puritas inerat,& aliqd leuis pōderis aer extitit,& in ſecūda loca delapſus eſt.Poſt hæc,qd liquidū,& corpulētū erat, in aquæ fluxū coagulatū eſt.Qd deinde impenetrabile, & denſatū ex defœcatis abraſum reſedit elementis,hæſit in imo,& terræ nomē accepit,hāc ſparſus aer,vndiꝗ̄ fulcit,& continet, nec ā receſſum aut acceſſum moueri eā patiſ.LegitoMac.li.j.de ſom. Naſo etiā lib.j.meta.optime ſcripſit.Iamꝗ̄ nouū,& canebat vti terra iā ſtupeāt nouū ſolē luceſcere.Imbres.i.aq̄ & pluuię ipſæ à terra āt caligo humida,& ꝓpter vapores fumida exhalat,hic nubes,q̄ in ſublime egreſſæ in liquorē ſoluunſ, id Ply.li.ij.docet.Incipiāt ſyluæ,& canebat cum primum ſylue,incipiāt ſurgere,& cū primū rara aīalia errent ꝑ ignotos montes.

Fauni.

Parnaſſ⁹

Cyrphis Rhodope. Iſmarus.

Atomi.

Nereus.

Chaos

¶ASCENSIVS.

¶ Tū verò In numerū &c. Recitat igiſ vt inſtituerat carmē ipi⁹ ſileni,cui⁹ tantā dulcedinē eſſe docet vt totus mundus eo gaudeat in qua re ſatis aperta eſt allegoria,nā ſi ſilenus eſt nutritor bacchi,bacchus aūt ꝑ vino accipitur,quod amenitate & grata temperie nutri⁹ nō eſt mirandū ſi eo cantante totus mund⁹ gaudeat:

deat:cū ſub amœna ſerenitate etiā volucrū ſit cōcētus in agris, vt alibi docet author noſter. ¶ Ordo eſt. Tū verò.i.maxime tūc videres, ideſt quilibet videre potuiſſet, & faunos, ideſt deos, illos ſylueſtros à fando dictos & feras, ludere.ideſt ſaltare.in, id ſecundùm numerum.ideſt modulos carminis, & videres, tum ideſt.tunc quercus rigidas, ideſt duras, & difficulter flexibiles.motare.i.frequenter mouere & nutare, cacumina.i. ſummitates ſuas. Nec rupes parnaſia quæ eſt in parnaſo monte phocidis gaudet.i.exultat tm̄.i.intantū phœbo.i.apolline, nec rhodope & iſmarus mons vterq; thracie miraꝛ tm̄.i. intm̄ orphea.i. vatem ſuū clariſſimū, qui ſyluas & ſaxa poſt ſe dulcedine cantus ſui traxit, quantū oīs mūdus gaudet ſileno cantante.i. dum ſilenus cantat. Nanq; pro quia ſup.ſilenus canebat vti.i.quēadmodū ſemina.i.prima elementa hoc eſt atomi ſecundū Lucre. & ante eū democritū, fuiſſent coacta.i.concreta, & conglutinata, per magnū inane.i.ſpaciū capax rerū priuſq; eſſent. ſemina inquàm terrarum, & animæ.i.aeris, & maris.i.aquarum, & ſimul.i.pariter liquidi.i. elementaris & puri ignis, & canebat, vt.i.quemadmodū omnia exordia.i.origines & principia rerū, ſup.cōcreuerint.i.cōfecta aut cōpoſita ſint, ex ſup. his primis.ſ. ſeminib⁹ atq; elemētis, & vt ipſe orbis.i. globus mundi tener.i. adhuc fluidus, nec ſatis ſolidus, cōcreuerit.i.cōſolidatus ſit atq; coaluerit his primis.ſ.elemētis vocatis ſaltē. Tū.i. deinde ſup. canebat vt ſup.orbis mūdi cœperit.i.incœperit durare.i.durū efficere ſolū.i.terrā quę ſolida eſt, & diſcludere nerea.i.aquas fluuiales.ponto.i.ab aqs ſalſis & marinis, & vt ſup.orbis mūdi cęperit ſumere paulatim formas rerū, quę oīa meta.j.Oui.graphice deſcribit, nec illic, aut hic dicta multū abhorrēt ab Geneſi catholica niſi qđ creationē ex nihilo nō potuit in animos ethnicorū cadere.itaq; chaos aut atomos aut hylen ab æterno poſuerūt. Et canebat vt ſup.terrę.i.genita in terris ſtupeāt ſolē nouū.i.recēs ortū ac formarū: luceſcere.i.lucē ſuā diffundere, alti⁹.i. in regione altiore ſitū.atq; vt ſup.hymbres cadāt, i.decidāt ī terras, & hoc nubib⁹ ſummotis.i.ſublatis.hoc aūt eſt aut ſurſum latis: qa vapores trahunꝛ ſurſum vñ nubes fiant, & id phyſice dictū eſſet aut clā amotis, & id ſcđm vulgus imperitū qđ cū néq; ſcientiā neq; experientiā haberet, ſtupebat quo nubes diffugerint ignorans qđ in pluuias reſolute eſſent, cū.i. quo tpe ſyluæ incipiant primū ſurgere.i.oriri ex pluuia.ſ.& cū aīalia rara, qa nondū per ꝓpagationē multiplicata, cū ſecundùm ęthnicos prima ex ſole & limo ꝓcreata eſſent occulta virtute cœleſti, & ſecundùm fidem à deo creata eſſent: errent per montes ignotos, ideſt ī qbus nūquàm prius fuerāt cū iā tū primū ꝓducta eſſent. Mācinellus tamen vult vt ordo ſit. Et canebat, cū.i.quo tpe ſyluę incipiāt primū ſurgere, & cū primū rara aīalia errēt ꝑ ignotos mōtes: ſed nō minus cōcinna eſt cōſtructio atq; ſnīa, ſi dicat vt prius, canebat vt hymbres cadāt ex nubib⁹ ſummotis.i. ſurſum latis tūc cū ſylue incipiāt primū ſurgere, & cū aīalia errēt primū ꝑ ignotos mōtes: qa ſcđm phyſicos ex pluuia naſcuntur ſylue, hoc eſt pullulāt arbores, & naſcunꝛ gramina q̄ vt paſcanꝛ errare cęperūt aīalia ꝑ ignotos montes, aut etiā ipſa vt dixi poſt pluuiā ex limo per ſolē ſcđm gētiles tūc primū formata erant. ¶ Regꝉa eſt. Propriorū noīm prima potiſſimū ſyllaba cui⁹ quātitas generali regula nō agnoſciꝛ ad placitū ferè poniꝛ vñ prius Silenū pueri prima longa, Et hic cantante ſileno eadē correpta dicit. In æneide aūt ſicheus prima cōmuni profertur. Dico cui⁹ quantitas &c. quia ſi poſitione aut diphthongo producatur nō poſſit corripi vt Scylla.dędalus.

❡ PIERIVS.

❡ Motare cacumina quercus.] Motare quidē in antiquis aliis codicibus ſed in Longobar. Mutare habeꝛ. Quod ſi admittas Cacumina montiū intelligas, Tranſire qppe arbores de monte ad montē. Seqtur em̄ cōparatio ad Orphęa, quem arbores ſecutæ, vmbram feruntur præbuiſſe vati: vt in appendicibus Virgilij legitur magis tamē placet Motare, quia de ſaltatione ſermo eſt. ¶ Nec tm̄ rhodope miratur, & Iſmarus orphea.] In Ro.cod. & in Oblongo, Mirātur.verbo numeri multitudinis inter duo ſingularia poſito. Alcmanica figura, quā etiā apud Homerū Porphyrius agnoſcit. ¶ Altius atq; cadant.] In Ro.codice vtq;, legitur. Sed atq; receptum. ¶ Summotis nubibus imbres.] In Roma.codice. Summotis ignibus legitur. Quod ſignificaret, ęſtate ſummota, eſſetq; ſermo de tēporū cardinib⁹ vere, æſtate, autūno, & hyeme, q̄ πασα τούω hoc eſt ꝓ nūcupaꝛ. Exacta em̄ æſtate imbres ſolere latius effundi, ita vt oīa plenis rura natent foſſis, Iā oīb⁹ exploratū eſt. ¶ Rara ꝑ ignotos errēt aīalia mōtes,] In Ro.cod.legiꝛ ꝑ ignaros. Dictionēq; hāc Aulus Gellius īter eas recēſet, q̄ paſſiue ēt accipiunꝛ, ꝓ ignorato qppe, vel ignoto. Quāq; verſum illū, q ab eo citatus eſt exēpli gratia. Ignarū Laurens habet ora mimāta poſſe aliter legi ſuo loco oſtendim⁹ In caſtigationibus Æneidos.

❡ SERVIVS.

Hinc lapides Pyrrhæ iactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſq; refert volucres, furtumq; Promethei.
His adiungit Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent, vt littus Hyla Hyla omne ſonaret.

❡ Hinc lapides] queſtio eſt hoc loco, nam relictis rebus prudentiſſimis de mundi origine, ſubito tranſit ad fabulas. Sed dicamus aut voluiſſe exprimere ſectam epicurei, quæ rebus ſeriis, admiſcet voluptatem, aut fabulas puerorum pectora, quæ plena eſſent admirationibus, voluiſſe mulcere.. Nam fabule delectatiois cauſſa inuētæ ſunt. Vnde in Ceor. Gæterea q̄ vacuas tenuiſſent carmina mētes. ¶ Saturnia regna,] Peruertit ordinē tporū & fabularū. Nā quo tpe Saturnus regnauit nō fuit diluuiū ſed ſub Ogyge rege thebano. Scđm aūt ſub Deucaliōe & Pyrrha. Sciēdū aūt eſt ꝑ diluuiū & ꝑ empytheoſim ſignificari tēporum mutationē. ¶ Caucaſeas volucres,] Ordinē fabulæ ꝑuertit, Nā ꝓmetheus poſt factos à ſe hoīes auxilio Mineruę aſcēdit cœlū, & ignē ferula de rota ſolis ſubripuit, quē hoīb⁹ indicauit. Quapropter irati dij duo mala immiſerūt terris, febres & morbos. teſte Sapho. & Hæſio. Hinc Hora. poſt ignē ętherea domo ſubductum Macies & noua febriū incubuit cohors. Prometheū āt ꝑ Mercuriū ī Caucaſo mōte religauerūt ad ſaxū adhibita aqla q̄ ei⁹ cor exederet, Qđ ſignificat qđ Promethe⁹ vir prudētiſſim⁹ fuit, vñ dicitur Prometheus ἀπὸ τῆς προμηθιάς .i.à prudētia. Hic primus aſſyriis aſtrologiā indicauit, quam reſidens in Caucaſo nimia cura inueſtigauerat, q mōs vicin⁹ cœlo maiora aſtra demonſtrat, clariuſq; ortus eorū & occaſus. De aquila dicitur qm̄ ἄχος .i. ſollicitudo illius cognitionis corrodebat. Per mercuriū in eum ductus dicitur, qa prudētiæ & rationis deus eſt Mercurius. Deprehendit rōnē fulminū, & hoīb⁹ indicauit. Vñ ignē cœleſtē furatus dicitur, Nā quadā arte ab eo p̄monſtrata, ſupremus ignis eliciebaꝛ, Qui mortalibus donec bñ illi vterenꝛ profuit. Nā poſtea malo vſu in ꝑniciē cōuerſus eſt, vt oñdit Liui. de Tullio hoſtilio, q cū ſuis oībus extinctus eſt. Numa verò impune vſus eſt tm̄ in ſacris deorum. hinc eſt, qđ igne rapto ab iratis numinib⁹ morbi dicunꝛ immiſſi. ¶ Hyla,] puer fuit comes Herculis, quem amiſit in ionia iuxta Nyſiam. Et cum repertum fuerit quòd extinctus fuiſſet in fonte, inſtituta ſunt ſacra, in quib⁹ eius nomen clamabatur in fontibus. Poſtremum autem la, breue eſt, quòd vocalis vocalem ſequitur. Nam vocatius græcus à maſculino veniens in, a, terminatus longus eſt, vt Ænea. Hyla. Palla.

Fabulæ.

Diruuia quo tpe fuerunt.

Prometheus.

Hylas.

❡ MANCINELLVS.

❡ Hinc lapides,] ordo eſt, hinc refert lapides Pyrrhe.iactos, hinc refert regna ſaturnia, &c. Lapides Pyrrhæ tempore Deucalionis, & Pyrrhe, vt narrat Ouidius libro.j.meta. aiunt diluuiū per vniuerſam terram fuiſſe quum ipſi duo tantummodo, quia optimi reſtitiſſent. Themidis oraculo ducti, lapides poſt tergum iecerunt, In'que breui ſpacio ſuperorum numine ſaxa, Miſſa viri manibus faciem traxere virorum. Et de fœminino reperata eſt fœmina iactu. Veritas tamen alia eſt, nam vt Iuſti.li.ij.ſcri. Amphiteonis Athenarū regis tpibus aquarū illuuies maiorē græciæ partē abſumpſit, ſupfuere, q refugia montiū cœperūt, aut ad regem Theſſaliæ Deucalionē ratibus euecti ſunt, à quo ꝓpterea genus humanū cōditū dicitur. ¶ Saturnia.] Saturn⁹ ætate aurea in latio.regnauit vnde ait Maro li.ix. Aurea'que vt ꝑhibent illo ſub rege fuere, Sæcula, ſic placida populos in pace regebat, latius tamen ſupra in quarta Ægloga, Caucaſeas volucres. Caucaſus Scythiæ mons eſt dictus, quaſi graucaſeus, hoc eſt niue candidus, vt Plynius ait libro ſexto. Ibi dicunt aquilam Promethei iecur indeficiens aſſidue deuoraſſe, & eam Herculem occidiſſe. Diodorus autem libro primo rei veritatem exponit, videto ergo ibidem, ne ego ſim longior. ¶ Furtum'que,] Dicunt Prometheum ferula furatum eſſe ignem è ſolari curru, & in terras duxiſſe, & homini quem ex luto formauerat. eò ſpiritum immiſiſſe, Sed reuera ipſe docuit ignem ferula aſſeruari, vt ſcribit Plynius libro ſeptimo. Promethi pro promethei, nam ei, pro vnica ſyllaba poſuit, vt ibi, iam validam Ilioni, pro Ilionei, eſt itaq; Synæreſis, de qua in carmine figurarum legito, potes igitur Promethi, & Ilioni legere. ¶ Promethei,] Prometheus dici poteſt prouidens, vel prudens. Id enim promethes dicitur. & prometheo prouideo, ¶ Hyla,] Hylas, vt Strabo docet libro duodecimo, vnus ex ſociis Herculis fuit, qui etiam argonauta erat, & cum aquatum egrederetur: à nymphis raptum finxerunt, Fuit autem in Bithynia iuxta pruſiadem vrbem, vbi adhuc feſta quædam celebrantur, in quibus per montes vagi, ac ſaltantes Hylam vocant, quaſi in ſyluas ad iſtum inquirendum egrediantur, hylao autem, & hylacteo reſono, ac latro ſignificant: vo littus, adiungit etiam, ideſt quemadmodum, Hæc ille: promethei autem fabulam latius Landinus proſequitur dicēs. Ex Titano cœli, & terræ filio natus eſt Iapetus, & ex Iapeto prometheus. qui matrem habuit Aſiam nympham. Fingunt hunc auxilio palladis in cœlum ſublatum ferulis ignem ſolarem accepiſſe, & in ſtatuam, quam de limo finxerat, immiſiſſe. Deos verò propter hoc iratos, per Mercurium in Caucaſo religaſſe, aquilam'que, quæ eius iecur corroderet appoſuiſſe, hæc figmenta exprimunt quòd ille relicto fratri regno in chal

Deucalion.

dæos profectus,mathematicam omnem didicit.Deinde in cau caſi vertice moratus, ſyderum ortus, occaſus'que fulminum naturam obſeruaſſe:inde ad Aſſyrios reuerſus illos aſtrologiã docuit:& ciuilib⁹ moribus informaſſe,Sicq; ex feris mãſuetos reddidiſſe.Euſe.refert nõnullos ſentire,pmetheũ,&epimetheũ & Athlãtẽ fratrẽ,& Argũ cũcta cernentẽ,& Ioſiliã,pmethei fuiſ ſe tpibus Cecropis,alios añ Cecropẽ annos qnquaginta,vel no naginta.Lactã.ait illũ primũ ſimulachrũ hoĩs feciſſe.Plyn.ſcri. primũ ẽ ſilice ignẽ excudiſſe,& ferula ſeruari docuiſſe.

¶ASCENSIVS.

¶Hinc lapides &c.Poſt phyſicã narrationem poeticã ac fabu loſam interſerit,quæ nõ minus ad delectationẽ ac voluptatem quã pueri illi potiſſimũ expetebãt faciunt. Neq; tñ nihil ad poe tæ inſtitutum,nam ſi ipſis dũtaxat philoſophica recitaſſet: non bucolicã,ſed philoſophiã profiteri videretur. Præterea fabula rum ferẽ interpretatio ex phiſica dependet ratione.Fabulas aũt dilucide enarrãt cõmentarij,quocirca ſatis ſit nobis ordinẽ po ſuiſſe qui talis eſt. Silenus ſupple refert.i.recitat cantando hinc ideſt poſt dictam rerum geneſim,lapides pyrrhe iactos ſcilicet ab ipſo tempore diluuij quod ſub deucalione fuiſſe perhibetur. aut lapides iactos pyrrhe.i.à pyrrha vt ſit datiuus pro ablatiuo.

ſicut apud Horatiũ.Scriberis vario ,p à vario&c.refert regna ſa turnia.i.aurea qualia erãt tpe ſaturni,& volucres caucaſeas.i.q̃ in caucaſeo mõte ſcythie iecur ,pmethei exedunt,&furtum pro methei qui ignem de cælo furatus dr̃ in ferula. Et ipſe adiungit his hylã.i.fabulã aut narrationẽ de hyla puero ab hercule dile cto,adiũgit inquã quo fonte relictũ hylam naute clamaſſent ita ſup.vt oẽ litt⁹ ſonaret,& referret p ſonũ echo hyla hyla.i.referẽ do eas voces quas naute querentes hylã emiſerãt.Corripit aũt in poſteriore hyla poſterior ſyllaba ,ppter vocalẽ ſequẽtẽ,nõ ãt abiicit.In priore.verõ neq; corripitur neq; abiicit aũt qa per in terualla ,pnũtiandũ aut qa aſpiratio vim lr̃e obtinet,ſicut & il lic in.j.æneí.Poſthabita coluiſſe ſamo hic illius arma,Fabulas vt dixi commentarij explicant.

¶PIERIVS.

¶Caucaſeaſq; refert volucres.]In codicib⁹aliquot antiq̃ſſimis. In Ro,ĩ Mediceo.Caucaſias p i,penẽ vltima habet & ita in ſcdo Georg.Caucaſio mlta tñ eiuſmodi libenti⁹ p,e,Latini ,ptulere. ¶His adiungit hylam,]hylam per n,omnia vetera ſcribũt exẽ plaria. ¶Vt littus hylam.]Vt taceam Hul in antiqs codicibus, de quo alibi.Eſt etiã,quo litus legere in aliquot manu ſcriptis. Sed,vt,omnino melius.

¶SERVIVS.

aut
Et fortunatam,ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen niuei ſolatur amore iuuenci.
Ah virgo infœlix,quæ te dementia cœpit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen vlla ſecuta eſt
Concubitus:quamuis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in leui quæſiſſet cornua fronte.
Ah virgo infœlix,tu nunc in montibus erras:
Ille latus niueum molli fultus hiacyntho
Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas:
Aut aliqua in magno ſequitur grege, claudite nymphæ
Dictææ,nymphæ nemorum iam claudite ſaltus.
Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris
Errabunda bouis veſtigia.forſitan illum
Aut herba captum viridi,aut armenta ſecutum
Perducant aliquæ ſtabula ad Cortynia vaccæ,

¶Solatur,] qa amat taurũ quod fortunæ potius q̃ mo rum videtur eſſe. Virgo. ¶Virgo,] à viridiori ætate. Nã iã ma ter fuerat Phædræ Ariadnæ & Androgei. Prœti des. ¶Prœtides,] prœti filiæ,& Stenobeæ, ſi ue Antiopæ ſecundũm Ho. quæ cũ ſe iunoni præpoſuiſ ſent,illa irata hunc illis er rorem immiſit, vt ſe vaccas putarent,has Melamp⁹ pur gauit. Ruma. ¶Ruminat,]Euomit & iterum conſumit dicta eſt dictio à Ruma eminẽte gut turis parte per quam admiſ ſus cibus certis reuocat̃ aia libus.¶Pallentes,] aridas, vel qa vẽtris calore viridita tẽ amiſerãt.¶Sequitur ali quam].Vnde,tibi ſit aliqua Greges. Armẽta. ſpes,quia nouit amare Gre gem de bobus dixit, qui ar menta vocantur.Sed greges dicuntur de quorunlibet aĩa lium congregatione. Cice.ĩ philippicis Fudit apothecas,cecidit greges armẽtorũ.¶Claudi te,]meli⁹ à pſona Phaſiphaes.¶Errabũda veſtigia,]duob⁹ ver bis expreſſit qđ Ho.εἰλίποδας ἕλικας βοῦς dixit.i. flexis pedib⁹ icedẽtes.¶Ad cortynia,] nã gnoſon,vbi erat marit⁹, nolebat taurũ venire.Sed cortynõ,vbi fuerãt aliqñ ſolis armẽta.

¶MANCINELLVS.

Paſyphae ¶Paſyphaen,] Paſyphae tetraſyllabũ eſt,nõ eĩ diphthongõ ha bet ĩ penultima.Vñ Properti⁹ait,vobiſcũ europæ,nec probat pa ſyphæ.fuit autem Minois Cretæ regis vxor, ſoliſq; filia.Tra duntq; Minoẽ quotannis ſpecioſiſſimũ oĩm taurũ Neptũno in ſtitum de more ſacrificare,ſed quum ei taurus eſſet cæteris pre ſtantior aliũ ſacrificauit deteriorẽ,qua ex re iratus Minoi Ne ptunnus,ei⁹tauri amorẽ paſyphae iniecit, cui arte Dædali ſup poſita decãtatũ fabulis genuit minotaurũ natura duplici.vt quſ q; ad humeros taurus,cætera homo eſſet. Diodo.li.v.id ſcribit. Prœtus. ¶Prœtides,]prœtus Abãtis filius argiuorũ rex inimicã fœlici tati ſuæ habuit fœcũditatẽ.Tres eñ ſuſtulit filias,& ad tempus nuptiarũ vſq; perduxit,ſed incõtinẽs virginũ lingua infœlicita tis edidit cauſſas,eæ eñ ferunt ſolæ in tẽplũ iunonis intraſſe,& cũ ſe pretuliſſent deæ,his rebus offenſa Iuno,immiſit eis furorẽ vt ſe vaccas putarẽt,& cupiditatẽ iniecit ſyluas petendi,creden tes ſe formam induiſſe vaccarũ,quod eouſq; paſſæ ſunt, donec à Melampode inſania liberatæ ſunt,qui quidem herbariẽ artis peritiſſimusfuit.De hoc lege Lact.th.iiij. Victru.quoq; lib.viij. ſic ait.apud fontẽ ClieoriũMelãpus purgauit prœthi filias.reſti tuitq; earũ mẽtes in priſtinã ſanitatẽ,Claudite.ſ.vt.ſ.eñ facili⁹in Cortyo nia. ueniã.¶Nympæ dictææ.]i.Dictei mõtis Cretæ Nymphę nemo rum.i.dryades.¶Cortynia,]erat cortyna illuſtris Cretæ vrbs, ſita in campo,nec multum à Gnoſo Minois regia diſtãs, plura Stra.li.x.

¶ASCENSIVS

¶Et fortunatã &c. Proſequit̃ fabulã Paſiphaes quã Serui⁹ ,pli xe explicabit ad principiũ.vj.æneí. Signãter autẽ dicit poeta ſo latur quaſi nõ fabulam narrare ſed rem ipſam gerere videatur. ¶Ordo eſt.Et ſup. Silenus,ſolatur.i.tã graphice canit vt ſolari videat̃.ſup.de amore niuei iuucci.i.tauri cãdidiſſimi, aut ſolat̃ amore,qa docet nõ amplexãdũ amorẽ tauri.In amõre eĩ ſit du plex ſolatiũ, aut dũ potiũdi dat̃ cõſiliũ,aut dũ euitãdi rẽ mediũ p deteſtatiõnẽ,vt hoc loco. Solat̃ inquã paſyphaẽ reginã cretẽſem minois cõ iugẽ & ſolis filiã fortunatã, beatã &fœlicẽ.i.q fortunata & fœlix fuiſſet,ſi nũq; armẽ ta fuiſſet. Solat̃ at cõdolẽdo, ac dehortando.Ah virgo.i. puella adhuc in viridi ætate ac vigore degẽs q. i.qualis, demẽtia.i.furor,cœpit.i. iua ſit te:q.d.maxie deteſtabilis Nã,ptides.i.proeti filiẽ iple uerũt agros falſis mugitib⁹. i.boatib⁹, hoc eſt credebãt q dẽ ſe vaccas eẽ, attñ vlla ſup. ,petidũ q treserãt nõ eſt ſecu ta tã turpes cõcubit⁹.pecudũ i.iuuẽcorũ aut taurorũvt tu, q̃uis ipſa.ſ. quælibet illarũ triũ timuiſſet collo aratrũ.i. iugũ ad ducẽdum aratrũ, & q amuiſquæſiſſet ſæpe cor nua ĩ frõte leui.i.polita& ęq li in qua nihil extabat neq; aſperũ erat.Ah ô paſyphae infœlix virgo.i.iuuẽcula tu erras.i. vagaris nũc in montibus,Ille.ſ.iuuencus aut taurus quem quæ ris eius amore capta fultus lat⁹ niueũ.i.habẽs latus niueũ fultũ i.ſuſtẽtatũ hiacyntho.i.flore illo ab hiacyntho denoĩato mol li.ſ.ĩ atractu ruminat.i.remaſticat ac remãdit herbas pallẽtes.i. ſemicoctas in aluo ſub ilice.i.arbore illa glãdifera,nigra.i.vm bris obſita.i.dũ tu miſera in aſperrimis mõtibus vagaris ille in vmbris recubat rumĩnãs & nihil amoris ſentiẽs, atq; ita locus hic manifeſtã cõtẽtiõnẽ habet aut(ſi amat nõ te amat) ſed ſequi tur aliquã.ſ.vaccã in magno grege.ſ. armẽtorũ ô nymphæ clau dite,nymphæ inquit paſiphae dictæ,ideſt cretenſes claudite ſal tus in quibus ferę ſaliunt hoc eſt aufugia ferarum & pecudum, nemorũ.i.eſt q ſunt ĩ nemoribus,ſi forte veſtigia bouis errabũ da.i.bouis errabũdi.& q bouẽ errabũdũ oſtentent,ferãt ſe qua.i. aliqua forte,ideſt fortuna vt ſit nomen à nominatiuo hæc fors, vnde eſt,Forte ſua lybicis tempeſtas appulit oris,aut ferant for te ſe,qua,ideſt aliqua via obuia,ideſt obuiam facta noſtris ocu lis,forſitan aliquæ vaccæ perducant illum captum viridi hærba aut ſecutũ.i.ſeqñtẽ armẽta ad ſtabula cortynia.i.cretẽſia,hoc eſt ſi nõ oberrauerit ĩ ſalt⁹,forſitã ſe domũ recipiet,qđ miſere amãs mulier ſũmopere deſiderabat,vt ei⁹ſaltẽ videndi ptãs eẽt.¶Regu la eſt.Timeo & metuo dtm̃ cui.i.ad cui⁹vtilitatẽ & actm̃ ad quẽ Regula. aut ablatiuũ à quo regũt,vt hic timuiſſet collo aratrũ. Itaq; di ces cũ comico,timeo vitæ tuæ.i.ne ei qcquã mali eueniat & ti meo hoſtẽ ne.ſ.malũ inferat,& cõiũctim timeo mihi hoſtẽ,ne tuo mihi ab hoſte,Addam⁹ & illud pleroſq; text⁹ hoc loco ha bere ſuffultus vt cũ vocali abiiciat̃ ſicut ĩ plæriſq; locis Virgilij quos tñ qa Seruius talẽ ellipſim nõ,pbat,mutauit,vt ĩter ſe coiiſ ſe viros,& decernere ferro legit cernere.Hic ſpecus horrẽdus & ſeui ſpiracula ditis,legit horrẽdũ &c. Et ſi hic legat̃ fultus erit loco cõſonantis.

¶PIERIVS.

¶Et fortunatam ſi nunquã armenta fuiſſent,paſiphaẽ.]In ve.ali quot exẽplaribus oĩno paſiphen triſyllabũ legas:quod quidem quoſdã ſatis literatos viros in errorẽ traxit. Quũ dubio procul πασιφάη quadriſyllabũ ſit.¶Ah virgo infœlix.]Diximus Pro bum gramaticũ ſubſcribere Ro.codici.ne,a,vel ſi etiam interie ctio ſit,cum adſpiratione ſcribatur.¶At nõ tã turpes.]In Ro.& laliquot

aliquot aliis plæriſqꝫ codicibus. Turpis, Veliano more, de qua ſcribendi ratione alibi diſputatum. ¶Stabula ad cortynia.] In longobardico, & in mediceo. Cortinia per, c, vt multi iam ſcribere cœperūt. Sed τοςτῖμ vrbs cretæ per, g, ſcribiť, & apud Stephanum, & in Homeri catalogo. Datur tñ auribus latinis plærunqꝫ, c, pro, g, recipere. Cognatæ eñ ſunt, vt Scaurus ſcribit.

Tum canit heſperidum miratam mala puellam.
Tum Phaethontiadas muſto circúndat amaræ
Corticis, atqꝫ ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes vt duxerit vna ſororum,
Vtqꝫ viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis,
Vt Linus hæc illi diuino carmine paſtor,
Floribus, atqꝫ apio crines ornatus amaro
Dixerit. hos tibi dant calamos (en accipe) muſæ,
Aſcræo quos ante ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Nequis ſit lucus, quo ſe plus iactet Apollo.

SERVIVS.

Phætuntiades q̄ fuerint. ¶Tum canit heſperidū miratā mala puellam.] Mala dicit, quibus acceptis àvenere Hippomenes vicit Athlātam puellam ſyriam curſu potentem, quæ multos ſpōſos ſuperatos occiderat. de qua pleniꝰ in. iij. enei. ¶Phętontiadas,] clymenes, & ſolis filiæ, dum fratrem extinctum lugerent, vel in alnos vt hic dicit, vel ī populos arbores, vt in. x. ponit conuerſæ ſunt: ſed ibi latius diximus fabulā. ¶Erigit.] Mira canentis laus, vt non rem factam narrare, ſed eam facere videatur. ¶Amaræ,] alibi in maſculino poſuit, vt raptus de ſubere cortex. qđ magis ſequi debemꝰ. ¶Permeſſus. Permeſſi,] Helicon Boetiæ mons eſt, quæ aonia nuncupatur, vnde plura cadūt flumina, inter quę eſt permeſſus hic Gallum dicūt à muſa captum ad reliquas ductum, & factum poetam. ¶Aſſurrexerit.] Honoris cauſſa ſurrexerit, vt aſſurgit, quibus rex īpephaneꝰ. i. cedit. ¶Diuino carmine, ideſt vaticinās Aſcræo, Hæſiodus q aſcræus fuit, quem muſæ raptum de mōte parnaſſo fecerunt poetam mūere calamorū Grineū, nemꝰ in Ionia eſt phœbo ſacrū, in quo de peritia diuinādi Calchas, Mopſuſqꝫ certarūt & cū de nūero pomorū cuiuſdā arboris cōtēderēt, ſtetit glīa mopſo. Hæc ait Euphoriō cuius carmina Gallus traduxit. vñ in fine loquens gallus dicit. Ibo & chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu. nā Euphoriō ex chalcide Euboiæ inſulæ fuit.

Grineū nemus.

MANCINELLVS.

Heſperis ¶Heſperidum mala.] in ethiopia ſpecioſiſſimum pomarium, Athlanti fuit, in quo naſcebantur aurea mala, quæ heſperides cuſtodiebant. Ægle, haretuſa, heſperetuſa, & draco peruigil. Lactan. th. ij. inde autem malis tribus per Venerem habitis Hippomenes Atlātā Cenei filiā curſu ſupauit. de quo late. x. li. meta. Diony. a. ſcri. heſperidū īſulas non fruſtra fabulatū eē, aurea poma produxiſſe, cum plurimo auro ditiſſimæ ſint, atqꝫ omnium penè metallorum genera pariant eas vicini quoqꝫ iberi tenuerunt, Solinus etiam de Lybia ſcribens, & de hortis heſperidū, & ꝑuigili dracōe ait, ꝙ flexuoſo meatu ęſtuariū è mari fertur adeò ſinuoſis lateribus tortuoſum, vt viſentibꝰ procul lapſus anguineos fracta vertigine mentiantur, itaqꝫ quod hortos appellauere, circundat, vnde pomorum cuſtodem interpretantes, ſtruxerunt iter ad mēdacium fabulandi. ¶Phaethontiades,] phaeton ſolis Epitheron triſſyllabum, ae, diuiſas habet, cū apud græcos, ae, habeat, & à phaeno deriuetur, quod eſt oſtendo, & phaenos ſplēdidus diciť. Quint. itē in. j. Phaetō triſyllabū docet eſſe. Fuere aūt phaethōtis ſorores in arbores verſæ flēdo fratris obitū, ꝓpe padū Phœtuſa. Lāpetia, ſeu lapetia, & lāpetuſa, de qbus late Oui. lib. ij. met. ¶Muſco,] muſcꝰ ꝓprię diciť lanugo viridior q̄ locis humidis naſcitur Ouid. li. j. met. Ad delubra deæ, quorū faſtigia turpi, Pallebant muſco. ¶Proceras,] altas. ¶Alnos.] in quas verſæ ſunt phaethontiades. ¶Permeſſi.] Permeſſus & Olmeus ex helicone Bœtiæ monte fluētes invnumqꝫ permixti, in Copaidem lacum incurrunt. Strabo libro nono, edocet, ¶Gallum.] C. Cor. Gall. Foro iulienſis poeta, de quo Virgilius hoc loco ſcribit. Ægyptum Romanam prouinciam primus rexit & anno ætatis ſuæ quadrageſimo quarto propria ſe manu interfecit. Fuit & C. Aſinius Gal. orator Aſinij pollionis filius qui diris à Tyberio ſuppliciis necatus eſt. Euſebius autor eſt. ¶Aonas in mō. ideſt boetios, nam Aones barbaræ gentes prius Boetiā incoluerunt, vt ſcribit Stra. lib. ix. ſunt autem plurimi Boetiæ montes, quorum Cytheron, & Helicō celeberrimi, muſiſqꝫ ſacri, ſunt autem denominati à Cytherone, & helicone fratribꝰ, qui illic ſingulari pugnauerunt certamine, vt ſcribit Lyſima. ¶Linus.] de hoc legito in pollione. ¶Apio.] Ply. li. xix. & li. xx. de Apio multa, vbi etiam ait ꝙ honos erat ipſi in achaia coronare victores ſacri certaminis nemeæ, & in condimentis peculiarem gratiam habet, ſuauiores aquas potui incoctum præſtat. ¶Aſcreo ſeni,] aſcravicus eſt Boetię, vt Prob. ait in quo eſtimatur natus Hæſio. Oui. li. iiij. de pont. Intumuit vati nec tamē aſcra ſuo. Strabo Item libb. ix. ſcribit aſcram eſſe in Theſpiis iuxta Heliconis partem & Hæſiodi patriam, vt Plyn. xxiij. docet. Is princeps oim de agricultura præcepit, & carmīe executꝰ eſt quē poſtea Maro in geor. imitatus eſt. Aſcræo. q. an. ſe. Tradunt ꝙ Hæſio. dū dij patris oues iuxta Heliconē cuſtodiret. à muſis ad fontē hippocrenem deductus eſt & poeta effectꝰ Vñ & Oui. li. vj. fa. inqt. Ecce deas vidi. nō q̄ ſpręceptor arādi, Viderat aſcræns cū ſe quereť oues. ¶Gryneine.] gryneū oppidū eſt myrrineorū in æolia, qđ & appollinis fanū & ꝑuenuſtū oraculum, & tēplū cādido lapide ſumptuoſum habere. Strab. docet lib. xiij.

Muſcus. Permeſſus. Olmeus. Corneliꝰ Gallus. Aſcra.

ASCENSIVS.

¶Tum canit &c. Proſequiť alias fabulas et fabuloſas metamorphoſes ſeu trāſformationes. Et prīo fabulā Athlāte puelle. Deinde metamorphoſin phaethōtidū ſeu phaetōtiadū hoc eſt ſororū phaethontis, eſt eñ à fratre deductū patronimicū, adiecta ꝓpter metrū ſyllaba Nā pheatōtis deberet dici vbi nūc dicitur phaetontias. Sicut amphitrioniades ꝓ amphitrionides dicitur hercules. Dicit aūt eas in alnos verſas cū alij in ppłos verſas p̄dicēt ſanè tā alni ꝙ ppłi ad padū q & eridanꝰ dř naſcanť vñ & fabule datꝰ eſt locus Tū canit errātē ꝑmeſſi ad flumina gallū, quē ſingulari amore ꝓſecutꝰ eſt Virgiliꝰ, ſicut alibi diceť. Nouiſſime ꝓſequiť & alias fabulas q̄s in ſequētibꝰ explicabimꝰ, hc aūt ex commētariis notiſſime ſunt. ¶Ordo igiť eſt Silenꝰ canit tū. i. poſt p̄dictas fabulas, puellā. ſ. atlātā miratā. i. īmoratā ſtupēdo mala. i. poma aurea, heſperidū. i. q̄ heſperides ī horto athlātis ī ethiopia cuſtodiebāt Tū. i. deīde circūdat. i. tā graphice canit vt circūdare videať phaethōtiades. i. ſorores phaetontis (actūs eſt tertię declinationis, & iō vltimam corripit) corticis amare. ſ. alni arboris cuius amarus, aut vt hic diciť amara eſt cortex (Forte tamen ordo eſſe poſſet. circundat muſco corticis amare. ſ. arboris) atqꝫ erigit. i. erectas canit ſolo, i. in terra iuxta padū, alnos. i. arbores illas quæ aluntur amnibꝰ, ꝓceras. i. directas & extēſas, hoc eſt canit quō phaethōtiades ī eas mutatę ſunt ꝓpter merorē ſubmerſi fratris. Videreť tñ nimia piphraſi vti ſi à paſtore excogitata, & dicta recitareť, ſed ſileno bacchi nutritia ars oīs cōgrua eſt. Tū. i, poſtea canit gallū poetā illū cui Virgiliꝰ bñ voluit, errātē ad. i. iuxta flumina. i. fluēta aut fluctus ꝑmeſſi illius fluuij ī boetia ab helicone (vt Seruiꝰ docet) ꝓfluētis. & canit vt i. qualiter vna ſororū. i. muſarū q̄ inter ſe ſorores ſunt & ꝑ excellentiā ſorore dicunť qa inter ſe ſummopere cōſentiūt licet in re diuerſa. duxerit. ſ. gallū in mōtes aonas. i. boetios quos aones olim habitarant, & vt. i. qualiter oīs chorus phœbi. i. totꝰ cetus muſarū aſſurrexerit. i. aſſurgēdo reuerētiam, & honorē fecerit, viro. ſ. gallo. Et vt. i. qualiter, linus paſtor ornatus crines. i. habens capillos ornatos floribus. ſ. hederaceis atqꝫ apio amaro. i. cuius ſuccus amarus eſt, aut cuius acqſitio difficilis atqꝫ ita amara eſt. (Difficilis aūt eſt qa in ludis nemæis victoribus in p̄miū dabať q eo coronabanť, vñ macer. Eſt apiū dictū ꝙ apex hoc ferre ſolebat, Victoris veterū fieret dū more triūphus) dixerit, videlicet ad varū, en ô vare muſe dant tibi hos calamos accipe ſupple eos quos ſupple, dederāt añ. i. prius ſeni aſcreo. i. heſiodo cuius pater aſcrā habitabat quā ipſe ſic apud Strabonē libro nono dānat Aſcrā rus miſerū penes hic helicona colebat, hiberno dirū, triſte æſtu, optabile nūꝙ. Et cui in ea viſe ſunt muſe qbus viſis, & ad fontes ſacros ꝑductꝰ ſtatim poeta euaſerat, vt īnuit Perſius dicēs, nec fonte labra &c. Et Ouidius Ecce deas &c. hic aūt diciť accepiſſe à muſis calamos, Accipe ergo calamos, qbꝰ ille. ſ. heſiodus, ſolebat deducere, ideſt deorſum ducere cantando de montibus. ſcilicet ornos, ideſt arbores illas, rigidas, ideſt duras & difficulter flexibiles. Origo dicatur tibi his. i. ꝑ hos calamos nemoris grinei. i. qđ in æolia habitauit apollo hoc eſt volunt muſæ vt ꝑ eos dicaris oriūdus ex grineo nemore ne qs. i. aliqs lucꝰ ſit quo apollo iactet plꝰ ꝙ. ſ. de grineo nemore ſe iactet ſi eiꝰ oriūdꝰ ſis nā glīa prīe. ex claritudine ī ea gēitorū acqriť, tāta āt eſt vari ī poetica claritas vt ſi grineꝰ ſit apollo poetarū ſummꝰ amator (vñ dictū eſt & me phebꝰ amat &c.) & fautor grineum nemꝰ oībꝰ lucis p̄ferat. iis āt calamis forte illic natis varꝰ videretur grineꝰ eo ꝙ illic ab apolline videreť muſicā doctus.

PIERIVS.

¶Tum Phaethon. muſco circūdat amaræ Corticis,] Et in hoc quoqꝫ nomine multi decepti ſunt. Quod in ant. codicibus, ſcriptū obſeruaſſent Phæthontiadas, Errore geminato, ꝙuis nō negarim duas ſyllabas prīas in vnā coire poſſe, vbi aliqua neceſſitas cogat; Notat ſanè Quintilianus ϲυναλοιφη, quā complexionem

nem interpretaꝛ,apud varronē.Quo te flagranti deiectū fulmi-ne Phæton,Sed hoc loco nō eſt huius figuræ vſus. Obſerua & amaræ corticis,apud eū q medio cortice dixerit,q ſi amari cor-ticis hic feciſſet compoſitiōe peccaſſet.¶Aonas in mōtes vt du xerit vna ſororū.]In antiquo codice manu ſcripto legere eſt abſ qꝫ,in,ꝓpoſitiōe.Aonios mōtes vt duxerit vna ſororū.vt Italiā ve nit.Sed lōge meliꝰ eſt.Aonas.ī mōtes vt vulgata habēt exēpla-ria.¶Vtqꝫ viro phœbi chorus Aſſurrexerit oīs,]apud aruſianū meſſum,legas,atqꝫ viro Phœ.Cho.aſſurrexerit.

Quid loquar,aut Scyllam Niſi:quam fama ſecuta eſt
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias vexaſſe rates,& gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis?
Aut vt mutatos Terei narrauerit artus,
Quas illi Philomela dapes:quæ dona pararit:
Quo curſu deſerta petiuerit,& quibus ante
Infœlix ſua tecta ſuperuolitauerit alis?
Omnia,quæ Phœbo quondam meditante beatus
Audiit Eurotas,iuſſitqꝫ ediſcere lauros,
Ille canit,pulſæ referunt ad ſydera valles.
Cogere donec oues ſtabulis,numerumqꝫ referre
Iuſſit,& inuito proceſſit Veſper Olympo.

SERVIVS.

Scyllæ. ¶Quid loquar,aut Scyllam niſi:quā fama ſecuta eſt.]dicit Scyllam Niſi,qa duæ fuerūt Scyllæ,vna phorci filia,quā cū amaret Glaucꝰ deus marinꝰ:Circe qdē,q Glaucū amarât,fontē ī quo ſcylla ſe lauabat,venenis infecit,in quē cum deſcendiſſet:puella media ſui parte in ferā mutata.hanc poſtea Glaucꝰ fecit deā marinā,Altera ſcylla fuit filia Niſi megarenſiū regis,cōtra quos victis athenienſibus tūc pugnabat minos ꝓpter androgei filij interitum,quē athenienſes ac megarenſes dolo interemerant. Scylla. Niſi. Hic amatus eſt à ſcylla Niſi filia,quæ vt illi placeret purpureā comā parēti totondit.Nā illā ita habuerat Niſus,vt tandiu regno potireꝛ,quādiu haberet intactam,illam aūt Minoi tradidit,ſed cū deinde ab eo cōtemnereꝛ,dolore in auē eſt cōuerſa.Et Niſus,etiā extinctꝰ in auē ſui noīs deorū cōmiſeratiōe eſt cōuerſus,q̄ aues flagrāt inter ſe magna diſcordia,Nūc igiꝛ Virg.poetarū more miſcet fabulas,vt ſit ſcylla Niſi,ꝓ phorci,vt alibi. Domitus pollucis habenis,i.Caſtoris,q equorū domitor fuerit.Itē & manibꝰ ꝓgne,cū Philomelę abſciſſa ſit lingua,Aut ſit hyſteron ꝓteron,vt vtrāqꝫ fabulā tāgat.Quid loquar ſcyllā Niſi,Aut ſcyllā.q.f.ſecu.eſt. Dulichiū ¶Cādida ſuccinctā.]latrātibus inguina mōſtris. Dulchias vexaſſe rates.]Dulichium itacenſis inſula eſt,in qua eſt itachus mōs,ergo Vlyſſis. Vexaſſe. ¶Vexaſſe.]Tapinoſis eſt.Nā nō vexauit,ſed euertit Probus ait vexaſſe venire à veho vecto.vexo vexaſſe,vt ſit portaſſe ꝓ arbitrio ſuo euertiſſe.¶Teri,] ꝓ terei ꝑ ſinereſim vt furtūqꝫ ꝓ methi,ꝓ ꝓ methei. Tereus tracum rex pandionis athenarū.regis filiā ꝓgnē vxorē duxit.Et cum poſt aliqd tps ab ea rogareꝛ,vt philomelā ſororē ad ſe,vt illā viſeret,adduceret,eā vitiauit in itinere,& linguā abſcidit,ne facinus indicaret.Illa tn̄ rem in veſte ſuo cruore deſcriptā ad ſororem miſit.Progne ꝓpter hoc Itim filiū interemit,& patri epulandū dedit,poſtea oēs in aues mutati ſunt.Tereus in vppupā,Itis in phaſianū progne in hirūdinē,philomela in luciniā.¶Philomela dapes,]at q ꝓgne fecit,ſed abutiꝛ noīe,aut illi īputat,ꝓpter quā factū eſt. ¶Eurotas,]fluuiꝰ laconiæ,q à phœbo doctꝰ ſuas docet lauros. ¶Et iuito ꝓ,]Ex eo qꝫ dies iuitꝰ deceſſit,& ex eo qꝫ nimis auidus audiēdi veſper eſt exortꝰ,cātilenæ nobilitas oſtēdiꝛ.

PROBVS.

¶Tum Progne cōmunem Itym per mēbra laceratum tereo ꝓbuit epulandum.Confeſſa deinde.quod feciſſet:cum ſorore effugit.Tereus vindex perſequebaꝛ.Sed oēs demutati ſunt in aues. Progne in Luſciniam,Philomela in hirūdinem,Tereꝰ ī vppupam.Oīa quæ phœbo ἰυτεσας amnis,vt Callimachus ait,in flumina ſerpit per laconū fines,fontes autem agit ex monte menalio,cōfundiꝛ alphæo.rurſuſqꝫ diſcedit,ripæ eiꝰ Lauro opacanꝛ,Quas ait Apollonius edidiſſe voces,quū eaſdē bucolico carmine referret,beatū dixit ob potentatū laconum.

MANCINELLVS.

Scylla. ¶Scyllā niſi.]Pādiōi athenarū regi.quatuor fuere filij ægeus. Lycus,pallas,& niſus.Cūqꝫ attica regio in ꝑtes quatuor eſſet diuiſa.Niſo megaræ ſorti obueniūt,q Niſeā cōdidit. Stra.li.ix.Cōtra hūc demū minos bella geſſit.ſcelere aūt ſcyllæ filię obtrūcatus eſt,vt minoe ipſa,quē adamabat,potireꝛ,poſtea ī aues ambo cōuerſi ſunt,de qbus Oui.li.viij.met.ſcri. Scyllā Niſi filiam minois cupidine captā,quū ei Niſeā ꝓditione tradidiſſet,ab eo in ꝓfundū deiectā eſſe.¶Quā fama ſecuta eſt.]Ordo eſt,aut qd loquor Scyllā,quā &c.hic loqꝛ de ſcylla phorci filia,quā Glaucus marinꝰ deus amouit,ꝓpter qd à Cyrce venefica in monſtrū marinū cōuerſa eſt,de quo lege Oui.li.xiiij.met. Maro etiā li.iij.Æne.hāc deſcribēs ait,prima hoīs facies,& pulchro pectore virgo,&c.Reuera tn̄ Scylla ſcopulꝰ eſt in freto Siculo.vt ſcribit Ply.li.iij.Sal.itē dixit eſſe ſaxū ingēs humanā habēs effigiē parte ſupiori,inferiori verò plures habere ſcopulos ſub radicibꝰ cauernoſos,vbi canū latratꝰ,& vlulatꝰ luporū vnda refracta repreſentat,Scylla aūt diciꝛ à ſcyllo,quod eſt vexo. Inguina. ¶Inguina,]ſummæ coxæ partes dicuntur. Dulichi. ¶Dulichias vexaſſe rat.] Dulichiū inſula eſt,vna echinadū,iacēs ad acheloi oſtiū.Stra.ſcri.li.x.ibi aūt vlyſſes regnauit,eū verò ſociis ſpoliauit Scylla. vnde Oui. li.xiiij.ait.Scylla loco māſit,quūqꝫ eſt data copia primū,in Cyrces odiū ſociis ſpoliauit Vlyſſem,Mox eadē tęucras fuerat merſura carinas,Ni prius in ſcopulū,q nūc quoqꝫ ſaxeꝰ extat,Trāſformata foret,ſcopulū quoqꝫ nauita vitat.¶Terei,]lege de hoc li.vj.meta. ¶Tec.pa.]ſ.vbi Philomela relicta à Tereo fuerat,ꝓpter ea dicit tecta aū ſua.¶Eurotas,] laconiæ flu. Soli. teſte laurisqꝫ abūdās,vt hic poeta oſtēdit. Is teſte Liuio lib.iiij.bel.Mace.vrbē Lacedæmona ꝑterfluit,qd ēt Stra.aſſerit li.viij. Eurotas. ¶Nume.qꝫ re.] Dixit etiā in de Palæmone. Bſiqꝫ die nu.am.pe.al.& hę. ¶Proceſſit,] aduenit,apparuit.¶Inuito olympo.]nā cœlū quoqꝫ Si leni cātu oblectabatur,ꝓ nocte adueniēte deficiebat.¶Veſper.]ſtella eſt q̄ diē finit.Æneidos li.j.Aū diē clauſo cōponet veſꝑ olympo,latiꝰ Ply.li.ij.cap.viiij.& nos itē ſequēti ægloga.

ASCENSIVS.

¶Quid loquar &c. Aut verba ſint ſileni à poeta recitata dicētis videlicet pueris,Quid loquar aut ſcyllā niſi&c.q.d.has fabulas noſtis pueri,aut poetę dicētis.Quid loqr aut Scyll. Niſi.i.ad qd dicā quō cecinerit fabulam de ſcylla Niſi filia,aut ſup.de ſcylla phorci.q.d.nō dubiū qn vtrāqꝫ graphicæ cecinerit quā conſtructionē approbat qd dicet.Ille canit &c.Sane ſubtractio huiꝰ ꝑticulæ aut difficultatē ī primo carmine parit. Si & em̄ ſic legereꝛ (vt meo iudicio legi debet.) Quid aut ſcyllā niſi,aut quā fama ſec.eſt,&c.nulla eēt ambiguitas neqꝫ fabulæ cōfuſio. Licet āt is poetarū mōs ſit,vt vni attribuant q̄cūqꝫ à quouis eiꝰ noīs geſta ſunt vt vni ſaturno,Ioui,mercurio,herculi,veneri,marti,baccho &c.q̄ multorū ſunt,tn̄ vbicūqꝫ ꝑt vitāda eſt cōfuſio. Fabulæ ſatis explicanꝛ à cōmētariis.¶Ordo igiꝛ eſt.Quid.i.ad qd(Non em̄ poniꝛ īterrogatiue vt ſit,qd vultis loqr aut ſcyllā&c.qa tūc diceret,an ſcyllā nō aut.vt Valla docet(aut vt.ſ.ſilenꝰ narrauerit ſcyllā niſi.i.fabulā de ſcylla niſi megarēſiū regis filia,aut ſup.ſcyllā ſup.illā.ſ.phorci filiā quā fama ſecuta eſt..i.q̄ diffamata eſt ſuccincta īguina,i.habētē ſuccincta īguina.i.partes pudēdas,cādida.ſ.ꝓpter fluctuū ſpumā,mōſtris latrātibꝰ.ſ.canibꝰ q ab eiꝰ vētre latratū edūt,vexaſſe.i.moleſtādo ſurſum deorſumqꝫ frequēter vexiſſe(Nā aulus gelliꝰ docet cōtra anneū cornutū q hūc locū rephēdit q̄ſi mitius ſit v̄bū qꝫ vt tali mōſtro cōueniat,eē v̄bū vehemēs & graue,cū vexari ſit alieni arbitrij(rates dulichias.i.vlyſſis,q dulchiꝰ fuit,& laceraſſe ī alto gurgite.ſ.maris,canibꝰ marinis,ah(dolētis ē)miſeros nautas.Ad qd loqr.vt.ſ.ſilenꝰ narrauerit artꝰ teri ꝓ terei(aut ſcribaꝛ terei & ꝓnūtieꝛ diſſyllabū) aut ſup.vt narrauerit q̄s dapes qa ex ipſiꝰ filio decoctas,& q̄ dona.philomela ſoror ꝓgnes cōiugis eiꝰ parit ꝓ ꝑauerit illi ſaltē occaſiōalr.qa q cām dāni dat dānū feciſſe cēſeꝛ. Phylomela āt à tereo ſtuprata cām dedit cur ꝓgne Ithim filiū terei & ſuū tereo epulādū ꝓponeret.Sūt ēt q reuera philomele nō ꝓgnes facinꝰ,aſſerāt,aut qd loquar,vt narrauerit,quo curſu tā philomela quā ꝓgne & qꝫ tereꝰ ac Itis petiuerit deſerta,qa non curſu pedū ſed alarū qꝫ exponit dicēs,& qbꝰ alis ipſe.i.tereꝰ ſupuolitauerit aū i.priuſqꝫ deſerta aut ſyluas peteret,ſua.i.regia tecta,qa ꝑ phātaſiam videꝛ poeta īnuere terea iā ī auē vppupā(cui ꝓ criſta adhuc corona eſt)mutatū męſtū dereliqſſe regiā ſuā,& volitaſſe diu ꝑ tecta priuſqꝫ ſyluas peteret.Innuit aūt nō debere ſe id ſolū dicere.qa ille,ſ.ſilenus canit,oīa q̄ Eurotas fluuius ille laconię,btūs i.eufortunatus,& bn̄ habens,audiit quōdā phœbo meditante.i.exercitāte muſam ſuā,& q̄.ſ.phæbꝰ iuſſit lauros q̄ ad euoratam plurimæ ſunt ediſcere,i.memorie cōmēdare.Ille inquā canit,& valles pulſę.i.v̄beratę&ex īpulſu vocis ſileni,&referūt ſup.vocē aut cātū eiꝰ ad ſydera.i.ad cęlos aut priꝰ optatū eſt,ad aures diuū donec ipē iuſſit.ſ.pueris chromi,& mnaſilo cogere.i. cōpellere oues ſtabulis.i.ad ſtabula,ac ouilia,& referre nūerū.ſ,ouiū illis à parētibꝰ aut heris cōmiſſū,& donec veſꝑ ꝓceſſit īuito cœlo qꝫ geſtiit adhuc audire cātū,ſileni vn̄ nō īmerito dictū ē,totꝰ mūdꝰ qꝫ gaudeat eo cātāte.Nō abſurda eēt ſnīa nec durꝰ ordo ſi dicaꝛ,ſic,donec veſꝑ,i.ſtella veſꝑtina hoc ē heſperꝰ ſeu veſpus,iuſſit.i.apparēdo admonuit pueros illos cogere oues ſtabulis& referre nūerū ſtabulis.& ipē ꝓceſſit īuito olympo.i.cœlo. Stabulis eſt hic vt dicūt octauꝰ caſꝰ,hoc ē datiuꝰ locaꝛ.¶Regula ē.Quoties hæ ꝑticulæ aut,ve,vꝛ,ne,nec,neqꝫ,&,tū,ſeu,ſiue,neu,neue,& ſiꝛes aū priꝰ,aut primū cōiūgēdorū ponunꝛ,volūt ēt aū reliquū,aut reliquā poni,vn̄ vꝛ hic repeti,Aut ſcyllā Niſi,aut &c. Regula.

¶ PIERIVS.

℄ Quã fama ſecuta eſt.] In cod. aliquot antiqs. Secuta, ſt, legiṫ, vt plerũq3 ẽt ĩ veterũ monumẽtis. Et ita ęgloga decima pꝙ horrida caſtra ſecuta. ſt. ¶ Quid loq̃r: aut ſcyllã Niſi.] In ro. cod. vt ſcyllã, habeṫ, qđ nõ placet, ꝙuis Poetarũ mõs ſit ĩterdũ fabulas confundere. Id ſi cui tñ adrideat. Quid loq̃r. vt narrauerit ſcyllã Niſi, aut vt mutatos. In paſtorali eĩ pſona nõ dedecet ex duabus ſcyllis alterã ꝓ altera noĩare. Vetuſt⁹ ẽt codex manu ſcript⁹ ita legit. Quid loq̃r: An ſcyllã Niſi, aut ꝙ fama ſecuta eſt. Vide verò tale aliqd apud Seruiũ. Adde qđ narrauerat, nõ narrauerit. In Romano codice ſcriptũ eſt, ſed ſcriptoris adſcripſerim Inſcitiæ. ¶ Sup volitauerit alis,] In Romano codi. Supra legiṫ, & ꝙ ſcriptoris vitio factũ eſt hoc. Ales, nõ alis. Legas tñ, qbus Alis, quippe quæ pennatæ nõ ſuntvt aliarũ volucrũ, vñ ioco locus in fabulis datus. ¶ Iuſſitq3 ediſcere lauros.] Sunt veteres codices in quibus ramos, nõ lauros habeṫ. Sed longe melius. Lauros cuiuſmodi locus Phœbum addeceat,

℄ ASCENSIVS.

Septima cantãtes, &c. In hac ſeptima ægloga ex Theocrito fere ſumpta, recitaṫ cãtilena, paſtorũ inequali arte cõtendentiũ. nam thyryſis vinciṫ cũ lege amœbei carminis aſſequi nequiret, vt ſuis locis oſtendem⁹, vñ ab aliis thryſis ab aliis à victore. Corydõ inſcribiṫ. Sunt q ꝑ thyrſim poetæ emulũ intelligant, ſed alij malint ſimpliciter intelligere

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN CORYDONA, SEV THYRSIM, QVÆ EST ÆGLOGA, VT NVNC PONVNTVR, SEPTIMA.

Septima cantantes quos daphnis cum melibœo
Audit, inæquales thryſim corydonaq3 cenſet.

telligere, Nã in principio loquiṫ poeta in pſona melibœi vt illic dicem⁹ verũtñ ſi nulla eẽt allegoria quõ ĩtelligerem⁹ daphnin ad minciũ fuiſſe q ſiculus nimirum erat? Aperiem⁹ ergo mẽtẽ noſtram ante ordinẽ primi carminis. ¶ Ordo verſiculorũ noſtrorum eſt. Septima ſup. ægloga cenſet. i. indicat thryſim & corydona quos daphnis audit cũ melibœo cantantes inequales. ſ. in arte cantandi qa victoria cõfertur corydoni.

℄ SERVIVS.

FOrte ſub argu. ¶ Pene Theocriti ęgloga eſt, nã & ipſam tranſtulit, & multa ex aliis ad eã cõgeſſit. ¶ Arguta,] canora, ſtridula, alibi breuis, vt argutũ caput Daphnin diuinum ĩducit: quia Mercurij filius eſt, nã quod dicit, caper tibi ſaluus, & hœdi, quaſi diuinat. ¶ Compuleranţq3 greges,] Cõpellere ꝓprie eſt diuerſa, vel diuerſorum generũ animalia eodem cogere. ¶ Archades,] ideſt quaſi peritivt archades putares, & Mantuani erant. ¶ Et cãtare pares, & re. pa.] qui poſſunt etiã continuum carmen dicere, hoc enim eſt cãtare, vt extinctũ daphnin, & amœbæum referre, vt Et me ph. a. ¶ Defen. à fri.] alij ſimpliciter accipiunt dũ myrtos tego, ne frigus exurat. Alij quia tũc æſtas erat dicunt defen. fri. & tego contra frigus futurum, alij dum defendo. dũ defenſaculũ paro ĩ myrtos à fri. ideſt q̃ ſint ſine fri. vendicant enim paſtores ſibi aliqua loca ꝓpter frigus futurũ. ¶ Vir greg.] Abuſiue, nam tantùm in homine dicimus virũ. Sic. Ho. & olẽtis vxores mariti. acyrologia ẽ. ¶ Cap. t. ſ. & h.] vel qa in capro ſpes eſt hœdorum, vel intelligim usiſtũ etiam hœdos perdidiſſe, ꝙꝙ quàm neſciret & illum, vt diuinum ſciuiſſe potuit tamẽ ſcire, ſed leuius damnum cõparatione maioris contempſiſſe. ¶ Ceſſare potes] ſi potes aliqđ tibi ocium perſuadere. Alloquitur eñ amãtẽ laboris, ¶ Ipſi,] ideſt ſponte ſua, intelligim⁹ aũt iſtum præter gregẽ capellarũ iuuẽcos

ÆGLOGA. VII. MŒLIBŒVS, DAPHNIS, CORYDON, THYRSIS.

a caso Daphnis se havia assentado debaxo da azinheira q fazia ruido

FOrtè ſub arguta conſederat ilice Daphnis, Me.
Compuleranţq3 greges Corydon, & Thryſis in vnum,
Trhyſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Archades ambo,
Et cantare pares: & reſpondere parati.
Hic mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper déerrauerat: atq3 ego Daphnin
Aſpicio, ille vbi me contrà videt, ocyus inquit, Da.
Huc ades ô Melibœe (caper tibi ſaluus, & hœdi)
Et ſiquid ceſſare pótes, requieſce ſub vmbra.

Huc ipſi potum venient per prata iuuenci,
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eq̀ꝫ ſacra reſonant examina quercu.
Quid facerē? neq̀ꝫ ego Alcippem, nec Phyllida habebā,
Depulſos a lacte domi quæ clauderet agnos,
Et certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnum.
Poſthabuit tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere: alternos muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.

cos habuiſſe peculiares, vel ipſi referam⁹ ad hædos & caprū: vt p prata iuuēci. Minciū fluuiū intelligamus, qui Venetiæ eſt. ¶ Alcippē. p.] amicas intelligamus cātantiū. i. non habebā alcippē, vt ille, nec phil. vt alter. ¶ Certamē, rorydon.] vt ille certamē cū illo, vt magna contentio eſt cum Cicerone Virgi. ¶ Mea ſeria.] neceſſitatē capri ingrēdi. ¶ Ludo.] cātilenæ, vt, Ludere quæ vellē ca. per. agreſti. ¶ Alternis igitur.] Quēadmodū ſupra & reſpondere parati. ¶ Volebāt.] ſi volebāt, ſenſus eſt, muſæ vtriuſq̀ꝫ meminerāt, vt amāt alterna camęnæ, alij legūt volebā, & eſt ſenſus. Optabā ô muſę alternos. i. oīa quæ dixerūt tenere. Nā in fine dicet. Hæc memini. ¶ Referebat.] Amœbei carminis lege.

MANCINEL.

¶ Forte ſub ar.] Virg. imitatus eſt hoc loco: vt alibi Theocritū ipſum in æglo. vj. vbi Daphnis & Damœtas amici, polyphemi amorē in galateā viciſſim canunt. Sed tum deuicit neuter, neuter ſuperatus abiuit: hic verò Thyrſis vincitur. Incipit autem Theocritus ſic. Cōpulerāt pecudes daphnis formoſus in vnum, Damœtaſq̀ꝫ ambo dulces emittere cātus Edocti, alternaſq̀ꝫ, paratiq̀ꝫ reddere voces. Ambo florētes ætate &c. Arguta. ſonora. ¶ A frigore.]. i. frigido vēto, ſolēt em̄ martio mēſe potiſſimū, & aprilis initio, germina virere, qđ qdē ferè anno quoq̀ꝫ meis q buſdā citreis arborib⁹ ēt accidit. Id aūt ſic exponēdū, qm̄ tūc teneręſunt myrtus, ꝓpter qđ vere id actū eſſe, accipimus, nō eſtu, quo duræ myrtus, vn̄ ait inferius. Solſtitiū pecori defendite iā venit æſtas. Torrida. iam læto turgent in palmite gēmæ. ¶ Cōtra.] ex oppoſito. ¶ Ceſſare,] Vacare ab labore. ¶ Requieſce, ſub. v.] Solet enim qn̄q̀ꝫ martij tpe & aprili ſol eſſe calidior: nā ver eſt. ¶ Mincius.] fluuius eſt qui pręterfluit Mantuā, de quo ſuperius etiā. Viridis cæruleus, q̀ꝫ etiā arūdines efficiūt foliorū copia. ¶ Sacra.] ioui. ſ. examina, hęc enim maritio mēſe īcipiūt alueos exire, & arboribus inhęrere. ¶ Corydon.] pro coridoni dixit per antiptoſim. ¶ Poſthabui.] poſtpoſui. ¶ Seria]. i. grauia ac triſtia, hoc eſt amiſſum caprū, ſeriū triſtæ, & quaſi ſine riſu dicitur auctore Mar. ¶ Ludo.] Ioco & cātilenę. ¶ Alternis.) ꝓ alternatim. ¶ Alternos.] viciſſim & alternati vtriuſq̀ꝫ. ¶ Meminiſſe.] recordari.

Mincius

ASCENSIVS.

¶ Forte ſub arguta. Hęc æglogą videt̄ mere Bucolica ex Theocrito ſumpta. Nō nihil tn̄ quod per allegoriā ad rem poetæ trahi poſſet continens. Nam vt Seruius docet quidā per Daphnin Auguſtū intelligūt nec abſurde. nā is quoq̀ꝫ putabat̄ aut Apollo Aut Apollinis fili⁹, per Corydona autē Virgiliū qui vicerat, quia agros receperat p thyrſim victū emulū poetæ, q melibœū aūt Mantuanū quēuis ſaltē ex agro ſicut in prima dictū eſt qui hic inducit̄ quærere caprū oberrantē: quia nōdū agros ſuos receperat, quos illi recipiēdos pollicetur Daphnis. i. Auguſtus In hoc igit̄ principio melibœus qui cuſtos boū dicit̄ gregē quęrēs dicit ſe inter quęrēdū offendiſſe daphnin, qui immorat⁹ eſt ipm ad certamē muſicū quod inter Thyrſim & Corydō erat audiendū, pollicitus gregē melibœi eo ſaluū vēturū, qđ qa filius apollinis p diuinādi peritiā facile noſſe potuit. ¶ Ordo eſt. Daphnis paſtor ille diuin⁹ Apollinis ex nympha fili⁹ p quē videt̄ Auguſtus intelligi, cōſederat. i. quieſcēdi aut audiēdi locū (Sicut apđ Ouidiū & Iuuenalē Cōſedere duces) ceperat: forte. i. à caſu (nō quia caſuale erat ipm cōſediſſe, ſed tūc cōſediſſe cū ea melibœ⁹ qui hæc recitat trāſiret) ſub ilice arguta. i. ſtridula & leni vento crepitante, Et Corydon, & thyrſis paſtores illi compulerant. i. coegerant greges ſup. ſuos in vnum ſup. locum. Thyrſis ſupple cōpulerat oues, & Coridō cōpulerat ſup. capellas diſtētas. i. habētes hubera diſtēta lacte. Ambo ſup. exiſtētes florētes ætatib⁹ i. per ætatē, & ambo archades. i. tā periti vt archades putent̄ parati pares. i. pariformia, & cātare. i. ꝓponere carmē, & reſpōdere aut ſic, pares. i. pari forma periti & cātare & rn̄dere. Dū ego defendo. i. munio quodā ītegumēto hic. i. hoc tpe myrtos teneras i. recēter plātatas à frigore. i. à frigido vēto, vir. i. princeps & ductor gregis ipſe Caper deerrauerat. (Placet ita potius interpretari quā intelligere per virū maſculū & progenitorē tn̄ quia caper dicitur à capiēdo quia coleos non babet quibus captus eſt, tum quia dicturus eſt, caper tibi ſaluus & hædi, vt videlicet per virum ductorem prædium intelligamus quem hædi ſecuti erāt vnde ſatis fuerat dixiſſe viro oberraſſe: quod & Daphnis innuit dicens caper tibi ſaluus & hædi,) ideſt de loco ſtatuto errauerat, atq̀ꝫ ego, dum. ſ. caprū quæro, aſpicio daphnin. Ille. ſ. daphnis vbi i. quo tpe aut qn̄ videt me cōtra. i. viciſſim aut ex oppoſito, inquit, O melibœe ades, ideſt adueni ocius. i. cito & velociter huc, ideſt ad me, caper ſupp. eſt ſaluus tibi, & hædi ſupple ſunt ſalui. Et ſi tu potes ceſſare qd. i. aliquātulū tpis requieſce ſub vmbra ſ. ilicis, iuuēci. i. iuniores pecudes, vt capri aut boues veniēt ipi. i. vt dicūt p ſe & ſua ſpōte p prata potū huc. i. ad hūc locū (ſecūdùm quē mincius fluuius erat vn̄ prius dixim⁹ ambos archades fuiſſe. i. tā peritos vt archades cēſeri poſſent: qa res iuxta Mantuā agit̄. Nihil tn̄ prohibet etiam archades paſtores mercenarios illic tūc fuiſſe vbi & nūc aphricos plurimos videm⁹ atq̀ꝫ ęthiopas. Maior difficultas eſt, qūo illic daphnis fuiſſe intelligatur niſi allegoricos per eū Auguſtus intelligatur, vt dixi.) Mincius. i. fluui⁹ ille iuxta Mātuā incidēs in padū, prætexit. i. abſcōdit hic ripas tenera arūdine, & examina. i. conuolatus aut fœturæ ſimul eductarum apum, reſonante quercu ſacra. ſ. Ioui, aut ob vetuſtatem religioſa & concaua. (In quercū autē concauam congerunt aliqn̄ apes mella ſua, ſolet præterea res, vt vetuſtate ita religione, pollere apud ethnicos, vnde eſt, iuxtaq̀ꝫ veterrima laurus religione patrū multos ſeruata per annos, vetuſtas aūt cōcauitatē generat.) Quid facerē i. dubitabam quid facere deberem, quia ego neq̀ꝫ habebā alcippem. ſ. coniugem, nec phillida. ſ. amicam quæ clauderet domi agnos depulſos à lactę. i. monebat, hinc quidem redire domum vt clauderem agnos ne matres infeſtarent. hinc verò inuitabar ad audiēdū certamē cantātiū, vnde ſequitur, & corydō erat magnū certamen emphaticos. i. cauſſa magni certaminis, aut magnopere certaturus cū thyrſide. Tamē. i. tametſi vrgebat redire domū, tn̄ poſthabui. i. minoris feci, & poſtpoſui. Aut ſic tn̄. i. tandem poſt lōgiuſculā deliberationē poſthabui mea ſeria. i. res ſerioſas. i. ſeorſum à riſu & anxias quæ me vrgebāt ire domū (qđ potius dixero q̀ꝫ vt cum Mācinello propter caprū amiſſum dictum putē, ſic em̄ nō haberet fidē daphnidi qui eum ſaluū pronuntiauit.) Igitur cōtinuatiuū eſt aut cauſſale, vt ſit ideo quia viderūt me & daphnin interfuturos tanq̀ꝫ cenſores, ipſi cœpere i. incœperunt ambo cōtēdere alternis verſibus, hoc eſt amœbeis quia muſæ. i. camenæ & opportunitates canēdi volebāt eos meminiſſe. i. ad memoriā reduxiſſe verſus ſuos alternos. i. alternatim. Aut ſi ſit volebā legēdū. ¶ Ordo eſt. O muſæ, ego volebā. i. optabā eos meminiſſe alternos aut volebā meminiſſe. i. recordari alternos. i. alternatim ꝓlatos. Corydō ſupple tulit ac ꝓpoſuit hos. i. ꝓxime ſequētes, & ſemp priores verſus, & thyrſis referebat. ſ. in reſpōſionē illos. i. ſubſequētes verſus q poſt corydonis ponūtur. Regula eſt. In zeugmate debet tertiū cōformari ꝓximiori cōſtructibili. Proxim⁹ aūt eſt qđ p̄cedit aut immediatius ſequitur, vt caper tibi ſaluus & hædi. Illic aūt. Cōpulerātq̀ꝫ greges. Thyrſis oues Corydō diſtētas lacte capellas. Prolepſis eſt.

Volebā legi docet.

Regula.

PIERIVS.

¶ A ſuperiori Æglogaʹ vſq̀ꝫ ad eū verſum qui incipit. Naides indigno cū Gallus. a. p. deſunt oēs paginæ in codice illo antiquiſſimo maioris notæ. Quātū verò ad idilij ptinet inſcriptionē aīaduertēdū in vita Virg. q̄ Donato aſcribit̄ vbi ſingularū Æglogarū argumēta, & tituli recēſent̄, hæc corrupte legi. Septima Pharmaceutria. Octaua amores diuerſorū ſexuū, & dicitur Damon. Ea tu ita reſtitue. Septima amores diuerſorū ſexuū, & dicitur Corydō. Octaua Pharmaceutria, & dicitur Damō. Sunt tn̄ qui pro Corydone Melibœum inſcribāt. ¶ Cōpulerātq̀ꝫ greges corydon & thyrſis in vnū,] In antiquo codice manu ſcripto. Gregē. vnitatis numero habet̄: vt ſit corydon, & thyrſis cōpulerant in vnū gregē thyrſis oues, corydō capellas. Sed melius. Greges vterq̀ꝫ ſuū. Eſt verò vbi, ouis, legas. Sed hoc loco, oues p̄es dulcius ſonare videt̄. ¶ Hic mihi dum teneras,] In mediceo, Huc, ſcriptum eſt. Sed hic, melius hoc eo tēpore quo teneras defendo à frigore Myrtos. ¶ Eq̀ꝫ ſacra reſonāt examina quercu,] In lōgobardico prius erat, atq̀ꝫ ſacra. prout etiā in citato hoc eodē verſu ab aruſiano. Sed enim Seruius mauult. Eq̀ꝫ ſacra. In cōmētariis verò aliquot, Eq̀ꝫ caua reſonant, ſcriptum inuenias.

¶ SERVIVS.

Nymphæ (noſter amor) Libethrides, aut mihi carmē, C.
Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi
Verſibus ille facit) aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.

¶ Lybethrides.] Lybethros fons vbi coluntur muſæ dixit autem nymphas, quia ſecūdùm Var. eędē ſunt nymphæ, & muſæ, nec immerito nā aquæ motus muſicā efficit. Varro tres tantum muſas noīat, Vnā quæ ex aquę naſcitur motu. Alteram quę aeris ictu cōficit ſonos. Terتiam quæ mera tantum voce conſiſtit: multi hic per daphnin. Auguſtum, per Corydon. Virg. allegoricæ intelligūt, per thyrſim, qui vincit̄ obtrecta-

Libethros. Muſæ.

Paſtores hedera creſcentem ornate poetam TH.
Arcades,inuidia rumpantur vt ilia Codro.
Aut ſi vltra placitum laudârit,baccare frontem.
Cingite,ne vati noceat mala lingua futuro.

obtrectatorē Virgilij: ſiue mœuiū, ſiue Anſerem Poetas.¶ Si nō.p.o.]ſecundùm illud, non omnia poſſumus oēs, nam debuit dicere. Si ego nō poſſum. Sacra.ſ. matri deorum. Creſcētem non iam poetam,ſed naſcentēvt modeſte de ſe loquatur,exprimitur aūt carmen amœbeum.Nam cum cory.petiſſet,vt eſſet codri ſimilis,hic ſe adeo Codrū ſuperare dixit,vt in ſe eius inuidiā poſſit mouere.¶ Hedera,]Aūt coronant̃ poetæ quaſi Libero cōſecrati:q etiā vt bacch⁹ inſaniūt.Hora.Vt male ſanos Aſcripſit ſatyris fauniſq; poetas vel vt hedera ſemp viret.ſic carmina æternitatē merent̃.¶ Vltra placitū.]i.nimis irriſorievltra quàm placeo & mereor.¶ Mala lingua,]Faſcinatoria nocendi ſ.ſtudio.

MANCINELLVS.

¶Nymphæ,]Muſas ipas nymphas appellat,& Stra.lib.x.ſcri. Thracas fuiſſe boetiæ accolas q libetridū nympharū antrū cōſecrarūt.ſcri.itē libethrū quēdā fuiſſe Thraciæ locū,vbi muſæ cul-

Libethrū Libethra tæ ſunt.Libethrides libethra fons eſt in magneſia,regiōe quidē theſſaliȩ adiūcta vt ſcri.Ply.iij.Theſſaliȩ itē boetia iūcta eſt,Soli inquit.Sed ne trāſeamus p̃ſidiū poetarū,fons libethrus & ipe magneſiæ eſt.¶ Non.p.o.]Sup.carmina facere proxima verſibus phœbi vti Codrus.¶ Hȩdera,]De hac lati⁹ in pollione vbi etiam de baccare.¶ Mala lingua.] de faſcino lege in Palæmone.¶ Vltra placitum,]Vltra æquum.

ASCENSIVS.

¶Nymphæ noſter amor.Quaternis verſibus cōtēdunt vt in damœta binis,incipiēs itaq; corydon facit quandam inuocatiūculam ad muſas petēs ſibi tale carmē donari,quale Codro donauerint,aut minās ſe nō amplius cantaturū,ſed ad pinū fiſtulam cū arte ſuſpēſurū. Solēt em̄ qui in quauis exercitatiōe emeritos ſe ſignificare volūt,neq; illam amplius exercere: illius arma hoc eſt inſtrumenta ad tolū ac poſtē numinis q̃d illi præeſt pēdere, vt pueri p̃textā laribus puelle puppā veneri,pugiles ceſtus polluci.bellatores ſcutū & enſem herculi.naute remū & cōtū neptuno,muſici aūt fiſtulā aut lyrā muſis.Per hoc aūt p̃fert corydon fiduciam codro ȩquari poſſe.Si em̄ dubitaret nō ſe ad artis omiſſionē aſtringeret.Ad hoc reſpōdet.Thyrſis & cōtrariū & plus dicēs atq; ita legem ſeruās.Cōtrarium quidē dicēs quia corydon optauit codro amicū æquari.hic aūt eū ad īuidiā prouocare cōtēdit. Plus aūt quia ſic codrū ſuperare vult vt præ inuidia diſrumpat̃.Significat preterea ſe & dignū hædera,& inuidia cōtra quā vult baccare cingi.¶ Ordo eſt.O nymphæ libethrides.i.ô muſȩ libethrū fontē in magneſia frequētare ſolite,appoſitorie noſter amor.i.q̃ eſtis vnicū deſideriū,ſola voluptas & peculiares deliciæ noſtræ,aut cōcedite mihi carmē ſup.tale,quale ſupple cōceditis,codro meo.ſ.amico.Ille em̄ facit ſupple carmina proxima verſibus phœbi.i.accedētia quàm proxime ad artē appollinis q princeps heroici carminis eſt(vn̄ in arte flacc⁹.Lyre ſolers & cātor apollo &c.)Aut ſi nō oēs poſſumus ſup.tale carmen facere, quia poetæ naſci cenſent̃,eſtq; poetica ars per quā paucis data, mea fiſtula arguta.i. ſonora aut rep̄hēſa & deuicta, pēdebit hic ſupp.de pinu ſacra.ſ.cōſecrata matri deū.Ad q̃d Thyrſis etiā in hoc plus dicēs ꝙ nō īuocat:vt poeta ſit,ſed ſe iā poetā quidē eſſe verū ne immodeſte id dicat,adhuc creſcētē reſpōdet.O paſtores arcades qui.ſ.vt alibi dicet̃,ſoli periti eſtis cātare,& ita ꝓ merito quēuis hedera donare poteſtis ac ſcitis ornare poetā.ſ.me videlicet Thyrſim,& creſcentē.i.ſurgētē & nōdū cōſummatū hedera.ita vt ilia rūpant̃ codro inuidia.i.præ inuidia,quia videbit ſe à me ſuperatū.Aut ſi tāta ſup.erit mihi in cātilenis gloria vt inuidiā gloria ſuperauero,& ita ipſe laudarit vltra placitū.i.inuitus cū defamare nō audeat,cingite vati.ſ.mihi frōte baccare.i.illa hærba quæ valet cōtra faſcinū ne lingua mala.i.nociua,& faſcinatoria,noceat mihi vati futuro.hoc eſt ſi forte me coact⁹ laudauerit cōtra placitū ſuū, & tn̄ liuorē diſſimulauerit, ne lingua eius me faſcinet cingite frontē baccare,Hæc potior ſn̄ia viſa eſt ꝙ vt dicta cōtra placitū.i.vltra equū.ſic enim non plus diceret, ſed minus contra legem.¶ Regula eſt,efficiens naturalis ſæpe regitur à verbo in ablatiuo ſine præpoſitione. vt rumpor inuidia rubeo pudore.algeo pauore.taceo pudore &c. **Regula**

PIERIVS.

¶Creſcētē ornate poetā.]In Lōgobardico,& ī Mediceo legere eſt.Naſcētē,horū alterū Paraphraſis fuit.Creſcētē verò omnino Caſtior lectio exiſtimatur. ¶ Aut ſi vltra placitū laudarit,]In Longobar.legitur.Placidū,quod minime admittimus.

Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruus CO.
Et ramoſa Mycon viuacis cornua ceruí.
Si proprium hoc fuerit,leui de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras euincta cothurno.
Sinum lactis,& hæc te liba Priape quotannis TH.
Expectare ſat eſt:cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus:at tu
Si fœtura gregem ſuppleuerit,aureus eſto.

SERVIVS.

Cerui natura. ¶Micon.]vel eius filiusvel patronus.¶ Viuacis.]Nā vt ait Ply.cū ſe cerui ætate grauatos cernunt,ſerpētes requirūt,vt eos flatu ad ſe tractos cū comederint, reuertantur rurſus in ætatem priorem.¶ Propriū.] Vt talia faciat carmīa,qualia Codr⁹.¶ Tota.]Nā ſolent plæriq; caput tm̄,vel thoraca facere.¶ Co-

Cothurnus. thurno.]ī ſingulari vſus eſt quia hoc genus calciamenti aptū eſt,vtriq; pedi,ſic etiā

Sinus. in æneide,vincere cothurno dixit.¶ Sinū.] Sinus genus vaſis cuius prima producitur.Cū verò gremiū ſignificat,corripit̃,eſt aūt habēda ratio perſonarū.Nam ille ſupra cūveneratione locutus eſt apud numē ſeuerū,hic verò iocatur,quia alloquitur nu-

Priapus. men,quod iocis gaudet.¶ Priapus.]Aūt deus lāpſacenus helleſpōti,qui hortos tuetur.Liba placētas.¶ Pro tpe.] pro neceſ-

Fœtura. ſitate.¶ Si fœ.gre.ſ.]ſi tot agnos habuero , quot oues . Fœtura enim eſt prouentus,ideſt ipſe fœtus.

MANCINELLVS.

Ceruorū vita. ¶Tibi.]ſupple vouit vel tradit,ac tuo templo affiget.¶ Viuacis cerui.] vita ceruis in confeſſo longa:vt inquit Ply.lib.viij. poſt cētum annos aliquibus captis cum torquibus aureis, quos Alexāder magnus addiderat:adopertis iā cute in magna obeſitate.¶ Ramoſa cornua.]cornua mares habent,indiciaq; ætatis in illis gerunt.ſingulis annis adiicientibus ramos: vſq; ad ſexēnes ab eo tpe ſimilia reuiuiſcunt: nec poteſt ætas diſcerni. Ply. libro.viij.¶ Si propriū hoc fuerit.]propriū.i.priuatū mihi,nec ad alios pertinens,hoc ſcilicet.vt carmen, quale Codrus cōponā,Ad id aūt Dianā inuocat.qm̄ bucolicū carmen Dianæ conſecratum ſcribūt.Nam vt Diodorus ait,tradūt daphnin Dianā fi-

Sura. ſtula,& cantu bucolico apprime oblectaſſe.¶ Suras.]Sura dicitur poſterior pars tibiȩ.¶ Puniceo.]rubicūdo quaſi phœniceo. ¶ Cothurno.]Cothurni ſunt calciamentorū genera venatorū, quibus crura etiam muniūtur, cuius calciamenti effigies eſt in ſimulachris liberi,& Dianæ, Prob.autor .¶ Sinū lactis.] Sinū vas eſt ſinoſum vt ſcribit Marcel. Sinū aūt vas vinariū grande,

Liba. teſte Varrone.¶ Liba.]ſunt placētæ,de farre,& melle, & oleo ſacris aptæ,dicta verò liba,teſte varrone,quod libarentur:priuſ

Priapus. quàm eſſent coacta.Cato autem capite.lxxv . docet latius quo pacto libum fieret.¶ Priape.]hic deus non ſolū in vrbiū tēplis. ſed in agreſtibus quoq; locis tāquàm vinearū, atq; hortorū cuſtos colebatur fructuū fures caſtigans,ei ſacra cum riſu: & ludo fiebant, fabulant̃ antiqui Dioniſij .ac veneris filium fuiſſe, caſſauerūtq; nōnulli priſcos illos,quumvellent hoīm pudēda occultius noīare,priapū dixiſſe.Diodo.author.li.v. ¶ Fœtura.] i.genitura ex ouiū prouētu.

ASCENSIVS.

¶Setoſi caput hoc apri &c. A muſarū inuocatiōe ad paſtorale numen laudandū trāſit ad dianā videlicet:q̄ qave natrix canibus quorū paſtoribus ſumma cura eſt præficit̃.vn̄ in Damœta Notior vt iā ſit canibus nō delia noſtris.Dicit aūt myconē puerū ſuū diane iā nunc afferre caput agri.& cornua cerui quib⁹ ſe venatiōi deditū & eius dedititiū ſignificat,pollicetur q; ei vt apollinis ſorori ſi carmina qualia codrus hoc eſt proxima phœbeis facere poſſit,ſtatuā marmoreā facere euinctā,qa venatrix eſt ſuris cothurno purpureo,Ad q̃d thyrſis in ſimili plus dicēs reſpōdet,ſe iā priapū marmoreū feciſſe,facturū aūt aureum, qa ergo plus eſt feciſſe ꝙ facturū eſſe,& plus aureū quàm marmoreū nimirū plus dicit.¶ Ordo eſt.O delia.i.Diana venatrix ante Apollinē ſed ex eadem matre eodēq; puerperio in delo inſula genita :paruus mycon.i. puer me⁹ humilis(niſi idē ſit qui & corydon)ſup.offert ac dicat tibi.hoc caput apri ſetoſi.i. ſetis multis q̃d feritatis ſignū eſt obſiti,& hȩc cornua ramoſa.i.multis ramis ornata,vſq; em̄ ad ſextū annū dicūt vnū accreſcere, & ideo bn̄ dicit .cerui viuacis,aut quia oēs diu viuūt,aut qa prȩcipue diu vixerit,vn̄ munera ſua prudēter cōmēdat primo,qa hic dicit ſe aut puerū ſuū paruū quo ſignificat ſe velle maiora dare ſi poſſet deinde quia caput & cornua quȩ à venatorib⁹ aſſeruari ſolent in laudē & gloriā:tū qa caput apri quod difficile acquiſitu eſt,& potiſſimū ſetoſi.i.adulti iam & ferocis,Tū quia viuacis cerui,& nouiſſimo,quia ramoſa vt annoſum ſignificet ceruū,& ita fuge peritū fuiſſe & aprū ferocitate munitū,à difficultate ergo munera ſua cōmēdat.Addit aūt.Si hoc.ſ.facere carmīa qualia Codr⁹(niſi ad artē venādi referas)Nō em̄ ab Diana videt̃ expectāda ars poetica,& p̄terea vt ſuperiorib⁹ reſpōdet,nō minoris facit habere ꝓpriū venādi ſtudiū,quàm faciēdi carminis peritiā,fuerit propriū.i.mihi peculiariter datū,vt.ſ.ſolus tali carmine,aut tali venādi arte excellā,tu ſtabis.i.erigeris in ſtatua, tota de marmore leui.i.leuigato & polito,euincta ſuras.i.habēs euīctas ſuras cothurno.i.alto calciamēto genuū tenus ferè protenſo,

tēſo:puniceo.i.purpurei coloris,eo aūt gaudēt venatores. vnde æñ.j.venus venatrici ſiłis dicit. Virginibꝰ tyriis mos eſt geſtare pharetrā,purpureoq́ꝫ alte ſuras vincere cothurno. Ad hæc thyrſis.O priape.i.deus ortorū(quē forte inuocat qa hedera & baccare cingi cupiebat q̃ in hortis naſcunt̄.)ſat.i.ſatis eſt expectare quotānis.i.ſingulis annis à nobis ſinū.i.vas mulctrale(ſitellā ꝑ diminutionē vocāt)lactis & hæc liba.i.placētas,qa tu es cuſtos paupis horti.q.d.ſi plura poſſem plura darē.Nos fecimus nunc te marmoreū ꝓ tpe.i.iuxta egeſtatē nr̄am in qua ſumꝰ hoc tpe, at.i.ſed ſi fœtura.i.ꝓpagatio & educatio ſuppleuerit.i.æquaue- rit gre-

rit gregē:ita vt ſingule matres ſingulam prolem educēt,tu eſto i.iubeo vt tunc ſis,aureus.i.ex ſolo auro formatus.Pōt etiā dianā tāquā bucolici præſidē inuocare,

PIERIVS.

¶Sinū lactis & hæc te liba priape quotannis expectare ſat eſt] In pluribus quidē antiquis codicibus legit̄, te, Sed in Oblōgo. Tibi,quippe ſatis eſt,vel oblata tibi. Sino,verò pro vaſe:vtitur, & Plautꝰ in curgulione.Inuergere in me liquores tuos Sino do ctim.Quod verò Virgilius Liba gñe neutro dixit . Nigidius libos genere maſculino dicere maluit.Quot annis vti ſæpe dictū, diſtinctis dictionibus ſcribitur in antiquis exemplatibus.

SERVIVS.

Nerine Galathea thymo mihi dulcior hyblæ. CO.
Candidior cycnis,hedera formoſior alba,
Quum primum paſti repetēt præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura,venito.
Imò ego,Sardois videar tibi amarior herbis, TH.
Horridior ruſco,proiecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto iam longior anno eſt.
Ite domum paſti,ſi quis pudor,ite iuuenci.

¶Galathea,]Quæ mihi talis eſt,q̃lis fuit Galathea polyphemo.
Nerine. ¶Nerine,]Græcū p̃ronymicū fœminū,qđ deſinit aut ī as,vt pelias,aut in eis,vt atreis,aut ī ne,vt nerine,adraſtie. ¶Thimo hy.] vel odore hyblei Thymi.vł
Thymus melle hybleo , vt à materia rē dicat.Thymus em̄ apibꝰ, nō hoībus dulcis eſt . ¶Alba,]quia eſt etiā nigra hedera,ſed vtraq́ꝫ ex ligno,nō ex frondibus dignoſcit̄.¶ Tui
Satdois. cory.]Plenꝰ affectꝰ,vt illđ,ſi qs amatę tāgit honos.¶Sardois] In ſardinia ſardoa hęrba naſcit̄ apiaſtri ſimilis.Hęc ora hoīm rictus in dolore cōtrahit,vt veluti,ridētes moriant̄,¶Ite domū] iuuenci auidiſſime paſcūtur, & ideo increpat,ꝙ tarde redeant.

MANCINELLVS.

Hedera. ¶Nerine.]Nerei filia,de quo ſuperius. Thymo etiam ſupra patuit.¶Hyblæ.]vide in Tityro.¶Hedera alba.]non propter lignū alba hedera dicit̄,& nigra,ſed ꝓpter folia,& ſemen,eſt em̄ alia fructu tm̄ cādida:alia & folia,arbores aūt necat cādida,oēm ꝙ ſuccum auferēdo tāta craſſitudine augetur, vt ipſa arbor fiat, brachia ſibi maxime ramoſa,ac robuſta.Ply.li.xvij. ¶Sardois herbis.]herba ſardinia,quæ in fluuiis prouenit iuſto largior, ſi edulio fuerit veſcentibus neruos cōtrahit,rictu ora deducit,vt q
Ruſcū. mortē oppetūt,veluti ridentiū facie intereāt . Solinus author. ¶Ruſco.]Ruſcū hærba eſt ſpōte naſcēs,quæ in cibis vtūtur plęreq́ꝫ gentes.Ply.li.xxj.¶Alga.]Marina hærba tenuiſſima.

ASCENSIVS.

¶Nerine &c.]Poſt vtrūq́ꝫ numē & muſices & venatiōis quarū paſtores ſtudioſi ꝓxīa cura eſt amice quā nūc Corydō inuitat: præcaturq́ꝫ vt veſperi ad ſe veniat.Idē ferè reſpōdet thyrſis , ſed plus dicit:qa ſe vehemētius amare,vtpote qui nequeat adveſperā vſq́ꝫ amorē differre,nec nihil cōtrarij interſerit ,quia cum ille de dulcibus,hic de amaris loquitur.Itaq́ꝫ adhuc vtcūq́ꝫ legem ſeruat,¶Ordo eſt.O galathea Nerine.i.nerei filia.(Eſt em̄ patronymicum in ne) exiſtens mihi dulcior thymo hyble.i.nato ad hyblā opidum ſicilie vbi propter eiꝰ copiā fragrātiſſimi mellis plurimum eſt,exiſtens etiā cādidior cycnis .i. holoribus, cum em̄ ſit quaſi lactis dea per lac ſignificat̄ albedinē cycnorū ſupare, & cum ſit dea addere ſplendorē,& formoſior alba hedera que gēmis in fructu ſimilli- ma eſt.Cū primū.i. vbi primū vel vt primū,tauri paſti repetēt. i. iterū petēt & adibunt prꝫſepia.venito ſup.ad me ſi qua. i . aliqua cura tui corydonis:habet.i.tenet & occupat te. Ad qđ thyrſis . Imò ego videar.i. volo vt videar tibi nō vt ſim amarior herbis ſardois. i. q̃ naſcunt̄ in ſardinia,& horridior.i.aſperior ruſco.i. herba illa horridiſſima,& vilior.i.abiectior,alga ꝓiecta.i.herbis aut iuncis à procellis ad littus appulſis & ꝓiectis ſi hæc lux.i.hæc dies quo Nerinē expecto q̃ mihi noctē ꝓmiſit, nō ſit.i.nō videat̄ mihi lōgior toto anno ô iuuēci paſti.i.q iādudū ſatis paſti eſtis.ite domū,ite īquā ſi qs.i.aliqs pudor eſt vobis.i.ſi qcq́ꝫ verecūdamini vltra iuſtū pati. Et ita monet iuuēcos vt domū abeāt quo poſſit amica potiri ac frui quā ſe ille patīcter expectare ſignificauit

PIERIVS.

¶Imò ego ſardois videar tibi amarior hærbis.]Oblongus codex ille antiquus,atq́ꝫ alter ꝑuetꝰ expoſitꝰ Sardiniis legūt.vt latina dictio ſit,neq́ꝫ qđ in ſyllabis deſideret̄, quū receptū illđ ſit, & in medio Tybure Sardinia eſt.Qđ ideo dictū volui, qa in codice Lōgobardico,& in Mediceo, Sardoniis, legit̄ , qua forma poſſeſſiuū id nomē apud Græcos effertur.Qđ ſi admittas figura erit Synizeſis duorū,ii,quū dubio procul σαρδονιως per.ω.μεγα ſcribat̄, Niſi factū ſit ea rōne, qua Sidoniū eiuſdē naturæ nomē corripimꝰ.quāquā κυισαρδωος Stephano obſeruatū eſt, & multis adeo locis virgilius Gręca declinatiōe & figuravtit̄.¶Si mihi non hæc lux toto iā lōgior anno eſt.]Obſeruat Nonius Fœminīo gñe Lucē,hoc loco dictū à Virgilio, ꝓ die à Plauto ꝟò ī Aulularia Luce claro virili gñe.ita ēt à Varrone,& à.M.T.deniq́ꝫ libro de offi.ij.& quū prior ire luci claro nō queo.

SERVIVS.

Muſcoſi fontes,& ſomno mollior herba, CO.
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus vmbra,
Solſtitium pecori defendite:iam venit æſtas
Torrida,iam læto turgent in palmite gemmæ.
Hic focus,& tedæ pingues:hic plurimus ignis TH.
Semper:& aſſidua poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora:quantum
Aut numerum lupus,aut torrentia flumina ripas.

Arbutus ¶Muſco.]Lanugine viri cōſperſi,¶Arbutꝰ.]Arbor eſt frōdibꝰ raris.¶Iā ve.]N ō ē, ſed aduētat,nā adhuc turgēt gēmę,ī palmitibꝰ vitis.¶Pīgues,]Deſudantes picem. ¶Aut nume.lu.]Quia ſolū p̄das cōſiderat. ¶MANCI. ¶Muſcoſi,]Lanuginoſi.Et ſomno mollior hærba.i.iucūdior ſomno.¶Solſtitiū,] Solſtitia duo ſunt,brumale, & ęſtiuum.Nono cal. ianuarij brumale ſolſtitiū eſt. Æſtiuū verò.viij.&.vij.&.vj.cal.Iulias in quo fauonius,& calor, author eſt Colu.li.vij.ca.ij.plura etiā Ply.li.xviij.ca.xlj.¶Defēdite,]i.auertite atq́ꝫ depellite. Nā vt
Offendo Gel.ſcri.li.viij.ca.j,Offēdere ꝓprie & latine ſignificat īcurrere
Defendo in aliqd & īcidere.Defendere verò auertere atq́ꝫ depellere.Hīc Quinti.Claudiꝰ ait à pinnis hoſtes defēdebat facillime, Æſtas:
Quatuor ea incipit.vij. idus maij.Autūnus.vij.idus ſextilis hyēs.iiij.idꝰ
tpa anni. Nouēbris.Ver.vij.idꝰ Februarij,Varro.li.j.de re ruſtica author ¶Iā lęto palmite,]palmes dictꝰ vt Feſtꝰ ait,ꝙ ī modū palmarū virgulas quaſi digitos edit,eſt aūt ,vt aiūt,vitis materia mollis: qui ꝑ nouella brachia emiſſus fructꝰ affert:ꝓpterea læto palmite poeta dixit.¶Gēmę.] Hæ oculi vitis dicunt̄ ꝑ metaphorā.i. trāſlationē,q̃ teſte Fabio li,viij.copiā auget ſermonis ꝑmittēdo mutuari,q̃ nō habet,vn̄ neceſſitate ruſtici dicūt gēmas ī vitibꝰ,
Focus. qd em̄ dicerēt alid.¶Tedæ,]Teda reſinā fert,vn̄ ſucco eſt abūdātior flāmis,ac lumini ſacrorū etiā grata.Ply.li.xvj.¶Focꝰ,] Var.ſcribit focos dictos,ꝙ foueāt ignes,qcqd aūt ignē fouet, focus vocat̄,ſeu ara ſit,ſiue qd aliud in quo ignis fouet̄.Sunt q dícāt à gręco phos,qđ ē ignis,ſeu lux,ſeu lumē.¶Poſtes.]à poſt dicti videt̄,ꝙ poſt fores ſtāt.Priſ.Torrētia. ¶Impetuoſe,]ęſtuātia.

ASCENSIVS.

¶Muſcoſi fontes &c,Tādē ad gregē ſuū reſpicit Corydō cōprę cans ne calore ſolſtitiali cōficiatur allegoricos thyrſim eiuſq́ꝫ amores taxās,quippe qui ſe impari ētiſſimū ſignificauit & totū ardere à quorū ardore ſe & ſuos defendi prꝫcat̄ Corydō,Cōtra quod thyrſis reſpōdet Cōtrariū & plus . Cōtrariū qdē quia cū ille de calore locutus ſit,hic de frigore loquit̄, plus autē quia cū ille ſe defendi prꝫcetur:hic ſe defenſum gloriat̄ ac ſi munitū vt ne officere qdē poſſit. Nōdū ergo victus eſt.¶Ordo aūt eſt.O fontes muſcoſi.i.muſco tecti cū ſitis in vmbris & hærba mollior ſonino vos inquā & viridis arbutus quæ vos tegit.i.cū viridi arbuto qua tegimini,defendite.i.arcete.pecori.i.à pecore meo,ſolſtitiū.i.calorē ſolſtitialē,& qui eſt in ſolſtitio æſtiuali,quia æſtas torrida, i.oīa torrēs,aut quæ à ſole torrent̄,venit iā qa gēmæ.i.groſſi & propaginis nodi turgēt.i.inflant̄ & exitū quꝫrūt, iā in palmite (quod ſignū futuræ æſtatis etiā ſaluator noſter dedit).Reſpondit Thyrſis,hic ſup.eſt focus.i.locus ad ignē fouēdū aptus,& tędę.i. ligna picis ac reſine plena, vn̄ pingues dicit. ſunt hic.ſ. ad ignē extruēdū apta materies,hic eſt ſemꝑ plurimus ignis, & poſtes ſunt hic nigri aſſidua.i.continua fuligine.i.nigredine pinguis fumi.nos curamus.i.cōſideramus aut timemus hic tātū.i. intātū dūtaxat frigora boreæ illius venti ſeptētrionalis de quo in Georgi . & boreæ penetrabile frigus adurit quātū aut lupus curat numerū,aut flumina torrentia.i. abundātia & eleuata tumoribus aquarum curant ſup.ripas,quod nihil eſt.

PIERIVS.

¶Turgēt in Palmite gēmę.]In Lōgobardico.Turguēt,u, poſt g,inſerta,ita ſemꝑ in Romano,Vrguet tinguit,& ſiłia,oīa Attiano more,quē reprobat Caper.Sed de hac rōne ſcribēdi latiꝰ in,vj.Æneidos dictū,eo loco,Quibus've Vrgentur pœnitus.

¶SERVIVS.

¶ Stant,] Plenæ ſunt,alias horrēt vt ſtāt lumina flāma. ¶Hirſutæ,] Adhuc inter ſuos echinos poſitæ. ¶Ridēt,]Lęta ſunt vt mixtaq; ridēti colocaſia fundet achanto. Horati⁹,ille terrarū mihi pter oīs angul⁹ ridet. ¶Flumīa ſicca.]hypbolice,ꝙ cōtinuo fluētes aquæ ſiccētur. ¶Vitio aeris,]Peſtilentia corrupti aeris affligit. ¶Inuidit vmbras,]Inuideo tibi illā rē dicim⁹ vt Tene inqt miſerāde puer:cū læta veniret,Inuidit fortuna mihi. Vir.nūq; pāpinos in fœ.ge.profert:ſed Varro frequenter. ¶Iuppiter &.l.d.p.i.]ſic alibi. Coniugis in gremiū læte deſcendit. Aer eñ in pluuias ſoluitur.

CO. Stant & iuniperi,& caſtaneæ hirſutæ:
Strata iacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma.
Omnia nunc rident. at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat,videas & flumina ſicca.

TH. Aret ager:vitio moriens ſitit aëris hærba
Liber pampineas inuidit collibus vmbras,
Phyllidis aduentu noſtræ nemus omne virebit:
Iuppiter & læto deſcendet plurimus imbri.

¶MANCINEL.

¶Stāt,]Plenæ ſunt,inqt Noni⁹ hoc loco Siſenna,cœlū caligine ſtat. ¶Iuniperi.]Iuniperus aūt cætera oīa excalefacit, extenuat cedro ſiīis:accēſa ſerpētes fugat,ſemē ſtomachi, pectoris, lateris doloribus vtile,tuſſes cōcoquit,illitū tumores ſiſtit,Ply. li.xxiiij. ¶Iuppiter & læto deſcēdet plurim⁹ ībri.]iup.i. aer,is eñ Iup.eſt,vt dixit Enni⁹,quē græci vocāt aerē:qui vetus eſt,& nubes imber poſtea,ſic enim Varro docet deſcēdet autē in terrā læto imbri.i.fœcunda pluuia.

Iuniper⁹

¶ASCENSIVS.

¶Stāt & iuniperi &c.Corydō hic vt eūdē cēſeas q ſe in ſecūda Alexim adamare cōfeſſus eſt in gratiā. Alexidis dicit oīa eius præſentia plena eſſe, atq; læta,quæ ei⁹ abſentia,& inania & arida merore fiant. Contra Thyrſis dicit oīa triſtia atq; arida eſſe, ſed aduētu Phyllidis:amicę ſuæ læta atq; plena fore:in qua re ꝑpte vincit:qa licet cōtrariū dicit nō tñ plus imò minus eſt qđ futurum turū,p mittit quā qđ preſens eſt: nec tā efficax eſt rō mali quā boni. ¶Ordo eſt. Et i.ſimul iuniperi.i.frutices illi quarum acinis veſcūtur ficedule,ſtant.i. plene ſunt vt ſaccus turgidus,& caſtaneę hirſuræ. i. quæ in calicibus hirſutis naſcuntur, ſtāt ſup. (Eſt aūt ſpōdaicus artificij plenus:nā iuxta regulā pri⁹ poſitā ſpondeū præcedit dactylus, & pōdus eſt in ſentētiis ac languor quodāmodo in arborib⁹ q̄ pōdere fatiſcūt. Nec abiicit vltīa vocalis in caſtaneæ ꝓpter aſpirationē vim literæ obtinētē) & poma.i. fruct⁹ arborū q̄cūq; mollē corticē habēt,iacēt ſtrata paſſim.i.p aliqd interualli:ſub arbore q̄q; ſua.i. ꝓpria.ſ.ipſi arbori:eſt aūt ſua nominatiui caſus,qa corripit. Oīa ridēt.i.lætitiā præ ſe ferunt,nūc quia.ſ.alexis adeſt. At.i.ſed ſi formoſus Alexis abeat his mōtibus.i.diſcedat hinc,tu videas.i. quilibet videre poſſit, &.i.etiā flumina ſicca. Ad hoc thyrſis,ager aret.i.iā aridus & ſiccus atq; exuſtus eſt,& hærba moriens vitio.i.corruptione & infectione aeris,ſitit.i.deſiccatur,& ſiccitate conficitur. Liber.i. bacchus q quarū inuētor eſt vitiū amator eſſe debet,inuidit.i. per inuidiā abſtulit collibus(quos tñ amare deberet: quia dicitur in Georgicis deniq; apertos Bacch⁹ amat colles).i.monticulos,vmbras pāpineas.i. pāpinorū quæ vitiū frondes ſunt, hoc eſt etiā vites frondibus propter ariditatē ſpoliate ſunt: ſed oē nemus virebit aduētu noſtræ Phyllidis,& iuppiter.i. iuuās aer & rerū natura liū pater,deſcēdet plurimus.i.abūdātiſſimus ſup.cū imbri,lęto i.oīa letificante & vegetante.

¶SERVIVS.

¶Fraxinus.]Ita erunt pulchræ hæ arbores ī ſuis locis natæ.vt tu ad me venire ſæpi⁹ curaueris ¶Ex illo cory. cory.eſt tē.no.]Victor nobilis ſupra oēs:quā rem quaſi ruſticus implere nō potuit.

¶PROBVS.

¶Populus alcidæ.g.]Alcides Hercules ab alceo auo ſi ne ἀπὸ τῆς ἀλκῆς.i.fortitudine,Pindar⁹ initio Alcidē nominatū poſtea Her. dicit ab Hera,quā Iunonē dicim⁹,ꝙ eius īperiis opinionē famāq; virtutis ſit cōſequut⁹. In hui⁹ tutela populus,Liberi vites, veneris autem myrtus. Phyſici Herculem tēpus dicūt interpretātes,ideoq; populum ei adſignari allegoricos,vt quia bicolor ſit,partes tpis accipere poſſimus.i.noctis,atq; diei.

Alcides.

CO. Populus Alcidæ gratiſſima,vitis Iaccho:
Formoſæ myrtus Veneri,ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos,illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos,nec laurea Phœbi.

TH. Fraxinus in ſyluis pulcherrima,pinus in hortis,
Populus in fluuiis,abies in montibus altis.
Sæpius at ſi me Lycida formoſe reuiſas,
Fraxinus in ſyluis cedet tibi,pinus in hortis.

ME. Hæc memini,& victū fruſtra cōtēdere Thyrſim:
Ex illo Corydon Corydon eſt tempore nobis.

¶MANCINELLVS.

populus. ¶Populus,]De hac lege Ply.lib.xvj.& lib.xxiiij.eſt autem populus in tutela Herculis,qui,vt aiunt,ad inferos iens populea
Alcæus. fronde ſe coronauit. ¶Alcidæ,]i.Hęrculi,fuerat enim Alcæus
Phębus. Amphitrionis pater,vt Euripides oſtendit,à quo Hercules ipſe Alcides dicit. ¶Iaccho,]De hoc ſuperi⁹ patuit. ¶Laurea:]Laurus ipa. ¶Phœbo,]Phœbus dicit lucidus,vel purus,quaſi phobios à phos & bios.i.lux vitæ epithetō eſt Apollinis, vñ legit. Mihi phœbus Apollo prædixit, ¶Eſt nobis Corydō,]Ac ſi diceret dulcis,cāt⁹ vel dulcis cātor,Corydos eñ auis dulce canit,
Corydos vti aiunt dicitur etiam Coryalos.

¶ASCENSIVS.

¶Popul⁹&c. Ne phillydis amore ſuperbiret Thyrſis docet Corydō ſe nō minoris Phyllida facere vt quęq; ei placerēt omnib⁹ pferēda cēſeret nō qa meliora ſint ſed quia illi placeāt,nā populus inqt arbor eſt gratiſſima herculi,eo ꝙ virtutis eius ſignificatiua eſt in frōdiū colore qua introrſum virides extrorſum albicant:eis quoq; coronatus inferos petiſſe dicit. Vitis eſt gratiſſima baccho,quia inuenit eā. Myrtus veneri,quia in littore naſcitur maris,e mari aūt nata ven⁹ eſt,& laurus eſt gratiſſima phœbo,in quā Daphne eius amica cōuerſa fingitur, Ea autē arbor in ſole naſcit libēter, nec eſtu eius folia pallēt aut decidūt,ſed quia Phyllis amat corylos,quæ viles quidē ſunt arbores ferētes nuculas quas auellanas vocāt,ſed dū illas inqt phyllis amabit nulla eas arbor ſuperabit. Ad quod Thyrſis cōſimile nec maius ꝓferēs plane vincit:quia nō ſeruat legē carminis ameboei,de quo in Damœta dictū eſt ꝙ ſequēs aut cōtrariū aut pl⁹ afferre debet: hic autē ſiīe affert vt manifeſtū eſt:nec plus imò potius minus, quia plus eſt quod Corydō dixit,videlicet corylos viles quidē arbores propterea ꝙ Phyllidi placerēt,& Herculi & Baccho,& apollini maximis nimirū apud gētiles numinibus ſacras arbores vincere,q̄ꝙ qđ Thyrſis dicit,videlicet ꝙ fraxinus,pinus,populus & abies licidæ amico cedant,vñ parū laudis licidę acqrit. Videt ergo effœtus animus eius, ita vt quòd caneret, nō haberet,quod intelligēs Melibœus hoc eſt poeta dicit, hæc memini,& victū fruſtra contendere Thyrſim. Et Corydon eſt nobis ex illo tēpore,ſubaudit Serui⁹ victor nobilis quod per ruſticā ſimplicitatē Melibœus exprimere nō potuit,aut vt Mācinell⁹ inuit. Corydō eſt nobis Corydō.i.dulcis cantor,hoc eſt vt nomine ita re cōprobatus eſt mihi Corydō eē. Et ideo bis ponitur quaſi alludat ad nois interprætationē, ſicut Bernardus dicēs. O Ieſu eſto mihi ieſus,quid eſt enim Ieſus niſi ſaluator &c. Corydō ergo eſt nobis Corydō.i.dulcis cātor approbat⁹ ex illo tpe. Quia aūt dicit Melibœ⁹ hæc memini videt ſupius legēdū,alternos meminiſſe volebā,vt ibi tactum eſt. ¶Ordo eſt,Populus.i.arbor illa gratiſſima alcidæ. i. Herculi qui aut ab alceo auo ſaltem putatiuo dicitur,aut eſt ab alce.i.virtute. Vitis eſt gratiſſima iaccho, myrtus eſt gratiſſima formoſe Veneri,& phœbo eſt ſua.i.propria laurea.ſ.arbor aut corona: hoc eſt laurus arbor eſt gratiſſima ſed ſup. Phyllis amica mea amat corylos.i. illas arbuſculas alioqui viles:ſed dū.i.quādiu phyllis amabit illas, nec myrtus quāquàm ſit gratiſſima veneri, vincet corylos,nec laurea,i.laurus phœbi vincet.i.ſuperabit in eſtimatione mea corylos. Non dicit de vite,ſed per argumentum quod à fortiori vocant facile cōuincitur:ꝙ nec vitis eas vicerit. Non enim ſic bacchus vitem vt phœbus laurum amare videtur: cum in eam verſa ſit amariſſima puella. Reſpondet Thyrſis. Fraxinus eſt pulcherrima in ſyluis,pinus eſt pulcherrima, ſcilicet arbor in hortis,populus eſt pulcherrima in fluuiis,& abies,ſ. quam ſapinū vocant: eſt pulcherrima in altis montibus.(Eſt autem & alia ſpecies abietum quæ in paludibus potius naſcuntur.) At.i.ſed ô formoſe lycida ſi tu reuiſas me ſępe, fraxinus cedat tibi.i.vincat in pulchritudine,pinus cedet tibi in hortis,dura ſane & inepta cōpatio. Vñ addit Melibœ⁹,Ego memini.i. mēorie cōmēdaui hæc & memini Thyrſim victū.i.ſupatū cōtēdere.i,eniti fruſtra, qa licet faterī nolebat manifeſte tñ victus erat Corydō eſt nobis.i. reputat⁹ eſt à me ex illo.ſ.tpe. i. poſt illud tēpus ſeu propter eā victoriā. Corydon.i.dulcis,& aptus cātor.

¶PIERIVS.

¶Formoſæ myrt⁹ veneri.]Imperite nōnulli huic nomini Myrthus adſpirāt,ea verò arbor Veneri,Ea de cauſſa ſacra dicit,Auctore Plynio,qa littora amat,&venus orta mari fertur,vel quia prodeſt multis mulierū neceſſitatibus. ¶Fraxinus in Siluis cedet tibi,]In Longobardico. Cedat. ¶Hæc memini,& victū fruſtra contendere Thyrſim,]In Oblongo codice dictionum ordo hoc habet numero. Hæc memini victum & fruſtra contendere Thyrſim. Vulgata tamen lectio reiicienda non eſt.

SEPTIMÆ ÆGLOGÆ FINIS.

ASCENSIVS.

MVſam Octaua, &c. In octaua æglogā quæ aut Damō, aut pharmaceutria inſcribiť recitanť carmina duorū paſtorū Damonis, & Alpheſibœi. Quorū prior deflet īdignū amorē niſe, q̃ Mopſo nupſerat, & poſterior reuocat Daphnin ab vrbe ad rura, vbi cōiux degit & id qdē magica arte, vnde pharmaceutrie nomē ſumpſit. Quia ꝟo ars magica romanis ſemp diſplicuit vetitaq; fuit. vñ in. iiij. eñ. dicit ſe Dido magicas īuitā accingier artes, arguta vtiť fantaſia Virgilius q hic carmē Alpheſiboei à muſis expetit, quaſi ipſe ignoret. Alpheſibœus aūt interpretať q̃ſitor aut inueſtigator boū. vñ ei cōuenit q Daphnin ab vrbe reuocat. i. ꝑ allegoriā Auguſti gratiā ad agros cum bobus recipiendos recipiēdos implorat. Damō verò īsvideť quē Damętas ſeviciſſe gloriatus eſt & Alpheſibœus. de quo in Daphnide dictū eſt Saltantes ſatyros imitabitur Alpheſibœus. Eſt aūt hic mixtū poematis gen⁹. Nā & poeta loquiť, & pſone introductæ. Loquitur aūt ad auguſtū cuius gratiā in principio captat vt illicvi debimus. ¶Ordo verſiculorum meorū eſt. Octaua ſuꝑ æglogā refert. i. recēſet, rectat, muſam. i. cātilenā muſicā Damonis & Alpheſibœi: illorū paſtorū. Quorū hic. i. prior dictus. hoc eſt Damon flet. i. conqueritur niſam, ſcilicet quam procatus erat alteri nuptam, & ille poſterior: ſcilicet Alpheſibœus vocat. ſ. domū, hoc eſt ad agros Daphnin morantem, ſcilicet in vrbe, dicturus enim ſæpe eſt ducite, ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Alpheſibœus.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN PHARMACEVTRIAM, SEV DAMONA, QVÆ EST ÆGLOGA NONA.

Muſam octaua refert Damonis, & Alpheſibœi.
Quorum hic flet Niſam, Daphnin vocat ille moratem.

DAMON VEL PHARMACEVTRIA, QVÆ EST ÆGLOGA OCTAVA, IN QVA LOQVVNTVR POETA, DAMON, ET ALPHESIBŒVS. POETA.

PAſtorum muſam Damonis, & Alpheſibœi.
Immemor herbarū, quos eſt mirata iuuenca
Certantus, quorum ſtupefactæ carmine lynces.
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus.
Damonis muſam dicemus, & Alpheſibœi.
Tu mihi, ſeu magni ſuperas iam ſaxa Timaui:
Siue oram Illyrici legis æquoris, en erit vnquam
Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem.
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.
A te principium, tibi deſinet, accipe iuſſis
Carmina cœpta tuis, atq; hanc ſine tempora circum
Inter victrices ederam tibi ſerpere lauros.

SERVIVS.

PAſtorū muſam.] Theo. æglogā φαρμακεύτριαν ſcribit, ī qua mulier qbuſdā ſacris mētē amatoris, à quo cōtēnebať puertit, Illā Vir. ad vltimā hui⁹ æglogæ partē trāſtulit, nā prima pars cō queſtionē amatoris decepti cōtinet. ¶Muſam] cātilenā amorū, quos inter ſe cecinerūt. ¶Mirata iu.] Quos iuuēca, qđ animal paſcēdi auidiſſimū eſt. adeo admirata eſt, vt obliuiſcereť hærbarū. ¶Stupefacte car. lyn,] Procedit ad augmenta. Iuuencæ oblitæ ſunt paſcuæ Stupefactę ſunt ferę. Flumīa ſenſu carētia curſus retardarunt. Requierūt, quietos eſſe fecerūt.
Quieſco. Ergo eſt quieſco. i. quietē capio, & quieſco ſeruū. i. quieſcere facio. ¶Tu mihi,] Sentētia eſt vbicūq; es auguſte.
Timau⁹ ¶Timauus,] Fluui⁹ eſt Venetię. ¶En erit vnq; ille dies mihi quū liceat tua dicere facta,] En erit primū en optat ſecūdū cōfirmat. Sola ſophocleo tua carmina digna cothurno, ac ſi diceret q̃q; impar ſit ingeniū, qa tu dignus es ſtilo. ¶Sophocleo,] Sophocles em̄ tragic⁹ eſt altiſonus. ¶A te principiū, tibi deſinet,] Sic Hor. in ep̄lis Prīa dictę mihi ſūma dicēde camęna, ¶Iuſſis] Nā ſupra dixerat, nō iniuſſa cano. Atq; hāc ſine tpa circū. inter victrices hederas tibi ſerpere laurum, Allegoricos dicit debere meum carmē florere īter tuos triūphos, nā triūphātes lauro. poetæ hedera coronanť. ¶Serpere,] Vrecūde dixit i. humiliter procedere.

Alij aliter ſentiunt. Sophocles.

MANCINELLVS.

¶Paſtorum muſam,] Theocri. æglogā ſecūda ſcribit. Simethā cū Theſtyli Delphidi amatori magicum carmē exercere. Id aūt Maro vltia parte huiuſce æglogæ imitatus eſt, At hic Daphnidi. ibi delphidi carmina fiūt. Ibi itē ſæpius repetiť. Ducite ſacra domū mea carmina ducite delphin. hic ſæpi⁹. Ducite ab vrbe domū mea carmina ducite daphnin. Pharmacheutria ꝑterea dicitur venefica. Pharmachia venenatio. medicina pharmacheyomæ incāto, pharmacheyo veneno, incanto. pharmacū venenū, medicina, pigmētū. pharmacos venefic⁹. Nō ab re igitur pn̄s æglogā Pharmacheutria, dicit, cū in ea carmīa & veneficia fiant. ¶Alpheſibœi,] De hoc late æglo. v. ¶Muſam] cātilenā. ¶Lynces,] In æthiopia naſcunť, vt ſcribit Ply. ſunt autē timide, & varie, & maculoſe, iūgūturq; etiā currui bacchi. de quib⁹ æglogā. v. diximus. ¶Requierunt,] Quieſcere fecerūt. ¶Tu mihi,] Sup. faueas Auguſte. eū ſiquidē ꝑ apoſtrophē alloquiť. i. ꝑ auerſionē ad ſecūdā perſonā. Apoſtropho em̄ auerto ſignificat, ¶Magni timaui,] Timauus fluuius

Pharmacheutria. Pharmacum.

fluui⁹ eſt:qui ꝑ aquileiæ agrū labit̃,de quo Plyni.iiij.& Strab. li.v.meminerūt,vtq; Mela ſcribit Timaus nouē capitibus exurgens,vno oſtio omittit̃. Strabo aūt inquit ſeptē eſſe Timaui fontes,mare mox irrūpētes,lato & profundo ſane fluuio,locumq; ipm maris fontē,& matrē ab indigenis vocari.Saxa.i.mōtes,nā Timauus,vt ait poſſidoni⁹ e mōtibus delatus decidit in profundū,qđ Strabo refert.& Maro lib.j.æneï.inqt.Et fontē ſuperare timaui.Vñ,ꝑ ora nouē vaſto cū murmure mōtis:It mare præruptū,& pelago præmit aura ſonanti.❡Illyrici equoris,]Illyris adriatici, maris latus occupat,teſtibus Mela & Dionyſio. Plyni. li.iij.inquit.Quæ pars ad mare adriaticū ſpectat appellatur Dalmatia,& illyricū. Siue orā illyrici: hoc dicit q̃m Auguſtus adoleſcēs adhuc ꝑ ſe Dalmaticū bellū geſſit,ī quo vulnera etiā excepit,idē vt quibuſdā Pānonicis atq; Germanicis,aut interueniret,aut nō lōge abeſſet:Rauēnā,vel Mediolanū,vel Aquileiā vſq; ab vrbe progreſſus eſt. Autor eſt Suetoni⁹,ſcribit etiā Apianus latius in li.qui illyrius dicitur.Propter hæc igit̃ ait Maro. Superas iam ſaxa timaui.is eñ per aquileiæ agrū labit̃,quæ regio ab Venetia diuidit̃ flumine,Natiſone,Strabone teſte. En erit vnq;,]Optat prius:deinde cō̃firmat.❡Sophocleo,]Sophocles,tragœdiarū ſcriptor fuit,teſte Euſebio.Fuit aūt Athenienſis, quē Cicero diuinū poetam li.j.de diuinatiōe vocauit, vbi mira quædā de Herculis ſurrepta aurea patera,& illius viſiōe in ſomnis meminit.❡Sophocleo Cothurno,]i.ſublimiori ſtilo,& Sophoclis boatu:de hoc latius æglo. ſeptima diximus: ponit urq; interdū pro alio dicēdi genere apud poetas.Vñ hic,vtitur q; cothurno tragœdi,ſicut comœdi ſocco,❡Tua carmina,]Tua geſta cōtinētia:nō eñ de carminibus ipſius Auguſti intelligit, cū ait,A te principiū tibi deſinet.Quod verū extitit,nā & in Bucolicis,Georgicis,& Æneide eū celebrauit.Atq; hāc ſine tempora circū iter victrices,&c.ſenſus eſt, cōcede hæc mea carmia eſſe inter triūphos,& laudes,dignitatesq; tuas.❡Hāc hederā,]Ad illud retulit.Accipe iuſſis Carmina cœpta tuis.Ergo hāc hederā hæc carmina,nā vt diximus,hedera poetę coronabantur, victrices lau.quibus quidē victores,& triūphantes ipſi coronabātur,

Illyris. | Sophocleo. | Cothurnus.

ASCENSIVS.

❡Paſtorū muſam,&c.In hac æгloga quæ propter carminū diſſerēdorū:difficilem relationē nō nihil difficultatis habet,poeta quatuor facit.Primo proponit dicēs Damonis muſam dicemus & Alpheſibœi.deinde loco inuocationis captat beniuolentiam ab Auguſto,cuius egregia facinora inuit ſeuelle deſcribere vbi exercitatior erit dicens. Tu mihi &c.Tum proponit carmē Damonis,& nouiſſimo, vt Alpheſibœi muſam recitēt muſas inuocat.Vt verò in regula dicam quia multa interiecta ſunt poſt primum carmen,non addit nudum verbum quod defuerat,ſed repetit dicēs Damonis &c.Facit autē auditorē attētum,beniuolū. & docilē. Attentum quia rem mirā ſe dictur ū dicit: quia certātes quorū ſtupefactæ carmine lynces &c.Beniuolum , qui rem tam iocoſam narraturū vtpote immemor herbarū,quos eſt mirata iuuenca.Et docilē quia quæ,& quo ordine dicturus eſt proponit.❡Ordo eſt.Nos dicemus muſam.i. cantilenā, Damonis & Alpheſibœi paſtorū, quos iuuēca eſt mirata,exiſtēs imemor herbarū ,& quorū carmine lynces certātes. i. quorū prius certabāt ſup.ſunt ſtupefactæ,& ita à certamine deſiuerūt. (Sunt qui ſic conſtruant quos certātes.i.contendentes:ſed in his carminibus non videtur emulatio nec contentio.Præterea maior vis at q; proprietas eſt ſi lynces certantes dixeris) & quorū carmine: flumina mutata,ſcilicet in natura quæ ſtare & quieſcere neſcit. Eſt autē mira vis apertaq; auxeſis in ſermone. Nam cum iuuenca à iuniore ætate dicatur & paſturæ auidiſſima ſit . vnde ſupra dictum eſt.Ite domum paſti ſi quis pudor,ite iuuenci.mirandū eſt q; immemor facta herbarum eos mirata ſit. Plus tamen mirandū:q; linces animalia pernicioſa & feroci a tūc cum certarēt ſtupefactæ ſint, multo aūt maxime,q; flumina à fluendo dicta retinuerūt curſus ſuos,qđ quia ꝑter naturā eſt dicit ea mutata: hoc eſt quaſi aliā naturā induiſſe)flumina ergo mutata:requierūt.i.quieſcēdo retinuerūt ſuos curſus,nos inquā dicemus muſam Damonis& Alpheſibœi.Tu ò Auguſte,mihi ſup.numē ſis, aut faueas,aut aſpires,vbicūq; es ſeu.i.ſiue ſuperas iam ſaxa magni timaui illius fluuij per aquileiā labētis,ſiue legis.ſ. nauigādo orā.i.extremitatē equoris.i.maris equi & plani illyrici.i.qđ pertēditur

perteditur ad illyricū vſq; littus.En hæc optantis eſt erit ille. ſ. optatiſſimus mihi dies vnq;:cū.i. quo liceat mihi dicere tua facta.en.i.certe erit vt liceat mihi ferre.i.efferre per totū orbē tua carmia ſola digna.i.quę ſola digna ſunt cothurno ſophocleo. i. vt agant in cothurno altiſſimoq; ſophoclea carmina agi meruerūt,cū ꝑſtātiſſima ſint,diximus alibi quia verſus pedibus cōſtant eorū qualitatē diſtingui pedū ornamētis,vt cothurno,ſocco,& planis.i.non ſublatis pedibus principiū ſup.poeſis noſtræ aut carminū noſtrorū erit ſup.aut exorditur,à te.i.à laude tua, & deſinet tibi.i.in laude tuā(vñ hic videt̃ conſtituiſſe eo ordine quo præceſſit procedere,vt ſup.iuxta ſtili & exercitationū qualitatē ſurgat opus,nā bucolicū vt dixi primo agreſtū officio cōpetit.georgicū medio,& heroicū in quo prælia canūtur iam durato,& malis aſſueto,deſinit aūt poeſis Virgiliana in laudē Auguſti vt notū eſt.Sunt tñ qui niſi hoc hic poneretur ad Pollionē referre velint,qui & Dalmatas viceratvñ & ꝑ illyricū redire poterat,& tragœdiā ſcripſit, vñ dictū eſt.Pollio & ipſe facit noua carmina. Seruio aūt videt̃ ſentētia eſſe,q; ſola carmina tua,non quæ tu facis ſed q̃ de te ſiūt,ſunt digna ſophocleo cothurno ſeu ſtilo,ſed Beroaldus cuius verba ſtatim ponā argutius cēſet Auguſtū etiā carmina feciſſe , vñ duplex ei corona aſſignatur laurea propter bellicā gloriā,& hederacea propter poeticā)accipe carmina ſup.cœpta.i.incœpta.tuis iuſſis.i.propter iuſſa tua,atq; ſine.i.permitte hāc hederā.i.coronā quę poetis debet̃,ſerpere circū tēpora.ſ.capitis tui,inter lauros.i.laureas coronas,victrices.i. victoriæ & triūphi ſignificatrices,hoc eſt accipe carmina, quæ quia cœpta ſunt iuſſis tuis,tua ſunt,ita ſi hedera mihi ab ea debeatur ea quoq; tua ſit,aut accipe carmina.i.amplectēdo rem poeticā permitte vt nō ſolū lauro ob egregie facta,ſed etiam hedera ob egregie dicta coroneris , quia tua carmina digna ſunt ſophocleo cothurno.Beroaldi verba de quib⁹ dixi ſunt hæc. So la ſophocleo &c.Ego opinor eo verſu à Virg.laudari carmina Cæſaris Auguſti qui floruit in poetica,qui vt autor eſt Trāquillus,reliquit librū exametris verſibus cōſcriptū cuius titulus eſt Sicilia,& libellū epigrāmatū.Pręterea tragœdiā Aiacē exorſus eſt magno impetu,volēs igitur poeta laudare Auguſti poema ſtilūq; grādiloquū dixit,illius carmina digna eſſe ſophocleo cothurno.i.ſtilo & ſublimitate,qua vſus eſt Sophocles in tragœdiis ſcriptitādis,fuit eñ apud græcos haud dubie princeps tragici poematis,quod etiā memorat Ply.in.vij.hinc etiā illud in honorē Auguſti à poeta dictū eſt , Atq; hāc ſine tpa circū,inter victrices hederā tibi ſerpere lauros,tanq; Auguſtus hederacea corona,hoc eſt poetica,nō minus coronari mereatur,q; laurea, hoc eſt triūphali.Celebrat à Macro. atq; trāquillo locus Auguſti,qui cū interrogaret̃:quid ageret.Aiax tragœdia quā quod diſplicuiſſet,ipſe deleuerat,reſpōdit Aiacē ſuū in ſpōgiā incubuiſſe.Audiui qui dicerent ſe vidiſſe poema ſophoclis ab Auguſto donatū Romana lingua , quod ſi verū eſt poterit cōmodiſſime ad id etiā referri carmē Maronianū.hæc ille.❡Regula eſt quoties aliquam clauſulam ſemiplenam multis declaramus priuſquàm principale verbum poſuerimus poſt interpoſita q̃ à principali verbo determinari deberent eam repetemus,quod in oratione ſoluta ſæpe facimus addentes particulam inquam:aut dico,aut ſimile, vnde hic poſt primum verſum , paſtorū muſam, repetit Damonis muſam dicemus,& Alpheſibœi.

Beroaldi. | Sophocles. | Regula.

PIERIVS.

❡Paſtorum muſam damonis & alpheſibœi.] Seruius ait primam partem,ſolam Amatoris decepti habere conquæſtionem. Sed enim in ea narratur etiam principiū & origo amoris , qui locus à Theocrito circa finem tractatur. ❡Suos requierunt flumina curſus.] Verbum,Requierunt ea loquendi figura nonnullis negocium faceſſit.Et liquerunt , codices aliquot manu ſcripti legunt, Verum exemplaria probatiora. Requierunt, habēt, & eam lectionē agnoſcit Seruius.quæ multum venuſtatis præſe ferens inter elocutionum exempla redigitur ab Aruſiano. ❡Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros.]C. Iulius, & aliquot alij vete.grammati ci,laurus, loco hoc agnoſcunt,quauis alibi declinatione ſecunda.Et vos ô lauri carpam.&,illum etiā lauri,etiam fleuere miricæ.&, Munera ſunt lauri.&,Faciemq; ſimillima lauro.dictum à Virgilio minime negent.Ablatiuum tamen ſingularem datiuo ſimilem non habere aſſerēte Plynio,huic lauro,& tamen ab hac lauru,& lauruum facere.

SERVIVS.

❡Frigida vix.] Totam vigilaſſe noctem oſtēdit amator,ſi quidem ortum luciferi primū aſ exit,& eum:vt Veneris ſtellā allocutus eſt. ❡Tereti.]Teres eſt rotundum,& oblongum.vt colūna.❡Præq;.d.]præueniēs. ❡Nil teſtib⁹ illis, nihil ꝓfeci,]q; illos ſum ſæpe teſtat⁹ Epicurice ergo dixit:qui ait nec bene pro meritis capit̃, nec tāgitur ira.❡Cōiugis.] non quæ

Frigida vix cœlo noctis deceſſerat vmbra,
Quum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt:
Incumbens tereti Damon,ſic cœpit,oliue.
Naſcere,præq; diem veniens age Lucifer almum: Da.
Coniugis indigno Niſæ deceptus amore
Dum quæror,& diuos(quanquam nil teſtibus illis
Profeci)extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe mænalios mecum mea tibia verſus.

non que eſſet, ſed que ſperaret , ſic in.iiij. æneid . Quos ego ſum toties iā dedignata maritos.❡Extrema ho.] paulopoſt moriturus. Sic in iiij . Incubuitq; toro dixitq; nouiſſima verba . ❡Menalios.] Arcadicos à Menalo arcadiæ monte, & hic verſus dictus intercalaris quia ſæpius interponitur; vt dies & menſes intercalares dicūtur , quoniam interponūtur in anno . Fecit autem hunc verſum

Intercalaris.

verſum ad imitationẽ theo. in pharmaceutria vbi eſt ĩterpoſitus ſępe verſus. O tur bo maritũ meum domũ ad ducito: vt in ſequentibus eſt Ducite ab vrbe domum mea carmina ducite Daphnin.

Mænalus, argutumq̃ nemus, pinosq̃ loquentes
Semper habet: ſemper paſtorum ille audit amores,
Panaq̃, qui primus calamos non paſſus inertes,

præ egritudine. ſ. animi quia amore lãguebat ſe fulciẽs in cũbĕdo oliuæ. i. arbori illi te reti. i. oblõgæ & rotũdæ cœpit ſic ſup. queri & lamẽtari.

¶ Argutum,] Garrulũ, ſtridulũ. ¶ Pinosq̃,] Quod idcirco auſus eſt di cere, quia dicturus eſt paſtorũ audit amores. Sic in prima ægloga. Formoſam reſonare doces amaryllida ſyluas.

MANCINELLVS.

¶ Frigida vix cœlo.] Peracta inuocatiõe ad narrationẽ deſcẽdit, exponit em̃ Damonis q̃relas decepti amore Niſe. ¶ Dic almã,] Sicut em̃ luna nocturno temperamẽto, ita ſol diurno calore oia moderaꝛ, & nutrit. ¶ Lucifer,] Infima eſt, quicq̃ erratiũ, terraꝙ proxima ſtella Veneris, q̃ phoſphoros græce, lucifer latine dici tur: quũ ãngredit̃ ſolẽ, quũ obſequitur aũt heſperos Tul. in lib. de natura deo. edocuit cõiugis indigno, inferioribus clauſulis id iũgit, nõ pcedẽtibus. ¶ Coiugis,] Quã cõiugẽ optabã. ¶ Indigno amo.] Cũ em̃ illa me ſperneret, indigna erat amari mihi. ¶ Mænalios,] Arcadicos. Mænalus em̃ arcadiæ mons eſt, teſte Ply. & Stra. cuius tãta eſt altitudo, vt eius cacumẽ aſtris videaꝛ inſertũ, hinc Statius li. ix. th. ait. Et in mediis frõdẽtẽ mænalon aſtris. ¶ Incipe mæ,] Figura eſt Epimonę, quæ dici poteſt perſe uerãtia, vel aſſiduitas, ſæpe enim eadẽ ſententia repetitur, appellantur ij verſus intercalares. i. interpoſiti. ¶ Argutũ,] Sonorũ.

Lucifer. Mænal⁹.

ASCENSIVS.

¶ Frigida &c. Adhuc ſunt verba poetæ deſcribentis, quo tẽpore damõ q̃relã ſuã fecerat de Niſa, quã miſere amatã amiſerat dicẽtis, quia prĩo mane ſub ipſo diluculo: qd̃ tẽpus ſummo delectu ei datur quẽ ſpes de re vxoria feſellerat, quaſi impatiẽs amoris & ſecubitus excubias fecerit, vñ optat aduẽtũ luciferi, vt q̃relas ſuas apd̃ deos deponere rite poſſit. In qua re eſt nõ nihil veteris religiõis, aut potius ſuperſtitiõis quaſi non niſi pſente ſole ratæ ſint pces aut imprecationes. Vñ Dido. iiij. æneĩ. Sol qui terrarũ flãmis opa omnia luſtras, Tuq̃ harũ interpres curarũ, & cõſcia Iuno Accipite hęc, &c. Eadẽ pterea vt ibidẽ dictũ erat añ ybaiã poſita. Teſtaꝛ moritura deos & cõſcia fati. Sydera tũ ſi quod nõ æquo fœdere amãtes. Curæ numẽ habet iuſtũq̃ memorq̃ pcaꝛ. Ibi tñ ſequitur Nox erat. vñ infœlicẽ habuit exitũ. ¶ Ordo eſt. frigida vmbra noctis vix deceſſerat cœlo. i. vix erat diluculũ cũ ẽ. qñ ros eſt gratiſſimus pecori in herba tenera ea. ſ. noctæ creta quũ ſup. Damõ paſtor, ille cuius amica alteri nupſerat, incũbens

O lucifer. i. ſtella matutina quæ veneris eſt. Venus aũt dea amaris, naſcere. i. orire, & pueniens age. i. impelle diẽ, dũ. i. donec & interea dũ ego deceptus indigno amore. i. ei⁹ quæ indigna fuit amari: qa nõ redamauit, videlicet Niſe cõiugis. ſ. ex affectõe nõ quæ erat, ſed quã cõiugẽ eſſe volebã (ſicut lib. ij. æneĩ. dicitur de chorebo. Qui gener auxiliũ Priamo phrygibusq̃ ferebat) dũ ergo ego deceptus indigno amore Niſæ cõiugis quæror. i. q̃relas meas depono, & dũ ego diuos (q̃quàm nil pfeci illis teſtib⁹. i. ꝙ eos teſtatus ſum, aut ꝙ eos teſtes fecerim, fidei mihi à Niſa datę) tñ moriẽs alloquor extrema hora. Qui quo regunꝛ ordine dictiões cõſtructas velit, debeat nõ nihil ſubaudire atq̃ repetere ſic. dũ moriẽs alloquor diuos, quãquã nil profeci illis teſtib⁹. i. illorũ teſtimonio, tñ alloquor ſup. illos extrema hora. O mea tibia incipe mecum verſus mænalios. i. verſus arcadicos, hoc eſt quales arcades faciũt q ſoli cãtare periti, vt aũt ſignificet qd ſit arcadicos verſus dicere ſubiũgit. Menal⁹ mõs ille in Arcadia, habet ſemp nem⁹ argutũ. i. ſtridulũ & ſonorũ in eo canẽtiũ ſonitu crepitãs, & pinos loquẽtes, aut hypbolicos dicit ſicut in Sileno. Iuſſitq̃ edicere lauros, aut loquẽtes. i. loquẽtes ac loquelas eorũ referẽtes, ideo aũt habet pinos loquẽtes, qa ille audit ſemp amores paſtorũ, & pana q prim⁹ nõ eſt paſſus calamos ſup. eſſe inertes. i. ſine arte factos, hoc eſt ſimplices & vniſonos, vñ in Alexi de Pan primus calamos cera cõiũgere plures inſtituit, hæc autẽ quaſi pludia ſunt & ferè inuocatoria. Quæ lucis egẽt à Macinello præter Seruianã lucernã elucidãtur.

PIERIVS.

¶ Deceſſerat vmbra,] Ita antiqua plurimũ legũt exẽplaria. Sed in Oblõgo cod. Diſceſſerat, habeꝛ, magis tñ placet à Decedo ductũ, vt illud. Et ſol decedẽs, quãquã ibi quoq̃ variũ. ¶ Cũ ros, in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.] In Lõgobardico, in Mediceo, & aliis antiquis nõ habeꝛ, eſt, qd quidẽ hoc loco pteritũ, ne ſcio quid gratius habere videtur. ¶ Incũbẽs tereti damõ ſic cœpit oliuæ,] Cœpit, varie ſcribitur in exẽplaribus antiquis tam à capio quàm ab incipio. Sed enim Caper in libello de elegãtiis, Cœpit, per, œ, diphth. ab incipio, cæpit verò per. æ. à capio deducit monet. Quã verò differentiam idem inter oleam, Oliuam, & Oleum ponit, ia m hic minus re receptã videmus, vbi oliua pro arbore dubio procul poſita eſt.

SERVIVS.

¶ Mopſo Niſa datur.] Honeſta, turpi. pulchra deformi ¶ Gryphes] in hyperboreis naſcũtur montibus: ima ex pte leones, alis & facie aq̃læ ſimiles, equis ĩfeſti, Apollini conſecrati. ¶ Cum cani. ti.] non ſolum pulchræ deformibus nubent: ſed etiam contrariæ naturæ animalia iungentur. ¶ Cum cani. ti. ve. ad po.] Mopſum canib⁹ Niſam dãmis ad perſonã alludẽs comparat. Dãmas maſculini generis facit, ſic alibi Timidi Dãme, ceruiq̃ fuga ces. Hora. in fœminino po ſuit. Et ſup tecto pauide na tarũt æquore Dãmæ. ¶ Faces.] quæ ſolent præire nubentes puellas. Var. ideo dicit faces præire nuptas, ꝙ antea non niſi noctu ducebãtur à ſponſis, quas ideo dicit limen non tangere, ne ſacrilegio inchoarent. ſi depoſituræ virginitatem calcent rem veſtæ numini caſtiſſimo conſecratã. ¶ Tibi] . i. ſub tuo noĩe. alij ducitur, vt oſtẽdat eam corru ptoribus ſeruiturã. ¶ Sparge nuces,] Varo ſpargẽdarũ nucum cauſſam dicit, vt Iouis omine matrimoniũ celebretur, vt nupta matrona ſit ſicut Iuno. Nam nuces in tutela ſunt Iouis & iuglãdes quaſi Iouis glandes vocantur. Nam id vulgare eſt, ideo ſpargi nuces, vt à rapientibus pueris fiat ſtrepitus, ne puelle virginitatẽ amittentis vox audiatur. Modo tamen, ideo ait ſparge marite nuces: vt eum culparet infamiæ. Nam pueri catamiti meritorij, quibus licenter vtebatur antiquitas receđentes à turpi ſeruitio nuces ſpargebant. i. ludum pueritiæ, vt ſignificarẽt omnia puerilia iam ſpernere. Vnde illud dixit: tibi ducitur vxor. i. ſub tuo noĩe, alis duciꝛ. ſ. tuis corruptorib⁹, & nõ tibi. ¶ Œtã,] The ſalię mõs eſt ab occidẽte, i quo ſtellæ videꝛ occidere. ¶ O digno Coniuncta vi,] Puellæ inſultat. Hirſutumq̃ ſupercilium, per in cultum corpus oſtendit fortitudinem ſuã. ¶ Prolixa,] Demiſſa. Nec curare deum, ſuperbia tua damnata es turpi marito.

Gryphes. Faces. Nucum ſparſio. Iuglãdes. Œtam.

præ egritu

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Mopſo Niſa datur: quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis: æuoq̃ ſequenti.
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopſe nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
Sparge marite nuces, tibi deſerit Heſperus Œtam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
O digno coniuncta viro, dum deſpicis omnes,
Dumq̃ tibi eſt odio mea fiſtula, dumq̃ capellæ,
Hirſutumq̃ ſupercilium, prolixaq̃ barba,
Nec curare deum credis mortalia quenquam.

MANCINELLVS.

¶ Gryphes.] Gryphoſis curuatio dicitur, gryphos habens naſum aduncum, inde grypes dicuntur latinorum aliqui addito h, gryphes dixerunt. ſunt autẽ in ſcythia alites ferociſſimæ, teſte ſoli no. ca. xvj. & vltra oẽm rabiẽ ſeuiẽtes, meminit etiam de his Mela. li. ij. ¶ Dãmę] Dãma genus eſt capræ ſyluestris, cui fel deeſſe notatũ eſt ſicuti ceruo, equo, mulo, aſino, & vitulo marino, vt ſcribit. Philoſophus li. ij. de animalibus, & Ply. li. viij. inq̃t ꝙ dãmæ mãſueſcũt raro, cũ feræ dici iure non poſſint. ¶ Nouas faces,] Patrimi, & matrimi pueri tres adhibebanꝛ in nuptiis, vnus qui facẽ præferret ex ſpina, alba, quia noctu nubebãt, duo qui nubentẽ tenerent autor eſt Feſtus. Plutarchus in problematibus ſcri. ꝙ quinq̃ faces in nuptiis accẽdebãt, quas Cereos appellãbãt. ¶ Incide,] Vt in nuptiis adhibeas. ¶ Nuces,] Honor nucibus nature pecu liaris gemino protectis operimẽto, puluiati primũ calicis, mox lignei putaminis, que cauſſa eas nuptiis fecit religioſas, tot modis fœtu munito, quod eſt veriſimili⁹, ꝙ quia cadẽdo tripudiũ, ſonũ've faciat. Ply. li. xv. ſcri. ¶ Tibi deſerit heſperus œtã] . i. in tuã gratiã occidit heſperus, olim nãq̃, & nũc quoq̃ mariti ſponſas pri mo ſponſe non in luce, ſed in tenebris iungitur, de quo Plutar. problema extat, hæc omnia tamen Ironicos dicta accipiantur. Poſſes item hoc pacto accipere, Tibi deſerit heſperus œtam, id eſt te propter ẽ cœlo fugit heſperus, tanquàm id ægreferẽs, melior tñ ſenſus prior. Nam noctu nubebãt, vt diximus. ¶ Œtã,] œta mons eſt in Theſſalia qui ab oriẽte Thermophylis in occidẽtem vſq̃ in ſinum ambraciũ extẽditur, aſperitatis & celſitudinis nõ mediocris. hæc, & plura Strabo. li. ix. ¶ O digno cõ. vi.] ironicos loquitur vt iã diximus. ¶ Nec curare deũ,] Ex epicurei ſentẽtia id erat. Is em̃ vt Cicero ſcrib. in li. de natura deo. Ex animis hominũ extraxit radicitus religionẽ, quũ diis immortalibus, & opem, & gratiam ſuſtulit, ita ſit vt nõ modo homines à deis, ſed ipſi dei inter ſe ab aliis alij negligãnꝛ. Stoici verò optime dicebãt, eorũ prouidentia mundum adminiſtrari & regi.

Gryphes Dãmæ.

PROBVS.

¶ Gryphes,] Ferę quæ habent capita aquilæ. cętera mẽbra leõis cũ alis ingẽtis magnitudis, in tutela apollinis. ¶ Mænalios,] paſtorales à mgnalo mõte arcadię, q̃ regio pluria paſcua habet.

¶ASCENSIVS.

¶Incipe mænalios. Eundē verſum ante ſingulosverſus quibus vniformis ſentētia complectitur repetit, vnde quia materias diſcernit, aut potius quia in muſico inſtrumento intercapedinē facit intercalaris dicitur, dicit ergo, Mopſo Niſa datur. qd nõ ſperemus amantes: cuius propterverbi ſperemus equiuocationem duplex põt eſſe ſnĩa. Altera q̃ minus placet mihi quidē eſt hæc ſi mopſo turpiſſimo viro datur. ſ. nuptũ Niſa pulcherrima puella: qd nõ ſperemꝰ amãtes. q. d. nihil, & ita oẽs bene ſperare debemus: cũ tm̃ boni fortè præter ſpem Mopſo cõtigerit. Altera eſt cum Mopſo quod minime verearis (eſt em̃ turpiſſimus) Niſa detur quid non ſperemus, ideſt timeamus amantes quaſi dicat omnia nobis timenda ſunt, vnde recte dicit Ouid. Res eſt ſolliciti plena timoris amor. Nec caret exemplo ꝙ ſperare pro timere accipiatur nam. j. Æneí. dicitur. At ſperate deos memores fandi atqꝫ nefandi. Eſt ergo manifeſtus ſenſus oĩa amãtibꝰ timēda eſſe, ũ etiã Mopſo Niſa nupſerit, qđ priuſquã fieret tã (ſi ita dicã) impoſſibile videbatur: quàm ſi gryphes iũgãtur equis & cũ canibus timidiveniant ad pocula dãmæ. Qđ aũt dicit Mopſe nouas &c. in irriſionē eius dicit, cũ nõ virũ ſed effœminatũ innuat: vñ poſtea animũ ſuũ aperiēs dicit ad Niſam. O digno coniuncta viro. q. d. ei q nõ virilia agere: ſed muliebria pati ſoleat: vñ nuces eũ ſpargere monet, aut vt Iouis omine nuptiæ ſecũdētur, & id ꝑ ironiã, aut vt fides nuptialis firma & mũita ſit, vt nucleus in iuglãde, aut vt puellæ dũ deuirginet̃ploratꝰ nõ percipiatur & id quoqꝫ irriſorię, aut qa catamitus eſt Mopſus & iam puerilē turpitudinē vna cũ nucibꝰ relicturus eſt. iuxta illud Perſianũ, Cũ ſapimus patruos & nucibus facimꝰ q̃cũqꝫ relictis. aut ſimul ꝓpter hęc oĩa. Nã mopſum puerũ turpē eſſe nec plane virũ oſtēdit ex cõtrario. docet em̃ ſe diſplicere ꝙ virilis eſſet: hoc eſt qa hirſutꝰ & barbatꝰ iuuēs ineptũ imberbē & leuē ob id placere. quo errore dignã cēſet Niſam q̃ ꝑ ſuperbiã deos nedũ ſe cõtēpſerit. ¶Ordo eſt. O mea tibia incipe mecũ dicere aut canere verſus mænalios. i. arcadicos. Niſa formoſiſſimavidelicet mulier dat̃ ſup. nuptũ, Mopſo ineptiſſimo & turpiſſimo hoĩ quid nos amãtes, nõ ſperemꝰ. i. timeamꝰ? q. d. nihil nõ timere debemꝰ ſed oĩa: cũ etiã turpiſſimꝰ mihi ꝑferat̃ gryphes aues ille adũcis naribus, & leonibꝰ in poſteriori parte perꝙ ſiĺes & eqs infeſtiſſimi iũgent̃ iã. i. poſtꝙ Niſa Mopſo iũcta eſt: eqs & dãmæ timidi. ſ. naturalr̃ veniēt æuo ſequēti. i. ꝓxĩe vēturo ad pocula cũ canibꝰ. O Mopſe ĩcide nouas faces. i. tedas vxor ducit̃ tibi. i. à te, aut tibi. i. ſub tuo noĩe. ſed ad aliũ. O marite. ſ. turpiſſime & turpiſſima paſſe ſparge nuces. oñde te velle relinq̃re pueritiã & turpitudinē puerilē nuces ſpargēdo, aut ad bonũ omē nuptiarũ ſparge nuces, qa heſperꝰ. i. ſtellaveſpertina deſerit tibi, aut in ꝑniciē tuã qa inſtat tp̃s vt noue nuptę debitũ ꝑſoluas, qđ nõ poteris aut ironicę ad nicæ ad cõmodũ tuũ, quia habitutꝰ es pulcherrimã cõiugē cętã mõtē illũ. Theſſalie quē ab occidēte habebat q hæc dicit. Incipe mea tibia mecũ verſus mænalios. O ſup. Niſa, coniũcta viro digno. ſ. te. i. qualē digna es habere, cũ turpis & effœminatꝰ ſit, dũ i. qñquidē tu deſpicis. i. aſpernaris & vilipēdis oẽs, & dũ mea fiſtula. i. cãtilena mea (quæ tñ plurimũ valere ſolet ad cõciliãdos amores) vñ Corydõ, Cãto q̃ ſolitꝰ ſi qñ armēta vocabat amphiõ dircęus &c. & dũ capelle ſup. meæ ſunt ſup. tibi odio. i. moleſtię & diſplicētię. per capellas aũt vult ſignificare diuitias ſuas ſicut Corydõ ꝑ oues dicēs, deſpectus tibi ſum nec qui ſim q̃ris. Alexi Quã diues niuei pecoris ꝙ lactis abũdãs, & dũ odio eſt tibi hirſutũ ſuperciliũ. ſ. meũ & barba ꝓlixa. i. forma mea virilis q̃ tibi cordi eſſe debebat, vñ & Corydõ. Nec ſum adeo informis &c. A tribꝰ ergo ſe vt ille cõmēdat à muſica ſeu cãtu, à diuitiis & à forma, q̃ tñ illa deſpexit at ne id merito feciſſe putet̃ docet ꝙ ꝑ petulãtiã fecerit. cũ etiã ea quę nemo paruifacere debeat, videlicet fidē & religionē cõtēpſerit: vnde ſubdit, nec credis quēqꝫ deũ. i. deorũ curare mortalia. i. credis ꝙ deꝰ nõ aſpiciat facta mortaliũ & ita nõ puniat periuria, vñ & ab alio dictũ eſt, qa Iuppiter periuria ridet amãtũ. Per hæc aũt innuit ſibi datã ab ea fidē, quã nõ ſeruauerit: in cuius punitionē dij eã Mopſo cõiũxerint. Eſt aũt Epicureorũ ſnĩa deos nõ curare mortalia, quã ſecutꝰ Flaccus dicit ĩ primo ſermonũ. Nãqꝫ deos didici ſecurũ agere euũ, didicit aũt ab Epicuro cuius ſectator erat. vñ primo epiſtolarũ, Me pinguē & nitidũ bene curata cute viſes. Cũ ridere voles epicuri de grege porcũ. Epicurꝰ verò iactabat ſe leuaſſe mortaliũ genꝰ duobus maximis malis, religiõe. ſ. in ꝑſenti vita cũ dij nõ curēt mortalia, & timore futuri cũ docuerit animos cũ corporibꝰ interire: quorũ vtrũqꝫ maxime erroneũ eſt. vñ & hic ꝓpter eã falſam fidē dicit Damõ Niſam in eã miſeriã incidiſſe vt Mopſo nuberet.

Spero.

¶PIERIVS.

¶Incipe mænalios mecũ mea tibia verſus,] Mænalios ideo dixit, quia quę canũt hic, in Arcadia ſe aliqñ audiuiſſe inferiꝰ oſtēdēt. ¶Sparge marite nuces] Lege cauſſam huius inſtituti apud plyniũ. L. xv. ¶Cum canibustimidiveniēt ad pocula Dammę,] Soſipater cariſius, vbi agit de Solœciſmo, eũ etiam fieri per genera nominum ait vt, Timidi veniēt ad pocula Dãmæ. pro timidæ, ex quo Horatium proprium protuliſſe genus conſtat, & ſuperiecto pauidæ natarũt æquore Dãmæ. ¶Præmiſſaqꝫ barba.] Quãuis, Promiſſa, minime diſplicea . quod eo ſignificato frequenter apud latinos auctores inueniatur, in antiquis tñ oĩbus cod. quotquot habui. Prolixa, legitur, eadē aũt varietas dictionis eiuſdē in cod. liuianis habetur. lib. vij. de ſcđo bello punico. Ad hoc prolixa barba & capilli efferauerãt ſpeciē oris, noſcitabatur tñ in tãta deformitate, vetus codex Promiſſa, legit, & pro Noſcitabatur, Noſcebatur. Sed loco hoc frequētatiua illa verbi ſpecies ſentētiã auget.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sepibus in noſtris parua in te roſcida mala.
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab vndecimo tum me iam cœperat annus,
Iam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Vt vidi, vt Perii, vt me malus abſtulit error.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Nunc ſcio, quid ſit amor, duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus:
Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus, crudelis tu quoqꝫ mater,
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoqꝫ mater.

¶SERVIVS.

¶Sepibus in noſtris paruã te roſida mala,] Roſida rore perfuſa. ¶Dux ego veſter eram,] Quia præibã, aut capellas alloquitur. ¶Alter ab vnd.] i. Secũdus, qa alter de duobus dicitur, ergo tertiuſdecimus, nã pubertati ſe vicinum oſtēdit, quod de duodecimo intelligi non poteſt. vix fra. cum annis recte iungit habitum corporis. Nam pubertas de iure ex vtroqꝫ colligitur. ¶Vt vi. vt pe.] Sententia eſt. Mox vidi, quē admodum perij. Vnum ergo temporis, aliud qualitatis. ¶Malus error,] Diffinitio amoris. ¶Nunc,] vel qa iam iuuenis, vel quaſi ſpretus grauior enim amor fit ex deſperatiõe, Hinc Terē. Quanto minus ſpei eſt tãto magis amo. ¶Iſmarus aut rhodope,] Mõtes Thraciæ aſperrimi. Recte autem vituperat amorem ab origine. Itē à geſtis rebus vt Seuus amor docuit. ¶Garamantes,] Garamãtes populi aphricæ extremi, quaſi ſeui, quia à conſortio humano ſint remoti. ¶Nec ſanguinis,] nec generis. i. nihil habētē humanitatis. Nam non negat mortalem. ¶Natorum ſanguine matrem,] Quaſi nouam artem inſinuauit, & infudit, & quoniã fabula omnibus nota eſt, per tranſitum tangit, ꝙ Medea ab Iaſone cõtempta filios ſuos interemerit. Moderatione autē optima vtitur, vt nec totum amori imputet, ne defendat parricidã, nec totum matri, ac amorē culpa eximat, ſed & illam quę paruit, & illũ qui coegit accuſat. ¶Improbus ille puer,] Non eſt ſuperflua iteratio, nã fit ſyllogiſmus ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione.

Garamãtes.

Medea.

¶MANCINELLVS.

¶Roſida,] rore infuſa. ¶Alter ab vndecimo,] Ideſt ſecũdus, Alter em̃ de duobus dicitur: ergo. xiij. nam pubertati ſe vicinum oſtēdit: quod recte Seruiꝰ enodauit. ¶Vt vidi, vt perij.] i. qñ vidi quãdo perij quando me malus abſtulit error, poteſt em̃ vt pro temporali aduerbio etiã accipi, vt hoc loco, de quo & Priſcia. meminit libro. xv. Perij. vt nulla ſit Sinalœpha. ¶Vt me ma. abſtu. er.] Simeta ait de delphide. ij. Theo. me morbus flãminifer vſſit, Me penitus totam, & ſenſum malus abſtulit ignis. Nũc ſcio qđ ſit amor, Theocri. ait in. iij. Noui qđ ſit amor tãdem: deus improbus acer Difficilis dire. quē lactauere leænæ Mõtibꝰ hircanis nutriuit, & improba mater. Obſidet inſidiis qui me moleſqꝫ medullas Vrit, & igniferis figit, mea pectora telis. ¶Extremi garamantes.] Hæ enim ſunt vltra Getulos teſte Dionyſi. ¶Edunt.] Generant. ¶Sæuus amor.] Oſtendit amoris crimina & ſæuitiam. Medea enim Iaſonis amore capta illum à colchis in Theſſaliam ſecuta eſt. Cunqꝫ decennium Corinthi cum eo fuiſſet, filioſqꝫ etiã peperiſſet, ſpreta ob nouam nuptam Creuſam, ſcilicetvel Glaucam Creontis filiam, furore ducta domum incendit radice quadam à Circe inuenta, ea virtute, vt incenſus ignis nequiret extingui, Iaſon tamē euaſit, Glauca, & pater igni abſumpti ſunt. Quidã tamen ſcriptores volunt Medeę filios dona quædã ſpõſe attuliſſet venenis illita, quibus tactis ſponſa, & paterconſumpti ſunt. Irata aũt Medea

quòd

quod Iaſon euaſerat, eamq́ ſpreuerat in eius calamitate omnes iugulauit natos excepto vno qui fugit. Theſſalus ſcilicet. de quibus omnibus plura Diodo. libro. v.

ASCENSIVS.

Incipe &c. Sepib⁹. docet q̃ſo eius amore primũ captus ſit: primus autẽ amor feruentiſſimus eſt ad quod ſignificandum dicit amaſius poeta, Delia me primũ cupidis decepit occellis, Contactum nullis ante cupidinibus. Ordo igitur vt ſimul ſniãs explicem hic eſt, Incipe mea tibia mecũ verſus mænalios, Ego vidi (erã em̃ dux. i. cõductor veſter, ſ. matris, & filiæ, qd̃ poti⁹ dixero q̃ vt capellas alloquat̃) te paruã. i. cũ adhuc puula eſſes legẽtẽ cũ matre. mala roſida. i. rore pfuſa, in noſtris ſepib⁹. i. itra noſtra ſepib⁹ minuta. annus alter. i. ſecundus: abvndecimo. i. decimuſtertius cæperat. i. acceperat me ĩgredientẽ ſe: iã tũ. i. tũc primũ, & ego poterã iã cõtingere ramos fragiles. i. inferiores q ſole deſtituti, ꝓpter interpoſitionẽ fragiles fiũt, vt. i. poſtq̃ vidi te, vt, ideſt qualiter perij, quaſi dicat miſerrimus, & vt ideſt qualiter malus error abſtulit me. Aut ſic, vt. ideſt quantũ cito vidi, vt i. tm̃ cito malus error. i. inſanus amor abſtulit me Incipe &c. Declarat quis ſit malus error qa amor dicẽs. ego ſcio nunc quid ſit amor. q. d. deus impientiſſimus. quia Iſmarus & Rhodope montes illi Thraciæ aut garamantes extremi. i. remotiſſimi à nobis vt qui vltra getulos ſunt edunt illum. ſ. amorẽ exiſtentem pueꝛum non noſtri. i. hũani generis nec noſtri ſanguinis. i. nihil habentem humanitatis. Incipe &c. vt aũt oſtẽdat ſæuitiã amoris adducit exemplũ Medeæ q̃ p impatientiã amoris filios abſumpſit aut gladio aut igne, vt Mãcinellus recitat. Sæuus igiẽ amor docuit matrẽ. ſ. medeã cõmaculare manus ſanguĩe natorũ. i. ex ſe genitorũ, ô mater. ſ. Medea. tu quoq;. i. ẽt tu crudelis ſup. es. q. d. niſi & natura crudelis & impia fuiſſes, non potuiſſet te amor ad tm̃ facin⁹ ĩduxiſſe. vt filios occideres, eſt ergo mater etiã crudelis, ſed an mater. ſ. Medea q̃ facinus peregit eſt magis crudelis. an puer. i. amor. ſ. cupido cui eſt ꝑpetua iuuenta aut pueritia (nã ſæpe amorẽ ſeu cupidinẽ puerũ legimus vocatũ, vñ de venere & ipſo dicit̃. iiij. ęnei. Tuq́ puerq́ tuus) eſt ſup. magis improb⁹. q. d. id quidẽ neſcio, ſed ſcio qd̃ ille puer. ſ. cupido, qi pſuaſit, aut te ô Medea ad hoc induxit extat impi⁹, ſed tu ô mater. ſ. Medea tu quoq;. i. etiã tu ſup. es crudelis. Prima regula eſt vba ad loq̃lam ſpectantia qñ obſcuritatẽ nullã pariunt, venuſte omittunt̃ vt hæc damõ ſup. dixit aut cecinit aut ꝓpoſuit. Scda. A ſubſtantiuis ſapiẽtibus naturã adiectiuo formari pñt forme diminutiue adiectiue tente, vt amas maſculus. la. lum. vt hic Maſcula thura. Nã mas quodammõ adiectiue ponit̃ apud hor. Thyrrenuſq́ mares aios. i. viriles. Et apud perſiũ marẽ ſtrepitũ. i. virilẽ. hinc maſcula ſappho dicit̃, & maſculus aĩus dico forme diminutiue nõ tñ

nõ tñ ſunt ſic vera diminutiua, qa ſignificatio deeſt. At quũ hic dico hic puſill⁹ nõ mas, ſed maſculus eſt cẽſend⁹, iã verũ eſt diminutiuum, Sicut & maſculus aĩus aut ſonus ſi nõ plane virilẽ ſed aliquo mõ ĩtellexeris. Tertia ſcdm̃ diuerſam originẽ eſt ſæpe diuerſa ſcriptura, nã Tus ſi à tũdẽdo vt Var. vult. dicat̃ ſine h ſcribatur ſin à thyoo θύω qd̃ eſt odorẽ facio aut θύω thyo qd̃ eſt ſacrifico, per h ſcribet̃ thus: Quarta. Vel tã apud poſteros q̃ apud Ciceronẽ ponit̃ ꝓ ẽt, potiſſimũ vbi emphaticos loq̃mur, vt carmina vel cœlo poſſunt deducere lunã, Nã vtrũq; mirũ, & qd̃ de cœlo q̃cq̃ deduci põt, & q̃ luna q̃ ſuũ habet cœlũ. i. orbẽ ac ſphęram. Quinta. De ꝓpoſitio i his q̃ ad locũ deorſum ſpectãt venuſte deorſum ferri cõnotat, vt deducere lunã cœlo, eſt ipſam deorſum ducere, ſed deducere lunã eſt ipſam extenuare & i ſubtiliores ptes carptim diſtrahere. Sexta. Vt prius patuit gerundium in do qñ abſolute ponitur venuſte paſſiue ſignificat, vt cantando dum incantatur.

PIERIVS.

Tum me iã cæperat annus.] In Lõgobardico cod. Tũ iã me cęperat. In aliquot aliis, acceperat, & adceperat, habet. Poterã à terra cõtingere ramos.] In Lõgobardico exẽplari. Coĩiugere, habetur, qd̃ à nemine receptũ obſeruaui. Iſmarus aut rhodope aut extremi garamãtes,] Sunt politioris huius elegantiæ viri ſtudioſiſſimi, qui locum hunc antiquo cod. legi aliter obſeruarint. Quippe, Aut tmarus aut rhodope, vt duorum montium aſperitate amoris ſæuitiam probet, & à loci demum longinquitate, dum infert, aut extremi garamantes, nam Iſmaron vrbem eſſe manifeſtũ, de qua ſic Harpocration. ἐστι μὲν τοι καὶ πόλις ἐν θρᾴκῃ μασωνεια ην φασιν εἶναι τὴν υφομιρον ισμαρον καλουμενην. Tmarus autem, qui & tomarus ſtraboni, mons Dodonis eſt aſperrimus atq; ſæuiſſimus non minus quã Rhodode Thraciæ, vulgatam tñ lectionem valerius probus ſummæ diligentiæ grãmaticus, ĩ inſtitutis agnoſcit, & inter ea q̃ apud latinos quoq;, os, breuẽ finalẽ ſyllabã habẽt, ex eo quoq; verſu excẽplũ citat Iſmaros aut rhodope aut extremi garamãtes. Neq; em̃ quid ꝓhibeat Iſmaron tam pro monte q̃ pro vrbe poni, quod ſi volũt pro vrbe tantum accipi, nihil quicq̃ ſniam immutabit. Iſmaron ſane cicones gens immanis & inhoſpitalis, homero dam nata coluerunt, ad quos vlyſſes ilio digreſſus primũ appulſus eſt à quibus male acceptus, coactus eſt magna trepidatione ſocios in naues cogere, & quã maxima potuit feſtinatione ſe ſe in altũ ſubducere, vnde Virgi. quum velis immanitatem feritatẽq́ amoris oſtendere, illũ accolis Iſmari inhoſpitalibus cõparat. Qui alibi etiã duas eas locutiones in vno verſu ponit, nec tm̃ rhodope mirantur & Iſmarus orphea. Nec noſtri gñis puerũ.] In Longo. in Mediceo, & aliquot aliis cod. manu ſcriptis numerus in hũc dictionũ ordinem mutatus eſt. Nec generis noſtri puerum, qui ordo etiam apud Seruium eſt.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Nunc & oues vltro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus,
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.
Certent & cycnis vlulæ: ſit Tityrus Orpheus:
Orpheus in ſyluis, inter Delphninãs Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Omnia vel medium fiant mare: viuite ſyluæ.
Præceps aërij ſpecula de montis in vndas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Deſine Mænalios iam deſine tibia verſus:

SERVIVS.

Vlule,] aues ἀπὸ ὀλολύζειν. i. à fletu denoĩate, Tityrus,] Vilis fuit ruſticus.

Arion, Arion.] Leſbius citharœdus optim⁹ q cũ corynthũ tarẽto cũ multis opib⁹ peteret. & videret ſibi in mari à nautis tendi inſidias, petiit, vt cythara paululũ caneret: ad cui⁹ ſonũ cũ delphini puenirent, excuſſit ſe ſupra vnũ & imminẽs vitauit periculũ. Orpheus delphinãs.] As breuis qa grecũ ſic archadãs accenſos monitu. Græca em̃ hñtia noĩatiuũ in es vt archades, habent ãs correptum in accuſatiuo. Viuite,] Vale te vt ſit nõ optãtis ſed renũtiãtis. Extremum hoc. m.] moriar in inuidiã tuã. Amare enim dixit munus. Sic Mezentius, Hæc tibi porto dona prius.

bere videant̃: qa prouidẽtes qd in morte boni ſit cũ cãtu & voluptate moriant̃. Meminit & Ply. li. x. Vlulæ,] aues ſunt noctuꝛnæ ab vlula tu dictæ, de qbus et Ply. Certẽt & cycnis vlulæ com atas ait in Theocriti. v. Luciniæ dulci raucos contendere turdos. Nec fas eſt, epopas cycnis obſtare canoris. Orpheus,] de hoc iã dictũ eſt. Arion,] is fuit citharędus q̃ optimus, de quo late Oui. li. ij. Ait aũt, Q mare nõ nouit, q̃ neſcit ariona tell⁹? Carmine currentes ille tenebat aquas, Protinus in medias ornatus deſilit vndas, Spargitur impulſa cerula pupis aqua. Inde fide maius, tergo delphina recuruo. ſe memorat oneri ſuppoſuiſſe nouo Ille ſedẽs, citharamq́ tenẽs preciũq́ vehẽdi Cãtat, & æquoreas carmine mulcet aquas, hæc & plura Oui. ſed latiſſime Hero. circa principiũ primi libri qd̃ repetit ẽt Gel. lib. xv. c. vlti. Extremũ hoc.] ordo eſt, hoc habeto extremũ munus moriẽtis.

PROBVS.

Arion,] methymnęus cytharędus quũ in pyratas ĩcurriſſet ĩpetrauit, vt ſub eodẽ habitu quo in ſcænã prodire adſueſſet, canere ei liceret, q quũ cãtu delphinas elicuiſſet, & in mare ſe præcipitauiſſet, exceptus ab ipſis, perlatus dicit̃ in terrã eſſe.

MANCINELLVS.

Electrũ. Nũc & oues,] cõtraria fore optat, cũ pulcherrima turpiſſimo iuncta fuerit. Electra,] ferũt heliades ſorores phæthõtis fratris interitũ tãdiu deploraſſe vt mortuę oẽs in alnos tandẽ arbores lachrymãtes adhuc cõuerterent̃, earũq́ lachrymas à Celtis ipſis q ea circũ habitãt loca ſæpenũero emũgi, cũ i aureũ vertant̃ electrũ & tãq̃ lapidẽ dureſcãt. id Dionyſius ſcri. Dicit̃ pterea ꝓprię electrum, teſte Ply. lib. xxxiij. vbicũq; quinta argẽti portio ineſt auro mixta. De electro ẽt lib. iij. Geor. latius dicet. Electrũ ſine h ſcribit, cũ pſilen ante, & græce habeat. Myrice,] de his late æglo. iiij. Cycnis.] Eſt cycnus auis vndiq; plumis albis cõſerta & dulce canẽs latine olor dr̃. Scribit aũt Ci. li. j. tuſcu. qd̃ cygni ne ſine cã Apollini dicati ſunt, ſed qd̃ ab eo diuinationẽ habere

ASCENSIVS.

Nunc &c. Optat oĩa cõtra naturam immutari per impatiẽtiã amoris ſibi exitiũ deſtinãs, vt ex ordine aperiet q talis eſt Lup⁹ fugiat nũc vltro. i. nõ fugatus à canib⁹ aut paſtorib⁹, ſed ſua ſpõte oues imbelles. fugiat dico nũc. i. poſthac ex quo me Niſa decepit & mori cupio, & querc⁹ durę feriãt aurea. i. aurei colorisma la. i. poma quæ in tenerrima arbore naſcunt̃. Alnus arbor amaro vt dictũ eſt cortice & frõde deferente, floreat narciſſo ſup. flore myrice. i. arida & hũilia virgulta aut hũilimi frutices ſudẽt, i. ſudado emittãt & diſtillent cortibus ſup. ſuis, electra pinguia i. ſuccina. Et vlule aues ab vlulatu dictæ certent ſcilicet in cantu cycnis, ideſt cũ oloribus quibus moribundus præcipue eſt ſuauiſſimus cantus. Tityrus, ideſt bucolicus & paſtoralis, & ob id rudis cantor ſit, ideſt reputetur orphęus, ideſt optimis muſicus. ſit inquãm orpheus in ſyluis quas, ſcilicet ad ſe traxiſſe fingitur quia

quia vt dicit Hora. in arte. Silueſtres hoīes ſacer, interpreſꝙ deorū Cædibꝰ & victu fœdo deterruit orpheꝰ. Dictꝰ ob id lenire tigres rabidoſꝙ leones &c. ſit arion. i. qualis Arion leſbius ille cytharœdus pitiſſimus, inter delphinas piſces illos marinos (declinatur hic delphin huius delphinos, vñ fit nominatiuus hic delphinus delphini. In accuſatiuo habet hūc delphina, vñ pluralis hos delphinas) inter delphinas aūt modulatus dicit̃ tā dulciter Arion, vt eū ſaluū in dorſo ſuo ad littus perueherent. Incipe &c Oīa fiāt vel. i. etiam mediū mare. hoc eſt tā altis aqs obruantur, vt q̄ ſunt ī medio mari, vos ſyluę viuite. i. valete, & diſcedite. q. d. nolo amplius inter vos cōuerſari &, id qdē ſecūdū mētē Seruianā quā Landinꝰ approbat. Sequit̃ ergo, Ego deferar p̄ceps. i. p̄cipitabor de ſpecula. i. alta rupe, vñ ſpeculari liceat, mōtis aerij in aera multū exaltati, ī vndas. i. ſubmergar, habeto. ſ. Niſa hoc extremum munus. i. donum inuidioſum morientis. ſ. quia ī inuidiam eius mori cōſtituit. Deſine iam mea tibia mænalios verſus, per hunc finem ſignificatur carmen hoc amatorium eſſe cōpoſitum non ab amatore vero, ſed nomine eius, vnde non intelligemus Damona ſe præcipitare deſtinaſſe, ſed ceciniſſe carmen nomine eius qui id deſtinauerit, vnde & Alpheſibœus nō ſuas, ſed cōiugis alicuius partes agit in carmine. Sunt tñ q ad Damonis perſonā applicent, propterea qđ dictū eſt eū diluculo ceciniſſe, qđ nō oportuiſſet ſi alterius rem ageret. Sunt etiam qui intelligant illud, viuite ſyluæ in gratiam ſyluarum dictum, quaſi cū oīa obruēda optet: ſolas ſyluas recipiat: ſed tutius eſt ab autoritate non diſcedere, niſi ratio vrgeat.

Hæc Damon. vos, quæ reſponderit Alpheſibœus:
Dicite Pierides: non omnia poſſumus omnes.
Effer aquam: & molli cinge hæc altaria vitta: Al.
Verbenaſꝙ adole pingues, & maſcula thura,
Coniugis vt magicis ſanos auertere ſacris
Experiar ſenſus: nihil hic, niſi carmina deſunt.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam.
Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſi.
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis,
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.

SERVIVS.

Dicite pierides.] Captat attentionē cū niſi à numinibus, hoc dici poſſe, negat cū ſuperiora dixerit, intelligimus autem hos paſtores referre quæ aliquando audierunt in archadia, vnde dixit. Incipe menalios. ¶ Non omnia poſſuꝰ momnes.] Sic Cicero. Vnum ſuſtinere vix pauci poſſunt vtrūꝙ nemo. ¶ Adole.] incende κατὰ τὸ ευφημισμόν, nam adole eſt auge. ¶ Sanos.] non amantes, vt inſanos amantes dicimus. ¶ Auerter.] à ſanitate mutare, vel auertere pro cōuertere, vt ſit mutata prepoſitio, vel addit, i. etiā, arguit aūt à maiori. Nā ſi hoc faciūt carmina, facilius minora faciēt. Facile ei eſt, vt ex vrbe rus redeat ruſticus. ¶ Cātādo, dū incātant̃. Gerūdiuus eñ modus ab oī verbo ſir̃ creat̃. Ergo hic paſſiue ꝓtulit. Cū aūt dixit, Cātādo tu illum actiue. Sal. Cū īpe ad īperādū vocaret̃. i. vt ei īperaret̃. ¶ Frigidus.] nocēs, vt, Frigida ſaturni quo ſeſe ſtella receptet.

MANCINELLVS.

Dicite pie.] hic verſus totꝰ eſt Furij ex. x. li. Lucre. itē li. v. ait: Maior erat natu, nō oīa poſſumꝰ oēs. Macr. autor li. vj. ¶ Verbenas,] ꝟbena iouis ab ara ꝓrebat̃, domꝰ purgabat̃ luſtrabat̃ꝙ. ſerebat̃ aūt domeſtica flore albo ī ortis, ſacerdotes eū purificationibus adhibere cōſueuerūt ſicꝙ medicꝰ viſitādo īfirmū ipſam portauerit, ægroto neſciēte, & dicet ægroto ipſi qualiter eſt: ſi dixerit bñ, æger ſanabit̃, ſi male, moriet̃. Hęc alij Ply. aūt ſcribit li. xxij. c. iij. Verbenā dici gramē ex ara cū ſua terra euulſum, &c. Propterea igit̃ pingues verbenas dici putarim, nam & aræ pingues dicūt̃ eē. ¶ Adole.] i. vre, teſte Nonio. Alibi adolere ſignificat, augere honorare, ꝓpitiare, vt li. j. ænei. Et flāmis adolere penates. ¶ Maſcula thura,] maſcula thura aliq putāt à ſpecie teſtiū dicta, ſunt eñ rotūdiora, & religioni tributa ne ſexus alter vſurparet̃, autor Ply. li. xij. ¶ Sanos.] i. nō amātes, q eñ amāt, nō ſani ſunt. Hinc illud Maro. li. iiij. Quū ſic vnanimē alloquit̃ male ſana ſororē. ¶ Magicis ſacris,] maxīe q̄ſtioni, & ſemp incertæ eſt inqt Ply. xxviij. c. ij. valeāt ne aliqd verba, & incātamēta carminū. Veſtales nr̃as hodie credimus, nōdum egreſſas vrbe mācipia fugitiua retinere vi ſola precatiōis. Nō pauci etiā ſerpētes ipſo recātari credūt, Cato ꝓdidit luxatis mēbris carmē auxiliari, Marcꝰ varro podagris. Cæſarē dictatorē poſt vnū ancipitē vehiculi caſum ferūt ſemp vt primum cōſediſſet, id qđ plæroſꝙ nūc facere ſcimꝰ carmine ter repetito ſecuritatē itinerū aucupari ſolitū, hinc & faſcinationibꝰ adoratiōe peculiari occurimꝰ, & īpares nūeros ad oīa vehemētiores credimꝰ. Idꝙ ī febribꝰ dierū obſeruatiōe ītelligit̃. Scribit itē Theo. apud gręcos. Catul. apud nos, & Ver. amatoria incātamēta imitati ſunt, Magia p̄terea īcātatio dr̃. Mageno magicā exerceo. Circe ſolē ferūt duos ꝓcreaſſe pueros, Ætā ac pſen. Æta ī cholcho regnauit, in taurica pſes. Crudeles ābo, efferiꝙ. è pſe Hecate orta eſt, q̄ poſtea Æte nupſit, genuitꝙ liberos tres, Circē, medeā, & Ægialū, Circe ad oīs gn̄is venenorū curā verſa multarū herbarū, radicūꝙ varias vires, mirabileſꝙ repperit. Venit demū ad italiā, inꝙ eo ꝓmōtorio, qđ nūc quoꝙ ab illa circeū vocat̃ reſedit. hæc ex Dion. li. v. Quō aūt Vlyſſis ſocios carminibus verterit in feras, legito Oui. li. xiiij. meta. Cice. aūt in li. de na. de. ſcribit Cyrcē ſolis fuiſſe filiā ex pſide oceani filia.

Thura maſcula quæ dicātur.

ASCENSIVS.

Hæc Damon. Vos q̄ reſpōderit Alpheſibœus, dicite pierides, nō oīa poſſumꝰ &c. Arguta vt dixi phantaſia qua carmē qđ ad magicā artē ſpectet nō potuiſſe aut noluiſſe memorię ſuæ cōmēdare ſignificat muſas vt ipſæ id recitēt cohortans. Nā ſic & paſtoralis perſonæ decorū ſeruat cui difficile nimis fuiſſet tot carmina ex vna recitatione ediciſſe, & ſe qbus Romanis īterdictū erat magicis artibus nō īplicuiſſe ſignificat. Sūt p̄terea carmina q̄ alpheſibęus cātaſſe dr̃ nō ſuo noīe (nō eñ illi Daphnis cōiūxerat cū vterꝙ mas eēt) ſed eiꝰ q̄ cū ruſtica eēt habebat maritū in vrbe morātē. docet ergo eā primo p̄cepiſſe, vt oīa rite ad magicā ſeu incātationē diſponerent̃, deīde magica carmina poſtulat, ſperans eis maritū poſſe ab vrbe reuocari, qbꝰ etiā luna de cœlo deduceret̃, & ſerpētes necarent̃. vñ argumentat̃ à fortiori, qa ſi carmine difficiliꝰ poſſunt, poterunt etiam, Ad quod facilius eſt. ¶ Ordo eſt. Damon ſupple cecinit aut recitauit à paſtoribus archadicis audita hæc, ſcilicet iam dicta carmina, vos ô Pierides dicite, ſupple ea quæ alpheſibœus reſponderit, ideſt contra recitauerit, dicite inquam, ideſt recenſete, & narrate nobis: quia non omnes poſſumus omnia, ideſt non omnibus datum eſt omnia poſſe, & tam præſtantem memoriam habere, vt omnia audita memorent. Incipitur autem carmen quaſi à muſis recitantibus verba vxoris ad ancillam fidelem amaryllida, videlicet quam vnicam ad eā rem adhibet dicens. O ſup. amarylli, effer. ſ. è loco vbi hactenus occulta fuit: aquam. ſ. ad magica ſacra aptā, & cinge hæc altaria molli vitta, ideſt ſertis ex herbis, aut floribus, & adole. i. incende & vre, verbenas. i. herbas ſacras, pingues. i. oleo vt incēdi poſſent pfuſas, & thura maſcula. i. teſtes maſculorū habētiū, vt ego experiar. i, experiēdo coner, auertere. ſ. ab vſu rōnis, ſanos. i. non amātes ſenſus cōiugis. i. mariti mei Daphnidis, auertere inquā ſacris magicis. i. incātatorijs. Et qa videt oīa diſpoſita dicit. Nihil ſup. deeſt hic niſi qđ carmina deſunt. (Retulit aūt verbum p zeugma ad vicinius ſuppoſitū.) Et ideo qa carmina deſunt, quaſi vocās ea dicit, O mea carmina ducite daphnin maritū. ſ. meū, domū ab vrbe. q. d. id facillimū erit vobis, cū nihil ſit facilius q̄ ruſtico perſuadere aut eū inducere, vt ab vrbe domū redeat, qđ aūt id poſſent carmina probat à fortiori dicēs. Carmina poſſunt deducere. i. deorſum ducere & ducere de cœlo, vel. i. etiam lunā. (Id aūt credebat antiqua ſupſtitio, vñde ī Theſſalia vbi plurima veneficia & īcātamēta fieri ſolebāt, quoties lunā laborātē, & ad eclipſim tēdētē videbāt ærea tintinabula ac pelues pulſabāt, vt videlicet crepitu vis verborū īpediret̃ ne lunā ptingeret, ad qđ alludēs dicit Iuuenalis ſaty. vj. Tot pariter pelues & tintinabula dicas pulſari, iā nemo tubas nemo æra fatiget. Vna laborāti poterit ſuccurrere lunæ. Vñ Tibullꝰ. Cātus & è curru lunā deducere tētat, Et facere ſi nō æra repulſa ſonēt. Leges aūt vetātes ne qs meſſem pelliciat aut magicis artibꝰ traducat, aut grādine cōcutiat, docēt nō nihil eis aliqñ factū.) Circe venefica illa ſolis filia q̄ ꝟbis & potētibꝰ herbis dicit̃ ſocios Vlyſſis ī varias feras mutaſſe vt ad pricipiū ſeptimi enei. latiꝰ dicet̃ vñ dicit hic Circe mutauit carmībꝰ. i. īcātamētis ſocios vlyſſis, nō aūt Vyſſem, qa abſtinuit à poculis eiꝰ q̄ amatoria ſeu Philtra cōtinebāt. i. potionem magica arte cōfectā & ad amoris īſaniā īpellētē. Anguis frigidꝰ i, nocēs ac veneni qđ frigidū eſt plenꝰ, aut frigore. i. morte afficiēs, rūpit̃ ī pratis cātādo. i. p īcātamēta qđ ſentiēs aures oculit, alterā cauda, alterā terra ad quā eā applicat, ducite &c. ¶ Regula ē Gerūdia ī do ſæpe ponūt̃ abſolute ī ſignificatiōe paſſiua, vt hic cātādo, i. dū īcātat̃. & ī Geor. vritꝙ vidēdo fœmina. i. dū vr̃.

Magicis vis in lunam.

PIERIVS.

Tinge hæc altaria vitta.] In oblōgo vaticano codice. Victa, p ct, & ita ī aliis qbuſdā habet̃. In aliquot, vitta tt, geminato, hoc qdē ex cōſuetudine, alterū illud ex analogia. ¶ Carmina vl̃ cœlo poſſunt deducere lunā,] In antiqs aliquot exēplaribꝰ legere eſt Carmina & è cœlo poſſunt deducere lunam.

Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circūndo: terꝙ hæc altaria circum

SERVIVS.

Licia,] Nā vt licia ſtamen implicāt, ita adoleſcētis mētē īplicare cōtēdit. ¶ Effig.] ſ. amatoris, vt Cido effigiē to locat. ¶ Impe] ꝓ īpari. ſ. q ūꝙ ſuporū, vel hecate, cuiꝰ eſt tri-

Effigiem duco,numero deus impare gaudet.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina,ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos amarylli colores:
Necte amarylli modo,& Veneris,dic,vincula necto.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina,ducite Daphnin,
Limus vt hic durescit,& hæc vt cæra liquescit
Vno:eodemq; igni:sic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam:& fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus vrit:ego hanc in Daphnide laurũ
Ducite ab vrbe domũ mea carmina,ducite Daphnin.

eſt triplex poteſtas. Vñ tria virginis ora Dianę. Hæc aũt amaryllis eſt, quam græci συμνισηιρ dicunt. ¶ Veneris dic vincula ne.] Anapęſ⁹ eſt trimeter hypercataleticus, quod metrum Veneri eſt dicatum. Molas far,& ſalem. ¶ Bitumine.l.]i. lauros diuino igne conſume. Nam bitumen ex fulmine dicit̃ procreari, Vnde iuxta Babyloniam,quia frequentia cadũt fulmina,hac re lacus abũdat adeo vt ex bitumine fabricaſſe muros ſemiramis dicatur. ¶ In Daphnide. Arcaiſmos pro in daphnidem,vel intelligamus ſupra daphnidis effigieẽ eã laurum incendere propter nõis ſimilitudinem.

O amarylli necte ternos colores quæ ſunt in liciis trib⁹ nodis, necte inquam modo & dic ego necto vincula Veneris,ideſt conciliande venereris atq; amoris. Ducite &c. Vt, ideſt quemadmodũ hic limus.i.terra pinguis & lutoſa, dureſcit.i.fit dura,& vt hæc cera liqueſcit pro ũque fit.i.fit liquida vno & eodẽ igni(Notãda eſt ſyllabę correptio, nam eodem deberet ſecundam producere quam tamen corripit ſicut & ille. Non eodem curſu rñdent vltima primis. Verum vt illic ſubitam rerum mutationem ſyllabæ correptione depictam voluit,ita hic dicere liceret ſubitam ignis operationem ſignificatam ſic ſupple dureſcat aut liqueſcat aut potius vtrunq; faciat, Daphnis nro amore.i.igne nr̃i amoris quo,ſcilicet ipſum amo (vñ dixit noſtro nõ nr̃i. Saneãd diuerſa referunt̃ hæc in Daphnide. Nã vult eũ dureſcere.i.ſtabilẽ fieri in amore ſui,& liqſcere in amore vrbis aut mulieris vrbanę: Vtrũq; aũt fit ab igne amoris Qui em̃ quęuis ardẽter amat nec facile aliũ amat,vñ dureſcit vehemẽtia amoris & amore lãguet.vñ liqſcit ac diffluit,vt tus ei⁹.) O amarylli ſparge molã.i.cõfectionẽ ex farre & ſale molito ſine qua nullũ rite fiebat ſacrificiũ.& incẽde bitumine.i.illitas bitumine:lauros fragiles.i.deſiccatas qa daphnis mal⁹,i.pnicioſus aut iniuſt⁹ cũ ſit ſine redamatiõe,aut dic amor daphnis mal⁹. (Indifferẽter ergo dicit̃ hui⁹ daphnis & hui⁹ daphnidis) Ego ſup.cõburo hãc laurũ ĩ daphnide.i.ſup effigiẽ daphnidis de q dictum eſt. Terq; hæc altaria circũ, Effigiẽ duco,& ita nõ erit arcaiſmos. nec antiptoſis,aut ſi ſenſus eſt,ego cõburo in perniciem daphnidis aut cõtra Daphnin erit caſus ꝓ caſu in daphnide pro in Daphniden,aut daphnin. Ducite &c.

Eodem

MANCINELLVS.

Licia.

¶ Licia.] q̃ ea vim in carminibus haberent,innuit etiã Ply. lib. xxviij. quum ait inguinibus medentur aliqui licium telæ detractum alligãtes nouenis,ſeptẽisve nodis ad ſingulos noiantes viduam aliquã,atq; ita inguina ad alligãtes licio. ¶ Cantãdo.]dũ cantat̃. ¶ Nũero deus impares gaudet.] ĩpares numeros ad oĩa vehemẽtiores credim⁹ inqt Ply. lib. xviij. cap. iij. & Macro. lib. ij. ſat. ſcribit q̃ impar nũerus mas & par fœmina vocatur. Itẽ arithmetici imparẽ patris & parẽ matris appellatione venerant Ply. itẽ lib. vij. inquit q̃ maſculũ genus religioni tributũ eſt. ¶ Cera liqueſcit.] Simeta in theo. ſcda ait, Vtq; meis pallẽs digitis bñ cera liqſcit, Mindi⁹ ex tẽplo ſic nr̃o delphis amore. ¶ Molam.] erat mola ex ſale,& farre molito,vt ſcribit Varo. Bitumẽ eſt terræ gleba,q̃ à calore liqfacta afflat̃ atq; diffundit̃, rurſumq; ĩ glaciẽ fortiſſimã ab aqua frigida immutat̃ qualis eſt lacuũ aqua,vñ & ſectione & inciſiõe opus eſt. Id poſtea in ſummo fluitat. Stra. autor lib. xvj. Ply. aũt lib. xxxv. ca. xiiij. ſcri. q̃ bitumẽ alibi limᵒ alibi terra. Limus ab iudææ lacu emergẽs. Terra in Syria. Eſt verò liquidũ bitumẽ ſicut,& acyntiũ gignit̃,& pingue, liquoriſq; oleacei in Scilia,vtunt̃q; eo ad lucernarũ lumina. Itẽ ad ſcabiem iumentorũ. Vis bituminis,quæ ſulphuris ſiſtit. attrahit,diſcutit glutinat,ad lepras,pruritusq; corporum efficax,hęc ex Ply. Lauros,lauro in ſuffimentis,& purgationibus vtebantur. Nõ tñ fas erat in profanis vſibus pollui laurum, vt Ply. lib. xv. meminit, ¶ Daphnis me malus vrit.] Simeta ĩ ſecũda Theo. ait, Cõburit me delphis,ego hanc in delphide laurum.

Nũerus impar,

Bitumẽ.

Laurus.

ASCENSIVS.

¶ Terna &c. Tangit modũ quo ſacra magica peregerat adhibẽs illis ternariũ numerũ quem ad ſacra aptum eſſe etiam Philoſophus in de cœlo & mũdo docet & vt Mancinellus recitauit: Plynius impares nũeros ad oĩa vehementiores credit. Impariũ autem numerorũ primus eſt ternariũs. Nam vnitas nõ eſt nũerus: ſed principiũ nũeri. Ternari⁹ aũt nobis in ſancta trinitate venerabilis eſt. ¶ Ordo eſt. Ego circundo primũ tibi ô Daphni ſupple ideſt ad irretiendũ te,hæc ternalicia.ſ.ad quæ implicant̃ ſtamina,diuerſa.i.diſtiñcta triplici colore & ego duco effigiem.i. imaginem ad viuũ effictam circum hæc altaria,duco inquã ter,qa. deus præcipue ſuper⁹ gaudet numero ĩpare. Ducite ab vrbe &c. O ama

PIERIVS.

¶ Terq; hæc altaria circum.] In cod. Longo. legitur. Hãc vt iũgatur cum eo effigiem duco. Sed enim. Hæc melius. ¶ Necte amarylli modo, & veneris dic vincula necto.] Cuperem ego maxime vetus exemplar,vñ plerięq;,modos,pro, modo,legendum perſuaderent. Nam in his antiquiſſimus cod. quotquot prę manibus mihi fuere. Modo,paſſim ſcriptum aĩaduerti,q̃q; huius gñis figuratos verſus alibi etiã apud virgiliũ obſeruaui, de quibus ſuo loco dictũ. Quodverò Seruium aiunt dicere verſum eſſe anapæſticũ trimetrũ hypercatalecticũ, metrũ Cupidini conſecratum,non intellexerũt eũ de tome loqui, veneris dic vincula necto,quibus tñ verbis id metri genus conſtat.q̃d Seruius adnotauit,quod ſi nodos illos huc adnectas, ſupra ẽt tetrametrum verſus exporrigeṫ,neq; anapæſticus erit. ¶ Et fragilis incende bitumine lauros.] In Oblongo cod. peruetcri non lauros ſed,ramos,legit̃,longe magis tñ placet,lauros ex Theocriτωμοι ταὶ δαφναι & inferius, Δέλφις ἐμ' ἀνίασεν ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν αἴθω quod ita poeta noſter tranſtulit daphnis me malus vrit.ego hanc in daphnide laurum. Sed enim in Longo. danis,ſcriptũ eſt & danide, ſupra verò,a, apex quidã tremulus loco literæ,φ,ſitus eſt,vñ in codicibus aliis error eorũ,q̃ notam huiuſmodi,nõ intellexerunt.

Talis amor Daphnin: qualis,quum feſſa iuuencum
Per nemora atq; altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ riuum viridi procumbit in vlua
Perdita:nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat:nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina,ducite Daphnin.
Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara ſui:quæ nunc ego limine in ipſo
Terra tibi mando:debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina,ducite Daphnin:
Has herbas,atq; hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipſe dedit Mœris,naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri,& ſe condere ſyluis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulchris,
Atq; ſatas alio vidi traducere meſſes.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina,ducite Daphnin.

SERVIVS.

Buccula Bos,

¶ Buccula,]bouis eſt diminutio. Bos anomalum eſt, nã bos in bobus ꝓducit primam ſyllabam, in reliquis caſib⁹ corripit primã. ¶ Propter.] iuxta. ¶ Perdita.] amore conſumpta. ¶ Nec ſit mihi cu.me.] aut nolim magicis artibus ſubuenire, aut nolim ſecũ cõcubere. ¶ Perfidus.] Nũc.ſ.perfid⁹. ¶ Limine ipo.]loco Veſte ſacro. ¶ Alio traducere meſſes.]ſ. magicis ſacris Vnde eſt in. xiij. tabu. Neue alienã ſegetem pellexeris.

MANCINELLVS.

¶ Propter,]ideſt ꝑpe. Perdita nec fere verſus integer eſt Varij de morte, vt docet Mac. li. ſat. vj. ¶ Põto.]mẽſura põti àBoſphoro ad meotidos lacum protenditur, vt ſcri. Ply. li. vj. Soli. autẽ ſcribit in ponticis oris Aconem portum eſſe qui ꝓuentu malorum graminum vſq; adeo celebris

celebris eſt, vt noxias herbas aconita illinc nominemus, Lupũ fieri Ply. li. viij. ſcribit,q̃d in italia quoq; creditur luporũ viſus eẽ noxi⁹, voceq; hoĩ quem priores cõ tẽplent adimere ad præſens hoĩes aũt in lupos verti rurſusq; reſtitui ſibi falſum eſſe cõfidenter exiſtimare debemus,aut credere oĩa quæ fabuloſa tot ſęculis cõperim⁹. Euãthes inter authores græce non ſpretus,tradit Archadas ſcribere ex gente,anteĩ cuiuſdam forte familia electum ad ſtagnum quoddam regionis eius duci,veſtituq; in quercu ſuſpenſo tranare, atq; abire in deſerta,tranſfigurariq; in lupum, & cum cæteris eiuſdem generis cõgregari per annos.ix.i. quo tpe ſi homine ſe abſtinuerit, reuerti ad idem ſtagnum,& cum tranauerit,effigiem recipere ad priſtinũ habitũ ad dito.ix.annorũ ſenio, addit quoq;

Hoĩes in lupũ verti.

quocꝫ Fabius eandem reciperevestē inter auguria ad dexteram commeātiū, ꝑciſo itinere,ſi pleno id ore fecerit, nullū oīm ꝑſtā tius,hæc ex illo.¶Alio traducere meſſes,] q̄ etiā inq̄t Ply.li. xxviij.cap.ij.& legū Ipſarū in.xij,tabu.verba ſunt,q fruges ex cantaſſet,& alibi.Qui malum carmen incantaſſet.

❡ASCENSIVS.

❡Talis amor Daphnin.] Talis inq̄t amor teneat Daphnin qualis ſolet bucculā tenere,nec ſit mihi cura mederi.i. nolim remediū amoris:tūc quia mutu⁹gratiſſim⁹fuerit,q.d. nūc quia ſola amo,nec redamor alterū expeto,aut eius amore diſſolui aut potiri q̄d Dido de ænea ſic dicit.Qui mihi reddat eū, vel eo me ſoluat amantē.In Seruianis ꝟbis cū dicit aut nolim magicis artib⁹ ſubuenire aut nolim ſecū cōcūbere,ſenſus eſt nolim amori Daphnidis ſubuenire ꝑ magicā artē,nec meo per cōcubitū q̄a ſatietas cōcubitus amorē ſedat,eſt aūt mala reciprocatiovbi dicit ſecū cōcūbere ꝓ cū eo.Deinde ingredit̄ iterū aliud argumētū dicens.has olim &c.q̄d ſic cōnecti poſſit ſuꝑioribus vt ſit nolim q̄dem tūc remediū q̄rere amori,q̄d nūc q̄rendū eſt,ad id aūt conducent exuuie ei⁹ q̄ mihi.Daphnin debēt.i.q̄ tali arte tractabovt Daphnin venire cōpellāt.Artē verò indicat dicēs eas ſe in terra cōditurā,& hærbas quas à Mœri,ꝓbatas dicit & ad magicā multū valere ꝑiculoſo facto cognouit ſuperiectura.¶Ordo eſt. Talis amor teneat Daphnin q̄lis ſup.tenet bucculā.i.iuuencā,cū.i. q̄n buccula feſſa.i. defatigata q̄rendo iuuencū.i.taurū iuniorē ꝑ nemora atcꝫ altos lucos,ꝓcūbit.ſ. amplius ſtare aut currere nequiens & amore lāguens ꝓſternit̄ in viridi vlua.i.herba paluſtri ꝓpter.i.iuxta riuū aq̄ vñ tñ refrigerium ſi nō amaret caperet nec ipſa ꝑdita.ſ.amoris īpatientia meminit decedere nocti ſere, i.quāuis ſero & tarde aductātivt ſignificet̄ longitudo dierū in q̄ vaccę caleſcunt,aut ſere.i.aliquātulū ꝓgreſſe,hoc eſt quāuis plurimū nigreſcere & nox tota irrueret. Talis inquā amor teneat Daphnin nec cura ſit mihi mederi.i.& nolim tunc nō amare q̄a r̄nderet amori meo(& ita malim intelligere vt loquat̄ de amore ſuo q̄ daphnidis)Ducite &c.Ille perfidus per inuidiā nō nominat eū de Daphnide tñ loquit̄ reliquit mihi olim.i.tp̄e longe an̄ acto & id ex affectiōe amātis,has exuuias.i.indumēta ſua q̄ exuit(Sic ēt Dido de veſtibus ab enea relictis, dulce exuuie dū fata deuſq́ſinebāt,appoſitorie pignora.i. monumēta cara ſui.i. vt me ſui admoneāt.q ſup,pignora ô terra ego mādo.i.credo & cōmitto tibi nunc in ipſo limine.i.ingreſſu dom⁹,q̄a hec pignora debent mihi daphnin ſup.reſtituere.i. ita tractabo vt mihi eū reſtituāt.Ducite &c.Ipſe Mœris emphaſim habet ipſe.q.d.peritiſſim⁹ ī veneficiis & arte magica & ī cōponēdis Philtris dedit mihi has herbas atcꝫ hæc venena.i. venenoſas herbas, lecta.i. collectas,pōto.i.in inſula pontica,plurima ſupple venena naſcūtur pōto.Ego vidi Mœrim.ſ.veneficū fieri ſæpe his hærbis.i.per has herbas lupū.i.mutare effigiem lupi & condere ſe.i.abſcōdere ſe ab incurſu hoīm &canū ſyluis.i.in ſyluis,& vidi ip̄m mœrim exire.i.euocare ſæpe his hærbis aīas.i.manes imis,i.ꝓfundis ſepulchris.& traducere meſſes ſatas alio.i.in aliū agrū. Ducite &c.De mutatiōe in lupū ꝑter ea q̄ Mancil. dixit addam⁹ & hæc Lādini ſic dicētis,Aug.in li.de ci.dei refert Marcū Varronē ſcribere de arcadib⁹ q̄d illuſoriæ ducti trāſnatāt quoddā ſtagnū vt ibi in lupos cōuertant̄,& cū ſil'ib⁹feris viuāt. Si ꝟo carne hūana nō veſcant̄ rurſus poſt nouē annos remeato eodē ſtagno reformant̄ in hoīes,denicꝫ quēdā Lemene parrhaſiū tū guſtaſſe de ſacrificio q̄d archades īmolato puero faciūt deo ſuo lyceo in lupū cōuerſum&.x.anno in humanā effigiē reuerſum ī olympia pugilē victoria meruiſſe nec ꝓpter aliā cām & lyceū Iouē & lyceū pana in arcadia vocari exiſtimat, Varro niſi ꝙ ea nō alia vi quā diuina fieri poſſe exiſtimat Addit idē Auguſt.mulieres fuiſſe in Italia q̄ dantes aliq̄d in caſeo hoīes in iumēta mutabāt que neceſſaria quecꝫ portabāt deinde ꝑfuncti oꝑa ad ſe redibāt,nec tamē ſenſus rationabiles in eis mutabant̄. Hæc ille. Q̄d aūt dicit aīas imis exire ſepulchris,nō diſſimile eſt illi q̄d legit̄.j.Regū. xxviij.de phytoniſſa q̄ aīam Samuelis exciuit.

❡PIERIVS.

❡Procūbit in hærba.]In Longobardico legere eſt.in vlua,ſed herba vſitatius.

Fer cineres Amarylli foras,riuocꝫ fluenti,
Transcꝫ caput iace,ne reſpexeris,his ego Daphnin
Aggrediar:nihil ille deos,nil carmina curat.
Ducite ab vrbe domū mea carmina,ducite Daphnin.
Aſpice,corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua,dum ferre moror,cinis ipſe bonum ſit.
Neſcio quid certe eſt:& Hylax in limine latrat.
Credimus?an qui amant,ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite,ab vrbe venit,iam parcite carmina Daphnis.

❡SERVIVS.

¶Ne reſpexe.]Nolūt em̄ ſe videri numina,niſi ex nimia neceſſitate.vñ ꝓ miracl'o dr̄. Alma parēs cōfeſſa deā, ſed fecit in ꝑiculo filij. ¶Nihil ille.d.n.c.c.]Satis ē ꝙ putat carmina magica nihilvalere ſed de his in.iiij. Æñ. plura. ¶Corripuit tremulis,] hoc vxori Ciceronis dicūt eueniſſe,cū poſt pactū ſacrificiū libare vellet.In cinere viſa ē flāma,q̄d ſignificauit ei⁹ maritū eo anno futurū cōſulē, vt ipſe in ſuo teſtat̄ poemate. ¶Bonum ſit,]dubitat & optat:quia ignis etiā malū ſignū eſſe pōt q̄a nocet. ¶In limine,]In loco vbi amati veſtes obruerat. ¶Ipſi ſibi ſom.fin.] oīa de magicis dicta deſtruit dicēs,hæc tm̄ deſiderātib⁹ vera videri quod ꝑ prouerbiū eſt locut⁹.

Terentia Cicerois

❡MANCINELLVS.

¶Nil carmina curat.] oſtendit per hocMaro carminibus non eſſe pōdus. ¶Aſpice,]verba ſunt amaryllidis. ¶Bonum ſit neſcio,] dubitat an bonum an malum cinis accenſus portendat. deinde certior ait.¶Quid certe eſt,] ideſt aliquid eſt, nam. & hylax in limine latrat. In limine autem vbi Daphnidis exuuiæ erant latrabatq́ illius aduentu.¶Hylax,] melius per x,quàm per s,ſcribitur in fine.hyalo autem,vel hylacteo latro,vel reſono ſignificāt,hinc & hylactor nomen canis apud Ouid. ¶Credimus].ſ.aliq̄d eſſe. ¶An qui amāt ipſi ſibi ſomnia fingūt].i. vana cōponūt,ventura putātes quæcuncꝫ deſiderāt. Qui amāt, nulla hic Synalœpha eſt.¶Parcite,]hoc ait credens illum venturū eſſe.Parcite aūt deſiſtite.

❡ASCENSIVS.

¶Fer cineres amarylli foras&c.Significat ꝑ acta magica ſacra atcꝫ deportādos nō ſine magica ſuperſtitione cineres:q̄d muneris amaryllidis indit, quæ ſecūdùm Mancinellū dū cineres auferre conatur videt eos iterū inflāmari,vnde dicit aſpice corripuit&c.vt tñ vniformis ſit cōtext⁹malint nōnulli oīa vxoris verba cenſere,vt ipſa dicat ad amaryllida, aſpice amarilli, dū moror.i.differo ferre.i.auferre cineres, vt humeris tuis imponā, ipſe cinis ſponte ſua corripuit hæc altaria tremulis flammis q̄d cum nouum ſit addubitat quid portendat dicens, neſcio an bonū ſit.eſt certe aliq̄d,quod per hoc portēditur,&videtur ꝙ aduentū mariti ſignificet,ad hoc accepit ꝙ hylax canis latrat in limine.& ita dicit,credimus ſup.id bonum, ſcilicet aduentū mariti portendi,ſed dubitamus,an ridiculū dicendum ſit:eo ꝙ qui amāt ipſi ſibi ſomnia fingunt,vtcuncꝫ tñ eſt,parcite mea carmina.i.nolite officere marito meo,quia vt ſpero,ipſe venit ab vrbe.Qui verò dixerit ea verba,Aſpice&c.eſſe amaryllidis vt etiā Lādinus cōſentit erit alius ordo.Eſt ergo duplex,alter,vt dixi, dando hæc oīa vxori ſic. O amarylli fer foras.i. effer cineres,& iace.i.proiice eos riuo flucti,ideſt in profluentū trans caput.i.vltravertricem capitis tui,& caue ſupple ne reſpexeris , Ego aggrediar, ideſt tanquā terribilē & durum hominem inuadam his ſ.ſacris amatoriis & magicis , q̄a ille nihil curat deos & nil curat carmina quaſi dicatvidetur omnia contemnere,& ideo aggrediar animoſius eum,latenter autem innuit poeta magicis carminibus nullam eſſe virtutem cū ne ruſticum quidem mouere poſſint . Ducite &c . Dum hæc præcepiſſet domina volebat colligere cineres, vt eos ancille imponeret efferendos ſed nouum videt portētum, vnde dicit. Aſpice ô amarylli dum ego moror, ideſt percunctor & differo ferre,ideſt extollere cineres vt tibi imponam ipſe cinis corripuit ideſt celeriter rapuit ſua ſponte per ſe,& nullo inflammante altaria tremulis,ideſt titubantibus & ſcintillantibus ac micantib⁹ flammis,neſcio an ſup.ſit bonum aut precorvt ſit bonum,ſed neſcio quid ſit,certe eſt quid,ideſt aliquid,& ideſt inſuper præter hoc portentum,hylax,ideſt canis noſter latrat in limine vbi,ſcilicet infoderat exuuias Daphnidis, & per quod venire debeat. Credimus ſup.ipſum venire,hoc eſt vtrum credam ipſum venire,an ipſi qui amant fingunt ſibi ſomnia,ideſt q̄ cupiunt in ſomnis vident oſtendit tamen ſe credere.vnde concludit . Parcite ô mea carmina parcite,ideſt abſtinete & cauete ſcilicet violenter & hoſtiliter adducere Daphnin(quia dixerat his ego Daphnin aggrediar)nam Daphnis venit,ideſt redit(in præſenti, ſcilicet tempore quia priorem corripit) ab vrbe . Secundo modo ordo erit,vt cum dña præcepiſſet,efferri cineres & ancilla paululum cunctata & poſtea cineres inflammantes conſpicata redierit ad dominā dicēs.Aſpice ô dña ignis corripuit ſua ſpōte ipſa altaria tremulis flāmis, dū ego moror eſt differo ferre.i. efferre ip̄m vt iuſſiſti neſcio an ſit bonū certe.i.q̄d.i.aliq̄d q̄d ſup.portēdit̄,& ī ſup hylax latrat ī limīe.Ad q̄d dña Credim⁹.ſ. bonū portēdi & Daphnin venire deīde q̄ſi ſe leuitatis argueret dicit.An ipſi qui amāt fingūt ſibi ſomnia.i.an poti⁹ credā hæc q̄ſi ſōnia mihi cōtingere.Et innuit ꝙ nō, vñ ſubdit,Parcite,abvrbevenit,&c.

❡PIERIVS.

❡Ne reſpexeris.]In Oblongo codice.vaticano,nec,habetur.
¶Parcite ab vrbe venit,iā Parcite carmina Daphnis .]In Oblōgo vaticano trāſpoſitæ dictiōes.Iā carmina parcite q̄d tātūdem eſt. Sed ſtructura illa ſuauior.Parcite,abvrbe venit,iā parcite.In Mediceo ꝑ verbi reticētiā legere eſt.Parcite ab vrbe domū,Iam parcite carmina Daphnis.

ÆGLOGÆ OCTAVÆ FINIS.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN MŒRIM, QVÆ EST ÆGLOGA NONA.

Nona refert obiter Mœrim Lycidāq; canentes.
Deſtentesq; ſui deperdita rura Menalcæ.

ASCENSIVS.

NOna refert obiter &c. hac nona ægloga, Lycida & Mœris caſu cōgreſſi ſimu l in vrbē ꝓficiſcunť. inter eundum autemt abrupta & ſemiplena quædam carmina enumtiare conantur, ita, vt nimis graphice beniuolum eius animum depictum videas volentis videlicet nunc Iulij nunc Augusti laudes canere: ſed mole triſtitiarum oppreſſi: nec efficere quod maximopere cuperet valētis. Multa præterea in Mœnalce, ideſt poetæ noſtri commendationem dicūtur, cuius agrorum rū iniuſta occupatio defleť. Nā poſt recupatos agros fuerat vi ab Arrio extruſus & niſi ſe ꝓcipitē in Mintiū fluuiū dediſſet interfectus fuiſſet. Agit, ergo id principaliter poeta, & vt agros ſuos recipiat, & Auguſto rem gratam faciat Iulij Cæſaris patris ei⁹ putatiui honeſtam mentionem faciendo. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Nona ſup. ægloga refert. i. recitat mœrim & Lycidam canētes obiter. i. intereundū ad vrbē, & deflentes rura menalcæ ſui. i. quē, & laudabāt, & amabant. deperdita. i. amiſſa per occupationem iniqui militis.

ÆGLOGA NONA, QVÆ MŒRIS INSCRIBITVR, INTERLOQVVNTVR LYCIDAS ET MŒRIS AMICI.

LYCI.
QVò te Mœri pedes? an, quò via ducit in vrbem? Mœ.
O Lycida viui peruenimus, aduena noſtri.
(Quod nunquàm veriti ſumus) vt poſſeſſor agelli
Diceret, hæc mea ſunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi triſtes: quoniam ſors omnia verſat:
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.
Certe equidem audieram: qua ſe ſubducere colles Ly.
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,
Vſq; ad aqua, & veteris iam fracta cacumina phagi:
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.
Audieras, & fama fuit, ſed carmina tantum Mœ.
Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quàntum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

SERVIVS.

QVo te Mœri pedes.] Ex diuerſis locis theocriti aliqua ad hoc carmen trāſtulit Virg. poſtquā penè ab arrio centurione occiſus eſt, ꝑcepit ſuis, vt tuerentur agros, ſed ad præſens obſequerentur. Arrio, ergo mœris modo hædos Mantuam ad Arrium portat, Et interrogatus ab alio paſtore quo pergat. Defl et ſuas miſerias Et hinc variæ præſtať occaſio cantilenæ. ¶ Ducit] zeugma eſt à poſterioribus. viui diu viuendo, & oſtendit diuturniorem vitā ſæpe nocere. cum ſit interdū cauſſa miſeriarū. ¶ Qđ nūquā veriti ſu.] quia inopinata grauiora ſunt mala, hinc dido. Hunc ego ſi potui tantū ſperare dolorē. Et ꝑferre ſoror potero. ¶ Victi.] impotes voti vt victores dicimus voti compotes, qui quicquid libet, faciunt, ergo victi, quibus parendum eſt, Nā victi non ſunt Mantuani, q ne bella quidem geſſerūt. ¶ Verſat.] niſi ad ruſticanā perſoſonam referas, aſpere diciť contra Auguſtum, cui⁹ fœlicitatem ſors poſſet mutare. ¶ Illi.] Arrio. ¶ Nec bene.] Verū in perniciem eius vertatur, & malo omine munus accipiat, tractum eſt ab hectore, & Aiace, nā Hector dedit ei gladium, quo deinde Aiax ſe interfecit, ab Aiace autem ipſe baltheum accepit, quo poſtea circa muros patrie tractus eſt. Inde natum eſt illud comicum. Dij bene vertant quod agas. Nam & bona in peius, & mala in melius plerūq; mutanť. ¶ Subducere,] Ex alto ī cāpos diſſolui. ¶ Aquā.] ſ. mincij fluminis. Superiorē circunſcriptionē intelligimus. Aut Virg. aut oīm Mantuanorū agrorū eē. ¶ Fama fuit.] beniuolētia. Aug. fama vulgauerat, ſed belli actiaci neceſſitas impediuit. ¶ Menalcam.] pro Virgi. ponit, ¶ Colūbas,] quia minora maioribus cædunt, nec vllarum virium ſunt, licet priora. ¶ Chaonias,] epyroticas. In epyro em̄ nemus erat in quo columbas dare reſponſa dicebant, quo idcirco fingūt quoniā Theſſalia lingua peliades, & columbę, & vaticinatrices mulieres dicuntur.

PROBVS.

Chaonias. c.] qm̄ colūbe ī chaonia regione epyri in q̄rcu arbore ſediſſe dicūtur, & humanavoce dediſſe rn̄ſa, & ita bonum augurium erat ſi coruus dextra, cornix ſiniſtra volaret, vt Cice. diuinarum. Quorum à dextris coruus ſiniſtra cornix facit augurium.

MANCINELLVS.

Quo te Mœri.] argumētū patet carminib⁹. ¶ Viui] peruenimus enim vita longior plurima incommoda videtur afferre, vnde Iuuenalis de priamo inquit, Satyra. x. Longa dies igitur, quid contulit? omnia vidit euerſa, & flammis Aſiam, ferro'que cadentem. ¶ Victi,] ideſt ſuperati, violentia militum, Eſt autem ordo: Nunc victi, nos quoniam ſors omnia verſat. ¶ Triſtes,] ideſt inuiti mittimus. ¶ Illi,] Ideſt aduenæ poſſeſſori hos hedos, quod nec bene vertat. ideſt, in bonum conuertat. ¶ Sors omnia verſat.] Sed profecto fortuna in omni re dominatur inquit Saluſtius in Catilinario, & Laberius teſte Macrob. libro ſecundo. Fortuna immoderata in bono æque, at'que in malo. Fortuna.
¶ Qua ſe ſubducere colles,] Deſcribuntur hic Maronis agri. ¶ Subduce-

¶ Subduce,]deſcendere.¶ Demittere iugum].ideſt relinquere ſummitatẽ. ¶ Molli cliuo,]facili deſcẽſu habebãt eñ Maronis agri iũctos colles,ius erat ei ad illorũ ſummitatem.Eſt & mihi agellus hmõi nã ad occidentẽ collis eſt,cuius mihi poſſeſſio ad ſummũ tantũmodo eſt:poſtea verò campus ineſt alterius . loni vſq; ad aquã,in Tityro dixerat,q̃uis lapis oĩa nudus, Limoſoq; palus obducat paſcua iũco.¶ Fagi,]ꝓpterea nõ ab re, ſub tegmine phagi recubãs dixit.Melibœus.¶ Carminib⁹ ſeruaſſe me.]hoc loco nõ paſtor Menalcas:ſed Virg.ĩtelligẽd⁹ p allegoriã,vt ſcri.Fab.li.viij.¶ Agla veniẽte,]minora eñ auguria maioribus cedũt.¶ Chaonias colũbas,]In epyro erãt primi chaones,à qb⁹chaonia dicta,vt ſcri. Ply.li.iiij.Aliter Maro li.iij.refert aũt Herodotus li.ij.Euterpe.ſ.geminas ex ægypto colũbas euolaſſe,vtrãq; nigrã,vnãqdẽ in aphrica,alterã verò Dodonam Epyri,q̃ fago inſidẽs,humanavoce elocuta ſit,eo loco Iouis oraculũ condi debere.Eã verò, q̃ ad aphros abiiſſet,colũbã iuſſiſſe. Aphris,vt Ammonis oraculũ cõderent qđ oraculũ, & ipm Iouis erat.Refert demũ Hero.ipſe colũbas illas fuiſſe revera fœminas ſacerdotes,& ſorores à phœnicibus his locisvẽditas &c.

Chaonie colũbæ.

ASCENSIVS.

¶ Quo te mœri pedes.mœris(qđ nomẽ à mœrore nõ inepte deductũ putes)mercenarius olim aut poti⁹(vt ſtatim dicã) pater Virgilij,nũc verò poſtq; Virgilius agros ſemel recupatos iterũ amiſerat extruſus ab arrio milite,eius Arrij mercẽnarius & villicus Mantuã,ꝓficiſcit ad dñm occupatorẽ:videlicet agrorũ afferens illi hædulos,ad quẽ accedẽs,& eo ẽt iter hñs Lycidas intereundũ multa cõquerunt de iniqua cõditione mãtuanorũ,variaq; ad leuãdas curas incœptãt carmina in laudẽ potiſſimũ cæſaris & Auguſti,& in cõmendationẽ Maronis q̃ oĩa eo tẽdunt vt occupatos agros ſibi iterũ vẽdicet Maro & grãm Aug. mereat inire poſſet forſan Mœris dici nõ mercẽnarius Virgilij ſed vicin⁹ & hædulos ad aliũ ſuorũ agrorũ incubatorẽ ferre:ſed qa lycidas ad illđ veteres migrate coloni,rñdet de v̓giliano agro. Certe eqdẽ audierã &c. & qa mœris v̓giliana carmina q̃ſi ſua cẽſet,dicẽs,ſed carmina tm̃ nr̃a valẽt &c.vr̃virgilij mercẽnari⁹. Aut certe pater.cui & augurij peritiã attribuit,& q ſe Menalce p̄ponit dicẽs.Nec tu⁹hic Mœris necviueret ipſe menalcas.Annoſum aũt ſe innuet vbi dicet.Oĩa fert ętas &c.Primo ergo verſu accedẽs Lycidas inqt.Quo te mœri pedes ſup. ducũt ? & qa fruſtra querit quod videt.poſſetq; dicere Mœris vides quo me ducat via ſubiũgit an quo ducit via in vrbẽ. Miratur enim quid diligens ruſticus, & agrorum cultor in vrbem proficiſcatur.

¶ Ordo igitur eſt.O Mœri quo ſupple ducunt te pedes.i. quo proficiſceris?(Niſi ſignanter ita dictum cenſeas. vt ſignificetur animus ei⁹ alio diſtractus,itavt nõ ab animi ratione,ſed à pedũ vſu & viæ directione in vrbem proficiſcatur)an ſup.ducunt eo quo via ducit te,videlicet vrbem,vel an ducunt te in vrbem.quo i.ad quam ducit te via.Reſpondet Mœris ad id qđ ille mirabatur,quòd videlicet inſolens,in vrbem proficiſceretur.O Lycida nos viui,ideſt diu videndo, peruenimus ſup.ad id quod nunq̃ veriti ſumus(vnde maior eſt calamitas quia mala præuiſa minus ledunt.Eſt ergo pathos ab eo qđ eſt præter opinionẽ.Eſt p̄terea ſeuera ſententia.quiavita diu beata hic eſſe nequit,vnde q diu viuunt in calamitatem aliquam neceſſe eſt incidant qđ iuuenalis,vt Mancinel.recitat graphice docet,& chereaTerentianus ĩ eunucho qui in beatitudine p̃nti,mori optat,dicens.Nunc eſt tempus,ꝑfecto interfici,cũ perpeti me poſſim ne hoc gaudiũ contaminet vita egritudĩe aliqua.Probat item per hoc ſe annoſum eſſe,vnde poetæ patrem cenſeã(vt videlicet aduena,& forte gallus,aut externus miles,effectus.ſ.poſſeſſor noſtri agelli) qa mercẽnarij res herorũ ſuas vocãt ſed potius nr̃i quia pater& filiusvnius rei poſſeſſores ſunt,diceret hæc ſunt mea.i.hæc arua hæc dom⁹,&poſſeſſiones & oĩa q̃ hic ſunt,ſunt mea,vos coloni veteres migrate.i.traducite alio habitationes veſtras & euacuate noſtras.Nos ergo victi.i.violenter extruſi,qm̃ ſors verſat omnia.i,quia nulla certa hic poſſeſſio nec firma rerum conditio(vt Offellius ruſticus apud Horatiũ ſcđo ſermonũ ſic docet. Nam ꝓprie telluris herũ natura neq; illũ,nec me, nec quenq̃ ſtatuit nos expulit ille:illum aũt nequicies aut vafri inſcitia iuris.Poſtremum expellet certe viuacior hęres.Nunc ager vmbreni ſub nomine.nuper ofelli.Dictus erit nulli ꝓprius ſed cedet in vſum Nunc mihi,nunc alij,quo circa viuite fortes.Fortiaq; aduerſis opponite pectora rebus.eſt autem dictum iſtud per amaritudinem ruſticanam,non quidem reſpiciendo ad auguſtum.Nam q ſua perdiderunt,cenſent oĩa perdita.vnde dido cui fides ſeruata nõ erat inquit nuſq̃ tuta fides(nos ergovicti mittimus nũc exiſtentes triſtes)conſtruenda eñ ſunt ea epithea victi triſtes,diuiſim,niſi forte legendũ ſit.Nuncvicti & triſtes,aut nuncvicti triſtis qm̃ ſors.vt ſit triſtis ſors,illi.ſ.aduene,videlicet arrio,q nos migrare fecit hos hædos,quos ſcilicet in humeris portabat,qđ. i.quæ res nec bene vertat ſup.ſe.i.non vertatur illi in bonũ ſed in perniciem quaſi optet vt poſt eos hædos non amplius edat. Reſpondet Lycida oſtendens vt dixi. Mœrim eẽ mercennariũ aut potius patrem menalce per quẽ poeta intelligẽd⁹ eſt. Æqdẽ i.ego qdẽ certe audieram Menalcã veſtrum.ſ.herũ aut poti⁹herilem filium,& ita propter vtrũq; parentem pluraliter loquat, aut quiaVirgilio fuerant plures mercennarij, ſeruaſſe.i.recepiſſe ſibi,carminibus.i.per carmina ſua omnia ſup.loca vt arua & paſcua,ab ea ſup.parte qua colles.i.monticuli incipiunt ſubducere ſe.i,diſſolui in equor,hoc eſt planos campos,& demittere, ideſt deorſum mittere,& relinquere iugũ,ideſt ſummitatẽ molli cliuo,ideſt facili decenſu,nec ſaxoſa,vſq; ad aquã ſcilicet mincij fluminis&vſq; ad cacumina,ideſt ſummitatẽ fagiveteris(de qua dictum eſt.Tityre tu patule recubans ſub tegmine fagi.vnde dicit iam fracta,quaſi tunc cum ſubvmbra iaceret non eſſent fracta,innuens per allegoriam nũc poſſeſſiones eſſe fractas quę per fagum vt illic dictum eſt recte intelliguntur)iam ergo fracta ſcilicet vt inuaſoris potius q̃ vetuſtate.Nam quod dicit veteris pathos habet ſicut ibi. Veteres migrate coloni. durum eñ eſt diu habita derelinquere.Reſpondet Mœris Audieras.ſ.Menalcam hoceſt Virgilium ea omnia ſeruaſſe,& fama fuit. Sed ô Lycida,noſtra.heri aut filij mei & mea(nam & ipſe canit) carmna valent inter tela martia.i,bellica & militaria ſigna tantũ, ideſt in tantum.ſcilicet preciſe,hoc eſt & non amplius, quantũ dicunt.ſ.hiſtoriarum aut augurij periti,colũbas chaonis, ideſt epyroticas,valere ſup.veniente aquila.i,dum aquila inuolat in eas quod nihil eſt,aut aquila veniente.i. dum aquila conſpicit ab auguribus,quia verò ruſticus licet augurij nõ imperitus,qa dictum eſt ipſum etiam mageperitum fuiſſe tamen quia tali augurio fidem non adhibet,aut quia non ſue ſed augurum authoritati innititur,bene addit dicunt.Senſus aũt ſcđm Mancinellum eſt q̃ minus augurium per maius vincitur.Sed eſt nõ inepta nec extorta allegoria.Nã per chaonias colũbas Iouis ſacerdotes ſignificantur,per aquilã verò Romanorũ ſigna, ſed colũbe Iouis quæ oracula dabãt.i.mitia reſpõſa Aug. Vñ dictũ eſt, hic mihi reſponſum pri.dedit &c.Parũ valẽt cõtra aqlã.i.militarem violẽtiã.qđ nimirũ prætendit.

PIERIVS.

¶ Qm̃.f.o.v.]In anti.aliquot codi.ſors,legit,qđ oĩno tatũdẽ ẽ. ¶ Qđ.n.b.v.]In Oblõgo cod.nũer⁹ hic lãbicus hemiſtichi⁹ eſt Qđ nec vertat bñ.¶ Molliq;.i.d.c.]In antiqs aliquot cod.dimittere. Sed hoc ex viciſſitudinaria illa mutatione : qua.i, in.e,& e,in.i,paſſim abire videm⁹.Nã hoc loco ſnĩa poſcit demittere, legat p e.¶ Vſq; ad a.&.v.ĩ.f.c.f.]Citatur àQuint.verſus,apud quẽ nõ vno ĩ codi.ſcriptũ aĩaduerti.veteris Cõfracta c,f. Sed minime diſplicet,veteris iã aut,Iã fracta.vtriq; eñ ea ꝑticula adcõmodari poteſt.

SERVIVS.

¶ Quacũq;].ſ. rõne. Recte autem auguriorũ peritiam dat ei de quo dixerat ſæpe lupum fieri.¶ Nouas].i.magna militaria iurgia . ¶ Siniſtra.]Augureseĩ deſignãt lituo ſpacia,& eis dãt noĩa, vt prima pars antica poſterior poſtica, itẽ dextra & ſiniſtra.Dicit ergo cornicẽ de nulla partevenĩſſe,ſed ab antica ad ſiniſtrã volaſſe. Ilex verò,quæ glandifera arbor eſt,cum caua.i.vitioſa eſt vitium agrorũ ſignificat per milites clamore, & litibus gaudentes,ſicut cornix,que clamore lætat,& alias aues inuadit. Augurium verò ꝓhibuit,vt abſtineret à militibus,q retenturi erãt agros ¶ Tecũ

Quod niſi me quacũq; nouas incidere lites
Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris:nec viueret ipſe Menalcas,
Heu cadit in quẽquã tantum ſcelus,heu tua nobis Ly.
Pene ſimul tecum ſolatia rapta Menalca.
Quis caneret nymphas ? quis humũ florentibus herbis
Spargeret?aut viridi fontes induceret vmbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delitias ferres Amaryllida noſtras,
Tityre dum redeo(breuis eſt via)paſce capellas,
Et potum paſtas age Tityre,& inter agendum
Occurſare capro(cornu ferit ille)caueto,
Imò hæc,quæ Varo nec dum perfecta canebat, Mœ.

¶ Tecũ ſolatia.] nam ſuis cum ſolatiis cadit poeta,quĩ nõdũ editis carminib⁹ moritur.Nõdũ ei aliqđ opus ſcripſerat.Vir. Solatia, latenter tpa Aug.carpit,in qb⁹carmina non oblectationi fuere, ſed ſolatio qđ infœliciũ eſſe conſueuit. ¶ Quis humum flo. her. ſpargeret.] ſic dictũ,vt,Tũ phaetõtiadas muſco circundat amare corticis,atq; ſolo proceras erigit alnos. ¶ Fontes induceret mbra,] Tegeret, coopiret. ¶ Vel quæ ſuble.taci.ti.car. nu.]ruſtica affectione ſe reminiſci illorum carminum fingit qui aliquando à Virgilio, licet inuito Romam eũti abſtulerat. Nã ſublegit eſt furatus ſum,vñ & ſacrilegus

Vare tuum nomen(ſuperet modo Mantua nobis:
Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ)
Cantantes ſublime ferent ad ſydera cycni.

Sacrilegus.

gus dr̄ q ſacra legit.i.furaṫ. ¶Delitias no.] i.cōem amicam. ¶Tityre dū redeo breuis eſt via,pa.ca.] Theocriti ſunt verſus de verbo adverbū tráſlati,ſed tñ Vir.negotiū cōtinētes. Nā allegoricę impat ſuis,vt rē tueanṫ,nec tñ audeāt cōtra Arij pceptū venire τί τυ ς ἡμίν τὸ καλόν πεφιλαμένε βόσκε τὰς αἶγας καὶ ποτὶ τὰν κρά ναν ἄγε τίτυρε, καὶ τὸν ἐνόρχαν τὸν λίβυκον κνάκωνα φυλάσσεο μήτυ κορύψῃ.Inter agendum: dum agis,& honeſta locutio eſt: ſi dicamus intercœnandum hoc ſum locutus. ¶Necdum perfecta.nimiæ familiaritatis eſt ſignum, quod ei recitabat carmen, nondū ad limā reductum.Dicit aūt carmē, quod quaſi cœperat in honorē Vari cōponere,& per tranſitū ponit diuerſa ſchedia. ¶Superet modo mātua no.]ſupſit reddaṫ.Et hoc dicit. Si nobis Mātua fuerit reddita,faciāvt te celebrēt oēs poetæ. ¶Mantua væ miſeræ nimiū vicina cremonæ.]benigne ingemit Mantuanorū infœlicitatē, qbus ſola obfuit vicinitas Cremonenſiū. Nā Caſſij Bruti,& Antonij copias cremonēſes ſuſceperūt;quos etiā ipſos mire excuſat dicēs. Miſere Cremonæ:q̄ etiā ſi vellet, minime tātis copiis poſſet reſiſtere,Nimiūvici.i.vſq; ad periculū. ¶Vare tuū no.]ordo.eſt.Vare tuū nomē ſublime ferēt ad ſydera cātātes cycni.i.poetæ.Sic Hora.de Pindaro,Multa dyrceum leuat aura cycnum.

¶MANCINELLVS.

¶Quacūq;.]quomodocūq;. ¶Nouas lites,]Probus ſcribit,q̄ vbi maro amicorū bñficio ,pmeruerat,vt agros ſuos recipet,cōcitauit i ſe veteranos adeo, vt à Milone Torone primipilari penē fit iterfectus,ni fugiſſet,hincait:Qđ niſi me,&c.Siniſtra diximus inTıyro cornicē à ſiniſtra facere ratū,coruū verò à dextra, vt refert Cice.,ptr cornicē igiṫ monit⁹ Maro,ab lite abſtinuit.

Induco.

¶ Fontes īduceret.]i.delectaret,iducere ei q̄nq; delectare ſignificat,vt ēt Nonius edocet,¶Viridi vmbra,] plātādo.ſ.arbores iuxta.Pōt & p hypallagē legi,vt dicat qđ īduceret viridēvmbrā fontibus. ¶Vel.]ſup.qs caneret carmina,&c. ¶Tityre dum redeo.]hæc carmina Menalcas amicam petiturus cecinerat,quæ poſtea Lycidas ei ſublegit. ¶Occurſare capro,]Theocritus ait in.iij.Tityre laſciuas virgultis paſce capellas,Poſt age muſcoſos fontis has tityre paſtas.Interea occurſare capro,qvenerat oris,Puniceo lybicis cornu ferit ille caueto. Immo hæc immo potius qs ceciniſſet hæc carmina,&c. ¶Væ miſeræ]. i. valde miſere ob amiſſos,videlicet agros.Væ aūt particula in aliis vocabulis auget,in aliis minuit,hinc vehemens,&vegrāde dicimus & veſanos,&vecordes,Gellius autor eſt eſt li.v.ca.xij. ¶Superet nobis,]viua ſuperſit ad noſtra commoda nō aliena.

¶ASCENSIVS.

¶ Qđ niſi me ,&c.Multa q hnr inducūt me vt p Mœrim patrē Virg. intelligā.ruſumq; in eorū ſnīam incidā q quod in prima dictū eſt.Fortunate ſenex ad eundē referūt eo quòd cum vterq; Maro etiā vterq; tityrus dici poſſet,vnde etiā ilic inducit augurij peritus dicens,Sæpe malū hoc nobis,ſi mens nō leua fuiſſet. De cœlo tactas memini prędicere quercus. Vbi etiam ſecūdum nōnulla exemplaria habetur hic verſus,Sæpe ſiniſtra caua prędixit ab ilice cornix,vt ſcilicet eundem agnoſcas. Sed vt illum locum prætermittā quę hic dicūtur manifeſtiſſime patri ipſius poetæ cōueniunt,nō em̄ mercennarij videntur item dirimere, nec ſe(vt dicam)domino præponere ſicut hic faciet. Mœris,dicturus.Nec tuus hic Mœris,nec viueret ipſe Menalcas. Præterea lōge alienū vr̄ à mercēnarij officio hr̄e augurij peritiā,quæ patrifamilias vt homini libero optime competit. Cæterum ſi qua expoſitionis egēt ex ... dine patebunt quem priuſq; poſuero Beroaldi in ſeruiū annotationē,pmittā, q̄ talis eſt.virg.vtpote oīm diſcipli narum particeps oīs expers erroris legerat in augurum libris cornicem à ſiniſtra parte ratū facere auſpiciū. Ideo ſiniſtrā cornicem appellauit quaſi à ſiniſtra ratū faciētē,nāq; vt Cicero ſcribit in libris de diuinatione.Aliis auibus dextra,aliis leua datū eſt vt ratū auſpiciū faciant,& alibi. Cur à dextra inqt coruus à ſiniſtra cornix faciat ratum.Illud quoq; Plautinū in aſinaria huic ſnīæ cōuenit picus & cornix eſt à læua. Coruus porro à dextra, qđ diligēter videṫ Maro obſeruaſſe ,& facūdiſſime tranſtuliſſe. Et hoc idē fortaſſis reſpexit Hora.ſic ſcribēs in carminib⁹. Teq; nec ſæuus vetet ire picus,nec vaga cornix.Nō eſt hoc in loco pterēūdū id qđ à Ply.tradiṫ li.x.videlicet Cornicē eſſe alitē inauſpicate garrulitatis à qbuſdā tñ laudatā,hæc oīa à curioſo interprete fuerāt inueſtiganda, & ad narrationē virgiliani carminis publicanda.In eadē quoq; æloga.illud frigidiuſcule exponit. Quis humum florētibus herbis ſpargeret,cū poeta,clāculū alludat ad carmē cōpoſitū in daphnidis laudationē vbi iſte verſicul⁹ legiṫ. Spargite humū foliis,inducite fontib⁹ vmbras,hæc ille. ¶Ordo eſt. Qđ ſi cornix ſiniſtra.i.à ſiniſtra pte à qua ratū facit augurīū volās nō monuiſſet me ań.i .prius ab ilice caua,i qua.ſ. ſedebat īcidere lites nouas.i.magnas & ruſticis inſuetas , qa cū militib⁹,nec hic tuus mœris hoc eſt nec ego, nec ipſe menalcas. ſ.fili⁹ me⁹ dulciſſim⁹ muſicus viueret.Ad qđ Lycidas,heu cadit tm̄ ſcelus in quēq;.i.aū fieri pōt vt qſq; tā ſceleſtus viuere poſſit q te & menalcā interimat?heu ô menalca,fuerāt ne ſup.tua ſolatia.i.carmina ſolatioſa,penē.i.q̄ſi,rapta.i.ablata tecū. Quis(ſi tu raptus eſſes)caneret nymphas:vt Galatheā amaryllida,&c. qs ſpargeret herbis humū florētib⁹ aut qs īduceret.i.delectaret aut vt cooperiret fontes vmbra,hoc eſt,qs caneret carmina qb⁹ ea fierēt ſicut menalcas cecinit dicēs. Spargite humū foliis,īducite fontib⁹ vmbras &c.q.d.ali⁹nemo id poſſet,i quo cōſiſtit laus poetæ,& ideo à patre dr̄,vel qs ipſe. caneret carmina q̄ ego tacit⁹.i.occult⁹,& ſecretus,cū tu.ſ.modulās carmīa tua notares ſublegi.i.ſuffurat⁹ſum tibi cū tu ferres te ad amaryllida appoſitorie nr̄as delitias.i.cū tu ,pfecturus ad amaryllida, hoc eſt romā,dicebas ad mercēnariū tuū,Tityre paſce capellas dū redeo,redibo,aūt ,ppedię,qa breuis eſt via,id aūt dicere ſolēt heri abeūtes ne abſentia eorū ſeruos aut mercēnarios negligentes efficiat,& ô Tityre age.i.pelle ſup.capellas,paſtas.i.poſtq̄ paſtæ ſunt:potū.i.ad aquas vt potēt,eſt.n.ſupinū à poto,&caue to iter agen.i.dū ages tu eas potū occurſare.i. obuiā currere capro theocrit⁹ dicit,coleato vt aulus gellius atteſtaṫ ſed q vertit maronē ſecut⁹ caprū ēt dicit.Immo ſup.potius dic qs caneret ea carmina q̄ menalcas canebat Varro nec dū pfecta.i.q̄uis nōdū pfecta eſſent,p qđ oſtēdiṫ magna amicitia iter vtrūq; cū ēt impfecta ei recitaret carmina.Ea aūt ſunt.O vare cycni cātātes.i. poetæ,habet tñ neſcio qđ veneris ac gr̄ę plus q̄ ſi poetas diceret, ferēt ſublime.i.in altūvt cycni volāt,ad ſydera tuū,nomē,mō.i.ſi mō aut dūmō Mātua ſupet.i.voti ſui cōpos fiat mātua inquā nimiū vicina cremonæ,væ miſeræ.i. nimiū miſere &miſerabiliter afflictę,vñ didēṫ hicvna eſſe dictio væ miſeræ quod & Mācinellus ſentit.Si qs duas cenſuerit.Ordo eſt. O Mantua nimiūvicina cremonæ.væ tibi ſup.miſere:ſed cōcinnior eſt ordo prior.

Cornix ſiniſtra.

¶PIERIVS.

¶Necdū perfecta.]Codices aliquod antiqui. Nondū perfecta, legūt ſed necdū,magis acceptum.

Ly. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:
Sic cythiſo paſtæ diſtentent vbera vaccæ,
Incipe, ſiquid habes,& me fecere poëtam
Pierides,ſunt & mihi carmina,me quoq; dicunt
Vatem paſtores,ſed non ego credulus illis.
Nam neq; adhuc Varo videor,nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos interſtrepere anſer olores.
Mœ. Id quidē ago,& tacitus Lycida mecū ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe:neq; eſt ignobile carmen.
Huc ades ô Galathea:quis eſt nam ludus in vndis?
Hic ver purpureum,varios hic flumina circum
Fundit humus flores:hic cādida populus antro
Imminet,& lentæ texunt vmbracula vites.
Huc ades:inſani feriant ſine littora fluctus.

¶SERVIVS.

Taxus. Cyrne.

¶Sic tua cyrnęas fugiāt examina taxos,] venenata arbor eſt,quæ abundat in corſica, hæc autem inſula græce cyrne dicitur,vnde fecit hāc deriuationem cyrnæas taxos,quibus paſtæ apes mel amariſſimum faciunt, verecunde ſuum meritum extenuat.Non enim ait probant, ſed dicunt,nec docti,ſed paſtores,quibus tamen nō credo. ¶Varo ,] poeta eſt,de quo Horatius ſcribens,Vario fortis,& hoſtium victor. ¶Cynna.]& hic poeta,qui ſcripſit ſmyrnam, quam decem annis elimauit. Arguto,canoros. ¶Anſer]ad anſerem quēdam alludit Antonij poetam,qui eius laudes ſcribebat, de quo Cic.in phili.Ex agro phalerno anſeres appellantur.Ipſum em̄ agro donarat Antonius .

Anſer poeta.

¶Huc

¶Huc ades.] verſus Theo. in quibus polyphem⁹ in ſcopulo ſedens galatheam euocat de fluctibus ad terram. Cyclops amauit galatheam quæ acim ſpreto Cyclope amabat.At Cyclops eum in teremit. qui deorum miſeratione in fontem conuerſus eſt,quiAcilus dicitur latine. ¶Quis eſt nam ludus in vndis.]Ad maiorem terrarum laudem dicit in mari nullam eſſe voluptatem.Nam plena laus contrariarum rerum continet vituperationem . ¶Inſani.]magni.

¶MANCINELLVS.

¶Cyrnæas ,] In liguſtico mari eſt Corſica, quam græci Cyrnon appellauere ,ſed tuſco propior à ſeptentrione in meridiem proiecta. Ply.ſcribit libro. iij. Plura tamen meminit . Dio.libro. vj. ¶Taxos.]de taxo legito Ply.

¶.y.li.xxvj. ¶Cytiſo,] vide ſuperius. ¶Cynna.] Sueto.ēt meminit ī libello de grāmaticis.de Cynna poeta,referēs quoq; hoc illiꝰ carmē. Sæcula pmaneat nr̄i doctrīa Catonis. Ser.addit illū cōpoſuiſſe Smyrnā,& Tranql.in dicto libello ſcribit Craſſitiū cōmētario Smyrnæ edito adeo īclaruiſſe,vt hæc de eo ſcriberētur.vni craſſitio ſe credere Smyrna,pbauit. ¶Id qdē ago.]vt īcipiā.ſ.dixerat eī lycidas,īcipe,ſi qd habes. ¶Huc ades ô galathea.]Fuit hæc maris nympha.Nerei & doridis filia à Cyclope Polyphemo adamata,de quo late apud Ouid.lib.xiiij.vn̄ eā vocans apud illū ait.Iā mō cæruleo nitidū caput exere pōto.Iā galathea veni,nec mūera deſpice nr̄a,Theocritꝰ aūt æglo.vj.id oē priꝰ deſcripſerat.Appianꝰ āt ī li.q illyriꝰ inſcribit ait,è Polyphemo Cyclope,& galathea tres filios extitiſſe.Celton,illyrium & gallū,eoſq; ex Sicilia pgreſſos, celtis,& illyriis & galathis ab ipſis cognomē aſſumētibꝰ imperitaſſe. ¶Inſani.]furentes.

ASCENSIVS.

Sic tua &c.Lycidas illectꝰ fragmento carminis in laudē Vari decantat & mœri nunc recitati ardet deſiderio plura ab eo audiendi vnde precatur ſuppliciter dicens cum obſecratione. Sic tua &c. Sic autem particula precantibus aptiſſima eſt, vt apud Flaccum in primo carminum. Sic te diua potens cypri, ſic fratres helenæ lucida ſydera. Vētorūq; regat pater. & æglo.ſequēti. Sic tibi quū fluctus ſubter labere ſicanos,Doris amara ſuam nō intermiſceat vndam. Obſecrat pterea p ſummā ruſticorū ſpē & ne ille cauſet ſe nolle indigna canere aut tam aurea carmina recenſere dicit,& me fecere poetam &c. Plus autē eſt vatē ēē q̄ poetā,qa oīs vates poeta,ſed nō ediuerſo,q em̄ ſine diuino furore ac diuinandi dono elegātia carmina facit poeta vt cunq; dici pōt,ſicut Comicus dicēs Poeta cū primū &c.nō tn̄ vates,vn̄ fatetur ſe factū poetā,dictūq; vatē.ſed nō credere dicētibꝰ tm̄ de ſe. Quibꝰ inductus mœris conat̄ ad memoriā reuocare carmina.adducitq; fragmētū carminis amatorij qd̄ ſumma arte fit ne ex cōpoſito oīno poeta rem ſuā agere videat̄. ¶Ordo eſt. Sic ſup.precor vt tua examīa.i.fęture apum tuarū fugiant taxos.i.amariſſimas arbores cyrneas.i.coſica è quibꝰ q̄ non necent̄ mel inſipidū referent,& precor vt vaccæ ſup.tuæ.paſte,cytiſo.i.frutice ſuccoſo & dulci.diſtentent.i.multū impleant,vſq; ad diſtentionē videlicet hubera ſup.ſua,ſic ſup.vt canes,ſed malim vt cōprecatiua ſit pticula,īcipe ſi qd habes ſup.carmīs ad manū,qa ne me forte putes indignū q carmīa tua audiā pierides.i.muſæ fecerūt,& i.ēt me poetā & carmīa ſunt mihi.i.& habeo ēt carmīa,& paſtores dicunt me quoq; vatē.i.diuinū poetā:ſed ego non ſup.ſum.credulꝰ illis.Nā ego neq; videor adhuc dicere digna vario, nec cynna.i.q̄ cōparent̄ illis optimis poetis:ſed videor ſtrepere anſer.i.vt anſer poeta,aut potiꝰ auis,inter argutos.i. canoros holores.i.cygnos.hoc eſt ſuauiſſimos poetas.Rn̄det męris.Quidē i.certe ego ago.i.conor & meditor incipe,& p.i.ô lycida.īpe.i.ego tacitꝰ.i.tacēs voluo.i.reuoluo.& agito mecū ſi valeā meminiſſe.i.ad memoriā reducere carmē.ſ.qd̄ incipere paro neq; eſt ignobile.i.aut dignū qd̄ noſcat̄ qa inſigne,aut ſatis notū:deinde quaſi iā eiꝰ in mentē venerit īcipit carmē poliphemi ad galatheā.O galathea ades.i.accedas huc.i.ad me,nā qs ludus.i.quę voluptas(Intelligit aūt venereā)eſt ī vndis? q.d.nulla,& cōtra hic.i.ī terris eſt ver purpureū.i.tēpeſtas verna purpureis floribꝰ ornata & humus fundit hic circū flmina varios flores. & ppl̄s cādida.ſ.i cortice.imminet hic antro.i,ī antrū declinat,vn̄ & placidū cōgreſſum habere poſſet ī vmbra populea, & rē venerā in antro & vites lētæ.i.flexibiles.(Dixit alibi Aſpice vt antrū Silueſtris raris ſparſit labruſca racemis)ītelligit ergo labruſcas,texunt.i.cōtexte aut cōtextu ſuo efficiūt vmbracula.i.vmbrarū receptacula. Huc inquā ades ô galathea, & ſine.i. pmitte,vt ſup.fluctus.i.aut magni aut rabidi & furētes.aut ideo inſani qa littora pcutiētes ſe potius illidunt,nec qcquā cōmodi aut ſibi aut littoribus faciūt.aut inſani.i.īſenſati,nō abſurda tn̄ eſt ſeruiana expoſitio.i.magni qa vehemēs ſenſibile aut obiectū corrumpit ſenſum,& iō qa p voluptate dictū eſt in daphnide. Nec percuſſa iuuāt fluctu tā littora nec quæ Saxoſas īter decurrūt flumina valles,ne tēperati fluctus voluptatē pariāt.dicit ſine vt inſani fluctus.i.magni & vehemētes feriāt.i.pcutiāt littora,hoc aūt dicit quaſi galathea nympha eos īpediret,& ita triſti miniſterio ad dicta ſit. Bona eſt ſantaſia,qa ſenex diffulter meminerit eiꝰ carminis.aut qa adoleſcētiæ potius quadrat cū de amoribꝰ ſit ad quos ſenectus inutilis eſt,qa Frigidus,in venerē ſenior.aut qa vt dicet oīa fert ætas aīm quoq; &c.

PIERIVS.

Diſtentēt hube.vac.] Sūt cod.ant.in qbꝰ Diſtēdāt legit̄. Sed diſtentent pleniorē oſtēdit hubertatē.

Quid? quæ te pura ſolum ſub nocte canentem Ly.
Audieram? numeros memini.ſi verba tenerem.
Daphni,quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus? Mœ.
Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum;
Aſtrum,quo ſegetes gauderent frugibus,& quo
Duceret apricis in collibus vua colorem,
Inſere Daphni piros,carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas,animum quoq;:ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles,
Nunc oblita mihi tot carmina:vox quoq; Mœrin
Iam fugit ipſa:lupi Mœrin videre priores,
Sed tamen iſta ſatis,referet tibi ſæpe Menalcas.

SERVIVS.

Pura]ſerena, ¶Nūeros.] Metra rithmos. ¶Cæſa.a.] Cū Angu.Iulio pr̄i ludos celebraret,die medio ſtella apparuit.Ille confirmauit eſſe parentis. Vn̄ hæc ſcribſitur. ¶Dionęi.]lōge repetitū epithetum à matre Veneris Dionæ. ¶Aſtrū,]gręce dixit.nā ſtella debuit dicere. ¶Gauderent fru.]ad menſem alludit Iuliū,q dictus eſt in honore Cæſaris, quo vuæ & fruges matureſcūt. ¶Carp.tua poma nepotes.] Acſi diceret, nihil eſt qd̄ poſſis timere.Nā reſpicit, qd̄ ſupra inuidioſe dixit,Inſere nūc melibœe piros. ¶Fert.]aufert. Nā ſubito tacuit,qa nō totiꝰ carmīs potuit recordari, ¶Animū] memoriā. ¶Lōgos ſoles.]æſtiuos dies,vt tris adeo incertos cæca caligine ſoles. ¶Cōdere,]finire & ad occaſum ducere. ¶Lupi mœrum,]aiunt phiſici voce deſeri eū,quē prior lupus viderit Vn̄ eſt prouerbium. Lupus eſt in fabula,quoties venit, de quo loqmur,& nobis aufert loquēdi facultatem. ¶Dionæi cæſa.]ſic vocata venus,ſiue mater Veneris eſt Diuum Iulium Significat, quouis capiti in ſtatua ſtella addita eſt.

MANCINELLVS.

Rithimꝰ. Quid?]cur nō mēoras. ¶Nūeros.].i.rithmos teſte Fabio li.ix.Eſt aūt rithmus authore Diome.verſus imago modulata ſeruans numerū ſyllabarū poſitionē ſæpe,ſublationēq; continens.
Signa. ¶Si.].i.vtinā. ¶Signorū,].i.ſyderū nāvt ſcri.Var.li.iij.Signa
Dyoneꝰ dn̄r eadē & ſydera,ſigna verò,qd̄ aliqd ſignificēt, vt libra equi-
Cæſar. noctiū,ſydera q̄ inſidūt. ¶Dionæi cæſa.] i.venerei,ex Venere em̄ ortus eſt Æneas, inde Aſcanius,à quo Iulus, cui regni loco apud albā ſacra eſt ptās attributa,atq; honor,~~cuius familia~~ fuit
Iulius. maxima,atq; clariſſima oīum,author eſt Diony.lib.j.Ex eadē familia Iulius cæſar eſt,vn̄ & Maro ait Iulius à magno demiſſū nomē Iulo,qd̄ nō de Aſcanio intelligēdū eſt,ſed de Iulo Aſcanij filio,qui magnus fuit quantum ad ſacram poteſtatem,& honorem vt oſtendimus.vtq; Cicero in lib.de.n.d.ſcribit.Venus tertia filia fuit Iouis & Diones. ¶Cæſaris aſtrū.]Cæſar in deorū numerū relatus eſt.Siquidem ludis, quos ei hæres Auguſtus edebat,ſtella crinita p ſeptē cōtinuos dies fulſit,exoriēs circa vndecimā horā.Creditūq; eſt aīam eē Cæſaris in cœlum recepti.& hac de cā ſimulachro eiꝰ in vtice addebat̄ ſtella autor ē Trāql. ¶Aſtrū.]de aſtro ſydere & ſtella legito Macr.li.j.de ſom. ¶Gaude. frugi.] alluſio eſt ad iulium mēſem in Iulij cæſaris honorē ſic appellatū, cū eēt Quintilis, eo aūt mēſe, & fruges maturæ ſūt,& vuę matureſcūt. ¶Proceſſit,] appuit. ¶Segetes,] de his & frugibꝰ in pricipio Geor.videto. ¶Aīm quoq;] mentē,īpam,qd̄ in ſeniouribꝰ apparet.hinc Iuuena.ait ſat.x.Sed oī mēbrorum damno maior dementia,q̄ nec Noīa ſeruorū, nec vultū agnoſcit amici.Orbilio idē beneuēta no.vt ſcri.Tranquil.euenit. Nā vixit ppe ad cēteſimū ætatis annū, amiſſa iampridē memoria,qd̄ verſus Bibaculi docet Orbilius,vbi nā eſt literarū obliuio. ¶Cōdere.]abſcōdere. ¶Lōgos ſo.] tardius occidētes, hīc lōgos dies accepimꝰ. ¶Priores.]de lupis videto pcedēti.

ASCENSIVS.

Quid? q̄ te pura.Lycidas familiaris ipſiꝰ mœris iuuenili memoria præditus,reducit ſeni ad memoriam carmē menalce hoc eſt Virgilij,quod dicit mœrim aliquādo ſub nocte ceciniſſe aſpiciēdo videlicet ſydera,In q̄ re mira eſt ſubtilitas quaſiverò nō iam ſolum ex cōpoſito ſed etiā domi cū ocioſus eſſet ſolitus eēt decātare carmina in laudē cæſaris à Virg.cōfecta. Reductus ergo ad memoriā repetit carmē de cæſare nec pficit & ſenij & meroris pſentis mole cōfectꝰ. Vn̄ nō valēs pl̄a meminiſſe,dicit oīa fert ætas &c. Vbi dicit Ser.fert.i.aufert. Hor.tamē accepit ferūt p eo qd̄ eſt afferunt dicens in arte. Multa ferunt anni venientes cōmoda ſecū. Multa recedētes adimūt &c.verū ſimplex neq; af-
fert,neq; auferre p ſe ſignificat,ſed vtrūq; p reſpectū, verbi gratia ferat ruſticus agnum,& ſit in medio viæ donec ad me peruenerit,afferre dicetur,& vbi pertranſierit auferre ſemper tamē Ferre.
vniformiter feret,ſic tempus fert oīa q̄ in eo fiunt,qa tēporallabunt̄ more fluētis aq̄,vita aūt nr̄a virilis eſt quaſi in medio curſu nr̄o pſiſtens.eo vſq; ferunt anni,i.afferunt nobis & animi & corporis vires,ſed pertranſeuntes auferūt eas quia ergo mediū vitæ trangreſſus eſt męris dicit omnia fert hoc eſt ſecum fert,& ita quia vita me deſerit,aufert mihi omnia commoda iuuentæ, etiam animum in quem tamen mirum eſt quomodo tēpus habeat

beat imperiū niſi quia organis pellucet & ſecūdùm eorū diſpo‑ſitionē aut pſpicit aut caligat. Vox quoq; mœrim. Nā fugit ipſa Cōtra Cicero. de ſenectute. Defendi legē voconiā magna voce boniſq; laterib⁹. Et videtis annos meos. ¶ Ordo eſt. Quid. i. cur & ad qd ſup. nō memoras ea q̄ ego audiuerā te canētē ſolū. i. cū tu caneres, & eſſes ſolus, ſub nocte pura. i. ſuda; & ſerena cōtemplās, videlicet aſtra, & ita memor factus aſtri cęſarei, ego memini numeros. i. modulos cantus ſi. i. vtinā aut ſi tenerē verba ſup. vt nūeros dicerē tibi, hoc audito incipit Mœris idē carmē repetēs mēorāsvidelicet qd ſub nocte ſolebat canere. Canebat aūt ô daphni qd. i. ad qd ſuſpicis. i. ſurſum īſpicis, ſicut illic. (Attenuati ſunt oculi mei ſuſpiciētes in excelſo) antiquos ortus ſignorū i. ortus ſignorū antiquorū, aut antiquos. i. ſolitos ortus ſignorū cū ſit nouus ortus admirādus. vñ addit. Ecce (qd in te ſubita & mirāda poni ſolet. Aſtrū. i. ſydus cæſaris dionei. i. à dione orti. vñ venus cuius ſydus clariſſimū proceſſit orta eſt.) eſt Aſtrū in quā quo ſegetes ideſt herbæ ſate gauderēt frugib⁹. i. implerent granis (id aūt fit in Iulio) & quo vua. i. botrus, racem⁹ duceret i. attraheret colorē. ſ. purpureū. hoc eſt matureſceret in collibus apricis. i. ſoli expoſitis nihil vmbre habētibus. O daphni inſere piros, quia nepotes. i. poſteri tui carpēt poma tua. i. arboris p te inſitæ; volebat plura dicere, ſed neqbat oblit⁹ præ ſenio & curis, lōge aūt plus eſt, q̄ ſi multa caneret; oīaq; repetiſſe cōſiteretur: tūc em̄ nō videret tot carmina Virg. in laudē cæſaris & Augu‑ſti ceciniſſe. Videt em̄ hoc ſecūdū ad laudē Auguſti ptinere, q‑ agros reddiderat qb⁹ habitis cū ſpe ppetuæ poſſeſſiōis dixerit. Maro. Inſere daphni piros, ſicut cōtra melibœus in prima pro‑fugus per amaritudinē dicit. Inſere nūc melibœ piros: pone or‑dine vites &c. Sciet aūt lector imperitus verſuū iſtius & aliarū æglogarū

æglogarū quoſdā vocari cantilenas quia ſunt mera carmina, vt Tityre dū redeo. & Huc ades, ô galathea & Daphni quid antiquos. Et Inſere daphni &c. quoſdā aūt rē narrare: qui pro ſe oratiōis mūere fungunt: vt ſequētes. oīa fert ętas nō em̄ eos vt cantilenā recitat; ſed interceptus obliuiōi. docet ſe nō amplius poſſe dicēs qa ætas. i. lōgæuitas vitæ fert ſup. ſecū hoc eſt aufert nobis oīa. ſ. iuuētæ bona quoq;. i. etiam animū. i. memoriā & mētē ipſam nedū corporalia. ego memini me puerū. i. cū eſſem puer cōdere. i. abſcōdere cātādo, ſoles lōgos. i. diu ſe p hemiſperiū noſtrū apparētes, & tarde occidētes, hoc eſt cātaſſe donec ſol in lōgis dieb⁹ occideret & cōderet p īterpoſitionē terræ, vt Serui⁹ dicit. Cōdere. i. ſinire (ſicut in prio ænei. Ante diē clauſo cōponet Condere
veſper olympo, vtrūq; em̄ tractū eſt à fabris, qui dū cōponūt aut condūt, materiā paratū opus abſoluūt: vñ & carmina cōponere & cōdere dicunt q ea abſoluūt) lōgos ſoles. i. dies æſtiuos, & id quoq; in grām Iulij & Auguſti quaſi tūc lętior cecinerit qñ ma‑ Cōponere.
gni mēſes illi pceſſere. Nūc tot carmina. ſup. ſunt oblita mihi. i. à me aut in damnū meū. Et quoq;. i. etiā ipſa vox fugit. i. deficit & deſerit mœrim. i. me ſed plus ponderis eſt in proprio nomine. q. d. illū nobilē cātorē, & id emphaticos. Lupi videre mœrim priores. i. priuſq̄ ab eo viderent, & ita (vt eorū dicit eſſe natura) fecerūt mœrim rauceſcere, hoc eſt credo q̄ lupi viderint me priores, quia ſic rauceſco vt q ab eis prius viſi dicunt. Sed tñ. i. q̄uis ego ampli⁹ nō poſſim: menalcas referet tibi ſatis ſępe. iſta ſ. q̄ deſideras carmina, aut ſic ſed tñ ſed iſta ſatis ſup. ſint, qa menalcas referet ſępe tibi ſup. ea. Patet māifeſte, q̄ ſub etiā tpis nō Sub.
ſemp accuſatiuū poſtulat, vbi. ſ. eſt ſtatio & quies, vt hic ſub pura nocte. i. in ipā nocte. Addi pōt regula. Quia pluria deponēta lia actiue ſignificātia olim cōia fuerūt, vñ hic paſſiue dixit. Oblita mihi tot carmina.

SERVIVS.

¶ Cauſſando] cauſſas nectēdo differs noſtra deſideria. ¶ Tibi.] in tuam gratiā Hora. Hoc dicitvt poſſis canere cuncta ſiluerunt qd ex theocrito ſumptum eſt τὰ δίνίμ καλὰ κύματα φαίνει ασυκα χλάζοντα. ¶ bianoris,] hic
Ocnus. Ocn⁹ dictus eſt de quo in. x. Fatidicæ māth⁹, & thuſci filius amnis, cōditor fuit Mātuæ dictus eſt bianor, quaſi animo & corpore fortiſſim⁹ ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνοςεῖς. ¶ Stringunt.] Amputāt, decutiunt. vt in geor. ſed tñ & quernas frōdes tunc ſtringere tēpus. Tñ etiā ſi paululū quieſcētes canamus vſq; iugiter. ¶ Hoc faſce.] Nā ipſe hædos portabo. Faſcē em̄ onus appellat. ſic in Geor. Inuiſo ſub faſce viā dū carpit. ¶ Deſine plura puer] arguit nimij deſyderij. Qd inſtat, vt placemus cēturionē. Ipſe Virg. cuius reditu ſperat libertatē agrorū, vel ipſe Au. qui
Bianor. redeat à bello actiaco.

tu enlaçando as cauſas dilatas nossos amores longo tempo
Cauſſando noſtros in longum ducis amores. LY.
e agora todo o mar soceg[a]do está quieto e callado e todos os ventos
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes
(attenta) do furioso ruido se aquietarão
(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ:
daqui a cidade he o meyo do caminho porque o sepulchro de Beanoro começ[a]
Hinc adeo media eſt nobis via, nanq; ſepulchrum
a aparecer aqui onde os lavradores cortão
Incipit apparere Bianoris, hic, vbi denſas
as espessas folhas o Meris cantemos aqui
Agricolæ ſtringunt frondes, hic Mœri canamus,
põem aqui os cabritos contudo iremos a cidade
Hic hædos depone, tamen veniemus in vrbem:
ou se tememos que recolha a noite antes a chuva
Aut ſi nox pluuiam ne colligat ante, veremur,
he licito que vamos cantando sempre (menos se sente o caminho)
Cantantes licet vſq; (minus via lædet) eamus.
Eu te aliviarei dessa carga para que vamos cantando
Cantantes, vt eamus: ego hoc te faſce leuabo.
o moço deixa de pedir me mais cousas e façamos o que importa
Deſine plura puer, & quod nūc inſtat, agamus. MŒ.
quando elle mesmo vier então cantaremos melhor as canções
Carmina tum melius, quum venerit ipſe, canemus.

MANCINELLVS.

¶ Cauſſando.] cās nectēdo. Bianoris is alr Ocn⁹ dict⁹ eſt, filius aūt Māt⁹ fatidicæ, q à mr̄is noīe Mātuā appellauit authore Virgil. li. x. dicēs. Ille ēt prījs agmē ciet Ocnus ab oris Fatidicę Mā‑thus, & tuſci fili⁹ amnis. Qui muros mr̄iſq; dedit tibi Mātua nomē. Dicit aūt Bianor à bia, qd ē vis ſeu violētia, & aner vir. Strīgūt excidūt, authore Nonio. Minus via lædet. Comes facūd⁹ ī via pvehiculo dicebat Pub. vt Gel. & Macr. ſcri. ¶ Deſine plra.] Lycidā arguit tāquā leuē voluptatiſq; vanæ cupidū. ¶ Puer.] & diaſtole figura, ī er. ¶ Inſtat] vrget īminet. ſ. vt. ſ. nr̄orū agrorū poſſeſſori hædos iſtos mittamus veniæ grā. Ipſe menalcas. i. Virgilius vt agros recipiat.

ASCENSIVS.

¶ Cauſſando puer auidus cātilenæ quo mœrim minus poſſe videt eo vrgētius inſtat. Ea em̄ eſt hoim natura: qa nitimur in vetitum ſemper cupimuſq; negata. Moleſte ergo patitur q̄ ille ſe niū ſuū excuſat. vñ dicit O mœri tu ducis in longū. i. protrahis & differs, noſtros amores. i. res quas ſumme amo cauſſando. i. annectēdo cauſſas in excuſationē, aut excuſando quia reus dum cauſſas dicit purgat ſe. Aut ſenſus eſſe pōt: vt quia puer non au‑det di‑

det dicere eum odioſum, ac moleſtū eſſe cauſſationibus ſuis dicat verecūde tu ducis in longū nr̄os amores. i. nō pateris vt te nūc amē qa excuſationes tue diſplicēt, & is qdēſenſus argutior eſt. Et. i. & tñ q̄uis canere recuſas oē æquor. i. locus æquus ſiue in mari ſiue in terra, ſtratū. i. ſedatū & equatū, ſilet tibi. i. in gratiā tuā. i. quia nullus eſt vēt⁹: certū eſt æquor ſterni, & ita tā in mari quàm in terris eſt amœnitas. Aut em̄ padū æquor vocat reſpectu minij aut ex trāquillitate padi indicat tranquillitatē maris adriatici quod illinc videre non poteſt neq; de alia vrbe quā de mātua loquit cū di‑cat ſepulchrū Bianoris apparere. & pro. i. oēs auræ vētoſi murmuris. i. procellæ aut cōmotiōes quas vētus facere ſolet cecidere. i. ſedatæ ſunt. Hic eſt adeo. i. omnino & ad id qd expetitur vt ſit: media via nobis. i. nos peregimus mediū itineris cū ſimus in media via: nā ſepulchrū Bianoris. i. ocni filij fatidice. Mātus incipit apparere, & agricolæ ſtringūt. i. abſtrahūt aut excidūt tibi i. ad ſolamē tuū: hic frondes dēſas. i. luxuriātes (vñ poſſet in prima dictū intelligi de ruſtico. (hinc alta de rupe canet frondator ad auras) ô mœri canamus hic, depone. hic hedos. ſ. quos ad arriū fers. tñ. i. tā etſi reqeueris modicū nos veniem⁹ in vrbē, ſup. tēpori, ac ſatis tēpeſtiuę aut ſi nos veremur ne nox colligat añ. i. priuſquàm puenerim⁹ ad vrbē pluuiā q̄ vehemētē ſerenitatē ſequi ſolet: licet. i. licitū eſt vt eamus vſq;. i. ſemper cantātes; quia via lædet. i. offendet & fatigabit nos minus. ſ. quàm ſi triſtes incederemus quia vt eſt in mimis publij. Comes facundus in via pro vehiculo eſt, vt autem eamus cantantes. i. vt tu cātes, ego leuabo te hoc faſce. i. portabo hædos tuos, Ad hoc mœris reprimēs auiditatem pueri. O puer deſine plura, ſup. expetere à me, & agamus quod nūc inſtat. i. vrget nos. i. proficiſcamur ocyus. Nos canemus melius carmina, tum. i. tūc cum. i. qñ ipſe. ſ. cuius mentionem fecimus aut nobiliſſimus muſicus, aut caput letitię noſtræ, aut author carminum noſtrorum, menalcas. ſ. venerit videlicet ab vrbe Romana, quo profectus eſt. pro recuperandis iterum agris ſuis.

ÆGLOGÆ NONÆ FINIS.

ASCENSIVS.

VLtimā que &c. In hac vltīa ægloga canit maro amores galli poetæ eximij in Cytheridem quā hic lycorim vocat: quam immutatā permiſit Auguſtus licet Gallū oderit: quia in dedecus Galli cedit q̄ tā miſere amauit libertine cōditionis mulierem antoniū poſtea ſecutā. De Gallo aūt Seruius & Mācinellus ad principiū ægloge ſatis dicent quidem eſt ex parte in laudem Galli in re poetica: quem & muſis cure & ſibi cordi eſſe poeta prædicāt. ¶ Ordo verſiculorū meo‑

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN GALLVM, QVÆ EST DECIMA ET VLTIMA ÆGLOGA.

Vltima (quæ decima eſt) canit ægloga depereuntem
Ah miſere, & fœde nimium tę Galle Lycorim.

rum meorum eſt. Vltima ægloga quę decima eſt, canit te Galle depereũtem.i.amantem vſq; ad deperditionem. ah nimium miſere, ideſt afflictim. & fœde, ideſt turpiter lycorim, puellam illam libertam olim volumnij. quæ & Cytheris vocata eſt, ſed ſolent puellis amatis nomina mutari, vnde ſunt delia, Corynna, Leſbia &c.

DECIMA ET VLTIMA ÆGLOGA, QVÆ DICITVR GALLVS, LOQVITVR POETA, SED NOMINE PASTORIS.

POETA.

o Arethusa concedeme este ultimo trabalho

EXtremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.
poucos versos se hão de dizer ao meu Gallo mas que
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris:
lea a propria lycoris quem negara os versos
Carmina ſunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
a Gallo
assi a agoa salgada amargosa não mesture sua agoa quando navegares
Sic tibi, quum fluctus ſubter labêre Sicanos.
por os mares Sicanos
Doris amara ſuam non intermiſceat vndam.
começa con cuidado digamos e cantemos os amores de Gallo
Incipe, ſollicite Galli dicamus amores,
em quanto as cabras de nariz [illegible] tirão as tenrras hervas
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
não cantamos a surdos as florestas respondem a todas as cousas
Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſyluæ.

SERVIVS.

EXtremum hunc arethuſa.] Gallus poeta eximius fuit, qui Euphorionẽ in latinum tranſtulit). Et de cytheride, quæ fuerat volũnij liberta, & à ſe amata ſcri. lib. iiij. Primũ inter amicos Augu. enũerat9, prim9 ægypti pręfectus fuit, ac mox in ſuſpitionẽ tãq; q in aug. cõiuraſſet incidẽs, interfectus eſt, hunc adeò dilexit Maro vt quarto Geor. à medio ad finem poſuerit eius laudes, quas deinde iuſſu Aug. in fabulam ariſtæi mutauit. Hũc igitur nũc cõſolatur cum cytheris illo cõtẽpto, antoniũ in Galliã ſecuta ſit. Nõ autẽ iuſſit Auguſtus hanc æglogam mutari, qm̃ potius ad vituperationẽ quàm ad Galli laudẽ pertinet. Nam Galli in turpi amore impatiẽtia oſtenditur, & aperte Antonius carpitur inimicus auguſti, quem contra morem Romanũ Cytheris in caſtra ſit ſecuta. ¶ Laborem,] Non mihi nam ludus eſt poetarum ſcribere. ſed tibi arethuſa, vt nympha virginitate gaudens pręſtet cantilenas de amore. Vnde rogat dicens concede, & verecunde pauca rogat, adiurat: vt ſic tibi cum fluctus ſubterlabêre ſicanos. Per arethuſam autem muſam ſiculam bucolicum Theocriti inuocat carmen. ¶ Pauca,] Non ad cęterarum æglogarum comparationem, ſed quantum ad Galli ſcripta pertinet. ¶ Fluctus ſubterlabere ſicanos,] Aliqui dicũt ad Arethuſam nympham ſiciliæ alphęum de Elidè venire per maria, ſecũdùm quod alibi dixit, alphęus fama eſt huc elidis amnem, &c. aliqui dicunt arethuſam in fontem mutatam alphęum fugere, & de Elide in ſiciliam venire, quod nũc ſequitur. ¶ Doris.] Mater nympharum, quam pro mari ponit. ¶ Sollicitos,] Sollicitudinis, & curarum plenos. Lycorym autem pro Cytheride poſuit. Fuerunt autem eodem tempore nobiles meretrices tres, Cytheris, Cytherę, Origo, Arbuſcula. Horatius exploſa arbuſcula dixit. Et alibi, vt quondam marſæus amator originis ille. Qui patrium mimæ donat, fundumq́;, laremq́;. ¶ Simæ,] Græcum eſt, ideſt preſſis naribus. Hoc epitheton Theocritus dat pręcipue apibus ὧς τενὶμ ἁι σιμαὶ λειμωνόθε φέςβομ ἱ οἶσαὶ κέδςομ ἴσ ἀδεῖαμ μαλακοῖσ ἄνθεσσι μέλισσαι, Reſpondet, per eccho.

PROBVS.

¶ Arethuſa,] Fõs in Sicilia, à quo muſam videtur cognominare, quoniam Bucolica, carmen ſiculũ, vel quia amoris cauſſa Alphæus piſæ fluuius per mare defluens in eam conuenit.

MANCINELLVS.

¶ Extremum hũc,] De Gallo poeta ſatis ęgloga. vj. iam diximus ſecũdùm Euſebiũ, Strabo etiam li. xvij. ſcri. Cornelio Gallo ægypti prouinciam à Cæſare Auguſto primum commiſſam fuiſſe, Suetonius quoq; meminit, Gornelium Gallum ad præfecturã ægypti ex infima fortuna fuiſſe ab ipſo Auguſto prouectum, quem poſtea res nouas molientem damnandum ſenatui tradidit, itaq; & accuſatorum denuntiationibus, & ſenatuſconſultis ad necem compulit, Scribit Euſebius. vt ante etiam narrauimus, q Gallus anno ętatis ſuæ quadrageſimotertio ꝓpria ſe manu interfecit addit Seruius hunc ſcripſiſſe libros quatuor de Cytheride olim Volumnij liberta, & à ſe amata, quam alio nomine lycorida appellauit, demum eo cõtempto Antonium in Galliam ſecuta eſt, hinc eum maro ſolari præſenti carmine voluit, nam ſibi iunctus amicitia fuerat, cum vt ante dixi Cæſari commendatus ab illo, agrũ receperit. ¶ Arethuſa,] Fons eſt ſyracuſius teſtibus Plynio, Solino, & Strabone libro ſexto quę in pelagus fluuiũ ſtatim emittit, hunc ipſum alphæum eſſe traditum eſt in fabulis, qui cum in pelo- Arethuſa vbi locorum.

in peloponneſo ſumat originem,per mare ſub terrā vſq; ad arethuſam fluenta perducit,deinde hoc ex loco emergēs rurſus excurrit in pelagus,hæc & plura Strabo,Naſo etiam libro.v.meta.multa.& Diodo. libro.xxj. Arethuſa, propter Theocritum nympham inuocat,qui ſyracuſius fuitvti æegloga.iiij.&.vj.narrauimus. ¶Extremum laborem,]Extremum carmē per quod innuit toto opere Arethuſam præfuiſſe ſibi,quod quidē ita eſt:
Doris. nam vbiq; Theocri.vt patuit imitatus eſt.¶Doris amara,]Hęc nympha fuit Occeani filia & thetyos,vt ſcribit Heſio. quę nereo fratri,iuncta eſt vxor. à quibuſdam interpretatur amaritudo,quaſi nereū,hoc eſt mare à nereos, quod eſt aqua, dictū ſem
Simus. per conſequitur,hinc ſæpe à poetis doris pro mari ponitur, vt etiam hic.¶Simæ,]Simox vox græca eſt, dicitur autem quis preſſas nares habens.

ASCENSIVS.

¶Extremum hunc &c. Decantaturus poeta miſeros amores Galli amici,& impoſiturus extremam manum operi ſuo deprecatur culpam ab arethuſa nympha ſicilienſi:per quam eam muſam.i.gratiam infuſam intelligemus quam Theocritus ſiculus in deſcribendis bucolicis carminibus habuit, vnde prius dictū eſt. Sicelides muſæ paulò maiora canamus. Sicelidum autem princeps eſt arethuſa. Inuitat ergo eum ad extremum laborē, ideſt compoſitionem amorum qui nymphæ caſtę laborioſi ſint. Et ideo ponit obſecrationem dicens. Sic tibi &c. Oſtenditq; gallum dignum eſſe,cui carmina fiāt.¶Ordo eſt.O arethuſa nympha ſicula concede mihi hunc extremum laborem,i.qui tibi extremus labor erit(quia non plura bucolica carmina conficere ſtatuit)pauca carmina ſunt dicenda, meo, ſcilicet familiari,& amico gallo,ſed ſup.talia quæ legat ipſa lycoris, ideſt quæ ſint in deteſtationem perfidiæ & inconſtātiæ eius,quam Gallus tot carminibus laudauerit, & tamen alium ſecuta eſt,quis neget carmina gallo? quaſi dicat nemo,cum ſit poeta eximius,& homo ſuauis ac beneficus. Sic,cōpræcatiua eſt hæc particula. Aut ſic mihi carmina dictabis,& incipies:doris,ideſt aqua marina. amara,ideſt ſalſa. non intermiſceat tibi, ideſt aquis dulcibus: ſuam, ideſt marinam & ita amaram vndam, cum ideſt quando ſubterlabere,ideſt flues fugitans alphæum fluuium,ſubter fluctus ſicanos,ideſt maris ſicani ſeu ſicilienſis(Noris puer ſubter labēre penultima longa proferre,quia futuri indicatiui eſt)Incipe igitur.dicamus,ideſt dicta: vt dicā ſollicitos amores galli, ideſt quos gallus in lycorim ſeu citerida confert,dum ideſt donec capelle ſime,ideſt naum depreſſum,& incuruum habētes, attondent tenera virgulta,& ita erit paſtori canendi locus, nos non canimus ſurdis,quia ſyluæ reſpondent omnia,quod nō facerent,ſi ſurde eſſent, vt viuum eſt paſtori, loquitur enim poeta nomine paſtoris.alios ſubinde loqui faciens.vnde mixtum poematis genus eſt.Reſpondent autem ſylue per eccho,ideſt reſonantiam,& redundantiam vocis.

lum di-

Quæ nemora,aut qui vos ſaltus habuere puellæ.
Naiades,indigno quum Gallus amore periret?
Nam neq; Parnaſſi vobis iuga, nam neq; Pindi
Vlla moram fecere,neq; Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri,etiam fleuere myricæ;
Piniſer illum etiam ſola ſub rupe iacentem,
Mænalus,& gelidi fleuerunt ſaxa Lycæi,
Stant & oues circum,noſtri nec pœnitet illas.
Nec te pœniteat pecoris diuine poeta.
Et formoſus oues ad flumina pauit Adonis.

SERVIVS.

¶Quæ nemora,aut qui vos ſaltus habuere puellæ.] Ex
Naiades. æglo. Theocriti ſunt in qua
Oreades daphnis ſuum defleт amorē ¶Naiades.]nymphas ſimpliciter accipe. Nā propriè oreades dixiſſet. Naiades enim fontium,oreades mōtium ſunt,ſed quia eaſdē diximus nymphas & muſas videtur dicere ſi muſæ affuiſſent.i. ſi dediſſent poetā poeticæ: nō incidiſſet in has difficultates amoris. ¶Indigno]Vel meretricio vel magno,Nam Ennius indignas turres magnas dixit.
Parnaſſus. Parnaſſus & Pindus montes ſunt theſſa-
Pindus. liæ.Apollini & muſis ſacri.¶Aonię aganippe.]nti ſunt ſingulares aganippe fons eſt boetiæ,quæ aonia dicitur.¶Sola.]deſerta.Circum.i.circa gallum eius amore ſtupētes,ſenſus eſt, vt non pœnitet oues ſtare circa te:ita te non pœniteat illarum, Nā & adonis ouium fuit paſtor,& q̄ ait noſtri miſcuit ſuam perſonam,vt frequenter conſueuit,Nec te pœniteat pecoris, allegorice.i.nec erubeſcas bucolica ſcribere.

PROBVS.

Adonis. ¶Adonis.] vt Heſiod. ait phœnicis,& Alphœſibeæ Agenoris Thoantis,qui Syriā,arabiamq; tenuit imperio,vt Antimachus ait.Regnauit cypro, vt & Philoſtephanus li. quo quæſtionis poeticæ reddidit cauſſas ex Ioue ſine vlli? fœminæ accubitu procreatum, ſed venandi ſtudioſum fuiſſe,& ab apro interiiſſe, atq; ita plurimis cognitū. Paſtorem non inueni fuiſſe,ſed amatoriam Veneris induxit hiſtoriam,

MANCINELLVS.

¶Quæ nemora.]Interrogatio eſt.¶Saltus]cāpi.¶Naiades.] Per has muſas intelligit:vt ſequentia indicant.¶Indigno.]turpi.¶Pindi.]pindus theſſaliæ mon eſt, vt ſcribit Soli. ex cuius vertice,teſte Stra.li.vj.fluit inachus amnis Aoniæ.i.boetiæ,eſt enim genitiuus caſus,nō autem nominatiuus,de Aonia latius,
Aganippe. æglo.vj.¶Aganippe.]fons eſt boetiæ, vti Solinus edocet, ſic etiam hippocrenæ: quos fontes cadmus literarum prim? repertor dum rimatur, & quærā adiiſſet loca:quoniam equeſtri exploratione deprehendiſſet,Incenſa eſt licentia poetarum, vt pariter vtrūq; vulgarēt.ſ. q̄ eorum alter alitis equi vnguicula ſollicitatus foret,alter potatus facundia animas irrigaret.Aganippe demum dicitur ab agan,quod eſt valde,& hippos equus,hip
Adonis. pocrene verò ab hippos,& crene.i.fons Lycæi arcadiæ montis, de quo plura.¶Pœnitet.]pudet,pœnitet,pudeat.¶Pecoris.] ideſt bucolici carminis Adonis. Theocritus quoq; ait in prima ſ.Vade,age,carpe,vias:puer eſt formoſus adonis. Et timidos ſi git lepores,nec parcere nouit,Ille feris trucibus: paſcit dū montibus agnas,Fuit autem Cinyræ cypriorum regis filius ex myrrha filia,quem ardētiſſime venus adamauit,tandē ab apro, vulneratus interijt,de quo latius li.x.met.fuerat aūt rex, hortorū q̄ nobiliū poſſeſſor. Vnde Ply.lib.xix.inquit,& qm̄ antiquitas nihil prius mirata eſt,quàm & heſperidū hortos,ac regū Adonis & Alcinoi,de Adoni,& venere multa Macro.lib.j.ſat.

ASCENSIVS.

¶Quæ nemora aut qui vos ſaltus habuere puellæ. Incipit igit cantare alloquens primū muſas,rogāſq; vbi fuerint, cū Gallus ſic deperiret, quaſiverò muſarū præſentia amores cohibuiſſet. Nam,vt

Nam,vt in.ij. æneí.diuinus poeta docet,numina caſta cū venere nō habēt cōmerciū, vnde non potuit ea videre Æneas, donec Venus abierat,ſed hic amantē cōueniūt numina amatoria: vt ex ordine patebit qui talis eſt. O naiades.i.fontium deæ, hoc eſt muſæ q̄ & fontibus præeſtis: nā ſcdm Varonem eædem ſunt muſæ & nymphę. puellæ. i. caſtæ & perpetua virginitate florentes.(vn̄ vt Catullus inquit: Caſtū eſſe decet Poetā ipſum)quæ nemora, & qui ſalt? habuere, ideſt tenuerunt vos tanquàm rem charam(vnde potius habuere quàm tenuere dixit,quāuis dictum ſit.Tenui eum nec dimittam)cum,ideſt quādo.Gallus peritet amore indigno,ſcilicet tali viro.q.d.certum eſt q̄ tunc non reſpexiſtis ad Gallum poetā: nam neq; iuga parnaſſi montis, muſis ſacri in boetia, neq; iuga pindi montis theſſalię,etiam muſis ſacri,fecere vobis vllam moram,ideſt nō detinueruntvos,quo minus ad Gallumvobis chariſſimum veniretis, neq; Aganippæ ſupp.fons aoniæ illius regiōis in boetia,ſup.fecit vobis moram.(Attende puer Seruius dicit nominatiuos ſingulares,quaſi aoniæ aonies dicatur. Mancinellus vult genitiuos eſſe:tunc autem diceretur aganippes niſi latine dicatur in recto hæc aganippa:nos verò cōſtruximus, vt alterum ſit caſus genitiui ſubſtantiue tenti.alterum nominatiui, hoc eſt neq; aganippe fons ille aoniæ, ſcilicet regionis in boetia,ſup.fecit tibi moram. Nō autem ſit ſinalœphe, ſicut nec ibi in acteo aracintho.)Etiam lauri.q.d.non ſolum nymphę.& homines,ſed etiam lauri. Et etiam myrice,ideſt ſi ad allegoriā reſpexeris,& ſummi quiq; & infimi fleuere.i. fleuerūt illū ſcilicet Gallum,& menalus mons ille arcadiæ piniſer.i.in cuius vertice plurimæ pinus naſcuntur,& ſaxa Lycei montis etiam in arcadia:gelidi.i.vento horrentis:fleuerunt etiam illum.ſ.Gallum iacentem ſub ſola,ideſt deſerta rupe quod deſperantis amatoris eſt:vnde de corydone.Ibi hæc incondita ſolus, Mōtibus & ſyluis ſtudio iactabat inani. Et oues ſtant circum.i. in circuitu vbi gallus amore langues decubabat,nec pœnitet.i.pudet illas,ſcilicet oues,noſtri.i.tui & mei amātium,vt quod Gallo ſit ſibi fieri cenſeat, niſi dicere malis ,nec pœnitet illas noſtri pecoris ſed malo ſic,nec pœnitet oues noſtri.ſ.paſtorū amantiū nec te pœniteat ô diuine poeta pecoris,ſcilicet ouium quas noſtri nō pœnitet.i.non pudeat nos bucolica & paſtoralia tractare : quāuis tu ſis diuinus poeta.quia.Et, ideſt etiam Adonis puer ille veneri dilectiſſimus:quia formoſus,pauit oues,ad,ideſt iuxta flumina. Credo poetam feciſſe carmē illud etiam ſic.Illum etiam lauri: illum etiam fleuere myricæ,quomodo maior eſt gratia,q̄vt mutatū eſt necnō,&c. Sed nos à veteri nihil mutare cōſtituim?.

PIERIVS.

¶Naiades,]Ita quidem exemplaria quædā habent. Sed in perueteri expoſito codice,& in Romano,& in Longobardico,Naides,& id recte.Valerius enim Probus,vbi de nominibus.Is,pura terminatis agit:eodem modo poni dicit Lais Laidis : Thais Thaidis:Nais Naidis.Virgilium tamen,poeticæ Naiadis decli naſſe eo loco.Ægle Naiadum pulcherrima.¶Indigno cum Gallus amore periret,]In Romano codice,Peribat, legitur,quod Theocritiane reſpondet figuræ.πα̃ ποκ᾽ ἄρ᾽ ἦσθ᾽, ὅκα Δάφνις ἐτάκετο

ναποκα νιμφαι. In longobardico tamen eſt, Periret. Recte verò Poeta argumentum hoc accommodauit Gallo, quod de ſponte moriente Daphnide Theocritus decantauit. Cornelium enim Gallum primũ Ægypti præſidem, poſt eã in prouinciã ab Augusto redactam ipſum ſibi mortem conſciuiſſe ſuperius oſtendimus ex Euſebio: quãuis Seruius eũ ab aliis occiſum dicat, Accedit Euſe. Oui. etiã teſtimoniũ ita dicẽtis in Epitaphio Tibulli.

Tu quoq;, ſi falſum eſt temerati crimen amici,
Sanguinis atq; animæ prodige Galle tuæ.

Quod verò Corneli⁹ Gallus paſſim ſcribitur, obſerues apd̃ Strabonem libro tertio. Ælium Gallum trunca dictione ſcriptum. ¶ Nam neq; parnaſſi vobis iuga,] Quãuis πασ νασσ⊕ duplici σσ, paſſim apud Græcos ſcribatur, antiqua tamen omnia exemplaria, Parnaſi, legunt vnico, ſ, quod nemo mirabitur, ſi legitur apud Vel. Longum. Veteres neq; quidem in his fuiſſe, iuiſſe, abeſſe & ſimilibus, ſſ, geminaſſe, adeo putabant eam literam, vel vnicam ſatis per ſe ſonare. ¶ Neq; aonia aganippe,] In Longobardico. Aoniæ, cum diphthongo in vltima. In altero perueteri codice abraſa eſt vltima ſyllaba. Sanè Aonia aganippe, vtrunq; Seruius nominatiui caſus eſſe dicit. Quibuſdã verò tametſi non improbent, Aonia nihil abſurdum videtur: vt qui dixerat: Iuga Pindi & Parnaſſi, dicat etiam eadem figura. Aganippe Aoniæ, ſitq; hoc genitiui caſus, ne verſus adeo elangueſcat. Sed enim Aoniæ aganippes, legendum eſſe indicat Probus, qui loco hoc dicit geminas vocales ab vna excipi, adeoq; ſyllabam vltimam in Aoniæ: non elidi ſed communem fieri, produci verò ſubſequente vocali breui corripi ſi longa excipiat, vt eo loco. Inſulæ ionio in magno. Huius ſententiæ Soſipater etiam ſubſcribit. ¶ Illum etiam lauri etiam fleuere myricæ,] In Romano codice, legitur. Illum etiam lauri illum fleuere. In longobardico vna plus dictione pleniore verſu eſt. Illum etiam lauri illum etiam fleuere myricæ. idq; ter repetitum cum, Pinifer illum etiam, maiorem habere mouendi vehemẽtiam videtur. quàmuis non diſpliceat. Illum etiam lauri, etiam fleuere: ꝙ ea exilitas propria ſit, & Bucolici caracteris, & perſonæ miſerabiliter aliquid deplorantis.

SERVIVS.

Vpillio. Vuidus. Vua. Humid⁹

¶ Vpilio.] propter metrum dixit græce vt ὄυνομα ꝑ ὄνομα. ſic Vpilio, pro opilio, Tardi.] ſtulti ſic Teren. Tardus eſt. Nam porci cito ambulãt. ¶ Vuidus.] Pinguis. eſt autẽ vuidum id quod intrinſecum habet humorem. Vnde vua. Humidum, quod extrinſecus, ſed confunduntur plærũq;. Iſte tam turpis, tam impatiẽs. ¶ Tua cura.] Irriſorie. q. d. ea pro qua ita ſollicitus es, te reliquit, & alium eſt ſecuta. Recte autẽ cũ alij interrogãt, ipſe Apollo qui vaticinij eſt deus, diuinat. ¶ Vidimus ipſi.] Nã ſolent numina plærũq; ruſticis ſe offerre. Dicit autem ea numina, quæ frequẽter amauerunt ad amatorem veniſſe. Nam apollo daphnẽ. Pan Syringa, Syluanus cupreſſum amauit. ¶ Sanguineis.] Facie enim rubenti pingitur Pan propter ætheris ſimilitudinẽ. Æther autem eſt Iuppiter. Vnde etiam & triumphãtes, qui oĩa habẽt Iouis inſignia, ſceptrum & palmatã togam, qua vtebantur illi, qui palmã merebãtur. Vnde ait Iuue. in tunica Iouis: faciem quoq; de rubrica illinũt inſtar coloris ætherei. ¶ Amor non talia curat.] Quaſi expertus loquitur.

Venit & vpilio, tardi venêre bubulci:
Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, vnde amor iſte, rogant. tibi venit Apollo.
Galle quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris
Perq; niues alium, perq; horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Syluanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubentem.
Et quis erit modus? inquit: amor non talia curat:
Nec lachrymis crudelis amor, nec gramina riuis,
Nec cythiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ,

MANCINELLVS.

¶ Vpilio.] non opilio, per omicrõ in principio, ſed Vpilio, per v, legendum eſt authoritate etiam Priſ. qui dicit, o, breuẽ in hoc nomine eſſe conuerſam in, v, longam ex literarum affinitate. Seruius verò exiſtimauit Maronem feciſſe diphthongon græcam propter metrũ, vt ounoma pro onoma: ſic oupilio pro opilio, eſt autem ouiũ cuſtos. ¶ Vuidus.] Pinguis. ¶ Alium.] Antonium ſignificat, vti iam diximus. ¶ Agreſti honore.] cũ agreſti corona, quod ipſe declarat dicens. Florentes ferulas &c. Syluanus amauit Cypariſſum, Pan ſyringa. Apollo Daphnẽ. Idcirco hos ad Gallum veniſſe poeta ait. ¶ Ferulas,] De ferula legito Ply. li. xiij. & li. xx. ¶ Pan deus,] Latius ſupra diximus. Videto etiam Macro. li. j. ſat. vbi leges. Pana ſolem eſſe. ¶ Ebuli,] Ebulum, herba eſt alto caule, in ſummitate ſemen habens vti ſambucus. Ebuli fumo fugantur ſerpentes. vt Ply. lib. xx. ¶ Minio,] Inuenitur in argentariis metallis minium quõdam apud Romanos maximæ auctoritatis ſacræ religionis, vnde Iouis ſimulachri facies diebus feſtis minio illini ſolebat, triumphantumq; corpora, & ſic camillum triumphaſſe. Ply. li. ix. c. xxxiij, auctor eſt.

Ebulum.

ASCENSIVS.

¶ Venit & Vpilio. Docet ergo (vt dixi) qui ad Gallum ſic præ amore decumbentem peruenerit, & primo loco ponit Vpilionẽ ideſt ouium paſtorem, deinde ſubulcos tum Menalcam, tum numina paſtoralia & agreſtia quæ amaſſe leguntur. Apollinem videlicet qui Daphnem puellam adamauit, is autem quia diuinus & ſummus rerum occultarum index, ſignificat gallo lycorim ſecutam eſſe Marcum antonium. Item ſyluanum qui cypariſſum adamaſſe legitur, & pana ſyringe amatorem quem ſe vidiſſe dicit: innuens ſe in perſona paſtorali loqui. ¶ Ordo eſt. Vpilio. i. ouium paſtor venit, &, ideſt etiam cum pecore. ſ. nam dictum eſt. Stãt & oues circũm ſubulci, ideſt ſuum hoc eſt porcorum cuſtodes, tardi, ſtulti & ſtolidi ſecundùm Seruium qui vult porcos cito ambulare, aut quia dum paſcuntur tardius eunt, ſunt etiam inceſſu tardi, & Menalcas paſtor ille, venit vuidus, ideſt pinguis & intrinſecus pingui perfuſus, de glande hiberna, ideſt iam matura (niſi forte menalcam velit eſſe porcorum cuſtodem qui glandem collegerit hiberno tempore atq; inter legendum humefactus ſit, vt ſit vuidus pro humido.) Omnes, ſcilicet iſti, vt ruſtici & rerum ignari nec diuini rogant, ideſt interrogant, vnde iſte. ſcilicet tam vilis tam indignus amor ſupp. ſit tibi, venit ſupp. etiam apollo, & ſup. inquit ô Galle: quid, ideſt ad quid, in ſanis. i. furis amore? q. d. id fruſtra facis qđ ſciuit quia diuinus lycoris tua cura. i. quæ cor tuum vrit, ſecuta eſt alium. ſ. antonium in galliã per niues, ſcilicet alpium, & per horrida caſtra. Venit &, ideſt etiam ſyluanus, ſup. cũ agreſti honore. ideſt ornatu capitis quaſſans, ſcilicet ferulas, ideſt ramalia ferularum quæ ſunt leuiſſimi frutices: florentes, ideſt iam flores emittentes, & lilia grandia, pro modulo, ſcilicet capitis, & pan deus archadiæ venit, ſup. ad gallum: quem ipſi, ideſt nos paſtores. (q. d. gallus non vidit cæcus amore numina, vnde non eis: ſed paſtoribus reſpondet) vidimus rubẽtem, baccis, ideſt acinis, ebulli, illius herbæ, ſanguineis, ideſt ſanguinei coloris, qui color Pani totam rerum naturam preſentanti cõgruit, propter ætheris colorem, & rubẽtem minio. i. illo metalli genere, quod terra rubra videtur, & ſacris rebus aptum eſt. Et. ſ. pan, quia deus paſtorũ, & ita curã habens de ſalute Galli inter paſtores iacẽtis inquit, quis modus. i. qs finis aut q̃ moderatio amoris erit, amor nõ curat talia. i. nõ mitigaẽ afflictiõib⁹ aut lachrymis miſere amãtiũ. Vñ dicit. Nec crudelis amor ſaturaẽ lachrymis, nec gramina ſaturanẽ riuis, nec apes ſaturanẽ cytiſo. i. flore cytiſi fruticis dulciſſimi & ſucci pleni: nec capellæ ſaturanẽ frõde ꝑcipue cythiſi.

PIERIVS.

¶ Venit & vpilio.] Quãuis Serui⁹ poetã græco ſchemate vſum dicat, vt apud Home. ουλυμπον, pro ολυμπον. & ſimilia. Antiquiſſimus tñ codex lõgobardicus, neq; non Mediceus, Opilio legũt per o, ſyllaba prima. Idq; caprũ grãmaticũ ſollicitum habuit, qui diſtinctionẽ hãc per o, vocalẽ quartã nõ per v, ſcribẽdã eſſe præcipit. ¶ Tardi venere bubulci.] In Ro. codice, in Mediceo, & aliquot aliis, Subulci, legitur. Sed ẽm ſi figura reſpondet Theocritiane ſententiæ, quæ eſt, κυθον τοὶ βουται τοὶ ποιμενες ωπολοι κυθον. dubio procul. Bubulci. legendũ eſt, quibus & epitheton tardi conuenit, quũ præcipue ingreſſus boum tarditate notetur. ¶ Vuidus hiberna venit de glande menalcas.] In Ro. codice, Vmidus, & abſq; aſpiratione, vti mos eius eſt in plęriſq; aliis: nam & vmor, in eodem codice ſine adſpiratione ſcribitur, quod ſiue ab Humeo, ſiue απο του υω deſcendat, adſpirationem omnino recipit. Loco verò hoc. Vuidus, caſta lectio.

SERVIVS.

¶ Triſtis at ille.] alij tamen ſuperioribus iungunt. Sed melius eſt vt ſic legam⁹. Tamen cantabitis. vt ſit ſenſus, licet ego duro amore conſumar, Tamen erit ſolãtium. quia meus amor erit veſtra cantilena quandoq;. ¶ Oſſa quieſcent: nã ſe dicit eſſe moriturum: olim futuri temporis eſt modo. Aut cuſtos gregis, ac

Triſtis at ille tamen, cantabitis Arcades, inquit,
Montibus hæc veſtris: ſoli cantare periti
Arcades: ô mihi tum quam molliter oſſa quieſcant,

gis, ac ſi diceret. Quid mihi cum vrbibus, vbi ſunt meretrices tā pulchræ quàm perfide. ¶ Quicūq; furor,] Omnis amor plenus furoris eſt. ¶ Hic gelidi fontes,] Ac ſi diceret. Quid te iuuat in frigore gallicano demorari. ¶ Nūc inſanus amor,] Hinc vſq; ad finem amatoris oſtēditur incōſtantia, cui electa diſplicēt ſtatim. ¶ Tela iter media, atq; aduerſos detinet hoſtes.] ex affectu amātis, Ibi em̄ ſe putat eſſe, vbi amica eſt. ¶ Nec ſit mihi credere] Per parēthesim, q̄ hi verſus de galli volumie trāſlati ſunt. ¶ Dura,] Quæ amorē ſpernis, & gallicana potes frigora ferre. ¶ Sola,] Vt illud. Sola domo mœrens vacua.

Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores.
Atq; vtinam ex vobis vnus, veſtriq; fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor vuæ,
Certe ſiue mihi Phyllis, ſiue eſſet Amyntas,
Seu quicunq; furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas,
Et nigræ violæ ſunt, & vacinia nigra)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite iaceret,
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori,
Hic nemus, hic ipſo tecum conſumerer æuo,
Nunc inſanus amor, duri me Martis in armis
Tela inter media, atq; aduerſos detinet hoſtes.
Tu procul à patria (nec ſit mihi credere tantum)
Alpinas ah dura niues, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides: ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.

¶ MANCINELLVS.

¶ O mihi tum,] Ordo eſt. O ſi olim veſtra fiſtula dicat meos amores, q̄ molliter mihi tum oſſa quieſcēt. ¶ Vinitor,] Vineæ cuſtos dicitur. ¶ Furor,] Amor. ¶ Tu procul à patria,] ¶ Ordo eſt, tu procul à patria ſola ſine me, ah dura, vides niues alpinas, & frigora Rheni. ¶ Nec ſit mihi credere tātum,] Nec poſſim credere talia, optat enim non fore vera. ¶ Rheni,] Rhenus fluuius eſt, qui germaniam à gallis, & Pānoniis ſeparat, vt ſcribit Tacitus. Strabo autem lib. iiij. ſcribit q̄ Rhenus magnas in paludes lacumq; magnum effundit, quem Alpinorum plęriq; contingunt, & tranſalpinorum nonnulli.

Rhenus.

¶ ASCENSIVS.

¶ Triſtis at ille tamen, hic ponitur reſponſio miſeri galli reputātis pro magno beneficio à paſtoribus ſe, & amorem ſuum diffamari: optatq; illorum ſimilis eſſe: quod ab hiſtoria dependet nam ſi ſecundūm Euſe. ſibi mortem conſciuit poſtq̄ auguſto ſuſpectus erat, potuit tunc merito optaſſe paſtoralem exercuiſſe vitam, nam per carmina argutiora ad eam dignitatem peruenit vnde auguſto ſuſpectus eſt. Si verò paſtoralem vitam egiſſet facile amores inueniſſet comparabiles modica re: quibus ſaturatus reſipuiſſet, habuiſſetq; vt ſentit lycorim amicam ſuā in ſumma tranquillitate: quam nūc animo quidem non pedibus ſequitur inter tela hoſtiū: inter quæ illa diuerſari & ſummo frigore affici conquæritur. ¶ Ordo eſt. Ille, ſcilicet gallus triſtis, ideſt amore languens: inquit, ideſt reſpondit non vt dixi deis quos excecatus amore non vidit, ſed paſtoribus & ſubulcis rogantibus, vnde amor iſte quo circa neceſſe eſt gallum putaſſe verba apollinis & panos fuiſſe paſtorū quibus inquit: attamē, ideſt q̄uis indignus ſit amor meus, nec lachrymis ſaturatur: tamē vos arcades cantabitis hęc, veſtris montibus, ideſt erunt vobis argumēta carminum vos, inquam arcades ſoli periti cantare, ô q̄, ideſt quātum molliter quieſcent. tum, ideſt tunc mea oſſa (de molli ſepultura in daphnide diximus) ſi veſtra fiſtula dicat olim meos amores (Hic patet cęcitas eius qui diffamari cupit amores fœdos, & miſeros, quia vix cuiq; ſua vitia ſordēt, quod ſi eſſet iam reſipiſceret) Atq; vtinam ego fuiſſem vnus ex vobis, ideſt paſtor, aggreſtiſq; muſicus. (nō caret hæc optatio futuri mali pręſagio, nam ſicut Iuuenalis de Cicerone dicit, q̄ facile vitaſſet gladios marci antonij, ſi non diſertius locutus fuiſſet, quàm cum dicebat ô fortunatam natam me conſule Romam nō enim ad conſularem dignitatem euectus fuiſſet, ita & Gallus facile Auguſti indignationem, qua ad mortem cōpulſus eſt euitaſſet, ſi per elegantiam ſermonis, & morum ad magiſtratum non fuiſſet promotus. Gallus autem optat id vt amoribus eximatur) & vtinam fuiſſem aut cuſtos veſtri gregis aut vinitor, ideſt vindemiator maturæ vuæ. Certe ſiue tunc phyllis puella illa amaſia, ſiue amyntas ſeu quicunq;, ſup. alius eſſet furor, ideſt amor vehemens (cum autem hoc dixit, quia amyntas deformis & niger erat, quaſi aut conſcientia, aut aſtantiū quiuis dixiſſet, atqui galle, poſſes tam deformē amaſſe ad hoc reſpondet extenuans deformitatem amynte ſicut Horatius docet in primo ſermonum morem eſſe amātium, & dicit, quid tum ideſt tunc hoc eſt, quid tū poſtea, vt dicunt vulgares, ſi amyntas ſupp. eſt, nō dicit niger, aut deformis, ſed fuſc⁹, q̄a & violæ ſunt nigræ, & vacinia ſunt nigra, & tamen leguntur vt in corydone dictum eſt) ſi ergo quicūq; alius furor eſſet, ipſe iaceret mecum inter ſalices ſub lenta vite. quia in Italia etiam ſalices vitibus maritantur. præcipue iuxta Mantuam & ferrariam, & phyllis legeret mihi ſerta, ideſt flores & herbas ad conficienda ſerta, amyntas cantaret (erat enim muſice ſtudioſus vnde dictum eſt: nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum hęc eadem vt ſciret quid non faciebat amyntas) O lycori hic ſup. ſunt fontes gelidi, ideſt refrigeratiui, & prata mollia, ideſt herboſa. hic nem⁹, ſcilicet vmbroſum ſup. eſt; ego conſumerer, ideſt ego conſici conſumi & mori vellim hic tecum. Aut ego conſumerer hic tecum ſi adeſſes, ipſo euo, ideſt toto tempore vitæ meæ per quod innuit ſe nunquām eam deſerturum ſicut ille Terentianus, hanc niſi mors mihi adimat nemo, aut innuit ſe tam ardenter amaturum vt conſumeretur, quia fortis vt mors dilectio. Nunc amor inſanus, ideſt inſanum faciens aut vehemens, ſicut inſani feriant ſine littora fluctus, detinet me per imaginationem, ſcilicet quia vbi eſt theſaurus tuus, ideſt res dilecta, illic eſt & cor tuum, vbi autem cor, ibi & tu quodammodo es. detinet ergo me nunc in armis martis: quæ longe abhorrent à mollibus pratis, & inter media tela, hoc eſt medium inter tela, quæ longe diſcrepant à gelidis fontibus, atq; inter hoſtes aduerſos, ideſt è regione vt nos inuadant poſitos, aut aduerſos, ideſt multum: inimicos, qui ſanè diſcrepant à nemore amœno. Tu vides ſola (quomodo ſola ſi inter martia tela? ideo ſola, quia) ſine me, exiſtēs procul à patria, vides inquā, ah exiſtens dura, quia quæ vix robuſtiſſimi, & malo aſſueti milites perferre poſſunt perfers, niues, ſcilicet alpinas, ideſt quæ ſunt in alpibus montibus Italiam à galliis & germania dirimētibus, & frigora Rheni, illius fluuij galliam à germania dirimētis: ad quę loca tunc Marcus Antonius agebat. vides inquām ſola, nec ſit mihi credere tantum, ideſt tantam duritiam de te hoc eſt vtinam non credam, vel nec, ideſt non. tantum, ideſt tantum modo ſit mihi non credere. hoc eſt vtcunq; agere conſtituiſti id tantum velim vt non credam, quia quibus fidem non adhibemus non cruciant animum noſtrum. diſcruciabatur autem gallus quia credebat verum eſſe quod audierat Lycorim videlicet Marcum Antonium per alpinas niues & Rheni frigora ſecutā. vnde exclamat ah caue, ſupple ne frigora ledant te: ah caue ſupple ne glacies aſpera ſeccet, ideſt diffindat, & dilaceret aut dirumpat tibi plantas teneras. Id autem nimis amatorie, vt miſerum galli animum agnoſcas. vnde bene dictum eſt, quæ legat ipſa lycoris. Sunt enim quaſi in deteſtationem perfidiæ lycoridis, ſed nō parum taxant gallum, nec minus Marcum Antoniū qui præter morem Romanum, vt ſeruius ſupra dixit puellas in exercitu habuit.

¶ PIERIVS.

¶ O mihi tum quàm molliter oſſa quieſcent,] In codic. aliquot antiquis omnino quieſcent, Indicatiuo modo habet. Sed quod in Ro. cod. & in Mediceo quieſcant, Optādi modo legitur, longe magis placet.

Chalcis. Euphorion.

¶ SERVIVS.

¶ Ibo, & chalcidico.] In euboea inſula Calchis eſt vrbs, de qua fuit Euphorion, quē trāſtulit Gallus ergo ibo. & Theocritio ſtilo canā carmina Euphorionis. Speleæ gręce pro ſpeluncis. ¶ Creſcent illæ] iterū diſplicet ne cū arboribus ei⁹ creſcāt amores. ¶ Parthenios.] Parthenus mons eſt in archadia à virginibus dictus, quæ illic venari conſueuerūt. ¶ Hamadryades] nymphæ, quæ cū arboribus oriunt, & occidūt qualis fuit illa, quā Eriſithon occidit, Qui cum arborem incideret, vox ide: & ſāguis erupit, vt Oui. docet. ¶ Nec carmina.] quia dixerat carmina paſtoris ſiculi. ¶ Cōcedite ſylue.] Propter illud, tā mihi per rupes videor lucoſq; ſonātes. Nec ſi frigorib⁹] Sentētia eſt maximis in frigoribus

Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor auena.
Certum eſt, in ſyluis, inter ſpelæa ferarum
Malle pati: teneriſq; meos incidere amores
Arboribus, creſcent illæ, creſcetis amores:
Interea mixtis luſtrabo Mænala nymphis:
Aut acres venabor apros: non me vlla vetabunt
Frigora, Parthenios canibus circundare ſaltus.

goribus: nec maximis in caloribus poſitus poſſum carere amore. Et phiſice loquit: ꝙ contraria contrariis curãtur, aut ſimilibus. Sic Theocri. ἰυςομ πᾶςποταμὸμ τεοτςαμμένος, ἐγγύθεμ ἄςκτου. ἐμ Δὲ θέςει βυμάτοισι πας αιθιό πεσσινομεύοις. ¶ Sythonias,] Sithon mõs Thraciȩ. ¶ Verſemꝰ.] Paſcamꝰ. ¶ Liber,] Corticis pars interior.

ℂPROBVS.

ℂChalcidicoverſu,] ἰυφος ἰων elegiarũ ſcriptor chalcidẽſis fuit, cuius in ſcribendo ſequutus colorẽ videt Cornelius Gallus. ¶ Hamadryades,] Nymphæ quæ pariter cum arboribus & creſcere, & decreſcere traduntur.

Iam mihi per rupes videor, lucosq́ ſonanteis
Ire, libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tanquam hæc ſit noſtri medicina furoris:
Aut deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Iam neq́ Hamadryades, rurſus, nec carmina nobis
Ipſa placent, ipſæ rurſus concedite ſyluæ.
Non illum veſtri poſſunt mutare labores.
Nec ſi frigoribus mediis, Hebrumq́ bibamus,
Sythoniasq́ niues hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi, quum moriens alta liberaret in vlmo:
Æthiopum verſemus oues ſub ſydere cancri.
Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.

ℂMANCINELLVS.

ℂChalcidico verſu,] De Euphoriõe intelligit, de quo Fabiꝰ li. x. ſic. quid euphorionẽ tranſibimus, quẽ niſi probaſſet Virg. idẽ nũquàm certe cõditorũ. Chalcidicoverſu carminũ feciſſet in bucolicis mẽtionẽ, Seruiꝰ addit gallũ trãſtuliſſe Euphoriõis opus.
Calchis. Chalchis aũt, vt ſcribit Str. lib. x. Eubœȩ metropolis erat, in qua etiã Ariſtoteles verſatus eſt, quo ad vita functꝰ. ¶ Modulabor,]
Parthenꝰ Canã. ¶ Paſtoris ſiculi,] Theocriti. ¶ Parthenios ſaltus,] Parthenus Mons eſt Archadiæ teſte Ply. lib. iiij. Parthenos aũt virgo dicitur. Parthenia virginitas. Partho cornu, arcu parthico.
Cydonia ¶ Gydonia, ſpicula,] Cydonia ciuitas vna eſt è tribꝰ Cretæ eximiis, vt Strabo lib. x. ſcribit. In ea autem calami ſpiculis aptiſſi-
Hamadryades. mi. ¶ Hamadryades,] Eæ dicũtur eſſe nymphæ quȩ cũ arboribus naſcuntur, hama, enim aduerbium, vnà vel ſimul ſignificat. Drys verò quercus eſt. ¶ Hebrũ,] fluuius eſt hebrus ſub Rhodope Thraciæ monte niuoſo, Ply. libr. iiij. ¶ Sithonias niues,] Sithon dicta eſt olim Thracia, vt docet Gel. lib. xiij. ca. vj. Sub ſidere caucri. xiiij. cal. Iulias ſol exit è geminis, & ingreditur cancrum, vt ſcribit Ouidius lib. vj. faſt. ¶ Æthiopum oues,] Strabo libro. xvij. ſcribit, ꝙ Æthiopes magna ex parte paſtoralẽ, ac inopem vitam degunt, tum propter ſolis tenuitatem, & aeris intemperiẽ, tum propterea, ꝙ lõge à nobis ſepoſiti ſunt. ¶ Verſemus,] Paſcendo circùmagamus.

ℂASCENSIVS.

ℂIbo, &c.] Miſer amator varia, ſed nihil profutura ſuis erroribus quærit remedia: dicit ſe modulaturum cantilenã ex Euphorione chalcideñ. traductam more paſtorali ad auenã. & ſi dicas quo modo generoſum animum ad paſtoralẽ vitam ſubmittere poſſet, atq́ inter paſtores verſari, reſpõdet, quia certũ eſt. i. oĩno conſtitutũ potius pati in ſyluis, & inter ſpeluncas ferarũ, ꝙ tali amore diſcrutiari. Verſando aũt in ſyluis, vt miſer amator non oblitus amorũ, dicit ſe inciſurũ eos in teneris corticibus, quod ad ſummã dementiam pertinet, nã quãto accuratius amores vitant tãtomagis vrgẽt, vñ ſummũ remediũ eſt nullũ conari adhibere remediũ atq́ quo ad fieri põt obliuiſci, vnde etiã ipſi diſplicet conſilium cœptum, quia cũ arboribus ſic creſcerent amores, quocirca quaſi ſenior effectus oſtendit ſe velle, atq́ anniti, vt eorum obliuiſcatur, ob qđ dicit, ſe venatiõi operã nauaturũ, ſed cõcludit ne eam quidem adhibiturã remediũ furori ſuo, vnde inferi, néq́ ſyluas, néq́ ſyluarũ numina, néq́ venatiõe, néq́ venationis arma ſibi, vt nihil profutura placere. Nihil aũt profutura docet, qa néq́ ſummo calore: néq́ ſummo frigore extingui poſſit amoris ĩcẽdiũ, cũ tñ alios ignes, & ignis, & frigꝰ expellat, vñ exuſti ſolẽt ſe applicare igni, aut rei ſumme frigidȩ. Summũ autẽ frigꝰ eſt in niuibꝰ thracie, & ſummꝰ calor in ardore ethiopiæ ſub ſydere cãcri iu ſolſtitio. ſ. æſtiuali, & qa neutrũ mederi põt amori infert oĩa vincit amor, & nos cedamꝰ amori. & ita miſer amator victũ ſe fatet, atq́ herbã dat amori. Sunt q vt quãtitatẽ ſeruẽt legũt, oĩa vincit amor, nos &, ſed verior lectio eſt & nos. Nã Vir. quoq́ licet raro primã tertij pedis, ſi ſit vltima dictiõis, quãuis breuẽ, ꝓ lõga ponit, ſicut ibi. deſine pl̃ra puer, & quod nũc ĩſtat agamꝰ. ¶ Ordo eſt. Ego (inqt Gallꝰ) ibo & modulabor auena paſtoris ſiculi. i. Theocriti. i. modulis carmĩs bucolici, carmina q̃ ſunt condita. i. cõpoſita mihi. i. à me: aut q̃ ſunt mihi i. quæ habeo cõdita. i. cõpoſita. verſu chalcidico. i. euphoriõis chalcidẽſis, nã certũ eſt i. decretũ eſt mihi, malle. i. magis velle, & ꝑeligere pati in ſyluis, ĩter ſpelea. i. ſpelũcas, & luſtra ac latibula, ſeu latebras ferarũ, quàm ſup. ĩ tali amore ꝑſiſtere (hoc eſt nõ ſolum paterer nobile carmẽ ita degenerare, vt paſtorali auena decantet, verũ, & ipſe ego potius in ſyluis inter feras oberrẽ, quàm hunc amoris ignẽ perpetiar. Innuit aũt gallũ eſſe alti animi) & certũ eſt, me malle incidere amores meos teneris arboribus. i. in corticibus tenerarũ arborũ (Valla docet recte dici. incidere ĩ arboribꝰ, ſed nõ in ere, cũ ſolũ dicatur incido in es, Verũ qui diligentius auctores legerũt, etiã incidi in ere dictũ inuenerũt) Illæ. i. arbores tenere creſcẽt, & vos amores creſcetis, quod aut demens amans optat, aut iã ſenior effectus veretur, vñ cõſiliũ diſplicet, qa nihil eſt inconſtantius, & ſui diſſimilius amãte. Ego luſtrabo interea ſ. dũ amores creſcẽt mænala. i. montẽ illũ arcadiæ, mixtis nymphis. i. per nymphas, aut inter nymphas mixtus. aut ego mixtꝰ nymphis luſtrabo. i. circũibo menala, aut venabor acres. i. feroces, & acriter inuadentes apros, & vlla frigera nõ vetabunt me, circũdare. i. obſidere canibus: ſaltus parthenios, qui ſunt in partheno mõte arcadie ego videor mihi iã ire per rupes, & lucos ſonãtes. i. in arcadia, in montibus dictis, & libet. i. voluptas, & libido eſt mihi. torquere cornu. i. arcu partho. i. parthico, in cuiꝰ extremis angulis cornu eſt, ſunt autẽ parthi optimi ſagittarij. ſpicula cydonia. i. ſagittas creticas ꝑ modũ ſpicarũ factas. tãquàm hæc. ſ. dicta, hoc eſt venatio, & ferarũ ſectãdarum defatigatio, ſit medicina noſtri furoris. i. inſani amoris, aut tãquàm ille deus. i. amor, aut cupido diſcat miteſcere. i. mitis fieri, malis. i. incõmodis & cruciatibus hoĩm. Rurſus nec amadryades. i. deȩ ſyluarũ: & per conſequens imò à fortiori nec ſylue, nec ipſa carmina placent iam nobis, ipſe ſyluæ quæ. ſ. placuiſtis, cõcedite. i. ſimul cũ nymphis, & feris veſtris cedite, qa noſtri. i. humani (aut de ſuis ſolius loquitur laboribus) labores. i. aut mala, aut conatus non pñt mutare, illũ. ſ. deũ hoc eſt cupidinẽ. nec. i. nõ etiã ſi bibamꝰ, hebrũ fluuiũ illũ thracie cõtinuis niuibus inundantem, mediis frigoribꝰ, & ſi ſubeamus niues ſythonias. i. thracias, hyemis. i. tẽpeſtatis aquoſæ. i. quæ cadũt cũ aquis, aut quæ generãt aquã, nec ſi verſemus. i. paſcendo circùmagamus oues æthiopum ſub ſydere cancri, ideſt in ſolſtitio eſtiuali, tunc quum. i. quando liber, ideſt cortex moriens aret, ideſt deſiccatur in alta vlmo, ſcilicet præ calore, & eſtu. quia amor vincit omnia, cedamꝰ ergo, & ideſt etiam nos amori, & ita ſe victum fatetur gallus.

ℂPIERIVS.

ℂInter ſpelæa ferarum,] In Romano codic. abſq́ diphthongo Spelea veluti etiam in veterum monumentis, non vno loco, neq́ vna ætate ſcriptum obſerues, vt illud Romæ in. b. Mariæ tranſpontinæ. Sacerdos dei brotontis & hecatȩ hoc ſpeleum cõſtituit. Huic, reliquis pȩteritis illud addam, ex oppido ficuli Dioc. Vrbeuentanæ Soli Inuicto Mythræ Tiberius Claudius Tiberi filius Thermodorus Speleum cum Signis & Ara cæterisq́ Voti compos Dedit.

¶ Non illum veſtri poſſunt mutare labores,] In codicibus aliquot ant. Noſtri. ¶ Torquere cydonia,] In Romano Cydonea. & ita in Oblongo peruetert. ¶ Néq́ carmina,] In Romano codice, & aliquot aliis, Nec habetur. ¶ Omnia Vincit Amor,] In Romano vicit. Sed præſenti tempore plus dicit.

Hæc ſat erit diuæ veſtrum cecinisse poëtam,
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas:
Quàntum vere nouo viridis ſe ſubiicit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra:
Iuniperi grauis vmbra, nocent & frugibus vmbræ.
Ite domum ſaturæ (venit Heſperus) ite capellæ.

FINIS.

ℂSERVIVS.

ℂGracili,] ſ. allegoricũ oſtẽdit ſe cõpoſuiſſe hũc librũ tenui ſtilo ¶ Quãtũ've,] amo Gallũ, ſed latẽter ſicut arbores creſcũt, & hoc ꝓpter Cæſarẽ. ¶ Frugibꝰ,] Quãto magis hominibꝰ. ¶ Capellæ,] Verecũde ſe capellarũ. i. viliũ animalium dicit paſtorẽ. Nã bucolica ſcribens, boñ ſe paſtorẽ debuit dicere, ſed vitans arrogantiam vltimum ſe, & non principem in ſcribẽdis bucolicis facit.

ℂMANCINELLVS.

ℂPoetam,] Maronẽ ipſum. ¶ Hibiſco,] De hoc & heſpero ſatis ſupra, per fiſcellã verò & hibiſcum tenue carmen bucolicum intelligit. ¶ Maxima,] Cum ſint minima. ¶ Capellæ,] Se Æpolũ potiusquàm opilionem, aut bubulcum vitandæ arrogantiæ cauſſa oſtendit, vt per id ſe in ſcribendis bucolicis minimum fateatur.

ASCENSIVS.

Hæc ſat erit diue &c.] Finiturus cantũ alloquit̃ muſas & dicit ſe quidẽ ꝓ modulis ingenij ſui ſatis ceciniſſe præcãs, vt muſæ cætera defleãt: deinde quaſi ipſe dũ paſtoralia canit paſtor eſſet monet capellas vt iã ſature redeãt domũ per qđ innuit ſe nõ plures æglogas quæ à capris dictæ ſunt decãtaturũ. ¶ Ordo eſt. O diue pierides. i. muſæ in pierio antro genite, & conuerſari ſolite ſat. i. ſatis erit veſtrũ poetã. ſ. me, loquit̃ eñ de ſe poeta, hæc ſ. dicta carmĩa, dũ ſedet & texit fiſcellã. i. vas vimineũ. gracili. i. tenui hibiſco. i. virgulto. hoc eſt dũ de tenui argumento gracile carmen conficit, vos aũt facietis Gallo hæc maxima. ſ. quæ nos poſſumus, facietis inquàm hæc Gallo cui⁹ amor creſcit mihi in horas. i. per ſingulas horas tm̃. i. intantum. quantũ alnus viridis ſubiicit, ideſt ſurſum iacit; & ſurigit ſe nouo vere. i. in principio veris flãte fauonio ſeu zephyro. Surgamus aut ſuos alloquitur aut muſas, vmbra ſolet eſſe grauis cantantibus. vmbra iuniperi. i. etiã minimi virgulti aut præcipue iuniperi eſt grauis, ideſt moleſta aut graues efficiens, & vmbræ nocent frugibus. & ita nunc impoſiturus finem muſæ ſylueſtri deteſtatur vmbras ô capellæ ſaturę, ite domũ, ite inquàm quia heſper⁹ venit. i. adueſperaſcit; quaſi dicat iam opus ad extremũ perduximus; ſatiſq; capellis vnde iam ſaturæ ſunt cecinimus.

PIERIVS.

Surgamus ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra: Iuniperi grauis vmbra: nocent, & frugibus vmbræ,] In Codi. aliquot antiquis totus ille verſus. Iuniperi grauis vmbra no. & fru. vm. deſideratur. Sed enim & numerus ipſe, & figura, & repetitio, collectioq; paſtoralis adeo videtur, vt non ſine inuidia demi poſſit.

BVCOLICORVM FINIS.

ANTONII MANCINELLI COMMENTARIVS IN GEORGICA MARONIS.

QVum duæ vitæ traditæ ſint hominum, ruſtica, & vrbana, antiquior eſt multo ruſtica. Prius enim rura coluerũt homines quàm vrbẽ haberẽt: nẽq; ſolũ antiquior cultura agri, ſed etiã melior, vñ qui eã colerẽt, piã & vtilẽ vitã agere credebant̃. omniũ rerũ ex quibus aliquid exquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil vberi⁹, nihil dulcius, nihil hoĩe libero dignius, Dirigitur ea ad duas metas, & ad vtilitatem, & ad voluptatem, vtilitas quærit fructum, voluptas delectationem. Hinc Homerus

Agriculturæ laudes. Laertem lenientem deſiderium, quod capiebat è filio colentem agrum, & eũ ſtercorãtem facit. Agro eñ bñ culto nihil põt eſſe nec vſu vberius, nec ſpecie quidem ornatius. Nec verò ſine cauſſa olim præponebãt ruſticos Romanos vrbanis, quoniã qui in oppido ſederẽt quàm qui rura colerẽt, deſidioſiores putabãt. Romulus item: quò tẽperãter omnes viuerẽt, & iuſta potius quàm lucroſa eligerent, tũ ad tolerãtiã laborũ meditandam, nullamq; pecuniam præcioſiorem virtute æſtimandã. deſides quidem, & ſordidas, cupiditatũq; turpiũ allectrices artes, tanquã corrũpentes delentesq; corpus, & animũ exercẽtiũ, ſeruis, & aduenis tractandas exhibuit. Durauitq; diutiſſime probro habita eſſe apud Romanos hæc opera, nẽq; ea cuiquàm Roma oriũdo exercita. Duo verò tm̃ ſtudia reliqt liberis. Agriculturã, & belli artes. Videbat eñ ꝙ hac vita hoĩes tẽperatiores ſierẽt, atq; veneris illecebris minus caperẽtur, Imperfectamq; putans vtranq; vitam alteram ab altera ſeparatam, eoſdem militarẽ ſimul, & ruſticam vitam viuere inſtituit, vt pace & bello exercitio nõ carerẽt. Hunc autem viuendi morem apud etiam Sueuos legi germanorũ omniũ bellicoſiſſimos, qui cẽtũ pagos habere dicuntur. Ex quibus quotannis ſingula milia amatorum bellandi cauſſa ex finibus educunt. Reliqui verò, qui domi manſerint, ſe atq; illos alunt, Hi rurſus inuicẽ anno poſt in armis ſunt, illi domi remanẽt ſic, nẽq; agricultura, nẽq; ratio, atq; vſus belli intermittit̃. Sed priuati, atq; ſeparati agri nihil eſt. Numæ quoq; Pompilio nõ minori curæ quàm Romulo fuiſſe agriculturã legimus. Cõſiderãs eñ vir idẽ ciuitatẽ neceſſaria affluentia abundare oportere, agrum omnem diuiſit in eos qui Pagi vocantur. Præfecitq; pagis ſingulis ſingulos magiſtratus, ĩſpectores, & cuſtodes ſuæ quoſq; partis. ij eñ circũeuntes aſſidue, bonoſq;, & malos deſcribẽtes agricultores regi deferebant. Iſq; laudibus proſequens diligentes agricolas, & comitate cõplectẽs, ſegnes autem, & ignauos opprobriis inſectans ad colendos agros melius quẽquàm inuitabat. Itaq; ira liberati bellis, & vrbanis negociis multũ ocij nacti, coloni oẽs fiebant hinc ait ille, Paſcebatq; ſuas ipſe ſenator oues. Vnde & Quintus Cincinatus obſeſſi conſulis, & exercitus liberator ab aratro vocatus, ad dictaturam venit, ac rurſus faſcibus depoſitis ad eoſdem iuuencos rediit. Item. C. Fabricius & Ritus romanorũ. Curius dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulſo, domitis alter Sabinis, accepta quæ viritim diuidebãtur, captiui agri ſeptẽ iugera: nõ minori induſtria coluit, quàm fortiter armis q̃ſierat. C. autem Licinius Tri. plæb. primus populum ad accipiendas leges, & ſeptẽ iugera forẽſia è comitiis eduxerat. Si quis præterea agrum ſuum paſſus fuerat ſordeſcere, eumq; indigenter curabat ac nẽq; arauerat nẽq; pugnauerat, ſiue quis arborem ſuã, vineamq; habuerat derelictui, non is ſine pœna fuit, ſed erat opus cenſorium. cenſoreſq; ærarium faciebant. Erat etiã cenſoria caſtigatio, minus arare quàm vrere. Demum ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt.

DE AGRICVLTVRÆ SCRIPTORIBVS IDEM MANCINELLVS.

Agriculturæ ſcriptores. SVnt qui de Agricultura ſcripſẽre permulti. Varro qnquaginta noĩat, ſic etiã Columella vol. j. Ply. aũt li. xviij. & Columel. li. j. ſcri. ꝙ Heſiod⁹ prĩceps oĩm de agricultura p̃cepit. Apud Romanos aũt de Agricultura primus Cato ĩſtituit. deĩde duo ſaſernæ, pater & fili⁹ eã diligẽtius erudierunt, poſt hos ſcrofa Tremeli⁹, deinde. M. Terentius, Varro expoliuit, mox Virg. laude carminum extulit. Nec min⁹ ſtudiũ habuerũt, Iulius Iginius, Cornelius, Iulius Atticus, & Iunius moderatus Columella: Exinde Plyni⁹ maior quàm plurima ſcripſit.

P. OVIDII NASONIS IN PRIMVM GEORGICON VIRGILII TETRASTICHON.

Quid faciat lætas ſegetes: quæ ſydera ſeruet
Agricola, vt facilem terram proſcindat aratris:
Semina quo iacienda modo, cultuſq; locorum
Edocuit: meſſes magno cum fœnore reddi.

ANTONII MANCINELLI IN EVNDEM ARGVMENTVM.

Scribit arandus ager, quo ſydere, quid'ue ſerendum
Alternis annis, Quid læta & pinguia reddat
Arua ſimul, ſegetes Quo tempore rite ſerendum.
Diuidit & cœli zonas, & tempora lunæ.
Sydera ſæua docet, Diuumq; indicit honorem.
Hinc tempeſtatum prognoſtica plura notantur
Cæſaris hinc diram portenta notantia cædem.

ASCENSIVS.

Scribit arandus &c.] vt ẽt hæc Mãcinelli carmina quibus primi libri materiã graphice p ordinẽ exequit̃ pueri intelligãt volui eorũ ordinẽ cũ explanatiõib⁹ è regiõe ãnectere. Eſt igit̃ ordo. Scribit. ſ. Maro in. j. li. geor. aut primus liber: quo ſydere. i. ſub cui⁹ ſyderis ortu atq; occaſu, ager ſup. ſit arãdus, & qđ ſit ſerẽdũ alternis ãnis, & qđ reddat arua pĩguia, & ſit̃ qđ reddat ſegetes ſup. lætas & pigues, & quo tp̃e ſerẽdũ eſt rite. i. iuxta p̃cepta agriculturæ: aut vt docet, & diuidit. i. diſtinguit zonas cęli. i. qnq; regiões mũdi, & ſigna ẽt zodiaci, & diuidit tp̃a lunę & docet tp̃a ſeua. i. noxia & ĩimica ac dira, & ĩdicit honorẽ diuũ. i. diuorũ ruſticorũ hoc eſt ãbaruallia & aliarũ ſticorũ ſolẽnia, & plura. i. ſatis multa prognoſtica. i. prænotamẽta tẽpeſtatũ notant̃. hinc. i. poſt hæc dicta, & portenta, ideſt ſigna notantia dirã cædẽ, ideſt occiſionẽ cæſaris. ſ. Iulij notãtur hĩc. i, poſt hæc oĩa in fine primi libri.

QVÆ SINT AGRICOLIS NECESSARIA, DEQVE MARONIS GEORGICIS.

QVicũq; ſe in Agriculturæ ſciẽtia pfectũ volet ꝓfiteri, auctore Columella ſit oportet rerũ natura ſagaciſſimus, declinationũ mũdi nõ ignarus, vt exploratum habeat, quid cuiq; plagę cõueniat, quid repugnet, ſyderũ ortus, & occaſus, ſeu manis emerſum, & occultatiões memoria repetat, ne imbribus vẽtiſq; imminẽtibus opera inchoet, laborẽq; fruſtret̃, cœli & anni præſentis mores intueat̃. que quidẽ prænoſcere ſine lumine anni, & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis quẽquàm nõ poſſe credidere rũt. Hinc Maro in Geor. ſuis nõ ſolũ poetica agriculturæq; præcepta quã pluria: verũ etiã amplã aſtronomiæ, atq; philoſophiæ copiã & parce, & ſobrie nuſquã reprehẽdẽdus aſpſit. opus itaq; ipſum

ipſum elegãtiſſimũ eſt,& floridũ teſtionio quoq; Fauorini phi
loſophi,q vt Gel.ſcri.li.xvj.c.x.dicebat.ꝙ quæ Virg.reliqt pſe
cta,expolitaq;,qbusq; impoſuit ſenſus,atq; delectꝰ ſui ſupremã
manũ oi poeticæ venuſtatis laude florẽt.Sed quę procraſtinata
ſunt ab eo,vt poſt recẽſerent,& abſolui,qm̃ mors præuenerat,
nequerũt,nequaquàm poetæ elegãtiſſimi noĩe,atq; iudicio di-
gna ſunt.De æneí.qdẽ Fauorinꝰ intellexit,vel potiꝰ de illiꝰ por
tiõe,ſed Oui.aliter ſenſit ait em̃ li.j.de remedio,Tm̃ ſe nobis eli
gi debere fatent̃.Quãtũ Virgilio nobile debet opus.De triſtibꝰ
etiã li.ij.ait.Et tñ ille tuæ fœlix æneidos auctor &c.Statiꝰ quo-
q; diuinã æneida appellauit.Et Symmachus apud Macrobiũ ſa
turnaliorũ li.j.inqt Hęc eſt qdẽ Euãgele Maronis gloria,vt nul
lius laudibus creſcat,nullius vituperatiõe minuat̃,Oẽsq; apud
eũ in li.v.Virgiliũ nõ minus oratorẽ quàm poetã habẽdũ ꝓnũ
tiãt,in quo& tãta ornãdi diſciplina.& tã diligẽs obſeruatio rhe
toricæ artis oſtẽderetur.Notãdũ quoq; vt idẽ Macr.li.ſat.vj.in-
quit,Maronẽ poſt Agriculturæ p̃cepta,vt legẽtis animũ vel au
ditũ nouaret,& ſingulos georgicõ libros ſumma cũ elegãtia ar
gumẽti ĩterpoſitiõe cõcluſiſſe.Primũ de ſignis tẽpeſtatũ.De lau
datiõe ruſticæ vitæ ſcd̃m,Tertius verò deſinit in peſtilẽtia peco
rũ.Quarti finis eſt de orphæo & ariſteo ocioſa narratio.Scribit̃
aũt opus ad mecœnatẽ.Georgica verò interprætant̃ terræ opus
Georgica quid notet. ſeu officiũ.Gea.em̃ terra eſt,ergõ opꝰ,ſeu officiũ,georgia gręce
latine agricultura dicit̃.georgos agricola,georgeo,agrũ colo.
Voluminis aũt cuiuſlibet Argumẽtũ carminibus.vij.patebit.

DE MECŒNATE.

¶Mecœnas Aug.tempore floruit,vir quidẽ & doctus,& incly
tus cui
tus,cui& chariſſimus,& fidiſſimꝰ erat,Suet.em̃ de Aug.ſcribit.
Æger autem in domo mecœnatis cubabat,& paulo inferius, Mecœnas q fuerit.
Exagitabat in primis nonnunquàm Mecœnatẽ ſuum.huic quã
tum Aug.conſideret,quantũq; tribueret,Appianus etiam li.v.
bellorum ciuilium oſtendit,ſcribit enim ꝙ gerẽte bellum Au-
gu.in freto Siculo contra Sextum Pompeium Mecœnatẽ Ro-
mã ire monuit,vt eos qui ob magni Põpeij beniuolentiam ela-
ti fuerant,diligentia comprimeret.Dicitur autem duxiſſe origi
nem ab Etruſcis Regibus,vnde Hora.ait Mecœnas atauis edi-
te regibus,& Propertius li.iij.ad mecœnatem Mecœnas eques
Etruſco de ſanguine regum.Intra fortunam qui cupis eſſe tuã,
hinc Acro docet,eum contempſiſſe ſenatoriam dignitatem,mã
ſiſſeq; ſemper in equeſtri ordine.Scripſit autem inter alia librũ,
qui Prometeus inſcribebatur,vt Sene.epiſto.xix.meminit.de
quo etiã in ep̃la.cxxv.plura dixit,ĩter quæ illa quoq; cõmemo
rat.Magni ingenij vir fuerat,ſi illud egiſſet via rectiore,ſi non
vitaſſet intelligi,ſi non etiam in oratione,defluerat.Maxima
laus illi tribuitur manſuetudinis.pepercit gladio,ſanguine ab-
ſtinuit,nec vlla alia re,ꝙ poſſet:quàm licẽtia offendit.Erat præ
terea ſtilo remiſſo,molli,& diſſoluto,vt etiã Macr.ſat.li.ij.do-
cet.Eius demũ familiaritate vſus eſt,& Hora.multaq; bona ab
ipſo recepere.hinc ait li.ij.Geor.Tuq; ades inceptũq; vna decur
re laborem.O decus ô famę merito pars maxima noſtræ Mecœ
nas.Mar.item.Sint mecœnates non deerunt Flacce Marones.
Quãtum verò Hor.etiam illi debuerit in Odarũ cõmẽtario præ
ſenti anno elaborato oſtẽdimus.Vbi ait.Mecœ.atauis ædite re-
gibus.addatur,& lib.iij.car.thyrrena regum progenies.

PVBLII VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER PRIMVS AD MECŒNATEM.

QVid faciat lætas ſegetes: quo ſydere terram
Vertere Mecœnas, vlmiſq; adiungere vites
Conueniat, quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori: atq; apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos ô clariſſima mundi

SERVIVS.

VIrgilius in Æneide ſecutus eſt Homerũ, licet longo interuallo, in bucolicis Theocritũ à quo nõ lõge abeſt. In Geor. Heſiodũ quẽ lõge reliquit. Heſiodus ex Aſcrea ciuitate natus ſcripſit ad perſen fratrẽ librum quẽ appellauit ἔργα καὶ ἡμέραι, ideſt opa, & dies. Hic liber cõtinet quõ, & quo tẽpore agri ſint colendi, Non tñ trãſtulit titulũ, vt bucolicorũ trãſtulit. Sicut etiã Æneidẽ appellauit ad imitationẽ Odyſſeæ, & tñ illũ ꝑ piphraſim exprimit primo verſu dicẽs, quo ope, & q̃bus tp̃ib⁹ ager colẽd⁹ ſit, ĩdicabo. Ingẽti ergo arte ſui ĩgenij vim ĩdicauit lata coarctãdo & anguſtiora dilatãdo. Nã Homeri & Theocriti ꝓlixitatẽ coarctauit. Breuitatẽ aũt vni⁹ libri Heſiodi in quatuor diſtinxit libros. Nec id temere, nam teſte Varrone, aut aruus eſt ager, ideſt ſationalis, aut arborib⁹ cõſerendus, aut paſcuus pecoribus, aut floribus, in quo ſunt horti apibus congruentes: nam & ſi Georgicum ſit ἔργον γῆς i. terræ opus, quæ res primis duobus cõtinetur, tñ ad vtilitatẽ agricolæ pertinẽt pecus & apes. Libri ſunt didaſcali, Et q̃a p̃ceptũ, & doctoris, & diſcipuli indiget, ſcribit ad Mecœnatem, vt Heſiodus ad perſen, & Lucre. ad memiũ. ¶ Lætas,] pingues vt eſt cinis, Intermiſſio arandi. Incenſio ſtipularum, & ſtercoratio, ergo lętas, quia fimus, qui ꝑ agros ſpargit̃, lætamẽ vulgo dicit̃. ¶ Segetes] terras, vt horreſcit ſtrictis ſeges enſibus. ¶ Sydere,] tẽpore. Ex ſyderib⁹ em̃ colliguntur tempora. Quatuor primis verſib⁹, quatuor libros oſtendit ſequentes. ¶ Vlmiſq; adiungere vites.] Quæ res pertinet ad ſecũdũ librũ, ¶ Quæ cura boũ. q. c. ha. Sit. p.] Aut in ſequẽti epexegeſis eſt, vt hoc ſit, quis cultus habendo ſit pecori, quod eſt, quæ cura boũ, aut ꝑ excellentiã ait boues, & poſtea intulit cætera pecora, vt maius animal ſeparet à minoribus. Sicut de hoĩbus. Reliq̃s danaũ atq; immitis achilli. ¶ Habendo,] vt habeat̃. ¶ Experiẽtia,] vſu. natura, doctrina. ¶ Parcis,] ſeruatricib⁹, frugi, q̃ ſua mella cuſtodiunt.

Ager multiplex. (margin)

PROBVS.

¶ Prædiuiſione, quam græci ꝓdiæreſin vocant, quid quoq; libro præcipiat ſignificat. Hic em̃ rationẽ aruorum cultibus agreſtibus neceſſariã ex ſyderum obſeruatione relaturũ ſe ꝓmittit. Sc̃do demõſtraturũ, quẽadmodum vitibus vlmi maritent̃, & q̃ cum his olearum cura agi debeat. Tertio armentorũ, pecorũq; rõnem. Quarto apum indicaturum. Dicturus quidẽ de aruis ait. ¶ Quid faciat lætas ſegetes, quo ſydere, terram Vertere mecænas,] De arboribus, vlmiſq;, adiũgere vites Conueniat, De pecoribus & armẽtis. Quæ cura boũ, q̃s cultus habendo, Sit pecori. De apibus, Quanta apibus, experientia parcis, Vos ô clariſſima mũdi Lumina labentẽ cœlo, q̃ ducitis annũ, Liber & alma ceres. Hoc loco vult intelligi Lunã, Cererẽ, à creãdo dictã, q̃a maturet fruges. Solẽ Liberũ, q̃a libere ꝓuaget̃ ꝑ aera neq; ei fulgor aliorũ ſyderũ, Lumina ꝑſtringat, vel quia maturet vineas.

Ceres. Liber. (margin)

MANCINELLVS.

¶ Quid faciat lætas ſegetes.] Quod principiũ latine vel exordium dicitur, græci vident̃ procemium noĩaſſe, vt Fabius quarto, volumine ſcribit. Cauſſa autem principij nulla alia eſt, quã vt auditorẽ, quo ſit nobis in cæteris partib⁹, accõmodatior præparemus. Id verò fieri tribus maxĩe reb⁹ cõſtat, ſi beniuolũ attẽtũ, & docilẽ fecerimus. Non quin iſta ꝑ totã actionẽ ſint cuſtodienda, ſed q̃a initiis præcipue neceſſaria. Virgilius itaq; beniuolũ Mecœnatẽ reddit à perſona eiuſdẽ, cũ ei potius q̃ alij op⁹ dedicet, eumq; tãtum appellet. Attentum verò & docilem, quia breuiter, & dilucide ſummam rei, de qua cognoſcere debeat ĩdicat, Solent em̃ latini poetæ rem tractandam proponere, inuocare poſtea, exin, verò narrare, Proponit Maro dicens. Quid faciat lætas ſegetes &c. inuocat ibi. ¶ Vos ô clariſſima mũdi Lumina &c.] Narrat aũt illic. Vere nouo gelid⁹ &c. ſed cur poeta ab agrorum cultura incipiat, & poſtea vitium ratione, non caret. Quoniam apud Romanos, primo, vt neceſſe erat arua tantũ coluere multoq; ſerior vitium cultura eſſe cœpit, q̃d etiã Plynius libr. xviij. commemorat, Culturas aũt vitium, & arborũ Emolphus athenienſis primus inuenit auctore Plynio li. vij.

¶ DE PROPOSITIONE TOTIVS OPERIS.

¶ Quid faciat lętas ſegetes, quo ſydere terrã Vertere Mecœnas id argumentũ eſt primi q̃dẽ voluminis. ¶ Vlmiſq; adiungere vites. ¶ Conueniat.] Argumentum ſecundi. ¶ Quæ cura boũ, quis cultus habendo ſit pecori,] Tertij argumentum. ¶ Atq; apibus quanta experientia parcis.] Quarti & vltimi voluminis Argumentũ. Quid faciat. Ordo eſt, hinc canere incipiam. Quid faciat lætas ſegetes, &c. Caue dicas. vt ille hinc, ideſt poſt bucolica, quid enim ſtultius, Lætas ſegetes, ideſt pingues, feraces fertiles terras, , vel læta ſata. Eſt enim ſeges frumenti fructus, vti Marcel. etiam docet. Dicitur itẽ teſte Varrone ſeges quod aratum, ſed nec dum ſatum, eſt, quãdoq; abſolute ꝓ omni terra ponitur. Maro. lib. iiij. Geor. Nec pecori opportuna ſeges. Dicitur autem ſeges à ſatu, vt varroni placet. ¶ Quo ſydere,] quo aſtro, quo tempore, ex ſyderibus enim tempora colliguntur, Vnde Macro. lib. ij. ait, nihil aliud tempora, niſi curſum ſolis efficere, & Agricolis, ſyderum cura neceſſaria, vt oſtendimus. De ſydere autẽ aſtro, & ſtella q̃uo differũt, vide Macr. libro. j. de ſom.

Seges. (margin)

¶ Vertere,] effodere, arare. ¶ Vlmis adiungunt vites.] vlmis, q̃m vlmorũ leuis eſt vmbra, ẽt nutriens q̃cunq; opacat, vt ſcribit Ply. lib. xvj. ¶ Cura boũ.] Cato ca. liiij. de re ruſtica inq̃t. Nihil eſt, quod magis expediat q̃ boues bñ curare, vtq; Varro li. ij. ſcribit à boue antiqui manus ita abſtinere valuerunt, vt capite ſanxerit ſi q̃s occidiſſet. ¶ Cura,] ſollicitudo dicta, vt ait Varro, q̃ cor vrat. ¶ Qui cultus,] q̃ diligentia, q̃ cura, vel cuſtodia, ¶ Habẽdo.] vt habeat̃, Iuſtinus lib. ij. Spacium conſummando operi querebat. i. vt conſummaretur. Pecori ouium multitudini vt ibi. Cuiũ pecus? an melibœi? ¶ Experiẽtia,] cognitio ſeu ars & doctrina, nullo docente, per vſum reperta. Manilius, li. j. Per varios vſus artem experientia fecit. Exemplo monſtrante viam Experientia eſt cognitio ſingularium. ars verò vniuerſalium, vt docet philoſophus li. j. meta. qui etiam lib. vij. phi. inquit, ab experiẽtia particulariũ accipimus vniuerſaliũ ſcientiam. ¶ Parcis,] cõſeruatricibus & tenacibus.

Cura. *Experientia.* (margin)

ASCENSIVS.

¶ Quid faciat lætas ſegetes &c. Q̃nquidẽ titulus op̃is ꝑ Mancinellum quem integrum appoſituri ſumus notus eſt, nec de numero librorum ambigitur, auctoriſq; vita ex bucolicorum p̃ambulis notiſſima eſt, multaq; per Ser. graphice & diſerte elucidãtur, ne nihil dicam pauca in faſciculum collegero. Notũ eſt ex Horatio de arte quod aut prodeſſe volunt aut delectare poetæ, aut ſimul & iucunda & idonea dicere vitæ, quæ omnia vbiq; Maro noſter per quam anxie obſeruauit, nam vbiq; & prodeſt & delectat plurimum, ſic tamen, vt in quibuſdam plus ad delectationem in quibuſdam plus ad vtilitatem, in quibuſdam quaſi equis oculis ad vtranq; reſpexiſſe, videatur. In bucolicis enim tametſi profit & priuatæ rei, nam agros ſuos recepit, & publice Mantuanorum, quibus commiſerationem impetrauit potius tamen (vt carmen inſtitutum eſt) delectat hic contra, nam tãetſi delectet maxime cũ oĩa iucũdiſſime deſcribat & fabulamenta iucundiſſima vt de ariſteo inſerat, plus tamen prodeſt. Quia agriculturam cui ſecundam & proximam diuinæ cõtemplationi contribuit gloriam, edocet, vtpote, qua nihil vtili⁹ nihil ſalubrius, nihilq; laudabilius ad philoſophiam aſpirare non valentibus contingere poſſet. Eſt inquam, vtiliſſima, nempe quod ab ea tota vitæ noſtræ alimenta dependeant, nihilq; nec in ciuitatibus nec in agris, ſine ea ſubſiſtere poſſet. Eſt præterea ſaluberrima, vt quæ per honeſtam exercitationem corpus & animum vegetet, & incolumitate beet, quocirca Æſculapius ille medicinarum deus in agro ſibi ſedem delegiſſe putatus eſt. Eſt ad hoc apprime laudabilis, nam & ægregie laudatum priſci romani putabant quem bonum agricolam cenſerent primoreſq; ſibi à leguminibus quæ optime ſeuerant, titulum comparabant, vnde, Cicerones, Fabij, lẽtuli, atq; alij multi. Quinadeo ſaluator noſter niſi agricolam laudandum cenſuiſſet, non dixiſſet, pater meus eſt agricola. Ego vitis vera. Ego paſtor bonus. Nec Noe abraam, Loth, moyſes, Dauid, cæteriq; laudatorum proceres, aut paſturæ, aut agriculturæ incubuiſſent ſi quid dedecoris, vt aliis multis adiectum vidiſſent. Sed ne in re nota laborem, perſpicuum eſt Maronem in hoc opere profuiſſe plurimum, in Æneide, verò, vt illic dicemus ex equo & profuiſſe & delectaſſe, videtur ergo conſtituiſſe, vt alibi potius delectaret, alibi prodeſſet, alibi vtrunq; faceret, ¶ Item, vt (ſicut. in bucolicis dictum eſt) totam ruſticorum vitam deſcriberet, Paſtoralem, videlicet arualem & militarem. Præterea, vt græcorum gloriam in latium traduceret, eoſq; imitaretur, ſicut hic heſiodum, quem longe omnium conſenſu ſuperat. Qualitas carminis eſt doctrinalis in mediocri ſtilo, verſata, vnde & triplicem ſtilum obſeruare conſtituit, vt alibi quoq; diximus. Argumentum operis eſt agricultura. Atq; vt quadruplex eſt ager, ſationalis. ſ. quem q̃a aratur aruũ vocamus, arborib⁹ cõſitus, quẽ arbuſtũ vocamus, paſcuus, & floridus ita quatuor libros conſcripſit quos prælibauit in principio dicens. Quid faciat lætas ſegetes, quo ſydere terram Vertere, ſcilicet conueniat, vbi & aruum deſcribit & primi lib. argumentum tangit. Vlmiſq; adiungere vites conueniat, vbi arbuſtum exprimit nam arbuſtũ dicit̃ vitibus arboribuſq;

Propoſitũ auctoris. *Qualitas carminis* *Argumẽtum.* (margin)

arboribuſq; cõſitus ager: vñ ſignãter dicit vlmiſq; adiũgere vites. Quæ cura &c. vbi paſcua tãguntur, & tertij libri materiæ, Atq; apibus, &c. quæ .ſ. in florido agro verſantur: vñ eſt quarti libri farrago. Proponit ergo more latinorũ poetarũ, & deinde inuocat, ibi, Vos ô clariſſima mũdi lumina, captat beniuolentiã mecœnatis ſtatim in principio compellãs eũ: vt cui opus nũcupet. Sed & auguſtũ cæſarẽ inuocat tibi. Tuq; adeo &c. Deinde exequitur ꝓpoſitũ, ibi. Vere nouo. Eſt ergo duplex pars ꝓœmialis, & executiua. Verũ qa oĩa ſatis declarantur binis cõmentariis; ſatis erit ordinẽ poſuiſſe cũ explanatione familiari. ¶ Ordo igitur argumẽti ouidiani eſt. Virg. ſup. aut primꝰ liber Geor. edocuit. i. expſſe, & dilucide docuit, qd. i. q̄ res faciat ſegetes. i. ſecundũ Seruiũ terras ſatas, aut ſegetes. i. herbas ſeminũ ſatorũ, lætas. i. pingues, ab vbertate lætitiã inſpiciẽtibus afferentes, & q̄ ſydera agricola ſeruet. i. ſeruare debeat, vt ꝓſcindat. i. añ ſationẽ ſcindat & ſulcet terrã facilẽ. i. paratã, cõuenientẽ. & cito qđ poſtulas facientẽ, aratris. i. vomere, & reliqs inſtrumẽtis arãdi. & qũo ſemina ſup. ſint iaciẽda, i. deiiciẽda in terra, hoc eſt qũo ſeminandũ ſit: & edocuit cultus, i. culturas, & vt impitiores dicũt cultiuationes, locorũ. i. tractuũ, & regionũ, hoc eſt qs cultus cuiq; loco cõueniat, & docuit meſſes reddi. ſ. ſatoribus cũ magno fœnore. i. excremẽto, & vſura. Ordo textus authoris eſt. O mecœnas ego icipiã canere hinc. i. ab hoc loco deinceps. i. in hoc toto tpe, qd faciat ſegetes, i. aut terras, aut herbas ſeminũ ſatorũ, lætas, i. pingues, & vbertate aĩm inſpicientiũ lætificãtes, & quo ſydere. i. qua cõſtellatione, aut in cuius ſyderis ortu cõueniat, i. cõueniẽs, ac decẽs ſit (Aliqñ cõuenire eſt cõgredi, & citare cõuentũ, & id cũ actõ. aliqñ in cõſenſu eſſe, vt hic cõuenit inter nos, i. in hoc nõ diſſentimus) vertere. ſ. arãdo terrã, & id qdẽ in. j. lib. & quo ſydere cõuenit adiũgere vites, vlmis. i. arboribus illis raris frõdibus: qbus cõueniẽter adiunguntur vites, & hoc in. ij. li. & q̄ cura, ſup. ſit boũ, & q cultus. i. q̄ cura, & q̄ diligẽtia ſit pecori hñdo, i. vt habeatur, qđ ad tertiũ librũ ptinet, & quãta experiẽtia, i. quantũ expimentũ ex induſtria naturali ſit apibus pcis quę. ſ. ĩnuẽtis abſtinẽt, & in mediũ reponũt, q̄ res ad quartũ librũ reſpicit, cætera in ſequẽtibus explicabuntur.

PIERIVS.

Quo ſydere terrã vertere mecœnas,] Hoc primũ obſeruatiõne dignũ in hac parte viſum, qđ mecœnatis nomen (id eñ oculis ſtatim oblatũ) varie ſcriptũ apud auctores ferè oẽs inueniebã. dũ alij œ, diphthongon, alij æ, ſcribunt. neq; prima an ſecũda ſyllaba ſit diphthongus ea notãda inter eos cõuenit. Sanè verò in Ro. codi. paſſim prima ſyllaba per æ, diphth. ſcripta. In aliquot aliis per œ. vſus tñ nõnullorũ etiã bñ lratorũ obtinuit, vt ſcđa per œ, ſcriberetur. Qđ qdẽ qua ſit ab eis rõne factũ, viderint ipſi, Ego eñ in veterũ monumẽtis, quæq; in hortis Mæcenatis eruta ſunt, nomẽ id per æ, diph. prima ſyllaba p e, ſimplex ſcđa ſcriptum obſeruaui. Sic eñ in eo fruſto, qđ nunc in hortis Colotianis viſitur. hr̃. Permiſſu c, mæcenatis. Qđ ſi demũ eo ventum eſt, vt noſtrorũ quoq; noĩm rõnes à Græcis repetere cogamur, apud eos μαικηνας ſcriptum inuenimus per αι, prima ſyllaba, & p ι τα media. Quare cum Ro. co. mæcenas, ego potiꝰ ſcripſerim ¶ Quæ cura boũ quis cultus.] In Ro. co. in longobardico, i medi ceo, & aliquot aliis antiquis. Qui cultus legitur. ¶ Sit pecori atq; apibus quãta experientia.] Antiqores oẽs co. quos videri, Romanus qppe oblongus vaticanæ bibliothecæ, mediceus, & plæriq; alij verſum hunc abſq; coniunctione atq;, ponunt, vt eo modo legatur abſq; ſynalepha, quo etiam verſus ille. Orchades, & radij & amara pauſia bacca. &, Ter ſunt conati imponere pelio oſſam. &, Stãt & iuniperi, & caſtaneæ hirſutæ. ita in his cod. ſcriptum eſt. Sit pecori apibus quanta experientia parcis. Tam & ſi nõnulli ſunt ex eruditis, qui loco hoc tolli, atq;, minime velint, ne ipſo ſtatim operis initio verſus incipiant (qđ aiũt) elãgueſcere, Sed enim hos mihi futuros æqores puto, quũ aĩaduerterint Virgilium dictionẽ hanc ipſam, pecori, abſq; ſynalepha ſæpius poſuiſſe, vt in Buc. Et ſuccus pecori & lac ſubducitur agnis. In hoc ipſo opere. Arcebis grauido pecori armentaq; paſces. Quibus ferè omnibus in co. long. addita eſt q;, ta ntũ particula, vt, hoc loco legitur. Sit pecoriq;. Qđ qui legerũt, quum encleticę nõ eẽ locũ aĩaduerterẽt, cõpoſitã coniũctionẽ illã inculcarunt, neq; tñ hoc ita dixerim, vt ꝓhibere velim, ne vnuſquiſq; ſuo ſatis ingenio faciat.

Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum:
Liber: & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta:
Poculaq; inuentis Acheloia miſcuit vuis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni:
Ferte ſimul: Fauniq; pedem, Dryadeſq; puellæ:
Munera veſtra cano. tuq; ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci.

SERVIVS.

Liber & alma ceres,] Stoici dicũt vnum eẽ deũ, & vnam eẽ deã & eãdẽ eẽ ptãtẽ q̄ pro ratiõe nr̃orũ officiorũ variis noibꝰ appellatur. Ergo eundẽ ſolẽ, liberũ, & Apollinẽ vocãt eãdẽ lunã, Dianã, Cererẽ Iunonẽ. & Proſerpinã dicũt, Vñ ꝓ ſole & luna liberum, & Cererẽ ĩuocat. ¶ Que. d. a.] quorũ curſu tpa cõputantur Luna eñ mẽſes, Sol annũ facit. ¶ Alma,] ab alendo, & Ceres à creãdo. ¶ Si]. i. ſiquidem, eſt enim cõfirmantis. ¶ Chaoniã.] epiroticã à loco vbi abũdãt, & poſuit ſpe-
Achelꝰ ciem ꝓ genere, glãdibus eñ priſci veſcebantur. ¶ Alcheloia.] aut eodẽ mõ ſpeciẽ ꝓ genere poſuit, aut qa, vt docet Orpheꝰ generaliter aquã veteres achelouũ vocarũt, ¶ Ariſta.] ꝓ frumẽto po-
Ariſta. ſuit, Vñ affectare piguẽ dixit, cũ ariſta ab ariditate dicatur. ¶ Præſentia.] ꝓpitia, vt nec tã pſentis alibi cognoſcere diuos, qa præſentia fauent. De rebꝰ aũt variis dicturꝰ varia ĩuocat nũia, ¶ Ferte ſimul pedẽ,] aut ſimul venite, aut date carmini meo facultatẽ ideſt, præſtate pedẽ, ideſt metricũ fauorẽ. ¶ Cui prima.] Cũ Neptunnꝰ, atq; Minerua de athenarũ noĩe cõtenderẽt, placuit diis, vt eius noĩe appellaretur vrbs, q munus meliꝰ mortalibꝰ attuliſſet. Neptũnus percuſſo litore, equum animal bello aptũ produxit. Minerua iacta haſta oleam creauit, quę melior iudicata eſt, quia eſt inſigne pacis, inuocat ergo Neptũnũ, qa de eqs in tertio
Equus Primus dicturꝰ eſt. Equũ à Neptũno ꝓductũ, alij Sythiũ, alij Sironem, alij Arionem nominãt. Ideo, verò fingũt à Neptuno ꝓductum, qa hoc animal velox, & mobile eſt, vt mare. Hinc etiã pollux & Caſtor, qa eorũ ſtellæ velociſſimæ ſunt, equos in tutela habere
Ariſteus dicuntur. ¶ Et cultor.] Ariſtæũ intelligit Apollinis & Cirenes filium, quẽ Heſiodus dicit Appollinẽ paſtoralem. Hic vt ait Salu. poſt laniatũ à canibꝰ actæonẽ filiũ, matris inſtinctu, thebis relictie, cæam, inſulam hominibus vacuã tenuit primo, poſtea ex ea cum Dædalo in Sardiniam iuit.

PROBVS.

Veſtro ſi mũere tel. Chaoniã. p. g. m. a.] chaonia dicta à Chao-
Chaonia quercus. nia regione Epiri, in q̄ Dodonæi Iouis eſt oraculũ à loco dictũ Dodone eiꝰ regionis Itaq; Colũbas exiſtimat etiã ab ea regiõe, chaonias dictas, Et in oraculo fuiſſe vocales, & reſponſa, dediſſe cõſulẽtibꝰ. Traditur ẽt q̄rcus arbor ſubiecta tutelæ Iouis, fuiſſe æq;, vocalis, vt Dodone. Et reſpõſa dediſſe apud idẽ oraculũ, qđ teſtatur, Virg. dicens, Atq; habitæ graiis oracula q̄rcus. Vnde dici chaoniã glãdẽ, ipſe declarat, quũ dicit, Chaoniiq; patris glãdes, Appellata aũt eſt ea regio à Troiano chaone (chaonia vt ipe teſtatur) Chaoniãq; oẽm troiano à chaone dixit. ¶ Poculaq; inuentis acheloia miſcuit vuis,] Ætolꝰ paſtor ſtaphylus, quum Œnei capellas in pabulũ deduceret, notauit vnã præcipue ſedentẽ à grege lætiorẽ cæteris recipientẽ ſe ſerius in præſepia, cuius rei, vt cãm cognoſceret. Sequutus eſt eam clam, & in remota ſtirpe animaduertit vuam edentem, pomũ ei incognitum, & ſuſtulit, regiq; pertulit œneo, qui expſſo humore delectatus. Quũ eum vetuſtate cognoſceret mitefcere, Libero patri appo- Vini inuentio.
ſuit, accepto à ſe hoſpitio, cuius rei cultum cum demonſtraret, Liber, vt perpetua inuẽtorum eſſet gloria, cõſtituit, vt ab œneo œnon appellaretur vinum, à ſtaphyle vua ſtaphyle. Achelous autem eſt flumen ætoliæ. Ita quantum ad achelouũ pertinet, aqua ĩtelligi, poterit, quem ideò potiſſimum nominauit, qđ primꝰ in græciam videtur fluxiſſe, Vua autẽ ſignificauit vinũ. ¶ Et vos Faunus,
agreſtũ pñtia. n. f.] eũdẽ pana, eundẽ Innuũ, eundẽ faunũ, qdam Innuus,
interptantur, qđ ei in Italia qdã annuũ ſacrũ celebrant, quidã mẽ- Pan.
ſtruũ, exiſtimatur aũt faunꝰ fuiſſe rex aboriginũ, q ciues ſuos mitiorẽ vitã docuerit ritu ferarũ viuẽtes, & primus loca certis noĩbus & ædificia quedã, Lucoſq; ſacrauerit, à quo & fana ſunt dicta, ipſe autẽ receptus in deorum numerum creditur. Itaq;, etiam oraculum eius in albunea Laurentinorum ſylua eſt, plures autẽ exiſtimantur eſſe etiam pñtes, iccirco ruſticis perſuaſum eſt incolentibus eam partẽ Italiæ, quæ ſuburbana eſt, ſæpe eos in agris conſpici. ¶ Dryadeſq; puellæ,] Dryades puellas dicit, quas alij hamadryades vocant, & eas cum quercu naſci, & interire, ſimul ſed diuturnas eſſe, & inde hamadryadas dictas. Quercus enim græce appellatur Δρῦςἅμα ſignificat ſimul. ¶ Tuq; ô cui prima frementem Fudit. e. m. p. t. n.] Campi in theſſalia ſunt Petrei. in quibus locus petra nomine percuſſus tridente Neptuni equum, qui Scyphios vocatur. Romani autem Neptunum equeſtrem vocant, græci hippicõ poſſidõa, qđ eſtimetur princeps originis equorum. Et iccirco etiam poetæ tradunt ab eo donatum equũ Adraſto Ariona, & Iunoni Xanthũ & Cyllaron, quos illa dederit Caſtori & polluci. ſed harũ fabularũ, & opinionis huiꝰ initiũ eſt natura. Nã quia aĩalium materia liquore conſtat, & ei p̄cipue effuſa etiam in ſtudium cõſtat, & gñationes, eſt naturæ eqſtris adeò, vt equas certum ſit plærũq; è vento cõcipe, aĩalium verò ſeminis, hoc eſt liquoris vniuerſi deus exiſtimatur Neptunꝰ, & equorũ, eo magis qđ planicies eis conueniens ſit, quæ aqs accidit. ¶ Et cultor nemorũ cui pinguia cææ. Tercentum niuei tõdent

dent dumeta iuuēcī,]īſula eſt cæa in ęgeo mari,in qua ſunt vr bes quatuor Iulis,Carthea,Loepeſſa,Coreſos,ibi exiſtimat̃ fuiſ ſe peſtilentia pecorū,& armentorum grauis propter interitum Acteonis.Ariſteus mōſtrāte apolline patre ꝓfeſſus eſt in inſulā Cæā,&ibi ſacrificio facto arā Ioui icmæo cōſtituit,q placatis fla tib⁹,& æſtu q necabāt.& armēta & pecora liberauit ea, ipe aūt poſt exceſſum vitæ,īperāte oraculo,ab īmoratib⁹ eā iſulā,relat⁹ ī nūerū deorū appellat⁹ eſt Nomi⁹,& egotos , ꝙ & agreſti ſtu dio,& cura pecorū armētorūꝗ nō mediocriter ꝓfuerat hoīb⁹, tradit̃ hæc hiſtoria de Ariſteo ī corpe Argonautarū à Varrone atacino. ¶Dumeta,]&aſpera loca,& montuoſa dicuntur.

¶MANCINELLVS.

¶Vos ô clariſſima mūdi lumia,]Hęc nr̄i poetę īuocatio tota fe rè ſumpta eſt è Marci Varonis ꝓlogo primi voluminis de re ru ſtica,vbi.xij.deos agricolarū duces iuocat,primū tñ Ioue & Tel lure q parētes magni dicunt̃.Iuppiter em̄ pater,Tell⁹ vò mater Scdo Solē & Lunā,quorū tpa obſeruanf,cū qdā ſeranf,& con danf ī tpe.Tertio Cererē & liberū,ꝙ horū fruct⁹ maxie neceſſa rij ad victū,ab iis ei cib⁹ & potio venit è fundo.Quarto robigū, &c.Mūdi lumia,Solē & Lunā iuocat,pariter em̄ fertilitatib⁹gle bæ,& maturādis frugib⁹,vel nocturno tēperamēto,vel diurno ca lore moderanf,qd ēt Macro.li.ſat.v.ſcribit,q ēt lib.j.dixerat ꝙ poeta ſciēs Romanos veteres ad lunæ curſum,& ſequētes ad ſo lis,anni tpa digeſſiſſe,vtriuſꝗ ſæculi opinioni reuerētiā ſeruās tā Lunam ꝙ Solem duces anni hac hac inuocatione deſignat. ¶Labēte cœ.q du.an.]hic ſiet colō,nō em̄ ſequētib⁹iūgi debet, labēte aūt cœlo annū ait,qm̄vti ētMacro.ſat.li.j.ſcri.Eſt ann⁹ſo lis emēſio,quā luſtrādo zodiacū efficit diebus.ccc. &.lxv.& q drante,ſeu ſex horis.Ann⁹ vò lunaris mēſis eſt,vt idē aſſerit li. ij.de ſomno, īter quem cœli ambitū luſtrat, nā & à luna mēſis dr̄,qa græco noīe luna mene vocat̃. Varro etiā ca.xxvij.j.li.ait, Tpa duorū tēporū ec:vnū annale,qd ſol circuitu ſuo finit.Alte rū mēſtruū,qd luna circuiēs cōprehēdit.¶Liber & alma ceres] ſecūdū Varronis īuocationē nō ſol & luna,ſed ipe Bacch⁹ & ip ſa ceres ītelligi debēt,Dixerat ei ille vt patuit. Scdo iuocabat ſo lē,& lunā,quorū tpa obſeruanf,cū qdā,ſeranf & cōdanf in tpe. Tertio cererē,& liberū,ꝙ horū fruct⁹ maxiē neceſſarij ad victū ab iis ei cib⁹ & potio venit fundo,Ecce Maro quoꝗ Varronis ī uocationē hic imitat⁹ eſt,qua de re,vt dixi exponi debet nō ali ter. Prob⁹ ei quē Macro.& Serui.deīde velut agmine facto,cæte ri ferè oēs ſecuti ſunt,ſcribit poetā hoc loco voluiſſe ītelligere, Lunā Cererē à creādo dictā,qa maturet fruges.Solē liberū , qa libere ꝓuaget̃ ꝑ aera,ſed plura ſcribitMacro.li.v.ſat.Nec refert, ꝙ apollinē & liberū patrē vnū,eūdēꝗ deū eē affirmet.Varro ei vt patuit aptiſſime īdicat.Hic debere nos ītelligere liberū ipm bacchū,& cererē ipam deā,qd ēt ꝑ ſequētia iamiā cōfirmauero. Liber,Plutar.ī ꝓble.ſcribit Dionyſiū liberū p̄rem appellatū,vel ꝙ bibētib⁹libertatis cā ſit,vel ſicut Alexāder dicit ꝙ ꝓ Beotiæ li bertate pugnauit.Liberat p̄terea curis,& ī agēdis ſecutiores fa cit.Macro. vò li.j.ſat.ſcri.Næuiū dixiſſe,liberū ſolē à Romanis appellari,ꝙ liber &vag⁹eſt.Hic tñ,vt dixi de baccho ītelligēdū nō de ſole.¶Alma,]ab alēdo dicta,qa nos alit. ¶ Ceres,]Var. ſcri.qd terra ceres dr̄ qd gerit fruges Tul.itē.li.ij.de.n.de. ait ꝙ à gerēdis frugib⁹ Ceres tāꝗ geres dicta eſt. Hæc aūt , vt Ply.li. vij.docuit,frumēta,cū antea glāde veſcerenf,iuenit,& molere, & cōficere,in attica,Italia,& Sicilia.Ob id dea indicata. Sed de Cerere plurima legito īferi⁹ ibi.Prima ceres ferro mortales ver tere terrā Inſtituit.Iuſtin⁹ li.ij.ſcribit,Sub Erichtheo athenarū rege frumēti ſatione apud Eleuſim à Triptolemo reptā.At Dio do.li.vj.ait,qd ceres prima adinuenit vſum frumēti,qd forte in ter alias hærbas naſcebat̃ ignotū cæteris.Docuitꝗ hoies naſce di ſeruādiꝗ,& ſerēdi modū.¶Si.]ſiqdē eſt ei cōfirmatis,numi ne mūere,& numina i antiqs legit̃.¶Chaoniā,]Chaonia pars erat Epiri dicta troiano à Chaone,Heleni fratre ſcdm Maronē. Plyn.vò li.iiij.ſcribit qd in epiro erant primi Chaones, à qbus Chaonia.plura legito ī Strabo.li.vij.Chaoniā ergo glādē.i.Epi roticā,ibi eī glādiū copia fuit ꝓpter Dodoneā ſyluā Ioui ſacrā, poſuit aūt ſpem ꝓ gñe.nō em̄ in Epiro tm̄ glādes fuerāt.de glā dib⁹ aūt latius legito Ply.li.xvj.ca.v.¶Glādē.mutauit Ariſta] Dio.li.j.ſcribit hoīes à principio ſylueſtri.& icōdita vita vixiſ ſe, qb⁹ herbæ, & arborū vltro victū ferebāt. Deniꝗ neceſſitatē ipſam rerū magiſtrā ſingulorū ꝑitiā ingeniis mortaliū ſubmini ſtraſſe.¶Pingui ariſta,]ꝑ id ſpicā ītelligit,inde triticū,¶Pocu la,]poculū vas eſt;potio,qd haurit̃, ſæpe tñ vt hic poculū ꝓ po tioe ipa ponit̃ à poetis.Pocula acheloia.Macro.ſat.lib.v.ſcribit Quū vellet hoc loco poeta aquā intelligi,Acheloū Amnē potiſ ſimū noīauit,Antiquiſſimorū græcorū more elocut⁹ , apud quos ꝓprie in aq̄ ſignificatiōe ponebat̃ Achelous,q mōs loquēdi ꝑ uagatus fuit,vt Acheloū ꝓ quauis aqua diceret,Hæc ille,vt ait Ply.li.iiij.edocet,Achelo⁹ amnis eſt è Pindo flués. ꝑ Acarnaniā ab Etolia dirimit. Sol.etiā è pindo ortū aſſerit. addēs cū primis græce amnib⁹ ꝓditū veteri claritate. Miſcuit Ply.li.vij. ſcribit. qd vinū aqua miſceri Staphylus ſitheni fili⁹ prim⁹ edocuit,iuē tis vuis.Bacch⁹ apud gręcos prim⁹docuit vini vſum,vt teſtis eſt Capella libro de nuptiis.Euſebi⁹ ſcribit vitē inuētā à Dionyſio, ſed nō ſemeles filio,anno regni Cecropis qnquageſimo, q fuit vltimus

Annus. Pater. Liber. Alma vnde dicta. Ceres. Chaonia Poculū. Achelo⁹ Staphys

vltim⁹ Lactā.verò li.ij.ca.xiiij.ſcri.qd Noe quū egreſſus ēēt ex arca,vt ſacre literæ docēt,terrā ſtudioſe coluit . Atꝗ vineā ſua manu ſeuit vñ arguunt̃ ait,q auctorē vini liberū putant, Ille em̄ nō mō liberū ſed ēt Saturnū multis anteceſſit ętatib⁹.¶Et vos. a.] qm̄ poeta de variis rebus dicturus eſt varia iuocat numina. ¶Præſentia,]ꝓpitia,quorū qdē p̄ſentia fauor eſt.¶Fauni.]de his diximus in ſileno.¶Ferte pedē.fauniꝗ pe.]Epanalepſis figu ra eſt.i.cū maiore ſignificato facta repetitio.q̄ qdē, & ornat, & exauget orationē,epalābano aūt repeto ſignificatMacro.ſat.li. vj.notās.Ferte pedē fauniꝗ pedē driadeſꝗ pu.dicit Virgiliū id dicēdi gen⁹ à græcis ſumpſiſſe ſicuti alia mlta. Teſtimonio itaꝗ Ma.male legūt.q dicūt,Ferte ſi.ſatyriꝗ pe. Ferte pe.adeſteveni te.¶Dryades,]nymphæ ſunt à qrcubus denoiatæ,qa ſyluas ha bitare dicebanf.nā qd græce drys,latine querc⁹ dr̄.¶Mune.]i. officia,ac dona,Tuꝗ ò cui pria,Tractatur⁹ de eqs poeta neptū nū iuocat.ſcribit em̄.Diodo.li.vj.neptūnū equos domuiſſe,artē ꝗ eqtādi ab illo traditā,ex quo hippicos ſit appellat⁹.Lactātius aūt li.iiij.th.ſcribit,qd cū adhuc ignot⁹ ēēt equorū vſus morta libus,& horū aīaliū natura egeret terra.Neptūnus in Theſſalia terrā tridēte ꝑcuſſit,ſubitoꝗ ꝓſiliere duo eq.Scyphios,&Ariō qd itē Lucan⁹li.vj.vr̄ aſſerere,inqt em̄.Prim⁹ ab æquorea ꝑcuſ ſis cuſpide ſaxis Theſſalic⁹ ſonipes bellis feralibus omē Exilit. Oui.li.vj.meta.ſcribit litē fuiſſe de terrę noīe inter Mineruā,& neptūnū,itaꝗ p̄ſentib⁹ diis duodecim,Ioue medio,Neptunnus lōgo tridēti ſaxa ꝑcuſſit,qua de re inde equus exiliit. Pallas in de ſua cuſpide terrā ꝑcuſſit,vñ oliua,cū bacchis ēt ꝓdiit,quæ vt alij dicūt,qm̄ vtilior viſa ſit equo,Minerua deorū iudicio Ciui tatē ſuo noīe nūcupauit athenas,nā Minerua à gręcis athena dr̄ Iuſtin⁹ vò li.ij.ſcribit,qūo poſt græcū regē athenarum amphi theon regnauit,q prim⁹ Mineruæ vrbē ſacrauit, & nomē ciuita ti athenas dedit.¶Fremētē.] fremitū,& hinnitū excitātē,vel cū furore vociferantem.eſt em̄ fremere magnū ſonare,vt Non.ait. Frēdere verò eſt dēte dētib⁹ iraſcēdo quatere. Statius li.viij.th. Sic ait īfrendēs,¶Tridēti,]eſt tridēs Neptūni ſceptrū, ſeu fuſci na,Vir.Nō illi iperiū pelagi &c.¶Neptūne.]fuit Neptūn⁹ Sa turni fili⁹ex Rhea,q prim⁹ nauigādi arte inuēta claſſem īſtituit, eiuſꝗ p̄fectus eſt à ſaturno factus, quaproter traditū eſt poſte ris.Neptūnū iperaſſe mari,ſacraꝗ ei nauigātib⁹ facta,auctor eſt Dio.li.vj.Equos ēt prim⁹ domuit, vti oñdimus Et cultor nemo. Ariſteū inuocat,q qdē vt in li.xiij. Iuſtini legi.filius Apollinis fuit,& Cyrenes filiæ Hiſpei regis Theſſaliæ, Sed Vir . lib.iiij. Geor.penei dicit.Is aūt in archadia late regnauit, primuſꝗ & apiū,& mellis vſum,& lactis coagula hoīb⁹ tradidit, Ply.ēt li. vij.docet,qd Ariſteus athenienſis oleū trapetis exprimere inue nit,Ideꝗ Mella Dio.quoꝗ ī fine li.v.cū Iuſtino cōuenit,addēs, qd nymphis à matre tradit⁹eſt nutriēdus:à qb⁹ cū lac coagula re,mel atꝗ oleū cōficere didiciſſet,prim⁹ ea in vſum hoim tra duxit,Vñ à poſteris vt deus cult⁹eſt poſt acteonis filij mortē,ha bitauit in chio inſula, in Libyā ad matrē rediit, poſtea in inſulā Sardoū ꝓfectus eā arboribus cōſeuit, moratus eſt ēt in Sicilia: vbi ꝓ deo ſummo honore cultus,hæc & plura Diodo.¶Cultor ne.]hoc ideo,qa paſtor fuit.vñ li.iiij.Geor.ait,Paſtor ariſteus. ¶Cææ.] Cæa teſte Ply.li.iiij.iſula eſt ī mari ægeo.q̄ tñ Cæos à græcis dicit̃. Stra.aūt li.x.plura ſcribit.¶Tondēt .] paſcuntur. ¶Dumeta,]īculta,ſunt em̄ dumeta loca,vbi dumi naſcunt̃.

Epanalepſis. Dryades Neptunus. Minerua Athena. Fremere Frēdere. Tridens Ariſteus Cæa Dumeta

ASCENSIVS.

¶Vos ô clariſſima,&c.Poſt ꝓlibatiōne ac ꝓpoſitionē rerum de ſcribendarū inuocat author diuerſa numina,Cererē ꝓpter pri mi libri argumētū,liberū,faunos,dryadas,& cętera numina ſyl ueſtria & pallada ꝓpter ſecundi.liberū quidē ꝓpter vites,& cę tera ꝓpter arbores qbus maritanf : & pallada ꝓpter oliuas.Itē neptunnum ꝓpter tertij,ꝓduxit em̄ equum & ariſteum ꝓpter quarti argumentū,ſed & nymphas ꝓpter oīa, nā oibus pluuiæ coducūt.Cæſarē aūt Auguſtū pcipue ꝓpter meſſem,q̄ ad primū librum ſpectat.Inuocat præterea ſolem & lunam,quę in genera tionibus,& ꝓductionibus rerū potiſſimū valent,efficaciꝗ cauſſę particulares,vñ primo loco iuocanf.¶Ordo itaꝗ eſt.O vos clariſſima lumia mundi.ſ.Sol qui & Apollo,& Luna quæ & Diana, ſed Seruius vult ex auctoritate ſtoicorū liberum eſſe ſolē, ſicut& apollinē,cererem etiā dianam,ac lāun, iuxta quod, & ordo eſſet,ô liber & ceres, appoſitorie, clariſſima lumia mū di quæ ducitis.i.viciſſim traducitis. (Fecit em̄ deus duo lumi naria magna, alterūvt pēſſet diei,alterūvt nocti)annū labentē.i. decidentem,& depēdentē,cœlo.i.à primo motore,ac motu pri mi mobilis (ceſſante em̄ motu nō pciperef tps)Sed melius eſt ſcdm Mancinellū,vt diuiſim conſtruas, & ô liber deus vini, & ceres alma.i.altrix noſtra,qa dea frugum,ſi.i.ſiquidē aut qa,tel lus,q̄ dea terræ ſed ponit̃ quodā modo pro terra,mutauit mune re.i.beneficio,& inuēto veſtro,glandē Chaoniā.i.epiroticā.i. q̄ in ſylua chaonia creſcēte,homines ante inuentū frumentum ve ſcebantur,ariſta,ideſt fruge matura , pingui, hoc eſt adipe fru menti:& miſcuit,ideſt diluit,ac temperauit pocula acheloia,id eſt potum aquæ vuis inuentis ideſt vino à ſe inuento.(Mire & erudite hoc dicit,nam vt temperantiam priſcorum ſignificet,di cit non vinum aquis miſcuiſſe,ſed aquas vino,vt plus aquæ bi biſſe ſignificet,de priſcis autem loqui ſe docet ēt ex hoc,qd ache loum ꝓ.

loũ ꝓ aq̃ ponit,q̃uo priſci græci ſecũdũ Macrobiũ locuti ſunt. debẽt aũt collectim cõſtrui.i.vt ſit ꝓpoſitio cathegorica de copulato extremo,nõ hypothetica copulatiua. nõ em̃ cereris munere inuentum eſt vinũ,nec bacchi frumentũ,bacchi tñ& cereris munere inuẽta ſunt vinũ & frumẽtum reddendo vtriq; ſuũ, & ita dices coniunctim,ſi vr̃o mũere tellus mutauit glãdẽ ariſta,& miſcuit pocula vuis &c.)Et vos ô fauni.i.dij ſyluarum & pecorum cuſtodes, appoſitorie numina pñtia, ideſt propitia,& cito quod conducit procurantia numina inquam agreſtum pro agreſtiũ(ꝑ ſyncopã Sicut apđ Oui.vltĩa cœleſtũ terras aſtrea reliquit).i.agros colẽtiũ,vos inquam fauni & puellæ.i. nymphæ dryades.i.arborũ potiſſimũ q̃rcuũ,q̃rũ glande etiã nũc ſues veſcunt,ferte pedẽ.i.cõuenite in auxiliũ meũ,qa ego cano vr̃a munera.i.inuenta mortalibꝰ à vobis collata.ſ.glãdes & frondes q̃bus paſcunt pecora.Et tu ô neptũne cui.i.ad cuiꝰ honorẽ & iuſſum aut cui.i.à quo tellus percuſſa magno tridẽti.ſ.ſceptro hoc eſt fuſcina tris dentes habẽte(vt ſignificet triplex neptũni ptãs ſicut fulmen triſulcũ triplicẽ iouis ptãtem,& cerberꝰ triceps plutonis indicat)fudit primũ.i.anq̃ cuiq; alteri,equũ.i.aĩal illđ humano vſui maxime cõmodatũ& ſup.ô tu cultor nemorũ.ſ.ô tu ariſteæ,cui ad cuiꝰ vtilitatẽ tercentũ.i.trecẽti iuuenci niuei.i.cãdidi ac relucẽtes eo ꝙ pingues aut mũdi,aut reuera albi vñ triũphales fieri poſſint victimæ,tondent.i.paſcunt,& paſcendo abrodũt,& carpũt dumeta.i.loca dumis& ſpinis referta pinguia.i ſucco ſa,& oues ac capras pingues reddentia,cææ.i.illius inſule ĩ mari ægeo ſup.ferte pedẽ huc. Vt gr̃am ineat cõmẽdat eorũ ĩuenta,potiſſimũ ariſtei à paſtura,qa tondent pinguia dumeta. Ab ætate qa iuuẽci.à qualitate qa niuei.à nũero qa tercẽtũ,dicimus aũt tercẽtũ ſicut ter q̃nquaginta aut declinabiliter trecẽti.tæ.ta.vtrũq; tantũ pluraliter.

Ternæ triũ deo tũ ptãtes

PIERIVS.

Vos ô clariſſima mundi lumina la.cœ.quæ du.an.liber.& al.ce.] In Oblongo antiquo cod.Qui legit, ſcilicet liber & Alma ceres.Quàmuis non imperitos eſſe plęroſq; ſcio,qui ſolem & lunam,de quibus ait Virgilius . Vos ô clariſſima mundi lumina labentem cœlo quæ ducitis annum.ſe iungunt à duobus Diis, qui ſubſequuntur,liber & alma ceres,in qua lectione præiectũ eſſe punctum volunt,quod ideo crediderim ab eis aſſertum, qa forſan apud Varronem obſeruarint de diis his factam ſeparatim mentionem.Apud quem ex duodecim Agricolarum diis Iuppiter,& tellus inuocantur primo,ſecundo Sol & Luna, tertio ceres,& liber.Sed enim qui apud Orpheum legerint.ηλιομ ομ Διονυσομ επικλησιμ καλεουσιμ.& apud Euripidem & Ariſtotelem eundem Solem & Bacchum eſſe.Id quod & Euſebius & Macrobius,& plęriq; alij qui ſaxum hoc voluere conati ſunt, tradidere,dum Dionyſium eundem & Bacchum & liberum nũcupant,igneam Solis vim quæ fructus maturat , interpretãtes, facile perſuaſum habere poterunt,intellectum à Virgilio,vt,liber & alma ceres ea ſint clariſſima mundi lumina labentem cœlo quæ annum ducunt,ſed vt ad rem noſtram reuertamur,codices alij,quæ legunt,ſcilicet lumina.¶ Cui pinguia cææ.] Impſſi omnes cod.quos viderim cææ.ſcribunt.æ.diphthõgo vtraq; ſyllaba notata.In Ro.ceæ per.e , longam in penẽ vltima ex mutatione diphthongi.ει. quæ fuerat in dictione græca κειος, κεῖα,κειῶμ.vt in nomine αινειας nos Æneas,& in κικοςειῶμ.cicorea penẽ vltima longa.Hor.me cicorea leueſq; maluæ, qui verſus eſt Dactylicus Alcmanius , licet verò nomen hoc, de quo agitur,apud Græcos multipliciter & ſcribatur & formet, quippe reſoluta diphthongo κειος κεως, κοος per gemitum οο, & κοως vltimo in ωμεγα mutato,& κωος,& κωιος biſyllabum, quam inſcriptionem ex itinerario.vrbani patrui mei ita notatã excerpſi. κωιωμ πολεος.& alibi.A βουλα και Δαμος τῆς λαμπροτατῆς κωιωμ πολεος & id argenteo,nummo,quem apud lycinium Arnutium conturbernalem meum vidi,cancer eſt cum inſcriptione κωιωμ.Inferne λευκιππος. Vbi tamen καιος,aut καια, per,αι,ſcribatur,apud Græcos nondum inuenti . Romanos verò ſolitos,ω,diphthongum impropriam in.œ, vertere,multa indicant vocabula,Cœmedia ex κωμωδια,& ſimilia . Quare vel, cœæ.p.œ,diphthõgũ,vel per.e,longum,vt in Ro.habet codice. ceæ. ſcribendum,

Ipſe nemus linquens patrium,ſaltuſq; Lycæi
Pan ouium cuſtos: tua ſi tibi Mænala curæ:
Adſis ô Tegææ fauens:oleæq; Minerua
Inuentrix:vnciq; puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Syluane cupreſſum.
Diiq;deæq; omnes,ſtudium quibus arua tueri:
Quiq; nouas alitis nonnullo ſemine fruges:
Quiq; ſatis largum cœlo demittitis imbrem.

SERVIVS.

Menala,] mõs Archadiæ ἀπὸ τῶμ μηλῶμ,i. ab ouibus dictꝰ.¶ Tegææ,] vẽtũs eſt deriuatum à Tegeæo oppido,& tegeæũ tribracchus eſt,Tegæę pæõ tertiꝰ.¶ Mõſtrator ara,] Alij Triptolemum,alij Oſyrim qđ verius eſt nã Thriptolemus frumẽta diuiſit,Tacuit aũt de noie qa non vnius in orbe aratri mõſtraror fuit,ſed diuiſi ĩ diuerſis locis.¶ Syluane,] hic ſyluarũ deꝰ eſt,q Cypiſſum amauit,Et cũ eruã pueri mãſuetã Syluanꝰ iſciꝰ interemiſſet,puer dolore extinctꝰ eſt Syluanꝰ aũt in arborẽ ſui noĩs cõuertit, & ꝓ ſolatio ſecũ fert,¶ Diiq;.d.q.o.] Trãſit ad gñalitatẽ,ne quẽ ꝑtereat.In libris aũt põtiſicalibꝰ inueniunt hæc noĩa,vbi & noĩa deorũ,& rõnes ipſorũ noĩm cõtinent.Cõſtat eĩ noĩa ex officiis, vt occator deꝰ,dicit ab occatione,& ſator à ſatione.¶ Nõnullo] aliquo.Snĩa eſt,q à nobis iacta ſemina veſtris ſeminibus alitis, Semina autem deorum dicit,cœli temperiem pluuias,& rorem ¶ Satis,] ideſt ſegetibus,vt ſata læta boumq; labores.

PROBVS.

Ipſe nemus linquẽs patriũ ſaltuſq; Lycæi.pã.o.c.t.m.c.Adſis ô tegææ.f.] pana inuum latini interpretantur cuius religionem Italiæ fertur intuliſſe Euãder,ſed creditur propter duo argumẽta ſub eius numine,& vocabulo Iuppiter coli.i.mundus,quorũ vnum eſt,ꝙ Pan.ſignificat omne.i.vniuerſam naturam.Alterũ, ꝙ hinnulli pellis qua tegit,varietas maculis imitet ſtellas.Męnalus & Lycæus mõtes ſunt arcadiæ.Tegæa eiuſdẽ oppidũ cuiꝰ noĩe eſt in thuſcia ab exulibus arcadiæ vrbs condita. ¶ Oleæq; minerua inuentrix.] Putant eã quidã,& neptunũ cõtentionẽ de athenis habuiſſe,vtrius vrbs noĩe appellanda eſſet.Neptunũ tridente percuſſiſſe arcẽ,& inde ꝓſiluiſſe aquam ſalſi hauſtꝰ,& hodieq; fontem in ea arce Neptuni appellari.Mineruam ictu cuſpidis in idẽ oleã euocaſſe,quæ quia vtilior eſſet hoĩbus,ei ceſſiſſe athenas.¶ Vnciq; puer mõſtrator aratri,] Quidã putãt Triptolemum atticum dici,quẽ in volucri curru tradunt poetæ,fruges terræ reddidiſſe.Quidã Breſſer,q primꝰ inueniſſe exiſtimat arãdi vſum:ſed cõſtat multis annis añ & fruges in ægypto inuẽtas eſſe,& araſſe primũ Oſyrim duobus,quorũ noĩa nũc ſunt ſacra ſub eis,q religionis cã eodẽ vocabulo appellari vident.Apis & Mẽphis,quorũ alterũ Mẽphitæ colunt Apim,rerũ hieropolitæ μεμφιμ.¶ Et tenerã ab ra.f.ſ.c.] Syluanũ qdã ſic ortũ ferũt.Crathis paſtor in Italia quũ iuxta flumẽ aliquot paſceret capellas & vnã earũ incurrere ſoleret,hoc eſt libidini ſuæ ĩ eã ſæuire,& ob dormiſſet ĩ ripa ſedẽs,ſomniq; põdere caput,quaſi deiectũ ſubinde nutaret,caper q ſoleret eã capellã ſalire,ĩpetu in eũ facto,cerebroq; cũ cornibus diſcuſſo,abiecit eũ in flumẽ, qđ in facti noĩe Crathis eſt appellatũ.Quũ aũt ex capella puer eſſet natus cuiꝰ pars ĩferior erat caprina,eũ q; dñs educaret , augeretq;, ea re familiaritatẽ , vt aĩaduertit adultæ eẽ ætatis educator,timẽs ne feritas eiꝰ noceret,ſuiſclã eũ tollit ĩ ſyluã & ibi deſtiuit,quẽ qa in ſylua primũ agreſtes cõſpexere,vt deũ venerati, Syluanũ appellarunt.

Inuus.

Syluanꝰ

MANCINELLVS.

Ipſe nemꝰ linquẽs ordo] eſt,adſis.i.veni fauẽs. Ipſe .i. tu ô pan tegæę cuſtos ouium linquens patrium nemus ſaltuſq; licæi ſi pro quãuis tua menala tibi curæ,ſcilicet ſint.Eſt aũt lycæus arcadiæ mons in quo lycæi Iouis delubrum authore Ply.li.iiij.& Stra.lib.viij.quẽ Iouẽ lycæum aliqui pana volunt eẽ de quo in Bucco.dictũ eſt.¶ Menala.] menalus archadiæ mõs,de quo late in bu.¶ Tegææ.] Tegæa vrbs eſt arcadiæ,de qua Strab.li.vij.ait.At tegæa mediocri adhuc ſtatu permanet,Tegææ ꝟò eſt pæon tertius,q conſtat,vt Diomedes ſcribit ex pyrrhichio,& Trocheo,hoc eſt duabꝰ breuibꝰ,& lõga, & breui.Id aũt ꝓpertius oſtẽdit quũ ait,Ergo muſarum & Sileni p̃ris imago,fictilis & calami pã tegææ tui,ſicutiq; næmea næmeꝰ facit,ſic ẽt tegæa tegæus.¶ Oleæq; minerua inuentrix.] quo nã pacto oleã Minerua inuenerit diximꝰ Diod. præterea lib.vj.ſcrl.ꝙ Palladi olearũ oleiq; educẽdi inuentionem tribuũt.Nã añ huius deæ ortũ erat hęc arbor cũ aliis ſylueſtribus immixta,oleivſus aberat,cũ eſſet ignota.De pallade plura ẽt in Bu.¶ Vnciq; puer mõſtrator aratri.] Ply.li.vij ſcribit ꝙ bouẽ & aratrũ inuenit Briges Athenĩẽſis,vt alij dicũt Triptolemus.Tibullus verò elegia.vij.dixit.Primus aratra manu ſolerti fecit oſyris,Et tenerã ferro ſollicitauit humũ.Ceres aũt li.iiij. faſto.de Triptolemo ait,Iſte qdẽ mortalis erit,ſed primꝰ arabit Et feret,& culta p̃mia tollet humo.de quo paulo añ ẽt diximus alia.¶ Syluane cup̃ſſum,] fuerat Cipariſſus puer pulcherrimꝰ, Ceæ gẽtis,dilectꝰ quidẽ à phœbo,huic aũt ceruus mãſuetiſſimꝰ gratus erat,quẽ imprudẽs iaculo fixerat,vtq; morientẽ vidit ſtatuit ipſe etiã velle mori,tandẽ egeſto ſanguine per immẽſos fletus ĩ arborẽ ſui noĩs cõuerſus eſt,author Oui.lib.x.meta Poeta aũt hoc loco à Syluano dilectũ puerũ indicat Erat aũt Syluanꝰ nõ ſolũ ſyluarũ,ſed arborũ ẽt.& pecorũ deus,qđ latius hoc anno in epodis oſtẽdimꝰ.¶ Tenerã ab radice,] plãtã ĩtelligit propter cypariſſum puerũ à ſe amatũ & ĩ hãc arborẽ ꝟſum.¶ Studiũ,] de hoc diximꝰ ĩ Alexi.¶ Nõnullo ſemine.] i.aliquo ĩ terra ſiqdẽ fœcũda ſemina rerũ ſunt,& ĩ imbri & igni,hĩc ait Oui. li.j.meta.Cætera diuerſis tellꝰ aĩalia formis.Spõte ſua peperit, poſtq; vetꝰ humor ab igne,ĩcaluit ſolis,cœnũq; hudęq; paludes ĩtumuere æſtu.fœcũdaq; ſemĩa rerũ,Viuaci nutrita ſolo,ceu matris ĩ aluo,Creuerũt,faciẽq; aliquã cepe morãdo.Quippe vbi tẽperiẽ ſumpſere hũorq; calorq; Concipiũt,& ab his oriunt cũcta duobus

Tegæa. Lycæus.

Oleæ in inuẽtrix

Triptolemus. Oſyris. Cypiſſꝰ.

duob⁹. Lucre. itē li. j. dixit Huc accedit vti ſine certis imbrib⁹ anni lætificos neq̄at fœtus ſubmittere tellus. Tulliuſq; ī li. de na. deo. ſcri. q̄d terra grauidata ſeminib⁹ oīa parit & fundit ex ſeſe, ſtirpes amplexa alit, & auget, & Varro vbi duodecim deos agricularū duces inuocat inq̄t. Nec nō p̄cor lymphā, ac bonū euētū, qm̄ ſine aqua oīs arida ac miſera agricultura, ſine ſucceſſu ac bono euētu fruſtratio eſt, nō cultura. ¶ Fruges,] videto in Buc. Satis ſegetibus. ¶ Cœlo]. i. ab aere. ¶ Imbrē,] pluuiam.

ASCENSIVS.

Ipſe nemus &c. Continuo inuocat ea numina quæ (vt dixi) alicui generi aruorum conducunt, nunc ergo pana paſtorum deum inuocat mineruam oleæ inuentricem, ac ſyluanum ſyluarum, ac pecorum cuſtodem deinde ne prætermittendo quoduis numen iratum ſibi conſtituat omnia ſimul inuocat, quia verò nihil difficile eſt quod non declaret̄ in cōmentariis. Ordinē habeto. O pan tegæe. i. arcadice ex tegeæa vrbe archadie. ſi. i. tametſi menala tua ſup. ſint tibi cure. i. licet menalū montem archadiæ præcipue colas, & inhabites, tñ ſup. ipſe. i. tu linquēs nemus patriū. i. quo natus diceris hoc eſt arcadicū, & pro. i. ſaltus lycæi. ſ. mōtis in arcadia, adſis. i. auxilio & pñs ſis, ſup. nobis fauēs, & ô minerua. i. pallas inuētrix oleæ, ſup. adſis fauens & ô puer. ſ. triptoleme

ptoleme, aut oſyri, aut briges mōſtrator. i. inuētor aratri vnci. i. ī curui, & vncū ī ſtiua hn̄tis, ſup. adſis fauēs, & ô ſyluane ferēs cupreſſum. i. arborē ī quā cyperiſſus puer à te cōuerſus eſt, ab tenera radice. i. pullulātē ex tenera radice. ſ. delicatiſſimi pueri, aut quā adhuc teneras radices hn̄tē euelliſti ſup. adſis fauēs. Et vos oēs dij, & deæ, qb⁹ eſt ſtudiū. i. cura & diligētia, tueri. i. p̄tegere arua, & q alitis fruges nōnullo. i. quodā ſemine. i. natiuo alimēto & ſecreta v̄tute naturæ, fruges nouas. i. paulo añ ſatas, & q̄ demittitis. i. deorſum mittis cœlo hoc eſt cœlitus, ſatis. i. ad vtilitatē ſatorū (qa in bucolis dicit̄. Dulce ſatis humor &c. eſt ergo datiu⁹ caſus) imbrē largū. i. pluuiā fœcūditatē largiētē, ita vt poti⁹ dicat̄, largus à largiēdo q̄ à largitate, nimi⁹ em̄ imber noceret, vñ ſunt q ītelligāt ſatis. i. cōpetēter largū & vt imber demittat̄, nō ſolū in ſata. ſed & in arbores ſpōte naſcētes.

PIERIVS.

Quiq; nouas alitis nōnullo ſemine fruges.] In Ro. codice perperā eſt. Nō vllo de ſemine. q̄d alibi, nullo de ſemine, habet̄, vt ſui quoq; Genij ſtatuant̄ iis, q̄ ſpōte ſua veniūt, quarūq; ſemina nobis ſunt incognita. Nā de iis q̄ ferunt̄ ſtatim ſubdit. Quiq; ſatis largū cœlo demittitis imbrē. Serui⁹, nōnullo, agnoſcit, & pro aliquo interp̄tat̄, vtra cui lectio magis placuerit, nō laboro.

Tuq; adeò, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia, incertum eſt, vrbis ne inuiſere Cæſar,
Terrarumq; velis curam: & te maximus orbis
Authorem frugum, tempeſtatumq; potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immenſi venias maris: ac tua nautæ
Numina ſola colant: tibi ſeruiat vltima Thule:
Teq; ſibi generum Tethys emat omnibus vndis:
An ne nouum tardis ſydus te menſibus addas:
Quà locus Erigonem inter, chelaſq; ſequentes
Panditur: ipſe tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius: & cœli iuſta plus parte relinquit.
Quicquid eris (nam te nec ſperent Tartara regem:
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamuis Elyſios miretur Græcia campos:
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum: atq; audacibus annue cœptis
Ignaroſq; viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere: & votis iam nunc aſſueſce vocari.

SERVIVS.

Tuq; adeò,] adulat̄ Auguſto, quē inter deos inuocat, ſed nō totū dādū ē adulationi, ſed veritati. Nam nō poſt mortē vt reliq imperatores, ſed viuēs inter deos relat⁹ eſt hinc Hora. Præſenti tibi maturos largimur honores, Iurandaſq; tuum per nomen ponimus aras, Iniuria igitur vituperant Virgi. quòd Auiditate adulandi citum interitū Auguſto optauerit, cū reſpexerit ad id q̄d tunc fiebat poſſum⁹ etiā dicere mox p̄ poſtea vt Hora. Mox daturos progeniē vitioſiorē. Vel ferat̄, mox ad vitæ humanæ breuitatē, vt ipſe in. x. Rhebe diu res, ſi qua diu mortalibus vlla eſt. Maxīa aūt laus q̄d manifeſtū ſit eū futurum deū, ſed ēt ī ſua p̄tāte q̄s de⁹ eſſe velit. ¶ Tēpeſtatū,] ita bonarū, vt malarum, vt vnde tam clara repente tempeſtas vel tempeſtatum temporū, vt vbiq; Sal. ¶ Materna,] quia dedicata eſt Veneri, à q̄ originē ducit Augu. ¶ Numina ſo. co.] i. magna quaſi neptuno, & cæteris diis marinis ſit maior futur⁹. ¶ Thule,] inſula oceani inter ſeptentrionalem & occidentalem plagā vltra Britanniam & Orcadas. ¶ Tethys emat,] ad antiquū morem retulit, quo ſe maritus, & vxor inuicem emebāt, vt hr̄ in iure. ¶ Tardis,] æſtiuis. ¶ Qua locus Eri.] ægyptij duodecim ponunt ſigna. Chaldei. xj. Nam ſcorpium & libram pro vno accipiunt, Chelæ enim ſcorpij faciunt libram. Idem Chaldei nolunt æquales eſſe p̄tes in omnib⁹ ſignis, & aliud. xx, aliud. xxx. hr̄e. Ergo ſecundū Chaldeos dicit poſſe eum hr̄e locum inter ſcorpium & virginem quæ Erigone eſt, In his ſignis ſunt deorū domicilia. Nam ſolis leo eſt, lunæ cancer. Cæteri planetæ ſinguli bina habent ſuo ordine, vnum à ſequentibus, alterum à ſuperioribus. Nā Mercurius q poſt lunā primus eſt à terra habet virginem & geminos, Ven⁹ taurū, & librā. Mars arietē, & ſcorpium Iuppiter piſces, & ſagittariū. Saturnus capricornū, & aquariū. Ergo docet Aug. & fortē p̄pter ſcorpiū domiciliū martis, & iuſtū p̄pter librā, Prudētē p̄pter vicinā virginem, q̄ mercurij eſt. ¶ Tibi,] in tuū honorē & gr̄am. ¶ Ardēs,] qa martis eſt domiciliū. Cæterū eius tp̄s frigidū eſt, Nā nouēbris mēſis. ¶ Iuſta. p. p.] ſecūdū Chaldeos q dicūt illū duorū ſignorū ſpaciū cōtinere. Quicq̄d eris. ¶ Ordo eſt, q̄cq̄d eris, da facilē curſum. Reliqua dicta ſunt p parētheſim. ¶ Nec ſperēt. t.] allegorice dicit illū nō poſſe mori. ¶ Dira cu.] oſtēdit nō debere illū velle. ¶ Proſerpina matrē.] Ceres cū raptā à Plutone filiā diu quæſiſſet, cognouit tandē eā eſſe apud īferos. Itaq; īplorauit auxiliū iouis, q ait poſſe illā ab inferis reuerti, ſi nihil ibi guſtaſſet. At illa guſtauerat iā in eliſio mali punici grana, quā rē Aſcalaphus Stygis fili⁹ p̄didit. Nō potuit ergo redire. Sed Virg. mō neceſſitatē tribuit volūtati. Meruit tñ à Ioue Ceres, vt p̄ſerpina eſſet ſex mēſes cū matre: & totidem cum marito, Hæc eſt, quæ luna toto anno ſex mēſibus creſcit, & totidē deficit, vt creſcens apud ſupos deficiēs apud inferos eſſe videat̄. ¶ Da facilē cur.] Meo poemati. ¶ Audacib⁹.] Verecūde extenuat vires ſuas. ¶ Mecū,] vel mecū ignaros, vł tu mecū miſerat⁹, aut eis mecū faue. ¶ Iā nūc,] i. adhuc viu⁹: nā viuus meruit diuinos honores.

Tempeſtas. Thule. Proſerpina.

PROBVS.

Accipiat. c. m, t. m.] Myrt⁹ eſt arbuſcula veneris ſubiecta tutelę. Cæſar aūt Iuli⁹ q̄a trahit ab Ænea gen⁹, idcirco materna myrt⁹ dicta ē à Vir. ¶ Tibi ſer. v. t. t. q. ſ. g. tethys e. o. v.] Sup̄ior ſenſus declarat ambigi īter deos: vtrū ioui ſuccedere debeat Cæſar frugū tēpeſtatūq; arbiter futurus agreſtib⁹, & oīb⁹ vrbibus venerabilis. Seq̄ns añ ēt Neptūno q ei det amphitritē vxorē neptūni futurā Cæſaris cōiugē, tethyn matrem ait dubitare gñatā ex oceano. Inſule ſunt in occeano ſeptentrionali iuncta britannię vltimis p̄tibus Orchades: quarū vltima eſt thulę, ſignificat quoq; hāc ſeruiturā Cæſari cōſecuturo honores cœleſtes. ¶ An ne nouū. t. ſ. t. m. a. Qua loc⁹. e. i. ch. q. ſ. pā dit̄. i. t. b. c. a. ſ. & c. i. p. p. r.] Tardis mēſibus ideo, q̄ domiciliū Saturni tradāt aſtrologi librā, q̄d eſt ſignū æq̄tatis, cuius mēſis eſt biēnij, & ſex mēſiū, cuius loco futurū Cæſarē dicit, Chelas dicit ſcorpionis brachia Erigonē dicit virginē, cui iuſtitia Aſtrei filia, q̄ quū morata eſſet aureo, & argēteo ſæculo cū hoībus ferreo ſæculo ſe recepit in cœlū: qa vltra in terris ſedē nō habuerit, nec ſuſtinuerit ſe hoīm miſcere ſceleribus. Erigone aūt Icari fuit filia paſtoris attici: q̄ relata eſt in numerū ſyderū nō ſignorū. Sydera em̄ extra ſigniferū circulū ſunt ſigna tm̄. xij. placet eſſe aſtrologis. ¶ Iuſta plus p̄te reliq̄t,] à ſcorpione: q̄a ſcorpius duorū ſignorū ſpatium teneat, in cuius brachiis duobus poſita ſtatera ſignū librę: q̄ græci ζυγόν vocāt, hoc em̄ ſpaciū ab eo detineri. & Oui. teſtat̄ quū ait. Eſt locus in geminos, vbi brachia cōcauat arcus, Scorpius & cauda flexis vtrinq; lacertis. Porrigit in ſpaciū ſignorū. ¶ Quicq̄d eris nā te. n. ſp. t. r. Nec tibi. r. v. t. d. c. q̄uis eliſios. m. g. c. Nec. r. ſ. c. p. m.] Tartarū ait Virg. apud inferos locū præcipitē īfinitæ altitudinis, quū ait, tū tartar⁹ ipſe Bis patet in preceps tm̄ tēditq; ſub vmbras. q. a. e. elyſios cāpos dicit apud inferos, in quos recipiātur priorū animæ: quos alij putāt eſſe inſulas fortunatorū. Nā q̄d negat p̄ſerpinā ſequi voluiſſe matrē cōtra Hiſtoriā refert: Cognito em̄ eius raptu Ceres, Ioui detulit querelā, q permiſit matri filiā abducere. ſi nullū cibū ore apud īferos contigiſſet. Quū autē iudicium feciſſet Aſcalaphus Orphnes, & Acherontis filius, eā tria grana mali punici in horto ditis deuoraſſe: mutatus eſt in auē bubonē. Iuppiter autē permiſit ſex mēſibus cum matre filiā eſſe totidē cū viro.

Erigone. Aſcalaphus.

MANCINELLVS.

Tuq; adeo,] Auguſtum Cæſarē inuocat. Nā vt latius in Buc. oſtendimus: viuēti ēt diuinos honores impēderunt. Tuq; adeo hyperbatō eſt tēdit em̄ illuc vſq;, Da facilē curſum, q̄dā tñ id publice interpretādo cū neſciret huic loco ordinē tradere, dixit legendū eſſe. Tuq; adeò es, textus oēs veteres, & poetæ venuſtatē deprauās.

deprauãs. Erit igiť ordo talis, Et tu Cæſar, quẽ eſt adeo ĩcertũ.i.
valde incertũ, quæ deorũ cõcilio mox ſint habitura, Siue & tu
Cæſar, quẽ adeo.i.ꝓfecto incertũ eſt, q̃ &c. ¶ Mox.]i.deĩde vbi
Cõcilia. mortales reliq̃ris. ¶ Cõcilia,]cõuẽtus ſocietates à cõcalãdo.i.
vocãdo, vt ſcribit Feſtus, dicit aũt incertũ eẽ, q deꝰ fieri velit, an
terrarũ & vrbiũ, an maris, an cœli, cũ poſſit quodcũqꝫ eligere.
Vrbis in accuſatiuo. ¶ Vrbis ne iuiſere Cæ.]vrbis acc̃us eſt nõ gt̃us, nã Gelli.li.xix.
ſcri. Probũ Valeriũ hoc loco vrbis per, i, ſcriptũ legiſſe li. manu.
Virg. collecto. Verte aũt & muta, vt vrbes dicas, inſipidiꝰ neſcio
qd facies & pinguius cõtra li.iij.ænei. vrbes dixit, p, e, literã Cẽ
tũ vrbes habitãt magnas, hic.n.muta, vt vrbis dicas nimis exi-
lis vox erit, & exãguis tãto qppe iũcturæ differẽtia eſt ĩ cõſonã
tia votũ ꝓximarũ. Probus idẽ ait, authore p̃dicto diuerſis in lo-
cis Virgiliũ vrbis & vrbes dixiſſe, arbitrio, cõſilioꝙ vſum auriũ
Sic turrẽ, & turrim, tres & tris, &c. ¶ Inuiſere,] viſitare. Cæſar
ſcri. Suet. Octaui. Caij Cæ. & deĩde Auguſti cognomẽ aſſumpſiſ
ſe. Alterũ teſtamẽto maioris auunculi, alterum Numacij planci
Orbis. ſnĩa. ¶ Maximꝰ orbis,]immẽſus terræ globus, nã dixerat, Ter-
rarũꝙ velis curã. Ply.li.ij.inq̃t. Orbẽ certe dicimꝰ terræ globũ
quẽ verticibꝰ includi fatemur, & paulo ĩferius immẽſum terræ
globũ appellat. Id q̃dẽ ꝓplacet, ſed vř ẽt de cœlo intelligẽdũ pro
pter ſequẽtia. ¶ Authorẽ frugũ.]i.ducẽ, & cauſſam, qđ propter
Erigonẽ ait, & librã q̃ Cereri dedicatę ſunt. Manil.li.ij. Spiciferę
Tempeſtas. eſt ꝟgo cereris fabricataꝙ libra. ¶ Tẽpeſtatũ.]i.tẽporũ, tẽpeſtas
em̃ authore Varrone, à tpe diciť, vel ipſarũ tẽpeſtatũ ꝓpter Scor
pionẽ, qđ ſydꝰ marti dedicatũ eſt, tẽpeſtatũ deo, ſed hoc mõ car-
minũ trãſpoſitio eẽ videreť. Illorũ.ſ.an ne nouũ & an deꝰ immẽ
ſi, & ergo priora potius. ¶ Materna myrtho.]i.venerea. Augu-
Mirthꝰ. Auguſti genus. ſtus em̃ à Venere duxit originẽ, nã filiꝰ fuit Acciæ natæ ex Iu-
lia ſorore Iulij Cæ. Sueto, referẽte. Deinde Iulij Cæ. filiꝰ per ado
ptionẽ, quo aũt pacto iulius Cæ. à Venere originẽ traxerit, late
apertũ eſt in Buc. æglo.viij. Materna myrtho, myrtho præeſt ve
nus inq̃t Ply.lib.xv. & Gell.li.v.ca.vj. ait ꝙ ouãlis corona myr
thea erat, eaꝙ vtebanť ĩperatores, q ouãtes introibãt vrbẽ. Ouã-
Ouandi cauſſa. di aũt hæc nõ triũphãdi cã erat, quũ aut bella nõ rite indicta neꝙ
cũ iuſto hoſte geſta erãt, aut hoſtiũ nomẽ humile, & nõ idoneũ
fuerat vt ſeruorũ, piratarũꝙ, aut deditiõe repẽte facta incruẽta
victoria obuenerat. Cui facilitati aptã eẽ Veneris frõdẽ credide-
rũt, ꝙ nõ Martiꝰ, ſed Venereꝰ q̃dã triũphus foret, hæc ex Geli.
Ply. aũt li.xv. edocet, authore Maſſurio, curru quoqꝫ triũphan
tes myrthea corona vſos. Maro itaqꝫ ꝓpter triũphos Auguſti
ait, Cingẽs materna tẽpora myrtho, & ꝓpter librã Veneris do-
Numen. miciliũ. ¶ Tua numina.]tuas p̃tãtes, Numẽ em̃ authore Feſto
diciť quaſi nutus dei, atqꝫ p̃tãs. Varro inq̃t Numẽ dictũ eẽ impe
rium dictũ à nutu. ¶ Colãt,] venereñť. ¶ Vltima thule,] apud
Stra. & Diony. atqꝫ Euſtathiũ, q græce diligẽtiſſime orbis ſitũ
Thule. cõſcripſerũt θουλη thule legiť inſula in vltima ſeptẽtrionis par-
te, thula inꝙ per, th, &, u, ſequẽte, Strabo aũt ſic ait de thule, itẽ
obſcura eſt hiſtoria ꝓpter eiꝰ in vltima loca remotionẽ, hãc ſiq̃-
dẽ ad ſeptẽtrionẽ expoſitã locãt, Soli. quoqꝫ de Britannia loquẽs
ait. Multæ & aliæ Circũ Britanniã inſulæ: ẽ qbꝰ thule vltima,
Thetys. Vltra thulẽ accepimꝰ pigrũ, & cõcretũ mare. ¶ Tethys,]tethys
tethyos, vt Iginius ſcribit & alij fuit Oceani cõiux, nympharũꝙ
mater, ¶ Emat.]Romano more elocutus eſt, vbi dote adhibita
generi cõparanť. Iuſtinus aũt li.iij. refert Lycurgũ inter Lacedę
moniorũ leges ſtatuiſſe virgines ſine dote nubere. iuſſiſſeꝙ, vt
vxores eligerenť, nõ pecunia, qđ ſeuerius matrimonia ſua viri
coercent, cũ nullis frœnis dotis tenerenť, hinc optime iuuenalis
ait, Intolerabiliꝰ nihil eſt quã fœmina diues. ¶ Tardis mẽſibꝰ.]
i.tardis ſyderibꝰ, vt leoni, & erigione, mẽſes, em̃ à ſyderibꝰ de-
noĩabãt naturales.ſ. de qbꝰ latius videto ibi. Hoc metuẽs cœli,
&c. Aduertẽdũ tñ hic ſigna accipi ꝓ duodenis cœli partibꝰ æqua
libus reſpectu primi mobilis, ſydera verò ipſas imagines ĩ octa
ua ſphæra. Iulius p̃terea, & Auguſtꝰ tardi mẽſes dici poſſunt. Iu
Erigone lius q̃dẽ à ſydere leonis. Auguſtꝰ ꝟò à ſydere. ¶ Erigones,]ſol
em̃ diutius ſub Leone mor[illegible]qꝫ Erigone, ꝙ ſub quouis alio ſy
dere, ſub leone ſiq̃dẽ.xxxix. diebꝰ, vř circiter, ſub Erigone autẽ.
xlvj. ferè diebꝰ, nã dũ ſol octauũ ſigni leonis gradũ nr̃o æuo in-
grediť. qđ eſt circa.xxij. diẽ Iulij mẽſis q̃ntilis tũc ĩgrediť, leõis
ſydus, cõtinueꝙ ſub eodẽ ĩcedit ſydere donec.xvij. ſigni virginis
gradũ ptingat, qđ eſt circa Auguſti finẽ, intra qđ ſpatiũ interci-
piunť gradus.xxxix. dies q̃dẽ totidem cõſtituẽtes, aut circiter,
qm̃ ſol die quoqꝫ p gradiũ vnũ ferè ĩcedit. Erigones ꝟò ſydꝰ ſol
ingrediť p diẽ ferè, anteꝙ leonis ſydus exierit, hoc eſt dũ.xv. ſi-
gni ꝟginis gradũ attigerit, ĩceditꝙ ſub eadẽ Erigone, donec ſe-
cũdũ ſigni ſcorpionis gradũ attigat, qđ q̃dẽ eſt circa.xvj. mẽſis
octobris diẽ, ĩtra qđ ſpaciũ gradus.xlvj. ferè ĩtercipiunť, tot em̃
diebꝰ ſol Erigionẽ pcurrit. Cũ itaqꝫ mẽſes à ſyderibꝰ olim de-
noĩauerint, vt & Chaldæi aſſerũt, iure tot dies habere deberent,
quot ſub eiſdẽ ſol ĩcedit, Libra deniqꝫ vulcania cõtractis brachiis
ſcorpiõis addita magnis mẽſibꝰ Iulio, & Auguſto, hoc eſt ſyde-
ribus leoni & erigone ĩter auctricẽ frugũ erigonẽ, & tẽpeſtatũ
potẽtẽ ſcorpionẽ, collocata eſt gradus ferè.xxj. ĩ cœlo occupãs,
eos, videlicet, qa ſeptimo ſigni ſcorpionis ĩ.xxij. intercipiunť, &
inde iuſta plus parte cœli ſcorpius cõtrahẽdo barchia relinq̃ret
Cæſari, dũ à ſcđo gradu ſigni ſcorpionis in.xxv. eiuſdẽ locꝰ Cæ
ſari

ſari mortali aſſignareť. Hi gradꝰ, q librã, & Erigionẽ, ac ſcorpio
nẽ, & librã intercipiũt cũ ſua libra, Cæſari adiũgãtur. q̃ libra dũ
Romani imperij maieſtatẽ reſpicit, teſte quoqꝫ Manilio li.v. heſ
periã ſua libra tenet, qua cõdita Roma, orbis & imperiũ retinet,
&c. Voluit Virg. ſi Cæſar cœlũ appeteret: ĩter ipſa ſydera vbi ſe
des eſt Romani imperij, ſe nouũ ſydus adderet, tardis mẽſibꝰ p̃
cedentibꝰ.i.tardis ſyderibꝰ leoni, & erigone. vt dictũ eſt. Hæc
de ſyderibꝰ à p̃ſtãtiſſimo viro, & nr̃i ſæculi ſummo aſtrologo Io
anne Theolopho Norico accepi. Locus em̃ erat obſcuriſſimꝰ Eri
gonẽ.i.virginẽ de qua late apud Iginiũ. ¶ Chelasꝙ ſeq.]ſcor-
pius magnitudine ſui corpis duorũ locũ occupat ſignorũ. Oui.
li.ij. meta. de ſcorpio. Porrigit ĩ ſpatiũ ſignorũ mẽbra duorũ, E
qbus. Iginio teſte prior chelæ, reliqua aũt ſcorpio vocať. Eſt aũt
libra dimidia pars ſcorpionis, vt idẽ ait chelę aũt à chelos, qđ eſt
vngula dicunť. Qua locus erigonẽ ĩter cheaſꝙ &c. ſub libra. Au
guſtũ Cæſarẽ collocari cupit, qđ libra domicilium eſt Veneris
martis, & Italia illi ſubeſt ſigno vt diximꝰ. Et Manilius li.iiij.
de natis ſub libræ horoſcopo, ait illũ vrbes, & regna tremẽt nu- Scorpiꝰ.
tuꝙ regenť, p librã igiť ſummũ ĩperatorẽ deſignare cupit. Scor- Scorpizo.
pius diciť à ſcorpizo, qđ eſt ſpargo, ſpargit em̃ brachia.i.chelas.
¶ Ardẽs.]i.pugnax, acer, trux. terribilis, ſcorpius em̃ eſt martis
domiciliũ. Mani.li.ij. Vulcano pugnax mauorti ſcorpiꝰ hæret,
& iterũ, Pectora & in chelis, & q̃ dat ſcorpius acer. & li.iiij. Scor
pius armata violẽta cuſpide cauda. In bellũ ardẽtes aĩos, & mar
tia caſtra, Efficit, & multo gaudẽtẽ ſauguine ciuẽ. Scorpionum
cauda ſemp in ictu eſt, nulloꝙ momẽto moueri ceſſat, neqñ de-
ſit occaſiõi, qbuſdã gemini ſunt aculæi, maresꝙ ſæuiſſimi. Ply.
li.xj. ¶ Iuſta plus pte..]ſcorpius em̃ magnitudĩe ſui corpis duo
rũ locũ occupat ſignorũ, vti oſtẽdimꝰ, adeo aũt ſua retrahit bra-
chia, vt relinquat pluſquã chelarũ locꝰ, ſeu libræ ſignũ occupat,
qđ & dictũ eſt ſupra, ¶ Nec ſpe.]innuit eũ cœlũ aſcẽſurũ. ¶ Di
ra,]triſtis. & infeſta, & quaſi deorũ ita miſſa. ¶ Elyſios cã.]Ma Elyſij
ro.li.vj. ſcribit Elyſios cãpos beatorũ locũ apud inferos eſſe. At campi.
Stra.li.iij. docet Homerũ eo ĩ loco piorũ regione, & elyſiũ cãpũ
finxiſſe, quo potẽs Menalũ trãſmiſſurũ eẽ dicit. Elyſiũ in cãpũ,
terrarũꝙ vltima tãdẽ. Dij te trãſmittẽt, ſtat flauus vbi Rhadamã
tus. Exiſtitꝙ viris, vbi vita facillima durãs. Nõ hyemis vis mul-
ta niuis, nõ ingruit imber, Stridula ſed ſemp & zephyro. flumi-
na mittit, Ingẽs oceanus. Aeris eĩ ſalubritas, & ſuauis zephyri
ſpũs eiꝰ regiõis peculiaris eſt, q̃ ĩ occaſum vergẽs nũꝙ tẽperie ca
ret, Tũ ꝟò terræ terminꝰ, vbi poeta ĩfernũ eẽ fabulatꝰ eſt. Macro.
verò lib.j. de ſom. ait, qđ in ſphæra q̃ aplanes diciť Elyſios cãpos
eẽ puris aĩs deputatos antiq̃tas nõbis intelligẽdũ reliq̃t, qđ q̃dẽ
nullæ ẽt fidei cõuenire vř, in cœlo eĩ credimꝰ beatorũ locũ, quẽ
nr̃i theologi paradiſum appellãt. ¶ Proſerpina.]fuit hæc Iouis Proſerpina.
& Cereris filia, quã Pluto infernus rex rapuit ĩ cãpo æthnẽſi, q
floridꝰ ſemp eſt, nã ꝓpe eſt demerſum foramẽ. quo ditẽ patrẽ ad
raptũ Proſerpinę exiuiſſe fama eſt, vti Soli. ſcribit, hãc mater Ce
res totũ p orbẽ q̃ſierat, vt li.v. meta. plene habeť. Audiuit tãdẽ eẽ
apud Plutonẽ. Sed q̃a ieiunia ſoluerat ſeptẽ granis punicei po-
mi, ſtatutũ eſt, vt ſex mẽſibꝰ cũ matre, ſex verò cũ marito mane
ret, poeta aũt hoc loco eius arbitrio redire tribuit. Quicq̃d, vel
terrarũ, vř maris. vel cœli numẽ. ¶ Audacibꝰ.] arrogãtiã vitat.
¶ Annue.]aſſentire faue. ¶ Vię.]ratiõis. & cõſuetudinis. ¶ In-
gredere,]aſſis, adueni. ¶ Iã nũc,]dũ viuis

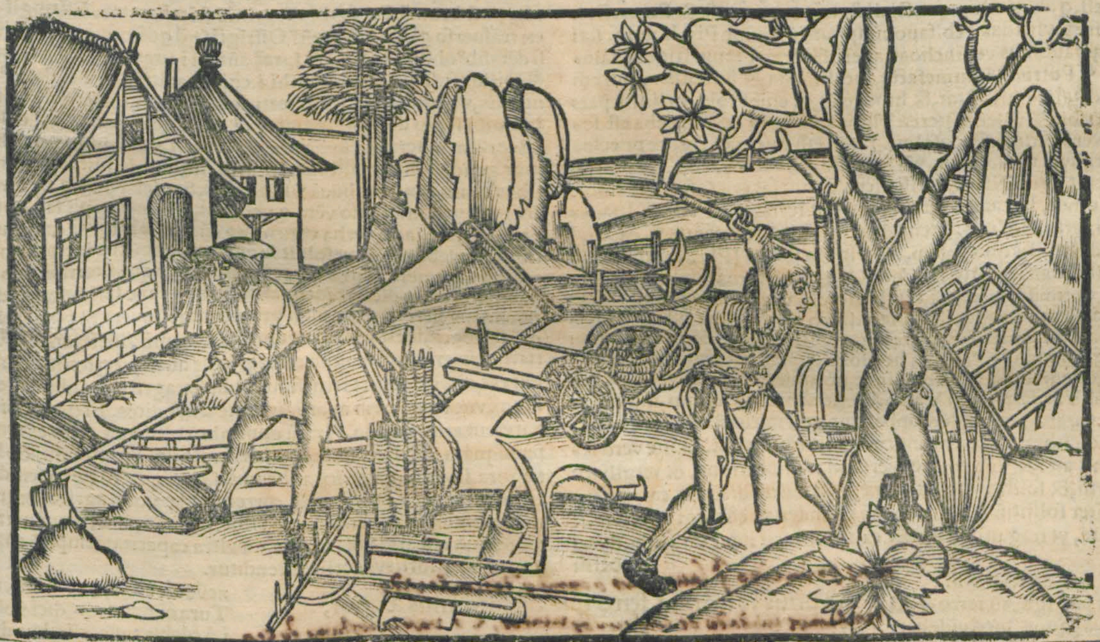
¶ ASCENSIVS.

¶ Tuꝙ adeo quẽ &c. Inuocat Augu. Cæſarẽ quẽ videlicet deũ ĩ
bucolicis nũcupauit dubitare aũt ſe ſignificat cũ adhuc viuat in
quẽ deorũ cœtũ ipſe volet aſſumi, vbi deceſſerit, Aſſignat aũt ei
locũ ĩ cœlo cõuenientẽ q̃a vbi eſt Romani ĩperij ſedes inter erigo
nem.ſ.hoc eſt virginẽ, & brachia ſcorpij, q̃ dicit ſe cõtractura vt
Cæſari Auguſto locũ relinquãt. Argutiſſime aũt à Mãcinello lo
cus elucidať. ¶ Ordo igiť eſt. Et tu ô Cæſar.ſ. Auguſte adeo.i.
oĩno, da facilẽ curſum, qđ inferius multo poneť, niſi dicas à ſupe
rioribus adſis ſup.q.d. id facile (cũ p̃ns ſis) poteris tu in quã quẽ
incertũ eſt q̃ cõcilia, q cœtus, aut q̃ cõuẽticula deorũ ſint habitu
ra: tãꝙ.ſ. decꝰ & ſpecimẽ, an videlicet velis inuiſere.i. viſitare vr
bis.i.ciuitates, & velis curã.i.ꝓtectionẽ terrarũ.ſ. aſſumere, hoc
eſt an velis coli in vrbibꝰ ab his q eas inhabitãt tãꝙ eorũ prote
ctor an ab omnibns in terris. hoc eſt in agris, degentibus, & ma
ximus orbis, ideſt totus mundus aut maxima pars mundi acci
piat te autorẽ frugũ, & potẽtẽ.i.potẽtiã & dñationẽ habẽtẽ, tẽpe
ſtatũ.i.tẽporũ aut tẽpeſtatũ q̃ agris ingruere ſolẽt. An tu cingẽs
tẽpora.ſ.capitis tui myrto materna, i.q ĩ tutela veneris iulię do
mus genitricis, eſt & in litoribꝰ maris naſciť, venias.i. efficiaris
& euadas deus immẽſi maris, & naute colãt numina tua ſola.i.
quæ magna ſunt, & quæ ſine alterius acceſſione qđ volent effi-
cient, aut ſola.i.ſolũmodo tua: q̃a thule.i.inſula vltima.i. extre
ma: hoc eſt etiã extremi hoĩm, vt q ſunt vltra penitꝰ toto diui-
ſos orbe Britannos, ſeruiat tibi, & Tethys.i. magna maris dea:
emat.i.cõparet te ſibi generũ, oĩbus vndis.i.dote vndarum oĩm
quarũ dñs efficieris. An ne ſed nõne potiꝰ addes te nouũ ſydus
i.aſtrũ, mẽſibꝰ tardis.i.ſyderibꝰ qbus tardi mẽſes cõpetũt.ſ. eri-
gone & ſcorpioni, hoc eſt an potiꝰ ĩperij romani locũ occupatu
rus es in cœlo, in ea.ſ. parte, qua locus pãdiť.i.apiť tibi inter eri
gonẽ.i.virginẽ. (Scribiť aũt p n, à ntõ erigone. Nã p m, eſſet ma
lus verſus)

ſusverſus)& chelas ſequẽtes.i.brachia ſcorpij ſubſequẽtia: qa ipſe ſcorpius.q.d,vltro &volẽs,ardẽs.ſ.ardore quo mars cuius domiciliũ eſt,cõtrahit.i.cõſtringit,&prius extẽſa ad ſe trahit iã tibi.i.ad honorẽ,& cõmodũ tuũ brachia.i.chelas ſuas,& reliqt ſ.poſtquàm cõtraxit iã tibi plus cęli.i.de cęlo(aut cõſtruaꝛ añ li cet poſt regaꝛ.ſic reliqt tibi cœli.i.de cœlo,regiꝛ eñ exvi ptitio nisvt dicũt)plus pte iuſta.ſ.ad hocvt nouũ ſyd⁹ recipiat.Quicqderis.i.quodcũq; numẽ.(Dubitabat eñ an cœli.an moris, an terræ:ne tñ id dubitaſſe videaꝛ ꝓpterea ꝙ neſciat an velit deus inferorũ eſſe ſubdit)nã nec tartara.i.obſcura inferorũ ſperẽt te regem,nec tã dira cupido regnãdi veniat tibi vt.ſ.inferis dñari velis:quãuis græcia quaſi dicat fabulatrix,&mẽdax,miretur.i. laudet campos eliſios.i.beatorum ſedes apud inferos, nec.i. & nõ quãuis proſerpina.ſ.filia Cereris & vxor Plutonis effecta re petita.ſ.à mr̃e cerere,nõ curet ſeq matrẽ.i.nolit redire ad ſupos qđ faceret tñ niſi beatiorẽ inferorũ locũ cẽſeret(hoc aũt p parẽthesim inſertũ eſt.) Quicqd inquã eris da.ſ. aſpirãdo facilẽ curſum & annue.i.faue annuẽdo,cœptis.i.orſis meis,audacib⁹.i.ſupra vires niſi arriſeris moliẽtib⁹,& tu miſeratus mecũ agreſtes ignaros viæ.i.rõnis colẽdi,ĩgredere.i.adſis vt numẽ, & aſſueſce iã nũc.i.dũ adhuc ĩ terris es,vocari votis.i.p vota tibi facta,aut votis.i.ad vota nr̃a pficienda.

¶PIERIVS.

¶Quẽ mox q̃ ſint ha.deorũ concilia.]Veteres plærĩq; codices cõſilia p s,ſcribũt.Grãmatici diſtinguũt & hoc ſignificato malunt concilia.Neq; verò prætereũdũ videꝛ quod loco hoc mox, pro cito poſitum,ait Gniſo,Cariſio teſte. Quod alij pauloport, volunt,vt Teren.Nam vt mox reuertare.¶Tibi ſeruiat vltima thule. Sane nomẽ hoc per θ,& ου,diphth.ſcribitur,nonnunquã tamẽ priore vocali ex diphthongo diſpuncta,thyle, ſcriptum inuenies,vt habeꝛ in Ro.codice.De hac aduerte Strabonis verba male à qbuſdã interpretata,ita legi debere. Hãc ſiquidẽ ſup oẽs fama vulgatas magis atq; magis ad Septẽtrionẽ expoſitam locãt.¶An ne nouũ tardis ſidus te.men.ad,]Sũt aliquot antiq codices,in qb⁹ atq; nouũ,legiꝛ,vt in Oblõgo Vaticanæ Bibliothecæ. Sed lõge meli⁹,an ne.Quia poſita q̃ſtione,ſit ne terris imperaturus,au Deus immẽſi veniat maris,q̃rit demũ an tertiã mũdi ſedẽ,quippe cœlum ſit habiturus. Duos verò ſignat in cœlo locos Cæſaris apotheoſi deſtinatos,vt noſtro illuceat orbi,ſi qppe ſedem,aut ad Polum arcticum,aut ad æquinoctialem ſtatuerit,minime verò vult eum antarcticum incolere,quem polũ ſub pedibus Styx atra videt,Maneſq; profundi.¶ Iam brachia contrahit ardens Scorpius & cœ.iu.plus par.relinquit.] In Ro. codice Scorpios,ſcriptum eſt per os,voce græcanica. Nã & in vocabulis græcis huiuſmodi deſinentiam Veteres adamaſſe oſtenſum ſæpius.Sane verò Probus Valerius hic, Scorpios agnoſcit dum in artium inſtitutis,hoc ipſo loco teſte, corripi in nõnullis nominibus os,In recto probat.In eodem Ro.codice reliquit,eſt tempore præterito, quaſi olim numen illuc præſenſerit acceſſurum.Sed melius præſens,vt contrahit.¶Nam te nec ſperent tar.re.]In Roma.Sperant.In Longobardico,Iam te.Quia,ſcilicet iam decretũ ſit te apud ſuperos futurum.Sed vulgata lectio. Nam te nec ſperent.In longe pluribus habetur exemplaribus. ¶Quãuis eliſios mi.græ.cã,] In Mediceo codice, in Lõgobar. & qbuſdam aliis eliſeos,p,e, in penè vltima ſcriptum eſt, vt ex αἰθέριος, æthereus,q̃ mutatio Ionum more placuit maioribus nr̃is. Nũc aũt & ætherius p i,ſcribitur à plæriſq;.& ab omnib⁹ eliſios eadem vocali.

Vere nouo,gelidus canis quum montibus humor
Liquitur:& Zephyro putris ſe gleba reſoluit:
Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere,& ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet auari
Agricolæ,bis quæ ſolem,bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

¶SERVIVS.

¶Vere nouo.] qa anni initiũ mẽſis eſt martius. Decẽ aũt ſolũ mẽſes fuerunt apud antiquos, & martiũ voluerũt anni principiũ ꝓpter Martẽ ſue gẽtis autorẽ. Aprilis dict⁹ quaſi terras apiẽs. Maius à maia. Iunius à iunone, quãquã alij à maiorib⁹ maiũ,& à iuniorib⁹ iuniũ dictũ velint. Nã antea po.ro.in cẽturias iuniorũ,& ſeniorũ diuiſus erat. Reliq à nũero denoĩanꝛ. Quintilis, Sextilis, Septẽber, October, Nouẽber,& decẽber,erãt igr̃ decẽ mẽſes,ſed duo ꝓpter rõnẽ ſignorũ ãni ĩtercalabãꝛ,q poſt ea à Iano & Februo denoĩati ſũt. Febr⁹ eĩ Ditis eſt pr̃ cui eo mẽſe ſacrificabaꝛ. Quĩtilis & Sextilis poſtea mutati ſũt ĩ honorẽ Iulij Cæſa.& Augu.vñ Iuli⁹ & Auguſt⁹. Igiꝛ vere nouo.i. ãni initio,& ĩ pria pteveris. Anni eĩ q̃tuor ſunt tpa diuiſa ĩ ternos mẽſes. Et fit eorũ tporũ talis diſcretio, vt primo menſe veris nouũ diciꝛ ver. Poeta mlta hic trãſtulit de vltima parte libri q eſt œconomicos zenophõtis,ĩ qua tractat de agricultura. Sic de Geor. Mãgonis aphri, Catonis, Varronis, Cicerõis quoq; li.iij. œconomicon, q agriculturã cõtinet,nã prim⁹ dat p̃cepta matrifamilias,q̃ domi agere debeat. Secũdus patrifamilias q̃ foris. Nõ habet aũt hoc opus difficultatẽ in q̃ſtionib⁹,vt æneis,niſi in paucis locis,ſed in hoc vt res poſitas intelligam⁹,vt hæc prima p̃cepta ſignificant, Hoc eñ dicit agrũ fertilẽ,i.pinguẽ, & herboſum bis arandũ eẽ verno tpe,vt herbæ adhuc ſine ſemĩe euellanꝛ & humor æſtatis calore exciccet. vel glebarũ putreſcat duricies, & ſemel ĩ autũno cũ ſeminibus. Agrũ verò tenuẽ,& ſterilẽ ſemel tãtũ arãdũ ĩ autũno ne ſi vere areꝛ,exiguus eius humor ſicceꝛ ĩ æſtate. ¶Canis,]albis niue. ¶Liquiꝛ.]liquor nomen li breuẽ habet. Verbũ verò lõgã, ſic humus breuiaꝛ,hũan⁹,q inde ẽ lõgaꝛ. itẽ itur,pduciꝛ. itur⁹ breuiaꝛ. ¶Zephyro.ſe.gle.re.] Laxanꝛ fauonio flãte,q̃ gelu cõſtricta erãt. Ipſe alibi. Rura gelu tũc claudit hyems. ¶Putris,]reſolubilis Depſſo,nã ĩgemet,ſi aratrũ alti⁹ p̃meꝛ,q̃ aratro pigui cõuenit terrę Nã de ĩfœcũda terra diceꝛ. Tenui ſat erit ſuſpẽdere ſulco. Mihi aut vacat,vt Ci. Qui mihi accubãtes ĩ cõuiuio, vel mihi ruſtico amãti terras. ¶Taurus]robuſtus bos. Nã tauri difficile iũgunꝛ ¶Splẽde.]Teriꝛ aratõe,ſed ſplẽdeſcit. Lucre. occulto deſcreſcit vomer ĩ aruo. Dicim⁹ vomer,& vomis,ſeu ab vtroq; hui⁹ vomeris facit. ¶Seges,]terrę. ¶Demũ,]nouiſſime. ¶Votis,]magnã rẽ dixit. Nã ſæpe maiora optam⁹,quã ſperam⁹ poſſe cõtingere. ¶Solẽ,]dierũ calorẽ. ¶Frigora.]ſ.nocturnũ frig⁹,ĩ quo duplicẽ oſtẽdit arationẽ vernalẽ & autũnalẽ. Nec ad tẽpora æſtatis,& hyemis referre poſſum⁹,qa nõ ſunt ĩ Italia due in anno æſtates, & hyemes,vt Geometræ dicũt eẽ in Taprobana inſula Indiæ. ¶Ruperunt,] plus eſt quã impleuerunt.

Aprilis. Maius. Iunius.

Februus

Liquor Humus. human⁹

Ply. ſec⁹ quã Seruius hũc verſum ĩterpretatur.

¶PROBVS.

¶Illa ſeges,demū votis rńdet auari Agricolæ bis quæ ſolē bis frigora ſenſit.]De eo agro loqtur,quē noualē vocamus, alternis aūt ceſſat,Sed ſub exitu hyemis ſemēte facta,ſequēti æſtate reddit fructū.Ergo bis ſentit frigus,ſemel æſtate deficiēte hyeme,initio veris iterū poſt ſemētē,bis ſolē,ſemel æſtate. qua ceſſat,iterū qua fructus refert.Ipſe aūt ſubſtituet huiꝰ rei cauſſam ꝓgreſſu opis:quū præcipiet,vt ſub itroitu hyemis ſterilis ager proſcindaṫ.Illū em̄,q eſt fertilis,ſub exitu hyemis ꝓſciſſum iō putat relinqui oportere ceſſantem,vt Siccet æſtus,ne ſi luxuriātis,Sole natura fertilis efficiaṫ, inter fruges herbæ naſcantur. Rurſum eū,qui fertilis eſt,idcirco ſub hyemē proſcindendū putat,ꝙ humorem cœleſtē,hibernumq; accipiendo eſſe fœcūdior poſſit.

¶MANCINELLVS.

¶Vere no.]veris principio,primo em̄ mēſe ver nouū dicit, ſecundo adultū.tertio aūt pceps,ſic etiā de æſtate,& aliis.dies autē primꝰ veris extat.vij.Idus Febr.æſtatis.vij.Maij. autūni.vij. Idus Sextilis.Hyemis.iij.Idus nouē.auctor,Var.li.j.c.viij.Vere nouo,Col.li.xij.ca.ij.ſic ait,ſup hoc loco. Noui aut veris nō ſic principiū obſeruare ruſticꝰ debet,vti aſtrologus, vt expectet certū diē illū,q verisinitiū facere dicit,ſed aliqd etiā ſumat de parte hyemis,qm̄ cōſumpta bruma iā intepeſcit annus: permittetq; clemētior dies opa moliri,poſſit igiṫ ab idibꝰ Ianuarijs,vt principē mēſem Romani anni obſeruet auſpicia.i.culturarū officia. Satis aūt erit p dimidios mēſes exeq quodcūq; negotiū, qa neq; pfeſtinatū opus nimiū imature videri poſſit an.xv.dies factū,neq; rurſus poſt totidē nimiū tarde,hęc ille.¶Canis,niuoſus.]Gelidus humor.i.nix.¶Liqtur.]liquefit,diſſoluit.zephyꝰ pzyro,zephyrus latine fauonius dicit,vt ply.li.ij.oſtēdit, venꝰ tus eſt,q ab occaſu æquinoctiali flat,& tepidus eſt & ſiccus.Col. tū ait,ꝙ.vij.Idus Feb.fauonij ſpirare incipiūt.Ply.li.xviij. ſcribit,ꝙ fauonius ver inchoat,aperitq; terras, tenui frigore ſaluber. ¶Putris.] i.humefacta,mollificata,& ſolubilis. venti em̄ occidētales mollificāt,& humectāt,vt etiā Ptole. in li.iiij.partiū ſcribit.¶ Gleba.]terræ globus,nā terra ligata gleba eſt.ſoluta verò puluis.¶Reſoluit.]arua em̄ hyemali rigore præcluſa,zephyri tpe laxatur. ¶Depreſſo,] i.valde preſſo, qd pingui cōuenit terræ.Nā de ſterili dicet. Tenui ſat erit ſuſpēdere ſulco. ¶ Vomer,]eſt aratri ferrū.qd vomit terrā,vt ait Var.¶Illa.ſeges.i.terra.¶Votis,]deſideriis.¶Rńdet.]conſentit.¶ Auari,] cupidis.¶Bis quæ ſolem,bis frigora ſenſit,]Ply.lib.xviij.cap. xxxiij.ſic ait.Quarto ſeri ſulco,Virgi.exiſtimaṫ voluiſſe,quum dicit optimā eſſe ſegetē,quę bis ſolē bis frigora ſenſiſſet.ſpiſſius ſolum ſicut plerunq; in Italia.v.ſulco ſeri melius eſt.in Tuſcia verò.ix. prædicta Plynij verba, vt.iiij.ſulco feratur ſecundūm Virg.oſtendunt:Probi in hoc loco explanationem non conuenire,quem multi alij ſecuti ſunt,nō aduertentes Ply.verba,nec etiam Var.ſcribit em̄ Varro.lib.j.ca.xxix.ꝙ terram,quum primum arant,proſcindere appellant,quū iterū effringere vocant, tertio,cū arāt iacto ſemine boues litare dicunṫ. capite verò ſequenti ait idē Var.ꝙ inter vernum æquinoctium , & vergiliarū exortū,& ſolſtitiū boues terrā proſcindere dicūt.Et ca. xxxiij. ſcri.iter ſolſtitiū & caniculā,cū ꝓſcinderis , effringi oportere.i. iterare, vt fraganṫ glebæ.Et.ca.xxxiij. ait inter caniculā,& æq noctiū autumni oportere aratro effringi.Et.ca.xxxiij . inqt ab æquinoctio autūnali incipere oportet ſerere,vſq; ad diē.xcj. poſt brumā niſi q neceſſaria cā coegerit,nō ſerere.Theophraſtus itē li.iij.de cauſſis plātarū ait,Cura noualiū tpevtroq; ſuſcipiṫ,ęſtate & hyeme vt terra ſolē ac frigora ſentiat.His oibꝰ ꝟbis patet, quonam pacto ſeges bis ſolē.bis frigora ſentiat.

¶ASCENSIVS.

¶Vere nouo gelidꝰ&c. Hęc eſt pars executiua i q̄ author icipit docere agriculturā,& pr̄io quo tpe terra ꝓſcindēda ſit dicēs , ꝙ ꝟe nouo,deīde quoto ſulco ſit arāda,docēs ꝙ q̄rto ſulco, quē faciūdū dicit ſic,vt bis ſolē,& bis frigora ſentiat.Eū ei maximꝰ ſe q̄reṫ ꝓuectus quō aūt intelligēdū ſit qd dicit bis q̄ ſolē &c.ſic docet Philippus Beroaldꝰ in Seruiū poſt Seruiana verba . Potior apud me eſt autoritas Ply.q virgilianū verſum ſecꝰ ꝙ Seruiꝰ iterptaṫ.i.xviij.ſic ſcribēs.Quarto ſeri ſulco ꝟgiliꝰ exiſtimaṫ voluiſſe,cū dixit optimā eē ſegetē,q bis ſolē bis frigora ſenſiſſet, Futilis ē me hercle Seruij iterptatio vt de calore diurno,& frigore nocturno loquaṫ,cū poeta de ſole æſtiuo & frigoribꝰ hybernis.Et Probꝰ grāmaticꝰ mihi vr̄ elegātius atq; eruditꝰ enodaſſe nodū Maronianū ſcribēs,poetā loq de agro quē noualē vocamus,q ſub exitu hyemis,hoc eſt initio veris ꝓſcindiṫ, & ita æſtate q̄ ſeqṫ, ſiccaṫ,deīde ſub itroitu hyemis ſemēte facta ſequēti æſtate reddidit fructū,& ita bis ſentit frigꝰſemel aū æſtatē,deficiēte hyeme initio veris,iterū poſt ſemētē,bis ſolē ſemel æſtate qua ceſſat.Iterū,q̄ fructū refert.Hæc ille.De q̄ re diligētiꝰ adhuc loquiṫ Māciueliꝰ docēs terrā ꝓſcindi,effringi,offringi,& lirari.Proſcindi qdē īter vernū æquinoctiū,&ꝟgiliarū exortū &ſolſtitiū.Effringi aūt īter ſolſtitiū & caniculā,Offringi ꝟo iter caniculā & æquinoctiū autūnale.Porrō ab equinoctio autūnali liraṫ vſq; poſt brumā.Proſcidiṫ dū primū ſcidiṫ aratro, Effringiṫ dū ex trāſuerſo glebe effringūṫ Offrigiṫ(qd qdā occarivocāt)dū q̄ ſi dētalibꝰ obſtātia plananṫ.Liraṫ aūt dū i liras.i.ſulcos finditur. ¶Ordo eſt.Taurꝰicipiat mihi.i.cuiuis.arāti(Sæpe ei datiuꝰ ꝓnoialis,vtualla docet,nihil certi demōſtrat,aut refert,vt ſi dicas hic mihi ſemp dormit)īgemere , i.mꝰtū gemere aratro depſſo, i.deorſum in terrā ꝓfunde impſſo iā tūc.ſ.ꝟe nouo,cū.i.qn̄ humor gelidꝰ.ſ.niues diſſolute liquiṫ.i. liqndo defluit ſup.de mōtibus canis.i.niue adhuc i ꝟtice tectis,& gleba putris.i.putrefacta zephyro.i.fauonio vēto q vere flat,reſoluit.i.apit ſe(Poſſet ordo eē ſicut iacēt verba vere nouo cū humor liquiṫ canis mōtibus & gleba putris reſoluit ſe zephyro,iam tūc incipiat mihi taurus ingemere aratro depreſſo,& vomer qui.ſ.terram vomit, & etiam vomis dicitur incipiat mihi iam tunc ſplēdeſcere,ideſt ſplendens fieri attritus,ideſt propter attritionem & vſum aranꝺi.Illa ſeges,ideſt ſatio frugum rńdet demū , ideſt tandem votis.i.deſideriis(qd magnū eſt)agricolę auari,vt q fœnus multū exigat,alibi videlicet trigeſimū,alibi ſexageſimū,alibi centeſimum,vocat etiā eum auarū, in frōte ænei.dicēs, Et ꝗbus auido parerent arua colono. Gratū opus ahricolis:quæ.ſ. ſeges ſenſit priuſquàm videlicet ſereretur bis.ſ.vernum & æſtiuum, & bis frigora.ſ.autumnale vſq; ad brumā.i.quæ quarto ſulco ſcindiṫ. Ideo aūt rńdet.i.ſatiſfacit,& correſpondet votis agricolæ:quia meſſes immēſæ ruperūt horrea illiꝰ:hoc aūt plus eſt quàm implēſſet:qa res arida & fragilis,dū vltra capacitatē impleṫ rūpit vbi tenax &fortis vt coriū diſtenditur.

Ac prius ignotum ferro quam ſcindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſq; habituſq; locorum:
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt fœlicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atq; iniuſſa vireſcunt
Gramina, nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi:
At Chalybes nudi ferrum, viroſaq; Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epeiros equarum?

¶SERVIVS.

¶At priꝰ ignotū ferro ꝙ ſcidimus æquor.]priꝰ videlicet ꝙ nos faciamus ver nactū. ¶ Æquor,] Modo terra ab æqualitate dictā.¶Vētos.] Debes ſcire cui vento ſubiaceat ager.¶Cęli.]Aeris,Lucre. In hoc cœlo,q dicit aer. Noſces ergo aeris qualitatē vtrū gaudeat pluuia an ſiccitate, an frigore, an calore. ¶Patrios cultꝰ.]Queādmodum cultus ſit à maioribus. ¶ Habituſq; locorū.].i.qd melius ferre cōſueuerit. ergo habitus locorū poſſibilitates accipe.¶ Veniunt,]creſcunt,vt pulchro veniēs in corpore virtus.¶Fœtus.]poma.¶Iniuſſa.]Nā frumēta iuſſa naſcūtur vnde eſt illud,Atq; imperat aruis.¶Nōnnevides.]ſi vna ꝓuincia nō pōt ferre oīa quāto minus,ager.¶Tmolus.] mons Ciliciæ,vbi naſcitur crocū præcipue,Nā cōmemorat vbi res meliores naſcuntur.Nā crocū,& in aphrica naſciṫ, ſed nō tale, ac tm̄ quale in cilicia,¶India.]nā & ſi in aphrica quoq; ſint elephantes,maiores tn̄ in India. Hinc Terē.elephātis indicis præfecerat ideſt maximis.¶ Sabæi.]populi iuxta ſyriā,& Arabiā dicti ab eo,quod eſt σέβεσθαι.Nam apud eos thus naſciṫ quo deos placamus.¶Molles,]quia ſub aere clemētiore ſint,Lucanus. Quicquid ad eoos tractus,mūdiq; teporē,Labiṫ, emollit gētes clemētia cœli. Aut qa alexander obſcœniores ſuos milites illic condidit.Tus ſine aſpiratione dicimus.Nam antiq dicebant thus ἀπὸ τοῦ θύεσθαι, quod diſplicuit Tura ei à tūdēdo dici volūt i.à glebis tuſis. cū qbus dicitur fluens ex arboribꝰ coaleſcere.¶Calybes,]ppl̄i,apd quos naſciṫ ferrū vn̄ calybes diciṫ ipa materies,vt vulnificuſq; Calybs.¶Nudi,] apd quos arbores nō ſunt,vł nudi ꝓpter cędēdi ferri ſtudiū. ¶Viroſa,] Fibri canes ſunt pōtici,quorū teſtes apti ſūt medicamētis , ꝓpter qd vbi ſe q̄ri ſenſerint , eos ſecant. De qbus Cice.Redimūt ſe à parte corpis,ꝓpter quā maxime petuntur. Iuuena. Qui ſe eunuchum ipſe facit,cupiēs euadere dāno teſticuli,¶Caſtores.] à caſtrādo dicti ſunt Viroſa,venenata. Nā quāuis multis morbis ſint remedio tn̄ prægnātes,illorū odore abiiciūt partū, dicta ab eo qd eſt virꝰ.Alij fortia àviribꝰ.¶Eliadū pal.epi.eq,] Hypallage,Nā dicit epirus creat equas optimas,q̄ apud elide in palmas mereṫ i Iouis olympiaci curruli certamine.ꝓferṫ autem græce epiros cū accētu in prima.Nā ſi eēt Epirus latine haberet accētū in penultima,Dixit aūt equas,quia velociores ſunt quā equi,qa vt ait Ply.Inter currēdū emittūt vrinam.

Tmolus Lydiæ mōs nō Ciliciæ

Sabæi.

Tus

Calybes

Fibri.

Caſtores

¶PROBVS.

¶Nōnevides croceos vt Tmolꝰ odores.India.m.e.m.ſ.t.ſ.at ca lybes.n.ſ.v.ꝙ.p.c.e.p.e.] Tmolꝰ lydiæ mons eſt,quē nō idcirco noiat vtiq;.ꝙ ſolus crocū ferat,ſed ꝙ pcipue,peluſiacā lēte dicit & ſicyoniā baccā oliuā,nō ꝙ ſicyone tm̄ naſcanṫ,aut peluſij ſolum

lum lẽtes,& india mittat ebur,ſed & aphrica. Sed maiores ſunt
in india elephanti, Sabæi natio eſt arabiæ,quos molles vitio ſer
monis qa parũ viriliter loquanť,dicit,Calybes natio põtica . in
qua ſunt ferri fodinę.Ibi aũt à nudis ferrũ quæritur põtus fert&
caſtora:ſed nõ ſolus, ſibri eṁ teſtes hoc noĩe appellãtur qđ aĩal
quũ etiã in alijs regiõibus quàm in põto naſcatur,nõ tñ tãta eſt
vis teſtiũ,quãta põticorũ fibrorũ.¶Eliadum palmas.e.a.]Co
pioſiſſimam eſſe palmis epirum ſignificat,nec tamen ſolum eas
ferre,dicit enim & idumeas . Quæri ſolet quare equarũ potius
quàm equorũ dicat,ipſe rationẽ conſilij ſui explicat, quũ ait in
li.iij. Seu quis olympiace.m.p.p,Paſcit.e.ſ.q.fortis ad a.i. cor
pora præcipue matrũ legat.

MANCINELLVS.

Ferro.]Vomere.¶Æquor.]Cãpũ ab æqualitate.¶Vẽtos &
variũ cœli,&c].Quæ ſunt agricolis,neceſſaria diximus iam cir
ca principiũ huius cõmẽtarij, & quia huic etiã loco cõueniunt,
ibidẽ relegẽda admoneo.Ventos, hoc dicit ne imbribus vẽtiſq
imminentibus opera inchoet agricola laboremq fruſtretur , vt
Columella docet,& Plynius libro.xviij.cap.xlix.inquit in bo
ream ponito arbores.viteſq.ſed hoc flante,ne arato,frugem ne
ſerito,ſemen ne iacito.¶Varium cœli morem.]Idem Columel
la in prologo libro.j.aperit inquit enim:cœli,& anni præſentis
mores intueatur agricola ſcilicet. Neq enim ſemper eũdem ve
lut ex præſcripto habitum gerũt,nec omnibus annis eodẽ vul
tu venit æſtas,aut hyems,nec pluuiũ ſemper eſt ver, aut humi
dus autũnus.¶Patrios cultus.]Varro li.j.cap. v. Agriculturæ
inquit quatuor ſunt partes ſummę,è quibus prima cognitio fun
di,parteſq eius,quales ſint:ſecũda quæ in eo fundo opus ſunt,
ac debeant eſſe culturæ, tertia quæ in eo eſt prædio colendi
cauſſa ſint faciunda, quarta quoq tempore in eo fundo ferri.
¶Habituſq locorum.]Varro lib.j.capi. vj. ſcribit in terra eſſe
ſimili vi,ac poteſtate partes permultas, in quib⁹ lapis marmor,
arena,puluis,creta,ignis,carbunculus:ideſt quę ſole perferuet:
ita,vt radices ſatorum comburat:partim ſunt humidiores par
tim aridiores,partim mediocres,ſunt macræ,ſunt pingues. Ha
bitus.i.qualitates,diciturq habit⁹ab habẽdo aliqd.¶Et qd q̃q
ferat regio.]Idẽ Varro li.j.c.vj.ait,nõ eadẽ oĩa ĩ eodẽ agro eſſe
poſſunt,nã vt alius eſt ad vitẽ appoſitus,alius ad frumentum:ſic
de cæteris,alius ad aliã rẽ.Et.c.xxiij.inquit. Alia loca a ppoſita
ſunt ad fœnũ,alia ad frumẽtũ,alia ad vinũ,alia ad oleũ.¶Sege
tes].i.ſata.Hic ſegetes illic,&c.Ply.lib.xvij.c.iiij. inqt Quip
pe non eadẽ terra arboribus conuenit,& frugibus: plærũq nec
puella,qualem habet Campania,vbiq optima vitibus,aut quæ
tenues exhalat nebulas.Virg. & quæ felicem ferat non impro
bat vitibus.Glareoſum oleis ſolum aptiſſimum in Venafrano
pinguiſſimum in Betica.tanta eſt argumentorum, & ſoli varie
tas,ac differentia.Capite verò.v. ait idem,Fruges alit tophacea
alba,proxima eſt ruffa.Et li.xviij.Agri ipſius bonitas inqt:qui
bus argumentis iudicanda ſit,ſubſignabimus Catonis maxime
verbis.Ebulum,vel prunus ſylueſtris, vel rubus bulbus: minu
tus trifolium,herba pratenſis,quercus ſylueſtris,pirus,maluſq
frumentarij ſoli notæ, veniunt,creſcũt,Arborei fœ.i.poma. De
fœtu diximus in Bucoli.Iniuſſaq gra. frumenta enim iuſſa na
ſcuntur.Vnde eſt,atq imperat aruis.¶Nonne.v.c.] Exẽplo qđ
dixerat aperit,& loca narrat,vbi plus ac melius aliquid proue
nit,Croceos odo.Ply.li.xxj.ſcribit,ꝙ prĩa nobilitas cilicio cro
co ineſt,& ibi in Corico mõte,dein Lycio mõte olympo . Mox
Tmolus cẽturipino Ciliciæ aliq,Phlegreo ſecundùm locũ dedere,opti
mum vbicũq quòd pinguiſſimũ & breuibus capillis. ¶Tmo
lus.]Stra.lib.xiij.docet,ꝙ Tmolus ſatis coactus eſt:& ambitũ
mediocrẽ habens,& in ipſis Lydiæ partibus terminatur,immi
netq ſardibus, vbi mons ipſe felix,à quo pactolus fluit.Is verò
Tmolus appellabatur,vt Ply.lib.vj.ſcribit, quod quidem Oui.
quoq li.vj.meta.oſtẽdit.Deſeruere ſui nymphævineta tymoli.
At ſunt quidẽ,qui contendunt hic legendũ eſſe nymphævineta
Tymoli,qđ profecto abſurdum eſt,Ply.autoritate.Eſt aũt vino
India. melle croco perfertilis.Vñ Soli.ait.de Lydia,& Tmolus croco
florentiſſimus.¶India.]Ea maxima eſt ad orientẽ expoſita,de
qua multa Stra.lib.xv.Fauonij verò ſpiritu ſaluberrima eſt,bis
in anno æſtatẽ habet:bis legit fruges, autor eſt Soli. ¶Ebur.]
Ply.li.viij.ſcribit.Elephãtesfert aphrica,ferũt ethiopes,ſed ma
ximos india arma habet quę iuba,cornua appellat.Herodotus
melius dẽtes:hos deciduos caſu aliquo defodiũt,hoc ſolũ ebur
eſt quãquàm nuper oſſa etiã in laminas ſecari cœpere.pœnuria
etem rara amplitudo iã dẽtiũ,præterq ex india reperiť.¶Mol
les ſua.t.ſa.]Docet Ply.lib.xij.ꝙ thura præter arabiã nullis:ac
Saba. ne arabiæ quidẽ vniuerſæ:regio eorum thurifera Saba appella
Sabæi. tur, ſpectãs ortus ſolis æſtiui.Mol.ſa.Stra.li.xvj. docet ꝙ ſabei
felicẽ arabiã incolũt,quæ maxima natio eſt , apud hos & thus,
& myrrha,& cynnamomũ naſcitur,in ora etiã balſamũ : habẽt
prętere a palmas odoratas,hoĩes propter maximã fructuũ copiã
ocioſi ſegneſq viuũt.ſub rege ſunt,& ipſe tũ etiã ſui in delitijs
muliebribus viuunt. Supellectilẽ ex argẽto, & auro multã ha
bẽt:vaſa,lectos,tripodas,crateras, cũ operculis , domoſq ſum
ptuoſas,nam & portæ,& parietes,& tecta ex ebore,auro & ar
gẽto,lapidibuſq incruſtatis ſunt diſtincta:propter hos igiť mo
res,& tãtã rerũ copiã,poeta molles ſabeos ait.i.ocioſos:ſegnes
delitioſos.

delitioſos. At Probus inqt. Molles vitio ſermonis appellat, qa
parũ viriliter loquãtur.¶Calybes.]Iuſtinus lib.vlti.de Hiſpa Calybes
nia loquẽs ſcribit,ꝙ apud amphilocos Galatiæ portionẽ, præci
pue ferri materia,ſed aqua ipſa ferroviolẽtior,quippe tẽperamẽ
to eius acrius redditur ferrum nec vllũ apud eos telũ probatur:
qđ non aut Byrbili fluuio,aut calybe tingatur.Vñ etiã calybes
fluuij huius finitimi appellati,ferroq cæteris præſtare dicũtur.
Nudi labore.f.ac ignis æſtu.¶Põtus]mẽſura ponti ab Boſpho
ro ad meotidis lacũ protẽditur vt docet Ply.li.vj.¶Caſtorea.]
Ply.li.viij.item li.xxxij.docet,ꝙ in terris,& in aqua victus eſt
fibris:quos caſtores vocãt,& caſtorea teſtes eorũ , quos ſibiipſi
amputãt periculo vrgẽte,ob hoc ſe petignari,efficaciſſimi autẽ
è ponto galatiæ,mox aphricę:ſternutamẽta olfactu mouẽt,ſom
nũ concitãt:cũ roſaceo perunctо capite medentur,& vertigini,
neruòrũ vitiis,ſic & cõtra comitiales.& ſumpti,poti verò cõtra
inflãmationes,tormina.venena,aduerſus ſcorpiones exvino bi
buntur,aduerſus aconitũ ex lacte,aut aqua claritatẽviſus faciũt
cum melle attico inuncti , cohibent ſingulis ex aceto. Soli.verò
ſic ait per vniuerſum põtũ fiber plurimus, quem alio vocabulo
dicũt caſtorẽ,teſticuli eius appetũtur invſum medelarũ.¶Viro Virus.
ſa].i.potẽtia,& multæ virtutis ac viriũ,vt oſtẽdimus. Virus eṁ
qñq ꝓ naturali virtute legiť,vt Noni⁹ ſcri.& Ply.teſte.virus di
ciť ꝙ græce pharmacõ.i.medicina,hinc etiã Iuue.ait in ſat . Na
tali coruine.Adeo medicatũ intelligit inguẽ.Virus præterea di
ciť qđ diſtillat ab inguine equæ , quo tpe agitať amoris furore,
vel qđ diſtillat à coeũtibus aĩalibus.Virg.li.iij.geor. hinc demũ
hyppomanesverò qđ noĩe dicũt,Paſtores lẽtũ diſtillat ab ingui
ne virus,& Ply.lib.xxviij.c.xxj.ait ꝙ virus verrinũ,& ſcroffæ
ex coitu exceptũ priuſquàm terrã attingeret,contra dolores va
let:potes ergo viroſa intelligere etiã propter id , nã cũ caſtorea Elis.
ſint teſtes,recte viroſa dici poſſunt.¶Eliadũ equarum.] Elis vt
Ply.ſcri.li.iiij.vrbs fuit Achaiæ per agrũ verò Eleũ vt ſcri. Stra.
li.viij.Alphæus amnis perlabiť, apud quẽ olympicorũ ludorũ
certamẽ agebať gymnicũ,atq equeſtre teſte Herodoto lib.viij.
vbi pręmiũ erat oleagina corona,qua donarenť,nõ eṁ pecunia
rum certamẽ agitabãt,ſed virtutis: id aũt Hercules inſtituerat.
Sed hæc oĩa latius ꝑ nos habẽtur ode prĩa Horatij. Palmas elia
dũ equarũ.i.equas aliarũ victrices apud Elidẽ . Probus aũt ait,
ꝙ poeta copioſiſſimã eſſe palmis Epirũ ſignificat,qđ aliter oſtẽ
dit ipſe Maro li.iij.Geor. dicẽs. Quis ſæpe fuga verſus ille ege Palma.
rit hoſtis.Et patriã.Epirũ referat.fortiſq micenas.¶Palmas.]
palma arbor eſt,de qua multa Ply.ſed propterea inqt Plutar.in
certaminib⁹palma ſignũ eſſe placuit victorię,qm̃ ingeniũ hmõi
ligni eſt,vt vrgẽtibus præmẽtibuſq nõ cedat.Plura ſcri. Gel.li.
iij.c.vj.¶Epiros]eavt Ply.li.iiij.docet:eſt ĩ tertio europę ſinu:
atq acroceraunijs incipiẽs mõtibus ad magneſiã,macedoniãq
tendit.

ASCENSIVS.

At prius &c.]Quia quarto ſulco ſerendũ docuit: primus aũt
fiat proſcindẽdo,docet qd attẽdẽdũ ſit ꝓſciſſuro,æquor. i. cãpũ
æquũ & planũ de quo nullũ experimẽtũ habet dicẽs:qa ꝓſpice
re cõuenit vẽtos & cœli varietatẽ ne pluuia ĩpeditus operã iter
rũpere cogať.Deinde qs cuiq rei cultus adhibẽdus, & nouiſſi
mo qua regione q̃q res libẽtius naſcať. Nã neq terræ oẽs ferre
oĩa pñt qđ exẽplis hic probat. Seruius aũt in tmoli fontis deſcri Tmolũ.
ptione reprehẽdiť à Beroaldo ſic Ply.in.v. refert Tmolũ montẽ
eſſe nõ ciliciæ vt Seruius opinať ſed lydiæ qui ante tymolus vo
cabať & erat vitibus cõſitus. Stra. quoq & Solinus idẽ ſentiũt
qđ Ply.tmolũ in lydia collocantes,de quo ſic ſcribit Ouid. Ri
get aridus alto tmolus in aſcẽſu cliuoq extẽſusvtroq Sardibus Sardis.
hinc illinc paruis finiť hypepis.Iuxta ſardis poſitũ eſſe tmolũ i
dicãt Ouidij verſus . Sardis autẽ vrbẽ eſſe in Lidia celeberrimã
Herodoti & Plynij teſtimonio notiſſimũ eſt. Præterea nõ ab
ſurdũ fortaſſis foret illud Virgilianũ Croceos vt Tmolus odo
res ad vinũ referre.Nã cum tmoli vineta laudẽtur à priſcis tan
quàm generoſiſſima videtur poeta appellaſſe croceos odores.i.
vinum Tmoli qđ odoris & coloris crocei ſit:quale vinũ in pri
mis laudať à Palladio vtpote ſaluberrimum,& in hanc ſentẽtiã
vadit Porphirio dicẽs croceum pro vino poſitũ eſſe à Virgilio
& allegat iſtud hemiſtichiõ:hoc ideo dixi vt aliqd argutius re
cõditiuſq memorarẽ,nõ vt Seruij expoſitionẽ refellerevellẽ:q
Probi & Solini atq Columelle autoritate corroborať.q ſcribũt
Tmolũ eſſe croco florẽtiſſimũ. Sed quia interdũ gratæ ſunt ſtu
dioſis argutiores interprætatiões: hæc pauca libuit his cõmẽta
riis intexere,ſequať vnuſquiſq qđ velit. Hæc ille . ¶Ordo eſt.
At.i.ſed cura ſit.i.curãdũ eſt nobis priuſq ſcindamus æquor .i.
cãpũ æquum. ignotũ.i.de quo nullũ adhuc fecim⁹ periculũ fer
ro.ſ.aratri,cura inquàm ſit prædicere vẽtos.i.aut cui vẽto ſubia
ceat aut qui vẽti pluuiã,qui ſerenitatẽ allaturi ſunt,& pro.i.va
riũ more cœli.i,aeris niſi dicas variã influentiã cœleſtiũ corpo
rũ:ac cura ſit prædicere cultus patrios.i. qui quorũlibet patriæ
i.loco natiuo conueniant & habitus.i.qualitates locorũ. Et cu
ra ſit prædicere qd queq regio ferat.& quid quæq recuſet,ſup.
ferre quia ſegetes veniũt , ideſt naſcuntur felicius. i. fœcundius
& huberius:hic.i.hoc loco,& vuæ veniũt felicius illic.i.illo lo
co,fœtus arborei,veniũt fœlicius alibi. Atq gramina vireſcunt
iniuſſa,ideſt ſpõte nullo ſerẽte aut cogẽte,nõne vides vt.i.quẽ

h admodũ

admodũ. Tmolus mõs ille lidie mittit odores croceos.i.crocũ, & vt India mittit ebur & ſabæi molles.ſ.intepida ſemper regione verſantes mittant ſua, ideſt propria & peculiaria thura quia ſolis eſt thurea virga ſabæis. At.i.ſed, calybes, populi illi aut in põto, aut potius in Hyſpania nudi.i. nudis membris calibem: hoc eſt ferrum mulcentes: cum ſabæi tenerrime veſtiti thura legant epithetis ergo antitheſim facit ſup.mittũt ferrũ.ſ.calybem & pontus illa inſula, mittit caſtorea.i.medicamẽta ex teſticulis caſtoris facta. viroſa.ideſt virium plena, aut virus quoddam habentia epiros.ſ.inſula mittit ſup.palmas equarũ eliadũ.i.equas è quibus gignãtur equi in elide vincere ſoliti, & ita palmas mereri. Elis autem ciuitas eſt achaiæ vbi iuxta alphęũ agitabantur olim ludis olympici. Elias ergo patronymicũ eſt à patria deductum. Et ita annotandũ eſt patronymicũ patriũ: non enim filiũ aut nepotem nec filiam, aut neptem, ſed rem in patria genitã ſignificat: videlicet equas ſicut in Bucolico muſæ dictę ſunt ſiceli des à patria, & alibi helyconides & caſtalides &c.

PIERIVS.

Ac patrios cultusq; habitusq; lo.] In Oblõgovaticanę Bibliothecæ cod. cultus habitusq;, legiť, particula, q;, ſemel tãtum poſita, in Lõgo. ꝙ poſt, cultꝰ, adſcripta erat, abraſa eſt. Vetera exẽplaria reliqua, cultusq;, habitusq;, legũt, & particula illa vtriq; vocabulo adiecta, verſui decorum, & grauitatẽ addere mihi videtur. ¶ Et quid quæq; ferat regio quid quæq; recuſet.] In nõnullis antiquis codicibus legere eſt. Quid ferre recuſet. Quod ego crediderim ex Paraphraſi deſumptum. ¶ Hic ſegetes illic veniũt fœlicius vuæ, Antiquos admodũ codices vidi, in quibus verſus hoc numero legitur. Hic ſegetes veniunt vuæ felicius illic. Sed enim vulgata lectio magis aures implet, & longe ſuauior videtur. ¶ Atq; iniuſſa vireſcunt gramina.] In Lõgo. exẽplari abraſa eſt dictio. Iniuſſa, eiusq; loco repoſitũ, inuiſa: ſed iniuſſa, omnino lectio caſtior eſt, quã & Seruius agnoſcit. ¶ Eliadũ palmas epiros equarum.] In Lõgobardico, & plæriſq; aliis codicibus, epirus, per. us. legitur Latina terminatiõe. In Romano, epiros, per, os, vt Græce. & ita legendum Seruius cẽſet. Præterea cur equarũ potius fœminino genere quàm equorũ maſculino dixerit, quærit Probus, Sed in reddẽda ratione, quid ſibi velit difficulter intelligas adeo oĩa eius ſcripta mutilata ſunt, licet verò dicat corpora præcipue matrum legẽda, ex quibus Sobolẽ tollas, nõ ſatis ad ſentẽtiã facit. Quare legas apud Plyniũ de equis, ſcythas per bella fœminis vti malle, q̃d vtinã curſu nõ impedito reddunt, ad quos reſpexiſſe crediderim Virgiliũ quũ hic præſertim de curſu & velocitate loqui videatur.

Continuo has leges, æternaq; fœdera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus, ergo age terræ
Pingue ſolum primis extemplo a menſibus anni
Fortes inuertant tauri, glebasq; iacentes
Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum, tenui ſat erit ſuſpendere ſulco.
Illic officiant lætis ne frugibus herbæ,
Hic ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

SERVIVS.

Continuo has leges &c.] Continuo iugiter, ad perpetuum. ¶ Deucalion.] Trãſit ad fabulas, vt poetice ponat principiũ mũdi. ¶ Durũ genus] propter ipſos lapides à quibus ſumus, nam & grçci populi λαοι dicuntur à lapidibus, pingue ſolũ, redit ad cauſſam primis à mẽſibꝰ anni ꝙ dixit vere nouo. ¶ Puluerulenta.] Quæ glebas ſoluit in puluerẽ. ¶ Maturis,] vehemẽter calidis. ¶ Arcturũ] Autũnali tpe i quo oriť arcturus. ¶ Sub.] qñ tẽpus ſignificat accuſatiuo gaudet vt hic ſubarcturũ.i. circa arcturũ. & ſub lucẽ exportant calathis. ¶ Illic.] in pingui. ¶ Hic.] in ſterili.

PROBVS.

¶ Continuo has ſeges æternaq;.ſ.c.i.n.l.q.t.p.d.v.l.i. in orbẽ.]
Deucalion. Vnde hoĩes durũ nati genus, Deucaliona putãt promethei fuiſſe filiũ, & habuiſſe in matrimonio ſororẽ patruelẽ Pyrrhã Epimethei filiã his tpibus, quibꝰ Iouis mũdata græcia cataclyſmo, perdidit humanũ genus, qui quũ perlati eſſent in montem parnaſum, cuius tantum duo vertices eminebant, & ibi eſſet oraculum Themidos, intrauerunt adorantes, quẽadmodũ poſſent reſtitui, hoĩes, quibus reſponſum eſt iactãda is eſſe parẽtis magnæ oſſa poſt terga diſtinctis, capitibusq; velatis, ĩterpretati autem qñ eſſent, terrã parentẽ, oſſa eius lapides iecerunt poſt ſe, ex quibus hoĩm genus renatũ eſt, cuius etiã Ouidius meminit, quum ait, Inde genus durũ ſumus, experiensq; laborũ. Et documenta damus, qua ſimus origine nati. ¶ At ſi non fuerit tellus. f.ſ.i. arcturum.t.ſ.e.ſ.ſ.] Arcturus eſt ſtella in cauda maioris vrſæ: quam græci elicẽ vocant, dicta à cauda & vrſa. Arctos enim græce, vrſa dicitur, cauda vra, cuius ortu hyems incipit. ¶ Hic ſterilem ex.n.d.h.arenã.] Quidã aſpirant arenam quia hæreat cui.ſ.digammõ adiunctũ eſt, quod etiã hauriat, hoc eſt in ſe receptũ humorem trahit, huius hãc eſſe naturã teſtatur Virgilius dicẽs, Collectũ humorem bibula deducit arena. Bibula.n. quia bibat dicitur. Aut ibi, flaua ceres. m.ſ.ſ. vnde.p.l.ſ.q.leg. aut tenues.ſ.vitiæ.t.q.l.ſ.fragiles.c.ſ.q.ſ. putãt non minus eſſe vtilem ad ſationẽ farris agrũ: ex quo alius fructus ſublatus ſit. q̃ eum, qui vicibus ceſſat, Lethęo perfuſa Papauera ſomno. lethæũ ſomnũ dicit, eo ꝙ excutiat memoriã ſopitis. Lethæ eñ eſt obliuio. Papauer autem, quod in ſegete naſcitur facit ſomnum.

MANCINELLVS.

Has leges.] Lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda ſunt, prohibetq; contraria, Tul.li.j. de legibꝰ.
Natura. ¶ Fœdera.] Fœdus apellatũ, quia inter fœdera interponebatur fides, vt ait Feſtus. ¶ Natura,] ea vt aiunt, dicta eſt ab eo ꝙ aliquid naſci faciat, gignendi enim & faciendi potens eſt igitur natura creatrix oĩm etiã inuiſibiliũ rerũ, Vnde Lucre.li.j.ait. Deſerere incipiam, & rerũ primordia pandã. Vnde oĩs natura creet res, auctet. alatq;. Sed de natura latius in Sileno diximꝰ. ¶ Deucalion.] quæ cõſtãt à mũdi initio ſtatuta fuiſſe poeticæ, & fabuloſæ hoc loco narrantur. Sed de Deucalione latius, & plene diximus in Sileno. ¶ Ergo age terræ] Ad cauſſam reuertitur, docendo quid faciat letas ſegetes, vt prædixerat pingue ſolũ, Palladius libro ſecũdo de menſe Ianuario ait. Pingues & ſicci agri proſcindi & apparari iã poſſunt, & li.iij. de Februario inquit locis tepidis, aut ſi clemẽs tẽpus, & ſiccũ fuerit, colles pingues vel hoc menſe

hoc menſe proſcinde. & lib. vj. de menſe Maij ſcri. Nũc quoq; pĩgues agri & herboſi proſcindantur, & li.vij. de menſe Iunij inquit. Nũc frigidiſſimis locis quæ maiora ſunt pręterniſſa faciemꝰ, agros equæ proſcindemus, Colu.ſcri.lib.vij.ca.ij. ꝙ idibus Ianuariis q̃d habet, tempus inter brumã, & aduẽtũ Fauonij, ſiccos, & pingues agris tẽpeſtiuũ eſt ꝓſcĩdere. Paulo inferius inquit, ꝙ ab æqnoctio verno optime vliginoſa, & pinguia loca proſcinduntur. At quæ mẽſe Ianuario vernacta facimꝰ, nũc vltima parte Martij ſunt iteranda, poſtea docet, ꝙ circa ſextum Idus Iulias, optime iteratur proſciſſum vernactum Primis à menſibus anni Ianuariũ & Februariũ intelligit, qui primi menſes anni Numæ Põpilij fuerunt de quo aperte loquitur Colu. vt oſtendimus ibi. Vere nouo Gelydus. Ply. etiã li.xviij. capi.xxxij. inquit, Tepidioribus lotis à bruma proſcindi arua oportet, ac frigoribus ab æquinoctio verno, & maturius ſicca regione quàm humida maturius denſa terra quàm ſoluta pingui quàm macra, altum & graue ſolum etiã hyeme moueri placet. ¶ Glebasq; ia.] Cauſſam aperit quare id fieri debeat, vt calor in puluerẽ Glebas diſſoluat, Solis eñ ardore ſiccatur liquor, & cũcta torrentur, & ſorbẽtur: quod Ply.li.ij. docet, quum verò proſcindũtur arua hoc vtilitatis habent, ꝙ inuerſo ceſpite herbarũ radices necãtur, quod idẽ li.xviij. edocuit. ¶ Maturis ſolibus.] i. ardentibus, eſt eñ à pomis metaphora, nam ſoles maturi dici poſſunt quum ferueſcere cœperint. ¶ At ſi nõ fuerit tellus fœcũda.] Ply.li.xviij.ca.xxxij. inquit, ꝙ tenue valde, & aridũ ſolũ paulo ante ſationis tempus moueri debet. Col. verò lib.ij.c.iiij. docet ꝙ graciles cliui non ſunt in æſtate arandi, ſed circa ſeptẽbris Kal. cum ſi ante hoc tẽpus proſcinditur, effœta, & ſine ſucco humꝰ, æſtiuo ſole perurit. ¶ Sub.] i. circa. ¶ Arcturũ. Arcturus vt Ply.ſcri.li.ij.c.xlix. exoritur.xj. diebꝰ ante æquinoctiũ autumni. Eſt autem æquinoctium veris.viij. Kal. aprilis, vt docet Colu.li.vij.c.ij. Autumnale, æquinoctiũ. viij. Kal. Octobris, Arcturꝰ.
ideſt die Septẽbris.xxiiij. orietur ergo Arcturus die ſeptẽbris. Æquinoctium.
xiij. Arcturus autem ſtella eſt, quæ vrſę cauda interpretatur eſt enim in cauda maioris vrſæ locata, quam Bootes in zona habere dicitur clarius lucentẽ, autore Iginio. ¶ Suſpendere] Surſum agere. ¶ Illic] in pingui ſolo. ¶ Hic in] ſolo non pingui. ¶ Sterilem] arenam infœcundam & aridam terram.

ASCENSIVS.

¶ Continuo has leges. Docet varietatem terrarum in producẽdo naturalẽ eſſe, ac inſitã ab eo tpe, quo deucalionis diluuiũ fuerat, vnde vt rigorẽ doctrinæ mitigaret per digreſſiunculam non ineptam fabulam inſerit, quæ à Lãdino ſic explicatur. Deucalionis diluuiũ non fuit vniuerſale. vt diluuiũ Noe, Fuit autẽ vt ait Varro regnante Crimao Cecropis ſucceſſore, vt Euſebius & Hieronymus nondũ defuncto Cecrope. Dictum autem Deucalionis, quoniam maxime eius regionẽ oppreſſit, ad Ægyptũ autem & eius vicina non peruenit. Factũ eſt anno mundi ſeptimo ſupra tria millia, & ſexcentos ac ſeptuaginta, cum vniuerſale diluuium quod fuit tpe Noe fuerit anno.xxxij. ſupra duo milia ac ducẽtos. Dictus eſt autem Deucalion lapides in homines Deucalion qui
conuertiſſe quia qui ex diluuio ſuperfuerãt timẽtes iterũ diluuiũ ſe in montibus continebant aſpero & ferino modo viuẽtes. fuerit.

At ille

Age. At ille verbis paulatim emoliuit,& in planum deducens ad mitiorem,& humanum cultum traduxit. Deucalionis autem filiū fuiſſe dicunt hellenē à quo græci hellenes ſunt dicti. Theſſalie autem imperauit Deucalion Hæc ille. quia verò æternas docet naturæ leges: ita vt ſua cuiqꝫ loco vis ſemel inſita perpetua ſit (nam & Porphirius locum generatorum principiū & gen⁹ cēſet)cohortaṫ vt ſecundū eā rē terræ arētur, pingues, videlicet & cōdēſæ à primis mēſibus, hoc eſt ab Ianuario & Februario vt ſole,& vētis inutilis humor q nimiā luxuriā pariat exicceṫ,& pingue ſupfluū abſumaṫ. ipſæqꝫ terræ fiant putres ac puluerulētæ. Macræ verò & deſiccæ vſqꝫ ad ſationis tps nō ſcindanṫ ꝓfundi⁹ ſed ſuſpēdātur tenui & quaſi(vt dicūt)ſuperficiali ſulco, ne humidū & pingue qđ modicū habet & fertilitati neceſſariū eſt penitus exudet. ¶ Ordo eſt. Natura īpoſuit certis.i.ſuis qbuſqꝫ locis has leges.i.vires legitīas & à virtute ſuperiore, hoc eſt cœleſti conceſſas vt.ſ.aliæ alia ferāt & hæc æterna fœdera.i. hæc pacta hūc cōſenſum quo inter ſe cōſentiūt, ita vt alie aliarū munus nō vſurpēt, quinetiā per hæc hoīes quodāmō fœdera ſeruāt, nam ſi ferat oīa tellus neqꝫ aliis aliorum egerent longe maior eſſet inter mortales principes faſtus ita vt qui optima quæqꝫ haberent aliis nō cōicarēt, ſed potius aditū negarēt ſed rerū penuria etiā cū thurcis & ethnicis cōmercia nobis facit. Impoſuit ergo hæc fœdera cōtinuo.i.iugiter,& ad perpetuū, aut vt Galli dicūt incōtinēti, hoc eſt ilico & è veſtigio & ſine intercapedine tpis eo tēpore quo Deucalion rex Theſſalie, iactauit in orbē.i.in mundū vacuū.i.vaſtatū aquis & hominibus carētē, lapides, ſcilicet poſt tergū iactos. vñ.i.è quibus lapidibus nati hoīes ſunt ſupp. durū genus, aut vniuerſos reſpicit, quia ferrea nūc dicunṫ ſæcula, aut Theſſalos præcipue qui duri & immites prędicanṫ. vbi lapithe & cētauri.& dolopes & myrmidones,& id genus hoīes duri & feroces. Ergo, ideſt qñ quidē æternæ & incōmutabiles ſunt leges nec fruſtreris ſi ſecundū naturæ exigētiā terrā colueris age (Adhortādi aduerbiū, de quo Valla nō recte' cenſet ꝙ videlicet tātum ſingulare verbū expoſtulet & agite tm̄ plurale: ſed agendū vtrūqꝫ nam & hic diciṫ inuertāt)fortes.i.robuſti tauri: inuertant.i.proſcindant. extemplo.i.illicio è veſtigio(tractum ab auſpicibus: qui lituo tēplū deſignabant ad contēplandū.i.inſpiciēdum aurum volatū, quo deſignato dicebant extēplo eoqꝫ dicto nequis obſit oēs ſe proripuerūt)à primis mēſibus anni. i. à Ianuario & Februario, ſolum pingue.i.terrā pinguē opimā quæ ſolū dicitur quia oīm ſuſtentaculū eſt à ſoliditate (vñ quicquid aliquid ſuſtentat illi ſolum eſt vt mare piſcibus,& aer auibus) & æſtas puluerulenta.i.plena pulueribus & quæ per rarefactionem & putrefactionē multos pul ueres excitauit. coquat glebas i.terras pīgues iacētes.i.aut inertes niſi ſole matureſcāt, aut graues & pōderoſas. At.i.ſed ſi tellus nō fuerit fœcunda.i. ſi ſolum fuerit macrū: ſat, ideſt ſatis erit ſuſpendere. i. ſuſpenſam tenere, ſcilicet terrā: ſub, ideſt vſqꝫ ipſum arcturum;, ideſt ortum arcturi ſeu bootis qui oritur.xj. dieb⁹ ante æquinoctiū autūnale hoc eſt.xiij. ſeptēbris quo tempore ſatio fit: tenui, ideſt modico & exili ſulco, ideſt non arabitur donec ſeminandum erit niſi vno & eo quidem tenui ſulco: ne herbæ ſcilicet ſpōte in ſolo pingui ſupercreſcentes officiant, ideſt noceant, lætis, ideſt pinguib⁹ frugibus: illic, ideſt in prius dicto: hoc eſt in ſolo pingui,& ne humor exiguus, ideſt qui in terra ſterili & macra, exiguus.i. modicus eſt: deſerat, ideſt penitus deſtituat,& derelinquat arenam ideſt terram arenoſam,& quæ penitus in arenā exiccetur, hic ideſt in terra minus fœcūda & macra. Exiguum eſt quod quia modicum facile exigitur.

Extēplo.
Solum.

¶ PIERIVS.

¶ Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas.] In Ro. cod. legere eſt, maturis frugibus. Seruius, ſolibus, agnoſcit: cum aliis plæriſqꝫ codicibus antiquis. ¶ At ſi non fuerit te.,fœ.] In Lōgo. &, ſed, at, melius.

Alternis idem tonſas ceſſare nouales,
Et ſegetem patiere ſitu dureſcere campum:
Aut ibi flaua ſeres mutato ſydere farra:
Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen:
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſqꝫ lupini
Suſtuleris fragileis calamos, ſyluamqꝫ ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, vrit auenæ:
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno,
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola, ne'ue
Effœtos cinerem immundum iactare per agros.
Sic quoqꝫ mutatis requieſcunt fœtibus arua.
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.

¶ SERVIVS.

¶ Tonſas nouales.] Agros meſſos, Dicimus aūt has nouales & hæc noualia. ꝓprie nouales ſunt tunc primū arua proſciſſa. ¶ Situ dureſcere.] Vt redeat in vires priores. Cicero aūt in dialogis, & cęteri philoſophi tractāt, nō quid debeat fieri, ſed qd potiſſimū, Sic Virg. cum ponit multa remedia agrorū, præ oībus ponit intermiſſionem, vnde hoc frequēter repetit. ¶ Aut ibi,] Si anguſtia agrorum non patitur intermiſſionē, ibi frumenta ſere, vñ legumina ſuſtuliſti, aut ſi tibi eſt opus frumēto, ſtercora agrū:& ſparge cinerē,& īcēde ſtipulas. ¶ Sydere.] Anno. ¶ Lætū,]fertile.
Legumē ¶ Legumen.]Ita dicitur, ꝙ manu legatur, nec ſectionem requi-
Frumēta rat, Frumenta verò ſunt omnia, quæ ex ſe emittūt ariſtas, nā farra pro frumento dixit, ſpeciē ponēs pro genere. ¶ Tenuis.] Nā vicia vix ad triplicem peruenit fructū. Cum alia legumina prouentū fertilē habeant. ¶ Triſtis]amari. Nam incoctus amarus eſt. ¶ Lini ſeges.] Bñ excerpſit linū, auenas & papauer, nā quāuis legumina ſint, quia manu legantur, viribus tñ frumēti exequantur. ¶ Lethęo ſomno.] Quia plena ſunt obliuionis. Nā Ceres, Ioue admonēte, dicitur papaueris cibo orbitatis oblita,& reuera papauer gignit ſoporem. ¶ Alternis facilis labor.] Redit ad præceptū intermiſſiōis, quod dicit eſſe pręcipuū, ¶ Pingui] vel humido vel fertili. ¶ Effœtos] continua fertilitate laſſatos, vt mulier dicitur effœta frequēti partu laſſata. ¶ Immundū. ad differentiā illius, quo vtūtur puellæ. ¶ Sic quoqꝫ mutatis requieſcūt fœtibus.]dicit, Requieſcūt. Nō etiā roboranṫ, vt ītermiſſione aratiōis, qđ repetit dicēs, ¶ Inaratę gratia terræ.] nec min⁹, liptote eſt.i.multo magis.

¶ MANCINELLVS.

¶ Alternis.]viciſſim. ¶ Tonſas nouales.]meſſos agros. De noualibus videto in Tityro. ¶ Segnem.]infœcundū. ¶ Situ dure-
Situs. ſcere.]vt vires accipiat. Situs aūt proprię dicitur lanugo quędā humore proueniēs, fit aūt in locis ſole carentibus. Situ ergo.i. ſordibus,& ſqualore quodā, qualis intra opaca domus quæ diu non repurgatur eſſe ſolet. Vñ Marcus Fabius inquit. Excitāda mēs,& attollenda ſemp eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit,& quēdā velut in opaco ſitū ducit, aut,&c. Ponitur etiā pro loci qualitate, vt de ſitu orbis, &c. ¶ Aut tbi flaua ſeres mutato ſydere farra.]Pli.li.xviij.cap.xxxvj. inquit. Si fuerit illa terra quam appellauimus teneram, poterit ſublato hordeo milium ſeri. eo cōdito raphanus. his ſublatis hordeū vel triticum. ¶ Alius ordo, vt vbi adoreū fuerit. ceſſet quatuor menſibus hibernis,& vernam fabā recipiat. frumentū quidā ſeri vetant, niſi in ea quæ proxīo anno quieuerit. ¶ Sydere.]āno. ¶ Farra.]far adoreum veteres, appellauere, eſtꝙ ex omni genere duriſſimū,& cōtra hyemes firmiſſimū patitur frigidiſſimos locos, & minus ſubactos. prim⁹ antiquo Latio cibus. Ply. lib. xviij. cap. viij. ¶ Flaua.] flauus color ex virido ruffo, & albo concretus. Ge. libro. ij. ca. xxvj. ¶ Lætū]fertile. ¶ Siliqua] Leguminum folliculus dicitur proprie tñ cuiuſdā arboris fruct⁹ lōgus latuſꝙ etiā de qua arbore Ply. lib. xiij. meminit. ¶ Quaſſante.]Cōcutiēte legumē ipſum maturū,& ſiccū. ¶ Viciæ.] vicia per,c,ſcribiṫ, diciṫ em̄ à vinciēdo, ꝙ item capreolos habet, vt vitis, quibus dorſum ſerpit,& ſcapum lupini, aliūm've calamū, ad quē hæreat, ſolet vincire. Varro autē li.j.ca.xxxj. Ply. verò lib.xviij.ca.xxij. inquit. Et vitia pingueſcunt arua nec ipſa agricolis operoſa: vno ſulco ſata non farritur, nō ſtercoratur: nec aliud quàm deoccaṫ. Vitibus præripit ſuccū, lāgueſcūtꝙ, ſi in arbuſtis ſeratur. Sationis eius tria tpa, de quibus latius ibidē. ¶ Tenues fœtus viciæ.] Columella lib. ij. ca. xj. de vicia inquit, Idqꝫ genus præcipue nō amat rores, quum ſeritur, Itaꝙ poſt ſecundā diei horā vel tertiā ſpargendū eſt, quū iā oīs humor ſole, vēto've deterſus eſt, neqꝫ amplius proijci debet, ꝙ quod eodē die poſſit operiri, nā ſi nox interceſſit, quantulocūqꝫ humore, priuſꝙ obruatur, corrūpitur ꝓpter id igitur tenuis fœtus viciæ poeta dixiſſe videtur. ¶ Triſtiſꝙ lupini].i.amari,& triſticiā ferētis, ait em̄ Ply. ab oīb⁹ aīalibus amaritudine ſua tutū. Vnū hoc ſeritur non aratro, vbi fuerit maxime fabuloſa, & ſicca atqꝫ ēt arenoſa tellurē adeo amat, vt quāuis fruteto ſolo coniectū inter folia vbereſꝙ ad terrā tñ radice perueniat. pingueſcere hoc ſatu arua, vineaſꝙ diximus. Itaqꝫ adeo non eget fimo. vt optime vicē reprę́ſentet. Primūꝙ oīm ſeriṫ, nouiſſimū tolliṫ vtrūqꝫ. ſeptēbri ferè menſe, ſi depaſtū ſit in frōde. inarari protinus ſolū eſt opus, Ply. li. xviij. vbi lupinus & lupinū legiṫ, fragilis, teneros,& fructu faciles. ¶ Syluāꝙ ſonantē.] maturi ſiquidē lupini & ſicci. adhuc in ſiliqs retēti, vētorū motu reſonāt. ¶ Vrit em̄ lini.] hæc etiā legumina recte appellari pñt, nam leguntur nō ſecātur, vt frumēta hinc Ply. li. xviij.ca.xxviij. inqt. Exceptis leguminibus, q̄ vellūtur è terra, nō ſubſecātur. Vñ & legumina appellata, qa ita legūtur, Monet aūt poeta poſt hæc nō eſſe frumēta ſerēda, nā ſolū tenue reddūt, ¶ Vrit lini cāpū ſeges.]Cato.c.xxxvij. in li. de re ruſtica ait, ordeū & fœnū græcū,& eruū, hæc oīa ſegetē exigūt,& oīa q̄ vellūtur ex eis mala ſunt. Lupinū, faba, vicia, & cætera ſtercus vnde facias habēt. Ply. aūt lib. xix. c. j. inqt de lino. Vrit agrū, deterioremꝙ

Far.
Flauus. Color.
Siliqua.
Vicia.
Lupinus
Legumē. Linum.

teriorē𝔮; facit.ſequēti quoqꝫ capite dixit. Vere ſatum,æſtate vel lit,& hāc quoqꝫ terrę īiuriā,facit,ꝙ vellit.ſ.Et Col.li.ij.c.xiiij. inqt Tremelius obeſſe maxīe ait,ſolo virꝰ ciceris,& lini alterū qa ſit ſalſæ,alterū qa ſit feruidę naturæ.¶ Vrit auenæ,]auena, vt theophraſtꝰli.viij.ſcri.terrā vehemēter extenuat,& multiplici tū radice,tū calamo cōdit.Eſt itaqꝫ extenuatōis cauſſa radicū multiplicitas,& calamorū,qbus q̄d ſoli pingue attrahit.¶ Papauera.]Legito Ply.li.xix.& li.xx.¶ Lethæo ſōno]Lethę apd nos obliuio dicit,inde lethęꝰ obliuioſus.ſomnꝰ aūt rerū oīm affert obliuionē ſopitis,& Ply.ſcri.ꝙ papaueris ſatiui albi, calix ipſe terit,& bibit ſōni cā,& è nigro papauere ſopor gignit ſcapo inciſo.¶ Alternis facilis labor.]Aruis labor facilis eſt,quū viciſſim ſerūtur:dūmō ſtercorent.¶ Fimo pingui.]q per ſe pīguis eſt & pīgues efficit agros.Cato.c.lxj.inqt. Quid eſt agrū bene colere,bn̄ arare.qd ſcd̄m arare, tertio ſtercorare.Fimi aūt pl'es differētie.de qbꝰ plene legito Ply.li.xvij.c.vj.Itē li.xviij. ca.xxxvj.¶ Effœtos agros.] Exhauſtos, & euacuatos aſſiduo fœtu.¶ Cinerē īmūdū.]nō purgatū:quali mulieres vtunt Ply. li.xvj.c.vj.inqt.Trāſpadanis cineris vſus adeo placet,vt anpo nāt fimo iumētorū.¶ Reqeſcūt.]nō tn̄ pingueſcūt,ſicut intermiſſiōe.¶ Nec nulla.]i.maxima & p̄cipua.¶ Interea]etiā mutatis fœtibus aliqn̄ intermittere arationē ꝙ maxīe ꝓdeſt aruis: hinc Ply.li.xviij.c.xxxiiij.inqt Ver,Alternis ceſſare arua ſuadet,hoc eſt ſi patiant ruris ſpacia,vtiliſſimū ꝓculdubio eſt,qd̄ ſi neget cōditio far ſerēdū,vnde lupinū,aut vicia,aut faba ſublata ſint,& q̄ terrā faciāt lætiorē.

ASCENSIVS.

Alternis idē &c.]Præcepta Georgica.i.q̄ ad terræ opꝰ & culturā pertinēt pro terrarū diuerſitate diuerſa ſunt habēda,ideoqꝫ prius docuit:alio tp̄e terras opimas,alio macras eſſe proſcindēdas verū,qd̄ nūc affert documētū de terrarū ceſſatiōe ſeu intermiſſione ad oēm videt ꝑtinere regionē,ſic tn̄ vt alibi ſit ferè neceſſaria,alibi tm̄ vtilis. Nā in terra pingui, ſi intermiſſionē feceris,pinguiorē effeceris:in qua tn̄ cautio ſit ne nimiū luxuriet. ī macra verò niſi ceſſaueris ab ſatiōe,operā luſeris,nā penitꝰ ſterilē reddideris. Quocirca nūc de terris docet quō ſint poſt meſſem tractādę dicēs ꝙ aut alternis annis ceſſabūt, vires & ſuccū recuperātes,aut gn̄e frumēti minus exedētis ferent,aut ſtercorabunt.Et ita triplex īuenit cultura.¶ Ordo eſt.Tu idē q.ſ.ſuo tp̄e terrā vtrāqꝫ araſti,patiere.i.ꝑmittes nouales.i.terras īnouatas.aut de nouo ſatas tōſas.i.meſſas,ceſſare.ſ.ab onere ferēdi,alternis ſup.annis. (Notū eſt ꝙ annalis,noualis,natalis,molaris maxillaris,edilis,qntilis,& alia multa adiectiua ſūt ī eo gn̄e ꝓ ferēda in quo ponit ſubſtātiuū ſubauditū , vn̄ ſi dico hūc natalē intelligo diē, hūc molarē dētē:hūc qntilē mēſem. hos nouales agros,has nouales terras,hęc noualia arua:ſed neutrū quoqꝫ ꝑ ſe plenū eſt,& ideo frequētius eo vtimur ſine ſubſtātiuo:non raro tamen dicimus has nouales:quia facile intelligimus terras) Et tu patiere cāpū ſegnē.i.effœtū & infœcūdū,qui iacet & nihil exurgere facit(vn̄ ſegnis dicit ꝙ ſit ſeorſum ab igni q actiuiſſimus eſt)dureſcere.i.durū fieri & obduci ſitu.i.lanugie & limo, vt vires recipiat:aut tu feres.i.ſemiabis[Nō ergo ſcribit feres) farra flaua.i.q̄ flaueſcūt dū matura ſūt ſydere. i. anno mutato, aut potiꝰ ſydere.i.qualitate tp̄is mutata.nā alio tp̄e farra,alio legumē ſerit.feres dico ibi vn̄ tu ſuſtuleris.i.collegeris (nā legumē dicit qcqd legit manibꝰ vt piſum,faba,lupinus) priꝰ qa legumina citiꝰ colligunt:legumē lætū.i. pīgue & abūdās ſiliqua i.tunica aut theca leguminū quaſſante.i.cōcutiente pōdere ſuo ipſum legumē grāde & maturū.hoc eſt ſi videris ꝓduxiſſe dēſum & amplū legumē poteris tp̄e ſuo ſuperīſcrere farra,aut ibi vn̄ tu ſuſtuleris fœtꝰ tenuis viciæ.i. eiꝰ leguminis de gn̄e lētis, & fœtꝰ.i.ꝓuētū lupini.i.illiꝰ leguminis triſtis.i.amari an̄ maturitatē,appoſitorie calamos fragiles.i.faciles fractu & ſyluā ſonātē.ſ.ariditate īducta.Si q̄ras quare nō ſupīnſerā linū & auenā vt farra,aut quare nō ſupinſerā farra poſt linū & auenā , ſicut poſt p̄dicta, aut quare nō faciat mētionē de lino,& auena,dicit ꝙ iō em̄ pro qa ſeges lini vrit.i.arefacit & exiccat cāpū,& ſeges auenæ vrit cāpū & papauera ꝑfuſa ſomno lethęo.i.obliuioſo.i.quę ſomnū & obliuionē īducūt vrūt cāpū, & iō non eſſet vtile eodē anno far ſupinſeri:ſed tn̄ facilis labor alternis ſup.annis.i.poſtquàm annū ceſſauerit,poteris, vn̄ linū ſuſtuleris etiā farra ſerere tm̄.i.tm̄mō ne pudeat(qa ſordidū munus eſt)ſaturare pīgui fimo.i.ſtercore vſqꝫ ad ſaturitatē ſola arida. i. terras macras ex antitheſi ergo ornatū cōparat,ve pro vel ne pudeat iactare cinerē immūdū.i.limoſum & pinguē(qd̄ epithetō adiecit ſcd̄m cōmētarios propter cinerē quo puellæ, in expoliēdis capillis vtūtur,aut potius ideo dixit immūdū vt cauſſa ſit cur dixerit ne pudeat)ꝑ agros effœtos.i.emaceratos,& de quibus oīs fœcūditas emulcta eſt.Arua requieſcēt quoqꝫ.i.etiam ſic.i.ſtercorādo,fœtibus mutatis,ideſt mutādo fœtus:hoc eſt ſi non idē genus frumenti aut leguminis ſeratur continue nec vlla.i. nonnulla imò (per liptoten)plurima gratia.i.relatio beneficij eſt terræ inaratæ.i.non aratæ,interea.ſ. dum ceſſat quia ſe pinguē facit ad futuros prouentus,& herbis pecora paſcit quod nō exprimit, ne alterius libri farraginē huc ingeras & opus confundat.Seruius autē legit nec minus interea.Sed plures nec nulla.

PIERIVS.

Aut ibi flaua feres mutato ſidere farra.] In Romano codice mutato ſemine, legitur, Sed Sidere agnoſcit Seruius , quum tamen nulla ſit cauſſa cur Semine ſit expungendum,quum ſtatim Virgilius ea connumeret ſemina,quibus far inde ſuccedere ſit ex fertilitate,& quæ contra.ſeminata prius,campū adurant. Sed enim reliqui codices omnino.Sidere,legūt. ¶ Vnde prius lætum ſiliqua,Quaſſante legumē.] Quamuis Seruius Lætum agnoſcit,vide tamen an recte In Romano codice,lectum, legatur,vt ibi ſerenda farra dicat,vnde prius legumē legeris, verbū verò ſuſtuleris Vitiæ tantum & lupino ſeruiat.¶ Requieſcunt fœtibus.]In Romano codice.Requieſcent,fœtibus. Futuro tēpore ſcriptum,in aliis præſenti.

SERVIVS.

Agros.]res in agris.ſ.ſtipulas,vel quiſquilias. i. purgamēta terrarū . Nā vbi ſtipule deſunt,alimenta incendij aliunde important.¶ Atqꝫ le.ſtipu.cre.vre.flā.]echaſis poetica.

Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros:
Atqꝫ leuem ſtipulam crepitantibus vrere flāmis.
Siue inde occultas vires,& pabula terræ,
Pinguia concipiunt,ſiue illis omne per ignem

ſis poetica . Inde ex igne.¶ Occultas]arcana rōne celatas.Ex opinione Heracliti,q ponit oīa ex igne creari.¶ Exudat humor.]Noue locutꝰ, Nā nō ipſe, ſed terra exudat;ergo exudat ꝓ exudatur.

datur. ¶Cæca ſpi.]Breues cauernas, q̄ ſui tenuitate nō poſſunt videri. ¶Tenues.] Epithetū aq̄.vellātes, & penetrabiles, ¶Adurat] Et ad ſolem, et ad frigus pertinet. Nā hæc duo eundē habēt effectum, nā & frigus eſt caloris initiū, & ſummus calor frigoris eſt principium.

Excoquitur vitium, atq; exudat inutilis humor,
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quà ſuccus in herbas
Seu durat magis, & venas aſtringit hianteis:
Ne tenues pluuiæ, rapidi've potentia ſolis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

exſudo exſulto & exſero. Seu qa ille calor, relaxat.i. relaxādo terras facit (habet em̄ ignis etiā vim relaxatiuā vt patet in aſſeribꝰ, & bacillis q ad ignē laxati incuruātur) verū videtur terrā cōſtrīgere: qđ quidē verū ſi ſit tenax & pinguis pluresvias ſ. obtruſas prius per inutilē humorem, & relaxat, ſpiramēta.i.ſpiracula cæca.i.occluſa & occulta. (Cecū em̄ nūc eſt qđ nō videt vt aīal: nunc quod nō videtur vt hic ceca ſpiracula, nūc quod nō permittat videre. vt Cecꝰ amor) hoc eſt ſecretos & occultos meatus per quos ſpiritꝰ aeris intret, & humor noxius euaporet, qua.ſ. parte ſuccus veniat in nouas herbas ſeu qa ignis durat.i.indurat magis & aſtringit.i. claudit venas hyantes.i.rimas ſciſſuras aperturas terrarū: quæ res conducit, ne pluuiæ tenues, & ideo multum penetratiue, vel pro vel potentia ſolis & rapidi acrior, ideſt vehementior ꝙ terræ parum humoris habenti conducat aut frigus boreæ. ideſt illius venti ſeptentrionalis à Thracia flantis penetrabile, ideſt facile penetrans, habet enim hic ſignificationem actiuam adurat, ſcilicet tenues venas.

¶MANCINELLVS.

¶Incendere agros.] Ply.lib.xviij.c.xliiij.inqt. Sunt q accēdūt in aruo, & ſtipulas magno Vir.præconio. ſumma aūt rō vt her-
Stipula. barū ſemē exurāt, ſtipula proprie culmi vagina. ¶Pabula ter-
Pabulū. ræ.] pabulum à paſco venit. eſtq; pecudū cibus herbaceꝰ, fœniceus, paleaceus, & ſimiliū. ¶Exudat.] Exit, emittitur. ¶Ceca
Ignis. ſpiramēta.] clauſa ſpiracula, ¶Seu plᵉs calor ille vias] ignis, vt Ariſtoteles inquit autore Gellio li.xviij.ca.iiij. concretū reſol-
Hiare. uit, & gelu cōſtrictū: vt niuē ſol. ¶Hiātes] hiare eſt aliqd ſua ſe ſpōte, vel extrema aliqua via aperire, vel diffindere, vt tellꝰ æſtu & ligna ariditate: vel nimio calore hiant, hiſcere eſt tm̄ oris & q
Hiſcere. dē hūani, accipiturq; pro eo qđ eſt loqui: aut os apire ad loquēdū. ¶Tenues.] ſubtiles & penetrabiles, facile em̄ aqua ſua tenuitate penetrat. ¶Rapidi ſolis] q rapit ac attrahit ad ſe cūcta,
Boreas. torrēs & ſorbēs calore ſuo, quo liquor ſiccatur. ¶Acrior.] vehemētior fortior. ¶Boreæ.] flat boreas īter ſeptētrionē, & exortū ſolſtitialē, vt ſcri. Pli.li.ij. de eius aūt vi legito Oui. li.vj. vbi ſ. apta mihi vis eſt, &c. ¶Penetrabile] qđ facile penetrat, dicit̄ ēt qđ penetratur: penetrare aūt eſt penitus intrare, vt Feſtꝰ ſcribit.

¶ASCENSIVS.

¶Sæpe etiā ſteriles &c.] Docuit quædā remedia cōtra ſterilitatē terræ hoc eſt, qđ ꝓpoſuit: docuit qđ faciat lætas ſegetes. ex parte, qa ſtercoratio ītermiſſio, & cinerū ſparſio. Nūc alia apponit dicēs qa ꝓfuit interdū incēdiſſe ſteriles terras hoc eſt radices & herbas ceſpitū deſiccatorū q̄ manēt in terra ſterili iam deſiccata poſt arationē. Cuiꝰ exuſtiōis cauſſas varias aſſignat ſummā autē Ply. putat vt herbarū ſemen exurat̄. ¶Ordo eſt. Profuit.i. vtile fuit & cōduxit etiā.i. ꝑter dictas cauſſas ſæpe incēdere agros ſteriles.i.ſtipulas & ceſpitū ac herbarū radicūq; reliqas in agris ſterilibus poſt arationē ſuperextantes. Atq; pro.i. (exponit em̄ quō agri vrantur) vrere ſtipulā leuē.i. deſiccatā, aut qa in ſterili terra genitā flāmis crepitantibus propter materiæ em̄ repugnātiā crepitāt flāme, quarū crepitus nō fit ſine cōburēdorū motu terræ non inutili (Quia verò grāmaticarū rerū curioſis nihil ſatis dictū eſt. Norint multa verba eſſe ſemi imperſonalia quæ ſi præponant̄ imperſonalia cēſeantur: ſi infinitiuū pro ſuppoſito habeāt pſonalia, vt iuuat me legere, imperſonale quodāmō eſt legere iuuat me perſonale. Sic ꝓfuit incēdere & vrere, impſonale eſt. Incēdere agros ꝓfuit & vrere profuit pſonale) profuit in quā ſiue qa terræ cōcupiūt inde occultas vires & pinguia pabula.i.nutrimēta, ſiue qa oē vitiū excoquit̄.i.coquendo expellit̄ & cōſumit̄ illis.ſ.terris p ignē: atq; humor inutilis exudat.i.exudādo cōſumitur expellit em̄ ignis humorē vñ exudare videt̄ humor, vñ in thermis exudamus, qđ verbū cōponit̄ ab ex & ſudo, ſed quia poſt x, nō ſcribit̄, s, dicimus exudo & exulto exero, ꝓ exſudo

¶PIERIVS.

¶Exudat inutilis humor.] Dū interim aliquid occurrat, quod maioris alicuius momēti ſit. nō pigeat de ratione ſcribendi aliquid diſputare, vbi præſertim ea ſeſe offerunt, in quibus aliqua manifeſta mutatio facta ſit, cuiuſmodi ea eſt, quæ in hoc verbo exudat apparet. Nam noſtri ferè omnes vbicūq;, ex, præpoſitiua particula cum dictione aliqua, quæ ab, ſ, litera incipiat cōponatur, ſ, ipſam excludere cœperunt, offenſi.ſ. ſibilo, quē ex pronūtiato vocabulo reſultare dicūt, duabus vix dictionibus, exſulo & expecto, in quibus, ſ, non elidatur, deſignatis. Sed enim antiqui ſcriptores non modo cōpoſita in ſua incolumitate conſeruarunt, vt exſudat, & alia huiuſmodi. verum etiam ipſi litere, x, quotieſcunq; occurreret, vel in ſimplicibus nominibus, de induſtria, ſ, addere gaudebant, hinc felixs, hinc alexſander, hinc cappadoxs, & plæraq; huiuſmodi, quæ paſſim in veterum monumentis obſeruantur. Quæ quidem conſuetudo quū plurimum inualuiſſet compulſus eſt terentius ſcaurus aduerſum hos præcepta tradere, eoſq; peccare ait, qui, nuxs, & truxs, & feroxs, in ſ, nouiſſimam literam dirigunt, quum alioqui duplex ſufficiat, quæ intra ſe &, ſ, literam habeat, ſanè verò qui genus hoc ſcriptionis innouarunt, credidere nimirum figuram noſtræ literæ, x, eam eſſe, quæ apud Græcos pro, ch, figuratur, x. & ad ſonum, quem audiebant neceſſariam eſſe literam, ſ, exiſtimarunt: ſi quis enim ſcribat truchs, & nuchs, eodem penè ſono excipientur, ac ſi trux, & nux, per, x, ſcripta enuntientur, ſed fuerit ſua cuiq; ætate conſuetudo, noſtri placuit ea ſimplicia nomina per, x, tantùm adnotare, compoſita verò non vſquaq; eiuſmodi regulæ ſubiiciuntur, ſed plæraq;, ſ, retinuerunt, vt appareret originatio, quare ſi modo eodem exſudat ſcripſerim, vt veteres penè omnes codices habēt, neq; vllius pronuntiationis harmoniam me offendiſſe crediderim, neq; alienum quid aſcribendi vſu protuliſſe.

¶SERVIVS.

¶Raſtris.] Et hos raſtros, & hęc raſtra legimus. Dicta aūt, ꝙ terram radunt. ¶Flaua.] Propter ariſtarū maturitatē. ¶Ceres] nomē eſt qđ in poliſyllabis in noīatiuo ſingulari producit, es, cū in obliqs corripiat. ¶Nec qcquàm.] nō ſine cauſſa. Due em̄ negatiōes affirmāt. Male ergo quidam legūt in Terē. Pater adeſt caue ne te triſtē ſentiat. Si em̄ hoc eſt dicit vide ne triſtē eſſe ſentiat quod non poteſt procedere. Sed intellige caue te triſtē
Veteres ſcriptores cōtra Ser. ne particula vſi ſunt.
eſſe ſentiat, nam & ne & caue prohibētis eſt. Quæ ſuſcitat.i. terram quā arauerat, Rurſus.ſ. autūnali tpe quo iam cū ſeminibus arat̄: nā nemo bis vno tpe arat. ¶Imperat.] vt tm̄ ferat quantū ipſe velit, iccirco ſupra dixi illa ſeges. domum.u.r.a.a. Solſtitia duo ſunt. Alterum æſtiuum quod eſt.xviij.Kał.Iulij. cū ſol remeare ad inferiores circulos incipit. Alterum hyemale. viij. Kał.Ianuarij. Vnde contrarium videtur cum dicit hyemes ſerenas, qm̄ ſolſtitium etiam hyemale eſt. Sed ſciendū annum olim in duas partes diuiſum: modo verò in quatuor partes. Lętus hyberno ſereno. ¶Myſia] ꝓuincia eſt, Mœſia verò ciuitas Phrygie haud ꝓcul à Troia de qua hic videt̄ loqui propter gargara mōtes phrygie. Sententia eſt ꝙ Mœſia quāuis diligētiſſima ſit circa cultū; nō tñ plus ei ꝓ deſt cultꝰ ꝙ hyberna ſerenitas. ¶Mirantur
Myſia. Mœſia.

Multum adeò, raſtris glebas qui frangit inertes
Vimineaſq; trahit crates, iuuat arua, neq; illum
Flaua Ceres alto nequicquàm ſpectat Olympo:
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro:
Exercetq; frequens tellurem, atq; imperat aruis,
Humida ſolſtitia, atq; hyemes orate ſerenas
Agricolæ: hyberno lætiſſima puluere farra:
Lætus ager: nullo tantùm ſe Mœſia cultu
Iactat, & ipſa ſuas mirantur gargara Meſſes,

rātur gar.] Dat ſenſum rei īſenſatæ.

¶PROBVS.

¶Nullo ſe tm̄ Myſia cultu la.&.i.ſ.m.gargara.] Myſia natio eſt cōiuncta barbaris, cōtingēs adriaticū ſinū. Sed & altera huius noīs terra iūcta Troadis, aliqñ ſubiecta regi Thelepho. & añ Theutranti. Gargara appellatur caput ideæ phrygiæ.

¶MANCINELLVS.

¶Adeo.] Profecto, certe.
¶Raſtris.] ſunt raſtri, vt var- Raſtri.
ro ait, quibus dētalibus pe- Raſtelli.
nitꝰ eradūt terrā, atq; eruūt. Raſtelli verò quibus in pratis fœni ſecta abradūt, quo abraſu raſtelli dicuntur. dicimus prę-
terea hos raſtros, & hæc raſtra. ¶Inertes.] Inutiles, deſides. Crates.
¶Crates] Dicūt̄ crates à crateo qđ eſt teneo: qa ſe īuicē teneāt, De cratibus aūt Ply.li.xviij.c.xxxj. ſic ait. Latitudo vomeris ceſpites verſat, ſemen protinus iniiciūt crateſq; dētatas ſupertrahūt, nec ſarriēda ſunt hoc mō ſata. ¶Flaua ceres.] Flaua dicit̄ à calore quē habēt matura frumēta. ¶Neq;] nequicq;, nō fruſtra. ¶Olympo.] i. cœlo. ¶Æquo. terga.] ſulcorū culmina. ¶Rurſus in obliquū.] Ply.li.xviij.c.xxxij. inquit. Omne aruū rectis ſulcis, mox & obliquis ſubigi debet. ¶Atq; imperat aruis] tūc aruis imperat̄, quū bene colūtur. ¶Humida ſolſtitia atq; hyemes optate ſerenas.] Senſus ē, ꝙ agricolæ optāt cōtraria.i. hyemē ſerenā, & æſtatē humidā, poſuit em̄ ſolſtitia æſtiua pro ipſa

 æſtate.

æſtate. Debēt itaqꝫ agricolæ optare, orareqꝫ, ô Dij date nobis ſerenā hyemē, æſtatē verò humidā, ac ſi diceret pluuia, q̄ in hyeme vētura eſſet, reſeruetur in æſtatē. Ply. aūt li. xvij. c. ij. ait hyemē aquiloniā eſſe oībus ſatis vtiliſſimā, ſed arboribus inutiliſſimā. ergo qui dixit hyemes ſerenas optandas, non pro arboribus vota fecit, quoniā cibus earū imber, nec per ſolſtitia imbres vitibꝰ cōducūt, Solſtitia ꝑterea duo ſunt, brumale & æſtiuū, de quibꝰ legito æglo. vij. ¶ Hyberno puluere,] hiberna ſerenitate, qua qdē puluis habet̄. Macro. li. v. ſat. ait, Et vt liq̄at Virgiliū nrm̄ vndiqꝫ veterū ſibi ornamēta traxiſſe, vn̄ hoc dixerit, hyberno lætiſſima puluere farra, In libro em̄ vetuſtiſſimorū carminū q an̄ oīa q̄ à latinis ſcripta ſunt cōpoſitꝰ ferebat̄, īuenit̄ hoc ruſticū verꝰcāticū, hyberno puluere, verno luto, grādia farra Camille metes. ¶ Lætiſſima]. ſ. ſūt, i. fertiliſſima. ¶ Lætꝰ ager] i. ferax & hyberno puluere. ¶ Nullo ſe tātū myſia cultu iactat, & ipſa ſuas mirātur gargara meſſes.] Senſus eſt horū verſuū talis, vt ēt Macr. li. v. ſat. ſcri. Cū ea ſit anni tēperies vt hyēs ſerena ſit, ſolſtitiū verò imbricū fructꝰ optīe ꝓueniūt, hæc aūt adeo agris neceſſaria ſunt: vt ſine his nec illi fœcūdiſſimi Myſiæ agri reſpōſuri ſint opiniōi fertilitatis, q̄ de eis habet̄. Additqꝫ myſiæ noīatim gargara ꝙ ea vrbs poſita in imis radicibꝰ ideæ mōtis defluētibus inde humoribꝰ irriget̄: poſſitqꝫ videri ſolſtitiales ībres nō magnope deſiderare, hęc Mac. in ſat. Ego tn̄ aliter accipio, vt ſit ſenſus, & Myſiæ agri nullo cultu tm̄ ſe iactēt, quātū. ſ. hyberno puluere, nec de ſolſtitio ībrico ītelligat̄: nā vt ſupra oſtēdimus ibi hūida ſolſtitia atqꝫ hyemes optate ſerenas, eſt ſenſus talis, optat, vt pluuia q̄ in hyeme vētura eſſet, reſeruet̄ in æſtatē, non ꝙ optet reuera illđ, vt æſtate pluat, eſt em̄ loquēdi modꝰ, vt quū dicit̄ alicui obſeq̄re in hoc mihi, in alijs verò eſto aduerſus. Poeta ēt repetit illđ tm̄ de ſerena hyeme, hyberno lætiſſima puluere farra, nec āpliꝰ de ībrico ſolſtitio dixit. ¶ Gargara.] Mac. dicto li. ait, ꝙ gargara hæc ſunt in myſia. q̄ eſt helleſpōti ꝓuincia: ſed ſignificatio, nois & loci duplex eſt, nā & cacumē mōtis ideę, & oppidū ſub eodē mōte hoc noīe vocant̄, & ciues gargares, Cū igit̄ cōſtet, inq̄t idē, gargara nūc ꝓ mōtis acumine, nūc ꝓ oppido ſub eodē mōte poſito accipiēda. Vir. nō de ſummo mōte ſed oppido loquit̄. & Home. hūidū deſignat ſubiacētē mōti agrū. Vn̄ hæc gargara tāta frugū copia erāt, vt vbi magnū cuiuſqꝫ rei numerū vellet exprimere pro multitudīe īmēſa gargara narraret, hæc ille. Sed vbi ait qđ Home. humidū deſignat, ſubiacentē mōti agrū oſtēdit, ꝙ hyems ſerena, vbi neceſſaria. nec ad Solſtitiū imbricū referēda agri illiꝰ fertilitas, ſed vt dixi, ad hybernū puluerē: ad ſerenā hyemē.

ASCENSIVS.

[Multū adeo raſtris] Docet alios colēdæ terræ modos, dicens multū ꝓdeſſe, q raſtris hoc eſt magnis dētalibꝰ glebas frāgūt, aut cratibꝰ ſuptractis aut q ex trāſuerſo iterū ducto ſulco terrā intercipit & diuidit. Optāda autē eſt inq̄t agricolis ſerenitas & ſiccitas in hyberno tp̄e, quo circa vult vt agricolæ optēt vt hyemales pluuiæ in æſtatē trāſferātur: nō ſic tn̄ ſcđm Mācinellū vt reuera pluuias æſtiuales optet ſed quia hyemales nimiū deprecet̄, atqꝫ abeſſe velit, nō tn̄ videt̄ qđ in locis calidis & ſiccis obeſſe poſſint ante maturitatē frugū pluuiæ. quocirca poſſet vtrūqꝫ optare vt & hyeme ſerenitas ſit, & in æſtate ſaltē incipiēte: hoc eſt vſqꝫ ad finē maij mediocris pluuia. Sed huic expoſitioni obſtat q đ dicit humida ſolſtitia qđ de principio æſtatis & fine veris intelligi nō pn̄t: vn̄ ſi nullo mō hūida ſolſtitia recipiēda cenſeas, poſſet exponi ſic agricolæ optatæ ſolſtitia hūida. i. q̄ ferè hūida ſunt ſup. ſerena & optate hyemes. i. tēpeſtates pluuiales ſerenas: tā dicit prodeſſe vt nullus cultꝰ ei cōparādus ſit, nullaqꝫ res plus ad copiā q̄ in Myſia eſt faciat. Cōmētarij ferè Myſia legēdū putāt textus tn̄ paſſim mœſia habēt. Priuſqꝫ ordinē poſuero recitabo verba Beroaldi ī Seruiū cōtra id qđ dicit de, ne, particula quæ ſunt. Quāuis hoc exigere videat̄ regula grāmatices qđ a Seruio præcipitur, tamē veteres ſcriptores ſæpiſſime ita locuti ſunt vt hāc particulā ne cū verbo caueo copularēt Hora. Vade, vale, caue, ne titubes mādataqꝫ frāgas. Ply. Terrā carioſam caue ne plauſtro neve pecore īpellas. Oui. Ne fallare caue proximus ater erit: itaqꝫ vtroqꝫ mō & recte & latine dicitur, cū auctoritas veterū pro regula ſit, & honeſtiſſimus ſit error magnos duces ſequētibus. Itē Virgilianꝰ verſus vtpote eruditione refertiſſimus eruditionē expoſcebat enarrationē. cōciſus eſt interdū Seruius in rebus magnis: copioſus in paruis. Quis enim eliciet verā archanāqꝫ Virgiliani carminis ſnīam ex tali interprætatione. Gargara ſunt mōtes phrygij. Nemo eruditꝰ ignorat Gargara eſſe mōtes vel potius cacumē mōtis idæ, ſed curioſo cōmētatori inq̄rēdū fuerat curioſius, & pēſitādū diligētiꝰ, an poeta poſuerit Gargara pro mōte, quæ fertilitatis eſſe dicit exēplar, ego apud Macrobiū aīaduerti Maronianū carmē explicari accuratiſſime, & lōge ſecꝰ quā tradatur à Seruio atqꝫ copioſiꝰ. Ait em̄ Gargara nomē eē cacuminis mōtis Idæ, & oppidū, & Virgiliū nō de ſūmo mōte, ſed de oppido loq̄ ī Georgicis, nā apđ Gargara ciuitatē: tāta erat frugū copia, vt q magnū cuiuſqꝫ rei nūerū vellet exprīere ꝓ multitudīe īmēſa Gargara noīaret, ita Alceꝰ, Ariſtophanes, & Varro. Gargara ꝓ multitudine poſuerūt, & de his ītellexit Oui. illo ꝟſu. Garga. quot ſegetes, quot habet methymna racemos, Nō ergo Gargara ꝓ mōte apđ Virg. accipe debemꝰ, ꝓut accipit Serui. ſed ꝓ oppido, vt ſentiūt eruditi, qđ poſitū eſt, ī imis radicibꝰ Idæ mōtis & defluētibꝰ inde hūoribꝰ Gargara irrigātur, fiūtqꝫ feraciſſima. Cōfirmat Macro. ſnīam Ply. ſcribēs in q̄nto. Gargara eſſe: mōtē & oppidū. Et Strab. in. xiij. inq̄t, Gargarus in ſupioribꝰ ideæ ꝑtibus locus oſtēditur à quo Gargara dicunt̄ æolica ciuitas, faceſſat itaqꝫ mutilata expoſitio, quā Seruius & Probus tradiderūt, q ambo nihil dixerunt niſi gargara eſſe mōtē. ¶ Ordo eſt, Is ſupple q frāgit raſtris. i. dētalibus glebas Inertes. i. inutiles & quaſi ſine arte, aliq̄d lucrādi aut ꝓducēdi & trahit. ſ. ſup glebas. i. terrā cōcretā crates vimineas. i. ex viminibꝰ & ſubdibꝰ factas, iuuat. i. adiuuat, adeo. i. valde multū arua, neqꝫ neq̄quā. i. & nō fruſtra ceres flaua. ſ. vt ariſta frumēti colorata, ſpectat ſupple de, aut ex alto olimpo. i. cœlo illū ſ. q id facit, & ſupple illū qui prorūpit. i. proſcindit rurſum. i. iterū aratro verſo in obliquū. i. trāſuerſum, ea ſupple terga. i. culmina ſulcorū quæ ſuſcitat. i. ſurſum prius leuat, equore. i. cāpo plano & ęquo proſciſſo. i. prius ſciſſo & ſulcato. i. q poſt ſulcū ductū recte ducit altero ex trāſuerſo: & ſupple eū, hoc eſt néqꝫ fruſtra ſpectat, q exercet frequēs tellurē, atqꝫ imperat agris. i. ſic domat eos vt ſibi audiētes. i. quaſi ad imperium quantū vult referētes faciat. O agricolę optate ſolſtitia. ſ. æſtiualia ſecundūm Seruiū, aut ſolſtitia humida. i. hyemalia, & pro. i. hyemes ſerenas. i. vt ſerenitas ſit tp̄e hybernio, quia farra ſupple ſunt lætiſſima puluere. ſ. per ſiccitatē producto hyberno, & ager eſt lætus hyberno puluere, & Mœſia oppidū aut Myſia regio, nullo. i. nō vllo, nō iactat ſe tātū. i. in tm̄ vllo cultu, quātū ſupple ſerenitate hyberna, & gargara. i. loca decliuia in myſia nō mirātur tm̄ ſuas meſſes vllo cultu, quantū ſerenitate hyberni tp̄is: hoc eſt nullo cultu tm̄ prouētū habet, quātū ſerenitate hyberna, & tn̄ eſt illic maximus prouētus.

PIERIVS.

[Rurſus in obliquū verſo prorūpit aratro.] Veterū bona pars codicū, perrūpit, legūt: quod ſentētiæ videt̄ adcōmodatius. Sed in Mediceo nota illa quæ. Pro. ſignificabat abraſa eſt, &, p, litera alio atramēto inferne reciſa iā perrūpit facit, ſunt etiā exēplaria, quæ, oblicū, per, c, ſcribūt exēplo iā antiquato, licet ad hanc diē in Italia populi ſint, qui, q, literā nondū admiſere. ¶ Nullo tātū ſe mœſia cultu.] In Roma. codice, & altero Peruerteri myſia, per, y, prima ſyllaba ſcriptū eſt, veluti apud ſtephanum μυσια χωσα και πομις, Quod verò paſſim ſcribi cœptū mœſia, per, œ, diphthongū à Seruio defluxit, qui ciuitatē à regione ea ſcriptura diſtingui tradidit.

Beroal. Ne.

Quid dicam, iacto qui ſemine comminus arua
Inſequitur? cumuloſqꝫ ruit male pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluuium inducit riuoſqꝫ ſequentes?
Et quum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis?
Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam
Elicit: illa cadens raucum per læuia murmur
Saxa ciet, ſcarebriſqꝫ arentia temperat arua,
Quid qui, ne grauidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba?
Quum primū ſulcos æquant ſata? quiqꝫ paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans

SERVIVS.

Cōminus ſtatim. ¶ Male pin.] non pinguis. i. ſterilis. ¶ Ruit.] i. eruit & eſt agentis, Aliter aūt dicimus, Ruit alto à culmie Troia. ¶ Deide ſatis fluuiū.] poſt genera les agriculturas, trāſit ad ſpecies, & ad culturas veniētes ex tp̄e. Nā & irrigare, & ſiccare nō prouenit, niſi ex magna ſiccitate, aūt nimio hūore. ¶ Sequētes.] iuges, aut epitheton eſt riuorū. ¶ Morientibus.] Scđm pythagoricos, q volūt, quicq̄d creſcit habere aīam, vn̄ eſt interfice meſſes. ¶ Ecce]. i. ex improuiſo. ¶ Supercilio.] Altitudine, ſummitate terrarū ¶ Raucū ꝑ læuia murmur] vt nō ſolū vtilitatē verūetiā voluptatē afferat. ¶ Læuia] lubrica, detrita, nitida ¶ Scatebris.] Ebullitionibus facit aqua incidens in rimas, vnde & vaſa æſtuantia ſcatu rire dicuntur. ¶ Ariſtis,] pro ſpicis poſuit. Dicimꝰ autē hic ſpicus, & hoc ſpicum, Cicero in arato. Spicū illuſtre gerētes inſigni corpore virgo ſed. m. g. habet vtrūqꝫ numerū, in neutro ſingulare tātùm. ¶ Luxuriē] Recte dicit, vt oſtēdat rē ſupfluā, & nociturā: niſi amputetur. ¶ Cum primū ſul. æ. ſa.] cū herbæ adhuc teneræ, an̄quā cogantur in culmos. Et eſt hoc Virg. hemiſtichiū vnū de inuictis. ¶ Deducit.] detrahit, hoc eſt ſiccat, vt, Riuos deducere, n. r. v. i. ſiccare. ¶ Incer-

Gargara.
Spicus. Spicum.
Nota.

re.¶Incertis.] in opportunis,ſűt aűt hi veris ,& autűni,nam & in hyeme frigus, & in ęſtate calores certi ſűt.

Exitꝰ & obducto late tenet omnia limo:
Vnde cauæ tepido ſudant humore lacunæ.

Lacunæ. ¶Obducto,] ſuplito,ſupfuſo.¶Tepido.]Noxio,inutili.¶Lacunæ.]ſunt foſſæ,in quibus aqua collecta manet.

¶MANCINELLVS.

¶Quid dicã iacto.]Heſio.quoqꝫ ait, Semina quũ terræ cõmittis pęne ſequaꝛ Seruulꝰ,atqꝫ auibꝰraſtro ſata lęta recõdat.¶Cõminus.]vicinæ,ilico,nã cõminus ꝓprie ſignificat quaſi cũ manibus.Eminus verò lõge,quaſi è manibꝰ.¶Cumulos.]glebas.

Cõminꝰ. Eminus.

¶Ruit.]diſſipat.¶Male pinguis.]nõ pĩguls.Satis fluuiũ ĩducit.Segetes irrigãdæ ſunt,vbi nimia ſiccitas euenit,nã rigua,vt Ply.ſcrib.xvij.c.xxv.æſtiuis vaporibus vtilia, hyeme inimica, autũno,varia:circa canis ortũ rigua maxime ꝓſũnt.¶Riuoſꝗ ſequẽtes.]ꝗ pro.i.per epexegeſim. ¶Sequẽtes.] i.defluentes, vel decurrentes.¶Exuſtus.]calore nimio. ¶Æſtuat.]feruet. ¶Morie̅tibus herbis.]licet arbores,& herbæ tam rõne,quàm ſenſu careant,tñ,vt etiã Macro.li.j. de ſom.ait.qa creſcẽdi tãtũ modo vſus in his viget,hac ſola parte viuere dicuntur:moriuntur itaqꝫ vbi creſcẽdi vis deeſt.¶ Supcilio.]Faſtigio, ſummitate.¶Cliuoſi tra.]inclinate decliuiſꝗ viæ. Trames diciꝛ trãſuerſa via vel anguſta à trãſmeãdo.¶Elicit.]educit.euocat. ¶Læuia]attrita.¶ Ciet]excitat,cõmouet.¶Scatebris]ebullitiõibꝰ q̃ fluũt quũ aqua ĩ aliquas rimas defluit,¶Quid]videlicet de illo dicẽdũ.¶Grauidis ariſtis.]ſpicas ĩtelligit . ¶Luxuriẽ ſegetũ].i.vbertatẽ,ſupfluitatẽ've & intẽpeſtiuã abũdãtiã,vt ait Nonius.Ply.aũt.li.xviij.de vitiis frugũ ait,Inter vitia ſegetũ,& luxuria eſt,quũ onerata fertilitate ꝓcũbũt, & paulo inferiꝰ ſeq.c. ait. Luxuria ſegetũ caſtigaꝛ dẽte pecoris,in herba dũtaxat , & depaſtæ quidẽ,vel ſæpiꝰ nullã iniuriã in ſpica ſentiũt.¶Sulcos æquãt,]cũ adhuc herbæ ſunt teneræ,ãquã cogãtur in culmos. ¶Bibula deducit arena] .i. diminuit, remouet , ſiccat paludis humorẽ collectũ,deduciꝛ aũt hũor arena bibula ſupiniecta aut gracili,bibulaꝗ ſuper hũidã,ac præpinguẽ. Sed demẽtis operarij eſt,qd em̃ põt ſperare,q talẽ colitꝰ Bibula, q̃ humorẽ bibit. ¶Incertis mẽſibus] .i. verni tpe ac autũni hyemis em̃ certũ eſt frigus,æſtatis certꝰ eſt calor. Veris verò, & autũni tpibus nunc frigꝰ,nũc calor eſt. Hic Naſo li.ij.de arte.dixit de autũno.Quũ mõ frigoribꝰ premimur,mõ ſoluitur æſtu. Aere nõ certo corpa lãguor habet,fiũt etiã pluuiæ maximæ,ac fulmina. Vñ Ply.lib.ij.c.lij.ait.Vere aũt & autũno crebriora fulmina,& Vir. li. iiij. Geor.vere madẽt hudo terræ.¶Obducto.]producto,cõtracto, circũfuſo.¶Tepido humore.]Ply. li.xviij. de vitiis frugũ ait. Naſcũtur & vermiculi in radice, quũ ſementę imbribus ſecutis incluſerit repẽtinus calor humorẽ,gignũtur:& in grano,cũ ſpicæ in

Trames.

cæ in pluuiis calor inferueſcit.¶Lacunę.]lacuna vt Feſtus ait : eſt aquæ collectio, & à lacu deriuatur.

¶ASCENSIVS.

¶Quid dicam iacto &c.Proſeqtur intentum, videlicet quid faciat lætas ſegetes dicẽs cũ admiratiõe. qd dicam ſupple de illo, hoc eſt quãtũ ille ꝓſit aruis.q iacto ſemie.i.poſtꝗ iecit ſemẽ in ſequiꝛ arua cõminꝰ.i.de ꝓpe,& ſtatim quaſi cõſertis manibꝰ,& ruit.i.diſſipat cumulos.i.globos arenę malę.i.nõ aut ſine cõmodo pinguis,quaſi dicat plurimũ nimirũ ꝓdeſt, & q deide inducit ſatis.i.ſegetibꝰ aut ſeminatis fluuiũꝗ pro.i.(Eſt em̃ epexegeſis.i.expoſitio prioris p poſteriꝰ)riuos ſequẽtes.i.defluẽtes ĩ agrũ,& cũ ager exuſtus .ſ,nimio calore æſtuatꝰ.i . feruet & hoc herbis moriẽtibꝰ p̃ nimia.ſ.ſiccitate.'Ecce quaſi dicat p̃ter opinione,& cũ minime ſpereꝛ qd.ſ.illic aq̃ p̃terfluerẽt vbi pauloante tãta ſiccitas erat vt oĩa exareſcerẽt,ipſe elicit.i.p aqueductus aut canales educit ſupcilio.i.ex editiore loco,qa aliter nequiret deriuare.mõtis cliuoſi.i.multos cliuos habẽtis vndã.i.aquã exũdãtẽ.Illa.ſ.aqua,cadẽs.i.defluẽs,ciet.i.excitat murmur raucũ.i. infractũ p ſaxa læuia.i.polita frequẽti impetu.& tẽperat ſcatebris.i.ſcaturiginibꝰ & ebullutiõibus ac venis aquas effundẽtibus:arua arẽtia.ſ.ſiccitate.Quid ſupple de illo dicã quãtũ iuuet arua,q'ue culmus.herba ſpicã ſuſtẽtãs ꝓcũbat grauidis ariſtis, ipe depaſcit.i. paſcẽdo pecora abſumit luxuriẽ . i. vegetẽ copiã, & ſuperabũdãtiã ſegetũ.i.pinguiũ culmorũ,ac ſtipularũ, in tenera herba.i.priuſquàm ſeſe in ſpice collegerit formã:cũ.i.quãdo ſata æquãt.i.cooperiũt p ęqualẽ altitudinẽ ſulcos.Et qd ſup.dicã de illo q deducit.i.aufert arena bibula.i.p ſuppoſitionẽ arenæ multũ aq̃ bibẽtis:humorẽ paludis, hoc eſt paluſtrẽ q præcipue nocet,deducit inquã pręſertim.i.p̃cipue,ſi amnis.i. fluuius ex imbre ſubito genitus (q à circũnatãdo dicitur,circũfluit em̃ agros)abũdãs.i.ſuperexcreſcẽs exit.ſ.ripas & limites ſuos mẽſibus incertis.i.vernis aut autũnalibus qbꝰ tẽpeſtas incerta eſt nũc pluuioſa.nũc ſuda,niſi ſit ſenſus in mẽſibus certis.i.qbuſdã & nõ oĩbus,qa ſi frequẽs aut iugis eſſet inundatio,fruſtra fieret deſiccatio. Si ergo amnis exit aut incertis mẽſibus aut in menſibus certis,ſed maior manus legẽtiũ eſt, ĩcertis, vna dictiõe quã duabꝰ& tenet oĩa limo obducto.i.ſupducto,late.i. ampliter aut in latũ vñ.i.à quo limo lacunæ.i.receptacula aquarũ:cauæ.i.ex cauata, aut capacia vt caua videanꝛ,ſudãt.i.diſtillãt hũore tepido.i.pluuia cũ quodã tepore decidẽte.

¶PIERIVS.

¶Riuoſꝗ ſequẽtes]In Ro.cod.legere eſt. Rinoſꝗ fluẽtes,ſumptũ id nimirũ ex paraphraſi. ¶Ecce ſupercilio cliuoli tramitis vndã.Elicit.]In Ro.cod. Elicit,ſcriptũ,ea.ſ. cognatiõe quæ intercedit inter g,& c,quum elicit,omnino ſit caſta lectio.

Nec tamen(hæc quũ ſint hominumꝗ,boumꝗ labores
Verſando terram experti)nihil improbus anſer,
Strymoniæꝗ grues,& amaris intyba fibris
Officiunt,aut vmbra nocet,pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit,primuſꝗ per artem
Mouit agros curis acuens mortalia corda:
Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno:
Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni:
Nec ſignare quidem,aut partiri limite campum
Fas erat,in medium quærebant,ipſaꝗ tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris:
Prædariꝗ lupos iuſſit.pontumꝗ moueri:
Mellaꝗ decuſſit foliis:ignemꝗ remouit:
Et paſſim riuis currentia vina repreſſit:
Vt varias vſus meditando excuderet artes
Paulatim:& ſulcis frumenti quæreret herbam:
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.

¶SERVIVS.

¶Nec tñ.h .]Eſt ordo,nec tñ nihil officiũt. Snĩa eſt,ꝙ ẽt poſt tot labores nocumẽta inueniãtur , niſi prouideris.¶Improbus.] Inſanabilis,nulli probãdus. ¶Intyba]male quidã accipiũt auẽ, eſſe intybam amari iecoris. Sunt em̃ cichorea, quorũ radices multæ ſegetes ambiũt & necãt. ¶Fibris.] aũt abuſiue dixit, ꝙ radices intyborũ hac,atqꝫ illac decurrũt,vt fibræ per iecur. i . venæ q̃dã & nerui.¶Amaris.]nocẽtibus.¶Viã,]rõnẽ & artẽ,colẽdi.¶Primuſꝗ per a.]excuſat que videntur poſſe dãnari in Iouẽ,ꝙ voluerit illis neceſſitatibus excitare ingenia hoĩm,q̃ ex abũdãtia, & ocio torpeſcũt.¶Veterno] Pigritia.nã veternũ eſt morbus intercus.i.hydropiſis,q̃ homĩes reddit pigros. ¶In mediũ.i.in cõe.¶Liberiꝰ.] ſupra em̃ dixit. Atqꝫ imperat aruis.¶Malũ]Nã & bonũ virus quẽadmodũ bonũ venenũ dicitur,aut à vi:néqꝫ nũc reperiꝛ,niſi in ntõ,actõ,& vctõ apud priſcos etiã in gtõ,Lucre.tetri primordia viri.¶Remouet,]occuluit, & non penitus ſuſtulit.¶Excuderet.]ſtudioſe reperiret.

Intyba.

&alia obſint aruis.¶Improbus.]nocens,ſæuus . ¶Strimoniæꝗ gru.] ſtrymõ amnis,vt Soli.docet inter macedoniã & thraciã,terminũ facit,q ab hæmi iugis irrigat, id quoqꝫ aſſerit Ply.lib.iiij. ibi aũt grues maxie p æſtũ morãtur,vti& ꝓbus inquit. ¶ Intyba.]huiꝰ noĩs variatione late in ſpica docuimꝰ, intybũ aũt,& cichoreũ pro eodẽ Ply.videꝛ accipe li.xx. ¶Amaris fibris] ſunt enim intybi radices amare guſtu, quas habet plurimas,ac profuſas. Fibris.i.radicibus, antiqui em̃ vt Varro ait, fibrũ dicebant extremum.¶Aut vm.no.] ply.li.xvij.ca.x.de vmbris arborũ nocuis, & iucũdis ait,iuglãdiũ grauis, & maxime etiã capiti hũano, oĩbuſꝗ iuxta ſatis necat gramina, & pinus,ficorũ leuis, quãuis ſparſa, ideo ꝙ inter vineas ſeri nõ vetanꝛ. Vlmorũ & leuis etiã nutriẽs q̃cũqꝫ opacat iucũda & platani iuglãdi ſiquidẽ,pinorũꝗ & piceãrũ , & abietis venenũ eſt.¶Primuſꝗ p artẽ mouit agros,]de aureo ſęculo,qđ ſub Saturno fuit.Oui.li.j.meta.ait.Mox etiã fruges tellus inarata ferebat.Nec reuocatus ager grauidis canebat ariſtis,de argenteo verò ſæculo,qđ ſub Ioue fuit;ingt Iuppiter antiqui cõtraxit tpa veris,Semina tũ primũ lõgis cerealia ſulcis,Obruta ſunt,preſſiꝗ iugo gemuere iuuẽci.¶Acuẽs,]accendẽs,excitãs . ¶Torpere.]pigra eſſe& ſegnia.Ouid.em̃ de primo ſæculo.Mollia ſecurę peragebãt ocia gẽtes.¶Veterno].i.ſomno,nã,vt Feſtꝰ inquit veterſus.

Strymõ. Veterno

¶PROBVS.

¶Strimoniæꝗ]dictæ ſunt à ſtrimone thraciæ flumine,vbi maxime per æſtũ moranꝛ.¶Nec torpere graui paſſis.ſ.r.u.]veternũ grauem ſomnũ volũt intelligi ſpectantẽ ad interitũ,quẽ medici.Lethargũ vocant.

¶MANCINELLVS.

¶Nec tñ.]Hic oſtẽdit author vltra p̃dicta curã dũ,etiã ne aues, & alia

quit veternoſus dicit̄,q graui præmit̄ ſomno.Probus etiã inqt,
ꝙ veternũ graue ſomnũ volũt intelligi ſpectãtē ad īteritũ,medi-
ci lethargũ vocãt.Ply.etiã ait lib.viij. de vrſis.Tã graui ſomno
premũtur,vt ne vulneribꝰ quidē excitari queãt,tũc mirũ in mo
dũ veterno pingueſcũt.¶ Coloni.]agrorũ cultores.¶ Limite]
i.tramite.Vir.li.xij.Limes agro poſitꝰ.¶ Nec ſi.q.]iure cōi pri
uati ac ſepati agri nihil erat,iure verò gētiũ agris termini poſi-
ti,quod quidē notat̄ large ex hoc iure gentiũ digeſtis de iuſti-
tia & iure,& in paragrapho aũt gētiũ,Inſtitu. de iure natu.gē.
& ciui.ſcribit̄ em̄ ibi , ex hoc iuregentiũ introducta ſunt bella,
diſcretæq; gētes,regna cōdita,dñia diſtincta, agris termini po
ſiti,&c.¶ In mediũ.]in cōe q̄rebãt victũ.ſ.¶ Mellaq; decuſſit]
Naſo li.j.meta.de ætate aurea inqt,Flauaq; de viridi ſtillabant
ilice mella.¶ Ignēq; remouit.] Iratꝰ Iuppiter,ꝙ à Prometheo
deceptus eſſet in portiōe hoſtiarũ,mortalibus eripuit ignē . ne
carnis vſus vtilis hoībus videret̄,cũ coqui nō poſſet.¶ Curren-
tia vina.Oui.etiã ait flumina iã lactis iã flumina nectaris ibãt.
¶ Vſus.]opꝰ,velvtilitas.¶ Excuderet.]cudēdo eliceret,eſt em̄
cudere à cudendo dictum,vt Feſtus ait. ℭASCENSIVS.
¶ Nec tñ hæc &c.]Poſtq; edocuit diligētiã agricolis in colēdo
agro ſeruãdã ſubiũgit miſera eorũ fata.vt qbꝰ officiũt ac nocēt
plurima vt aues herbæ & vmbræ.Verũ ne temere oīa cōtinge-
re cēſeas dicit à Ioue:id inſtitutũ vt nō torpeſcerēt hoīes ſimul
ꝙ cũ agro ſe colerēt exercitationibus aſſiduis. Nã ſi vt ſub Sa-
turno quōdã oīs ferat oīa tellus& id quidē ſpōte nemo agrũ co
leret:dicit ergo Iouē Saturni filiũ īmutaſſe tp̄a patris ſui , qua
occaſiōe preſtita trãſit ad varia diuerſorũ inuēta agricolis præ-
ſertim vtilia,ſed ne in re manifeſta ꝓlixior ſim.¶ Ordo eſt.Nec
pro & nō,& cũ hæc.i.prius dicta ſint labores& hoīm & boũ ex
ꝑti.i.inuēti & ī experiētiã adducti (ponit̄ em̄ ī ſignificatiōe paſ
ſiua cũ ſit verbũ cōe expior)verſando.i.arãdo& colēdo terrã tñ
anſer improbꝰ.i.īprobãdꝰ & deteſtãdus vt q vbi nihil ſeuerit de
cerpat & vaſtet & grues ſtrymoniæ.i.circa ſtrymonē lacũ , aut
amnē in cōfinibus Thraciæ & Macedoniæ verſari plurimũ ſo-
lite.& intyba,i. herbæ amaris fibris.i.q̄ habēt amaras & noci-
uas fibras qbꝰ fruges attrahunt̄.officiũt.i.nocēt & cōtrariũ eiꝰ
qđ deberēt faciũt(Nam cũ officiũ in bonam partē accipiat̄ ferè
queras quō officere ſit nocere.Sed ſunt qui officiũ ab efficiēdo
Officio. deductũ velint alijs dicētibus huius præpoſitionis obeſſe du-
plex ſignificatũ , alterũ em̄ quod quaſi,propter,vt ob pietatē. i.
propter pietatē,& ſic officiũ eſt:propter qđ quicq; inſtitutum&
factũ

factũ eſt,alterũ verò quaſi cōtra vñ obſum,obſto,obdo,oppono
officio,quaſi cōtra ſum ſto,do,& pono & facio cōtra id qđ de-
beã)aut vmbra nocet ſed ipſe pater.ſ.Iuppiter qui dicit̄ iuuans
pater,haud.i.nō voluit viã.i.modũ & rōnē colēdi eſſe facilem,
imò voluit eſſe difficilē & ipſe Iuppiter mouit primus agros.i.
primꝰ exercuit per labores: acuēs corda mortalia curis nec paſ
ſus ſua regna.i.hoīes ſui tp̄is torpere.i. pigreſcere graui.i.noci
uo & moleſto,veterno.i.vitio ſomnolētiæ & obeſitatis ex tor-
pore procreato.Nulli coloni.i.agricolæ,ſubigebãt.i.domabant
vnde dictũ eſt,atq; imperat aruis,ſubigit aũt aruum qui ipſum
ad iuſſum ſuum qua vult ferre facit , ante Iouem .i. priuſquàm
ea Iuppiter ſubegiſſet.Nec fas erat ſignare quidē cãpũ,aut par-
tiri cãpũ limite.i.lapide ad dirimēdos agros in cōfinio poſito,
ſed ſup.hoīes:quærebãt.i.reponebãt in mediũ,& ipſa tellus fe-
rebat oīa liberius.i.oīno libere,& nō ſubacta hoc eſt nullo po-
ſcēte.i.exigēte,ſpōte videlicet ſua, ille.ſ.Iuppiter addidit ſerpē
tibus atris.i.nociuis virus.i.venenũ ſuũ,& iuſſit lupos prædari
i.p̄das auferre,& iuſſit pontũ.i.mare moueri.ſ. per nauigatio-
nē auaritiæ potiſſimũ cauſſa inuētã.Et ipſe decuſſit.i.deorſum,
& in terrã excuſſit mella,folijs.ſ.arborũ hoc eſt frōdibus,in q-
bus copioſe prius reperiebat̄,& remouit . ſ .ab vſu mortalium,
ignē & repreſſit.i.coercuit vina currētia paſſim riuis.i.ꝑ riuos,
vt.ſ.vſus.i.opus & vtilitas extunderet.i.extorqueret,& violen
ter pareret,varias artes meditãdo.i.excitãdo, & vt vſus quere-
ret,paulatim.i.paulotenus,& ſucceſſiue poſtquàm.ſ. ceres do-
cuerat herbã frumenti,in ſulcis.i.per arationē & cultũ terræ,&
vt excuderet.i.cudēdo & cōcutiendo eliceret ignē abſtruſum.i.
delitentē,in ſup.venis ſilicis.i.lapidis illius præduri.
ℭPIERIVS.
¶ Et amaris intyba fibris.]Scribendũ,intuba, per,v,ex antiqs
plæriſq; codicibꝰ tã Virgilianis,quàm plynianis, latina em̄ di-
ctio eſt,neq; admittit,y,niſi quãtũ græci ſic, v , noſtrũ breue ea
ſolēt nota ſigurate. Sed de hoc plura in.iiij.Georgicō.¶ Nec ſi
gnare quidē.]In Ro.cod.Ne ſignare quidē,legitur, vna minus
litera.¶ Extũderet artes.]Antiqua aliquot exēplaria,excude-
ret,legũt,eaq; dictio, neſcio qua prius abraſa , in Lōgobardico
codice ſupinducta.Sed em̄ Extũderet, in probatioribus codici
bus,Romano,Mediceo & aliis habet̄.¶ Et ſilicis venis.] Anti
qua oīa exēplaria quæ præ manibꝰ fuere nobis,vt ſilicis, legũt,
tã & ſi nō diſplicet,&,vt illi mēbro cohæreat,& ſulcis frumen-
ti quæreret herbam.

ℭSERVIVS.

Tunc alnos primum fluuij ſenſere cauatas:
Nauita tum ſtellis numeros,& nomina fecit:
Pleiadas:Hyadas:claramq; Lycaonis Arcton.
Tum laqueïs captare feras,& fallere viſco
Inuentum:& magnos canibus circũndare ſaltus.
Atq; alius latum funda iam verberat amnem
Alta petens:pelagoq; alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor,atq; argutæ lamina ſerræ:
Nam primi cuneïs ſcindebant fiſſile lignum:
Tum variæ venere artes.labor omnia vincit
Improbus,& duris vrgens in rebus egeſtas,

ℭNũeros.] currēdi modos
i.ortꝰ,& occaſus,quod ſi eſt
quaſi rē philoſophorũ p̄ter-
miſit.Nã tñ de noībus dicit
vt pleiades hyades.Nã Hip
parchus ſcribēs de ſignis cō
memorauit, quot in quo ſi-
gno claræ , quot ſecũdæ lu-
cis,quot obſcuræ ſtellæ ſint.
Pleiades Pleiades ſignũ eſt añ genua
tauri. qđ ortu ſuo primũ na
uigationis tēpus oſtētat,di-
ctæ ab eo qđ eſt πλέω, naui-
go latine. Vergiliæ dicũtur
Virgiliæ à verni tp̄is ſignificatione.
Hyades verò ſunt in fronte
Hyades. tauri,ꝙ ortu ſuo cōcitãt plu
uias latine ſuccule dicuntur
Arcti. ἀπὸ τοῦ ὑετοῦ. ¶ Arcton.]
Elicē dicit vt vrſam maiorē,nã minor dicitur cynoſura.Lycaon
rex archadiæ habuit filiã Caliſto,quã cũ vitiaſſet Iuppiter: Iu-
Lycaon no in vrſam conuertit.Poſtea Iuppiter miſeratus in ſignũ cœle
ſte cōuertit.¶ Fallere viſco]nō ad feras,ſed ad aucupiũ referas.
¶ Et magnos ca.cir.ſa.]Iterũ ad venationē. Male aũt de aucu-
pio reſpuētes totũ referũt ad venationē,cũ dicũt fallere viſco,ꝓ
viſceratiōe,cōſtat em̄ luparios canibus tinctis veneno necare lu
pos,qđ non procedit,qa aliud eſt hoc viſcũ viſci.& aliud hoc vi
ſcus ris.Ergo ſi de carne loquebat̄,viſcere erat dicendũ.¶ Fun-
Bochos da.]genus rhetis qđ βόλος dicit̄.¶ Humida li.]Verriculũ in-
telligit.¶ Rigor.]Duriciæ, inde rigidus,durus.¶ Serræ.]Per
Perdix. dix ſororis Dædali filius cyrcinũ, & ſerram inueniſſe dicitur.
¶ Improbus.]vel magnus,vel nulli probabilis.Duris vrgēs in
rebus egeſtas.Perſi.magiſter artis ingeniiq; largitor,vēter ne-
gatas artifex ſequi voces. ℭPROBVS.
¶ Pleiadas hyadas.c.q;.l.a.]pleiades Vergiliæ dicunt̄(vt qbuſ
dã liquet) qa ſint Athlantis&pleiones filiæ,vel ἀπὸ τοῦ πλεῖν
dictæ.Iccirco qđ earũ ortu prima cura ſit nauigio,quarum men
tionē facit Oui.in phaenomenis dicēs de perſeo.pleiades añ ge
nus ſeptē radiata ferũtur. Sed tñ apparēt,ſup.opaca ſeptīa nu-
be.Hyades exiſtimãtur eſſe in cornibꝰ tauri,aut in ore,quas im
periti ſuculas appellãt arbitrantes ἀπὸ τοῦ ὕειν hyadas dictas.
Sed errãt,dictæ ſunt enim ἀπὸ τοῦ ὕειν hoc eſt à ſpargēdo.Eſt
em̄ pluuiũ ſydus,hoc nō temere orit̄ . vt nō imbres ſequantur.
¶ Lycaonis arcton.]dicit vrionē,& vulgarē ſequitur hiſtoriã.
Iuppiter

Iuppiter em̄ Caliſto Lycao-
nis filiã creditur mutatus in
dianã cōpreſſiſſe: q̄ grauida
mutata in vrſam ira Iunonis
peperit puerũ . Arcada quē
Iuppiter ne venans matrē fe
riret. mutatũ in eãdē formã Vrſe.
cum ea inter ſydera retulit.
ſũt aũt ibi duę vrſæ maior&
minor,maior helicæ,minor
cynoſura vocat̄. ¶ Cũ iã gl.
atq; arbuta. ſ.d. ſ.e.u.d. n.]
arbutæ ſunt arbuſculæ, q̄ in Arbuta.
ſyluis frequēter naſcuntur :
q̄ plæriq; Vnedones vocant,
dodona locũ cōtinētē q̄rcus
q̄ cōtinēt̄,erat dicta ē.aũt tē
plũ dodōei Iouis ī chaonia
ꝑte epiri, q̄ hoc noīe appel-
lat̄ . ℭMANCINEL.
ℭAlnos cauatas] ꝑiphraſis eſt nauiũ.Alnꝰ em̄ pinꝰ,& picee ad
Alnus. aquarũ ductꝰ ī tubos cauant̄ , obrũtæ terra ꝑlimis durãt annis.
ply.li.xvj.¶ Stellis nũeros]ply.li.ij.c.xlij.ſcri.eſſe,lxxij.ſigna
q̄ ſũt rerũ.aut aīantiũ effigies,in quas digeſſere cœlũ ꝑiti, ī his
qdã mille ſexcētas annotauere ſtellas īſignes videlicet effectu,
viſu've.Iginiꝰ ãt ſcribit,ꝙ Mercuriꝰ primꝰ mēſes īſtituit,& ꝓui
dit ſyderũ curſus.Euhemerꝰ vo primã ait venerē aſtra cōſtituiſ
ſe, & mercurio demōſtraſſe,ſed Mani.li.j.ait.Tu prīceps,autor
q; ſacri cylleniæ tãti.Per te iã cœlũ in terris iã ſydera nota, Io-
ſephꝰ aũt ſcri.ꝙ Adã duas colũnas reliqt Vnã æneã,alterã late
ritiã,ī qbꝰ ſyderũ motꝰ deſcripſerat.Lact.li.ij.c.xiiij.docet ęgy
ptios oīm prīos curſꝰ ſyderũ,& defectꝰ notaſſe Dio.li.iiij.Athlã
tē de ſphera primũ īter hoīes diſputaſſe.Ply.ēt li.vij.Athlãtē li
bye filiũ aſtrologiã īueniſſe ſcri.vt alij dicũt aſſyrij.Sphera in
ea mileſiꝰ Anaximãder īuenit ſyderũ obſeruationē,ī nauigãdo
Pleiades phænices.¶ Pleiades.]Ply.li.ij.c.xlij.ſcri.eē ī cauda tauri ſtel
las.vij.q̄s appellauere vergilias īqt ī frōte ſuculas.idē Var.Gel.
quoq; li.xij.c.ix.aſſerit dicēs.Sicut cęteræ ꝑtes, & reliq imago
tauri cōfirmata& q̄ſi depicta eſt locis,regioibusq; earũ ſtellarũ
q̄s gręci pleiadas,nos v̄gilias vocamꝰ.Igi.ēt docet īter tauri fi
nitionē,& arietis caudã ſtellas eē.q̄s vergilias nr̄i,gręci ãt pleia
das appellauerũt.Dictas aũt, ꝙ ex pleione occeani & Athlãte
ſint natæ.Hæ nũero ſeptē dicũt,ſed nēo ampliꝰ q; ſex videre pōt
æſtimãturq; choreã dicere ſtellis,eas ſtellas v̄gilias nr̄i dixere,
ꝙ poſt ver exoriũt̄.Ex p̄dictis ergo patet pleiades nō eſſe ſignũ
añ genua

añ genua tauri,vt ille dixit. De his aūt latius habetur li.iiij.fa.
Hyades. ¶ Hyades,]ſcri.Iginius taurū habere ī cornib⁹ ſtellas,in vtriſqꝫ oculis ſingulas in frōte media vnā,ex qb⁹ locis cornua naſcūtur,ſingulas q̄.vij.ſtellæ hyades nūcupanť.Gel.li.xij.c.xj.docet ꝙ hyades à nobis prio.ſyades deīde ſuculæ appellatæ,hyadeſqꝫ ab hyo.i,pluo,nā & quū oriunť, & quū occidūt largos imbres ciēt,ſed de eiſdē lati⁹ Gelli.Clareqꝫ lycaonis arctō,de arcto maiori loqť,hāc aūt Iginio teſte. Heſi. ait eē Caliſto noīe Lycaōis filiā,q̄ à Ioue ī vrſæ ſpeciē cōuerſa fuit,cū aūt Archada puerū ex
Arcti. Ioue genuiſſet,ipam cū filio Iuppiter īter ſydera collocauit,eāqꝫ
Cynoſura. Arctō filiū Arctophylaca noīauit, minorē vō arctō Iginius idē Cynoſurā eſſe vnā de Iouis nutricib⁹ ſcri.ſic ēt Elicē, hinc ꝓ beneficio in cœlo collocatas & vtraſqꝫ arctos dictas,quas noſtri ſeptētriones dixerūt.Oēs aūt,qui peloponneſum incolūt maiori vtuntur arcto,phœnices verò minori, ꝙ ſtudioſius perſpiciēdo diligentius nauigare exiſtimanť,hinc apud Ouid.faſto.iij.legitur eē duas arctos quarū Cynoſura petať, Sydoniis,elicē graia carina notet.¶ Clarā arctō]clarā ait qm̄ maior arctos ſtellas habet.xxj.minor vō ſtellas habet tm̄ modo.vij. ¶ Tū ferri rigor.]ſ.inuēt⁹ eſt Ply.li.vij.ait,qđ ferrū Heſi.ī Creta eos īueniſſe ſcri.q vocati ſunt dactyli idæi,fabricā ferreā inuenere Cyclo-
Lamina. pes.¶ Lamina.]ea diciť lata portio ferri,æris,plūbi,ſtāni,auri,
Bractea. argēti,bractea verò potius,auri argēti ve,ac orichali.eſt em̄ tenuis,& ſua ſpōte plicabilis,lumīa aūt craſſior. ¶ Serræ.] ply.lib.vij.ſcri.Dędalū fabricā materiā īueniſſe,& in eā ſerrā aſciā,ꝑ pēdiculū,terebrā,glutinū.Normā autē & libellā, & tornū,& clauum theodorū ſamiū,Oui.tñ.lib.viij.meta.oſtendit Perdicē Dędali ex ſorore nepotē,circinum,& ſerrā īueniſſe. Dio.verò.li.v.ſcri.ꝙ talus adoleſcēs fili⁹ ſororis Dędali,q ab eo eudiebať,ingenij acumine īuenit rotā,qua figuli vtunť.Deīde repta ſerpētis maxilla ꝑuulū cū ſecuiſſet lignū,imitat⁹ poſtea dētiū ſerpētis ſpiſſitudinē,ſerrā ferreā fabricauit.Repperit ēt & tornū Inuidia mot⁹ Dæda.hūc puerū dolo īterfecit. ¶ Labor oīa vin.]hīc ēt Mani.li.j.ait Oīa conādo docilis ſolertia vicit.¶ Vrgēs in rebus egeſtas,]Manil.li.j.Et labor ingeniū miſeris dedit, & ſua quēqꝫ,Aduigilare ſibi iuſſit fortuna præmēdo.

ASCENSIVS.

Tunc alnos,&c.Docet igiť varia inuēta per egeſtatē,& primo nauigationē & ꝓpter eā ſyderū obſeruationē.deinde aucupiū,& piſcationē tūc arma mechanicorum operū.& tandē oīa per egeſtatem inuenta cōcludit: Signāter aūt dicit alnos cauatas tūc primum excogitatas,qa in paludibus prima nauigatio fuit, & ea lynthribus ex alno,videlicet cauata,ea em̄ arbor cū ſit fragiliſſima,aeri expoſita,ī aqs tñ ꝑdura eſt, vt ergo fœcūdo ingenio eū poeta etiā ordinē rerū inuētarū tāgit,poſt ſcaphas autem & linthres inuentæ ſunt rates,qbus ſe etiā mari credebāt, vñ Hora.j,car.illi robur & æs triplex circū pectus erat,q fragilē truci cōmiſit pelago ratē,primus,tū naues,quarū quę prima fuerit dictum eſt in Bucolico ibi.Et altera quę vehat argo.¶ Ordo aūt eſt: Fluuij (qa mari nōdū ſe crediderāt mortales) ſenſere.i.ſi ſenſū habuiſſent ſentire potuiſſent tunc primū.ſ.poſtꝙ Iuppiter rerū penuriam induxerat,alnos cauatas.i.ſcaphas & linthres ex alnis cauatis vñ poſtea naues excogitate ſunt,ſenſerunt aūt,qa naues immiſſæ aqs ſulcant eas. Tū.i.deinde nauita.i.is q nauib⁹ vſus eſt,per ſyncopā aūt loquiť,q nautam dicit,fecit ſtellis numeros i.cōſtituit quot ſtellæ ſignū facerent & nomina.i. quarū rerū & potiſſimū aīantiū noibus appellarētur vñ diſcedit à fictionibus poeticis in re ſeria,nā poetæ fingūt varia aīalia in ſydera trāſlata,poeta aūt hic innuit ea primū fuiſſe,ſed aliqñ nomīa accepiſſe ꝓpter effigies animaliū quas,repreſentant (vtiť aūt eleganti breuitate qa per id qđ dicit,id qđ nō dicit intelligitur. Si em̄ nauita ſtellis numeros & nomina fecit,id feciſſe conſtat vt earum directione nauiget,vñ nauē inuentā eſſe ſignificat ſine qua nauita dici neqret) noīa inquā fecit,videlicet pleyades, i. vocauit qſdā pleydas,q̄.vij.ſtellæ in cauda tauri ſunt, & à noſtris vergiliæ vocāť,& hyadas q̄ circa cornua tauri ēt ſeptē ſunt,& ſyades primū,deinde ſuculę aliqñ vocatę à pluuiis aūt dictæ ſunt (Sūt aūt accuſatiui græci tertiæ declinatiōis ac ſi ſit,hæc pleyas hui⁹ pleyados & hæc hyas hui⁹ hyados in plurali heæ pleyades & hyades) & arctō.i.vrſam maiorē lycaonis.ſ.filiā clarā qa ſtellas habet.xxj.aut illuſtrē & multis verſibus memoratā. Tū.i.deinde inuentū eſt captare feras laqueis.ſ.pedicis,& fallere.ſ.aues ꝑcipue viſco,& inuentū eſt circūdare magnos ſaltus,qa tunc parū terræ habitabať,canibus.ſ.venaticis.Atqꝫ alius verberat iam.i.interea dū venatiōi ſtudēt latū amnē funda.i.iaculo & rhete petēs alta.i.ꝓfunda vbi maiores ſint piſces,& alius trahit pelago.i.è mari,lina hūida.i.rhetia linea humefacta per immiſſionē in aquas ad captandos piſces. Tum.i.deinde poſt dicta rigor ferri, ſupple inuentus eſt,& id quidem argute dicit,nam ferrū fuiſſe & eo vſos fuiſſe etiam in nauibus fabricandis veriſimile eſt,ſed poſtea inuētus eſt rigor ferri.i.modus indurādi ferrum,& tēperādi more chalybum,& lamina ferre argute.i.ſubtiliter excogitate aut ſonore dum quid ea ſecatur. Nā primi ſup.mortale ſcindebant lignū fiſſile.i.quod faciliter findiť cuneis.i.eiuſmodi inſtrumētis quæ à lato in anguſtū & acutum deſinunt & ex ligno duriore ac ferro fiunt. Tum.i.deinde paulatim variæ artes venere.i.excogitatæ ſunt,aut venere ī vſum hoīs labor improb⁹.i.inſatiabilis & modū neſciēs,vincit.i.ſupat,& domat oīa,nihil eſt qđ lōgo labore nō inneniať,aut fiat ab hoīe, īueniēdi aūt cauſſa eſt egeſtas,vñ ſubdit & egeſtas vrgens in rebus duris.i.quas durum eſt pati aut quibus durum eſt carere,vincit omnia.

PIERIVS.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignū.]In Mediceo codice & aliquot aliis antiqs.Nā primū,habeť.In Ro.ſchindebāt, quod ſono aſperū videať,ꝑ,ch,& hic & alibi ſcriptū,qđ verbum id σχίζω græce dicitur per.χ, literam dēſam, alij Scindo malūt ἀπὸ τοῦ σκεδάζω dici,& idcirco adſpirationem non adponunt, atqꝫ ita omnino mollius enuntiatur. ¶ Labor om̄ia vincit,] In Roma.cod.vicit,legitur, ſpecie perfecta. Nam & venere artes, dixerat. In Mediceo,vincit,eſt. Sed literæ,n,ſubditum eſt punctum,quod eam indicet expungendā.vtcūqꝫ tamen legas,parui eſt momenti.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit: quum iam glandes,atqꝫ arbuta,ſacræ
Deficerent ſyluæ,& victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus vt mala culmos
Eſſet rubigo,ſegniſqꝫ horreret in aruis
Carduus: intereunt ſegetes.ſubit aſpera ſylua,
Lappæqꝫ,tribuliqꝫ,interqꝫ nitentia culta
Infœlix lolium,& ſteriles dominantur auenæ.
Quòd,niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris
Et ſonitu terrebis aues,& ruris opaci
Falce premes vmbras,votiſqꝫ vocaueris imbrem:
Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis aceruum:
Concuſſaqꝫ famem in ſyluis ſolabere quercu.

SERVIVS.

Ceres prima,] Oē genus agriculturæ hoībus indicauit,nā quāuis vel Oſyrim,vľ Triptolemum aratrum inueniſſe dicāt,ille tamē oēm agriculturam docuit, Nam ferrū dicendo, omnia agriculturæ ferramenta expræſſit.¶ Sacræ,]etiā ſacræ em-
Dodona. phaſis eſt. ¶ Dodona,] eſt vrbs epiri,iuxta quā nemus eſt Ioui ſacrū,abundās glādibus,vñ per excellentiā illius meminit. ¶ Additus,] vel datus,ſi nihil mali añ habuerint. Vel additus,qa añ erat,ſed nō huiuſmodi.¶ Eſ-
Rubigo, ſet,]cōſumeret, vt eſt mollis flāma medullas,¶ Rubigo,]genus eſt vitij,quo culmi pereūt,ſed improprie dicitur,nā ꝓprie rubigo,eſt vt
Sylua. ait var.vitiū obſcœnæ libidinis,qđ vlcus vocať.¶ Segnis,]infœcūdus.¶ Aſpera ſylua,]notādū etiā de herbis ſyluā dictā.¶ Infelix lo.]infœcūdū,cōtra. felicēqꝫ trahit limū.¶ Steriles aue.] ad diſcretionē earū,q̄ ſerunť.¶ Qđ niſi & a.t.] Iam cōcludit,& hoc dicit, ne ſæpe ſarrieris ꝓpter illud,& amaris intyba fibris Officiūt,niſi aues fugaueris ꝓpter illud. Strimoniæqꝫ grues,niſi falce amputaueris ramos,ꝓpter illđ. Aut vmbra nocet,niſi votis inuocaueris pluuias,ꝓpter illđ,hūida ſolſtitia,atqꝫ hyemes orate ſerenas,ſine cā īgētis frumēti alieni aceruos aſpicies,Per qđ oſtēdit ruſticū ſua inertia famē nō annivitio ſuſtinere.¶ Premes vm.] Coarctabis,& īminues.¶ Famē ſola.]ac ſi diceret. ne glādib⁹ qdē ſatiaberis,qa dixerat. Et victū dodona negaret.

MANCINELLVS.

Prima ceres,]Ouid.quoqꝫ li.v. meta.ait prima ceres vnco glebā dimouit aratro. Prima dedit fruges, alimēta ꝗ mitia terris Prima dedit leges,cereris ſūt omnia munus Diodo. autem lib. vj.in prin.ſcri.qđ ſiculi tradunt Siciliam Cereri & Proſerpinę ſacrā eē, has ſimul deas primum in Siciliam viſas.inqꝫ ea primo frumentum terræ bonitate ortū, in agro autē Leontino, multiſqꝫ præterea ſicilię locis etiā tēpore ipſius Diodori,vt inqt,oriebatur agreſte triticū. Quū autē raptā filiam ꝓſerpinā q̄reret: hoīes,q eā grate ſuſceperant,frumenti vſum edocuit,hæc eadē leges dedit, qb⁹ iuſtæ piæqꝫ hoīes viuere aſſueſcerent,ex quo & legiferā dixerunt,plura Diod.& nos lati⁹ ibi Liber & alma ce.¶ Sacræ,]ſi ſacræ, quanto magis,& aliæ. Eſt ergo emphaſis.i.demōſtratio de q̈ Fa.li.viij. Victū cibū,à viuēdo diciť.Dodona,ab excellētia nemoris dodonā poſuit. Dodona em̄ in Epiro Ioui ſacra erat,nā illic tēplū & oraculū fuerat ei cōſtitutū,qđ latius aperuimus æglo.viij.vtqꝫ Ply.li.ij.c.cvij. docet in dodona fons erat gelidus,q immerſas faſces extiguebat,ſi tñ extincte admotæ fuiſſent,accēdebantur.¶ Mox.]deinde.¶ Et frumētis la.ad,]labor erat hoībus arandi,ſerendi,& ſimiliū.Deinde additus eſt eiā frumētis labor,videlicet rubiginis carduorū,&c.¶ Labor.]calamitas. ¶ Eſſet,]carpet,abſumeret Rubigo,id vitiū eſt rodēs ferrū,vel ſegetes,quaſi rodigo. Vnde Robigo

olim robigo dícebaꝛ̃.Ply.aũt li.xviij.de vitiis frugũ ait.Cœle⸗
ſte frugũ,vinearũq; malũ nullo minus noxiũ eſt rubigo,frequẽ
tiſſima hæc in roſido tractu,cõuallibusq́;,ac pflatũ nõ habenti⸗
Rubigalia. bus è diuerſo caret ea vẽtoſa,& excelſa.Feſtus aũt ait,ꝙ rubiga
lia dies feſtus.vij.Kaꝛ̃ maias,qñ putabãt rubiginẽ vertere cole⸗
banꝛ̃,& Ply.li.xviij.inqt qd rubigalia Numa cõſtituit,q̃ agebã
tur.vij Kaꝛ̃. maias,qm̃ tunc ferè ſegetes rubigo occupat. ¶ Se⸗
gnis,] Sterilis,& ſegnitiẽ pbẽs ſegeti.¶ Carduus,] vide ĩ buc.
¶ Subit,]ſuccedit.¶ Lappæ,]Ply.xviij.de vitiis frugũ ait, lo⸗
liũ,& tribulũ,& carduũ, lappãq; nõ minus ꝙ rubũ inter frugũ
morbos:qn inter ipſi⁹terræ peſtes nũerauerim. De tribulis aũt
lati⁹Ply,li.xxj.& li.xxij.¶ Nitẽtia culta,]ſplẽdẽtia, & arata ar
ua.¶ Loliũ,]de hoc late diximꝰ æglo.v.¶ Steriles auenæ,] de
auenis etiã lati⁹æglo.v.Qd niſi,pdictorũ epilogũ facit: dixerat
em̃,Multũ adeò raſtris,&c.Eſt aũt ſenſus qd ꝙuis prædicta ab
agricola fierẽt niſi ſequẽtia quoq; agerenꝛ̃,fruſtra pdicta oĩa fo
rent. ¶ Terrebis aues,],ppter illud nihil improbus anſer &c.
Premes vmbras,,ppter illud, Aut vmbra nocet.¶ Opaci,]vm⸗
broſi.¶ Premes,]cohibebis,exſcindes.

ASCENSIVS.

Prima ceres ferro.Redit ad inſtitutũ ſuũ,vt.ſ.agriculturæ au
torẽ ſignificet,dicẽs cererẽ eã ĩueniſſe,tãgẽs paucis ei⁹difficulta
tẽ,vt diligẽtẽ reddat agricolã,additus mox arma ſeu inſtr̃a qb⁹
agricolis vtẽdũ eſt.¶ Ordo igiꝛ̃ eſt.Ceres iſtituit.i.ſtatuit & do
cuit prima.i.priuſq; ali⁹ qſpiã,mortalis.ſ.hoĩes cũ ipa p inuẽtũ
ſuũ,mortalitatẽ meruerit,& dea frugũ habita ſit,vtere.i.vtẽdo
colere terrã,ferro.i.qbuſcũq; armis ac inſtr̃is ex ferro factis,aut
ferro minutis vt vomere bidẽte,marris foſſoriis &c. tũc ſup.cũ
glãdes atq; arbuta.i. fruct⁹ arbutorũ,& qcũq; ſylueſtres,defice
rẽt,i.deeſſent ſyluæ ſacræ.i.Ioui cõſecratę,cui minie defore pu
tabanꝛ̃,& dodona.ſ.ſylua illa ſacra ĩ epyro negaret.ſ.mortalib⁹
victũ qa tũc glãde veſci ſolebãt,Labor.i. difficultas & calami⸗
tas,eſt additus.ſ. à Ioue q noluit facilẽ eẽ viã colẽdi agros &.i.
ẽt frumẽtis,ita ſup.vt mala.i.nociua & pniciosa rubigo,eẽt.i.cõ
ſumeret(ab edo es eſt)culmos.ſ.frumẽti,qd pri⁹ leri⁹ veniebat,
& vt cardu⁹.i.herba ſpinoſa florẽ hirſutũ ferens de gñe tribulo⸗
rũ in cui⁹ foliis ſemp aq̃ inueniꝛ̃,vñ græce dipſacos.i,ſitiẽs,dr̃,
ſegnis.i.ĩfœcũd⁹& nihil boni afferẽs,horreret.i.horrid⁹ ſtaret ĩ
aruis & ſupple poſtq; is horrere cœpit, ſegetes ĩtereũt,& ſylua
aſpera.ſ.veprıũ tribulorũ,ſpinarũ,lapparũ & ſiliũ,ſubit. i, p ſe
ſubſecuta eſt.Sylua dico appoſitorie lappæ & tribuli,aut ſylua
lappæ,& tribuli,vt ſint genitiui ſingulares,& loliũ infelix.i.zi⸗
zania infelicitatẽ pariẽs,& auenæ ſteriles.i. vẽtoſe & ſterilitatẽ
ĩducẽtes,dñanꝛ̃ ĩter culta.ſ.arua nitẽtia.i. ſplẽdẽtia frequẽti opa
agricolæ,ita,vt nonvitiũ ſed calamitas ſit agricolæ. Dñanꝛ̃ autẽ
vſq; adeo ꝙ niſi tu ĩſectabere terrã aſſiduis raſtris.i. niſi aſſidue
ue raſeris ,& eradicaueris herbas nociuas , & niſi terrebis aues
ſonitu.ſ.arc⁹aut vocis,& niſi pmes.i.diminues & exſcides falce
i.cultro ĩcuruo vmbras ruris opaci.i.arborib⁹ circũlepti, & niſi
vocaueris imbrẽvotis.ſ.diis factis,heu(dolẽtis ĩteriectio)tu ſpe
ctabis fruſtra i.ſine cõmodo tuo imo cũ dolore cũ ſol⁹careas ma
gnũ aceruũ.ſ.frumẽti,alteri⁹.ſ.vicini tui q eã diligẽtiã adhibuit
& ſolabere.i.mitigabis ſed nõ pẽit⁹ſedabis nec placabis famẽ.ſ.
tuã & tuorũ,q̄rcu cõcuſſa.i. agitata ad habẽdã glãdẽ in ſyluis,
vbi videlicet naſcitur.

PIERIVS.

Deficerẽt ſyluæ,]In codi.nõnullis admodũvetuſtis,defuerãt,
legiꝛ̃:Sed Deficerẽt,magis placet.¶ Vt mala culmos eẽt rubi⸗
go.]In Romano codi.& hic,& alibi,robigo, p,o,prima ſyllaba
ſcriptũ eſt. Vñ robigalia ſacra robigo deo ĩſtituta à numa anno
regni ſui.xj.vt auctor eſt pliny⁹.¶ Horreret in aruis cardiu⁹,]
In antiquis aliquot codicibus carduos , vt ſexcenta huiuſmodi
exempla in veterum monumentis. ¶ Et ſteriles dominantur
auenæ.]Hic ſuum habet locum,dominantur,quod in bucolicis
naſcũtur extant,codicibus legi diximus. ¶ Quod niſi & aſſidu
is.]In Romano codice,adſiduis,idq; perperam ſcriptum ex ca⸗
riſij ſententia , Quod verò ſequitur,terram,inſectabere raſtris.
In Mediceo codice herbam inſectabere ſcriptum eſt.¶ Fruſtra
ſpectabis aceruum .] Vt miſſum faciam,aceruom, ex antiquis
codicibus.In Mediceo nõ ſpectabis , ſed expectabis,habetur,id
enim ſpectandi auget ſignificatum.

Dicendum,& quæ ſint duris agreſtibus arma:
Quis ſine,nec potuere ſeri,nec ſurgere meſſes.
Vomis,& inflexi primum graue robur aratri,
Tardaq; Eleuſinæ matris voluentia plauſtra,
Tribulaq;,traheæq;,& iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei,viliſq; ſupellex,
Arbuteæ crates,& myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor prouiſa repones:
Si te digna manet diuini gloria ruris.
Continuo in ſyluis magna vi flexa domatur
In burim,& curui formam accipit vlmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo:

SERVIVS.

Arma,]inſtrumẽta,vt ali⸗
bi,Cerealiaq; arma . ¶ Vo⸗
mis,]& ab eo,quod eſt vo⸗
mis ris,facit,ſed rõnis eſt vo
mer.Nam vomis vſurpatum
eſt.Rarum enim eſt, vt in is,
exeuntia,ri,in obliquis reci
piant,vt cinis , puluis.Talis
eſt,& in græcis rõ.Nã actin
& actis dicũt,delphin & del
phis,eleuſin & eleuſis,ſed ve
rius in,n,deſinunt qd in obli
qs habẽt,vt actinos,& eleu⸗
ſinos , delphinos . ¶ Graue
ro.],ppter ſulcos alti⁹ impri
mẽdos.¶ Inflexi,] aũt,p fle
xi,nã,in,abũdat,¶ Tardaq;
Eleuſin. eleuſinæ ma tris,]Eleuſin ci
uitas eſt atticæ,puincie , nõ
longe ab Athenis,in qua cũ
regnaret Celeus , & Cererẽ
filiam quærentem liberaliſ⸗
ſime hoſpitio ſuſcepiſſet,illa
pro munere oſtendit ei oẽ
genus agriculturæ filium ẽt
eius . Triptolemum recens
natum per noctem igne fo⸗
uit , per diem diuino lacte
nutriuit, & eum allatis ſer⸗
pentibus ſuperpoſitũ p totũ
orbem miſit ad vſum frumẽ
torum hominibus indican⸗
dũ.Ergo hoc dicit , plauſtra
volubilia mr̃is eleuſinæ, id⸗
eſt qualia oſtẽdit Ceres apđ
eleuſin,Aut certe qualibus,
mater deum coliꝛ̃.Nam ipſa
eſt,& ceres.¶ Tribula,]ge⸗ Tribula.
nus vehiculi , quo terunꝛ̃ in
area fruges maturę. Trahe ę
q; epẽtheſim fecit cã metri,
ſicut

Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante iugo leuis, altaq́ phagus
Stiuaq́, quæ currus à tergo torqueat imos.
Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus.

Traha. ſicut nauita. Traha aũt ge-
nus vehiculi dictũ à trahen-
do, nã nõ habet rotas. ¶ Ini
quo pondere raſtri,] ꝓ iniq
põderis .i. magni .ſ. vt ſine la
bore ruſtici glebas poſſint
ĩfringere. ¶ Virgea pterea
celei, vilisq́ ſupellex.] i. vaſa de vimine facta, qualia ceres aliqñ
Corbis. monſtrauit, vt quallos, corbes &c. Sanè hæc corbis dicendũ eſt
fœminino gñe ſecũdùm Tul. q ait. Meſſoria ſe corbe contexit.
Supellex Sanè ſupellex, vſurpatum: nã artis eſt ſupellectilis. Gtũs enim,
aut par debet eſſe ntõ, aut maior, vt muſæ doctoris, ſi duab⁹ ma
iorem ĩuenerimus cõtra artem id eſſe manifeſtũ eſt, vt anceps,
pceps, & pauca alia. ¶ Et myſtica vãnus iacchi,] i. cribrũ cerea-
le.. Legimus aũt & & vallus ſecundùm Var. qd nihilomus ſigni
ficat. ¶ Myſtica,] autem iacchi ideo ait: ꝙ liberi patris ſacra ad
purgationẽ aĩæ ptinebãt, & ſic hoĩes eius myſteriis purgabanť:
ſicut vãnis frumẽta purganť. Hinc eſt qd dicіť Oſyridis mẽbra
à Typhone dilaniata. Iſis cribro ſuppoſuiſſe. Nã idẽ eſt Liber pa
ter, in cui⁹ myſteriis vãnus eſt qa vt dixim⁹ aĩas purgat, Vñ &
liber ab eo, qd liberet dictus eſt: quem Orphe⁹ à gygãtibus di
Buris. cit eſſe diſcerptũ. ¶ In burim,] in curuaturã. Nã buris eſt curua
mentum aratri. Dictũ quaſi βοός ὀυρα ꝙ ſit in ſĩlitudinẽ caudæ
Dẽtale. bouis, ¶ Binę.] Duę. qb⁹ latior ſulc⁹ efficiať. Duplici dẽtalia dor
ſo, dẽtale eſt lignũ ad qd induciť vomer. Duplici autẽ dorſo dr̃,
aut lato, vt, At duplex agiť p lũbos ſpina. Aut reuera duplici, cu
Stiua. ius vtrũq; eminet latus, & ferè hmõi ſunt oẽs vomeres in Italia.
iugo .i. ad iugũ. ¶ Lęuis,] ideo lęuis ne boues laborẽt. ¶ Stiua]
manica aratri, qua regiť. Cice. in ſcauriana, Ab ipſa ſtiua mecũ
hoĩes loqbanť. ¶ Currus imos.] Currus dixit, ppter morẽ ꝓuin
ciæ ſuę: ĩ qua aratra hñt rotas qb⁹ iuuanť. ¶ Suſpẽſa focis explo
ret,] ꝓbatæ em̃ ſoliditatis ſunt ligna, ſi fumo rimã miniẽ effece
rint, tot⁹ aũt hic locus de aratro Heſiodi eſt. τῆμος ἄξυλοτομεῖμ
μεμνημένος ὥριομ ἔργομ ὄλμομ μέμ τριπόδημ τάμνειμ, ὕπερομδὲ
τριπηχυνἄξονα θ᾽ἑπταπόδημ. ¶ PROBVS.
¶ Tardaq́ Eleuſinę matris voluẽtia paluſtra.] iperiti ea ploſtra
appellãt. Sũt em̃ vehicula, quorũ rotæ nõ ſunt radiatæ, Sed tym
pana cohærẽtia axi, & iũcta cãtho ferreo. Axis aũt cũ rotavolui
tur. Nã rotæ circa eiuſdẽ cardinẽ adhibetur, hoc vehiculum in
ſacris Cereris arcanæ, quæ eleu[ſin]is appellatur, ab oppido eluſine
attico, & id ducũt boues. Eſt præterea oliuæ viridis ſiliqua folli
culus, in quo faba naſcitur. ¶ MANCINELLVS.
Vomer. ¶ Arma,] inſtrumẽta de qb⁹ late Cato in li. de re ruſtica. ca. x. &
Var. li. i. ca. xxij. ¶ Vomis.] vomerũ plura ſunt gña. Culter vo-
cať pdenſam terrã ſecans priuſq́ proſcindať, futuriſq́ ſulcis ve-
ſtigia pſcribens inciſuris, quas reſupinus in arãdo mordeat vo-
mer. Alterũ genus eſt vulgare roſtratũ vti vectis. Tertiũ in ſolo
facili, nec toto porrectum dẽtali, ſed exigua cuſpide in roſtro la
Robor. tiore Ply. li. xviij. id ſcri. ¶ Graue robor.] i. graue lignũ. Eſt ita
ꝙ robor p, or, nõ p, vr, legendũ quoties pro ligno poniť. Robor
em̃ ꝗ̃uis arboris ſpecies ſit, tñ ꝓ ligno poni ſolet, & vt gramẽ ꝓ
oĩ herba, ꝗ̃uis ꝓpria ſpecies ſit. ¶ Graue,] id ait vt terra altius
ſubigať. ¶ Tarda,] ꝓ tarde. ¶ Eleuſine matris,] Erat Eleuſinũ
opidũ atticæ, vt ply. ſcri. li. iiij. Ibi aũt eleuſinæ Cereris tẽplũ ex
tabat, vt Stra. docet li. ix. ¶ Plauſtra.] ea ſunt vehicula, qb⁹ opa
deferunť, vt frumẽta, legumĩa, itẽ lapides, aſſeres, tignũ. Cereris
aũt eleuſinæ plauſtra poeta dixit, qm̃ autore Iuſti. li. ij. ſub Eri-
chitheo athenarũ rege frumenti ſatio apud eluſina Triptolemo
reparata eſt: vbi & cereris tẽplũ erat, vt diximus. ¶ Tribulaq́.]
Var. lib. j. ca. lj. inquit, Tritura fit apud alios iumẽtis iũctis, & tri
bulo. Id fit è tabula lapidibus, aut ferro exaſperato, qd impoſito
auriga, aut pondere grandi trahiť iumentis iũctis. Aut diſcutit
è ſpica grana, aut ex aſſeribus dentatis cũ orbiculis, in quo qs ſe
det. vt agitet quæ trahant iumenta. Ply. quoq; lib. xviij. ca. xliij.
ſcri. Meſſis ipſa alibi tribulis ĩ area. alibi equorũ greſſib⁹ exteriť
alibi perticis flagellať. ¶ Traheæq́,] traha genus vehiculi di-
ctum à trahẽdo, nã nõ habet rotas, ꝓ eo aũt, quod eſt pluraliter
trahæ, traheæ dixit, e, literã addẽs. ¶ Virgea cele.] Varro de his,
q̃ iumẽta ducũt ait. Tragula ab eo qd trahiť p terrã. ¶ Stirpea,]
quæ virgis ſtipať. i. colligendo implicať, in qua ſtercus, aliud ve
Celeus. quid vehitur. Ita poeta virgea pro ſtirpea dixiſſe videť. Celeus
aũt, vt ſcribit Euſebius. Eleuſinæ regnauit, quo tẽpore Triptole
mus longa naui illuc acceſſit, diſtribuitq́ frumenta. Oui. li. iiij.
faſto. Triptolemi patrẽ fuiſſe dicit. Suppellex Var. li. j. c. xxij. ait
ĩſtrumentũ, & ſuppellectilẽ ruſticã oẽm oportet habere ſcriptã
in vrbe, & rure dñm. Villicũ cõtra ea ruri oĩa certo ſuo quæq; lo
co ad villam eẽ poſita. ¶ Arbuteæ crates,] ꝓ vehẽdis meſſibus,
aut ſtercore. Ply. li. xviij. ca. xxxix. ſic ait. Reliqua opera noctur
na maxiẽ vigilia cõſtat, quales creates fiſcinas texere, faces inci
dere, rudicas præparare. lib. verò. xvj. ca. xij. inqt Cortex è fago.
tilia, abiete: picea. in magno vſu agreſtiũ, vaſa, corbesq́, ac potẽ
Vannus tiora q̃dã meſſibus cõuehẽdis, vindemiisq́ faciũt, atq; prætex-
ta tuguriorũ. ¶ Vannus] cribrũ eſt, quo frumẽta, & legumĩa vẽ
tilanť, vt ſcribit Marcellus, hinc dictũ eſt, vannat euannat, van-
natur euãnať. i. vẽtilat, & ventilať. ¶ Myſtica vann⁹.] i. occulta,
& ſine aperta ſignificatione ipſorum ſacrorum. ſ. quæ ꝓprie di-
uinis

uinis viris, ſacerdotibusq́
tm̃modo cognita ſunt, in q-
bus vanno vtebanť myſtica,
& occulta rõne, nã Bacchi
ſacra ad purgationẽ aĩæ pti-
nere aiũt, ſicq; ei⁹ myſteriis
purgari hoĩes, ſicuti vanno
frumẽta, Myſticos aũt gręce, latine arcanũ ſignificat. ¶ Iacchi,]
bacchi, ſed cur iacch⁹ videto ĩ ſileno. ¶ Gl̃ia.] ille qdẽ ruris glo
riã habet, q oĩa ſuo tpe ĩ aruo colẽdo exercuerit: m̃lto añ neceſ-
ſaria ſibi pauerit. ¶ Diuini,] fertilis. ¶ Manet,] expectat, ſeu ti-
bi futura eſt. ¶ Burim,] bura, vt Noni⁹ ſcribit, dr̃ pars poſterior
aratri decuruata, hãc virgili⁹ burim vocauit. Dr̃ aũt bura q̃ſi bo-
uis vra. i. cauda ĩ cui⁹ ſĩlitudinẽ formata eſt. ¶ Vlmis.] Ply. lib.
xvj. ſcribit, ꝙ rigorẽ fortiſſime ſeruat vlm⁹, ob id cardinib⁹, craſ
ſamẽtisq́ portarũ vtiliſſima qm̃ minime torqueť. Vlm⁹, & fraxi
Pes nus lẽtæ, ſed facile pãdunť, flexibiles tñ, ſtãtesq́ à circũciſura ſic
Temo catę fideliores. ¶ A ſtirpe,] à radice. ¶ Pedes.] pedis mẽſura eſt
Dentale. digitorũ. xvj. ¶ Temo.] Varro ſcribit ꝙ dict⁹ eſt à tenẽdo. Is em̃
cõtinet iugũ, & paluſtrũ. ¶ Binæ aures,] ſic eĩ ſulci latiores fiũt.
¶ Dẽtalia] dẽtale eſt aratri pars prima, ĩ q̃ vomer ĩduciť, q̃ſi dẽs
Duplici dorſo, dẽtale eĩ q̃dratũ fit, iõ de duplici dorſo ait. ¶ Ti-
lia,] in tilia mas, & fœmina differũt, nãq; materies maris dura,
ruffiorq́, ac nodoſa, & odoratior, nec ſemẽ fert, aut florẽ, vt fęmi
na materia teredinẽ nõ ſentit, Ply. li. xvj. ¶ Iugũ,] Varro ſcribit
iugũ, & iumẽtũ à iũgẽdo dicta. ¶ Stiua.] docet Var: ꝙ ſtiua à ſtã
do dr̃, eſt aũt aratri manicula, dicta qdẽ manicula, ꝙ manu bu-
bulci teneť. ¶ Curr⁹,] id ait, qm̃ vt Ply. li. xviij. c. xxxj. ſcri. Gal
liæ aratro duas addiderũt rotulas, ꝙ gen⁹ vocãt planetarũ. Ex-
ploret, ꝓbet, vl̃ ſiccet, vt Noni⁹ quoq; ait. ¶ ASCENSIVS.
¶ Dicẽdũ & q̃ ſint &c. Cõuenicter poſtq́ docuit, quõ & qua dili
gẽtia terra colẽda ſit, docet qb⁹ armis ſeu ĩſtrumẽtis. Nã arma di
cunť oĩm artificũ ĩſtrumẽta: vuldo tñ ꝓ mũimẽtis pcipue armo
rũ accipi ſolẽt. Quæ aũt arma deſcribat, ex ordĩe patebit q talis
eſt. Dicẽdũ. ſup. eſt. i. dicere oportet, &. i. ẽt q̃ arma. i. inſtrumẽta
ſint agreſtib⁹. i. ĩ agro degẽtib⁹ agricolis. ſ. duris. i. labore ĩdura-
tis, & malo aſſuetis. Quis ſine. i. ſine qb⁹, meſſes. i. fruges metẽ-
dæ & ſecãdæ nec potuere ſeri. i, ſemĩari, nec ſurgere. i. creſcere ĩ
altũ. Primũ ſup. eſt vomis. i. q terrã vomit, & graue. i. põderoſũ
& forte robor. i. lignũ aratri ĩflexi. i. ĩcurui, & plauſtra. i. vehicu
la, matris eleuſinæ. i. cereris, q̃ apud eleuſinã ciuitatẽ vbi coliť, ve
hicula ad auehẽdas meſſes ĩſtituit voluẽtia, ſup. ſe, aut voluẽtia. i.
volubilia, tarda, ꝓ tarde, ſup. ſũt ruſticis neceſſaria aut qd ſĩľe, &
tribula. i. ĩſtrumẽta triturãdi & traheæ, ꝓ trahe, q̃ ſunt inſtr̃a, q̃
trahunť ſine rotis, & raſtri, i. dẽtalia põdere iniquo. i. aut grandi
Abltiui aut inæquali, qa ſecũdũ terræ q̃litatẽ dẽtes, & põd⁹ habẽt, (Serui
us paſſim ĩnuit ſeptimos caſus, quos ablatiuos ex vi demõſtra-
tionis appellãt loco gtõrũ poni vt eſt raſtri iniquo põdere ꝓ ini
q põderis, & lato venabula ferro ꝓ lati ferri, ęnei. iiij, verũtñ ho
neſtior eſt p abltm̃ q́ p gtm̃ locutio) pterea. i. pter hoc eſt ſup. &
ruſticis habẽda, ſupellex virgea, & vilis. i. vtẽſile ex virgis factũ,
& iõ vile, qa virgæ nõ magno veneũt ruſticis. Celei. i. q́ celeus
rex eleuſin⁹ tpe triptolemi regnãs poſtea vſus eſt, ſupellex inq́
virgea videlicet crates arbuteæ. i. ex arbuteis virgis cõſertæ &
cõtextæ, & vãn⁹. i. cribrũ ad vẽtilãda & purgãda frumẽta, myſti
ca. i. qua ẽt vtebãť ĩ myſticis ſacris iacchi. i. bacchi, q̃ oĩa. ſ. dicta ĩ
ſtr̃a tu memor. ſ. ĩdigẽtiæ pteritę repones. i. locabis ĩ repoſitorio
ſuo, ꝓuiſa multo añ. ſ. q́ vtaris. ſi gl̃ia digna. i. pſtãs diuini ruris
i. qd dij aliqñ coluere aut fertilis, manet, i. expectat aut delectat
& ĩmorať te. Sed ſolem⁹ dicere id manere, qd certo futurũ iudi-
cam⁹ ẽt malũ, vt ĩ Achilleide ſtatĩ. Quid maneat ppl̃os vbi tãta ĩ
iuria primos. Degreſſata duces? Cõtinuo. i. ſtatim dũ adhuc te-
nera eſt vlm⁹. i. arbor illa flexa ĩ ſyluis. i. adhuc creſcẽs magna
vi. i. violẽtia domať. i. curuať ĩ burim. i. formã buris, hoc eſt ĩcur
uamẽti aratri, & accipit formã aratri curui, ireo. i. lignũ oblõgũ,
ad qd rotę cõnectunť, ꝓtẽt⁹. i. porro tẽt⁹ hoc eſt extẽſus ĩ octo pe
des. i. ad lõgitudinẽ octo pedũ, & aures. i, ferra aut ligna latiora ĩ
morẽ auriũ vtriq; affixa, vt latiorẽ ſulcũ faciãt binę. i. duę, aut ſin
gulis ĩſtr̃is ſulcãdi duæ, & dẽtalia. i. ligna ĩ qb⁹ vomer ĩſigiť, du
plici dorſo. i, angulo cũ ſint q̃drãgularia, aptãť. i. applicanť huic.
ſ. aratro. Et tilia leuis. i. lignũ tilie arboris parũ põderoſe, cediť,
añ, i. priuſq́ op⁹ ſit ea vti, cediť. i. ãputať iugo. i. ad iugũ. i. vt ex
ea fiat iugũ. Eſt eĩ dãdi caſus, & fag⁹ alta. i. ꝓcera cediť iugo: &
ſtiua, i. manicula aratri à ſtãdo dicta, cediť ſup. q̃ torq̃at. i. torq̃n
do dirigat imos cur. à ter. i. à pte poſte. ſeqť em̃ aratrũ arãs. Et fu.
explo. i. ꝓbet & ſiccet ac vires exq̃rat, rob. i. ligna fortia ſuſpẽ. fo.
i. iuxta fumariũ, ĩ quo loco ignis foueť. ¶ PIERIVS.
¶ Et my. van. iacchi.] In Ro. co. Myſtica vall⁹, legiť Myſtica q
dẽ, vt alibi dictũ mutatione τοῦ, υ, in, v, q a veteres pegrinas l̃ras
abhorrebãt. Eodẽ mõ in anti. Liuiano co. corcurã ꝓ corcyrã le-
giť. & hmõi plæraq;. Vallus verò ex Varro. eſt, apud quẽ vall⁹,
q̃ apud alios, vãnus, & in lib. de ling. latina à volatu dictã aſſe-
rit, qd quũ id iactãt, volãt inde læuia. ¶ Prouiſa repo.] In Me-
diceo co. reponas, ꝓ modũ imperandi. ¶ Explo. rob. fu.] In Ro.
co. & in Oblongo Vetuſtiſſi. Explorat, legiť, vt cũ cediť ꝓcedat,
altera tñ lectio nõ reiicitur.

Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis,tenueſq́ piget cognoſcere curas.
Area quum primis ingenti æquanda cylindro:
Et vertenda manu,& creta ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ,neu puluere victa fatiſcat:
Tum variæ illudunt peſtes ſæpe exiguus mus
Sub terris,poſuitq́ domos,atq́ horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inuentuſq́ cauis bufo,& quæ plurima terræ
Monſtra ferunt,populatq́ ingentem farris aceruum
Curgulio,atq́ inopi metuens formica ſenectæ.

ℂ SERVIVS.

¶ Quū primū ingēti æqua. cy. Et vertenda ma.&cre.ſo. tena.] hæc per hyſteron ꝓteron, nā primum eſt, vt terra vertat̃,deinde ſolidetur gla rea poſtmodū æquetur Cylindro.i. lapide tereti in modū columnæ,quia ab volubilitate nomen accepit κυλίνδω eſt verto. ¶ Neu puluere victa fatiſcat.] Hypallage eſt,pro ne victa fatiſcat ī puluerē. ¶ Variæ illudunt peſtes,] per ludū nocēt. ¶ Exiguus mus,] in italia,cuius Cicero meminit in ſextiana,& quia hic Virg. viliū aīalium mentionē fecit. ideo præmiſit,Ni refugis tenueſq́ piget cognoſcere curas. ¶ Aut oculis capti fod.cubil.talpæ,] Hoc eſt oculis debiles. Et mutauit genus, nā hæc Talpa dicitur, ſicut & de damis.fecit,vt cum canibus timidi venient ad pocula damæ. ¶ Buffo,] rana terreſtris nimie magnitudinis. ¶ Monſtra,] ideſt. & alia purgamēta terrarum. ¶ Curculio,] Varro ait. hoc nomen per antiſticon dictū, quaſi gurgulio,eo quod nihil in eo penè aliud quàm guttur videtur. ¶ Inopi metuēs formica ſenectæ,] quæ ſemper alienū quærit auxiliū. Nā inopi nō tm̄ ad formicā ꝑtinet,ſed generale epitheton eſt ſenectutis.

Buffo.

ℂ MANCINELLVS.

Area. ℂ Poſſum multa tibi,] oratorie agit. reficit em̄ lectoris,auditoriſq́ aīm ac repat noua pollicitādo,& reddit attentū. ¶ Area,] vbi frumēta terātur,& areſcāt area dicit̃,vt varro ſcri. Cato aūt c.xcj. ſic ait. Areā ſic facito. locūvbi facias cōfodito,poſtea amurca cōſpergito bñ,finitoq́ cōbibat, poſtea cōminuito bñ glebas, deīde coæquato,& pauiculis verberato , poſtea denuo amurca cōſpergito,finitoq́ areſcat,ſi,ita feceris,nec formica nocebit,néq́ herbæ naſcent̃, plura ēt dicit in.c.cxxviij. vbi iubet areā cylindro,aut pauicula coæquādā. Varro aūt li.j.c.ij. inquit areā eſſe oportet in agro ſublimori loco,quā ꝑflare poſſit vēt⁹,potiſſimū rotūdā,& medio paululū extumidā,vt ſi pluerit,nō cōſiſtat aq̄, amurca ſolēt ꝑfundere,ea em̄ herbarū ē inimica,& formicarū& talparū venenū, ꝓpe areā faciēda vmbracula,quo ſecedāt hoīes tpe meridiano. Quū primis pro in primis de quo Gel. videto.

Cylidr⁹. ¶ Cylindro,] cylindrus dicit̃ à cyleo,vel à cylizo,qđ eſt voluo, eſt em̄ lapis teres in modū colūnæ. ¶ Vertēda manu.] i.tractāda,& ſubigēda,dixit em̄ Cato areā ſic facito. Locū vbi facies cōfodito,poſtea cōminuito bñ glebas. Alio etiā loco dixit cōfodiatur minute terra,&c. ¶ Solidāda,] roborāda,integrāda. ¶ Creta tenaci.] Ply.lib.xviij.cap.xlij.ſcri.areā ad meſſem creta ꝑpparandā. Catonis ſnīa amurca tēperata. Maiore ex parte æquant, tm̄,& fimo bubulo dilutiore illiniūt,id ſatis ad pulueris remediū vr̃. ¶ Subeant.] ſuccedant. ¶ Puluere,] q fit calore, & æſtu.

Fatiſcere ¶ Fatiſcat.] fatiſcere eſt apire,vt ſcribit Noni⁹,fatim verò abū-

Fatim. dāter dicim⁹,vñ & affatim. Hiſcere aūt apire. ¶ Tū.] i.vbi area hiſcere cœpit, ¶ Illudūt,] decipiūt.p luſum quēdā. ¶ Mus,] grece mys dr̃. De murib⁹ aūt plurima legito ī Ply.li.vij. Itē li.xviij. & li.x. itē i Ariſtotele de aīalib⁹ li. vj. ¶ Oculis capti.] i. orbati

Talpa. oculis. ¶ Talpæ,] Ariſto.li.j. de aīalib⁹ ,talpā oculos oīo habere negat. hi aūt ſemp terrā effodiūt,& humū egerūt , & radices ſubter frugib⁹ cōedūt. Ply. quoq́ li.xxxj.c.iij. ſcribit talpas cæcitatis ꝑpetuæ tenebris dānatas. ¶ Buffo rana.] terreſtris maxīa. ¶ Populat,] deſtruit,ꝑdatur. ¶ Curculio ,] frumēti vermis,vel fabæ. Ply.li.xviij. ſcribit curculionē nō deſcēdere infra quatuor

Formica digitos,nec amplius piclitari. ¶ Formica,] Ply.lib.xviij.c.xlij. ſcribit,formicā interlunio.i.lunæ coitu qeſcere, plenilunio etiā noctib⁹ operari meminit etiā lib.xix.c.xlvij. Sed lib.xj.c.xxix. Dixerat formicis eſſe reip. rationem memoriam,curam,& qđ ſemina arenoſa condunt,ne rurſus in fruges exeāt terra , maiora ad introitum diuidunt,madefacta imbre ꝓferunt,ac ſiccāt,opantur & noctu plena luna. Silices itinere earum attritos videmus, & in opere ſemitam factam.

ℂ ASCENSIVS.

ℂ Poſſum multa. Sunt inqt alia multa agricolis neceſſaria & à veterib⁹ tradita,quorū eſt areæ.i.ſoli plani& aridi vbi frumēta terunt̃,& flagellant̃ ſtructura,quā caute docet facere,ne mures,aut talpæ ſimileſq́ beluæ ſubterraneæ male cōpactā penetrēt & grana furent̃ dicēs Ego poſſum referre.i.recēſere & narrare tibi.ſ.auditori, multa ꝑcepta veterū.ſ. q de agricultura ſcripſerūt, ni.i. ſi nō refugis . i. renuis, & ſi nō piget ſupple te cognoſcere tenuis.i. tenuiū rerū curas.i, accuratiōes,& ſtructuras, Area,tū primū legit Serui⁹. Mācinell⁹ cū primis cū. A. Gellio Area igit̃ eſt æquāda.i.planāda ingēti cylindro,i. lapide terete & volubili(nō dices cū cylindro)ſed cū primis ſup.reb⁹.i.inter præcipuas res,& ipſa eſt vertenda.i.tractāda manu,& ſolidāda tenaci creta,ne herbæ ſubeāt.i.ſuboriantur,neu.i.neue ipa victa.i.obſita aut debilitata puluere qui fieret ex terra macra& nō fatiſcat.i.affatim hiſcat & aperiatur,quia varie peſtes.i.mōſtra peſtifera illudunt.i.imponunt,ipſi.ſ. agricolæ hoc eſt decipiunt ipſum tū.i.tūc qñ area fatiſcat rimis,qa mus exiguus q terren⁹ ſorex dr̃ & roſtrū acutū habet poſuit ſæpe domos ſub terris atq́ fecit horrea.i.granaria ſub terris(Qui de venuſtate carminis ꝑcipiūt, negāt monoſyllaba fini carmīs , niſi ſint aīaliū noīa,vt naſcet̃ riducul⁹ mus,& amica luto ſus apđ Hora.flaccū& hic exiguus mus,& alibi īuēta ſub ilicib⁹ ſus)& talpæ capti oculis.i.q oculos qdē hñt ſed captos qa eis vti nō pñt(vñ& veſtales q̄ ſuæ poteſtatis nō manēt capi dicunt̃,ſicut & amātes . Locut⁹ aūt eſt ꝑ maſculinū genus,ſicut in buco. Cum canib⁹ timidi venient ad pocula damme) fodere cubilia ſub terris , & buffo.i.rana terreſtris & venenoſa,inuentus ſup. eſt in cauis.i.cauernis terræ, & male ſolidatis areis,pluria mōſtra, ſup.alia q̄ terræ ferūt.i.ꝓducunt,& curculio.i. vermis gutturoſus frumēti rapax . populat.

Regula. i.furat̃(vtit̃ etiā actiua voce primo enei. Non nos aut ferro libicos populare penates Venim⁹.cū alij ferè populor dicāt) ingentē aceruū.i.cumulū ab aggerendo dictū,farris.i.illi⁹ frumēti,& formica metuēs ſenectæ īopi.i,ꝓ ſenecta īope,cū ampli⁹ acqrere nō valeat,ſup.populat ingētē,i.valde magnū,quaſi extra gētē i.genus ſolitū aceruum.ſ. farris.

ℂ PIERIVS.

ℂ Tenuiſq́ piget cognoſcere,curas.] In Oblōgo codice,cauſſas habet̃. ¶ Area cū primis ingēti eſt æquāda cylindro.] In Mediceo codi.& plęriſq́ aliis veterib⁹ verſus is ita legit̃. Area cū primis ingēti æquāda cylindro,abſq́,eſt, Vide verò apud Aulū gellium.li.xvij.cap.ſecundo,ſicut,cum primis,pro in primis dicebant. Ad hæc cariſius ſolœciſmum eſſe tranſmutatione qualitatis in præpoſitionibus ait,vt in hoc verſu , vbi cum primis,pro, quum in primis poſitum ſit. ¶ Tum variæ illudunt peſtes.] In Romano codice & aliquot aliis antiquis illudant habetur,quāquā non diſplicet illudunt , vt vertatur aliô ſermo. ¶ Poſuitq́, domos.] In Lon. codice,domus eſt,vt quartæ ſit declinationis, quod etiam apud oratores habetur,vt in veteri codice, Liuiano libro.iij. primæ decadis,vbi de quinctij triumpho. epulæ inſtructæ fuiſſe dicuntur ante omnium domus. Sed enim verborū inuitatus propinquitate præterire non poſſum,qđ ſtatim ſub ſequitur,in eodem antiquo exemplari. Epulanteſq́ cum carmīe triūphali,ex ſolennibus locis comeſſantium modo, Currū ſecuti ſunt vulgata exemplaria neſcio quos ſolennes iocos hñt. ¶ Populatq́ ingentem farris aceruum gurgulio.] In Mediceo cod. nō habebatur,q́,particula , quæ ſuperne addita eſt aliena manu. Ante verò populat punctus eſt,qui periodū claudit. Qui verò ſyllabæ timuerunt,q́,illud,vt ſæpe alibi addiderunt. Scribendum verò per. C. curculio licet. G. audiatur vt in caieta caio, & aliquot aliis.

Contemplator item,quum ſe nux plurima ſyluis
Induet in florem,& ramos curuabit olentes:
Si ſuperant fœtus:pariter frumenta ſequentur:
Magnaq́ cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria foliorum exuberat vmbra,
Nequicquàm pingueis paleæ teret area culmos.

ℂ SERVIVS.

ℂ Contemplator item,] ꝓgnoſticon eſt anni fertilis, vel infœcundi , contemplator autem modi imperatiui eſt,futurum pro pñti contēplare. vt cōtemplator aquas dulces. Terentius, loquitor paucula, ꝓ loquere. ¶ Nux plu.] ideſt longa , ſignificat autem amygdalam, ſed hoc græcum eſt. τὸ ἀμυγδαλον τὰ ἀμυγδαλα. ¶ Induet in florem,] ſe effundet in florē,& bene eligit arborē,quæ foliis prima veſtitur, ¶ Si ſuperāt fœtus,] ſuperant, abundant. ¶ Magnaq́ cum magno veniet,] &c. aut æſtus nimios futuros ſignificat cum abundantia frugum. aut certe per calorem feſtinationem , alibi: feruet opus. ¶ Necquicquàm pinguis,] non pingues, ideſt ſine frugibus , vt alibi in hoc opere, Necquicquàm reos exercet noctua cantus , ideſt non. Et notandum paleam dictam ſingulari numero contra artem. Nam quæ ex pluribus conſtant , numeri ſunt tantùm pluralis ſecundùm artem , vt cancelli , bigæ , ſcopæ , licet abuntantur, poetæ.

MANCINELLVS.

¶Contēplator.] aſpice, cōſpice, nā templū, & cōtēplari. vt Varro ſcribit à tueor dicit̃.i.cōſpicio, vt apud Enniū in medea, Cōtempla & tēplū. & cereris ad læuā aſpice. Dicebāt aūt veteres ēt contēplo. ¶Nux plu.] i.lōga. Eſt aūt nux græca, & amygdala dicit̃. videto Macro. li. ſat. iij. de nucib⁹, hęc aūt teſte Ply. li. xvj. c. xxxv. eſt ex arborib⁹, quę primæ germināt, & inter nouiſſimas nudat̃. c. verò. xxxiij. eiuſdē li. ſcribit, ꝙ ex iis quæ hyeme cōpitū floret prima oīm amygdala, mēſe Ianuario. ¶ Fœtus,] ideſt fructus ipſi. ¶Cū magno ve. tri. ea.] i. tanta frugum copia erit qđ tritura ipſa ad totius æſtatis calorē, & tēpus ꝓducet̃. Colu. li. xij. c. j. ait. iij. Kal̃. aug. aqla occidit. his diebus locis tēperatis, & maritimis meſſis cōficit̃, & li. ij. c. xxj. inqt. Sed cū matura fuerit ſeges, antequā torreat̃ vaporibus æſtiui. ſyderis, qui ſunt vaſtiſſimi per ortū caniculæ celeriter demetat̃. Nā diſpendioſa eſt cunctatio. Apparet aūt canicula. vij. Kal̃. aug. hinc caligo æſtuoſa, auctor eſt idē li. xij. c. ij. Tritura, ea eſt Varro. teſt. quū frumentū terit̃. ¶Luxuria,] abūdantia paleæ. hoc vocabulo nō culmi ꝓprie, ſed folliculi ipſi granulorū cōpræhēdunt̃. Vnde Ply. li. xviij. ca. xliiij. inqt ſi palea deſit, & culmus terit̃. Dicta aūt à palea ſecundùm Varronem. li. j. ca. l. Pala enim ventilatur vt frumenta purgentur.

ASCENSIVS.

Contēplator itē &c. Interſerit breu e ꝓgnoſticon quo futuræ meſſis vbertatē prædiſcere poſſumus, dicens agrorum fœturam atq; prouentum eſſe ſimilem fetui amygdalino, nā ſi plurie naſcant̃ amygale, ita vt fruct⁹ multi frōdes verò paucæ ſint ſignum eſt magni ꝓuentus in agro, at ſi contra magna fuerit frondium luxuries, & fructuum raritas, rarus quoq; frugū ſequet̃ ꝓuēt⁹. ¶Ordo eſt, Tu item. i. idētidem, ſubinde, interdū, aut etiā contēplator. i. aſpicito ſi quū nux plurima. i. lōgiſſima, hoc eſt amygdalus induet ſe in florē. i. florebit in ſyluis, ſed ſpecioſius dixit induet ſe in florē, qa amygalus vr̃ tota floribus amiciri (vñ nō dicā cū nux plurima. i. frequētiſſima ſyluis. i. corilus induet ſe ī florē, ꝗpuis ab ea quoq; ruſtici q amygdalos nō habēt ꝓgnoſticon faciāt) & curuabit ramos olētes (hoc quaſi ad ingládes ſpectat, ſed olere cōmune eſt, vñ & bñ & male qd olere dicit̃) Si in quā tūc fœtus. i. ipſi fructus amygdalini ſuperāt. i. abūdāt frumēta ſequētur pariter, ideſt pari menſura, ideſt ſuꝑabundanter, & magna tritura, ſcilicet frumēti, veniet cum magno calore, ideſt feruore, feruet enim opus copioſum, friget exiguum, aut calorē æſtatis ſignificat in qua eſt tritura, cum flores amygdalidi ſint ī februario plurimi. At. i. ſed ediuerſo, ſi vmbra exuberat. i. valde vber eſt, luxuria. i. ſuꝑabūdātia inutili foliorū. i. frōdiū nec. i. & ne, & area teret culmos paleæ nequicꝙ. i. fruſtra pinguis qa licet palea ſit pīguis & luxuriās, rara tñ habet grana, & ita eſt cōformior ſĩlitudo cū amygdalo, cui⁹ dū plurime ſūt frōdes pauci ſunt fruct⁹. Serui⁹ aūt ſic itelligit, area teret culmos paleæ. i. folliculi granorū, nec quicquā. i. nō pinguis.

PIERIVS.

At ſi luxuria foliorum exuberat vmbra.] In Mediceo codice. Exuberet coniunctiuo mō legitur. In Romano codice luxuriæ. Quod ego prius fuiſſe crediderim. Luxurie à nominatiuo luxuries Plynius Secundus ſermonis dubij libro ſexto, vt apud cariſium legimus, in iis quæ recitat ex Caij Iulij Romani analogia, amicities, vt planicies (inquit) luxuries mollicies, & ſimilia, veteri digintate cæterum rationis via debet amicitia dici. In reliquis ſanè codicibus Luxuria legitur. ¶ Nequicquàm pinguis paleæ teret area culmos,] In Romano codice, & in Mediceo palea terit legitur, & palea ablatiuū non temere agnoſcit Seruius.

Semina vidi equidem multos medicare ſerentes:
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca:
Grandior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet:
Et quàmuis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen: niuis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere: ac retro ſub lapſa referri.
Non aliter, quàm qui aduerſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit: ſi brachia forte remiſit:
Atq; illum in præceps prono rapit alueus amne.

SERVIVS.

Semina vidi,] equidē mł̃tos medicare, Incipit dicere de medicandis ſeminibus leguminum, quemadmodū & maiora fiant, & modico igni ſoluantur. Bene autem ait equidem, vt à præiudicio inchoaret, nam hoc dicit, equidem hæc, vidi fieri, ſed ſic quoq; legumina degenerarent, niſi ſingulis quibuſq; annis hoc fiat, Inde enim eſt. Sic omnia fatis in peius ruere, Medicare autem antiquæ dixit, nam maiores medico, & medicor dicebāt, vt populo, & populor, quæ verba modo ab vtraq; ſignificatione paſſiuæ ſunt declinationis, ſed vt medicare pro medicari diceret, metri neceſſitas fecit. Sanè medicor actm̃ regit, vt medicor illam rem. Medeor verò illi rei dicimus, medeor illam rem figuratum eſt. ¶Nigra per. amur.] Olei ſordibus. Sed his, quæ præcedunt. Nam ſordes, quæ oleum ſequuntur, feces vocantur, & amurca p, c, ſcribitur, & per, g, pronuntiatur, vt. C. Gaius. Cn. gne⁹. ¶ Siliquis fallacibus,] Quæ fallere plerunq; ſolent. Interdum enim leguminum folliculi maiores videntur, cū inanes ſint. ¶ Properata maderent.] Feſtinanter coquerentur, & cito. ¶ Spectata,] probata, vt. Et rebus ſpectata iuuentus. ¶Ni vis hu.] aut poſſibilitas, Salu. Sed noſtra omnis vis in animo, & corpore ſita eſt, aut certe multitudo, Tamē verſus eſt, quaſi violentia ſit in rebus, quæ contra naturam vertūtur in melius. Sic enim & Donatus ſenſit dicens, niſi violentia fiat naturæ, omnia in deterius cadunt. ¶Manu. le.] hinc quidam volūt dictum legumen. ¶In peius ruere: ac. retro ſub lapſa referri.] τὸ ἀυτὸμ, Nam bis idem dixit. ¶Lembū.] nauiculā admodū breuem. ¶ Subigit,] ſurſum agit, vt corpa ſaltu ſubiiciūt in equos, aut certe ſubigit, eſt vrget,

eſt vrget, & impellit.

❡PROBVS.

❡Lembum,]genus nauigij.

❡MANCINELLVS.

❡Semina vidi equidē.]Docet hic poeta, quo pacto fruges vali-
diores fiant. Ply. etiā li. xiij. c. xxvij. ſcri. vino ſemina ꝑfuſa mi-
nus ægrotare egiſtimauit. Virgi. Nitro, & amurca ꝑfundi iubet
fabā, ſic etiā grādeſcere ꝓmittit. Quidā verò ſi triduo añ ſatū vri-
na. & aqua macereť, p̄cipue adoleſcere putant. Reliqua ſemina
cupreſſi foliis tuſis ſi miſceať, nō eſſe vermiculis obnoxia, nec
Nitrum. ſi interlunio ſerātur, qn & armo talpæ cōtacta ſemina huberio-
ra eſſe, &c. ¶Nitro,]Nitri natura: vt Ply. li. xxxj. c. viij. docet
nō multū à ſale diſtat, in medicinā calefacit, extenuat, mordet,
Amurca ſpiſſat, exulcerat. ¶Amurca,]ea diciť, & quæ p̄cedit oleum, &
quæ ſubſequitur. Plyn. lib. xv. c. vj. de oleo quādo fit inquit. Et
è cortinis in labra fundendū vt feces, & amurca liqueņť, Palla-
dius in Nono ti. xvij, deinde cū amurca ſubſederit, oleū purum.
xxx. diebꝰ exactis ī vitrea vaſa trāſferri. Et ꝙuis igni exiguo ꝓ
perata maderēt. ¶Ordo eſt, & igni quāuis exiguo, ꝓperata ma-
derēt. i., ꝓpere, & cito madeſcerēt, tūc em̄ madere videnť, quum
Degenerare. coquēdo mollificata fuerint. ¶Spectata,]ꝓbata. ¶Degenera-
re,]de ſuo gn̄e exire, hinc degenerare dicunť ignobiles, & ſuo
generi diſſimiles. Degenerare dicuntur qui ſuorum maiorum
virtutibus nō reſpondent, aut vitio. Manilius libro. iiij. Dege-
nerant nati patribus, vitiūq; parētis. ¶Vis humana,]violentia,
ſeu mauis prudētia. ¶Fatis in peius ru.] Col. li. iiij. c. x. inquit
Cōpertū habeo naturali quadā malignitate deciſcere interdū,
quāuis diligēter ꝓbata ſemina. Idq; nobis poeta oſtēdit dicēdo,
Vidi lecta diu &c. qđ nō tm̄ ſeminibꝰ leguminū, ſed in totā agri
colationis rōnē dictū eſſe ītelligēdū. Sic quāuis maxima queq;
lecta fuerint, vidi oīa fatis in peiꝰ ruere, &c. ¶Fatis,] i. natura-
li quadā malignitate, vt ſupiꝰ Col. dixit. ſeu naturali ordine, vel
mortali lege. ait em̄ Mani. li. j. Oīa mortali mutāť lege creata.
De fato aūt latiꝰ ī pollioē dictū eſt. ¶Vix,]cū labore, ¶Lēbū,]
Lēbus nauicula breuis piſcatoria vt ſcri. No. ¶Remigiis,]re-
morū ordinibus. ¶Remiſit.]retraxit, ad ꝓprium locū reduxit.
Atq;. ¶Atq; il.]Gel. lib. x. c. vl. ī hoc loco exponit atq; ꝓ ſtatim, vbi
etiā docet, atq; cōiūctionē eſſe cōnexiuā, ſed plęrūq; ꝓ aduerbio
bio valere, quū dicimꝰ aľr ego feci atq; tu. Significat em̄ aľr quā
tu &c.

tu &c. ¶In p̄ceps,]in ꝓfundū, & locū ꝑiculoſum. ¶Prono,]de-
flucti. ¶Alueꝰ,]fluminis foſſa diciť,

❡ASCENSIVS.

❡Semina vidi &c. Hic docet ſemīa medelis iuuāda, qđ ne aſp-
neť agricola iterū īfert difficultatē, ꝓuētꝰ ampli obtinēdi niſi id
fecerit: cū ergo auidus ſit ſemꝑ colonꝰ facile ad id ꝑſuaderi poſſe
videť. quo neglecto oīa in peius ruerēt, vt q aduerſo vortice na-
re vellet. ¶Ordo eſt. Eqdē. i. ego qdē vidi mul tos ſerētes. i. ſemi-
natores. vľ cū ſererēt medicare. i. medicamēto iuuare ſemina. &
ꝑfundere ſup. ea priꝰ. ſ. quā ſeranť fece olei. i. nitro cuiꝰ natura pa-
rū à ſale diſtat, & amurca. i. cenoſa vt grādior fœtꝰ. i. granū grā-
diꝰ eſſet ſiliqs. i. tunicis eiꝰ fallacibꝰ. i. aſſidue fallētibꝰ: qa grādes
ꝑuū granū ſæpe cōtinēt, & molleſcerēt ꝓperata. i. feſtinata igni-
ꝙuis. i. quātūuis exiguo hoc eſt vt facillime ſint coctiōis ad quā
dicta medicatio valet. Ego vidi. ſ. ſemina lecta. i. electa diu, & ſpe-
ctata. i. ꝓbata multo labore. i. accuratiōe, & opa multa tñ. i. ni-
hilominꝰ degn̄are. i. minora & deteriora fieri, ni. i. niſi vis. i. vir-
tus aut violētia, humana: qa ars quodāmodo nature impat lege
ret quotānis. i. ſingulis annis añ ſationē, maxima queq; ſup. ſe-
mina. i. oīa quæ præter cætera eſſent magna. Sic. ſ. vidi (aut ītel-
ligi ſolēt, aut dic ruere ꝓ ruebāt, & referri ꝓ referebanť) oīa rue-
re. i. decidere in peius. i. in deteriꝰ: qa de bono locutꝰ eſt: ac vidi
oīa ſublapſa referri retro. i. retrorſum. i. in deteriorē & poſtpo-
nēdā cōditionē. nō aľr quā. i. ita vt ſup. is q ſubigit. i. ſurſum agit
& īpellit. vix. i. cū difficultate ſūma remigiis. i. miniſterio remo-
rū, aut remigū, lēbū. i. ſcaphā hoc eſt nauiculā flumīe aduerſo. i.
ꝑ flumē aduerſum ſeu appoſitū, hoc eſt cōtra fluxū ac īpetū eiꝰ,
ſi īpe remiſit forte brachia. ſ. à remigādo, atq;. i. ſtatī aut ſiľ rapit
alueꝰ. i. īpetꝰ ītra alueū cōtētꝰ amni ꝓno, i. decliui & īclinato, ī
p̄ceps. i. p̄cipitiū & deſcēſum, hoc eſt ſicut ille deſcēdit niſi cōti-
nuo brachia rigida cōtra impetū aquarū remigādo tenuerit, ita
ſemīa ēt grādia & electa degenerāt niſi quotānis fiat electio.

❡PIERIVS.

❡Atq; illum in præceps prono rapit alueus amne.]In Rom. co-
dice trahit alueus, legitur, quod puto ſumptum ex paraphraſi
aliqua: Quum Mediceus & reliqui, rapit, habeant eſt & amni.
In antiquis codicibus frequentiſſimum, & grāmaticis antiquis
cariſio, & aliquot aliis agnitum, legitur etiam atq; illum in
ꝓno pręceps rapit alueus amne, qđ nequaquā approbatur.

Præterea tam ſunt Arcturi ſydera nobis,
Hædorumq; dies ſeruandi: & lucidus anguis:
Quàm, quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra dies, ſomniq; pares vbi fecerit horas:
Et medium luci, atq; vmbris iam diuidit orbem,
Exercete viri tauros: ſerite ordea campis
Vſq; ſub extremum brumæ intractabilis imbrem
Nec non & lini ſegetem, & cereale paupaper
Tempus humo tegere, & iamdudū incumbere aratris.
Dum ſicca tellure licet: dum nubila pendent.

❡SERVIVS.

❡Præterea tam ſunt arcturi
ſydera nobis,]iā dicit aſtro-
logiam ita ruſticū, vt naui-
gantem ſcrire debere. Arctu-
rus aūt ſtella eſt ī ſigno boo-
tæ poſt ſeptētrionē, cuius or-
tus & occaſus tēpeſtates gra-
uiſſimas facit, vñ ſydera. i. tē-
peſtates, vt alibi dicitur, Scit
triſte mineruæ ſydꝰ. ¶Hæ-
dorumq; dies ſeruādi,]Au-
rigæ ſignum eſt haud longe
à pte ſeptentrionali, cuiꝰ ſci-
licet pedē, cum cornu tauri
vna ſtella coniungit. Hic in
manu ſiniſtra fert hædos in
humeris capram, quæ aluiſ-
ſe dr̄ Iouē, hoc quoq; ſignū
tā ortu ꝙ occaſu ſuo efficit
tempeſtatem. Bene aūt ait dies, quia & magnitudine ſui multis
diebus oriť, & tempeſtas aut præcedit ſignū, aut ſequiť, aut cū
eo eſt. Sanè ſciēdū oēs aſtrologos ꝓ rōne climatū diſſentire ī or-
tu ſyderū, ſed ipſa diſſentio vltra ſeptē dies nō ꝓcedit, ſeptē em̄
ſunt ipa quoq; climata. Hīc eſt, ꝙ ſolē advnūqdq; ſignū alij. xv.
Kaľ. die dicūt venire. Alij. xiij. & infra vſq; ad. viij. nec qſꝙ ꝓce-
Angues cœli. dit vlteriꝰ. ¶Lucidꝰ anguis.]Tres ſunt angues in cœlo, Vnꝰ q ī
ſeptētriōe eſt. Alter ophiuchi. Tertiꝰ auſtralis, ī quo ſunt crater,
& coruꝰ, de quo nūc proprie ait anguis, nam ὕδρα dr̄ græce. Et
Anguis. ſcimus angues aquarū eſſe, ſerpētes terrarū: hæc autē ſigna gn̄a-
Serpens. liter poſuit. Nō em̄ hęc tria tm̄, ſed oīa pręcipit obſeruāda. ¶Ve-
ctis.]His q vehunť, cuiꝰ ſignificationis participiū latinitas non
Seſtos. habet. ¶Pontꝰ & oſtriferi fauces tētātur abydi.]Seſtos & aby-
Abydos. dos ciuitates ſunt Helleſponti, quæ anguſto, & periculoſo ma-
ri ſegregantur, vnde eligit locum periculoſiorem quem pro om-
ni poneret pelago, ſanè ſecundū artem hęc oſtrea oſtreæ dicimꝰ
nullum enim habet latinitas nomen animalis, quod neutri ſit
generis, ſicut græce τὸ τῆθος τὰ τῆθα licet & Ho. dixerit,
oſtrea circæis miſeno oriuntur echini, & Iuue. grandia quæ me-
diis iam noctibus oſtrea mordet, quos tamē poſſumus gręce lo-
cutos accipere, ita em̄ dicūt τὸ ὄστρεον τὰ ὄστρεα. ¶Libra die]
Non eſt apocope pro diei, ſed regularis gtūs. Nam vt ſæpe dixi-
mus, obliqui caſus ſingularis numeri, non debent eſſe maiores
ntō plurali, qđ verum eſſe, Sal. ꝓbat, qui in proſa ait dubitauit,
aciē pars, hinc eſt & illud curruq; abſciſſa duorū, ſuſpēdit capita
Æquinoctium. ¶Somni,].i. noctis, nā ab officio tēpus demonſtrat. Dicit autē
æqnoctiū autumnale, qđ fit ſole in libra poſito, vernale æquino-
noctium ſol in ariete efficit. Dicit aūt frumenta ferenda eſſe au-
tumnali

tumnali tpe, legumina verò
vſq; ad veris initium. ¶Or-
dea.]Vſurpatiue, & ſciēdū ī
his tres tm̄ caſus vſurpari,
hæc ordea, ordea, ô ordea, ſi-
cut vina, vina, ô vina, & mel-
la, mella, ô mella ¶Vſq; ſub
extremū brume,]i. non vſq;
ad brumæ finē, ſed circa. Nā
bruma finitur. viij. Kaľ. Ia-
nuarij, die, & iſte nō vſq; ad
ipſum diem dicit eſſe feren-
dū. ¶Cereale paupaper,]
vel quod eſt eſui ſicut frumē-
tum. Vel quo ceres vſa eſt ad
obliuionem doloris. ¶Iam
dudum,] quāprimum, & di-
cit eſſe ſerendum eo tempo-
re, non quo iam ſunt pluuię
ſed quo imminent pluuiæ,

❡PROBVS.

❡Hædorūq; græges,]Adraſtrea capella, q̄ educauit Iouē cum
hædis, ob hoc beneficiū in ſyderibus ſacrata eſt, quorū ortū plu-
uiæ ſequūtur. ¶Et lucidꝰ anguis.]Draco exiſtimať puellarum
heſperidū pomarij cuſtos, relatus inter ſydera interſecare duos
ſeptētriones, quæ oīa gn̄a ſtellarum tempeſtatū ſignificant, ait
ergo tam agreſtibus obſeruanda eſſe cœlectia ſigna, ꝙ nauigā-
tibus, qa vtriſq; noceant tēpeſtates. ¶Oſtriferū,]aūt dicit aby-
dū, ꝙ ibi oſtrea gn̄anť copioſiſſima. ¶Libra die ſomniq; pares.
u. f. h,]Æqnoctiū autūnale deſcripſit, ſomno em̄ noctē ſignifi-
cat. Vernū æquinoctium fit in ariete, Autūnale in libra. ¶Ce-
reale papauer,]ait, qa in ſegete naſcitur.

❡MANCINELLVS.

❡Præterea tā ſunt.]Poſt multa p̄cepta addit etiā ſydera ſeruā-
da agricolis, ſicut & nautis. Nam, vt ſcri. Ply. lib. ij. de æſta. tēpe-
ſta. ſyderū ꝓpria eſt qbuſq; vis, & ad ſuam cuiq; naturā fertilis.
Alia ſunt in liquorē ſoluti hūoris fœcūda, alia cōcreti in pruinas
aut coacti in niues, aut glaciati ī grādines, alia rotis. Igiť in ſuo
q̄q; motu naturā ſuā exercet, & Columella li. xij. c. ij. ait ꝙ de-
bemus tēporibus accōmodare opera ruris, vt ꝑmiſerit ſtatꝰ cœli.
¶Arcturi ſy.]arcturi ſigna, de quo Ply. li. ij. ca. xxxix. ait. Arctu- Arcturꝰ.
ri verò ſydus nō fermè ſine ꝓcelloſa grādie emergit, & Plautꝰ ī
rudēte introducit arcturū ſic loquētē. Increpui hybernū, & flu-
ctus noui marinos. Nā arcturus ſignū ſum oīm acerrimū, vehe-
mens exoriēs, quū occido vehementior. Colu. autem libro. xij.
cap. ij. ait. viij. Kalendas Martij arcturus prima nocte oritur, fri-
gidus dies aquilōe. vel coro interdū pluuia. Iterum inquit ibi-
dem. iij.

dem.iij.Kal.Nouébris Arcturus in veſpere occidit, vêtoſus dies Iterum.xv.Kal.Octobris Arcturus exoritur.Fauoni⁹ & Aphri cæ interdũ Burus,quem quidã vulturnũ appellant. Item.xj.& xij.Kal.Iulij. Arcturus ſi mane occidit tẽpeſtatẽ ſignificat. De arcturo etiã vide ibi ſuperius. Sub ipſum arcturum,&c. ¶ Hædorumq; dies,]heniochus,quẽ nos latine aurigam dicimus,ha bet in manu duas ſtellas,quæ hædi appellãtur, de qbus pluri ma legito apud Igi. Colu.aũt li.xij.c.ij.ait.v.Kal. Octob. hædi exoriũtur,Fauonius nõnunquàm auſter cũ pluuia. item pridie Nonas octob.hædi exoriunt̃ veſpere,Ply.li.ij.ſcribit hædorum

Anguis. exortus tẽpeſtates inducere. Manil.ẽt li.j.inquit. Tũ ſubeũt hæ di claudentes ſydere pontũ. ¶ Lucidus anguis,] Iginius inter ſydera tris anguis noiat.vnus vaſto corpore oſtẽditur iter duas

Ophiuchus. arctos collocatus.q dicitur aurea mala heſperidũ cuſtodiſſe, & draco appellat̃.Alterũ anguẽ manibus tenet mediũ corp⁹ eius

Ophis. Hydra. implicante Ophiuchus.i.anguitenens,ſeu ſerpẽtinarius dictus. Cui anguis eſt omnino ſtellarũ numerus. xxiij. Ophis aũt ſerpens dicitur,& echo teneo . Tertius anguis,hydra dicit̃,in qua coruus inſidere,& Crater poſitus exiſtimatur,occupãs longitu dinẽ triũ ſignorũ,Cancri,Leonis,& virginis,inter æquinoctialẽ circulũ & hyemalẽ collocat̃ habetq; in capite tris ſtellas,in pri ma capitis curuatura ſex,ſed earũ maximã clarã,in ſecũda curuatura tres,in tertia tres,in quarta duas, in qnta vſq; ad caudã octo oẽs obſcuras.ita fiunt numero. xxvj. Occidit aũt aquario & piſcibus exortis, oriturq; cũ cãcro,leone,& virgine . ¶ Lucidus anguis,] Seruius de hydra hoc loco intelligit. Ego verò de

Draco. dracone,de quo ẽt Mac.li.j.ait. Diuidit(videlicet vrſa)& cingit ſtellis ardẽtib⁹ anguis.Draco em̃ teſte Iginio,habet in vtroq; tẽ pore ſtellas ſingulas,in oculis ſingulas,in humero vnã,& toto corpe reliquo paſſim claras.x.itavt oĩno ſit ſtellarũ.xvj.Ex illis autem decem ſex craſſiores,vt aiunt,alij in virgine,& libra ſũt, ſuntq; ex natura Saturni & martis inducentes tempeſtatẽ,oriũ tur autem circa medium ſeptembris,durantq; diebus pluribus Anguifer autem qui à græcis ophiuchos dicitur . Auctore etiã Columella.xj.Kalẽdas Iulias mane occidit,tempeſtatem ſignificat. ¶ Põtus,]de põto ſupra patuit. ¶ Oſtriferi,]oſtrea piſces ſunt,q ſylicea teſta includuntur,de qbus late Plyn.li.ix.dicuntur autem ab oſtracon,qđ eſt teſta. ¶ Fauces,] dicũtur adit⁹ anguſtorum locorũ. ¶ Abydi.] Plynius li.v.c.xxiij.ſcribit abydũ oppidum eſſe in helleſponto, vbi anguſtiæ. vij. ſtadi. Soli. etiã c.x.inquit.Ille autem magnus helleſpontus ſtringitur in ſtadia.vij. qbus ab europa aſiaticã plagã vendicat,hic quoq; vrbes duæ,Abydos aſiæ,& ſeſtos Europæ. ¶ Libra dies,]hoc loco ſerẽdi tẽpus oſtẽdit.Gel.li.viij.c.xiiij.legit hũc verſum libra dies ſomniq; pares,vbi fecerit horas,ꝑ diei,dicebãt enim antiq, hæc facies hui⁹ facies,& facie,&dies hui⁹ dies.& dij.M.T.ꝑ.P.ſex to dies ſcripſit ꝑ diei,verba em̃ ſunt hæc.Equites verò daturos illius dies pœnas.Dij aũt ꝑ diei,ſcripſit Virg.in illo verſu,Munera lætitiãq; dij,qđ imperitiores dei legũt,ſed Caius Cæſ.in li. de analogia.ij.hui⁹ diei,& hui⁹ dies dicendum putat,hæc Gel. Priſci.aũt lib.vij.hunc verſum libra die ꝑ diei. ¶ Pares,horas] ſcri.Igi.q maxim⁹ circul⁹ in ſphæra æquinoctiali eſt,quo ſol quũ ꝑuenerit bis vno anno cõficit æquinoctium,hoc eſt in ariete,& chelis. i.libra,eſt aũt æquinoctium vernum.viij.Kal.Aprilis,vt Ply.li.xviij.c.xxxix.& Col.li.xij.c.ij.ſcri.autumnaleverò.viij. Kal.Octo. Vtq; Ply.li.xiij.c.xxviij.inquit æquinoctiorũ dies raro nõ aliquos tempeſtatũ ſignificatus habent. Medium diuidit orbem.i.totam mundi machinam,æquinoctij ,namq; tempore xij.horis ſol ſupra terram totidem ſub terra meat. De libra quoq; Mani.li.iij.inquit,libra diem noctemq; pari cum fœdere ducit,& li.iiij.librantes noctem chelę cũ tẽpore lucis. ¶ Vmbris]

Hordeũ. ideſt noctibus.Ply.enim li.ij.c.x.ait neq; aliud eſſe noctẽ q̃ terræ vmbrã. ¶ Hordea.] Ply.li.viij.ait,primũ ex omnibus frumẽtis ſeritur hordeum,quod frugum omniũ molliſſimum, eſt ſeri nõ valet niſi in ſicca,& ſoluta terra,ac niſi,læta. Brumæ, ſcri. Ply.li.xxxviij.brumã finiri.viij.Kal.Ianua.fere dicta autẽ Var.

Bruma. teſte,q̃ breuiſſima dies eſt, ideo verò ply.dicto lib.c.xxxvij.ſic

q̃ñ finiat̃ Linum. ait,inter omnes aũt conuenit circa brumã ſerẽdũ nõ magno argumẽto qm̃ iberna ſemina,quũ ante brumã ſata ſint.vij.die erũ pãt,ſed poſt brumã vix.xl.Lini ſegetẽ.Col.li.ij.c.x.inqt lini ſemen pinguiſſimũ locũ,& modice humidum poſcit.Serit̃ à Kal. octo in

octo,in ortũ aqlæ,q eſt.vij.idus decẽb.Nonnullis placet macro ſolo,& q̃ ſpiſſiſſimũ ſemen ei⁹ cõmitti,quo tenue linũ ꝓueniat idẽ iterũ ſi læto ſolo ſerat̃ mẽſe feb.x.modios ĩ iugerũ iaci oportere debet.Ply.etiã li.xix.c.ij.de lino ait. Vere ſatũ æſtate vellit̃ Et li.xviij.c.xxxvij.dixerat ẽe linũ auenã papauer ſerẽda. ¶ Cereale papauer,]papaeuris ſatiui tria genera.Sed cãdidi ſemẽ to ſtũ in ſcda mẽſa cũ melle apud antiquos edebat̃,hoc & panis ruſtici cruſtæ inſpergebat̃,effuſo ouo inhærẽs,vbi inferiorẽ cruſtã apio ægyptiq; cereali ſapore cõdiebãt. Serit̃ aũt papauer cũ braſica,portulaca,& eruca,& cũ lactuca.Ply. auctor li . xix.c.lxij. Dixim⁹ & plura ſuperius ibi,Vrũt lethæo pfuſa papauera ſomno Braſica aũt toto anno ſerit̃,qm̃ & toto ſecat̃, vtiliſſimæ tñ ab æquinoctio autũni. Ply.li.xj.Prob⁹ aũt,ait,cereale papauer dici, qa cũ ſegete naſcit̃,Ego tñ cereale dici exiſtimo candidũ papauer ꝑpter ſupradictas cauſſas,nã cereri.i.pani ruſtico inſpergebat̃.Iãdudũ,]q̃ primũ. ¶ Dũ ſicca tellure licet.]i.dũ non pluit, tũc em̃ pendent nubila,quũ verò pluit deſcẽdere dicuntur,nã in imbres vertuntur.

Papauer.

¶ ASCENSIVS.

¶ Præterea tã ſunt &c.Oſtẽdit nõ ſolum terarũ,& ſeminũ diligentẽ curã agricolis neceſſariã,ſed & aſtrorum obſeruationẽ,q̃ ruſtico talium rerũ imperito lõge difficillima eſt, quocirca nõ cauſſas,ſed effectus taliũ ruſtico notandos monet dicens.Præterea.i.præter terræ culturã,& ſeminũ medicamen,ſydera,i.tẽpora ortus & occaſus,arcturi.i.illius ſyderis , & dies hædorum.i. quibus hædi.i.ſtellę in manu aurigæ ſitæ oriũtur,& occidunt,& anguis.i.ſignũ habens figuram anguis,vñ dicitur lucidus.i.reſplẽdẽs,cũ ſint angues nõ lucidi,ſunt curãdi nobis.ſ.q rẽ ruſticã & agrariam tractamus tam.i.intantum,q̃.ideſt quantum ſup⁹ ple ſunt ſeruandi.iis quibus vectis, ideſt dum vehuntur in patriã ꝑ æquoravẽtoſa pont⁹.i.mare põticum &fauces. i. voraces introitus & acceſſus,abydi.i.illius oppidi in helleſpõto, oſtriferi.i.iuxta qđ in mari ꝑterfluẽte naſcunt̃ pluriã oſtrea,tentant̃ i.experiunt̃ dũ ingrediunt̃. Maximopere ergo debet ruſtic⁹ obſeruare ortũ & occaſum arcturi hædorũ & anguis.Itẽ ſigni lib. Quia,vbi.i.poſtq; libra fecerit horas die ꝑ diei & ſomni.i.noctis qñ dormit̃,pares.i.equales,ideſtvbi cõſtituerit æquinoctiũ & diuidit luci.&vmbris iã mediũ diẽ.i.qñ fecerit æquinoctium autumnale(vt in commentariis patebit.A. Gellius legit dies ꝑ diei.quo poſſit eſſe accuſandi caſus,vt ſit, vbi libra fecerit dies, &horas noctis pares,ſed Serui⁹&Priſcianus legunt die quomo do legendum puto auriũ iudicio inductus etiã ſi auctoritas nõ moueret(Nã dies pares neſcio qđ craſſioris ſoni ac ſibili haberet)ô viri.i.cordati & fortes agricolę,exercite ſupp.tũc tauros. ſ.aratorios,ſerite hordea cãpis,vſq; ſub.i.ad extremũ imbrẽ,ſ. pluuiã,& hyemẽ,brumæ.i.breuiſſimæ tẽpeſtatis dierũ ac lucis. Necnon.i. & etiam tempus,ſupple eſt iam tegere humo ſegetẽ lini,quæ tamen alibi alio tẽpore ſeritur,& papauer cereale.i.cãdidũ qđ cereri.i.pani cõficiẽdo admiſcet̃, & tẽpus eſt incũbere, i.inniti & vehemẽtẽ operã dare,iãdudũ.i.iã à paucis diebus aratris.i.aratiõi,dum.i.donec licet.i.licitum eſt,tellure ſup.exiſtẽte ſicca,& dum.i.donec nubila pendent.i.ſuſpenſa ſunt, & pendent in aere minantia pluuiam imminentem.

¶ PIERIVS.

¶ Libra die ſo.q.pa.v.ſ.horas.] In Romano codi.ſcriptũ eſt,Libra diei.per ei diphthongum . In reliquis die veteri declinatione,quæ genitiuum per abiectionem,ſ, literæ enuntiare ſolebat vt quædam apud græcos cuius ſnĩe fuiſſe Valerium probũ comperio,Salluſtiumq; declinationis huiuſce modum non adſpernatum,qui ſcripſerit. Dubitauit acie pars , & vix decima parte die,veluti Hora.conſtantis iuuenem fide gygem,& Oui.vbi de Tereo,vtq; fide pignus dextras,vtriuſq; popoſcit. Ita etiam in Roſa,quæ Maroni adſcribitur,quæ cuiuſcumq; fuerit,&docte eſt & Luculenter ſcripta. Ad primos radios interitura die aliter tamen locus hic Virgilianus legitur à,C.Iulio Ro.In libello,quem Soſipater recitat de Analogia , ita enim habetur dij, pro,die,ſeu Diei.virg.libra Dij. So.q.pa.vbi fe.horas. Sunt em̃ ex veteribus grammaticis qui dij.ſemper legendum eſſe definiant,Bona tamen literatorum,qui nunc vigent,pars.Die malunt legere. ¶ Et Iamdudum Incumbere aratris . In Mediceo codice,& aliquot aliis antiquis exemplaribus , legere eſt.Incumbere Raſtris eſt,& , vbi . Aratris,legas quod, agnoſcitur à Seruio.

Vere fabis ſatio,tunc te quoq; medica putres
Accipiunt ſulci,& milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus,& aduerſo cedens Canis occidit aſtro.

¶ SERVIVS.

¶ Satio,]ſemẽtis,& declinatur ſicut nauis . ¶ Tum te.q. me pu.accipiũt ſulci,]ad ipſam herbã apoſtrophen facit . Hæc aũt hærba à medis trãſlata eſt,in græciam,quo tpe eã inuaſerunt, huius plena Venetia eſt.Et vt dicit Diony.trium foliorũ eſt,ſemperq; virens qđ autem ait,putres ſulci naturã ipſius herbæ reſpicit, nã vno anno frequẽter ſerit̃, & poſtea,aliquot annis ſpõte ꝓcreat̃, qđ etiã ſequẽs indicat verſus,nã dicẽdo.Et milio venit annua cura,oſtẽdit medicæ curã nõ eẽ annuam. Hæc aũt herba vulgo dr̃ ſylla. ¶ Cãdid⁹.a.apit cũ cornib⁹ annũ,]quo tpe annũ apit cãdidus taur⁹,q eſt cũ auratis cornib⁹,nã apit cũ cornib⁹ nõ ꝓcedit, nõ em̃ enim à capite, ſed à dorſo oritur,ideſt à medio ſui, vnde incipit apparere , nam ea parte,qua latus eſt oritur non à fronte , aperit autem ideo ait,aut quia aprili menſe ſol in tauro eſt, quo cũcta aperiuntur,& aliud eſt aperire annum , & aliud inchoare, nam nullus dubitat,Martio menſe vt ſupra diximus,annum inchoari,& hoc eſt melius. Aut certe aperit annum dixit,quia & vnũquodq; ſignum poteſt inchoare annum,& finire,vt aperit annũ dixerit.ſ.ſuum.Nã à tauro vſq; ad taurum,& à geminis vſq; ad geminos ann⁹ eſt. ¶ Auerſo,]aũt aſtro,duplex lectio eſt,nã alij aduerſo legũt,cũ cane ei naſcit̃ Syri⁹,q ẽ terris aduerſ⁹.De quo legimus,

legimus, ille ſitim, morboſq́ ferẽs mortalibus ægris, naſcit̃: aut aduerſo ſit peſtifero, & cõtrario mortalibus. Si aũt auerſo legerimus, cum ſubaudiamus, neceſſe eſt, vt, Atq́ ixionij vento rota cõſtituit orbis. i. cũ vẽto, vt ſit ſenſus. Quo tpe etiã canis cedens occidit cũ aſtro. i. cũ agro, q̃ & ipſa media eſt, ſicut taurus, & à puppi orit̃, cui canẽ cõſtat eſſe cõiunctũ, & cedẽs canis, nõ recedẽs: ſed incedẽs accipimus, & ſe mouẽs. Tpe eñ quo taurus cũ ſole eſt, etiã canis ad ortũ feſtinat. Quod aũt ait occidit, ad aſpectum noſtrũ retulit. Nã ortus & occaſus duo ſunt. (Ortus duplex.) Vnus ἠλιακος i. ſolaris. Alter κοσμικός. i. mũdanus. Vñ fit, vt ea ſigna quæ cũ ſole oriũtur, à nobis nõ poſſint videri: & ea quæ videmus, quãtũ ad ſolis rõnem ptinet, videant̃ occidere, Secundũ quod nunc ait, occidit canis. Nã canis paranatelon eſt cancri. i. cũ eo orit̃. Cancer aũt quo tpe ſol in cancro eſt, poſt horã quartã diei orit̃. Nã taurus, & gemini binas horas tenẽt. Sic ergo fit vt cũ canis nobis occidat, quantũ ad ſolis ptinet curſum, in ortu eſſe videat̃, ſecũdum hãc rõnem etiã paulopoſt dicturus eſt, Ante tibi eoæ athlãtides abſcondãtur, nã eas ait in ortu heliaco poſitas, vñ & vbi abſcondantur, intulit.

ℭ MANCINELLVS.

ℭVere fabis ſatio,]Ply. li. xviij. de legumĩnũ natura ſcribit de (Fabæ.) faba. Seritur ante virgiliarũ occaſum leguminũ prima antecedat hyemem. Virg. per ver eam ſeri iubet circunpadanæ Italiæ ritu, ſed maior pars malũt fabalia maturæ ſationis q̃ trimeſtrẽ fructũ eius, aquas inflare maxime cõcupiſcit, quũ verò defloruit, exiguas deſiderat, ſolũ in quo ſata eſt, lætificat ſtercoris vice. ¶ Medica,]Colu. li. ij. c. xj. ait, q̃ medica agrũ ſtercorat, & (Medica.) locus, in quo medicã ſaturus es, proſcindi debet circa Kal. octo. & cũ tota hyeme putreſcere ſinito. Varro li. j. aliter mediã vocat. Ply. li. xviij. ca. xxv. ſcribit medicã à medis aduectam fuiſſe vnoq́ ſatu ampli⁹ quàm trecenis ãnis durat, ſil'is eſt trifolio caulis, foliiſq́ geniculata. ſolũ in quo ſerat̃ elapidatũ, purgatũq́ ſubigit̃ autũno, mox aratũ, & occatũ integit̃ crate iterũ & tertio quis dieb⁹ interpoſitis, & fimo addito ita pparatũ ſerit̃ mẽſe maio al's pruinis obnoxia. paulo ĩferi⁹ inqt. verno ſeri debet. ¶ Putres ſul.]putres ait, qm̃ vt diximus, tota hyeme fimo addito putreſcere debet loc⁹ medicæ. ¶ Et milio venit ãnua cura,]annua reſpectu medicæ ait, quæ ſemel ſata diutius durat vt dixim⁹ ex Ply. Milio, Colu. li. xij. ca. ij. ait milij, & panici ſatio peragi de(Milium.)bet circa Idus Apri. Ply. li. xv. c. vij. ſcribit. q̃ miliũ, & panicũ, & oĩa æſtiua quadraginta dieb⁹ maturantur ca. aũt. xxxix. ait. Extrema aũt panici, miliiq́ ſatio eſt. iuſtũ eſt hoc ſeri maturato hordeo, atq́ etiã in eodẽ aruo. ¶ Candidus aura. apit quũ cornibus an. Taurus, & auerſo cedẽs canis occidit aſtro.] candidũ (Taurus.) taurũ appellat qm̃ candidũ fuiſſe aiũt. Col. li. xij. c. ij. inqt quòd xv. Kal. Maias ſol in taurũ tranſitũ facit, & pridie Kal, ma. canis ſeveſpere cælat. Oui. aũt li. iiij. Faſt, ſcrib. q̃. xj. Kal. mai. ſol exit arietẽ, ingredit̃ taurũ. Macro. ſcri. li. j. de ſom. q̃ Virgi. hoc loco nõ vult intelligi tauro oriẽte cũ ſole, mox in occaſum ferri canẽ: q pximus tauro eſt. Sed occidere eũ dixit, tauro geſtante ſolẽ, qa tũc incipit nõ videri. ſole vicino. Ioãnes verò Tolophus noric⁹ noſtro æuo ſumm⁹ aſtrologus à me cõſult⁹ ſup hoc etiã loco aſſerit Virg. voluiſſe agricolas habere reſpectũ ad aurea cornua tauri. q̃ ſuo tpe in ſigno tauri decimę ſphere erãt, & ad canẽ ſyriũ, in cui⁹ ore ſtella primę magnitudinis ſita eſt, vt ſerãt legumina: qñ occidũt heliace, hoc eſt qñ ſole occidẽte ipſa ſydera pxima ſoli, ſeviſui nr̃o abſcondũt. Seu certo tpe occaſus coſmici. i. qñ cũ ipſo ſole occidũt, qa tauri imaginẽ antequã ſol occupare incipiat: canis ipſe veſpi ſole occidẽte vix apparet, & occidere heliace incipit, quod noſtro æuo fit à. ix. gradu tauri: in quo dũ ſol eſt taurus cũ pleiadib⁹ coſmice occidere ĩcipit, & canis heliace, quod eſt circa. xx. diẽ Aprilis, licet Ver. tpe pluſquàm. xx. dieb⁹ añ id accidiſſet, totũq́ occaſui ſe taurus cõceſſerat, hodieq́ ſole. xix. gradũ ſigni. x. ſpherę geminorũ occupãte: hoc eſt, circa primũ mẽſis Iunij diẽ, pleiades. occaſum coſmicũ. iiij. dierũ interuallo pficiũt, hyades verò in fronte tauri occidũt coſmice. xxv. gradu vſq́ in finẽ tauri qnq́ ferè dierũ interuallo vnde quũ taurus incipit occidere coſmice cornua eiuſdẽ tẽdũt ad occaſum heliacũ, & canis ipſe cedens cũ aſtro auerſo. i. tauro occidit heliace paulatim, & coſmice. Siue cadens. i. locum dans aſtro auerſo. i. argo naui, quæ ſil'r auerſe per mundũ voluit̃. occidẽte eñ cane argo ſibi ppinquæ eidẽ cani ſuccedit Canis, ſcribit Igi. maiorẽ canẽ habere in lingua ſtellã vnã, quæ canis ap(Canis.)pellat̃. In capite aũt alterã, quã nõnulli Syrion appellãt. Plyn. aũt li. xviij. c. xlij. dicit: q̃ Canis. iiij. Kal. Maij occidit, ſydus & per ſe vehemẽs, & cui præoccidere caniculã neceſſe ſit. ¶ Auratis cornibus,]aſtrologi taurũ cũ cornib⁹ auratis eẽ fingũt, habereq́ in cornib⁹ ipſis ſingulas ſtellas, ſed ſiniſtro clariorẽ, vtriſq́ oculis ſingulas, in frõte media vnã, ex qb⁹ locis cornua naſcunt̃ ſingulas q. vij. ſtellæ hyades nũcupãt̃, de qb⁹ lati⁹ ſupra. ¶ Aperit annũ,]nõ taur⁹ apit, verũ ſol exiſtẽs ibi cornib⁹. Nã Oui. Fa. li. iiij. ait, Vacca ſit, an taur⁹ nõ eſt cognoſcere prõptũ, Pars prior appet poſteriora latẽt. Et li. ij. met. iqt, p tñ auerſi gradieris cornua tauri. Apit tñ annũ ĩtelligẽdũ eſt vt ſcri. Oui. li. iiij. Faſt. quũ (Taurus.) ait. Nã qa ver apit tũc oĩa, dẽſaq́ cedit Frigoris aſpitas, fœtaq́ terra patet, Aprilẽ memorãt ab apto tpe dictum.

ℭ ASCENSIVS.

ℭVere fabis ſa. Dixit ſyderũ quorũdã ortus, & occaſus obſeruãdos eẽ agricolis. Docuitq́ qd̃ in ppoſitione dixit, quo ſydere terrã vertere cõueniat, nũc aũt docet quo ſydere & quo tẽpore ſeminãdũ ſit, & id quidẽ primo de leguminibus dicẽs, q̃ fabæ ſeri volunt in vere maximopere in tractu tranſpadanæ italiæ, medica autem quam Varro & vulgares melcam vocãt eadem ferè tẽpeſtate in ſolo putri & hyeme decocto & ſtercorato, milium autem ad ortum tauri, quum, ſcilicet aperit annum cornibus auratis, ideſt ſtelliferis, vbi ſcies quum eſſe temporis aduerbium nõ præpoſitionem, vnde non dicit aperit cum cornibus, id eñ minus latine fecerit, ſed cum aperit cornibus. Etiam ſecundũ Seruium ſententia deprauaretur ſi comitantiam ſignificet, non eñ aperit cum cornibus, quia à dorſo non à capite oritur, &, id quidem ad. xj. aut. xv. Kal. Maias, vt Mancinellus latius, explicat. ¶ Ordo autem eſt. Satio, ideſt tempus opportunum ſationi, eſt ſupple fabis, ideſt illi legumini, vere, ideſt tempore, vterno & ô medica legumen à medis tranſlatum ſulci putres. i. reſoluti per hyemale frigus, & fauonij ſpiramẽta ac ſtercorationẽ, accipiũt, quoq́, ideſt etiam, tum, ideſt tunc ſcilicet in vere, te, hoc eſt tu tunc quoq́ ſereris tempeſtiue, & cura annua, ideſt quæ ſingulis annis innouari vult, cum medica, vno ſatu amplius tricenis annis duret, venit milio, ideſt illi legumini, modicis ſed plurimis granis fertili venit dico tũc ſupple quũ. i. qñ taurus cãdidus. ſ. p quẽ Iuppiter europã trãſuexit & auexit, aperit. i. reſoluit & puluerulentũ facit, annũ. i. ſolũ quotãnis tũc reſolui ſolitũ, (vt̃ eñ annũ accepiſſe nõ p tpe ſed p qualitate tpis, ſicut in bucolicis, nũc formoſiſſim⁹ ann⁹, vbi formoſitas ad agros & prata ſpectat, non ad tempus quod formam non habet, Sicut hic reſolutio & apertio anni ad ſolum ſeu terram.) Nõ enim aperit inchoat taurus annũ, cuius initium, aut in Martio, aut in Ianuario eſt, niſi dicat ipſum aperire annum ſuum, quod minus placet, nam ideo vult milium ſeri ſub ortu tauri, quia tũc terra aperta eſt, nam, vere nouo putris ſe glęba reſoluit, ſed vere adulto aperit̃. aperit dico cornibus auratis. i. quæ aurata habere fingit̃ propter fulgorẽ potiſſimũ, tñ ſol tunc aperit, vnde & Aprilis ſecũdũ Oui. ab aperiendo dictus eſt, quia ſole tunc aperitur annus, & cum canis cedens ſub. cũ aſtro. i. tauro, cuius auerſus eſt inceſſus, aut cedẽs. ſ. locum dans aſtro auerſo. i. argo naui etiã auerſæ incedenti, occidit. ſ. coſmice quantũ ad aſpectũ noſtrũ, q occaſus agricolis facilior eſt annotatu q̃ heliacus. i. ſolaris. Pulchre aũt alludit ad naturam tauri, cuius eſt cornibus terrã aperire, vnde dictũ eſt in buco. Iã cornu petat, & pedibus, qui ſpargat arenam, cũ enim cornibus terra impingit̃, quodãmodo aperit̃, & cũ aperit̃ reſoluitur & aperta plurima pducit, vt fit in Aprili, q ſecũdũ vnã opinionum Oui. ab aperiẽdo dictus eſt, vt patuit.

ℭ PIERIVS.

ℭEt aduerſo cedẽs canis occidit aſtro.]In Roma. qdẽ & in Longobar. aduerſo. In aliis verò auerſo. In Mediceo auerſo incedẽs, ſumptũ puto, ex Seruiana paraphraſi.

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaq́ farra
Exercebis humum: ſoliſq́ inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eôæ Atlantides abſcondantur:
Cnoſiaq́ ardentis decedat ſtella coronæ:
Debita quam ſulcis committas ſemina: quamq́
Inuitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpere: ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit auenis.
Si verò, viciamq́ ſeres, vilemq́ faſelum:
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.

ℭ SERVIVS.

ℭRobuſtaq́ farra.]Frumẽta, quæ plus hñt viriũ, q̃ legumina, quo tpe atlantides nobis occidũt, ſunt ſerenda. (atlãtides) Atlantides autem licet. vij. fuiſſe dicant̃. vj. tũc vident̃ ĩ cœlo, quæ Nouẽbri menſe nobis incipiunt non videri, hæ autem vt alij volunt Ionis, alij liberi nutrices fuerunt, alij ipſas fuiſſe aſſerũt heſperides. ¶ Gnoſiaq́ ardentis dece.] Quũ liber pr̃ Ariadnã Minois regis cretę filiã, vxorẽ duceret, Vulcanus ei coronam obtulit, quã ille ad vxoris inſigne inter ſydera collocauit, & hic ſtellam poetica, licẽtia dicit. Cæterũ. vij. ſunt qbus ĩ cœlo corõa declarat̃. ¶ Cõmitas,] quaſi cuſtodib⁹ fidis. ¶ Ante occaſum maiæ.] añq́ atlantides occidãt, nã maia vna ẽ earũ, ¶ Vilẽ.]abũdantẽ, Nã oẽ qd̃ abundat, vile eſt, vt vilibus autem onerat pomis. ¶ Nec peluſiacæ curã aſpernabere lẽtis.]Peluſiũ vnum eſt de. vij. oſtiis nili. vbi optima lẽs naſcit̃, vñ catexochẽ locut⁹, eſt. ¶ Cadẽs,]occidẽs verno, ſ. tpe, tũc eñ Bootes occidit, qd̃ aũt ſubdidit ĩcipe & ad medias ſemẽtẽ extẽde pruinas.

pruinas.Omnia cõplexus eſt tempora,& vernum.ſ.quo legu-
men ſerit, & autumnale,quo frumẽtũ.Et multi volunt ita hãc
partẽ aſtrologiæ libraſſe Vir.vt in oĩbus vtrũq; ſignificaret ver
nale,& autũnale:vnde & ſupra bina ſigna memorauit taurũ cũ
cane,Atlãtides cũ corona.Tñ quãtũ ad neceſſitatẽ loci huiꝰ per
tinet:hoc dixiſſe ſufficiat.Nam maioris prudentiæ eſt ad ſubti
lem harum rerũ ſcientiã prouenire,adeo vt ſequẽtẽ rationẽ zo-
narũ metodorꝰ philoſophus vix quinq; expſſerit libris inſertis
tã aſtronomiæ ꝙ geometriæ partibꝰ,ſine cuiꝰ lin eis haud faci
le zonarum deprehẽditur ratio. Idem etiam metodorus aſſerit
fruſtra culpari à plæriſq; Virg.quaſi ignarũ aſtrologiæ,cum eũ
conſtet operis lege compulſum,vt quędã excerperet,quæ obſcu
ra videntur,ideo qa à naturali ordine remota ſunt,vt autem om
nia non diceret,ruſticarũ perſonarũ habuit cõſyderationem, &
ipſus eſt operis breuitate compulſus.

¶PROBVS.

¶Ante tibi eoæ athlãtides abſcondantur.g.q.ar.d.ſt.c. Debita
quàm ſulcis.c.ſ.q.]ſi in hoc exercebit terra,vt triticum accipiat
prius inquit occidant Vergiliæ,& corona ariadnes,quàm ſemẽ
tem facias matutini exortus Eoæ ſignificat.Eos eñ præcedit au
rora Athlãtis autẽ filiæ ſunt vergiliæ,Idcirco atlãtides vocãtur.
ariadnes aũt coronæ talis hiſtoria traditur adamatus theſeꝰ ab
Ariadne,cum eius opere interfecto minotauro Labirynthi eua
ſiſſet errorẽ, & corruptã in inſula dia dormientẽ reliquiſſet,li-
ber eam adamauit,& eius capiti coronã detractã miſit in cœlũ,
que ſydꝰ facta eſt,quod eſt poſt erigonẽ.Ipſam autem Ariadnẽ
matrimonio ſibi iunctam liberã appellauit mortalitate donatã.
¶Gnoſia.]autẽ dicit ab oppido Gnoſſo cretæ.¶Multi ante oc-
caſum maiæ.c.ſed.i.e.ſ.u.e.auenis.]Multi ante occaſum Verg.
ſementẽ fecerunt,ſed inanẽ meſſem ſuſtulerunt.Maia autẽ vna
eſt ex Vergiliis.¶Si verò viciam.q.ſ,v.phaſelum. Nec peluſia
cæ.c.a.l.haud.o.c.m.t.fi.b.]Ciceris eſt genꝰ, phaleſum vocant
Vicia eſt æque leguminis genus lentis magnitudine.Peluſiacã
lentem dicit à peluſio oppido ægyptij,à quo fluminis Nili vnũ
oſtium Peluſiacũ dicit. Optima lens in ægypto naſcitur:Bo-
otes eſt ſtella in arctophilacis(vt plęriq; putãt)Baltheo,vt alij
iudicant in humero,dicta à bubus, Nam vtriones, quos græci
duas vrſas vocant,Helicem & Cynoſuram in barbarica ſphera
plauſtrum eſſe,ꝙ ducatur,à bubus iunctus, cuius rei teſtis eſt
Getulicus,quum ait de Britannis. Nonaries illum verno ferat
aere cornu,Gnoſſia,nec geminos præcidũt cornua taurum. Sic
ca Lycaonius reſupinat plauſtra bootes.

¶MANCINELLVS.

¶At ſi tri.]poſtquàm ſerendorũ leguminũ tempus poeta oſtẽ-
Vergiliæ dit,ad frumẽta iam redit.Col.autẽ li.ij.ca.viij.ait placet noſtro
poetæ adoreum,atq; etiam triticum,nõ ante ſeminare quàm oc
ciderint vergiliæ.Ply.verò li.xviij.ca.xxxvij.ſcri,ꝙ Hæſi. qui
princeps oĩm de agricultura præcepit vnũ tẽpus ſerẽdi tradidit
ad vergiliarũ occaſum,Vir.triticum, & far ad vergiliarũ occa-
ſum,ſeri iubet hordeũ inter æquinoctium autumni, & brumã.
viciam vero,faſeolos,& lentem boote occidere,inter omnes au
tem conuenit circa brumam ſerendũ non eſſe magno argumen
to,qm̃ hiberna ſemina, quum ante brumã ſata ſint ſeptimo die
erumpãt.ſi poſt brumam vix.xl.Sunt qui properẽt, atq; ita pro
nunciẽt feſtinatam ſementẽ ſæpe decipere ſerotinã ſemper ecõ
trario,alibi,vel vere potius ſerendũ quàm male in autũno.Col.
li.xij.c.ij.ait.Vetus eſt agricolarũ prouerbiũ maturã ſationem
ſæpe decipere ſolere,ſerã nũquàm quin mala ſit itaq; in totum
præcipimus:vt quiſq; natura locus frigidus erit,is primũ cõſe-
ratur,vt quiſq; calidus nouiſſime.Ibidem quoq; ait optimũ eſſe
inter Kal.Decẽb.ſementem confeciſſe.Varro etiã li.j.c.xxxiiij,
inquit vbi quiſq; locus frigidiſſimꝰ aquoſiſſimusq; erit, ibi pri
mũ ſerito in calidiſſimis locis ſementẽ poſtremã fieri oportet,
quo autem agro vel legumina quæq; vel frumenta ſerenda ſint
legito Ply.lib.xviij.c.xxviij.¶Robuſtaq; farra]robuſta dixit,
quoniam vt Ply.libro.xviij.cap.viij.ſcribit ex omni genere du
riſſimũ far,& contra hyemes firmiſſimum, patitur locos frigi-
dos,& minus ſubactos, Vel æſtuoſos ſitiẽteſq; primus antiquis
latio cibus.¶Atlãtides]ideſt plæiades,ſeu vergiliæ ex pleione,
& atlante genitæ,de quibus late ſuperius. Pleiadaſq; hyadas.
Abſcondũtur autẽ vt dicit Col.ſuper hoc loco,libro.ij.cap.viij.
altero & triceſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè
cõficitur.ix.Kal.Octo.propter quod intelligi debet tritici ſatio
dierum ſex,&.xl.ab occaſu vergiliarum: qui fit ante diẽ nonũ
Kal.Noucb.ad brumæ tempora,ſic eñ ſeruant prudentes agri-
colæ,vt.xv.diebus antequàm cõficiatur bruma,totidẽq; poſt eã
confectam,nẽq; arent,nẽq; vitem aut arborem putent. Idẽ quo-
q; Col.libro.xj.c.ij.ait.xiij.&.xij.Kal.Noucb.ſolis ortu vergi-
liæ incipiunt occidere,tempeſtatem ſignificãt.xj.Kal.No.tauri
cauda occidit auſter interdum pluuia.Item.v.Kal.Nouẽ.vergi-
liæ occidũt.hyemat cum frigore,& gelicidijs.Itẽ.vij.Idus No-
uem.vergiliæ mane occidunt ſignificant tempeſtatẽ. Eoæ atlan
tides,ideſt ſplẽdentes orientales vel matutinæ,in aurora eñ vi-
dentur,ſed ex oriente poſtea ſcorpione cum ſole occidũt,occa-
ſu coſmico,ſeu mundano reſpectu oppoſitionis,fit enim quãdo
ſol oritur cũ aliquo ſigno,cuius ſigni oppoſitũ occidit coſmice.
Taurus ergo,in quo ſunt pleiades,appoſitus ſcorpioni,in quo
ſol exiſtit,in fine autũni occidit ſcorpione oriẽte cũ ſole. Hinc
ait Col.ꝙ.xiij.&.xij.Kal.Nouẽ.ſolis exortu vergiliæ incipiũt
occidere. Plynius lib.xvij.cap.xxxviij.ait,ꝙ exortus occaſus-
ꝙ binis modis intelliguntur,aut enim aduentu ſolis occultan- Occaſus
tur ſtellæ,& conſpici deſinunt,aut eiuſdem abſceſſu,proferũt ſe vergilia-
in emerſum,ideſt exortum,illo modo,quo incipiunt apparere, rũ.
vel deſinunt,oriẽte ſole,aut occidẽte.Matutini veſpertini've co
gnominati,Eoæ atlãtides,nõ fit ſynalepha id eſt vocalis com-
preſſio,vel coniunctio.¶Gnoſia ſtel.co.] Corona hæc,vt Igi- Corona
nius ſcribit,exiſtimatur ariadnæ fuiſſe à libero patre inter ſyde ariadne.
ra collocata,dicitur enim cum ariadna libero nuberet,hanc pri
mam muneri accepiſſe ab Venere,cum omnes dij in eius nu-
ptias dona conferrent,hanc humero ſiniſtro prope contingere
Arctophylax videtur,habet autem ſtellas nouem in rotũdo di
ſpoſitas,ſed ex his tres clarius cæteris lucẽt, Stella co.de ſtella
fulgenti intelligitur,ait enim Mani.lib.j.At parte ex alia claro
micat orbe corona Luce micans varia,nam ſtella vincitur vna.
Col.lib.xij.cap.ij,ait.viij.Octo. coronæ clara ſtella exoritur,
poſtea inquit,& Tertio & pridie Idus.corona tota mane exori
tur,auſter hybernus,& nonnunquàm pluuia,per hos dies frigi
dis regionibus frumẽta mature ſeruntur, præcipue far,adoreũ,
locis etiam opacis triticum nũc recte ſeritur,ſtella præterea cla
rior in corona ex radijs ſolis,ortu heliaco decedit,quando ple-
iades occaſum chronicum petunt.Decedit autem ſtella coronæ
è radijs ſolis noſtro æuo ſole ab.ix.gradu ſcorpij ſigni decimæ
ſphęræ procedentẽ quod eſt.xxiij. die Octo. donec dicti ſigni
ſcorpij limites exceſſerit.Gnoſia id eſt ariadnes cretenſis.¶An
te occa.mea.i.] Verg.Maia eñ è vergilijs vna,de quibus late
Oui.lib.iiij.Fa.Ply.li.xviij.ca.xlij,ait,ꝙ Vergi.priuatim atti- Vitia.
nent ad fructus,vt quarũ exortu æſtas incipiat, occaſu hyems.
Cap.verò.xlvj,ait:ꝙ.iiij.Idus Nouem.vergiliæ occidunt.Col.
autem lib.xij.cap.ij.ſcribit.ꝙ.xiij.&.xij.Kal.Nouẽ.ſolis exor
tu vergiliæ incipiunt occidere,tempeſtatem ſignificãt.Item po
ſtea inquit.v.Kal,Nouem.Vergiliæ occidũt hyemat cum fri-
gore,& gelicidijs,& paulo inferius ſcribit,ꝙ. vj.Idus Nouem.
Vergiliæ mane occidunt.v.Idus Nouem.hyemis initiũ.¶Va-
nis auenis.] vide ſuperius ibi & ſteriles dominantur auenæ,
¶Viciam.] Varro.lib.j.cap.xxxj.ſcribit ſationis viciæ tria tẽ- Faſelus.
pora eſſe circa occaſum arcturi,vt Decembri menſe paſcat,Se-
cunda ſatio mẽſe Ianuarij eſt,Nouiſſima martio ſiccitatem ex
omnibus,quæ ſeruntur,maxime amat.latius vide ſuperius ibi,
aut tenuis fœtus viciæ.¶Vilemq; faſelum.] Columella lib.ij.
cap.x.ſcribit ꝙ Kal.Octo.recte faſelus terræ mandabitur, Vi-
lem autem faſelum ait poeta,quoniam vt ſcri. Serapio,faſeoli
generant multam ventoſitatem,& inflant, generant humores
flegmaticos craſſos.ſunt mali ſtomacho, habent multum hu-
miditatis,ſunt graues digeſtioni,& teſte Auerroi inducũt ſom
nia mala,& faciunt vertiginem.Vileſcit igitur ijs vitijs. ¶Pe-
luſiacæ lentis]id eſt ægyptiacæ,ſeu niliacæ à peluſio Nili oſtio:
hinc & Ouidius lib.v.Fa.ait,Et pereunt lentes aduena nile tuę.
De ſeptem nili oſtijs legito Strabo.lib.xvij.& Plynium lib.v.
capi.xj.Curam lentis Plyn lib.xvij.capi.xix. ſcribit,Ex legu-
minibus autem Nouembri ſeruntur lens,& in græcia piſa, lẽs
amat ſolum tenue magis ꝙ pingue cœlum vtiq; ſiccũ,Duo ge-
nera eius ægypto, alterum rotundius,nigriuſq;, alterum ſua fi
gura.Piſum in apricis ſeri debet frigorum impatientiſſimum,
Ideo in italia,& auſteriore cœlo nõ niſi verno tempore terra fa-
cili,ac ſoluta.Columel.quoq; li.ij.cap.x.plura ſcribit ĩter quæ,
ꝙ duas eius ſationes ſeruamus,alterã maturã per mediã ſemen
te,ſeriorẽ,alterã mẽſe Fe.¶Cadẽs Bootes]occidit Bootes.iij.
Nonas Mar.vt ſcribit Oui.libro.iij.Fa.loquitur ergo hic poeta
de verno tempore,booteo autem aro ſignificat Bootes Bubul- Bootes.
cus dicitur, idem verò Arctophilax appellatur Manilius libro
j.ait.A tergo venit arctophilax, idẽq; bootes,ſequitur plauſtũ,
i.maiorem arcton,inde arctophilax dictus,i.vrſæ cuſtos.¶Ad
medias pruinas,]ideſt ſereno,& ſicco tempore, quoquidẽ prui
na cadit ex rore gelido,rores autem nẽq; gelu,nẽq; arboribus,
nẽq; ventis,nec niſi ſerena nocte gignuntur, vt ſcribit Ply. lib.
ij.ergo ſereno & ſicco tempore optime talia ſerũtur,hinc idem
libro.xxiij.ait ꝙ,vicia ſiccitatẽ ex omnibus, quæ ſerũtur máxi
me amat,& lens tenue ſolũ,cœlũq; vtiq; ſiccũ. Sed tamen intel-
ligendum eſt,id etiam de tempore antũnali, vt ſereno tempore
ſeratur quodcũq; ſemẽ hinc ait inferius,nudus ara, ſere nudus,
& hyemẽ aquiloniã eſſe oĩbus ſatis vtiliſſimã inquit Ply. libr. Pruina.
xvij.¶Pruinas.]pruina vt ſcri.Ply.li.ij.ex rore gelido gignit,
eſt eñ matutino tẽpore roris gelidi aqua congelata, dicta verò
vt Feſtus ait,ꝙ fruges ac virgulta perurat.

¶ASCENSIVS.

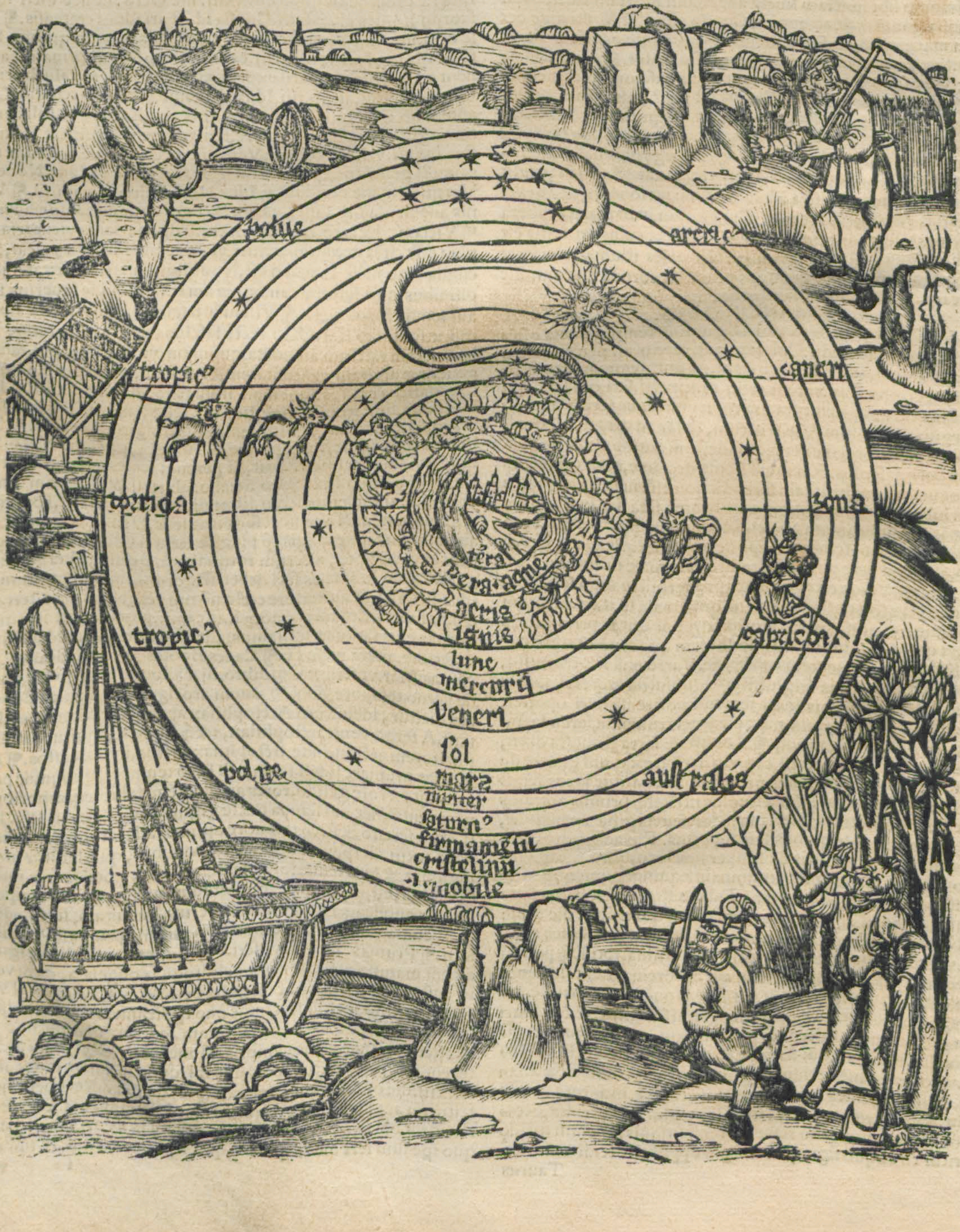
¶At ſi triti.in meſ.Docet nunc quo tpe frumentum feras: dicẽs
quòd non ante occaſum athlantidum,ſeu vergiliarum hoc eſt
circiter nonum Kal.nouembris.Monet pręterea vt ſtella arden
tis coronæ prius diſcedat è radijs ſol:quod nũc fieri docet mã.
à.xxiij.die oc.Hoc aũt tempus expectandum docet poeta ijs q
triticum aut far ſerent.At qui viciam & faſelum aut lentẽ ſere-
re volent obſeruabũt occaſum Boote q ſit in ve.iij.no. martias:
quo tpe ſunt ferè medię pruinę,quæ hyeme non ſiũt. & ſummo

vere in rorē vertūtur aut hoc dicit vt fiat ſatio in tpe ſereno qđ
pruine denotāt q̄ in pluuioſo nō fiūt: quā rē diligēter exequit
Māci.¶Ordo igitureſt.At.i.ſed,ſi tu exercebis.i. coles & ara⸗
bis humum in.i.ad meſſem triticeā.i.vt inde triticū metas (qa
præcipua intētio,arātis nō eſt ſatio ſed meſſis,& in farra robu⸗
ſta.i.grādia:ideſt vt farra metas,& ſi tu inſtabis.i. inſtater incū
bes ſolis ariſtis ſupple metendis, ideſt ſi nō petis legumina ſed
frumēta atlantides,ideſt pleiades & vergiliæ ex pleione & atlā
te genite,hoc eſt ſepte m ſtellę nominibus atlantidum inſigni⸗
tę:eoæ.i.oriētales aut matutine abſcondantur ita vt nō amplius
eas videas:añ.i.priuſq̄ committas ſulcis ſemina debita.i.quaſi
merita propter p̄parationē,& capacitatē eorū,hoc eſt anteq̄ ſe
ras:& añquàm ꝓperes credere.i.cōmittere fidei vt plus quàm
acceperit reddat terræ iuitę.i.ſationē adhuc naturalr refugiēti:
ſpē āni.i.meſſis hoc eſt ſemē,qa q pce ſeminat,parce & metet,
& q iportune ſerit.incōmode:& parū metet.& ſtellæ.ſ.p̄cipue
fulgida gnoſia.i.cretēſis: hoc eſt quę p̄lucet in corona cretenſi
puellę videlicet ariadne data:vñ dicit coronę ardētis.i. reſplēdē
tis decedat.ſ.à radijs ſolis.i.ſit vltra mediū octo.añquàm cōmit
tas ſulcis ſemina debita & añquàm ꝓperes credere terræ inuitę
ſpes āni.Multi.ſ.agricolæ cępere.ſ.ſerere ante occaſum maie.i.
atlātidū qa ſimul occidunt earum aūt maia vna eſt:ſed ſeges ex
pectata.ſ.triticea aut adorea eluſit.i.ludibrio manifeſto affecit
& decepit illos: auenis vanis.i.ſylueſtrib⁹ & parū grani aut ni
hil hñtib⁹.Verò ꝓ ſed:ſi tu ſeres viciā.i.illud tenue legumen &
faſelū

faſelū vulgo faſeolū vocāt p diminutionē)vilē qa parū cōducit
& multū officit,& ita nō magni fit:facile tñ naſcitur,& ſi tu nō
aſpernabere curā lētis peluſiacę.i.quæ in peluſio Nili oſtio præ
cipua & plurima naſcitur, Bootes.i.ſtella illa poſt vrſam maio
rem Bootes autem dicitur & arctophylax.i.vrſę cuſtos, quia ſe
quitur plauſtrū,ideſt maiorem vrſam & bubulcus , quia boues
plauſtrum trahere ſolēt quas bubulcus dirigit)bootes ergo ca
dens,ideſt occidens dabit tibi ſigna haud ideſt nō obſcura. imò
clara indicia ſationis faciendę dabit.Incipe igitur,& extende ſe
mentem.i.ſationem ad medias pruinas.i. ſiue autumnali tem⸗
pore triticum & far,ſiue verno viciam faſeolum aut lentē ſeue⸗
ris,expecta tp̄s ſerenū,quale eſt ad medias pruinas,ideſt quū iā
pluſculos dies pruinauerit,& veroſimile eſt totidem pruinatu⸗
rum eſſe,& ita ad omnium ſationē ſpectet, aut extende ſationē
vicię faſeli,& lētis ad medias pruinas verni temporis,ideſt vſq;
ad occaſum boote,& tempus ſerenum.

¶PIERIVS.

¶Vanis eluſit auenis.]In Ro.cod.legere eſt. Illuſit ariſtis . In
quibuſdam aliis eluſit ariſtis. Magis verò placet Auenis, vt ha
betur in Mediceo quia frumenti vitium eſt auena. Atq; hic ſer
mo eſt de iis que degenarant, quum tamē alioqui auena inter
ſegetes.ſuam ſpeciem obtineat,vti alibi.¶Ad medias ſementē
extende pruinas.]In Romano codice.Expende,legitur, quod
ſignificat ſuſpenſas tene,eodem penè ſignificato cum extende,
acceptior tamen eſt vulgata lęctio.

Icciſco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinqꝫ tenent cœlum zonæ,quarum vna coruſco
Semper ſole rubens,& torrida ſemper ab igni:
Quam circúm extrema deytra,leuaqꝫ trahuntur
Cœrulea glacie concretæ:atqꝫ imbribus atris.
Has inter,mediamqꝫ,duæ mortalibus ægris
Munere cõceſſæ diuûm. & via ſecta per ambas:
Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo,
Mundus vt ad Scythiam,Rhiphæaſqꝫ arduus arces
Conſurgit,præmitur Lybiæ deuexus in auſtros,
Hic vertex nobis,ſemper ſublimis,at illum
Sub pedibus Styx atra videt,maneſqꝫ profundi.

SERVIVS.

¶Dimenſum par.or.]annũ diuiſum in quatuor tẽpa,& xij.ſigna.xij. mẽſes accipimus.¶Extremæ.]bene extremæ addit,ne eas intelligeremus, que circa igneam ſunt,quas cõſtat eſſe tẽperatas vicinitate ſolis& frigorꝫ, quarũ vnã nos habitamus, alteram antipodes, ad quos hinc torrẽte zona,hinc frigidis ire prohibemur. Antipodes autẽ dicũtur, qui contra nos poſiti ſunt contrarijs veſtigijs,terrã eñ dicũt vndiqꝫ cœlo,& aere cingi, per has duas zonas in obliquũ vertitur ſignifer circulus, qui ſolis continet curſum, vñ etiã fit,vt duæ zonæ frigidiſſimę ſint, ad quas nunqꝫ accedit, vna ferues,à qua penè nũquàm recedit,duę tẽperatæ,ad quas viciſſim venit.Mũdus vt ad ſcythiã. Nã hinc diffinitio eſt noſtri climatis.i.nr̃æ habitationis q̃ à ſeptẽtritiõe incipiẽs in auſtrali plaga deſinit.¶Rhiphæas]autem arces,ſcythiã dicit,cui⁹ ſunt montes riphæi.¶Vertex no. ſemper ſubli.] hæc pars mundi à nobis ſemper videtur.At illum ſub pedibus ſtyx atra videt,i. axem noctium.i.auſtralem,qui à nobis nunquàm videtur.ſicut boreas.i.ſeptentrionalis à nobis ſemper videtur.Et ſicut variæ ſunt philoſophorum opiniones,ita & hic varie loquitur. Nam alij dicunt à nobis abſcedentem ſolem ire ad antipodas.Alij negant,& volunt illic tenebras eſſe perpetuas. Mire autem ait. Quaſi de inferis.¶Styx atravidet,maneſqꝫ ꝓfundi].Vt oſtẽderet illud,quod dicunt philoſophi recedentes hinc animas,& illinc corpora ſortiri.Vnde & lucanus ait.Regit idem ſpiritus artus,orbe alio,Quod veriſimile eſt,quia dicitur anima.aut igni, aut vento,aut aqua purgari.Quod vt fiat neceſſe eſt.dũ per frigidas plagas aut igneã tranſeunt.Et licet hoc alij à Virg. dictũ per poeticam licentiam velint,tamen ſciẽdum eſt eum poeticæ licentiæ inſeruiſſe philoſophiam.

Antipodes vnde dicuntur

PROBVS.

zonæ qnqꝫ.

¶Quinqꝫ tenent cœlum zonæ.q.v.c.Semper.ſ.r.&.t.ſ.a.i.Quã circũ ex.d.l.qꝫ.t.mortalibus.æ.Mune.c.d.&.u.ſ.p.a.Obliqu⁹. q.ſ.ſ.verteret ordo]Mũdi caloris,& Luminis ſol cauſſa eſt.Ei⁹ autem talis eſt curſus,vt neqꝫ intra ſolſtitialẽ circulũ ad nos accedat,nec vltra brumalem procedat.Radij autem eius,vbi deficiunt.ibi neceſſe eſt eſſe frigus. Quum tenebris aũt deficiũt ei⁹ radij bruma ad ſeptentrionalem circulũ:ibi autem frigus eſt cũ obſcuritate.Sol autem quia brumalem,& ſolſtitialem circulũ conficit annuum curſum.totã hanc mediam regionẽ vrit,q̃ latine vocatur plaga aduſta.Ex ea quæ ſeptẽtrionalis eſt,vbi deficiũt ſolis radij,& quia frigida eſt,& obſcura.Frigus in ꝓximã regionẽ ꝑuenit,& miſcetur calori,q ex aduſta regione in eandem fertur,& efficitur tempata regio,in qua ſumus,que eſt habitabilis.Alteræ duæ inhabitales,ſed phyſica ratiõe nobis ſunt incognitæ.Prohibemur enim trãſire aduſtæ regionis calorem. Sed quia meridiẽ bruma aĩaduertimus, Vltra ſolem magnũ ſpaciũ cœli vacare,ſcimus:& in cõtrariã nobis partem eius radios ferri & quemadmodũ hic,ita illic deficere,vbi defecerũt eſſe frigus cum tenebris.Et inde aliquã ꝑtẽ ferri in ꝓximũ locũ,& ex aduſta regione,quæ finitur brumali ſolſtitiali circulo in eundẽ ꝑuenire vaporem,& vtroqꝫ mixto ꝑinde temperatã efficere regionẽ mediã frigidæ,& aduſtæ.Quĩqꝫ ergo ſunt zone,in regione cœli.Terræ duæ extremæ frigidæ ſeptẽtriõalis,& auſtrina. vna aduſta,due tꝑatæ inter frigidã & aduſtã cingentes eam,& intercidentes frigidis,quarum altera anterumene vocatur.Via autẽ ſecta ꝑ ãbas,dicit ſigniferũ circulũ:q à brumali obliquus, ad ſolſtitialẽ Cancro,æquinoctialẽ Libra & Ariete.¶Obliqu⁹ qua ſe ſignorũ,verteret ordo]idcirco dixit,qa hic ipſe circul⁹. xij.ſigna cœleſtia voluit. Clima noſtrum hoc eſt in climate, zonę nr̃æ ſicut ſe habet,vt ſim⁹ ad ſeptẽtrionem ab ea ꝑte,qua ſcythia eſt,& riphæi montes,quoi contraria inclinato eſt ad aphricã,Ergo hoc ſentit.quũ ait.Illi,vt ꝓhibent,aut intempeſta ſilet nox ſemꝑ,& obtenta denſantur nocte tenebræ Quinqꝫ tenent cœlũ zonæ,ĩ qnqꝫ zonas mũdũ eẽ diuiſum accipimus,q̃s,ſcd̃m clima nr̃i orbis,ſic deformabim⁹.vt læuã manũ contra ora nr̃a ponamus,atqꝫ vbi ſit pollex:ibi ſit zona,quæ appellatur græce ἀρκτικὴ qꝫ in ſe habet arctos.i.vrſas eadẽ latine ſeptẽntrionalis cognominatur,qꝫ in ea ꝑte cœli poſita ſit,quæ vẽto ſeptentrione adflat̃.Ea pars ſemper ſupra vertit̃,hoc eſt nunqꝫ in oceanũ demergit̃,qꝫ etiã Home.ſignificauit,quum ait.

ἄρκτον θ' ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν
ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται καί τ' ὠρίωνα δοκεύει
οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.

Et Virgilius. Arctos oceani metuentes æquore tingi. Nam & zona inhabitabilis eſt propter nimios rigores, pollici proximus digitus obſeruabitur in vicẽ zonæ,quæ græce appellatur θερινὴ à nobis æſtiualis,qꝫ.ſ. ſol cũ in eadẽ zonã declinauit, longiores dies efficit, ibi.n.ſolſtitium facit æſtiuũ.in.viij.Kal̃.Iul. Hæc zona habitabilis propter tẽperiẽ, & multi ſolis, & illi⁹ vicinitate zonæ,quã ſeptẽtrionalẽ nũcupauim⁹. Medius aũt digitus ſignificabit zonã. quæ græce dicitur ἰσομερινή. Latine æquinoctialis.Seu & ſol. in hãc zonã bis anno venit. & toties librã facit diei, & noctis. in viij.Kal̃.octo.Hæc zona inhabitabilis.Nã ꝓpter nimios ardores loca ſubiecta habet de exuſta.Quart⁹ dein digitus ſignificabit zonã .q̃ appellat̃ χειμερινή,à nobis hyemalis,quod.ſ.quum illam ſol tranſcendit hyemẽ facit:& breuiores dies agit.Nã ibi ſolſtitium efficit:qd̃ eſt.viij.Kal̃.ianua.Hãc quoqꝫ zonã inhabitari credibile eſt. qm̃ & ipſa pars tẽperata inter æſtiuum, & iſomerinẽ poſita eſt.quẽ admodũ eius ſupra fecimus mẽtionem, æſtiualis inter æquinoctialem,& ſeptentrionalem. Et in hac zona ſi qui inhabitãt appellantur à nobis antichthones. ὡς τὴν ἐναντίον χθόνα οἰκοῦντες,Digitus minimus habet quintã zonã appellatã notion,quoniã ex illa parte:quum adflat vẽtus humidum facit aerẽ.& humorẽ colligẽs corpus notia.dicitur.Hæc plaga auſtralis appellat̃ depreſſior quàm vt à nobis videri poſſit,& ideo infra orizõtem deſcendit.Orizon autem quod deſinit ſphæram ſuperiorẽ, qui & idem à nocte diſterminat. Hæc quoqꝫ præſumenda inhabitabilis propter rigores quos patiatur neceſſe eſt ,quoniam lõge ſegregatur.Circulus autem zodiacus,qui luxos appellatur, per tres zonas medius fertur,per quẽ ſol currit,Sic ergo qm̃ ad vltimas non perueniat frigidas: relinquit mediã zonã, quoniã ſæpe onerat ignem facit.Huius zonæ mentionẽ facit Virg. vij. quum vellet ex verbis Ilionei latinos confirmari, neminẽ eſſe in orbe toto,qui ignoraret,quanto bello aſia, & europa conflixiſſet,qñ quidẽ ſcire poſſent etiã,qui vltra oceanũ extimo agitarent,quiqꝫ diuiſi plaga æquinoctiali zonam illam, quã ἰσομερινὴν diximus,incolerent quam veriſimile eſt in aliquibus habitari.Sunt autẽ qui hic declarant verſus huiuſmodi.Quanta ꝑ ideos ſæuis effuſa mycenis Tẽpeſtas ierit cãpos,quibus arctos vterqꝫ,Europæ atqꝫ Aſiæ fatis cõcurrerit orbis:Audijt,& ſi quẽ tellus extrema refuſo.ſummouet oceano,& ſi quẽ extẽta plagarum.Quatuor in medio dirimit plaga ſolis iniqui. Hanc tamẽ vniuerſam diſputationem certum eſt Vir.tranſtuliſſe ab Eratoſthene,cuius liber eſt hexametris verſibus ſcriptus.qui hermes inſcribitur,quidãverò orbẽ terrarum deſcripſerunt in formã literæ,ω, & in liniamentis,quæ per circuitum ambiũt literas,formam referũt oceani, quem recte ζώνησα τοῦ κόσμου dixerunt ὠκεανὸς aũt.i.oceanus ab ὠκύς dicitur.ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοί, καὶ πᾶσα θάλασσα, καὶ πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν, In media autem parte.Linea quæ deducitur, atlãticum oceanũ fertur tranſmitterei, quod mare traditur ſubiectum eſſe plagæ æquinoctiali,& ſic diuiſas eſſe duas partes orbis, quarum non habitemus eam,quæ ſit ab oriente dexterior,atqꝫ eſſe veriſimile,vt aduerſo in tam pari tractu,gens alia hominum inhabitet, ſi tamẽ velimus oẽm diligentiam in examinandis Homeri carminibus adhibere,ibi quoqꝫ fortaſſe deſcriptionis huius ordinem inuenire.Clypeus enim Achillis quinqꝫ orbibus intextus fuit:quorum ſic meminit αἱ δ' ἄρ' ἔτι τρεῖς,

ἦσαν ἐπεὶ πέντε πτύχας ἤλασε κυλλοποδίων
τὰς δύο χαλκείας, δύο δ' ἔνδοθι κασσιτέροιο,
τὴν δὲ μίαν χρυσῆν, τῇ ῥ' ἔσχετο μείλινον ἔγχος.

Nam examinemus calorem metallorum:& conditionem zonarum,& poterimus recte comparare. κασσιτέροι,i.plumbi albi zonas dixerit ſeptẽtrionalem,& auſtralẽ,vt.ſ.frigidas, & cana niue oppletas,æreas,autem,que refulgent habentes temperaturam candoris:& rutili coloris dixerit ęſtiualem,& hyemalem, auream,autem ſine dubio igneam,nã eſt ſic dictum, fert aurea ſydera clamor.Et à pindaro ὁ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ.&Vulcanus,vt ignis deus viriũ ſuarũ beneficiũ in illa zona voluerit aurum clypeo ſuperponere.

Orizon

MANCINELLVS.

¶Iccirco.] vt tempora diſcernamus,ſol enim dator eſt temporũ,& horarũ,nã ſyderum curſus,recurſuſqꝫ vt etiam Ma.li.j.de ſom.ſci.moderatur certa diffinitio.Nam ſpacij,certa diffinitio eſt.¶Certis ꝑ.]de quĩqꝫ zonis intelligit. ¶Duodena.m.a.a.] dixit:quia zodiacus circul⁹,& vnus,& in ſummo cœlo eſt,qui vere mundus vocatur,quem ſignis diuiſum,vel diſtinctũ videmus,

mus,quæ cælo infixa feruntur,Diuiditur autē mūdus per.xij.
partes æquales,quæ dicuntur,ſigna.Duodena aſtra: de his ibi
ſupi⁹ patuit.Qua locus erigionē inter.Regit orbē per duodena
Sol. aſtra.Sol enim vt Ply.li.ij.c.vj.docet planetarū medius fertur
ampliſſima magnitudine,ac poteſtate:nec temporū modo,ter-
rarumq́;,ſed ſyderum etiam ipſorum cœliq́; rector,hic lucē re-
bus miniſtrat,aufertq́; tenebras, hic reliqua ſydera, occultat,
hic vices temporum,annumq́; ſemper renaſcentem ex vſu natu
ræ tēperat:hic cœli triſtitiam diſcutit, atq; etiam nubilum hu-
mani animi ſerenat.Macro.etiam li.j.de ſom,inquit, non ſolū
terrā,ſed ipſum quoq; cœlum,quod vere mundus vocatur, tem
perari ſole certiſſimum eſt,adeo vt extremitates eius, quæ lon
giſſimæ à via ſolis receſſerunt,omni careant beneficio caloris,
& vna frigoris perpetuitate torpeſcāt. Sol præterea vti Igi.ſcri.
dies.xxx.vno quoq; ſigno vehitur.Quinq; zonæ.Tul.de repu.
vj.terram quaſi quibuſdam redimitam, & circundatā cingulis
dixit.Virg.quoq; iiſdem ,quas græco noīe zonas vocat, aſſerit
cœlū teneri.Stra.itē li.iij.ſcri.q; cœlū quinq; cōſtare zonis pre-
ſupponendum eſt,quinq; etiam zonis terram cōponi in ſexto
aūt rigore vt dicit etiam Ply.li.ij.& æterno premiť gelu, quic-
quid eſt ſubiectū duabus extremis:vtrinq; circa vertices,hunc,
qui ſeptentrionē vocatur,eumq́; qui aduerſus illi Auſtrinus ap
pellatur:harū vtraq; habitationis impatiens eſt,quia torpor il-
le glacialis,nec animali,nec frugi vitā miniſtrat. Media zona,
& ideo maxima æterno afflatu,cōtinui caloris vſta, nam ſuper
eam ſolis orbita eſt inhabitabilis quoq;.Inter extremas verò, &
mediā duæ maiores vltimis,media'minores,ex vtriuſq; vicini-
tatis intēperie tēperantur,eæq́; ipſæ inter ſe nō peruiæ propter
incendium ſyderis:ita terræ tris partes abſtulit cœlū, De zonis
Zone cœli. autem plura Mac.li.ij.& Stra.li.iij.¶ Zonæ,]zonæ græce lati
ne cingulus dicitur:zonion verò cingulū,zoniſco,& zono cin-
go,¶ Per ambas.]Ma.li.ij.per ambas pro inter ambas, poetā
voluiſſe intelligere ſcri.zodiacus enim inter ambas temperatas
voluitur.Nam per ambas.¶ Obliquus ſignorū ordo] de zodia
co dicit qui circulus interſecat æquinoctialē,& interſecatur ab
eodē in duas partes æquales,vna autem eius medietas declinat
in ſeptētrionē verſus,altera in auſtrū.vnde ab Ariſtotele in lib.
de generatione,circulus obliquus appellatur. Conſtat autē ſo-
Zodiacū lem per zodiacum circulū'currentem neq; rurſum vltra cancrū,
neq; vltra capricornū deorſum meare,ſed quū ad tropicorū cō-
finia venerit mox reuerti,Vnde & ſolſtitia vocantur, Macrob.
etiam teſte lib.ij.Signorū horū nomina ordo, & numerus his
patent verſibus.Sunt aries,taurus,gemini,cancer,leo,virgo.Li
Signa. braq́;, ſcorpius.architerens,caper,amphora,piſces.¶ Mundus,
vt ad ſcy.] Ordo eſt,vt mūdus cōſurgit arduus ad ſcythiam:&
arces ripheas ita deuexus premitur in auſtros libyæ:quo pacto
aūt mūdus nūc altus,nunc depreſſus ſit:docet Mani.ſic.Hic vbi
ad occaſus noſtros ſol aſpicit ortus. Et cū luce refert operū vadi
monia terris.Nos in nocte ſumus ſomnoſq́; in mēbra locamus.
Pontus vtroq; ſuis diſtinguit,& alligat vndis. Altera pars or-
bis ſub aquis iacet inuia nobis,Ignotæq́; hominum gentes nec
trāſita regna,Cōmune ex vno lumen,ducentia ſole,&c.Et Ma-
cro.li.j.de ſom.inquit,q; vti erigitur mūdus in ſeptētrionalem
plagā,ita vergit in auſtralem,pars enim hæc terræ,quæ incoli-
tur ab vniuerſis hominibus ad ſeptētrionalē verticē(ſurgit)&
ſphæralis cōuexitas auſtralē nobis verticem in ima demergit.
Cū verò ſemper circa terrā ab ortu in occaſum cœli ſphæra vol-
uatur,vertex hic,qui ſeptētriones habet quoquo verſum mūda
na volubilitate vertatur:quoniā ſuper nos eſt,ſemper à nobis vi
detur,ac ſemper oſtendit arctos,Oceani metuentes æquore tin
gi.Auſtralis contra quia demerſus nobis pro habitationis no-
ſtræ poſitione,nec ipſe nobis vnquàm videtur , nec ſydera ſua
oſtēdit,Hinc poeta dixit,hic vertex nobis ſemper ſublimis. At
Scythia. illū ſub pedibus,&c.¶ Ad ſcythiā] Scythia regio eſt ad ſeptē-
trionē,quæ quidem Iuſtino teſte li.ij.adeo editior omnibus ter
ris eſt,vt cūcta eo flumina ibi nata ī meticū,deinde in ponticū,
& in ægyptū mare decurrant.Scythia autē in orientē porrecta
includitur ab vno latere pōto,ab altero mōtibus riphæis,à ter-
go aſia,& phaſi flumine.Riphæū verò iugum regionem habet
aſſiduis obſeſſam niuibus,quippe caſus continuarū pruinarū,
quidā ibi exprimit pœnarum ſimile dānata pars mundi, & ab
rerum natura in nube æternæ caliginis merſa.¶ Libyæ,] libya
Libya. aphricæ regio ægypto contermina,vt ſcri.Ply.lib.v. Stra. verò
li.xvij.oſtēdit totā aphricā libyā appellatā,plura etiam Soli.c.
Venti. xxiiij.¶ Deuexus] decliuis.¶ In auſtros] Mani.li.iiij.ait.Aſ-
per ab axe ruit boreas,fugit eurus ab ortu.auſter amat mediū
ſolē,zephiruſq́; profundū.De auſtro aūt multa Ply.li.ij.c. xix.
Vertex. ¶ Vertex.] polus arcticus Fabius libro . viij. ſcribit. q; vertex
eſt contorta in ſe aqua,vel quicquid aliud ſimiliter vertitur,in-
de propter flexum capillorum pars ſumma capitis,ex hoc etiā
montibus eminentiſſimum:idem quoque Fab. libro.j.dixerat
quod vorſus, & vortices dixerunt antiqui,que primo Scipio
aphricanus in,e, literam ſecundam vertiſſe dicitur. Caper au-
Vortex tem ait vertex capitis eſt,vortex fluminis,vt ait Plynius libro
ſecundo .ca.decimoquinto . ſcri .poli etiā vertices appellantur.
Vertices ¶ Styx.] libro.x. de archadia inquit apud phæneū ſane ſty-
gis aquæ ſtat:ſic enim vocant letalis aquæ ſtillicidium: quam
ſacra hominum facit opinio.Plyni.etiam libro.xxj.capitulo.ij,
ait in arcadia ad phæneum aqua profluit è ſaxis ſtrix apppel-
lata,quæ illico necat. Hæc ille. Poetæ tamen fabuloſe deſcri-
bunt inferorum paludem eſſe, deduciturq́; à ſtygnos , quod eſt
triſtitia.¶ Sub pedibus ſtyx atra videt.]De habitantibus antar Styx.
cticū ab hyemali circulo loquitur,qui à nobis antipodes dicun
tur,vt Igi.ſcrib.Cicer.etiam in libro de ſom.docet, è quinq; ter
ræ circulis duos habitabiles, quorum auſtralis ille, in quo qui Antipo-
inſiſtunt aduerſa nobis vrgent veſtigia. nihil ad noſtrum ge- de q̄ loca
nus, Hic autem alter ſubiectus aquiloni, tenui nos parte con- colant.
tingit. Vult autem Cicero intelligere, vt ſcribit Macrobius
libro ſecundo terrram quatuor habitari locis , quum dixit
hoſq́; qui incolunt terram non modo interruptos ita eſſe, vt
nihil inter ipſos ab aliis ad alios manare poſſit, ſed par-
tim obliquos , partim tranſuerſos , partim omnes aduerſos
ſtare nobis. Interruptio autem omnium generum à ſe diuer-
ſorum,ira quidem à Ma.diſtinguitur .Hi quos ſeparat à nobis
peruſta.Similiter ab illis,qui inferiorem zonæ ſuæ incolūt par
tem interiecta auſtrali gelida ſeparantur.Rurſus illos à viuen-
tibus per noſtri cinguli inferiora interiectio ardētis ſequeſtrat,
& illi à nobis extremitatis rigore remouenť.Quēadmodū autē
cęteri oēs veſtigia ſua figere ad noſtra credantur,ipſe Cicero di
ſtinguit,& auſtrales quidam aperte pronuntiauit aduerſos ſta-
re nobis dicēdo,quorum auſtralis,ille videlicet circulus,in quo
inſunt aduerſa nobis vrgēt veſtigia,& ideo aduerſa nobis ſunt,
quia in parte ſpheræ,quæ contra nos eſt, morantur. Tranſuer-
ſos verò ſtare nobis voluit intelligi inferiorem zonæ noſtræ
partem tenentes.Obliquos autem eos,qui auſtralis circuli de-
uexa ſortiti ſunt.Ply.quoq; lib.ij.c.lxvj. plura de antipodibus.
Maneſq́; profundi,inferos dicit.Nam quidam manes deos infe
ros tradunt.

¶ASCENSIVS.

¶Iccirco certis &c.] Quia poeta oſtendit agricolis ſyderū quo
rundā ortus ,& occaſus obſeruandos,docet ſpheram cœleſtē in
xij.ſigna.diuiſam,& terram in quinq; zonas.Quarū (vt inquit
Oui.met.j.)quæ media eſt,nō eſt habitabilis æſtu.Nix tegit al
ta duas,totidem inter vtrāq; locauit, Temperiēq́; dedit mixta
cum frigore flāma,&c.Earum ergo duæ habitabiles ſunt,qua-
rum alteram nos habitamus , alteram qui habitent , neſcimus.
Per habitabilem autem zodiacus,in quo ſunt.xiij.præcipue ob
ſeruanda agricolis ſigna,clauditurq́; duobus polis quorum alte
rum,qui ab vrſis arcticus dicitur ſemper videre poſſumus Alte-
rū,qui in auſtrum abſceſſit, & antarcticus cōtra arcticū poſitus
dicitur,nunquàm niſi in celo mutauerimus,Is em̄ ab antipodi-
bus noſtris videtur.¶ Ordo eſt . Iccirco,ſcilicet vt diſcernamus
tēpora,ſol aureus.i.ſplendidus,& apprime vtilis regit orbē mū
di,ideſt ſpheram cœleſtem dimenſum,ideſt cōmenſuratū certis
partibus per aſtra,ideſt ſigna duodena,ideſt duodecim aut quæ
quotannis pertranſit vt pro orbe. i. anno conficiendo duodenis
egeat.Quinq; zonæ,ideſt circuli cœlum cingentes.tenent.i.cir
cuncingunt cœlum,quarum.ſ.zonarū , vna videlicet media, &
eadem maxima eſt,ſup.ſemper rubens ſole coruſco,ideſt rutilā
te,& eſt ſemper torrida ab igni.ſ. cœleſti, quē ex directo ſupra
ſe habet,quia circum,pro circum quam trahuntur,ideſt ducun-
tur.extremæ,ideſt remotiſſimæ duæ dextra ſup.parte, & læua,
ideſt ſiniſtra(Si cœlitus in terram deſpexeris capite. in orientē
protenſo.dextra fuerit auſtrina,læua ſeptentrionalis. Siue ter-
ris cœlum aſpexeris.contra)trahuntur dico duæ,cōcretæ, ideſt
congelatæ glacie cærulea,ideſt marina:aut marini coloris,atq;
atris.ideſt denſis.& nubiloſis imbribus,duæ ſup,alie zonæ.con
ceſſæ ſup.ſunt ægris.i.miſeris & laborioſis mortalib⁹ inter has
ſcilicet extremas,& mediam:videlicet torridam:conceſſæ dico
munere.ideſt beneficio,& dono diuum,ideſt diuorum , ſeu deo
rum, & via eſt ſecta,ideſt diuiſa per pro inter ambas,qua , ideſt
per quam viam,obliquus ordo ſignorum,ideſt zodiacus verte-
ret,ideſt circūageret ſe,vt mundus,ideſt orbis cœleſtis cōſurgit
arduus ad ſcythiam,& arces ripheas , ideſt ſublimitates mōtiū
ripheorū,q ſunt ī ſcythia.ſeptentrionē verſus,ita ſup.prēmiť de
uexus.i.deuolutus,& decliuis in auſtros,ideſt auſtralē regionē
libyæ,ideſt libyā verſus,& id quidem reſpectu noſtri , & clima
tis noſtri,nam reſpectu totius vniuerſi auſter nō minus arduus
q; ſeptentrio dicetur,hic.ſ.prius dictus, hoc ſcythicus ſeu ſeptē
trionalis vertex.i,plus.ad quem ſphera vertitur , eſt ſup. nobis
ſemper ſublimis,ideſt altus,& ſupra caput, at.i.ſed ſtyx atra .i.
palus infernalis videt illium ſub pedibus.ſ.noſtris,hoc eſt appa
ret antipodibus noſtris,& manes profundi , ideſt dij inferi,ſup.
vident ſemper illum.

¶PIERIVS.

¶Cerulæa glacie cōcretę.]In plæriſq; veteribus exēplaribus le
gere eſt caſu recto numero multitudinis. Ceruleæ,puncto mox
interſito,vt q̄d ſequitur Glacie concretæ,atq; imbribus atris,Ex
poſitio ſit,cur zonæ illæ ceruleæ ſint.In codi.Mediceo prius ce-
rule legebatur,ſed inde aliena manu linea ſuperinducta,vt vlti
ma lr̄a fieret.a.Sūt etiā cod.manu ſcripti, In qb⁹ ceruleæ & gla
cie legať,que mihi lectio nequaq́; ꝓbatur.Oſtēdit tn̄ epitheton
non cum glacie,ſed cum zonis adcōmodatum zonæ ceruleæ.

Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circúm: perq; duas in morem fluminis arctos:
Arctos, Oceani metuentes æquore tingi.
Illic (vt perhibent) aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtenta denſantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diemq; reducit:
Noſq; vbi primus equis oriens afflauit anhelis:
Illic ſera rubens accendit lumina veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus: hinc meſſiſq; diem, tempuſq; ſerendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere claſſes:
Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur, & ortus
Temporibuſq; parent diuerſis quatuór annum.

SERVIVS.

Maximus an.] Quia ipſe cæteris eſt maior. Circúm perq;.d.] Circũ enim eſt, & per. Nam per vtrãq; labitur, maiorem cauda tangens, alio complectens minorem. In morẽ fluminis arctos] Heliodꝰ ποταμῷ ἴσονκτι ἐοικός. Oceani me. æquore tingi.] hoc refertur ad Fabulam. Nã hæ duæ pellices Iunonis fuiſſe dicuntur, quas poſtquàm Iuppiter in ſyderum numerum retulit, Iuno rogauit Thetym ſuã nutricẽ ne vnquàm eas pateretur occidere. Vnde nunc metuẽtes dixit. ſ. nutricẽ Iunonis, vt perhibent poetæ. Nã in rebus dubiis denegat fidem. Intempeſta] Inactuoſa, alta, denſa, craſſa, qualis eſt in tempeſta. Poſſe autẽ hoc fieri in aliqua parte mundi, vt penè totum ſibi vẽdicet nox probat Britãnia, quæ locis diues vix quoddam ſpaciũ noctibus cedit. Hinc.] id eſt ratione aſtrologiæ, & eſt concluſio. Nam hoc dicit non ſine cauſſa intuemur ſyderum ortus, & occaſus. Hinc enim vniuerſa noſcuntur. Dubio cœlo.] .i. etiam dubio cœlo. Tempeſtiuam pinum.] oportunam, Nam tempore importuno cæſæ arbores cito Termites faciunt, ita enim ligni vermes vocantur. Temporibuſq; parẽ.] De rebus contrarijs fecit declamationẽ. dicendo parem ex diuerſis, reuera enim nihil tam contrarium inter ſe quàm æſtas & hyems, & tamen de his annus efficitur.

Vrſæ. Britãnia. Termites qui & Vermes.

PROBVS.

Hic.f.ſ.e.a. Circum perq;.d.in.m.fl.arctos.o.m.æ.t.] quidam draconem, cuius ſydus inter duas vrſas, hoc eſt duos ſeptẽtriones exiſtimãt eſſe echidnam, qui cuſtodierit Heſperidũ mala. Quidam conſecratum à minerua tradunt, quo ſic educatus Erichthonius. Arctos autem ſunt duo ſeptẽtiones, quos metuere ait æquore tingi, quod nec occidant, nec oriantur. Autumãt quidam ex oceano oriri ſydera: & in hoc canem occidere, quia ibi viſus noſter deficiat, vbi defecerit oryſon fiat i alio ſic. Aut redit aurora.d.q.r.noſq;.v.p.e.o.a.a.] Illic ſera rubẽs.a.u.ait.u.aut æternam eſſe noctem in auſtrina frigida regiõe, qa ibi deficiunt ſolis radij, aut in antoerumene, quum occidat nobis, ſol incipere ortũ aut quũ oriatur, ibi occaſum eſſe.

MANCINELLVS.

Maximus hic.] videlicet iuxta polum arcticum: Anguis de drachone dicit, de quo late Igi. & nos ibi ſuperius. Et lucidus anguis. Per duas arctos.] Ma.li.ij. docet hoc loco per pro interpoſitã eſſe, neq; enim anguis ſyderius arctos ſecat, ſed circũ eas, & inter eas voluitur, non per eas. Metuentes æquo.tin.] Scribit Iginius quod hoc ſignum, vt plures dixerunt, non occidit, & qui volunt aliqua de cauſſa eſſe inſtitutũ, negant Tethym Oceani vxorem id recipere, cum reliqua ſydera eo perueniant in occaſum, quod Tethys Iunonis ſit nutrix, cui Caliſto ſuccubuerit, vt pellex, quod etiam latius docet Oui.li.ij. met. Reuera tamen non occidit, qui cum ſuper nos ſit polus arcticus, ſemper à nobis videtur. Aequore tin.] poetice loquitur, dicũt enĩ occidentia ſydera ſubire æquor, & hoc quia ita apparet, cum ſit aliter, Illic ſub polo antarctico, qui ſubeſt nobis. Intẽpeſta nox: dicta eſt à tempeſtate, tempeſtas à tempore, Intẽpeſta nox,] quo tempore nil agitur, quod alij concubitum appellarunt, ꝙ ferè omnes tunc cubarent, alij ab eo quod ſileretur ſilentiũ noctis. Plau. conticinium vocat, vt Var. ſcrib. Redit ad illos nobis inferiores ſole occidẽte nobis. Aurora,] eſt matutinꝰ ſplẽdor ante ſolis ortum, ab eo, quod ab igne ſolis, vt auro aer aureſcit, ꝙ Varro docuit. Equis,] ſolis, equi phlegon, pyrois, Eous, & æthon, Solis equi lucis dicuntur quatuor horæ, hæc rubet, hęc ſplendet, tamẽ hæc calet, illa tepebit, De his omnibus latius videto noſtrum carmen de floribꝰ. Illic ſub pedibus noſtris manentibus. Rubens.v.] Ply.lib.ij.ca.xviij. inquit, ꝙ Saturno color eſt candidus, Ioui clarus, Marti igneus, lucifero candens, veſperi refulgens, mercurio radians, &c. idem quoq; lib.ij. capitu.viij. de venere ait. Præueniens quippe, & ante matutinum exoriens luciferi nomen accipit, vt ſol alter, contra ab occaſu refulgens nuncupatur veſper, prorogans lucem vicem've lunæ reddens. Hinc à boreali polo, vbi ſydera ſunt plurima. Dubio cœlo.] ideſt incerto aeri, momento enim turbatur. Meſſiſq; diem.] Varro lib.j.ca.l. inquit meſſis proprio nomine dicitur in his, que metuntur, maxime in frumento, quum verò eſt matura ſeges eſt metẽdum. fieri autem debet, decreſcente: potiuſq; creſcente luna, vt idem edocet cap.xxvij. dicti lib. & Colu.lib. ij.ca.xxj.

Intẽpeſta nox. Conticinium. Aurora. Planetarũ color. Meſſis.

ij.ca.xxj. ait, ſed quum matura fuerit ſeges, antequàm torreat vaporibus æſtiui ſyderis, qui ſunt vaſtiſſimi per ortum caniculæ celeriter demetatur, &c. plura etiã ſcri. Palladius de mẽſe Iu.ca.ij. Marmor] i. æquor, ipſum mare enim mamor appellãt ꝓpter albas ſpumas, & marmoreas manus propter albedinem, vnde Ouid.li.ij.meta.de Nai.ait. Nudaq; marmoreis ꝑcuſſit pectora palmis, & Gel.lib.ij.ca.xxvj. ſuꝑ illo Ennij vſu: Verrũt ex tẽplo placidę marmore marmore flauo, ait, quod non videbatur ei ceruleum mare, cum marmore flauo conuenire. Sed cum ita ſit. vt flauꝰ color viridi & albo mixtus ſit pulcherrime prorſus ſpumas virentis maris à flauo marmore appellauit, hęc ex illo. Quare certum eſt mare mamor dici ꝓpter albas ſpumas. Infidum.] hĩc, Seneca epi. iiij. inquit, noli huic tranquillitati confidere, momento mare euertitur, eodẽ die vbi luſerunt nauigia ſorbentur, Armatas claſſes,] ſcri. Plynius libro.vij. quod claſſe princeps depugnauit minos, pugnare autem ex equo Theſſali qui centauri appellati ſunt Inuenere. Tempeſtiuam pinum.] Cato capitu.xvij. inquit, rebus materies vbi ſolſticium fuerit, ad brumam ſemper tempeſtiua eſt, quæ materies ſemen habet, quum maturum ſemen habet, tum tẽpeſtiua eſt, quæ materies ſemen non habet, quum globet, tum tempeſtiua eſt: eo quia ſemen viride & maturum habet. Mac. etiam lib.vj. ſat. meminit. Temporibuſq; parem.] Annus equaliter in quatuor diuiditur partes ſeu tẽpora, ſunt autẽ Ver, æſtas, autumnus, Hyems, atq; Macro. inquit lib.vij. Ver deus omnium fabricator calidũ fecit, & humectum Sicca: eſt æſtas, & calida, autumnus ſiccus, & frigidus, hyems humida pariter, & frigida eſt. Varro autem lib.j.ca.viij. ſcri. quod ver dies habet Nonaginta vnum, æſtas. Nonaginta quinq;. autũnus Nonaginta vnũ, hyems Nonaginta nouem. Quando autem hæc omnia initiũ habeant, vide ibi, Vere nouo galidus, &c.

ASCENSIVS.

Maximus hic flex. &c. Apud polum inquit arcticum eſt, draco ille ſinuoſus, qui trium anguium perhibetur maximus inter ipſas videlicet arctos. ſ. vrſas ſed apud polũ antarcticũ, aut ſunt ꝑpetuæ tenebræ. aut potius viciſſitudo lucis vt ſol eo hĩc abeat, & illinc huc redeat. Ex hoc autem ſolis per ſigna trãſitu licet inquit prediſcere tempora oportuna variis negociis peragendis, vt non ſine ratione iuſſiſſe videatur, nos ortus, & occaſus ſyderũ debere inſpicere, & varias anni qui alteri anno ſimillimꝰ eſt partes. Niſi oĩa adamuſſim dicta cõperiſſem prolixior fuiſſem at nũc neſus (vt aiunt) minerua ordinẽ tm̃ poſuero qui talis eſt. Maximus anguis. ſ. dracho dictꝰ labitur hic. i. apud polũ arcticũ flexu ſinuoſo. i. annuloſo circúm, & per, ideſt inter duas arctos. i. vrſas, maiorem. ſ. & minorẽ in morẽ. i. ſimilitudinem aut modũ fluminis quod nimirũ ſinuoſum ac tortuoſum eſt: vnde littora peculiari epitheto dicuntur curua & ſinuoſa. Arctos inquã (dicit poeta) metuẽtes tingi. i. imbui & lauari ęquore. i. planicie & æqualitate Oceani. ſ. maris propter offenſam. ſ. Iunonẽ: vt Ser. docet. Illic. i. apud polum antarcticon & antipodas noſtros aut nox intẽpeſta. i. tam caliginoſa vt nulli rei faciũdæ oportuna ſit, ſilet ſemper tenebræ denſantur nocte obtenta. i. opacitate tenta & obſtruſa, vt perhibẽt, ſup. quidã. q. d. id nõ omnino affirmo, aut aurora. i. claritas matutinalis redit, ſup. illuc à nobis, & reducit quem. ſ. ad nos auexerat illuc diem. i. lucem diurnã, & vbi. i. quando oriens. ſ. ſol primus. i. vt primum oriẽs ſol, afflauit equis anhelis, ideſt perfudit afflatu equorũ anhelãtium, qui quidem quatuor ſunt pyroys huius pyroentis, ideſt ignitus, eous ab aurora dictus, ethos quaſi vrens, & phlegon ardens de quibus. Ouid. meta. ij. ĩterea volucres pyrois, eous, & ethon Solis equi, quartuſq; phlegon hinnitibus auras Flammiferis implent &c. veſper rubens oſtẽdit illic. i. apud antipodas ſera lumina. i. crepuſcula, & vltimam diei lucem Nos poſſumꝰ prediſcere hinc. i. ex harum rerum cognitione tempeſtates. i. qualitates futuras temporum. pluuias, & ſerenitatem cœlo ſcilicet exiſtente dubio ideſt incerto, & nondum indicante, que futura ſit tempeſtas. quia ſerenitatem ſæpe ſubita ſequitur tempeſtas (vnde Æne.v. heu nimium cœlo confiſe ſereno &c.) & nos poſſumus prediſcere hinc diem. i. tempus meſſis q̃ prior eſt in intentione & tempus ſerendi, quod prius eſt in executione niſi ad diuerſa retuleris, vt ſit dies meſſis ex ſatione prꝫterita & tẽ-

Solis eq.

pus ſationis futuræ. Et licet prædiſcere hinc quando cõueniat, id eſt oportunũ ſit impellere remis, id eſt diuerberare, marmor, id eſt mare (vt & quæ marmoreo fert mõſtra ſub æquore &c.) infidum, id eſt nulli ſeruãti fidem hoc eſt periculoſum, & quãdo conueniat, deducere ſcilicet à litore in altum, vnde quia deducere ſæpe eſt deorſum ducere potius diducere legã claſſes armatas: id eſt naues à ligno aut ſonitu dictas aut ordines armatorũ in nauibus exiſtentes, aut euertere ſcilicet incidendo in ſyluis pinum tempeſtiuam: id eſt eo tempore cedendam, nec id eſt & non, & nos ſpeculamur fruſtra: id eſt ſine vtilitate obitus, id eſt occaſus & ortus ſignorum & annum parem id eſt vniformem aut quãtum ad formam totalem aut alteri anno, quatuor diuerſis temporibus, id eſt ex quatuor diuerſis temporibus conſtantem vere ſcilicet æſtate, autumno & hyeme. Sed ſi ver & autumnus in tempore conueniunt, differunt tamen quia illud ornat arbores & arua floribus frondibus hærbis & ſegetibus, hic ſpoliat.

PIERIVS.

Denſant nocte,] in Ro. co. in Med. & aliquot alijs. Denſentur à dẽſeo ſes. Prædiſcere.] In Ro. co. Prædicere, qđ nõ ꝓbat. Meſſiſq; diem tempuſq; ſerendi.] Quãuis Seruius diem meſſis agnoſcere videatur, & exemplaria plæraq; vetera eodẽ exemplo, cum vulgatis legant, Meſſiſq; dic. Non tñ ꝓtereundũ fuit, qđ in Mediceo codi. ſcriptum legi, Mẽſiſq; dies, quippe bonos, aut malos: cuius rei cognitio inter Agriculturæ pręcepta locum obtinet ſuum. Et Heſiodus partem eã tanti fecit vt opus ἐργα και ημερας inſcripſerit, neque Virg. eandem partem diſſimulauit, tam & ſi aliquanto breuius rem attigerit. Sane verò in Daphnide codex idem Mediceus eo verſu. Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis in vmbra. Menſis, ſcriptũ habuit, quod modo emendatum eſt, vbi dubio procul Meſſis, eſſe debet. Quare errorem huiuſmodi ex antiquo ſcribendi modo crediderim emanaſſe ꝙ Sicilicon geminãdæ conſonãtis ſignũ ſoliti eſſent veteres apponere, quæ nota fuerit ab imperitis loco, n, literę deinde accepta, vt ita multa alibi. Aut tempeſtiuam in ſyluis euertere pinum.] In Mediceo codice & aliquot alijs antiquis abſq; præpoſitione in, legere eſt Tempeſtiuam ſyluis. quod Virgilianæ phraſi propius eſt.

Frigidus agricolam ſiquando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur. durum procudit araror
Vomeris obtuſi dentem: canat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit aceruis.
Exacuunt alij vallos, furcaſq; bicornes.
Atq; Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiſcina virga:
Nunc torrete igni fruges: nunc frangite ſaxo,
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus.
Fas & iura ſinunt: riuos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem:
Inſidias auibus moliri: incendere vepres:
Balantumq; gregem fluuio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus, aut onerat pomis: lapidemq; reuertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis vrbe reportat.

SERVIVS.

Multa forent &c.] Ordo eſt multa datur maturare, q̃ forent properanda ſereno cęlo, ideſt in ſerenitate. Nam male qdã forẽt pñtis tp̃is eẽ volũt vt ſit ſenſ⁹, multa ſũt q̃ maturare daṫ mox cęlo ſereno properanda. i. in vſum ſereni cœli, quod non eſt idoneum, licet reuera fore tãtũ ſemper futuri tp̃is ſit, nã foret & pręteritum, & pñs, & futurũ complectitur, Saluſti⁹, Ni virtus fideſq; veſtra ſpectata mihi foret. i. eſſet. Ordo eſt, mľta maturare datur, & celebriter facere, q̃ ſi velis cœlo ſereno properanter facere, non diligẽter poteris facere, dum feſtinas. Procudit.] cudendo extenuat. Vomeris obtuſi dentem.] Antiqui tamen, n, addebãt, quod nos propter euphoniam in aliquib⁹ detraximus, vt obtuſus in aliquibus, n, remanſit, vt tonſus. Linthres,] fluuiales nauiculas. Aut pecori ſignum aut numeros impreſſit aceruis].i. facit, aut characteres, quibus pecora ſignantur aut theſſeras, quibus frumentorum numerus deſignatur, Nã numeros pro literis poſuit, quibus numeri continentur. Amerina reti.] Virgas de quib⁹ vites religantur: que virgæ abũdãt circa amerinum oppidũ Italiæ, cuius crebram in roſciana facit Cicero mentionem. Rubea virga.] que abundat circa Rubos Italiæ oppidum, Hora. inde rubor feſſi preuenimus. i. ea virga que apud rubos plurima naſciṫ. Nunc torrete igni fruges.] preparate, panẽ quo vtamini in ſerenitate, ne ea res impedimento ſit poſtea. Quippe etiam.] Non mirum eſt ruſticũ aliquas res facere

Linthres fluuiales nauiculæ

facere debere per pluuias, quum ſint quædam quæ facere poſſit etiam feſtis diebus. ¶Fas & iura ſinunt.] Diuina humanaq́ iura permittunt. Nam fas ad religionem, iura pertinent ad hoĩes. ¶Riuos deducere nulla religio vetuit.] i. ſiccare. Nã irrigare inducere eſt, vt Deinde ſatis fluuium inducit. Sanè ſecũdũ Varronẽ contra religionem eſſet, vel ſi irrigentur agri, vel lauẽtur animalia feſtis diebus. Nymphæ eñ ſine piaculo nõ poſſũt moueri. Sed ſcimus neceſſitati religionem cedere. Vnde perite Virg. ait. ¶Balantũq́ gregẽ fluuio merſare ſalubri]. i. ſalutifero, Nam dicturus eſt in tertio, Scabie tentari animalia, niſi lauentur. De irrigatiõe verò nihil adhuc pertinet ad locum, quia deducere, vt diximus ſignificat ſiccare. ¶Coſtas aſelli.] aut reuera Coſtas, aut Clitellas, vt Ho. Hinc muli capuæ clitellas tempore ponunt, ¶Agitator.] Verberator ab agẽdo dictus. ¶Vilibus pomis.] abundantibus, vt Vilẽq́ faſelum. ¶Lapidẽ incuſum.] Manualẽ molã cudẽdo aſperatã. ¶Maſſam picis vrbe reportat.] aut qui oleum, vel poma portauerat ad vrbem. Aut certe ideo reportat, quia pix in agris naſcitur, & in vrbẽ diſtracta in agrum à plęriſq́ reportatur.

Fas. Iura. Irrigare.

¶MANCINELLVS.

¶Frigidus agricolã.] Docebit iam agenda agricolis imbri cadente, Cato etiam. c. xxxix. ait, vbi tempeſtates malę erũt quũ opus fieri non poterit, ſtercus de ſterquilinio egerito, bubile, ouile, cortẽ, & villam bene purgato, &c. ¶Mox]. i. ſtatim, vel deinde, nam & poſt legitur in antiquis. ¶Maturare] id ſignificat eum modo ſtudium adhibere feſtinum: auctore Nonio, & Gel. li. ix. c. xj. ait, ꝙ Publius Nigidius, Maturare inquit eſt, qđ néq́ citius eſt néq́ ſerius, ſed mediũ quiddã, & temperatũ eſt. At iam quod non ſegnius, ſed quod feſtinãtius fit, id fieri mature dicitur, hæc & plura Gel. & Macr. lib. vj. ¶Procudit.] cudendo extenuat. ¶Obtuſis.] ſeu hebetis. ¶Lintres.] Linter genus eſt dolij ruſticani, vt oſtendit Cato priſcus, ſed hic pro naui accipi põt. de qua Feſtus ait. Nauia lignũ cauatũ, vt nauis, quo in vindemiis vti ſolẽt. Marcellus verò ait, lintres naues fluuiales. Virg. lib. j. Georg. Cauat arbore lintres De nauia magis placet, vel de dolio ruſticano, vt patuit, ¶Aut pecori ſignũ] Col. li. xij. c. j. loquẽs de Ianuario circa finẽ ipſius ait, His etiã diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudũ nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent. Idem quoq́ loquẽs de fine Aprilis ait, Eodẽ tẽpore fœtus fœcũdi pecoris ſignari oportet. ¶Numeros impreſſit acer.] numerus eſt multitudo ex vnitatibus cõſtituta, ſolent aũt agricolæ modiorũ numeros aceruis ipſis frumentorũ imprimere. i. deſignare, vel manu, vel baculo aliquo illos ĩprimẽdo. ¶Vallos.] palos. ¶Amerina retinacula.] Ameria. vt Strab. ait li. v. vrbs eſt in vmbria, retinacula aũt intellige ſalices. Col. eñ li. v. de ſaliceto ſic ait. Amerina ſalix gracilẽ virgã, & rutilã gerit Meminit itẽ Ply. lib. xvj. c. lij. ¶Rubea vir.] Acro. Hor. li. j. ſermonũ: ĩde rubos feſſi peruenimus, docet Rubos eſſe Italiæ vrbem, afferens quoq́ hũc Virg. locũ. Ego tamẽ de virgulto ſanguineo intelligo, poteſt etiam de rubo ipſo intelligi. ¶Fiſcina.] à ferendo dicta, ea eñ comportantur fructus ac res neceſſariæ Varro teſtis. ¶Nunc frangi.] Prouerbium dum pluit, molendũ eſſe. ¶Etiam feſtis.] Col. li. ij. c. vl. ait, ꝙ pontifices negãt ſegetem ferijs ſepiri debere. Vetãt quoq́ lanarũ cauſſa lauari oues, niſi propter medicinã. Virg. ꝙ liceat feriis flumine abluere gregem pręcepit, & iccirco adijcit fluuio merſare ſalubri. Sunt enim vitia quorum cauſſa pecus vtile ſit lauare. Feriis autem ritus maiorũ etiã illa permittit. Far pinſere, faces incidere, candelas ſeruare, vineã cõductam colere, piſcinas, lacus: foſſas veteres tergere & purgare, ſtercora æquare, caſeum facere, &c. ¶Fas & iura.] Fas à fando dicitur authore Feſto, fas ad religionem, iura pertinent ad hoĩes, fas igitur, & iura ſinunt. i. diuina, humanaq́ iura permittunt, nã fas lex diuina eſt, ius lex hũana. ¶Riuos deducere] i. attenuare, vł detergere, teſte Mac. li. ſat. iij. Nam feſtis diebus, riuos veteres ſordidatos detergere licet, nouos fodere non licet. Et Ply. xviij. inqt humiliorẽ agrũ foſſione concidi atq́ ſiccari vtiliſſimum eſt, foſſas autem retuſis locis apertas relinquit. ¶Religio] eſt deorũ cultura, vt Nonius inquit, religio itẽ metus vel ſollicitudo: legito autẽ plura in Gel. lib. iiij. c. ix. & in Mac. li. iij. Sepem, de ſeptis, & ſepibus mł ta Varro li. j. c. xiiij. & xv. ¶Inſidias.] Inſidere eſt doloſe aliquem expectare, vnde & inſidiæ nominatæ ſunt. Virg. li. xj. Et ſyluis inſedit iniquis. ¶Vepres.] Spinas, Fluuio merſare ſalubri.] id iam patuit per Columellã. Sed Macr. etiã lib. iij. id quoq́ declarat dicens, cauetur enim iure pontificio, vt quoniam oues duabus ex cauſſis ſolẽt lauari, aut vt curetur ſcabies, aut purgetur lana. Feſtis diebus purgandæ lanæ gratia oues lauari non liceat: liceat aũt ſi curatione ſcabies abluenda ſit, ideo hoc inter conceſſa numerauit. Balantũq́ gregẽ &c. ¶Coſtas.] dorſum. ¶Agitator.] ductor agaſo aliter. ¶Incuſum] cudere à cudendo dictum, vt ait Feſtus, inde fit incudo incudi vel incuſi incuſum per ſimplex, ſ. quod latius in ſpica oſtendi. ¶Maſſam picis.] Columella lib. xiij. ſcribit picem ruſticos operari, & in vaſis, & in vinis condiendis, ſed plura Ply. lib. xiiij. c. xxiiij.

Maturare. Linter. Nauia. Numerꝰ. Ameria. Fas, Ius. Religio. Inſidere. Inſidiæ. Cudo. Incudo.

¶ASCENSIVS.

¶Frigidus agricolã &c. Docet quid agendum agricolis domi interea dũ p cœli ſæuitiam in agro laborare non permittuntur dicens ſolertem agricolam pluuia impediente agro ſecluſum poſſe domi multa mature. i. neq́ ſerius neq́ citius quàm decet ſed cũ quodã tẽperamento agere, qua forent paulo poſt ꝓperãda in ipſa ſerenitate. Nã & ferrum vomeris obtuſum frequenti, aut longo vſu acuere poteſt, aut lintres cauare in vſum porcorũ, aut pecus ſignare & aceruos, aut vallos, & furcas acuere, aut fiſcellam texere ac corbes, aut fruges deſiccare & molere. ¶Ordo eſt. Si imber frigidꝰ quia frigere hoc eſt ceſſare ab opere faciens, aut quia cum frigore cadens, aut quia nociuus: aut propter hæc omnia, continet. ſ. domi & intra tectũ: agricolam. i. colonũ: datur. i. conceditur ſup. ei, maturare. i. mature & ſine feſtina agitatione facere multa que forent. i. eſſent properanda. i. feſtinanter tranſigenda mox. i. paulo poſt cœlo ſup. exiſtente ſereno. quia arator. i. is cui arãdum paulopoſt eſt, procudit. i. priꝰ cudit & acuit, dentẽ durũ. i. partẽ anteriorẽ quæ mordet vt dens, cui inſigitur vomeris obtuſi. ſ. ex opera longa, & ſup. alius, cauat. i. cauãdo facit linthres. i. eſcaria ſuum aut nauias vindemiatorum arbore. i. ex arbore vt piro aut alno: aut impreſſit pecori. ſ. ouium ſignum. i. characterẽ & notã aut aceruis numerum. ſ. modiorum vt prouentus rationẽ facere poſſit. Alij. ſ. quibus ſtudium eſt vindemiarum, exacuunt vallos. i. palos hoc eſt ſtipites ad quos vites alligant̃ aut furcas bicornes. i. bina cornua habentes, ad ſuſtinendas perticas, atq́ parant viti lente. i. debili q̃ ſeſe ſuſtinere nequiret retinacula amerina. i. ligaturas ſalignas quales ſunt iuxta ameriam vrbem vmbrorum plurime, ijs autẽ alligantur vites ad palos aut ornos, Nunc. i. aliquãdo fiſcĩa. i. vas Vimineum quo res feruntur cuius diminutiuum eſt fiſcella texatur. ſ. ab ruſticis (quod verbum malim frequentatiuum cenſere & indicatiuum: quàm primitiuum & imperatiuum aut optatiuum ne modum mutet cum dicit, parant & texatur) texatur inquã viga rubea aut rubri coloris aut qualis frequens eſt apud rubos vrbem italiæ in capania videlicet quod libentius dixero cum acrone quia amerina retinacula dixerat, vt vtrũq́ epithethum patrium ſit, & ô agricolæ: torrete. i. deſiccate nunc. i. aliquando fruges igni, & frangite nunc. i. aliquando ſaxo. i. mollite, licet enim quippe. i. quia certe fas. i. permiſſio diuina, & iura. ſ. humana, ſinunt. i. permittunt, exercere quædam etiam feſtis diebus, Nã nulla religio vetuit. i. prohibuit deducere. i. detergere potius quàm ducere in agros aut prata: riuos. ſ. amniũ aut fontium & pretendere. i. ad munimentum contra beſtias tẽdere: ſepem & moliri auibus inſidias, & incẽdere vepres & merſare. i. frequenter immergere fluuio ſalubri. i. ſalutem & incolumitatem afferenti: gregem balãtum. ſ. ouium, & agitator. i. impulſor tardi aſelli onerat ſæpe coſtas tardi aſelli oleo quod ſcilicet venum fert aut pomis vilibus. i. paruo conſtantibus. Et ideo non eſt commodũ ea pro feſtis inuehere: dum aliis operã nauare poſſet, & ipſe reuertẽs. ſ. ex vrbe reportat lapidem incuſum. i. cudendo inciſum quo vtunt̃ in molẽdis frugibꝰ. Aut portat maſſam atre picis. ſ. ad picãda vaſa & ad alios vſus, de qbꝰ Beroaldꝰ Seruiũ notans ita dicit. Poeta ſignificare volẽs vſũ picis agricolis eẽ neceſſariũ, dixit picẽ eos ſolitos ĩ vrbe mercari et ex vrbe in agrũ reportare aſello dorſuario, nõ aũt vt exponit Ser. agricolas picẽ ĩ vrbẽ deferre venalẽ, & reportare nõ vẽditã. Nã ſi aduertiſſet diligẽtius Seruiꝰ cõſuetudinẽ priſcorũ agricolarũ q pice ad res quàmplurimas vtebãtur, dixiſſet æfecto ſecus: ſententiãq́ mutaſſet. Nãq́ priſci vtebantur in villa pice potiſſimũ ad vina cõdienda, vt author eſt Plynius ſcribẽs in. xiiij. pice, ac reſina condire muſta vulgare eſt, & ab eodem, ratio traditur cõdiẽdi muſta aſperſa picis vt odor vino contingat, & ſaporis acumina Columella & palladius picem ad vaſa picanda, & q̃ pluſrimis in rebus vtiliſſimã eſſe tradiderũt. Porcius Cato admonet agricolas, vt vaſa habeant bene picata, vnde impicare, & oppicare, quod ſignificat pice linere verba deriuantur, quibus ſcriptores rei ruſticæ frequenter vtũtur, hæc & id genus alia in expoſitione Maroniani verſus ab erudito interprete fuerant referenda, cum illa Seruij enarratio nec poeta nec cõmentatore digna ſit. Hæc ille,

Beroal.

¶PIERIVS.

¶Exacuunt alij vallos.] Foſſas & Muros de terra factos exponit Seruius: at qui néq́ hæc acuuntur, néq́ per imbres fieri poſſunt, tu palos ſiue ſudes, quorum plurimum in agris vſus, præparari intelligas. ¶Nunc frangite ſaxo.] In Romano codi. ſaxis, eſt. Sed vnitatis numero melius, quod in reliquis codicibus habetur.

¶SERVIVS.

¶Ipſa dies alios.] Pleniſſime de lunæ diebus omnibꝰ expreſſit Heſiodꝰ, ἤματα δ' ἐκ διόθεν πεφυλαγμένος εὖ κατὰ μοῖραν πεφραδέμεν δμώεσσι, τριηκάδα μηνὸς ἀρίστην ἔργα τ' ἐποπτεύειν, ἠδ' ἁρμαλιὴν δατέασθαι, quam rem breuiter iſte prelibat.

Ipſa dies alios alio dedit ordine luna
Fœlices operum: quintam fuge, pallidus Orcus,
Eumenidesq́ ſatæ, tum partu terra nefando

Cœumq́,Iapetumq́ creat,ſæuumq́ Typhoëa.
Et coniuratos cœlum reſcindere fratres,
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atq; Oſſæ frondoſum inuoluere Olympum,
Ter pater extructos diſiecit fulmine montes,
Septima poſt decimam fœlix,& ponere vites,
Et prænſos domitare boues,& licia telæ
Addere,nona fugæ melior,contraria furtis.

¶Fœlices operũ] aptos fœlicibus operibus. ¶Quintã fuge] dicitur enĩ hic numerus, Mineruæ eſſe conſecratus,quam ſterilem eſſe conſtat. Vnde etiam oĩa ſterilia quinta luna naſci dicuntur, vt orc⁹,furię gygãtes. ¶Pallidus.] quia pallidos facit. ¶Eumenides.] vt ſępe diximus κατὰ ἐυφημον Eumenides vocãtur. ¶Nefando] Sacrilego per cœum autem, Iapetum,& Typhœũ, oẽs gygantes intelliguntur. ¶Fratres.] Oethum, & Ephialtẽ dicit. ¶Pelio oſſam.] o,longa eſt ſed fit breuis, ſequenti vocali o,vt ſub ilio alto. ¶Septima poſt decimã fœlix.] Aut ſeptimã decimã dicit,aut hoc dicit,fœlix quidem eſt ſeptima, ſed fœlicior decima,vt primũ locũ decimę relinquat. alij quartam decimam accipiunt,vt ſit fœlix etiam ſeptima duplicata.i.cuius numerus poſt decimam inuenitur,quo die reuera melius vites ponimus. Nona fugæ melior contraria furtis. non vt quibuſdam imperitis videtur. Virg.aut fugam ſeruis ſuadet,aut eis indicat dies,quibus ſe à rapinis abſtineant. Nam & fugam de profectione, & curſu legimus, vt ſimul arua fuga,ſimul æquora verrit. Etiã velocẽ equũ fugacẽ dicim⁹. Et fuga põt etiã honeſta vt,ct ſi qs hoſtẽ,ſi quis imminentem tyrannum,ſi quis ſæuũ iudicẽ fugiat. Contraria autẽ furtis illuc ſpectat,vt domino ſit ſpes inueniẽdi qđ amiſerit,& ſeruus rapere aliqd aufugiturus formidet.

PROBVS.

Pelion & oſſam.] Montes Theſſaliæ.

MANCINELLVS.

Luna.] Ply.lib.xviij.c.xlvij.ait,ꝙ Virg.etiã in numeros lunæ quædam dirigẽda putauit, Democriti ſequutus oſtẽtationẽ. Multa etiã Varro de lunaribus diebus lib.j.c.xxxvij. ¶Quintã fuge.] veteri ſuperſtitiõe creditũ eſt,qcqd.v.luna naſceretur ſterile,atq; dãnoſum fore,ĩfantẽq́ tunc natũ iuuenẽ moriturũ. Heſiodus quoq; de diebus ſic ait. Sit tibi præterea ſeries ſeruãda dierũ. Ab Ioue natæ oẽs,ſunt ab Iouæ tpa nata vltima mẽſis erit,nullo exercẽda labore. Hac genio vtẽdũ, illa oẽs feſta p vrbes. Ducit illa forũ,claudit,néq; iure reſoluit. Prima dies ſacra eſt,& quarta,& ſeptima prima. Natus Apollo die radiantia lumina fudit. Luce domũ quarta fœlix ducẽda ſit vxor. Omine captato ſunt oĩa proſpera reb⁹. Et licet incuruã trabibus cõponere nauim. Et quintas fuge,nanq; illarum pallidus orcus. Tum diræ eumenidum facies toto orbe vagantes. Caſtigant ſiqua in terris periuria falſum. Affirmãt,quæ lis alterna agitata creauit. Sexta dies triſtem oſtẽdit mulieribus ortum. Læta viris,multiq́ etiam naſcuntur in illa. Quis mala mens,fallax animus,fallacia verba. Et qui cõcubia exercẽt archana per artẽ. Hac ouibus fœtus licitũ caſtrare,vel hædos. Et licet infixa pecudes circũdare mãdra. Scindimus octaua forti genitalia tauro. Caſtramusq́ ſues. fœlix eſt ponere plantas. Nona viros gigni, vel amica forte puellas. Luce viris decĩa,fauſtos quoq; credim⁹ ortus. Vnaq́ poſt decimã fœlix incidere vites. Et tẽpeſtiuã ſegeti ſupponere falcẽ. Hoc curat biſſexta etiã fœlicior illa. Stamina, & ex alto tenuiſſima torquet arachne. Ingentem accumulãt formicæ farris aceruũ. Et iuuat arguto percutere pectine telas. Tũc quoq; ſylueſtres licitum caſtrare iuuencos. Tertia poſt decimã plantaribus optima ſurgit. Spargere ſemẽ humi,pallet,contraria ſemper. Quartaq́ poſt decimã,mulierũ proſpera natu. Sextaq́ poſt decimã plantaribus inuida ſurgit, Septima poſt decimã cereris terat ordea ſacræ. Ingẽtẽq́ licet ferro diſcindere ſyluã. Ac varias aptare trabes,quibus ardua tecta Moliri, aut ſtructã poſſis agitare carinã. ¶Orcus.] i.Pluto.ait enĩ Cice.in Verri. vt alter orcus Veniſſe æthnã & nõ Proſerpinã,ſed ipſam Cererẽ rapuiſſe videatur. Sunt qui velint orcum dictũ ex eo,ꝙ dij iurabant per ſtygẽ. Eſt enĩ orcos iuſiurandum:& orcoo ad iuſiurandũ voco, Eſt orcus etiam apud Hora.li.iij.iliad. Theſſaliæ fluuius, qui peneum olei inſtar ſupernatat,ſed breui ſpacio portatũ abdicat pœnales aquas,dirisq́ genitas argẽteis ſuis miſceri recuſat author Ply.lib.iiij.cap.ix. Eumenides dicuntur per antiphraſim Alecto,Tiſiphone,Megera,ab eu, & mane,qđ vtrũq; bonum ſignificat,cum ipſæ omni bono careant,ſunt qui mites interpretẽtur. Earũ noĩa in carmine de floribus ſum interpretatus,fuere autem Noctis filiæ ſecundùm Maronem. ¶Tum partu.] Titanus cœli filius vxorẽ habuit Terrã,ex qua plures ſuſcepit filios,cũ quib⁹ aduerſus Iouẽ,deosq́ reliquos bellũ habuit,eisq́ cœlum conantes eripere montes montibus ſuperimpoſuerunt, demũ à diis cæſi.& fulmine interẽpti ſunt. Ex eorũ poſtea ſanguie & terra nati ſunt gygãtes,q etiã bellũ mouere Ioui, vt patres fecerãt,atq; eos adeo iterruere,vt ĩ ægyptũ vſq; formis mutatis fugarẽt,habuereq́ pedes anguineos, Sed de gygãtiũ hiſtoria Macr.li.j.ſat.legito. Et Strab.li.v.de cãpo phlegræo meminit. ¶Cœum.] is Titanis,terreq́ filius Latonæ pater extitit,vt aſſerit Oui.li.vj. ¶Iapetũ] in antiquis textib⁹ Iapetũ & Iapitũ legi. ¶Typhoëa.] Typhõ,vel Typhoe⁹ triũ ſyllabarũ: cũ,eu, diphthongo

Orcus.

Epimenides vnde dictæ.

diphthõgo in fine, & nõ cũ oe,diuiſa,vel coniuncta,Gigas fuit, de quo Seneca in Octauia,non tam ferum typhona,neglecto Ioue, irata tellus edidit quondã parẽs, hunc dicit Lact. Iouem prouocaſſe de regno,hĩc ab irato Ioue fulminatum, & teſte Oui.li.v.met. Siciliæ ſuppoſit⁹ eſt. Typhos aũt ſupbia dicitur, Typho incẽdo. Typhoomæ inaniter iacto ſupbia. ¶Fratres.] Oethum & Ephialtem intelligit,qui fuere Neptuni filij ex Iamphimedia vxore Aloei filij Titanis & terræ. Hinc Aloeidæ dicti Virgi.li.vj.æneи. Hĩc & aloeidas geminos immania vidi, Corpora,q manibus magnum reſcindere cœlum, Aggreſſi,ſuperisq́ Iouẽ detrudere regnis. Hi vt aiunt,nouem digitis,menſe quoq; excreſcebant. Dicit autem Homerus iis ideo tam magnum incremẽtum fuiſſe,eo ꝙ à terra nutrirentur eosq́ non amplius nouem annis vixiſſe,& eorum deſignans magnitudinem dicit,nouem brachiorum amplitudinem habuiſſe,longitudinem verò nouẽ paſſuum,vt aiunt. ¶Pelio.] Pelion, Oſſa & Olympus Theſſaliæ mõtes ſunt,vt Solinus etiam edocet. ¶Conati.] in hoc verſu bis non fit ſynalœpha.

ASCENSIVS.

¶Ipſa dies &c. Ex ſupſtitiõe veterũ quã Heſiod⁹ exacti⁹ deſcripſit docet quoſdã dies ex reſpectu lunę,& potiſſimũ dũ luna eſt qnta,alios felices,ſed ĩfelicitatẽ poeticis figmẽtis,pbat vt poeticũ & fictitiũ ĩnuat. ¶Ordo eſt. Ipſa luna q̃.ſ.dñat multis terrenis dedit alios dies felices operũ.i.in operib⁹ pficiẽdis: alio.i. diuerſo ordine,hoc eſt ſecũdũ diuerſum ordinem & numerum facit diuerſitatem felicitatis ac infelicitatis. Fuge igitur quintam ſup.lunam,quia ſup.orcus.i.inferus ab vrgendo dictus quaſi vrgens: pallidus,quia vmbrarum dñs & eumenides.i. furiæ infernales. ſatæ ſup.ſunt tum.i.tũc.ſ.luna quinta, & terra creat.i. procreauit (niſi hoc dicit,quia eadem eſt malignitas qua olim crearât,vt quinta luna quaſi ſemper procreare videatur) creat inquam partu nefando.i.deteſtãdo,cœum,Iapetũ & Typhoea, ſæuum.i. immitem & impium, hoc eſt gygantes illos,& fratres ſcilicet Oethum & ephialtem coniuratos.i. qui coniurauerant reſcindere.i.reſecare,& ſcindendo diſrumpere cœlum (& quidem tempore gyganteo. vide cõmẽtarios. Subaudi qui nam Virgilius ſæpe relatiuum ſubticet,vt primo eneid. ter dicit enĩ vrbs antiqua fuit tyrij tenuere coloni,ſubaudi quam. Eſt in ſeceſſu longo,locus,inſula portũ. Efficit obiectu laterum. Eſt loc⁹ heſperiã graij cognomine dicũt ſubaudi quẽ vel quã. (Qui.ſ. fratres gygantes ſunt conati ter imponere pelio.ideſt illi monti Theſſalię oſſam.i.alium montem non longe diſtantem, atq; inuoluere.i.voluendo ſuper ingerere oſſe.ſ.pelio iam impoſitę,olympum ideſt montem illum in confinibus Theſſalię,frondoſum,quia arboribus conſitum,ſed pater ſcilicet Iuppiter,diſiecit ideſt proſtrauit fulmine ter ſcilicet toties quoties conſtruxerant,montes extructos ideſt extra alios in altum accumulatos vt cœlum pertingerent,innuit,ergo monſtra immania quinta luna naſci. Septima ſup.luna felix eſt poſt decimam ideſt proxime ad decimam quæ felicior adhuc eſt,aut ſeptima poſt decimam.i.decima ſeptima eſt felix.i.oportuna,& id eſt ſimul,ponere.i.ad ponendas vites, & domitare boues prenſos.i.captos ꝓ eo ꝙ eſt præhẽſos & addere telę licia Nona.ſ.luna eſt melior ideſt oportunior fugę.ſ.faciendę: & eſt contraria furtis, ꝗa facit eũ furto depręhẽdi.q̃ ſuperſtitioſa ſunt,ſed poetarũ eſt etiã ruſticis credita interdũ inſerere,vt Quid tantũ oceano ꝓperẽt ſe tingere ſoles, hiberni &c.

PIERIVS.

¶Pallidus orcus.] Scribendum orchus,ex aliquot ant.codicibus,& ex valerij probi pręcepto. Qui tria nomina latina poſt C.adſpirationem recipere tradit. Lurcho,pulcher.& orchus,& ita antiquiores ſcripſiſſe teſtatur. ¶Extructos diſiecit ful.montes.] In romano codice legere eſt. Deiecit,extructi enim erant montes,ita inferius aut alta ceraunia telo deicit. Maiorem tamen vim,& validiorem impetum oſtendit verbum. Diſiecit,vt excuſſos eos alio alium dicat. ¶Septima poſt decimam felix.] in ant.cod.legere eſt, Septuma poſt decumam huiuſmodi pleraq;. Sed non ab re fuerit locum hic apertius explicare,vt finis iam ſtatuatur eorum ſollicitudini,qui tam anxie quęrunt,vtrũ Virg.eam intellexerit lunam,que iam in decrementum abit, an quid aliud ſibi voluerit. Sane verò ſeptimam ſeparatim à decima intelligere monemur heſiodi carmine Quẽ Virgil,imitatur. Ait enim ille. και αβδομον ιερον ημας. Quartamdecimam verò idem domãdis Bubus & curandis canibus & mulis aptã dicit. ¶Felix & ponere vites.] In Longobardi.felix eſt ponere vites. Græcanica figura,qua ſæpe Virgilius & Horatius vtuntur. Sed prior lectio magis placet,ꝗa omnino verbum eſt ſubintelligitur, & ea lectio in Longobardico aliena manu contaminata eſt.

Multa adeò melius gelida ſe nocte dedere:
Aut quum ſole nouo terras irrorat Eóus.
Nocte leues ſtipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur:noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Peruigilat:ferroq; faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
Aguto coniux percurrit pectine telas:
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem:
Et foliis vndam tepidi deſpumat aheni.

SERVIVS.

Adeò,] valde Ter.adole-
ſcētē adeò nobilē. ¶ Meliꝰſe
nocte dederūt.] Melius nr̄o
obſequunt̄ labori,nocte no-
mē eſt,adeò vt ei Hora.iūxe
rit p̄poſitionem,vt iugulent
Noctu. Diu. hoies,ſurgūt de nocte latro
nes,nā aduerbiū noctu facit
ſicut diu,Sal.diu, noctuq; la
borare feſtinare, non deficit
nō deſerit , vn̄ & q deſerunt
Defectores. exercitū ad hoſtes trāſeun-
tes,defectores vocant̄. ¶ Fa
ces īſpicat,]icidit ad ſpici &
ariſte imaginē . ¶ Aut dul-
cis muſti,Vulcāo decoqt hu
Hipmetrus. morē,]Hipermetrꝰ verſus eſt,vn̄ & ſequēs à vocali inchoat.Bn̄
aūt ait,Decoquit hūorē,i.rē ſupfluā ſicut ſupra poſuit Luxuriē
ſegetū tenera,depaſcit in herba.

MANCINELLVS.

Multa adeò,]docebit iā q̄ nocturno tpe q̄q; diurno meliꝰ fiāt
Adeò.i.certevl̄ adeò melius.i,lōge meliꝰ. ¶ Eous,]heoos Luci
Eous Eoos fer matutinus oriētalis Eous dr̄.Eoosverò aurora oriēs. ¶ Sole
no.]ſcd̄m illos loquit̄ q dicebāt ſolē die quoq; nouū fieri. ¶ Ir-
rorat,]hoc iō dicit,qa circa aurorā ſolet plus roris deſcēdere ſo
lis videlicet vicinitate,quo q dē gelu ſoluit̄. Hīc Ptolemęꝰ in li.
iij.partiū ait,Stellæ vͦò matutinales,ex quo apparēt de ſub ra-
diis ſolis vſq; ad ſtationē primā plus deſiccāt,à q̄ vſq; ad ſuā oc-
cultationē magis īfrigidāt, ¶ Tōdent̄.]i.ſecant̄, ¶ Noctis lētus
nō deficit hūor.] Cā eſt luna , cuiꝰ maior vis eſt humectare, vt
Vulcanꝰ Ptole.inqt ī li.q̄tuor tractatuū. ¶ Decoqt hūorē,] vͦſus eſt hy-
p̄meter, ¶ Vulcano,]igni,Vulcanꝰ eī vt Dio.li.j. ſcri.fuit ignis
iuētor apd̄ ægyptios,vbi primꝰ regnauit, ¶ Aheni,]vaſis ærei.
iterponit̄ aūt,h,īter prīas vocales,de quo lege Gel.li.ij.& .iij.

ASCENSIVS.

Multa adeò. Docuit quota q̄q; luna pagi volūt , at nūc docet
ēt noctu q̄dā pagēda vt ſunt collectio ſtipularū & ſectio fœni in
loco arido,deſpūatiovini dū coqt̄ atq;,id genꝰalia,poſt q̄ oſtēſu
ſurus eſt q̄ ſub calore,& q̄ ſub frigore pagēda ſunt, q̄ vͦò noctu
fieri vult hūorē amāt. ¶ Ordo eſt.Adeò.i.valde mlt̄a dederūt.i,
exhibuerūt ſe opanti.ſ.meliꝰ,nocte gelida.i.ſub frigida & hūi-
da,ſupple q̄ꝑ ſub æſtu diurno aut q̄ dederūt ſe melius quū . i.qn̄
Eous.i.lucifer matutinꝰ, irrorat.i. ſupfundit in morē roris ſole
nouo,i.iā recēs orto,aut nōdū orto ſicut res noua dr̄ qua nōdū
vſi ſumꝰ.Stipulæ.i.culmi læues.i.fragiles & aridi tōdent̄.i.ſecā
tur meliꝰ nocte q̄ꝑ.ſ.diurno tpe & prata arida tōdent̄ meliꝰ no-
cte,qa humor noctis lentus.i.laxās & lētificās aut lētę decidēs,
nō de-
ficit. i.nō abſumit̄, aut
noctis accuſandi eſt caſus vt
ſit,lentus hūor nō deficit.i.
deſerit noctis.i.ipas noctes.
Et qdā.ſ.vindemiator puigi
lat.i.totam noctem , vigilat
& inſpicat , ideſt in formam
ſpicarum incidit acuto ferro
ideſt cultro, faces , ideſt te-
das,ad ignes ſeros luminis
hyberni.i.quo hyberno tpe
vti cōucit.Eſt āt duplex ſen-
ſus,aut inſpicat ad ignes. i.
vt faciat ignes ī hyeme, aut
peruigilat ad ignes, ſed veri
ſimiliꝰ eſt poetā voluiſſe ip-
ſum tūc incidere faces qbus
vtat̄ in hyeme.Et cōiux ſup.eiꝰſolata lōgū laborē cātu.i.q̄ in ſo
latiū laboris ſui cātat,p̄currit īterea.ſ.dū maritus inſpicat faces
telas.i.texturā exercet arguto.i.ſubtili aut ſtridulo pectie.i, eo
texēdi inſtrmmēto p cuiꝰ mediū ſubtegmē trahit̄ , aut decoqt.i.
purgat&abſumit,vulcano.i.igni humorē muſti.i.vini noui dul
cis.Licet aūt muſtū ſit nouū vinū,tn̄ nō cōtinuo vt recte dixeris
dulce muſtū ita recte dixeris dulce nouum vinū, (hic autē ver-
ſus eſt hypermeter.i.abundās in mēſura,vnius ſyllabæ quē ferè
dū Maro facit abūdās ſyllaba per vocalem in principio ſequen
tis poſitam abſumitur,vt hic humorē.Et &c.& ꝓ.i . deſpumat
foliis vndā.i,ſuperabundatiā & inūdationem aheni.ſ.vaſis ahe-
ni.tepidi.i. mediocriter feruentis.

PIERIVS.

Multa adeò melius gelida ſe nocte dedere.]In Med.co.& ali
quot aliis antiqs dictiones ita tranſpoſitæ . Multa adeò gelida
melius,vtraq; lectio & ſuauis & elegans eſt. ¶ Aut cum ſole no
uo.]In veteribus aliquot codi. Vel cū ſcriptū eſt, ſed aut,in plu
ribus. ¶ Nocte læues ſtipulæ melius.] Antiqui codices quot-
quot legi hoc ordine legunt,Nocte læues melius ſtipulæ,quod
aliquanto ornatius eſt. ¶ Noctis lentus nō deficit humor .] In
Ro.co.noctes,legit̄,& in Longobardico nocte,vna minus lite-
ra. Sed em̄ noctes, aut noctis accuſatiui caſus , lectio caſtior ex
Aruſiano Meſſo dinoſcitur,q in Libello de elocutionibus virgi
lianis in exēplū qd̄ elegāter deficit illā rē dicere poſſumꝰ,virgi-
liano hīc vtit̄ teſtimonio. Noctes lētꝰ nō deficit humor.adde vͦò
qd̄ Serui ꝰ exponit Deficit,deſerit,qd̄ ꝓxie accedit ad Meſſum.
¶ Et foliis vndā trepidi deſpumat aheni.] In Ro.co.legere eſt,
Trepidis deſpumat ahenis.Et trepidū agnoſcit Seruiꝰ,In Medi
ceo & aliquot aliis Trepidi,ſcriptū obſeruaui. Humore em̄ late
ebulliēte ahenū tremere neceſſarium eſt,

At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu:
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara, ſere nudus, hyems ignaua colono.
Frigoribus parto agricolæ plerúnꝗ fruuntur:
Mutuaꝗ inter ſe læti conuiuia curant.
Inuitat genialis hyems curasꝗ reſoluit:
Ceu preſſæ quum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas:
Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus:
Et lauri bacas, oleamꝗ, cruentaꝗ myrta:
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis:
Auritosꝗ ſequi lepores: tum figere damas,
Stupea torquentem balearis verbera fundæ:
Quum nix alta iacet: glaciem quum flumina trudunt.

¶ SERVIVS.

¶ Nudus ara, ſere nudus,] Adeo ſereno cœlo, vt amictum poſſis cõtẽnere. Sanè qdã poſt hoc, Hemiſtichiũ dr̃ ſubſecutꝰ. Habebis frigore febres. ¶ Hyems ignaua,] quæ ignauũ reddit colonum. ¶ Plærũ.] qa dicturus eſt aliqua, q̃ ruſticus ẽt hyeme poſſit efficere. ¶ Genialis hyemis.] Voluptuoſa cõuiuali. Nã quoties voluptati operã damus, indulgere dicimur Genio, vñ & cõtrariũ habemꝰ in Terẽ. Suũ defraudãs geniũ. ¶ Preſſę carinæ,] onuſtę. ¶ Impoſuere coro.] aut reuera coronas, aut ſpira funiũ accipimus. ¶ Sed tñ & q̃rnas glãdes,] ſunt aliq̃ deriuatiões ex vſu magis, ꝙ ex rõne veniẽtes, vt q̃rnus & ficulnus, ilignꝰ, colurnꝰ, à corylo, ilice, ficu, quercu. ¶ Cruẽta,] matura em̃ cruoris imitãtur colorẽ. ¶ Pedicas,] laq̃os, qbus pedes illaqueant. ¶ Auritos lepores,] magnas aures habẽtes. Hora. aliter ait, Doctum & auritas fidibus canoris ducere q̃rcus, ſenſum audiendi habentes. ¶ Balearis fundæ,] hyſpanię à balearibus inſulis Hyſpaniæ, vbi inuenta eſt funda.

Indulgere genio

¶ PROBVS.

¶ Baleares ĩſulæ, cõtinuãt hyſpaniã, vbi ſũt optimi funditores.

¶ MANCINELLVS.

¶ Nudꝰ.] i. ſereno aere, vt palliũ deferas. Nudꝰ ara. id qdẽ heſio. eſt, Ait em̃ nudus ara, nudusꝗ ſere, & mete corpore nudo. Si tẽpeſtiuos agrorũ ducere cultꝰ. Augeriꝗ illos magnis ſucceſſibꝰ, optas. ¶ Hyems,] pluuia, tẽpeſtas, vel ipſa bruma. ¶ Ignaua,] ĩutilis, nõ apta ĩduſtrię, nã ĩduſtrios gnauos dicimꝰ. ¶ Mutua] reciproca nũc hic, nũc ibi inter ſe. ¶ Stringere,] decerpere ſcđm Noniũ. ¶ Lauri baccas,] harũ vim docet Ply. li. xxiij. c. xxviij. ¶ Cruẽtaꝗ myr.] cruẽta ait qa Ply. li. xxiij. c. xxix. Ait ꝙ myrtus ſatiua cãdida minꝰ vtilis eſt, medicinæ ꝙ nigra, ſemẽ eiꝰ medetur ſanguinẽ excreãtibꝰ. Idẽ cõtra fungos in vino potũ, odorẽ oris cõmendat &c. ¶ Pedicas,] Mani. li. v. ait Currẽtisꝗ feras pedicatũ cõpede nectũt. ¶ Auritos,] auritus à magnis auribus dr̃, alias ab audiẽdi facilitate, vt ſcri. Feſtꝰ, ¶ Damas,] de his video ægloga. viij. ¶ Balearis funde,] baleares inſulæ in hyſpania à græcis dictæ à fundarũ iactu qbus hoĩes maxime vtebant author eſt Dio. Ballo aũt iacio denotat, hĩc balearis remoto, l, vnico. Florꝰ aũt li. iij. de balearibꝰ inqt tribus qſꝗ fundis p̃liat certos eẽ, qs mereť ictꝰ, cũ hec ſola gẽti arma ſint, id vnũ ĩfantia ſtudiũ, cibũ puer à mr̃e nõ accipit, niſi quẽ ipa mõſtrãte pcuſſit.

Myrta

Baleares

¶ ASCENSIVS.

¶ At rubic. &c. Docuit q̃ noctis humorẽ poſtulãt nũc q̃ & calorẽ & ſerenitatẽ ſubiũgẽs q̃dam q̃ hyberno tpe opportune fiant. ¶ Ordo igiť eſt. At. i. ſed ceres rubicũda. i. matura, ſuccindiť, i. ſecať, æſtu. i. tpe calido & diurno, qđ illic fit vbi ſtipulas ſeorſum, amputant, nec ſtraminum (vt dicunt) vſum expoſtulant, & area. i

area. i. locus ad triturã frugum, vt prius patuit extructus terit fruges toſtas. i. deſiccatas calore ſolis, medio æſtus, vt. ſ. ẽ paleis & tunicis faciliꝰ exuať. Ara nudus. i. tpe quo à pluuia nudus, eſſe poſſis, cũ nulla ſit, qa hyems i. tẽpeſtas pluuioſa ac hyberna, eſt ignaua. i. nihil gnauans. i. boni opis faciẽs colono. i. agricolæ. Agricolæ em̃ fruunť plærũꝗ. i. plurimũ, pto. i. rebus acqſitis cũ labore frigoribꝰ. i. tpe frigoris, hoc eſt tpe hyberno, & ipſi læti. i. exhilarãtes ſe curãt ĩter ſe mutua cõuiuia, qa hyẽs genialis. i. genio, hoc eſt deo naturæ cõcedẽs & ĩdulgere cohortans. inuitat. i. allicit agricolas ad lætiꝰ viuẽdũ, & reſoluit curas. ſ. eorũ, qua cęteris tpibꝰ ĩſercẽdis, & colligẽdis frugibꝰ habẽt, ceu. i. tãꝗ aut veluti nautę ſup. reſoluũt curas, cũ carinæ p̃ſſe, i. cõp̃ſſæ ſtipateꝗ mercibꝰ tetigere iã portũ, aut p̃ſſæ. i. tẽpeſtatibꝰ & pcellis ad ſcopulos alliſæ, qa poſt pericula dulciſſimꝰ eſt portꝰ, & ipſi nautæ læti ĩpoſuere pupibꝰ coronas tãꝗ. ſ. victricibꝰ tẽpeſtatũ, aut potiꝰ ĩ ſigna, ꝙ large potaturi ſint, qa id facturi vina, craterasꝗ coronãt. Sed tñ tp̃s eſt nũc. ſ. ĩ hyeme, ſtrĩgere. i. decerpe, aut ſtringẽdo ramos, decutere glãdes q̃rnas. i. ĩ q̃rcubꝰ creſcẽtes, & baccas. i. fructꝰ ĩ morẽ baccarũ lauri illiꝰ arboris, cuiꝰ grana ab ebritate p̃ſeruãt, & oleã, & myrtha. i. fructꝰ mirtorũ cruẽta. i. cruoris execrationẽ fedãtia, tẽpꝰ ẽt eſt tũc ponere gruibꝰ pedicas. i. laqueos pedũ, & ceruis retia, & ſeq. i. ſectari, & venari lepores auritos. i. qbꝰ magnæ ſũt aures, p modulo corpm, tp̃s ẽt eſt tũ. i. tũc figere. i. trãſfigere & iaculari, damas, & ſtupea vbera. i. flagella, & chordæ ex ſtupa factę, balearis. i. hyſpanicę fundę. i. qua baleares ĩ extremis hyſpaniæ oris plurimũ valẽt, torq̃nť. i. exerceнť, aut cõplicanť, tũc cũ. i. qñ nix iacet alta, & cũ flumina trudũt glaciẽ. i. cũ glacies ſupnatat aqs ĩpetuoſis.

¶ PIERIVS.

¶ Hyems signa. colo.] In Ro. co. & plæri. aliis manu ſcri. Hyẽps p ſonũ grece lr̃æ ψ, finalẽ ſcribiť, de q̃ ſcribẽdi rõne Terẽ. Scau. adeò ſollicitꝰ fuit, vt ĩ pceptis ſuis hæc tradiderit. Hyems quoꝗ carere p, lr̃a debet, qa ĩ vſibꝰ nũꝗ p, nec b, ppinq̃ eiꝰ rñdet, ſine q̃rũ altera nuſꝗ ĩ latinis ea noĩa declinãť, p ψ, græcã voce efferũtur, Vt princeps, celebs, qa principis, & celebis, ſcribiť. Hyems vò hyemis facit. Eſt & colono, vnitatis nũero ĩ antiqs co. oĩbus obſeruatũ. In Med. vna plus dictiõe colono eſt, legiť. ¶ Curasꝗ re.] In vete. aliquot co. curã, vnitatis nũero legiť, ſed meliꝰ curas ¶ Stupea tor. balea. vber. fun.] In Ro. cod. & aliquot aliis anti. Stuppea, duplici. p, ſcriptũ, vt apđ græcos. Eſt ẽt ĩ Ro. co. torquẽtes, nũero mľtitudinis, qđ nõ ita placet. Qđ vò balearẽ fundam appellauit, dictũ à plurimo eiꝰ vſu, q apđ baleares eſt, q̃ ſola gẽti arma eẽ Trogꝰ ait. Nõ aũt, qđ ibi ĩuẽta ſit funda, cuiꝰ ĩuẽtores Ply. Syrophenices memorat. Strab. vò Ætolos. ¶ Cũ nix al. ia.] In Ro. co. tegit, vna tñ corrupta lr̃a, ſed iacet oĩno melius.

SERVIVS.

¶ Quid tẽpeſtates autũni.] Verno & autũnali tpe fiunt tẽpeſtates, quãdo nec plena æſtas eſt, nec plena hyems. Vñ mediũ & cõfine vtriusq; tpis ex cõiunctione contrariarũ rerũ tẽpeſtates efficit. Sanè ſciendum vltimas ptes tam autũni ꝙ veris ſignificare, qbus ſunt ꝓcellę, qd de autũno hic indicat verſus. Atq; vbi iam breuiorq́; dies, & mollior æſtas. De vere hic. Spicea iã campis, quũ meſſis ĩhorruit. Deĩde ait, Ruit. i. p̄cipitat̃ in finẽ. ¶ Vigilãda viris,] Vigilãter, ꝓuidenda. ¶ Spicea meſſis,] Spicos de maturis frugibꝰ abuſiue dicimus, nã ꝓprie eſt ſpicus. quũ p culmi folliculũ. i. extremũ tumorẽ ariſtæ adhuc tenues ĩ modũ ſpiculæ eminent. ¶ Inhorruit,] intremiſcit. ¶ Frumẽta lactẽtia.] adhuc tenuia, & lactis plena. Sane ſciendũ Varronẽ in li.

Spicum.

Quid tempeſtates autumni, & ſydera dicam?
Atq; vbi iam breuiorq́; dies, & mollior æſtas:
Quæ vigilãda viris: vel quum ruit imbriferum ver:
Spicea iam campis quum meſſis inhorruit, & quum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent.
Sæpe ego, quum flauis meſſorem induceret aruis
Agricola. & fragili iam ſtringeret ordea culmo:
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ grauidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems, culmũq́; leuem, ſtipulasq́; volantes
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum:
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther:
Et pluuia ingenti ſata læta, boumq́; labores
Diluit, implentur foſſæ, & caua flumina creſcunt
Cum ſonitu: feruetq́; fretis ſpirantibus æquor.

Lactans. Lactens. diuinarũ rerũ dicere. Lactantẽ deũ eſſe q ſe infundit ſegetibꝰ, & eas facit lacteſcere. Et ſciendũ inter lactantẽ, & lactentẽ, hoc intereſſe, ꝙ lactãs eſt, q lac p̄bet, lactens cui lac p̄bet̃. ¶ Stringeret,] ſecaret, vt hic vbi denſas agricolæ ſtringũt frondes. ¶ Oĩa ventorũ cõcurrere,] inter ſe, vt mutati trãſuerſa fremũt. ¶ Sublime expulſam eruerẽt.] i. per ſublime portarẽt erutã ſegetem. ¶ Turbine nigro,] Tẽpeſtate noxia. Hora. Hic niger eſt. hunc tu romane caueto. ¶ Culmũq́; leuẽ,] Culmus eſt ipſe calamus.

Stipulæ. Stipule verò folia, q̃ ambiunt culmũ. ¶ Agmẽ aquarũ,] impetꝰ vt leni fluit agmine tybris. Eſt aũt hic ecbaſis poetica ad deſcribendã tempeſtatẽ. ¶ Collectę ex alto nubes,] ab aqlone, q vtiq; de alto flat. i. à ſeptentrione, & tẽpeſtates grauiſſimas facit. Nã auſter humilis eſt, vt Mũdus vt ad ſcythiã ripheasq́; arduus arces. cõſurgit p̄mit̃ libyę deuexꝰ in auſtros. ¶ Ruit arduꝰ æhter,] Tonitribꝰ pcrepat, cœliq́; ruina. ¶ Caua flumina,] ꝓfunda, & alta, Luc. Rutubãq́; cauũ. ¶ Spirãtibꝰ,] In motu poſitis, alibi, Qua vada nõ ſpirãt, nec fracta remurmurat vnda.

MANCINELLVS.

Quid tẽpeſtates autũ.] oſtẽdit qualibet anni pte fieri tẽpeſtates, ꝓpterea cognoſcẽdas ne nimis obeſſe poſſint. ¶ Sydera,] q̃ ſ. tempeſtatẽ ꝓducũt, vt delphin, ſol in virgine, capra. argo, centaurꝰ, hædi, corona, vergiliæ, caſſiope, tauri caput, &c. de qbꝰ, late apđ Col. li. xij. c. ij. ¶ Atq; vbi iã breuiorq́; dies,] de bruma intelligit, eſt aũt ordo, & qd dicã vbi. i. qñ dies breuior eſt, & mollior æſtas. i. ipſius brumæ calor remiſſior ꝙ. ſ. fuerit in autũno. ¶ Vigilãda.] vigilãdũ eſt brumæ tpe ob puos dies, lõgasq́; noctes. Vñ Col. ẽt li. xij. c. ij. ait Optimũ eſt ĩtra Kal̃. Decẽbris ſemẽtẽ cõfeciſſe, ſed ẽt lõgis noctibꝰ ad diurnũ tps aliqd adiiciendũ, eſt, nã mlta ſunt q̃ in lucubratione recte agunt̃. Inertisq́; agricole eſt expectare diei breuitatẽ. ¶ Vel quũ ruit,] vel qd dicã, &c. ¶ Imbriferũ ver,] De vere hudo latius ſupius dictũ eſt. ¶ Quũ meſſis,] vel quid dicam, quum &c. ¶ Lactentia,] lacte plena,

Ventꝰ qd dum eñ adhuc moleſcũt, lacte eẽ vident̃ ipſa grana. ¶ Flauis aruis.] ꝓpter flaua frumẽta dixit. ¶ Vẽtorũ,] vẽtus eſt fructꝰ aeris teſte Ply. li. ij. ¶ Que grauidã.] Ordo eſt, q̃ vẽtorũ p̄lia eruerẽt ab imis radicibꝰ ſegetẽ late grauidã, ſublime expulſam, eruẽdo eñ ĩ altũ expellũt. ¶ Hyemis,] vẽtorũ tẽpeſtas, & violẽtia, nã de pluuia iã dicet. ¶ Collecte ex alto nu.] Exhalat à terra hũida caligo, alias verò ꝓpter vapores fumida nubesq́; liquore egreſſo in ſublime, aut ex aere coacto in liquorẽ gignuntur, vt ſcribit Ply. li. ij. c. xliij. Ex alto id dicit, quia aſcendunt, vt patuit, in aera nubes, & inde ex alto aquas emittũt. Nec ĩtelligas ab aquilone, nã vt dicit Ply. li. ij. ca. xlix. vẽti à ſeptẽtrione reliquos cõpeſcũt, & nubes abigũt. ¶ Ruit,] ruere vr̃ ꝓpter ĩbres, ignes, & tonitrua, ¶ Fretis ſpi.] æſtibus inſonantibus

ASCENSIVS.

Quid tẽpeſtates, autũni &c. Poſtq̃ docuit poeta agricolę nullo tempore ceſſandũ eſſe, ſubtiliter infert cauſſam eiꝰ rei, qa nullo tpe res agraria tuta eſt, quolibet eñ tpe tẽpeſtates oriri & calamitatẽ facere poſſunt, quo circa ne ſegnitie torpẽs egeſtatẽ incurrat monet eũ totis viribꝰ anniti, quã rem ex Heſiodo trãſtulit qui fratrẽ ad gnauitatẽ cohortatur his, verbis ſic trãſlatis. Ergo age frater ades generoſo ſanguĩe perſe Neu fuge fraternos monitus, operare laborẽ Inuideat tibi dira fames, ſpicaq́; recẽti, Alma ceres ornata caput, ſua dona miſtret. Sic tibi plena domꝰ ſegnem crudelis egeſtas. Opprimit, hunc homines odio ſuperiq́; ſequuntur Torpenti ſimilem ſucco, cui ſpicula ſurgunt Horrida diſtenſumq́; fauis cõſumit edẽdo Senĩẽ apum, piger ipẽ ſedet vetatq́; laborem Tu modo curam operi quãtum potes adiice frater Horrea ſic rũpunt meſſes ſic copia rerũ. Sic pecus augetur, ſic tu mortalibꝰ & diis. Gratꝰ eris, ſegnes animos & inertia corda Oderũt operi laus eſt imponere curam? Turpe ſed hic prohibere manus, incumbe labori. Forſitan ad ſtudiũ torpentia pectora vertes. Dum partas oſtẽdis opes virtutis adeptꝰ Nomen & æternum laudis decꝰ, vtere quæſo. Arte para victũ, violare aliena nephãdũ eſt. Fac ſuperis æquãdus eas ĩcũbe labori. Ne pudeat pudor hic multos inhoneſtꝰ egentes. Secũ habet, auget opes fiducia, qua melior res. A ſuperis nouit, proh rerum ĩſana cupido Proph animis infuſa lues iam nulla pudoris Cura, iacet paſſim longe poſt terga relictus. Tu coleris duce te paulatim corruit ille. Diis inuiſus homo cui mẽs intẽta rapinis ĩuigilat, neq; eñ ſemp felicia durant, hæc & plura notatu digniſſima illic. Quia ergo non ſemp felicia durant, nec pulchra meſſis ſemper horrea rumpit prudenter infert poeta tempeſtatum incertitudinem quæ omni tempore oriri poſſunt, vt nũq̃ ſecurus, & nunquã ocioſus ſit agricola, vtitur autem in principio figurata interrogatiõe dicẽs. Quid dicam tempeſtates autũni &, veris? q. d. id fruſtra fecero cum etiã in æſtate qñ minus ſperantur ſæpe ſuboriantur, vnde declarat multis verſibus quorũ ordo & explanatio eſt. Quid. i. ad qd dicã tẽpeſtates autũni. i. que fieri ſolẽt tpe autumnali & quid dicã ſydera. ſ. tempeſtatẽ tunc cõcitantia. Atq; quid dicã tempeſtates ſup. eiꝰ tpis vbi, i. in quo ſup. eſt iã breuior dies. ſ. quã in autũno & æſtas mollior. i. minor & exilior aut æſtas. i. calor eſt mollior i. delectabilior, quia frigꝰ vrgentius hoc eſt in bruma, q̃ ſup. eſt vigilãda. i. vigilãdo trãſigenda, qa breuiſſima tẽpeſtas eſt, aut q̃ eſt vigilãda. i. vigilãter ꝓſpicienda, quia tẽpeſtatibus plena, vel quid dicã tempeſtates & ſydera. ſup. temporis quũ. i. qñ, vel in quo, vel imbriferũ. i. aſſiduis imbribus madẽs (vnde ſeptember quaſi ſeptimꝰ ab imbri hoc eſt martio dicit̃) ruit. i. præceps cadit in agro, & qd dicã tẽpeſtates & ſydera q̃ fiunt cũ meſſis ſpicea. i. iam in ſpicas formata inhorruit. i. rigida & aſpera facta ſit campis. i. in aruis, & quũ frumẽta lactãtia. i. lactis plena & dulcia ac mollia adhuc turgẽt. i. inflant̃, & augeſcũt ĩ ſtipula. i. culmorũ ſtipite adhuc viridi. i. in fine veris & in principio æſtatis? q. d. in fruſtra fecero cũ tunc certæ ſint tempeſtates, & potius dicendũ ſit de his quæ præter opinionẽ oboriri poſſunt vnde ſubdit. Ego vidi ſæpe oĩa prælia. i. certamina & ex diuerſo concurſus ventorũ cõcurrere. i. cõuolui, cũ agricola induceret meſſorẽ flauis aruis. i. in arua ariſtis maturis flaueſcẽtia. i. quũ iã inſtaret tẽpus meſſis quo minime ſperant̃ venti, & maxime obſunt: quia grana excutiunt: & cũ ipſe iã ſtringeret. i. velleret aut ſecaret, hordea fragili culmo. i. habentia culmum fragilem propter ariditatem quæ eſt maturis frugibus quæ. ſ. prælia ventorum: eruerent. i. eruebãt aut eruere poſſent imis radicibus ſegetem grauidã. i. oneratã granis expulſam ſublime. i. in altum. Magna ergo vis ventorũ q eruũt radicatã & grauidã ſegetẽ, & vidi ꝙ hyems. i. tẽpeſtas pluuioſa ferret. i. aueheret ita culmũ leuẽ, & ſtipulas volãtes, ferret dico turbine. i. agitatiõe ventorũ, nigro i. nubilo. Immẽſum. i. abundãtiſſimũ, & ſine mẽſura, agmẽ. i. impetus aquarũ venit. i. deſcẽdit, aut decidit ẽt ſæpe: cœlo. i. cœlitus, & nubes collectæ glomerãt. i. in globi aut glomeris formã p̄cipitãt ex alto, ſ. aere tẽpeſtatẽ fœdã. i. immundam & nociuã, atris ĩbribꝰ. i. ꝓpter atros ĩbres, ęther arduꝰ. i. ſupior aer in nubẽ collectꝰ ruit. i. p̄ceps cadit & diluit. i. madefacit & irrigat ingẽti pluuia, ſata læta. i. pinguia & ꝑ. i. labores boũ. i. q̃ labore boũ & fertilitate terræ iã pata erãt. Foſſe ĩplent̃, & flumĩa caua: qa ſiccitate exhauſta creſcũt cũ ſonitu (bñ cũ ſonitu qa nõ ĩſtr̃m ſed concomitãtia ſignificat̃, nõ eĩ ſonitu ſed aqs creſcũt verũ dũ creſcũt, ſonitꝰ fit aquarũ p̄cipitãter defluctũ) creſcũt ergo cũ ſonitu & æquor. i. mare añ planũ & æquũ feruet. i. fit feruidũ & q̃ſi ebulliens, vñ fretũ dictũ volũt cũ feruet, cũ trãqllũ eſt æquor, fretis. i. fluctibꝰ feruẽtibꝰ, ſpirãtibꝰ. i. ꝓcellas excitãtibꝰ aut in motu exiſtentibus.

Heſiodꝰ ad laborẽ inuitans.

PIERIVS.

Oĩa vẽto. cõcu. præ. vidi,] In Ro. co. Cõſurgere habet̃. Sed cõcurrere ex Ply. caſtior lectio cognoſcit̃ apđ quẽ ita habet̃. Virg. meſſe ĩpa cõcu. præ. vẽto. dãnoſa ĩperitis refert. tradũt democritũ mœrẽte fr̃e eiꝰ damaſo ardẽtiſſimo æſtu, oraſſe, vt reliq̃ ſegeti pceret, rapetq́; deſecta ſub tectũ, paucis mox horis ſæuo imbre vaticinatio eſt approbata.

Ipſe pater,media nimborum in nocte,coruſca
Fulmina molitur dextra:quò maxima motu
Terra tremit:fugêre feræ: & mortalia corda
Per gentes humilis ſtrauit pauor:ille flagranti
Aut Athō,aut Rhodopen,aut alta Ceraunia telo
Deiicit.ingeminant auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento,nunc littora plangunt.
Hoc metuens,cœli menſes,& ſydera ſerua:
Frigida Saturni ſeſe quò ſtella receptet:
Quò ignis:cœli Cyllenius erret in orbes.

SERVIVS.

Coruſca flumina.] i.coru-
ſcātia,vt ſibila lābebant lin-
guis,vibrātibꝰ ora. ¶ Humi
lis pauor,] Qui humiles red
Athon & rhodope vbi locorum.
dit,vt pallidꝰ morbꝰ. ¶ Aut
athon aut rhodopē.] Per trā
ſitū ſecundū Epicureos loq-
tur,q dicūt fulmina nō iudi
cio deorū,ſed ex nubibꝰ fie-
ri.Nā mōtes qd neceſſe fue-
rit fulminari, athon autem
mons eſt greciæ, rhodope
Cerau̅ia.
mōs Thracię. ¶ Aut alta ce
raunia.] montes ſunt Epiri,
à crebris fulminibus dicti.
¶ Plangit,] reſonare facit.
Alij legūt plagūt , vt ſit nemora,& littora plangūt.i.reſonant,
¶ Hoc metuens cœli mēſes,& ſydera ſerua.] i.xij.ſigna qbus
mēſes,cognoſcimꝰ.Sydera aūt vel tēpeſtates vel planetarū mo
tus. Sciēdū aūt,vt diximꝰ,de planetis.v.duos eē noxios. Martē
& Saturnū,duos bonos,Iouē & Venerē,Mercuriꝰ verò talis eſt
qualis,ille cui iūgiť. Vñ ēt fingiť miſter eē deorū,eorū obtēpe-
rat ptāti,hīc eſt,qđ dicit ī quos cœli orbes erret cylleniꝰ ignis.i.
vtrū ī ſeptētrionalē,an ī auſtralē partē īclineť,aut cui planetarū
Cylleniꝰ
cohereat,vt qualitatē Mercurij ex illo poſſis agnoſcere. Cylle-
nius aūt ignis ꝓpter ſtellā Mercurialē diciť,qa in cylleno mō-
Saturnꝰ.
te archadie dr̄ natus eē Mercurius, ¶ Frigida Saturni quo ſe ſe
ſtella receptet.] i.nocēs,vt frigidus ô pueri fugite hinc,latet an
guis in herba,iō aūt hoc dicit,qa Saturnꝰ deꝰ pluuiarū eſt. Vñ
ēt primꝰ ſenex fingiť,nā ſenes nouimꝰ ſemꝑ eē gelidos,hic aūt ī
capricono facit grauiſſimas pluuias,& p̄cipue ī Italia,vñ & Ho
ra.ait,Seu tyrannꝰ heſperiæ capricornꝰ,vñ vt in ſcorpio grādi-
nes,itē ī alio fulmīa,in alio vētos. Vñ p̄cipit nos ſcire debere,in
qđ ſe ſignū recipiat ſydꝰ Saturni. Sane pite ait,receptet,vt ex fre
quētatiuo verbo nobis oſtēderet Saturnū bis ad vnūqđq; ſignū
reuerti,qđ alij planetæ minīe faciūt,ſolus eī eſt,q & longius à
ſole diſcedat,& bis ad vnūqđq; ſignum recurrat. ¶ Quos ignis
cylleniꝰ erret ī orbes.] Ordo eſt,in quos orbes cœli erret cylle-
nius ignis,& bñ erret.Nā planete vocanť ἀπὸ τῆς πλάνης.i.ab er
rore.Nā interdū ad auſtrū,īterdū ad ſeptētrionē , plerūq; cōtra
mūdū, nōnunq̄ cū mūdo ferūtur.

PROBVS.

Frigida ſaturni.q.ſ.ſ.quos ignis cęli.c.e.i.orbes.] Omībꝰ ſtel
lis,Sol & lumē dat,& calorē,īfra Solē aūt Veneris ſtella eſt tri-
bus hemitoniis ſe poſita,intercentibꝰ,ſupior Sole,Martis ſtella
eſt,que pyrois appellať tomo intercedente altior, inde hemito-
mo ſupior eſt Iouis,q̄ appellať phaetō,Summa eſt Saturni,quę
quia ꝓpior eſt chryſtallo,hoc eſt cœlo in ea deficit calor Solis.
Rapit em̄ eū ad ſe pyrois,q̄ ſtella ardore ſuo horrorē ac frigorē
Saturno veniēte in Iouē tēperat . Cyllenius aūt Mercurij ſtella
eſt,quæ duobus tomis infra Saturnū eſt,& vocatur ſtilbon,Ait
ergo obſeruandum eſſe agreſtibus, vt vitare poſſint tempeſta-
tes,occaſus ſtellarum,& quo queq; ſit ſigno.

MANCINELLVS.

Nimborū,] tēpeſtatū,ſed cur Ioui fulmina aſſigneņť videto,
Ply.li.ij.c.xx,Athon eſt athos Macedoniæ mons,vt ſcri.Ply.li
iiij. Solinꝰ aūt ait,ꝙ eſt athos ſublimis adeo,vt vlterior eſtime
Cerau̅ia.
tur q̄ vñ imbres cadūt,de Rhodope diximus in Buco.Ceraunia
Ceraunos.
ſunt altiſſimi Epiri mōtes,à crebris fulminibus dicti.Ceraunos
em̄ fulmen diciť.Ceranno fulmino. ¶ Auſtri,] hūidꝰ eſt, auſter
Ceranno
p̄cipue Italiæ. Saluberrimus oīum aquilo,noxius auſter, noctu
auſter,īterdiu aqlo,vehemētior Ply.li.ij.c.xlix. ¶ Plāgūt,] re-
ſonāt. ¶ Hoc metuēs,] &c.i.tēpeſtates p̄dictas. ¶ Cœli mēſes]
i.primi mobilis ſigna,vñ mēſes ſcđm Indorū Babiloniorūq; do
gmata ex ſolis ambitu ſunt īſtituti . Hīc ēt optime Cice.in. lib.
de na.deo.ait,ꝙ lunæ curſus,qa mēſe ſpacia cōficiūt,vt menſes
noīanť. ¶ Serua,] obſerua,q̄dā em̄ ſignorū hmōi ignea ſunt im
preſſiones calidas,cometas,fulmina, & depopulatiōes produ-
centia,quædā terrea,terræmotꝰ,ſterilitates,& fertilitates,anno
næq; inopiā,au t copiā,q̄dā aerea ventorū rabiē ac trāqllitatē,q̄-
dam aquea inundatiōes aquarū,& pluuias generātia . ¶ Et ſy-
dera.] i.octauę ſpheræ imagines, ac earū ſtellas à quibus imagi
nibus inæqualibꝰ ſcđm Caldeorū ſnīam,menſes tardi, breueſq;
vt ſupra meminimꝰ determinati ſunt, que ſydera ſimilia opera
ꝓducūt cū fulgoribꝰ,tonitruis.torrētibꝰ,terremotibꝰ,depopula
tionibꝰ vētorū,ac pluuiarū tēpeſtatibꝰ,ſeu trāqllitatibꝰ,& aeris
ſerenitate. ¶ Frigida Saturni,] frigida ait,qm̄ natura ipſa frigi
dus eſt,& accidētaliter ſiccꝰ,ac ꝓpter retrogradationē,quā pari
ter,vti & cæteri planetæ,& ſitus circa ſtellas hūidas qnq; hūidꝰ
efficiť,grauiſſimas tēpeſtates ꝓducēs. ¶ Quo ſe receptet,] an ſi-
gna ignea terrea've,&c.an efficiať ſeptētriōal',meridionalis've,
an aſcedēs,deſcēdēs've,in ecētrico,vl' epicyclo, an directꝰ,retro
gradus've,an circa imaginē octaue ſphere illā,vl' iſtā,an circa il
lā vl' hāc de ſui natura ſtellā,an ī applicatiōe corpali,ſiue aſpe-
ctuali ad illū,vl' iſtū planetā exiſtat,an oriať,an occidat,coſmi-
ce,chronice,ſeu heliace,an ī hoc,vl' ī illud tēplū,ſiue domū cœli
ſe receptet.

ſe receptet. ¶ Quos ignis ce.
cyl.er.in or.] obſeruat.itē,ſi-
cuti de Saturno,& cęteris er
raticis,ī quos cœli orbes er-
rāt, ignis cyllenius.i . ſtella
Mercurij,q inter cęteros tā
ī motu diuerſuſq; ēt in imp̄ſ
ſione variꝰ eſt,qm̄ cōuertibi
lis eſt naturæ,cui nāq; aſſo-
ciať corpe,vl' aſpectu,illius,
naturā aſſumir. Quare p̄ci-
pit Vir.totiꝰ aſtrologię p̄itiā
cōplectēs p̄cipuæ Mercuriū
obſeruādū eē,q qdē nimbo-
ſas ꝓcellas,vētorū rabiē,& p̄
cipitātes demittit īpreſſiōes.
Demū per mēſes cœli ſigna
duodecim primi mobilis,introituſq; ſydus oīm planetarum in
p̄ricipia eorūdē,& ſitū,& p ſydera octauæ ſpheræ imagines,ac
Saturni Mercuriiq; ſydus oīm planetarū influentias obſeruare
hortať,qm̄ ex is p̄fectū reddiť vaticiniū,p̄fatas tēpeſtates,timē-
tibus.Hæc eadē à Tolopho ſupiori accepimus,Ply.aūt li.ij.ca.
Saturni circulus oīm maximus.
viij.ſic ait,Qđ vocāt Saturni ſydus ſummū eſt,iōq; minimū vr̄,
& maximū ambit circulū annoq;.xxx.ad principia ſuę ſedis re
grediť.naturæ eſt gelidæ,& rigentis.Hæc ille.Et Ptolemęꝰ lib.
iij.partium de Cyllenio,inqt,qđ ſtellę Mercurij opus eſt in ma
iori pte deſiccare,& equaliter humectare , in quibuſdam etem̄
oris deſiccat humores,eo quod nuſquā à calore ſolis nimis elon
gatur in quibuſdam verò humectat,eo qđ eius locus ſupereſt lu
nari ſpheræ,quæ terræ proprior exiſtit, & in horum qdem vtro
q; eius alteratio eſt feſtina.Ventorum,& hic author exiſtit, ob
hoc,qđ eius motus circa ſolē citius habetur.

ASCENSIVS.

Ipſe pater.Continue exeqtur tēpeſtatis inſolitæ grauitatem
mouēs agricolā,ne à tali obruať,ſignorū,ac planetarū naturas.
& ortus,atq; occaſus obſeruet,nō vt impediat cœli ſæuitiā, ſed
vt frumentū cuius metat,aut ꝓtegat,aut præcibus hauriat.Poſ
ſem quæ ab aliis dicta ſunt repetere,ſed breuitati ſtudens ordi-
nē ſic poſuero.Ipſe ſcilicet Iupiter, pater q iunans pater diciť,
& imbriū ac fulminū præcipue potēs creditur. mollitur.i. cum
molle:& pondere excitat in media nocte nimborū.i.tempeſta-
tū,aut in media nocte.i.caligine,& obſcuritate,nimborū.i.nu-
biū ventis cōmixtarū moliť dico fulmina,dextera.ſ.manu, co-
ruſca.i.coruſcāte,ac rutila, quo motu.i.impetu fulminis,& to-
nitrui maxima terra.i. pars maxima terræ tremit, & feræ.ideſt
beluæ ſylueſtres,& indomitæ,fugere.ſ.priuſq; terra tremeret,
qa tempeſtatē imminere p̄ſagiētes,abdunt ſe in ſpeluncas ſuas
(vñ nō ab re tp̄s mutauit poeta dicens,tremit,& fugere)& pa-
uor humilis.i.humiles efficiēs(quia vt diciť in hecyra Teren.
Profecto hoc ſic eſt,vt puto oībus nobis vt res dant ſeſe,ita ma
gni,atq; humiles ſumus,ergo in tāta calamitate:& fulminatio
ne nimirū humiles ſumꝰ)aut pauor ſtrauit p gētes humilis.i.
humilitas.aut humi verſantes cū tonitrua in ſublimi fiāt corda
mortalia.i.mortaliū aīos.Ille.ſ.Iupiter deiicit.i. deorſum iaciē
do fulmina pcutit,telo.i.iaculo fulminis triſulci.flagrāti.i.ardē
ti,aut athō mōtē illum.macedoniæ.aut rhodopē,mōtem illum
Thracię,aut ceraunia mōtes altiſſimos epiri,cōtinuo fulmīe(qđ
græce ceraunos dr̄)cōcuſſos,alta.i.ſublimia auſtri.i. auſtrales ,
vēti ingemināt.ſ.ſe,aut multiplicanť,& imber dēſiſſimus īgemi
nat,ſup. ſe & nemora plangūt,nunc.i.aliqñ ingenti, vento & li
tora plangunt nunc.i.viciſſim ingenti vento . Tu ergo metues
hoc,ſcilicet ne talis tempeſtas te imparatum obruat, ſerua men
ſes cœli.ideſt.xij.ſigna commenſurata certis licet nō æqualibꝰ,
ſpaciis,& ſydera.i. influentias ſyderum, & ſerua quo . i.in quā
partem cœli aut ad quorum coniunctionem aut aſpectū ſtella
ſaturni frigida.ſ.ab effectu receptet ſe,& in quos orbis.i.circu-
los & ſpheras cœli ignis cyllenius.i.Mercurius erret aut cœlo.
i.p cœlū qđ cū planeta ſit ei ꝓpriū diciť cū tñ nihil minus ſecū-
dū Plynium planetis erret.

PIERIVS.

Nimborū in nocte.] Sūt qdē codices antiqſſimi, in qbꝰ nim-
borū nocte abſq;,In,legať,ſed nimborū in nocte,vt in Mediceo
& pleriſq; aliis habetur longe nūeroſius,& elegantiꝰ mihi vide
tur. ¶ Aut atho aut Rhodopen.] In Romano codice, in Medi-
ceo & aliquot aliis antiquis.Athon ſcriptū eſt refragrāte ſylla-
ba.Nā de declinationis vſu,deq; nominatiuo nois,alibi dictum.
¶ Nunc litora plangunt,] In romano codice,& peruateribꝰ ali-
quot aliis plangit ſcriptum eſt vnitatis numero, cuius ſuppoſi-
tum eſt denſiſſimus imber . Præterea Seruius hoc idem agno-
ſcere videtur,quum exponit plangit,reſonare facit,licet & alte
rum non improbet.In Mediceo abraſus eſt apex ſupra,g,literā,
&,i,vocalis,tatntum ſupra,t,appoſita.Quod quidem,plangūt,
prius fuiſſe oſtendit.Eſt paraphraſis addita ſuperne,ſindunt,vt
ſit actiue auſtri,& imber plangunt litora non autem litora plā-
gunt,ideſt reſonant abſolute.Nam ita prorſus legendum oſten
dit paraphaſis,quæ ſupra dictionem auſtri,atq; denſiſſimus ſita
eſt.Quippe & copulatiua.

In primis venerare deos:atq; annua magnæ
Sacra refer Cereri,lætis operatus in herbis.
Extremæ ſub caſu hyemis,iam vere ſereno:
Tunc agni pingues:& tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces,denſæq; in montibus vmbræ,
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.
Cui tu lacte fauos,& miti dilue Baccho:
Terq; nouas circum fœlix eat hoſtia fruges.
Omnis quam chorus,& ſocij comitentur ouantes:
Et Cererem clamore vocent in tecta:neq; ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis:
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos:& carmina dicat.

SERVIVS.

In primis venerare deos] poſt hæc cognita,da ꝓcipue operā ſacrificiis, qbus tēpeſtates,& pluuiæ poſſint repelli, Et mire hoc ſtatī ſubiūxit,qa occurrebat.qd prodeſt tēpeſtates futuras videre,& bene ait in primis.Pręcipue,& añ oīa. Nā alia neglecta pn̄t habere emendationē. Tēpeſtas adueniēs, niſi ate ꝓuideris vniuerſa ſubuertit. Annua ſacra refer Cereri.] Anniuerſaria magna,ſicut in Æneide. Annua q̄ differre nefas. Lętis operatus ī herbis,] Aut das operā cōuiuijs, aut poſtq̄ opa cūcta cōpleueris. Molliſſima vina,] Carētia aſperitate,& defecata. Tibi in honorem tuū,& in tuā gratiā. Cui tu lacte fauos,& miti dilue bacho,] cui tu liba de lacte,melle,& vino. Nā ſupfluū eſt, qđ qdā dicunt,contra religionē dixiſſe Vir.licere Cereri de vino ſacrificari:pōtificales nanq; hoc non vetant libri:quod aūt ait Plautus in aulularia,cuius ipſi vtūtur exēplo:Cereri nuptias facturi eſtis,qa temeti allatū nihil video. Nō eſt huic loco contrariū, Nā aliđ eſt ſacrificiū,aliđ nuptias Cereri celebrare in qbꝰ re vera vinū adhiberi nefas erat,q̄ orci nuptiæ dicebant,q̄s pn̄tia ſui pōtifices īgēti ſolēnitate celebrabāt: Alij hūc locū aliter accipiunt,vt miti baccho nō ſit ſeptimꝰ caſus, ſed datiuꝰ,& duo numina ītelligimꝰ Liberi,& Cereris. Nā ſupra quoq; ait. In primis venerare deos,vt ſenſus cui Cereri,& miti baccho fauos lacte dilue.i.eis ſacrificia melle & vino ꝓmixtis. Felix ho.]i.ſecūda, & dicit ambaruale ſacrificiū,qđ ſępe de porca fęcūda,& grauida fieri cōſueuerat. Oīs quā chorꝰ,] Chorꝰ ꝓprie eſt cœtus, atq; cātꝰ ſaltatio. Cererē clamore vocēt,] īuocēt copiā frumētorū. Torta redimitꝰ tpa q̄rcu.]i,hn̄s ī mēoria victū priorē,à quo, Cereris reuocatꝰ eſt benignitate. Nā olim hoīes glādibꝰ veſcebant. Det motꝰ īcōpoſitos.]i.ſaltationē aptā religiōi,nec ex vlla arte veniētē, Sal. Saltare elegantiꝰ q̄ neceſſe eſt ꝓbe. Carmina dicat,] Hymnos.

Cereris. nuptiæ.

Ambaruale ſacrificiū

Chorus.

MANCINELLVS.

Opatꝰ.]i.ſacrificās. In herbis le.]i.ī ſatis. Molliſſi.]dulciſſima,iucūdiſſima. Tibi] ad tuū cōmodū. Miti baccho] Mac.li.iiij.ſat.inqt,Poeta ſciēs Cereri mulſo libari,adiecit miti baccho fauos dilue.ſ.miteſcere vinū dicēs,quū mulſum cœperit fieri,ad diē aūt.xij.Kalen.Ianua.herculi, & Cereri faciebāt ſue ꝓgnāte panibꝰ mulſo vtq; Ply.ſcri.li.xiiij. Ariſteꝰ primꝰ oīm mel miſcuit vino ſuauitate ꝓcipua. Felix ho.]i.eximia. Veracius em̄ docet eximias dictas hoſtias,q̄ ad ſacrificium deſtinatę eximant è grege vl q̄ eximia ſpecie q̄ſi offerēdæ nūinibꝰ eligāt. Ambarualis hoſtia eſt,vt ait Pōpeius Feſtꝰ, q̄ rei diuinæ cā circū arua ducit ab his,q ꝓ frugibꝰ faciūt,hæc & plura Ma.li.iiij. de hoſtiarū gn̄ibꝰ. Chorꝰ,] mltitudo ī ſacris collecta. Cererē,] ipa frumēta. Quā Cerereri torta. Catonis ꝓceptū eſt.c.qdē xxxiij.vbi docet priuſq; meſſē facias cereri ſacrificādā eē porcā.

cereris ſacra.

Ceres ſacra.

ASCENSIVS.

In primis venerare deos,qa ergo metuēda eſt tēpeſtas nociua nec opibꝰ hūanis ꝓpelli p̄t,implorāda docet deorū auxilia,qđ & heſiodꝰ hortat,vti trāſlatꝰ eſt his vbis. Thure pio venerare deos, iis tpe in oī. Et mūde,& pure liba,cū clara niteſcit. Sole dies aut cū nox circūfuſa tenebris. Abſcondet terras caſto torrenda ſub igne hoſtia mactet. hymnos cane,thura miniſtra. Vt tibi dij faueant diuerſaq; copia rerū. hic tibi naſcat,mltis vt egētibꝰ ipē, Subuenias,nō vt viuas germāe rapina. Hec ille Poeta aūt nr̄ docet etiā modū ſacrificādi & tp̄s dicēs venerare in primis.i. añ oīa deos atq; refer.i.iterū offer cereri magne.i.agricolis qa ſuus cuiq; deus magnꝰ eſt,annua ſacra.i.ſacrificia q̄ quotānis fieri debēt, tu inquā opatꝰ.i.iā opans.i.ſacrificās (vn̄ Prop. Cynthia iā noctes eſt opata decē. Hora. vnico gaudēs mlier marito ꝓdeat iuſtis opata ſacris) in herbis lętis,ſub caſu.i.in ipo caſu extremæ hyemis & vere ſereno.i.tēpeſtate verna ſerena exiſtente, hoc eſt in fine hyemis & in pricipio veris qa agni ſunt ſup.tūc pingues & vina ſup.ſunt tūc molliſſima.i. ſuauiſſima & decocta nec tn̄ pēdula,nec acerba,aut aceroſa,ſomni ſūt tūc dulces,qa minor ſollicitudo eſt agricolis,& ꝓfundior ēt ex tēperie ſopor,& vmbræ ſunt tūc dēſæ ī mōtibus,qa arbores, frondibꝰ opace ſunt Cuncta pubes.i,multitudo pubeſcentium, agreſtis,ideſt ruſtica adoret tibi,ideſt ad tuū iuſſum aut cōmodum,aut domi tue,Cererem ſcilicet deam frugum. Cultu dilue ideſt miſce & tēpera fauos,ideſt mela lacte & baccho miti ſuaui,hoc eſt mulſo,& hoſtia felix,ideſt aut eximia,quia porcus dicitur eximius,bos intactus,ouis lecta quę ſacris cōuenit,aut lęta & pinguis,aut ob felicitatem & fertilitatem habendam mactanda eat,ideſt ducatur non trahatur, ter, quia ternarius religioni maxime accommodatus eſt,circum nouas fruges adhuc, ſcilicet in agro exiſtentes quam.ſ. hoſtiam oīs corus.i.multitudo pubeſcentiū & canentiū,& oēs ſocij.ſ.laboris,aut vicini ouātes.i.mediocriter leti,comitent & vocent clamore,cererē.i.deā frugū cū frugibꝰ aut ipſas fruges,in tecta.i.horrea ſua.i.clamādo & inuocādo deā mereant colligere fruges ī horrea ſua,neq; quiſq; ſupponat ariſtis maturis falcē.i.cultrū meſſoriū, q incuruus eſt,ante.i.prius q̄ ipē redimitus tēpora,i.habēs tēpora capitis ſui redimita,quercu torta.i.in torquē cōuoluta in morē coronę,aut ſerti,qđ ꝓpter glādē ex quercu cereri ſacrificātes geſtādet.ſcilicet Cereri motus incompoſitos, ideſt ſaltationes quibꝰ in ſacrificiis vtebātur ne qua corporis pars ceſſet & immunis ſit à re ſacra,incompoſitos autem dicit,vt non ad voluptatem, ſed ad religionem pertineant,aut vt ruſticorum notet morem,& dicat carmina,ideſt hymnos.

PIERIVS.

Extreme ſub caſum hyemis.] Antiq cod. manu ſcripti, quotquot verſauimus, Sub caſu legunt,latino caſu. Præter Mediceū in quo caſum accuſatiuus eſt, idq; omnino melius. Tūc agni pingues & tunc molliſſima vina,] Antiqua omnia exemplaria, quotquot habui,vno exemplo legunt. Pingues agni & abſq; ſynalœpha.neq; temere tot manus diuerſis locis, atq; temporibꝰ conuenire credendum,bona verò pars,non tunc, Sed tum vtroq; loco legunt,tum agni & tum mol. vi. tum ſomni dulces, In Mediceo quidem pingues agni, &, habetur. Sed tunc duobus locis ſuperioribus. Tertio verò tum, ſcriptum Aduerte, verò etiam apud Seruium eundem eſſe verborum ordinem quem in veteribus exemplaribus oſtendimus inueniri ſicut,tamen ea lectio magis placuerit,quæ in vulgatis codicibus habetur, nihil quicquàm obſtamus,nam & elegans, &, venuſta ea quoq; ſtructura eſt.

Atq; hæc vt certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtusq; pluuiasq;,& agentes frigora ventos,
Ipſe pater ſtatuit,quid menſtrua luna moneret:
Quo ſigno caderent auſtri:quid ſæpe videntes
Agricolæ propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus,aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere:& aridus altis
Montibus audiri fragor:aut reſonantia longe
Littora miſceri,& nemorum increbeſcere murmur.

SERVIVS.

Mēſtrua luna,] Vn̄ & mene dicitur. Caderent]aut deſinerēt vēti, ex hoc etiā loco ꝓgnoſtica ſunt tranſlata de Arato.& pauca de multis. Vētis ſurgētibꝰ,] flare incipientibus, Vn̄ eſt econtrario,cum vēti poſuere.i.flare deſierūt. Aut freta pōti,] Litora pelagi q̄ ferūtur à fluctibus,duo aūt dicit naturalia. Futura enim tempeſtate & ante aduentum fluctꝰ,mouetur,& fragor auditur è ſyluis archana quadā ratiōe nature. Aridus fragor,] ſonitus,qualis ſolet fieri ex aridis,cum franguntur arboribus,ergo aridus nimis. Omne enim quod aridum eſt cū frangi cœperit nimiū efficit ſonū. Fragor, etiam à fractione rerum nominatus eſt. Aut reſonantia longe litora miſceri,] τὸ ἀυτόν, ideſt bis idem dixit. Miſceri autē perturbari,

Fragor.

perturbari, vt miſcet agens telis.

MANCINELLVS.

Atq; hæc vt certis.] Macro.libro.v.ait quod poeta hæc ſerenitatis tempeſtatiſq; ſigna de Arati phænomenis traxit. Æſtuſq; pro.] ideſt Menſtrua luna, quæ menſe quoq; ſuum perficit curſum, vnde & menſis â mene, ideſt luna dicitur. Continuo ventis,] Ply. libro. xviij. ca. vl. inquit. Mare ſi in tranquillo portu à curſu ſtabit,& murmurauerit intra ſe ventum prædicit, Si identidem hyemem & imbrem, Id quoq; de mari ait. Sæpe & ſilentio intumeſcit, flatuq; altius ſolito iam intra ſe eſſe ventos fatetur. Aut reſonātia lōge littora miſceri,] idē Ply.ait,q̄ littoris,ripęq; ſic reſonabūt trāquilla,aſperā tēpeſtatem

tem prædicunt. ¶ Et ventorũ increbreſcere murmur.] idem inquit. Equidem & montiũ ſonitus, nemorumqꝫ mugitus prædicunt ſcilicet ventos.

ASCENSIVS.

Atqꝫ hæc, vt certis &c. Poſtquàm docuit tempeſtatem metuẽdam, & ſacrificiis auertendam, aut ſedãdam, docet certis ſignis noſcitandam. Non enim ruſtici omnes ſaturni curſus, curſuumqꝫ ſignificationes noſcere poſſunt, quo circa confugit ad naturalia, quæ in rebus notis fiunt prognoſtica, atqꝫ indicia, quæ ex Arato ferè deprompſit. ¶ Ordo autẽ eſt. At vt nos ſcilicet agricolæ, poſſumus noſcere certis ſignis hæc ſcilicet ſequentia: videlicet & æſtus, ideſt vehemẽtes calores, & pluuias: & ventos agẽtes, ideſt impellentes frigora, ipſe pater ſcilicet rerum Iuppiter ſtatuit, ideſt conſtituit ſignificandum quid luna menſtrua. i. mẽſium cõſtitutrix moneret. ideſt indicaret. quo ſigno auſtri. ideſt illi venti ex meridie flantes, caderent. i. ceſſarẽt. & quid. i. quod ſignum, aut quam rem, agricolæ videntes ſæpe, ſupple contingere, tenerent armẽta, ideſt boues, quibus magni ſunt propius ſtabulis, à ſtando ſcilicet dictis. vnde ſtantium ſunt: ſicut cubilia cubantum (Prope nomen datiuo iungitur, vt prope eſt dominus omnibus inuocantibus eum. inde propius aduerbium, hic etiam dandi caſui iũctum eſt. Prope præpoſitio accuſatiuo, ſicut proxime aduerbium. Salluſt. Proxime Hiſpaniam mauri ſunt,) Continuo ventis ſurgentibus, ideſt dum venti ſurgere tẽtant, aut de propinquo ſurrectura ſunt freta, ideſt vndæ, ponti. i. maris agitata, ideſt commota, incipiunt tumeſcere. ideſt inflari, & fragor aridus. i. qualis eſt in aridis frondibꝰ incipit audiri in altis montibꝰ, aut littora reſonantia longe. i. ꝙ lõge ſtãtes percipere poſſunt, incipiunt ſupple miſceri. ideſt perturbari, & murmur nemorum incipit, ſupple increbreſcere. ideſt crebrum fieri, aut eſſe, quæ omnia ſigna ventorum, ac turbinum ſunt à Ply. diligenter annotata, vt Beroaldus in Seruium annotauit cuius verba ſunt. Si Seruius curioſe, penſiculateqꝫ annotaſſet prognoſtica, tempeſtatum, quæ à Virgi. referuntur, quæ exequitur Lucanus quæ enumerat Plynyus: profecto non dixiſſet bis idem dici à poeta in expoſitione carminis Maroniani. Nanqꝫ aliud ex. Haud dubie fragor in montibus, tumor in mari, aliud ſonitus litorum, aliud mugitus nemorum. proinde ad expoſitionẽ Virgilianã, prognoſticorũ ſubiungemus verba. Ply. ex li. xviij. quæ ita aperte, ita eleganter enarrant dicta poetæ, vt ab interprete nullo apertius: elegãtius'ue poſſint enarrari, verba Plynij, ſunt hæc, eſt & aquarum ſignificatio. Mare ſi murmurauerit intra ſe ventum prædicit, ſi identidem, & hyemem, & imbrẽ litoris, ripæqꝫ ſi reſonabunt tranquilla, aſperã tempeſtatem, & mox paulò ſæpe & ſilentio mare intumeſcit, flatuſqꝫ altius ſolito iam intra ſe eſſe ventos fatetur. Equidem, & montium ſonitus, nemorum'que mugitus prædicunt tempeſtatem, hæc verba Plynij, adeo poetæ carminibus conueniunt. adeo quadrant, vt alter ab altero mutuatus eſſe videatur, & Lucanus Virgiliũ vt arbitror imitatus talia quoqꝫ ipſe tempeſtatum præſagia recenſet in. v. ſcribens, ſed mihi nec motus nemorum nec litoris ictus, & paulopoſt, Turbida teſtantur conceptos æquora ventos. ſi murmura ponti conſulimus cori verrent mare, Hæc ille.

Stabulũ prope.

PIERIVS.

Atqꝫ hæc vt certis poſſimus diſcere ſignis.] In Romano codice poſſemus dicere, legitur. Sed poſſimus diſcere, magis receptum. Nam quæ ſequuntur, pertinent ad diſciplinam, & pari errore legitur paulo inferius in impreſſis codicibꝰ aliquot. Quid menſtrua luna moueret. Quum dubio procul moneret, ex congruitate ſententiæ, atqꝫ ex antiquis omnibus codicibus ſit legẽdum, poeta enim loquitur de præſignificatione futuræ tempeſtatis per ſydera, quam diſciplinam græci πγοχειμαζειμ vocãt, vt tradit Plynius. ¶ Quid ſæpe videntes,] In antiquis aliquot exemplaribus, quod, habetur, lectio ſeruio agnita. In Romano tamen, & in Mediceo. Quid indefinitum. ¶ Et aridus altis montibus audiri fragor,] In Romano codice. Arduus habetur, ſed longe caſtior lectio eſt, aridus, vt in Mediceo & aliis ſcriptum, quod quidem Homericum eſt, αμομ ανσεμ, cuius rei antitheton eſt perſianum illud, maligne reſpondet viridi non cocta fidelia limo, eandem lectionem agnoſcit Seruius.

Iam ſibi tum curuis male temperat vnda carinis,
Quum medio celeres reuolant ex æquore mergi:
Clamoremqꝫ ferunt ad littora: quumqꝫ marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notaſqꝫ paludes
Deſerit, atqꝫ altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi: noctiſqꝫ per vmbras
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus:
Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas:
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis quum fulminat: & quum
Euriqꝫ, Zephyriqꝫ tonat domus. omnia plenis
Rura natant foſſis: atqꝫ omnis nauita ponto
Humida vela legit. nunquàm imprudentibus imber
Obſuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captauit naribus auras:
Aut arguta lacus circúmuolitauit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit oua
Anguſtum formica terens iter, & bibit ingens
Arquus: & è paſtu decedens agmine magno
Coruorum increpuit denſis exercitus alis.

SERVIVS.

Iam ſibi tum,] ſcias inqt ĩ pelago eſſe grauiſſimam tẽpeſtatem, cum mergi ad litora confugiunt. Poetice autẽ ait. Sibi tũ. v. n. t. v. carinis, ideſt ſibi non parcit, ſed creſcit in perniciẽ ſuam. Nam in carinam ſcindẽdam cõſurgit. ¶ Clamorem ferũt.] ideſt ſi cum clamore reuertuntur. Nam plerunqꝫ, plura dicit ſigna è qbus vnũ nõ ſufficit, ſed omnia ſunt animaduertenda vt cũ cornix plena pluuiã improba voce. Et ſola. i. ſ. ſ. à. ¶ Marine. f.] ad diſcretionẽ fluuialium. ¶ Altã ſ. a. n.] Ardea autẽ dicta eſt quaſi ardua, quæ cum altius volauerit tempeſtatem ſignificat Lucanus. Quod ſignũ auſa vo. ar. ¶ Stellas præcipites,] ſequitur vulgi opinionem, non enim omnia prudenter à poeta dicenda ſunt, quod autem videmus ſtellas, quaſi cęlo labi ϰποςςοιαι ſunt ignis ætherei, quæ fiũt ex igne æthereo, cum vehemẽtior ventus ad altiora cõſcendit, & inde quaſi quaſdã particulas trahere cœperit, quæ ſimulant caſum ſtellarum, nam ſtellæ cadere non pñt, quarũ natura eſt, vt ſtẽt ſemper, vnde & ſtellæ vocãtur. Et ſciendum eſt quod ab illa parte ventum flaturũ in, quã aeris ignis ceciderit. ¶ Colludere,] moueri, Teren. Congruum iſtum maximum ſinito ludere, ideſt moueri. Virg. ludere pendentes pueros. ¶ At boreæ, de parte trucis cum fulminat.] Hoc vult dicere vbiqꝫ grauiſſimas, & ingentes eiicit pluuias tempeſtas ab his mota ventis. ¶ Legit,] ideſt colligit. ¶ Nunquàm imprudentibus imber obfuit.] Alij in vacare volunt, alij augentis hr̃e ſignificationem, vt ſit nunquàm imber, valde prudentibus obfuit, quæ res ſatis non ſunt idoneæ. Vnde melius eſt intelligere, nunquàm imber obfuit, non ante prouiſus tam clara ſui ſigna dat, vt imprudentibus ignauis accipiamus, nam hoc dicit, nunquàm neſcienti nocet imber, quia ſe deſignat ante venturum, & ſcimus leuiora eſſe mala, quæ ex opinione contingunt. ¶ Ærie grues,] aut æ rij coloris, aut in altum volantes. Dicit autem grues de vallibus fugere, non pluuiã de vallibus ſurgere. ¶ Suſpiciẽs pa.] hic locus omnis de Varrone eſt, ille enim ſic. Tum liceat pelagi volucres tardæqꝫ paludis, Cernere in expleto ſtudio certare lauandi. Et velut inſolitum pennis infundere rorem. Aut arguta lacus circúm volitauit hirundo, Et bos ſuſpiciens cœlum mirabile viſu, Naribus aerium patulis decerpſit odorem. Nec tenuis formica cauis non euehit oua. ¶ Et veterem in limo ranæ.] Fabula duplex eſt. Nam vt Oui. dicit, Ceres cũ Proſerpinam quæreret ad releuandum ſitim ad quendam fontem, tunc eam lycij ruſtici à potu prohibere cœperunt, & conturbantes pedibus fontem, cum contra, eam mitterent turpem naribus ſonum, illa irata eos conuertit in ranas, quę nunc quoqꝫ ad illius ſoni imitationem coaxant, ſed hoc nõ eſt valde aptum, nam illud magis inſultatio fuerat quã quærela, & pœnam ſacrilegij iuſte pertulerant. Vnde magis Æſopus ſequendus eſt, qui dicit cum Iuppiter reges omnibus animalibus daret, & ranis dediſſet colendum breuiſſimum lignum, tunc illud aſpernate ſunt, tunc Iuppiter iratus hydrum eis dedit, qui veſcitur ranis. ¶ Bibit in. arquus,] ſequitur rurſus vulgi opinionem. ¶ Exercitus,] multitudo.

Ardea vñ dicta.

Stellæ.

Ranæ.

PROBVS.

Et veterẽ in limo ranæ cecinere q̃relã,] ĩ lycia latona æſtu exhauſtis vberibus educãs Apollinẽ, & dianã infantes, acceſſit ad melã fontẽ. Et cũ vellet bibere, ꝓhibuit eã Neocles paſtor, Quũ aũt illa

autem illa pertinacior eſſet ꝓhibuerũt aqua. Itaq; deæ numine mutati ſunt in ranas. Et quæ in aſia circum dul. p. caiſtri. Aſia correpta prima litera dicit̃, in qua quoddam pratũ aſium iuxta cayſtrum appellatur.

❡ MANCINELLVS.

❡ Male ſibi tẽperat à curuis carinis.] i. nõ ſe cõtinet, ſed carinis illidit̃. ¶ Mergi.] idẽ ſcribit mergi, anateſq; pẽnas roſtro purgãte vẽtũ, ceteræq; aqticæ aues cõcurſantes grues in mediterranea
Fulicæ. Ranæ. feſtinãtes, mergi maria, aut ſtagna fugiẽtes. ¶ Fulicę.] ait idẽ, ꝙ fulicæ matutino clãgore, ranæ quoq; vltra ſolitũ vocales tẽpeſtatis ſigna ſunt. ¶ Veterẽ qrelã,] quõ Latona cũ Apolline & Diana Iunonis irã fugiẽs vertit agreſtes in ranas in Lyciæ finib⁹, videto Oui. li. vj. Meta. Itẽ videto Æſopi fabellã de ranis & hidris ¶ Ardea] hæc in mediis arenis triſtis tẽpeſtatis ſignũ oſtẽdit,
Stellæ cadentes. autor eſt idẽ. ¶ Sæpe ẽt ſtellas,] Ply. de ſtellis ait, diſcurrere em videnẽt, ventiq; ꝓtinus ſequunt̃, idẽ. Si volitare plures ſtellæ videbunt̃, quo ferunt̃ albeſcẽtes, vẽtos ex his partib⁹ nũtiãt, idẽ li. ij. c. xxvj. inqt. Fieri videt̃, & diſcurſus ſtellarũ nũq̃ temere, vt nõ ex ea parte truces, venti oriant̃, & ex his tũc ꝓcellæ in mari, terriſq;. Tu verò cur ita fiat, plbema legito apđ Alexãdrũ aphrodiſeũ.
Venti. ¶ Et frõdes volitare caducas.] idẽ ait, ꝙ tẽpeſtatẽ p̄dicũt ſiue aura, q̃ ſentiant̃ folia ludẽtia, lanugo ppłi, aut ſpinævolitãs, aqſq; pluma innatãs. Boreæ trucis, terribilis, de cuius vi legito Oui. circa fi. li. vj. Meta. flat aũt boreas ĩter ſeptẽtrionẽ & exortũ ſolſtitialẽ, vt ſcri. Ply. li. ij. Ab oriẽte verò brumali vulturn⁹, quẽ græci eurũ appellãt, ab occaſu æqnoctiali fauoni⁹. q zephirus à græcis. ¶ Imprudẽtib⁹.] i. ĩcautis, & inſciis, nã qſq; ſigna futuræ tẽpeſtatis p̄uidet. Vł ĩprudẽtib⁹. i. valde prudẽtib⁹, vt apđ Cice. li. v. Tuſ. q nihil metuãt, nil agãt, nil concupiſcant, nulla ĩpotẽtia afferãt̃. i. valida, ſeu magna potẽtia. ¶ Surgẽtẽ,] vẽturũ. ¶ Bucula,] ait idẽ, ꝙ boues cœlũ olfactantes, ſeq; lambentes cõ
Hirundo. Rane. tra pilũ p̄ſagia aeris ſentiũt. ¶ Hirundo.] ait idem, ꝙ hirundo tã iuxta aquã volitãs, vt pẽna ſæpe ꝑcutiat, hyemẽ nũtiat. ¶ Ranæ,] Ait idẽ, qđ rane quoq; vltra ſolitũ vocales tẽpeſtatis ſigna
Formica. Arquus. ſunt. ¶ Formicæ,] ait idẽ, qđ ſegniter & cõtra induſtriam ſuam formicæ abſcõditæ cõcurſantes, aut ꝓgignentes oua tẽpeſtatẽ p̄nuntiãt. ¶ Et bibit ingens arquus] ait idẽ. Arquus quũ ſunt duplices plyuuias nũtiant ſinguli ſerenitatem nõ perinde certã, bibit aũt humorem, inde emittit, Sed de arquu plura idẽ Ply. lib. ij. ca. lxj. ¶ Coruorum,] ait idem. Coruiq; ſingultu quodam latrantes, ſeq; concutientes ſi continuabnnt vẽtos, ſi verò carptim vocem reſorbent, ventoſum imbrem, & gracili ſero à pabulis recedentes, hyemem.

❡ ASCENSIVS.

❡ Iã ſibi cũ curuis. Docet alia tẽpeſtatũ ꝓgnoſtica dicens. Vnda ſ. maris: male, i. nõ tẽperat. i. parcit ſibi, qa cõcutit ſe, & collidit carinis curuis. i. ventrib⁹ nauiũ iã tũ. i. tunc, quũ. i. qñ, mergi: ſcilicet aues à mergẽdo dictæ reuolant celeres ex æquore medio, vbi, ſ. futurã noſcũt tempeſtatẽ, & ferũt clamorẽ ad littora, i. cũ clamore volãt ad litora, & cũ fulicæ. i. aues illæ marinæ. i. in mari verſari ſolitæ. ludunt in ſicco. i. in arena litoris, & quũ ardea auis nota deſerit paludes notas, in qbus piſcari ſolet, & volat ſupra altam nubẽ. Tu videbis etiã ſæpe ſtellas hoc eſt imp̄ſſiones, & faces ſtellis ſiłes. labi. i. decidere, & percurrere cælo. i. ꝑ aerẽ vento impellẽte. q ſtatim in terras, ac maria deſcẽſurus eſt, & videbis longos tractus flãmarũ. i. flãmas in longũ tractas albeſcere à tergo ꝑ vmbras noctis. qa interdiu videri neqrent, Et tu videbis paleã leuẽ. i. deſiccatã, & frondes caducas volitare, i. ꝑ aera ferri, aut videbis pluuias nãtes. i. ſupernatãtes colludere. i. in morẽ ludentiũ agitare nunc huc, nunc illuc occulta vi ventorũ in ſumma aqua. In qbus locutionibus ex more quãlibet rẽ certã narrantiũ ponit̃ ſecũda pſona etiã ſingularis numeri ꝓ qualibet, hoc eſt ꝓ quolibet, aut qbuslibet, p̄ñte vel preſentib⁹, vt etiã Æñ. iiij. Migrãtis cernas: totaq; ex vrbe ruẽtes. Cernas inq̃. ſi adſis, & nõ magis tu, q̃ qlibet ali⁹. Sed reuertamur ad ordinẽ. At i. ſed, cũ. i. qñ fulminat. i. fulmẽ cadit de ꝑte boreæ illi⁹ venti. trucis. i. terribilis, hoc eſt ſeptẽtrionali regione: & cũ domus euri, q ab oriẽte flat, q; ꝓ & zephiri, q, ab occidẽte tonat, tũc, ſup. oĩa rura natãt. i. aqs obruunt̃, & inundant̃ foſſis. i. aquarũ receptaculis exiſtẽtibus plenis, ita ꝙ ampli⁹ cape nõ poſſent. Noue tñ dicunt̃ rura natare, cũ q̃ natant̃, ferant̃ aquas aut ſuper aquã, aut aerẽ, vñ ſorte accipit rura pro his, q̃ in rure ſunt, ſicut de pado dictũ eſt: ꝙ cũ ſtabulis armẽta trahit. Aut reciprocus eſt illis ſenſus ſicut in quibuſdam aliis, vt ſicut dicimus flores ſpargi ſuper lectum & lectum floribus, ita dicamus aquas natare ſup rura & rura natare aquis. Sanè legendum putem. Euriq; zephiriq; &c. & non euriq; & zephiri, nullius enim neceſſitatis eſt addere particulã & cum particulaq; alibi ſæpe longa legatur, vt Æneidos. iij. Liminaq; lauruſq; dei, totuſq; moueri, &c. Atq; tunc omnis nauita, ideſt nauta, legit, ideſt colligit dum ſtringit vela humida ex pluuia. ſ. quæ ſubſecuta eſt imber nũq̃ offuit. i. nocuit imprudẽtibus. i. valde prudẽtib⁹ aut prudẽtiã ſuã his ꝓgnoſticis impẽdẽtibus, aut nũq̃ nocuit imprudẽtib⁹. i. incautis, & vt galli dicũt nõ p̄auiſatis, hoc eſt nõ p̄monitis, qa oẽs admonent̃ p̄uiis ſignis, quã expoſitionẽ approbat q̃ ſequit̃. Nã vt grues aeriæ. i. in altũ ſe tollẽtes, aut aerei ferè coloris, fugere illũ. ſ. imbrẽ ſurgẽtẽ. i. oriẽtẽ aut vẽturũ, imis. i. decliuis, vallib⁹, aut bucula. i. vacca aut iuuẽca ſuſpiciẽs cœlũ. i. ſurſum aſpiciẽs qđ illi naturæ nõ eſt captauit auras, narib⁹ patulis. i. ſemꝑ & młtũ patẽtib⁹ aut hirũdo auis nota, arguta. i. canora, aut ſtridula pennis circũuolitauit lacus, & ranæ cecinere in limo querelam veterem. i. à multis annis eis conſuetam (niſi ad fabulam retuleris) & formica terẽs anguſtum iter. i. callẽ, aut viã extulit ſæpius tectis penetralibus i. arcanis, & q̃ ipſa ſola penetrãt, oua. ſ. ſua verita. ſ. ne madefiãt, & ingens. i. valde magn⁹ arqu⁹. ſ. cœleſtis quã irim vocãt, bibit. i. attrahit materiam nubis & exercitus, i. grex coruorum decedens è paſtu magno agmine. i, turmatim aut agminatim: increpuit. i, crepitũ fecit & ſtridorem, alis denſis. i. coniunctis; quia cominus volant & quaſi connexis alis.

❡ PIERIVS.

❡ Iam ſibi tum curuis,] In Ro. cod. Iam ſibi tũ à curuis, legitur vna plus præpoſitione, vt in Æneí. ij. Temperat à lachrymis. Id q; Seruius etiã videt̃ agnouiſſe. ¶ Noctiſq; per vmbras.] In Romano codi. & in medi. per vmbram, legitur vnitatis numero. qđ hoc loco melius. ¶ Atq; oĩs nauita pon. hu. ve. legit.] In anti. aliquot exempl. legunt, eſt plurari. num. ¶ Et veterem in limo. In codicibus aliquot anti. aut veterem, legitur. In vulgatis &, vtrunq; procedit.

Iam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circùm
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri:
Certatim largos humeris infundere rores:
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in vndas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lauandi.
Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce:
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Et caput obiectat quærulum venientibus vndis.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſciuere hyemem: teſta quum ardente viderent
Scintillare oleum, & putreis concreſcere fungos.

❡ SERVIVS.

❡ Iam varias pelagi volucres, & quæ aſia circũ. Dulcibus in ſtagnis rimant̃ prata cayſtri.] Hæc eſt vera lectio, & ſenſus talis eſt. Iam varias volucres pelagi, & eas, q̃ circũ aſia prata rimantur in dulcibus ſtagnis cayſtri, videas certatim largos humeris ĩfundere rores. Nã ſi iam varie legeris, ſenſus nulla rõne ꝓcedit. Cayſtrus aũt fluuius eſt, Aſia verò palus, Vnde fecit aſia prata. Et
Aſia. de palude aſia lõga eſt, de ꝓuincia breuis, vt Europta, atq; Aſia pulſus. Et eſt Home
Rimari ricus v̷ſus ἀσία ἰνλειμῶνι καυστςίου ἀμφιςἐεθςα. ¶ Rimant̃,] paſcunt̃ in pratis cibũ per terrę rimas requirẽtes. Nã rimari tractũ eſt à porcis, q glãdes rimant̃, de rimis terrarũ. ¶ Studio geſtire lauãdi.] Lætitiã ſuã habitu corpis ſignificare. Nã vt hoĩes læticiã ſuã v̷bis, ita aues corporis geſticulatõe exprimũt. In caſſum aut iõ, qa plumarũ cõpoſitio aquã miniẽ admittit ad corp⁹. ¶ Tũ. c. p.] Rauca cõtra naturã ſuã, & vocat poetice, nõ eĩ vocat, ſed denũtiat pluuiã. Et notãdum cornicẽ rauca voce, & ſolã pluuiã p̄dicere, coruos v̷ò & plures, & voce tenui, & puriſſima cõtra naturã ſuã, vt tũ liqdas corui p̄ſſo ter gutture voces, ¶ Teſta quũ ardẽte.] ꝓpter vilitatẽ noluit dicere lucernã, ſed nec lychnũ quẽadmodũ ĩ heroico carmine depẽdẽt lychni dixit medi⁹ eĩ ĩ his ſtilus eſt libris, ſicut diximus ſupra. ¶ Putres cõcreſcere fungos,] vt dicit Ply. cũ aer hũid⁹ eſſe cœperit. fauilla q̃ cũ fumo ſolet egredi ꝓhibita aeris craſſitate in lucernis reſidet, & quaſdã velut fungorum imitatur imagines.

❡ MANCINELLVS.

❡ Varias pelagi volucres.] Ait idẽ, ꝙ hyemẽ ſignificãt, cũ terreſtres volucres cõtra aquã clãgores dabũt ꝑfundẽtes ſeſe, maxiẽ cornix. Poeta aũt id tribuit aquaticis ẽt auib⁹. ¶ Aſia. p,] Vibi⁹ ſeqſter ſcri. qđ Cayſter decurrit ꝓximus paludi Aſiæ, & Pro Cayſter. bus inquit. Aſia ꝓducta prima lr̃a dicitur, in qua quoddam pratum Aſium iuxta cayſtrum flumen apellatur. Maro libro. vij. Ænei. de aſia palude, & Cygnis, & cayſtro etiam meminit, vbi ait. Ceu quondam niuei. Itẽ ſonet amnis. & aſia longe pulſa palus. ¶ Cayſtri,] cayſter fluuius eſt in Mœnia teſte. Dionyſio, & teſte Ply. libr. v. Gayſtro alluitur epheſus amazonum opus. ¶ Lauandi,] paſſiue dictum nam tondeo, & lauo etiam paſſiue dicuntur, de quibus latius ibi in Buc. Tondenti barba cadebat. ¶ Cornix,] de hac iamiam dictum eſt, ¶ Fungos,] ait Ply. pluuias ſignificari, ſi in lucernis fungi fuerint, ſi flexuoſe, volitet flamma, ventum, & lumina, quum præ ſe flammas elidunt, aut vix accenduntur. Item quum in eo pendentes coacernantur ſcintillæ, vel quũ

vel quū tollētibus hollā carbo adhæreſcit, aut quū contemptus ignis à ſe fauillā diſcutit, ſcintillā'ue mittit, vel cū cinis in foco cōcreſcit, quū carbo vehemēter ꝑlucet, eſt & aquarū ſignificatio.

ASCENSIVS.

Iam varias &c. Eandē rē ꝓſeqtur oſtendēs videlicet alia tēpe ſtatū ſigna, quæ hoc ordine patebūt, Tu videas. i. videre poſſis, eſt aūt ſecūda ꝑſona ꝓ quauis iā. ſ. imminēte pluuia: quā arcus pluuialis collegerat volucres pelagi. i. in mari ꝟſari ſolitas, & ſup. eas q̃ rimanꝫ circū. i. ꝑ circuitū aſia prata. i. aſiana q̃ adiacēt aſiæ paludi q̃ in mœonia eſt nō longe à caiſtro, & ideo addit in dulcibꝰ ſtagnis cayſtri. ſ. fluuij ĩ mœonia (Declinaꝫ aūt hic cayſter aut cayſtrus quo Seruius vtiꝫ: nam græca in ros apud nos vtrūq; habēt, vt teucer & teucrus &c.) tu videas inquā has volucres dictas infundere certatim. i. cū certamine, humeris. i. in humeros ſuos, largos rores. ideſt aſpergines ſeu aſperſiones aquarū prius hauſtarū, & videas eas, obiectare nūc. i. aliqñ: fretis. i. mari feruēti caput. ſ. ſuū, & ſe ĩmergere, & nūc. i. aliqñ currere ĩ vndas, & geſtire. i. geſtu ſuū deſyderiū indicare, ſtudio. i. cupiditate: lauādi. i. vt lauenꝫ, aut lauādi ſup. ſe & id ĩcaſſum. i. fruſtra, qa fruſtra laborioſe q̃riꝫ, qđ mox gratis, & abundāter offerreꝫ ſed cū ita ſe lauāt volucres, ſunt pluuiæ ꝓximæ: qđ libētius dixero quā Seruianū cōmentū, & cornix ĩproba. i. ĩprobāda, aut inſatiabilis vocat tū. i. tūc plena voce pluuiā. & ſpaciaꝫ ſecū ſola. i. ſine aliarū auiū comitatu, in ſicca harena, & obiectat caput querulū, quaſi dicat garrulū, vndis venietibꝰ. i, ſurgentibꝰ. Nec nocturna qdē, recitat ꝓgnoſticū ex inanimis, hoc eſt ex igni ſumendū dicēs. Nec puellæ qdē, i. ne etiā puellæ carpētes. i. deducentes pēſa nocturna. i, lanā: quā noctu carpūt, penſum referēdā neſciuere, ideſt ignorauere, hoc eſt bñ ſciuerunt, quia duæ negationes, vt ſunt, nec neſciuere, æqpollēt affirmatiōi, hyemē. i. futurā tēpeſtatē pluuialē ab hyo, qđ eſt pluo dictā, quū. i. qñ, ipſæ viderūt oleū ſcintillare. i. ſcintillas q̃ſi iniecta aqua emittere: & cū viderēt fungos. i. fungorum figuras ex fuligine, concreſcere. i. ſimul naſci.

PIERIVS.

Iam varias pelagi volucres, & quæ aſia circū.] In aliquot veteribus exemplaribus ita habet dictionum ordo. Iam volucres pelagi varias, quod tantundem eſt. In aliquot pro, & quæ aſia, legere eſt, atq; aſia. Sed omnino inemendate. In Romano codice, variæ, quod non placet, quia enuntiatum eſt huius verbi, videas, niſi quis varie, aduerbium maluerit, vt ad varios lauationis modos, quos enumerat, referatur, rores quippe certatim humeris infundere, fretis caput obiectare, in vndas currere, & lauandi incaſſum ſtudio geſtire. Sed eñ caſtior oīno lectio eſt. varias pelagi volucres, epitheto ꝓprio. ¶ Nunc currere in vnda.] Vetuſti codices partim, vndis, partim, vndas, habent, vtrunq; plurali numero. ¶ Nec nocturna quidem.] In Romano codice ne nocturna, ſed Nec, melius.

Nec minus ex imbri ſoles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neq; tum ſtellis acies obtuſa videtur:
Nec fratris radijs obnoxia ſurgere luna:
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones, non ore ſolutos
Immundi meminere ſues iactare maniplôs.
At nebulæ magis ima petunt, campoq; recumbunt.
Solis & occaſum ſeruans, de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus:
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo:
Quacunq; illa leuem fugiens ſecat æthera pennis:
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras:
Inſequitur Niſus: quà ſe fert Niſus ad auras
Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corui, preſſo ter gutture voces,
Aut quater ingeminant, & ſæpe cubilibus altis
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe folijs ſtrepitant, iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulceſq; reuiſere nidos,

SERVIVS.

Ex imb. ſo.] ſerenitates, & verſa vice dat ꝓgnoſtica, qbus agnoſcamus ēt tempeſtuoſo cœlo futurā ſerenitatē. ¶ Apta ſerena.] Aer eñ dēſaꝫ nubilo, & rareſcit ſereno, vt Dēſat erāt, q̃ rara mō, & q̃ dēſa relaxat. ¶ Nec fr̃is radiis obnoxia ſurgere luna.] Subaudi à ſupioribꝰ obtuſa luna. Nā hoc dicit nec luna, vr̃ obtuſa, q̃ eſt radiis ſolis obnoxia. Nā vt dicunt phyſici ab eo accipit lumen. ¶ Tenuia.] Proceleumaticus eſt ꝓ Dactylo, quā rem quotieſcūq; facit Vir. ſeruat locū ſynereſi, vt tenuia, itē vt genua labant. ¶ Dilecte Thetidi Halcyōes.] Ceyx filius Luciferi hūit coniugem Halcyonē, à qua cū ꝓhibitꝰ iuiſſet ad conſulēdū Apollinē ſup ſtatu regni ſui naufragio ꝑiit. Cuiꝰ corpus cū ad vxorē Halcyonē delatū fuiſſet illa ſe p̄cipitauit in pelagus poſtea Thetidis, & luciferi miſeratiōe cōuerſi ſunt ambo in aues marinas, quæ Halcyones vocanꝫ, & ſciendum, qa cū de muliere dr̃, hæc Halcyone facit, cum de auibꝰ hic & hæc Halcyone, hi & hæ Halcyones. Iſtæ autem aues nidos faciūt in mari media hyeme, qbus diebus eſt tāta trāquillitas vt penitus nihil in mari poſſit moueri. Inde etiam dies Halcyonij vocantur. ¶ Nō ore ſolutos.] ſ. manipulos, qđ ſequiꝫ, alij ſoluto ore accipiūt. i. nimiū patēti. ¶ Immundi ſues,] Luto gaudētes. Ho. Et amica luto ſus. ¶ Nebulæ ima pe.] depriminꝫ ad valles. ¶ Neqcq̄ exercet] i. nō, Perſius Neqcq̄, fundo ſuſpiret nūmus ĩ imo. Itē Virg. Et ſummo clipæi neqcq̄ vmbone pepēdit. ¶ Seros. n. c.] Noctua aūt auis eſt lucifuga, q̃ ſignificat pluuiā, ſi cecinerit poſt ſolis occaſum. De hac talis eſt fabula. Nyctimene poſtquā cū patre cōcubuit, & agnouit facinus, in ſyluis ſe abdidit & lucē refugit. Vbi deorū volūtate cōuerſa eſt ĩ auē, q̃ tāto ſcelere oībꝰ auibꝰ eſt admiratiōi. ¶ Liqdo aere.] Niſus rex megarēſiū in auē mutatꝰ, de quo pleniꝰ dictū eſt in Buco. Tū. l. c. p. t. p. v. ¶ Aut quater inge] Ply. lib. j. de naturali hiſtoria, dicit coruos obliuioſos eē, & plerūq; minime ad nidos ſuos reuerti, ſed quadā rōne naturæ ea cōferūt ad ſuos nidos, q̃ vermes poſſint creare ex qbꝰ relicti eorū pulli aluntꝫ interdū, Horū obliuionē ꝓbat ēt ex rebꝰ, quas cū abſcōderint, derelinquūt, qđ ēt muſtellæ dicunꝫ efficere.

Halcyones. Noctua. nyctimene Corui.

PROBVS.

Halcyones. Dilecte thetidi halcyones,] varia eſt opinio harū volucrū originis. Itaq; ĩ altera ſequiꝫ Oui. Nicādrū, ĩ altera theodorū. Putatur eĩ Ceyx Luciferi filꝰ cū Halcyone Æoli filia mutatꝰ in has volucres. Idē refert Halcyonē Scyrōis filiā latronis attici Polyphemonis filij, quū pater ei p̄cipet, vt q̃reret maritū arbitratā ꝑmiſſum ſibi, vt cōcūberet cū qbꝰ vellet ab irato p̄re deiectā ĩ mare, mutatā ĩ hāc volucrē. Idcirco autē dilectas thetidi dicit has aues, qđ ꝑ ſeptē dies qbꝰ excludūt fœtus in mari trāqllitas eſt, vt tuta ſit nauigatio.

MANCINELLVS.

Nec mi. ex ĩ.] futuræ hyemis hactenꝰ ſigna docuit: nūc ꝟò futuræ ſerenitatis poſt ĩbrē, q̃ oīa idē ply. latiꝰ ꝓſequitur. Halcyones, hæ aues paulo maiores paſſere ſunt. de qbus, ply. li. x. c. xxxvij. ¶ Noctua,] noctuas nouem voces habere tradit Nigidius, ſcri. Ply. li. x. li. autem. xviij. ꝙ noctua ĩ ĩbre garrula ſerenitatē oñdit, ac ſereno tēpeſtatē. ¶ Niſus,] de niſo in auē ꝟſo latiꝰ videto in. vj. æglo. Scylla Niſi filia ĩ auē Cyrim ꝟſa eſt, & Niſus in halietū, vt patet li. viij. meta, apud Oui. Halietus autē eſt aquilæ genus, de quo late Ply. lib. x. ¶ Liquidas voces,] dictum eſt ſuperius, ꝙ ſi corui carptim vocem reſorbent, ventoſum imbrem ſignificant. Hic verò oſtendit Maro, per liquidas claraſq; voces ſerenitatē portēdi.

Noctua. Cyris

ASCENSIVS.

Nec minus, poſtquā docuit varia indicia ac ſigna futuræ hyemis ſeu tempeſtatis, docet ſigna ſerenitatis dicens ea non minus certa eſſe quā ſit hyemis. ¶ Ordo autem ne prolixus ſim eſt. Nec minus, ideſt pariformiter poteris, proſpicere, ideſt præuidere ex imbri, i. pluuia p̄euia hoc eſt poſt imbrem ſolis, ideſt apparitionē ſolis, & ſuditatem, & pro ideſt ſerena, ſcilicet tempora, ant loca cœli & aeris aperta, ideſt nullis nubibus cooperta, & tu poteris nō minus cognoſcere, ſcilicet iam dicta ſignis certis, ideſt infallibilibus. Nam neq; acies, videtur tunc ſtellis obtuſa, ideſt ſtellæ non videntur tūc habere aciem obtuſam nec luna obnoxia radiis fratris. i. phœbi hoc eſt ſolis cui obnoxia eſt quia ab eo illuminatur, videtur ſurgere, ideſt oriri tū, ideſt tunc obtuſa, nec tenuia vellera lanæ, ideſt lanuginis arborum populi aut ſpinæ videntur tunc ferri per cœlum, & Halcyones, ſ. aues in mari tempore ſumme tranquillitatis nidificantes ob quam rem dicuntur dilectæ Thetidi ideſt nymphæ illi ac deæ maris non pandunt, ideſt explicant in littore pennas, ſcilicet alarum ſuarum, & ſues, ideſt porci immundi, ideſt obſcœni & ceno gaudentes ac fœdi non meminere, ideſt non meditantur iactare ore, ſcilicet ſuo maniplos pro manipulos, ideſt faſciculos ſtramentorum, quāti manibus compræhendi ſolent, ſolutos, ideſt diſſipatos ore, ſcilicet ſuūm (Poteſt enim bis conſtrui) At, ideſt ſed nebule petunt magis ima, & ita humiditas aeris vincitur ſolis radiis vnde naſcitur ſerenitas, & ipſe nebule recumbūt campo, Et noctua auis ea noctu volare ſolita,

lita ſeruãs.i.obſeruans occaſum ſolis ante quẽ nõ euolat exer‑cet ne qcq̃.i.nõ quaſi ſit nequaq̃,cãtus ſeros.i. ſerotinos can‑tus,Et Niſus auis illa in quã niſus megar*ẽ*ſiũ rex cõuerſus ſin‑gitur,& Halietus dr̃,apparet ſublimis ideſt altus & per ſubli‑me volãs in liqdo aere,& Scylla.ſ.filia niſi dat penas,qa *p*ſli‑gatur à patre *p* capillo purpureo.i.purpurei coloris,quẽ pater conſecratũ habebat,Quacũq̃.ſ.pte,illa.ſ.ſcylla fugiens.ſ.patrẽ Niſum ſecat.i.ſulcat & diuidit aera pennis.ſ.alarũ,ecce. q.d.de repẽte & improuiſo Niſus inimicus inſequitur ſup.eã,exiſtens inimic⁹ ſup.cũ magno ſtridore,& qua ſup.pte,Niſus fert ſe ad auras.i.apte volat,illa.ſ.ſcylla fugiens.ſ.niſum leuẽ.i.celerẽ,ſe cat raptim.i.celeriter æthera.i.ſublimẽ aerẽ pẽnis.ſ.ſuis.Tũ.i. preterea corui ingeminanter,aut quater gutture rauco, voces li quidas,i.pter morẽ claras vt facile ſerenitatis ĩdiciũ agnoſcas, & ipſi læti ſæpe in altis cubilibus.ſ.arborum aut rupium ſtre‑pitãt in foliis:inter ſe neſcio qua dulcedine.ſ.vocis,præter ſoli‑tum.i.vltra q̃ ſolet eis vox dulcis eſſe niſi ſit,Neſcio qua dulce dine.ſ.temporis ipſi læti crepitãt inter ſe iuuat.i.delectat ſup. eos reuiſere progeniẽ puã.i.pullos,q̃ pro ideſt nidos dulces. Ideo aũt dulces quia progeniem cõtinẽt & hoc imbribus actis. i.trãſactis Mire exprimit naturam coruorum quibus pullorũ eſt obliuio niſi ſerenitate commoneantur.

¶PIERIVS.

¶Nec minus ex imbri ſoles.] Antiqui aliquot codices, exim bres ſoles,legunt,ea compoſitione qua,ex lex,& exſpes,dici‑tur.Sed ita deeſſet aliquid.Quare melior ea lectio,quæ in Me‑diceo codice,cum vulgatis ſentit,dicente præſertim Seruio da ri etiam præcepta,quibus ẽ tempeſtuoſo cœlo futuram sereni‑tatem agnoſcam⁹.¶Sublimis in aere niſus.]In Romano codi. in æthere.Sed omnino melius,ĩ aere,quia paulopoſt ſequitur, ſecat æthera pennis,miſſum facio.Sublimis,b,in,l,mutata,q̃ plerią̃ codices antiqui ſcribũt. ¶Inter ſe foliis ſtrepitant.]In Mediceo,& antiquis ferè omnibus exemplaribus, legitur.In‑ter ſe in foliis,Nam,in,omnino deſiderabatur, quanquàm etiã abſq̃ præpoſitione non aliena lectio ſit à virgiliana phraſi,& ita.Quod paulo inferius eſt,ſin ortu in quarto,vetera oĩa exẽ‑plaria,quæ legi,ſin ortu,quarto abſq̃,in,legunt,quod elegan‑tius exiſtimatur.

Haud equidem credo,quia ſit diuinitus illis
Ingenium,aut rerum fato prudentia maior.
Verum vbi tempeſtas,& cœli mobilis humor
Mutauere vias,& Iuppiter humidus auſtris
Denſat,erãt quæ rara modo,& quæ denſa relaxat,
Vertuntur ſpecies animorum:& pectora motus
Hunc alios,alios dum nubila ventus agebat:
Concipiunt,hinc ille auium concentus in agris:
Et lætæ pecudes,& ouantes gutture corui.

¶SERVIVS.

¶Haud equidẽ cre.]Propo nit ſibi queſtionẽ acerrimã, & de intima philoſophia, quã tñ tota facilitate diſſol‑uit. Nã queritur, cur hoĩes quos cõſtat eſſe prudẽtio‑resaĩalibus,per ſe non ſen‑tiant qualitatẽ futurã aeris, ſed eã magis ex aliis animã tibus colligant, & hoc dicit hoĩes prudẽtiã habere natu ralẽ,& ſuo iudicio lętos eſſe vel triſtes, quæ res ĩ hæc ani malia cadere non poſſit,quę nihil ſuum habentes naturã aeris ſequuntur,& pro eius qualitate,aut læta videntur,aut tri ſtia,nec prædicere aeris naturã videtur,ſed eã,vel proſperã,vel aduerſam ſequuntur,nos verò & læti eſſe inter nubila poſſum⁹ & in ſerenitate ſolliciti. ¶Sit di.il.]i.Nõ illis diuinitus cõceſ ſum ingeniũ,nec prudentia quæ eſt maior rerũ fato alibi. Me‑tus oĩs & inexorabile fatum. Subiecit pedib⁹ ſtrepitum quàm acherõtis auari. ¶Iup.hu.]i.aer,vt Horati. Manet ſub Ioue fri gido venator. ¶Auiũ concentus.]cõmixtus cantus,ideſt ſym‑phonia.¶Lætæ pecudes.]Aeris ſerenitate gaudentes.

¶MANCINELLVS.

¶Haud equidẽ cre.]prædicta.ſ. animalia quibuſdã ſignis oſtẽ dere.Aperit autẽ cauſſas,vnde id procedere poſſit.¶Ingeniũ.] propriæ dicitur naturalis ſapientia teſte Nonio.¶Fato.]Dorũ voluntate.Iuppiter.i.aer.¶Denſet.]denſet legẽdum eſt,ſic em̃ antiqui textus habent,ſic quoq̃ Priſ.lib.viij,hic legit idem etiã Macro.lib.x.ait.Poſtremi addenſent acies. Denſo denſas etiã in eadẽ ſignificatione & conſtructione raperitur. ¶Vertũtur.] mutantur.¶Species]qualitates.¶Nunc,]ideſt ſereno tẽpore.

¶ASCENSIVS.

Ingeniũ quid ſit. ¶Haud equidẽ credo &c.]Quia dictũ eſt aues & feras tẽpeſta‑tẽ præſagire eaq̃ hoĩbus indicare.queri põt quõ id fiat cũ ho‑mo excellẽtiſſimo ingenio præditus debeat eã prius percipiſce re & cæteris aĩantibus indicare.Ad hoc reſpondetverã qdẽ eſſe q̃ nulli animãtiũ diuinius ſit ingeniũ q̃ hoĩ: ſed qa hũ liberta‑te arbitrij ſui cõtra influentiã cœleſtẽ ſe aut lætitia aut triſtitia aut alia quauis paſſiõe afficere põt nec naturali inclinatiõi ſem per obtẽperat, cætere aũt aĩantes ſolius naturæ atq̃ cœlorũ in‑fluẽtiæ habenis cohibitæ,& rõnis expertes non poſſunt nõ ge‑ſtire, & cœlo optẽperare quocirca imminẽte ſerenitate exultãt & ſeuitia ingruẽte merẽt eo q̃ añ mutationẽ aeris mutãtur cauſ ſæ quæ ſunt ſyderũ influẽtiæ,quas beſtiæ per ratiõis diſcurſum ad alia nõ diſtinctæ facillime percipiſcũt:hoĩesq̃ ſi attẽderẽt nõ minus ſentirẽt.¶Ordo aũt eſt.Equidẽ.i.egoquidẽ haud.i.non credo,qa ingeniũ.i.pſpicacitas & prudẽtia ĩgenita & cõnatura lis ſit illis.ſ.iã dictis beluis diuinius.i. diuinæ perfectio ni aut prouidẽtiæ cõformi⁹: aut quia maior prudẽtia re‑rũ ſit illis.ſ. beluis quã ſup. hoĩbus, fato.i.deorũ volũta te,aut neceſſitudine cœleſti: hoc eſt perſatũ(quõ nõ regi tur is abltũs ex vi cõparati‑ua,vñ nõ eſſet ſenſus fato. i. quã fatũ habeat.Nec quã fa‑tũ ſit.Verũtñ Ser. ita intelli git vt ſit aut qa prudẽtia ma ior fato.i.q̃ maior eſt quã fa tũ ſit illis diuinit⁹.i.a deo i‑fuſa. Eſt em̃ prudẽtia maior fato.i.iſluẽtia cœleſti,qa ſapiẽs dñabit aſtris.vñ dictur⁹ eſt poe ta. Felix q potuit rerũ cognoſcere cãs.Atq̃ metus oĩs,& in exo rabile fatũ,Subiecit pedibus.Itaq̃ ſecũdũ Seruiũ legendum eſt diuinitus vt ſit.Equidẽ ego haud credo quod ingenium ſit illis diuinitus,hoc eſt q̃ habeant ingeniũ diuinitus infuſum,aut qa prudẽtia rerũ q̃.ſ.maior fato ſit illis veruntñ,qa vt dicturus eſt in quarto huius,Eſſe apibus partem diuinæ mentis & hauſtus Æthereos dixere deum,nãq̃ ire p oẽs terraſq̃ tractuſq̃ maris &c in.vj.æneį.de omnibus animantibus,q̃ igneus eſt ollis vi‑gor & cœleſtis origo,nõ male forſan legeret qui diceret qa ſit diuinus illis, ingeniũ.ſ. quã hoĩbus ſicut Flaccus in primo ſer‑monũ poetis mẽtẽ diuiniorẽ quã cæteris hoĩbus cõcedit dicẽs. Ingeniũ cui ſit,cui mẽs diuinior.atq̃ os magna ſonaturum des nominis huius honorẽ:legamus ergo,aut cũ Ser.aut ſicut pri⁹ expoſuimus Verũ.i.ſed vbi.i.quo tpe(nã localia & tpalia ad‑uerbia ferẽ cõmuniter ponunt)tẽpeſtas & humor cœli.i.aeris mobilis.i.mutabilis,mutauere vias.i. abierunt & alio ſe rece‑perunt,& Iuppiter.i.aer humidus.denſet aut potius denſat(nã denſeo proprie neutrũ,aut paſſiuũ eſt ab intrinſecus nata paſ‑ſione.ſignificat enim id quod eſt denſus ſum aut fio,dẽſo verò actiuũ ſignificans denſum facio.vt hic)denſat.i.denſa facit au‑ſtris.i.per auſtros ventos deſiccatiuos ea quæ erãt modo.i. pau loante rara,& relaxat quæ erant denſa tunc ſup.ſpecies animo rũ.ſ.brutorũ.vertunt cũ q̃litate aeris,& pectora cõcipiũt nũc.ſ. tpe ſerenitatis futurę alios mot⁹.i.affect⁹,& alios ſup. cõcipie bãt dũ vẽtus agebat nubila.i.ĩpellebat nubes tẽpeſtiferas hic.i. ex hac aiorũ cũ tẽpeſtate ĩmutatiõe eſt.i.naſcit,ille.ſ.notiſſim⁹ & ſuauiſſim⁹,cõcẽt⁹.i.melodia aut ſymphonia auiũ.ſ.cõcinen‑tiũ i agris,q̃ bñ addit vt nõ q̃ſt⁹ grã aut vict⁹,ſed naturali iſluẽ tia cãtare credas,& hinc ſup,ſunt pecudes lętæ,& corui ſũt ouã tes.i.letitiã vocalẽ ſignificãtes gutture ſcilicet ſuo,quod raucũ prius dixit.

¶PIERIVS.

¶Et pectora motus cõcipiunt.]In antiquis aliquot cod.pecto‑re,legitur ſing.ablatiuo:vt ſpecies ſit ſuppoſitum. In Medi.pe‑ctore,eſt alia ſcriptione.

Si verò ſolem ad rapidum,lunaſq̃ ſequentes
Ordine reſpicies,nunquàm te craſtina fallet,
Hora,nec inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna reuertentes quum primum colligit ignes:
Si nigrum obſcuro comprẽderit aëra cornu:
Maximus agricolis,pelagoq̃ parabitur imber,
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit,vento ſemper rubet aurea Phœbe,
Sin ortu in quarto(nanq̃ is certiſſimus author)

¶SERVIVS.

¶Solẽ verò ad ra.] Velocẽ. Et notãdũ hæc ſigna magis fida & ſubtiliora eſſe,que ex ſole & luna colligim⁹.¶Lu naſq̃ ſe. Ordine reſpicies.] Non ordinẽ reſpicias, ſed or dine.i. rõnabiliter ordinẽ ſe quẽtes.Luna em̃ ſolis circu‑lũ ſequitur:licet ipa ſit infe‑rior.Dõatus dicit lunas no‑ctis accipiẽdas,ſed male nõ enim ſigna que dicturus eſt ex nocte,ſed ex luna colli‑gimus.¶Nunquàm te.cra. fal,H.] Hyperbole eſt, nec hora qdẽ te decipiet. ¶Ca‑piere.]decipieris,& ẽ aphe reſis.Et plærũq̃ ſcimus nos decipi ſerenitate. ¶Maxi‑m⁹agri.p.q̃.im.i.]ſi nõ ha buerit pura cornua,& intra eam nigrũ aerẽ videris,erit vbiq̃ pluuia,ſicut ſupra.oĩa plenis.Rura natãt foſſis,at‑q̃ oĩs nauita põto,¶Si vir‑ginẽ ſuffuderit ore ruborẽ] Si ruborẽ forinſecus habue‑rit. Nã ſi de ĩteriori parte in ſuderit,diceret. ¶Aurea.] ideſt pul‑

pura,nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies,& qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem,pluuia,ventiſq; carebunt:
Votaq; ſeruati ſoluent in littore nautæ
Glauco,& Panopeæ,& Inòo Melicertæ.

ideſt pulchra, vt At non venus aurea cōtra. Phœbe autē venit ab eo,quod eſt phœbus.Et ſciendū quedā ꝓpria noīa fœmininū ex ſe facere tm̄,non etiā neutrū, vt phœbus phębe,Iulius Iulia, Tullius Tullia, Nō vt appellatiuū, doct⁹ docta doctū.¶Sin ortu quarto.]Aratus tertiā dicit aīaduertēdā eſſe lunā,hic quartā,nō illud improbās,ſed hoc magis probās. Nā ad hoc ptinet. Nāq; is certiſſimus author.¶Exactū ad mēſem.]Vſq; ad mēſis vltimā partē,vñ & exacti mēſes dicunt,q circa partū ſunt. Ipſe ſequētib⁹.Exactis grauidę cū mēſibus errāt.¶Glauco,& pano. Inoo Melicerte.]Glaucus piſcator fuit de Anthedone ciuitate, qui cū captos piſces ſuper herbā poſuiſſet in littore,& illi recepto ſpū rurſus mare petiſſent ſenſit quādā herbarū potētiā: quibus eſis cōuerſus eſt in numē marinū.Panopea eſt nympha marina,Inoo aūt eſt patronymicū à matre Ino. Sanè Ino& melicerta filius poſtquàm ſunt in numina cōmutati:gręce Palemon,& Leucothœ ſunt appellati,latine portunus,& mater matuta.

Fœmininā ex maſculinis. Menſes. Panopea. Glaucus. Melicer. Inoo. Palemō. leucothę. Portun⁹.

¶PROBVS.

¶Glauco & Panopeæ,& Inòo Melicertę.]Panopeā hanc virginē noīat inter Nereidas.Glaucus aūt deus maris eſt.Is aūt piſcator fuit,& guſtu cuiuſdā herbæ cōuerſus eſt in numē.Inoū Melicertē ait Palæmona,quē quidā portunū interpretant, ipſa aūt mater præcipitata cū eo in mare,numē pelagi facta eſt,& appellatur mater Matuta,græce Lencothea.

Matuta.

¶MANCINELLVS.

¶Solē rapidū]perpetuū ſolis epithetō,nā vt ſupra oſtēdimus, ſuo calore oīa ferè rapit,& deſiccat.¶Sequēs futuras.Luna reuertētes quū primū colligit ignes].i.poſt nouiluniū, hinc Varro dicebat,vt ſcri Ply.lib.xviij.naſcēs luna, ſi cornu ſuperiore obatro ſurget,pluuias decreſcēs dabit,ſi inferiore ante plenilunio. Si in medio nigritia illa fuerit,imbrē in plenilunio,ſi in ortu cornua craſſiora fuerint,horridā tēpeſtatē.¶Si nigrū ob.]dictū eſt ſuperi⁹,ꝙ ſi nigra apparuerit luna, imbres portēdere creditur,ſi rubicūda vētos.¶Aurea phœbe.]Pulchra luna. ¶Sin ortu quarto.]dictum eſt ꝙ quartā lunā maxime obſeruat ægyptus:quæ ſi ſplendens exorta puro nitore fulſerit, ſerenitatem portēdit.¶Glauco,& Panopeæ; & Inoo Melicertæ]hic verſus ſic diuiditur.Et Glauco,& Panopeæ.& Inoo. Melicertæ.Gelli⁹ li.xvij.c.xxv.ſcri.Parthenij poetæ gręci verſum eſſe.Glauco nerię,atq; maris Genio Melicertæ,eumq; verſum Virg.æmulatū eſſe.& feciſſe duobus vocabulis venuſte immutatis parē.Glaucus aūt piſcator erat, qui herba quadā guſtata mare ſubiit,atq; inter deos marinos receptus,de quo late habetur in fine li.xiij. meta.Panopeæ,de hac Ma.lib.v.Læua tenet Thetis,& milite, panopeaq; virgo.Inoo Melicertæ.Learch⁹& Melicerta filij fuere Athamantis ex Ino cadmi filia,vt teſtat Oui.li.iiij.met.Learchus ſaxo illiſus à patre obiit Ino aūt cū Melicerta fugiēs ſeſe in vndas dedit,ipſaq; conuerſa eſt in deā, quæ Leucothoe dicitur,à nobisverò Matuta.Melicerta aūt Palæmon dictus eſt,latine portunus. Hinc Oui.li.vj.Faſt.ait.Leucothoe graij Matuta vocabere noſtris.In portu nato ius erit omne tuo.Quē nos portunum,ſua lingua palæmona dicet &c.

Lunæ colores. Glaucus. Learch⁹. Melicer. Ino. Leucot. Matuta. Palæmō. Portun⁹.

¶ASCENSIVS.

¶Si verò ad ſolē.Docet certiſſima ſigna ex ſolis & lunæ obſeruatiōe haberi. Pri⁹ tn̄ de lunæ quàm de ſolis indiciis loquit dicēs.Verò pro ſed ſi tu reſpicies ad ſolē rapidū.i.velocem quod illi perpetuum eſt epithetō, vñ vt Oui.docet equus illi ſacrificatur. Ne det celeri victima tarda deo,& ad lunas ſequentes.i. futuras aut ſuccedentes ordine.ſ. naturali hora craſtina.i.poſtridiana cuius pridie id feceris, nūquàm fallet.i.decipiet te neq; capieris.i.decipieris inſidijs ſerenæ noctis quæ.ſ.ſerenitatem diei promittere fallenter videt.Si cū.i.qn̄ luna colligit primum ignes reuertentes.i.ſplendorem ſuum.i. ſi poſt nouiluniū luna compræhenderit obſcuro cornu aera nigrū.i. nymboſum tunc ſup.maximus imber parabitur agricolis.ſ.in agro & pelago.i. nautis pelagus frequētātibus. At.id eſt ſed ſi ſup.luna ſuffuderit ore.i.forinſecus expreſſerit ruborem virgineū.i.qualis in vultu virgineo eſſe ſolet,cum calorem adhuc plenum habeat tunc ſup.vētus erit:erit phœbe.i. luna aurea.i.rutila & pulchra,rubet ſemper vēto.ſ.futuro, qa aer denſus & nubiloſus radios eius ī rubedinē trahit. Sin.i. ſed ſi ſupp. luna ibit.i. decurret per cœlum pura.i.ſine nymbo aut circulo denſi aeris,neq; obtuſis cornibus ſed acutis & hoc ortu quarto.ſ.poſt nouiluniū(nā is.ſ.quartus ortus, eſt certiſſimus autor.ſ.ſerenitatis pronunciande quē egyptij etiam ſummopere obſeruāt) ſi inquam ſic ibit,&.i.ſimul totus ille dies & oēs ſup.q naſcent ab illo.i.poſt illū.ſ.quarti ortus vſq; ſup.ad mēſem exactum.i.cōſum matum carebunt ventis & pluuia & nautæ ſeruati.ſ.à ſubmerſione ſoluēt in littore vota Glauco deo illi marino,& Panopeę nymphę illi marinæ,& Melicertę deo quoq; marino,Inoo.i.Inus filio.

¶PIERIVS.

¶Hora nec inſidijs.] In Mediceo & alijs antiqs codici.neq;. ¶Si nigrum obſcuro comprenderit aere cornu.] Medice⁹ codex,& antiqua omnia exemplaria,quæ legi,aera,habent quarto caſu,manifeſtum enim eſt obſcuritatem eam,que lunaribus cornibus obuenit. Aere ex obfuſcato procedere. Sed enim varro obatrum cornu appellat,vt Virg.nigrū. Obſeruat enim ille modo ſummum,modo infimum,modo vtrunq; cornu obatrū, modo mediam inter vtrunq; partem obfuſcatā,varijs itidem tēporibus pluuias portēdere,quare magis placet ea lectio, quæ nigrum ait cornu obſcuro aere.¶Pura nec obtuſis.] In veteribus codi.neq; obtuſis legitur,colliſione illa neſcio quid molli⁹ ſonante.¶Et qui naſcentur ah illo] In Ro.cod.naſcetur, vnitatis num.qđ non probat,ſicuti neq; etiam naſcuntur, inſtanti tpe,vt habet ī Lōgo.¶Votaq; ſer.ſol.in littore nautæ]In Ro. co.ad littora legit,quo.ſ.fuerat apellendū,vt ſeruarent,ꝙ ꝙ nō diſpliceat,ī littore vota ſolui.¶Glauco & panopæ & inoo melicertæ.]Vt infirmioribus etiam manum porrigamus,ſcanden eſt verſus,quē grāmatici nōnulli male diuidunt,ſic igit dicam⁹ more aſpri,glauco,ſpon,& pano,dact,peæ & dact, ino,ſpon.o meli.dact.certæ.ſpō.panopæa verò exvi nois ſerenitatis deā, & tranquillitatis auctorem ſignificat, proſpectūq; vndecunq; clarū & aptū.Nā quæ ꝓcelloſo cœlo clauſa fuerāt,diſpulſis nubibus cuncta aperiunt,obtutuiq; noſtro liqdo ſe offerunt, idq; oſtendit παμ και ωφοπος.

Sol quóq; & exoriens,& quum ſe condet in vndas:
Signa dabit:ſolem certiſſima ſigna ſequentur,
Et quæ mane refert,& quæ ſurgentibus aſtris.
Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum
Conditur in vrbem,medióq; refugerit orbe:
Suſpecti tibi ſint imbres,nanq; vrget ab alto
Arboribuſq; ſatiſq; notus pecoriq; ſiniſter.
Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpent radij:aut vbi pallida ſurgit
Tithoni croceum linquens aurora cubile:
Heu,male tum mites defendet pampinus vuas:
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando
Hoc etiam, emenſo quum iam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis,nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cœruleus pluuiam denuntiat,igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni:
Omnia tunc pariter vento.nimbiſq; videbis

¶SERVIVS.

¶Conditus in nu.]i. ſi orbis eius quaſi concauus fuerit,qđ ipſe exprimit dicens. Medioq; re.ro. ¶Siniſter] Noxi⁹.¶Ma. defen.]nō defendet. Nā decuſſis pāpinis etiā vua vim grādinis patit.¶Profuerit.me.tha.] Ideo magis addit,qa à ſole veniētia veſpertina ſigna meliora ſunt.¶Cerule⁹ plu.denū.] Breuiter collecta cōcluſio. ¶Me no.]gratiorē ſenſum fecit interpoſita ſuę perſonę cōmemoratiōe.Nā hoc dicit nulli ſe ſuadere illa nocte nauigare.¶At ſi quū reſeretq; diem, condetq; re.] Hoc ad futuræ ſerenitatis ptinet ſignū,Nā ſi de ipſo die dicas,de quo ꝑmiſit,ſtultiſſimum eſt.¶Claro aquilone.] ſerenifico, quia eſt, & nubilus,ſicut ferè omnes vēti.Hora. Albus, vt obſcuro deterret nubila cœlo, Sæpe notus,neq; parturit imbres perpetuos.

¶MANCINELLVS.

¶Ille vbi naſcē. macu.vari. or.] Ply.de ſolis præſagijs lib.xviij.inquit,ꝙ quū oriēte radij non illuſtres eminebunt,quāuis circūdati nube non ſint pluuiam portēdēt, ſi ante exortum nubes globabūtur, hyemem aſperam denunciabunt,ſi nubes ſolē circūcludent,quanto minus luminisrelinquēt, tanto turbidior tempeſtas erit. ¶Vrget.] ſcilicet imbres. ¶Ab alto.]i.ab aere.¶Notus] q latine auſter dicitur. ¶Siniſter.] nocens,aduerſus,Aut vbi ſub lucem, ait idē,ſi ſol ex ortu longe radios per nubes porriget,& medius erit inanis, Pluuiam ſignificabit.¶Pallida.]Ait idem,ꝙ ſol pallidus oriens hybernā grandinem nūciat.¶Tithoni.] ſui viri.¶Cærule⁹]ait idē,ſi in occaſu eius radij in ſe nubē trahent,aſperam in proximum diem ſignificabunt tempeſtatem.¶Igne⁹ euros.]

Solis præſagia. Solis colores.

euros,] ait idē, ſi circa occidentē candēs erit ſol, vētum ſignificat. ¶ Lucidus orbis] ait idē, q̄ ſol pur⁹ oriēs, atq; nō feruēs ſerenū diē nūciat. Si & occidit pridie ſeren⁹, & orit̄ tāto certior fides ſerenitatis. ¶ Claro aquilone.] is em̄, teſte eodē: ſeren⁹ eſt Ita-
Aquilo. liæ, cū aphricæ nubilus ſit, eſtq; ſaluberrimus omnium aquilo.

Feruere, non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, néq; à terra moneat conuellere funem.
At ſi, quum referetq; diem, condetq; relatum,
Lucidus orbis erit fruſtra terrebere nimbis:
Et claro ſyluas cernes aquilone moueri.

ASCENSIVS.

Sol quoq; & exoriēs &c.] Nouiſſimo loco ſigna q̄ à ſole deprehēdūtur recitat non præter rhetoricorū inſtitutū: q maximi q̄q; pōderis ad finē dicēda monēt. Certiſſima aūt atq; eadē maximæ futuræ tēpeſtatis indicia ſolis ſunt. Quinetiā ad id qđ ptēdit maxime conducit q vltio loco ſolis ſignificationē recitat, vt ſ. nactus occaſionē in gratulationē Auguſti ſigna Cæſaris mortē in ſole proſequat̄. Dicit ergo ſolis eſſe certiſſima ſigna & ī ortu & in occaſu q̄ variis ei⁹ colorib⁹ quorū ſignificationes ponit explicātur. ¶ Ordo aūt eſt. Sol quoq;. i. etiā ſol nedū luna & cæteri planetæ dabit ſigna. i. indicia tēpeſtatis, &. i. ſimul exoriens i. qñ exorit̄, & quū. i. qñ condet. i. abſcōdet ſeu præcipitabit ſe in vndas. i. quū occidit (nā vulg⁹ credit ipſum invndas maris occidere & p̄cipitari) certiſſima ſigna ſequētur ſolē, & ſup. ea q̄ ipſe refert. i. repreſentat mane. i. tpe matutino, & q̄ ipſe refert aſtris ſurgētibus. i. incipiētibus apparere nobis, hoc eſt tpe veſpertino Ille. ſ. ſol de quo. ſ. ſermo eſt, vbi. i. qñ variauerit maculis. i. offuſcatione non integra ſed interciſa quę facit vt ſol minus ſit illuſtris ortū naſcentē. ſ. primū & matutinū. Orit̄ em̄ vſq; ad meridiē ſol exiſtēs cōditus in nubē. ſ. pro pte media & refulſerit medio orbe: tūc ſup. imbres ſint tibi ſuſpecti, qa ſtatim futuri ſunt nāq; notus vētus ille pluuiā excitās latine auſter dict⁹ ſiniſter. i. inimicus arboribus & ſatis. i. ſegetib⁹ & pecori vrget. ſ. imbres hoc eſt impellit eos, ab alto. ſ. aere vt p̄cipitent̄. Aut vbi. i. qñ diuerſi. i. diſcolores radij rūpēt ſeſe inter nubila, ſub lucē. i. paulo añ lucē & tpe vergēte in lucē: aut vbi. i. qñ aurora. i. dea matutini tpis: linquēs cubile titoni mariti. ſ. ſui croceū. i. crocei coloris ſurgit pallida. i. pallorē inducēs in auras, heu dolētis eſt, pāpin⁹ ideſt frōs vitiū, mitis. i. tenera adhuc (Reperit̄ hic aut hæc pāpinus, ſed Vir. nuſquàm epithetū ponit quo gen⁹ diſcernas inuēs p hoc dubiis ſupſedēdū) defendet. i. pteget à grādīe, male. i. nō. aut dic pāpinus male. i. nō defendet, mitis. i. teneras aut maturas vuas, qa dictur⁹ eſt. Et iā maturis metuēdus Iuppiter vuis, tū. i. tūc multa horrida grādo ſalit crepitās in tectis, hic vidētur multa epitheta, ſed non ſunt vitioſe poſita, nā multa cum ſit numerale nō eſt plenum epithetū, licet enim dicere, multi diſerti viri: & pauci caſti viri, crepitās autē diuiſim cōſtruit̄ ab horrida interiecto verbo fallit. Sunt q legāt tā multa vt ſit tā multa vt pāpinus nō poſſit vuas defendere. Hoc etiā &c. nūc de ſole occidēte loquitur dicēs. Profuerit. i. vtile fuerit etiā meminiſſe. i. annotaſſe hoc. ſ. quod de ſole oriente dictū eſt, cū decedet iā olympo i. hemiſpherio noſtro emēſo. i. trāſcurſo. i. cū ſol occiderit, pfuerit dico magis qa veſpertina ſigna in ſole validiora ſunt. Nā nos videmus ſæpe varios colores errare. i. ſpargi, & mutari in eius. ſ. ſolis vultu. Cęruleus color ſolis. i. marinus: denūtiat pluuiā color igneus. i. rutilus: denūtiat euros. i. vētos oriētales. Sin. i. ſed ſi maculæ incipiēt immiſceri igni rutilo, tu videbis tū. i. tūc oīa feruere. i. increbreſcere pariter vēto & nymbis. i. pluuioſis nubibus. Quiſquàm. i. qcūq; is fuerit, nō moneat: qa fruſtra id fecerit me ire illa nocte, qua. ſ. talia ſigna apparuerint p altū. ſ. mare néq; cōuellere. i. diripere & diſſoluere, funē. i. retinacula nauiū: à terra qb⁹ terræ affigunt̄ naues. At. i. ſed ſi orbis. i. globus. ſ. ſolaris erit lucid⁹. i. illuſtris, q; p &, & pariter, quū. i. qñ referet. i. reducet diē. i. claritatē diurnā, & quū cōdet. i. abſcōdet aut finiet & cōponet. ſ. diē relatū, i. ad nos reductū, hoc eſt ſi in ortu & in occaſu lucidus erit globus ſolaris: tu terrebere fruſtra nymbis: & tu cernes ſyluas moueri, aquilone. ſ. vēto, claro, ideſt ſerenitatem inducente.

PIERIVS.

Solē certiſſima ſigna ſequentur,] In Ro. cod. & in Mediceo, & Lōgobardico pñti tpe legit̄ ſequūtur: qđ maioris eſt dignitatis cōplectiturq; ita in ſe & præteritū & futurū. ¶ Diuerſi erūpent radij.] In Ro. cod. rūpūt, biſyllabū pñti tpe. In Med. & aliquot aliis peruetuſtis diuerſi erūpēt, eſt & diuorſi. Et Aſper grāmaticus eo loco, vbi diſputat aduerſus eos, q paſſim geminū ij, per vnū tm̄ ſcribere volebāt, vt radi, pro radij, dū duo neceſſario oportere ſcribi contendit, verſum hūc citat, & rūpent, oīno ſcribit. ¶ Aut vbi pallida ſurgit.] In Medic. & aliquot aliis antiqs ſurget, futuro tēpore. Sunt tamen & qui ſurgit, præſenti legāt. ¶ Heu male tū mitis defendit pāpinus vuas.] In Medi. & aliis ferè oīb⁹ antiqs defendet, habet̄: per, e, futuro quippe tpe, vti ſuperi⁹ ſurget, Prognoſtica em̄ de futuris eſſe debēt. ¶ Sin maculæ incipient. In antiquis aliquot incipiūt, & ſuperius decedit, ſed futurū in vtroq; receptum magis.

SERVIVS.

Deniq; qd veſper ſerus vehat.] Cōcluſio eſt, q̄ hoc cōtinet. Signa, q̄ poſſumus ex ſtellis, vel ex vētis colligere melius ex ſole colligimus. ¶ Quid co. hu. au.] i. in quā partē ſe flectat, vtrū ad ſerenitatē, an ad pluuias, vt diximⁿ ſupra. ¶ Quis dicere, f.] i. fallacē, Sal. in Catili. ambitio multos mortales falſos fieri coegit. Falſus. ¶ Tumultus.] Cōiurationes, & latētes inſidias. ¶ Ille etiā extīcto. mi. cæ. Romā.] Bonū epilogi reperit locū. vt in Auguſti gratiā defleat. Cęſaris mortē. cōſtat aūt occiſio Cæſare in ſenatu pridie Id⁹ martias, Solis fuiſſe defectū ab hora ſexta vſq; ad noctē. Quod qa Defectus ſolis.

Deniq; quid veſper ſerus vehat, vnde ſerenas.
Ventus agat nubes, quid cogat & humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit, ſolem quis dicere falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemq;, & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit.

Impiaq́ꝫ æternam timuerunt ſæcula noctem.
Tempore quãquàm illo tellus quoq́ꝫ: & æquora ponti.
Obſcœniq́ꝫ canes, importunæq́ꝫ volucres
Signa dabant: quoties Cyclopum efferuere in agros,
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Ætnam:
Flammarumq́ꝫ globos, liquefactaq́ꝫ voluere ſaxa:
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit, inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quóq́ꝫ per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, & ſimulachra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis, pecudesq́ꝫ locutæ
(Infandum) ſiſtunt amnes, terræq́ꝫ dehiſcunt:
Et mœſtum illachrymat templis ebur, æraq́ꝫ ſudant.
Proluit inſano contorquens vertice ſyluas
Fluuiorum rex Eridanus, camposq́ꝫ per omnes
Quum ſtabulis armenta tulit, nec tempore eodem
Triſtibus, aut extis fibræ apparere minaces:
Aut puteïs manare cruor ceſſauit, & altæ
Per noctem reſonare lupis vlulantibus vrbes.

multis protractũ horis: dicit ſequentibus. Æternã timuerũt ſæcula noctẽ.
Ferrugo ¶ Ferrugine te.] Ferrugo eſt purpura nigrior Hyſpania, alibi & ferrugine clar⁹ hibera. ¶ Impia].ſ. à quib⁹ fuerat Cæſar
Æquora occiſus. ¶ Æquora põ.] non ſine cauſſa addidit ponti, qa ſunt, & campi æquora, vt ac pri⁹ ignotũ ferro quàm ſcindimus æquor. ¶ Importuneq́ꝫ vo.] In alienũ tẽpus ruentes, vt ſtryges, aut bubones nocte gaudentes per diẽ poſſent videri. ¶ Vidim⁹ vndã. rup. for. ætnã] malũ eñ omẽ quoties ætna mõs. Sicilię nõ fumũ: ſed flãmarũ erigit globos, & dicit Liui⁹ tãta flãma ante mortẽ Cæſaris ex ætna mõte defluxit: vt nõ tm̃ vicinæ vrbes, ſed etiã Rhegina ciuitas afflaret. Vndãtẽ aũt, vndæ modo flammas euomẽte. ¶ Liquefacta ſa.] igne ſoluta. ¶ Sonitũ to. ger. cœ. Audiit.] Bñ Germania, quã vicerat Cęſar vt eo occiſo, in rebellionẽ videret exurgere. ¶ Inſolitis tre. mo.] Aut nouis. i. nũquàm antea in alpibus tactis, aut magnis, & maioribus ſolito. ¶ Sub ob. no.] circa noctis obſcurũ. ¶ Pecudesq́ꝫ lo. in.] Aut infanda protulerũt, aut hoc infandũ fuit, ꝙ ſunt contra naturã locutæ. ¶ Ebur].ſ. ſimulachrorum. ¶ Aeraq́ꝫ ſu.] Signa ſunt laboris futuri. ¶ Inſano.] Magno, vt qđ tm̃ inſano iuuat indulgere labori, Et ſciẽdũ flumina, cũ ſupra modũ creſcũt, nõ tm̃ ad pñs ĩferre dãnũ: ſed etiã ad alia futura ſignificare. ¶ Fluuio-
Padus. rũ rex eri.] padũ dicit, fluuiorũ aũt rex ꝑ Italiã, aut certe ꝑ totũ orbẽ, ſcđm qđ dicit Luc. q ait, cũ de iſto flumĩe loqueret. Nõ minor hic nilo, ſi nõ ꝑ plana iacẽtis Ægypti libicas nilus ſtagnaret arenas. Nõ minor hic hiſtro, niſi ꝙ dũ permeat orbem. Hiſter, caſuros in qualibet æquora fontes. Accipit, & ſcythicas exit nõ ſolus in vndas.

MANCINELLVS.

Cõſpiratio Cæſareæ cædis. ¶ Deniq́ꝫ quid veſper ſerus vehat, vnde ſerenas.] veſper, de hoc late ſuperius. Tumeſcere, creſcerẽ. Cæſare, conſpiratũ eſt in Cæſarẽ à ſexaginta, & amplius. C. Caſſio, Marcoq́ꝫ, & Decio Bruto principib⁹ cõſpirationis itaq́ꝫ illũ Idib⁹ Martiis in põpeij curia tribus & viginti plagis cõfoderũt. Quod Sue. edocet, vtq́ꝫ Plutar. ait. periit Cæſar. vj. & l. ætatis ſue ãno poſt Põpe. haud multo amplius. iiij. ſupſtes annis, ſcri. etiã Suet. ꝙ Cæſari futura cædes euidentibus ꝓdigiis enũciata eſt. paucos añ mẽſes, capuæ
prodigia eñ tabula ænea in monumẽto, in quo dicebat, capis cõditor Capuæ ſepult⁹, inuẽta eſt, cõſcripta literis verbisq́ꝫ græcis hac ſententia. Qñcũq́ꝫ oſſa Capis detecta eſſent, fore, vt Iulo prognatus manu cõſanguineorũ necaret, magnisq́ꝫ mox Italiæ cladib⁹ vindicaret. Et ĩmolãtẽ aruſpex ſpurina monuit, caueret piculũ, qđ nõ vltra martias Idus ꝓferret, pridie aũt eaſdẽ Idus auẽ regaliolũ cũ laureo ramulo Põpeianæ curiæ ſe inferẽtẽ. volucres varij gñis ex ꝓximo nemore ꝓſecutæ ibidẽ diſcerpſerũt, Ea verò nocte, cui illuxit dies cædis, & ipſe ſibi viſus eſt per qetẽ, ĩterdũ ſupra nubes volitare altas: cũ Ioue Dexterã iũgere. Et calphurnia vxor eius imaginata eſt, Collabi faſtigiũ dom⁹, maritũq́ꝫ in gremio ſuo cõfodi, at ſubito, cubiculi fores ſpõte patuere. Ob hæc ſimul, & infirmam valitudinem diu cunctatus, an ſe contineret, & quæ apud ſenatum agere propoſuerat, differret. Tandem Decio Bruto adhortante. v. ferè hora progreſſus eſt. Deinde pluribus hoſtiis cæſis, cum litare non poſſet, introiit curiã ſpreta religiõe, vbi vt diximus vulneribus cõfoſſus. xxiij. obiit. ¶ Cũ caput obſcura.] Plutar. vbi de ꝓdigiis poſt extinctũ Cæſarẽ meminit, inqt, Solis p̃terea lumẽ caligine obſeſſum, toto nãq́ꝫ illi⁹ anni ſpacio pallẽtes glob⁹, & ſine ſplẽdore oriẽs ĩbecillẽ, ac tenuẽ à ſe calorẽ emittebat. quare grauis ac diſpatientis ĩbecillitate ca-
Soles tres. loris obſcurus aer ſemicoctos edebat fruct⁹ ĩmaturos, & ĩperfecto flore illabẽtes, tm̃ aeri frigus inerat. Euſebius verò ſcri. poſt cæſaris cædẽ, Romæ tres ſimul ſoles exortos, q paulatim in eũdẽ orbẽ coierũt. Ply. itẽ li. ij. c. xxx. ait. Fiũt prodigioſi, & lõgiores ſolis defectus qualis, occiſo dictatore Cæſare, & antoniano bello toti⁹ penè anni pallore cõtinuo, Oui. itẽ ait. ꝙ ſolis quoq́ꝫ triſtis imago, Lurida ſollicitis prębebat lumina terris. Id autem Oui. añ Cæſa. obitũ fuiſſe dicit. Vir. verò, & alij autores, vt Ply. poſt eiuſdẽ obitũ. Appian. quoq́ꝫ li. iiij. ſcri. multa prodigia, ſignaq́ꝫ phorrẽda Romæ viſa fuiſſe poſt Cęſaris cædẽ. Meminit & Hora. ode. ij. ¶ Ferrugine.] Colore nigro. Tꝑe quãquàm illo, oſtẽdit nõ ſolis tãtũ, ſed etiã aliorũ pluria fuiſſe ꝓdigia, de qb⁹ ample. Appi. vt dixim⁹. ¶ Obſcœniq́ꝫ canes] .i. abhominabilia canentes, Appia. inq́t, canes luporũ vice vlulat⁹ edidere. ¶ Importuneq́ꝫ volucres.] miſcuit poeta ſicut etiã Oui. illa quoq́ꝫ ꝓdigia, q̃ añ etiã Cæſaris obitũ fuerãt, de qb⁹ iã dixim⁹ Plutar. itẽ ſcri. ante Cæſaris dictatoris mortẽ ſolitarias in foro aues dilapſas, & Suet. vt patuit de regaliolo aui. Oui. itẽ ait. Triſtia mille locis ſtigius dedit omnia bubo. ¶ Cyclopũ in
agros] Cyclopes appellarũt viros quoſdã gygantes, q in ſicilia iuxta ætnam morãtes vnicũ lumẽ in frõtis medio habebãt, phœbeę lãpadis inſtar, cyclops itaq́ꝫ dici poteſt cyclopes
circularis oculus. ¶ Atnã.] Ætna.
Stra. li. vj. vbi de Sicilia meminit, ſcri. ætnã mõtẽ à catana abeſſe. lxxx. ſtadia ꝑ noctẽ verò lucere cacumine, interdiu aũt fumo, & caligine obſideri, ſæpeq́ꝫ igniũ Riui ĩ agrũ catanẽſiũ ꝓxime deferuntur. De hac Virg. ait, Cui nomẽ facies dedit ipſa rotunda. Soli. ſcri. in ætnæ vertice hyat⁹ duos eſſe, crateres nominatos, ꝑ quos eructatus erũpit vapor, nec añ ſe flãmarũ globi attollũt, quàm interni ſtrepit⁹ antecedãt. ¶ Liq́facta ſaxa] pumices ĩtelligit. ¶ Armorũ ſo.] hęc Oui. fuiſſe añ cęſaris mortẽ ſcri. ait eñ, Arma ferũt inter nigras crepitantia nubes. Terribilesq́ꝫ tubas, auditaq́ꝫ cornua cœlo, p̃monuiſſe nefas. Appia. verò hæc poſt illi⁹ mortẽ fuiſſe ſcri. ait eñ ꝙ hoĩm immanes voces, armorũ ſtrepitus, equorũ curſus inſpectãte nemine audiebãtur. Ply. aũt lib. ij. c. lix. ſic ait, armorũ crepitus, & tubæ ſonit⁹, auditos ẽ cœlo cymbricis bellis accepim⁹: crebroq́ꝫ pri⁹, & poſtea Germania, de hac videto in tytiro. ¶ Alpes.] montes altiſſimi ſunt, q Alpes.
Italiã à germania ſubmouẽt Ply. li. iij. Vox quoq́ꝫ ꝑ lucos. Oui. quoq́ꝫ ait, cãtusq́ꝫ ferũtur auditi ſanctis, & verba minantia lucis Plutar. itẽ inqt. Fulgoresq́ꝫ cœli & nocturnos ſtrepitus, ꝑ multa loca delatos, añ. ſ. quã Cæſar obiret: cõuenit eñ cum Oui. Appi. poſt obitũ Cæſaris ſcribit, hoĩm imanes voces auditas. ¶ Simulachra.] Oui. ait Vmbrasq́ꝫ ſilẽtũ, Erraui ſſe ferũt, motãq́ꝫ tremoribus vrbẽ. Et Plu. ait ꝙ Stra. philoſoph⁹ ſcri. cõplures ignotos apparuiſſe hoĩes, & hoc ante cædẽ fuiſſe docẽt, tũ Ouid. tũ Plu. Pecudesq́ꝫ locutæ, infandũ, Appi. poſt Cæſa. obitũ ait, ꝙ bos vocẽ emiſit hũanã, ꝙ infans recẽs genitus elocut⁹ eſt. Euſebi⁹ quoq́ꝫ poſt illius cædẽ ait, ꝙ inter cætera portenta, q̃ toto orbe facta ſunt, bos in ſuburbano Romæ ad arãtẽ locutus eſt, fruſtra ſe vrgeri, nõ eñ frumenta, ſed hoĩes breui defuturos. ¶ Siſtunt amnes] De Tibri Hor. ode. ij. ſcr. Ebur. i. eburnea ſimulachra. Oui. itẽ ait, Mille locis lachrymauit ebur. quod añ mortẽ fuiſſe ſcri. ¶ Æreaq́ꝫ ſudant.] Appi. poſt obitũ ait, ꝙ ex ſimulachris etiam nõnulla ſudorẽ emiſere, alia ſanguinẽ. ¶ Fluuiorũ.] Anapeſtus eſt pro dactylo, talis aũt verſus Acephalus dicit, qñ incipit à ſyllaba breui, cũ lõga eſſe deberet. Ecõtra procephalus dicit, quũ à breui deberet incipe, & lõga ponit. ¶ Eridan⁹,] padus nulli am- Eridan⁹, Padus.
niũ claritate ĩferior, à græcis dicit Eridanus auget ad canis ort⁹, liquatis niuibus, hæc & plura Pli. li. iij. Mela vò ſcri. ꝙ padus ſe ꝑ ſeptẽ oſtia effundit quorũ vnũ magnũ padũ appellãt: ſcrib. & plura. ¶ Rex.] hoc iõ ait, Qm̃ ĩter ſydera relatus, & qa nulli amniũ claritate inferior eſt, vt diximus. habet aũt in cœlo teſte Igi. ſtellas. xij. ¶ Fibræ mi.] Plu. ait, Ipſi quoq́ꝫ cæſari immolãti cor nuſquàm cõparuiſſe victimæ: qđ dirũ ſanè erat ꝓdigiũ. Oui. quoq́ꝫ ait. Victima nulla litat, magnosq́ꝫ inſtare tumultus. Fibra monet, cæſumq́ꝫ caput reperitur in extis. Fibræ, antiq, vt Varro ait, fibrã dicebãt extremũ, vñ in ſagis fimbriæ & in iecore extremũ fibra. ponitur aũt nũc pro neruis qbuſdã, nũc ꝓ extremitatib⁹, vel iecoris, vel pulmonis, & ſimilium. ¶ Extis,] exta dicta ꝙ ea diis ꝓſecent, q̃ maxĩe extãt eminẽtq́ꝫ, aucto. Feſt. Lup⁹. App. ſcr. ꝙ lupi etiã per forũ diſcurrẽre.

ASCENSIVS.

¶ Deniq́ꝫ qd &c.] Concludit oĩa ex ſole melius cognoſci quàm ex aſtris minoribus & quo id ꝓbet nõ trãſit nõ inepte ad alias ſignificatiões ſolis qbus mortẽ Iulij cęſaris p̃notaſſe creditus eſt. ¶ Ordo eſt. Deniq́ꝫ. i. vt ſemel dicã aut vt oĩa cõcludã & vno verbo explicẽ, ſol dabit tibi ſigna. i. indicabit tibi qd veſper. i. heſperus ſeu veſperus ſerus. i. tardus, vehat. i. afferat aut ĩgerat ſeu indicet nobis, & vñ. ſ. flãs vẽt⁹ agat ſerenas nubes, & qd auſter ſeu notus hũidus. i. hũorẽ in nubẽ colligẽs, cogitet. i. cõgreget. Eſt eñ frequentatiuũ à cogo qđ ſignificat ſimul agere & cõpellere, aut qd cogitet. i. p̃tẽdat, qa nimirũ imbres & pluuiã. i. qcqd per ſydera aut vẽtos p̃dicere potes etiã à ſole diſces, & qdẽ certi⁹ nã quis au-

quis audeat dícere ideſt affirmare ſolē falſum. i.|deceptoriū & nō veraciter indicātē,& id in ſignificatōe actiua.Ille.ſ.(quo ma gis naturalia & q̄ naturæ ſubiecta ſunt credas)monet ſæpe etiā tumultus cæcos.i.excæcātes aut ignotos prius quàm orianī in ſtare.i.de ꝓximo aduētare,& monet ſæpe fraudē.i.deceptionē ī ſtare,& mouet bella operta.i.latētia& fraude tecta,vñ poſſet cō ſtrui fraudē & bella operta.i.bellorū opertorū tumeſcere.i. cre ſcere.Ille.ſ.ſol etiā miſerat⁹ ſup.eſt Romã.i.rēp.romanã Cæſa re.i.Iulio extincto.i.multisvulneribus interēpto in ſenatu,quū i.qñ.ſ.ſol texit.i.velauit caput nitidū.i.illuſtre & ſplēdidū pri⁹ ferrugine.i.caligine ferruginei coloris, obſcura.i. ſubnigra & pulla(Alludit ergo ad veſtes lugubres quaſi ſol ob necē cæſaris in luctu fuerit,nã ferrugo eſt purpura Hiſpanica ſubnigra)et ſe cula impia in qbus tã bon⁹ princeps tã crudeliter occiſus erat, timuerūt æternã noctē,qd reuera in ſaluatoris noſtri obitu mul to poſt cōtingit,quãquàm.ſ.ſol ſigna dedit,nihilominus tellus & equora.i.aqua prius ęque ponti,i.maris,& canes obſcœni.i. obſcœne vlulantes,aut horribilia portēdētes & volucres īportu ne.i.nō ſuo tpe volātes nec cōſueta naturæ faciētes(dicerem q̄ ſi Mãcinellus taceret)dabat quoq;.i.etiã nedū ſol,ſigna.i.ꝓdigia illo tpe.ſ.quo Cæſar occiſus fuerat pauloañ aut paulopoſt.Quo tiesvidimus.q.d.frequētiſſime,ætnã.ſ.mōtē Siciliæ ꝑpetuas flã mas euomētē vndãtē.i.ebulliētē ac eructãtē flãmarū globos in morē ſuperūdãtis aq̄ efferuere.i.feruorē extēdereī.i.vſq; ad cã pos cyclopū.i.ſiculos in qbus cyclopes olim verſari dicūtur.& quoties vidimus ætnã,voluere.i.eructare globos flãmarū & ſa xa liq̄facta.i.in calcē ac cinerē ferè reſoluta ex feruore ignis in cluſi Germania.i.ppl's Germanię audiit ſonitū armorū toto cœ lo & alpes mōtes inter Italiã & Galliã,tremuerūt inſolitis mo tibus.Quoq; ꝑ & vox ingēs.i.valde magna eſt exaudita.i. cla re audita & excepta vulgo.i.à vulgo aut paſſim, ꝑ lucos.i. ſyl uas ſacras et inceduas,et ſilētes.i.qbus cū ſylue ſint.ſilētiū ee ſo lebat & ſimulachra pallentia miris modis,viſa ſupp.ſunt,ſub.i. pauloante obſcurū.i.caliginē & obſcuritatē ſeu tenebras noctis & pecudes locutæ ſunt infandū,interiectio obſtupētis.q.d.ꝙ fa ri nō licet.Amnes ſiſtunt.ſ.ſe aut curſum ſuū vñ inūdatio mirã da facta eſt ipſius tyberis:q ſtupore viſus eſt ſiſtere curſum ſuū, & terræ dehiſcūt.i.magnū hyatū faciūt,&ebur.ſ.ſimulachrorū mœſtū.i.mœſtitiã ſuã indicãs:illachrymat.i. lachrymis & gut tis madet in tēplis,& era.i.ſimulachra ęrea ſudãt.i.ſudorē emit tūt.Eridanus.i.padus rex fluuiorū.ſ.Italiæ) Eſt autē anapeſtus in prīo loco pro dactylo)ꝓtulit.i. porrò lauit & inundauit ſyl uas cōtorquēs eas,inſano,i.valde magno.vortice i.gyro & ver tigine aquarū,& tulit.i.vexit armēta cū ſtabulis.ſ.eorū per oēs cãpos.ſ.vicinos,nec fibre.i.extremitates aut vene extorū ceſſa runt ſup.eodē tpe apparere minaces.i.malū portēdētes extis tri ſtibus.i.rē triſtē indicãtibus,aut cruor nō ceſſauit manare.i. dif fluere puteis & vrbes nō ceſſauerūt reſonare per noctē alte: & hoc lupis vlulãtibus.quæ oīa triſtiſſimi euentus prodigia ſunt, vt à Mancinello explicatur.

¶PIERIVS.

¶Deniq; qd veſper ſerus vehat]In Ro.cod.ferat,legiī,qd para phraſtice poſitū fuiſſe crediderim.¶Quid cogitet humid⁹ hau ſter]Sunt q legendū diſputent.Quid cogat& humidus hauſter Sed paſſim in ant.exēplaribus.cogitet,habetur.¶Et mœſtū il lachrymat tēplisebur]In Oblōgo illo antiquo,lachryma, Sed in Ro.in Mediceo,& aliquot aliis antiquis,illachrymat,ſpecie magisvirgiliana,gaudet em̄ poeta noſter quas ꝑpoſitiuas ꝑticu las noībus abſtulerit,eas verbis explicare.

¶SERVIVS.

¶Non alías cœlo &c.]omē eſt in eo, & ꝙ ſereno cœlo, miſſa ſunt fulgura,& ꝙ plu ra miſſa ſūt.¶Diri cometę] Crinitę ſtellę,& peſſime,qa ſunt bonæ,vt dixim⁹in æne. factæ ex Ioue, vel Venere, quã rē peſſime Auien⁹ exeq tur.¶Parib⁹ cōcurrere te.] Lucan⁹,Pares aqlas, & pila minantia pilis. ¶Iterū vide re philippi.]Ciuitas eſt theſ ſaliæ in qua primo Cæſar,& Pōpeius poſtea Auguſt⁹,& brut⁹cū caſſio dimicauerūt. ¶Nec fuit īdignū ſuperis.] quaſi exclamatio ē ad deos. ¶Emathiã,& latos Æmi pi gueſcere cãpos.] Emathiã theſſaliã dictã ab Emathio rege.Hemus aūt mōseſt Theſſaliæ. ¶Incuruo.]vna pars orōnis eſt.¶Scabra rubigine.]aſpera,vñ & ſcabies diciī à corpis aſperitate.¶Galeas inanes.]concauas, vt galeã ante pedes proiecit inanē.¶Grandia oſſa.] Aut multa aut ingentia quaſi antiquorū heroum.

Philippi

Æmus.

Non aliâs cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura,nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis,bis ſanguine noſtro
Emathiam,& lætos Æmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet:quum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exeſa inueniet ſcabra rubigine pila:
Aut grauibus raſtris galeas pulſabit inanes
Grandiaq; effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.

¶PROBVS.

¶Emathiã & latos hæmi.p.c.] Æmus mons diuidit thraciã à Macedonia dict⁹ à noīe regis thracū Æmi,cui⁹ ſororvxor Rho dope fuiſſe traditur,Emathia dicitur macedonia, vt ex plęriſq; auctoribus liquens,ab Emathione fratre Mēnonis Auræ, & Ti thonis filij.

¶MANCINELLVS.

¶Plura ſereno Fulgura.]Ply.li.ij.ſcr.ꝙ in catilinianis ꝓdigiis M.Herēnius Decurrit.ſereno die,fulmine ictus eſt.¶Cometæ di.t.horrēdi.]Ply.li.ij.inqt, Cometas græci vocãt nr̄i crinitas horrentes crine ſanguineo,& comarū mō in vertice hiſpida, fit cãdidus cometes argēteo crine ita refulgēs,vtvix cōtueri liceat de cometæ autē Lucan⁹ ait.Et terris mutãtē regna cometē.Ply. itē ait,terrificū magna ex ꝑte ſydus eſſe,atq; nō leuiter piaī, vt ciuili motu Octa.cōſul.¶Philippi.] Philippi ciuitas eſt in Ma cedōia, q̄ datos olim dicebaī.Crenida añ dati nomē appellata. fontes q̄ppe plurimi circa collē vberius ſcaturiunt aquis. Eū lo cū Philippus vallo ſepſit.& à ſe Philippas nūcupauit. Condita eſt em̄ ciuitas in prærupto quodã colle.Apud philippos demū, & Caſſius,& brutus pugnãtes cōtra Auguſtū,& Antoniū victi ſibiipſis mortē cōſciuere:de qbus oībus videto Appianū li. iiij. Pri⁹ aūt circa eadē ferè loca pugnauerūt Cæſar dictator, & Pō. vñ Lucius Florus ait,Sic ꝑcipitãtibus fatis ꝑlio ſumpta Theſſa lia eſt,& philippicis cãpis vrbis īperij gn̄is hūani fata cōmiſſa ſunt,nūquàm vllo loco tm̄ viriū ppl'i romani,tm̄ dignitatis for tuna vidit.¶Emathiã]Emathia vt Ply.ſcri.li.iiij.c.xj.antea di cta,poſtea Macedōia.Autor quoq; Soli. q ait ab Emathio prīo rege dictã.¶Æmi.],Æmus mōs eſt in Thracia vaſto iugo pro cūbens in pōtū, autor Ply.li. iiij. Thracia autē,vt oſtendit Ptolomæus lib.iiij. iūcta eſt Macedonię,vñ & Luci.li.vj. ait. Qua iuga deuexus phar ſalica porrigit Æmus.¶Pi la.]Modeſtus ſcri.pilū fuiſ ſe telū maius ferro triãgulo vnciarū.ix.haſtile pedū qn q; & ſemis, qd ſuo tpe ſpicu lū dicebaī,ad cui⁹iactū exer cebãtur pręcipue milites,qd arte& virtute directū,& ſcu tatos pedites,& loricatoseq tes ſæpe trãſuerberat.¶Grã dia oſſa.] Olim fuiſſe hoīes grãdiores & Home. indicat & Vir.hinc Iuue.ait ſat. xv. Terra malos hoīes nūc edu cat,atq; puſillos.

Philippi

Emathia

Pilum.

¶ASCENSIVS.

¶Nō aliâs &c.Proſeqtur inſtitutū ſigna videlicet & prodigia quæ cæſaris necē præceſſerūt & mala quæ ſubſecuta ſunt quæ oīa innuit ſolē prętnotaſſe.¶Ordo aūt eſt.Plura fulgura.ſ.tunc nō cecidere aliâs.i.alio quouis tempore,cœlo ſupple exigente ſereno,quod ad prodigiū nō ad naturã pertinet.nec cometæ .i. ſtellæ crinitæ & comatæ,diri.i.rem diram vt principis interitū ſignificantes:nō arſere aliâs toties.Ergo.qa id præſignatū erat philippi.ſ.cãpi theſſaliæ videre acies romanas cōcurrere iterū: quia ſemel ante mortē cæſaris cum ipſe cum pōpeio magno di micaret,& ſemel poſt mortem eius,cum auguſtus cū caſſio & bruto eius occiſoribus pugnaret,concurrere dico inter ſe.i.īuí to mutuo & īteſtino ac ciuili bello,paribus telis.i.armis vnde eminus inuadere poſſent loqtur aūt de pilis q̄ ſunt romanorū tela.Nec fuit indignū ſuperis.i.ita dignū duxerunt ſuperi,ema thiã.i.macedoniã & latos cãpos Æmi q in cōfinio ſunt pingue ſcere.i.pingues fieri,noſtro.i.romano ſanguine.i.cruore illic ef fuſo,Scilicet.i.ſcire licet(hoc dicēdo ſignificat ſe nō immemorē agriculturæ quãuis digreſſus ſit)&.i.etiã tp̄s veniet,quū.i. qñ vel quo tpe agricola molitus terrã incuruo aratro.i. arãs ac ſul cãs terrã inueniet,pila.i.tela romana,exeſa.i.corroſa ſcabra ru bigine quã,ſ.vligo & cōtactus terræ generat:aut qñ ipſe pulſa bit raſtris.i. dētalibus grauibus.i.ponderoſis inanes galeas,qa cōſūptis capitib⁹ cū qb⁹ ſepultæ erãt,mirabiī oſſa gradia qa ꝑ ſupponebat oſſa hoīm ī ſingulos ãnos futura minora,qd & ho merus docuit.vñ Satyric⁹.Terra malos hoīes nūc educat ,atq; puſillos:magna ergo oſſa reſpectu eorū q̄ tūc forēt,& hoc ſepul chris offenſis.i.leſis,aut effoſſis.i.fodiendo apertis.

¶PIERIVS.

¶Scabra rubigine pila.] in antiqs plęriſq; codicibus ,robigi ne,ꝑ,o,de quo dictū,attius,peila,militū p.ei,ſcribēdū īſtituit.

¶SERVIVS.

Dij pa trij.

¶Dij patrij indigetes & ro mule,veſtaq; mater.]Patrij dij ſunt q pręſunt ſingulis ci uitatibus, vt Minerua athe nis;Iuno carthagini.Indige tes aūt ꝓprie ſunt dij ex hoī bus facti quaſi in diis agētes Abuſiue aūt oēs dij ꝑnt dici indigetes, tãquàm nullius reiegētes.¶Veſtaq; mater] Quæ thuſcū tyberim,& Ro mana

Indige tes.

Dij patriiq;,Indigetes,& Romule,veſtaq; mater.
Quæ Thuſcum Tyberin,& Romana palatia ſeruas:
Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſæclô

Ne prohibete,ſatis iampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ.
Iampridem nobis cœli te'regia Cæſar
Inuidet:atq̃ hominum queritur curare triumphos:
Quippe tibi fas verſum atq̃ nefas,tot bella per orbem
Tam multæ ſcelerum facies,non vllus aratro
Dignus honos:ſquallent abductis arua colonis
Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc mouet Euphrates,illinc Germania bellum,
Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes
Arma ferunt:ſæui toto Mars impius orbe.
Vt quum carceribus ſeſe effudere quadrigæ:
Addunt in ſpatia,& fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga:neq̃ audit currus habenas.

mana palatia ſeruas, poetice. Nã verũ nomen numinis q̃d vrbi romæ præeſſet, ſciri ſacrorũ lege prohibeť,quod auſus qdã tribunus plæbis enũtiare,in cruce leuat⁹ eſt. ¶Laomedõteæ] excuſat auguſti tpa,& cũ dixit ſuis viribus nõ cõpẽſare dãna reip. q̃ ex maiorũ vitiis deſcẽdiſſe cõfirmat,Hor. Negligis immeritis nociturã poſt mõ natis. Te fraudem cõmittere.. ¶Atq̃ hoim.q.]cũ cęleſtes poſſis mereri.¶Vbi fas.v.a.n.]apd̃ hoĩes,ſequi.ſ.q ſpernũt licita,appetẽtes illicita. ¶Abductis.co.] ad bella.ſ. vt & latos vaſtãt cultoribus agros. ¶Hinc monet.] Euphrates,illĩc germania bellũ Vndiq̃ moueť bellũ. Euphrates.nãq̃ oriẽtis eſt fluuius.Germania aũt occidentis prouincia. ¶Arma.ſ.v.vrbes.] Hoc eſt& externa,& ciuilia bella deſæuiunt.¶Vt cũ car.]hoc vult dicere.Res quidẽ publica habet optimũ imperatorẽ, ſed tãta vitia tẽporũ præteritorũ,q̃ in dies ſingulos aucta ſunt quẽadmodũ in proceſſu equorũ curſus augeť. Vt ea optim⁹ rector refrenare nõ poſſit. Sicut & auriga à feruẽti curſu equos non põt plærũq̃ reuocare.¶Addũt ſe ĩ ſpacia] .i.currẽdo plus eorũ curſus augetur.¶Currus].i.eq.Sanè ſciẽdũ trãſlationẽ hãc eſſe nõ cõparationẽ,q ſi ponať ĩ fine vitioſum eſt.

Euphrates
Germania.

¶MANCINEL.

Indigetes.

¶Dij patrij.]Expoſitis ob cæſareã cædẽ ꝓdigiis actis nũc ipm Auguſtũ romanũ imperiũ ſoluere optat.¶Indigetes]Feſt⁹ait indigetes dij,quorũ noĩa vulgari nõ licet, & ĩdiges Æneas appellatus eſt ab Aſcanio poſt hũanũ abſceſſum.Liui.aũt ſcri.appellatũ Iouẽ indigetẽ. Sunt & q dicãt indigetes dici,q ex hoĩb⁹ ad cõſecrationẽ veniũt,vt Æneas&c.¶Romule]Romul⁹.xviij. nat⁹ ãno potit⁹ eſt Romano regno annos aũt. xxxvij.dñat⁹,qntũ autẽ & quinquageſimũ vitæ agens à ciuibus ſuis interfectus eſt(licet varia de morte referanť)cũ iã ĩperiũ nõ regie ſed tyrãnice exerceret, poſt hæc Iuli⁹ proculus in forũ ꝓcedẽs Romulũ inquit ego ex agro adueniẽs vidi abeũtẽ ex vrbe armatũ,q vbi ꝓxim⁹ mihi fuit ita eũ dicere audiui,Nũcia romanis Iuli,ꝙ me ſortitus ab initio vitæ geni⁹ ĩ cœlũ duxit,mortali expleto ſæculo,ſum aũt Quirinus. Succedẽs exinde in regnũ Numa Põpili⁹ ipm Romulũ:vt naturã ſuperãtẽ mortalẽ tẽpli adornatione, & ãniuerſarij ſacrificijs,Quirinũ vocatũ ſtatuit honorari Hæc ex lib.ij.Dionyſij. Veſtaq̃ vrbis Romæ cuſtos,quã virgines ſeruabãt perpetuo igni. Cuius extinctionẽ ſuper grauia oĩa Romani timebãt. interitũ vrbis ſignũ id aſſumẽtes quacũq̃ accidit cauſa, De quib⁹ oĩb⁹ plura Dionyſius lib.ij.& Oui.ĩ faſtis. ¶Thuſcum tyberim.] Stra.lib.v.ſcribit,ꝙ ex apœninis mõtib⁹ tyberis effluit,pluribuſq̃ auctus amnib⁹ partim per ipſam excurrit Etruriã, deinceps verò:ipſam diſterminãs,primũ q̃dẽ ab ea diuidit Vmbriã,poſtea vò Sabinos,& latinos Romæ ad litt⁹ vſq̃ finitimos,legito itẽ plura in Ply.lib.iij.ca.vj.Romana palatia. Cornelius tacitus ſcribit,vrbẽ Romã in palatino monte primũ ædificatã,in eoq̃ reges primũ,deinde cõſules,poſtea imperatores maiori ex parte ſedẽ habuerũt.Et in bello macedonico Liuius oſtẽdit in palatio fuiſſe ædẽ magnæ mr̃is deũ à Iunio Bruto dedicatã:fuit & ibidẽ ædes victoriæ,eodẽ teſt e lib.viij.de ſecũdo bello pu.ĩ eodẽ palatio,vt ſcri. Sue.Cæſar Auguſtus tẽplũ Appollini dedicauit.¶Hũc iuuenẽ]cur Auguſtũ intelligẽs iuuenẽ appellet late iã diximus in Tytiro,hic illũ vidi iuuenẽ melibœe.¶Iãpridẽ]multi & eñ romanorũ:ab annibale,Mario et Scylla,à Cæſare & Põ.et alijs antea fuerãt ĩterẽpti. ¶Luimus] purgauimus.Luo eñ à luce dr̃:vt ſcri.Varro.¶Laomedonteæ] ſecũdũ fabulas Appollo,& Neptunus troiana mœnia ſtruxere, fictũ eſt,vt aiũt,q̃m,cũ troianorũ pecunia in ſacro eorũ deorũ ſeruareť ab eis,Laomedõ petijt redditurũ ſe iurans, vñ mœnia iſtaurauit,poſtea tñ nõ reddidit:hinc datus eſt fabulæ locus, ꝙ deos deceperit,quos vult Maro hic ꝓpterea etiã in romanos ſęuiſſe Iãpridẽ nõ,in Auguſti gratiã iuliũ Cæſa.iã diu à dijs deſideratũ aſſerit,¶Aratro dignus ho.],de agriculturæ honore videto in principio.¶Cõflantur] fabricanť,cõuertunť.¶Euphrates]hũc maior fundit armenia,vt ſcri. Soli. Lõgiſq̃ excurſibus Babyloniã diuidit,tãdẽ in ſinũ perſicũ deferť. Mouere aũt Euphratẽ bellũ ait ꝓpter Parthos.Ii eñ clade Craſſiana alti⁹ aios erexerãt.ciuileſq̃ diſcordias ppl̃i romani læti acceperãt, itaq̃ vt primũ effulſit occaſio,nõ dubitauerũt erũpere Vltro quidem inuitãte Labieno q miſſus à bruto,Caſſioq̃ fuerat, vt hoſtes in auxiliũ ſollicitaret. Vẽtidius tñ Antonij legatus, & labieni copias & oẽm Parthicũ equitatũ inter Orotẽ,et Euphratẽ occidit, de quibus plurima lucius Florus.¶Germania] hoc ideo dicit, qa poſt Cæſa.cædẽ germani ab Romanis deſcierãt,Augu.tñ,vt Suet. tradit, eos vltra albin flumẽ ſubmouit.¶Legib⁹] fœderibus.Ruptis ꝓpter Cęſaris obitũ. Carceribus carceres vocãtur vnde mittunť equi,dicti ꝙ coercentur eq, ne inde exeant,anteq̃ magiſtratus ſignum miſit:auctor Var.¶Quadrigæ] quatuor ſimul equi iuncti,quadrigæ vocantur,vt ſcrip. Gel.libr. xviij.ca.viij.¶Auriga]aurigæ ꝓprie ſunt currũ regẽtes. Dicitur autem auriga, quia ſplendorem ſibi agat auris,id eſt fauoribus populi.hoc eſt, clamoribus. Priſcianus de.xij. carminibus. Currus ipſe quadrigæ, per id autem innuit Martem, nullo obſtante:ſæuire,obiuerat [enim Cæſar] populorum terror & rector,

Romul⁹.
Roma.
Lito.
Laomedon,
Euphrates,
Carceres
Aurigæ

¶ASCENSIVS.

¶Dij patrij &c.]Expoſitis malis quæ ſol futura indicauit poſt cæſaris necẽ præcatur deos patrios vt ſaltẽ Auguſtũ in reip.ſalutẽ atq̃ romani ĩperij cõſeruationẽ diuti⁹ viuere ſinãt, cũ is optimus ſit eius gubernator tametſi ſint q gubernenť peſſimi.¶Ordo eſt.O dij patrij.i.ad patriã pertinẽtes, aut è patria nr̃a, indigetes.i.nunc inter deos æternos agẽtes,& nullius indigẽtes, vt Ian⁹,faun⁹. Æneas:Romul⁹.Ilia &c.& ſup.tu O romule, pater videlicet vrbis,& veſta mater.i.ꝓtectrix materna, affectiõe aut veſta.ſ.Ilia rhea virgo veſtalis mater.ſ.romuli &ꝑ eũ romani ĩperij.q̃ ſeruas.i.cuſtodis & cõſeruas,Tyberin thuſcũ.i.per Etruriã ex apẽninis mõtib⁹ fluẽtẽ(Ad tyberin autẽ ſepulta fuit rhea ilia adhuc viua:vñ ab Horatio in.j. carmi. diciť vxorius amnis, quaſi ilie maritus ſit,verba eius ſunt. Vidimus flauũ tyberin retortis,Littore Etruſco violẽter vndis.Ire deiectũ monumẽta regis Tẽplaq̃ veſte.Ilie dum ſe nimiũ quærẽti iactat vltorẽ vagus & ſiniſtra Labiť ripa Ioue nõ ꝓbãte Vxorius amnis)& q̃ ſeruas romana palatia.ne ꝓhibete. i.ne ꝓhibeatis ſaltẽ hunc iuuenẽ.ſ. Auguſtũ ſuccurrere.i.opitulari & ne corruat.ſuccurrẽdo auxiliari(tractũ eſt eñ ab infantibus aut edificiis caſum minãtibus qbus priuſquàm cadãt ſuccurriť ab his q ruinã proſpiciũt) nos luimus ſatis iãpridẽ.i.iã à pluſculis annis,noſtro ſanguĩe.i.effuſione ſanguinis romani à troianis oriũdis;periuria troię laomedõtę.i.ab laomedõte rege denoĩatæ(Id diligẽs poeta ferè obſeruat vt cõdignis appellatiõibus troianos nũcupet. Nã vbi mollitiẽ exprobat phryges aut phrygias appellat.vt ô vere phrygiæ neq̃ eñ phryges. vbi virtutẽ dardanidas vt dardanidę duri quæ vos à ſtipe parẽtũ. Prima tulit tellus &c. vbi per fidia notat laometõdiadas,vt hic &.iij.eñ. Laometõtiade bellũ ne inferre paratis. Et eiuſdẽ.iiij. Necdũ Laomadõteæ ſentis periuria gentis) O cæſar.ſ. Auguſte(q̃d poti⁹ cũ Seruio dixero quàm vt cũ Mãcinello de iulio intelligã. Nã p̃ntis tpis verbũ,& aduerbiũ iãpridẽ indicãt cõtinuatã eſſe actionẽ, ita vt nũc quoq̃ inuideat atq̃ q̃rať curare triũphos hũanos,nõ curauiſſe ſolũ. Senſus ergo eſt ꝙ dij ĩuidẽtes hoĩbus p̃ntiã cæſaris auguſti,quẽ vt malos iuſti⁹ puniãt,in cœlos trãſlatũ velit quaſi verò ob auguſti præſentiã cohibeãť dij à ſeuiore vltiõe)ô cæſar igitur auguſte,regia cęli.i.regnũ cœleſte(Eſt aũt regia domus quã reges habitãt quaſi ſubaudiať dñs aut ædes græce diciť αὐλή.i.aule)inuidet.i. moleſte ꝑmittit iãpridẽ nobis te,& q̃reť.i.conqueriť te curare triũphos hoĩm,cũ ſis dignus cœleſtib⁹. Quippe.i. vtpote vbi.i.poſtquàm phas.i.licitũ & à diis approbatũ,verſum ſup.eſt.ſ.ĩ nephas,hoc eſt reputať ac ſi ſit nephas atq̃ nephas verſum ſit, ita vt phas puteť,& vbi tot bella.ſ.geruntť per orbẽ.i.mũdũ hunc & tã multæ facies.i.ſpecies ſcelerũ ſup. fiũt per orbẽ,& vllus honos.i. reuerẽtia aut cult⁹ nõ eſt.ſ.amplius aratro.i.agriculturæ dign⁹.i.debitus,aut non vllus honos dignus aratro, eſt aratro, & vbi arua ſqualẽt.i.ſquallida fiũt ac ſitu vincũtur.colonis.i.agricolis, abductis.ſ.ab aratro in bellũ ciuile & vbi falces.i. cultri meſſorij, curuę cõflanť.i.flatu folliũ fabrorũ cõuertũtur in rigidũ.i.induratũ & difficulter flexibilẽ,enſem.i.mucronẽ. & Euphrates. i. accola euphratis popul⁹.ſ.maioris armeniæ & parthiæ . mouet bellũ hinc.i.ab vna parte & Germania.i.populus teutonũ rheni accola,mouet bellũ illinc.i.ab altera parte,& vrbes vicinę.i. Italię & ſociales quaſi in medio imperij poſitę ferũt .i.cõferunt arma,hoc eſt bella gerũt inter ſe.i.inteſtina & ſocialia, legibus ideſt fœderibus quibus inter ſe confederatæ erant ruptis .i.violatis,mars impius.i.ad impia bella,vt ſunt inteſtina inſtigãs,ſæuit.i.ſęuitiã ſuã exercet toto orbe & ideo vt per auguſtũ paceť optat poeta vt diuti⁹ apud ſe maneat. Vñ dictũ eſt in buco. Pacatũq̃ reget patriis virtutibus orbẽ. Vt.i.quẽadmodũ,quum quadrigę.i.quaterni equi currũ trahere ſoliti effudere.i.effuſi proripuere ſe,carceribus.i.repagulis qb⁹ à curſu donec ſignũ dareť; arcebãtur,

arcebātur,addūt ſe in ſpacia.ſ.intra metas coſtiteta,& auriga.i. rector equorū tēdēs.i.cōtrahēs & tenſa tenēs fruſtra ꝙ imparvi ribus eorū fertur.i.violēter ꝓtrahiť eqs.ſ.ſuis neq; curr⁹.ſ.equ⁹ currēs,aut quadrigæ,audit.ſ.obtēperantur,hoc aſt cōtēnit habe nas qbus haberi & cōtineri debeat. Sanè ſicut eques ꝓ equo ali qn̄ reperiť,ita & hic currus niſi metaphora ſit. Ideo aūt curulia certamina inſtituta ſunt vt ſint aurigādi cōplures periti : nam è curribus olim dimicabāt,ſicut in bello troiano factū docet Home.Et hæc in primū librū Georgicon ſuccinctius emiſſa ſunt.

PIERIVS.

¶Vt cū carceribus ſeſe effudere quadrigæ.] Seruius negat eſſe cōparationē.q̄ ſi ponať in fine,vitioſum habeatur. Quintilian⁹ tn̄ vult eſſe cōparationē,quia interdū præcedit rem,cui cōparatur,interdū ſequitur. Quod quidem in homero porphyrius obſeruauit,&,vt,dictio ſæpe ſignum eſt comparationis. ¶Addūt ſe in ſpacia,]In cod.Mediceo,& aliquot aliis ant.legere eſt. Addunt in ſpacia,abſq;,ſe,pronomine,id quod ab eruditus quibuſdam agnitum.

GEORGICORVM LIBRI PRIMI FINIS.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM.

Argumētum ouidianum. Tetraſti.

HActenus aruorū cultus &c. vt perpetuo tenore P.Virgi.Maronis textū explicare poſſim,cōſtitui argumētorū,q̄ ab Ouidio & Mācinello collecta ſunt ordinē atq; facilē explanationē pręmittere. Argumētū itaq; ouidianū eſt tetraſtichō. i.quaternariū,q̄ternis em̄ verſib⁹ cōplectiť ī ſinglis libris totā materiā,qđ quoties ſingulis ſit carmib⁹ monoſticha dn̄r, quoties binis dyſticha,quoties ternis triſticha, quoties q̄ternis tetraſticha:quotiesq nis pētaſticha& ita deīceps. Nā monos diciť vnū ſeu ſolū.dyo duo. tris tres . tetras quatuor pēta quinq;.ſtichos aūt verſus.¶Ordo aūt eſt ille.ſ.poeta nobilis videlicet maro,hacten⁹ ſup.cecinit cultus aruorū.i.agriculturā,& ſydera cœli.i.q̄ ſunt in cœlo hoc eſt ſyderū obſeruationē &ꝓnoſtica,& canit.ſ.mō in hoc.ij.li.comas pāpineas.i.frōdes vitiū & colles virētes.i.habētes arbores virides & virētes, & vites loci deſcriptas.i.loca vitiū deſcriptarū in quibus.ſ.optimæ naſcanť niſi legendū ſit locis,& ſenſus canit vites deſcriptas.i.ꝑ ſcripta aſſignatas locis.ſ.quaſq; ſuis,atq; canit dona Lyei. i . bacchi hoc eſt vinū curas reſoluēs & canit ex ordine,lætos.i. fœcūdos & vberes & fertiles ramos oleæ,& pomorū,alij legūt lectos,vt ſit canit ramos oleæ lectos.i. itercīſos ex ordine pomorū. i. pomiferarū ꝑ inſitionēvidelicet.alij lęto i.pulchro ordine.

P. OVIDII NASONIS IN SECVNDVM GEORGICON VIRGILII TETRASTICHON.

Hactenus aruorum cultus,& ſydera cœli.
Pampineas canit inde comas,colleſq; virenteis,
Deſcriptaſq; locis viteis,& dona Lyæi,
Atq; oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

ANTONII MANCINELLI IN EVNDEM ARGVMENTVM.

Proponit,Bacchūq; vocat Maro rite ſecundo
Arboribus diuerſa datur natura creandis.
Panditur inſitio:vitis diuerſa notatur:
Italiæ laudes,ſpecies telluris habentur,
Quo vitis ponenda modo,quo tempore,quid ver
Afferat,hinc viti qualis ſit cultus habendus.

PRoponit&c.¶Ordo eſt Maro.ſ.Virg. ꝓponit.ſ. narrāda,ſcđo.ſ.libro : & vocat.i.inuocat,rite.i.decenter ſcđm priſcā poetarū cōſuetudinē,Bacchū.ſ.vitiſatorē vbi de vitibus præcipue locutus eſt. & id qđē prīo loco facit, ꝓponit inquā,& īuocat. Natura dať arborib⁹ creādis.i.diuerſa deſcribiť natura arborū ꝓcreādarū,& id ſtatī prīa pte executiōis.Inſitio.i.mod⁹ īſerēdi & īſitas faciēdi. pādiť.ſ.in ſcđa pte executiōis Vitis diuerſa.i. diuerſæ naturæ & bonitatis notať.ſ.ī tertia pte executiōis.Laudes Italiæ habenť.i.recitanť.ſ.ī quarta pte.Et ſpecies telluris habenť.ſ.ī qnta,& quō vitis ſup.ſit ponēda.i.cōſerēda habeť ſup.ī ſexta.ſ.pte,& quo tpe,& id ī ſeptīa,& qđ ver afferat, habeť ſup. &hoc

& hoc in octaua parte,&.ſ.Maro mōſtrat.i.oſtēdit.& docet videlicet in nona parte,qualis cultꝰ ſit habēdꝰ.i.adhibēdus viti & mōſtrat.ſ.ī decima pte cōmoda ſyluarū.ſ.olearū & aliarū arborū ſpōte naſcētiū & nō tātopere coli exigētiū vt vires. Et agreſtes.i.

ſtes.i.in agris verſantes,laudant.ſ. in vltīa pte huius ſcđi libri. Et ita ſingulæ ferè materiæ in toto libro pertractātur ſuo ordine.ſ.quo iam explicitę ſunt.Reſtat igitur authoris explanatio, ante cuius textū tetraſtichon ouidianū ſicut in oībus ferè codicibus reperitur ponemus.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORVM LIBER SECVNDVS.

HActenus aruorum cultus, & ſydera cœli,
Nunc te bacche canam, necnō ſylueſtria tecum
Virgulta,& prolē tarde creſcentis oliuæ.
Huc pater ô Lenææ (tuis hic oīa plena
Muneribus:tibi pampineo grauidus autumno
Floret ager:ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ô Lenææ veni:nudataq́ꝫ muſto
Tinge nouo mecum direptis crura cothurnis.

SERVIVS.

HActenus aruorū cultus & ſydera cœli. Nunc te bacche canā.] Mire iterauit illū verſum, Qđ faciat lætas ſegetes,quo ſydere terrā.In hoc autē exequitur culturā agri cōſiti, q oīm arborū cōtinet gña. Et ſciēdū eſt Vir. vites quoq; arbores dicere, vt nec ſecius ī oīs vnguē,Arboribꝰ poſitis, & ſecto via limite quadret. Haſtenꝰ Hactenus,vt multivolūt,vna pars orōnis eſt,& eſt aduerbiū ſignificās hucuſq;.Alij duas partes volūt pronomē,& aduerbiū,vt ſit tenus hac.Sicut,Et crurū tenus à mēto palearia pendēt.Sed melius eſt vnā partē accipere orōnis hactenꝰ.¶ Sydera cœli.]Pleonaſmos nec eñ ſunt alibi quàm in cœlo ſydera.Bacche,inuētorē pro vitibus poſuit,de qbus catexoche in hoc libro loquitur. Nā vites præcipue ſunt, licet & aliarū arborū faciat cōmemorationē. ¶ Necnō ſil.te. virgul.]i.ifœcūdas arbores,qbus præcipue in italia vites coherēt. ¶ Tarde creſcentis oliuæ]Res eñ diu duratura,tardius creſcit. ¶ Huc pater ô lenæ.] Pater. Pater licet generale ſit omnium deorū: tñ proprie Libero ſemper cohæret.Nā liber pater vocaȝ.Lenęus autē ἀπὸ τοῦ λυνοῦ.i.à lacu.Nam qđ donatus dicit ab eo,qđ mētem leniat,nō procedit,nec eñ pōt græcū nomē latinā ætimologiam recipere. Lenæus. ¶ Tibi floret ager]In honorē tuū exultat,& lætus eſt,nam autumnali tempore reuera florere non poteſt ager. ¶ Pampineo autūno]Pāpinoſo, vt nemus frondeum pro frondoſum. Vindemia. ¶ Vindemia.]cum vindemiam numero ſingulari dicimas,vnius anni ſignificamus,cum plurali,multorū. vt meſſem meſſes, hyemē hyemes,hæc enim ſemel tantum annis ſingulis cōtingunt,multi tamen volunt vindemiam eſſe totius orbis generaliter, Vindemiæ. Vindemias ſingularū partiū, vt plus ſignificēt ſingularis quàm pluralis numerus,ſicut plus eſt cū diximus,per terram pluit quàm per terras. Tūc eñ omne elemētū non terras aliquas ſignificamus. Muſtum ¶ Muſto.] numero tātū ſingulari dicimus, ſicut & vinū,licet Oui.abuſiue dixerit,muſta. Sed hoc ille plus fecit,ꝙ de muſtis dixit. Cū,vt diximus,de his nominibꝰ tres caſus tantū vſurpari conſueuerit.

PROBVS.

Nunc te baccha canam]Bacchari eſt furere,inde & bacche dicuntur,quæ per furorem ſacra liberi patris celebrabant, & ipſe Bacchus bacchus vocatur à furore,quem incutit cultoribus ſuis.Idem Lenæus dicitur torcularis à nomine græco,ꝙ λινόυ appellant torcular. ¶ Cothurni]ſunt calceamentorum genera venatori apta, quibus crura etiam muniuntur, cuius calceamēti effigies eſt in ſimulacris Liberi & Dianæ.

MANCINELLVS.

Hactenus aruorū.]Huius quoq;.ij.voluminis argumentum carminibus patet. Sed cur poeta ab agrorum cultura incœperit poſtea vitiū,de exordio ſcribens aperui,vbi & vitiū arborum ꝙ culturas Emophum atheñcīſem primum inueniſſe. Ply. referēte edocui. ¶ Hactenus cecini].ſ.eſt eñ Meſozeugma. ¶ Sydera cœ.]pleonaſmos eſt in dictione cœli.i.ſuperabūdātia,de qua late Fab.li.ix. ¶ Te bacche].i.tua munera,vt vites,de quo latiꝰ ibi,Poculaq; inuentis acheloia miſcuit vuis. Dicitur autē bacchus à furore, quem incutit cultoribus ſuis, vt Probus aſſerit. ¶ Sylueſtria virgulta.]ſylueſtres arbores, inter quas & geniſtas,& ſiler,& ſalices accipe. De virgultis aūt diximꝰin Tytiro. ¶ Tarde cre.oli.]Ply.lib.xvij.c.xij.ſcri. Natura tarde creſcere oīa lōgo æuo durātia,atq̄ occidūt velocia eſſe,vt ficus, malus, pirus.Ideq; lib. xvij.c.lxj.ſcribit ad ſua tpa duraſſe in Linterno Læneum Aphricani prioris manu ſatas oliuas,& myrtus eodē loco conſpicuæ magnitudinis. ¶ Lenæ,]Lenæus Bacchi nomē, lenos eñ torcular diciȝ,Lenæus torcularis,vt probus ait. ¶ Grauidus autūno.]nō grauidis in abltō,ſed grauidus in ntō legendū eſt, ſic eñ antiq textus habēt,eſt ergo diaſtolæ figura. ¶ Floret.]lętus eſt labris ahenis. Muſtus ¶ Cothurnis.]videte æglog.vij. ¶ Muſto nouo.] & hic pleonaſmos eſt,vel epexegeſis,nam vt ſcrib.Noni. Muſtum non ſolum vinum: verum nouellum quicquid eſt, dicitur, recte Neuius vtrum ſit melius virginem an viduam ducere, ſi cere, virginem ſi muſta eſt.

ASCENSIVS.

¶ Hactenꝰ aruorū cultꝰ&c. Poſtq; in primo libro oſtenſum eſt:quid faciat lætas ſegetes quo ſydere terrā vertere cōueniat: nunc docturus vlmis adiungere vites:arbuſtūq; deſcripturus:facit cōtinuationē ſequētiū cū pcedētibus dicēs:hactenus deſcripſi cultus aruorū,& ſydera cœli,nūc te bacche canā &c. Itaq; ꝓponit in principio,inuocat ibi, huc pater ô lenæ: & ꝓſequiȝ ibi,principio arboribus.In primo aūt libro agriculturam executus eſt: quia ea magis neceſſaria eſt mortalibus ꝙ vitiū plātatio,priorq; inuēta.Sanè ſecūdū Mācinellū meſozeugma eſt in primiverſus elocutione.De quo quid ſentiā puerilis paucis explicauero Zeugma fit quoties duorū aut pluriū cōſtructibiliū tertiū expſſum conformatur viciniori aut viciniſſimo in debitis accidētibus & ad reliquū aut reliqua reduci pōt facta accidentiū conformitate.Quoties aūt tertium in principio ponitur,dicitur protozeugma hoc eſt anterius zeugma quod Seruiꝰ vocat zeugma à ſuperiori:vt ſi dicā.Fleuit mater et filij eius quoties in medio meſozeugma:nā meſon mediū dicūt græci,vt mater fleuit,& filij eius.Quoties verò in fine dicitur hypozeugma ſeu ſubzeugma:hoc eſt zeugma ab inferiori,vt mater & filij eius fleuerūt:hic ergo quia tertiū hoc eſt verbū in fine ponitur videtur potius hypozeugma dicendū. Neq; id quidē in accidente congruitatem mutante:hoc eſt in genere aut numero aut perſona,aut caſu,ſed in tēpore dūtaxat: nam in verbo canā intelligitur verbum cecini,eiuſdē numeri & perſonæ:ſed diuerſi tēporis.Seruius quoq; atteſtatur pleonaſmon cū dicit ſydera cœli:quia nō ſunt alibi quàm in cœlo ſydera vt inquit:abūdat ergo particula cœli:verūtamē nō difficilis eſt eius rei purgatio.Sed nos ordinē proſequamur qui talis eſt.Ego inquit Virgilius:hactenus.i.ad hunc vſq; locum, ſubaudi cecini cultus aruorum & ſydera cœli.i.occaſus & ortus ſyderū in cœlo exiſtentium,& qualem quæq; tempeſtatem citent. Nunc.i. deinceps.i.in hoc ſecundo libro:ô Bacche ego canā te.i.tua dona:hoc eſt vitem.Poſſemus à vocandi caſu incipere ſic,ô bacche ego cecini hactenus cultus &c.nunc canam te necnon,id eſt & etiam canam tecum:virgulta ſylueſtria.i.arbores in ſyluis naſci ſolitas,& prolem oliuæ.ſ.arboris quæ & olea dicitur, creſcētis tarde.O pater leneæ:id eſt torcularis aut torculari præfecte: hoc eſt Bacche veni huc,id eſt ad me,& in auxilium meum omnia.ſcilicet ſunt. hic id eſt in hoc opere, plena tuis muneribus, id eſt inuentis,& donis,hoc eſt plurima eorum quæ hic deſcribentur vt vites & earum arbores ſunt tua munera. ager grauidus:id eſt onuſtus autumno pampinis: hoc eſt vitium frondibus aut folijs decorato: floret tibi.i. honorem tuum, aut tibi: tanquàm auctori aut inuentori ſuo.Vindemia ſpumat tibi labris id eſt vaſis labratis quibus vinum muſtum tranſfunditur: plenis ſcilicet muſti recens preſſi.Veni inquam huc ô pater leneæ,& tinge mecum,id eſt vt ego crura nudata, id eſt nuda facta cothurnis: id eſt altis illis calceamentis quæ etiam ſuras ambiunt, & quibus agricolæ ferè vtuntur ſicut & venatores & omnes quibus inter ſpinas & vepres currendum eſt: ſignificat autem ſe poeta in hoc opere agricolam & vinitorem pro loci qualitate:cothurnis inquàm direptis,id eſt raptim depoſitis:tinge dico muſto:id eſt vino nouo:quia nondum in vas ſuū miſſo:hoc eſt aſpira mihi rem vinariam tractanti.

PIERIVS.

Multa nimirum in hoc libro deerunt: quia paginæ nonnullæ in codice,Romanis literis ſcripto, cui potiſſimum innitimur deſiderantur.Quod verò licuit,alijs codicibus adiuti ſumus, & omnino multa obſeruatione digna deprehendimus, quæ ſi non omnia ad lectionis emendationem,certe ad ſententiarum illuſtrationem faciant:quicquid id fuerit,Lectorem rogatum velim,vt boni conſulat.

Principio arburi bus varia eſt natura creandis:
Nanq; aliæ nullis hominum cogentibus,ipſæ
Sponte ſua veniunt campoſq;,& flumina latæ
Curua tenent:vt molle ſyler,lentæq; geniſtæ,

SERVIVS.

Principio arboribꝰ.] creādarū arborū naturaliter ſūt tria genera, Aut eñ ſua ſpōte naſcunt, aut ex ſeminibꝰ fortuito iacentibus ſurgūt, aut ex radicibus pullulant. Nā cæteravſus inuenit,fauēte natura. ¶ Spōte ſua.]ſpōte modo nomē eſt, qa iūctū eſt ei genus,quo caret ſemp aduerbiū. ¶ Veniūt]creſcūt Alibi illic veniunt fœlicius vuæ. ¶ Cāpoſq; & flumina late,

Populus,& glauca canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine:vt altæ
Caſtaneæ,nemorumq́ꝫ Ioui quæ maxima frondet
Æſculus,atqꝫ habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylua:
Vt ceraſis,vlmisq́ꝫ:etiam Parnaſſia laurus
Parua ſub ingenti matris ſe ſubiicit vmbra.

late,curua te.]ꝑ trãſitũ oſtẽdit,in qbꝰlocis arbores ſpõte naſcunt̃.ſ.in humidis. Nã terra eſt mater oĩm rerũ ſeminum cũctorum creatrix.

Siler.

¶Vt molle ſiler,] arboris genꝰeſt. Et notandũ genus neutrũ de arbore,qđ eſt admodũ rarũ.¶Glauca canẽtia frõde ſalicta,] Locũ ſalicũ,ꝓ ĩpis arboribꝰpoſuit.Bñ aũt ait,& Glauca canentia. Nã ſalix ab vna ꝑte alba eſt,ab altera viridis. Sanè Cacephaton eſt,glauca canẽtia.¶Pars aũt.p.ſur.d.ſe.]quacũqꝫ rõne,ꝓiecto vel ab auibꝰ,vel ab hoĩbꝰ,ne incipiãt eſſe ĩduſtrię. ¶Atqꝫ habitæ graiis oracula quercꝰ,]Nã in Dodonæo nemore arbores dãtes rñſa fuiſſe dicunt̃. Habitæ aũt graiis, Vel quaſi non credens dixit. Vel quaſi Italus,q loca illa neſciret,vel reuera quondã habitæ, q.a.illo tpe iã ſilebãt.pullulat ab radicę,mira in ſingulis eſt ꝓprietas. Nã vt ſponte ſua veniunt, Surgũt de ſemine. Pullulat ab radicibꝰ. ¶Vt Ceraſis, Vlmisq́ꝫ.]hęc ceraſus,his ceraſis facit ſanè ceraſus ciuitas eſt põti,quã cũ deleuiſſet Lucullꝰ,genꝰ hoc pomi inde aduexit,&à ciuitate ceraſiũ appellauit. Nã arbor ceraſus pomũ ceraſiũ dicit̃.hoc ẽt añ Lucullũ erat ĩ Italia, ſed durũ,& cornũ appellat̃,qđ poſtea mixto noĩe Cornoceraſiũ dictũ eſt.¶Parnaſſia laurus,]à Parnaſſo monte Apollini cõſecrato.

Ceraſus.
Ceraſiũ.

¶PROBVS.

Ceraſis.
Cera.

¶Atqꝫ habitę graiis oracula quercus,] exiſtimat in dodonęi Iouis oraculo q̃rcũ vocalẽ fuiſſe,ex qua lignũ Minerua argonautis futura p̃diceret.¶Vt Ceraſis vlmisq́ꝫ etiã parnaſſia laurus] Ex vrbe ceraſunte,q̃ eſt in põto Lucullus,q oppugnauit Mithridatem,trãſtulit arboris genꝰ,qđ fert ceraſia poma . Ipſe aũt oppidi noĩe ceraſon vocauit,pomũ ceraſiũ.¶Parnaſſia laurus]dr̃ qa ſubiecta eſt Apollini tutelæ,cuius oraculũ delphicum parnaſſo monti phocidos ſubeſt.

¶MANCINELLVS.

¶Principio,]canã videlicet ſiue à principio.¶Arboribꝰ varia, eſt natura creãdis.] Maro in hac re Theophraſtũ ſecutus eſt ille em̃ li.ij.inqt. Aruorũ ſummatim plãtatarũ gñatiões,aut ſpõte aut ſemine,aut radice,aut euulſiõe aut ramo,aut ſurculo, aut ipſo trũco factitant̃. Videto aũt paulo inferius ibi videlicet. Hos natura mõ&c.¶Molle ſiler.]Ply.li.xxiiij.ca.xxxvj.inqt. Sileris folia illita frõti capitis dolores ſedant,ſerpentes & hũc fruticem refugiũt,baculumq́ꝫ ruſtici ob id ex eo gerũt. ¶Geniſtę,] Ply.lib.xix.ca.ij.inquit. Aſia ex geniſta facit ligna ad retia præcipue in piſcãdo durantia frutice madefacto decẽ diebus, & lib. xxiiij.ca.xxiij.ait Geniſta quoqꝫ vinculi vſum p̃ſtat, flores apibus gratiſſimi. Geniſta itẽ mixta cũ axungia genua dolẽtia ſanat.¶Populus.]legito Ply.li.xv.ca.xxvj.¶Glauca,]glaucꝰ color viridis cæruleus dr̃,vt in Gell.legit̃ li.ij.ca.xxvj.¶Salicta] Ply.li.xvj.ca.lij.ſcri.de ſalice.qđ in Aſia tria genera obſeruant nigram vtiliorẽ vitibus, candidam agricolarũ vſibus , tertiam, quæ breuiſſima eſt quã elicẽ vocant,¶Caſtaneæ,]de iis multa Columella lib.iiij.& Ply.xv . ¶Æſculus.]arbor eſt glandifera ab edo, nam eius fructu olim homines veſcebant̃,& Plynius li. xvj.ca.

Siler.
Geniſtæ.
Glaucus color.
Triagña Salicum
Æſculus
Quercus

xvj.ca.vj. inquit,glans optima in quercu , atqꝫ grãdiſſima,mox æſculo. ¶Oracula quercus,]exiſtimant in Dodonæi Iouis oraculo q̃rcum vocalẽ fuiſſe, ex qua minerua argonautis, futura prædixit. Probus auctor. Strabo verò li.viij.inquit,Dodonęum autem oraculum , quemadmodum & cætera quodammodo derelictum eſt,Video to latius æglogam.ix.¶Ceraſis.]ceraſi ante victoriam Mytridaticam.L.Luculli non fuere in italia. Ab vrbis anno ſexcenteſimo octogeſimo.is primum vexit ponto,ſeptentrione frigidisq́ꝫ gaudent Plynius libro.xv.cap.xxv. ¶Parnaſſia laurus ,] Plynius libro.xv.capi.vlti.ſcrib.quòd duo genera eius tradit Cato, Delphicam, & Cypriam. Delphicam eſſe æquali colore.viridiorem. Maximis bacchis, atqꝫ è viridi rubentibus , hac victores, Delphis coronati,& triumphantes Romæ . Cypriam eſſe folio breui nigro per margines imbricato criſpam . ¶ Se ſubiicit ,] attolit.

Duogña lauri.

¶ASCENSIVS.

¶Principio arboribus &c. Hæc eſt pars executiua ĩ q̃ ĩcipit tractare de arboribꝰ fructiferis vitiferis& cæteris. Nulla em̃ eſt arbor q̃ nihil agricolis cõferat. Sylueſtres eĩ & ſteriles ſe p̃bẽt hoc eſt materiã aut ædificiorũ aut ignis. Oñdit aũt variã arborũ naturã vt q̃ via eas ſibi agricola cõparet noſcat.¶Ordo eſt. Principio.ſ.canã aut deſcribã qa varia &c. Aut pricipio.i.in primis notandis agricolæ,eſt varia natura creãdis arboribꝰ.i.ad creãdas, & ꝓducẽdas arbores,aut arboribꝰ creandis.i q̃ creant̃. Nã ꝓ qa aliæ.i.aliquæ veniunt.i.oriunt̃ ipſe.i.ꝑ ſe nullis hoĩm.i, nullis hoĩbꝰ.(Elegãtiꝰ tñ &ſignificãtiꝰ dixit quã ſi dixiſſet nullis hoĩbus,nã nullis hoĩm,q partitionẽ denotat idem eſt ac ſi dicat,ne vnus quidẽ hõ qcũqꝫ is ſit)cogentibus,i. cõpellẽtibus ꝑ artẽ aut laborẽ,& tenẽt.i.occupãt late.i.ampliter cãpos & flumina curua,i.ripas fluminũ q̃ ferè curuæ ſunt,vt ſiler.i, illud genus fruticis,molle.i.tenerũ & flexibile,& geniſte lẽtæ.i.flexibiles,& tenere & populus arbor iuxta ripas ſpõte naſcẽs & ſalicta canẽtia,i.albicantia.ſ.in cortice,frõde glauca.i. cærulei ac viridis coloris, Et hæ quidẽ ſpõte. Aũt ꝓ ſed.pars.ſ.arborum hoc eſt arbores partim ſurgũt.i.pullulant & exoriuntur de ſemine,vt caſtaneæ altæ.i.ſublimes & æſculus q̃ frõdet Ioui.i.in honorẽ aut tutelã Iouis maxĩa.i.maximis floribus,aut vberrimis, nemorũ.i. inter nemora Ioui ſacra & quercꝰ habitæ.i.exiſtimatæ,graiis.i. græcis oracula,i.ꝓ oraculis & reſpõſis deorũ credũt em̃ græci ĩ Dodona ſylua quercus vocales oracula edidiſſe. Denſiſſima ſylua.ſ.maxima congeries arborum nouellarum pullulat aliis ,ab radice vt ceraſis & vlmis,etiam laurus Parnaſſia.i.quę plurima naſcitur in parnaſſo in gratiam phębi,parua.i.quum adhuc parua eſt,ſubiicit.i.ſurſum iacit & attollt ſe ſub ingenti vmbra matris,i.maioris laurus è cuiꝰ radice , pullulat. Sunt ego triplices, naturæ arboribus creandis. Nam aliæ naſcuntur ſine ſemine,& radice,aliæ ex ſemine,aliæ ex radice addi põt quarta ſed mixta earũ q̃ ex ſemine & ex radice naſcunt̃, nã ferè q̃ ex ſemine, etiã ex radice naſcuntur.

Hos natura modos primum dedit:his genus omne
Syluarum,fruticumq́ꝫ viret,nemorumq́ꝫ ſacrorum.
Sunt alij,quos ipſe via ſibi repperit vſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis,hic ſtirpes obruit aruo,
Quadrifidasq́ꝫ ſudes,& acuto robore vallos.
Syluarumq́ꝫ aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant,& viua ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ,ſummumq́ꝫ putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen,
Quin & caudicibus ſectis(mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius,mutatamq́ꝫ inſita mala
Ferre pyrum:& prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ô proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ,fructusq́ꝫ feros mollite colendo:

¶SERVIVS.

¶Hos natura modos primum dedit,] bene primum nam vt ſupra diximus fauor naturæ fuit etiam ad alios inueniendos vſus . Contra naturam enim nil hominum inuentum valeret.

Plantæ.
Plãtaria

¶ Via,] ratione. vt Inueni germana viam.¶Hic plantas tenero.]Inter plantas & plantaria hoc intereſt,quod plantæ raptæ ſunt de arboribus. Plantaria,verò,quæ ex ſeminibus nata cum radicibus,& terra propria transferuntur,vt Et viua ſua plantaria terra.¶Sulcis,]foſſis, vt Auſim vel tenui vitem cõmittere ſulco. ¶Hic ſtirpes obruit aruo,] altius deponit validiores cum radicibus plantas. ¶Quadrifidaſqꝫ ſudes,]ita robuſtas vt poſſint in quatuor partes diuidi.¶Et acuto, ¶ Pro acuti roboris accipimus , & Bis idem dixit. Nam & valli,& ſudes idem ſunt. ¶ Syluarum'que aliæ,] Propago præcipuæ vitibus congruit, Vnde apparet ſyluas eum etiã de vitibus dicere. ¶ Et viua ſua plantaria terra,] Et aliæ ſyluarum expectant plantaria cum ſua terra viua.ideſt naturali, Vt viuoq́ꝫ ſedit ſaxo . Inde eſt mutata ignorent ſubito ne ſemina matrẽ. ¶Quini & caudicibus ſectis,]Caudicibus poſuit pro codicibus, ſicut caulem pro colem ſauricem ꝓ ſoricem dicimus, Fit autem quod nunc dicit de Oliua, & myrto, quarum ſicci ſtipites ſecantur vſqꝫ ad medullam , & terra infoſſi ex ſe arbores gignunt, quod ſine dubio mirũ eſt.¶Truditur,] vrgente natura procreatur . ¶ E ſicco ligno,] ex arido. ¶ Radix oleagina,] Deriuatum ab olea. ¶ Impune videmus.] Sine damno ſui loquitur de inſitione. Sanè inſitas arbores dicimus , inſertas verò cauſſas,aut fabulas. ¶Lapidoſa corna,]Dura, alibi Lapidoſaq́ꝫ corna, Dant rami. ¶Generatim,]per ſingula genera

Propago

Incõſiderate Seruius.

Inſitus.
Inſertus.

Neu ſegnes iaceant terræ, iuuat Iſmara Baccho
Conſerere, atq; olea magnum veſtire Taburnum.

Gñatim. Gñaliter. genera, generalr autem ſi- mul omnia γενικῶς καὶ κατ' ἀγενός. ¶ Segnes terræ,] pi græ infœcūdæ. Et docet poſ ſe induſtria etiam, loca aſperrrima ad fertilitatem produci. ¶ Iſ mara,] montes Thraciæ. ¶ Taburnus,] mons campaniæ. ¶ Ve ſtire,] verò implere ſignificat

Iſmara Taburn⁹

¶ PROBVS.

¶ Iuuat Iſmara baccho Conſerere, atq; olea magnū veſtire ta burnū,] Thracia vino fertilis, cuius natione quandam appellat Homer. Aliter oppidū eſt Iſmarus, quod expugnauit Vlyſſes, quū à Troia diſcederet. & victor vinū accepit à Marone, cuius pater Cupith⁹ tradit, quod Cyclopi dedit. Eius aūt tāta vis exi ſtimatur: vt vnum metrum vini viginti etiam metra ſuſtineat aquæ, Ergo quia tam efficax eſt natura in vino thraciæ, præce pit eam conſerendam vitem. Taburnus mons eſt apuliæ regio nis quę fertilis eſt olea.

¶ MANCINELLVS.

¶ Hos natura modos,] Plynius libro. xlvj. capi. xvj. inquit, Ar bores quas naturæ debeamus tribus modis naſcuntur, Sponte aut ſemine aut ab radice. Cura numeroſior exiſtit. ſed latiusvi de ibi, principio arboribus, &c. ¶ Syluarū,] ſylua ab hyle quod eſt materia dicitur, vel a xylon, quod eſt lignum, eſt autem ſyl ua generalius nomen. ¶ Fruticum,] Frutex eſt, qui ad iuſtam magnitudinem arboris non aſſurgit, & ſtatura ſimilis eſt mul tis herbis, ſed non demoritur. neq; areſcit, vt herba. ¶ Nemo rum,] de nemore videto æglogam. vj. ¶ Via,] ratione. ¶ Hinc plantas,] Plynius libro. xvij. capi. vij. inquit auulſisq; arbori bus ſtolones vixere. quo in genere, & cum parui ſunt, auellun tur, partemq; aliquam è matris quoq; corpore auferunt, ſecum, hoc modo plantantur punicæ coryli. mali, ſorbi. fici in primiſq; vites. ¶ Stirpes,] Craſſos truncos cum radicibus. ¶ Quadrifi das ſudes,] perticas vel ſurculos in quatuor partes fiſſas. ait em Theophraſtus libro primo. Oleas quoq;, & ficos multifidas de mittere ſolent. Plynius item libro. vij. capi. xvij. ait ex eodem inuentu eſt ſurculos abſciſſos ſerere: hoc primo ſepis cauſſa fa ctum ſambucis, ctoneo, & rubis depactis, Mox & culturæ, vt po pulis, alnis, ſalici, quæ vel inuerſo ſurculo ſeritur Acuto robore vallos. ideſt palos acutos, & ſurculos. Serūtur enim ſurculi qua drifidi & acuti. ¶ Propaginis arcus.] Pinus baccha & propagi ne ſeritur. Citrea item grano & propagine. auctor Plynius li bro decimoſeptimo. Terræ mandare cacumen, vti de ſalice dictum eſt. ¶ Caudicibus,] caudex dicitur in arbore quod ſupra terram ſimplex aſſurgit, in herbis verò caulis appellatur, vt Theophraſti interpres oſtēdit. ¶ Radix oleagina,] radix eſt quod ſubter telluri coheret, Olea autem Theophraſto teſte li bro ſecundo pluribus modis venire videtur, Nam ex trunco, ra mo cōciſo, radice, ligno, virga. ¶ Impune.] ſine dāno. ¶ Ver tere.] ſupple ſe in alterius ſcilicet ramos. ¶ Iſmara,] Iſmarus Thraciæ mons inſignis oleo, & vino, teſte Vibio. ¶ Taburnū,] Taburnus mons eſt Apuliæ regionis, quæ fertilis eſt oleæ, vt Probus inquit, Poeta libro Æneidos. xij. meminit etiam dicēs, Ac veluti ingenti ſylla, ſummo've taburno. Quum duo conuer ſis inimica in prælia tauri, Frontibus incurrunt.

Sylue. Frutex. Caudex. Caulis. Radix. Olea.

¶ ASCENSIVS.

¶ Hos natura modos primū &c. Sunt itaq; inquit tres modi ar borum naturaliter naſcentiū, quibus quarū adiecit ars qui tri plex eſt, nam aut alteri arbori per inciſionē inſigitur virgultū: aut abſciſſum terræ committitur eiq; conglutinatur. per tranſ plantationem plantaria nouam naturam induūt. Quintieā ra dix, aut truncus interdum pro plantari terræ cōmittitur. ¶ Or do eſt natura dedit primū ſcilicet priuſq; ars inuenta eſſet quæ naturā imitat̃: hos. ſ. dictos modos arborū videlicet creandarū omne genus ſyluarū. i. magnarū arborū in qbus ſunt alta ſilen tia, & fruticum, ideſt humilium virgultorum quæ ad menſurā iuſtam arbori non aſſurgunt, hyeme tamen non intereunt, & ſacrorum nemorum, ideſt lucorum viret his, ſcilicet modis di ctis. Alij ſcilicet modi, ſunt, ideſt extant, & reperiuntur quos, ipſe vſus, ideſt experientia repperit ſibi, ideſt ad ſuum commo dum via, ideſt ratione & exercitatione hic, ideſt quiuis planta tor abſcindens plantas, ideſt ramos aut virgulta vt plantentur, de tenero corpore matrum depoſuit, ideſt credidit & commiſit ſulcis, ideſt ſcrobibus hic, ideſt alius, obruit, ideſt ſepeliuit & cooperuit aruo, ideſt terra qualis eſt in aruo ſtirpes, ideſt trun cos craſſos cum radicibus & ſudes, ideſt perticas, quadrifidas, ideſt in quatuor partes fiſſas, & vallos, ideſt palos & ſtipites ro bore, ideſt trunco acuto quomodo ſalices in ſepibus naſcuntur. Et aliæ ſyluarū, i. aliæ ſyluę, expectant, ideſt deſiderāt vt procreentur arcus, ideſt cur uaturas ſeu ramos circunfle xos', propaginis, ideſt vitis, vt pinus citreæ aliarum'que ex propagine naſcentium, & expectant plantaria, ideſt plantas cū radicibus viua, ideſt virentia ſua terra, ideſt per ſuam propriam & natiuam terram aut expectant plantaria viua cum ſua terra, ideſt volunt vt radices transferantur vna cum terra in qua pri mum natæ ſunt Aliæ ſcilicet arbores, nil. ideſt non alicuius, non egent alicuius radicis, aut nil. ideſt non egent radicis, & puta tor, ideſt amputator & deciſor referens, ſummum cacumen. id eſt virgultum ex vertice arboris, haud. ideſt non dubitat, ideſt veretur aut formidat, mandare, ideſt committere terræ, ſcilicet ipſum cacumen vt radices iaciat, & pullulet. Quin. ideſt quin etiam: q. d. & quod plus eſt radix oleagina, ideſt oleæ arboris, truditur, ideſt pullulat vbertim è ligno ſicco, cui ſcilicet incluſa eſt. & doc caudicibus, ideſt codicibus hoc eſt truncis ſectis, id eſt, fiſſis & diuiſis mirabile, ideſt quæ res eſt mirabilis dictu. ideſt dum dicitur aut vt dicatur. (Codicem pro trunco. accipi notum eſt ex illo Iuuenalis reſidens in codice pellex. pro vo lumine, verò accipitur eo quod ſicut in codice, ideſt trūco, ſunt multi libri. ideſt interiores cortices in quibus, vt in membra nis olim ſcriptitabant, ita in codice, ſunt multa folia ex libro olim conſtantia. Repræhenditur autem hoc loco. Seruius à Beroaldo his verbis. Dicuntur à Seruio hoc in loco ea quæ nec, vera ſunt nec veriſimilia, nec ab vllo ſcriptorum me morata, neq; virgilianis, verſibus conuenientia, namq; poeta illis, verſibus loquutur de inſitione qua leuigatur falce trun cus, & aut inter corticem lignum'que inſeritur calamus, aut fiſſo trunco imprimitur medullæ, cuius rei tota diſci plina tradita eſt à Columella, in, tertio à Plynio in. decimo ſeptimo, à Palladio pluribus in locis & tanta eſt vis inſitio nis, vt etiam ſatiue ſylueſtrium radicibus inſerantur natura ſiccioribus, aptiſſima enim eſt inſitis ſiccitas, vt auctor eſt Plynius. Inde dictum eſt à poeta, Truditur è ſicco radix olea gina ligno, ideſt olea inſeritur & radices agens, viuiſcit etiam in ſicco ligno, quod eſt mirabile dictu, Cato præcipit inſeri oleas luna ſicca. Hæc ille. Ex quibus patet quod non lignum ſectum pullulat, ſed in ligno ſicco ſecto incluſum virgultum, ſed ad ordinem redeo) Et nos, videmus im pugne, ideſt paſſim ſicut quod impugne ſit, paſſim fieri ſolet, vertere, ideſt tranſmutare ramos alterius, ideſt vni us arboris. in, ſcilicet ramos alterius, ſcilicet arboris, & nos videmus, pirum mutatam ſcilicet in natura per inſitionem ferre mala inſita, ramorum inſitorum fructus à piris longe diuerſos, & nos videmus ſæpe corna lapidoſa, ideſt lapidi bus ſeu oſſibus, plena, rubeſcere prunis, ideſt ferre pruna ru bicundula. Quare, ideſt quamobrem quod, ſcilicet ſua eſt cui'que natura & naturæ ſequitur ſemina quæ'que ſuæ. Agitæ, adhortandi aduerbium, ò agricolæ diſcite genera tim, ideſt per ſingula genera. proprios cultus, ſcilicet ar borum. ideſt quomodo coli. volunt vt ferant mites fru ctus, vnde ſequitur, & mollite, ideſt molles & mites faci te fructus feros, ideſt ſylueſtres, colendo, ideſt per cultum (Capitur autem hoc loco colendo actiue apud Quintilianum paſſiue cum dicit. Sed memoria excolendo ſicut cætera, omnia augetur) neu. ideſt neue terræ iaceant ſegnes, id eſt ignauæ, & inutiles nihil frugum, aut bonorum fructuum ferentes (niſi forte malis dicere, neu fructus iaceant ſegnes terræ. ideſt in terra hoc eſt humi) iuuat, ideſt adiuuat, rem agricolæ & delectat, conſerere Iſmara montem Thra ciæ baccho, ideſt arbutis, vt vites baccho dicatas ferant, & iuuant, veſtire taburnum, ideſt montem illum appulliæ olæa, cuius ferax eſt. Iuuat autem, ideſt delectat, quia iucundum eſt videre lætos fructus, aut iuuat, ideſt prodeſt, quia vtile eſt feraces terras conſerere.

Codex. Beroald. Impugne

¶ PIERIVS.

¶ Sunt alij quos ipſe via ſibi reperit vſus,] In longobardico exemplari viam, legitur accuſatiuo caſu, quod fortè non diſpli ceat, ſi ordinem feceris, Sunt alij, 'quippe modi, quos vſus rep perit ſibi viam. Seruius tamen agnoſcit via ideſt ratione. vt In ueni germana viam, alij dicunt, via, inter eundū quippe in ipſo progreſſu rerum & experientia. In mediceo paraphraſis eſt, via, ingenio.

Tuq; ades inceptumq; vna decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ
Mœcenas, pelagoq; volans da vela patenti,
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraq; centum,

SER VIVS.

¶ Tuq; ades,] Mœcenas ade ſto inceptum fauorem om nibus libris impendito. Nā vbiq; eum inuocat. ¶ O de cus, ô famæ meri. pars max. noſtri.] Hora. O & præſidi um, & dulce decus meum. ¶ Pelagoq; volans da vela patenti,] ſimplici generi car minis preſta fauorem. Acci piamus patēs pelagus car minis facilitatem. Hoc au tē carmen facile eſſe ipſe ſi gnificat dicēs. In manib⁹ ter ræ, hoc eſt in facili. & in pm ptu res poſita eſt. ¶ Nō ego cuncta

Ferrea vox:ades,& primi lege littoris oram:
In manibus terræ:non hic te carmine ficto,
Atq; per ambages,& longa exorſa tenebo.

cuncta]meis amplecti verſibus opto,]ideſt nō ſum vniuerſa dicturus: nec eṁ poſſum,quare, & ſuā extenuat poſſibilitatem,& Mecœnatis auribus ex ſui carminis breuitate blanditur. Alij aliter accipiunt. Conſtat mecœnatem fuiſſe literarum peritum, & plura compoſuiſſe carmina.Nam etiam Auguſt. Cæ. geſta deſcripſit,quod teſtatur Hor.dicens, Tuq; pedeſtribus dices hiſtoriis,prælia Cæſaris mecœnas melius,ductaq; per vias Regū colla,minacium vt hoc nunc dicat.Incœptumq; vna decurre laborem,ideſt adeſto,& ſimul ſcribamus.Licet enim quæ tu ſcribis eſſe conſtet ingentia meum autem carmen, & breue ſit,totum id explicare non poſſim,debes tamen fauere minoribus,vt pelagoq; volans da vela patenti,ſic ingenita ſcribe. ¶Et primi lege littoris oram.]Faue minora ſcribenti.Non ego cuncta meis,Lucretij verſus,ſed illi ænea vox ait,non ferrea Primi lege littoris oram, lege nauticus ſermo eſt, qui nunc & ad nauigandum,& ad lectionem poteſt referri, Nam hoc dixit,faueto principio,vel humilitati carminis mei. ¶In manibus terræ,] ideſt in facili,& in promptu eſt terrarum deſcriptio,quod πρόχειρον græci,dicunt.Non hic te,ideſt ſimpliciter vniuerſa deſcribam, neq; vt in ænei,aliquibus figmentis,aut vllis vtar ambagibus. Longa autem exorſa dicit proœmia longe repetita,quę conſtat eſſe vitioſa.

Mecœnatis ſcripta,

¶MANCINELLVS.

¶Tuq; ades,]primo volumine Aug. Cæſa.inuocauit.hic,verò mecœnatem,cui & totum opus dedicat.Incœptumq; vna decurrere laborem,ideſt auxiliare mihi tuo ingenio. ¶Patēti pela,] ideſt patenti & amplæ materiæ. ¶Vela,]ſtudium,& auxilium ¶Volans.]citus,& feſtinus in antiquis textibus,& volans, & volens legitur,vtrunq; conuenit. ¶Non mihi ſi,]non optarem amplecti cuncta,inquit ſi centum &c. ¶Ferrea vox,]firma,indeficiens. ¶Et primi lege,]littoris oram ,] nauiga extremitatem primi littoris,ideſt principio huius voluminis tuo mihi ingenio,ac ſtudio faue Per ambages,verborum circuitus. ¶Longa exorſa.] longa exordia, vnde ſtatim ad narrationem conuertitur.

¶ASCENSIVS.

¶Tuq; ades.Quem primo volumine duntaxat nuncupauit dicens quo ſydere terras. Vertere mecœnas &c.hic inuocat mecœnatem non vt,numen ſed vt amicum numinis . Inuocat autē quia ſupra vires videtur arborum naturas exequi,quo circa dixerat prius generatim diſcite cultus agricolę,& ne temere rem tantam conatus culparetur,dicit non ego cuncta meis amplecti verſibus opto.Ne tn̄ breuitati deſit vtilitas dicit ſe reciſurū ſupflua hoc mō.Nō hic te carmine ficto,Atq; p ambages & longa exorſa tenebo. Tū incipit docere de arboribus ſpōte naſcētib9, vt in ſequenti particula videbimus. ¶Ordo autē in hac particula eſt. Tuq;.i.& tu hoc eſt etiā tu nō ſolū auguſtus, ô mecœnas decus i.ornamētum.ſ.meū & merito.ſ.tuo pars maxima noſtræ famę ades.i.adſis cū fauore tuo,& decurre mecū laborē incœptum.i. adiuua me incœptū opus ad finem celerius perducere & tu volans.ſ.mecū.i.celerē operam nauans da pelago patēti.i.per metaphorā materiæ expoſitæ, vela.i.ſcđm pceſſum & auxiliū ſicut naues velis celeri9 puehunt q̄ remis dūtaxat.Ego nō opto amplecti.i.pſequi meis verſib9.i.carminibus cuncta.ſ.ad arbores pertinētia.Non.ſ.optarē amplecti cuncta aut nō poſſem exequi cūcta ſi.i.tametſi linguę ſint mihi centū & vox ferrea.i.infrāgibilis & firmiſſima(Lucre.tamē dixit ærea) ades inquam & lege oram.i.extremitatem,primi littoris.i.proximam primo littori regionem(perſtat in metaphora ſumpta à nautis ab eo vbi dixit,pelagoq; volās da vela patenti. Nam qui egregiæ laborāt dicuntur nauare,quaſi nauibus qbus commode & abunde multa ad portum peruehuntur id agant.nō minoribus vehiculis lege ergo oram primi littoris mecū.i.ſtatim à principio ingredere mecum hoc patens pelagus in tam vaſtam,atq; amplā de arboribus creandis materiam quam nō penitus percurremus ſed gn̄atim capita dicemus,ita vt in primo littore ſemp verſari videamur)Lege inquā orā in manibus.i.in ſinu & complexu terræ,hoc eſt non profundam naturalium rerum ſcrutationem,ſed facilem,& apertam trademus :vn̄ ego nō tenebo.i,immorabor, & ſuſpenſum faciam te,hic.i.in hac materia carmine ficto, ideſt figmentis poeticis ornato,atq; nō tenebo te hic per ambages,i. verborū circuitus & inuolucra,hoc eſt per dubias ſn̄ias,& p lōga exorſa,ideſt exordia & per longas inſinuationes , quibus in cauſſa honeſta vti non decet.

¶PIERIVS.

¶O decus:ô famæ merito pars max.noſtræ mecœnas.]In codicibus aliquot antiquis,noſtri,legitur,quod ſi admitteretur, neceſſarium eſſet legere,vt nōnulli cenſent.O decus ô fama& me. pars max.noſtri. Sed enim in Mediceo , & aliis caſtigatioribus exemplaribus famæ noſtræ,legitur. Qđ verò,mœcenas,non mecœnas,ſcribendum ſit,oſtenſum alibi,nimium verò eſt,quod in codicibus nonnullis habetur. ¶O decus ò famæ me. pars max. noſtræ,]potius enim cum horatio,decus,legendum,ô & præſidium,& dulce decus meum.

Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras:
Infœcunda quidem:ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt,tamen hæc quoq; ſi quis
Inſerat,aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis:
Exuerint ſylueſtrem animum,cultuq; frequenti
In quaſcunq; voces artes,haud tarda ſequentur.
Necnon & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet,vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes,& rami matris opacant:
Creſcentiq; adimunt fœtus,vruntq; ferentem.
Nam quæ ſeminibus iactis ſe ſuſtulit arbos:
Tarda venit, ſeris factura nepotibus vmbram:
Pomaq; degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpeis auibus prædam fert vua racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus:& omnes
Cogendæ in ſulcum,ac multa mercede domandæ,
Sed truncis oleæ melius,propagine vites
Reſpondent,ſolido Paphiæ de robore myrtus
Plantis & duræ coryli naſcuntur,& ingens
Fraxinus.Herculeæq; arbos vmbroſa coronæ,
Chaoniiq; patris glandes,etiam ardua palma
Naſcitur,& caſus abies viſura marinos.

ℂ SERVIVS.

ℂ Sponte ſua:] ad illud q̄d
omiſerat redit:& exequtur
qualitatem trium generū,q̄
ſupra memorauit,arborū.ſ.
ſpōte natarū,pcreatarū ex ſe
mine,& earū q̄ de radicibus
pullulāt. Infœcunda fœtu ca
rentia,& p trāſitū rē phyſicā
tāgit. Nā ſemē ſalicis eſum
dicit infœcūditatē mulieri⸗
bus gignere. ¶ Læta & for⸗
tia.] quaſi in hoc ipſis arbo⸗
ribus genus ſit fœcūditatis.
¶ Quippe ſolo natura ſub⸗
eſt,] quia vt ſupra diximus
natuliter rerum omniū ma⸗
ter eſt terra vniuerſa intra ſe
continet ſemina., hinc eſt.
Natura. Quippe ſolo natura ſub⸗
eſt,natura enim dicta ab eo,
quod naſci aliquid faciat,
Mire autem ait ſubeſt. ideſt
ineſt latenter: nam non ap⸗
paret. Vnde epicurei di⸗
cunt nihil eſſe,quod non ha
beat originem ſui. nam hoc
eſt gigni de nihilo, de nihil
in nihilum nil poſſe reuer⸗
ti. ¶ Scrobibus mandet mu
tata ſubactis,] nos ſcrobes
Scrobes. genere dicimus maſculino:
licet Lucanus dixerit cōtra
artem. Exigua poſuit ſcro⸗
be. ¶ Sylueſtrem animū,]
naturalem aſperitatem, &
infœcunditatem. ¶ Voces
artes,] fœcunditates ex arte venientes. ¶ Hoc faciet,] erit fœ⸗
cunda, ſi fuerit inde translata. ¶ Vtrunq; ferentem,] quæ ferre
pōt,ſi ei vmbra nō noceat. ¶ Pomaq; degenerāt. modo degene
rant in peius vertunt,al's in melius,poma aūt arborū ex ſemi⸗
ne,pcreatarū dicit,quas cōſtat niſi inſitæ,aut translatæ fuerint,
nō rn̄dere qualitati ſeminis ſui. ¶ Fert vua racemos.] Vuā,pvi⸗
te poſuit.i.fructū,p arbore, Sanè racemus botryonis eſt pars,&
botryo græcū eſt,& ſic vuā ,p vite poſuit:ſicut Hora.,p vino,nā
ait Cæcubū,& ꝑlo domitā caleno,tu bibes vuā. ¶ Cogēdę in ſul
cum.] in ordinē cōponendæ,aut certe arandæ. ¶ Multa merce
de,] Multo labore,à ſequēte quod præcedit,intellige. Sed trū⸗
ci oleæ.] Quia ſupra ait. Trudit ē ſicco radix. Etiā redit ad eos
modos,quos inuenit induſtria. Dicēdo aūt melius offendit etiā
alias arbores poſſe ex trūcis,pcreari. Sanè olea eſt arbor ipa:vn
Olea. de deriuatū eſt oleū. Oliua verò fructus ipſe, vnde eſt oliuum.
Oliua. Legim⁹ tn̄ & oliuā de arbore. Vt incūbēs tereti damon ſic cœpit
oliuæ. ¶ Solido paphiæ,] ſicut & olea. Paphiæ autē venereæ à
papho inſula,in qua venus colitur:veneri aūt myrtus eſt conſe
crata. Vel ꝙ hæc arbor gaudet littoribus,& venus de mari dici
tur,pcreata,vel ꝙ vt medicorum indicāt libri hæc arbor apta eſt
mulierū neceſſitatibus plurimis. ¶ Plantis & duræ coryli na⸗
ſcunt.] Duras dixit,nō ad lignū,ſed ad fructū ipſarū referens.
Alij eduræ legūt quaſi nō duræ,vt paulopoſt,Enodes trūci.i. ſi
ne nodis:vt modo eminētis nō augentis habeat ſignificationē.
Sanè coryli,pprie dicunt. Nā auellanæ ab auellano Campaniæ
Coryli. Auellana oppido,vbi abūdāt noiatæ ſunt. ¶ Herculeæ,] ipſe alibi, hercu
lea bicolor cū populus vmbra. ¶ Chaonijq; patris.] Iouis epy⸗
rotici. ¶ Ardua palma,] aut alta aut ad quā difficile puenitur.
¶ Caſus abies viſura marinos.] Eſt em̄ abietis ſpēs apta naui⸗
bus quā ſapinū vulgo vocant.

¶ PROBVS.

ℂ Solido paphiæ de robore myrtus,] inſula eſt cypros tota ve⸗
neri ſacrata,in qua eſt oppidum paphos à quo paphiam myr⸗
tum appellauit arbuſculam, quæ veneris tutelæ eſt ſubiecta.
¶ Herculeæq; arbos vmbroſa coronæ.] populus,quia herculis
tutelę exiſtimetur ſubiecta, teſtatur in Æneid. Virgili. dicens.
Dixerat herculea bicolor, quum populus vmbra. Velauitq; co.
foliisq; innexa pependit.

ℂ MANCINELLVS.

ℂ Infœcūda,] ſterilia. ¶ Læta,] ampla. ¶ Solo natura ſubeſt,]
Myrtus. de natura,& terræ ſeminib⁹ videto æglo.vj.& li.j.Geor.ibi,im
poſuit natura locis,& ibi lati⁹. Quiq; nouas alitis nōnullo ſemi
ne fruges. ¶ Mutata.] Ply.li.xvij.c.viij. inquit añ oia igit in ſi⸗
milē trāſferri terrā,aut meliorē oportet. Pręfodere ſcrobes añ ſi
fieri poſſet,tāto donec pingui ceſpite obducant. Magnū añ an⸗
num fieri iubet vt ſolē,pluuiaſq; cōbibant. Arborem nec mino⸗
rem bima,nec maiorem trima trāſferri quidam præcipiūt. Alij
cū annū impleat,plæriq; id demū cauēt,vt plaga deputati cacu⸗
minis meridiē ſpectet. ¶ Subactis.] i.verſatis,excultis,& effoſis
¶ Cultuq;

¶ Cultuq; frequēti,] Ply.li.
xvij.c.xlj.ait,atq; in totū ois
cura fertilitatē adiicit,fertili
tas ſenectā. ¶ Ferētē.] i.fœ⸗
tus. ¶ Tarda venit] niſi.ſ. di
geſta fuerit p vacuos agros
& poma in peius vertentur.
¶ Vua] vitis ipſa niſi è ſemi
nario fuerit tranſpoſita tur⸗
pes racemos ,pducit. Satio⸗
nes em̄ vitiū duo gn̄a,vt ſcri
bit Colu.li.iiij.c.xiiij. mal⸗
leoli,vel viui radicis,q̄d vtrū
q; ab agricolis vſurpat,& in
,puinciis,magis malleoli,ne
q; em̄ ſeminariis ſtudēt,nec
vſum habēt faciēdæ viuira⸗
dicis. ¶ Truncis oleæ,] de
hoc lege Catonem ti. xlv.
¶ Propagine vi.] De hoc vi
deto Col.li.iij.c.vij. Myrt⁹.
Theophraſtus li.ij. inquit,
ꝙ myrtus & ligno,& ramo
prouenit. Ply.li.xvij.c.xvj.
ſcri.ꝙ ramo ſerunt,& puni
ca pali laxato pri⁹ meatu,itē
myrtus. Capite verò.vij.at⸗
q; myrti gn̄a oia in cāpania
baccis ſerunt Romæ ,ppagi⸗
ne Tarētina. ¶ Paphiæ myr
tus,] paphos cypri vrbs,por
tum habebat & templa opti
me ſtructa Stra.li.xv.auctor
eſt Ply.vò lib.ij.ait q̄d cele⸗
bre phanū habet veneris pa
phos,in cuius quadam area
non pluit. Paphiæ ergo ve⸗ Paphos.
nereæ. ¶ Eduræ coryli,] nō dure fragiles. De corylis plura in
Tityro. ¶ Herculeæq; arbos vm.co.] i.populus Herculis tute⸗
læ ſubiecta,qui vt aiūt ad inferos accedens populea fronde ſe co
ronauit. ¶ Chaonijq; patris,] i.Iouis Dodonæi, vide latius lib.
j.Geor.ibi Chaoniāq; pingui,&c. ¶ Palma.] de hac videto li.j.
Geor.palmas epiros aquarū. ¶ Abies,] Ply.li.xvj.ca.xvj.ſcri.
abietē expetitā nauigiis.ſitūq; habere in excelſo montium,ceu Ingens.
maria fugerit idē Ply.lib.xvj.cap.xl.ait q̄d abies admirationis Nauis.
præcipuæ viſa in naui q̄ ex ægypto.Caij principis iuſſu Obeli⸗ Obeliſci
ſcū in vaticano circo ſtatutū,quatuorq; trūcos lapidis eiuſdē ad Obeliſc⁹
ſuſtinēdū eū abduxit. Qua naue nihil admirabilius viſum ī ma
ri certū eſt, Longitudo ſpacium obtinuit magna ex parte,oſtē⸗
ſis portus latere leuo,quæ arboris craſſitudo quatuor hominū
vlnas complectentium implebat.

ℂ ASCENSIVS.

ℂ Sponte ſua &c. Incipit ergo narrare,& primo de ſponte.ideſt
ſine ſemine ac radice naſcētib⁹ dicens eas robora læta.i.pulchra
& ,pcera habere:cuius rei cauſſam interrogatus æſopus. At qvi
delicet herbæ & arbores natiuæ pulchriores ſint ſatiuis rn̄dit
has à matre illas ab aliena educari:vn̄ maro hic dicit qppe ſolo
natura ſubeſt:Ineſt enim inquit ſua cuiq; vis atq; naturalis po⸗
tentia.quam amittunt quæ illinc transferentur alio. Verunta⸗
men ſi transferantur mitiores fiunt & fructus ſi quos ferunt mi⸗
tiores edent quaſi domita luxuriantis naturæ ferocitate. Similę
quoq; iudiciū cēſet de iis q̄ ex radicib⁹ pullulāt vt ex ordine tex
tus patebit q talis eſt. Ea ſup.q̄ tollunt,i. erigunt ſe,ſua ſpōte,i.
ſpontanea natura nullo cogēte nec ſerente nec plātante ſine ſe⸗
mine & radice in auras luminis.i.in aera,hoc eſt in ſublime ſur
gunt qdē infœcūda.i.ſterilia aut fœcūditatē impediētia,aut īmit
tes & inutiles fructus quātū ad eſum ferè afferētia,ſed ſurgūt lę
ta.i.in bona habitudine hoc eſt pulchra & nitida ſicut ſunt ferè
aīalia lęte viuētia,& oīa ſui aſpectu lætitiā nobis afferētia & for
tia.i.robuſta hoc eſt ſunt ſterilia qdē ſed fortia & pulchra & ita
materiā vtilē præſtent non fructum,ideo aūt læta & fortia ſur⸗
gunt,qppe.i.qa certe natura.i.naturalis vis ,pducēdi ſubeſt.i.oc
culte ineſt ſolo.i.terræ natiuæ,tn̄ ſi qs inſerat.i.p inſitionē ī aliū
truncū trāſferat,aut mādet.i.cōmittat ea ſcrobib⁹.i.foſſis ſuba⸗
ctis.i.aptis,ipſa mutata.i.qn̄ mutata fuerint & exuerint aīm ſyl
ueſtrem,aut ipſa exuerint animum.i.naturam ſylueſtrem, iam
mutata.ſ.ad mitiorem naturā, & ipſa ſequentur haud tarda.i.
non cunctantia nec immorātia aut repugnantia, frequenti cul⸗
tu.i.per frequentem cultum in quaſcūq; artes voces.i.vocaueris
ea. Necnō.i.etiam ſupple arbor ſterilis.i.infœcunda,quæ exit.i.
pullulat ab imis ſtirpibus.i.radicibus faciet hoc,ideſt exuet ſyl
ueſtrem animum & ſequetur in quaſcunq; voces artes,frequen
ti cultu,& id quidem,ſi ſit digeſta,ideſt domita & mitificata per
agros vacuos,ideſt apricos & ſoli expoſitos vt à ſole coquatur.
Nam frondes altæ & rami matris opacant ſcilicet vmbris,nunc
ſcilicet in ſyluis ſtantem,& adimunt,ideſt impediunt,ipſi creſcē
ti fœtus,

ti fœtus,ideſt fructus,& vrunt.ideſt opprimunt & macerant,fe-
rentem,ideſt ferre parantem & flores emittẽtem .Nam arbos q̃
ſuſtulit,ideſt ſurſum tulit,ideſt erexit & extulit ſe ex ſeminibus
iactis vt quercus venit,ideſt creſcit tarda,factura vmbram nepo
tibus ſeris,ideſt diu poſt eam venientibus,hoc eſt diu eſt anteq̃
largos fructus habeat & diutius anteq̃ alias arbores aut ex fru
ctu aut ex radice ſua creet,quibus vmbram faciat. Et poma de-
generant,ideſt generoſitatem ſeu nobilitatem virtutemq; ſuam
amittunt,oblita priores ſuccos,ideſt ꝑ inumbrationem aut diu
turnum in vno loco ſitũ,& per longam propagationem fiũt po
ma minora & deteriora quã in prima plantatione aut inſitione
fuerant.Et vua ſcilicet neglecta & ſilueſtris fert auibus prædã:
videlicet turpes racemos quos homines colligere refugiũt. Sci
licet,ideſt ſcire licet,cur id fiat.quia labor eſt impendendus om
nibus,ſcilicet arboribus,vnde fructum bonum expetas,& om-
nes,ſcilicet arbores,cogendæ ſupple ſunt in ſulcum,ideſt liram
& ordinem interuallo ſignato per vomerem,& domandæ ſunt
multa mercede,ideſt fœnore& lucro quod domanti eas obuene
rit. Sed oleæ,ideſt arbores oliuæ reſpondent melius ſcilicet vo-
tis noſtris truncis,id melius naſcuntur è truncis,& vites reſpon
dent melius,ſcilicet deſiderio noſtro,propagine,ideſt per ꝓpa-
ginem,ideſt palmitem propagantem.(Sanè propago pro ꝓge-
nie primam corripit quam pro vite producit)Myrthus paphię
ideſtveneri paphiæ.ideſt cypriæ dedicatæ aut quæ iuxta paphũ
plurimæ naſcũtur,naſcuntur de ſolido robore,ideſt non de ra-
mali aut ſurculo.& coryli eduræ,ideſt non ſatis duræ,aut & du
ræ,ſcilicet in fructu,ſed plures edurę legunt,ideſt extra duriciẽ
poſitæ

poſitæ hoc eſt fragiles naſcuntur plantis , & fraxinus arbor illa
ingens,ideſt valde magna naſcitur,ſcilicet plantis & arbos vm
broſa herculeæ coronæ,ideſt populus è cuius frondibus hercu-
les ſibi coronam conſeruit,& glandes patris Chaonij,ideſt epy
rotici,videlicet Iouis hoc eſt iuglandes naſcuntur etiam plãtis,
& palma ardua naſcitur etiam plantis,& abies,ideſt arbor, vn-
de ferè naues texũtur potiſſimum ex ea quæ in montibus naſci-
tur(nam eſt paluſtris etiam mollior)viſura caſus marinos.i.pe
ricula & naufragia in mari,naſcitur plantis,poſſet fortaſſis con
ſtrui vt ſit coryli duræ in fructu videlicet,naſcuntur è plantis &
ita de aliis repeteret̃ è,præpoſitio,ſed dura eſſet poſtpoſitio plã-
tis è,vbi poſſet dicere è plãtis,ſtante verſu . Quo circa cõſultius
Mancinellum ſequeris.

PIERIVS.

Infœcũda quidem.]Quod ait Seruius ſemẽ ſalicis eſum infœ
cunditatem mulieribus gignere,idẽ & Ply.affirmat,quãquã de
foliis non de ſemine loquatur, ait enim folia ſalicis contrita,&
pota,intemperantiam libidinis coercere,atq; ita in totum aufer
re vſum ſæpius ſumpta. Atq; alibi,ſemen ſalicis mulieri ſterili-
tatis medicamentum eſſe, Salicis verò ſemen exiguum admo-
dum,vt diligentiores ſcriptores tradunt,in foliis eſt , nam ſunt
qui nullum eſſe ſalici ſemen putẽt.¶In quaſcunq; voces artes.]
In codicibus aliquot antiquis legere eſt,In quaſcunq; voles ar-
tis,In quibuſdam,velis,ſed enim voces ,magis omnino placet,
eruditis.¶Plantis & duræ coryli naſcuntur.]In codicibus ali-
quot anti.eduræ coryli,legitur. Seruius vtranq; lectionẽ agno-
ſcit.Sed exẽplaria vetera maiori ex parte cũvulgata lectione,&
duræ,habent.

Inſeritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere valentes:
Caſtaneæ phagos,ornuſq; incanuit albo
Flore pyri:glandemq; ſues fregere ſub vlmis.
Nec modus,inſerere atq; oculos imponere, ſimplex.
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmæ
Et tenues rumpunt tunicas:anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus.huc aliena ex arbore germen
Includunt:vdoq; docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur:& alte
Finditur in ſolidum cuneis via,deinde feraces
Plantæ immittuntur:nec longum tempus:& ingens
Exiit ad cœlum ramis fœlicibus arbos:
Miraturq; nouas frondes,& non ſua poma.

SERVIVS.

¶Et fętu arbutus horrida,]
Verſus dactilicꝰ.Nã male q
dam horrens legũt Horrida
Inſitio. aũt hiſpida,Et iã trãſit ad in
Inoculatio. ſitionẽ q̃ duplex eſt. Nã aut
inſitio dicitur cum in fiſſo
trunco ſurculus fœcũdæ ar-
boris ſterili inſerit̃,aut ocu-
lorum impoſitio , cũ inciſo
cortice libro alienæ arboris
germẽ inſerimus.¶Et ſteri
les platani malos geſſere va
lentes,] dicit quid in quam
arborem debeamus inſere-
re,in arbuto nucẽ , in plata-
no malũ.in orno pyrum ſed
caſtaneæ phagos eget expo
ſitione,nõ enim in caſtanea
fertili infœcunda phagus in
ſeritur,vnde aut Hypallage
eſt,vt ſit caſtaneæ phagos ꝓ
phagi caſtaneas geſſere,aut
eſt mutanda diſtinctio, vt ſit
Et ſteriles platani malos geſ
ſere valentes caſtaneæ,hoc eſt infœcundæ arbores platani for-
tes ramos caſtaneæ portauerunt phagos, ornuſq; incanuit albo
flore piri. Secundũ quã diſtinctionẽ phagos licet breuis ſit,gõs
finalitatis tamen rõne ꝓducit̃.¶Phagos]eñ incipit eſſe nomi
natiuus caſus græcus ſingularis,nã pluralis noſter eſt actũs,alij
neutrum ꝓbant &,ita accipiũt caſtaneæ flore phagos incanuit,
piri flores ornus incanuit,vt ſi'r phagos noĩatiuus ſit græcus,
¶Nec modus in,ſe,]aut non eſt ſimplex,&fortuita rõ.ſed ea,q
ingenti labore colligitur,aut hoc dicit,nõ eſt idem inſerere,qđ
& oculos imponere,quarum rerum diſcretionem hoc loco me
morat.ſicut nos diximus ſupra.¶Trudunt,]propellũt,eiiciũt.
¶Tunicas,]ideſt libros arboris interiores. ¶Huc ex aliena,]
quia ait ex aliena arbore,& eſt mutatio,ideo non ait,hic inclu-
dunt,ſed huc,Cice.includuntur in carcerem condemnati , vtiq;
quia illuc fuerant aliunde deducti . ¶Inoleſcere,] concreſcere
,aut rurſum enodes trunci reſecantur,Rurſum hic non
habet ſignificationem iterandi.ſed abundat.¶Libro.] liber di-
citur pars corticis interior . ¶Mirataq; eſt nouas frondes ,] &
non ſua poma,ingens phantaſia. Sanè mirata eſtq; legendum,
vt ſtet verſus.

MANCINELLVS.

Arbutus ¶Arbutus horri.]verſus eſt dactylicus. ¶Arbutus,]aũt arbor
eſt fruticoſa,pomum habet ſi'e terreſtribus fungis,dicitur alio
Platanus noĩe Vnedo,argumẽto vnũ tm̃ edendi Plura.Ply.xv.li.c.xxiiij.
Inſerendi modus. ¶ Valẽtes.]i.feraces,¶Platani,]hæc arbor lata folia habet vti
vitis,& ficus,Ply.lib.xvj.cap.lxxvij.legito.¶Caſtaneæ fagos]
ſ.geſſere,ſolebat eñ caſtanea ſylueſtris ex phago ĩſeri, quo glã
des produceret.¶Ornus,]arbor eſt ſterilis albo cortice. ¶Nec
modus inſere . atq; oculos imponere ſimplex.] Plynius. libro
xvij.capitu.xiij.docet.quod ſemine quoq; inſerere natura docu-
it,quod quidem aues in mollibus arborum lecticis egeſſerant,
& ventus fortè immiſerat in aliquas corticum rimas. Vnde vi-
dimus,inquit,cæraſum inſalice,platanum in lauro laurum in cę
raſo.Ratio poteſt eſſe duplex & prima inter corticem , lignũq;
inſerendi

inſerendi mox truncum in-
forare medium priſci ,ipſiq;
medullæ calamum vnũ im-
primere.neq;enim plures ca
piebat medulla ſubtilior,po
ſtea truncum leniter ſindere
cœperũt,cuneoq; tenui fiſſu
ra cuſtodiente,in rimã deci-
ſum calamũ inſerebant, ſed
obſeruandũ, ne fiſſura in no
do ſiat. Certũq; eſt ab hume
ris arborũ orientẽ æſtiuum
ſpectãtibus ſurculos peten-
dos,& è feracibꝰ, & è germi
ne nouello, niſi vetuſtę arbo
ri inſerant̃. ij. eñ robuſtio-
res eſſe debent,ꝑterea vt pre
gnantes.i.germinatione tur
gentes, & quos parere illo
ſperauerint anno inſeruntur
aũt,& inuerſi, quũ id agitur
vt minor altitudo in latitu-
dinẽ ſe fundat, Calamis exa
cutis medullam,ne nudet ca
lamus,ad corticem vſq; ſuũ
deprimatur,nec cortex explicetur in rugas . ideo lachrimantes
calamos inſeri non oportet,nec aridos quidem.Id etiã religiõis
ſeruãt,vt luna creſcẽte calamꝰ vtraq; deprimat̃ manu,validiuſq;
demiſſi tardiꝰ ferũt fortius durãt,nõ hiſcat nimiũ rima,ne cõpſ
ſum necet. Si craſſior trũcus inſeratur inter corticẽ,& lignũ,in-
ſeri meliꝰ cuneo,optime oſſeo,ne cortice rũpatur laxato,cæraſi
libro dempto.findunt̃ hæ ſolæ,& poſt brumam inſerere aptiſſi-
mum,q̃ proximum terræ,patiatur,nodorũ trunciq; ratio emi-
nere calami ſex digitorum longitudine non amplius debẽt.Ca
to inſeri ꝑcepit pira,ac mala per ver tãtum luna ſitiente,hoc eſt
ſicca. Præterea poſt meridiem, ac ſine vento auſtro . Et abun-
de arbitrantur paleato luto rimam cuſtodire duobus digitis in
ſito extante,inſeritur autem oleaſter calamo,& inoculationevt
idem ait ca.xvij.De inſitu verò , & inoculatione optime etiam
Theophraſtus meminit.lib.j.de cauſis plantarum.Meminit itẽ
Columel.lib.iij.ca.xxvj.¶Nam qua ſe medio.]Hæ arbores re
cipiunt talem inſitionem,teſte Columella qua humidum,ſucco
ſumq; & validum librum habent ſicuti ficus adde etiam caſta-
neam,& oliuam,&c.Et alte finditur.Fiſſuram trium digitorũ
Columella docet.

ASCENSIVS.

Inſeritur ỽò ex fœtu &c.Poſtq̃ elocutus eſt de naturali arbo
rum ꝓcreatione nunc loquit̃ de artificiali,quã tñ natura & inue
nit & ꝑficit videlicet de inſitione,q̃ tribus modis fit ſemine in
ſitu& inoculatiõe. Semine quoties arbori puluerulẽte aut putri
incidit aut inſert̃ ſemẽ quod germinat,germiniſq; radices prin-
cipali trunco cõglutinant̃ ita vt ab eiſdẽ radicibꝰ poſtea nutrian
tur.De inſitu aũt & inoculatiõe Ser.differit,qa ỽò nõ,videt̃ ſer-
uio approbabile arborẽ ſterilẽ fœcũde inſeri,vt phagũ caſtaneæ
nec hyppalage locꝰ ſatis aptus eſt ĩ mediocri ſtilo & re ſeria,ma
lit dictionẽ phagos eẽ noĩatiui caſus ſingularis numerivt ſit or-
do.Steriles platani geſſere malos.i.ramos caſtaneæ valentes.i.
tã validos vt mali.i.arbores nauium eſſe poſſint & phagos.i.ar
bor illa glandifera,& ornus incanuit.i.albicauit albo flore piri.
verũ

verũ Mãcinellꝰ ſentit caſtaneæ ſylueſtri & parũ fertili ĩſitas eẽ
phagos vt glandẽ ferat q̃ ſuibus vtilior ſit, quo mõ ordo erit. Ve
ro ꝓ ſed, arbutꝰ. i. arbor illa horrida. i. hiſpida, inſerit. i. recipit ĩ
ſitionẽ ex fętu. i. ſurculo aut fructu nucis. i. nux aut ſurculus eiꝰ
põt ꝑ inſitionẽ arbuto cõglutinari, & platani arbores, illę à lati
tudine foliorum, dictæ geſſere malos. i. arbores pomiferas valẽ
tes, ideſt vtiles & fertiles (niſi mauis Seruiũ prius expoſitũ imi
tari) & caſtaneę ſcilicet ſylueſtres geſſere phagos. i. arbores glã
diferas in vſum porcorum, aut ad materiam habẽdã) materies
enim phagorum celatoribus magno vſui eſt, vnde in buco. Po
cula ponam phagina, cœlatum diuini opus alchimedontis. Præ
terea poſſet loqui de inſitione naturali, ſi videlicet aut auis glã
dem phagi in caſtaneæ ſpecũ detulerit, aut ipſa deciderit, vt poe
ta naturam rerum exprimat, & non ſolũ quod agricolis condu
cat) & ornus arbor illa ſterilis incanuit. i. albicauit albo flore pi
ri & ſues fregere glandem ſub vlmis (ergo in glandiũ vſum fa
cta eſt inſitio, vnde non mirum ſi phagum caſtaneæ inſitam di
cit, præſertim illic vbi nimia caſtanearum copia) nec modus in
ſerere. i. inſerẽdi & inſitionem faciendi eſt ſimplex, ideſt vnifor
mis & vnus, & modus imponere. i. imponendi oculos. i. modus
inoculandi nõ eſt ſimplex. Nam qua ſup. parte gemme. i. groſſi
noduli ſeu germina, è quibus frondes & fructus exeunt, trudũt
ſe de cortice medio & rumpunt tenues tunicas. i. librum ſeu cot
ticem interiorem, ea ſup. parte fit anguſtus ſinus. i. oculꝰ, & rece
ptaculum in ipſo nodo & ipſi inſitores, includunt huc. i. in hunc
ſinum ſeu oculum, germen. i. ſurculum aut virgulam, quæ quia
inſerit inſita dicit & docet. ſ. germẽ inſitũ, inoleſcere. i. cõcreſcere
& cõſolidari, libro. i. interiore cortice, hudo. i. humorẽ & ſuccũ
intrinſecꝰ habẽte & ita vegeto ac veſco. Aut trunicienodes. i. nul
lum nodũ habẽtes, reſecant. i. findunt, rurſum. i. iterũ. & via. i, ri
ma & apertura. finditur. i. findendo fit alte. i. profunde, in ſolidũ
ideſt in robur & lignum ipſum nedum in corticem ac librũ fin
dit dico cuneis, q oſſei præcipiunt, eſſe deinde. i. poſt aperturã,
plante feraces immittuntur. i. inſerũtur nec longũ tẽpus ſup. in
tercidit, aut elapſum eſt & ingens arbor exiit ad cœlum. i. exor
ta eſt, fœlicibus. i. fœcundis aut fertilibus ramis, & eſt mirata. ſ.
arbor prior nouas frondes. ſ. arboris inſite, & poma non ſua. id
eſt ſuæ naturæ conformia.

PIERIVS.

Et ſteriles platani malos geſſere valentes caſtaneæ fagos: or
nuſꝗ, incanuit albo flore pyri,] In aliquot priſciani cod. antiqo
ribꝰ, iiſꝗ p̄ſertim, quos ab hieronymo aleãdro cõtubernali meo
viro literatiſſimo accepi, vno exemplo lectionẽ hãc ita citatã ĩ
ueni, caſtaneæ, cũ pũcto, vt genitiui ſit caſus dictioni, malos ap
plicandi, mox fagus ornuſꝗ, incanuit albo flore pyri. Quam le
ctionem etiam Seruius agnoſcit, dũ. fagos, nõiatiuũ eſſe Græ
cũ, dicit, dũ, os, finalitatis rõne ꝓduci poſſe, licet alioqui breuis
ſit In Mediceo cod. ita ſcriptũ, vt in vulgatis codicibus habetur.
¶ Plãtæ immittunt.] Sũt antiq codices, in qbꝰ legere eſt, immit
tant, reliqua tñ oĩa per indicatiuum modum dicta, & lõge me
liꝰ eſt, immittuntur.

Præterea genus haud vnum nec fortibus vlmis,
Nec ſalici, lotoꝗ, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues vnam in faciem naſcuntur oliuæ.
Orchades, & radij, & amara pauſia bacca:
Pomaꝗ, & Alcinoi ſyluæ: nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriiſꝗ pyris, grauibuſꝗ volemis.

SERVIVS.

Præterea genꝰ haud vnũ,]
Docet nũc etiã ĩ ſingulis ar
Lotos. borũ ſpeciebus eſſe aliquã
varietatem. ¶ Lotoꝗ] lotos
nympha quædã fuit, quam
cũ amatã priapus pſequeret
illa deorũ miſeratiõe in ar
Faba Syriaca. borẽ cõuerſa eſt, quæ vulgo
faba ſyriaca dicit. ¶ Vnã in
Orchites faciẽ,] In eãdẽ ſimilitudinẽ.
Radij. ¶ Orchites,] Genꝰ oliuæ à gręca ethymologia ſed obſcœna. i.
à teſticulis, q ὄρχεις dicũt. ¶ Radij] Radij oliuæ ſũt ita à lõginq
tate nõiati. ¶ Amara pauſia baccha,] Oliua à pauiẽdo dicta. i. à
tundẽdo. Aliter em̃ ex ſe oleũ nõ faciet. Amara aũt baccha viri
di, vt alibi Floribꝰ, atꝗ apio crines ornatus amaro. i. viridi: nã
de pauſia viridi, oleũ fit, vnde cõtra dicit dulce, quod nõ eſt viri
de. ¶ Pomaꝗ,] ſubaudi à ſupioribus. Nõ vnã naſcũtur in faciẽ.
Alcinoꝰ. ¶ Alcinoi ſyluæ,] i. pomiferæ arbores. Nã alcinous rex phea
cum fuit, diligẽs cultor hortorũ. Vnde per eius ſyluas arbores
pomiferas intelligimus, de quo Homer. ait ꝙ haberet ὄγχνη ἐπ
ὄγχνῃ γηράσκει, μῆλον δ᾽ ἐπὶ μήλῳ αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ, σῦκον δ᾽
Cruſtumium. ἐπὶ σύκῳ. ¶ Cruſtumiis,] Cruſtumia pira ſunt ex parte rubẽtia
ab oppido, cruſtumio nominata. ¶ Syriiſꝗ piris,] grauibuſꝗ
Volema volemis, ſyriis, i. nigris. ¶ Grauibus volemis.] i. magnis. Nam
Vola. & volema ab eo, ꝙ volam impleant dicta ſunt. Vola autem eſt
medietas palmæ, vel pedis, vñ & inuolare dicimus.

PROBVS.

Cyp̄ſſus Idæis cypariſſis,] Cypariſſum dicit cypreſſum, quidam dicũt
à cypariſſo. qui in inſula chia. quum haberet ceruum manſuetũ
quem vnice diligebat, & errãtem in ſyluis ignarus iaculo traie
ciſſet, Inedia ſe necauit, quem quia nec conſilio à morte, nec vi
ribus medicinæ. Apollo, qui eum immoderate diligebat, reuo
care poterat, cõuertit in cupreſſum arborem luctuoſam. Quidã
putant, vt Aſclepiades ait, Boream fuiſſe celtarum regem, qui fi
liam Cypariſſam amiſerat, & nouum arboris huius genus pri
mus in eius tumulo ſeuerit. Ob eamꝗ cauſſam eẽ luctuoſam cu
preſſum. Idæas autem cypariſſos ideo dicit, ꝙ copioſę ſint in ne
more matris magnæ. ¶ Orchites, & radij, & amara pauſia.]
Orchites à magnitudĩe appellatę, ꝙ ſimiles ſint teſticulis, q gręce ὄρχεις dicunt, Pauſia. oleæ genꝰ eſt acerbæ, quã poſſian vocãt.
¶ Pomaꝗ & alcinoi ſyluæ.] Alcinoi ſyluas dicit, qa refert Ho
merus eũ habuiſſe pomariũ increbili ſuperbia. Fuit autem rex
phæacum, qui ſunt in inſula corcyra, & habuit ex Arete fratris,
ſui filia Rhexenoris Nauſicaam filiam, quæ Vlyſſi inopi in li
tore opẽ tulit & Iuro patris domũ veſtitũ dedit.

MANCINELLVS.

Vlmus. Vlmis,] vlmi duo genera græci nouere. Montoſam, q̃ fit am
plior. Cãpeſtrẽ, q̃ fructicoſa, ſunt & alia genera, vt Plyn. docet,
li. xvj. ca. xxx. ¶ Nec ſalici,] videto paulo ante ibi. Et glauca ca
Lotos. nẽtia fronde ſalicta. ¶ lotoꝗ.] huic magnitudo eſt, quæ piro, in
ciſuræ in folio crebriores, alioquin ilicis viderent differentiæ,
plures, eaꝗ maxime fructibus fiunt. Naſcit fructus dẽſus in ra
mis myrti modo, ligno color niger ad tybiarum cantus expetit
Cypariſſus. Ply. lib. xiij. ca. xix. ¶ Idæis cypariſſis,] Cypariſſi duo genera,
fœmina metã habet in faſtigium cõuolutam, mas ſpargit extra
ſe ramos, in Idæis montibus cypariſſus plurima eſt. Plyn. libro.
xvj. ca. xlvij. ¶ Oliuæ,] Oliuarũ genera tria. dixit, Virg. inquit
Orchites Ply. li. xv. capi. iij. ¶ Orchites, & radios & poſias,] poſia pluri
mum carnis habet, orchites. olei. Probus autẽ ſic ait, Orchites
à magnitudine appellatæ ꝙ
ſimiles ſint teſticulis. Or
chis em̃ teſticulus dicitur. Pauſia.
¶ Pauſia,] oleæ genus acer
bæ, quam poſiam vocant. In
varrone item poſea, & pau
ſia legitur. Columella libro
vj. capit. vj. ſcribit decẽ olea
rum genera in notitiam ſuã
perueniſſe. Sunt autem pau
ſia algiana, liciniana, ſergia,
Næuia, Culminia. Orches: Regiona, Circites, Murtea, Ex quibꝰ
bacca iucundiſſima eſt pauſia, ſpecioſiſſima, eſt regia etiam vir
ga, que potius eſcæ, ꝙ oleo eſt idonea, pauſiæ tamẽ oleum ſapo Orches.
ris egregij, dum viride eſt. Orches quoꝗ & radius meliꝰ ad eſcã
ꝙ in liquorem ſtringitur. Oleum optimũ Licina dat, plurimum
ſergia om̃is olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior.
¶ Alcinoi ſyluæ,] ꝓbus ait, alcinoi ſyluas dici, qa refert Home
rus, eum habuiſſe pomarium incredibili ſuperbia. fuit aũt Rex
phæacum, qui ſunt in inſula corcyra. Plynius item ſcribit, lib.
xix. ca. vij. & antiqtas nihil priꝰ mirata eſt, ꝙ & heſperidũ hor
tos, ac regũ adonis, & Alcinoi, ¶ Cruſtumiis, ſyriiſꝗ piris gra Alcinoꝰ.
uibuſꝗ volemis,] Plynius libr. xv. capitulo. xv. de piris inquit, Cruſtumium.
Cunctis autem cruſtumia gratiſſima, proxima phalerno à potu
quoniam tanta vis ſucci abundat. Lactea hæc vocantur in iis, q
alij colore nigro donant lyriæ propterea dixit volema Virgi
lius à Catone ſumpta, & qui ſementina, & muſtea nominat.
¶ Cruſtumiis,] Plynius lib. iij. de Italia loquens ait. Volater
rani cognomine Etruſci Volſinenſes in eadem parte oppido
rum veterum nomine retinent agri cruſtumini. Calatranus, idẽ
etiam tertio capite ſexto ſcribit cruſtumium fuiſſe in Latio op
pidum.

ASCENSIVS.

Præterea, poſtꝗ prænotauit varios inſerẽdi modos, monet va
rietatem eſſe in ſingulis arborũ ſpeciebus dum inſerantur, quæ
qualis ſit nõ exequit: ſed ne imminutus culpetur p̄muniuit ſeſe
dicens. Non ego cũcta meis amplecti verſibus opto & quare agi
te ô proprios generatim diſcite cultus Agricole &c. Nominat
ergo arbores quæ varie inſeri volunt, quas quia commentarij ſa
tis deſcribunt. Ordinem tantùm compegero qui talis eſt, præ
terea. i. præter hoc quòd ſit diuerſus inſerendi modus genus. ſ.
inſerendarum arborum eſt haud. i. non vnum, ſed ſup. diuerſum
nec vlmis fortibus. i. diu durantibus è quibus rotæ fieri ſolent,
nec ſalici. nec loto nec cypariſſis ideis. i. in idea plurimum na
ſcentibus. ſ. vnum genus eſt, nec oliuæ pingues naſcuntur in
vnam faciem. i. ſpeciem aut formam. ſ. orchites. i. bacce oliuæ
pingues multum olei habentes & à teſticulis quorum formam
habent denominatæ & radij. i. oliuæ oblongæ, & pauſia. i. oliua
carnoſa (quam Ply. poſiam vocat, ſed au in o, paſſim mutatur)
amara bacca, i. habens amaram Baccam & poma ſup. non naſcũ
tur in vnam faciem, & ſylue alcynoi. i. quales coluit alcynous
pheacum rex, hoc eſt arbores pomiferę, non naſcuntur in vnam
faciem nec idem ſurculus. i. germen aut virgultum eſt piris cru
ſtumiis. i. ab illo oppido in latio denominatis, & ſyriis à patria
ſic vocatis, aut quia ſubnigra ſunt, & volemis. ſ. piris, grauibus
i. ponderoſis & volam. i. interiorem partem manus implentibꝰ,
vnde dicta putantur, hoc eſt non ſatis eſt ſcire diuerſos inſeren
di modos, ſed oportet noſſe, quæ arbores in vlmum, quæ in ſa
licem, que in loton, & quæ in cypariſſum inſeri velint. Neꝗ id
quidem ſatis, nam dato ꝙ vlmo noris oliuam recte inſeri, non
continuo

continuo quālibet ſpeciē oliuæ inſeres ſed noris prius an orchites an radios an poſias habere velis & cui arbori cōueniat. Itē ſi pirū habere velis nō ſatis eſt inſitionē facere, ſed ꝑ volemis habendis opus erit ſurculo volemi & ita de reliquis.

PIERIVS.

Naſcuntur oliuæ Orchites & radij.] Quamuis Seruius orchites, agnoſcit. in Mediceo tamen & aliis antiquis codicibus manu ſcriptis. Orchades habetur. Nam quum ὄρχις ὄρχεος teſticulus dicatus per ν, quævocalis apud Græcos non grauate plærunq; tranſit in, A, vocalem ancipitem, facile inde potuit Orchas Orchadis fieri, ſed puto grammaticos voluiſſe Inſulas à fructu ea ſcriptione diſtinguere. Itaq; apud Catonem, Varronem. & Iunium Moderatum & Orchis & Orchites paſſim legitur, eaq; nominis formam Iouianus pontanus etiam agnoſcit, quàmuis alibi variet.

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris
Quam Methymnæo carpit de palmite Leſbos,
Sunt Thaſiæ vites: ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles: leuioribus illæ.
Et paſſo Pſithia vtilior, tenuiſq; Lageos
Tentatura pedes olim, vinc̄turaq; linguam,
Purpureæ, Preciæq;, & quo te carmine dicam
Rhetica? ne cellis ideo contende Falernis.
Sunt & Aminææ vites, firmiſſima vina:
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phaneus:
Argitiſq; minor: cui non certauerit vlla:
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te menſis, & diis accepta ſecundis.
Tranſierim Rhodia, & tumidis Bumaſthe racemis,
Sed neq; quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neq; enim numero cōprendere refert:
Quem qui ſcire velit: Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quàm multæ zephyro turbantur arenæ:
Aut vbi nauigiis violentior incidit Eurus:
Noſſe quot Ionij veniant ad littora fluctus.

SERVIVS.

Nō eadē arborib⁹ pendet, vindemia nr̄is.] i. vites quoq; diuerſæ ſunt nr̄is aūt Italicis. Et bn̄ pēdet dixit. Nulla em̄, vitis in Italia eſt q̄ nō ꝑēdeat. ¶ Methymnæo carpit de palmite Leſbos.] leſbos, inſula eſt in ægyptio mari: cui⁹ ciuitas ē methymna hn̄s ꝑcioſiſſimum vinum

Leſbos

Thaſiæ vites à thaſo inſula nominatę. ¶ Mareotides albæ,] ægyptie, Mareotis em̄ pars eſt ægypti. Et dicēdo albæ oſtēdit ēt eē purpureas, vel alteri⁹ coloris. ¶ Pinguibus hæ ter. ha.] pinguibus Theſſaliæ leuiorib⁹ mareotides, nā ordinē poſitū ſeq̄mur, cū apte aliqd nō cōmemorat. ¶ Paſſo pſythia vtilior] Bene vtilior, vt oſtendat etiā de aliavua poſſe paſſum fieri. Sed meli⁹ de pſythia. Paſſum aūt dr̄ à patiēdo, nā muſtū decoquit, & inde fit paſſum, hinc defrutū dictū, ꝙ defraudet, & quaſi fraudē patiat. ¶ Tenuiſq; lageos,] lageos eſt quæ latine leporaria dr̄. Tenuis aūt penetrabilis, q̄ cito deſcēdit in venas ¶ Tētatura pedes,] Teren. Neq; pes, neq; mēs ſuum ſatis officium facit, Olim aduerbiū eſt cuiuſlibet tp̄is. ¶ Purpureæ,] purpurei coloris. ¶ Preciæq;.] Hæ cito matureſcūt, vn̄ & ꝑciædictæ ſunt, quaſi ꝑcoquæ, qd̄ an alias coquant. ¶ Quo te carmine dicā Rhetica.] Hanc vnā Cato ꝑcipue laudat ī libris quos ſcripſit ad filiū, cōtra Catull⁹ eā vituperat, & dicit nulli rei eē aptā miratq;, cur eā laudauerat Cato. Sciēs ergo vtrūq; Vir. medium tenuit, dicēs ¶ Quo te carmie dicā rhetica. Ne cællis iō contēde falernis.] i. licet ſis à Catone laudata. tn̄ vino te campano ꝑferre nō debes. cællis autē apothecis dicit, Nam cællas vinarias dicimus. Et falernus mons eſt campaniæ, in quo optima vina naſcuntur. Sunt & amineæ vites firmiſſima vina,] Amineū vinum dictum eſt, quaſi ſine minio. i. rubore, nam album eſt. Sanè amineæ dici, verſus probat, qui ſtare non poteſt, ſi aminium dixerim⁹. ¶ Tmolus aſſurgit,] duplex eſt hoc loco expoſitio. Nam alij volunt ſine dubio in ſubauditione eſſe poſita, quæ aperte dicere non poſſumus, vt ſit quibus vinis aſſurgit, ideſt cedit & Tmolus, & Phane⁹ qd̄ ſi aperte dicatur, eſt vtrūq; vitioſum, tamen vinis, de græco traxit, nam οἴνους, dicunt. Pleraq; aūt ſubaudiri, quę aperte dicere nō poſſumus, & ipē alibi docet dicēs de Alecto. Nec dextrę errāti. De⁹ abfuit, Quod penitus dicere nō poſſumus, cum alecto fœmininum ſit, & Saluſti. qui ait. Quia ſertorio triplices inſidiæ ꝑ idoneos ſaltus poſitæ erant. Prima & ſubaudiendum reliquit inſidia. quod

Thaſiæ vites.
mareotis
¶ Male. Ser. paſſum.
Defrutū.
Lageos.
Olim.
Preciæ.
Falernus
Amineū vinum.
Subaudita.

dia.quod penitus dicere nõ poſſumus.Alij aũt ad ſupiora refe-
runt,vt qbus nõ ad vina referaƭ: ſed advites vt ſit. qbus vitibus
Tmolus cedit Tmolus,& phaneus montes vitibus conſiti, & eſt figura,
phaneus qualis illa in Æne.Me puer Aſcanius,capitiſq̃ iniuria cari, Quẽ
regno Heſperiæ fraudo.ſ.aſcaniũ, Nõ quẽ caput. Tmolus autẽ
mons eſt Ciliciæ,& phaneus mons in promontorio Chij,dictꝰ
à phaneo rege,aſſurgit, verò cedit ſignificat, Quod tractũ eſt à
ſedentibꝰ,q in honore alicuius ſurgere conſueuerunt. ¶Et rex
ipſe phaneꝰ,]de Lucillo tractũ eſt,q ſic ait χίοστε Δυναςται ὄνος
¶Argitiſq̃ minor,]quãtũ ad ſpeciẽ ſolã ptinet.¶Et mẽſis acce
pta ſecũdis,]pomorũ.ſ.¶Bumaſthe,]vua in mãmæ bouis ſimi
litudinẽ,¶Quã multæ ſpecies.]Scit em̃ Virg.apd̃ diuerſos le-
cta eſſe innumeravitiũ gña,qbus Offenſus ait.Colligere tãta vi
tiũ gña,nec vtile eſt,nec poſſibile.Qui em̃ conaƭvniuerſa cogno
ſcere,debet ẽt ĩpoſſibilia ſcire,vt harenarũ, vel fluctuũ numerũ.

¶PROBVS.

¶Nõ eadem arboribus pendet vindemia noſtris.q.m.c.d.p.l.]
Leſbos eſt inſula aſiæ ĩ ſinut ægæo cõſpicua throadi, & thraciæ
à leſbe filio Macharis appellata,ĩ qua eſt oppidũ,qđ appellatur
methymna.Ex quo fuit Ariõ citharœdꝰ,palmitẽ,ſignificat vitẽ.
¶Sũt thaſiæ vites.ſ.e.m.a,] à thaſo diciƭ inſula,vñ thaſias,Ma
reotidas ægyptiacas intelligimꝰ à palude mareotide, quę eſt in
ægypto,pſythiæ genꝰ vitis,& lagæos & præciæ,& purpureæ,
argites aũt dicta eſt à candore.¶Tmolus aſſurgit qbus & rex
ipſe phaneus.]Tmolũ vult intelligi lydiæ montẽ oĩno fertilẽ,
Phaneũ portũ vult eẽ inſulæ chiæ,& ſignificari inde chiũ ami-
neum.¶Rhodia & bumaſthos,]gña ſun,vuarũ.Rhodia,à loco
dicta.Bumaſthos ꝙ imiteƭ papillas vaccæ,Ionius fluctus, dicit
adriatici maris,qđ Ionium eſt ab Ione dictum.

¶MANCINELLVS.

¶Arboribꝰ nr̃is.]i.Italicis vitibus,Ply.em̃ lib. xiiij.capitu.ij.
Vitis arbor. ait,vites iure apud priſcos magnitudine quoq̃ inter arbores nu
merabanƭ,Ioui ſimulachrũ in vrbe populonia ex vna conſpici-
mus vite,tot æuis incorruptũ.Itẽ Maſſiliæ patria metaponti tẽ-
plũ Iunonis viteis colũnis ſtetit,nec eſt ligno vlli æternior na-
Leſbos tura.¶Leſbos,]Probus ſic ait,leſbos eſt inſula aſiæ in ſinu Æ-
geo cõſpicua Throadi & Thraciæ,in qua eſt oppidũ,qđ apella
tur Metymna,ex quo fuit arion citharœdus .¶Thaſiæ vites.]
Ply.li.xiiij.cap.iiij.inqt,Dixit Virg.Thaſias,& mareotidas,&
Thaſos lageas cõpluresq̃ externas,q̃ nõ reperiunƭ in Italia.Thaſos aũt
inſula erat libera olim.Etria dicta,& idẽ ſcri.li.iiij.c.xiij.Hero
dotus ſcri.ꝙ Thaſos dicta eſt à Thaſo filio phœnicis,q̃ ĩſula eſt
in mari ægeo.¶Mareotides,]docet Probꝰ ꝙ ægyptiacas ĩtelli
gimꝰ à mareotide palude,q̃ eſt ĩ ægypto. Idẽ quoq̃ aſſerit acro
& Porphyrio ode.xxxvij.primi volu.iuxta quã paludẽ vinum
optimũ eẽ aiũt Mareoticũ appellatũ.¶Pinguibꝰ terris,]Colu.
li.iiij.c.j.ſcri.Celſum cẽſere optimũ eſſe ſolũvitibꝰ.Nec denſum
nimis nec reſolutũ ſoluto tñ ꝓpius,nec exile nec letiſſimũ,ꝓxi
mũ tñ huberi,nec ſiccũ,nec vliginoſum,modice tñ roſcidũ , nec
amarũ,nec ſalſum,ne ſaporẽ vini corrũpat. ¶Paſſo pſythia viti
lior,] à patientia nomen acinis datur paſſis,vt ſcri.Ply.li.xiiij.
ca.verò.x.ait.pſythium paſſi genus ſuum ſaporem nõ vini reſe
rens,quo autem pacto paſſum fiat late docuit Colu.lib.xiij.ca.
xxxix,paſſum inquit Nonius,dicitur liquoris genꝰ , qđ ex vua
Paſſum. paſſa cogitur,alibi dixerat,paſſum eſt proprie rugoſum, vel ſic
cum,vnde & vua dicta paſſa eſt,ꝙ ſit rugis implicata,hĩc Plau-
tus ait ꝓ vua pẽſili paſſa,& Lucilius Rugoſi paſſiq̃ ſenes.¶La
geos,]hãc extremam ſcribit eſſe Plyn.quæ non reperitur ĩ Ita-
lia.Lagos autem lepus dicitur , inde lageos leporaria dici põt.
Præcia. ¶Olim,]qñq̃ cũ ſit tenuis & penetrabilis.¶Præciæq̃.]Ply.li
xiiij.cap.xiij.inqt,prçciæ duo genera magnitudine diſcernunƭ.
Dicunƭ aũt prçciæ,quaſi p̃coces,qđ añ alias matureſcũt.¶Quo
carmine,]qbꝰ laudibus.¶Rhetica,]añ Tyberiũ Cæſarẽ inquit
Ply.lib.xiij.cap.ij.Rheticis prior menſa erat. Hæc aũt locis tẽ-
peratis fœcũdæ bonitatis copiã præſtat,eſtq̃ breuis,& cute oĩm
Rhethicę tenuiſſima cõferta acino,degener vino.Rheticæ aũt vites dicũ-
tur à Rhetia regiõe.¶Ideo,]ꝙ laudãda es,& dicẽda . ¶Cellis
falernis.]ſecũda vini nobilitas falerno agro erat,q ager à pon-
te cãpano leua petentibus vrbanã coloniã ſyllanã nuper capuæ
contributam incipit,auctor Plyn.li.xiiij.cap.ix.¶Amineæ vi-
tes,]Macro.li.iiij.ſaturnalium de oleis,& vuis ſic ſcibit. Sicut
vuarũ iſta ſunt genera aminea.ſ.ab regiõe.Nã aminei fuerunt,
vbi nũc falernũ eſt,& Plynius li.xiiij.ca.iij. inquit principatus
datur amineis ꝓpter firmitatẽ,ſenio quoq̃ ꝓficientẽ vtriq̃,qn-
q̃ eius genera prima ex amineis matureſcit occiſſime, atq̃ pu-
treſcit.Idẽ.c.v.ait.Eſt,& nigra aminea,cui ſyriace nomẽ,de ami
neis aũt etiã plura Colu.lib.iiij.c.ix.¶Tmolus,]de hoc latius
li.j.Georgi.Croceos vt Tmolus odores.¶Aſſurgit,]iactat ſe,
vel eleuaƭ,& creſcit.altior em̃ mons ipſe videƭ vitibus adultis.
¶Quibus,]vitibus.ſ.vñ Probus ait,Tmolũ lydię mõtẽ amineo
fertilem vult intelligi.¶Rex ipſe phaneus.] Probus ait , quod
phaneum portũ vult eẽ inſulæ Chiæ,& ſignificari.inde Chium
amineum,rex autem ait,qm̃ vt aiunt, à phaneo rege portus il-
le appellatus eſt.¶Argitiſq̃ minor.] Probus ait , argitis dicta
eſt à candore , argetus autem candidus dicitur . ¶ Rhodia,]
Rhodos. vitis à loco dicta eſt;eſt enim Rhodus in Lycia inſula,teſte Me-
la,&

la.& Ply.li.v.¶Menſis ſecũdis,] primæ mẽſæ carnis erãt ſecũ
dæ ṽò pomorũ,q̃ bellaria dicebanƭ.Vnde Macro.li.ij.ſatur.ſic
ait.Significãt aũt bellaria oẽ mẽſæ ſecũdæ genꝰ.Vna quoq̃ dul
ciora eſt inuenire in comœdiis antiqoribus hoc vocabulo,dicta
ꝙ ea liberi bellaria.Diis eius em̃ vino illis libẽter libabãt.¶Bu Bumaſthus.
maſthe.]Ply.li.xiiij.c.ij.ait.Tumẽtṽò mãmarũ mõ Bumaſthi.
Cõponiƭ aũt ex bu,qđ magnũ qd enũtiat,& maſthos,qđ eſt mã
ma.¶Eſt nũerus,]Ply.li.xiiij.c.iij.inqt gña vuarũ atq̃vitiũ cõ
prehẽdi numero poſſe vnus exiſtimauit Democritus,cũcta ſibi,
græciæ cognita ꝓfeſſus.Cæteri innumera atq̃ infinita eẽ ꝓdi-
derũt,¶Libyci æquoris,] Pom Mela inqt mare,quo aphrica
cingiƭ à ſeptẽtrione libicũ à meridie ęthyopicũ,ab occidẽtẽ atlã
ticum dicimꝰ.¶Zephyro,]videto.li.j.Et putreis Zephyro,&c.
¶Ionij fluctꝰ,]Soli.ſcri.qđ gręci Thuſcũ mare Ioniũ,vł tyrrhe
nũ.Itali ĩferũ vocãt,& Stra.li.iij.ſcri.Ionicũ ſinũ partẽ eẽ eiꝰ ma
ris,qđ adriaticũ dr̃.Hęc ille.Beroaldi aũt deſcriptio eſt.Paſſum Beroal.
fit ex ſtica,aut apiana vua,ĩ ſole,aut oleo feruẽte vſq̃ ad cõſum Paſſum.
ptionẽ dimidiati põderis aduſta,& ĩ doliũ cũ muſto ĩiecta.De-
frutũ ṽò vinũ eſt muſto vſq̃ ad dimidiã partẽ decocto à fruẽdo,
ſic dictũ,qđ in mellis morẽ in vaſculo cõſeruari põt,autore pal-
ladio,cætera in Man.aut Bero.videbis.

¶ASCENSIVS.

¶Nõ eadẽ arboribus &c.Nũc vitibus quoq̃ varietatẽ eſſe oſtẽ
dit earumq̃ varias ſpecies enumerat,dicens. Non eadem. ideſt
illa ipſa vindemia, ideſt non eadem vitis vindemianda pendet
noſtris.ideſt Italicis(loquitur enim Italicis)arboribus quibus.
ſcilicet;maritãƭvites nõ eadẽ dico quã leſbos.i.vindemiator Leſ
bius carpit.i.carptim aufert de palmite methymneo.ideſt iuxta
methymnã Leſbi ciuitatẽ creſcẽte.vites thaſiæ,à thaſo ĩſula ma
ris ægei olim etiã vel etria dicta denoĩatę:ſunt ſup. ſed nõ eedẽ
cũ iis q̃ pendent in noſtris arboribꝰ.Et ſunt mareotides.ſ. vuæ
aut vites ægyptiacę:albæ.ſ.in colore.& he.ſ.thaſiævites ſunt ha
biles.i.coaptabiles terris pinguibus;qa in illis plantari volunt
& illæ.ſ.mareotides ſunt habiles;terris leuioribus.i.pulueruleñ
tis.& pſythia.ſ.vua vtilior paſſo.ſ.faciendo(qđ qũo fiat ex Be-
roaldo in Seruium ſtatim diſces),ſupple. eſt & lageos.ſcilicet
vua tenuis.ideſt ſubtilis;tentatura.ideſt titubare & vacillare fa-
ctura olimpedes.ſcilicet poti & vinctura.ideſt connexura,& im
peditura linguam.ſcilicet eius qui eius vinũ ſubtile & penetra
tiuũ ĩmodice biberit,& ſup.ſunt purpureę.ſ.vuę, & p̃ciæ, & p̃-
coces.i.prçter cęteras coctæ & mites ac maturę,& ô rhetica quo
carmĩe.ſ.an laudatiuo cũ Catone,an vitupatiuo cũ catullo,dicã
i.deſcribã te?q.d.id dubito,nec contendo, ideo qa.ſ. laudaris ã
catone,cællis.ſ.vinariis,phalernis.i. in qbus ſunt vina phaler-
na,à phalerno monte campanię Italicæ vbi naſcũtur denoĩata.
Et ſunt vites aminęæ à regione potius q̃ à colore, ſic dictæ, ap
poſitorię,firmiſſima vina,qbus.ſ.vitibus(nã, vinis nõ vtimur)
Tmolus mõs ille Lydię.Sed Neſtor Tmolus legit hoc loco,pre
ter,aliorũ morẽ,dicitq̃ errorẽ ſeruianũ ſecutus ciliciæ montem
eſſe.Eſt p̃terea cõtrouerſia de ſignificatiõe huius ṽbi aſſurgit.
Nã Mancinellas ita interp̃taƭ,vt ſit iactet ſe, vel eleuaƭ, & cre-
ſcit.Altior em̃(inqt)mõs ipſe videƭ vitibus adultis.Ser.aũt ex-
ponit aſſurgit.i.cedit,& reuerentiã facit.in cuius ſnĩam libẽter
eo,nõ tã ꝙ ita legi apud Iuue.Si iuuenis vetulo nõ aſſurrexerit, Aſſurgo
&c.q̃ ꝙ vberior ſit ſnĩa,& maior ornatus. Nã laudẽ amineatũ
vitiũ dicit,ꝙ Tmolus.& phaneus aſſurgũt.i. tanq̃ melioribus
reuerentiã p̃bẽt.Quin ſi à loco dicunƭ aminęæ, nõ accumulãtur
eis Tmolus,& phaneus,Ornatus aũt mirus eſt invocabulo rex.
Magnę em̃ dignitatis ſunt,qbus rex aſſurgit.i. reuerẽtiã p̃bet.
nõ qbus altior ſit,Itaq̃ haud dubie poetę mẽs eſt vites amineas
p̃ſtãtiores eſſe iis,q̃ in Tmolo,& phaneo creſcũt;Ordo igiƭ eſt
qbus.ſ.vitibus Tmolus mõs ille Lidię aſſurgit.i. aſſurgẽdo re-
uerẽtiã facit tanquã melioribus , & qbus ipſe phaneus, portus
ſ.chię inſulę à rege denoĩatus in chio aũt ſunt optima vina,opti
ma aũt quęq̃ ſolẽt in portũ deferri,vt vendanƭ,ꝑ portũ ergo oĩa
vina illius inſulę intelligit.Et eſt argitis.ſ. vua cãdida minor.ſ.
in molle,& extẽſione;ſed qa acinos modicos habet, & pellicu
lã tenuẽ,ſuccũ ṽò ſubtilẽ dicit,cui.i.cũ qua vlla.ſ. alia vua non
certauerit.i.cõtenderit,aut fluere tm̃.i.in fluxu tãto, hoc eſt in
reddẽdo tãto vino,aut durare.i.in durãdo ꝑ totidẽ annos, red-
dit,ergo plurimũ vini,qđ diutiſſime cõſeruari põt. Et ô rhodia
ſ.vua aut vitis à rhodo inſula lyciæ dicta,accepta.i.grata diis.ſ.
in ſacrificiis,& ſecũdis mẽſis,qñ.ſ.bellaria,& dulcioravina ex-
ponebanƭ,ego nõ trãſierim.i.ſilẽtio p̃terierim, hoc eſt p̃termi-
ſiſſe velim te,& ô bumaſthe vua dicta à bouis mãma,tumidis.i.
amplis & inflatis racemis,ego non tranſierim te.i. ſine tui mẽ-
tione.Quia verò harum mentionẽ facit ne culpetur aliarum nõ
meminiſſe dicit,Sed neq̃ refert.i.intereſt aut ad rẽ facit ſcire q̃
multę ſint ſpecies.ſ.vitiũ,nec q̃ ſint noĩa.ſ.earũ,Eſt numerꝰ.ſ.vi
tiũ neq̃ refert cõprehẽdere ſup.eas numero,quẽ.ſ.numerũ, qui
velit ſcire,idẽ velit diſcere.i,tãtundem ꝓfecerit ac ſi velit dicere
q̃ multæ harenę littoris libyci turbenƭ zephyro . i. vẽto illo ab
occidente flãte,aut idẽvelit noſſe.i.nouiſſe & ſcire ſeu cognoſce
re quot Ionij fluctꝰ aut quot fluctus.i.procellę,Ionij.ſ.maris;ve
niant.i.appellanƭ ad littora,vbi.i.qñ eurus ventus ille ab oriẽte
flans incidit,violẽtior.i,valde impetuoſus,&, violentior ſolito
incidit

incidit dico nauigiis.i.in nauigia.qm̄ ſcire vt difficillimum ita
minime vtile fore t quocirca dehortatur à numero vitium com
prehendendo.

PIERIVS.

Et quo te carmine dicā Rhœtica? ne cellis ideo contende fa-
lernis.] In cod.aliquot ant.legere eſt,ne cellis adeo, vt etiam ci
tatum eſt ab Aruſiano: Quod neſcio quid elegantius habere vi
detur.adeo,pro tamen. Quàmuis ideo Seruius agnoſcit,ſuper
hanc ſententiam Plynius.In Veronēſi agro Rhœtica vina opti
ma,falernis tamē poſthabita à Virgilio . Strabo Rhœti ad Ita-
liam vſq; pertinent,quæ ſupra veronam ac Comum eſt, vinum
Rhœticum inter Italica egregię commēdata.¶ Sunt & amineę
vites firmiſſima vina.] Omnibus ferè doctis negocium faceſſe
re viſum eſt carmē hoc, dum in nomine amineæ,ſcriptionē alij
animaduertendā,alij ſyllabarū quātitatē introſpiciēdā,alij vini
genus exquirēdū ſollicite cēſerēt.Nā qđ apud Seruiū legit̄ ami
næ,dici oportere propter verſum,qui ſtare nō poſſet,ſi, Ami-
næ.diceretur: putauit is, & ſcripto prodidit aminias à minio
dictas,qđ vinum id albū ſit,& idcirco ſine minio. quare ſecūdā
à principio ſyllabā produci debere vno plus,N, interiecto iudi
cauit,niſi Amymneæ legatur ex Stephano. Sed em̄ ille amym
nęos inter epiroticos enumerat.Fuerunt alij, qui Virgilianum
carmē totū inuerterent;eadem offenſi dubitatione,quod ei no-
mini nō eſſe locū ea qua circūfertur ſede ſito arbitrarentur.Pu-
tarunt alij Virgilium nomē auctoritate ſua verſui licēter adcō-
modaſſe.Sed em̄ quū aīaduerterim apđ græcos. Αμμινεομ ſcri
bi præſertimq; apud ariſtotelē,qui ammineos Theſſaliæ popu
los ſuæ regionis vites in Italiā trāſmiſiſſe,tradit in Politicis,&
ab illis vuæ nomen impoſitū,memorq; eſſem auſoniū Pæoniū
eruditū ſanè auctorē & ſi nō vſq; quaq; cultū,eadē q̄ apud græ
cos ſcribit̄ ratione nomē verſibus inſeruiſſe,quū cecinit. Solus
qui Chiū miſcet & ammineū.quo.ſ.tibullianū illud interpręta
retur.Nūc mihi fumoſi veteres ꝓferte falernos cōſulis,& Chio
ſoluite vincla cado.facile adductꝰ ſum,vt Mediceū codicē, atq;
alterū quēdā vaticanæ Bibliothecæ in huius verſus lectione ca
ſtigatiores dubio procul exiſtimarē,in quibus ſcriptū eſt. Sunt
etiā ammineæ vites,qua lectione oīs & ſcriptionis & ſyllabarū
ambiguitas tollitur.Quod verò Seruius aſſerit vinū ammineū
album eſſe.ideoq; dictū quaſi ſine minio,cōmenticiū eſt:quum
agnoſcat Plynius vitē ammineā nigrā,cui nomē Syriace.Et ex
pluribus ammineis genus tantū vnum deſignet Columella qđ
albidas vuas habeat.Præterea ſi verū illud eſt, quod plęriq; tra
dunt,ammineū vinum idem & falernū eſſe, id nigrū potius ha
bebitur Martialis elogio dicentis.Marmorea fundens nigra fa
lerna manu.Nam Macrobius ait ammineos fuiſſe, vbi nunc fa
lernus ager.Genusq; vitis ammineæ minoris vulgo notiſſimæ,
quæ campaniæ celeberrimos veſuuij colles. Surrētinosq; veſtit
agnoſcit Columel.ſolasq; ab antiquis agnitas atteſtatur & ſuis
quoq; tp̄ibus vetuſtiſſimas quaſq; vineas ammineas exiſtima-
tas.cęterum virgilius diuerſum quid à Macrobio tradere videt̄
quum ſedulo diſtinguat ſpecies,quaternaq; gn̄a duabus cōpa-
rationibus complectatur Rhœtica falernis conferendo cū qui-
bus tamen ea , vtpote deteriora minime contendere debeant,
Moxq; ammineum ſubiungat,cui Tmolium ex Lybia,& Pha
neum ex chio comparat, minoremq; argiten, quāuis hæc vitis
& liquoris copia,& vetuſtatis firmitudine ſit cæteris omnibus
anteferenda,aſſurgeret tamen vinum eius ammineo, illiq; prio
rem locum cedere aſſeuerat . Qui quidē ſi falernū & ammineū
idem agnouiſſet Vinum:nō ita ſtatim per comparationes in di
uerſa genera diſtribuiſſet,illud Rhœticis,hoc Chiis & quibuſ-
dā aliis anteferēdo.Sanè verò falerniū id oīno eſſe,quodvulgo
nūc græcū appellāt plæriq; non ineruditi;cōſentire vident̄. Sed
nos hęc aliis,quos intellexi negotiū hmōi ſumpſiſſe,diſputāda
relinquemus quū eo ſolicita magis;cura properemus,vt veterū
codicū lectionē atinearū iniuria,quod fieri poteſt,vindicemus.
¶ Tmolus & aſſurgit quibus & rex ipſe phaneus] In antiquis
aliquot codi.manu ſcriptis legere eſt abſq;,&,particula. Tmo-
lus aſſurgit quibus.Atq; ita neceſſe eſſet continuare ordinē elo
cutionis,firmiſſima vina,quibus Tmolus adſurgit, & rex pha
neus. Sed em̄ obſtat ſyllaba. Trocheus ea ſede poſitus exemplo
caret,neq; ceſura vlla ſuccurrit,quæ cōmunē locū faciat, quare
cōmenti ſunt Grāmatici, &,illud tāquàm cuneū, aut farturā ali
quā interponere,quæ verſum ſuſtineret , vel fatiſcentem obſti-
paret;quorū tn̄ omniū ambiguitatē ſuſtuleris , ſi quod in Me-
diceo, & in Long.vaticanæ Bibliothecæ legitur,admiſeris . Ibi
em̄ Tmolus adſurgit;denomiatiuū nomē à Tmolo habetur.vt
enim ab Olympo Olympius,à caucaſo cæucaſius,ita à Tmolo
Tmolius.Eritq; ordo,Quibus vinis rex Tmolius adſurgit, &
Rex phaneus. ¶ Non ego te Menſis & diis accepta ſecundis.]
Quāuis hic numerus vt in vulgatis cod.habetur,& grauis ſit &
ſonoritatis plenus,& ad heroici ſtili maieſtatē propius accedat
plura tamē ex antiquis exēplaribus,quæ legimus. adonio præ
poſito numero ſic habēt. Non ego te diis. Inde alcmanico tetra
metro. & mēſis accepta ſecundis cuiuſmodi numeri eſt Hora-
tianū illud.O fortes peioraq; paſſi. ne mediocri ſtilo verſus ita
inſurgeret,atq; hunc numerum agnoſcit Seruius. ſignificat ve
rò eam eſſe & eſui & potui bonam .diis enim libationes fiunt,
menſis verò ſecundis & poma & fructus alij inferūtur.

Nec verò terræ ferre omnes omnia puſſunt:
Fluminibus ſalices,craſſiſq; paludibus alni,
Naſcuntur ſteriles,ſaxoſis montibus orni.
Littora myrtetis lætiſſima,deniq; apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem, & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſq; domos Arabum,pictoſq; Gelonos:
Diuiſæ arboribus patriæ:ſola India nigrum
Fert hebenum,ſolis eſt thurea virga Sabæis.]
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamaq;,& baccas ſemper frondentis acanthi.
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraq; vt foliis depectant tenuia Seres?]
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? vbi aera vincere ſummum
Arboris haud vllæ iactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.

SERVIVS.

Nec verò terræ] aut gene
rale eſt,ſicut ait in.j.libr. Et
qđ quæq; ferat regio. Et ad
ſuperiora pertinet,vt talis ſit
ſenſus,non prodeſt noſſe cū
cta vitium genera,nec enim
oīa procreātur in oībus ter-
ris. ¶ Craſſis paludibꝰ] luto
ſis naturalr̄. ¶ Littora myr-
thetis lętiſſima] locū poſuit
(Myrthetū quid.) pro ipſis arboribus,ſicut ſa-
lictū pro ſalicibus.Nā myr-
thetum eſt locus, ipſa arbor
aūt myrtusvocatur. ¶ Aper
tos bacchus amat colles.]
hinc eſt qđ vites amant mō
tiū laxiora. ¶ Aſpice & ex-
tremis] intuere,& extremū
orbē,cū ſuis cultoribus do-
mitū.Nā ſubaudiamꝰ cū, &
per tranſitum maieſtatē Ro
mani laudat īperij , Eoaſq;
domos arabū , arabia: pan-
chaia , & ſabæorū gēs eadē
eſt, apud quā thus naſcitur,
vt ſolis eſt thurea virga ſa-
bæis . Item totaq; thuriferis
panchaia pinguis arenis. Plautus,arabico thure. ¶ Pictoſq; ge
lonos].i.ſtigmata habentes,& ſunt pp̄li ſcithiæ, vt pictiq; aga
thyrſi. ¶ Diuiſæ arboribus patriæ.] Regiones,vt, Italiā quæro
patriā. Sola india nigrū fert hebenū , atqui & in ægypto naſci-
tur,ſed indiā omnē plagam æthiopiæ accipimus,ſanè hæc hebe
(Hebenꝰ.) nus & hoc hebenū dicitur,hic neutro vſus eſt,Lucanus aūt ait.
Hebenus mareoticavaſtos.Non operit poſtes.Hebenus autem
arbor eſt,quæ cæſa dureſcit in lapidē. ¶ Balſamaq;] vacatq;, vt
alibi,dixitq;,& prælia voce diremit . Sanè balſamū eſt ipſa ar-
bor. Opobalſamū ſulcus collectus ex arbore.Nam ὀπός dicitur
ſuccus ξύλο lignū,vn̄ xylobalſamū lignū ipſius arboris. Proba
tio aūt opobalſami eſt,vt dicit Ply.ſi contra ſolē feratur,& cor-
(Achātus) ruptū non ſit manum ferentis exurit. ¶ Et bacchus ſemper frō-
dentis achanti,] Achantos arbor eſt in ægypto ſemper frōdens
vt oliua,laurus,& achantus
dicta,quaſi ſpinis plena. Nā
ſpinoſa eſt arbor,abūdat hęc
etiā arbor in Cyrenaica in-
ſula. ¶ Velleraq; vt foliis.]
Apud indos & ſeres ſunt q-
dam in arboribus vermes,q
bombices appellātur,qui in
(Hiſtorici omes à Ser. diſſentiunt. Bōbices.) aranearū morē fila tenuiſſi-
ma deducūt. Vnde eſt ſericū
Nam lanā arboreā non poſ-
ſumus accipere , quæ vbiq;
procreatur. ¶ Oceano pro-
pior gerit india lucos.] Hęc
em̄ habet arbores magnas,
quæ eſt iuxta oceanū. Hinc
eſt extremi ſinꝰ orbis. ¶ De
pectant.] decerpant, ſed alij
depectat legunt, quod ſi eſt
ſeres poſuit,pro ſer.ſicut tra
bes pro trabs:ſic Lucanꝰ.ſub
iuga iam ſeres iam babarus
iſſet araxes. Nō tarda. ideſt
ſtrenuiſſima,nam eſt lipto-
tes figura.

PROBVS.

Eoaſq; domos arabum pi
ctoſq; gelonos] ſunt ſcythæ
dicti ab Herculis filio Gelo
no & Echidna,vt in.iiij. Herodotus refert. ¶ Hebenum] lignū
eſt nigrum pręcioſum.Balſamū eſt liquidum medicamentū co
lorum curationi neceſſariū,quod arboribus diſtillat in modum
picis.Achantus eſt herba ſpinoſa, folia lata habens, & rugoſa.
¶ Quid nemora æthiopū molli canētia lana. Velleraq; vt foliis
depectant tenuia ſeres.] Exiſtimantur beſtiolæ quædam: quas
bōbycasvocant. Quidā iudicant ex arundinū foliis ſeras,veluti
lanā facere. & inde fieri ſeryca,ſeres aūt natio eſt in vltīa india.

MANCINELLVS.

Apertos,Bacchus amat colles.] Colu.li.iiij.c.xxj.ſcribit eſſe
proprietatē in vitiū ſurculis,vt alij meridiano axe conualeſcāt,
quia calidiores,alij ſeptentrionē deſiderent, quia contriſtantur
æſtu,& quidē temperamento lætentur orientis,vel occidētis &
Celſus,vt refert idem Col.li.iiij.c.j.cēſebat ſolum vitium eſſe,

Vitis. nec cãpeſtre, nec præceps ſimile tñ edito campo. Cœlũ porrò, neq; niuale vinea, nec æſtuoſum deſyderat, calido tñ potiuſꝙ frigido lętatur imbribus, magiſquàm ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco quàm nimis pluuioſo eſt amicitior: perflatu modico, leniq; gaudet. ¶Taxi.] de Taxo videto Ply. lib. xvj. c. xxj. ¶Aſpice & extremis,] Sicuti primo volumine oſtēdit nõ quãlibet regionē omnia ꝓducere, eodem modo hic diuerſas eſſe arboribus patrias, & hoc quia dixerat. Nec verò terræ ferre omnes, &c. Et aptos Bacchus amat colles. &c. ¶Extremis domitũ cultoribus orbē.] i. cũ extremis cultoribus. In auguſti autē laudē id dicitur, Ab auguſto enim, vt ſcribit Euſebius Indi per legatos amicitiã poſtularunt. Et Hora. li. iiij. ode. ix. ait Auguſto ſcribens. Te cantaber non ante amabilis, Meduſq; indus, te profugus ſcythes miratur. ¶Eoas.] Orientales. ¶Arabũ] arabiæ pars, vt Diony. ſcribit, quæ ad orientē & auſtrũ ſpectat, rubro alluitur mari. Vtq; ſolinus ait arabia ſacra interꝑtatur parte eius eudæmonē Græci, noſtri beatam nominauerũt, non fru-

Geloni. ſtra. Nã præter odores, quos creat plurimos ſola thus mittit, in eiuſdē ſaltibus Myrrha prouenit. ¶Pictoſq; gelonos] geloni, vt Solinus ſcribit populi ſunt in ſcythia. Qui de hoſtiũ cutib⁹, & ſibi indumēta faciũt, & equis ſuis tegmina: ijs ꝓpinqui ſunt agathyrſi, qui vt illi coloribus ſe pingere cõſueuerũt, agathyrſi autem vt ſcribit Mella, ora artuſq; pingunt, vt quiq; maioribus præſtant, ita magis, vel minus, Cæterum ijſdem notis oēs, & ſic vt ablui nequeãt, ¶India] vide lib. j. Georgicorum. India

Hebenũ. mittit ebur. ¶Hebenum.] Ply. lib. xij. c. ij. ſcri. ꝙ inter indiæ arborum magnitudinē. Virgi. Hebenũ nuſꝙ alibi naſci profeſſus Herodotus eam æthiopiæ intelligere maluit, accēdi eam Fabianus negat, vritur tñ odore iucundo. materia nigri ſplendoris, ac vel ſine arte protinus iucundi. ¶Sabæis.] latius ibi. molles ſua thura ſabæi. ¶Balſama.] Ply. li. xij. c. xxxvj. inquit. Sed omnibus odoribus pręfertur balſamum, vni terrarũ iudeæ cõceſſum, eſt aũt arbuſcula viti ſimilior quã myrto, perpetua coma. ſemē eius proximũ guſtu, colore ruffum. nec ſine pingui. Ramus inciditur vitro lapide, oſſe ſine cultellis, ferro lædi vitalia odit: ſuc-

opobalſamum. xylobalſamum. cus è plaga manat, quē Opobalſamum vocant: eximiæ ſuauitatis lignũ xylobalſam ũvocatur, & coquitur in vnguētis. Pro ſucco ipſum ſubſtituere officinæ, præcipua autē gratia lachrymæ, ſcđa ſemini: tertia cortici, minima ligno, &c. ¶Achãti] eſt achã-

Achãtus tos hic arboris ſpecies alibi herba, videto latius æglo. iij. ¶Aethiopũ.] æthiopia ægypto cõtermina: inſignes arbores nõ ferè habet præter liniferas, propior tñ huic natura lanæ maiorq; fol-

Seres. liculus granati modo mali. Ply. lib. xiij. c. xvj. ¶Seres.] Hi vti Ply. ſcri. li. vj. c. xvij. regionē inhabitãt, quæ ſpectat æſtiuum orietē, & primi ſunt hominũ, qui naſcantur lanificio ſyluarũ nobiles perfuſam aqua depectentes frondium caniciem. Solinus addit, ꝙ lanuginis tenerã ſubtilitatē humore domant ad obſequiũ, & ꝙ hoc illud ſericũ in vſum publicum dãno ſeueritatis admiſſum, & quo oſtētare potius corpora, ꝙ veſtire, primo fœminis, nunc etiam viris perſuaſit luxuriæ libido.

ASCENSIVS.

Nec verò terræ &c.] Docet cauſſam quare non cõducat nec facile ſit oēs vites noſſe, quia. ſ. nõ oēs vbiq; naſcuntur. Et ita, qui oēs vites italiæ non aliarũ regionũ adhuc ignoret, neq; eas noſſe profuerit. Et quo id probet vtitur quadã inductione aliorum terræ naſcentium. Reprehenditur aũt Ser. à Beroaldo in expoſitione illius. Velleraq; vt ſo. cuius verba recitabuntur ibi vnctos ſalıere per vtres, quia ſimul reprehendũtur. ¶Ordo hic eſt. Nec verò. i. nõ etiã oēs terræ poſſunt ferre oĩa quia ſalices naſcũtur in fluminibus, alni naſcuntur in craſſis paludibus orni, ſteriles naſcũtur in ſaxoſis mõtibus. Littora ſunt lætiſſima. i. acceptiſſima myrthetis. i. myrthis ipſis deniq;. i. vt ad inſtitutũ redeam: bacchus. i. vitis amat colles apertos. i. apricos, & ſoli expoſitos taxi arbores in corſica plurimæ naſcētes amãt aquilonē & frigora, aſpice orbē. i. globũ terræ domitũ. i. ſubactũ, & cultum extremis cultoribus. i. vſq; in extremũ eius extēſis (quod in Auguſti gratiã dicit ꝑ quē tũc licebat etiã extremos cultores orbis aſpicere, videtur eñ cõmētariis ſentētia, vt orbis dicatur domit⁹ cũ cultoribus, hoc eſt vt etiã cultores domiti dicantur: veruntamē poſſet ſenſus eſſe, ꝙ orbis ſit domitus cultorib⁹, & tñ adhuc ſeruet naturã ſuã, ita vt nec oēs terræ ferre oĩa poſſint quãtuncũq; domitę & ſubactæ ſint) & aſpice domos eoas. i. oriētales, arabũ i. quas arabes ad mare rubrũ ꝓtēti habitãt, & aſpice gelonos, populos illos ſcythiæ pictos more. ſ. agathyrſorũ (de quibus Mãci.) & ſup. videbis quia patriæ. i, terræ naturæ ſunt arboribus diuiſæ. i. diſtinctę. i. ꝙ ſua cuiq; arbori ſit patria. Nã ſola india fert hebenũ. i. lignũ illud nigrũ (pro arbore aũt vina dicitur. Hebenus mareotica &c.) Virga thurea. i. thurifera eſt ſolis ſabæis populis illis in confinibus arabiæ. Quid. i. ad quid referã. i. recēſeã & narrē tibi, &. i. pariter balſama ſudantia ligno odorato. i. odorifero, &. i. ſimul Baccas. i. fructus ſylueſtres ſparſim naſcentes, achanti, illius virgulti ſemper frondentis? Quid. i. ad quid dicã tibi nemora æthiopum canentia. i. albicãtia, molli lana, quæ nõ multum à lino diſcedit, & quid dicam, vt. i. qualiter ſeres populi illi ad æſtiuum orientē protenti, depectant. i. decerpãt pectinibus foliis, i. de frõdibus arborũ, tenuia vellera. ſ. lanæ vñ fiunt veſtes ſericæ tenuiſſimæ bõbicinis nõ diſſimiles, aut quid dicã, quos lucos. i. quas arbores india propior. i. valdevicina. oceano ſ. mari, appoſitorie ſinus extremi orbis gerit. i. producit, vbi. i. in quo loco vllæ ſagittæ, haud. i. non potuere vincere. i. ſuperare & excedere iactu. i. proiectu ex arcu, ſummum aera, ad quem ſ. arbores pertingunt, & quidem. i. tñ certe, illa gens eſt non tarda, imò apprime ſtrēnua pharetris ſumptis. ſ. ad ſagittãdũ quia optimi ſunt ſagittarij, & tamen non ita altum iacere poſſunt telum, vt ſummitatem arborum in aera extenſarũ attingere poſſent, vnde notũ eſt mirã eſſe celſitudinem eorũ, ſed quid inquit dicam. i. prolixius deſcribam hæc? quaſi dicat. Id fruſtra fecero cum in noſtris regionibus non naſcantur: & ita perſtat in cauſſa reddēda, cur non proſit cõprehendere vites numero.

PIERIVS.

Eoaſq; domos.] In Lõgobar. domus, quarta declinatione legitur, quod & apud. T. Liuiũ in antiquis codicibus obſeruatũ. ¶Solis eſt thurea vi. ſa.] In Lõgob. Solis & thurea, ſed inemēdate. Turea verò abſq; adſpiratione in antiquis codicibus: quod multi fuere, qui tus latinum eſſe vocabulum, & à tundendo dictum voluere.

Media fert triſtes ſuccos, tardumq; ſaporem.
Fœlicis mali: quo non præſentius vllum,
Pocula ſiquando ſæuæ infecere nouercæ:
Miſcueruntq; herbas, & non innoxia verba:
Auxilium venit: ac membris agit atra venena,
Ipſa ingens arbos, faciemq; ſimillima lauro:
Et ſi non alium late iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud vllis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fouent illo: & ſenibus medicantur anhelis.

SERVIVS.

Media fert triſtes ſuccos] Di ſine ſibylo proferēda eſt, grecum enim eſt nomen. Et media prouincia eſt. Triſtes aũt amaros, vt triſteſq; lupini. ¶Tardũq; ſaporē fœlicis mali.] apud Medos naſcit̃ quædã arbor ferens ma-

Medica. la: quæ medica vocant̃. Quã per periphraſim oſtēdit, ei⁹ ſupprimēs nomē. Hãc plæriq; citrũ volũt: quod negat Apuleius in libris quos de arboribus ſcripſit. Et docet longe aliud eſſe genus arboris. Tardũ autē ſaporē dicit, vix intelligibilem, ꝙ illi ad carnē mediã citri referũt, Nã prima, & inferior facile ſuum oſtēdit ſaporē, Fœlicis mali ſecũdũ eos, qui dicunt citrum fœcũdũ. Nã hęc arbor citrum omni penè tēpore plena eſt pomis, quæ in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore ſunt poſita, aut certe fœlicis ſalubris nulla enim efficatior res eſt ad venena pellenda. ¶Sæuæ no.] aut illæ, quæ ſæuæ ſunt. aut epitheton eſt omnium nouercarum. ¶Non innoxia verba.] Liptotes figura eſt. i. nocentiſſima, & eſt argumentum, quaſi parum putent venena miſcere: niſi etiam magicos cantus addiderint. ¶Membris agit atra venena.] Radices, nuces. Lupini, citrum, apium proſunt contra futurum, non contra iam acceptum venenũ. Vnde etiã ante vllas alias epulas, hæc ſolebãt mēſis apponere. Apparet ergo nõ eum de citro loqui in præſenti: cum dicit. Membris agit atra venena, iam data. ¶Faciemq; ſimillima lauro.] Figura Cicero. qui ait in Cæſarianis, ſed ſimillimum deo iudicio, ſanè etiã hoc probat citrum non eſſe. Nam citri arbor multũ non põt creſcere, & multo habet folia maiora quã laurus. Si non alium latæ, & infinitũ emittit ſuum odorem, & lõge aliũ quàm laur⁹. ¶Flos apprima. tenax.] Apprima, ideſt maxime, & eſt nomen ab aduerbio, ſicut & pede terram crebra ferit, pro crebro Aĩas. Δύσπνοιαν, ideſt pulmonis vitioſum anhelitum, quod exprimit ſubdens ſenibus medicantur anhelis. ¶Olentia ora,] putentia. i. Δυσωδίαν oris. Notãdum ſanè huic vni tm̃ arbori incubuiſſe Virgi. & expreſſiſſe, vbi qualis ſit cui⁹ poteſtatis ſicut in quarto de herba amællo. Quod qui de arboribus, aut herbis ſcripſerunt, in omnibus exequuntur.

PROBVS.

Media fert. t. t. q. ſ.] felicis mali pars parthorũ media eſt appellata à Medio filio. Medeæ & ægei, vt exiſtimat Varro qui quatuor libros de argonautis edidit. Arbor aũt: quæ deſcribit̃ à Virg. naſcitur quidem: & in Italia. Sed non eſt eiuſdem effectus cuius in media appellatur rododaphne.

MANCINELLVS.

Media,] vt Stra. ait in li. xj. eſt in partes duas diuiſa. in maiorem, & in minorē. Maioris metropolis ſunt. Ecbatana magna ciuitas, & medici imperij caput, quia parthi regia vtebãtur. Nã Media.

reges

reges ibi æſtatem agebant, frigida eñ eſt media hyemẽ verò ſe
leuciæ,quę ſecus Tygrin eſt prope Babylonẽ,altera pars eſt me
dia atropatia ab Atropato duce noĩata. Dicitur aũt medus me-
deæ filius Regiõi nomẽ impoſuiſſe. ¶ Fœlicis mali] Ply.li.xij.
Malus aſſyria. c.ij.ait.Malus aſſyria,quã alij vocãt medicã, venenis medetur,
Folium eius eſt vnedonis intercurrentibus ſpinis. pomũ ipſum
alias non mãditur odore pręcellit foliorũ quoqꝫ,qui trãſit in ve
ſtes vna conditus,arcetqꝫ animaliũ noxia. Arbor ipſa omnibus
horis pomifera eſt,aliis cadẽtibus,aliis matureſcẽtibus,aliis ve
rò ſubiacẽtibus. Nec alia arbor laudatur in medis,eius aũt gra-
na parthorũ proceres incoquebãt eſculẽtis,cõmẽdandi halitus
gratia. Macro.verò lib.iij. Saturnalium capite de nuce pinea ſic
ait. Qđ aũt ait idẽ Cloatius, Citreũ & ipſum perſicũ malũ eſt ſe
cundũ Virgi.felicis mali,quo non præſtantius vllũ, & reliqua.
Et vt nemo dubitet hæc de citreo dixiſſe Virgi. accipe quæ Ap-
pius in libro de ſylueſtribus arboribus dicat, Citrea Idẽ malus
& perſica,altera generatur in Italia,& in media altera. Et pau-
lopoſt de Citreo loquẽs ait. Eſt aũt odoratiſſimũ,ex quo interie
ctura veſti tineas necat:fertur aũt venenis contrariũ,contritum
cum vino purgatione virium ſuarum bibentes ſeruat. Generan
tur autem in omni perſide omni tempore mala citrea,alia enim
præcarpuntur,alia autem interim matureſcunt. vides hic & ci-
treũ nominari,& oĩa ſigna pomi,que de eo Virg. dixit,licet no
mẽ citrei ipſe non dixerit. Hæc Macr. ¶ Triſtes ſuccos.] Soli.
c.xlj.ſcri. Pomum ipſum,de quo iam diximus, eſſe ſapore aſpe
ro,& amaritudinis miræ. Ergo triſtes ſuccos,ideſt amaros, vt
ibi. ¶ Triſtiſqꝫ lupini,&c.] Tardũqꝫ saporẽ.i.diutius immoran
tẽ guſtanti propter mirã amaritudinẽ. Vnde nõ procedit, vt ille
ait,vix intelligibilem, amaritudo eñ illico ſentitur. Agit atra
venena.i.expellit venena ipſum malũ, quod iam late ſuperius
patuit. Apprima,pro apprime.i.valde. ¶ Aĩas].i.halitus.

¶ASCENSIVS.

¶Media fert.] Deſcribit prolixius vnius mali virtutem, quod
alij citrũ,alij patrio noĩe medicũ malũ appellandũ putãt,alij ro
ſam lauream, de qua re Mancinelli videbis citationes. Seruius
ſummopere contendit non eſſe citrum,contra Macrobius ſen-
tit,at qui cũ Plynio medicum malũ appellabit errare non pote-
rit,naſcitur enim in media. Eius autem deſcribendi videtur hæc
ratio.vt ſignificet multas eſſe arborũ ſpecies, variaſqꝫ naturas,
quas italia nõ fert, Ideoqꝫ fruſtra deſcribi. q.d.qđ proſit noſſe,
quia media fert triſtes ſuccos,&c. ¶ Ordo eſt. Media.ſ. regio à
medo medeæ filio denomĩata:fert ſuccos triſtes, ideſt amaros,
& ſaporem tardũ.i.immoratẽ,& hebetantẽ guſtũ mali. i. pomi
felicis.i.ſalubris,quo.ſ.malo. vllum auxilum non venit præſen
tius.i.ſalubrius,& citius,aut melius adiuuãs, ſæuæ nouercæ in
fecere qñ.i.aliquãdo pocula.ſ.priuignorũ,hoc eſt liberorũ,& ſi
miſcuerunt herbas.ſ.nõ innoxias, hoc eſt toxica & verba nõ in
noxia.imò maxime noxia,& faſcinatoria, ac pro &,ſup.quo vl
lum aliud auxilium:non agit,i.expellit membris. i.à corpori-
bus ſumẽtium non agit dico preſentius.i.citius & melius quàm
ſ.dictũ pomum venena(Dixi poetã interdũ rem depingere, ac
ſyllabæ mutatione ſententiam innuere,vt illic, Matri longa de
cem tulerunt faſtidia menſes,et.iij.ænei. Obſtupui. ſteteruntqꝫ
comæ,& vox faucibus hæſit:in quibus ſyllaba media pręter na
turam correpta videtur,ſubitũ motũ ſignificare,ſicut & hic pe-
nultima in dictione miſcuerũt,quæ cum longa ſit tamen corri-
pitur forte,vt ſubitam nouercæ ad facinus accinctionem depin
gat,atqꝫ mali dexteritatẽ in medendo. Nec audiendus erit, qui
miſcuerint,leget,quia tũc dixiſſet, non infecere ſed infecerint)
Ipſa arbos.ſ.medica,quæ hoc pomũ fert,eſt ſup.ingens.i. valde
magna,& ſimillima faciem.i.habẽs faciẽ,hoc eſt facturã,& effi
giẽ corporis,ſimillimã lauro (vnde roſam lauream quidã intel
ligũt. Eſt aũt figurata locutio faciẽ ſimillima,q̃ ſinecdoche à plę
riſqꝫ dicit̃. Facies aũt totam corporis deſcriptionem, ac facturã
ſignificat. vnde.v.ænei.quibus aſpera quondam: Viſa maris fa-
cies.)Et ſi.ſ.arbor non iactaret.i.à ſe emitteret late. i. protenſe
aliũ odorẽ quã.ſ.laurus,erat,id eſſet laurus(Erat apud Oui.nõ
ſemel leges proforet,aut eſſet poſitum, & apud Flac.j.ſer. ſaty.
iij. Decies cẽtena dediſſes huic parco, & paucis contento.v.die-
bus. Nil erat in loculis)folia ſup. haud.i.non labentia.i.defluen
tia aut decidẽtia vllis vẽtis,'flos eſt tenax apprima pro apprime,
nomen pro aduerbio.i.valde)quaſi ad primos gradus tenacita-
tis. Iungitur autem nominibus non verbis. Habetqꝫ mediã ſicut
primã. Conucus. Apprime vtile in vita)medi.i.pp̃ri mediæ,fo-
uẽt illo.ſ.flore, aĩas.i. halitũ anhelitũ,& ora olenti.ſ.grauiter,
& medicantur.i.medentur,ſenibus anhelis.i.animã,aut anheli
tum ægre trahẽtibus. Et ita hoc pomũ peculiariter deſcribit, ac
laudat,vt nanciſcatur occaſionẽ laudum Italiæ inſerendarũ. Cũ
eñ apprime vtile ſit,& in ſola media repertum videtur ſingula
ris eſſe mediæ gloria. Si ergo percũcteris quid ſimile in Italia
reperiatur, Reſpõdeat longe excellẽtiora.vnde infert. Sed néqꝫ
medorũ ſyluæ,&c.vt in ſequentibus explanabimus.

¶PIERIVS.

¶Quo non præſentius vllum.]In longob. codic. præſtantius,
legitur. Sed præſentius magis placet eruditis. ¶ Miſcueruntqꝫ
herbas.] In Oblõ.perueteri cod.atqꝫ etiã in Lon.miſcuerant,le
gitur,quod minime placet. In altero ant.quo Miſcuerint,habe-
tur. Sed ego nũquàm lectionẽ primã reijcerẽ,quũ in bucolicis,
tulerunt,& apud Terentiũ,emerũt,eadẽ figura legatur. ¶ Flos
apprima tenax, Quãuis nõnulli codices habeãt.apprime magis
tamen placet,quod in vetuſtioribus legitur,adprima, eamqꝫ le
ctionẽ mihi videtur agnouiſſe Aruſianus, Et in antiquo Teren-
tij cod.manu ſcripto legit̃. Meis me omnibus ſcio eſſe adprima
obſequentem:eſt verò græca figura non inelegans. επι ταπςωτα.
Quoniam verò multi ad hanc ætatem quodnam hoc malum ſit
quod à virgilio deſcribit̃,nõ ocioſe quærunt quid ego ſentiam
dicam,bona eorũ venia,qui aliter iudicant. Nam medicum ma-
lum,pomũ id eſſe virgilio videtur.quod vulgo Naranziũ apud
venetos,apud Romanos & campanos ab angulorum denſitate,
quibus ſuccus intrinſecus diſpeſcitur,in folliculos ſuos colle-
ctus, Malangulum,appellatur,ab alijs in citriorũ ſpecies acce-
ptũ. Hanc ſanè arborẽ & huiuſmodi fructũ Vir. pingit dum tri
ſtis ſuccos memorat:dum tardum ſaporem, dum fertilitatem,
dum medicamenti vim cõtra venena habere(quod à Nicandro
acceptum mutuo)dum ſimillimã eſſe lauro,dum folia indeci-
dua virore æterno,dũ floris tenaciſſimã,dum grauẽ animã emẽ
dare dicit.vbi autẽ Nicãder ait. μηδο υτε και εμπςιοευτα ειν επι.
Sunt,qui μιλου legũt. Sed eñ interpres μηδου agnoſcit,& ad-
dit. εστι Δε το μιδι κου μηλου ὅ εστι τονεςαντζιου dictõe ita ſub
barbarice ſcripta:quo ſententia magis oĩbus innoteſceret. Ean
dem porrò arborem & Macrobius & Plynius eſſe oſtendunt,
quam etiam apud perſas eſſe ea fructuũ cõmendatiõe dicũt, vt
poma alia præcarpantur,alia interim matureſcant, alia ſubna-
ſcantur:ſitqꝫ deniqꝫ arbor ipſa oĩbus horis pomifera. Addũt ma
la venenis contraria,odore præcellẽtia. Eſculẽtis cõmendandi
halitus gratia,incoqui ſolita. Illud præterea in ipſis citrijs expe
rimur,(quãdo nomẽ hoc in id genus oĩa iã receptum eſt)quod
de foliorum odore plynius tradit,tranſire quippe in veſtes vna
cõditum,arcereqꝫ animaliũ noxia Qđ verò Seruius ideo conie-
cturã facit nõ eſſe citriũ,quia dicit Poeta. Ac membris agit atra
venena leue eſt.nõ eñ intelligendũ inferre venenũ mẽbris, ſed
procul à mẽbris agere. Quã quidẽ opinionẽ meã eo audẽtius ſum
propalare adgreſſus,qđ virũ & literatura præſtantẽ,& fœlicita-
te ingenij ſtiliqꝫ candore omnibus admirandum Iacobum ſince
rum attium idem ſentire adinueni. quum ego Neapolim ad ſa-
lutandum hominem Romam profectus eſſem.

Sed neqꝫ Medorum ſyluæ:ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges,atqꝫ auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent:non Bactra,néqꝫ Indi,
Totaqꝫ thuriferis Panchaia pinguis arenis,
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Inuertere ſatis immanis dentibus hydri,
Nec galeis,denſiſqꝫ virûm ſeges horruit haſtis.
Sed grauidæ fruges.& Bacchi Maſſicus humor
Impleuere:tenent oleæqꝫ,armentaqꝫ læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert,
Hinc albi,Clitumne greges,& maxima taurus
Victima,ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.

¶SERVIVS.

¶Sed néqꝫ med.]Iam inci-
pit laus Italiæ, quã exequit̃
ſcđm p̄cepta rhetorica. Nã
dicit eã, & habere bona oĩa,
& carere malis vniuerſis.
¶ Gãges.]Inde fluuius: per
quã prouincia ſignificatur.
¶ Hermus.]Lydiæ fluuius
arenas aureas trahẽs. ¶ Lau
dibus.I.]figurate. Nam cer-
to tecum dicimus. ¶ Non
bactra,] regio iuxta aſſyri-
os,vnde & populi bactriani.
¶ Pãchaia]arabiæ,ſupra di
ximus. ¶ Hæc loca non tau
ri ſputãtes naribus ignem.]
quales fuerũt in Cholchide
ciuitate ſcythiæ. Nã hoc ha
Aureum vellus. bet fabula. Iaſon Cholchos
profectus ad tollendũ vellus
aureum quod dicarat Marti
Phryxus,
Phryxus,fretus Medeæ au-
xilio & peruigilem dracoñẽ
occidit, & eius dentes ſęuit,
iunctis tauris ignẽ flãtibus,
vnde nati armati ſunt, q pri
mũ fecerũt impetum in Iaſo
nem, fruſtra poſtea mutuis
vulneribus ſe conciderunt.
Has aũt ei cõditiões Oetes
rex propoſuerat,cui Apollo
reſpõderat tãdiu eũ fuiſſe re
gnaturũ,quãdiu illud vellus
fuiſſet in tẽplo. ¶ Seges hor
ruit.]non placuit:ſeges au-
tem,quia de ſemine. ¶ Gra-
uide fruges] Large,abũdan
tes. ¶ Maſſicus humor.]i.
vinum campanũ à Maſſico
monte cãpaniæ. ¶ Arduus]
celſus Hinc albi. Clitum-
ne greges,& maxia taurus Clitũnus
Victima. Clitũne vocatiuus
eſt,clitũ-

Hic ver aſſiduum,atq; alienis menſibus æſtas:
Bis grauidæ pecudes:bis pomis vtilis arbos.

eſt, clytūnus autem fluuius eſt in Meuania, que pars eſt vmbriæ partis Thuſciæ: de quo fluuio dicit Ply. in hyſtoria naturali, ꝙ aīalia quæ eū potauerūt albos fœtus creant. Deduci. Maxima victima,quia triūphātes de albis tauris ſacrificabant. ¶Sæpe tuo perfuſi flumine ſacro.] Flumine,flucto. Perfuſi aūt tauri qui ante triumphantes vſq; ad tēpla ducebantur,aut certe perfuſi greges intelligamus qđ ad equos triumphales pōt referri. ¶Duxere triūphos.] Si equi duxerunt,ſi boues deduxerūt. ¶Hic ver aſſiduum atq; alienis menſibus æſtas.] Ver aſſiduū verna tēperies. Nam ver aſſiduū proprie eſſe non poteſt,ſeu longum. ¶Bis grauidę pecudes.] verum eſt inde enim eſt in Buc. Lac mihi non æſtate nouum non frigore defit. ¶Bis pomis vtilis arbos] .i.biferæ ſunt arbores.

PROBVS.

Pāchaia. Nec pulcher.g.a.a.tur.herm⁹. Laudibus.i.c.n.b.n. i. Totaq; tu.Panchaia.p.a.]Ganges fluuius eſt indiæ Hermus lydiæ,qui fert aurū. ¶Bactra.]opidū Indorū. ¶Pāchaia.]regio à rege pācheo dicitur. Hinc alibi clitūne greges,et maxima taurus. ¶Victima.ſ.t.p.f.s.] Clitūnus eſt Etrurie flumē à frōte nauigabilis.

MANCINELLVS.

Sed nécq; medorū.]orditur iam Italiæ laudes,ditiſſima terra. De medorum diuitiis videto Stra.lib.xj. ¶Pulcher Ganges.] Stra.li.xv.ait,ꝙ à montibus ganges deſcēdit,qūūq; in planiciē peruenit,ad oriētē cōuerſus in mare progredit̃ vnū oſtiū habēs quāquà moīm indicorū flumē maximū ſit. Pulcher igit̃ Poeta ait ob ei⁹ magnitudinēPly.aūt li.vj.c.xviiij.plura de Gāge de Hermus ſcribit. ¶Hermus.]fluuius eſt in Mœonia, q ſmyrneos cāpos ſecat,& phrygiā ſcindit à graia. Hūc quoq; hermū fluctibus aureis æſtuaſſe antiquitas creditur,author eſt Soli.c.xxvij. ¶Laudibus Italiæ.]Ply.li.iij.c.vj.de Italia inqt. Terra oīm terrarum Italia. arūna,eadē & parēs,& numine deū electa, quæ cœlū ipſum clarius faceret,ſparſa cōgregaret,īperia ritusq; molliret,& tot populorū diſcordes, ferasq; linguas ſermonis cōmercio contraheret ad colloquia,& hūanitatē homini daret: breuiterq; vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret, tanta nobilitas oīm locorū,tāta rerū ſingularū,populorūq; claritas. Vrbs Roma vel ſola in ea,& digna etiā recta ceruice facies, Eſt& cāpaniæ ora,felixq; illa,ac beata amœnitas. Iam verò tota ea vitalis,ac perēnis ſalubritas cœli temperies,tam fertiles campi,tam aprici colles, tam innoxij ſaltus,tam opaca nemora,tam munifica ſyluarum genera,tāta frugū,& vitiū:olearūq; fertilitas,tā nobilia pecorū vellera,tā optima tauris colla,tot lacus,tot amniū,fontiūq; vbertas,totā eam perfundēs,tot maria,portus, remigiūq; terrarū cōmercio patēs vndiq;. Neq; ingenia.ritusq;,ac viros,& ſigna, manuq; ſuperatas cōmemoro gētes,hæc& plura ille. Multa etiam Strab.li.vj.cōmemorat. ¶Bactra.] Stra.li. vj.ſcri. ꝙ in ſcythia zariaſpa. ſit bactra vrbs,quæ etiā zariaſpa appellata eſt,Ply.tñ,li.vj.cap. xvj.ait procedēdo ad Bactriā oppidū,quod appellāt. Zariaſtes. Poſtea inqt bactri quorū oppidū zariaſtes,quod poſtea bactrū à flumine appellatū eſt. ¶Indi.]ſcribit Diony. ꝙ in pleriſq; Indiæ locis aurum eruitur: ꝙq; multi ex eis inde queſtū aucupantur,alij telas lineas contexunt: alij tectos elephātū dentes abradunt,alij per fluminū decurſus incedētes,perquirunt,berillos, adamātes,iaſpides,ametiſthos, ſunt & ibi & arua perpulchra, & læta,quæ & vniuerſum ſemper per annū virent. ¶Pāchaia] Pāchaia. perſidis regio,ab rege Pancheo,vt probus inquit. ¶Hæc loca] Laudat Italiā,ꝙ expers ē malorū,bonorūq; ferax. ¶Nō re.tauri.]apud Colchos in ponto id eueniſſe Iaſoni: Ouid.ſcribit lib. vij.meta. Quod item Medea Iaſoni ſcribēs apud eundē poetam in heroidibus ſic ait. Martis erant tauri pluſquàm per cornua ſęui, Quorū terribilis ſpiritus ignis erat, Ære pedes ſolidi prætentaq; naribus ora. Nigra per afflatus hæc quoq; facta ſuos. Semina præterea populos genitura iuberis, Spargere deuota lata per arua manu. Qui peterēt natis ſecū tua corpora telis, Illa eſt agricole meſſis iniqua ſuo. Diod.aūt lib.v.hęc oīa latius. Diximus,& nos aliqua æglo.iiij. ¶Maſſicus humor.] Ply. de cāpania loquēs lib.iij.c.vj.Is iungnnt phalerni,Galeni deinde cōſurgunt Maſſici,Gaurani,Surrentiniq; montes,& li.xiiij.c. ix. de vinis generoſis Italiæ inqt. Certāt maſſica æque& mōte Gaurano,puteolos,baiasq; proſpectantia,Clitūni in phaliſco Clitumnianis aqua pota cādidos boues facit, In Boetia amnis Melas.oues nigras.Ply.lib. ij.ca.cvj. Hinc alibi clitūne gre. Ordo eſt:ô clitūne.hinc ex Italia albi greges,& taurus maxima victima ſæpe tuo ſacro flumine perfuſi duxere Romanos triumphos ad tēpla deū. Triūphātes em̄ albis equis: curru inaurato, capite coronato lauro per vrbē vecti capitoliū aſcendebāt Triūphātes. ad tēplū Iouis optimi maximi,vbi mactato albo tauro:domum poſtea repetebat. ¶Templa deum.] Erat in capitolina arce celeberrimum Iouis optimi maximi templū, de quo Tac.li.xix. meminit Erat & Iunonis monetæ Mineruæ delubrū. In capitolio demū deorū omniū ſimulachra colebantur,vt Seruius li. ij. inquit,ibi videlicet,Ecce aūt pāthus &c. ¶Hic ver.aſ.atq; alie. men.æ.]hoc ait quoniam etiam Strab.lib.vj. ſcribit Italia ſubiacent vniuerſi aeris tēperiei. Solinus itē inquit ineſſe Italiæ locorum ſalubritatē & cœli temperiem, quod & Plynius ſcribit.

ASCENSIVS.

Sed neq; medorū,&c. Apte ingreditur laudes italiæ,ne videlicet patriæ ſuæ immemor culpet̃,vbi laudarit alias. Laudat aūt eā plena laude,oſtēdēs videlicet,& mala abeſſe,que tñ alijs ſunt & bona ferè aliarū adeſſe. Quā rē etiā ply.approbat,vt oſtendēt verba Mācinelli ſuis locis ponēda. Sanè ſi ad ſingula bona reſpexeris,inuenies ea in multis regionibus vberiora, aut meliora: ſi ad omnia ſit,nuſq;,cū nō deſint,qbus etiā peculiariter vincat. ¶Ordo eſt. Sed neq; ſyluæ.ſ.pomiferæ,medorū:appoſitorie ditiſſima terra,qa vt Iuſtinus ſcri.flumina exhauriebātur medis, nō diuitiæ ſub Xerxe rege. Nec Gāges fluuius Indiæ pulcher.i. ſpectabilis in magnitudine,aut varijs diuitijs ornatus atq; hermus fluuius mœoniæ,turbidus.i.turbulētus auro.i.aureis arenis immixtis,certēt.i.merito cōtendant laudibus,& titulis italiæ,nō bactra vrbs ſcythiæ,& regio vicina,nō ſup.certet,laudibus italiæ;neq; indi,ſup.certent,hoc eſt regiones Indiæ,& tota pāchaia pinguis harenis turiferis,ſup.nō certet. Quia tauri ſpirantes.i.efflantes naribus.i.per nares ignē,nō inuertere hæc.ſ. italiæ loca,ſicut in colchide ciuitate ſcythiæ,& hoc dētibus immanis.i.efferaciſſimi hydri.i.anguis aquatici,ſatis.i.ſeminatis nec ſeges.i.ſatio,virū horruit.i.horrida creuit,denſis galeis,& haſtis,ſicut in Colchide etiā cōtigit: Sed fruges grauidæ.i. fœcūdæ,& grandes,fœcundæ quidē ad alias procreandas, grādes aūt ad vſum ſeruiunt,& humor bacchi.i.vini.maſſicus.i. cāpanus à mōte cāpaniæ Italicæ denominatus,impleuere,ſupp.hæc loca.ſ.Italiæ,& oleæ ſup.lætæ, & armēta læta.i.pinguia, & incolumia,ac nitida tenēt hæc loca. Equus bellator.i.belliger infert hinc.i.ex his locis Italiæ ſeſe.i.ſemetipſum,cāpo.i.in cāpū, exiſtēs arduus.i.altus,& erectus. Et ô Clitūne(amnis in phaliſco apud meuaniā defluens)albi gregis.ſ.equorū,aut iuuencorū,& pro.i.taurus.ſ.albus.appoſitorie maxima victima,hoc eſt quæ ioui à triūphāte offertur,perfuſi tuo flumine ſacro.i.ad ſacrificiū eos à poteſtate(quia poti eo fluento albeſcunt)duxere ſæpe hinc.i.ex his locis Italiæ triūphos.i.triumphantes Romanos,ad tēplū deū. i.deorū.ſ.capitoliū. Inſidebāt enim equis albis ſacrificaturi iuuencū intactū,& albū(Sanè ſi per albos greges iuuencos intelligit dicēdo,& maxima taurus,victima,oſtēdit taurū eſſe egregiū.i.ſeorſum à grege nominādū,ſicut Achilem dicens,Troas reliquias danaū,atq; immitis achilli, & ita expoſitiue ponitur particula,& ſiverò de equis loquitur duo dicit)hic.ſ.in Italia eſt ver.i.tēperies verna,quia nūq; eſt intēſiſſimū frigus,aut cauma aſſiduū.i.perpetua,atq; æſtas.i.calor æſtiuus,menſibus alienis.ſ.in quibus alibi hyems eſt,pecudes ſunt bis grauidæ,hic.ſ.in Italia.vnde in Buc. Lac mihi nō æſtate nouum,non frigore defit,& arbos.i.arbor eſt bis fertilis pomis.i. bis fert quotannis poma.i.bifera eſt ſicut plurime ſunt ficus.

PIERIVS.

Tenent oleæq; armentaq; læta.] In Mediceo. & antiquioribus aliquot cod.& ijs præſertim: qui particulam,q;, geminare gaudent legere eſt. Tenent oleæ armentaq; læta.abſq; particula,q;,poſt dictionem oleæ. ¶Bis pomis vtilis arbos.]In Mediceo arbor.agnitam verò differentiam inter arbor,& arbos à veterum nonnullis,alio loco diximus. Quod attinet ad ſententiā deſumpta ea eſt ex varrone,vbi dicit,Malus biferæ, vt in agro conſentino.

At rabidæ tigres abſunt,& ſæua leonum
Semina,nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum:néq; tanto
Squammeus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias vrbes,operumq; laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis:
Fluminaq; antiquos ſubter labentia muros,
An mare quod ſupra memorē,quodq; alluit infra?

SERVIVS.

At rapidę tygres abſunt] malum armeniæ. ¶Et ſeua leonū Semina.] Malum libye. Semina gn̄a:& eſt Lucretij ſermo. Nā ꝙ ait ſæua, aut cruēta accipimus, vt reuera ſæua ſemina,vt em̄ ait Ply. Animalia, quæ ſunt cū acutis vnguibus,frequenter parere nō poſſunt,vitiantur enim intrinſecus ſe mouentibus pullis. ¶Nec miſeros fal.a.l.] Mira arte vſus eſt, vt excuſaret rem, quàm negare non poterat. Nam aconita naſcuntur in Italia,ſed ea nō obeſſe dicit quia ſunt omnibus nota. Aconita.autem nata dicūtur eſſe de ſpumis. Cerberi quo tpe Hercules eū ab īferis traxit. Quod Aconita. quia in ſaxis & cotibus naſcitur aconitum dicitur ἀπὸ τῦς ἀκόνης.i.à cote.& dicim⁹ τὸ ὄφπνιγομ,τὰ ἀκόνιτα, Nāq; tāto

An ne lacus tantos? te Lari maxime, teq́
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino?
An memorem portus? Lucrinoq́ addita clauſtra?
Atq́ indignatum magnis ſtridoribus æquor?
Iulia quâ ponto longe ſonat vnda refuſo:
Tyrrhenusq́ fretis immittitur æſtus auernis.

q́ tãto ſquãmeus. Sunt quidem ſerpentes in Italia: ſed non tales, quales in ægyto, aut in aphrica. ¶In ſpirã.] autem dicit collectionẽ volubilitatis, quod eſt à finib⁹ tactũ. ¶ Adde tot egregias vrbes,] Laudat Italiam à ciuitatibus, quas & plures habet & maximas, & opportuniſſime collocatas. ¶Fluminaq́ antiquos ſubter lãbentia muros.] Quod laudat etiã Cic. in rep. ¶Mare.] qd ſupra. i. mare adriaticũ. Quodq́ alluit infra. i. tyrrhenũ. ¶Te lari maximæ] Larius eſt lacus vicinus alpibus, qui iuxta Cato. in originibus per. lx. tẽditur milia, & larius lari vocatiuus facit, ſicut Iulius iuli, Mercurius Mercuri. ¶Teq́ fluctibus, & fremitu aſſurgens benace marino.] Benacus lacus eſt Italiæ, qui magnitudine ſui tẽpeſtates imitat marinas. Aſſurgens aũt vocatiuus eſt caſus, vt ſit memorẽ, & te ô Benace aſſurgens. i. tumeſcens fremitu marino, aut certe antiptoſis eſt, i. caſus pro caſu aſſurgẽs, pro aſſurgentẽ. ¶An memorẽ portus. lucrinoq́ addita clauſtra.] In baiano ſinu cãpaniæ contra puteolanã ciuitatẽ duo lacus ſunt, Auernus & Lucrinus, qui olim propter copia piſcium vectigalia magna prẽſtabant. Sed cũ maris impetus plærũq́ irrũpens exinde piſces excluderet, & redẽptores grauia dãna paterentur, ſupplicauerũt ſenatui & profectus. C. Iulius Cæſar ductis brachiis excuſſit partẽ maris, quæ ante infeſta eſſe cõſueuerat. Reliquit breue ſpaciũ per auernũ, qua & piſcium copia poſſet intrare, & fluctus non eſſent moleſti: quod opus Iulij dictũ eſt. Sed hic ambitioſe vndam Iuliã appellauit. Frementẽ contra moles à Iulio appoſitas. ¶Indignatũ magnis ſtridoribus æquor.] Indignatũ à ſolita excluſum licẽtia, & indignationẽ ſuã ſtridoribus prodens.

Larius
Benacus
Lucrin⁹.

PROBVS.

Nec miſeros fallũt aconita legẽtes] aconita ſunt venenorum genera, q̃ ferè in petris naſcũtur ſcythiæ iuxta meotida paludẽ. Exiſtimatur aũt eſſe ex ſpuma cerberi, quã is perfuderit pertractus ab Hercule in lucẽ. Aconita aũt græce cautus noĩe dicũtur illã em̃ ἀκόνιμ appellãt. ¶An mare qd ſupra memorẽ? quodq́ alluit infra.] Cingit italiã ab ſeptẽtrione adriaticus ſinus, à meridie Tuſcũ mare, adriaticũ ſuperũ appellãt, thuſcũ ĩferũ. ¶An ne lacus tãtos te lati. m. t. q́. fl. e. fr. aſſ. benace marino?] Vterq́ lacus eſt in Italia. Larius vmbros tangit, & peruenit vſq́ comũ. Benacus eſt, ex quo mincius flumẽ orit, qd præterfluit Mãtuã.

MANCINELLVS.

Tygres.] de iis videto æglo. v. ¶Leonũ.] de his legito Ply. li. viij. c. xv. ¶Aconita] videto æglo. viij. Prima aũt hecate aconitũ inuenit, de quo lati⁹ Diodo. lib. v. Ply. aũt li. xxviij. c. ij. de aconito plura ſcribit. ¶Anguis] ſcribũt in ĩdia ſerpẽtes in tãtã magnitudinem adoleſcere, vt ſolidos hauriãt ceruos taurosq́, Metrodorus circa Rhyndacũ amnẽ in põto, vt ſupra volãtes, q́uis alte, perniciterq́ alites hauſtu raptas abſorbeãt, autor ply. li. viij. ca. viij. In ſpirãs, reuolutionẽ. ¶Sub antiquos muros.] hoc eſt ſub antiqua oppida. Multa ſiquidẽ Italiæ oppida prope mœnia, vel intra habẽtia flumina habẽt. ¶An mare.] Italia, vt Ply. ſcri. li. iij. c. vj. ſita eſt inter duo maria inferũ, & ſuperũ, inferũ à græcis Thuſcũ & Tyrrhenũ vocatur, Superũ verò adriaticũ appellãt ab adria inclyta vrbe, vt Stra. ait, Probus etiã inquit, Cingit Italiã à ſeptẽtrione Adriaticus ſinus ab meridie Thuſcũ mare, Adriaticũ ſuperũ appellat. Tuſcũ inferũ. Lacus tantos. ¶Larius] vti Stra. li. vj. meminit in Gallia ciſalpina prope Comũ vrbẽ lacus eſt, quẽ adua fluuius auget, inde amnẽ Padũ ingrediẽs. Eſt aũt vt idẽ ſcri. li. iiij. larius lõgitudinis ferè ſtadiorũ. ccc. latitudinis. xxx. qui amnẽ eiicit Ticinũ ſanè grandẽ. ¶Benace.] Benacus, vt Stra. in fi. li. iiij. lacus ſtadiorũ. ccccc. lõgitudinẽ habet, latitudinẽ verò. xxx. de quo Myncius amnis effluit. Eſt etiã lacus Verbanus longitudinis quidẽ ſtadiorũ. cccc. latitudo verò anguſtior eſt quã Benaci, emittit fluuium aduã, oẽs aũt tres dicti lacus in padum influunt, oriũturq́ ex alpibus. ¶Lucrinoq́ addita clauſtra.] Lucrinus ſinus vſq́ Baias latitudinem pandit, qui ex exteriori pelago per aggerem longitudinis ſtadiorũ octo, latitudinis autem vnius orbitę arcetur. Illũ aũt ab Hercule tradu-

Angues.
Italiæ maria.
Tyrrhenum.
Lacus.
Larius.
Lucrinus

le traducendarũ à Gerione boum cauſſa aggregatũ fuiſſe perhibẽt, quẽ cũ pedibus perambulari propter fluct⁹ ingruẽtes per hyemes ſuperne vix poſſet, Agrippa exornatũ melius cõſtruxit, leuioribus enim lẽbis præſtat ingreſſum, intra aũt lucrinum ſinum. Auernus eſt, qui cõprehenſam Miſenũ vſq́ tellurem manualẽ efficit inſulã à maris ſpatio inter ipſum, atq́ cumas. Eſt aũt auern⁹ & fundo, & oſtio ſinus cõmodus, & magnitudine & natura portũ continẽs, vſum tñ portus nequaq́ præbẽs, quoniã ante illũ lucrinus port⁹ iacet. Supercilia aũt ardua, auernũ vndiq́ circũcludũt, præter oſtiũ, ſuo quidẽ tp̄e amœnis culta modis inquit Stra. olim aũt agreſtibus refert à nemorib⁹ & proceris arborib⁹ inuia: nã poſtea auerni lucũ ſuccidit Agrippa locis perpulchra adornatus ædificia, hæc ex Stra. ¶Iulia vnda.] Iuliũ portũ intelligit. de quo Suet. in Augu. ſic ait. Donec nauibus exinde ægre fabricatis, ac viginti ſeruorũ milibus manu miſſis, & ad remũ datis portũ iuliũ apud Baias ĩmiſſo in lucrinum, & auernum mari: lacum efficit, in quo cum hyeme totas copias exercuiſſet Põpeiũ ĩter Milas & Naulochũ ſupauit. ¶Æſtus] is eſt maris acceſſus. i. inquietudo. Vñ & æſtuaria, per quæ mare viciſſim tã accedit, quàm recedit, fretũ aũt appellatũ, ꝙ ibi ſemper mare ferueat: nã fretum eſt anguſtũ, & quaſi feruens mare ab vndarũ feruore nominatum.

Auernus
Iulius portus.
Æſtus.
Fretum.

ASCENSIVS.

At rapide tygres &c.] Iterum in laudem Italiæ oſtendit illi mala & incõmoda aliarũ regionũ deeſſe & bona abundare dicens illic nec tygres nec leones nec aconita venenata. neq́ ĩmanes ſerpentes eſſe ſed egregias vrbes. amœna & vtilia flumina: lacus & prata & duplex mare ſuperũ & inferũ. i. adrianũ & tyrrhenũ. ¶Ordo eſt. At. i. ſed tygres rapidæ. i. perniciſſimæ & immaniſſime vt ſunt in armenia abſunt. ſ. ab Italia, & ſeua. i. ferocia ſemina leonum vt ſunt in aphrica abſunt. ſ. ab Italia, nec aconita. ſ. venenata vt ſunt in põto, fallunt. ſ. in Italia legentes. i. colligẽtes miſeros. i. ignaros nec prætendentes malũ, & ita miſeratione dignos. Nec anguis ſquãmeus. i. ſquãmoſus rapit per humũ. i. terrã. ſ. Italię ĩmẽſos. i. maxĩos orbes. i. ſinus & anulos in quos ſe colligit. néq́ colligit ſe in ſpirã. i. collectionẽ volubilitatis, hoc eſt vt iterum dicat in anulos, tãto tractu quãto alibi videlicet in aphrica aut ægypto. adde. ſ. ad pecudũ fœcunditatẽ aut ad vacationẽ incõmodorũ, tot egregias vrbes, & labores operũ i. laborioſa, ac laborata opera, & tot oppida congeſta. i. accumulata, ſaxis p̄ruptis manu, & ad flumina ſubter labẽtia antiquos muros. An memorẽ? q. d. nõ opus eſſe (cũ nemo ſit qui ignoret) i. recitẽ, mare. ſ. adrianũ quod alluit. ſ. italiã ſupra. i. ad partẽ ſuperiorem, hoc eſt orientem verſus ad venetias, ſcilicet an mare, quod alluit infra. i. à parte ĩferiore. hoc eſt mare tyrrhenũ quod inferum vocant ad Caietam occidentem verſus. An ne, ſcilicet memorẽ potius, tantos lacus. i. ſtagna aquarum videlicet ô lari maxime. i. ampliſſime (eſt aũt in Gallia ciſalpina prope comũ) ſup. memorẽ te, & te ô benace. lacus. ſ. Italiæ aſſurgens. i. eleuãs fluctibus & fremitu marino. i. inſtar & in formã maris. An memorem portus, & clauſtra. i. obſtacula & obices, addita. ſ. ab Iulio Cæſare lucrino. ſ. lacui, & memorem æquor. i. mare indignatum. ſ. iter ſibi præcluſum eſſe indignatũ dico magnis ſtridoribus, qua. ſ. parte vnda Iulia, i. à Iulio cæſare occluſa, ad portũ Iuliũ, ſonat longe, & hoc ponto. i. mari refuſo. i. iterum infuſo ruptis obſtaculis, vnde Hora. in arte. Debemur morti nos noſtraq́, ſiue receptus. Terra. Neptunus claſſes aquilonibus, arcet Regis opus, ſterilisq́ diu palus aptaq́ remis &c.) & qua ſcilicet parte, tyrrhenus æſtus: ideſt feruor maris tyrrheni, immittitur fretis auernis, ideſt in freta auerna, hoc eſt in feruorem & inundationem atq́ acceſſum maris in auernũ. i. lacum vicinũ baiis: iuxta quem dicitur deſcenſus ad inferos.

PIERIVS.

At rabidæ tygres abſunt] Non diſplicet quod in Mediceo et antiquis aliis legitur. At rapidæ tygres: ea enim animalia & pernicitate curſus, & truculentia notantur.

Hæc eadem argenti riuos, ærisq́ metalla
Oſtendit venis, atq́ auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marſos, pubemq́ Sabellam,
Aſſuetumq́ malo Ligurem, Volſcosq́ verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnosq́ Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar:
Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.

SERVIVS.

Auro plurima fluxit.] i. copioſior fuit in rem precioſiorem. ¶Aſſuetumq́ malo ligu.] i. labori. ¶Volſcosq́ verutos.] Italiæ populi ſũt. ¶Extulit hæc decios] Creauit, Decij autem duo fuerũt quorũ vnus bello latino alter Gallico ſe pro rep. deuouerunt. ¶Marios,] Marij multi fuerũt, quorum vnus fuit ſepties conſul. ¶Camillos.] Abuſiue pluralem numerum pro ſingulari, Nam camillus vnus fuit, q de gallis, ſublata ſigna reuocauit. ¶Scipiadas duros bello.] Scipiadas pro Scipionibus dixit, ſicut Amazonidũ pro amazonum alibi poſuit. Scipiones autem duo fuerunt, auus, & nepos quorũ vnus leges victæ Carthagini impoſuit, alter eandem diruit: hæc autẽ omnia plenius in

Camill⁹.
Scipiões

Salue magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virũm:tibi res antiquæ laudis,& artis
Ingredior,ſanctos auſus recludere fonteis:
Aſcræumq; cano Romana per oppida carmen.

ſexto diximus.¶ Imbellem auertis.Romanis arcibus in dũ.] Auertẽdo reddis imbellẽ.Romanis aũt arcib⁹: à romanis vrbibus à romano imperio.¶ Magna virũm.] virorũ fortium,& iam concludit laudãs eam à viris à fertilitate rerũ à Saturni imperio.¶ Tibi res antiquæ laudis & artis.] Tibi in tuam vtilitatẽ ſcribo carmẽ Geor.Antiquæ aũt laudis,vel magnæ,vel ꝙ apud antiquos ingenti honore fuit agricultura.¶ Aſcreũq; carmẽ.] Heſiodicũ nam heſiodus aſcreus de ciuitate Aſcra fuit.

¶PROBVS.

¶ Hæc genus acre virũ marſos pubẽq; ſabellã: Aſſuetũq; malo ligurẽ volſcosq; verutos.] Sabelli gens eſt Italiæ.Apuli iidẽ appellantur,& Dauni,volſci veruti:ideo dicũtur,ꝙ dolonibus in prælio ſoliti ſint vti.¶ Aſcreũq;.c.t.p.o.c.] Aſcra vicus eſt bœotiæ:in quo exiſtimatur natus Heſiodus,qui ſcripſit ἔργα καὶ ἡμέρα.Quo li. Agri quoq; cultus rationẽ ſtringit,Et iõ dicit aſcreũ carmẽ Virg.per romana oppida canere.

¶MANCIENLLVS.

¶ Metallũ.] Metallũ à metallo dicit̃, qđ eſt ſcrutor, vel inqro. Nã in oĩ ferè materia:vna inuẽta vena,nõ ꝓcul inuenit̃ alia, qđ & Ply.notauit li.xxviij.c.viij.¶ Auro.] aurũ auſtria plurimũ gignit,neq; in alia parte terrarũ tot ſæculis hæc fertilitas,Italię ꝙ parcitũ eſt vertere interdicto patrũ,alioqn nulla fœcũdior metalli quoq; erat tellus,&c.Ply.xxxiij.c.v.¶ Marſos] marſi ita-

Marſius.

liæ pp̃ velocitate pedũ plurimũ ad curſum p̃ſtãt,vt Diony.ſcr. Soli.autẽ ait. Marſorũ gentẽ ſerpentibus illeſam eſſe, ſed nihil mirũ à circes filio hi genus,ducunt, & auita potẽtia deberi ſibi ſciunt ſeruitiũ venenorũ,ideoq; venena contẽnũt. Stra. verò li. v.ait,ꝙ alba marſis finitima eſt ĩ excelſo locata ſaxo ꝓpe.¶ Fu-

Fucinus.

cinus.] eſt lacus lõgitudine par pelago,is aũt Marſis,& vicinis maxĩo oĩbus vſui fit.¶ Sabellã,] Samnitas intelligit:q vt Feſt⁹

Samnitij

ait:dicti ſunt à colle ſamnio,vbi ex ſabinis aduentantes conſederunt.Ply verò li.iij.c.xiij.ait ꝙ ſamnitij erant italiæ populi, quos ſabellos,& ſamnitas græci dixere. Ea gens,vt Florus li.j. ait,opulẽta erat,fallax,rapida,ac furioſa,& in exitiũ vrbis agitata ptinax, ſexies eñ rupto fœdere cladibusq; ipſis animoſior erat,hos tñ quinquaginta anni per Fabios, & Papirios patres, eorũq; liberos vrbs Roma ſubegit ac domuit. Sunt aũt ſamnites inter cãpaniã,& Apuliã,vt oſtendit Stra.lib.v.regionẽ montanã poſſidentes,& mari non ad modum proximi.Hæc aũt natio exigua eſt quidẽ,ceterũ fortitudine conſpicua,oſtentata.Romanis eorũ ſæpiſſime virtute:tandem quũ libertatẽ aſſequi vel-

Marſicũ bellum.

lent,deſciuerũt,vñ Marſicũ exarſit bellũ.Marſicũ aũt ideo noĩatũ:qm̃ à marſis rebellãdi ſuſcitatũ fuerat initiũ. ¶ Aſſuetumq;

Ligures.

malo li.] Liguria in ipſis apẽninis mõtibus inter Galliam, atq; Etruriam ſita eſt nihil deſcriptione dignũ habẽs:niſi ꝙ vicatim vitam agũt.terrã arantes aſperrimã,fatigãtesq; ligonibus.imò verò ſaxa incidentes vt Poſſidonius inqt:ita Strab.li.v.Diony. etiã li.vj.ſcri.ligures patriã habitãtes aſperã,ac oĩno ſterilẽ plurimo labore cõtinuoq; vitam puram agere.Venationibus cõtinue vacare, captisq; feris fructuũ inopiã ſuſtẽtare,in terra cubare vt plurimũ,hocq; pactũ priſco more abſq; apparatu aliquo viuere.Deniq; mulieres virorum viros ferarũ robur, & vires habere,feroces eſſe.& acuti ingenij,nõ in bello ſolũ,ſed in omni vita&c.Propter ſupradicta igitur mala,& labores ait Maro.Aſſuetũq; malo ligurẽ,non aũt malo.i.latrociniis,vt quidã volũt, propter illud æneí.Vane ligur,&c.nam poeta hic eos laudat & Dio.vitam puram agere eos ſcribit.¶ Volſcosq; verutos] Dio.

Velitræ.

alicar.inquit.Vrbs volſcorũ inſignis velitræ magna ipſa,& populoſa.hæc ille:propter quod eſt apud Syllium lib.viij.ſetia & in celebri miſerunt valle velitræ.i. frequenti valle. Nam adhuc veſtigia appiæ viæ in eius valle exiſtũt diſtãtis à mœnibus ſtadia.xij.vel circa.Celebratur etiã hodie continue vrbs ipſa à peregrinis illac traſeuntibus,quum ab vrbe Roma Neapolim petunt,& econuerſo.Fuit inde Auguſtus Octauius oriundus, de quo latę apud Tranquillum,qui inter alia ſic ait,Velitris antiquitus tacta de cœlo parte muri: reſponſum eſt eius oppidi ciuem quandoq; rerum potiturum, ſero tamen documentis apparuit oſtẽtum illud Auguſti potentiam portendiſſe. Diſtat autem ab vrbe roma viginti milibus paſſuũ,ab lauinio verò milibus paſſuum tribus.¶ Verutos.] Verutum eſt telum breue& anguſtũ,

Verutũ.

vt ſcribit Nonius. Probus verò inquit, Volſci veruti ideo dicuntur

cuntur: ꝙ dolonibus in prælio ſoliti ſint vti.¶ Decios] de iis. & reliquis late.Plyn. de viris illuſtribus. ¶ Scipiadas.] vt P.Scipionem & Cneũ fratres, qui in Hiſpania pro romano imperio oc-

Scipiões

cubuerũt,& Corneliũ Scipionẽ Publij filiũ,q deuicta Carthagine aphricanus dictus eſt.Cuius frater. L. Scipio ob Aſiã deuictam,Aſiaticus eſt appellatus,& Cnei Scipionis.P.Cornelium Naſicam filium,qui in tota vrbe vir optimus iudicatus eſt.Adde & is Scipionẽ æmylianũ carthaginis exitiũ,de Scipionibus autem hæc,& plura Plutar.Cęſar.Auguſtũ intelligit:nã vt ſcri. Lucius Florus ſcythę miſerãt legatos Auguſto,& ſarmatę amicitiã petentes,ſeres,etiã.habitãtesq; ſub ipſo ſole indictũ gemmis,& margaritis elephãtosq; inter munera trahẽtes nihil magis quàm longinquitatẽ viæ imputabant,quàm quadriẽnio impleuerãt,Parthi quoq; quaſi in victoria permanerẽt,rapta clade craſſiana ſigna retulere,hæc ille:meminit etiã Sue. ¶ Saturnia

Saturnia

tel.] Saturnus enim in Italia regnauit,quo tempore aureũ ſæculum fuiſſe aiunt,conſtruxitq; vrbẽ in monte Capitolino, quã ſaturniã appellauit,hinc Maro lib.viij.ait,hanc ianus pater,hãc Saturnus condidit arcẽ.Ianiculũq; illi,huic fuerat, Saturnia nomen.& Varro ſcri. Tarpeiũ montẽ Saturniũ à ſaturno appellatũ,& ab eo ſaturniã terrã.¶ Magna virũ.] Ordo eſt:magna parens virũ,repetit enim parens.¶ Antiquæ laudis.] Quãta agricolis laus eſſet olim circa principiũ aperuimus. Præterea antiquorum multis in Italia vinearũ cultura laudata fuit,de quo videto Ply.lib.xiiij.c.vj.Laudabatur itẽ Italia ob generoſa vina: de quibus idẽ lib.xiij.c.ix.¶ Sanctos fontes.] Muſarũ ſcilicet. ¶ Aſcreũ.] Carmen.Heſiodi aſcrei intelligit,qui princeps oĩm de agricultura præcepit,& carmine executus eſt. quem poſtea Maro hic in georg.imitatus eſt.De aſcra aũt latius æglo.ſexta.

¶ASCENSIVS.

¶ Hæc eadem &c.] Cõtinue laudat Italiã,ſed nũc à venis & viris dicens,hæc eadẽ.ſ.italia oſtendit & tñ nõ ſcrutat̃,riuos argẽti.i.argẽtiferos,aut riuos.i.venas argẽti,& oſtẽdit venis.i.inuenis terræ metalla æris & fluxit plurima auro:hæc.ſ.Italia extulit.i. ſublimauit & ad gloriã deduxit acre genus virũ.i. virorũ ſ.marſos & pubẽ.i.iuuentutẽ ſabellã.i.ſamnitũ,& ligurẽ populũ inferioris Italiæ,aſſuetũ malo.i.labori & duræ vitæ, & volſcos illos pupulos Italiæ,verutos.i. qui verua & ſudes preuſtas in prælia ferre ſolebant.hi ſunt populi de quibus generaliter locutus eſt, hęc.ſ.italia extulit decios.ſ.patrẽ & filiũ qui ſe ambo pro rep.deuouerũt,& marios & camillos præſtãtiſſimos romanorum duces & extulit ſcipiadas.i.ſcipiones, duros.i.fortes & inuincibiles bello.i.ad bellum,& extulit te ô maxime Cæſar.ſ. Auguſte,qui exiſtẽs nunc victor in extremis oris.i.regionibus aſiæ auertis indũ.ſ.populũ,imbellẽ.i.qui facis ipſum imbellem auertẽdo arcib⁹ romanis:ita ꝙ in eas moliri nihil audeat,quaſi verò illic ſtatus ſit ita vt cum Horatio dicat.Nihil tale ortũ aut oriturũ,& quod in ſexto dicturus eſt.Nimiũ romana propago viſa potens ſuperis,& præ gaudio & admiratione exclamet ſalutans Italiã his verbis.O tellus.ſ.italica ſaturnia quæ.ſ. ab eo ꝙ illic Saturnus aliquãdo latuit,latium appellatur,magna parens frugũ,& magna parens virũ.i.virorũ videlicet prẽſtantiũ, ſalue.i.ſalua & incolumis ſis,ego ingredior.i.exordior tibi.i.in tuã gloriã res antiquæ laudis & artis.ſ.agrariã, hoc eſt agriculturã,auſus recludere.i.aperire,ſanctos.i.inuiolabiles fontes videlicet muſarũ,aut abſtruſos locos rei ſanctæ,& cano per oppida Romana,carmẽ aſcreum.i.Geor.quale heſiodus Aſcreus primus ſcripſit.Dixi in regulis Bucolici carminis: re particulam quoties verbo ad velamen aut clauſurã pertinẽti cõiungitur cõtrariũ importare,vt claudo & recludo velo & reuelo &c.

¶PIERIVS.

¶ Imbellẽ auertis romanis arcibus iudũ.] Ad id reſpexit aiunt nõnulli,quòd indi cum Antonio & Cleopatra veniebant: vt in viij.ænei.habetur.Omnis eo terrore Ægyptus,et Indi,Omnis arabs omnes verterunt terga ſabæi,dicunt itaq;, auertis & imbellẽ facis,aut imbellẽ victum iam nec bellantẽ. Cæterum quid grande:ſi auertis imbellem? Quare id potius tactũ crediderim, quòd Suetonius in vita Auguſti memorat.Eũ virtutis,moderationisq; fama:Indos etiã ac Scythas auditu modo cognitos pellexiſſe ad amicitiã ſuã:populiq; Romani vltro per legatos petẽdã.Imbellẽ igitur abſq; vllo belli negocio. Quãuis nõ ſum neſcius Lucanũ dicere eos cœli clemẽtia molliores fieri.

Nunc locus aruorum ingeniis,quæ robora cuiq;:
Quis color,& quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ,colleſq; maligni,
Tenuis vbi argilla,& dumoſis calculus aruis:
Palladia gaudent ſylua viuacis oliuæ,
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem

¶SERVIVS.

¶ Nunc locus aruorũ.] Nũc inquit tẽpus eſt naturã agrorũ deſcribere. ¶ Ingeniis.] naturis.Multi culpãt in hoc loco Virgi.ꝙ in vnũ coegit quatuor librorũ propoſitiones,Nã & de aruo,& de cõſito,& de paſcuo,et de florido iſto loco cõmemorat, qđ ideo nõ eſt rep̃hẽdẽdũ,quia nõ ea late:exequitur ſed carptim,& breuiter tranſit,quę latius explanat in ſingulis. ¶ Quæ robora cuiq;.] Quæ ſit vniuſcuiuſq; poſſibilitas, quis color,quæ ſpecies,ſicut dicimus,quo colore ille recitauit.i.ſpecie, licet breuiter etiã ſit dictur⁹ de colore terrarũ.

Plurimus,& ſtrati baccis ſylueſtribus agri.
At quæ pinguis humus,dulciꝗ vligine læta:
Quiꝗ frequens herbis,& fertilis vbere campus:
(Qualem ſæpe caua montis conualle ſolemus
Deſpicere:huc ſummis liquuntur rupibus amnes:
Fœlicemꝗ trahunt limum:quiꝗ editus auſtro
Et filicem curuis inuiſam paſcit aratris)
Hic tibi præualidas olim multoꝗ fluentes
Sufficiet Baccho vites:hic fertilis vuæ:
Hic laticis:qualem pateris libamus,& auro,
Inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

rarũ.¶Difficiles]penè ſteriles& parũ creãtes,¶Colles maligni].i. infœcũdi.¶Tenuis vbi argila.]ſine humo
Calculus re qa eſt pinguis. ¶Dumoſis] ſpinoſis,& vepribus plenis , calculꝰ lapis breuis terræ admixtus dictus calculꝰ, ꝙ ſine moleſtia ſui breuitate calceť. viuacis oliuæ, diu viuentis.Hinc ſupra.Tarde creſcentis oliuę.Res eñ diu duratura tarde creſcat,neceſ
Huligo. ſe eſt.¶Tractu.] Plaga regiõe.¶Dulciꝗ huligine læta]terræ vligo proprie naturalis eius humor ex ea nũꝗ recedens. Bene aũt dulci addit ad diſcretionẽamarę.Vliginoſus ergo ager eſt ſemp humidꝰ.Nã hũidibꝰ diciť,q aliqñ ſiccať.¶Felicẽ limũ]terrarũ ſ.fertilẽ.Nam fluminũ limus eſt noxius.¶Huc,]illuc.¶Fœlicem curuis inuiſam.]Fœlicis radices ſibi inuicẽ nexi etiã cum auulſæ fuerint,renaſcuntur.¶Olim.]quouis tempore.¶Pateris & auro].i.pateris aureis.Endiadim facit,vt molemꝗ & mõtes in.Pinguis tyrrhenus.Victimarũ.ſ.carnibus.Inflauit ebur,tibiarũ dicit:quibus in aurẽ ſacerdotis cani ſolebat. ¶Lãcibus
Reddi. pãdis]aut patulis,aut extorũ pondere curuatis.¶Fumãtia reddimus exta,]Sacerdotũ vſus eſt verbo.Reddi eñ dicebãtur exta,cũ probata,& elixa aræ ſuperponebantur.

CPROBVS.

CHic laticis.q.parte.l.e.a.Infl.c.p.ebur.Tyrrhenꝰ ad aras pinguis.]Tyrrhenus thuſcus tibicẽ ſignificať: vel ꝙ non ſit ſubtilis muſicæ barbara,vel ꝙ tumeãt buccæ inflãtes tibias , quæ ſignificãtur ebore dicto.

CMANCINELLVS.

Ingeniũ. CIngeniis.]i.naturis,& qualitatibus.Ingeniũ nãꝗ dicitur ſua ſpõte natura,qđ hic etiã Noñ.intellexit.Primũ cano.ſ.¶Difficiles primũ]ſenſus eſt,ꝙ terræ difficiles,colles maligni,ſterilis terra,vbi eſt tenuis argilla,& arua calculis plena oliuis gaudẽt. ¶Tenuis argilla]nõ pinguis creta.Ply.li.xvj.c.v.ſcribit argilloſam terrã eſſe,q̃ opere difficillima,quæꝗ raſtros,ac vomeres ingentibus glebis oneret.¶Calculus]lapillus.¶Dulci huligine]Dulci pinguitudine,& naturali humore, non autẽ amara. ¶Atꝗ pinguis humus]ſenſus eſt ꝙ humus pinguis & fertilis dulci huligine,& campus herboſus & fertilis hubere,& abũdãtia,qualis cãpus in mõtis cõualle eſſe ſolet, & ager qui expoſitus eſt auſtro,& qui filicẽ habet,vitibus cõueniũt,& vina optima producũt.¶Mõtis cõualle.] Cato agrũ iudicat ad radicem mõtiũ planicie in meridiẽ excurrẽte,quę eſt totius Italiæ ſitus.
Filices. Ply.li.xvij.c.v.¶Filicem inuiſam aratris]id ait,quia exvna radice complures exeunt filices,& radices ipſæ lõgæ ſunt in obliquũ quibꝰ ſues pingueſcũt. folia cimicẽ necãt ſerpentẽ non recipiũt,Ply.lib.xxiij.c.xliij.¶Preualidas.]amplas.¶Sufficiet.] ſubminiſtrabit.¶Baccho]vino.¶Fertilis].ſ.eſt.¶Laticis]vini pateris,& auro.i.pateris aureisper Endiadin. ¶Libamꝰ ad
Tibia. aras].ſ.pinguis,& tyrrhenus.Thuſcus: tibicẽ ſignificať, vel ꝙ
Tuba. nõ ſit ſubtilis muſicę,vel ꝙ tumeãt buccæ inflãtes tibias,quæ ſignificatur ebore dicto.Probus ſcribit potiuſtñ pinguis victimarũ carne.¶Ebur]tibiã ĩtelligit,quãuis tubã,nõ Tyrrhenus.
tibiã Tyrrheni inuenerint. Vnde Virg.Tyrrhenusꝗ tube mugire per æthera clangor,& Ply.li.vij. ſcribit Æneã tubã inueniſſe Piſeum. Tyrrhenũ obliquã tibiam Mydã in phrygia geminas tibias Marſiam. In eadẽ gen Lydi muſici.
te lydios modulos Amphiõ cũ tibiis canere voce Trozenius Dardanus inſtituit.Ad hibebatur aũt t[illegible] non ſolũ in præliis,ſed in omnibus feſtis diebꝰ propter laudis,vel gaudij claritatẽ. Vñ in pſalterio diciť Canite initio mẽſis tuba,in die inſigni ſolẽnitatis veſtræ,præceptũ eñ fuerat iudeis,vt initio nouæ lunæ tuba clangerẽt . Tibias aũt diu funeribus ferunt adhibitas,mox & ſacris gentiliũ.¶Tyrrhenus,]tyrrhenos Romani Etruſcos appellant, atꝗ Thuſcos , Græci verò eos hoc noĩe nomĩauerũt à tyrrheno Atys filio,qui ex lydia colonos hãc in regionẽ dimiſit.cæterũ Thuſciæ lõgitudinẽ maximã à Luna vſꝗ Oſtiam per littus ſtadiorũ milibus duobus , & quingẽtis ſcribit Stra.li.v.& Ply.li.iij. ꝙ Tyrrheni à ſacrificio ritu lingua græcorũ Thuſci ſunt nominati. ¶Pãdis.]curuis.

CASCENSIVS.

CNũc locus ar.inge. Facto honeſto ad inſtitutã materiam regreſſu poeta incipit recludere ſanctos fontes,hoc eſt ſubtiles ad rem agrariam pertinentes indagines:quales ſunt de terrarũ ingeniis atꝗ naturis,q̃ non ſine ſubtiliore ſcrutatione deprehẽdũtur.¶Ordo igitur eſt nũc locus.ſ.eſt ingeniis.i. ingenitis naturis & viribus aruorũ.ſ.deſcribẽdis,hoc eſt deſcribẽda ſunt ingenia aruorũ,que videlicet robora.i.quævires ſint cuiꝗ.ſ.aruo,& quis color.i.quæ qualitas quæ ex colore deprehenditur,& quę natura ſit rebus ferẽdis.i.producẽdis, tã ergo de fertilibus videlicet aruis quàm de ferẽdis.ſ. viribus & pomiferis arboribus quæ ferunt & feruntur loqui pretendit. Primũ.ſ. cano aut ſcire oportet ꝙ terræ difficiles,& colles maligni. ſ. ad frugũ productionẽ vbi.i.in quibus eſt argilla.i.terra cretacea tenuis . i. non pinguis,& vbieſt aruis dumoſis.i.veproſis calculꝰ,lapillus frequẽs qui calce offenditur gaudẽt ſyluã oliuæviuacis.i.diu durãtis antequàmemoriatur.palladia.i.a pallade ſeu minerua inuẽta hoc eſt vbi terra ad fruges inutilis videtur aptiſſima eſt ferendis oleis,vñ oleaſter.i.imitator oleæ hoc eſt olea ſylueſtris:ſurgẽs eodem tractu.i.in eadẽ regione cœli plurimus.i.frequẽtiſſimus,eſt indicio.i.ad indiciũ,hoc eſt ĩdicat illic oleã quoꝗ faciliter naſci poſſe,& agri ſtrati.i.cõſperſi & oppleti baccis.ſ. oliuis ſylueſtribus quæ.ſ. aboleaſtris deciderent ſup.ſunt indicio . At i.ſed humus.i.terra(verbum ponetur ibi. Sufficiet baccho vites &c.)quę erit pinguis & læta huligine.i.naturali humore & cãpus q frequẽs eſt herbis.i.multas herbas ſpõte producẽs,& fertilis hubere.i.fœcũditate ſua naturali. qualẽ nos ſolemus deſpicere.i.deſpicientes.hoc eſt deorſum inſpicientes videre ſæpe in

caua conualle montis(qa ſup.amnes liquunť.i.defluũt dulciter. huc.ſ.ad hmõi cãpũ ſup.de ſummis rupibus.i.montibus ſaxoſis & præruptis &.ſ.amnes trahũt huc.i. ad hũc quẽ diximus cãpũ limũ fœlicẽ.i.fęcundũ)quicq; duæ ſunt dictiones.i.& hic ſup.cã pus qui eſt editus.i.expoſitus in altiore loco auſtro.i.vẽto meri dionali & qui paſcit filicẽ.i. herbã illam inuiſam.i.moleſtã ara tris.qa radices eius obſunt aratris hic dico cãpus & hæc humus ſufficiet.i.abũde ſubminiſtrabit tibi olim vires p̃ualidas.i. prę- cæteris validas & fluentes multo baccho.i.vino hic.ſ.cãpus eſt fertilis vuæ.i.bene fert vuã hic ſup.eſt fertilis laticis. i. liquoris in vua latẽtis,hoc eſt vinť,qualẽ.ſ.liquorẽ aut laticẽ.nos libamꝰ i.offeri-i.offerimus: pateris & auro pro pateris aureis per endiadin, q̃ fit quoties inter dictionẽ regentẽ & rectã poniť coiũctio faciẽs ambo ſubſtãtiua eiuſdẽ caſus quæ deberẽt eſſe diuerſi caſus aut alterũ in adiectiuũ verti vt molẽ & mõtes pro molẽ mõtiũ &c. Sunt aũt patere vaſa ampliter patẽtia: quũ.i.qñ tyrrhenus.i. ly dius aut thuſcus ex tyrrhenis ſeu lydis oriũdus pinguis aut ex frequẽti ſacrificio aut pĩguis apparet:dũ inflat,qa maxille inflã tibus tubas inflãtur.cũ ergo inflauit ebur. i. tybias eburnas & inflãdo viſus eſt pĩguis.ad.i.iuxta aras & quũ.i. qñ nos redimꝰ i.offerimus lãcibus pãdis.i.incuruũ patentibus exta.i.inteſtina extãtia fumantia.ſ.ab igne quo cremabantur,aut recẽs excẽpta.

Sin armenia magis ſtudium,vituloſq; tueri,
Aut fœtus ouium,aut vrenteis culta capellas:
Saltus,& ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infœlix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niueos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes,non gramina deſunt:
Et quàntum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.

SERVIVS.

Autvrẽtes culta capellas] Omne eñ quod momorde-rint,vrũt, & exſiccãt. Vnde eſt,& admorſo ſignata ĩ ſtir pe cicatrix. ¶ Saturi]aut fę cundi, aut qđ eſt iuxta oppi dũ Saturum,Tarentũ eñ & Saturũ vicinæ ſunt ſibi cala briæ ciuitates.Hor.Me ſatu reiano vectari rura caballo. ¶ Liquidi fon.]puri ſine pe ſtilentia.¶ Et quãtũ longis carpent armen.die. Exigua tñ gelidꝰ ros nocte reponet]vt in æñ.diximꝰ.Hoc dixit Varro vbertatẽ fuiſſe in roſulano agro,poſtq; velinus ſiccatꝰ eſt lacꝰ,vt lõgã perticã magnitudo ſuparet herbarũ.

PROBVS.

Saltus & ſaturi perito.l.t.Et qualẽ.i.a.m.c.] Tarẽtũ oppidũ
Saturiũ. in Italia cõdiderũt parthenidæ: hoc eſt exules lacedemoniorũ, duce phalanto.In finibus aũt tarentinorũ eſt locus quẽ ſaturiũ vocant.Vnde etiam paludem ſaturam:cuius etiam in,vij.men-tio eſt,quum ait Virg.Qua ſaturæ iacet atra palus.g.q.p.i.q.t. u.a.m.m.c,vrentis.¶ Saturi] Saturi ergo tarẽti à ſaturio loco: vel à ſatura palude dixit. Quidã dicũt tũ ob agri bonitatẽ, tum ab loco quodã ſaturo,qui eſt prope tarentũ ſaturũ cognomina-tũ.Dicitur autẽ Tarentum Neptuni filiũ lacedemonia ciuitate
Tarentũ ex ſaturia Minois cretenſium regis filia procreaſſe filium.Hũc proiectũ,naufragio facto, delphines in Italiã euexiſſe dicũtur. Cuius hodieq; teſtimoniũ manet.Nã in municipio tarentinorũ hoĩs effigies in delphino ſedentis eſt à Saturia vxore eũ locum ſaturia appellaſſe fertur.Et poſtea ei loco ex ſuo noĩe, nomẽ ta rentum impoſuiſſe.Ideo infelicem Mãtuam dicit,quia mantua nis,q; à romanis deſciuerant,agri adempti ſunt.

MANCINELLVS.

Magis ſtudiũ]ſup.eſt tibi.¶ Aut ouiũ fœ.aut,&c.] S,cũ ſua vocali præcedẽti tollitur in ſcãſione,quidã verò textus antiq fœ tũ habẽt.¶ Vrẽtis culta capel.]hoc ideo,qavt Ply.ſcri.li.viij.c, xlvij.Capris anima eſt,qua ouibꝰ ardẽtior,earũq; morſus arbo ri exitialis oliuã lãbẽdo quoq; ſterilẽ faciũt, eaq; ex cã Miner-uæ ĩmolanť.¶ Saturi tarẽ.]à ſatura palude eivicina.vel ob agri bonitatẽ,vt Probꝰ ait,Lõgĩqua.ta.eſt eñ Tarentũ calabrię pro xima vrbs extrema Italiæ,de quo late Stra.li.v.Florus ſcri.Ta rentũ Calabriæ quondã & Apuliæ totiuſq; Lucaniæ caput poſi tũ in ipſis adriatici maris faucibus. ¶ Mãtua.] cãm de amiſſis Mãtuæ aruis late diximus in argumẽto Tityri in flu. Myntio videlicet qui mãtuã præterfluit. ¶ Exigua tñ.] Cæſar vopiſcꝰ cũ cauſſam apud cẽſores ageret, cãpos Roſiæ dixit italiæ ſumẽ dos eſſe in quibꝰ perticas pridie relictas gramẽ operiret,ſed nõ niſi ad pabulũ ꝓbat Ply.li.xvij.c.iiij.

ASCENSIVS.

Sin armenta magis ſtudiũ.Quia cõſtituit deſcribere ingenia terrarũ,& cuius rei,quelibet fertilis ſit,ſubinfert naturã etiã ter ræ paſcuæ atq; herbiferæ oñ dẽs quo in loco præſtet: di-cẽs qa iuxta tarentũ & Mã-tuã iterũq; per trãſitũ nõ in-utilẽ plãgit Mãtuanorũ ia-cturã q citra culpã tã fœlicia patra amiſerãt. Sanè in qua re Mãcinellus diſputat diffi cultatẽq; facit alij facili pe-de elabũtur,legẽteſnéq; aut ouiũ fœtũ néq; aut ouiũ fœ-tus, ſed aut fœtus ouiũ Ser uius ſummope cõtẽdit Vir. nõ vſum eſſe elipſi huiꝰ lite re s,quam tñ veteres frequẽtiſſime vſurpãt. Vbi ergo alij eiꝰ li teræ aſſumptionẽ cẽſent, vt in illo.Inter ſe coijſſe viros& decer-nere ferro qũo multi legũt, Seruiꝰiudicat legẽdũ & cernere fer ro,Et vbi qbuſdã legẽdũ videť.hic ſpecus horrẽdus,& ſæuiꝰſpi-racula ditis. Seruiꝰ legẽdũ cẽſet. hic ſpecus horrẽdũ cui lectioĩ etiã ſonoritas ſuffragať,quę & huic loco negat legẽdũ aut ouiũ fœtũ, legamus ergo. Aut fœtus ouiũ.¶ Ordo eſt ſin.i.ſed ſi ſtu diũ ſup.eſt tibi.i.ſtudes & optas magis.ſ.q; vineã tueri.ſ.à fame & inedia armẽta & vitulos.aut fœtus ouiũ.i.agnos aut capel-las vrẽtes.ſ.morſu ſuo,qa qcqd mordẽt areſit culta.ſ.autvineas aut arbuſta aut ſegetẽ petito ſaltus & lõginqua.i.lõginquas re giões tarẽti ſaturi,qđ eſt iuxta ſaturã paludẽ vñ & ſaturũ fieri põt,& qđ ſaturas reddit pecudes & petito cãpũ qualẽ Mãtua in felix.i.diſſortunata q̃ citra culpã agros & prata amiſit,amiſit di ſco paſcentẽ flumine herboſo,cygnos.i.holores niueos. i. ſanè cãdidos,& vbi ſup.fontes liquidi nõ deſunt gregibꝰ.ſ.ad potũ, & gramina non deſunt imò abundant per liptotẽ ad eſcã & vbi ros gelidus,ideſt frigore matutinali concretus reponeret,ideſt reſtituet tantum,ſcilicet herbarum exigua,ideſt modica & bræ ui nocte.ſ.æſtiua,hoc eſt ſpacio etiam breuiſſimæ noctis, tantũ dico:quantũ armenta vt boues bubuli vaccæ tauri,æqui,& ſimi lia aĩalia carpẽt.i.abrodẽt longis diebus.ſ.æſtiuis,eſt ergo anti thetõ longis diebus & exigua nocte. Reponere aũt eſt reſtitue re ablatũ tractũ à nũmularius quibus dũ ſatiſfit reponitur quod prius poſuerãt,& ita eſt gratiã aut debitũ referre.vnde iuthur-na hæc rapta pro virginitate reponis. Sanè ſicut ponere eſt aliqñ materiã quãuis primũ deſcribere ita reponere eſt interdũ quod ſemel ſcriptum eſt iterum ſcribere: quo id emẽdatius fiat, vnde Horatius in arte. Scriptor honoratum ſi fortè reponis achillem, & Iuue.nunq; ne reponam &c.

PIERIVS.

Aut fœtus ouiũ,aut vrẽtis culta capellas.]In ant.oĩbꝰ co.ma nuſcriptis,quos verſare cõtigerit,ſcriptũ obſeruaui. Aut ouiũ fœtus aut vrẽtis culta capellas vbi, Tus. ꝓut in veteribꝰ poetis ſæpe accidit,elideť. De caprarũ verò halitu arboribus exitiali plęriq; multa dixere.hac porrò de cauſſa apud veteres,ſi qs lo-caret prædiũ,excipiebať,vt varro ait,ne colonus teneret capras.

Nigra ferè,& preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum(nanq; hoc imitamur arando)
Optima frumentis,non vllo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra iuuencis,
Aut vnde iratus ſyluas deuexit arator:
Et nemora euertit multos ignaua per annos:
Antiquaſq; domos auium,cum ſtirpibus imis
Eruit illæ altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulſo vomere campus,
Nam ieiuna quidem,cliuoſi glarea ruris,
Vix humiles apibus caſias,roremq; miniſtrat:
Et tophus ſcaber,& nigris exeſa chelydris
Creta,negant alios æque ſerpentibus agros

SERVIVS.

Antiquꝰ. Aut vñ iratus].ſ.fœcundi tate diuturna.¶ Antiquaſq; domos]aut reuera antiquas aut caras. Sal.tñ antiqtatis cureq; maioribꝰ pro Italica gẽte fuit.Eſt autẽ Echaſis in iſta deſcriptõe.¶ Ieiuna gla rea]ſicca & ſterilis terra.Ca ſia & ros marinus apibꝰ apte ſũt herbæ.¶ Tophꝰ ſcaber] Lapis aſperrimus,vñ & ſca-bies dicta ab aſpitate.¶ Ni-gris chelydris.] Nocenti-bus Negant.ſ. Nicander, & Solinus:q de his rebus ſcri-pſerunt. Dulcem ferre cibũ. ¶ Ordo eſt æque dulcẽ,hoc eſt tam dulcem, Que tenuẽ exhalat nebulam,Nũc dicit agrum omnium rerum fera cem.Quatuor quippe imita tur genera agrorum qui ſo-lus poteſt,quod illi quatuor ſicut ſequẽtia indicãt.¶ Fu-moſq; volu.]quaſi fumos.ſ. ex humore. ¶ Queq; ſuo.] ſemp naturali.ſ. nõ coacto. ¶ Nec ſcabie,& ſalſa rubigi ne ferrum,] Proprie eſt, nã rubigo quaſi ſcabies ferri eſt. ¶ Talem arat capua.] Ideo diues quia talem arat. Et vicini veſeuo. Veſeuus mons eſt Ligurię ſub alpibꝰ Veſeuus. poſitus. Nã Cãpaniæ mons quidã Veſuuiꝰ diciť,pro quo multi Veſeuum poſitum vo lunt.¶ Et vacuis clanius nõ æquus acerris.]Acerre ciui tas eſt Campanię haud lon-ge à Neapoli quam clanius præterfluit fluuius, cuius frequẽs inundatio eam ex-haurit,

haurit,vñ ait vacuis.i.infrequentibus.

¶PROBVS.

❡Talē diues arat capua, & vicina veſeuo Ora iugo & vacuis.]Clanius nō æquus acerris.]Veſuius mōs eſt in capania,vino fertilis,quē veſeuum iugum dicit. Eiuſdē campaniæ flumē Clanius iuxta acerre nomine,ſed gygātis nomine Clanius dictus, eſt,iō dicit vt Metrodorus, ait.Non æquus,aut idcirco, acerris exiſtimatur, quod eas ſæpe inundet, quæ vacuę iccirco dicuntur, quod penè deſerte ſunt.

Dulcem ferre cibum:& curuas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam,fumosq́ volucres.
Et bibit humorem,& quum vult,ex ſeipſa remittit:
Quæq́ ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit:
Nec ſcabie,& ſalſa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexet vitibus vlmos:
Illa ferax oleæ eſt:illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua,& vicina Veſeuo
Ora iugo,& vacuis Clanius non equus Acerris,

tibi vſurā frumēti. Aut ſup. vtilis eſt frumēto ille campꝰ vnde arator iratus.ſ. ſterilitati arborum, deuexit ſyluā i.cunctas arbores,& euertit i.funditꝰ eruit,nemora ignaua,ideſt inutilia, & nullum fructum afferentia,per multos annos,&eruit cum imis ſtirpibus. i. radicibus antiquas domos,ideſt habitationes auium,ideſt arbores excelſas, & ille, ſcilicet aues, petiere altū ſcilicet aera, relictis nidis.at. ideſt ſed campus rudis, i. ſterilis & macer aut reuera adhuc incultus,enituit.ideſt incanuit &albicauit, ſcilicet paulo poſt vomere impulſo.Nam glarea ieiuna, ideſt terra macra lapillis immixta, quidem.ideſt certe ruris cliuoſi.i. qualis eſt in rure cliuoſo,vix miniſtrat apibus caſias.i.herbas illas odoriferas quibus apesveſcuntur humiles,i.humi naſcentes parumq́ propter ſterilitatem illic ſurgentes,& vix miniſtrat rorem.ſ.marinum. Et tophus.i.lapis ille ſcaber.i.aſper & cauer noſus,hoc eſt terra in qua frequens tophus eſt & creta.i.terra cretacea exeſa.i.conſumpta chelidris.i.ſerpentibus illis nigris.i.nociuis Eſt autem conſtructio ſemiplena,nō enim vr̄ referendum ad illud vix humiles apibꝰ &c.vñ ſubaudiendū mihi vr̄ tales ſunt ꝙ q de agricultura ſcribūt vt Nicāder & Solinꝰ, negēt alios agros ferre cibū æq̄.i.æqualr̄ dulcē ſerpentibꝰ &ꝑbere latebras curuas ſerpētibus.ſ.hoc eſt talis terra eſt aptiſſima latebris & eſcis ſerpētū nō frugibꝰ ferēdis(Si in textu eſſet vt tophus vbi eſt & tophus, facile reperiret̃ ordo,ſic videlicet negāt alios agros ferre æq̄ dulcē cibū,vt tophus ſcaber,ſup.fert qđ qa nō exprimitur eſſet locutio minus grāmatica.Sit ergo in ſubauditione qđ diximꝰ)Illa.ſ.terra q̄ exhalat.i.expirat & emittit tenuē.i.modicā & exilē nebulā & fumos volucres.i.facilr̄ euaneſcentes,& q̄ bibit,i.attrahit humorē & q̄ ipā.i.ꝑ ſe nullo adiuuāte remittit ex ſe. ſ.humorē dū ipſa vult(nō dices ex ſe ipſa vna dictione, qa ſi ipſa eēt ablatiui caſus ꝓduceret̃ vbi nūc qa noīatiui caſus corripit̃) q̄q́ i.& q̄(ſunt ei duæ dictiōes)veſtit ſe ſemp ſuo gramine viridi.i. terra herbifera ſpōte ſua nec ledit ferrū.ſ.aratri,ſcabie& rubigine ſalſa.i.ex ſalſedine naſcēti,illa dico intexit vlmos vitibꝰ lętis i.fœcūdis& iocūdis aſpectu & illa.ſ.eadē eſt ferax oleę.& tu experiere.i.inuenies colēdo,i.dū colis illā &.i.ſimul facilē.i. pabilē. & benignā qa mltū herbiferā pecori & patiētē(nomē eſt).i.tolleratiuā,vomeris vnci.i.incurui,&ſic adiectiuū eſt aut vnci.i.dētis ipſiꝰ vomeris,vt ſubſtātiuū ſit,Capua.i.tractꝰ iuxta Capuā q̄ ciuitas eſt Italicę Cāpaniæ caput diues.ſ,fertitate agrorū arat talem.ſ.agrū & ora.i.regio vicina iugo veſeuo.ſ.mōti in Cāpania & claniꝰ.i.acola clanij q eſt fluuius Cāpanię nō æquꝰ.i. iniuriꝰ, acerris.i.ciuitati illi cāpanie,vacuis.i.euacuatis ex frequēti inūdatione clanij q̄ ſi nulla eēt nihil eēt illarū agro fertilius,arat ergo talē.ſ.terrā in oībꝰ aūt ponit̃ cōtinens ꝓ cōtētis,agri ꝓ colonis quorū eſt arare.

❡MANCINELLVS.

❡Nigra,]pulla terra eſt optima,& operi ſatiua,quę temperatę vbertatis eſt,mollis,faciliſq́ culturæ nec madida,nec ſitiens,& poſt vomerē nigreſcens,& quā recentem exquirunt īprobe aliter vomerem comitantes.coruiq́ aratoris veſtigia ipſa rodētes, Ply.li.xvij.ca.v.¶Nāq́ hoc imita.aran.]ſenſus eſt,ꝙ arādo fit ſolū putre,neq́ eñ vt inqt Columella libro.ij.c.ij.aliud eſt colere ꝙ ſoluere & fermentare terrā,ideoq́ maximos queſtꝰ ager prębet.¶Plauſtra,]de iis.li.Geor.primo.¶Syluā deuexit.]noualem intelligit,cæſa vetere ſylua,videto in Tityro de nouali, Glarea, ¶At rudis,]i.ſterilis & macer.¶Enituit,]incanuit nō nigruit vti pingui agro euenit.¶Ieiuna glarea.] i.ſicca,macraq́ terra, minutiſſimis lapillis mixta,glareoſum oleis ſolū aptiſſimū in, Venafrano.Ply.ſcribit li.xvij.capitu.iiij.¶Caſias,] de caſia late æglo.ij.Ply.li.ꝑterea.ij.xxj.capitu.de cura& pabulo apium. ait, harū ergo cauſſa oportet ſerere thymū,roſam,violas, liliū, fabam,caſiā,&c.¶Humiles,]cādidæ eñ caſiæ, magis ſe,humi ſpargūt,ſuntq́ doratæ.¶Rorēq́,]rorē marinū intelligit,¶Tophus ſcabe,]Plynius li.xvij.ca.iiij.ait ꝙ Tophus ſcaber natura fricabilis,expetitiui,quoq́ ab authoribus ꝓ vitibus.ſ. Sequēti verò capite,inquit fruges alit tophaſea alba,q̄ ſi ſit inter frontes,reperta eſt ad refinitū fertilis.¶Chelydris.]Calabria chelydris frequētiſſima eſt,vt Solinꝰ ſcribit titulo de Italia. ¶Diues capua,]Strabo lib.v.ſcribit Capuam Campaniæ caput eſſe, Cāpaniamq́ campos omnes felicitate ſuperare.Et Plynius lib. Laborię. Veuſuse decimooctauo,inquit,ꝙ quātum vniuerſas terras campus ille, campanus antecedit tantum ipſum ps eius,quæ laboriæ vocat̃, quē phlegreū græci appellant finiunturq́ laboriæ via ab vtroq́ latere cōſulari:quæ à puteolis,& quæ à Cumis,Capuam ducit.¶Veſeuo iugo,]Veſeuꝰ,veſulus,& veſuuius dicit̃, eſt autē mons in Cāpania teſte Solino qui vt ſcribit Strabo li.v.amœniſſimus habitabatur agris,excepto cacumine.Dicunt alij Neapolim ad quartum lapidem ꝓximum eſſe.De hoc Ply.Iunior qūo ſuo tempore arſerit late ſcribit libro.v.epiſtola verò.xvj.&.xx. ¶Clanius,]campanie flumen eſt clanius iuxta acerras à nomine gygantis ita dictus.Non æquus autem Acerris ideo exiſtimatur,quod eas ſæpe inundet, quæ vacuæ iccirco dicuntur qđ penè deſertæ ſunt auhor eſt Probus.

❡ASCENSIVS.

❡Nigra ferè &c. Oſtēdit q̄ terra vitibꝰ & quæ paſcuis cōgruat nunc docet,que frumēto conueniat dicens,qđ nigra & pinguis ſic tamen vt ſit putris nō nimis compacta.Item quæ prius arboribus cōſita erutis illis noualis facta ſit deinde iterū redit ad arbuſtorum.i.arborū vitibꝰ maritandarū terrā. Item ad eam in q̄ oleæ vberius naſcātur,vt ex ordine patebit qui talis eſt, Terra nigra ferè.i.pulla & fuſca & pinguis ſub vomere preſſo.i.ꝓfundius immiſſo,& cui.ſ.terræ.eſt ſupple ſolū, i.ſuſtētaculū glebe putre.i.reſolutum,& non nimis compactum(nāq́ ꝓ quia,nos imitamur arādo efficere terram putrē ſicut nōnulla naturaliter eſt)hmōi inquā terra eſt ſupple optima,i.cōuenientiſſima frumentis.i.variis frugibꝰ vt tritico & hordeo ac farri,tu nō cernes i.nemo cernet plura plauſtra,ideſt fruſtum, vehicula decedere ex vllo æquore.ideſt ex campo æquo& plano decedentes redire domum,ideſt in horreum tuum & hoc iuuencis, ideſt bobus iunioribus & ita fortioribus & agilioribus ex iuuenta,ſed tardis,ideſt tarditatis pondere & onere frugum quas domum auehunt plura dico ꝙ ex tali terra hoc eſt illa terra maximā faciet tibi

❡PIERIVS

❡Et cui putre ſolū,]Et cui,dactylū eē videtur Valerius probus aſſeuerare,dū cui.ex duabus breuibus cōſtare affirmat, nōnūq́ verò in Iambum creſcere,fieri etiam interdū ſynalœphā.¶Rorēq́,miniſtrat,]Ply.xix.Ros marinus locis putridis, ac macris ſerit̃.¶Aut,vñ iratus ſyluā deuexit arator.]In Mediceo codic. deiecit legitur. ¶Et tophus ſcaber & nigris exeſa chelydris.] Ita i veteribꝰ oībus habet̃,male verò poſuere,q,ſcaber nigriſq́, publicandum curauerunt.¶Quæq́ ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit.]In antiquiſſimo codice Romano,numerus ita habet. quæq́ ſuo ſemp viridi ſe.gr.v.¶Et ſalſa lædit rubigine ferrū.] In Ro.codice,vti ſæpe dictū Robigine,per.o.legitur,prima ſyllaba.¶Illa ferax oleæ eſt,]In antiquiſſimo codi. Romanæ notæ,& in mediceo,oleo,legitur & ita in quodā alio vetuſtiſſimo habetur,ex q̄ dictione vltima ſyllaba abraſa fuit,& oleæ repoſitum.¶Et vicinaveſeuo ora iugo.]In Ro.veſæue,ſcriptū eſt corrupte,falſum verò eſt, qđ apud Seruiū legit̃ veſeuū mōtē eē liguriæ ſub alpibus poſitum.Nam ille veſulus appellatur,de quo Virgilius alibi, veſulus quem pinifer affert. veſeuus verò de quo hic Virgilius.campaniæ mons qui &,veſuuius,&veſuius, dicitur.

❡SERVIVS.

❡Supra morem,] abundanter,plus æquo,iſti autem verſus incomparabiles ſunt,tātam habent ſine periſſologia aliqua, repetitionem. ¶Denſa magis Cereri,]bene addidit magis.Nam hoc vult oſtendere,quid vbi melius naſcitur.Poteſt etenim frumentū

Nunc,quo quánq́ modo poſſis cognoſcere,dicam.
Rara ſit,an ſupra morem ſi denſa requiras:
Altera frumentis quoniam fauet,altera Baccho:
Denſa magis Cereri,rariſſima quæq́ Lyæo:
Ante locum capies oculis:alteq́ iubebis
In ſolido puteum demitti,omnemq́ repones

frumentum in rara,& vinū in denſa,ſed non feliciter naſci. ¶Locum capies,] Eliges, vt aut capere, aut captas iam deſpectare, videntur. ¶In ſolido,] nec ager ſit concauus. ¶Aptius vber erit,] aptior vbertas, & fertilitas.¶Glebas cūctantes.]validas, graues,&

Rurſus humum:& pedibus ſumma æquabis arenas.
Si deerunt,rarum pecoriq́; & vitibus almis
Aptius vber erit:ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca,& ſcrobibus ſuperabit terra repletis:
Spiſſus ager:glebas cunctantes,craſſaq́; terga
Expecta:&validis terram proſcinde iuuencis.
Salſa autem tellus,& quæ perhibetur amara,
Frugibus infœlix:ea nec manſueſcit arando:
Nec Baccho genus aut pomis ſua nomina ſeruat:
Tale dabit ſpecimen:tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaq́; prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus,dulcesq́; à fontibus vndæ
Ad plenum calcentur:aqua eluctabitur omnis
Scilicet:& grandes ibunt per vimina guttæ,
At ſapor indicium faciet manifeſtus,& ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.

ues,& magnas,vt auidusq́; refringit cunctantem. ¶Expecta,]proba. ¶Nec manſueſcit arando,]dum aratur,vt alibi de arboribus ita exuerint,sylueſtrē animū. ¶Sua nomina,] Propriam generoſitatem,vt &nos aliquod nomenq́; decusq́;, geſſimus. ¶Tale ſpecimen,]talem probationem. Spiſſo vimine:p ſpiſſi viminis. ¶Prælorum,]ideſt corbes,p quos vinum deſluit, qui & ipſi à colendo dicti ſunt. Præla autem trabes ſunt, quibus vua iam calcata premitur. ¶Eluctabitur,] Cum mora egredietur. ¶Amaror,] amaritudo, & eſt ſermo Lucretij &vera lectio,Na multi amaro legunt,vt ſit ſenſus amaro.

MANCINELLVS.

Lyæo,]Lyæus bacchi nomē à lyo,quod eſt ſoluo, eo quòd mentem &membra vinū diſſoluat,vn̄ ſeqt̄ paralyſis. ¶Huber.] fertilitas. ¶Proſcinde iuuēcis.]ad frumenta ſerenda.ſ. ¶Salſa tellus.] Ply.li.xvij.c.iiij.ait,ſalſeq́; terræq́; multo melius creduntur tutiores àvitiis innaſcentium animaliū. ¶Amara,]Ply.li.xvij.c.v. ait, terram amaram,ſiue macram ſi quis probare velit demonſtrant,eam atræ,degenereſq́; herbæ, ¶Specimen,] documentum, indiciū, ſignum,experimentum. ¶Qualos,] Calathos. ¶Colla prælorum.]ideſt torcularium,vaſa viminea, ſeu crates illas virgeas quæ, vinaceis ſupponuntur prælis,ideſt lignis quibus, calcata vua præmitur. ¶Fumoſis tectis,]ſolent enim huiuſmodi res in tectis ſeruari.ne pluuia putreſcant. ¶Eluctabitur,]exibit. ¶Amaror,]Gellius,libro primo.ca.xxj.ſcri.hoc loco legendum eſſe amaror & non amaro,Aitq́; poetam id à Lucretio ſumpſiſſe, qui quidem li.iiij.dixit.Quum tuimur miſceri abſcinthia tangit amaror.

ASCENSIVS.

Nunc quo quánq́; modo.Docuit,quæ terræ quibus rebus cōgruant,nunc docet,quomodo tales eſſe noſcantur dicēs,ego dicam,ideſt deſcribam,nunc, ideſt deinceps quomodo tu poſſis, ideſt quilibet poſſit cognoſcere quánq́;,ideſt quamlibet terram Igitur.Si tu requiras,ideſt diſquiras & noſſe velis,an ſcilicet terra ſit rara,an denſa ſupra morem,ideſt modum,& menſuram, hoc eſt immodice.requirere autē potes,quia altera,ſcilicet denſa fauet magis cereri,ideſt frumento,& altera,ſcilicet rara fauet magis Baccho,ideſt vino,aut vitibus quod exponit dicens denſa,ſcilicet fauet magis Cereri & quæq́; rariſſima, ideſt omnis, valde rara,ſup.fauet lyæo,ideſt baccho,hoc eſt vino,aut vitibus. Si tu ergo id requias,tu capies oculis,ideſt diligens, ante,ideſt priuſquam agas,hoc eſt primum,& iubebis,puteum demitti,id eſt deorſum mitti in ſolido, ſcilicet loco,hoc eſt pleno & non cauernoſo,nec rimoſo, demitti dico alte,ideſt profunde,& repones rurſus omnem humum, ideſt terram, & tu æquabis, ideſt planabis pedibus,ideſt conculcando & ſuppeditādo ſummas, harenas,ideſt ſummitatem, terrę iam parum deſiccatę.ſi ſcilicet harenæ,deerūt, ideſt deficient,ita quòd non poterūt foſſam replere:rarū ſup. eſt illud vber,& erit apti⁹ pecori,ideſt paſcuis aut arboribus,qbus pecus veſcit̄,& vitibus almis.i.altricib⁹ aut baccho ſacris. Sin.i.ſed ſi.ſ. arenæ negabūt poſſe ire.i. redire in ſua loca.i.ī foſſam vn̄ pauloante effoſſæ erāt,& terra ſuperabit.i.ſuperextabit & abūdabit,repletis ſcrobibus.i.poſtq́; ſcrobes & foſſæ fuerint repletæ,ager.ſ.ille eſt ſpiſſus.i.denſus,& expecta à tali agro poſt arationem glæbas cunctantes, ideſt graues & quæ te immorari poſſent & terga craſſa,ideſt porcas,hoc eſt terras ab aratro proiectas craſſas,& denſas,& proſcinde terram iuuencis validis,ideſt robuſtis. Autem pro ſed,tellus ſalſa, & quæ amara,perhibetur ,ideſt dicitur infœlix . ideſt infauſta, frugibus(nam ea nec manſueſcit,ideſt manſueſit arando , ideſt dum aratur,nec ſeruat baccho genus,ideſt propaginem quia ex vitibus illic ſatis nemo plantaria ſeruet cum immitte vinum ferrent,aut nō ſeruat pomis ſua nomina quæ,ſcilicet à loco nobili denominari ſolent,vt punica perſica,picentina)ea dico terra dabit tale ſpecimen,ideſt experimentum, & indicium ſpectabile, tu diripe,ideſt rapiendo aſſume tectis fumoſis vbi.ſcilicet pendet in futuram vindemiam qualos.ideſt calathos & corbes vimine ſpiſſo,ideſt denſe conſerto & diripe colla prælorum,ideſt vaſa viminea quæ ad præla,hoc eſt ligna quibus vuæ præmuntur extenduntur,& ille malus,ideſt ſalſus,& amarus ager hoc eſt terra ſumpta ex illo agro,& dulces vnde,à fontibus, ſcilicet ſumptæ,calcentur,ideſt ſtipentur calcibus huc,ideſt in hæc vaſa viminea ad plenum,ideſt donec plena fuerint. Scilicet, ideſt ſcire licet,cur id præcipiat quia omnis aqua eluctabitur.ideſt expelletur vi pedum,cum quibus luctari videtur,& grandes guttæ,ſcilicet aquæ ibunt,ideſt manabunt per vimina,at,ideſt ſed, ſapor manifeſtus faciet indicium,ſcilicet ſui an dulcis an verò ſalſus atq́; amarus ſit,& amaror,ideſt amaricies ſeu amaritudo ſi ſit,torquebit ora tentantū, ideſt periculum facientium ſenſu, i.per ſenſum. Sunt q legant ſenſu amaro.ſed A.Gellius cōuincit legēdū eſſe amaror. Multa ergo ſunt abſtracta huius cōcreti amar⁹ videlicet amaritas,amaritudo amaricies,&amaror amaroris,ſicut dulcor dulcoris.

¶PIERIVS.

¶Nunc quo quam'que modo.] In codicibus ferè omnibus antiquis quocunq; modo, legitur. quæ lectio: mini me recepta eſt. ¶ Alte'que iubebis in ſolido puteum demitti.] In Mediceo videbis, legitur: vt domini curam & diligentiam ad opus recte faciendum inuidet: vnde ſtatim ſubiicit. Et pedibus ſummas æquabis Harenas, quod perperam in codicibus aliquot legitur, pedibus ſummis. Eſt & puteum dimitti, legere. Sed demitti per e, hoc eſt deorſum mitti longe melius. ¶ Si deerit.] In Mediceo & antiquis aliis, Deerunt, & derūt, facta ſynereſi ex duobus ee, in vnum. ¶ Craſſaq; terga expecta.] In Romano. codi. legas, exerce. ſed lōge meli⁹, expecta, vt in cæteris codicibus habet. ¶ Tu ſpiſſo vimine qualos] In Lōgobardico, ſpiſſos vimine qualos, legit, ſed magis placet, ſpiſſo vimine, vt ī Medic. & aliis habet. ¶ Aqua eluctabit oīs.] In antiqs plæriſq; codici. luctabit, legit, qđ nō ita ꝓbatur, quū eluctabit. rē magis pingere videat. ¶ Senſu torq̄bit amaror.] Quāuis Serui⁹, & aliquot alij verā hāc eē lectionē aſſerāt, & à Lucretio ſumptā. Cum tuemur miſceri abſinthia tangit amaror, Accedantq; codicū nōnullorū perueterū teſtimonia, multaq; in hanc lectionē Aulus Gellus cōgeſſerit, diſplicere tamen nō pōt quod in antiquiſſimo codice Romano, amaro, legit. Sapor enim vtriq; verbo ſuppoſitū eſſe poteſt. In Lōgobardico etiam amaro ſcriptum erat. Sed em̄ r, litera altera manu & attramento apposita eſt, idem factum in Mediceo.

¶SERVIVS.

¶Habēdo] dū habet lētеſcit cohæret. ¶ IuſtoLætior,] vltra modū pluſquā oportet. ¶ Ah nimiū ne ſit mihi fertilis illa,] i. ne herbæ pluſq; oportet creſcētes ſpē adimāt frumētorū. Vñ ait in primo, Luxuriē ſegetū tenera depaſcit ī herba. ¶ Primis ariſt.] i. herbis ſurgētib⁹, quarū luxuries futuris frugib⁹ nocet quas culmi tenues ferre nō pñt. ¶ Et qſqs color.] Vera lectio ē qſqs color. Nā male qdā & qs cuiq; legūt excludētes at, vt ſit. Et qs cuiq; color, ſceleratū exqrere frig⁹, difficile eſt, alij colos legūt, vt excluſo os, fiat ſynalepha, & ſcandamus: & quis cuiq; colat ſceleratum vt ſit quemadmodum, inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro, quod non procedit, Tunc enim, r, in, s, mutatur cum longa opus eſt ſyllaba, vt labor, labos: honor, honos. Hic autem non ſolum longam non facit ſyllabam, ſed etiā excluditur s, cum ſuperiori vocali, vnde & legendum eſt, & qſquis color, quod nec obſcuritatem affert, nec fidem derogat lectioni, ſceleratū: nocēs oīa exurens. ¶ Hederæ pandūt,] veſtigia indicia hederæ indicant frigus nā veſtigia indicia dicit. Nigræ aūt dicit ob albarū diſcretionē, vt hedera formoſior alba.

Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denisq; pacto
Diſcimus: haud vnquàm manibus iactata fatiſcit:
Sed picis in morem ad ditigos lenteſcit habendo
Humida maiores herbas alit: ipſaq; iuſto
Lætior: ah nimium ne ſit mihi fertilis illa:
Neu ſe præualidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ grauis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit:
Quæq; leuis promptum eſt oculis prædiſcere nigram,
Et quiſquis color: at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt: piceæ tantum, taxiq; nocentes
Interdum: taut ederæ pandunt veſtigia nigræ,

¶MANCINELLVS.

¶Fatiſcit.] diſſoluitur, aperitur. ¶ Habendo,] dum habetur, humida maiores herbas alit. Plynius libro. xvij. capitu. iiij. inquit, nec ſemper aquoſa eſt terra, cui proceritas herbarum. quæ grauis eſt, idem libro. xvij. capit. iiij. ait, Nec grauis, aut leuior iuſto depræhenditur pondere, quod enim terræ pondus iuſtum intelligi poteſt. ¶ Piceæ,] Picea montes amat atq; frigora hæc plurimā reſinam fundit, idem libr. xvj. cap. xv. ¶ Taxiq; nocētes,] eſt enim venenoſa arbor, de qua late idem libr. xvj. ¶ Hederæ nigræ,] idem libro. xvj. capit. xlviij. ſcribit hederam inimicam ſatis omnibus, ſerpentium frigori gratiſſimam: eſt autem candida & nigra, de qua etiam latius ægloga ſeptima.

Picea.

Hedera.

¶ASCENSIVS.

¶Pinguis item &c. Eandem rē proſequitur oſtendens videlicet qua via poſſemus terrarum qualitates deprehendere. Vnde ordo eſt. Item nos diſcimus deniq; hoc pacto, ideſt modo quæ tellus ſit pinguis. Nam ea ſupple. Iactata manibus haud id eſt non fatiſcit, ideſt diſſoluitur & aperitur, ſed lenteſcit, ideſt fit lenta, hoc eſt coheret ad digitos habendo, ideſt dum habetur in morem picis, ſicut pix quæ ſe tā gentibus hæret. Et per ſenſum à contrario dat intelligere quòd quæ fatiſcit & reſoluitur in pulueren macra ſit. Humida alit herbas maiores quam ſupple arida, aut maiores, ideſt ſane magnas, & ipſa eſt letior, ideſt vegetior iuſto ideſt quàm iuſtum eſt & quàm oportet ah ne, illa, ſcilicet humida ſit mihi, nimium fertilis, ideſt ferax, aut luxurians neu, ideſt neue illa oſtendat ſe præualidam, ideſt præter cæteras, validam & huberem in primis ariſtis, ideſt cum primū exurgent ſpicæ. Cognoſcitur ergo humida ex abundātia herbarum & ſegetum. Contra arida ex raritate earum. Terra ſup. quæ grauis eſt quæq;, ideſt & quæ leuis, prodit, ideſt manifeſtat ſe tacitam, ideſt tacentem aut licet nihil de ea dicatur, ipſo pondere, ideſt grauitate & ponderoſitate. Promptum, ideſt facile eſt prædiſcere, ſcilicet priuſquàm aliquis dicat oculis, ideſt viſu, nigram, ſcilicet terram quæ terra nigra ſit, & quiſquis, ideſt quicunq; ſit ſup. terræ color. At, ideſt ſed, requirere, ideſt exquiſite noſſe, frigus ſceleratum, ideſt infeſtum & nociuum oculte nocens more ſceleratorum, eſt difficile, tantum, ideſt tantummodo pice. ſcilicet arbores & taxi etiam arbores quæ frigora amant nocentes, immo interdum ſola vmbra necantes, & hederæ nigræ (quia ſunt etiā albæ, vnde in Buco. Hedera formoſior alba) pandunt, ideſt manifeſtant & palam oſtendunt interdum veſtigia, ideſt indicia frigoris, quæ ſic frigidam terram eſſe indicant, vt veſtigia greſſum eius cuius ſunt. Et hæc de terrarum ingeniis & qualitatibus.

¶PIERIVS.

¶Neu præ ſe validam.] In Romano codice, in, Mediceo & aliquot aliis, nec, habetur. In quibuſdam aliis, ne, ¶ Ipſo tacitum, ſe pondere prodit.] tacitum, vel aduerbialiter vel in ſupini figura cur longe repetere debeamus, non video, quum antiqua omnía exemplaria, Tacitam, habeant. ¶ Et quiſquis color, at ſceleratum exquirere frigus Difficile.] In codicibus nonnullis admodum vetuſtis legere eſt, Et quis cui ve color ſceleratum. In Medi. Et quis cuiq; colos at, vt ſit abiectio illa quam tangit Seruius, qui tamen lectionem illam magis approbat, quæ vulgatis in exemplaribus habetur.

¶SERVIVS.

¶His animaduerſis.] ideſt agri qualitate depræhenſa. ¶ Terram multo ante memento Excoquere,] hoc dicit non eſſe eo anno ponendas vites, quo fodiūtur ſcrobes, ſed poſt annū, vt calore, & frigore, & labore ruſtici, poſſit terra putrefieri. ¶ Infodias.] Obruas. ¶ Et labefacta mouēs.] Hyppalage, mouens & labefaciēs. ¶ Ante locum ſimilem exquirūt. ¶ Dicit in tranſlatione arborum, ſimilem terram eſſe requirendam. ¶ Arboribus, ſeges.] Quia de ſeminario loquitur arborum bene ſegetem appellauit. ¶ Digeſta,] ordinata. i. vt Digerit, in numerum, ¶ Matrem,] Terrā. Vt, antiquā exqrite matrē. ¶ Quæ terg. obuerterit axi,] Septētrioni. Nā grece ἅμαξα dr̄. ¶ Col. an pla.] at qui ſupra ait, deniq; apertos Bacch⁹ amat colles. Sed ēt in vallib⁹ poni poſſe vites ſupius indicauit, vt hic tibi ꝑualidas olim, m̄ltoq; fluentes. Sufficiēt baccho vites vñ mō vtrūq; cōplectit, & dicit quēadmodū in colle vites, ponere debeamus. ¶ Metabere,] eliges, & longe alia ſignificatio ē metor metaris Vñ Luca. Heſpios audax veniam metator in agros, & alia metior metris. Illud em̄ metat⁹ ſum, hoc mēſus, ſum facit. ¶ Denſa,] pro dēſe, vt Et pede terrā, Crebra ferit. pro crebro. ¶ Indulg. ordi.] i. da operā, & ordines effice largiores

Metor.

Metior.

His animaduerſis, terram multo ante memento
Excoquere: & magnos ſcrobibus concidere montes:
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas:
Quàm lætum infodias vitis genus: optima putri
Arua ſolo, id venti curant, gelidæq; pruinæ,
Et labefacta mouens robuſtus iugera foſſor,
At ſi quos haud vlla viros vigilantia fugit:
Ante locum ſimilem exquirunt: vbi prima paretur
Arboribus ſeges: & quò mox digeſta feratur:
Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Vt quo quæq; modo ſteterit: qua parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obuerterit axi:

Reſtituant:adeo in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus,an plano melius ſit ponere vites:
Quære prius:ſi pinguis agros metabere campi:
Denſa ſere,in denſo non ſegnior vbere Bacchus.
Sin tumulis accliue ſolum,colleſq; ſupinos:
Indulge ordinibus:nec ſecius omnis in vnguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Vt ſæpe ingenti bello quum longa cohorteis
Explicuit legio:& campo ſtetit agmen aperto,
Directæq; acies:ac late fluctuat omnis
Aëre renidenti tellus:nec dum horrida miſcent
Prælia:ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum,
Non animum modo vti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vites dabit omnibus æquas
Terra:neq; in vacuum poterunt ſe extendere rami.

largiores. Nã de plano ait, dẽſa ſere. ¶ In vnguẽ.] Ad ꝑfectionem: & eſt trãslatio. à Marmorariis Qui iũcturas vnguib⁹ ꝓbãt. Hora. advnguẽ factus hõ. ¶ Arboribus po.] vitib⁹ ordinatis. ¶ Secto.] ducto, vñ & ſectæ Philoſophorũ dicunt, Ideſt ductus quadret. Cõſentiat, Cõgruat. Trãslatio à q̃dris lapidib⁹ q ſibi bñ conueniunt. ¶ Fluctuat,] Splẽdet. ¶ Numeris,] ordinatiõib⁹. ¶ Vti paſcat: delectet, vt atq; animum pictura paſcit inani.

ℂ MANCINELLVS.

ℂ His aĩad.] i. terrarũ natura ꝑcepta, vel cognita. ¶ Exco.] calore videlicet & frigore. ¶ Multo añ.] ſ. ꝙ lætũ in fodias vitis gen⁹. ¶ Scrobib⁹,] hoc dicit, q̃m vitiũ ſurculi, teſte ẽt ply. lib. xvij. c. xx. ſerunt & ĩ ſcrobe, & in ſulco lõgiori, ſup quos tenerrima ingerit terra: ſed eſſe vitis radicẽ in media ſcrobe oportet. Et Col. li. iij. c. iiij. ait. Itẽ ſi ſcrobibus, aut ſulcis vineã poſituri erimus. optimũ erit añ annũ ſcrobes, vel ſulcos facere. ¶ Magnos mõ.] hoc iubet. Quia cliuoſa altiores poſcũt ſcrobes, qđ itẽ Ply. li. xvij. c. xxj. docet: Maro ſuperi⁹ ait. Aptos bacch⁹ amat colles, Col. ẽt li. iij. c. iiij. ait, Curãdũ aũt eſt, vt locis arduis, & cliuoſis alti⁹ vitis deponat quã ſi humidis, & planis Aqloni, vt ei⁹. ſ. frigore excoq̃t. ¶ Optia.] ordo eſt, arua putri ſolo optima ſunt. putri. i. mollificato & ſolubili Id venti, vt arua ſint putri ſolo. ¶ Pruine,] de his iã dictum eſt. ¶ Labefacta. i. cõuulſa, effoſa, ſubacta. ¶ Iugera,] Iugeri mẽſura ducẽtos, & q̃draginta lõgitudĩs pedes continet. dimidiũq; in latitudine de quo Fab. li. j. Ply. v͛ò li. xviij. c. iij. ait ꝙ iugerũ vo-
Iugerum cabat q̃d vno iugo boũ exarari in diẽ potuiſſet. Actus in quo boues agerent cũ arãt vno ĩpetu iuſto, Hic erat centũ viginti pedũ duplicatuſq; in longitudinẽ iugerũ faciebat, Hæc ex Plyn. Varro iugerũ ait dictũ, ꝙ iunctũ eſt duob⁹ actibus quadratis. ¶ At ſi quos.] &c. hoc eſt ſi q ſunt vigilãtes. ¶ Prima ſeges.] i. ſeminariũ, vel arborũ vel vitiũ. Locũ ſil'em Theophra. lib. iij. de cauſis plãtarũ ait, ex ſil'i loco, ant nõ deteriori ſemẽ accipiendũ. Col. li. iij. c. j. ait. Optimũ eſſe eodẽ agro, quo vitẽ depoſitur⁹ es, vel certe vicino facere ſemĩariũ at ſi cãpeſtres, & vligĩoſos agros poſſidebis, ꝓderit quoq; ſemĩariũ ſil'i loco facere, & vitẽ largo cõſueſcere hũore. Idẽ Col. li. iiij. c. ix. ſic ait, ſed & q̃litas ſoli plurimũ iuuat, vt ex macro aut mediocri trãsducat in melius: nã qđ aſſuetũ eſt pingui, nullo mõ maciẽ terrę patit, niſi ſepius ſtercores, de hoc latius idẽ li. iiij. c. v. ¶ Cœli regi.] Cato ꝑcipit meridianã cœli ptẽ ſignare in cortice, vt trãslata iiſdẽ, & aſſuetis ſtatueret oris. ne aqloniæ meridianis oppoſitæ ſolibus finderẽt, & algerẽt meridianę aqlonibus. Hæc & plura Plyn. li. xvij. c. viij. ¶ Axi.] i. ſeptẽtrionali cœlo. de quo Feſt. Adeo multũ eſt, tm̃ ꝓdeſt. Oui. quoq; ait ĩ arte. Fac tibi cõſueſcat, nil aſſuetudine maius. Et Theophra. li. v. ait, ꝙ mos ſolitus plurimũ valet, ſit em̃ tanquã natura. ¶ Collibus an pla.] de ſolo, & cœlo vitibus oportuno, videto latius ibi. Deniq; aptos bacchus amat colles. ¶ Metabere,] parabis, ſic em̃ nonius hũc locũ apit. ¶ Denſa,] ꝓ dẽſe. Colu. li. iij. c. iiij. inqt. Vinea q̃ anguſtiſſime cõſerit quoquouerſus qnq; pedũ ſpacio interpoſito, ponit inter. vij. vel. viij. pedes quã rariſſime. Vt ẽt facile arari poſſit inter denos pedes conſtituit. Ply. aũt li. xvij. c. xxj. ait, ꝙ inter binas vites intereſſe oportet pedes qnos: minimũ aũt læto ſolo pedes q̃ternos tenui plurimũ octonos, Nec ſecius arboribus poſitis in vnguẽ q̃dret oĩs via ſecto limite. i. ducto tramite, vl' ſulco. nec ſecius. nec al'r quã vitibus, ſolẽt em̃ arbores ĩtẽr vites ſeri, vel nec ſecius. i. non al'r arboribus. i. vitibus via q̃dret, ꝙ acies inter ſe añ incœptũ ꝑliũ ¶ In vnguẽ,] ad ꝑfectionẽ, eſt em̃ metaphora ſumpta à Marmo-
Legio. rariis, q qdẽ iũcturas vnguibus ꝓbãt. ¶ Legio,] in legiõe erant cẽturię. lx. Manipu. xxx. Cohortes. x. vt Cynth. li. vj. notauit. authore Gel. li. xv. c. iiij. Legio aũt dicta eſt ꝙ legunt milites in delectu, vt Var. dncet. De legionibus autẽ & cohortibus videto Modeſtum.

ℂ ASCENSIVS.

¶ His aĩaduerſis &c. Poſtquã naturas terrarũ edocuit ꝑſcribit quo pacto terra colẽda ſit potiſſimũ ꝓ vitib⁹ ſerẽdis. qđ pitiſſime facit ne primi libri ptes in hũc cõgeſſiſſe culpet. Nã in hoc libro eatenus licet agriculturã deſcribere quatenus ad vitiũ aut arborũ ſationẽ conducit. ¶ Ordo igitur eſt. his. ſ. ꝑdictis de terrarũ ingeniis animaduerſis. i. cõſideratis & cognitis. i. poſtq; noſti q̃ ſit ſua cuiq; terræ natura, & quorũ fœliciter ferax ſit, tu memẽto quoq;. i. ẽt excoq̃re. ſ. ſolib⁹, terrã, & cõſidere ſcrobib⁹. i. ĩ ſcrobes, hoc eſt foſſas magnos mõtes & memẽto oñdere aqloni, glebas ſupinatas

bas ſupinatas. i. qua pte terrã ſpectabat in cœlũ v͛ſas, añ i. priuſq; ĩfodias. i. plãtes aut obruas in foſſam gen⁹ vitis, lætũ. i. fertile & lætitiã tibi, allaturũ, arua ſũt optima ſolo putri. i. putrefacto & reſoluto, vẽti & gelidę pruinę curant id. ſ. vt ſolũ putrefiat, & iõ inuertẽdũ & vẽtis ac ſolibus pruiniſq; exponẽdũ eſt, & foſſor robuſt⁹. i. purus & fortis mouẽs iugera. i. ꝗ terrã quãtã iugũ. i. par boũ ſingulis dieb⁹ arare põt labefacta i. effoſſa & ſubacta, hoc eſt ſubigens & mouẽs ea, vt ſit ſecundùm ſeruiũ hypallage, labefacta pro labefaciẽs paſſiuum pro actiuo, aut labefacta. ideſt mollificata priuſq; moueat aut inuertat. At. ideſt ſed ſi vlla vigilãtia, haud. i. nõ fugit. i. ꝑteriit (eſt em̃ præteriti temporis quia primã ꝓducit) quos, i. aliquos viros, i. ſiq adhibuerint oẽm diligentiã ipſi exquirunt añ. ſ. ꝙ transferant vites aut arbores, locum ſimilẽ, vbi, ideſt in quo prima ſeges. i. ſatio, paretur arboribus, & quo, ideſt ad quem ipſa ſeges digeſta. i. adulta feratur, ideſt tranſferatur, mox. i. paulo poſt. ſ. curabũt vt locus, vbi prima erit ſatio aut plantatio arborum ſit ſimilis illi quo mox trãſferat ne ſemina. i. plantaria mutata ſubito ignorẽt matrẽ. i. primam ꝓductricem. Quinetiam ideſt inſuper, illi vigilantiſſimi, ſignãt in cortice. ſ. arboris tranſferendæ, regionem. i. faciem & ſitum cœli, vt q̃uo quæq;. i. quelibet. ſ. arbor aut vitis ſteterit. ſ. in priore ſolo, & qua parte tulerit. i. perpeſſa ſit, calores auſtrinos. i. aduſtionem venti auſtralis, & quæ terga ipſa obuerterit, axi, ſ. ſeptentrionali eo ſup. modo & ab ea pte, reſtituant eã terræ adeo. i. in tm̃ eſt multum cõſueſcere. i. cõſuetum eſſe in teneris, ſcilicet annis & naturis, quia prima quæq; tenacius herent, atq; conſuetudo eſt altera natura. quære. ideſt diſquire etiam prius an melius ſit ponere vites ſupple in collibus an in plano: quia dictum eſt. deniq; apertos Bacchus amat colles. Situ metabere. ideſt parabis aut eliges ad parandum: ſicut q caſtra metantur locũ capiunt: agros campi. i. loci capacis, & pinguis ſere denſa, ꝓ eo qđ eſt denſe & mixtim qa Bacchus. i. vitis eſt non ſegnior vbere. i. fœcunditate campi in denſo. ſ. loco, hoc eſt vitis rñdet vbertati terræ. Sin. i. ſed ſi ſup. metabere, ſolũ in quo ſeras vineam: accliue. i. aſſurgens paulo collibus. i. monticulis & collis ſeu collles ſupinos. i. ad cœlũ erectos indulge, i. da operã ordinibus. i. vt in ordinẽ digerãtur: nec ſecius. i. nõ aliter oĩs via. i. ſitus arborũ quadret in vnguẽ. i. ꝑfecte in formã quadrangularẽ; fiat arboribus poſitis. i. diſpoſitis, limite ſecto. i. diuiſo in lineas directas & quadrangulas. Vt. i. quẽadmodũ quũ longa legio explicuit. ideſt ordinauit ſæpe & ingenti bello cohortes. i. claſſes ſuas & agmẽ. i. q̃ à duce in præliũ iamiã agi põt multitudo, ſtetit in cãpo aperto, & acies directæ. ſ. ſunt, & oĩs tellus fluctuat. i. micat late, i. ampliter, ære renitenti. i. armis ęreis obnitẽtibus à nitor non à niteo. Ipſi ſup. ſic inſtructi necdũ. i. nõ adhuc miſcẽt ꝑlia. i. cõſerũt man⁹, ſed mars dubi⁹. i. incert⁹ an eos in ꝑlia ĩflãmabit an ad cõcordiã redire ſinet, errat ĩ mediis armis. i. ſic cõſtruunt in ordinẽ vites vt ſolẽt añ ꝑliũ inſtrui exercit⁹ q ſigno dato mox cõſerũt. Sint ergo oĩa dimẽſa. i. cõmẽſurata, paribus nũeris. i. ordinatiõib⁹ nõ ſup. iõ vti. i. vt ꝓſpect⁹. i. pulcher, de lõge hoc eſt porrò aſpect⁹, (Eſt ei pulchrũ videre arbores vitiferas ĩ ordinẽ cõſertas) paſcat. i, delectat aĩm inanẽ. i. ſeſe reb⁹ inutilib⁹ oblectãtẽ. ſicut primo æneі. Atq; aĩm pictura paſcit inani, Sed ſup. ideo qa terra nõ dabit aliter. ſ. ꝙ in ordinẽ digeſtis, oib⁹. ſ. arborib⁹ & vitibus æquas. i. æquales vires hoc eſt equalia nutrimẽta neq; rami. ſ. arborũ, poterũt ſe aliter extẽdere ĩ vacuũ qa ſi cõfuſe & mixtim ferant alia aliã impediret & ita neq; ſolem ſil'r exciperẽt, neq; nutrimẽtum à terra ęquale haberẽt neq; ramos impeditos extenderent.

ℂ PIERIVS.

ℂ Et magnos ſcrobibus cõcidere montes,] In codice Romano, circũdare montis, legit, quod ſuos habet amatores. In Mediceo abſq;, &, legitur, Excoquere magnos Scrobibus concidere mõtes. Nam & membrum. quod ſequitur abſq;, copula, eſt. ¶ Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrẽ,] aliquot ab hinc annis, omnes ad vnum conuenere, vt, Mutata, ſcriberẽt, & ad ſemina, referri vellent, quum tamen in veteribus oĩbus exemplaribus, manu ſcriptis. Mutatã. qppe matrẽ legatur, eaſq; de cauſſa Virgilius ſimilem locum exquirendũ admoneat, ne accidat ſeminibus, quod & infantibus, vbi vel matris, vel nutricis vbera mutaueris. Fit em̃, vt alias reformident, eaſq; pertinaciter repoſcant, qbus à teneris inſueuerint. Nam quod ſemina mutata, de loco ad locũ

ad locũ trãslata interp̃tarivolunt,ineptũ eſt.In Medi.cod.apex ille cõpendiariæ notæ,q ꝑ.M. finali illitus erat, nunc abraſus eſt.De diligẽtia v̾ò q̃ ſit adhibenda,ne vites deteriore feramus ſolo,multa apud Colu.& Theophra.¶ Adeo à teneris cõſueſcere multũ eſt.]In Ro.cod.multũ eſt.Antiquorũ more ſcriptũ eſt vt multa apud Plautũ,eſt etiã in teneris.lectio codicis Medicei. ¶ Collibus an plano melius ſit ponere vites,]In codic.aliquot anti.cum mediceo,vitẽ vnitatis numero legas: q̃d figurati⁹ eſt. ¶ Directęq; acies.]In romano codi.& hic,& alibi.Derectę legitur eadẽq; lectio eſt in Mediceo.¶ Ære renidẽti tellus.]In codicibus aliquot.Renitẽti,ſyllaba refragãte legiť.Sed enim,Renidenti,cum Romano codice & quibuſdam aliis legendum.Renidere enim proprium æris eſt,quum politum & leuigatũ fuerit,cuiuſmodi eſſe arma decorum eſt,quod à Vegetio præcipiť, Nam & Seruius.Fluctuat,Splendet exponit, vt ab hac ſententia non recedat.Quãuis id per metaphoram potius dictum videtur,eo quod Inſtructæ acies fluctuum marinorum inſtar moueri videntur.Renidere verò quãuis apud Catullũ & Statium, ad blanditionem quandam ſignificare videatur, apud Horatium tñ eo ſignificato dictum quo hic Virg.vtitur,Nõ ebur,neq; Aureum mea renidet in domo lacunar.¶ Terra neq; in vacuũ poterunt ſe extendere rami,]In Ro.codice abſq; pronomine,ſe,legitur,Poterunt extendere,vt alibi ferro accingũt,abſq; ſe, & lateri adglomerant noſtro eodem modo.In Mediceo tñ & aliis, id pronomen habetur.

Forſitan & ſcrobibus,quæ ſint faſtigia quæras:
Auſim vel tenui vitem committerre ſulco.
Altius,ac penitus terræ defigitur arbos:
Æſculus in primis,quæ quantum vertice ad auras
Ætherias,tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam,non flabra,neq; imbres
Conuellunt:immota manet:multoſq; per annos
Multa virûm voluens durando ſæcula vincit:
Tum fortes latè ramos,& brachia tendens
Huc illuc,media ipſa ingentem ſuſtinet vmbram.
Ne've tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:
Ne've inter vites corylum ſere:ne've flagella
Summa pete:aut ſummas defringe ex arbore plantas.
(Tantus amor terræ)neu ferro læde retuſo
Semina:ne've oleæ ſylueſtres inſere truncos,
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis:
Qui furtim pingui primum ſub cortice tectus,
Robora comprẽdit:frondeſq; elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit:inde ſecutus
Per ramos victor,perq; alta cacumina regnat:
Et totum inuoluit flammis nemus:& ruit atram
Ad cœlum picea craſſus caligine nubem,
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſyluis
Incubuit:glomeratq; ferens incendia ventus.
Hoc vbi:non à ſtirpe valent:cæſæq; reuerti
Poſſunt:atq; ima ſimiles reuireſcere terra:
Infœlix ſuperat foliis oleaſter amaris.

SERVIUS.

Scrobes. ¶ Forſitan & ſcrobib⁹]vt ẽt ſupra dixim⁹ ſcrobes maſculini ſunt gñis.Nã & Cice.in Oeconomicis ſic dicit, & Plaut⁹ ait, Sexagenos ſcrobes,minor aũt eſt Lucani,& Gracchi authoritas.NãLuc. ait. Exigua poſuit ſcrobe. Gracch⁹, abũdæ foſſa ſcrobis eſt,q̃d excẽplũ in Terẽtio ẽ.¶ Quæ ſint faſtigia q̃ras]
Faſtigiũ Faſtigiũ,& ſumme, & infimæ ꝑtis poſſum⁹ dicere, ſicut altũ & mare,& cœlũ dicimus.Hinc eſt,cęlũq; ꝓfundum,cũ puteus ſit profund⁹
Æſculus ¶ Auſim,]auſus ſim, vł audebo.¶ Sulco,]i.foſſa.¶ Æſculus in primis,] arbor eſt glãdifera quę licet ab eſu habeat deriuationẽ,tñ ꝑ æ,ſcribitur,ſicut & cælatũ, q̃d eſt ꝑticipiũ,licet à cœlo cœlas, ſit dictũ.¶ Flabra,] Hoc nomẽ tm̃ peluralẽ recipit nũerũ ab eo v̾ò, q̃d flamina flamẽ poſſum⁹ accipere,licet ſit euitãdũ ꝓpter aliã ſignificationẽ.Nã dr̃ flamẽ dialis,flamẽ Martialis, Ne'ue inter vites coryllũ ſere. Radices em̃ ei⁹,
Flagella nocẽt vitib⁹.¶ Ne'ue flagella ſumma pete,] Flagella dicuntur ſummæ arborũ partes ab eo, quod, ventorum crebros ſuſtinent flatus, ¶ Tantus amor terræ,] id eſt ſic diligenter à ruſticis ager eſt conlendus.¶ Ferro retuſo.] Obtuſo, quo vites quaſſantur potius quàm putantur.¶ Ne'ue oleæ ſylueſtres,] Nõ quod proſit,ſed vt etiã ipſe dicit propter caſum incendij.¶ Incautis paſtoribus,] Negligentibus& circa alia occupatis ¶ Ruit atrã nubẽ,] Egerit, & emittit,& ruere facit. Nã modo ruit actiuã habet ſignificationẽ. A vertice,ab aq̃lone, vt hic vertex nobis ſemꝑ ſublimis.¶ Ferens,]Flans,vt fieret vento mora nequa ferenti.¶ Hoc vbi,] ſubaudi, contigerit.¶ Infœlix,] infęcundus,& ſterilis. ¶ Superat,] ſupereſt, vt quid puer Aſcanius ſuperat ne?

MANCINELLVS.

¶ Tenui ſulco,] videto paulo ſupi⁹ ibi.Et magnos ſcrobibus cõcidere mõtis.¶ Penitus,]maxiẽ.¶ Flabra]vẽtorũ flatus.¶ Multoſq; per annos,] q̃dã antiq textus, hñt ẽt multoſq; nepotes, q̃d magis placet.Erit aũt ordo, & durãdo voluẽs mł'ta virũ ſæcula vĩcit mł'tos nepotes. ſiue,& voluẽs mł'ta virũ ſecu.durãdo vĩcit mł'tos nepotes.i.mł'tã,& lõgã poſteritatẽ.Mł'toſq; ꝑ annos voluẽs, mł'ta virũ ſæcu.durãdo vĩcit i.ſupat illa ſæcula, nõ ſupať ab illis.¶ Sæcu.]ſæcł'm ſpaciũ annorũ cẽtũ vocarũt:dictũ à ſene.ꝙ lõgiſſimũ ſpaciũ ſeneſcẽdorũ hoĩm putãt. Sæculũ. Var.eſt author.¶ Verg.]inclinẽt.Ad ſolẽ cadẽtẽ Ply.li. xvij.c.ij.ait, ꝙ Vir. vites ad occaſus ſeri dãnauit,aliq ſic maluere ꝙ in exortu,à pluribus

ribus meridiẽ,ꝓbari aĩauerto,nec arbitror ꝑpetuũ qcqd in hoc p̃cipi poſſet,ad ſoli naturã,ad loci ĩgeniũ,ad cœli cuiuſq; mores,dirigenda ſolertia eſt.In Aphrica meridiemvineas ſpectare & ſi viti inutile,colono ſalubre eſt. Quoniam ipſa meridianæ ſubiacet plagę:quapropter ibi,qui in occaſum.aut ſeptẽtriones conſeret, optime miſcebit ſolum cęlo. cum Virgil. occaſus ĩprobet,Nec de ſeptẽtrione relinq dubitatio vr̃,at q in Ciſalpina Italia magna ex ꝑte vineis ita poſitis cõpertũ eſt:nullas eſſe fęliciores,multum rõnis obtinẽtvẽti,Hęc ex Ply.Coryllum,de Corylovide in tytiro,eſt aũt fructicoſa arbor,de q̃ multa Theophra.li.iij.¶Fla.ſum.]Theophra.li.v. de cauſſis plãtarũ ſcri. plãtas petẽdas eſſe ab radice potiſſimũ,qd̃ ſi minus cõſeq poſſint,à ꝑte ĩferiore arboris.potius q̃ꝑ à ſuꝑiore accipiũt em̃, viuaciora intelligunt̃,exceptavite,ac fico,& qcqd humidũ ſit,qppe humida ꝑte ſuꝑiore meliusgerminãt.Col.li.iij.c.iij.ait,q̃ꝑvitis ſemĩa optĩa hñr à lũbis:ſcd̃a ab hũeris,tertia ſũma ĩ vite lecta, q̃ celerrime cõprehẽdunt̃,vt ſint feraciora,latius autẽ eadẽ hñr li.iiij.c.x.¶Flagella,]ſummæ arborũ ꝑtes dñr à vẽtorũ flatu. ¶Retuſo.]hebeti.Theo.lib.v. de cauſis plãtarũ ait,q̃ꝑ ferro q̃ꝑ leuiſſimę purgãdæ ſunt arbores:&vites ẽt ꝑiculũ. Nãq; ĩterius ꝓptervlcera ĩminet.Quẽadmodũ em̃ radicibus vulneratis quũ fodit̃,Arbores deteriореſcũt,ſic ẽt vulnere ꝑtis ſuꝑioris noxam eandẽ his poſſe afferri credẽdum eſt.Quũ nequeũt tolerare.Semina arborũ:vel vitiũ plãtulas.¶Ruit,]emittit.¶Ab vertice,] à ſeptẽtriõe.Tẽpeſtas vẽtorũ furor.¶Ferẽs,]flãs.¶Hoc vbi,] ſup.euenerit.¶Infęlix,] ſterilis.

ASCENSIVS.

¶Forſitã &ſcrobib⁹ &c.qa p̃monuit ſcrobes p̃fodere,&vites in ordinẽ diſponere:docet ſcrobiũ ꝓfunditatẽ dicẽs, Tu q̃ras.i. poſcunteris forſitã,&.i.ẽt.q̃ ſint faſtigia.i.altitudĩes:ſeu ꝓfunditates,ſcrobibus.ſ.fodiẽdis,hoc eſt q̃ꝑ ꝓfunde effodi debeat.Ad qd̃ rñdet,ego auſim cõmittere vitẽ:&.i.ẽt tenui ſulco, ſed arbos.i. arbor,cuivitis maritat̃,defigit̃.i.deorſum infigit̃ terrę,alti⁹.i.ꝓfundius,& penitus.i.penẽ ĩtus,&viſcerib⁹terrę,& æſculus.ſ. arbor ĩ primis.i.ĩter primas.hoc eſt p̃cipue æſculus infigit̃ altæ.q̃ ſ.æſculus tẽdit tm̃.i.intm̃.radicę.i.ꝑ radicẽ in tartara.i.ad inferna.quãtum tẽdit vertice.i,ſummitate,& cacumine:ad auras æthereas. ideſt cœlum verſus. Ergo quia tam firmiter radicata eſt. hiemes.i.tẽpeſtates nõ cõuellunt illã.ſ.æſculũ, nõ flabra.i. vẽti neq; ĩbres.i.pluuię,ſed manet ĩmota.& vincit.i.voti cõpos ꝑmanet durãdo ꝑ multos annosvoluẽs.i.trãſigẽs multa ſecula virũ. i.virorũ,aut legamus,multoſq; nepotes.& ipſavoluẽs durando multa ſeculavirũ.vincit multos nepotes.i.poſteriores eorũ, tũ, i.deinde poſtq̃ꝑ ſic radicata eſt,ipſa tendẽs.i. extẽdẽs huc illuc.i. in diuerſas ꝑtes ramos fortis,&.ꝑ.i.brachia.ſup.fortia, ĩpa exiſtẽs media ſuſtinet ĩgentẽvmbrã.ſ.ramorũ ſuorũ.Neue.&c.Docet quo loco, & quo reſpectu ad cęlũvites ſerẽdæ ſint,dicẽs,Neue ſere Corylũ.i.auellanã ĩter vites,ne ue pete ſũma.i. extrema flagella.i.ramalia,aut ne defringe plãtas.i.ſurculos,&virgulas inſerẽdas ex ſumma arbore.i. ex ſummitate arboris, tãtus.i. tã magn⁹eſt amor terrę.ſ.q̃ꝑquo eiviciniora ſint oĩa eo ſint fertiliora.neu.i.neue lęde ſemina.i.virgultũ ĩſerẽdũ,ferro retuſo.i.hebeti,neue inſere ſylueſtres truncos oleę.ſ.intervites,&arbuſta,nã ignis excidit ſæpe paſtorib⁹incautis.i.nõ recte cauẽtibus,nec ꝓſpiciẽtibus.q.ſ.ignis tectus primũ furtim.i,more furti ſub pingui cortice,videlicet oleę cõprẽdit.i.inuadit poſtea, & ſimul occupat:robora.i.truncũ,& elapſus ſurſum,& extra lapſus cõponit̃ em̃ ab extra,in altas frõdes.ſ.oleæ,dedit cœlo.i.aeri ingentẽ ſonitũ.i.crepitũ,& fragorẽ,eo em̃ qd̃ frõdesvirides ſunt, crepitant,& qa pinguęs cremari poſſunt,& ipſe ignis victor ſecutus inde.i.poſt cõbuſtionẽ frondiũ,regnat ꝑ ramos, & ꝑ alta cacumina.i.ſummitatẽ arborũ,& ĩuoluit.i. implicat, totum nemus flãmis,& ipſe craſſus caligine.i.fuligine picea.i. qualẽ pix generat ruit.i.ꝓiicit(Capit̃ ei hic actiue)atrã nubẽ.ſ.fumi ad cęlũ p̃ſertim ſi tẽpeſtas,ſ.vẽtorũ,ĩcubuit.i,ingruit ſyluis.i. in ſyluas àvertice.i.à ſeptentrione ſcd̃m Mãcinellũ,aut potius deſuꝑ ita, vt ignis à ſummitate vi vẽtorũ deiiciat̃ in trũcos & inde in vicinas arbores,& ſi vent⁹ ferẽs.i.inflãs glomerat incẽdia.i. flãmarũ globos ꝑ cacumina. Vbi.i.in quo loco aut tꝑe,hoc ſup.euenerit,ĩpe oleę nõvalẽt reuireſcere à ſtirpe,& cęſę.i.ãputate, nõ pñt reuerti,& reuireſcere ſimiles in ima terra & ita oleaſter ĩfœlix. i.ĩfęcũdus,ſuperat.i.ſuꝑabũdãt foliis amaris.i.hñs amara folia, q dñat̃ extinctis oleis.

PIERIVS.

¶Altius ac terræ penit⁹ defigit̃ arbor eſcul⁹.]Antiqua exẽplaria ſunt,in qb⁹ Altior.legat̃,Que qdẽ lectio in Mediceo codi. ſubditicia eſt,quũ prius,altius,ſcriptũ eẽt.¶Multoſq; ꝑ annos, mľta virũ voluẽs durãda ſæcula vincit.]In Ro.codi. legere eſt. Multoſq; nepotes,mľta virũ.¶Neue inter vites Corylũ ſere.] In antiqs exẽplarib⁹.Corvlũ ꝑ v,ſcribi, quaq; rõne,dixim⁹ ĩ Bucolicis,ſunt verò q intelligãt p̃ceptũ hoc,qa Coryli ſunt exiles, neq; diuturnæ,minimeq; idoneæ,quibus vites applicentur. Sed enim potior eſt cauſſa quia vitibus nocent,quare inferius in antipharmacum dixit.Et in veribus torrebimus exta colurnis, vt hoſtia nocens eo præcipue Virgulto coquatur,quod itidem vitibus nocet,ea enim de cauſſa Caper Baccho immolabatur. ¶Aut ſummas defringe ex Arbore plantas,] In veteribus aliquot codicibus ſummas omnino legitur,In quibus & ,Deſtringe,non defringe habetur.In romano verò & aliquot aliis antiquioribus. Summa vnitatis numero,ſexto caſu legitur Ex arbore enim, Summa & ima eleganter dicere ſolemus.¶Neu ferro læde retuſo,]In exemplaribus antiquioribus,retunſo ,legitur, vt vomeris obtunſi,de quo alibi.¶Frondeſq; elapſus in altas,] Nonnulla exveteribus elabſus,ſcribunt per,b,characteriſticum thematis,ita etiam in.iij.Labſus,& alibi eodem modo. Harum verò literarum.b.&.p.viciſſitudinarium cõſenſum ſuperi⁹oſtẽdimus,vnum addam exemplum, qd̃ ẽ cõtrario carpo,& ſcribo, quum præteritum faciunt characteriſticum pręſentis in ſibi cognatam mutant,vt ſcribo ſcripſi,facit,contra verò carpo carbſi, per.b.enim præteritum verbi huius enuntiari Terentius Scaurus atteſtatur,ſed & ſcribſi,per.b.in antiquis & approbatis exẽplaribus inuenio,vt in terentiano codice vaticano, quẽ plęriq; oẽs docti hoĩes magni faciunt.ſcriptũ eſt. Tu te his rebus finẽ p̃ſcribiſti pater. Quare mihi nõ fit mirũ in tãta,ſnĩarũvarietate, vt laborverbũ characteriſticũ ſuũ in p̃terito retinere poſſit.

SERVIUS.

¶Nec tibi,]dicit quo tꝑe vites ſunt ponendæ,& probat tolerabilius autũno,melius verno.nã dicturus,ver adeo frondi nemorũ.Ver vtile ſyluis.¶Concretã radicẽ,]ante enim quaſi gutta quædã ex terra,&humore,ꝓcreatur Quæ poſtea tẽdit in radicẽ. ¶Vere rubẽti,] florib⁹ ſplẽdido.¶Candida auis.]Iuuena. SerpenteCiconia pullos paſcit.¶Vere tumẽt terrę,] Aſper ſimpľr,accipit,vt terræ ntũs pluralis numeri ſit, quę dicunt̃ verno tumere,& ſemina poſcere.Donatus verò terræ gtm̃ vult eſſe ſingularẽ,vt ſit ſenſus 'mutata' diſtinctione. Vere tumẽt ſyluæ.ſ.à ſuperiorib⁹,terræ, & genitalia ſemina reqrũt terrarũ,ſed melius aſprũ ſequimur ,vt genitalia ſemina,q̃ nos iacimus, intelligamus, Non quæ ſyluæ ex terra ſuſcipiunt,¶Genitalia,]autẽ dicim⁹ ſemina,qbus aliqd ꝓcreat̃,& gignit̃.¶Tument] ſuſpẽdunt̃. ¶Tũ pater oĩpotens,]Interdũ ꝓ aere Iuno, ꝓ æthere Iuppiter accipitur aliquoties & ꝓ aere,& pro, æthere Iuppiter. Iuno verò, ꝓ terra, & aq̃ ponitur, ſicut hoc loco intelligim⁹. Nã æther nõ habet pluuias. Vñ Iouem ꝓ æthere accipim⁹,cui attribuuntur aer,& æther,q̃ duo mixta terræ& humori, vniuerſa ꝓcreant. Dicit autẽ verno tẽpore eſſe pluuias,qbus cuncta naſcunt̃,vñ &fœcundis imbribus dixit,qbus terra fœcundat̃. ¶Cõmixt⁹ corpore,]Pro corpori vtHęret pede pes.Itẽ alibi & magno ſe corpore miſcet. Licet poſſimus accipere mixtus terræ magno ſuo corpore, ideſt æthere. ¶Certis, diebus,] Statutis legitimis à natura arcana quadam ratione diſpoſitis, vt tractat, Lucre. qui dicit rationem hanc,æthereo calore deſcendere.¶Almus ager,]ab eo quod nos alat,¶Zephyri.] Fauonij. alibi zephyro putris ſe gleba reſoluit. Hora. Soluitur acris hyems grata vice veris & Fauoni. ¶Nouos ſoles,] vernales dies. ¶Nec metuit ſurgentes pampinus. auſtros, varia dicit, Nam ſupra ait. Audent ſe gramina

Aſper

Iuno.
Iuppiter

Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat author:
Tellurem Borea rigidam ſpirante mouere.
Rura gelu tum claudit hyems:nec ſemine iacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt:cum vere rubenti
Candida venit auis longis inuiſa colubris.
Prima vel autumni ſub frigora:cum rapidus ſol
Nondum hyemem contingit equis.iam præterit æſtas.
Ver adeo frondi nemorum, ver vtile ſyluis:
Vere tument terræ,& genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther,
Coniugis in gremium læte deſcendit,& omnes
Magnus alit,magno commiſtus corpore,fœtus.
Auia tum reſonant auibus virgulta canoris:
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager,Zephyriq; tepentibus auris
Laxant arua ſinus,ſuperat tener omnibus humor:
Inq; nouos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere,nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros:
Aut actum cœlo magnis aquilonibus imbrem,
Sed trudit gemmas,& frondes explicat omneis.

mina cōmittere. Trudit gēmas, propellit, effundit in folia.

¶ MANCINELLVS.

¶ Borea ſpirante.] Cū ſolū flatibus aquilonis cōcreſcat, atq; ſic ceſcat auſtrinis cōtra labeſcat, atq; humeſcat, plātaq; pari ratiōe humidior ſiccior'ue ſeipſa reddat, hac de cā meli⁹ p auſtrū ſerit radicat eī germinaturq; celerius, cū plāta turgens credit ſolo turgēti, cœluq; adeſt emollitū atq; benignū, aquilone aūt aduerſa oīa veniūt, frigent etem plātæ, atq; laborāt, & ſolo gelato, neq; radicē æq; demittere, neq; germē edere poſſunt, hæc ex Theophra. lib. v. de cauſſis plantarū. ¶ Optima vinetis ſatio eſt,] Col. lib. iij. ca. iij. ait. Plātaria facito ab oriēte à. x. luna & à. xx. hęc vt melior eſt vitibus ſatio, ſed quū feres frigidos ventos vitato, docet etiā ibidē Col. quo pactu plātaria debeāt fieri, & libro. iiij. c. xiiij. ait qd vitis vere autūno tēpeſtiue deponit, Vere, melius, ſi aut pluui⁹, aut frigid⁹ ſtatus cœli eſt, vt ager pinguis, aut cāpeſtris, & vliginoſa planicies. Rurſus autūno ſi ſicca, ſi calida eſt æris qualitas, ſi exilis, aut arduus cāpus, ſi macer pruptus'ue collis. Vernęq; poſitiōis dies ferē q̄draginta ſunt ab idibus. Februarij vſq; ī æqnoctiū rurſus autūnalis ab idibus octo. in Kal. Decē. Sationis aūt duo gn̄a, Malleoli, vel viui radicis, qd vtrunq; ab agricolis vſurpat &c. ¶ Prima vel autūni,] Theophraſtus lib. iij. de cauſſis plātarū ait. Turgeſcit ſolū quū humectū, atq; tepidū eſt, ſtatuq; tēperatū aeris obtinet, tunc agile fertile atq; lætū cōſiſtit, quod duob⁹ fieri tpibus maxime arborū generi ſolet vere, ac autūno, & qdē his tpibus arbores magis ſerimus. Sed melius vere, tūc eī ſolū humidū eſt, & ſol tepefaciēs elicit germē, & cœlū placidū, atq; ſolidū cōſtat, ita vt ex his oībus educatio & germinatio pſpere ſeq poſſit, tn̄ ſatio cōior oīm, vl̄ plurimorū, tā fructuū q̄ plātarū tpi verno tribuit, hæc ille. ¶ Rubēti,] florido. ¶ Cādida auis,] Ciconiā ītelligit, quā è lōginquo venire, nō dubiū eſt, vti & grues illas hyemis, has æſtatis aduenas nec venire, ſed veniſſe cernimus, honos his ſerpentiū exitio, tantus, vt in Theſſalia capitale fuerit occidiſſe, eadē legimus pœna, q̄ ī homicidas. hęc & plura. Ply. li. x. ca. xxij. ¶ Quū rapid⁹ ſol.] rapit eī ac trahit ad ſe cūcta torrēs, & ſorbēs calore ſuo quo liquor ſiccat, de quo ēt añ patuit. ¶ Æſtas,] autūni calorē æſtatē appellauit. ¶ Tumēt.] turgeſcūt. Et genitalia ſemina poſcūt, ſemp eī ſolo turgēti ſemīa mādare oportet, ſic eī optīe germinatio agitur, vt ſcrib. Theophraſt⁹ li. iij. de cauſſis plātarū. ¶ Cōiugis in gremiū.] Iuppiter, vt dixit Enni⁹, is eſt quē græci vocāt aerē, q vct⁹ eſt, & nubes, & īber poſtea dict⁹, qa mortalis, atq; arbores, herbaſq; omnes iuuat. Iuppiter itē cœlū dr̄. Varro ſcri. talia. Iuppiter. i. aer q vētus eſt, & nubes imber poſtea: Deſcēdit ī gremiū læte cōiugis. i. Iunonis, q̄ & terra, & philoſoph⁹ ethi. li. viij. ſcri. Euripidē hæc dicere. Quū eſt ſicca tell⁹ ipſa certe tū imbrē amat, quū turget æther ībri, qui cœlū tumet affectat, vt telluris ī ſin⁹ cadat. ¶ Æther.] Iuppiter, quē ſummū deū, mūdiq; aīam voluere. Euripides ætherē cœlū ipſum, ac iouē voluit. vt ſcri. Tullius li. j. de. n. d. Læte fœcūdæ ꝟis tēperie. ¶ Magno corpe.] ſ. terræ. Subeſt eī natura terrę, vn̄ ſupius ait. Quippe ſolo natura ſubeſt. Natura aūt res oēs creat, auget, alitq;, vt Lucre inqt. ¶ Reſonāt] Oui. itē li. j. faſtorū ait. Et tæpidū volucres cōcētib⁹ aera mulcet Ludit & in pratis, luxuriatq; pecus. ¶ Zephyri.] de his late li. j. Geor.

Ciconia.

Iuppiter Aer.

Æther.

Geor. Et zephyro putris ſe gleba reſoluit. ¶ Supat tener oībus hūor.] Ver ꝟò calalidū fecit, & humefactū de⁹ oīm fabricator. Sicca æſtas, & calida, autūn⁹ ſicc⁹, & frigid⁹. Hyems hūida pariter & frigida, autor eſt Macr. li. vij. ¶ Nouos ſoles,] tunc eīn eſt noua tpis ætas, vt ēt Oui. li. j. faſt. inqt. ¶ Auſtros,] q hūidi ſūt, & nubila nutriūt, de qb⁹ lati⁹ ſupra. ¶ Imbrē.] i. grādinē, ait eīn aglo li. vj. meta. īduroq; niues, & terras grādie pulſo. ¶ Gēmas] vitiū oculos ītelligim⁹ p metaphorā, vt lati⁹ patuit æglo. vij.

¶ ASCENSIVS.

¶ Nec tibi &c. Docet quo vēto flāte arādæ aut fodiēdę ſint terrę dicēs qa nō borea ſed zephiro q ꝟis tpe flat ī cui⁹ laudē parūp digredit̄. ¶ Ordo eſt. Nec quiſq; author tā prudēs. i. q̄tumcūq; prudēs habeat pſuadeat tibi mouere. i. apire arādo aut fodiēdo tellurē, i. terrā rigidā. i, cōſtrictā gelu, & hoc borea. i. vēto illo ſe ptētriōali ſpirāte. ſ. cū ſpiritu & ſibilo flāte qa hyems. i. tēpeſtas hyberna ac pluuioſa, claudit, tū. i. tūc. ſ. cū boreas flat gelu, nec patit̄. i. nō pmittit aut ſinit affigere terrę radicē cōcretā, & hoc ſemie iacto. i. poſtq; iactū ſit ſemē. Optima aūt ſatio eſt vinetis. i. vitib⁹ ꝟe rubēti. ſ. ſlorib⁹, vn̄ & purpureū alibi dr̄, cū. i. qn̄ auis cādida. ſ. ciconia īuiſa colubris lōgis qb⁹. ſ. paſcit̄, venit. ſ. ad nos vl̄ ſub. i. pauloañ pria frigora autūni, cū. i. qn̄ ſol rapid⁹. i. ad ſe hūores attrahēs aut celeriter ſemp currēs nōdū cōtigit eqs ſuis hyemē. i. lineā aut ſignū vbi exiſtēs hyemē facere ſolet, & cū iā ęſtas pterit. i. iter cauma & frig⁹ itēſum Ver. eſt adeo. i. valde mlt̄ū vtile, frōdi nemorū, ver eſt adeo vtile ſyluis. terræ tumēt. i. grauidæ fiūt vere, & poſcūt ſemīa genitalia. i. qb⁹ cōceptis generēt qa æther. i. aer tepid⁹, hoc eſt Iuppiter exiſtēs pr̄ oīpotēs deſcēdit tū. i. tūc. ſ. tpe verno, læte. i. lætāter ī gremiū cōiugis. ſ. Iunonis q̄ p terra ponit̄ vn̄ & terrenorū regnorū moderatrix à poetis cenſet, ſup. cū ībrib⁹ fœcūdis. i. fertilib⁹ aut fœcūditatē pariētib⁹, & ipſe ſ. iuppiter cui⁹ oīa plena ſunt, cōmixt⁹. ſ. cū magno corpe, ſ. toti⁹ terræ, alit oēs fœt⁹. ſ. terræ, & virgulta auia. i. ī qb⁹ nulla eſt via, hoc eſt ſylueſtria, reſonāt, tū. i. tūc auib⁹ canoris, & armēta repetūt tūc certis dieb⁹ (Cęteris eī in coitu ſatietas eſt, hoī penē nulla) venerē. i. rē naturalē ad pagādā plē. Et ager alm⁹. i. quo alimur pturit tūc. ſ. ī ꝟe, & arua laxāt ſin⁹. i. gremiū & receptaculū ſeminū laxāt dico. i. apiūt & diſſoluūt, auris zephiri tepētib⁹. i. tēporē afferētib⁹ hūor tener. i. mollicul⁹, ſupat oīb⁹. ſ. viuētib⁹, & gramia audēt credere. i. cōmittete ſe, tuto. i. ſine piculo, nec pāpinus. i. frōdes vitiū, metuit ſup. tūc auſtros ſurgētes, aut ībrē. i. copiā pluuiæ, actū. i. ipulſum ſup. de cœlo ſup. cū magnis aqlonib⁹ ſed trudit. i. pellit & effundit in folia, gēmas. i. vitiū oculos aut modulos, & explicat. i. pādit, oēs frōdes, qb⁹. ſ. op⁹ eſt arboribus fructiferis.

¶ PIERIVS.

¶ Tellurē borea rigidā ſpirāte mouere.] In Ro. cod. moneri, legit̄, qd minie diſplicet. Impſonale eī habet neſcio qd magiſgn̄a le ex Seruij ſn̄ia. Nā ēt in ſegetū cultu pceptū hmōi dedit & borea flāte neq; arādū, neq; ferēdū monēt agricolatiōis magiſtri. ¶ Zephiriq; tepētib⁹ auris laxāt arua ſin⁹.] In Ro. cod. & ī Medi. tremētib⁹, legit̄, qd ſi admittas dictū erit ab effectu, magis ꝟò placet, tepētib⁹, ob rōnē phyſicā, qd calidi ſit aperire, vt fridi cōdenſare. ¶ Audēt ſe gramina tuto credere.] Celſus ait Virgiliū ſcriptū reliquiſſe, germina, quare male gramina repoſitū eſt, loquitur eīn de arborum omnium fœtu.

¶ SERVIVS.

¶ Nō alios pria.] Hoc ſecūdū licētiā poeticā dixit. Nā falſum eſt. Cōſtat eīn poſt factū mūdū ex qualitate curſus ſolis tpa eē diuiſa. ¶ Tenorē,] ductum. ¶ Ver. illud erat,] Abſoluta locutio, q̄ qd illud fuit, ver fuit. ¶ Hybernis,] aſperis ſæuis. ¶ Ferrea pgenies,] Procreata ex lapidib⁹ ad laborē. Alibi Vn̄ hoīes nati, durū gen⁹. ¶ Immēſæq; feræ ſyluis,] Hūc ordinē pter archadas tenuit, q ſe pſelenos eē aſſerūt. i. añ lunā natos, qd & Cice. ī ſundaniana cōmemorat, & Statius, q ait, Archades aſtris, Lunaq; priores. Laborē vl̄ frigoris, vl̄ caloris, ¶ Si nō tāta qes iret.] Trāqllitas, & eſt ꝟis diffinitio.

Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies: alium've habuiſſe tenorem
Crediderim, ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
Quum primum lucem pecudes hauſere, virumq;
Ferrea progenies duris caput extulit aruis:
Immiſſæq; feræ ſyluis, & ſydera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem:
Si non tanta quies iret: frigusq; caloremq;
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

¶ ASCENSIVS.

¶ Nō alios &c. Quo facili⁹ pſuadeat vernā tēperiē eē in reb⁹ ineūtib⁹ & iā primū creandis laptiſſimā dicit ēt mūdi toti⁹ originē in verno tpe fuiſſe, nō qa iā ver eēt cū mūdus fieret, ſed qa prima tēperies q̄ iā pducto mūdo fuerat ꝟna erat primiq; q illuxerint ſoles vernales. Cōſentit ergo cū fide mūdū eſſe creatū, & aliqn̄ icepiſſe, & ſtatim eo creato ver fuiſſe, hoieſq; vltimo loco creatos, ſed poetice dicit ferreos, ſicut li. j. de lapidibus iactis loquēs. Vn̄ hoīes nati durū gen⁹, verūtn̄ meo iudicio de his hoīb⁹ q tpe pyrrhe erāt nō loqt̄ ſed de primis, nā loqt̄ de his q ſtatim poſt pductionē primarū pecudū pgeniti ſūt quos ferreā pgenie forte appellat, qa pgenitores erāt ferreorū vt pgenies nō ſolū pgenitos ſed & pgenitores ſignificet. Inde eī cæteri pgeniti dicūt̄. Ordo eſt. Ego credideri nō alios dies. i. ſoles q dies faciūt nō alios dico q̄ vernos illuxiſſe ſup. i. prima origie mūdi creſcētis. i. vt primū mūd⁹ creat⁹ ad aliarū rerū ppagationē creſcere cœpit, ve pvl̄, ego crediderim. i. auſim credere, dies ī prima origine mūdi, creſcētis, nō habuiſſe aliū tenorē, i. ductū aliū q̄ vernū. illd. ſ. qc qd fuit ī prima origine mūdi erat ver, magn⁹ orbis. i. principiū magnæ reuolutionis, totius. ſ. mundi agebat ver. i. tempeſtatem vernam, & euri, ideſt venti illi orientales frigidi & contrarij zephyro ſeu fauonio in vere flanti, parcebant, ideſt abſtinebant, hibernis, flatibus, tūc. ſ. quū. i. qn̄ pecudes hauſere primum. i. vt dicunt primit⁹, lucē. i. claritatē diei (qa pecudes erāt añ hoies formatæ)

¶ MANCINELLVS.

¶ Originē mūdi] Ply. ſcri. mūdū qd alio noīe cœlū appellari libuit, neq; genitū, neq; interiturū vnq; Nr̄i Theologi ſcribūt. xv. Kal. aprilis mūdū creatū fuiſſe die ſolis. Poeta ēt idē vr̄ aſſerere, ait eī, ver. illd erat, &c. Orbis dict⁹ eſt mūd⁹. qm eī forma ī ſpem orbis abſoluti globata eſt, vt Ply. docet, magn⁹ orbis, magn⁹ ait, qd vt teſtat̄ ēt Ply. imēſus eſt, & īfinit⁹, ac finito ſilis, furorq; eſt mēſurā ei⁹ aīo quoſdā agitaſſe, atq; pdere auſos, pecudes. v. &. vj. die volatilia, & aīalia cūcta genita ſunt, deide hō, q illis dn̄aret ī quo qdē poeta ipe nr̄æ fidei ſeqt̄ opionē. ¶ Ferrea pgeni.] fabulas ſeqt̄ narrātes è lapidib⁹ natos hoīes, de quo latius Oui. ¶ Et ſydera cœlo.] quarto die facta ſunt luminaria duo ī firmamento cœli, vt lucerēt ſup terrā. ¶ Laborē.] ſ. caloris & frigoris. ¶ Indulgētia cœli.] i. aeris tranqllitas, & tēperies.

Mūdus. Orbis.

matæ]& quū,ꝓgenies ferrea.i.dura quaſi robore aut lapidibus primū genita,aut potiꝰ,vt dixi:ꝓgenies ferrea.i.ferreos progenitura,virûm.i.virorum extulit caput duris aruis.ſ. ſaxoſis, & feræ ſunt immiſſæ ſyluis,ideſt in ſyluas,&.ſydera ſunt miſſa cęlo(niſi dicas feræ immiſſæ ſydera,ideſt immittendo effectæ ſydera,cœlo.i.ad ornatum cœli,fabulātur enim ſigna cœleſtia feras fermè fuiſſe,ſed prior conſtructio melior eſt.)Nec res teneræ.i.recens genitæ,poſſent perferre hunc.i.talem laboremventorum.ſ.& frigoris.ſi tanta quies.i.temperies,& concordia nō iret.i.intercederet inter frigus,quod.ſ.in hyeme eſt,&calorem qui eſt in æſtate dominantur,&ſi indulgentia.i.benigna influētia,& quaſi clementia,cœli.i.aeris non exciperet.ſ.ab aduerſis,& nociuis,terras.

PIERIVS.

Cum primū lucē pecudes.]Roma.& Mediceus cod.Cū primæ lucem pecudes,legunt:quod nō diſplicet. Viruꝗ Ferrea ꝓgenies duris caput extulit aruis.] Lactantius li.j. lectionem agnoſcit,terra,vbi dicit.Illud hoc loco præterire nō poſſum:qđ errantes quidam philoſophi aiunt homines,cæteraꝗ animalia ſine vllo artifice orta eſſe de terra.Vnde illud Virgilianū. Terrea progenies duris caput extulit aruis.Sed quantum pertinet ad terream,tam inſtrumenti noſtri monumentis conſonū eſt: ꝙ à philoſophorum antiquioribus ſcholis non alienum Ægyptiis,Arabis,& plæriſꝗ aliis nationibus,apud quas rerum natulalium diſciplina claruerit,in eandem ſententiā facile concedētibus.In quibuſdam verò Lactantij codicibus verba illa.Procreata eſt ex lapidibus.Ex Seruij commentario importune videas inſerta Virgiliano carmini.Illud aūt terrea, eruditis auribus non ſatiſfacit qui putant Lactantij codicē deprauatū; quū ferrea,ſententiā nihil immutet.

SERVIVS.

Quod ſupereſt]Nō qđ deeſt, ſed qđ ſeqt̄. Premes] demerges, fodies. Quecūꝗ virgulta , ſiue de plantariis, ſiue de arboribus, Lapidem bibulum]qui arenariꝰ vocatur . Aut ſqualentes infode conchas.] Cocleæ ꝓpter admittenda ſpiramina, infodiuntur.Lapis verò arenarius,aut propter ſpiramina,aut propter hauriendum humorem . Si fortè nimius, fuerit, ſqualētes . Sordidas. Animos tollent,] ſument ex his rebus magnanimitatem. Iāꝗ reperti.ſ.],ſunt diligentiores. Effuſos,ad imbres .]i . contra nimias, pluuias. Hiuſca ſiti.]Præ nimiis caloribus ſciſſa . Ad capita.ſ. vitium poſitarum. Et duros iactare bidētes] Hoc ad comminuendas pertinet glebas. Flecte reluctantes iuuencos,]cum quadam moderatiōe ducere,ne tenera adhuc virgulta cōcutiant. Leues calamos,]ideſt nitidos.Et raſæ haſtilia, virgæ,]Præcipit & cannas, & virgas radi oportere , ne videlicet ex corticibus rubigo aduerſa vitibus procreari poſſit. Tabulata,] ſunt rami effuſiores,& in plana, tendentes,nō ad altiora creſcentes. Per purum]ideſt per aerem. Ipſa acies falcis nondum tentanda ,] ſi acies

tabulata

Quod ſupereſt,quæcūꝗ premes virgulta per agros
Sparge fimo pingui & multa memor occule terra
Aut lapidem bibulum,aut ſqualenteis infode cōchas.
Inter enim labentur aquæ,tenuiſꝗ ſubibit
Halitus,atꝗ animos tollent ſata,iamꝗ reperti,
Qui ſaxo ſuper,atꝗ ingentis pondere teſtæ
Vrgerent hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc,vbi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.
Seminibus poſitis ſupereſt deducere terram,
Sæpius ad capita,& duro iactare bidentes,
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere,& ipſa
Flectere luctantes inter vineta iuuencos,
Tum leues calamos,& raſæ haſtilia virgæ.
Fraxineaſꝗ aptare ſudes,furcaſꝗ bicornes,
Viribus eniti quarum,& contemnere ventos
Aſſueſcant,ſummaſꝗ ſequi tabulata per vlmos.
Ac dum prima nouis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris,& dum ſe lætus ad auras
Palmes agit laxis per purum immiſſus habenis.
Ipſa acie falcis non dum tentanda,ſed vncis,
Carpendæ manibus frondes,interꝗ legendæ.
Inde vbi iam validis amplexæ ſtirpibus vlmos.
Exierint,tunc ſtringe comas,tunc brachia tonde
Ante reformidant ferrum,tunc deniꝗ dura
Exerce imperia,& ramos compeſce fluenteis.

acies legerimus hic erit ſenſus Teneris adhuc vitibꝰ nōdū eſt falcis acies neceſſaria Si,acie,ſubaudimꝰ virgulta, & ſit ipſa virgulta nōdū falcis acie tentāda ſunt. Stirpibꝰ,]ſolidioribꝰ palmitibꝰ. i.truncis.

PROBVS.

Tabulata ꝑ vlmos,]rami ſunt,q vites ſuſtinēt ꝑ trāſlatione, qa ruſtici, quū putāt, ſupra eos ramos ſtant , hoc eſt tabulas.

MANCINELLVS.

Quod ſupereſt,]qđ reſtat docēdum eſt ſup.vel aduertendū. Fimo,]Theophraſtus li.iij.de cauſis plantarū inquit,qđ ſtercus agrum,& ſolutum,& tepidum reddit, quod alij protinus terrę permixtum plantæ aggregant, alij inter terram ſuperiorē medium diſponūt. Occulæ terra,] terra,inferior alit vitem & arborem, ſuperior cuſtodit,Col.libr.iij. ca. iij. auctor. Lapidē,] lapides, ſubiiciūt, vt plantæ per hyemē humore ꝑfrui,& ꝑ æſtatē poſſint refrigerari.Enimuero contravtrunꝗ tempus ita præparaſſe oportet, vt lapides humorem contineant & æſtate radicibus calorem propulſent , alij ſarmenta , ſubſternunt , alij vas fictilæ plenū aquæ apponūt. Theophraſtus edocet lib.iij.Col. etiam libro.iiij .ca.iiij . ait, in imo

Fimus. Agri.

in imo ſcrobe lapides,circa pondo quinqꝫ ponitone vitem præmāt,Sed iuxta radices ſint.Theophraſtus aūt prędicto libro ait, oportere etiā calculos ab amne, aut faucibus torrentis petitos, nā ſi lapis lat⁹,atqꝫ perpetuus ſit,arbori eſt noxæ,ſi rotūdus,minutusqꝫ ſubiiciatur,refrigerat,& aquam tranſmittit,& locum radicibus peruium præſtat, lapides ꝑterea hyeme tepefacere,
Squalēs. æſtate refrigerare poſſe affirmant. ¶ Squalentis,] ſqualens,à ſquamis dicit̄ ſplendens,à ſqualore verò ſordidum.¶ Qui ſaxo ſuper,] Maronis præceptum fuit,vt in ſcrobibus lapides diſponerētur,qui ſinguli nō excederent,quinqꝫ librarum pondus, hi enim videntur & aq̄s hyemis,& vapores æſtatis,propulſare ra
Hiulca. Hiulco. dicibus,auctor eſt Colu.libro .iiij.cap.xv.¶ Munimē,] ſcilicet eſt.Hoc, ſcilicet munimē eſt.¶ Hiulcam ſiti,] ideſt ſiccitate apertēte ea arua,ſcilicet ab hio hiulcus deducitur.Catullus etiam ait, Quum grauis exuſtos æſtus hiulcat agros.¶ Canis æſtifer.] vij.Kalendas.Auguſt.canicula apparet,eſtqꝫ caligo æſtuoſa.vt ſcrib.Columella libro.xij.Et Plynius ſecundo ait.caniculæ exortu accendi ſolis vapores quis ignorat.¶ Ad capita] capita vitium putata circunfodito,arare incipito. vltra, citraqꝫ ſulcos perpetuos ducito, ita præcipit Cato, teſte Plynio libro xvij.cap.xxj.Columella autem libro.v.ait,quod ſat plerisqꝫ viſum eſt ex Kal̃.Martij vſqꝫ in Octob.triceſimo quoqꝫdie nouella vineta confodere,omnesqꝫ herbas,& pręcipue gramina extirpare.&c.¶ Aptare.] ſupereſt.¶ Tabulata.] cacumina ipſa,& arborum caſulas.¶ Parcendum teneris,] Plynius libro.xvij. docet non eſſe feſtinandnm ad putationem nouellæ vitis, ſed pri
Palmes. mo in circulos materiem colligendam.Nec niſi validæ putationem admouendam,¶ Palmes agit,] vitis materia mollis. Qui per nouella brachia emiſſus fructum affert.propterea lætus palmes ait poeta.Dicitur autē palmes,vt Feſtus ait,quod in modū palmarum virgulas,quaſi digitos edit.Et Columel.ait li.iiij.c.vj.ꝙ Malleol⁹ nouell⁹ eſt palmes innat⁹ primi āni flagello,&c.

ASCENSIVS.

Qđ ſupereſt. Redit ad inſtitutū ſuū docēs quo pacto terræ vitibus ferēdis aptādæ ſint.¶ Ordo aūt eſt. Quod.i.vt agamus qđ ſupereſt.i.agendū & docendū reſtat: quæcūqꝫ virgulta tu premes.i.preſſa plātabis per agros ſparge ſupp.ea fimo pingui,& tu memor,aut præcepti mei aut infœlicitatis aliter plantatorū, occule.i.occulta & abſcōde ea,multa terra,& infode.i.ſimul cū vitibus in eadē foſſa fode aut lapidē bibulū.ſ.aquę hoc eſt arenarium,aut conchas ſqualentes.i.ſordidas,vt.ſ.per teſtas fiant ſpiramēta,enī pro quia,aquæ.ſ.pluuiæ aut deriuatæ: labētur inter ſ.conchas,& tenuis halitus.i.ſpiritus ſubibit. i. clāculū intrabit & ſata.i.ſeminaria plantarū tollēt.i.erigēt aīos.i.vigorem ſuū. Et iā reperti.ſ.ſunt qui ſuperurgerēt.i.premerent ſaxo atqꝫ pondere ingentis teſtę quia hoc ſcilicet aut ſaxum,aut teſtā mugnā ſuperponere,eſt munimē.i.protectio.ad.i. cōtra imbres ꝓfuſos i.nimis impetuoſos.hoc.ſ.etiā munimē eſt cōtra ęſtū cū.i.qn̄ canis æſtifer. in quo ſigno ſole exiſtente intenſiſſimus ſolet eſſe calor,findit.i.ſecat & diuidit arua hiulca.i.hyātia ſiti.i.præ ſiccitate. ¶ Seminibus poſitis docet qđ agēdū ſit poſtquàm ſeminaria poſita ſunt dicēs,ſeminibus poſitis.i. poſtquàm ſemina poſita ſunt ſupereſt.i.reliquū eſt,deducere.i. deorſum ducere ſæpi⁹ terrā ad capita.ſ.ſeminū,& iactare.ſ.ſuperiniicere bidētes iſtrumēta vinitorū duos dētes habētia duros quia ex ferro aut reſpectu glebarū& hoc ad glebas diſcutiēdas& diſſoluēdas,aut exercere ſolū.i.terrā ſub vomere preſſo.i.altius immiſſo,& flectere ideſt cū

ideſt cū moderatiōe ducere iuuēcos luctantes.i.petulcos & qui luctarentur ſi nō flecterentur inter vineta.i.loca in quibusvites naſcunt̄.Loquitur de ſitu Italico,vbi inter ordines vinearū agri frugiferi ſatis derelinquitur vt arari poſſit. Habēt enī ferè in eo dē ſolo vinū frumentū & fructus arborū. Tū.i.deinde.ſ. ſupeſt, aptare.ſ.ad vites ſuſtentādas,calamos leues.i.nitidos ac politos ſeu leuigatos,hoc eſt decorticatos, producit̄ enī prima, & pro i.haſtilia.i.perticas,virgæ raſæ.i.decoritatæ & ſudes fraxineas vnde pali fiūt & furcas bicornes.i.bina cornua habētes, ad ſuffulciendas vites aut impoſitas perticas,quarū ſ.furcarū viribus i.ſuſtētaculis.ſ.vites aſſueſcāt.i.aſſuetę fiāt.eniti.i.erigi cū quodā annixu.& cōtēnere ventos,vn̄ deiicerentur,ſi nō haberēt fulcimen,& aſſueſcāt ſequi tabulata(quæ vulgus ſolaria vocat,qa ſolum faciunt quaſi per aerē euntibus:ſed tabulata dicuntur:qa ex tabulis ſuper trabes poſitis conficitur, vitium autem teſtudines tabulata dicuntur:quia perticæ pro trabibus,& vites cū frōdibus ac fruct⁹ tabularū vicē preſtant)tabulata igit̄.i.cōnexiōes perticarū in morē tabulatorū:per vlmos ſummas.i.quæ ſunt in ſummitatib⁹ vlmorū.Ac pro dū.i. quādiu prima ætas adoleſcit frōdibus nouis.i.quādiu frōdes tenere ac nouæ & nōdū adultæ ſunt parcendum.ſ.eſt.i.parcere oportet,teneris frōdibus vitium videlicet hoc eſt pāpinis,&.i.etiā dum palmes lætus.i. vegetus agit ſe ad auras,ideſt erigitur,& multum adhuc creſcit immiſſus per purū.i.liquidū aerē & hoc habenis laxis.i.libero excremento,ipſa acies falcis nōdū.ſ.eſt tētāda.ſ.in putādis vitibus.i. nondū putādę ſunt vites:ferro ipſius falcis.i. cultri incurni quo vites putari ſolēt:ſed frōdes.ſ.luxuriātes & ſuꝑflue pāpini:carpēde ſunt manibus vncis,ideſt incuruatis aptis videlicet cōſtrictis digitulis,& frondes ſunt interlegendæ.i. tollēdæ de medio non temere ſed cū delectu inde.i. poſtmodū vbi adoleuerint vites,vbi.ſ.frōdes,exierint,ſtringe.i.decerpe ſtringēdo.tū.i.tunc comas.i.pāpinos,quæ ſunt vitiū comæ.& tonde.i.reſeca& putatum.ideſt tunc brachia,ideſt palmites. Nam ipſa brachia, ſcilicet reformidant ante,ideſt priuſquàm emiſerint frondes, ferrū ſcilicet falcis,deniqꝫ.i.vt ſemel præcipiam.exerce tum. i. tunc: dura imperia ſcilicet amputando(nam durus imperator eſt qui in capita ſuorū animaduertit)& pro,ideſt compeſce ſcilicet putando ramos fluentes, ideſt luxuriantes hoc eſt qui effluerēt luxurioſe,niſi compeſcerentur.

PIERIVS.

Supeſt deducere terrā. In Ro.cod.diducere] In aliquot aliis, educere. Sed vulgata lectio caſtior.¶ Furcasqꝫ bicornes] In Ro. cod.legere eſt. Furcasqꝫ valētis, quod mihi non ſatisfacit, tam & ſi in aliquot aliis codi. ea lectio reperiatur. ¶ Palmes agit,] In Med.cod.aget,futuro tpe legitur. ¶ Ipſa acie falcis nondum tentanda.] In Ro.cod. numerus ita habet ipſa acie nondum falcis.In aliquot aliis.Ipſa acies,legitur ſententiam verò hāc Quintilianus ſibi deſumpſit inſtitutionū lib.ij. Quod etiā ruſticis notum eſt,qui frondibus teneris non putant adhibendam eſſe falcem,quia reformidare ferrū videntur,& nondum cicatricē pati poſſe.¶ Et ramos compeſce fluentes.] In anti.codi.Ro. legere eſt,ramos compeſce valētis,præcepto, phraſiqꝫ ex varrone ſumpta,qui primo de agricultura ait.Vites pampinari,ſed à ſciente nam id,ꝙ putare,maius,neqꝫ in arbuſto ſed in vinea fieri, pāpinare eſt ſarmento coles qui nati ſunt de iis qui plurimū valent, ſcđm,nonnunquàm & tertiū relinquere, reliquos decerpere ne relictis colibus ſarmentum nequeat miniſtrare ſuccum.

Texendæ ſepes etiam,& pecus omne tenendum eſt:
Præcipue dum frons tenera.imprudensqꝫ laborum:
Cui ſuper indignas hyemes,ſolemqꝫ potentem.
Syluestres vri aſſidue,capreæqꝫ ſequaces
Illidunt:paſcuntur oues,auidæqꝫ iuuencæ:
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas:
Quàntum illi nocuere greges,duriqꝫ venenum
Dentis,& admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix,
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris:
Cæditur:& veteres ineunt proſcenia ludi:
Præmiaqꝫ ingentes pagos,& compita circum
Theſeidæ poſuere:atqꝫ inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres.

SERVIVS.

Texendæ:ſepes etiā.] alij hinc diſtinguūt, alij ſeparāt Texendæ ſepes,etiam & pecus oē tenendū. ¶ Dum frōdis tenera,] Vera lectio eſt frondis,Lucretius, Frondiferasqꝫ domos auium. Hodie verò & à frōte:& frondevn⁹
Frons. Lens. eſt noīatiuus frōs,vt frōsfrōtis:& frons frondis, ſicut & lens à lente,& à lende capitis breuiore periculo. Indignas āt hyemes ſęuas.¶ Solem potentem] Intolerabilē grauē.¶ Syluestres vri.] Boues agreſtes,[qui in pirenæo naſcuntur mōte poſito inter gallias& hiſpanias. Sunt autem exceptis elephātis maiores cæteris aīalibus dicti vri ἀπὸ τῶν ὀρῶν.i.à montibus.¶ Capreæqꝫ ſequaces,] perſecutrices, vt Maleæqꝫ ſequacibus vndis.¶ Incumbens ſcopulis] .i. etiā ſaxa calore penetrans.admorſo,participiū eſt,ac ſi diceret abroſo.¶ Non aliā ob culpam] victimæ numinibus,aut per ſimilitudinē,aut per cōtrarietatē immolātur, per ſimilitudinē vt nigrū pecus Plutoni, per contrarietatem,vt porca quæ obeſt frugibus, Cereri, & caper qui obeſt vitibus.Libero.Item capra.Æſculapio qui eſt deus ſalutis,cum capra nunquàm ſine febre ſit. Aris aūt oībus,nō ſine cauſa dixit.Nam cū numinibus cæteris variæ pro qualitate regionū ſacrificetur, vt Veneri Paphiæ tantū de thure, vnde eſt, Haud equidē tali me dignor honore.Genetrici verò veneri.i. Romanæ ēt de victimis Libero vbiqꝫ caper immolatur. ¶ Veteres ineunt proſcœnia ludi.] Primi ludi Theatrales ex liberalibus nati ſunt, Ideo vete
Proſcœnia. res ait. ¶ Proſcœnia,] Sunt pulpita ante ſcænā, in quib⁹ ludicra exercentur. ¶ Premiaqꝫ ingētis.i. per quadriuia, quæ cōpita appellantur ab eo quod multæ viæ in vnam confluant, & villas, quæ pagi
Pagani. Frigide interpretat̄ Ser ἀπὸ τῶν πηγῶν. i.à fontibus,circa quos villæ conſueuerant condi,vnde & pagani dicti ſunt,quaſi ex vno fonte potantes.¶ Cōpita.] vn̄ ludi cōpitalitij,¶ Theſidæ] athenieēſes:qui primi ludos in

dos inſtituere liberales. ¶ Mollib⁹ in pratis vnctos.] Vel oleo vel lixiuia in pratis autem ideo, ne læderentur cadentes. Vtres verò fiebant ad inſultationem etiã mortuorũ corporũ, ne quid eis eſſet, quod non ſentiret iniuriam. ¶ Saliere.] ſecundũ artẽ dicit. Nam antiqui ſalio ſaliui dicebant, nũc autem & ſalui. Vnde dicit Cicero in Miloniana. Cum hic de rheda reiecta penula Canui. diſſiluiſſet, ſic etiam ab eo quod eſt cano, nõ cecini, ſed canui dicebant. vnde Salluſtius cornua occanuerunt.

¶ PROBVS.

¶ Non aliam ob.c.b.c.o.a. Cæditur & ve. in Proſcœnia ludi Prę miaq; in.p.e.c.cir. Thæſidæ.p.a.i.p.l. Mollibus in.p.v. ſaliere p vtres.] Poſtquàm mortale genus animalium cœpit carneveſci, ex his quæ frugibus nocerent, vel aliquos læderent fructus. Prima exiſtimatur hoſtia fuiſſe ſus. Secũda caper. ille: quia terrã roſtro protrudẽdo ſemen erueret, hic, quia vitẽ læſerat. Itaq; etiam Oui. in. xv. Teſtimoniũ huic opiniõi dicente Pythagora, Et prima putatur hoſtia ſus Meruiſſe necẽ, quia ſemina pando, Eruerat roſtro. ſpẽq; interceperat anni, vt caper. m.b.m. ad aras Ducitur, vltoris nocuit ſua culpa duobus. Præmia autẽ poſuiſſe theſidas. Quũ dicit ingentes pagos, & cõpita circũ, Atheniẽſes ſignificat à rege Theſeo dictos, itaq; ludis quia præmiũ victori erat caper qui græce tragos: tragœdia cœpit appellari, genus quoddã carminis ab antiquis cauſſa ſpectaculi inſtitutũ.

¶ MANCIENLLVS.

¶ Vri.] In ſylua hercynia Germaniæ ſunt magnitudine paulo infra elephantes ſpecie, & colore, & figura tauri. magnavis eorũ, & velocitas, neq; homini neq; feræ quã cõſpexerĩt parcunt: hos ſtudioſe foueis captos interficiũt: cornua ſtudioſe conquiſita ablabris argento circũcludunt, atq; in ampliſſimis epulis pro poculo vtuntur. Nec ex lib. vj. cõmenta. Cæſaris de bel. Gal. Macro. li. vj. ait ꝙ Vri Gallica vox eſt qua feri Boues ſignificantur. Capreæ. ¶ Capreæq;.] Capreæ in plurimas ſimilitudines transfigurant, ſunt capreæ. Sunt rupicapreæ, ſunt Ibices pernicitatis mirãdæ, ſunt & Dãmæ, multaq; alia haud diſſimilia, Ply. lib. viij. ¶ Incũbens ſcopulis arentibus.] i. ſaxa etiam ipſa calore penetrans. ¶ Admorſo.] Caprarũ morſus. arboribus exitialis, Oliuã lambendo quoq; ſterilẽ faciũt, eaq; ex cauſſa Mineruę immolantur, Caper. Sus. auctor Ply. lib. viij. ca. xlvij. ¶ Caper.] Prima hoſtia fuiſſe putatur ſus, ſecũda caper. illa, quia rictu ſemina eruerat, hic, quia vitem læſerat. Hinc Oui. lib. xv. meta. Loquente Pythagora ſcri. Et prima putatur hoſtia ſus meruiſſe necem, quia ſemina pãdo Eruerit roſtro, ſpẽq; interceperit anni, vite caper morſa bacchi mactatus ad aras Dicitur, vltoris nocuit ſua culpa duobus. aſſerit idem Var. li. ij. ca. iiij. ¶ Omnibus aris,] Nã cũ aliis Dijs pro varia regionũ cõſuetudine vario modo ſacrificetur, baccho ſemper, & vbiq; in liberalibus mactat caper. ¶ Veteres lu.] Spectaculorũ origo. teſte Caſſiodoro, ab græcis tracta eſt, nã quũ agricultores feriatis diebus ſacra diuerſis numinibus per lucos, vicoſq; celebrarẽt. Atheniẽſes primũ agreſte principiũ in vrbanũ ſpectaculũ collegerũt. Theatrum græco vocabulo appellantes, Vtq; Diomedes ait, hyrcus præmiũ cãtus ꝓponebat. vnde Hora. in arte inquit. Carmine qui tragico vilẽ certauit ob hyrcum. Tragœdia. Inde itaq; Tragœdia dictũ eſt carminis genus à trago. i. hyrco, Theſpis. Teſpis aũt genere athenienſis primus inuenit tragœdiã, ait em̃ Hor. in arte, Ignotũ tragicæ genus inueniſſe camœnæ, dicitur, Proſcœnia. & plauſtris vexiſſe pœmata Teſpis, ¶ Ineũt.] Petũt, adeũt Proſcœnia pulpita erãt ante ſcœnã in quibus ludicra exercebãtur. Pagus. ¶ Pagos.] i. vicos, & cõuenticula ruſticorũ, ſecũdũ Diomedẽ. Cõpita. dicti aũt pagi à fontib⁹ πηγὴ em̃ fons dicit Dorice auctor eſt Feſt. Theſeus ¶ Cõpita.] Sunt triuiorũ plateæ vel ſpacia. ¶ Theſidæ.] Athenienſes, Theſeus enim, vt Euſebius ſcrib. athenienſes prius per regionẽ diſperſos in vnam ciuitatem cõgregauit. ¶ Poſuere.] Scilicet caprum, vt iis eſſet præmiũ. ¶ Vtres.] Icaro patri Erigones: liber pater, vinum & vitem, & vuam tradidit: qui cum ſęuiſſet, vitem ipſam, & hyrcus in vineam ſe cõieciſſet, & quæ ibi tenerrima folia videret, decerpſiſſet, ex pelle eius vtrem fecit, ac vino plenum perligauit, & in medium proiecit, ſuoſq; ſodales circa eum ſaltare coegit, auctor eſt Hyginius.

¶ ASCENSIVS.

¶ Texẽdæ ſepes &c.] Adhortat̃ ꝑmunire vineas ſæpibus ab hyrcorũ. caprarũq; incurſib⁹: factur⁹ inde trãſitũ ad ſacrificia ruſticorũ deſcribenda. ¶ Ordo eſt. Sepes. i. munitiones ex virgultis in cratiũ morẽ cõplicatis vineas ſepiẽtes, ſup. ſunt etiã texẽdæ, & oẽ pecus eſt tenẽdũ. i. arcendũ à vineis præcipue dũ. i. donec ſeu quãdiu, frõs eſt tenera & imprudẽs. i. inexperta, laborum. i. incommodorum, cuiuſmodi ſunt hyemes venti. grandines morſus. infractiones putationes &c. Cui. ſ. frondi, vti. i. eſt id genus bouis, ſylueſtres. i. petulci, & indomiti, & capreæ. i. capre ſylueſtres, ſequaces. i. perſecutrices, aut quæ vineas inſequuntur illudũt. i. nocẽt & officiunt ſup. i. vltra aut præter. indignas. i. nimis magnas. hyemes. i. tẽpeſtates pluuioſas, & ſolẽ potẽtẽ. ſ. in ardore atq; æſtu, oues paſcũtur. ſ. vineas, & iuuencæ auidæ. ſ. cibi paſcuntur. ſ. vineas, Nec. i. non, & frigora concreta. i. conſtricta pruina cana. i. per pruinã albicantem aut æſtas grauis. i. calor vehementer æſtiuans, incũbens. i. violenter ingruẽs, ſcopulis. i. ſaxis in mari ſitis arentibus. ſ. præ ſiccitate, & ita vehementi calore fiſſis, nocuere. ſ. frõdi aut vitibus tm̃. i. intantũ, quantũ illi greges. ſ. caprearũ præcipue, & quantũ. ſ. nocuit, venenũ dẽtis duri. ſ. caprearum qui quicquid abrodit ſimul exurit, & cicatrix. i. ſtigma duri dentis ſignata. i. infixũ, in ſtirpe. i. trunco & Stipite, admorſo. i. mordicus abroſo. Caper cæditur. i. mactatur baccho exiſtẽs ſacer. i. aut execrabilis aut ſacrificabilis: cæditur dico oĩbus aris cum in aliis numinibus variæ mactentur hoſtię ac victimæ ob nõ aliã cauſſam. i. ob eam cauſſam qa. ſ. vitẽ abrodit & inurit. vñ Oui. in Faſtis. Rode caper vitem tamẽ hinc cum ſtabis ad arã in tua quod ſpargi cornua poſſit: erit, & ludi veteres imò vetuſtiſſimi, quia primi creduntur fuiſſe ineunt proſcœnia. i. loca ante ſcœnas. i. vmbracula pro quibus agebantur aut ludebantur fabellæ, & theſidæ. i. athenienſes à theſeo in ciuitatem collecti, poſuero præmia. ſ. caprum. vnde Horatius. Carmine qui tragico vilem certauit ob hyrcum, ingentes, ideſt valde magnos, pagos, ideſt vicos circa fontem in agro exiſtentes. (Galli villagia vocant) & circũm compita, ideſt loca quo plures cõpetũt. ſ. quo plures cõueniũt, vt ſunt triuia. atq; ipſi læti inter pocula. i. poſt epulationẽ & cõpotationẽ ſaliere ĩ pratis mollibus. i. herboſis per vtres, ideſt ſaccos ex corio factos & vino impletos, vnctos. i. pingues & lubricos. De his autem latius diſquirit Beroald⁹ in ſeruiũ, cuius verba ſimul cũ his quæ de ſericis lanis annotauit in hũc locũ recepi. Sunt aũt in illa ꝟba Seruiana. Beroald. Apud ſeras ſunt in arboribus vermes. qui in araneatũ morẽ fila tenuiſſima deducũt vnde eſt ſericũ. Cõtra que Beroaldus & hiſtorici oẽs diſſentire videntur à Seruij ſnĩa ſcribẽtes quẽadmodũ apud ſeras ſunt arbores lanigerę ſine vermibus quarũ frõdibus canicie depectũt aqua perfuſam, ex quo vellere veſtimenta cõficiant, q̃ ſerica nũcupantur, vt auctor eſt Ply. cuius verba libuit ſubtexere ex li. vj. ſeres lanitio ſyluarũ nobiles perfuſam aqua depectẽtes frõdiũ caniciẽ. vnde geminus fœminis noſtris labor redordiendi fila, rurſumq; texẽdi, tam multiplici opere tã longinquo orbe petitur vt in publico matrona trãſluceat. Hoc idẽ Solinus in collectaneis tradit. Et profecto Plynij ac Solini verba ita Virgiliano carmini cõueniunt, vt ab illo mutuati eſſe videantur nanq; poeta ſic ſcribit. Velleraq; vt foliis depectant tenuia ſeres, quo quidẽ verſu apertiſſime demonſtrat vellera & lanitiũ apud ſeras colligi ex foliis, non aũt confici à bõbicibus vermiculis ſicut exponit Seruius. Em̃ verò bõbices non apud ſeras ſed in aſſyria inſula Coo peculiariter proueniunt qui quidẽ bõbices vermiculi, ſunt telaſq; areanearũ modo texunt ad veſtẽ luxũq; fęminarũ quæ bombicina appellantur, cuius mentio fit apud Iuuenalẽ, quarũ delitias vel pãniculus bõbicinus vrit. Prima eas veſtes texiſſe in inſula Coo. Pãphyla Platys filia dicit, vt autor eſt Ariſtoteles in q̇nto de aĩalib⁹, & repetitũ eſt à Ply. in. xj. vnde veſtis Coa nominatur, cuius crebro meminerũt poetæ. & in primis Oui. atq; Propertius, Præterea nõ ſatiſfacit mihi Seruius in enarratione illius Virgiliani carminis: vnctos ſaliere per vtres: cũ hic locus ab vnico tm̃ higinio (quod quidẽ legerim) optime declaretur: adeo vt nihil virgiliane ſententiæ ſit accõmodatius. Scribit enim in lib. de ſignis, Bacchũ, vinũ & vitẽ, & vuã Icaro tradidiſſe, vt oſtẽderet hominibus quomodo ſereretur, & quod ex ea naſceretur. hic cũ ſæuiſſet vitẽ hyrcus in vineã ſe cõiiciẽs tenerrima queq; folia decerpit ex quo facto Icarus indignabũdus hyrcum interfecit, & eius pelle vtrẽ confecit quẽ vino plenũ coniecit in mediũ. Sodaleſq; ſuos circa eũ ſalire coegit. Alij tradũt Icarũ cũ à libero patre vinũ accepiſſet: ſtatim vtres plenos in plauſtrum impoſuiſſe. Ex hac hyginij narratione, vt ego ſentio, Maronianum carmen apertiſſime illuſtratur, & ſententia efficitur manifeſtaria. Hæc ille. quorum quidẽ mãcinellus huc aſſumpſit.

¶ PIERIVS.

¶ Et pecus omne tenendũ eſt.] In Romano cod. tuendũ, habes. In mediceo, tenendũ, abſq;, eſt. ¶ Præcipue dum frons tenera.] aduerte loco hoc Seruij corrupta eſſe verba, quæ vt per te incolumitati ſuæ reſtituere poſſis, quid ſuper hoc nomĩe veteres tradiderint apponam, Cariſius ait, frũdes, &, frũdibus, veteres per v, dixiſſe: cuius rei exemplum ponit Ennij ex annaliũ libro ſeptimo rureſcant frundes, non, frõdes, mutatum verò, v, in, o, monet plynius, & nominatiuũ abſq;, n, litera in vtroq; loqui, frus, fros, nam, fros, τὸ μετωπον. ¶ Sylueſtres vti aſſidue, capreæq; ſequaces illudunt.] In Romano cod. adſidue, quã ſcriptionẽ ĩprobat cariſius, quum nomen ſit ab aſſe. Quodverò Seruius vros in pyrenęis naſci dicit. Ply. eos, quos inter equos etiam enumerat, ad ſeptentriones ſtatuit, quorum cornibus barbari illi potent, cæſar in hercinia ſylua germanię. ¶ Aut grauis incũbens ſcopulis arentibus æſtas.] In codice Mediceo æſtus, legitur. Quod frigori reſpondet per antitheti proprietatem, & eadem locutione variatum in palæmone, ſi lac præceperit æſtas, ¶ Et admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.) admorſo quidem in veteribus aliquot codici. habetur, in pleriſq; verò, d, litera abraſa eſt, imperite, vt mihi videtur, niſi ſit, quòd in antiquis aliis, à morſu, legitur. Sanè romanus codex, admorſu, vnica dictione, verbali nomine legit. In Mediceo etiam prius ſcriptũ erat, admorſu, per, v, inde illita eſt circularis linea alio attramento, vt, admorſo, dicat. Sed em̃ Seruius, admorſo, participium agnoſcit, ac ſi diceret, abroſa ſtirpe.

ſtirpe. Quãuis negat Donatus ſtirpẽ apud Virgiliũ, reperiri, fœminino gen. quã ſententiam & cariſius & alij plęriꝗ reiecerũt, vt alibi dictum. ¶ Non aliã ob culpam baccho caper omnibus aris ceditur, & veteres ineunt proſcœnia ludi. Præmia quàm ingentes pagos, & compita circùm theſeidæ poſuere.] Sunt qui epitheton, ingentis, ocioſum eſſe, vel importunum iudicent. q̃d non in ingentibus tantũ pagis, ſed in omnibus ea ſacra fieri pietas illa vetus expoſcebat: neꝗ diſtinguendum, vt per cõpita minores pagos intelligamus, quum ſit eiuſdem ſẽtẽtie dilatatio, vt etiam apud Horatium quis circũ pagos, & circum cõpita victor, quin pagus pauciſſimis etiã caſis cõſtare põt, compita, quũ triuiorum plateas requirant, pluribus itidem cõſtare domibus æquum eſt; quare lectionẽ illam ſummopere approbarim, quã in codicibus omnium quos verſauerim antiquiſſimis obſeruaui. Præmiaꝗ, ingeniis pagos & cõpita circùm theſidæ poſuere: vt intelligas de tragœdiis, quarum ſcriptoribus hircus præmiũ fuerit propoſitũ, Horatio dicente, carmĩe qui tragico vilem certauit ob hircum, & his ludis poemata cani ſolita, idẽ Horatius oſtendit dum theſpin ait plauſtris vexiſſe poemata, de Tragœdiæ inuẽtore loquẽs, dicamus igitur athenienſes poſuiſſe præmia ingeniis pagos & cõpita circùm, quia verò ſunt qui virgilium negent vſum ingeniij vocabulo, pro ea vi mentis, quæ ſit docilitatis, meditationis, inuentionis & prudentiæ capax: eo ſignificato, quod apud Horatium eſt, graiis ingeniũ, & apud Salluſtium. Sed quia prouenere ibi præclara ingenia, omne punctum me tuliſſe fateãtur, ſi dixero apud Virg. eodem ſignificato accipi, haud equidẽ credo quia ſit diuinitus illis ingeniũ, ad eorũ em̃ opinionẽ refellendã, hoc ait, qui putabãt multis & prudẽtiæ, & docilitatis ſignis in auiũ genere perſpectis, ea pollere mẽte, cui⁹ ſẽtẽtiæ democritũ fuiſſe tradũt, ſi quis verò virgilij ſentẽtiã inſpiciat, neminẽ tã ſtupidũ eſſe crediderim qui nõ fateat̃ eo loco ingeniũ pro vi mẽtis accipi, q̃ ſit docillitatis, & prudentiæ capax. Quod ſi etiã nuſquã alibi virgilius eo vocabulo vſus fuiſſet, latiniſſimæ illius ætatis cõſenſus, qua. M. tullius, Sallu. Hora. claruere, facit, vt hoc loco nõ incongrue in hanc ſentẽtiã poni potuerit, etiã ſi rei tactæ pulchritudo eruditioꝗ ipſa, & veterum codicũ teſtimonia non accederent. ¶ Vnctos ſaliere per vtres.] Seruianis tꝑibus præteritũ à ſalio ſalui, pronuntiabant, idẽ tñ, ſalij, ſcd̃m artẽ dictũ aſſerit à Virgilio. q̃d veteres ſaliui faciebãt, hinc nonnulli, ſaluere, ſcribũt. In cod. tamẽ antiquis manu ſcriptis, ſaliere, legitur eiuſmodiꝗ præteriti forma agnoſcitur à Priſciano hoc eodẽ citato verſu, eum verò ſaliẽdi morẽ videas apd̃ iginiũ de ſignis, vbi de arctophylace loquit̃.

¶ SERVIVS.

¶ Necnõ auſonij troia gẽs] i. etiã Romani hos ludos celebrãt, & canunt. Nã hoc eſt verſibus incomptis ludũt. i. carminibus ſaturnio metro compoſitis. Q̃d ad Rythmũ ſolũ vulgares cõponere conſueuerũt, Hor. Libertaſꝗ recurrẽtes accepta per annos, Luſit amabiliter ¶ Riſuꝗ ſoluto] i. cachinno. ¶ Ora corticibus ſumunt.] Quia neceſſe erat pro ratiõe ſacrorũ aliqua ludicra. & turpia fieri, q̃bus poſſet populo riſus moueri, qui ea exercebant, propter verecundiæ remedium hoc adhibuerũt, vt perſonas factas de arborũ corticib⁹ ſumerẽt, ne agnoſcerent̃. ¶ Et te ô bacche vocant.] Hymnos in tuũ honorẽ canunt. ¶ Tibiꝗ oſcilla mollia,] penſilia, vt pilenus matres in mollibus, Oſcillorum autem variæ ſunt opiniones. Nã alij hanc aſſerunt fabulã.

Necnon Auſonij Troia gens miſſa coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuꝗ ſoluto:
Oraꝗ corticibus ſumunt horrenda cauatis:
Et te Bacche vocant per carmina læta: tibiꝗ
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu,
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſꝗ cauæ, ſaltuſꝗ profundi,
Et quocunꝗ deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum baccho dicemus honorem
Carminibus patriis: lanceſꝗ & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram:
Pinguiaꝗ in veribus torrebimus exta colurnis.

ribus reluctatur. ¶ Sacer.] A uta execrabilis, vt Auri ſacra fames. ¶ Verubus colurnis] i. de corylo factis & hoc ꝓpterea q̃a ſicut caper eſt inimicus vitibus, qui libero immolatur: ita etiam eis nocẽt coryli. Vnde & ſupra ait, neue inter vites corylum ſere.

¶ PROBVS.

¶ Necnõ auſonij Troia gẽs miſſa colo. V. i. l. r. q. ſ. Oraꝗ corticibus. ſ. h. c. Et te. b. vocant. p. l. t. q. Oſcylla ex. a. ſ. m. p.] Hic ritus oſcyllorum iactationis frequens in Italia ab atticis eſt traditus. Celebratur aũt feriis ſemẽtinis ex hac cauſſa ab athenienſibus inſtitutus, Icarus paſtor atticus: quũ à libero patre accepiſſet vinũ deputandũ venale & præciperet ignorantibus adhuc vſum huius, vt parce biberent. Illi ſapore delectati: contumaces fuerunt præcepto, Itaꝗ quũ & corpus eorũ ſolueretur, & ſermo ebrietate, arbitrati ſe venenũ accepiſſe interfecerunt Icarum. Canis autẽ eius ſine domino reuerſus ad Erigonẽ filiã, dux fuit quærenti patrem, Illa aũt cognita morte icari ſuſpẽdio ſe necauit. Canis non recedens à corpore domini inedia cõſumptus eſt. Quum autem ſubita peſtilentia in attica incidiſſet, & noui generis virgines, alienata mente, ſuſpẽdio ſe necabant in ſyluis, Cõſultũ eſt oraculũ Apollinis de fine tã luctuoſi furoris. Reſpõſum eſt remediũ futurũ præſens ſuppliciũ eorũ, qui occiderant icarũ. Quibus cõquiſitis, & interfectis, ſacratiſꝗ inter ſydera icaro filia, & cane plane numinibus ſacrificiũ inſtitutũ eſt, quo oſcylla imitarentur ſuſpẽdia atticarũ virginũ. Eleã græce dicũt oliuam, ex qua premitur oleũ, quòd eleon vocatur. Eleos dicitur miſericordia, quæ quia contingit eis, quibus pax datur, olea pacis ſignũ eſt.

Oſcylla. Icarus athenienſes, pater Erigones, cum acceptum à libero patre vinum mortalibus indicarat occiſus eſt à ruſticis qui cũ plus

Erigone æquo potaſſent inebriati, venenum ſe accepiſſe crediderãt. Huius canis eſt reuerſus ad Erigonẽ filiã quæ cũ eius comitata veſtigia ꝑueniſſet ad patris cadauer, laqueo vitã finiuit. Hæc deorum voluntate inter aſtra relata eſt, quam virginem vocant. Canis ille eſt inter ſydera collocatus: ſed poſt aliquantũ tẽpus athenienſibus morbus immiſſus eſt talis, vt eorũ virgines quodã furore ad laqueũ cõpellerentur. Reſpõditꝗ oraculum, ſedari poſſe illam peſtilentiam, ſi Erigones, & Icari cadauera requirerentur, quæ cũ diu quęſita nuſquàm inuenirentur, ad oſtendendam deuotionem ſuã Athenięſes, vt etiã in alieno ea quęrere viderẽtur elemẽto, ſuſpenderunt de arboribus funẽ, ad quẽ ſe tenẽtes hoĩes hac, atꝗ illac agitabantur, vt etiã quaſi in aere illorũ cadauera quærere viderentur, ſed cũ inde plæriꝗ caderẽt, inuentũ eſt, vt formas, vel perſonas ad oris ſui ſimilitudinẽ facerent, vt

Cillere. eas pro ſe ſuſpenderẽt, & mouerent, vñ & oſcylla dicta ſunt ab

Furcillæ. eo, ꝙ in iis cillerent̃. i. mouerent̃ ora: nã cillere eſt mouere. Vñ & furcillæ dictæ ſunt, quibus frumẽta cillentur. Alij dicũt oſcylla eſſe mẽbra virilia de floribus facta, q̃ ſuſpẽdebant̃ per intercolũnia, ita vt in ea homines acceptis cauſſis perſonis impingerẽtur, & ea ore cillerẽt. i. mouerẽt ad riſum populo cõmouẽdũ. Et hoc in orpheo lectum eſt. Prudentioribus tñ aliud placet, q̃ dicũt ſacra liberi ad patris purgationẽ aĩæ pertinere oĩs aũt purgatio aut per aquas, aut ꝑ ignẽ fit; aut per aerẽ, ſicut in ſexto ait aliæ pãduntur inanes, Suſpẽſę ad ventos, aliis ſub gurgite vaſto infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni. Vt nunc ꝑ oſcylla genus purgationis, q̃d maximũ eſt intelligamus, Nã primũ aquę, ſecundũ ignis, tertiũ eſt aeris. ¶ Hinc]. i. poſt hæc ſacra celebrata. ¶ Largo.] abũdãti, & fertili, ¶ Ergo rite ſuum baccho dice. ho.] Iuſte igitur liberi ſacra celebramus. ¶ Honeſtũ] pulchrũ. ¶ Carminibus patriis.] i. romana lingua. Plæraꝗ em̃ ſacra pro gẽtium qualitate: plæraꝗ ſcd̃m ſuum ritum colunt̃. Nam hymni libero apud græcos, græca apd̃ latinos latina voce dicũt̃, hymni, verò matris deũ, vbiꝗ propriã, ideſt græcam linguam requirunt. ¶ Ductus cornu ſtabit ſacer hyrcus ad aram.] ſtabit placebit. Tunc em̃ eſt aptum ſacrificiũ, cum animal dedicatũ victimę patiẽs inuenitur, vnde alibi ſic ait, Et ſtatuam ante aras aurata frõte iuuencũ. i. placere faciã. Contra Lucanus: Diſcuſſa taurus ab ara; nam improbant aruſpices hoſtiam, quæ admota altaribus

¶ MANCINELLVS.

¶ Necnon auſonij.] Prædictos atticorũ ritus, vt Caſſiodorus & Probus ſcribũt, Romani, ſicut cætera extrema ad ſuã remp. traxerũt, auſonij aũt Italiæ populi pometio agrovicini campaniã tenebãt, & cũ mare Siculũ, ne ſemel quidẽ incoluerint, Siculum tñ pelagus auſoniũ appellatur: auctor eſt Stra. lib. v. Feſtus verò ſic, auſoniã appellauit, Auſon Vlyſſis & calypſus filius, eã primã Italiæ partẽ, in qua ſunt vrbes beneuentum, & cales. Deinde paulatim, totaꝗ apœnnino finitur: dicta eſt auſonia ab eodẽ duce, à quo vrbẽ etiã Arũcã cõditã ferũt. Ora pro perſonis poſuit, vt Macro. etiam lib. vj. ait. ¶ Per carmina læta.] i. per hymnos. ¶ Oſcilla.] Hyginius ſic ait. Cũ in finibus athenienſiũ multæ virgines ſine cauſſa ſuſpẽdio ſine morte cõſciſcerẽt, quòd Erigone moriẽs erat præcata, vt eodẽ læto filiæ athenienſiũ afficerentur, quo ipſa foret obitura, niſi icari mortẽ perſecuti, & eũ forẽt vlti. Itaꝗ cum id veniſſet, petẽtibus eis appollo dedit reſpõſum ſi vellent euẽtu liberari, Erigone ſatiſfacerẽt, qui ꝙ ea ſe ſuſpẽderat, inſtituerũt, vt tabula interpoſita pẽdente funibus ſe iactarent, vtꝗ pendentes vento mouernet̃, quod ſacrificiũ ſolẽne inſtituerũt, itaꝗ & priuatim, & publice faciebãt. Probus aũt ſcribit. Oſcyllorũ ritũ in Italia ab atticis quoꝗ ſumptũ eſſe: qui ritus celebratur feriis ſemẽtinis, dictæ verò Feriæ ſementinæ, au- Feriæ ſemẽtinæ.
tor Varro à ſemente. Refert aũt Probus eadem penè quæ Higinius de oſcyllis. ¶ Mollia.] i. penſilia, vt apud Martia. Nec triuiæ templo molles laudentur honores: id eſt penſiles, nam ſumma miracula inquit Ply. li. xxxviij. c. xij. Erant ibi epiſtilia tãtę

molis attolli potuiſſe,nec de re alia intelligendũ eſt, ſit em̃ cõparatio ad Amphiteatrũ ab ędificio,nõ à ſtatuisvel aliis. Tibiq́ꝫ mortuus fuerat icari bacchi munere,inde Erigone filia ſuſpẽderat,ſicut ẽt Atheniẽſiũ virgines ob Erigones ĩprecationẽ:ſed habito reſpõſo poſtea,vt dictũ eſt: Oſcyllorũ ſacra inſtituta ſunt. Poeta dicit baccho illa fieri ſolita vt placaret̃.ſ.ac ſi eiuſdẽ irato numine ſuſpẽdia virgines exercuiſſent,hac ratiõe baccho oſcyllorũ ſacra potiſſimũ tributa exiſtimo,cũ propter icarũ & erigonẽ fuerint inſtituta,ad tollẽda virginũ ſuſpendia. Hinc poſt bacchi ſacra. ¶Pubeſcit.]germĩat,creſcit,floret. ¶Honeſtũ.]pulchrũ. ¶Carminibus patriis].i.latina lingua, nã apud græcos græca lingua Libero dicebatur. ¶Lãces.]ſacrificandi vaſcula. ¶Libaq́ꝫ]de iis æglo.vij.legito. ¶Stabit.]nõ fugiet,per quod aptũ ſacrificiũ notauit. ¶Sacer.]execrabilis. ¶In verubus colurnis.]in paxillis,verub⁹ aũt ait,qm̃ quædã exta in holla,quædã in verſu coquerebantur:vñ ait Var. Hæc ſunt, quorũ in ſacrificiis exta,in holla non in veru coquuntur.

¶ASCENSIVS.

¶Necnon auſonij Atheniẽſiũ inquit ritũ auſonij quoq́ꝫ coloni aſſumpſerũt. Quia verò per hoc videret̃ ſentire romanos à græcis & originẽ & ritũ traxiſſe: qm̃ auſonij ab auſone Vlyſſis & circes filio dicti ſunt,ſubiũxit troia gẽs miſſa.q.d.tametſi gñaliter auſonij.noient̃ ab auſone,tñ Romani p̃cipuã originẽ traxerũt à troianis. ¶Ordo eſt. Necnõ,i.etiã.q.d.nõ ſolũ atheniẽſes,ſed etiã coloni auſonij.i.agricolæ italici & potiſſimũ Romani (Appoſitio reſtringẽdæ generalitatis gratia) gẽs miſſa troia.i. ab vrbe troia poſt deſtructionẽ eius, hoc eſt romani ludũt verſibus,incõptis.i.inornatis & pedeſtribus exodiis & riſu ſoluto.i. cachinno ruſtico hoc eſt vero & non diſſimulato, & ſumũt horrenda ora.i.perſonas,per quarũ mediũ ſonant verba(Galli appellãt.faulx viſaiges)corticibus cauatis.i. vt faciei applicentur factis foraminibus pro oculis naribus & ore,& vocãt.i.inuocãt te ô bacche per carmina læta.i.lætitiã eorũ poſt vinũ indicãtia, &.ſuſpendũt tibi.i.in honorẽ tuũ ob memoriã icari & erigones quibus fauiſti,oſcilla.i.facierũ ſimulachra parua mollia.i.pẽſilia aut ex molli materia effecta,ex pinu alta. Hĩc.i. ex his ſacrificiis aut poſt hęc ſacrificia,oĩs vinea pubeſcit.i.germinat ac floret largo.i.abũdanti & fertili fœtu, hoc eſt fit quales pubeſcentes puellæ quæ facile grauidæ fiũt atq́ꝫ cõcipiũt,& ita valles cauæ, & ſaltus profundi non ſolum colles,cõplentur.i.implẽtur ſimul largo.ſ.fœtu vinearũ,& ſup.oĩa loca cõplent̃ quocũq́ꝫ.i.in quecũq́ꝫ deus.ſ.bacch⁹ circũegit.i.duxit & quaſſauit, caput honeſtũ.i.pulchrũ. Ergo quia.ſ. baccho fauẽte oĩa cõplẽtur dicemus rite.i.ſcd̃m ritũ & debitũ morẽ baccho ſuũ. i. propriũ honorẽ.i.hymnũ & cãticũ laudis carminib⁹ patriis.i. romana lingua & nos feremus lances.i.vaſa ſacrificiis apta,& liba.i.molã, & hyrcus ductus (nõ tractus ſpõte adductus ſtabit) ſacer.i.erit placens & conueniens ſacrificio,ad arã.ſ. baccho extructam,& nos torrebimus exta pinguia, vt non abiectã offerant hoſtiã in verubus.i.paxillis,colurnis.ſ.ex corylo factis,corylus aũt vitibus obeſt vt caper,& ita cõgruit in ſacrificiis bacchi eã amputare vt fiant verua.

¶PIERIVS.

¶Ergo rite ſuum baccho dicemus honorem.]In veteribus aliquot codicibus legere eſt,ſuos honores, quod rem ſplendidiorem efficit. ¶In verubus torrebimus exta colurnis.] In codi. Medi.torquebimus,legitur,quod ipſius rei miniſteriũvidetur, exprimere. Sed em̃ torrebimus,receptius.

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter:
Cui nunquã exhauſti ſatis eſt,nãq́ꝫ omne quotannis
Terq́ꝫ quaterq́ꝫ ſolum ſcindendum,glebaq́ꝫ verſis
Æternum frangenda bidentibus:omne leuandum
Fronde nemus:redit agricolis labor actus in orbem:
Atq́ꝫ in ſe ſua per veſtigia voluitur annus:
Et iam olim,ſeras poſuit cum vinea frondes:
Frigidus & ſyluis aquilo decuſſit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus,& curuo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens:fingitq́ꝫ putando.

¶SERVIVS.

¶Eſt etiam ille labor] Iam paulatim tendit ad vitiũ vituperationẽ, dicẽs, & infiniti iam eſſe earum laborem, vt cui nunquàm exhauſti ſatis eſt,& incertum fructum:vt, Et iam maturis metuendus iuppiter vuis. Et ipſum etiã fructũ pernicioſum, vt bacchus, & ad culpã cauſſas dedit. ¶Exhauſti.]exhauſtionis,finitionis,quod qa aſperum viſum eſt à ſe ad figurã trãſtulit dicens,exhauſti, vt ſeruãtiſſim⁹ æqui,pro æquitatis. ¶Omne ſolum.] cõtinens.ſ.vites. ¶Æternum.] ſemper & perpetuo, & abſolute locutus eſt. ¶Leuandum.]releuandũ ſpoliandum. Omne aũt nemus dicit & arborũ,& vitiũ. Vnde paulopoſt dicturus eſt Bis vitibus ingruit vmbra. ¶Redit agricolis labor actus in orbẽ].i.in anni circuitũ labor ſeinuicẽ ſequit̃ ruſticorũ. Olim qñq́ꝫ ſignificat aũt ſinale tẽpus autũni. ¶Seras frõdes.] ſero cadẽtes. Tarde em̃ ſpoliant̃vites frõdibus. ¶Frigidus & ſyluis aquilo decuſſit honorẽ]varronis hicverſus eſt, Acer ruſticus,nõ quilibet ſed acer,& diligẽs. ¶Curas veniẽtẽ extẽdit.]quaſi in tpe alieno prꝑmeditat̃ futurũ laborẽ. ¶Curuo ſaturni dẽte] i. falce, q̃ eſt in eius tutela, Nã Saturnus dicit̃ patri Cœlo falce virilia amputaſſe, q̃ ĩ mare cadẽtia venerẽ creauerũt,qd̃ nõ fingit̃,qa niſi humor de cœlo in terras deſcẽderet,nihil crearet̃. Alij Saturnũ deũ eſſe tẽporũ dicũt, quæ ſicut falx in ſe recurrũt. Alij verò dicunt Saturnũ in progreſſu nihil nocere,cum retrogradus eſt,eſſe periculoſum,ideoq́ꝫ eũ habere falcẽ in tutela, qd̃ & ipſa protẽta nihil valet,Retrorſũ acta, qcqd ei occurrit,ſecat. ¶Relictã].i.à ſe paulo añ deſertã. ¶Fingit.]cõponit,vt fingitq́ꝫ præmẽdo.

Falx.

Olim qd ſignificat

¶MANCINEL.

¶Satis exhauſti].i.ſufficiẽs finiti,vel perfecti:vt q̃ bella exhauſta canebat i.finita,& perfecta. ¶Terq́ꝫ quaterq́ꝫ.]Ply.li.xviij. ca.xx.ſcrib. Satis eſſe vineam ter anno confodi,ab æquinoctio verno ad virgiliarũ exortũ, & canis ortũ,& nigreſcente acino. Quã ita determinãt veterẽ ſemel à vindemia ante brumã, cum alij ablaqueare,& ſtercorare ſatis putẽt. Iterũ ab idibus aprilis anteq́ꝫ concipiat,hoc eſt in,vj.idus maij, deinde priuſq́ꝫ florere

incipiat

incipiat,& quū defloruit,& variāte ſe vua. Peritiores affirmāt ſi iuſto ſæpius fodiatur,in tm̄ tenereſcere acinos,vt rūpantur,q̄ fodiuntur,añ ferue̅tes oras diei fodiēdas cōuenire.¶ Æternū.] ſemper.¶ Frāgēda gleba.]Id occare appellāt ab occidendo ,ꝙ grādes terræ cædit globos,vt Feſt. ait.Omnemnemus vitiū.ſ. de quo vide paulò inferi⁹.Bis vitib⁹ ingruit vmbra.¶ Labor act⁹] i.in ipſa vinea habitus& effectus.¶ Annus]ſolis annū, nō ſolū à Kal.Ianu.vſq; ad eaſdē vocamus ſed etiam à ſequēti poſt Kal. vſq; ad eundem diē: & à quocunq; cuiuſlibet menſis die vſq; in diem eundē reditus annus vocatur,auctor Macro.li.ij. de ſom. & lib.j.ſat.inquit, ꝙ Atteius capito annū à Circuitu tpis putat dictū,quia veteres an pro circū ponere ſolebāt.¶ Honorē.]Nā vt aiunt,turpe,& ſine frōdibus arbor & ſine crine caput.¶ Saturni dentem.]Falcem Saturno putant attributam, quod tēpus oīa metat,execet,incidat,nam idē Chronos eſt.i. tēpus auctor Macro.li.j.ſatur.falcis aūt vinitoriæ figura à Colu.li.v.c. xxv. docetur ample.¶ Fingit]cōponit.¶ Putando.]Theophraſtus li.iij.de cauſis plantarū ait,ꝙ qn̄ bene vitis putatur,& germen, & fructū melius affert,& viuere diutius pōt. Tēpus aūt ampu tādi aliis locis tm̄modo diuidunt,alij gn̄a etiam tangūt,iubent maturæ illas recidere,quę ſolo ſicco,& calido,cū primū ſua demittere folia ceſſauere,quæ in frigido , atq; pluuio poſitæ ſunt, has paulo ante germinationē, quippe quæ in ſolo ſunt ſitiente, humorem ſuum ſeruantes, ipſe melioreſcūt,& fructū vini ſuauioris progenerant,quæ verò in frigido ſunt,emiſſo hūore nec ipſo deteriores,quicquàm reddunt, & fructus fit incorruptior, mediū aūt,ac tēperatū obtinētibus agrū, mediū tēpus ſtatuitur Ply. verò li.xvij.c.xxj.docet,quo maturius putatur aptis dieb⁹ eo plus materiæ fundū, quo ſerius, eo fructū huberiorē, quare macras prius cōuertit putare,validas nouiſſime,plagā omnem obliquā

[left margin: Annus.]

obliquā fieri,vt facile decidant imbres:Recidi autem ſemper in ter duas gēmas,ne ſit vulnus oculis in reciſa parte, ſi macra vitis idoneos palmites nō habeat,ad terrā recidi eā,nouoſq; elici vtiliſſimum.

¶ ASCENSIVS.

¶ Eſt etiā ille labor &c.]Vt Ser.docet paulatim advitiū vitupe rationē tēdit vt pleni⁹oleas laudet quæ & ſine multo labore na ſcūtur facile cōſeruantur & ſalubrē ferūt fructū.¶ Ordo eſt.Eſt etiam ille alter labor curandis vitibus.i.ad curandas apte vites, ſ.labori nunquàm eſt ſatis exhauſti. i. peractæ & conſummatæ aut impenſæ operę:nā omne ſolum continens.ſ.vites eſt ſcindē dum.i.fulcandum aut aperiendum,quotannis.i.ſingulis annis ter & quater.i.frequēter,& oē nemus.ſ.tam arborū quàm vitiū eſt leuandū frōde.i.ſtringēdū,& frōde priuādū vt botri ſolē ex cipiāt,labor redit agricolis act⁹.i.impulſus & reduct⁹in orbē.i. circulū atq;.i.& aut atq;.i. pariformiter vt annus voluitur in ſe per ſua veſtigia.i.vt à vere per æſtatē autūnū & hyemē fit ſemp reditio in ver. Ac iā cū.i.qn̄ vinea poſuit.i.depoſuit olim frōdes feras.i.quas ſero& tarde deponit,& aquilo.ſ.vētus frigidus q à ſeptētrione flās decuſſit ſyluis honorē.i.ornatū frondiū,iam tū ruſticus acer.i.ſtrēnuus,extēdit.i.dilatat curas in annū venie̅te̅ i.incipit curare quę anno ſequenti peragenda ſunt,& proſequit̄ curuo dēte ſaturni.i.falce quali ſaturnusvſus diciturvitē relictā i.paulo à ſe deſertā.vel cui⁹ culturā paulū intermiſerat & atton dēs.ſ.eā hoc eſt vitē fingit.i.cōponit,putādo.i.reſecādo ſupflua & coaptando vtilia.

¶ PIERIVS.

¶ Et iam olim feras.]n Ro.cod.legere eſt,ac iam olim. In aliquot aliis,at iam,quarum lectionū nullā improbarim.¶ Curas venientē extēdit in annū ruſticus] In Ro.cod.pro,ruſticus,agricola legitur:magis verò placet,ruſtic⁹, tum quia ſic habetur in reliquis exēplaribus,tū ex Tibulli ſynepeia,ipſe feram teneras maturo tpe vites ruſticus.

Primus humum fodito,primus deuecta cremato
Sarmenta:& vallos primus ſub tecta referto,
Poſtremus metito:bis vitibus ingruit vmbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ.
Durus vterq; labor,laudato ingentia rura:
Exiguum colito,necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſyluam,& ripis fluuialis arundo
Cæditur,incultiq; exercet cura ſalicti.
Iam vinctæ vites:iam falcem arbuſta reponunt:
Iam canit extremos effœtus vinitor antes,
Sollicitanda tamen tellus: puluiſq; mouendus:
Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.

¶ SERVIVS.

¶ Primus humū fodito].i. ad laborē primum te eſſe cō uenit.Vltimū ad fructus legendos.Vinū enim factū de vuis immaturis cito aceſcit, & in hoc loco eſt vitiū vitu peratio,quarum fructus aut immaturi collecti depereūt, aut ſi earum fuit expectata maturitas, nihilomin⁹ pereunt. Nā dicturus eſt. Et iā maturis metuēdus Iuppiter vuis.¶ Vallos prim⁹ ſub te re].i.vitiū ſuſtētacula, q̄ nō nullis locis ſubiecta portant ne imbribus cito pereant.¶ Metito.] Vindemiato. ¶ Bis vitibus ingruit vm.] ſcilicet & ipſius vitis & arbo ris q amputāda eſt,vt dēptis folis ſol admittatur:quo poſſint vuæ matureſcere.¶ Bis ſegetē denſis obdu.ſen.her.]Semel autūnali, & ſemel vernali tēpore. ¶ Durus vterq; labor,]& euellēdarū herbarū,& ſecandarū frō diū.¶ Laudato ingentia rura.Exiguum colito.]Hoc etiā Cato in libris dicit ad filium,de agricultura,quod ideo dictū eſt , vel quia maiores agros incultos rura dicebant,i.ſyluas, & paſcua. Agrū verò dicebant eū qui colitur,vt intelligamus,laudato ingentes ſyluas,colito agrū minorē, vel qd̄ melius quia ait in primo.Alternis idē tonſas ceſſare nouales,Et ſegnē petiere ſitu du reſcere capū,qd̄ fieri nō pōt, niſi fuerint ſpacia maiora terrarū: Nam & cato,vt diximus,& Cicero in œconomicis ob hoc laudant prædia latifundia, vel quia,vt Donatus dixit etiam,nō cul ta præſtant aliquid dominis.¶ Ruſci,]ruſcum virgultum eſtvn vites ligātur,& cōmemorat labores,q licet circa alia, tū pro vi tibus exercent.¶ Incultiq; exercet cura ſalicti.] quaſi cum indi gnatione ait,cauſſa vitium cura nos etiā ſpōte naſcentiū rerum fatigat.¶ Iam falcem arbuſta reponūt].i.iā putatæ ſunt,nec fal cem requirūt.¶ Iam canit extremos effœtusvinitor antes,]me lius eſt effœt⁹legere ꝙ effœtos,vt quidā volūt.Et antes alij extremos vinearū ordines accipiunt.Alij macerias quibus vineta claudūtur,quæ maceriæ fiūt de aſſis,i.de ſiccis lapidibus, vn̄ & aſſæ tibiæ dicuntur quibus canitur ſine chori voce.dicūtur autē antes à lapidibus eminētioribus,q interponūtur ad maceriā ſu ſtentandam.Nam proprie antes ſunt eminentes lapides vel columnæ vltimę,quibus fabrica ſuſtinetur,& appellātur ἀπὸ τοῦ ἀντιέτοι χεῖρ ad quam etymologiā etiā extremos ordies vinearum poſſumus trahere,qui ante ſtant.Hoc autem dicit,iam canit ruſticus labore finito,tamē deeſſe non poteſt,quod circa cul turam vitium exercere adhuc debeat.¶ Puluiſq; mouendus.] genus ipſum culturæ pulueratio vocatur,quo imminutę glebæ vitibus applicatur.¶ Maturis metuendus Iuppiter vuis.] Aer more ſuo cuius varietas laborem plærūq; decipit ruſticorū , & tacite videtur admonere,quod in primo aperte dixit. In primis venerare deos;ſacrificiis tempeſtates eſſe pellendas.

[left margin: Ruſcum. Antes.]

¶ PROBVS.

¶ Antes.] Effœtos ordines eē ad vīdemiā factos dicit, & tum maxime ſubitos im bres periculos eſſe.

¶ MANCINELLVS.

¶ Sarmenta.] Sparſa vinea putata.i.putrefacta. Vnde& virgulæ abſciſſæ ſarmēta dicuntur, ſarpere eī antiqui pro purgare ponebāt. Feſt. auctor.¶ Sub tecta,]ne plu ua marceſcāt.¶ Vallos]pa los.¶ Metito]fruct⁹ ſumito.¶ Bis vitibus ingruit].i. ſuperuenit, bis autē ait, qm̄ poſt primā pāpinatione iterū creſcūt pampini,& quāti tate,& numero,vn̄ Ply. lib. xvij.c.xxj.ait,Pāpinatio ver na in confeſſo eſt ab idibus, Maiis intra dies decē vtiq; antequā florere incipiat,de ſequēte variant ſententiæ,quū defloruerit,aliqui pāpinandum putant,alij ſub ipſa maturitate:his igitur patet non conuenire illud, Bis vi tibus ingruit vmbra.ſ.ipſius vitis,& arboris . ¶ Bis ſegetem.] poſt primā nāq; purgatione iterū op⁹eſt purgare, atq; euellere herbas,nec procedere pōt:bis.i. autūno,&vere,quia hyemis ini tio,vt plurimum feritur aut autūni fine, vterq; labor vitium & ſegetū,purgatis dēſis ſentibus,id propter carduos , & tribulos, ac lappas,vnde li.j.inquit.Vt mala culmos eſſet rubigo ſegniſq; horreret in aruis Carduus,ın tereūt ſegetes,ſubit aſpera ſylua,lappæq;,tribuliq;&c.¶ Exiguum colito,] modū agri in primis ſeruandum antiqui putauere,quippe ita cēſebāt. Satius eſſe minus ſerere, melius arare,qua in ſentētia, & Virgiliū fuiſſe vi deto ait Ply.lib..xviij.Colu . etiam refert lib.v.cap.iij. Paridiū quendā duas filias& vineis conſitū habuiſſe fundū,cuius tertiā partem nubēti maiori filiæ dediſſe in dotē:ac nihilomin⁹ æque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdē fundi percipere ſoli tū.Minorē deinde filiā nuptu collocaſſe in dimidia parte reliq agri,nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe,&c.¶ Ruſci.]Ruſcum herba eſt ſponte naſcēs:qua in cibis vtūtur plæreq; gentes.Ply. lib.xxj.ca.xxviij.Maro tamen fruticis genus eſſe oſtendere vi detur,eo demumvites ligabātur.¶ Exercet]agricolā.ſ.¶ Incul ti ſalicti]hoc ideo,quia vt Ply.li.xvj.c.lij.ait de ſalice.Nullius quippe tutior reditus minoris've impendij, aut tēpeſtatū ſecurior.¶ Arbuſta,] Arbores vitibus maritatæ: de quibus æglog. ij.latius,& Ply.li.xxvij.ca.xxij.ait nobilia vina non niſi in arbuſtis gigni,& in ijs quoq; laudatiora ſummis ſicut huberiora imis adeo excellitate proficitur.¶ Iam canit effœtos extremus vinitor antes.]ſic quidam antiqui textus habet,quidā verò , Iā canit extremos effœtos vini.ant.¶ Canit]Laudat canēdo.¶ Effœtus.]Laſſus,fatigatus,lāguidus.Antes dicunt extremi ordi nes vinearū,vt Feſt.ait. Antiæ verò muliebres capilli demiſſi in frontē.¶ Vinitor.]Vineæ cuſtos & foſſor. ¶ Puluis.] Ply.lib. xvij.c.xxj. ſcribit foſſiōe puluerē excitatū cōtra ſolē,nebulaſq;

[right margin: Sarmēta Sarpere. Arbuſtū. Antes. Antiæ. Vinitor.]

vuis prodeſſe. Theophraſtus lib.iij.cauſarum docet,quod pulueris excitationem primis temporibus, quũ nigreſcere vuæ incipiũt facere debemus: dãnari autem quouſq; ad maturitatem perueniant. ¶Iuppiter,]aer,pluuia qua nimia marceſcunt vuæ.

¶ASCENSIVS.

¶Primus humũ &c.]Docet diligentẽ vinitorẽ & qui multũ vini expetit debere eſſe primum in labore,& vltimum in meſſe ſeu vindemia quare iterũ probat difficultatẽ laborioſam in viti bus eſſe. ¶Ordo eſt. Tu fodito prim⁹ humum,vbi.ſ.vitẽ plãtes aut ſtercores,& cremato prim⁹ſarmẽta.i.amputamenta hoc eſt ſuperfluos & reſectos palmites,deuecta.ſ.à vinea domũ.In quo verbo eſt fœcũda breuitas.Nam multa ſimul dicit,non eñ poteris,primus ſarmẽta domũ væhere & cremare,niſi & primus putaueris,nam rariſſimus quiſq; ſarmẽta iam putata in vineis derelinquit,& referto primus ſub tecta ne ſcilicet putreſcant vallos.i.palos quibus vites ſuffulciuntur hoc eſt ſtipites,& metito i.vindemiato poſtremus.i.vltimus. Vmbra.ſ.frõdiũ aut pãpinorũ ingruit vitibus bis.i.bis eiiciunt vites frõdes(qđ manifeſtariũ eſt:vñ libẽtius dixero ſic quàm bis.i. duarũ q̃a arboris & vitis.ſic eñ de vitibus ad vallos fixis nõ procederet)& herbæ obducũt.i.cooperiũt his ſegetẽ.i. ſeminaria hoc eſt nouellas vitiũ plãtas,bis.ſ.vere & autũno ſentib⁹.i.herbis ſpinoſis,& nociuis,denſis.ſ.dẽſe naſcẽtibus vterq; labor.ſ. q eſt in amouẽdis pãpinis & ſentibus eſt durus.i.moleſt⁹ & grãdis & ergo laudato in gentia rura.ſ.aliorum, aut ingentia rura tibi ad variũ vſum accõmoda,vt eorũ multũ paſcuis,& multũ ſiluis ceduis parũ aũt vineis deputes,vnde ſabdit colito exiguũ.ſ. rus ad vinũ aũt frumẽtũ habendũ.Necnon.i.etiã aut inſuper, aſpera vimina ruſci illius fruticis lenti de genere veprũ quo vites ligãtur,cædũtur ſ.à ruſticis & arũdo fluuialis cęditur.i.,amputaŧ ripis.i.in marginibus fluuiorũ,arũdinibus aũt faciunt itali ſepimenta in hortis ſuis,& cura ſaliẽti inculti.i.ſalicũ incultarum hoc eſt ſponte naſcentiũ exercet.ſ.cultorẽ vitiũ.iam vites ſupp. ſunt vinctæ.i.ad palos ligatæ.i.ponatur tẽpus quo id verũ ſit dicere, & quo iam arbuſta.i.arbores vitibus maritatæ reponunt.i. requieſcere faciunt falcẽ,quia nolunt putari amplius & quo vinitor .i. vineæ curator,effectus.i. laſſus & viriũ expers canit.i.laudat canẽdo, antes.i.ordines vinearũ extremos. i. ad cõſummationẽ perductos,& tñ tellus eſt ſollicitãda.ſ.raſtris, & puluis eſt mouẽdus vt ſcilicet eo obducãtur vuæ priuſquàm maturę ſint,& Iuppiter ideſt aer hoc eſt tẽpeſtas dij,hoc eſt cœli ſeu aeris eſt metuẽdus vuis maturis.quia marceſcunt pluuia vinumq; hebeſcit.

¶PIERIVS.

¶Et vallos ſub tecta referto.] In hanc ſententiam Varro lib. j. de agricultura,dominus ſimulac vidit occipitiũ vindemiatoris ſurculas reducit hibernarum in tecta, vt ſine ſumptu harũ opera altero anno vti pɔſſit. ¶Iam canit extremos effœtus vinitor antes.]carminis huius lectio in antiquis codicibus varia eſt,nã in codice Roma.Iam canit effectos extrem⁹ vinitor,verũ id improbatur à Seruio,qui mauult deffœtus,legere.In Longo. atq; etiã in Mediceo,canit effœtus extremos,aliqui timẽtes ſyllabę dictionũ ordinẽ trãſmutarunt,multaq; ita,vt vidimus, toto opere auſi ſunt aggredi.

¶SERVIVS.

¶Non vlla].i.nulla,alij nõ nulla legunt.i.aliqua, nõ vt in vitibus nimis. Neq; procuruã expectãt falcẽ,Vt putetur qđ tñ ad curã anniuerſariã refert.Nã neceſſe eſt,licet tarde oliuã putari. ¶Raſtros,] ad fodiendũ.ſ.Negligentiã aũt ferunt oleæ,cũ iã cœperint eſſe valẽtiores.Nã adhuc paruæ nimiã curã requirũt. ¶Auraſq; tulerũt,] ferre aures proprie eſt aſſueſcere aeris varietati, q̃ obeſt reb⁹ teneris. ¶Ipſa ſatis tellus]hoc dicit aratũ olinetũ, & oleis prodeſt & exide fru mẽta gignuntur. ¶Sufficit humorẽ]. ſ. cũ ſubminiſtrat arboribus. ¶Grauidas cum vomere fruges.]cum abundat.Nam hoc dicit,ſubminiſtrat fruges vomere.i.pervomerem,Ennius.Effundet voces proprio cum pectore ſancto. i. proprio pectore.Nam cum vacat. Vrbanus tñ ſic accipit. Grauidas cum vomere,i.ſtatim poſt aratiõnẽ. ¶Hoc,]hac re. Nutritor aũt pro nutri poſuit imperatiui paſſiui futurũ pro præſenti actiui. ¶Et vires habuere ſuas,] quia tenera virgulta ſolẽt religari validioribus fuſtibus,ſicut ſupra ait de vitibus: Vitibus eniti quarum,& contẽnere ventos. ¶Fœtu nemus omẽ graueſcit] fœtu vtilitate.Nam omnis vtilitas fœtus eſt.Illuc aũt tẽdit laus iſta ſyluarum,vt & probet nõ mirũ eſſe,ſi & poma & oliuæ ſine cultura præbeãtur,& creſcat vituperatio vitiũ,in quas tãtus impẽditur labor. ¶Auiaria] ſecreta nemora,quæ aues frequẽtant. Baccas aũt ſanguineas,accipimus poma ſylueſtria. ¶Tondentur cy.]virgulta à Cyto inſula vbi abundant nominata.

Contra,non vlla eſt oleis cultura:neq; illæ
Procuruam expectant falcem,raſtroſq; tenaces
Cum ſemel hæſerunt aruis,auraſq; tulerunt.
Ipſa ſatis tellus,cum dente recluditur vnco,
Sufficit humorem,& grauidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem,& placitam paci nutritor oliuam,
Poma quoq;,vt primum truncos ſenſere valentes
Et vires habuere ſuas,ad ſydera raptim
Vi propria nituntur,opiſq; haud indiga noſtræ
Nec minus interea fœtu nemus omne graueſcit,
Sanguineiſq; inculta rubent auiaria baccis,
Tondentur cythiſi,tedas ſylua alta miniſtrat,
Paſcunturq; ignes nocturni,& lumina fundunt,
Et dubitant homines ſerere,atq; impendere curam.

Cum. Auiaria.

lius inuetum, circunfodi autem omnibus annis à ſolſtitio duum cubitorum ſcrobe pedali altitudine: ſtercorari tertio ãno. His igiŧ patet ẽt, vbi excreuerint, oliuas requirere aliquã culturã. Poeta tamẽ nec falce,nec raſtris vbi excreuerit,indigere ait: quod abſurdum non eſt vidi eñ olíueta omnino penẽ ne glecta,nihilominus bacchis referta. ¶Expectant.] anno quoq; videlicet ſicut vites. ¶Tenaces]ſuperius ait. Et duros iactare bidẽtes. ¶Dẽte vnco,]Ligone vel raſtris. ¶Quũ vomere]ordo eſt,& quũ tellus recluditur vomere ſufficit.i.ſubminiſtrat fruges grauidas. ¶Hoc,] Hac re. ¶Nutritor,]nutriŧ & nutricaŧ,pro nutrit,& nutricat olim dixere, vt ꝓbat Non. ¶Poma quoq;,]oſtendit pomaria fieri debere cũ nulla ferè cura indigeant. ¶Vires ſuas,] dum enim tenellæ ſunt arbores fulcimentis ligari ſolent. ¶Interea.]dũ noſtra ope nõ indiget. ¶Nec minus]q; ſi noſtra ope indigeret,eaq; frueretur. ¶Omẽ nemus fœtu graueſcit]omnis amœna ſylua producit,vt caſtaneas, corylos,nuces,mala,ceraſia,& huiuſmodi. ¶Inculta auiaria] incultæ ſyluæ,auium ſtationes. ¶Sanguineis baccis.]vt arbutis, cornis,ſorbis,& ſimilibus. ¶Tondentur,] metũtur pro animalibus.De cityſo aũt frutice latius videto in Tityro.Ply.præterea lib.xiij.ait,q; nec aliud impẽdij eſt. ¶Tædas]faces,nam Tæda arbor,& reſinam ferens,flammis,ac lumine ſacrorum etiam grata.Ply.li.xvj.paſcuntur à tædis ſcilicet propter reſinã. ¶Dubitãt,] cum nulla ferè cura ſit opus. ¶Serere.]videlicet,quæ in nemore,& auiariis ſint aliqua cura fœtus producunt, itẽ ſerere cityſum: & tædas cum ſine labore,ſine cura,ſine impendio multum commodi afferant.

Tæda.

¶MANCINELLVS.

¶Contra]econtrario.Non vlla.i.nulla,nec aliquo pacto legendum eſt nonnulla.i.aliqua,nã ipſemet Poeta dicit oleas, vbi excreuerunt,non expectare falcẽ,nec ligones,nam ſatis humoris recipiunt vel quum vinea effoditur, vel cum aratur ager ad ſegetes,non ergo Vir.id quod nunc ait de primis annis intelligit ſed vbi excreuerint:vt dixi, nam in primis annis adhibenda eſt cura. Vnde Cato cap.xliiij.ſic ait: Si voles,vinea cito creſcat,& olea,quã ſerueris ſemel in meſſe ſerito ſulcos,& circum capita oleagina:quot menſibus donec trimæ erunt,fodere oportet eodem modo cæteras arbores procurato,& cap.xliiij.ait. Oliuetũ diebus quindecim ante æquinoctium vernũ incipito putare ex eo die,dies quadragintaquinq; recte putabis &c.Col.lib.iij. c. xvj.inquit.Si in olea vnus ramus aliquanto cæteris, lætior eſt, niſi eũ reciderís arbor tota fiet retorrida,& Ply.lib.xvij.c.xvij. ſcri.q; ſi quis quærat, quod tẽpus olæ ferendæ ſit agro ſicco per ſementẽ,agro læto per ver.Oliuetũ dieb⁹quindecim ante æquinoctium vernum incipito putare ex eo die dies quadraginta recte putabis. Stirpes leues facito circũm oleã autũno ablaqueato & ſtercus adiicito,radices ſi ſurſum abibunt craſſiores fient, & in eo radices vires oleæ abibunt. Vetus oliuetũ ab æquinoctio verno intra virgiliarũ exortũ interradi alternis annis melius in-

¶ASCENSIVS.

¶Contra non vlla &c.] Ingreditur laudes olearum quæ nullo labore conſeruantur,diutius viuunt largos & eoſdem ſalubres fructus afferunt affert præterea & alia arborũ cõmoda, quæ ex ordine patebunt.is autem talis eſt. Contra.i.econtrario:quia.ſ. vitibus maxima eſt nõ vlla.i.nulla peniŧ⁹ cultura eſt oleis: neq; ille hoc eſt oleæ expectant.i.deſiderant falcẽ & raſtros tenaces ideſt cui incuſſi ſunt donec eruerint ac eradicauerint tenentes quum.i.poſtquàm.ſ. oleæ hæſerunt ſemel aruis.i.radicatæ ſunt in terra,& tulerũt auras.i.impetus ventorũ. Et ipſa tellus quũ, ideſt quando recluditur.i.aperitur,dente vnco.i. ligno incuruo ſufficit.i.ſufficiẽter facit & miniſtrat ſatis. i. conſitis & plãtatis arboribus humorẽ,& quũ recluditur.i.ſulcatur vomere ſufficit grauida⁹ fruges,& ita non abundat particula quũ, nec eſt præpoſitio ſed aduerbiũ tpis. Nutritor aũt ſecũdũm cõmentarios & perſonale eſt verbum futuri imperatiui vocis deponentalis pro qua nũc actiue dicimus nutrito,ſi quis autem imperſonaliter cõſtruxerit vt ſit nutritor.i.homines ferè nutriunto quaſi dicat impero & homines nutriãt,oporteret ĩperſonali dare accuſatiuũ, ſicut præcis

Nutritor

ſicut præcipitur ab eo qui dixit Matheum legitur,ſed eiuſmodi
locutiones apud idoneos eſſe negantur.¡Contra autē quàmplu
rima olim in deponentali voce proferebantur quæ nunc actiua
ſunt dicamus ergo cū Seruio . Nutritor, ideſt nutri aut nutrito
hoc.ideſt hac re ſcilicet dicta:hoc eſt per id aut propter id quod
dictum eſt,oliuam,pinguem & placidam paci.cuius,ſcilicet ſi-
gnificatrix eſt,vt per columbam etiam noe patuit.Poma quoq;
&c.ingreditur aliarum arborum laudem,accipit autē poma ge
nere neutro hoc eſt fructum pro arboribus, ſed vt in grammati
ca diximus quæcunq; in um,exeunt ſi non ſunt mulierum pro-
pria neutri ſunt generis vt rhenum ſcortum &c.¶Ordo eſt.Po
ma quoq;.i.etiam poma,hoc eſt arbores pomiferæ:vt, ideſt vbi
primū ſenſere truncos valentes, ideſt robuſtos & habuere ſuas
ideſt debitas, aut proprias vires ita vt non indigeant furcarum
fulcimentis ipſa nituntur,ideſt eriguntur & tendunt ad ſydera.
ideſt cœlum verſus:vi,ideſt virtute propria:haud, ideſt non in-
diga,ideſt indigētia noſtræ,ideſt humanæ opis,ideſt auxilij &
poteſtatis.Nec minus.ideſt & tantundem omne nemus graue-
ſcit, ideſt grauidum fit ex ſe interea ſcilicet dum vitibus tātum
laboris impenditur,fœtu.i.vtilitate aut fructu quem ex eis exi-
gimus,ſiue materies ſiue baccæ aciniq; ſint, & auiaria.i. auium
domicilia,inculta.i.neglecta ab hominib⁹: rubent baccis , ideſt
fructibus ſylueſtribus ſanguineis , ſcilicet colore dum maturæ
ſunt.Cityſi,ideſt frutices illi pecori gratiſſimi: tondentur. ſcili-
cet in vſum pecoris,hoc eſt metētur :alta ſylua miniſtrat tædas
ideſt faces ex tædis quæ arbores reſinoſe& picis plene ſunt,quo
circa in multis locis in morem candelarum vruntur in remediū
tenebrarum,q; pro,ideſt ignes nocturni paſcuntur, ideſt nutriū
tur:iniectis

tur:iniectis ſcilicet tędis,ignes fundūt lumīa atq; ita duplex bo
num eſt in eis,quia & calore & lumine proſunt. Et dubitāt &c.
duplex ſenſus, nam alij accipiunt ſic vt propterea q parate ſint
arbores nulloq; labore indigentes homines dubitēt eas ſerere,
ideſt an ſerere debeātur cum ſponte naſcātur, & tūc ſimpliciter
indicat atq; enuntiat aut vtitur figurata interrogatione:vt ſit&
ideſt attamen dubitant homines ſerere,ſcilicet huiuſmodi arbo
resvt tædas & cæteras tam vtiles atq; impendere curas, vt.ſ.cō
ſeruentur quaſi dicat id non decere:ſed eas quoq; arbores ſeren
das eſſe.Licet enim ſylueſtres arbores ſponte ſua veniant,tamē
quia magis,q illa nobis vſui eſt opere præcium fuerit illam ſe-
rere;quia maxime indigem⁹.Similis eſt locutio.vj.ænei.Et du-
bitamus adhucvirtutē extendere factis de qua illic; videbimus
hic autem priori modo. ¶Ordo eſt.Et quia ſcilicet hæ arbores
ſponte naſcuntur homines dubitant ſerere ſcilicet eas, & impen
dere curas ſcilicet eis.Poſteriori ſic.Et nōne tamē homines du-
bitant ſerere ſup.eas,& impendere eis curas,quaſi dicat eos qui
dem id facere cum tamen omnes vineas curent,ſed perperā , cū
illis nunquàm ſit ſatis laboris exhauſti, his aūt nūquàm nimis
parum.

❡PIERIVS.

❡Opisq; haud indiga noſtræ.].In Romano codice opes haud.
abſq; particula,q;,legit:ſcriptū verò eſt,opes,pro, opis , more
ſuo,vti eo loco.ſublimes in æthere niſus,pro ſublimis, qui ſyl-
labæ timuerunt poſt opis,q;,vt facere ſoliti ſunt, addidere . Nā
lectio venuſtior abſq; ea particula.¶Tondentur cytiſi.]In Ro-
mano codic. verſus hic ſtatuitur poſt eum,paſcūturq; ignes,ſed
non procedit,cityſi,ſine adſpiratione. ¶Et lumina fundūt.] In
antiquo, ac lumina fundunt.

Quid maiora ſequar? ſalices,humilesq; geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem,aut paſtoribus vmbram
Sufficiunt,ſepemq; ſatis,& pabula melli,
Et iuuat vndantem buxo ſpectare Cytorum,
Nariciæq; picis lucos,iuuat arua videre
Non raſtris hominum,nonvlli obnoxia curæ,
Ipſe Caucaſeo ſteriles in vertice ſyluæ.
Quas animoſi Euri aſſidue frangùntq;,feruntq;,
Dant alios aliæ fœtus,dant vtile lignum
Nauigiis pinos,domibus cedroſq;,cupreſſoſq;,
Hinc radios triuere rotis,hinc tympana plauſtris
Agricolæ,& pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ,frondibus vlmi.
At myrtus validis haſtilibus,& bona bello
Cornus,Ithyreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leues,aut torno raſile buxum.
Non formam accipiunt,ferroq; cauantur acuto,

❡SERVIVS.

❡Aut illę,]ſcilicet ſalices&
geniſtæ.Multi tñ& Tiliæ le
gūt,vt tria dixerit.ſ. ſalices,
tilias,& geniſtas. ¶Vndan
tem buxo ſpectare cytorū.]
Cytorus mons eſt macedo-
niæ in quo abundat buxus q̄
mota vēto æſtus imitaturvn
darū.¶Nariciæq; picis]à lo
co ī quo abūdāt piceæ.¶Nō
vlli obnoxia curæ.] Non de
bitricia , nihil labori noſtro
debentia.¶Ipſæ caucaſeo.]
caucaſusmōs eſt Scythię po (caucaſus)
ſit⁹hic p qbuſlibet aſprimis
mōtibus . Steriles aūt dicit,
cōparatione pomiferarū ar-
borū.¶Hinc] de ſyluis ſcili
cet.Nā de cupreſſo,aut de ce
dro null⁹ vnq; efficit rotas ,
aut radios.¶ Triuere] Tor
nauere , compoſuere torno.
¶ Tympana,] tectavehicu-
lorū.¶Pādas]curuas.¶Vi
minibus ſalices fœcūdæ frō
dibus vlmi.At myrtus vali-
dis haſti-

dis haſtilib⁹,]alibi, & paſto
ralē præfixa cuſpide myrtū,
& bona bello corn⁹ apta eſt
enī etiam cornus haſtilibus.
¶Ithyreos taxi torquenť in
arcus.] hoc eſt in ſimilitudi
nem arcuū ithyreorū.Ithy-
reos āt dicit pthicos. ¶Nec
tyliæ leues,] ordo ē, nec nō
hoc,eſt etiā,Miſſa pado ſpēs
eſt pro genere. ¶Vitioſæq;
ilicis aluo]Carioſæ vult aūt
probare, etiā putres arbores
habere aliquāvtilitatē.Sanè
hic pro alueo p ſyneresim al
uo dicit. ¶Quid mēorandū
æq̄].i. quid ſimiliter laudā-
dum. Tulerūt dona liberi: ſi
cut ſyluæ multa ſponſa pro-
creantes ? Alij& que legūt,
vt ſit ſenſus,quid dicendū, q̄
tulerūt.i.attulerūt, ipſa etiā
dona baccheia : vt hoc dicat
parum eſt,q vites tātum la-
borem requirunt etiā mune
ra earum cauſſas præſtāt fu-
roris. ¶Ille furentis Cētau-

ros,]

Necnon &,torrentem vndam leuis innatat alnus
Miſſa Pado:necnon & apes examina condunt
Corticibusq́ȝ cauis,vitioſæq́ȝ ilicis aluo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſſas dedit,ille furentes
Centauros letho domuit,Rhœtumq́ȝ,Pholumq́ȝ
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.

ros.] Atqui in æneide ait, Mars perdere gentē immanē lapitū valuit. Sed hoc ſoluit Hor.dicēs. Nec ſe meliꝰ cum marte cōfundet prælia thyoneus. Nam reuera, licet itarū cauſſas Mars habuerit: lapite tn̄, & cētauri in furorē ſunt ebrietate cōpulſi. Deinde hoc loco centauros ait in furorem actos à libero non lapithas. Magno hyleū lapithis cratere minantē bonū ſchema, ita em̄ pinguntur quaſi poculis bella tractantes,

❡PROBVS.

¶Et iuuat.v.b.ſ.cytorū.] Cytorus eſt oppidum ponticū fertile buxo non ſolum: Sed præcipue. ¶Naritięq́ȝ.p.l.] Naritia eſt oppidum locridos piceis frequens. ¶Ithyrei.] natio eſt ſcytharū.

❡MANCINELLVS.

❡Maiora] maioris cōmodij, de quibus iam dixit, & ſic ait, iam minora quoq́ȝ hominibꝰ in multis prodeſſe. ¶Illæ,] ſalices, & geniſtę. ¶Pabula melli] geniſta em̄, vt Ply.lib.xxiiij.c.xxxiij. flores habet apibus gratiſſimos: & in Tityro poeta dixit, Hibleis apibus florem depaſta ſalicti. ¶Et iuuat,] oſtendit poeta oblectationē prębere ſylueſtria loca, quāto magis igitur culta? Narrat inde ſylueſtriū arborū cōmoda, quibus quidem fruūtur

Cytorus

homines. ¶Cytorum,] is mons eſt in Paphlagonia, teſte Ply. lib.vj.ca.ij. Et Strabo libro.xij.ſcri. Cytorum vrbē fuiſſe ipſius Paphlagoniæ Aſiæ prouinciæ. à Cytoro Phryxi filio addens ꝙ in amaſtriano agro plurima, atq́ȝ optima Buxus naſcitur, præſertim circa cytorū. ¶Buxo,] buxi materies honorata eſt: eſt em̄ lenis & ſolida: & quadam duritia, ac pallore commēdabilis. Buxus, pireneis ac cytoro mōtibus plurima, ac berecyntho tractu, Ply.lib.xvj.cap.xxix. ¶Naritiæq́ȝ,] Naritia ithacæ tellus optatiſſima & ipſa olim Vlyſſis patria, vt ſcribit Dionyſiꝰ. Itha

Picea.

ca autem inſula eſt in mari Ionio: vt Mela ſcribit. ¶Picis,] Picea mōtes amat, atq́ȝ frigora. feralis arbor, & funebri iudicio ad fores poſita: hæc plurimam reſinam fundit, interueniente candida gemma tam ſimili turi, vt mixta viſui diſcerni non queat. & inde fraus ſæpiſſime aſiæ, Ply.li.xvj.c.xv. ¶Caucaſiovertice,] De caucaſo vide æglo.v. Eius autem vertices hyeme ſunt inacceſſibiles, vt Stra.ait li.xij. ¶Cedrosq́ȝ] Mauris plurima arbor cedri, & menſarum inſania, ſunt autem cupreſſo fœmininæ etiā non ſylueſtri ſimiles folio. odore. caudice, vt Ply.libr.xiij. cap. xvij.ſcribit. Theophraſtus verò li.iij. edocet, ꝙ cedrus eſt iunipero non abſimilis, ſed folio maxime diſtat eius materies putredinem nullam ſentit, frutex odoratus. Idem Ply.li.xvj.cap.lv. ait, ꝙ Cedrus in Creta Aphrica Syria laudatiſſima eſt, & cedri oleo peruncta materies, nec tineam nec cariem ſentit: iunipero eadem virtus, quæ cedro. Epheſiæq́ȝ dianæ templi tectum cōuenit eſſe è cedrinis trabibus. Valuas è cupreſſo. Eſt & vticæ tēplum Apollinis cedrinas trabes habens. ¶Radios corni,] Lignum non alio penè quàm ad radios rotarum vtile, aut ſi quid cuneandū ſit in ligno, clauiſ've figēdum, ceu ferreis. Illex item & oleaſter, ac olea, quæ cariem, vetuſtatemq́ȝ non ſentiunt Ply.

Tympanum.

li.xvj.c.lvj. ¶Tympana,] dicuntur à tympanizo, qđ eſt extēdo & verbero, ſunt enim vaſa ſemiſpherica, quæ ſemper bina ferūtur, in quibus ab vno latere pellis extenditur, & virgula percutiuntur, iis in ſacris, Cibeles vtebantur, hic autem pro operimētis vehiculorum metaphoricos ponuntur. ¶Plauſtris,] vehiculis, de quibus lib.j.Georg. hic autem pro pilentis ponūtur: erat em̄ pilentū contextū rotis quatuor, quibus matrone olim vte

Pilentū.

bantur. Virg. pilentis matres. i. mollibus. ¶Et pandas ratibus poſuere carinas,] Larix in humore præcipua & alnus nigra nō improbatur in aqua & fagus. Ply.li.xvj.c.lvj. ¶Ratibus,] Ra

Rates.

tes, vt inquit Feſtus, vocantur ligna colligata, quæ per aquam aguntur, quo vocabulo etiā interdum naues ſignificantur. Pan

Carina.

das curuas. ¶Carinas,] nautæ carinam vocant infimam trabē vbi nauis fundatur, quod quidem Oui. quoq́ȝ videtur aſſerere, ait enim li.iiij.de pōto, Dū mea puppis erat valida fundata carina. Qui mecumvelles currere primus eras. ¶Itureos arcus,] Id nomen ſine h, ſcribendum eſt. Probus autem ait itureos nationem eſſe ſcytharū, Stra.verò lib.xvij.ſcribit. Montanā regionē iturei, & arabes habent malefici oēs, Ply.lib.v.ca. xxiiij.in parte tyriæ, quæ cœli dicitur ſcribit ithureorum gentē. Ab illis igitur populis itureos arcus poetam dixiſſe intelligendum cēſeo. ¶Tiliæ,] De tilia videto lib.j.Geor. ¶Raſile,] Raſiles calati di

Raſile.

cuntur, quaſi raſi nihil extantis, aut redundantis plenitudinis. Virg.tamen hoc loco ait, raſile buxū, quaſi raſibile. Corticibus ſuberis &c. ¶Quid memorādum,] quid vltra dicendum de ſyluis, & arboribus. ¶Æque.] eodem modo ſicut examina & alia cōmoda iam enumerata, vel quid memorandum æque, quid ſimiliter laudandum. Tulerunt ipſæ in ſyluis: nāq́ȝ ſylueſtres vites, & vuæ in eis ſunt. ¶Baccheia dona,] vites & vuas. ¶Bacchus,] & ad ſuperius vites, quibus nunquàm ſatis operæ eſt dānaſſe quodammodo viſus eſt, nunc verò earum fructus quibus quidem hominibus furor ingruit. Vel potius nos hortatur facta echaſi, idest ex curſu enumerando ſyluarum commoda, vt vites non relinquamꝰ: quāquàm multo labore indigeant, cum pro earum fructu potiēdo centauri etiam mori non dubitarint. ¶Ad culpam,] Ad ſcelus eius em̄ odore ducti dolium pholo rapere voluerunt. ¶Centauros,] hiſtoria eſt, vt Diodo, lib.v.edocuit. Pholus cētaurus, quum domi herculem ſuſcepiſſet, defoſſum antea vini dolium extulit, verum eius odor ingens ad propinquos, centauros delatus ebrios reddidit, vna igitur Pholi domum magno ingreſſi tumultu ad rapinam verſi ſunt. Pholus itaq́ȝ timens, quū ſe abſcondiſſet, ſolus Hercules illis obſtitit, qui ſuperior multis eorum peremptis, reliquos in fugam vertit, Verum Pholus, vt Pholus.

cognatos ſepeliret, ſagitta à quodā euulſa ſeipſum vulnerauit, quo vulnere cum curari nequiret, obiit, & ab Hercule magnifice ſepultus monti nomen dedit. Cētaurꝰ. ¶Cētauros,] Cētauro ſtimulo nobis, vnde centauri, vt puto. Nam vt ſcribit Stra.li.ix.de Theſſalia, centaurorum natio dura ſanè, agreſtisq́ȝ erat, quos Home. à perithoo fuiſſe expulſos à Pelio monte ſcri. qui filius Iſionis lapitharum regis erat. ¶Lapithis.] Lapithæ Theſſaliæ po. qui in pindo, & Othri montibus habuere ſedes, vt Ply.lib.iiij.c.ix. edocet. Eſt autem lapithæ non laphitæ dicēdum. Græci em̄ per Lapitha.

th, non per ph, ſcribere ſoliti.

❡ASCENSIVS.

❡Quid maiora ſequar? Docet nullas ferè eſſe arbores quarum nullus ſit nobis vſus vt de ſalice arbore lenta. & fragili geniſta virgulto humili, & buxo frutice aut arbuſcula ſterili & aliis pluribus oſtendit. Sanè in deſcriptione cytori montis notatur Beroald.

ſeruius à Beroaldo his verbis. Diximus alias Seruium in rebus his, que ad geographiam pertinent parum fuiſſe curioſum: cum in ipſius commentariis errores emergant manifeſtarii. qualis eſt hic. Nam Cytorus non eſt in macedonia regione Cytorus

Europea, ſed in aſiatica regiōe quę paphlagonia nūcupatˀ, vt auctor eſt Ply. Fuit autem cytorū ciuitas à cytoro Phryxi filio cōdita & appellata, qđ Mela ſtraboq́ȝ teſtantˀ. In mōte cytoro buxus plurima naſcebatˀ, vn̄ à Catullo, cytorus buxifer cognoīatˀ. Credidit fortaſſis interpres virgilianus Macedoniā & paphlagoniam eandem eſſe regionem, ob quandam nominis ſimilitudinem, ſed profecto quantum hiſpanꝰ ſcythicus, à veneto Eridano disiungitur. tantum macedonia abeſt à paphlagonia, cum altera ſit vt diximus europea regio, altera aſiatica. Atqui hoc tam turpe erratum commentariis Seruij perinde ac deprauatis aſcribere malim, quàm Seruio, quem mihi perſuadere non poſſum tam negligenter commentarios ſcriptitaſſe, Hæc ille. ¶Ordo autem eſt. Quid, ideſt ad quid ſequar, ſcilicet perſcribendo, maiora, ideſt res in quibus maior & manifeſtior eſt vtilitas? q.d. non opus eſſe cum etiam minima multo vſui fiant, nam etiam ſalices & geniſtæ humiles, ideſt breuis ſtaturæ. frutices, illę? q.d. quæ viliſſimæ reputantur ſufficiūt, i. ampliter ſubminiſtrāt, aut pecori frondē, i. pabulū frōdeū aut paſtoribus vmbras & ſufficiunt ſatis ſepē, i. munimen, & melli, ideſt mellificantibus apibus pabula. i. nutrimēta, vn̄ æglo.j. hibleis apibus florem depaſta ſalicti & iuuat, ideſt delectat & vtile eſt. ſpectare. cytorū mōtem illum paphlagoniæ, vndantem, ideſt abūdantem, aut in morem vndarum ſe habentem buxo, ideſt illo genere arbuſcularū, quarum materies vtiliſſima eſt torno laborantibus, & lucos. i. arbores feraces picis naricię, ideſt qualis plurima eſt in naricia patria vliſſis: vbi plurimæ ſunt piceæ arbores, & iuuat videre arua, ideſt loca vt arua nobis vtilia non obnoxia, ideſt nihil debētia nec obligata raſtris, ideſt dētalibus quibus terra raditur cū hæc loca inculta ſint & non obnoxia vlli curæ hominum quia negligūtur, & tamen proſunt plurimum. Ipſæ ſyluæ ſteriles in vertice caucaſeo, ideſt etiam arbores in caucaſo monte ſcythiæ cuius vertex hyeme inacceſſibilis eſt. conſitæ quas ſcilicet ſyluas euri, ideſt venti illi animoſi, ideſt impetuoſi frangunt & ferunt, ideſt impellunt aſſidue dant fœtus aliæ alios, ideſt diuerſæ diuerſos, quæq́ȝ ſuos nam dant vtile lignum nauigiis, ſcilicet pinus & dant lignum vtile domibus, ſcilicet conſtruendis: vt cedrum & cupreſſos. Agricolæ triuere, ideſt tornauere hinc, ideſt ex his ſyluis aut his hoc eſt aliquibus arboribus harū ſyluarum rotis, ideſt ad rotas conſtruēdas, radios, ideſt ligna quæ ſunt inter axem & circunferētiam, aut canthos rotarum qui radij dicti ꝙ vt radij à globo ſolis, ita ab axe deducantur, & triuere hinc, ideſt ex aliis arboribus harū ſyluarum, plauſtris, ideſt væhiculis tympana, ideſt integumenta, ita væhicula obtegentia, vt etiam tympana coriis obteguntur, & poſuere ratibus carinas, ideſt alnos aut trabes earum infimas pandas, ideſt incuruas, & ſalices ſunt fœcundæ viminibus, ideſt vimina dant pro fœtu, ex viminibus autem varia intexuntur vaſa agricolis neceſſaria vanni & corbes, vlmi ſunt fœcundæ frondibus quibus & terra pinguior ſit, vnde & vitibus deliguntur.

delíguntur. Et myrtus ſupple eſt fœcunda validis haſtilibus, & cornus eſt bona, ideſt vtilis bello, ideſt ad bellum: quia ex ea haſtilia fiunt atq; alia tela, taxi torquent̃.i.curuãtur in arcus itureos.i.in formã arcuũ optimorũ quales habent iturei populi ſyriæ, necnon.i.etiam tylíæ læues.i.planæ, & non aſperæ, & buxum raſile.i.quod faciliter radi poteſt torno.i. verſatili inſtrumento accipiunt formã.ſ.vaſorum aut inſtrumentorum nobis vtilium, nam tiliæ iugis faciendis congruunt, & buxum pyxidibus lagenis aliiſq; multis, vnde addit & cauãtur acuto ferro. Necnon ideſt etiam alnus arbor illa læuis.i.fragilis præ ſiccitate ſi extra ſolum aut aquas ſit, aut ſic alnus miſſa pado: ideſt à quouis flumine in cuius ripis ferè naſcitur annatat læuis. ideſt agilis & citta: vndam torrentẽ, ideſt præcipitanter fluentẽ necnon ideſt etiam apes condunt. ideſt abſcondunt, & locant examina, ideſt fœtus ſuos qui dum educũtur examen dicuntur: in corticibus cauis & aluo ilicis.i.illius arboris glandiferæ: vitioſæ.i. putreſactæ. Si ergo vitioſa huic vſui eſt quanto magis integra in alium cedit? Quid æque memorandum .i .æque dignũ quod memoretur & laudetur, tulerunt dona baccheia hoc eſt à baccho inuentæ vites? quaſi dicat nihil, &, ideſt inſuper, bacch⁹, hoc eſt inuentum bacchi, videlicet vinum dedit cauſſas, ideſt occaſionem ad culpam, ſcilicet committendam per ebrietatem. Ille ſcilicet bacchus per vinum domuit læto, ideſt morte, centauros, ideſt populos illos Theſſaliæ furentis, ſcilicet ebrietate aut auiditate vini habendi quod olæ fecerant centauros dico vt rhetum & pholum & hyleum minantem lapithis, ideſt populis illis vicinis, quibus cum centauris ſæpe certamẽ erat, vnde centauri poti (cum ſcilicet fortiores ſibi viſi ſunt) poculo illis minitabantur magno cratere, ideſt poculo capaci quod inter bibendũ in manu habebat. Itaq; vinum difficulter acquiritur, periculoſe naſcitur & cum periculo abſumitur. Cum oleæ aliæq; multæ arbores ſponte ferè naſcantur nullo labore conſeruentur, & vſum ſine periculo præſtent.

PIERIVS.

Humileſq; geniſtæ.] Antiquiora oĩa exẽplaria, geneſtæ, per e, in penè vltima legũt, vt etiã ſuperius adnotatũ eſt. ¶ Aut paſtoribus vmbrã.] In veteribus oĩbus codicibus ſcriptũ obſeruaui, vmbras, numero multitudinis. ¶ Ipſæ caucaſeo.] In antiqs, caucaſſio, vt olympius. ¶ Cedroſq; cupreſſoſq;.] In Romano, in Mediceo, & aliis antiquiorib⁹ codicibus legit̃. Cedrũq;, cupreſſoſq; q̃q; in Lõgobardico, cupſſos, abſq; particula enclitica ſcriptum ſit, ſcriptoris neglĩgẽtia. ¶ Vitioſæq; ilicis aluo.] In Ro. codi. legitur: alueo, quod mirifice placet. ¶ Et torno raſile buxum.] Signant grãmatici dictionẽ buxũ neutro genere dictã à Virgilio, quã fœminino Ennius, & pleriq; alij ex veteribus protulere. Sed eñ aliis buxus arbor eſt, buxum materia, atq; ita recte etiã alibi dictũ, mirata volubile buxũ. ¶ Ithyreos taxi curuantur in arcus.] Inuenies oĩno in aliquot codicib⁹ antiqs, curuantur. Sed in Mediceo, torquent̃, habet̃. in aliquot, Itureos, p v, & abſq; adſpiratione, quã addere nõnulli grãmatici cõmenti ſunt, nomẽ ἀπὸ τοῦ ἰθύνω deduci aſſerẽtes. Sed eñ apud Dionyſium & ſtrabonẽ, in codicib⁹ manu ſcriptis p, τ, &, ου, nomẽ ſcriptũ inueni, ιτουραιοι, q̃uis in codicib⁹ aldinis p, Δ, notatũ ſit, errore librarij, τα μεν ουν ορεινα εχουσι παντα ιτουραιοι τε και αραβες, eſt & vbi, tyræos, legas, ſed inemẽdate. ſunt eñ in arcadia thyræi, & in iſthmo tarẽtini pmõtorij, de ituræis verò ſagittariis habet̃ in epiſtola valeriani Imp. ad aurelianũ, habes ſagittarios ituræos trecẽtos, recitatũ à flauio vopiſco. ¶ Ille furẽtes cẽtauros læto domuit rhœtũq; pholũq;.] In antiqs aliquot codicibus, cẽtaurus, græco more caſu terminato vt in veterũ monumentis, ſæpiſſime legas, vixit ann⁹, p, annos: & pleraq; alia ſimilia. ſcribendũ verò vr, rhœcum p, c, ex callimachi cõmentariis, quem locum in memoriam mihi redegit petreius zancus, doctiſſimus adoleſcens, quãquã ſunt qui Virgilium volunt nominis eius aſperitatem emollire voluiſſe.

O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas, quibus ipſa, procul diſcordibus armis
Fundit humo facilem victum iuſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus vndam,
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Illuſaſq; auro veſtes, Ephyreiaq; æra,
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui:
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Diues opum variarum, at latis ocia fundis.
Speluncæ, viuiq; lacus, at frigida Tempe,
Mugituſq; boum, molleſq; ſub arbore ſomni,
Non abſunt illis ſaltus: ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, paruoq; aſſueta iuuentus,
Sacra deûm, ſanctiq; patres, extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.

SERVIVS.

O fortunatos nimiũ, ſua ſi bona norint Agricolas,] Nõ eſt abruptus tranſit⁹ ad laudem vitæ ruſticanæ, ſed ad ſuperiora pertinet, poſt vituperationem quippe vini, iſta quaſi conſolatio eſt per quã oſtenditur quãtas voluptates ruſticis natura pſtiterit. Qđ aũt ait fortunatos nimium, nõ ad fortunã, ſed ad fortunę pertinet quantitatẽ. Nam hoc dicit quantum in ſe eſt, maximas eis natura pſtitit voluptates, quas ſi noſſent, eſſent non fortunati ſicut nũc ſunt, Sed nimiũ fortunati. ¶ Procul diſcordib⁹ armis,] i. longe à ciuitatib⁹ plenis iurgio, & rapinis. ¶ Iuſtiſſima tellus,] pprie nã ſi iuſtus eſt, q & qđ accipit reddit, terra vtiq; iuſtiſſima eſt, quæ maiore fœnore accepta reſtituit. ¶ Si nõ ingentẽ forib⁹ dom⁹ alta ſupbis Mane ſalutantum totis vomit ædibus vndam,] vt ẽt in laudem fecit italiæ: nõ ſolum vitam laudat ruſticam. ſed etiã contrariam, ideſt vrbanam vituperat, Nam iſta, quę de vrbibus dicit opinabilia ſunt bona, non etiam vera, vt ruſtica ſunt. Multum enim intereſt inter verum, & opinatũ malũ, ſeu bonũ. Vnde Iuuena. pauci dignoſcere poſſunt vera bona. ¶ Inhiant,] habere deſiderãt, & dicim⁹ inhio illã rẽ. ¶ Pulchra teſtitudine.] i. Indica, vñ poſtes ornant̃, vel lectuli. Luca. Foribus teſtitudinis ĩdæ Terga ſedẽt fuluo maculas diſtincta ſmaragdo. ¶ Illuſaſq; auro veſtes,] i. qb⁹ artifex ludẽs auro aliqua depingit. Male aũt qdã Incluſas legũt, ¶ Ephyreiaq; æra,] corinthia, q laudat etiã Cice. Nã ephyre eſt corinth⁹. ¶ Alba nec aſſyrio fucat̃ lana veneno,] Aſſyrij populi ſunt adiacentes. Syriæ apud quos primũ vſus inuẽtus eſt purpuræ. ¶ Veneno] colore. Nec caſia liqdi corrumpit̃ vſus oliui: Caſia herba eſt, qua fit vnguẽtũ. Mire aũt ait vſus oliui corrũpit̃. Nã oleũ gñalẽ vſum habet, qđ cũ in vnguentũ fueri corruptũ vni rei tãtũ eẽ aptũ incipit. ¶ Neſcia fallere vita.] Aut qa innocẽtes ſunt, aut qa immobilis eſt ſtatus vitæ eorum. Vrbanorũ eñ fortuna aut inſidiis, aut pſcriptione variat̃. ¶ Latis ocia fundis,] Fundus dicit̃ ab eo, qđ rerũ oĩm ſit fundamentũ. ¶ Speluncæ, viuiq; lacus,] i. bona naturalia, nõ ſicut in vrbibus qſita, Vñ Iuue. Et ſpelũcas diſſimiles veris. ¶ Frigida tẽpe,] Tempe ſunt pprie loca amœna Theſſaliæ, abuſiue cuiuſuis loci amœnitas. ¶ Molleſq; ſub arbore ſomni,] μαλακοὶ δ᾽ ὑπὸ δένδρεσιν ὕπνοι. ¶ Illic ſaltus & luſtra ferarũ,] i. venationes, q

Inhio.

Aſſyrij.

Fundus.

penitus

penitus in vrbibus nõ ſunt. Bñ aũt luſtra ferarũ, qa ſunt in vrbib⁹ luſtra meretricũ. ¶ Paruoq; aſſueta,] i. nõ vrbana, q̃ eſt ſegnis & pdiga. ¶ Sacra deũ ſanctiq; pres,] duo dicit, ſacro deorũ ſancta apud illos ſunt, ſancti etiam parentes. ¶ Extrema p illos iuſtitia excedẽs terris veſtigia fecit.] Hoc & Arat⁹ dicit iuſtitiã primo in vrbib⁹, poſtea tãtũ ĩ agris fuiſſe, vbi eã inducit loquentẽ, cur abſcedat è terris.

PROBVS.

Ephyreiaq; æra,] corinthia. Epyra eñ prius dicta eſt, poſtea conrinthas. ¶ Frigida tẽpe,] Tẽpe ſunt loca nemoroſa frigida fontana.

MANCINELLVS.

O fortunatos agricolas.] Tullius in Catone maiore Catonem ipſum illa dicere introducit. Venio nunc ad voluptates agricolarum quibus ego incredibiliter delector, quæ nec vlla impediũtur ſenectute, & mihi ad ſapientis vitam videntur accedere, habent enim rõnem, cum terra. quæ nunquàm recuſat imperium, nec vnq̃ ſine vſura reddit, quod accepit, ſed alias minore, plærũq; maiore cum fœnore, & Seneca epiſtola prima libro. xiij. de Scipione maiore inquit. Abluebat corpus laboribus ruſticis feſſum, exercebat enim opere ſe, terramq;, vt mõs fuit priſcis, ipſe ſubigebat. Hora. quoq; ſcđa ode carminis, Epodõ, ruſticæ vitæ laudes, & commoda enumerat, vti & Maro ampliſſime. O fortunatos: ô nunc interiectio eſt admirantis, de qua latius in Tityro. ¶ Sua ſi bona norint,] Enumeratis ſyluarũ commodis quibus agricolæ frui poſſunt, & alij: nunc multo plura commemorat. Facilem victum, facilem cibum. habent enim in agro parata omnia ad victum neceſſaria. ¶ Mane ſalutantum,] prima ſecũdaq; hora potentes amicos ſalutabant, quod Martialis lib. iiij. optime docet, ibi videlicet. Prima ſalutantes, atq; altera continet hora. Exercet raucos tertia cauſidicos. ¶ Inhiant,] concupiſcunt, Varios ornatus vt ſolebat in ſuperbis domibus apparere. ¶ Poſtes,] à poſt dici videntur. qđ poſt fores ſtant, Priſcia. auctor. ¶ Teſtitudine,] i. teſtitudineis laminis, quibus etiã lectos, & repoſitoria veſtiebant, Lucan⁹, foribus teſtitudinis indæ. Scribit aũt Ply. lib. ix. ca. x. q teſtudines tantæ magnitudinis indicũ mare emittit, vt ſingularũ ſuperficiæ habitabiles caſas integant atq; inter inſulas rubri præcipue maris iis nauigẽt cymbis: Teſtudinũq; putamina ſecare ĩ laminas lectoſq; & repoſitoria iis.

Poſtes.

Teſtudines.

veſtire

veſtire.C.Aruilius Pollio īſtituit.¶Illuſas,]depictas. ¶Ephyreiaq́ æra,]Ephyra,ante,poſtea Corinthus appellata eſt.

Ephyra. corinth⁹ Colonia,colli applicata in Iſthmo.ſ.videto Ply.li.iiij.c.v.vbi de peloponneſo loqtur. De Corintho etiã Stra.li.viij. plurima ſcribit, īter quæ ꝙ ciuitas ipſa Corinthiorũ ampliſſimavſq; fuit & opulētiſſima,ſeu viros īnumerabiles ad ciuile regimē peritiſſimos ſiue eximias opificũ artes aīo vertis,erantq́; in ea plurima opera ære elaborata.Ephyreia,ſunt q dicant,i,cauſſa metri interpoſitum,ſed cum ephyreios à græcis dicatur,ſoluit,ei. diphthongum,vt etiã ibi Priameia virgo.

Aſſyria. ¶Aſſyrio,] pſiæ iũcta eſt aſſyria,in qua Babylon eſt,vt Stra.li.xvj.ſcribit.¶Veneno,]Colore:

Phœnicia. intelligit aũt purpureũ liquorē inTyro,vrbe Phœnicię optimũ,phœnicia em̃ pars eſt Syriæ,vt ſcribit Ptolemæus li.v.Ply.li.v.c.xiij.¶ Fucatur,]tingiꝛ,coloraꝛ:Phucos em̃ græce, latine color diciꝛ.¶Caſia,]de hac videto in alexi. ¶Ocia,] volu-

Fundus. ptates.¶Fundis,]ager qđ videbaꝛ pecudũ,ac pecuniæ eſſe fundamentũ fundus eſt dictus,aut qđ fundat quotãnis multa.Var. auctor.¶ Tempe,]Loca amœna à cœli tēperamēto dicta, vt li.j.Theba.inquit Lactan.Sunt aũt,ꝓprie loca inTheſſalia quinq; miliũ paſſuum longitudine,& fermè ſex latitudine vltra viſum hominis attollentibus ſe dextra,læuaq́; leuiter connexis iugis intus ſua luceviridãte,allabiꝛ Peneus,qui inter Oſſam &Olympum nemoroſa cõualle defluit.Ply.li.iiij.c.ix.¶Frigida ꝓpter aquas,&vmbras ait.¶Molles,]iucundi.¶Saltus,] ſyluæ, qa dicit luſtra ferarũ,per quæ venationes intelligit.¶Sacra deum ſanctiq́; patres,]figura eſt ſyllepſis p genera, dicēdo em̃ ſacra,

Sacrum. &patres ſancti,etiã ſacroſancta intelligimus.ſacrũ aũt vocatur quicqd deſtinatum eſt diis,Macro.li.j.ſatur.¶Iuſtitia,]videto Ægloga.iiij.

ASCENSIVS.

O fortunatos &c.Quiavarios oſtēditvinitorũ labores dubioſq́; nec eos ſemp fauſtos fructus ne eos infelices p hoc cenſuiſſe puteꝛ atq; ita rē quã laudare debeat vituperaſſe culpeꝛ cũ exclamatiōe quadã dicit agricolas eſſe felices,q tot bona ſponte naſcentia haberent licet vitibus magnus ſit impendēdus labor,& q ab vrbanorũ curis longe grauioribus minusq́; ferè ſalutaribus liberi ac immunes ſunt vnde faſces &veſtiũ ac cæterarũ rerum luxus ſupfluusq́; ſplēdor nõvera ſunt bona ſed bona apparentia;vnde ea deeſſe agricolis pro beneficio deputat. Ordo autem eſt.:O agricolas fortunatos nimium ſi norint, ideſt cognouerint ſua bona, ideſt commoda quæ percipiſcunt ex agricultura & ruſticanavita.(Notum eſt o, tribus caſibus iungi,& expreſſum maiorem habere vim in ſignificando. Si tamē ſcrupuloſus & anxius grãmaticus verbũ deſiderat habeat ; cenſeo, aut iudico.vt ſit ô ꝙ fortunatos cenſeã agricolas ſi ſua bona norint:ſed qui nil ſubaudierit minus ineptus erit,vt enim vulgares ita & latine locutiones quædã in affectu ſunt nec perficiunꝛ effectu)qbus.ſ.agricolis ipſa tellus iuſtiſſima qa plus reddit ꝙ accipit ſed nõ quàm debet;fundit,ꝓcul.i.longe à diſcordib⁹ armis neq; in mari:ſed humo victũ facilē.i.parabilē & ſine difficultate acqſibilē. Si.i.tametſi : domus alta qualis eſt in vrbibus cũ ruſticorũ ſit humiles habitare caſas,ſupbis foribus.i.habentes ſupbas hoc eſt magnificas& ſuperbæ ornatas fores,in qbus ſ.ſpolia hoſtiũ & ferarũ atq; ſculpturæ variæ cõſpici ſolent, vomit totis ædibus ingentem.i.ſane magnam,vndam.i.multitudinem vndatim proruentem ſalutantũ mane.ſ.prima hora diei (vnde Martialis.Prima ſalutãtes atq; altera cõtinet hora&c.de qua conſuetudine apud Iuuenalē Satyra prima vbi de ſportula loqtur loquitur plenius eſt videre)nec.i.& non & ſi ſupple non inhiãt i.cũ hiatu ferino ſe cõcupiſcere indicãt poſtes varios.i. ornatos aut fortè iaſpidios:publica teſtudine.i. quæ ſunt ī pulchra teſtudine,teſtudo aũt eſt circũuolutio & curuatura camerevt dicũt ī morem teſtudinis deuexa(vulg⁹voltã appellat)Mira eſt in oībus vrbanis pompis vituperatio & à ruſtica ſimplicitate laus. Nam Epithetis ſingulis res eleuat.atq; damnat,vt poſtes , quia varij ſunt:varietas enim ad pompam &proſpectum inanem nõ ad vtilitatem pertinet fores damnat ſuperbiæ: vndam ſalutantum moleſtiæ.quid enim miſerius quàm tot ſalutãtibus aures accommodare ſub primã lucem? Veſtes aũt non decenter ornatas:ſed illuſas auro dicit:es corinthium propter vrbis luxũ & immodeſtam hoīm appetitionem taxat . Nam eiuſmodi commixtionem eo qđ noua eſſet multi pluris quàm ſolidũ aurũ ſiue argentũ faciebant ſolebantq́; ex eo conflare ſigna præcioſiſſima. Sane es corinthiũ illud erat quod poſt deflagrationē corinthi exvariis metallis commixtum poſt incendium compertum eſt.Præterea qđ lana fucatur oliuũ corrumpitur manifeſtã habet vituperationem:ſed ad ordinem redeo. Et ſi non inhiantveſtes illuſas.i.ad illuſionem intextas auro.i. filis auratis & æra ephyreia.i.corinthia varia mixtione ex incēdio vrbis nata miſere placētia.Necvſus oliui liqdi.i.puri liquoris corrũpitur.ſ.à ruſticis caſia.i.admixtione vnguēti ex caſia facti vt ſit ab vrbanis. At.i.ſed quies ſecura.i.ſeparata à curis , & vita neſcia fallere.i. fallendi ignara,& ſpeluncæ.i.antra amœna,& lacusviui.i. fluētes nec arte ſed natura cõparati & tempe.i.loca amœna & tēperata qualia ſunt tēpe in theſſalia frigida.ſ.frigore opaco de quo in Buco.hic inter flumina nota. Et fontes ſacros frig⁹ captabis opacũ,& mugitus boũ gratus.ſ.paſtorib⁹,& molles.i. ſine anxietate ſomni ſub arbore.i.in vmbris arborũ,nõ abſunt, ſ. à rure:imò adſunt abunde ſaltus ſup.ſunt,illic.ſ ruri,& luſtra.i.latibula & diuerſoria ferarũ ſunt illic,& iuuentus.i.multitudo iuuenum,patiens operum.i.operationũ, hoc ⁹ſt laborũ nõ vt vrbana deliciis aſſueta,&aſſueta paruo.ſ.ſumptui& expenſis modicis,ſup.eſt illic & ſacra deũ.i,deorũ ruſticorũ præcipue ſunt illic ſancta, & patres ſunt illic ſancti, & iuſtitia.ſ. virgo aſtrea excedens terris.i.derelinquens ob ſcelera hoīm terras & in cœlum faceſſens,fecit extremaveſtigia per illos ſcilicet ſanctos patres ruri degentes.

PIERIVS.

Totis vomit ædibusvndam.]In Mediceo codice,vomat, ſcriptum,quod neſcio quid elegantius ſonat . ¶ Illuſasq́; auro veſtes.]In codicib⁹aliquot antiqs legere eſt, incluſasq́; auro, quã tamen lectionē improbat Seruius,&,Illuſas.In antiqorib⁹oīno eſt.¶Alba nec aſſyrio,] In Mediceo, & aliquot aliis anti. neq; aſſyrio,legitur.¶Et neſcia fallerevita.]In Romano cod.vitã,legitur:cuius ſuppoſitũ erit quies.In reliquis tñ omnibus exemplaribus habeꝛ,vita,& lõge melius.¶At ſecura quies,& at frigida tēpe.]In Lõgobardico,ac,vtrobiq; ſcriptũ,ſed magis placet At,idverò in Ro.cod.p,d, vt ſæpe ſolet ſcriptũ īuenies.¶At latis ocia fundis,]Scribendum,otia,per,t,ex Medi.cod.& marmorũ conſenſu,eſt etiã,ac,ꝓ At,qđ nõ æque probaꝛ. ¶Nõ abſunt illisſaltus ac luſtra ferarũ.]Vetera oia exēplaria quotquot habere contingit nõ illis,ſed illic legũt:quod mirifice placet,id ꝙ etiã Seruius agnouiſſe videꝛ: dum q̃ rure quæq; in vrbe ſunt memorat.¶Paruoq́; aſſueta iuuētus.]In Ro.cod. legiꝛ; exiguoq́;,adſueta,verũ ideo magis placet.Paruo,vt in reliquis exēplaribus habeꝛ;quia frequentiſſimo auctorum vſu dicitur,contentus paruo.

SERVIVS.

Me verò primum dulces ante omnia muſę,Accipiãt] Diu q̃ſitum eſt,vtrũ philoſophię,an ruſticitatis vita eſſet felicior,Vñ nũc dicit,primã eſſe philoſophiam , poſt ipſam ruſticam vitam . Suam autem perſonam pro quacũq; ponit ſicut paulo poſt.Rura mihi placeant, mihi pro cuilibet poſuit.Sic in primo Non illa quiſquàm me nocte per altum ire, In . iij.Ne mihi tunc molles ſub diuo carpere ſomnos, & hoc eſt quod dicit Hora.in arte poetica. Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis auctor. ¶Quarum ſa.fe.] poeta em̃ quaſi muſarum ſacerdos eſt. ¶Cœliq́; vias,] aut artes vt alibi,inueni germana viam Aut certe circulos , quibus ſydera continentur . ¶Defectus ſo.va.]Atqui vno modo tantum ſol nobis deficere videꝛ.ſ. cũ prima Luna è regione eius obſtiterit radiis, & eos nobis fecerit nõ videri.Vñ varios accipimus defectus,nõ qa varia ratiōe cõtingunt (Nã ratio vna eſtvt diximus)ſed quia velvariis temporibus fiunt,vel varie. Nã interdum duobus.interdum quatuor,interdũ pluribus deficit digitis,¶Lunæq́; labores]vꝉ errores,qa nõ recta incedit,vel defectus cõtingũt lunæ, quoties terræ altitudo, interueniēs radiis ſolis eã illuminari nõ patiꝛ, A quibus dicitur lumē accipere,¶Vñ tremor terris,] variæ ſunt opiniones,nã alij dicunt,ventum eſſe in concauis terrę qui motus etiam terram moueat, Sal . Venti per caua terræ citari, Lucanus , Quærentem rumpere ventum,credidit , Alij aquã dicant

Me verò primum dulces ante omnia muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore:
Accipiant:cœliq́; vias,& ſydera monſtrent:
Defectus ſolis varios,lunæq́; labores:
Vnde tremor terris:qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis:rurſusq́; in ſeipſa reſidant:
Quid tantùm Oceano properent ſe tinguere ſoles
Hyberni:vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin,has ne poſſim naturæ accedere parteis,
Frigidus obſtiterit circũ præcordia ſanguis:
Rura mihi,& rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem,ſyluasq́; inglorius.ô,vbi campi
Sperchiusq́;,& virginibus bacchata Lacænis
Taygeta:ô,qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat:& ingenti ramorum protegat vmbra.

dicunt genitalem ſub terris moueri,& eas ſimul cõcutere, vt vaſa aquæ,vt dicit Lucretius.Alij σφογγοειδῆ terram volunt. cuius plærunq; latentes ruinæ ſuperpoſita vniuerſa cõcutiunt. ¶ Qua vi maria alta tume. Obiicibus ruptis.] Alij ſic accipiũt qđ ruptis obiicibus.i.calpe,& Athlãte mõtibus Hiſpaniæ & mauritaniæ Oceanus eruperit.Et iſta fecerit maria, qđ nõ ꝓcedit . Si eĩ hoc eẽt nõ diceret tumeſcãt,ſed tumuerũt,cũ eruperũt. Oceani maria. Vñ æſturia oceani accipimꝰ,q ꝑ hiſpanias & gallias infinitum erumpit,cõtempta lege riparũ,ad quas rurſus recurrit.Cuius rei opiniones Luca.in primo cõmemorat dicẽs.Vetus ab extremo pelagus ſic axe reuolut,Deſtituatq; ferẽs,an ſydere mota ſecũdo,Tethyos vnda vagæ lunaribus æſtuat oris, Flammiger an titan vt alẽtes hauriat vndas.Erigat oceanũ fluctusq; ad ſydera tollat. ¶ Quid.]ob quã cauſſam,¶ Oceano ꝓperẽt ſe tingere ſoles Hiberni,] circulorũ hoc efficit ratio,vt etiã in æneid. diximus. Tardis aũt noctibꝰ.i.æſtiuis noctibus tarde venictibus. Sin has,ne poſſim,i.partes phyſicæ philoſophiæ, ex qua ſunt illa q̃ dixit.¶ Frigidus obſtiterit,]ſecũdũ phyſicos dicit,q dicũt ſtultos hoĩes frigidioris eſſe ſanguinis,prudẽtes verò calidi.Vñ & ſenes,in qbꝰ friget,& pueri,qbus necdũ calet,minus ſapiunt. ¶ Inglorius,]cõparatione,ſ.philoſophiæ,ſic in æneide,& mutas agitare ĩglorius artes,nõ ꝙ nulla gloria medicina eẽt,ſed ꝙ minor ꝙ diuinitatis,& augurãdi q̃ ei obtulerat Apollo munera vt Auguriũ cytharamq; dabat,celeresq; ſagittas.¶ Sperchius,] fluuiꝰ Theſſaliæ.¶ Taygeta,] mõs laconũ Libero & Bacchis cõſecratus.¶ Hæmi,]mõtis Theſſaliæ,in quo etiã ſunt tempæ.

PROBVS.

Defectus ſolis varios,lunæq; labores,]deficit Sol quũ eiꝰ orbem ſubit luna,& obſtat radiis.Lunæ aũt defectio fit,qa nõ ſuo lumine lucet,ſed eo,qđ à ſole accipit, quũ in vmbrã terræ venit Æſtus aũt maris ad Lunæ motũ,& rõnẽ fiũt,ſed lunę ſunt.v.motus diurnus,mẽſtruus,annotinus,altitudinis,hi extremi ad mare pertinent,Terræ aũt tremoris tres cauſſæ ſunt.Nam aut ventis incluſis exitum quærentibus fundamenta quaſſantur, vt iis, labefactis ,ſuperiora continuantur,aut igni , quem ineſſe terræ ætna docet exuſta,cum cadunt, quum eis ſonus ipſorum ſubſidit.Aut aquisid,quod ſuſtinent, delabi in liquorem patiuntur, ſed cõſumptis terris latius conſtituuntur. ¶ Quid tm̃ oceano, properent ſe tingere ſoles Hiberni,vel quæ tardis mora noctibꝰ obſtet.]bræuẽ diem facit,quum octaua parte,maior eſt ea pars, circuli.qua ſubiecta terris eſt brumalis, & ſuperior eadẽ minor æqnoctialis circuitus.¶ Sin,has ne poſſim naturæ accedere partes Frigidus obſtiterit circũ præcordia ſanguis,] ſignificat ſanguine circũ p̃cordia ducto aĩum Empedoclis ſnĩa.¶ Sperchiꝰ] theſſaliæ flumẽ.¶ Taygeta,]laconices,vbi venãť virgines.Lacęnæ,lacõ eñ lacæna facit.Lacedæmoniꝰ,Laconicę regio eſt.Lacedæmõ oppidũ ſpartæ diciť,vñ ſpartanæ ſunt eædẽ virgines.

Lacedæmon,

MANCINELLVS.

Me verò primum dulces ante oĩa muſæ.Quarum ſacra fero ĩgẽti perculſus amore.Sin.has ne poſſim naturæ accedere partes &c,] p̃ponit ruſticæ vitæ philoſophicã.Hinc illã optat, ad quã ſi accedere non poſſit,ruſticamq; degere vitam exoptat.Eſt aũt ordo.Verò,ſed primũ ante oĩa me dulces muſæ accipiãt, &c.Cœliq; vias,motus,rationes,curſus.Vltimi cœli motus eſt,vt dicũt aſtrologi ſup̱ duas axis extremitates polum.ſ.arcticũ,& antarcticum.ab oriente per occidentẽ,in orientẽ iterum rediens,quẽ motum æquinoctialis circulus per mediũ diuidit & etiã alter inferiorum ſphærarũ motus per obliquum huic oppoſitus ſuper axes ſuos diſtãtes à primis.xxiij.gradibus,&.xxxiij . minutis, ſed primꝰ oẽs alias ſphęras ſecũ impetu ſuo rapit intra diẽ,et nocte circa terrã,ſemel illis tñ cõtranitẽtibꝰ,hũc aũt ſcđm motũ diuidit p̱ mediũ zodiacus,ſub quo qlibet ſeptẽ planetarũ ſphærã, habet propriã,in qua ꝓprio motu differť cõtra cœli vltimi motum.¶ Defectus ſolis varios.]Quum in plenilunio luna fuerit in capite,vel cauda draconis ſub puncto directe oppoſito ſoli in firmamẽto:tunc terra interponetur ſoli,& lunæ:vñ quũ luna lumen non habeat.niſi à ſole deficit à lumine.Eſtq; gñalis eclipſis in oĩ terra,ſi fuerit in capite,vel cauda draconis directe,particularis verò eclipſis,ſi fuerit ꝓpe,vł infra metas determinatas eclipſi ſemperq; in plenilunio,vel circa cõtingit eclipſis,Quum aũt fuerit luna in capite,vel cauda draconis vel ꝓpe metas ſupradictas,& in cõiunctione cũ ſole,tunc lunæ corpus interponeť inter aſpectũ noſtrũ,& corpus ſolare,vñ obumbrabit nobis claritatem ſolis,& ita ſol patieť eclipſim , nõ qa deficiat lumine,ſed deficit nobis ꝓpter interpoſitionẽ lunæ inter aſpectũ noſtrũ,& ſolẽ.Eclipſo aũt deficio ſignificat,ĩde eclipſis,i.defectio.¶ Defectus ſolis va.]Vario eñ mõ ſol eclipſať,qđ cõtingit ꝓpter diuerſitatem reſpectus in diuerſis climatibus . ¶ Lunæq; la.] i. defectus.Iuue.ſaty.vj.de mulieribus.Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ.¶ Vñ tre.ter.]Babyloniorũ placita motus terræ,hiatusq; & cætera oĩa vi ſyderũ exiſtimãt fieri vẽtos in cã eẽ nõ dubiũ reor inqť Ply.lib.ij.ca.lxxj.Neq; eñ vnq; intremiſcũ terræ niſi ſopito mari,cœloq; adeo tranquillo,vt volatus auiũ nõ pendeant,ſubtracto oĩ ſpiritu,qui væhit,nec vnq; niſi poſt vẽtos cõditos,ſ.in venas,& cauernas eius,occulto afflatu,neq; aliud eſt in terra tremor ꝙ in nube tronitruũ,nec hiatus aliud quã cũ fulmen erũpit,incluſo ſpiritu luctãte,& ad libertatẽ exire nitente.

Solis Eclipſis

terræmotus cã.

¶ Qua vi ma.al.t.]Oceanꝰ Soli.teſte,quẽ græci ſic noĩant à celeritate,ab occaſu ſolis irrũpẽs leuo latere Europã radit Aphricã à dextro,ſciſſiſq;Calpe,& Abyla mõtibꝰ,quos dicũt colũnas Herculis ĩter Mauros fundiť,& Hiſpaniã Et Ply.li.ij inqt.Sed æſtus maris accedere & reciprocare maxime mirũ eſt, pluribꝰ, qbus modis accidit.Verũ cã in ſole,lunaq;.Id aũt Macro.etiam lib.j.de ſom.ſentit.ait eñ,Oceanusquoq; in incremẽto ſuo hũc numerũ tenet,nam primo naſcentis lunæ die ſit copioſior , ſolito minuiť paulisper.ij.minoremq; videt eũ.iij.ꝙ.ij,& ita decreſcendo ad diẽ.vij.ꝑuenit.Rurſus.viij.dies manet.vij.par. & .ix. fit ſimilis.vj.x.v.&.xj. fit.iiij.par.iij.quoq;.xij.&.xiij. fit ſimilis.ij.xj.ij.j.Soli.item ait dubitať ẽt nũc qbꝰ ex cauſſis,intumeſcat Ocea.nec in obſcuro eſt plura ꝓ ingeniis differẽtiũ potius, ꝙ ꝓ ꝟitatis fide expreſſa.¶ Quid tm̃ ocea,]Dierũ & noctiũ inęqualitatis cã obliqtas eſt Signiferi,teſte Ply.li.ij.cũ pars,æqua mundi ſubterq; terras oĩbus fiat momẽtis,ſed quæ recta in exortu ſuo conſurgunt ſigna longiore tractu tenent lucem,quę verò obliqua,ocyori tranſeunt ſpacio . Alij ſic in oĩbus circulis , qui ſunt ab æqnoctiali vſq; ad tropicõ cãcri , & in ĩpo tropico cãcri maior eſt arcꝰ diei ꝙ noctis,i.arcꝰ ſup̱ horizõtẽ ꝙ ſub horizõte. Vñ toto tp̃e quo ſol moueť à principio arietis per cãcrũ vſq; ad finẽ ꝟginis creſcũt dies ſupra noctes,& tãto plus, quãto magis accedit ſol ad cancrũ,& tãto minꝰ,quãto magis recedit.Ecõuerſo aũt de diebus & noctibus,dum ſol eſt in ſignis auſtralibus in oĩbus aliis circulis,quos ſol deſcribit ĩter æquinoctialem,& tropicum capricorni maior eſt circulus ſub horizõte & minor ſupra,vnde arcus diei eſt minor quã arcus noctis,& ſecundũ proportionem arcuũ deſcreſcũt dies ſupra noctes , & quãto circulĩ ſunt ꝓpinquiores tropico hyemali,tãto magis deſcreſcũt dies. ¶ Tardis no.]tarde venictibꝰ,intelligit eñ p̱ id dies æſtiuos,q lõgi ſunt.¶ Naturæ partes.]i.naturalẽ philoſophiam.Sunt eñ philoſophiæ tres partes,Moralis,& Naturalis,Rationalis:Moralis eſt,quæ docet morum elimatam p̱fectionem. Naturalis,q̃ de diuinis corporibus diſputat.Rationalis verò,quum de incorporeis ſermo eſt,quẽ mens ſola complectitur. Macro.ait lib.ij. de ſom.Cũ itaq; Maro cœli vias,& ſydera ſolis,& lunæ defectꝰ terrarũ tremorẽ,& Oceani æſtuaria dierũ & noctiũ longitudinem & breuitatem complectitur,phyſicę ſecreta commemorat, eſt autem philoſophia vt ſcri. Alcinous,affectio ſapiẽtiæ,quæ ſoluit, ac reducit ad intelligibilia,conuertitq; nos ad ea,quæ ſunt ſecundũ varietatem. Sapientia autem eſt ſcientia humanarum diuinarumq; rerũ cognitio.¶ Frigidus ſan.]Empedoclis ſentẽtia loquitur is enim vt ſcrib.Cice.lib.j.Tuſcu.Animum eſſe cẽſebat cordi diffuſum ſanguinem.Calidus autem ſanguis maiorem virtutem habet quã frigidus,vnde & omnes dextræ partes validiores ſunt,& debiliores ſiniſtræ,quia has regit calor iecoris,q eſt concretus ſanguis,hinc caloris domiciliũ eſt. Ille verò contagione frigidi lienis hebetantur:lege Macro.lib.vij & Ply. lib.xj.ca xlvj.ſcrib ꝙ cordi ineſt præcipuus calor,ꝙq; ibi mẽs habitat. Tul.etiam in li.de na.deo.ait . ꝙ omne quod eſt calidũ & igneũ cietur,& alitur motu ſuo.Quod autẽ alitur , & creſcit motu quodã vertitur certo,& æquabili,qui quãdiu remanet in nobis,tãdiu ſenſus,& vita remanẽt,refrigerato aũt,& extincto calore,occidimus ipſi,& extinguimur.¶ Præcordia.] exta homini ab inferiore viſcerũ parte ſeparanť mẽbranis, q̃ præcordia appellant.ꝙ cordi prætenduntur Ply.lib.xj .¶ O vbi campi.] optandi aduerbium.¶ Sperchius,]Theſſaliæ fluuius,vt ſcribit Strabo lib.ix.Solinus autem capi.x.ſcrib.in ſperchio promontorio Orpheũ,ſiue ſacrorũ,ſiue cantuũ ſecreta agitaſſe.¶ Taygeta,]Taygetus vt Strabo docet libro octauo mons eſt Laconicæ,quæ in Achaia eſt., Eſt autem mons ſuper mare non grãdis admodum cæterum excelſus,& erectus,Cui ſubiicitur in ſparta,& amyclæ in regione mediterranea.vbi Apollinis templum. Liberi quoq; patris delubrum,Non ab re igitur Lacænis virginibus bacchata, Maro ait . Lacænis,ideſt Laconicis . Nam teſte etiam Probo,Laconica lacænas facit,eſt autem lacon.g.m.lacæna verò.g.f.¶ Hæmi,]Thraciæ mons eſt cuius excelſitas, ſex milia paſſuum continet,vaſto iugo procumbens in pontum ,vt Plynius.libro.quarto capitu.xij.ſcrib . De eodem libro primo Faſto.ait Ouidius.Et quicunq; tuas accolit hæme niues.Eſt fertilis Thracia inquit Plynius.libro.xvij.capitu.quarto. frugum rigore.& æſtibus Aphrica & Ægyptus.¶ Siſtat,]repræſentet. Cicero ad Atticũ:Vt te ante Kał.Ianuarias vbicũq; erimꝰ ſiſtas.

Oceanus

Dierũ ac noctium inequalitas.

Partes Philoſophiæ quot.

Sapiẽtia.

Præcordia.

Sperchiꝰ

Taygetꝰ

Lacæna.

ASCENSIVS.

Me verò &c,]Quia tantopere ruſticam vitam laudauit,ne illa etiam philoſophicæ & contemplatiuæ prætuliſſe videatur dicit ſe quidem præferre ruſticanæ vitæ philoſophicam & muſarum diuina inuenta,ſed ſi ad ea fœliciter aſpirare nequiret,nullam eſſe in praxi vitam quam ruſticanę prætulerit,primas ergo partes diuinarum humanarumq; rerũ contemplationi,hoc eſt philoſophiæ attribuit,proximas agriculturæ dicens.Verum ꝓ ſed,muſæ,ideſt deæ rerum,inuentrices , hoc eſt diuinarum rerum contemplationes,dulces ante omnia,ideſt exercitia humana,quarũ ego perculſus, ideſt affectus ingẽti amore fero ſacra vt ſcilicet ſacerdos accipiat me primũ.i , primo & præcipuo loco,quia

co.quia

co:quia nihil gratius aut iucundius contingat:& monſtrent mihi vias.i.curſus aut meatus cœli &ſydera.i.ſyderũ virtutẽ& ſignificationem,& varios defectus.i.eclipſes ſolis, & labores.i. eclipſes,&luminis imminutiones lunæ,&monſtrẽt mihivñ tremor.ſ.accidat terris,& quavi tumeſcant.i.inflentur & extollantur maria alta.i.eleuata,& hoc obiicibus.i.obſtaculisvt littoribus,ruptis.i.diſſipatis& deiectis,& reſidant.i.deſcendãtvt locũ capiant:rurſus in ſeipſa.i.in ꝓpria receptacula.prioresq; alueos & ambitus.Et monſtrent qd.i.ad qd ſoles hyberni.i.qui illucẽt tẽpore hyberno,hoc eſt hyemali properent.i.feſtinent tm̃.i.intantum tingere ſe Oceano.i.magno mari terrã ambienti, & id dicit ſecundùm opinionẽ vulgi credentis ſolem in Oceanũ ſui lauandi cauſſa decidere.vel quæ mora obſtet non noctibus hyemalibus,tardis.i.tarde decedentibus ſed æſtiuis tardis.i. tarde venientibus(eadẽ in fine primi Æneі.reperies.)Sin.i.ſed ſi,ſanguis frigidus circũ præcordia.i, tarditas ingenij ex ſanguine frigido circa cor producta(vñ Iuuena.qđ læua in parte mamillæ.Nil ſalit archadico iuueni) obſtiterit.i.obſiſtendo effecerit, ne.i.vt non vel quominus poſſim accedere.ſ.intelligendo, has partes naturę.ſ.rerũ cœleſtiũ hoc eſt cauſſas rerũ.Rura.i.res ruſticanæ,& amnes rigui.i.irrigatiui placeãt mihi in vallib⁹.i. accedã ad delicias ruſticanas,& amem flumina.i.amœnitatẽ fluminũ,&ſyluas exiſtẽs inglori⁹.i.ſine glĩa,quę cauſſas rerũ inuenientib⁹ debeť.Optãtis eſt interiectio ſcribũt qdã oh.O q me ſiſtat.i.cõſtituat &vt dicũt rep̄ſentet,vbi.ſ.ſunt cãpi.ſ.amœni & ſperchius.ſ.fluui⁹ theſſaliæ ad quẽ Orpheus canticorũ ſacra peregit,& taygeta(declinať ſicut hyſmarus hic tayget⁹, & pluraliter hęc taygeta)mons laconiæ in achaia:bacchata.i.à bacchãtibus frequẽtata:virginibus Lacęnis.O q ſiſtat me in gelidis.i.refrigeratiuisvallib⁹hemi.illi⁹mõtis thraciæ,& ꝓtegat me ingẽti vmbra ramorũ.i.qs dabit vt naturali locorũ dictorũ ac cõſimiliũ perfruar amœnitateꝰq.d.ſe beatũ fore ſi id contigerit.

PIERIVS.

Quarũ ſacra fero ingẽti ꝑculſus amore.]In cod.Lõgobar.tãtũ legiť,ꝑculſus. Sed in Ro.in Mediceo,& aliis antiquiorib⁹ ꝑcuſſus,prout etiã diciť,amore ſaucius:ſiue qa paſſim locutiones illæ ꝑcuſſus,& perculſus apud auctores cõfunduntur. ¶ Qua vi maria alta tumeſcant,]In Longobardico, tumeſcunt, legitur, ſed elegantius eſt tumeſcant. ¶ Oceano ꝓperent ſe tingere ſoles tinguere.]Vt inveterib⁹ habeť ſcribẽdũ eẽ oſtẽdit.diſtinguo (aiunt veteres grãmatici)de quo nemo dubitat. id verò diuerſis colorib⁹ tinguere ſignificat.ac perinde ſecernere.& diſſeparare.¶ Rura mihi & rigui placeãt in vallib⁹ amnes]In Ro.cod. rigidi,legiť:ſed em̃ nõ vř amnib⁹ cõuenire,vbi agiť de amœnitate,rigor em̃ glaciei potius cõgruit,vt ibi glacie riget horrida barba,niſi rigidi ꝓ,gelidi poſitu ſit,ſed omnino fuit hic aſperitas euitanda.

Fœlix, qui potuit rerum cognoſcere cauſſas:
Atq; metus omneis,& inexorabile fatum
Subiecit pedibus,ſtrepitumq; Acherontis auari.
Fortunatus & ille,deos qui nouit agreſtes.
Panaq;,Syluanumq; ſenem,nymphasq; ſorores.
Illum non populi faſces,non purpura regum
Flexit,& infidos agitans diſcordia fratres,
Aut coniurato deſcendens Dacus ab Iſtro,

SERVIVS.

Felix qui potuit,]repetitio eſt ſuperioris coloris, Nam hoc dicit & ruſtici felices ſunt & qui tribuũt operam philoſophiæ.¶ Inexorabile fatum,]alibi,fortuna omnipotens,& ineluctabile fatũ. ¶ Subiecit,] calcauit. ¶ Fatum,]ideſt fato venientia.¶ Acherontis auari]omnem mundum in mortem, trahentis. ¶ Deos qui nouit agreſtes,]qui abſtinet à ciuicis malis, & aut rura habitat,aut cum ſuis numinib⁹ rura deſcripſit.¶ Nymphasq; ſorores,]non Panis ſorores,aut Syluani, ſed inter ſe ſorores ,vt ætneos, fratres, inter ſe, ſcilicet. ¶ Non populi faſces,] ideſt honores, qui à populo præſtantur, proprie autem locutus eſt, vt faſces, populi regum purpuram diceret. ¶ Infidos agitans diſco,]Diſcordiam poſuit

Non res Romane,peritura
regna:neq; ille
Aut doluit miſerans inopem:aut inuidit habenti.
Quos rami fructus,quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua,carpſit:nec ferrea iura,
Inſanumq; forum,aut populi tabularia vidit.

fuit pro auaricia ,ab eo.qđ ꝓcedit, id quod ſequitur, Infidos aũt fratres ideo ait, ꝙ auariciẽ cauſſa diſſentiũt. ¶ Aut cõiurato deſcendens dacus ab Iſtro,] nõ em̃ ſollicitat coniuratio barbarorũ. Iſter aũt fluuius eſt ſcythiẽ. ¶ Nõ res romanæ ꝑituraq; regna.] Regna.ſ.barbarorũ.Nã duo dicit ruſticũ,nec romanũ imperiũ mouet.i. ad ambitũ cogit,nec barbarorũ regna peritura. Non em̃ Romano maledixit impio,licet hoc alij dictũ velint ex generali ſnĩa venire,qđ omnis imperij magnitudo periculis ſubiacet.Vñ etiã Iuuena.ait. Ad generũ Cereris, ſine cæde & ſanguine pauci,Deſcendũt reges,& ſicca morte tyrãni. ¶ Neq; ille aut doluit miſerans inopẽ,aut inuidit habẽti,] Cicer. in Tuſcu.li.v.hoc tractat dicẽs.In quẽ cadit vna mẽtis ꝑturbatio, poſſe in eũ omnes cadere,ſicut põt omni virtute pollere:cui virtus vna cõtigerit:vnde nunc Virg.noluit dare ruſtico miſericordiã,ne ei daret etiã cæteras animi paſſiones:quas nouimus, & à bonis & à malis venire rebus,à bonis opinatis duas.Vnã præſentis tp̃is vt gaudiũ.Vnã futuri,vt ſpem:à malis ſiĩr duas.Vnã præſentis, vt dolorẽ.Et vnã futuri, vt metũ,quas paſſiones eſſe animi nõ dubium eſt.Nã & ipſe ait in ſexto. Hinc metuunt cupiuntq;,dolent,gaudẽtq;. Sallu.etiam in catilinæ bello ait. Oẽs hoĩes,q de rebus dubiis cõſultãt,ab odio amicitia,ira atq; miſericordia vacuos eſſe decet.Nã animus haud facile verũ ꝓuidet, vbi illa officiũt,ergo aut ſecundùm tractatum Ci. hoc dicit,aut qđ abſolutius eſt intelligamus,Ideo ruſticũ paupertatẽ nõ dolere,ꝙ eã malũ eẽ nõ credit,ſed mun⁹ deorũ.Luca.de pauꝑtate.Et munera nõdũ,intellecta deũ.Eſt & aliud qđ poſſum⁹ accipere. Ideo ruſticũ nec bonis nec malis alienis moueri,qa ei⁹ nõ intereſt, qppe q ab vrbibus eſt remotus. ¶ Nec ferrea iu.] Dura,inexorabilia,immutabilia. ¶ Inſanũq; forũ,] litigioſum. ¶ Populi tabula,] vbi actus publici cõtinenĩ,ſignificat aũt tẽplũ Saturni. In quo ærariũ fuerat,& vbi reponebanĩ acta,q̃ ſuſceptis liberis, faciebãt parẽtes Iuuenalis. Tollis em̃,& titulis actorũ ſpargere, gaudes.Argumẽta viri.

MANCINELLVS.

Rerũ cognoſcere cauſſas.] Cõmẽtator li.j.Phyſicorũ ait.Sciẽtiarũ q̃dã eſt ꝑfecta,& illa eſt q̃ fit ꝑ cauſſam,q̃dã imperfecta,& illa eſt,q̃ eſt ſine cauſſa. ¶ Atq; metus oĩs,] Cice.li.iij.officiorũ ſcri.Magnitudinis animi,& fortitudinis ꝓpriũ eẽ , nil extimeſcere,oĩa hũana deſpicere,nihil,qđ hoĩ accidere poſſit, intolerãdum putare,& paulo inferius inqt,fortitudinẽ eſſe dolorũ , laborũq; contemptionẽ. ¶ Inexorabile fatũ,] i.ex fato venientia. Acherõ. De fato aũt latius ægl̃o.iiij.videto.Itẽ Maro.lib.vj.inqt,Deſine fata deũ flecti ſperare ꝓcando. ¶ Acherontis auari ſtrepitum,] hoc eſt ipſam mortẽ,Qua mediante animæ immortalitas acquiritur,vt Ci.ait.ſtrepitũ aũt dixit ꝓpter aĩarũ oĩm illuc tẽdentiũ tumultum,Vnde poeta li.vj.de hac eadẽ re ait.Æneas miratus, enim,motuſq; tumultu . Dic ait ô virgo, qd vult concurſus ad amnem.Quidve petunt animæ:vel ſtrepitum dixit. Qm̃ ibidẽ de Acheronte inferno fluuio inqt. Nec ripas datur horrendas, Acherõtini. nec rauca fluenta, Transportare prius ꝙ ſedibus oſſa quierint. ¶ Acherontis,] eſt acheron fluui⁹ in Calabria in ꝑen inſula quadã iuxta Conſentiã,à quo oppidani Acherontini,vt Ply.lib.iij. ſcri.Poetæ verò dicũt eſſe fluuiũ in inferno cœno turbidum, & æſtuantẽ.Stra.aũt li.viij.docet,Quã acheron amnis fluẽs ꝑ pylũ vrbẽ achaiæ alphæũ intrat,acherontiq; ꝓpter inferni ꝓprietatem inditum eſt vocabulũ,qm̃ ea in ora Cereris & ꝓſerpinæ ac Plutonis tẽpla magno in honore ſunt. ¶ Auari,] nã inqt Ouid. Serius aut citius ſedẽ ꝓperamus ad vnã,oĩs em̃ acheron cymba recipit in altera ripã,nec ſatiaĩ vnꝙ:nã oẽs auet. ¶ Deos agreſtes,] de iis li.j.Geor.late iam dictũ eſt:quorũ etiã hic aliquos poeta noĩat. ¶ Nouit,] ille deos nouit agreſtes, q optimus eſt, Lictorvm dictus. hi fortunati haberi poſſunt. ¶ Sorores,] inter ſeipſas.ſ.ꝓpĩi faſces,duodecim erãt lictores.i.miniſtri:q cũ faſcibus virgarũ.ſecurim cuiq; cõſulũ p̄ferebat.Vtq; cõſulum inſignia erãt duodecim faſces ita prætorũ ac præſidũ ſex tãtũ.Lictor aũt à ligando, dictus.ꝙ quum magiſtratus populi Romani virgis quẽpiã verberari iuſſiſſent,crura ei⁹,& manus ligari vinciriq; à viatore ſolita ſunt,Iſq; q ex collegio viatorũ officiũ ligãdi haberet lictor ſit appellat⁹,ita Valgius dixit de lictore,vt refert Gel.li.xvij.c. iij.Tyro aũt Ciceronis libertus lictorẽ,vel à licio dictũ ſcripſit. Licio enim tranſuerſo,qui magiſtratibus præminiſtrabant cincti erant.vt inquit autor idem Gellius.Populi ait,qm̃ in quẽ po Purpura puli ſuffragia,conſularibus,habitis comitiis auſpiciiſq; rite pactis,concurrebant,is erat conſul deſignatus. ¶ Purpura regũ,] Trabeã intelligit,erat em̃ toga ex purpura,& albo.Virg.li. vij. de Pico rege,Paruaq; ſedebat,ſuccinctus trabea. ¶ Flexit,] mouit,ſollicitauit. ¶ Infidos] alter eĩ alteri ſublegit. ¶ Diſcordia,] Cõiurare auariciã intelligit. ¶ Coniurato,] actiue dixit,non paſſiue, vt ille docet.Coniurato autem,qm̃ eius populi omnes quodammodo in Romanos coniurauerant,vt Daci, Sarmate,Germani,con Cõſpirare citare autem, & conſpirare ferẽ in malũ accipiuntur,quoties in patriam aut in principẽ coniuratio fit atq; conſpiratio. Coniuratio ſemꝑ in alterius ꝑniciẽ graſſari ſolet. ¶ Dacus,] diuidũtur Daci à Germanis Danubio , vt ſcribit Tacitus,Lucius Flor⁹ inqt, qđ Daci montibus inhærent quotieſq; cõcretus gelu Danubius iunxerat ripas,diſcurrere ſolebant , & vicina populari. Viſum eſt Cæſari Auguſto gentem aditu difficillimam ſubmouere. Miſſo igitur Lentulo vltra vlteriorem reppulit ripam,circa p̄ſidia conſtituit,ſic tunc Dacia non victa,ſummota atq; dilata eſt,Sarmatas quoq; ꝑ eundem Lentulum Danubio ꝓhibuit, quibus tanta barbaries eſt,vt pacem nõ intelligant . Germania quoq; magis turpiter amiſſa,ꝙ glorioſe acquiſita. Hec ex floro Tranquillus verò ſcribit Auguſtũ Germanos vltra albim ſummouiſſe,ex qbus ſueuos,& Sycambros dedentes ſe traduxit in Galliã. ¶ Iſtro] Iſter vt Stra.ait lib.ix.oriĩ ab extremis Germaniæ partib⁹,ſuperiores aũt fluminis partes in fontes verſus,vſq; ad p̄cipites ei⁹ decurſus,quos cataractas noĩant.Danubiũ vocãt q̃ maxime ꝑ Dacorũ agrũ delabunĩ. Alias ṽò inferiores vſq; in pontũ ꝑ Getas,Iſtũ vocitãt.Cæterũ idẽ Dacorũ ,& Gætarũ ſermo eſt. ¶ Ferrea iura,] dura,firma,immobilia. ¶ Inſanũ.] clamoſum, ¶ Forũ,] loc⁹ dĩ in quo iudicia ferri ſolẽt,vt ſcri.Feſt⁹. ¶ Tabularia,] loca vbi tabulæ.i.ſcripta publica,& literẽ ponũĩ græci grãmatophilacia appellant. Iſter. Danubi⁹ Forum. Tabularia.

ASCENSIVS.

Felix qui &c.Sicut primũ muſis vacare optauit deinde agriculturæ ita docet primam fœlicitatem quæ quidem in terris cõtingere poteſt,in muſis ac philoſophia cõſiſtere , proxima in re ruſtica. ¶ Ordo eſt.Fẽlix ſup.eſt q̃ potuit cognoſcere cauſſas rerum quas per muſas & philoſophiam deprehendimus. atq; qui ſcilicet ſubiecit pedibus omnis metus,&,ideſt etiam fatum inexorabile.i.neceſſitatẽ moriẽdi,is ꝓfecto fœlix eſt q vere cũ apoſtolo dicere põt. Cupio diſſolui & eẽ cũ xp̃o & q ſubiecit pedibus ſtrepitũ acherontis.i.fluuij aut prĩcipis infernalis,auari,qa oĩm auidi,Nam ſerius aut citius ſedẽ ꝓperamus in vnã, hoc eſt oẽs deſcẽdim⁹ in mortẽ,ſi nõ oẽs infernũ,oẽſq; in acherõta, q ſine lætìcia dĩ fluuius,dũ mortis guſtam⁹ amara,ſed fœlix cuius tã mũda & purgata eſt ꝑ philoſophiã ſecũdũ illos & ſecundùm nos ꝑ gratiã vita,vt nec inferorũ cõcutiaĩ metu.Fortunat⁹, ſup. eſt.i.beatus.(Nã fortunare in bonã partẽ accipiĩ) &.i, ẽt ille q nouit.ſ.ꝑ experiẽtiã,deos agreſtes.i, agreſtiũ deorũ mũera,hoc eſt, q intelligit & cognoſciĩ quãtũ boni habeat agricolarũ ꝑſimonia,atq; cõtinẽtia,nõ em̃ oĩa q̃ bona ſunt,cõtinuo ab oĩb⁹ intelligunĩ q ea vidẽt,vñ de paupertate Luc.Et munera nõdũ.Intellecta deũ.Qui inꝙ nouit,pana deũ paſtorũ, & ſyluanũ ſenẽ, deũ.ſ.ſyluarũ & nymphas.ſ.mõtiũ,fontiũ,fluminũ,aut ſyluarũ ſorores.ſ.inter ſe.Ideo aũt fortunatus,eſt qa faſces populi, ideſt quos ꝑ populũ in populũ ferũt magiſtratus,aut honores populares,nõ ſup.flexerũt illũ.ſ.q deos agreſtes nouit,& purpura regnum.ſ.indumentũ,nõ flexit.i.ſollicitauit aut attraxit & inclinauit ad ſe illum.i.animũ illius,& diſcordia.ſ.ex auaricia , aut ambitiõe nata agitans.i.vexans fratres infidos.i.iniq̃ ſua diſtribuentes,vt qui nec partẽ poſuere ſuis,quæ plurima turba eſt aut dacus populus à germanis danubio diuiſus deſcendens ab iſtro coniurato.i.ab accolis iſtri,vt dacis,getis,germanis in romanos conſpirantibus,& coniuratis.i.timor illorum, nõ flexit ſup . Et res romanæ & regna peritura.ſ.inquit Ser.Barbarorum , quaſi romana peritura non ſint,cum dicturus ſit iuppiter in primo æneí.de romanis.His ergo nec metas rerũ nec tp̃a pono.Imperiũ ſine fine dedi,ſed diuus Auguſtinus vt ad dictũ locũ primi ænei. dicem⁹.Hũc locũ atq; illũ de verbis dñi Ser.xxix.arguti⁹ capit. dicẽs ex ꝑſona poetæ dictũ eẽ regna ꝑitura & ex ꝑſona iouis,q̃ſi fallacis numinis.Imperiũ ſine fine dedi.Nõ abſurdũ tñ eẽt ꝓ ſententia poetæ dicere,& quẽ res romanæ.i.adminiſtrationes rerũ quas romani poſſidẽt,& regna.ſ.barbarorũ peritura.i.à romanis ſubigẽda & ad romanũ imperiũ traſſerenda ſup.nõ flexerũt Alij em̃ laborãt res partas poſſidere , alij vt poſſideant parere. Nec ille.ſ.agricola q nouit deos agreſtes aut doluit miſerãs inopem.i.miſeratus quidẽ eſt inopẽ,ſed nõ cum dolore.i.animi cruciatu,ita vt paupertatem tanꝙ rem malam miſere metuat,cum ſit paucis contentus,aut inuidit habẽti,hoc eſt medium,in affectionibus tenuit,ita vt neq; turpiter crucietur viſis miſeriis neq; inuidet viſis aliorum diuitiis,ſed ſupple carpſit fructus quos rami tulere ſua ſponte,quos ipſa rura tulere volẽtia.i.nõ coacta & quia illis contentus erat non doluit miſeratus inopem , quia paupertatem non putauit eſſe malum,& eſt altera expoſitio Seruij,nec vidit rura ferrea.i.dura & inflexibilia,nec forum.ſ.iudiciale,inſanũ,i.litigioſum,aut tabularia.i.loca vbi tabulæ. i.inſtrumenta hoc eſt literæ publicæ ponunĩ, vñ dicit ꝑpĩi.i.q̃ ſunt de rebus populi,hoc eſt de rebus publicis.

PIERIVS.

Atq; met⁹ oĩs & inexorabile fatũ Subiecit pedib⁹.] In Ro.co. legiĩ,ineluctabile fatũ,qđ & alibi poſitũ à Vir.magis tñ eruditi ꝓbãt,qđ variũ eſt ad fertilioris facũdiæ copiam.

Sollicitant alij remis freta cæca:ruuntq́
In ferrum:penetrant aulas,& limina regum:
Hic petit excidiis vrbem,miſerosq́ penates:
Vt gemma bibat:& Sarrano dormiat oſtro.
Condit opes alius:defoſſoq́ incubat auro:
Hic ſtupet attonitus roſtris:hunc plauſus hiantem
Per cuneos(geminatur enim plebisq́,patrumq́)
Corripuit:gaudent perfuſi ſanguine fratrum:
Exilioq́ domos,& dulcia limina mutant:
Atq́ alio patriam quærunt ſub ſole iacentem,

¶SERVIVS.

¶Ceca frœta,] ſubito in tē peſtatē ſugētia. ¶Penetrant aulas.] i. ꝑſitent ſatellitiū. ¶Limina,] aūt dicit interiorē familiaritatē. Sic Turnus Stirpē admiſceri phrygiā ſe limīe pelli. ¶Hic petit excidiis vrbē,] incertū alienā an ſuā. ¶Vt gēma bibat.] i. gēmeo poculo non gemmato. ¶Sarrano oſtro.] i. tyria purpura, quæ em̄ nūc tyros dicit,olim ſarra vocabat à piſce quodam, q illic abūdat: quē lingua ſua ſar appellāt Iuue. Aut picte ſarrana ferētem ex humeris aulea togæ. ¶Plauſus hyantē per cuneos geminat⁹ em̄ plæbisq́ patrūq́ Corripuit,] Ordo eſt: corripuit em̄ hūc geminatus ꝑ cuneos plauſus,& plæbis & patrū. ¶Exilio.] voluntario,ſ.ꝑpter auariciā. ¶Sub alio ſole,] ſub alio climate.

¶PROBVS.

¶Vt gēma bibat,&.ſ.d.o.] Tyriā purpurā vult intelligi Sarra-
Sarra. nū oſtrū. Tyrū aūt Sarrā appellatā. Home. docet,quē etiā Ennius ſeqtur,quum dicit pœnos Sarra oriundos.

¶MANCINELLVS.

¶Cæca freta,] latentia,momento enim vertūtur:cum tranqlla eſſe videātur. ¶Penetrant aulas,] varia vrbanorū vota,indicat aliqui enim auaritia ducti nauigant. aliqui faſtu colunt re-
Aula. gia tecta,aliqui militiā,&c. ¶Aula,] aule græce latine atrium.
Aulos. Aulos verò tibia. ¶Limina,] interiora ſcilicet. ¶Penates,] do-
Gemma. mos. vt gemma bibat. Martia. etiā ait. Gemmatū ſythicis,vt luceat ignibus aurū. Ah quoties digitos exuit iſte calix. Iuue. ſat. v. Trāſfert ad pocula gēmas, Ply. Nec hoc fuit ſatis,tuba gēma-
Sarra. rum potamus.& ſmaragdis teximus calices. Gemmæ aūt ꝓcio-
Tyrus. ſi lapides dicunt,vt aiunt quod inſtar gummi luceant. ¶Sarrano oſtro,] i.tyria purpura. Tyrus em̄ ſarra quādoq́ dicta eſt, vt Homerus docet quē etiā Ennius ſequit autorē quū dicit Pœnos ſarra oriūdos,vt ſcribit Probus, Tyri aūt nobilitas oīs cōchylio atq́ purpura cōſtat,vt Ply. li. v. c. xx. inquit, Strabo aūt li. xvj. ait,ꝙ poſt ſydonē maxima,atq́ antiqſſima phænicū eſt Tyrus, q tota inſula.eſt cōtinenti tn̄ aggere coniungitur quem Alexander in obſidione congeſſit,apud Tyrum purpurarum ꝓiſcatus, hinc Tyria purpura optima oīm perhibetur. Diſtat Tyrus à ſydone nō plusq́ ducētis ſtadiis Poſt Tyrū eſt antiqua Tyrus tri-
Roſtra. ginta diſtās ſtadiis. ¶Oſtro,] purpura ex oſtreis em̄ piſcib⁹ ēt tingit de qbus lib. j. Geor. ¶Roſtris,] erāt Roſtrā in foro locus ad palatinas radices. Vn̄ ad populū loq plurimū cōſueuerant, & à roſtris nauiū ſic quoq́ cognominata,ait em̄ Liuius, Naues antiatū partim in naualia ſubductæ:partim incenſæ,roſtriſq́ earū ſuggeſtū in foro extructū adornari placuit. ¶Hiantē.] anhelantē certaminis labore,& palma. Eſt aūt ordo hunc hiantē corripuit.i.mouit,ſollicitauit,& plebis,& patrū plauſus em̄ certe, ſed vacat potius per cuneos geminatus.i. ſæpe redditus nō em̄ ſemel tantūmodo plaudebatur,ſed iteratis vicib⁹. Potes ēt exponere hiantē.i. honoris cupidū,& referre ad graues viros, qui in theatris cū plauſu excipiebantur ignaui,cum ſibilis. ¶Cuneos,] cōſeſſus. ¶Gaudent,] alij.ſ. ¶Exilio,] parricidiis enim exulare cogunt. ¶Sub alio ſole,] ſub alia regione.

¶ASCENSIVS.

¶Sollicitant alij remis fre. vt plenius ruſticorū quietē & cōtinentiā laudet inuehitur in aliorū cōmotiones & luxū dicens. Alij.ſ. vrbani rerum & honorū plus quàm ſat eſt cupidi: ſollicitant remis freta ceca.i.occulta & latentia,& ruunt.i.præcipites currūt in ferrū i.in arma,& penetrant aulas.i.theatra aut regias & limina regum.i.fiūt aulici vt fauore regum emergant,hic.i.quiuis eorū petit.i.adorit vrbem inſidiis.i.per inſidias affectat gubernacula vrbis,& petit miſeros penates.i.domeſticos deos aut optima q̄q́ miſerorū & penitiſſime cuſtodita ab eis,vt bibat gēma.i.aut poculo gēmato aut(quod plus eſſet)gēmeo,& vt dormiat oſtro ſarrano.i.purpura tyria nam tyros olim ſarra dicta eſt,ea autē purpura præſtat cæteris cū ſit dibapha.i.bis tincta.ſ.vt habeat, lectū coopertū purpura tyria aut tapetis purpureis, alius cōdit i.abſcōdit opes & incubat auro defoſſo.i.incubando inuoluit ſe in aurū quod prius infoſſum vt nunc cōſpiciat defodit,vn̄ Hora. ſermone primo cōgeſtis vndiq́ ſaccis,indormis inhians,& tāq̄ parcere ſacris. Cogeris aut pictis tanq̄ gaudere tabellis. hic attonitus.i.ſtupefactus & raptus admiratione indigna,ſtupet roſtris.i.magiſtratibus pro roſtris gerendis. Plauſus corripit.i. totū ad ſe rapuit,hunc.i.aliū,hiantem.i.auiditate gloriæ captum ita vt more canis ſitibunde vix os occludere poſſet, corripuit dico per cuneos.i.populorum receptacula,enim pro,qa geminatus.q.d.nec id mirū,quia geminat⁹(& eſt faceta irriſio, ſicut illa Horatij in tygillum Mœſtum,ac ſollicitū eſt cantoris morte tygilli. Quippe benignus erat.)plæbis & patrū. qui.ſ.magn⁹ & multū appetēdus videtur. Alij ſup. gaudent perfuſi.i.qn̄ perfuſi ſunt ſanguine fratrum & mutant domos.ſ.paternas & limina dulcia.i.quæ merito dulcia ſint,exilio.i.ꝓ dulcibus domib⁹ exulant vltro vt.ſ.diuitias acquirant aut poſt effuſionem ſanguinis fraterni,vt ſcelerati voti compotes fiant,& quærunt patriam iacentem ſub alio ſole.i.ſub alio climate,ſed fœcūdius dicit ſole. Nam ſi in diuerſo climate eſſet idem ſol.i.idem reſpectus & eadem influentia ſolis leuior eſſet mutatio loci,quā vbi alius, eſt ſol.ideſt diuerſus influxus eius.

¶PIERIVS.

¶Hunc plauſus hiantem,per cuneos(germinatur enim plæbiſq́ patrumq́)corripuit,] Romanus codex, Mediceus, Longobardicus,& pleriq́ alij,geminatus,legunt,quod etiā approbatur à Seruio.

Agricola incuruo terram dimouit aratro:
Hinc anni labor:hinc patriam,paruosq́ nepotes
Suſtinet:hinc armenta boum,meritosq́ iuuencos.
Nec requies,quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum,aut cerealis mergite culmi:
Prouentuq́ oneret ſulcos:atq́ horrea vincat:
Venit hyems:teritur Sicyonia baccha trapetis:
Glande ſues læti redeunt,dant arbuta ſyluæ.
Et varios ponit fœtus autumnus:& alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circūm oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſeruat domus:vbera vaccæ
Lactea demittunt:pinguesq́ in gramine læto,
Inter ſe aduerſis luctantur cornibus hædi:
Ipſe dies agitat feſtos:fuſusq́ per herbam
Ignis vbi in medio:& ſocij cratera coronant:
Te libans Lenæe vocat:pecorisq́ magiſtris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo:
Corporaq́ agreſti nudat prædura palæſtra.

¶SERVIVS.

¶Hinc anni labor,] i. agricultura habet toti⁹ anni ſubſtantiā, Hinc patriā ſub. Dona, villā intelligit,nō revera patriā. ¶Meritos iuuēcos,] Laboris ſui cōſortes. ¶Nec reqes,] i. nūquàm pōt ruſticus omni ex parte deſtitui. ¶Cerealis mergite culmi,] Manipulos ſpicarū mergites dicimus. ¶Sicyonia bacca,] oliua à ciuitate laconiæ ſycione abundat olea.
Trapetū ¶Trapetis,] molis oliuaribus, & declinat trapetū, ſicut templū. Terētian⁹. Quo ſup inſidēs trapeto ſigna gyris tēperat. qđ metrū aptum eſt oliuā terentib⁹. ¶Arbuta.] poma ſylueſtria. ¶Pendent circū oſcula nati,] i. nō ſolū aliis rebus,ſed etiam filiorū aſpectu,& frequentia. gaudēt contra illud. Exilioq́ domos, & dulcia limina mutāt. ¶Caſta pudicitiā ſeruat domus,] nō vt in vrbib⁹ īpudica. ¶Ipſe dies agitat,] Hinc eſt ſuſpēdendū, & ſic inferēdum feſtos. Nam hoc dicit, omnes dies ſic habet. vt feſtos putes. Alij dicunt feſtos dies cū religione con
Paleſtra. celebrat. ¶Agreſti paleſt.] Ruſtica luctatione. Paleſtra autē dicta vel ἀπὸ τῆς πάλης. i. à luctatione vel ἀπὸ τοῦ παλεῖν hoc eſt à motu vrnæ Nā ducti ſorte luctant.

¶PROBVS.

¶Terit ſicyonia bacca trapetis.] ſicyoniā baccā oliuā dicit. Trapetū torcular eſt olei

¶MANCINELLVS.

¶Hinc,] ex agricultura eſt anni labor,hoc eſt opera totius anni,toto ſiquidem anno pro ſegete laborandum. eſt. Vnde & Oui. lib. j. meta. ait Sternuntur ſegetes,& deplorata colonis. Vota iacēt, longiq́ perit labor irritus, anni. Hinc, ex agricultura, & labore totius anni. ¶Patriam,villam. Armenta boū meritosq́ iuuencos,] Varro. libro ſecundo. cap. ait. In bubulo genere etatis, gradus dicuntur quatuor, prima vitulorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta vetulorū ¶Meritos,] erga agricolam

Iam ipſum, iuuenens em̄ dicit, vt Varro docet, ab iuuādo, qa iā ad agrū colendū iuuare poſſit. Suſtinet aūt armēta boū, & iuuē cos ex agricultura ferēdo eruū, viciā, medicā, & ſiſia. ¶ Nec re- quies,] ſ. agricolæ. ¶ Quin,] i. vt annus, aut pomis exuberet. Aut fœtu pecorū, &c. q ſenſus aliquał etiā cōueniret, ꝓpter ver ba Theophraſti iā iā ſequētia. Qđ aūt quin, ꝓ vt aliqñ exponat, Gel. ēt li. xvj. c. xiij. edocet Sed vt ꝓ nō apud Maro. li. iij. ibi Hic tibi ne qua more fuerint diſpēdia tāti, Quin vatē īſanā aſpicias. ¶ Cerealis mer. cul.] manipulo tritici calami. ¶ Prouētuꝗ; one ret ſulcos.] Theophra. li. viij. inqt. ad īcremētū alimētūꝗ; pluri- mū qdē cœli tēperies, atq; in totū anni cōditio iuuat, imbribꝰ ei ſerenitatē oportune ſecutis, oīa feracia, ꝓ multisꝗ; fœcūda redū- tur, quā obrē nō ꝑperā ꝓuerbio dr̄. ¶ Annus,] fructificat, nō tel lus, vincat, rūpat. Idē li. j. Geor. Ruperūt horrea meſſes. ¶ Sicyo nia bacca,] oliuā dicit, vt ēt Probꝰ ait. Sicyon aūt, teſte Plyn. li. iiij. Achaię oppidū fuit, vtꝗ; Stra. li. viij. inqt, maximā agri. Co- rinthi partē Sicyoni poſſeſſam occupauere, prætereꝗ; agrū Sicyo nū Aſopus ꝑfluit. ¶ Trapetis,] molis oleariis, trapeta aūt à te- rēdo dicta, niſi grecū eſt, Id Varro docet. Cato aūt. c. cxlv. Trape tos ait Var. li. j. c. lv. Trapetas, ¶ Autūnꝰ,] dictꝰ, ꝙ tūc maxime augeanł hoīm opes, coactis agrorū fructibꝰ, author Feſtꝰ. ¶ A- pricis] ſoli expoſitis, q̈ſi aphricis. i. ſine frigore, phrice em̄ frigo ris horror dr̄. ¶ Caſta pudicitiā,] Iuuena. tñ ſat. vj. ait, Iāꝗ; eadē, ſummis pariter minimisꝗ; libido. Nec melior pedibꝰ ſilicē q̄ cō terit atrū, Quā q̄ lōgorū vehił ceruice ſyrorū. Ipſe agricola. ſ. A- gitat, ſæpe agit, & celebrat. ¶ Te libans,] legił ēt in antiqs deli bās ¶ Leneæ,] videto li. ij. Geor. in principio. Magiſtratꝰ paſto ribus, magiſtrare em̄ eſt moderari, vt docet Feſtꝰ. i. regere, & gu bernare Paleſtre ludus, & locus dr̄, pale lucta, paleo luctor. Pa- leſtrion locꝰ, vbi paleſtra exercel, paleſtes luctator, paleſma lu- cta, certamē. paleſtre aūt reptor Mercurius fuit, vt ſcri. Dio. li. j. qđ Hora. li. j. ode. x. etiam aſſerit.

Quin. — Trapeta — Autūnꝰ. — Magiſtrare. — Paleſtra

¶ ASCENSIVS.

¶ Agricola incuruo ter. &c. docet agricolā nō ocioſum eſſe nec ceſſitare ſed lōge letioribus exercitatiōibꝰ teneri. Quia vbi ſup. ſeu poſtꝗ; agricola dimouit. i. cū non in aduerſas partes mouit & diſcidit, terrā aratro incuruo. i. poſtꝗ; arauit & coluit vt decet terrā, hinc. i. ex hac re, hoc eſt ex agricultura eſt labor anni. i. to to anno nō diſtinel alio labore ꝗ; qui in agros ſit aut ad agrum quodāmodo pertineat. & ſuſtinet hinc. i. ex hac re, patriā : quia oēs viuūt ex agricultura: fueruntꝗ; agricolæ ſæpe bellis geren- dis optimi & ſuſtinet. i. ſuſtentat & educat hinc paruos nepotes i. liberorū ſuorum liberos. & ſuſtinet hinc armēta, & iuuencos meritos. i. boues aratorios, q meruerūt ex fructu, quem pepere runt labore ſuo ſuſtētari, nec reqes. i. intermiſſio. vlla ſup. eſt qn i. quominus, hoc eſt vt nō. vt ſit nunquàm eſt, qn annus exube- ret, i. valde vber & fœcundus ſit: aut pomis, aut fœtu pecorum, aut mergite, i. manipulo, culmi. i. calami, cerealis. i. frumētacei à cerere inuenti, & quin annus oneret ſulcos prouentu. i. frugi bus abūde ꝓuenientibꝰ, aut vincat. i. ſuperet horrea, qđ plus eſt quàm ſi horrea rūpat. Nā vincere horrea dicunł fruges, cū tot ſunt, vt nulla ſit ſpes in horrea poſſe ingeri. ſed in agro reponū- tur, rūpi aūt cū paulo ampliores quàm capere poſſent horrea, ſint, ita vt vi ingerātur. Manci. exponit, quin ꝓ vt, ac ſi dicat, nec reqes eſt, ſup. agricolæ. i. nunquàm ceſſat, qn. i. vt annus añ exu beret &c. nō eſt legēdū exuperet, ꝓpter ſyllabā ſecūdā q̄ corripe rel, ſed meo iudicio melior ſenſus eſt: vt dicamꝰ agricolæ qdem requiē eſſe: quāuis priꝰ dictū ſit. redit agricolis labor actꝰ in or- bē: nā & nūc dixit, At ſecura qes, & neſcia fallere vita ſaltē in aīo ſed nō anno ita vt intermittēte agricola parū ꝑ operas ſuas an- nus nō intermittat ꝓuctus. Nā ſnīæ accipiēdæ ſunt ꝓ locis: qūo aūt agriculturā laudet ſi dicat agricolæ nullā eſſe requiē: niſi di camus nō eſſe requiē in colligēdis quāquā ſit ꝑcēdis fructibꝰ & frugibꝰ. Venit hyems. i. vbi hyems venit. i. iā acceſſit (eſt em̄ ꝑte riti tpis) bacca ſicyonia. i. oliua quæ naſcił plurima ad ſicyonia achaie oppidū teril. i. ꝑmił trapetis. i. molis oliuariis, & ſues. i. porci redeūt lęti. i. pingues glāde, quā. ſ. ſub q̄rcubꝰ rimati ſunt, ſyluæ dāt arbuta. i. fructus arborū, & autūnus ponit varios fœ- tus. is em̄ pomifer ac vinifer dicił, & vindemia mitis. i. botrꝰ aut vua vindemiāda, coqtur alte ī ſaxis apricis. i. ſoli expoſitis. Inte rea. ſ. dū foris naſcūtur fructꝰ, & fruges: dulces nati pendēt circū vbera. ſ. matrū, & domꝰ. i. familia, & ꝑcipue cōiux caſta : ſeruat pudicitiā, vaccæ demittūt. i. deorſum mittūt iā diſtēta. vbera la- ctea. i. lactis plena quaſi lactoſa: ſed id qa inſuetiꝰ. vitauit. & hœ di pingues luctanł īter ſe cornibꝰ aduerſis. i. ex aduerſo obiectis in gramine lęto. i. pingui. Ipſe. ſ. paterfamilias & princeps do- mus agricola, agitat dies feſtos, & fuſus. i. ꝓſtratꝰ & recubans ꝑ herbā. i. pratū herboſum. vbi eſt. ſ. ī medio ignis ad ſacrificiū. ſ. cremandū, & vbi ſocij. ſ. laboris coronāt cratera. i. poculū ma- gnū ampliter poturi: ô lenęe. i. ô Bacche ipſe libās. i. ſacrificans, vocat. i. inuocat te. & ponit magiſtris pecoris. i. primis paſtoribꝰ certamina iaculi velocis. i. ſagittarū, hoc eſt ſignū qđ ſagittis cer tatim deiiciāt in vlmo. i. alta quauis arbore. Et. ſ. ſocij nudāt cor pora ꝑdura. ſ. ſole & vēto indurata paleſtra, i. luctatiōe agreſti. i. rudiū & agreſtiū, ſi legēdū eſt paleſtre, dic paleſtre. i. ad paleſtrā.

¶ PIERIVS.

¶ Interea pēdēt dulces circū oſcula nati] Oēs antiq codices hoc ordīe legūt, Interea dulces pēdēt. In aliquot ēt codicibꝰ ex anti- quoribꝰ. Obſcula, qa grāmatici oſculū, qđ ob os petał, dictū vo- lūt. Sed em̄ ea dura nimis eſt enūtiatio. ¶ Corporaꝗ; agreſti nu dat ꝑdura paleſtra.] In Rom. codi. In Mediceo, & antiqſſimis, aliis, Nudāt, numero multitudinis legitur.

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater: ſic fortis Etruria creuit:
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma:
Septemꝗ; vna ſibi muro circundedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis: & ante
Impia quàm cæſis gens eſt epulata iuuencis:
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari claſſica: necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et iam tempus equûm fumantia ſoluere colla.

¶ SERVIVS

¶ Sic fortis Etruria creuit] iuxta hyſtoriam. Nam con- ſtat tuſcos vſq; ad fretum Si culum oīa poſſediſſe. ¶ An- te ſceptrum,] i. antequā re- gnaret Iuppiter, qui eſt in di ctæo Crete monte nutritus. ¶ Impia quā ceſis gens eſt] arati hoc eſt, qui dicit maio res boues comedere nefas, putaſſe. Iuuena. neſcierāt pri mi gladios excudere fabri. Iam tempus equum fuman tia ſoluere colla, Allegorice hoc dicit. Debemus fatiga- to ingenio parcere, & finem facere carmini, Sanè non eſt comparatio, ſed translatio, ſicut in fine primi libri legi- mus. Et multi volunt ideo dixiſſe eum hoc loco finē Georgico- rū ſe eē facturū qđ duo ſequētes libri paſtorales ſunt, nō Georgi ci, vt etiā in prima huiꝰ carminū parte cōmemorauimus.

¶ PROBVS.

¶ Dicteo regi,] Ioui à Dicte mōte cretæ, in quo educatꝰ credił.

¶ MANCINELLVS.

¶ Hāc vitā,] ruſticā, & agreſtē, de qua latius, vbi de laudibꝰ agri Sabini. culturæ. ¶ Sabini veteres] Sabini, vt qdā exiſtimauere ab reli- gione, & deorū cultu Seuini appellati. Velinos accolūt lacus ro ſidis collibꝰ. Nā amnis exhaurit illos ſulphureis aqs. Infra ſabi nos Latiū eſt, ab latere piſcenū, tergo Vmbria apœninis iugis ſa binos vtrinq; vallātibꝰ. Ply. li. iij. ca. xiij. Sabinorū aūt ager egre gie Oliuetis, & vinetis ꝑditus eſt. Glādesꝗ; paſſim ꝓducit, ma- Etruria. xime gregibꝰ, & armētis ſtudēt. Eſt aūt gens antiqſſima, de qua Strabo li. v. Hec & plura. ¶ Etruria,] Ply. lib. iij. ca. vj. docet qđ primū Etruriæ opdidū. Luna portu nobile. Colonia luna à mari recedēs, ꝓpiorꝗ; Piſa, Etruriæ aūt fines ad Tybridis ripā, vt ait. Strabo, extēſi ſunt. ¶ Septē arces,] Roma em̄ ſeptē amplexa eſt Septimō mōtes, Capitolinū, Auētinū, Cæliū, Exqlinū, Viminalē, Quiri- nalem, Palatinū, Horū aūt etymologiā Varro ſcribit docetꝗ; ēt qđ dies ſeptimontiū noīatꝰ eſt ab his ſeptē mōtibꝰ, in q- bus ſita eſt. ¶ Dictei regis,] i. Iouis, cuiꝰ tēplū erat in di- cte monte Cretæ, q mōs ab Ida ad oriētē ſolē mile abeſt ſtadiis. vt Strabo li. x. ſcribit In eo mōte Iuppiter educatꝰ credił, vt ait Probꝰ, Id autē Maro quoq; li. iiij. Georgi. aſſeruit, dicēs. Dicteo cęli re gē pauere ſub antro. Succeſ- ſit demum Saturno Iuppiter argēteo ſæculo. ¶ Añ,] ante Epanalepſis figura. i. repli- catio. ¶ Impia gēs.] Varro Dictei li. ij. ca. v. ait de boue loquēs Boues. Hic ſocius hominū in ruſti- co opere, & cęteris miniſter ab eo antiqui manus ita abſtinere voluerunt vt capite ſanxe- rint, ſi quis occidiſſet, Plyn. autem libro ſeptimo. docet. quòd animal occidit, primus Hyperbius Martis filius, prometheus, bouē. ¶ Aureus,] Saturnus, qui aurea ætate regnauit in Latio, vt ſupra etiam patuit latius, agriculturamꝗ; ibidem edocuit, de quo maro libro. viij. ſic, Primus ab æthereis venit Saturnus, ab oris, Arma Iouis fugiens &c. Tu reliqua illic videto, aliqua etiā diximus ægloga quarta & ægloga ſexta quæ huc quoq; conue Claſſica. niunt, ¶ Claſſica,] tubarum ſonitus inde nominantur, quia claſ ſes æquitum ordines vocant, qui maxime, vtuntur tubis Priſc. author. Tube etiam claſſica appellantur, vt hic inflari claſſica. Ouidi. quoq; libro. j. meta. ait de aureo ſæculo, Non tuba dire- cti, non æris cornua flexi, Non galeæ, non enſis erat ſine militis vſu, Mollia ſecure peragebant ocia gentes, confecimus æquor. ideſt abſoluimus immenſam materiam, Eſt enim Metaphora, ideſt translatio à currentibus equis ad ſuum ſcribendi tenorem Fabius libro. vij. oſtendit eſſe cum translatione Allegoriam, id eſt inuerſionem, vt aliud verbis aliud ſenſu oſtendat. Erit autem ſenſus, quæ tractanda fuerant, explicuimus. iam congruum eſt, carmen finire.

¶ASCENSIVS.

¶Hāc olim veteres vitā coluere ſabini. Laudat agriculturā ab antiqtate, & veterū auctoritate, oim em̄ cōſenſu vetuſtiſſimi mores approbatiſſimi ſunt: vn̄ Phauorinus apud Aul. Gel. li. j. c. x. Viue morib⁹ p̄teritis, loquere verbis p̄ſentibus. ¶Ordo eſt. veteres ſabini. i. populi illi Italiæ ſanè antiq. coluere olim hācvitam ſ. ruſticanā, & Remus, & frater. ſ. Romulus, coluere hāc vitā p̄cipue paſtoralē, & Etruria fortis creuit ſic. i. p agriculturā. ſcilicet i. ſcire licet qd agricultura pōt, qa & . i. etiā Roma pulcherrima facta eſt. ſ. ſic. i. per agricolas, & paſtorales. aut Roma facta eſt. i. euaſit ſic. i. per agriculturā pulcherrima rerū, qa agricolæ multū decoris ac roboris attulerunt rebus Romanis, ꝙ ꝓ & Roma circundedit ſic &c. aut quæ. ſ. Roma circūdedit vna ſibi. i. ad decus, & ornatū ſuū ſeptē arces. i. colles, muro. ſ. vno: hoc eſt vnis mœnibus. Saturnus etiā aureus. i. optim⁹ aurea ſæcula inſtituēs agebat in terris hanc. i. ruſticanā vitā ante ſcęptrū. i. regnū dictæi. i. cretēſis regis. ſ. Iouis, hoc eſt anteꝗ̄ Iuppiter expulſo p̄re ſibi regnū vſurparet, & anteꝗ̄ gēs impia. i. ſcelerata, eſt epulata. i. epulū publicū cōſtituit, iuuēcis cæſis. i. mactatis quod impiū videtur, cū ſint ſocij laboris. nūc p̄cipit, Thure deū placa, vitulū ſine creſcat aratro. Etiā ſup. hoīes necdū. i. nō adhuc nō audierāt adhuc, claſſica. i. ſigna bellica vt tubas, lituos, & cornua inflari ſ. cū hæc vita in honore eſſet ſub Saturno, & necdum audierant enſes impoſitos duris incudib⁹. ſ. vt cudanť, crepitare. i. crepitū, & ſonitū dū p̄cutiebanť dare, ſed nos cōfecim⁹ equor im̄mēſum ſpaciis, i. abſoluim⁹ im̄ēſam materiā aut nauauim⁹ magnā operā in equore. i. re ruſtica q̄ vt æquor plana eſt. Et tp̄s eſt iā ſoluere. i. à iugo eximere hoc eſt tēp⁹ eſt ſoluēdi, eximēdi colla equū i. equorū, fumātia. ſ. ex diuturno labore, hoc eſt iā faciend⁹ eſt finis, materiæ peractæ & ad metā perductæ.

¶PIERIVS.

¶Sic fortis Etruria Creuit.] Sūt q noī adſpirēt hetruria, ſunt q, ethruria ſcribūt. Apud veteres ego nulla adſpiratiōe Etruria ſcriptū obſeruari, Imperiū ꝟò Etruſcorū, vt ait Liuius, fuit ab alpibus, vſqꝫ ad frœtū ſiculū, vn̄ totū mare, qd̄ à dextera Italici litoris eſt Tyrrhenū appellať, atqꝫ hoc eſt qd̄ virgili⁹ ait. Sic fortis Etruria creuit. ¶Scilicet & rerū facta eſt pulcherrima Roma.] Sūt antiq codices, in qbus Pulcerrima, abſqꝫ adſpiratiōe inueniať, de qua ſcribēdi ratione. M. Tulliū in hoc noīe ſolicitū fuiſſe, vť ipſi⁹ in oratore teſtimonio manifeſtū eſt: cui quū vnū ratio, alterū cōſuetudo dictaret, coactū ſe vſui cedere ꝓfiteť. Sed em̄ qd ſup hoc Terētius ſcaurus tradiderit, recitare nō pigeat, vt ēt locū in ei⁹ codice mancū reſartiam⁹, aut obſcurū nimis adiecta paraphraſi dilucidem⁹. ait itaqꝫ is. Et pulchrū, ꝗ̄uis in cōſuetudine adſpireť, nihilomin⁹ tn̄ ratio exiliter & enūtiādū & ſcribēdū p̄ſuadet. Ne vna oīno dictio aduerſus latini ſermonis naturā media adſpireť, ꝗ̄uis alij à Græcis putēt eē trāſlatū, q̄ſi pulchrū πολλου κοσμα qppe multū nitoris, & elegātiæ ſignificaret. Sūt tn̄ nō ebetis ingenij viri, q noīa huiuſmodi in Crum, exeuntia. à ꝟbis deduci velint, à Fulcio fulcrū, à ſepelio ſepulcrū, ita à polio polcrū, mox cōſuetudine pulcrū. ¶Et iā tēpus, æquū fumātia ſoluere colla] Sūt veteres cod. in qb⁹. equom, ſcribiť. In Romano, & aliquot aliis. Spumātia, legiť. Quā eē cū trāſlatiōe allegoriā Quintilian⁹ ait in octauo, Et fumātia, habeť apud cariſium, vbi de Allegoria.

GEORGICORVM LIBRI SECVNDI FINIS.

¶ASCENSIVS.

TEq̄ pales &c. vt morē inſtitutum obſeruē argumenta librorum paucis. explanabo priuſꝗ̄ rem aggrediar Ouidiani aūt argumenti explanatio huiuſmodi eſt, ꝙ ꝓ & Vates. i. diuin⁹ poeta virgilius monſtrauit, diuino. i. artificioſiſſimo carmine, oīa & te ŏ pales. ſ. dea pabulorū hoc eſt vos pabula & te ſup. paſtorū. i. inter paſtores memorāde, i. digne q memoreris & prædiceris, p orbē hoc eſt te ŏ Apollo de⁹ paſtorū, & cultus. i. cuſtodiā & curā pecorū & paſcua læta, ideſt

P. OVIDII ARGVMENTVM IN TERTIVM LIBRVM GEOGICON.

Teq̄ Pales, & te paſtor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramine paſcua læta
Quis habitent armenta locis, ſtabulentur & agni.
Omnia diuino monſtrauit carmine vates.

ANTONII MANCINELLI IN EVNDEM ARGVMENTVM.

Panditur apta boum: vel equum tibi forma notanda:
Poſt vitulum curam monſtrat, curāq́ parentum,
Tradit equis aliam. Vim poſtea pandit amoris.
Curat oues: Capraſq́: ſimul lactis, quóq́ lanæ
Mentio. Cura canum: ſerpentum cura notatur.
Morborum quóq́ te cauſſas & ſigna docebit.
Communemq́ luem cunctis animalibus olim.

ta, i. iocūda aſpectu & fœcūda gramīe, & qs. i. qb⁹ locis armēta. i. maiora aīalia qb⁹ armi extāt, vt boues equi & aſini, habitēt. ſ. ſtationē ſuā hoc eſt vbi paſcant & ſtabulētur, & qs locis ſtabulēt agni Bñ agni q ꝓpter teneritudinē in ſtabulis aut potius caulis & ſeptis, hoc eſt ouilibus detinentur noctu cum armēta per prata vagētur ſub dio. ſtabulentur ergo. i. in ſtabulis locentur. Stabulum autē à ſtando dictū eſt, vnde ſtantibus ferè attribuitur. equis bobus & nonnunquàm ouibus. Mācinellus q ſingulas particulas explicat ex ordine argumentum conſtruitur ſic. Apta, i. conueniens forma boum vel equū, ideſt equorum: panditur, ideſt reſeratur & manifeſtatur. ſ. in hoc. iij. li. notanda tibi. i. cuiuis paſtorali cura detēto, & ſup. poeta monſtrat poſt, ideſt poſtea ex ordine curā vitulum. i. vitulorum, & curā parentum. ſ. ipſorū & tradit aliā. ſ. curam equis & pādit poſtea vim. i. violentiā amoris, & curat oues. i. docet curare (Eſt enim accuſatiui caſus pluralis numeri) & capras ſimul & fit mentio, lactis, quóq́ pro & lanæ, & fit cura canū, & notat cura ſerpētū, & docebit. ſ. ad finem operis te cauſſas & ſigna. i. indicia morborum & luem. i. peſtem communē olim, ideſt quæ olim contingit cunctis animalibus.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER TERTIVS.

TE quóq́ magna Pales, & te memorande canemus
Paſtor ab Amphryſo, vos ſyluæ, amnesq́ Lycæi:
Cætera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes:
Omnia iam vulgata. quis aut Euryſthea durum?
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameq́: humeroq́ Pelops inſignis eburno
Acer equis? tentanda via eſt: qua me quóq́ poſſim
Tollere humo, victorq́, virum volitare per ora.

SERVIVS.

TE quóq́ magna pales, &c.] Inuocat deā pabuli dicturus de animalibus, ſicut de frumentis, & de vitibus dicturus Cererē inuocauit, & liberum. Sanè nō eſt mirandum vſum eſſe eo prohemio, ſicut eſt vſus in prīo. Nā nūc aliđ quodāmodo inchoaturus eſt carmen paſtorale. ſ. poſt cōpletū Georgi. Deinde etiā ſi vnū ſit, ſcim⁹ cōceſum eē ſcribētibus vt iteratioe procemij legentiū reficiant interdum laborem. Nam & Liuius frequēter innouat principia, vt incenſa à Gallis vrbe & completis cōſulibus, & Cice. in verrinis, qui frumentaria conciliauit auditorum animos iteratione principij. Vt omnes, qui

Pales. alterum iudicāt, & reliqua. Pales aūt, vt dixim⁹, dea eſt pabuli, quam alij veſtā, alij matrem deum volunt. hāc aūt Virg. genere fœminino appellat, alij inter quos, Varro maſculino. Vt hic pa

Amphryſus. les huic ſacra ſoluuntur. xij. Kal. Maias die, quæ palilia vocantur. ¶ Ab amphryſo] Amphryſus fluui⁹ eſt Theſſalię, circa quē ſpoliat⁹ Apollo diuinitate ob occiſos cyclopas admeto regi pauiſſe armenta dicitur. Vnde eum nūc inuocat, qui nomius vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς. i. à paſcuis vel ἀπὸ τῶν νόμων. i. à lege cordarum. ¶ Sylue, amnesq́ lycei.] κατ᾽ ἐξοχὴν montem Archadiæ poſuit: vel quia pecoroſa eſt, vel quia pan illic eſt ruſticum numen. ¶ Cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes. Oīa iam vulgata] . i. fabulæ quæ delectationi eſſe poterant & occu

Euriſtheus. pare mentes curis ſolutas iam deſcriptæ à multis in omniū ore verſantur. ¶ Quis aut Euriſthea durum,] Euriſtheus fuit rex gręcię. Perſei genus. qui Iunonis inſtinctu imperabat Herculi. vt varia monſtra ſuperaret: quibus poſſet perire. Vnde eum du

Buſiris. rum appellauit, qui potuit ad cōplendum odium nouercale ſufficere. ¶ Aut illaudati neſcit buſiridis aras,] buſiris rex fuit ęgypti, qui cum ſuſceptos hoſpites immolaret, ab Hercule interēptus eſt. cum etiam eum voluiſſet occidere. Huius laudem ſcripſit Iſocrates. Vnde illaudati participium eſt pro noīe, vt ſit illaudabilis, non qui laudatus non ſit, ſed qui laudari non meruerit: vt eſt illud in ſeptimo. Diues inacceſſos, vbi ſolis filia lucos, pro inacceſſibiles, non quos nullus acceſſit. ſed ad quos accedere nullus debeat. ¶ Cui non dictus hylas puer,] Cui aūt

Hylas. ideſt à quo Hora. ſcribens vario fortis, & hoſtium pro à vario.

Latonia. Hylas autem ſocius Herculis fuit, qui aquatū profectus raptus eſt à nymphis in Miſia. ¶ Latonia delos.] Inſula, in qua latona enixa eſt Apollinem & dianam, quam inſulam ante vagā Apollo, vt in. iij. legimus, Nycone celſa gyaroq́ reuinxit, vbi fabulā eius plenius diximus, ſtabilē fecit. ¶ Hippodameq́.] Græca q̄ in η, exeūt plęrūq́ ipſum η, in ia, ſoluūt, vt hippodame hippodamia. Penelope penelopeia. Fabula taliseſt, hippodame filia fuit œnomai regis ciuitatum Elidis & Piſæ, hic equos habuit velociſſimos, vt pote vētorum flatu creatos. Qui procos filiæ multos necauit, ſub hac conditione prouocatos ad curule certamē, vt aut victus traderet filiam. aut victos necaret, cum poſtea Pelopē amaſſet, hippodamia corrupit myrthilū aurigā patris primi coitus pactione, qui factis Cereis axibus cum victore Pelope à puella promiſſum poſceret præmiū ab eius marito eſt præcipitatus in mare, cui nomen impoſuit, nam ab eius nomie mirthoum dicitur pelagus. ¶ Humeroq́ pe. inſi. e.] Tātalus pater

Tātalus. Pelopis volens deorum tentare diuinitatem, eis inuitatis filiū ſuum epulādum appoſuit, à quo omnes dij abſtinuerunt excepta Cerere, quæ brachium eius conſumpſit, poſtea dij, petente Tantalo cum voluiſſent eius filium reuocare ab inferis, Ceres eburneū brachiū reſtituit. Quod ideo fingitur, quia Ceres ipa eſt terra quæ corpora vniuerſa cōſumit, oſſa tantum reſeruās. ¶ Acer equis,] victor etiam œnomai. ¶ Via,] rō. ¶ Me quóq́,] ideſt ſicut ſe alij ſuſtulerunt carminis merito. ¶ Victor,] effector propoſiti, & voti, ſicut pauloposſt, illi victor ego.

PROBVS.

¶ Te quóq́ magna pales: & te. m. c. paſtor ab. a. vos. ſ. a. q́. l.] Pales dea eſt paſtorū, qui diem ſacrū appellāt parilia tranſpoſita lrā l, qua ſi ſuo loco eſſet palilia potius dicerent, q dies natalis eſt vrbis Romæ, q̄ à paſtorib⁹ eſt condita huius aūt cui⁹ Deæ eſſet. etiā rit⁹ declarat. Nā & ignes trāſiliūt, accēſis ſtramētis more agreſti: ibi hūc diē colētes lacte libant, q fructus ex pecore tollitur. ¶ Amphryſo.] Flumē eſt theſſaliæ, cuius regionē quādam moloſſi incolunt. Quorū rex fuit Admetus Pheretis filius cuius pecora & armēta Apollo pauit, iuſſus ſeruiēdi contumelia. x. annis luere temeritatē, quā cyclopas perdiderat, qui fulmē fecerāt, quia indignabat eo percuſſum Aſclepiū, is ergo inuocat eum cum Pale. Lycæus mōs arcadiæ regionis quæ pecorū pręcipue eſt ſtudioſa. ¶ Quis aut Euryſtheū durum,] Euryſtheus fuit rex, cuius imperio Hercules intolerabilia ſtipendia ſuſtinuit. ¶ Aut il. n. b. aras.] Buſiris Neptuni fili⁹ Buſiris.
rex Ægyptiorum fuit, aduenas ad aras immolare ſolitus: quem Hylas.
Hercules interfecit. ¶ Cui nō. d. hylas. p. e. l. d.] Hylas Theiodamātis filius, Dryopū regis, quorū gēs ſubiecta parnaſſo fuit, qui patre interfecto Herculē ſecutus, ſtudio eius virtutis ardēs. Quū ex comitatu argonautarū in myſia Hercules receſſiſſet, ad materiā quærēdā, remi quē fractū volebat, reficere, & hylas ad hauriendā aquā aſcanij fluminis vrnā extuliſſet, dū accedit ad ripā adamatus à nymphis eſt, ꝓpter hūc Hercules comites deſeruit, nec ſecutus Iaſonem, vt refert Apollonius in argonautis eius fluminis nympha meliæ Eunyce partus eſt, & Apollonius refert in argonautis, μεσυδενὶ κας βαλεδίην. ¶ Latonia delos.] quia ibi pepit Apollinē, & Dianā in ipſa palmæ & oleæ arbore.

MANCINELLVS.

¶ Cato maior in Cicerone de agricultura loquēs ait, Nec verò ſegetibus ſolum & pratis, & vineis, & arbuſtis res ruſticæ lætę ſunt, ſed pomariis etiam, & hortis, tum pecudū paſtu, & apum examinibus florum omnium varietate. Itaq́ non iniuria poeta feciſſe videtur, ſi poſt ſegetes, atq́ vineta & arbuſta, de pecudum paſtu, & apibus ſcripſit. ¶ Te quoq́,] ſicut Cererē, & Bacchum cecinim⁹. ¶ Pales,] vt Naſo, & Feſtus aiūt, dicebātur paſtorum dea, cuius feſta parilia dicebantur paſtorū: ꝙpro partu pecoris eidem ſacra fiebant, qui dies, vt Prob. ait, dies natalis eſt vrbis Romæ, quæ à paſtoribus eſt condita, quo die, & ignē tranſiliebant, accēſis ſtramentis more agreſti, & lactes libabant, qui fructus ex pecore tollit, de his aūt late Oui. lib. iij. Faſt. Ply. aūt li. xviij. c. xxix. ſcri. Romæ natalem fuiſſe. xj. Kal. Maij. ſic etiā Soli. ait. Oui. tñ li. iiij. Faſt. xij. Kal. Maij, fuiſſe ſcribit. Sunt qui aliter ſcribant, demū, quo die condita fuerit, incertū putare debemus, cū etiā & quo tpe, & à quo minime cōſtat, qđ quidem late oſtendit Dio. lib. j. antiquitatū, vbi maximā refert varietatē. ¶ Paſtor,] Apollinē intelligit, q̄uo aūt Admeti regis armenta apud Amphryſum Theſſaliæ fluuium pauerit, videto æglo. v.

 Macro.

Macr.verò li.j.ſatur.de diuiſiõe dierũ ait, Nomiõ Apollona co
gnoiauerũt,nõ ex officio paſtorali,vt fabula, per quã fingitur
Admeti regis pecora pauiſſe, ſed quia ſol paſcit oĩa, quæ terra
progenerat,vñ nõ vnius generis,ſed omnium pecorũ paſtor ca
Licæus. nitur. ¶Licæi,]Arcadiæ mõtis,in quo delubrũ iouis licæi,quẽ
pana volũt intelligi,vt etiã ante oſtẽdimus.Strab.aũt lib.viij.
Pales. ſcri.in arcadia fertilia fuiſſe pecori paſcua;p̃ſertim eqs,atq; aſi-
euriſthe⁹ nis equarũ ſuppoſitoribus.¶Euriſthea durũ,]Euriſtheus vt
Euſe.ſcri.fuit Mycenarũ,Lacedemoniorũq; rex,qui teſte Dyo.
li.v.Herculi.xij.labores,ſeu certamina p̃fici mãdauit,propter-
ea durũ poeta dixit.¶Illaudati buſy.a.]Legiṫ etiã arces in an
Laudare tiqs.Macro.lib.ſat.vj.exponit illaudati p illaudabilis.i.nunq̃
Buſiris. nominãdi,nã laudare ſignificat priſca lingua noĩare,appellare-
q;.Strab.verò li.xvij.ſcri.q nullus Buſiris nec rex fuit,nec tyrã
nus ĩ ægypto.Vnde fabula eſt,qđ de ipſo,diciṫ.Idẽ quóq; Dyo.
Oſiris. cõfirmat:ait em̃ li.ij.in Oſiridis veluti frugũ,ac fructuũ reper-
toris memoriã apud poſteros immortalẽ:boues ruffos,qm̃ vi-
denṫ colore ſiľes Typhoni,q Oſiridẽ necauit immolari permiſ-
ſum:hoieſq; colore Typhõis antiq reges ad ſepulchrũ Oſiridis
ſacrificio mactabãt,qua ex cauſſa pauci ruffi ægyptij reperie-
banṫ:externi plures,hæc res materiã fabulãdi græcis dedit, Bu
ſiridẽ hoſpites necaſſe:ſed Oſiridis ſepulchrũ ea crudelitate no
tãdũ eſt.Liuius tñ.v.ſcri.q Hercules Buſiridẽ ægyptiorũ regẽ
in ægypto mactatos aduenas ioui ſacrificãtẽ merito affecit ſup
plicio.Euſe.ait,q Buſiris Neptuni,& lybiæ epaphi filiæ:filius
apud vicina Nilo loca tyrãnidẽ exercuit,trãſeũtes hoſpites cru
deli ſcelere interficiẽs.¶Hylas puer,]Videto æglo.vj.¶Lato-
nia delos,]quia ibi peperit Dianã & Apollinẽ tẽplũ habet. Sed
propterea in inſula dicuntur nati(vt ſcri.Macro.li.j.ſat.)q ex
mari nobis oriri videnṫ.Et hæc inſula ideo delos vocaṫ,qa ort⁹
vocaṫ & quaſi part⁹ liminũ oĩa facit dela.i.apta clareſcere,Præ
Delos. terea delos manifeſtus diciṫ.Deloo,manifeſto,declaro,Eſt aũt
delos inſula ĩ mari ægeo ſita,vrbẽ hñs in plano poſitã,& Apol-
linis tẽplũ,atq; Latonę,q̃ ibi Dianã ſimul,& Apollinẽ peperit,
Œnom⁹ autor Stra.li.x.¶Hippodameq;,]ĩ Piſa pelopõnẽſi ciuitate(vt
Dio.li.v.edocet)Mars ex ægina Æſopi filia genuit Œnomaũ.
Is vnicã filiã Hippodamiã appellauit,ſinẽ vitæ ab oraculo ſciſci
tãti reſpõſum eſt,tunc in fata illã ceſſurũ, quũ filia nupſiſſet de
creuit igitur filiã,perpetua virginitate frui.Multis tãdem vxo-
rẽ ſibi illã poſtulãtibus,certamẽ propoſuit,quo qui victus eſſet
interficeretur,victor virginẽ deſpõderet.Equorum ita inſtituit
curſum à Piſa ad arã Neptũni, quæ erat apud iſthmũ corinthi.
Curſus erat eiuſmodi. Œnomaus arietẽ ioui ſacrificabat, q vir
ginẽ poſtulabat,quatuor equorũ ferebatur curru Œnomaus ſa
cris peractis,curſu ſequebatur,præcedente auriga Myrthilo aſ
ſecutũ haſta,quã manu geſtabat interficiebat,hoc pacto cũ plu
res equorũ velocitate peremiſſet.pelops Tãtali filius viſa Hip
podamia,corruptoq; myrthilo illius opera victoria vſus eſt,pri
mus em̃ ad arã neptũni peruenit, qua ex re dolore actus Œno
maus exiſtimãs aduiniſſe reſpõſi tẽpus,ſibi mortẽ cõſciuit,pe-
lops aũt ſumpta vxore hippodamia,Piſæ regnũ tenuit,hæc ex
Dio.Hippodame,dici põt bellicoſa,hippodamos em̃ bellicoſus
dicitur,vel equorũ domitor.¶Humeroq; pelops.]Ordo eſt,&
pelops acer eqs,inſignis eburno humero,quo pacto aũt id eue-
nerit illi,videto li.vj.met.Ser.aũt fabulã ĩterpretaṫ.¶Victor,]
Facere. voti cõpos virũ.¶Vo.per o.]Ply.iunior li.vj.epi. ad tacitũ eq
ſcribere. dem beatos puto,quibus deorũ munere datũ eſt,aut facere ſcri
benda,aut ſcribere legenda:beatiſſimos puto quibus vtrũq;.

ASCENSIVS.

¶Te quóq; magna pales,] In hoc.iij.li.deſcripturus paſcua & pecora inuocat eorũ numina, & ferè inuocat & proponit more græcorũ.Nam per metonomiã deorũ dearũq; noĩa pro reb⁹ quibus præſunt poni ſolẽt quocirca dicẽs te quóq; &c.duo facit nã inuocat venerabili illa cõpellatione ac affatione ſimulq; proponit,quia non numina ſed res quibus præeſſe putabantur deſcripturus intelligitur.¶Ordo igitur eſt.O magna(quia ſuũ cuiq; numẽ magnũ eſt)Pales.i.dea pabulorũ nos canemus.i. cũ laude tua deſcribem⁹ carmine te.i. dona & munera tua hoc eſt pabula & te ô paſtor.ſ.Apollo memorãde.i.denoĩande & mẽoria digne ab amphryſo fluuio illo Theſſalię.i. ppterea q illic admeti regis gregẽ pauiſſe perhiberis:vñ nomios,i.paſtorũ deus habitus es,& nos canemus vos ô ſyluæ & amnes lycei.i.Archadici,apud quos.ſ.Pan& cæteri paſtores plurimũ diuerſati ſunt hoc eſt in hoc ope paſcua & pecora. i. rẽ paſtoralẽ pertractabimus Cætera quæ vacuas &c. Ne qs calũnieṫ poteã rẽ vtilẽ minuſq; delectabilẽ deſcripturũ q pecoris curã ſuſcipiat,iocũdaq; figmẽta ac poetarũ fabulamẽta prętereat,innuit ſe hãc rẽ deſcripturũ nõ ignobilitate quadã animi ſed ſumma gñoſitate, qppe q facilẽ in falcẽ meſſem ĩmittere nolit nec aliorũ inuẽta ſectari. Nã licet Heſiodũ imiteṫ,eũ tñ lõge pręterit atq; p̃cellit,qa ergo cætera q̃ vacuas renuiſſent carmina metẽs oĩa iã vulgata tẽtãda inqt eſt via,qua me quóq; poſſimt tollere humo victorq; & virũ volitare p ora.i.excogitãda eſt mihi materia nõ ignobilis, aut in re tenui elaborandũ eſt vt nõ tenuis ſit gloria ſicut in quarto dicturus eſt.In tenui labor,ac tenuis nõ gloria &c.¶Ordo aũt eſt.Cętera carmina.i.cætere res carmĩe deſcribẽdę,q̃ tenuiſſent i.occupare potuiſſent mẽtes vacuas.i.ſecuras nec de lodice parãda ſollicitas,ſed ocioſas & liberas,ſunt iã oĩa vulgata. i. ipſe res ſunt vulgo expoſitæ & notę,frequẽterq; deſcriptę.Nã qs neſcit.q.d.nemo,aut euriſthea regẽ græcię,hoc eſt Micenarum & Lacedemoniorũ,durũ. ſ.in Herculẽ quẽ ad tot labores ĩplacat⁹ impulit, aut qs neſcit aras.ſ. in quib⁹ hoſpites ĩmolauit aut arces.i.aulã tyranicã buſiridis.ſ.regis ægypti illaudati.i.illaudabilis aut nũquàm iuſte laudati.Cui nõ eſt dict⁹.i.narrat⁹ & recitatus carmine hylas puer.ſ.Herculi dilectus,& cui nõ eſt dicta delos.i.inſula illa latonia.i.in qua latona Dianã & Apollinem enixa diciṫ,& cui nõ eſt dicta hyppodame.ſ. puella dicta quaſi equorũ domitrix aut bellicoſa,& cui non eſt dict⁹ Pelops. ſ. filius Tãtali à quo peloponeſos dicta eſt acer.i.ſtrenuus equis.i. bellator domitor cœnaomai ĩeqs is ſup. ĩ ſignis.i.clar⁹ & famatus hũero eburno: quẽ.ſ.illi reſtituiſſe dicũtur dij exeſo à cerere eius proprio cui inquã hæc oĩa nõ ſunt dicta.q.d.nemini, qa oẽs norũt.(Sũt q ne vitioſum ſit bina epitheta ſine cõiũctiõe vnũ dediſſe dicãt legendũ,hũeroq; pelops in ſignis eburno, & Acer eqs)qa ergo cætera iã nota ſunt & diuulgata,tẽtãda.i.attẽtãda eſt via qua ego poſſim tollere.i.erigere humo.i.à re hũili qualis eſt aliorũ inuẽtus dũtaxat inniti quóq;.i.etiã me ſicut cæterarũ rerũ inuẽtores ſe extulerũt,& qua ego victor. i. cõpos voti, poſſim volitare per ora virũ.i.virorũ.ſ.p̃ſtantiũ,qa à viribus ac virtute dicũtur viri: ſed pulchrũ eſt à laudatis laudari,vt hector neuianus inqt,autore etiã Cicerone.

PIERIVS.

¶Cætera q̃ vacuas tenuiſſent carmina mẽtes,]Oĩa iã vulgata. Quãuis, carmĩa,nõ ĩprobarim,in cod. tñ aliquot manu ſcriptis legiṫ,carmine,ſeptĩo caſu. Nõ em̃ dicit cætera carmina iã vulgata ſunt,ſed cætera oĩa,q̃ verſib⁹ pãgi potuiſſent, q̃q; plurimũ in poetarũ argumẽta venire ſolẽt,mox ea q̃nã ſint,recẽſet.¶Euryſtæa durũ,]Ne quẽ trãſuerſum agãt,q dirũ malũt ad hoĩs crudelitatẽ oſtẽdẽdã:durũ,caſtã eſſe lectionẽ oſtẽdit Val.Flacci parodia.Sed duro ſæuæ ſub rege Mycenæ. ¶Aut illaudati neſcit Buſiridis aras,]In Ro.cod.in Medic.& in Lõgob. Inlaudati, p in,ſcriptũ eſt more veterũ ac de illaudato qdẽ legas apđ Gel.li.ij.c.vj.Locũ verò hũc No. Marcellus expoſitur⁹ ait,Laudare ſignificat etiã noĩare.Virgi.Aut illaudati neſcit Buſiridis aras. i. nec noĩandi. Plaut⁹ ĩ captiuis. Id vt ſcias Iouẽ ſupremũ teſtẽ laudo ægio. Sunt qui illaudatũ ferũ, & immanẽ interpretẽtur.Nõ defuerũt olim,qui virgilio vitio verterẽt,quaſi ocioſum epitheton ĩmaniſſimo oĩm Tyrãno attribuerit. Sed em̃ tot inter opiniones primas obtinere videṫ Iſocratis oratio dicẽtis.eũ qui buſiridẽ laudare conatus fuerat, id demum effeciſſe, vt & vituperabilis, & odio magis dignus,ob eam commendationem videretur, Eius verò verba ſubtexere viſum eſt non importunum. αν ουμ νυθιγε τοις υπο σου λεγομενοις ουτως αγανακτησειεμ, ωστε μηδεμιας αμ αποσχεσθαι τιμωριας. και τοι πως ουκ αισχυνεσθαι μαλλομ ησεμνυνεσθαι πσοσηκη,τομ πασα τοις λοιδορουμενοις ηπαυ τομ μαλλομ αγαπωμενομ,ηπασα τοις εγκωμιαζομενοις. quorum ſentẽtia eſt huiuſmodi. Verũ enimuero, quæ à te dicta ſunt,ea tam indigne ferre debet,ac ſi nullũ inde ſit honorẽ cõſecutus.cur verò quis nõ vituperatiõe ſe affectũ potius quàm laudatũ iudicet qui propter ea,q̃ in ſe maledice cõtorta ſunt maiorẽ apud hoĩes gratiã cõſequatur,quàm ppterea, q̃ fuerint p̃cipue laudata? Quare ſi virgiliũ dixerimus,dũ Buſiridẽ illaudatũ appellat,locũ hũc Iſocratis perſtrĩxiſſe,nõ inepte forſitã locũ interprætati iudicabimur.Alij Ouidio freti dicũt illaudatũ Buſiridẽ ea de cauſſa dici,qa Iuppiter ei⁹ ſacrificia nũquàm approbauerit. Sed vereor,ne dũ tã multa ſup illaudato,perquirim⁹,nos quóq; illaudãdi iudicemus.

SERVIVS.

¶Primus ego in patriam.] Ideo primus q ante illũ nullus mantuanorũ poeta fuit, aut qa null⁹ inde talis emerſit.¶Modo,] Tantũmodo. ¶Aonio vertice,] Bœotio.
Aonia. Aonia ipſa eſt bœotia:ĩ qua eſt mons Helicon muſis dicatus. ¶Idumęas palmas,] abundantes quales ſunt, & quãtæ apud idumen ciuitatem phœnicis.Luca.& arbuſto palmarum diues idume. ¶In medio mi.cæ.erit templũq; te] .i. tẽplũ ipſi dabo, & verbo vſus eſt põtificali. Nã q tẽplũ dicabat poſtẽ tenẽs,dare ſe dicebat numini, q ab illo neceſſe fuerat iã teneri, & ab humano iure diſcedere,qđ aũt dicit ĩ medio ei⁹ tẽplũ fore ſignificat, Nã ei ſemper ſacrat⁹ numini locus eſt,cui⁹ ſimulachrũ ĩ medio cõſtituitur,alia enim ad ornatũ

Primus ego in patriam mecum(modo vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat.
Mincius,& tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit,templumq; tenebit.

Illi victor ego,& Tyrio conſpectus in oſtro,
Centum quadriiugos:agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alpheum linquens,lucoſq; Molorchi,
Curſibus.& crudo decernet Græcia ceſtu,

ornatū tantū pertinet.¶Tyrio cōſpectꝰ in oſtro,]In habitu pontificis, cuius ſe officiū dicit in tēpli cōſecratiōe ſumpturū. ¶Cētum quadri
Circēſes. iug.]i. vnius diei exhibebo circēſesludos,vt Varro dicit in libris de rebus,populi Ro.olim.xxv.miſſis exhibebātur,ſed xxv.dicebaī ærariꝰeo ꝙ ex collatiōe pp̄li exhibebaī,qui deſiit eſſe,poſtquàm cōferēdæ pecuniæ eſt cōſuetudo ſublata, vn̄ etiā permāſit,vt vltimus miſſus appellaretur ærarius.Ergo centum currus ſc̄dm antiqtatē dixit,ſicut etiā ad flumina.olim em̄ ī littore fluminis circēſes agitabanī.in altero latere poſitisgladiis, vt ab vtraq; pte eſſet ignauie p̄ns piculū,vn̄ & circēſes dicti ſūt, q exhibebātur in circuitu enſibus poſitis , licet alij à circūeūdo dicāt circēſes vocari.¶Cuncta mi.al.lin.Mihi] .i.ad honorem meū.Et hoc dicit ex aliis agonibus ad me certatura græcorum
Alphęus multitudo cōueniet p alpheū aūt Iouis olympici agonē ſignificat.Nā alphęus fluuius eſt Elidis , quæ ciuitas iuxta Piſam eſt: in qua colitur olympicus Iuppiter.¶Lucoſq; mo.] ideſt ſyluā nemæā , in qua celebratur Agon in honorē Archemori cuiuſdā paſtoris: Molorcus aūt paſtor fuit,qui Herc . venientē ad oc
Molorchus. cidendū Nemeæum leonē ſuſcepit hoſpitio,eos aūt ludos accipimus per alphæum,qui Olympiaci dicūtur. per lucos molorchi eos,qui Nemæea vocantur. ¶Crudo.] Duro vt ſeu crudo fidit pugnam committere cæſtu.

PROBVS.

Primus ego in primā.m.m.u.ſ.Aonio.r.d.u.m.Primus idumeas.r.t.m.p.]Terrā , quæ non boætia vocatur habuerūt ante Hyrantes,Leleges.Tenices,phœnices,Aones. vn̄ adhuc aonia dicitur. Eſt aūt in ea helicon mons ſacer muſis,in cuiusvortice muſis fons expreſſus diciī vngula pegaſi , Quē alij aganippen, alij hippocrenē vocāt . Inde ergo ſe deducturū muſas dicit , qa poſt mātuanorū carmīa,ſcripſerit.Idumæas aūt palmas ab Idumæorū gēte.i.iudeorū,quæ regio eſt in ſyria paleſtina.Locum aūt hūc dixit,nō ꝙ ibi tm̄ ſint palmæ,ſed p̄cipue.Vbi flexibilis errat mincius,Mincius flumē ex Benaco lacu fluens, prætexit mantuā.¶Cūcta mihi alphœū.l.l.q;.molorchi Curſibꝰ &.c. d. g.cęſtu.]Eos ſignificat Ludos,qui in achaia celebranī.v.quoq; anno , & appellātur olympía,& eos qui in archadia,& dicūtur nemeęus.Alpheus em̄ flumē eſt achaię, iuxta quē Elis oppidū, extra quod olympij Iouis tēplū,ibi celebranī quinquēnalia certamína gymnica , Lucos molorchi nemeæ adicit . Molorchus fuit Herculis hoſpes,apud quē is diuerſatus eſt, quū proficiſceret ad leonē nemeæū necādū,Qui quū immolaturus eſſetvnicū arietē,quē habebat,vt Herculē liberalius acciperet.Impetrauit ab eo Hercules,vt eū ſeruaret īmolaturꝰ,vel victori tāquā deo, vel victo,& interfecto leone, quū ſolutꝰ eſſet, vel odio Iunonis, ne ei cœleſtes honores cōtingerēt:vel fatigatus,experrectꝰ,mira celeritate dānū correxit.Sumptaq; picea corona,qua honorātur,qui in nemeęa vincūt,ſuperuenit. Itaq; & molorcho parāti ſacrificiū manibꝰ,vbi & aries īmolaturꝰ erat.Inde nemeæa inſtituta ſunt,poſtea Archemori manibꝰ ſunt renouata à ſeptēviris, q thebas petebāt , Sed molorchi mētio eſt apud Callimachū in ætion libris.

MANCINELLVS.

Aonio vertice,]in Aonia bœotiæ parte mōs eſt helicō phoci
Elicon. di affinis ex aqlonis partibus non procul à parnaſſo diſtans, q
Parnaſſꝰ in phocide eſt.Parnaſſo emulꝰ eſt,& altitudine,& circuitu,vterq; em̄ niuibus pulſaī,& rupes amborū ſaxea eſt,hoc aūt in loco eſt conſecrata muſis ædes,fonſq; Caballinus,& Libethridū ſpelūca nympharū:autor eſt Strab.lib.ix.Vtq; probus ait,fons ille expreſſus diciī vngula pegaſij,quē alij aganippē,alii Hippocrenē vocāt,Inde ergo ſe deducturū ſecū muſas ait,ꝙ primus Mātuanorū carmina ſcripſit.¶Idumeas pal.]i.laudē,& gloriā.palma em̄ pro victoriæ præmio poniī,ex qua laus redūdat.de qua palma videto li.j.Georg.Idumea aūt ps eſt Syrię,teſte Ply. lib. v.c.xiij.Supraq; Idumeā Iudæa longe,lateq; fundiī. Dixit autē
Idumæa, idumæas palmas,qm̄ ibi copia maxima eſt, nō ꝙ alibi etiā non fuerit.ptolomæus lib.v.ſcri.Idumeā regionē totā eſſe ab occaſu Iordanis fluuij in Paleſtina ſyriæ prouincia. Stra.li. xvj. ſcri.in Hierico cāpo palmetū eſſe ſpacio ſtadiorū cētū, & totū irriguū & habita-

& habitatiōibꝰ plenū,vbi & regia eſt, & Balſami viridariū.ply.quoq; li.v.c.xv.ſcri. Hiericontē palmetis cōſitā,
Hiericus fontibꝰ irriguā,ppterea igiī idumæas palmas Maro ait. Hiericus em̄ oppidū ī iudea eſt.Paleſtinę quoq; regiōe,ſicut idumæa: eſt itē Iudæa ab occaſu iordanis fluuij,ſicuti& idumæa,vt oſtēdit Ptolomæꝰ lib.v.& Ply.lib.etiā.v.ꝙ ſupra idumæā,Iudæa lōge,lateq; fundiī, ergo ob hiericōtis cāpū Idumæas palmas ait,eſt em̄ ꝓpinquitas eis. ¶Propter,]prope.¶Mincius,]q mantuā præterfluit.¶Tenebit,]ſeruabit,cuſtodiet.¶Victor]voti cōpos. ¶Tyrio oſtro,] vide in fine.li.ij.Geor.Oſtro id ait.qn̄ p̄tor p̄ſidebat ludis circēſibus habitu triūphali,qd̄ ēt Iuueñ.ſat.x.īnuit,ibi. ſ.Quid ſi vidiſſet p̄torē,&c.¶Quadriiugos.]hn̄tes quatuor equos iugo, pollíceī aūt curules ludos auguſto.¶Agitabo,]ſæpe agā alphęū, de alphœo & olympicis ludis videto li.j.Geor . ibi Eliadū palmas epyros equarū.¶Lucos q; mo.]eos ludos intelligit authore probo,q ī arcadía celebrabanī,dicebāturq; Nemeæa. Molorchus em̄ fuit Herculis hoſpes , quū ꝓficiſcereī ad leonē nemæū necādū:quo qdē necato Nemeęa inſtituta ſūt poſtea archemori manibꝰ ſunt renouata à ſeptē viris,q thebas petebāt. Molorchi aūt mētio eſt apd̄ Callimachū.¶Crudo cœſtu.]de ludo cæſtuū videto poetā li. v.æñ.cœſtꝰ aūt à cędēdo diciī.

ASCENSIVS.

Primus ego in pa.&c.]Oſtēdit:qua vía ſperet ſe victorem fore,& humo efferri poſſe,ſi videlicet primus Mātuā muſas trāſferat,eiſq; illic ædem dicet,qd̄ ſe facturū dicit in honorē Augu. Cæſaris,qua occaſione deſcribit ſacrificij concepti pompam,& cæſaris triumphalia inſignia , cuius etiā egregia facinora ſe de ſcripturū polliceī.Ordo igiī eſt.Ego rediens nō illinc, vhi fuerit corpore,ſed cōtemplatione,& animi exercitatione , deducā vertice aonio.i.ab helicone monte in Aoniæ , quæ boetiæ pars eſt,deducā dico primus mecū muſas in patriam. ſ.meā , hoc eſt Mantuam,vbi natus,& quaſi ſi id dicā:paratus ſum modo.i. dū modovita ſuperſit,& ô Mantua ego referā tibi.i.ad te,& ad honorem tuū primus palmas idumeas,i.gloriam , & laudē , qualem habent palmis coronati, quarum idumeæ præſtantiſſimæ habentur,hoc eſt primus merebor nobili palma coronatus in patriam meā redire,Et ego ponā.i.cōſtituā,templū.i.ædem ſacram contemplationi,dicatā de marmore . ſ. conſtructū ſup .in campo virili,ppter.i.iuxta aquā,vbi.ſ.locus purgatior,&amœnior eſſe ſolet,vbi.i.in quo loco mincius fluuius ille apud Mātuam in padum incidens errat.i.circūfluit,nō recto tramite erranti ſimilis:tardis flexibus,hoc eſt ipſum tardantibus , cuius tarditas incōmodū acolarū ꝟgit. Nā fluuij p̄cipites negāt reditū cū difficillimū ſit aduerſo flumine quicquàm vehere, & vbi mincius p̄texit.i.coopit,& munit ripas tenera arūdine Cæſar. ſ.Augu.erit mihi.i.ad votū meū in medio.ſ.tēpli,quaſi priceps eius,& tenebit.ſ.tanquàm rē ſibi dicatā tēplū.Ego victor.i.voti cōpos,illi.i. in illiꝰ honorē.aut cōſpectus illi.i.ab illo ī oſtro tyrio.i.purpurea tyria,vt preſes ludorū agitabo ad flumina cētū currus q̄driiugos.i. hn̄tes quaternos equos,hoc eſt exhibebo vniꝰ diei ludos circēſes,& cūcta græcia.i.pubes græcorū linquēs alphæū.ſ.amnē elidis,ad quē currules ludi fieri ſolebāt,& lucos.i.ſyluas īceduas,molorchi.i.q̄ ſūt ī Arcadía,à molorcho denominatí.certet mihi.i.ad votū meū curſibus.ſ.equorum vt apud alphæum ſolet,& ceſtu.i.munimine manuū,quo pugiles ſeinuicē cędūt ,crudo.i.ex corio crudo,& plūbi pleno ſc̄tō,qūo apud molorchum certare ſolebant archades in ludis nemæis.

PIERIVS.

Illi victor ego,& tyrio cōſpectꝰ ī oſtro cētū quadriiugis agitabo ad flumīa currꝰ.]In Ro.In Med. & aliquot antiqſſimis codi.Illic,hoc eſt Mātuæ,ī p̄ria mea:quo primꝰ ego muſas ab aonia deduxero.In Lōgob. abraſum eſt,c, īperiti neſcio cuiꝰ temeritate.Quāquàm nihil ꝓhibet,qn illi,ꝓ illic,accipi poſſit,vt ī.ij. Ænei.illi mea triſtitia facta,qd̄ ꝓ illic poſitū Grāmatici veteres obſeruarūt.¶Et crudo decernet gręcia ceſtu,]In Ro.cod.Duro ceſtu legiī,ſed em̄ in.v.ænei.ſeu crudo fidit pugnā cōmittere ceſtu,Præterea in Medi.in Lōgo.& in qbuſdā.Decertet,habeī:vt alibi certare paleſtra,qd̄ verò obiiciūt alij,decernere ferro,id loco ſuo examinabitur.

Ipſe caput tonſæ,foliis ornatus oliuæ
Dona feram:iam nunc ſolennes ducere pompas
Ad delubra iuuat:cæſoſq; videre iuuencos:
Vel ſcena vt verſis diſcedat frontibus:vtq;
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro,ſolidoq; elephanto
Gargaridum faciam,victoriſq; arma Quirini.
Atq; hic vndantem bello,magnumq; fluentem

SERVIVS.

Tōſæ oliuæ.]Minutis foliis cōpoſitæ, vt tōſiſq; ferūt mātilia villis,habiturū autē ſe coronā tōſilē dicit. Vel,ſcęna vt ꝟſis apd̄ maiores theatri gradus tm̄ fuerūt , nā ſcæna de lignis ad tēpus fiebat, vn̄ hodieq; cōſuetudo p̄māſit, vt cōponāt pegmata à ludorū theatraliū editoribus: Scæna aūt,q̄ fiebat,aut verſilis erat,aut ductylis:verſilis tūc erat,cum ſubito tota machinis quibuſdā vertebatur, & aliam

& aliā picturæ faciē oſtēdebat. Ductilis tunc, cū tractis tabulatis hac, atq; illac ſpecies picturæ nudabatur interior. Vn̄ perite vtrūq; tetigit dicēs.verſis diſcedat frōtibꝰ, ſingula ſinglis cōplectēs ſermonibꝰ,qd Varro,& Sueto. cōmemorāt. ¶Purpurea intexti tollāt,]hoc ſc̄dm hiſtoriā eſt locutꝰ. Nā Auguſtus poſtq; vicit Britāniā,plurios de captiuis,quos adduxerat donauit ad officia theatra-

 lia.Dedit

lia. Dedit etiam aulea.i.vela inimica in quib⁹ depinxerat victorias ſuas, Et quēadmodū britāni ab eo donati eadē portarētvela, q̄ reuera portare cōſuerāt. Quā rē mira ex preſſit ambiguitate dicēs in texti tollant. Nā in velis ipſi erāt picti, qui ea portabant.

Nilum, ac nauali ſurgentes ære columnas.
Addam vrbes Aſiæ domitas, pulſumq́ Niphatem,
Fidentemq́ fuga Parthum, verſiſq́ ſagittis,
Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa,
Biſq́ triumphatas vtroq́ ab littore gentes.

Aulæa. ¶Aulæa, aūt dicta ſunt ab aula Attali regis, in qua primum inuēta ſunt vela ingētia, poſtquàm is populū Romanū ſcripſit
Gangaridæ. herede. ¶Solidoq́ elephāto,] ex ebore ītegro, nō ſectili. ¶Gāgaridū faciam.] Gangaridæ ppl'i ſunt inter Indos & Aſſyrios, habitantes circa Gangen fluuiū, vnde etiā gangaridæ dicti ſunt. Hos vicit Auguſtus, vn̄ etiā Imbellē auertis, Romanis arcib⁹ Indum. Gangaridū aūt ꝓ gangaridarū dixit quia hic gangarida facit. Quod aūt ait Victoris arma Quirini. Non eſt contrarium, nā vt etiā ī primū Æn̄ei. diximus, Sueto. Tranquillus hęc de Auguſto cōmemorat quodā tp̄e tres partes ꝑ ppl'i, conſentiente ſenatu, obtuliſſe ei tria noīa. ¶Quirini.] Auguſti, Cæſaris. Ille ne vnum eligendo, alias offenderet partes. Primo Quirinus eſt dictus, inde Cæſar, poſt in nomine Auguſti ꝑmanſit. Vnde eum Virg. omnibus his noībus appellat. Nā hic Quirinū Romulū non poſſumus accipere, qa gāgarides penitus ignorauit. ¶Vndantē bello nilū.] Quaſi non vndas, ſed bella portantē propter Antonij, et Cleopatræ grauiſſimū prælium. ¶Magnumq́ fluētē.] pro magne. nomen pro aduerbio, vt toruumq́ repente clamat. Ac nauali ſurgentes ære columnas, Auguſtus victor toti⁹ ægypti, quā cæſar pro parte ſuperauit, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis quatuor effecit columnas, quæ poſtea à Domitiano in capitolio ſunt poſitæ, quas hodieq́ conſpicimus. Vnde ait nauali ſurgentes ære columnas, nā roſtratas Iulius Cæſas poſuit victis pœnis nauali certamine. É quibus vnam in roſtris, alteram ante arcum videmus à parte
Nyphates. ianuarum. ¶Nyphatem,] & fluuius eſt, & mons, vt Et cimini cum monte lacum, Per eum, aut populos iuxta habitātes accipimus, nam nec fluui⁹ vnq́, nec mōs pōt pelli. ¶Fidētēq́ fuga parthū, bn̄ fidētē, tunc em̄ meli⁹ iaculant̄ ſagittas. ¶Rapta manu trophea.] Raptim, & ſine labore quæſita. Diuerſo ex hoſte id eſt orientis, & occidentis accipimus, vnde & ab vtroq́ littore orientis propter gangaridarum, occidētis propter britannorū triumphum.

¶PROBVS.

¶Purpurea.i.r.a.] Britanni plærūq́ ludis imperatoris, quas ꝓxime gentes deuicit earū habitū, & figurā aulæis intexūt, qua ſæpius redit, egredit̄ memori virtutis, quam populo oſtendat. Britannos aūt pro qualibet gente dixit. ¶Gangaridū. f. v. a. q. Ad.v.a.d.p.q́ nyphatem. Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa.] Gangaride dicunt̄ ab indiæ flumine Gāge. Cingitur enim cauſaſo indiæ flumine, & oceano, victorem Romulum ſignificat, ſic em̄ proculus Iulius perſuaſit populo, quum Romulus non compareret, eum vidiſſe, ab eoq́ in mādatis accepiſſe, vti.P.R. Quirinū ſe appellaret, quia in numerum deorum eſſet receptus. Nyphates mons eſt armeniæ, qui cingitur tigri, eufrateq́ fluminibus. Eſt & pars meſopotamiæ. Hæc autem flumina decurrunt in praſſum ſinum. Diuerſo ex hoſte trophæa, ſignificat ex orientali & occidentali.

¶MANCINEL.

¶Ipſe.] ergo maro ornat̄ ꝓ victoria.ſ. folijs oliuæ, ſcribit Herodotus lib.viij. olympici certaminis fuiſſe p̄mium propoſitū
Oleagīa Corona. oleaginā coronā. qua donarent̄, nō em̄ pecuniarū certamē agitabant, ſed virtutis, Ply. Item lib.xv.c.iiij. ait. Oleæ honorē romana maieſtas magnū prębuit turmas equitum Idibus Iulijs ex ea coronādo. Item minoribus triūphis ouātes, athenæ quoq́ vi
Pompa. ctores olea coronant. Gręci verò oleaſtro olympiæ. ¶Pōpas.] dicit̄ pōpa multitudo ipa ad ſacra collecta, & q̄ triūphum ſeqt̄, q̄ itē ad funus pergit, vox græca eſt. ¶Delubra.] tēpla, de qb⁹
Scæna. Serui⁹. li.ij. æneí. & nos lati⁹ prope finē li.iiij. Geor. ¶Scęna.] id dicitur tētoriū tabernaculū. Scænoo em̄ habito, cōtubernor, pono tētorium. Scænoma habitaculum. Scena vmbra, ſcæna autem, Caſſiodoro teſte, ab ruſticis primum inumbrationis cauſſa comparata fuit: vbi pri⁹ carmina incondita: erant, hincq́ à non nullis tabernaculum traductum fuit. Veruntamen poſtquā in vrbem deducta fuit ſcæna, redactum eſt nomen ad eam theatri partem. quæ ab vno eius cornu ad alterum, cum coopertura ducebatur, fiebat em̄ theatrum in hemicicli formā, Seruius aūt ſic ait, apud maiores theatri gradus tātum fuerunt. nam ſcæna de lignis ad tempus fiebat, vnde hodieq́ conſuetudo permanſit, vt componantur pegmata à ludorum theatralium æditorib⁹. Scęna aūt quę fiebat, aut verſilis erat, aut ductilis, verſilis tunc erat quum ſubito tota machinis quibuſdam vertebatur, & aliam picturę partem oſtendebat. Ductilis tunc, quum tractis tabulatis hac, atq́ illac ſpecies picturę nudabat̄ interior, vn̄ perite vtraq́ tetigit dicens, verſis diſcedat frontibus, ſingula ſingulis cōplectens ſermonibus, quod Varro & Sueto. commemorant. Vitru
Aulæa. uius autem li.v. ponit tria ſcęnarum genera Aulęa, picta velamenta, aulęis victarum gentium plęrunq́ habitum, & figuram intexebant, quo ſępius reintegraretur memoria, virtutis, quam populo

populo oſtēdebant. ¶Britānos.] autē quo qualibet gēte dixit, hęc ait Prob. Quod autem ait Ser. Auguſtum viciſſe Britanniā, adduxiſſeq́ plurimos captiuos, ſec⁹ eſt, nā Iulius cæſar id egit vti iā oſtēdā. Stra. em̄ lib.iiij. ſcri. de diuo Cæſare narrans ſic. Duabus autē victorijs cōtra Britānos, re bn̄ geſta, cū duos tm̄ militum ordines traieciſſet, acceptis obſidib⁹ magnū ſeruorum numerum, ingentēq́ predā reportauit, hoc tn̄ tp̄e qdā eius loci principes legationibus: & obſeruantijs Auguſti cęſaris amicitiā comparantes in capitolio dona diis obtulerunt, & vniuerſam ferè inſulam Romanis propriam familiaremq́ inſtruxerunt, hæc ille. Plutar. etiam ſcribit. Iulius cæſar ex contingenti galliæ in Britanniam bis adnauigaſſe maioraq́ hoſtibus dāna quàm ſuis emolumenta contuliſſe ob regionis inopiam, at Britānia.
qualem animo conceperat bello finem impoſuiſſe, acceptis aūt à rege obſidibus, & tributis imperatis ex inſula remeaſſe, hæc ferè oīa cum Strabo. conueniunt, itaq́, vt dixi, quod Ser. Auguſto tribuit diui Cęſaris fuit. ¶Britāni,] videto in Tityro de Britānia. ¶Solidoq́ ele.] duro ebore, Vir. li.iij. Geor. de eqs. Et ſo Solidum
lido grauiter ſonat vngula cornu, & li.vj. Æn̄. Solidoq́ adamāte colūnæ.i. duro. Itaq́ ſolido elephāto.i. ebore integro nō cōuenit. ſed duro exponēdū. ¶Gangaridū,] gāgaridæ, indi dicūtur Gangaridæ.
à flumine gāge cingit̄ em̄ Caucaſo, india, & flumīe & Oceano. probus author, de gāge aūt videto lib.ij. Georg. Solin⁹ ſcrib. gāgaridas extimū indiæ populū, cui⁹ Rex inqt equites mille, elephantes ſeptingētos peditum.lx. milia in apparatu belli habet. Auguſtus aūt re vera nūquàm cū indis pugnauit, vt latius li.ij. Geor. oſtēdimus, ſed tn̄ illi ad eius amicitiā petētes legatos cū muneribus miſere. poeta demū cum Indis pugnaſſe innuit. dixit em̄ lib.ij. Geor. Et te maxime cæſar. Qui nūc extremis Aſiæ iā victor in oris. Imbellē auertis Romanis arcibus Indū. Sed intelligas id fuiſſe, qn̄ in parthos, & Armenios bellum geſſit, vbi Tyberi⁹ tribun⁹ militū recepit ſigna q̄. M. Craſ. ademerāt Parthi. tūc em̄ potuerūt cū medis, Armeniis, et parthis, cōtra auguſti exercitū pugnare gāgaridę. ¶Quirini].i. Auguſti, nā Luci⁹ Florus ſcribit ob ingētia facta tractatū fuiſſe in ſenatu, an quia cōdidiſſet imperiū Romulus vocaret̄, ſed ſanctius & reuerētius viſum eſt. nomē Auguſti. Meminit itē Sueto. ¶Nilū,] Nilus in
certis oritur fontibus ſcd̄m quoſdā immēſo lōgitudinis ſpacio Nilus.
ambulās demū pluribus in locis. & latēs, & exiens. Aphricā ab æthiopia diuidens, medios æthiopes ſecat, lōgo poſtea interuallo in ægyptū mare ſe euomit. Certis tamē diebus auctu magno per totā ſpaciatus ægyptū fœcundus innatat terræ. Hęc & plura. Ply. li.v.c.x. ¶Vndātem bello,] propter bellū Cleopatræ & Antonij in auguſtū ait, qui quidē, vt ſcri. Plutar. in Antonij vita, duxere armatas naues qngētas in Auguſtū tandē pugnādo apud Actiū in Epiro victi ſunt, fugiētesq́ Alexandriā petierūt, vbi poſtea ab Auguſto oppreſſi ſibiipſis mortē cōſciuere. ¶Magnū fluentē,] pro valde fluentē, habet em̄ oſtia. vij. & exūdat, vnde dictū eſt. ¶Ære colūnas,] id Serui. ipſe aperuit. Sunt autē noſtro æuo in diui Iohānis Lateranēſis baſilica. Vrbes Aſiæ domitas intelligit, Medos, Parthos, & Armenios. ¶Nyphates,] mōs in armenia Maſſio monti orientē verſus imminēs. vt Strabo li.xj. docuit. Eſt & fluuius, inde Luc. ait, Armeniusq́ tenens Nyphates.
voluentē ſaxa nyphatē, & Iuue. ſaty.vj. Quoſdam facit iſſe nyphatē in populos, &c. ¶Pulſumq́ nypha.] locū ꝓ accolis poſuit. ¶Parthū.] de parthis videto in Tytiro fidentē fuga. ſcrib. Trogus li.xlj. q́ parthi cominus in acie pæliari, aut obſeſſas ex Parthi.
pugnare vrbes neſciunt, pugnant itaq́ aut procurrentibus eqs, aut terga dātib⁹, ſępe etiā fugā ſimulāt, vt incautiores aduerſum vulnera inſequētes habeāt, plærūq́ ī ipſo ardore certaminis pręlia deſerūt, ac paulopoſt pugnā ex fuga repetūt. ¶Diuerſo ex ho.] i. oriētali & occidētali, vt ait prob. melius tn̄ meridiano, & ſeptētrionali accipimus, nā vt Lucius florus oſtēdit, ſub meridiano Muſulanos, atq́ Getulos accolas ſyrtiū Coſſo duce cōpeſcuit Marmaridas & Garamāthas Curio ſubigēdas dedit, ad ſeptētrionē cōuerſus cōpeſcuit Noricos, Illiricos, Pānonios, Dalmatas, Thraces, Dacos, Sarmatas, Germanos. ¶Trophea] Trophæon græci dicūt, latini verò Trophæum à Tropi, quod eſt cōuerſio. Trophæo verto, Tropoo in fugā verto. Qui em̄ dux hoſtem fuga cōuerterat. Trophæū merebatur, qui aūt plena victo trophēū.
ria conſequeretur triūphum, ſæpe aūt arbor, in qua hoſtiū ſpolia affigebātur, trophęū dicebat̄. Vn̄ Maro li.xj. Æn̄. de Ænea, q Mezētiū occidarat ait. Ingentē quercū deciſis vndiq́. ramis, Cōſtituit tumulo, fulgētiaq́ induit arma, Mezēti ducis exuuias tibi magne trophæū, Bellipotēs aptat rorātes ſanguīe criſtas. Telaq́ trūca viri &c. & paulo inferius ait, Indutoſq́ iubet truncos hoſtilibus armis, Ipſis ferre duces, inimicaq́ nomina figi, &c. ¶Vtroq́ ab litore.] id eſt orientali, & occidentali, ergo, vti ſuperius expoſitum eſt Quadrat, vult enim Maro oſtendere toti⁹ orbis partes Auguſtum ſubegiſſe. idem Flor⁹ ſcribit, q́ Auguſtus ad orientem verſus exercitum miſit in armenios. Medos,

Parthos,

Parthos,qui poſtea oẽs cũ indis etiã auguſti, & Romanorũ ditioni paruerũt. Sub occaſu aũt cãtabros, & aſtures,&c. ſuperauit,vtq; ſcri. Sue. alias natiões male qetas ad obſequiũ redegit.

❡ASCENSIVS.

❡Ipſe caput &c.]Oſtendit mirifice poeta,ſe ſuper ſe vehi ac rapi in gloriam,ac laudationẽ Auguſti.vt qui quo illi decẽtius obſequat̃,ſibi ornatũ oẽmvẽdicet per imaginationẽ ac fantaſiã quãdã quaſi ex deſiderio obſequẽdi ortã. Sed ne cũ cõmẽtariis q ꝓlixi ſed non ſuperflui ſunt opus ĩmẽſum faciã.¶ Ordo eſt.Ipſe i.ego Maro.eſt eñ apud nos triũ perſonarũ ſicut αυτος apd grẹcos,ornatus caput.ſ.habẽs caput ornatũ foliis.i.frõdibus oliuæ tõſẹ.i.decerptæ ẽ frõdibus tõſilibus:ferã.i.offerã dona.ſ. Auguſto tẽpli ipſius præſidi,iuuat.i.delectat iã nũc.ſ. etiã ante cõſtitutũ tẽplũ ducere.i.per fantaſiã & imaginationẽ ducere.ſ. ſpõte accedẽtes,ad delubra.i. tẽpla in qbus ſunt deorũ ſacra põpas ſolẽnes.i,quales in ſolẽnibus ſacrificiis duci cõſueuere , & videre ſ.aĩo,iuuẽcos cæſos.i. mactatos.vel.i.etiã aut viciſſim iuuat videre vt.i.quo pacto aut qualiter ſcẹna.i.vmbraculũ ad ludos ſcenicos exhibẽdos extructũ diſcedat.ſ.à loco priore:frõtibꝰ verſis ſ.in ſcẹna verſatili autverſili de qua Valla & Mãci.hic ꝙ pro & vt.i.qualiter Britãni.i.qui nũc anglici dicũtur ĩtexti.ſ.in auleis tollãt.i.ferãt hoc eſt ſic acu picti,& intexti auleis vtvideant̃ ferre aulea.i.velamẽta parietũ aularũ quæ ſi proſternantur tapetes dici ſolẽt cũ verò pẽdẽt aulea purpurea. i. ex purpuraceo filo cõtexta poſſet forte dici ꝙ Britãni tollãt.i.extollãt & erigãt cũ grãdiores ſint.Ego faciã in foribus.ſ.tẽpli hoc eſt in veſtibulis ex auro & elephãto.i.dẽte elephãtino ſolido.i.nõ ĩtegro ſed duro hoc eſt ex ebore inaurato,pugnã gangaridũ pro gangaridarũ.i.qua gangaridẹ ppli inter indos & Aſſyrios ab Auguſto deuicti ſunt & faciã.ſ.ex auro & ebore,arma Quirini.i. Auguſti Quirini appellationẽ populus obtulit victoris.ſ. Indorũ parthorũ & reliquorũ ferè populorũ,atq; ſup. faciã hic nilũ fluuiũ ægypti,cuius reginã Cleopatrã&.M.Antoniũ deuicit Auguſtꝰ vndãtẽ ergo.i.abũdãtẽ bello.i.rebus bellicis vt armis & nauibꝰ & fluẽtẽ magnũ.i.magne,& faciã colũnas ſurgẽtes i. ẹditiores ex ẹre nauali.i.roſtris nauiũ victarũ detracto & ad iã.ſ.in ſculptura:vrbes Aſie domitas.ſ.ab Auguſto & nyphatẽ.i. accolam nyphatis fluuij & mõtis in Armenia pulſum & Parthũ fidentẽ fuga.i.in fugiẽdo& ſagittis verſis.ſ.inter fugiendũ in hoſte, & addã duo trophẹa.i.ſpolia quaſi opima:rapta manu . ſ. Cæſaris victoris ex diuerſo hoſte.ſ.tã oriẽtali quàm occidẽtali. & gẽtes triũphatas.i.in triũphũ actas & de quibus triũphatũ eſt bis. ſ. ſub Cæſare & ſub Auguſto. Ab littore.ſ.oceani vtroq;.ſ. tã oriẽtali quàm occidẽtali,& ita raptim auguſti triũphos cõmẽorat.

¶PIERIVS.

❡Rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa.]In Romano codice, & aliquot aliis antiquioribus,Tropea,abſq; vlla ſcriptũ eſt adſpiratione,& id quidẽ recte.

Stabunt & Parij lapides ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles,demiſſæq; ab Ioue gentis
Nomina,Trosq; parens,& Troiæ Cynthius author
Inuidia infœlix furias amnemq; ſeuerum
Cocyti metuet,tortosq; Ixionis angues,
Immanemq; rotam,& non exuperabile ſaxum.

❡SERVIVS.

❡Inuidia infœlix.] que inuidẽtes efficit infœlices.dicit aũt ſe talia ſcripturũ,vel facturũ . q̃ magnitudine ſui mereant̃ ĩuidiã,ipſam tñ ĩuidiã nihil eſſe nociturã timore pœnarum.¶ Amnẽq; ſeuerum.] triſtem contra Teren. Triſtis ſeueritas ineſt in vultu,atq; in verbis fides. ¶ Tortos Ixionis angues,]quibus videlicet ixion eſt relegatꝰ ad rotã poſtq; illicitos iunonis petiuit ãplexꝰ. ¶ Et nõ exupabile ſaxũ.]qđ cõtra mõtẽ ſiſyphꝰ voluit,& ĩexupabile dixit,nõ qđ exuperari nõ põt,ſed ꝙ exuperari non valet,ſummum mõtis cacumen.

❡PROBVS.

¶ Stabunt & parij lapides ſpirantia ſigna Aſſaraci proles demiſſæq; ab.i.g. N . Trosq; . p . &. t. cynthius author .] Paros inſula eſt cyclas in ægeo mari,in qua mons eſt marpeſſos,vnde marmor exciditur candidum,vt ipſe Virgi.in.vj. marpeſſiã cautẽ.vocat.Aſſarici autem prolem vult accipi Cæſarẽ,qui deducat progeniẽ ab Æenea,qui ex anchiſe patre eſt.Capys Aſſarici filius.aſſaracꝰ aũt Trois,Tros ipſe.Erichthonij,Erichthonius ex electra & Ioue naſcitur,vt ſcyllos tragicus ſcriptor ſentit Cinthius eſt apollo à monte inſulẹ Deli cyntho dictus,idcirco Troiæ author dicitur,ꝙ eam munierit ſub Laomedonte,& Neptunus. Cæſaris genus. ¶ Inuidia infœlix.f.a.q.ſ.cocyti.m.t.q. Ixionis angues,] poteſt videri hic ſententia ambigua,quia & angues aliquis interprætari poteſt rotam.Et nõ exuperabile ſaxum:Ixionis,Sed nec ꝑ rotam & ſaxum aliud eſſe ſupplicium. Sentis eñ illum à furia,& Perithoum vrgeri epulis regij apparatus, quarum prius incendantur,& motu impendẽte ſaxi vrgeri ,quum ait,Quid memorem lapithas,Ixiona,perithoumq;,Quos ſuper atra ſilex, iam iã lapſura cadẽti.Imminet ad ſif̃es.Sed ſignificatio horum verſuũ ferè hæc eſt,Quiſquis inuiderit huic operi,debebit timere poſt acceſſum vitæ ſupplicia,que pati exiſtimantur defuncti, & furias. Cocytus aũt palus eſt inferorum & ſtyx. Styga ſi diceret ſeuerum intellexerimus eam ob hoc dici,quod eius religio teneat deos.per eã eñ iurare credunt̃,ſed cocyti amnem dicit,quia luctuoſa voce appellat̃. Seuerũ aũt ſignificat triſtẽ,ꝙ propriũ eſt morti.Interea dryadũ ſyluas.ſ.q.ſ. i.hoc eſt ſcribamus carmẽ agreſte imperatũ à Mecœnate.

❡MANCIENLLVS.

Paros. ❡Parij lapides,]paros ĩſula eſt vna Cycladũ ab delo.xxxviij. miliaria diſtãs,vt docet Ply.lib.iiij.c.xiij.& Stra.li.x.inqt.Pa ros lapidẽ producit,quẽ pariũ appellãt,ad marmoreas ſculpturas aptiſſimũ.¶ Spirãtia ſigna]appoſitio ẽ,dicit ãt ſtatuas Troianæ gentis,à qua auguſtus originẽ habuit velle affigere,aſſaraci ꝓles,dardanus iouis filius Erichthonium genuit,huic natus eſt tros,à quo troia dicta troiꝰ aſſaracus,ei Capis , ex quo Anchiſes,exq; eo & venere Æneas troianorũ clariſſimꝰ, autor Dio.li.v.ab Ænea aũt iulius,ex quo iulia gẽs ꝙ latiꝰ in Buc.patuit. Dardanꝰ ¶ Cynthius.]i.apollo,de quo late æglo. vj. ¶ Troiæ autor.] ſecũdũ fabulas loqt̃.Nos aũt aperuimus in fine primi voluminis Georg. Inuidia. ¶ Inuidia infœlix,]horũ carminũ ſenſus eſt te ſte etiã Probo.Quiſqs inuiderit huic operi,debebit timere poſt vitæ exceſſum ſupplicia,quæ pati exiſtimantur defuncti, & furias.Inuidia aũt triſtis eſt de alienis bonis ſecũdũ Dama. dicebatq; Socrates,vtinam inuidi in oĩbꝰ ciuitatibus oculos,& aures haberẽt,vt de oĩbus ꝑfectibꝰ torqrent̃, quot eñ ſunt hoĩm feliciũ gaudia,tot ſunt inuidorum gemitus , & Hora.epiſto.ij. primi voluminis ait,Inuidꝰ alterius macreſcit rebꝰ opimis.Inuidia Siculi qua non inuenere tyrãni,Maius tormẽtũ.merito ergo inuidia infœlix.Oui.aũt lib.ij.met. latiſſime de inuidia ſcribit. Seuerum amnem,id eſt triſtem,ꝙ proprium eſt morti intelligitq; ſtygem paludẽ. ¶ Cocyti.] cocytus fluuiꝰ eſt infernus,interpretaturq; luctus ,& vlulatus . Cocyo & Cocyzo,ploro lamentor.lugeo,vñ & Macro.li.j.de ſom.ait ꝙ cocytum aliud eſſe non aſſeruerunt,ꝙ qcqd homines in luctũ,lachrymasq; compellit. Cocytus ¶ Ixionis,] Ixion Phlegiæ filius iunonẽ attentauerat,ea illi nubem in ſua forma obiecit,cum qua concubens Centauros genuit,quo ſe iactãs ab Ioue fulminatꝰ apđ inferos torquetur ſup rota ſerpentibus circũfuſa ligatus perpetua volutione,vnde Tibullus ait, Illic Iunonẽ tẽtare Ixonis auſi, verſantur,celeri noxia membra rotat,& Oui.lib.iiij.Met. Voluitur ixion, & ſe ſequiturq; fugitq;,Macro.autem li.j.de ſom. Ixion. ſcri.ꝙ oĩa,quæ apud inferos eſſe credidit fabuloſa perſuaſio,in nobiſmetipſis,& in ipſis humanis corporibus aſſignare conati ſunt,vñ ꝑ illos,qui radijs rotarum diſtricti pẽdent, nihil aliud intelligi voluerunt,ꝙ qui nihil conſilio præuidentes,nihil ratione moderantes,nihil virtutibus explicantes, ſe & actꝰ ſuos oẽs fortunæ ꝑmittẽtes,caſibꝰ & fortuitis,ſemꝑ rotant̃,ſaxũ ingẽs voluere inefficacibꝰ,laborioſiſq; conatibus,vitã terẽtes, & Oui.li.iiij.meta.ait,Aut petis,aut vrges ruiturũ ſiſyphe ſaxũ.

❡ASCENSIVS.

❡Stabunt & parij ,&c.]Eiuſdẽ templi quod animo cõceperat exornationem proſequitur poeta,nõ qui ſe diuinis carminibꝰ. i.lapidibus conſtruendum putarit,dicit ergo & lapides parij,id eſt ſculpturæ ex marmore cãdido quod in paro inſula plurimũ naſcitur ſtabunt.ſ.ad ornatũ tẽpli in foribus,aut alibi appoſitorie,ſigna ſpirantia,id eſt quaſi ſpiritum habeãt ſpirare viſa. vñ in.vj.credo equidem viuos ducent de marmore vultus,& proles:id eſt progenies aſſaraci illius principis troiani , vñ Iulius & Auguſtus originẽ traxerunt,ſtabit ſup.ex marmore illo exſculpta,ꝙ pro.id eſt nomina.i. ſtemmata aut tituli,gẽtis demiſſæ.i.deductæ ab Ioue.ſcilicet per dardanũ & electrã(vide mãcinellum)&tros parens.ſcilicet aſſaraci,& ab eo deſcendẽtiũ.& cinthius,id eſt apollo,author.id eſt fabricator toiæ cum neptuno,ſed phœbum. Apollinem fingit poeta troianis ſemper propitium fuiſſe vnde eſt.phœbe graues troiæ ſemper miſerate labores dardana q paridis direxti tela manuſq;,neptunũ autem aduerſum & ſeuum,vnde eſt Neptunꝰ muros magnoſq; emota tridẽnti.Fundamenta quatit &c.quod ꝙtum ad appollinem iõ mihi videtur finxiſſe ꝙ in illius templo Achilles occiſus eſt,& ꝙ poſtea Auguſtus eius perſonam induerat,in eiuſdem tutelã ſe commiſerat cui & ẹdẽ ſacrauerat)Inuidia infœlix qa ſe plus ꝙ inuiſum cruciat metuet furias& amnẽ ſeuerũ imò implacabilem cociti.i.fluuij illius infernalis à perpetuo luctu denominati,& angues ixionis)(Mãcinel.Ixiõis ſcripſit)ideſt qui depẽdẽt ad rotã ixionis tortos,ideſt implicitos,& rotam immanẽ, & ſaxum.ſcilicet ſiſyphi aut quod ſiſyphus voluit non exuperabile, ideſt quod nunquàm ad quietem deduci poteſt. hoc eſt qſquis inuidia concutietur,ob has Cẹſaris laudes eterna ſibi ſupplicia timere debet,aut tanta erit gloria Cæſaris vt multi rũpendi ſint prẹ inuidia:qđ apud inferos.etrena manenti ſupplicia,de quibꝰ in.vj.æneid.latius & hic Mancinellus abunde.

PIERIVS.

¶Tortoſq; Ixionis angues.]In Romano codi, Orbes legitur⁹ qđ ſi admittas figura erit ἐν διὰ δυο, quia ſequitur, immanēq; rotam. In aliis. Tortos angues, quod agnoſcit Seruius. ¶Non exuperabile ſaxum,] in antiquis exemplaribus. Exſuperabile. Iuniores maluerunt in huiuſmodi compoſitis verbis, ſ, literā. x, prætecta excludere.

Interea Dryadum ſyluas, ſaltuſq; ſequamur
Intactos, tua Mecœnas haud mollia iuſſa:
Te ſine nil altum mens inchoat. en age ſegneis
Rumpe moras, vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetiq; canes, domitrixq; Epidaurus equorum:
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas.
Cæſaris & nomen fama tot ferre per annos.
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

SERVIVS.

Interea driadū ſyluas]. i. donec laudādi Cæſaris tēp⁹ adueniat interim georgicā ſcribam⁹. ¶Te ſine nil &c.] īchoat, ac ſi diceret, nō meo ingenio, ſed tuo fret⁹ Impio ad hoc carmē acceſſi. ¶Vocat īgēti clamore citherō,] i. hortant̄ ad ſcribēdū nos illi mōtes, qui aīalib⁹ ſunt referti. ¶Cytherō,] aūt pars eſt parnaſſi. ¶Taygetiq; canes]. i. lacones. Nā Taygeta ciuitas Laconiæ. & hoc ideo quia dicturus eſt, Nec tibi cura canum fuerit poſtrema. ¶Domitrix epidaurus equorum,] Epiri ciuitas eſt equis nobiliſſima. ¶Ingeminata,]ideſt duplicata per echo, alibi non canimus ſurdis, reſpondent oīa ſyluæ. ¶Mox tamen,]ideſt poſtquàm georgica ſcripſero. ¶Ardētis dicere pugnas,] Cæſaris. Ardentis pugnas legendū. Nam male quidam ardentis Cæſaris accipiūt vt is cōis ſit ſyllaba. ¶Tithoni. p. q. a. a. o. cæſar]. i. facta Cæſaris tot annis celebrabunt̄, quot anni ſunt ab eo vſq; ad mundi principiū, & modo Tythonum pro ſole poſuit, ideſt pro titane. Nā Tythonus Laomedōtis frater fuit, quē aurora præliantem dilexit, & rapuit à quo vſq; ad Cæſarem non valde multum tempus eſt.

Cytherō

Taygeta

Errauit Seruius.

Epiri.

Tyrhonus.

PROBVS.

¶Vocat ingenti. cl. Citheron Taygetiq; ca. &c.] Citherō mōs eſt Boetiæ, ibi arcana. Liberi patris ſacra celebrantur. iij. quoq; anno, quæ trieterica dicunt̄. Exiſtimat̄ aūt liber eſſe cū muſis: & ideo ex hædera fronde eius corona poetis datur, quum idcirco vocari ſe eius ſacris vult accipi, quod & de virib⁹ pręceperit, taygetos canes: dicit laconicos à Taygeto monte Laconices. ¶Epidaurus,]eſt pelopōneſi, vñ optimi, & generoſiſſimi equi exeunt. ¶Mox tamen ardētis ac. &c.] Pollicetur aūt ſe quoq; Cæſaris Octauij, qui poſtea Auguſtus cognominatus eſt, ſcripturū victoriā. Et quidam putant eū promiſſis fidem deſtituiſſe ignorantes, non quidem progegumenos acta eius ſcripſiſſe ſed tamen non claudicare, quantū ad fidei pertinet vinculū, in viij. enim deſcripſit in clypeo eius pugnam, & actiacū bellū, qđ eſt geſtum cum antonio. Tytonus autem fuit Laomedontis filius, frater Priami exiſtimatur ab aurora adamatus, vxorē eā eam habuiſſe. Priami aūt filia Creuſa Æneæ vxor mater Aſcanij à quo genere ad Cæſarem peruenit.

MANCINELLVS.

Interea,]antequàm tēplū de marmore ponā. ¶Dryadum,] videto lib. j. Geor. Dryadeſq; puellæ, Saltus, cāpos intactos ab latinis. ſ. poetis: dicit aūt ſcribamus carmē agreſte à Mecœnate imperatum. ¶Haud mol.]ſed ardua, per Liptoten. ¶Segnis] inutiles, ſteriles, pigras. ¶Citheron,] ſaltus eſt prope thebas in Boetia, vt Soli. & Ply. ait li. iiij. Mela inquit in phocide Delphi, & mōs Parnaſus in Boetia: Thebe, & citheron fabulis carminibuſq; celeberrimus. Probus' ſic ait, Cytheron mons eſt Boetiæ, vbi arcana liberi patris ſacra celebrantur. iij. quoq; anno, quæ trieterica dicuntur, exiſtimatur aūt liber eſſe cū muſis & ideo ex hederę fronde eius corona poetis datur. Oui. aūt li. iij. met. ait. Vadit vbi electus facienda ad ſacra cytherō Cātib⁹, & clara bacchātū voce ſonabat. Strab. li. ix. ſcribit ꝙ Citheron prope Thebas finitur. penes quē aſopus currit inferiora eius alluens. Videto item æglog. vj. Citheron hūc noīat, qa de bobus ſcripturus eſt, vñ Boetia dicta eſt in qua citherō habet̄. ¶Taygetiq;,]videto ī fi. ij. li. geor. ¶Epidaurus,]vrbs eſt Pelopōneſi inquit Prob. vnde optimi & generoſiſſimi equi exeūt. Ptole. etiā li. iij. in Pelopōneſo ponit epidaurū. Strab. lib. viij. videtur ſcribere epidaurum eſſe inter Achaiā & pelopōneſum, anteaq; Epithaurum vocatam. Mela autem ſcri. epidaurum oppidum eſſe litori appoſitum. circa finem verò dicti lib. viij. Stra. ſic ait. Equorum ſanè gēs excellit arcadicū, quēadmodum, & Argolicū, & epidauri cū. Etholorum pręterea, & Acarnanum ſolitudo paſcendis equis eſt accommodata, nō minus quàm Theſſalia. Ply. aūt lib. iiij. ſcri. Epidaurū oppidum Æſculapij delubro celebre eſſe in Achaia. Soli. etiā. c. vij. ſcri. Epidaurū eſſe ī achaia, atq; decus eſſe Æſculapij ſacellum, cui incubantes ægritudinū remedia capeſſūt monitis ſomniorū. Vox pręedictorū. ſ. locorū. ¶Mox tā ardētis.] pollicetur Cæſaris Octaui, qui poſtea Auguſtus cognominat⁹ eſt, ſcripturū victoriā, quod reuera fecit, in in. viij. enim lib. æneï. deſcripſit in clypeo eius pugnā, & Actiacū bellū, ꝙ eſt geſtū cū ātonio, vt etiā Pro. ait. ¶Tythoni]. Tython⁹ vt Diodo. ait li. v. fili⁹ fuit Laomedōtis, & Priami frater, q exiſtimat̄ ab aurora adamatus, eā vxorē habuiſſe. Priami aūt filia Creuſa Æneæ vxor mater Aſcanij, à quo ſecuta gens, q̃ ad cęſarem cęſarem, puenit, ꝙ item edocet Prob⁹. ¶A prima origine tythoni.] i. ab ipſo Dardano Iouis filio, à quo ad Auguſtum fuerūt anni mille ſexcenti, vel circa, vti ex Euſebio colligi pōt, poeta tñ finitum pro infinito numerum poſuit.

Cytherō

Epidaurus.

ASCENSIVS.

Interea dryadū &c. Redít ad inſtitutū ſuū ꝙ eſt georgicam deſcribere. Nō mō q̃ eſt in agricultura ſed quæcūq; ea ſit dicens, interea dum hæc moliar iuſtoq; apparatu tēplū auguſto cōſtituā ſequamur ſyluas dryadū. i. rem agreſtē, verū qa de ſyluis locut⁹ fuit in. ij. li. bñ adicit ſaltuſq; ſequamur intactos, vt. ſ. de ſyluis & ſaltibus ſe locutū ſignificet quatenus ad rem pecuariā & ad pabula ptineāt, aut vt metaphoricos loq innuat, de materia videlicet cōfuſa & à latinis ſcriptoribus adhuc intacta. Nominat aūt ſaltus quoſdam cuiuſmodi ſunt cytherō in Boetia propter boues. taygeta in laconia ꝑpter canes & epidaurum inter achaiam & pelopōneſum propter equos. Notatur autem Serui⁹ in deſcriptiōe epidauri à Beroaldo his verbis. Quēadmodū in Cytori expoſitione errauit Seruius, vel potius ipſius adulterata volumina, ita in epidauri enarratione turpis eſt error cū ciuitas fuerit non in epyro, ſed in pelopōneſo, vt Ply. Stra. omneſq; geographi teſtantur, & fuit in Saronico ſinu epidaurū oppidū locatū Æſculapij tēplo celeberrimum alio nomine vocatur epitaurus, verum opinor, Seruium ſimilitudine nominis fuiſſe deceptū, cū epidannus inueniatur & epidaurus, de epidauro iam dictum eſt epidānus autē cuius meminit Plautus in Menechmis. Ciuitas eſt epiri quam Romani, vt in. iij. ſcribit Ply. propter inauſpicatum nomen Dyrrachium appellauerunt, de cuius conditoribus ita ſcribit Appianus Epidānus rex vrbem condidit quæ ab ipſo nomen aſſumpſit, hui⁹ ex filia nepos Dyrrachus portum vrbi adiecit ꝙ Dyrrachium appellatur. Epidāni meminit Luca. in. x. ad campos Epidannetuos, quæ dictio in omnibus ferè codicibus deprauata legitur: & pro epidāne paſſim ſcriptum eſt epidaure, quod nec hiſtorię, nec lucani ſententiæ conuenit. Cum de ſæua centurione loquatur, qui apud Dyrrachium, hoc eſt epidannum in partibus cæſaris viriliter dimicauerat, & memorabile facinus quod hiſtorici omnes concelebrant, audacia prope incredibili patrauerat. Hæc ille. ¶Ordo autem eſt. O mecœnas nos ſequamur īterea ſcilicet dum cæſari moliar templum & pompam triumphalem ſyluas dryadum ideſt dearū arborum, hoc eſt quas ille frequentant ideſt verſemur in ſyluis vbi ſunt pecorum & quorundam pabula, vt ſuum in glandibus & boum in frōdibus, & ſaltus ſcilicet armentorum intactos ideſt nō prius deſcriptos ab latinis poetis appoſitorie tua iuſſa haud mollia. i. non futilia nec paruipendenda, quia mens ſcilicet noſtra nil ideſt non aliquid, nō inchoat aliquid altū ſine te ideſt ſine auctoritate tua, aut aſſenſu tuo. En age adhortandi aduerbium eſt age, en verò ad nouos conatus pertinet, rūpe moras ſegnes, id eſt quæ ſegnes efficiunt. quia citherō ſaltus ille in boetia vbi boum ac hedere copia eſt, & bacchi cum muſis ratio vocat ſcilicet nos ad ſe deſcribendum ingenti clamore, & canes taygeti, id eſt laconici vocant nos, & epidaurus ſcilicet ciuitas iuxta pelopōneſum domitrix equorum ſcilicet præſtantium & animoſorum (quia aliorum aut inutilis aut facilis eſt domatio) ſupple vocat nos, & vox id eſt ſonitus dictorum remugit id eſt reboat aut reſonat ingeminata, id eſt duplicata aſſenſu nemorum: quia nemora reſonando & reſpondendo idem quod acceperunt videntur aſſentire idem velle atq; itidem clamare. Ego tamen accingar ideſt diſponar & habilitabor, mox ideſt paulopoſt pacto ſcilicet hoc opere dicere ideſt laudare carminibus meis pugnas cæſaris ſcilicet auguſti ardentis ideſt fulminanter factas in prelio martio ardore & accingar ferre ideſt extollere nomen cæſaris per tot annos, quot Cæſar abeſt à prima origine tythoni, patrui aut fratris priami, cuius prima origo ſecundùm Manci. fuit à dardano & electra: ſed & dardanus & electra originem habuerunt vſq; adeo vt ad primum hominem ſecundùm veritatem recurrēdū eſſet. Quocirca ſecūdū rigorē verborum, quia nō dicit ab origine, ſed à prima origine ſignificat cæſarē fuiſſe in medio temporum: tantūq; eius famā duraturā, quātū mundus durauerit, ſed duplex pōt eſſe expoſitio illius genitiui tithoni actiua ſcilicet qua tithon⁹ cęſarē ꝓcreauit & tūc minor eſt tēpeſtas, aut paſſiua qua tithonus productus eſt à primis parentibus ꝙ quia poetā latuit, accipiamus ſimpliciter vt cæteri cōmētarij tp̄s finitū ꝓ infinito poſitum.

Beroald.

Epidaurus.

Epidān⁹

Lucani locus.

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Paſcit equos,ſeu quis fortes ad aratra iuuencos,
Corpora præcipue matrum legat,optima toruæ
Forma bouis,cui turpe caput,cui plurima ceruix
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus,omnia magna,
Pes etiam,& camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo,
Aut iuga detrectans,interdumq; aſpera cornu,
Et faciem tauro proprior quæq; ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.

SERVIUS.

Seu qs olym.] Dictū eſt (Armēta.) de armētis,& gregibus . Armenta aūt ſunt equorum,& boū,ꝙ hæc aīalia apta ſunt (Greges.) armis,vt ſcutis boum coria, eq prelio. Greges capellarū & ouiū ſunt,ipſe paulopoſt. Hoc ſatis armētis ſuperat ps altera curę. Lanigeros agitare greges,hirtaſq; capellas. Hæc aūt armēta.ſ.& greges ſciēdū ꝙ plærūq; confundit auctoritas. Olympiacę miratus pręmia palmæ.] i.ſtudioſus curulis certaminis, ꝙ geritur ad piſam in honore Iouis olympiaci. Corpora ꝑcipue matrū legat.]i. magis matrū,ꝑ qđ oſtēdit ēt patrū corpa eſſe reqrēda, Optima toruę forma bouis,]paulopoſt. Et faciē tauro propior.i.tauri ſimilis. Toruæ aūt terribilis. Turpe caput].i.magnum, vt turpes paſcit ſub gurgite phocas. Plurima ceruix,]Longa vt ibi cū ſe nux plurima ſyluis,induet in florē . Crurū tenus.] (Tenus.) vſq; ad crura. Et modo tenus eſt aduerbiū. Nam ſi eſſet ꝑpoſitio (Palearia) ablto cohæreret Palearia aūt ſunt pelles depēdētes ex gutture. (Cameræ) Camuris cornibus].i.curuis , vñ & cameræ appellatæ ſunt, pręcepit aūt aures,& magnas & hirſuras eſſe debere. Nec mihi diſpliceat.]Liptotes figura eſt.i.valde placeat,vt Mūera nec ſperno. Faciem.]imaginem & ſimilitudinem totam.

MANCINELLVS.

Olympiacæ palmæ,] Olympica certamina in achaia prope alphæū intelligit,de quibus latius lib.j.ge. Eliadū palmas epyros equarū. Pluria.cer.]longū collū. Palearia]pelles depēdētes ſub collo. Camuris]curuis,inde cameræ tecta recurua. (Tauri forma.) Detractās,]male tractās. Et faciē tauro pro.] i.habēs faciē (Boumq; forma.) propiorē ſimiliorēq; tauro. Ply.li.iij.in tauris in aſpectu generoſitas torua frōte,auribꝰ ſetoſis,qbus minora quàm bobus cornua,tenuioraq;. Var.verò li.ij.c.v.de bobꝰ ſcri. ꝙ q gregē armētorū emere vult,obſeruare debet,vt ſint vaccæ bene cōpoſitæ:vt integris mēbris piloſis,oblōgæ,amplæ,nigrātibꝰ cornibꝰ,& latis frōtibꝰ:oculis magnis,& nigris,piloſis auribꝰ , ꝑſſis malis, aptis naribꝰ,labris ſubnigris,ceruicibus craſſis,ac lōgis à collo, corpe amplo,demiſſo:bñ coſtato,latis hūeris , bonis clunibus, caudā ꝑfuſam vſq; ad calces,vt habeāt in inferiorē ꝑtē, frequētibus pilis ſubcriſpis,cruribꝰ potiꝰ minoribꝰ,rectis genibꝰ,& cuius vngues ſint læues,& pares,coriū attactu nō aſperū ac durū: colore potiſſimū nigro,deinde rubeo,tertio heluo,quarto albo moliſſimus

moliſſimus em̄ hic vt duriſſimus primus,néq; non præterea vt mares fœminis boni ſint,quorum & forma eſt ſpectāda,&c. Col.ēt li.vij.c.j.ſcri.quō Mago Carthaginēſis prodidit,ꝙ parādi ſunt boues nouelli,quadrati,grādes mēbris,cornibꝰ proceris ac nigrātibꝰ,& robuſtis,frōte lata,& criſpa,hirtis auribus, oculis & labris nigris, naribꝰ reſimis,patuliſq;, ceruice lōga,& toroſa,palearibus āplis , & penè ad genua promiſſis , pectore magno, armis vaſtis , capaci & tanquàm implente vtero , lateribus porrectis , lumbis latis , dorſo recto,planoq;, clunibus rotundis . cruribus compactis,arrectiſq;,ſed breuioribus potius quàm lōgis,nec genibus improbis,vngulis magnis, caudis lōgiſſimis,& ſetoſis,piloſiſq;:corpore dēſo,breuiq;, colore rubeo,vel fuſco,tactu corporis moliſſimo. Capi.verò.xviij.de tauris. Idem ait ſe cēſere.probādos tauros maxime mēbris ampliſſimis,moribus placidis, media ætate. Cætera ferè omnia eadē in his obſeruabimus, quæ in bobus eligēdis. Nec em̄ alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi ꝙ huic torua facies eſt,vegetior aſpectus,breuiora cornua, toroſior ceruix,& ita vaſta . vt ſit maxima portio corporis , ventre paulo ſtrictiore. Idē quoq;.c.xix.de forma vaccæ ait,ꝙ forma vaccæ quoq; probātur altiſſimæ formæ,longę,ꝙ maximis vteris,frōtibus latiſſimis,oculis nigris,& patētibus , cornibus venuſtis,& læuibus,& nigrātibus,piloſis auribꝰ:cōpreſſis malis,palearibus & caudis ampliſſimis vngulis modicis, & cruribus. Cætera quoq; ferè eadē quæ in maribus deſiderantur . Ima cauda,huic tm̄ aīali oīm, qbꝰ ꝓcerior cauda nō ſtatim nato eſt, cōſummatæ vt cæteris mēſuræ creſcit,donec ad veſtigia ima ꝑueniat. Plynius.

ASCENSIVS.

Seu qs &c.]Hæc eſt pars executiua in qua incipiēs determinare de aīalibus nobis præcipue cōducētibus,de equis.ſ. & bobus docet primū,quibꝰ matribus procreari debeāt, deinde quo tpe ille habiles ſint partui. Ordo eſt. Seu.i. ſiue qs.i.aliqs miratus.i.cū admiratiōe affectās præmia palmæ olympiacę.i.quę olim dabant eqs victoribꝰ in achaia iuxta alphęū paſcit equos ſ.quibus ea præmia mereat,ſeu qs paſcit.ſ.iuuēcos fortes.i.idoneos ad aratra legat.i.deligat præcipua corpora matrū.i.ꝓſpiciat præcipue qua matre velit eos procreari. Forma bouis.i. vaccæ toruæ.i.,obtortæ frontis,& īmitis eſt ſup.optima , cui caput

ſup.eſt turpe.i.toruũ aut magnũ pro modulo corporis,cui ceruix eſt plurima.i.ſanè longa,& cui palearia. i.pelles laxæ, pendent à mento tenus crurũ.i.vſq; ad crura,tũ.i.deinde, cui.ſ. eſt lateri lõgo.i,in latere prælõgo nullus modus.i.mẽſura proportionabilis cæteris mẽbris,& cui.ſ.ſunt oĩa,magna etiã pes.q.d. nedũ alia mẽbra,aut qui breuior in multis placere ſolet, & aures hirtæ.i.hirſutæ hoc eſt piloſæ ſub cornib⁹ camuris.i.incuruis & ĩtortis,nec.i.& nõ,&.ſ.bos inſignis.i.notata maculis, & albo.i.albo colore immixtis.non diſplicebit.i.per liptotẽ multum placebit,mihi,aut.ſ.bos aut vacca(loquitur eñ de matre) detractãs.i.refugiẽs præ toruitate & proteruia, iuga & aſpa interdũ cornu.i.cornupetẽs aliqñ & minitãs& propior.i.vicinior & ſimilior tauro.ſ.quàm vaccæ,hoc eſt maſculo quàm fœmellę faciẽ.i.facie aut ſcd̃m faciẽ per ſinecdochẽ hoc eſt habẽs faciẽ ſimiliorẽ tauro quàm vaccæ,quæq;.i.& quæ,& ſup.ea non diſplicebit mihi,que eſt tota ardua,& quæ gradiens. i. ingrediẽs verrit.i.delet ſicut ſcopis verritur atriũ veſtigia.ſ. pedum ſuorũ antecedentiũ cauda ima ideſt vſq; ad terram demiſſa.

¶PIERIVS.

¶Et crurũ tenus à mẽto palearia pẽdẽt,] Ten⁹ ſi præpoſitio ſit abltõ caſui cohęrere dicit Ser. eſſeq; hic aduerbiũ. Sed eñ ten⁹, cũ noĩe,quod ſit numero multitudinis , gtõ ſæpius iunctũ animaduerti. Quintilianus. Auriũ tenus in vſum lingua perceperit.Catullus Nutricũ tenus extãtes. Ita eñ is appellat papillas, quod inepte ſimul & inuerecũdæ quidã legũt,Iam crurũ tenus extãtes.¶Aut iuga detrectãs.]In Ro.co.in Med.& in aliis antiquiſſimis vno tñ excepto,ſcriptũ inueni detractãs, qd̃ etiã in Oratorũ exẽplaribus antiquis obſeruaui , præſertimq; apud Liuiũ,& detractãt,& detractare,ſæpiſſime. ¶Et faciẽ tauro propior.]In codi.Longob.propior,legitur.Sed vulgata lectio propior, à prope,caſtior eſt.

Ætas Lucinam,iuſſosq; pati Hymenæos,
Deſinit ante decem,poſt quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis,nec fortis aratris.
Interea,ſuperat gregibus dum læta iuuentus:
Solue mares,mitte in Venerem pecuaria primus:
Atq; aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæq; dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit:ſubeunt morbi,triſtisq; ſenectus:
Et labor,& duræ rapit inclementia mortis,
Semper erunt,quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice:ac ne poſt amiſſa requiras:
Antéueni:& ſobolem armento ſortire quotannis.

¶SERVIVS.

¶Lucinã , iuſſosq; pa.hy.] Hiſteron proteron ante eñ eſt hymenæos pati poſt Lucinã conſequitur.itẽ hiſterõ proterõ , eſt deſinit ante decẽ , poſt quatuor incipit annos.ante eñ incipit,ſic deſinit.Cætera ætas. ſ. quæ eſt, vel ante quartũ , vel poſt.x. annũ,Bene oſtendit per hęc quoq; tpa poſſe quidẽ armẽtis: ſed inutiliter prouenire fœturã. ¶Supat gre.dũ.læ. iu.]Dũ ſuppetit,& dicit iuuenili eas ætate debere cõcubere,qa cito meliora tpa depeũt.¶Pecuaria,] ab eo qd̃ eſt pecuare venit,nã pecua vt ait ĩ põpeiana Cicero ab eo quod eſt pecu venit,vt genu genua.

Pecua.

¶Suffice prolem.]ſubminiſtra, vnde & ſuffectos conſules dicim⁹.¶Optima quæq; dies.]hec ſentẽtia nõ ſolũ ad aĩalia ptinet,ſed gñaliter ad oĩa.¶Subeũt morbi triſtisq; ſenect⁹] Naturalẽ ordinẽ tenuit dicẽs,aduenire morbos,ſenectutẽ mortẽ.¶Inclemẽtia mortis,]inexorabilitas. & duricies.¶Semper eñ refice.]Vacat eñ,ſanè dicit anteueniẽdũ eſſe , vt antequàm pereant,reparentur armenta.Sobolẽ armẽto ſortire, ſubſtitue, ſubminiſtra,& eſt verbum iudiciorum.Nã ſubſtituti dicũtur iudices,q occupatorũ fungunẽ officio.

¶PROBVS.

¶Ætas lucinã.i.q.p.hymenæos.Deſinit.a.d.p.q.i.a.]Ex lucina pth⁹,ex hymenæo cõcubitus accipim⁹.Itaq; hoc poſt ait annũ.iiij.& intra.x.ad concipiendũ eſſe vtiles boues,extra finem hũc parũ.

Spadix.

Spadices palmæ cui⁹ iã deficit color.colorẽ dicit.Siculi eñ palmã quã græci phœnica appellãt,vocant Spadica.Spadix color eſt,quẽ Leucopyrũ vocãt. hoc eſt albus & fuſc⁹.

Glaucus

Glaucus autem color viridis.

¶MANCINEL.

Lucina.

¶Lucinã,]Ex Lucina part⁹, ex Hymenæo cõcubit⁹ accipim⁹, Itaq; hoc ait poſt annũ.iiij.& intra.x. ad cõcipiendũ vtiles eſſe boues,Probus,luna aũt,vt varro inqt,naſcẽtiũ dux eſt, hinc ab iuuãdo,& luce Iuno Lucina dicta ab latinis.ipſa eñ mẽſib⁹ actis in lucẽ producit infantes.

Hymeneus.

¶Hymenæos,]Hymenæ⁹ teſte Martiano capella,Veneris & bacchi filius , dictusq; nuptiarũ deus, cuius officiũ dixit pſallere in nuptiis,cãtare ad thalamos,& coronare limina ſertis,pro coitu hic ponitur. Hymen verò ſcd̃m

Hymen.

græcos,& latinos eſt quædã virginalis pellis,quæ primo coitu abrũpitur,ponitur,& pro hymenæo, hipſiphyle Ouidiana ad Iaſonẽ.Non ego ſum furtim tibi cognita,pronuba Iuno affuit , & ſertis tpa vinctus hymẽ . Dicũt alij hymenæũ quendã fuiſſe apud Athenas,qui inter bella ſeuiſſima virgines liberauit,quã ad cauſſam nubẽtes eius numẽ inuocabãt,quaſi liberatoris virginitatis,Lucinã pu.& hy.hyſteron proteron,hoc eſt vltimum prius,nã ſnĩa ordine cõmutaẽ.Sic etiã eſt ibi.deſinit ante.x.&c. de.Val.li.ij.c.v.ait ꝙ nõ minores oportet inire quàm bimas,vt trimæ pariant eo melius ſi quadrimæ,plęræq; pariunt in.x.annos,quædã etiã plures.Maxime idoneũ tẽpus ad concipiendũ ab Delphini exortu vſq; ad dies.xl. aut pauloplus , quæ eñ ita conceperunt tẽperatiſſimo anni tpe pariũt, vaccæ eñ mẽſib⁹.x. ſunt pręgnãtes , mas an fœmina ſit concepta , ſignificat taurus quũ inijt,ſiquidẽ ſi mas in dexteriorẽ partẽ abiit:ſi fœmina , in ſiniſtriorẽ partẽ,Ply.verò li.viij.c.xlij. ſcri.ꝙ ſuo tpe anniculæ ad fœcũditatẽ poſcebanẽ.tolerãtius tñ binæ , tauri generationẽ quadrimi implẽ,& ſingulis denas eodẽ anno tradũt.Cõceptio vnico initu peragiẽ,ꝙ ſi fortè pererrauerit.xx.die poſt marẽ fœmina repetit,pariũt mẽſe.x.quicqd ante genitũ inutile eſt. Tauri non ſæpius quàm bis die ineunt,Robur eſt tauris inquinatu, vita fœminis.xv.annis lõgiſſima,maribus.xx.¶Fœturæ.]genituræ & prouẽtui.¶Cætera.]ætas, hoc eſt ante quartũ annũ, & poſt decimũ,Col.itẽ li.vij.c.xix.ait, quũ vaccę acceſſerũt annos.x. fœtib⁹ inutiles ſunt rurſus minores bimis inire nõ oportet,ſi

tet, ſi ante tamẽ cõceperint. partum earũ remoueri placet, ac per triduũ ne laborẽt hubera exprimi:poſtea mulctra prohiberi. ¶Superat] intereſt,imminet.¶Dũ læ. iu.]vel iuuẽta.i.dũ iuuenes ſunt vaccæ,concipiant repit eñ ſenecta,cũ morbis plurimis. ¶Solue ma.] primus, quo tpe vaccæ ineũdę ſint iã dixim⁹.]Col.ẽt li.vij.c.xxij. ſcri. ꝙ menſe Iulio fœminæ maribus plærũq; permittendæ,vt eo tpe conceptos ꝓximo vere , adultis iã pabulis edãt,nã.x.mẽſib⁹ ventrẽ perferũt ,vnumq; marẽ.xv.vaccis ſufficere abũde eſt. ¶Pecuaria,] Pecuare,pecuaria, facit,pecu pecua, pecus pecudes.pecus hoc pecora.¶Suffice,]ſubminiſtra, Col.lib. vij.c. xx.de vaccis ait,ſed & curandũ eſt oĩbus annis æque,atq; in reliquis gregibus pecoris.vt delectus habeatur. Nã & nixę, & vetuſtate,quę gignere deſierũt ſubmouẽdæ ſunt, & vtiq; tauro , q̃ locũ fœcũdarũ occupãt ablegẽdæ,vel aratro domãdæ , qm̃ laboris,& opis nõ minus quàm iuuẽci propter vteri ſterilitatẽ,patiẽtes ſunt,¶Optima quæq; di.]Ouid.quoq; de arte.Cito pede labitur ætas,nec bona tã ſequitur,quàm bona prima fuit. ¶Inclementia,]duricia,& crudelitas.¶Sortire.]elige.

¶ASCENSIVS.

¶Ætas lucinam.]Docuit qua facie matres eligendæ ſint ad ſufficiendã prolẽ,nũc ſignificat qua etate ad partũ habiles ſint dicens.Ætas pati.i.patiẽdi aut idonea ad patiendũ , lucinã.i.partũ,vt ſit dea partus pro partu,& hymenæos.i. coitus iuſtos,deſinit ante.x.annos,& incipit poſt quatuor annos eſt ergo inter. iiij.&.x.annos.Cætera.i.reliqua ætas(dicim⁹ aũt cætera in fœminino,& ceterum in neutro etiã ſingulariter,ſed cæteras , aut cæter in maſculino non legitur)nec eſt habilis.i. idonea,fœturæ,ideſt propagatiõi,nec eſt fortis.i.per defectũ fortitudinis nõ eſt conueniens aratris.i.ad arationẽ.Interea aũt.i. inter quartũ & decimũ annũ:dũ.i.donec,iuuẽtus pro iuuenta ætate. ſuperat i.ſuperſtes eſt gregibus.ſ.boum& equorum,vnde Cicero dixit gregẽ armentorũ(eſt eñ generale)ſolue mares.ſ.in venerẽ hoc eſt ad opus venereum exhibendũ, & mitte primus. i. cũ primũ cõgruerit, nõ expectãs experimentũ ab aliis pecuaria.i. pecora in venerẽ.i.opus venereũ,& ſuffice.i.ſubſtitue,generãdo.i. per generationẽ pecuariã,prolẽ aliã ex alia quod vulgo dicũt vnam ex alia,ita vt per ꝓpagationẽ ſit cõſeruatio ſpecierũ q̃ per indiuidua decedẽtia eẽ nõ pot.Nã optĩa q̃q; dies.i.tẽpeſtas ad oĩa cõueniẽtiſſima.fugit.i.elabiẽ miſeris mortalibus ẽt cũctis prĩa, & morbi ſubeũt,i.ſubſequũtur& ſenect⁹ triſtis ſubit.i.ſubſequiẽ& labor.ſ.ſubſequiẽ, & ĩclemẽtia.i.rigoroſa ſęuicia& duricia mortis durę.i.amariſſimę aut dirę.i.crudelis rapit . ſ. de medio hoc eſt delet & extĩguit,eñ ꝓ qa,qa ſemp erũt ſup.mr̃es,& p̄cipue vaccæ:quarũ corpa tu mauis.i.qlibet mauult aut malit mutari ſ.ĩ meli⁹,refice.i.reforma ĩ meli⁹ ac repa qd̃ vetuſtate degñatũ eſt(Quia pticula eñ nõ ſuo ordĩe poniẽ dr̃ à Seruio vacare.i.ſupflua eſſe ſed quo ordine à nobis poſita eſt nõ vacet,verũ ſi eẽt. Semp itẽ refice mĩor eẽt ĩ cõſtructiõe obſcuritas)ac anteueni.i. pręueni,& ſortire.i.eligere,quotannis. i. ſingulis annis armẽto ſ.reficiẽdo,ſobolẽ.i.ꝓpagationẽ nouã ne requiras poſt.i. poſtea amiſſa.i.genus bonorũ armẽtorũ degenerãdo ad interitũ intẽdiſſe .

¶PIERIVS.

¶Deſinit añ decẽ] In Lõg.Deſinet futuro tpe legiẽ.In Ro.decĩ, ſuo quodã ſcribẽdi more.vt aurea mala decim,qd̃ vt dixim⁹, ẽt apd̃ Aſprũ eſt.¶Lęta iuuẽt⁹]In Med.& ãtiqs plęriſq; cod.iuuẽtas,de quo alibi ſatis dictũ.¶Quarũ mutari corpa mauis,] In ant.co.malis,eſt.qd̃ venuſti⁹ vr̃ . Quã lectionẽ ẽt apd̃ cariſiũ obſeruaui,vbi fieri Solœciſmũ ait trãſmutatõe q̃litatis ĩ cõiũctõibus,vt

bus,'vt eo loco ſemper erūt, quarū mutari corpora'malis,ſemp enim refice,pro,ſemper itaq;.¶Ante veni:& ſobolem armen- to ſortire quotannis,]In Mediceo,& in Longobardi. abſq;, & Ante Anteveni ſobolē.In aliquot codi.Anteueni,vnica dictio.In Ro. Mediceo.& quibuſdam aliis codi.antiquis.Subolē, paſſim in- uenias.de quo ſatis alibi diſputatum.

Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo,quos in'ſpem ſtatuis ſubmittere gentis:
Præcipuum iam inde à teneris impende laborem,
Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur,& mollia crura reponit:
Primus & ire viam,& fluuios tentare minaces
Audet:& ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus:illi ardua ceruix:
Argutumq; caput:breuis aluus,obeſaq; terga:
Luxuriatq; toris animoſum pectus:honeſti
Spadices,glaucīq; color deterrimus albis,
Et giluo,tum ſi qua ſonum procul arma dedere:
Stare loco neſcit:micat auribus,& tremit artus:
Collectumq; premens voluit ſub naribus ignem
Denſa iuba,& dextro iactata recumbit in armo:
At duplex agitur per lumbos ſpina:cauatq;
Tellurem,& ſolido grauiter ſonat vngula cornu.

¶SERVIVS.

¶Eſt idē pecori delectꝰ eq- no,]i.vt habeat matres opti mas.In ſpē ſtatues ſubmitte re.i.quosuis admiſſarios fie ri. Notāda ſanè exqſita va- rietas. Nam vt in bobus ma tres ante deſcribit in eqs ad miſſarios ante commemo- rat. Altius ingreditur cum exultatione, quadam ince- dit. ¶Mollia crura repo.] Ennius de gruibus,perq; fa bā repūt, & mollia crura re ponunt.¶Primꝰ& ireviā,] matris ꝑire veſtigia.¶Igno to ponti,]Per quē nūq; trā- ſierat.¶Argutum,] breue. ¶Luxuriatq; toris animo- ſum pectus,] Nodoſum, & eminēs pulpis. ¶Spadic.] phęniceatos vocāt.i.ꝓfeſſos amyrteos. Glauci autē ſunt fęlineis oculis.i. quodā ſplē dore ꝑfuſis.¶Deterrimꝰal- bis & giluo,] Atq alibi,ait, qui candore niues anteirēt. Sed aliud eſt candidū eſſe.i. quadam nitēti luce ꝑfuſum

Giluꝰ color q dicatur. aliud albū, qđ pallori cōſtat eſſe vicinū. Giluus aūt eſt melinꝰ color,Multi ita legunt albis,& giluo,vt nō album vel giluum, ſed albogiluū vituperet,qđ ſi ſinguli colores vituperandi ſunt, q̄to magis mixtus vtroq;.i.albo giluus.¶Tremit artus.] Fi- gurate ꝓ artubꝰ tremit.¶Voluit ſub naribus ignē,] flatu indi- cat magnanimitatē ſuā. ¶Ad duplex agiť ꝑ lūbos ſpina.] Aut reuera duplex,aut lata,vt alibi, Duplicē gēmis, auroq; coronā: item ,Et duplici aptantur dentalia dorſo.

¶MANCINELLVS.

¶Idē delectus,]vt.ſ.corpa ꝑcipue matrū legat:itē, vt quotānis ſoboles armēto eligať.¶In ſpem gētis,]In fęturā,vt ſint admiſ ſarij.¶Et mo.cru.re.]glomerat apte reducit alterno crurū ex- plicatu.¶Mollia crura,]faciles tibias,non em̄ inepte duræ've ambulat vti plęriſq; euenit.¶Primus & ireviam,]Var.lib.ij.c. vij.inqt,Equi boni futuri ſigna ſunt,ſi cū gregalibus in pabulo cōtendit in currendo alia've qua re quo potior ſit, quū flumen traiiciēdū eſt gregi ī primis,ꝓgrediť ac nō reſpectet alios.¶Ar

Equi boni ſigna. gutūq; caput.]i.breue,& exiguū.Varro li.ij.c.vij.ait.Eqsdebe re eē clunibꝰ,ac vētribꝰ latis.Equos ad admiſſurā,quos velis ha bere legere oportet amplo corpe,formoſos nulla pte corpis in- ter ſe nō cōgruēti,caput habeāt nō magnū ,nec mēbra confuſa, ſint,oculis nigris,naribꝰ nō anguſtis ,auribꝰ applicatis,nō an- guſta iuba,crebra,fuſca,ſubcriſpa,ſub tenuibus ſetis īplicita in dexteriorē partē ceruicis,pectus ſit latū, & plenū : humeri lati, vēter modicꝰ,lūbi deorſum verſus ꝑſſi. ſcapulæ latæ,ſpina ma- xime duplex,ſi minꝰ nō extās,cauda ampla,ſubcriſpa,crura re- cta,æqualia,introuerſa,genua rotūda,nec magna,vngulę durę. toto corpe've,habeant venas,q̄ aīaduerti poſſunt. Hæc ex Var. Col.ēt li.vij.ſic ait,cū ꝟò natus eſt pullus cōfeſtim licet indolē exiſtimare,ſi hilaris,ſi intrepidus,ſi neq; cōſpectu,nouęq; rei au ditu terreť,ſi aň gregē ꝓcurrit,ſi laſciuia, & alacritate interdū, & curſu certaminis æq̄lis exupat.ſi foſſam ſine cūctatiōe trāſilit pōtē flumēq; trāſcēdit,hæc erūt honeſti aī documēta:corpis ꝟò forma cōſtabit exiguo capite:nigris oculis,naribꝰ aptis,breui- bus auriculis.& arrectis,ceruice molli lataq;,nec lōga, dēſa iu- ba,& ꝑ dextrā partē ꝓfuſa:lato, & muſculorū toris numeroſo pectore,grādibꝰarmis,&rectis,lateribꝰinflexis,vētre ſubſtricto teſtibꝰ paribꝰ,& exiguis,cauda longa.& ſecta.criſpaq;:mollibꝰ atq; altis,rectiſq; cruribꝰ,'tereti genu:paruoq; neq; ītrorſus ſpe ctanti,rotūdis clunibꝰ:fœminibꝰtoroſis,ac numeroſis,duris vn gulis,& altis,& cōcauis,rotūdiſq;,qbꝰ coronæ mediocres ſup poſitę ſunt,ſic vniuerſum corpꝰcōpoſitū,vt ſit grāde,ſublime,ere ctū,ab aſpectu quoq; agile, & ex lōgo quātū figura pmittit ro- tūdū.¶Breuis aluus,]modica,ſubſtricta.¶Obeſaq; terga]grā des lati & pingues hūeri,obeſus em̄ vt Feſtꝰ ait, pinguis dr̄,q̄ſi ob edēdū factus.¶Luxuriat toris ,] abūdat pulpis debet em̄ eē latū.& plenū ac toroſum.¶Spadices.]phœniceus color,ſeu pu

Glaucus Color. niceus,& ſpadix,idē teſte Gel.li.ij.c.xxvj. ſignificat aūt exube rantiā,ſplēdorēq; ruboris.¶Glaucīq;,]cærulei,Glaucus em̄ co lor viridis diciť,qđ probus oſtēdit,& Gellius dicto loco.¶Al-

Giluus. bis,]non candidis:ſed albis,ideſt pallidulis, ¶Giluo .] giluus

Flauus Color. color eſt buxeus.vt quidam volunt , vulgo giallus appellatus: aliqui verò per giluū intelligunt flauum qui ex viridi,& ruffo, & albo

& albo concretus eſt.Seruiꝰ Melinum intelligit.Eſt au- tem melinus color candidꝰ, optimus in melo inſula: in Samo quoq; naſcitur author eſt Ply.libro.xxxv.c.vj .Au lus Gellius autem in fine li. xij.Innuit giluum colorem eſſe medium inter nigrum, & album . Scribit enim tria genera eſſe vini Nigrum,al bum,medium,quod vocant κιϱὸν giluum.¶Micat auri bus.]arrigit,ac deprimit au res.¶Tremit artus,]concu tit . ¶Collectum ignem,] attractam flatus vim,& po- tentiam.¶Fremens,]& fre mens,& premens in antiqs legitur.Erit autem ordo.Et premens ignem collectum voluit ſub naribus , premēs autem,ideſt non emittens, ſed retinens interius , hinc ſub naribus voluit . ¶Vo- luit ſub naribus,] per quod eius,vis apparet,eſt em̄ ma- gni flatus.¶Solido,]duro. Melinus color.

¶ASCENSIVS.

¶Necnon & pecori &c. Poſtq̄ de boum generatione locutus eſt proſequitur equinam de qua Landinus ſic. Mira inquit va- rietas:nam in bubulo pecore à matribus , in equino à patribus incipit. Sunt autem hęc tria pecorum genera omniubus ꝑcipua Bos enim nobis terram colit,ſine cuius opera agrcultura omni no difficilis eſſet.Equus,& commode nos vehit,& in bello au- xiliať egregie,& in multis rebꝰcomes eſt homini,atq; invectu- ris &veterrimos habemꝰequos & iumēta.Docilitas maxīa eſt ī equo.Amiſſos luget dn̄os deſideriis lachrymas mittit,īterfecto Nicomede rege,eiꝰequꝰinediavitā finiuit refert Philarchus Cē taretriū ē galathis occiſo ī pugna antiocho potitū equo eiꝰ illū aſcēdiſſe at equū īdignatiōe aſcēſum ꝑcipitē ī abrupta iſſe,ac ſe eqtēq; ꝑdidiſſe.Bucephalꝰ Alexādri equꝰ neminē ornatu regio inſignitū ꝑter ipm Alexādrū accipe voluit.in expugnatiōe The barū vulneratꝰ Alexādrū in aliū equū trāſire nō eſt paſſus Equꝰ Cæſaris nullū niſi ipm Cæſarē dorſo accipe voluit. Hic anterio- res pedes humanos habebat. Semiramis equū vſq; in coitū ama uit,vt ait iuba Ariſt.aūt in li.de aīalibꝰ,Equū equāq; poſt homi nē reliqs aīalibꝰ ſalaciorē eē dicit.Addit ēt ipm.xl.dētes habere primores quatuor.xxx.mēſe mutare . Anno deinde poſt binos vtrinq; ſupne & inferne.Itē alio anno.iiij.Itē alio.iiij . Cōpletis annis.iiij.& mēſibꝰ. vj.nō emittit,& tūc idoneū tp̄s ad ꝓcrean- dū habet:refert ꝑterea equū oibꝰ & donec viuit coire. Idē face- re fœminā.Dicit ꝑterea etatē ad.xviij.annū ꝓtēdi in equo . Sed ad lōgū ad.xxx.vſq; ꝓduci:in nōnullis ēt ad qnquageſimū ſed minus viuere q domi aluntť q̄ gregarij.Albertus aūt cognomē to magnꝰ ait equū biennio inire incipe:ſed meliorē eſſe,fœtum poſt trienniū vſq; ad.xx.q eſt arctus ſcđm quē minori cōiūctio ne iunguntť Iuppiter & Saturnus.Inire aūt vſq; ad.xx . annū & equā cōcipe quāuis debiliter vſq;.xl.qđ ferè ſpaciū eſt ſuæ vitæ q̄uis olim inuētus ſit equus.lxx.annorū, ipſe aūt Albertꝰrefert vidiſſe ſe equū ex maioribꝰ apud militē q adhuc robuſtus exceſ ſerit annū ſexageſimū.Hec ille.¶Ordo eſt,necnō.i.ēt idē dele- ctus.i.ad eligēdū diſqſitio,eſt pecori eqno.i. circa pecus eqnū, hoc eſt circa equos,hoc eſt eadē diligētia hn̄da eſt in parētibꝰbo ni eq diligēdis& quotannis reficiēdis.Tu impēde iā inde vſq; à teneris.ſ.annis, aut mēbris,laborē ꝑcipuū.i.ꝑcipuā diligētiā & curā,ſup.illis eqs quos tu ſtatuis mō.i.ꝓponis & ꝑtēdis in.i.ad ſpē gētis.i.gn̄is ſicut ibi illa de gēte creatos &c.ſub mittere.ſ.ſu pmittere hoc eſt admiſſarios facere . i.q admittanť ad gn̄ationē vt aūt à teneris annis generoſum eq aīum agnoſcamꝰ dicit.Pul lus gn̄oſi pecoris,ingrediť cōtinuo.i.mox vt natus eſt altius. i. ceruice erecta,in aruis vbi.ſ.libere īgrediť,& reponit crura mol lia.i.molliter more gruū,aut mollia hoc eſt decenter flexibilia Et audet ire viā.ſ,inſolitā & periculoſam primus ,i . ante alios, nec expectat vt alij periculū faciant ſeu experiantur,& audet tē tare fluuios minaces.ſ.profunditate aut præcipiti curſu,& au- det committere ſe ponto.i.mari ignoto,i.ꝑ quē pōtū aut qđ ma re nō priꝰ trāſiuerat.Ego in pluribꝰ legi ponti:atq; ita legendū putē,qa ꝓ aqs ſatis eſt dixiſſe,fluuios tētare minaces , ſolēt autē equi meticuloſi difficulter primi trāſire pōtē.Nec.ſ. pullꝰ gene- roſi eq horret,i.cū horrore formidat,ſtrepitus vanos.i.futiles & inanes vt arborū vēto cōcuſſarū aut ſilium . Ceruix ſup.eſt illi ardua,

ardua.i.erecta & ſublimis,& caput argutũ.i.breue ac politũ:al uus ſup.eſt breuis.& terga ſup.ſunt obeſa.i.pinguia, & pingui ĩmorata, & pect⁹ aĩoſum luxuriat toris.i.abũdat pulpis. Honeſti.i.pulchri ſup.ſunt pulli aut eq.ſpadices.i.punicei ſeu phœnicei hoc eſt rubri cũ ſplẽdore,& glauci.i.cærulei,hoc eſt ſubuirides cũ nigro immixto.color deterrimus eſt albis,& giluo.i.qui in albo giluas,hoc eſt buxeas ac ſubcroceas habẽt maculas, buxeus aũt color eſt q in buxo ligno noti coloris, aut deterrimus color eſt albis,i. pallidulis,& giluo.i. buxeo & ſemiluteo. Tũ ſ.equus non deterrimus:ſed generoſus,neſcit ſtare,i. requieſcere,loco.ſ.vno & eodẽ:ſi qua arma dedere procul ſonum.qa cõtinuo ceſpitat:micat auribus.i.arrigit & rurſum deprimit aures:ſicut qui digitis micant.i.diuinandi ludũ exercen, tnũc eos premunt,nunc erigunt,&tremit artus.i.habet artus trementes, ex vehementia ſcilicet ſpiritus atq; animorum,& ipſe fremens voluit ſub naribus ignem.i.calidum flatum atq; anhelitũ collectum.ſ.inſpirando.Iuba ſup.eſt illi denſa,& recũbit.i. quieſcit, aut reponitur iactata in armo.i.humero,dextro.i. dextri lateris, At.i.ſed duplex.i.lata ſpina,agitur.i.deducitur per lumbos & ipſe ingrediens præcipue currendo,cauat tellurẽ.i.eiicit terram &vngula.ſ.eius,cornu ſolido.i.duro aut integro,nec fiſſo, ideſt habens cornu ſolidũ,ſonat grauiter.i.vehementer.

PIERIVS.

Quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gentis,]In Ro.cod.& in quibuſdã aliis,ſtatues,futuro tpe legiꝛ.Ita correctum in Mediceo. ¶Et ignoto ſeſe cõmittere ponto.]In Ro.in Lon. & quibuſdã aliis vno conſenſu,Ponti,legitur.Quid em̃ eqs cũ mari?cũ fluminibus verò & pontibus ſæpe negotiũ.Quãuis in calabriæ & Apuliæ locis equorũ generoſitatẽ eo experimento ꝓbent,ſi ad mare impulſos,cõtra aduenictes fluctus impauidos aſpexerint ideoq; pullos in natationibus adſuefaciunt:eſt aũt, ponto,ſcriptũ,In cod.Mediceo.¶Nec vanos horret ſtrepitus.] Quintili. li.viij.ordinẽ eſſe dicit.Nec vanos horret ſtrepitus.Tum ſi qua ſonũ ꝓcul arma dedere,ſtare loco neſcit.Cætera verò,quæ totã eiuſmodi equi faciẽ deſcribũt.Illi ardua ceruix, vſq; ad eũ locũ Color deterrimus albis,& giluo.per interpoſitionem collocata.quare parẽtheſis vtroq; adlinenda loco eſt. ¶Collectũq; fremens vo.ſub na.ignem,]In mediceo cod.correctum eſt,fremẽs Sed enim prius recte,Premens,ſcriptũ erat,vt in aliis emendatoribus habetur.¶Et ſolido grauiter ſonat vngula cornu.] In Ro.Quatit vngula,habeꝛ.Sed magis placet ſonat,qa dicit, Solido cornu,oĩa em̃ ſolida validius ſonãt eſtq; & Iuuenalis ſynepeia.Quo tondẽte grauis iuueni mihi barba ſonabat. nõ em̃ ibi (hoc em̃ κατὰ πασεγον addem⁹)grauis barba mihi Iuueni:ſed grauis,ꝓ grauiter ſonabat,legẽdũ eſt,vt oñdat eũ neq; qdẽ artis ſuæ peritia potuiſſe adeo ditari,vt patricios iã oẽs opibus ꝓuocaret:& pȯd⁹ habet,Iuueni mihi,cui vel lanugo vel mollior barba,ſine ſtridore abradi potuiſſet,ſi,quã ꝓfitebaꝛ artẽ, tonſor calluiſſet.

Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus,& quorum Graij meminẽre poëtæ,
Martis equi biiuges,& magni currus Achillis.
Talis & ipſe iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentu pernix Saturnus:& altum
Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto,
Hunc quoq;,vbi aut morbo grauis:aut iã ſegnior annis
Deficit,abde domo:nec turpi ignoſce ſenectæ,
Frigidus in Venerem ſenior,fruſtraq; laborem
Ingratum trahit:& ſiquando ad prælia ventum eſt:
Vt quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit.ergo animos,æuumq; notabis
Præcipue:hinc alias artes,prolemq; parentum,
Et quis cuiq; dolor victo,quæ gloria palmæ.
Non'ne vides,quum præcipiti certamine campum
Corripuere,ruuntq; effuſi carcere currus:
Quum ſpes arrectæ iuuenum,exultantiaq; haurit
Corda pauor pulſans:illi inſtant verbere torto:
Et proni dant lora.volat vi feruidus axis:
Iamq; humiles,iamq; elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri:atq; aſſurgere in auras:
Nec mora,nec requies:at fuluæ nimbus arenæ
Tollitur:humeſcunt ſpumis,flatuq; ſequentum:
Tantus amor laudum,tantæ eſt victoria curæ.

SERVIVS.

[Talis amyclæi &c.]atqui Caſtor domitor equorũ fuit ſed fratrẽ ꝓ fatre poſuit poetica licentia:vt Quas illi philomella dapes, pro progne, itẽ reuocato à ſanguine teucri,pro dardani,aut certe iõ pollucem pro caſtore poſuit quia ambo licenter & caſtores & polluces vocantur, nã & ludi,& templum eorum, & ſtellæ caſtorum vocantur Martis equi Δειμός & φόβος. ¶Er magni curr⁹ Achillis] Baliarch⁹,Xanth⁹.¶Coniugis aductu pernix Saturn⁹,] Dum cum amica Phillyra Saturn⁹ coiret:Ops ei⁹ vxor aduenit,cuius præſentia veritus ſe ĩ equũ cõuertit, qualem potuit numen imitari, exinde natus eſt Chiron dimidia parte homo, dimidia equus,ſanẽ ops cũ de vxore Saturni dicimus,ŏ,corripiꝛ: vt ops opis,cũ verò de nympha dicim⁹ opis lõga, vt,ō opis ad æthereũ pennis aufertur olympũ: Pernix autẽ ad equũ referꝛ.Nã Saturni ſtella tardiſſima eſt.¶Pelion] mõtẽ Theſſaliæ in quo Chiron habitauit. Hũc quoq; licet bonũ, & tot ſignis ꝓbatum.Vbi aut morbo grauis aut iã ſegnior annis deficit. Duo ſunt,qb⁹ minuunꝛ corporis vires,ſenectus,& morbus.Vnde mire:vtrunq; cõplexus eſt. ¶Abde domo,] in domo.Nã ſi aduerbialiter vellet loqui,domi diceret, Tale eſt illud in.iiij.Non libyæ nõ ante tyro.Nec turpi ignoſce ſenectæ Cice.ĩ Catone maiore & laudat & vituperat ſenectutẽ, vnde dupliciter hũc locũ intelligam⁹,aut nec ignoſce turpi ſenectæ,aut nõ turpi ſenectę ignoſce.i.abde, & ignoſce ſenectæ:q̃ turpis nõ eſt,qa p naturã venit.¶Si qñ ad p̄lia vẽtũ eſt.]alibi Nocturnaq; bella,¶Aĩos,æuũq; notabis,]p̄cipue añ oĩa ætatẽ,& magnanimitatẽ reqres,poſt cætera parẽtes,& ſtudiũ.¶Et qs cuiq; dolor victo q̃ glo.pal.]Vult ꝓbare moueri equos,vel amiſſiõe,vel acqſitione victoriæ.Nã eo tẽdit ſequẽs iſte decurſus, vñ eſt paulo poſt. Tãtus amor laudũ tãtæ victoria curæ,Luca.Quãtũ clamore iuuaꝛ.Flens ſoni.¶Ruunt effuſi car.cur.]vſurpatiue pro carceribus,q ab arcẽdo dicti ſunt.Nã carcer eſt cuſtodia noxiorum Iuuenũ,aurigarum.vel ſpectãtiũ,¶Haurit,]ferit,vt Latus haurit apertum.¶Verbere torto,]frequenti ſcilicet iteratione. Volat vi feruidus axis,]alibi,Frenaq;,feruẽteſq; rotas . Nã tã rotæ q̃ axis curſu caleſcũt.

Ops. Opis. Pelion. Carcer.

PROBVS.

[Talis.a,d.pollucis.h.Cyllaros.e.q.graij.m.p .Martis.e.b.e. m.c.a.]amyclæ oppidũ eſt laconices.Vñ refert Home. in catalogo ducũ,q ad troiã acceſſerũt.Pollux aũt, & caſtor lacedęmone nati ſunt, q exiſtimanꝛ equos accepiſſe à Iunone muneris nomĩe,xantũ,& cyllarum,quos ei Neptunus donauerat: Martis equi dicũtur dimos & phobos,Homero auctore.Achillis, Xanth⁹ & Æthon, quidam quatuor, putant,& eis adiũgũt podardũ,& lãpũ, Sed eis,q duos credunt hæc eorum epitheta eſſe pſuaſum eſt . ¶Talis &.i.i.c.ef.e'. Coniugis. a.p. ſ.&.a.Pelion hinnitu fugiẽs impleuit acuto,] Saturnus phillyram oceani,& Thetis filiam exiſtimatur adamaſſe,& cum ea ſe mutaſſet in equam , vt eum falleret,ille quoq; in equum transfiguratus'. cum ea concubuit,ex quibus natus eſt Chiron doctiſſimus centaurus. Pelion eſt theſſaliæ mons , Neptuniq; ipſa.ded.originem gentis.Neptunus Cereri quum vim adferre vellet, ea ſe in equam transfigurauit , nihilomin⁹ ĩcepto nõ deſtitit, Neptun⁹,Eãq; ita cõpſſit,q genꝰ equorũ ĩde ꝓditur eẽ.

MANCINELLVS.

[Amyclęi pollucis]pollux & Caſtor Lacædemone nati q exiſtimantur equos accepiſſe à Iunone muneris nomine Xanthum & Cyllarum,quos ei Neptunus donauerat,Probus. Amyclæi, amyclæ oppidũ eſt Laconiæ regionis achaiæ,teſte Ply.lib.iiij. fuit autem patria caſtoris & pollucis,Stra.li.viij.ait, q Taygeto monti ſubiiciꝛ Sparta & amyclæ.Ply.li.iij.ſcri.amyclas etiã fuiſſe prope Tarracinam à ſerpentibus delatas. ¶Martis equi biiuges,]Martis equi tradũtur dimos,& phobos, Homero auctore:vt ſcribit Probus,Achillisverò Xanthus,& æthon, qdam quatuor putant,& eis adiiciunt podargum,& lampum, auctor idẽ Probus.¶Saturnus,]is cum iouem filiũ quæreret in Thracia cũ phyllira Oceani filia in equum verſus dicitur cõcubuiſſe & ex ea Chironem centaurum natũ,artis medicinæ inuentorẽ, qui à Phyllira Phyllirides dicit à poetis.ſcribunt Aratũ de aduẽtu vxoris nil ſcribere.Virg.tñ oſtendit vxoris opis aduentu in equũ verſum eſſe,dum cum illa coiret. ¶Pernix,] velox,qa equus.¶Altũ pelion,]Theſſaliæ montẽ altiſſimũ, teſte Plyn. li.ij.in quo,vt ſcribit Soli.nuptiale conuiuiũ thetidis, & Pelei celebratũ fuit.¶Nec turpi ignoſce ſenectꝛ,]Ordo eſt,nec ignoſce turpi ſenectæ,q̃uis em̃ ſeniores equi ſint,cũ modo tñ laborem tolerare valent.Eſt autem ſenſus,qđ vbi optimus equ⁹ vel morbo vel ſenecta deficit,remouendus eſt ab admiſſura, & in domo retinendus;nec parcendum,oſtendit enim omnino fatigandum

Amyclæ. Martis equi. Chiron. Phyllira.

gandum,cũ modo tamẽ. ¶ Turpi ſenectæ.] Iuue.etiã ſat.x.ait, Sed ꝙ continuis, & quantis longa ſenectus,plena malis deformẽ,& tetrũ añ oĩa vultum Diſſimilemq́; ſui, deformem procute pellẽ,Pendẽteſq́; genas,& tales adſpice rugas &c,quãuis autem ſenecta ſit à natura,omnino,quin turpis ſit negari,non poteſt:ergo,nec ignoſce turpi ſenectæ dicẽdum. ¶ Frigidus &c.] hic loc⁹ aſſerit,quod dixi verum eſſe,vt ſcilicet ab admiſſura ſenior,in domo teneatur,ibiq́; fatigetur cum modo: nec penitus ignoſcatur ei.generat autem mas ad annos.xxxiij.& ad.xl.duraſſe tradunt adiutũ modo in attollenda priori parte corporis: ſed ad generandum paucis animalium minor fertilitas qua de cauſſa per interualla admiſſuræ dant,nec tamen quindecim initus eiuſdem anni valet tolerare.Equæ gignunt annis omnibus ad.xl.vixiſſe equum.lxx.annos proditur,Plyn. auctor lib.viij. c.xl.Colu.verò li.vij.cap.xxvj.ſcribit ꝙ putãt minorem trimo non idoneum admiſſuræ,poſſe verò vſq; in.xx,annum progenerare,fœminam bimam recte concipere,vt poſt.iij.annum enixa fœtum educet,eandemq́; poſt.x.non eſſe vtilem, Superiori autem capite dixerat,ꝙ nec minus quã.xv.annos,nec rurſus plures quã.xx.vnũ debet implere. ¶ Fruſtraq́; laborẽ ingratum trahit.] Ordo eſt.& fruſtra trahit,ideſt ꝓducit ingratũ laborem.i. ingratum coitũ,nam calidiſſimus quiſq; citius venerem perficit,& ei gratior illa ſit,ſenes verò tardiores ſunt, quia frigent. ¶ Quondam,]quandoq;. ¶ Animos,]vt ſit hilaris equus,& intrepidus, &c.vt ſupra oſtendit Colum̃. ¶ Æuum,]Colu.li.xj.c. xxvj,ſcribit qđ annorũ notæ cum corpore mutantur,nam dum bimus: & ſex menſium eſt,medij dentes ſuperiores,& inferiores cadunt,cũ quartum agit iis,qui canini appellãtur, deiectis. alios affert cũ ſextũ deinde annũ molares ſuperiores cadũt. Sexto anno,quos primo mutuauit exæquat,ſeptimo oẽs explentur æqualiter:& ex eo cauatos gerit.nec poſtea quot annorum ſit manifeſto comprehendi põt.x.tamen anno tempora cauari incipiunt,& ſupercilia nonnunq́; canere:& dentes prominere, hæc ille. ¶ Alias artes,]equorũ enim alij, ſunt ad rem militarem idonei,alij ad vecturam,alij ad admiſſuram, alij ad cenſuram,alij ad prædam.Itaq; non item ſunt ſpectandi,atq; habẽdi. Hinc peritus belli alios eligit,atq; alit ac docet,alios quadrigarius,&c.Plura Var.li.ij.c.vij. ¶ Prolemq́; parentum,]Varro ꝓ dicto loco ſic ait, de ſtirpe magis intereſt. qua ſint . qđ genera ſunt multa.itaq; ad hoc nobiles ab regionibus dicũtur in Græcia,Theſſalici equi: à terra apuli,ab roſea roſeani. ¶ Quę gloria palmæ,vt curſu certãs æquales ſuꝑare conetur,&c. ¶ Carcere,]repagulis. ¶ Currus,]quadrigæ. ¶ Exultãtia,] ſaliẽtia,trementiaq́;. haurit,eleuat,ferit. ¶ Inſtant,] imminent eqs. ¶ Verbere,] ſcutica. ¶ Lora,] habenas. ¶ Vi,] violentia. ¶ Nimbus,] nubes.

❡ ASCENSIVS.

❡ Talis amyclei. Adducit exempla laudatiſſimorũ equorum, quos tamen non ſemper permanſiſſe docet in eadem pręſtantia vt admiſſarij cõuenienter fiant:ꝑ quod innuit ſummã diligentiã adhibendã in diligendo bono equo admiſſario: cũ etiã laudatiſſimi degenerent , niſi ſumma cura reficiantur quotannis. ¶ Ordo eſt. Talis ſcilicet,erat cyllarus.i.equus ille nobilis.domitus habenis pollucis fratris.ſ.Caſtoris,& filij Iouis ex læda: amyclei,ideſt apud amyclas laconũ ciuitatem orti: ſed Seruius vult fratrẽ pro fratre poſitũ eſſe, hoc eſt pollucem pro caſtore, & tales ſup.fuerũt illi quorũ poetæ graij.i. græci meminere,i. mentionẽ fecere.ſ.eq martis biiuges.i. bini iugũ trahẽtes ĩ curru martis,ſunt aũt dimos & phobos ſecũdũ Seruium appellati & talis.ſ.fuit currus.i.equus curſarius,aut potius equi trahẽtes currũ,magni Achillis & ipẽ Saturnus ꝑnix.i.celeriter currẽs, aduentu cõiugis.i.cũ aduẽtãtẽ ſentiret coniugẽ opim. ſ. effudit talis.ſ.effectus equus iubam , ideſt comã colli ceruice eqna. i.ꝑ ceruicẽ equinã in quã ſuã transformauerat ne à coniuge agnoſceret rẽ cũ Phyllira habẽs,& ipẽ Saturnus fugiens.ſ. à facie cõiugis,impleuit Pelion mõtẽ illũ Theſſalię altũ.i.excelſum,hinnitu acuto.i.ſonitu eqno in ſignũ ferocis animi ꝓlato . Abde.i. occulta & ſegrega ab equab⁹ ne coeat,quoq;.i.ẽt hũc talem(ſicut Ænei.ix.hũc ego te Euriale aſpicio)hoc eſt licet optimũ dũ iuuenta & valitudine præſtaret,abde tamẽ domo,ideſt contine domi,vbi.i,quãdo ipſe deficit,ideſt deficitur à viribus, & impotens efficit,aut grauis,ideſt grauatus morbo,aut ſegnior, ideſt tardior & iacentior annis.i.annoſitate,nec,ideſt & nõ,nõ ignoſce ſenectæ turpi.i.deformi ſecũdum iuuenalem cum iuncta in omnibus placida ſit aut ignoſce,ideſt indulge ſenectæ non turpi ſed debili(ſed prior expoſitio mihi gratior eſt ,licet eĩ ſenes non ſint turpes in moribus,ſunt tamẽ aſpectu quæ turpitudo in pecore ſat eſt,nam quid ad pec⁹ qđ moraliter non turpis ſenect⁹ ꝑ naturã nõ ꝑ animi vitiũ eueniat? nõ ergo ignoſce.i.ne ĩdulgeas ſenectæ turpi.i,ne ſis clæmẽtior in ſenectã turpẽ ita vt dicas, fuit admiſſarius iunior validoſq́; ꝓcreauit quo circa & ſenior admittet,ea em̃ ſtulta eſt clæmẽtia,cũ nec equo nec reb⁹ tuis cõſulueris: qa ſenior,i.plusq́; ſat eſt ſenex,eſt frigid⁹.i.ſegnis quaſi ſeorſum ab igni venereo,in venerẽ.i,ad coitũ,& trahit.i.lõgo tractu vix ꝑagit,fruſtra laborẽ ingratũ.i.inutilẽ vtriſq́; & min⁹ acceptum fœmellæ calenti(& ſi ventũ eſt) qñ.i.aliqñ ad prælia. ideſt concertamina equorum,ipſe furit,ideſt excandeſcit incaſſum.ideſt inuanum quia nõ poteſt rebellare aut ſaltẽ expugnare vt.i.quemadmodũ,ignis magnus furit quõdã.i. aliquãdo in ſtipulis,ideſt materia læui,ſine viribus,i. qa cum ipſum combuſtibile non ſit capax vehementis caloris nec habeat vim reſiſtẽdi cito extinguitur & languet ignis,ergo tu notabis, ſcilicet in equo admiſſario hoc eſt quem admittas ad procreationem,præcipue animos,ideſt animoſitatem,& æueum,ideſt ætatem& notabis hinc,i.deinde & ſecundo loco,alias artes , ſcilicet ad quas eos deſtines & notabis prolem parentum,ideſt qualem prolem parentes eius ꝓgenuerint olim hoc eſt,& quis cuiq; dolor ſupple ſit victo,ideſt dum victus eſt & quę gloria palmę,ideſt dum vincit,hoc eſt qua generoſitate animi ſint,an videlicet gaudeãt victores & doleant victi quod in generoſis equis accidit, qui ẽt ſeſſore nobili gaudent & animos extollunt,vnde ſubdit, Nonne vides,quaſi dicat videre quidem potes , quum , ſcilicet equi corripuere,ideſt ſimul rapuere campum,ideſt locum deſignatũ intra metas capacem & amplum certamine,ſcilicet curuli præcipiti,ideſt in quo præcipites currunt & quum,ideſt quãdo,currus,ideſt ipſi quadrigæ ruunt,ideſt protrahuntur quaſi ruant effuſi,ideſt fuſim emiſſi,carcere ꝓ carceribus,ideſt loco vbi prius arcebantur,&quum,ideſt quando ſpes iuuenum ſcilicet aurigarum aut ſpectantium,arrectæ, ideſt attentæ ſunt ad victoriam, & pauor , ideſt metus ne vincantur quibus fauent aut præſunt, pulſans,ideſt ſollicitans,haurit,ideſt inuadit , corda exultantia ſcilicet de ſpe victoriæ,ſunt ergo ſpemq́; metumq́; inter dubij, exultant de victoria ſperata,pauent ob formidatam iacturam illi.ſcilicet iuuenes aurigæ inſtant verbere torto ideſt flagello ex chordis intortis,& proni,ideſt inclinato capite quaſi protrahãt equos,graphice effingit geſtum & ſitum aurigarum agitantiũ equos ſuos,dant,ideſt laxant,lora,ideſt habenas,axis feruidus, ſcilicet ex ſubito motu volat,ideſt iam præceps fertur,vt volare videatur,vi,ideſt vehementi tractu equorum , & ipſi aurigæ videntur iam humiles & iam elati , ſitu & animo ſitu quidẽ qa volatus auium &curſus equorum ferè in morem vndarum aſcẽdendo & deſcendendo fit,animo autem quia vt dicit Terentius in hecyra. Profecto hoc ſic eſt vt puto omnibus nobis,vt res dãt ſeſe ira magni atq; humiles ſumus,ipſi ergo iam elati & iã humiles videntur ferri,ſublime,ideſt ſublimiter,per aera vacuum ideſt capacem ac ſi vacuus ſit,atq; aſſurgere,ideſt erigi in auras nec mora nec requies eſt,ſcilicet aurigis & eqs,at,ideſt ſed nimbus,ideſt globus in morem nubis,harenæ flauæ, ideſt ex harena flaua collectus,tollitur , ideſt erigitur à pedibus animoſorũ equorum excitatus,nam generoſi equi eſt terram profundius carpere & ipſi equi humeſcunt,ideſt humefiunt &irrigãtur ſpumis ſcilicet proprij ſudoris,& flatu,ideſt anhelitu ſequentum, ideſt ſequentium equorum,tãtus amor.ideſt tanta auiditas laudum eſt ſupple equis , & victoria eſt tantæ curæ, vt ſcilicet ſine intermiſſione & requie tam præcipites currant vt volare videãtur,vnde facile concluditur equos animorum ſuorum indicia facere.

❡ PIERIVS.

❡ Graij meminere .] In pluribus codicibus antiquis vnico, i, Grai,ſcriptum inuenias : ex eorum ſententia,qui,i,inter duas vocales per ſe plenam & ſatis ſonoram eſſe iudicabant. Ideoq;, Graius,vnico,i,ſcriptum. Grai in caſibus aliis per ſynæreſin facere debere. Quum tamen alij,cuius ſententiæ Ciceronem fuiſſe tradit velius longus,ſimilia per geminatum.ii.pronuntiarẽt, vt,Maiia,graiius,vnde graij. Sed & ipſa declinationis proportio expetit,vt,vs,vltimæ ſyllabæ finales litere in genitiuo ſecũdæ abeant in,i. Eandemq́; vocem eſſe etiam Nominatiui pluralis conſentiunt omnes,quare graij,duplicato,i,ſcribendum fuerit,quum nulla regula,i,priorem conſonantis loco poſitam elidi præceperit, ſubſecuta verò ætas quum non intelligeret ex duobus.ii.priorem loco cõſonantis poſitam,ſed pro vocali acciperet,ſyncreſin fecit,atq; hinc,grai,per vnum,i , ¶ Iubam ceruice effudit equina,]In Romano & quibuſdam aliis .Effundit, præſenti tempore legitur . In aliquot aliis,fudit. Sed effudit legendum de præterito ipſe narrationis ordo expoſcere videtur, ſubſequitur enim & impleuit. Quod verò ſequitur,coniugis aduentu,quod in antiquis aliquot codici. per,t,notatum eſt, aduẽtu,victorinus ait,deſiiſſe nos per,t, ſcribere . ¶ Hunc quoq; vbi aut morbo grauis aut iã ſegnior annis deficit,] In Romano codice,ſegnior ætas.legiť:ſed nitidior eſt elocutio : vbi deficit aut morbo grauis,aut annis ſegnior. ¶ Vt quõdã in ſtipulis magn⁹ ſine viribus ignis,]In Romano codice legitur:in ſtipula , vnitatis numero:intellectiõis figura.In aliis plurale eſt. ¶ Cũ præcipiti certamine campum corripuere ruuntq́; .] In veteribus aliquot exemplaribus,præcipiti conamine,legitur:quæ mihi paraphraſis videtur:& vti veteres ſcribere conſuerunt. In iiſdem antiquis notatum eſt,corripuere ruuntq́; . ¶ Atq; aſſurgere in auras.]In Romano codi . exſurgere,legitur.In Longobardico & in Oblongo,inſurgere.In reliquis tum,aſſurgere,tum adſurgere,& hoc magis receptũ. Sed nullũ ego velim improbare,cõdicũ reuerẽtia. Legas etiã in aliquot & his antiqs , in aures, ſed auras,omnino caſta lectio.

Primus Erichthonius currus,& quatuor auſus
Iungere equos:rapidiſꝗ rotis inſiſtere victor.
Frœna Pelethronij Lapithæ, gyroſꝗ dedere
Impoſiti dorſo atꝗ equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo:& greſſus glomerare ſuperbos
Æquus vterꝗ labor:æque iuuenemꝗ magiſtri
Exquirunt,calidumꝗ animis,& curſibus acrem:
Quamuis ſæpe fuga verſos ille egerit hoſteis:
Et patriam Epeirum referat,forteiſꝗ Mycenas,
Neptuniꝗ ipſa deducat origine gentem.
His animaduerſis,inſtant ſub tempus:& omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem:& pecori dixere maritum:
Florentesꝗ ſecant herbas:fluuiosꝗ miniſtrant,
Farraꝗ:ne blando nequeant ſupereſſe labori:
Inualidiꝗ patrum referant ieiunia nati.

¶ SERVIVS.

¶ Primus Erichthonius,] Vulcanus impetrato à Ioue Mineruæ coniugio, illa reluctante effectum libidinis proiecit in terram inde natus eſt puer draconteis pedibus, qui appellatus eſt Erichthonius quaſi de terra & lite procreatus. Nam ἔϛις eſt lis,& χθῶν terra. hic ad tegendam pedum fœditatem: iunctis equis vſus eſt curru, quo tegeret ſui corporis turpitudinem. ¶ Rapidus,] velox. ¶ Victor,] propoſiti ſui effector. ¶ Frœna peletronij,] peletronium oppidum eſt Theſſaliæ,vbi primũ domandorum equorum vſus inuentus eſt. Nam cum quidam theſſalus rex bobꝰ Œſtro exagitatis ſatellites ſuos ad eos reuocãdos ire iuſſiſſet,illiꝗ curſu non ſufficerent.aſcenderunt equos,& eorum velocitate boues ſecuti eos ſtimulis ad tecta reuocauerunt. Sed hi viſi aut cũ irent velociter,aut cum eorum equi circa flumen Peneon potarent, capitibus inclinatis,locum fabulæ dederũt,vt centauri eſſe crederentur, qui dicti ſunt centauri ἀπὸ τοῦ κεύθειμ τοὺς ταύϛους. Alij dicunt centaurorum fabulam eſſe confictam ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem,quia equum conſtat eſſe velociſſimum,Bene autem ait Peletronij,quia ſunt & alij lapithæ, equitem, docuere,ideſt equũ. Nam pro equo rectorem poſuit. ¶ Greſſus glomerare ſuperbos,] vt cum diſciplina incederet. ¶ Quamuis ſæpe fuga.] Ordo eſt. Quàmuis ſæpe victor fuerit, ꝙuis nobili genere procreatus:tamen à magiſtris ætas,magnanimitasꝗ requirenda,quæ ſi non fuerint,illa nihil proſunt. Neptunniꝗ ipſa deducat origine gentẽ,] ſi ſit procreatus ab equo. Neptunni,qui editus eſt tridentis percuſſione. ¶ His animaduerſis,] Moribus,& ætate deprҿhenſis. ¶ Inſtant ſub tempus,] Coeundi ſcilicet quo eius cura maior adhibetur. ¶ Denſo diſtẽdere pingui,] Non laxo,quod quibuſdam potionibus agaſones per fraudem facere conſueuerunt. Vnde ait, Denſo pingui, ideſt viribus pleno. Sanè pingue generis eſt neutri,& ita in omnibus idoneis inuenitur. Nã nec pinguedo, nec pinguitudo latinum eſt. ¶ Florentesꝗ ſecant herbas,] adultas, maturiores: quibus robur acquiritur Ne blando nequeant ſupereſſe labori, piphraſis eſt coitus. ¶ Ieiunia,] Infirmitatẽ ex inedia venientẽ.

Marginalia: Peletronium. Cẽtaurꝰ. Falſa ſeruij ſnĩa.

¶ MANCINELLVS.

¶ Erichthonius,] Fuit is Vulcani,& terræ filius;qui primus dicitur quadrigis vſus quo decẽtiꝰ celaret pedes ſuos anguineos. Probus auctor,& Ply.li.vij.inqt,ꝙ bigas primũ iunxit phrygũ natio,quadrigas Erichthoniꝰ. Euſebius itẽ ſic ait. Erichthonius primus quadrigas iunxit in grҿcia,erant qppe apud alias nationes,id autem fuit,Danao regnante Argis. ¶ Frœna pelethronij impoſiti dorſo,] & ĩſultat ſolo, carmina ſunt Ennij in Alexandro.vt docet Macro.libr.v. Frҿnos autem,& ſtrata equorũ pelethronium inueniſſe ſcribũt pugnare ex equo Theſſalos qui centauri appellati ſunt, libantes ſecundũ peliũ mõtẽ vt ſcri.Ply.li.vij. & Probus ait, pelethronium ſubiectũ eſſe pelio monti. Pelethronij lapythæ. i. ex pelethronio oriundi,Frœna inuenere,habitant enim Lapythæ plura oppida in ipſa Theſſalia. ¶ Equitem,] i. equũ portantem hoĩem;omnes enim antiqui ſcriptores vt hominem equo inſidentem,ita & equum,quum portaret hominem equitem vocauerũt & eqtare nõ hoĩem tm̃, ſed equũ qnoꝗ dixerũt, auctor eſt Macr.li.vj.ĩ fine. ¶ Vterꝗ labor.] ſ.docere equũ ſaltꝰ, & ĩgreſſus.põt ẽt Epexegeſim legi,vt dicatꝗ.i.æꝗ magiſtri exqrũt iuuenẽ equũ. Calidũꝗ aĩs,& curſibꝰ acrẽ. ¶ Quãuis,] ſenſus eſt eligẽdũ eẽ equũ iuuenẽ,calidũꝗ animis & curſibꝰ acrẽ,ꝙuis ſæpe curſu victor aliorũ fuerit ꝙuis optimã patriã referat,& optimã ſtirpẽ. ¶ Egerit,] fugauerit. ¶ Epyrũ,] de epyro latiꝰ li.j. Geor. Palmas epyros equarũ. ¶ Fortiſꝗ myce.] ad agamennona,reſpexit, q grҿcorũ ductor exercitꝰ Troiã deleuit vñ alibi ait,Agamenoniaſꝗ mycenas p̃terea docet Stra.li.viij.ꝙ argos à primordio magis ac magis extitit potẽtia primariũ,ſubinde Mycenæ ãpliora ſuſceperũt ĩcremẽta ꝓpter cõmigrãtes in illas pelopidas,nã cũ oẽs ad Atrei filios cõſiſterẽt,Agamẽnon natu grãdior regnũ adeptꝰ,duce virtute,ac pariter fortuna comite,regiõis paternã poſſeſſionẽ ampliauit,& myceneo laconicũ adiecit imperiũ.verũ Menelaꝰ laconicæ regimẽ tenuit. At Agamẽnõ Mycenarũ vſꝗ Corinthũ,ac Sicyonẽ,& Ioniũ,& agialeorũ,ſic eĩ ea vocabanꝫ ҿtate,cũ poſteriꝰ achҿi dicti ſint,regnũ ſuſcepit. Hҿc,& plura Stra. ¶ Neptuni origine.] Neptunus cereri quũ vim afferre vellet ea ſe in equã verterit,neptunus verò eã ita cõpreſſit,vnde generoſi equi ꝓditi eſſe dicunꝫ,auctor Probꝰ,nos aũt latiꝰ de Neptuni eqs li.j. Geor. ibi ſ. Tuꝗ ô cui prima fremẽtẽ &c. His videlicet ætate,& annis eq. ¶ Inſtãt,] incũbunt,attendũt. ¶ Sub tp̃s,] ꝓpe tp̃s coeũdi,ſ. cui datur initiũ,teſte Var.li.ij.c.vij.ab æquinoctio verno ad ſolſtitium,Admittere aũt oportet,cũ tẽpus anni venerit,bis die,mane,& veſpere. Col.etiã li.vij.capite.xxv.ſic ait,vulgaribus eqs: paſſim maribꝰ,ac fœminis paſci ꝑmittiꝫ,nec admiſſurҿ certa tẽpora ſeruentur generoſis circa vernum æqnoctiũ mares iungẽtur,vt eodẽ tempore quo cõceperint,iam lætis, & herbidis campis poſt anni mẽſem,paruo cũ labore fœtũ educẽt;nã mẽſe.xij. parum

Marginalia: Erichthonius. pelethronij. Eques. Eqtare. Menelaꝰ. neptũni equus.

parum edant. ¶ Denſo pingui,] ait ibidem Columella. Eoq; tēpore, quo vocatur à fœminis, equus ſcilicet, roborandus eſt largo cibo, appropinquante vere, hordeo, eruoq; ſaginandus, vt Veneri ſuperſit, quantoq; fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. & Varro libro.ij.c.v. de bubus ſic ait, propter fœturam, Hoc obſeruare ſoleo ante admiſſuram. mēſem vnum, ne cibo, & potatiōe ſe impleant, quod exiſtimatur facilius macram concipere, Contra tauros duobus menſibus ante admiſſuram, herba, & palea ac fœno facio pleniores. & à fœminis ſecerno. ¶ Blando labori,] ideſt veneri.

❡ ASCENSIVS.

❡ Primus erichthonius &c. Quia generoſitatem animi exquirendam docuit in certamine curuli docet incidentaliter qui primi fuerint equorum domitores rediturus ad inſtitutum quod eſt ꝑ annos & animos admiſſarij diligenter annotandos eſſe. Erichthonius autem ſecundùm diuum Auguſtinum in libro de ciuitate dei, vt recitat hic Landinus fuit infans inuentus in Vulcani Mineruæq; templo ſerpente implicatus. quod quia illi regnum portendere iudicatum eſt, diligenter enutritus & dictorum hoc eſt Vulcani & Mineruæ filius habitus, vnde fabulæ locus. ¶ Ordo eſt. Erichthonius vir ille anguineis pedibus, auſus ſupple eſt primus iungere currus, & quatuor equos ideſt quadrigas aut equos quadriiugos, & ipſe victor, ideſt voti compos, aut victor aliorum in curuli certamine auſus eſt primus inſiſtere rotis rapidis, ideſt raptim procurrentibus. Lapithe populi illi Theſſaliæ: peletronij, ideſt peletronio oppido vicini impoſiti dorſo ſcilicet equino, aut equorum, dedere ſcilicet equis frœna, & gyros ideſt modum ducendi eos in gyros: atq; docuere equitem. ideſt equum (aut reuera equitem, quia directorem vt eques dicatur feciſſe quicquid eius imperio equus fecerit) inſultare, ideſt inſultum facere ſolo, ideſt terræ, ſub armis, & glomerare. ideſt in gyrum, & glomeris formam facere greſſus ſuperbos, ideſt ſuperbi & elati animi indices, vterq; labor ſcilicet docendi inſultum & ingreſſum, vt inſultus ſit ætatis iuuenilis, ingreſſus ſuperbus animi nobilis indicium. ꝙ pro &, magiſtri ſcilicet armentorum procreandorum. exquirunt æque, i. æqualiter, iuuenem, ſcilicet equum calidum annis vnde inſultet, & aciem curſibus vt ſciat greſſus glomerare ſuperbos exquirunt autem ad hoc vt admiſſarium faciant: quàmuis, ideſt quantumuis, ille ſcilicet nobilis equus, egerit fuga, ideſt fugauerit, aut egerit in fugam (poteſt enim bis cōſtrui ablatiuus fuga) & quāuis referat epyrum patriam. i. iactet ſe ortum in epyro. & quāuis referat mycenas, fortis vñ. ſ. fortis agamennon fuit & vbi argolici equi ſunt fortes & generoſi, & quāuis, deducant gentem i. genus ſuum ipſa origine neptuni. i. de eo quem primū neptunus produxit percuſſa tridente terra, aut de proceato ex coitu neptuni in equum verſi cum cerere in equā verſa, Aut ſic quanuis. i. licet ille &c. tñ magiſtri exquirūt æquæ iuuenem & curſibus acrē &c. His animaduerſis. Proſequitur eandem rem dicēs vbi in equo admiſſario annotauerūt etatem & mores ipſi magiſtri inuento boni animi bonæq; ætatis equo, ſtudent illi vires addere

addere ſedula accuratione. Ordo autem eſt, his ſcilicet annis, & animis animaduerſis, ideſt conſyderatis, & annotatis in equo, ideſt poſtquàm annotauerunt equum non eſſe nimis annoſum & ſatis animoſum. ipſi magiſtri, ſcilicet armentorum inſtant, i. diligenter curant: ſub, i. ante tēpus. ſ. coitus, & pro, i. impendunt curas, ideſt curāt, diſtendere, ideſt ſarcire & implere, denſo, ideſt ſolido, & nō turgido, aut inflato pingui ſupple eum equum: quem legêre, ideſt elegerunt ducem, ideſt armenti, hoc eſt principem & patrem, & quem dixêre, ideſt addixerunt pecori maritum, & ſecant, ideſt abſcindunt ei herbas florentis, ideſt ſuccoſas adhuc in flore exiſtentes, & miniſtrant fluuios, ideſt aquā fluuialem qua pingues fiant, & farra, ideſt ea frumenta pinguia. ne, ideſt vt non, vt ſcilicet equus admiſſarius: non nequeat ideſt poſſit, ſupereſſe, ideſt ſuper quam ſatis eſt eſſe, hoc eſt ſufficere labori blando, ideſt venereo qui blande impenditur, & nati, ideſt pulli. inualidi referant, ideſt repreſentent ieiunia, ideſt macilentiam, patrum, ideſt progenitorum ſuorum. Hæc de patribus. Reprehēditur à Beroaldo Seruius, eo quod negat pinguedinem & pinguitudinem dici, his verbis. Si vera eſt Seruij ſententia non latine locutus eſt. M. Varro latinorum omnium vt ita dicam latiniſſimus, qui in ſecundo de re ruſtica ſic ſcriptū reliquit. Sus pre pinguedine carnis non modo ſurgere non poſſet. Idem in tertio. Motus earū & lux pinguedini inimica. Ply. quoq; non latine ſi Seruium ſequitur ſcripſit qui haud dubie latinam linguam locupletauit, cuius verba hæc ſunt ex lib. xj. In corde ſumma pinguitudo eſt quædam letis extis, & alibi plęriſq; animalium eſt pinguitudo ſine ſenſu. Col. in barbaralexin, id eſt dictionē lapſus eſt ſcribēs in. xiij. non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit & alibi. Repulit olei pinguitudo materiam, qualis eſt gummi. Et palladius pinguedine inquit ſua brachium quoq; proximum debilitauerit, quid multa? eruditorum libri ſcatent pinguedine, cum quibus æquidē malim errare qua eū Seruij cōmentariis, recte ſentire.

❡ PIERIVS.

❡ Rapidiſq; rotis inſiſtere victor.] In Ro. codice legitur. Rapidus, quod & Seruius agnoſcit. ¶ Neptuniq; ipſa deducat origine gentem.] In Roma. codice. non gentem, ſed, nomen, legitur. Quod verò equos vllos à neptuno deducere dicat originem Nō quod tridentis percuſſione equus exilierit, in quo Seruius falſus eſt corrupto codice Ouidiano, neq; quod ſe ceres in equam mutauerit, ita à Neptuno compreſſa, vnde generoſos equos genitos ait Probus, Sed quia Neptunus quorundam equorum auctor fuit, vt pegaſi, & alterius in Tracia percuſſo ſcopulo. veluti meduſa arionis, ceres odorimi, quem adraſtus habuit. ¶ Florenteſq; ſecant herbas.] In codici. aliquot antiquis legere eſt, pubenteſq;, quale pabulum longe delicatius eſt. Nam moderatus equorum gregibus paſcua mollibus potius quam proceris herbis abundantia præcipit eligenda. ¶ Ne blando nequeāt ſupereſſe labori.] In Roma. & antiquiſſimus aliquot codici. Nequeat, ſingulari numero legitur, de eo enim loquitur. Quem legere ducem & pecori dixere maritum.

❡ SERVIVS.

❡ Nota voluptas,] dicendo nota per tranſitum rem ab aliis diligenter expreſſam, tetigit. Nam equæ puellæ cum primum coeunt ſi macræ ſunt, & debilitantur, & debiles gignuntur. Poſt primum autem partum tenues eſſe debent. ¶ Frondeſq; negant,] contra illud Florenteſq; ſecant herbas fluuioſq; miniſtrant. ¶ Quum grauiter tonſis,] hoc eſt die medio, hoc autem ad exprimēdum diei tempus eſt poſitū, non quod equæ tempore æſtaris coeant. ¶ Hoc faciunt nimio'ne luxu,] Nimio pingui, & bene rem turpem apte à Lucretio tractatam vitauit tranſlationibus, quas omnes ab agricultura traxit, vt luxu propter luxuriem ſegetum, ¶ Genitali aruo,] pro muliebri folliculo, quā vuluam vocant, vt etiam Plynius. docet, Nam ante folliculus dicebatur. ¶ Sulcos oblimet inertes.] Claudat meatus. Et hoc ſimiliter per tranſlationem dixit. Nam legimus ſupra. Et obducto late tenet

Follicul⁹

te tenet omnia limo. Exactis grauidæ quum menſib⁹ Vicinis partui. Tunc enim diligentius tractandæ ſunt, ne abigantur. Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, Quod ſolet fieri, cum paſcunt pedibus impeditis. ¶ Saltibus in vacuis,] Magnis Et plena ſe. ne inclinentur ad potum. ¶ Eſt lucos ſilari circa illicibuſq; virentem. Plurimus Alburnum volitans] Ordo talis eſt. Circa lucos ſilari fluminis, Lucaniæ, & alburnum eiuſdem montem plurimus volitans, Ac ſi diceret eſt multa muſca, Volitans autem modo nomen eſt non participium. ¶ Œſtrum graij vertêre vocantes,] Vertêre ex ſoni ſimilitudine onomatopeiam fecere, non enim poſſumus accipere ex latina lingua mutauere. Cum conſtat græcam primā fuiſſe. Œſtrum aūt græcū eſt latine aſil⁹ vulgo tabanus vocat̃. ¶ Cui nomen aſilo,] romanum eſt, vt cui remulo cognomen erat. ¶ Sicci tanagri,] Non multum valentis. Tanager autē fluuius

Ipſa autem macie tenuant armenta volentes:
Atq; vbi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat: frondeſq; negant: & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & ſole fatigant:
Quum grauiter tunſis gemit area frugibus: & quum
Surgentem ad Zephyrum paleæ iactantur inanes,
Hoc faciunt: nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo: & ſulcos oblimet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem: interiuſq; recondat
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit: exactis grauidæ quum menſibus errant.
Non illas grauibus quiſquā iuga ducere paluſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus: & acri
Carpere prata fuga, fluuioſq; innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus vbi, & viridiſſima gramine ripa
Speluncæq; tegant, & ſaxea procubet vmbra,
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſq; virentem
Plurimus alburnum volitans, cui nomen Aſilo
Romanum eſt: œſtron Graij vertêre vocantes

Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſyluis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concuſſus, ſyluæq́ꝫ, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno peſtem meditata iuuencæ:
Hunc quoqꝫ (nā mediis feruoribus acrior inſtat)
Arcebis grauido pecori: armentaq́ꝫ paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.

Tanager fluuius eſt Lucaniæ, Et hoc dicit armentorum mugitu cūcta reſonare. ¶ Hoc quondam mōſt.] Argumentatur ab exemplo dicens, Iunonē œſtro ſe contra pellicem defendiſſe. Nota autem eſt fabula. Io inachi filiam ab ipſo quidem Ioue Iunonis aduentu conuerſam eſſe inuaccā. Cui iuno immiſit œſtrū, quo toto orbe fatigata, tandem aliquando venit ad ægyptum, & illic in iſim conuerſa eſt. Tranſiit autem per mare anguſtum, quod Boſphoron ab eo appellatum eſt: Nunc Helleſpontus nominatur. ¶ Peſtē meditata Iu.] vel quam peſtem ante excogitauerat, vel meditata inferens & exercens accipiamus Horati. Horrendaq́ꝫ cultis diluuiū meditatur agris, ideſt infert, exercet nam & in ipſa meditatiōe exercitium eſt. ¶ Hūc quoqꝫ arcebis,] ideſt etiam hoc malum remoue. ¶ Nam mediis feruoribus acrior inſtat,] Tūc eſt acrior. Et dicendo tempus innuit quemadmodum poſſit euitari. ¶ Arcebis grauido pecori.] i. à grauido pecore. Nam arceo à te dicimus. ¶ Sole recens orto,] ſtatim Saluſtius Coria recēs detracta veluti glutino adoleſcebant.

Meditor

Recens

ℂPROBVS.

ℂ Eſt lucos ſilari circa illicibusq́ꝫ. v. p. l. al. u. c. n. aſilo. ro. e. Œſtrū graij. u. u.] Silarū flumē eſt Lucanię portus alburn⁹, & eiuſdem noīs mons ad ſextū à primis tabernis. mentionē facit Lucilius hocverſu. Quatuor hinc ad ſilari flumen, portumq́ꝫ alburnum. Aſilo genus eſt tabani adeo acer, vt ſoleat armenta buceꝛra inquietare, vocatur græce Œſtros. Meminit autem hyſtoriæ hoc loco Virgilius eius quam Ouidi. in primo metamor. expoſuit plene referens Inachi filiam Io compreſſam à Ioue mutatam in vaccam actam eſſe per orbem terrarum. Œſtro donec ad flumē, Nilum venit, Ibi mitigata Iunone, finitus ſit eius labor, quam Inachiam dicit virgi. ¶ Et ſicci ripa tanagri,] Tanagrus torrens eſt lucaniæ, qui quum pluuiæ ſunt, effuſior eſt, & ſæuit, quum ſerenum, ſiccus eſt.

ℂ MANCINELLVS.

ℂ Iam nota voluptas,] de equabus intelligit alias enixis. ¶ Paleis,] qd ꝓprie palea ſit li. j. Georg. videto. ¶ Luxu.] copia, abūdātia. ¶ Obtuſior.] i. hebes. eſt em̄ gradus ꝓ gradu. ¶ Vſus] vtilitas. ¶ Genitali aruo.] i. vuluæ, & matrici, ibi eī cōcipiť, ibi educatur, & creſcit qcquid cōcipitur. ¶ Oblimet,] obducat, cooperiat, claudat, limo repleat ꝓprie. ¶ Sulcos inertes,] vuluæ meatus cōceptioni ineptos: ſi repleti fuerint nimio luxu. ¶ Sitiēs,] vulua ipſa macrior. ¶ Venerē,] eq ſemē, patrū, admiſſariorum, vbi em̄ equas impleuerint, eorū cura habeť minima. ¶ Exactis mēſibus,] ideſt perfectis, & partui, & vicinis, vñ li. j. Geor. Exactum ad menſem pluuia, ventiſq́ꝫ carebunt. Varro lib. ij. capite. vij. ait. Quū conceperint equæ, videndum, ne aut laborent pluſculum aut ne frigidis ſint locis, qd' algor maxime prægnantibus obeſt, itaqꝫ in ſtabulis, & humore prohibere oportet humū clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas à præſepibus interiicere longorios, qui eas diſcernāt, ne inter ſe pugnare poſſint p̄gnantē. néqꝫ implere, cibo néqꝫ eſurire oportet alternis annis, q admittūt diuturniores equos & meliores pullos fieri dicunt. ¶ Grauib⁹ plauſtris,] innuit anteq́ꝫ partus vicin⁹ fuerit, p̄gnātes equas etiā fatigari poſſe leui mō. De plauſtris, videto li. j. Georg. ¶ Saltib⁹ vacuis,] cāpis magnis, & carentib⁹ ſaxis & arborib⁹ deiectis. ¶ Secundū,] prope ad potū procūbant. ¶ Muſcus.] vbi lanugo viridior, q locis humidis, & ſole carentib⁹ fit, muſcus diciť, hic ꝓ herba tenella, ſeu lanugine, que in aquarū ſuperficie naſciť accipitur. ¶ Lucos ſilari.] Silarus fluuius eſt q veterem campaniam diuidit: picentibus, cui quidem fluuio proprium illud ineſſe, traditur: vt in eius aqua demiſſa virgulta ſaxificentur, forma tamen, coloreq́ꝫ ſeruato, auctor eſt Strab. lib. v. Probus ſcribit ſylarum lucaniæ fluuium eſſe, ſic etiam Ptolæmeus libro. iij. ¶ Alburnum,] Alburnus Lucanię portus, & eiuſdē noīs mons teſte Probo. Ply. li. xj. c. xvj. ſcri. qd' naſcuntur aliquando in extremis fauis apes grandiores, quę cæteras fugant. ¶ Œſtrus,] vocatur hoc malum, Theodorus autem interpres Ariſtotelis li. v. de hiſtoriis animalium ait, qd' aſilus latiuſculis quibuſdam beſtiolis, quæ in fluuiis ſupernatāt, enaſcitur, quam obrem magna aſilorum copia circa aquas, vbi id genus beſtiarum eſt. Tabani verò ex ligno naſcuntur. Feſtus verò ſcribit Œſtrum græco vocabulo furorē dici. Præterea Œſtreo inſanio œſtreomæ ſtimulor. ſunt qui putent aſilum à voce dictū ab latinis œſtrum quoqꝫ voce à græcis. Ego tamen œſtrū dictum ab illis puto à furore & ita vertiſſe vocantes œſtrum. latini enim ab voce aſilum: illi œſtrum à furore vocarunt. Vertitur autem nomē quoties ab proprio in aliud tranſmutatur. Sic Byrſa, cum ſit ꝓprie corium, ab re ipſa quoqꝫ dicta eſt, Carthaginis arx. ſic & œſtrus cum ſit furor ab eodem effectu œſtrus dictum eſt illud aīal. ¶ Tanagri,] tanagrus torrens eſt Lucaniæ, qui cū pluuię ſunt, effuſior eſt, & ſæuit quū ſerenum, ſiccus eſt. Idē Probus. ¶ Acerba,] ꝓ acerbe. ¶ Inachiæ iu.] inachus apud argos prim⁹ regnauit annis. l. author Euſebius ei⁹ filia Io ab Ioue in vaccā Iunonis aduentu conuerſa eſt, quā poſtea Iuno dono accepit tradiditq́ꝫ ſeruādum argo paſtori ſuo, quo obtruncato ab mercurio irata Iuno in Io œſtrū immiſit, quo exterrita illa vſqꝫ in ægyptū fugit ibiq́ꝫ Ioue agēte in humanam rediit figuram, mutatoq́ꝫ nomine Iſis dicta eſt, & ab ægyptiis pro dea culta. id autem latius Ouidius narrat libro primo metamorpho. Hunc quoqꝫ vltra pręḋicta arcenda. vitādaq́ꝫ. ¶ Pecori armenta,] hic nulla eſt Synalœpha.

Lōgorij.

Silarus.

Albrnu⁹

Œſtrus. Aſilus,

Tabani

Tanagr⁹

ℂASCENSIVS.

ℂ Ipſa aūt macie &c. Poſtq́ꝫ de cura patrū equorū locutus eſt, ꝓſequitur de cura matrū, additurus & curam natorum. ¶ Ordo aūt eſt. Ipſi ſup. magiſtri armentorum extenuant, ideſt tenuia faciunt, macie volentes, ideſt voluntarie & ſcientes & ex deliberatione, ipſa armenta quæ fœtus concipiant atqꝫ vbi voluptas iam nota ideſt antea attentata ſollicitat, ideſt procurat primos concubitus, ideſt vbi primum coire cupiunt ipſi magiſtri, ſcilicet negant frondes, & arcent ſup. ea frontibus, & quatiūt, i. cōcitant etiā ſæpe curſu & fatigant ſole. i. æſtu ſolari, tunc. ſ. quum area. i. locus aridus trituræ frugū aptus, gemit, ideſt more gementium præmitur grauiter. i. moleſte frugibus tonſis que tonſæ & interciſæ iam ſunt, non tonſis pro tondendis, hoc eſt in medio die cum fruges tonſe flagellis excuti ſolent, & quum paleæ inanes, ſcilicet frugibus excuſſis, iactantur. ſ. ad purgationē frugum ad zephirum. i. ventum dulcem & calidum ſurgentem, ideſt flantem mollius, & ſup. maſtri, faciūt hoc. ſ. qd' dictū eſt hoc eſt extenuant ſic equas ne vſus ſit obtuſior, i. hebetior q́ꝫ decet aruo genitali, ideſt folliculæ matricis aut vuluæ, nimio luxu. i. propter nimium luxum hoc eſt ſuperabundantē pinguedinē, & ne luxus. ſ. oblimet. i. oppleat q̄ſi limo, ſulcos. ideſt receptacula ſeminū, inertes, ideſt hebetata & obtuſe facta, ſed vt ſup. aruū illud genitale, hoc eſt vulua. rapiat ſitiens, ideſt appetens, venerē ideſt ſemen, & recōdat interius, i. in intimis cellulis. Rurſus. i. iterum poſt ſuſceptū ſemē, cura patrū incipit cadere. i. deficere, & cura matrū incipit ſuccedere, i. poſt conceptum habenda eſt cura præcipua de matrib⁹, vt poſt partum de pullis. Quum ideſt qñ matres. ſ. errāt. i. paſcunť ad libitū exiſtētes grauidę. i. p̄gnantes menſibus exactis, ideſt perfectis & partuivicinis, quiſq́ꝫ nō ſit paſſus, ideſt nemo patiatur illas ducere iuga grauibus plauſtris & quiſq́ꝫ non ſit paſſus illas ſuperare viam ſaltu, & carpere ideſt carptim tranſire prata acrifuga. i. curſu veloci fugienti ſimili, & innare fluuios rapaces, ideſt præcipites omnia immiſſa ſecum rapientes, ſed ſup. magiſtri paſcant eas in ſaltibus vacuis ideſt campis magnis carentib⁹ obſtaculis, & ſecundū, ideſt prope flumina plena ne ſe fatigent inclinando ad hauriendum potum vbi, ſcilicet eſt muſcus, & vbi eſt ripa viridiſſima gramine, ideſt herba in ea naſcente, & vbi ſupple ſpeluncæ tegant, ſcilicet equas à ſole & vmbra ſaxea, ideſt à ſaxis deriuata, procubet, id eſt longe extendatur, vt in ea grauidę recubent. Eſt lucos ſilari &c. Docet cur vmbræ diligendæ ſint, vt videlicet veſpæ & aſili arceantur dicens, volitans, ſcilicet vermis aut aſilus (& eſt maſculini generis, cum volucris ſit fœminini teutones quoqꝫ muſcas volitantes vocant) plurimus, ideſt frequentiſſimus, eſt circa lucos Silari illius fluuij Italię qui veterem campaniam à picentibus diuidit, & circa alburnum Lucaniæ portum virentem ilicibus, ideſt vbi ſunt plurimæ ilices virentes cui ſcilicet volitanti, eſt aſilo nomen romanum, ideſt vocabulo romano graij, ideſt græci, vertere, ſcilicet à ſono volatus vocantes œſtrum aut vertere à re quia furorem quem œſtron vocant animalibus quæ perſequitur inducit, volitans dico aſper. ſcilicet aculeo aut morſu, & ſonans acerba. i. acerbe, ſcilicet volatu quo tota armēta exterrita diffugiunt ſyluis, ideſt per ſyluas, æther concuſſus mugitibus, ſcilicet taurorum & boum aut generaliter omnium armētorum, furit, ideſt furorem illorum reſonat, & ſyluę ſup. percuſſæ furunt & ripa tanagri, illius torrentis Lucaniæ, ſicci ſcilicet ī æſtate, ſup. furit. Iuno meditata, ideſt exercens & inferens peſtē ideſt furorem, iuuencæ, ideſt iuniori vaccæ. inachie. i. in quam Io inachi argiuorum regis filia in adulterio cum Ioue deprehēſa conuerſa fingitur, exercuit quondam, ideſt aliquando horribiles iras. ſ. ſuas in pellicem, hoc mōſtro, ideſt œſtro quo vaccā illam perſequebatur vſqꝫ in ægyptum. Tu arcebis pecori grauido vt eque vacce & cuilibet alij quoqꝫ. i. etiam hunc ſcilicet, volitantem hoc eſt œſtrum aut aſilū ſeu tabanum, & tu paſces armenta ſole orto recēs, ideſt recēter, hoc eſt ſub prima luce, & aſtra ducentib⁹ noctē. i. ſub crepuſculo, nā ipſe volitans inſtat. i. ingruit acrior mediis feruorib⁹, i. ſub medio æſtu ſolis qui ferè eſt paulopoſt meridiem.

PIERIVS.

Frondesq; negant & frontibus arcent.] In codici. aliquot antiquis perperam oı̄no Frondibus, legitur, ſnı̄a fruſtra repetita. ¶ Cum grauiter tunſis gemit area frugibus.] In Roma. cod. vbi n, plerunq; videtur abundare, tuſis, tamen hoc loco ſcriptum eſt. In quibuſdam aliis Tonſis ſed enim hic loquitur de tritura, quæ fit in agro Mantuano, & euganea ferè omni, circunductis per aream equis, qui ſpicas pedibus pertundant. Eiuſdem ſpeciei eſt, quod ſequitur. Obtuſior vſus. Nam in Romano codice, & quibuſdam aliis, obtunſior, habetur, vt ſuperius, obtūſi, ꝓ obtuſi poſuit. Qđ verò dixit, ſit Genitali aruo, metaphora eſt ad ornatum, vt parum ſpecioſa dictu honeſtius proferantur, vt Quintilianus obſeruauit. ¶ Cui nomē aſilo Romanū eſt: Œſtrū graij vertere vocantes.] In antiquis aliquot codic. quoi. Nā hæc quoq; ſunt obſeruanda quāuis penit⁹ ex vſu receſſerint. In Ro. cod. Romanumſt, more veterū ſcriptū habet. facta colliſione ex vocali, quæ in, eſt, repetitur. In Long. vertere vocando, ideſt nomē imponendo per formam gerundij, vt: fingitq; ꝑmendo. In nonnullis etiam, œſtron, per, O, non indecenter ſcriptū inuenias: vt ipſa etiā declinatiōis forma ſnı̄e corrn̄deat. ¶ Hoc quondā mōſtro horribiles exercuit iras.] In antiqs cod. horribilis, per vnicū, i, finali ſyllaba, ex Velij lōgi ſentētia. Qđ verò in ius fabula recēſenda Seruius dicit. Trāſiit aūt p mare anguſtū, qđ Boſphoron ab ea appellatū eſt nūc helleſpontus noı̄atur, vltima illa verba. Nunc helleſpontus nominatur, adulterina eſſe crediderim. Non enim adduci poſſum eum ignoraſſe alium eſſe Boſphoron alium helleſpontum, atq; alterum ab altero longe diſtare: quū Boſphorus Thracius. vbi eius bouis tranſitus fuiſſe traditur ad fines euxini maris dubio procul ſit, inde Propontis late diffuſa interiaceat, cui mox ſubiungitur helleſpontus. ¶ Inachiæ iuno peſtem meditata iuuencæ.] Apud Horatium eodem ſignificato legitur, diluuiē meditatur agris: quamquā ſunt, qui, Minitatur, eo loco legendum autument.

Poſt partum, in vitulos cura traducitur omnis
Continuoq; notas, & nomina gentis inurunt
Et quos aut pecori malint ſubmittere habendo
Aut aris ſeruare ſacris: aut ſcindere terram:
Et campum horrentem fractis inuertere glebis,
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium, atq; vſum formabis agreſtem:
Iam vitulos hortare: viamq; inſiſte domandi:
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Ceruici ſubnecte: dehinc, vbi libera colla
Seruitio aſſuerint: ipſis è torquibus aptos
Iunge pares: & coge gradum conferre iuuencos.
Atq; illis iam ſæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & ſummo veſtigia puluere ſignent.
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis

SERVIVS.

Poſt partum cura in vitulos,] Modo & de equis & bobus accipimus generaliter. ¶ Notas,] caracteres. Pecori ſubmittere Admiſſarios facere. ¶ Campum hor.] Echaſis poetica. Suffecerat em̄ dicere, Aut ſcindere terrā. ¶ Cætera paſcū.] ꝑ hoc intelligim⁹ illa oı̄a, q̄ dixit aı̄alia domi eſſe ſeruāda. ¶ Tu quos ad ſtu.] Loc⁹ de bob⁹ domādis. ¶ Viāq; in. do.] Inſtitue artē domādi. ¶ Circlôs] Circus eſt principale. vn̄ fit circul⁹, & ꝑ ſyncopā circlus ſicut piclū à piculo: ſæclū à ſeculo. ¶ Coge gradū cōferre ſimul incedere. Rotæ ducant̃ inanes,] ſine pondere. ¶ Trahat æreus,] Fortis ſic ı̄ quinto. Ærea quē obliquū rota trāſit. Hora. incluſam: Danaen turris ahenea. ¶ Pubi ı̄domitæ,] hoc ad iuuēcos tm̄ ꝑtinet. Nam de eqs paulopoſt dicturus eſt, Vt Nanq; ante domandum, ingentes tollent animos. ¶ Nec veſcas ſalicum frondes,] & ſiccas, & teneras. Nam veſcum hoc eſt proprie, Vnde & aranearum telæ veſcæ vocant̃. ¶ Frumēta manu.] i. ēt farraginē eis dabis.

Inſiſto. Circulus.

Diligēti⁹ hic locus interꝑtādus.

MANCINELLVS.

Poſt par. &c.] Var. li. ij. c. v. ait de vitulis, Lactātes cū matrib⁹ ne cubēt. atterunt̃ eı̄ quū creuerint vituli leuādæ m̄res pabulo viridi obiiciēdo in prēſepiis, item his ferè in oib⁹ ſtabulis lapides ſternēdi, vt qđ itē ne vngulæ putreſcāt, ab ęquinoctio em̄ autūnali vna paſcunt̃, cū matribus Semeſtribus vitulis obiiciunt furfures triticeos, & farınam hordeaceā & tenerā herbam, & vt bibant mane, & veſpere curant, hec ex varrone, Palladius item de aprili ait, Hoc menſe vituli

Inſtrepat,& iunctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ,non gramina tantùm,
Nec veſcas ſalicum frondes,vluamq; paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata,nec tibi fœtæ
More patrum niuea implebunt niulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces conſument vbera natos.

ſevituli naſci ſolent.quorum matres abundantia pabuli iuuentur, vt ſufficere poſſint tributo laboris, & lactis. ¶Notas inurunt.]Colu.lib. xij.c.ij.loquẽs de fine aprilis ait, ꝙ eodẽ tpe fœtus fœcundi pecoris ſignari oportet. Sed de Ianuario ſcribẽs circa eius finẽ inquit, His ẽt diebus maturi agni,& reliqui fœtus pecudũ,nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent,Palladius quoq; de aprili ait, Et ſerotini fœtus hoc menſe ſignentur,Et quos aut pecori, & oĩs cura traducitur ĩ illos,quos,&cætera.ĩtelligit aũt admiſſarios futuros. Cætera paſcunt̃,Varrone teſte li.ij.paſcũtur armẽta cõmodiſſime in nemoribꝰ:vbi virgulta,& frons multa hyeme quũ hybernãt,ſecũdũ mare æſtu abigunt̃ in mõtes frũdoſos.¶Hortare,]aſſueſce, ¶Viãq; do.]Col.li.vij.c.ij.ait ꝙvitulos oportet,quũ adhuc teneri ſunt,cõſueſcere manu tractari,ad p̃ſepia religari,vt exiguꝰ in domitura labor eorũ,& minꝰſit p̃iculi. Verũ neq; ante tertiũ neq; poſt qntũ annũ iuuencos domari placet,cũ illa ętas adhuc tenera ſit,hęc iã p̃dura.¶Viã,]rõnem,cõſuetudinẽ.¶ Inſiſte,] ſtatue,frequẽta,exerce.¶Iũge pa.]cuſtodiendũ, ne ſtatura,vel viribus impar cũ valentiore iungat̃:nã vtraq; res inferiori celeriter affert exitium.verba ſunt Colu.¶Ipſis è torqbus aptos,] ipſis è torqbus.i.ab ipſis circulis.¶Iunge pares&c.]Aptos autem è torquibꝰ ait,qa ſeruitio aſſueti torquiũ,apti ad domandũ effecti ſunt.¶Æreus,]Fortis.¶Pubi indomitæ,] vitulis indomitis.¶Non gramina tm̃,]Columel.li.vij.c.iij.ſcri.ꝙ ſi hubertas regionis viride pabulũ ſubminiſtrat,nemo dubitat,qn id genus cibi cæteris anteponendũ ſit.Ab idibus tñ mẽſis aprilis vſq; in idus Maias,viride pabulũ recte ſerat̃,poteſt enim in Kal. Iulias frigoribus locis,idem præſtari à quo tempore in Kal.Nouẽbris,tota æſtate,& deinde autũno ſatientur fronde,probat̃ maxime vlmea:poſt fraxinea,& ab hac populea , vltima ſunt iligna,& querna,& laurea,¶Veſcas frondes,] i. minutas, veſcũ enim teſte Nonio hunc etiã locum afferente.minutũ, & obſcurum notat,Feſtus inquit,ꝙveſcus faſtidioſus dicitur,& pro puſillo vtebantur.¶Frumenta,]farraginem ; de qua latius iãiam.

Veſcum

ASCENSIVS

Poſt partũ cura in vitulos &c.Poſtꝙ̃ docuit in generandis vitulis primã curã adhibendam matribus, & in generandis pullis eqnis patribus poſt conceptũ aũt vtrorunq; matribus nũc docet poſt partũ præcipuã curã adhibendã natis tã vitulis ꝙ̃ pullis,& primo vitulis dicens.Omnis cura traducit̃,i.trãsfert̃ poſt partum,à matribus.ſ.in vitulos,& ſup. magiſtri pecoris aut diligentes cuſtodes aut paſtores,inurunt continuo. i. vt primum nati ſunt notas,i.ſigna & nomina gentis. i . generis & inurunt notas.i,notant quos.ſ.vitulos,malint ſubmittere,i.ſupermittere pecori habendo.i.ad habendam prolem & propagationem, aut quos malint ſeruare.ſ.intactos,aris ſacris.i.ad ſacrificia aris imponẽda,aut ſup.quibus malint ſcindere aut potius quos ſeruant ſcindere.i.ad ſcindendam & ſulcandam terram .& inuertere glebis fractis,i.diſſolutis,campum horrentem,i. aſperũ & herboſum ac tribuloſum,Cætera armenta .ſ. iuniora paſcuntur per herbas virides.i.in pratis ſine cura domationis , ſed tu hortare iam vitulos.i.quum adhuc vituli ſunt ſup.eos quos formabis ad ſtudium.i.exercitium,& vſum agreſtem.i.agrorum colẽdorum,& inſiſte,i.inſtitue,viam.i.rõnem domandi dum . i.donec vel quãdiu anni iuuenum.i.iuuencorum ſunt faciles.i.flexibiles.& dociles ad faciendum qđ volumus,& dum ætas eſt mobilis,pđ ad omnia aĩalia etiam ad hoĩes ſpectare poteſt,Ac (vt habeas viam domandi)ſubnecte primum ceruici ciclos.i.circulos laxos.i.ſolutos nec dure præmentes de tenui vimine , vt.ſ. ceruices aſſueta haberet vinculis dehinc.i.poſt modum vbi,ideſt qñ colla libera.i,nõ abluctantia ſed domita, & libera hoc eſt vltro ſe ſubmittentia,aſſuerint.i.aſſuefacta fuerint iam ſeruitio (mire dicit Seruitium cui aſſuetus ſis libertatem eſſe,quia nihil ſeruile qđ libens feceris)iunge iuuencos pares.i.conſentientes ac pariter trahentes equalium videlicet viriũ ac corporũ animorũq; quoad eius fieri poteſt,aptos.i.aptatos ex ipſis torqbꝰ,ideſt circulis,hoc eſt ex eo ꝙ̃ pares circulos perpeſſi ſint . aut ſtatim poſtꝙ̃ circulos depoſueris& coge iuuencos cõferre.i.ſimul ferre gradum,vt æqne velociter ingrediantur,quia ſecus altero ducente alter ceſſitaret.atq; rotæ inanes, ideſt non onuſte,ducãtur illis,ideſt ab illis iam,ſcilicet vbi domiti ſunt ſæpe per terrã & ſignent veſtigia ſummo puluere,ideſt diſcant cœlerius incedere,nam qui pondere preſſi ſunt altius figunt veſtigia firmiuſ ꝙ incedunt

ꝙ incedunt ſed longe tardiꝰ vbi autẽ celeritatem induerint, firmitudinem inducet põdus atq; onus quo præmẽtur. Poſt, ideſt poſtea vbi vt dixi celeres effecti ſunt axis faginus, ideſt ex fago factꝰ, nitens,ideſt laborans ſub valido pondere,inſtrepat ideſt ſtrepitum ac crepitum validum faciat,&temo ereus ,i. fortis & ere munitus,trahat orbes iunctos, ideſt rotas ſibi annexas.Interea,ſcilicet dum iſta moliris, carpes pubi, ideſt iuuẽcis indomitæ,ideſt adhuc domandis.non tantum,ideſt non ſolum gramina,i .herbas vulgo creſcentes,nec frondes ſalicum veſcas ideſt minutas & vluam,ideſt herbã vilẽ paluſtrem. ideſt q̃ in paludibus naſcitur ,ſed carpes ſup.etiam frumẽta ſata manu,ideſt legumina meliora , vel carpes manu legumina ſata non ſponte naſcẽtia hoc eſt ordea & farra aut farraginẽ,nec vaccæ fœtæ. i.q̃ iã pepererũt,implebũt more patrũ.i.ſicut patribꝰ hoc eſt maioribus nr̃is ſolebãt,q lactis ſtudioſi erãt mulctra.i.vaſa in quæ mulget̃,niuea à cãdore.ſ.lactis,hoc eſt nõ mulgebis matres,ſed cõſumẽt.i.expẽdẽt,tota hubera.i.totũ lac huberũ ſuorũ ĩ dulces natos.i.vitulos ad aratra deſtinatos.¶Capit̃ Seruius in expoſitione huius vocabuli veſcas à Beroaldo his verbis . Veſcũ quid ſit optime intelligemus ſi eius originẽ,& etymologiã diligẽter p̃ſcrutati fuerimus.Nã veſcũ ex ve particula & eſca copulatum eſt vt autor eſt Gel.li.xv.noctiũ atticarũ,& cũ ve particula tum intẽſionẽ ſignificet tũ minutionẽ,ita veſcum vtriuſq; diuerſæ ſignificationis vim capit,aliter em̃ Lucretius veſcũ ſalẽ dicit,ex edẽdi intẽtione , aliter lucilius veſcũ appellat cũ edẽdi faſtidio, veſcũ itaq; id ſignificat,qđ in eſca & cibatu appetit̃,& id qđ faſtidioſum eſt in altero,hæc particula ve intẽdit,ĩ altero minuit. Et ita Virg.appellat veſcũ papauer ab edẽdi intẽſione,qđ videlicet in cibis adhibeat̃,& veſcas ſalicũ frõdes,qm̃. ſ.eſcis iuuẽcorũ ſunt accõmodatæ.Feſtus quoq; ſcri.veſcũ faſtidioſum ſignificare & edacẽ,Præterea vt aliqd de interioribus lr̃is depromamus,veſcus apud priſcos ꝓ puſillo vſurpabat̃,qđ declarat Oui. in faſtis ſic ſcribẽs.Ve grãdia farra coloni,q̃ male creuerũt veſca ꝙ̃ parua vocãt & veſculi male curati & graciles hoĩes nũcupantur nãq; antiq ve ſyllabã rei paruæ p̃ponebãt,vñ ve iouis ꝓ puſyllo ioue dictꝰ eſt,quãuis in alia ſignificatione, vt mox docebimus.accipiat̃ &vegrandem fabam,pro minuta vocitauerunt,& apud Auſonium vegrandes meſſes legimꝰ pro paruis,& à Varro.ſcriptum eſt in re ruſtica.Oues fiunt vegrãdes , ac imbecille, In hac ſignificatione vt equidem arbitror accipitur apud Ply.q ſcribit in.vij.Corpore veſcos eſſe ſed eximiis viribus. Seruij autem expoſitio vt dicam quod ſentio, non ſolum non vera eſſe videtur,ſed etiam ſibiipſi diſcors,cũ veſcas ſalicum frondes interpretatur ſiccas & teneras cum ſiccum tenero contrarium eſſe videatur.Exponamus igitur veſcas frondes vel quod eſca ſunt & cibaria iuuencorum,vel vt exponit Nonius Marcellus,quod faſtidioſæ ſunt.Commentatoris officium fuerat diligentius ſcitiuſq; virgilianum carmen arbitrari.& ſuper hac dictione veſcũ cum vetuſtatem redoleat,& eruditionem reconditam,præ ſe ferat,copioſius diſputare & eruditius.Hæc ille.

Bero. Veſcum

PIERIVS.

Poſt partum in vitulos cura traducitur omnis.]In Romano codice,in Mediceo,in Lõgobardico,& aliquot aliis verſus hoc numero legitur.Poſt partum cura in vitulos trad.om. Præterea in Oblongo illo codic.quem pomp. Lætus delicias ſuas aiebat, deducitur,pro,traducitur,habetur:ſed alterum melius . ¶Aut aris ſeruare ſacris aut ſcindere terram.]In Romano,& in Mediceo codice,ſacros,legitur.quod minime diſplicet. Sanè & in Lõgobardico ſacros,prius legebatur.inde abraſa,o , litteræ parte, ſacris,legi voluerunt.¶Tu quos ad ſtudium atq; vſum formabis agreſtem.]In Romano codice,legitur,ad ſtudia :ſed hoc ſignificato melius,ſtudium,ſingulare.¶Ipſis è torquibus aptos. In antiquiſſimo codice Oblongo,de torquibus,legitur.In Longobardico.ipſis &torquibus aptos.¶Et iunctos temo trahat æreus orbes.]In antiquiſſimis vinctos,& orbis. ¶Vluamq; paluſtrem.]In Romano codice,ſxluã,legitur:ſed,vluam,magis acceptum.¶More patrum niuea implebunt mulctralia vaccæ.] In Romano codice in Oblongo.& in aliquot aliis , mulctraria, legitur:quàmuis in aliquibus deeſt litera,c,ante,t, quod in Mediceo videtur,inuenimꝰ & in aliquot codici.antiquiſſimis,mulgaria,qua dictione vſus eſt Valgius,ſed nos.Ante caſam tepidi mulgaria lactis.In Longobardico prius erat,multraria, quæ dictio abraſa leuiter eſt,& mulgaria,repoſitum.

SERVIVS.

Aut alphea rotis p̃labi flumina piſæ,]qa vt ſupra diximus circa ea flumina maxime agitabatur curulæ certamen.¶Inq; vicem,]frœnorum,ſcilicet ne adhuc tenera ora lædantur.¶Et iam inſcius æui .] Nondũ habens ab annis fiduciam.

Sin ad bella magis ſtudium,turmasq; feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ:
Et Iouis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor eſt,animos atq; arma videre

PROBVS.

Alpheus flu .] eſt achaiæ piſæ oppidum,quod habuit Œnomaus . Hic vel. a.e.m. campi.

Bellantum: lituosꝗ pati, tractuꝗ gementem
Ferre rotam: & ſtabulo frænos audire ſonanteis
Tum magis: atꝗ magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum ceruicis amare,
Atꝗ hæc iam primo depulſus ab vbere matris
Audiat, inꝗ vicem det mollibus ora capiſtris
Inualidus etiamꝗ tremens etiam inſcius æui.

campi,] Eleus cãpus ſtadiũ olympiacũ vbi equi quoꝗ certãt. Scythia regio ẽ ſeptẽtrionalis, Belgæ natio gallorũ.

¶MANCINELLVS.

¶Sin ad bella magis,] iã ad equos tranſit. ¶Turmas,] acies: eſt em̃ turma proprie equitũ: habẽs eqtes. xxxij. huic qui præeſt. Decurio nominatur, vt ſcrib. Modeſtus. ¶Prælabi rotis].i. iuxta decurrere. ¶Alphea flumina piſę,] Iouis olympi templũ: in agro piſano erat: ab elide ſtadiis minus trecẽtis: abſens, ante illud verò lucus agreſti veſtitus olea ſurgebat: in quo ſtadiũ erat. vbi curulæ certamen, autor eſt Stra. li. viij. Id aũt olympicũ certamẽ, & equorũ, & palæſtræ erat: quod hercules ioui patri dedicauerat, eligit autẽ optimũ græciæ locum ad ſtatuẽda certamina cãpos. ſ. iuxta Alpheũ flumẽ ſitos, hæc ex Diod. lib. v. diximus & plura in principio huiꝰ tertij libri. Cuncta mihi alphæũ linquẽs &c. ¶Lituos,] erat lituus augurũ baculus aduncus, ſine nodo, de quo latius in principio. Acro verò docet inter tubam & lituũ diſcrepare. Lituus enim equitum eſt, & incuruus. Tuba autẽ peditum: & directa, Litui acutus ſonus eſt, Tubę grauis. Virg. etiã ait, & lituo pugnas inſignis obibat, & haſta. Gel. lib. v. ſcri. Tuba à ſonitu lituus appellata eſt. ¶Frœnos audire.] varro lib. ij. c. vij. admonet pullos quũ ſtant cum matribus, interdũ tractandum, ne quum ſint diſiuncti, exterreantur, eadẽꝗ cauſſa ibi frœnos ſuſpendendum, vt oculi conſueſcant, & videre eorum faciẽ, & è motu audire crepitus, quum iam ad manus accedere cõſuerint, interdum interponere bis puerum, bis aut ter pronũ &c. & hoc cum ſit trimus. Sunt qui dicant poſt annum, & ſex menſes equulum domari poſſe, ſed melius poſt trimum, à quo tẽpore farrago dari ſolet, hæc em̃ purgatio maxime neceſſaria equino pecori, quod diebus decẽ facere oportet, nec pati vllũ cibum alium guſtare, ab vndecimo die vſꝗ ad decimumquartum dando hordeum quotidie, adiiciendo minutatim; quod quarto die feceris, in eo decẽ diebus proximis manendũ. Ab eo tpe mediocriter exercendum, & quum ſudauerit, oleo perungendum, Si frigus erit in equili faciendus ignis. ¶Depulſus ab hubere matris.] docet Varro dicto loco, equinum pullum non prius biennio confecto ab lacte remouendum. ¶Inꝗ vicem,] ſcilicet frœnorũ, ne tenella ora lædantur. ¶Inualidus iamiãꝗ tremẽs etiã inſcius æui.] Legitur itẽ, inualidus etiãꝗ tremens, quod non eſt abſurdum: licet ius, breuis ſit, nã ſępe in hoc opere, & alibi poeta vtitur diaſtole, quod latius in verſilogo oſtẽdimus, Inſcius æui, antequàm vires habeat.

(Margin: Turma. Lituus, Tuba.)

¶ASCENSIVS.

¶Sin ad bella magis &c.] Docuit quæ cura ſit circa boues generãdos educãdos & domandos habẽda, idꝗ primo loco: eo ꝙ agriculturã prę̨ſertim in italia maxime conducãt magisꝗ agriculturam quàm bella probet: nũc tamẽ curã pullorũ proſequitur qui bello aptantur. vnde dicturus eſt anchiſes æneid. iij. Bello armãtur equi, bellũ terra hoſpita portas. Sed tñ iidem olim curru ſuccedere ſueti. Itaꝗ non nihil ad agriculturam faciunt: cum in multis locis bouum munus in arando expleant. ¶Ordo eſt. Sin.i. ſed ſi ſtudiũ ſup. eſt tibi magis ad bella, quàm ad turmas.i. acies ferocis. ſ. hoſtiles aut ſtudiũ eſt prælabi.i. celeri curſu præuolare, rotis. ſ. in curuli certamĩe, flumina alphea i. alpheũ fluentũ piſę, illius ciuitatis elidis. Et pro.i. agitare currus volantes.i. celerrime decurrẽtes in luco Iouis. ſ. olympi dũ olympica aguntur certamina. Primus labor.i. prima exercitatio equi, eſt videre animos.i. geſtus qui animos bellantũ indicant, atꝗ arma bellantum.i. clangorẽ armorũ & ſtrepitum cornuum clamorẽꝗ virorum animoſe bellantiũ & pati lituos.i. tubas incuruas clareꝗ ſonantes quibus equites accendi ſolent, & ferre rotam gementem tractu.i. dum trahitur, & audire in ſtabulo frœnos. ſ. æreos, ſonantes.i. crepitantes. Tum.i. deinde. ſ. ſtudiũ eſt gaudere magis atꝗ magis.i. in dies aut in horas magis blandis laudibus magiſtri. ſ. equorum, & amare.i. affectare, ſonitum ceruicis plauſæ.i. molliter palpitatæ Atꝗ pullus. ſ. audiat hæc. ſ. dicta depulſus iam à primo hubere matris.i. vt primum ab hubere matris depellitur & ablactatur, & det inuicẽ. ſ. frœnorum que dura ſunt capiſtris mollibus.i. non aſperis ora. ſ. ſua exiſtens iam.i. adhuc inualidus. ſ. corpore, & iãꝗ tremẽs. ſ. animo, etiam inſcius æui.i. moris viuendi vnde non habeat fiduciam quam habent experti quia nihil id facere dubitat quod ſe bene didiciſſe confidit.

¶PIERIVS.

¶Inualidus etiamꝗ tremens etiam inſcius æui,] In codicibus nonnullis antiquioribus, & iam, per diſtinctas dictiones coniunctionem & aduerbiũ vtroꝗ loco ſcriptum obſeruaui. Quam quidem lectionem etiã Comminianus ſcriptor, vt Cariſius ait, diligentiſſimus agnoſcit. Nam vbi ſolœciſmum per partes orationis fieri ait, verſum hũc citat, eo quo dicebamus modo ſcriptum. Exponitꝗ iam, pro etiam, nunc coniunctio poſita pro aduerbio. Eodem modo illud etiam crediderim accipiendum. viij. æneidos. Aut pingui flumine nilus Cum refluit campis & iam ſe condidit alueo, de quo loco ſuo dictum.

At tribus exactis, vbi quarta acceſſerit ætas:
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusꝗ ſonare
Compoſitis, ſinuetꝗ alterna volumina crurum,
Sitꝗ laboranti ſimilis, tum curſibus auras
Prouocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora vix ſumma veſtigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis aquilo quum denſus ab oris
Incubuit, Scythiæꝗ hyemes: atꝗ arida differt
Nubila, tum ſegetes altæ: campiꝗ natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæꝗ ſonorem
Dant ſyluæ, longiꝗ vrgent ad littora fluctus.
Ille volat: ſimul arua fuga, ſimul æquora verrens
Hic vel ad Eleï metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere iam domitis ſinito, nánꝗ ante domandum
Ingentes tollent animos, prẽnſiꝗ negabunt
Verbera lenta pati, & duris parẽre lupatis.

¶SERVIVS.

Ætas. ¶Vbi qrta acceſſerit ætas,] i. quartus annus. Nam ætatem plærũꝗ generaliter dicimus, & pro anno. xxx. ꝓ centum, pro quouis tẽpore. ¶Sitꝗ laboranti ſimilis.] Præparetur ad futurum laborem. ¶Qualis hyperboreis,] Hyperborei montes ſunt ſcythiæ, dicti ꝙ ſupra eos flet boreas. Dicit autẽ,
Horreo. equus ſic currat, vt ventus. ¶Arida nubila,] ſine pluuiis. ¶Differt,] Diſſipat. ¶Horreſcũt,] Contremiſcũt. Perſi. Scis comitẽ horridulum trita donare lacerna i. trementem. ¶Ille volat.] ſ. Ventus. ¶Verrẽs] trahẽs. ¶Ad elæiꝰ metas,] ideſt circi. Elæis nãꝗ ciuitas eſt arcadiæ, in qua agebatur curule certamẽ, & ſpecies eſt pro genere. ¶Spumas aget ore cruentas,] quod eſt ſignum eq fortiſſimi: ſi velut rubras egerit ſpumas. ¶Belgica eſſeda.] Gallicana vehicula: nã
Belgæ. belgæ ciuitas eſt Galliæ, in qua huiuſmodi vęhiculi vſus repertus eſt. ¶Molli,] domito: vt & mollia crura reponit. ¶Duris parere lupatis.] Frœnis aſperrimis, dicta aũt ſunt à lupinis dentibus, qui inequales ſunt. Vnde & eorum morſus vehementer obeſt.

¶PROBVS.

¶Hic vel a.e.m.e.m. campi.] Elæus campus ſtadium olympiacum, vbi equi quoꝗ certant, Scythia regio eſt ſeptentrionalis, Belgæ natio gallorum.

¶MANCINELLVS.

¶Tribus exactis,] trãſactis & præteritis tribus ætatibꝰ i. tribus annis quo autẽ tempore Varro id iubeat iamiã vidimꝰ. ¶Aperta æquora,] cãpos amplos. ¶Hyperboreis oris,] habitãt hyperborei ſupra aquilonis flatũ, dicti ꝙ humane vitæ modum excedant viuendo vltra centeſimũ annũ, vt ſcribit Feſtꝰ Solinus etiã ſcribit. ꝙ hyperborei incolũt vltra aquilonẽ, apud quos mundi cardines eſſe credunt. Domus ſunt nemora vel luci: indiæ, Victũ arbores ſubminiſtrãt, diſcordiã neſciũt, ægritudine nõ inqetanꝭ. ad inocẽtiã oĩbus æquale votum. ¶Scythiæꝗ niues] de ſcythia late lib. j. Geor. Mũdus vt ad ſcythiã. Differt in diuerſas fert partes ac pellit Nubila dũ, legiꝭ itẽ tũ, & quũ in antiquis. ¶Cãpiꝗ natantes.] exũdãt enim ſata ob ventorum flatus. ¶Horreſcunt.] contremiſcũt. ¶Lõgiꝗ vrgent.] legiꝭ longeꝗ vrgẽt. ¶Verrẽs.] trahẽs. ¶Hic.] legitur, & hinc in antiquis. ¶Elæi mætas cãpi.] Seneca i thyeſte ait, Alpheus ſtadio notꝰ olympico. id aũt iamiã apertũ eſt. ¶Metas.] currẽdi terminos. ¶Molli collo.] i. domito, ac placido. ¶Spumas cruẽtas.] fortiſſimi equi ſignũ eſt, ſi velut rubras egerit ſpumas. Belgica eſſeda meliꝰ feret.i. aptior erit ad belli currus, qualibus quidẽ Belgici pugnaciſſimi vſi ſunt. Trãſalpinã Galliã quidam tres in partes diuiſere, Aqtanos, Belgas Hyperborei.

Celtasq́. Belgas noĩabant Oceano confines vſq; ad oſtia Rhe-
ni, & nonnullos rheni, & alpium vicinos incolas. è belgis vene
ti ſunt, qui aduerſus Cæſarẽ nauali certamine contẽderũt, & ſu
perati ſunt. Vniuerſa verò natio, quã hæc ætas, inquit Strab. ſuo
æuo, Gallicam vel Galliaticam vocant, Martis ſtudio, & animo
rum ardet impetu conſerendæ pugnæ, alacritate impigra, ſem-
perq́; ſpectantes in boreã, aut oceano propiores conſerendis pu
gnis audaciores, è quibus ſummos belgas aſſerunt eſſe: per gẽ
tes quindecim diuiſos intra Rhenum ac Lygerim vergentes in
oceanũ Belgarum fortiſſimos bellouacos eſſe dicũt, poſt iſtos
Veſſiones, hęc ex Stra. li. iiij. ¶ Farragine,] de hac paulo ſupiꝰ
dictum eſt, ibi ſcilicet. Frœnos audire ſonantis. ¶ Lenta,] fle-
xibilia, mollia. ſcuticæ enim & virgæ lẽtæ & molles ſunt. ¶ Du
ris lupatis,] Duris frœnis à lupinis dentibus dictis. Lupus autẽ
& lupatum frœnum dicitur. Ouid. in Tri. Et placido duros acci
pit ore lupos. Et Mar. Mordent Aurea quod lupata cerui.

¶ ASCENSIVS.

¶ At tribus exactis vbi quarta acceſſerit ætas &c.] Docet quo
pacto triennio equus ſit inſtruendus dicens. At. i. ſed vbi, ideſt
poſtquàm quarta ætas, ideſt quartus annus (alij ęſtas legũt ſed
veri textus habent ætas, nec ab re, nam in quartum vſq; annum
eſſe videtur noua ætas vñ & anniculos, bimulos trimos & qua
drimos dicimus non vltra procedentes. Anniculi ſunt mollius
educandi. bimi ablactãdi. trimi domandi & inſtituendi, quadri
mi vſibus applicandi) acceſſerit. i. aduẽtauerit: tribus exactis. i.
expletis & tranſactis ſup. equus incipiat mox. i. ſtatim carpere
i. carptim efficere gyrũ, ideſt greſſum in morẽ gyri & ſonare. i.
ſonitum facere gradibus compoſitis. i. arte factis & decentibus
& ſinuet. i. volutet in ſinũ colligat atq; incuruet alterna volumi
na. i. inflexiones crurũ, & ſit ſimilis laborãti. i. ſic ingrediatur vt
laborans: tum, ideſt deinde equus ille prouocet. i. laceſſat auras
curſibus. quaſi velit cũ ipſis contendere velocitate curſus, & vo
lans per æquora aperta, ideſt campos patentes, ceu tanquàm li
ber habenis ponat vix veſtigia ſup. in ſumma harena, vt. ſ. puo-
laſſe videatur qualis ſup. peruolat aquilo. i. ventus ille quum. i.
qñ ipſe denſus. i. nubiloſus & pluuioſus. incubuit. ſ. mari ac ter
ris ab oris. i. regiõibus. hyperboreis. i. ſcythicis ſuper quas flat
boreas (Alij legunt condẽſus. vt ſit qualis aquilo condẽſus, i. cõ
denſatus incubuit ab hyperboreis oris ſed quia ſequitur nõ di-
ſtulit ſed differt verior mihi lectio videtur cum denſus) vt qua
lis aquilo volat, cum ipſe denſus incubuit ab oris hyperboreis,
& qualis aquilo differt, ideſt diſſipat & in diuerſas regio-
nes fert, ideſt tempeſtates ſcythiæ atq; nubila arida, ideſt ſi-
ne pluuiis aut exiccatiuam vim propter partes terreſtres ad-
mixtas

mixtas habentia. tum, ideſt deinde ſegetes altæ & campi na-
tantes, ideſt more natantium diffluentes ventorum inundatio
ne horreſcunt, ideſt contremiſcunt lenibus, ideſt equaliter in-
gruentibus flabris, ideſt ventis & ſyluæ ſummæ, ideſt ſuprema
flagella arborum dant ſonorem, ideſt ſonoritatem & crepitũ. &
fluctus longi, ideſt in longũ tracti, vrgent, ideſt impellunt ſup.
ſe ad littora, Ille ſcilicet ventus aquilo videlicet, volat, verrens,
ideſt trahens aut equans & quaſi ſcopis purgans ſimul arua &
ſimul æquora, ideſt (hoc loco) maria, hic ſcilicet equꝰ qui ſic vt
aquilo ſuperuolat vel ſudabit ad metas & maxima ſpacia elæi
cãpi. i. in curuli certamine quod in elide fit, & aget ore, ideſt ex
cutiet cruentas ſpumas quod ſignum videlicet eſt magni robo-
ris atq; animi vel feret. i. trahet. melius quàm cæteri, aut valde
bene, eſſeda. i. væhicula belgica, i. galliæ belgicæ quæ inter ſe-
quanam & ſcaldim eſt, collo molli. i. non rebelli, domito. Sini-
to. ideſt permittito tum demum, ideſt tunc primum equis ſup.
domitis iam corpus. ſcilicet eorum magnum creſcere farragi-
ne. i. nutrimento ex farre facto craſſa, ideſt pingui, dixit iam do
mitis, nãq; ipſi tollent ante domandum, ideſt priuſquàm domi
ti fuerint: ingentes, ideſt valde magnos animos, ſi ſic farragine
craſſa creſcerent, & ipſi prenſi, ſcilicet ad domandũ negabunt,
ideſt nolent pati verbera, ideſt ſcuticas & flagella. lẽta, ideſt fle
xibilia, & parere, ideſt obtemperare, lupatis, ideſt frœnis à lupi
nis dentibus denominatis, vocanturq́; vulgo morſus aſperi, du
ris, ideſt aſperis & dure tractantibus ora equorum.

¶ PIERIVS.

¶ Vbi quarta acceſſerit ætas,] Hæc vtiq; lectio omnium ferè co
dicum antiquorum eſt, vno illo vetuſtiſſimo excepto, quem Ro
manum appellamus, in quo legitur. Vbi quarta acceperit æſtas
cæterum, ætas, agnoſcit Seruius, exponitq́; quarta ætas, quar-
tus annus, qui velit ætatem accipi multipliciter: néq; ignorat
Varronis præceptum, poſt annum trinum melius eſſe pullum
domare mihi verò néq;, acceperit, néq; æſtas. diſplicent, in tam
vetuſti codicis teſtimonio, qui fidẽ apud me eotenus facit, quũ
integras variat dictiones. in literis verò nõnunquàm corruptiſ
ſimus eſt, ſed vt de Ennio Virgilius profiteri ſolitus, ex eo ſter
core aurum plærũq; colligitur. ¶ Longeq́; vrgent ad littora flu
ctus,] In codicibus aliquot antiquis cum Mediceo Longe, le-
gitur, vt ſit aduerbium pro valde, vrguent verò Attiano more
adhuc quædam ſcribunt exemplaria. ¶ Hic vel ad elæi metas,
& maxima campi ſudabit ſpatia,] In Longobardico codice, &
in altero peruetuſto. Hic vel ad, prout vulgata legunt exempla
ria legitur. In Romano, hinc & ad elæi, hoc eſt ex huiuſmodi
cura emiſſus ad certamina. In Oblongo etiam eſt, &, non, vel.

Sed non vlla magis vires induſtria firmat,
Quàm Venerem,& cæci ſtimulos auertere amoris
Siue boum,ſiue eſt cui gratior vſus equorum,
Atq; ideo tauros procul,atq; in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum , & trãs flumina lata,
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſeruant.
Carpit enim vires paulatim,vritq; videndo
Fœmina,nec nemorum patitur meminiſſe,nec herbæ
Dulcibus illa quidem illecebris,& ſæpe ſuperbos,
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſylua formoſa iuuenca.
Illi alternantes multa vi prælia miſcent
Vulneribus crebris:lauit ater corpora ſanguis:
Verſaq; in obnixos vrgentur cornua vaſto
Cum gemitu,reboant ſyluæq; & magnus olympus.
Nec mos bellantes vnà ſtabulare:ſed alter
Victus abit,longeq; ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam,plagasq; ſuperbi
Victoris,tum quos amiſit inultus amores
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit auitis,
Ergo omni cura vires exercet:& inter
Dura iacet pernox inſtrato ſaxa cubili:
Frondibus hirſutis,& carice paſtus acuta:
Et tentat ſeſe:atq; iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco:ventosq; laceſſit
Ictibus,& ſparſa ad pugnam proludit arena,
Poſt,vbi collectum robur,viresq; receptæ:
Signa mouet,præcepsq; oblitum fertur in hoſtem:
Fluctus vt in medio cœpit quum albeſcere ponto
Longius ex altoq; ſinum trahit:vtq; volutus
Ad terras,immane ſonat per ſaxa:nec ipſo
Monte minor procumbit:at ima exæſtuat vnda
Vorticibus:nigramq; alte ſubiectat arenam.

SERVIVS.

¶ Cæci.] latentis. ¶ Amoris,] cupidinis. ¶ Relegãt,] remouent. ¶ Trãs flu. lata] ſ. ne natatus ſit facilis. ¶ Vidēdo,] Dũ videtur gerũdij modus à paſſiuo. ¶ In ma. ſyl.] alij ſila legũt, vt ſit mõs Lucaniæ, qđ modo nulla neceſſitas cogit, vt in Æneid. Ac velut ingenti ſila ſummo've taburno. Vbi vtrũq; ſpeciale eſt. ¶ Reboant ſyl.] reſultãt remugiũt. Reboo aũt grecũ verbũ eſt, nã apđ latinos nullũ verbũ eſt, qđ ante, o, finalẽ, o, habeat excepto ĩchoo. Quod tñ maiores aliter ſcribebãt tũc, aſpirationẽ interIuchoo. ponẽtes duabus vocalibus: & dicebãt incoho. Tria ẽm tantũ habebãt noĩa, quib⁹, c, literã ſequeretur aſpiratio,
Pulcher. ſepulchrũ, orch⁹, & pulcher ex quibus pulcher tñ hodie recipit aſpirationẽ. ¶ Exulat,] extra ſolũ ſuũ habitat. ¶ Aſpectãs.] Cice. de Catilina, Retorquet oculos profecto ſæpe ad hãc vrbẽ, quàm è ſuis manibus ereptã luget. ¶ Vires ex.] ab incultu robur acquirit. ¶ Pernix,] modo perſeuerãs. Hor. Pernicis vxor appuli, & eſt tractũ pernix à pnitẽdo. ¶ Carice. a.] Herba duriſſima. ¶ Oblitum.] nam ſecurũ ex ante acta victoria. ¶ Fluct⁹ vt in me.] Sic paulatim taurus mouetur ad prælia. ¶ Immane ſonat,] Pro ĩmaniter & nomẽ ꝓ aduerbio poſuit.

PROBVS.

¶ Carix,] hærba quæ naſcitur in paludibus.

MANCINEL.

Amor. ¶ Cæci amo.] Vis magna mentibus blandus, atq; animi calor amor eſt, inquit Seneca in. vij. Eſt itẽ amor mẽtis quædã paſſio ab exterioribus illata, & per ſenſus corporeos introducta, cæcũ verò amorẽ tangunt, vt aduertam⁹ amantes ignorare, quo tendant, nulla eorũ eſſe iudicia, nullas rerũ diſtinctiones ſed ſola paſſione duci. Charinus aũt in mercatore plauti. Amorẽ hæc cuncta vitia ſectari ſolẽt, inquit. Cura. egritudo, nimia elegãtia inſomnia, erũna, error, & fuga. Ineptia, ſtultitia, temeritas, immodeſtia, petulãtia, cupiditas, maleuolẽtia, deſidia, iniuria, inopia, cõtumelia, diſpẽdiũ, multiloquiũ, pauciloquiũ, hoc ideo fit, quia, q̃ nihil attingũt ad rẽ, nec ſumptus videt. Amoris item Pathos latius æglo. viij. oſtendimus. ¶ Stimulos auertere,] Col. li. vij. c. xv. ſcri. Maxime curandũ eſſe verno tẽpe anni, vt iam fœminis quàm admiſſariis deſiderãtibus coeundi fiat poteſtas qm̃ id præcipue armentũ, ſi prohibeas, libidinis extimulatur furiis. Vnde etiã veneno inditũ eſt nomen hippomanes, q̃ equinæ cupidini ſimilẽ mortalibus amorẽ accẽdat, Equos aũt precioſos reliquo tẽpe anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum volent ineãt, aut ſi id facere prohibentur cupidine ſollicitati noxam cõtrahãt. Itaq; vel in lõginqua ſpacia marẽ placet ablegari, vel ad præſepia cõtineri. ¶ Vidẽdo,] dũ videtur. ¶ Illecebris,] ſuaſiõi
Illecebræ bus, voluptatibus, blãdiciis, ſed in malã & bonã partẽ ſunt. Tul. de rep. li. vj. ſuis te oportet illecebris ipſa virtus trahat ad verũ decus. Idẽ pro. M. Cœlio. erãt, apud illũ illecebræ libidinũ multæ. & pro Milone, quis ignorat maximã illecebrã eſſe peccãdi impunitatis ſpem. ¶ Subigit,] Impellit, cogit. ¶ Sylua,] ſylua in antiquis ſemper legi. ¶ Decernere.] certare. ¶ Lauit,] à lauo lauis præſens eſt, lauit aũt inficit, deturpat. ¶ Obnixos,] cõtra
Olymp⁹ poſitos, contra nitẽtes. ¶ Reboant,] reſultant per echo. ſ. ¶ Magnus olympus,] mons eſt Theſſaliæ, qui excellẽti vertice tãtus attollitur, vt tegmina eius cœlum accolæ vocẽt, ara eſt in cacumine ioui dicata, cuius altaribus: ſi qua de extis inferunt, nec difflantur ventoſis ſpiritibus, nec pluuiis diluũtur. Sed voluẽte altero anno, cuiuſmodi relicta fuerint, eiuſmodi reperiũtur, literæ in cinere ſcriptæ ad alterã anni cærimoniã ꝑmanẽt: hæc Solinus. c. viij. ¶ Multa,] pro multum. ¶ Ignominiã,] Eſt ẽm hæc noĩs nota. atq; macula. ¶ Aſpectans,] ex patho, & affectiõe. ſ. Pernix perſeuerãs. ¶ Carice,] herba paluſtri, teſte Probo. ¶ Obnixus,] incũbẽs, obluctãs. ¶ Laceſſit,] Prouocat, affligit, lacerat. ¶ Proluit,] imaginẽ quandã veri ludi & certaminis agit. ¶ Viresq; receptæ.] Legitur & refertæ. ¶ Signa.] pugnãdi. ſ. vnde à mari ſumpſit metaphoram. Nam quum mare in medio albeſcit, ſpumas agẽs, ac paulatim vndas eleuat, inde exæſtuat maxime. Sic taurus paulatim ſigna bellãdi mouens in hoſtẽ poſtea irruit. ¶ Procũbit.] decidit.

ASCENSIVS.

¶ Sed non vlla magis &c.] Apta digreſſione vim amorũ interſerit docẽs vires maſculorũ præcipue amoribus diſſolui atq; eneruari ideoq; monet à venere arcẽdos ſeruato ordine quo in ſuperioribus proceſſit, nam pri⁹ de tauris quàm cæteris loquit̃ cũ boues ſint præcipue agricolis vſui, q & labore & carne & coriis proſunt. ¶ Ordo eſt. Sed vlla induſtria. i. ſubtilitas à natura inducta, non firmat. i. roborat magis vires ſiue boum ſiue equorum ſi cui vſus equorũ eſt gratior i. vtilior. & acceptior quàm ſup. boum (qđ qa paucis accidit, quaſi præter opinionẽ cõtingat addubitare videt̃) non vlla dico induſtria auertere, ideſt amouere præueniẽdo venerẽ. i. rẽ venereã & ſtimulos ceci, ideſt latentis aut excecantis amoris videt̃ quibuſdã amorẽ præcedere venerẽq; ſequi: ſed nõ ab re amorẽ. i. cupidinẽ veneris nõ patrẽ ſed filiũ dixerũt maiores. Nã natura quidẽ excitat ad actũ, ſed actus inflãmat, & ita ſitit venus ebria ſemper paritq; vſus inſanus amorẽ, At ideo. ſ. quia tãta eſt vis amoris magiſtri ſ. pecorũ. relegant. i. remouẽt aut potius remittũt & ablegãt tauros procul. ſ. à vaccis: atq; in paſcua ſola. ſ. à vaccis vacua poſt mõtẽ oppoſitũ. ſ. à cõſpectu vaccarũ, & trãs flumina lata aut ſeruãt tauros clauſos intus. ſ. in ſtabulis ad præſepia ſatura. i. plena, & ipſos ſaturãtia, Em̃ pro quia, fœmina. ſ. vacca & quæuis alia carpit vires. ſ. maſculorum, paulatim. i. lenta vi amoris. & vrit. i. incendit aĩos mariũ: videndo. i. dũ videtur, q. d. ſolo aſpectu, paſſiuo. i. dũ ſolũmodo aſpicitur nec patitur. ſ. maſculũ vt taurũ meminiſſe nemorũ propter frõdes, nec herbæ. ſ. in paſcuis. Illa quidẽ. i. certe, aut exceptiua eſt particula, vt ſit, illa quidẽ illecebris & c. ſed illi alternãtes & c. Illa igitur. ſ. fœmella vt vacca ſubigit i. cõpellit dulcibus illecebris. i. illectiõib⁹ venereis ſupbos. ſ. tauros amãtes. i. amore iuuẽcæ captos decernere. i. decertare inter ſe cornibus aut decernere cornibus. i. diiudicare & dignoſcere per certamẽ vtri illa cedat, docet aũt qũo illa ſubigat, qa non vi nec imperio ſed vidẽdo. i. dũ videtur etiã neſcia vñ dicit Iuuẽca formoſa paſcit̃ in magna ſylua, ſecura. ſ. amorũ, illi. ſ. tauri amãtes, alternãtes. i. alternatim vim inferẽtes, multa vi. i. violẽta miſcẽt prælia crebris vulnerib⁹. i. ſe crebro vulnerãdo: ſanguis ater i. cruor concretus, lauit. i. inficit, & imbuit corpora. ſ. taurorũ, & cornua verſa. i. obuerſa in alterutrũ: cũ vaſto, i. valde amplo gemitu. i. preſſura vnde gemitus naſci ſolet, vrgentur. i. imprimũtur in obnixos. i. obnitẽtes, & obluctãtes tauros. ſyluæ. ſ. vicinæ reboãt. i. boatũ referũt, & mugitũ per ſonũ echo, & olympus. ſ. mõs aut quiuis alius vicinus, magn⁹, ſup. reboat, Nec mos. i. cõſuetudo, eſt ſup. paſtoralem rem tractãtibus ſtabulare. i. ſtabulis locare bellãtes. i. contẽdẽtes de iuuẽca tauros vna. i. ſimul in eodẽ videlicet ſtabulo ſed alter. ſ. taurorũ, victus. i. is qui victus

 eſt, abit

eſt,abit.i.diſcedit præ ignominia & exulat.i.extra ſolum ſuum vitã agit in oris ignotis,longe.ſ.poſitis à patria gemens multa i.multũ,aut gemensmulta videlicet ignominiã & plagas,i.vulnera victoris.ſ.tauri à quo victus eſt ſuperbi.i.elati & ferocictis propter victoriã,qa geminat victoria vires.(Notãter præponit ignominiã plagis quia eã generoſus animus indignius fert)tũ i.deinde ipſe aſpectãs.amores quos amiſit inultus.i.amicã iuuẽcã quã amiſit & nondũ vltionẽ cœpit,& aſpectãs ſtabula.ſ. in qbus victor cũ illa conuerſat̃ exceſſit. i. exit quaſi ab exceſſo aut præteritũ ab excedo exceſſit.i.abiit regnis auitis.i.in qb⁹ maiores ſui dñati ſunt(Mirus artifex poeta,nã vt Home.in deis hominũ vitã edocuit.ita hic in pecore ſi eñ pecori dolet ignominioſe vinci viresq́ recuperat vt contumeliã deleatvictorq́ euadat.turpe eẽt hoĩ ſi nõ idẽ faceret,qđ & ij feciſſe legunt̃ q ab Hãnibale intercluſi ſub iugũ miſſi legunt̃ Romani)Ergo qa.ſ. ĩpaticter fert ignominiã illatã,exercetvires.ſ.ſuas oĩ cura,& ipſe pnix.i.pſeuerãs & quaſi pnoctãs, iacet ĩter ſaxa dura cubili ĩſtrato.i.no ſtrato æquato,ſed aſpero,paſtus frõdibus hirſutis.i.ſpinoſis & veproſis,& carice herba illa acuta,i.aſpera,& tẽtat.i.experit̃ ſeſe,i.ſemetipm,atq́ diſcit iraſci in cornua.ſ.ſua obnix⁹.i. obnitẽs & inſultãs aut impetẽs trũco arboris,& laceſſit.i.diſcidit & puocat ictibus.ſ.cornuũ,vẽtos.i.auras , & pludit.i. facit pludiũ & exordiũ ad pugnã,arena ſparſa.ſ.pedib⁹,vñ in Buco. Iã cornupetat,& pedib⁹ q ſpargat harenã. Poſt.i. poſtea vbi.i. quo tpe,robur collectũ ſup.eſt,&vires receptę,ſ.exercitio nõ in dilgẽtia q̃ res notatu digna eſt,ipſe mouet ſigna morevidelicet ducisac ducis ac principis militiæ & ipſe pceps.i.ĩpetuoſus fert̃ in hoſtẽ oblitũ.i.negligẽter ppter partã victoriã agentẽ & genio indulgentẽ,vt.i.quẽadmodũ(Eſt eñ aduerbiũ ſil'itudinis cui⁹ prima corripit̃)fluct⁹ cũ cœpit albeſcere.i.albus fieri ſup.in medio põto.i.mari,trahit ſignũ.i.volubilitatẽ lõgius & ex alto. ſ. mari, hoc eſt vt fluctus excitat⁹ in medio maris leniter paulatimq́ p aquas depellit̃,q́ p & vt.i.poſtquàm volutus ſup. eſt ad terras ſonat ĩmane.i.ĩmaniter & nimis ĩpetuoſe per ſaxa:néq́.i. & nõ pcũbit.nõ minor ipſo mõte.i.æqualis ipſi mõti:at vnda ima.i.ĩ imo ſita,exæſtuat.i.ebullit & efferuet verticib⁹.i.gyris & ſcaturiginibus& ſubiectat.i.erigit& ſurſum iactat alte arenã nigrã, qa hũidã aut terræ pfunde pmixtã.

¶PIERIVS.

¶Sed nõ vlla magisvires induſtria firmat,]In veterib⁹ aliquot cod.ſeruat,legitur,ſed lõge plures,firmat,habẽt. ¶Meminiſſe nec herbæ,]In Oblõgo cod.néq́:qđ molli⁹ videt̃. ¶Iacet pernox,]Cur,pnox,innouari debeat nõ video,quũ vetera oĩa excẽplaria manu ſcripta,(de iis loquor,quorum mihi copia fuerit) vno cõſenſu legãt,pnix:idq́ tã manifeſte agnoſcat. Serui⁹, & à pernitẽdo dictũ velit. ¶Ictib⁹ & ſparſa,]Nõ placet qđ in Ro.legit̃:aut ſparſa. ¶Fluct⁹vt in medio cœpit quũ albeſcere põto.] In Ro.in Med.ĩ Lõgo.& qbuſdã aliis pueterib⁹ cod. legere eſt, Fluct⁹ vti medio,abſq́,in. Sed in Oblõgo ſuauiori nũero legit̃, fluct⁹ vti in medio. ¶Nec ipſo mõte mior,]In Lõg.in Med. qđ dulci⁹eſt,néq́ ipſo. ¶Vorticibus nigrãq́ alte ſubiectat arenã,] In Ro.in Med.co.Verticib⁹,more ſuo,cõtra Capri ſnĩam,& qđ fortè nõ diſpliceat,ſubuectat,in Romano eſt.

Omne adeò genus in terris hominumq́,ferarumq́,
Et genus æquoreum,pecudes,pictæq́ volucres,
In furias,ignemq́ ruunt:amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Seuior errauit campis:nec funera vulgo
Tam multa informes vrſi,ſtragemq́ dedere.

¶SERVIVS.

¶Amor oĩbus idẽ].i.invno quoq́ gñe vnus eſt amor . i. ſil'is,vtputa in lupisvnus eſt amor,i.ſil'is.Itẽ in eqsvn⁹eſt amor.i.ſimilis.] Aliisq́ oĩb⁹ pro qualitate gñis ſui , ſicut alibi ait , Sopor ſu⁹ occupat artus.i.ipſis aptus . Nã in oĩbus aĩalib⁹ nõ eſt amor vn⁹, atq́ idẽ, ſed in ſingulis gñibus pro qualitate naturæ. ¶Oblita catulorũ leæna.] Cauſſa ſcilicet nimij amoris Leæna aũt græcum eſt, ſicut dracæna . Nã nos hic & hæc leo dicimus,læa nánq́ vſurpatũ eſt quia in,o, exeuntia fœminina ex ſe non faciũt, vt fullo,latro. ¶Informesvrſi]vel magni vel qa tpe:quo naſcunt̃,carent forma. dicit̃ enim quædã Leo.

Per ſyluam tum ſæuus aper:tum peſſima tygris:
Heu male tum Libye ſolis erratur in agris.
Non'ne vides,vt tota tremor pertentet equorum
Corpora:ſi tantum notas odor attulit auras?
Ac neq; eos iam frena virûm,nec verbera ſæua,
Non ſcopuli,rupeſq; cauæ,atq; obiecta retardant
Flumina,correptoſq; cauæ,atq; obiecta retardant
Ipſe ruit denteſq; Sabellicus exacuit ſus:
Et pede proſubigit terram:fricat arbore coſtas:
Atq; hinc.atq; illinc,humeros ad vulnera durat.

em̃ quædam caro naſci, quã mater lambẽdo in membra cõponit. ¶ Solis,] Deſertis. ¶ Libya,] aſit in aruis ſerpẽtibus plenis . ¶ Vt tota tremor pertẽtet equorum: Corpora,] Signatis ſermonibus vtitur ad vim amoris exaggerandã dicẽs,& tota corpora,& pertẽtet.i.penitus tentet, cum dicat leuem odorẽ equarũ. ¶ Si tm̃ motas odor attulit auras] Hyppalage ẽ, ꝓ Si auræ notũ odorẽ apportauerĩt, ¶ Frœna virũ,] virorum fortium. ¶ Rupeſq; cauæ,] ad illud reſpicit, quod ſupra poſuit.Et mõtẽ oppoſitũ,& trans flumina lata. ¶ Sabellicus ſus,] ſabinus,& eſt ſpecies pro genere.Dicit autem ſuem domeſticum:quem cicutem vocant.Nã de apris ſupra ait.Tunc ſæuus aper . Hoc enim vult probare non tantũ feras: ſed etiam mãſueta animalia amore in furorem moueri. ¶ Et proſubigit terrã].i.fodit & pedibus impellit alternis,quod pugnaturi ſues facere cõſueuerũt ad acquirendũ robur,vñ etiã latera,& coſtas terẽtes , durãt ea in futura certamina.Hinc atq; illinc.Et ad pedũ motũ& ad tritionẽ coſtarum.

PROBVS.

Sabelli,] Gens eſt Italiæ coniuncta mari : vbi maxima copia aprorũ eſt.

MANCINELLVS.

Adeo,] Certe. ¶ Amor oĩbus idẽ].i.eodẽ modo ſæuus, & vehemens. ¶ Leæna,] Magna leænis libido coitus,& ob hoc maribus ira.Coitũ ſentit in adulterata leo,totaq; vi cõſurgit in pœnam,quum pro catulis fœta dimicat oculorũ aciem traditur defigere in terrã,ne venabula expaueſcat.Ply.li.viij.c.xv. ¶ Vulgo,] paſſim. ¶ Informes vrſi,] eorum coitus hyemis initio ambobus cubantibus, complexiſq;,pariunt trigeſimo die,ac plurimũ quinos,hi ſunt candida informiſq; caro paulo muribus maior,ſine oculis,ſine pilo,vngues tantũ prominent, hãc lãbendo paulatim figurant,idem li.viij. ¶ Tygris,] de tygribus videto æglo.v. ¶ Heu male tum libye ſolis erratur in aruis,] ideſt deſertis,hoc autem propter varias feras dixit poeta,Nam,vt ſcri. Stra.li.xvij.multa lybie loca,quæ habitari poſſent,non habitãtur propter feras , maximaq; mediterraneæ pars & regio circa Oceanũ deſerta eſt,multũ quoq; torrida zona occupat. ¶ Torquentia,] voluentia. ¶ Montes,] ingentes lapides , propter qđ oſtẽdit equorũ furorẽ:cũ flumina etiã rapidiſſima tranẽt. ¶ Sabellicus ſus,] ſpecies eſt pro genere. Sed de ſabellis videto latiꝰ lib.ij. Georgi. Pubemq; ſabellam, Suilli tamen pecoris admiſſura à Fauonio ad æquinoctiumvernũ impletur vno coitu. Ply. li.viij.& Var.li.ij.c.iiij.plurima. ¶ Proſubigit,] effodit. ¶ Humeros durat,] In luto volutatio ſuibus gratiſſima,vt ſcrib.Ply. & Colu.libro.viij.

(margin: Leænæ.) (margin: Vrſi.)

ASCENSIVS.

Omne adeo genus,in terris,&c.] Locutus eſt de amoribꝰ taurorum,nunc eos oĩbus animãtibus cõmunẽ docet peſtẽ, hominibus,feris ſylueſtribus,æquoreis,terreſtribus, & volucribus, Prius tñ de beluis inducit cũ ſit beluina voluptas, deinde de hominibus. ¶ Ordo eſt. Adeo, ideſt omnino & vſq; ad vnũ omne genus hominum& ferarũ.i.brutorum in terris,i. animal terreſtre, & om̃e genus æquoreũ.i.marinũ , & pecudes quæ ferocitatẽ non habẽt, nec tñ rationẽ, & volucres quæ in aere verſant̃, pictæ.i.pulchræ ruunt.i.prẹcipites currunt in furias & ignẽ.i.in ignẽ amorũ excitãtem furorẽ quẽdã,idẽ amor eſt oĩbus.i.omnia hæc amãt non tñ videtur oĩbus idẽ, vt Mãci.vult.i.eodẽ modo ſæuus & vehemens,Leæna nõ errauit cãpis.i. ꝑ cãpos alio tpe.ſ.quàm quo amat ſæuior. i . immanior & ferocior exiſtens oblita catulorũ in qua re maxima vis amoris venerei oſtẽditur, qui maternũ expellit,nec vrſi informes.i.turpes & qui quaſi ſine forma in globum naſcũtur,non dedere alio tpe vulgo.i.paſſim tam multa funera & tantã ſtragẽ. i. proſtrationẽ cadauerũ per ſyluas;ac.ſ.tpe amorum, tygris aĩal illud pernicioſiſſimum & inimicũ eſt ſup.tũc peſſima.i.immaniſſima, heu dolẽtis ẽſt male.i.periculoſe errat̃.ſ.à quouis ,tũc.ſ. cũ tygres ſunt in amore, in aruis ſolis.i.deſertis libye, vel potius errat̃ ſolis.i. ab ijs qui ſoli ſunt male in aruis libyæ.i.aphricẹ. Nonne vides vt tremor ſcilicet ex amore natus.(Galli vocãt,Les fieures blanches) pertẽtet.i.afficiat,tota corpora equorũ,ſi tm̃.i.tantũmodo, odor.ſ. ab equabus diffuſus attulit auras notas.ſ.equis qui noſcũt quãdo ab equa appetẽte venerẽ diffundunt̃,ac nõne vides ſup.vt neq; fræna virũ.i.virorũ nedũ puerorũ,neq; ſæua verbera.nõ ſcopuli & rupes caue,atq; flumina obiecta.i.interpoſita,retardant i.immorãtur eos.ſ.equos quo minus accedãt ad equas? ideo autẽ dictũ eſt de tauris trãs flumina lata , non tam vt non videant quàm vt non olfaciant vaccas nec flumina torquentia,ideſt voluentia mõtes,i.ſaxa & ſcopulos correptos vnda.i. quæ etiã rupes & ſaxa impetu ferũt nõ retardãt eos,ipſe ſus.i.porcus ſabellicus.i.qui plurimus eſt in ſabinis ruit.i.prẹceps fertur tpe amorũ, & exacuit dẽtes & proſubigit.i.porrò.i.de lõge ſubigit, & effodit terrã & fricat coſtas.ſ. ſuas arbore.i. ad arborẽ in quam trãſuerſus currit iratus,atq; durat humeros ad.i.cõtra vulnera, hinc,atq; illinc.i.vtrinq;,aut ex diuerſis.

PIERIVS.

Heu male tunc lybiæ ſolis erratur in agris,] In antiquiſſimo codice,verſatur,legitur,quod non placet, nã errare pertinet ad ſolitudinẽ,verſari ad frequẽtiam.In Medi.errauit,habetur. Sed neq; id acceptũ. ¶ Flumina correptos vnda torquẽtia mõtes,] In Med.in Ro. in Lõgob.& in aliquot aliiſveteribus cod.legere eſt,correptoſq; vnda.Nã cũ dixerit,obiecta retardãt flumina, nõ incõgrue alterũ participiũ ſubiũgat,quippe Torquẽtia mõtes correptos vnda,cui particula adiũgit̃ copulatiua. ¶ Humeros ad vulnera durat,] In Ro. In Medi.& aliquot alijs antiquis legere eſt, Humeroſq; ad vulnera,vt illud vno mẽbro cõcludatur.Fricat arbore coſtas.Atq; hinc,atq; illinc.

Quid iuuenis,magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat ſerus freta:quem ſuper ingens
Porta tonat cœli: & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora:nec miſeri poſſunt reuocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ,& genus acre luporum,
Atq; canum? quid quæ imbelles dant prælia cerui?
Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit:quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara,tranſq; ſonantem
Aſcanium:ſuperant montes,& flumina tranant:
Continuoq; auidis vbi ſubdita flamma medullis
Vere magis,quia vere calor redit oſſibus,illæ
Ore omnes verſæ in zephyrum,ſtant rupibus altis,
Exceptantq; leueis auras,& ſæpe ſine vllis

SERVIVS.

Quid iuuenis ,] Ne fortè occurrat illa aĩalia carere ratione,dicit etiã grauius homines in amorẽ cõmoueri. Fabula talis eſt.Leãder abydenus, & Hero Seſtias fuerũt inuicẽ ſe amãtes,ſed Leãder ad Hero noctu ire cõſueuerat per fretum Helleſpõticũ,qđ Seſton & Abydõ ciuitates interfluit,Cũ igitur iuuenis oppreſſi tẽpeſtate,cadauer ad puellã delatũ fuiſſet,illa præcipitauit ſe è turri. ¶ Porta tonat cœli,] Aer nubibus plenus,per quẽ iter eſt ad cœlũ. ¶ Miſeri parentes].i.amor parentũ. ¶ Imbelles,] Licet ſint imbelles, tñ mouẽtur ad præliũ. ¶ Furor eſt inſignis equarũ,] notabilis , & ꝑcipuꝰ. ¶ Potniades .] Potnia ciuitas eſt de qua fuit Glaucus, qui cũ ſacra veneris ſpneret, Illa irata equabus eius immiſit furorẽ,quibus vtebatur ad currũ,& eũ morſibus dilacerauerunt.

(margin: Leãder.) (margin: Potnia.)

¶ Ordo aũt talis eſt, quo tpe glauci mẽbra malis abſumpſerũt Potniades quadrigæ. Hoc aũt ideo fingit̃, ꝙ eis furorẽ Venus immiſerit, qa dilaniatus eſt Glaucꝰ effrænatus nimia cupidine equabus,cum eas cohiberet à coitu vt eſſent velociores. ¶ Trans gargara,tráſq; ſonantẽ Aſcaniũ,] Gargara ꝓ quibuſlibet montibus, ſicut aſcaniũ pro qbuſlibet fluminibus poſuit, qđ & ſequẽtia indicãt. ¶ Superãt mõtes & flumina tranãt,] ore,omnes verſæ in zephyrũ . Hoc etiã Var. dicit in Hiſpania vlteriore verno tpe equas nimio ardore cõmotas contra frigidiores vẽtos ora patefacere ad ſedandũ calorẽ, & eas exĩde cõcipere,& edere pullos,licet veloces, diu tñ minime duraturos . Nã breuis admodũ vitæ ſunt. ¶ Exceptãt,] frequenter accipiunt. ¶ Caurũ,] pro corum, ſicut ſaurex,ꝓ ſorex;caulis, ꝓ colis.Hinc

lis, Hinc demum hippoma-
nes,] ſcit lectū eſſe apud He
ſio. herbā quandā, quæ hip-
pomanes vocat quaſi ἱππου
μανία, ſi em̄ eā comederint
eq, furorē patiuntur. Vñ nūc
adiecit. ¶ Vero qd nomine
Hippo- manes. dicunt.] Nā vult illā herbā
abuſiue Hippomanes dictā
ab equorū furore, & īſania,
cū poſſint equi furere & alia
quacūq; ratione. Re vera au
tē Hippomanes dicit eſſe vi
rus deflucēs ex equarū ingui
nibus, quo tpe ferūtur amo
ris furore, & inſania, vt ſit Hippomanes virus natum ἀπὸ τῆς μα
νίας τῆς ἵππου. ¶ Lentum virus,] viſcidū, glutile. ¶ Miſcuerūtq;
herbas.] Exprimit argumentū malitię Nouercarum quæ virus
herbis, & cantibus herbarum augmentant venena.

Coniugiis vento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos & depreſſas conualles
Diffugiunt non eure tuos, neq; ſolis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut vnde nigerrimus auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum,
Hinc demū (Hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores) lentum diſtillat ab inguine virus.
Hippomanes, quod ſæpe malæ legére nouercæ,
Miſcueruntq; herbas, & non innoxia verba.

¶ Auſter,] de hoc ſuperius.
¶ Hic.] ex furore libidinis.
¶ Hippomanes,] ſcri. Ply. Hippo- manes.
lib. viij. equis amoris inna-
ſci veneficiū. ¶ Hippoma-
nes,] appellatum in fronte,
in caricæ magnitudine colo
re nigro, quod ſtatim edito
partu deuorat fœta, aut par-
tum ad hubera nō admittit,
ſi quis præreptū habeat. dici
tur autē ab hippon. i. equo-
rum, & maniafuria inſania.
Eſt item hippomanes virus
ſtillās ab inguine equæ libi
dinis furore extimulatæ. vt hic etiam apparet. ¶ Legere nouer
cæ,] Iuue. item ſaty. vj. hippomanes carmenq; loquar, coctūq;
venenum, priuignoq; datum.

PROBVS.

Potnia- des. ¶ Quo tpe. g, potniades malis. m. abs. q.] potnia vrbs eſt Bœo-
tiæ, vbi Glaucus Siſyphi fili⁹, & Meropes, vt Aſclepiades in tra
godeumenon li. j. ait, habuit equas: quas adſueuerat hūana car
ne alere, quo cupidius in hoſtē irruerent, & pernicioſius. Ipſum
autem quū alimēta defeciſſent. deuorauerunt in ludis funebri-
bus Peliæ. Quidam autē has equas Diomedis fuiſſe, quas Her-
cules ad Euryſthea perduxerit, & ab Euryſtheo & Siſypho di-
ſtractas eūq; filio ſuo dediſſe. ¶ Hippomanes,] qd &c. Hippo
nunc ſignificat id quod ex inguinibus defluit equarū, qd datū
amatoriū, & furorē facit, ſi aūt intēpeſtiuū eſt, aūt excedit mo-
dū. Theodo. herbā eſſe dicit, quā equi, ſi guſtauerint efferātur.

MANCINELLVS.

¶ Quid iuuenis,] agit ſup. ¶ Nocte natat,] Alluſio eſt ad Lean
drū, is aūt apud Ouid. ad Hero. ſuā ſcribēs ſic ait, Nox erat inci
piēs (nāq; eſt meminiſſe voluptas,) Quum foribus patriis egre
diebar amās. Nec mora depoſita pariter cū veſte timore. Iacta-
bā liquido brachia lēta mari. ¶ Freta,] Helleſpōtū itelligit: de
quo Soli. c. x. inquit ille aūt magnus helleſpōtus ſtringit in ſta
dia ſeptē, quibus ab Europa Aſiaticā plagā vindicat, hic quoq;
vrbes duæ Abydos Aſiæ. & Seſtos Europæ. Leander aūt abydo
diſcedens Seſton, per helleſpontū ad Hero nauigabat. Hinc ait
ipſa. Quid referā, quoties do veſtibus oſcula, quas tu, helleſpon
tiacas ponis iturus aquas. ¶ Porta tonat cœli,] ianū quidā ſolē
demōſtrari volūt (vt ſcri. Macro. li. ſat. j.) & ideo geminū, qua-
ſi vtriuſq; ianuæ cœleſtis potentem, qui exoriens aperiat diem,
Ianus. occidēs claudat, Et apud Oui. lib. j. Faſt. ipſe ianus ait, præſideo
foribus cœli cū mitibus horis. Et redit officio Iupiter ipe meo.
Porta itaq; cœli duplex oriens & occidēs, de quibus li. Geor. j.
ſic ait Maro, & boreæ de parte trucis, quum fulminat, &c. Eu-
riq;, zephiriq; tonat domus oīa plenis, Rura natāt foſſis. ¶ Illi-
ſa,] impulſa Moritura virgo: Hero Leandro ſcribēs ait. Si tibi
nō parcis, dilectæ parce puellæ. Quæ nūq; niſi te ſoſpite. ſoſpes
erit, Lynces bacchi, videto æglo. v. in illo verſu, daphnis & arme
Coeūtes auerſi. nias, coeūt aūt lynces auerſi: vt cameli, leones, elephāti, tigres,
author eſt Soli. ¶ Genus acre luporū,] coeūt lupi toto anno nō
ampli⁹ dies. xij. vt Soli. & Ply. ſcri. ¶ Atq; canū,] canū iuſta ad
pariendū annua ætas gerūt in vtero ſexagenis diebus, gignunt
cæcos, nec vlli præter hoīem mēoria maior. Ply. lib. viij. Quid.
Ordo eſt: quid cerui imbelles quæ prælia dāt, vel q; pro &. Cer
Cerui. ui à cōceptu ſeparāt ſe ceruæ, at mares relicti rabie libidinis ſæ
uiunt, animal eſt ſimplex, & oīm rerū miraculo ſtupens. Ply. li.
viij. ¶ Furor equarū,] videto paulo ſuperius ibi, ſtimulos auer
tere amoris, qd ex Colu. dixerim. ¶ Mētē,] voluptatē & appe-
titū libidinis. ¶ Potniades,] non lōge à thebis. in Boœtia. ſ. eſt
Potnia. & fons Dyrce, & potnia. in quibus obuenere, quæ de potniade
glauco fabulæ vulgant, vt illum potniades diſcerpſerint equæ,
Stra. li. ix. Prob. verò inqt, ꝙ potnia vrbs eſt Boœtiæ: vbi Glau
cus Siſyphi filius & meropes. vti aſclepiades lib. j. ait, habuit
equas quas aſſueuerat humana carne alere. quo cupidius in ho
ſtē irruerent, ipſum autem cum alimenta defeciſſent, deuoraue
rūt. In ludis funebrib⁹ peliæ. ¶ Quadrigæ,] de iis videto in fine
lib. j. Geor. Gargara, de iis Item videto lib. j. Geor. Mirātur gar
gara meſſes. ¶ Aſcaniū.] Stra. li. xiij. ſcrib. aſcanium fluuiū ex
aſcanio Myſiæ lacu defluere. ¶ Verſæ ī zephyrū,] ī fœtura res
Vēto cō- cepti eq. incredibilis eſt in hiſpania, ſed eſt vera, ꝙ in Luſitania ad Ocea
num quædā è vento certo tēpore cōcipiūt equæ, vt hic gallinæ
quóq; ſolent, quarum oua bipenemia appellāt, ſed ex iis qui na
ti pulli, non plus triennium viuunt, hæc Varro lib. ij. ca. j. Col.
quoq; li. vij. ca. xxv. ait. Notiſſimū etiā eſſe in ſacro mōte hiſpa
niæ: q procurrit in occidētē iuxta Oceanū frequēter equas ſine
coitu vētū pertuliſſe, fœtūq; educaſſe, qui tñ inutilis eſt, ꝙ trien
Fauoni⁹. nio priuſquàm adoleſcat morte abſumitur. ¶ Caurūq;,] Fauo-
Corus. nius, qui ab græcis zephyrus dicitur, ab occaſu æqnoctiali flat,
corus verò, qui argeſtes aliter dicitur ab occaſu ſolſtitiali. Ply.
lib. ij. c. xlix. grandines ſeptentrio importat, & corus, ſiccus eſt
corus præterquàm deſinens, antea caurus dictus eſt, vt aiunt.
¶ Auſter,]

ASCENSIVS.

¶ Quid iuuenis magnū &c.] Oſtendit idē in hoībus qd in feris
oſtenſum eſt, nullā, ſ. eſſe peſtē: que magis ac citius in furorē ra
piat quàm amorē inſanū, idq; exēplo Leandri quē amor impu-
lit ad amicā Hero tranare ſub ſæuiſſima tempeſtate, & aquarū
cōmotione. Quid iuuenis ſuperegit? q. d. nonne vides aut noſti
quid iuuenis. ſ. Leāder egit, cui durus. i. ad dura impellēs amor
verſat. i. excitat & ſtimulat ignē. ſ. amoris, magnū in oſſibus. i.
in medullis, quia vt dicitur in. iiij. Eſt mollis flāma medullas?
q. d. ſi neſcis, nēpe. i. certe ipſe natat. i. tranatat, exiſtens ſerus. i.
tardus, & poſt intēpeſtā noctē, qa nocte cæca. frœta turbata, pro
cellis abruptis, oīa ſignāter & ad pathos dicta, & quia ſerus quo
lōgā expectationē ſignificat. & etiā deſperationē auxilij, & no-
cte, & cæca. i. caliginoſa, & fręta, à feruore dicta non æquora, &
turbata, non tranquilla, & procellis. i. nubibus vēto immixtis &
abruptis. Quia ſi perpetuo tenore eſſent melius perducāt & etiā
minus obruāt aut ſubmergant, ſuper quē. ſ. iuuenē, ingēs porta
cœli. i. catharacta cœli. i. aeris tonat. i. tonitru minatur ſubmer
ſionē & æquora. i. maria quę prius erāt ęquora illiſa ſcopulis. i.
ſaxis in aquis exiſtentibus, reclamāt, i. magnū ſonitū cōtra mit
tūt: nec parētes miſeri poſſunt reuocare. ſ. à profectione ad ami
cam nec vgo. ſ. hero moritura. ſ. q̃ poſtmodū mortua eſt, aut q̃
decreuerat iā tum mori, vt ſcribit ad eum apud Ouid. ſuper fu-
nere crudeliter illato aut parētibus rebelli & elementis. Quid
ſup. dicā quæ prælia dāt lynces variæ. i. maculoſæ bacchi, i. quę
ſunt in tutela bacchi, & quę dat acre genus luporū atq; canū? q.
d. nō opus eſt, qa etiā nō amantes feræ ſunt, quid dicā q̃ prælia
dant cerui imbelles. ſ. alias? q. d. notū eſt, quāuis ſint imbelles,
tunc tñ prælia geſtare. Scilicet. i. ſcire licet, qa furor equarū eſt
inſignis. i. infamis & notatus, ante oēs. ſ. alios amores, & ipa ve
nus dedit mentē, i. talem impetū amoris eo tpe quo quadrigę. i.
equę quadriiuges. potniades. i. in potnia Bœotie ciuitate à glau
co educatę. abſumpſere. i. deuorauerūt: malis. ſ. maxillis & mor
dicus: mēbra glauci. ſ. educatoris & domitoris earū, id em̄ fece-
runt incitatæ à venere. Amor ducit. i. fert & impellit, illas ſcili-
cet equas quaſlibet trans gargara. i. quoſuis mōtes nō ſolū mi-
ſiæ & trans aſcanium. i. quēuis fluuium, non ſolū aſcaniū flu-
uiū myſiæ, ſonantē. ſ. impetu aquarum, ipſe equæ ſuperāt. i. trā-
ſcendunt mōtes & tranant flumina continuo. i. ſtatim vbi flam
ma eſt ſubdita. i. ſubtus data. i. immiſſa medullis calidis. ſ. igni
amoris. Id autē magis vere. i. tēpore verno, quia calor redit oſſi
bus vere. i. tēpore veris ille. ſ. equę ſtant oēs in altis rupibus ver
ſæ ore. i. habētes os verſum in zephyrū. i. fauoniū: ventū illum
dulcem ex occidēte tpe verno flantē & exceptant. i. concipiunt
auras leues. i. vento motas, & ipſæ ſæpe grauidæ vento ſine vllis
coniugiis, ideſt maſculorum ſemine aut commixtione (mirabi
le dictu. i. quæ res eſt mirabilis dictu) diffugiunt. i. celeriter diſ
currunt per ſaxa: per ſcopulos & cōuales depreſſas. i. humiles,
non Eure quia ventus orientalis eſt ad tuos ortus neq; ad ortus
ſolis, ſed ſup. in boreā. i. ventum ſeptētrionalē & caurum. i. corū
vētum occidētalē ab occaſu ſolſtitiali, aut ſup. eo vnde auſter na
ſcitur nigerrimus. i. dēſiſſimus & caliginoſiſſimus, & contriſtat
cœlum. i. aerē frigore pluuio. i. ex pluuia aut cū pluuia nato De
mum. i. vt tandem væhementiā & venenū amoris dicam, virus
lentum. i. lentæ agens (quod paſtores dicunt verò nomine hip-
pomanes quia hippos equus eſt & equa, mano autem diſtillo,
ſed mano priorem producit cum tamē hippomanes penul. cor-
ripiat, vnde non à mano ſed à mania. i. furore deducitur) diſtil-
lat hinc. i. ex hoc furore libidinis ab inguine, ideſt pudibundis
equę. Hippomanes dicit qd nouercæ malæ, vel quæ malæ ſunt
vel quia omnes male legere, ideſt collegerunt ſæpe & miſcue-
runt (iterum penul. corri. præter morem) herbas ſup. non inno
xias, & verba nō innoxia. (Regula eſt vt quoties res ſint inani
mæ venuſte transferatur adiectiuum ad neutrum genus. Item
vt tertium reſpondeat viciniori). i. nouercæ fecerunt ſępe ex eo
quod diſtillat ab inguine equæ cū ſint in coitu amatoriū virus
atq; aliud ad inficiēdos priuignos aut alliciendos maritos, vñ
Iuue. ſat. vj. vt dicet Mancinellus. Hippomanes, &c.

¶PIERIVS.

¶Cæca nocte natat ſerus freta.] Ordo numeruſq; harũ dictionum varius admodum in antiquis exemplaribus inuenitur. In Romano enim codice, in Mediceo, & in Longobardico ſic habet. Nocte natat cęca ſerus fręta. Alcmanio numero tetrametro hypercatalectico. In Oblongo dictiones vltimæ ita variant. Nocte natat cæca fręta ſerus. Alcmanio tetrametro catalectico numero, Eo verò numero, qui paſſim habeť in impreſſis nuſquàm ſcriptum obſeruaui in antiquis his, quos habere contingit exēplaribus. Sed enim hæc ad eos tantum pertinent, qui figurarũ, quæ ex ſtructura fiunt, varietate delectantur. ¶ Quo tempore glauci potniades malis mẽbra abſumpſere quadrigæ.] De glauco, præter ea, quæ à Seruio & à probo referuntur, ſunt qui ſcribant glaucum ſiſyphi, quum ad inimicum certamen quadrigas duceret ad vicũ Bœotiæ potnias applicuiſſe, fuiſſe verò ibi fontem ſacrum: ex quo qui biberent, inſanirent, aut furore corriperentur, equas eo potũ à glauco per ignorantiã ductas, à potuq; furore correptas, in ipſo certamine curru dominũ effudiſſe, ac morſibus dilaniaſſe. Virgilius pro cõmodo ſuo rem furori adſcribit venereo. ¶ Vere magis, quia vere calor redit oſſibus.] In Romano codi. quia vere redit calor, qđ parui refert. ¶ Illæ ore oẽs verſum in zephyrũ,] In Ro. co. qđ verſæ ad zephyrũ legať, nequaquàm diſplicet, quãuis non improbem, in zephyrũ. ¶ In boreã caurũq;,] In Ro. cod. chaurũ, per, ch, aſpiratũ ſcribitur. In Lõgobardico, chorũ, vt ex, aula, ola: atq; ita ſæpe pro vẽto apud alios etiã auctores, adſpiratione tantũ excepta. ¶ Et pluuio cõtriſtat frigore cœlũ.] In Ro. codi. pluuio ſidere, legitur: ſed hoc loco magis placet, frigore, eruditis, vt cum eo faciat & agentes frigora ventos. ¶ Hinc demum hippomanes,] In Romano & in Mediceo codice, hic, hoc eſt, hoc tẽpore diſtillat. ¶ Lentũ diſtillat ab inguine virus,] In Romano, in Mediceo, in Lõgobardico, & aliquot aliis codicibus antiquis. deſtillat, per de, ſcribitur: à loco enim eſt motus. ¶ Miſcuerũtq; herbas,] In Romano cod. miſcuerintq;, ſcriptum eſt, ſubiũctiuo modo: veluti etiã ſuperiore libro, vbi loquitur de malo Medico, ſed em̃, miſcuerũt, doctorũ omniũ conſenſu receptum eſt.

Sed fugit interea. fugit irrepatabile tempus,
Singula dum capti circúnuectamur amore.
Hoc ſatis armentis, ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſq; capellas,
Hinc labor, hinc laudem fortes ſperate coloni,
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quàm ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem,
Sed me Parnaſſi, deſerta per ardua dulcis
Raptat amor, iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Caſtaliam molli diuertitur orbita cliuo,
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum.

¶SERVIVS.

¶Singula dum capit,] Dũ ſpeciatim ſingula deſcribimus. ¶ Hirtaſq; capellas,] ſetoſas, vt hirſutũq; ſuperciliũ. ¶ Hinc labor,] ad tuenda imbecilliora animalia. ¶ Et anguſtis hunc addere rebꝰ honorẽ,] i. humilẽ materiã alto ſermõe decorare. Sic illud in quarto eſt. in tenui labor, ac tenuis non gloria. Sed me parnaſſi deſerta per ardua, ꝑ parnaſſi ardua Heliconẽ & Citheronẽ mõtes muſis dicatos ſignificat, & hoc dicit ſcribendi amor rapit me ad opus arduum & antea à nullo deſcriptum qđ per periphraſim, & allegoriam poeticam indicat. ¶ Iugis,] per iuga. ¶ Qua nulla pri.] i. diſpono ire ad fontẽ caſtaliũ per eã viã, per quã nullus ante egit orbitã ſuã. ¶ Ordo autẽ eſt. Qua nulla priorum orbita caſtaliam diuertitur. ¶ Molli cli.] i. facili itinere, & deſcenſione, hic aũt locus totus de Lucre. trãſlatus eſt. ¶ Nunc ve. pa.] i. dea pabuli inuocãda nunc maxime.

¶PROBVS.

Caſtaliꝰ.

¶Caſtaliã,] Caſtalius fons eſt delphis inſ Apollinis oraculo q abluit ipſam arã Dei, dictꝰ à caſtalio delphici Apollinis filij nepotis Neptuni. Apollo autem dicitur muſigetes, qa muſis ſacrũ exiſtimetur vt Lutatius in primo cõmunis hiſtoriæ ait: qui deorum curam egerat.

¶MANCINELLVS.

Tẽporis fuga.

¶Fugit irreparabile tẽpus.] Ouid. quoq; lib. iij. de arte inquit, Ludite eunt anni more fluentis aquæ. Nec quæ præteriit iterũ reuocabitur vnda. Nec quæ præteriit hora redire poteſt. Et Seneca ad Lucilium epiſt. j. ait, Omnia mi Lucili aliena ſunt tẽpus tantùm noſtrum eſt. ¶ Capti amore] ducti voluptate, & oblectatione. ¶ Hinc,] ẽ gregibꝰ. ¶ Labor,] ſubiit, ſcilicet ac ſequitur. ¶ Verbis vincere,] laudibus extollere. eſt enim difficile minima laudibus oſtẽdere maxima, quod qui exequũtur, probandi ſunt, hinc ait li. ſequenti de apibus, in tenui labor, at tenuis nõ gl'ia. ¶ Parnaſſi ardua deſerta.] Parnaſſus mons eſt Phocidis, qui vniuerſus cõſecratus exiſtit eſtq; in eo rupes quædã prærupta fundoſam relinquens vallem, quæ rupes Cyrphis vocatur. ſaxea eſt, & nubibꝰ pulſať. Strab. lib. ix. Sed me parnaſſi, ſenſus eſt, q̃uis difficile ſit anguſta laudibus extollere, attamen iuuat eum ductũ amore gloriæ talia exequi & Parnaſſum aſcendere per aliã viã, quàm alijvates aſcenderint, hoc eſt ſcribendo, quæ aliis non ita tractata fuerant. ¶ Iugis.] Per iuga, ideſt cacumina parnaſſi. ¶ Qua,] via ſupple. ¶ Orbita,] ideſt iter vel curſus, eſt em̃ orbita proprie veſtigium rotæ ab orbe dicta. ¶ Diuertitur,] voluitur, tendiť. ¶ Molli cliuo,] Facili aſcenſu. ¶ Caſtaliam,] caſtalia fons eſt in parnaſſo, ad fines cuius fontis, delphi vrbs locata erat Strabonis tempore, vt ipſe docet lib. ix. Prob. ait. q; caſtalius fons eſt delphis in apollinis oraculo, qui abluit ipſam aram dei. ¶ Magno ore,] res enim minime extollẽdæ ſunt.

Parnaſſus. Cyrphis Orbita. Caſtalia. Delphi.

¶ASCENSIVS.

¶Sed fugit &c.] Regreditur ab amoribus ad aliarum rerũ quę ad rem paſtoralem faciũt deſcriptionem, dicens. ſed tempus fugit. ideſt præterit interea tempus inquit irreparabile quocirca à prudentibus care & anxie expendendum eſt, fugit interea dũ

nos capti amore, ſcilicet ſuſcepti operis (Liuius in præfatione. Cæterum aut me amor ſuſcepti negocij fallit aut &c.) circũuectamur ſingula.i.vectamur circa ſingulas res, hoc.ſ. dictũ eſt ſa tis armẽtis.i.de maioribus aĩalibus, vt bobus & equis altera ps curę.i.negocij ſuſcepti ſupat.i.ſupeſt ac reliqua eſt: aut reſtat.ſ. agitare, ſup. vbis hoc eſt deſcribere, greges lanigeros, vt oues, & capellas hirtas.i.ſetoſas aut piloſas, hinc.i.ex harũ pecudũ, cura eſt, ſup. aut naſcitur labor, ſed vos ô coloni fortes .i.perſeuerantes in labore, ſperate hinc laudẽ, quia quo res factu diffici lior eſt eo maiore cũ laude perficit̃, ſi mõ bona ſit. Nec ſum dubius animi.i.non dubito quàm magnũ.i.quantũ difficile ſit vin cere.i, ſuperare, aut extollere verbis, ea.i.eas res exiguas & ad dere hunc honorem rebus anguſtis. i. exiguis, ſed dulcis amor ſ.ſuſcepti negocij, aut gloriæ ſperatæ. raptat me per ardua deſer ta.ſ.à poetis latinis loca parnaſſi.i. montis, illius in phocide mu ſis conſecrati, hoc eſt trahit me ad contemplandas res poetico ſcrutinio, & eiuſmodi inuẽtiones cuiuſmodi ſe græci in parnaſ ſo adeptas gloriãtur, dicit aũt deſerta parnaſſi, eo ꝙ nullus lati norũ poetarũ hãc partẽ, qua de agricultura ageret̃ attigerit, nec qſq̃ græcorũ poſt heſiodũ plene de ea locutꝰ ſit vñ ſi.i parnaſſo p̃ fictionẽ quãdã ſint oẽs ſciẽtiarũ theſauri cũ phœbo & muſis recõ diti hęc ps q̃ de agricultura ẽ, deſerta videt̃, iuuat.i. delectat igit̃ (inqt maro) me ire iugis.i.per iuga parnaſſi mõtis ſup. ea parte qua nulla, orbita.i.ſemita priorũ.i.veterũ poetarũ, diuertitur.i. traducit caſtaliã.i.ad fontẽ illũ muſis ſacrum, moli, i.trito cliuo qa nullus ingreſſus eſt per eiuſmodi cliuũ quo circa mollis nõ eſt, & qa id perq̃ difficile eſt, rurſus inuocat dicẽs. O palas dea pabulorũ, venerãda.i. digna veneratione. ſonãdũ eſt.i. ſonare de cet nũc dico.ſ. in re tenui & abſtruſa ora magno. i. carmine res paruas extollente: aut pales eſt nunc venerãda.

PIERIVS.

Hinc labor hinc laudẽ,] In antiqs aliquot co. legere eſt, hic la bor hinc laudẽ; q.d. fatemur qdẽ ineſſe laborẽ in ea cura, ſed hu ius laboris præmiũ ſit certa, q̃ ſubſequitur laus, plura tñ exẽpla ria cũ Med. hinc de loco ſcribũt. ¶ Caſtaliã molli diuertitur or bita cliuo,] Vetera oĩa exẽplaria manu ſcripta, quotquot in ma nus noſtras deuenere, deuertitur, per, de, nõ per, di, ſcribũt, hoc eſt de loco eo vertitur, quod optimæ ſententiæ quadrat.

Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oueis, dum mox frondoſa reducitur æſtas,
Et multa duram ſtipula, filicumq́ maniplis
Sternere ſubter humũ, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemq́ ferat, turpeisq́ podagras.
Poſt hinc digreſſus, iubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluuios præbere recentes,
Et ſtabula à ventis hyberno opponere ſoli
Ad medium conuerſa diem, quum frigidus olim
Iam cadit, extremoq́ irrorat aquarius anno.
Hæc quoq́ non cura nobis leuiore tuenda,
Nec minor vſus erit, quamuis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.

SERVIVS.

Stabulis in mollibꝰ,] Clementioribus & aeris temperati: vel propter plagam auſtralẽ, vł propter ſuppoſitas herbas animalibus. ¶ Frondoſa reducitur æſtas,] i. donec vernum tẽpus adueniat. Nam vt etiã in primo diximus, ver & æſtas ſicut hyẽs, & autumnus vnũ fuerũt: ſecundũ rationẽ hemiſperij. ¶ Turpesq́ poda.] reſpexit ad curam, quæ ſine pãnis & medicaminibus ſordidis nõ fit. ¶ Poſt hinc,] cum hoc feceris, & hic vnũ vacat ſicut, primus ibi ante oẽs. ¶ Fluuios p̃bere recentes.] i. aquã ſtatim hauſtã. Nam ſi pigrã potauerit, morbũ ſtatim cõtrahunt. ¶ Stabula à vẽtis,] figurate.ſ. vẽtos nõ perferẽtia. ¶ Hiberno ſoli].i. cõtra plagã meridianã, p̃ quã ſol currit p̃ hyemẽ quod explanat dicẽs, ad mediũ cõuerſa diẽ. ¶ Extremo. a.] i. mẽſe Ianu. qui eſt penultimus, nã vt etiã in primo diximꝰ, vt primis extẽplo à menſibus annis. Mar. mẽſe incohabat annꝰ apud maiores. Ergo extremo anno dixit, extrema parte anni. ¶ Hęc quoq́ non cura.] cũ de capellis loquitur figurate neutro vſus eſt ge. Nam integrum erat. Hæc quoq́ cura non nobis leuiore tuenda. Sane perite, quoniam ſcit palã eſſe ouiũ vtilitatẽ, eam præterit: & exaggerat meritũ capellarũ, vt dictis in lucem promat rẽ p̃ ſe minus patẽtẽ. ¶ Mileſia magno Vellera mutentur.] Lanæ præcioſiſſimæ. Nã miletꝰ ciuitas eſt Aſiæ, vbi tingũ tur lanę. Ipſe in. iiij. Mileſia vellera nymphæ Carpebãt. Cice. in Verrẽ. Quid à mileſiis lanæ ſuſtulerit. Magno aũt mutẽtur. Ingẽtiq́ præcio cõparentur. Nã apud maiores oẽ mercimoniũ in permutatione conſtabat, qđ & Caius Homerico confirmat exẽ plo. ¶ Tyrios incocta rubores,] Figurate.i. quæ coquendo Tyriũ traxit roborẽ. i. migrauit in purpuram.

PROBVS.

Aquarius hyemen, & piſces finiũt, ab eis Ver incipit, hoc eſt ariete.

MANCINELLVS.

Stabulis in mollibus].i. mitibus, & tẽperatis, non frigidis. Hinc Var. li. ij. c. ij. ait de ouibꝰ. Primũ prouidẽdũ, vt totũ annũ recte paſcant̃ intus & foris, ſtabula idoneo loco vt ſint ne vẽtoſa quæ ſpectẽt magis ad oriẽtẽ quàm ad meridianũ tp̃s: vbi ſtent ſolũ oportet eſſe eruderatũ, & p̃cliuũ, vt euerti facile poſſit ac fieri purũ, nõ eñ ſolũ ea huligo lanã corrũpit ouiũ: ſed etiã vngulas ac ſcabras fieri cogit, quũ aliquot dies ſteterũt; ſubiicere oportet virgula alia, quo molꝰ reqeſcãt, purioresq́ ſint, libẽtiꝰ eñ ita paſcunt̃, faciendũq́ ſepta ſecreta ab aliis, quo enitẽtes ſecludere poſſis. itẽ quo corp̃e ægro hæc magis ad villaticos greges aĩaduertenda, cõtra illa quæ in ſaltibus paſcunt̃, & à tectis abſunt: lõge portãt ſecũ crates, aut retia, quibꝰ cohortes ĩ ſolitudine faciãt. ¶ Frõdoſa æſtas,] nõ ver intelligit, ſed æſtatẽ ipſum q̃ quidẽ incipit. vij. idus Maij. Ver aũt. vij. idus Febr. quo tẽpore etiã niues & frigora vigere ſolẽt, vñ & Var. dicto li. j. ait, ꝙ ſibi greges in Apulia hibernabant, qui in rheatinis mõtibus æſtiuabant. ¶ Molle,] debile. ¶ Turpesq́ podagras,] turpes efficientes. Podagra aũt cõponit̃ à podos .i. pedis, & agra captura, aut præda, agria verò dolor dicitur. Ponitur itẽ podagra qñq́ pro laqueo ſeu pedica, ꝙ podas.i. pedes, gremi. i. capit. ¶ Frõdẽtia arbuta,] Capræ potiꝰ ſylueſtribꝰ delectãtur ſaltibꝰ quàm pratis ſtudioſe eñ de agreſtibꝰ fruticibus paſcuntur, atq́ in locis cultis virgulta carpũt, itaq́ à carpẽdo capræ noĩatæ, ſic Var. ſcri. lib. ij. c. iij, Meminit & ſimilia ferè Col. li. vij. de capris. ¶ Stabula à vẽtis,] ſ. remota. ſtabulatur caprinũ pecus mollius ad hibernos exortos. Caprile aũt lapide, aut teſta ſubſterni oportet, quo minus ſit vliginoſum, ac luculentũ foris, quũ eſt pernoctãdũ ſubſternimus virgultis, ne oblinantur. Var. li. ij. Aquariꝰ. xvij. Kal. Febr. ſol in aquariũ trãſit. & . xv. Kał. Feb. aquarius incipit oriri, ventus aphricꝰ tẽpeſtatem ſignificat. Nonis feb. medie p̃tes aquarij oriũtur vẽtoſa tẽpeſtas. xv. Kał. Martij ſol in piſces trãſitum facit, hinc occidit aquariꝰ autor Col. lib. xij. c. ij. ¶ Quũ frigidꝰ olim,] ordo eſt, quũ olim frigidꝰ iam cadit, quũ eñ occidit, nõ ita frigidꝰ eſſe videtur, eſt aũt aquarius frigidus & hyemalis vt etiam aſſerit Ptolemęus li. j. quatuor partiũ, hinc ſaturno aſſignatus. ¶ Extremo anno,] ſcđm illorũ opinionẽ locutꝰ eſt, qui annũ à Martio incipiebãt, hoc eñ pacto aquarius & piſces in extremo anno eſſe videtur, Olim verò aquarius, & piſces vnũ ſydus erãt, vt ſcorpius, & libra, vel aquarium vltimũ ait, quia ver à piſcibꝰ incipit in p̃io mobili, de quo ẽt Maniliꝰ. Hęc quoq́ caprina videlicet pecora. ¶ Vſus,] vtilitas. ¶ Mileſia vellera,] Miletos Ioniæ caput, Cadmi olim domus, ſed eius q primus iuenit proſæ orationis diſciplinã. Solinus autor. c. xxxvij. Strab. verò lib. xiiij. ſcri. Miletũ à Neleo conditã, q genere Pilius fuit. Erat autẽ optima vrbs atq́ clariſſima, ex qua oriũdi fuere viri memoratu digni. Thales vnus è ſeptẽ ſapiẽtibꝰ, qui primꝰ phyſiologiæ, ac mathematicæ autor fuit inter gręcos. Anaximãder eius diſcipulus, & Anaximãdri Anaximenes, item Hechatheus, qui hiſtoriã ſcripſit. Æſchines orator q aſſumpta nimia erga Põpeiũ magnũ licẽtia, miſſus eſt in exiliũ. ¶ Magno mutent̃,] grandi prętio mutent̃ aliis.ſ. mercibꝰ, vt olim fiebat. Mileſia vellera tertiũ lanæ locũ mileſiæ oues obtinẽt. Ply. ſcri. li. viij. c. ix. Tyrios rubores, purpureũ liquorẽ intelligit, de quo videto li. ij. Georg. Et ſarrano dormiat oſtro.

Podagra

Caprarũ.

Stabula.

Aquariꝰ.

Miletũ.

Thales.

æſchines

ASCENSIVS.

Incipiẽs &c.] Incipit ergo quo ordine propoſuerat de ouibꝰ loqui dicẽs. Ego incipiẽs.ſ. p̃cipere, aut altius ſonare edico (qđ maiorũ eſt).i. manifeſte & publice præcipio ouis, accuſatiuꝰ eſt i. oues carpere. i. vt oues carpãt in ſtabulis mollibus. i. tẽperatis à frigore & ſtratis, herbam. i. fœnum dum. i. donec, æſtas frõdoſa. i. frõdibus plena, reducitur mox, i. pauloþoſt, & edico ſternere humum durã, ſubter.ſ. oues multa ſtipula. i. ſtraminibus, & maniplis pro manipulis. i. faſciculis filicũ. i. illarũ herbarum ne glacies frigida ledat pecus molle. i. tenerũ, & ferat. i. inferat ſcabiem, & podagras. i. pedum ægritudines turpes, poſt. i. deinde, ego digreſſus hinc. i. ab ouiũ præceptione iubeo ſufficere, ideſt abunde ſubminiſtrare capris, arbuta frondẽtia. i. frõdes arbutorũ, & præbere fluuios recẽtes, & opponere ſtabula. i. aperturas eorũ ſoli hyberno à ventis. i. (abeant ſolẽ incumbentẽ & ventũ à tergo, hoc eſt, vt à ſeptentrione à vẽto munita ſint, & meridiei expoſita, cõuerſa.ſ. ad mediũ diẽ. i. ad eũ locũ in quo ſol nobis videtur in meridie. tunc.ſ. quũ aquarius frigidus olim.ſ. in Ianuario, aut circiter, cadit. i. occidit vt ad mediũ Martij, hoc eſt circa æquinoctiũ vernale, tunc eñ ſoli in meridie ex directo opponitur ſeptentrioni, & irrorat. i. rorẽ inducit anno extremo. i. circa principiũ Martij, vbi olim erat, & principiũ anni, pruineq́ in locis calidis in rorem cõmutantur. hæc quoq́. i. etiã hæc pecora videlicet caprina erãt tuenda. i. protegenda nobis non leuiore, i. minore

i.minore cura ꝙ.ſ. oues nec vſus,i.vtilitas erit minor.ſ.ĩ capris ꝙ in ouibus:quàmuisvellera mileſia.ſ. q̃ ferũt oues iuxta mileton ioniæ regionis caput:incocta,i.tingẽdo incoctos habẽtia tyrios rubores,i.liquorem purpureũ mutent̃.ſ.cũ aliis mercibus: aut pecunia,ſed more antiquo dicit mutentur,magno.ſ. prætio aut aliarum mercium cumulo:hoceſt quàmuis mileſia vellera in ſummo prætio ſint:eo qđ eorum lanæ molles ad purpuram aptiſſime ſunt:tamen non minor eſt vſus in capris . quod probat ſequentibus.

PIERIVS.

Hæc quocꝫ nõ cura nobis leuiore tuẽda,]In Ro.cod. Hæc & tuẽdæ,legit̃:& ita prius erat in cod.Mediceo.,In Longob.Hæ, fœminino genere,vt de capellis ĩtelligat. Serui⁹ tñ mauult poetam vſum neutro genere,locutũq; figurate, ꝓut habet̃ in Rom. cod.veterib⁹ enĩ aiũt fuiſſe morẽ,vt neutra fœmininis iũgerẽt. ¶Tyrios incocta rubores.]In Roma.codi. & aliquot aliis puteribus,colores,legitur.In Mediceo quidem rubores, eſt, ſed ſupra,co,notatum antiqua manu, figuratius tamen eſt, rubores legere.

Denſior hinc ſoboles,hinc largi copia lactis,
Quàm magis exhauſto ſpumauerit vbere mulctra
Læta magis preſſis manabunt flumina mammis
Nec minus interea barbas,incanaq; menta
Cinyphij tondent hirci,ſetasq; comanteis
Vſum in caſtrorum,& miſeris velamina nautis.
Paſcuntur verò ſyluas:& ſumma Lycæi,
Horrenteisq; rubos,& amantes ardua dumos,
Atq; ipſæ memores redeunt in tecta,ſuosq;
Ducunt,& grauido ſuperant vix vbere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem,ventosq; niuales:
Quominus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Auertes,victumq; feres,& virgea lætus
Pabula:nec tota claudes fœnilia bruma.

SERVIVS.

Denſior hinc ſoboles,] binos enĩ pariunt capellæ plerunq;.
Barba, ¶Barbas,]ſic de quadrupedibus,nã hoĩm barbã vocamus, Incana autẽ dicit nimiũ cana. ¶Cynipei hirci,] libyes à fluuio cinype. ¶Miſeris nau.]qa frequẽter patiuntur ꝑicula. ¶In vſum aũt caſtrorũ.] Ideo dixit,qa de ciliciis & poliunt̃ loricæ, & tegũtur tabulata turrium, ne iactatis facibus ignis poſſit adhibere,& bene laudat capellas dicẽs ciliciorũ vſum,& in mari,& in terra ꝓdeſſe mortalibus , & hoc eſt in duobus elementis
Paſcor, conceſſis hominibus. ¶paſcunt̃ ſyluas,] Et paſco, & paſcor illã rẽ dicim⁹. ¶Sũma li.] montis Arcadiæ, & eſt ſpẽs ꝓ genere. ¶Suosq; ducũt,] Educãt fœtus proprios,& nutriũt,vñ,& educatos dixim⁹. ¶Quo minor eſt illis, cu.mor.ege.]ordo oſt,omni ſtudio auertas ab eis vẽtos, & glaciẽ,quo egeſtas mortalis.i.neceſſitas mortalitatis minor eſt illi curæ,hoc eſt minus ad ipſarum pertinet curam.Nam hoc dicit quanto ſibi adeſſe minus poſſunt,tanto eis à te maior eſt impẽdenda diligentia.

PROBVS.

Cinyps. Cinypei tondent hirci,ſetasq; comantes. Vſum in caſtrorum & miſeris velamina nautis.] Cinyps oppidum eſt , & flumen aphricæ regionis garamantum.Apud eos hirci villoſiſſimi naſcuntur,quos tondent ad Cilicia,quibus nautæ vtuntur.

MANCINELLVS.

Denſior hinc ſoboles,]Capræ pariunt,& quaternos, ſed raro admodum,ferunt quinq; menſibus,vt oues capræ pinguedine ſterileſcunt,trimæ minus vtiliter generant,&in ſenecta non vltra quadriennium incipiunt ſeptimo menſe,& adhuc lactantes concipiunt nouembri menſe,vt martio pariant,vita logiſſima plurimum annis,octo,tradunt,& noctu non minus cernere quàm interdiu, Plynius libro octauo. Columella verò libro item octauo,capitulo ſexto,de capris ſic ait. Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos nonnunquàm trigeminos.
Hubera. Tubera. ¶Læta hubera mammis,]hic locus oſtendit hubera recte deduci ab humeo ſecundùm aliquos:vt tubera à tumeo,m, litera in,b,conuerſa,loca enim arida infœcunda ſunt, apparetq; hubera dici interiora mammarum,mammas verò huberis eminentias.Nec minus interdum inquit capræ,& ſobolem, & copiam lactis præbent,hirci etiam commoda hominibus tribuunt,&in terra,& in mari. ¶Cinyphei hirci,] Cinyps fluuius eſt in lybia per huberrima arua decidens, vt ſcribit Mela. Poeta verò oſtendit illic eſſe hircos tonſili villo, & Plynius libro.viij. ait,
Ciliciũ. quòd in Cilicia circaq; Syriam capræ villo tonſili veſtiuntur, ¶Tondent,]pro tondentur,hoc loco Priſcia. exponit lib.viij. tu videto latius in Tityro ibi,tondenti barba cadebat, poteſt ẽt dici tondent ſcilicet paſtores,& ſic cinypei hirci genitiuus eſſet ſingularis. ¶Barbas,]ideſt pilos dicunt:mentum verò pilorum locum. ¶Incana,]valde cana. ¶Vſum in caſtrorum,]Varro li. ij.c.vlti.ſic ait,Suſcipit coſſinius,vt fructuum ouis è lana adveſtimentum,Sic capra pilos adminiſtrata ad vſum nauticum, & ad bellica tormenta,& fabrilia vaſa.Neq;, non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ:vt in Getulia,& Sardinia,Poſt inquit,ꝙ maꝫnis villis ſunt in magna parte Phrygiæ, vnde Cilicia,& cætera eius generis fieri ſolent. ¶Paſcuntur ſyluas,]videto paulò ſuperius,ibi frondentia arbutaLycæi,pro quocunq; monte poſuit Lyceum Arcadiæ montem,nam ibi eſt ouium,& caprarũ copia. ¶Dumos,]ſpinas. ¶Suosq; ducunt,]vel ſecum ducunt paſcendo,vel ducunt,pro educant,ideſt nutriunt, ac lactant,quod quàmuis ſit omnino:hubera plena domũ referunt, Columel.lib.viij.ca.vj.ſcri.ꝙ capella præcipue probatur ſimillima hirco:ſi etiam eſt huberis maximi,& lactis abundantiſſimi. ¶Glaciem,]Colu.li.viij.de capris inquit, huic pecudi nocet æſtus,ſed magis frigus,& præcipue fœtæ,i.grauidæ quę in gelicidio hyemis cõceptũ fecit. De caprili verò ſuperius videto ibi ſtabula ab ventis. ¶Mortalis egeſtas ,] ordo eſt in hoc carmine.Quo egeſtas mortalis eſt minor curę illi ideſt minori curę hoc eſt quanto minus curant humanam indigentiam, neceſſitatem,auxilium,tanto magis eas curare debemus. ¶Virgea pabula,] arbuſculis enĩ frutetisq; maxime gaudent capræ,ea ſunt arbutus,cytiſusq; agreſtis,nec minus iligni,quęrniq; frutices,qui in altitudinem non proſiliunt, Col.lib.viij. ¶Fœnilia bruma,]idem eodem libr. cap. verò.iij.ait de ouibus,quod penurię hyemis ſuccurritur obiectis intra tectum per ꝑſepia cibis. Aluntur autem commodiſſime repoſitis vlmeis, vel ex fraxino frondibus,vel autũnali fœno,qđ cordũ vocat̃:nã id mollius,&ob id iucũdius eſt quàm maturũ.Cytiſo quoq;,& ſatiua vicia pulcherrima paſcunt̃,hæc ille de ouibus hyeme cibãdis:qđ qdẽ etiã de capris intelligendũ eſt,ait enĩ Var.li.ij .ca.iij. Nec multo aliter tuendũ eſſe hoc pecus in paſtu,atq; ouilium.

ASCENSIVS.

Denſior hinc. Docet(vt dixi)vtilitatẽ quã capræ plus ꝙ oues afferũt dicẽs eas & fœtu & lactæ ꝑſtare & tñ ex pilis earũ etiã integumenta fieri cõtra pluuiã vtilia deinde qa minori cura atq; cuſtodia paſcuntur æſtate, & minori impenſa hyeme . ¶ Ordo aũt eſt. Denſior ſoboles.i.proles aut fœtus eſt ſup.hinc.i. ex capris quæ binos ferè pariũt quã ex ouibus q̃ ferè ſingulos, & copia lactis largi eſt hinc.ſ.ex capris maior ꝙ ex ouib⁹. Et ꝙ.i.ꝙto magis mulctra.i.vas mulctrale in qđ.ſ.,mulget̃,ſpũauerit hubere exhauſto.i.emulcto,extracto.ſ.oĩ lactę,ſup.tãto magis hubera.ſ.earũ manabũt.i.diſtillabũt lacte, mãmis ꝑſſis.ſ. palmis, exprimendo lac,quã rẽ oues nõ patiunt̃ vñ dictũ eſt in buco. Et ſuccus pecori,& lac ſubducit̃ agnis. Nec minus.i.quinetiã hirci cinyphei tondent.i.tondentur barbas.i.habẽt barbas tonſas, & id quo mõ Priſcia.interꝑtat̃ aut paſtores tõdẽt barbas & incana i.mł̃tũ cana mẽta & ſetas comãtes.i.fructificãtes&oblõgas hirci cinyphei.i.libyci,ſunt enĩ plurimi in libia etiam tonſili villo, videtur aũt à ntõ cinyps ſcribendum,cinypei nam à cinype fieret cinypei penul.long. Nota eſt inſana & friuola controuerſia eorum q de lana caprina contendũt dicẽtibus,aliis lana,aliis villum,aliis pilũ aliis ſetã dici. Sanè lana eſt mollior villus in ouibus,villus criſpãs,pilus in leone, & qbuſdã canibus,ſeta durus admodũ,& rigẽs pilus vt in porco. Pilus aũt ĩter ſetã& lanã medius,vt in equo,cane,hoĩe,atq; aliis multis,tõdẽt dico in vſum caſtrorũ vt.ſ. fiãt integumenta cõtra pluuiam,&tondẽt miſeris nautis ſup.in velamina.i.cooperimẽta & integumẽta , corporũ verò ꝓ ſed,capræ.ſ.& hirci.paſcunt̃ ſyluas &ſumma.i.verticẽ& ſummitatẽ licæi.ſ.mõtis Arcadiæ,& paſcunt̃ rubos,i.vepres horrẽtis.i.aſperos,& hirſutos, &dumos amãtes.i.appetẽtes ardua ſ.loca,hoc eſt capræ non carpũt prata,quorũ fœnũ ꝑcioſum ſit , ſed frõdes q̃ niſi carpſerint in nihilũ deciderint, itaq; nihil conſtant earũ ferè pabula,nec moleſta eſt cuſtodia , vñ ſubdit. Atq; ipæ.ſ.ſine cuſtode aut paſtore,memores.ſ.capriliũ ſuorũ redeũt in tecta,& ducunt,ſ.ſecũ in tecta,ſuos. ſ. fœtus,hoc eſt hedulos, aut ducunt.i.educant,& vix ſuperãt.i.ſupertranſire pñt,hubere grauido.i.lacte diſtento,& onuſto,limẽ.i,lignũ tranſuerſum in introitu. Ergo.qa tanto ſunt vſui,tu auertes.ſ. ab eis oĩ ſtudio.i. conamine,& diligentia glaciem,& ventos niuales,ſup.eo diligentius,quo egeſtas,i.neceſſitas,& labor mortalis.i.mortalitatis,& quæ aut qui mortalibus ferè comes eſt:eſt illis minor curæ.i.quãtũ ad curam,hoc eſt minori curę ſi legatur quo minus, &c.facilior eſſet conſtructio. Senſus aũt eſt:quia capræ ſunt, ſui cult⁹ negligẽtes,minusq; ꝓuidæ circa miſerias mortaliũ,eo diligẽtius nobis curãdę ſunt,tu ergo auertes glaciẽ,&vẽtos niuales i.q cũ niuib⁹ decidũt,& tu lætus.i.libẽs,& bñ volẽs feres,ſ.in ſtabula,victũ & ꝓ.i.pabula virgea. i. virgarũ frõdes,aut comas in

pabula

pabula earũ decerptas,nec claudes fœnilia.i.loca in qbꝰ fœnũ reponit̃,tota bruma.i.medię hyemis tpe,hoc eſt nõ negabis eis fœnũ ſaltem deuterũ,i.ſecũdæ ſectionis qd'Cordũ vocant ſecaturq́ in autumno.

ℂPIERIVS.

ℂQuã magis exhau.ſpumauerit vbere mulctra,] In Ro.codi.& in aliquot aliis puetuſtis legit̃.Quo magis idq́,vt,mihi videt̃ elegãter,miſſas verò facio dictiones quaſdã inſcitia librarij perperã notatas.¶Lęta magis preſſis manabũt flumina mãmis.] In Ro.cod.in Longobar.& aliquot aliis ſane ꝙ veteribus, non flumina,ſed,vbera,legit̃. Qui legerant vbere in ſupiore verſu, veriti ſunt repetitionẽ eiuſdẽ vocabuli ariditatẽ orationis præ ſe ferre, ſe ferre,ideoq́ flumina ſuppoſuerunt. Sed enim,ſi animũ aduertas,color ille dicẽdi nõ modo nõ aridus videt̃,ſed & venuſtatis plurimũ habere,ꝙꝙ metaphorica ea hyperbole, flumina loco huic optime conueniat,& incõparabilẽ exprimat hubertatem. ¶Cinyphij tondent hirci,]In Ro.cod.hircis, legit̃, ab eis em̃ lanicij genus id demit̃. Sunt etiã codices antiqui, in qbus ſcriptũ eſt hirquis,vt in bucolicis etiã oſtẽdimus hircũ, & hirquũ eundẽ,ſed ſi figurã agnoſcit Priſcianus , tondent ꝓ tondentur, quare hirci melius, de Cyniphiis hircis apud herodotũ mẽtio. Aduerte verò ſcriptionẽ,quod quàmuis in græcis diuerſorũ auctorũ codicibus impreſſis, κινυφιος ſcriptũ ſit prima per ιωτα,ſecunda per,υ,ψιλον,tamen in iis,qui manu ſcripti ſunt κυνιφιος prima per,υ,altera per,ι, habetur.

At verò Zephyris quum læta vocantibus æſtas:
In ſaltus vtrúnq; gregem,atq; in paſcua mittes.
Luciferi primo cum ſydere,frigida rura
Carpamus:dum mane nouum,dum gramina canent:
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde,vbi quarta ſitim cœli collegerit hora:
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ:
Ad puteos,aut alta greges ad ſtagna iubeto:
Currentem ilignis potare canalibus vndam.
Æſtibus at mediis vmbroſam exquirere vallem:
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos:aut ſicubi nigrum
Illicibus crebris ſacra nemus accubet vmbra.
Tum tenues dare rurſus aquas:& paſcere rurſus
Solis ad occaſum:quum frigidus aëra Veſper
Temperat:& ſaltus reficit iam roſcida luna:
Littoraq́ Halcyonen reſonent,& Acanthida dumi.

ℂSERVIVS.

ℂQuũ læta æſtas,] ſubaudi aduenerit. Dicit aũt ver: quo flare zephyrus incipit, vt Et zephyro putris ſe gleba reſol.¶Carpamꝰ] carpere cogamus aĩalia. Et mane pa.per.o.ſecũdũ morẽ ſuę ꝓuincię.nã in aliquibus locis morbũ contrahunt niſi iã ſiccato rore naſcantur.¶Dum gra.]nocturnis , & matutinis lucentes roribus herbæ. ¶Et cantu quærule rũpent ar.ci.]querulæ canore Hora.ſub cantu q̃rulæ deſpice tibiæ.Aut certe q̃rulæ propter illã fabulam dicit,quod Titonus maritus auroræ poſt optatam longiſſimam vitam in cicadam dicit̃ conuerſus.¶Rumpent,]nimio ſ.clamore.Iuue.Aſſiduo ruptæ lectore columne. Perſiꝰ Findor vt arcadiæ pecuaria rudere dicas.¶Illigniscanalibus]ex ilice factis. Sanè& canalis meliꝰ generis fœminini quã maſculini proferimus. Sic vbi magna iouis antiquo robore quercꝰ,q̃ eſt ioui cõſecrata.¶Nigrũ,]qd'dicit ioui quercꝰ & illicibus crebris ſacra vmbra.Nõ reuera cõſecratos lucos dicit nos petere debere:ſed ita dẽſos,vt ſunt illi, quos religio defendit.Vñ apparet q̃rcũ iouis,& ſacrã vmbra gñalia eẽ nõ ſpecialia epitheta.nã,vt diximꝰ & oĩs q̃rcus ioui eſt conſecrata,& oĩs lucus Dianæ.¶Tenues aquas ,] Ephitheton aquarũ alibi, ac in aquas,tenuis dilapſus abibit.¶Tẽperat,]refrigerat æſtatis calorẽ.¶Reficit,]recreat.¶Luna]nox.¶Litora Alcyonẽ] ideſt quo tẽpore reſonãt per litora Alcyon auis,cuius fabulã in primo memorauimus.Per dumos verò achantis,quam alij luſiniam eſſe volunt,alij verò carduelum,quæ ſpinis,& carduis paſcitur,vt inde etiam apud græcos , Achantis dicta ſit ab achanthis.i.ſpinis,quibus paſcitur.

Canalis.

Alcyones.

ℂPBOBVS.

ℂLittoraq́ alcyonem reſonant & a.du.]Alcyone fuit filia.Aeoli vxor Cæycis,quo in naufragio amiſſo mutata eſt in aues alcyonias,cuius partus dum excluditur.vij.diebus mare quietum eſt.Achantis ea eſt quæ græce achantis dicta eſt, latine carduelus à carduo.¶Dumi,]vocantur aſpera loca,& inculta collicoſa,alij luſciniam.

ℂMANCINELLVS.

ℂAt verò,]ordo eſt.At vẽrò quũ æſtas læta.ſ.eſt,vl' aduenit zephyris vocãtibꝰ mittes in ſaltus,&c.¶Læta æſtas,] nõ de vere, ſed de ipſa æſtate loqtur.Colu.em̃ li.xij.c.ij.ſic ait,Nonis maiis vergiliæ exoriunt̃,mane fauonius.vij .Idus Maij æſtatis initiũ fauonius,aut corus interdũ,& pluuiæ.vj.Idus vergiliæ totæ apparẽt,fauonius aut corus interdũ pluuiæ.Ecce hic apparet q̃ño æſtatẽ zephyri vocãt.Præterea Var.ẽt lib.ij.c.ij . id apertiſſime oſtẽdit de æſtate nõ de vere intelligẽdũ , ait enim de ouibus qd' ęſtate cum prima luce exeunt paſtum,propterea ꝙ tũc herba roſida meridiana,quæ eſt aridior iocunditate præſtat, ſole exorto puro propellunt,vt reintegrantes rurſus ad paſtum alacriores, faciãt.Circiter meridianos æſtus dũ deferueſcant, ſub vmbriferas rupes,& arbores patulas ſubiiciũt,quod refrigerato aere veſpertino,rurſus paſcãt ad ſolis occaſum.Ita paſcere pecus oportet,vt aduerſo ſole agat,caput em̃ ouis molle maxime eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ab bibendum appellunt,& rurſus paſcunt,quoad contenebrauit,iterum enim tum iucũditas in herba reintegrata eſt:hæc ab vergiliarum exortu ad ęquinoctium autumnale maxime obſeruant.Reliquæ paſtiones hyberno,ac verno tempore hoc mutant , quod pruina iã exhalata propellunt in pabulum,& paſcunt,diem totum ac meridiano tẽpore ſemel agere potum ſatis habent. His igit̃ patet de æſtate itelligi nõ devere q̃ oĩa Var. Maro appoſuit hoc loco Col.itẽ.li. viij.

viij.c.iij. de æſtate ĩtelligit. Vtrũq; gregem,ouiũ,& caprarũ.¶Luciferi]de hoc iã ſupra.¶Canẽt,]ꝓpter pruinam.ſ.Ros de rore itẽ ſuperius.¶Sitim cœli,]i.aeris ęſtũ,¶Cicadæ,]vide in Alexi. ¶Ilignis canalibus ,] Col.li.viij.c.iij . ait nulla eẽ tã blãda pabula,aut etiã paſcua,quorũ gr̃a ñ exoleſcat vſu cõtinuo,niſi pecudũ faſtidio occurrerit præbito ſale,qd̃ veluti ad pabuli cõdimentũ per æſtatem canalibus ligneis impoſitũ, quũ ẽ paſtu redeũt,oues lãbũt,atq; eo ſapore cupidinẽ bibendi.paſcẽdiq́ cõcipiũt. ¶Roſida luna] humida ĩtelligito ꝙ de veſpertina luna, q̃ oĩa, vt iam oſtẽdit. Varro quoq; edocuit.¶Alcyonem,] vide li.j.Geor.ibi dilecte thetidi alciones. ¶Acãthida,] ſic legẽdũ eſt nõ aliter, nam Theocritus in quodã carmine æglo.quæ inſcribit̃ Thaliſia acãthides ait.Eſt aũt acanthis auis vario colore, & ſtridula quæ inter ſpinas viuit,legat̃ igitur carmẽ ſic, littoraq́ alcyonẽ reſonant,& acanthida dumi.

Acãthis.

ℂASCENSIVS.

ℂAt verò zephyris &c.docuit quo pacto tpe hiberno educãdæ ſint capræ,ſed & oues ferè eadẽ poſtulãt nutrimẽta , nunc docet q̃ño tpibꝰ reliqs paſcẽdæ,ſint facturꝰ de varietate paſcẽdi,& de diuerſitate cœli nõ iniucũdã nec ineptã digreſſionẽ. ¶Ordo eſt At verò.i.ſed certe cũ æſtas læta.ſ.q̃ eſt in fine Aprilis & in maio.ſup.eſt aut aduenit,tu mittes vtrũq; gregẽ.ſ.tã ouiũ ꝙ caprarũ,in ſaltꝰ atq; in paſcua,& hoc zephyris vocãtibꝰ.i,inuitãtibus te & gregẽ.Carpamꝰ.i.carpere cogamꝰ rura frigida,ſ.nocturno frigore cũ primo ſydere.i.cũ primũ apparet ſydus luciferi.i. ſtelle lucẽ ferẽtis & ſolẽ tpe matutino p̄cedẽtis veſpertino aũt ſequẽtis,dũ.i.ꝙdiu mane,i.tẽpus matutinũ,eſt nouum & dũ.i.ꝙ diu gramina canẽt,ſ.pruina & dũ ros eſt gratiſſimꝰ pecori in tenera herba,& id ſecũdũ morẽ patriæ ſuæ p̄cipit poeta inde vbi. i.poſtquã quarta hora. ſ.poſt ortũ ſolis,collegerit ſitim.i.ſiccitatẽ,cœli.i.aeris,& cicadæ q̃rulæ rũpẽt.i.diffindẽt cãtu.ſ.ſuo,arbuſta.i,arbores vicinas,de qbꝰ in.ij.æglo . Sole ſub ardẽri reſonãt arbuſta cicadis (hyperbole aũt eſt in hoc qd' dicit arbuſta cãtu rũpi,quaſi verò tãto impetu emittãt crepitꝰ ſuos vt arbores diffindãt,quã imitatus eſt Iuuena.ſat.j.dicẽs.Frõtonis platani conuulſaq́ marmora clamãt. Semp,& aſſiduo ruptæ lectore columnæ)cũ ergo cauma inſtabit,iubeto potare.i . ad potũ agere greges ad puteos aut alta,i.ꝓfunda ſtagna,advndã currẽtẽ.i.defluẽtẽ canalibꝰ.i.tubis cauatis,ilignis.i.ex ilice factis. At.i.ſed iubeto ſup.gregẽ exq̃rere vmbroſam vallẽ mediis æſtibus.i.dũ medij ſunt æſtus ſicubi.i.ſi alicubi magna q̃rcus iouis.i.ioui ſacra, tẽdat antiquo robore.i.ex trũco lõgęuo & grãdi,ramos ingentis.i.valde amplos& extẽſos,aut ſi nemꝰ.i.arboretũ nigrũ.i.caliginoſum vmbra ſacra.i.tali qualis ſolet eẽ in lucis ſacris, accubet.i.vicinũ iaceat,crebris illicibꝰ.i.illis arboribꝰ cõdẽſæ poſitis, à quibus naſcit̃ vmbra ex aduerſo.ſ.ſolis, & tu iubebis dare rurſus.i.iterũ,tũ.i.tũc dũ ſe ſub vmbrã receperint , aquas.i.potum aq̃rũ ,& paſcere rurſus ad occaſum ſolis quũ veſper. i.heſperus ſeu veſperus ſtella veſpertina frigidꝰ.i. frigus nocturnũ afferẽs tẽperat.ſ.ab æſtu aera,& luna roſida.i.hũore nocturno ꝓfundẽs terrã reficit iã ſaltus,& quũ litora reſonãt.i.referunt cãtãtẽ halcyonẽ auiculã illã q̃ in mari in ſumma trãqllitate nidificare ſolet,& dumi referũt acãthida auiculã illã dumis gaudẽtẽ hoc eſt cãtũ eius quẽ repetit æſtu diurno ſedato.

ℂPIERIVS.

ℂAd puteos aut alta greges ad ſtagna.]In Ro.codi.At puteos adq́ alta greges at ſtagna.In plæriſq; em̃ præcipue ex his antiquis

quis ſemp ad,præpoſitio p,t,ſcribit. Sed qđ adq;,in eo codice le-
gitur apud No. Marcellum in Libello de indiſcretis generibus
aut,legit,vt vulgata habēt exēplaria,qđ verò Virgi. puteos ge-
nere maſculino dixit. Varro maluit neutro dicere putea. vt ma-
ria,vt apud græcos φρέαρ neutri generis eſt,eodem ſignificato.
¶ Currēte illignis potare canalibus vndā,] In Ro.co.lignis non
ilignis ſcriptū eſt. Verum ligneis fuiſſe prius videt in aliquot
codi.in nonnullis,iligneis,eſt per ei,diphth.vt amiceis ſueis,in
veterum monumentis,ſed eñ vt etiā in Medi.eſt,ilignis,agno-
ſcit Seruius, & proprietatem poeticam refert ea compoſitio.
¶ Æſtibus at mediis vmbroſam exqrere vallem.] In codi.Lon-
gobar. Æſtibus aūt mediis,legit;in qbuſdā aliis anti. ac mediis
In Longobar.adquirere.qđ nō ita placet.Nō tñ diſplicet at, vbi
aut,
aut,habet:vt quatuor ſint pcepta vno quoq; die ſeruāda. Quip-
pe vt mane paſcant,hora quarta potum miniſtremus, meridie
ſub vmbra contineant: veſperi verò iterū in paſcua mittantur.
¶ Tum tenues dare rurſus aquas,] In Ro.codic. Tunc tenuis,
ſed Tum,multo magis placet. ¶ Reſonant & achantida dumi.]
Vel vt alij acāthida. Scio fore,vt multi mihi negotiū faceſſant,
ſi dixero in antiqs oībus cod.quotquot ad manus meas perue-
nere,vno conſenſu legi,acalanthida dumi . Ita eñ in Roma. ita
in Oblongo codicibus antiquiſſimis,ita in Medi.ita deniq; ha-
betur in plęriſq; aliis, Præterea videt Probus lectionem hanc
agnouiſſe,ſi modo fidelē codicē nāciſcare, dū dicit. Acalanthis
ea eſt q̄ græce ακανθις dicta eſt. Latine carduelis,à carduo. Ne-
q; verò ignari ſumus ex ply. atq; etiā ex Ariſtotele Acanthin ī
ſpinis viuere,odiſſe aſinos ideo q flores ſpinę libēter deuorēt.

Quid tibi paſtores Libyæ,quid paſcua verſu
Proſequar? & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem,noctemq;,& totum ex ordine menſem
Paſcitur:itq; pecus longa in deſerta ſine vllis
Hoſpitiis:tantum campi iacet:omnia ſecum
Armentarius Apher agit,tectumq;,laremq;,
Armaq;,Amyclæumq; canem,Creſſamq; pharetram.
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis:
Iniuſto ſub faſce viam quum carpit,& hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

SERVIVS.

Quid tibi paſtores lybię] dicit pro qualitate prouin-
ciarum diuerſa eſſe genera paſtionum. ¶ Sine vllis ho-
ſpitiis,] ſine vllis ſtabulis. ¶ Armētarius apher agit,]
abuſiue armentarium po-
ſuit:nam nunc de gregibus loquitur. ¶ Tectumq; la-
remq;,] Tentoria militum more ac ſi caſam diceret.
Amiclæ vbi locorum. ¶ Amyclæumq; canem,] Laconicum, & eſt ſpecies p
genere. Amiclæ autem eſt ciuitas laconię,vnde eſt, Ta-
lis amyclei domitus pollu-
lis habenis. Cyllarus. ¶ Patriis armis,] acer romanus generali
ter ſibi conceſſis,acſi diceret, martiis iniuſto ſub faſce, ſub ma-
gno onere,vt Ego hoc te faſce leuabo. Magnum autem onus.
dicit propter arma,alimēta,veſtitum. ¶ Ante expectatum,] id-
eſt dicto citius anteq eius expectetur aduentus , & eſt vna pars
orationis,hoc eſt aduerbium . ¶ Stat,] obſtat. Nam apheręſis,
eſt.

PROBVS.

Mapalia vbi locorum. Mapalia,] loca deſerta punica. ¶ Quid tibi paſtores libyæ.q.
p.v.t.&.r.habitata mapalia.t.] Numidæ mapalia ,vocant tecta
ſua quæ ſubductis nauibus ſuis poſt Amiſſum regem Perſea in
uerſa pro domicilio habere cœperūt. ¶ Amycleumq; canem,]
laconicū. ¶ Creſſam,] cretenſem,qa ibi optimi ſagitarij ſunt.

MANCINELLVS.

Numidę Quid tibi,] oſtendit ſecundū varias regiones vario modo,&
tempore paſci. ¶ Paſtores libyæ,] numidas ſeu nomadas, intel
ligit,ſcribit enim Solinus , quod numidæ incolæ quādiu erra-
runt pabulationibus vagabundi Nomades dicti ſunt & Ply.lib.
v.ca.iiij.ſic ait,numidæ verò nomade à permutandis Papilioni
bus,mapalia ſua,hoc eſt domos plauſtris circūferentes,nomas
autem numidia dicitur,& paſtor,nomeus, nomeo paſco,nome
pabulum,paſtura. Nomao autem cum ſcđa litera omega diui-
do moueo. ¶ Raris habitata mapalia tectis.] Mapalia caſæ pu-
nicæ appellantur,vt inquit Feſtus,de hisverò Sal.in iug.ſic,Cæ
terum
terum adhuc ędificia Numi- Mapalia
darum agreſtium quæ ma-
palia illi vocant , oblonga,
incuruis lateribꝰ tecta, qua
ſi nauium carinę ſunt. ¶ Ra-
ris tectis,] ſcribit Stra.libro
xvij.quòd maxima mediter
ranæ Libyæ pars, & regio
circa Oceanum deſerta eſt,
Paruis præterea habitatio-
nibus & ſparſis , & ex ma-
gna parte paſtoralibus di-
ſtincta eſt . Ora autem,quæ
ex aduerſo nobis eſt,tota be
ne habitatur , ¶ Armenta-
rius,] ſunt enim ibi,& armē
ta,& greges , propterea ar-
mentarius ait,tectumq;,mapalia,ideſt domos in plauſtris intel
ligit,vt ex Plynij verbis ſuperioribus habetur. ¶ Laremq;,] larē
hic intelligo ignem,quoniam tectum dixit,& Col.lib.xij.de vi
lico inquit,conſueſcat ruſticus circa larem domini focum fami Lar.
liarem ſemper epulari. Lar etiam quandoq; pro domo ponitur.
Oui .lib.j.triſt. Quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari , ponitur &
pro deo ipſo familiari,qui domi in ipſo foco colebatur, nam fo
cus deorum penatium ara eſt, vt etiam Porphyrius tradit: hæc
tamen latius habentur ode ſecūda. ¶ Amycleum,] laconicum
de amyclis ſuperius patuit. ¶ Creſſam,] in Creta enim optimi
calami pro ſagittis ſunt apud Cydoniam vrbem, de qua in fine
Buco. ¶ Iniuſto ſub faſce,] ſub ingenti onere. Vegetius enim li.
j.ſcribit qđ pondus quoq; baiulare vſq; ad.lx.libras,& iter face
re gradu militari frequentiſſime cogendi ſunt iuniores,quibus
in arduis expeditiōibus neceſſitas,imminet annonam pariter,
& arma portandi,quam rem antiquos milites factitaſſe , Virgi
lio ipſo teſte,cognoſci poteſt ex hoc loco vt idē ait. ¶ Et hoſti,]
legitur & hoſtem in antiquis.

ASCENSIVS.

Quid tibi paſtores &c. Quia qualitatē aeris obſeruandam pa
ſtoribꝰ ſignificauit docet diuerſa genera paſtionum in diuerſis
eſſe regionibus,lōgeq; aliter in libya æſtu aſſiduo ferè cōcuſſa,
aliterq; in ſcythia perpetuo frigore horrente pecora eſſe paſcē-
da. Significat tñ id nō apprime neceſſariū eſſe cognitu,cum Ita
lici

lici paſtores qbus temperatior eſt regio ad illorũ morẽ non paſcant, dicit ergo quid, i. ad quid, proſequar tibi verſu, i. decantẽ, aut deſcribã carmine paſtores, & paſcua libyæ, & mapalia quæ & magalia ſed magalia primã ꝓducit, mappalia corripit vtrũq; aũt ſingulari caret, i. caſas, & humilia domicilia libyæ habitata raris tectis. q. d. id inutiliter faciã quũ paſtoribus Italicis non cõducat id noſſe. Per tranſitũ tñ tãgit dicẽs. Pecus paſcit. ſ. in lybia ſæpe diẽ & noctẽ & totũ mẽſem ex ordine, & it. i. errat paſcẽdo in lõga deſerta ſine vllis hoſpitiis. i. ſeptis aut caulis ſeu ouilibus caprilibus´ve, tm̃ campi. i. tam amplus & capax campus iacet. i. requieſcit à ſatione & paſcuis exponitur. ſ. illic, vt ſic diuagari permittatur pecus armẽtarius. i. cuſtos armẽti, apher. i. ex aphrica vt lybicus, agit. i. ante ſe impellit oĩa. i. oẽs res ſuas, & tectũ & larẽ, i. rem familiarẽ & arma. i. inſtrumenta ſua, & canẽ amycleũ. i. laconicũ & pharetrã creſſam. i. cretenſem, cydoniis ſagittis refertã nõ ſecus. i. non aliter. ac. i. ꝙ Romanus. ſ. miles: acer, i. ſtrennuus in armis patriis. i. martiis ſup. agit ſecũ oĩa, cũ i. qñ carpitviã ſub faſce iniuſto, i. iniquo, hoc eſt nimis ponderoſo, & ſtat hoſti, i. in perniciẽ, & malum hoſtiũ ante expectatũ, i. ante expectationẽ, hoc eſt priusquã expectatus fuerit. ſtat dico caſtris poſitis in agmine. Seruius vult vnã eſſe partẽ orationis, ſed certe ſicut ablatiui impſonaliũ participiorũ in vſu ſunt quũ dicit. Et dicto citius tumida æquora placat, haud auſpicato adueni &c. inſperato accidit: ita qđ rarenter fit accuſatiuũ hic vſurpare videt̃ Virg. cũ ꝑpoſitione vt ſit ante expectatũ. i. priuſquàm expectetur. Et ita per tranſitũ ſuos laudat poeta.

¶ PIERIVS.

¶ Omnia ſecum armentarius apher agit, tectumq; laremq; armaq; amyclæumq; canem.] In Ro. codice legitur, tectumq; laboremq;, armaq;: vbi quid ſibi velit, laborem, viderint alij, mihi enim larem, ex antiquæ religionis cultu, ſummo opere placet. ¶ Iniuſto ſub faſce viam cũ carpit,] In Romano codice, quom, hoc loco ſcriptum eſt, prout moris fuit apud veteres: ſed enim Victorinus in orthographiæ præceptis ita monet, cum autem ſi fuerit aduerbium temporis per, q, &, v, ſiuevnum ſiue duo ſcribatis, vt quum primum, & qum facerem. ¶ Et hoſti ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris,] Vegeti⁹ primo de re militari, vbi de pondere agit cui ſe ſimiles debeat aſſuefacere, locũ hunc Virgilianũ citans. Et hoſtem ante expectatũ, legit, vtrunq; accuſatiuo caſu. Vt ſit ante expectatum hoſtem. huiuſmodiq; lectionem, & in veteri codice apud Ianum parrhaſium, & in vaticana bibliotheca, eo exemplari quẽ Franciſci Petrarche fuiſſe aiunt. Quantum verò ad ſcribendi rationem pertinet, expectatum, abſq;, s, litera, ante, p, poſita vulgata ferè omnia habẽt exẽplaria. Sed enim in Romano codice, exſpectatum, legitur, s, adſeruata, & ita ſcribendũ monet Terentius Scaurus, ne per detractionem peccetur, ſi. s. litera ſubmoueatur, quũ adiecta præpoſitione. ait ille, ſaluũ eſſe initium dictionis, quæ ſubſequitur, debeat ait verò Velius longus quoſdam differentiam poſuiſſe, vt qñ expecto opperior ſignificat, per. x, &, p, aſq;, s, ſcribat̃. Qñ verò à ſpecto ſpectas eſt, ſeruet, s, ſed neq; veterum monumenta, neq; totius penè antiquitatis codices huic ſe regulæ ſubmiſere, ſed invtroq; ſignificato paſſim per, x, &, s, expecto ſcriptum inuenies. ſanè Aruſianus meſſus locum hunc ita interpretatur, vt ante exſpectatum, anteꝙ exſpectatus exponat, Ibiq; pro ſtat in agmine, ſcriptum eſt, ſtat in ordine. In quo admirabiliorem Romani militis virtutem intuemur: nam cum agmen incondita ſæpe ſit multitudo. etiam temere contracta, ordo nunquàm eſt ſine duce, imperatore. præfecto, tribuno´ve. Quare videt̃ hic Virgilius ſummam diſciplinæ militaris obſeruantiam in Romanis admirari, cum dicit eos hoſti obuiam factos, prius quàm illum aſpiciant, expeditiſſimo opere ſimul, & vallũ fixiſſe, neq; ſolum arma corripuiſſe, ſedveluti ſi nihil aliud negotij intercurriſſet, in ordine iam cõſiſtere paratũ non tã ad vallũ defendẽdũ, ſed ẽt ad ipſam hoſtiũ aciẽ inuadendã: ſed quãuis ita legat̃ apud aruſianũ, bona tñ veterũ codicũ pars, agmine, legit: idq; magis eruditorũ auribus ſatisfacere videtur.

At non, quâ Scythiæ gentes, Mæoticaq; vnda,
Turbidus & torquens flauentes Iſter arenas:
Quâq; radit medium Rhodôpe porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, néq; vllæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed iacet aggeribus niueïs informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemq; aſſurgit in vlnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri,
Tum ſol pallentes haud vnquàm diſcutit vmbras
Nec quum inuectus equis altum petit æthera: nec quum
Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum,
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ:
Vndaq; iam tergo ferratos ſuſtinet orbes:
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris:
Aëraq; diſſiliunt vulgo, veſteſq; rigeſcunt
Indutæ: cæduntq; ſecuribus humida vina:
Et totæ ſolidam in glaciem vertêre lacunæ:
Stiriaq; impexis induruit horrida barbis,

¶ SERVIVS.

¶ At non qua ſcythiæ gentes,] ſubaudi talis eſt paſtio

Mæotis. Iſter. ¶ Mæoticaq; vnda,] Mæotis palus eſt ſcythiæ frigore congelaſcẽs. ¶ Iſter,] fluuius eſt Scythiæ. q & danubius noĩatur. ¶ Quaq; redit medium rhodope porrecta

Axis. ſub axem,] Qua rhodope mons Thraciæ portentus in orientalẽ plagã, in ſeptẽtrionalem reflectit̃, nã ideo ait, redit ſub axem, nam axis eſt ſeptẽtrio, q grecæ ἅμαζα dicitur. ¶ Informis niueis,] ſupfuſiõe carẽs varietate formarum nulliſq; agnoſcẽda limitib⁹. ¶ Septẽq; aſſurgit

Vlna. in vlnas] Creſcit in ſeptẽ vlnas. Vlna aũt ſcđm aliosvtriuſq; man⁹ extenſio eſt, ſcđm alios cubitus quod magis, verũ eſt quia græce ὠλένη dicitur cubit⁹, vnde eſt λευκώλενας ἥρη. ¶ Pallẽtes haud vnꝙ,] i. nũquã nubes diſſoluit. Nam pallentes vmbras nõ ex nocte, ſed ex nubibus factas appellat, ¶ Cõcreſcũt

Cruſta. ſubite currenti in flumine Cruſtæ,] aquæ currẽtes repẽte congelaſcũt, & notandũ quia cũ cruſtã dicim⁹, fœmini. gñe lapidis aut ligni aut gelu partẽ ſigni

Cruſtũ. ficam⁹ Cũ verò cruſtũ dicim⁹ eduliũ aliqđ ſignificam⁹, partẽ panis. vel placentæ, ipſe in. vij, Orbem fatalis cruſti. Hora. Dant cruſtula blãdi doctores. Iuuena. Nos colaphũ incutimus lãbenti cruſtula ſeruo.

Hoſpitalis Hõ. ¶ Hoſpita,] facilis vñ & hoſpitalis hõ dicitur hoſpiti ſeruiẽs apte. ¶ Æraq; diſſiliũt,] crepãt. ¶ Vulgo] paſſim nã tã nimio frigore ꝙ calore æra rũpunt̃. Perſius, Findit infantes ſtatuas. ¶ Veſteſq; rigeſcũt,] durant̃ vt frangi potius quum ſcindi poſſe videantur. ¶ Cedũtq; ſecuribus humida vina,] & vina naturaliter calida illic gelant̃. Intelligimus aũt peregrina nã illic nõ naſcuntur vina ꝓpter nimiũ frigus, & cõtinuũ: ſicut ipſe paulopoſt docet dicẽs, Fermẽto, atq; acidis imitantur vitea ſorbis. Sanè voluntphyſici vinũ nõ gelari. Vñ hoc loco, aut hyperbole eſt, aut qa dixi humida aquæ mixta intelligimus, Ita eĩ gelare dicuntur, Et totæ ſolida in glaciemvertere lacunæ,] foſſe ad ſiccandos agros paratæ, cum alibi tm̃ incruſtentur, illic vſq; imum gelantur. ¶ Stiriaq; impexis induruit.] Stiria, ideſt gutta, vnde fit diminutiuum, vt dicamus ſtilla. vnde fit ſtillicidium Senſus aũt duplex eſt, nã hoc dicit impexis barbis pecudũ pendens gutta duratur. Aut certe de tectis & arboribus gutta horrida induruit in modũ barbarum.

¶ PROBVS.

¶ Rhodope,] mons Thraciæ. ¶ Medium axem] ſeptẽtrionem dicit.

¶ MANCINELLVS.

¶ At non,] ſ. pecus it longa in deſerta. ¶ Scythiæ gentes,] hic Nomades alios paſtores, q in ſcythia ſunt intelligit, de quibus Stra. lib. ij. ſic ait, Nomades etenĩ tẽtoriis vtunt̃ centonũ, inſtar pilo cõtextis, in plauſtris vitam degentes circũq; tentoria pecora comitantur, à quibus victum captant, & aluntur lacte, caſeo, carne. Paſcua verò ſectãtur, loca ſemper herboſa permutantes, hibernis quidem temporib⁹ Mæoticis verſantur in paludibus æſtiuis verò per campeſtria vagant̃, &c. ¶ Mæotica vnda,] Mæotis ſcythiæ lacus, qui tanaim recipit, vt Stra. docet li. xij. Ply. quoq; li. vij. lacũ dicit, idem verò Stra. li. viij, Mæotidis paludis oſtium inqt, ¶ Iſter,] de hoc videto lib. ij. Geor. ibi Deſcendẽs Dacus ab iſtro. ¶ Rhodope,] Thraciæ mons tendens in ſeptentrionem, vbi axis eſt, de quo ſupra. Strab. libro. vij. Myſos thraces, & getas etiam nomadasvocatos innuit, ideſt paſtores. ¶ Informis terra,] ſine forma propria, niue enim tecta eſt, Gelu. Stra. dicto libro. de Mæotica regione ait quod æreæ ſcinduntur hydriæ, quæ verò inter illas ſunt, congelantur: & piſces in glacie deſtituti ligonibus effodiuntur, alueus plauſtris deambulatur. Meminit item plura de glacie Mæotidis lib. ij. ¶ Septem vlnas,] in ſeptem brachia, de vlna latius æglo. iij. Semper hyems, de Scythica regione, multa. quæ huc etiam conueniunt, dicta ſunt li. j. Geor. ibi mũdus vt ad Scythiã. ¶ Cauri,] in hoc li. iã de eis diximus. ¶ Altũ æthera,] i. nec quum ſol ad cancrum, nec quũ tendit ad capricornum, nã tũc deſcẽdit rubro æquore, qđ rubrũ mare ſiue æthiopicũ appellãt ad auſtrũ verſus effundit̃ ex ea maxime parte, qua vaſta q̃dã ſolitudo, & inhabitabilis terræ plaga cõſpicit̃: ardẽtibus, ſemp caloribus exuſta. autor Dio. videto. itẽ Ply. lib. vj. ca. xxvij. & Soli. ca. xlvij. ¶ Ferratos or.] Stra. lib. ij. ſcrib. ꝙ in ore paludis mæotice tanta glacieivis eſt, vt quo in loco miſſus à Mitridate imperator equeſtri pugna barbaros in glacie hyeme ſuperauerat illos eoſdẽ nauali prælio ſoluto p æſtatem galu vicerit.

Nomades. Mæotis.

rit. ¶ Hoſpita,] ideſt habilis. ¶ Æraq; diſſiliunt,] diximus iaiam ꝙ æræ ſciunduntur hydriæ, quæ intra illas ſunt congelãtur. ¶ Vulgo,] paſſim. ¶ Rigeſcunt,] indureſcunt ex gelu. ¶ Vina,] Macro. li. vij. ſcri. ꝙ vina aut nunq̃, aut raro congelaſcunt quia vinũ ſemina quædã in ſe caloris habet. An aliã ꝓpriam cauſſa
Lacuna. eſt quã quia ignoro ſcire cupio incipiũt. ¶ Lacunæ,] Lacuna vti Feſtus ait, eſt aquæ collectio, & ab lacu deriuatur. ¶ Impexis
Silla. Gutta. barbis,] de brutis melius intelligendũ. ¶ Stiria,] gutta, ſtilla, interrogatus aũt palemon grãmaticus quid inter ſtillã, & guttam intereſſet gutta, inquit, ſtat. & ſtilla cadit. Euſeb. ſcribit.

ASCENSIVS.

At non qua ſcythiæ gentes &c. Docet diuerſum eſſe paſtionis genus apud ſcythas, longeq; aliã aeri qualitatẽ & paſtoribus viuẽdi formã ꝙ in libya. ¶ Ordo eſt, At. i. ſed nõ. ſ. ſic it pecus in longa deſerta ſine vllis hoſpitiis ſicut in aphrica (dependet enim ordo à ſuperioribus) ſup. in ea parte mũdi qua. ſ. ſunt gentes ſcythiæ, & vnda meotica. i. meotis palus ſcythiæ ſupple eſt, & qua iſter fluuius ille qui ſuis locis danubius dicitur, turbidus & torquens, i. voluens arenas flauentes, i. flaui coloris, & qua rhodopæ mons aut rupes thraciæ reddit, i. rurſum tendit porrecta. i. extenta in medium axem. i. in mediã regionem ſeptentrionis. Nõ dico ſic it pecus, qa paſtores tenẽt illic armẽta clauſa ſtabulis neq; aut vllæ herbæ apparẽt ſup. in cãpo aut vllæ frõdes ſup. apparẽt in arbore. ſed terra iacet informis. i. ſine ornatu & varietate formarũ aggeribus niueis. i. niue ageſtis cumulis, & alto gelu late, i. ampliter & in longũ ambitũ & aſſurgit. i. creſcit. ſ. gelu aut glacies ſeu nix in ſeptẽ vlnas, hyems, ſup. eſt illic ſemper & cauri ſpirãtes. i. efflantes aut flãdo ꝓducẽtes frigora ſemper ſup. ſunt illic. Tũ. i. præterea ſol. i. radius ſolaris haud. i. nõ diſcutit. i. amouet, vmbras pallentes. i. pallorẽ inducẽtes, qa interdiu nõ eſt caligo mera ſed pallida lux ex niue & nube mixtim ꝓducta nec. i. neq; tũc ſup. diſcutit vmbras, quũ. i. qñ ipſe. ſ. ſol petit altũ æthera. i. orit, inuectus. ſ. in hemiſperiũ noſtrũ equis. ſ. ſuis nec ſup. tũc quũ lauit. i. tingit (ſcd'm opinionẽ vulgi & eſt pñtis tẽporis à lauo lauis lauere) currũ ꝑcipitẽ, i. ꝑcipitãter currentẽ, lauit dico æquore oceani rubro. i. qd' rubrũ mare ſeu æthiopicũ appellãt; qd' auſtrũ v'ſus effundit, ſed cruſtæ. i. fragmẽta glaciei, cõcreſcũt. i. cõgelant ſubitæ in flumine currẽti, idq; vt qdam ſentiunt in fundo vbi minor eſt aquarũ motus, & vnda ſuſtinet iam tergo. i. in ſuperficie ſua orbes. ſ. rotarũ, hoc eſt circũferentias & cãthos ferratos. i. ferro cõtra aſperitatẽ & quo firmius curant munitos, illa. ſ. vnda ſup. fuit prius hoſpita. i. tranabilis, puppibus patulis. i. amplis & ſemper patẽtibus, & nũc, ſup. eſt hoſpita i. tranſmeabilis. aut ſupermeabilis, plauſtris. i. væhiculis aut curribus, & æra. i. inſtrumẽta ærea diſſiliũt. i. diſcrũpunt ſubita vi frigoris, ita vt in diuerſa diſſiliãt fragmẽta, vulgo. i. paſſim, & ĩ pluribus locis, & veſtes indutæ. i. qs hoĩes induti ſunt rigeſcũt. ſ. cõgelatæ: & ipſi cædũt. i. ſecant ſecuribus vina humida. i. aquoſa aut vapida, aut vina humida cedũt, i. locũ dant, qd' parũ eẽt, qa vbiq; cederẽt, ſed nõ vbiq; ceduntur ſecuribus vina, & lacunæ. i. receptiones aquarũ totæ, i. ad fundũ vſq; vertêre ſup. ſe in ſolidã glaciẽ. i. vt vnus ſit globus glaciei nihil fluide aq̃ ꝑmixtũ habẽs & ſtiria. i. glacies ex ſtillis naſi aut halitus cõcreta, induruit. i. cõgelata eſt horrida. i. aſpera, barbis. ſ. ſcytharũ impexis. i. horridis & incultis. Id aũt potius placet ꝙ vt de ſtiriis tectorũ intelligam.

PIERIVS.

Mæoticaq; vnda.] In Romano, in Mediceo, & aliis plęriſq; codicibus antiquis. Mæotiaq;, legi: ſed enim Stephano λεγεται τὸ κτητικὸν μαιωτικος μαιωται populi, μαιωτις palus. In Longobardico. Meotica, ſed abſq; diphthongo, quam ſæpe negligit. ¶ Quaq; radit medium rhodòpe porrecta ſub axem,] Radit, quidem in plęriſq; codicibus etiã diligẽter impreſſis legeris. In antiquiſſimo tamen codice. Quaq; redit, legitur, atq; etiã in Mediceo, & id Seruius agnoſcit, ratione etiã adiecta, quod is mons protentus in orientalẽ plagam in ſeptentrionalẽ mox reflectatur. ¶ Spirãtes frigora cauri.] In Romano cod. chauri. In Longobardico, chori, vti ſuperius. ¶ Cædũtq; ſecuribus humida vina.] Sæpe dictũ, in antiquis cod. nõ adſpirari huic vocabulo, vmida, contra omnium grammaticorum præcepta, quod verò Seruius hic humida propter immixtam aquam dictũ putat, quæ in cauſſa ſit, vt gelaſcant vina. Quintilianus vult hoc loco humida vina additum eſſe otioſum epitheton, ſicut dentibus albis. ¶ Et totæ ſolidam in glaciem vertêre lacunæ.] In Romano codice legitur. Et totæ in ſolidam; ſed, ſolidam in glaciem oĩno venuſtius eſt.

Interea toto non ſecius aëre ningit:
Intereunt pecudes: ſtant circúnfuſa pruinis
Corpora magna boum: confertoq; agmine cerui
Torpent mole noua: & ſummis vix cornibus extant
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus vllis,
Puniceæ've agitant pauidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro: grauiterq; rudentes
Cædunt & magno læti clamore reportant,
Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub alta
Otia agunt terra: congeſtaq; robora totas
Aduoluêre focis vlmos: igniq; dedêre,
Hic noctem ludo ducunt: & pocula læti
Fermento, atq; acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubiecta Trioni
Gens effrena virûm Rhiphæo tunditur Euro:
Et pecudum fuluis velantur corpora ſetis.

SERVIVS.

Pruina. Non ſecius.] non ſegnius ꝙ inchoauerat. ¶ Pruinis.] abuſiue ꝓ niuibus. Nam pruina eſt matutini tẽporis frigus ¶ Cõfertoq; agmine cerui] coniuncto, Cerui enim congregatiõe gratulantur. ¶ Mole noua.] nimia magnitudine. ¶ Caſſibus.] retibus: hinc eſt ꝙ incaſſum dicitur ſine cauſſa, quaſi ſine caſſibus, ſine quibus inutilis, venatio
Incaſſum Rudens. eſt. ¶ Grauiterq; rudentes. Cedunt,] rumore ſuo corripuit, vt in. vij. Et ſera ſub nocte rudẽtũ. Perſius ꝓducit: Findor vt Archadie pecuaria rudere dicas. ¶ Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub alta] Artis fuerat, ſpecibus vt fluctibus, qa quarta declinatio in datiuo, & ablatiuo pluralibus, v, in, i, vertit, vt manu, manibus, ſed qa pinguius ſonat, & melius ſpecubus dicimus. Vnum tñ nomen eſt, qd' aliter non dicimus, vt tribubus. Hic noctem ludo ducũt, quaſi perpetuitatem noctis ſub terris locati ludos concelebrant. ¶ Fermento atq; acidis,] potionis genus eſt qd ceruiſia nuncupatur, & conſequens eſt: vt vinum natura calidũ in prouincia frigida non poſſit creari. ¶ Septem ſubiecta trioni,] Tmeſis pro ſeptẽtrioni. ¶ Gens effrena]
Montes. Riphæi Sæua & rectorẽ recuſans. ¶ Riphæo euro,] Scythico vẽto. Riphæi aũt mõtes ſunt Scythiæ, vt iã diximus à ꝑpetuo vẽtorũ flatu noĩati. Nã ῥῖψις græce impetus, & ὁρμή dicit ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν.
Rhenões. ¶ Pecudũ fuluis velant corpa ſetis,] rhenonibus, nã vt dicit Saluſt. in hiſtoriis, veſtes de pellibus rhenones vocantur.

PROBVS.

Ripheo tũdit euro,] Euro ſignificat vẽto, nõ vtiq; eo q ab ortu flat, ſed eo, quẽ aquilonẽ vocamus. Ripheos mõtes qdã puta-
Scythiũ. uerunt alpes. ſed ꝓprie ſunt riphei mõtes Scythiæ. Scythiũ qdã interpretant lupini colorẽ, quidam ibiſcum.

MANCINELLVS.

Interea,] dũ cõgelaſcũt aq̃. ¶ Nõ ſecius,] nõ aliter, nõ ſegnius ¶ Ningit,] eſt in ſcythia riphæũ iugũ regio aſſiduis obſeſſa niuibus Sol pruinis, qppe caſus cõtinuarũ niuiũ qddã ibi exprimit. ſimile pruinarũ, Sol. ¶ Torpent.] ſtupent, frigent, rigent, pigri ſunt, mole niuiũ cõgerie ac põdere, ¶ Noua,] nix enim continue decidit. ¶ Caſſibus,] pedicis, laqueis. retibus, ¶ Puniceæ,] rubræ, eſt autem venantum mõs pennas, tenſis funibus affigere quo cerui pauentes in caſſes decidant. Vnde Ouidius. li. xv. meta. ait. Nec formidatis ceruos includite pennis. Monte niuiscumulum. ¶ In defoſſis ſpecubus.] Scytharum interius habitãtium inquit Soli. aſperior ritus eſt ſpecus incolunt, pocula de inimicorum capitibus moliunt, amant prælia, numero cædiũ honor creſcit. ¶ Hic noctem,] legitur & hic noctem. ¶ Fermento,] fermentum à feruore dici volunt ꝙ plus vna hora non poteſt cõtineri, creſcendo enim excedit, Ply. li. xviij. ait, ꝙ milij præcipuus ad fermenta vſus è muſto ſubacti, in annuum tempus nunc fermentum fit ex ipſa farina, quæ ſubigitur, prius quàm addatur ſal, ad pultis modum decocta, & relicta, donec aceſcat, dicunt alij, quòd propter acorem cum ſorbis etiam acidis mixtum fermentum vini quendam ſaporem reddit. Idem Plynius libro. xiiij. ſcribit qd' fit vinum fictitium è piris, malorumq; omnibus generibus è cornis, meſpilis, ſorbis, moris, ficcis, nucleis, pineis, &c. libro. xv. ait, quòd ſorbis ineſt vini ſapor, quibuſdam verò ſpecies, acri odore, & ſuauitate iucunda. ¶ Hyperboreo,] de hyperboreis videto ſuperius. ¶ Septẽ ſubiecta trioni.] Tmeſis figura eſt, caue temeſis dicas cũ, e, poſt, t, ſed latius videto in noſtro carmine figurarũ, ¶ Ripheo euro,] i. vẽto, nõ vtiq; eo q ab ortu flat, ſed eo quẽ aquilonẽ vocamus, Probus, de ripheo iugo iã diximus. Tmeſis.
¶ Fuluis ſetis,] fuluus color, videt de ruffo, atq; viridi mixtus, inquit Gel. li. ij. ca. xxij. in aliis plus viridis in aliis plus ruffi habere, ſic poeta fuluã aquilã dixit, & fuluũ aurũ, & arenã fuluã, & fuluũ leonẽ, ſcythiæ aũt, vt Iuſtinus li. ij. docet, pellibus tãtũ ferinis ac murinis vtuntur. Fuluus. color.

ASCENSIVS.

Interea &c. Proſequit inſtitutum docẽs qualẽ vitam degant, ſcythæ cæteriq; frigidæ zonæ in ſeptẽtrione vicini, oſtendens ad huc

huc vim frigoris,ac dicẽs.Interea.ſ.dum ſic congelaſcunt aquæ ningit.i.nix cadit,nõ ſecius.i.nõ min⁹aut ſegnius,cũ tñ in ſummo frigore alibi nõ ningat toto aere,ita vt tot⁹niue caliginoſus ſit,pecudes intereunt.i.emoriunť frigore.ſ. & inedia, & magna corpora boum,ſtãt.i.rigeſcũt circũfuſa pruinis, & cerui torpent i.pigritanť,& cõſtringũť,frigore,noua mole.ſ.nõ corpis,ſed niuiũ,& glaciei,& hoc agmine cõſerto,qa agminatim paſci,& vagari cupiũt cerui & extãt.i.eminent & extra niues apparẽt vix ſummis cornib⁹,& ipſi ſcythæ nõ agitãt.i.venanť & perſequuntur,hos.ſ.ceruos pauidos.i.naturaliter timidos canib⁹immiſſis, & nõ agitãt hos vllis caſſibus.i.retibus ve ꝑ vel,formidine pẽnę puniceę.i.rubri coloris,quã funibus tẽſis affigũt vt cerui territi & in neutrã partẽ declinãtes recta in caſſes incidãt,ſed ipſi obtruncant ferro cominus.i.de ꝓpe quaſi cõſerta manu,ſupple ceruos trudẽtes.i.impellẽtes pectore,fruſtra: qa ꝓpellere nequeũt mõtẽ,i.niuis cumulũ oppoſitũ & cedũt.i.occidũt ceruos rudentes grauiter & ipſi læti reportãt eos ſup.cũ magno clamore, & ipſi.ſ.q hæc faciũt ſcythæ,agũt ocia ſecura ſub alta terra in ſpecubus.i.antris & ſpelũcis defoſſis,& aduoluere foſſis robora.i. trũcos arborũ,cõgeſta.i.accumulatos,& dedere igni tota.i.integras vlmos.i.arbores illas,&ipſi ducũt hic.i.in huiuſmodi ſpecubus añ ignẽ,noctẽ.i.tp̃s caliginoſum ludo.i.ludẽdo & ipſi læti imitanť pocula vitea,i.potũ quẽ vitis profert hoc eſt vina,frumẽto atq; ſorbis.i.fructibus illis accidis.i. habentibus ſuccũ acidum ſaporẽ vini vtcunq; imitantẽ. Gens effrœna,i.genus ſylueſtre,&ſine frœno honeſte conuerſationis vagans:virum,ideſt virorum,ſubiecta ſeptentrioni,hyperboreo,ideſt ſuper quem boreas flat

reas flat tunditur,ideſt feritur & cõcutitur,euro.i,vento ripheo ideſt ſcythico à ripeis montibus flante, & ſupple ipſi (aut quia collectiũ eſt nomẽ,gens dedit illi plurale)velanť corpora.i.habent corpora non decenter veſtita,ſed velata & tecta, ſetis,ideſt duris pillis fuluis,ideſt fului coloris , quales ſunt ceruorum ſed dicit pecudum,de ouibus intelligens,quarum lane ſubruffe illic ſunt,ex niuium aquis corrupto candore,poſſemus tamen & ceruum pecudem dicere,cum pecus ſit quicquid animalium humana caret effigie.

¶ PIERIVS.

¶Non ſecius aere ningit.]In antiquioribus omnibus.ninguit, vnde ninguidus Lucretio,& aliis veteribus, capro reclamante. ¶Conſertoq; agmine cerui,]In Ro.codice confecto legitur.In Mediceo,& aliis omnibus antiquioribus,conferto, vt ſæpe legere eſt apud hiſtoricos,cõfertũ agmen,confertiſſimos hoſtes, & confertum opus,qđ ita denſum eſt,vt coniunctum videatur. ¶Formidine penne.]In Ro.pinnæ more ſuo contra Capri ſententiam.¶Sed fruſtra oppoſitũ trudentes pectore mõtem .] In Roma.cod Et fruſtra,¶Congeſtaq; robora totas aduoluere focis vlmos.]Totas,abſq; particula copulatiua in multis veterib⁹ codicibus legitur.Sed in Romano in Mediceo & in Longobardico,totasq;.legitur,quæ lectio & eruditior eſt,& elegãtior,Itẽ in antiquiſſimo atuoluere,p.t,loco,d,vt plęraq; alia q̃ vltro prętérimus.¶Et pecudũ fuluis velanť corpa ſetis.]In Ro.co.velatur,numero vnitatis habeť,vt cũ eo quadret,qđ ſuperi⁹ eſt.Tũditur.In altero etiã peruetuſto,velatur:legere erat:ſed altera inde manu,n,ſuperaddita.

¶ SERVIVS.

¶Si tibi laniciũ primũ,]& hæc lana dicimus & hoc laniciũ,ſicut fuga, & effugiũ. Quod autem dicit oues lanæ cauſſa nõ debere pingueſçere , phiſicum eſt . Omne enim pingue animal caret pilis , quod hirſutum efficit macies.¶Lappæq; abſint,] à quibus reb⁹ lana decerpitur. ¶Villis lege moll.al.] lana enim alba præcioſior, eſt , quippe ſuſceptura aliũ quelibet colorem.Quod autem colorem hic per trãſitũ tãgit,in aliis plenius legiť, maritum pecoris, & cornu, & vngulis,& palato album eſſe debere . Alioquin licet aries ſit cãdidis lanis, cõſtat ex eo pullos et nigros creari.Aries

Si tibi lanicium curæ,primum aſpera ſylua,
Lappæq;,tribuliq; abſint: fuge pabula læta:
Continuoq; greges villis lege mollibus albos.
Illum autem(quamuis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt vdo,tantum cui lingua palato,
Reiice:ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum:plenoq; alium circũnſpice campo:
Munere ſic niueo lanæ(ſi credere dignum eſt)
Pan deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocans:nec tu aſpernata vocantem,
At cui lactis amor:cythiſum lotosq; frequentes
Ipſe manu,ſalſasq; ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluuios magis,& magis vbera tendunt:
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.

ri.Aries ſit cãdidus , ipſe bñ addidit ipſe quaſi aut dominus gregis.aut qa antea ꝑ capitali damno dari conſueuerat.Nã apud maiores homicidij pęnã noxius arietis dãno luebat,qđ in regũ legib⁹ legiť . Pullis nigris ¶ Vdo palato.]ſemp humido alibi vdę vocis iter.¶Reiice,]rei Reiicio.
aut quaſi monoſyllabum ꝓducit licenter , aut vt ſupra diximus , quia cum facit reiecit.i ,pro duplici habetur& reij, efficit longã,ideo & in aliis modis p̃ſumit ſibi ꝓductionẽ. ¶Munere ſic niueo,] mutat fabulã, nã non Pan , ſed Endimion amaſſe diciť lunam, q ſpretus pauit pecora candidiſſima , & ſic eam in ſuos illexit amplexus,

xus. Cuius rei myſtici volūt quādā ſecretam eſſe rationē. ¶ Si credere dignū eſt,] tm̄ de luna, ſacrilegiū. ¶ Salſas q; ferat præſepibus herbas] vt & multū potātes reddant plurimū lactis, & ipſum lac nō ſit fatuū, ſed habeat ſalis occultū saporē. i. vix intelligibilē, & nō ſtatim apparentē. ¶ Excretos.] validiores.

Excreti.

Multi iam excretos prohibent à matribus hædos,
Primaq; ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horiſq; diurnis,
Nocte premunt: quod iam tenebris, & ſole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida paſtor)
Aut parco ſale contingunt: hyemiq; reponunt.

¶ Nocte præmunt,] quo pacto caſeus pręmendus eſt, & ſaliendus legito latius Columellam. libro. viij. capi. viij. ¶ Sub lucem,] ante lucem. ¶ Calathis,] in fiſcellas, aut calat hos vel formas tranſfertur caſeus, quia maxime refert primo quoq; tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Idem Col. auctor eſt. ¶ Parco ſale,] ideſt mediocri, nec nimio, ſcribit em̄ Colu. qđ nimio ſale caſeus ſalſus fit, & vitio aſcribitur. Poteſt dici etiam parco ſale, ideſt ſaluatorio, nam vt ſcri. Macro. li. ſati. vij. natura ſiccus, & calidus eſt, & fluxum corporis calore contrahit, humorem verò ſiccitate vel coercet vel exorbet. Et Varro præterea ſcrib. li. ij. qđ qui aſpergi ſolent ſales; melior eſt foſſilis quā marinus.

¶ Ferratis capiſtris.] ideſt duris. ¶ Nocte premunt,] cogunt in caſeos. ¶ Calathis,] vaſis æreis: in qbus lac, vel recēs caſeus in orbem diſtrahitur. ¶ Aut parco ſale cōtingunt,] aut modico ſale, aut reuera parco, ſcilicet ſeruatorio, qa in quod mittitur, ſeruat. Nā homo & frugi parcus vocatur, aut certe parco dixit pro parce, vt ſit nomē pro aduerbio. Nec tibi cura canū fuerit poſtrema. Liptotes figura: ꝓ magna tibi cura ſit canū. Poſtrema vilis veloces ſpartæ: catulos acreq; moloſſum & ī illis velocitas, in his aūt fortitudo laudat. Sparta aūt laconiæ eſt ciuitas. Moloſſia pars epyri. Paſce ſero pingui, aq̄ lactis, q̄ pingues efficit canes. Nocturnū furē, noctis oportunitatē captātē. Fur aūt à furuo dictus eſt. i. nigro, nā noctis vtit tpe. Hora. Quā pene vidim⁹ furuæ regna ꝓſerpinæ, aut certe à græco venit, nā fur φῶς vocat. Hiberos abactores. ferè em̄ hiſpani oēs acerrimi abactores ſunt, Onagros, agreſtes aſinos, & eſt laus canū. ¶ Sępe volutabris ſylueſtribus.] Volutabra loca ſunt, in qb⁹ ſe apri volutāt. Silueſtribus aūt ideo qa circa caſas eſſe & in ciuitatibus poſſunt.

Sparta. Moloſſia. Fur. Hiberi. Onagri. Volutabra.

PROBVS.

Munere ſic niue. c. t. l. f. In nemora al. vo. n. tu.] Pan Mercurij fili⁹ quū lunā cōcupiſſet, & haberet optimū pecus poſcēte ea parte pecoris ꝓ cōcubitu dr̄ pollicitus, & duas partes feciſſe gregū quarū alterā cādidiorū, ſed Lanæ craſſioris, lunā deceptā cādore deterius pecus abduxiſſe, vt poeta ſignificat.

MANCINELLVS.

Laniciū,] lana ipſa, vt effugiū ꝓ fuga. ¶ Aſpa ſyl.] Col. ēt li. viij. c. iij. ait, ſeq̄ris aūt noualia nō ſolū herbidas ſed q̄ olerū, q̄ vidua ſunt ſpinis, nā quotidie minuit lana, q̄ quāto ꝓlixior in pecore cōcreſcit, tāto magis obnoxia eſt rubis, quib⁹ velut hamis, inuncata à paſcētiū tergoribus auellit: molle vero pecus etiā velamen, quo ꝓtegit, amittit atq; id nō paruo ſumptu reparat Facit itē, vt ait Varro ſcabras oues. ¶ Tribuliq;,] de iis videto libr. j. Georgi, ¶ Pabula læta,] pecora enim. quū pinguia ſunt plurimū aſſumunt nutrimenti, hinc plures pilos habent: & craſſiores, quum gracilia tenues ab exiguo nutrimento, ſiquidem pilus ſuperfluit: eſt auctor Alexander Aphrodiſeus. ¶ Greges albos,] color enim albus, vt ſcri. Col. li. viij. tum optimus eſt, tum etiā vtiliſſimus, ꝙ ex eo plurimi fiunt. ¶ Greges albos.] Varro li. ij. c. ij. ait, ꝙ ouem eſſe oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit, & molli, villis altis & denſis toto corpore. maxime circū ceruicem, & collum, ventrem quoq;, vt habeant piloſum, itaq; quæ id non haberent, maiores noſtri Apica appellant, eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare vt ſint in Italia prolixis in ſyria breuibus, vt agnos procreent formoſos. ¶ Nigra ſubeſt,] idem Varro ibidem ait, ꝙ arietes ſint fronte lata veſtiti bene intortis cornib⁹, pronis ad roſtrū grauib⁹ oculis lana opertis, auribus amplis, pectore: & ſcapulis, & clunibus latis, cauda lata, & longa. Animaduertendū quoq; lingua ne nigra aut varia ſit, qđ ferè, qui eam habent, nigros, aut varios ꝓcreāt agnos Lanæ Pan Mercurij filius cum lunam concupiſceret, & haberet optimū pecus, poſcente ea partem pecoris ꝓ concubitu, dicitur pollicitus, & duas partes feciſſe, gregis quarū alterā candidiorem, ſed lanæ craſſioris Lunā deceptam candore, deterius pecus abduxiſſe poeta ſignificat. Probus auctor. Cū itaq; luna albū pecus elegerit, oſtēdit Poeta multo p̄ſtantius albū laniciū eſſe omnibus aliis. Poteſt etiam illud accipi, ꝙ luna candore lanæ ducta arietē album elegerit, deceptaq; fuerit, cum illi nigra lingua in eſſet, qua totū poſtea gregem maculauit, De pane aūt latius in buco. & li. j. Geor. ¶ Cytiſum,] latius in buco. Varro aūt li. ij. c. ij. ait, ꝙ maxime cytiſus, & medica pingues faciūt facillime, & generāt lac. ¶ Lotoſq; frequētes,] de loto herba intelligit q̄ faba græca appellat à noſtris, vt Ply. docet li. xxiiij. c. ij. ¶ Excretos hœdos,] ferè ad quatuor mēſes à mamma non diſiungunt agni: hœdi tres, porci duos. Varro lib. ij. prohibet ne lac exhauriatur ab eis. Vn̄ Colu. li. viij. capit. iij. ait, ꝙ teneri agni dum adhuc herbæ ſunt expertes lanio tradendi, qm̄ & paruo ſumptu deuehuntur, & his ſummotis fructus lactis à matribus non minor percipitur. Quod ſurgente die mulgent, verè ad caſeum faciendum mane, aliis temporibus meridianis horis, tametſi propter loca & pabulū diſparile non vſq; quaq; idem fit. Var. li. ij. ¶ Nocte

Ouium forma.

ASCENSIVS.

Sit tibi &c. Reddit ad inſtitutū à paſtoribus ad rē eorū tranſiens, oſtendens qūo & plurimam, & ſanè albam lanam habere poſſint paſtores ſi vellera conſeruentur ne vepribus diſtrahantur, & ſi agnorū generatio à mere candido ariete fiat. deinde docet qūo copia lactis comparabitur, & quid ex eo facient paſtores. ¶ Ordo eſt, ſi laniciū, i. lana aut vilitas & exercitiū lanarū eſt tibi cure primū, ſylua aſpera, i. dentoſa & ſpinoſa, vt vepres, ſpinæ, & lapæ & tribuli. i. herbæ aſperæ abſint. ſ. à paſcuis ouiū, & fuge pabula læta, ideſt nimis pinguia aut pingues facientia & lege continuo. i. ſtatim à prima ætate eorum aut à prima cuſtodia tua, greges albos villis, ideſt velleribus aut globulis lanarum mollibus, autem pro ſed, reiice, ideſt repelle illum. ſ. arietē admiſſarium cui tm̄. i. tantummodo lingua ſubeſt, ideſt occulte eſt nigra ſub palato hudo quāuis ipſe aries. i, exterior facies ei⁹ tota ſit candidus. ideſt cum candore albicans, reiice dico ne infuſcet. i. fuſca faciat & denigret, vellera naſcētum. ſ. agnorum, maſculis pullis. i. ſubnigris, & circunſpice, i. circunſpiciendo delige alium, ſcilicet arietem, in campo pleno vbi. ſ. ex omni parte eum inſpicere potes, aut ex pleno grege in campo exiſtente. Vt autem ſciamus quantum pecus album eligendum ſit docet, qa etiā luna eius capta deſiderio pani conſenſit, aut vt ſciamus quā diligenter inſpiciendum ſit ne macula ſubſit docet quia etiā luna quæ ob arietem album ſui copiā fecerat à pane decepta eſt, vnde dicit. O luna Pan deus archadiæ fefellit te captam munere lanæ. i. ariete lanigero niueo. i. valde candido, fefellit dico ſic. i. per hoc ꝙ ſuberat macula nigra palato vocās te in alta nemora, vbi. ſ. tui copiā facias arietē cādidū in mercedē receptura, nec tu aſpernata es vocantē. i. etiā ſecuta es ſi dignū eſt credere, qđ prudēter addit qa poeticū eſt figmētū, nec cū decoro lunæ. At. i. ſed ille cui amor. i. cupiditas lactis. ſ. habēdi eſt ferat p̄ſepibus. i. ad p̄ſepia, cytiſum fruticem illum dulcem & ſuccoſum, & lotos, id eſt frondes loti frequentes. i. frequenter adhibitas, & herbas ſalſas. i. ſale aſperſas quia. ſ. oues & cæteræ pecudes amant magis hinc. i. ex ſale aut ſalſis herbis, fluuios. i. frequentius potant vnde plus lactis habent, ac tendunt, ideſt diſtendunt magis hubera & referunt in lacte occultum ſaporem ſalis, quia lac eſt ſapidius. Multi prohibent. i. arcent, hædos excretos. i. maiuſculos & validiores vt trimeſtres, à matribus. i. ablactant eos, & præfigūt prima ora. i. extrema labra capiſtris ferratis, i. ferro vt clauis munitis vnde ſugere volentes matrem lædant, & ſup. multi aut paſtores p̄mūt. i. coagulant & in formā caſei conſtringūt, quem à forma nōnulli formaginē appellant, vn̄ eſt gallicū, vocabulum p̄mūt ergo nocte. i. ante lucē illud. ſ. lac (vn̄ in Buco. & p̄ſſi copia lactis) qđ mulſere. i. mulgēdo extraxere, die. i. luce aut ſolę ſurgente, & horis diurnis. ſ. ad meridiē ſic vbi ter mūgeāt, & exportant ſub. i. an̄ lucē calathis. i. vaſculis vimineis in qbus formā caſei accepit illud. ſ. lactis qđ mulſere ſup. iā tenebris ſup. exiſtētibus aut ingruentibus & ſole cadēte, paſtor adit oppida. ſ, vt vēdat, vn̄ in buco. & ingrate p̄meret caſeus vrbi &c. aut ſup. paſtores cōtingūt. i. reſpergūt lac p̄ſſum ſale parco. i. cōſeruatiuo aut modico, & reponūt, i. reſeruāt repoſitū, hyemi. i, ad hyemē aut hibernū tp̄s, in quo nō oēs copiā lactis habēt, vn̄ p excellētiā dicit ille. Lac mihi nō æſtate nouū nō frigore deſit.

PIERIVS.

Si tibi laniciū curæ, primū aſpera ſylua Lappæq; tribuliq; abſint.] In Ro. codi. lanitiū, per t, ſilua, per i, latinū, & triboli, per o, in penè vltima. Neq; p̄terierim illud, qđ laberius lanitia lanitiæ genere fœminino vſus eſt. Nihil refert molle, ē lanitia attica, an pecore ex hircorū, veſtitū geras. ¶ Lotoſq; frequētes ipſe manu ſalſaſq; ferat p̄ſepib⁹ xerbas.] In Ro. & in Medi. cod. ille manu ſalſaſq; ferat. ſ. cui lactis amor: ꝙuis ipſe, maioris eē pōderis diligētoriſq; curæ videatur.

SERVIVS.

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema.] Lipotes figura ꝓ magna tibi cura ſit canū. Poſita hæc eſt particula cū ſuperiore.

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed vna
Veloces Spartæ catulos: acremq; moloſſum
Paſce ſero pingui: nunquam cuſtodibus illis

PROBVS

Iberi,] hyſpani à flumine Ibero.

MANCINELLVS.

Cur. c.] canes, vł ī primis mercari, tueriq; debet agricola,

Nocturnum ſtabulis furem, incurſusq; luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos,
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylueſtribus apros
Latratu turbabis agens: monteſq; per altos
Ingentem clamore premes ad retia ceruum.

cola, qđ & villam & fructus familiamq; & pecora custodit, nam quis hoĩm clarius, aut tanta vociferatione beſtiam vel furem prædicat ꝙ canis latratus? quis famulus amantior dñi, qs fidelior comes, qs cuſtos incorruptior qs excubitor inueniri pŏtvi gilantior? quis deniq; vltor, aut vindex conſtantior, hæc ex Colu. li. viij. ¶ Spartæ catulos,] Varro quoq; laudat Lacones, & epiroticos, de Sparta vide ſuperi⁹, & de Moloſſis epyri populis. ¶ Paſce ſero pingui,] Col. li. viij. ſcrib. Canes hordeacea farina cũ ſero cõmode paſci ſine farreo, vel triticeo pane, admixto tñ liquore coctę fabæ: ſed tepido: nam feruens rabiẽ creat. ¶ Impacatos Iberos,] abigeos ĩtelligit. & pecorũ fures, poſuit enim iberos ob ſimiles mores. Vnde cantabros, & vicinas illis gentes latrocinia exercẽtes Cæſar Auguſtus oppreſſit & qui romanorum ſociorum prædones erant, poſtea pro romanis rei militari ſeruierunt, Coniaci vide licet, & qui Iberi amnis fontes incolunt. Labitur autem Iberus à cantabris, è meridie ortũ habens per magnũ camporum ſpacium, Strab. auctor lib. iij. de Hyſpania vbi etiam ſcribit ꝙ eandem, & Iberiã & Hyſpaniã nominant. ¶ Onagros,] aſinos ſylueſtres. Onos enim aſinus & aſina dicitur. Agros autẽ agreſtis immittis. ferox, onagri in phrygia, & lyconia præcipui, pullis eorum, ſeu præſtantibus ſapore Aphrica gloriatur, quos falſiones appellant, Ply. lib. viij. ¶ Volutabris,] lacunis cænoſis, vbi ſe volutant. ¶ Agens,] perſequens.

¶ ASCENSIVS.

¶ Nec tibi cura ca. &c. Poſt boũ, equorũ, ouiũ, & caprarũ deſcriptionẽ trãſit ad caues quos dicit curãdos & diligẽter nutriẽdos, ſunt em̃ paſtoribus magno vſui. ¶ Ordo eſt. Nec cura canũ fuerit tibi. ſ. paſtori, poſtrema. i. minima & vltimo loco habẽda: ſed paſce vna. i. ſimul veloces catulos ſpartę i. Laconiæ, & moloſſum. i. canẽ Epyroticũ, acrẽ. i. ſtrenuũ ad venatũ & cuſtodiã pecoris, paſce ſero. i. liquore à caſeo aut lacte defluente pingui. i. quo pingues fiunt canes, tu nunꝙ horrebis. i. cũ horrore expauebis. illis cuſtodibus i. cuſtodiẽtib⁹ pecus tuũ nõ horrebis dico, ſtabulis. i. pecori tuo in ſtabulis exiſtẽti (Eſt aũt datiui caſus nã ſicut timeo & metuo tibi aduerſitatẽ dicim⁹, ita & horreo) furem nocturnũ, ideſt nocte adorientem, & incurſus luporũ qui nocte graſſantur, aut nũꝙ horrebis à tergo. i. per inſidias gregẽ quẽ minaueris in ſequẽtes iberos. i. illos populos hyſpaniæ, impacatos. i. impacabiles, quia abigei & fures nũꝙ pacati ſunt, licet diſſimulẽt, ꝙdiu qđ furẽtur habeas. Tu etiã agitabis canibus curſu. i. ſequẽdo cũ eis onagros. i. aſinos ſylueſtres, timidos. ſ. ex natura, & tu venabere canib⁹ leporẽ, & dãmas, & tu agẽs, i. pſequẽs apros. i. porcos ſylueſtres pulſos ex volutabris. i. locis cenoſis in qb⁹ obuolui ſolẽt ſylueſtrib⁹. turbabis ſup. eos ne infeſtẽt ſegetẽ aut pecus tuũ latratu. ſ. canũ, & premes, i. compelles clamore. ſ. tuo cum latratu canum ad retia. ſ. tenſa, per altos montes ceruum ingentẽ. i. valde magnũ, & ita conſtat canes perquã vtiles non negligenter, curandos eſſe.

¶ PIERIVS.

¶ Sæpe volutabris pulſos ſylueſtribus apros, latratu turbabis, agẽs.] In Romano codice, ſcriptum eſt. Latratu terrebis: ſed em̃ turbabis, pleniorem ſententiam reddit.

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum:
Galbaneoq; agitare graui nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere, & vmbræ,
Peſtis acerba boum, pecoriq; aſpergere virus,
Fouit humum. cape ſaxa manu, cape robora paſtor
Tollentemq; minas. & ſibila colla tumentem
Deiice: iamq; fuga timidum: caput abdidit alte:
Quum medij nexus, extremæq; agmina caudæ
Soluuntur: tardoſq; trahit ſinus vltimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea conuoluens ſublato pectore terga,

¶ SERVIVS.

¶ Diſce & odoratam,] pro odoriferam, & loquitur de ſerpẽtum remediis, q ingreſſi tecta, animalibus nocent. ¶ Agitare,] perſequi, graui do. ſerpentibus, ſcilicet noxio. ¶ Galbaneoq;,] Galbanum eſt multis aptum medicaminibus. ¶ Chelidros,] chelidri dicti ſũt quaſi cherſidri, quia in aquis, & in terris morantur: nam χέρσος dicimus terram ὕδωρ autem aquã, mala tactu vipera, quę etiam tactu nocet, eſt perniciosa, dum tangitur. Vipera aũt ſpecies eſt ſerpẽtis. q̃ vi parit. Nã corroſis eius lateribus exeũt pulli cũ matris interitu. Luca. Viperij coeunt abrupto corpe nodi. ¶ Cœlum exterrita fugit] i. tectis gaudet, vt ſunt ἀγαθοὶ Δαίμονες, quos latine genios vocant. ¶ Fouit humum,] amplexa terram eſt, in qua poſſet latere. ¶ Timidum caput,] cui timet. Nam, vt Ply. dicit, ſerpẽtis caput etiam ſi cum duobus euaſerit digitis. Nihilomin⁹ viuit. ¶ Extremæ agmina caudæ motus,] & hoc dicit cæde ſerpẽtem, donec caudæ volubilitas cõquieſcat. ¶ Cõuoluẽs ſub lato pectore terga.] id eſt erectus, quod ad expreſſionem ſerpentis generis poſuit. Alij enim repunt toto corpore. Alij eriguntur corporis parte, Lucanus, Et cõtentus

Vipera.

Atq; notis longam maculoſus grandibus aluum:
Qui dum amnes vlli rumpuntur fontidus,& dum
Vere madent vdo terræ,ac pluuialibus auſtris:
Stagna colit:ripiſq; habitans,hic piſcibus atram
Improbus ingluuiem,raniſq; loquacibus explet.
Poſtquàm exhauſta palus,terræq; ardore dehiſcūt:
Exilit in ſiccum,& flammantia lumina torquens
Sæuit agris,aſpérq; ſiti,atq; exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas:
Quum poſitis nouus exuuiis,nitiduſq; iuuenta
Voluitur.aut catulos tectis,aut oua relinquens
Arduus ad ſolem,& linguis micat ore triſulcis.

tentus iit cauda ſulcare parias. ¶ Hudovere madēt terræ.] Alibi cū ruit imbriferū ver. ¶ Improbus,] Inſatiabilis. ¶ Ingluuiem,] vētris capacitatem. ¶ Ranis loquacibus,] Clamoſis, & loquacibus, ideo quia ex hoibus factę ſūt,vt dicit Oui. ¶ Aſperq; ſi.] Saluſti⁹, quod genus ſiti magis quàm alia re accēditur. ¶ Mihi,] procuicūq;, vt non illa quiſquàm me nocte per altum,Ire. ¶ Ninitiduſq; iuucta,] Pelle eñ depoſita redit ad priorē ætatē. ¶ Catulos,] Abuſiue dixit. Nā catuli proprie canū ſunt.

PROBVS.

Galbani,] medicamēti genus. ¶ Calabria,] Regio,in qua Brūduſiū, eſt oppidum.

MANCINELLVS.

Cedrum,] de cedro videto li.ij.Geor.Præterea Ply.li.xxiiij.
Galbanū ſcribit ꝙ cedri ſcobæ ſerpētes fugari certum eſt.itē baccis tritis cū oleo,ſi q perungant. ¶ Galbaneo nidore,] dat Galbanū ſyria in Amano mōte ſincerū,ſi vrat, fugat nidore ſerpētes fugiūt & perunctos galbano ſerpentes oleo:& ſpondilio mixto tactu necat.Ply.lib.xij.& li.xxiiij.Col.autē lib.viij.c.iiij.ait, ꝙ mulie-brium capillorū,aut ceruinorū cornuū ſæpius vſtorū odor non patitur ſtabulis ſerpētes cōſiſtere nidore,odore. ¶ Chelidros,] ſerpē.Chelydris aūt Calabria frequētiſſima eſt:vt ſcr. Soli. ¶ Vi-
Vipera. pera] ſerpētū,vipera ſola terra dicitur condi,cæteræ arborū,aut ſaxorū cauis,in coitu viperæ mas caput inſerit in os: quod illa abrodit voluptatis dulcedine,author Ply.lib. viij. Ariſto. verò in lib.de aïalib⁹ ait:ꝙ ſerpētes vini incōtinētes ſunt,pindevipas aliqui vino cū fictilibus ad ſepes diſpoſito venātur,ebriæ eñ capiunt. ¶ Iāq; fu.] Ordo eſt.& iā,i.nūc quū iā medij nexus,ideſt motus impetus & reuolutiones extremæ caudæ ſoluuntur: extenduntur,& vltimus ſinus,ideſt curuatura trahit tardos, ideſt pigros orbes.i.ſpheras & reuolutiones. ¶ Fuga] .i . fugæ loco alte.abdidit timidum cap.demum, ſenſus eſt, ꝙ percuſſus ſerpēs,quando diſſoluit nodos& elōgātur, trahitq; ægre vltimas
Calabria curuaturas loco fugæ caput abſcōdit propter quod innuit Maro,vt caput ipſum opprimere debeamus. ¶ Calabris,] calabria Italiæ pars eſt,in qua Brunduſium,hidrus mons, tum ſalentini cāpi:vt Mela ſcri.græci teſte Ply.li.iij. Meſapiā à duce appellauere,& ante Peucetiā à peucetio Œnotri fratre. ¶ Anguis,] de Chelidro intelligit,vt diximus. ¶ Vere hudo,] hoc declaratum eſt lib.j.Geor.ibi,Præſertim incertis ſi menſibus amnis abūdās exit &c. ¶ Atram,] obſcuram,ſeu nigram.vt Nonius ait. ¶ Ingluuiem,] gulam. ¶ Improbus,] i. ſæuus: authore etiā Nonio,
Sub dio. ne mihi legitur,& nec mihi in antiquis. ¶ Sub dio.] Aſconius ſuper librum tertium. Verrinarum ait, ſub dio, ideſt ſub cœlo. Cœlū græci tū dia dicūt:iis igit patet errare illos, qui ſub diuo dicūt cū u. ¶ Molles.] iucūdos. ¶ Neu dorſo,] ne libeat inqt reſupinū iacuiſſe per herbas nemoris,caue. dorſo nemoris legas.
Micare. ¶ Micat,] Micare eſt hoc loco per vices ſine ordine mouere.vt docet Noni⁹,alibi verò fulgere,vt micat ignibus æther.Qñq; ēt eſt ſortiri digitis.M.Tul.lib.iij.offi. Dignū eſſe ducunt,qui cū in tenebris mices &c. ¶ Linguis triſulcis,] lingua non oibus eodem modo tenuiſſima ſerpentibus,& triſulca.Ply.li.xj.

ASCENSIVS.

Diſce & odoratam &c.] Poſt vtilium animaliū educationem & cuſtodiam congrue docet nocentium depulſionem,& præcipue ſerpentum:qui pecoribus ſæpe moleſti ſunt. ¶ Ordo eſt.diſce accēdere ſtabulis cedrū.illā arborē.cuius etiā ſcobæ.i. minutiſſimis particulis,quæ à ſcobina ſeu lima,aut ſerra decidūt: ſerpētes fugātur,odoratā.i.odoriferā& magnos odores à ſe demittētē,cuius ſucco illita à carie cōſeruant,diſce agitare.i.profligare,chelidros.i.ſerpētes tam in terris quàm in aquis verſari ſolitos:graues.i.moleſtos,agitare dico nidore. i . graui, & fumoſo odore,galbaneo.i.galba in fruticis in ſyria in amano mōte plurimū naſcētis,nam aut vipera ſerpens venenatiſſimus vi parīcs mala.i.nociua tactu.i.dū tangitur,delituit.i.occulta latuit ſæpe ſub pſepibus immotis.i.ſub quibus fimus,& immūdicię diu iacuerunt immote:& ipſa exterrita.ſ. à conſpectu hoim aut lucis fugit cœlū.i.aerē perſpicuū, aut coluber.i. ſerpēs oblōg⁹ aſſuetus ſuccedere.i.locū capere ſub tecto & vmbra appoſitorie,exiſtens peſtis boū acerba & ſup.aſſuetus aſpergere pecoris virus: fouit humū,i.incubat terrā quā amplexus eſt, ô paſtor qui talē offendis cape ſaxa manu cape robora.i.ligna dura & deiice,ideſt deorſum iaciendo ſaxum aut deprimendo caput eius iactu tuo occide ſup.ipſam viperam aut ipſum colubrum tollentem, ideſt erigentem iras,ideſt collum & caput iratū,& tumentē colla,ideſt

la,i.habentē colla ſibila,i. ſibilantia tumentia:iāq;,ideſt & iam quū,ideſt qñ ipſe abdidit alte.i . profunde fuga, ideſt fugæ loco,aut dū fugere tētat caput timidum.i.cui præcipue timet,& cū medij nexus.i.reuolutiones & collectiōes in annulos,& agmina.i.circuli qui inuicē aguntur extremæ caudę ſoluunt, i.qñ caput abditur & media mēbra diſſoluūtur ab extremis& explicando ſic mēbra ſua fingit ſe ſerpēs mortuū &vltimus ſinus, i. vltimus anulus aut ſpira trahit iam extremos orbes ita vt nō videatur ſe amplius moturus: tunc ſupple deiice caput qd fuga abdidit: qa capite ſaluo cætera membra facile conglutinauerit. Eſt etiam ille anguis, ideſt notiſſimus & cuius iam meminit .ſ.chelidrus, malus, ideſt nociuus in ſaltibus calabris,ideſt calabriæ regionis Italiæ vbi plurimus eſt cōuoluens,ideſt complicans terga ſquamea, ideſt ſquamoſa pectore ſublato, ideſt erecto atq; maculoſus aluum longam, ideſt habens aluum longam ſeu ventrem longum maculoſam,ſeu maculoſum grandinibus: notis,ideſt maculis qui.ſcilicet,anguis, dum ideſt quādiu vlli amnes rūpuntur, ideſt defluunt fontibus ideſt per fontes,& dum terræ madent vere hudo.i.irriguo& auſtris.ideſt ventis illis pluuialibus, i. quādiu riuos & aquas oſfendit in campis & pratis, colit,ideſt habitat & frequentat ſtagna,ideſt aquas ſtagnantes aut ſtantes,& ipſe improbus, ideſt inſatiabilis habitans,ſcilicet hic in ripis explet atram ingluuiē ideſt voracitatem gulæ,ſcilicet ac vētris capacitatem fœdam piſcibus & ranis loquacibus,ideſt querulis,vt prius dictū eſt,ſed poſtquàm palus exhauſta,ſcilicet calore ſolis & terræ dehiſcūt, i.ſinduntur & fatiſcūt ardore,ipſe exilit,ideſt extra paludes, & lacus ac ſtagna ſalit in ſiccum.& ipſe torquens,ideſt inuoluens lumina flāmantia.i.oculos ignitos ſæuit,ideſt ſæuitiam & ferocitatem ſuam exercet agris,exiſtens aſper,ideſt irritatus & infeſtus ſiti,ideſt propter ſitim,atq; exercitus æſtu,ideſt vehemēti ardore ne libeat,ideſt nolim libeat. i. libido ſit mihi aut cuicunq; alteri carpere mollis ſomnos, ideſt ſecuram dormitionē ſub dio,ideſt ſub ione,ideſt ſub aere aut cœlo, neue iacuiſſe in dorſo, ideſt in margine nemoris in vmbra, ſcilicet per herbas. Mancinellus tamen vult, nec refragor ſic conſtrui, ne libeat mihi iam iacuiſſe dorſo, ideſt ſuper dorſum vt reſupinus iaceam per herbas nemoris,ne libeat inquam iacuiſſe,tum, ideſt tunc: quum,ideſt quando ipſe chelidrus,ſcilicet nouus, ideſt innouatus & hoc exuuiis, ideſt vetere pelle poſitis,ideſt depoſita,vnde elegiacus . Crudeles diui ſerpens nouus exuit annos.Formę non vllam fata dedere moram,& quum ipſe nitidus iuuenta,id eſt pellicula nitida & noua qualem habuit in iuuenta voluitur arduus ad ſolem,ideſt ſoli expoſitus & micat, ideſt ſine ordine per vices mouetur aut nunc micantium ludum exercet ore linguis triſulcis,ideſt in tris ſulcos fiſſis,hoc eſt nunc exerit,nunc inſerit linguas,ſicut micantes nunc erigunt,nunc deprimunt digitos, micat dico relinquens tectis catulos, ideſt fœtus ſuos aut oua, ſcilicet ſua vnde fœtus edat. Seruius legit non graues nidore, ſed graui : verum ſic duo ſint epitheta graui & galbaneo:itaq; alij legunt graues,& hæc de ſerpentibus.

PIERIVS.

Galbaneoq; agitare graui nidore chelydros,] Lege, grauis. quippe chelydros, ex veterum codicum teſtimonio, & ſtructuræ ipſius concinnitate. ¶ Sæpe ſub immotis præſepibus,] In Romano codice, legitur, ignotis: quod nos ſcilicet ignoramus viperam ſub illis deliteſcere. Sed, immotis, melius. ¶ Fouit humum,] In codicibus aliquot manu ſcriptis, fodit, legitur. Sed fouit Seruius agnoſcit, & vetera ſic habent exemplaria. ¶ Vere madent vdo terræ, ac pluuialibus auſtris,] In Romano codice, & pluuialibus. ¶ Raniſq; loquacibus explet.] Plures ex antiquioribus codicibus implet, legunt, Sed plus eſt, Explet dicere. ¶ Poſtquàm exhauſta palus, terræq; ardore dehiſcunt,] In Romano codice in Oblongo.in Longobard. & aliquot aliis non indecenter legitur, Exuſta. Sedem Exhauſta proprie dictū videtur, & ita erat in Mediceo,nunc,a, litera inde abraſa eſt. Sunt quibus magis placeat, Exuſta.ardore quippe deſiccata : quam ſententiam continuat, dum ſubiungit terræq; ardore dehiſcunt,paludes porrò exhauriri etiā poſſunt, abſq; calore aeris: aut exuſtione terræ. ¶ Exhilit in ſiccum, In codice Longobardico, atq; etiam in Mediceo exiit,habetur: ſed id nimis ſegniter. concitatius verò mihi videtur,exilit.

¶ SERVIVS.

¶ Morborum quóꝗ te cauſſas & ſigna doce.] Tria diſgna, morborum cauſſas, remedia, ſed nõ ſeruat ordinẽ legitimũ. Nã poſt remedia, morborũ ſigna cõmẽorat. ¶ Turpis ſcabies,] q̃ aſperũ & turpe efficit corp⁹. ¶ Altius ad viuũ,] p medullas & oſſa penetrat. ¶ Illotus adhæſit,] Sudor lotus, vel lautus dicimus, inde eſt, lautũ eo. Nam illud ab Hora. ſatis licenter dictum eſt, Aſt vbi me feſſum ſol acrior ire lauatum admonuit. ¶ Dulcibus fluuiis,] ſalſa eñ aqua magis pruriginem generat. ¶ Hudiſq; aries in gurgite villis Merſatur.] Dicit ducem gregis, quem etiã Varro ita cõmemorat. Huic autem aliquam partẽ lanæ paſtores ſolent relinquere. Vnde ait hudis villis, nam oues ſemper tonſæ lauãtur. ¶ Secũdo defluit amni,] cũ aqua ſcilicet. ¶ Triſti amurca,]

Morborum quóꝗ te cauſſas, & ſigna docebo:
Turpis ouis tentat ſcabies: vbi frigidus imber
Altius ad viuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu. vel quum tonſis illotus adheſit
Sudor: & hirſuti ſecuerunt corpora vepres
Dulcibus icci rco fluuiis pecus omne magiſtri
Perfundunt: vdiſq; aries in gurgite villis
Merſatur: miſſuſq; ſecundo defluit amni.
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca:
Et ſpumas miſcent argenti, & ſulphura viua,
Ideaſq; pices, & pingueis vnguine cæras,
Scyllamq;, Elleboroſq; graues, nigrumq; bitumen.
Non tamen vlla magis præſens fortuna laborum eſt:
Quàm ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os: alitur vitium: viuitq; tegendo
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat: & meliora deos ſedet omnia poſcens,

morſu ſcalpũt, aut cornu aut vngula tundũt, aut arbori affricant, parietibus´ue detergent. Huic primo quoꝗ tẽpore occurendũ, ne tota progenies inficiatur: quũ præcipue oues cõtagione vexentur. Col. li. viij. c. v. Scabies, eſt ſcabies durior cutis rubicũda, ex qua puſtulæ oriuntur. Quędã humidiores: quędã ſicciores. Exit ex quibuſdã ſanies, quo aſperior eſt, quoꝗ prurit magis, eo difficilius tollit, author eſt Celſus li. vj. ¶ Dulcib⁹ fluuiis,] Colu. æſtiuum ſudorẽ mari, vel flumine abluendũ cẽſet. ¶ Villis,] Lanas intelligit, quæ in ſumma parte arietis tonſi relinqui ſolent. ¶ Secundo amni,] Auerſus eñ flumini nõ aduerſus defluit. ¶ Amurca,] ſcabiem tollit, ſi ad fecẽ & amurcã ſuccũq; decocti lupini miſceas portione æqua detritũ, albũ Elleborũ. Eidem remedio eſt, amurca duabus partibus de

amaris olei ſordibus, hoc aũt remediũ eſt contra ſcabiem & læ
ſum vepribus corpus. ¶ Viuaq; ſulphura.] Dactylicus verſus.
¶ Ideaſq; pices,] Liquidas quę in ida phrygio monte naſcũtur.
¶ Scyllãq; Elleboroſq; graues,] genera herbarũ ſunt. ¶ Præ
ſens fortuna,] Efficax, vtilis profutura. Et dicit incidendũ eſſe
vulnus, ſi medicaminib⁹ emolliri minime potuerit. ¶ Summũ
Hulceris os,] Ergo nunc ſecandũ eſt, cũ os habuerit. ¶ Viuitq;
tegendo,] dum tegitur. ¶ Meliora deos omnia poſcens,] maio
res eñ expugnantes religionẽ totũ in experientia collocabant.
Saluſt. Non votis neꝗ ſuppliciis muliebribus deorũ auxilia cõ
parãtur, vigilando laborãdoq; proſpere omnia cedũt, vbi ſecor
dię tetæ atꝗ ignauiæ tradideris, nequicq; deos ĩplores, irati in
feſtiq; ſunt.

¶ PROBVS.

¶ Scylla,] bulgi genus, vnde inficitur acetum, quod ſyllites di
citur. Elleborũ genus medicamẽti, venenati q̃d interdũ morti
ferum eſt.

¶ MANCINELLVS.

¶ Morborũ quóꝗ], aduertendum, que cuiuſꝗ morbi ſit cauſſa
quæꝗ ſigna cauſſarum earũ ſint, & quæ queꝗ morbũ cura ra
tio ſequi debeat, inquit Varro lib. ij. cap. j. morborum. Morbus
eſt habitus cuiuſꝗ corporis contra naturam, qui vſum eius fa
cit deteriorẽ, Gel. li. iiij. ca. ij. Cic. verò lib. iiij. Tuſcu. ait q; mor
bũ appellant totius corporis corruptionẽ. Ægrotationẽ, mor
bum cum imbecillitate. Vitium quum partes corporis inter ſe
diſſident: ex quo prauitas membrorum, diſtortio, deformitas.
¶ Scabies,] Oues frequentius quàm vllum aliud aĩal infeſtant
ſcabie, quæ ferè naſcitur ex his cauſſis, quas Poeta refert. præci
pue tamen exiguitas cibi maciem, macies aũt ſcabiẽ facit, hæc
vbi cęperit irrepere, ſic intelligitur. Vitioſum locũ pecudes, aut
morſu

Elleborus. Laborandum eſſe. Morbus. Scabies.

cocta. Itẽ vetus hoĩs vrina: teſtis cãdẽtibus inuſta. Prodeſt etiã
ſulphuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lẽte coct⁹,
author Colu. li. viij. ¶ Triſti,] Amara, De amurca lati⁹ ſupra.
¶ Spumas argenti,] ſpuma diſtat à ſcoria, quo põt ſpuma à fe
ce diſtare alterũ purgantis ſe materiæ, alterũ purgatæ vitiũ eſt,
ſpumæ, vis eſt, ſiccare, mollire, refrigerare, tẽperare, purgare, ex
plere, hulcerũ tumores lenire. Ply. li. xxxiij. c. iiij. ¶ Sulphura
viua,] ſulphuris genera ſunt quatuor viuo ſolo ex omnibus ge
neribus medici vtuntur. Viuum effoditur, tranſluceto;, & viret,
Ply. li. xxxv. Diaſcorides verò ait, q; viuũ ſulphur tale eſt, qua
le à terra producitur, ſulphur aũt extinctũ ſeu mortuum eſt, q̃d
artiſicioſe paratur, & in calamis ferreis funditur. Quando viuũ
ſulphur miſcetur cum terebinthea, curat ſcabiẽ: & ægritudinẽ,
cum qua eleuatur cutis. ¶ Ideaſq; pices,] Circa idã in Troade
plurimæ ſunt, vt ſcrib. Ply. picis aũt duo genera ſpiſſum, liqui
dũq;. Spiſſarũ vtiliſſima medicina eſt brutia, q̃m pinguiſſima, &
reſinoſiſſima: vtraꝗ præbet vtilitatẽ, ſed magis rutila, quàm cæ
teræ. Picis natura eſt, calefacit, explet, ad ſcabiẽ pecorum præci
puũ remediũ. idẽ li. xxiiij. ¶ Vnguine,] viſcoſitate quadã. ¶ Cę
ras,] Cæra in medio eſt æqualiter calefacientiũ, & ĩfrigidãtiũ,
& humectantiũ, & ſiccantiũ, authore Galieno. ¶ Scyllãq;,] ſcyl
larum in medicina alba eſt, quæ maſculus, fœmine nigræ, ſcyl
la, quæ candidiſſima fuerit, vtiliſſima erit diſcutit furfures capi
tis, & hulcera manãtia: illita ex oleo cocta. Pythagoras ſcyllã
in limine quoꝗ ianuæ ſuſpenſam malorum medicamentorum
introitũ pellere tradit. Ply. lib. xx. c. xxix. ¶ Elleboroſq; gra
ues.] Ellebori duo prima genera, candidũ, & nigrũ. Nigro eq,
boues, ſues, necantur; itaꝗ cauent id, cum candido veſcantur.
Album

Quatuor gña ſulphuris. Duo genera picis. Scylla. duo gña ellebori.

Album non facile coglligitur : caput enim aggrauat maxime, niſi præſumatur alliū, & ſubinde vinū ſorbeatur, celeriterq́; fodiatur. Nigrū purgat per inferna, candidū vomitione, cauſſaſq́; morborū extrahit. quondā terribile poſtea tā promiſcuū, vt plęriq́; ſtudiorū gratia, ad prouidenda acrius, quæ cōmētabantur, ſæpius ſumptitauerint. Italia Veratrū vocat. Nigrū ſcabiē quadrupedū cū ture & cæra, vel pice ſanat, Ply. li. xxv. c. xij. ¶ Graues,] aggrauāt eñ maxime caput. Pōt etiā exponi noxios, propter eorū naturā, & vires. ¶ Nigrū bitumē,] de hoc latiſſime vide æglog. viij. ¶ Magis præſens]. i. præſtātior. ¶ Ferro reſcindere,] reſecandū eſt hulcus & medicamētis curandū. ¶ Hulceris os,] hulcus traxit aſpirationē ab gręco, illi eñ helcos dicūt, Hulcus. eſt aūt hulcus tecta & clauſa malignitas. Vulnus verò hiatus pa- Vulnus. tens. Marcellus author. ¶ Tegēdo,] dū tegitur. ¶ Deos oīa poſcens,] dei faciētes adiuuāt, inqt Var. li. j. de re ruſtica. Et Sal. in Catilinario ait. Nō votis, nécq́; ſuppliciis muliebribus auxilia deorū parantur, vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpera oīa cadunt. Vbi ſecordiæ, atq́; ignauiæ tete tradideris ne quicq́; deos implores, irati infeſtiq́; ſunt.

ASCENSIVS.

Morborū quócq́; &c.] Nunc morbos pecorū eorūq́; remedia docet, & primo ouiū dicēs. Ego docebo te. ſ. quāuis paſtorē, cās & ſigna. i. indicia morborū. i. habituū naturalē incolumitatē deprauantiū Scabies turpis. i. turpes efficiēs tētat. i. afficit & moleſtat atq́; inficit oues vbi. i. quoties vel poſtquàm imber frigidus perſedit. i. pfecte ſedit à perſido. i. locū cępit aut à perſideo. i. affixus trāſit ad viuū. i. vſq́; ad interiora. videlicet ad modulas vſq́; penetrās & cū horrida bruma. i. hyēs horrere hoc eſt frigere faciēs, gelu cano. i. pruina albicāte vel quū ſudor illot⁹. i. nō ablutus, aut lauādo non deterſus, adheſit oſſibus, & cū vepres hirſuti. i. dentati ſecuerunt. dilacerauerūt corpora. ſ. ouiū magiſtri. i. periti paſtores. idcirco. i. propter hanc contagionē quæ naſcitur ex ſudore in deterſo: perfundunt omne pecus fluuiis dulcib⁹, & aries merſat. i. frequenter immergit ab eis, villis hudis. i. habēs villos hudos ſaltē dū remittit, & ipſe aries miſſus. ſ. in fluuium defluit. i. deorſum fluit amni ſcdo. i. deſcendente & non contra impetū eius quia id aries pondere lanarū preſſus nequiret. Aut ſ. magiſtri contingūt. i. molliter inungunt, & fricant corpus. ſ. ouis tonſum amurca. i. olei fece triſti. i. dolorē afferēte aut amara, & miſcēt ſpumas argēti. ſ. viui & ſulphura viua (Ser. atteſtat legendū eſſe viuaq́; ſulphura. non & ſulphura viua) & piſces ideas. i. quales plurimæ naſcuntur in ida aut diſtillāt ex arboribus in ida phrygia naſcentibus, & miſcēt cæras pingues vnguine. i. viſcoſitate, quidā ſunt qui de butyro loqui cenſeant, & miſcēt ſcyllā. i. herbā illā & elleboros etiā herbas in antycira plurimū naſcētes, & bitumē. i. illud genus viſci nigrū. qa id contra ſcabiē ſicut elleborus niger valet, dicitur autē etiā hoc elleborū ſeu elborū genere neutro. Tum vlla fortuna laborū. i. vlla meditatio fortuita non eſt magis pręſens. i. efficacior, hoc eſt citius & melius curans ſcabiē, quā ſi quis potuit reſcindere. i. reſecare & aperire ſummū os hulceris. i. putredinis clauſæ, & intrinſec⁹ inflatæ. Nā vitiū. i. corruptio alitur. i. fouetur, & augmētat, & viuit. i. vegetat & creſcit tegēdo. i. dū tegit, dū. ſ. paſtor abnegat adhibere manus medicas. i. medicatrices, ad vulnera. i. hulcera ouiū aut ſedet. i. ceſſat & otio indulget poſcens deos omnia meliora. ſ. quàm habeat nec quicquàm operans : verum dij cooperantur non operantur nobis omnia.

PIERIVS.

Turpis oues tētat ſcabies vbi frigidus imber altius ad viuū,] In Romano codice temptat ſcabies cū frigidus imber altius at viuum. Ex his nō reiecerim, cum, licet, vbi non diſpliceat. Nam ſequitur, vel cum Tonſis illotus adheſit ſudor, addam illud. In Ro. cod. Illutus, legi. In aliquot plæriſq́; codi. Adlutus, qđ non probat. In aliis dictio eſt magis corrupta. ¶ Et ſpumas miſcent argēti viuaq́; ſulfura,] In Ro. cod. ſcriptū eſt. argenti & ſulpura viua, ſulpura quidē, quia gręcā eſſe dictionē arbitrati ſunt, & in ſimilibus non adſueuerint adſpirationem admittere, vt triumpus, Pilippus, & hypſipile. Quod verò pertinet ad numerū. in Mediceo, atq́; etiam in Lōgobar. cod. legitur, & ſulphura viua. Sed membrana abraſa, ita tñ vt duos illos Dactylos, viuaq́; ſulphura, prius fuiſſe coniectes, In Lōgobardico librarius qđ faceret ambiguus fuiſſe videtur, & vtranq́; miſcuit, videtur tñ adonïū recepiſſe, & ac, non, &, adſcripſit. Argenti ac ſulphura viua. Sed enim acquieuerim, Ego Seruio & aliis qbuſdā grāmaticis antiquis Dactylicū eſſe verſum aſſerentibus. ¶ Et meliora deos ſedet oīa poſcens,] In Romano codice aut, pro, &, pro omnia, omina, legitur; quod non æque placet.

Quinetiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Quum furit, atq́; artus depaſcitur arida febris,
Profuit incenſos æſtus auertere: & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam
Biſaltæ quo more ſolent acerq́; Gelonus.
Quum fugit in Rhodopē, atq́; in deſerta Getarum:
Et lac concretum cum ſanguine potat equino,
Quàm procul aut molli ſuccedere ſæpius vmbra
Videris, aut ſummas carpentem ignauius herbas:
Extremamq́; ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem: & feræ ſolam decedere nocti:
Continuo ferro culpam compeſce: prius quàm
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.

SERVIVS.

Arc⁹ depaſ.] Et paſco & paſcor illā rē dicim⁹. ¶ Arida febris,] q̄ arida efficit corpa tñ ſciendū febrē licet à feruore dicta ſit eſſe etiā frigidā. Vñ modo ad diaſtolē ait aridam. ¶ Incenſos æſtus.] febrē. ¶ Salientē ſanguine venam,] ideſt mobilem. Dicit aūt illā venā feriendā eſſe, q̄ ſupervngulā animalis eſt tā Biſaltæ. lata quàm mobilis. ¶ Biſaltæ,] populi ſcytharū, q fugiētes equorū ſanguine alūtur, lacte pmixto. ¶ Quū fugit,] vel revera fugit. vel pgit celeriter. ¶ Carpentem ignauius herbas,] negligētius & ſine auiditate. ¶ Culpam ferro cōpeſce,] Atq habere morbum culpæ nō eſt, ſed hoc dicit occidendo eam, tuam culpam compeſce, i. vita crimē in quod potes incidere. Si dum vni parcis, fuerit totus grex eius contagione corruptus. ¶ Incautum vulgus,] quod ſe morboſi pecoris contagione abſtinere non nouit.

PROBVS.

Biſaltæ,] genus eſt thracū. ¶ Geloni] ſcythæ, & vtriq́; à regibus dicti. Iapidia, regio dicta eſt hyſtriæ.

MANCINELLVS.

Febris,] dicitur febris à feruitate morbi, vel mali vt ſcri. Nonius. Eſt aūt febris genus morbi in toto corpore, de cuius generibus late Celſus lib. iij. ¶ Incenſos æſtus.] febris feruores. Ima Febris. ferire pedis, febricitantibus ouibus de talo, vel inter duas vngulas ſanguinem mitti oportet. Nos etiam ſub oculis, & de auribus ſanguinem detrahimus, verba ſunt Columel. libro. viij. Biſaltæ. ¶ Biſaltæ,] libera gens biſaltæ in macedonia, vt ſcribit Ply. li. iiij. cap. xj. ¶ Gelonus,] de gelonis videto lib. ij. Georg. ibi, pi- Getæ. ctoſq́; gelonos. ¶ Rhodopen,] de hoc mōte iam ſuperius. ¶ Atq́;,] legitur, & aut. Deſerta gætarū, Gætas Græci Thraces opinati ſunt, qui quidem vtrūq́; iſtri latus incolebant, getæ ad pontum in orientem vergunt: interq́; mare pōticum ab iſtro ad Tyram flumen Gætarum ſolitudo periacet plana tota & aquarum indiga, Strab. li. vij. ¶ Contagia,] videto in Tytiro. ¶ Ferro,] quo ſcilicet imam pedis venam ferias.

ASCENSIVS.

Quinetiam &c.] Docet oues nō ſolum ſcabie ſed & febræ nō nunquàm tētari, datq́; ſignū cōceptæ infirmitatis in oue facturus tranſitū ad grauem peſtilentiam quæ olim ferè pecora abſumpſit in Italia. ¶ Ordo eſt. Quinetiā. i. inſuper cū dolor lapſus ad ima oſſa, ideſt ad medullas vſq́;: furit, ideſt debacchatur & ſeuit, & febris arida, ideſt lenta tabe conſumens & deſiccās oſſa, depaſcitur, ideſt abſumit: artus, ideſt mēbra pecoris, tunc ſup. profuit, ideſt vtile fuit, auertere, ideſt depellere, aut potius expellere æſtus ſcilicet febrium, incenſos, ſcilicet ī ſanguine & medulla. & ferire, ideſt percutere & aperire percutiendo, venam ſalientem, ideſt ſcatentē ſanguine inter ima, ideſt plantam pedis. quo more biſaltæ, ideſt populi illi in macedonia ſcythie vicini, & gelonus. ſ. populus, acer. ſ. ad prælia, ſolent. ſ. ferire venam, vt ſanguinem hauriant, quum. ſ. biſalta aut gelonus fugit in rhodopen, montem thracie atq́; in deſerta getarum, illorum populorum thraciæ cō finibus, & potat lac concretum cum ſanguine equino; quo, ſcilicet anhelitum fortiorē habeat. Quam procul &c. Docet quomodo latentem morbum in pecude deprehendas dicens compeſce, ideſt comprime, aut reſeca, ferro, ideſt cultro aut cauterio, culpam ſcilicet contagij futuri niſi auerteris, ſup. eius pecudis, quam tu videris ſæpius procul, i. de longe, hoc eſt extremam in grege incedentem, aut ſuccedere ſæpius molli vmbra, ideſt ſub mollē vmbrā, aut quam videris carpentem ignauius, ideſt ſegnius ſummas herbas, & ſequi, ſcilicet gregem, extremam, ideſt vltimam, & decedere ſolam, nocti feræ. i. tardę aduentāti compeſce dico culpam tuam cōtinuo priuſquàm dira cōtagia. i. infectiōes ex cōtactu naſcētes ſerpāt i. lente diffundantur per vulgus incautū. i. per cæterum corpus gregis tui cauere ſecreta nocumēta neſciētis. Nō eñ vitāt oues ſcabiē aut morbū latentem: ſicut lupū fugiūt, quē natura docet inimicū.

PIERIVS.

Aut ſummas carpentē ignauius herbas.] In Ro. cod. ſegnius. Sed ignauius agnoſcit Serui. ¶ ¶ Et feræ ſo. de. nocti.] In ant. cod. Sera nocte. Sed datiuo melius. ¶ Continuo ferro culpā cōpeſce.] In Ro. in Mediceo, & quibuſdam aliis peruetuſtis codicibus dictionum ordo eſt, continuo culpam ferro.

Non tam creber,agens hyemem,ruit æquore turbo
Quàm multæ pecudum peſtes,nec ſingula morbi
Corpora corripiunt:ſed tota æſtiua repente,
Spemq; gregemq; ſimul,cunctāq; ab origine gentem,
Tum ſciat,aërias alpes,& Norica ſi ſiquis
Caſtella in tumulis,& Iapidis arua Timaui,
Nunc quóq; poſt tanto videat,deſertaq; regna
Paſtorum,& longe ſaltus,lateq; vacantes.
Hic quondam morbo cœli,miſeranda cohorta eſt
Tempeſtas,totoq; autumni incanduit æſtu,
Et genus omne neci pecudum dedit,omne ferarum:
Corrupitq; lacus,infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex:ſed vbi ignea venis
Omnibus acta ſitis,miſeros adduxerat artus:
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaq; in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.

SERVIVS.

Tota æſtiua,]loca poſuit pro animalibus. Æſtiua aūt ſunt loca vmbroſa, in quibꝰ per æſtatem pecora vitāt ſolis calorem. Statiꝰ. Vmbroſi patuere æſtiua licei. Spēq; gregēq;].i. agnos pariter cum matribus. Ærias alpes,]ſenſus hic eſt,ſi q ſciebat iſta loca qualia tunc fuerunt cum pecoribus erāt referta: nunc quoq; ea vacātia videat, licet plurimū à peſtilentia fluxerit tēpus Aerias alpes,ideſt galliam, Et dicēdo aerias verbū expreſſit de verbo, Nam gallorū lingua altí montes alpes vocantur. Norica ſiquis,]Noricum pars illyrici. Et Iapidis,] i.Venetia, Nā Iapidia pars eſt Venetiæ ab Iapido oppido dicta. Saluſtius [illegible]nam modo iapidiam ingreſſus: Huius eſt fluuiꝰ Timauus, vnde male quidam iapygis legunt cum Iapygia ſit apulia. Hic quondam morbo,] Deſcribit peſtilentiam Venetiæ, Galliæ,Illyrici. Nam quondā tpe cū Nylus plus æquo excreuiſſet,& diu permāſiſſet in campis & aqua fluminis & calore prouinciæ diuerſa& plurima in limo animalia ſunt creata:quæ recedente in alueos ſuos Nilo & integra, & quæ ſemiplena fuerant,putrefacta ſunt,exinde corrupto aere nata peſtilentia eſt, quam auſter flans primo ex ægypto ad atticam prouinciam pepulit,mox inde tractum Venetiæ, & Illyrici vſq;quaq; verſum vniuerſa vaſtauit. Hanc autem peſtilentiā ordine,quo diximus pleniſſime Lucretius executus eſt. Miſeranda tempeſtas,] Peſſima inferens rem dignam miſeratione. Totoq; autūni tēpore incanduit æſtu,]Exarſit prima parte autūni: quæ ſemper grauem efficit peſtilentiam. Vt autem,autūnus abundet morbis facit confine frigoris,& caloris,quod licet etiam vernū tempus habeat,caret tamen morbo, quia tunc corpora præcedenti durata ſunt frigore,quæ autūnus corrumpit laxiora inueniens poſt æſtatis calorem. Corrupitq; lacus,infecit pabula tabo,] ordinem ſecutus eſt.quem & Lucretius tenuit & Salu.i.aerem inde aquam,poſt pabula eſſe corrupta. Nec via mortis erat ſimplex,nec moriebantur ex vſu, ideſt ſecundū naturalē ordinem non tantum fuga animæ,ſed etiam corporis reſolutione. Eſt autem Saluſti. qui ait,Nec ſimplici quidem morte moriebantur. Omnibus acta ſitis,]Feruidus calor ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Fluuidus liquor,]humor,ſordidus. Oſſa,] oſſa etiam & per hyperbolē totum hominem ſignificat.

MANCINELLVS.

Hyemem,] grandinē intelligit. Turbo,]dicitur turbo ventus qui repentinis flabris proſilit,atq; vniuerſa perturbat. Vortex ille eſt:quum torquetur humus arida, & ab infimo erigitur ad ſummum autor Apuleius in li.de mundo. Meminit, & Ply. li.ij.c.l. Æſtiua]loca dicuntur vmbroſa.vbi & pecora,& milites ſolis ardorem vitant. Sueto.in Auguſto. Reliquas in hyberna & æſtiua circa finitima oppida dimittere aſſuerat. Reliquas autem cohortes ſup. Spemq;,]agnos, & agnas, & fœturam ipſam. Tum,] præterea. Tum ſciat, huius peſtilētiæ color totus & liniamēta ferè omnia tracta ſunt de deſcriptione peſtilentiæ quæ eſt lib.vj.Lucretij deſcripſit etiam Manilius li.j.ſed Oui.li.vj.meta.latiſſime. Alpes,montes ſunt altiſſimi: qui italiā ab germania ſubmouēt:teſte Ply.li.iij. Norica caſtella,]

Norici. Norici incolæ ſunt alpium,quondam Tauriſci appellati,his cō termini Rhęti, & Vindelici oēs in multas ciuitates diuiſi,idem li.iij. Iapidis timaui,]Iapides populi, & Timauus amnis in Venetia regione Italiæ ſunt,vt ſcrib.idē li.iiij. De Timauo aūt latius æglo.viij. Stra.præterea li.vij.ſcri.ꝙ iapides in albio mōte ſiti ſunt,qui Alpibꝰ poſterior eſt,excelſo ad modū. Hinc quidem ad Pānonios,iſtrūq; pertinentes,hinc aūt ad adriaticū mare,pugnaces quidem,cæterum ab Auguſto Cæſare tandem expugnati ad vnū ſecūdū lapides in liburnos eſt nauigatio. Poſt tanto tempore.f.Eſt autem ſenſus, ꝙ tanta peſtilentia fuit,vt ſi quis videret illa loca,nunc quoq; deſerta aſpiceret, quāuis iam diu id fuerit, &c. Morbo cœli,] aeris corruptione, que poſtea aut in aquas cadit,aut fruges perſedit in ipas. Aut alios, homines paſtus pecudūq; cibatus. Aut etiam ſuſpenſa manet vis aere in ipſo. Et quum ſpirantes mixtas hinc dicimus auras. Illa quoq; in corpus pariter ſorbere neceſſe eſt, Lucre.lib. vj. Tempeſtas,]Peſtilentia. Incanduit,]ferbuit. Autumni æſtu,] Tunc enim magis corpora languore afficiuntur aere non certo, vt etiam Ouid. in arte oſtendit. Tabo,] corruptione.

ASCENSIVS.

Non tam creber agens, &c.] Docet vt dixi generalem peſtilentiam quæ olim in Italia& etiam Gallia fuiſſe perhibetur imitatꝰ vt Mācinel. dicit Lucretium in.vj. Ordo eſt. Nēc turbo,ideſt ventorū ex diuerſo flantiū commotio,agens hyemem, ideſt tempeſtatem,aut calamitatem grandinis,æquore ideſt in æquore, ideſt mari, aut per æquor, ideſt cāpos, æquos ruit tam creber,ideſt crebris grādinibꝰ,quàm ideſt quantum multæ peſtes pecudum ſupple ſunt. Nec morbi corripiunt, ideſt raptim inuadunt ſingula corpora,ſed inuadunt repēte tota æſtiua,ideſt omnia pecora eſtiuantia in eſtiuis locis hoc eſt vmbroſis in quibꝰ ab æſtu proteguntur vmbris aguntq; æſtatem.(Poſuit ergo locum pro locatis)& corripiunt ſpem, ſcilicet gregis, hoc eſt agnos & hœdos, & gregem ſcilicet parentes & cunctam gentem, ideſt totam ſpeciem aut totam propagationem ab origine.i.à primis vſq; ad ſummas. Si quis ſup.viderit. (Eſt enim zeugma ab inferiore in tempore) aut vidiſſet tum,ideſt tunc cū hæc peſtis inciperet alpes aerias, ideſt valde altas, hoc eſt ſummos montes italiam à Gallis & Germaniam dirimentes,& caſtella norica, ideſt illyrica in tumulis, ideſt colliculis ſita, & viderit aut vidiſſet tunc arua timaui,ſcilicet fluuij iapidis,ideſt qui in iapidia regiōe Venetiæ vidiſſet,dico tunc,& videat quoq;,ideſt etiam nunc tanto,ideſt tam longo tempore poſt,ideſt quāuis tantum temporis interlapſum ſit vt pecus inſtaurari potuiſſet,& videat regna paſtorum (qui etiam tuguria & ſepta regna vocant, vt Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas) & ſaltus, ideſt campos in quibus ſalire poſſent pecudes vacantes,ideſt vaſtos & vacuos modo longe & late, is ſup.ſciat quod dictum eſt, ſcilicet ꝙ morbi non ſingula ſed vniuerſa ſæpe corripiunt corpora, vnde ſequitur. Tempeſtas,ſcilicet peſtilentialis miſeranda, ideſt peſſima inferens rem dignam miſeratione, coorta, ideſt ſimul orta eſt quondam,ideſt ſuperioribus temporibus,hic,ideſt in dictis regionibus, morbo, ideſt infectione & corruptione cœli, ideſt aeris,& ipſa peſtis incanduit, ideſt efferbuit toto æſtu,ideſt incendio febrium, & morborum autumni, ideſt quale ſolet eſſe in autumno, vt Iuuena. atteſtatur,& dedit neci, ideſt necauit omne genus pecudum,ideſt animalium cicurum præcipue, ideſt domeſticorum,& omne genus ferarum,ideſt ſylueſtriū quę fera ſunt vt plurimum & corrupit lacus,ideſt paſcua tabo,ideſt corrupto ſucco. Nec via, ideſt aditus mortis, ideſt ad mortem vel qua mors ingruebat & graſſabatur erat ſimplex, ideſt vniformis aut naturalis & ſine malo extrinſecus aduenienti, ſed vbi ſitis ignea, ideſt ardentiſſima,hoc eſt tabes aut ſiccitas penetratiſſima ex calore generata acta, ideſt impulſa omnibus venis,ideſt per omnes venas, aut ad omnes venas abduxerat, ſcilicet à proprio & naturali ſitu hoc eſt contraxerat miſeros artus, ideſt membra miſerorum animalium liquor fluidus, ideſt ſuperfluus & corruptus abundabat rurſus & trahebat omnia oſſa collapſa in ſe minutatim, ideſt per minutas particulas morbo, ideſt per violentiam morbi hoc eſt ex corruptione aeris ſanguis & ſuccus bonus deſiccabatur, & in tabem contrahebatur, ſed annitente natura (quæ quantum poteſt ad conſeruationem indiuiduorum nititur) & conante deperditum ſuccum inſtaurare cum nimium ſit inualida, non ſolidū ſuccum,ſed ventorum,& ſuperfluum liquorem colligit:vnde poſt omnia oſſa reſoluta collabuntur.

PIERIVS.

Et iapidis arua timaui,] Non negarim iapidis legendum, & iapidiam, Venetiæ proximam regionem appellatam, quo vocabulo etiam Saluſtius ſit vſus. Non tamen reiiciendum eſt quod in Romano codice atq; etiam in Mediceo legitur, iapygis, quàmuis improbetur à Seruio qui iapygiam ab Iapidia ſcriptione diſtinguit. Nam Hecatæus duas ponit iapygias, quarum vna ſit in Apulia, altera in illyrico, à quarum vtraq; iapyx,& iapygius deriuet. Corripuitq; lacus,] In Romano, in Mediceo, & antiquis aliis codicibus,corrupit, habetur.

¶SERVIVS.

¶In honore deum,]in ſacrificiis:vt haud equidem tali me dignor honore. ¶Lanea infula,]non vitta, nam non ſtat verſus ſi lanea vitta dixeris. ¶Mactauerat ante ſacerdos.]Eius.ſ.mortẽ præueniẽs. ¶Neq; impoſitis ardent altaria fibris,] Quia vt dicit Ply.morboſa caro non coquitur. ¶Nec reſpõſa poteſt cõſultus reddere vates] Colligi enim niſi ex ſana victima futura non poſſunt. ¶Suppoſiti,] Sic & in.vj. Supponũt alij cultros. Dicẽdo autẽ ſuppoſiti feriẽdi genus oſtẽdit.Nã ĩterdũ ab inferiore parte ĩterdũ deſuper feriebanť. ¶Summaq; ieiuna ſanie infuſcatur arena,] ſignatis vſus eſt verbis, nimiũq; libratis. ¶Vulgo,] vbiq;,paſſim,& cateruatim. ¶Lætis

Sæpe in honore deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum niuea circũdatur infula vitta:
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſi quam ferro mactauerat ante ſacerdos:
Inde neq; impoſitis ardent altaria fibris:
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri:
Summaq; ieiuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis:
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt:
Hinc canibus blandis rabies venit,& quatit ægros
Tuſſis anhela ſues:ac faucibus angit obeſis,
Labitur infœlix ſtudiorum atq; immemor herbæ
Victor equus:fonteſq; auertitur,& pede terram
Crebra ferit:demiſſa aures:incertus ibidem
Sudor,& ille quidem morituris,frigidus:aret

¶Lætis aũt herbis]ideo ne eos fame periſſe putarem⁹. ¶Canibus blandis.]Etiam blandis canibus ex peſtilentia rabies naſcitur. ¶Quatit ægros tuſſis,]proprie nã tuſſis cõmouet corpa. ¶Faucibus obeſis,]Tumentibus. ¶Angit,]bene angit,Nam angina dicit porcorũ morbus,q occupat fauces. Plautus vellẽ me in anginã verti, vt huic aniculæ fauces præoccuparẽ. ¶Crebra ferit,] Crebra, nomẽ ꝓ aduerbio. ¶Incertus ſudor,]irratiõabilis,ſine labore cui⁹ cauſſa nõ apparet. ¶Morituris frigid⁹ aret,]frigid⁹ ſudor mortis futuræ ſignũ eſt. Et moriturus frigidus Pleonaſmos eſt. ¶Pellis dura reſiſtit.] Rigida eſt,nec coheret digitis. ¶Cępit crudeſcere morbus]Validior fieri,vt Deiecta cru- Angina.

Pellis.& ad tactum tractanti dura reſiſtit,
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus:
Tum verò ardentes oculi:atq; attractus ab alto
Spiritus,interdum gemitu grauis:imaq; longo
Ilia ſingultu tendunt:it naribus ater
Sanguis,& obſeſſas fauces premit aſpera lingua.

cta crudeſcit]pugna camilla.Et iã dat ſigna morbi valìdioris. ¶Obſeſſas] clauſas. ¶Aſpera lĩgua,]ſcilicet ex nimia ſiccitate.

ℭMANCINELLVS.

ℭLanea ĩſula,]faſcia in modũ diadematis: à qua vittæ ab vtraq; parte pendent, de hac li.iiij. de ponto legitur. Ambiat vt fuluas infula longa comas. ¶Aut ſi qua,] legitur item,at ſi quam. ¶Neq; ardent,] propter corruptionẽ id erat. ¶Fibris.]videto li.j.Georg. ¶Ieiuna ſanie]ſanguine corrupto,& deſiccato. ¶Hic,]ex ignea ſiti,& fluido liquore,ac peſtilitate. ¶Vulgo,]paſſim. ¶Lætis herbis,]innuit non pœnuria cibatus id fuiſſe. ¶Angit,] ſtrangulat,vnde & faucium dolor
Angina. Angina vocatur,vt ſcrib.Feſtus eo autem morbo ſues maxime cruciantur,vt aiunt. ¶Auertitur,]refugit. Crebra pro crebro. ¶Crudeſcere,]magis crudus,ac durus fieri.

ℭASCENSIVS.

ℭSæpe in honore deũm medio &c.]Proſequitur quod ĩſtituit docens quàm miſeranda fuerit lues,ac dicens . Hoſtia. i. pecus mactanda ſtans in medio honore deũm,i.deorũ ad aram.ſ. hoc eſt parata in honorẽ deorũ,mactetur dũ infula lanea.i. faſcia in modũ diadematis à qua vittæ vtrinq; dependent.(Diadema autẽ erat pãniculus interdũ lineus ſuper quẽ coronæ imponebantur)his aũt quæ ſacrificari debebant imponebantur vittæ(vnde æneí.ij. Si non ad victimã expoſtulatus dicit:mihi ſacra parari, & ſalſæ fruges.& circũ tpa vittæ)circundatᷣ vitta.i. velamine capitis vtrinq; dependente , niuea, i. candidiſſima , cecidit ſæpe moribunda.i.moriens inter miniſtros.i.ſacrificulos cunctãtes, ideſt immorantes & ſegnius ferientes.Aut ſi ſacerdos videlicet ſacrificulus mactauerat ferro,quam.i.aliquã hoſtiã ante, ideſt priuſquàm moribunda caderet:hoc eſt ſi feſtinãdo præuenerat mortẽ,neq;.i.non,altaria nõ ardẽt inde.i.ex tali hoſtia fibris.ſ. extorũ impoſitis.ſ.ad cremandũ,hoc eſt exta illa corruptiſſima nolebãt inflãmari aut incẽdi,nec vates.ſ.aruſpex.conſultus.i.interrogatus cõſiliũ põt reddere reſpõſa inde.i. ex inſpectiõe taliũ extorũ,ac cultri ſuppoſiti.ſ.vt in eos quaſi ſpõte iret victima tingũtur.i.imbuũtur vix ſanguine,quia totus lenta tabe abſumptus fuerat,& arena ſumma.i.ſuperficialis,infuſcatur. i. fit fuſca ſanie.i.corrupto ſanguine,ieiuna.i.macilẽto & modico, hĩc i.ex hac tãta corruptione,aut poſtquàm hęc portẽta in ſacrificãdo viſa ſunt,vituli.i.iuuẽci,moriũtur vulgo,i. paſſim in herbis lætis.i.pinguibus.& reddũt aĩas.i. vitas dulcis ad præſepia plena.ſ.pabulorũ,hinc.i.ex hac corruptiõe aut ignea ſiti rabies venit canibus blãdis.i.domino ſuo blãdiri ſolitis,& tuſſis anhela, i.anhelitũ trahẽs miſere,quatit.i.concutit & tremere facit ſues i.porcos ægros .i. morbo affectos ac tangit.i.ſtrangulat,faucibus obeſis.i.aut pinguibus ne inedia putentur mori, aut ſic inflatis vt pingues putenᷣ.Equus victor.i.vicere ſolitus in curuli certamine,

certamine,labiᷣ infœlix ſtudiorũ.i.certaminũ,quæ non ampli⁹ exercebit, ſicut ỏ fœlix animi iuuenis aut equus victor labiᷣ infœlix exiſtẽs ĩmemor ſtudiorũ atq; herbę. ſed prior cõſtructio licet rarior magis tñ quadrat contextui ſi enĩ dixeris equ⁹ infœlix victor,iam duo ſunt epitheta ſine cõiunctione. Si ſic equus victor labitur infœlix ĩmemor ſtudiorũ atq; herbæ,iterũ totidẽ ſunt. At ſi ſic,]Equ⁹ victor labitur infœlix atq; immemor ſtudiorũ,herbæ: iam deerit coniunctio genitiuis,nec ſatis eſt ꝙ participiũ exiſtẽs ſubaudiri põt vt ſit labitur infœlix exiſtẽs immemor ſtudiorũ atq; herbæ,Quia ergo alibi conſimiliter loquitur, & fœlix cũ genitiuo cõſtruit maiorq; eſt ſignificantia dicẽdo infœlix ſtudiorũ quàm immemor ſtudiorũ.Nã priore modo ſignificatᷣ ĩfęliciter ſtuduiſ- Auerti.
ſe alios equos vincere:cum iam à fœdiſſimo morbo vincatur,& ipſe equus auertitur , ideſt aſpernatur , & indignatur aſpicere fontes,ideſt aquas lympidas & puras,& ferit,ideſt concutit pede terrã crebra.i.crebro,aures,ſcilicet equi lauguẽtis , demiſſe ſunt,quas validus erigere ſolebat,& ſudor eſt ibidem.i.interea dũ aures demittit incertus.i.cuius cauſſa latet cũ nõ eueniat ex calore aut agitatione ſeu labore,& ille.ſ.ſudor incertus : quidẽ ideſt certe,eſt ſup.equis morituris frigidus,pellis aret & reſiſtit tractãti exiſtẽs,dura,ideſt rigida & aſpera ad tactum,ideſt dum quis attingit ea,quod ſignum eſt exhauſti ſucci, vnde non cutẽ ſed pellem dixit,nam habent vt Iuuena.de ſene dixit. deformẽ pro cute pellem. vnde & Perſius Cute perditus &c. Contra de ſe Horatius in epiſtolis. Me pinguem & nitidum bene curata cute viſes quum redire voles epicuri de grege porcum , & ſcilicet equi morituri dant hæc ſigna primis diebus ante exitium,ideſt mortem & vite exitum.hoc eſt vbi primum incipiunt languere ſin,ideſt ſed ſi morbus cœpit crudeſcere,ideſt crudior & ſæuior fieri in ſucceſſu,ideſt continuatione tum verò , ideſt præcipuæ & ad verum tunc ſup. fiunt oculi ardentes atq; ſpiritus grauis, ideſt moleſtus,attractus ſup.eſt aliqñ ab gemitu alto.i. ab alto, pectore ſumpto & Ilia ima.i.inteſtina interiora tendunt.i.tẽtãtur ſingultu longo,ideſt longe,tracto aut equi tẽdunt.i. trahũt ilia longo ſingultu . Sanguis ater.ſ.corruptus:it, ideſt defluit narib⁹ & lingua aſpera,ideſt ex nimia ſiccitate rigẽs præmit . i. tentat fauces obſeſſas.i.concluſas & obſtructas.

ℭPIERIVS.

ℭLinea dum niuea circũdatur]infula vitta,]In Mediceo,in Longobar.& quibuſdã aliis antiquis cod.Lanea,legitur: qđ agnoſcit Seruius. ¶Inter cunct.decid.morib. miniſtros,]In Ro.cod. magiſtros,legitur,de ſacerdote enim loquitur, qui ferire cũctaretur. ¶Crebra ferit,]In Long.crebro ferit.Neq; timendũ ſyllabæ,quum Cariſius,tertio.Aduerbium pro dactylo agnoſcat,& ſero trochæi dimenſione ſit apud Statium . ¶Et ad Tactũ,] In Ro.at,vt ſolet,in Long.& ad tractum.

Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos,ea viſa ſalus morientibus vna:
Mox erat hoc ipſum exitio:furiiſq; refecti
Ardebant:ipſiq; ſuos,iam morte ſub ægra.
(Dij meliora piis,erroremq; hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit,& miſtum ſpumis vomit ore cruorem:
Extremoſq; ciet gemitus:it triſtis arator
Mœrentem abiungens frarerna morte iuuencum:
Atq; opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbræ altorum nemorum,non mollia poſſunt
Prata mouere animum:non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis:at ima
Soluuntur latera:atq; oculos ſtupor vrget inerteis:
Ad terramq; fluit deuexo pondere ceruix,
Quid labor,aut benefacta iuuant?quid vomere terras
Inuertiſſe graues?atqui non Maſſica Bacchij
Munera,non illis epulæ nocuere repoſtæ.
Frondibus,& victu paſcuntur ſimplicis herbæ.

ℭSERVIVS.

ℭProfuit inſerto latices .] Non ſemper profuit:ſed aliqñ nam hoc ſolũ eſt, qđ aut morbo liberas.aut cõmouet in furorẽ. ¶Mox erat hoc ipſum,]Quod ſaluti eſſe putabatur.Et hoc eſt,qđ paulo poſt dicturus eſt.Quæſitæq; nocent artes. ¶Furiiſq; refe.] Quia languentia corpora in vires quodãmodo excitat furor & facit ea in exitiũ cõualeſcere . ¶Dij meliora piis,]Per parẽtheſim in exe crationẽ hoſtium hanc torquet inſaniã. ¶Fumans ſub vomere taur⁹,]per hoc oſtẽdit, etiã fortes tauros repente morbo concidere, Nemo enim peſtilentem ad aratra ducit iuuẽcũ. ¶Extremoſq; ciet gemitus .] Vltimũ hoc gemit, Sane &c.modo dat ſigna, ſicut in tertio de andromache.Lachrymaſq; ciebat.
Cico. Cum ciere proprie ſit alteri aliquid cõmouere . ¶It triſtis arat.] Morte iuuẽci, triſtem dicit agricolam. ¶Fraterna morte,] conſortis interitu,Et ex affectu dictũ eſt ruſtici mouere animũ.In ſui deſideriũ illicere . ¶Purior electro campũ petit amnis] Nã ſicut electrũ defœcatius eſt metallis omnibus, ita & currens aqua cęteris purior. ¶Ad terramq; fluit deuexo pondere ceruix.]Luca.Laſſum caput ſe ferre recuſat. ¶Quid labor aut benefacta iuuant quid vomere terras. Inuertiſſe graues.] Si neutrum mortẽ repellit,nec corporis exercitiũ,nec mẽtis religio. Nã ſi generalis eſt ſentẽtia ſecundũ Epicureos cõtra religionem eſt. Si aũt ad bouem tantum refertur, hoc dicit, quid ei prodeſt labore ſuo aluiſſe mortales? ¶Atqui non maſſica Bacchi munera,] Vina prætioſa à Maſſico monte Cãpaniæ. Et per trãſitũ tãgit illa. vnde dicũt phyſici morbos venire ex cibi & pot⁹ nimietate, vel mutatione ex nimiis vigiliis,& multa ſolicitudine: dicit etiã ſine his naſci ægritudinem. Nam in aĩalibus, cum nihil horũ ſit,tamen ægritudines pati cernim⁹. ¶Epulæ re.] aut abundantes , aut variæ. ¶Simplicis herbæ,]ꝓpter varietatẽ

Pocula ſunt fontes liquidi,atq; exercita curſu
Flumina:nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boues Iunonis,& uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus,
Ergo ægre raſtris terram rimantur,& ipſis
Vnguibus infodiunt fruges,monteſq; per altos
Contenta ceruice trahunt ſtridentia plauſtra.

varietatẽ epularũ dixit ſimplicis herbæ.¶Nec ſomnos abrũpit cura.]ex cura em̃ nimia vigiliæ ꝓcreãt.¶Vris ĩparibus,]Bobus agreſtibus & ipſis inequalib⁹,Nam vri agreſtes boues ſunt vt diximus ſupra.Et hoc poetice dixit. Cæterũ veritas hec eſt, cum mõs eſſet ſacerdotem Argiuam iunctis bobus ire ad templa Iunonis.& ſolẽni die boues nõ inuenirẽtur,peſtilentia em̃ quæ per Atticã, vt diximus,tranſierat vniuerſa conſumpſerat, duo ſacerdotis filij Cleobis,& Biton matrem ſubeũtes iugo ad templa duxere.

Cleobis. Biton.

Tunc Iuno probãs eorũ religionem obtulit matri id qd̃ vellet poſcere filiis.Illa pia reſpõſione ait,vt quod ſciret vtile dea mortalibus,ipſa præſtaret,altero itaq; die ſacerdotis filij iuuenes reperti ſunt mortui.Ex quo probatũ eſt,nihil eſſe morte præſtantius, quod Herodotus apud græcos pleniſſime cõmemorat in prima hiſtoria.¶Donaria,]aũt propriæ ſunt loca in quibus dona reponuntur deorum,abuſiue autem templa.Nam ita & puluinaria pro templis ponimus:cum ſint proprie lectuli: qui ſterni in quibuſdam templis conſueuerant. ¶Ægre.] Difficulter. ¶Terram rimantur,]in rimas agunt.¶Vnguibus infodiunt] Hyperbolice pro manibus.

Donaria Puluinaria.

¶MANCINELLVS.

¶Profuit,]alias.ſ.tũc verò exitio erat. ¶Inſerto ori,]ĩmiſſo. ¶Lenęos latices,]vinũ,De lenæo vide to li.ij.Geor.¶Dij me.] totũ carmẽ parẽtheſin habet.¶Abiũgẽs,]ſeparãs. ¶Reliqt,] legiꝶ & relinqt.¶ Electro.]Oĩ auro ineſt argentũ vario põdere alibi dena,alibi nona,alibi octaua parte,vbicunq; qnta argẽti portio eſt,Electrũ vocaꝶ.Electri natura eſt lucernarũ lumina clarius argẽto ſplendere,quod & natiuũ,&venena deprehẽdit, nãq; diſcurrũt in calicibus arquus cœleſtibus ſimiles cũ igneo ſtridore.Ply.li.xxiij.c.v.vide plura in Buco.¶Inertes.] ĩmobiles.¶Quid labor,aut benefacta iuuãt.]Oui.amorũ li.iij.inqt, Scilicet omne ſacrum mors importuna profanat.Omnibus obſcuras iniicit illa manus. Viue tamen moriere pius, colle ſacra colentẽ. Mors grauis à tẽplis in caua buſta trahet.¶Atqui non maſſica:bacchi munera.]Certe inquit non potẽtia vina illis nõ epulæ repoſtæ,ideſt ſæpius appoſitæ,ac per id copioſæ & variæ nocuere vti quidẽ hominibus accidere ſolet,nã clari fontes, & flumina viua potum præbebãt,frondes, & herbæ ſimplices pabulum miniſtrabant.Eſt itaq; metaphora ab edacibus,& ebriis ſumpta ,in peſtilentia enim maxime obeſt edẽdi luxus,hinc iubent medici eo tẽpore in eadem menſa diuerſa cibaria eſſe non debere,nec edenda eſſe.Nam non æqualiter digerũtur.hinc generantur humores mali,ægritudines facientes,& pernecantes, vt etiam Auicenna tradit.Seneca etiã in epiſtolis inquit, ꝙ vbi ſunt diuerſa cibaria inquinant,non alunt . Peſtiſq; tempore , vt medici aiunt,vina potentia longe obſunt,dulcia item,& artificialia.¶Somnos ſalubres,]tẽperatus enim ſomnus , & qui nõ ex crapula & ebrietate venit inſtaurat ſpiritus in vigiliis reſolutos,membra labore feſſa reparat,calorem ſtomacho ſubminiſtrat,mentem purgat,deniq; totum corpus ad agẽda omnia renouat.Immoderatus verò ſomnus corpus deſiccat & ĩfrigidat, ac ſuperfluitatibus replet flegmaticis. Superfluæq; vigiliæ calorem incendunt,corpus deſiccant.¶Nec abrumpit,]vti etiam hominibus accidit,adhuc enim perſtat in metaphora . ¶Quæſitas ad ſacra boues.] Herodotus. v. folio primi voluminis ſic ait.Cum dies feſtus Iunonis apud argiuos eſſet,oporteretq; oĩno matrẽ horum(Cleobis videlicet & Bitonis) ad templũ ferri,bobus iunctis,iiſq; boues ex agro eius ad horã præſto nõ eſſent,tunc iuuenes excluſi tpe,iugũ ſubeũtes,plauſtrũ pertraxerũt:quo mater vehaꝶ,& qnq; ac quadraginta per ſtadia ferẽtes, ad tẽplũ peruenerũt.Quibus cũ hæc feciſſent,& ab oĩ cœtu cõſpecti fuiſſent,optimus obtigit vitæ exit⁹per quẽ de⁹indicauit, ſatius eſſe homini mori quàm viuere. Nã cũ circũſtãtes Argiui laudibus tollerent,viri quidẽ cõ ſiliũ filiorũ,fœminæ verò eorũ matrẽ,ꝙ talibus filiis prædita eſſet. Mater gaudio perfuſa,cum liberorũ fato,tum fama ante ſimulachrum ſtãs præcata eſt deã, vt cleobi & Bitoni filiis ſuis daret, id quod optimũ eſſet hoĩ cõtingere,poſt hãc præcationẽ,vbi ſacrificauerunt,epulatiq; ſunt quieſcentes in ipſo delubro, non ſunt amplius excitati ,ſed hoc vitæ exitu perfuncti quorum effigies tanquàm virorũ:qui optimi extitiſſent,argiui factas apud Delphos collocauerunt , hæc ille. Cice.verò li.j. Thuſcu.ſic ait, Primũ argiæ ſacerdotis Cleobis,& biton filij prædicantur Nota fabula eſt : cum enim illam ad ſolẽne,& ſtatutũ ſacrificũ curru vehi ius eſſet,ſatis longe ab oppido ad Fanũ.morarenturq; iumẽta tũc iuuenes ij: quos modo nominaui,veſte poſita,corpora oleo perunxerunt , ad iugũ acceſſerũt,ita aduecta in fanum,cum curru s eſſet ductus à filiis, præcata à dea dicitur,vt illis præmiũ daret de pietate, qd̃ maximũ homini dari poſſet à deo poſt epulatos cũ matre adoleſcentes.ſomno

Electrũ. Mors Æqua. Somnus. Cleobis. Biton.

tes. ſomno ſe dediſſe. mane inuentos eſſe mortuos, hæc Cice. ¶Et vris imparib⁹]id poeticũ eſt . Nã & Herodo. & Cicer. oſtenderunt aliter eueniſſe.de Vris autẽ latius lib.ij.Georgi. ¶Donaria,] tẽpla intelligit,multa enim illic diis donantur. ¶Rimãtur,]in rimas & ſulcos agũt homines ipſi.¶Ægre,]duriter difficulter.

Mors.

¶ASCENSIVS.

¶Profuit inſerto.]Exaggerat peſtis quam narrat ſæuitiã,cũ nullo medicamine ſedari potuerit quando & ea quæ contra peſtes valere conſueuerant contra eam inualida fuerint. ¶Ordo eſt. Profuit.ſ.alias, hoc eſt in aliis horis & peſtilentiis,aut potius in principio huius peſtilentiæ,infundere.ſ.in pecus languẽs.cornu inſerto.i.ori immiſſo, hoc eſt per cornu inſertum,latices lenæos.i. Bacchicos, hoc eſt vinum quod latex dicitur quia in vuis latet, & lenæum, quia à baccho inuentum,& ea ſalus eſt viſa vna .i.ſola morientibus.i. mortalibus aut cõtra mortem hoc ipſum.ſ. infundere vinũ erat exitio,ideſt ad exitium,ideſt mortem,& ſcilicet equi refecti,id eſt recreati & validiores apparentes,furiis, ideſt per furorẽ qui vires afferre videtur,ſed non diu duraturas,ardebant,ideſt incẽdebantur maioribus furiis & ipſi laniabant dẽtibus nudis,ideſt denudatis.id enim equi ſolent mordere volẽtes ſuos,ideſt proprios artus diſciſſos,ideſt dilaniatos,iam ſub morte ægra,ideſt ægros faciente,aut extrema cum non amplius poſſint.Dij ſup. concedant piis,ideſt bonis,& deorum cultoribus meliora, ſcilicet omnia aut euenta,& inferant ſup. hoſtibus .ſ.regionis & patriæ pietatis,illum errorem,i.furorem quem tum equi perpeſſi ſunt. Honeſta eſt parentheſis affectionis plena, & per apoſiopeſim verbum ſubticens,vt in pathicis locutionibus ſolet.Autem pro ſed ecce quaſi de repente & ex improuiſo taurus concidit, ideſt mortuus cecidit fumans , ideſt cum fumaret & impenſe laboraret ſub duro vomere & vomit ore cruorem mixtũ ſpumis, & ciet,ideſt excitat & ex imo pectore trahit extremos gemit⁹, arator it.i. abit & diſcedit triſtis abiungens.i.ſeparans, & ab iugo diſſoluens,iuuencum.ſ.alterũ mœrentem.i. dolentẽ & mœſtum morte fraterna,ideſt cõiugalis ſui quo quaſi fratre in labore vſus fuerat,atq; arator relinquit ꝙ ſi legendum eſt vt ferè textus habent reliquit,ordo eſt,atq;.i.poſtquàm iuuẽcus.ſ.reliq aratra defixa in medio ope,vmbrę aliorũ nemorũ nõ pñt mouere animũ eius,& mollia prata nõ poſſunt mouere animũ ei⁹, & amnis.i.riuus qui volutus per ſaxa:petit cãpũ exiſtẽs purior.i. defecatior electro.i.illo genere metalli puriſſimo at.i.ſed latera eius ima.i.inferiora ſoluuntur.i.labaſcũt,& ſtupor.i. hebetudo,vrget.i.obſidet,oculos inertes.i.parũ vidẽtes præ ſtupore & vertigine ex moleſtato cerebro procreata,ceruix. ſ. eius qui ſic ſtupet fluit.i.circunfertur & voluitur in morẽ fluminis,ad terrã põdere.ſ.corporis aut capitis,deuexo.i.deuoluto,qd labor ſup. iuuat?qd benefacta iuuant.i.proſunt,qd iuuat inuertiſſe terras graues.i.pingues,vomere.i.ea parte aratri ab eo ꝙ terrã vomit dicta.q.d.nihil Atq;.i.ſed qũo ſup.id euenit?q.d.id mirari licet nam mũera Bacchi.i.vina,maſſica,i. in maſſico mõte Cãpaniæ creſcere ſolita q̃ fortia ſunt,& homini nocere ſueta,nõ nocuere illis.ſ.iuuẽcis aratoriis,& epulæ repoſtæ.i.abũdantes & variæ, aut ſæpe ſumptæ,aut recoctę,nõ nocuere illis,qa paſcunꝶ frõdibus,& victu ſimplicis herbæ,fontes liquidi ſunt illis pocula. i. potus,atq; flumina exercita.i.purificata & vegetata nec torpentia,curſu.i.repẽtino fluxu,nec cura abrũpit ſomnos ſalubres:ſicut hoĩbus ſolet,dicũt.ſ.ſeniores,aut qui res priſcas repetũt boues quæſitas,i.deſideratas nec inuẽtas eſſe in illis regiõibus, ad ſacra Iunonis:non alio tẽpore quàm.ſ.hoc quo cunctę perierãt, & dicũt currus eſſe ductos ad donaria.i.ſacraria,hoc eſt repoſitoria rerũ quæ diis donantur,alta.ſ.in capitolio conſtituta,vris i.bobus ſylueſtribus imparibus.i.indomitis & ob id impariter trahentibus,aut reuera imparibus:quia ne vri quidẽ pares tunc reperiri poterãt.(Alludit quidẽ poeta ad hyſtoriam Cleobis & Bitonis:ſed non continuo loquitur de eis,nã non fuerãt illis regionibus,hoc eſt in Italia, & cõfinio eius, potuit aũt fieri vt cõſimili modo Romę ſacrificarẽt Iunoni,cũq; boues deeſſent vris vterentur(Ergo qa.ſ.deerãt boues aratorii: agricolæ ſup.rimãtur.i.ſulcant ægre.i.cũ difficultate, terrã raſtris.i.raſtellis ligonibus & marris,dentatis , & infodiũt fruges ipſis vnguibus,& trahũt per altos mõtes plauſtra.i.vehicula ſtridẽtia;ceruice cõtẽta,i.cõtracta propter præſſurã.

¶PIERIVS.

¶Erroremq; hoſtibus illum,]In Ro.ardorem . Nam de morbi genere dictũ eſt,ardebant.¶Non gramina poſſunt grata , mouere animũ,]Legendum ex veteribus omnibus codicibus. Nõ mollia poſſunt prata mouere animum.quæ lectio maxime probatur ab eruditis omnibus.¶Et victu paſcuntur ſimplicicis herbæ,]In Longo.victum non ineleganter.

ℭSERVIVS.

ℭNec gre. no.] Qđ ait no-
cturnus figurate rẽ tpis ad
pſonã trãſtulit.¶Obambu-
lat,]inſidiatur.¶Cura,] ſci
licet peſtilentiæ. ¶Timidi
dãmæ,] Mutauit genus vt
vitaret ὁμοιοτέλευτον. Nã
Hora.in fœminino gñe po-
ſuit dicẽdo,Et ſuperiecto pa
uide natarũt.æquore dãmę.
dicẽdo dãmas,& ceruos er-
rare cũ canibus,duo oſtẽdit,
& hos timoris ,& illos fero
citatis oblitos . ¶Fugiũt,]
quaſi timẽtes marinã peſtilẽ
tiam . ¶Ipſis eſt aer auibus
nõ æquus,]Suis quodãmo-
do,quæ alarũ velocitate ſup
gredi aerẽ poterãt peſtilẽtẽ.
¶Phyllirides chiron.]me-
Phylliri des. dicinæ inuentor, Saturni &
phillyres fili⁹.¶Amythao-
niusq́ Melãpus,]amythao
nis filius καθαρτής ideſt pur
gator. nã Prœtides ipſe pur
gauit luſtratiõibus, quas in
uenit,& hoc dicit cõualeſcẽ
te morbo, nec medicinã pro
deſſe,nec religionem poſſe.
¶Arenteſq́ ſonant ripæ ,]
Vult peſtilentiã etiã elemẽ-
ta ſentire, Sicut Æñ.iij. Are
bant herbæ,& victum ſeges
ægra negabat.nã ſegetẽ pro
terra poſuit. ¶Nã neq́ erat
coriis vſus,]Quippe morbo
putrefactis.Nec viſcera quiſ
quàm,nec lauari: nec coqui
poterant.Caro eñ corrupta
morbo quendã habet muco
rẽ,qui nõ poteſt ablui, quo-
niã omne corp⁹ poſſidet,itẽ
igni ſuppoſita, aut putreſcit
aut pureſcit,nã non coquit.
¶Pabule,]carbũculi. ¶Im
mũdus ſudor,] morbus pe-
dicularis φθειρίασις. ¶Sa-
cer ignis,] quẽ græci ἱερὰν
νόσον vocant.

Non lupus inſidias explorat ouilia circũ.
Nec gregibus nocturnus obambulat:acrior illum
Cura domat,timidi damæ,ceruiq́ fugaces
Nunc interq́ canes,& circũ tecta vagantur.
Iam maris immenſi prolem,& genus omne natantum
Littore in extremo,ceu naufraga corpora,fluctus
Proluit:inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curuis fruſtra defenſa latebris
Vipera,& attoniti ſquamis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër auibus non æquus,& illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Præterea nec iam mutari pabula refert
Quæſitæq́ nocent artes:ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron,Amythaoniusq́ Melampus,
Sæuit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone,morbos agit ante metumq́
Inq́ dies auidum ſurgẽs caput altius effert.
Balatu pecorum,& crebris mugitibus amnes,
Arenteſq́ ſonant ripæ,colleſq́ ſupini.
Iamq́ cateruatim dat ſtragem,atq́ aggerat ipſis
In ſtabulis,turpi dilapſa cadauera tabo,
Donec humo tegere,ac foueis abſcondere diſcunt.
Nam neq́ erat coriis vſus:nec viſcera quiſquam,
Aut vndis abolere poteſt,aut vincere flamma,
Nec tondere quidem morbo,illuuieq́ pereſa
Vellera,nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam inuiſos ſi quis tentarat amictus:
Ardentes pabule,atq́ immundus olentia ſudor
Membra ſequebantur:nec longo deinde moranti
Tempore,contactos artus ſacer ignis edebat.

ℭMANCINELLVS.

ℭExplorat,]exquirit,præmeditatur.¶Proluit,] Aſpergit,la-
uat.Obambulat,circumambulat.¶Fugiunt in flumina,] tan-
quàm hæc ſalubriora eſſent.¶Phocæ.]Vituli marini,quos vo
Phocæ. cant phocas ac dormiũt in terra,moreq́ pecudum in eadem pa
riunt nũquàm geminis plures educãt mãmis fœtũ,nõ ante duo
decimũ diẽ deducũt in mare,ipſis in ſono mugitus,vnde nomẽ
vituli acceperũt,nullũq́ aĩal præmitur grauiore ſomno, pẽnis
qbus in mari vtunt.humi quoq́ vice pedũ ſerpunt, Ply.lib.ix.
Hydri. ¶Hydri,]ſerpẽtes aquatici:hydas eñ hydosq́,& hydor aqua
dicitur.¶Mutari pabula,]Colu.li.viij.ca.v.ſic ait,Qđ ſi ægro-
tat vniuerſum pecus,eſt remediũ præſens, & ſummum pabula
mutare:& aquationes,& totius regionis alium quęrere ſtatũ
cœli.Cutẽvſq́,ſi ex calore,& æſtu cõcepta peſtis inuaſit,vt opa
ca rura,ſi inuaſit frigore,vt eligãt aprica. ¶Ceſſere magiſtri,]
Non eſt in medico ſemper releuetur vt æger,Interdũ docta plus
Chiron. valet arte malũ.Oui.li.j.de põto.¶Phillyrides chiron.]herba
riã,& medicamẽtariã à chyrone Saturni & phillyræ filio inuẽ
tas ſcri.Ply.lib.vij.Et medicinam ab ægyptiis, alij per arabum
Babylonis,& Apollinis filium. ¶Melãpus,] is teſte Homero
li.xv.Odyſſeæ.Fuit amithaonis filius:patria argo,q vt ait man
tis fuit.i.vates.Vtq́ Lactãtius ſcri.li.iij.the.]Prœti abantis filij
argiuorũ regis inſanas filias Melampus curauit,herbariæ artis
peritiſſimus,latius autem æglo.vj.¶Tiſiphone,] τίσις pœna,
Tiſiphohe. vltio,punitio,dicitur φονή:autem ac φόνος cædes,vel mors fert.
Alecto. Alecto inceſtans dici poteſt. Megera verò à μεγαίρω quod eſt
Megera. odi,ac inuideo.Hæ tres furiæ dicuntur.¶Metum,]i. mortem.
¶Inq́dies.]i.quotidie magis.¶Stragẽ,]corporũ pſtrationẽ,
& ruinã.¶Cateruatim,]multipliciter,cõgregatim. ¶Tabo,]
corrupto humore,& ſanguine.¶Abolere,]purgare ita corru-
pta erant.¶Illuuiæ,]ſqualore,immundicia,ſorde.¶Vellera,]
Varro li.ij.c.vlti.ſcrib.q́ lanam dẽptam ouibus ſcilicet & con-
globatam,alij vellera,alij velamina appellant,ex quorũ voca-
bulo ait:animaduerti licet prius lanarũ vulſuram quàm tonſu-
ram inuentam.Qui etiam vellunt,ante triduo ieiunas habẽt, q́
languidæ minus ægre radices lanæ retinerent.Oĩno tõſores in
Italiã primũ

Italiã primũ veniſſe ex ſici-
lia dicunt,Olim tonſores nõ
fuiſſe aſſignificãt antiquorũ
ſtatuæ, q́ plæreq́ habẽt ca-
pillũ,& barbã magnã , hæc
ex Varrone.¶Attingere te
las,]puenire ad telas. ¶Pu
tres,]ſolubiles,vti illud. Et
zephyro putris ſe gleba re-
ſoluit.Vnde & Penelepe, vt
Home. ſcrib. quod interdiu
texebat.noctu diſſoluere ſo
lita eſt. ¶Inuiſos,]odioſos
malis ſequentibus. ¶Ardẽ
tes pabulæ,] Pabularũ duo
genera ſunt.altera eſt,ĩ qua
per minimas puſtulas cutis
exaſperatur,&rubet:leuiter Pabulæ.
q́ roditur,mediũ habet pau
ſillo leuius,tarde ſerpit,idq́
vitium maxime rotundũ in
cipit, eademq́ ratione in or
bem procedit,altera aũt eſt,
quam agriam. i.feram græ
ci appellãt, in qua ſimiliter
quidẽ,ſed magis cutis exa-
ſperatur,exhulceraturq́, ac
vehementius,& roditur, &
rubet,interdũ etiã pilos re-
mittit: hæc Celſus lib.v.vbi
etiã curationes docet. ¶Cõ
tractos,]correptos,coinqui
natos.¶Sacer ignis,]i.exe
crandus,nã,vt inquit Celſus
lib.v. Sacer quoq́ ignis ma Sacer ignis.
lis hulceribus annumerari
debet.Eius duæ ſpecies ſunt
alterũ eſt ſubrubicundũ,aut
mixtũ rubore, atq́ pallore,
exaſperatumq́ per puſtulas
cõtinuas,quarũ nulla altera
maior eſt, ſed pluriæ perexi
guæ in iis ſemper ferè pus,
& ſæpe rubor cũ calore eſt,
ſerpitq́ id nõnũquàm ſane-
ſcẽte, eo quod primo vitiatũ
eſt,nonnunquàm etiam ex-
hulcerato,vbi ruptis puſtu-
lis hulcus continuatur , hu-
morq́ exit,qui eſſe inter ſa-
niem & pus videri poteſt, fit maxime in pectore,aut lateribus:
aut eminentibus partibus præcipue in plantis, alterum autẽ eſt
in ſummæ cutis exhulceratione.ſed ſine altitudine latum,ſubli
uidum,inæqualiter tamen mediumq́ ſaneſcit extremis proce-
dentibus,ac ſæpe id,quod iam ſanum videbatur iterum exhul-
ceratur,ac circa proxima cutis,quæ vitium receptura eſt,tumi-
dior,& durior ẽ,coloreq́ habet ex rubro ſubnigrũ, hęc Celſus.
Igni autem ſacro ,vt Ply.docet lib.xxx.medentur vermes terre
ni ex aceto illiti.Grillus cõtritus in manibus,adeps anſeris, vi-
peræ caput aſſeruatum,& combuſtũ,deinde ex aceto impoſitũ,
&c.Plura idem Celſus medicamenta ibidem edocuit.Colu.ve-
rò lib.viij.c.v. ſic ait. Eſt etiam inſanabilis ſacer ignis,quam pu
ſtulam vocant paſtores,ea niſi compeſcitur intra primam pecu-
dem,quæ tali morbo correpta eſt,vniuerſum gregem contagio
ne proſternit. &c.

ℭASCENSIVS.

ℭNon lupus inſidias.]Docuit pecudũ ideſt cicurum ſeu dome-
ſticorum aĩaliũ per dirã peſtẽ abſumptionẽ , nunc docet ferarũ
quoq́ tam terreſtriũ quàm marinarũ atq́ aeriarũ miſerabilem
ſtragẽ atq́ luẽ.¶Ordo aũt eſt.Lupus nõ explorat.i. nõ facit ex
plorãdo ĩſidias circũ ouilia nec obambulat.i.circũ ambulat gre
gibus.i.in perniciẽ gregũ,nocturnus.i.tpe nocturno.vt ſolet dũ
valet.quia acrior cura.ſ.inſtantis mortis,domat illũ.dãme timi
di & cerui fugaces,ideſt aſſiduæ fugientes,& quibus tota ſalus
eſt in fuga.nunc (pro tunc)in hac quam narro tempeſtate,& in
ter canes& circũ tecta fluctus proluit,ideſt prouoluit ad littora,
aut aſpergit ſuper natantem iam prolem immẽſi maris , & pro
ideſt omne genus natantum.ideſt natare ſolitorum, proluit di-
co in littore extremo,ceu corpora naufraga, ideſt poſt naufra-
giũ proiecta ad littora,phocę inſolitæ.ſ.magnitudinis aut raro
viſæ,ſunt aũt vituli marini.fugiunt in flumina,& vipera.i. ſer-
pẽs illa nociua defenſa fruſtra,i.nequicquàm latebris curuis,vn
de extrahi& in qb⁹ occidi nõ poterat,ĩterit.ſ.peſtilẽtia:& hydri
ideſt ſerpentes aq̃tici attoniti.i.ſtupefacti, ſquamis aſtantib⁹.i.
erectis,& auxiliantibus qdẽ cõtra externa ſi q̃ vim inferrent,ſed
nõ cõtra peſtẽ intrinſecus graſſantẽ Aer eſt nõ æqu⁹,i. iniquus,
& peſtilẽs,

& peſtilẽs,ipſis auibꝰ qbꝰ tñ ꝓpriũ eſt ſolũ, & ille.ſ.aues p̃cipi- tes.i.præcipitãter in terrã decidentes,relinquũt vitã.i.aĩam ſed aĩa interit cũ vita, vñ recte vitam dixit nõ qa derelicta maneret ſed qa quã illic habebãt in terris nõ haberẽt ſub alta nube. i.re- gione nubiũ. Pręterea.ideſt pręter hęc mala,nec refert,i.quicꝙ ad rẽ facit aut rei,i. cõmodũ fert,pabula iã mutari & artes quæ ſite nocent.i.officiũt,magiſtri.i.peritiſſimi medici ,hoc eſt iuuẽ ta eorũ,ceſſere.i.victi ſunt à morbo & ſuccubuerũt,chiron,ſ.cẽ taurus ille iuſtiſſimus phyllirides.i.phillyre ex neptuno filius, & melampus purgator ille prœtidum cũ furore agitarent̃,amy thaonius.i.amythaonis filius ſupple ceſſit,Tiſiphone,i.furia il la infernalis & pœnã & cędẽ inferẽs,pallida.ſ.ab effectu,aut qa in vmbris verſata,ſæuit ideſt crudeſcit,& ſæua atꝙ immanis fit & ipſa emiſſa tenebris ſtygiis,i.triſtitiæ infernalis,in lucem,id eſt ad regionẽ noſtram agit.ſ.añ ſe morbos& metũ.i,mortem q̃ ex metu vel cũ metu cõſpicitur,& ipſa ſurgẽs.i.ſurſum agẽs ſe, effert.i.extollit.caput.ſ.ſuum auidũ,ſcilicet cędis,& ſanguinis, in dies altius(bene addit altius quia in dies & in horas particu lam exceſſiuam expoſtulant)hoc eſt in dies ſingulos maior eſt vis diræ peſtis à tiſiphone excitata,amnes & ripæ arentes,ſcili- cet ęſtu aeris corrupti & collesſupini,ideſt editiores hoc eſt om nia loca in quibus pecora paſci ſolebant, ſonant, ideſt reſonant balatu pecorum hoc eſt ouium,& crebris mugitibus,ſ.taurorũ morientium,&.ſ.tiſiphone dat iam ſtragẽ,ideſt cumulum pro- ſtratorum ac morientium,cateruatim,i.per cateruas non ꝑ ſin- gula capita,atꝙ aggerat,i.accumulat in ipſis ſtabulis, quia ef- ferri nequeunt præ multitudine,ipſa cadauera delapſa,i. quę oc ciderãt,turpi tabo donec.ſ. homines diſcunt tegere.ſ. cadauera humo.i.inhumare,& abſcondere foueis,diſcunt aũt experiẽdo qa multa infectio & nulla vtilitas ex cõſeruatione cadauerũ ꝓ- ueniret.Nã neꝙ vſus.i.vtilitas,erat coriis.i.pellibus ẽ quibus, coria parant̃,nec quiſꝙ põt aut abolere,i.purgare,viſcera. i.car nes vndis autvincere.i.excoquere,flãma.i.igni.Nec.ſ.paſtores poſſunt quidẽ.ideſt ſaltem tondere vellera pereſa morbo& ilu- uie, ideſt ſanie & corruptiõe illuente,ideſt intrinſecus imbuen te,nec poſſunt attingere,i. per laborem peruenire ad hoc, vt ex eis habeant telas etiam putres,verunetiam.i.in ſuper, ſi quis tẽ tarãt,ideſt conatus fuerat facere,amictus inuiſos , ſcilicet à na- tura,hoc eſt quos natura inuidit & negauit mortalibus.pabulæ ideſt carbunculi & puſtulæ ardentes,ſcilicet ſacro igni,atꝙ ſu- dor,immundus,ideſt corruptus,ſequebatur,ideſt perſequebat̃, & cõficiebat,membra olentia. ſcilicet grauiter,hoc eſt fętida,& ignis ſacer.ideſt execrabilis & peſtilentialis,edebat, ideſt abſu- ſumebat deinde tempore non longo.,ideſt non longum aut diu moranti,ſed ſtatim ſubſequenti,hoc eſt paulopoſt artus contra- ctos,ſcilicet ab illis amictibus hoc eſt qui talibus , veſtiebantur etiam inficiebantur.Et hæc de his quæ in tertium . Georgicon adducta voluimus.

PIERIVS

Inſolitæ fugiunt In flumina phocæ,]In Longobardico legit̃, ad flumina. Sed ſi,in flumina. Intelligimus eas immergi , neꝙ audere in ſiccum prodire,ſi,ad flumina,ſubaudiendum , à qui- bus auxilium petere viderentur. ¶ Arenteſꝗ ſonant ripæ .] In Romano codice.Horrenteſꝗ,ob tetros , ſcilicet Mugitus ani- malium,ſi,arentes , erit , vt illud Aridus altis montibus audiri fragor.¶ Ac foueis abſcondere diſcũt.]In antiquiſſimo qdẽ co. foſſis,legere eſt.Sed ad valla & muros retinẽt foſſę.Hoc tñ loco nõ toleranda tantum,verum etiam decoris,& dignitatis pluri- mum habere videtur improprietas huiuſmodi,ad cadauerũ mł titudinem,quæ magno numero congregabantur, indicandã, q bus cõdendis capatiore opus eſſet loco.Nemo verò ignorat foſ ſas amplioribus ſpaciis produci ſolere,cum fouea quid angu- ſtius ſignificet,vtputa ſcrobem.vel luporum decipulas,vel quid huiuſmodi ad modicos vſus.¶ Verum etiam inuiſos ,] In Ro. codice legitur,quin etiam inuiſos.¶ Cõtactos artus ſacer ignis edebat,]Vulgata quædam exemplaria legunt,contractos artꝰ. Sed in Romano legitur mutato etiam numero,contactos ſacer artus,ac quantum ad contactum pertinet,quod de contagioſa, vi,peſtilentiæ dicitur. Apud Liuium etiam in codicibus antiqs legas,vulgatiꝗ contactu in hoĩes morbi. Qđ in impreſſis,atta ctu,non ita proprie habetur.

GEORGICORVM LIBRI TERTII FINIS.

PVB.OVIDII ARGVMENTVM IN VLTIMVM GEORGICON LIBRVM.

Protinus aẽrij mellis redolentia regna,
Hyblæas & apes,alueorum & cærea tecta,
Quiꝗ albi flores, examina quæꝙ legen de,

ASCENSIVS.

Protinus aẽrij mellis,Te traſtichi Ouidiani. ¶ Ordo eſt. Vates ſup.ſeu poeta Vir gilius,indicat , ideſt notifi- cat hoc quarto libro , proti- nus,ideſt ſtatim aut ꝓtinus i,ampliter,regna.i.apum(q̃ regẽ habent & ita aulã & re gna) aluearia mellis aerei i.ex aere collecti redolẽtia. i.ſuauiter fragrãtia , & apes hybleas. i.optima mella fa- cientes quales, ſunt hybleæ in ſicilia,& tecta cerea. i.fa- uos aluorum pro alueorum hoc eſt

Indicat:humenteisq; fauos,cœleſtia dona.

ANTONII MANCINELLI IN QVARTVM GEORGICON ARGVMENTVM.

Quæ ſedes apibus,ſtatio'ue paranda reponit.
Languentum quoq; ſigna docet,medicamq;' ſalutem.
Naſcendiq; modum, Nympharũ nomina multa,
Pandit Ariſtæi luctum,matriſq; fauorem,
Tum vatis Protei patriam,mores,ſpeciesq;.
Orphæus Euridicẽ ſtigia vt reuocarãt ab vnda,
Examenq; apium tandem reparare docemur,

hoc eſt quę ſunt ĩ alueis ſeu aluearibus earũ,ꝙ ꝓ &,flores q alibi.ſ.naſcũtur ꝙ apd hyblã vbi copia thymi naſcitur,& indicat q̃ examina ſint legẽda,i.colligẽda vt habeantur mella aut reparanda,& indicat fauos humentes,i.melle fluẽtes dona cœleſtia,i.bñficio cœli,aut rore cœleſti collecta. ¶ Quæ ſedes apibus &c. heptaſticorũ carminũ Manci. vberius ex ordine q̃ toto libro cõtinẽtur explicantiũ ordo eſt. Poeta reponit,i. doctius ac emẽdatius ſcribit, hoc quarto libro,quæ ſedes ve pro vel,quæ ſatio ſit parãda apibus,& docet quoq;,i.etiã ſigna languentũ,i. languentiũ apiũ.ſ. & ſalutẽ medicã,i.ex medicina cõparandã,& modũ naſcẽdi,vt.ſ.ſine cõcubitu ore legant natos', & multa noĩa nympharũ iter quas ariſtei matrẽ noĩat, & pandit luctum ariſtei ob demortuas.ſ.apes & fauorem matris, quæ cõſiliũ dederat adoriũdi ꝓtęi abs quo reparationẽ didicit. Tũ.i.deinde pandit patriam.ſ.carpathon protęi vatis, ideſt diuinatoris ac futura vaticinantis,& mores,ideſt inſtituta eius & ſpecies:ĩ quas ſcilicet ſe trãſmutauerat, & pandit,vt ideſt qualiter orpheus reuocarat Euridicen cõiugem ſuã: ab vnda ſtigia,ideſt infernali quod fecit threicia frœtus cythara, & nos docemur tandem, reparare,ideſt inſtaurare examen, ideſt fœtum apium ſcilicet extinctarum.

PVBLII VERGILII MARONIS GEORGICON LIBER QVARTVS.

PRotinus aërij mellis cœleſtia dona
Exequar, hanc etiam Mecœnas aſpice partem,
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum
Magnanimosq; duces,totiusq; ex ordine gentis
Mores,& ſtudia,& populos, & prælia dicam.
In tenui labor:at tenuis non gloria:ſiquem
Numina læua ſinunt,auditq; vocatus Apollo.

SERVIVS.

PRotinus aërij mellis cœleſtia dona, Exequar,] rhetorice dicturus,de rebus minimis magna ꝓmittit, vt & leuem materiã ſubleuet, & attentũ faciat auditorem. Sanè perite, quoniã ſcit breue eſſe opus hoc de apibus, & intra paucos verſus poſſe cõſumi, vſus eſt translationibus, ad dilatandam materiã dicẽs apes habere reges, ꝑtoria,vrbes,& ppłos. Sanè ſciendũ,vt ſupra dixim⁹,vltimã partẽ huius libri eſſe mutatã, nã Galli laudes habuit locus ille. q nunc orphei cõtinet fabulã,quę ĩſerta eſt,poſtq̃ irato Auguſto occiſus eſt Gallus. ¶ Protinus,] deinceps: exinde etiã floridũ agrũ exequar, ſicut ſum cæteros executus. Et aerij mellis dicit,qa mel ex rore colligiṫ,q vtiq; ex aere defluit,vñ eſt & cœleſtia dona,i.munus deorũ antea em̃ mel inueniebaṫ in foliis. Vt, Mellaq; decuſſit foliis. Hanc etiã ſicut ſupiores. ¶ Admirãda tibi, Audies ex rebus leuibus digna ſtupore,eſſe in apibus proceres,& tãta certamina. ¶ Mores,] qa caſtæ ſunt, vt illũ adeò placuiſſe apibus mirabere morẽ. ¶ Et ſtudia,] vt tãtus amor florũ & generandi gloria mellis. ¶ Et populos,] Vt binæ regũ facies, ita corpora plæbis. ¶ Et ꝑlia dicã,] vt, Erumpũt portis concurriṫ æthere in alto. ¶ In tenui labor,at tenuis nõ gloria,] Cõpenſatio eſt labo¶ Attende qd dicat Seruius. ris,ꝙ magnã dat gloriã,ſi fuerit materia exilis ornata. ¶ Numina læua,] Proſpera,vt alibi, Intonuit læuum. Auditq; vocatus Apollo. Aut quaſi poeta Apollinẽ inuocat, aut quaſi paſtoralem deum,nam Apollo Nomius dicitur.

PROBVS.

¶ Protinus aërij mellis cœleſtia dona Exequar,] Quidã dicũt mel in aere naſci. Quidam apes colligere, quo tempore in Ida Iuppiter nutriebaṫ tũ primũ ex aere fluxiſſe,eoq; ipſum alitũ.

MANCINELLVS.

¶ Protinus aerij mellis&c.] Ariſtęus de quo latius in primo li-
Ariſtæ⁹. bro Geor. habetur,primus & apium,& mellis vſum, & lactis, coagula hoĩbus tradidit,vt Iuſti.li.iij.ſcri. Diod.quoq; in fine libri quinti cum Iuſtino conuenit,dicit em̃ qđ nymphis à matre traditus eſt nutriendus,à quibus cũ lac coagulare mel atq; oleũ conficere didiciſſet,primus ea in vſum hominũ traduxit, vnde à poſteris,vt deus cultus eſt. Quando verò & in qua regione primum natæ ſint apes,videto Colu.lib.x.capite.ij. Eſt autem apis res præcipui quæſtus,quum fauet,vt teſtatur Ply.libro.xxj. Protinus aerei mellis,de protenus,& protinus videto latius in Tity-
Protin⁹. ro. Protinus,ideſt ſtatim continuo,vel deinceps,præterea.vtrũq; enim cõuenit,nam Caper.ſcribit protinus per i, aduerbium, eſſe temporale,ideſt ſtatim,& Priſcia.lib.xv.ſcribit eſſe aduerbium ordinatiuũ,vt deinde,præterea,cõtinuo. ¶ Aerei mel.] Venit mel ex aere & maxime ſyderũ ex ortu. Itaq; cũ prima aurora folia arborũ melle roſida inueniunṫ,at ſi qui matutino ſub dio fuere. vnctas liquore veſtes capillumq; concretum ſentiunt, ſiue ille eſt cœli ſudor,ſiue quædã ſyderũ ſaliua, ſiue purgantis ſe aeris ſuccus,ſiue aquæ eſt,& purus,ac liquidus,ac ſuæ naturę quaſi defluit,Ply.li.xj. ¶ Hãc aſpi.partem,] attentũ hic mecœnatẽ reddit,rogãdo,vt hæc quoq; aſpiciat. ¶ Admiranda tibi,] attentum iterum,reddit promittens ſe de rebus mirandis verba facturũ,exponensq; etiam numero res de qbus dicturus eſt. ¶ Duces,] apiũ reges, ¶ Mores,] inſtituta & communes oĩum conſenſus. ¶ Studia,] occupationes,labores. ¶ Populos,] progeniem. ¶ In tenui labor,] eſt enim difficile minima exornare, atq; extollere,& contra maxima læue eſt. Sũt em̃ referta bonis pluribus. ¶ Numina læua ſinunt.] ideſt aduerſa,nam deos quoſdam,vt ꝓdeſſent,celebrabant,quoſdã vt ne,obeſſent placabant.

ASCENSIVS.

¶ Protinus aerij mellis. Admirabili artificio rem tenuẽ extollit poeta,ſic em̃ de apibus tractat vt res diuinas & heroicas aptiſſime inſerat, diuinas quidem vt vbi dicturus eſt. Eſſe apibus partem diuinæ mẽtis & hauſtus. Æthereos heroicas qdem, qa admirãda tibi læuium ſpectacula rerũ magnanimosq; duces &c. ¶ Ordo eſt. O mecœnas ego exequar.i.in executione cępti operis perſcribã, protinus.i. ſtatim,vel oĩno,& quaſi porrò tenus.i.ampliter dona cęleſtia.i. bñficio cœli aut in aere collecta mellis aerei.i. qđ rore & floribus in aere vt dixit de apibus colligiṫ,aſpice.ſ.fauẽter, etiã hãc partem ſicut ſup.reliquas aſpexiſti,qa ſtatim in principio primi libri mecœnatẽ nũcupauit. Aſpice inq̃, qa ego dicã tibi ſpectacula rerũ læuiũ vtpote,apũ q̃ inter aĩalia nobis cõmoda minima habẽt corpuſcula,admiranda.i,digna admiratione,qa admirabere morẽ,ꝙ nec cõcubitu indulgẽt,itẽ ꝙ rege incolumi mẽs oĩbus vna eſt atq; alia multa,& duces magnanimos q aĩas in vulnere linquũt,& mores & ſtudia totius gentis .i.generis apũ videlicet q̃ more humano inſtituta & exercitamẽta habẽt,& dicã populos.i.vulgus apũ & ꝑlia quæ.ſ.ab eis committuntur. qa illis ira modum ſupra eſt. Labor ſup.erit mihi.ſ. in tenui.i.in re exili & modica at.i.ſed,gloria nõ ſup.erit tenuis.i.exilis,& modica ſi numina læua.i.gł'iæ humanæ inimica,ſinũt quẽ.i. aliquẽ glorioſæ dicere,hoc eſt ſi numina inimica inferorũ nõ obſtiterint,& ſi appollo qui deus ſuperus eſt & poetis beniuolus, eſſe ſolet vocatus in auxilium meũ audit,ideſt exaudit.ſ,me hoc eſt
ſi aſpirat cœptis meis:hæc de mente Aulij gellij, vt Beroal. in Beroal.
Ser.annotauit ſic ſcribens. Romani antiquitus deos quoſdã, vt prodeſſent colebant quoſdã verò ne obeſſent placebant. Cum iouem igiṫ & diiouẽ à iuuando noĩa eſſent veiouem appellauerũt dempta atq; detracta iuuandi facultate, vt autor eſt Gellius in v. ſimulachrum enim veiouis ſagittas tenet quæ ſunt videlicet paratæ ad nocendum quapropter eum deum plæriq; Apollinẽ eſſe dixerunt, præterea Virgilium quoq; aiunt multæ antiquitatis hominem ſine oſtentationis odio peritum,numina læua deprærcari in his verſibus. In tenui labor, at tenuis non gloria ſi quem Numina læua ſinunt,auditq; vocatus Apollo. Significat enim quandam, vim eſſe huiuſmodi deorum in lædendo,magis quàm in iuuando potentem. Et ita ſecundùm Gellium, auctorem, qui perquàm ſcite, & adamuſſim, virgilianam maieſtatem penſitauit. Exponemus potius, Numina lædentia quàm iuuantia. Et quoniam in Gellij mentionem incidimus admonendi ſunt illius, ſcriptoris ſectatores, vt locum emendent in eo capite, in quo de, veioue differit deprauatum, cum in omnibus, paſſim codicibus. Gelliauis. hæc verba legantur. In his diis, quos placari oportet. vti mala à nobis, vel à frugibus, natis amoueantur arungus, habetur,& robigus. Mendum eſt maximum in nouiſſimis tribus verbis, quod niſi emendentur,difficultates pariet inextricabiles,nos verò marte noſtro, ita correximus. Aueruncus Auerſic⁹
habetur,& robigus,& ita corrigendum eſſe cenſemus fulti au- Auerun
ctoritate eruditiſſimorum; nan'que aueruncus deus eſt,qui co.
malorum auertendorum cauſſa colebatur ab aueruncando nominatus,

miňatus,vt docet.M.Varro in libris de lingua latina,auerunca re autē vocabulo antiquo ſignificat auertere atq; depellere quā dictionem vſurpat Liuius ſic ſcribens in.viij. placuit ad auerun candam deũm iram victimas cedi,& in.x. prodigiorum auerũ candorum cauſſa ſupplicationesin biduum ſenatus decernit. Ci ce.adAtticum in epiſtolis ſic ſcribit. Certe contra igitur iniquis dij aueruncent. Cato quoq; in re ruſtica viduertatem inquit vaſtitudinemq;,calamitates, intemperiasq; prohibeſis defendas, aueruncesq;. Et Feſt. pacuuianũ dictũ amentiā aueruncaſſent tuam interpretatur,ideſt auertiſſent. Aueruncũ itaq; deum Romani colecant,& ab eo præcabanť vt pericula aueruncaret hoc eſt auerteret amoliretur atq; ꝓpulſaret. legatur ergo apud Gellium, Aueruncus non autem arungus. Cum arũgus nihil ſignificet,& dictio ſit illiterata, Aruncus apud Plynium accipitur pro villo q à capellarum mento dependet. Sed hoc & id genus ſexcenta alia quæ apud ſcriptores in latina lingua reperiuntur partim obſcura ꝑtim deprauata tractantus ac enodanť à nobis vberiori volumine quod quotidie cudimus:& adhuc ſub incude eſt quod edetur in tempore. in quo omni ſtudio ac vigilantia contendimus laboramus enitimus pro virili parte de latinæ linguæ ſectatoribus bene mereri. Hæc ille.

❡PIERIVS.

❡Totiusq; ex ordine.] In Ro.cod.atq; etiā in medi.legiť absq; ex,ꝓpoſitiua particula, Totiusq; ordine. In aliis antiqs codici. ex,habeť,in quo aīaduertendũ eſſe ſynizeſin ex duab⁹ vltimis ſyllabis,in Totius,ſi lectio ea, Totiusq; ex ordine gētis,admiratur. Verũ ego crediderim ex,inſertũ ex Paraphraſi, recteq; legi. Dicā ordine. ¶Mores & ſtudia & populos.& prælia dicā,] In Ro.prœlia,per œ,& in antiqſſimo alio cod.vno minus &,legitur ꝙ in vulgatis habeatur exēplaribus,in hũc modũ, Mores & ſtudia populos & prælia dicā. Voluerũt eñ ſtudia ſuſpēdere & abſq; &,cōiunctiuę particulæ interiectu ſentētie reliquũ ſubiungere. Sed enim particula illa ter iterata me nihil offendit,et præter,qđ numeroſiorē verſum facit figuram etiam non inelegantem adſtruit.

Principio,ſedes apibus,ſtatioq; petenda,
Quo neq; ſit ventis aditus,(nam pabula venti
Ferre domum prohibent)neq; oues,hœdiq; petulci
Floribus inſultent,aut errans bucula campo
Decutiat rorem,& ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis,meropesq;,aliæq; volucres,
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant,ipſasq; volantes
Ore ferunt,dulcem nidis immitibus eſcam.

❡ SERVIVS.

❡Principio ſedes,] dicit vbi aluearia ponēda ſint, in qua re ſatis perite,& ea,q abeſſe debeant.ſ.ne noceant apib⁹, & quæ debeant adeſſe Virg. optime commemorat. Sanè ſciendum,qm̄ ſupra ait, Magnanimosq; duces. iō intulit modo ſedes,ſtatioq; quā trāſlationē diligenter reſeruat. ¶Hœdiq; petulci,] Laſciui & exultantes,& petulci dicti ab appetendo,vnde & meretrices petulcas vocamus. ¶Picti terga lacerti,] picta terga hñtes, Pinguib⁹ à ſtabulis,plenis ſicut ēt inanes res tenues noīam⁹ ecōtrario. ¶Meropesq; aliæq; volucres,] dicēdo aliæ volucres oſtendit meropes eſſe aues,ſunt aũt virides,& vocanť apiaſtræ,quia apes comedunt. ¶Et manib⁹ ꝓgne,] nomē poſuit pro noīe. Nā phylomela in hyrundinē verſa eſt,pro qua prognem,vel quaſi ſororē poſuit,vel quaſi eam,q̄ fuerat illius ſceleris cauſſa, Nā ipſa miſerat Tereum ad ducendā ſororem. ¶Dulcem nidis immitibus eſcā.] ideſt crudelibus pullis,qui apum morte nutriuntur.

❡CONSTANTIVS.

Progne. philomela,

❡Iacobus aũt Conſtantius phanenſis oſtendit ꝓgnes & philomelæ fabulam variari collectaneorum ſuorum.c.xxiiij.his verbis. Excuberam olim adoleſcentulus tetraſtichon epitaphiũ in octauium cleophilum vatem fanenſem,cum quo ipſas periiſſe, gratias & muſas dixerim adeo lepidos,illicibiles,dulces,ſonoros verſus cōponebat. In eo prognen poſuimus pro luſcinia. Qđ ſtatim vt exiuit in publicum à duob⁹.qui in romana academia profitebantur,fuit cum deriſu authoris tanquam protritæ fabulæ parum conſcij damnatum. Quapropter vt ei,qui ſupereſt(nā alter humanis deceſſit)oſtendam inſcitiam ſuam,atq; hoc exēplo doceam alios,quicunq; ſunt natura propenſi ad cauillandũ in alienis rebus,non eſſe de ſubito iudicium proferendum producere authores ſtatuo,à quibus conſilium cœpi,cum prognen pro luſcinia ſcripſi. Zenobius in prouerbiorum epitomatibus, vbi adagium hoc exponit Δαυλίαν κάςωνην,ideſt dauliam cornicem prognen ait in ædona,ideſt luſciniam & philomelam in chelidona,ideſt hyrundinem fuiſſe mutatas. Cui ſuffragatur illud,quod in ariſtophanis in ranas commentario legimus, ityn Ædonis filium lugubri eius cantilena defleri,& ne quis græce literaturæ ignarus confingi hæc à nobis fortaſſe exiſtimet, afferam & Marci varronis in de lingua latina teſtimoniũ.q ſic ſcribit. Luſciniola,& luctuoſe canere exiſtimať atq; eē ex atticæ ꝓgne in luctu facta auis. Quin & probus virgilianus interpres in hyrundinē inqt,philomela fertur ab alijs nō ꝓgne verſa. Agnoſcat igiť errorē ſuũ meorũ carminũ vellicator,& diſcat domi interdum noſtræ meliora naſci quā ſuæ.

❡PROBVS.

❡Petulci,] laſciuiētes hœdi. ¶Aut errās bucula.c.] vaccā dicit

Meropes ¶Meropesq;.a.q.v.] Meropes dicunť aues quas in Italia vocāt barbaros,quarũ vox,qa multiplex capit paritionē voces meropes appellanť græce à meriſmo. quē græci vocāt, nos paritio-

Progne. nem vocis,quā idē ὀπὰ dicũt gloſſematicos. ¶Et manib⁹ ꝓgne p.ſ.c.] Hyrũdo quōdā ꝓgne Pandionis filia,q cũ filiũ ſuũ Itym cōiugi ꝓ epulis appoſuiſſet,ꝓpter qđ in auē mutata eſt,iō dixit Et manibus progne.p.ſ.c.in hirundinem Philomela fertur,ab aliis non progne verſa.

❡ MANCINELLVS.

❡Sedes apibus,] ſedes apibus collocāda eſt contra brumalem, meridiem ꝓcul à tumultu,& cœtu hominum,ac pecudum nec calido loco,nec frigido,nam vtraq; infeſtantur, hæc autē ima parte ſit vallis,ſic enim facilius apes aſcendunt,quum prodeunt pabulatum,cum onere autem per procliuia non ægre deuolant Colu.li.x.cap.v. ¶Hœdiq; petulici,] hoc epitheto primus lucretius vſus eſt,dixit eñ li. ij. Præterea teneri tremulis in vocibus hœdi, Corniferas norunt matres, agniq; petulci. Macrob.li.vj. Petulci laſciui. ¶Inſultent,] inſiliant. ¶Bucula,] à boue diminutiuum eſt. ¶Surgentes,] creſcentes. ¶Squalentia,] ſplēdida. ¶Pinguib⁹.] pinguia propter mel ait. Petulcus

¶Meropesq;,] hæ aues cunabula in terra faciunt,corporis, grauitate prohibitæ ſublime petere, genitores ſuos reconditos paſcentes,pallido intus colore penarum ſuperne cyaneo,priori ſubrutilo. Nidificant in ſpecu ſex pedum defoſſa altitudine. Plynius libro.x.capitu.xxxix. aliter gauli dicuntur,vt aiunt vulgo etiam ieuoli. ¶Progne,] in hyrundinē philomela fertur ab aliis. non Progne verſa. Id autem Varro etiam aſſerit,dicitur enim Luſciola quod luctuoſe,canere exiſtimatur,atq; eſſe ex Attica progne in luctu facta auis,latius tamē de Progne videto librum ſextum metamorpho. ¶Pectus ſignata,] occiderat enim itym filium, Hinc ait etiam Ouidius. Neq; adhuc de pectore cædis Exceſſere notæ,ſignataq; ſanguine pluma eſt. Meropes

❡ASCENSIVS.

❡Principio ſedes &c. Hec eſt prima pars executiōis in hoc ope re in qua vt à Mancinello prænotatum eſt poeta de ſedibus ſeu ſtationibus apum diſſerit dicens. Principio, ideſt pro primo præcepto ſedes & ſtatio. ideſt habitatio(ſed exeuntibus iunioribus videtur ſtatio,ea enim eſt vbi naues ad tempus ſtant reſidentibus autem ſenioribus ſedes eſt) eſt petenda, ideſt diligenda apibus datiuus eſt vtilitatis non paſſionis. hoc eſt non ab apibus(non enim illis præcipit) ſed ab agricolis pro apibus. Quo ideſt ad quam ſedem & ſtationem aduerbium pro nomine neq; ſit aditus, ideſt afflatus ventis(nam venti prohibent, ideſt impediunt ferre domum pabula,vt thymum & etiam mella) neq; oues ve pro vel hœdi petulci,ideſt petulantes & laſciui cuncta laceſſentes inſultent, ideſt frequenter inſiliant floribus, & ita,ſcilicet decutiant rorem aut neq; ſup. bucula,ideſt iuuenca, aut iunior bos,errans,ideſt paſcens vagando, campo, ideſt per campum decutiat,ideſt concutiendo deiiciat rorem &, atterat herbas ſurgentes è quibus,ſcilicet pabula atq; fauos colligerēt apes. Et lacerti picti, terga ſqualentia, ideſt lubrica & immunda hoc eſt habentes terga picta,ideſt maculis, diſtincta abſint à ſtabulis,ideſt aluearibus in quibus ſtationem habent dictum. eſt apes pinguibus,ideſt plenis & melle diſtentis, & meropes, volucres & ille & alie volucres quæ,ſcilicet apes deuorant, & progne hoc eſt hirundo in quam verſa putatur ſignata pectus, ideſt pectus habens ſignatum,manibus cruentis,ſcilicet ſanguine filij quem patri epulandum dederat, ſup. abſint à pinguibus ſtabulis. Nam huiuſmodi vaſtant omnia late & ferũt ore ipſas, volantes,ſcilicet apes appoſitorie eſcam vel in eſcam dulcē immitibus nidis,i. in quibus pulli ſunt ex rapina paſcendi poſſet etiam ordo eſſe ferunt nidis,ideſt ad nidos. Item ſic & ipſæ aues volantes ferunt ipſas.ſ, apes, quia volando captando apes,ſed in idem redit.

❡PIERIVS.

❡Meropesq; aliæq; volucres.] In Mediceo co.nō eſt geminata particula,q;,ſed meropes aliæq; ve legiť: magis tñ placet geminari,vt in aliis codicib⁹ habeť. ¶Et manibus ꝓgne pectus ſignata,] In Ro.co.& aliquot aliis antiqſſimis. ꝓgne, ſcriptũ eſt, veluti græci faciũt πξοκνη. Quos & Romani ſequuti ſunt, vt ex antiquis inſcriptiōib⁹ quas Romæ obſeruauim⁹ videre licet. In Quirinali enim hæc ita habentur,

P.VALERIVS

P. VALERIVS BASSVS PRÆFECTVS FABRV MET
CÆCILIA PROGNE DIANÆ VALERIANÆ.D.D.

Quod epigramma ideo libuit adnotare quia memineram Iouianum pontanum literatiſſimum priori ætate virum ſolicitũ ſuper hac dictione fuiſſe, quia prochne per.ch.in apulia ſcriptum reperiſſet. Quod verò malunt nunc, progne, per.g. ſeptimam literam ſcribi non difficulter admiſerim, quia, c, cognationem habere cum, g, & ſæpe eas inuicem ſuccedere alibi demonſtratum eſt.

¶ SERVIVS.

¶ Et tenuis fugiens,] Suſpendendũ eſt tenuis, ne incipiant eſſe duo epitheta: qđ apud latinos cõſtat eſſe vitioſum. ¶ Vere ſuo,] ſibi grato & aptiſſimo, ¶ Vicina inde.ri.calo.] vt æſtus poſſint aquarum vicinitate vitare. ¶ In medium.] Ordo eſt in mediũ tranſuerſas ſalices & grã.cõ.ſa. ¶ Pontibus vt crebris,] Velut pontibus. nam non ſunt pontes. ¶ Si forte morantes,] tarde remeãtes ex paſcuis. ¶ Neptuno immerſerit,] Deum pro aquis poſuit. ¶ Grauiter ſpirã.co. thym.] genꝰ eſt herbæ abundantis in phrygia. Grauiter aũt modo, bene, & multũ ſignificat, alias male: vt, Aut vbi odor cœni grauis, item graue olentis auerni. ¶ Violaria,] loca, vbi naſcũtur violæ.

At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina riuus.
Palmaq́ꝫ veſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret.
Vt quum prima noui ducent examina reges
Vere ſuo, ludetq́ꝫ fauis emiſſa iuuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori:
Obuiaq́ꝫ hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſuerſas ſalices, & grandia coniice ſaxa:
Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia late
Serpilla, & grauiter ſpirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumq́ꝫ bibant violaria fontem.

¶ MANCINELLVS.

¶ At liquidi fontes,] Varro etiam lib.iiij.c.xvj.docet, ꝓpe apiarium debere eſſe loca, vbi pabulum ſit frequẽs, & aqua pura. Si pabulum naturale deeſt, ſerẽda ſunt roſa, ſerpillum, apiaſtrum, papauer, faba, lens, piſum, ocymũ, medica. maxime cytiſum, qđ
Citiſum. valentibus vtiliſſimũ eſt, etenim ab æqnoctio verno florere incipit & permanet ad alterum æquinoctium autumni, ſed vt hoc aptiſſimũ ad ſanitatẽ apiũ, ſic ad mellificiũ Tymũ. ¶ Muſco,] vi
Fauus ridi lanugine. ¶ Vere ſuo,] ſibi conuẽienti, ¶ Fauis,] Fauus eſt, quem figunt multi cauatum è cæra cum ſingula caua ſena latera habeant ſingulis pedes dedit natura. Varro libro.iij. ¶ Iuuẽtus,] apium progenies. ¶ Hoſpitiis,] ſedibus aquam liquidam, vnde bibant eſſe oportet, eamq́ꝫ propinquam quæ præterfluat, aut in aliquẽ locũ influat, ita ne altitudine aſcẽdat duos aut tres digitos, in qua aqua iaceant teſtæ aut lapilli, ita vt extent paulũ vbi aſſidere, & bibere poſſint, in quo diligenter habenda cura, vt aqua ſit pura, quod ad mellificium bonum vehementer prodeſt. Varro. li.iij. ¶ In mediũ,] Ordo eſt in mediũ coniice ſalices, &c. ¶ Morantis,] dũ pabulantur. ſ. Neptuno aqs ipſis caſię de his videto in alexi. Si ẽt de ſerpillo. ¶ Thymbræ,] hæc alio,
Thymbra. vocabulo ſatureia dr̃, ſeritur mẽſe februario. Ply. li.xix. Colu. verò lib.x.capi.iiij. ſic ait, aut etiam thymbræ, vel noſtratis Cunelæ, quam ſatureiam ruſtici vocant, in Ply. autem libro.xx. Cu
Satureia nilia ſemper legitur.

¶ ASCENSIVS.

¶ At liquidi fontes. Poſtq̃ꝫ deſcripſit q̃ abeſſe debeant apibus atq́ꝫ aluearíís nunc quæ adeſſe velit deſcribit dicens. At. i. ſed fontes liquidi, i. puri & lympidi, & ſtagna virentia muſco. i. in qbꝰ creſcit muſcus viridis & riuus tenuis. i. exilis ne murmure. ſ. aq̃ impetuoſe decurrentis offendanť apes fugiẽs, i. recurrens ꝑ gramina adſint. ſ. ad aluearia & ſedẽ ſtationemq́ꝫ apiũ & palma. i. arbor illa longiſſimis, frondibus aut oleaſter, ideſt olea ſilueſtris ingens. i. ingẽtes ramos expãdẽs, obũbret veſtibulũ. i. paruũ ſtabulum hoc eſt primũ introitũ ſtationis, vt cum. i. qñ reges. i. primores apum regali more viuentes, noui. ſ. ad nouam pubem regendam, electi ducẽt i. educent ſuo. i. oportuno & debito vere, prima examina i. primos fœtus apum & iuuentus. i. multitudo iuniorũ apũ emiſſa. i. educta tũc primum, ludet fauis. ſ. à ſe collectis, ripa vicina inuitet, id eſt alliciat, decedere calori ad frigus opacum in ripis, & vt arbos. ſ. palma aut oleaſter obuia, ideſt obiecta decedere volentibus teneat, id eſt immoretur, hoſpitiis, ideſt ſedibus frondentibus nuper captis frondentibus, ideſt ramorum frondentium, hoc eſt vt propter amẽnitatem riparum alliciantur exire aluearíís ſed ꝓpter amẽnitatem arboris redeant nec ſedes mutent. Seu, ideſt ſiue humor, ideſt aquæ vicina, ſtabit, ideſt ſtagnabit, iners, ideſt torpens ſeu profluat coniice ſalices tranſuerſas, ideſt in tranſuerſum, & ſaxa grandia in medium. ſ. eius hoc eſt humoris, ſeu aquæ vt. ſ. apes poſſint conſiſtere, i. requieſcere crebris pontibus, i. lignis aut lapidibus iniectis quibus, vt hoĩes pontibus vtanť, & poſſint pãdere. i, explicare alas ad ſolem æſtiuum, ſi forte. Eurus ventus ille impetuoſus ſparſerit. i. diſperſerit, ſ. apes morantes. i. tardius redeuntes, dum enim incumbẽtem pluuiam ꝑcipiſcunt non ſolent, abire à ſtabulis longius ſaltem, & ſi forte abiuerint præcipites redire, ſi quæ aũt immoratę fuerint ne aliis humidis immerganť dum aquã ꝑuolare cupiant monet pontes, conſtituere, & ſi Eurus præceps. i. p̃cipitanter flans & ingruẽs, immerſerit neptuno. i. aquis quibus neptunus præeſt Caſiæ, i. herbæ illæ odoriferæ virides floreant ſup. circum hæc. ſ. dicta loca ac ſtabula apum, & ſerpilla olentia late, & copia. i. abundantia & vbertas, thymbræ ĩ phrygia abũdãtis à qua apollo thymbræus dictus eſt ſpirãtis. i. fragrantis grauiter. i. potẽter, floreat circũ hæc, & violaria. i. violarũ frutices, aut copia earũ aut loca in qbus naſcunť, bibãt circũ hæc, fontẽ irriguũ. i. irrigãtem, hoc eſt habeãt ẽt herbas odoriferas in cõfinio ad paſtũ & mellificũ.

¶ PIERIVS.

¶ Aut ingens oleaſter obũbret.] In Ro.cod. & in quibuſdã aliis peruetuſtis codicibus, Inumbret, legitur, ſed plures, obumbret, habent. ¶ Vicina inuitet decedere ripa calori,] In Roma. codice diſcedere eſt. Sed decedere magis probatur, & ſignatiſſime poſitum eſt. ¶ Et olentia late ſerpilla,] In Ro.cod. Serpulla de qua ſcriptione plura diximus in Alexi.

¶ SERVIVS.

¶ Vtraq́ꝫ vis apibus pariter metuenda,] tã caloris quàm frigoris, Qđ licet vtrunq́ꝫ æquali modo metuendũ ſit, tñ diſſimiliter nocet, nã calore liquefacta defluunť mella, q̃ ſi fuerint frigore condurata cõſtrictas apes interimunt. ¶ Spiramenta,] Exitus alibi Sęui ſpiracula ditis. ¶ Fucoq́ꝫ,] genus eſt herbæ, vnde tinguntur veſtes, Fucum autem & flores ꝓ cæra poſuit, quã ex his colligunt rebus, ¶ Hęc ipa ad mune.] ad officia coanguſtãdarũ cauernarũ. ¶ Et viſco & phrygiæ.] ordo eſt, ſeruãt glutẽ, qđ eſt lentius, & viſco & phrygiæ idæ pice. Seruant aũt mire. ait nã apes pilas quaſdam aluearibus faciũt, de qbus poſtea cærea tecta componũt. ¶ Si vera eſt fama,] ſi credẽdum eſt apes poſſe terrã effodere. ¶ Et leui rimoſa cubilia limo,] alij & leni legunt. Vnus tñ ſenſus eſt. Nã hoc dicit quod illę nimio labore perficiunt, tu leui iunge rimoſa cubilia, circumfouens limo etiam raras, frondes ſuperiniice. Quod ideo fit, ne vel limus, crepet, vel cauernæ, aut ſole penetrentur, aut frigore. ¶ Taxum ſine,] venenatam arborem, ipſe in Bucolicis, Sic tua cyrneas fugiant examina taxos. Mel eĩ exĩde peſſimũ gigniť. ¶ Rubẽtes cancros,] Odore eñ ipſo ꝑeunt Rubentes autem quum vrũtur, non qui per naturã ſint, huiꝰ coloris. ¶ Altæ neu crede palu.] ne facile merganť, ¶ Vociſq́ꝫ offenſa,] reſonat echo

Ipſa autem ſeu corticibus tibi ſuta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus, nam frigore mella
Cogit hyems, eademq́ꝫ calor liquefacta remittit.
Vtraq́ꝫ vis apibus pariter metuenda, nẽq́ꝫ illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cæra
Spiramenta linunt, fucoq́ꝫ & floribus oras
Explent, collectumq́ꝫ hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco, & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris:
Sub terra fodêre larem, penitusq́ꝫ repertæ
Pumicibusq́ꝫ cauis, exeſæq́ꝫ arboris antro.
Tu tamen è leui rimoſa cubilia limo
Vngue fouens circùm, & raras ſuper iniice frondes

Neu propius tectis taxum ſine:ne've rubentes
Vre foco cancros:alte neu crede paludi:
Aut vbi odor cœni grauis:aut vbi concaua pulſu
Saxa ſonant:vocisqꝫ offenſa reſultat imago.

echo repcuſſa quã apesvehe meter horrore maīfeſtū eſt.

MANCINELLVS.

¶ Ipſa autem,] aluearia ſunt optima cortice .ſecnn da ferula,tertiavimine,Ply. li.xxj.ait,ꝙ alij faciũt alueos,ex viminibus,alij è ligno,ac corticibus,alij ex arbore caua, alij,fictiles,alij etiam ex ferulis quadratas,longas;pedes circiter tres,latas pedē,hæc oĩa vocāt à mellis alimonia aluos.¶ Aluearia,]hoc alueare & hoc aluearīū,hæc aluus: & hic alueus, ſic tymus & tymū,Cytiſus & cytiſum legimus in Var.Colu.& Ply.ſic etiam ſatureiam in ſingulari,& ſatureia in plurali reperimus.¶ Anguſtos aditus,]Colu.docet lib.x.aditum fore capacem vnius apis tm̄ modo,ſed plures eē debere,quo facilꝰ apes, intrent,exeantqꝫ.¶ Certatim,]cum certamine.¶ Tenuia ſpiramenta,]rimulas.¶ Linunt,]inungunt,Circumlini aluearia fimo bubulo vtiliſſimū inqt Ply.li.xxj.¶ Fucoſqꝫ,]eſt fucus rubea herba,qua veſtes tingunt, φῖκ⊙ enim color dicitur. ¶ Et flo.]flores quoqꝫ latiores aditibus circūſtruūt apes,vt Ply.ſcribit.¶ Oras,]fiſſuras,¶ Gluten,]confectionē quādā; ea autē,vt Ply.li.xj.c.vij.oſtēdit.Propolis dr̄,ait em̄ ſic ꝓpolis craſſioris, iã materiæ additis floribus,nōdū tn̄ cæra,ſed fauorū ſtabilimētū,ꝗ oēs frigoris,aut iniuriæ aditus obſtruunt,odore ēt nō graui,vt ꝗ plæriqꝫ ꝓ galbano vtant.Meminit & Varro.li.iij.¶ Munera,]officia.¶ Pice idæ,]de hac ſuperius. ¶ Sub terra fodere larem,]circa Thermodoontem fluuiū duo apium genera, aliæ in arboribus mellificant,aliæ ſub terra triplici cærarum ordine huberrimi prouentus,Ply.lib.xj.ca.xvij. ¶ Penitus cauis,]valde cauis.¶ Pumicibus,]lapidibꝰ.¶ Antro,]cauerna.¶ Limo] fimo bubulo inquit,Ply.¶ Cancros,]grauis,& tetri odoris, nō ſola virentia,ſed & quelibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor,quum eſt ignibus aduſtus.aut odor paluſtris cœni,nec minus vitentur cauæ rupes,aut valles argutæ quas græci Echꝰ vocant,Colu.li.x.ca.v.Cancros,cācrum odore ſi qs iuxta coquat, apes examinantur,Ply.libro.xj.¶ Altæ paludi,]aqua em̄ non debet aſcendere duos aut tres digitos, vt iam oſtēdimus latius. ¶ Offenſa,]repercuſſa.¶ Vocis imago,] echo ītelligit,imago verò quaſi imitago dicit.¶ Reſultat.] inimica apibus echo eſt reſultanti ſono,ꝗ pauidas alterno poſſet ictu inimica & nebula Plynius,libro.xj.

Propolis.

ASCENSIVS.

Ipſa aūt,ſeu corticibꝰ,&c.Docet aluearia cōficere ōndēs ex ꝗ re & ꝗ forma fieri debeāt.¶ Ordo eſt,aūt,ꝓ ſed ipſa aluearia(ſi nō ſcribendū eſt aluaria,qd ab aluo formet ſicut ab alueo aluearia dicimꝰ, eſt cōtractio vocaliū in vnā ſyllabā, & ꝓnuntiandū quaſi aluearia).i.domicilia apū;ſeu fuerint tibi ſuta,i.cōſuta,& conſuendo formata,ſup.ex corticibꝰ cauatis,extractis.ſ.ilignis, ſeu fuerint texta.i.cōtexta vimine lēto,i.flexili,ſicut ex culmis frumētaceis ſēt fiūt ex quacūqꝫ ergo materia formata fuerint,habeāt āguſtos.i.cōſtrictos, aditꝰ.i.acceſſus.Nā hyems cogit.i.cōſtringit & cōtrahit mella frigore qꝺ .ſ.ꝑ lætos aditꝰ intraret,& calor.ſ.ęſtiuus,remittit.i.defluere facit eadē,ſ.mella liquefacta i. reſoluta.& vtraqꝫ vis.i. violentia aut abundātia tā frigoris ꝙ caloris eſt metuenda pariformiter,apibus ne.ſ.illis officiat Neqꝫ illæ.ſ.apes neqcꝙ.i.fruſtra hoc eſt nō ab re,ſed ſumma rōne linūt.i.obſtruūt cęra,certatim.i.cum magno conamine ſicut fit vbi ꝓ laude certat,in tectis.i,aluearibus,aut aluearijs ſuis ſpiramēta.i, rimas ꝑ ꝗ ſpūs.i.ventꝰ intret,tenuia.i.ꝓtumuis tenues, & modicas,

& modicas,& explēt, ideſt opplēt,oras,ideſt extremas, fiſſuras,fuco, ideſt herba illa rubea,& floribus,ideſt cera ex floribuscollecta,aut re uera folliolis florum,&ipſę ſeruant gluten,ideſt genus, conglutinationis collectum.ſ.ex floribus & herbis, ad hæc ipſa munera,ideſt officia hoc eſt ad obſtruendas rimas lentius,id eſt viſcoſius,&,ideſt ſimul viſcoſo & pice idæ phrygiæ,ideſt ꝗ colligitur ex arboribus piceis in ida phrygia abundātibꝰ.Apes etiam fodere ſæpe (ſi fama eſt vera, quia non eſt veriſſimile apes fodiſſe)ſub terra larē.i.foramen aut domū,& hoc latebris i.cauernis terræ,effoſſis.i.fodiendo apertis,& repte .ſ.ſunt ſup. in pumicibꝰ,i.lapidibus illis ſpōgioſis,penitus,i. valde & pene intꝰ,cauis.i.cauatis & ī antro arboris exeſe.ſ.à carie autvetuſtate,hoc eſt apes ſummū qdē ſtudiū adhibēt ad obſtruēdas rimas aluearioru,tn̄ &,i.etiam tu vnge cubilia rimoſa.i.hiantia & rimas ac fiſſuras habentia limo leui.i.molli & faciliter leuigabili,fouens circum.i.in circūitu,&ſupiniice raras frondes ne.ſ.deſiccatus limꝰ diſſoluat,neu ſine.i.& nō permittas,taxum arborem illā in corſica frequentē &mella deprauātē ꝓpius.i.vicinꝰ ꝙ ſatis ſit,aut valde vicine,tectis.ſ.aluearium, neue vre.i.vel ne vras foco.i.igni aut in foco.i,loco vbi ignis fouetur cancros.i. piſciculos illos rubētis.ſ.dum cocti ſunt hec autem vetat ne graui odore necent apes neu crede.i.cōmitte.ſ.apes paludi altę,i.ꝓfundæ ne.ſ.immergantur ꝑuolantes,cū non poſſint ſaxa eminētia iniici aut ne graui odore exhalante ſuffocentur,aut ne crede apes ſup.illi loco,vbi eſt odor grauis cęni.i,luti,aut, vbi ſonent pulſu.i.ex īpulſu aquarū,ſaxa cōcaua.i,excōcauata pulſu.i.ꝑ īpetum & impulſum aquarū & vbi imago vocis . i.echo referēs eandemvocem quam acceperat,reſultat.i.repercutitur,offenſa. ſ.ab obſtaculo loci concaui.quia vt graui odore ita , vehementi ſono obtunduntur apes.

PIERIVS.

Seu lento fuerint aluearia vimine texta,]Quamuis, aluearia quinqꝫ ſyllabarum numero ꝑ ſynizeſin dictione ītegra ſcribendum eſſe nonnullorum codicum conſenſu,& Capri grammatici oſeruatione monemur:Plęraqꝫ tamen exemplaria vetera,aluaria,legunt,quā lectionem Flauius ſoſiphater agnoſcitvbi dicit,aluaria,neutraliter dicuntur. Virgilius, ſeu lento fuerint aluariavimine texta quāuis Cicero dixerit, apes in aluearium cōceſſerant,in œconomico,ſingulariter.Aduertendum verò,nunquid apud ſoſipatrum codex mendoſus ſit ea dictione neutraliter dicuntur,pro pluraliter vt reſpondeat ad illud quod Cicero ſingulariter protulit.In antiquo ſane codice Cariſij neutraliter legi,& aluaria quadri ſyllabum.¶ Collectumqꝫ hęc ipſa ad munera gluten,]Obſeruat cariſius Gluten à virgilio dictum,quod alij Glutinum dixere.vt apud ſcaurum legere eſt dædalum inueniſſe glutinū.& apud Saluſtium quaſi glutino adoleſcebant. ¶ Sub terra fodere larem.]Sunt codices,in quibus,ſub terram ſit,In Mediceo,ſub terras.Atqꝫ etiam fouere larem , quod ſatis, videbatur ſuperiore verſu,ac eodem membro dictum , effoſſis, latebris.¶ Exeſæqꝫ arboris antro,] In codicibus nōnullis manu ſcriptis legere eſt.Arboris aluo. Sed antro ,per hyperbolem longe melius videtur,ac figuratius . ¶ Neu propius tectis taxum ſine.]In Oblongo codice vaticano legere eſt.Neu propius Taxum tectis ſine,propter ſibilum verò duorum,ſſ,crediderim ea tranſpoſita.

SERVIVS.

Pulſam hyemē,]ſecundū phyſicos,ꝗ dicunt tpe, quo hic hyems eſt,æſtatē eē ſub terris & ꝟſa vice,cū hic æſtas illic hyemē. Qꝺ ēt Lucre.exequit & trahit in argumentū putealē aquā ꝗ æſtate frigidiſſima eſt.hyeme verò calidiſſima. ¶ Metunt flores,]ſecant,vn̄ & meſſores dicti ſunt.Sanè meto metis præteritū facit meſſui. ¶ Hinc,]ex floribꝰ.ſ.ex quibus primo mel, mox pullos efficiunt.Neſcio qua dulcedine,quadam arcana ratione naturæ. ¶ Mella tenacia figunt,]ꝗa cū inuerſi ſint faui,mel tn̄ inde non funditur Vn̄ ait tenacia,quæ in reſupinatis fauis coherēt.¶ Caueis,]aluearibus. ¶ Æſtatē liquidam,] per ver ſerenū. ¶ Contemplator,]ꝓ intuere,nam tempus futurum ꝓ pn̄ti poſuit ab imperatiuo modo.¶ Aquas dulces]propter hoc ait ſupra, Et tenuis fugiens per gramina riuus. ¶ Trita meliſphylla.]Varro hanc herbam api aſtrum dicit in.iij.lib.j. operis ruſtici.¶ Cerinthe ignobile]Vile,vbiqꝫ naſcens. ¶ Matris cymbala,]quæ in eius tutela ſunt, ideo quod ſimilia ſunt hemicyclis cœli,quibꝰ cingitur terra, quæ eſt mater deorum, ¶ More ſuo,] naturali ratione cuius cauſa non redditur. Quis enim nouit,cur æris ſono redeant in aluearia,licet ipſe paulo poſt dicat. Crepitātiaqꝫ æra ſecutę. Dictęo cęli regē pauere ſub ātro.&hoc poeticū eſt

Mellisphillum.

Quod ſupereſt,vbi pulſam hyeme ſol aureus egit
Sub terras, cœlumqꝫ æſtiua luce recluſit:
Illæ continuo ſaltus,ſyluasqꝫ peragrant:
Purpureoſqꝫ metunt flores,& flumina libant
Summa leues:hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem,nidoſqꝫ fouent:hinc arte recentes
Excudunt ceras:& mella tenacia fingunt.
Hinc vbi iam emiſſum caueis ad ſydera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen:
Obſcuramqꝫ trahi vento mirabere nubem
Contemplator, aquas dulceis,& frondea ſemper
Tecta petunt,huc tu iuſſos aſperge ſapores,
Trita meliſphylla,& Ceryntha ignobile gramen.
Tinnitusqꝫ cie,& matris quate cymbala circum:
Ipſæ conſident medicatis ſedibus:ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent

PROBVS.

Caſiæ, virides & olentia late. Serpilla, caſia herbæ genus id quod herbæ eſt, odoratæ, Serpilla, item, herbæ

herbæ,genus,quod à ſerpendo ſerpillum cognominať. ¶ Trita melliſphylla,eſt herba,quã plęriq; vocant milliloton. ¶ Cęrinthon,]eſt flos luteus cuiuſdam herbæ, quæ copioſiſſima eſt in Euboea:in qua oppoſitũ eſt impoſitũ Tarentum lacedæmonij condiderunt,duce phalantho,qui ſunt dicti parthemadæ nati cum oppugnaretur Meſſene non legitimo matrimonio.

¶ MANCINELLVS.

¶ Quod ſupereſt,]qď reſtat docebim⁹. ¶ Vbi pulſam hyemẽ,] Alexander aphrodiſeus problematũ ſectione.vj. ſic ait, Cur putealis aqua in hyeme calida eſt,in æſtate autem frigida. Reſpõdendum,quod contrarium ſemper fugit. vtpote ſibi infeſtum cõtrariũ, Cũ ergo calidũ.& frigidũ inuicẽ inter ſe cõtraria,atq; corruptiora ſint.nõ dubiũ:qn p æſtatẽ calor aerẽ ambiat calidũ, inq; terræ ſinus,atq; penetralia fugiet frigidus, & ob hoc aquã frigefaciat. Per hyemẽ verò frigore dñante in aere,calor in terræ penitiſſima diffugiens, aquã calefacit.nã id natura ſanxit,vt cõtraria in eodẽ loco,ac p idẽ tps ſimul nõ manerẽt, hæc ille,tñ eadẽ ferè Lucre.quoq; dixit,quũ ait, Frigidior cur i puteis ęſtate ſit humor.Areſcit,qa terra calore,&c. ¶ Ille cõtinuo,] hyeme apes cõdunť ante fabas florẽtes nõ exeũt ad opa,&labores,

Apiũ labor.

nullusq; quũ p cęlũ licuit ocio perit dies,primũ itaq; fauos cõſtituũt. cærã fingũt,hoc eſt domos,cellasq; faciũt deinde ſobolem,poſtea mella.Ply.li.xj. ¶ Et flumina libãt,]ſine aqua inqt Col.li.xj.neq; faui,neq; mella,neq; pulli deniq; figurari q̃unt. Eſt igiť opus,vt aqua ſit apibusvicina. ¶ Hinc,] è floribus, & aquis. ¶ Dulcedine,]Dulcis em̃ eſt ſoboles oib⁹ferè. ¶ Cęras,] Celſus ait,vt inqt Colu.li.x.ex floribus cæras fieri, ex matutino rore mella, quę tanto meliorẽ qualitatẽ capiũt, quãto iucũdiore ſit materia cæra cõfecta. ¶ Caueis,]ab alueis. ¶ Æſtatẽ liquidã,]ver ſerenũ,ait em̃ inferius. Ergo vbi ver nactæ ſudum.

Apũ reges.

¶ Agmẽ,]examẽ.Quippe talis eſt apũ natura,vt pariter quęq; plebs genereť cũ regibus:qvbi euolãdi vires adepti ſunt, cõſortia dedignanť vetuſtiorũ:multoq; magis impia. Itaq; duces pcedũt ſua iuuẽtute,quæ vno autaltero die in ipſo domicilij veſtibulo glomerata cõſiſtens egreſſu ſuo pprie deſiderium ſedis oſtendit,&c.Col.li.x. ¶ Contẽplator,]inſpice,aduerte. ¶ Meliſphyla,]Ply.li.xx.ſic ait,Apiaſtrũ Hyginius qdẽ melliſphyllon appellat,Hæc ille,interp̃tať aũtvt aiũt alij, meliſſes,i. apis, Phillon foliũ,herba em̃ eſt cuius folia mel ſapiũt:idẽ verò Ply. li.xx.ſcri.meliſphillo, ſiue meliterna, ſi perũganť aduearia, nõ fugient apes,nullo em̃ magis gaudẽt flore.Copia iſtius examina facillime cõtinenť.Itẽ præſentiſſimũ eſt cõtra ictus earũ veſparumq;,& araneorũ,item ſcorpionũ,&c. ¶ Cerinthæ,]herba eſt folio candido incuruo cubitalis,capite cõcauo,mellis ſuccũ hñte,florũ eius auidiſſimæ ſunt apes,atq; etiã ſinapis. Ply. lib. xxj.c.xxiiij. ¶ Tinnitusq; ciere.]Varro li.iij.ſcri.qñ noua examina

apiaſtrũ. Meliſphyllon.

Cerinthę

mina volant iaciũdo inter apes puluere, & circũtinniendo ære perterritas,quo voluerit,perducet Mellarius,& Ply.li.xj. inqt de apibus.Gaudent plauſu atq; tinnitu æris,eoq; conuocantur. ¶ Matris cymbala,]inſtrumenta erant,quibus vtebantur in ſacris Cybeles deorum matris. ¶ Medicatis ſedibus,] ſolent em̃ mellarij locum aliquem oblinire apiaſtro,cæteriſq; rebus,quibus delectantur apes,vt ibi conſidant, vbi conſederint afferunt aluum prope eaſdem,illitam intus,& prope appoſita fumo læui circũdato cogũt eas intrare. Varro inquit li.iij.

Cymbala.

¶ ASCENSIVS.

¶ Quod ſupeſt,docet reliqua ad apes pertinẽtia qũo videlicet, educãt fœtus,& quo medicamẽto retinendę ſint ne diuagentur. ¶ Ordo eſt reſpiciens ad id,principio ſedes apibus,&c.vt ſit illud qdẽ in principio faciendũ eſt,ſed vt qď ſupeſt.i,qď reliquũ eſt,aut qď reſtat,præcipiam,vbi.i.poſtquã,ſol aureus.i.rutilus, egit ſub terras,i.exegit cõſpectu ſuo hyemẽ.i.frigus, & pluuias hyemis, pulſam.i,exactã: & recluſit.i.aperuit luce æſtiua.i. ſplẽdore æſtiuali,ille.ſ.apes pagrant.i.peruolant cõtinuo ſalt⁹, & ſyluas,& metũt.i.exugũt flores purpureos.i. purpurei coloris,aut pulchrosvt purpura eſt,& ipſæ leues.i,agiles,&veloces libant,ideſt deguſtant aut attingunt flumina ſumma.i.ſummitatem fluminũ ,& ipſæ letæ neſcio qua dulcedine.i. delectatione naturali,fouent hinc,i.ex floribus,& flumine progeniem,id eſt fœtũ & nidos.i.fauos,& ex cudũt hinc arte.i.artificioſe recẽtes ceras,&figũt.i.affigunt,aut fingũt.i.cõponũt mella tenacia hinc.i.deinde,vbi ſuſpexeris.i, ſuſpiciẽdo,hoc eſt ſurſum inſpiciẽdo videris agmen.i.examen apiũ agminatim volãtiũ , emiſſum caueis.ſ.alueis ad ſydera cœli.i.in altũ aera viderisdico nare.ſ.remigio alarũ,hoc eſt volare,qa ſic aere vtiť volucris vt natãs aqs,p æſtatẽ liqdã.i.ver tepidũ & ſerenũ, & mirabere nubẽ, obſcurã trahi vẽto.i.ſi tunc vbi emiſſæ ſunt apes oborta fuerit, tẽpeſtas nubiloſa aut mirabere nubẽ obſcurã trahi vẽto, cũ non ſit nubes,ſed examẽ apiũ emiſſarũ,vt aũt ſcias quo cõſidãt,cõtẽplator.i.reſpice,& attẽde,qa ipſe petũt dulcis aquas,& tecta frõdea.ſ.arbores.i.vmbroſas,aſperge tu huc.i.ad hãc rẽ quã ſponte petũt ſapores iuſſos.ſ,à rei ruſticæ p̃ceptoribus, videlicet meliſphilla.i.apiaſtrũ qď apis foliũ interp̃tať trita.i.cõtuſa, vt ſaporẽ mellis,quẽ cõtinent edãt,& gramẽ ignobile.i,vile quo ad alios vſus & vulgo naſcẽs,cerinthę,illius herbæ,& cie.i. excita tinnitus.i.crepitus peluiũ,& quate,i.concute circũ.i. p circuitũ cymbala.i.inſtrumẽta ſonora mr̃is . ſ. deũ hoc eſt cybeles ſeu cybelis,ipſæ.ſ.apes excitæ aut cõſitę cõſidẽt.i.ſedem ſimul capient ſedibus medicatis.i.dictis herbis illitis & ipſæ.i.ſponte ſua nõ coactę cõdẽt.i.recipiẽt ſe ſuo more.ſ.naturali i intima cunabula.i. penitiſſimas cellas ſuas.Et ita docet quõ reuocari poſſunt quoties ſerenitate euocantur.

¶ SERVIVS.

Inceſſit.

¶ Inceſſit,]ingruit,inuaſit. Alibi inceſſit muros , ignes ad tecta volare,& inceſſit regibus figuratum eſt.Nã inceſſit reges dicimus. ¶ Trepidãtia bello]Alacritate pugnãdi,nõ timore.Alibi exultatiaq; haurit Corda pauor pulſans. ¶ Morãtis ,]tarde incedẽtis

Sin autẽ ad pugnam exierint(nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoq; animos vulgi,& trepidantia bello
Corda,licet longe præſciſcere: nanq; morantes
Martius ille æris rauci canor increpat:& vox
Auditur,fractos ſonitus imitata tubarum,

incedẽtis. ¶ Fractos,]colliſos. ¶ Trepidæ coeũt] Feſtinant inter ſe in aluearibus. ¶ Pẽniſq; coruſcãt,]quẽadmodũ ſcuta milites commouẽt. ¶ Vocãt hoſtẽ,pvocãt,] ¶ Ver nactæ ſudũ,] Serenũ poſt pluuias vt p ſudũ rutila revidẽt. ¶ Cãpoſq; patẽtes] Aerẽ purũ,& liqdũ,nõ nubibus

bus clauſum,&ita aer cãpus eſt apũ,vt mare nautum,hominum ſolũ.Ipſe in qnto dicit. Subtrahiturq́ ſolum. ¶Glomerantur in orbem,] more bellãtum. ¶Non denſior aëre grando,]in aliis eñ bellis victi tantum pereunt. in certamineverò apum etiã victrices. Nam dicturus eſt, Animasq́ invulnere ponũt. ¶Tantum glãdis,]erit nominatiuus hæc glans.¶Ingentes animos anguſto in pectore verſant,] Statius, Maior in exiguo regnabat, corpe virtus. Home. μικρὸς μὲν ἔην δέμας ἀλλά μαχητής. ¶Pulueris exigui iactu,] qa cũ puluerem viderint ſperant tẽpeſtatẽ futuram,q̃ eis plurimũ nocet.

Tum trepidæ inter ſe coëunt:pennisq́ coruſcant:
Spiculaq́ exacuunt roſtris:aptantq́ lacertos:
Et circa regem,atq́ ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur:magnisq́ vocant clamoribus hoſtem.
Ergo vbi ver nactæ ſudum,camposq́ patentes,
Erumpunt portis:concurritur æthere in alto:
Fit ſonitus:magnum miſtæ glomerantur in orbem,
Præcipitesq́ cadunt:non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies,inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant,
Vſq́ adeò obnixi nõ cedere:dum grauis,aut hos,
Aut hos,verſa fuga victor dare terga coegit,
Hi motus animorum,atq́ hæc certamina tanta,
Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcent.

¶MANCINELLVS.

¶Inceſſit]inuaſit. Aptantq́ lacertos,perſtat in methaphoris. ¶Circa regem,] Mira apũ circa regem obediẽtia.quũ procedit,totum examen circa eum cõglobatur,cingit,protegit, cerni non patitur.Ply.li.xj.¶Prætorita,]dicta quod ibi reſideat prętor ad diffiniendum.¶Nacte,]inuenerunt.¶Ver ſudũ.] i.ſiccũ quaſi ſine hudo,vt ait feſtus. ¶Pulueris exigui iactu.] Varro lib.iij.ſic ait.Quæ crebrius inter ſe pugnabunt,aſpergi eas oportet aqua mulſa,quo facto nõ modo nõ deſinũt pugna, ſed etiam conferciunt ſe lingentes,&c.

¶ASCENSIVS.

¶Sinaũt ad pugnã.Quia docuit apes euocari aliqñ ſerenitate, docet cõſequẽter eas etiã ad pugnã excitari & excitatas modicare,vtputa iactu pulueris poſſe ſedari.Ordo eſt.Sin.i.ſed ſi. ſup. apes exierint ad pugnã(nã ne id mireris)diſcordia inceſſit.i.irrepſit ſępe duobus regibus.ſ.apũ magno motu.i.cũ tumultu populi.ſ.præſciſcere,& prædiſcere continuo animos vulgi.i.reliquarum apum quæ reſpectu regũ vulgus. i.vilis populus ſunt & corda trepidantia bello.lõge.ſ.antequã ineãt p̃lia.Nãq́ ille.ſ notiſſimus &inclytus canor,i.clangor.Martius.i.bellicus,æris i.litui aut tubæ æreæ,rauci.i.rauce ſonantis,hoc eſt murmur& ſtrepitus apũ bellicũ clangorem imitãs increpat.i.carpit & exprobrat cũ crepitu quodam morantis.ſ.ĩtra cellas aut aluearia ſua nõ ſtatim proruentis,(Eſt aũt actũs pluralis numeri,exponit,quis ſit canor dicens) & ꝓ.i.vox imitata.i. imitans & effingens ſonitus tubarum fractos.ſ,raucitate canentis cum ſtupore auditur.ſ.inter apes,tum ipſe apes coeunt. i.congrediuntur,& conuentũ faciunt inter ſe exiſtentes trepidæ.i feſtinæ cum tremore ſicut in bello tumultuario homines ſolent, & coruſcant, ideſt micant pennis.i.vibrantibus alis,& exacuunt roſtris ſpicula,ideſt aculeos ſuos,& aptant ſuos lacertos ad inſultus faciẽdos & recipiendos & miſcentur circa regem denſe, & ad ipſa p̃toria.ſ.vbi p̃tor.i.princeps belli& iudex locũ habet,hoc eſt ſumma cura cuſtodiunt regem & ductorem ſuum in qua re vt dixi. Poeta ꝑ apes docet quid hominibus faciendum eſt,qđq́ peculiari quadam laude galli hactenus obſeruant,& vocant,ideſt ꝓ uocant magnis clamoribus hoſtem aut ſingularis eſt pro plurali,quia plus ſignificat,aut multo ſignificantius hoſtem,ideſt regem caput belli & diſcordię?q.d.vt ad ſui regis cuſtodiam feruent,ita in aduerſarij perniciem ardent.Ergo,quia,ſcilicet nactę ſup nunquã ad pugnam exire ſolentvbi ipſæ apes,ſcilicet nactę ſup ple ſunt,ideſt obtinuerunt,ver ſudum,ideſt ſeorſum ab vdo hoc eſt clarum & ſerenum,& cãpos patentes,vbi ſcilicet æquo marte pugnent hoc eſt data oportunitate temporis & loci,ipſe erũpunt,ideſt vi ſe emittunt portis(alluſio ad ciuitates)& concurritur,ideſt concurſus fit,ſcilicet ab vtroq́ exercitu, in alto æthere & ſonitus,ſcilicet pugnantium fit,&ipſæ mixtæ glomerant, ideſt conuoluuntur in magnum orbem,ideſt glomus ,& cadũt præcipites,ſcilicet mutuis vulneribus interempte & amiſſis potiſſimum ſpiculis,grando non cadit,aut nõ pluit denſior aere, q̃ ſcilicet apes.nec tantũ,i.tam multũ glãdis pluit de ilice cõcuſſa quantum ſcilicet apium cadit ex tali conflictu (& eſt apta ſimilitudo,nam corpuſcula apum grandinis, & glandis ferè inſtar ſunt).Ipſi ſcilicet reges,& primi ductores verſant in anguſto corpore ingentes animos(pulchrũ antitheton)obnixi.i.obnitẽtes & conſtituentes vſq́ adeò,ideſt omnino non cedere dum,id eſt donec victor grauis,ideſt moleſtus & grauiter vrgens ſubegit,aut hos.hoc eſt,aut vnos,aut alteros dare terga verſa, ideſt obuerſa fuga,ideſt per fugam , hi ſcilicet immenſi motus animorum atq́ hæc tanta certamina,ſcilicet apum,quieſcent,ideſt ſedabũtur compreſſa iactu, ideſt per iniectionem exigui pulueris,credunt enim aut grandinem aut imbrem decidere,&eſt iterum antitheton tanta,ideſt tam magna certamina & exigui pulueris&c. Antitheton autem vt ſæpe admonui dicitur cõtra poſitum hoc eſt contrariorum poſitio,quę plurimũ ſplẽdoris habet,vnde ab inanibus cauſidicis plus iuſto affectari ſolet dicente .Perſio. Pedius quid ? Crimina raſis librat in antithetis,doctas poſuiſſe figuras.Laudatur. Sanè ex huiuſmodi coloribus quibus hic ſparſim vtitur poeta liquet ĩ mediocri dicẽdi charactere etiam exornationibus eſſe locum, dummodo non ſint affectatæ nec penitus impertiuentes , ſed ad cõtinuã trãſlationem ptinẽtes.Quales ſunt qbus in hoc potiſſimũ. iiij.li. vtiť Maro noſter.Nã niſi metaphoricos loquať,nõ poſſet exhibere, qđ in frõte receperat admirãda leuiũ ſpectacula rerũ.Opus em̃ erat in apibus animalium vtilium facile minimis res regales immo plus quã heroicas fingere,vnde dicturus eſt, eſſe apibus partem diuinæ menti & hauſtus. Ætherios dixere. Vnde nunc reges apũ deſcribens,reges hominum graphice depingit non minus arguta inuentione quàm homerus,qui in deorum factis humana perſcribit.Artificioſius enim eſt in minimis animalium ſummos, hominũ deſcribere quàm in deis homines. Omnia itaq́ belli inter reges gerendi officia præſcribit.Nam animoſi duces, non ſinunt ſe caſtris aut męnibus includi,ſed ſtatim in hoſtem prodeunt,quod quia non fecerunt troiani eis vitio daturus eſt in nono,vocaturus eos nõ phryges,ſed phrygias, muliercularum enim eſt includi vnde nunc dicit.Sin autem ad pugnam exierint,& diſcordia magno motu,quęras quomodo magno motu, cum tantilla ſint illis corpuſcula? Nempe animorum quia regibus inceſſit. Illud autem inceſſit videtur præſentis temporis. Nam dicitur inceſſo inceſſis, cum dãdi caſu, vt inceſſit mihi cupido &c. Animos vulgi. Id quoq́ ductorum optimorum eſt. Vnde ante prælia committenda ferè contionem habere inducuntur:vt militum animos prænoſcant. Trepidantia aut martio furore concuſſa,aut ſpemq́ metumq́ inter dubia longe præſciſcere quia longe dicit, certum eſt non eſſe inchoatium verbum , non enim longa eſt inchoatio , ſed pro principali ponit dicere etiam potuiſſet prædiſcere. Martius , ideſt bellicus,aut quali mars ſuos accendere ſolet. Multum autem ad bellum poſſe clãgorem tubarum indicat illud,quod in ſexto Æneidos, de Miſeno docet. Aere ciere viros , martemq́ accendere cantu. Quia verò apes non vtuntur tubis apte dicit, vox auditur fractos , ſonitus imitata tubarum. Vbi miram vim depingendi etiam qui pingi non poteſt ſonitus habet vocabulum fractos , nam ſubraucum,& bellicum ſonantis tubæ ſonitum,aut militis clamorem tremulum,& ſubaridum indicat. Coruſcant pennis vt milites armis. Natura autem hoc omnibus animalibus dedit,vt quibus maxime , valent minentur, antequàm prælium committant. Sic enim canes dentes feles, vngues. Tauri & arietes cornua oſtentant , vt milites haſtas , ſuas vibrant,quia verò apes pennis,quæ alarum ſunt tibicines, plurimum poſſunt , nam fractis illis & penitus inutiles ſint. Non ab re eas explicant,ſpiculaq́ exacuunt roſtris,&c.Et circa regem quippe cuius cura ipſis præcipua eſt , quia rege incolumi mens omnibus vna eſt, amiſſo rupere fidem, tota itaq́ rei pub.ſalus in regis ſalute conſiſtit.Ad ipſa prætorita , ideſt tabernacula & tentoria regis. Nam prætoris eſt quicunq́ in caſtris ius dicit , ſiue rex , ſiue imperator , ſiue dux , ſiue conſul. alioqui ſit. Vocant,ergo fiduciam præ ſe ferunt , quod militibus faciendum eſt,eo quòd multi poſſunt quia poſſe videntur. Apte etiam dicit hoſtem,non hoſtes,aut quia plus ſæpe per ſingularem ſignificamus , aut quia ad totum exercitum hoſtilem reſpicit,aut potiſſimum , quia ad alterius factionis regem , ſicut enim in ſui cuiq́ regis incolumitate ſalus eſt , ita in alterius regis nece victoria. Ergo vbi ver nactæ ſudum. Ideo ſerenitatem expectant , quia ventus officit volatui. nec conſilio ſed naturę ſtimulis ad prælia impelluntur. Sudum autem dicitſ ſeorſum ab hudo aut ſine vdo, vnde & Plautus. Quin tu in paludem is,exagitasq́ arundinem. qui pertegamus,villam: dum ſudum eſt.Irrumpunt portis,alludit ad portas caſtrorum,vnde nullus mihi tam inepte fuerit ſciolus vt dicat inepte dictas portas de alueorum rimulis.Nam ſummo artificio res minimas vt maximas effert.Alludit etiam ad militum bellicoſorũ animos qui non expectant donec educantur ſed prorumpunt.Ipſi quippe,qui magni ,quia s.Iregepſi em̃ emphaſim habet.Obnixi,ideſt obnitentes.Poſſemus plura etiam in ſequẽtem partem,immo in

Antitheton.

mo in totũ opus afferre ſed breuitati ſtudẽtes interdũ monuiſſe cõtenti ſumꝰ multo plura ꝙ̃ à cõmẽtariis afferanꝭ eſſe ab diligẽte interpte afferẽda. Nos aũt ideo breuiores ſumusqđ culpamur à nõnullis nimis apertim & faciles eſſe, atq̃ vtinã id ſolũ ſit ĩ noſtris vitij. Multa aũt argute dicunꝭ à cõmentariis reliquis, è quibus nõ obſcitabundus lector plura diſcere poterit: vt ex illo Seruiano quod dicturus eſt ad aliud vela traham, & terris feſtinem aduertere proram vbi illam (inquit) allegoriam reſpicit qua eſt vſus in principio Ades, & primi lege litoris orã. Item Pelagoq̃ volans ad vela patenti &c. Traximus quod modo diximus alluſiones, & metaphoras conuenienter eſſe continuas.

PIERIVS.

Victor dare terga coegit,] In oĩbus iis codicibꝰ. quos habere potuimus. Subegit, ſcriptũ obſeruauimus ꝑ coegit. ¶ Pulueris exigui iactu cõpreſſa quieſcũt,] In mediceo, & antiq̃s plæriſq̃ codicibus, quieſcunt, præſenti tempore legiꝭ, vt p̃cepta hæc magis aſſeuerare videatur.

Verum, vbi ductores acie reuocaueris ambos:
Deterior qui viſus, eum, ne prodigus obſit
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aula.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidia, latamq̃ trahens inglorius aluum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis:
Nanq̃ aliæ turpes horrent, ceu puluere ab alto
Quum venit: & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruſcant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis
Hæc potior ſoboles, hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At quum incerta volant, cœloq̃ examina ludunt,
Contemnuntq̃ fauos, & frigida tecta relinquunt
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani:
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe, non illis quiſquam cunctantibus, altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna.

SERVIVS.

Verũ vbi ductores acie reuocaueris ambos.] Deterior q viſus, peior à malo diciꝭ, deterior à meliore. ¶ Ne obſit ꝓdigus,] nõ mella cõficiens. Sed mella cõſumens ideo regem ſolũ p̃cipit occidẽdũ, qa eo amiſſo ſuus diſſipatur exercitus. Nã vt binæ regũ facies, ita corpa plẽbis. ¶ Squalentibus,] ſplendentibus, qđ à ſquamis venit, vt Squãmis, auroq̃ trilicem, nã à ſqualore ſordidũ ſignificat, vt Squalentẽ barbã. ¶ Terrã ſicco ſpuit ore,] aut in terrã: aut re vera terrã ꝓpter puluerẽ. ¶ Paribus lita corpa guttis,] ſimilibus i. aureis habenis diſtincta corpa. Nã lita, illita, diſtincta. ¶ Potior ſoboles,] ad mella. ſ. ꝓcreãda. ¶ Cœli tẽpore certo.] Et cũ oriuntur pleiades, & cũ occidũt. i. verno tpe, & autũno. ¶ Dulcia mella,] nõ eſt ſupfluũ epitheton. Nã ideo dicit dulcia qa etiã ſunt amara: vt corſicana, ſicut in bucolicis diximus. ¶ Liquida,] defæcata ſine ſordibus, nã quæ fluunt mala ſunt. ¶ Durũ bacci domitura saporẽ,] apta mulſo, bene aũt ait ſaporem, qa maiores vina aſperrima mellis dulcedine tẽperabãt. ¶ Frigida tecta,] melle vacua, inoperoſa, cõtra feruet opus, Terẽ. Nimirũ hi hoĩes frigẽt. ¶ Inſtabiles aĩos,] diſſuadẽs, inanẽ vagãdi licẽtiã. ¶ Quiſq̃,] ſubaudi militũ, aut qſq̃ de exercitu. ¶ Altũ iter,] aut ludẽdo in altũ volare. aut in bella procere.

Deterior

Squalẽs.

MANCINELLVS.

Prodigꝰ

Prodigus,] cõſumptor, ꝓdigere eñ eſt cõſumere, vt docet feſtus. ¶ Vacua.] altero. ſ. rege. ¶ Aula,] ea atriũ diciꝭ, aulizo autem in aula habito. ¶ Alter erit maculis,] Ariſtoteles lib. v. ſic, ait. Ducũ apũ duo ſunt genera. Alterũ, fuluũ, qđ p̃ſtãtius eſt, alterũ nigrũ, magiſq̃ variũ, Magnitudo iis dupla quã cæteris, nec vnꝰ in quoq̃ examine dux, ſed plures. Ply. li. xj. ſic, apiũ rex, nõ vermiculus naſciꝭ, vt aliæ: ſed ſtatim penniger. Reges plures inchoantur, nec deſunt poſtea ex iis ſoboles, quũ adulta eſſe cœpit, concordi ſuffragio teterrimos necat, ne diſtrahant agmina. Duo aũt gña eorũ, melior niger, variuſq̃ oĩbus, forma ſemp ægregia, & duplo quã cæteris maior, pennæ breuiores, crura recta, ingreſſus celſior, in fronte macula quodã diademate candicans, multũ ẽt nitore à vulgo differũt illudq̃ cõſtat imperatorẽ aculeo nõ vti, ſi qs alam ei detrũcet, nõ fugiet examẽ. Quũ proceſſere ſe quæq̃ ꝓximam cupit eẽ, & in officio cõſpici gaudet, feſſum humeris ſubleuant, validius fatigatũ ex toto portãt, vbicunq̃ ille conſedit, ibi cũctarũ caſtra ſunt, tũc oſtẽta faciũt priuata, ac publica vna dependentes in domibus tẽpliſue. Sedere in ore infantis. Platonis, tũc ẽt ſuauitatẽ illam prædulcis eloquij portẽdẽtes. ſemp duce p̃hẽſo totũ teneꝭ agmẽ, amiſſo dilabitur, migrãtq̃ ad alios, eẽ vtiq̃ ſine rege nõ poſſunt. Inuitæ aũt interimunt eos quũ plures, fuere, potiuſq̃ naſcẽtũ domos dirimũt hec Ply. ¶ Squalentibus,] ſplẽdẽtibus. ¶ Ardens] lucẽs. ¶ Melior inſignis ore,] diaſtole eſt. Ore, aſpectu, & forma. ¶ Facies] eſt facies totius corpis forma, dicta facies à factura corpis, vt ait Nonius. ¶ Aliæ turpes horrẽt apes,] ſunt & ruſticæ ſylueſtreſq̃ horridæ aſpectu multo iracũdiores, ſed opere, ac labore præſtantes, vrbanarũ duo gña, optime breues, variæq̃ & in rotundinem compactiles. Deteriores lõge, & q̃bus ſiꝉitudo veſparũ. Etiã deterrimæ ex iis piloſæ in ponto ſunt quædam albæ, q̃ bis in menſe mella faciunt. Ply. libr. xj. ¶ Lita.] i. illita ac diſtincta ſunt. ¶ Potior,] melior. ¶ Mella p̃mes,] mellis conficiendi tẽpora duo ſunt, Ver atq̃ Autumnus, ſed vernũ ſuauius candidius oĩno præſtantius autũnali eſt, auctor Ariſt. li. ix. de aĩalibus. Sicuti autem duo conficiẽdi tpa ita eximendi, Col. aũt li. x. ſcri. ꝙ peracto ſolſtitio vſq̃ad ortũ cãiculę, q ferè dies. xxx. ſunt piter frumenta & faui demetuntur, à canicula ferè poſt diẽ. l. arcturus oriꝭ. Poſt arcturi, exortũ circa æq̃noctiũ libræ fauorũ ſecũda eſt excẽptio. Var. verò li. iij. ſcri. eſſe tria tpa eximendorũ fauorũ de quibꝰ inferius dicã, ibi. ſ. Duo tpa meſſis. ¶ Liquida] pura. ¶ Durũ bacchi domitura saporẽ. ¶ Ariſtæus primus oĩum mel miſcuit vino ſuauitate p̃cipua. Fit aũt mulſum è muſto cũ q̃nq̃ cõgiis auſteri muſti congio mellis & ſalis cyatho ſufferue factis. Ply. li. xiiij. ¶ Ludo inani.] i. ab ludo ꝓhibebis inani. tũc eñ non mellificandi gratia exeunt. ¶ Vellere ſigna,] à militibus ſumpta, metaphora, illi enim digreſſuri euellunt ſigna. ¶ Quiſquã.] i. aliqua apum, Nã vt ſcri. Ply. Si quis alam regis detruncet, nõ fugiet examẽ. Quiſq̃, præterea & maſculino & fœminino generi iungitur, Terẽtius in Eunucho q̃nquidẽ illarũ, neq̃ te qſq̃ nouit, vbi notãdũ qſq̃ ꝑ muliere dictum.

Apiũ reges.

Facies.

Mulſum

Quiſquã

ASCENSIVS.

Verum vbi ductores acie, &c. Docet duorũ regũ præſtantiorẽ eẽ eligendũ, & ſigna quibꝰ is dignoſci poſſet, deteriorẽ aũt occidendum ne ꝓdigus obſit dicens. Verũ. i. ſed vbi. i, poſtquã tu reuocaueris acie. i, à pugna ꝑ iactũ. ſ. pulueris, ambos ductores. i. pricipes belli, hoc eſt reges dede neci. i. occide eum q viſus ſup. fuerit aut qui videbitur, deterior, i. minus bonus ne ipſe ꝓdigus. i, diſſipator rerũ & exercitus ſui obſit. i, noceat reipu. ſue & rei tue priuate, & ſine. i. ꝑmitte vt ſup. melior. i. præſtãtior eorũ regnet in aula vacua. ſ. ab hoſte q iã occiſus fuerit. Bene aũt dicitur in aula quæ ꝓprie regia, dicitur licet ꝑ atrio vulgo accipiatur. Alter. ſ. regũ hoc eſt præſtantior, erit ardẽs. i. coruſcans & reſplendẽs maculis ſqualentibus. i. ſplendentibus more ſquamarũ in piſcibus, auro, i. colore fuluo (dico inquit alter, nam duo ſunt gña. ſ. regũ) hic. ſ. de quo loquitur videlicet inſignis. i. inſignitus & decoratus ore. i. facie. Eſt aũt diaſtole. i. poſitio breuis ꝑ longa iambus ꝑ ſpondeo in quarto pede melior in ſignis &c. & clarus ſquamis rutilis. i, micantibus in morẽ auri, ille alter. ſ. deterior, horridus deſidia. i. ſegnicie & etiã ignauia torpens, & trahens ſup. erit inglorius aluum latã. i. obeſam & oblongam. Vt. i. quẽadmodũ binæ ſup. ſunt facies. i. facturæ & formę corporũ regum, ita ſup. bina ſunt corpa plebis. i. vulgi, hoc eſt reliquarũ apũ, nãq̃ alię. i. aliq̃ horrent exiſtentes turpes, ceu. i. veluti quũ viator aridus. ſ. deſiccatione aut ſiti, venit ab alto puluere. i. poſtquã permeauit terram puluerulentã, & ſpuit ore ſicco. i. ꝑ puluerẽ ſaliuę cõcretũ exiccato. terrã. i. puluerẽ cũ ſaliua vt dixi cõcretũ, alię. ſ. apes elucẽt, i. coruſcãt fulgore, ardẽtes. i. reſplẽdẽtes auro. i. fulgore auri fulgorẽ imitãte, & corpa ſup. earũ lita ſup. ſunt, paribus guttis, id eſt macuꝉ quaſi guttatim ſparſis, hec. ſ. poſterior ſoboles eſt potior. i. potius eligẽda tu p̃mes. i. coges hinc. i. ex hac poſteriore ſobole, certo tpe. i. diſpõne cœli mella dulcia nec tñ dulci quantum &. i. pariter liq̃da. i. defecata, & domitura durum ſaporem bacchi. i. acre vinũ faciendo mulſum, hoc eſt q̃ qdẽ dulcia erunt ſed tñ magis liq̃da & ad mulſum conficiẽdũ vtilia. ¶ At quum incerta volãt tangit tertiũ euolãdi modũ, nã nõ ſolũ euolãt dũ educunꝭ aut dũ ad pugnã exercitanꝭ, ſed ẽt ad ludũ inanẽ quẽ ꝓhibere monet dicẽs. At. i. ſed quum. i. q̃ñ examina. ſ. apum volãt incerta. i, vagabunda ſine certa rõne euolatus & ludunt cœlo. i. in aere, & contemnunt fauos & relinquunt tecta ſua. ſ. frigida, vtpote ab operatione ceſſantes, nam feruet opus redolentq̃ thymo fragrantia mella, tu prohibebis animos, ſcilicet apum inſtabilis. i. vagos & inconſtantes nec ad rem intentos ſup. ab ludo inani,

inani, nec magnus labor.i. & nō magna difficultas eſt prohibere, pro eo qđ eſt prohibēdi, tu eripe.i. deme regibus alas & ſup. prohibueris, qa quiſquàm.ſ. de plebe: nō audebit ire iter altū.i. euolare per aera, aut vellere ſigna caſtris.i. egredi ad pugnā, illis.ſ. regibus cūctātibus.i. immorantibus in tectis.

¶PIERIVS.

¶Verum vbi ductores acie reuocaueris ambos,] In antiqs pleriſq; codici. ambo, per. o. legitur, quam ſyncerā, & emaculatam lectionē Soſipater Cariſius agnoſcit, addita etiā ratiōe qđ hoc græcos

græcos ſequuti dicimus, quia illi τους δυο. & τους αμφω dicūt, neq; reſpuit Terētius eundem hunc modum, vt in andria. Nem charine ambo opportune vos volo, quod verò in adelphis eſt, vſq; à pueris curaui ambos ſedulo. Helenius acron in eadem fabula locum ex Saluſtij li. iiij. hiſtoriarum citat. Inter me atq; lucullum prope inopia rurſus ambos inceſſit. Verriūq; dicit errare, qui putat hos ambo, dici debere. Indifferēter autem locutos veteres ex multis auctorū exēplis Cariſius oſtendit. ¶Cum venit & terram ſicco ſpuit ore viator.] In antiquis aliquot codicibus, & ſicco terram ſpuit.

Inuitent croceis halantes floribus horti,
Et cuſtos furum, atq; auium, cum falce ſaligna.
Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.
Ipſe thymum, pinoſq; ferens de montibus altis,
Tecta ferat late circúm: cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat ipſe feraces.
Figat homo plantas, & amicos irriget imbres.
Atq; equidem, extremo ni iam ſub fine laborum
Vela traham, & terris feſtinem aduertere proram:
Forſitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem: biferiq; roſaria Pæſti,
Quóq; modo potis gauderent intyba riuis.
Et virides apio ripæ: tortuſq; per herbam!
Creſceret in ventrem cucumis, nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſq; ederas, & amantes littora myrtos.

¶SERVIVS.

¶Inuitent croceis halantes floribus horti,] Tā odoris optimi, quā coloris, non em̄ dicit illis ſolū crocū eſſe debere. ¶Helleſpōtiaci ſeruet tutela priapi,] nō dicit priapū illic eſſe debere: ſed præcipit tales eſſe hortos, vt mereantur deum habere cuſtodē. (Priapus.) Hic autē Priapus fuit de Lāpſaco ciuitate Helleſponti, de qua pulſus propter virilis mēbri magnitudinem. poſt in numerū deorum receptus, meruit numen eſſe hortorū. De hoc Hor. Nam fures dextra coercet, Obſcœnoq; ruber porrectus ab inguine palus. Aſt īportunas volucres in vertice harundo Terret fixa. dicitur aūt præeſſe hortis propter eorū fœcunditatē, nam cum alia terra ſemel creet aliquid, horti nūq; ſine fructu ſūt. ¶Ipſe.] ſ. diligens ruſticus, & cultor agrorum. ¶Irriget,] infundat. ¶Imbres.] aquas. Iuuena. In tenuis plantas facili diffunditur hauſtu. ¶Vela trahā.] pro traherem. ¶Et terris feſtinē aduertere proram.] illā allegoriā reſpicit, qua eſt vſus in primo. Ades, & primi lege littoris orā. Itē pelagoq; volans da vela patenti. ¶Feſtinē,] pro feſtinarē. (Pæſtum.) ¶Pinguis hortos,] fœcūdos. ¶Biferiq; roſaria pæſti,] pęſtū oppidū eſt calabriæ, in quo vno anno bis naſcit roſa. (cucumis) ¶Creſceret in ventrē cucumis,] in curuaturā, ideo autē ſic quia per herbā. Nā rectus creſcit ſi penderet. Sanè hic cucumis huius cucumis declinatur, ſicut agilis ſecundū idoneos. Nā neoterici huius cucumeris dixerūt: ſicut puluis pulueris. ¶Nec ſero comantem narciſſum,] ſero florem habentem.

¶PROBVS.

¶Et cuſtos furū atq; auiū falce ſaligna Helleſpōtiaci ſeruet tutela Priapi,] In helleſponto eſt lampſacū oppidum in quo priapus formoſiſſimus, dicit eſſe quē ciues eius colūt, vt deū, is aūt in horto ponitur, vt auibus formidini ſit. Itemq; noctu furibus, quod interdiu cuſtos videtur ſtare.

¶MANCINELLVS.

¶Helleſpontiaci priapi,] fabulātur antiqui filium Dionyſij, ac veneris

veneris priapū fuiſſe, ducti verò ſatis ſimili cōiectura, q quíuino indulgeant, ſunt natura in venerē prōptiores, non ſolū aūt in vrbiū tēplis, ſed in agreſtib⁹ quoq; locis tāquàm vinearū atq; hortorū cuſtos colitur, fructuū fures caſtigās, huic deo ſacra cū ludo & riſu fiebant. Diodo. li. v. Priapus itē port⁹, & vrbs ad mare helleſpōti ſita, nomē habēs à priapo, q apđ eos colebatur. Hic ab iunioribus in deū habitus eſt. Nā Heſiodus priapū nō nouit. Strab. lib. xiij. (Priapus.) ¶Falce ſaligna.] Ply. lib. xix. ca. vij. ſic ait, hortoſq;, & foros tm̄ cōtra inuidentiū faſcinationes dicari videm⁹ in remedio ſaturnica ſigna, hæc ille. Cur aūt falx ſaturno detur lib. ij. Geor. oſtendimus, & Collu. lib. xiij. de cultu hortorū ſic ait. Sed truncū forte dolatū. Arboris antiquæ numeri venerare Thyphalli, Terribilis mēbri medio, qui ſemp in horto, Inguinibus puero prædoni falce minetur, Diodo. aūt ſcri. lib. v. q hūc deū quidā Thyphallū, alij thyphonē noīant, dicitur aūt præeſſe hortis, vt ait Ser. propter eorū fœcunditatē. Hortienim nunq; ſine fructu ſunt. Thymū hortis maxime aluearia & apes conueniunt, res præcipui quæſtus, quum fauit. harum ergo cauſſa oportet ſerere thymū, apiaſtrum, roſam, violas, liliū, cytiſum, fabam, papauer, caſiam, mellilotū, meliſphyllū, cerinthē, ſinapim, arbores, item quæ proxime ſeri conuenit quæ & euolātiū examina inuitent. neq; longius abire patiantur, & geniſtas circūſeri aluearíis gratiſſimū. Ply. li. xxj. c. xxiiij. (Thymū.) ¶Thymū,] thymi duo genera. Candidū radice lignoſa in collibus naſcens, quod & præfertur, alterū nigrius, floriſq; nigri præcordiis medetur ex aceto cum melle, quæ potio datur, & in alienatiōe mētis. ac melācolicis. Ply. li. xxj. Var. aūt lib. iij. ſcri. Thymū aptiſſimū eſſe ad melleficiū propter hoc ſiculū mel inquit fert palmā quod in thymū bonū, & freqnēs eſt. & Col. lib. x. ait q ſaporis præcipui mella reddit thymus, Thymo deinde proxia Thymbra ſerpillūq;, & origanū, Pinoſq; ferēs, Ceras em̄ ex oīm arborū: ſatorūq; floribus cōfingūt apes, excepta Rumice, & Cleno-

pede: herbarũ hæc genera. Ply. li. xj. ¶Atq; equidẽ] excuſat, ſe
cur de hortis nõ ſcribat. ¶Vela trahant,] à nautis ducta meta-
phora, qui portui vicini, aut littori vela contrahunt. ¶Aduerte
Pæſtum. re,] appropinquare. ¶Biferi peſti,] in Lucania pęſtũ oppidum
ab græcis poſidonia appellatũ à Dorenſibus conditum, vt Ply.
li. iij. & Soli. aiunt. Stra. item li. v. ſic ait. Hoc verò tpe ſinus ipſe
pęſtanus nũcupatur, verum vrbs ipſa poſidonia pæſtũ vocatur,
medio in ſinu locata, vtq; alij dicunt, tanta ibi cœli indulgentia
viget, ꝙ bis in anno fructus quoſdã & roſas ipſas producit, qđ
quidẽ hic quoq; Maro oſtendit. ¶Intyba,] de iis lib. j. Georgi.
¶Apio,] de hoc æglo. vj. ¶Tortus cucumis.] Creſcunt cucu-
mes, qua coguntur forma in Italia virides, & quàm minimi, in
prouinciis maximi, & citrini aut nigri. ſi vas cum aqua ſubiicia
tur à. iiij. digitorũ interuallo deſcendũt, ante poſterũ diem at ſi
oleũ eodẽ modo ſit in hamos curuantur: quum magnitudinem
exceſſere pepones vocãtur, Proueniunt & mali cotonei effigie,
quos Melopepones vocant. non pendent ij humi rotundantur,
Cucumeres. Ply. li. xix. vtq; etiam ex lib. xx. colligi poteſt. Cucumeres torti
dicuntur: pepones rotundi, Melopepones melones. ¶Narciſ-
Pepones ſum,] vide latius in Alexi. Sera pro ſero ac diu. ¶Achãti,] vide
to in Palemone. ¶Hederas,] diximus æglo. vij.

ASCENSIVS.

¶Inuitent cro. &c.] Admonuit ſubitos tumult⁹ atq; inanis lu-
ſus apum prohibendos nunc monet ad melli ficationẽ eliciẽdos
& croceis floribus inuitãdos facturus digreſſiunculã de horto-
rũ cultu ſubiuncturusq; cuiuſdam ſenis fœcundã in ea re diligẽ
tiam. ¶Ordo eſt. Horti halãtes. i. fragrantes & ſperantes flori-
bus croceis. i. aut reuera croci aut crocei coloris, inuitent, ideſt
alliciãt & attrahãt apes ad ſe. & cuſtos furũ atq; auiũ. ſ. importu
narũ cum falce ſaligna. i. qui pingi ſolet cũ arũdine aut falce ex
ſalice facta, hoc eſt priapus quãuis falx Saturno detur appoſito
rie tutela. q. d. qui cuſtos eſt & tutela priapi helleſpõtiaci. i. ex
helleſpõto oriũdi & illic ſummopere culti. ſeruet. ſ. hortos, aut
tales ſint vt ſeruari mereantur, ipſe. ſ. diligens ruſticus ferens. ſ.
ad aluearia, de altis montibus thymũ. i. herbam illã apibus gra
tiſſimã & præcipuæ in montibus natã quia dulcior eſt, & pinos
ſcilicet ad ceras conficiendas & thymũ ad mella, & is. ſ. cui ta-
lia. ſ. mella & cerę, ſunt curę, ferat late circũtecta. ſ. thymũ & pi
nos hoc eſt frõdes pinorum, ipſa ſcilicet ruſticus apum curator,
terat manum duro labore, & ipſe figat, ideſt affigat humo, plan
tas feraces. & irriget. i. ſuperfundat, imbres amicos. i. ſalubres.
Atq; æquidẽ, ideſt ego certe ni, ideſt niſi ego traham iam vela,
i. ſim iuxta nauigatiõis inſtitutæ portum, hoc eſt ſub extremo
fine laborum, & niſi feſtinem aduertere terris. i. ad terrã prorã
i. poſteriorẽ nauis partem. quod faciunt qui in ſtatione non diu
manſuri ſunt, vt Æneí. vj. Obuertunt pelago proras, ego forſitã
canerẽ, &. i. ſimul quæ cura colendi, i. in colẽdo, ornaret hortos
pinguis, ideſt fœcundos, & roſaria. i. roſarum copiam aut plan
taria, peſti, i. illius oppidi in calabria biferi. i. bis quotãnis fru-
ctus ferẽtis, quoq; (due ſunt voces). i. & quo modo intyba gau
derẽt. i. læta eſſent riuis potis. i. abſumptis & imbibitis, & quo
modo ripæ virides gauderent apio. i. herba illa viridi, & cucu-
mis herba illa tortus. i. implicata per herbam creſceret in vẽtrẽ
ideſt latum ventrem acciperet, nec tacuiſſem, ideſt etiam ceci-
niſſem, narciſſum, i. herbam illam eiuſdem nominis florẽ feren
tem, comantẽ. i. frondentem aut florentem ſero, id tarde & vimẽ
achanti, illius fruticis ſpinoſi, flexi. i. flexilis aut reuera flexi in
hortis & hederas pallãtes. i. albas, aut pallere facientes. & myr
tos amantis littora. i. fœliciter naſcentes in littoribus quare in
Veneris quæ nata in mari eſt dicuntur tutela.

PIERIVS.

¶Quoq; modo potis gauderent intyba riuis,] In Lõgo. verſus
ita legitur. Quoq; modo poſitis gauderent intyba fibris. ꝙꝙ fi
bris, ſuperadditum eadẽ tñ manu, & atramẽto nõ diſſimili. No.
Marcellus in libro de indiſcretis gñibus, hoc citato verſu, riuis,
agnoſcit. Hic eñ loquitur de ſatiuo, nonne ſcimus verò alibi di
ctũ. & amaris intyba fibris. Sed eñ priſcianus, vbi potus p ſyn-
copã à potatus melius dici docet. Virgilij locũ hũc citat. Quo-
q; modo potis gauderẽt intuba fibris, velut illud. Huc ipſi potũ
venient per prata iuuẽci. Quod verò Vir. & Ply. intubũ genere
neutro protulere, lucillius, & põponi⁹ genere maſculino pone-
re maluerunt. Sed & illud nõ præteribo codices plæroſq; ex an
tiquioribus legere intuba, per, u, & apud Plyniũ in vetuſtis co-
di. intubũ paſſim haberi, & ita dubio procul ſcribendũ eſt apud
latinos, quum intubũ, & Dioſcoridis, & galeni, & aliorum quo
rundã auctorum atteſtatione ſit Romana dictio. Literam verò,
y, nequaquàm eſſe Romanam manifeſtũ eſt. Verum græcos, u,
breue præſertim ex dictionibus noſtris ea litera ſcribere inſti-
tuiſſe, quare qui ιντυβον apud græcos legerant, vt apud Gale-
nũ κικωσιον τὸ ρωμαιστι λεγομενον ιντυβο λαχανον. Apud dio
ſcoridẽ verò ρωμαιοι ιντυβον αγρεστεν, Et ita apud alios: nihil
animaduertentes eam latinã eſſe dictionem græce ſcribere ma
luerunt, quàm eam Romanæ ſcriptioni reddere. ¶Nec ſero co
mantẽ narciſſum,] Superius dictũ eſt, crebro, vltima breui poſi
tum in Lõgobardico exẽplari, ita etiã hoc loco ſero comantem,
tam in eo quàm etiam in Mediceo codice habetur. Nã & apud
ſtatium, ſero memor thalami legas, & aduerte etiam apud Ser-
uium legi debere, ſero flores habentem. Hoc enim ille tantum
dixit, non taciturus quidem, ſi ſera pro ſero figuratam elocutio
nem agnouiſſet.

Nãq; ſub Œbaliæ memini me turribus altis,
Quâ niger humectat flauentia culta Galeſus,
Corytium vidiſſe ſenem, cui pauca relicti
Iugera ruris erant, nec vertilis illa iuuencis,
Nec pecori opportuna ſeges nec cõmoda Baccho
Hic rarum tamen in dumis holus, albaq; circùm
Lilia, verbenaſq; premes, veſcumq; papauer.
Regum æquabat opes animis, feraq; reuertens
Nocte domum: dapibus menſas onerabat inemptis:
Primus vere roſam, atq; autumno carpere poma.
Et, quum triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum:
Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
Æſtatem increpitans ſeram, zephyroſq; morantes.

SERVIVS.

¶Œbaliæ memini me tur-
ribus altis,] Œbalia ipſa eſt
laconia, vnde de Caſtore &
polluce ait Sta. Œbalidę fra
tres. ¶Galeſus,] fluuius Ca
labrie, qui iuxta ciuitatẽ la-
bitur Tarentinam in qua ſe
hortos optimos vidiſſe com
memorat. Œbaliæ autẽ tur-
res ait: quas cõdiderãt hi, q
de œbalia venerant. Nam vt
etiã in tertiũ Æneidos dixi
mus, Lacones diu bello at-
triti ab Atheniẽſibus, & in-
opiã timentes virorum, præ
ceperunt, vt virgines cũ qui
buſcũq; cõcuberent, quo fa-
cto cũ poſt victoriã iuuenes
de incertis parentibus nati
erubeſcerent originẽ ſuã, nã
Partheniatæ. & partheniatæ. i. de virgini
bus nati appellabãtur, duce
pallãto. viij. ab Hercule na-
uigiis profecti venerunt ad oppidum Calabriæ, quod Taras Ne
Corycos ptuni filius condiderat, & id auctum habitauerunt. ¶Coryciũ
vidiſſe ſenẽ,] cilicẽ, Corycos eñ ciuitas eſt ciliciæ in qua antrũ
illud famoſum penè ab oĩbus celebratum. Et hic per tranſitũ tã
git hiſtoriã memoratã à Suet. Põpeius eñ victis pyratis cilici-
bus, partim ibidem, partim in græcia, partim in Calabria agros
dedit. vnde Luca. an melius ficẽt pyrate magne coloni. Male aũt
quidam corycium proprium eſſe aſſerunt, cum ſit appellatiuũ
Memini. eius, qui more corycio hortos excoluit: quod etiam Ply. teſti-
monio cõprobatur. hic ordo eſt, memini improprie vidiſſe cory
cium ſenem. Dicimus autem memini videre. Teren. Memini vi
dere, quo æquior ſum pãphilo, ſi ſe illam in ſomnis. ¶Relicti,]
deſerti, atq; contempti. Quis enim agrum non ſperneret nulli
rei aptum, non vitibus, aut frumentis vel paſcuis. ¶Rarum ho
lus,] ideſt plantatile. ¶Veſcumq; papauer,] Quo veſcimur. Nã
eſt aliud lethæũ quo non vtimur. Nã veſcas ſalicũ frõdes aliter
dictũ eſt. ¶Regũ æquabat
opes animis,] non poteſta-
te, quia regũ more cibis non
comparatis vtebatur. ¶Fri-
gore ſaxa,] Vnus enim eſt,
vt diximus effect⁹ caloris &
frigoris. ¶Glacie curſus frę
naret aquarum,] mira varie
tas. Nã ſupra ait. concreſcũt
ſubitæ currenti flumine cru
ſtæ. ¶Æſtatem increpitans
ſeram,] tarde venientem, cũ
ille eius iã carperet fructus.

PROBVS.

¶Œbalia,] Arx ab Œbalo
dicitur in lacedæmone hoc
ipſum oppidum, quod præ-
terfluit, Galeſus flumen, Põ
peius quum oppugnaret pi
ratas remigibus eorum pro
miſit agros, ſi viciſſet eorum
adiutorio. Quorum prodi-
tione victor tarentinorum
agros veteranis diuiſit. Et qc
quid deterrimum fuit, remigibus dedit, Cilices autem tũc exer
cuerunt piraticam. Eſt autem in Cilicia promontoriũ, coryciũ,
cilicem intelligi vult. hoc eſt remigem piratarum.

MANCINELLVS.

¶Œbaliæ turribus,] Tarenti intelligit, quod oppidum lacede
monij, ædificauerunt, duce phalanto, Appollinis oraculo, vt la
tius Stra. li. vj. edocuit. Œbalus autem arguli filius laconię rex
ſuo nomine prouinciam dixit, vt ſcrib. di. Cretenſis in Troiana
hyſtoria. ¶Galeſus,] is vt Liuius li. v. ij. bel. punico dixit, Cala
briæ flumen eſt Tarento proximũ per quinq; paſſuum milia.
¶Niger,] ceruleus. ¶Corycium ſenẽ,] Cilicem intelligi vult,
vt Probus inquit, hoc eſt remigem pyratarum, Pompeius eñ
quum oppugnaret pyratas, remigibus eorum promiſit agros,
ſi viciſſet eorum auxilio: quorũ proditione victor Tarentinorũ
agros diuiſit, eſt autem corycos Mela teſte oppidũ in cilicia, ſu
pra quod ſpecus eſt nomine Corycius, ſupra quàm dici poſſit
eximius.

eximius.¶Seges,]i.terra.¶Baccho,]vitib⁹.¶Rarū holus,] qa rarū trāſponitur. Eſt autem holus vnaquæq; herba qua veſcimur,vtq; ait Varro,ab hola holera dicta, ibi enim decoquebantur. ¶Verbenas,]videto in pharmaceutria æglog.¶Veſcumq; papauer,]De papauere latius in Alexi ægloga.latiſſime tamen lib.j.Geor.ibi.Et cereale papauer. Veſcum,id minutū ſignificat teſte Nonio,poteſt tamē hic etiam,quo veſcimur exponi, veſcebantur em̄ papauere,vt ſuperius oſtendimus.¶Opes animis,] ait Seneca in animo,non in patrimonio putemus eſſe diuitias. Anim⁹ eſt qui diuites facit.¶Carpere,]carpebat.¶Etiā nūc,] hoc eſt adhuc dicitur:item etiam num. ¶Seram.]Tardius veniente,cum ipſe in hyeme roſas carperet,& huiuſmodi. ¶Zephyroſq; morantis,]li.iij. Georg.diximus zephyros in æſtatis principio flare,ibi videlicet,at verò zephyris,quum læta vocātibus æſtas.

Holus. Etiā nū.

CASCENSIVS.

¶Nāq; ſub œbaliæ &c.]Vt paucis nos inuitet ad hortorū culturam oſtendit quantū valeat per ſenē quēdam qui in Italia ſterilem locum alioquin cultu diligenti tam fertilem fecerat: vt ex eo ſibi victum compararet varioſq; ornatus haberet,vnde dicit. Canerem quidem prædicta:nāq; pro quia ego memini.i.memoria repeto,me vidiſſe(Agretius dicit hunc locum eſſe mirabile rarūq;inuētu vbi memini apud idoneos cum verbo præteriti tēporis conſtruatur,cum totus ſermo de præterito ſit).i. ꝙ viderim aliquando,ſub altis turribus œbaliæ,ideſt tarentinæ vrbis calabriæ ab œbaliis hoc eſt laconibus extructæ,in ea , ſcilicet parte qua Galeſus fluuius ille calabriæ niger,ideſt cerule⁹ aut profundus,humectat,ideſt irrigat.culta,ſcilicet arua flauentia ſcilicet ex flaua cerere hoc eſt ſegete,vidiſſe dico ſenē corycium , i. cilicem hoc eſt ex corico ciliciæ oppido piratam tarentinæ cum aliis colonum effectum,cui,ſcilicet ſeni erant pauca iugera ruris relicti

Memini.

ris relicti,ideſt deſerti & propter ſterilitatem à nemine occupati nec culti.Illa ſeges,ideſt terra non erat opportuna.i. accōmoda,& grata iuuencis.i.armentis non pecori.ſ.gregario.nec erat cōmoda baccho.i.vitibus,tamen ille præmens.i.vi conſerens in dumis holus rarum,ideſt plātatile & præmens alba lilia & verbenas,ideſt herbas quibus in ſacris vti ſolebant,circū.i.per circuitum holerum,& papauer veſcū.i.imminutū& paruæ eſcæ ac cōmodum,aut quo veſci poſſet æquabat animis,quia re ipſa nō potuit,opes.i.diuitias & facultates regū.i.ditiſſimorū, & ipſe reuertens.i.rediēs ex illo agro ſterili,domū nocte ſera,ideſt ſuprema luce poſtquàm totam diem culturæ impertiuerat onerabat menſas.ſ.ſuas dapibus.i.eſcis inemptis.i.non emptis ſed ex agro ſuo collectis,quia forte moretum aut aliud placēte genus ex holeribus & herbis confecerat.Ipſe carpere, ideſt carpebat. (Figura hiſtoriis apta qua infinitiuū pro indicatiuo ponimus) primus roſam vere.i.tēpore verno,atq; carpebat primus poma autumno,ideſt tempore autumnali,& cum hyems triſtis rūperet etiam nunc.ideſt ipſo puncto temporis ſaxa frigore, i. gelu aſperrimo & frœnaret curſus aquarum,i. conſtringeret aquas currere ſolitas glacie ille tondebat,ideſt metebat iam tū comā, ideſt recentem frondem aut ſummitatem,achanti mollis, ideſt teneræ & eo anno natæ increpitans,ideſt cū crepitu exprobrās æſtatem ſeram,ideſt tarde aduentantem, & zehyros vētos illos dulces vernam tempeſtatem afflare ſolitos & fauonios latine dictos morantis.ideſt tardantes venire,& flare ſua tempeſtate.

CPIERIVS.

¶Hic rarum tamē in dumis olus,]In Longobardico codice legere eſt,hinc,hoc eſt ex paucis illis iugeribus,quæ nec pabulo. nec ſegeti,nec vitibus etiam opportuna.In reliquis,hic.¶Et cū triſtis hyems etiam nunc,]In codicibus nonnullis,etiam num, quæ dictio frequentiſſima apud Plynium , ex eo , quod Græci ετι και νυν dicunt.

Ergo apibus fœtis idem,atq; examine multo
Primus abundare,& ſpumantia cogere preſſis
Mella fauis:illi tiliæ,atq; vberrima pinus,
Quotq; in flore nouo pomis ſe fertilis arbos
Induerat totidem autumno mature tenebat
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit vlmos
Eduramq; pyrum,& ſpinos iam pruna ferentes,
Iamq; miniſtrantem platanum potantibus vmbram.
Verum hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis
Prætereo,atq; aliis poſt commemoranda relinquo,

CSERVIVS.

¶Ergo apib⁹,]ne ſine cauſa hortos deſcripſiſſe videretur,Illi tiliæ,atq; vberrima pinus,illi .ſ. vberrima. Nā per naturam & tiliæ& pinus ſteriles eſſe dicuntur . ¶Seras vlmos,] Maiores quod nimię difficultatis eſt.¶Inverſum,] in ordinem vt triplici pubes,quam dardana verſu, impellunt.¶Diſtulit,] tranſtulit, nā permutauit præpoſitionē.¶Edurā pirū,]edurā nimiū durū validā . ¶Et ſpinos iam pruna ferētes,] prunorū arbor ſpinus vocatur gene. maſcu.Nam ſentes has ſpinas dicimus.¶Spatiis excluſus iniqs.]Anguſtis vt Spatioq; ſubit ſergeſtus iniquo,& dicit ſe carminis breuitate cōſtrictum,hortos plenius nō poſſe deſcribere.¶Aliis poſt cōmemoranda relinquo.]Gargilium Martialem ſignificat.

Spinus.

CASCENSIVS.

¶Ergo apibus &c.Ne præter inſtitutū diuagatus culpetur applicat ꝙ de ſene corycio elocutus eſt ad propoſitam materiam dicens . Ergo quia ſcilicet diligens fuerat hortorum cultor idē ſcilicet ſenex corycius,abūdare, ideſt abundabat primus apibus fœtis,i. enixis partū atq; multo examine. i. fœtu educēdo,& ipſe cogere.i. cogebat hoc eſt cōſtipabat primus fauis preſſis mella ſpumantia.ſ. expreſſura aut ex impetu & vehementi caſu, pondus enim aquarū & præceps caſus ſpumā procreat,tiliæ ſup.fuerant illi, atq; pinus huberrima ſup.fuerat illi quotq;.i.&quot pomis arbos.i.arbor fertilis induerat,i.ornauerat&veſtierat ſe in flore nouo.i.quot flores ꝓduxerat arbor,ipſe.ſ.ſenex tenebat totidē,ſ.poma matura in autūno,& ita nullus flos peritū deciderat.Ille,ſ.idē ſenex,diſtulit.i.trāſtulit & diſpoſuit etiā vlmos ſeras,i.grādes & diutinas, in verſum.i.ordinem.& lineam ab qua directe vertatur,& pirū eduram.i.valde duram,& ſpinos ferentes iam pruna hoc eſt iā fœcundos.Nam Seruius vult genere maſculino dici arbore ſpinum,putatur tamen voluiſſe dicere voce maſculina ſub vs ſcilicet nō a,& diſtulit etiam platanum arborem ablatis ramalibus dictam miniſtrantem potantibus,ſcilicet ſub ea vmbram.Nam is præcipuus eius arboris vſus,verum.i.ſed ipſe. i. ego quidē.i. certe excluſus.ſ.ab hmōi rerū executione iniquis.i.inæqualib⁹ hoc eſt nimis breuib⁹& anguſtis ſpaciis.i.metis aut vitę,aut carminis,aut aliis negotiis vrgentibus prætereo hæc atq; relinquo cōmemoranda.i.recēſenda poſt.ſ.huius operis editionē,aut cōſummationē,aliis.ſ.poetis,& ſcriptoribus.

CMANCINELLVS.

¶Fœtis,]acſi diceret enixis.¶Abundare,]Abundabat.¶Cogere,]cogebat. ¶Illi tiliæ,]ſ. erant huberrimæ,fœmina enim ſemen fert,ac florem,teſte Ply. Sed de tilia latius libro.j. Georgi.ibi cæditur & tilia ante iuga læuis,Colu.autem lib.x. c.iiij. ſcrib.Tilias eſſe apibus nocentes. Virg.verò aliter ſenſiſſe videtur,cum hic appoſuerit cum ipſa pinu , cuius quidem floribus, vt cæterarum pomiferarum arborum veſcantur apes , & paulo inferius ait,Et pinguem tiliam, ſcilicet paſcuntur. Et Ply. lib. x.capi.xiij.ſcribit.ꝗ ſorbetur mel optimum,& minime fronde infectum è quercus,tiliæ,arundinum foliis.¶Seras,] diutinas, grandes, ingentes. ¶In verſum,]in ordinem.¶Diſtulit,]tranſtulit.¶Eduram,]hoc loco robuſtam,& per id grandē. ¶Iam pruna ferentes,]per id agelli optimum ingenium oſtēdit ,cum in eo tranſpoſiti ingentes trunci , non ſolum plantulæ optimæ prouenirent,ac creſcerent.¶Iniquis,]anguſtis,breuib⁹,hoc eſt carminis breuitate compulſus,&c. ¶Atq; aliis poſt cōmemoranda relinquo.]Id autem Colu.executus eſt poſtea , vnde ait ipſe lib.xj,Hortorum quoq; te cultus ſyluinæ docebo, atq; ea, quæ quondam ſpaciis excluſus iniquis,cum caneret lætas ſegetes,& munera bacchi.& te magna pales, necnon cœleſtia mella.Virg.nobis poſt ſe memorāda reliquit. Floruit autem Colu. ſenecæ tempore,ipſe nāq; libro.iiij.cap.iij.de vineis ſic ait , hic certe temporibus & Nomentana regio celeberrima fama eſt illuſtris , & præcique , quam poſſidet Seneca vir excellentis ingenij , atq; doctrinæ , cuius in prædiis vinearum iugera, &c.

Columella.

CPIERIVS.

¶Iāq; miniſtrātē platanū potātibus vmbrā.] Veteres oēs codi. vmbras,habēt numero multitudinis,forte vt ſpacioſius aliquod oſtēdat,qđ memoria proditū plures olim turmas.ſub vna platano condi ſolitas,de hac autem Varro.Iucunda eius vmbra haud alia lætius operiēte toros.Ply.Platanus arbor nulli rei,niſi vmbræ vtilis.¶ Spatiis diſcluſus iniquis,] Veteres oēs cod.excluſus,habent,quod & Columellæ parodia confirmatur,diſcludere em̄ aliđ ſignificat.¶Atq; aliis poſt cōmemorāda relinquo,] In cod.aliquot legas,poſt hæc memoranda, ſed cōmemorāda, Lōgobardicus,& aliquot alij codices habent. Sunt qui poſt memorandat legant,vt in Med.cod.habetur,quam lectionem videtur agnouiſſe Columella.

CSERVIVS.

¶Natura apibus,]quas Iuppiter ipſe,addidit,naturas ꝓ moribus poſuit.Aut dedit ſignificat,aut reuera addidit. Neceſſe

Nunc age,naturas apibus quas Iuppiter ipſe
Addidit,expediam:pro qua mercede canoros

Neceſſe em̄ eſt eas etiam ante habuiſſe aliquos mores,ꝓprios.Pro qua mercede.Ordo eſt.Expediā naturas apū quæ canoros curetū ſonitus, crepitā

Curetum ſonitus,crepitantiaq́ꝫ æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pauere ſub antro,
Solæ communeis natos.conſortia tecta
Vrbis habent:magniſq́ꝫ agitant ſub legibus æuum:
Et patriam ſolæ,& certos nouere penates:
Venturæq́ꝫ hyemis memores,æſtate laborem
Experiuntur,& in medium quæſita reponunt.
Nanq́ꝫ aliæ victu inuigilant:& fœdere pacto
Exercentur agris:pars intra ſepta domorum
Narciſſi lachrymam,& lentum de cortice gluten
Prima fauis ponunt fundamina:deinde tenaceis
Suſpendunt ceras:aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus,aliæ puriſſima mella
Stipant:& liquido diſtendunt nectare cellas,
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inq́ꝫ vicem ſpeculantur aquas:& nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum:aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent,
Feruet opus,redolentq́ꝫ thymo fragrantia mella.

crepitātiaq́ꝫ æra ſecutę. ¶ Dictæo cœli regem pauere ſub antro,] pro qua mercede.i. gratia vel labore. ¶ Solæ cōmunis na,] Nam vt etiā Donat. dicit,tragicū eſt, & vltra carmen Geor. ſi accipiamus pro qua mercede exclamationem eſſe, vt ſit pro quāta hoc mercede fecerunt, vt ſcilicet Iouem alerēt, quē Ops Saturni vxor curetibꝰ,coribātibus,& ideis dactilis cuſtodiendū dedit in mōte cretæ Dicteo,ne eum Saturnus cōſumeret, vt filios omnes ſolebat. Quod ideo fingit, quia Saturnus & vt diximꝰ tēporum deus eſt, quæ in ſe reuoluūtur in æternum,tūc itaq́ꝫ apes æris ſonum ſecutæ Iouem melle aluiſſe dicūtur:ꝓ qua re eis poſtea præſtitit Iuppiter, vt haberēt liberos ſine vllo cōcubitu. Solæ cōis natos. Plato in libris quos περὶ πολιτείας,i.de repu. ſcripſit dicit amori rei pu. nihil eſſe præponēdum. Omnes præterea,& vxores & liberos,ita nos tanquam cōmunes habere debere, vt charitas ſit,nō libido cōfuſa. Quod præceptum nullum animal dicitur præter apes ſeruare potuiſſe. ¶ Magnis agitant ſub legibus,] ideſt æternis nunquam mutabilibus,iiſdē em̄ legibꝰ ſemper vtunt̄,nec eas vt homines,ſæpe cōmutant. ¶ Nouere penates.]Chariſſimos habēt,vt hic inter flumina nota, ideſt chara. ¶ Et in medium quæſita reponunt.] Quæſita, & parta in cōmune conſeruant,ipſe alibi in medium quærebant,Et victu inuigilāt,pro victui. ¶ Fœdere,]pacto.ſ.vt viciſſim in aluearibus,vel in agris laborent. ¶ Narciſſi lachrymā,]humorē. Quod autem narciſſi lachrymā.alluſit ad fabulā,quia vt diximus de puero,q conuerſus eſt in florē. ¶ Prima fauis ponunt fundamina.] Græce προπολιν vocant duriore cera,quævix ferro poteſt frāgi quā colligūt de gummi arborum, & de raſis lapidibus,vnde paulopoſt dicet. Sæpe etiam duris errando in cotibus alas.Attriuere. ¶ Tenaces cæras,] Mella retinentes. ¶ Adultos educūt fœtꝰ,] Quos educando adultos faciunt. ¶ Cecidit cuſtodia ſorti.] Ex ſorte.Nam aduerbium eſt,quod traxit à militia. Legimus em̄, Partibus æquabat iuſtis,aut ſorte trahebat.

Saturnꝰ.

Cōia

MANCINELLVS.

¶ Pro qua mercede,]quia Iuppiter eis tales naturas addiderat. ¶ Curetū,]curetes vt Stra.docet li.x.dicti ſūt quaſi cutatores,ij em̄ īfantē Iouē curarūt,pulſantes cymbala,& ſimilia,ne pariēs mater Rhea,eiuſq́ꝫ vagitus à Saturno audiretur,q quidē natos filios illico deuorabat,hec ex illo.Caretū aūt ſonitus apes ſecutæ mella intra Iouis ora inſerebant,quo illi gratiā referrent naturæ eis ab ipſo tradite,Macro.verò li.j.ſat. de Saturno inquit, hunc aiunt filios ſuos ſolitum deuorare,eoſq́ꝫ rurſus euomere, per quod ſimiliter ſignificatur,eū tēpus eſſe,à quo vicibus cuncta gignantur,abſumanturq́ꝫ:& eo denuo renaſcātur. Eundē à filio pulſum,quid aliud eſt,quàm ſeneſcentia,ab eis, quæ poſt ſunt nata depelli. ¶ Dictæo antro,]Dictæ,vt Stra.ſcrib.lib.x.in Creta mons eſt;vbi Iouis Dictęi templū. ¶ Sole,]ex cūctis aīalibus,ſcilicet. ¶ Cōmuneis natos,] nihil em̄ nouere,niſi cōmune,vt etiam Ply.ſcrib. ¶ Conſortia tecta,]eiuſdē ſortis:ſunt em̄ cōmunia oībus. Tn̄ vt ait Ply.Regias imperatoribus futuris in vna parte aluei extruunt,amplas:magnificas,ſeparatas,tuburculo eminentes. ¶ Certos penates,]id quidē,qđ ait Ply.li.xxj. poeta hic aſſerit,Nam hoſtilia vicus alluitur pado,huius inquilini pabulo circa deficiente,imponunt nauibus aluearia,noctibus ad. v. milia paſſuum contrario amne ſubeunt egreſſe luce apes,paſtæq́ꝫ ad naues quotidie remeant,mutanteſq́ꝫ locum,donec pondere ipſo preſſis nauibus plena aluearia intelligantur, euectiſq́ꝫ eximuntur mella. Et in Hiſpania mulis prouehūt ſimili de cauſſa. Nāq́ꝫ aliæ victu quū agmen ad opera proceſſit, aliæ flores aggerunt pedibus,aliæ aquam ore, guttaſq́ꝫ lanugine totius corporis,alie intus operantur,Ply.lib. xj. ¶ Narciſſi lachrymā,]colligunt etiā lachrymas arborum,quæ glutinū pariunt,vt Ply.docet. ¶ Glutē,]propolim intelligit, de qua ibi ſuperius collectūq́ꝫ hęc ipſa ad munera gluten. ¶ Ceras,]ex oīm arborū,ſatorūq́ꝫ floribus confingunt cæras,vt ſcrib.Ply. Ariſt. verò.lib.v.de animalibus dicit eas conſtruere fauos è floribus. Cerā è lachryma arborū fingere. Mella ex rore aeris ſyderum exortu potiſſimū. ¶ Educunt,]nutriunt,hic em̄ vetus ſenſus eſt poetæ: nā apes gallinarum modo incubant: vt latius infra dicemus.

Curetes.

Saturnꝰ.

Dicte.

Apes nauibus vecte & mulis.

mus. ¶ Stipant,] cōponunt denſant. ¶ Liquido,] mūdo puro. ¶ Diſtendūt,]implēt. ¶ Nectare]melle hoc loco, Sed quid proprie dicit̄,vide to æglo.v. ¶ Sorti.]Aduerbium eſt hoc loco. Noīa em̄ per diuerſos caſus loco aduerbiorū ponuntur.per nominatiuum,vt ſors pro forte, recens pro recenter. per genitiuū militiæ pro in militia.per datiuum,vt veſperi ruri,ſorti Priſcia.lib.xv. ſorti pro ſortem. ¶ Cuſtodia,] more enim caſtrorū īterdiu ſtationem ad portas ſeruāt. ¶ Aquas,]id ait, quoniam præ diuināt ventos,ībreſq́ꝫ, & tūc ſe continent tectis,vt ait Ply. ¶ Accipiunt,]Quæ em̄ flores cōparant ab aliis, exonerantur,nouiſſimæq́ꝫ à feſſis,& iam emeritæ ab inchoatis,primos in opera expetunt,tardantes ſine clemētia puniunt:neq́ꝫ in opere tātum:ſed in fœtu coadiuuant eas,multum ad calorem, cōferēte turba. ¶ Fucos,] Sūt fuci ſine aculeo maiores apibus. Quum mella cœperint matureſcere.abigunt eos. Multæ ſingulos aggreſſæ trucidant. Nec id genus,niſi vere cōſpicitur:fucus ademptis alis in alueū reiectis, ipſe cæteris adimit. Nigri ſunt fuci, & lata aluo fures maximi inter apes,ita appellati qa furtim deuorant mella.Ply. lib.xj. ¶ Ignauum pecus,]animal immune,ſine doctrina,inutile non aptum induſtriæ,nam induſtrios gnauos dicimus,Prę ſepibus aluearibus,præſepia enim non tantum quibus iumenta,cæteraq́ꝫ animalia pabulātur,ſed omnia loca clauſa, & tuta, dicta præſepia,autor eſt Marcellus, ¶ Feruet,]frequentatur.

Sorti. Noīa pro aduerbiis.

Fuci.

Præſepia

¶ ASCENSIVS.

¶ Nunc age,&c.Ingreditur ergo ad deſcribēdas naturas apum & mores ſane mirabiles dicens,Nunc age adhortādi eſt ad auditorem ſpectās aut etiā primā pſonā reſpiciēs,expediā. i,paucis aperiā naturas quas iuppiter ipſe.ſ.q maximus eſt & præcipue pōt,addidit.ſ.ad priores naturas,& ꝓ qua mercede. i.quid mercedis accepturæ ipſæ ſecutæ canoros ſonitus curetum illorum populorum cretæ, qui Iouem in dictæo monte alendum ſuſceperāt,& ſecutæ æra crepitātia.ideſt cū crepitu ſonantia dum à curetibus pulſabantur ne Saturnꝰ, vagitum iouis perciperet (habuerunt ergo iam tunc apes naturam ſequendi crepitum peluium,ſed addidit,Iuppiter vt ſolæ cōes natos haberent, & vt ſine concubitu ederent fœtus)quod ergo ipſæ ſecutæ æra crepitātia,pauere regem cœli videlicet Iouem,ſub antro dicteo,ideſt q in dicte monte cretenſi abſconditus erat. Incipit ergo narrare naturas ſuperadditas & mores apū dicens.Solæ.ſ.apes habent natos cōes ēt à multis partos & genitos,& habēt tecta vrbis,id eſt habitationis conſortia.i.cōia & ad cōem ſortē ptinentia,& agitāt æuū ſub magnis legibus,qa ſub legibus naturæ, & ipſæ ſolæ ſcilicet inter animantia rationis experta nouere patriā ita vt ad eam redeant,& certos penates, ideſt lares apud quos naſcūtur,& ipſæ memores,ideſt prouidæ vēturæ hyemis experiūtur laborem æſtate (non dicit hic ꝙ ſolæ id faciant,nam & formicis ea natura eſt) & reponunt quæſita.i.parta & accumulata in medium,ideſt in cōmune ſicut cōmuniter laborāt.Nāq́ꝫ alię, ideſt aliquæ,inuigilant victu(datiuus eſt).i.victui habendo,& exercentur agris,ideſt per agros in acquirēdo victu, fœdere pacto,ſcilicet inter eas vt nō ſibi ſolis ſed oibus victum queritent, pars,ideſt aliæ ponūt intra ſcepta domorum, ideſt aluearioru lachrymā.ideſt rorē,aut tenuē ſuccum(ſed lachrymā ſignanter dicit ꝙ is flos ex puero lachrymāte prouenit) narciſſi illius floris in quem puer flens conuerſus fingitur, & gluten, ideſt glutinum & viſcum,lentum, ideſt fluidum aut liquidum de cortice ſcilicet ſumptum vt durius ſit appoſitoriæ prima fundamina, ideſt quæ res ſint prima fundamenta, fauis quos primum conſtruunt,deinde ſuſpendunt ceras tenacis,ideſt pinguiores & firmius adherentes,aliæ educunt fœtus adultos appoſitoriæ ſpem gregis,ideſt in quibus eſt ſpes de conſeruādo grege aliæ ſtipāt. ideſt condenſant mella puriſſima,& diſtendunt,ideſt ſic farciūt vt diſtendi cogantur,cellas,ideſt fauorum receptacula,nectare, melle liquido,ideſt puro & pellucente.Sunt ſup.aliæ quibus cuſtodia ad portus,ideſt excubitus cecidit ſorti,ideſt in ſortem,& ſpeculātur inuicem,ideſt viciſſim aquas vt ſcilicet inde prognoſtica capiant,& nubila cœli,ne.ſ.operariæ exeāt imminēte imbre.Aut accipiunt onera venientum,quia non eædem ſtipāt.& colligunt

colligunt mella, aut ipſe facto agmine, ideſt manu conſerta, arcent, ideſt amouent & abigunt à præſepibus . i. aluearibus ſuis fucos (appoſitorie) pecus ignanũ, ideſt nullius gnauitatis hoc eſt induſtriæ & laboris, nihil agens, & aliena conſumens. Sunt enim fuci veſpe ignobiles non mellificãtes, ſed tamen melle veſcentes. Opus, ideſt exercitatio omnium earum feruet, ideſt cũ feruore fit, & mella fragrantia, ideſt redolentia & molliter ſpirantia redolent thymo, ideſt trahunt odorem thymi vnde collecta ſunt: & apes paſtæ.

¶PIERIVS.

¶Et patriam ſolæ & certos nouere penates,] In codicibus aliquot legere eſt a patriã ſolæ, & certos nouere penates, non em̃, a, ſemper dolẽtis interiectio, ſed admirationem interdũ ſignificat, ſcribi verò, a. ſine adſpiratione ex probo alibi notatũ. In Lõgobardico non eſt, &, ſecundo loco legitur verò. Et patriam ſolæ certos no. pe. ſed enim qui dictionem, &, hinc auferunt, venuſtatem etiã omnẽ à verſu auferũt. ¶ Narciſſi lachrymã, & lentũ de cortice gluten.] In cod. aliquot antiquis & præſertim in Lõgobardico, lectũ, legitur, nõ lentum plurimarum enim arborũ corticas gluteo exſudant., vt reſinam ſuccinum, quibus vtuntur apes, in opere ſuo cõſtruendo ad firmitatem, ſed & lentum placet, quod proprium eſt glutinis epitheton. ¶ Redolẽtq́ue thymo fragrantia mella.] In Longobard. flagrantia, ſcriptum eſt, quod non probatur, ex grammaticorum diſtinctione.

aſſi como quando os ciclopes fabricão a preſſa com os ferros Mais
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
os rayos   huns tomão & recolhem os ventos nos folles
Quum properant: alij taurinis follibus auras
feitos de coiro de boi & ſoão   outros tambem temperão com agoa os quentes
Accipiunt, redduntq́ue: alij ſtridentia tingunt
ferros   retumba o monte Ethna poſtas as bigornas
Aëra lacu: gemit impoſitis incudibus Ætna,
elles levantão os braços entre ſi por ordem com mui grande força
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
& revolvem o ferro com a forte tenaz
In numerum: verſantq́ue tenaci forcipe ferrum.
Não doutra maneira ſe he licito comparar couſas pequenas com as grandes
Non aliter (ſi parua licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
Munere quanq́ue ſuo: grandæuis oppida curæ,
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paſſim
Et glaucas ſalices, caſiamq́ue: crocumq́ue rubentem
Et pinguem tiliam. & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.
Mane ruunt portis: nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper vbi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt: tum corpora curant.
Fit ſonitus: muſſantq́ue oras, & limina circùm.
Poſt vbi iam thalamis ſe compoſuere: ſiletur
In noctem: feſſosq́ue ſopor ſuus occupat artus.
Nec verò à ſtabulis pluuia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo aduentantibus Euris:
Sed circùm tutæ ſub mœnibus vrbis aquantur.
Excurſusq́ue breues tentant: & ſæpe lapillos,
Vt cymbæ inſtabiles fluctu iactante ſaburram,
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.

¶SERVIVS.

¶Ac velut lentis,] Cõparatio ad feſtinationẽ pertinẽs ſolam. ¶ Cecropias,] Athenienſes à rege Cecrope Atticæ regiõis: vbi optima mella naſcuntur. ¶ Innatus,] inſitus. ¶ Vrget,] p̃mit. ¶ Grãdęuis oppida curę.] Sicut ſenes muros tuẽtur nec in bella prorũpũt. ¶ Dedala te.] ingenioſa, vt Dedala circe. Crocus. Crocum ¶ Crocumq́ue rubentẽ.] Sal. in hiſtoriis ait in qua crocũ gignitur, genere neutro ſecundùm artem vſus eſt, hic poetice maſculino referens ſe ad puerum, qui in hũc florem dicitur eſſe conuerſus. ¶ Ferrugineos hyacĩthos,] Ferruginei. i. nigri coloris. ¶ Tunc corpora curant,] i, ſe reficiũt. vt feſſiq́ue & equos Curo. corpora curant. Sanè curare corpus ſi de hominibus dicimus, & cibo, & lauacro intelligimus, aut alterutro. Si de apibus tantum cibo accipimus. ¶ Sopor ſuus,] ipſis aptus. ¶ Aut credũt cœlo,] ſ. ſuos volatus. ¶ Sub mœnibus vrbis aquãtur,] aquam hauriunt ex vicino. ¶ Inſtabiles,] fluctuantes.

¶MANCINELLVS.

¶Cyclopes] Brõtes, Steropes, & Pyragmõ, Cyclopes inſignes fuere, hos artificio Cyclopes Steropes. ſos fuiſſe conſtat, quos Vulcano ignis deo attributos. ſub eo Iouis conficere fulmina Volunt, de quibus latius Maro ipſe lib. viij. meminit Brontesq́ue ſteropesq́ue & Nudus membra Pyragmõ. Brõ Brontes. Pyragmon. tes antẽ tonitruus dici põt, nã brõte tonitruũ ſignificat. Steropes verò fulgur ĩterpretari valet, Aſtrope em̃ corruſcatio dr̃, Pyragmõ dr̃ q̃ſi ignita inc⁹, Pyr nãq́ue ignis eſt, Acmõ incus. videto etiã de cyclopibus lib. j. Geor. Circa finẽ. ¶ Follibus,] in Folles. ſtrumẽta ſunt folles ex corio. quibus excitãdo igni vtuntur fabri ferrarij. ¶ Reddũtq́ue,] quũ em̃ folles eleuãtur, aerẽ cõcipiũt: quũ verò præmuntur, emittunt eundem. ¶ Ætna,] de hoc mõte videto lib. j. Geor. Circa finem. Diodorus ſcrib. lib. vj. q́ꝫ aſſerunt nonnulli meatus eſſe ſubterraneos ab æthna ad æolias inſulas, ſub æoliis aũt cyclopes eſſe, Vulcani miniſtros poetæ fabulãtur. ¶ In nũerũ.] in ordinẽ & rationẽ. ¶ Forcipe,] Forceps Forceps. dicitur, q́ꝫ foruum. i. candẽs capiat ferrũ, foruũ em̃ calidũ ſignificat, inde fornus, & fornax Marcell⁹ ſcribit. ¶ Cecropias apes,] cecrops ædificandæ vrbis. Athenarũ initiũ dedit, vt Strab. docet lib. ix. Licet non oẽs id aſſerũt. Euthronius aũt ſcripſit, apes Apes vbi inuentæ. Ericthonij tẽporibus in monte Hymeto primũ natas, vt inquit Col. lib. x. c. ij. Et Ply. lib. xj. ſcri. in Hymeto atticæ monte mel optimũ eſſe, vti in Hybla Siciliæ. ¶ Dædala,] ingenioſa. Dædalos em̃ ingenioſus dicitur, dædalo, orno vario. ¶ Fingere,] cõ Dedalus Opera apum. ponere. ¶ Minores,] Iuniores. Nam adoleſcentiores ad opera exeunt, ſeniores intus operantur, aliæ enim ſtruunt, aliæ ſuggerunt, aliæ cibum cõparant, ex eo. q̃d allatũ eſt. Néq́ue em̃ ſeparatim veſcũtur, ne inequalitas operis aut cibi fiat, & tẽporis: Ply. lib. xj. ¶ Crura thymo plene,] quæ flores cõportãt, priorib⁹ pedibus fœmina onerant, propter id natura ſcabra pedes priores Glaucus color. roſtro, totoq́ue honuſtę remeant ſarcina pandatæ, Ply. ¶ Glaucas ſalices,] glaucus color viridis, ceruleus dicitur, vt Gellius oſtẽdit lib. ij.

dit lib. ij. ca. xxvj. ¶ Tiliã,] de hac latius paulo ſuperi⁹, & etiam lib. ij, Geor. ¶ Hyacinthos,] de hyacinthovideto æglo. iij. ¶ Ferrugineos] ferrugineũ colorẽ ferri ſimilẽ eſſe volunt. Veruntamen Ferrugineꝰ color ferrugineus color cæruleus eſt. Marcell⁹ autor etiã hũc locũ afferẽs. ¶ Mane ruũt,] Noctu quies in matutinum, donec vna excitet oẽs gemino, aut triplici bõbo, vt. buccino aliquo. Tunc vniuerſæ peruolant. ſi dies mitis futurus eſt Ply. ¶ Veſper,] videto li. j. Geor. ¶ Fit ſonitus,] Quũ ĩueſperaſcit, in alueos ſtrepũt minus, ac minus donec vna circũuolet, eodem, quo excitauit bõbo, ſeu quietem capere imperans, & hoc caſtrorũ more, tunc repente omnes cõticeſcũt, Ply. ¶ Vrbis,] i. Apiarij. ¶ Lapillos,] tollunt, Gerulæ ſecũdos flatus captãt, Si cooriatur procella apprehenſis pediſculo lapillis ſe librãt, quidam in humeros imponi tradunt iuxta verò terram volãt, Ply. ¶ Cymbe,] nauiculæ. ¶ Saburrã,] arenam, grauem terrã, & onus, quo naues ſtabiles fiunt. Vnde Ply. lib. xvj. Saburra. ca. lxvj. ſcri. cxx. modios lẽtis pro ſaburra fuiſſe naui, qua Obeliſcus in vaticano circo ſtatut⁹ ex ægypto Caij principis iuſſu adductus eſt. De abiete aũt huius nauis diximus li. ij. Geor. circa principiũ, vbi eſt ſcriptum. c. lv. pro. ca. lvj.

¶ASCENSIVS.

¶Ac veluti lẽtis &c.] Facit digreſſiunculam adducẽdo ſimilitudinem ſumptã à cyclopibus qui miniſtri vulcani cũ eo in antro vulcani dicuntur Ioui arma & fulmina fabricare. quod dicit poeta non maiori cum feſtinatione nec molimine ac ordine faciunt, atq́ue ſi parua licet cõponere magnis, hoc eſt reddẽdo ſingula ſingulis, apes pro virili ſua melleficio intendunt. Nam ſicut cyclopum alius flando maſſam calefacit, alius ferit, imò plures feriunt in numerum, ideſt ſecundùm proportionẽ muſicam quã Pythagoras ex ictibus inueniſſe dicitur alius extĩguit & ſuo quiſq́ue numeri intentiſſimus eſt, ita & apum ſuum quæq́ue munus ſumma cum diligentia ſummoq́ue conamine non ſine ordine deplet. ¶ Ordo verborum talis eſt. Ac veluti, ideſt quẽadmodũ quum, ideſt quando cyclopes, i. populi illi olim in Sicilia vnum oculum habere reperti properant, ideſt properãter fabricant, maſſis lentis. i. mitigatis & mulcẽdo letificatis, fulmina. ſ. Iouis, alij. i. quidã eorũ accipiunt & reddunt auras, i. flatus & reflatus follibus taurinis. i. corio taurino munitis & circunſeptis, Alij tingũt. i. extingunt æra. i. quæuis metalla ſtridentia. i. quæ ſtridorem emittunt & crepitum dum extinguũtur lacu. i. aqua cenoſa aut reuera lacu cum naturalis ſit huiuſmodi fabricatio ætna, mõs ille Siciliæ perpetuo ardore æſtuans (vnde propter ſulphur & ceteram materiã fulminis cuius illic copia eſt, datus eſt fabulæ locus vt fulmina Iouis illic fabricare dicantur) gemit ideſt fatiſcit aut reſonat quaſi gemitum referẽs, illi. ſ. cyclopes, tollunt. i. erigũt inter ſeſe in numerũ. i, ſcd̃m ordinẽ & concentũ muſicum qui ex proportione & apta viciſſitudine reſultat brachia. ſ. ſua magna vi, ideſt molimine ingenti, & verſant ferrũ. ſ.

quod cudunt, forcipe, ideſt inſtrumēto (quam tenellam quidã vocãt. ab eo aut quod foruũ. i. calidũ capiat nomē ſumpſit) quo calida capi poſſunt non aliter. i. cõſimiliter (ſi licet cõponere. i. cõferre & cõparare parua, quãte ſunt apes magnis, quãti ſunt cyclopes. Cõtra in Buc. Sic paruis cõponere magna ſolebã) amor habendi. ſ. mel aut mellis & fauorũ, innatus. i. cõnaturalis & ita nõ vitioſus vt eſt ſæpe in hoĩbus vrget. i. ĩpellit & inſtigat, apes cecropias. i. atticas quæ in hymeto mõte atticę regiõis vbi optimi mellis copia eſt nate dicuntur, aut cecropias quaſi palladias & dędalias. i. ſubtiles & operoſas, in cõtexẽdis fauis, vrget dico quãq;. i. quãlibet apiũ. ſuo. i. proprio munere, quod. ſ. ei ſorti cecidit. Oppida. i. aluearia operta in quibus ſunt varia domicilia, ſunt curæ. i. ad curam deputata grãdæuis. i. prouectioribus apibus, & munire. ſ. contra frigus, calorē & fures fauos, & fingere. i. cõponere, tecta dędala. i. ſubtilia quaſi à dedalo fabricata eſſent, at. i. ſed minores. i. iuniores feſſę. ſ. ex onere & labore, referũt. ſ. alis ſuis; ſe hoc eſt ſeipſas cũ melle ſuo, referũt aũt domũ, multa nocte. i. cũ iã plurima pars noctis tranſacta ſit computando noctē reſpectu aliarũ volucrũ quæ ante veſperũ conſidũt ad concubitum: referũt dico ſe plene crura. i. habentes crura plena i. onuſta, aut onerata, thymo. i. melle ex thymo collecto aut flore eius, &. ſ. apes paſcuntur. i. depabulanť paſſim. i. in plurimis paſſibꝰ & locis, &. i. etiã arbuta. i. frõdes aut flores arbutorũ, & ſalices glaucas. i. glauci hoc eſt viridis ac cerulei coloris, hoc eſt flores ſalicũ, vnde in Buco. bybleis apibus florē depaſta ſalicti, & paſcũtur caſiã herbã illã odoriferã aut florē eius & crocũ rubentũ, ſ. filo florũ, & tiliã. ſ. arborē, pinguē. ſ. in frõde viſcoſa, & hyacĩthos. ſ. flores ferrugineos. i. ceruleos ac ſubnigri admixto rubro coloris. Vna quies operũ. i. ab operatione eſt oĩbus. i. oẽs ſimul quieſcũt labor eſt oĩbus vnus. i. eodē tpe. Ipſæ ruũt. i. celeriter excurrũt mane portis (Alludit ſemp ad hoĩes gnauos) nuſquàm. i. in nulla parte eſt mora. rurſus vbi. i. poſtquàm veſper. i. ſtella veſpertina admonuit eaſdē. ſ. apes decedere tandē. i. poſt multã morã: cãpis è paſtu. tũ. i. tunc. petũt. i. repetunt tecta, i. domos ſuas, & curãt. i. molliter tractãt ac reficiũt corpora. ſ. ſua, ſonitus fit & muſſant. i. obſtrepũt circũ oras & limina. ſ. regni ſui quaſi hoſtē terrētes, poſt. i. poſtea vbi ipſæ compoſuere ſe thalamis, i. cubilibus, ſiletur. ſ. ab oĩbus, in noctē. i. ad conticiniũ noctis perficiendũ, & ſuus. i. proprius & cõueniēs ſopor. i. profundior ſomnus, aut dormitio occupat. i. ſopit artus feſſos. ſ. ex labore diurno. Nec verò. i. & certe nõ recedũt lõgius à ſtabulis. i. aluearibus ſuis, pluuia ĩpēdēte. i. imminēte quæ quaſi in nubibꝰ pēdeat, aut nõ credũt. i. nõ cõmittũt ſup. ſe a[illegible] õ credũt. i. confidũt cœlo. i. ſereno aeri (vñ ad Palinurũ in f[illegible] qnti. heu nimiũ cœlo cõfiſe ſereno) & hoc euris. i. vētis illis pluuiã afflare ſolitis aduētãtibꝰ. i. ingruētibꝰ, ſed ipſæ aquanť. i. potanť tutæ. i. protectæ à pluuia & vēto, circũ. i. in circuitu, ſub mœdibꝰ vrbis tutę. i. defendētis & tutãtis eas à pluuia & vēto. (Nã tutũ cõiter diciť & qđ defendit vt locus, & qđ defenſum eſt vt homo) & tentãt. i. attētãt & cũ anxietate faciũt excurſus breues, & tollũt. i. aſportãt ſæpe lapillos quibꝰ. ſ. cõtra impetũ vētorũ ferãtur, vt cymbe i. nauiculæ ĩſtabiles, i. mobiles & vēto agitabiles & fluctuãtes, hoc eſt minima nauigia tollũt ſaburrã. i. arenã & grauē terrã fluctu iactãte. i. huc illuc impellēte eas, vnde ſubuerterētur niſi põdere ſaburre ſtabilirenť, & apes ſup. librãt, i. æqs alis firmant & ſtabiliũt ſeſe his. ſ. lapillis, per nubila inania. i. per aerē nubiloſum & vētoſum.

PIERIVS.

Cũ ꝓperãt alij taurinis follibꝰ auras accipiũt.] In Lõgo. totũ hoc deſiderať, alij taurinis follibꝰ auras, q̃ lectio nimis detrũcata eēt. ¶ Gemit ĩpoſitis ĩcudibꝰ ætna,] In Lõg. ĩ Med. & aliquot aliis codi. antiq. nõ, ætna: ſed antrũ habetur.

Illum adeò placuiſſe apibus mirabere morem:
Quod nec concubitu indulgent: nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt: aut fœtus nixibus edunt.
Verum ipſæ è foliis natos, & ſuauibus herbis
Ore legunt: ipſæ regem, paruosq; Quirites
Sufficiunt: aulasq; & cærea regna refigunt
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attriuere: vltroq; animam ſub faſce dedére:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamuis anguſtus terminus æui
Excipiat (neq; enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet: multosq; per annos
Stat fortuna domus: & aui numerantur auorum.
Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſeruant: rege incolumi, mens omnibus vna eſt:

SERVIVS.

Cõcubitu indulgēt,] Pro cõcubitui datiuꝰ eſt. Nã indulgeo illi dicimus. ¶ Nec corpora ſegnes in venerē ſoluũt,] i. in libidinē nõ reſoluũtur. Perſi. Ille ĩ venerē putris eſt. ¶ Nixibꝰ,] partibꝰ, Vnde & enixa dicimꝰ. ¶ Regna refigũt] i. figũt. ¶ Sub faſce,] Sub onere vt iniuſto ſub faſce viam. d. c. ¶ Tãtus amor florũ,] Supra de eqs, Tãtus amor laudũ, tantæ eſt victoria curæ. ¶ At genꝰ immortale manet,] ſ. p ſucceſſionē. ¶ Domus,] familia vt Da ꝓpriã tymbreæ domũ. ¶ Nec populi parthorũ aut medus hydaſpes.] Fluuius mediæ. De his aũt gētibꝰ Salu. dicit adeo illis ĩgenita eſt ſanctitas regis nõis, quas gētes tñ apes dicit amore circa regē ſupare. Virg. Regē obſeruãt. Veneranť; alias obſeruare eſt callide aduertere, Terē. Obſerues filium quid agat, quid cum illo cõſilij captet. ¶ Cõſtructaq; mella diripuere ipſe,] quin etiã ipſæ aĩam colligēdo melli ĩpēdere cõſueuerũt. vt, Vltroq; animã ſub faſce dederũt. ¶ Stipantq; frequētes,] quaſi quodã ſatellitio ambiũt ¶ Attollũt hũeris,] ætate. ſ. feſſum. ¶ Pulchrãq; petũt per vulnera mortē,] Glorioſam mortē, quippe quæ pro rege ſuſcipitur. Traxit autē hoc de celtiberorũ more, qui vt in Sal. legimus, ſe regibus deuouent, & poſt eos vitam refutant. Obſeruo

PROBVS.

Præterea. r. n. ſ. ægyptus. &. i. Lydia,] media natione in Aſia. ¶ Aut Medus Hydaſpes,] flumē. Iudeæ: Sed Virgili. mediæ dixit flumē hydaſpē, qđ medi duce Alexãdro per

Amiſſo,rupere fidem,conſtructaq́ꝫ mella
Diripuere ipſæ,& crates ſoluere fauorum.
Ille operum cuſtos:illum admirantur:& omnes
Circūnſtant fremitu denſo:ſtipantq́ꝫ frequentes:
Et ſæpe attollunt humeris:& corpora bello
Obiectāt:pulchramq́ꝫ petunt per vulnera mortem.

dro per eum regem Indorū,
& ipſa indiam ſubegerint.

MANCINELLVS.

Nixibus,]partubus cona
tibꝰ. Ipſę natos,]apes gal
linarū modo incubāt, id qđ
excluſum eſt primū,vermi-
culus videtur cādidus:iacēs
Apū rex. trāſuerſus, adherēſq́ꝫ. ita vt
paſcere videatur, Rex ſta-
tim mellei coloris,vt electo flore ex oī copia factus néq́ꝫ vermi
culus,ſed ſtatim pēniger. Quirites,]ac ſi diceret,ciues, & no
biles apud Regē,eſt em̄ ab vrbibus ſumpta metaphora. Suffi
ciūt,]ſuggerunt,ſubminiſtrant. Aulaſq́ꝫ & cerea regna refi-
gūt,]non profigunt exponatur,ſed iterū figunt,ait em̄ Ply.lib.
xj.c.x.Ruentes ceras fulciunt pilarū inſtar interius à ſolo forni
catis.vt ſit aditus ad ſartiēdum. Attriuere,]colligēdo inde ro
rē. Faſce,]onere. Septima æſtas,]Ariſtoteles lib.v.de hiſt.
ægyptij. aīaliū ſcri.vitā apiū annos ſex.Nōnullas etiā ſeptē poſſe cōple-
re. Regē non ſic ægyptus,]ægyptij ciuilē,& mitēvitā degūt.
Nā rege cōſtituto multitudinē trifariā diuiſerūt, & alios quidē
milites,alios agricolas,alios ſacerdotes vocauerūt, & alios ſa-
crorū curatores alios eorū,q̄ ad hoīem pertinēt alios,q̄ ad bel-
lū,alios quæ ad pacē,& terrā,& artes ſpectāt,ex quibꝰ regi pro
uētus afferebātur. Sacerdotes philoſophiā,& aſtronomiā exer-
Lydia. cebant:& cū Regibus diuerſabantur. Strab.lib.xvij. Lydia,]
Ea cū Phrygia,& Caſia.& Miſia iungitur. Quapropter earū re
gionū loca difficulter diſtingui poſſunt,cū inter ſeſe coeant,Ly
dia aūt,& Mœonia eadem eſt. Sardis vrbs quidem magna Ly-
dorū caput fuit,Stra.li.xiij.Parthorū,de parthis videto ī Tity
Media. Hydaſpes. ro. Medus,]Media teſte Ply.li.vj.ab ortu pthiæ iūgit̄,tu ve-
rò latiꝰ videto li.ij.Geor. Hydaſpes,]is fluuiꝰ eſt āpliſſimꝰ,&
ad nauigādi vſum aptiſſimꝰ in india,vt ſcrib.Diony. & Stra.li.
xv.Ptole.li.vij.Poeta tñ Medū appellat,& id ,ppter eiꝰ āplitudi
nē. Obſeruāt,]cuſtodiūt:hic ait,rege īcolumi mēs oībꝰ vna.
Et ſupiꝰ ait.Et circa regē dēſę miſcent̄,&c.Ply.itē li.xj.inqt.Mi
ra apū circa regē obediētia quū,pcedit totū agmē circa eū cōglo
bat̄,cingit,,ptegit,cerni nō patit̄.Aſcaniꝰ verò lib.ij. verrinarū
exponit.obſeruāt hoc loco,p venerant̄,ſed cōuenit ēt cuſtodiūt,
vt patuit. Crates,]vñ dicant̄ Cracesvideto li.j.Geor.nā hic cō
uenit. Attollūt hūeris.]feſſum regē hūeris ſubleuāt , validiꝰ
fatigatū ex toto portant,ſe q̄q́ꝫ,pximā illi cupit eſſe,& ī officio
cōſpici gaudet.Ply.pulchrā mortē,vt illud,pulchrūq́ꝫ mori ſuc-
Aculeus. curit ī armis.Ply.aūt ſcri.ꝙ aculeū apibꝰ natura dedit vētri īſer
tū ad vnū ictū. hoc īfixo qdā eas ſtatī emori putāt,aliq nō niſi ī
tātū adactovt īteſtinū ſępe aſſequat̄,ſed fucos poſtea eē,nec mel
la:nec fauos facere velut caſtratis viribꝰ.

ASCENSIVS.

Illū adeo &c.] ,pſequit̄ reliquā apū naturā quū ,pxīe ad hūa
na iſtituta accedētē imò ī multis excellētē vt ī eo ꝙ ſine cōcubi
tu ,pcreāt & regē inuiolata fide ſemp obſeruāt. Ordo eſt. Tu
mirabere.i.mirari poteris & qlibet aliꝰ,illū morē quē dicturus
eſt placuiſſe adeò.i.oīno apibus videlicet ꝙ nec īdulgēt.i.incū-
būt cōcubitu.i.coitui(Nota eſt regula qua p̄cipit̄ dtm̄ nō debe-
re maiorē eē gtō.vñ à gtō anuis & ſenatuis legitimꝰ dtūs ē anui
& ſenatui,à gtō aūt anus& ſenatꝰ,anu & ſenatu, vñ hic cōcubi
tu ī dādi caſu poſitū volūt,quā formationē Seruiꝰlegitimā cēſet
negās obliquos ſingulares in quarta excedere poſſe ntm̄ plura
lē.Verū in multis locis vbi datiuum in,u,formatum interpræ-
tes dicunt poſſe abltūs cēſeri.vt ſic hoc loco ſubaudiatur natis,
ꝙ nec īdulgēt natis,cōcubitu,i.p cōcubitū,& illic curruq́ꝫ volās
dat lora ſcdo vt ſubaudiat̄ eqs,ſic & volās ſcdo curru dat eqs lo
ra,& pce metu ,p abſtine à metu,verūetiā in hoc quarto manife
ſte dtm̄ in,u,repimus)nec ipſę apes ſegnes.i.torpētes& pigritā
tes(nā ocia ſi tollas periere cupidinis artes,ſeu arcus) ſoluunt
corpa ī Venerē.i.luxuriā & coitū & haud.i.nō edūt.i.ī lucē pro
ducūt fœtꝰ.ſ.ſuos,nixibꝰ.i.ptubꝰ& corporū molimine verū ipę
legūt.i.colligūt ore natos.i.ſemē natorū vñ naſcant̄ & incubā-
do forment̄ apes è foliis,&herbis ſuauibꝰ tā guſtu ꝙ odoratu.
Ipſæ.ſ.apes (dicit̄ aūt p emphaſim.q.d.nō alieno labore adiutę
nec aliena authoritate frœte,ſed vt dicūt p ſe & ,pprüs viribꝰ)
ſufficiūt.i.ſufficiēter faciūt,
& cōſtituūt ac,pcreant regē,
q nō naſcit̄ vermiculꝰſed ſta
tim pēniger,& puos qrites
i.ciues quales erāt Quirites
i.Romani ſub Quirino.i.ro
mulo q ſibi regē cōſtituerūt
&refigūt.i.diligētiꝰ figūt au
las.i.regias ſuas & regna ce
rea.i.in cera cōſtituta& qbꝰ
mœnia ſunt ferè cerea,hoc eſt ex cera facta aut ea munita.Apes
attriuere ēt ſæpe alas in duris cotibꝰ.i.ſaxis & rupibꝰ,& dedere
vltro.i.nō ab extremo ſed vi ,ppria īpulſæ,aīam.i.vitā ſub faſce
i.onere mellis & pabuli qđ afferūt,tātus.i.tā magnus (vt.ſ.mo
riātur vltrò,aut acclamatio eſt(amor florū eſt ſup.apibꝰ,&,tāta
gloria.i.cupido gloriæ mellis generādi.i.quā obtinere ſperant
in generando melle.Loquit̄ vt dixi ferè ex affectione hoīm qui
gloriæ cupidiſſimi ſunt.Ergo.i.qa intātū ſtudēt ,pli ,pcreādæ&
regno augēdo & ditādo,q̄uis terminꝰ anguſti.i.breuis & puo
ſpatio cōtēti æui,excipiat.i.cōprehendat,ipſas.ſ.apes,em̄ ,p qa,
qa ſeptīa æſtas ducit̄.i.degit̄ apibꝰ néq́ꝫ plus.i.& nō amplius:at
genꝰ.i.,pgenies & ,ppagatio,manet īmortale.i. imperpetuū,&
aui auorū nūerant̄.ſ.iter apes ſimul ſuperſtites qđ in hoībꝰ qbꝰ
lōgiſſima eſt vita raro cōtingit.Præterea ægyptꝰ& ingēs lydia
nec ppl̄i parthorū aut medus,ve ,p vel hydaſpes.i.īdus,vt ſit flu
uius pro accolis.(Legi in vetuſto codice hydaſpes ve, nā medꝰ
nō eſt hydaſpes,niſi qa ex india ad medos ptingit,ſi tñ velimus
poetā ſentire hydaſpē eſſe medię quoq́ꝫ fluuiū legat̄ ſine pticu-
la ve,vt nō ſit hypermether ſic)aut hydaſpes medꝰ.i.ad medos
vſq́ꝫ ptingēs non obſeruāt.i.venerant̄,& cuſtodiūt ſic regē vt.ſ.
apes.Nā rege incolumi.i.quādiu rex eſt īcolumis & ſanus mēs
eſt oībꝰ vna.i.ſimul viuēdi rēpub.augēdi & regi obſequēdi,ſed
rupere fidē.i.fœdus & cōcordiā rege ſupp.amiſſo, & diripuere
mella cōſtructa.ſ.ſub rege,& ipſæ q̄.ſ.collegerāt,ſoluere.i. diſ-
ſipauere crates.i.cōtextꝰ fauorū.Ille.ſ.rex ſup.eſt cuſtos.i.cōſer
uator nō opa,ſed autoritate & venerant̄ illū.ſ.regē,& oēs circū
ſtāt illū.i.ad illiꝰ obſequiū ſatellitiū p̄bēt,dēſo fremitu.ſ.īdigna
tæ ſi qſq́ꝫ vim īferat aut diligētiꝰſe obſequat̄,& ipſe frequētes.i.
cōdēſæ ſtipāt.i.arte ſepiūt regē, & ipſæ attollūt.i.erigūt& por-
tāt ſæpe regē hūeris,& obiectāt.i.frequēter obiiciūt bello.i.pi-
culis bellicis,corpa.ſ.ſua ,p rege,& petūt pulchrā. i. glorioſam
mortē p vulnera,ſuſcepta.ſ.,p rege , quā laudē Seruiꝰ celtiberis
cōcedit nec q̄ſq́ꝫ gallis iuſte abſtulerit. Si qs aūt hęc oīa penitio
ribꝰ oculis īſpicere velit dixerit (qm̄ res romana ad monarchiā
iā tūc redacta erat,ipſeq́ꝫ maro Auguſto volēti rerū adminiſtra
tionē derelinquere,pſuaſerat nihil meliꝰ ꝙ vt reſpub.ab vno re
gat̄,dūmō is princeps bonꝰſit)poetā inuitate romanos ad augu
ſti obſeruationē,cū etiā apes doceāt optimū eſſe reip. ſtatū, vbi
vnus ſit rex, hoc eſt monarcha ſeu ſolus princeps.

PIERIVS.

Quod nec cōcubitu indulgēt.]In Ro.cod.& aliquot aliis né-
q́ꝫ.Obſeruādū verò eſt,cōcubitu,caſu tertio per abiectionē lite-
ræ vltimæ poſitū vt alias ſæpe, teq́ꝫ aſpectu ne ſubtrahe noſtro,
quē caſum néq́ꝫ.M.Tul.aſpernatꝰ eſt,vt eo loco qbꝰ ſubito īpe
tu,ac latrocinio parricidarū reſiſtat. Præterea Cęſar in hmōi oī
bus,i,literā cēſuit abiiciēdā,domita tuq́ꝫ,ac ornatu , & ita reli-
qua eſſe & ſcribēda,& ,pferēda. Verū ipſæ foliis natos,& ſua
uibus herbis.]In codi.aliquot mutato nūero legas,ipſæ natos
foliis.In Roma.verò ipſæ è foliis,nō inuenuſte. Et cerea re-
gna refigūt.]Quid ſit refigere nulli puto nō īnotuiſſe,q legerit
in Virgiliano carmīe,fixit leges præcio,atq́ꝫ refixit.Quare pla
cet qđ in Ro.cod.in Med.& qbuſdā aliis anti.exēp. feringūt.le
git̄:eſt em̄ ſuperiꝰ,& dædala fingere tecta:quare fortaſſe,& Ser
uij codex corrigēdus.Aduertēdū etiam ex loco deſumptum ar
gumētū,qđ in Lōg.exēplari ſic habet,aluorū & cerea regna:qđ
in vulgatis,cerea tecta,legit̄. Ergo ipſas quāuis auguſtꝰ ter-
minus æui,]In Ro.cod.in Med.& aliis oībꝰ cod.quotquot ha-
bere potui,vno conſenſu,anguſti terminus æui,legit̄.Res em̄ q̄
terminat̄ aut anguſta,aut lata eſt. Et ingens lydia.]In Ro.co
di.ludia,vt cūba murta,corulus,& ſimilia.

His quidam ſignis:atq́ꝫ hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis,& hauſtus
Ætherios dixere:deum nánq́ꝫ ire per omnes
Terraq́ꝫ tractuſq́ꝫ maris,cœlumq́ꝫ profundum.
Hinc pecudes,armenta viros,genus omne ferarum
Quénq́ꝫ ſibi tenueis naſcentem arceſſere vitas:
Scilicet huc reddi deinde:ac reſoluta referri
Omnia:nec morti eſſe locum,ſed viua volare
Syderis in numerum:atq́ꝫ alto ſuccedere cœlo.

SERVIVS.

His qdā ſignis , atq́ꝫ hæc
exēpla ſecuti eē api,] partē
diuinę mētis. Sanè locū hūc
pleniꝰ eſt executꝰ in ſexto,
quē hoc loco breuiter colli-
git,vi ,pbet ēt apes ptē habe
re diuinitatis, Nāq́ꝫ oīa aīa-
lia ex q̄tuor elemētis,& di-
uio ſpū cōſtare manifeſtū ē.
Trahūt em̄ à terra carnē, ab
aq̄ hūorē, ab aere anhelitū,
ab igne feruorē, à diuio ſpū
īgeniū qđ qa eſt in apibus ſi
cut etiā in hoībus,nāq́ꝫ me-
tuūt,cupiūtq́ꝫ , dolētq́ꝫ gau-
dentq́ꝫ.Quæ,pbant̄ ex his q̄
faciūt : dimicāt em̄ colligūt
flores,prouidēt pluuias.Fa-
teamur neceſſe eſt etiā apes
partē habere diuinitatis. Vt
aūt hoc exēplis.i.rebꝰ ſimili
bus cōprobaret. Lucretiū ſe
cutus eſt , q dicit ea q̄ per ſe
,pbare nō poſſumus à ſil̄ibꝰ
cōprobāda, Vētūq́ꝫ docet eſ-
ſe corporalē:nō ꝙ eū tenere
vel cernere poſſimus, ſed ꝙ
eiꝰ ſil̄is aq̄ affectus eſt, quā
corporale eē manifeſtū eſt.

 Hauſtus

¶Hauſtus æthereos,]Diuinos ſpus.¶Deū nāq; ire p oēs: Terraſq;,tractuſq; maris,]Ipſe in ſexto.Cœlū, ac terras cāpoſq; liquētes,Spūs itus alit.Luca.Iuppiter eſt quodcūq; vides,quocūq; moueris.¶Hinc].i.ex deo,ex diuino eī ſpū ſumūt oīa cum naſci cœperint vitā.Cæterū corpus ex quatuor elemētis eſt,vt diximus ſupra.Scilicet huc reddi ſine dubio etiā cūcta diſſolui īcipiūt,& redire rurſus ī originē ſuā neceſſe eſt.Neceſſe locū morti.i.ꝑditioni.Nil eī eſt quod perire funditus poſſit cum ſit τὸ πᾶν.i.oē,in quod redeūt vniuerſa reſoluta.Res aūt hæc,q mors vocatur,non eſt mors quippe quæ nihil perire facit,ſed reſolutio.Vnde mors à plerīq; interitus dicta eſt,quaſi interueniēs,& mixtarū rerū cōnexionē reſoluēs.Lucretius. Nam cōtinuo hoc mors eſt illius quodfuit ante connexio. — Mors.

CMANCINELLVS.

¶Hauſtus æthereos,]diuinos ſpūs,Deū nāq; ire p oēs. Deꝰ vt ēt Fabiꝰ inqt li.vij.ſpūs eſt oībꝰ partibꝰ īmixtus. At Tullius li.j.Tuſcula.ait.Certe & deū ipſum,& diuinū ipm aīm corpore liberatum,cogitatione complecti non poſſumus . Lactantius verò lib.j.ſic.Deus eſt mēs quædā ſoluta,libera & ſegregata ab oī concretione mortali,omnia ſentiens,& oīa mouēs,Videto etiā plura æglo.iij.ibi.Ab Iouæ principiū muſæ,Iouis omnia plena ¶Cœlūq; profundū,]i.aera,qd latius declaratū eſt ægl.iij.vbi eſt hoc idē carmē.¶Hinc pecudes,]Deus qui prima cauſſa eſt,& vocat(vt Macrob.ait lib.j.de ſomno)vnus oīm,quæq; ſunt,quæq; eſſe videnť princeps,& erigo eſt.Hic pecudes. Ordo eſt. Dixere hinc.i.adeò pecudes,armēta viros & cætera arceſſere ſibi tenues vitas.¶Tenues vitas].i.ſpiritus,& animas . Hippocrates eī Macrobio teſte li.j.de ſomnio dixit aīam ſpiritū eſſe tenuē p corpꝰ oēdiſpſum.Epicureꝰ verò ſpeciē ex igne,& aere & ſpiritu mixtā.Scilicet huc reddi,deinde aīæ de celo in terras meare,& de terris,in cœlum remeare credimus , vt etiam Macro.inquit,& Manilius li.iiij . An dubium eſt habitare deū ſub pectore noſtro.In cœlumq; redire aīas,celoq; venire. Nec morti eſſe locū,Sunt q diſceſſum animi à corpe putāt eſſe mortem, vnūq; illud erat inſitum priſcis illis quos caſtos appellat.Enniꝰ eſſe in morte,ſenſum.Nēq; exceſſu vitæ,ſic deleri:hoīem,vt funditꝰ interiret.Ipſam eī mortē quādā quaſi migrationē,cōmutationēq; vite credebāt.Quæ in claris viris,& fœminis,dux in cœlū ſolet eſſe in cæteris humi retineretur,& permaneret tamen. Ex hac opinione Romulus in cœlo cum diis agit æuū & Hercules & hmōi.Cic.auctor lib.j.Tuſcu. ¶Syderis in numerū,] In ordinem & rationem,vel inter ſydera . Dicitur aūt ſydus autore Macrobio,id quod in aliquod ſignū ſtellarū pluriū cōpoſitione formatur,vt aries,taurus,perſeus:vel corona. — Deus. — Signum.

CASCENSIVS.

CHis quidā ſignis &c.]Quia quæ de apibꝰ dixit beluinā naturam ſupercedere videntur maioraq; quàm vt apibꝰ cōueniāt cū ſint rationis expertes ex ſecta pythagorica innuit eūdē eſſe ſpiritū in apibus atq; hoībus,cū ſpūs immortalis de corpe in corpus migret,& ex hoīe in pecus atq; ediuerſo præterea oīs aīos vbicūq; ſint eſſe participes diuinæ mētis accipereq; infuſionē eiꝰ qui in omnibus eſt dei:cum tamen inter philoſophos magna ſit quæſtio an deus ſit in vniuerſo ipſum inanimans, an extrinſecꝰ ipſum gubernans,nam vt de fide loquar manieſtū eſt ſimpliciſſimum eſſe deum,& ante cuncta creata,oīa tū,cū vbiq; ſit cōſeruare , ſed poeta cenſet omniū vitam depēdere à deo ab ipſo originem habere & ad ipſum tendere , nullāq; aīam interire quod quantū ad fidē ſpectet, erroneū eſt. Nā ſpūs pecorū cū ipſis extinguitur.¶Ordo eſt.Quidā.ſ.philoſophi aut rerum indagatores his ſignis.i.propter hæc ſigna.aut idūcti.ſup. his ſignis prædictis,& ſecuti.i.conſiderātes hæc exēpla.i. argumēta in approbationem & declarationē rei dixere partem.i.participationē diuinæ mentis,ideſt magnæ animæ mundi & hauſtus æthereos, ideſt ſpiritus ex æthere hauſtos & ſumptos eſſe apibus : nanq; ſup.dixere deum ire,ideſt extendi per omnes terras,& tractus maris,& cœlum profundū, ideſt aerē qui procul à fundo eſt & dixere pecudes,ideſt animalia gregaria & armenta & viros.i. homines & omne genus ferarum quēq; , ideſt quemlibet horū (maſculinum enim præponderat)naſcentem, ideſt dum naſcitur arceſſere,ideſt accire & attrahere ſibi:hinc, ideſt ex deo aut ſpiritu diuino per omnia diffuſo,animas tenues,ideſt ſpiritꝰ vitales & ſubtiles,quibus etiam ſecundùm organi diſpoſitionem in diſquirendo vti poſſit(ſecundùm mentēvidelicet pythagore, quæ nimirū erronea eſt, ſed poetam interpræiari non eſt errorem approbare,cum & ipſæ varias ſectas ſecutus.nunc hoc nūc illud ſequatur)Scilicet,i. ſcire licet quomodo id dixerint quia dixere omnia reddi deinde huc, ideſt in deum & principia ſua, (quia vnumquodq; compoſitum probatur ex eo in quod reſoluitur,ſi ergo animus omnis cœlos petit inde ſumptus videtur) & omnia reſoluta,non dicit mortua aut interempta,ſed reſoluta per animæ à corpore ſeparationem,referri huc ſcilicet in deū & æthera,nec locum eſſe morti, ideſt interitui,aut annihilatiōi ſpirituum,ſed omnia ſcilicet vitalia volare viua,aut ſed omnia viua,ideſt principia viuendi hoc eſt omnis ſpiritus vitales volare in numerum ſyderis.i.inter cōparia ſydera aut in ordinem ſyderum,atq; ſuccedere alto cœlo. i.ad altū cœlū, propter differentiā profundi cœli iam nūc pro aere poſiti cum tū alti & profundi reſpectu diuerſarum vna ſit apppellatio,vnde elatum dicitur altū,& procul à fundo profundum.

CPIERIVS.

CQuæq; ſibi tenues naſcentē arceſſere vitas,] In codicibus aliquot anti.accenſere,habetur.Terē. Scaurus vtcūq; ſcribatur,ſiue accerſo,ſiue arceſſo,ad eādem ſignificationem pertinere putat vt alibi dictū.¶Syderis in numerū , atq; alto ſuccedere cœlo,]In R o.alto ſe condere cœlo,pro ſuccedere.

Siquando ſedem auguſtam,ſeruataq; mella
Theſauris relines:prius hauſtus ſparſus aquarum
Ore foue,fumoſq; manu prætende ſequaces.
Bis grauidos cogunt fœtus:duo tempora meſſis.
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias,& Oceani ſpretos pede reppulit amnes.
Aut eadem ſydus fugiens vbi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in vndas.
Illis ira modum ſupra eſt:læſæq; venenum
Morſibus inſpirant: & ſpicula cæca relinquunt,
Affixæ venis,animaſq; in vulnere ponunt.

CSERVIVS.

CSi quando ſedē auguſtā,] i.aluearia.Et proprie auguſtum eſt tectū augurio cōſecratū,Abuſiue. Auguſtū nobile quaſi maieſtatis plenū. ¶Theſauris].i. repoſitionibus , ac ſi diceret apothecis. ¶Hauſt ſparſus aquarū,] pro ſpargens , participiū eſt ꝑ participio . ¶Ore foue,] ipſos hauſtus.ſ. & dicit ſpargendo aquā imitabere pluuiam.¶Fumos prætende ſequaces.] Fumū etiam profer.ſ. cum his rebus territæ, hinc diſceſſerint īpune poſſis mella colligere alij legūt.¶Ore faue.] Vt ſit tace.etiam ipſæ in quinto Ore fauete omnes. Horat. Fauete linguis.¶Sequaces fumos,]Quippe apū perſecutores,vt maleæq; ſequacibus vndis. ¶Bis grauidos cogunt fœtus]. i. gemina eſt fœcunditas mellis.¶Duo tēpora meſſis,]Fructus, Iuue. Verā deprendere meſſem.ſi libet.¶Taygete ſimul os,] Taygete vna ex pleyadibus ſeptem. Vt aūt etiā ſupra diximus . Bis mel præcipit colligendū orientibus pleiadibus.i.verno tpe.& cū occidunt autūnali.ſ.tempore. ¶Oceanī ſpreto pede reppulit amnes.]Home.eſt. πὰς ὠκεανοῖς λοεσσομ. Amnes autē bene ait : Quia in morē fluminis flucta reditura prorūpunt. Aut eadē ſydus,auſtralem piſcem ſignificat,Quia aquarij vndā ore ſuſcepit.Vñ & aquoſi addidit,Tunc eī piſcis hic oritur quo tpe pleiades occidunt.Nam ideo ait,fugiens.¶Triſtior,] vel propter occaſum, vel propter propinquā iā hyemis aſperitatē.¶Illis ira modū ſupra eſt,]Excedūt in iraſcendo modum , nam cum ſuo iraſcūtur interitu.¶Spicula cæca,]Breuia,quæ latere poſſunt invulnere ponunt,non in ſuo,ſed à ſe illato.Et amphibologicos dictū eſt, vt alibi,Cum turni iniuria matrem admonuit , quam inferebat ſcilicet non quā patiebatur . Item Saluſtius;iniuria validiorum ſcilicet quā inferebāt validiores. — auguſtū.

CPROBVS.

¶Taygete,] Vergiliarum oſtendit ſidus ſynedochicos vna ex his hoc noīe appellatur. Et qua totū auſtrum ſignificatur per pleiades , qm cum hac Iuppiter concubuit in monte , qui ex euētu taygetos dicitur.

CMANCINELLVS.

¶Anguſtā.] Seruius legit, auguſta per,u,in antiquis verò anguſta legi per,n, ſcilicet vtrunq; tamen conuenit, tunc enim anguſta eſt , quū melle repleta fuerit . Vnde Colu.ſcrib.lib. x. ſemipleni faui differēdi ſunt,ſed etiam liquore completi,& ſuperpoſitis cæris tanquàm operculis oblīti demetantur,qd etiā li.xij.c.ij.latius reperit, De auguſto autē loco videto Feſtū.¶Relines,]Eximes,rades, nā duobus ferramētis in eximēdo melle opuſ eſt,altero faui ſuccidūtur , altero eraduntur,de quorū figura legito Colu.lib.x.c. xv. ¶Theſauris,]Repoſitoriis,Theſaurizo enim ſignificat colloco,repono. ¶Prius hauſtus.]Ordo eſt,prius ore foue,ideſt cōtine hauſtus aquarū,Sparſus,pro ſpargens in alueos ſcilicet atq; apes,ſic eī fugiēt pluuiā putantes, fugiēt,& fumis ſequētibus. ¶Bis grauidos cogunt fœtus,]inqt bis cogunt, ſtipant conficiunt mella apes,bis etiam eximūtur.De hoc aūt latius ſupra videto, ibi.ſ. Mella præmes.¶Meſſis].i.videmiæ,& mellatiōis.¶Taygete pleias].i.ex Pleione & Athlante genita eſt eī vna ſeptē Pleiadum, de quibus late lib.j.Geor.ibi pleiadaſq; hyadas, exoriuntur autē Vergiliæ nonis Maiis mane, vt ſcribit Colu. libro.xij. vbi dixit,Tertio Kal.Iunias ventoſa tēpeſtas,ait his diebꝰ oportere caſtrare alueos,ſi ſunt pleni,atq; operculati faui aliter differēda mellatio.¶Honeſtū,]pulchrū.¶Pede reppulit,]quū eī oriuntur pleiades, videntur ē mari exire,cū aliter ſit.¶Aut eadem,] — Theſaurizo.

dem,]ordo eſt,aut vbi eadē Taygete,fugiēs ſydus aquoſi piſcis &c.Vergiliæ autem incipiūt occidere ſolis exortu. xiij.&. xij. Kal.Nouembris vt ſcribit Colu.li.xij.¶ Sydus aquoſi piſcis,] De piſce qui Notius dicitur,intelligit,is enim inter hyemalem & antarcticum circulum media regione collocatus,ſpectare ad exortum videtur inter Capricornum,&aquarium,ore excipiēs aquam,quæ profunditur ab aquario.Exoritur autem cum piſcibus,author eſt Hyginus.Varro verò lib.iij.ſic ait.Eximendorū fauorum primum putant eſſe tempus Vergiliarū exortū, ſecūdū æſtate exacta,antequā totus exoriť arcturus. Tertium poſt vergiliarū occaſum&c.¶ Spicula relinquunt,]hoc latius dictū eſt iamiam ibi,ſ.pulchrāq; petunt per vulnera mortem.

ℭASCENSIVS.

ℭSi qn̄ &c.Oſtēſa apum natura reddit poeta ad earū curam,& cuſtodiā q̄ huius operis principalis eſt inſtitutio dicēs.Si tu relinques,i.eximes qn̄.i.aliqn̄,theſauris,i.expoſitoriis, hoc eſt aluearibus ſedem auguſtā,i.quaſi augurio cōſecratam regalē,aut anguſtam & mella ſeruata.ſ. ab apibus tu ſparſus.i. ſpargens, aut ſparſus hauſtus,i. habēs hauſtus aquarū ſparſos.ſ. theſauros.ore.ſ.in ſpargendo hauſtus acceptos,& prætende,i.ante te extende manu fumos ſequaces,i.perſecutores,apū vnde.ſ.apes enecanť,aut qui ſe cōtinuo ſubſequunť:ſenſus ergo eſt priuſq; eximes mella inſperges ore hauſtus aquarūvt apes verētes pluuiam ſe cōtineant intra aluearia,deinde prætende fumos qbus aliquę necentur:vt illis ſuffocatis mella diripias:non enim ablato melle ſuperuiuere oēs permittūtur.nam hyeme inedia intereunt. Apes autē cogunt,i.congregant ac ſtipant bis ſcilicet quot annis,hoc eſt in vere & autumno,fœtus grauidos,i. mella ponderoſa & abundantia,& duo ſup. ſunt tempora meſſis,i. colligendi,aut eximendi mellis,videlicet ſimul,i. cōtinuo poſt quàm taygete pleyas,i.vna de pleyadibus ex pleyone & athlāte genita,& in ſtellamverſa oſtēdit terris os honeſtū,i. pulchrū nec pudibundū,vt conſororis, quæ mortali nupta ſe abſcondit, aut honeſtum,ideſt pulchrum propter lętitiam,vnde Statius in achilleide,ô quantum gaudia formę adiiciunt,læti enim videntur pulchriores triſtibus vn̄ ſtatim ſequitur. Triſtior hybernas, &c.hoc eſt ad nonas maias quando vergilię oriuntur,& quū ipſa reppulit pede.i.cōculcauit amnes oceani.i.maris fluctus ē qbus oriri videtur,ſpretos cum.ſ.ortum magis diligat, Aut ſup. tunc tēpus meſſis eſt vbi eadem.ſ.taygete fugiens ſydus piſcis aquoſi.i.aquas dū oritur inducētis,deſcēdit exiſtens triſtior, deſcendit dico cœlo in vndas hybernas.i.quas à vulgo eo tempore occupare putatur.Docet quare occidebāt aut iterum redit ad naturā earū deſcribendam dicens.Ira eſt illis ſupra modū, & ipſæ leſæ.i.offenſæ,aut leſæ ab apib⁹ inimicis, inſpirāt morſibus, veneū.i.vim inflandi,& relinquūt,ſpicula.i.aculeos,ceca.i.breuia & exilia q̄ latere poſſunt affixa in venis.ſ.inimicarū.& ponunt aīas.i.vitas in vulnere,qa exēpto aculeo ſæpe necantur,& ita debēt apes languide reddi fumo ſequaci.

ℭPIERIVS

ℭSi quando ſedem auguſtam,]In Longobardico,& in aliis aliquot cod.legere eſt anguſtam,ſed em̄ Seruius,auſtuſtam,agnoſcit,& nobilem interpretatur.¶Theſauris,]In Ro.cod.Thenſauris,de quo dictum in alexi.¶Prius hauſtus ſparſus aquarū ore foue,]In Romano codi.hauſtu legitur:& in Longobardico prius ita fuiſſe videtur,quia,s,litera alieno eſt atramento illita. In eodem legitur,ora foue,quod agnoſcitur à Seruio, quāquā hauſtus accuſatiuo caſu videatur approbare.¶Illis ira modum ſupra eſt,]In antiquis,aliquot codicibus.modū ſuper eſt,legiť, ſed ſupra caſtior lectio.¶Affixæ venis animaſq; in vulnere ponunt,]In perueteri cod.legi,Adfixa venis, quippe ſpicula, ſyllabæ enim locus in tritimemeri cōmunis eſt,vt pectorib⁹ inhiās & ſimilia.In Oblōgo tn̄ cod.adnixæ.Præterea in Ro.cod.& aliquot aliis legere eſt.In volnera quarto caſu numero multitudinis,qđ neſcio qd efficacius habet,Seruius vulnere ablatiuo caſu oīno legit.In hāc ſententiā Plynius aculeo infixo, aliqui eas mori putāt aliq nō niſi ita infixo,vt inteſtini pars adhaſerit,ſed fucos poſtea eſſe,nec mellificare.

Sin duram metues hyemem:parceſq; futuro:
Contuſoſq; animos,& res miſerabere fractas:
Aut ſuffire thymo,cæraſq; recidere inanes
Quis dubitet?nam ſæpe fauos ignotus adedit
Stellio:lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſq; ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis,
Aut durum tineæ genus:aut inuiſa Mineruæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint:hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas:
Complebuntq; foros:& floribus horrea texent.

ℭSERVIVS.

ℭRes miſerabere fract.]id eſt afflictas. ¶Suffire thymo,]ſubfumigare,vt exinde inimica illis aīalia fugiāt ¶Cęraſq; recidere inanes] Sine melle. Et ſanè hoc dicit,ſi nihil habuerint ī aluearibus,vel te tollente,vel exedentibus prauis aīalib⁹ apibus minutatim inciſam cæram miniſtra. Stelliones verò,& cętera thymi fumo ab eis repelle.¶Ignotus Stellio]ignobilis, vel ex improuiſo veniēs.¶Adedit,] conſumpſit.¶Lucifugis bla,]p noctē vagantibus. ¶Immuniſq;.]à labore.ſ.vētri tm̄ indulgens. ¶Imparibus ar.] inæquali conſilio. Nā apes laborant, iſte conſumit alibi,Et querere conſcius arma.i.conſilium, ¶Inuiſa mi.la.in.f.ſ. a.c.]Araneā inuiſam Mineruæ, ideò dicit qđ ab ea in hoc animal puella lyda commutata eſt,cum deam lanificio prouocaſſet inferior. Sanè Virg.quidem confundit. Tamen ſciendū maiores animal ipſum maſculi.gene.appellaſſe hic araneus. Retia verò quæ faciunt, fœminino genere.

Araneus Arenea.

ℭPROBVS.

ℭInuiſa mineruæ.L.i.f.ſ.aranea,]Mars deuicta Thracia diciť. Mineruæ donaſſe regiam puellam, ex captiuis nomine Arachnem,quæ ſubtilitate operis lanificij negauit cedere Mineruæ, ob hoc in araneam conuerſa eſt.& græce ἄραχνη vocatur.

ℭMANCINELLVS.

ℭSin duram metues hyemē,]Eſt in eximēdis ,fauis neceſſaria diſpenſatio,qm̄ inopia cibi deſperant,moriunturq; aut effugiūt Contra copia ignauiam affert.Qui ſunt diligentiores ex verna vindemia duodecimā partem apibus relinquunt, æſtiua autem mellatione decimā partē Thaſio Dionyſio relinqui placet,ſi pleni fuerint aluei,ſi minus pro rata portione, aut inanes omnino nō attingi.In mellatione verò quæ fine vindemiæ.& Vergiliarum occaſu Idibus Nouēbris ferè includitur,relinqui ex ea duas partes apibus ratio perſuadet,&ſemper eas partes fauorum, quæ habeant Erythacē,quā alij Sandaracā,alij Cerinthū vocāt hic erit apū:dū operanť,cibus,q ſæpe inuenitur in fauorū inanitatibus ſepoſitus,& ipſe amari ſaporis,ſed plenus humoris cib⁹ gignitur aūt rore verno,& arborum ſucco gummi modo.Hæc oīa Ply.li.xj.in varrone aūt li.iij.Rythacē legitur. ¶Aut ſuffire thymo,]Col.li.x.admonet vſq; in autūni æqnoctiū.x. quoq; die aluos aperiendas eē,& fumigādas,qđ cū ſit moleſtū, examinibus ſaluberrimū tn̄ eſſe cōuenit.Suffitas deinde æſtuantis apes refrigerare oportet cōſperſis vacuis partibus aluorum.& recentiſſimi rigoris aqua infuſa.Præterea:vt tineæ,ſi apparuerint, euertantur, papilioneſq; eruantur, q plærunq; inter aluos morantes apibus ,exitio ſunt. Nam & cæras erodūt,& ſtercore ſuo vermes, progenerant,quos aluorū tineas appellamus. Ergo vergiliar⁹ occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & purgare quicquid immundi eſt diligentiuſq; curare, qm̄ per tempora hyemis non expedit mouere, aut tepefacere vaſa,hæc Col.Var.etiam li. iij.ſic ait,verbo tempore,& æſtiuo ferè ter in mēſe mellarius inſpicere debet, fumigans leniter,& à ſpurcitiis purgare aluum,& vermiculos eiicere,¶Cæraſq; recidere inanes,]q; provel exponendū eſt, ꝓpter aut præcedens,Hyginius ſcripſit,ariſtomachū exiſtimaſſe ſuccurrendū laborātibus hoc modo,primū,vt om̄esvitioſi faui tollanť,& cibus ex integro recens ponatur,deinde,vt fumigentur Col.lib.x.Vbi etiā dicitvacuas cærarū partes computreſcere,& vitiis paulatim ſerpentib⁹ corrupto melle ipſas quoq; interire, ¶Ignotus,]vn̄ em̄ venerit,nō apparet.Vel potius ignotus,qa in aluis latet,&ſic mellario ignotus eſt,ergo ignotus,i.latens. ¶Stellio,]lacertæ gen⁹à colore dict⁹,eſt em̄ corpe picto lucētibus guttis in modū ſtellarū teſte etiā Ouid. ait em̄ lib.v.meta. Latebraſq; petit aptūq; colori nomē habetvariis ſtellatis corpa guttis,Stellio,apes plurimorū aīaliū iīuriis obnoxiæ,īpugnāt eas naturę eiuſdē degn̄es veſpę,atq; crabrones,populanť hirūdines,& quædā aliæ aues,inſidianť aquantibus ranæ, papilio ēt, cæras depaſcitur,& relinqt excremēta, quib⁹ teredines gignūtur.Naſcunť & in ipſo ligno teredines,q̄ cæras præcipue appetunt.Filis etiā araneus quacunq; inceſſerit alarū maxime lanugines obtexit.Plynius libro.xj.¶Lucifugis,]Blaptas in aluearíis gigni apertum eſt,quæ & ipſæ pennatæ ſunt inqt Ariſto.li. v.de aīalibus.Dicunť aūt à blapto,qđ eſt noceo ,nec ſolū in aluearíis gignunť,ſed etiā extra, Vn̄ Hora.ſat.iij.li.ij.ait cui ſtragula veſtis Blaptarū,ac tinearū epulæ putreſcat in arca.Et Ply. li.xx.ca.liiij.de Cunilagine herba ſic ait Manipulo quoq; eius adiecto ēt à tota domo blaptas cōuenire ad eā tradūt,idē quoq; li.xj.c.xxvij.ait,q; tenebrarū alūnæ blaptæ vitā lucēq; fugiūt ī balneis maxīe humido vapore,ꝓgnatæ,¶Immunis] exp̄s,ſine labore & officio īparib⁹ armis.Crabrones maiori aculeo vtunť, vtq; ſcri.Ply.li.xj.ictus eorū haud temere ſine febri eſt.Authores ſunt

Erythace

Stellio.

Blaptæ.

res ſunt ter nouenis pūctis īterfici hoiem. Tineę paulo ſupiꝰ dictū eſt. ¶ Aranea inuiſa Mineruę,] Arachne enī optia lanificij ſtudio Mineruę nō cedēs cū ea certauit poſita tela. Irata inde illius telā dilacerauit, eiuſdēq; frontē terq; quaterq; radio ꝑcuſſit ſuſpēdit ſe dolore mota puella. Pallas verò eā tūc miſerata leuauit, & in vermē araneū vertit, hinc ſtamē remittit, & exercet antiquas telas. Hæc aūt latiꝰ. li. vj. met. Oui. habet, Araneę verò telas obeſſe apibꝰ iā dictū eſt. ¶ Caſſes,] rhetia, telas. ¶ Exhauſtæ,] ad illud potiſſimū rettulit. Cæraſq; recidere inanes, nā ſi cęre fuerint reciſæ, incūbent, vt reſartiant̃. Rettulit itē ad apiū pniciē dicēs, quo magis fuerint exhauſtæ, & cōſumptę, ab p̄dictis magis conabunt̃ ſarcire gn̄is ruinas. ¶ Foros,] cellas. ¶ Horrea,] fauos. — Arachne

ASCENSIVS.

Sin durā, &c. Docet in adimēdo melle diſpoſitionē, atq; ꝓuidentiā adhibendā, & apibus ſuccurrendū eſſe dicēs. Sin. i. ſed ſi, tu metues durā. i. longā hyemē, & tu ꝑces futuro. i. quo in futurū opus erit, & miſerabere aios. ſ. apū, cōuulſos. i. labefactos, & cōcuſſos timore famis, & inedię, qs dubitet. q. d. merito nullus, aut ſuffire. i. ſubfumigare cōtra fures thymo, q; provel (forte legendū eſt, cæra ſue &c.) recidere. i. reſecare cæras inanes. i. vacuas. ne illis viſis animi apū cōtundant̃ timore famis oſtendit, cur ſuffire iuſſerit, dicens. nā ſtellio. i. lacerta ſtellatis maculis, ignotꝰ. i. ignobilis, aut reuera latēs, & nō ꝑceptus ab apibus cū adoriat̃ ab inferiore parte, adedit. i. abſumpſit fauos, & cubilia ſup. ſunt cōgeſta. i. ex cōgerie herbarū, aut foliorū cōſtructa videlicet in aluearibus. blaptis illis vermibus pēnatis à nocēdo dictis, lucifugis. i. lucē fugientibꝰ & in tenebris aluearīū. vbi ſæpe gignunt̃ diuerſitātibus & fucus. i. veſpa, aut apes ignaua ſedēs. ideſt reſidēs & ceſſitans. immunis. i. nō particeps operis, & ſine munere laboris, ad pabula aliena. i. alieno labore, vtpote apū cōgeſta & parta, aut crabro etiā veſpæ genus; aſper. i. rigidus & immanis hoſtis, immiſcuit ſe. ſ. apibus armis. i. aculeis, imparibus i. longe maioribꝰ ꝙ apes habeāt, aut genus tineæ. i. vermis oia excedētis, & ob id dirū. i. execrabile, qa immitte. ſup. adedit fauos aut ſedēs: ſup. eſt immunis ad aliena pabula, aut aranea (reſpicit ad arachnē puellā lydā. vn̄ fœminino vtit̃ gn̄e, cūvermiculus araneus dicat̃ gn̄e maſculino. Inde araneolus diminutiuū: quo vtit̃ in culice. Atq; vt araneoli tenuē formauimus orſum) aranea igit̃. i. arachne puella lyda in araneūverſa, inuiſa mineruæ. i. palladi ꝓpter æmulationē in arte texēdi. ſuſpendit in foribus. i. ꝑ portis, & introitibus, atq; egreſſibus caſſes laxos, i. rhetia laxa, quæ laxa ſuſpendunt̃, vt fortius implicēt, nā tenſa obſtant, ſed nō irretiunt tam faciliter. quo. i. quātomagis apes fuerint exhauſtæ. i. euacuatæ. reciſis fauis, ac cæris inanibus, & ab aialibus nociuis exeſis, hoc. i. tanto acrius incūbent. i. animent̃ oēs ſarcire. i. inſtaurare, & repare. ſeu reficere, ruinas. i. iacturā, & dāna, generis lapſi. i. ad interitū decidētis, & cōplebunt foros i. loca, per quę inferūt mella ſua, ſicut nautæ ꝑ foros inferūt mercimonia, hoc eſt cellas vſq; ad foros, & texent. i. conficient denuo horrea. i. receptacula mellis fauos, videlicet. floribus. i. ex foliolis florum vt dictum eſt.

PIERIVS,

Sin durā metues hyemē,] In codi. aliquot, metuēs, legit̃: ꝑticipij forma, cui duo ſupponant̃ verba, parceſq; futuro, cōtuſoſq; aios, & res miſerabere fractas, tū ea fuerint pagēda, quæ ſubiūgit, ſuffire, thymo, ceraſq; recidere. Quo verò pacto hęc accipiatur à Priſciano viderint alij. Quādoqdem (ait ille) parceſq; futuro ꝑ parce, & miſerabile ꝑ miſerator indicatiuis, ꝑ impatiuis poſitis exponi debere. mihi qdē nō diſplicet, metues parces & miſerabere, vna cōtinuatione eodē modo & tpe legi. Sanè verò in codice Longo. mirabere, prius legebat̃, mox, ſe, ſyllaba ſecūda ſupaddita eſt, qd' reliq habēt codices. ¶ Aut ſuffi. thymo,] In codi. aliquot anti. at, nō, aut, legit̃: & ſubferre, ꝑ ſuffire, oīno id corrupte ſed enim at, periti plęriq; viri non expungunt quæ lectio etiā codicis eſt Medicei. ¶ Nam ſæpe fauos ignotus adedit ſtellio,] In Ro. codi. adheſit, corrupte (vt mea fert opinio) legit̃. Nā de his loquit̃, quæ de paſcēdo mel exhauriūt aduertendū verò codices oēs legere ſubſequentēverſum per creticū pedē primo loco, ſtellio, & lucifugis cōgeſta cubilia blattis. ¶ Aut durū tineæ genus.] Sunt codices admodū veteres in qbus legatur. Aut dirū tineæ genus: ſed durū magis placet, vt abrodendi vim, quę tinearū ꝓpria eſt. indicet. quàmuis, durū, nō reiecerim ominoſum epitheton, & iis præcipue oībus aptum quæ damnū inferāt. Sanè qdem in mediceo codi. durum, prius ſcriptū fuit. mox parte primæ vocalis abraſa, dirū, factū eſt. ¶ In foribꝰ laxos ſuſpendit aranea caſſes.] Antiqua oia exēplaria, quę verſamus, hoc numero legūt. Laxos in foribꝰ ſuſpēdit aranea caſſes. ſupior quidē numerus elegātior: ſed hic alter preſſiori ſtilo, cuiuſmodi in didaſcalico reqrit̃ argumēto, magis accōmodatꝰ, & ita Nonius Marcel. legiſſe videt̃ in libro de diſcretis gn̄ibꝰ, vbi araneā fœminino gn̄e poſitā à Virgilio ait. Quā Plautus nō ſemel virili genere appellarit.

Si verò (quoniam caſus apibus quoq; noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo:
Quòd iam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuo eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt,
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes,
Ignauæq; fame & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur grauior: tractimq; ſuſurrant:
Frigidus vt quondam ſyluis immurmurat auſter:
Vt mare ſollicitum ſtridet refluentibus vndis:
Æſtuat vt clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam Galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaq; arundineis inferre canalibus vltro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit, & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Areteſq; roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythia paſſos de vite racemos
Cecropiumq; thymum, & graue olentia centaurea,
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ: facilis quærentibus herba:
Nanq; vno ingentem tollit de ceſpite ſyluam:
Aureus ipſe: ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur: violæ ſublucet purpura nigræ,
Sæpe deūm nexis ornatæ torquibus aræ:
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum

SERVIVS.

Quoniam caſus apibus, quoq; noſtros Vita tulit,] Vitæ longitudo morborum creatrix, ſicut in Buc. O lycida viui peruenimus. ¶ Cōtinuo eſt ægris aliꝰ color,] ſcilicet pallidus, quia dixit ſupra, Ardentes auro & paribus lita corpora guttis, ¶ Triſtia funera ducunt,] cum exequiali, ſcilicet pompa, & ducere proprie funerum eſt. Perſi. Nerio iam tertia ducitur vxor. ¶ Aut ille pedibus connexæ ad limina pendent,] Hinc multi dictas apes eſſe volunt, quòd ſe pedibus inuicem tentent, licet crebior ſit illa opinio, quòd ſine pedibus primo eſſe dicuntur, vt Trunca pedū primo. ¶ Tractim,] ſine intermiſſiōe, iugiter. ¶ Frigidus vt quondā ſyluis imurmurat auſter,] vt mare ſollicitum ſtridet, tres comparationes ſingulis impletæ verſiculis de Homero tranſlatæ ſunt, quas ille binis verſibus poſuit. ¶ Hinc iam galbaneos, ſuadebo incendere odores,] ideſt cum iam hic proceſſerit morbus galbanus incendenda eſt, non vt ſupra thymus, mel etiam in aluearia, medicatum tamen eſt inferendum, non vt ſupra cæræ inanes. ¶ Tunſum gal.] ſcilicet multi pilas cypeririſſi accipiunt. ¶ Eſt etiā flos in pratis,] cui nomē amello, plene hanc herbam, vt etiam ſupra arborem felicis mali, exequitur, nam dicit, vbi creatur, qualis ſit, quid poſſit. ¶ Aureus.] id eſt flos, ſcilicet. ¶ Violæ ſublucet purpura nigræ,] mire ait ſublucet, vt oſtendat purpurei coloris folia quodam nitore eſſe perfuſa. ¶ Tonſis inv al. illū:] non ſyluoſis. Vnde etiā contra, intonſi montes. ¶ Prope flumina mellæ,] mella fluuius Galliæ eſt, iuxta quem herba hæc plurima naſcitur, vnde & amella dicitur, ſicut populi habitantes, iuxta lemannum lacum Alemanni dicuntur, vnde Lucanus, Deſeruere cauo tētoria fixa lemanno.

Ducere. Mella. Amella. Alemanni.

MANCINELLVS.

Eſt ægris alius color,] minus, valentium ſigna, ſi ſunt piloſæ, & horridæ, vt puluerulentæ, niſi opificij eas vrget tempus, tunc enim propter laborem aſperantur, & marceſcunt, Varro libro tertio. ¶ Tractim,] continue, ¶ Quondam,] quandoq;. ¶ Hic tunc Galbaneos odores,] galbanus odore comitialibus ſubuenit, & in ſtomachi defectu. Plynius libro. xxiiij. latius tamen circa finem libro tertio. Georgicorum videto Collumela verò libro decimo, ſic ait, nec non etiam ille morbus, maxime eſt conſpicuus, qui horridas, contractaſq; carpit, quum frequenter alię mortuarum corpora

Galbanꝰ

Paſtores,& curua legunt propè flumina Mellæ.
Huius odorato radices incoque Baccho:
Pabulaq; in foribus plenis appone caniſtris.

corpora domicliis ſuis effe-
runt, aliæ intra tecta, vt pu-
blico luctu mœſto ſilētio tor
pent,id cum accidit arundi-
nis infuſi canalibus offerunt
ſibi maxime decocti mellis, detriti galbanum etiam,vt eius odo
& cum galla vel arida roſa re medicentur incendi conuenit, paſſoq; & defruto vetere feſ-
ſas abſtine,optime tamen facit Amelli radix, cuius eſt frutex
luteus purpureus flos ea cũ vetere amineo vino decocta expri-
Defruta mitur, & ita liquatus eius ſuccus datur,hæc ille.¶ Defruta.]de
frutum dicit̃,ſi muſtum ex duabus partibus ad tertiam partem
redigatur deferuere faciendo,ad mediam verò partem decoctũ
Sapa vocatur:vti Marcellus ſcribit.Ply.li.xiiij.oppoſitum ſcri
Sapa. bit,Sapam neq; appellat muſtavſq; ad tertiam partē mēſuræ de
cocto,defrutũ verò ad dimidiam partem.li.etiam.xxiij.inquit.
Vino cognata res ſapa eſt,muſto decocto,donec tertia pars ſu-
perſit,ex albo hoc melius,gallæ ſaporem tunſum , ideſt tunſæ
gallæ,gallarum aũt ſapor ſtipticus eſt valde Galleno teſte.Vni
uerſaliter quidē adminiſtrādę ſunt ad ſtipticandũ,retinendũ,&
deſiccandum & ſatis infrigidant,fortificant membra fluxa, ocſ
ꝗ ægritudines ꝓhibent,quæ fiũt ex humorũ diſſolutione,earũ
ꝗ etiam fluxus ꝓhibetur.¶ Pſythia paſſos,]de his late videto
li.ij.Geor.¶ Cecropium thymum,]atticum, eſt enim optimũ
in hymeto monte, eſt autem ſpecies pro genere.¶ Centaurea]
herba hæc maior,& minor eſt,ambæ tamen calidæ,& ſiccę cō-
plexionis in ſecundo gradu; Maior totum ventrem purgat,mi-
noris elixatura bibita coleram , & humores pingues deponit,
author Diaſcorides,Plynius etiam multa libro.xxv. ¶ A mel-
lo,]pauloante de eius flore.& frutice diximus.¶ Violæ ſublu-
cet purpura nigræ,]purpuræ florem illum tingendis expetitũ
veſtibus in mediis , habent Faucibus,liquoris id minimi eſt in
candida vena.Vnde præcioſus ille bibitur nigrantis roſæ colo-
re ſublucent.Ply.li.ix.ca.xxxv.¶ Tonſis,]falce meſſis vel non
ſyluoſis,inde & contra intonſi montes dicũtur.¶ Flumina mel
læ,]Pomponius,mellam deſcribit fluuium eſſe in thracia,& in
Ægeum ingredi.Alibi etiam ait in Pamphilia eſt mellas naui-
gabilis fluuius,eſt item alter in Sicilia,eſt & pluribus in locis,
Ouidius,dixit in meta.Migdoniusq; melas Mellam verò gal-
liæ fluuium dicunt.

ASCENSIVS.

Si verò &c. Docet apum morbos morborũq; ſigna & reme-
dia.Mire aũt dicit in principio.Qm̃ caſus apibus quoq; noſtros
Vita tulit. Quaſi verò morbi infirmitates cæteræq; miſerię hoĩ
debitę,& nõ cæteris aĩantibus.Sed vt ĩ tertio libro vbi de peſti-
lentia locutus eſt innuit,hoĩes ferè ſibi ſunt cauſſa morborũ,nã
variis & vltra modum ſeſe ingurgitant cibis,pecudes aũt & bo
ues ſimplici cibo & ſalubrifere potu tēperantiusvictitant,Quia
igit̃ apes neq; cibo nimio neq; potu neq; ocio aut torpore,mor
bum cõtrahunt,vident̃ merito à morbis immunes fore ,præſer-
tim cũ tã chare ſint ioui vt illis hoc dederit ꝗ ſine concubitu ꝓ
creent.Vita ergo tulit apibus quoq; caſus noſtros.i. nobis ad ĩ-
moderatum,& variũ victũ debitos.Eſt aũt in principio vt ſigna
uimus duplex parentheſis,nam illis ſublatis ſnĩa manet inte-
gra ſic.Siverò triſti languebunt corpa morbo hinc iam galbane
os ſuadebo incendere odoresvt cũ ordine repetam.Sanè ex hoc
loco patet odores nõ ſemper in plurali ſignificare ſpēs aroma-
ticas odoriferas,nam galbaneos odores ponit pro his q galba-
no incenſo fiunt.Et tñ idem ac ſi dicat galbanum odoriferum in
ferre canalibus.Quia canalis primã corripit ſcribendum eſt vni
co n.¶ Ordo aũt eſt. Si verò triſti languebunt corpora morbo,
hic iã galbaneus ſuadebo incēdere odores,cætera aũt quaſi per
parēthesim inſerta ſunt,quæ etiã cõſtruēdo interſerere poſſum⁹
ſic,Verò ꝓ ſed ſi corpora.ſ.apũ languebunt triſti.i. lætali mor-
bo,qm̃ vita.ſ.longior,quæ tñ apibus reſpectu hoĩm perquã bre
uis eſt tulit.i.attulit quoq;,i.etiã apibus noſtros.i.humanos ca-
ſus.i.miſerias & aduerſitates per morbos aduentantes qđ.ſ.cor
pora apum languere triſti morbo,tu poteris cognoſcere ſignis
nõ dubiis.i,certis nam color alius , quã.ſ.fuerat ſanis eſt conti-
nuo ægris macies horrida,i.aſpera rugoſa & horrorē generãs,
deformat.i,deformē facit vultũ.i.os aut faciē apũ tũ,i.præterea
aut poſt mortem reliquę apes exportant tecti ; corpora carentũ
luce.i.vita functarũ & ducunt triſtia funera (ſemper alludit ad
humanos ritus)aut ille.ſ.morboſæ & languidæ,pendent ad li-
mina.i.ad introitus,connexæ.i. complicatæ & cõdependentes,
pedibus,aut inter ſe aut potius ad limina quia ſi nõ cõnecterent
ſeſe deciderent p̃ languore,aut ipſæ oẽs cunctant̃,i. immorãtur
intus in edibus clauſis hoc eſt nõ egrediunt̃ ad opus, & ignaue
ſunt ſupple.i.ſine induſtria & labore fame.i.ꝓptr famē q̃ naſcit̃
ex inedia & pigre.i,torpētes frigore cõtracto ex deſidia.ſ. & lã
guore,tũ.i,ad hoc ſonus grauior.i,triſtior & fractior audit̃ , &
ſuſurrãt tracti.i.p longos tractus vt languidi ſolēt q ſuſpiria ex
imo pectore trahũt(nõ dicã ergo tractim.i.cõtinue,nec iugiter
aut ſine intermiſſione,cũ verior,& cõuenientior ſit proprius ſi-
gnificatus)vt.i.quēadmodũ auſter frigidus immurmurat,i.lõ-
ge & tractim reſonãs murmur facit in ſyluis,& vt mare ſolici-
tum,

tum,i.ex ſolido.i.integro ci
tatũ & cõmotũ ſtridet.i.ſtri
dorē ꝓcul ſtãtib⁹ affert vn-
dis refluctibus,& vt ignis ra
pidus.i.væhemens æſtuat,i.
feruet cũ ſonitu obſcuro &
concauo,fornacibus clauſis.ideſt occluſis & opertis, nam cla-
rior ſonus editur ab apertis,hic,ideſt modo cum talia morborũ
ſigna videris,ego ſuadebo incēdere odores galbaneos,ideſt,in-
cendendo galbanum diſpergere odores eius,aut odores poſuit
ꝓ odoramētis & rebus odoriferis ſicut media mittit odores ,&
ego ſuadebo te hortantem vltro,ideſt ſponte apes,feſſas & vo-
cantem eas ad pabula nota,ideſt qualia ipſæ ſibi comparare ſo-
lent,inferre ſcilicet in aluearia canalibus arundineis . i.fiſtulis
ex arũdine factis mella,ſcilicet in pabulum quæ ſunt pabula,no
ta,ea autem adhibentur ad inſtaurandas , vires tum corporum
tum animorum,odores aũt ad recreandos ſpiritus. Proderit,id
eſt vtile erit,&,ideſt etiam admiſcere ſaporem gallæ tunſum,id
eſt contuſam gallam,vt magis ſapida ſit,&roſas arentes deſicca
tas ſcilicet in ſole,aut defruta ſcilicet vina pinguia,multo igni,
ſcilicet decocta, & recocta, vel racemos de vite pſythia paſſos,
ideſt vuam paſſam quæ eſt ex vite Pſythia quæ ſuauis eſt,&ſa-
porem melius referens,& thymũ cecropium,ideſt atticum , &
cētaurea herbas calidas & ſiccas,olentia graue,ideſt grauiter&
multum.Eſt etiam flos in pratis cui amello agricolæ fecere no
men,liceret,dicere cui agricolæ fecere nomen amellum,amel-
li,& forte amellus herba.ſ,quæ eum florem fert. eſt facilis , id-
eſt faciliter reperibilis quęrētib⁹.Nãq; tollit, ideſt erigit,& ex
tollit & excreſcere facit ingentem ſyluam ſcilicet foliorũ & cau
lium de vno ceſpite,ideſt de radice in vno ceſpite contenta,ipſe
ſ.flos eſt aure⁹.i.aurei coloris,ſed purpura,ideſt purpure⁹ color
violæ nigræ, hoc eſt ferrugineæ , ſublucet, ideſt parum lucet,
quia fuſcus eſt in foliis,quæ funduntur plurima circum , ideſt
per circuitum,arę deũm,ideſt deorum ſæpe ſup.ſunt ornatę tor
quibus,ideſt circulis intortis,nexis,ideſt,complicatis ex huiuſ-
modi floribus & foliis,ſapor eſt aſper in ore,paſtores legunt,id
eſt colligunt illum ſcilicet florem in vallibus,tonſis,ideſt apri-
cis & non ſyluoſis & prope flumina curua,ideſt per littora cur-
ua defluentia, Mellæ illius fluenti in Gallia , tu incoque bac-
cho.ideſt vino odorato,i. forti & odorē magnũ exhalante qua-
le eſt vetus amineum,de quo prius,ſunt & amineæ vites firmiſ-
ſima vina,radices huius ſcilicet floris aut herbę & appone.ſ.api
bus,pabula,i .nutrimenta ex tali decoctione,plenis caniſtris.i.
ſportellis aut calathis,vaſis.ſ.vimineis.

PIERIVS.

Si verò(quoniam caſus apibus quoq; noſtros vita tulit) tri-
ſti languebunt corpora morbo,] In Oblongo codice,ſin,legit̃,
quod ſi admittas,ſuperius,ſi duram,legēdum erit.Nã quum ex
duobus cauſis melli calamitas inferatur,vel qa furto pereat,vl̃
quia apes morbo langueſcant prioris detrimenti remedium,
ſuffire thymo dixit.Ita enim fugari noxia animalia,poſt hęc ad
reparandas exhauſtas,apes ſufficere ipſarum apum ſollicitudi
nem , & abundantem mellificationem. Quod verò pertinet ad
earum morbos,noſtrum eſſe negotiũ vt conualeſcant, vnde ſe-
quitur,hic iam Galbaneos ſuadebo incendere odores,quare,vt
hæc omnia connectantur,legere,ſin,& ſecundo loco non diſpli
ceat,namq; periodus illa quę incipit à ſi quando ſedem,ibi claudi
videtur.Animaſq; in volnera ponunt,præterea parētheſis quę-
dam longior,& in decem verſuum numerum producta, non te
mere videtur obſeruanda,quippe ab eo verſu,cõtinuo eſt ægris
alius color,vſq; ad,æſtuat vt clauſis rapidus fornacibus ignis,
ea comprehenditur,eſtq; ordo.Sin verò triſti languebunt cor-
pora morbo,quod non iam dubiis poteris cognoſcere ſignis,vt
iam prætercam parentheſim alteram (quoniam caſus apibus
quoq; noſtros vita tulit)eo vſq; procurres, hic iam Galbaneos
ſuadeo incendere odores,Quantum,verò pertinet ad ſententię
varietatem in hac periodo adnotatur , caſus apibus quoq; no-
ſtros,In aliquot antiquis codicibus,noſtris.quod ad ablandien
dum dictum eſſet,ac nimirum humiliter , caſtior autem lectio,
& erectioris ſententiæ eſt legere vt vulgata habent exemplaria
caſus noſtros,quæ enim humano generi accidunt,mortalium-
q; mores,& effectus ſtatim enumerat.¶ Ignauæq; fame,]legi-
tur:&,ignaua,quæ ſcilicet aut ignauis accidat,aut ignauos red
dat.¶ Aut illæ pedibus.]In codicibus aliquot antiquis,atq; il-
læ.¶ Frigidusvt quondam ſyluis immurmurat auſter,]In Lon
gobar.ſiluas,qppe murmurat in ſiluas.¶ Vt mare ſolicitũ.] In
Mediceo codi;aut mare,legitur:ſed quia ſequitur tertiũ mem-
brum per,Vt,quippe.æſtuat vt clauſis rapidus fornacib⁹ ignis,
magis probatur.Vt mare,particula ea ter repetita . ¶ Hic iam
galbaneos.]In Antiquis aliquot codicibus,calbaneos,per,c,ꝓ
galbaneos.]In Antiquis aliquot codicibus,calbaneos,per,c,ꝓ
pter cognationem ſcilicet , vt gortynia, & cortynia . ¶ Nãq;
vno ingentem tollit de ceſpite ſyluam.]Vt veteres prætercam
codices,in quibus,de vertice,ſcriptum eſt,id minime diſſimu-
landum,quod in plæriſq; manu ſcriptis exemplaribus,imo in-
gentem tollit de ceſpite,ſcriptum inuenimus.¶ Et curua legũt
prope flumina mellæ,] In Romano codice,per flumina,legi-
tur:eſt

tur:eſt verò mella fluuius in Gallia ciſalpina brixiæ opulētiſſimo municipio vicinus emiſſus ex monte Breuno. Quod verò Seruius de lemano fluuio, vnde Alemani populi dicti ſint, ſibi comminiſcitur, lacum non fluuium eſſe ſcimus, quem magna ex parte Heluetij, ſequaniq; circundāt, populiq; ad nominis in totam inde germaniam propagatum eſt, vt apud eoſdem Italia à viciniore regione Longobardi omnes nuncupantur. ¶ Pabulaq; in foribus plenis appone caniſtris.] In Romano codice, & aliquot aliis, expone, legitur: quod ideo probauerim, quia dixit in foribus, nihilo ſecius & adpone, idem ſignificabit.

Sed ſiquem proles ſubito defecerit omnis:
Nec genus inde nouæ ſtirpis reuocetur, habebit,
Tempus, & Arcadij memoranda inuenta magiſtri
Pandere: quoq; modo cæſis iam ſæpe iuuencis
Inſyncerus apes tulerit cruor: altius omnem
Expediam, prima repetens ab origine famam,
Nam, qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum:
Et circum pictis vehitur ſua rura Phaſelis:
Quaq; pharetratæ vicina Perſidis vrget:
Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena,
Et diuerſa ruens ſeptem diſcurrit in ora,
Vſq; coloratis amnis deuexus ab Indis.
Omnis in hac certam regio iacit arte ſalutem,

ℭ SERVIVS.

ℭ Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis:] Miro vſus eſt ordine. Nam primo ait, quēadmodū aīalia apibꝰ inimica pellēda ſint deinde quibus medicaminibꝰ morbo poſſint carere. Nnuc dicit penitus admiſſæ, qua poſſint rōne reparari. ¶ Tēpus & arcadij memorāda inuenta magiſtri,] Ariſtæi. ¶ Cęſis iuuēcis,] occiſis verberibus, Bono aūt ſermone vſus eſt. Nā cædi interdū occidi, interdum verberari ſignificat. ¶ Inſincærus cruor,] vitiatus, corruptus, nam ideo verberāt, vt ex putrefacto cruore vermes creent: vnde apes ſint. ¶ Altius omnem, Expediam prima repetēs ab origine famam,] Contra. j. Æneid. Sed ſumma ſequar faſtigia rerū. Sanè ſciendū Ply. dicere de bobꝰ apes, de eqs crabrones, de mulis fucos, de aſinis veſpas ꝓcreari. ¶ Nā qua pel. cap.] Canopus ciuitas eſt iuxta Alexādriā, quā Alexāder à ſe dictam cōdidit, inſtar clamydis ſuæ, q fuit de ciuitate Macedoniæ, quæ

Pella.
pella nominat. Canopus aūt dicta eſt quaſi. Canobus à canobo

Canopꝰ.
Menelai gubernatore illic ſepulto. ¶ Pictis. ph.] Breuibus nauiculis, qbus vtunt cū ſtagnauerit Nilus. ¶ Nigra fœcun. are.]

Nilus.
nouū eñ ſup limū trahit, q efficit fœcūditatē, vñ & nilꝰ dictꝰ eſt quaſi νεάμ ειλύμ trahēs, i. nouū limū. Nā antea nilꝰ latine mello dicebat. ¶ Oīs in hac certā regio iacit arte ſalutē,] Ponit apū reparandarum ſalutem. Cice. Iacta ſunt fundamenta defenſionis mee.

ℭ PROBVS.

Pella.
ℭ Nam qua pel. g. f. c.] Pella eſt oppidū Macedoniæ patria Alexandri. Omnes autem Alexandrias Alexander conſtituit. Ergo

Canopꝰ.
canopi pellei dicti ſunt. ¶ Canopus,] eſt aūt oppidū in ęgypto iuxta Alexandriā à gubernatore dictū Menelai. Fortunatā aūt dixit gentem ꝓpter agri fertilitatem.

ℭ MANCINELLVS.

ℭ Sed ſiquidem proles ſubito de.] docebit iā reparandarū apiū modum, Peracti autem ſolſtitij vſq; ad ortum caniculæ tempore ꝓgenerari apes poſſe iuuenco perempto Democritus & Ma

Ariſtæꝰ.
go, nec minus Virg. prodiderint. Mago quidem ventribus etiā bubulis idem fieri affirmat, Colu. li. x. ¶ Arcadij magiſtri] Ariſtei, is enim in Arcadia late regnauit, primusq; & apū, & mellis vſum, hominibus tradidit, vt latius in principio huius volu

Canopꝰ.
minis patuit, & in principio primi, ¶ Pellæi,] canopus centū ac viginti ſtadiis diſtat ab Alexandri pedeſtri itinere vadētibus, dicta de nomine Canobi, qui Menelai claſſem gubernabat, & ibi mortuꝰ eſt, in ea verò erat Serapidis tēplum, & cultu, & religione excellens, è ſeptem pręterea Nili oſtiis præcipue canopico oſtio vtebantur ægyptij tanquàm emporio occluſis. Alexandriæ portubus. Strabo idem ſcrib. libro. xvij. Eſt autem canopus in quadam nili inſula teſte Solino quam vrbem aiunt ab Alexandro Pellæo ædificatam, ideſt Macedonico, Pella enim vrbs Macedoniæ eſt, teſte Mella quam maxime illuſtrem alumni effecerūt, Philippus græciæ domitor. Alexander etiam Aſiæ. Pella.

¶ Fortunata] dixit propter agri fertilitatē, vt ait Probus. Mella etiā ſcribit ægyptū mirę fertilitatis eſſe, & hoīm, aliorumq; aīalium perfœcundā genitricē. Dicit etiā fortunatam Canopi gētem propter ipſum nilum, in quo ſita eſt vrbs, & canopicum oſtium, quo ægyptij tanquā emporio vtebātur. ¶ Stagnantē,] videto li. iij. Geor. ¶ Phaſelis,] naui. Nonius autem ait, qd' phaſelus proprie eſt nauigium campanum. Stra. li. xvij. ſcribit q; à ſeptem nili oſtiis partes quædā obruptę in totam inſulam diuiſæ multos riuulos, inſulasq; fecerunt, vt tota inſula ſit nauigabilis, foſſis in foſſas diuiſis, quæ tāta facilitate nauigantur, vt nonnullæ teſtaceas habeant. Illa autem inſula delta noīat, quā mare, duoq; nili flucta efficiūt, Delta verò dr ꝓpter, Δ, figure ſimilitudinē, habet qm̄ triangulum. ¶ Pharetra. pſi.] poſt carnaniā Perſia eſt, carnania aūt idi oſtio, vltima. Venant Perſæ pila & ſagittas ab eqs mittētes, & funda vtētes, Stra. li. xv. ¶ Viridē ægy.] ꝓpter ſata. & vineta & gramīa ob nili fœcūditatē, hīc ait nigra arena. i, nigro limo, & li. ij. ge. diximꝰ optimā eē nigrā terrā. ¶ Colora. in.] nigris. Nilꝰ aūt origīnē, vt Iuba rex potuit exqrere ī mōte īferioris Mauritanię, nō ꝓcul oceano habet, autor Ply. li. v. c. x, ¶ Deuexus.] declinatus, ꝓtinus, demiſſus.

canopiū. Phaſelus Delta.

ℭ CHRISTO.

ℭ Arcadij,] optimum principium, in quo ſummā captat attētionem. Dicit eñ ſe dicturū nō fabulas, nec p̄cepta vulgaria, ſed memorāda, nec indocti hoīes, ſed magiſtri, & arcadij, vt ſit laus à natione. Nā arcades p̄ualuerunt in oī pecore colendo. Arcadij. ſ. Ariſtæi, q vt meminit Iuſtinꝰ in archadia regnauit, primuſq; lactis coagulādi autor fuit, melq; reppit, & vt ait Ply. primꝰ mel vino miſcuit, mlſumq; īuenit, Dio. aūt ait. Ariſtæū primū Ariſteꝰ.

baccho

baccho cõtra Saturnũ ꝓfecturo,tanquã deo ſacrificaſſe.¶ Altius oẽm,]demonſtrauerat ſe incœpta narraturũ.Nunc ſic narrantiũ pollicet̃,vt altius exponat.q.d.ita à principio repetam, vt res facile itelligi poſſit. ¶Canopi pellæi,]non à Pellæo rege conditi,ſed canopi ægyptiaci,in qua ægypto rex Pellæus,i.Alexander ſibi regnũ conſtituit,ædificata alexãdria cognominata à Pella vrbe Macedoniæ ſuæ patriæ.Vnde & Iuue. Vnus Pelleo iuueni vix ſufficit orbis, Canopum aũt vrbs ægypti, quaſi canobum à canobo auriga Menelai illic ſepulto.

ASCENSIVS.

¶Sed ſiquidẽ proles&c.Docet reparandarum apiũ vbi penitus extinctæ fuerint modũ.Nã notũ eſt nõ oĩa aĩalia per ꝓpagationem gigni,cũ multa gignant̃ per putrefactionẽ. hoc eſt ex materia putrefacta per virtutẽ cœleſtẽ,& ꝓcipue ſolis quẽ ideo patrẽ rerũ appellauit Homerus.Vt aũt id doceat latã fabulã igredietur repetẽdo, videlicet qũo Ariſtæus, amiſſis apibus matrẽ adiit, qua authore, & cohortante protea deũ marinũ & vatem adiit,& invincula cõiecit,abs quo tandẽ didicerat cauſſam apũ interemptarum eſſe,quę ipſis petulãtia euridice orphei coniux, & nympharum napęarum, hoc eſt florum in choreis ducendis, ſocia à ſerpente interempta ad inferos deſcẽderat cũ verò ad placandas nymphas iuſſu mr̃is ſacrificaret ſimul apes recuperauit, vt ſuo loco dicet̃. Ordo eſt. Sed ſi oĩs ꝓles.i.tota ꝓgenies apum defecerit.i.deſtituerit, aut deliq̃rit,quẽ.i.aliquẽ,ſubito.i. ex improuiſo & ſubito interitu,nec habebit.ſ.aliquas apes, aut aliud quoduis,vñ genus nouæ ſtirpis &.i.ꝓgeniei aut ꝓlis reuocet̃.ſ. ab interitu tps,ſup.eſt pãdere.i.manifeſtare,&.i. ſimul inuenta magiſtri Arcadij.ſ.Ariſtęi, q in archadia regnauit,memorãda.i. digna memoratu,aut tps eſt pãdere & memorãda ſunt.i.ad memoriam reducẽda ,quocꝙ.i.qũo cruor inſincerus.i.immũdus & corruptus tulerit.i.ꝓduxerit ſæpe apes iuuẽcis cęſis.i.occiſis, & in pelle

in pelle

in pelle derelictis,& ideo ſup.inq̃t poeta,ego expediã.i. expedite enarrabo,oẽ famẽ.i.q̃cq̃d de ea re fama ad nos attulit,altius.i. lõgius aut ꝓfundi⁹ repetẽs.i.recenſens à prima origine. Nã oĩs regio(vt dr̃ ibi oĩs in hac)ab ea ſup.parte q gẽs fortunata.i.largas fortunas,ac diuitias habẽs canopi oppidi Pellei.i.ab Alexãdro pelleo cõditi in Macedonico ſecũdũ Soli.aut Pellei.i.vicini Alexãdriæ pelleividelicet Alexãdri regiæ accolit nilũ fluuiũ illum ægypti ſtagnantẽ.i.inundantẽ,& in cãpos effluentẽ(vbi ad tps ſtagna,& fertilitatẽ parit,vñ fortunatã gentẽ dixit) flumine effuſo.ſ.i agros,& vehit̃ circũ ſua rura phaſelis.i.ſcaphis pictis i.ornatis aut picatis,ſed etiã teſtaceis vtunt̃ illic ſcaphis, quacꝙ. i.qua.ſ. parte amnis.ſ.nilus vrget vicina Perſidis regionis pharetratæ.i.cuius incolæ pharetris & ſagittis multũ valẽt,nilusvrget,& fœcũdat ægyptũ viridẽ.ſ.ſegete,aut herbis poſt inũdationem,arena nigra.i.limo nigro quẽ illic relinq̃t, & ruẽs diuerſa i.in diuerſas partes aut ruẽs.i.defluẽs diſcurrit in ſeptẽ ora,ideſt oſtia diuerſa,amnis dico deuexus.i.defluẽs & deorſum duct⁹,vſcꝙ abvndis coloratis.i.nigris,q color fortis eſt.Ab ea dico parte oĩs regio iacit.i.cõſtituit,& ponit in hac arte,quã.ſ.dicturus eſt certã ſalutẽ.ſ.reparandarũ apũ.Eam aũt artẽ ex ſacrificio ꝓ placandis nymphis inſtituto inuentã ſuo loco autor docebit.

PIERIVS.

¶ Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis ,]In Mediceo,& aliquot antiquis codicibus legere eſt, Sed ſiquidem proles ſubito defecerit omnis.¶Et viridem ægyptum nigra fœcundatarena,] Verſus hic in Romano codice, locum habet poſt verſum, Vſcꝙ coloratis,hoc ſcilicet ordine.

Quacꝙ pharetratæ vicinia perſidis vrget.
Et diuerſa ruens ſeptem diſcurrit in ora,
Vſcꝙ coloratis amnis deuexus ab indis.
Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena.

Exiguus primum,atꝙ ipſos contractus in vſus
Eligitur locus:hunc anguſtiꝙ imbrice tecti
Parietibusꝙ premunt arctis:& quatuor addunt
Quatuor à ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Quæritur:huic geminæ nares,& ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur:plagisꝙ perempto
Tunſa per integram ſoluuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt:& ramea coſtis
Subiiciunt fragmenta,thymum,caſiasꝙ virentes.
Hoc igitur Zephyris primum impellentibus vndas:
Ante nouis rubeant quàm prata coloribus:ante
Garula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Æſtuat,& viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo,mox & ſtridentia pennis,
Miſcentur:tenuemꝙ magis,magis aera carpunt
Donec,vt æſtiuis effuſus nubibus imber,
Erupére:aut vt neruo pulſante ſagittæ,
Prima leues ineunt ſiquando prælia Parthi.

SERVIVS.

¶Ipſos contractus ad vſus, eligit̃,] ad ſuſtinendum tantum,& coarctandũ bouis cadauer. ¶ Anguſtiꝙ imbrice tecti,]Licet,& hic ibrex lectum ſit,melius,tamẽ ſecundũ Plautũ hæc imbrex dicimus,nãnꝙ ait, Fregiſti imbrices meas , dum te dignã ſectaris ſimiam .¶Obliqua luce feneſtras,]quæ ex obliquo lumen,infundunt, vt in horreis cernimus. ¶ Multa r.]ꝓ multum,nomẽ pro aduerbio.¶Ramea . ſ.] de ramis fracta,ideſt ramorũ fragmina , dicimus aũt hic ramus & hoc ramale, Perſi.vt rumalevetus.¶ Caſiasꝙ r.] ſtatim carptas.¶Teneris te i.o.h.] Vtpote bimi, vituli, in quo plurimum feruentis eſt ſanguinis . ¶ Modis .v. a.m.] & quod ex cadauere naſcuntur animalia,&quod apes ex vermibus procreantur . ¶Trunca pedum primo,]ideſt ſine pedibus. Primo & bene addit primo. Nam poſtea tam pennas , quàm pedes accipiunt.Pennis miſcentur inter ſe pennarum leuitate conueniunt.

Imbrex.

Ramale.

Imbrices

MANCINELLVS.

¶Imbrice,]imbrices tegulæ dicuntur,ꝙ imbres capiant. Zephyris,hi flare incipiũt ſeptimo Idus Februarij primo.ſ.die Veris vti latius li.j.Georgi.¶Hirundo,]de hac Oui. in fine li.ij. Faſto.ait,Fallimur an veris prænũcia venit hirũdo,& Philoſophus li.j.æthic.ait ꝙ ver nec vna facit hirundo,nec vn⁹ dies.Columella verò li.xij.c.ij.ſic ait.x.Kalend.Martij.leo definit occidere,venti ſeptentrionales,q̃ vocant̃.Ornithiæ per diex.xx.eſſe ſolent,tum & hirundo aduenit.

ASCENSIVS.

¶Exiguus primũ&c.Exequitur quã plibauit materiam,dicens Locus exiguus.i.modicus & anguſtus atꝙ contractus.i.cõſtrictus in ipſos vſus.i.ad hanc ipſam vtilitatẽ vt.ſ.in eo bos putreſcat eligitur primum ab his.ſ,qui apes reparare prætendunt & ipſi pmũt.i.obſtringunt,hũc.ſ.locũ imbrice.i.integumẽto contra imbres tecti anguſti,& parietibus arctis,i. anguſtis . ſ. tectũ tepidũ tenentib⁹(Eſt aũt,pceleumaticus in primo loco poſit⁹) & addunt quatuor feneſtras luce obliqua.i.ex obliquo infuſa,& inter media nõ directe aſpecta à quatuor ventis. ſ. principalib⁹ qui forte frigus nõ teporem generent ſi ex directo intret. Tũ.i. deinde

deinde

deinde poſtꝙ locus ſic cõſtitutus eſt,vitulus curuans iã cornua in fronte bima,ideſt bienni , hoc eſt ipſe vitulus bimus,& ita tener &ſanguinis ac ſucci plenus,queritur ſ. ab his q apes reparare volũt,Nares geminę.i.ambę& pares obſtruuntur ſup. huic ſ.vitulo & ſpũs.i. anhelitus oris obſtruitur huic reluctãti multa.i,multum & viſcera.i.carnes oẽs,tonſa.i. percuſſa & cõtuſa, ſoluuntur.i. laxantur huic.ſ.vitulo perẽpto plagis.i.fuſtigatiõe. ſoluunt̃ dico per pellem integram.i.ſolidam ne ſpũs aut ſuccus aut ſanguis exhalet, & ipſi qui hæc fecerunt linquunt , ideſt relinquunt, ſcilicet vitulum poſitum ſic in clauſo,ideſt occluſo loco,& ſubiiciunt coſtis, ſcilicet vituli ne pellis putreſcat , fragmenta ramea,ideſt ramorum,& thymum & caſias recentes, ideſt ſtatim carptas, hoc ſcilicet quod dictum eſt geritur,ideſt fit zephyris impellentibus primum vndas, i.in principio veris , anteꝙ prata rubeant coloribus nouis,ideſt nouorum florum, & anꝙ hirũdo garrula ſuſpẽdat nidũ tignis.i.ad tigna domorũ interea.ſ.dũ zephyri flant & hirũdo nidificat humor.ſ.vituli tepefactus in oſſibus teneris & ætate & fuſtigatione,æſtuat,i.efferuet,& aĩalia viſenda.i.q poſtea viſunt̃ & miſcent̃ miris modis exiſtẽtia primo trũca pedũ.i.pedibus carẽtia,vñ apes qđ dictas volũt(Eſt aũt inuſitata grãmatica,trũca pedũ) & ſtridẽtia mox.i.paulopoſt pennis,& carpũt.i. inſpirãt magis , & magis tenuẽ aurã.ſ.vitalẽ donecerupẽre,ivi euolauere ex corio vitulino,vt imber ſupple erumpit,effuſis nubibus æſtiuis,quę ſubite & impetuoſæ ferẽ ſunt.cum aer purior eas continere nõvaleat, & velut ſagittę ſupple.erumpunt aut potius emittuntur ſeu eiaculantur,neruo,ideſt arcu neruis munito pulſante,ideſt impellente,ſi parthi,ideſt populi illi leues,ſcilicet in fuga confidentes,ineunt,ideſt inceptant,quando,ideſt aliquando prima prælia,ideſt prędudia præliorum , tunc enim ſagittis quibus multũ valent,obnituntur.

PIERIVS.

¶Parietibusꝙ premunt arctis]Quantum ad verſum pertinet q̃runt multi quæ ſit huius metrici numeri ratio, pariebus,ſed vt aliorum opiniones prætercam,ſatis nũc fuerit eã poſuiſſe,quã FL.Soſipater

FL.Soſipater

FL. Soſipater Cariſius cõminiſcitur, fieri qppe ſyllabã poſitione longam etiam ſi poſt breuem vocalem ſubiuncta ſit conſonanti vocalis, & correptam vocalem habeat conſequentem, vt parietibus textũ cœcis iter. ¶ Thymũ caſiasꝗ virentes.] Antiqua omnia exemplaria quotquot legi, recentis habent pro, virentes: puto verò, recentis, paraphaſin fuiſſe. ¶ Ante nouis rubeant quàm prata coloribus, ante garrula quàm.] In antiquo codice legere eſt, coloribus, & ante, facta ex, v, &, s, colliſione more Veterũ, quod apud Virgiliũ, & in ſequentẽ ætatẽ inuentu rariſſimũ, elocutio hęc præterea abſꝗ vlla copula elegãtior eſt, nec dignitatis expers. ¶ Mox & ſtridentia pennis miſcẽtur, tenuemꝗ magis, magis æra carpunt.] In antiquis aliquot codicibus, pinnis, vti ſæpe dictũ reclamante capro: & tenuemꝗ magis, peonico primo tertia ſede poſito, emꝗ, magis vel ſecundo, quarta, qđ in hac elocutionis figura copula ſemp interponi conſuerit. neꝗ mirandũ alios pedes præter dactylũ, & ſpondeũ ingredi ꝟſum heroicũ, miſſum eñ facio Proceleumaticũ, q rõne tẽporũ cũ dactylo, & ſpondeo cõſentit. Sed de his loquor q tẽporib⁹ qnꝗ cõſtant, quos Terentianus adnotauit: ſed eñ hæc locis quæꝗ ſuis recitabunt. Illud qđ maioris eſt momẽti referam ſcriptũ eſſe in antiqs codici. aera captãt ꝓ carpũt, vti frigus captabis opacũ, & captauit narib⁹ auras. quãꝗ &, auras vitalis carpis, alibi legat. ¶ Erupére: aut vt neruo,] In codici. aliquot antiqs, eripuere, legit impfecto ſenſu. In aliquot aliis, Erupere velut, hoc ſuauius, illud verò primũ numeroſius.

Quis deus hanc Muſæ, quis nobis extudit artem?
Vnde noua ingreſſus, hominum experientia, cœpit?
Paſtor Ariſtæus fugiens Peneia tempe,
Amiſſis (vt fama) apibus, morboꝗ, fameꝗ,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens: atꝗ hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater quæ gurgitis huius
Ima tenes: quid me præclara ſtirpe deorum
(Si modo, quẽ perhibes, pater eſt Tymbræus Apollo)
Inuiſum fatis genuiſti? aut quò tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare iubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat: te matre relinquo.
Quin age, & ipſa manu fœlices erue ſyluas:
Fer ſtabulis inimicum ignem: atꝗ interfice meſſes:
Vre ſata: & validam in vites molite bipennem:
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.

SERVIVS.

Extudit,] ſtudioſe repererit. ¶ Ingreſſus,] exordia nã eſt accuſatiuus pluralis. ¶ Noua in.] nullo docente ars ꝑ vſum reperta. ¶ Paſtor ari.] Aristęus Ariſtęus fili⁹ fuit. Apollinis, & Cyrenes filię Penei fluminis Theſſaliæ, q cum Euridicẽ nympham vxorem Orphei vitiare voluiſſet, & illa fugiẽs à ſerpẽte fuiſſet occiſa, nympharum iracundia cũctis animalibus perditis, funditus, & cũctis apib⁹ matris implorauit auxilium. Tempe. ¶ Tẽpe,] ſunt in Theſſalia loca amœniſſima. ¶ Extremi. a.] ſummi, vnde naſcit, & ſic dicimus, Proh, ſupreme pater. ¶ Mater. c. m.] inuidioſum eſt noĩe parentes, vocare, vñ paulopoſt. Et te crudelẽ noĩe dicit. Sic i. xij. in deſperatione. ait. Ruitꝗ implorans noĩe turnũ. ¶ Gurgitis. h. i.] Penei fluminis. ¶ Quid me. i. f. g.] natus ex diis inuiſus eſt fatis, ſic in. j. æneí, noſtua progenies cœli quibus annuis arcem. Itẽ, Quis te nate dea per tãta pericula caſus inſequitur. ¶ Vite mo. h.] bene honorẽ ait, qa arare bene, aĩalia paſcere, apes etiam habere honor erat. Nã ingenti honore fuit ruſticitas, alibi. Non vllus aratro dignus honos. ¶ Cuſtodia ſo.] diligens, & perita induſtria. ¶ Te. m. r.] ac ſi diceret ſub ea perdo vſum laboris, ſub qua augere debuerã, ¶ Fœlices ſil.] fertiles. ¶ Fer.] infer. ¶ Interfice. m.] ſecũdũ Pythagorã, q aĩam habere dicit cuncta creſcentia, vnde & alibi. Aret ager vitio moriens. ¶ Tanta meæ ſi Tædium te cœperunt tædia laudis,] Tædium eſt angor mẽtis, & animi non corporis valitudo.

PROBVS.

Paſtor Ariſtæus fugiẽs peneia tẽpe.] Peneus eſt Theſſalię flumen, qđ in pindo montẽ eiuſdẽ terræ oritur. Tẽpe aũt ſunt loca frigida, opaca, frõdoſa, copioſa fontib⁹, vł fluminib⁹, hoc cõmune oĩm eiuſmodi locorũ eſt. Et idcirco additũ peneia tempe qa poterãt & alia inelligi, dicit quidẽ, & in eis locis ꝓcipue, vbi peneus orit, vt in. j. meta. Ouid. refert dicẽs. Eſt nemus æmoniæ ꝓrupta qđ, vndiꝗ claudit, ſylua, vocãt tẽpe, ꝑ q̃ Peneus ab imo, effuſus pindo ſpumoſis voluit vndis, Inſula carpatho dicta, quę exiſtimatur obiecta peneo.

MANCINELLVS.

Extudit,] inuenit. ¶ Ariſteus,] latiſſime de hoc circa principiũ. j. li. Geor. Ingreſſus initia. ¶ Peneia tẽ.] videto lib. ij. Geor. ¶ Extremi,] ſummi. Amnis penei q fluuius eſt in Theſſalia in pindo monte ortũ habẽs. ¶ Tymbreus Apol.] Tymbra campus Thymbra. erat antiquo Ilio ꝓximus, & Tymbræus q per eum fluit in ſcamandrũ emittẽs ab Apollinis tymbręi tẽplo qnquaginta ſtadiis diſtabat, ſcri. Strab. li. xij. Solers in omni re prudens eſt, vt ſcri. Feſtus. ¶ Omnia tentanti,] de his late diximus li. j. Georgi. ibi & cultor nemorum &c. ¶ Excuderat,] parauerat.

CHRISTO.

Quis deus,] Captat attentionem oſtendens magnitudinẽ rei cum ſine muſarum fauore exprimi non poſſit. ¶ Tymbræus,] Thymbra. tymbra, vt ait Diaſco. herba, eſt quæ naſcitur locis ſaxoſis, & aſperis, folia habet ſimilia thymo, Sed molliora, & maiora, & ſtiptica, & viridia: habet ſpicam plenam floribus, quorum color tendit ad citrinitatem, & viriditatem. eadem herba dicitur ſatu rea à ſatyris, qui luxurioſi, ſalacesꝗ ſunt, quoniam eos qui illa vtuntur in Venerem pronos reddat, hinc dicitur Apollo Tymbræus. Eſt aũt oratio pathetica, & ab animo perturbato proficiſcens, vnde habet principium vix ab iurgio abſtinens, & quære Cõceſſio lis refertũ. ¶ Quid me. c. ſ. i.] nam iniuria ſumma eſt, vt cui cœlum promittatur, is idem humanum honorem, tueri nõ poſſit, & eum quidem honorem, quem ipſe ſumma cum induſtria, & labore arando, paſcendoꝗ ſibi acquiſierit, Et enim locus præter ſpem, vnde ſummum citatur pathos: quod qui iubente matre cœlum ſperaret, is ab humano honore deciderit, qđ eo etiam infęlicius accidit quia deceptus eſſe videtur à matre, in quaſi ſpem omnẽ repoſuerat iure reprehendi, non poterat, & ita deceptus vt dum maiora promittat, ea quæ ſuo ſudore pepererat, eripiãtur. ¶ Omnia. t.] in quo, & corporis extrem⁹ labor, & vt aiunt, ſumma induſtria apparet. ¶ Te. m.] ex duobus verbis duplex reſultat argumentatio. Te ſcilicet dea, ex quo oſtendit quid poſſit mater, & hinc dolet, quod officium maternũ deſerat. ¶ Quin. a.] conceſſio eſt color rhetoricus, qđ fit, cum id concedimus, qđ fieri nullo pacto vellemus, quo tempore ſemper aliquid addimus, quo à faciendo deterreamus, vt I ſequere Italiam ventis pete regna per vndas. Nam deterret ipſum ab agendo, quod conceditur propoſito metu tẽpeſtatis, Sic hic propoſita calamitate in filium, quam non eſt veriſimile, vt mater vllo pacto euenire cupiat. Eruit, ſcilicet vt animus in præceps ex turbatione ferebatur, ita, & quæ animum exprimit oratio præcipitetur, neceſſe eſt hic abrupta, & acciſa, & magna ex parte ſine copulis fluctuat.

ASCENSIVS.

Quis deus hanc muſæ &c. Apte ingreditur fabulam Ariſtei, cum enim ſupra humanas vires videatur inuentum vt ex vitulo putrefacto generẽtur apes merito confugit aſt diuinas. Quærit ergo à muſis, omniũ gnaris & inuentricibus, quis deus eam artem primus extuderit? Ad quod quaſi muſa reſponderit incipit narrare quo pacto Ariſtęus apes ſemel om̃es amiſerat quęrelaſꝗ apud matrẽ nympham depoſuerat, cuius tandem conſilio ꝑthea deum marinum & vatem aggreſſus hanc artem tandem didicit, ſed fabulam multis exornat, vt nympharum deſcriptione, & orphei fabula, nunc ergo Ariſtęi lamenta declarabimus, hoc ordine. O muſæ dicite ſupple, quis deus quis inquàm deus extudit, ideſt cum labore & molimine quaſi ſæpe obtundendo caput ſuum, repperit nobis, ideſt ad vtilitatem noſtram, cum deo nullum ſit ex ea commodum, hanc artem, ſcilicet reparandarũ apum ex vitulo, vnde, ideſt à quo, noua experientia hominum, cœpit, ideſt accepit ingreſſus, ideſt exordia, & principia? Reſpõdet Ariſtęus Apollinis ille & Cyrenes nymphe filius, paſtor fugiens, hoc eſt celeriter quaſi ex odio deſerens, tempe amęniſſima loca theſſaliæ, peneia, ideſt circum quæ peneus auus, illi maternus circumfluit (vbi annotandum quòd nihil dulce, & amœnum ſit agricolis ſua amittentibus, cum Ariſtęus tempe ẽt peneia fugeret) fugiẽs dico apibus amiſſis, ideſt poſtquàm apes ſuas amiſerat, & morbo, & fame (modo quintæ eſt) vt fama eſt, Fames. quod addit quia fabulam Orphei recitaurus eſt, aſtitit triſtis, ad ſacrum caput amnis, ſcilicet penei, extremi, ideſt ſummi, videlicet iuxta pindum montem vbi ortum habet, aſtitit dico querens, ideſt conquerens multa, ideſt multum atꝗ affatus, ideſt alloquens, parentem, ſcilicet matrem: hac voce, ideſt hac oratione. O cyrene mater, mater (dicit) quę tenes, ideſt habitas ima, ideſt profunda huius gurgitis, ſcilicet penei fluminis, qđ ideſt ad quid genuiſti me inuiſum fatis, ideſt diis diffauentibus ſupple de præclara ſtirpe deorum, ſi modo, ideſt dico me genitum de præclara ſtirpe deorum dum modo Apollo tymbræus, ideſt

us, ideſt à copia tymbre in phrygia vbi præcipue colitur dictus quem perhibes, ideſt atteſtaris & aſſeris mihi patrem, eſt mihi pater, aut ſi deorum progenies ſum nec fatis inuiſus quo, ideſt ad quem locum. amor noſtri, ideſt qui ſit de nobis : pulſus ſup. eſt, tibi. i. à te, quidd. i. ad qd iubebas me ſperare cœlum. i. quòd reciperer in deorum numerum, en indignantis eſt demonſtratio ego relinquo, i. amitto quia aliter non relinquerer, te matre i. cũ tamen tu mihi mater ſis quia de matre nihil ambigitur cũ pater ſæpe incertus ſit: etiã hunc ipſum honorem mortalis vitæ, i. quem inter mortales merui, quem ſcilicet ſolers, i. diligens & ſolidę. ideſt plenę artis, cuſtodia. i. accuratio, frugũ & pecudum, vix. ideſt cum ſumma difficultate extuderat. ideſt pepererat, & parauerat (venit vt opinor ab extundo extudi. Nam excudo ſecundam producit, vt Ænei. vj. Excudent alij ſpirantia mollius æra. Et à cudo præteritum antiquum eſt cuſi, aut vt nunc dicimus, cudi priore longa, eſſet ergo contra naturam ſi excuderat legatur quomodo ferè textus habent: ſed nec immutare auſus ſum) extuderat igitur mihi, tentanti, ideſt attentãti & diſquirẽti omnia. Quin age amara adhortatio eius qui cũ minora deteſtetur ad maiora cohortatur, ſi tanta tedia meæ laudis cœperunt te vt ſcilicet permittas meis laboribus parta interimi, &, i. etiam, tu quæ cum mater ſis mihi fauere debes, erue manu ſyluas. ideſt arbores, fœlices, ideſt fertiles: fer. ideſt infer ſtabulis ignem inimicum. ideſt ſacrum quo pecus inficiatur: aut nocentem quo ſtabula cõburantur: atq; interfice, i. emori, pcura meſſes, i. ſegetem maturam vnde meſſis fieret. Vre. i. cõbure. ſata. ſ. nouella & molire. i. cũ molimine inſer validã non putatoriã ſed inciſoriam, bipennem, i. cultrum duas pinnas habentem: in vites ſcilicet meas, hoc eſt ſi fœlicitas mea & gloria parta tibi dolori eſt abole omnia quæ habeo.

PIERIVS.

Quis deus hanc muſæ, qs nobis extudit artem.] In codi. Longobar. & in mediceo, extulit, legitur: ſed em̃ extudit, agnoſcit Seruius. Sunt etiã Veteres codices, in qbus, Quis nõ geminat: ſed, qui nobis, habetur. ¶ Triſtis ad extremi ſacrũ caput aſtitit amnis,] In codici. aliquot antiquis legere eſt, ad extremũ. qppe caput. ſolẽt enim flumina pluribus eſſe capitibus prædita: quod verò extremũ eſt, nomẽ plęrunq; ſolet ĩcedere, quãuis idẽ ſignificare ad caput amnis extremi qđ plrib⁹ eſt in excẽpla. ¶ Præclara ſtir. deo.] In Ro. co. à ſtirpe legit: in quodam alio, â, cũ circũflexo accẽtu cernit. ¶ Quẽ mi. vix fru. & pecu. cuſto. ſolers oĩa tẽtan. extuderat.] Quatuor dictiones in hoc mẽbro aliter ꝙ vulgata habeant exemplaria leguntur. In codici. antiqs primũ eſt, pecorũ, pro pecudũ, vt armẽta etiã cõplectatur. Alterũ, ſollers, duplici. ll, vt plęriſq; aliis locis. Tertiũ, temptanti, inſerto, p, ex cuiuſdam ætatis conſuetudine. Quartũ exſtuderat. s, poſt, x, appoſita, quum verbum ab, s, nõ incipiat. Id quod Scaurus, & Velius reprehendant: ſed, vt alia quæ per abuſum inualuere miſſa faciamus: non eſt id prætereundũ, quod ſollers duplici, ll, recte ſcribi ex eo cõiicimus. qđ ſollum oſcum nomẽ, à quo & arte, deductũ nomẽ fatent oẽs, duplicato, ll, ſcribi Verrius Flaccus oſtẽdit, vbi de imolatione quę ſolitaurilia dicebant, diſputat, cur nomen id tantũ ex iis quæ à ſolo veniũt vnico, l, ſcriptũ inueniret: ſed enim eius verba ex antiquo Pomp. Feſti codice ſubiunxiſſe minime videatur importunum: quod ſi à ſollo & tauris, earum beſtiarũ ductum eſt nomen, antiquæ conſuetudinis per vnum, l, enuntiari non eſt mirum, quia nulla tunc geminabatur litera in ſcribendo. Quam conſuetudinem Ennius mutauiſſe fertur, vt pote græcus græco more vſus, qđ illi æque ſcribẽtes, ac legẽtes duplicabant mutas, & ſemiuocales.

At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit: eam circùm Mileſia vellera nymphæ
Carpebant hyali, ſaturo fucata colore,
Drymoq;, Xanthoq;, Ligeaq;, Phyllodoceq;,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla,
Neſæe, Spioq;, Thaliaq;, Cymodoceq;,
Cydippe, & flaua Lycorias, altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores,
Clioq;, & Beroe ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,
Atq; Ephyre, atq; Opis, atq; Aſia Deiopea,
Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſq; dolos, & dulcia furta:
Atq; chao denſos diuũm numerabat amores,
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa
Deuoluunt: iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi: vitreiſq; ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens: ſumma flauum caput extulit vnda.
Et procul: ô gemitu non fruſtra exterrita tanto,
Cyrene ſoror, ipſe tibi tua maxima cura
Triſtis Ariſtæus Penei genitoris ad vndam
Stat lachrymans: & te crudelem nomine dicit.

SERVIVS.

At mater ſonitũ thalamo ſub fluminis alti Senſit] Cur nõ etiam vocem audiuit. ſ. qa ĩ ima fluminis parte erat lanificiis occupata. ¶ Mileſia vellera], præcioſa, Cice. in Verrin. Nam quid à mileſiis. lanæ publicæ abſtulit. ¶ Hyali ſaturo fucata colore,] Hyali pro hyalino colore. Vitreo viridi: nymphis apto. Saturo aũt largo, abũdanti, aut certe tarentino ab oppido Satureio, iuxta tarẽtum em̃ ſunt baphia, in quibus tingit lana. ¶ Drymoq; xanthoq; &c.] hæ ſunt, vt multi volũt, de qbus ait Iuno. Sunt mihi bis ſeptem p̃ſtanti corpore nymphæ. Sed magis, poetice cõficta noĩa accipiamus, Sanè mira varietate hic vſus eſt, nã ne continuatio noĩum poſſet creare faſtidium. in aliis habitum, in aliis commemorat virginitatem, in aliis pulchritudinem. ¶ Auro ambæ pictis incinctę pellib⁹ ambæ.] i. nebridas habentes: ſed hic venatricum eſt habitus, quem ideo nymphis dat, quia multas ex eis legimus ex venatricibus factas, vt. ¶ Et tandem velox poſitis, arethuſa ſagittis] Notanda autem eſt figura honeſtiſſime facta ex repetitiõe ſermonis, vt Oceanitides ambæ, Ambæ auro pictis, intinctæ pellibus ambæ. ¶ Curam inanẽ,] Diffinitio eſt amoris. ¶ Vulcani martiſq;,] ſecundùm Donatum hic eſt diſtinguendum, & ſic inferendum, vt dolos ad Vulcanum. ¶ Furta dulcia,] ideſt adulterium referamus ad Martem. Scimus enim quod ſole indicante Mars cum Venere per artẽ Vulcani eſt religatus cathenis. ¶ Atq; chao denſos diuum numerabat amores,] & à chao narrabat crebros amores deorũ. ¶ Summa flauũ caput extulit vnda,] mire per tranſitum veritatẽ tetigit. Nãq; arethuſæ fons dulcis aq̃ fluẽta inter medios ſeruat fluctus. ¶ Cyrene ſoror,] ꝓpter ſimilitudinẽ poteſtatis, ait ſoror. Nã Cyrene Theſſaliæ, Arethuſa verò dea eſt elydis. ¶ Tua maxima cura,] quẽ tu plurimum diligis. ¶ Penei genitoris,] aut tui genitoris. aut honoris eſt, vt Tybri pater.

MANCINELLVS.

Mileſia vellera,] de iis videto librũ tertiũ Georgi. ¶ Carpebant,] diuellebant, nebant, vnde ait inferius. Dum fuſis mollia penſa, diuoluunt. ¶ Hyali,] ideſt vitri cuius color cum aqua conuenit, hyalos vitrum dicitur, hyalinos vitreus, hyalurgos, vitriarius, hyalurgion officina vtriaria. ¶ Fucata,] depicta, tincta colorata, phycos, enim color dicitur, ¶ Drymoq;,] figura eſt hoc verſu, Polyſyntheton, ideſt multipliciter coniunctum, huic contraria eſt Dialyton, vel aſyntheton, ideſt ſine coniunctionibus. ¶ Neſeæ, ſpioq;, thaliaq;, cymodoceq;,] hoc modo legendum eſt carmen. Euſtachius enim exponit ſpio, & ſpæon, ideſt ſpecubus dictam propter maris cauernas, & quod græca ſcriptura eſt ſpeio, cum, ει, diphthongo, quæ in, i, longam, vertitur eſt idem carmen in fine libri quinti Æneidos, legitur etiam niſeæ. Cymodoce, ea dicta ẽ quod vndas maris cum ventorum ſpiritu quieſcere faciat. ¶ Lucinæ labores,] ideſt partus, de lucina latius lib. tertio Georgicorũ. ¶ Oceanitides ambæ,] ideſt oceani filiæ, nec legendum eſt oceanides, quod oceanus antepenultimam, & penultimã corripit, variabitur autem ſingulariter oceanitis. Ambæ, epanalepſis eſt, ideſt repetitio, quæ quidem multum venuſtatis habet, & grauitatis. ¶ Pellibus,] nebridibus ſcilicet, ideſt damarum & hinnulorum. Nebros enim hinnulus dicitur. ¶ Poſitis ſagittis,] fuerat enim virgo venatrix, Dianæ comes, de qua late Ouidius libro quinto metamor. ¶ Velox,] retulit id ad fugam ipſius, fugit enim alphæum. ¶ Curam vulcani inanem,] fruſtra enim curioſus erat in venerem, illa nãq; cum marte ſæpiſſime concurrebat. Poteſt etiam intelligi inanem curam, amorem ipſum. ¶ Martis dolos,] ideſt quos mars à Vulcano recepit, æreis enim cathenis retibus & laqueis ab illo cum Venere eodem lecto circundatus fuit, diis cunctis inde aſpicientibus, vt libro. iiij. meta. Oui. edocet. ¶ Atq; chao.] ideſt à mundi initio, & elementorum ſegregatione, nam vt Feſtus ait, Chaos appellauit, Hæſio. confuſam quãdam ab initio vnitatem hyantem, patentemq; in profundũ.

Hsayl. o

Polyſyntheton. Dialytõ Aſynthe

profundum.¶Vitreis,]vitreo colore,qui aquæ ſimilis eſt.

¶ASCENSIVS.

¶At mater,&c.Priusꝙ mr̄is rñſum deſcribat graphice deſcri-
bit eius exercitationē.quo ſtudio tenebat̃,inter quas nymphas
diuerſabat̃,& q̄uo ad ſecundos queſtus.Ariſtei vna nympharū
excitata caput extulerit.Mirū eſt vbiq; poetæ artificiū mirūꝙ
decorū.Nā qa fabellis detētas dixit ad ſexū pertinet muliebrē q
talibus gaudet:lanificio intentas eſſe ad conditionē nympha-
rū honeſtarū quæ non indulgebant ocio ſicut nec lucretia illa
Romana cū honeſtiſſimis matronis apud Romanos decantata:
quæ verò de ornatu vario nympharū affert, ad carminis quoq;
ornatū &varietatē faciunt:ſed& aſperitatē noīm temperat epi-
thetis,ipſa aūt noīa etiā aptū ſignificatū habent,namvt Sipon-
Drymo. tinꝰ.docet drymos dicit̃ ſylua:vñ drymo nympha aquarū quaſi
Xantho. per ſyluas fluēs.Xantho aūt à colore nā xanthon ſubrubeū īter
prætat̃:cuiꝰ coloris eſt aqua inter ſyluarū frōdesdefluens.Ligea
Ligea. aūt à cantus ſuauitate dicit̃.nā ligyros ſuauis dicit̃:ſuauitas aūt
talis eſt in nymphis:vnde in Bucolicis. Nec percuſſa iuuant flu
ctu tam littora,nec quæ ſaxoſas inter decurrunt fluminavalles.
Phyllodoce. Phyllodoce à foliis capiendis.nam phyllon foliū dicitur & de-
chome capio.¦Neſeæ à natando:nam neo cuius futurū eſt νηεω
Neſeæ. hoc eſt neſo ſignificat nato.Spio ἀπὸ τῶν σπίων,ideſt à ſpecu-
Spio. bus,ꝓpter maris cauernas aut rūpendis fluctibus nā ſpome ſi-
Thalia. gnificat idē quod rumpo.Thalia dicitur virens & læta, aqs em̄
omnia virent,thallo aūt vireo & lętor ſignificat:ſed,l,abiicit̃ in
Cymodoce. thalia.Cymodoce à recipiendis & ſedandis vndis.Nā cyma di-
citurvnda,&vt dixi,dechome recipio.Cydippe excellētia&glo
cydippe. ria equorum.Nam cydos gloria,& hippos equus dicitur. Lyco
Lycorias rias à deſtruendis mōtibus nam Lycoo dicitur deſtruo & oros
Clio. mons,Clio gloria interpretatur.Boroe à voracitate: nam boro
Boroe. dicitur cibus & vorago,& boros edax:aquę autē plurima exe-
Ephrye. dunt.Ephyre etiā corinthi antiquum eſt nomen ephydatios au
Opis. tem aquaticus dicit̃.Opis, & Aſia nympharum nomina primā
Aſia. producunt.vt hic Opis aūt dicit̃ cura,& opizo obſeruo,curo,ve
deiopeia reor.Aſia aūt limus,& cœnū.Deiopeia à cōtētione vocis, Nam
arethuſa deis dicit̃ pugna,& cōtentio,& opos vox.Arethuſa à cōplacen
do,nā areſco dicit̃ cōplaceo,vñ dicit̃, añ alias arethuſa à cōpla-
Climene cendo,nā areſco dr̃ cōplaceo,vñ dicit̃,añ alias arethuſa ſorores
ꝓſpiciēs.Clymene à celeritate,nā clyo celebro ſignificat, vñ bñ
dicit̃.inter quas clymene curā narrabat inanē,Vulcani,&c.Sed
ne longius diuager.Ordo eſt,At,i.ſed mater.ſ. cyrene ſenſit ſo-
nitū.ſ.lamentationū Ariſtæi,ſed nō vocē.qa vox dicit̃,ꝑ vt arti-
culata eſt,ſonus aūt qa'genus ſoni vocis,& non vocis qcqd ſo-
nat,licet ergo ſonū eū audiuit,q &vox erat,tñ audiuit eū,vt nō
vocē,nō aūtvtvocē,iō qa erat ſub thalamo alti flumīs.Nymphę
ſ.aquarū.ſeu fluminū.q paulòpoſt enumerabunt̃ carpebāt cir-
ca eā.ſ.Cyrenē,vellera mileſia,i.tā ꝑcioſa,'ac ſunt mileſia fuca-
ta,i.ībuta,& tincta colore ſaturno,i.abūdāte,& ſaturāte, aut ta
rētino,qa tarētinū oppidū eſt ſatureiūvbi & lanæ bonæ ſunt,&
baphia.i.tincturæ loca,à colore dicit hyali.i.vitri hoc eſt aqua-
rū colori correſpondēti,quo nymphę aquarū gaudēt,nymphæ
dico drymo:& xantho,& ligea,& phillodoce effuſæ cæſariē ni
tidā.i.habētes cæſariē.i.comā vētis:qbus cedat diffuſam,nitidā
ꝑ colla cādida,qualia ſunt ferè in locis frigidioribꝰ.Itē neſeæ,&
Virgo. ſpio,& thalia,& cymodoce,& cydippe:& lycorias flaua.i.fla-
ui'coloris,altera.ſ.cydippe exn̄s virgo.i.adhuc intacta(Nā hoc
loco virgo accipit̃ nō à viridiore ætate tm̄,ſic em̄ lycorias virgo
diceret̃,ſicut paſiphæ in Buco.Ahvirgo infelix q̃ te demētia cœ
pit,ſed ēt nōdū expta virū)altero ergo.i.lycorias expta tū.ideſt
tūc,hoc eſt paulò añ illud tp̄s,primos labores lucinę.i.qbus pre
eſt lucina,hoc eſt ꝑtus.'Itē clio & beroe ſoror eiꝰ exn̄tes , ambæ
oceanitides ꝓ occianides.i,oceani filiæ,& ambæ incinctæ auro
& ambæ incinctæ pellibus pictis.ſ.hinnulorū q̃ nebrides vocā-
tur.Atq; ephyre:& opis,& aſia,& deiopeia,& arethuſa velox.ſ
in curſu

in curſu,dū alphæū fugit,ſagittis,qbus.ſ. in venādo vſa fuerat,
poſita ,i.depoſitis,aut repoſitis tandē.i.poſt lōgū exercitiū , in- Vide ſeruium.
ter quas.ſ.nymphas clymene,narrabat curā.i.ſolicitudinē deve
nere vxore cuſtodiēda,vulcani,inanē.i.fruſtra ſuſceptā,&dolos
i.furtiuos amores cōcubitꝰ martis.ſ.cū venere,&.ꝓ.i.dulcia fur
ta,& numerabat dēſos.i.freq̄ntes amores diuū,à chao.i.à mūdi
initio,vel à primo deorū,quo carmine.i.cuiꝰ carminis delecta-
tione,dū ipſæ. ſ.nymphæ captæ deuoluūt fuſis mollia.i.molis
lanæ pēſa(dū em̄ deuoluūt:minꝰ attētæ ſunt ꝙ dū nēt)luctus.i.
lamētatio Ariſtei impulit.i. ꝑcuſſit iterū aures maternas.ſ. tāꝙ
magis ſollicitas,& oēs.ſ.aliæ,& ipſa ſit̃ obſtupuere in ſedilibus
vitreis,i.vitrei coloris,in qbꝰ ſedebāt in aqs,ſ.arethuſa,q̃ velox
& cōplacēs dr̃,ꝓſpiciēs añ alias ſorores,i.nymphas, extulit ca-
put flauū.i.flauis capillis decoratū,vñ ſumma,& ꝓcul.i,longe
priusꝙ rediret,cū eſſet adhuc ſub medio reditu,ſup.inqt.O Cy
rene ſoror nō exterrita fruſtra tāto gemitu, qa ipſe Ariſteus tri
ſtis exiſtēs tibi tua maxīa cura ſtat lachrymās ad vndā penei,ſ.
fluminis genitoris,ſ.tui,&aui ſui,&dicit te noīe,i.noīatim,cru
delē,i.immittē:qđ ſignū amētiæ eſt ꝑ impatiētiā ortæ,ſicut pius
Æneas amiſſa cōiuge inqt ænei.ij.Quē nō incuſaui amens ho-
minūꝙ,deorūꝙ,Aut qd in euerſa vidi crudeliꝰ vrbe , quaſi di-
cat nullū,& nihil.Incurſare tñ deos ꝑ impatiētiam nō eſt hoīs,
ſapiētis ēt ſecūdū ſtoicos,& ꝑcipue epithethū. Et iō poeta indu
cit eos,q deos incuſant vehemēter cōmotos Ariſtæū iuuenē per
amiſſionē rerū à ſe inuentarū & Æneā per amiſſionē coniugis.

¶PIERIVS.

¶At mater ſonitū thalamo ſub fluminis,alti ſenſit.] In codici-
bus aliquot anti,ſentit,eſt,ꝑſenti tp̄e,qđ nō ita placet. ¶Carpe
bant hyale ſaturo fucata colore.]ſatyro,eſt ꝑ,y,in media ſylla-
ba ſcriptione græca.Nā quū nō inficiet̃ Seruius Saturū colorē
ab oppido ſatuero,iuxta tarentū,nūcupari græci opdidū id σατυριον dicunt ἐστὶ δὲ χωρα πλησίον ταραντος, apud Stephanū.
IndeVirgilius ſaturū,y,in,u,latino more verſo,quod græci σατυριον καὶ σατυρηνον,denoīare.¶Ligeaꝙ.] In Longobard. &
in Medic.legea,legitur λιγεα tamē per ιωτα prima ſyllaba ſcri
bitur apud græcos. ¶Neſeæ ſpioꝙ thaliaꝙ cymodoceꝙ,] In
codi.aliquot totus verſus deſiderat̃,qui tñ nō ſine carminis in-
iuria demi pōt.¶Cydippe&flaua lycorias.]In longob.Cydip
peꝙ,& flaua lycor,quę phraſis eſt Virgiliana,'& figura græca-
nica,vt illud apud Heſiodū νησοι ηται καὶ ακταιν, & illud,που-
ζινομητε καὶ αυτονομη.¶Atq; ephyre atq; opis,atq; aſia,& de-
iopea.]Qui verſum corrigere voluere ita ſcripſerunt. Atq; aſia
deiopeia,ſublato,&,at nō aduerterūt ex antiqs codici. legi de-
bere.atq; aphyre atq; opis & aſia deiopea.In ephyre eī nulla ſy
nalepha,ſed ſpōdeus eſt,re at,inde dactylus,ꝙ,opis &,inde alij
duo dactyli cū pede byſſillabo finali aſia deiopea.¶Inter q̄s cu
ram clyeme narrabat inanem,)In antiquo exemplari curas ina
nis,numero multitudinis.¶Vulcani martiſꝙ dolos.] In anti-
quis codicibus,volcani,pro vt eius exigit etymologia . ¶Atq;
chao denſos diuum numerabat amores ,] In vetuſtis aliquot
exemplaribus.Atq; legere eſt . Quod etiam habetur in exem-
plis aruſiani ſed enim mihi non fatiſfacit,cæterum , eque chao,
legēdum eſſe colligit̃ ex Seruiovbi in Bucolicisverſum hūc ci-
tat in eiuſdē eloquutiōis argumētū q̃ eſt ægloga ſeptima,æque
caua reſonāt examina quercu, ait em̄ eque ſacra,& de ſacra : vt
eque Chao dēſos diuū enumerabat amores,ideſt à chao,vltimū
hoc multi poſtea in contextum recepere. Illud etiam obſerua-
tione dignum qđ enumerabat,non inuenuſte legitur à Seruio,
qui numerus in hoc genere carminis multum decoris & venu-
ſtatis habet.Placet tamen aque chao,vt plæraꝙ habent exēpla-
ria.¶Proſpiciens ſumma placidum caput extulit vnda,]Miri
fice placet qđ in plæriſq; co.antiquioribus Flauum caput,legit̃.
Epitheton qdē cultui muliebri cōgruū.Nā placidū hic ocioſum
videret̃.Qđ alibi Neptuno ſignate eſt attributū ꝓcelloſa diſpul-
ſa tēpeſtate tranquillitatē inducturo.

Huic perculſa noua mentem formidine mater,
Duc age,duc ad nos:fas illi limina diuûm
Tangere,ait:ſimul alta iubet diſcedere late
Flumina,quâ iuuenis greſſus inferret,at illum
Curuata in montis faciem circúnſtetit vnda:
Accepitꝙ ſinu vaſto:miſitꝙ ſub amnem.
Iamꝙ domum mirans genitricis,& humida regna,
Speluncisꝙ lacus clauſos,lucosꝙ ſonantes,
Ibat:& ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diuerſa locis,Phaſimꝙ,Lycumꝙ
Et caput,vnde altus primum ſe erumpit Enipeus,
Vnde pater Tyberinus,& vnde Aniena fluenta,

¶SERVIVS.

¶Noua formidīe,]magna,
vt pollio &, ipſe facit noua
carmina, ¶Fas illi limina
diuūTāgere,]vtroq; em̄ pa
rēte deo natus erat.¶Spelū
ciſꝙ lacus clauſos , lucosꝙ
ſonātes,] mirās ꝑ oīa ſubau
diemus,Lacus aūt dicit fon
tiū,& fluuiorū receptacula,
hæc aūt nō ſunt ꝑ poeticā li
cētiā dicta,ſed ex ægyptiis,
tracta ſunt ſacris . Nā certis
diebꝰ nilides pueri de ſacris
parētibꝰ nati à ſacerdotibus
nymphis dabant̃,q cū ado-
leuiſſent redditi narrabant
lucos eē ſub terris,& immē
ſam aquā oīa cōtinētē. Ex q̃
cūcta ꝓcreant̃,vñ & illud ſe
Fluuiorū noīa. cūdū Thaleta . ¶Oceanūꝙ
patrē re.]Phaſim fluuiꝰ Col
chidis. Lycū , fluuius Aſiæ,
Enipheꝰ,Theſſalię fluuiꝰPa
ter ty.Tyberis &anio Italiæ
ſunt fluuij . ¶ Saxoſum .]ſ.
& ſaxoſum legēdū eſt, nō ſa
xoſus, ne ſint duo epitheta,
qđ apud latinosvitioſum eſt
¶Hypanis ,] pōti fluuius.
¶Myſusꝙ caicus!] q ꝑ my
ſiā labit̃.¶Eridanꝰ,] fluuiꝰ
italiæ,q & padus vocat̃,pur
pureū aūt nigrū ex altitudi
ne accipimꝰ.nā padus nō in
rubrū mare,ſed iuxta Rauē
nā in adriaticū cadit, & pur
pureū græcū eſt epitheton,
mare rubrū ēt dixit Home.
εἰς ἅλα πορφυρέσσαν , vñ ap-
paret victorinū hoc loco er-
raſſe,q purpureū mare ru-
brū eē dixit,qđ eſt iuxta In-
diam.

Saxoſumq́ſonans Hypanis, Miſuſq́ Caicus
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquàm eſt in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum: & nati fletus cognouit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ: tonſiſq́ ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas: & plena reponunt
Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater, cape Mœonij Carcheſia Bacchi:
Oceano libemus, ait, ſimul ipſa precatur
Oceanumq́ patrem rerum, nymphaſq́ ſorores.
Centum quæ ſyluas, centum quæ flumina ſeruant,
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit.
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa.

diam. ¶Nati fletus cogno⸗
uit inanes,]Bene inanes fle
tus: his enim mouebatur, re
bus quarum erat facilis re⸗
paratio. ¶Dant ordine fon
tes,]Rite ſecundũ ordinem
¶Mantilia,]Quibꝰ manus
terguntur. Cæterũ Plautus
huius ſingulare. Mãtellum
poſuit ĩ captiuis. Nec his ſy
cophãtijs, nec focis vllũ mã
tellum obiiciam Lucil. autẽ
mãtella dicit mappas merũ
ꝗ. quæ græci μάνδυα vocãt.
¶Plena reponunt pocula,]
Iterant, ſæpe offerũt. ¶Pan
cheis ignibus,]thure, arabi
cis odoribus. ¶Adoleſcunt
are,]pro incẽduntur κατ' ἐυ
φυμεσμου ponitur, & adole
ſcũt hic vim habet frequẽta⸗
Carcheſia. tiõis, & pãchæis adoleſcũt. i.
pãchæis odoribꝰ ĩcedũt arę.
¶Mœonij bacchi]lidivini.
¶Carcheſia aũt,].poculorũ
ſunt gña. Oceano libemꝰ ait
quaſi nympha oceano ſacri
ficat. ¶Oceanũq́ patrem re
rum,]ꝙ ex eo omnia gignũtur, & originem ducunt ſecundum
Thaleta, vt ſupra diximus. ¶Centum. q. ſ.] aut ducentas nym
phas aſſerit, aut finitus eſt numerus pro infinito. ¶Ter liquido
ardentẽ profudit nectare veſtẽ,]i. in ignẽ vinũ puriſſimũ fudit,
poſt quod quia magis flãma cõualuit, bonũ omẽ cõſtẽdit.

PROBVS.

¶Taurino cornua vultu, Eridanus,]ſiue padus. Et iõ Taurino
vultu, ꝙ eius ſonus, vt tauri mugitus, & ripæ flexuoſæ ſun t, vt
Phaſis. cornu.

MANCINELLVS.

Phaſimq́,]Phaſis. Aſiæ fluuius. c. ac. xxx. põtibꝰ pertrãſitur
qui propter flexiões aſper, ac violentus in colchidẽ defertur, au
ctus demũ exiit in pontũ ſecus eũ vrbs iacet eiuſdẽ nois. & lacꝰ
nõ procul ipſa vrbs Colchorũ emporiũ, qđ ex alia pte amni per
cingit, ex alia lacu, ex alia mari. Stra. li. xj. Diony. ſcri. Phaſim
Lycus. oriri ex mõte armeno labiq́ ex alti ſinus collibus. ¶Caucaſi,]
cui Colchi adhærẽt, inde in Euxinũ deflecti. ¶Lycũq́.] Lycus
Rhyndacus. fluuius poſtea Rhyndacus dictus eſt, orit in ſtagno artinia iu⸗
xta Miletopolim, recipit mageſtõ, & plæroſq́ alios: Aſiam, Bi
thyniãq́ diſterminãs Ply. li. v. c. xxxiij. Mela ſcri. in Antiochia
Eniphꝰ Syriæ parte lycũ amnẽ eſſe. ¶Enipheus,] eſt is Theſſaliæ flu⸗
uius, q in epidãnũ alabitur, epidãnus verò in Peneũ. Stra. li. x.
edocuit. altus autẽ enipheus poeta ait, qa ex Othry monte de⸗
Tyberis. fluit, vti aiũt. ¶Tyberinus,]tyberis antea tybris appellatus: &
prius albula ẽ media ferè longitudine apennini profluit, tenuis
Anio. primo inde. ij. & . xl. fluuiis auctꝰ, pręcipuis aũt nare, & aniene, q
& ipſe nauigabilis in Tyrrhenũ dilabitur æquor. Ply. lib. iij.
¶Aniena flucta,]anio ex alba decurrẽs pręter latinã Marſorũ
vrbẽ, & propinquũ illi cãpum Tybrim poſtea intrat. Strab. lib.
v. deſcendit autẽ per Tybur, Hypanis & Megaros aurum væ⸗
hunt, ditiſſima omniũ flumina: ea em̃ à monte Hemodo primũ
exorta, in oceanum tandem dilabũtur. Soli. quoq́ de india ſcri.
Mypanim nobiliſſimũ flumẽ: qui Alexãdri magni iter termi⸗
nauit, ſicuti aræ in ripa eiꝰ poſitæ probãt. ¶Myſuſq́ caicus,]ſu
pra partẽ Troadis in Mediterraneo eſt, qui vocatur Teutrania,
quã Miſi antiquitus tenuere: ibi Caicus amnis oritur. Ply. li. v.
Eridianꝰ ¶Eridanus,]Padus nulli amniũ celeritate inferior à græcis di
citur Eridanus, vt ſcri. Ply. li. iij. & teſte Mela ab imis radicibꝰ
Veſuli mõtis exortus, paruis ſe primũ fontibꝰ colligit, mox ita
augetur aliis amnibus, vt ſe per ſeptẽ oſtia effundat, vnũ de iis
magnũ padũ appellãt, inde tã citus proſilit: vt diſcuſſis fluctibꝰ
diu qualẽ emiſit, vndã agat: ſuũq́ etiam in mari alueũ ſeruet, do
nec eũ ex aduerſo littore iſtriæ eodẽ impetu proflucẽs iſter am⸗
nis accipiat. ¶Auratus cornua,]geminas ripas intelligit, quæ
cũ tortæ ſint fluuiorũ coenua appellãtur: auratas aũt dicit Poe
ta, quoniã vt Ply. refert Padus amnis eſt Italiæ ditiſſimus, & cã
pos hubertate fœcundat, vel potius auratus ait, quoniã inter ſy
dera relatus fertur, habetq́ ſtellas. xiij. vt ſcri. Hyginꝰ. ¶Tau
rinovultu,]id ait, qm̃ Eridanus ſonus, vt tauri mugitus ſit, & ri
pæ flexuoſæ, vt cornua, Probꝰ. ¶Purpureũ ma.]Padus, vt Ply.
ſcri. in mare adriaticũ fluit: in qđ triginta flumina defert, purpu
reũ aũt cæruleũ intelligimꝰ, vñ paulo ſuperiꝰ Poeta dixit, violæ
ſub luctę purpura nigræ, qđ ibi latius apertũ eſt. Ariſtoteles au
tẽ particula. xvj. problematũ ſcribit, perflãtę aquilone mare per
ſpectius, atq́ trãſlucidiꝰ fieri quàm auſtro. particula verò. xvij.
Purpureꝰ color. ſcri. auſtro ſpirãte cæruleũ mare fieri, demũ purpureꝰ color ni⸗
ger eſt, rubore quodã admixto. De purpureis aũt coloribꝰ qũo
varij ſunt ſecũdùm ſolis tẽperiẽ in diuerſis locis, videto latiſſi⸗
me Victruuium in penul. & vlti. ca. lib. vij. Pumicæ ſaxo vndis
corroſo.

corroſo. ¶Pãcheis ignibꝰ,]
ideſt tureis tus enim in pan
chaia naſcit. Vir. li. ij. Geor⸗
gi. Totaq́ turiferis pãchaia
Pãchaia. pinguis arenis, & ſuperiꝰ eo
dẽ li. dixerat. Solis eſt turea
virga ſabæis, per qđ intelli⸗
git pãchaiã in ſabæa regiõe
eſſe. Probus verò perſidis re
gionem ſcribit eſſe ab rege
Pãcheo dictã. ¶Adoleſcũt]
Carcheſium. augẽtur, honorãtur, incẽdũ⸗
tur. ¶Carcheſia,] eſt Car⸗
cheſiũ poculũ græcis tantũ⸗
modo notũ, procerũ & cir⸗
ca mediã partẽ cõpreſſum:
anſatũ mediocriter anſis à
ſummo ad infimũ pertingẽ⸗
tibus, Macr. li. v. ¶Mœonij
bacchi,] Vini lydij, De ly⸗
dia aũt dictũ eſt paulo ſupe
rius. ¶Oceanũq́ patrem re
rũ,]Diod. li. j. ait ꝙ humidi
tatẽ, oceanũ priſci vocitarũt
& græcorũ nõnulli oceanũ
generatorẽ deorũ, & matrẽ
Tethym prius etiã dixerat,
ꝙ in hũidis calore adhibito
fit generatio. ¶Nectare,] Optimo vino, de nectare verò latius
ſuperius eſt. ¶Ardentẽ veſtã,] ignẽ ipſum, vnde ait Oui. li. vj.
Faſto. Nec tu aliud veſtã quàm viuã intellige flãmã, Cice. autẽ Veſta.
in lib. de na. deo. ſcrib. veſtæ nomẽ à græcis eſſe. Ea em̃ eſt, quæ
ab illis Heſtia dicitur, vis aũt eius ad aras, & focos pertinet, ita
q́ in ea dea, ꝙ eſt rerũ cuſtos intimarũ, oĩs & præcatio, & ſacri⸗
ficatio extrema eſt. Dixerat aũt paulo ſuperius in oĩbus vim ha
bere maximã prima, & extrema, & ꝙ principẽ in ſacrificãdo Ia
num eſſe voluerũt, quod ab ineũdo nomẽ eſt dictũ, de Veſta etiã
pluria diximus in fine lib. j. Geor.

ASCENSIVS.

Hic percuſſa &c.] Docet quomodo ſuſceptus ſit in thalamos
maternos ariſtæus vtq́ expoſita q̃rela eaq́ inani intellecta poſt
epulationẽ oceano libabãt. ¶Ordo eſt. Mater ſup. Ariſtæi vide
licet Cyrene percuſſa mẽtem noua, i. magna aut inſolita cum fi
lio illatenus proſpera fuiſſent oĩa, formidine. i. habẽs mẽtẽ atto
nitã & percuſſam nouo metu, ait. ſ. ad arethuſam talia nuntiãti.
age ad hortãdi eſt duc, duc inquit ad nos ſup. Æriſtæũ, quia fas
eſt illi cũ ſit de ſanguine diuũ tangere limina diuum, i. diuorũ
aut diuarum & ſimul. i. cũ hæc diceret. iubet flumina alta. i. pro
funda diſcedere late, ab ea ſup. parte qua iuuenis. ſ. Ariſtæus in
ferret ingreſſus. i. ingrederetur, at. i. ſed vnda. ſ. fluminis circũ⸗
ſtetit illũ. ſ. Ariſtæũ curuata in faciẽ. i. ſimilitudinẽ aut formam
montis (quod reuera Moſi & cæteris iſraeliticis cõtingit in exi
tu iſrael de ægypto) & accepit iuuenẽ ſinu, ideſt receptorio va⸗
ſto. i. valde amplo & capaci, & miſit ſub amnẽ & ipſe ibat, iã mi
rans. i. admirans domum & humida regna genitricis, & lacus
clauſos, ſpelũcis. i. abditis penetralibus terræ & lucos. i. ſyluas
inceduas & oĩm fluminũ ac arborũ ſemina atq́ elemẽta: ſonan
tis. ſ. ſuo vento ſubterraneo videlicet & ibat ſtupefactus ingẽti
motu aquarũ, & ſpectabat oĩa flumina labẽtia ſub magna terra
diuerſa, i. diſtincta etiam ſub terra locis, & phaſim Aſiæ fluuiũ
qui in colchidẽ defertur & lycũ fluuiũ inter aſiam & bithyniã,
& ſpectabat caput vnde enipheus fluuius ille Theſſaliæ altus,
i. profundus, erupit. i. extulit ſe primũ, & ſpectabat ſup. locũ vñ
thyberinus. ſ. fluuius Italiæ erupit ſup. aut habeat caput. i. ortũ
& vnde fluentia aniena. i. anienis fluminis Italiæ in tyberim in
cidẽtis. habeãt ſup. caput & vnde Hypanis fluuius Indiæ apud
ſcythas ortus, & in pontũ defluens ſonans ſaxoſum. i. ſaxoſe. i.
vt ſonant flumina inter ſaxa decurrẽtia, & caicus myſus. i. qui
per myſiã labitur ſup. habeãt caput atq́ ortũ, & vnde Eridanus
i. padus de quo prius fluuiorũ rex eridanus, auratꝰ gemina cor
nua. i. habẽs geminas ripas cornibus perſimiles auratas. i. præ⸗
cioſas, aut propter greges aut potius propter vrbes, vultu tauri
no. i. fluxu medio taurinũ mugitũ imitãte alludit autẽ ad fabu⸗
lã acheloi cui propter fertilitatem cornu copie ablatũ ab Hercu
læ fingitur. q. d. veriorẽ eſſe cauſſam in pado ſeu Eridano cui ge
mina cornua & ea quidẽ aurata aſſignentur: vnde ſubdit quo. ſ.
eridano nõ alius amnis influit violẽtior in mare purpureum. i.
ferrugineũ aut ceruleum per culta pinguia. i. arua & rura pin⸗
guia & culta, vt & naturæ benignitatẽ & agricolarũ induſtriã
& diligentiã laudet. Poſtquàm peruentũ eſt. ſ. ab Ariſtæo & co
mitibus in tecta thalami. ſ. Cyrenes pendentia. i. penſilia aut ſu
ſpẽſa pumice. i. in ſaxo cauernoſo, & aquis corroſo, & cyrene co
gnouit fletus gnati. i. filij ſui inanes. i. facile remediabiles ger⸗
manæ. i. ſorores dãt ordine. ſ. miniſtratorio manibus. ſ. lauãdis,
fontes liquidos. i. limpidos & dulces: ſalſi em̃ craſſiores ſunt, &
ferunt mantilia villis tonſis. i. quorum villi erant tonſi, iis autẽ

tergebant manus pars.i.quædã ex eis onerant menſas epulis & reponunt.i.iterũ ponunt poſtquàm exhauſta fuerãt,pocula plena & aræ adoleſcũt.i.augent̃ & incẽdũtur ignibus.i.odoribus, quos ignis excitat pãcheis.i.ex thure pãchaico diffuſis. & mater ait ô fili cape carcheſia.i.pocula illa græcis nota,bacchi.i.vini,mœonij.i.lidij:quod bonũ eſt,& libemus.i.ſacrificem⁹ oceano.ſ.deo maris & ſimul.i.cũ hoc diceret ipſa præcat̃ oceanũ patrẽ rerũ.ſ.oĩm quę augeſcunt quia ex humore procreant̃ ſcd̃m thaletẽ & nymphas ſorores inter ſe aut etiã cyrenes,ſed potius inter ſe quia ſi Cyrenes,nõ tacuiſſet vni tot ſorores fuiſſe,centũ dico nymphas quæ ſeruãt.i.habitãt aut cõſeruãt ſyluas vt ſunt dryades & centũ quæ ſeruãt flumina vt ſunt naiades ſeu nereides,& ipſa perfudit ter,quia numero deus impare gaudet,veſtã i.ignẽ ardentẽ.ſ.victimã nectare.i.vino liquido.i.puriſſimo, & flãma.ſ.vino aucta ſubiecta.i.ſurſum iacta& exilies,reluxit ter ad ſummũ tecti,quod ſignũ erat litationis & accepti ſacrificij, quo omine.i.indicio ſuſcepti ſacriſicij & præſentis numinis, vt æneí.ij.in flamma qua aſcanij lambere viſa comas, ipſa ſcilicet dea perita eius rei firmans.i. corroborans & confortans animũ incipit ſic.i.vt ſequitur ſup.fari aut ſermonem ſuum.

PIERIVS.

Huic perculſa noua mentem formidine mater, In Medic.& nonnullis aliis codicibus peruetuſtis,percuſſa, legitur, de quo alibi. ¶Et caput vnde altus primũ ſe erumpit enipeus,] In Ro. cod.legere eſt,primum ſe rumpit.In Oblongo illo, quem Pomponius lætus delicias ſuas eſt appellare ſolitus,primum erumpit,ſine vlla prorſus colliſione,& ita erat prius in codice Mediceo,in aliquot aliis:enipheus,eſt per,φ, ſunt em̃ qui, eniphæa, fluuij nomen ab Enipheo troiano viro cuius Homerus mentionẽ fecerit,hac ſcriptura diſtinguãt.¶ Saxoſumq́ ſonans hypanis miſusq́ caicus.]In Ro.co.Saxoſus,legit̃:qd̃ improbat Seruius,ne duo ſint epitheta,quod apd̃ latinos vitioſum eſt,erat tñ in Oblõgo perueteri atq; etiã in Mediceo ſaxoſus, aliena inde manu ſaxoſum,eſt repoſitũ. Sed quod Seruius ait de duob⁹ epithetis videtur,ſonans,loco verbi potius quàm pro epitheto poſitũ,néq; huius elocutiõis excẽpla deſunt.Quod verò,miſus, per ιωτα ſcribitur in cod.nonnullis. Antiqui aliquot per, y, ſcribũt, μυσια κατα χωσα και πολις apud Stephanum reperitur. Qd̃ autẽ ad denominatiuũ pertinet,& myſi,& myſij populi dicuntur,& æolũ lingua myſadi.Illud addã in Lõg. pro,hypanis hupanus, per,v,legi vltima ſyllaba,ita etiã in Medi.¶In mare purpureũ violẽtior influit amnis,]In Ro.& in cod.perueteribus, effluit, legitur:quod veriti ſunt,in,geminatum vitioſum eſſe,quum tñ huiuſmodi excẽpla plæraq; etiã apud oratores inueniantur,quæ longum eſſet enumerare.

Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cœruleus Proteus:magnum qui piſcibus æquor,
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus:patriam q́ reuiſit
Pallenen:hunc & nymphæ veneramur,& ipſe
Grandæuus Nereus:nouit nanq; omnia vates,
Quæ ſint,quæ fuerint,quæ mox ventura trahantur
Quippe ita Neptuno viſum eſt immania cuius
Armenta & turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi nate prius vinclis capiendus:vt omnem
Expediat morbi cauſſam:euentusq́ ſecundet.
Nam ſine vi non vlla dabit præcepta,neq; illum
Orando flectes,vim duram,& vincula capto
Tende:doli circùm hæc demum frãgentur inanes,
Ipſa ego te,medios quum ſol accenderit æſtus:
Quum ſitiunt herbæ,& pecori iam gratior vmbra eſt
In ſecreta ſenis ducam,quò feſſus ab vndis
Se recipit,facile vt ſomno aggrediare iacentem.
Verum vbi correptum manibus,vinclisq́ tenebis,
Tum variæ illudent ſpecies,atq; ora ferarum,
Fiet enim ſubito ſus horridus:atraq; tigris,
Squamoſusq́ draco,& fulua ceruice leæna,
Aut acrem flammæ ſonitum dabit,atq; ita vinclis
Excidet,aut in aquas tenues dilapſus abibit,
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omneis:
Tanto nate magis contende tenacia vinclâ,
Donec talis erit mutato corpore,qualem
Videris:incepto tegeret cum lumina ſomno.

SERVIVS.

Eſt in carpathio neptuni gurgite vates.]Cærule⁹ proteus. Carpathos inſula eſt cõtra ægyptum, à qua viciuum pelagus Carpathiũ appellatũ eſt. hic aliqñ regnauit Proteus relicta pallene ciuitate Theſſalię.ad quã tñ poſtea reuerſus eſt qd̃ oſtendit hoc loco dicẽs.¶ Patriã q́ reuiſit, Pallenẽ magnũ quo piſcibus æquor, iuncto bipedũ curru metitur æquorum.] æqui em̃ marini prĩa parte equi ſunt poſtrema reſoluuntur in piſces. ¶Quæ ſint quæ fuerint quæ mox vẽtura trahantur,] vt Home. ὃσ ἤδη τά τ᾽ ἐόντα τά τ᾽ ἐσσόμενα πρό τ᾽ ἐόντα. Quippe ita Neptunoviſum eſt,vbi deeſt ratio, ſic loquitur, nã ita & in tertio dixit, Sic viſum ſuperis cum prætuliſſet immeritã.

Phocæ. ¶Turpes phocas,] magnas,vt cui turpe caput.phocæ autẽ ſunt marini boues. ¶Expediat morbi cauſſam euentusq́ ſecũdet,] duo em̃ iſta requiruntur.in oraculis

Nota. cauſſa mali, & remedium. ¶Nã ſine vi nõ dabit præ.] ne eum ſperaret poſſe præcibus flecti. ¶Doli circũ hæc demũ frãgẽtur inanes.]circa vincula nouiſſime deſinẽt doli.i.formarũvarietates.cuius figmenti phyſicã volunt eſſe rõnẽ. Nãq; hõ habet in ſe libidinẽ,ſtultitiã,ferocitatẽ dolũ,quæ cũ inuicẽ invno vigent,pars illa, quæ vnica eſt diuinitatis. i. prudentiæ non apparet,quæ tũc poteſt ſuas vires tenere: cũ fuerint illa religata.i. cũ qs caruerit oĩbus vitiis. Vñ ſacerdotẽ hũc dicit tũc poſſe vaticinari,& ſuſcipere diuinitatẽ, cũ religata in eo fuerit ignea cupiditas, ſylueſtris aſperitas, lapſusq́ animi aquarum mobilitati ſimilis.

meridies ¶Medios quum ſol accenderit æſtus,]ferè enim numina tunc videntur Lucañ. media cum phœbus in arce eſt. Aut cœlũ nox atra tenet. Tunc ipſe ſacerdos acceſſum, dominumq́ timet deprehendere luci.¶In ſecreta ſenis ducam,]Ferę omnes dij marini ſenes ſunt, albent eorum capita ſpumis aquarum. ¶ Atraty.]i.ſæua.¶ Tanto nate.m.]Alij legunt Tãtum nate magis.

PROBVS.

¶Hic nunc Emathiæ portus patriãq́ reuiſit,Pallenrem,]Emathia dicitur macedonia ab emathione fratre Mẽnonis, vbi eſt vrbs pallene,ſed protheus in ægypto natus eſt.Et propter crudelitatẽ Buſyridis dicitur Pallenẽ petiiſſe,&ita rediiſſe in. ægyptum.

MANCINELLVS.

Carpat⁹. Carpathio gurgite,] eſt Carpatus inſula excelſa. CC. ſtadia habens,fuitq́vrbib⁹.iiij. pollens, & nomẽ celebre cõſecuta eſt. à qua pelago quoq; nomen eſt inditum: Stra. li. xj. de ſporadibus,& Plynius lib.v. capi.xxxij.ſcrib. vnam de inſulis Rhodiorũ, idem Strab.lib.iij.ait. Carpathium mare eſſe vſq; rhodum Cretamq́,ac Cyprum. ¶Proteus,] Diodo. lib. ij. ſic ait defuncto rege poſt.v. genus, cum Ægyptus rege careret ex dignioribus quidã in regem aſſumptus eſt, quem ægyptij Cætea græci Proteum appellant,qui illa co tẽpore extitit hunc artiũ peritum fuiſſe tradunt,& in varias ſeſe formasvertere ſolitum,vt nunc animal,aliqñ arbor, aut ignis, aut quod aliud videretur, quæ eadem & ſacerdotes de illo ſcribũt, harum cognitionem continuo ex aſtrologorum,ac ſacerdotum vſu rex eſt aſſecutus, conſuetudo autem regibus tradita græcis cauſſam huiuſmodi tranſmutationis fingendi prębuit. Nam ægyptiis mõs erat regibus, aut leonis, aut draconis priorẽ partem in capite ferre, inſignia,principatus,quandoq́ verò arborẽ, aliquãdo ignẽ, quandoq; redolentia ſupra caput vnguenta, hæc tñ ad decorem ſpectabant,atq; ornatum tum ſtuporem, ac ſuperſtitionem quandam aſpicientibus iniiciebant,hæc ille:teſte verò Heſio.in Theogonia oceani, & tethyos filius fuit, fuitq́ vates maximus. De quo quidem & Theocrit.ait. Os Protheos phocas καὶ θεὸς ἐμ ἐνέμε hoc eſt vti Proteusphocas etiam deus exiſtens pauit.¶Bipedũ equorũ,]marini eq prima parte equorum effigiem habent,poſtrema piſcium,qua figura etiam in antiquis marmoribus cernũtur vt aiũt,Bipedũ aũt ait, qm̃ vt ſcri. Ply.pẽnæ q̃ pedũ vicæ datæ ſunt piſcibus,nullis ſupra q̃tuor,quibuſdã binęqbuſdã ternę,aliqb⁹ nullæ,&c.¶Emathię port⁹,]de hacvideto in fi.li.j.Geor.¶ Pallene,]pallene Arcadiæ oppidũ, teſte Ply.hic verò intelligit maro De pallene vrbe Thraciæ,quã habitauit,vt apud Lycophronem apparet,proteus antequàm in ægyptum tranſiret.Dicta autem eſt pallene à pallene filia Sytonis,vt apud Euſta.habetur.¶Nereus.] Oceani &Tethyos fili⁹ teſte Heſiod.quem omnium antiquiſſimum dixit Orpheus argonautica.Neros autem aqua dicitur. ¶Immania armẽ,] humoris cauſſa,vt ſcri.Ply.lib. ix. ſunt in mari animalia maiora. etiam terreſtribus;plurima autem, & maxima in medio mari, ex quibus balenę quaternum iugerũ, piſtres ducenũ cubitorũ.

Proteus. Pallene. Nereus.

¶Phocas,]

Phocæ. ¶Phocas,] vitulos marinos intelligit,qui in terra pariũt pecudum more, nunquam geminis plures educant mammis fœtũ, ipſis in ſono mugitus, vnde nomen vituli acceperunt. Nullum animal præmitur grauiore ſomno,pennis,quibus in mari vtuntur humi quoq; vice pedum ſerpunt, veſtiuntur autem pilis vti piſtris,& balena.

CRISTOFO.

Proteus. ¶Proteus,]deus marinus,Oceani & Thetidis filiꝰ fuit, & vates,qui ab agamẽnone vi coactus.ſecundũ Home.futura prædixit: Sunt qui dicãt ex pallene fuiſſe,& apud ægyptios regnaſſe & ad eum poſt excidium troianum tempeſtate compulſum deueniſſe Agamennona, ſed Herodo.ſcribit parim rapta Helena

Paris ad proteũ. tempeſtate in ægyptum apud canopicum Nili oſtium delatũ, & ab Otone oſtij cuſtode ad proteum deductũ eſſe, ac proteus cognita rapina Helenam,resq; ſuas, illam Menelao reſtituẽdã retinuit,ac triduo parim abire iuſſit Mene. deinde expugnata troia Helenaq; in ea vrbe non inuenta in ægy.venit, atq; illam

Phocæ. à Prot.recepit. ¶Turpes phocas,] phocæ vituli marini dicuntur,ſpirant,vt balenæ.& delphini ac in terra dormiũt & profundum accipiunt ſomnum,præſertim cum multa eſca crapulẽtur, non ſquama,ſed corio bubulo teguntur, parit in littore, & lac prebet,teſte Ariſtotele.qua propter ambiguũ hoc animal eſſe, ideſt aquaticum,& terreſtre,idem philoſophus aſſerit.

ASCENSIVS.

¶Eſt in carpathio,&c.]In hac parte habetur oratio cyrenes ad filium in qua docet eum,quo pacto amiſſarum apum recuperationem à proteo ediſcat,& primo vbi eum inueniat dicens,proteus deus ille marinus,&vates cæruleus,ideſt marinꝰ,eſt in gurgite carpathio,ideſt maris carpathij neptuni,ideſt in quo neptuni pecus cuſtodiat qui,ſcilicet proteus metitur,ideſt tranat magnum æquor piſcibus,ideſt vectus à piſcibus,& curru equorũ bipedum,ſcilicet marinorum tantum in anteriori parte,in qua equis ſimiles ſunt pedes habentium,cum in poſteriori piſcibus ſimiles pedes nõ habeant,iuncto,ſcilicet ad iugum,hic,ſcilicet vates cæruleus reuiſit nunc portus æmathiæ, ideſt Theſſaliæ, aut macedoniæ,patriam,ideſt natale ſolum ipſius, ſcilicet protei,hunc veneramur,&,ideſt etiam nos nymphæ,& ipſe nereus deus aquarum oceani & thetyos filius,grandæuus,ideſt ſecundum orphea antiquiſſimus diuorum,ſup.veneratur hunc,nanq; ipſe vates nouit omnia,quæ ſint,ſcilicet in præſentia,quæ fuerint,ſcilicet præterita,& quæ trahantur ventura mox,ideſt paulopoſt Quippe, quia certe ita viſum eſt,ideſt ita placuit Neptuno,ideſt magno deo noſtro:q.d.neſcio,cur eum Neptunus prætulerit,ſed quia ita viſum eſt deo cenſendum eſt equum eſſe(q̃ ſententia ſanè quã theologica eſt,licet falſis diis attributa,vnde libro.ij.æneí Occidit,& peleus iuſtiſſimus vnus.Qui in teucris & ſeruantiſſimus equi.Diis aliter viſum. Et in principio tertij poſtquàm res aſiæ,priamiq; euertere gentem. Immeritam viſum ſuperis,Sanè quæſtionem habet quomodo æneí. iij. Quæ phœbo pater omnipotens,mihi phœbus apollo, prædixit, vobis furiarum ego maxima pando,per quæ omnem diuinam peritiam ab Ioue.abs quo fata pendent pendere,& ne Apollinem quidem,niſi prius ab Ioue acceperit,diuinare demonſtrat,quomodo ergo neptuno eadem ſit poteſtas: Verũ ſciemus hæc tria numina,iouẽ dico Neptũnũ & Plutonem triplicem apud gentiles theologos habere poteſtatem quæ in Ioue fulmine triſulco in neptũno tridente,in plutone cerbero tricipiti ſignificatur, ideoq; pro plutone Iouem infernum & ſtygium dictum legimus. Quapropter nympha] quæ ſub ditione neptunni eſt neptũnum vt ſummum deorum venerata,etiam eam poteſtatem ei attribuit,quæ Iouis eſt,quaſi verò vt Iuppiter pro neptunno, ita neptunus pro Ioue poni poſſit, cum deus ſit vnus, nomina verò diuerſa, ſed ſub eo nomine colatur ſub quo eius poteſtati ſubiicimur aut numine egemus, verum plus quàm conſtituerã diuagor.)Eſt ergo ita viſum neptunno qui nymphis cum oceano pro ſummo numine eſt,cuius,ſcilicet neptũni ille paſcit ſub gurgite,ſcilicet carpathio,armẽta immania, ideſt ita magna vt tãquàm mala terrori ſint,& phocas,ideſt vitulos marinos,turpes,ideſt torpentes ſomno aut magnas,hic,ſcilicet vates ô nate eſt capiendus tibi,ideſt debet capi à vinclîs, i. in vincula,prius, ſcilicet quàm quicquàm ab eo petas: vt ipſe expediat,ideſt expedite dicat,omnem cauſſam morbi. (Quanto prudentius hæc admonuit.quàm nunc plęriq; facimus,qui remedium morborũ Nota. petimus,nolentes cauſſam abolere ſcimus enim quia quicquid patimur peccata noſtra meruerũt, & tamen quando præcamur finem malorum non facimus finem peccandi.Quia ergo nympha non potuit dare malorũ remedium niſi ceſſaret cauſſa propter quam inducta fuerant,prudenter admonet filium vt cauſſam diſquirat.ea autem fuit mors eurydices quam violare voluerat vt ſuo loco dicetur) & vt ſecundet, ideſt ſecundos faciat aut annunciet euentus,ideſt quæ poſtea eueniant, ideſt remedia,dicimus ergo etiam euentus, quamuis Valla euenta dicendum doceat,ad bonum autem omen pertinet quod dicit ſecundet,non enim certi ſumus dum præcamur vtrum dij ſecundent, at ita ſperandum eſt,Nam ſine vi &c.cauſſam reddit cur vinclîs prius capiendus ſit, quia videlicet ipſe non dabit vlla præcepta ſine vi,ideſt violẽtia,neq; tu flectes illum orando, ideſt per orationem & præces,tende ergo illi capto duram vim, ideſt violẽtiam,ſine remiſſione & vinclâ.ſ.ſine relaxatione doli, ideſt illuſiones eius inanes,ideſt fruſtra incepti per eum frangentur,ideſt fruſtrabuntur demum,ideſt tandem, circùm hæc, ideſt dum hæc fient,aut circũ hæc vincula.Ipſa,ideſt egomet ducam te in ſecreta,ideſt arcanos thalamos ſenis,ſcilicet protei,tunc quum ſol accenderit medios æſtus,ideſt in meridie cum herbæ ſitiunt ideſt deſiccantur calore qui in nobis ſitim generat, & cum vmbra eſt iam grauor, ſcilicet quàm herbæ pecori in ſecreta dicit, quo,ideſt ad quæ ipſe ſenex feſſus ab vndis aur recipit ſe tanquàm in tutiora aut amœniora loca ab vndis,vt tu aggrediare, ideſt inuadas facile,ideſt faciliter ipſum iacentem, ſcilicet oppreſſum ſomno,ideſt ſopore verum,ideſt ſed, vbi. i. qñ tenebis ipſum correptum,ideſt celeriter & quaſi ſimul totum raptum, manibus& vinclîs pro vinculis tum,ideſt tunc variæ ſpecies,id eſt rerum apparitiones & imagines atq; ora,ideſt facies & forme ferarum eludent, ſcilicet te, enim pro quia ipſe fiet ſubito ſus horridus rigẽtibus, ſcilicet ſetis & ſpumans vt aper,hoc eſt ſus ſylueſter & fiet tygris atra,ideſt infeſta & inimica. & draco ſquamoſus,ideſt ſquamis multis tectus,& læena ceruice fulua,ideſt rutila. aut dabit acrem ſonitum, ideſt crepitum flãme, ideſt ignis ardentis ſimilitudinem induet,atq; excidet.ideſt cito elabitur ſic vinclîs, aut abibit delapſus, ſcilicet è vinculis in aquas tenues.ideſt tranſparentes,ſed ô nate,ideſt fili: quãto magis ille vertet ſe in omnis formas tanto magis: cotende, ideſt contrahe & cõſtringe vinclâ tenacia,ideſt ipſum aſſidue & ſemper tenentia,donec ipſe erit,ideſt videbitur talis corpore mutato,ideſt reducto in priſtinam figuram qualem videris ipſum cũ tegeret lumina,ideſt ſopiret oculos ſomno incepto,cum ſcilicet ipſum primum adoriebaris.

PIERIVS.

¶Orãdo flectes,]In Med. codi.orãdo vinces,legere eſt. Alterũ ex his paraphraſis oĩno fuit. ¶Doli demũ circũ hæc frãgentur inanes.]In Med. dictionũ ordo ita habet doli circũ hæc demũ. meliori nũero. ¶Tũ variæ illudẽt ſpecies]Hoc loco plurimũ variatur.Nã in Ro.cod.ludẽt.In Oblõg.pueteri,eludũt, pñti tpe. In Lõgob.In Medi.& plæriſq; aliis.eludent,futuro. Neq; verò reticenda ſunt hoc loco,quæ de proteo Auguſtinus contra academicos diſputat in hunc modum proteus enim ille,vt vos adoleſcentes non penitus poetas à philoſophia contemnendos videatis, in imaginem veritatis inducitur. Veritatis inquam proteus in carminibus oſtentat,ſuſtinetq; perſonam, quam obtinere nemo poteſt,ſi falſis imaginibus deceptus,comprehenſionis nodos,vel laxauerit,vel dimiſerit. Sunt em̃ iſtæ imagines,quæ conſuetudine rerum corporalium, per iſtos,quibus ad neceſſaria huius vitæ vtimur,ſenſus etiam quũ veritas tenetur,& quaſi habetur in manibus,decipere,atq; illudere moliuntur, hic vides.D.Auguſtinum paraphraſi hac, illudent, agnouiſſe,quod ſi,ludent,legas non nihil ſententia remittet.

Hæc ait:& liquidum ambroſiæ diffundit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit,at illi
Dulcis compoſitis ſpirauit crinibus aura,
Atq; habilis membris venit vigor,Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis,quò plurima vento
Cogitur:inq; ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos,
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi,
Hic iuuenem in latebris auerſum à lumine nymphæ
Collocat,ipſa procul nebulis obſcura receſſit.

SERVIVS.

¶Hæc ait,& liquidum Ambroſiæ diffundit odorem,] ideo vnxit eũ,quo poſſit videndi numinis capax eſſe. ¶Habilis.vi.] vegetabilis. ¶Specus in ſin.]nume.hoc ſpecus, in plurali hi ſpecus dicimus. ¶Deprenſis,nautis regis.]Tegere cõſueuit, nã tunc illic nõ erat. ¶Obice,]obiectione,& meliꝰ hic

Obex. obex quàm hæc obex dicimus. ¶Auerſum,] paululũ obliquum à lumine. Et ſciẽdum proteum temporalem accipere diuinitatem, alioquin potuit etiam Ariſtæum cognoſcere latitantem. ¶Iã rapi,]hic diſtinguendũ propter duo epitheta. Syrius autẽ eſt ſtella in ore canis, per quam nimios æſtus accipimus. ¶Sitientis,]in populos ſubſolanos. ¶Caua flu.] alta Luc. Deſeruere cauo tẽtoria fixa lemanno. ¶Vix defeſ.ſe.pa.cõ.mẽ.] auiditatem exprimit tenere cupientis, Vnde eum cõtra matris præceptum cito in proteum impetum feciſſe dicit per qđ incontinẽtes hominum animos docet poeta.

Iam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo,& medium ſol igneus orbem
Hauſerat:arebant herbæ,& caua flumina ſiccis
Faucibus ad limum radij tepefacta coquebant,
Quum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat:eum vaſti circùm gens humida ponti
Exultans,rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore Phocæ.
Ipſe(velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper vbi è paſtu vitulos ad tecta reducit:
Auditiq́ lupos acuunt balatibus agni)
Conſedit ſcopulo medius,numerumq́ recenſet,
Cuius Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas:
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Quum clamore ruit magno,manicisq́ iacentem
Occupat.ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemq́,horribilemq́ feram,fluuiumq́ liquẽtem.

¶PRCBVS.

¶Quũ prote s conſueta petens è fluctibu antra.ibat,] Proteus deus maris ſolitꝰ ſe ĩ omnes fuguras cõuertere.

¶MANCINELLVS.

¶Ambroſię,] ambroſia ſpecies eſt artemiſiæ, ſimplici caule, foliis minimis, flores copioſi erumpũt, quum vua matureſcit, odore nõ iniucũdo. Ply. lib. xxv. Ex hac aũt dij paſti ſunt crediti. Vñ ait Ouid. lib. j. de põto, Nectar, & ambroſiam, latices, epulasq́ deorum. Det mihi formoſa grata iuuenta manu, idem autem eſt ambroſios, quod diuinꝰ & immortalis, perduxit, perunxit, affecit. ¶Dulcis aura,] ideſt vẽtus ſic enim Nonius quoqꝫ hũc locum exponit. ¶Vigor,] fortitudo, firmitas. ¶Deprẽſis,] à tempeſtate oppreſſis. ¶Olim,] Qñqꝫ. ¶Obice,] oppoſitiõe, obiectiõe obices peſſuli ſerę inqt Feſtꝰ. ¶Rapidus ſyrius.] Canis maior habet in lingua ſtellam vnã quæ canis appellatur. In capite autem alteram, quam iſis ſuo nomine ſtatuiſſe exiſtimatur & Syrion appellaſſe propter flãmæ candorẽ, ꝙ huiuſmodi fit, vt præter cæteras lucere videatur. Scribit ita Hyginius Siriao autem luceo, & ſicco ſignificat. Inde Syrius ſtella, quia autẽ de natura maris eſt, homines nimio ſolis ardore fatigat. Ply. ſcri. lib. xvij. ca. xlij. Auem parram oriente ſyrio ipſo die non apparere: & donec occidat. ¶Rapidus,] ſuo enim ardore cuncta rapiendo deſiccat. Hac etiam ratione ſuperius diximus, rapidum ſolẽ appellari, quod hic locus apertiſſime indicat, ita eſſe Rorẽ marinum. ſ. qui amarus eſt Ply. lib. ix. c. xlix. ſic ait Libano is locis putridis, & macris ac roſidis ſeritur, radicẽ habet holuſatri. nihil à ture differentem. Vſus eſt eius poſt annũ ſtomacho ſaluberrimus, quidam eam nomine alio roſmarinũ appellant, hæc ille. ¶Ipſe velut,]ordo eſt, ipſæ conſedit ſcopulo medius, numerumq́ recenſet, cætera per parentheſim claudantur. ¶Olim,] quandoqꝫ Auditi legitur & auditus. ¶Acuũt,]inſtigant. ¶Recenſet.]Retractat, recognoſcit, ¶Facultas,] copia, opportunitas. ¶Manicis,]vinculis.

Ambroſia.
Sirius.
Roſmarinus.

¶ASCENSIVS.

¶Hæc ait, & liquidũ ambroſiæ diffundit odorem. Quo totum &c.] Poſtquàm mater Cyrene filium edocuit quomodo protea adoriri, ideſt per inſidias inuadere & comprehẽdere debeat reddidit eum aptum qui eum & videat & capiat. Nam vt vetus erat ſuperſtitio ſemidei non ſemper, ſed duntaxat quando volebant videbãtur à mortalibus vnde in Buco. Silenus. Soluite me pueri ſatis eſt potuiſſe videri. Reddit autem ipſum aptum ambroſia herba odorifera & ſuaui ad modũ qua dij refecti creduntur, ſed cõmunicatione diuini cibi credebantur mortales in deorum conſortium aſſumi, vnde Æolus æneí. j. Tu das epulis accumbere diuum. Sanè omnia quæ hic habentur figmenta profundiſſimæ ethnicorum theologiæ quadrãt. Nam ꝙ diuinus ille Homerus protea dicit coactum ab agamẽnone illi nec aliter futura prædixiſſe. ſignificat ꝙ vates non ſui compotes ſed à diuino ſpiritu coacti vera dicant vt de balaam latiſſime ſacræ atteſtãtur literæ, & de Sibylla Maro noſter æneid. vj. Quin & regũ hiſtora ſaulem inuitum in ter prophetas raptum atteſtatur. Per protea autem qui ad moralem ſenſum referunt ferè veritatẽ intelligunt quã omnes philoſophi in ſuis opinionibus perquirũt variis eludentem figuris. vnde tot ſunt in omni ſcientia opiniones inter ſe quàm maxime diſcrepantes, cum tamen veritas veritati ſemper quadret, ſed ea diuerſitas aut diſcrepantia eſt in ingreſſu dũtaxat, quia perſeuerauerit & vinculis manibusq́, ideſt toto conamine veris ſcientiis comprehendendis ſtuduerit, tandem eas in propria forma comprehendet. nam nihil eſt ipſa veritate fortius vt in ſanctis literis legimus, ipſa tandẽ ſemper prę ualet atqꝫ omnia monſtra errorũ & mèndaciorum deprimit de qua Cic. O magna vis veritatis que contra omniũ ingenia, calliditatẽ ſolertiam, cõtraq́ fictas hominum inſidias ſe per ſeipſa defendit. De Proteo autẽ licet multa iam vidimus addam ex lãdino hæc. proteus aũt deus marinus, Oceani & tethyos filiꝰ fuit & vates qui ab agamẽnone vi coactus ſcdm Homerũ futura prędixit. Sunt qui dicũt ex pallene fuiſſe & apud ægyptios regnaſſe, & ad eum poſt excidium troianũ tempeſtate compulſum deueniſſe agamennona. Sed herodotus ſcribit parim rapta helena, tempeſtate in ægyptum apud canopicũ nili oſtium delatũ, & ab othone oſtij cuſtode ad proteum deductũ eſſe, at protea cognita rapina helenam menelao reſtituendam cũ rebus eius retinuiſſe, ac triduo parim abire iuſſiſſe, Menelaũ deinde expugnata troia helenaq́ in ea vrbe non inuenta in ægyptum veniſſe atqꝫ illum à proteo recepiſſe, hæc ille quæ multũ ab his quæ Homerus & Virgilius tradunt diſcrepant ſicut & alia multa inter græcos hyſtoriographos vñ nõ ab re ab Iuuenale dictũ eſt, Et quicquid græcia mẽdax. Audet in hiſtoria idẽ Landinus protea ſenem dicit, quia nihil antiquius veritate, ad eum ductũ ariſtæum à matre per quam rationẽ intelligit: ratio enim inquit & nõ appetitꝰ optima dux eſt ad veri inquiſitionẽ, eundẽ in antro latere, quia veritas in obſcuro latet. In varias formas mutari, quia decipimur ſpecie recti, donec ĩ formam humanam. i. ad verũ ratiõis iudiciũ per longã inquiſitionem redire cogimur, ſed ſatis ſuperq́ philoſophati ſumus. Nemo eſt tam infœcũdi ingenij qui in re tam fertili nihil frugis bonæ inuenerit. ¶Ordo igitur eſt. Supple. Cyrene mater ariſtæi ait hæc. ſ. quæ dicta ſunt, & diffundit odorẽ ambroſię i. ambroſiam ipſam odoriferã, liquidũ. i. fluentẽ & mũdum: quo ſcilicet odore ipſa perduxit, ideſt imbuit (tractum ab iis qui inaurant. Vnde Perſius Saty. ij. Auro ſacras ꝙ ouato perducis facies) totũ corpus nati, ideſt filij videlicet ariſtæi, atqꝫ, ideſt ſed dulcis aura, ideſt fragor per auram diffuſus aut ventus ſpirauit illi, ſcilicet ariſtæo ſic perfuſo, & hoc crinibus compoſitis (vt eũ deorum prognatum genere ſignificaret filium nec à proteo reſpueretur aut vt mortalis perciperetur imbuit capillos eius eo odore quo deorum imbui ſolent, vnde venus Æneidos. ij. volẽs ſe dum abiret ſignificare deam ambroſiæ odorem capillis ſuis dedit, vnde dicitur ibidem. Ambroſiæq́ comæ diuinum vertice odorem, Spirauare) Atqꝫ vigor habilis, ideſt vegetus & agilitans deoq́ conueniens. (Nã inceſſu & agitatione corporis etiã diui apparere ſolẽt, vnde æneidos. j. Et vera inceſſa patuit dea) venit, ideſt acceſſit per imbutionem ambroſiæ membris, ſcilicet ariſtæi ſpecus, ideſt antrum ingens, eſt in latere montis exeſi ſcilicet vetuſtate aut impetu aquarum. (De antro autem chironis dicit ſtatius in achilleide. Pars exhauſta manu partem ſua ruperat ætas) quo, ideſt ad quod ſpecus aut quem ſpecum (vtrunqꝫ enim dicitur) plurima vnda cogitur, ideſt impellitur, vento, & ipſa ſcindit ſeſe, ideſt ſeipſam in ſinus reductos, ideſt refluos ita vt vltra fluere nequeat vnda, vnde addit, quæ ſupple vnda eſt aut appoſitorie, vnda dico exiſtens ſtatio, ideſt locus vbi ad tẽpus ſtant naues, tutiſſima, ſcilicet à periculo procellarum & vẽtorum, nautis deprenſis, ideſt in ipſa tempeſtate in mari offenſis, & ita oppreſſis olim, ideſt quouis tẽpore. Deprendere dixit pro deprehendere ſicut prendere pro prehendere. Eſt autem deprehendere, aliquem offendere in ipſo facto vt qui adulterũ in ipſo facto inuenit deprenhit ipſum ſeu deprehendit ipſum, vnde Horatius. j. ſermonũ. Deprendi miſerum eſt fabio vel iudice vincam. Reſcimus autem poſt factum. Quia ergo naute in ipſo facto audaciæ ſcilicet qua audent cœlo turbido mare ingredi, à tempeſtatibus opprimuntur aptiſſime dicuntur deprendi. Proteus tegit ſe intus, ideſt in ipſo antro medio obice, i. obiectiõe, vaſti, ideſt valde ampli ſaxi. Nympha ſcilicet cyrene, collocat hic ideſt hoc dicto, iuuenem, ſcilicet ariſtæum in latebris auerſum à lumine, ideſt ab ea parte qua ſaxum obiectum erat lumini, & ipſa reſiſtit procul nebulis exiſtens obſcura hoc eſt ſepſit ſe & filium nebulis ne à proteo videantur ſicut æneiũ. j. Venus Æneam, cum achate nebulis obduxit. Syrius, ideſt ſtella ardẽs in ore canis rapidus, ideſt raptim æſtiuans, ardebat, ideſt ardenter ſplendebat celo, ideſt per cœlum torrens, ideſt inurẽs, indos ideſt populos indiæ, ſitientis, ſcilicet ex æſtu & ariditate, cum ſint ſubſolani, & ſol igneus, i. ardens & rutilans vt ignis, hauſerat, ideſt expleuerat, medium orbem, ideſt dimidiũ curſus ſui diurni, hoc eſt iam tranſactus erat meridies, quo ſol eſt in medio cœli, herbæ arebant, ideſt deſiccabantur, & radij ſcilicet ſolares coquebant, ideſt more eorum quæ coquuntur ebulliebant flumina caua, ideſt profunda exhauſtis aquis caua apparentia, & tepefacta ad limum, i. vſqꝫ ad fundum. & faucibus ſiccis, ideſt aqua deſtitutis tunc dico, quũ, ideſt quando proteus ibat è fluctibus pe

Veritas.
Proteus.
Deprendere.
Reſcire.

ſtibus petens antra conſueta gens humida, ideſt genus animalium hoc eſt piſcium humidorum, ponti vaſti, i. ampli. i. in ponto verſari ſoliti exultans diſperſit late circum eum rorem amarum, ideſt marinū qui amarus eſt. Phocæ, i. vituli marini in quibus profundiſſimus eſt ſopor, ſternunt ſe ſomno, ideſt propter ſomnum quo opprimuntur, in littore, quia tam in terris quàm in aquis degunt. Ipſe, ſcilicet proteus conſedit, ideſt locum ſedendi cœpit medius, ſcilicet inter pecora ſua ſcopulo, ideſt lapide extante in aquis & recenſet, ideſt enumerat & ad ſenſum redigit aut renouat, numerum, ſcilicet pecorum ſibi commiſſorū, velut cuſtos ſtabuli, ideſt qui curam habet numerandorum pecorum ſupple recenſet numerum eorum. olim, ideſt quouis tēpore in montibus, ideſt in iis locis vbi pecus per totam æſtatem in montibus contineri ſolet, tunc dico recenſet, vbi, ideſt quando veſper reducit è paſtu ad tecta, ideſt ſtabula vitulos, & vbi agni auditi, ſ. à lupis, acuunt, ideſt acriori fame irritant lupos, balatibus, ſcilicet ſuis, hoc eſt ſic ſedet proteus ad numerandos vitulos marinos & reliquum pecus ſibi neptuno commiſſum, vt paſtores in mōtibus ſedent ad numerandos vitulos & agnos ſuos. Cuius, ſcilicet protei, quoniam facultas, ideſt facilitas capiendi & oportunitas eſt oblata ariſtæo, ipſe ſupple ariſtæus vix paſſus ſenem componere membra defeſſa, ruit ſupple in eū clamore magno. (In qua re ſeruatur decorū ætatis, iuuenes em̄ auidiores ſunt in principio rerum gerendarū, & ideo prius dixit ariſtæum iuuenem dicens. Hic iuuenem in latebris &c.) & occupat manicis, ideſt manuum vinculis, iacentem, ſcilicet protea. Ille, ſcilicet proteus non immemor, imò quàm maxime memor, ſuæ artis, qua ſcilicet elabi ſolebat contra, ideſt ex aduerſo obnitendo trāſformat, ideſt transfigurat ſeſe, in omnia miracula rerum, ideſt in omnes formas mirandas & horrendas de quibus prius dictum eſt, ſup. & in ignem & feram horribilem & in fluuium liquentem, ideſt fluidū, non ꝙ talis eſſet, ſed quia talis apparebat.

PIERIVS.

Hæc ait & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,] Quo totum nati corpus perduxit. Vtrunq; verbum in Romano codice diuerſum eſt, vbi legitur depromit odorem, & corpus perfudit. In aliquibus etiam Ambroſia ablatiuo caſu, integrum autem lectoribus ſit, quam maluerint lectionem admittere, quum néq; hæc, néq; illa mihi reprehenſione digna videatur. ¶ Spirauit crinibus aura,] In Romano codice auras, eſt, quod non placet. ¶ Auerſum à lumine nympha collocat,] Romanus codex, & plæriq; perueteres, auerſum lumine, abſq; à, præpoſitione ſeparatiua legunt. In aliquot, auerſum à limine, habetur. ¶ Ipſa procul nebulis obſcura receſſit,] Vetera omnia exemplaria, quotquot habui, reſiſtit, legunt. Hoc eſt retro vel in receſſu ſiſtit. ¶ Iam rapidus torrens ſitientis ſirius indos,] Sirius, forſitan negocium faceſſat, quia, ſerius, in codicibus aliquot antiquioribus legitur. Sed enim id ea de cauſſa factum, quod quum σεῖριος. Græce per, ει, diphtongum prima ſyllaba ſcribatur. ex latinis alij primam, ex diphthongo alij ſecundam vocalem acceperunt, ſyllaba tamen nihil imminuta. Quia verò ſunt, qui ſirium in hoc loco importune inſertum à poeta ſuſpicentur. his reſponſum facio Virgilium ad antiquorum eruditionem reſpexiſſe, ſiquidem ſol & σειρ & σευσος & σειριος apud veteres appellabatur quin etiam ibycus poeta lyricus. aſtra omnia ſiria vocat. ¶ Diſpergit amarum.] In Mediceo & aliquot aliis, diſperſit, præterito legitur. ¶ Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore phocæ,] In Roma. codice & aliquot aliis de meliore nota. Diuerſæ, quod & venuſtius, & doctorum ſermoni accommodatius videtur. ¶ Auditiq; lupos acuunt balatibus agni,] Hoc etiam placet, quod in Romano, & in Mediceo codice legitur. Auditis, quippe Balatibus. ¶ Conſedit ſcopulo medius,] In Romano codice legere eſt. Conſidit, mutatione ſolita eius manus. Sed quid illud quod in Longobardico: Recenſiit, pro recenſuit, vtcumq; ſcribere voluerint, verſu dactylico reperitur, Ariſtæo enim ſtatim irruente iam manus ipſe ſenex ſuum peregerat, ſeq; tradiderat quieti. Sed enim, recenſet. in probatioribus habetur exemplaribus.

SERVIVS.

Verum vbi nulla fugam repperit fallacia: victus
In ſeſe redit: atq; hominis tandem ore locutus:
Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras
Iuſſit adire domos? quid'ue hinc petis? inquit at ille,
Scis Proteû, ſcis ipſe: néq; eſt te fallere cuiquam,
Sed tu deſine velle: deûm præcepta ſecuti
Venimus huc: lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. ad hæc vates vi deniq; multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco:
Et grauiter frendens ſic fatis ora reſoluit.
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat & rapta grauiter pro coniuge ſæuit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps:
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaq; Pangæa, & Rheſi Mauortia tellus,
Atq; Getæ, atq; Hebrus, atq; Actias Orithyia.
Ipſe caua ſolans ægrum teſtudine amorem.
Te dulcis coniux: te ſolo in littore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat.

Verum vbi nulla fugā reperit fallacia, victus In ſeſe redit: atq; hominis ore,] humana, ſcilicet voce, Nā quis te iuuenum confidentiſſime quiſnam, hodie enim, nam, particula poſtponitur, antea præponebatur. Terētius in Phor. Nam quæ eſt anus à fratre egreſſa meo. ¶ Scis proteû,] Vocatiuus græcus vt orpheû. ¶ Néq; eſt te fallere cuiquàm,] alij quicquā legūt, hoc autem dicit cum omnia noueris, deſine aduētus mei cauſſam velle cognoſcere. ¶ Deum præcepta ſecuti,] propter matrē. ¶ Grauiter frendēs,] cum ingenti tumultu. ¶ Non te nullius exercent numinis iræ,] non humilis: ſed magni. ¶ Magna luis commiſſa tibi,] id eſt magnorum ſcelerum eſt iſta perſolutio. Et alij ita diſtinguunt, vt ſit à te cōmiſſa alij. ¶ Tibi has. m. o.] Non humile autem numen dicit Tiſiphonē, ideſt mortis vltricem: nā ideo Tiſiphone dicta eſt quaſi cui cura ſit τισιφονοῦ, ideſt mortis vltio. ¶ Haud quaquam ob. meritum,] ideſt nō tales quales mereris, nam eius vxoris cauſſa mortis fuiſti, inferret autem digna ſupplicia, niſi fata prohiberent, quibus fauentibus ira numinum maiora infert, licet maiora non poſſit. ¶ Moritura puella,] merito non vidit quippe moritura. ¶ Seruantem,] ideſt tenentem, vt tātas ſeruabat filia ſedes. ¶ At chorus æqualis dryadū,] Et eurydice ergo dryas, & bono cōpendio eius prætermiſit interitum. ¶ Supremos implerunt montes,] Summos vt proh ſupreme iup. ¶ Flerunt rhodopeiæ arces.] Rhodope mōs eſt thraciæ. ſicut Pangea Rhœſi, mauortia tellus, quam poſtea Rhœſus tenuit: & eſt prolepſis ex perſona poetæ. Quo enim tēpore Orpheus fuit, Rhœſus necdum regnabat in Thracia. ¶ Hebrus,] fluuius Thraciæ gelidiſſimus. ¶ Attias orithyia.] Athenienſis nympha, quam boreas in ſuū matrimoniū rapuit, ipſe eſt orphe⁹. ¶ Caua. t.] Periphraſis citharæ, cuius vſus repertus eſt, hoc modo cum regrediēs Nilus in ſuos meatus, varia in terris reliquiſſet animalia, relicta etiam teſtudo eſt que cū putrefacta eſſet, & nerui ei⁹ remanſiſſent extēti, intra corium percuſſa à mercurio ſonitum dedit, ex cuius imitatione cythara eſt cōpoſita. ¶ Ægrum amorem,] Mœſtum, deceptum. ¶ Solo in littore,] deſerto, in quo ſine vxore morabatur.

Nam.

Tiſiphone.

Cithara.

PROBVS.

Altaq; pāgea & rhœſi mauortia telus.] Pageus mōs eſt & Rhodope thraciæ. Rheſi tellus thracia, quæ pri⁹ dicta eſt Aria ab areo rege patre Thracis, & Edoniæ, à quo thracia dicta eſt, & quædam gens eſt edime, Latine autem interprætatur anſa. matria ſiue mauortia. Mauors autem dicitur magna vertens deus.

MANCINELLVS.

Nam quis,] pro quiſnam. Eſt cuiquàm pro datur cuiſquàm. ¶ Velle.] ſcilicet fallere. ¶ Glauco,] cæruleo, viridi, vt latius li. iij. Geor. probauimus. ¶ Frendens,] dentibus inſonās. ¶ Fatis,] oraculis, ſunt em̄ fata, quæ dij fantur de quibus latius ſupra. ¶ Luis,] per i, non per e, in antiquis legitur. Luis ergo. ideſt purgas, vt ibi. Poſt mihi non ſimili pœna cōmiſſa luetis. Luo enim à luce dicitur, vt ſcrib. Varro, haud quaquam ob meritum non ſecundum meritum, maiores enim meritus eſſes. ¶ Sæuit,] ordo eſt, & pro rapta coniuge ſæuit grauiter pro ſæuiret ni fata reſiſtant. ¶ Pangæa.] pāgæus thraciæ mons eſt, teſte Ply. li. iiij. componitur autem à pan, qđ eſt totu m, & gæa terra. ¶ Rhœſi tellus,] Thraciæ partē poſſedit Rhœſus,

Pāgæus.

dit Rhœſus,vbi Mars omnium deus,vt Mela ſcribit.¶Getæ,]
de his ſuperius.¶Hebrus,]videto æglo.x.¶Attias orythya]
ideſt athenienſis,nam vt Euſebius ſcribit Erichtonij Vulcani fi
lij filiam Orithyā Boreas Ariſtæi filius Thrax rapuit, que fa-
bula ventum fingit,latius etiam Oui.li.vj.meta. ſcri.in fi.ſcili-
cet Hebrus & us,atq; & breues pro lōgis more ſuo,per Diaſto-
lem.Atthias,atthis regio in qua erant athenæ:ſecundum t,ha-
bet aſpiratum.inde atthias patronymicum.i.Atheniēſis. ¶Te
ſtudine,]i,cheli.¶Te dulcis cōiux.]Epanalepſis eſt.i. replica
tio,ſeu anaphora.i.relatio vel repetitio.

CRISTOFO.

¶Nam.Quis,]ideſt quiſnam,& eſt anaſtrophe,in qua præpo-
ſitio poſtponitur.vt Tranſtra per& remos.¶Cōfidentiſſime,]
Magna enim eſt confidentia audere accedere ad Proteum,ideſt
ad difficultatem veri inueniendi.¶Scis proteū,]Sola enim ve
ritas ſeipſam nouit,nec à quocūq; decipitur. ¶Ardētes oculos
lumine glauco ardentes,]ſplendentes,ingenij enim acumē in-
dicat ſplendor in oculis, idem notat color glaucus in pupillis,
hinc eſt,q pallas quæ dea ſapiētiæ habetur γλαυκῶπις cogno-
minetur, eſt aūt glaucus color quē latini veteres ceſiū dixerūt,
vnde ceſiam glaucopiam appellarunt,dicitur aūt ceſia,teſte Ni-
gi.de colore Cœli quaſi cælia.¶Orpheus,]fabula nota eſt, Or
pheū vxorē habuiſſe Euri,quæ dum Ari. fugeret per loca her-
bis,floribusq; ornata,latentem,ſerpentem calcauit,cuius vene-
nato morſu extincta ad inferos deſcendit, eſt autem Eurydice
humana anima,quæ dicitur Eurydice.i.altum iudiciū habens,
propterea,q rationalis eſt,hæc nubit Orpheo cum corpori cō-
iungitur,& amatur ab Ariſtæo.i.ab optimo,illi aūt corporis vo
luptatibus irretit,idē ū ſunt flores herbæ,quæ terræ ſunt pul-
chritudo optimum, quod eſt per illa fugit atq; à ſerpente, ideſt
à peccato,quod inter illas voluptates latet,interimitur,& ad in
feros demergitur,ſed conceditur Orpheo,vt illam ſono citharę
ideſt actionum cōpoſitione,quo maxima harmonia eſt,vnū vir-
tus exoritur ab inferis reuocet.i.à vitiis liberet: ſed ea lege, ne
reſpicias.i.ne in vitia relabatur,nam relapſa habitum facit.

ASCENSIVS.

¶Verum vbi nulla fugam &c.]Oſtendit quomodo proteus cō
ſtantia & pertinaci oppreſſione ariſtæi victus in formam huma
nam rediit & edocuit cur dij paſſi ſint apes eius interiiſſe,quod
eueniſſe dicit ob mortem eurydices coniugis orphei,quā dum
ariſtæus opprimere volens perſequeretur à ſerpente morſam &
extinctam ad inferos deſcendiſſe docet & ab orpheo fruſtra re-
petitam,quam rem late exequitur poeta,nam in eam finē ope-
ris in quo galli laudes continebantur conuenit. Reperit eſt hic
præſentis nam in præterito ſolet p,duplici ſcribi & primā pro-
ducere.Confidēs & confidētia in malā partē,accipi ſolent, fidu
cia in bonā,confidimus autem aliis, fidimus in nobis. ¶Ordo
eſt.Verum.i.ſed,vbi.i.poſtquam nulla fallacia.ſ.protei,repetit
ideſt inuenit & obnitet:fugā,i.fugiēdi facultatem ipſe ariſtæus
victus redit in ſeſe.i.ſeipſum,atq; ipſe locutus,ideſt loquēs tan
dem ore hominis,ideſt humano,inquit ô confidētiſſime & ma
ximam confidentiam habens,ita vt nullis monſtris deterrearis
quo minus inceptū peragas,nā quis pro quiſnam iuſſit te adire
noſtras domos.quidve petis hic.i.in noſtris domibus? At,i.ſed
ille.ſ.Ariſtæus ſup.inquit aut reſpondit ô proteū tu ſcis ipſe in-
quàm,ideſt tu per te nullo docente cum ſis vates & tam præſen
tiū quàm futurorū ſcius,ſcis.ſ.quid petā neq; cuiquàm eſt ſup.
permiſſum aut datum fallere te aut neq; eſt.i.contingit te falle
re quicquàm.i.in quouis aut cuiquā.i.cuiuis;eſt fallere te,ſed tu
deſine velle.ſ.cauſſam aduentus mei ex me cognoſcere.cum.ſ.
oīa per te noſcas.Aut tu deſine velle ſup. fallere me tot mōſtris
& eluſionibus hoc eſt ſicut nec falli potes à quoquàm ita nec fal
lere debes quēquā. (Sed querc' ſi oīa nouit proteus quo modo
non nouit aduentū ariſtæi, & ſe in vincula ab eo coniiciendū?
aut quo modo deus vinci potuit? Verum ſcies quod prius dixi
mus protea diuinādi poteſtatem à ſe nō habere,vnde dictū eſt.
Quippe ita neptuno viſum nec ſemper diuinādi furore rapi,ſed
tunc tantū cū ira parcitus eo q vinculis detentus ſupra ſe rapie
bat quo circa vt propheticū furorem concipiat cōſuluit mater
quæ eius mores nouit ipſum in vincula cōtrahere & adoriri po
tuit autem ariſtæus & quia iuuenis & ille ſenex, & quia deorū
quoq; ſtirpe creatus, & quia vt dictum eſt poſtquàm ambroſia
perfuſus erat habilis membris venit vigor)nos ſecuti præcepta
deūm,ideſt deorū & potiſſimum matris venimus.i.acceſſimus
huc.i.in hunc locum vbi nunc ſumus quæſitum,i. ad inquirēdū
rebus lapſis.i.deperditis,oracula,ideſt deorū conſilia & reſpon
ſa per quæ remedium obtineamus. Tantum,ideſt duntaxat hoc
effatus ſupple eſt ariſtæus(aptum eſt autem diuinatiōibus ver-
bum effatus)vates,ſcilicet proteus intorſit deniq;,ideſt tandem
ad hæc,ſcilicet effata& verba ariſtęi,quia.ſ.audierat deos id vel
le,intorſit dico multa vi,i.violentia oculos,ardentis ex commo
tione animi,lumine glauco.i.cæruleo, & frendens grauiter.i.
cum ingēti tumultu,reſoluit ora fatis.ſ.dicēdis.i. oraculis pro-
nūtiādis.i.incepit effari oracula diuū,tu luis.i. perſoluēdo pur
gas magna commiſſa (ſic Mācinellus alij lues legūt vt ſit ma-
gna lues eſt cōmiſſa tibi)orpheus miſerabilis.i. dignus miſera
tione
tione ſuſcitat,ideſt excitat & procurat tibi cōtinuo ita vt vna pe
na ſedata altera exoriatur(hoc enim eſt ſuſcitare penas) has pe
nas,ſcilicet quas dediſti.& dabis ni.ideſt niſi fata reſiſtant,ideſt
aliter diſponāt haud quaquàm,ideſt nullo pacto ob.i.ſcdm me-
ritū qa maiores lōge meruiſti,& ſæuit grauiter pro cōiuge,ſ.eu
rydice rapta.ſ.ab inferis poſtq; ipſe retroſpexerat.(Ego malim
dicere eā reſtrictione,ni fata reſiſtant reſpicere ad verbū ſuſcitat
ſicut dixi q orphe' eas pœnas ſemper excitaret niſi fata reſiſtāt
quàm ſicut Mancinellus vult vt ſit ordo ſæuit pro ſæuiret niſi fa
ta reſiſtant,quia reuera ſæuit,ſed ſi fata obſiſtant nec quicquàm
& fruſtra quia nocere non poſſet ſed potius placari cogeretur)
Oſtendit cur ſæuiat pro coniuge rapta dicēs. Ille],ſcilicet coiūx
orphei eurydice,quidem.i.certe dum fugeret, ideſt præcipitan
ter ſine conſideratione per flumina te inſequentē,vt ſcilicet op-
primas eam,ipſa puella.i.adhuc iuuencula coniux orphei mori
tura.i.properās ad mortē quāuis neſciret non vidit in alta her-
ba ante pedes,ſ.ſuos eum oculos in te retorqueat hydrū.i.ſerpē
tem aquatilem immanē.i.valde magnū & ſæuū ſeruātem.i.de-
fendentem,ne quis accedat ripas.i.margines fluminū.At,ideſt
ſed chorus dryadū,nympharū arborū æqualis.i.coæuus hoc eſt
nymppe coæue eurydices,implerūt clamore.i.vlulatu ob mor-
tē eurydices,montes ſupremos.i.altiſſimos, arces.i. ſummita-
tes.rhodopeie.i. rhodopes montis thraciæ flerunt,& pāgea al-
ta.i.mons thraciæ flerunt(declinatur autem hic pāgeus & plu-
raliter hæc pāgea ſicut iſmarus taygetus dindimus gargarus&
alia multa)& tellus mauortia.i.in qua mars potiſſimū domina
tur, & quā poſtea rhœſus habitauit& tenuit in thracia vbi mars
gradiuus dicitur(quod vocabulū neq; græcū neq; latinū eſt.Eſt
ergo vt Seruius dicit prolepſis ex perſona poetæ nam quo tēpo
re nymphe eurydices mortem fleuerunt rhœſus nondum natus
erat qui poſtea ad bellum troianū veniſſe dicitur non autem eſt
eiuſmodi vitioſa ſicut ſi ex perſona loquentiū eſſet)tellus ergo
mauortia vnde,ſ. mars oriundus dicitur rhœſi illius regis qui
poſtea eam partem thracię tenuit ſupple fleuit.Atq; getæ,i. vici
ni thracię populi atq; hebrus fluuius thraciæ & orythia nym-
pha illa attias.i.attica ſeu athenienſis in thraciam à borea rapta
ſup.fleuerunt.(Eſt autem patronymicū à patria deductū attias
ſicut medea colchis dicitur.& troianæ mulieres iliades:Manci-
nellus ſentit ſcribendū athis quod tortellius negat. (Ipſe.ſ.or-
pheus,ſolans,amorē ægrū.i.miſere affligentē teſtudine caua.i.
cheli,aut cithara in morē teſtudinis facta aut ex teſtudinis imi-
tatione inuenta,ô dulcis coniux.ſ. eurydice canebat te, canebat
inquàm te in littore,ideſt vbi ipſe ſolus quia,ſine te erat,& ita ca
nebat ſecum canebat dico te die veniente & canebat te die dece
dente,ideſt occidente ſole.

PIERIVS.

¶Verum vbi nulla fugā repperit fallacia,]In aliquot ant.codi.
pellacia,ſcriptū eſt.In Med.vtrūq; &,pellacia,& fallacia,notatū
eſt.¶Atq; hoīs tandē ore locutus,]Nimirū eſt quod in cod.ali
quot antiquis poſt, Tandē,habetur,importune inculcatum eſt,
quum huius ſuppoſiti,quod eſt,locutus,verbū,inquit, tertio ſit
verſu collocatū. ¶Scis proteū ſcis ipſe,]Sunt antiqui co. manu
ſcripti,in quibus legitur,proteus,vocatiuo caſu.Atticorū idio-
mate.ω πρωτευ. Sed proteū.κοινῶς,receptum eſt latinis. ¶Deū
præcepta ſecuti venimus huc lapſis quæſitum oracula rebus,]
In Roma.& aliquot aliis codic.antiquioribus,nō huc ſed hinc,
legitur,membraq; ita diſpoſita ſunt,vt deum præcepta ſecutive
nimus,continenter legatur,mox hypodiaſtole ſignata.Hinc la
pſis quæſitum oracula rebus,ſubiungatur,quamuis in Oblon-
go,laſſis,legatur.& in aliquot aliis,labſis, per characteriſticon
præſentis. Erat etiam in Mediceo prius, hinc, ſcriptum aliena
inde manu factum,huc,altera lectione abraſa. ¶Tantum effa-
tur ad hæc vates,]Quod in Longobard.legitur, tantus ad hoc
fatus vates.In memoriam mihi adduxit Teren. Scaurum ſuper
hoc ſolicitum fuiſſe,quo pacto,effatus,ſcribendum eſſet, vbi ſe
miuocales ait geminare,ideoq; effatus.non,exfatus,vel ecfatus
dicendum, Sanè crediderim aliquid huiuſmodi fuiſſe prius in
eo codic.Vnde Longobard.exſcribebatur, datamq; inde anſam
reliqua ſubuertendi. ¶At chorus æqualis dryadum clamore
ſupremos implerunt montes.]In Roma. codi. & aliquot aliis,
Supremo.legitur,vt clamoris magnitudo declaretur. Sed enim
ſupremos,quippe montes,Serui.agnoſcit, vt illud, pro ſupre-
me Iuppiter.¶Altaq; pangæa & Rhœſi mauortia tellus,] in co
dicibus aliquot antiquis, panchai,legitur, vt ſit alta tellus pan
chai,& mauortia tellus Rhœſi.Sed enim παγγαιον, eſt montis
nomen,caſta igitur lectio,pangæa, panchaia enim pertinet ad
arabiam de qua libro. ij. Georgico.Totaq; thuriferis panchaia
pinguis harenis. ¶Atq; getæ, atq; hebrus, atq; actias ori-
thya,] Hic quoq; verſus in codicib.omnibus antiquis, quos
verſare potuimus,eodem modo habet, quo ſuperior ille, atq;
ephyre,atq; opis,& aſia deiopea,ita enim legitur atq; getæ at-
q; hebrus & actias orithyia,nulla ī tritimemeri colliſione facta,
cuius pedes ita diſcludi debent, atq; getæ atq; hebrus & actias
orithyia. ſi cui tamen atq; illud ter repetitum magis placeat,
quod ita verſus ſcriptus ſit in Valerij probi codice maliteq;
in pentimemeri potius breuem pro longa poſitam, vt locus
ille cōmu-

ille communis eſt, non laboro. Orithyiam verò quadriſyllabã eſſe dictionem, ea dimenſione, qua pœonicum quartum à maiori circũſcribimus duabus mediis ſyllabis per diphthongum notatis. Indicant homeri verſus. μαιρα και ωρειθυια, & alibi, λυ πλοκαμος ταμαθεια και ωρειθυια. ¶ Te veniente die, te deceden te canebat. [In Mediceo, & aliquot aliis antiquis, diſcedẽte, habetur. Sed enim, decedente receptum eſt.

Tænarias etiam fauces, alta hoſtia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingreſſus, manesq́ adiit, regemq́ tremendum,
Neſciaq́ humanis precibus manſueſcere corda.
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Vmbræ ibant tenues, ſimulachraq́ luce carentum,
Quàm multa in ſyluis auium ſe millia condunt:
Veſper vbi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atq́ viri, defunctaq́ corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæq́ puellæ,
Impoſitiq́ rogis iuuenes ante ora parentum,
Quos circùm limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardaq́ palus innabilis vnda
Alligat: & nouies Styx interfuſa coercet.
Quin ipſæ ſtupuere domus, atq́ intima Lethi
Tartara, cœruleosq́ amplexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitq́ inhians tria Cerberus ora:
Atq́ ixionei vento rota conſtitit orbis.

SERVIVS.

Tænarias etiam fauces.] Tænarus. Laconiæ promontorium eſt circa finem Maleæ, vbi inferorum dicitur eſſe deſcenſus. Manes'que adiit regem'que tremendum. Hęc omnia ad laudem pertinent citharæ, qua fretus iſta ſuperauit. ¶ Neſciaq́ humanis præcibus manſueſcere corda.] Ad exitũ futuræ rei reſpexit, nõ ad principium, nam primo meruit Euridicē. ¶ Erebi de ſedib⁹] imis. De interioribus tenebris inferorum. ¶ Implexę] inuolutę, implicitæ ἐνλίχμεναι. ¶ Ixionei vento rota,] deeſt cum, & dicit cum vento ſuo rota cõſtitit, i. cũ cauſſa volubilitatis quieuit.

PROBVS.

¶ Tęnarias ẽt fau.] Tęnarios eſt laconię litt⁹, ĩ quo ſpecus eſt p quẽ Hercules exiſtimaĩ deſcẽdiſſe ad inferos, & Orphe⁹.

MANCI.

Tænarias etiam fauces,] Tænarus in laconica promontoriũ aduerſum aphryicæ, rippa erecta eſt, ſacram. Neptuni ędem cõſtructã cõtinẽs in luco, ꝓpinquaq́ ſpelũca eſt, per quam cerberũ ab inferis ſuperius reductum ab Hercule. fabulæ canunt. Soli. ſcrib. & Stra. libro. viij. ¶ Fauces,] anguſtos adit⁹. ¶ Erebi,] dicunt erebũ eſſe terræ ꝓfundiſſimũ, & abſcon-
Erebus. ditum locum, ſeu inferorum profunditatem atq́ receſſum, erebenos autem græce, latine obſcurum ſignificat. ¶ Cocyti,] videto librum. j. Georgicorum; ¶ Styx,] latius ſupra. Tartara iam diximus. ¶ Eumenides,] de iis libro primo. Georgico. ¶ Cerberus,] iis dicitur quaſi creboros, ideſt carnem edens, nam Creas caro eſt, Boros dens, de hoc Seneca in Hercule furẽte ait, poſt hæc auari ditis apparet domus, hic ſæuus vmbras territat ſtygius canis, qui terna vaſto capita concutiens ſono, regnum tuetur ſordidum tabo caput lambũt colubrę, viperis horrent iubæ. Longiusq́ torta ſibilat cauda draco par ira formę &c. ¶ Inhians,] intentus, concupiſcens. ¶ Tenuit,] clauſit, vt illud intentiq́ ora tenebant, pro claudebant, pro nec eſt aliter exponendum, quod & hic locus indicat. ¶ Ixionei orbis.] videto libro tertio. Georgi. ¶ Vento,] quo quidem moueri ſolebat. cum vento ergo reſtitit.

CHRISTO.

Tenarus ¶ Tænarias,] in laconica regione promontorium eſt circa finem malei montis, in quo quia hiatus eſt, & ex eo agente ſpiritu murmura audiuntur inferorum dixere fauces. ¶ Conſiſtit,] reſtitit, non mota eſt iamq́ pedem, maxima commiſeratio, quod veluti nauis, quæ multas euaſerit tempeſtates, in portu perierit, & eſt pathos ab eo quod eſt præter ſpem.

ASCENSIVS.

¶ Tænarias, &c. Proſequitur materiam incœptam oſtendens quomodo Orpheus ad inferos deſcendens coniugem recuperauerit ea lege, vt non retroſpiceret, quam retroſpiciendo tamen amiſerat, quam rem ſatis modulate Boetius quoq́ concinnit in de conſolatione philoſophica, nec difficilis excogitatu eſt allegoria, ſi animaduerterimus quid in ſanctis literis ſit retroſpicere, & quid canis reuerſus ad vomitum: & quid vxor Loth cum retroſpiceret in ſalis ſtatuam verſa, & id genus alia. Nam ſi euridicen animam rationalem dixerimus orpheo, ideſt carni nuptam, & ab ariſtæo, ideſt ratione cum in herbis, ideſt delitiis ageret inſecutam, & à ſerpente, ideſt peccatis occiſam, & modulis, ac lachrymis mariti confitentis, & contriti, ſcilicet ad ſuperos, ideſt in gratiæ ſtatum reductam. ea lege, vt non retroſpiciat, ideſt recidat in peccatum, quia tunc eſſent nouiſſima peiora prioribus, forte nimis chriſtiani videremur iis qui negent ethnicos intellexiſſe animam noſtram etiam carni nuptam ab ea in vitia illici, & ab rationale retrahi, & quæ dixi alia. Sed ordinem proſequamur qui talis eſt: Orpheus ingreſſus etiam fauces tænaria, ideſt tænari promontorij in laconia vnde deſcenſus dicitur ad inferos, appoſitorie, oſtia, ideſt ianuas, alta, ideſt profundas, diis, ideſt plutonis, & lucum, ideſt ſyluam incæduã hoc eſt, quæ nunquam cæditur nec amputatur, caligantem, ideſt tenebricanem formidine nigra. ideſt nigredine formidoloſa. adiit. & manes, ideſt animas apud inferos manentes, vnde ſecundum veterum theologiam ad nos manant, & regem tremendum, quippe quem nullius, miſereſcit, videlicet plutonem, & corda neſcia manſueſcere humanis præcibus At. ideſt ſed quamuis, ſcilicet nequeant flecti precibus vmbrę tenues, qa non corpora ſed ſimulachra corporum defunctorum, hoc eſt animę commotæ cantu, ſcilicet orphico ibant de imis ſedibus erebi, ideſt calignis infernalis, & ſimulachra, ideſt effigies ſup. hominum carentum luce, ideſt vita, ibant ſup. tam multa, quia multa milia auium condunt ſe in ſyluis vbi veſper aut imber hybernus, ideſt longus, & continuus agit, ideſt impellit eas de mõtibus ĩ ſyluas, ſimulachra dico, videlicet matres, ideſt fœminę atq́ viri & corpora magnanimûm pro magnanimorum heroũ ideſt principum virorum, defuncta vita, ideſt munere vitæ, & pueri & puellę innuptæ & iuuenes impoſiti rogis, ideſt ignibus, & pyris incenſis ante ora parentum, i. omne genus hoīm cuiuſcũq́ ætatis ſex⁹ aut cõditionis fuerint circũ quos limus niger & arũdo deformis, cocyti, i. illius paludis, i. nfernalis, & palus ĩnabilis, i. per quã nare nemo põt, vnda tarda, i. ꝓpter tardationẽ vñ quæ immoraĩ, & immergit natare conantes, frequentior tamen & vt puto verior lectio eſt inamabilis, ideſt nõ amabilis, quia nullam cauſſam cur ametur habet, eſt enim triſtis & obſcœna, alligat, ideſt detinet, & ſtix, ideſt palus illa triſtitiæ infernalis interfuſa nouies, ideſt per nouem circulos (quæ res ſexto Æneid. ad vnguem pertractanda eſt) coercet, ideſt conſtringit ne exeant, quin, ideſt quin immo ipſæ domus, ſcilicet infernales ſtupuere, ſcilicet ob cantum orphei. atq́ tartara, ideſt tenebrarum loca intima, ideſt profundiſſima, læti, ideſt mortis ſup. obſtupuere, & eumenides, ideſt furię infernales implexæ crinibus angues ceruleos, ideſt habentes angues ceruleos implicitos in capillis ſupple ſtupuere, & cerberus, canis ille infernalis triceps ſignificans vt dixi triplicem plutonis, poteſtatem, celeſtium terreſtrium & infernorum tenuit, ideſt continuit à latratu tria ora. atq́ rota orbis Ixionei, ideſt circumuolutionis aut circunferentiæ quam apud inferos voluit Ixion vt dicitur. vj. Æneid. conſtitit vento, ideſt ſtetit cũ vento nõ opus eſt intelligere cum quia ponitur in verbo conſtitit. Idem enim eſt, conſto tibi & ſto tecum, hoc eſt omnes pęne & omnia tormẽta inferorum ceſſauerunt ad cantum orphei ita, vt nec aditum nec egreſſum prohiberet cerberus eurydice, vt in ſequentibus, latius dicam.

PIERIVS.

¶ Tænarias etiã fauces.] In antiquis aliquot, modo falces modo valles inueni, quæ conſulto prætereo, quum omnino, fauces ſcribendum videatur. ¶ At cantu commotæ herebi de ſedibus imis vmbræ,] In codicibus nonnullis antiquioribus, cantum, legas, nempe quod, at coniunctionem, vel eo modo per, t, ſcriptã præpoſitionem eſſe crędiderint. Sed enim, cantu, lectio caſtior habetur. In mediceo, &, copulatiua erat prius, inde, ac factum. ¶ Quàmmulta in ſyluis auium ſe millia condunt,] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ verſauimus. In foliis, non in ſyluis legitur, & milia, vnico, l, tam hic, quàm in veterum monumentiæ ſæpe legitur. Sunt qui ſubſtantiuum, mille, & adiectiuum ſcriptione diſtinguant. Preterea In Romano codice tres verſus ſuperabundant, ex Æneidos ſexto huc importunę translati, quod'que magis indigneris. corruptiſſime ſcripti. ¶ Tarda'que palus inamabilis vnda.] Sunt codices in quibus innabilis, legatur, Sed enim probationes omnes inamabilis, legunt. Et Aulus Gellius eandem hanc lectionem, agnoſcit, dum dicit Virgilium ſtygiam paludem inamabilem dixiſſe, κατα στερησιν amoris. Sicut illaudatum, κατα του επαινου στερησιν. Sed em̃ de hoc dictum loco ſuo. ¶ Alligat & nouies,] In codicibus aliquot manu ſcriptis, At ligat, In aliis, adligat obſerues, quã antiquam nõ eſſe ſcriptionẽ, ex eo poſſumus coniectare (Neq́ em̃ hic antiqtatẽ ĩtelligo vł ennij, vel Pacuuij tpib⁹ Sed q̃ circa octauij auguſti tpa vigebat) qđ Terẽ. Scaurus antiquos, pelligo, non perlego. Colligo, non conlligo; alligo, non adligo,

adligo, dixiſſe aſſerit, huiuſq; ꝓnũtiationis exẽpla ſibi exuergilio deſumit. Quare alligat gemĩato, ll, ſcribere deberem⁹. ¶ Cæruleoſq; implexæ crinibus angues.] In codice Longobardi. & aliquot aliis, amplexę, legit. In oblon. & altero admodũ carioſo, ĩplexæ. In Ro. innexę, quẽ ꝓtuleris, nõ laboro. ¶ Tenuitq; inhians tria cerberus ora.] In antiqorib⁹ aliquot cod. legi, tenuit inians. nulla interpoſita ꝓtucula copulatiua. Nã & locus ſemiquinariæ cõis eſt, ſiqs ſyllabæ timeat & ſnĩæ cõcinnitas ipſum qđdammodo hiatũ repreſentat cui, ſi, q;, illud inſerueris, fauces ꝓpemodũ videberis obſtruxiſſe. Non præteribo etiã, Tenuitq; minans, alicubi legi, ſed id inemendatæ. ¶ Atq; ixionei vento rota conſtitit orbis.] In codicibus aliquod. cantu rota, legit. Sed agnoſcit, vento, Seruius.

¶ SERVIVS.

Quũ ſubita incautũ demẽtia cœpit amantem.] Epitheton amãtis eſt. ¶ Ignoſcẽda quidẽ ſcirẽt ſi ignoſcere manes,] participiũ ſine verbi origine, nõ eñ facit ignoſcor ſicut nec triumphor, regnor. ¶ Euridiceq; ſuã iam,] alij legunt iam luce ſub ipſa. ¶ Victuſq; animi.] ſic hoc loco dixit, vt ô præſtans animi iuuenis. ¶ Reſpexit ibi oĩs. Effuſus labor, atq; ĩmitis rupta tyran. fœdera &c.] Nã reſpiciendo cõmiſit in legem ſibi datã. ¶ Terq; fragor auditus auernis.] quaſi exultarent vmbræ reditu Euridices. Luc. dicit in orphęo ſtrepitũ factũ, redeũte Eurydice, ob hoc, quia gaudent à luce relictã euridicem iterũ ſperantes orphæa manes. ¶ Iterum crudelia retro fata vocant.] Ouidi. Bis rapit vixitq; ſemel. ¶ Natantia,] i. in mortem reducta. ¶ Inualidas. p.] in vmbræ tenuitate redactas. ¶ Heu. n. t.] quia ſupra dixit, Euridiceq; ſuã Iam. ſ. d. p diuerſa. ¶ Prę terea,] poſtea, vt quiſq; numen Iunonis adorat. Præterea. ¶ Nec portitor orci amplius obiectam paſſus trãſire paludẽ.] myſticũ eſt, dicitur enim bis eandem vmbram euocari non licere.

Iamq; pedem referens, caſus euaſerat omnes:
Redditaq; Eurydice, ſuperas veniebat ad auras,
Ponè ſequens (nánq; hanc dederat Proſerpina legem).
Cum ſubita incautum dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes.
Reſtitit: Eurydicemq; ſuam iam luce ſub ipſa
Immemor heu, victuſq; animi reſpxit: ibi omnis
Effuſus labor: atq; immitis rupta tyranni
Fœdera: terq; fragor ſtagnis auditus auernis.
Illa, quis & me inquit miſeram & te perdidit Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant: conditq; natantia lumina ſomnus:
Iamq; vale. feror ingenti circũdata nocte,
Inualidaſq; tibi tendens, heu non tua, palmas
Dixit, & ex oculis ſubito, ceu fumus in auras
Commiſtus tenues fugit in diuerſa, neq; illum
Prenſantem nequicquam vmbras, & multa volentem
Dicere præterea vidit, nec portitor Orci
Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret? quo ſe rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu manes, qua numina voce moueret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.

¶ ASCENSIVS.

¶ Iamq; pedẽ referens &c. Docet Proteus quõ Orphe⁹ threicia fretus cythara fidibuſq; canoris coniugẽ eduxerat ex inferorum carcere, & quõ eam iterum amiſit contra legem datam p impatientiam amoris retroſpiciendo dicens. Iamq;. i. & iã orpheus ſup. aut Euridice ſed potius orpheus referens pedẽ, ſcilicet ab inferis euaſerat oẽs caſus. i. difficultates, quia & canẽ placauerat & cũ plutone & cum proſerpina, plutonis coniuge ad quem de fœmina magis ſpectabat pactus fuerat, & Euridice cõiunx, ſcilicet eius reddita, ſ. ei, veniebat ad auras ſuperas ſequens, ſcilicet maritum, ponè, ideſt prope ſed poſt eũ namq; proſerpina, quę eſt inferorum regina cereris filia quã pluto rapuerat, dederat hanc legem vt, ſ. poſt maritum rediret nec ab eo reſpiceretur, veniebat dico iã ad auras ſupas, quũ ſubita dementia cœpit, ideſt inuaſit ac vicit amantem incautum atq; ideo incautum qa amãtem. ſunt enim amantes ceci & amentes ferè, dementia dico ignoſcenda, ideſt vt dicunt condonanda & remittenda quidẽ. i. certe, qa nõ per prauitatẽ ſed per vim amoris legem tranſgreſſus eſt, ſi manes ſcirẽt ignoſcere. i. veniã dare dementia aũt erat, quia reſtitit. i. immoratus eſt & ipſe immemor (heu condolentis eſt) & victus animi. i. habens animum victum (genitiuus apud Virgilium ferè ponitur vbi in patiente eſt intrinſeca actio, vt præſtans animi qui ſibi aium ꝓſtat, victus animi qui animũ ſuũ ſibi vicit, maturus eui, qui ſibi euum maturat infelix animi qui animum ſibi infelicem facit) victus ergo animi quia ipſum per impatientiam amoris vicit, reſpexit ſuam. ſ. amantiſſimam coniugem euridicen, iã ſub ipſa luce, ideſt vbi iã lucem intraſſet cum coniuge ſi eam non reſpexiſſet, nam nõ debat retroſpicere donec ad lucẽ perueniſſent (in qua quid aliud innuit, quã qavanum eſt ante lucem ſurgere.) Sanè ſecundũ Seruium duplex eſt diſtinctio, nam alij legunt. Eurydiceq; ſuã iam quaſi quæ prius non fuiſſe eius ſed inferorum quam lectionem videtur approbare ipſa Euridice vbi dicit. Iamq; vale, feror ingenti circũdata nocte inualidaſq; tibi tendens, heu non tua palmas, quaſi dicat, iam tua eram ſed modo nõ ſum tua. alij ponunt particulam iam cum ſequentibus, videlicet iam ante ſub ipſa, Ibi. i. in ea re aut in eo loco vbi coniugem reſpexit omnis, labor effuſus ſupple eſt. i. fruſtratus & perditus, & fœdera. i. pacta immitis tyrãni. ſ. plutonis rupta. i. irrita facta ſunt, & fragor ſ. vocũ acclamantium auditus eſt ter in ſtagnis auernis. i. infernalibus quia gaudebant manes Euridicen redire vt iterum orphea audirent. (Gaudẽt autem reuera ex ſola inuidia multos dãnari, cum tamen non verum gaudium ſed incrementum dolorũ inde habeant.) Illa, ſ. euridice ſentiens ſe trahi ad inferna inqt, ô Orpheu quis perdidit me miſeram & te quis inquam tãtus furor? q. d. non amantis ſed amentis & furentis, id eſſe, en crudelia fata vocant me iterum retro. i. retrorſum, & ſomnus. ſ. mortis, cõdit. i. ſopit lumina natantia. i. oculos ſtygio humore ſopitos, aut madentes. Iamq;. i. & iã aut poſt hac vale quod diſcedẽtis eſt ego feror, i. auferor abs te circundata ingenti nocte. i. caligine, tẽdens tibi. i. ad te, heu nõ tua, i. non amplius tui iuris aut in poteſtate tua palmas. i. manus inualidas. i. in vmbrarum tenuitatẽ redactas, & ob id reſiſtere nequeũtes, dixit. ſ. euridice & fugit ſubito ex oculis in auras ceu fumus tenuis commix⁹. ſ. aeri fugit in diuerſa, ideſt diuerſas partes aeris, ita vt nihil fumi amplius appareat neq; vidit præterea, ideſt præter ea (vt dicunt) vicem, hoc eſt poſtea, illum, ſcilicet orphea prenſantem, ideſt captantẽ ſed non capientem, prenſantem ergo, ideſt frequenter prendere conantem ne quicquã ideſt fruſtra vmbras, ideſt coniugem quæ iam in

¶ MANCINELLVS.

Proſerpina.

¶ Ponè poſt.] Sub ipſa luce, ꝓpe ſuperas auras. ¶ Proſerpina,] hanc plutoni tribuerunt, quoniã terrena vis omnis, atq; natura. Diti patri dedicata eſt, qui dictus eſt apud græcos Pluton, qa & recidant oĩa in terras, & oriant̃ è terris, proſerpina aũt eſt ea, q̃ græce perſephone noĩat̃, quã frugũ ſemen eſſe volunt, abſcondi tamq; queri à matre fingũt, vt ait Cicero in li. de. n. de. Varro tñ inquit, quid Epicharmus Ennij lunam ꝓſerpinam quoq; appellat, q; ſolet eſſe ſub terris, nã hęc vt ſerpens mõ in dexterã modo in ſiniſtram partẽ late mouetur, ſerpere verò & proſerpere idem dicebat, de hac etiam plura lib. j. Georgi. ¶ Auernis ſtagnis,] in Auerno maiores noſtri Homerica defunctorum vaticinia fuiſſe fabulis edidere, Hanc enim locorum partem plutoni dicatã opinabantur, placatiſq; prius per ſacrificia diis manibus, illuc intrabant, aderant enim qui talibus exponendis ductores eſſent locorum fructus percipientes. Fons verò ibi fluuialibus ſcatens aquis excurrit in mare, ab eius vſu abſtinebant omnes ſtygias, opinantes eſſe, aquas, eo in loco conſtructum erat oraculum, ex aquarumq; feruore vicinarum phlegetontem eſſe coniectura factitabant, & ex acheruſia, hæc & plura Stra. lib. v. videto etiam libro. iij. Georg. ¶ Præterea,] poſtea. ¶ Portior orchi.] ideſt charon. Virgi. lib. vj. æneí. Portior has horrendus aquas, & flumina ſeruat, Terribili ſqualore charon, &c. poſtea inquit. Ipſe ratem conto ſubigit, veliſq; miniſtrat, & ferruginea ſubuectat corpora cymba. Orci, videto li. j. Geor.

¶ CHRISTO.

Amãtes pueri ſũt

¶ Reddita,] quaſi reddita Demẽtia, nã vis amoris demẽtia eſt, ĩcautũ, nihil tã ꝓpriũ amãti, vñ pueris eqparant̃, & ꝓpterea Proper. Quicũq; ille fuit puerũ, qui pinxit amorem, Nõne putas miras hunc habuiſſe manus? Is primũ vidit ſine ſenſu viuere amãtes, Et læuibus curis magna perire bona. ¶ Ignoſcenda,] nam ſi cognoſceremus quam miſere cupiant amantes viſere rẽ amatã, & quã vehemens ſit hæc perturbatio in hac re iudicaremus illis huiuſcemodi erratum condonandum. Sed manes propter illorum crudelitatem nullam nouerunt humanitatẽ. ¶ Immitis!] vnde nulla eſſet commiſeratio ſperanda. ¶ Illa, quis & me inqt miſeram, & te per.] oratio vehementer pathetica. Nã & ſuũ vehementer exprimit dolorem. Demõſtrat eñ eo deueniſſe amãtes, vt culpa illius qui nihil minus quã hoc voluiſſet infœliciſſimo, ac æterno diſſidio ſeparentur. ¶ Heu non tua,] q. d. quod vtrũq; miſerrimum accidit.

iam in vmbras diffuſa erat,& volentem dicere multa,nec portitor orci ideſt inferni, ſcilicet charõ paſſus eſt ſupple orphea trãſire amplius paludem,ſcilicet ſtygem obiectam,ideſt interpoſitam & regionem viuorum ac mortuorum ſeparantem. Quod Seruius dicit myſticum eſſe,ideſt arcanum ſumptum ex ſupſtitione potius quã ex religione priſca qua dr̃ bis eandem vmbrã euocari non licere. Quaſi non Eurydicen ſed vmbram eius euocarit orpheus carminibus & incantationibus ſacris: Sanè euocãdarum vmbrarum mentio fit etiam in libris regnorum vbi iuſſu Saulis euocata eſt vmbra ſamuelis,de qua quid theologi noſtri cenſeant apud eos & præſertim diuum Auguſtinum videndum eſt. Quid faceret(aporeſim orphei recitat)hoc eſt quid putat eũ tũc facere debuiſſe,vel dubitat tũc orpheus quid faceret,& quo ferret ſe coniuge bis erepta,ideſt vi amiſſa ſemel à ſerpente,& ſemel ab inferis,quo fleru moueret, ideſt qua miſeratione afficeret manes,ideſt inferos,&qua voce moueret numina ſcilicet ſupera,quidem,ideſt certe illa,ſcilicet propterquã hec dicebat

nabat

nabat iam frigida,ideſt mortua &exãguis,cymba ſtygia,i.qua traducebatur per ſtygem pbludem,de qua.vj. æneí,pleniusdicendum erit.

PIERIVS

Cũ ſubita incautũ demẽtia cœpit amãtẽ.]In Ro.cod.&in aliquot aliis ſubito,legiť,qđ qdẽ aduerbium eo loco nõ diſplicet. ¶Terq; fragor ſtagnis auditus auernis.]In Ro.co.legiť. Terq; fragor ſtagni eſt audit⁹auerni,cæterũ in eo literæ oĩno aliquot ſupſtuæ.In Medi.auernis,erat nũc,ſ.vltima litera abraſa eſt,vt cum Seruio ſentiret lectio. ¶Quid faceret quo ſe rapta bis con iuge ferret,]Nõnulli veteres codi.legunt. Quo ſe bis rapta coniuge,vt euitarent vocem in continuatione ſermonis,quæ communis eſt:cum,Raptabis à Rapto raptes, ſed monoſyllabum, bis,plæriſyllabicis illis dictionibus interiectum,modulatius videtur adſonare. ¶Quo fletu manes. Qui numina voce moueret.]In Romano codice legere eſt,Quos fletu manis quæ numina voce moueret.Nam illi amplius adeundi non erant, à qbus diutiſſime conditionis leges acceperat. Quamq; nõ diſpliceat, quo fletu & qua voce.

Septem illum totos perhibent ex ordine menſes
Rupe ſub aeria, deſerti ad Strymonis vndam
Fleuiſſe:& gelidis hæc euoluiſſe ſub antris,
Mulcentem tigres,& agentem carmine quercus
Qualis populea mœrens philomela ſub vmbra.
Amiſſos queritur fœtus,quos durus arator
Obſeruans nido implumes detraxit.at illa
Flet noctem,ramoq; ſedens miſerabile carmen
Integrat,& mœſtis late loca queſtibus implet,
Nulla Venus,nulliq; animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimq; niualem,
Aruaq; Rhiphæis nunquam viduata pruinis,
Luſtrabat,raptam Eurydicen,atq; irrita Ditis
Dona quærens, ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra deũm,nocturnaq; orgia Bacchi
Diſcerptum latos iuuenem ſparſere per agros.
Tum quoq; marmorea caput à ceruice reuulſum
Gurgite quum medio portans Œagrius Hebrus
Volueret:Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen,anima fugiente vocabat,
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

SERVIVS.

Ex ordine,] ſine intermiſſione. ¶Deſerti ſtry.]aſperi inculti. Strymon aũt eſt fluuius Thraciæ, circa quẽ ad extinguendũ amoris calorem morabať. ¶Hæc euoluiſſe.]talia qualia cõmemorat. ¶Philomela,] pro quauis aue,nã ſpeciem ꝓ genere poſuit. ¶Flet no.] Iugi nocte,cõtinuo fletu. ¶Tanaim niualẽ,] fluuium ſcythiæ. ¶Nunquã.v.p.] ſemp niuibus plena. ¶Spretæ.c.q.m.m.]nuptiali.ſ. cicones aũt ſunt thraces mulieres q̃ ab orpheo ſpretæ diſcerpſere eũ per liberi ſacra ſimulata. ¶Marmor.cap.à cer.r.] i. pulchra ſanè alludit ad id quod dicit Ouid.quia cũ caput eius delatũ ad ripas ſerpens mordere voluiſſet, eſt conuerſus in lapidẽ. ¶Œagrius hebrus,]Œagrius fluui⁹ eſt pater orphei, de quo hebrus naſcitur vnde eũ appellauit Œagrium.

PROBVS.

Spretæ ciconũ quo munere matres,] Cicones natio thracum, qua oppidum eſt Iſmaros. Et faciles venerare napeas,Napeę ſũt nymphę.

CHRISTO.

¶Œagrius,]Refert Dio.ſicu. bacchum inſidias Lycurgi thracenſium regis admonitu theropis viri thracis vitaſſe,ac paulopoſt victor lycurgum regno ſpoliaſſe,Illudq; beneficij memor theropi tradidiſſe,q moriẽs. Œagrũ filiũ à quo &fluui⁹ denoĩatus eſt,heredẽ reliqt.Ex Œagro aũt nat⁹eſt Orpheus dicit Œagrũ fuiſſe ꝓnepotẽ atlãtis ex alcione vna ex filiab⁹ athlãtis, de Orpheo plura alio loco diximus,eadem hic ꝙ fuit, & eiuſdem noĩs poeta in archadia,& ali⁹ crotonias q cũ Piſiſtrato atheniẽſium tyrãno vixit. Sunt q etiã ſex orpheos nominẽt,hũc autem quẽ ꝑcio habemus,ſcribũt Lybiã,& ægyptũ pagraſſe & Trimegiſti Mercurij doctrinã imbibiſſe. Quãquã, teſte Cice. Ariſto. docet Orpheũ poetã nũquã fuiſſe,& hoc orphicum carmen Pythagorei ferũt cuiuſdã fuiſſe Cereonis.

MANCINELLVS.

Strimonis]li.j.Geor.diximus. ¶Mulcẽtẽ ti.]ꝑ id ſua eloquẽtia feros hoĩes,& rapaces reuocaſſe in mãſuetudinẽ, & humanitatẽ,orphea intelligim⁹. ¶Et agẽ.c.querc⁹,]per id obſtinatæ opinionis hoĩes intelligim⁹,q nõ niſi ꝑ eloquentię vires queũt à ſua pertinacia remoueri. ¶Philomela,]luſciniola hoc loco,alibi hirundo,vt latius ſupra oſtẽdimus. Philon aũt amãs dr̃. Mela verò mala,poma,ſeu oues,miſerabile carmẽ integra. Ply.li.x.ſcribit ꝙ luſciniis diebus ac noctibus cõtinuis qndecim garrulus ſine intermiſſu cãtus,dẽſante ſe frõdium germine, in qua vna aue ꝑfecta muſicæ ſcia modulatus ediť ſonus,&nũc cõtinuo ſpũ trahiť in lõgũ,nũc varieť in flexo,nũc diſtinguiť cõcluſo,copulatur intorto,ꝓmitur,reuocať, Plura tñ ibidẽ leges miranda qdẽ. ¶Hymenæi,]nulla coniugia,videto li.iij.Geor. ¶Hyperboreas.]lib.iij.Georgi.latius videas. ¶Tanaim,]tanais fluuius europam ab aſia diſiungit,atq; amborũ fines vtrinq; ꝑlabẽs, in Boreã verſus ꝑ ſauromatas in ſcythiã vſq;,atq; in mœotidem paludẽ ꝓtendiť,oriť aũt ex indiæ mõtibus. Diony.ſcri. & Stra. li.vij.&li.ix. ¶Ripheis.]Vide li.j.Geor. ¶Ciconũ matres]circa hebrũ

Luſcinia Philomela.

Tanais.

ca hebrũ thraciæ fluuiũ Cicones habitant, teſte Mela. horũ mulieres ,teſte quoq; Oui.li.xj. met.Orpheũ, eo ꝙ fœmineũ amorẽ in puerorũ venerẽ trãſtuliſſet, & ꝓpterea eas ſperneret furialiter laniarũt,poſt ꝟò lyrã,& caput eius in hebrũ iecerũt. ¶Orgia bacchi]in Rodope thraciæ mõte orpheus ſonare,cãtareq; ſolituserat,&ibi ſacra liberi pr̃is Orpheo primũ initiãte celebrabanť, vt ſcri.Mela, ¶Orgia]bacchi. Stra.li.x.ſic ait,plurimi igiť grecorũ totũ cerimõiale negociũ, qđ orgia vocãt, bacchanaleq;,& colicũ:& ſacrorũ myſteria libero patri attribuerũt,& Apollini & Hecatæ,& muſis,& Cereri, propter hæc Strabonis ꝟba optime Ser.dixiſſe vr̃ li.iiij.Æñ. vbi ait, orgia apud græcos, ſacra oĩa dicunť, ſicut apud latinos Cerimoniæ. Sed iã abuſiue ſacra liberi patris orgia vocanť, ꝑterea orge ira dr̃ Orgao cõcito,cõcupio Orgiazo orgia celebro,orgizome iraſcor. ¶Œagri⁹ heb.] Œagros vir,ſiue fluuius orphei pr̃,vt ipſe in argonauticis ait. Dio.itẽ lib.v.aſſerit orpheũ Œagri filiũ,& doctrina, & melodia,ac poeſi exceſſiſſe oẽs,quorũ extet memoria,de hebro ſuperius patuit. Ser.aũt ait ex Œagro fluuio natum hebrum.

Œagros.

ASCENSIVS.

Septem illum. Docet quæ deinceps egit orpheus, vt iuſtã in ſe cenſeret animaduerſionẽ ariſteus qui tot malorũ caput erat. Ordo eſt,Perhibent ſcilicet poete aut hiſtoriographi,illum ſcilicet orphea fleuiſſe ſeptem menſes totos, ideſt ĩtegros ex ordine,ideſt ſine intermiſſione ſub rupe aeria,ideſt alta ad,ideſt iuxta vndã,ideſt fluentum aut lacum ſtrimonis illius fluuij thraciæ,deſerti ſcilicet ab hominib⁹ cum latas paludes,faciat,quas grues habitant,vnde dictũ eſt. Strimoniæq; grues &c.& perhibent eũ euoluiſſe hęc,ſcilicet q̃ de eurydice dicta ſunt,ſub gelidis antris eum dico mulcentem carmine,ideſt dulcedine cãtus, tygres,ideſt ferociſſima animalia,& quercus,ideſt rigidiſſimas arbores,quam fabulam Hora.in arte ſic explicat. Sylueſtres homines ſacer interpreſq; deorum Cædib⁹ & victi fœdo deterruit orpheus Dictus ob hoc lenire tygres rabidoſq; leones. Perhibẽt dico fleuiſſe talem,qualis philomela auis illa dulciter querula, (vnde licet ſpecies pro genere.i.ea pro quauis aue ponatur,tamen videtur quidam delectus, eſſe cum ea ob iniuriam illatam potiſſimum quærať) mœrens,ideſt triſtata ſub vmbra populea, ideſt populorum arborum iuxta quas,ſ. nidum fecerat quæriť, i.voce quarula deflet fętus,i.pullos amiſſos, quos arator durus i.immitis,obſeruans.ſ,matrem quo cibum afferret detraxit nido implumes.ſ.priuſquã volare ſciret,at.i.ſed illa.ſ, philomela flet noctem,ſ.totã & ſedẽs ramo vñ nidus ablatus eſt,integrat. i.ſæpe repetit & ex integro canit carmẽ miſerabile,&implet loca vicina,late queſtubus.i.querelis,mœſtis.i.mœſtitiam indicãtibus.& nulla venus. i.appetitus coeundi,& nulli hymenæi,i. nouæ nuptiæ flexere aĩm.ſcilicet philomelæ & etiam orphei, & orpheus ſolus luſtrabat,ideſt circuibat ſolus glacies hyperboreas,ideſt quę ferè ſunt circa montes hyꝑboreos ſuꝑ quos,ſ.

boreas

boreas flat & tanaim fluuiū europā ab aſia dirimentē niualē,i. niuibus tectū,& arua nūq̄ viduata.i.priuata,pruinis.i.gelu cōcreto,ripheis.i.in ripheis montibus exiſtētibus quærēs.i, cōquerens Eurydicen raptā,atq; dona ditis q donauerat vt in lucē rediret,ſi nō reſpexit eā irrita.i.fruſtrata per reſpectionē quo munere.i.quo officio querendi cū orpheus vituperaretur,mr̄es ciconum populorum thraciæ ſpretæ.ſ.ab orpheo qui nequiēs aīm ad nouos amores applicare fœminas deteſtatus,fingit ad amores puerorum ſe tranſtuliſſe,ſparſere iuuenem. ſ.orpheū adhuc iuuenem & ita amabilem,per agros diſcerptum late inter ſacra deū.i,deorum&orgia.i.feſta cōcitatis celebrati ſolita bacchi nocturni,i.noctu coli ſoliti,quū.i.qn̄ hebrus eagrius,i.ex eagro p̄re orphei naſcēs,aut ab orpheo eagrio dictꝰ eagrius portās caput.ſ.orphei reuulſum.ſ.per mulieres,à ceruice marmorea.i.cādida & tereti,volueret ipſum medio gurgite.i. flumine hebri vox ipſa & lingua frigida.i.moribunda vocabat quoq;.i.etiam tū.i.tunc.Eurydicen vocabat dico aīa fugiente ſub vmbras,ſcilicet per indignationē eo qd violēta eſſet mors,ripæ referebāt.i. reſonabant toto flumine Euridicen.i.nomen eius ab eo moriēte ſæpe repetitum.

¶ PIERIVS.

¶Septem illū totos perhibēt ex ordine mēſes. Rupe ſub aeria deſerti ad ſtrimonis vndā Fleuiſſe,] In Ro,cod.legere eſt,fleſſe ſibi,qppe ſolitariū deſerti ad ſtrimonis vndā,nō amplius ad manis,Deoſue

nis,Deoſue inferos exorādos,nō ad cōtrahēdas feras,& ſupuolantes aues,nō ad agreſtiū hoīm fœta corda mitigāda,moresq; cōponēdos,expoliēdosq;.Sed ſibi.ſed ad calamitatis ſuæ lamētationē,ſed ad inferorū duriciē incuſandā,Fleſſe ſibi,vt tāti doloris lenimētū aliquot inueniret muſarū bn̄ficio,cū qbus ortas ait Heſiodus.λνεμοσυνμ τε καικωμ αμπαυματε μεςμνεαωμ.

¶Et gelidis hæc euoluiſſe ſub antris]In Ro.co.& aliquot aliis ſub aſtris,legit.Aſtra nimirū gelida appellat Septētriōalia,ſeqt em̄.Solus hypboreas glacies tanaimq; niualem.Aruaq; ripheis nūq̄ viduata pruinis Luſtrabat.Quę omnia loca in ſeptētriones deflexa ſunt.¶Qualis populea mœrēs philomela ſub vmbra,] Philomelā Seruiꝰ,p aue qualibet poſitā ait.Sed cur nō ,pprie de Luſcinia intelligamꝰ,cui à lugubri cātu nomē inditū,eadēq; flet noctē,niſi ea de cā dictū à Seruio qſq; opinet,qa nōnulli volunt ex duabꝰ ſororibus procnē in luſciniā, Philomelā in Hirūdinē eē cōuerſam,vt eo loco habet.Et manibꝰ procne pectus ſignata cructis qd etiā tradit Varro.¶Nulla venus nulliq; aīm flexere hyemei,]In Ro.co.in Medi.& aliquot aliis anti.legere eſt,Nulla venus nō vlli aīm.¶Spretę ciconū quo munere matres].Aliquot antiq cod.ſpreto,legūt,vt ſit,ſpretis ab orpheo nuptiis.ſeruius mauult,ſpretæ matres.¶Nocturnaq; orgia bacchi.]In co. aliquot anti.nocturniq;,legit p hypallagē,q̄uis nōnulli ex piotioribus,nocturna,receperint,qua lectiōe nulla fiet colliſio in, nocturnaq; orgia, Sanè verò in Medi.nocturni,ſcriptū eſt.

¶ SERVIVS.

¶Hæc,pte.]Subaudi dixit.¶At.n.c.]deeſt territa eſt qd ex ſequētibus dat intelligi,¶Pacē.p.] pacē bn̄ficiū,& beniuolentiā. Faciles em̄ exorabiles nymphas, & ad ignoſcēdū paratas.Sanè ſciēdū eaſdē eē.¶Neapęas,]q& dryades ſunt. Nā ſupra ait At chorus æqualis dryadū. ¶Intacta ceruice.]i.indomita& dicit ita aīaliū ſacrificiū eſſe faciendū, vt nō tm̄ occidant hoſtiæ, ſed cædant, ¶Orphi,Dactus grecus eſt. ¶Lethæa papauera.]i,aggreſtia ¶Placatā.e.v.v.c.] hypallage pro veneratam placabis. ¶Præcepta faceſſit,] i.facit & eſt frequētatiuū ,p principali,aut certe ideò faceſſit, qa plures hoſtias immolauit.¶Hic.ſ.a.d. m,] res em̄ hæc ex improuiſo venit, vt apes ex bobus erūperent,nā p̄cepta cyrenes tm̄ ad placādū numina ptinebāt.Notādū ſanè,q̄ ex hoc euētu illa ars inuēta eſt,quā ſupra memorauit,& melior facta per induſtriam.¶Stridere .a.v.& ru.ef.c.]hæc verba ſecundæ ſunt coniugationis & tertiæ nunc tm̄ tertiæ.¶Lentis.v.d.]in modū vuæ.i.botrionis defluere,qd græci βοτςυδόμ dicunt.

Napeæ, Dryades

Hæc Proteus: & ſe iactu dedit æquor in altum.
Quaq; dedit,ſpumantem vndam ſub vertice torſit.
At non Cyrene,nanq; vltro affata timentem.
Nate licet triſteis animo deponere curas,
Hæc omnis morbi cauſſa,hinc miſerabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis
Exitium miſere apibus,tu munera ſupplex
Tende,petens pacem,& faciles venerare Napæas,
Nanq; dabunt veniam votis,iraſq; remittent.
Sed modus orandi qui ſit,prius ordine dicam.
Quatuor eximios preſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige,& intacta totidem ceruice iuuencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue,& ſacrum iugulis demitte cruorem,
Corporaq; ipſa boum frondoſo deſere luco,
Poſt,vbi noua ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papauera mittes,
Et nigram mactabis ouem,lucumq; reuiſes:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa.
Haud mora:continuo matris præcepta faceſſit:
Ad delubra venit:monſtratas excitat aras:
Quatuor eximios præſtanti corpora tauros
Ducit,& intacta totidem ceruice iuuencas.
Poſt,vbi nona ſuos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit:lucumq; reuiſit.
Hic verò ſubitum,ac dictu mirabile,monſtrum
Aſpiciunt:liquefacta boum per viſcera, toto
Stridere apes vtero,& ruptis efferuere coſtis:
Immenſaſq; trahi nubes:iamq; arbore ſumma
Confluere:& lentis vuam demittere ramis.

¶ MANCINELLVS.

Vertex. ¶Sub vertice]eſt vertex cōtorta in ſe aqua,vl̄ qcqd aliud ſilr vertit,inde ,p pter fluxū capillorū pars ſumma capitis,ex hoc inquā in mōtibus eminētiſſimū.recte dixeris hæc oīa v̄tices ,pprie tn̄, vn̄ initiū & Fab.li.viij. q ēt li.j.ſcrib. Vorſus,&vortices dixerūt antiq, q̄ primo Scipio aphricanꝰ in,e,literā ſecundā vertiſſe dr̄,&Caper iq̄t,Vertex capitis eſt,vortex fluminis.At nō cyrene ſup. timuit,refert em̄ ad illud.Nāq; vltro affata timē,¶Faciles,]mites placabiles,¶Napæas,]nymphæ ſunt ,pprie,quæ virgultis & floribus,delectant.vtOreades q̄ mōtibus.Lactā.th.iiij.¶Delubra.]Varro lib .viij.rerum diuinarum.Delubrum ait alios æſtimare,in quo præter ædem ſit area aſſumpta deū cauſſa,vt eſt in circo flaminio Iouis ſtatoris, alios,in quo loco dei ſimulachrum dedicatū ſit,& adiecit,ſicut locū,in quo figerent candelā,candelabrum appellatū ita in quo deum ponerēt noīatū,delubrū.His à Var. præſcriptis poſſumꝰ intelligere

Neapeæ. Delubrū

intelligere id potiſſimū ab eo ,pbatū.qd ex ſua cōſuetudine in vltimo poſuit, vt à dei dedicato ſimulachro delubrū cœperit nūcupari,hęc Macrobiꝰ li.iij.ſatu.Orphei meliusorphi legemus,vt in Bucol.Orphi calliopeia, De quo ibi latiꝰ. ¶Lethea pa.] iā ſupra oſtēdimꝰ. ¶Vuā,] Iuuena, etiā Examēq; apiū longa conſederit vua.

¶ASCENSIVS.

¶Hæc ,pteus &c. Enarratis q̄ cōpulſus erat enarrare à diuino ſpiritu ,pteus ſeſe ī vndas deiecit tāq̄ q iuuenē cōfidentē abs quo iniuriā paſſus erat ignoratione remedij punire vellet cū cauſſam malorū edocuiſſet,quocirca artificioſe p̄ſtructū eſt à poeta vt cyrene cœpta nebulis, adeſſet,oīaq; intelligeret,q̄ intelligens nymphas placādas & ſciens quo ſacrificio apū inſtaurandarū modū inuenit,qa ex vitulis mactatis & in nonū diē derelictis ſubortæ ſunt. Ordo eſt. Hæc ,pteus ſup. dixit quaq;. i.& qua,& dedit ſe iactu,i.impetu magno in altū equor, & torſit ſub vertice aut capitis, qa ſe p̄cipitē dedit aut ſub v̄tice.i.reuolutiōe aquarū vndā ſpumātē ſup. ī ea parte q̄ dedit ſe in altū.At.i.ſed cyrene nō,ſ.dedit ſe in altum, hoc eſt nō aufugit licet eſſet nympha aquatilis derelinquens filiū incōſultū & dubiū ſicut ,pteꝰ (& ita malim dicere q̄ q̄ qō timuit) nāq; ipſa eſt affata vltro(qd lōge ab eſt vt aufugeret) timētē. ſ.ariſteū onate licet.i.licitū eſt deponere aīo curas triſtis.i.quæ te triſtem reddūt, hæc.ſ.quam ,pteus dixit, eſt oīs cā morbi, & nymphe cū qbus illa.ſ,eurydice,agitabat choros.i.choreas & feſtiuitates. in altis lucis.i.ſyluis ſacris & inceduis,miſere.i.immiſerūt(media longa,eſt em̄ verbū p̄teriti pfecti tpis) hinc.i.ex hac cauſſa apibus.ſ.tuis exitiū.i,internecionē miſerabile.i.miſeratione dignam,tu ſupplex petēs pacē.ſ.à nymphis & eurydicen,tende.i. prætende offer munera,i.ſacrificia,& venerare.ſ.muneribꝰ,napeas.i,florū & virgultorū nymphas faciles.i.cito exorabiles,& qd præceris facientes,nāq; dabūt veniam,votis.i.propter vota, ſed ego dicam prius,quā oraueris.ſ.eas,qui ſit modus orandi.

delige,

delige.i.de multis elige quatuor tauros eximios,i.ex aliiſe xẽptos(ſed ꝓprie porci dicunẽ eximij ſecũdũ Donatũ & tauri ita ẽti vt bidẽtes lectæ)p̄ſtãti corpe.i.hñtes p̄ſtãs corpus, & delige totidẽ iuuencas,ceruice intacta.ſ.à iugo.i. q̄ nunq̃ iugũ traxerũt,q̄ depaſcũt.i.carpũt tibi nũc ſumma.i.ſummitatẽ lycei.ſ.mõtis archadię, viridis.i.herboſi,ꝑ qđ oſtẽdit vernã eẽ tẽpeſtatẽ q̄ apes ita inſtaurãdas pri⁹ docuit & cõſtitue:iis .ſ.dictis quatuor aras ad.i.iuxta alta delubra.i.tẽpla dearũ,(In qbus.ſ.earũ ſimulachra,vt qdã dicũt,decorticata ſunt)&demitte.i.extrahe deorſum,iugulis.i.ex anteriori parte colli,cruorẽ ſacrũ.ſ. deabus & deſere ipſa corpa boũ.ſ.cũ pellib⁹,in luco frõdoſo,vt.ſ.loc⁹ ſit tepidus& tect⁹ qualẽ ſupra deſcripſit& poſt,i.poſteavbi aurora nona.i.noni diei(is eĩ ẽt tũc obſeruabaẽ in funebrib⁹ rebus & ſacrificiis)oſtẽderit ſuos ort⁹.i.illuxerit tu mittes orphei,ꝑ orpheo inferias.i.ſacrificia q̄ manib⁹ apud inferos cõpetũt: ſ. papauera lethea.i.obliuionẽ inducẽtia,ſeruius dicit agreſtia,cũ ſint etiã veſca.i.qbusveſcimur(poſſet orphi legi in datiuo à ntõ orphes itẽ orphei in gtõ vt ſit diphthõgus græca ſicut eus in ntõ,& ordo eſt,mittes lethęa papauera appoſitorie inferias orphei)& tu mactabis ouẽ nigrã inferis,ſ.gratã,& tu reuiſes lucũ vbi boues derelicti erũt,& tu venerabere eurydicẽ placatã.i.quã tibi polliceor ſic placãdã,vitula cæſa,i. mactata.Haud mora ſignificat matrẽ abiiſſe aut cõticuiſſe illis dictis,haud.i.nõ mora ſup. fit, & ariſteus faceſſit.i.factũ it,cõtinuo.i.ilico & eueſtigio.p̄cepta matris,& venit.i. accedit ad delubra,& excitat.i. innouat aras mõſtratas.ſ.à matre,& ducit.ſ,ad eas, quatuor tauros eximios p̄ſtãti corpe & totidẽ.i.ẽt q̃tuor iuuẽcas ceruice intacta, & poſt vbi aurora nona induxerat ſuos ortus mittit,orphi.i.orpheo inferias.i.ſacrificia inferis apta,& reuiſit lucũ in quo.ſ. derelique rat boues,verò pro ſed ariſteus.ſ.& qui aderant vt ſacrificulus aſpiciunt hic,ideſt in hoc loco & tempore.ſ.nona die, monſtrũ ſubitum,ideſt ſubito exortum & mirabile dictu.ideſt dum dicitur,videlicet apes ſtridere perviſcera boum liquæfacta.i.reſoluta & putrefactam totovtero,&efferuere.i.feruenter euolare coſtisruptis(efferuere& ſtridere tertiæ ſunt hic inflexionis ab efferuo & ſtrido)& nubes immẽſas.i.valde magnas,hoc eſt examina apiũ in morem nubis volantium trahi.i,contrahi,& confluere.i.confluxum facere iam ſup.in arborem ſummam, & demittere ramis lentis,ideſt pondere vibrantibus, ideſt dependere in ramis lentis.vuam,ideſt examen apum morem racemorũ condependentium.

¶ PIERIVS.

¶Quatuor eximios præſtanti corpore tauros,]In Roma. cod. legiẽ,eximio præſtantis corpore,quod tantundem eſt. ¶Delige & intacta totidem ceruice iuuencos,]In Longobardico ,dilige,legiẽ qđ etiam ſuperius habuimus eodẽ ſignificato. Sed &intactas,quippe Iuuencas,per ſyllepſim legitur in Ro. cod.ſermone magis poetico.Quanquã & illud venuſte dictum.Intacta ceruice,qđ agnoſcit Serui⁹.¶Inferias orphei lethea papauera mittes,]In Rdmano tantũ cod.orpheo.latino declinatu ſcriptũ eſt quod per ſynixeſin,accipietur,vt aluearia,& ferreiq; eumenidũ thalami.In aliis tamen,orphei, per diphthongon eſt, vt græcę ορφει cuiuſmodi illud ẽt apud Catullũ. Qualis adeſt thetidi, q̃ælis concordia pelei.Subſequitur inde verſus.

Placatum euridicen vitula venerabere ceſa. Poſt hunc,
Et nigram mactabis ouem,lucumq; reuiſes.

Hoc ordine habenẽ in cod.Lõgobardico,& ita diſponẽdos eſſe nemo nõ videt,quũ p̄ſertim hæc rite pfecta, quo p̄ceptũ fuerat ordine,cognoſci poſſit ex eo verſu,q totã periodũ cõplectitur.

Inferias orphei mittit,lucumq; reuiſit.
Quatuor eximios præſtanti corpore Tauros.
Delige & in tacta totidem ceruice iuuencos.

Eodem modo quo ſuperius.Eximio præſtantis, & intactas, & ita inferias Orpheo.In Rom.codice.

Hæc ſuper aruorum cultu,pecorumq; canebam,
Et ſuper arboribus:Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello:victorq; volenteis
Per populos dat iura:viamq; affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope,ſtudiis florentem ignobilis oci:
Carmina qui luſi paſtorum:audaxq; iuuenta
Tityre te patulæ cecini ſub tegmine phagi.

¶ SERVIVS.

¶Hæc ſup.ar.] per aruorũ cultũ primũ librũ ſignificat per pecora aũt tertiũ, & q̃rtũ, quia & apes pecora ſunt per arbores ſecundũ,& hoc dicit. Hæc ego,i. Georgica ſcripſi dũ Cæſar in oriente pugnaret.¶Fulminat.] fortiter facit. ¶ Victor. P.p.d. i.]Vnum virtutis eſt,alterũ iuſtitiæ.Nam vincere, virtutis:Volentibus, non inuitis imperare,iuſtitiæ eſt. Viãq; af.o.]Præparat ſibi diuinos honores.¶ Dulcis.a.P.]i. Neapolis,quæ primo ex corpe vnius ſyrenis illic ſepultæ parthenope eſt appellata.¶Studiis florentẽ ignobilis oci,]i.artis poeticæ, quam ocium ignobile appellauit,neqd de ſe videreẽ arrogãter dicere.¶Carmina qui luſi.]Quinetiã Buco.ſcripſit.¶Audaxq; iuuenta,] Ætate iuuenili,nã vt diximus ſupra.xxviij. annorũ, erat cũ Buco.ſcripſit,&bene breuiter à ſe ſcriptarũ rerũ execut⁹ eſt titulos.

Parthenope.

¶ MANCINELLVS.

¶Hęc ſup.ar.cul.]Peroratio eſt,cumulũ qdã:cõcluſionẽ alijvocant,qdã enũerationẽ, breuiter eñ repetit totã ſimul cauſſam, atq; materiã decurrẽdo per capita. De hac etiã Fab.li. vj.latius ſcribit.¶Ad altũ euphratẽ,]armeniã maiorẽ intelligit,in q̃ Euphrates oriẽ,vt Strab.li.xj.atq;.xvj.Cęſar aũt Auguſtus,vt Florus ſcri.ad orientẽverſus exercitũ miſit in armenios,medos,parthos, q poſtea oẽs cũ indis etiã Auguſti, & Romanorũ ditioni paruerũt.¶Volẽtis po.]auguſtus virtutis,moderationiſq; famã idos etiã,atq; ſcythas pellexit ad amicitiã ſuã, populiq; Romani vltro per legatos petendã,vt ſcri.Suetoni⁹. Florus etiã & Euſebius,quæ oĩa latius ſupra patuerunt. ¶ Viamq; affectat olympo.]Oui.quoq; li.j.Faſt. ait.Sic petiẽ cœlũ.per labores.ſ. & virtutẽ,vitiorũq; fugã.affectareq; inqt Feſtus,eſt ꝓnum aĩm ad faciendũ aliqd habere,affectat ergo viã.i.p̄parat Olympo,i. ad diuinos honores.¶Illo Virg.]Virgilius maro in pago, qui dicebaẽ andes haud procul à Mantua natus,Pompeio & Craſſo cõſulibus.Cremonæ ſtudiis eruditus,ſumpta toga,Mediolanũ tranſgreſſus eſt,poſt breue tp̃s Romã perrexit, vt ſcribit Euſebius.alij verò ſcribũt Virgiliũ ab Mediolano Neapolim iuiſſe, quod & ipſemet hoc loco indicat,vbi ante alios, & græce & latine eruditior factus.ſe in vrbẽ cõtulit. Oſtendit aũt hic Georgica Neapoli,Æneida verò parthim in Sicilia partim in Campania.xj.annis confeciſſe.Bucolica aũt triennio perfeciſſe aiũt, annos natũ,vt Prob⁹ aſſerit.xxviij.inde inqt inferi⁹. Audaxq; iuuẽta&c.Parthenope ab tumulo Syrenis appellata eſt,vt ſcrib. ply.li.iij.hãc Auguſt⁹ poſtea Neapolim eẽ maluit,vt Solin⁹ ait Neapolis verò idem eſt qđ noua ciuitas,vt ẽt Stra.docet in li.v. Vir.tñ ſcri.qđ ab ea græca voce Neapolis noua polis ab antiqs nr̃is vocitata eſt. Str.li.v.ait,qđ Neapolis dicta eſt.i. noua ciuitas,quã poſtea & Chalcidicẽſes ĩcoluerũt,& ex pithecuſis, athenisq;veniẽtes,vbi parthenopesvni⁹ẽ ſyrenib⁹ſepulchrũ oſtẽdiẽ, Neapoli aũt qnquẽnalis ſacer ille muſic⁹, & gymnic⁹ cõplures ꝑ dies celebrabaẽ. Agon.Habet &Neapoliſcalidarũ aquarũ ſcatebras, & apparatiſſima balnea, nulla ex ꝑte Baianis ĩferiora.Plurimi v̾ò è Roma Neapolim ſeceſſum faciẽtes, victũ græcanico ritu ꝑducebãt,aut qetis & ocij gr̃a,p̄ſertim q eruditioni dabãt operã,aut remiſſioris vitæ deſiderio maxime quos ſenectus affligebat,vel aduerſa valitudo,hæc & plura Strab.¶Ignobilis oci.] lr̃arij laboris,& ſtudij.i.poetices,hinc ẽt Ouid. lib.iiij. de ponto ait,de Dionyſio,Ille Syracuſia mõ formidatus in vrbe,Vix humili duram repulit arte famem.docuit eñ corinthi.Idem quoq; li.iiij. de triſti.inqt.Sæpe pater dixit,ſtudiũ,qd inutile tẽtas. Mœonides nullas ipſe reliqt opes.¶Luſi,] ſcripſi, de quo latius tibi in Tityro,Ludere q̃ vellẽ.¶Carmina paſtorũ,]bucolica inlligit, qđ ꝑ Epexegeſim ſequenti carmine ſuo more apertius innuit. ¶Audaxq; iuuenta,]Homerus in odyſſea inquit.Tu tñ intrato metuẽs nihil oĩbus audens in rebus melior.Turn⁹ item.li.x. æneí,ad ſuos,Audentis fortuna iuuat.Et ſocrates inGorgia Platonis cenſet.Animam recte inſtitutam tria potiſſimũ habere debere. Scientiã primo.Deinde opinionẽ prudentis.ſ. atq; beniuoli. Tertio audaciam. Vtq; victorinus ait,audax eſt qui in proſperis temere aliqd aggrediẽ,audax item eſt ille, qui prouiſis rõnibus fortiter alqd incipit,Itaq; & ad malũ, & ad bonũ audax referri p̃ot. Temerari⁹ v̾ò ſemp ad malũ Vtq; Feſtus innuit,audacia ab auide.i.cupide agendo dicta,Audaxq; iuuẽta,i.calore ꝓcedit,calid⁹ eñ ſanguis maiorẽ v̾tutẽ habet q̃ frigid⁹ vt ĩ ſenib⁹ appet,de quo lati⁹ li.iij. Geor.cecinit,&Cecini & cecinit in antiquis legim⁹ vtrũq; cõuenit.

Virgilij patria. *Neapolis vñ dicatur.* *Audax.*

¶ ASCENSIVS.

¶Hęc ſu.a.&c.Perorãs poeta operũ à ſe tũc cõpoſitorũ meminit v̾it⁹ forte(qđ plęriſ.aliis cõtigit)aut ſua aliis, aut aliẽa ſibi aſcribi poſſe,ſil̾q; cũ ſũma modeſtia ſtudiũ ſuũ aug. ſtudio cõparat, dicẽs ociũ ſuũ.i.exercitiũ poeticũ qđ ĩ ocio& qete atq; ĩ vmbris fit ignobile,nõ qdẽ ſimpl̾r ſed reſpecu bellicę gl̾ię,q̄ romanis ſũmavisa eſt vñ cũ rome forũ vaſto ſpecu hiaret nec alio q̃ quo plurimũ roma.ppl̾s poſſet,oppleri poſſe vates canerẽt ferũt (inqt Liui⁹ ad pricipiũ .vij. li.decadis prie)tũ Marcũ curtiũ iuuenem bello egregiũ caſtigaſſe dubitãtes anvllũ mai⁹ rõnis bonũ q̃ar ma v̾tuſq; eẽt. Silẽtioq; facto tẽpla deorũ ĩmortaliũ,q foro iminẽt capitoliũq; ĩtuẽtẽ&man⁹ nũc ĩ cœlũ,nũc ĩ patẽtes terrę hiat⁹ ad deos manes porrigẽtẽ ſe deuouiſſe,equo deide q̃ poterat maxĩe exornato ĩſidẽtẽ,armatũ ſe ĩ ſpecũ ĩmiſiſſe,hęc ille,quo circa &Maro nr̃ li.vj.Tu regere ĩperio ppl̾m romane memento, Hę tibi erũt artes,paciq; imponere morẽ, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Et qa ſummã gloriam in armis cõſtituit,prius arma q̃ virum prelibat dicẽs.Armavirumq; cano cum tñ virum prius exequatur,vnde & arma deſcripturus in ſeptimo inquit

quit Maius opus moueo,&c.Reſpectu ergo bellorum ab Au-
guſto geſtorum otium literarum ignobile cenſet ſicut & medi
cinæ peritum inglorium appellat,dicens Æneí.xij.Scire pote-
ſtates herbarum vſumqꝫ medendi,Maluit & mutas agitare in-
glorius artes. Quia igitur ſtudium poetarū trāquillitatē amat,
ideo otium vocat,quia verò in laudē Auguſti cenſet glorioſius
eſſe bene agere ꝙ bene ſcribere:quia qui bene agunt dū etiam
viuunt nobiles fiunt qui verò bene ſcribunt plærunqꝫ poſt obi-
tum dūtaxat noſcitanť,cū viuentes ſtudio dediti lateant,aut in-
uidia obruātur.Sed de hac re ſatis.¶Ordo igiť eſt,Ego Virgi-
lius ſup.canebam hæc.ſ.quæ premiſſa ſunt,ſuper.i.de cultu ar-
uorum vt in primo li.& pecorū,vt in tertio,& ſub arboribus vt
in ſecūdo(& qđ nō opus eſt dicere nūc de apibus quę etiā peco-
ra ſunt)canebā inqt ſup.tunc dū Cæſar.ſ. Auguſtus magnus.ſ.
p̄ter cæteros:fulminat bello,i.vt fulmen,ꝓſternit obſtātes:ad eu
phratē.ſ.fluuiū armeniæ maioris altū.i.ꝓfundū,& ipſevictor.i.
voti cōpos dat iura,per populos volētes,i. vltro ſe legibus eius
ſubmittētes,& affectat viā,i.iter hoc loco,olympo,i. cœlo, hoc
eſt ad diuinos honores(Eſt aūt datiuus localis,quem nonnulli
octauū vocant caſum reſolubilis in accuſatiuū mediante ad vel
in)vt affectat olympo,i.ad olympū(olympū aūt ꝓ cœlo vſur-
pari alibi dictū eſt)Parthenope,i.neapolis hoc eſt ciuitas noua
dicta parthenope à ſyrene illic ſepulta,dulcis,i. amœna & gra-
ta propter ſtudium alebat illo tpe quo.ſ.Cæſar ad euphratē ful
minaret,me.ſ. Virgilium authorē huius operis,florentem ſtu-
diis oci ꝓ ocij,hoc eſt vacationis ignobilis.ſ.dū fit,aut reſpectu
gloriæ,bellicæ quam cæſar meretur.qui.ſ.Virgilius,luſi,i.gra-
ciliter,& facili ſtilo ſcripſi,carmina paſtorum,i.bucolica,& qui
audax iuuenta,ideſt iuuenili ætate,quæ minus periculi ſentiēs,
& minus mali experta audacior eſſe ſolet,cecini te ô tityre recu
bantem ſup.ſub tegmine fagi patulæ, vt in primo buccolico car
mine patuit.

¶PIERIVS.

¶[Illo Virgilium:me tempore dulcis alebat Parthenope.]Non
alienum fuerit à ſuſcepti operis negotio, & quo modo vergilij
nomen ſit ſcribendum,ipſe quoqꝫ cum tot aliis, qui argumentū
huiuſmodi amplexi ſunt,quæſiero,i,ſiquidē,an,e, potius ſit hu
ius nominis vocalis prima,literatiſſimis illis. qui ſuperiori æta
te claruere viris,haud parum negotij faceſſit.Atqꝫ illud in pri-
mis non ierim inficias.in Ro.cod.paſſim Vergilium,& Vergi-
lij,per e,vocalem ſecundam ſcribi.Sed enim id ea ego de cauſſa
factum crediderim,quòd mutatio literæ,I,in e,atqꝫ itidem,e,in
I,ſit toto eo codice frequentiſſima,vt ſublimes in æthere Niſus,
ꝓ ſublimis.Quiqꝫ nouas alites,pro alitis. aut Phyllides ignes,
pro phyllidis.TumRegidas motare cacumina quercus,pro ri-
gidas,fuerunt enim ſæcula,quæ,i,literam odio quodāmodo ꝓ
ſequi viſa ſunt.contra, quæ libentius,e,per,i. literam proferre
mallent.hic mircirius,ab antiquis dictus, Varrone teſte, q nūc
mercurius : & ex eadem originatione commircia illi per,i,ſe-
cunda ſyllaba,quod nos cōmercia per,e,libentius enuntiare vo
luimus.Quid qđ,eliganter.ſecunda ſyllaba per,i,ſcribendū prę
cipit Caper,quod ab eligo deſcendat.Nemo vnus tamen dictio
nem ita proferre nunc auderet.Pari modo idem auctor,exinte-
rauit,quod ex interioribus verbū emanârit, & ſcribendum, &
pronuntiandum monet,quum nos tamē τα εν τεςα dictionē gręcam agnoſcamus,vnde verbum id conformauerimus.Et ne te-
dium afferat ſingulorum nomenclatura,ſexcenta hmōi præteri
bimus:vt minus me moueat,quod in pandectis quoqꝫ illis,quę
nunc Florentiæ publice aſſeruantur,libro ipſo Iuſtiniani princi
pis,vt creditur.archetypo,nō aliter ꝙ per,e,nomen id notetur,
ſint commentaria Tiberij donati grandioribus notata characte
ribus.Sint codices alij,atqꝫ alij,huius,vel illius auctoris,in qui
bus:Vergilius,per,e,ſcriptum inueniatur:ætatis quippe id con
ſuetudine,non ratione factum cōtenderim,tot aliis n ominibus
quod ad has literas pertinet, pro temporum varietate varianti-
bus.Quod ſi aliqua reperiantur monumenta,in quibus Vergi-
lij nomen per,e,notatum ſit certe,longe plura ſunt,in qbus Vir
gilius,per,i,legatur.Et ne de Marone dictum dubitemus, viſe-
batur in foro traiani proximis his annis monumentum id, qđ
Honn.Impp.in Claudiani Poetæ luculētiſſimi memoriam ere-
xerant,in quo præter latinam inſcriptionem,quæ facti conſiliū,
& clau-
& claudiani meritum indicaret,græce inſuper κατέπιτομιυ in-
ciſum diſtichon legebatur huiuſmodi.

ΕΙΝ ΕΝΙ ΒΙΡΓΙΛΙΟΙΟ ΝΟΟΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΑΝ ΟΜΙΗΡΟΥ
ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΝ ΡΩΜΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΘΕΣΑΝ.

Ex quo manifeſtum eſt Virgilij Maronis nomen in monumē-
tis publicis per.I.notatum fuiſſe.An verò memorem græcos co
dices in quibus Virgilij nomen habeatur. Sanè apud Stepha-
num in dictione Μαντυα nomen hoc per ιωτα legitur non per
εψιλον, εξαυτης ην βιςγιλιος οποιητης.Sed hæc perquirere nō
eſt conſilium.Nam obiicit in ſuidæ collectaneis Vergilij Ma-
ronis nomen per e,legi in dictione αςγιανος.qui Virgilij Geor-
gicon metaphraſim fecit.Sed id magis abſurdum, quod in eo-
dē loco Vergillius, ll, geminato legitur, βεςγιλλιος vti etiā in
antiquis aliquot monumentis non negarim inueniri, quamqꝫ
id ea ratione factum eſt(de vocali tantum loquor) quòd Ver-
gilium à virga plæriqꝫ dictum agnoſcebant,id ſcilicet à matris,
ſomnino deſumptam virgam verò recentiora illa tempora per
e,vt nunc quoqꝫ vulgo dicitur,vergam,primo dicere, inde Vir-
gilium eadem ſtribiligine ſcribere cœperunt. Sed enim ſi ab
etymo nominis huius rationem petamus. Virgilio nomen à
virginali facie,vel modeſtia inditum,interpretes affirmant,eū-
ꝙ Partheniata vocatū,tam veterum ſcripta quàm inſcriptiones
librorum eius oſtendunt,in quibus tot codicibus vetuſtis nota-
tum inſpicitur.

P. PARTHENIATIS VIRGILII MARONIS.

Accedit huc epigrammā græcum,quo Dido quæri videtur,alie
num quid Virgilium à ſui nominis ſignificatione feciſſe,quum
pudiciſſimæ fœminæ tam fœdas impudicitiæ notas inuſſit,ad id
enim adludit finis ille.

πιεςιδες τιμοιαγυον εφωπλιδαεθαι μαςωνα
τοια καθη μετεςης ψευσατο σωφςοσυνης.

Quare ſiue etymon à virga,ſiue à virginali ſpecie.Vnde illi tam
celebre nomen,Virgilius,per.I. ſcribi debere videtur Quod ve-
rò apud Romanos in antiquorum monumentis nomen id per e,
nonnunquam notatum inueniatur,vt apud Angelum colotium
in eius hortis.

C.VERGILLIVS MARTANVS COLONVS.

Hos,æquo aliquo dato iudice:percunctari velim, ſi tantum il-
lis monumentis tribuūt,vt quicquid in illis inſpexerint,ꝓ lege
habeāt,cur non &reliqua eodē modo ſcribēda cēſent,quo ſingu
la eodē marmore ſcripta ſunt,qppe Vergillius,ll,geminato,bo
ne,&care,abſqꝫ diphothōgo ī acqſitiuo caſu cur, qa in alio mar
more peruetuſto Romæ,q.Bergilius,legitur, non itidem præci
piūt,Bergilius,per b, mutam non per v,digammon ſcribendū,
eſſe.Nam quod alibi legatur.

M . V E R G I L I V S N A R C I S S V S
V I X I T A N N. X I I I I.

Non magis me mouerit quàm verginia, & verginius, præter
analogiæ rationem per e,quodam in monumento ſcriptum.Pa
ri ſententia,hodie haud quaquàm ego deana ſcripſerim, quod
ad.D.Euſtachij legerim.Deanæ. D.D.Neqꝫ menerua, leber,&
Mageſter,quæ per e,protuliſſe veteres,Fabius atteſtatur.Neqꝫ
ioue datiuo caſu.tam & ſi aquilæ intra ædem ſancti. Secundi
notatum ſit.

I O V E O P T V M O M A X V M O
T. PETTIVS. T. F.

Neqꝫ itidem die,& victore,pro dij,& victori.quæ idem apud ve
teres.Quintilianus agnoſcit.Verum ego plurima,quæ ſup hoc
dici poſſent,de induſtria prætermitto.Qui certo ſciam clariſſi-
mos literatura viros quorum lucubrationes propediem in lucē
ſpero prodituras,ſatis ſupqꝫ iis,qui e, literam in eo nomine ada
marūt,reſpondiſſe.Nos lucubrationibꝰ noſtris in Bucolica, atqꝫ
Georgica modum imponemus, ſi duo tantū ex antiqs codicibꝰ
addiderimꝰ.Oti,in aliquibus legi.In Romano hoc tantum loco
Oci.Sed ſuper hoc ecloga prima diſputatum,eſt &illud.Tityre
te patulæ cecinit ſub tegmine fagi.mutato ordine,verbiqꝫ perſo
na in codicibus aliquot antiquis haberi,Tityre te cecini patulæ
ſub tegmine fagi,De ſe enim totum hoc loqui poetam,id oſten
dit,quod ſuperius dixerat.Illo virgilium me tēpore dulcis ale-
bat parthenope.

P. Virgilij Maronis poetarum clariſſimi Bucolicorum,&Georgi-
corum:cum Seruij Mauri honorati,Probi grammatici, Anto
nij Mancinelli Veliterni,Iodoci Badij Aſcenſij cō
mentariis. Adiectis nuperrime varietati
bus diuerſorum textuū per Ioan
nē Pierium Valerianum.

FINIS.

P. VERGILII MARONIS OPVSCVLA.

P. VERGILII MARONIS AD OCTAVIVM CVLEX.

LVſimus Octaui gracili modulante Thalia:
Atq; vt araneoli tenuem formauimus orſum:
Luſimus, hæc propter culicis ſunt carmina dicta:
Omnis vt hiſtoriæ per ludum cōſonet ordo:
Notitiæq; ducum voces: licet inuidus adſit,
Quiſquis erit culpare iocos, Muſamq; paratus:
Pondere vel culicis leuior, famaq; feretur,
Poſterius grauiore ſono tibi Muſa loquetur
Noſtra: dabunt cum ſecuros mihi tempora fructus,

DOMITII CALDERINI IN OPVSCVLA VER. COMMENTARII.

Argumētum. PASTOR oues, de more ad vmbram compellens, ad fontē platanis, & aliis arboribus inumbratū peruenit, huius aquā ſerpēs bibere ſolit⁹ illuc peruenit: paſtorem qui obdormierat repperit, & morſu impetere nitebatur. Culex paſtorem mordēs excitauit: paſtor Culicē manu captū interemit: & indignatus poſtea ꝙ culicē ſuæ ſalutis cauſſam interemerat, iterum obdormiuit, culicem in quiete videt, ei omnē inferorū curā monſtrantem: excitatus deniq; ſomno ei ſepulchrum miro inſtruit ornatu. ¶ Thalia.] Muſæ. Muſas, Iouis & Memoriæ filias, poetæ tradunt. alij Theſpidis, ac Iouis. alij terræ, ac cœli. Quidā tres eſſe ſenſerunt, Homerus nouē eſſe aſſerit, Heſiodus nomina recenſet, videlicet Clio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpſichore, Erato, Polymnia, Vrania, Calliope. Diodorus harū nominib. proprietatē ponit, vt κλειω.i. Clio, propter gloriā, q̃ ex poetarū laudibus oritur. εὐτέρπη.i. Euterpe, ob voluptatē perceptā ab audientibus. θάλεια.i. Thalia, qm̄ poetarū laus longo tēpore viret: θαλλεῖν, dicitur virere. Μελπομένη.i. Melpomene, à melodia, qua demulceat audiētes: μέλπω enim, mulceo dicitur. τερψιχόρη, Terpſichore.i. oblectatio, ob doctrinæ bona. ἐρατώ, Erato, ab amore, quem erota vocāt: ꝙ docti amēt homines poetas. πολύμνεια. Polymnia, quaſi multa laus, & memoriæ immortalitas. οὐρανία, Vrania, ob cōcentus ſuauitatē & gloriā, ꝙ viros doctos ad cœlū tollat gloria: οὐρανὸς enim, cœlum eſt. καλλιόπη, Calliope.i. pulchra vox: ꝙ cantus ſuauitate cæteros antecedentes, magis ab auditoribus æſtimentur.

IODOCI BADII ASCENSII IN VER. OPVSCVLA EXPLANATIO.

LVſimus Octaui.] Sicut in ꝑfatione ſyluarum ſuarū atteſtatur Papinius, & Homerus, & Maro fecerūt quędam quaſi ingenij ſui prçludia: inter q̃ culicē expreſſe cōmemorat, opus ꝑfecto lepidū, & in re tenui nō tenuē gloriā meritū. Inter animātia enim vix quicq̄ minus culice: at tamen de eo rē arduā, & ex medullis philoſophiæ hauſtā confecit: inſequens ꝑcipue paradoxon Pythagoricū, aſſerens videlicet etiā culicis manes ac vmbras poſt mortē extare. Docebat enim Pythagoras (vt in litera Pythagorę lati⁹ declaraturi ſumus) vnū, eūdemq; eſſe in hominibus, & in brutis animū: vſq; adeo vt de vnius corpore, viciſſim in alterius corpus migret: vnde oritur Culicis deploratio, cuius ad inferos cogentur manes deſcēdere, imò iam coacti erāt: recipi tamē nōdū potuerūt, quū viderent adhuc corpori obnoxij, quia nondū obtinuerat legitimā ſepulturā. Quā rem tāgit Vergi. Æneid. 6. ex Ægyptiorū dogmate, dicēs, Nec ripas datur horrēdas, nec rauca fluēta, Trāſportare prius, q̄ ſedib. oſſa quierūt, Centū errant annos, volitātq; hæc littora circū, Tum demū admiſſi ſtagna

exoptata reuiſunt.Inducitur ergo in hoc opere ſpiritꝰ culicis,
à paſtore interfecti,ab inferis:eo ꝙ inſepultus eſſet rediēs, mu-
nuſq́ ſepulturæ ab eo implorās: eiuſq́ occaſione multa,ꝗ iam
apud inferos procùl viderat,recitās.Reliqua argumenti,ſatis à
Calderino explicantur.❡Ordo igiť eſt. O Octaui.ſ. Auguſte:
quē vulgus Octauianū appellat: nos luſimus.i.tenuiter deſcri-
pſimus,opus nō magni pōderis:& hoc Thalia.i.muſa nr̄a: mo
dulāte.i.modulate dictāte.Atqꝫ formauimus orſum.i.cōtextū:
tenuē.i.modicū:vt araneoli.i.parui aranei. (Nā vermis, aranēꝰ
dicitur:tela verò proprie,aranea:ſed confunduntur.Orditur autē
tā textor,ꝙ ſcriptor:vnde,Ordimur telas,ordimur verba loquē
do.)Luſimus,inquit:& hoc ꝓpter.i.ꝓpterea:hęc carmina ſunt
dicta culicis.i.de culice cōpoſita:vt oīs ordo.i.contextus hiſto-
riæ,conſonet per ludū(quo verbo dicēdis fidē adhibiturum ne
gat.)Notitiæq́ ducū,voces:& vt voces,notitiæ ducū cōſonēt lu
do.Voces ſunt notitię ducū:quia(vt dicit Hora.)Paulùm ſepul
tæ diſtat inertiæ cœlata virtus.Et alibi,Neqꝫ ſi chartę ſileāt, qđ
bn̄ feceris mercedē tuleris,&c.(Alij legūt, Nutricesq́ ducum:
alij,Nutritæ.)voces igiť ſunt notitię,aut nutrices ducū,licet in
uidꝰ adſit.Quiſqs erit paratꝰ culpare iocos.ſ.meos,& Muſam:
feretur.i.habebiť leuior:vel.i.etiā,pōdere culicis,& fama. No-
ſtra Muſa loquetur tibi poſterꝰ.i.poſtmodum ſono grauiore:
quū tēpora dabunt fructꝰ ſecuros.i.ſine cura poſſidēda otia: aut
fortè ſignificat ſe,nec dū agrorū ſuorū fructꝰ ſecure percipere.

Vt tibi dignato poliantur carmina ſenſu.
Latonæ,magniq́ decus Iouis,aurea proles
Phœbus erit noſtri princeps,& carminis author,
Et recinente lyra fautor:ſiue educat illum
Alma Chimæreo Xanthi perfuſa liquore,
Seu decus aſtrigeri,ſeu qua Parnaſſia rupes:
Hinc atqꝫ hinc patula præpandit cornua fronte:
Caſtaliæq́ ſonans liquido prælabitur vnda.
Quare Pierij laticis decus ite ſorores
Naiades:& celebrate deum ludente chorea.
Et tu ſancta Pales,ad quam ventura recurrunt
Agreſtum bona,ſecure ſit cura canentis.
Aerios nemorum cultus,ſyluasq́ virenteis.
Te cultrice vagus ſaltus feror inter & aſtra.
Et tu cui meritis oritur fiducia chartis
Octaui venerande meis allabere cœptis
Sancte puer,tibi nanqꝫ canit non pagina bellum,
Phlegra giganteo ſparſa eſt quo ſanguine tellus.
Nec centaureos Lapithas compellit in enſes.
Vrit Erichthonias oriens non ignibus arces.
Non perfoſſus athos,nec magno vincula ponto
Lecta meo quærent iam ſera volumine famam.
Non Helleſpontus pedibus pulſatus equorum
Græcia quum timuit venienteis vndiqꝫ Perſas,
Mollia ſed tenui pede currere carmina verſu
Viribus apta ſuis Phœbo duce ludere gaudet.
Hoc tibi ſancte puer mortalibus,& tibi certet
Gloria perpetuum lucens manſura per æuum:
Et tibi ſede pia maneat locus:& tibi ſoſpes
Debita felices memoretur vita per annos,
Grata bonis liceat,ſed nos ad cœpta feramur.

DOMITIVS.

Phœbus Diana. ❡[Phœbus erit.] Phœbus,
& Diana,Latonæ & Iouis fi
lij,Phœbum lyrā à Mercu-
rio accepiſſe, ait Higinius.
❡[Alma Chimęreo.] Nō ꝓ
cùl à Carmileſo monte Ly-
ciæ,eſt conuallis quædā,no
Chimęra mīe Chimęra,à littore por-
recta, in mediterranea: hic
finxerunt de mōſtro,chime
ra:qđ occidit Bellerophon:
Xanthꝰ. fabula tn̄ eſt.Xanthꝰ flumē,
quē priores Sirbin vocabāt,
ad decē ſtadia Lēbis,nauigā
ti eſt Latonæ tēplū,vltra qđ
ad ſexaginta ſtadia eſt.Xan
thus,īter Lycias vrbes ma-
xima.Fama eſt olim,Lato-
nā cū filiis deueniſſe, & vt
ſitim ſedaret cōſediſſe, ꝓpè
paruū lacū:qui & ſub Chi-
mæra eſt.Eſt aūt Chimæra,
Lyciæ mons,qui flāmas vo
mit:ab eo labitur Xanthus.
qui deſcēdit in Phrygiā: in
radice montis ſpatioſum fa
Latona. cit lacū:ad quē peruenit La
tona cū filiis æſtiuo tēpore,
vt ſitim ſedaret. Ruſtici id
ægre ferētes, lacū intrātes
turbauerūt aquā,qui ſtatim
demutati ſunt ī ranas.❡Si-
ue educat illū]Luna,legi vo
luit, non alma: vt hoc ſit ꝙ
Diana præbuit ſe fieri obſte
tricē.❡Seu decꝰ aſtrigeri.]
i.Iuppiter,qui educauit Bac
Liber. chū.Nam Liber pater,& A-
Apollo. pollo,idem eſt,vt ipſe ait in
Georgi. Liber & alma Ce-
res.i.ſol & luna.❡Seu qua
Parnaſſus. Parnaſſia rupes]Hinc ī Par
naſſo Bœotię mōte,eſt vaſta
rupes:hæc vel numinis ma-
ieſtate,vel ſitu horrorem vi
ſentibus generat:vndiqꝫ fe-
rè præceps in forma theatri
receſſus;quo ſonitꝰ,voceſq́
multiplices audiuntur: hic
eſt Apollinis Delphici tem
plum:hic fons Caſtalliꝰ,mu
Pieres. ſis dicatus.has oras Pieres,
natio Threicia habitauere:
Pierides vnde Pierius fons,& Pierides Muſæ:nec Ouidio aſſentiamꝰ,ꝗ
dixit hoc nomē à filiabus Pieri:cū eis certātibus,& deuictis, in
Phlegra. picas mutatis,Muſas accepiſſe. ❡Phlegra gigāteo.]Phlegra,
Gigāteū ſylua & vallis eſt in Theſſalia:vbi oēs gigantes cōtra Iouē pu
bellum. gnauerunt: & fulminati,à Ioue occiſi ſunt,cuius in fidē, faces,
ſaxaq́ adhuc ibi cernūtur,Solinus meminit.Alia Phlegra eſt,
Lapithꝰ. in Italia,nō longe à Cumis.❡Nec centaureos Lapithas.]Lapi
thus Apollinis & Scilbiæ Penei filius,circà Peneū fluuiū Theſ
ſaliæ imperauit:à quo illi populi,Lapithę appellati ſunt:hic ex
Cirione Phorbantē,& Periphātē liberos ſuſcepit.Periphas, ex
periphas Aſtigea octo liberos genuit: natu maior Anxion, ex Ayclace
Ixion. Ixionē ꝓcreauit:qui quū proieciſſet ſocerū in ardentē foueam,
à Ioue purgatus eſt: tandē auſus interpellare Iunonē de ſtupro
interpoſita à Ioue in forma Iunonis nube,ex ea centauros pro-
Cētauri. creauit.Hos ferunt tanꝙ Pyrithoi cognatos:ab eo regni pater
ni,partē petiiſſe.Qđ renuenti bellum,à Cētauris illatū eſt:quo
ſedato,quū Pyrithous Hippodamiā deſpōdiſſet Theſeo, ad nu
ptias,ac centauris vocatis in humo ebrij, fœminis quæ in nu-
ptiis erāt ſtuprum inferre voluere:qua iniuria permotus The-
ſeus,& Lapithæ,multis cen
tauris perēptis, reliquos ex
ciuitate expulerūt: hanc ob
cauſſam centauri vnà aduer
ſus Lapithas ꝓfecti, plures
interfecere. Qui cędi ſuper-
fuere,partim in Pholon Ar
chadię profecti ſunt,partim
in Malea habitauerunt.Per
Athos. foſſus Athos,Xerxes Perſa
Xerxes. rum rex bellū contra Græ-
cos,& præſertim Athenien
ſes, geſſit: quumq́ Perſica
claſſis ad Eleuntē Cheronē
ſi,ſtationem haberet, ne per
deſidiā torpeſceret iuſſu re-
gis,montem Athon perfo-
dere cœpit,adiuuantibus &
accolis. Præpoſiti operi fue
re Arthaſes,Arthaſis filius,
& Bubares, Megateri filiꝰ:
eſt mons Athos ingens, ad
mare pertingit, deſinens in
Peninſulæ effigiæ: cum Iſ-
thmo duodecim ſtadiorū:
in quo eſt vrbs,Sana nomi-
ne. Foſſa fiebat iuxta Sanā,
retro limitē:latitudinē foſ-
ſæ,duæ triremes implebāt:
Strymō. Strymon fluuius,cuiꝰ oſtia
Helle- ꝓpe ſunt, Ponthus iunctus
ſpontus. fuit.❡Non Helleſpontus.]
Xerxes Herodo.lib.8.pons in Hel
feritas. leſpōto Abidon,vſqꝫ & Ceſ
ton ſeptem ſtadij ſpatio fa-
ctus tempeſtate,primū dela
pſus eſt maris: indignatus
Xerxes iuſſit Helleſpōtum
trecentis verberibus percu-
ti,& ſtigmata, & colaphos
incuti,cū barbara execratio
ne,quaſi diſiecti Pontis pœ
nas daret: operis præpoſitis
caput p̄cidit: aduocati alij,
Trerimes,Biremes,& Tri-
remes ſimul, ccclx. verſus
Euxinum pontum: ab alte-
ro latere.cccxiiij. Pōto trāſ
uerſum,hæ anchoris vaſtiſ-
ſimis tenebātur,relicto ſpa-
tio inter ordinē nauigiorū,
vt eſſet tranſitus nauibus in
Pontū.Continēti,machina-
menta lignea annexa fue-
re,funibus,lino,& ſcyrpo,ſuperiniectæ poſtea trabes fuere,ſu-
per quas impoſuere materiam:facto hinc inde aggere,ne aſpe-
ctu maris animalia tranſeuntia terrerentur,octo dies conſum-
pſere tranſeundo.

ASCENSIVS.

❡[Vt tibi dignato.]Poſt propoſitionē faciens,aliqualem inuo-
cationē dicit cum fiducia:ꝙ Phœbus erit carminis author: ea
aūt ſumpta eſt ex meritis Auguſti, cui Apollo ſummæ fauiſſe
legitur,vt in bello Actiaco:de quo in fine.8.Æneī. Actius hæc
cernēs,arcū intendebat Apollo.Rogat autem Muſas, vt feſtiue
Apollinē celebrēt.❡Ordo autem eſt.O Auguſte,vt carmina.ſ.
noſtra:poliantur.i.exornētur:tibi.i.ad tuam laudem, ſenſu di-
gnato.ſ. ab Apolline.i.digno habito: capitur enim paſſiue:vt
Æneid.3.Cōiugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo, Phœbus
decus Latonæ,& proles aurea magni Iouis erit princeps, & au
thor noſtri carminis.& erit fautor lyra.i.cythara recinēte.i.ite-
rum,atqꝫ iterū mecū canente:ſiue alma.ſ.luna, ſiue ſoror.alij le
gunt,luna:alij intelligunt de Latona,& alma,legunt: ſiue igi-
tur alma.ſ.altrix, ſeu luna; perfuſa liquore Chimæreo.i.iuxta
Chimæram,

Chimæram,Lyciæ mõtem,vbi Latona templum habet pręter- fluentæ Xanthi.ſ.fluminis:educat.i.enutrit eũ: hoc eſt,ſiue conuerſatur nunc in matris templo Lycia:ſeu.i.ſiue,ſupp.eſt decus aſtrigeri.ſ.cœli:hoc eſt,ſiue eſt in cœlis(Calderinus tamen intelligit ſic:ſeu decus aſtrigeri.ſ.cœli:hoc eſt,Iuppiter, educat illum:nos tamẽ aliter accipimꝰ.)ſeu,ſup.eſt ea parte, qua rupes Parnaſſia.i.Parnaſſi,montis Apollini ſacri: præpandit cornua frõtę patula:hinc,atq; hinc.i.ab vtroq; vertice:eſt enim biceps: & vnda Caſtaliæ.ſ.fontis Muſis ſacri:à quo ſæpe Caſtalides dicuntur,ſonans prælabitur liquido.ſ.riuo:hoc eſt, vbicũq; nunc eſt,Apollo erit carminis noſtri,author & prĩceps:quare.i.quãobrẽ:ô Naiades.i.deæ fontiũ:decus Laticis.i.fontis Pierij:quia in Pierio antro, ex Ioue, & Mnemoſyne.i.Memoria, genitæ ſunt ſorores.ſ.inter vos:ite,& celebrate.i.celebrem & feſtiuum reddite:deũ.ſ.Apollinem:chorea ludente.i.tripudiãte circà eũ: & tu,ô ſancta Pales.i.dea pabulorũ: ad quam bona agreſtum: pro,agreſtium:hoc eſt,agricolarum : recurrunt.i.recurſum ſpe impetrandi auxilij habent:ventura.i.vt vẽtura ſint: tu,inquam Pales,fac,ſup.Aut legamus,te.i.per te:aut tibi.i.ad tuum honorem fac:vt cura canẽtis ſit ſecure.i.ſine cura.Quæras,qui id fieri poſſit?ſed ad diuerſa referamus,vt ſit cura.i.ſollicitudo canẽtis,ſine cura non canendi:ſed ſine timore errandi. Ego feror.i. tollor,& erigor inter ſaltus aerios, nemorũ.i.ſyluarũ,& aſtra i.verſor in mediocri re:vt in media regione aeris,exiſtens inter cœlum,& terrã:de re enim humilis ſatis ſublimiter loquuturꝰ eſt.Et tu Octaui venerãde,cui fiducia oritur chartis meritis.ſ. de re:quia in tuã gratiã ſcriptis oppletæ ſunt allabere.ſ.per fauorem:meis cœptis Octaui(inquit)ô ſancte puer(falſum eſt ergo,quod nephas erat,puerum appellari)allabere cœptis meis: nãq; pagina.ſ.noſtra.i.codex compactus, nõ canit tibi bellum: quo tellus Phlegra.i.Theſſalica,ab ardendo dicta: vbi bellũ giganteũ cõmiſſum eſt: ſparſa eſt ſanguine giganteo: nec pagina noſtra, compellit.i.recitat cõpelli,Lapithas,populos Theſſalie,ab Ixione,& nube genitos:in enſes centaureos.i.centaurorum vicinorũ,qui eos occiderunt in nuptiis Pirithoi.Oriens.ſ. ſol:non vrit.i.nõ narratur vrere ignibus:arces Erichthonias.i. Troianas.Nã Erichthonius,filiꝰ Dardani,& pater Trois:auus aũt Laomedontis,q pater Priami,ſummopere auxit Troianas opes:vt Homerus quoq; atteſtatur. Vnde merito, arces ab eo Erichthoniæ dicuntur.Fuit & alius Erichthonius,per litem ex Vulcano & Terra,genitus,anguinis pedibus,quã feditatem vt tegeret,aurigandi officiũ primus iniit:vnde in Geor.Primꝰ Erichthonius,currus & quatuor auſus Iũgere equos,rapidiſq; rotis inſiſtere victor,&c.Athos.ſ.mons Xerxis,Perſarum regis, exercitu demolitus,& ſolo æquatus:nec vincula.ſ.inflicta:magno ponto.i.mari:nõ quærent iam ſera.i.ſero:poſtq̃ multi Gręci,de is ſcripſerunt famam:lecta.i.quum lecta fuerint meo volumine:& Helleſpõtus,pulſatus pedibus equorum: poſtquàm Xerxes ſuper eum põtem extrui fecerat:quum Græcia timuit, Perſas venientes vndiq;,tantus enim exercitus, vt dinumerari non poſſet,ſed flumina ebiberet:vnde Iuuenalis,Epotaq; flumina Medo Prandente.nõ,ſup.quæret famam,lecto meo volumine:ſed,ſup. mea Thalia gaudet,carmina mollia currere in verſu tenui pede:& gaudet ludere.i.faciliter conficere: Phœbo duce.i.ducente,carmina apta ſuis viribus: ô ſancte puer.ſ.Auguſte,ex deorum progenie:gloria lucens,perpetuum mãſura per æuum: certet tibi & mortalibus, certet inquam tibi: hoc.i.per hoc,carmen noſtrum:aut in hoc carmine noſtro.i.faciam inter te,& mortales ſit concertatio:an deorum,an mortalium numero aſcribendus ſis?Et locus maneat tibi,ſupp.in ſede pia:aut in cœtu deorum:aut in imperio pio:& vita ſoſpes.i.incolumis debita,tibi memoretur per annos felices:& liceat,vt,ſup. memoretur grata.i.vtilis,& accepta bonis.Bene dicit,bonis: quia malis,diſplicent probi:& iuſti,principes.ſed nos feramur.i. dirigamur,ad cœpta.ſ.noſtra.

DOMITIVS.

¶Aſſyrio colore.] Babylõ Aſſyriæ diuerſo colore intexuit : ſed aurum Attalus intexere inuenit:vnde Attalicum,& Attalicæ veſtes,& Babylonicæ. ¶Bis lauta.] i.in colore pluries immerſa: de eis Tibullus, Sola puellarum digna eſt, cui mollia charis, Vellera det ſuccis bis madefacta Tyros. ¶Domos.] Genitiuo caſu poſitum eſt.nam Sueto.authore, Octauius Auguſtus ſolitus eſt pronuntiare domos,pro domus,in genitiuo caſu:& ſenius,& ſinuus: & pro ſtulto, batedium: & pro pullo,pulelatium.Vergilius,vt Octauio gratificaretur, eodem modo caſum primum pronũtiauit. ¶Alconis referent,Bœtiq; toreuma]Toreumata,ſunt opera magnifice ſculpta. Sallu. in Catili . Quum tabula,ſigna toreumata emũt. ¶Cõchea bacca maris.] Margaritas maxime Indus Oceanus fert,vt Plyn.meminit: Margarita,genus conchilij eſt.Bœtiq; toreuma: Plyniꝰ libro.34.dicit, proximos à Mentore fuiſſe Bœtum: Agraganta,& Mem.quorum omnium extant opera in inſula Rhodiorum:Bœtus apud Lydiam,Mineruam in templo Agragas,in templo Liberi patris, in ipſa Rhodo Baccas, centauroſq; celatos in ſcyphis. ¶Nec pocula gratum Alconis.] Alcona:Ouid.meminit in Meta.notum argentarium,qui Æneæ pateram celauerat: crateram Æneæ quem fabricauerat Alcon.Hileus & lõgo cælauerat argumento.

Genitiuꝰ in os.

Alcon.

ASCENSIVS.

¶Igneus,&c.]Incipit narrare ſic: Sol igneus penetrarat iam in arces ęthereas: & quatiebat lumina,aut limina candida: curru aurato.i. fulgenti: & aurora fugabat crinibus roſeis.i.radiis ſuis. tenebras.ſ.noctis: &, ſupp. aut dum paſtor protulit.i. eduxit, capellas è ſtabulis, ſcilicet caprilibus,ad pabula læta:& petiuit ſumma iuga excelſi montis:qua,ſup. parte, gramĩa lurida.i.pinguia,& lubrica:velabãt colles patulos.i.ſemper apertos,& patentes.Capellæ vagæ.i.errantes paſcendo:abdunt.i.abſcondunt iam corpora ſyluis,dumis,& vallibus:& iam etiam ipſe celeres,vagantes ex omni parte,tondebant tenero morſu gramina viridantia: & hærebant ad ſcrupea.i.lapidoſa:caua.i.concaua, ſeu concauitates : appoſitorie, rupes deſertas. Scrupi autem (inquit Feſtus) ſunt aſpera ſaxa,& diſtãtia à tractu vmbræ:vnde ſcrupuloſam rem eam dicimus, quæ aliquid in ſe habet aſperi,& arbuta pendula carpũtur ramis proiectis.i.porrò extenſis:& labruſca.i.fructus ſylueſtres, vt vuæ ſylueſtres in labris noualium,aut vinearũ creſcentes.(Sed in Bucoli.dicitur hæc labruſca, labruſcæ. Sylueſtris raris ſparſit labruſca racemis.)denſæ virgultis petũtur auidæ.ſ.à capris:hæc.ſ.capra rapit morſu carpente: cacumina.ſ.virgultorum,exiſtens ſuſpenſa:aut exiſtentia ſuſpenſa.i. pendula in præcipiti:hęc,dico,petit morſu cacumina ſalicis lentæ.i.flexibilis: vel, ſupple alni: quæ alnus naſcitur noua.i.quę minus annoſa eſt:& ideo magis tenera: hæc rimatur.i.exquirit: ſentes.i.ſpinas: teneros.i.recentes:

Igneus æthereas iam ſol penetrarat in arces:
Candidaq; aurato quatiebat lumina curru:
Crinibus & roſeis tenebras aurora fugabat.
Protulit è ſtabulis ad pabula læta capellas
Paſtor,& excelſi montis iuga ſumma petiuit:
Lurida qua patulos velabant gramina colles.
Iam ſyluis,dumiſq; vagæ,iam vallibus abdunt
Corpora:iamq; omni celeres è parte vagantes
Tondebant tenero viridantia gramina morſu:
Scrupea deſertas hærebant ad caua rupes:
Pendula proiectis carpuntur & arbuta ramis,
Denſaq; virgultis auide labruſca petuntur.
Hæc ſuſpenſa rapit carpente cacumina morſu,
Hæc ſalicis lentæ,vel quæ noua naſcitur alnus,
Hæc teneros fruticum ſentes rimatur.at illa
Imminet in riui præſtantis imaginis vndam.
O bona paſtoris:ſi quis non pauperis vſum
Mente prius docta faſtidiat:& probet, illi
Omnia luxuriæ pretiis incognita, curis
Quæ lacerant auidas inimico pectore menteis:
Si non Aſſyrio fuerint bis lauta colore
Attalicis opibus data vellera: ſi nitor auri
Sublaqueare domos animum non angit auarum:
Picturæq; decus:lapidum nec fulgor in vlla
Cognitus vtilitate manet:nec pocula gratum
Alconis referunt,Bœtiq; toreuma:nec Indi
Conchea bacca maris pretio eſt à pectore puro.
Sæpe ſuper tenero procumbunt gramine corpus:
Florida quum tellus gemmanteis picta per herbas
Vére notat pulchris diſtincta coloribus arua:
Atq; illum thalamo lætum retinente paluſtri,

Otiaqꝫ inuidia degentem, ac fraude remota,
Pollentemqꝫ ſibi, viridi cum palmite lucens
Mollia pampineo ſubter coma velat amictu,
Illi ſunt gratæ rorantes lacte capellæ,
Et Venus, & fœcunda Pales, & vallibus imis
Semper opaca nouis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat eſſe beatior æuo?
Quàm qui mente procul puras, ſenſuſqꝫ probando
Non auidas agnouit opes? nec triſtia bella?
Nec funeſta timet validæ certamina claſſis?
Quo ſpoliis dum ſancta deûm fulgentibus ornet
Templa, nec euectus finem tranſcendit habendi:
Auerſum ſociis ultro caput hoſtibus offert.

centes: at. i. ſed: illa. i. alia capra, imminet in vndam riui imaginis præſtantis. O bona paſtoris, ſiquis mēte prius docta. i. habens mentem prius doctam, & eruditam: non faſtidiat vſum pauperis: &. i. inſuper: probet. i. approbet vſum pauperis. Omnia ſunt illi. ſ. paſtori, & cæteris agreſtibus incognita pretijs luxuriæ. ſ. curis: quæ lacerant mentes auidas, pectore inimico. ſ. ſibi: hoc eſt, ſe torquente curis. Si. i. tametſi: vellera data. i. addita opibus Attalicis: qui prim⁹, veſtes auro ītexere docuit: non fuerit bis lauata. i. tincta: hoc eſt, dibapha colore Aſſyrio. i. purpura Tyria: & ſi nitor auri ſublaqueare domos. i. domus, nō angit animum auarum: qꝫ, pro &, ſi decus picturæ non angit animum: nec fulgor lapidum. ſ. pretioſorum: manet cognitus in nulla vtilitate: nec pocula referunt gratum, toreuma. i. ſculpturam, aut cælaturam Alconis, & Bœti, illorum artificum laudatiſſimorum: nec bacca. i. gemma: conchea. i. conchis decerpta: à quibus è rore concipitur: maris Indi. i. Indici: eſt pretio. i. eſtimatur magni: à pectore puro. ſ. ab ambitione, & luxu. Paſtores procumbunt corpus, ideſt habent corpus procumbens, (Sunt qui, proſternit, legendum cenſeant.) ſæpe ſuper gramine tenero: (more ſuo, re ſuo, ablatiuo dat ſuper) tūc, ſup. quum Tellus florida picta: per herbas gemmātis. i. gemmas emittentes: notat. i. ſignat: vére. i. tempore verno, arua diſtincta pulchris (alij, dulci, legunt) coloribus. Atqꝫ coma. ſ. arborum cum viridi palmite: lucens. i. reſplēdens: celat mollia. i. molliter, ſuper amictu pampineo. i. fronde vitium redimito: velat (inquit) illum lætum thalamo. i. cubili paluſtri: & degentē otia, ideſt otioſe, inuidia, ac fraude remota: & pollentem ſibi. i. ad ſuam vtilitatem. Capellę rorantes. i. diſtillantes lacte: ſunt gratæ illi. ſ. paſtori: & Venus. ſ. creatrix rerū: & Pales, dea pabulorū: fœcunda. i. fœcunditatem afferens: & antra opaca in vallibus imis manantia, ſemp nouis fontibus ſunt illi grata. Quis queat eſſe beatior ęuo optato magis, quàm qui procùl. ſ. à cupiditate probando, ſenſus agnouit mente, opes puras & non auidas? nec tenet (potius timet) bella triſtia; nec certamina funeſta claſſis validæ. i. naualis pugnæ. Quo nec euectus. i. vltra ſe vectus: tranſcendit finē habendi: quæ Flaccus in. I. ſermo. perſcribit: dum ornet ſancta templa deûm, ideſt deorum: armis fulgentibus: offert vltra caput auerſum. i. amotum: oppugnandis hoſtibus ſociis.

Illi falce deus colitur, non arte politus:
Ille colit lucos: illi Panchaia thura
Floribus agreſtes herbas variantibus adſunt.
Illi dulcis adeſt requies, & pura voluptas,
Libera ſimplicibus curis, huic imminet, omneis
Dirigit huc ſenſus: hæc cura eſt ſubdita cordi:
Qualibet vt requie motus contemptor abundet:
Iucundoqꝫ locet languentia corpora ſomno.
O pecus, ô Panes, vos ô gratiſſima Tempe
Fontis Hamadryadum, quarum non diuite cultu
Æmulus Aſcræo paſtor ſibi quiſqꝫ poetæ
Securam placido traducit pectore curam.
Talibus in ſtudiis baculo dum nixus apricas
Paſtor agit curas: & dum non arte canora
Compacta ſolidum modulatur arundine carmen:
Tendit & euectus radios Hyperionis ardor:
Lucidaqꝫ æthereo ponit diſcrimina mundo:
Dum iacit Oceanum flammas in vtrunqꝫ capaces.
Et iam compellente vagæ paſtore capellæ
Ima ſuſurrantis repetebant ad vada Lymphæ:
Quæ ſubter viridem reſidebant cœrula muſcum.

DOMITIVS.

Priapus.

Illi falce deus colitur.] Ad Priapū adludit, de quo ſic in obſcœno carmine, Nō me Praxiteles, copas've fecit, Nec ſum Phidiaca manu politus, Sed lignum rude villicus dolauit, Et dixit mihi, tu Priapus eſto. Filius fuit Veneris & Dionyſij: Ægyptij autem dicunt de Priapo, ſcribētes, Iſidem cū cęteras Oſiridis corpis partes, à tyrānib. dilaniati repperiſſet, pręter pudēda, quæ illi in flumen iecerant præcepiſſe ſacerdotibus: ꝑ deo coli, in temploqꝫ ea ſuſpendi iuſſit: & (vt Diony. meminit) nō modo in ciuitatum templis numen, ſed in agreſtibus locis: vinearū, & hortorum cuſtos, coli meruit: fructuum fures, falce caſtigans: cui ſacra cū ludo fiūt: appellatur etiam Ithyphallus, & Typhon.

Thus. Ithyphallus.

Ille colit lucos, illi Panchaia thura.] Præter Arabiam nullus: vt Ply. meminit: ac ne Arabiæ quidē vniuerſæ: ſed in ea tantùm regione, quæ Saba appellatur, ſignificare Græci myſterium volūt: in hac eſt Panchaia, regiuncula quædam: ſpectat enim Saba, ortus ſolis æſtiui, vndiqꝫ in vicis paribus: & à dextera maris, ſcopulis inciſa, id ſolum è rubro lacteum traditur Alexandro magno in pueritia, ſine parſimonia thura aris ingerenti, pedagog⁹ Leonides dixerat, vt illo modo quum deuixiſſet, turiferas gentes ſacrificaret: at ille Arabia potitus, thure onuſtam nauim miſit ei: large exhortat⁹, vt deos adoraret. ¶ O pecus, ô Panes, &c.] Inter Oſſam & Olympum, nemoroſa planicies, & conuallis eſt in Theſſalia, Tempe vocatur, montibus circundata, olim Palus, ſed poſtea quum Hercules, fracto monte, dedit alueum, nihil amœnius, atqꝫ delectabilius: ſecat enim planiciem, Peneus fluuius, ſemper liquidus: cuius ripæ, arboribus inumbratę, ab ea ſimilitudine, poetæ (vt meminit Probus) loca omnia amœna & delectabilia, Tempe appellauerunt. Penes autem, quinqꝫ milia paſſuum longitudine, & fermè ſex latitudine, vltra viſum hominis attollētibus ſe: dextera, læuaqꝫ, leuiter conuexis iugis inter ſua luce viridante allabitur, viridis calculo amœnus, circà ripas graminę canorus auium cōcentu. Solum non adeo ferax adlicit, atqꝫ iucūdum aſpectu, vt viſentes ipſa amœnitas adlicitat & inuitet.

Tempe.

¶ Fontis Hamadryadū.] Drys (Ply. referēte) nō quercus dicitur, ſed robur: ꝗ arbor eſt & ſpecies quercuum: durior tamen Hamadryades. Nō quercuū ſed roborū, deæ & ſacerdotes Gallici, qui vaticinabātur in roboribus, Druydæ appellati ſunt.

Hamadryades.

Druydæ.

¶ Æmulus Aſcræo paſtor ſibi quiſqꝫ poetę]. i. Heſiodo, qui paſtor fuit, & pecudes pauit. Ouid. I. de arte docet. Paſcenti pecudes vallibus Aſcra tuis. ¶ Radios Hyperionis.] Regina quæ etiam ob prudentiam & virtutem, magna mater appellata eſt, Titheæ, & cœli, filia, ex fratre ſuo Hyperione, in virum aſſumpto, lunā & ſolem genuit. Poetæ tantū vſurpauere, vt patris nomen pro filio poneretur. In vtrūqꝫ Oceanum Indicum, qui ab Oriente: & Athlanticū, qui terras ab Occidente cōtingit, vt Mela ait. ¶ Flāmas capaces.] Nam ſol dū eſt in medio curſus, ſpatio vtrūqꝫ cōplectitur Oceanū: & ideo flammas capaces.

Reginæ.

ASCENSIVS.

Illi falce.] Pergit hoc ordine: deus, ſup. cum falce. ſ. Priapus, colitur illi: non politus arte, ſed rudis, ſup. ille. ſ. paſtor, colit lucos: thura Panchaia. i. quæ præcipua in Panthea naſcūtur: quū in Georgi. dicat, Solis eſt thurea virga, Sabeis: adſunt illi, ſupp. cum floribus variantibus. i. varie ornantibus, herbas agreſtes. Requies dulcis adeſt illi, vt voluptas pura, videlicet libera: curis ſimplicibus. i. nihil vtilitatis habentibus. Omnis ſenſus imminet huic. i. in hoc ſtudium: & dirigit huc. i. ad hoc ſtudium: hęc cura eſt ſubdita cordi, vt ipſe contemptor motus. i. turbationis, abundet qualibet requie: & locet. i. reponat iucundo ſomno: corpora. i. membra: languentia. i. defeſſa. O pecus, ô Panes i. dij paſtorum: ô Tempe. i. temperamēta gratiſſima, fontis Hamadryadū. i. nympharū arborum: quarum cultu nō diuite. i. faciliter parabilis: quiſqꝫ paſtor æmulus. i. innitens: poetę Aſcręo i. Heſiodo, traducit ſibi pectore placido vitā ſecuram: Dum paſtor. ſ. de quo hic loquitur: nixus. i. innitens: baculo. ſ. paſtorali: agit

agit curas in talibus ſtudiis:& dum modulatur carmē ſolidū.i.
integrum:non arte canora.i.inconditum: modulatur,inquam,
arundine.i.fiſtula cōpacta.Ardor Hiperionis.i.ſolis: euectus.ſ.
ad mediū cœli:tendit.i.extendit:radios.ſ.ſuos: & ponit mundo
æthereo.i.ſupero in quo nos ſumus: diſcrimina lucida.i.diffe-
rentias rerum per lucem apparentium: & dum iacit.i.proiicit:
flammas

flammas capaces.i.amplas:in vtrūqꝫ Oceanum:hoc eſt,dum eſt
in medio cœli noſtri:capellæ vagæ: repetebant.ſ.vada ima: &
hoc paſtore compellente eas ad ima vada Lymphæ.i.aquę lym
pidæ:ſuſurrantis.i.cum ſuſurro,& murmure defluentis:quæ.ſ.
vada:reſidebant.i.ſita erant,circà muſcum viridem.i.erāt iuxta
fontes muſcoſos,quos etiam in Buco.muſcoſos appellat.

Iam medias operum parteis euectus erat ſol:
Quum denſas paſtor pecudes cogebat in vmbras:
Et procùl aſpexit luco reſidere virenti
Delia diua tuo,quò quondam victa furore
Venit Nyctileum fugiens Cadmeis Agaue,
Infandas ſcelerata manus,& cæde cruenta:
Quæ gelidis Bacchata iugis,requieuit in antro
Poſterius pœnam nati ſe morte futuram.
Hic etiam viridi ludentes Panes in herba,
Et Satyri,Dryadesqꝫ choros egere puellæ,
Naiadum cœtu,tantum non Orpheus Hebrum
Reſtantem tenuit ripis,ſyluasqꝫ canendo,
Quantùm te Peneu remorantem diuæ choreæ
Multa tuo lætæ fundentes gaudia vultu.
Ipſa loci natura domum reſonante ſuſurro
Quis dabat:& molli feſſas refouebat in antro.
Nam primum prona ſurgebant valle patentes
Aeriæ Platanus:inter quas impia lothos,
Impia quæ ſocios Ithaci mœrentis abegit:
Hoſpita dum nimia tenuit dulcedine captos.
At quibus inſigni curru proiectus equorum
Ambuſtus Phaeton luctu mutauerat artus:
Heliades teneris amplexæ brachia truncis,
Candida fundebant lentis velamina ramis.
Poſterius cui Demophoon æterna reliquit
Perfidia lamentandi mala:perfida multis,
Perfide Demophoon,& nunc defende puellam,
Quam comitabantur fatalia carmina quercus,
Quercus ante data,Cereris quàm ſemina vitæ.
Illas Triptolemi mutauit ſulcus ariſtis,
Hic magnum Argiuæ naui decus edita pinus
Proceras decorat ſyluas,hirſuta per artus
Appetit aereis contingere montibus aſtra.

DOMITIVS.

¶Luco reſidere virenti De-
Lucus. lia diua tuo.] Lucꝰ erat ſub
Cytherone monte, in quo
erat Garaphius fons,ea quę
ſunt Theſſalica,Tempe vbi
ſe cum nymphis Diana la-
uabat:ſed quum Acteon vo
luiſſet videre quid eſſet in
fonte , vidit Dianā nudam:
ideo ab eadē,Acteon eſt mu
tatus in ceruum,& ſuis ca-
nibus dilaniatus,atqꝫ lace-
ratus eſt:Oui.in Ibin,Qui-
q̄ verecundę ſpeculantē la-
bra Dianæ: idem de Ponto
in.5.Inſcius Acteon vidit ſi-
neveſte Dianam,Prędа fuit
canibus nō minus ipſe ſuis.
Idem etiam in opere Meta.
Diana, Delia dicta, à Delo
inſula: in qua nata eſt. Ve-
Nyctiliꝰ. nit enim, Nyctilius, Bacchꝰ
dicitur: quia eius ſacrificia
noctu fiebant, quæ ex Aſia
prius in Græcia,è Græcia in
Agaue. Italiā trāslata.Agaue,Cad-
mi filia,Pentheū ex Echio-
ne filium,ſacra Bacchi ſper
nētem,furore & Baccho in-
ſtigata interemit: vbi ad ſe
redit,pnīa ducta præ dolo-
re , in antrum ceceſſit ſub
Citherone, vbi lucꝰ eſt Dia
næ.¶Orpheus.] Œagri fi-
lius,ſono Lyræ ſiſtebat flu-
mina,mōtes,& ſyluas mo-
Hebrus. uebat. ¶Hebrū.] Hebrus,
Thraciæ fluuius.¶Peneu]
Peneus,Theſſaliæ fluuius,
per Tempe diſcurrēs.¶Ae
Platanꝰ. riæ Platanus.]Platanus, ar
bor durat in multū tēporis
ſpatium:vt Plyn. docet: ait
enim Eſt delphica Platanꝰ
Agamēnonis manu ſata:&
altera Gargaphiæ Arcadiæ
luco,in Aulocrone, quæ ab
Apanica itur in Phrygiam,
oſtenditur Platanus ex qua
pependit Marſias victus ab
Apolline,quæ iam cum ma
gnitudine effœta eſt. arbor
enim eſt ſolum ad vmbram
voluptatis cauſſa compara-
ta.¶Impialothos]Lothos,
arbor in quā eius nomine,
nympha,Neptuni filia,fugiens Priapum dicitur conuerſa: quā
Ply.laudat.Eſt alia,quæ Romæ ante domos ad vmbrarū amœ
nitatem ponebatur:vbi ſic eadē,& nunc appellatur amarenus,
Lothos. quæ ceraſia habet acria,in obſoniis dulcia. Sillius inquit:Quos
ſucco nobilis arbor,Et dulcis poſcit lothos,minus hoſpita Bac
cha.Diximus & de arbore lotho,in vltimo,de Pōto:quā Aphri
ca gignit. nam Vlyſſes,è cyconibus tempeſtate, delatus eſt in
Aphricā:vnde vix abduxit ſocios,qui guſtauerāt fructū lothi:
in quam etiam conuerſōs fabulātur. Vnde Oui.4. de triſtibus,
Heliades. Sic noua Dulychio lothos guſtata palato Illo quo nocuit gra-
ta ſapore fuit.¶Heliades.] Solis filiæ dictæ ſunt. ἥλιον Græ-
ci,nos ſolem dicimus:inde Heliades hæ:quū Phaetontem fra-
trem(qui antea Eridanus vocabatur:& ideo Padus,in quē flu-
uium cecidit fulminatus,Eridanus dictus eſt) deploraſſent, in
populos conuerſę ſunt:ſiue,vt in Buc.idem aſſeruerat in alnos,
dicens,Atqꝫ ſolo proceras erigit alnos:Phaeton enim Clyme-
nes & ſolis filius quum affectatū paternum,currum regere nō
poſſet,mundūqꝫ incēdiſſet,à Ioue fulminatus eſt, & in Padum
deiectus.¶Perfide Demophoon.] Et nunc defende puellam
Phillis,Lycurgi Thraciæ regis filia:Demophoonta Theſei A-
thenienſis filium,ferè naufragum è bello Troiano redeuntē ex
cepit: hoſpitio fouit:& claſſes eiꝰ,amore capta,reparauit:& da
ta de

ta de coniugio fide Demo-
phoon à puella patriā reui-
ſere,vno mēſe rediturus im
petrauit:& quum promiſſo
tempore non rediiſſet, puel
la tādiu fleuit,donec lachry
mæ maturuerūt:& in arbo-
rem demutata eſt:pleriqꝫ a-
mygdalū eſſe volunt.Plyn.
ait,puellam ſe in amygdalo
ſine frondibus ſuſpendiſſe:
&(Sternutio authore)arbo
rem tum demūviruiſſe,quū
reuerſi Demophoontis con
iugis ſenſit amplexum: am
plexu cognito, flores ſimul
ac frōdes emiſiſſe:licet Ply.
dicat, nunq̄ virere arborē,
ex qua Phillis ſe ſuſpendit.
¶Quercus ante datæ.]Ce- Ceres.
res(vt Ply.eſt author) fru-
menti vſum dedit: & leges
prima adinuenit:ideo legi-
fera eſt dicta:antea enim ru
dis mortalitas,glādibus ve
ſcebatur: Triptolemus (vt
idem eſt author) bouem &
aratrum repperit:vt alij vo-
lunt, Briges Athenienſis,
Ouid.in.iiij. de Ponto,ait,
Quis mel,Ariſtæo: qs Bac-
co,vīa ſalerna: Triptolemo
fruges: poma dat Alcinoo:

ASCENSIVS.

¶Iam medias, &c.] Ordo
eſt.Sol erat iam euectꝰ me-
dias partes operū.i.perege-
rat iam mediū curſum diei,
quum paſtor cogebat pecu-
des denſas.i.ſtipatas in vm-
bras:& reſpexit procùl eas
reſidere in luco virenti:ô di
ua Delia.i.Diana: tuo.ſ.lu-
co virēti: quò.i.ad qualem:
Agaue .ſ. mater Penthei :
Cadmeis.i.Cadmi, Theba-
norum regis filia:victa quō
dam furore.ſ.à Baccho im-
miſſo,venit:fugiens Nycti-
leum .i. Bacchū nocturnū:
ſcelerata manus infandas.i.
habens manus ſceleratas,&
cruenta.i. habens cruenta-
tas,cædæ.ſ.filij ſui:quę Bac
chata.i.Bacchico furore va-
gata: iugis gelidis reqeuit.
i.reclinauit in antro,ſe futu
ram pœnam:poſterius morte nati.i.poſtq̄ filium occiderat.Pa
nes.i.dij paſtorum ſylueſtres,ludebant hic,etiam in herba viri-
di:& ſatyri.ſ.dij ſylueſtres:& puellæ.i.nymphæ: Dryades.i.ro
borum deæ:egere.i.duxere:choros.i.choreas,ſup.in cœtu Na-
iadum:Orpheus non tenuit canendo.i.per cantū: tantùm.i.in-
tantum:Hebrum,fluuium illum Thraciæ, reſtantem.i.immo-
rantem ripis,& ſyluas,quantùm,ô Peneu,flumē Theſſaliæ:di
uæ.i.diuinæ,ſup.tenuerunt te,remorantē choreæ lætæ, fundan
tes multa gaudia,tuo vultu:quis.i.quibus:ipſa natura loci:da-
bat domum.i.manſionē:ſuſurro reſonāte:& refouebat feſſas.ſ.
choreas,in antro molli:nā platanus (hic quartæ declinationis
eſt) arbores illæ late extenſæ:aeriæ.i.altæ: ſurgebant primum
patentes:ſup.in valle:inter quas.ſ.arbores,ſupp.eſt lothos, alia
arbor impia:quia ſocios Vlyſſis impie tractauit:impia(inquit)
quæ abegit.ſ.à ratione:ſocios Ithaci.i.Ithacenſis, Vlyſſis mœ-
rentis.i.dolentis,ob caſum ſociorum, dum ipſa hoſpita tenuit
ſocios Ithaci,captos nimia dulcedine:at.i.ſed:pópuli,ſupp. aut
alni:quibus.i.in quas:Phaeton.i. Erydanus, proiectus inſigni
curru equorum.ſ.ſolis,mutauerat artus ambuſtos: luctu.i.præ
dolore:Heliades.i.ſolis filiæ,Phaetontis ſorores,amplexę bra
chia teneris truncis fundebant:velamina candida.i.cortices al
bicantes:ramis lentis.i.flexilibus.Poſteriꝰ,ſup.erat arbor Phil

lidos,

lidos,cui Demophoon rex Athenienſium reliquit: perfidia.i. per perfidiā,æterna mala lamētandi:mala,dicit, perfidia, multis modis,ô perfide Demophoon defende:&.i.etiam nunc:puellam.ſ.Phillida:quā comitabantur quercus carmina fatalia.ſ. in Dodona

in Dodona dantes quercus:datę ante vitæ.i.victui,quàm ſemina Cereris:ſulcus Triptolemi.i.quos ille fecit,mutauit:illas.ſ. quercus ariſtis,pinus magnū decus,naui Argiuæ.ſ.Argoæ, edita,ſeu addita,his decorat proceras ſyluas,hirſuta per artus appetit contingere montibus aeriis aſtra.

DOMITIVS.

Ilex. ¶Ilicis & nigræ.] Ilex,arbor,duplex eſt:ſed hęc de q̄ poeta loq̄tur,à Græcis,ſmilaces dr̄, folia habet ſimilia

Myrtus. oleæ:glandē paruā. ¶Myrtus non neſcia veteris fati.] Myrtus in tumulū adhibebatur:& primo,viſa (vt meminit Theophraſtus in tumulo) Elpenoris nauis Vlyſſis gubernatoris:& ideo Verg.in Polydori tumulo, eam natam dixit. Ply. autē refert, in Veliterno myrtus eſt,cōſpicuę magnitudinis, manu prioris Aphricani lata:ſubeſt ſpecus in quo manes ei⁹ cuſtodire,draco traditur: & ideo myrtus, non eſt neſcia fati,ideſt mortis.

Echo. ¶Corpora lympha fouet, ſonit⁹ alit aeris Echo] Echo vocalis , nympha garrula admodum de multis verbis id habet, vt nouiſſima tantum referat: Iuno quū poſſet multas nymphas cū Ioue deprehendere,iſtius ſæpius loquacitatē dum fugerent nymphæ retardata: q̄d animaduertēs Iuno,fecit vt quū in fine loquendi voces ingeminaret, audita verba reportet. Hæc enim Narciſſum,Lyropes,& Cephiſi filium,tum.16.annum agentem adamauit: cui quū vagaretur,fortè per deuia rura ſæpe loqui conata, natura repugnante deſtitit:expectabat enim,vt ille prius emitteret vocem:tandem ſeductus à fidis comitibus exclamauit,puer ecquis adeſt:idem reſpondet Echo:ſtupet hic,& cōuerſus in omnes partes:iterum hucveni,inquit,non minus illa iterat:tandē puer hic coeamus.i.conueniamus,dixit : libentius reſponſura nulli imò coeam⁹ retulit Echo:& egreſſa è ſyluis eſt,vt iniiceret manus ſperato collo.Fugiens puer complexum: Ante(ait) emoriar,q̄ ſit tibi copia noſtri:& ſic quod fuerit ſpreta pudibūda,tecta frondibus in ſyluis latet & antris: & dolore, macieq́ conſumpto corpore:ex ea tamen vox ſuperfuit: oſſa verò in ſaxa conuerſa ſunt:ſuccus corporis in aera.

Ilicis & nigræ ſpeci es,& læta cupreſſus,
Vmbroſæq́ manent phagus,hederæq́ liganteis
Brachia,fraternos plangat ne pópulus artus:
Ipſæq́ excedunt ad ſumma cacumina lentæ,
Pinguntq́ aureolos viridi pallore corymbos,
Quis aderat veteris myrtus non neſcia fati.
At volucres patulis reſidentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt reſonantia cantus.
His ſuberat gelidis manans è fontibus vnda,
Quæ leuibus placidum riuis ſonat orta liquorem
Et quanquam geminas auium vos obſtrepit aureis,
Hanc quærulæ referunt voces:quis nantia limo
Corpora lympha fouet,ſonitus alit aeris Echo.
Argutis & cuncta fremunt ardore cicadis.
Et circà paſſim feſſæ cubuere capellæ,
Excelſiſq́ ſuper dumis,quæ leniter afflans
Aura ſuſurrantis poſſit confundere venti.
Paſtor vt ad fonteis denſas requieuit in vmbra,
Mitem concepit proiectus membra ſoporem:
Anxius inſidiis nullis,ſed lentus in herbis
Securo preſſos ſomno mandauerat artus.
Stratus humi ducem capiebat corde quietem:
Ni fors incertos iuſſiſſet ducere caſus.

ASCENSIVS.

¶Ilicis,& nigræ.]Eandem rem proſequitur,deſcribens videlicet variū ornatum ex arboribus,additurus ſymphoniā:& concentum auium,& fontium,iucunda murmura, gratamq́ temperiem.Bene autem dicit,ramis patulis:quia patulum dicitur, quòd ſemper patet, aut panditur : vt rami arborum, qui nunq̄ clauduntur.

clauduntur.patens autē,q̄d ad tempus patet : vt docuit Seruius ad illud, Tityre tu patulę recubās ſub tegmine phagi.¶Excelſiſq́ ſup dumis.] More ſuo, ſuper, vbi nō eſt motus,cum ablatiuo cōſtruit:vt in Buc.Tu tamē hac mecū poteris requieſcere nocte Fronde ſuper viridi.Idē tamen in Æneid.I.dixit,Fama ſuper æthera notus.Quod nos ſeqmur.Ordo autem eſt. Species ilicis nigræ: & cupreſſus læta.i. lætitiæ affectrix,& phagus vmbroſæ,qa ramoſæ: & hederæ ligantes brachia.i.ramos:ne pópulus.ſ.arbor, in quā ſorores Phaetontis trāſformatæ ſunt,plāgat artus fraternos.i.Phaetontis fratris:& ipſe.ſ.hederæ lentæ, excedūt ad ſumma cacumina:& pingūt viridi pallore: corymbos.i.fruct⁹ ſuos:aureolos.i.ſublucidos: quis.i. quibus aderat myrtus , non neſcia.i.conſcia:fati.i.mortis. At.i.ſed:volucres reſidētes,ſupple in ramis patulis: edunt.i.exprimunt , dulcia carmina,reſonantia per varios cantus.i. canendi modulos.Vnda manās è fontibus gelidis.i. ſub frigidis: ſuberat his.i.erat ſub his auibus, in dumis reſidentib. quę orta riuis lenibus ſonat i.ſonando indicat liquorem placidum.Et quanquā vox auium obſtrepit.i.ſtrepitu concutit geminas aureis:voces querulæ.i.quærenti ſimiles:referunt hāc ſ.vndam,aut ſtrepitū eius:quis.i.quibus fontibus,Lympha fouet corpora piſciū:natantia limo.i.ſuper limū,& Echo,alit ſonitus aeris:& cuncta.ſ.loca,fremunt Cicadis argutis.i. ſtridulis & ſonoris:ardore.i.propter ardorem:vt in Buco. Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis,Et capellæ feſſę cubuere paſſim, circà.ſ.paſtorem,aut in circuitu:& ſuper dumis excelſis, quę.ſ. omnia aura venti:ſuſurrantis.i.obmurmurantis,& ſonantis: leniter afflans.i.ſpirans leniter:poſſit confundere.i.commiſcere: vt.i.poſtq̄,paſtor requieuit ad fonteis in denſa vmbra,proiect⁹ membra.i.habens membra proiecta, concepit ſoporem mitem i.tranquillum . Nullis.i. non vllis.i.non anxius vllis inſidiis: ſed lentus in herbis:mādauerat artus preſſos ſecuro ſomno: & ſtratus humi capiebat.i.cœpiſſet:corde.i.etiā animo : quietem dulcem.i.placidam:ni.i.niſi:fors.i.fortuna:hoc eſt,euentus fortuitus:iuſſiſſet ducere.ſ.ad eum,caſus incertos.

DOMITIVS.

¶Tollebant auræ vehemētis.]Tollere,eſt inferre,vel eleuare.Vergi.3. Georgicorum,Tollētemq́ minas, & cærula colla tumentem , & in.I.Æneid.Et mulcere dedit fluctus,& tollere vento.Auræ enim vires inferebant,& eū ad omnia agilē faciebāt.

ASCENSIVS.

¶Nam ſolitum,&c.] Docet,quis caſus fortuitus requiē paſtoris turbauit, per interuentum.ſ.ſerpētis.Ordo eſt.Nam ſerpens immanis,maculatus corpore vario.i.per corpus varium: & voluens,ſupp.ſe,ad tempus ſolitum.i.conſuetū,ſupp.in iiſdem tractibus,in quibus ſ.paſtor,cubabat dormiens: vt.i.ſecundùm,q̄ ipſe merſus in

Nam ſolitum voluens ad tempus tractibus iiſdem
Immanis vario maculatus corpore ſerpens,
Merſus vt in limo magno ſub ſyderis æſtu,
Obuia vibranti carpens grauis aera lingua,
Squamoſos latis torquebat motibus orbes.
Tollebant auræ vehementis ad omnia niſus.
Iam magis atq́ magis corpus reuolubile voluens
Attollit pectus nitidis fulgoribus,& ſe
Sublimi ceruice caput,cui criſta ſuperne,
Edita purpureo lucens maculatur amictu:
Aſpectuq́ micant flammantia lumina toruo.
Metabat ſeſe circùm loca.tum videt ingens
Aduerſum recubare ducem gregis,acrior inſtat
Lumina diffundens intendere,& obuia toruo

ſus in limo ſub magno æſtu ſyderis.ſ.caniculæ,aut ſolis ardētis:& grauis.i. magn⁹: aut moleſtus.i.carpens lingua vibranti: obuia.i.quæcunq́ obiecta, videlicet aera(vt ſit per appoſitionē dictum:nā aera obuia,grammatica non patitur) torquebat motibus.i.volutationibus(aut montibus.i.à montibus:ſed ſi in limo, quomodo in mōtibus?)late.i.p latum:orbes.i.anulos ſuos,& ſpiras ſquamoſos.Auræ tollebant.i.erigebant, & vires dabant,ſup.eū:& ei ad omnia vehementis niſus.i.pertinentia ad vehementem niſum, aut nixum : & ita ipſe voluēs iam magis,atq́ magis.ſ.ſic adiut⁹ ab auris: corpus reuolubile:attollit pectus ful-

Sæpius abripiens infrendere,quòd ſua quiſquàm
Ad vada veniſſet:naturæ comparat arma.
Ardet mente,furit ſtridoribus,intonat ore:
Flexibus & verſis torquetur corporis orbis:
Manant ſanguineæ per tractus vndiqꝫ guttæ:
Spiritibus rumpit fauces,quo cuncta paranti
Paruulus hunc prior humeros conterret alumnus:
Et mortem vitare monet,per culmina nanqꝫ,
Qua deducta genas pandebant lumina gemmis,
Ac ſenioris erat naturæ papula,telo
Icta leui:tum proſiluit furibundus:& illum
Obtritum mortis miſit:cui diſſitus omnis
Spiritus exceſſit ſenſus.tum torua tenentem
Lumina reſpexit ſerpentem cominus:inde
Impiger,exanimus,vix compos mente refugit:
Et validum dextra truncum detraxit ab ore
Qui caſus ſociaret opem,numen've deorum
Prodere ſic dubium:voluit ſed vincere tales
Horrida ſquamoſi voluentia membra draconis.
Atqꝫ reluctantis crebris,fœdeqꝫ petentis,
Ictibus oſſa feris,cingunt qua tempora criſtæ.
Et quod erat tardus omni languore remoto
Neſcius aſpiciens timor obcæcauerat artus
Hoc minus implicuit dira formidine mentem,
Quem poſtquàm vidit cæſum langueſcere,ſedit.

ctus fulgoribus nitidis.i.habens fulgores nitidos,& caput attollit ſe ſublimi ceruice:cui.ſ.capiti:criſtaedita.i.eminens,& extans ſuperne i.deſup:maculatur.ſ. lubricitate:lucens amictu purpureo.i.ſanguinolento: & lumina flãmãtia.i.oculi igniti micant aſpectu toruo: &,ſup. ſerpens: metabat.i.demetiabatur,ſicut caſtramentare volẽs, loca circùm.i.in circuitu:tum.i.deinde: ipſe ingens videt ducẽ gregis.i.paſtorẽ:recubare aduerſum i.in aduerſa regione, & inſtat acrior:& ipſe diffundẽs i.diſpgẽs: lumina.i. viſum: intendere.i.intendebat,ſup. ea,aut eum:& abripiens ſæpius obuia toruo.ſ.aſpectu: infrẽdere.i.infrendebat,aut infrendere cœpit: ꝙ.i.quia quiſquàm veniſſet ad ſuavada:& comparat arma naturæ.ſ.venenum:aut dẽtes vnde ardet mente,furit ſtridoribus:intonat ore:& torquetur flexibus.i.reuolutibus: aut anulis orbis.i.gyri,corporis verſis.i.circũactis:guttæ ſanguineæ manãt.i.diſtillant vndiqꝫ:per tract⁹.i.vbi corpus lubricum trahebat: & rumpit fauces ſpiritibus i.crebris, & magnis flatib. quo.ſ.ſerpente:paranti cuncta.ſ.natura arma aduerſus paſtorẽ:alũnus paruulus.i.culex quem paſtor alere ſolebat flatu & ſanguine: propior humeros.i.ensvalde ꝑpe humeros:conterret hunc.ſ.paſtorem, & monet vitare mortem:nãqꝫ qua,ſupp.parte,lumina deducta per culmina.i.oculi aperti per ſummitates:pandebant.i.aperiebãt:genas.i.receptacula lachrymarũ,& ſinus oculorum:gemmis.i.pupillis oculorum,in morem gemmarũ relucẽtibus & formatis:ac pro.i.qua papula.i.pupilla:naturæ ſenioris erat icta.i.percuſſa læui telo, ideſt modico

ideſt modico aculeo culicis: tum.i.tunc:ipſe paſtor furibundus,ꝓſiluit:& miſit morti.i.ad mortẽ:illum.ſ.culicẽ paruulum obtritum.ſ.digitis,aut palma cui ſpiritus.ſ.vitalis:diſſitus,ideſt reſolutus exceſſit oĩs ſenſus.tũ.i.deĩde:paſtor, ſup. reſpexit: comin⁹.i.de prope:ſerpentẽ tenẽtẽ lumina.ſ.firma:vt noceat inde.i.deĩde:ipſe impiger.i.ſtrennuus:&,ſup. exanimus vix cõpos.ſ.ſui mente.i.in aĩo:effugit.ſ.à ſerpẽte: & detraxit ab ore ſerpẽtis dextra.ſ.ſua: truncũ validum.ſ.quẽ ſerpens ferociẽs abripuerat. Qui.i.quis, aut qualis caſus:ve, pro vel, qđ numen deorum voluit dubiũ,ſupp.eſſe,prodere.i.manifeſtare: ſed voluit.ſ.caſus aut deus:tales.ſ.hoĩes ſimplices vt paſtoresvĩcere horrida membra voluẽtia.i.volubilia draconis ſquamoſi: aut voluentis.i.agitãtis ſe, atqꝫ reluctantis crebris ictibus:& petentis.i.inuadẽtis: paſtorem.ſ.fœde.i. immaniter:ictibus feris.i. ferocientis,beluæ ſimilibus,aut feri ſ.draconis ferociẽtis.Qua.i. ea parte,ſupp.petentis: qua criſtæ cingunt tempora.i. partes medij capitis inter verticem & aurem: & quòd i.quia ipſe ſerpens erat tardus omni languore remoto.i.de natura ſua ſine languore extrinſeco, aut egritudine extrinſecus proueniente:aſpiciens neſci⁹.i.quaſi ignarus,& imbellis, ac repugnare ne ſcius: quia.ſ.timor obcæcauerat.i.hebetauerat artus:hoc.i. tanto minus:implicuit mẽtem,ſcilicet paſtoris : formidine dira.i.deorum ira proueniente:hoc eſt,tanto animoſior erat paſtor,quanto ſerpens hebetior.& tardior effectus, quem.ſ.ſerpẽtem cæſum poſtꝙ paſtor,ſup.vidit:langueſcere.i.deficere languore mortis:ipſe cedit.i.ceſſauit,& requieuit.

Iam quatit,& biiugis oriens Erebo cit equos nox:
Et piger aurato veſper procedit ab Œta,
Quum grege compulſo paſtor duplicantibus vmbris
Vadit:& infeſſos requiem dare comparat artus.
Cuius vt intrauit leuior per corpora ſomnus:
Languidaqꝫ effuſo requierunt membra ſopore:
Effigies ad eum culicis deuenit,& illi
Triſtis ab euentu cecinit conuitia mortis.
Inquit,quid meritus ad quæ dilatus,acerbas
Cogor inire vices?tua dum me charior ipſo
Vita fuit:vita rapior per inania ventis.
Tu lentus refoues iucunda membra quiete
Ereptus tetris è cladibus.at mea manes
Viſcera Lethæas cogunt tranare per vndas.
Præda Charontis agor:vidi vt flagrantia tædis
Lumina collucent infeſtis omnia templis.
Obuia Tiſiphone ſerpentibus vndiqꝫ compta,
Et flammas,& ſæua quatit mihi verbera pœna
Cerberus,& diris flagrant latratibus ora:
Anguibus hinc,atqꝫ hinc arent cui colla reflexis:
Sanguineumqꝫ micant ardorem luminis orbes.

DOMITIVS.

Equi noctis diei ſolis, lunæ.

¶Iam quatit:& biiugis oriens erebo cit equos nox.] Equinoctis ſunt nigri,diei candidi:ſolis ruffi:lunæ alter niger alter albus. Pompo.autem,nullos lunam habere dixit. Nox, eſt vmbra terræ:nam quum terra opponitur ſoli,nox eſt. Et niſi interueniat ſol(vt Catullus dixit) nox eſt.,¶Et piger aurato veſper procedit ab Œta.]Œta Theſſaliæ mõs, qui mare attingit verſus Atticam regionem,in quo cõbuſtus Hercules fuit à quo ſol oritur;occidẽte enim ſole,ſtellas credunt oriri:ſicut mane ſol exorirividetur:ab Ida Troadis monte: vt Lucre.ait.

Œta.

¶Veſper] Vt meminit M.Varro , à Plauto veſperugo dicitur:vt,Veſpere veſperugo , veſpere vergiliæ occidunt.À Pacuuio Lucifer, Iubarqꝫ, quòd iubata ſit ſtella. Tempus in vtrũqꝫ Veſperum , & Luciferum, volunt tempus eſſe noctis: ſed Catullus docebat, omnes tenebras nominare noctem.

Veſper.

Iubar.

¶Ereptus tetris è cladibus,at mea manes.] Manes, dij inferi dicuntur : ab eo quòd

Manes.

eo quòd dicebant antiqui manõ, hoc eſt bonum: non quòd boni ſint: ſed quia bonus putabant , quibus animas commendabant, & manes appellauerunt:hinc immane non bonum,ideſt horrendum & aſperum dicitur. Dehinc etiam , mane , diei principiũ dicitur: quod M. Varro approbat : & ab eo, quòd quum manat ab Oriẽte,dies ab eo,& homines dicti ſunt ; nam à luce & mane,apđ Romanos dicti ſunt & Lucij& Manilij. ¶Lumina collucẽt infernis.]Templum,tribus modis dicitur: vt M.Varro aſſerit,ab natura,ab auſpiciis, ab ſimilitudine.Natura,in cœlo.ab auſpiciis,in terra. ab ſimilitudine,ſub terra. In cœlo templum dicitur,vt in Hecuba, Magna templa cœli,tum cõmixta ſtellis ſplendidis. In terra,vt in Periboea ſcrupea ſaxa Bacchi templi propè egrediũtur. Sub terra, vt in Andromacha,Acheruſia tẽpla alta Orci ſaluete infera. Quod cœli eſt, quatuor partibus dicitur:ſiniſtra, ab oriente;dextera,ab occaſu;an

meridiem:poſtica,ad ſeptẽtrionem. Sub terra,templum à terẽdo,circa cœlum qua tuemur dictum eſt templum.

ASCENSIVS.

¶Iam quatit,&c.]Recitat quomodo irruente nocte,paſtor iterum ſopore obrutus eſt:atq; illi ſpiritus culicis, mirum in modum plangentis apparuit,atq; oſtendit ſibi mortem pro beneficio vitæ illatam. ¶Ordo eſt.Nox oriens,ideſt naſcens : Erebo, .i. à tenebris infernis, quatit equos biiugis,ideſt binos iugum ducentes:& cit.ideſt excitat eos, ideſt iam nox appropinquauit:&veſper piger,ideſt ſerus & tardus:quia erat tempore,quo dies longi ſunt:& veſper,ideſt Heſperus,ſeu ſtella Veneris tardius apparet.tunc enim culices præcipue mordent, procedit ab Œta monte Theſſaliæ:aurato, ideſt aureis radiis circunfuſo: quum,ideſt quando:paſtor vadit, ſcilicet in requiem ſuam: & hoc grege compulſo,ſcilicet ad ſepta,ſeu ouilia ſua: & vmbris duplicantibus,ſcilicet ſe.vnde in Buco. Maioresq; cadunt altis de montibus vmbræ.& comparat,ideſt ſimul parat:hoc eſt,contendit:dare, ideſt immittere requiem in artus feſſos: per cuius corpora,ideſt membra:vt,ideſt poſtquàm: ſomnus leuior,ideſt aliquantulum teuuis & modicus,vt ſolet eſſe ægrotis, & difficulter requieſcentibus:quibus,videlicet varia apparent fantaſmata:q;,pro ideſt:membra languida requierunt ſopore effuſo, ſcilicet ſuper ipſa: effigies, ideſt ſimulachrum culicis deuenit ad eum:& ipſa triſtis ab euentu mortis, ideſt quia ob beneficiũ interemptus erat:culex cecinit illi,ſcilicet paſtori: conuitia, id eſt opprobria, & contumelias: &,ſupple inquit, quid meritis, ſupple rependitur:aut quid meritus,ſupple ſum: ſed ſyllaba licenter poneretur dicendo meritus:ad quæ,ſcilicet mala:ego dilatus,ideſt reſeruatus:cogor inire acerbas vices,ſcilicet inferorum,dum tua rum,dũ tua vita fuit charior:me ipſo,ideſt quàm vita mea: ego rapior.i.eripior:vita,ſcilicet mea:ventis.i.à ventis:per inania.ſ. loca aeris,quæ vulgus inania putat. Tu lentus,ideſt otioſus & proſtratus,refouẽs membra,quiete iucunda,ideſt placida & delectabili:ereptus, ideſt liberatus per me:è cladibus tetris, ideſt diris,ſcilicet infernalibus,quibus immerſus fuiſſes:at,ideſt ſed: manes,ideſt inferi: cogunt mea viſcera,ideſt ſimulachrum corporis mei,tranare per vndas Lætheas,ideſt ipſius Lethes:fluuij obliuionis,apud inferos:per quem intrantes animæ ad inferos (ſecundùm gentiles)obliuiſcũtur omnium,quæ dulcia erant apud ſuperos: & redeuntes ad nos,obliuiſcuntur omnium quæ paſſæ ſunt,aut viderunt apud inferos.Ego agor,ideſt impellor, exiſtens præda Charontis, ideſt portitoris ſic dicti , qui cymba ſutili traducit animas:vt dictum eſt in.6.ex ſuperſtitione Ægyptiorum:vidi,quia apud Charonta fuerat:ſed non poterat traiici,quia ſepultura carebat.vnde in.6.de talibus dictum eſt,Cẽtum errant annos, volitantq; hæc littora circùm : vidi ergo vt, ideſt qualiter omnia lumina collucent in templis infernis (ſic enim Calderinus legit:quum alij ſcribant, infeſtis) flagrantia, ideſt ardentia:tædis,ideſt quicunq; viſuntur apud inferos, habent oculos ardentes.fumoſo igni:& a tæda procedit:Tiſiphone,ideſt furia illa infernalis,vltrix,& ab vltione dicta: compta vndiq; ſerpẽtibus,ideſt habens pro comis,ſerpentes:& pro crinibus,angues:quatit mihi, ideſt ad terrorem meum, & flammas,& ſæua verbera: & cerberus,ſup.eſt pœna, & ora, ſcilicet eius,quia tria habet:flagrant,ideſt ardent diris latratibus: cui, ſcilicet Cerbero cani tricipiti colla arent,aut horrent,hinc,atq; hinc,ideſt vtrinq; anguibus reflexis,& orbes luminis, ideſt pupillæ oculorum:micant,ideſt micando emittunt: ardorem ſanguineum.i.ſanguinei coloris.

DOMITIVS.

Cymerium.

¶Auia Cymerios:inter diſtantia lucos.] Cymerium fuit vetuſtiſſimum oppidũ, prope Cumas ad Acheruſiam paludem, vbi eſt deſcenſus ad inferos: ideo Cymerios lucos, pro inferno vſurpauit : Habitauere & illic populi Cymerij,ingredientes cauernas , & non egredientes: niſi nocturno tempore:erant hi ſacerdotes dãtes oracula, deleti à Campano rege,quum ſemel eſſent mentiti oraculum. ¶Deuictus mœſtus procùl aſpiciens Ephialten.]

Aloeus.

Aloeus, Titanis filius, ex vxore Iphimeride,violata à Neptuno, duos pueros generauit,

Othos. Ephialtes.

Ephialten, & Othon, hi ſingulis diebus creſcebant digitum:vnde ſuperbia moti, Iouem ad pugnam interpellauerunt,qua re Iuppiter indignatus,apud inferos deiectos, perpetuis affecit cruciatibus.Vergilius.6. Æneidos,Vidi,& Aloidas geminos immania vidi Corpora, qui manibus magnum reſcindere cœlum Aggreſſi, ſuperiſq; Iouem detrudere regnis . ¶Et Tityos Latona.]

Tityus.

Tityus,Iouis filius,ex Helcro Orcomeni,quia interpellarat Latonam de ſtupro adactus ad inferos , ab Apolline dat pœnas : nam eius ſemper cõſumptum renaſcens,iecur vultures diripiũt. ¶Ad Stygias reuocatus aquas.]

Tãtalus.

Tantalus Iouis, fili⁹,rex Paphlagoniȩ,Ioui, Mercurio & Cereri hoſpitio acceptis, filium Pelopẽ epulandum dedit. ¶Abſtinuere dij]Ceres,brachium quod deuorauerat, reſtituit eburnum:patrem dij apud inferos hoc affecere ſupplicio,vt ſitiens aquam, quam habet ad mentũ, non poſſit deguſtare,

Heu quid ab officio digreſſa eſt gratia,quum te
Reſtitui ſuperis lethi iam limine ab ipſo?
Præmia ſunt pietatis vbi? pietatis honores
In vanas abiere vices:& rure receſſit
Iuſtitiæ prior illa fides,inſtantia vidi
Alterius,ſine reſpectu mea fata relinquens.
Ad pariles agor euentus:fit pœna merenti:
Pœna ſit exitium,modo ſit,quum grata voluntas:
Exiſtat par officium.feror auia carpens,
Auia Cymerios inter diſtantia lucos,
Quem circa triſtes denſentur in omnia pœnæ.
Nam victus ſedet immanis ſerpentibus Othos
Deuictum mœſtus procul aſpiciens Ephialten,
Conati quondam quum ſint incendere mundum.
Et Tityos Latona tuas memor anxius iras,
Implacabilis ira iacet viui alitis eſca.
Terreor à tantis inſiſtere terreor vmbris,
Ad Stygias reuocatus aquas.vix vltimus amni
Reſtat,nectareas diuûm qui prodidit eſcas,
Gutturis arenti reuolutus in omnia ſenſu.
Quid ſaxum procul aduerſo,qui monte reuoluit?
Contempſiſſe dolor quem numina vincit acerbus
Otia quærentes? fruſtra ſub lite puellæ,
Ite quibus tædas accendit triſtis Erynnis:
Sic Hymen præfata dedit connubia mortis?
Atq; alias alio denſat ſuper agmine turmas?
Impietate fera,quum cernam Colchida matrem

deguſtare,& eſuriens poma ſupra ceruicem pendentia,excerpere nõ poſſit.Alij volunt ideo dare pœnam Tantalum, quòd admiſſus ad deorum ſecreta, & myſtica ſacra ea vulgarit. ¶Quid ſaxum procul aduerſo qui monte reuoluit?]

Siſyph⁹. Ephyre.

Siſyphus Corynthi,quȩ tunc Ephyre dicebatur rex, Æoli filius,& Creõtis pater,hoſpites coactos, quum illi pedes lauarẽt,nacto tempore in eo opere præcipitabat in mare:quareapud inferos,ſaxum à montis vertice, ad radices præceps continuò: deinde & in ſublime euoluere coactus eſt. hunc Theſeus vicit. ¶Otia quærentem fruſtra ſub lite puellæ.]

Danaus. Egyptus Belides.

Danaus, Beli filius . 50. filias,Ægypti fratris,totidem filiis cõiuges dare negans,ex Ægypto pulſus , primo magna naui Argos nauigauit:& Steneleo pulſo, Argis præfuit,Ægyptus filiis inſequi iuſſit: ac ne redirent, niſi interẽpto fratre Danaus,vt ſe liberaret, promiſit nuptias : admonuit verò filias:vt noctu maritos trucidarent:omnes efficiunt præter Hypermeſtren, quæ Lino,ſiue Linceo pepercit. ¶Ite quib. tȩdas accẽdit triſtis Erynnis : Sic hymen præfata dedit connubia mortis?] Hymen,Bacchi & Veneris filius (vt Capella tradit)deſperans puellæ, cõnubia per littora ſolus vagabatur : pyratæ qui ad ſacra Eleuſinæ Cereris, proficiſcentes virgines , rapuerant : capiuntur & puellȩ,liberant in primis Hymẽ,Athenas veniens hoc detulit.

Anxia ſollicitis meditantem vulnera natis.
Iam Pandionias miſerandas prole puellas,
Quarum vox quærula eſt:ſuperat quòd Biſtonius rex.
Orbus Epops mœret,volucres euectus in auras.
At diſcordantes Cadmeo ſanguine fratres,
Iam truculenta ferunt,infeſtaq́ꝫ lumina corpus
Alter in alterius:iamq́ꝫ aduerſatus vterqꝫ,
Impia germani manat quòd ſanguine dextra.

hoc detulit: & nuptias ob beneficium à matre puellæ impetrat:quam ob felicitatem,vt in nuptiis Iunōis,in memoriam Hymen vocarent Athenienſes conſtituere,vt apud Romanos Thalaſſio. ¶Anxia ſollici.meditantem vulnera natis.] Medea Œtæ regis Colchorum, ex Perſæ filia: quòd Iaſon eius vir, Creuſam Creontis regis, Corynthiorum filiā, in vxorē acceperat: ſeſe ſpretam ægre ferens viro,coràm duos natos Dyndimum, & Theſſandrum interemit, relicto Theſſalo:à quo Theſſalia dicta eſt. Hinc euecta draconibus ad Ægeum fugit. ¶Iam Pandionias miſeranda,&c.] Pandion,Athenarum rex,filiam Prognem Thereo Thracię regi,ſeu Megarę vxorem dedit:hic alteram eius ſororem ſtuprauit:qua re cognita,Progne vnà cū Philomela ſorore, Ithin filium epulandum patri Thereo poſuerunt:quærit Ithin pater ſæpius intercœnandū. Progne ait, quem petis intus habes.Philomela verò, pueri cruentum caput offert:& repulſa menſa, ambas enſæ inſequitur: & ſic ſeſe præcipitantes præ dolore,Progne in hyrundinem:Philomela in auem luſciolam:Ithis in carduellum,ſeu phaſianum:Thereus,in criſtatam auem: quæ regum decus oſtentat,vertitur nomine Epops:vnde Ouidius meta.lib.6.Vertitur in volucrem cui ſtant in vertice criſtæ,Prominet in modicum,pro longa cuſpide roſtrum, Nomen Epops volucri facies armata videtur. ¶At diſcordantes.] Laius Cadmi pronepos Ædipodem generat,Ædipodes Etheoclem,& Polinicem ex Iocaſta propria matre,eos reliquit:vt alternis regnarent annis.Etheocles Polinici regnum non reſtituit, ſed exulem facit: confugit ad Adraſtum Argiuorum regem:& accepta filia Argia,in vxorem conſpirantibus, cum eo Thideo Parthenopeo,Adraſto Amphiarao, Hippomedonte,& Capaneo regibus: qui pari fato occubuere præter ſenem Adraſtum:Polinices autem,mutuis vulneribus cum Etheocle fratre occubuit in duello:manſitq́ꝫ defunctis diſcordia.Nam quum cremarentur pyra,ſeſe in duas diuiſit partes.

Pandion

Laius.

ASCENSIVS.

¶Heu quid ab officio.] Grauis conqueſtus culicis,dolentis beneficium à ſe collatum, in perniciem verſum,quum ad inferos cogatur traduci:ex paradoxo (vt dixi) Pythagoræ aſſerentis, vnum,eundemq́ꝫ ſpiritū in hominis, ac bruti animalis corpore viciſſim eſſe:ſpiritus culicis recenſet eos,quos apud inferos ſe inuenturum noſcit. Tangens plurimas hiſtorias, quas,quia Calderinus non negligenter explicat,erimus ordine & explanatu contenti,qui talis eſt:Heu,dolentis vox:quid, ideſt ad quid:& quo:eſt gratia,ideſt gratiarum actio:aut gratitudo digreſſa ab officio.Nam (vt Cice. docet) officium grati animi,eſt imitari agros feraces: qui plus reddunt,quàm acceperint, vnde longe diſcedit ab officio,qui pro beneficio ſummam iniuriam reponit:quum,ideſt quandoquidem:ego reſtitui te,ſcilicet exiſtentem in ipſo limine:lethi,ideſt mortis, ideſt quum parum abeſſes ab interitu per morſum ſerpentis: reſtitui te ſuperis, ideſt auris vitalibus:hoc eſt,huic mundo,qui reſpectu inferorum ſuperus eſt:vbi ſunt præmia pietatis,ſcilicet meę? Honores pietatis abiere in vices vanas,ideſt omnis pietas euanuit,& in nihilum redacta eſt:& illa prior, ideſt priſca fides:iuſtitiæ,ſcilicet Aſtreæ,quæ erat apud antiquos tempore Saturni,receſſit rure: quia,vt dicit Oui. Vltima cœleſtū terras Aſtrea reliquit.quod & in Georg.teſtatur poeta:ego vidi,ideſt cōſyderaui:fata,ideſt mortem alterius:inſtantia, ideſt imminentia:reliquens mea fata ſine reſpectu, ideſt conſyderatione, ideſt non habens reſpectum ad mortem,quæ per hoc mihi immineret.Ego agor nunc ad euctus pariles,ideſt conſimiles,qui illi nō euenerūt ſed eueniſſent: pœna.i.ſupplicium:fit merenti ſcilicet beneficium,& pœna fit exitium,ideſt redactus ſum in exitium,ideſt exitum vitæ, per pœnam quam pro bene facto rependo: quum,ideſt quandoqdem:voluntas grata ſit mihi, ideſt quū libens & volens beneficiū impenderim: exiſtat, ſupple præcor:aut par eſt,vt exiſtat officium:par, ideſt conſimile, vt ſcilicet liberer ab interitu:ego feror, ideſt auferor: carpens auia, ideſt loca inacceſſa, ſine via auia, dicit, diſtantia inter lucos Cymerios, ideſt Cumanos, vbi ad inferos acceſſus eſt:aut lucos inferos, ad quos per Cymerium peruenitur:circa quem,ſcilicet me:pœnæ triſtes denſentur,ideſt accumulantur,& ſtipātur in omnia, ſcilicet circuniacentia:nam Othos,filius Aloei:immanis,ideſt horrendæ magnitudinis, & crudelis,ſedet victus ſerpentibus. Bene ſedet, quaſi non abiturus.vnde in.6.Sedet æternumq́ꝫ ſedebit infelix Theſeus:ſedet,dico, mœſtus aſpiciens procùl Ephialten fratrem ſuum deuictum,ideſt etiam victum.Quum, ideſt quandoquidem ipſi ſint conati quondam incendere mundum:& Tityos,ideſt alumnus terræ,ô Latona, mater Apollinis:memor,ideſt memorans tuas iras,vt ſit Gręca loquutio,exiſtens anxius, iacet ſcilicet proſtratus: vnde in.6.Per tota nouē cui iugera corpus Porrigitur exiſtens eſca alitis viui, ſcilicet vulturis:inde fatigabilis,quia ira, ſupple tua eſt implacabilis: aut iacet ira tua implacabilis.Ego terreor inſiſtere,ideſt progredi.terreor(inquit)à tantis vmbris. Vix ille,q prodidit eſcas Nectareas,ideſt cum nectare ſumendas:diuūm,ideſt diuorum, ſcilicet Tantalus,reuocatus ad aquas Stygias,ideſt Stygis,paludis infernalis:de qua in.6.ſatis dictum eſt. Vix reſtat amni.ſ. infernali,quem mento tenus habet reuolutus in omnia,ideſt in omnem partem:ſenſu gutturis arenti,ideſt deſiccato:quid, ſupple dicam de illo ſcilicet Syſipho,qui reuoluit procùl ſaxum ſcilicet de monte aduerſo,quem dolor acerbus, ideſt ſtimulus cōſcientiæ:vincit, ideſt conuincit,& accuſat contempſiſſe numina,ideſt deos. O puellæ ſcilicet Belides,quærentes fruſtra otia, ideſt ceſſationem,ab infundendis aquis:ſub lite,ideſt cōtentione:quibus triſtis Erynnis,ideſt furor:accēdit tædas ſcilicet maritales,ideſt acuit furorem in maritos quos occidiſtis: ite,ideſt diſcedite à me quaſi dicat triſte eſt vos videre. Sic.i. ſic ne Hymen,ſcilicet deus legitimarum nuptiarum dedit cōnubia mortis,præfata,ideſt fatalia? atq́ꝫ denſat.i.accumulat:alias turmas, ideſt copias quinquaginta fratrum, vno dempto ſuper alio agmine,ideſt aggerendo agmen ſuper agmen:impietate fera, ideſt beluina,aut feroci? quum ego cernam Colchida,ideſt Medeam, Colchorum regis filiam. & eſt patronymicum à patria:matrem meditantem natis, ideſt filiis ſuis Dyndimo, & Theſſandro: ſollicitis,ideſt anxiis: vulnera anxia, & quum cernam iam puellas Pandionias,ſcilicet Prognem & Philomenam:miſerandas prole,ſcilicet Ithi,aut Ithylo:quarum vox eſt quęrula:quòd,ideſt quia:rex Biſtonius,ideſt Thracius,ſcilicet Thereus:ſuperat,ideſt ſupcruiuit:exiſtens orbus ſcilicet filio quē comedit:& ipſe Epops,ideſt effectus talis auis:mœret,ideſt quęritur,aut dolet euectus in auras volucres,ideſt velociter tranſibiles,& cedentes:at,ideſt ſed:fratres Cadmeo ſanguine, ideſt propagati à Cadmo,rege Thebarum, ſcilicet Etheocles & Polinices:diſcordantes,ideſt qui diſcordes vixerunt: ferunt iam,ideſt in morte:lumina truculenta & infeſta,ideſt oculos diros,& infenſos,exiſtens iam vterqꝫ,aduerſatus alter in corpus alterius:quòd,ideſt quia: dextera impia manat,ideſt diſtillat: ſanguine germani.ſ.fratris altera alterius.

Eheu mutandus nunquam labor:auferor vltra
In diuerſa magis diſtantia limina cerno.
Elyſiam tranandus agor delatus ad vndam.
Obuia Tiſiphone comites Heroidas vrget
Aduerſum perferre faces. Alceſtis ab omni
Inuiolata vacat cura,quod ſæua mariti
Hic Calcedonias Admeti cura morata eſt.
Ecce Ithaci coniux ſemper decus vna Charontis

DOMITIVS.

Tiſiphone. ¶Tiſiphone] Tiſiphone autem vna ex furiis,à cedibus plectendis dicta,vltricē cædis ſignificat. Quia τίσις vltio,aut pœna: φόνος,cædes ſiue mors,cui vltio, mortis cura ſit. Horatius in ſermo. Seruilibus vtq́ꝫ iam peritura modis Hecaten vocat,altera ſæuam,altera Tiſiphonem. ¶Comitas Heroidus vrget.] Heroidas, veteres fœminas clariores dixerūt, quales ſunt Heroum vxores,& filiæ. Papinius libro tertio Syluarum,Qua veteres Latias, Graiasq́ꝫ Heroidas æquas. ¶Aduerſum perferre faces Alceſtis ab omni Inuiolata.] Alceſtis, ſeu Alceſte,Perilei filia, nupſit Admeto,Phereorum regi,ex quo genuit Eumelū, qui in bello Troiano fuit. hæc contingentem marito mortem,ex oraculo, quum alij ex propinquis recuſarēt ſpōte ſubiit. ¶Hic Calcedonias Admeti.] Calcedō, Megarēſiū vrbs eſt,prope Conſtantino-

Heroas.

Alceſtes

Calcedō.

Fœmineum concepta decus manet:& procul illam
Turba ferox iuuenum telis confixa procorum.
Quin miſera Eurydice tanto mœrore receſſit,
Pœnaꝗ; reſpectus,& nunc manet Orpheos in te.
Audax ille quidem,qui mitem Cerberon vnquàm
Credidit,aut vlli Ditis placabile numen:
Nec timuit Phlegetonta furentem ardentibus vndis,
Nec mœſta obtentu Ditis ferrugine regna,
Defoſſasꝗ; domos,ac tartara nocte cruenta
Obſita,nec faciles Ditis ſine iudice ſedes,
Iudice,qui vitæ poſt mortem iudicat acta.
Sed fortuna valens audacem fecerat Orphea.
Iam rapidi ſteterant amnes,& turba ferarum
Blanda voce ſequax regionem inſederat Orphei.
Iamꝗ; imam viridi radicem mouerat alta
Quercus humo,ſteterant amnes,ſyluæꝗ; ſonoræ
Sponte ſua cantus rapiebant cortice amara.
Labentes biiuges,& iam per ſydera luna
Preſſit equos,& tu currenteis menſtrua virgo
Auditura lyram tenuiſti,nocte relicta.
Hæc eadem potuit Ditis te vincere coniux:
Eurydicenꝗ; vltro ducendam reddere,nam fas
Non erat inuitam,nec diuæ exorabile mortis.
Illa quidem nimium manes experta ſeueros
Præceptum ſignabat iter:nec rettulit inter
Limina:nec diuæ corrupit limina lingua.
Sed tu crudelis,crudelis tu magis Orpheũ,
Oſcula chara petens rupiſti iuſſa deorum.
Dignus amor venia:gratum ſi tartara noſſent.
Peccatum meminiſſe graue,Et vos ſede piorum,
Vos manet heroum contra manus:hic & vterꝗ;
Æacides,Peleus nanꝗ;,& Telamonia virtus
Per ſecura patris locitantur numina:quorum
Connubiis Venus,& virtus iniunxit honorem.
Hunc rapuit feritas:illum Nereis amauit.
Aſſidet,ac iuuenis ſociatæ gloria fortis.
Alter in exceſſum referens à nauibus igneis
Argolicis Phrygios torua feritate repulſos.

ſtantinopolim,fatis cõdita: ſed ſterili loco,Calcedonij cæci appellati: quòd neglexerunt locum fertilem & amœniſſimum, vbi Bizantiũ poſtea conditũ. ¶ Ecce Ithaci coniux ſemper decus vnà Charontis.] Penelope Icari,ſeu Icariontis filia errantem Vlyſſem cõiugẽ per decenniũ ſumma caſtitate expectãs, procos omnes quos habebat multos, & præſertim Eridamãta ſumma vna cõſtantia reppulit.Dicimus Icarion, & Icarius noĩandi caſu. ¶ Quin miſera Eurydice tanto.] Eurydice,Talionis filia, vxor Orphei, icta ab angue, quum iam inſequeretur, Ariſteus periit. Orpheo dolenti à Proſerpina conceſſa eſt, culpa eius ablata:quapropter Eurydice ad campos Elyſios tranſlata eſt,& Orpheus apud inferos ꝓ ea dat pœnas. ¶ Alter in exceſſum referẽs à nauibus ignis Argolicis Phrygios.] Hector ꝓgreſſus ad naues,ignem in proram iacere,ac ſæuire incendiis cœperat:territi Græci reſiſtere non poterant. Aduoluti omnes,ad genua à Gallis auxilia implorantes.Hoc tempore rediens, Aiax è Phrygia ſæuientem reſpexit Hectorem primo impetu, hoſtem nauibus reppulit:& extincto igni,ipſum Hectorem ictu ſaxi turbauit: proſtratum eripuere manibus Aiacis Troiani,& ſemianimem tulerunt intra muros: Aiax victor, fugientes inſequebatur,non ſine magna ſtrage.

ASCENSIVS.

¶ Eheu mutandus nũquàm labor,auferor vltra In diuerſa,&c.] Terret culicis ſimulachrum, æterna apud inferos detentio, ac immorandi neceſſitas: quo magis nos arguendi ſimus, ſi eas res nos non commoueat: recitatꝗ; quo ordine ferè in.6. proceſſit heroidas.i.mulieres nobiles:cęterosꝗ; qui impatienter amauerunt eſſe ferè in primo ordine apud inferos,vnde varias tangit,& fabulas, & hiſtorias, quas quum Calderinus graphice ac dilucide ſatis explicet. ¶ Ordo eſt.Eheu, dolentis interiectio,quæ abſolute,ideſt ſine caſu ponitur:vt,Eheu quid volui miſero mihi?Et,Eheu quàm pingui macer eſt mihi taurus in aruo.labor.ſ.apud inferos,nunquàm mutandus.ſ.in requiẽ: ego auferor vltra in diuerſa.ſ.loca: & cerno lumina.i.oculos, aut potius limina magis diſtantia:& agor tranãdus.i.tranſuehendus nauigio:delatus ad vndam Elyſiam.i.per quam traiicitur ad Elyſios campos,qui beatorum ſunt:Thiſiphone obuia.i. occurrens mihi,vrget heroidas.i.nobiles:vt dixi:& quæ penè immortalitatem meruerunt puellas, ac mulieres amatrices:comites.i.quæ ipſam comitantur:vrget,dico,perferre faces.i.tædas amorum,aut maritales perferre aduerſum.i.ex aduerſo: vt earum ſemper recordarẽtur,ac inde torqueantur:quia curæ nõ ipſa in morte relinquunt:vt dictũ eſt in.6.Æne.Alceſtis.ſ.vxor Admeti regis Theſſaliæ,inuiolata.i.incorrupta:quia plenam fidem ſeruauit,& legitime amauit:vacat ab omni cura:quòd.i. quia:ſæua.i.vehemens cura mariti Admeti.i.neceſſitas moriendi,aut ipſi,aut alicui pro ipſo: morata.i.immorata eſt hic, Calcedonias.i.Megarenſes, quæ non idem fecerunt, vt Scyllam,quæ Niſo patri non vitam ſeruauit, ſed ademit:aut ſaltem ipſum in auem mutari coegit.Ecce coniux Ithaci.i. Ithacẽſ. Vlyſſis:exiſtens vna.i.præcipua:ſemper decus Charõtis ſ.portitoris: manet cõcepta decus fœmineum.Et procul illa.i.ab illa,ſup.manet: aut procul illam,ſup.ſequitur ferox turba iuuenum procorum.i.ipſam ad coniugium expetentium: confixa telis. ſ.Cupidinis,ſeu amoris,aut curarum nũc apud inferos. Quin.i.quinetiam Eurydice.i.coniux illa Orphei:de qua ad finem.4.Geor. plene dictum eſt.miſera.i.miſeratione digna:quia ad caſtitatem ſeruandam fugiens Ariſteum in anguem incidit,vnde vulnerata interiit: receſſit,ſup.à tanto:quàntũ ſ.habuerat hic:& ô Orpheus, vt ſit licentioſa declinatio: vocatiuus pro nominatiuo: aut legatur in genitiuo Orpheos, vt ô Eurydice pœna reſpectus Orpheos mariti tui:manet: &.i.etiam nunc in te. Quidem.i.certe: ille, ſup.fuit audax,qui credidit Cerberon.i.canem illum tricipitem infernalẽ,per quem intelligitur triplex poteſtas Plutonis:mitem.i.benignũ, & placabilem vnquàm ſicut Orpheus videtur crediſſe, quum coniugem ab inferis repeteret:aut qui credit numen Ditis.i. Plutonis:placabile vlli:nec timuit Phlegetonta:lacum,aut fluuium infernalem,ab ardore dictum: vnde addit furentem.i.æſtuantem vndis ardentibus:nec timuit regna mœſta ferrugine.i.obſcuritate:obtentu. i.in poſſeſſione Ditis:& domos.i.habitatiões, ſeu manſiones:defoſſas.i.ſubterraneas; quaſi ſub terra foſſas, ac tartara obſita:nocte cruenta i.ſanguinolenta & noxia: nec.i.& non:ſedes Ditis nõ, ſup.ſunt faciles.ſ.aditu, aut abitu:ſine iudice:quia,vt dicitur in.6,Nec verò hæ ſine ſorte datæ,ſine iudice ſedes, Quæſitor Minos vrnam mouet &c. Sine iudice(inquit) qui vindicat poſt mortem acta vitæ.i.quæ quiſꝗ; egit invita,ſed fortuna.i.proſper ſucceſſus,fecerat Orphea audacem: quia amnes.ſ.inferorum,aut ad inferos ducentes:rapidi.ſ.prius: ſteterant iam,ſcilicet ad cantum Orphei:& turba ferarum ſequax,blanda voce.i.propter blandam vocem:inſederat.i.occupauerat regionem Orphei.i.qua ipſe tranſire vellet.Iamꝗ;.i.& iam quercus alta mouerat imam radicem, ſup.in:aut, ab humo viridi. Non ſtaret verſus,ſi dicatur,Iam Orpheus mouerat imam radicem altæ quercus: quia ſic quercus, quum ſit genitiui caſus, in ũs productam exiret:& amnes ſteterant, & ſyluæ ſonoræ: rapiebant iam ſua ſponte cantus.ſ.Orphei:cortice amara.i.per corticem amaram:ſic in Buco.Circundãt amarę corticis:quum potius maſculinum ſit:vt, Raptus de ſubere cortex.Luna preſſit.i.repreſſit, & à curſu retinuit: etiam equos biiuges.i.bigas trahentes: labentes.ſ.prius:per ſydera.i. ſigna cœleſtia in zodiaco.Et tu,ô virgo menſtrua.i.menſes diſtinguens.ſ.luna:auditura lyram.i.vt audias lyram Orphei: tenuiſti currentis.ſ. equos: nocte.i.gubernatione noctis relicta: ô coniux Ditis.ſ. Proſerpina:hæc eadem,ſcilicet lyra, potuit vincere te:& reddere,ideſt vincere,vt cogat reddere vltro, Eurydicen, ſcilicet coniugem Orphei:ducendam,ideſt abducendam. Nam non erat fas:non erat,inquam,abducere inuitam:&, ſupple numen diuæ mortis,ideſt quæ habet dominium mortis,videlicet Proſerpinæ;non erat exorabile,ſcilicet precib.ſed tamen ſuperabile dulcedine

le dulcedine cantus.Illa.ſ.Eurydice:experta manus.i.inferos: nimium ſeueros.i.rigidos,& ſequaces veri:ſignabat iter præceptum.ſ.à Proſerpina,vt pergeret,nec retroſpiceret:nec rettulit ſup.pedem inter limina,nec corrupit limina diuæ lingua.i.nihil guſtauit apud inferos:quod tamen alibi aliter dicitur.Sed tu,ô Orpheu crudelis.ſ.per impatientiam amoris,qui coniugem oſculaturus reſpexiſti:tu,inquam, magis crudelis,petens oſcula chara coniugis.i.coniugis charæ: rupiſti iuſſa deorum: qui.ſ.iuſſerunt ne retroſpiceres : amor.ſ.tuus in coniugem:dignus,ſup.erat venia:ſi tartara.i.manes:noſſent gratum.i.grati animi vices:vñ in.4.Geor.Ignoſcenda quidem ſcirent ſi ignoſcere manes.Graue.i.moleſtum eſt , ſup.vobis:meminiſſe.i.recordari peccatum:quia torquentur neceſſaria recordatione cõmiſſorum:vnde in.6.nimium meminiſſe neceſſe eſt.& manus.i.multitudo,quæ manibus valuit:vtpote heroum,manet,ſupp. in ſede piorum.i.innocentum: manet,dico,contra vos.i.ex oppoſito in aduerſa regione:vterq; Æacides manet, ſup.hic:dicit autem,Vterq; Æacides.i.Æaci filius:nãq; Peleus.ſ.pater Achillis,alter Æacidarum:& virtus Thelamonia.i.ipſe Thelamon pater Aiacis,locitantur hic per numina patris.ſ.Æaci:ſecura.i.facientia eos ſecuros:quorum connubiis Venus,& virtus iunxit honorem:nam feritas.ſ.bellica:rapuit hunc.ſ.Thelamoniũ, qui primus muros Troianos ſub Laomedonte tranſcendit:& ob id Heſionam, Laomedontis filiam,& Priami ſororem meruit:ex qua Teucrũ genuit:& ex Tribia Alcati Athenieñ.Aiacem.Nereis.i.nympha marina.ſ.Thetis:amauit illum.ſ.Pelea, qui ex ea Achillem genuit.Ac , pro &:iuuenis.ſ.filius Pelei: appoſitorie,gloria ſortis ſociatæ.i.conſimilis:aſſidet.i.iuxta ſedet:& alter,ſup.iuuenis,videlicet Aiax, referens in exceſſum.i.exceſſiue:aut ĩ exceſſu:ignes Phrygios.i.Troianos,ab Hercule immiſſos:repulſos à nauibus Argolicis:aut referens à nauibus Argolicis ignes Phrygios repulſos,torua.i.immani feritate,ſup.aſſidet.Et ideo deſcriptionem minimæ rei,videlicet necis culicis , auget rebus maximis : vtpote, geſtis in excidio Troianæ vrbis:per quod oſtẽdit poeta fertilitatem ingenij ſui, qui res minimas dilatare,& maximas contrahere nouit.Nec tamen impertinentes , ſi receperimus paradoxon Pythagoricũ, de animorum in aliena corporis tranſmigratione.

O quis non referat talis diuortia belli:
Quæ Troiæ videre viri,videreq; Graij?
Teucria quum magno manaret ſanguine Tellus:
Et Simois,Xanthiq; liquor:Sygeaq; præter
Littora,quum Troas ſæui vos Hectoris ira
Viderit in claſſeis inimica mente Pelaſgas
Vulnera,tela,neces,igneis inferre paratos.
Ipſa magis,nanq; Ida potens feritatis & ipſa:
Datq; faces altrix cupidis præbebat alumnis:
Omnis vt in cineres Rhœtei littoris ora.
Claſſibus ambuſtis flamma lachrymante daretur.
Hinc erat oppoſitus contra Thelamonius heros:
Obiectoq; dabat clypeo certamina:& illinc
Hector erat Troiæ ſummum decus,acer vterq;:
Fulminibus cœlo veluti fragor editur enſe
Tegminibus,telisq; ſuper,Sygeaq; præter
Eriperet reditus,alter Vulcania ferro
Vulnera proiectus depellere nauibus inſtat.
Hoc erat Æacides vultu lætatus honore.
Dardaniæq; alter fuſo quòd ſanguine campis
Hectora luſtrauit victor de corpore Troia.
Rurſus acerba fremit Paris,hunc quòd lætat:& huius
Alta dolis Ithaci virtus quòd concidit icta.
Hinc gerit euerſos proles Laertia currus:
Et iam Strymonij Rhœſi,victorq; Dolonis,
Pallade iam lætatur ouans:rurſusq; tremiſcit,
Pamoicon,Aſiamq; horret Leſtrygonas atrox.
Illum Scylla rapax canibus ſuccincta Moloſſis,
Æthneusq; Cyclops,illum metuenda Charybdis,
Pallentesq; lacus,& ſqualllida tartara terrent.

DOMITIVS.

Sygeum ¶ Sygeaq; præter.] Sygeum,vrbs fuit in littore, etiã Auguſti tempore diruta:in ea nauale Achiuorũ,& portus,& Achaica caſtra,propè etiam lacus erat. ¶ Ida.] Mõs Troadis.

Rhœteꝰ. ¶ Rhœtei littoris ora.] Ply.ait mille quingentis paſſibus remotum,à portu Ilium eſt immune:nã omnis rerum claritas,apud poetas,extra ſinũ ſunt Rhœtea littora habitata,his oppidis Rhœteo,Dardania,Ariſbe. ¶ Et iã Strymonij.]

Strymõ. Strymon, fluuius Thraciæ, eius oſtia ſunt ad radices Athi mõtis ¶ Rhœ.] Rhœſus rex Iouis filius,affinitate iũctus erat Priamo:tum mercede cõductus,auxilium ferebat:& prius quàm copias auxiliares Ilio inferret,interfectus fuit.Nam pauloante captꝰ erat Dolon,vir Troianus: qui tortus ab Vlyſſe confeſſus eſt affuturũ Rhœſum:& oraculo nuntiatum, ſi eius equi bibiſſent Xanthi aquam forè Troiam æternam,& non poſſe expugnari.

ASCENSIVS.

¶ O quis non referat talis diuortia belli:Qua Tr.&c.] Quia mẽtionem fecerat belli Troiani , facit digreſſionem per acclamationem,dicens, O,quis non referat.i. nõ recenſeat:diuortia.i.diſſenſiones , & lites, ac certamina,aut diluuia:à vortice, talis belli:quæ.ſ.diuortia viri Troiæ:videre.i.viderunt: & Graij.i.Græci videre:quũ.i.quando:Tellus Teucria.i. Troiana : manaret.i.difflueret magno ſanguine:& Symois,fluuius ille Troianus: & liquor Xãthi,alterius fluuij, Ilium perfluentis, ſupple manarent magno ſanguine,præter littora Sygea,ideſt maris Sygei,in quod incidunt:quum.i.quando:ira Hectoris ſæui viderit,vos Troas paratos inferre mente inimica.i.hoſtili animo:in claſſes Pelaſgas.i. Græcanicas , vulnera,tela , neces,& ignes:eo,ſupp.magis:nanq; ipſa Ida.ſ.ſylua pinifera,Ilio vicina:potens feritatis.i.quæ potuit ſufficere & ſubminiſtrare feritati arma:& ipſa altrix.ſ.tædarum & pinorum:præbebat alumnis cupidis.ſ.incendij committendi:faces.ſ.in naues immittendas:vt omnis ora littoris Rhœtei,illius promontorij Troiani, ad quod ſtabant naues Græcorum : daretur in cineres ;!& hoc claſſibus ambuſtis.i.circũuſtis, & flamma lachrymãte.i.aquas admixtas ligno guttatim eiiciẽte.Heros Thelamonius.ſ.Aiax Thelamonis filius,oppoſitus erat:contra.i.ex aduerſo:hinc.i. ex altera parte.ſ.Græcorũ:& dabat certamina clypeo obiecto. ſ.contra faces & tela:& Hector ſummum decus Troiæ, erat illĩc.i.ex altera parte.ſ. Troianorũ:vterq; acer.i.ſtrẽnuus,ſup.erat:veluti fragor edit̃ cœlo.i.in aere fulminibus.i.dum fulminat, & tonat:ita, ſup.editur fragor tegminibus.ſ.domorum: hoc eſt,tegulis:aut in tegminibus.ſ.capitum,hoc eſt galeis:editur,dico, enſe, & telis ſuper: & præter Sygea,ſup. littora:vt, ſup.Hector eriperet reditus.i.faceret, ne redirent ambuſtis nauibus:& alter.ſ.Aiax :proiectus.i.propulſus:inſtat depellere nauibus.ſ.Grecorum:ferro.i.per arma ſua:vulnera Vulcania. i.quę Vulcanꝰ,hoc eſt ignis inferebat , videlicet ambuſtionem.Æacides.i.Æaci nepos.ſ.Aiax:lætatus erat vultu.i.præ ſe ferebat vultum lætũ: hoc honore.i.propter hunc honorem quòd Hectorem pellere., & claſſem defendere potuit:& alter,ſup. Æacides,videlicet Achilles, lætus,ſup.erat:hoc honore, quòd ipſe victor de corpore ,quia animũ vincere nequiuit, luſtrauit.i. circuntraxit Hectora:campis.i.per campos : Dardaniæ.i.Phrygiæ: & hoc ſanguine.ſ.eius fuſo: Troia fremit rurſus.i. ediuerſo:acerba.i.acerbe:quòd i.quia:Paris lætat.i. vulnerat.ſ.telis lætalibus,hoc eſt mortiferis:hũc.ſ. Achillem in tẽplo Apollinis:vnde dictum eſt in.6. Phœbe graues Troiæ ſemper miſeratæ, labores Dardana qui Paridis direxti tela,manꝰq; Corpus in Æacide. & quòd.i. quia alta virtus,huius.ſ.Paridis:concidit icta dolis Itachi . i . Itachenſis Vlyſſis: hinc.i.hac de cauſſa:proles Laertia.i.Vlyſſes,Laertæ filiꝰ:gerit currꝰ euerſos:è quib.hoſtes deiecerat:& ipſe iã victor Rhœſi Strymonij.i.regis Thraciæ:de quibus.i.Ænei.dictum eſt,illic videlicet,Nec procul hinc Rhœſi niueis tentoria velis Agnoſcit lachrymans,prima quæ prodita ſomno,Tidydes multa vaſtabat cæde cruentus,Ardentesq; auertit equos in caſtra,prius quàm Pabula guſtaſſent Troiæ, Xanthumq; bibiſſent.& victor Dolonis Troiani illius, qui ad Græcos explorator miſſus,ab Vlyſſe interceptus eſt, lætatus iam ouans:Pallade.i.Palladio ſubrepto:vt in.2.Æneidos dictum eſt:& ipſe atrox rurſus.i.viciſſim:& econuerſo , tremiſcit: Pamoicon & horret Aſiam : vbi ſcilicet pericula paſſus eſt:& Leſtrygonas,qui carnibus humanis veſcebantur: & in quos incidit Scylla,ideſt vorago maris Siculi:aut per fabulam monſtrum illud marinum ; rapax,ideſt aſſidue miſeros nautas cum

Lætat, alij, læ dat.

Alta, alij, Arma.

tas cum nauibus ad ſe rapiens: ſuccincta canibus Moloſſis.i. multum latrantibus,quaſi Moloſſis.i.Epiroticis:& Cyclops: ſ.Polyphemus: Æthneus.i.qui in Æthna monte Siciliæ ipſum deprehendit: & Charybdis, aliud periculum eiuſdem maris: metuenda.ſ.nautis:& lacus pallentes.ſ.inferni:& tartara ſqualida.i.obſcœna:terrent illum.ſ.Vlyſſem,qui tot terruit,& inſidiis excepit.

Hic & Tantaleæ gener Æacus amplus Atrida
Aſſidet Argiuûm lumen:quo flamma regente
Oris Ericthonias proſtrauit funditus arces.
Reddidit heu grauius pœnas tibi Troia furenti:
Helleſpontiacis obituris reddidit vndis.
Illa vices hominum teſtata eſt copia quondam.
Ne quiſquam propriæ fortunæ munere diues,
Iret in æternum cœlum ſuper omne:propinquo
Frangitur inuidiæ telo decus ibat in altum,
Bis repetens Argo patriam,ditataq; præda
Arcis Ericthoniæ,comes huic erat aura ſecunda
Per placidum curſu pelagus:Nereis ad vndas
Signa dabat,pars inflexis ſuperata carinis.
Quum ſeu cœleſti fato,ſeu ſyderis ortu,
Vndiq; mutatur cœli nitor,omnia ventis,
Omnia turbinibus ſunt anxia.Iam maris vnda
Syderibus certat conſurgere:iamq; ſuperne
Corripere & ſol,& iam ſydera cuncta minantur.
Ac venit in terras cœli fragor. hic modo læta
Copia nunc miſeris circundatur anxia fatis:
Immoriturq; ſuper fluctu,& ſaxa Capharei:
Euboicas & per cautes,Ceicaq; late
Littora:quum Phrygiæ paſſim vaga præda peracta
Fluctuat æquoreo nunc omnis naufraga fluctu.

ASCENSIVS.

¶Hic & Tantaleæ gener Æacus amplus Atrida Aſſidet,&c.] Commemorat cæteram Græcorum nobilitatem apud inferos eſſe.¶Ordo autem eſt.Gener Tantaleæ.ſ.domus,aut gener Tãtalius.ſ. Amphion, Niobes maritus aſſidet, ſup.hic:Æacus amplus.i.cum tota progenie ſua,aſſidet hic:& Atrida lumen Argiuũm.i.Argiuorum.ſ.Agamemnon,aſſidet hic:quo regente.i.imperante, aut dirigẽte:flamma oris.ſ.eius.i.vis imperandi: ꝓſtrauit funditus arces Ericthonias.i.Troianas.Nã Ericthonius fuit filiꝰ Dardani, & pater Trois: auus Laomedontis, qui pater Priami:at teſtante Ouidio his verbis, Huius Ericthóius,Tros eſt generatus ab illo.Is autem Ericthonius,ſummopere auxit res Troianas:vt & Homerus meminit: quocirca Ericthonias arces appellat. Heu,ô Atrida,Troia reddidit tibi pœnas grauiꝰ.i.multum grauiter reddidit,dicit, tibi furẽti.i.inſanienti Martio furore:& reddidit obituris.i. omnibus qui obituri erant: vndis Helleſpontiacis.i.ad Capharea, montem Euboiæ iſulæ,ad Helleſpontum proſpectantem.Illa copia.i. multitudo hominum armatorũ: teſtata eſt quondam.ſ.tempore belli Troiani:vices.i.viciſſitudines hominum: ne quiſquam diues.i.reputans ſe diuitem: munere.i.beneficio propriæ fortunæ,iret in cœlum æternum;ſuper omne.i.in continua proſperitate ſuper omnia ferretur:ipſe Atrida,ſeu Atrides,frangitur telo inuidiæ propinquo.i.de proximo omnibus eufortunatis imminente.Argo,nauis illa oblonga,qua Argonautæ in Colchos vecti ſunt:& redeuntes Troiam ſub Laomedonte expugnauerant, ibat in altum decus:repetens bis patriam.i.iam ſecundo: quaſi eadem fuerit nauis (Sunt tamen textus habentes,ergo: ſic bis ergo:ſed ſic ſyllaba,bis:contra naturam producatur: nihil autem eſt toto opere mendoſius, ita vt opus ſit,reuera,commento, qui ſententiam indipiſci voluerit) repetens, dico, patriam bis: & ditata præda arcis Ericthoniæ. i.Troianæ,bis;quia bis Troiam ſpoliauerant Græci,aura ſecũda.i.proſpera,& à tergo flans erat huic.ſ.naui:& Nereis.i.dea maris;dabat curſu.i.curſui:aut per curſum; ſigna ad vndas per pelagus placidum:& pars, ſcilicet maris erat ſuperata:carinis inflexis,ideſt curuis: quum nitor cœli mutatur vndiq;: ſeu.i.ſiue:fato cœleſti.i.cœleſtium,prædefinito ſtatuto,ſeu ortu ſyderis.ſ.tempeſtatem excitantis. Tangit hiſtoriam quæ ſic narratur, Ad radices Caphareí montis,quum peruenissent Græci,victores Troiæ, vel ira Mineruæ (vt in principio.I. Æneí. tangitur ibi, Et furias Aiacis Oilei. fingitur enim irata Pallas, ob ſtuprum in templo ſuo ab Aiace Oileo cõmiſſum, tempeſtatem illic excitaſſe: vnde fato cœleſti nunc partim deputat) vel fraude Nauplii regis in Euboia regnantis,& cupientis vlciſci mortem Palamedis filij, dolo Vlyſſis apud Troiam interempti: Argiuorum claſſis, duris caſibus agitata fuit. Nam nocte laborantibus, tempeſtate Græcis facẽ rex in Caphareo accendit: qua illi portum proximum exiſtimantes,in aſperrimos ſcopulos delati,naufragiũ plurimum fecere; vnde in.II. Æneí. Scit triſtẽ Mineruę ſydus,& Euboicæ cautes, Vltorq; Caphareus, &c. Omnia ſunt anxia.i. angentia, & angunt ventis & turbinibus:vnda maris certat.i.cõtendit conſurgere: ſyderibus.i.ad ſydera:vnde alibi,Et rorantia vidimus aſtra.eſt aũt hyperbole poetica.Iam & ſol & ſydera.ſ.minora:minantur ſupnæ.i. deſuper:corripere cuncta.ſ.quæ erant in terris & aquis.Ac.i.ſimul:fragor cœli.i.ſonitus ille,prius auditꝰ in aere, venit in terras:hic.i.hoc tempore:copia læta.i.exercitus ille lætus:modo.i.pauloante circundatur,exiſtens nunc anxia miſeris fatis:cõmiſcet vtranq; opinionem vbiq;,vt & naturalem,& fatalẽ fuiſſe tempeſtatem cenſeat:& immoritur ſuper fluctus,& ſaxa Capharei.ſ.montis:&, pro ideſt:per cautes Euboicas.i.ſcopulos Euboici maris:&,pro ideſt:late per littora Ceica:quum.i.quãdo:præda Phrygiæ.i.ex Phrygia ablata: vaga.ſ.fluctibus agitata:paſſim.i.quaſi per ſingulos paſſus:peracta.i.conſummata, & plene obtẽta:fluctuat iam omnis naufraga.i.per naufragiũ: in fluctu æquoreo.i.marino:& ita oſtẽdit inſtabilitatẽ fortunæ ex maris ſimilitudine:quod & Seneca facit:quia nihil mutabilius ipſo mari,quod ex tranquillitate ſubito cõmouetur in turbinem,ſicut ſtatus rerum lætus in ſummam triſtitiam.

Regẽte, alij, tegente.

Hic alij ſidunt pariles virtutis honore
Heroes:mediiſq; ſiti ſunt ſedibus omnes,
Omnis Roma decus magni quos ſuſcipit orbis.
Hic Fabij,Deciiq;,hic eſt & Horatia virtus:
Hic & fama vetus nunquam moritura per æuum
Curtius:& mediis quem quondam ſedibus vrbis
Deuotum bellis conſumpſit gurges in vnda.
Mutius & prudens ardorem corpore paſſus:
Legitime ceſſit cui fracta potentia regis.
Hic Curius claræ ſocius virtutis,& ille
Flamminius deuota dedit,qui corpora flammis.
Iure igitur talis ſedes pietatis honores.
Iſtic Scypiadaſq; duces deuota triumphis

ASCENSIVS.

¶Hic alij ſidunt pariles virtutis honore Heroes: mediiſq; ſiti ſunt,&c.] Dicit etiam Romanos principes, ac nobilitatis proceres, in Elyſiis eſſe:de quibus & eorum hiſtoriis abunde dictũ eſt ad illud Georgic.2. Hæc genus acre virum,Marſos, pubemq; Sabellam,Aſſuetumq; malo Ligurem,Volſcoſq; verutos Extulit:hæc Decios, Marios, magnoſq; Camillos, Scipiadas duros bello,& te maxime Cæſar, &c.¶ Ordo igitur eſt.Alij heroes pariles.i.ęquales honore virtutis: ſidunt.i.conſidunt:& ſedent hic.ſ.in Elyſiis campis;& omnes ſunt ſiti.i.poſiti in ſedibus mediis tanquàm honorabilioribus, quum inferioris meriti circunſtent: quos.ſ.heroas: omnis Roma decus,magni orbis ſuſcipit,ſcilicet in numerum principum ſuorum: hic,ſupple ſunt Fabij,ſcilicet Fabius Maximus,& cæteri de Fabiorum,à fabis dicta familia:& hic ſunt Decij, ſcilicet pater, & filius qui ſe pro republica (vt Liuius docet) deuouerunt:& hic eſt virtus Horatia,ideſt Horatij,illi ter gemini,quorum vnus contra Albanos Curatios victoriam obtinuit cum patriæ libertate:& hic eſt Curtius,ſcilicet Marcus,de quo Liuius libro ſeptimo,decadis primæ, Eodem anno,ſeu motu terræ, ſeu qua vi alia,forum medium fermẽ ſpecu vaſto collapſum,

Mœnia,quos rapidos Libycæ Carthaginis horrent.
Illi laude ſua vigeant:ego Ditis opacos
Cogor adire lacus viduos à lumine Phœbi:
Et vaſtum Phlegetonta pati:quos maxima Minos
Conſcelerata pia diſcernit vincula ſede.
Ergo quam cauſſam mortis,quam dicere vitæ
Verberibus ſæuæ cogunt ab iudice pœnæ.
Quum mihi tu ſis cauſſa mali:ne conſcius adſis:
Sed tolerabilibus curis hæc immemor audis:
Et tamen in vanis demittes ſomnia ventis.
Digredior,nunquam rediturus,tu cole fonteis,
Et virides nemorum ſyluas,& paſcua lætus:
Et mea diffuſas rapiantur dicta per auras.

lapſum,in immēſam altitudinem dicitur:nec eam voraginem cōiectu terræ,quū pro ſe quiſq; gereret,expleri potuiſſe,prius quàm deûm monitu,quæri cœptum,quo plurimum populus Roman⁹ poſſet:id enim illi loco dicandū vates canebant,ſi rempublicam Romanam perpetuam eſſe vellent:tum M.Curtium iuuenem,bello egregium caſtigaſſe ferunt,dubitantes an vllū magis Romanū bonum,quàm arma,virtuſq; eſſet? Silētio facto,templa deorū immortalium,quæ foro imminēt,Capitoliumq; intuentem,& manus,nunc in cœlum,nūc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigētem ſe deuouiſſe:equo deinde quàm poterat,maxime exornato inſidentem armatum,ſe in ſpecum immiſiſſe:donaq;,ac fruges ſuper eum à multitudine virorum,ac mulierum congeſtas,lacūq; Curtium ab hoc appellatum,non ab antiquo Curtio. Hæc ille.vnde poeta,Hic eſt Curtius,appoſitorie,vetus fama,nunquā moritura per æuum:& hic eſt Curtius,quem deuotū bellis.i.deſtinatum propria deuotione morti in bello,vt animo conceperat obeundā,quia erat præſtanti animo eques:gurges.i.vorago:& hiatus vorans conſumpſit quondam in vnda.i.hiatu aquæ vndantis ſimili:in mediis ſedibus vrbis.ſ.Romę.Et hic eſt Mutius.ſ.Sceuola:prudens.i.prouidens rei exitus:paſſus ardorem corpore.i.in manu ſua:cui potentia regis.ſ.Porſenę:fracta i.deuicta:legitime.i.vt decuit:ceſſit in locum,& veniam dedit.

Aut legitur ſic: lacūq; Curtium,nō ab antiquo illo T.Tatij milite Curtio Metio,ſed appellatum ab hoc. Hęc ille.

vnde dicit Liuius libro.2.Decadis .1. Obſidio vrbis Romæ,à Porſena,Hetruſcorum rege,poſt exactos Tarquinios facta,obſidio erat:& frumenti cū ſumma caritate inopia,ſedendoq; expugnaturum,ſe vrbem ſpem Porſena habebat.Quum C. Mutius,adoleſcens nobilis,cui indignum videbatur populum Romanum ſeruientem:quum ſub regibus eſſet nullo bello,nec ab hoſtibus vllis obſeſſum,eſſe liberum eundem populum ab iiſdem Hetruſcis obſideri,quorū ſæpe exercitus fuderit.Itaq; magno audaci aliquo facinore eam indignitatem vindicandam,ratus primo ſua ſponte,penetrare in hoſtium caſtra conſtituit:deinde metuens ne ſi conſulum iniuſſu,& omnibus ignaris iret,fortè deprehenſus à cuſtodibus Romanis retraheretur vt tranſfuga:fortunatum vrbis crimen affirmante ſenatum adiit.Trāſire(inqt)Tyberim patres:& intrare,ſi poſſim,caſtra volo:non prædo,nec populationum inuicem vltor:maius,ſi dij iuuant in animo eſt facinus:approbant patres,abdito intra veſtem ferro proficiſcitur,vbi eo venit in confertiſſima turba,propè regium tribunal conſtitit:ibi quum ſtipēdium fortè militibus daretur,& ſcriba cum rege ſedens pari ferè ornatu multa ageret:quum milites vulgò adirent,timens ſciſcitari vter Porſena eſſet,ne ignorando regem ſemetipſe aperiret,quis eſſet quo temere traxit fortuna facinus:ſcribam pro rege obtruncat:vadentem inde per trepidam turbam,cruento mucrone ſibi ipſe fecerat viam,cum concurſu ad clamorem facto:cōprehenſumq; regij ſatellites traxiſſent,ante tribunal regis deſtitutus:tum quoq; inter tantas fortunæ minas,metuendus,magis quàm metuēs,Romanus ſum(inquit)ciuis,C.Mutium vocant:hoſtis hoſtem occidere volui:nec ad mortem,minus animi eſt,quàm ad cædem fuit:& facere & pati fortia Romanū eſt:nec vnus ego in te hos animos geſſi:longus poſt me ordo eſt,idem petentium decus,proinde in hoc diſcrimen,ſi iuuat accingere:vt in ſingulas horas capite dimices tuo ferrum,hoſtemq; in veſtibulo habeas regiæ:hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum:nullam aciem,nullum prælium timueris:vni tibi & cum ſingulis res erit. Quum rex ſimul ira incenſus,periculoq; conterritus,circundari ignes minitabūdus iuberet,niſi expromeret propere quas inſidiarum minas per ambages iaceret:en tibi(inquit)vt ſentias,quàm vile corpus ſit his,qui magnam gloriam petunt:dexteramq; accenſo ad ſacrificium foculo iniicit:quam quum velut alienato ab ſenſu torreret animo,propè attonitus miraculo rex quum ab ſe de ſua proſiluiſſet,amoueriq; ab altaribus iuuenem iuſſiſſet:tu verò abi(inquit)ne in te magis,quàm in me hoſtilia auſus iuberē,macte virtute eſſe,ſi pro mea patria iſta virtus ſtaret:nunc iure belli,liberum te intactum,inuiolatumq; hinc dimitto.Tunc Mutius,quaſi remunerans meritum.Quādoquidem(inqt)eſt apud te virtuti honos,vt beneficio tuleris à me,quod minis nequiſti.ccc.cōiurauimus principes iuuentutis Romanæ:vt in te hac via graſſaremur:mea prima ſors fuit:cæteri vtcunq; ceciderit:primi quo ad te opportunum iter fortuna dederit:ſuo quiſq; tempore aderunt.Mutium dimiſſum cui poſtea Sceuolæ à clade dextræ manus cognomentum inditum:legati à Porſena Romam ſequuti ſunt(adeo mouerat eū,& primi periculi caſus:quo nihil ſe pter errorē inſidiatoris texiſſet:& ſubeunda dimicatio toties,quot cōiurati ſupereſſent) vt pacis conditiones,vltro ferrēt Romanis.Hæc ille. Hic,ſupp.manet:Curius.ſ.dētatus,ſocius claræ virtutis.ſ.fortitudinis,& continentiæ. Nam Marcus Curius dentatus,qui de Samnitibus triūphauit,& de Sabinis,& tertio de Lucanis,Pyrrhum Epirotam ex Italia pepulit:legatis Samnitum aurum offerētibus,quum ipſe in foco rapas torreret:malo hic(inquit) in fictilibus meis eſſe (ideſt comedere) & aurum habentibus imperare.vnde Iuuena. Qui Curios ſimulāt,& Bacchanalia viuunt.Et hic manet ille Flamminius.i.Lucius Metellus,à flamma denominatus:qui dedit corpora deuota flāmis. Nam.6.Faſto.legitur,quòd ſignum cœleſte Mineruæ armigeræ,quod in Troiam conciderat,Romam deductum fuerat:ſeruabaturq; in templo Veſtæ,quod quum arderet,miniſtræq; attonitæ flerent.Lucius Metellus,homo practicus,& pontifex,Haurit aquas,tollenſq; manus:igno ſcite,dixit,Sacra vir intrabo non adeunda viro. Si ſcęlus eſt in me commiſſi pœna redundet,Sic capitis damno Roma ſoluta mei.Dixit,& arripuit,factum dea rapta probauit,Pontificiſq; ſui munere tuta fuit.Hæc Oui.adde quæ Plutar.dicit de cōparationib.& quæ Ply.lib.7.ca.46.vbi dicit,Metellū,orbam luminib.exegiſſe,ſenectam amiſſis incendio,quum Palladiū raperet ex æde Veſtæ.De hui⁹ ſanctitate eſt illud quoq; Iuue.ſat.3.Da teſtem Romæ,tam ſanctum,q; fuit hoſpes,Numinis Idæi:procedat vel Numa,vel qui Seruauit trepidā flagranti ex æde Mineruam.Protinus ad cenſum:de morib.vltima fiet,Quæſtio,&c.Sed ad authorē redeo. Igitur ſedes talis pietatis ſunt,ſup.iure honores.i.iure,& legitime,obtinent honorem pro tali pietate.Iſtic,ſup.videas,aut vidi Scipiadas.i.Scipiones:duces .i. ductores clariſſimos: quos mœnia Carthaginis Libycę.i.quę fuit in Libya,parte Aphricę:deuota.i.fataliter deſtinata:triūphis.i.vt de illis triūpharēt.Nā Scipionū alter,Carthaginē tributariā fecit:alter deleuit:quos,inquam,rapidos.i.quaſi fulminātes:mœnia Carthaginis Libycæ deuota triūphis:horrēt.i.exhorrēt.De his,ne nihil dicā,addam Ply.de viris illu.verba,quæ hæc ſūt.P.Scipio,exvirtutib.nominat⁹ Aphrican⁹,Iouis filius eſt credit⁹.nam anteq; cōciperetur,ſerpēs in lecto matris eius apparuit:& ipſo paruulo,draco circūfuſus nihil nocuit.In Capitoliū,intēpeſta nocte eūtem,nūq; canes latrauerūt.nec hic quidq; prius cœpit,q; in ſella Iouis diutiſſime ſediſſet,quaſi diuinā mentem accepiſſet.xviij.annorum patrē apud Ticinū,ſingulari virtute ſeruauit.Clade Canenſi,nobiliſſimos iuuenes Italiā deſerere cupiētes,ſua authoritate cōpeſcuit:reliquos incolumes,per media hoſtium caſtra Canuſiū pduxit.xxiiij.annorū prætor in Hiſpaniā miſſus,Carthaginē qua die venit,cœpit:virginem pulcherrimam ad cuius aſpectum concurrebat,ad ſe vetuit adduci,patriq; eius ſponſor aſtitit.Haſdrubalē,Magonāq; fratres Hānibalis,Hiſpania expulit.amicitiā cū Siphace,Maurorū rege,coniunxit. Maſiniſſā in ſocietatē recepit.victor domū egreſſus,conſul ante annos factus,cōcedēte collega,in Aphricā claſſe traiecit.Haſdrubalis& Syphacis caſtra,vna nocte prupit.Reuocatū ex Italia,Hānibalem ſupauit.Victis Carthaginēſib.leges impoſuit.bello Antiochi,legat⁹ fratri fuit.captū filium,gratis recepit: À Petilio tri.ple.repetūdarū,accuſat⁹ librū rōnum,in cōſpectu populi ſcidit. Hac die (inqt) Carthaginē vici,quaſi bonū factū,in Capitoliū eamus,& diis ſupplicem⁹:inde in volūtariū exiliū cōceſſit:vbi reliquā egit ætatē.moriens,ab vxore petiit,ne corpus ſuū Romam referret. Idem de P.Scipione Æmyliano dicit ſic:P.Scipio Æmylianus,Macedonici filius,à Scipione Aphricano adoptat⁹,in Macedonia cum patre agēs,victum perſematā ptinaciter pſequutus eſt,vt media nocte in caſtra redierit,Lucullo in Hiſpania legat⁹,apud Itereaciā oppidum,puocatorē,ſingulari prælio vicit.muros hoſtilis ciuitatis,prim⁹ aſcēdit.Tribun⁹ in Aphrica,ſub Tito Manlio impatore.viij.cohortes obſidiōe vallatas,cōſilio & virtute ſeruauit:à quib.corona obſidiōali aurea donatus,quū exilitatē peteret,cōſul ante annos vltro fact⁹,Carthaginē intra ſex mēſes deleuit.Numantiā,in Hiſpania correcta,prius militum diſciplina,fame vicit.hinc Numātinus,Caio Lelio,plurimū vſus,ad reges adeūdos miſſus,deos ſecū pter eū ſeruos duxit.Ob res geſtas,ſuperb.Gracchū,iure occiſum videri,rūdit:Cēſor Mūmio collega,ſegniore in ſenatu,ait,Vtinā mihi collegā,aut dediſſetis,aut nō dediſſetis.Suſcepta agrariorū cauſſa,

cauſſa.domi repente exanimis inuentus,obuoluto capite,elatus ne liuor in ore appareret,huius patrimoniũ tam exiguum fuit,vt.xxxij.libras argenti,duas,& ſemilibram auri reliquerit.Hæc ille.Vt uerò tandem ad ordinẽ reuertamur,pergit culex miſere plangens,atq; lamentans,vt eius lamentatione nos cõmoneat ingenioſus poeta ſic.Illi.ſ.dicti principes,tam Græci,quàm Romani:vigeant.i.ſint ſemper in vigore ſua:laude.i.propter laudem quam meruerunt:ego autem,ſup.cogor adire lacus opacos.i.vmbroſos,& obſcuros:Ditis.i.Plutonis:viduos.i.expoliatos,& expertes:à lumine Phœbi.ſ.noſtri:& cuiuſlibet luminis apud tartara damnatorum,videlicet carcerem:ſecundùm tamen hunc poetam,in Elyſiis campis eſt aliud genus luminis:ſolemq; ſuũ ſua ſydera norũt.Et ego cogor pati Phlegetonta,fluuium illum infernalem,ab ardore dictum(declinatur autem hic Phlegeton,huius Phlegetõtis,vel Phlegetõtos:vnde eſt accuſatiuus,hunc Phlegetõta)vaſtum.i.valde amplũ,& capacẽ:quos.ſ.lacus omnes.ſunt enim quinq;,Styx, Lethe, Acheron,Cocytos,& Phlegeton:Minos.ſ.iudex inferorum,filius Iouis,& rex Cretæ,qui ob iuſtitiam quam in terris exercuit,habitus eſt iudex inferorum.vnde Hora.4.car.Quum ſemel occideris,& de te ſplendida Minos Fecerit arbitria.diſcernit.i.ſeiungit:maxima vincula.i.tanquàm maxima vincula:cõſcelerata.i.conſceleratorum:per quæ vincula arcentur noxij apud inferos,ne illinc exiliant.vnde in.6.Et nouies Styx interfuſa coercet:ſunt enim circuli quidam,paluſtres inferos cingentes:& in loquutione eſt quædam ſpecies appoſitionis,quos maxima vincula ſcelerata,Minos diſcernit,ſup.à ſede pia.i.piorũ,qui ſunt in Elyſiis campis:de quibus in.6.Et pauci læta arua tenemus.Ergo quia.ſ.ad inferos ire compellor,& rationem vitę,ac mortis reddere:quam cauſſam mortis,& quam cauſſam vitæ,ſ.meæ:ſæuæ pœnæ ab iudice.ſ.illatæ,aut minis propoſitæ:verberibus.i.flagellis:cogent,ſup.me dicere,quum tu ſis mihi cauſſa mali.i.mortis meæ,& non exactæ,neq; expletæ vitæ:omnes enim qui violenter moriuntur(ſecundùm hunc poetam) inuiti ad inferos accedunt:vnde de Turno in fine Ænei.Vitaq; cum gemitu fugit indignata ſub vmbras:ne.i.caue,ſis ne tu cõſcius.ſ.mortis meæ adſis.q.d.ego enim omnem culpam in te reiiciam:ſed tu immemor.i.ingratus:audis hæc curis tolerabilibus.i.modicis & trãſitoriis:quum meæ ſint intolerabiles,quia æternæ.Et tamen.i.nihilominus,quanuis curis ſolliciteris:vel & tandem demittes ſomnia.i.viſionem hanc,& hæc inſomnia:ventis vanis.i.inanibus,& mendacibus,nihil eorum quæ acceperint reddentibus.Ego digredior.ſ.à te,nunquam rediturus:vt qui nunquam redeam:durum quidem verbum,ſed in culice ridiculum:tu cole,conceſſiuus modus,ſed concedendi forma vim prohibitiuam habens:nam vult dicere,non iuſtum eſſe,vt ille colat:fontes,& virides ſyluas nemorum:& paſcua exiſtens lætus:& mea dicta.i.monita,& lamenta:rapiãtur per auras diffuſas.i.diſperſas.i.irrita ſint:& non mereantur ſaltem ſupremum,hoc eſt ſepulturæ honorẽ:ſine quo(vt dixi)putabant priſci gentiles,ſe in ſuas ſedes apud inferos non poſſe recepi.Quia verò cæterorum meminimus,citauimusq; quę à bonis authoribus collecta inuenimus:conſtitui & de Fabiis,ac Deciis,nonnihil adducere.Fuerunt autem multi Fabij:vnde Vergi.in 6.Quò feſſum rapitis Fabij?De morte autem Fabiæ gentis dicit Plynius iunior ſic:Romani quum aduerſus Veientes bellarent:eos ſibi hoſtes familia Fabiorum priuato nomine depoſcit:& profecti trecenti ſex,duce Fabio,conſule fuerunt.Quum ſæpe victores extitiſſent,apud Cremeram fluuiũ,caſtra poſuerunt:Veientes ad dolos conuerſi,pecora ex aduerſo in conſpectu illorum poſuerunt:ad quæ progreſſi Fabij,in inſidias delapſi,ad vnum occiſione perierunt.Dies in quo id factum eſt,inter Nephaſtos relatus porta,qua profecti erant,ſcelerata eſt appellata:vnus ex ea gente,propter impuberem ætatem domi,relictus genus propagauit ad Quintum Fabium Maximum,qui Hannibalem mora fregit:cunctator ab obtrectatoribus dictus. De Quinto Fabio ſic:Quintus Fabius Rutilian9,primus ex ea familia ob virtutem maximus magiſter equitum,à Papyrio ſecuri pene percuſſus:primum de Apulis,& Nucerinis:iterũ de Samnitibus:tertio de Gallis,Vmbris,Marſis,atq; Thuſcis triũphauit:Cenſor Libertinos tribu amouit.Iterum cenſor fieri noluit,dicens,non eſſe ex vſu reipublicæ eoſdem cenſores ſæpius fieri:hic primus inſtituit,vti equites Romani idibus Quintilibus,ab æde honoris equis inſidentes,in Capitolium trãſirent:mortuo huic tantùm,ęris populi liberalitate congeſtum,vt inde filius viſcerationem,& æpulas publice daret.Idem de Quinto Fabio Maximo,ſic:Quintus Fabius Maximus,cunctator vt Verucoſus,à veruca in labris:ita Ouicula,à clementia morum:conſul de Liguribus triumphauit:Hannibalẽ mora fregit.Minutium magiſtrum equitum,imperio equari ſibi paſſus eſt:& nihilominus periclitanti ſubuenit:Hãnibalem in agro Phalerno incluſit:Manlium Statilium transfugere ad hoſtes volentem,equo & armis donatis retinuit:& Lucano cuidam fortiſſimo,ob amorem mulieris,in frequenti eandem emptam dono dedit:Tarentũ ab hoſtibus recepit:Herculis ſignum inde tranſlatum in Capitolio dedicauit:de redemptione captiuorũ cum hoſtibus pepigit:quod pactum quum à ſenatu improbaretur, fundum ducentis milibus vendidit,& fidei ſatisfecit. Idem de Deciis ſcripſit:de Publio quidẽ Decio patre ſic:Hic bello Sãnitico,ſub Valerio Coruino,& Cornelio Coſſo cõſulib.tribunus militum,exercitu in anguſtiis Gauri montis inſidiis,hoſtium clauſo,accepto quod poſtulauerat pręſidio,in ſuperiorem locũ euaſit:hoſtes terruit.Ipſe intẽpeſta nocte,per medias cuſtodias ſomno oppreſſas,incolumis euaſit. Ob hoc ab exercitu Ciuica corona de quercu,quæ dabatur ei, qui ciues in bello ſeruaſſet: & obſidionali.ſ.aurea,quæ dabatur ei, qui obſidione ciues liberaſſet, donatus eſt.Conſul bello Latino,collega Manlio Torquato,poſitis apud Veſerim fluuium caſtris,quum vtriq; conſuli ſomnio obueniſſet eos victores futuros:quorũ dux in prælio cecidiſſet, cum collato cum collega ſomnio conueniſſet:vt cuius cornu in acie laboraret,iis diis ſe manibus voueret:inclinante ſua parte, ſecum hoſtes per Valerium pontificem, diis manibus deuouit.Impetu in hoſtes facto victoriam ſuis reliquit.De Publio autem Decio filio ſic.Publius Decius,Decij filius,primo conſul de Samnitibus triunphauit,ſpolia de iis Cereri conſecrauit.Iterum & tertio conſul,multa domi, militiæq; geſſit.Quarto conſulatu cum Fabio Maximo,quum Galli,Samnites,Vmbri,Tuſci contra Romanos conſpiraſſent: ibi exercitu in aciem ducto,& in cornu inclinante,exemplum patris imitatus,aduocato M.Liuio pontifice haſtæ inſiſtens:& ſolennia verba reſpõdens,ſe & hoſtes,diis manibus deuouit.Impetu in hoſtes facto,victoriam ſuis reliquit.Corpus à collega laudatũ magnifice ſepultum eſt.Hæc ille.

ASCENSIVS.

Dixit:& extrema triſtis cum voce receſſit.
Hunc vbi ſollicitum dimiſit inertia vitæ:
Interius grauiter mentem æger:nec tulit vltra
Senſibus infuſum culicis de morte dolorem:
Quantuncunq; ſibi vires tribuere ſeniles:
Quis tamen infeſtum pugnans deuicerat hoſtem:
Riuum propter aquæ viridi ſub fronde latentem,
Confirmare locum capit impiger hunc,& in orbem
Deſtinat:ac ferri cupidum repetiuit in vſum,
Gramineam viridi foderet de ceſpite terram.
Iam memor inceptum peragens ſibi cura laborem
Congeſtum cumulauit opus:iamq; aggere multo,
Telluris tumulus formatum creuit in orbem.
Quem circùm lapidem leui de marmore formans
Conſerit aſſiduæ curæ memor:hic & acanthos,
Et roſa purpureo creſcit rubicunda colore:
Et violæ omne genus hic eſt,& ſpartica myrtus,
Atq; hyacinthus,& hic cilico crocus editus aruo:

¶Dixit, &c.] Graphice docet abſceſſum culicis,quem mœſtum abſceſſiſſe dicit: aut vt paſtorem ad commiſeratiõe & ſepulchrum inſtruendũ excitaret: aut quia ad inferos abire cogeretur: vbi(vt dixit)Nunquàm mutãdus labor.Recitat præterea,quæ poſt eius abſceſſum egerat paſtor:vtq; epitaphium culicis ſepulchro inſcripſit,quo opus ſuum clauſurus eſt poeta. ¶ Ordo autẽ eſt.Dixit.ſ.culex,aut ſimulachrum eius:& receſſit triſtis, cum extrema voce.i.ſimul extremam vocem emiſit;vbi.i.quo tempore;inertia vitæ.i.quia vitam traduxerat ſine arte;& ita in modica re,multũ turbatuserat: dimiſit hunc.ſ.paſtorem ſollicitum.Nec ipſe æger,grauiter mentem interius.i.habens mẽtem intrinſecus grauiter ægram;tulit.i.perpeſſus eſt;vltra.i.diutius;dolorem infuſum ſenſib.de morte culicis.Et ipſe impiger.i.ſtrennuus : capit. i. incipit, aut cõſtituit,confirmare locum.ſ. vbi ſepulchrum extrueret:capit,dico, quantuncunq; vires ſeniles.i.quas ipſe ſenior habebat:tribuere ſibi vires,dicit,ſeniles:tamẽ,ſup.tales: quis.i.quibus,ſeu qualibus, ipſe pugnans deuixerat hoſtem infeſtum.i.vim inferẽtem.ſ.ſerpentem. aut anguem latentem ſub fronde viridi : propter.i.iuxta,& propè riuum.i.decurſum aquę.Et ipſe deſtinat.i.animo format: hunc.ſ.locũ, quem cœperat:in orbem.i.circulum, aut figuram rotundam:ac repetiuit.i.redegit ĩ vſum ferri.i.foſſorij ferrati:cupidum,ideſt celerem ac rapidum:vt,ſupple foderet de ceſpite viridi terram gramineam. Ceſpes enim, eſt terra cum herbis & radicibus auulſa. Cura, ideſt accuratio, & ſtudium, ſeu opera:

Iamq;, alij,atq;, legunt.

Laurus item Phœbi decus exurgens Rhododaphne.
Liliaq́, & Roris nouania cura marini,
Herbaq́ thuris opes priſcis imitata Sabinis.
Chryſanthusq́, hederæq́ nitor pallente Corymbo
Et Bacchi Libyæ regis memor, hic Amaranthus,
Bumaſtusq́ virens, & ſemper florida pinus.
Non illinc Narciſſus abeſt, cui gloria formæ
Igne cupidineo proprios exarſit in artus:
Et quoſcunq́ nouant vernantia tempora flores.
His tumulus ſuper inſeritur. tum fronte locatur
Elogium, tacita quod firmat litera voce.
Parue Culex, cuſtos pecudum, nil tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddo.

operatiam memor peragēs laborem inceptū ſibi, cumulauit. i. in cumulū, & tumulum erexit: opus cōgeſtum i. accumulatum, atq́ tumulum Telluris. i. tumba in terra extructa: creuit iam multo aggere. i. cumulo: Telluris. i. terræ: in orbem formatum. i. tumbam orbicularis formæ: circùm quem. ſ. orbem, ac tumulum: ipſe formans lapidem. i. ſarcophagum: de marmore leui. i. polito: conſerit, ſup. ipſum, variis herbis & odoribus, exiſtens memor aſſiduæ curæ. i. ſollicitudinis: hic, ſup. creſcit: & . i. ſimul achantos: virgultum illud odoriferū, ſeu frutex, ſemper in Ægypto frondēs: ſic dictus, quòd ſpinis eſt plenus. dictum tamē eſt in Bucoli. Et molli circùm eſt anſas amplexus acantho. propterea autem quòd ſemper frondet, bene additur tumulo. Putauerunt enim id vmbris, & manibus gratum. vnde Perſi. Nunc non è tumulo, fortunataq́ fauilla Naſcentur violæ? Et Iuuena. Dij maiorum vmbris tenuem, & ſine pondere terram, Spirantesq́ crocos, & in vrna perpetuum ver, &c. & roſa rubicūda, colore purpureo: quem propter ſanguinis conformitatem animæ appetunt: vnde in. 6. Æneι. Purpureo ſpargam flores, animamq́ nepotis, His ſaltem accumulem donis, &c. & omne genus violæ, qa ſunt & nigræ & purpureæ. vnde: Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra, ſup. eſt hic: aut creſcit hic: & myrtus Spartica, quæ plurima, aut præſtantiſſima creſcit in Sparta, eſt hic: & hyacinthus. ſ. flos, de quo in Bucoli. Et ſuaue rubens hyacinthus eſt, ſup. hic: & crocus editus. ſ. primū: aruo Cilico. i. in Cilicia eſt, ſup. hic. Item lauri, appoſitorie, decus Phœbi, propter Daphnem in eas verſam. vnde in Bucoli. Phœbo ſua ſemper apud me Munera ſunt lauri, &c. & Rododaphne exurgēs. ſ. hic. Eſt autem Rhododaphne, frutex, qui & Rhododēdius dicitur: in Ponto crebro naſcens: & lilia, ſupp. ſunt hic: quorum color, propter lactis ſimilitudinem, gratus putatur. Vergi. in. 6. Manibus datæ lilia plenis Purpureos ſpargam, &c. & cura nouania i. quæ nouano eſt rorisſmarini: eſt, ſup. hic: & herba turis. i. turifera: imitata priſcis Sabinis opes. i. diuitias: & chryſanthus, ab auro dictus: & nitor hederæ. i. hedera nitida; corymbo. i. fructu eius: pallente. i. ſubalbo: laudatur enim alba. vnde in Bucol. Hedera formoſior alba. vnde in eodem opere, Diffuſos hedera veſtit pallēte corymbos. & memor Bacchi regis Libyæ, qui Libyā deuicit: & inde hedera coronatus rediit. hic, ſup. eſt, aut creſcit amaranthus. ſ. arbor, & bumaſtus frutex, à mammillarum bouis ſimilitudine dictus: virēs. ſ. perpetuo: & pinus ſemper florida: & narciſſus. ſ. flos, aut herba eius in quam puer verſus dicitur: nō abeſt illinc: ſed adeſt illic: cui. ſ. Narciſſo puero, gloria propriæ formæ: exarſit igne Cupidineo. i. amoris: in proprios artus. i. in propria membra: & flores quoſcunq́, tempora vernantia. i. verna, aut ver reducentia: nouant. i. innouant, non abſunt, ſup. illinc: tumulus inſeritur. i. ſpargitur: ſuper. i. deſuper: his floribus & virgultis dictis: tum. i. deinde: elogium. i. epitaphium, continens titulum defuncti, & cauſſam necis: locatur in fronte. i. prima parte marmoris ſarcophagi (ſunt tamen qui, legant, in fronde. i. inter frondes: aut quia olim in foliis palmarum, vt ſybillæ, ſcribebant: aut quia frondes & flores ſuperponebantur: ſed potius legerē, in fronte: quia in frōte tituli inſcribi ſolent.) quod. ſ. elogiū: litera. i. ſcriptura: firmat. i. confirmat: voce tacita. i. non expreſſa, ſed ſcripta. Epitaphij autē ordo eſt. O parue culex, ego cuſtos pecudum, aut culex exiſtens cuſtos pecudum, quia paſtorem ſeruauit: ego reddo, ſup. pro munere. i. dono, & officio vitæ. ſ. ſaluatæ: officium funeris. i. funebræ, & exequiale: reddo, inquit, ſup. tibi: nil. i. non aliquid: non merenti aliquid tale: quia non mortis, ſed vitæ beneficiū meruit. Donatus autem legit, tibi tale merenti: & reddit, vt ſit cuſtos pecudum, reddit tibi merenti tale officium funeris, pro munere vitæ.

CVLICIS AD OCTAVIVM FINIS.

P. VERGILII MARONIS DIRÆ IN BATTARVM.

Battare cycneas repetamus carmine voces:
Diuiſas iterum ſedes, & rura canamus,
Dura, quibus Diras indiximus impia vota.
Ante lupos rapient hœdi, vituli ante leones,
Delphini fugient piſces, aquilæ ante columbas,
Et conuerſa retro rerum diſcordia gliſcet,
Multa prius, fuerit quàm non mea libera auena.
Montibus, & ſyluis dicam tua facta Lycurge
Impia, Trinacriæ ſterileſcant gaudia nobis.
Nec fœcunda ſenis noſtri felicia rura,
Semina parturiant ſegetes, non paſcua colles,
Non arbuſta nouas fruges, non pampinus vuas:
Ipſæ non ſyluæ frondes, non flumina montes.
Rurſus, & hoc iterum repetamus battare carmen.

DOMITIVS.

Argumentum. Battare cycneas.] Summa opuſculi huius, eſt talis. Quum bello ciuili inter M. Antonium & Auguſtum habito, Cremonenſes M. Antonio fauiſſent: victoria potitus Auguſtus, quum in eos vltione puniendos animum direxiſſet, Arium centurionem miſiſſe traditur, ad diuidendos inter milites Cremonenſes populi agros: ſed quum non ſuffeciſſent, & vicinorum Mantuanorũ agros diuiſit. quocirca Vergiliani agri, inter alios, militib. dati ſunt: quod ægre ferens Maro, non ſolum propter deperditos agros, verum etiam propter amicam Lydiam in Mantua derelictam, hoc opuſculum ſcripſit Vergilius, & diras appellauit: hoc eſt malæ fortunæ imprecationes in hoſtes factas. Dirigit autem ad Battarum, non vicum, vt aliqui male ſentiũt: ſed ſicuti põt ex verbis Vergilij colligi. ¶Battare] Battarus Battarus arbor erat in agro Vergiliano, itaq; phagũ, de qua in Bucoli. ſcribit, intelligimus. ¶Repetamus.] Quia ſcripſerat mortem culicis lachrymabilem. ¶Cycneas.] Cycnus. Cycnus, olor etiã appellatur: auis eſt alba: & quum ad mortem peruenit, maximo dolore angitur, adeo vt flere videatur. hinc Oui. in Faſt. de Arione loquens, Veluti canentia dura, Transfixus penna tempora cantat olor. ſignificat igitur hoc loco, lachrymabiles voces ſe repetiturũ de amiſſione agri ſui, quales culex ſupra egerat. ¶Sedes.] Rura mea diuiſa inter milites. ¶Quib⁹.] Agris. ¶Indiximus.] Deuouimus. ¶Diras.] Imprecationes. ¶Ante lupos.] Omnia ſint in contrariũ, quod eſt impoſſibile. ¶Gliſcet.] Creſcet. ¶Auena.] Auena. Pro ſtylo poetico, & ſcribendi charactere accipitur. Eſt enim herba inter frumenta naſcens: & à creſcendi auiditate, auena appellata eſt. ¶Montibus, & ſyluis.] Quia & circundabat arua. Verg. hinc in Buco. Frigus captabis opacũ. & alibi, Qua ſe ſubducere colles, Incipiunt molliq; iugũ demittere cliuo. ¶Lycurge.] Rex Thraciæ, qui quum ſacra Bacchi ſperneret, falce genu ſubſecuit ſuum: dicit ergo, tale omen Ario ſe dicturum: & Milienum torum nominabant eum, in quo ager contigerat Vergilianus. ¶Trinacriæ.] Dicit poſtquàm ſibi ablati ſunt agri, talis eos ſequatur ſterilitas, qualem habuerunt Siculi: quum inde Proſerpina à Plutone fuiſſet rapta. ¶Senis noſtri.] Patris mei Vergilij, qui dicebatur Ruſacus rex.

Diræ, idest, carmen execratoriũ.

ASCENSIVS.

Battare cycneas repetamus, &c.] Quandoquidem omnia quæ ad pricipia dici ſolent, graphice à Calderino explanata ſunt. Nos ordinem ꝓſequemur, qui talis eſt. O battare. ſ. arbor in agro meo ſita, ſub qua olim recubui: repetamus carmine. i. iterum canamus: quia iam de culice cecinerat: aut, quia prius cecinerat, anteq; ager reſtitutus erat: & iterũ nunc, quando ab Ario occupatus eſt, quæ res in Mœri declarata eſt. voces cycneas i. mœſtas: nam Cantator cycnus funeris ipſe ſui. Canamus ſedes iterum diuiſas. ſ. à poſſeſſoribus ſeiũctas, aut militibus diuiſas iterum: & canamus rura dura, quibus indiximus diras. i. imprecatiões amaras: hoc eſt impia. i. execrabilia vota. Hœdi rapient ante. i. prius lupos: cõtra naturam vtrorũq;, vituli rapient ante leones: & delphini (à nominatiuo delphinus) fugient piſces. ſ. reliquos: aquilæ fugient ante colũbas, & diſcordia rerũ: conuerſa retro. i. retrorſum: gliſcet. i. creſcet: multa. i. multum, quum (ſecundùm Sal.) cõcordia, res paruæ creſcunt: & diſcordia etiam, magnæ dilabuntur. Non ſtaret verſus, ſi legatur, multo: & ita non conſtruetur cum prius, ſed cum creſcet. Creſcet ergo multa. i. multum: & id prius quàm mea auena. i. fiſtula ruſtica: non ſit libera. i. quam non imprecer libere quæ volo. O Lycurge, rex Thraciæ, infelix & dire: ego dicam. i. memorabo, & conſimilia imprecabor, tua impia fata. i. exitũ tuum: montibus & ſyluis. i. vbiq; in agro meo. i. imprecabor vindemiatoribus vineæ meæ, quod tibi accidit. Gaudia Trinacriæ. i. apum Hyblæarum: de quibus in Buco. Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti. ſterileſcant nobis, nec rura fœcũda. i. fertilia noſtri ſenis: de quo in eodem, Fortunate ſenex ergo tua rura manebũt. Nec ſegetes parturient felicia ſemina, colles non parturiant paſcua. ſ. caprarum: arbuſta non parturiant nouas fruges: pampinus. i. vitis pãpinoſa: non parturiat vuas. i. racemos, aut botros: ipſæ ſyluæ non parturiant frondes: ipſi, ſup. montes, non parturiant flumina. ſ. amnium, aut fontiũ. Repetamus rurſus, & iterum ô battare, hoc carmen. ſ. execratorium.

Facta, alij, fata, legunt.

Effœtas Cereris ſulci condatis auenas.
Pallida flaueſcant æſtu ſitientia prata.
Immatura cadant ramis pendentia mála.
Deſint & ſyluis frondes, & fontibus humor:
Nec deſit noſtris deuotum carmen auenis.
Hæc Veneris vario florentia ſerta decore,
Purpureos campos quæ pingit auena colore.
Hinc auræ dulces, hinc ſuauis ſpiritus agri
Mutent peſtiferos æſtus, & tetra venena.
Dulcia non oculis, non auribus vlla ferantur.
Sic præcor, & noſtris ſuperent hæc carmina votis.
Ludimus, & multum noſtris cantata libellis
Optima ſyluarum formoſis denſa viretis.
Tondemus virides vmbras, nec læta comantes
Iactabis mollis ramos inflantibus auris.
Nec mihi ſæpe meum reſonabit battare carmen
Militis impia quum ſuccedet dextera ferro,
Formoſæq; cadent vmbræ, formoſior illis
Ipſa cades, iterum domini felicia ligna

DOMITIVS.

¶Sulci.] Vos ſulci agri abſcondatis. ¶Effœtas.] Vacuas. ¶Cereris.] Frumenti. ¶Æſtu.] In æſtate ſint omnia peſtifera. ¶Oculis.] Neq; videãtur, neq; audiantur aliqua dulcia. ¶Optima.] Vt battare. ¶Viretis] virgultis. ¶Dextera.] Militis Arij. ¶Iuppiter.] Aer. ¶Boreæ Thracis.] Quia Boreas flat ex Thracia, quę eſt in Septentrione. ¶Immania.] Immaniter. ¶Fulua caligine.] Reſpicit puluerem, qui ſolet agente vento caligare oculos. ¶Tua ſylua.] Ex te arbore facta. ¶Cyaneo.] Nõ à calore cœleſti: ſicut quidam interpretati ſũt, dixit: ſed à Cyaneis petris, in regione Ponti frequenter ſe mouentibus, epithetũ traduxit: vt ita ex motu aeris, & ventorum ipſius, arboris rami huc atq; illuc traherentur & impellerentur, veluti Cyanæ inſulæ. ¶Lydia.] Lydia. Lydiam enim, amicam Vergilij, non nomine proprio, ſed placabilem notare voluit. Nuſquàm em̃ meretrices placabiliores, q̃ in Lydia repperiũtur: vt nõ tam à fututoribus pretia nõ exigant, quàm omnino illis perſoluant. ¶Paſcant.] Deuorentur. ¶Auræ.] Ventorum. ¶Tranſuolet.] Eripiatur, & eradicet. ¶Metata.] Menſurata, & quæ metam facit. ¶Pertica.] Lignea.

ASCENSIVS.

¶Effœtas Cereris.] Ordo eſt. O ſulci Cereris. i. facti ad Cererem, hoc eſt frugem ferendam: condatis. i. abſcondatis & foueatis loco Cereris: auenas effœtas. i. ſteriles. vnde alibi, Grandia ſæpe quibus mandauimus ordea ſulcis, Infelix lolium & ſteriles dominãtur auenæ. Prata pallida. i. lãguidas & pallidas herbas producentia: ſitientia æſtu. i. præ calore deſiccata: flaueſcant. i. fiant flaua. Mála. i. fructus arborum vt poma, pendẽtia ramis: cadant. i. decidãt: immatura. i. ante maturitatem: & frõdes deſint ſyluis, & humor deſit fon-

ſit fontibus,nec carmen deuotum.i.deuotiuũ & imprecatiuum,ſeu execratorium: deſit noſtris auenis.i. calamis ruſticis,quibus hæc canimus. Hæc ſerta Veneris i.tam pulchra & odorifera, vt Veneris dicas, florentia vario colore,auræ dulces.i. ſuaues :hinc.i.procedentes ab his ſertis: & ſpirit⁹ agri i.flatus,&odor diffuſus per agrum,hinc.i.ex his ſertis: mutent.i.per immutationẽ producant,ęſtus peſtiferos, & venena tetra.i.diras infectiones & peſtilentias: vlla dulcia.i.vllæ res dulces: nõ ferantur oculis.i.ad oculos: & vlla dulcia.i.vllæ res dulces:non ferantur auribus.i. ad aures:ego præcor ſic: & hæc carmina ſuperent,ideſt maiora ſint:noſtris votis.i. propter vota noſtra: vel, ꝙ ſint vota noſtra.

Nequidquàm noſtris potius deuota libellis
Ignibus æthereis flagrabit Iuppiter ipſe:
Iuppiter hanc aluit,cinis hæc tibi fiat oportet.
Thracis quum Boreæ ſpirent immania vires,
Eurus agat mixtam fulua caligine nubem
Aphricus,immineat nymbis nutantibus hymber:
Quum tua Cyaneo reſplendens æthere ſylua,
Non iterum dicens,Erebo tua Lydia dixit,
Vicinæ flammæ rapiant ex ordine vites.
Paſcantur ſegetes diffuſis ignibus,auræ
Tranſuolet arboribus,coniungat & arbor ariſtas
Pertica,quæ noſtros metata eſt impia agellos.
Qua noſtri fines olim,cinis omnia fiant:
Sic precor,& noſtris ſuperent hæc carmina votis.

Deinde ad Lydiam amicam ruſticam, quam derelinquere coactus eſt,conuerſus,inqt,Nos ludimus.i.carmina amatoria cõficimus:& tu, ô battare,optima ſyluarum, ideſt præſtantiſſima inter arbores:cantata multum noſtris libellis.ſ. Bucolicis:vbi phagum deſcribit:denſa viretis.i.virgultis virentibus formoſis:nos tondemus.i.amputamus:vmbras.ſ.tuas virides:nec tu læta.i.luxurians frondibus, & lætitiam afferens: iactabis ramos comantes.i.frondentes:mollis.i.flexilis,& lentos:aut lenta, ſi ſit nominatiui caſus : & hoc auris inflantibus, nec ô battare, meum carmen reſonabit ſæpe mihi: ſicut prius: vnde in Tityro,Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas. quum.i.quando:dextera impia militis impij.ſ.Arij, barbari & immitis:ſuccedet ferro.i.ad ferrum applicabitur:ꝗ,pro &:hoc eſt,ſimul formoſæ vmbræ.ſ.tuæ,cadent:& ipſa.i.tu (alij tamẽ, ipſe,legunt:ſed arboris nomen rectius fœmininum ponitur,ſicut prius,optima ſyluarum.)appoſitorie,ligna domini,iterum felicia: nequidquàm.i.fruſtra:& potius deuota.i.exitio addicta : noſtris libellis i.per libellos noſtros. Ipſe Iuppiter.i. aer : flagrabit.i. ardebit:ignibus æthereis.i. cœleſtibus:aut qui ſunt ſub globo lunæ. Iuppiter.i. aer temperatus:aluit hanc,ſcilicet arborem battarum, quæ phagus eſt: oportet vt,ſup. hæc.ſ.arbor,fiat tibi, ô battare, cinis.i.reſoluatur in cinerem:& vires Boreę Thracis.i.illius venti, flantis ex Thracia.i. à Septentrione: ſpirent tum.i.tunc: quũ hęc ardebit:immania.i.immaniter : nomen, pro aduerbio: Aphricus.ſ.ventus :hoc eſt, meridionalis : purus.i. ſine nube:agat.i.impellat: nubẽ mixtam caligine fulua : & hymber.i.pluuia: immineat nymbis mutantibus.i.diuerſificantibus ſe: aut nutantibus.i.vacillantibus: quum ſylua tua.i.ex te facta. Sic ferè legitur:malim tamen legere, Eurus.i. ventus Orientalis,agat nubẽ mixtã caligine fulua. Et hymber Aphricus.i.meridionalis,immineat nymbis nutantibus:vt taceat Phauonium,quia ſalutarem:reſplendẽs æthere Cyaneo.i. frequenter mobili,ſicut petræ Cyaneæ,iuxta Pontum dicuntur moueri:non dicens,iterum Erebo.i.deo inferorum : Lydia tua ſ.amica, dixit,flammæ vicinæ rapiant vites ex ordine.i.conſumant per ordinem:& ſegetes paſcantur.i.deuorentur, & abſumantur:ignibus auræ.i.aeris,aut venti vrẽtis:diffuſis.ſ.per omnia impia.Et ſecundùm Calderinum, arbor Pertica.i.virga lignea:impia.i.ad impios vſus redacta: quæ metata.i.mẽnſa eſt, quondam noſtros agellos,ab ea,ſcilicet parte: qua,ſup.ſunt fines noſtri:trãſuolet.i.eripiatur,& eradicetur arboribus:&,ſup. omnia fiant cinis:& precor ſic:& hæc carmina ſuperent.i. maiora ſint:noſtris votis.i.deſyderiis,aut deuotionibus,ſicut prius expoſitum eſt.

DOMITIVS.

¶Vndę.]Aquas Mintij fluuij declarauit: & littus non ſolum maris, verum & fluminis dici poſſe. ¶Accipite.]Audite. ¶Neptunus.] Mare ipſum tranſeat in arua mea.¶Paſtos.]Cõſumptos.¶Barbara.]Sylua dicitur barbara: & Syrtes loca eſſe Aphricæ, fines Ægyptum verſus, periculoſiſſima: à συρεῖν dicta,quod eſt trahere. Eſt enim inæqualitas maris & terræ magna, & in vno loco profundiſſima:in alio verò ſatis vadoſa:ſpiranteꝗ vento cumulus harenæ,qui ſupra mare fuerat : in profundiſſimas reſidet valles: & qui deprimebatur,mox ſuper aquas aggeritur:& ſunt Syrtes, maiores, & minores: & ſpatio paſſuum ducentorum quinquaginta milium ſeparantur.Minor, à Carthagĩe trecentis milibus paſſuum diſtat,& totidẽ ambitus. Maior verò, quadringentis.25. milibus paſſuum. Ser. verò vbicunꝗ harenoſa in mari ſunt loca, Syrtes aſſerit vocitari. ¶Barbara.] Aſpera, inculta: &,Altera Syrtis.i. tota harenoſa.Dicunt homines portenta naſci,tumente mari. ¶Nigro.] Turbato, & procelloſo.¶Hæc agat] Faciat hæc portenta. ¶Neptunus.] À nando. ¶Fuſcũ cinerem.]Terram nigram. ¶Dicantur mea rura.] Videantur eſſe quoddam mare turbidum.¶Minus.] Si minus damus,ô Neptune,tuis altaribus, quã debeam⁹.i. fac tu, ô battare, quòd fontes tui ſpargantur per arua mea : vt videatur mare retro currentibus vndis. ¶Sinant erroribus.].i.faciãt quòd ſemper ſint in meis agris errores.i.inundationes fontiũ.

Syrtes.

Vndæ,quæ noſtris pulſatis littora lymphis:
Littora quæ dulceis auras diffunditis agris:
Accipite has voces,migret Neptunus in arua,
Fluctibus & ſpiſſa campos perfundat harena:
Qua Vulcanus agros paſtor Iouis ignibus arcet,
Barbara dicatur Libycæ ſoror altera Syrtis.
Triſtius hoc memini,reuocaſti battare carmen.
Nigro multa mari dicunt portenta natare:
Monſtra repentinis terrentia ſæpe figuris:
Quum ſubitò emerſere furenti corpora ponto
Hæc agat infeſto Neptunus cæca tridenti:
Atrum conuertens æſtum maris,vndiꝗ ventis.
Et fuſcum cinerem canis exhauriat vndis:
Dicantur mea rura,ferum mare,nauta caueto
Rura,quibus diras induximus impia vota.
Si minus heu Neptune tuis infundimus aris,
Battare fluminibus tu noſtros trade dolores.
Nam tibi ſunt fontes,tibi flumina ſemper amica:
Nil eſt,quod perdam vlterius,merita omnia dici.
Flectite currentes lymphas,vaga flumina retro,
Flectite,& aduerſis curſum diffundite campis.
Incurrant amnes paſſim remeantibus vndis,
Nec noſtros exire ſinant erroribus agros,
Dulcius hoc memini:reuocaſti battare carmen.

ASCENSIVS.

¶Vndæ, quæ noſtris, &c.] Addit continuò nouas imprecationes:in omnia,videlicet quæ in agro ſuo bona norat:& quibus bene vellet ſi ſua eſſent:vt ex ordine patebit,qui talis eſt.O vndę.ſ. Mintij fluminis, q̃ pulſatis littora.i.ripas:noſtris lymphis.i. aquis ex noſtro fundo defluentibus:& quæ diffunditis agris.i. in agros : dulceis auras.i.temperatum aera : accipite.i.intelligite: has voces.i. imprecationes meas.Neptunus.i.aqua maris,ſeu ſimilis:migret.i.traducat:ſe fluctibus.i.per fluctus:in arua.ſ.ſata:& pfundat.i.obducat campos:harena ſpiſſa.i.denſa. Et qua,ſcilicet parte: Vulcanus arcet ignibus Iouis .i. ab ardore aeris,aut fulmine, agros.ſ. noſtros:dicatur,ſupple eſſe barbara.i.aſpera,& inculta. altera ſoror Syrtis Libycæ, ideſt quæ in Libya eſt: raro tamen ſingulariter repperitur.O battare, ego memini quòd.ſ.reuocaſti hoc carmẽ triſtius. Dicunt,ſcilicet homines,ferè omnes , multa portenta.i.monſtra: natare mari.ſ. exiſtente nigro.i. turbato: portenta,

portenta, dicit.i.monſtra, terrentia ſæpe figuris repentinis: quũ i.quando, corpora emerſere ſubitò ponto furẽti ſubitò, Neptunus agat.i.impellat: hæc cæca.i.incerta, & dubij odij: tridenti ſ.baculo regali: infeſto alij, referentes ad fuſcinam, fecerunt infeſta.ſ.fuſcina tridenti: conuertens æſtum.i.feruorem: maris.i. fluuiorum vndiq; ventis: conuertens atrum æſtum maris, exhauriat.i.abſumat, aut deſiccet: & exhauriat vndis canis.i.albicantibus: cinerem fuſcum.i.ſubnigrum. Mea rura dicantur, mare ferum, nauta caueto rura.ſ.mea, iam aquis obruta: quibus indiximus.i.imprecati ſum⁹: diras, appoſitorie, impia vota. O Neptune, ſi nos infundimus minus, tuis aris.i. non ſatis ſacrificamus, nec damus vt tale beneficium mereamur, tu ô battare, trade fluminibus.ſ.Mintio, & Pado, noſtros dolores.i.quæ ex doloribus illis optamus. Nam fontes ſunt tibi ſemper, ſup. amici: & flumina ſunt tibi ſemper amica. Nil eſt quod perdam vlteri⁹: quia dixi, quia dixi, omnia merita.i.pro demerito.q.d. non imprecor vltra, quàm meritum ſit: & hoc dicit, ne quis repræhendat ꝙ ſua ita execretur: dicit enim, nihil ſuum eſſe: quũ nihil ſit, quod vlterius perdat. O flumina vaga, flectite retro.i.retrorſum: lymphas.i.aquas currentes: flectite, inquam, & vos aduerſi.i. oppoſiti, & contra curſum naturalem verſi: diffundite curſum.i.fluxum veſtrum: campis.i.in campos. Amnes.ſ.de montibus cadentes: incurrãt.ſ.in cãpos noſtros paſſim: & hoc vndis remeãtib.i.ſeſe in gyrũ vertẽtibus: & ita voraginẽ in agro meo faciẽtibus: nec ſinant.i.non permittant: nec concedant errorib. exire meos agros.i.faciant vt errores ſemp ſint in agris meis: ſic Calderin⁹. Aut ſic: nec ſinant agros noſtros exire.i.exui erroribus: aut, nec ſinant, ſup. quem exire noſtros agros erroribus.i.propter gyros & vortices, qui errorem inducunt. Ego memini, ô battare, quòd reuocaſti hoc carmen dulcius.ſ.quàm ęquum eſt.

DOMITIVS.

Caua.] Concauitatem. Gryllus.] .i.ſit rana in eo loco, vbi ſtabãt Grylli. Minantes] .i.milites, qui minãtes nobis terreantur talibus hymbribus: & cogantur relinquere meos agros. Belli.] Inter M.Anto.& Aug. Tumulo] Tumulũ hunc in Buco. Ver. optime declarauit: quũ inquit, Iamq; ſepulchrum incipit apparere Bianoris. hic. enim Bianor amnis Tuſci, & Manthus, Thyreſiæ filius fuit, à qua Mantua denominata eſt: huius ſororem Lydiam fuiſſe dixere, à qua & denominari potuit amica Vergilij: pater Vergilij dicebatur Vergilius Ruſacus.

Emanent ſubitò ſicca tellure paludes:
Et metat hinc miles, ſpicas vbi legimus olim:
Occupet arguti Grylli, caua garrula rana.
Triſtius hoc rurſum dicat mea fiſtula carmen:
Præcipitent altis fumantes montibus hymbres:
Et late teneant diffuſos gurgite campos:
Quis dominis infeſta minantes ſtagna relinquant:
Vnde elapſa meos agros peruenerit vnda,
Piſcetur noſtris in finibus aduena arator,
Aduena ciuili, qui ſemper crimine creuit.
O male deuoti pratorum crimina agelli,
Tuq; inimica tui ſemper Diſcordia ciuis,
Exul ego, indemnatus, egens mea rura reliqui,
Miles, vt accipiat funeſti præmia belli.
Hinc ego de tumulo mea rura nouiſſima viſam.
Hinc ibo in ſyluas: obſtabunt iam mihi colles,
Obſtabunt montes, campos, nec adire licebit.
Dulcia rura valete, & Lydia dulcior illis,
Et caſti fontes, & felix nomen agelli.
Tardius ah miſeræ deſcendite monte capellæ.
Mollia non iterum carpetis pabula nota.
Tuq; reſiſte pater, & prima, nouiſſima nobis
Intueor campos, longum manet hoſtis in illis.
Rura valete iterum, tuq; optima Lydia ſalue:
Siue eris, & ſi non, mecum morieris: vtrunq;
Extremum carmen reuocemus battare auena.

ASCENSIVS.

Emanent ſubitò.] Proſequitur inſtitutum ponendo imprecationes diriſſimas, etiã contra naturæ curſum, dicens, Paludes.i.aquæ paluſtres, emanent ſubitò tellure ſicca.i. vbi nũc terra ſicca & arida, arationi apta: & miles.ſ.Arius: metat.ſ.fœnum: hinc.i.ab hac parte agri: vbi nos collegim⁹ olim ſpicas.i.fruges maturas: rana garrula occupet caua.i. concauitatem: & antra caua Grylli arguti.i. vbi ſtabat prius Gryllus argutus. Mea fiſtula dicat rurſum hoc carmẽ triſtius, Hymbres fumãtes.i.nebuloſi, & ob id peſtiferi: præcipitent ſe, ſup. aut præcipites decidãt altis mõtibus: & teneant late campos diffuſos gurgite.i.impetu aquarum: quis.i.quibus campis: minantes.ſ. milites agrorum occupatores, & incubatores, vt Arius, & reliqui: relinquant dominis.i.propriis poſſeſſoribus, ſtagna infeſta dominis. vnde.i.è quibus ſtagnis: vnda elapſa.i. effluens, peruenerit agros meos.i.venerit per agros meos. Arator aduena.i.peregrinus, & extern⁹: piſcetur in noſtris finibus: aduena (inquit) qui ſemper creuit, crimine ciuili.i.bello inteſtino, quod per ciuium crimẽ oritur. O crimina agelli, deuoti male.i. multum, & cum ſummo malo: & tu, ô Diſcordia, ſemper inimica tui ciuis: vnde in Tityro, En quò diſcordia ciues perduxit miſeros. Ego exul indẽnatus.i. non condemnatus propter crimẽ: ſed tamẽ nõ indemnis: reliqui me arura egens.i.exiſtẽs egen⁹ in terra aliena: vt miles.ſ.barbarus, accipiat præmia belli funeſti.i.quod funeris cauſſa eſt: aut deteſtandi, quia ciuilis. Ego viſam hinc.i. ab hoc loco: de tumulo.i.colliculo, vbi erat ſepulchrum Ocni Bianoris mea rura nouiſſima.i.extremos fines eorum: aut viſam nouiſſima.i. nouiſſime, aut nouiſſimo de tumulo mea rura: & ibo hinc in ſyluas & colles, obſtabunt.i.contra ſtabunt, dũ in ſyluas abire volã: & mõtes obſtabũt: nec licebit adire campos.i. loca plana, & campeſtria: & ita, quia non dabitur aufugiendi locus, neq; per plana, neq; per aſpera: dulcia rura valete: & ô Lydia.ſ.amica ruſtica: dulcior illis.ſ.aruis meis: & fõtes caſti, puri.i. & lympidi, ac ſacri & nomen agelli felix.i.beatum à multis prædicatum: aut felix, pro felicis agelli. Ah miſeræ capellæ, deſcendite tardius montibus: quia non carpetis iterum pabula mollia: nota.i. aſſueta vobis, quaſi dicat vt primum deſcenderitis, incidetis in manus militum qui vos abſument. Et tu pater.ſ. Ruſace Maro: reſiſte.ſ.militibus: & ego intueor.i.inſpicio (pro quo quidã intuor, dicunt) nouiſſima.i.vltimo loco: cãpos prima.i.primũ, hoc eſt præcipue: nobis.ſ.debitos: hoſtis manet in illis lõgum i.per lõgum tempus: ſic enim ferè de tempore dicitur longum, ſicut de loco longe: vt in Buco. Et longum formoſe vale, vale inquit Iola: Rura valete iterum: tuq; optima Lydia ſalue: vtrunq; i.vtroq; modo: ſiue eris mecum.ſ.vſq; ad mortem (ſed in re læta noluit meminiſſe mortis, propter omen malum euitandum) ſiue non morieris mecum.ſ.non eris mecum vſq; ad mortẽ: quã in diſſidio nominat, quaſi innuat longum velle viuere ſecum: & paruifacere eius mortem, ſi cum alio fuerit. Battare reuocemus.i.repetamus auena, carmen extremũ.i.de re amatoria: de qua extremo loco dicturus.

Elapſa alij relapſa.

Præmia, alij prælia.

Et, alij hæc.

DOMITIVS.

Caſus.] Euentus & fortuna. Emigret.] Diſcedat. Suſpiret.] Lydia. Videt vos.] Fontes. Et adloquitur.] Et cantat vobis, Diſcetis vos fõtes, agriq; mei. Amare.] À Lydia. Viticula.] Parua vitis. Illæſerit.] Concumbendo. Curritæ lymphę.] Currite dum ego exponam eas querimonias. Tauro Ioue.] Europam reſpicit, filiam Agenoris regis Phœnicię, q̃ quum armentis delectaretur, & ſæpe ſupra aſcendere cõſueuiſſet, Iuppiter in formoſiſſimum taurum conuerſus, eã abſumptam, in hos loco detulit: quibus nomen Europæ inditũ eſt. Auro.] Ad Danaẽ, Acriſij filiam, retulit, quæ in turri Ænea clauſa erat: ne quis eam ſtupraret, propter oraculum quod erat, vt filius maior parente naſceretur: qua re Iuppiter in pluuium

Euroba.

Danae.

Dulcia, amara prius fient: & mollia, dura:
Candida, nigra oculi cernent: & dextera, læua:
Migrabunt caſus aliena in corpora rerum,
Quàm tua de noſtris emigret cura medullis.
Quanuis ignis eris, quanuis aqua, ſemper amabo,
Gaudia ſemper enim tua me meminiſſe licebit.
Inuideo vobis agri, formoſaq; prata:
Hoc formoſa magis, mea quòd formoſa puella

in pluuium aurum conuerſus, gremio puellæ except⁹ fuit:ſicq; eam compreſſit:& ex ea, Perſeus natus fuit. ¶Auertas auro,mea digna puella eſt.]Ne capiaris eius amore.

ASCENSIVS.

❡Dulcia, amara pri⁹,&c.] Ordo eſt. Dulcia fient prius amara,& mollia fiēt pri⁹ dura:& oculi cernent prius candida nigra.ſ.effecta,aut vt nigra:& cernent dextera i.quæ dextera ſunt, læua.i. ſiniſtra:caſus.i.euēta fortuita,migrabunt prius in aliena corpora rerum.i.omnia prius in contrariū:& pręter naturā euenient:q̄ cura tua i.de te ſuſcepta(ſtaret ſentētia ſi diceret,tui:ſed verſus nō patitur.)emigret.i.trāſferatur de noſtris medullis: licebit enim me meminiſſe ſemper tua gaudia:& ideo, O agri,& formoſa prata, ego inuideo vobis:hoc.i.eo aut tanto magis:q mea formoſa puella eſt vobis.i.apd vos:& q ipſa tacite ſuſpiret i.ſuſpirio indicet,amorē veſtri.i.quem de vobis habet: quia dulcis amor patrię eſt: illa videt nunc vos, & mea Lydia:ludit nunc vobis quaſi ad delectationē veſtram, quum ego abſim.Ipſa adloquitur nunc vos,& adridet, ſupp.vobis: nunc ocellis.i. oculis,per laſciuiam contractis:& meditatur.i.exercet, & cantat voce ſubmiſſa carmina mea.i.à me,vel de me compoſita:& cātat interea ea q̄ cātauit mihi in aurē,quaſi ſecreta,& nō prodēda:quia celari vult ſua furta Venus.O agri,ego inuideo vobis,quia diſcetis amare.ſ.à Lydia,quę amores canit,& amatoria carmina.O agri fortunati,& beati nimiū:in quibus illa.ſ.tam formoſa puella, ponet veſtigia niuei pedis:aut in quib. decerpſerit digitis roſeis i.rubicundulis & odoriferis:vuā viridem.i.adhuc immaturam. Nam vitecula(quaſi à nominatiuo vites: quod ſi legatur (vt in multis)viticula:tī,ſyllaba producitur,ſicut à Satyrico in Cuticula.)

Eſt vobis:tacite veſtri ſuſpirat amorem.
Vos nunc illa videt:vobis mea Lydia ludit.
Vos nunc adloquitur:vobis adridet ocellis,
Et mea ſubmiſſa meditatur carmina voce.
Cantat & interea,mihi quæ cantauit in aurem:
Inuideo vobis agri,diſcetis amare.
O fortunati nimium,multumq; beati,
In quibus illa pedis niuei veſtigia ponet,
Aut roſeis digitis viridem decerpſerit vuam:
Dulci nanq; tumet nondum viticula Baccho,
Aut inter varios Veneris ſtipendia flores
Membra reclinarit,teneramq; illæſerit herbam.
Et ſecreta meos furtim narrabit amores.
Gaudebunt ſyluæ,gaudebunt mollia prata,
Et gelidi fontes:auiumq; ſilentia fient.
Tardabunt riui labentes,currite lymphæ,
Dum mea iucundas exponat cura quærelas,
Inuideo vobis agri,mea gaudia habetis,
Et vobis nunc eſt,mea quæ fuit ante voluptas,
Hei male tabeſcunt morientia membra dolore:
Et calor infuſo decepit frigore mortis,
Quòd mea non mecum domina eſt:non vlla puella
Doctior in terris fuit,ac formoſior,ac(ſi
Fabula non vana eſt)tauro Ioue digna,vel auro,
Iuppiter auertas auro,mea digna puella eſt.

cula.)viticula igitur.i.parua & tenella vitis: nondum tumet dulci Baccho.i.maturo vino,aut ſucco:aut ſupp. in quibus illa.ſ.Lydia reclinarit.i. reclinauerit, mēbra inter varios flores,appoſitorie,ſtipendia Veneris.i.qualem reclinationē dat Venus pro ſtipendiis:& illeſerit.ſ. concūbendo & reclināndo ſe hærbā tenerā. Et ipſa ſecreta.i.ſeparata ab arbitris: & in locis ſolis exiſtens,narrabit furtim.i.furtiue, & clanculū meos amores:ſyluę audiētes.ſ.eos,gaudebunt: & prata mollia gaudebunt: & fontes gelidi.i. ſubfrigidi gaudebunt: & ſilentia auiū fient.i.aues reticebūt, & cōtinebunt cantus ſuos,vt audiant cātilenas Lydiæ: riui tardebūt,ſupp.ſe: & ideo ô lymphæ,q̄ nondū illuc vſq; percurriſtis: currite labētes ſ.continue: dū.i.donec:mea cura.i.amor meus,ſeu amica mea,q̄ mihi curæ eſt:Lydia exponit, quærelas iucūdas.i.amatorias. O agri, ego inuideo vobis: quia habetis mea gaudia, & ea voluptas quę fuit ante mea:eſt nunc vobis.i.veſtra.Hei mihi,mēbra.ſ.mea,moriētia.ſ. igne amoris:tabeſcūt.i.lēte abſumuntur,corrupta tabe: dolore.i.præ dolore: & calor.ſ. naturalis: decepit.ſ. me:aut defecit frigore mortis.i.mortali,aut mortifero infuſo:q.i.quia mea domina(ſic enim præcipua amica,vulgò dicitur:& coniux etiā à Gręcis,domina vocatur:vt Helena à Deiphobo in.6.Æneí. Et hi dominā ditis,&c.)nō eſt mecū:vlla puella nō fuit doctior,ac formoſior in terris:ac ſi fabula nō eſt vana.ſ.re.i.inanis & friuola, nihil de hiſtoria cōtinens, hoc eſt ſi vera eſt fabula q̄ de Europa & Danae narratur,ipſa puella mea eſt digna Ioue tauro.i.vt in taurū eam auecturus mutetur:ſicut mutatus eſt,dū Europā, Agenoris filiā,auexit:vel Ioue auro.i.in aurū,hoc eſt aureum hymbrē,ſicut in Eunucho recitatur, verſo: ô Iuppiter,auertas, ſup.te ab ea,ne capiaris:quia mea puella,eſt auro digna.

Veſtri, alij veſtrum.
Vobis adridet, alij vos nūc adridet.
Cātauit alij cantabat.
Illæſerit, alij illiſerit.
Quærelas,alij q̄rulas.
Hei, alij heu.
Digna, alij ſola.

DOMITIVS.

❡Vaccula.] Parua vacca. ¶Pater hœdorum.]Hirc⁹. ¶Interpellatos.]Animalia nunq; plorāt amores impeditos, interruptos: ſicut ergo ſydera ſemper redeūt in vices ſuas:ſed ego non poſſum redire ad meos agros. ¶Tui.] Orbis. ¶Oīa vos eſtis]Vos.ſ.luna & Phœbe eſt.o.omnia tenetis. ¶Voluebātur.]Erant. ¶Similiſq; Conditio.]Nam aureo ſęculo,nymphæ ſecuræ errabāt per ſyluas & loca. ¶Minoidis.]Tangit Ariadnē, filiā Minois, quam in littore à Theſeo derelictā, Bacch⁹ rapuit: & in cœlo ductā in ſydus cōuertit: & coronam aſtronomi eam appellant. Vergi.1.Georg. Gnoſiaq; ardentis decedat ſtella coronæ.Numina autem,vt plurimum,ſuas amicas cœlo conſecrabant.

Ariadne

ASCENSIVS.

❡Felix Taure pater magni gregis.]Conqueritur ſuam conditionem eſſe deteriorē quàm tauri, qui cum vaccis ſemper verſatur, quum ipſe ab

Felix Taure pater magni gregis,& decus,ad te
Vaccula non vnquàm ſecreta cubilia captans
Fruſtra,te patitur ſyluis mugire dolore.
Et pater hœdorum felix,ſemperq; beate:
Siue petis montes præruptos,ſaxa pererrans,
Siue tibi ſyluis noua pabula faſtidire,
Siue libet campis,tecum tua læta capella eſt.
Et mas quocunq; eſt,illi ſua fœmina iuncta
Interpellatos nunquam plorauit amores.
Cur non & nobis facilis natura fuiſſet?
Cur ego crudelem patior tam ſæpe dolorem?
Sydera per viridem redeunt quum pallida mundum,
Inq; vicem Phœbe excurrens:atq; aureus orbis,
Luna tui eſt tecum:cur non eſt & mea mecum
Luna? dolor noſtri quid ſit,miſerere dolentis:
Phœbe gerens in te laurus celebrabit amorem,
Et quem pompa deûm non ſyluis fama loquuta eſt.
Omnia vos eſtis:ſecum ſua gaudia geſtat.
Aut inſperſa videt mundo,quæ dicere longum eſt,

ipſe ab amica longe exulet. ❡Ordo eſt.O Taure pater, decus magni gregis.i.armēti,felix,ſup.es.Nam vaccula.i.iuuenca, captans ſecreta cubilia ad te non patitur vnq;(& ita leges:non autē, nonnunq;.) te mugire fruſtra,ſup.in ſyluis: dolore.i. præ dolore: & ô pater hœdorum.i.hœde, aut caper,ſi non dicitur à capiēdo: felix & ſemper beate: quia ſiue petis montes pręruptos,perrant ſaxa:ſiue libet tibi faſtidire in ſyluis noua pabula: ſiue libet faſtidire.i.vſq; ad faſtidium ſumere, noua pabula campis.ſ.iacētibus: tua capella eſt ſemper tecū læta.Et quocunq;,ſup. loco eſt mas.i.maſculus:illi.i.illic, eſt ſua fœmina; vel ſic. Et quicunq; mas.i. maſcul⁹ alius eſt: illi eſt ſua fœmina iuncta:& ideo nunq; plorauit amores: interpellatos.i. impeditos:ac per tēpus interruptos, cur natura non fuiſſet.i.eſſe potuiſſet: &.i. etiam: nobis.ſ. hominibus: nō ſolis pecoribus:facilis.i. indulgens,

Tui eſt tecū, alij tua tecū eſt.

Aurea quinetiam quum ſæcula voluebantur,
Conditio ſimilisqꝫ foret mortalibus illis,
Hæc quoqꝫ, præterea notum Minoidis aſtrum,
Quæqꝫ virum virgo ſicut captiua ſequuta eſt.
Lædere cœlicolæ potuit vos noſtra quid ætas?
Conditio nobis vitæ quæ durior eſſet?

indulgẽs, & benigna, & ad generationem non laborioſa. Cur ego patior tam ſæpe crudelem dolorem, quum ideſt quando: ſydera pallida .i. ſubalba: redeunt per mundum viridem. ſ. ad ortus, & in orbes ſuos: & ô Phœbe excurrẽs inuicem. i. viciſſim: atqꝫ. i. ſicut: orbis aure?. i. globus ſolis: excurrit, ſup. luna: tua. ſ. ſoror, aut amica eſt tecum: cur &. i. etiã: mea luna. i. amica mea, non eſt mecum. q. d. quocunqꝫ ſol percurrat, ſemper habet amicam ſororem ſequentem: cur ergo & mea me non ſequitur. ô Phœbe, tu noſti quid ſit dolor. ſ. amoris impatientis (quia Daphnem impatienter amauit) miſerere igitur dolentis: & gerens laurus in te. i. ad honorem tuum, hoc eſt ſacerdos tuus, & poeta tibi ſacratus, celebrabit amorem. ſ. tuum: & is, ſupp. quem pompa deũm. i. deorum, hoc eſt pompoſus cœtus deorum: & non quem fama loquuta eſt, ſupple in ſyluis. (Omnia ſunt tam inuerſa, vt difficile ſit ſententiam bonam cōminiſci: referimus autem hæc ad ſuum cuiuſqꝫ iudicium.) Vos ſ. Phœbus, & Phœbe, hoc eſt ſol & luna: eſtis omnia .i. omnia tenetis: aut omnium eſtis cauſſæ: & id per parentheſim videtur inſertum, hoc eſt Phœbus, quem pompa deorum extollit: non qui in ſyluis. i. rerum corruptibilium, & generabilium, regione verſatur: vt nos mortales geſtat ſecum ſemper ſua gaudia, atqꝫ videt ea inſperſa mundo: quæ. ſ. gaudia longum eſt dicere: loquitur

loquitur autem de Daphnide. i. lauro, quam ſecum ferre dicitur, & quam in terris videt: aut de luna ſorore, quam amat: quæ in cœlo, luna: in terris, Diana: & apud inferos, Proſerpina dicitur: aut de concentu, atqꝫ ſymphonia cœleſti: vnde & lyram geſtat. Quinetiam quũ ſæcula voluebantur. i. per ſyderum benignam reuolutionem erant aurea: & quum hæc conditio. ſ. noſtra. i. humana: foret. i. eſſet: mortalibus. ſ. nobis: ſimilis illis. ſ. mortalibus: quia nymphę tunc errabant per ſyluas: & non minus dij, quàm mortales amabant: vnde Iuuenalis ſaty. 6. Viderunt primos argentea ſæcula mœchos. Præterea aſtrum Minoidis. i. Ariadnes, Minois filiæ, hoc eſt corona aurea: quam Ariadne à Baccho corrupta meruit: & quæ in cœlum translata eſt: eſt notum. ſ. cunctis: & virgo quæ ſequuta eſt: virum. ſ. Bacchum: aut prius Dedalum, ſicut captiua. ſ. Ariadne: nota, ſupp. eſt, hoc eſt manifeſtũ, & deos amaſſe vt Phœbum, Bacchum, Iouem, Martem, &c. Aſſerere tamen (vt Ply. ſentit) deorum connubia, aut adulteria proxime accedit ad demẽtiam, quum igitur mortales cum diis amarent, & amarentur: ô cœlicolæ: quid i. in quo: noſtra ætas. i. fragilis mortalitas: potuit lædere vos. q. d. in nullo: & tamen quæ conditio vitæ eſſet. i. eſſe poſſet, nobis durior, ſup. quàm hæc, quam nobis quaſi æmuli cōfertis, quum amare cogitis, nec amatis, potiri ſinitis. q. d. nulla: & ita plangit iniquam ſortem.

Minoidis, alij Menoidos.

Auſus ego primus caſtos violare pudores,
Sacratamqꝫ meæ vittam tentare puellæ?
Immatura meæ quoqꝫ noxæ ſoluere facta?
Iſtius atqꝫ vtinam facti mea culpa magiſtra
Prima foret, letho mihi vita diutius eſſet.
Nam mea non vllo moreretur tempore fama,
Dulcia quum Veneris furatus gaudia primum
Dicerer, atqꝫ ex me dulcis foret orta voluptas.
Nam mihi non tantùm rubuerunt impia vota,
Author vt occulti noſter foret error amoris,
Iuppiter ante ſui ſemper mendacia factus
Cum Iunone prius, coniux quàm dictus vterqꝫ eſt
Gaudia libauit dulcem furatus amorem
Et mecum tenera gauiſa eſt ludere in herba
Purpureos flores, quos inſuper accumbebat,
Grandia formoſo ſupponens gaudia collo.
Tum credo fuerat Mauors diſtentus in armis.
Nam certe Vulcanus opus faciebat, & illi
Triſti, turpabatqꝫ mala fuligine barbam
Non Aurora nouos etiam plorauit amores
Atqꝫ rubens oculos roſeo cælauit amictu?
Talia cœlicolæ nunquid minus aurea promo:
Ergo quod deus, atqꝫ heros, cur non minor ætas?
Infelix ego non illo qui tempore natus,
Quo facilis natura fuit: ſors ô mea læua
Naſcendi, miſerumqꝫ genus, quo ſera libido eſt.
Tanta meæ vitæ cordis fecere rapinam
Vt maneam, quòd vix oculis cognoſcere poſſis.

DOMITIVS.

Vitta.

¶Vittam.] Quia omnes virgines, in ſignum caſtitatis linum gerebant,; hoc eſt lineas faſcias in ſignum ligatæ virginitatis: & zonam afferebant, qua cingebantur: vt etiam Catullus in. 1. paſſeris oſtendit, dum inquit: quòd zonam ſoluit diu ligatam. ¶Meæ noxæ.] Quòd concubuerim cum Lydia. ¶Iuppiter ante ſui.] Priuſquàm factus eſt coniux, quę diceretur. q. d. habuit coitum cum Iunone, priuſquã eſſet coniux. ¶Opus.] Rhetia. ¶Illi.] Mœſto Vulcano. ¶Aurora.] Amauit Titonum: ipſa enim nunquam habuit talem infelicitatem, qualẽ ego. ¶Aurea.] Q. d. deberem ego etiam habere ætatem auream, qualem habuerunt dei. ¶Læua fors.] Aduerſa. ¶Tanta.] Mala mihi fuere: vt ita maneã, ꝙ me vix poſſes cognoſcere.

ASCENSIVS.

¶Auſus ego primus, &c.] Defendit culpam ſuam ab exemplo deorum: ob quam rem diuus Auguſtinus deteſtatur comœdias, vt Eunuchum Terentij, & cæteras quę deorum adulteria, quaſi ad iuuenum corruptelam proponunt exempla. Ordo autem eſt. Auſus´ne, ſupple ſum ego primus, violare caſtos pudores? q. d. nõ, quum & dij & homines id ſæpe fecerint. Et auſus ſum ego, primus tentare. i. ſollicitare ad corruptionem: aut attingere vittam. i. ſignum virginitatis: quod in capite ferebat: ſacratam. ſ. Veſtæ: aut virginitati puellæ. i. amicæ meę? q. d. non. Et auſus ſum ego primus ſoluere facta meæ noxæ. i. concubitus cum Lydia mea: immatura. i. nondum ſoluenda. i. aperienda, & prodenda? quaſi dicat minime: atqꝫ vtinã primus corrupiſſem puellas: nec alius puellam meam ſollicitaſſet: quia vita eſſet mihi diutius letho. i. diutius viuerem in fama hominũ, quàm eſſem in morte. Nam mea fama non moreretur vllo tempore: quum. i. quandoquidem ego dicerer, furatus primum dulcia gaudia Veneris. i. concubitus: atqꝫ dulcis voluptas, foret orta ex me. Nam vota impia. i. aut nefanda deſyderia, aut dirę imprecationes: non tantùm. i. non intantum: rubuerunt. i. erubuerunt, hoc eſt pudore affecta ſunt ob culpam, vt error noſter foret. i. eſſet: author. i. incœptor: amoris occulti. i. libidinis furtiuæ. Iuppiter factus ſemper mendacia ſui. i. de ſe, cum Iunone ſ. ſorore: & cōiuge. i. factus mendax: & aliam de ſe expectationem: & alium exhibens effectum, antequàm vterqꝫ. ſ. tam ipſe, quàm Iuno, dictus eſt coniux: libauit. i. deguſtauit: gaudia. i. voluptatem, furatus amorẽ dulcem: (& ideo præcipue dulcẽ, quia furtiuum: quia, vt etiã in Prouerbiis Salomonis dicitur, Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & pànis abſconditus ſuauior. cuius rei cauſſa videtur, quia nitimur in vetitum, ſemper cupimusqꝫ negata: vnde commercia Veneris, dicũtur furta: vnde eſt, Cælari vult ſua furta Venus. Quocirca animaduertit in Cynicos diuus Auguſtinus, qui in propatulo voluerũt habere Venerem: argumentantes, nihil turpe, quod idem naturale. Senſus autem eſt, Iouem quum tantùm frater eſſet Iunonis, & nondum coniux habuiſſe commercium cum ea, vt oſtẽdat multum abeſſe: vt ipſe primus dicatur, qui virginalem violauerit pudorem: quia, vt ex Iuuenale diximus, Viderunt primos argẽtea ſæcula mœchos. Verum culpa nõ ideo minor, quàm antiqua: & in multis eſt, ſicut non minus, ſecundùm Auguſtinum, Ardebunt, qui cum multis ardebunt.) Et, ſup. puella mea Lydia, gauiſa eſt ludere mecum in herba: ergo non oppreſſit inuitam, ſupponẽs collo formoſo: grandia gaudia. i. res voluptatis. ſ. flores purpureos: inſuper quos, vacat in ipſa, accumbebat: ſpondaicus verſus: accumbentis, languorem indicans: vt verò culpam ſuam, quam fatetur, palliet: innititur deorum authoritatibus, dicens,

Ego credo

Vittã, alij vitã.

Letho, alij lethum.

Diutius, alij dulcius.

Nam, alij non.

Factus, alij facti.

Grãdia alij candida.

Gaudia alij brachia.

Ego credo quòd Mauors.i.Mars, deus belli, qui cum Venere in adulterio deprehenſus eſt:fuerat diſtentus,ſcilicet à Venere in armis:& id per ironiam.Nam certe Vulcanus,maritus Veneris,faciebat opus.ſ.fabrile:& turpabat illi barbã fuligine, ideſt nigredine,ex fumo facta:triſti,atq; mala,ideſt nociua: & nõ ad voluptatem,vt eſt ea,qua,vt author eſt Iuuena. Molles ſupercilia depingunt.Nón,ideſt nunquid:& id per ironiam: nam vult dicere, quòd maxime ita Aurora.ſ.Tithoni coniux, & mater Memnonis,plorauit etiam amores nouos,atq; ipſa rubens cęlauit.i.occultauit oculos,amictu roſeo.i.roſei coloris? Cœlicolę, ideſt dij cœleſtes,talia,ſupp.egerunt.aut geſſerunt: & eſt honeſta eclypſis:ſicut,Talia per Latium,ſupp.gerebantur. Nunquid ego promo min9 aurea.i.honeſta,& aureo ſæculo digna? quaſi dicat non:qa deos arguere,nephas duxit.Ergo,cur ętas minor, ideſt fragilis,& mortalis,videlicet humana conditio:non, ſupple faciat:quod deus,ſupple fecit,qui erat in aureo ſæculo: atq; heros:qui erat in æreo ſæculo,ideſt quod & hi qui pro diis habiti ſunt,& qui proxime ad deorum vitam acceſſiſſe putantur, vt Heroes fecerunt:nam Iuppiter,Neptunus, & Pluto, ſummi illi dei,virginum raptores leguntur:& Achilles, & Hercules, & Paris,& ſexcenti alij.Ergo(vt dixi)diuus Auguſtinus, merito reprehendit eos,qui deos ſuę turpitudinis citant authores. Ego,ſupple ſum infelix, qui non ſum natus illo tempore, quo natura fuit facilis:quia(vt Amaſius poeta dicit) Tribus violis puellam comparabant.O mea ſors naſcendi, fuit, ſupp. læua.i. inimica mihi:ſicut dextrum,ſecundum, & fauorabile dicimus: & ô miſerum genus (modeſtius tamen ſecundùm Vallam: & cum minore excandeſcentia ſupprimitur,quàm exprimatur,ô, cum accuſatiuo) quo,ideſt in quo: libido eſt ſero, ideſt nimis tarda:quia tunc primum exæſtuans,quum negatur quod perierat(vndevult dicere,ſe iam primum impatienter Lydiã amare,quando eo carendum eſt.Id autem ſecundùm veterem ſuperſtitionem,quæ in multis hodie vſq; perdurat fato, id naſcendi ſorti imputat.)Vitæ meæ fecere tantam rapinam cordis.i.tantum abſtulerunt à corde meo:vt ego maneam,ſupp.illud, quod vix poſſis cognoſcere oculis.i.tanta miſeria confectus, & maciæ exhauſtus per impatientiam:vt tu.i.quicunq; (nam ſecundam perſonam,pro qualibet poſuit.)vix poſſis me cognoſcere oculis.i.viſu,ꝙuis per loquelam,aut alia indicia facile agnoſci poſſit.Et hæc in Diras, quanta potuimus commoditate.

P. VERGILII MARONIS DIRARVM FINIS.

P. VERGILII MARONIS ÆTHNA.

Æthna mihi, ruptiq; cauis fornacibus ignes,
Et quæ tam fortes voluant incendia cauſſæ?
Quod fremat imperiũ, quod raucos torqueat æſtus,
Carmen erit: dexter mihi carminis author Apollo,
Seu tibi Dodone potior, tecumq; Phaſelis,
Seu te Cynthos habet, ſeu Delos gratior illa.
In noua Pierio properent à fonte ſorores
Vota, per inſolitum Phœbo duce tutius itur.
Aurea ſecuri quis neſcit ſæcula regis?
Quum domitis nemo Cererem iactaret in aruis,
Venturisq; malas prohiberet frugibus herbas,
Annua ſed ſacræ complerent horrea meſſes,
Ipſe ſuo flueret Bacchus pede, mellaq; lentis
Penderent foliis, & pingui Pallas oliua.
Secretos amnes ageret, quum gratia ruris,
Non ceſſit cuiquam melius ſua tempora noſſe,
Vltima quis tacuit iuuenum certamina Colchos?
Quis non Argolico defleuit Pergamon igni
Impoſitam? & triſti natorum funere matrem?
Auerſum've diem, ſparſum've in ſemine dentem?
Quis non periuræ doluit mendacia puppis?
Deſertam vacuo Minoida littore queſtus?
Quidquid in antiquum iactata eſt fabula carmen.
Fortius ignotas molimur pectore curas,
Qui tanto motus operi, quæ cauſſa perennis
Explicet in denſum flammas, & ructet ab imo,
Ingenti ſonitu moles, & proxima quæq;
Ignibus irriguis vrat, mens carminis hæc eſt.

DOMITIVS.

Hoc Vergilianum eſſe opus plerique ex authoribus teſtantur: & Senec. in epiſto. adeo vt Naſonem nõ ob aliam cauſſam opus de Æthna dimiſiſſe affirmet, niſi propter Vergilium, quẽ iam ſcripſiſſe compertũ habebat. Cornelius Seuerus etiam ob eandem cauſſam deterritus traditur: ſumma tamen opera eſt, vt cauſſam Æthnei incendij referet: nõ qualẽ vulgatores poetę aſſerunt, ſed quæ à ſummis philoſophis, atq; poetis expoſita ſit. Quis enĩ ignoret Æthnam flagrantem, adeo vt niues nequaq; cadere, authores exiſtimauerint: atq; ad quinquagena & centena milia paſſuum arenas, flammarum globos eructaret? Ardet autem noctibus ſemper: & miraculum eſt, igneam materiam tanto æuo ſufficere. Patet crater eius, ambitu ſtadiorũ. xx. fauillam Taurominium & Catinum vſq; peruenire affirmant. Fragorem verò ad Maronem, & gemellos colles. Quocunq; modo tantùm per noctem lucere, & ſplendentem apparere affirmauere à cacumine. Nam interdiu fumo & caligine obſidetur. ¶ Dodona.] Epiri ſylua, in qua oracula per columbas reddebantur: licet Herodotus, mulierem quandam reddidiſſe affirmet. ¶ Phaſelis.] In Lycia mõs eſt vt Æthna, quã Plynius appellat Phaſem. Ibidem, ſicut & in Patara, Apollo oracula reddebat. Hinc Lycias ſortes, alibi poetam appellaſſe affirmãt. ¶ Cynthos.] Mons eſt vbi Apollo etiã colebatur. Alibi inſulam vnã eſſe Cycladũm legimus. ¶ Delos] Inſula in Ægeo mari: dicta q; Dela. i. manifeſta Apollinis reſponſa, illic præberentur. ¶ Securi regis.] .i. Saturni. ¶ Amnes Secretos.] Quia tacite fluit oleũ: & matrem intellige Medeã. ¶ Diem Auerſum.] Tangit fabulam Atrei & Thieſtis. ¶ Sparſum in ſemine.] Tangit Cadmum, qui dentes ſeminauit draconis: vnde nati ſunt homines armati. Poſſet etiam intelligi de Iaſone. ¶ Quis non periuræ?] Tangit Theſea, qui Phedram, ſororem Ariadnes, elegit in vxorem: licet ipſi Ariadnæ iureiurando ſe eam in vxorẽ ducturũ promiſiſſet. ¶ Minoida.] Filiam Minois, Ariadnen.

Phaſelis. Lycius. Cynth⁹. Delos. Thieſtes. Cadm⁹. Phedra. Ariadna.

ASCENSIVS.

Æthna mihi.] Quia cætera à Calderino ſatis explicãtur Ordo eſt. Æthna, mons ille Siciliæ, perpetuis ignib. flagrans: & ignes rupti. i. erumpentes, aut eructati: cauis. i. concauis, aut excauatis fornacibus: & quæ cauſſæ tam fortes. i. tã efficaces: voluant incendia. ſ. tanta, & tã cõtinua, quod imperiũ premat: & qd imperiũ, aut qd. i. q̃ res torqueat ęſtus raucos. i. raucè crepitãtes, erit mihi carmen: vel carmẽ erit mihi Æthna. i. canẽt de Æthna, & ignibus eius: & ô Apollo, tu, ſup. eris mihi author carminis: dexter. i. proſper, & fauorabilis: ſeu. i. ſiue: Dodone, ſylua illa Epiri, vaticinio nobilis (declinatur autem hoc loco: hæc Dodone, huius Dodones.) ſupp. erit tibi: potior. i. eligibilior, quàm quiſquàm alius locus: & Phaſelis, mons ille Lyciæ, ardens vt Æthna, eſt tecum: ſeu Cynthos mons: aut potius inſula inter Cyclades, habet te: ſeu Delos eſt gratior illa. ſ. Cyntho inſula. i. vbicunq; es, eris mihi carminis author: & ſorores. ſ. Muſæ, Iouis, & Mnemoſynes filiæ, properent. i. properanter veniant, à fonte Pierio: in noua vota. ſ. mea: quia itur. ſ. ab omnibus poetis: Phœbo duce. i. ducente, aut ductu Phœbi: tutius per inſolitum. ſ. iter: aut per rem inſolitam & nouam. Quare autem rem nouam ſcribere tentet, docet, ſicut in Georgi. Quia cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes, Omnia iam vulgata, quis aut Euryſthea durum? Aut illaudati neſcit Buſiridis aras, &c. & hic: Quis neſcit aurea ſæcula regis ſecuri. i. quæ fuerunt ſub rege ſecuro. ſ. ſub Saturno? ideo autem ſecuri, quia regnantis: quum nemo iactaret Cererem. i. frumentum: in aruis domitis. i. cultis: & quũ nemo prohiberet frugibus vẽturis. i. à futuro frumento: herbas malas. i. nociuas: ſed quũ ſacræ meſſes. i. fruges: deorum dono, aut beneficio naturæ ſponte naſcentes, cõplerent annua. i. annuæ, aut annuatim: vt ſit nomen, pro aduerbio: aut figurate, tempus rei accommodat, vt ſint horrea annua. i. quotannis replenda: & quum Bacchus i. vinum: flueret ſuo pede. i. ſponte naſcens, non calcatũ pedibus vindemiatorum: & quum mella penderent foliis lentis, propter pondus & liquorẽ: vnde de Ioue in Georgi. Mellaq; decuſſit foliis, &c. & quum Pallas. ſ. inuẽtrix oleæ, Minerua ageret. i. duceret, riuos ſecretos i. ſecrete & tacite fluentes, oliua. ſ. arbore pingui, propter oleum, aut oliuũ: quũ gratia ruris non ceſſit cuiq; noſſe ſua. i. opportuna tempora, melius. ſ. quàm alteri. i. quum omnes indifferenter ſcirent tempora, q̃ meſſor, quæ curuus arator haberet. Quis tacuit. i. non deſcripſit? q. d. nemo, ferè poeta: Colchos, appoſitoriè, vltima. i. peſſima & grauiſſima certamina, iuuenum. ſ. Argonautarum, qui è Colchis redeuntes, Troiam deleuerunt. Quis non defleuit Pergamon. i. Troiam (declinatur, hæc Pergamos: & pluraliter, hæc Pergama.) poſitam igni Argolico. i. Græco, ſeu Argolicorum manu iniecto? & quis non defleuit matrem. ſ. Medeam triſtem, funere, ideſt propter necem, natorum, ideſt filiorum quos interemerat? (vt dictum eſt Æglo. 8. ad illud, Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem Commaculare manus.) ve, pro vel: diem auerſum. ſ. à cœna Thieſtæ: vt declaratum eſt à Seruio, ad illud Æneidos. 1. Nec tam aduerſus equos Tyria ſol iungit ab vrbe. Aut dentem, ſcilicet draconis: ſparſum, ſcilicet à Cadmo: in ſemine. i. loco ſeminis: vnde nati ſunt armati, qui ſe mutuis vulneribus interemerunt. Quis non doluit, ideſt dolenter deſcripſit, mendacia puppis periuræ, ideſt quam Theſeus periurus è Creta, vexit cum Phedra & Ariadne, relinquẽs Ariadnen, cui fidem iurauerat in inſula Dia? & quis non queſtus, ſupple eſt, ideſt elegit, deſcripſit. (Nam verſibus impariter iunctis Querimonia primum, &c.) Minoida, ideſt Minois filiam. Ariadnen deſertam, ideſt derelictam, ſupple in littore vacuo: quia ſine marito & cultoribus? q. d. nemo nõ queſtus eſt. Quidquid, ideſt qualitercunq; fabula eſt, iactata in antiquum carmen. Sed nos molimur, ideſt cum molimine agitamus pectore: fortius, ideſt accuratius: cauſſas ignotas, videlicet qui mot⁹, ſupple ſint: tanto opere, ſcilicet æſtus Æthnei perpetuo durantis: & mens carminis, eſt hæc inquirere, quæ cauſſa explicet, id eſt emittat: in denſum, ideſt denſe: flammas perennis, ideſt totũ annum, imò totum tempus durãtes: & ructet, ideſt eructet, ſupple cum ingenti ſonitu: moles, ideſt magna ſaxa: ab imo, ſcilicet fundo. vnde. 3. Ænei. Horrificis iuxta ſonat Æthna ruinis, Interdumq; atram prorumpit ad ęthera nubem, Turbine fumantem piceo & candente fauilla, Attollitq; globos flammarum, & ſydera lambit, Interdum ſcopulos, auulſaq; viſcera montis, Cũ gemitu glomerat, fundoq; exæſtuat imo. & quæ cauſſa vrat, proxima quæq;. i. omnia propinqua, ignibus irriguis. i. irrigantibus, quia ſulphuratis & pinguibus.

Phaſelis, alij fauentis. Tutius alij cautius. Cuiquã alij quidquam.

Principio,ne quem capiat fallacia vatum,
Sedes eſſe dei,tumidiſq; è faucibus ignem
Vulcani ruere,& clauſis reſonare cauernis.
Feſtinantis opus,non eſt tam ſordida diuis
Cura,neq; extremas ius eſt dimittere in artes.
Sydera ſeducto regnant ſublimia cœlo.
Illa neq; artificum curant tractare laborem.
Diſcrepat à prima facies hæc altera vatum.
Illis Cyclopas memorant fornacibus vſos.
Quum ſuper incudem numeroſa in verbera fortes,
Horrendum magno quaterent ſub pondere fulmen.
Amarentq; Iouem,turpe eſt ſigne pignore carmen.
Proxima,viuaces Æthnei verticis igneis
Impia ſollicitat Phlægeis fabula campis.
Tentauere nephas olim detrudere mundo
Sydera,captiuiq; Iouis transferre gigantes
Imperium,& victo leges imponere cœlo.
His natura ſuos aluo tenus ima per orbeis
Squameus intortos ſinuat veſtigia ſerpens.
Conſtruitur magnis ad prælia montibus agger.
Pelion Oſſa creat,ſummus premit Oſſan Olympus.
Iam coaceruatas nituntur ſcandere moles,
Impius & miles metuentia cominus aſtra.
Prouocat infeſtus cunctos ad prælia diuos,
Iuppiter è cœlo metuens,dextraq; coruſcam
Armatus flammam renouat caligine mundum.
Incurſant vaſto primum clamore gigantes.
Hic magno tonat ore pater,geminatq; fauentes.
Vndiq; diſcordes comitum ſimul agmine ventos.
Denſa per attonitas rumpuntur fulmina nubes,
Atq; in arma ruit quæcunq; potentia diuûm,
Et Mars ſæuus erat,iam & cætera turba deorum.

Vatū. alij fatū.
Illis, alij Illi.
Phlægeis, alij Phlegræis.
Cāpis, alij caſtris.
Iuppiter, alij Prouocat.
Metuēs alij admotus.

DOMITIVS.

¶Principio.] In narratiōis hui⁹ principio, dicit ſe neq; exequuturū poetica figmēta, ſed tantùm res phyſicas: ac cauſſas veras ignium ſpirantiū ex ipſa Æthna. ¶Reſonare cauernis.] In receſſu & remotione Æthnæ, ſubterranei ſunt meatus, ad Ieram vſq; inſulam, vbi Vulcanus cum aliis ſuis fabris, fulmina fabricare dicitur: hinc ictibus loca omnia reſonant. vnde Vergil. Inſula Sicanſim iuxta latus, Æoliamq; Erigitur Lyparen fumantibus ardua ſaxis, Quā ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis Antra Æthnea tonant, validiq; incudibus ictus. ¶Sine pignore carmen.] Ideſt ſine ratione. ¶Proxima.] Ideſt tertia. ¶Phlægeis campis.] Plægei ideo dicti, quia ibi erāt in copia maxima, ignes. ¶His natura.] Secundùm multos authores loquor, q dicunt, gigantes, pedes habuiſſe ſerpentinos. ¶Sinuat.] Curuat. ¶Coaceruatas.] Accumulatas.

Vulcan⁹,

ASCENSIVS.

¶Principio,ne quem,&c.] Hoc vnum verbum mihi fidem fecerit, Vergilianū nō eſſe hoc carmen: quippe qui in Georgi. dicet, Me verum dulces capiant ante omnia Muſæ, Quarum ſacra fero ingēti perculſus amore. Et qui ad Muſas in. 7. Æneid. dicet, Et meminiſtis enim diuæ & memorare poteſtis. non hic tam ſeuere in poetas animaduerterit: loquitur tamen, quiſquis eſt author de futilibus, & non de grauibus poetis: verūtamen non in tam excellenti opere (de Æneide loquor) fabulā ſequutus eſſet de Æthna, ſi id vitio dandum cenſuiſſet. Præterea (vt taceam) ſtylum non congruere cum Vergilianis muſis: nam multum ab illis friget: etiam hoc teſtimonio eſt, quòd Tityon hic, per ſeptē iugera porrectum videmus: & in. 6. Ænei. per nouem. Sed vt inſtitutum peragam Ordo eſt. Principio. ſ. dico, aut admoneo: ne fallacia vatum. i. poetarum: capiat. i. decipiat: quem. i. aliquem, perſuadendo videlicet. Sedes dei. ſ. Vulcani: vt. 8. Æneid. dicet eſſe, ſupp. ibi: & ignem ruere, ideſt præcipitem ferri, è faucibus Vulcani: & opus dei feſtinantis, reſonare, ſup. in cauernis clauſis. i. antro Vulcani, nō dicit, capit: quia principio monet: quòd cura non eſt diuis tam ſordida. i. de tam ſordidis rebus: neq; ius eſt dimittere. ſ. deos, in artes extremas. i. viliſſimas, & id ſecundùm Epicurum: ſecūdùm quem dicit Flaccus. 1. ſermonum, Credat Iudeus appella. Non ego, nanq; deos didici, ſecurum agere Æuum, nec ſi quid miri faciat natura deos Id triſtes ex alto cœli dimittere tecto, &c. Sydera. i. dij cœleſtes in ſydera translati: aut quorum ſydera lampádes, & faces præeuntes putantur: regnāt ſublimia. i. in ſublimi: cœlo ſeducto. i. ſeorſum à cœtu mortalium ducto. vnde Perſius, Quæ niſi ſeductis nequeas committere diuis. quod quidam perperam, exponunt ſeductis. i. deceptis. Illa. ſ. ſydera: hoc eſt, dij cœleſtes: neq; curant tractare laborem artificum. ſ. mechanicorum: hoc eſt, non exercent artem fabrilem: ſicut poetæ, Vulcano imponunt. altera. i. ſecunda: facies i. ſpecies vatum: diſcrepat. i. diſſentit: à prima. ſ. facie & ſpecie: qui, ſup. vates: memorant Cyclopas. ſ. fabros, ac paſtores, vnum oculum in fronte habentes: vnde à Cyclo, Cyclopes dicti ſunt: ſicut de Polyphemo dictum eſt Æneidos. 3. Telo lumē terebramus acuto, Ingens quod torua ſolum ſub fronte latebat, Argolici clypei, aut Phœbeę lampádis inſtar. dicunt ergo Cyclopes, vſos illis fornacibus, quia dicūtur miniſtri Vulcani: vnde Æneidos. 8. Inſula Sicanſim iuxta latus Æoliamq;, Erigitur Lyparē fumantibus ardua ſaxis, Quam ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis Antra Æthnea tonant. & paulopoſt, Hoc tunc igni potens cœlo deſcendit ab alto, Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro: Brontesq;, Steropesq;, & nudus membra Pyracmon. Quum. i. quando: ipſi ſ. Cyclopes fortes, quaterēt in verbera numeroſa. i. ſecūdùm numerum facta: vnde Pythagoras dicitur rationē muſicam inueniſſe. quaterent, dico, ſuper incudem, ſub magno pondere fulmē horrendum: & armarent Iouem, quia telum Iouis dicitur fulmen triſulcum: quo gigantes vicerat. carmen, ſup. tale, eſt turpe, quia ſine pignore, ideſt fide, quam nō adhibemus rebus dubiis & ignotis, ſine pignore, aut fideiuſſore: aut ſic, carmen. ſ. quoduis, ſine pignore, eſt turpe. Fabula proxima. i. tertia: impia. i. deteſtanda, & deos falsò incuſans, ſollicitat. i. ſollicite ponit, ſupp. in campis Phlægeis, ſic ab ardore dictis. vnde Stra. lib. 5. Superioribus annis fortunatus erat: & campus nomine Phlægeus, in quo res à gigantibus geſtas, fabulæ diuulgant: nullam aliam ob cauſſam, vt credi phas eſt, quàm quòd terra ipſa, ſuapte virtute, præliorum concitatrix eſt: hæc ille. Sollicitet, dico, ignes verticis Æthnei, viuaces. i. quaſi viuaces perdurantes. Gigantes. ſ. terræ filij, tentauere olim nephas. i. rem illicitam, & nephandam. ſ. detrudere, &c. vt ſit appoſitio: aut nephas, ideſt nephandum, vt ſit interiectio: ſicut Æneid. 1. Nauibus infandū amiſſis, &c. detrudere, dico, mundo, ſcilicet cœleſti: ſydera. i. deos cœleſtes: & transferre imperium, Iouis captiui. i. quem captiuum facere prætendebant: & imponere cœlo victo. i. cœlicolis victis, leges. Natura eſt his. ſ. gigantibus: tenus aluo. i. vſq; ad aluum: ſerpens ſquameus. i. ſquamoſus, & ſquamis tectus: qui, ſupp. ſinuat. i. incuruat: veſtigia ima. i. pedes: per orbus ſuos. i. anulos, & reuolutiones. i. ſecundùm quoſdam, habent pedes ſerpentinos à natura illis datos. Agger. i. accumulatio & aggeſtio, conſtruitur. ſ. ab his, ad prælia, ſcilicet contra deos, ſupp. ex montibus magnis: Oſſa, mons ille Theſſaliæ, creat. i. ſubſtituit: Pelion, ſcilicet mōtem vicinum: Olympus, qui eſt in confinio Macedoniæ, ſummus, ſcilicet montium: ita, vt venti eius, verticem non perflent: præmit Oſſan. i. ponitur ſuper Oſſan (per regulam, Rectus in a Græci, facit an quarto breuiari.) Ipſi, ſupp. gigantes, nituntur iam ſcandere moles, ſcilicet montium: coaceruatas. i. accumulatas: & miles impius prouocat cominus, ideſt de prope, quaſi cōſerta manu aſtra metuentia. ſ. detrudi, hoc eſt deos metuentes: & ipſe infeſtus, prouocat cunctos diuos ad prælia. Iuppiter metuens, & armatus dextra. i. habēs in dextrā pro armis: flammā coruſcam. i. fulmen, renouat è cœlo. i. deſuper: mundum caligine, ſcilicet nubium, è quibus fulmen mitti ſolet: gigantes incurſant primum. i. in primo impetu, atq; inſultu, vt temerarij ſolēt, ſupple cum vaſto clamore. Pater, ſcilicet deorum & hominum Iuppiter, tonat hic magno ore, & geminat ventos fauētes, ideſt auxiliantes, diſcordes vndiq; ſimul, ideſt cum agmine comitū, ideſt facit prius diſcordes fauentes: aut facit, vt venti per diſcordiam ex diuerſo flantes, nunc in vnum conſpirent, contra gigātes fulmina diſiicientes. fulmina denſa rumpuntur per nubes attonitas, ideſt tonitru ſciſſas & percuſſas. Atq; quæcunq; potentia diuûm, pro diuorum. i. quidquid potentiæ eſt diuis, ruit in arma. Et Mars erat iam ſæuus, & cętera turba deorum erat iam ſæua: quę aliâs mitis eſſe ſolebat. Sanè nulla fit ſynalœpha, quū dicitur, Atq; in arma ruit, &c.

Stant vtrinq; metus:validos tum Iuppiter igneis
Increpat,& iacto perturbat fulmine montes.
Illic deuectæ verterunt terga ruinæ
Infectæ diuis acies,atq; impius hoſtis
Præceps cum caſtris agitur:materq; iacentis
Impellens victos,tum pax eſt reddita mundo,
Tum Liber celſi venit per ſydera cœli,
Defenſiq; decus mundi nunc redditur aſtris:
Gurgite trinacrio morientem Iuppiter Æthna,
Obruit Enceladum,vaſti quoq; pondere montis
Æſtuat,& petulans expirat faucibus igneis.
Hæc eſt mendoſæ vulgata licentia famæ.
Vatibus ingenium eſt,hanc auget nobile carmen.
Plurima pars ſcœnæ rerum eſt fallacia vates.
Sub terris nigros viderunt carmina manes,
Atq; inter cineres Ditis pallentia regna
Mentiti vates Stygias,vndasq; canentes.
Hi Tityon ſeptem ſtrauere in iugera fœdum:
Sollicitant magna te circùm Tantale pœna,
Sollicitantq; Scinim,Minos,tuaq; Æace in vmbris
Iura canunt,iidemq; rotant Ixionis orbem,
Quidquid & interius falſi ſibi conſcia terra.
Non eſt terra ſatis,ſpeculantur numina diuûm,
Nec metuunt oculos alieno admittere cœlo.
Norunt bella deûm:norunt abſcondita nobis
Coniugia:& falſa quoties ſub imagine peccent:
Taurus in Europen,in Ledam candidus ales,
Iuppiter in Danaen pretioſus fluxerit hymber.

DOMITIVS.

Materq; iacentis Impellens victos.] Scilicet gigantes:dicitur autẽ terra. Mater.] Quia dicuntur filij terræ,gigantes. Sub terris.] Audent poetæ, ex ſcientia non ſolum rerum humanarum,verumetiam diuinarũ. ponit autem carmina pro ipſis poetis. Mentiti.] Quia non habent rem manifeſtã.

Tityus. His Tityus.] Tityus,Titani & Eiaræ filius Latonę, vim inferre voluit:licet Vergilius, terræ filium eſſe ſignificet,aut potius ab ea nutritum,dicens Ænei.6.Necnon & Tityum terræ omnipotentis alumnũ. tantæ'em magnitudinis fuit,vt vix eũ tria iugera agri caperẽt fœdum laſciuum. Sollicitãt magna te circùm Tantale pœna.] Quia habet aquas & poma, nec tamen eſuriẽs cõtingere poteſt: damnatus enim ad inferos,quia deorũ facta reuelarat. Oui. Quærit aquas in aquis,& poma fugacia carpit, Tantalus, hoc illi garrula lingua dedit. & hoc in libro De ſine titulo. Alibi tamen propter Pelopen filiũ, inter epulas deorum appoſitũ,ad huiuſmodi pœnas dãnatũ legimus. Sollicitãtq; Scinim.] Minos,Æacus,& Rhadamantus,per poetas,iudices inferorum tradũtur.

Ixion. Iidemq; rotant.] Ixion,Iouis ſcriba, ac vnus ex centauris, qui quum de Iunonis concubitu ſe iactaret, à Ioue fulminatus,& ad inferos damnatus,voluitur rota: vnde Tibullus, Illic Iunonem tentare Ixionis auſi,Verſantur celeri noxia mẽbra rota. Alter Ixiõ legitur apud Porphirionem,qui ſocerum ſuum prodidit, facta ignis fouea,vt non ſolum dotem,verum cuncta ipſius poſſideret. Hora. Taurus in Europen].i. Iuppiter mutatus in taurũ. In Ledam candidus.] Quoniam mutatus fuit in cycnum : & mutatus,deuenit Danaen Acriſij filiam in pluuium aurum.

ASCENSIVS.

Stant vtrinq; metus.] Proſequitur reliquã partem fabulæ de bello giganteo:nõ quam approbet,ſed quam damnet,vt nõ veram cauſſam incendij Æthnei. Ordo autem eſt. Metus.i.timores:ſtant.i.circũnſiſtunt:vtrinq;.i.abvtraq; parte:tum.i.deinde: Iuppiter increpat.i.reprehendit tarditatis:aut cum crepitu demittit validos igneas.ſ.fulminis: & perturbat montes.ſ.congeſtos:fulmine iacto.ſ.in eos. Ruinæ.ſ.montium,& gigantũ:deuectę.i.cum impetu deorſum vectæ,hoc eſt montes & gigãtes deuecti:verterunt terga.ſ.in fugam verſi: & acies.ſ.gigantum: infectæ.i.deſtructæ,ſup.ſunt,diuis.i.ab ipſis diuis:& ita eſt datiuus agentis,non patientis iacturam:atq; hoſtis impius.ſ.gigantum exercitus, qui deos contemnebant: agitur præceps cũ caſtris.ſ.in montibus metatis:& mater.ſ.terra,irata,vnde in vltionem,Phamã genuiſſe dicitur,Ænei.4.Illam terra parẽs ira irritata deorum Progenuit,&c.Impellens victos iacentis.i.proſtratos,agitur,ſup.præceps cum caſtris. Tum.i.deinde;Liber.ſ. Bacchus,quem Iuppiter Εὐιὸν.i.bonum filium,in bello giganteo ſæpe appellauit,venit per ſydera cœli:& ipſe decus.i.columen & ornamentum,mundi defenſi,redditur nunc aſtris.i.donatur cœlo. Iuppiter obruit Enceladum.ſ.gigantem, morientẽ gurgite Trinacrio.i.Siculo.nam Sicilia, Trinacria & Triquetra dicitur:à tribus promontoriis,ſup.in Æthna:quoq;, pro &: ipſe Enceladus æſtuat.i.efferuet,pondere vaſti montis,quẽ habet ſuper ſe:vnde Ænei.3.Fama eſt Enceladi ſem'uſtum fulmine corpus,Mole hac torqueri,&c. Et ipſe petulans.i.frequẽter ſe mouens,expirat ignes.ſ.Æthneos,faucibus hæc.i.huiuſmodi licentia,famæ mendoſę.i.fabulæ:hoc eſt,hæc eſt tertia aſſertio de cauſſa incendij. Nam prima dicit,Vulcanum illic habere officinã,& fabricare fulmina Ioui. Secũda dicit, Cyclopas illic fabrilem artem exercere. Tertia dicit,Enceladum cum fulmine quo deiectus erat,illic ſepultũ:& flammã dum ſe motat, emittere:aut

tere: aut petulantius eructare. Ingenium eſt vatibus.ſ. talis famæ excogitandæ: & carmẽ nobile.i.nobilis poetæ,vt Homeri,aut alterius: auget hanc.ſ.famam. Plurima pars ſcœnæ.i.rerũ quæ aguntur: in vmbraculo comicorũ & tragicorũ:eſt vates.i.poeta:hoc eſt, poetę inuentio:appoſitorie, fallacia i.mendacium rerũ:aut plurima pars rerum ſcœnæ,eſt fallacia vatis:& ſic potius legerem,niſi ſcriptũ inueniſſem,vates : ab iis fortè qui cum ſequentibus putant cõſtruendum,vt ſit, vates viderunt carmine,&c. Sed Calderinus legit,carmina vt ſit. Carmina.i.poetæ canentes: viderunt manes nigros ſub terris.i.etiam de inferis: & propterea de incognitis audent loqui. vnde Maro in.6. veniam præcatur,dicẽs, Dij quibus imperium eſt animarum , vmbræq; ſilentes, Et Chaos,& Phlegeton,loca nocte ſilentia latæ, Sit mihi phas audita loqui,ſit numine veſtro Pandere res alta terra & caligine merſas. Atq; viderunt regna Ditis, ideſt Plutonis:pallentia inter cineres.ſ.ignis infernalis. Et vates mentiti, ſupple ſunt canentes vndas Stygias.i. Stygis, paludis triſtitiæ infernalis,dij cuius iurare timent,& fallere numen: hi.ſ.vates,ſtatuere.i.extenderunt,Tityon.ſ.terræ alũnum: fœdum.i. deformem, aut propter incõtinentiam, aut propter magnitudinẽ: ſicut in Georgicis, turpes Phocæ dicuntur. in ſeptem iugera:imò in nouem,ſecundùm illud Ænei.6.Necnon & Tityon terræ omnipotentis alumnum Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur. Vnde credam huius carminis eſſe alium authorem,quàm ipſum Vergiliũ:licet in diuerſis operibus,diuerſa interdum ſequi liceat. Et vates ſollicitant Sirim:ſic deprauata habet lectio,& librorũ corruptio,quæ mihi non ſoli, nec ſemel impoſuit : difficile enim eſt in omnibus ſyncerã reſtituere:hunc autem locum reſtituit Deſpauterius noſter Niniuita,qui in verſificatoria ſua docet, Scinim legendũ. Eſt autẽ Scinis,latro immaniſſimus,qui Iſthmũ obſidens(vt in 5.refert Diodorus)duas pinus flectebat:atq; illis hominis deprehenſi brachia adligabat : remittensq; ſurſum pinus, miſerabili cruciatu diſſecabat. Hic autem à poetis maxime ſollicitatus, Oui.7.meta. Occidit ille Scinis,magnis maleviribus vſus,Qui poterat curuare trabes,& agebat ab alto Ad terram late ſparſuras corpora pinus. Properti. Arboreasq; cruces Scinis & nõ hoſpita Graiis Saxa,& curuatas in ſua fata trabes. Sollicitant ergo Scinim,tyrannum illum immanẽ,nõ ſinentes eius immanitatem latere. & ô Minos,ipſi canũt tua iura in vmbris:& ô Æace,ipſi canunt tua iura in vmbris.i.q̃ habetis apud inferos, vbi iudices eſtis. Et iidem.ſ.vates:rotant.i.verſant,hoc eſt carminibus ſuis deſcribunt,rotatum orbem Ixionis,qui cũ Iunone concumbere voluit:vt Æneid.6.late patuit:&,ſup.canunt,aut ſpeculantur quidquid terra conſcia ſibi interius falſi, ſupp. habet, aut continet:& terra non eſt ſatis,quia ſpeculantur numina diuũm.i.diuorum. Nec metuunt.i.& nõ verentur,admittere oculos.ſ.ſuos:cœlo alieno.i.ſibi negato.q.d.cœlum cœli domino, terram autem dedit filiis hominum. Ipſi norunt.i.noſcunt, bella deũm:& norunt coniugia.ſ.deorum abſcõdita nobis: & quoties.ſ.dij,peccent.ſ.per adulterium, ſub imagine falſa.i.transformati in alienam ſpeciem:quę omnia (ſecũdùm Plyniũ)proxime ad dementiam accedunt : vt quoties Iuppiter peccet taurus.i.ſub imagine tauri,in Europen:quam.ſ.auexit in ſpecie cãdidi tauri:& ales candidus.i.cycnus,aut olor,peccet in Ledã.ſ. Tyndari vxorem,ex qua Helenam & Pollucem genuit:vt ipſe Iuppiter fluxerit,exiſtens hymber pretioſus.i.aureus , in Danaen,ſcilicet Acriſij,Argiuorum filiam,incluſam turri propter oraculum,vt fingunt poetæ.

Deuectæ, alij deuictæ. Infectæ alij Infeſtæ. Celſi, alij celſa. Rerum eſt, alij eſt rerũ. Canentes, alij canesq;. In Danaen,alij vt Danaę. Scinis.

Debita carminibus libertas iſta,ſed omnis
In vero mihi cura:canam quo feruida motu
Æſtuat Æthna,nouosꝗ rapax ſibi congerat ignes,
Quacunꝗ immenſus ſe terræ porrigit orbis,
Extremiꝗ maris curuis agitatur ab vndis,
Non totum eſt ſolidum,deſit nanꝗ omnis hiatu
Secta eſt omnis humus,penituſꝗ cauata latebris
Exiles ſuſpenſa vias:igiturꝗ animantis
Per tota errantes percurrunt corpora venæ.
Ad vitam,ſanguiſꝗ omnis qua commeat idem
Terra voraginibus conceptas digerit auras:
Scilicet haud olim diuiſo corpore mundi
In maria,ac terras,& ſydera,ſors data cœlo
Prima,ſequuta maris,deſeditꝗ infima tellus:
Sed totis rimoſa cauis,& qualis aceruus
Exeat imparibus iactis ex tempore ſaxis,]
Vt crebro introrſus ſpatio vacuata corymbos
Pendeat in ſeſe ſimili quoꝗ terra figura
In tenues laxata vias,non omnis in arctum
Nec ſtipata coit,ſiue illi cauſſa vetuſta eſt,
Nec nata eſt facies,ſeu liber ſpiritus intra
Effugiens molitur iter,ſeu lympha perenni
Edit humum limo,furtumꝗ obſtantia molis
Haud etiam incluſi,ſolidum videre vapores,
Atꝗ igni quæſita via eſt,ſiue omnia certis
Pugnauere locis,non eſt hic cauſſa dolendi,
Dum ſtet opus cauſſæ.quis enim non viderit illic
Eſſe ſinus?penitus tantos emergere fontes
Quum videt?ac torrentem imo ſe emergere hiatu?
Non ille ex tenui,vocemꝗ agat acta neceſſe eſt:
Confluuia errantes arceſſant vndiꝗ ab vndis,
Et trahat ex pleno quòd fontem contrahat,amne.

DOMITIVS.

Corymbos.] Hedera habet racemos inæquales, ſicut terra quæ eſt inæqualis. Edit.] Cōſumit,deuorat. Obſtātia molis.] Molem obſtātem. Vapores.] Ventorum furores. Omnia.] Elementa. Sinus.] Curuitates. Tenui.] Ex re minima. Confluuia.] In aquas fluentes.

ASCENSIVS.

Debita carminibus,&c.] Ordo eſt.Iſta libertas.ſ.fingendi cauſſas inanes & friuolas,incendij Æthnei, eſt debita.i.conceſſa,& permiſſa carminibus .i. poematis, aut poetis: ſed omnis cura eſt mihi in vero.i.vera cauſſa;canam.ſ.vere, quo motu æſtuat.i. efferueat: Æthna feruida:& quo motu ipſa rapax, congerat.i. accumulet ſibi,nouos.i.recētes ſemper ignes.Nō totum.ſ.illud ſpatium;quacunꝗ.i.per quancunꝗ partem,immenſus orbis.i.globus terrę,porrigit.i.extendit ſe:& quacunꝗ orbis maris extremi.i.Oceani agitatur ab vndis curuis,eſt ſolidum.i.integrum & plenum ſine concauitate,nanꝗ omnis humus.i.terra;deſit.i.fatiſcit,& deeſt hiatu.i.vbi hiatus eſt:& omnis humus eſt ſecta.ſ.in rimas & fiſſuras.& ipſa.ſ.cauata,penitus.i. penè intus,& omnino intrinſecus,latebris.i.per latebras;eſt, ſup.ſuſpenſa.i.habens ſuſpenſas vias, exiles.i.valde modicas & occultas igitur venę animantis.i.animalis, errantes.i. diuagantes,percurrunt per tota corpora.i. per ſingulas partes corporis, & omnis ſanguis eſt idem qua cōmeat.i.coit, ad vitam.i. ad ſuſtentationem vitæ.i.ſicut p diuerſas venas commeat idem ſanguis , qui vitam ſuſtentat: nā ſine ſanguine,viuere nemo poteſt:vnde exangues,mortuos vocamus.ſic quædam venæ,& quidam ſpiritus ſunt in terra , vnde incendia illa perpetuo ſuſtentantur.Terra digerit.i.coquit , & in aliam naturam vertit;auras.i.tenues ventos, conceptas voraginibus.i.per voragines,& hiatus terræ. Scilicet.i.ſcire licet: quomodo id fiat, quia corpore mundi diuiſo;haud olim.i.non modico ante hac, diuiſo dicit, in maria, ac terras,& ſydera.i.cœlum;ſors prima eſt data cœlo.i.cœlum ſortitum eſt primum locum:& ſors maris ſequuta eſt , quia ſecunda erat:vnde ſecundum, à ſequendo dictum volunt;& tellus deſedit.i.deorſum locum cœpit, exiſtens infima: ſed deſedit totis cauis.i.habēs integras cauernas,& talis qualis exeat i.emergat, aceruus.ſ.lapidū: & hoc ſaxis imparibus.i.inæqualibus.i.minime quadrantibus inter ſe,iactis extempore.i.ſubitò , & ex improuiſo.i.ſic globus terræ conſolidatus eſt, vt aceruus lapidum ſubitò accumulatus: in quo nimirum multæ manerent concauitates,ſicut & in terra.vt.i. quenadmodū: corymbos.i.fructus hederę, pendet , ſup.vacuata crebro ſpatio : ita vt non ſit continuus fructus, ipſa terra quoꝗ.i.etiam,coit in ſeſe.i.in ſe ipſam, ſimili figura laxata, in tenues vias.i.ſubtiles poros & venas.Non omnis.ſ. terra, nec coit.i.conglutinatur,in arctum.i.cōpreſſum, & condenſum:nec ipſa ſtipata.i.cōpreſſa,coit.i. conſolidatur;ſiue cauſſa eſt illi.ſ.terræ vetuſta: nec facies.i. talis factura, aut ſpēs,eſt nata.i. natiua & connaturalis: ſeu.i. ſiue;ſpiritus.i.vētus:liber.i.non compreſſus:effugiens intra.i.intrinſecus:molitur.i.cum mole: perficit iter.i. meatū:ſeu lympha.i. aqua: edit . i. abſumit : ſecundùm Calderinum : ſed illud ĕdo, habet primam breuē:& potius coniugatur,ĕdo,ĕs,ĕſt. vnde hic mallē dicere,edit.i. editiorem, hoc eſt altiorem facit, dum ipſa edit.i.erigit humum,limo perenni.i.per totum annum perdurante: niſi ſequeretur, Furtūꝗ obſtantia molis,ſup.edit.i.abſumit, etiam vapores incluſi.ſ.in cauernis Æthnæ,non videre ſolidum.i. integrum & plenum,atꝗ via eſt quæſita igni.i.ab igne,vt ſtet paſſiue:aut ad commodū eius, vt ſtet poſſeſſiue: ſiue omnia pugnauere locis certis, cauſſa dolendi:non eſt hic, ideſt in hac re:dummodo opus cauſſæ ſtet, ideſt paratum ſit.Enim , pro quia:quis non viderit illic eſſe ſinus,ideſt curuaturas concauas:& quum videt tantos fontes emergere penitus:ac videt tantùm torrentem emergere ſe penitus,ſupple ab hiatu:imo.i.profundo:ille,ſcilicet torrens:non,ſcilicet eſt:aut oritur ex tenui.i.modica cauſſa:& neceſſe eſt,vt,ſup.terra acta , agat.i.emittat vocem:& vt errantes.ſ.aquæ: arceſſant.i.arceant : confluuia.i.quæ in mare confluunt:& trahat vndiꝗ ab vndis , quòd trahat ex pleno:& quòd contrahat fontem amne pleno,ideſt perenni,& indeficiente.

Confluuia,alij Confluit

Flumina quinetiam latis currentia riuis
Occaſus habuere ſuos,aut illa vorago
Direpta in præceps fatali condidit ore,
Aut occulta fluunt tectis adoperta cauernis,
Atꝗ inopinatos referunt procul edita curſus,
Quòd ſi diuerſas emittat terra canales,
Hoſpitium fluuiorum,aut ſemita nulla profecto
Fontibus,& riuis conſtet via,pigraꝗ tellus
Conferta in ſolidum ſegnis ſub pondere ceſſet.
Quòd ſi præcipiti conduntur flumina terræ,
Condita ſi redeunt:ſi qua etiam incondita ſurgunt:

DOMITIVS.

Flumina quinetiam latis currentia riuis Occaſus habuere ſuos.] Fines ſuos. Pigra] Deciſa. Ceſſet] Det locum. Abſtrue.] Abſconde. Sæuior.] Sub terra maior eſt, ſi qua obſtantia,ipſi ignes obſtant & impellunt. Hinc.] Ex hac cauſſa.i.igne & vētis , fiunt terræmotus. Spiſſa.] Si non haberet illas concauitates.

ASCENSIVS.

Flumina quinetiam latis currentia riuis Occaſ. &c.] Eandem rem proſequitur, Vnde ordo eſt. Quinetiam flumina currētia,latis riuis habuere ſuos occaſus.i.receptacula:aut illa Vorago direpta in prę̨ceps.i. exeſa per præcipitationem aquarum: condidit, ſup.ſe:ore fatalia.i. neceſſitate quam fatum inſtituit in initio naturæ:aut condidit .i. abſcondit ſe in præceps fatali ore:aut flumina fluunt occulta adoperta tectis:atꝗ edita cauernis,referunt procul curſus inopinatos:quod de Arethuſa & Nilo dicitur. vel ſic,fluūt occulta cauernis tectis. i. per cauernas tectas , & ita adoperta,atque edita , ſcilicet ex ca-

Haud mirum clauſis etiam ſi libera ventis
Spiramenta latent,certis tibi pignora rebus,
Atcꝫ oculis hæſura vias dabit ordine tellus:
Immenſum plerumcꝫ ſinus,& iugera peſſum
Intercepta leget,denſæcꝫ abſcondita nocti
Proſpectare procul chaos,ac ſine fine ruinæ
Cernis & in ſyluis,ſpatiocꝫ cubilia retro,
Antracꝫ demiſſis pedibus fodiſſe latebris,
Incomperta via eſt operum,tantum influit intra.
Argumenta dabunt ignoti vera profundi,
Tu modo ſubtiles animo duce percipe curas,
Occultamcꝫ fidem manifeſtis abſtrue rebus.
Nam quo liberior,quo'cꝫ eſt animoſior ignis
Semper,& incluſus,nec vectus,ſæuior ira eſt
Sub terra,penituſcꝫ mouens hoc plura,neceſſe eſt.
Vincla magis ſoluant,magis hoc obſtantia pellant.
Nec tamen in rigidas exit contenta canales.
Vis animæ flammam auertit,qua proxima cedunt,
Obliquumcꝫ ſecat,quà viſa tenerrima cauſſa eſt.
Hinc tibi terra tremit motu:hinc tibi denſus hiatus.
Spiritus exagitat venas,ceſſantiacꝫ vrget:
Quòd ſi ſpiſſa foret,ſolidocꝫ inſtaret inani,
Nulla daret miranda ſui ſpectacula tellus.
Pigracꝫ,& in pondus confeſtim mobilis eſſet.

ex cauernis, rurſus in lucē data,referunt procul curſus inopinatos.ſ.præter hominum opinionē ortos, quòd ſi terra emittat diuerſas canales.i.meatus aquarū, per quos,vt fontes per canales, fluant:appoſitorie, hoſpitium.i.receptaculum fluuiorum:aut nulla,ſup.ſit, profecto.i.reuera,ſemita.i.anguſta via,& quaſi ſemi iter & via.ſ.nulla, conſtet riuis:& tellus pigra conſerta.i.conſtricta:in ſolidum.i.durum & denſum, ſine vacuo,aut meatu:& ipſa ſegnis.i.inoperoſa:ceſſet.ſ.omni operatione:ſub pondere.ſ. molis ſuæ,aut aquarum. Quòd ſi flumina condunt terræ præcipiti.i.præcipitanti ea:& ſi flumina condita.i.abſcondita redeūt:& ſiqua.i.aliqua, etiam incondita.i.quæ prius non exierant,nec rurſus recepta ſunt:ſurgunt.i.oriūtur primum:haud.i.non,mirum,ſup.eſt:ſi ſpiramenta.i. meatus & aperturæ quibus expirent:latent ventis clauſis.ſ.in tetra,priuſquàm tales exhalationes emittātur: tellus dabit tibi pignora.ſ. fidei & credulitatis certis rebus: & ipſa hæſura oculis, dabit ordine.i. per ordinē, vias.ſ.ad cognoſcēdum:aut per quas talia fiant.Nam ipſa leget.i.ex ordine oculis obiiciet:ſinus.ſ.aquarū: interceptos,ſup. plerūcꝫ.i.plurimum:immenſum,ideſt immenſe, aut immenſo modo, hoc eſt ſane magnos:& leget iugera intercepta peſſum.i.deorſum in præceps:& abſcondita denſe nocti.i.à caligine quaſi nocturna.Tu cernis chaos.i.voraginem nigram,hoc eſt baratrū proſpectare procul,ac ſine fine.i.termino:ruinæ.i.præcipitij,& cernis,ſup.feras fodiſſe in ſyluis cubilia:ſpatio retro.ſ.relicto:aut retro,& fodiſſe antra.ſ.noua:demiſſis latebris.ſ.prioribus:via operum.i.quomodo tales cauernas operatæ ſint:eſt incomperta,ideſt nondum cognita:tantùm,ideſt ſolummodo:influit intra,ideſt introrſum intenditur:quæ,ſupple,res:dabunt vera argumenta,ideſt veras approbationes:profundi ignoti,ideſt incogniti,hoc eſt per ea antra,quæ aperiuntur in ſyluis à feris, quum videmꝰ aperturas valde profundas, & maiores quàm vt à feris excauatæ putentur: facile cognoſcimus,quòd latebras terræ ignorauimus. Tu percipe modo, animo duce: curas, ideſt inueſtigationes ſubtiles:& abſtrue,ideſt abſconde (ſecūdùm Calderinum) rebus manifeſtis:fidem occultam:aut aſtrue.i. aſſere: rebus manifeſtis, fidē.i.credulitatem:occultam.i.latentem.Nam quo,ideſt quanto ignis eſt liberior:quo'cꝫ.i. & quo(ſunt enim duæ particulæ) eſt animoſior incluſus ſemper:& non vectus.ſ. foras,ſupp.eo, eſt ſæuior.i. maior, & vehementior:ira i.indignatio,aut incendium eſt.ſ.igni: ſub terra:& mouēs penitꝰ.i.penè intus, aut omnino:neceſſe eſt,vt,ſup. plura.i. plures res: ſoluant hoc.i.tanto magis: vincla, pro vincula: & pellant hoc. i.tanto magis obſtantia, hoc eſt ignis, qui in viſceribus terræ quanto magis abſtruſus eſt, tanto vehementius exedit & cauat terram: nec tamen flamma contenta.ſ. in tetris:exit in canales rigidas.i.non exſiccat venas fontium:ſed vis animæ.i.venti latentis: auertit flammam: qua.ſ.vi:proxima cedunt:& ſecat obliquū.i.in obliquū: qua.i.p quam: cauſſa tenerrima.i.minima eſt viſa. Nā hinc.i.ex hac cauſſa:quia.ſ.ſunt ignes,& venti,ac aquæ ſub terris:& venti erumpere contendunt:terra tremit tibi motu.i.per motum:& ſpiritus denſus.i.ventus groſſus,aut vehemens:exagitat.i.expellit:hiatu.ſ.ſuo:venas.ſ.aquarum & flammarum: & vrget ceſſantia.i.non cito cedentia:quòd ſi tellus foret ſpiſſa i.ſi non haberet illas concauitates:& inſtaret ſolido.i.integro & pleno:inani.i.ſpatio medio:ſine ventis & flammis,ac aquis: ipſa nulla.i.non vlla:non daret vlla miracula,ſui.i.de ſe:& ipſa eſſet pigra.i.otioſa, ac torpens:& eſſet mobilis in pondus.ſ.ſecundùm totum globum tantùm,quum nūc etiam in parte moueatur per ventos incluſos.Aut in pōdus.i.deorſum:quo.ſ.pondus.i.grauitas deprimit.

Cernis, alij Cernuus.
Spatiocꝫ, alij ſpatioſa.
Vectus, ſæuior: alij euectus ſenior.
Mouēs hoc, alij mouent hæc.
Magis hoc, alij magis hæc.
Tremit alij tremor.
Hiatu, alij hyatus.
Quòd, alij Quā.

DOMITIVS.

¶Faciē antiquam.] In chaos antiquum. ¶Æthna eſt fides.] Æthna enim facit teſtimonium: quod eſt veriſimile. ¶Duce me.] Non potero te edocere,ſi nolueris perſcrutari. ¶Vaſti.] Profundi. ¶Euomit.] Quia Æthna euomit & emittit ſaxa combuſta in mare. ¶Hic vaſti.] Cupit exponere miracula montis Æthnæ,ac dicit terribiles cauernarū introitus mari merſos eſſe. ¶Mergunt.] Exeunt. ¶Exigit.] Vltrà ſe extēdit. ¶Spiſſæ.] Duræ & frequentes. ¶Diſcordia.] Quoniam non permittunt rupes vltrà extendi ignes. ¶Domitæ.] Pars Æthnæ ardet,pars conſumpta eſt incendio.

ASCENSIVS.

¶Sed ſummis,&c.] Proſequitur inſtitutum,indagans ex phyſicis principiis,cauſſas incēdij Æthnei.Ordo eſt. Sed ſi tu putas.i.prætendis, fortè concredere.i.committere: ſummis.i. cœleſtibus cauſſis, tantum opus quantùm eſt perpetuum incendium Æthnæ,& cætera quę in terris fiunt mira:& ſi tu putas,concredere ſummis viribus alimentū oris.ſ.Æthnei, hoc eſt orificij,& foraminis vnde incendium euoluitur (alij legunt ŏri.i.mōtis:ſed Grecum eſt:& ŏ corripitur, vt in ŏreſte patet.)tu fallere.i.falleris, ſup.in his quæ tu cernis in promptu valida, & validos receſſus,ſup.eſſe. i.quæ tu putas veras & occultas cauſſas: ſed hæc nondū,ſup.ſunt tibi:certa.i.perſpecta:lumine recto.i.cognitione perfecta.Nancꝫ quodcuncꝫ vacat.i. excauatum eſt illic:id,ſupp. omnis ſpecus ſoluit hiatu:& res ſoluūt.i. aperiunt introitu, & aditu patenti:& vires conuerſæ.ſ. ad ſe,languent & remittunt animos. Quippe.i. vtpote, quæ ignorant: vbi.ſ.ſpecus contineat vētos:& quà.ſ.parte,aut vi:qcꝫ.ſ.vēti,morātes deſint.i.deficiāt,in vacuo.ſ. ſubter-

Sed ſummis ſi fortè putas concredere cauſſis
Tantum opus,& ſummis alimentum viribus oris,
Quæ valida in promptu cernis,validoſcꝫ receſſus
Fallere,ſed nondum tibi certa hæc lumine recto.
Nancꝫ illic quodcuncꝫ vacat ſpecus omnis hiatu,
Et res introitu ſoluunt,aditucꝫ patenti:
Conuerſæ languent vires,animoſcꝫ remittunt.
Quippe vbi contineat ventos,quà quicꝫ morantes
In vacuo deſint,ceſſat,tantumcꝫ profundi
Explicat errantes,& in ipſo limine tardat.
Anguſtis opus eſt turbare in faucibus illos.
Feruet opus,denſicꝫ premunt,premiturcꝫ ruina
Hinc furtim Borea,atcꝫ Noto:nunc vnus vtercꝫ eſt,
Hinc venti rabies,hinc ſæuo quaſſat hiatu.
Fundamenta ſolo trepidant,vrbeſcꝫ caducæ.
Inde(necꝫ eſt aliud)ſi phas eſt credere,mundo,
Venturam antiquam faciem,veracius omen:
Hæc primo ſpecies iterum,naturacꝫ terræ,

Illic, alij illud
Hiatu, alij hyatum.
Quicꝫ, alij quæcꝫ.
Limine tardat, alij lumine tardāt
Premūt alij fremunt.

Introrſus ceſſante ſolo trahit vndiq; venas,
Æthna ſui manifeſta fides,& proxima verò eſt.
Non illic duce me occultas ſcrutabere cauſſas,
Occurrent oculis ipſe,cogentq; fateri.
Plurima nanq; patent illi miracula monti.
Hic vaſti terrent aditus,merguntq; profundo.
Corrigit hic arctus,penituſq; quod exigit vltra
Hinc ſpiſſæ rupes obſtant,diſcordiaq; ingens,
Inter opus nectunt varium,mediumq; coercent,
Pars igni domitæ,pars ignes ferre coactæ,
Vt maior ſpecies Æthnæ ſuccurrat inanis.
Hæc illis ſed es:tantarumq; area rerum eſt.

ſubterraneo:& tantum profundi.i.ꝓfunditatis:ceſſat.i.otioſum eſt:& explicat,ſup.ventos errantes:& tardat.i.immoratur: in ipſo limine.i.ſub exitu: opus eſt illos.ſ.ventos ; turbare.i.turbinem excitare , in anguſtis faucibus:quando.ſ.erumpere volunt, nec poſſunt: opus feruet,& venti denſi premunt.i.vrgent:vt.ſ.exeant:& ruina premitur.i.vrgetur,& feſtinat:hinc Borea,atq; Noto.i.diuerſis ventis,Septentrionali & Meridionali:furtim.i.in occulto,quia nōdū exierunt:nunc.ſ.poſt cōgreſſus: vterq;.ſ.ventus, Boreas & Notus,eſt vnus:quia materia ventorum conglobatur.hinc.i.deinceps,poſt exitum:aut ex hac agitatione ventorum ſubterraneorum,eſt rabies venti:& hinc.i.ex hac agitatione:quaſſat.ſ.terram:ſæuo.i.valde magno & terribili hiatu:fundamenta.ſ.ædificiorum, trepidant ſolo:& vrbes caducæ trepidant ſolo.Omen veracius.i.verax indicium: antiquam faciem.i.ſpeciem:hoc eſt,chaos antiquum,venturam,ſup.eſſe mundo:inde.i.ex hac agitatione ventorum, qui omnia confundent:neq; eſt aliud.ſ.quod antiquam faciem reducat:ſi phas eſt credere.ſ.antiquam faciem venturam mundo.Hæc primo ſpecies iterum:alij legunt,hęc prima ſpecies rerum:nec eſt mendoſus verſus,quia prima producatur poſitione,apertaq; erit compoſitio.ſi tamen legat̃,primo:ordo eſt:hæc ſpecies primo.i.quæ primo fuit:

fuit:iterū,ſup.erit.& natura terræ trahit vndiq; venas,ſolo ceſſante introrſus.Æthna eſt manifeſta fides.i.atteſtatio,& probatio ſui.i.eorum quæ de ſe ſentire facit:& eſt proxima vero.i.vero ſimillima.Tu non ſcrutabere illic.ſ.in Æthna:me duce.i.ducēte me, aut ductu meo:cauſſas occultas:ſed,ſup.manifeſtas:quia ipſæ cauſſæ occurrent oculis.ſ.tuis:& cogent fateri.ſ.verum eſſe,quod de eis prædicatur.Nanq; plurima miracula patēt illi monti:vaſti.i.valde ampli,& ꝓfundi:aditus.i.acceſſus:terrent hic.i.in vna parte: & mergunt profundo .i. profunda voragine maris. Arctus.ſ.locus.i. ſtrictus & anguſtus:corrigit.i.ſimul dirigit:hic i.alia parte:quod exigit.i.extendit,aut expellit penitus vltra:hinc.i.ex vna parte,rupes ſpiſſæ obſtant.ſ.adire volētibus:aut ne fiat exactio lapidum inflammatorum ;& diſcordia.i.ea quæ ſunt diſcrepantia inter ſe:internectunt.i.impediunt:ingens opus varium,& coercent medium:pars.i.partim rupes,domitæ,ſup.ſunt:igni.i. abſumuntur,& mollificantur ab igne:& pars coactæ ſunt ferre.i.emittere ignes:ita vt maior ſpecies Æthnæ ſuccurrat.ſ.in ruentibus:inanis.i.exhauſta:hæc.ſ. Æthna,eſt ſedes illis,ſcilicet miraculis dictis.Et hæc eſt area,ideſt campus:tantarum rerum,ideſt in qua tantæ res fiunt:& eſt quædam acclamatio.

Hic. alij Hinc

Variū, alij varios.

DOMITIUS.

¶Cogunt.] Quia quæ videmus oculis,cogimur credere. ¶Arcent.] Ab introitu. ¶Nymbus.] Multitudo. ¶Imo.] Fūdo Æthnæ. ¶Sepulta.] Quieta. Enceladus caput ſuum ſepultum habet ſub Æthna. ¶Ditem.] Plutonem:nam ſi aperiretur Æthna, viderentur tartara. ¶Dextra.] Potentia. ¶Exigitur.] Cogitur emittere. ¶Vaſa.] Appellat vaſa,illa ſaxa pumicea:quia ſunt concaua. ¶Rotant.] Voluunt. ¶Par.] Quia ſemper eadē eſt violentia in Æthna:non enim magis æſtuat vno tempore quàm alio. ¶Duce.] Spiritu ventorum. ¶Militat.] Ardet.

ASCENSIUS.

¶Nunc opus.] Pergit quo incipit hoc ordine. Opus.ſ.incœptum:accendit.i.inflāmat ſtudio perficiendi:artificem.i.authorem ſuum: & repoſcit.i.iterū poſcit,cauſſas.ſ.tanti incēdij.Ego non ponā illos ignes parui,aut tenuis.i.exilis diſcriminis:ſed,ſup.maximi.vnde ponā tibi ſub exiguo tēpore,mille res veras:quia oculi docent:& cogunt credere res certas,quinetiam , ſupp.res ipſæ,hoc eſt ignes moneant tactu toto,ſi liceat contingere:ſed non licet,quia flammæ prohibent: & cuſtodia ignis.i.ignis cuſtos: eſt illi operū,hoc eſt illi operi:&,ſup.flammæ,arcent.i.abſtinent:aditu.i.ab acceſſu , ne quis accedat:& diuina cura i.accuratio , & adminiſtratio rerum:eſt ſine arbitrio.i.ſine opera,aut conſilio alterius:tu cernis eadem omnia procul

Nunc opus artificem incendit,cauſſaſq; repoſcit,
Non illos parui,aut tenuis diſcriminis ignes.
Mille ſub exiguo ponam tibi tempore veras
Res,oculiq; docent,certas res credere cogunt.
Quinetiam tactu moneant contingere toto
Si liceat prohibent flammæ:cuſtodiaq; ignis
Illi operum eſt:arcent aditu,diuinaq; rerum,
Cura ſine arbitrio eſt eadem,procul omnia cernis,
Nec tamen eſt dubium penitus quis torqueat Æthna,
Aut quis mirandus tantæ faber imperet arti,
Pellitur exuſtæ glomeratus nymbus harenæ.
Flagrantes properant moles,voluuntur ab imo
Fundamenta,fragor tota nunc rumpitur Æthna.
Nunc fuſca pallent incendia miſta ruina.
Ipſe procul magnos miratur Iuppiter igneis:
Ne'ue ſepulta noui ſurgant in bella gigantes
Neu Ditem pudeat regni,neu tartara cœlo
Vertat in occulto:tantum premit omnia dextra.
Congeries operis,ſaxorum,& putris harena,
(Quæ nec ſponte ſua faciunt,nec corporis vlli
Suſtentata cadunt:robuſtis viribus)omneis
Exigitur:vertit vaſa omnia,vertice ſæuo,
In denſum congeſta rotant,voluuntq; profundo,
Nec cauſſa expectata,ruunt incendia montis.
Spiritus inflatis nomen languentibus aer.
Nam prope naturæ par eſt violentia ſemper,
Ingenium velox illi,motuſq; perennis.
Verum opus auxilio,interpellat corpore,nullus
Impetus eſt ipſi,qua ſpiritus imperat,audit.
Nunc princeps,magnuſq; ſub hoc duce militat ignis.

procul.i.de lōge:quia flammæ vetant accedere.Nec tamen eſt dubiū penitus quis,quia deus , aut natura torqueat.ſ.ſaxa,Æthna,in illo monte:aut quis faber mirādus.ſ.quicunq; eſt: imperet i.præſit tantæ arti.Nymbus i.multitudo,ac globus:harenæ exuſtæ glomeratus.i.in glomus,aut glomum collectus:pellitur.i.expellitur:& moles flagrantes.i.ponderoſa ſaxa ardentia:properant.i. feſtinanter emittuntur : fundamenta.ſ. Æthnæ,voluuntur ab imo.i.profundo:& fragor rūpitur.i.rumpendo editur:nunc.i.aliquādo tota Æthna:& incendia pallēt,nūc.i.aliqñ,mixta ruina,fuſca.i.ſubnigra,quia fumoſa,aut puluerulenta.Ipſe Iuppiter miratur procul magnos ignes,quia in occulto eſt. ne'ue .i. vel'ne, hoc eſt an:noui gigātes ſurgant in bella ſepulta.i.ſedata & quieta:neu .i. ne'ue ,hoc eſt vel an : pudeat Ditem.i.Plutonem,fratrem Iouis:regni.ſ.inferorum:neu.i.ne'ue,Pluto,ſup.vertat tartara cœlo,ideſt in cœlum:aut commutare velit tartara cœlo:tantum.i.duntaxat:quia in occulto eſt,& cauſſam incēdij neſcit : ipſe premit .i. coercet:omnia dextra.i. potentia ſua:omnis congeries operis & putris,harena ſaxorum exigitur.i.extra pellitur:quæ res nec faciunt.i.faceſcunt,& loca mutāt ſponte ſua.i.ſuapte natura : nec ſuſtentata viribus robuſtis, vlli pro vllius corporis:cadunt.i.decidunt ex aere:vertit.ſ.Iuppiter:omnia vaſa.i. ſaxa cauata: ſæuo vertice.ſ. Æthnæ flagrantis:incendia mōtis cōgeſta.i.accumulata in dēſum,i.dēſe rotāt & voluunt.ſ.

Æthna alij Æthnam.

Omnia alij vitrea.

Inflatis alij inflati.

Auxilio, alij auxiliū.

uunt.ſ.ſaxa:profundo.i.ab imo:& ruunt.i.eruunt ea: nec cauſſa,ſup.eſt:expectata.i.cognita,& extrinſecus inſpecta.Nomen eſt inflatis.ſ.incendiis.i.dum inflãtur:ſpiritus,quia à ſpirando dicitur ſpiritus:& languentibus.i.dum languent,eſt,ſup.nomen aer.Nam violentia eſt ſemper propè.i.quaſi par.i.æquiualens naturæ.i.quum nullum violentum ſit perpetuũ,in Æthna violenta videt̃ habere vim naturæ:nã ingeniũ velox eſt illi,& motus perẽnis:verũ.i.ſed:opus,ſup.eſt auxilio null⁹ impet⁹ interpellat corpore,ſup.ea parte : qua ſpiritus.ſ.mundi imperat: audit nunc princeps.i.prædominãs : & magnus ignis militat ſub hoc duce.i.ſpiritu:qui,vt Æne.6.dicitur,Omnia intus alit. hoc eſt,quia ſpiritus diuinus,diffuſus eſt per omnia : regit incendia,& excitat ignes,atq; extinguit in Æthna,prout vult.

DOMITIVS.

[Subſe.] Narrabo cauſſam quia ignis ſilet. [Pecudũ.] Non ſolum hæc videbuntur miranda hominibus,verum etiã rebus inanimatis. [Capiti cœlum.] Ideſt caput cœlo. [Sæcula.] Per omnia tempora. [Æterno.] Quia machina huius incendij in Æthna,ſemper duratura eſt. [Orbita] Rotũditas. [Annuus.] Sol, per annum ſuum curſum facit. [Incondita.] Incõpoſita. [Vices.] Alternationem,& viciſſitudinem. [Phœbe.] Luna. [Seneſcit.] Tres partes ſũt æſtatis : eſt noua,adulta, & pręceps. [Axem.] Ideſt polum arcticum, quæ Helyce à Graiis nauigantibus petitur:Cynoſura verò à Tiriis, quæ eſt in polo antarctico. [Cometen.] Quoniã mutationem indicat regnorũ: mariſq́; procellas, & tempeſtatem nauigãtibus. [Bootes.] Arctophylax,quaſi boũm agitator:nanq; eſt vltimus ſeptem ſtellarum,ideo Bootes appellatur. [Tenax.] Pertinax. [Pugnax] Qua ſtella, Martis denotat bellũ. [Orion.] Stella,quę ortu ſuo indicat pluuias:iõ alibi in Ænei. Quum ſubitò adſurgẽs fluctu nymboſus Orion. [Index.] Tempeſtatis. [Notis.] Signis.

Huic quoniam in promptu eſt operi natura, ſoliq́;
Vna ipſi venti quæ res incendia paſcit,
Quum ſubitò cohibetur, ineſt quæ cauſſa ſilenti,
Subſequar, immenſus labor eſt, ſed fertilis idem,
Digna laboranti reſpondent præmia curis.
Non oculis ſolum pecudum miranda fuere,
More, nec effuſis in humum graue paſcere corpus:
Noſſe fidem rebus, dubiaſq́; exquirere cauſſas
Sacra perurgentem, capitiq́; attollere cœlum,
Scire quot, & quæ ſint, cur magno talia mundo
Principia occaſus metuunt, ac ſæcula pergunt,
Et firma æterno religata eſt machina mundo.
Solis ſcire modum, & quanto minor orbita lunæ eſt,
Cur illi breuior, cur iſti peruolet orbis
Annuus, ille monet quæ certo ſydera currant
Ordine, quæq́; ſuo careant incondita cura,
Scire vices etiam ſignorum, & tradita iura.
Nubila cur cœlo, terræ denuntiet hymbres.
Quo rubeat Phœbe, quo frater palleat igni:
Tempore cur variant anni, primaq́; iuuenta:
Ver præit æſtatem, cur æſtas ipſa ſeneſcit,
Autumnoq́; obrepit hyems, & in orbe recurrit,
Axem ſcire Helyces, & triſtem noſſe cometen.
Lucifer vnde micet, qua've Heſperus, vnde Bootes:
Saturni cur ſtella tenax, cur Martia pugnax,
Quo rapiant nautæ, quo ſydere lintea tendant:
Scire vias maris, & cœli prædicere curſus,
Quo volet Orion: quo ſæuus & incubet index,
Et quæcunq; iacent tanto miracula mundo,
Non digeſta pati, nec aceruo condita rerum,
Sed manifeſta notis certa diſponere ſede:
Singula diuini eſt animi, ac iucunda voluptas.

ASCENSIVS.

[Huic quoniam,&c.] Docet hominem ad rerum indagationẽ natum eſſe:iuxta quod eſt illud philoſophicum in principio Metaphyſices,Omnes homines natura ſcire deſyderant.Docetq́; quod idem philoſophus ait ex admiratiõe philoſophiã inuentam,quæ cauſſas rerũ inquirit.Ordo aũt eſt.Quoniam natura eſt huic operi in promptu.i. manifeſta:& natura ſoli,ideſt terræ : eſt vna,ſcilicet ipſi venti : ego ſubſequar,ideſt ſubſequenter dicam:quæ res paſcit incẽdia:& quæ cauſſa ineſt ſilenti.i. conquieſcenti.ſ.Æthnæ:quum.i.quando:cohibetur.ſ.vis ventorum:ſubitò.i.de repente,labor eſt immenſus:ſed idem.ſ.labor: eſt fertilis.i.vtilis:qa præmia digna curis.i.quæ ſint operæ pretia:reſpondent laboranti.i.inueſtiganti.Hæc,ſup.non fuere miranda.ſ.nobis:ſolum oculis.i.ſolo viſu,ſine inquiſitione cauſſarum:more pecudum, quæ.ſ.ſtupent,& nihil indagant:nec paſcere corpus graue.i.terrenum:effuſis.ſ.oculis in humum.(Vnde Oui.Meta.1.Pronaq́; quum ſpectent animalia cætera terras, Os homini ſublime dedit, cœlumq́; videre Iuſſit,& erectos ad cœlum tollere vultus.) Sed,vt dicetur in fine huius particulæ, diuini eſt animi ac iucunda voluptas noſſe fidem.i.certam cauſſam rebus:& exquirere cauſſas dubias : & perurgentem.ſ.hominem:hoc eſt, inſtanter,& vrgenter ad finem vſq; vitæ curantem:ſacra.i.res ſacras & religioſas:attollere cœlum capiti:aut hypallage eſt,pro eo quod eſt caput cœlo:aut ſic dictum,vt illud,Adueniat nobis regnũ tuum:non adueniamus regno tuo. Scire quot,& quæ,& cur ſint talia principia magno mundo,& cur ſæcula metuunt occaſus.i.finem:at pergunt.i.ſemper tamẽ procedunt.Alij textus habent ad:vt ſit,& pergunt.i.procedũt: ad ſæcula.i.in æternum,quantum ſæcula erunt:& quæ firma machina religata eſt mundo æterno:quia,vt dicit Horatius in Odis,Damna tñ celeres reparant cœleſtia lunæ,Nos vbi decidimus.

dimus.itaq; res ſingulæ dilabuntur,ſed vniuerſum manet:& ſcire modum.i.menſuram ſolis,& curſus eius: & quãto orbita.i.via orbis: hoc eſt, reuolutio lunæ,eſt minor.ſ.quàm ſolis:cur breuior orbita præuolet illi.ſ. lunæ, cui præuolet iſti.ſ.ſoli:quę ille annuus orbis mõuet:quæ ſydera currant certo ordĩe.ſ.omnia præter planetas:quæq́;.i. & quæ ſydera careant: ſuo.ſ.ordine:exiſtentia incondita.i.errantia: ſed cura.i.per ſummam accurationem: quia Ply.dicit, Nihil illis quæ erratica vocamus, minus errare. Sunt tamen qui legant,non cura, ſed curſu:vt ſit,& quæ careant ſuo curſu.ſ.certo,ſed nõ procedit:aut ſuo.i.proprio, vt ſunt in firmamento,quæ motu raptus ferũtur:ſed verius legitur,cura.Et ſcire etiam vices.i.viciſſitudines:ſignorũ.ſ.zodiaci: & iura tradita.i.vires & influẽtias earum:cur .ſ. planeta aliquis, aut ſignum denuntiet cœlo nubila, & terræ hymbres: quo igni Phœbe.i.luna rubeat, quum naturaliter pallidior ſit:& quo igni palleat frater.ſ.Phœbes:hoc eſt, Phœbus, qui ſol eſt:& cuius natura eſt rubere potius.Cur tempora anni variant,ſup.ſe:aut cur anni variant tẽpora:& cur ver præit æſtatem:prima iuuenta.i. prima parte ſui:cur ipſa æſtas ſeneſcit. i. ad ſenium, hoc eſt finem tendit:& cur hyems obrepit.i.tacite ſuccedit autumno : & recurrit in orbe,ideſt gyro & circulo. (quia,vt dicitur in Georgicis, Redit agricolis labor actus in orbem,Atq; in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.vnde de hac temporum viciſſitudine dicit Horatius in quarto libro carminum ſic,Immortalia ne ſperes,monet annus & almum,Quę rapit hora diem.Frigora miteſcũt Zephyris:ver proterit æſtas, Pomifer autumnus fruges effuderit,& mox Bruma recurret iners.hæc ille.)Item ſcire axem Helyces.i.vrſæ maioris.Nam Helyce fuit nomen oppidi cuiuſdam Achiuorum,in Peloponneſo:vt dicit Iginius,in quo Caliſto nata fertur:& ab eo Helyce denominari, poſtquàm in vrſam maiorem conuerſa fuerat. Minor autem vrſa,Cynoſura vocatur.Et noſſe cometen.i.ſydus crinitum:triſtem.i.triſtitiæ indicem:vnde in Geor.Nec toties diri arſere cometæ.Prætendere enim dicunt,aut regnorũ, aut regum interitum.Item noſſe, vnde Lucifer.i.ſtella matutina,micet:ve, pro vel:qua.ſ.luce : Heſperus.i.ſtella veſpertina. micet.i.reſplendeat:vnde Bootes, qui ad plauſtrum eſt,ſupple micet:cur ſtella.i.ſydus Saturni,ſit tenax:cur ſtella.i.ſyd⁹ Martia.i.ipſius Martis:ſit pugnax.i.ad pugnas incitãs:quo ſydere. i.cuius ſyderis ortu:nautæ rapiant.i.contrahant:lintea.ſ.vela: & quo ſydere,tendant.i.extendant & pandant lintea.Item ſcire vias maris,& prædicere curſus cœli.i.cœleſtium:quo Oriõ. ſ.nymboſus:volet.i.præceps ferat̃:quo ipſe ſæuus index.ſ.pluuiæ:incubet.i.occidat:quia indicat tam in orto,quàm occaſu, ventos & pluuiã:& q̃cũq; miracula iacẽt.ſ.ignota,tãto mundo: nõ pati,ſup.ea:digeſta.i.vt digeſta cibaria deliteſcere:nec cõdita.i.abſcõdita eſſe aceruo rerũ;ſed diſponere ſingula manifeſta: notis

Bootes.

Orion.

More, alij Mora.

Sint, alij ſit.

Denuntiet, alij denũtiat

Tẽpore, alij Tẽpora.

Ver pręit æſtatẽ, alij Ver æſtate præit.

Recurrit, alij cucurrit.

Qua've alij quaq́;.

Sæuus & incubet, alij ſæuus incubet.

notis.i.per notas,ſup.incerta ſede.i.diſpoſitione,eſt animi di⸗uini,& uini,& voluptas iucunda.

Sed prior hæc hominum cura eſt cognoſcere terram,
Et quæ nunc miranda tulit natura,notare.
Hæc nobis magna affinis cœleſtibus aſtris.
Nam quæ mortalis ſpecies,quæ amentia maior
In Iouis errantem regno perquirere velle?
Tantum opus ante pedes tranſire,& perdere ſegneis,
Torquemur miſeri in paruis,præmimurq́ labantes
Dum ſeſe pretio redimant,verumq́ profeſſæ,
Tum demum viles taceant,inopesq́ relictæ,
Noctes,atq́ dies,feſtinant arua coloni.
Callent rure manus,glebarum vſu experiuntur:
Fertilis hæc,ſegetisq́ feracior,altera viti,
Hæc platanis humus,hæc herbis digniſſima tellus:
Hæc diti melior pecori,ſyluisq́ fidelis.
Aridiora tenent oleæ,ſucceſſior vlmis
Grata,leues cruciant animos,& corpora cauſſæ.
Horrea vti ſaturent,tumeant & dolia muſto.
Plenaq́ deſecto ſurgant fœnilia campo.
Sic auidi ſemper,quod viſum eſt carius iſtis,
Implendus ſibi quiſq́ bonis eſt artibus,illis
Sunt animi fruges,hæc rerum maxima merces,
Scire quid occultò naturæ terra coercet.
Nullum fallere opus,non multis cernere ſacros
Æthnei montis fremitus,animumq́ furentis,
Non ſubito pallere,ſono non credere,ſubter
Scrutamur rimas,euertimus omne profundum.
Quæritur argenti ſemen,nunc aurea vena,
Torquentur flamma terræ,ferroq́ domantur.
Cœleſti migraſſe minas ad tartara mundi,
Noſſe quid impediat ventos,quid nutriat igneis.
Vnde repente quies,& multo fœdere pax ſit?
Concreſcant animæ penitus,ſeu fortè cauernæ,
Introitusq́ ipſi ſeruent,ſeu terra minutis
Rara foraminibus:ſiue in ſeſe abſtrahat auras
Plenius,hæc etiam rigido qua vertice ſurgit,
Illinc infeſtus,atq́ hinc obnoxius intus,
Vndiq́ diuerſas admittere cogitat auras,
Et coniuratis addit concordia vires.
Siue introrſus agunt nubes,& nubilus Auſter,
Seu forſan flexere caput,tergoq́ feruntur.
Præcipites delecta ſono premit vna fugato,
Torrentesq́ aures,pulſataq́ corpora denſat.
Nam veluti ſonitura diu Tritone canoro
Pellit opes collectus aquæ,victusq́ mouere
Spiritus,& longas emugit buccina voces,
Carmineq́ irriguo magni cortyna theatri
Imparibus numeroſa modis canit arte regentis,
Quæ tenuem impellens animam ſubremigat vndam,
Haud aliter ſubmota furens torrentibus aura
Pugnat in anguſto,& magnum cōmurmurat Æthna.

DOMITIVS.

Cognoſcere.] Homines prius volunt cognoſcere terreſtria quàm cœleſtia. ¶No ctes.] Sine lucro ſūt noctes, qa non ſunt exercitę. ¶Cal lent.] Habent duritiem, & tumiditatem duram in ma⸗nibus,aut alia parte mēbrorum. ¶Viti.]Ad vinū pro⸗ducendum. ¶Diti] Pingui. ¶Horrea.]Vbi reponūtur frumenta. ¶Deſecto.] Fal⸗ce ſecto & inciſo. ¶Nullum fallere opus.] Ideſt ſcire o⸗mnia opera. ¶Euertimus.] Vertēdo exquirimus. ¶Mi nas.]Quia gigantes qui vo luerūt expellere Iouem cœ⸗lo, miſſi ſunt ſub tartara. ¶Animæ.] Flatus ipſius Æthnæ. ¶Seruent.] Stent in ipſo introitu. ¶Coniura⸗tis.]Simul flantibus. ¶Cor pora pulſata.] Ideſt aerem: & hoc pacto fiunt nubes. ¶Canoro.]Tibicine Tritone. ¶Opes.] Copias aqua⸗rum. ¶Cortyna.] Secretior locus templi dicebatur,vbi cor vatis itumeſcebat:& ex tendebať ad carmina & ora cula dicenda:& ſimiliter locus velatꝰ in theatro,ex quo egrediuntur recitatores,Mimi dici poteſt. ¶Modis] Sonis. ¶Animam.] Flatum.

Cortyna

ASCENSIVS.

Sed prior hæc,&c.] Vo⸗cat hominem terrenū ad cognitionem terræ.q.d.altio⸗ra te,ne quęſieris.Eſt autem duplex expoſitio primorū verborū:altera hæc:ſed hæc cura eſt prior.i.altior,& excellentior,vt deorum cura, hominū eſt cognoſcere ter⸗ram.Altera ſic:ſed hæc pri⸗or,pro prima cura hominū, eſt cognoſcere terrā:& no⸗tare miranda, quæ natura nunc tulit:hæc.ſ.natura terræ magna:quia affinis cœleſtibꝰ aſtris (quia neceſſe eſt hunc mundum ſuperioribꝰ lationibus eſſe contiguum, vt tota eius virtus inde gu⸗bernetur) eſt,ſupp.nobis.ſ. conceſſa: nam quæ ſpecies mortalis. q.d. temeraria: q̄ amētia maior,ſup.eſt,quàm velle inquirere errantem.ſ. planetam:in regno Iouis.i. in cœlo,& tranſire tantum opus.ſ.terræ: poſitum ante pedes:& nos ſegnes perde⸗re.i.negligere:tātum opus. i.tantæ operis inquiſitionē: nos miſeri torq̄mur in par⸗uis.ſ.rebus,& præmimur labantes.i.in errorem caden⸗tes:dum.i. dummodo: ſpe⸗cies mortales redimant ſe⸗ſe.ſ.ab inertia:pretio.ſ.talis ſtudij:& profeſſæ.ſ.ſunt:ve⸗rum:tum demū.i.tunc præ⸗cipue,taceant viles & reli⸗ctæ inopes.i.quòd viles ſint, & inopes relictæ.Coloni feſtinant arua:noctes,atq́ di⸗es,manus.ſ. noſtræ: callent i.callum induunt:rure.i.exercitio rurali:& experiun⸗tur vſu.i. attrectatione gle⸗barum:quia hæc.ſ.terra, eſt fertilis ſegeti: & altera eſt feracior viti:hæc humus eſt digniſſima.i.conuenientiſ⸗ſima platanis:hæc tellus eſt digniſſima herbis:quā rem in Georgic.latius proſequi⸗tur poeta,ibi,Diuiſæ arboribus terræ,ſola India nigrū Fert hebenum,&c.hæc.ſ.tellus eſt melior.i. conuenien⸗tior:pecori diti.i.diuitem facienti:& hæc eſt fidelis ſyl⸗uis, quia feliciter producit arbores:oleæ tenent aridio⸗ra.ſ.loca,tellus,ſup. ſucceſ⸗ſior.i.pinguior eſt:grata vl⸗mis:cauſſæ lenes.i.modicæ cruciant animos& corpora: vti.i.vt:ſaturent .i. repleant horrea:&vt dolia tumeant, muſto.i.recenti vino: & vt fœnilia.i. repoſitoria fœni: ſurgant plena campo deſe⸗cto.i. demeſſo à fœniſecis. (ſic enim à Perſio appellan⸗tur inciſores fœni.) Sic.ſ.coloni: ſemper auidi.i.cupidi ſunt(vnde,Vt quanuis aui⸗dis parerent arua colonis: gratum opus agricolis) e⸗ius,ſup.quod viſum eſt iſtis carius.i.pretioſius cæteris. Quiſq́ eſt implendus ſibi.i. à ſe,bonis artibus:quia quilibet ſtudia ſua inſequitur: & id optimum putat,quod maxime ſcit. Fruges ſunt illis.ſ.colonis: animi.i. deli⸗tiæ:& conatus hæc merces, eſt illis maxima rerum,vi⸗delicet ſcire,quid terra coercet.i.amouet: occultò.i. ſe⸗creta vi naturæ,nullū opus fallere,ſup.eos.i.à nullo o⸗pere falli:hoc eſt,omnia o⸗pere ſcire.Nō multis.i.pau⸗cis:eſt merces.i.ſtudium & voluptas:cernere ſacros fre⸗mitus:& animū.i.vim Æthnei montis furentis,non pallere ſubito ſono:non crede⸗re.i.cōfidere:nos ſcrutamur rimas.i. fiſſuras: ſubter.i.q̄ ſubtus ſunt:& euertimus.i. euertendo inquirimus om⸗ne profundum. Semen.i.mi nera,ac vena argenti,quæ⸗ritur.ſ.à nobis: nunc.i. ali⸗quando.ſ.cauſſa auaritię,& non ſcientiæ:atq́ aurea ve⸗na quæritur nunc:terræ tor quentur flamma. ſ.in fornacibus:& domantur.i.aperi⸗untur:& ſcindūtur ferro cœ leſti,aiunt,ſup.minas mun⸗di.i.gigātes migraſſe ad tar tara:vbi ſunt ditis theſauri. Non multis etiam eſt mer⸗ces:noſſe quid impediatventos, quòd exire nequeant: qd nutriat ignes,vnde qui⸗es ſit repente,& pax ſit re⸗pente,ſup.cum multo fœde re.ſ.inter ignes,& ventos. & noſſe vnde animæ.i.ven⸗ti,concreſcant:ſeu.i.ſiue:ca⸗uernæ ſeruent fortè ſibi .ſ. ventos: penitus.i. penè in⸗tus:& ipſi introitus .i. pri⸗ma receptacula terræ, ſer⸗uent ſibi ventos,ſeu terra rara foraminibus minutis,id⸗eſt habens multos porros: ſiue abſtrahat in ſeſe auras, ideſt

Species alij ſpes eſt.

Profeſ⸗ſæ,alij ꝓfeſſa eſt.

Gleba⸗rum vſu experiū⸗tur, alij glebarū expelli⸗mur vſu.

Succeſ⸗ſior, alij ſuccoſior

Quod, alij qua.

Implen dus, alij Implen⸗da.

Mul⸗tis, alij multos.

Minas, alij Mi⸗nos.

Animę alij ani⸗mi.

Siue in ſeſe abſ⸗trahat auras, a⸗lij ne'ue in ſe diſ⸗trahat aura.

Aures, alij au⸗ras.

Cano⸗ro,alij ſonoro.

ideſt ventos tenues:plenius.Etiam qua,ſupp.parte.hæc.ſ.terra,aut Æthna;ſurgit.i.erigitur vertice rigendo,ventus,ſup.infeſtus,iſtinc.i.ab vna parte,atq; obnoxius hinc.i.ab alia parte: intus.i.intrinſecus:cogitat admittere vndiq; diuerſas auras:& concordia.ſ.ventorum admiſſorum addit vires:quia ad hoc cõcordantes,vt ignem & ſaxa expellant, fortiores ſunt, quàm ſi ſinguli ſint,ſiue nubes:& Auſter nubilus agant.ſ.auras introrſus:ſeu,ſup.auræ & venti flexere fortè caput,vt ſponte intrent: & feruntur præcipites tergo.i.per tergum:vna.ſ.aura:delecta.i.de multis lecta,& conflata:premit aures torrentes.i.inundantes:ſono fugato.i.expulſo:& denſat.i.denſe verberat corpora pulſata.Nam veluti buccina.i.tuba;ſonitura diu Tritone.i.deo marino, marino,qui concha canere dicitur:canoro.i.frequenter canenti,vnde æmulus interemit Miſenum:ſpiritus collectus & victus.i.coactus mouere: pellit opes aquæ.i.ꝓcellas agit:& emugit.i.quaſi mugiens emittit: voces longas.i.diu duraturas:& veluti cortina.i.ſecretior pars templi,aut antri Apollinis,vnde oracula prodibant, canit carmine irriguo: exiſtens numeroſa modis imparibus:& arte regentis.i.dirigentis:quæ ars impellens animam.i.flatum tenuem: ſubremigat.i.percutit,more remigantium,vndam:haud.i.non aliter: aura ſubmota.i.propulſata:pugnat.i.obſtrepit:torrentibus,per torrẽtes:in anguſto.i.arcto incluſa:& Æthna commurmurat magnum.i.magnopere:nomen,pro aduerbio.

Credendum etiam ventorum exiſtere cauſſas,
Sub terris ſimiles harum,quas cernimus extra,
Vt condenſa crement inter ſe corpora,turba
Eliſa in vacuum fugiant,& proxima ſecum
Nomina tota trahant,tutaq; in ſede reſiſtant.
Quòd ſi fortè mihi quædam diſcordia tecum eſt,
Principiis quòd ab his credas conſurgere ventos,
Non dubium rupes aliquas,penitusq; cauernas
Prouehere ingenti ſonitu,caſuq; propinquas
Diffugere,impelliq; animas,hinc cernere ventos,
Aut humore etiam nebulas effundere largo,
Aut campis,agriſq; ſolent,quos obruit amnis.
Vallibus exoriens caligat nubilus aer.
Flumina parua ferunt auras,vis proxima vento eſt.
Eminus aſpirat fortis,& verberat humor.
Atq; hoc in vacuos ſi tanta potentia rerum eſt,
Hoc plura efficiant:introcluſiſq; neceſſe eſt:
His agitur cauſſis extra,penitusq; coactis
Exagitat ventos,pugnant in faucibus ante
Pugnantes ſuffocant,intus vt vnda profundo,
Terq;,quaterq; exuſta graues vbi perbibit Euros
Ingeminat fluctus,& primos vltimus vrget.
Haud ſæcus aſtrictus certamine tangitur ictu
Spiritus,inuoluenſq; ſuo ſibi pondere vires,
Denſa per ardentes exercent corpora neruos,
Et quacunq; iter eſt properat,tranſitq; morantem
Donec confluuio reuolutus & æſtibus amnis
Exilit,atq; furens tota vomit igneus Æthna.
Quòd ſi fortè putas iiſdem decurrere ventos
Faucibus,atq; iiſdem pulſos remeare,notandas
Res oculis locus ipſe dabit,cogetq; negare.
Quanuis cœruleo ſiccus ſic frigeat æther,
Purpureoq; rubens ſurgat iubar aureus oſtro.
Illinc obſcura ſemper caligine nubes,
Pigraq; de fuſo circũnſtrepat humida vultu,
Proſpectat ſublimis opus,vaſtoſq; receſſus
Non illam videt Æthna,nec vllo intercipit æſtu,
Obſequitur quacunq; iubet leuis aura,reditq;.
Placantes etiam cœleſtia numina thure
Summo cerne iugo,vel qua liberrimus Æthna
Improſpectus hiat tantarum ſemina rerum.
Si nihil irritet flammas,ſtupetq; profundum.

DOMITIVS.

¶Nomina tota.] Quia non poſſunt intelligi, qui venti ſint,& exeant. ¶Animasvẽtos humore.] Pluuiis quæ ex ventis creantur. ¶Oblinis.] Circũnlauat. ¶Vis.] Potentia:quia aura eſt leuior vento. ¶Vacuos.] Ventos. ¶Suffocant] Claudunt iter. ¶Neruos.] Vires ignium ardentes confluuio:fluctuum copia. ¶Receſſus.] Remotionem terrarũ. ¶Hiat.] Aperit. ¶Irritet.] Commoueat.

ASCENSIVS.

¶Credendum eſt etiã.] Variis ambagibus,& verborũ inuolucris rem ꝓſequitur, adfectans verborum apparatu,rem in miraculum trahere:vnde dicit credendum etiam cauſſas ventorum exiſtere ſub terris:ſimiles harum.ſ.cauſſarum (bene genitiuo vtitur,quia ſubſtãtiã reſpicit:vt nõ eſt ſimilis tui in diis domine)quas cernimus extra.ſ.terram;aut extrinſecus:vt crement.i.comburant inter ſe corpora condenſa:& fugiant in vacuum i.aerem:turba eliſa.i.euicta & expulſa,& proxima trahant ſecum tota nomina.i.confundant nomina ventorum:quia non poteſt intelligi,qui venti ſint & exeant: & reſiſtãt in ſede tuta.i.extra turbã poſita:quòd ſi quædam diſcordia eſt mihi tecum, ô lector,ſupp.quòd.i.quia credas ventos conſurgere ab his principiis:non dubium,ſup.eſt aliquas rupes,& cauernas:prouehere i.porrò vehere,& ducere vẽtos,ſupp.cum ingenti ſonitu:& animas.i.ventos:diffugere & impelli ꝓpinquas: caſu.i.ad caſum:datiuus antiquus:& non dubium eſt, vẽtos cernere hinc.i.ex hoc diffugio & ĩpulſu:aut,ſup.animæ,& auræ:ſolẽt etiam effundere nebulas:largo humore.i.habentes largũ humorem admiſtum,aut campis & agris.i.per campos & agros,quos.ſ.campos & agros: amnis obruit.i. irrigat,& aer nubilus exoriẽs: vallibus.i.exhalatus ex conualle:caligat.i. obtenebrat. Parua flumina:ferunt.i.adferunt auras:vis.i. potentia proxima eſt vento:& aſpirat eminus. i.de longe fortis.ſ.auras:& humor.ſ.productus:verberat.ſ. obſtãtia: atq; hoc,ſup.fit:in vacuos.ſ. ventos,aeri expoſitos:cuius regionem, vulgus vacuam putat:ſed ſi tanta potẽtia rerum eſt.ſ.vẽtis externis,neceſſe eſt vt introcluſi efficiant plura: hoc.ſ.iam dicto: vel hoc.i.tanto plura. Æthna agitur his cauſſis extra.i.exterioribus:& coactis penitus.i.interioribus:& exagitat.i.expellit:vẽtos.i. venti.ſ.exacti: pugnãt.i.obſtãt, aut certatim erumpunt:pugnantes.ſ.in faucibus.ſ.antri Æthnei:ante.ſ.quàm exeant:& pugnantes ſuffocãt.i.claudunt iter:vt.i.ſicut:vnda.i.inundatio exuſta:terq; quaterq;.i.frequẽter:aut ad perfectum:vbi.i.poſtquàm: perbibit.i.abſumpſit:Euros i.ventos illos:graues. i.vehemẽtes:ingeminat.i.multiplicat fluctus:& vltimus.ſ.fluctus:vrget.i. premit primos:haud ſæcus.i. non aliter ſpiritus.i.ventus: aſtrictus.i.oppreſſus: certamine tangitur ictu.ſ.ab aliis illato:inuoluens ſibi vires ſuo pondere.i. mole ſua.Corpora denſa exercẽt.ſ.ſe per neruos ardentes.i.per vires flagrantes:& ſpiritus ꝓperat, & tranſit morãtem.ſ.alium ventum: quacunq;.ſ. parte: aut via,aut ratione eſt iter: donec amnis.i.inũdatio ventorum:reuolutus cum fluuio.i.abundantia fluuiorũ, & æſtibus exilit.i.extra ſalit:atq; ipſe furens vomit,tota Æthna.ſ. ignes,exiſtens igneꝰ.Quòd ſi tu putas fortè ventos decurrere iiſdem faucibus,atq; ventos pulſos remeare iiſdem.ſ.faucibus: ipſe locus dabit res notandas oculis:& coget negare.ſ.quod prius putabas:quanuis æther ſiccus frigeat:ſic cœruleo.i. marino colore: & quãuis iubar aureꝰ (Plautus etiam iubarem, genere maſculino dixit:ſed & gutturem & papauerem) ſurgat.i. oriatur rubens:oſtro i.colore purpureo:& quanuis nubes nigra circũnſtrepat illinc ſemp caligine obſcura:& ipſa humida circũnſtrepat vultu defuſo:ipſe tamen ſublimis proſpectat opus,& receſſus vaſtos.i.remotionem terrarum valde amplam:Æthna non videt.ſ.nubem:nec intercipit vllo æſtu: obſequitur.i. inſeruit obſequendo: quacunq; leuis aura iubet,& redit.Cerne etiam placantes numina cœleſtia thure: ſummo iugo.i.in altiſſimo loco: vel qua.ſ.parte liberrimꝰ improſpectus

Credendũ etiã, alij Credẽdũ eſt etiam.

Reſiſtant,alij reſiſtũt.

Vis, alij vix.

Exagitat, alij Exagitant.

Suffocant, intus: alij ſuffocat & intus.

Reuolutus & æſtibꝰ, alij reuolutis æſtibus.

ſpectus:hiat.i.aperit:ſemina tantarum rerum;ſi nihil irritet.i. commoueat flammas,& ſtupeat profundum.

DOMITIUS.

¶Arcu.]Curuitate.¶Rumpunt.] Erũpũt.¶Nephas.] Opinionem nephandam ex animo. ¶Egeſtas.] Miſeria. ¶Præſto.] Paratæ ſunt flammæ.¶Teneros.] Paruos ignes.¶Tuto]Sine fractione.¶Exundat.]Diffunditur.¶Vernacula.]Vulgaris,& familiaris:& vt dixero, materna. ¶Bitumen.] Genus Cretæ,quod ſi quando accenditur,extingui non poteſt:& de natura ſulphuris eſt.

ASCENSIUS.

¶Huic igitur credis torrẽs &c.] Ordo eſt.Igitur tu credis huic,vt ſpiritus ille torrens,qui vorat rupes & terram,& qui fulminat ignes. cur exit vires.ſ.domitas,& flexit habenas exiſtens præceps:præſertim ipſa corpora decliuia ſuo pondere,nũquam diripiant ſuo pondere.i.per ſuum põdus:& abſolueret vario arcu.i.curuitate,quòd, niſi fallor, ſpecies adeſt ruinis:& tãtus impetus transfugit:ictus attentos oculorum:nec leuitas, ſup.trãsfugit tantos.ſ.ictus: igiť aura ferit,& mouet vbi manus ſparſa liquore ventilat ignes ſacros:tamen.i.nihilominus, verberat ore:& noſtra corpora pulſata incurſant:adeo.i.intantũ cauſſa tenuis repellit vim,& nõ ſorbet cinerem, vel ſtipulã leuem:& non ſorbet gramina arida,& humor (ſi vera eſt lectio,licentioſus eſt verſus:nam hũmor,primã producit.) tenuis non exit eiſdem plantis,& fumus ſublimis.i.in ſublime volans,ſurgit ab aris odoratis.i.odoribus:hoc eſt, rebus odoriferis perfuſis:tanta.i.tam magna quies eſt illi:& pax (alij fax,legunt) rapti eſt innoxia:ſiue agitur peregrinis potentis,pro potentiis: ſiue propriis:animæ.i.venti:coniurant cauſſas.i. cum cauſſis:ille impet⁹ ignis,& harena ſubuertit atras partes montis:& ſaxa vaſta trepidantia concurſu fragoris: rumpunt.i. irrumpũt ſimul flammas ardentes:ac fulmina (alij legunt, flumina.) haud.i.nõ aliter quàm quũ fulmina iacuere ſubAuſtro: prono.i.inclinato ad propellandum:aut quum ſyluę fremunt:Aquilone, vento Septentrionali: & ipſæ ſyluæ implicitę:nodo.ſ.ex mutuo occurſu,dum ſe inuicem flagellant:dant brachia.i. flagella,& ramalia:nodo.i.in nodum:hæc incendia.i. inundationes ſyluarum,more aquarum bullientium:concuſſarum,ſerpunt ramis iunctis. Nec mendacia ſtolidi vulgi decipiant te:dicentis ſ.ſinus Æthnæ, ceſſare.ſ.ab incen-

Huic igitur credis torrens,vt ſpiritus ille
Qui rupes,terramq́ vorat,qui fulminat ignes,
Cur exit vires,& præceps flexit habenas.
Præſertim ipſa ſuo decliuia pondere nunquam
Corpora deripiant,varioq́ abſoluere arcu.
Quòd niſi fallor,adeſt ſpecies,tantusq́ ruinis
Impetus attentos oculorum transfugit ictus:
Nec leuitas tantos igitur ferit arua,mouetq́
Sparſa liquore manus,ſacros vbi ventilat ignes.
Verberat ore tamen,pulſataq́ corpora noſtra
Incurſant:adeo tenuis vim cauſſa repellit.
Non cinerem,ſtipulam've leuem,non arida ſorbet
Gramina,non tenuis plantis humor exit eiſdem:
Surgit adoratis ſublimis fumus ab aris.
Tanta quies illi eſt,& pax innoxia rapti,
Siue peregrinis agitur,propriisq́ potentis
Coniurant animæ cauſſis:ille impetus ignis,
Et montis partes atras ſubuertit harena.
Vaſtaq́ concurſu trepidantia ſaxa fragoris,
Ardentesq́ ſimul flammas,ac fulmina rumpunt.
Haud aliter,quàm quum prono iacuere ſub Auſtro,
Aut Aquilone fremunt ſyluæ,dant brachia nodo
Implicitæ,hæc ſerpunt iunctis incendia ramis:
Nec te decipiant ſtolidi mendacia vulgi,
Exhauſtos ceſſare ſinus,dare tempora rurſus,
Vt rapiant vires,repetantq́ in prælia victi:
Pelle nephas animo,mendacemq́ exue famam:
Non eſt diuinis tam ſordida rebus egeſtas:
Nec paruo mendicat opes,nec congregat auras.
Præſto ſunt operæ ventorum,examina ſemper,
Cauſſa latet,quærunt pariter,coguntq́ morari.
Sæpe premit fauces,magnis exhauſta ruinis
Congeries,clauditq́ vias luctamine ab vno,
Et ſciſſo veluti tecto ſub pondere præſto eſt.
Haud ſecus,ac teneros quum ſicco frigida monti
Deſudat,tutoq́ licet diſcedere montes:
Poſt vbi continuere morem,velocius vrgent:
Pellunt oppoſitas moles,ac vincula rumpunt.
Quidquid in obliquum eſt,frangunt,iter acrior ictu
Impetus exoritur,magnis operata rapinis
Flamma micat,latosq́ ruens exundat in agros:
Si ceſſant à rure,ferunt ſpectacula venti,
Nunc ſuperant quæcunq́ regunt incendia ſyluæ,
Quæ flammis alimenta vocent,quid nutriat Æthna
Incendi poterunt illis vernacula cauſſis
Materia,oppoſitumq́ igni genus vtile terrent,
Vritur aſſidue calidus,nunc ſulphuris humor,
Nunc ſpiſſus crebro præbetur vimine ſuccus.
Pingue bitumen adeſt,& quidquid cominus atras
Irritat flammas,illius corporis Æthna eſt.

incendio,& emiſſione flammarum : exhauſtos.i.materia ignis euacuatos:& tempora dare.i.concedere rurſus,vt capiant vires:& ipſi victi.i.effœti & elanguẽtes, repetant. ſ. vires in prælia. Pelle nephas.i.nephandam opinionem animo,& exue famam mẽdacem:quia non eſt tam ſordida egeſtas, vt ſ.viciſſitudine,& intercapedine temporis,opus ſit reb⁹ diuinis. i. à deo inſtitutis. Nec mẽdicat.ſ.deus,aut natura:opes.i.facilitates,& auxilia:& (vt dicunt) eleemoſynas paruo.i.à paruo, vtpote à re caduca:nec congregat auras,quibus .ſ. poſtea ad incendium vtatur:operę i.operationes ventorũ ſunt: præſto.i.paratæ,quaſi præſtantes ad iuſſa obeunda:& quærunt ſemper pariter examina.i. eruptiones agminatim,more apũm factas:& cogunt morari.i. immorari:pariter.i.ad libitum, nũc pariter erumpunt,nunc pariter immorantur:ſed quare id faciant cauſſa latet:cõgeries.ſ.ſaxorum:& alterius materiæ exhauſta.ſ.ab igne,magnis ruinis premit ſæpe fauces:& claudit vias ab vno.i.vniformi luctamine:& eſt p̄ſto.i.parata,ſupponere.ſ.ſubeũdo,veluti tecto ſciſſo.i.cooperimẽto interrupto:haud.i.non: ſæcus i.aliter:ac cum frigida.ſ.cõgeries,deſudat monte ſicco teneros.ſ.ignes,hoc eſt paruos:& quum licet montes diſcedere tuto.i.ſine interruptione. Poſt.i.poſtmodum: vbi.ſ.ignes,& flammæ continuere moram vrgent velocius:pellunt moles oppoſitas,ac rumpunt vincula,& frãgunt quidquid eſt in oppoſitum, iter,impetus acrior,exoriť ictu.i.ex ipſo impulſu:flamma operata.i.exercita magnis rapinis micat & ruens exundat in latos agros:ſi venti ceſſant à rure, ferũt ſpectacula.i.res inſpectatione dignas,nunc ſuperant incendia quæcunq́ ſyluæ regunt,quæ vocent flammis alimẽta:& quid Æthna nutriat:poterunt incendi illis cauſſis materia vernacula.i.familiaris,& mr̃na, & genus vtile oppoſitum,igni terrent.ſ.incendium: & tamen vriť aſſidue:& ita nũc humor ſulphuris calid⁹ præbetur,nunc ſuccus.i. nutrimentum:ſpiſſus.i. denſum: crebro vimine.i.virgulto tenui:præbetur.ſ.incendio,& bitumen genus Cretę,& terræ tenacis de natura ſulphuris:vnde diciť,pingue adeſt i.præſto eſt,& quidquid irritat.i.prouocat:cominus.i. de prope: flammas atras.i. fumoſas & obſcuras,Æthna eſt illius.i.illiuſmodi corporis,vt.ſ.talem materiã præbeat.

Deripiant, varioq́: ſũt qui legẽdum cenſeant, diripiat, validoq́.

Paruo, alij, paruas, legunt.

Sicco, alij ſuccum.

Deſudat, alij Deſidiã.

Morẽ, alij moram.

Rure, alij iure.

Oppoſitumq́, alij appoſitumq́.

DOMITIVS.

Molaris.] Lapidis. Incendi.] Pro incendij. Quęras ferro.] Percutias ſaxum ferro, ſubitò emittit ignem. Aciem.] Splendorẽ, quaſi dicat, nihil eſt ſplendidius. Stipatur.] Circundatur. Vias.] Venas ipſius lapidis: miranda, quòd emittat ignem. Coloris.] Quia ipſe lapis eſt niger, quaſi combuſtus ab igne.

ASCENSIVS.

Atq; hanc, &c.] Proſequitur intentum. Ordo eſt. Atq;, ſup. iubet diſcurrere hãc materiam: penitus. i. omnino: fontes & aquæ infectæ. ſ. graui odore ex ſulphure, erumpunt ſub ipſa radice. Pars iacet manifeſta oculis: ipſa rubet, & eſt dura: ac. i. ſicuti lapis: & incendia feruẽt in ſucco. i. alimẽto humido, & pingui. Quinetiam quædam ſaxa ſunt vario vimine. i. quæ habent quaſi vimẽ ad incendium aptum: quæ, ſup. liquant. i. diffluunt, toto monte: cuſtodia flammæ vera & tenax. i. ꝑpetua eſt data illis. ſed quippe. i. certe: maxima. ſ. cuſtodia: illi⁹ incendi, pro incendij: lapidis molaris. i. quaſi molaris: vĩdicat. i. defendit: ſic Æthnã: quem. ſ. molarem ſitu teneas fortè manu: & cernas robore. i. in globo, aut corpore eius: tu putes nec poſſe. i. quòd nec poſſet ſeruare ignem, nec ſpargere ignem, quum tamen vtrunq; faciat: ſed ſimul ac. i. ſtatim: poſtquàm tu quęras. i. inquiras: ferro, hoc eſt percutias ſaxum ipſum: Calybe reſpondet. ſ. votis tuis: & calor. ſ. ignitus: ſcintillat. i. per ſcintillas exilit: tu potes hinc. i. poſtquàm ſcintillauerit: circundare. ſ. lapidem flãmis: adhibendo, videlicet ſtupã, atq; arida circùm nutrimenta: & extorquere animos. i. ſpirit⁹ ignitos: atq; exue. i. diſſolue: robur ipſum fundetur citius ferro: nam natura eſt illi mobilis (alij leguut nobilis) & metuens mali. i. nociui, & incõmodi: vbi. i. quando:

Atq; hanc materiam penitus diſcurrere, fontes
Infectæ erumpunt, & aquæ radice ſub ipſa,
Pars oculis manifeſta iacet, rubet ipſaq; dura eſt,
Ac lapis, in pingui feruent incendia ſucco.
Quinetiam vario quædam ſint vimine, ſaxa
Toto monte liquant, illis cuſtodia flammæ
Vera, tenaxq; data eſt, ſed maxima quippe molaris
Illius incendi lapidis, ſic vindicat Æthnam.
Quem ſi fortè manu teneas, & robore cernas,
Nec ſeruare putes ignem, nec ſpargere poſſe,
Sed ſimul ac ferro quæras, reſpondet, & ictu
Scintillat calor, hunc multis circũdare flammis,
Et potes extorquere animos, atq; exue robur,
Fundetur ferro citius, nam mobilis illi,
Et metuens natura mali eſt, vbi cogitur igni.
Sed ſimul atq; hauſit flammas, non tutior hauſti
Vlla domus ſeruans aciem, duramq; tenaci
Septa fides tutum eſt illi, patientia victo.
Vix vnquàm redit in vires, atq; euomit ignem.
Totus enim denſo ſtipatur robore, tarda
Per tenues admiſſa vias incendia nutrit,
Cunctanterq; eadem, & pigre accepta remittit.
Nec tamen hoc vno quòd montis plurima pars eſt,
Vincit, & incendi cauſſam tenet, illa profecto
Miranda eſt lapidum viuax, animoſaq; virtus.
Cætera materies quæcunq; eſt fertilis igni,
Vt ſemel accenſa eſt, moritur, nec reſtat in illa,
Quod repetas tantùm cinis, & ſine ſemine terra eſt.
Hic ſemel, atq; iterum patiens, ac mille perhauſtus
Ignibus inſtaurat vires, nec deſinit ante,
Quàm leuis excocto defecit robore pumex,
In cinerem, putreſq; iacet delapſus harenas.
Cerne locis etiam ſimiles arſiſſe cauernas.
Illic materiæ naſcentis copia maior,
Sed genus hoc lapidis certiſſima ſigna coloris,
Quòd nullas adiunxit opes, & languit ignis.
Dicitur inſidiis flagrans Ænaria quondam,
Nunc extincta ſuper tectiſq;, Neapolin inter
Et Cumas locus: at multis iam frigidus annis,
Quanuis in æternum pingueſcat ab vbere ſulphur
In mercem legitur, tanto eſt fœcundior Æthna
Inſula, cui nomen facies dedit ipſa rotunda.
Sulphur enim ſolum, nec obeſa cacumine terra eſt,
Et lapis accretus retegendis ignibus aptus.
Sed raro fumat, qui vix ſuccenditur, ardet.
In breue, mortales flammas, quod copia nutrit.
Inſula durata eſt Vulcani nomine ſacra.
Pars tamen incendi maior refrixit, & alto
Iactatas recipit claſſes, portuq; tuetur.
Quæ reſtat minor eſt, & diues ab vbere terra eſt,
Sed non Æthneis vires, quæ conferat illis;

quando: cogitur igni. i. per ignem diſſolui: ſed ſimul atq;. i. immediate: poſtquàm hauſit flammas. i. incenſum eſt: nõ vlla domus eſt tutior ſeruans aciem. i. ſplẽdorem: hauſti. ſ. ignis: duram. i. tenacem & perdurantem. Fides eſt illi tenaci. i. dum tenax eſt: ſepta. i. circũdata: tutum i. tute: & patientia eſt illi victo. i. dum vincitur ab igne: quia vix reddit vnquàm in vires. i. vix reparat, aut recuperat, aut inſtaurat vnquàm vires, atq; euomit ignem: ſtipatur enim. i. circundatur totus denſo robore: & nititur tarda incendia admiſſa: per tenues vias. i. venas lapidis: & remittit eadem. ſ. incendia: accepta cunctãter. i. lente, ac cum mora: &, pro id eſt: tarde: nec tamẽ vicit hoc vno. i. hac vna ratione: quòd eſt plurima pars montis: & quòd tenet cauſſam incendi, pro incendij. Profecto illa viuax & animoſa virtus, lapidum, ꝙ. ſ. flãmam emittant: eſt mirãda. Cætera materies quæcunq; eſt fertilis igni. i. poteſt ꝓducere ignẽ: vt. i. poſtquàm, eſt ſemel incenſa: ipſa moritur. i. extinguitur & cõſumitur: nec reſtat in illa quod repetes. i. repetere poſſis: & eſt tantùm cinis & terra: ſine ſemine. i. vigore alterius producẽdi. Sed, ſup. hic lapis: patiens. ſ. ardorem: ſemel, atq; iterum i. frequenter, ac perhauſtus mille ignibus: inſtaurat. i. reparat vires: nec deſinit antequàm pumex leuis, defecit robore excocto. i. abſumpto per coctionẽ: & antequàm iacet delapſus in cineres, & putres harenas. Cerne etiã ſimiles cauernas arſiſſe locis. ſ. aliis: maior. i. aliquantulum magna copia materiæ naſcentis eſt illic. ſ. in aliis locis: ſed genus hoc lapidis, dat, ſup. certiſſima ſigna coloris. ſ. nigri, quaſi ſit exuſtus ab igne: quòd. i. qa ignis: nullas. i. non vllas, nõ adiũxit vllas opes. i. nutrimẽta ad incendiũ: & languit. i. ſubinde extinctus fuit.

DOMITIVS

Ænaria. Dicitur inſidiis flagrãtia Ænaria quõdam.] Inſula in ſinu Puteolano: quam Ply. dicit à ſtatione nauiũ Æneæ fuiſſe denominatã, quia etiã ibi ſunt incẽdia. eſt enim locus inter Neapolin & Cumas, vbi olim erat incendium, dedit nomẽ Æthnæ: nã ἄιθνω. i. comburo. Effrixit.] Frigida facta eſt. Alto.] Mari. Preſſo canali.] Stricta via. Nota.] Ideſt ſignum. Peſtem.] Conſumptionem. Ieiunus.] Auidus.

ASCENSIVS.

Dicitur inſidiis.] Recitat alia loca quæ incendio, ſed non perpetuò flagrauerũt, educẽs Ænariam: de qua, qa Calderinus ſatis diſſerit, ordo eſt. Ænaria inſula dicitur flagrans, ſup. fuiſſe: quondã inſidiis. ſ. immiſſo igne per inſidias: nunc dicitur extincta ſuper tectis. i. ſuperficiebus. Et, ſupp. eſt locus inter Cumas & Neapolim: at. i. ſed: frigidus iam multis annis, quãuis ſulphur: pingueſcat. i. pingue creſcat: illic æternum. i. æterne: ab vbere. ſ. materno. i. quanuis non deſit ei loco copia ſulphuris, vnde videtur incẽdium poſſe continuari: quod, ſup. ſulphur: legitur. i. colligitur illic: in mercẽ. i. ad mercimonium faciendum: Æthna, inſula eſt tanto fœcundior, ꝙ ſ. Ænaria: quia perpetuũ eſt Æthnæ incendiũ: cui. ſ. Æthnæ, ipſa facies rotũda dedit nomen; quia quum ſit exuſta in

ſta in rotundum, ab incendio Æthna vocatur: æthno enim eſt incēdo. Enim, pro quia, ſulphur ſolum nō eſt, ſupp. illic: nec terra obeſa.i. circūeſa: & abſumpta cacumine.i.in ſummitate: & lapis accretus.i.qui accreuit, exiſtens aptus ignib. retegēdis: ſed fumat raro qui vix ſuccenditur.i.etiam parum incenditur: &, ſup. ardet: ꝙ i.quia, copia nutrit flammas mortales in breue.i.ad breue.ſ.tempus, inſula durata ſ.perpetua exuſtione eſt ſacra, nomine.i.ſub nuncupatione Vulcani: quia Vulcanus dicitur illic habere antrum. Tamen maior pars incendi, pro incendij: refrixit i.frigida facta eſt: & recipit claſſes iactatas, alto.ſ.mari: & tuetur.i.protegit eas portu. Pars, ſup. quæ reſtat, eſt minor: & terra diues ab vbere.i.fœcunditate: ſed non, ſup. talis: quæ cōferat.i.comparet: vires.ſ.ſuas: illis Æthneis.ſ.viribus: atq; hæc ipſa.ſ.pars, fuiſſet iam quondam.i. olim iam extincta: ni.i.niſi humor generet furtim callibus.i.viis, aut venis ſecretis: materiam & ſuam ſyluā.i.fomētum incendij (vnde quia ꝓ eodem ſumit materiam, & ſyluam patet. ſyluā ab hyle deductam.) & ageret vētos huc illuc canali preſſo.i.ſtricta via, & anguſto meatu, & paſceret ignes: ſed res ipſa eſt melius nota.i.ſignum ſui: & ſpectata occurrit veris ſignis: nec tentat fallere peſtem.i.incendiū, aut conſumptionem. Nam efflat lapides candētes.i.ſemiuſtos, & quaſi in cinerē verſos, circùm latera, & in imis radicibus Æthnæ: & ſaxa diſiecta intereunt venis.i.eunt inter venas, aut moriuntur & abſumuntur in venis: vt poſſis credere manifeſto.i.manifeſte, lapidem molarē eſſe cauſam ardendi.i.incendij: aut cur ardeat, cuius.ſ.lapidis, defectus.i.fragmenta ignis, ieiunus i.auidus & famelicus, colligit ille.ſ.ignis, vbi.i.poſtquàm, collegit.ſ.ex fragmentis illis, flammas.i.vim incendij, iacit.i.proiicit, ſup. eas, & accendit ſimul materiam ictu.i.eiiciendo eam: & cogit ſecum liqueſcere: quia dum materia liquefacta deficit, ignis quoq; extinguitur.

Atq; hæc ipſa tamen, iam quondam extincta fuiſſet,
Ni furtim generet ſecretis callibus humor
Materiam, ſyluamq; ſuam, præſſoq; canali
Huc illuc ageret ventos: & poſceret ignes.
Sed melius res nota ipſa eſt, ſpectataq; veris
Occurrit ſignis, nec tentat fallere peſtem.
Nam circà latera, atq; imis radicibus Æthnæ
Candentes efflant lapides, diſiectaq; ſaxa
Intereunt venis, manifeſto vt credere poſſis
Pabula: & ardendi cauſſam lapidem eſſe molarem.
Cuius defectus ieiunus colligit ignis.
Ille vbi collegit flammas, iacit & ſimul ictu,
Materiam accendit, cogitq; liqueſcere ſecum.

DOMITIVS.

¶ Sobaris.] Sobaros, vehemens dicitur. Vnde ſobaris, vehemētibus ignibus. ¶ Amiſſis opibus] Succo. ¶ Mitis.] Quia deſcendit in ſimilitudinem fluminis. ¶ Moles.] Reparatio. ¶ Quòd ſi fortè cauis cūctatus vaſibus hæſit.] Nunc vaſis, dicimus. Alij ſinibus, legunt: nam sīnum, prima longa, ſignificat vas. Vergil. in Buco. Sīnum lactis, & hæc tibi liba priapæ quot annis. ¶ Meſſis flammea.] Copia flāmarum. ¶ Robore.] Duritia. ¶ Examen.] Multitudo ſaxorum.

ASCENSIVS.

¶ Haud equidem.] Præſtat in inſtituto pluribus verbis, pauca explicans, vt à Maroniana phraſi, multum frigere, dum de Æthna ſcribit, agnoſcas: ſed quia inſtituimus ordinem ꝓſequamur. Equidem.i.certe (vel hoc vocabulum mōſtrat nō eſſe Vergilianum opus. ſemper enim equidem, primæ perſonæ accommodat, authore Seruio, vt ſit, ego quidem.) haud.i. non mirum, factu, ſupp. eſt, id quod cernimus extra.i.exterius, ſi opus lenitur.i.mitigatur, & remittitur, aut intermittitur: reſtat & vritur magis, illic.ſ. vbi leniebatur & ſaxum ſollicitat magis incendia vicina: & præmittit certa pignora.i.authoramenta, aut coroboramenta, flammæ venturæ. Nam ſimul atq; mouet, ſupp. ſe, curis.i.anxietate deficiendi, & minutus.i. imminutus diffugit turbā: trahit extemplo.i.illicò: ſolum.i.fundum, aut terram ſolidam: & trahit icta.i.percuſſa: ramis.i.ignibus lateralibus: & demōſtrat ſub terra graue murmur, & ignes, ſup. graues: tum.i.tunc: ſpeculaberis.i.videbis, ſup. quēlibet pauidum fugere: & decedere rebus ſacris.i.timendis, quaſi execrabilibus: aut diis conſecratis: & ſpeculaberis omnia parere colli tuto.ſ.ab acceſſu, quia nemo accedit collem.i. verticem Æthnæ ſic incenſum. Nam ſubitò efferuent incēdia onerosa.i.moleſta: raptis i.correptis.ſ.his qui non aufugerint: & molles accenſæ ſubeunt.i.ſubſequuntur, & ruinæ truncæ.i. abtruncatæ & abruptæ. Et harenæ voluūt examina.i.copias flammarum: atra & ſonant.i.ſimul ſonitum edunt: nec mons recipit.i. capere, & continere poteſt flammas: quia, ſupp. defeſſus hinc.i.poſtmodum anhelat, atq;.i.ſimul ac: hoſtis.ſ.ignis aperit ſe, ſpiritus decreſcit illic: haud.i.nō aliter quàm quū acies iacet: ꝓna.i.proſtrata: campis deuicta trophæo læto.ſ. victori campis dicit, & ſub.i. ante ipſa caſtra: quaſi inclinata ad caſtra: nam dicere potuiſſet, caſtriſq; ſub ipſis. Tum i.deinde: ſiquis lapidum.i.ſi quis lapis: pertabuit.i.mollificatus emarcuit, igni ſummo, aſperior ſobaris.i.vehementibus ignibus: & quædam fax eſt ſordida.i. immunda (ſic Calderinus legit: ferè tamen textus habent, ſopita, non ſobaris: vt ſit, & quædam fax ſopita & ſordida eſt.) qualem cernes diſcedere.i. abſtrahi: ferro purgato.i.poſtq̃ ferrū purgatum eſt: verum.i.ſed: vbi i.poſtq̃, congeries exiluit, paulatim ſublata ſaxis caducis, tunc ſurgunt è vertice anguſto: ſic veluti lapis torretur in fornace: dum.ſ. calx efficitur, & omnis humor exuitur penitus venis, & pumex.i.lapis talis, læuis i.planus, & ſine pondere, quia opibus amiſſis.i. ſucco deperdito & abſumpto ſubit altius: ille liquor.ſ.pinguis, excutitur magis & incipit magis

Haud equidem mirum factu, quod cernimus extra:
Si lenitur opus, reſtat magis, vritur illic:
Sollicitatq; magis vicina incendia ſaxum:
Certaq; venturæ præmittit pignora flammæ,
Nam ſimul atq; mouet curis, turbamq; minutus
Diffugit, extemploq; ſolum trahit, ictaq; ramis,
Et graue ſub terra murmur demonſtrat, & ignes,
Tum pauidum fugere, & ſacris decedere rebus
Parere, & tuto ſpeculaberis omnia colli,
Nam ſubito efferuent oneroſa incendia raptis
Accenſæ ſubeunt molles, truncæq; ruinæ,
Et voluunt, atq; atra ſonant examina harenæ.
Nec recipit flammas, mons hinc defeſſus anhelat,
Atq; aperit ſe hoſtis, decreſcit ſpiritus illic.
Haud aliter, quàm quum læto deuicta trophæo
Prona iacet campis acies, & caſtra ſub ipſa.
Tum ſiquis lapidum ſummo pertabuit igni
Aſperior ſobaris, & quædam ſordida fax eſt:
Qualem purgato cernes diſcedere ferro.
Verum vbi paulatim exiluit ſublata caduci,
Congeries ſaxi anguſto è vertice ſurgunt.
Sic veluti in fornace lapis torretur, & omnis
Exuitur penitus venis: ſubit altius humor
Amiſſis opibus, læuis ſine pondere pumex,
Excutitur liquor ille magis ſeruare, magiſq;
Fluminis in ſpeciem mitis procedere tandem
Incipit: & primis dimittit collibus vndas.
Ille paulatim bis ſena in milia pergunt
Quippe nihil reuocat, curtis nihil ignibus obſtat,
Nulla tenet fruſtra moles: ſimul omnia purgans,
Nunc ſyluas, rupeſq; vorat, hæc tela, ſolumq;
Ipſa adiurat opes, faciléſq; ſibi induit annos.
Quòd ſi fortè cauis cunctatus vaſibus hæſit
Vtpote inæquales voluens, perpaſcitur agros:

cipit magis ſeruare, ſup. ſe. Et incipit tandem procedere magis mitis, quia in morem fluminis: & dimittit vndas.ſ.liquoris, ſupp. in primis collibus, illæ .ſ. vndæ, pergunt paulatim in biſſena.i.duodecim milia.ſ.paſſuũ: quippe.i.vtpote, quas, aut quia certe nihil reuocat: nil obſtat ignibus curtis.i.correptis: nulla moles i.reparatio, aut moderatio, tenet fruſtra.i.conatur tenere & hæc vnda ignis: purgãs ſimul omnia, vorat nũc ſyluas & rupes : & vorat hæc tela.i.ſaxa: & ſolum.i. terram: & ipſa adiurat.i.adiurando aſciſcit: opes.i.auxilia & copias: & induit ſibi annos faciles.ſ.ad durationem. Quòd ſi fortè cunctatus hæſit vaſibus (alij ſinibus, legunt: nam vaſa, vaſorum, dicimus: verũ olim dicebatur, vaſum, vaſi: quo Cato apud A. Gellium vtitur: & ita poſſet pluraliter vtrunq; dici vaſibus, à nominatiuo ſingulari, vas: & vaſis, à vaſum : ſicut euentus, & euenta legimus. Poſſet etiam vaſis legi: vt ſit ſpondaicꝰ verſus).i.ſaxis cauis, vtpote qui voluens inęquales agros perpaſcitur, ſupp. eos : & qui ingeminat fluctus: & increpat.i.crepitum facit: vndis ſtantibus.i. ſtagnis: ſicut quum mare lapidum.i.marmorum, aut abũdantia illorum ſaxorũ: cernitur curuo æſtu.i.inundatione lapidum. Ac agit primum tenuis ſinus, progrediens, ac ſuccernens.i. occulte cernens vlteriores diffunditur late: flumina conſiſtũt ripis, ac durant, ſupp.ſe, frigore.i.congelant, & ignes, ac meſſis flammea.i.copia flammarum: coeunt.i.congregantur paulatim : tunc prima facies exuitur : & vt quæq; rigeſcit.i. rigida fit: moles effumat .i. per fumũ diſſoluitur, atq; tractat, ipſo pondere voluitur præceps, ſupp.cum ſtrepitu ingenti, atq; ſonanti: & quum inflexa eſt ſolido.i.ab integro: diſſipat.i.in ventos diffundit ictus pulſantes. Et quia diſcluſa eſt robore.i.duritia candenti fulget: & examen i.multitudo ſaxorum ex antris: more apium, ex aluearijs eductarum : efflatorum examen, dico, per appoſitionem: ſaxa ardentia plagis, ideſt vulneribus, hoc eſt ambuſtionibus : micat, ſcintillat: procul eſſe fide, procul eſſe ruentes ignes, cadunt incolumi feruore, verum ſi fumant quondam, vt impetus traiecerit ripas amnis, vix quiſquàm dimouerit illas.ſ.ripas : iunctis.i. adherentibus: fixo.i.firmo & ſtabili: moles iacet ſæpe obruta vigenos dies.

DOMITIVS.

¶Venas.] In quibus regnat ignis. ¶Pignore.] Promiſſione.

Ingeminat fluctus, & ſtantibus increpat vndis.
Sicut quum curuo rapidum mare cernitur æſtu.
Ac primum tenuis ſinus agit vlteriores,
Progrediens late diffunditur, & ſuccernens
Flumina conſiſtunt ripis, ac frigore durant,
Paulatimq; ignes coeunt, ac flammea meſſis
Exuitur facies tunc prima, vt quæq; rigeſcit
Effumat moles, atq; ipſo pondere tracta
Voluitur ingenti ſtrepitu, præcepsq; ſonanti
Quum ſolido inflexa eſt, pulſantes diſſipat ictus,
Et quia diſcluſa eſt, candenti robore fulget.
Et micat examen plagis ardentia ſaxa.
Scintillat procul eſſe fide, procul eſſe ruentes.
Incolumi feruore cadunt, verum impetus ignes.
Si fumant quondam vt ripas traiecerit amnis,
Vix iunctis quiſquàm fixo dimouerit illas.
Vigenos perſæpe dies, iacet obruta moles.
Sed fruſtra certis diſponere ſingula cauſſis
Tentamus, ſi firma manet tibi fabula mendax,
Materiam've aliam credas furere igne fauillam
Plurima proprietate ſimul concreſcere, ſicq;
Commixtum vento flagrare bitumine ſulphur.
Nam poſt exuſtam Cretam quoq; robore fundit:
Et figulos huic eſſe fidem, dein frigoris vſu
Duritiem reuocare ſuam, & conſtringere venas.
Sed ſignum commune leue eſt, atq; irrita cauſſa,
Quæ trepidat, verum vbi certo pignore conſtat.
Nam velut argute naturæ eſt æreus ignis
Condomitus conſtat, eademq; & robore ſaluo
Vltra quàm poſſis æris cognoſcere portam:
Haud aliter lapis ille tenet, ſeu fortè madentes
Effluit in flammas, ſeu ſit ſecurus ab illis,
Conſeruatq; notas, nec vultu perdidit ignes.
Quinetiam extremam multis color ipſe reſoluit,
Non odor, aut ætas putris, magis ille, magiſq;
Vna operis facies, eadem perq; omnia terra eſt.
Nec tamen inficior lapides ardeſcere certos.
Interius furere accenſos. hæc propria virtus.
Quin ipſis quædam Siculi cognomina ſaxis
Impoſuere fricas, etiam ipſo nomine ſignant
Fuſilium eſſe notas, nunquam tamen illa liqueſcunt.
Quanuis materies foueat ſuccoſior intus,
Nec penitus venæ fuerit commiſſa molari.
Quòd ſiquis lapidis miratur fuſile robur,
Cogitet obſcuri veriſſima dicta libelli,
Et dicet vero nihil inſuperabile gigni:
Omnia quæ rarum naturæ ſemina iacta.
Sed nimium hæc mirum denſiſſima corpora ſæpe
Et ſolido vicina, tamen compeſcimus igni,
Non animos æris flammis ſuccumbere cernis?
Lentitiem plumbi non exuit? ipſaq; ferri

¶Portam.] Apertionem. ¶Cõſeruat no.] Splẽdorem ſuum. ¶Fricas.] .i. frigidas : phrico, ſignificat frigeo. ¶Solido.] Quaſi dura. ¶Animos.] Vires ipſius ferri. ¶Lentitiem.] Debilitatem. ¶Aurea.] Splendida propter ignem. ¶Obnoxia.] Quia etiam illa ſunt ſplendida. ¶Patenti cœlo] In aere. ¶Sęuum hoſtem.] Ignem.

Phrico.

ASCENSIVS.

¶Sed fruſtra, &c.] Si (inquit) firmiter credis id qđ fabula aſſerit, fruſtra tentamus diſponere ſingula certis .i. veris, & non fictitiis cauſſis: non quòd lectoris, fides quidquàm faciat ad cauſſam rei: ſed quòd fruſtra ſcripſeris, quæ nemo ſit crediturus, quia oportet diſcentem credere: ſed vt cætera quoq; pateant. Ordo eſt. Sed nos tentamus fruſtra diſponere cuncta certis cauſſis: ſi fabula mendax manet tibi firma .i. firmiter tibi perſuaſum eſt, quod fabula aſſerit: ve, pro vel: ſi tu credas aliã materiam, ſupp. eſſe incendio : & fauillam .i. tenuem flammã furere igne: & plurima concreſcere ſimul proprietate: & ſi credas ſulphur commixtum bitumine.i.terra pingui & ſulphurea: flagrare.i.ardere vento. Nam fundit quoq; robore.i. duritia ſua , poſt Cretam exutã i.poſtquàm bitumen exuit: & figulos eſſe fidem .i.præbere approbationem huic rei: dehinc ſi credas reuocare ſuam duritiem.i.robur, vſu frigoris.ſ.condenſantis, & conſtringere venas .ſ. in quibus ignis regnat : ſed ſignum commune eſt leue.i. inane: atq; cauſſa eſt irrita: quæ trepidat .i. vacillat , & periclitatur: vbi verum conſtat certo pignore ,i. approbatione. Nam velut ignis æreus.i. in maſſa ærea, aut ferrea candenti: cõdomitus, ideſt victus, & non exedat: eſt naturæ argutæ.i.ſubtilis aut ſtridulæ, & eadem, ſcilicet natura conſtat: &, ideſt etiam, robur ſaluo, vltrà ꝙ poſſis cognoſcere : portam, ideſt apertionem æris. haud i.non aliter, ille lapis tenet, ſeu effluit fortè in venas madentes: ſeu ſit ſecurus ab illis: & conſeruat notas, ideſt ſplendorem ſuum: nec perdidit ignes vultu. Quinetiã ipſe color reſoluit multis extremam , ſcilicet naturam , non odor , aut ætas putris magis ille, ſcilicet color, magiſq;, ſcilicet reſoluit: vna facies eſt operis: & eadem terra eſt per omnia. Nec tamen inficior , ideſt non inficias eo, hoc eſt non nego tamen certos lapides ardeſcere, & furere accẽſos interius: hæc eſt illis, ſupple propria virtus. Quin.i.quinetiam: Siculi, ideſt populi Sicilienſes, impoſuere ipſis ſaxis quædam co-

Materies prædura,tamen ſubuertitur igni,
Spiſſaq́ʒ ſuſpenſis fornacibus aurea ſaxa
Exudant pretium,quædam fortaſſe profundo,
Incomperta iacent,ſimiliq́ʒ obnoxia ſorte.
Nec locus ingenio eſt:oculi te iudice vincent.
Nam lapis ille riget perculſus,& ignibus obſtat,
Si paruis torrere velis,cœloq́ʒ patenti
Candentem,preſſumq́ʒ,agedum fornace coerce.
Nec ſufferre poteſt,nec ſæuum durat in hoſtem.
Vincitur,& ſoluit vires,captusq́ʒ liqueſcit.

dam cognomina:& ſignant etiam fricas .i. frigidas petras: ipſo nomine, ideſt ipſa appellatione:& ſignant notas eſſe fuſilium, ſcilicet ſaxorum : tamen illa, ſcilicet quæ fuſilia dicuntur, nunq̃ liqueſcunt:quanuis materies ſuccoſior foueat.ſ.ignes: intus.i.intrinſecus:nec furit commiſſa penitus,venæ molari.i.molaris lapidis, quòd ſi quis miratur robur fuſilæ lapidis,cogitet veriſſima dicta:libelli obſcuri,ſcilicet ab obſcuro authore editi: & dicet nihil gigni inſuperabile, verò omnia ſemina quæ rarum,ideſt raro contingunt iacta,ſupp.eſſe:natura.i.per naturam,aut à natura:ſed nimium mirum,ſupple eſt, quòd nos tamen compeſcimus ſæpe igni corpora denſiſſima,& vicina ſolido.i.quaſi dura & ſolida.Nón,ideſt nónne,cernis animos æris ſuccumbere flammis,ideſt æs mitigari flammas.q.d.frequentiſſime.Nón,ideſt nonne,exuit,ſcilicet flamma:lentitiem,ideſt molliciem & debilitatem plumbi:& ipſa materies ferri quanuis,ſupple prædura ſit,tamen ſubuertitur,ſcilicet à duritie,hoc eſt mulcetur igni:& ſaxa aurea, ideſt dilucida propter ignem:ſpiſſa, ideſt denſa & ſolida:exundant,ideſt dulciter emittunt pretium, fornacibus ſuſpẽſis,ſcilicet in vertice Æthnæ:quædam iacent ſorte incomperta, ideſt abſtruſa:ꝓfundo, ideſt in imo fundo:& obnoxia, ideſt deuincta ſimili ſorte:quia etiã illa ſunt ſplẽdida: nec locus eſt ingenio, ideſt ſcrutationi mentis:oculi vincent,ideſt quod volunt, probabunt te iudice,ideſt potius adherebis rei viſæ,quàm rationi quam mente concipias. Nã ille lapis perculſus,riget,ideſt inuenitur durus, & obſtat ignibus : ſi tu velis torrere, ſcilicet ipſum : paruis,ſcilicet ignibus: quia à magnis ſuperatus inceditur.Agedum,adhortandi aduerbium:coerce,ſupp.ipſum lapidem:cãdentem cœlo,ideſt aere patẽti,& preſſum fornace ipſe:nec potes ſufferre,ſcilicet vim ignis:nec durat:in,ideſt contra:hoſtem ſæuum,ideſt ignem vehementẽ:& ita vincitur,& ſoluit,ideſt relaxat vires : & captus, ſcilicet ab igne:liqueſcit,ideſt reſoluitur in cinerem.

DOMITIVS.

Quæ maiora putas autem tormenta moueri
Poſſe manu?quæ tanta putas incendia noſtris
Suſtentare opibus?tantis fornacibus Æthna
Vritur,& ſacro nunquam non fertilis igne.
Sed non qui noſtro ſeruet moderatior vſu,
Sed cœlo propior,vel quali Iuppiter ipſe
Armatus flamma eſt,his viribus additus ingens
Spiritus aſtrictis eliſis faucibus,vt quum
Fabriles operas rudibus contendere maſſis
Feſtinant,ignes quatiunt,folleſq́ʒ trementes
Exanimant,preſſoſq́ʒ inſtigant agmine ventos.
Hæc operis fama eſt,ſic nobilis vritur Æthna.
Terra foraminibus vires trahit,vrget in arctum
Spiritus,incedit viuus per maxima ſaxa:
Magnificas laudes,operoſaq́ʒ viſere templa
Diuitiis hominum,aut ſacra memorare vetuſta
Traduce materia terris per proxima fatis
Currimus,atque auidi veteris mendacia famæ
Eruimus,cunctaſq́ʒ libet percurrere gentes,
Nunc iuuat Ogygiis circũdata mœnia Thebis
Cernere quod fratres,ille impiger,ille Canorus
Condere felices aliena intorſerit æuo,
Inuitata piis hunc carmine ſaxa,lyraq́ʒ
Nunc gemina ex vno fumantia ſaxa vapore
Miramur,ſeptemq́ʒ duces,captumq́ʒ profundo
Detinet Eurotas illic & ſparſa Lycurgi,
Et ſacer in bellum numerus ſua turba recenti.
Nunc hic Cecropiæ variis ſpectantur Athenæ
Carminibus,gaudentq́ʒ ſui victrice Minerua,
Excidit hic reduci quondam tibi perfide Theſeũ
Candida ſollicito præmittere vela parenti.
Tu quoq́ʒ Athenarum carmen tam nobile ſydus
Erigone ſedes veſtra Amphiona canoris
Euocat in ſyluis,& tu ſoror hoſpita tectis
Acciperis,ſolis Tereùs ferus exulat agris.

¶Vſu.]Non eſt talis ignis, quo vtimur nos pro vſu:ſed quali vtitur Iuppiter in fabricãdis fulminibus.¶Folles.]Inſtrumẽta quib. ignis creatur.¶Inſtigant.]Sollicitant.¶Fratres.] Zœtũ & Amphionẽ:non enim Etheoclem & Pollinicem,hoc loco intelligere debem⁹.¶Ille impiger.]Videlicet Zœtus. ¶Ille Canorus.] Amphion Eurotas, fluuius eſt Theſſaliæ,iuxta quẽ Apollo pauit armenta Admeti. ¶Raptum profundo.] Amphiaraum. ¶Lycurgi ſparſa.]Genua. Lycurgus, rex Thraciæ, qui genu ſibi abſcidit,dum Bacchi ſacra contemneret.¶Victrici.]Quia vicit Neptunum,in imponẽdo nomine Athenis. Orta enim fuit cõtentio inter Neptunum & Mineruã,de imponendo nomine : contractumq́ʒ vt nomen imponeret,qui ſignum vtilius oſtẽderet,percuſſa terra,Neptunus effudit equum, animal bello aptum.Minerua verò, oleam arborem pacis : ſed pax,bello ꝓſtat:ideo Athena,victrix habita,nomẽ impoſuit. ¶Theſeũ]Notat patrem Theſei, Ægea præcipitaſſe ſe in fluctus: nomenq́ʒ mari dediſſe : dum Theſea redeuntem,à Minotauro interfecto expectaret,cui mãdarat, vt ſi victor eſſet, vela nauium alba ferrentur: ſi victus, nigra. verum oblitis nautis,mutare vela,nigra relata ſunt. Sicq́ʒ credens filiũ à Minotauro abſumptum, excidit in mare.Perfide,inquit: propter Ariadnen, ab ipſo Theſeo derelictam in littore.¶Sydus.]Tãgit fabulam Icari, qui quum agricolæ merum potaſſent, Illi ebrij venenum potaſſe exiſtimãtes eũ peremerunt:canis verò qui eum comitarat, rediit ad Erigonem ſororem,ſiue(vt alij dicunt)filiam;quæ quum minime redeuntem Icarum videret,ſibi fidiſſimum, & omnia loca perquiſiſſet, ab oraculo habuit in alieno elemento, quæritaret ſic in aere, perquiſiuit ſacris adhibitis,quę oſcilla vocitant: de quibus Vergi.in Georgi.Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.¶Athenarũ.]Quia Icarus Athenïẽ.fuit.¶Amphiona.]Iouis filius,ex Anthiopa cantu, & cythara adeo eruditus,vt eo pulſante,lapides ſe componerent in ædificium: ſicq́ʒ Thebana mœnia ſcribũtur fuiſſe constructa. Hora.in arte poetica,Dictus & Amphion,Thebanę conditor arcis,Saxa mouere ſono teſtudinis, & præce blanda Ducere quò vellet. ¶Soror.] Philomelam dicit acceptam, à Progne ſorore, dum à Tereo fuiſſet violata. ¶Hoſpita tectis.] Hoſpita autem tecti, dicit: quia in parietibus nidificãt hirundines.¶Fer⁹ Tereùs] Vt Pupa.¶Hectora.] Hector enim (vt tradit Dares Phrygius)paruæ ſtaturę fuit.¶Magni ducis.] Achillis, qui ſepultus fuit in Sigæo promontorio:ad quem tumulum,quũ veniſſet Alexander magnus,O fortunatæ(inquit)tu iuuenis, qui tuæ virtutis Homerum habuiſti præconem. ¶Impiger]Ita enĩ ex natura Achilles erat:vnde Hor. Scriptor honoratum ſi fortè reponis Achillem,Impiger,iracundus,inexorabilis,acer.¶Victus vltor.] Paridem dicit: qui vltor fuit Hectoris, in interficiendo Achille, ſagitta ab Apolline directa:& ipſe tamen à Pyrrho victus fuit,atq́ʒ interẽptus.¶Graię.] Athenas dicit.¶Tabellas] Leges Solonis Paphiæ Veneris,quam Apelles depinxit Athenis. ¶Dioclyde nati.]Ex filia Dioclei, qui fuit filius Orſilochi : vt eſt apud Homerum. Dioclei inde appellantur omnes,poſtea qui

Athena. Theſe⁹. Icarus. Hector. Achillis ſepulchrum. Alexandri magni vbũ. Dioclei.

ea quia diuinam gloriā habēt. ¶ Minacem.] Xerxem, qui combuſſit Athenas hominibus vacuas.

Miramur Troiæ cineres, & flebile victis
Pergamon, extinctosq; ſuos Phrygas, Hectora paruū.
Conſpicimus magni tumulum ducis, hic & Achilles
Impiger, & victus magni iacet Hectoris vltor.
Quinetiam Graiæ fixas timuere tabellas,
Signaq; nunc Paphiæ rorantes parte capillos
Sub truce nunc parui ludentes Dioclide nati,
Nunc triſtes circà ſubiecta altaria ceruæ,
Velatusq; pater, nunc gloria viua minoris.
Quinetiam illa manus operum, turbæq; Minaces,

ASCENSIVS.

¶ Quæ maiora putas autē tormenta moueri.] Trahit vt incœperat omnia in admirationem: docetq; ſe quoq; aliis de rebus, ac fabulamētis, poſſe ſcribere, quum notas habeat plurimas, quas tangit hiſtorias. Ordo eſt. Autem, pro ſed: quę maiora tormenta putas poſſe moueri manu .i. artificio & miniſterio manuum: quàm, ſcilicet moueantur: ab incendio & occulta vi Æthnę? q.d. nulla, quæ tanta incendia putas ſuſtētari .ſ. poſſe, noſtris .i. humanis: opibus .i. facultatibus, aut potētiis? quaſi dicat etiam nulla. Nam Æthna vritur: tantis fornacibus, & nunquam eſt non fertilis .i. & ſemper eſt fertilis, igne ſacro .ſ. Ioui: qui inde fulmina habet, aut verendo nobis: ſed non tali, ſupp. qui feruet, moderatior .i. temperatior noſtro vſu: ſed qui, ſup. feruet: propior cœlo .i. igni elementari: vel quali flamma Iuppiter ipſe, eſt armatus .i. in fulmen conflata. Ingens ſpiritus eſt additus his viribus, & hoc faucibus .ſ. fornacis: aut crateræ aſtrictis .i. anguſtis: eliſis .i. attritis, aut abſumptis: vt quū, ideſt quando, ſcilicet fabri: feſtinant contendere .i. certatim exercere: operas fabriles .i. exercitia fabrorū: maſſis rudibus .i. laminis informibus, hoc eſt nondum formatis: ipſi quatiūt, ideſt commouent ignes: & examinant .i. euacuant: anima, ideſt folles trementes: & inſtigant agmine .i. agminatim expellūt, ventos præſſos .ſ. in follibus. Hęc .ſ. dicta eſt, fama operis .ſ. incendij Æthnei: Æthna nobilis .i. multum nota per tale incendium vritur: ſic terra trahit vias foraminibus .i. per foramina, hoc eſt poros. Spiritus .i. vis ventorum, ac ignium: vrget in arcum .i. fornicem & curuaturam: & incedit .i. diffunditur: viuus .i. actiuus & agilis per maxima ſaxa. Poſſemus, ſupp. dicere magnificas laudes hominum: & templa operoſa .i. operoſe elaborata diuitiis hominū, aut memorare ſaxa vetuſta .i. antiqua edificia: ſed currimus materia traduce .i. nos traducente: terris .i. in terris: per proxima fatis .i. rebus fato pereuntibus: atq; nos auidi eruimus .i. euellimus, ex animo ſectoris mendacia veteris famę .i. opinionis de incendio Æthnæ, quæ erat mendax & erronea: & libet percurrere cunctas gentes .i. omnes hiſtorias inſignes diuerſarum gentium. Iuuat .i. delectat nos: nunc .i. aliquando: cernere mœnia circundata Thebis Ogygiis .i. ab Ogyge conditis: & iuuat cernere quod fratres, ſupp. fecere: ille impiger .i. acer venator Zœtus: ille .ſ. Amphion: Canorus .i. muſicus, lyra canere ſolitus: fœlices condere .i. ad condenda aliena .ſ. opera: quia dicitur Amphion Thebanæ conditor arcis, ſaxa mouere ſono teſtudinis, &c. vnde ipſe interſerit æuo .i. facit memoriam perdurare: ſaxa inuitata, piis carmine, & lyra: & miramur nunc gemina ſaxa fumantia ex vno vapore: videtur de Etheocle & Polinice loqui, qui dum viuerent in mortali odioſe, quanuis fratres eſſent proſequebātur: quapropter quum ſimul occiſi, vno rogo imponerentur, dicuntur eorum corpora adhuc odiū retinuiſſe, nec ſimul cremari voluiſſe: vnde diſſiluiſſe dicuntur, atq; ita gemina ſaxa fumantia .i. vrnæ, aut ſarcophagi: orta ex vno vapore .i. rogo vaporoſo: & miramur ſeptem duces .ſ. Thebarum: & raptum .i. abſorptum: profundo .ſ. hiatu, hoc eſt Amphiaraum vatem: vt Statius in Thebaide docet. Eurotas .ſ. fluuius Theſſaliæ: detinet .ſ. nos admiratione ſui: & ſparſa .ſ. genua: Lycurgi, ſcilicet regis Thraciæ, qui dum vites amputare vellet, genua incidit, atq; diſperſa dereliquit: & numerus ſacer .i. deuotꝰ in bellum, hoc eſt omniū q bello abſumpti ſunt: ſi legat̃ in bellū, poſſet de Belidis & Belidibus intelligi: appoſitorie, turba ſua .i. propria & debita, recēti, ſcilicet bello, aut cędi multa ſupplere & intelligi oportet, quia omnia obſcura & inuerſa ſunt: Æthnæ Cecropiæ .i. à Cecrope rege fundatæ, ſpectantur nunc hic .i. in alia parte, variiſq; carminibus: & gaudent ſua Minerua victrice .ſ. Neptuni: quia rem vtiliorem producendo meruit ciuitati nomen dare. Nā ab Athena (ſic enim Pallas, ſeu Minerua, Græce dicitur.) Dictæ ſunt Athenæ. O Theſeù perfide, ſcilicet in patrem, ac Ariadnen: excidit, hoc eſt extra memoriam cecidit: tibi reduci .i. reuertenti, hoc eſt oblitus es: hic .ſ. apud Athenas, præmittere patri .ſ. Ægeo: ſollicito .ſ. de tua ſalute: vela candida .ſ. in ſignum incolumitatis tuæ: nam quum nigra videns te extinctum, putaret ſe præcipitem, in mare dedit: tu quoq; ô Erigone, filia Icari, ſydus, ideſt conuerſa in ſydus: quia in virginem es, ſup. tam nobile carmen Athenarum: veſtra .ſ. tua, & canis tui ſedes: euocat Amphiona in ſyluis Canoris .i. fecit vt Amphion de vobis ſcriberet in ſyluis Canoris: & tu ſoror, ſcilicet Progne in hyrundinem verſa: acciperis tectis .i. intra tecta domorum: hoſpita .i. hoſpitio: Thereùs, ſcilicet rex, pater eius effectus. vt Pupa, aut Epops: exulata à regia ſua, agris ſolis .i. deſertis. Nos miramur cineres Troiæ, ſcilicet exuſtæ, & Pergamon, ideſt Ilion: flebile victis .ſ. Troianis: ſed non victoribus Græcis: dicitur autem & hæc Pergamos, ſicut hæc Ilios, ab Horatio verum hoc loco, neutrum poſuit: & miramur ſuos, pro eius: Phrygas .i. Phrygios, Troiæ habitatores extinctos: & Hectora (vt more ſuo, ſi Vergilius eſt author, aut Vergiliano: ſi alius ducem ab exercitu ſeparet) & conſpicimus paruum tumultum magni ducis .ſ. Hectoris, vt Calde. declarat (Idem tamen de Alexandro magno, Tydeo, & aliis multis dici poteſt: ſed non erant Troiæ, vt Hector) Achilles impiger .i. pernix & velocibus plantis præditus: vt Homerus, & Statius atteſtantur: iacet etiam hic .ſ. apud Troiam: in Retheo littore: & vltor magni Hectoris .ſ. Paris, qui Achillem interemit (vnde Æneidos 6. Phœbe graues Troiæ ſemper miſeratę labores Dardana qui Paridis direxti tela, manuſq; Corpus in Æacide.) iacet hic victus, ſcilicet à Pyrrho. Quinetiam Graiæ, ſcilicet Athenæ, timuere tabellas fixas, ſcilicet leges Solonis continentes: & timuere nunc ſigna, appoſitorie, capillos Paphiæ .ſ. Veneris, ab Apelle depictæ: rorantes, ideſt madidos: arte, ideſt artificioſe addito humore. Nati Dioclide, ideſt Dioclei filia (vt dicit Calderinus) ludunt nunc ſub cruce, ſcilicet futura: quia Diocleus Chretona & Orſilochum genuit: quos (vt Homerus ait) præſtantiſſimos viros, magnanimus Æneas, vnius horæ momento interemit coràm ipſo Agamemnone: nunc, ideſt poſt modū, ſupple ſunt, ſeruæ triſtes, quæ pro inferis occiduntur, ſupp. ſunt nunc, circà altaria ſubiecta (Alij legunt, Colchide: vt de Medeę natis intelligas, alij ceruę, vt de cerua pro Iphigenia oblata accipias. alij aliud, ſed omnia tam inuerſa, atq; obſcura ſunt, vt difficile verum exitum inuenias.) & pater, ſcilicet Diocleus, velatus, ſupple eſt, pullis veſtibus in ſignum mœroris: & gloria minoris, ſcilicet natorum, eſt nunc viua: quia Διωκλέος, dicitur Iouis gloria, quam meruerūt fortiter moriendo. Quinetiā, ſup. cernuntur, illa manus .i. multitudo operum: & illæ, ſup. turbæ: Minaces .ſ. Xerxis, quę Athenienſibus terrorem incuſſerūt: & quum illi in muris ligneis, ſpem ſuam ſitam intelligētes, nauibus aufugiſſent, vrbem combuſſerunt: bene autem dicuntur, turbæ: quia tantus erat exercitus, vt dinumerari non poſſit.

Hæc viſenda puta terræ dubiusq;, mariſq;,
Artificis naturæ ingens opus aſpice, nulla
Quum tanta humanis Phœbus ſpectacula cernet,
Præcipuæq; vigil feruens quum Syrius ardens
Inſequitur, miranda tamen ſua fabula montem,
Nec minus ille pio quàm ſors nobilis ignis:
Nam quando ruptis excanduit Æthna cauernis,
Et velut euerſis penitus fornacibus ignes,
Et vecta in longum rapidis feruoribus vnda
Haud aliter ſæuo quam cum Ioue fulgurat æther,

DOMITIVS.

¶ Viſenda.] Et lōge magis debes eſtimare, quòd miracula Æthnę tāto magis ſunt viſenda. ¶ Excanduit.] Extra candorem & ardorē exarſit. ¶ Sæuo Ioue.] Fulmina mittente. ¶ Euaſerat.] Ille qui iuerat ad videndum Æthnam, quæ eſt vrbs in ipſo mōte, & exuſta fuit. ¶ Paſcunt.] Deuorant. ¶ Amphiōn.] Frater Zœtus. ¶ Pios] Ideſt dum illi vadunt ad adripiendos patres, ab incendio flammę, non illis nocēt: ſed cædunt ignes. ¶ Ditis.] Plutonis. ¶ Piorum.] Iuerunt ad loca beatorum.

ASCENSIVS.

¶ Hæc viſenda.] Per figuratam iuſſionem, quę vim prohibēdi habet, monet author non admiranda eſſe talium rerum figmenta, relictis miraculis naturæ: vnde reuocat nos ad conſyderationem Æthnæ, atq; oppidi in ea incendio deleti: quum fabula de Amphione & Zœto, qui quum Thebani ſint mirum: vnde hęc fabula nata, niſi de aliis loquatur. Sed ordo eſt. Tu dubius terræ & maris .i. neſcius rerum, quæ in terra, aut mari à natura fiunt: puta .i. exi

Et nitidum obſcura cœlum caligine torquet.
Ardebant aruis ſegetes,& millia culta
Iugera cum dominis ſyluæ,colleſq; virentes,
Vix dum caſtra putant hoſtem mouiſſe tremebant,
Et iam finitimæ portas euaſerat vrbis.
Tum verò vt cuiq; eſt animus,vireſq; rapinæ
Tutari conantur opes,gemit ille ſub auro:
Colligit ille arma,& ſtulta ceruice reponit:
Defectum raptis illum ſua carmina tardant:
Hic velox nimium properat ſub pondere pauper,
Et quod cuiq; fuit chari fugit ipſe ſub illo,
Sed non incolumis,dominum ſua præda ſequuta eſt.
Cunctantes vorat ignis,& vndiq; torret auaros:
Conſequitur fugiſſe ratos,& præmia captis
Increpat:ac nullis parſura incendia paſcunt,
Vel ſolis parſura deis:nanq; optima proles
Amphion,fraterq; pari ſub munere fortes,
Quum iam vicinis ſtreperent incendia tectis
Accipiunt,pigrumq; patrem,matremq; ſenilem,
Eheu defeſſos,poſuiſſent limine membra:
Parcite auara manus dicens attollere prædas
Illis diuitiæ ſolæ,materq;,paterq;
Hanc rapies prædam,mediumq; exire per ignem
Ipſo dante fidem properato maxima rerum,
Et merito pietas homini tutiſſima virtus:
Erubuere pios iuuenes attingere flammæ.
Et quacunq; ferunt illi veſtigia,cedunt.
Felix illa dies,lux illa innoxia terræ,
Dextra ſæua tenent,leuaq; incendia feruent,
Ille per obliquos ſinus,fraterq; triumphans,
Tutus vterq; pio ſub pondera ſufficit illa,
Et circà geminos auidus ſibi temperat igneis.
Incolumes abeunt tandem,& ſua numina ſecum
Salua ferunt,illos mirantur carmina vatum.
Illeq; ſe poſuit claro ſub nomine Ditis.
Nec ſanctos iuuenes attingunt ſordida fata,
Sed iure his ceſſere domus,& iura piorum.

ta.i.exiſtima,hæc.ſ. ſupradicta;viſenda.i.digna quæ viſantur, & contemplentur. q.d.id factum non decere. vnde addit, Aſpice ingens opus naturæ artificis.i.effectricis Phœbus,quum, ſup. eſt feruens, exiſtens præcipue vigil.i.diutiſſime ſuper Orizontem noſtrum,apparens: quia tunc vigilare, & nocte dormire, à vulgo putatur:& quum Syrius.i.ſtella vicina caniculæ, eſt ardēs i.quando eſt in ſolſtitio æſtiuali:& lōgiſſimi ſunt dies: & ita longiſſimū facit,quantum ad nos circuitum: nulla cernet tanta ſpectacula, ſupp.in rebus humanis: vt, ſup. ſunt in rebus naturalibus, vt in perpetuo incēdio Æthnæ. Tamen mōtem,ſua fabula miranda inſequitur, ideſt conſequitur,hoc eſt de monte Æthna,& eius vrbis, quæ in ea fuit incendio : eſt miranda fabula.Nec ille,ſcilicet mons,eſt minus nobilis,pio, ideſt pietate, quàm ſorte ignis. Nam quando Æthna,ſcilicet mons,aut potius vrbs in ea ſita:excāduit i.exarſit: cauernis ruptis.i. apertis foraminibus cauernarum per eruptionē ignis: & ignes,ſup. excanduerūt, velut fornacibus penitꝰ euerſis : & vnda.ſ.flammarum, vecta,ſup.eſt,in longum feruoribus, ideſt à feruoribus rapidis:haud,ideſt non aliter,quàm quum æther fulgurat: Ioue exiſtente ſæuo, ideſt irato, aut ſuccenſo : & quum torquet cœlum nitidum, ſcilicet prius caligine obſcura . Segetes ardebant, ſup.in aruis: & millia iugera culta ardebāt cum dominis,ſcilicet cultoribus:ſyluę & colles virentes, dum vix putant hoſtem.ſ.ignem mouiſſe caſtra.i.proceſſiſſe: tremebant.ſ.præ timore: & iā, ſcilicet hoſtis ignis : aut (vt Calderinus vult:is qui iuerat ad vidēdam Æthnam vrbem,in mōte.)euaſerat iam portas vrbis finitimæ, ideſt proximæ, & in confinio ſitæ.Tum verò, ideſt & tunc maxime, aut ad verum conantur,ſcilicet omnes tutari opes;rapinæ,ideſt quas ex incendio rapere poterant(graphice autem deſcribit,populi trepidationem incenſa vrbe.) vt,ideſt ſecundùm quod animus eſt,& vires,ſup.ſunt cuiq;:ille, ideſt vnus fugientium gemit ſub auro, quod aſportare conatur: ille colligit arma.i.vtenſilia ſua, aut arma bellica: & reponit ſtulta ceruice,quia ſtulte ſumuntur arma contra ignem: illum defectum,ideſt deficientem:raptis.i.rapinis: tardant ſua carmina.i.ſola carmina ſua,aſportare molitur;hic.i.alius pauper,ꝓperat nimium velox ſub pondere,parum , aut nihil aſportans: & ſub illo chari.i.ſub illa re chara, quòd fuit cuiq;, fugit ipſe: ſed præda non eſt ſequuta incolumis.i.illæſa ſuum dominum, quia ignis vorat cunctantes.i.immorantes,& torret auaros vndiq;,& intus,& foris:conſequitur,ſ.ignis:ratos.i.arbitrātes: fugiſſe.i.iam euaſiſſe:& increpat.i.improperat: captis præmia.ſ. auaritiæ:hoc eſt exuſtionem,ac incendia parſura:nullis paſcūt i.deuorant.ſ.omnes,& omnia parſura,dicit nullis, vel parſura ſolis deis: nanq; optima proles.ſ.Amphion,& frater.ſ.Zœtus: fortes ſub pari munere.i. officio pietatis, quum iam incendia ſtreperent tectis vicinis,aſpiciūt patrem pigrum,ſcilicet ſenio, & matrem ſenilem.Eheu,condolentis vox,aut expreſſiua doloris filiorum;defeſſos,i.defatigatos,ita vt nō amplius poſſent ꝓgredi:

ꝓgredi : qui,ſup.poſuiſſent membra in primo limine : quia aufugere non potuiſſent (quia verò Amphioni Thebano,&fratri Iuppiter, dicitur pater: & quia hic de Æthna loquitur, oportet de alio Amphione Æthneo videlicet intelligere) poſuiſſent,dico,membra,niſi,ſup. fuiſſet vox,dicens, O auara manus.i. multitudo auarorum, parcite attollere.ſ. in humeros,prædas.ſ.quæ vos opprimant diuitiæ,ſup.ſunt illis.ſ.Amphioni, & fratri: ſole mater,& pater;tu quiſquis es rapies,hanc.i.conſimilem:prædam.ſ.patrem& matrem,& properato exire per medium ignem : ipſo.ſ. igne:dante fidem.i.fiduciā. Pietas , eſt merito homini maxima rerum & tutiſſima virtus : flammæ.ſ.incendij: erubuere.i.veritæ ſunt,attingere pios iuuenes : & cadūt quacūq; illi ferunt veſtigia, ſcilicet ſua.Illa dies, fuit felix:& illa lux , fuit innoxia terræ : quia licet exuſſit vrbem,dedit documētum pietatis colendæ:quod pro dāno repoſitum,vult incendia ſæua:tenēt.i.occupant:dextera,ſcilicet loca:aut dexteteras partes,aut ſi legiť,dextra.i.in dextra: & feruent leua.i.in ſiniſtra parte.Ille,ſcilicet Amphion cum fratre, triumphans per ſinus obliquos.i. per diffugia incurua (Prius etiam ſīnus, prima longa poſuit,dicens,Ac primum tenuis ſīnus agit vlteriores.quia tamē ſĭnus, niſi capiatur pro vaſe,priorem corripere ſolet:quidam legunt,ſignis : ſed difficilis eſt compoſitio.)vterq;tutus ſub pio pondere.i.onere patris & matris:ſufficit.i.ſuſtinet:illa.ſ.incendia: & ignis auidus temperat ſibi , circà geminos.ſ.fratres:& ita ipſi abeunt tandem incolumes: & ferunt ſecum ſua numina ſ.parentes & deos cum parentibus:ſalua.i.illeſa ab incendio:carmina vatum mirantur.i.in admirationē trahunt : illos.ſ.fratres geminos:& ille.ſ.Amphion, poſuit ſe ſub claro nomine,aut numine: Ditis .i. Plutonis , ideſt clarus ad inferos tandem deſcendit:nec fata ſordida.i.mors obſcura,& ignobile lætum:attingunt iuuenes ſanctos propter pietatem, quia perpetuo illuſtres erunt in memoria,ac ore hominum:ſed domus.i.manſiones:& iura piorum.i.quę debentur piis in Elyſiis campis:ceſſere.i.conceſſa & attributa ſunt:iure.i.merito:his.ſ.dictis fratribus piis.Et hæc in Æthnam.

ÆTHNÆ P. VERGILII
MARONIS, SIVE
CORNELII
SEVERI,
FINIS.

P. VERGILII MARONIS CYRIS AD MESSALAM.

ET ſi me vario iactatum laudis amore,
Irritaq́ꝫ expertū fallacis præmia vulgi,
Cecropius ſuaues expirans hortulus au
ras
Florentes viridis ſophiæ complectitur
vmbras.
Num mea quæret eo dignum ſibi quærere carmen?
Longe aliud ſtudiumq́ꝫ, aliosq́ꝫ accincta labores
Altius ad magni ſuſpendit ſydera mundi:
Et placitum multis auſa eſt aſcendere collem.
Non tamen abſiſtam cœptum detexere munus,
In quo iure meas vtinam requieſcere muſas,
Et leuiter blandum liceat deponere morem.
Quòd ſi mirificum proferre valent genus omnes
Mirificum ſæcli, modo ſit tibi velle libido,
Si me iam ſumma ſapientia pangeret arte
Quatuor antiquis hæredibus eſt data conſors,
Vnde hominum errorem longe, lateq́ꝫ per orbem
Deſpicere, atq́ꝫ humiles poſſem contemnere curas:
Non ego te talem venerarer munere tali:
Non equidem quanuis interdum ludere nobis,
Et gracilem molli liceat pede claudere verſum:
Sed magno intexens (ſi fas eſt dicere) peplo
Qualis Erictheis olim portatur Athenis,
Debita quum caſtæ ſoluuntur dona Mineruæ:

DOMITIVS.

ET ſi me vario.] Opuſculum hoc, Vergilius ad Meſſalam dirigit, qui Augu ſti tēpore, magnis in rebus, & preſertim militaribus, exercebatur: eratq́ꝫ præterea orator non indignus, & poeta. Cupiebat igitur Maro, beniuolentiſſimum illum ſibi efficere: quumq́ꝫ nonnulla ad Mecænatem & Octauium ſcripſiſſet, Cyrim ad ipſum Meſſalam direxit: in quo libro oſtendit famæ, atq́ꝫ gloriæ gratia, ſemper ſe fuiſſe accēſum: librosq́ꝫ Græcos, non ſolum poeticos, verumetiam philoſophicos, euoluiſſe. Nunc quoq́ꝫ nec ipſam poeticam relinquere affirmat, laudis eiuſdē gratia: ideoq́ꝫ non immerito, Cyrim opus appellat: nam κύςιεω, præconiſo eſt: & κύςις, præconium: licet auem quandam eſſe videatur Vergil. oſtendere. ¶ Sophiæ.] Philoſophiæ. ¶ Fallacis] Incōſtantis. ¶ Num mea?] .ſ. philoſophia. ¶ Eo.] Vulgo. ¶ Aliosq́ꝫ.] Poeticos. Nam tunc dabat operam philoſophiæ: nunc intēdit dare operā carminibus. ¶ Collem.] Locum difficilem. ¶ Abſiſtam.] Deſiſtā. ¶ Munus.] Poeticum. ¶ In quo.] Munere poetico. ¶ Morē.] Scribendi omnes artes, vel Muſæ. ¶ Pangeret.] Cantaret. ¶ Conſors].ſ. philoſophia, eſt data hæredibus. Pythagoram hoc loco, Platonem, Epicurū, & Ariſtotelem intellexerit, qui præcipue de philoſophia bene meriti fuerunt & ſcripſerunt. Vnde ex qua philoſophia. q. d. poſſum per philoſophiam repræhendere mores hominum: ea enim nos impellit ad bene, beateq́ꝫ viuendum. ¶ Humiles.] Terreſtres curas, & diuina conſyderare, atq́ꝫ cœleſtia. ¶ Peplo.] Peplum, velum appellamus, quo maxime Veſtales vtebantur: ſed etiam dicitur inſigne ex ſerico factū, in quo depingitur aliquid, aut ſcribitur, vt populo apparere conſueuit. ¶ Qualis.] Verſus. ¶ Erictheis.] Quia Erictheus fuit rex Athenienſium. ¶ Dona.] Sacra. ¶ Mineruæ.] Quæ cælebrātur ab Athenienſibus: ac nomē impoſuit ſuū: ipſa enim Athena dicebatur. ¶ Quinquatria.] Sacra, ſingulis quinq́ꝫ annis fiebant, & præſertim in quinq́ꝫ diebus. Vnde quīquatria Mineruæ, appellata ſunt. ¶ Zephyrus.] Deſcribit tempus in quo fiebāt ſacra Mineruæ, videlicet in reditu Zephyri, in prīo vére.

Argumē tum. Meſſala. Cyris. Peplum. Quīquatria.

ASCENSIVS.

ET ſi me vario, &c.] Carmen hoc, Vergilianum eſſe, tota atteſtat̃ phraſis. Nā plurima ex hoc, in alia opera tranſtuliſſe conſtat: vt ſicut de culice diximus. hoc opuſculum quaſi ſui ingenij tentamentum, atq́ꝫ periculum, præluſiſſe credere par ſit. Titulus operis eſt, Cyris Vergilij ad Meſſalā, in quo

etiam

Tarda've confecto redeunt quinquatria luſtro,
Quum leuis alterno Zephyrus concrebuit Euro,
Et prono grauidum prouexit pondere curſum.

etiam intētio poetæ, expreſſa videtur. Nam Cyris, præconium dicitur: intentio videtur præconium & ſibi & Meſſale mereri. Farrago autē, ſiue argumētū carminis, eſt fabula de Scyllarū trāſformatione, quā miris ac variis modis proſequitur. Libellus eſt vnus. Qualitas carminis eſt hexametra heroice, non abſimilis, ſed in mediocri ſtylo verſata. Ordo autem & explanatio, eſt huiuſmodi. Etſi.i.quanquam: hortulus Cecropius.i.Athenienſis: hoc eſt, Cœtus: philoſophorū, aut ſtudium philoſophiæ, expirans ſuaues auras: &, ſupp. vmbras florentes: ſophiæ.i.ſapientiæ: viridis.i.in vigore exiſtentis: complectitur.i.detinet me iactatum: vario amore.i.deſyderio laudis, & expertum præmia vulgi: fallacis.i.inſtabilis: & non pro merito præmiantis, ſup. eſſe: irrita.i.friuola: & vana, & pro nihilo habenda. Num.i.nunquid? mea.ſ.ſophia: quæret.i.conabitur: quærere.i.deligere: ſibi carmen dignum: eo.ſ.vulgo q.d. minime: vnde addit, ipſa, accincta.i.cōplectens longè aliud ſtudium, & longè alios labores: ſuſpendit.ſup.me, altius ad ſydera magni mundi.i.ad contemplationem ſyderum, & rerum cœleſtium: & auſa eſt aſcendere collem.i.apicem philoſophiæ placitū multis: etſi inquā tali laude philoſophiæ iactatus ſum, non tn̄ abſiſtam.i.non deſiſtā propter ſtudium philoſophiæ: Idetexere.i.perfecte texere (ſicut in Buco. Viminibus, molliq; paras detexere iunco.) munus.ſ.poeticum: cœptum.i.incœptum: in quo.ſ.munere tibi incœpto: vtinam liceat meas muſas.i.vires poeticas: requieſcere.i.reponi iure.i.vt iuſtum eſt, & liceat deponere leuiter.i.faciliter: morem blandum.i.poeticum, & facetum ſcribendi genus. Quòd ſi omnes.ſ.Muſæ, aut artes, valēt proferre mirificum videlicet genus ſcribendi: ſcribam, ſup. aut dicam: mirificum ſæcli.i.ætatis noſtræ: modo.i.dummodo libido ſit tibi velle.ſ.tale genus.i. dummodo tibi gratum & acceptum fuerit. Si ſapientia pangeret.i.compingeret & cōponeret me (Calderinus dicit, cantaret: ſed incōgrua videtur expoſitio) ſumma arte.i.ſummo artificio ornaret, quę.ſ.ſapientia eſt data: cōſors.i.in cōſimilē ſortem, quatuor antiquis hæredib.ſ. præcipuis philoſophis, Pythagore, Platoni, Ariſtoteli, & Epicuro: vn̄.i.ex qua ſapientia: ego poſſem deſpicere.i.contemnere, quaſi in altiori & honeſtiori loco poſitus: quia deſpicere, proprie, eſt deorſum inſpicere errores hominum, longe & late per orbem, ſcilicet diſperſorum: & poſſem contemnere curas humiles.i.de rebus terrenis. Si, inquam, tali arte me pangeret ſapientia: ego non venerarer te talem.i.tam excellentem virum: tali munere.i.tam humili, & incondito carmine. Equidem, ideſt, ego quidem: non, ſupple poſſum, quod volo, aut non valeam te quidquam dignum afferre: aut quid ſimile: quod honeſte prętermittit, ne ſe vituperet præter equum: quanuis liceat nobis interdum ludere.i.faciles & de rebus humilibus verſiculos facere: vnde in Buco. Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti. & Oui. Ille ego qui fueram tenerorum luſor amorum, Ingenio perij Naſo poeta meo. & quāuis liceat nobis interdum claudere verſum, pede gracili.i.tenui & humili ſtylo: non dicit venerarer te tali munere: ſed venerarer te, intexens verſu magno (ſi fas eſt dicere: quia nephas videtur diuinos honores Palladi debitos mortali accommodare: aut ſibi tantùm ſumere: vt ſperet poſſet quidquam Palladis peplo dignum contexere.) peplo.i.velo: quòd Palladi offerri ab Athenienſibus ſolebat. Qualis, ſcilicet verſus, inſcriptus peplo: portatur olim, ſubaudi iam: vt ſit, iam olim (quod & carmen pateretur) Athenis Eryctheis.i.ab Eryctheo rege ſic denomīatis, ſupple tunc, quum dona debita ſoluuntur.i. perſoluuntur Mineruæ caſtæ: quia perpetuæ virgini: & quū quinquatria, aut quinquennia.i.ludi quinquennales, redeunt tarda: quia luſtro, ideſt quinq; annorum ſpatio, quo à Romanis luſtrum fiebat: confecto, ideſt completo, hoc eſt quinto quoq; anno: in menſe Maio: quum Zephyrus leuis, ideſt terrā leuem faciens: vnde in Georgi. Et Zephyro putris ſe glœba reſoluit. concrebuit.i.creber factus eſt: Euro alterno, ideſt alternatim flante: & prouexit curſum grauidum, ideſt oneroſum, & tardum: pondere prono.i.inclinato ad præcipitium.

Felix ille dies, & felix dicitur annus,
Felices qui talem annum videre, diemq;,
Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ,
Magna giganteis ornantur pepla trophæis:
Horrida ſanguineo pinguntur prælia cocco.
Additur aurata delectus cuſpide Typho,
Qui prius Oſſeis conſternens æthera, ſaxis
Æmathio celſum duplicabat vertice Olympum.
Tale deæ velum ſolenni in tempore portant,
Tali te vellem iuuenum doctiſſime ritu
Purpureos inter ſoles, & candida lunæ
Sydera cœruleis orbem pulſantia ſignis
Naturæ rerum magnis intexere chartis.
Æternum ſophiæ coniunctum carmine nomen
Noſtra tuum ſenibus loqueretur pagina ſæclis.
Sed quoniam ad tantas nunc primum naſcimur artes,
Nunc primum teneros firmamus robore neruos.
Hæc tamen interea quæ poſſumus, in quibus æui
Prima rudimenta, & primos exigimus annos.
Accipe dona meo multum vigilata labore,
Et promiſſa tuis non magna exordia rebus.

DOMITIVS.

¶Texuntur in peplo.] Pugnæ Palladiæ geſta contra gigantes. ¶Cocco.] Colore rubro. ¶Typho.] Additur etiam Typho in peplo, qui etiam fuit vnus ex gigātibus dux præcipuus. ¶Oſſeis.] Oſſę montis. ¶Æmathio vertice].i.in Pelio, mōte Theſſaliæ: nā Æmathia, Theſſalia dicit̄, à rege poſt Deucalionem. ¶Deæ.] Palladi ſolenni, in feſtis quinquatriis. ¶Doctiſſime.] O Meſſala poeta: ſicut oſtēdit Tibull⁹ in carmine, Te Meſſala canam. ¶Intexere.] Depingere. ¶Naturæ.] Inte naturales. ¶Senibus] Futuris ætatib. ¶Naſcimur.] Incipim⁹. ¶Rebus.] Geſtis.

ASCENSIVS.

¶Felix ille dies.] Progreditur ad quinquatriorum ludorum felicitatem deſcribēdam: rediturus ad rerum ſuarum, modeſtam extenuationem: per quam impetrata venia, ad narrationem accingetur. Ordo igitur eſt. Felix, ſupp. eſt ille dies, quo peplum offertur: & annus dicitur felix: & felices, ſup. dicuntur, qui videre talē annum & diem. Ergo, quia.ſ. in honorem Palladis, omnia fiunt pugnæ Palladiæ.i.quas Pallas (quæ & armorum, & ſapientiæ: ſine quibus bella recte geri nequeunt, dea.) cum diuerſis geſſit: texuntur.ſ.in peplo: in ordine.i.per ordinem: quia magna pepla ornantur tropheis giganteis.i.ſpoliis de gigantibus, per Palladem detractis. Et prælia horrida, quia cruenta: pinguntur.ſ. acu: cocco ſanguineo.i.colore rubro, ſanguinem imitante: & additur.ſ.cæteris gigantibus: Typho.ſ.gigas egregius, & cæterorum ductor: cuſpide deaurata.i.habens cuſpidē auratam, aut pingitur, ſup. cum cuſpide aurata, quam in manu tenebat, qui.ſ. Typho, conſternens prius.ſ.quàm à Pallade proſterneretur: æthera, ideſt ſummum aerem: ſaxis Oſſeis, ideſt Oſſæ, montis Theſſaliæ, Pelio īpoſiti: duplicabat Olympum.ſ.montem, in confinio Theſſaliæ & Macedoniæ: celſum.i.ſublimen: (vſq; adeo enim ſublimis eſt, vt venti, verticem eius non attingant: vnde pro cœlo habetur.) Vertice Æmathio.i. Theſſalico Athenien̄.ſupp. portant, deę talę.i.taliter, depictum velum in tēpore ſolenni.ſ. ludorum quinquatriū m. O doctiſſime iuuenū ſ.Meſſala: ego vellem intexere tali ritu.i.modo: te magnis chartis naturæ rerū.i. cōſcriptis de rerū naturis: intexere, dicit, te, inter ſoles purpureos.i.rubicundos: & inter candida ſydera lunæ: pulſantia orbem.ſ.ſphęram ſuam: ſignis cœruleis.i.nigreſcentibus. Etſi, ſupp. poſſem quod vellem: noſtra pagina.i. cōpacta tabella, hoc eſt ſcriptura: loqueretur carmine.i.metrice: ſenibus ſæclis.i.iam ſeneſcentibus, & æuo confectis: tuum nomē cōiunctū æternū.i.vt dicunt æternaliter: ſophiæ.i.philoſophiæ, quam deſcriberem. Sed quoniam nos naſcimur nunc primum, ad tantas artes.ſ.poeticas, philoſophicis rebus locupletatas: quia, vt dicit Flaccus in arte, Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere chartæ. & firmamus nunc primum, robore.i.fortitudine: neruos teneros.i.vires graciles: ſubaudi, non audemus adhuc rem tantam attentare: ſed id (vt prius dixi) prudenter omittit. Tamen, ideſt nihilominus: accipe interea hæc quæ poſſumus: in quibus exegimus prima rudimenta, ideſt primordia: & primas eruditiones æui, ideſt vitæ noſtræ: & primos annos. Accipe, inquam, dona vigilata, ideſt cum vigilia & lucubratione ædita carmina: multum noſtro labore, ideſt opera: & accipe exordia non magna, ideſt exigua: promiſſa tamen tuis rebus. Et hæc loco procœmij dicta ſunt.

Impia prodigiis, vt quondam exercuit amplis
Scylla nouos auium ſublimis in aere cœtus
Viderit, & tenui conſcendens ſydera penna.
Cœruleis ſua tecta ſupéruolitauerit alis.
Hanc pro purpureo pœnam ſcelerata capillo,
Proq; patris ſoluens exciſa funditus vrbe.
Complures illam, & magni Meſſala poetæ:
(Nam verum fateamur, amat Polyhymnia verum,)
Longe alia perhibent mutatam membra figura,
Scyllæum monſtra in ſaxum conuerſa vocari
Illam eſſe erumnis quam ſæpe legamus Vlyſſi
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto
Deprenſos nautas, canibus laceraſſe marinis.
Sed neq; Mœoniæ hæc patiuntur credere chartæ,
Nec malus iſtorum dubiis erroribus author:
Nanq; alias alij vulgo finxere puellas,
Quæ Colophoniaco Scyllæ dicuntur Homero,
Ipſe Cratem matrem, ſed ſiue hanc ſiue Erycthei:
Siue illam monſtro genuit grandeua biformi,
Siue eſt neutra parens, atq; hoc in carmine toto
Inguinis id vitium Veneris deſcripta libido,
Siue etiam exactis ſpeciem mutata venenis
Infelix virgo, quid enim commiſerat illa?
Ipſe pater timidam ſæua complexus harena
Coniugium charæ violauerat Amphitrites,
Attamen exegit longo poſt tempore pœnas:
Vt quum cura ſuæ veheretur coniugis alto
Ipſa trucem multo miſceret ſanguine pontum.
Seu verò, vt perhibent, forma conuinceret omnes,
Et cupidos quæſtu paſſim ſpoliaret amantes,
Piſcibus & canibus rabidis vallata repente eſt.
Horribiles circùm vidit ſibi ſiſtere formas.
Heu quoties mirata nouos expalluit artus
Ipſa ſuos? quoties heu pertimuiſſe latratus,
Auſa quòd eſt mulier numen fraudare deorum
Edictam Veneri votorum vertere pœnam,
Quam mala multiplici iuuenum quòd ſepta caterua
Dixerat, atq; animo meretrix iactata ferarum
Infamem tali meritorum more fuiſſe
Docta Palepaphiæ teſtatur voce Pachynnus.

DOMITIVS.

Scylla.

¶Impia Scylla.] Nunc proponit quid dicturus. Scylla, Niſi filia, Minois amore capta, patrem ſuum prodidit: crinemq; aureũ quo durante fatum erat, vt regnum ſibi perpetuum eſſet, ſubſecuit: ſed tandem ſpreta à Minoe, quum nauigaret, in auē fertur conuerſa: ſed infrà latius declarabimus. ¶Cœruleis.] Nigreſcentibus. ¶Vrbe.] Megarenſi. Niſus enim pater, regnabat Megaræ, quæ diruta fuit à Minoe. Amant illam Scyllam: nã crebro ſcribũt de Scylla. ¶Polyhymnia.] Muſa. ¶Scyllæum.] Monſtrum vocitatur. ſed nota varias eſſe opiniones: quidam dicunt Scyllam, Niſi, in monſtrum, ſiue ſaxum Scyllæum conuerſam. Alij dicunt, Phorci & Crateidos filiã, ſpreto Tritone, adamaſſe Neptunum: ex quo Triton iratus, acceptis à Circæ venenis, locum maris in quo Scylla lauare ſe cõſueuerat, infecit: quem quum intraſſet puella, mox mutata eſt in monſtrum: & eius inguina, canes videbantur latrantes. Herodo. Secũdum quoſdam, huius formã Vergi. 3. Æneі. deſcribit, dicẽs, Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo Pubetenus poſtrema immani corpore piſtrix Delphinum caudas vtero commiſſa luporum. Home. quoq;, pedes duodecim habuiſſe, & colla ſex, caputq; in ſingulis terribile: è nauiq; auferre, hominum corpora ſolitam, ſicut ſex accepit è naui Vlyſſis. Quidam dicunt, ab Amphitrite mare fuiſſe infectum, irata Scyllam amari à Neptuno. Ouidi. verò aſſerit, amatam à Glauco, quē quũ Circe ad ſuum amorem diuertere nequiret, venenis ſuis mare infecit. dicebat eñ Glaucus, prius in mari frondes naſcituras: & in montibus Algas, quę in littoribus naſcuntur, quàm obliuiſci Scyllei poſſet amoris, quòd autem hic poeta, Scyllæum ſaxum dicit, tangit hiſtoriam: nam (teſte Solino) ſaxũ eſt in mari Siculo, plures ſub ſe habens reſectos ſcopulos: & quum fluctus maris ingreditur latratum canum repræſentat. ¶Erumnis] Calamitatibus Vlyſſis.

Scyllæũ moſtrũ.

Scyllæũ ſaxum.

¶Dulichiũ.] Oppidũ Vlyſſis in regno Laertis. Eadē ferè carmina in Buco. ſunt. ¶Mœoniæ Homeri.] Qui dicit filiam fuiſſe Phorci: nõ Niſi. ¶Vulgo.] Vbiq;. ¶Colophoniaco.] Qm̃ Home. Colophõis, ciuis habet: q̃ vrbs eſt Mœoniæ: vbi Apollo maxime celebrat: & etiã ab oppido, clarius appellat Cratinei: qa (vt diximus) Phorci & Crateidos nymphæ, filia fuit. ¶Erycthei.] Nã quidã dicunt, pſam Erycthei filiã, regis Athenienſiũ. Nõnulli, Athides filiã, quæ filia Cratinei fuit, q etiã Athenis (teſte Strabone) imperauit. ¶Neutra.] Nec Crateis, nec Athis. ¶Toto carmine.] Eſt libido Veneris in Scyllam. ¶Exactis] Ductis venenis. ¶Pater] Neptunꝰ. ¶Amphitrites] Vxor fuit Neptuni. ¶Trucem.] Tempeſtuoſum. ¶Sanguine.] Quoniam fecit illam Scyllam mutari in monſtrum: ſparſo prius eiꝰ ſanguine. ¶Quæſtu.] Lucro. Nam ob prædam amantum, fuit conuerſa in monſtrum. ¶Vallata.] Circũdata. ¶Numē.] Quia quando numina maris ibant, volebat ea defraudare. ¶Edictam Veneri] Venus enim affecit Scyllam hac pœna, quoniã ſpoliabat amantes, quum gratis eis ſeruire debuiſſet. ¶Pachynnus.] Promontoriũ Siciliæ. ¶Palepaphiæ.] Veneris.

Colophon.
Cratineꝰ

Exercuit, alij exterruit.

ASCENSIVS.

¶Impia prodigiis.] Aggreditur inſtitutum, quod eſt fabulã Scyllæ, in monſtra mutatæ percurrere: quæ varie explicari ſolet: nam diuerſæ ſunt Scyllæ: ſed poetæ habent hoc de more, vt omnia à cognominibus geſta, quaſi ab vno geſta recitent, vt de his qui Iouis, Bacchi, Mercurij, Herculis, Venerisq; nomen ſortiti ſunt. Vnde in Buco. fabulam confundit, dicens, Quid loquar aut Scyllam Niſi, quam fama ſequuta eſt, Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris Dulychias vexaſſe rates, & gurgite in alto, Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis, &c. vbi tamen quidam legũt, Quid loquar aut Scyllam Niſi: aut quam fama, &c. Et ita ego quoq; potiꝰ legerem. Nam aut, ve, vel, ne, nec, & ſimilia, nõ ponuntur in principio, niſi ponantur etiam in medio. hic tamen diuerſas recitat opiniones. Vnde Ordo eſt: vt. i. quenadmodum: Scylla impia. ſ. in patrem Niſum, Megarenſium regem, exercuit quondam nouos cœtus auium: factarum. ſ. ex hominibus, exiſtens ſublimis in aere: qa & ipſa in auē mutata eſt: & vt ipſa viderit nouos cœtus auium: & conſcendẽs ſydera. i. cœlum petens: tenui. i. recens nata penna: volitauerit ſuper ſua tecta. i. ſuper regiam paternã: alis cœruleis. i. cœrulei coloris. Soluens ſcelerata. i. ſcelere contaminata hanc penã, pro capillo purpureo: quem. ſ. pater eius, ſic habebat cõſecratum, vt regnum non amitteret, tantiſper dum illum haberet: ſed Scylla capta amore Minois, qui tunc vrbem obſidebat, eum patri dormienti abraſum, ad amatum tranſtulit: à quo tamen ſpreta, in auem verſa eſt: Niſo aui, in quam Niſus pater eiꝰ cõuerſus eſt, perpetuo odio inimicam: & pro vrbe patris, ideſt paterna: exciſa funditus, ideſt euerſa & vaſtata. O Meſſala complures & magni poetæ, perhibent illam mutatam membra, ideſt habere membra mutata: longè alia figura: quia dicunt quidam, in monſtrum marinum verſam: quod plures de Scylla Phorci prædicant. perhibent, dico, mutatam ſic vocari, monſtra conuerſa in ſaxum Scyllæum (nam nos fateamur verum: nam Polyhymnia, ſcilicet Muſa, amat verum. Calderinus legit, amãt, vt ſit, poetæ amant: ſed non procedit, quanuis liceat dicere, ô Polyhymnia, fateamur verum: nam plures poetæ amant de Scylla ſcribere: Sed (vt puto) appoſitum eius nominatiui, poetæ eſt: perhibent. Quidam legunt Pŏlymnia: & ita ferè dicitur: ſed quia primam corripit: & componitur à πόλυ & ὕμνεια quaſi multæ laudis: poſſet dici Polyhymnia: ſicut in. 1. carminum apud Horatium, Euterpe cohibet, nec Polymnia Leſboũm refugit tendere Barbiton. Alij à πόλυ, & μνεῖα, ideſt memoria, deducunt: & ita Polymniã diceretur: ſed merito vltima longa.) & perhibent illam eſſe quam nos legamus, ideſt

Cõplures, alij Dũ plures.

Cõuinceret, alij quũ vinceret.

legere

legere poſſimus, ſæpe eſſe Vlyſſi erumnis, ideſt ad erumnas: quia ex ſocijs eius nonnullos deuorauit: & quam legamus ſuccinctam, inguina candida, ideſt habentem inguina candida, ſuccincta monſtris latrantibus.i.canibus: quod fingitur: quia vnde confractæ inter ſaxa Scyllea, quaſi latratum edunt: vexaſſe.i.vehementer agitaſſe (Docet enim Gellius, verbum eſſe vehementiæ, & laceraſſe canibus marinis: nautas deprenſos ſ.à tempeſtate (quod proprie de ipſis dicitur, vnde in Geor. Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.) i gurgite alto.i.mari: ſed dicendo alto: epitheto tapinoſim.i.humilem ſermonem leuat. Sed neq; chartæ Mœoniæ.i.Homericæ, patiuntur credere hęc: vt.ſ.Scylla, Niſi, dicatur in monſtrum marinum verſa: non malus.i.falſus author, ſup.faciet credere erroribus dubiis.i.per errores incertos: iſtorum.ſ.vilium, qui talia aſſerunt. Nanq; alij finxerunt vulgo.i.paſſim & impune, alias puellas quæ dicũtur Scyllæ: Homero.i.ab Homero: Colophoniaco.i. qui Colophonis dicitur ciuis: ſeptem enim vrbes (vt Gellius recitat) certant de patria inſignis Homeri. Ipſe.ſ.Homerus, ſup.dixit, matrem Cratem: ſed ſiue dixit, hanc: ſiue, ſup.mater, fuit Erycthei, ideſt Athenieñ.regis filia: ſiue grandęua.ſ.parens, genuit illam mõſtro biformi.i.vt fieret mõſtrũ biforme: ſiue neutra. ſ. nec Cratis, nec Athis, eſt parens.i.mater: atq; id vitium inguinis.i. qđ dicitur pubetenus in monſtrum verſa: eſt libido Veneris deſcripta in toto carmine, quod.ſ.de Scylla à diuerſis ſcriptũ eſt: ſiue etiam mutata, ſup.eſt: ſpeciem.i.habuit ſpeciem, hoc eſt formã, ſeu figuram mutatam: venenis exactis.i.ductis ad hoc: aut exactis.i.petitis: & quæ qui fontemveneni infecit, ad hoc exegit, hoc eſt vtcunq; in mõſtrum verſa ſit: eſt, ſup.infelix virgo: eñ, pro quia: quid illa commiſerat.i.peccauerat.q.d.nihil: ſed ipſe pater.ſ.Neptunus: complexus.ſ.Scyllam: timidam. ſ. ſtuprari, ſup.in harena ſæua: quia maris: aut in aqua perfugere & effugere non poterat: violauerat coniugium.i.fidem matrimonialem: Amphitrites.ſ.coniugis (Et declinatur, hæc Amphitrite, huius Amphitrites: & eſt ſpõdaicus verſus.) charæ.ſ.aut pri⁹, aut poſtea: non tunc quum fidem violaret: attamen exegit pœnas.ſ.à Scylla: longo tempore poſt: vt quum Scylla veheretur, alto.ſ.mari, aut thalamo charæ coniugis: ipſa.ſ.Amphitritæ authoritate mariti, miſceret pontum crucem.i. mare tempeſtuoſum: multo ſanguine.ſ.Scyllæ, quæ effuſo, pri⁹ ſanguine in mõſtrum verſa eſt: ſeu.i.ſiue: verò.i.pro certo: vt perhibent.i.dicũt poetæ: ipſa conuinceret.i.ſuperaret omnes: forma.i.formoſitate: & ita in ſe inuidiam excitaret: & ſpoliaret paſſim quæſtu. ſ. meretricio, hoc eſt lucro, amantes.i.amatores: cupidos. ſ. concubitus, aut copiæ eius, hoc eſt ſiue per odium Amphitrites, ſiue per inuidiam omnium nympharum, quum om̃es, forma ſuperaret: ſiue propter quæſtum meretricium, quia amantes ſpoliauit, conuerſa eſt in monſtrum: ipſa vallata.i.circundata repẽte, piſcibus & canibus rapidis, qui vterum eius intrauerunt: vidit formas horribiles ſibi circũſiſtere.i.circunſtare: Heu, condolentis vox: quoties ipſa mirata, ſeu mutata. ſ. in monſtrum nondum amiſſa penitus ratione: expaluit.ſ.præ timore, ſuos artus nouos.i.quos iam induerat: q.d.frequẽtiſſime. Heu quoties pertimuiſſe, pro pertimuerat: aut pertimuiſſe dicitur latratus ſuos: quòd.i.quia: ipſa mulier.i.mortalis. ſicut in Ænei. Mixta deo mulier. cauſſa eſt fraudare numen deorum. ſ. marinorum, quos ſecum rem habere cupientes defraudauit: & quòd auſa eſt vertere.i.inuertere, & immutare: pœnam votorum. i. quam amatores ex voto debuerant: edictam.i.expreſſe addictã Veneri, ſi.ſ.faceret eius copiam amatoribus, quã.ſ.Scyllam: Pachynnus.ſ.promontorium Siciliæ: docta.i. informatum: voce Palepaphiæ.ſ.Veneris, teſtatur fuiſſe infamem tali more meritorum: quòd.i.quia: ipſa ſepta.i.circundata, multiplici caterua iuuenum, dixerat mala.i.conuitia, & execrationes, aut imprecationes, aut malefica carmina, exiſtens meretrix, iactata animo ferarũ.i.ferino, aut beluino. Atq; ita multiplex eſt opinio, quæ Scylla, & cur in monſtrum verſa ſit. vnde ſequitur, Quidquid, &c.

Quidquid & vt quiſquis tali de clade loquutus
Omnia ſunt potius: liceat noctefcere crini,
Atq; vnam ex multis Scyllam non eſſe puellis:
Quare & quæ cantus meditanti mittere certos
Magnanimis cupidis tribuiſti præmia diua
Pierides, quarum cuſtos altaria poſtes
Munere ſæpe meo inficiunt, foribusq; Hyacinthi
Deponunt flores, aut ſuaue rubens Narciſſus,
Aut Crocus alterna coniungens lilia calta,
Sparſaq; liminibus floret roſa, nunc age diuæ
Præcipue noſtro nunc aſpirate labori,
Atq; nouum æterno prætexite honore volumen.
Sunt Pandionis vicinæ ſedibus vrbes
Acteos inter colles & candida Theſei.
Purpureis late ridentia littora conchis.
Quarum non vili fama concedere digna
Stat Megara Attei quondam mutata labore
Archadio, Phœboq; decus: nanq; aſſunt illi
Vnde etiam citharæ voces imitatur acutas:
Sæpe lapis recrepat Cyllenia munera pulſus:
Vt veterem ſonitu Phœbi teſtetur honorem.
Hanc vrbem ante alios qui tum florebat in armis,
Fecerat infeſtam populator remige Minos:
Hoſpitioq; ſeni fuit Hyppolydoſaq; victo
Carpathium fugiens & flumina Cerathea
Texerat hunc bello, repetens Cortinius heros
Attica Cretea ſternebat rura ſagitta.

DOMITIVS.

¶ Quidquid omnia ſunt.] Ibi quæ decantata ſunt poetis. ¶ Noctefcere] Clara fieri. ¶ Diua.] Venus. ¶ Meditanti.] Nam Scylla, ſemper meditabatur decipere amãtes. ¶ Crocus, calta, Narciſſus, Hyacinthus.] Flores. ¶ Pandioniis] Pandion eñ rex fuit Athenarum: & pater Niſi, qui habuit Scyllã. ¶ Acteos.] Athenienſes. ¶ Theſei] Tenſa, vrbs in Peloponneſo: eſt plurali tantũ numero declinata, ſicut Arthaxata: & non longè eſt à Pilo. ¶ Late.] Latex, aqua. ¶ Quarum.] Concharum. ¶ Attei.] Ipſius Athis. ¶ Deus] Phœbus. hoc dicit propter nympham Alchatoen Megarenſem, quæ ab Apolline amata fuit: & quę dedit nomen cuidam Arci Megarenſium: in quam ipa Scylla aſcendere conſueuerat, vt ſpectaret littora maris. Diciturq; Apollo in ipſius arcis, mœnibus citharam recondidiſſe, acceptam à Mercurio Cylenio, ab Cyllene, mõte Archadiæ dicto. Quocirca, quoties arcis lapides mouebantur, ſonitum reddebat cithara: vnde modulandi rationem accepiſſe mortales. Oui.lib. 8.refert, Regia turris i.vo.am. In.q. auratam proles Latonia fertur, Depoſuiſſe lyram ſaxo ſonus eius inhæſit: Sæpe illuc ſolita eſt aſcendere filia Niſi, Et petere exiguo reſonãtia ſaxa capillo. quod idẽ hoc loco, poeta commemorat. ¶ Hanc vrbem ante alios.] Tangit quenadmodum Minos venit contra Megaren. ¶ Remige.] Bello nauali. ¶ Hyppolydoſa] Ab equis fœtida dicitur: componiturq; ab ὕππος, quod eſt equus: & λύδορα quaſi lydora.i.fœtida, & maledica interdũ. Hyppolydoſa igitur erat Megara, propter mortes. ¶ Carpathium] Carpathos, inſula eſt Rhodiorum, & oppidum in Creta: ſed ab inſula, Carpathium mare eſt appellatũ. ¶ Cerathea.] Cerathus, fluuius Cretæ, apud Gnoſum ciuitatem. ¶ Heros.] Minos. ¶ Attica rura] Athenas. ¶ Sagitta Cretea] Quia in Creta, & præcipue apud Gnoſum, ſagittis aptiſſimi calami naſcuntur.

Tenſa.

Arthaxata.

Alchatoen.

Cerath⁹.

ASCENSIVS.

¶ Quidquid, &c.] Dimiſſis variis opinionibus, potius aſſentiri videtur eis qui de Scylla, Megareñ. regis filia fabulam ſcripſerunt: quam inuocatis, vtpote ad rem obſcuram & difficilem Muſis, proſequitur: deſcribens primo Megareñ. vrbem. Ordo autem eſt. Quidquid.ſ. hæc omnia ſunt.i.ſiue vera, ſiue falſa ſunt quæ de Scylla dicuntur. & vt.i.qualiter quiſquis loquut⁹ eſt: de tali clade, ideſt calamitate Scyllæ, liceat, ſup. eam noctefcere i.claram fieri, potius crini, ideſt propter capillos patris conſecratos quos abſtulit: atq; liceat noctefcere.i.patere non vnam eſſe Scyllam ex multis puellis: ſed, ſup. varias. Quare, ô diua. ſ. Ven⁹: & quæ.i.qualia pręmia nimis magna tribuiſti, ſupple Scyllæ: meditanti, ideſt cogitanti: mittere cupidis, ſcilicet amatoribus, certos cantus.i.carmina amatoria: q.d.ſæuiſſima ſunt quidẽ præmia: quia in tale mõſtrum, formoſiſſimam mutari videtur magni criminis præmium: vt commune vocabulum, tam in bonã, quàm in malam partẽ ſumendũ credamus: ſed tamen incerta eſt cauſſa: vnde inuocat Muſas, dicẽs, O Pierides.i. Muſę, quarum altaria.i.dona oblatitia: inficiunt i.imbuunt ſæpe meo munere: poſtes caſtos.i. talos in tẽplo veſtro ſuſpẽſos.i. qb⁹ ſępe ſacrifico, & qb⁹ ſanguine poſtes reſpergo (nã muſarũ ſacerdotẽ ſe fateť i Geor. di. Me primũ di. teneãt Muſæ,

Muſæ. Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore.) & quarũ foribus.ſ.templi,Hyacinthi.ſ.pueri,ſimiles illi qui in florẽ hyacinthum verſus dicitur:& Narciſſus,alius puer,in ſui nominis florem verſus:rubens ſuaue.i.cum ſuauitate:aut Crocus cõiungens.i.conſerens:lilia calta.i.flore luteolo(vt in Buco. Mollia luteola pingit vaccinia calta.)alterna.i.alternatim poſito, quũ liliis deponunt ſæpe flores.ſ.ſuos,aut ſe: nam & Crocus, puer fuiſſe dicitur:& in quarum liminibus.ſ.templi:floret roſa ſparſa:age(adhortandi vox,ſed contra Vallam,qui vult age, ſingulari tantùm conuenire:vt in eum dicimus.)ô diuæ,aſpirate. i. fauete nunc,præcipue noſtro labori:atq; prętexite.i.ornate:volumen.i.libellum nouum æterno honore:Hactenus,inuocatio nunc opus auſpicatur,dicens,Vrbes ſunt vicinæ ſedibus Pandioniis.i.Athenienſibus,quarum Pandion rex fuit : inter colles Atteos,ideſt Atticos:& inter littora candida,Theſei.ſ.regis Athenarum:ridentia late conchis.i.conchilibus ; purpureis.i. vnde purpureus color extrahitur.Quarum.ſ.vrbium, vicinarũ Athenis:ſtat Megara.ſ.vrbs: non digna concedere vlli. ſ. vrbi:fama.i.famoſitate,hoc eſt quantùm ad famã nulli cedat mutata.i.reparata,in melius quondam labore,Attei.ſ.regis. (Calderinus legit,latex:ſed malus eſt verſus:& inepta conſtructio: præterea dicit,quarum.ſ.concharum.ſed melius puto,quarum vrbium.ſed ſuus,cuiq; captus eſt vtrumuis ſequere.) exiſtens decus Archadio.ſ.Mercurio & Phœbo,propter cytharam.Nãq; affuit.i.ornamento fuit illi:vnde etiam imitatur acutas voces cytharæ.i.lyræ,illic ab Apolline depoſitæ,lapis pulſus recrepat.i.ſonare facit:munera Cyllenia.i.à Mercurio Cyllenio accepta:vt teſtetur ſonitu.i.ſonando veterem honorem Phœbi i.aut quem Phœbus à Mercurio accepit:aut quẽ illi attribuit, illic lyram deponendo.Minos.ſ.rex Cretẽſiũ, qui florebat tũ in armis:ante alios.ſ.reges.i.præcipue,fecerat hanc vrbem infeſtam.i.infeſtauerat & vexauerat hanc vrbem:remigæ.i. remigio appulſus:populator.i.deprędator:& fuit ſeni.ſ.Niſo regi: hoſpitio.ſ.dum floreret:& Hyppolydoſa.i.fœtida: ab equorũ cadaueribus victo.i.poſtquàm deuictus erat.Heros Cortinius ſ.Cretenſis.i.Minos:vnde in Buco. Perducent aliquæ ſtabula ad Cortinia vaccæ.fugiens Carpathium.ſ.mare:& flumina Cerathea.i.Cerathi fluenta, apud Gnoſum ciuitatem Cretenſem: & eſt verſus ſpondaicus:texerat.i.obtexerat,& obſederat,hũc ſ.ſenem regem,bello:& repetens.i.expetens hunc bello,ſternebat rura Attica.i.Athenienſia,ſagitta Cretea : quia præſtantes in Creta,fiunt ſagittæ.

DOMITIVS.

¶Reſponſum]Reddit cauſſam cur Niſus non timebat bellum& pugnam Minois: & hoc propter crinem fatalem,quo durante,non poterant mœnia vrbis deuaſtari. ¶Fibula] Nectebat crinem Niſi. ¶Corſellæ.]Ex ebore factæ: Corſellæ,in Aphrica oppidũ eſt,vbi ſunt elephãtes.Inde Corſellæ, eburnæ. ¶Furore] Amore Minois, quia Scylla prĩ Niſo & prię ruina fuit . ¶Malus puer.] Nunc damnat Cupidinem, quia fuit cauſſa tanti mali. ¶Anus idem.]Qui ex Venere natus,quæ erat filia Iouis : licet plures Cupidines enarrẽtur:alius em̃, ex Mercurio & Diana:& alius , ex Marte. ¶Ille etiam.]Nunc docet potẽtiam Cupidinis. ¶Magnum]Eſt dicendum de ſuperis.ſ. Iunonis : puer enim Iunonem furentem,fecit ipſa inſcia Scylla. ¶Diuæ.]Iunonis. ¶Suſpẽſam] Pendentẽ:quia quando mulier incedit,habet veſtem laxam , quæ videtur ludere. ¶Ignis.]Amor. ¶Pallentis.]Sic in Buc.Pallenti cedit oliuæ. ¶Pila]Neſciebat ludere pila , quenadmodũ puellæ furentes ſolẽt. ¶Diuæ.]Iunonis:quia eam mulieres colebant,per quã etiã iurabant.Iuue. Per Iunonẽ iurante miniſtro. ¶Adoleſcentum.] Qui ex minimis dictis patiuntur iniuriam. ¶Tela.] Fortia : qualibus Hercules Tirynthius fuit vſus. ¶Tirynthia.] In Peloponẽſo,vrbs inſignis mœnibus fuit:& quidam dixerunt coli ibidem Cupidinẽ. ¶Virginis.]Scyllæ.

Corſellę.

ASCENSIVS.

¶Sed neq; &c.]Oñdit ſecuritatem regis,propter capilli fatalem conſecrationem: vtpote,quo ſaluo , regnum amittere non poterat.Ordo autem eſt. Sed rex ipſe.ſ.Niſus:neq; veretur tunc.ſ.quũ Minos obſideret:ciues.i.bella inteſtina,aut ſeditiões ciuium;neq; veretur tũc turmas , volitantes ad muros, infeſto.i.vim inferente: agmine.ſ.hoſtili;ducere.i.ducebat:& retundere.i.retundebat mentes: indomita virtute.i.licet indomita virtute prędità eſſent hoſtiũ mẽtes:tamen nihili ducebat,& retundebat eas fatali ſecuritate munitus . Aut ſic .·Nec, ſup. curat , ducere.ſ. contra hoſtem:nec retundere mentes,indomita virtute:qm̃ ſatis eſt meminiſſe reſpõſum deorum.Nam cęſaries candida (mirabile dictu.i. quæ res eſt mirabilis dictu)ſup. erat,à ſummo capite regis: & tempora.i.mediæ capitis partes:florebãt lauro. i. coronã laureã gerebãt: & crinis.i.capillus roſeus,aut coloris:aut odoris roſei,fulgebat medio vertice: cuius . ſ. crinis,quandiu natura fuiſſet ſeruata:tam,ſup.diu,Parcæ cõcordes,ſtabili numine i.volũtate , & nutu diuino: firmarunt , pro firmauerũt i.ſtabiliuerũt,& firmiter cõſtituerũt patriã Niſi,ſup.futuram eſſe incolumẽ: & regnũ Niſi futurũ,ſup. incolume.Ergo om̃is cura.ſ. Niſi: reſidebat. i. ſita erat,ſup. in capillo:cano.i.cani capitis, quẽ comptũ ſolẽni ritu fibula aurea nectebat tereti, dente cicade Corſellæ. i. qualis eſt apud Corſellã ciuitatem Aphricę frequẽs,hoc eſt elephãtis:dẽte igitur eburno. Nec verò hæc cuſtodia.ſ. capilli fuiſſet:nec fuerat vobis ſ.Megarẽſibus:vana niſi. i. ſi non: Scylla.ſ.filia Niſi:cõcepta.i.correpta:nouo furore.i.amore in hoſtẽ : Scylla dicit inuenta , ſepulchrũ. i. excedium patris miſeri , & patriæ,ſup.miſeræ:ſi nõ inhiaſſet.i.cupiditatem inhiãdo ĩdicaſſet;ocellis.i.immiſnutis per appetitum libidinoſum,oculis ô nimium cupidis : ſed ille puer.ſ.Cupido,de⁹ amoris:malus.i.perniciofus, ſup.fuit quem nec ſua mater.ſ.Venus,quæ ſæpe impatienter amauit, potuit flectere iratũ,ideſt quoties iraſcebatur , quem nec pater,atque auus, ideſt Iuppiter:quia Iuppiter eum ex filia genuit , ſupple potuit flectere : vnde in. I . Æneidos lib. Venus ad Cupidinem, Nate meæ vires mea magna

Sed neq; tunc ciues,neq; tunc rex ipſe veretur
Infeſto ad muros volitantes agmine turmas
Ducere,& indomita virtute retundere mentes,
Reſponſum quoniam ſatis eſt meminiſſe deorum.
Nam capite à ſummo regis(mirabile dictu)
Candida cæſaries,florebant tempora lauro,
Et roſeus medio fulgebat vertice crinis,
Cuius quàm ſeruata diu natura fuiſſet,
Tam patriam incolumen Niſi,regnumq; futurum
Concordes ſtabili firmarunt nnmine Parcæ.
Ergo omnis cano reſidebat cura capillo,
Aurea ſolenni comptum quoq; fibula ritu
Corſellæ tereti nectebat dente cicadæ,
Nec verò hæc vobis cuſtodia vana fuiſſet,
Nec fuerat,niſi Scylla nouo concepta furore,
Scylla patris miſeri,patriæq; inuenta ſepulchrum.
O nimium cupidis ſi non inhiaſſet ocellis.
Sed malus ille puer,quem nec ſua flectere mater
Iratum potuit,quem nec pater,atq; auus idem
Iuppiter.ille etiam Pœnos domitare leones,
Et validas docuit victas manſueſcere tygres:
Ille etiam diuos homines,ſed dicere magnum eſt
Idem quum ſuperis acuebat paruulus iras
Iunonis magnæ(cuius periuria diuæ
Olim ſe meminiſſe diu periura puellæ,
Non vlli liceat)violauerat inſcia ſedem
Dum ſacris operata deæ laſciuit,& extra
Procedit longè matrum,comitumq; cateruam
Suſpenſam gaudens in corpore ludere veſtem,
Et tumidos agitante ſinus Aquilone relaxans:
Necdum etiam caſtos agitauerat ignis honores,
Necdum ſolenni lympha perfuſa ſacerdos
Pallentis foliis caput exornarat oliuæ,
Quum lapſa è manibus fugit pila:quumq; relaxæ,
Procurrit virgo,quo vti ne prodita ludo
Aurea iam gracili ſoluiſſet corpore Palla:
Omnia quæ retinere gradum,curſumq; morari
Poſſent:ô tecum vellem tua ſemper haberes

magna potentia ſolus, Nate patris ſummi qui tela Typhoea temnis. ille.ſ.Amor, ſeu Cupido, deus amorum: potuit domitare etiam leones Pœnos.i.Punicos, qui feroces, & iubati ſunt: & docuit tygres validas.ſ.pernicitate, & feritate etiam, mãſueſcere victas.ſ.amore. Ille etiam docuit manſueſcere diuos homines. i. inter homines verſantes, aut ex hominibus factos: ſed magnũ eſt dicere.i.enarrare, diuorum amores. Idẽ paruulus. i. quum adhuc eſſet paruulus, acuebat iras.i.litem fouebat, & acriter contendebat cum ſuperis. Scylla inſcia.i.ignara: violauerat ſedem.i.templum magnæ Iunonis, cuius diuæ periuria non liceat vlli puellæ, ſe meminiſſe diu periura. i. licite (licet per nephas meminerit) violauerat, dicit, ſedem Iunonis, dum opata.i.exercitata ſacris deæ.i.dum poſtquàm ſacrificauerat, laſciuit, & procedit longè extra cateruam.i.cœtum matrum, & comitum, gaudens veſtem ſuſpenſam.i. pendentem ludere in corpore: & relaxans ſinus.ſ.veſtium: tumidos.i.inflatos: Aquilone agitante.i.impellente: ignis.ſ.amoris: necdum.i. non adhuc: agitauerat.i.expulerat: honores caſtos.i.caſtitatis, & virginitatis: necdum.i.non adhuc: & ſacerdos.ſ.pronuba: perfuſa.i. aſperſa: lympha ſolenni. i. ſolennitati nuptiali apta, non exornarat adhuc caput.ſ.virginis foliis, oliuæ pallentis, quibus ornabantur nubentes, quum pila fugit lapſa è manibus. i. quum adhuc

Non vnquàm violata manu ſacraria, diuæ
Iurando infelix nequidquàm iura piaſſes:
Et ſiquis nocuiſſe tibi periuria credat
Cauſſa pia eſt, timuit fratri te oſtendere Iuno,
At leuis ille deus, cui ſemper adoleſcentum
Quæritur ex omni verborum iniuria dicto.
Aurea fulgenti depromens tela pharetra.
Heu nimium tereti, nimium Tirynthia iuſſu
Virginis interea defixerat omnia mente,

adhuc neſciuit ludere pila: quumq; ipſa virgo procurrit relaxe.i.diſſolute, quo ludo vti.i.vtebatur, ne prodita.i.manifeſtata eſſet, quòd vagaretur imprudenter: palla aurea ſoluiſſet.i. laxaſſet iam gracili corpore: omnia quæ poſſent retinere gradũ & immorari curſum: ò optanti vox: ego vellẽ vt, ſup. haberes, ſemper tecum tua ſacraria: non violata vnquã manu (ſi dixeris, tua manu, non ſtabit ratio metri.) qa infelix nequidquàm.i. nullo modo: piaſſes.i.polluiſſes: vnde piaculum, res expiatione digna (Nam piare, & pium facere, ac pie colere, & piaculum committere, ſignificat.) iurando.ſ.per Iunonem, per quam propriũ eſt vxoribus iurare. Et ſi quis credat periuria nocuiſſe, tibi cauſſa eſt pia: quia Iuno timuit te oſtendere fratri.ſ.Ioui: at.i.ſed: ille deus.ſ. Iuppiter: eſt, ſup. leuis.i.leuiter iraſcens: cui queritur iniuria ex omni dicto verborum adoleſcentum (& tamen dicitur, quòd periuria ridet amantum. verum ſunt qui dicant, ille deus.ſ.Cupido leuis, quia alatus: vnde ſequitur) depromens tela aurea, ſupple ex pharetra fulgenti: heu nimium tereti, ideſt rotunda, & oblonga, ſcilicet pharetra: & tela nimium Tirynthia, ideſt Herculea, hoc eſt fortia, qualibus Hercules Tirynthius vti ſolebat: defixerat interea omnia, ſcilicet tela: mente, ideſt in pectore: virginis, ſcilicet Scyllæ: iuſſu, ſcilicet Veneris, aut Iunonis læſæ.

DOMITIVS.

¶ Biſtonis] Eſt lac⁹ in Thracia: iuxta quem ex buxo tibiam inuenerũt, qua Phrygij vſi ſunt. ¶ Antiſt.] Sacerdotiſſa. ¶ Sithonũ.] Sithõ, ciuitas eſt Thraciȩ: vnde Sithones, populi Thraciæ.

Sithon.

Storax.

¶ Storacæ.] Storax, genus arboris, ex qua odoriferum fiebat vnguẽtũ: & quo capillos aſpgebãt. ¶ Bacchata.] Gemmis ornata. ¶ Cœli.] Simulabat ſe videre ſydera cœli, & ſpeculari: ſed ſolum faciebat, vt poſſet ſpectare regẽ Minoẽ amatũ. ¶ Pſalteria.] Genus inſtrĩ muſici. ¶ Lybico.] Eburneo. ¶ Rubor.] Quia pallẽtes ſũt amãtes: lege Oui. in Amorib⁹. ¶ Præceps.] Sine reſpectu ſalutis. ¶ Œſtro.] Veſte ex œſtro, in quo mitteret hoſti nunc p̃rnũ crinẽ. ¶ Rapto] Capillo Niſi p̃ris. ¶ Quis bonus?] Poeta excuſat puellã, ꝙ qſq; iudex optim⁹ exiſtimaret, puellam nõ rapuiſſe crinẽ p̃rnũ, dedita opa: ſed poti⁹ ex ignorantia, & caſu quodã. ¶ Celeres.] Aues veloces. ¶ Humani.] Quia ex hũano corpe, factæ ſũt aues

Daulia- des.

Cyrſs.

¶ Dauliades.] Progne & Philomela, q̃ fuerũt de Daulia, oppido Thraciæ. ¶ Chariſſima.] Scylla. ¶ Cognatos] Quia Niſus, pater Scyllæ, frater erat Philomelȩ & Prognes, ex Pandione parẽte rege Athenarũ. ¶ Cyris] Ideſt Scylla, quæ Cyris etiã denominata eſt, qa capillũ patris ſecuit. κύϛις enim Græce, etiã tondeo ſignificat: idq; vna ab authoribus denominatio ipſius declaratur. ¶ Præuertite.] Ite ante oẽs nubes. ¶ Chalcheius.]

Chalcis.

Chalcis, oppidũ eſt Locrorum, & in Eubœa eſt: ſed nõ ꝓpterea, Niſus Megarenſiũ rex, Chalcheius nominatus eſt: ſed poti⁹ ab aureo capillo: nam χάλχος æs & metallum ſignificat.

Quæ ſimul ac venis hauſit ſitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in oſſa furorem,
Sæua velut gelidi Sithonum Biſtonis ore,
Icta've Barbarico Cybeles antiſtita buxo.
Infelix virgo tota bacchatur in vrbe.
Non ſtoracæ ideo flagrantes picta capillos
Cognita non teneris pedibus, ſic omnia ſeruans
Non niueo retinens bacchata monilia collo:
Multum illi incerto trepidant veſtigia curſu.
Sæpe redit patrios aſcendere prodita muros,
Aeriasq; facit cauſſam ſe viſere turres,
Sæpe etiam triſtes voluens in nocte quærelas
Sedibus ex altis cœli ſpeculatur amorem,
Caſtraq; proſpectat crebris lucentia flammis:
Nulla colum mouit: charum nec reſpicit aurum.
Non arguta ſonant, tenuit pſalteria chorda
Non Lybico moles clauduntur pectine telæ:
Nullus in ore rubor: vbi enim rubor obſtat amori,
Atq; vbi nulla malis repperit ſolatia tantis,
Turbidulamq; videt labi per viſcera mortem.
Quò vocat ire dolor, ſubigunt quò tendere fata.
Fertur, & horribili præceps impellitur œſtro,
Vt patris ah demens crinem de vertice ferret
Furtim, argutoq; detonſum mitteret hoſti.
Nanq; hæc conditio raptori opponitur vna,
Siue illa ignorans: quis non bonus omnia malit
Credere, quàm tanti ſceleris damnare puellam?
Heu tamen infelix, quid enim imprudentia prodeſt.
Niſe pater? quum quo rapta crudeliter vrbe,
Vixerat vna, ſuper ſedes in turribus altis
Feſſus vbi extructo poſſis conſcendere nido.
Tu quoq; auis moriere, dabit tibi filia pœnas.
Gaudete ô celeres ſubnixæ nubibus altis,

ASCENSIVS.

¶ Quæ ſimul ac venis hauſit ſitiẽti, &c.] Recitat quõ Scylla capta amore Minois debacchata eſt. Ordo autem eſt. Quæ.ſ. Scylla: ſimul ac i. ſtatim, poſtquàm hauſit ignẽ.ſ.amoris: venis ſitientibus.i. Cupidinis: & cõcepit in oſſa.i.ad medullas vſq; penitus: aut amorẽ penitus.i.om̃ino validũ, ipſa virgo infelix bacchat̃.i.amore bacchãt iũ vagatur in tota vrbe: velut Biſtonis.i. mulier Threiſſa, ad Biſtonẽ, lacum Thraciæ habitans, ſup. bacchatur: ſæua.i.incẽſa: ore. i. cãtu tybiȩ: Sithonũ.ſ. populorũ Thraciæ: ve, ꝓ vel: vt, ſup. bacchatur: antiſtita Cybeles. i.ſacerdotiſſa: icta. i. ſtimulata: buxo Barbarico i. fiſtula à Barbaris inuẽta: nõ picta.i.nõ habens pictos capillos: ſtoracæ ideo.i.vnguẽto, ex ſtorace arbore, in Ida plurimũ creſcente. Non cognita.ſ.per generoſum inceſſum: aut nõ cõdita. i. incõpoſita, teneris pedib⁹ ſeruatis: ſic oĩa.ſ.ornamẽta, incõdita, aut incognita: & nõ retinẽs collo niueo: monilia bacchata.i.bacchis, hoc eſt gẽmis: ornata veſtigia.i. pedes: trepidant illi multũ: curſu incerto.i.incõſtãti. Ipſa redit ſæpe ꝓdita.i. accuſata & manifeſtata: aſcendere ſ.voluiſſe, muros patrios: & facit cauſſam.i. occaſionem ſe viſere.i. viſum ire: turres aerias, ideſt ſane altas: voluens.i. agitans, animo etiã ſæpe in nocte, quærelas triſtes.i.triſtitiæ indices: ſpeculatur ex altis ſedibus cœli, ideſt aeris: amorem.i.amatum Minoa: aut ſpeculatur amorem

Quæ mare,quæ virides ſyluas,lucoſq; ſonanteis
Incolitis,gaudete vagæ,blandæq; volucres.
Vſq; adeo humani mutatæ corporis artus.
Vix ô crudelis fatorum lege puellæ
Dauliades crudele venit chariſſima vobis
Cognatos augens reges,numerumq; ſuorum
Cyris & ipſe pater,vos ô pulcherrima quondam
Corpora cœruleas preuertite in æthera nubes,
Qua nouus ad ſuperum ſedes Calcheius,& qua
Candida conceſſos aſcendat Cyris honores.

amorem cœli.i ſignificat ſe ſpeculari ſydera ob amorē cœli:& proſpectat.i. porrò aſpectat,etiam caſtra.ſ.inimicorum,lucētia crebris flā mis nulla.i. non mouit colum.i.nō neuit,nec reſpicit aurum charum.ſ.prius.i.nō intertexerit amplius aurū: pſalteria.ſ.inſtrumenta pſallendi:arguta.i.ſtridula,& ſonora prius:non ſonant amplius corda tenui.i. ſubtili telæ:molles.i.ex molli lana non clauduntur.i. texuntur amplius pectine Libyco. i. eburno, quali vtūtur Tyrij in Libya,telam ad purpurā texentes.Nullus rubor eſt,ſup.amplius in ore:enim,pro vbi:rubor obſtat amori:atq; vbi repperit.i.inuenit:nulla ſolatia.i.remedia tantis malis:& videt mortem turbidulam.i. aliquantulum turbidam:labi per viſcera.ſ.ſua:ipſa fertur,ſup.eo,quò dolor vocat ire,& quò fata ſubigunt tendere:& ipſa pręceps impellitur horribili œſtro.i.ſtimulo furoris:ſicut animalia œſtro. ah vt ipſa demens ferret.i.auferret crinem patris: atq; mitteret ipſum detonſum.i.abraſum:furtim.i.clanculum: hoſti arguto. i.callido & vafro.Nanq; hæc vna.i.ſola conditio:de crine conſecrato opponitur raptori.ſ.Minoi:ſiue illa.ſ.Scylla,ſup. fecerit ignorans:nam quis bonus.i.pius,non malit credere omīa, quàm damnare puellam tanti ſceleris.ſ.paricidij,aut proditionis paternæ ¶ Heu, condolentis vox:tamen.i.nihilominus,quamuis ignorans ipſa,ſup.eſt infelix,quid enī ô Niſe pater, imprudentia.ſ.filiæ,prodeſt.ſ.tibi? q.d.nihil:cū quo.ſ.patre: ipſa vna i.ſola,vixerat ſuper ſedes in altis turribus.i. mutata in auem:& hoc vrbe rapta crudeliter.ſ.ab impio amatore, vbi tu,ô pater, exiſtens feſſus,poſſis conſcēdere, nido extructo:tu quoq;.i.etiam tu ô pater,moriere auis,qa verteris in auem tui nominis:filia dabit tibi penas:qa æterno odio ꝓſequeris eā.ô volucres.ſ.vos ambo,gaudete iam effecti volucres celeres,quę ſubnixæ altis nubibus,incolitis mare virides ſyluas, & lucos ſonantes:gaudete,dico,vagæ & blandæ volucres: vſq; adeo.i. omnino:mutatę.i.habentes mutatos artus humani corporis.ô puellæ Dauliades,Progne & Philomella,vis fatorum eſt, ſup. crudelis:crudele.ſ.fatum venit:quia Cyris.i. Scylla chariſſima, nobis venit,augens reges cognatos,qui in aues mutati ſunt:& numerum ſuorum.ſ.maiorum:& ipſe pater.ſ.Niſus,venit, vos ô pulcherrima quōdam corpora:pręuertite.i.anteite:nubes cœruleas in æthera.i.ad aera volantes:qua Chalcheius. i. auricomus,rex.ſ.Niſus:aſcēdat ad ſedes ſuperûm,ꝓ ſuporū. i. primū aſcēdat æthera,& qua Cyris.ſ.Scylla:Cyris,à tōdendo dicta: aſcēdat honores cōceſſos.ſ.a diis,q eā in auē mutatā voluerūt.

Iamq; adeo dulci deuictus lumina ſomno
Niſus erat,vigilumq; procul cuſtodia primis
Excubias foribus,ſtudio iactabat inani,
Quum furtim tacito deſcendens Scylla cubili
Auribus abrectis nocturna ſilentia tentat:
Et primum tenuem ſingultibus aera captat.
Tum ſuſpenſa leuans digitis veſtigia primis
Egreditur,ferroq; manus armata bidenti
Euolat,at demptæ ſubita in formidine vires
Cœruleas ſua furta prius teſtatur ad vmbras:
Nam qua ſe ad patrium tendebat ſemita limen.
Veſtibulo in thalami paulùm remoratur,& altum
Suſpicit ad cœli nutantia ſydera mundi,
Non accepta piis promittens munera diuis:
Quam ſimul Ogygij Phœnicis filia Charme
Surgere ſenſit anus(ſonitum nam fecerat illi
Marmoreo æratus ſtridens in limine cardo)
Corripit extemplo feſſam languore puellam:
Et ſimul ô nobis ſacrum caput(inquit)alumna,
Non tibi nequidquàm viridis per viſcera pallor
Ægroto tenuis ſuffudit ſanguine venas.
Nec leuis hoc faceret:neq; enim pote cura ſubegit
Haud fallor quòd te potius Rhamnuſia fallar
Nam qua te cauſſa?nec dulcis pocula bacchi,
Nec grauidos Cereris dicam contingere fœtus?
Qua cauſſa ad patrium ſolam vigilare cubile?
Tempore quo feſſas mortalia pectora curas,
Quo rapidos etiam requieſcunt flumina curſus,
Dic age nunc miſeræ ſaltem,quod ſæpe petenti
Iurabas nihil eſſe mihi,quum mœſta parentis
Formoſos circùm virgo remorere capillos?
Hei mihi,ne furor ille tuos inuaſerit artus.
Ille Arabis Myrrhæ quondam qui cœpit ocellos,

❧ DOMITIVS.

¶Iamq; adeo.]Deſcribit tēpus quo Scylla rapuit crinē ¶Niſus]Niſo parēti.¶Primis.]Pedibus.i.punctis pedū,vt ita dicā.¶Furta.]Rapiēdo crinē.¶Altū.]Alte. ¶Mūdi.] Quieti & ſereni. ¶Charme.]Puella,filia cuiuſdam Ogygij.i. Thebani Phœnicis:hic eſt nomen ꝓpriū cuiuſdā Cęſareni,Charme, nutrix ipſius Scyllæ. ¶Alūna.]Verba Charmes ad Scyllam ei⁹ alūnā.¶Pote.]Potens.¶Quòd.]Ideſt ſed.¶Rhamnuſia.]Dea indignationis dicitur,& Nemeſis,à quibuſdā nominat̄. Rhāuuſia,à Rhāni oppido: de quo Luca.in Euboia denominata eſt:in qua etiam ciuitate,fortuna colebat̄.Luca.in Euboia denoīata eſt: in qua etiā ciuitate fortuna colebat̄.Luca.Et timidis infeſta colit qua numida Rhānis.& Oui.Exiget ad diras vltrix Rhānuſia pœnas.Itaq; male quidā,ꝓ fortuna,interpretātur.¶Pocula.]Nec veniſti ad bibendū, nec comedēdū.¶Flumia curſus.] Talis ſenſus eſt in Buc. Et mutate ſuos requierūt flumina curſus.¶Myrrhæ.] Cynaræ, Cypriorum regis filia,quę parētis cōcubitū affectauit,ex quo Adonis natus traditur.¶Adraſtea.] Ipſa Rhānuſia,vel Nemeſis dicta:qa circa circùm,Adraſtus rex ille,tēplū cōdidiſſe ꝓditur.¶Amathūtia.] Appellatur ab Amathunte inſula,in mari Ægeo,quæ Veneri ſacra fuit.Facit ergo deriuatiuum Amatus:Amatūtus, Amatunta, Amatuntum: Amatūteus,Amatuntea, Amatunteum. Amatuntia Scylla: tam rudis es,ô Scylla,quòd vnico ſigno poſſum cognoſcere furores tuos:ergo nō eſt quod te iactes.i. mihi aliquid dicas de amore tuo.¶Dictynnæ.]Diana,Cretenſis denominata eſt:quia virgo quædam Cretēſis,ſuā virginitatem Dianæ dicās, à Minoe quū opprimeretur, & fugæ via nulla daretur,in mare ſe pręcipitē dedit:poſtea ei⁹ cadauer rhete cōpertum fuit, quod græce Διχτιὸμ dicit̄: ſed quū patria peſte laboraret,reſponſum habuerūt, vt Dianæ ædem conſecrarent: quod ipſi faciētes, Dianam ipſam Dictynnā vocauere: vnde Tibull⁹,Perq; ſuas impune ſinit Dictynna ſagittas.¶Scoria.]Scoriā,metallorū ſquamā & purgationē denominauit.Scoria.i. cura & ingenti paſſione.

Rhamnuſia.

Adraſtea

Amathūtia.

dictynna

❧ ASCENSIVS.

¶Iamq; adeo.] Docet quō Scylla tētata,patris capillis detōdere,à Charme nutrice dephēſa fuit:& qdnā prętenderet interrogata. Ordo eſt.Iamq;.i.& iā:adeo.i. omnino,aut penitus:Niſus erat deuict⁹ lumina.i.habuit oculos deuictos,dulci ſono: & cuſtodia vigilū exiſtens ꝓcul,iactabat inani ſtudio,excubias.i.vigilias,extra cubilia exiſtentes,vtpote in primis foribus:quū.i.quando: Scylla,deſcendens cubili,tacito.i.ipſa tacita:aut nō ſtrepēte,furtī.i.furtiue:tētat aurib⁹ abrectis, more ferarū, nocturna ſilētia:& captat primū ſingultib⁹.ſ.repſſis:aerē tenuē.i.exilē:tū.i.deīde,ipa leuās veſtigia ſuſpenſa pris digitis.i. anteriorib⁹ pedū ptib⁹ egredit̄.ſ.cubili,& armata manus.i.hn̄s man⁹ armatas,ferro bidēti.i.forcipe īciſorio:euolat.ſ.è cubili: at i.ſed: vires dēptę,ſup. ſunt ī formidīe ſubita,teſtat̄ pri⁹.ſ.q̄ aggrediat̄:ſua furta.i.furtiuos cōat⁹ de rapiēdo crīe pr̄no ad vmbras cœruleas.i.ſub nigras,

Vt ſcelere infando quod nec ſinit Adraſtea
Lædere vtrunq; vno ſtudeas errore parentem.
Quòd ſi alio quouis animo iactaris amore,
Nam te iactari non eſt Amathuntia noſtra
Tam rudis, vt nullo poſſim cognoſcere ſigno.
Sin confeſſus amor noto te macerat igne,
Per tibi Dictynnæ præſentia numina iuro,
Prima deum dulcem mihi quæ te donat alumnam,
Omnia me potius digna, atq; indigna laturam,
Milia viſuram, quam te tam triſtibus iſtis
Sordibus, & ſcoria patiar tabeſcere tali.

Stabulũ. nigras, aut ad mare verſa. Nam remoratur paulùm. i. modicum: in veſtibulo. i. parua ſtatione, hoc eſt in introitu thalami, ſupple ea parte, qua ſemita. i. parua via: tendebat ad limen patrium. i. paterni cubiculi: & ipſam ſuſpicit. i. ſurſum aſpicit: altũ mare: aut altum. i. alte: ad ſydera celi: mundi. i. puri & ſereni: nutantia. i. ſcintillantia: promittens munera. i. vota faciens: non accepta. i. diſplicentia: diuis piis. i. nolẽtibus ad paricidium, aut nephas aliud patrocinari: vnde (vt Auguſtinus recte docet) delirant Chriſtiani, qui peccatum graue, cum periculo commiſſuri, ſe cruce muniunt. Quam. ſ. Scyllam: ſimulac. i. ſtatim, poſtquàm Charme, nutrix eius, Charme appellata, filia Phenicis Ogygij. i. ex Thebanis oriundi: anus. i. vetula: ſenſit ſurgere (nã cardo. ſ. oſtij: æratus. i. ære munitus: ſtridẽs in limine marmoreo fecerat illi ſonitũ) corripit extemplo. i. ilicò: puellam. ſ. Scyllam: feſſam languore. ſ. amoris. Et (inquit) ſimul, ô alumna. i. quam alui filia, caput ſacrum nobis: pallor viridis. i. ſubliuidus: non nequidquã. i. non fruſtra: aut pro nihilo (vt dicunt) ſuffundit tibi tenuas venas, ſanguine ægroto. i. languẽtis: per viſcera. i. carnes tuas: nec leuis cura ſubegit, ſup. te: neq; enim faceret hoc, neq; pote. i. potens eſſet hoc facere: haud. i. non fallor: quòd. i. ſed: Rhamnuſia. i. dea indignatiõis: fallar potius te. i. quàm tu. i. velim quòd fallar: & falsò opiner te, graui cauſſa ſubactam. Nam qua cauſſa dicam te, ſup. ſubigi. q. d. neſcio, quia nec dicam te contingere pocula dulcis Bacchi. i. vini. i. non ſurrexiſti, vt dulce vinum bibas: nec dicam te contingere grauidos fœtus. i. fruges Cereris. i. panem: aut cur abſtines victu, niſi quòd ames. Qua cauſſa, ſup. dicam te vigilare ſolam ad patrium cubile: eo, ſup. tempore, quo mortalia pectora: requieſcunt. i. quieſcendo euacuãt curas feſſas: quo etiam flumina requieſcunt. i. retinẽt, aut remiſſius faciũt rapidos curſus. Dic nũc ſaltẽ mihi miſere, ꝙ iurabas ſępe petẽti: qd ſ. eſſet qđ iurabas eſſe nihil: quũ. ſ. ita ſit, ꝙ tu, ô virgo, remorere. i. morã facias, circùm formoſos capillos parẽtis. i. pr̃is tui Niſi: hei mihi, vereor, ſup. ne ille furor. i. illicit⁹ amor, ĩuaſerit tuos artus, ille ĩquã furor, q cœpit quõdã ocellos myrrhæ Arabis, quæ Cynare, regis Cypriorum, poſtquàm cum patre circùnuento rem habuerat, in Arabia, in arborẽ ſui nois, vt graphice deſcribit ĩ Metamorphoſi Oui. verſa eſt. vt ſtudeas lædere vtrunq; parentem. ſ. patrem & matrem: vno. i. eodem errore: & vno infando. i. deteſtabili ſcelere, quòd nec Adraſtea. i. Rhamnuſia, ab Adraſto culta, olim ſinit. i. patitur & permittit: quòd. i. ſed: ſi iactaris. i. agitaris, & vacillas animo quouis alio amore. (Nam Amathuntia. i. Venus, aut gratia noſtra, non eſt tam rudis, vt nullo. i. non vllo: non poſſim cognoſcere vllo ſigno. ſ. te iactari, amore. i. qn iacteris & agiteris aliquo amore.) ſin. i. ſed ſi: amor cõfeſſus. i. confitendus & licitus: aut amor conceſſus: aut quẽ confiteris, neq; diſſimulas: macerat te igne noto. Oui. etiam, mãcero, prima longa poſuit, dicens, Mãceror interdum quòd ſim tibi cauſſa doloris. Ego iuro per numina Dictynnæ. i. Dianæ: pręſentia. i. fauorabilia & auxiliatiua ſæpe tibi: q̃. ſ. Dictynna, hoc eſt Diana, venãtiũ dea: donat prima mihi te alumnã dulcẽ: ego iuro inquam me lãturam. (Rarum eſt inuentu, vbi lãturus, primam corripiat.) i. tolleraturam, potius omnia digna, atq; indigna (legendum putem, re latu: vt ſit, Iuro me potius viſurã omnia milia digna, atq; indigna relatu: ſed vt accipimus, ordo perficitur.) & iuro me viſuram, poti⁹ milia. ſ. digna, atq; indigna: quam ego patiar te tabeſcere. i. lenta tabe conſumi: iſtis tam triſtib⁹ ſordibus: & tali ſcoria. i. immũdicia cutis, quæ te exedit.

Confeſſus, alij cõceſſus.

Macero.

DOMITIVS.

¶ Marmoreum.] Album: illa autem reſponſio Scyllæ. ¶ Conſueto.] Quo mortales vti ſolent: ſed potius diuino. ¶ Cordi.] Non ſum capta amore paterno. ¶ Heu heu.] Quoniam amor meus eſt in mediis hoſtibus. ¶ Nõ dicere nõ finis.] Omnia permittit dicere, & aperire tibi ¶ Pater deũm.] Iuppiter donauit ſceptri honore, quia fecit ipſum regem. ¶ Hauſtum.] Potũ à me, quia guſtaui & bibi lac tuum. ¶ Inciſa.] Remota: quaſi dicat ſi nulla habetur ſpes, peperiſſem lætum, mortua eſſem.

Hæc loquitur, molliq; vt ſe velauit amictu
Frigidulam iniecta circundat veſte puellam,
Quæ prius vt tenui ſteterat ſuccincta corona,
Dulcia deinde genis rorantibus oſcula figens,
Perſequitur miſeræ cauſſas exquirere tales.
Nec tamen ante vllas patitur ſibi reddere voces,
Marmoreum tremebunda pedem quam rettulit intrà.
Illa autem, quid nunc me (inquit) nutricula torques?
Quid tantum properas noſtros nouiſſe furores?
Non ego conſueto mortalibus vror amore,
Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus.
Nec genitor cordi eſt, vltrò nanq; odimus omnes.
Nil amat hic animus nutrix quod oportet amari,
In quo falſa tamen lateat pietatis imago,
Sed media ex acie, mediis ex hoſtibus, heu heu
Quid dicam? quo've ipſa malum hoc exordiar ore?
Dicam equidem, quoniam quid me tibi dicere nutrix
Non finis? extremum hoc munus morientis habeto.
Ille vides noſtris qui mœnibus aſſidet hoſtis.
Quem pater ipſe deûm ſceptri donauit honore,
Cui parcæ & tribuunt nullo quòd vulnere lædi,
Dicendum fruſtra circũnuehor omnia verbis,
Ille mea ille idem oppugnat præcordia Minos.
Quod te per diuum crebros obteſtor amores,
Perq; tuum memoris hauſtum mihi pectus alumnæ.
Vt me ſi ſeruare potes, nec perdere malis,
Sin autem optatæ ſpes eſt inciſa ſalutis,

ASCENSIVS.

¶ Hæc loquitur.] Confitetur Scylla, crimen tẽtatum, & amorem in Minoa. Ordo autem eſt. Nutrix Scyllæ. ſ. Charmæ, loquitur hæc: & vt. i. poſtquàm, ipſa velauit. i. cooperuit ſe: amictu molli. i. laneo, aut pelliceo, circũdat puellam frigidulam. i. aliqualiter frigidam, veſtæ intacta. i. munda & noua, q̃ puella, vt ſteterat prius ſuccincta, tenui corona. i. poſtquàm cinxerat eã molli corona, deinde figẽs genis rorantibus. ſ. lachrymis, oſcula dulcia perſequitur. i. perſeuerat exquirere tales cauſſas miſere. i. cur tam miſere periret: nec tamen patitur, ſup. puellam ante, reddere ſibi vllas voces, quã ipſa moribunda rettulit pedem intra marmoreum. ſ. thalamũ aut quam rettulit pedẽ marmoreum. i. candidum: intrà i. intro. Autem, pro ſed: puella Scylla, inquit. ſ. introgreſſa: ô nutricula, blanda diminutio: quid. i. ad qd, torques nunc me? quid properas. i. feſtinas: tantum. i. intantũ: nouiſſe. i. cognouiſſe (à noui, imperfecto verbo) noſtros furores. i. inſanos amores? Ego non vror amore cõſueto mortalibus: quia mortales non ſolent capitales hoſtes amare. Nec vultus notorum. i. eorum quos noui: deflectunt. i. incuruãt, & attrahũt, mihi lumina. i. oculos. Nec genitor eſt cordi. i. ad cor, hoc eſt non ardeo amore patris vt myrrha. nanq; nos odimus vltrò. i. inſuper: omnes. ſ. notos: hic. i. meus anim⁹, ô nutrix, nihil amat quod oportet. i. decet amari, in quo lateat tamen. i. ſaltem: falſa imago. i. ſpecies pietatis: ſed, ſup. amo ex media acie, ſcilicet inimicorũ, & ex medijs hoſtibus: eheu interiectio dolentis, quid dicam? quo ore ipſa, ideſt ego exordiar, ideſt narrare incipiam: hoc malum. i. hunc amorem meũ pernicioſum. Equidem. i. certe dicã, quoniam ô nutrix, quid non finis. i. non permittis me dicere tibi? q. d. nihil non finis, hoc eſt om̃ia, quum ſis fidiſſima & pictiſſima, ſinis me dicere tibi, habeto hoc numus extremum morientis, ſcilicet alumnæ tuę (ſic & in Bucoli. dixit) hoc eſt, priuſquàm moriar, pro beneficio reuelabo tibi ſecreta cordis mei: ille hoſtis vides, ſup.

Ne mihi quam merui inuideas nutricula mortem
Nam ſi te nobis malus,ô malus optima Charme
Ante hunc conſpectum caſús ve,deús ve tuliſſet,
Aut ferro hoc(aperit ferrum,quod veſte latebat)
Purpureum patris dempſiſſem vertice crinem,
Aut mihi præſentí peperiſſem vulnere lethum.

ſup.ne eum qui aſſidet noſtris mœnibꝰ,quem ipſe pater deûm.ſ. Iuppiter donauit, honore ſceptri.i.regali honore, & cui parcæ.i.deæ fatales tribuunt, quòd nullo vulnere ledi, ſup.poſſit. At quia turpe eſt hoſtis prę conia dicere,videtur à conſcientia, vt taceat,admonita:ſed victa amore,addit:dicendum.i.fatendum eſt,ego circunuehor fruſtra omnia verbis.i.fruſtra facio inſinuationes,& loquor per ambages.Ille inquā ille,idem Minos,videlicet qui mœnibus aſſidet:oppugnat mea præcordia.i.intimam cordis affectiōem.Quod.i.quocirca,ego obteſtor tę per crebros amores, diuûm.i.diuorū, & per pectus tuum memoris.ſ.mei.Hauſtum.i.ſuctum & potum,mihi alumnæ.i.à me alumna tua, vt ſi potes me ſeruare;ſerues, ſup.nec malis.

malis .i. & non magis velis perdere.ſ.quàm ſeruare: aūt, pro ſed: ſin.i.ſed ſi ſpes ſalutis optatę eſt, inciſa.i.remota:ne, ô nutricula, inuideas mihi mortē quam merui,vt.ſ. mihi inferrem quæ mihi tantum furorem incuſſi:nam ſi,ô optima Charme.ſ.nutrix:ſi malus, ô malus caſus:ve,pro vel:deus tuliſſet.i.abſtuliſſet te nobis,ante hunc.i.meum conſpectum ferro hoc(aperit ferrum.ſ. inciſorium, quod latebat.ſ.prius,veſte.i.ſub veſte)aut ego dēpſiſſem.i.abſtuliſſem:hoc ferro vertice.i.de capite patris.ſ.Niſi,crinem purpureū:aut peperiſſem.i.procuraſſem:& conſciuiſſem mihi lethum.i. mortem,vulnere præſenti.i.cito enecanti.Et ſic tantùm per ordinem declarauimus contextum opuſculi,quia Calderi.eruditiſſime explicat.

DOMITIVS.

¶Deturpat puluere cries.] Turpauit crinē, audita oratione Scyllæ illicò Charme cries terra maculauit. ¶Seruitium.] Tuum,ô Minos. ¶Quæ.] Sup.datur, ſenioribus. ¶Quid ego.] Supp. dico, hæc omnia. ¶Britomartis.] Virgo illa dicta fuit,quam Minos,vt virginitate ſpoliaret, perſequebat̃. ¶Naupacto.] Liuius,ciuitatem Ætholiæ fuiſſe oſtendit,in bello Macedōico, vbi Meleager verſabatur,ſagittis in venatibus vtens.Cornu ergo Naupacto. i. arcu, quali Naupactoi vtebantur. ¶Dictæus.] À Dicte nympha:vel à Dictæ,monte Cretæo. ¶Obnixe.] Certatim & magno cōatu. ¶Phoræ] À loco.i. virginis Phoreæ. ¶Alij.] Poetæ.¶Tuo nomine.] Tua cauſſa.¶Hyrcanos.]Hyrcania,Armenię ſylua,in qua ſerpentes abūdant. Vnde,comites Hyrcanos.i.ſæuos.¶Negaui mori pro te.] Quanuis naturæ curſus propè eſſet. ¶Coritus.] Ciuitas Siciliæ, croci abundantiſſima, & quidem ſuauis. ¶Flammea.] Vela tenuiſſima,quibus virgines ſponſæ, quum ad maritum ducebantur vterētur,tegendi pudoris gratia.Vn̄ Claudia. Flammea ſollicitū præuellatura pudorem.

Britomartis.

Dictęus.

Vix hæc ediderat,cum clade exterrita triſti
Intonſos multo deturpat puluere crines.
Et grauiter quæſtu Charme complorat anili.
O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
O iterum noſtræ Minos inimice ſenectæ
Semper & aut olim nata ô te propter eundem
Aut amor inſanæ luctum portauit alumnæ,
Téne ego tam longe capta,atque euecta nequíui
Tam graue ſeruitium,tam duros paſſa labores
Effugere? obſiſtam exitium crudele meorum.
Iamiam nec nobis ea quæ ſenioribus vllum
Copia viuendi vitæ genus,aut quid ego amens
Te erepta Britomartis ſpes eſt vna ſepulchri
Te Britomarte diem potui producere vitæ?
Atqꝫ vtinam Cereri,nec tantum grata Dianæ
Venatus eſſes virgo ſectata virorum.
Gnoſia Naupacto contendens ſpicula cornu
Dictæas ageres ad gramina nota capellas.
Nunquam tam obnixæ fugeres Minoos amores
Præceps aeriis ſpecula de montibus iſſes.
Vnde alij fugiſſe ferunt & numina Phoræ
Virginis aſſignant alij quo notior eſſes,
Dictynnam dixere tuo de nomine lunam
Sint hæc vera velim,mihi certe nata periſſes,
Nunquam ego te ſummo volitantē in verticet mōtis
Hircanos inter comites,agmenqꝫ ferarum
Conſpiciam,nec te redeuntem amplexa tenebo.
Verum hæc tum nobis grauia,atqꝫ indigna fuere.
Tum mea luna tui quum ſpes integra maneret,
Et vox iſta meas nondum violauerat aures.
Téne etiam fortuna mihi crudelis ademit?
Téne ô ſola meæ víuendí cauſſa ſenectæ?
Sæpe tuo dulci nequidquam capta ſopore
Quum præmeret natura,mori me velle negaui.
Vt tibi Corytio glomerarem flammea luto,

ASCENSIVS.

¶Vix hæc ediderat.] Recitat nutricis cognito furore eiulationē & miſeriam. Sed Ordo eſt. Vix.ſ.Scylla:ediderat.i.eloquuta erat, hæc ſ.ſupra dicta:quū Charme.ſ.nutrix,exterrita triſti clade.i.calamitate virginis: deturpat.i.fœdat,multo puluere,aut vulnere.i.dilaceratione:crines intonſos.i.oblongos,& complorat grauiter queſtu.i.quærimonia & eiulatu: anili.i.qualem anus.i. vetulæ emittere ſolent: Minos reddite.i.qui redditus, hoc eſt effectus es,nunc iterū mihi crudelis:ô Minos, iterum inimice noſtræ ſenectæ:ſemper & aut olim nata,ſup.eſt Scylla.O propter te eundem,vt ſcilicet eam quoqꝫ perſequaris,aut vt coniugem habeas,aut amor portauit alumnæ.ſ.Scyllæ:inſanæ,ideſt furenti luctum.Nequiui'ne.i.ita'ne diis placitū eſt,vt ego capta tam longe.ſ.à patria?quia erat Phœniſſa:& euecta tam longe nequiuerim effugere,tam graue ſeruitium.ſ.tuum,ô Minos,ego obſiſtam.ſ.

ſtam'.ſ. votis tuis, exiſtens exitium crudele meorum: quia faciam in te, propter quod meos in exitium dabis.Iamiam(apta minantibus & deſperantibus vox,vt Æneid.4. Iamiam nec maxima Iuno, Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.Cicero,Iamiam Dolobella me,&c.) ea copia viuēdi vllum genus vitæ,quæ ſcilicet datur ſeniorib. non, ſupple eſt:aut datur nobis, aut quid ego amens,ſupple dico hæc omnia,quaſi dicat fruſtra:ô Britomartis virgo ſcilicet quam Minos perſequebatur:ſpes ſepulchri,ideſt vt ab aliqua mihi chara ſepeliar, eſt mihi vana te erepta: ô Britomartis.,potui producere diem vitæ te erepta,quaſi dicat impium fuiſſe. Atque vtinam, ô virgo Britomartis grata Cereri: (alij legunt, Veneri.) nec tantùm Dianæ,ſcilicet caſtitatis,& venationis deæ,eſſes ſectata venatus,ideſt venationes virorum, contendens ſpicula Gnoſia,ideſt ſagittas Cretenſes: cornu,ideſt arcu:Naupacto,ideſt quali vſi ſunt Naupactoi in Ætholia:tu ageres,ideſt compelleres: capellas Dictæas, ideſt Cretenſes ad gramina nota:nunquam,ideſt & non vnquam fugeres tam obnixe amores Minoos,aut Minois,ſcilicet regis: tu iſſes, ideſt iuiſſes,ad Minoa preceps de ſpecula, ſcilicet de aeriis montibus: vnde alij ferunt,ideſt dicunt te fugiſſe:& aſſignant,ſupple tibi: numina, ideſt diuinitatem virginis:Phoræ,ideſt Phoreæ,hoc eſt illius loci: alij quo,ideſt ideo vt eſſes notior,dixere lunam,ideſt Dianam:Dictynnam de tuo nomine,ideſt cauſſa,aut facto. Sin,ideſt ſed ſi: ego velim hæc vera,ſupple eſſe, ô nata,tu periſſes mihi,ideſt ad antidotum huius doloris mei,aut ad remedium huius malis mei.ego nūquam conſpiciam te,appellantem aut vocitantem in cacumine,aut ſummo vertice montis, inter comites Hircanos.i.Armenios venatores,& agmen ferarum: nec ego amplexa tenebo te redeūtem,verum hæc fuere nobis: tum.i.tunc,grauia,atqꝫ indigna:tum dico,ô luna.i.Diana:quū mea ſpes tui.i.quam habebam de te, maneret integra:& iſta vox.ſ.quam Scylla protulit; nondum violauerat meas aures.

Ne.i.

Ne.i.an:ô alumna,ſup.fortuna crudelis ademit mihi etiam te? te'ne inquam ademit mihi,ô ſola cauſſa.i.quæ ſola cauſſa viuendi es: meæ ſenectæ? ego capta ſæpe nequidquàm.i.fruſtra, tuo dulci ſopore.i.quum tecum dormirem:quum natura præmeret.i. grauaret me ſenio, & inſtanti morte, ego te negaui me velle me velle mori,vt glomerarem.i.in glomus ad texturam colligerem,flammea.i.indumenta nuptialia:luto.i.eo genere coloris crocei.vnde in Buco.Croceo mutabit vellera luto.& ideo dicit coritio.i.croceo:à Corito,ciuitate Siciliæ,vbi copia eſt ſuauiſſimi croci.

DOMITIVS.

Ilythea. [Lege] Fatali.ſ. [Ilythiæ] Ilythea, Diana ē appellata: quia dea ſyluarum eſt. ἴλυ enim,ſylua eſt: & θεὰ dea: vnde,Ilythea, ſyluarū dea. [Molli] Laſciua. [Pote.] Poteſt fieri. [Quid enim.] Q.d.omnia poteris apud parentem tuum,quum ſis vnica. [Referto.] Narrabis patri. [Futuros habebis.] Et me,& deos,hominesq; fauentes. [Virgis.] Scyllæ. [Bibulum.] Quia lumen,bibit oleum.i.ardendo conſumit.

Quò nunc me infelix,aut quæ me numina ſeruant?
An neſcis qua lege patris de vertice canos
Edita candentes prætexat purpura crines?
Quæ tenui patrio preſſit ſuſpenſa capillo.
Si neſcis aliquam poſſum ſperare ſalutem,
Inſcia quandoquidem ſcelus es conata nephandum.
Sin eſt quod metuo,per me mea alumna,tuumq;
Expertum multis miſeræ mihi rebus amorem,
Perdere ſæua præcor per flumina ſacra Ilythiæ
Ne tantum in facinus tam molli mente ſequaris.
Non ego te incœpto(fieri quod non pote)conor
Flectere,Amor,neq; ſit cum diis contendere noſtrum,
Sed patris incolumi potius te nubere regno,
Atq; aliquos tamen eſſe velis tibi alumna penates.
Hoc vnum exitio docta,atq; experta monebo.
Quòd ſi non alia poteris ratione parentem
Flectere(ſed poteris:quid enim non vnica poſſis?)
Tunc potius tamen ipſa pio quum iure licebit,
Quum facti cauſſam,tempusq; doloris habebis,
Tunc potius conata tuo,atq; incœpta referto,
Meq; deosq; tibi comites mea alumna futuros
Polliceor:nihil eſt quod texat in ordine longum.
Hic vbi ſollicitos animi releuauerat æſtus
Vocibus,& blanda pectus ſpe vicerat ægrum,
Paulatim tremebunda genis obducere veſtem
Virginis,& placidam tenebris captare quietem,
Inuerſo bibulum reſtringens lumen oliuo.
Incipit ad crebros inſani pectoris ictus
Ferre manum,aſſiduis mulcent præcordia palmis.
Noctem illam ſic mœſta ſuper morientis alumnæ
Frigidulos cubito ſubnixa pependit ocellos.
Poſtera lux,vbi læta diem mortalibus almum.

ASCENSIVS.

[Quò nunc me,&c.] Continuat eiulatum ſuum anus, ad negotium rediens,ac dicens.Quò.i.in quam partē, ego infelix vertam,ſup.nūc me? aut quæ numina ſeruāt nunc me.i.vitam meam.An ô alumna,neſcis qua legē.ſ. fatali:purpura edita de vertice patris,prætexat.i. cooperiat crines canos,candentes.i.rutilantes,quæ ſuſpenſa,tenui capillo preſſit.i.cōpreſſit.ſ.canos? Si neſcis.i.ſi tu ignorans periculum attētaſti tantū nephas,ego poſſum ſperare aliquam ſalutē, quandoquidem tu inſcia.i. ignara mali,conata es nephandum ſcælus:ſin.i.ſed ſi, eſt,ſup.illud quod metuo.i. ſi conata es patrem perdere, vt amato cōplaceas:ô mea alumna:ego precor.i.obſecro per me,& per tuū amorem expertum,mihi miſere in multis reb.& per flumina ſacra Ilythiæ.i. Dianæ, ſyluarum deæ,ſæua perdere.i.ad perdēdum adiuratos ſi non obtemperent:præcor (inquit)ne ſequaris:mente tam molli.i.laſciua,aut inconſtanti,in tantū.i.tam magnum & ſceleratū facinus. O Amor.i.Cupido,ego non conor te flectere.i.reuocare ab incœpto,quod non pote, ſup.eſt.i.quod nō poteſt fieri;neq; ſit noſtrum cōtendere cum diis:ſed potius velis,ô alumna,te nubere,regno patris exiſtēte incolumi:atq; velis tamen.i. licet nubas aliquos penates.i.maiorum tuorum,deos eſſe, ideſt ſupereſſe tibi:ego docta,atq; experta exitio,ideſt ad exitiū meum, meum,quia ſi rerum omniū penitus ignara fuiſſet, non fuiſſet nutrix regiæ puellæ effecta:monebo hoc vnū.i. ſolum.Quòd ſi non poteris flectere parentē alia ratione i.via & modo (ſed poteris, ſup.alia ratione flectere:qd enim non poſſis vnica.i.quū ſis vnica eius filia? q.d.nihil ergo omnia potes.)tamē referto.i.enarrato potius tunc quum licebit cum pio iure, quia nōdum quidquàm impie in patrem geſſeris,referto(inquit) potius tuo.ſ.patri conata,atq; incœpta.ſ.adhuc dubia,quū quid tentare audeas adhuc dubitet: quū tu habebis cauſſam facti.i. occaſionē faciēdi,quia recuſauerit pater & tēpus doloris.Et ego,ô mea alūna,polliceor & me & deos futuros tibi comites.i.interceſſores apud patrē:nihil eſt quod.ſ. pater,texat longū in ordine i.quod differat facere pro te: hic.i.hoc tēpore:vbi.i.poſtquàm:releuauerat.i. imminuerat & ſedauerat,æſtus ſollicitos animi.i.amores: quia res eſt ſolliciti plena timoris amor:& vicerat.i. affecerat:& conuenerat pectus ægrum.i.ſauciū,& languens amore,vocibus.ſ.blandis:& ſpe.ſ.blāda:ipſa tremebūda incipit paulatī obducere genis virginis veſtem.i.cooperire lumen eius,& captare quietem placidam tenebris i.inducere ſomnū per tenebras:reſtringēs.i. reprimēs, lumen.ſ.lampādis,aut lucernæ,bibulum.i.conſumptiuū olei:& hoc oliuo.i.oleo:inuerſo.i.in cōtrariū verſo:ab eo quo ſolet verti,dum accēdere volumus.Nam incēdiū per oleum ſignificat Horat. dicens,Oleū adde camino. & incipit ferre.i.ducere manum ad crebros ictus,inſani pectoris.ſ.virginis amore furentis,mulcens præcordia aſſiduis palmis.Et ipſa Charme,nutrix mœſta,pependit ſic illam noctem.ſ.totam ſubnixa, cubito ſuper ocellos.i.oculos paruos frigidulos,quia alumnæ morientis.i. grauiter amore languentis.

DOMITIVS.

Œta. [Œta.] Mons inter Macedoniam & Theſſaliam, in quo primus ſolis ortus,Græcis apparet. [Optant.] Fugiunt:quia puellæ fugiunt, & cupiunt videri:vt in Buc. Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri. [Patriæ aures.] Cohortabant patrem ad pacem,cum Minoe. [Incœpto.] Vel virgineo, quia virgines neſciunt loqui.vel incœpto, propter furorem: vt Vergi.Incipit affari, mediaq; in voce reſiſtit. [Mendacia.] Omnia dicebant,& ſimulabāt patri,vt fieret pax [Vates.] Scylla corrupit vates,vt dicerent faciendam pacem cū Minoe. [Extis.] Animalium. [Ancipites.] Dubias. [Ter nouena.] Viginti ſeptem fila:vt in Bucolicis,Ter licia. [Generata.] Scylla filia. [Idæis.] Troianis faciebant enim ſacra Ioui, nunquam cognita Troianis & Græcis. [Thallum.] Herbam verbenam. [Amycleo]. i. Spartano. Amyclæ enim, eſt ciuitas Spartæ. Amycla. [Iolchiacis.] Qualibus vſa eſt Medea in Iolcho,quæ eſt ciuitas Theſſaliæ,vbi regnum erat Peliæ & Æſonis,patris ipſius Iaſonis:qui ad iuuentam reuocatus fuit. [Auxilio Medeæ.] Erant præterea veneficæ multæ in Theſſalia, & herbæ veneficiis aptiſſimæ. [Sta

Et gelido veniens mani quatiebat ab Œta,
Quem pauidæ alternis fugitant,optantq; puellæ
Heſperium vitant,optant ardeſcere ſolem.
Præceptis paret virgo nutricis,& omnes
Vndiq; conquirit nubendi ſedula cauſſas.
Tentantur patriæ ſubmiſſis vocibus aures.
Laudanturq; bonæ pacis bona,multus inepto
Virginis inſolitæ ſermo nouus errat in ore.
Nunc tremere inſtantis belli certamina dicit,
Communemq; timere deum,nunc regis amicos.
(Nanq; ipſo verita eſt orbari mœſta parente)

Cum Ioue communes qui quondam habuere nepotes
Nunc etiam confecta dolo mendacia turpi
Inuenit,& diuûm terret formidine ciues:
Nunc alia ex aliis,nec deſunt omnia quærunt.
Quinetiam caſtos auſa eſt corrumpere vates:
Et quum cæſa pio cecidiſſet victima ferro:
Vt ſint qui generum Minoa authoribus extis
Iungere:& ancipites ſuaderent tollere pugnas:
At nutrix patula componens ſulphura teſta
Narciſſum,caſiaq́; herbas incendit olentes:
Terq́; nouena ligat triplici diuerſa colore
Fila,ter in gremium circùm(inquit)deſpue virgo,
Deſpue ter virgo,numero deus impare gaudet.
Hinc magno generata Ioui frigidula ſacra,
Sacra nec Idæis ſenibus,nec cognita Graiis
Pergit Amycleo ſpargens altaria thallo.
Regis Iolchiacis animum defigere votis.
Verum vbi nulla mouet ſtabilis fallacia Niſum
Nec poſſunt homines,nec poſſunt flectere diui,
Tanta eſt in paruo fiducia crine cauendi,
Rurſus ad incœptum ſociam ſe adiungit alumnæ,
Purpureumq́; parat rurſus tondere capillum.
Quum longo quoniam captat ſuccurrere amori,
Non minus illa tamen reuehi quod mœnia creſcant
Gaudeat,& cineris patriæ eſt iucunda ſepulchro.

¶Stabulis.] Ideſt ſub aula Stabulū. ſua.nam ſtabulum,apud antiquos,erat prior & præſtantior pars domus.¶Tondere.] Secare.¶Reuehi.] Reduci.¶Coma.] Capillus aureus.

ASCENSIVS.

¶Poſtera lux.] Docet quomodo poſtridie eius diei,patrem ſollicitare occeperuut de pace ineunda,& nuptiis contrahendis cum Minoe. Ordo autem eſt.Vbi.i.poſtquàm:lux poſtera.i.poſtridiana:læta.i.lætificans animos mortalium: quatiebat i.efferebat,cum quadã concuſſiõe luminis diem almũ, quaſi alimentum,præbentẽ mortalibus,& lux veniens mani gelido.i.tempore matutino frigidulo ſemp.(Offendi veniẽtẽ mane.ſed duo ſunt vitia:quia mãnẽ,primã producit,& ſecundam corripit.Perſi.Iam clarum mãnẽ feneſtras, &c. Poſſe autem mani, in ablatiuo dici,author eſt Seruius ſuper.5.Æneidos,dicens,quòd aduerbia, quum in nomina migrant, declinari poſſunt,vt apud Plautum, À mani vſq; ad veſperam,&c.)quatiebat ſ.diem, ab Œta.ſ.monte, in confinio Macedoniæ, vnde Græcis dies oriuntur,quam ſ.diem:puellæ auidæ fugiunt,& optant alternis.ſ.votis:fugiunt.ſ.propter laborem,& optẽt, propter curas euitandas: aut quia naturaliter noctu timent phantaſma,& laruas,ſiue deuirginationẽ,vnde pauidæ dicuntur. Vitant.ſ.puellæ,Heſperium.ſ.ſydus.i.Veſperum,ſeu Heſperũ:quia ſub noctem cura recurſat:& optant ſolem ardeſcere.i.ſplendere cum ardore.Poſtquàm igitur poſterus ſol ortus eſt,virgo paret.i.obedit:pręceptis.i.monitis nutricis:& ipſa ſedula.i.ſolerter diligẽs:conquirit vndiq; omnes cauſſas nubendi.Aures patriæ.i.paternæ:tentantur vocib.ſubmiſſis.i.humilibus,& ſubmiſſo vultu prolatis, & bona bonæ pacis laudantur.i.commendantur.(Dicendo bonæ pacis,bona depingitur muliebris ſermo.)multus ſermo nouus erat in ore inepto.i.minus idoneo,quia virginis inſolitæ.ſ.talia patri ſuadere.Ipſa dicit nunc.i.aliquando,ſup.ſe,tremere certamina belli inſtantis:& dicit ſe timere deum cõmunem.ſ.Martem:nunc dicit ſe timere amicos regis.ſ.Minois,qui habuere quondam nepotes communes cum Ioue,quia ex eadem origine deſcendentes,dicit ſe timere:nam mœſta.i.ſimulans mœſtitiam,verita eſt.i.ſimulauit ſe veritam,orbari ipſo parente.i.patre. Nunc i.interdum,etiam inuenit.i.excogitat mendacia conferta turpi dolo:& terret ciues formidine.i.minatione diuũm:nũc ipſa & nutrix,quærunt nunc alia.ſ.mendacia ex aliis:nec deſunt omnia quinetiam auſa eſt corrumpere vates caſtos.ſ.alioqui:& ita veridicos eſſe ſolitos,vt quorum mentes dij habitare conſueuerint:&

rint:&.i.etiam,quũ victima cecidiſſet cæſa . i . mactata: pio ferro .i. ſacrificiis apto cultro,vt ſint qui ſuaderent extis authoribus.i.approbãtibus (rarũ eſt author cum neutro genere coniungi,ſed ſubſtãtiue accipitur,ſicut teſtis,quum dicitur & ſydera teſtes.) Iũgere.ſ.decere,Minoa,generum.ſ.Niſo.i. maritum filiæ eius:& qui ſuaderent tollere pugnas ancipites.i.dubias,& dubij exitus,licet conſecratum haberet pilum . At.i.ſed, nutrix componens ſulphura teſta patula,incẽdit narciſſum & caſian , appoſitorie , herbas olentes:& ligat ter nouena. i.ſeptem & viginti:fila.i.licia:diuerſa.i.diſtincta:triplici colore:& id ad magicam artem pertinere putatũ eſt: vt in Buco.viſum eſt.& inquit, O virgo,deſpue.i.deorſum ſpue:ter circùm,ideſt per circuitum:in gremium.ſ.tuum , virgo (inquit) deſpue ter:quia de⁹ gaudet numero impare,pro impari,vt dicit Serui.in Buc. vbi eadem ſunt verba.Hinc.i.deinde:generata . i. filia Niſi, Scylla, ſecundùm Calderinum , ſed continuatior erit contextus ſic:Charme frigidula.ſ.timore(ſed pręter naturam ſecundam produxit) pergit.i. perficit,& peragit, ſacra generata.i. nata Ioui magno,ſacra inquã:nec cognita ſenibus.i.Phrygibus, nec Graiis.i.Græcis :ſpargens altaria thallo.i.herba verbena:Amycleo.i.Spartano,ſeu Laconico,defigere.i.vt defigat,& diſſoluat:animam regis.ſ.Niſi,votis Iolchiacis.i.qualibus vſa eſt Medea in Iolcho,ciuitate Theſſaliæ,reuocando Eſona patrem Iaſonis ad iuuentam:verum.i.ſed:vbi nulla fallacia mouet Niſum,ſtabulis.i.ab aula ſua(ſic enim Calderinus legit:alij text⁹ habent,ſtabilem.i.firmum,& conſtantem,aut perſiſtentem in propoſito ſuo.)nec homines poſſunt flectere.ſ.ab inſtituto:nec diui.i.diuorum indicia & portenta,per vates enuntiata:tanta fiducia cauendi.ſ.mali,aut excidij eſt in crine paruo:& id per acclamationem dicit:eſtq́; antitheton.Tanta.i.tam magna in paruo,&c.vbi inquam vidit,quòd nulla mouet fallacia Niſum,ipſa adiungit ſe rurſus alumnæ.ſ.Scyllæ:ſociam ad incœptum.ſ.facinus.(Hic locus indicat,quod prius dixi,mentem poetæ eſſe quòd Charme thallo vſa ſit,non generata.i. filia Niſi Scylla.) Poſſet tamen dici alumnæ.i.nutrici,aut altrici: quia ſequitur, & parat.ſ.Scylla,potius quàm Charme,tondere rurſus capillũ purpureum.i.purpura irretitum:quum.i.quando:quoniam captat ſuccurrere longo amori:illa non minus gaudeat reuehi.i. reduci:quòd.i.quoniam mœnia areſcant:& eſt iucunda ſepulchro cineris patriæ.i.ſi videat cinerem patriæ ſepultum,hoc eſt patriam in cinerem reſolutam;ita vt amatum videat votorum compotem.

Ergo metu capiti Scylla eſt inimica paterno.
Tum coma Sydonio florens ſucciditur oſtro.
Tum capitur Megara,& diuûm reſponſa probantur.
Tunc ſuſpenſa nouo ritu de nauibus altis,
Per mare cœruleum trahitur Niſeia virgo.
Complures illam nymphæ mirantur in vndis.
Miratur pater Oceanus,& candida Tethys,
Et cupidas ſecum rapiens Galatea ſorores.
Illa etiam iunctis magnum quæ piſcibus æquor,
Et glauco bipedum curru metitur equorum,
Leucothoe,paruusq́; dea cum matre Palæmon,
Illi etiam æternas ſortiti viuere luces

DOMITIVS.

¶Oſtro Sydonio].i.purpureo:nam Sydon, ciuitas vbi Sydon. naſcit̃ murex,ex cuius ſanguine tingit̃ oſtrũ. ¶Glauco.] Viridi.¶Matre.] Ino. ¶Palæmon.] Learchus nota eſt fabula apud Ouidium in faſtis,Chara Iouis ſoboles:de Polluce & Caſtore intelligitur . ¶Has adeo voces.] Concludit quenadmodum ipſa Scylla conqueſta fuerat de Minoe : quòd non merita ſecundùm ſpem ſuã fuiſſet conſequuta.¶Lumina.] Oculos.¶Arcebãt] Conſtat enim poſtea quàm parentem Scylla prodidit, & ad Minoem venit,ſperãs cõnubio ipſius iungi ad proram nauis ſuſpendi iuſſa. ¶Quanquam nil teſtibus illis.] Eadẽ verba fermè ſunt in Buco.¶Mãtina].i.Thracia: nam Mantinæ, populi Thraciæ ſunt, quibus imperauit Thereus , Prognes maritus.¶Cognato ſanguine.] Quia ſum filia Niſi,fratris Philomelæ & Prognes quę fuit vxor Therei.¶Pollentis.] Splendentis imperio.¶Vincta.] Ligata ad ꝓram nauis.¶Verum eſt.] O Minos, quòd ꝓdidi patriã, quòd ſum digna tali ſupplicio.¶Quorũ direptis] Q.d. ego exiſtimaui eos vlturos iniuriã à me patriæ illatã. Mãtinæ.

Chara Iouis ſoboles magnum Iouis incrementum.
Tyndaridæ niueos mirantur virginis artus.
Has adeo voces,atq; hæc lamenta per auras
Fluctibus in mediis quæſtu voluebat inani
Ad cœlum infelix ardentia lumina tollens,
Lumina,nam teneras arcebant vincula palmas,
Supprimite,ô paulùm turbata,ô flamina venti.
Dum quæror,& diuos,quanquam nil teſtibus illis
Profeci,extrema moriens tamen adloquor hora.
Vos ego,vos adeo venti teſtabor,& auræ,
Vos ô Mantina ſiqui de gente venitis,
Cernitis,illa ego ſum cognato ſanguine vobis
Scylla,quod ah ſalua liceat tibi dicere Progne:
Illa ego ſum Niſi pollentis filia quondam,
Certatim ex omni petiit quam Græcia regno,
Qua curuus terras amplectitur Helleſpontus,
Illa ego ſum Minos ſacrato fœdere coniux
Dicta tibi,tamen hæc,& ſi non accipis,audis:
Vincta'ne tam magni tranabo gurgitis vndas?
Vincta tot aſſiduas pendebô ex ordine luces?
Non equidem me alio poſſum contendere dignam
Supplicio,quanquam patriam,charosq; penates,
Hoſtibus,immitiq; addixi ignara tyranno,
Verum eſt hæc Minos,illos ſcelera putaui,
Si noſtra ante aliquis nudaſſet fœdera caſus,
Facturos quorum direptis mœnibus vrbis.
O ego crudelis flamma delubra petiui,
Te verò victore prius vel ſydera curſus
Mutatura ſuos,quàm te mihi talia captæ.
Facturum metui,iamiam ſcelus omnia vincit,
Ten' ego plus patrio dilexi perdita regno?
Ten' ego,nec mirum vultu decepta puella
Vt vidi,vt perij,vt me malus abſtulit error?
Non equidem ex iſto ſperaui corpore poſſe
Tale malum naſci,forma,vel ſydere fallor.

ASCENSIVS.

¶Ergo metu, &c.] Paucis edocet Scyllam capillũ deſecuiſſe deſectũ, ad Minoa miſiſſe: quo habito, & vrbe capta ad eum migraſſe, nec pro coniuge ſuſceptam, ſed pro perfida habitam, & naui adligatam miſerandos, quos recitat depoſuiſſe quæſtus. Ordo autem eſt. Ergo, quia placuit ſuccũbere amori, Scylla eſt inimica.ſ.effecta capiti paterno: quia ablato crine, illi exitium imminere ſciebat, & tamen abſtulit metu: quia metuit nõ aliter poſſe dilecto complacere. Tum.i.deinde, poſt talẽ deliberationem: coma.ſ.Niſi, florens oſtro Sydonio, ideſt purpuræ Tyriæ ſimilis: aut incluſa oſtro purpure Tyrio: ſucciditur.i.clàm detondetur, à Scylla Megara, ſcilicet vrbs, capitur: tum i.deinde.ſ.à Minoe, & reſpõſa diuina probantur.ſ.veridica: quia dixerãt ablato capillo vrbem capiendam, nec prius. Virgo Niſeia.i.Scylla, Niſi filia: tum.i. demum, capta vrbe ſuſpenſa de altis nauibus.i. ad gubernaculũ nauis, nouo ritu.i.modo trahitur per mare cœruleum. Complures nymphæ mirãtur illam in vndis. & Oceanus pater.ſ. rerum (ſecundùm Mileſium Thaletem, qui dicit, omnia ex humore procreari: vnde eſt illud Georgi.4. Oceanumq; patrem rerum: vel pater præcipue nympharũ) ſup. miratur eã: & Tethys.ſ. vxor Oceani: candida.ſ.dea: miratur, ſup. eã: & Galathea.ſ. nympha: rapiens ſecum ſorores, ideſt alias nymphas maris, cupidas.ſ.talis ſpectaculi videndi, ſup. miratur: & etiam illa ſ. Leucothoe, quæ metitur magnum æquor piſcibus.ſ. delphinibus: iunctis.ſ. ad iugum, & quæ metitur: ęquor curru glauco, ideſt viridi, aut marini coloris: equorum bipedum.i.binos duntaxat pedes habẽtium, ſup. miratur: & Palæmon.ſ. deus maris: paruus.i.qui puer deus maris effectus eſt, miratur, ſupple cum matre, ſcilicet Ino: dea.ſ. maris. Illi etiam Tyndaridę.ſ.Caſtor & Pollux gemini (qui à nautis inuocari ſolent: vt Hora. in.1.carminum declarat: in carmine cuius principium eſt, Sic te diua potens Cypri, ſic fratres Helenæ Lucida ſydera, &c.) ſortiti, ideſt qui ſortiti ſunt alternatim, viuendo & moriendo, viuere luces æternas, appoſitorie: chara ſoboles Iouis, & magnum incrementum Iouis (hemiſtichium hoc in Buco. habetur. nam illic dicitur, Chara deũm ſoboles: quod hic mutatum eſt: ſed quæras ſi Iouis ſoboles ſunt, quomodo Tyndaridæ dicantur? verũ manifeſta eſt ſolutio, quia denominantur à patre putatiuo, ſicut & Helenam, Tyndarida vocat: quum Iouis ſit filia: ſed ex Leda, Tyndari vxore: ex qua Iuppiter in ſpecie cycni concubuit, vnde'vt dicitur illa, duo oua concepit, cõmixto ſemine Tyndari: nam ex altero ouo natus, dicitur Pollux immortalis: ex altero, Caſtor mortalis: vnde.1.ſermonum Hor. Ouo prognatus eodem, &c. Similiter Hercules Iouis ex Alcmena, Amphitrionis coniuge filius: dicitur à Vergi. Amphitrioniades) Tyndaridæ, inquam, mirantur niueos arus virginis. Infelix.ſ. Scylla: volu ebat.i.emittebat: inani quæſtu.i. quærela per auras in mediis fluctibus, adeo.i.penitus: has.i.huiuſmodi voces, atq; hæc lamenta: tollens.i.arrigens, extollens lumina ardentia.i. oculos ex indignatione ardentes, ad cœlum lumina, inquit: nã vincula arcebant teneras palmas.i.manus. Idem verſiculus poſitus eſt in.2. Æneidos de Caſſandra. Verba igitur Scyllæ ſunt, O, ô

O, ô (inqt) venti: ſupprimite paulùm.i.modicũ: flamina turbata.i. flatus veſtros nos turbãtes: dum.i.donec quæror, & dum moriens adloquor diuos: hora extrema.i. vltima parte vitæ: quanquã nil.i.nihil: profeci illis teſtibus.i.licet eos in teſtimonium aduocauerim: tamen, ſcilicet adloquor. Idem verſus eſt in Buco. O venti, & ô aure, ego teſtabor.i.teſtes faciam, adeo.i. omnino vos: vos (inquit) vos, ô venti, ſiqui.i.aliqui, venitis de gente Mantina.i. Thracia: quia vos cernitis.ſ. quæ patior. aut ſic, Si vos, qui venitis.i. originem ducitis, de gente Mantina.i. Thracia, vt Boreas: cernitis, ſupp. hęc. Ego ſum illa Scylla, ſanguine cognato vobis.i. quæ originẽ traxi ex progenie veſtra: qđ ô Progne, liceat dicere tibi ſalua.ſ. te: aut lege potius, liceat te ſalua.ſ. exiſtente, ꝙ nunc te conuerſa in auem. Ego ſum illa.ſ. notiſſima: filia Niſi regis Megareñ. pollentis.i.potentis quondam: quam.ſ. Scyllam: Græcia.i. nobilitas Græca, petiit.ſ. in matrimonium: ex omni regno, ſupp. ex ea parte, qua Helleſpontus curuus.i. mare Helleſponticum amplectitur terras. Eſt autem verſus ſpondaicus, rerum ponderi aptus. O Minos, ego ſum illa coniux dicta.i.addicta, & pacta tibi fœdere ſacrato.i.ſacramento iuſiurandi firmato. Etſi.i.quanquam non accipis.i. rata non habes: & grata hæc, ſcilicet dicta mea. tamen tu audis, ſupple ea: ne, pro an: an ego vincta.i.alligata naui, tranabo vndas magni gurgitis, ideſt maris, tapinoſim enim epitheton leuat. pendebo'ne, ſupple vincta tot luces.i.dies: aſſiduas.i. continuas: ex ordine.i.ſine intermiſſiõe? Equidem.i.ego quidem, nõ poſſum contendere me dignam, alio ſupplicio, ſcilicet quàm hoc quo me afficis: quanquam ego ignara addixi hoſtibus & immiti tyranno, patriam & penates, ideſt deos penes nos natos, & domeſticos: charos', ideſt qui chari eſſe debebant. O Minos, verum eſt.i. fateor ego ſcelerata putaui illos, quorum mœnibus vrbis direptis: & ô ego crudelis, petiui delubra flamma.i. quorum templa incendenda curaui, hoc eſt ciues noſtros facturos, hæc, ſcilicet quæ tu me facis, ſi aliquis caſus nudaſſet.i.reuelaſſet: tantæ.i.priuſquàm res effectum ſortita eſſet, noſtra fœdera.i.pacta de radendo capillo paterno: quo tradito vrbs caperetur: verò, pro ſed: ego metui.i. metuiſſem prius: vel.i.etiam ſydera mutatura ſuos curſus, quàm te (te victore.i. quum eſſes victor, & voti compos) facturum capte mihi talia, qualia, ſcilicet facis: ſed iamiam, ideſt præcipue, ſcelus vincit, ideſt exuperat, omnia, ſcilicet genera malorum quæ inferre poſſis. Ten'.i. te'ne, hoc eſt an'ne ego perdita dilexi te plus patrio regno? ten' ego inquam plus dilexi? quaſi dicat feci quidem, ſed non debui: feci autem: nec mirum, quia puella decepta vultu, qui, ſcilicet amorem & benignitatem præ ſe ferebat: vt, ideſt ſtatim, poſtquàm vidi, ſupple te: vt, ideſt qualiter? quaſi dicat dij boni quàm miſere: vt in Buco. oſtendimus, vbi idem habetur verſiculus: vt, ideſt qualiter error malus, ideſt furor amoris, abſtulit, ſcilicet à rationis vſu, me? quaſi dicat miſerrime & longiſſime alienauit: equidem, ideſt ego quidem, non ſperaui, pro non ſum verita, aut non timui (Sicut Æneidos 4. Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem, Et perferre ſoror potero, & eſt acyrologia.) tale malum, ideſt tantam perfi-

Vos ô Mãtina, alij Vos Numantina.

diam,

diam, aut talem cruciatum: poſſe naſci ex iſto.ſ. tuo tam formoſo corpore: ego fallor forma, ideſt ſpecie, & pulchritudine; tua, quæ aliud præ ſe fert, quàm faciat: vel ſydere, ideſt fatali neceſſitate, quæ facit vt vultus tuus mihi alius appareat, quàm ſit vt deciperer. Moris enim eſt, amantibus fatis imputare furorem: vt in Heroidibus Ouidianis late patet. Verum caſte loquitur poeta, & ſub diſiunctione, neutrum affirmans: quod tamen ex perſona impatienter amantis affirmatum poetæ, vitio dari non poſſet: ſed vt inſtituti noſtri rationem habeamus, breuitati nobis ſtudendum eſt.

DOMITIVS.

¶Delitiis.] Non ſum capta diuitiis tuis, nec coralio, nec electro. ¶Lachrymoſo.] Quia ex lachrymis arboris pópuli defluit. ¶Incẽſam.] Inflammatam: nullum habuit reſpectum deorũ, dummodo te amarem. ¶Pronuba.] Quia faces pineæ fieri ſolent, quæ accenduntur in nuptiis. ¶Lybis.] Eburne⁹: quia in Lybia ſunt elephantes, ex quib. eſt ebur. ¶Mænalias.] Archadias. ¶Captiuam.] Omnes captiui in bello mactabantur. ¶Marmorea.] Alba. ¶Abductis] Curuatis. ¶Claſſis.] Minois: Deſcribit receſſum Minois à Megara. ¶Solo.] Mari. ¶Iſthmos.] Strictura illa terræ appellatur inter Ionium & Ægeum mare. Lucan. Qualiter vndas, Qui ſecat & geminum medius mare ſeparat Iſthmos, Nec patitur conferre fretum ſi terra recedat Ionium Ægeo franget mare. ¶Cypſelidæ.] À Cypſelo Ixionis, & Iadæ filio, dicti ſunt Corinthij: & enim fuerat oraculũ primum Corinthiorum tyrannum fuiſſe, cui ſucceſſit Periander filius: & nomen habuit à menſuræ frumentariæ genere, quod Cypſelam nominauit: quippe eũ quærentibus Corinthiis interficere in menſura frumentaria, mater proditur condidiſſe. ¶Scyronis.] Scyron in Megaræ montibus habitaſſe traditur, atq; appellantes hoſpites interficere ſolitum & prædari: inde Scyronia ſaxa, denomĩata ſunt. ¶Spelæum.] Cepulam ſignificat: ſed portus eſt ſub ſaxis Scyroniis, infauſtus olim Minoi: & inde rupes Minoia vocitata.

Margin: Iſthmos. — Cypſelidæ. — Scyron.

Non me delitiis commouit regia diues.
Coralio fragili, & lachrymoſo mouit electro,
Me non florentes æquali corpore nymphæ,
Non metus incenſam potuit retinere deorum,
Omnia vincit amor: quid enim non vinceret ille?
Non mihi iam pingui ſudabunt tempora myrrha,
Pronuba nec caſtos accendet pinus odores:
Non Lybis Aſſyrio ſternetur lectulus oſtro.
Magna quæror, nec vt illa quidem communis alumna
Omnibus iniecta tellus tumulabit harena
Me'ne inter comites, ancillarumq; cateruas
Mænalias inter famularum munere fungi
Coniugis atq; tuæ quæcunq; erit illa beata.
Non licuit grauidos penſo deuoluere fuſos?
At belli ſaltem, captiuam lege necaſſes.
Iam feſſæ tandem fugiunt de corpore vires,
Et caput inflexa lentum ceruice recumbit,
Marmorea adductisq; labaſcunt brachia nodis.
Æquoreæ peſtes immania corpora ponti
Vndiq; conueniunt, & glauco in gurgite circum
Verbere caudarum atq; oris minitantur hiatu:
Iam tandem caſus hominum: iam reſpice Minos.
Sit ſatis hoc, tantum ſolam vidiſſe malorum
Vel fato fuerit nobis hæc debita peſtis,
Vel caſu incepto merita, vel deniq; culpa.
Omnia nam potius quàm te læſiſſe putabo.
Labitur interea reuoluta ab littore claſſis.
Magna repentino ſinuantur littora Coro:
Flectitur in viridi remus ſale: languida feſſæ
Virginis in curſu moritur quærimonia longo.
Deſerit anguſtis incluſum faucibus Iſthmon
Cypſelidæ magni florentia regna Corinthi.
Præterit abruptas Scyronis protinus arces,
Infeſtumq; ſuis diræ teſtudinis exit
Spelæum, multoq; cruentas hoſpite cautes.

ASCENSIVS.

¶Nõ me delitiis, &c.] Proſequitur querelã ſuam Scylla, dicens, Regia tua diues, delitiis.i. diuitiis delitias afferentibus, non commouit, ideſt non affecit me, non (inquit) mouit me coralio, ſcilicet lapide fragili, ideſt faciliter frangibili, reſpectu adamantis, aut parum potenti, quantùm ad amorem: non electro ſpecie illa ſuccini, quam ex arboribus fluere crediderunt priſci: lachrymoſo.i. quod ex lachrymis ſororum Phaetontis in alnos, aut pópulos verſarum diſtillare putatur. Nymphæ.i. virgines nubiles, aut deæ florentes: corpore æquali, ſup. mecum.i. iuuenili: non, ſupp. potuerunt retinere, me incenſam.ſ. amore: metus deorum non potuit retinere me: quia amor vincit omnia: vnde in Buco. Omnia vincit amor, & nos cedamus amori: quid enim.i. nam quid ille non vinceret? quaſi dicat nihil, quum etiam deos vicerit. Tempora non ſudabunt.i. pingueſcent, & diſtillabũt mihi iam.i. poſt hac myrrha pingui, vt nubentibus ſolent: nec pinus pronuba.i. quæ præfertur nubentibus, non accendet mihi odores caſtos.i. caſtitatis matrimonialis iudices: lectulus Lybis.i. Lybicus, hoc eſt qualis acquiritur ex Lybia, videlicet eburneus, non ſternetur mihi oſtro Aſſyrio.i. purpura. Ego quæror magna.i. magnas res; nec illa quidem.i. & ne illa quidem.ſ. tellus: alũna.i. altrix, cõmunis omnib.ſ. in terris viuentib. tumulabit.i. tumulo condet, ſup. me. (Notũ ergo, quia alumna, etiam pro alente accipitur.) harena iniecta.i. ſuperiecta.i. non ſepeliar, ſed fluctibus obruar. Me'ne.i. an'ne, non licuit me fungi munere famularum, inter comites.ſ. coniugis tuæ, atq; inter cateruas Menalias.i. Archadicas ancillarum: atq; non licuit deuoluere penſo fuſos grauidos coniugis tuæ, quæcunq; illa beata erit.ſ. coniux tua: at.i. nihilominus, ſi hoc nõ licuit, ſaltem necaſſes captiuam, lege, ideſt iure belli, quo licet captos occidere: vnde ſerui dicti ſunt, quia ſeruati quum occidi potuiſſent, vires feſſæ tandem, ideſt poſt longiſſimum laborem fugiunt tandem de corpore, ſcilicet meo: & caput lentum recumbit ceruice inflexa, ideſt inclinata: & brachia marmorea, ideſt alba & lucida, vt parium marmor: labaſcunt nodis adductis, ideſt contractis in nodum neruis. Peſtes æquoreæ, ideſt monſtra marina, videlicet immania corpora: ponti, ideſt maris, vt cœtæ, & balenæ: conueniunt vndiq;, ideſt ex omni parte: & mirãtur in gurgite glauco, ideſt marino: circùm, ideſt per circuitum: verbere caudarum, atq; hiatu immanis oris (Alij textus habent, verbera, & hiatum.) O Minos, reſpice iam tandem caſus hominum? quaſi dicat memineris te quoq; eſſe hominem, & in ſimilem caſum poſſe incidere, ſit ſatis hoc, ſcilicet me ſolam vidiſſe tantum malorum, vel hæc peſtis, ideſt tribulatio fuerit debita nobis fato, ideſt violentia fatali: vel caſu, ideſt fortuna: vel deniq; culpa merita, ideſt ob demeritum: nam putabo omnia potius quàm te læſiſſe, ideſt peccaſſe in me: vel quàm te maledicto, & conuitio lædam hactenus Scylla. vnde addit poeta, Claſſis reuoluta ab littore labitur interea, ideſt dum Scylla ſi quæritur, & littora magna ſinuantur, ideſt incuruantur, & in ſinum excauantur: interea Coro, ideſt vento illo, qui & Caurus dicitur: repentino, ideſt ſubitò obruenti: remus flectitur, ideſt incuruatur: in ſale, ideſt mari: viridi, ideſt vitrei coloris: quærimonia, ideſt quærela virginis feſſæ: & ita languida, ideſt languida effecta & habita: moritur, ideſt deſinit in curſu longo. Ipſa autem ſic tracta, deſerit Iſthmon, ideſt ſtricturam terræ, & angulum incluſum anguſtis faucibus, ſcilicet maris: & præterit regna Corinthi florentia, ſcilicet tunc temporis, regna inquam Cypſeli filij magni, ſcilicet olim: & præterit protinus arces abruptas Scyronis, ſcilicet tyranni: q;, pro ideſt: exit ſpeleum, ideſt antrũ: teſtudinis, ideſt fornicis, aut crepidinis, in morem teſtudinis inuolutæ: diræ, ideſt diri tyranni: infeſtum, ideſt vim inferentis ſuis: & cautes cruentas, ideſt aſperſas cruore multo hoſpite, ſeu mutuo, ſcilicet iam extincto: hoſpite, ſcilicet Scyrone illic appulſo.

Margin: Scyronis, alij Chyronis.

Iamq; adeo tutum longe Pyrreum cernit.
Et notas ſecum heu fruſtra reſpectat Athenas:
Iam procul è fluctu Minoia reſpicit arua,
Florentesq; videt iam Cycladas, hinc Strophadasq;,
Hinc ſinus, hinc Statio, contrà patet Hermiona.
Linquitur antè alias longè gratiſſima Delos.
Nereidum matri, & Neptunio Ægeo.
Proſpicit incinctam ſpumanti littore Cynthum:
Marmoreamq; Paron, viridemq; allapſa Donyſam
Æginamq; ſimul, ſementi feramq; Seryphum,
Fertur: & incertis iactatur ad omnia ventis.
Cymba velut magnas ſequitur cum paruula claſſes
Apher & hyberno bacchatur in æquore turbo.
Donec tale decus formæ vexauerit ægram.
Non tulit, ac miſeros mutauit virginis artus
Cœruleo pollens coniux Neptunia regno,
Sed tamen externam ſquammis veſtire puellam,
Infidosq; inter teneram committere piſces
Non ſtatuit, nimium eſt auidum pecus Amphitrites,
Aeriis potius ſublimen ſuſtulit alis,
Eſſet vt in terris facti de nomine Cyris,
Cyris Amycleo formoſior anſere Ledæ.
Hic velut in niueo teneræ cum protinus ouo
Effigies animantur, & internodia membris
Imperfecta nouo fluitant concreta colore.
Sic liquido Scyllæ circúnfuſum æquore corpus
Semiferi incertis etiam nunc partibus artus
Vndiq; mutabant, atq; vndiq; mutabatur
O ris honos, primum multis optata labella,
Et patulæ frontis ſpecies concreſcere in vnum
Cœpere, & gracili mentum producere roſtro.
Tum qua ſe medium capitis diſcrimen agebat,
Ecce repente velut patrios imitatur honores
Purpuream concuſſit apex in vertice criſtam,
At membris varios intexens pluma colores,
Manſurum volucri veſtiuit tegmine corpus,
Lentaq; perpetuas fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes, Minioq; infecta rubenti
Crura, nouamq; aciem obduxit ſqualida pellis,
Et pedibus teneris vngues confixit acutos.

DOMITIVS.

Pyrreũ. ¶Pyrreum.] Pyrreum, locum forum Athenienſem ſignificat: pariter & portum, eiuſdem nominis fuiſſe tradunt. ¶Cycladas.] Inſulas in mari Ægeo. Strophades. ¶Strophades.] Similiter inſulæ appellatæ ſunt: à conuerſione quã fecerunt Zœtus & Calais: Beroe & Orythiæ filij, depulſis Harpyis à menſis Pinei & Plotæ, anteà dicebantur. ¶Hermiona.] Ciuitas eſt in cõſpectu maris Ægei, ¶Delos] Notiſſima inſula, origine Phœbi & Dianæ. Paros. ¶Cynthus.] Ciuitas. ¶Paros & Donyſa.] Inſulæ Cycladũm clariſſimæ marmoribus. Seryph⁹ ¶Æginã Seryphũ.] Etiam clariſſimas inſulas, non magnitudine, ſed quòd ad eas conſueuit: damnatus aliquis dimitti. Ægina verò in Peloponneſo eſt: vbi eadem eſt Hermione: & dicta eſt, (teſte Ouidio) à matre Æaci: ait enim Æacus, Æginam genitricis nomine dixit: eſt enim in Epidauri cõſpectu. Amphitrite. ¶Cõiux Nep.] Amphitrite, vxor Neptuni: verum ponitur pro omni mari, quod circuit terram in Oceano. ¶Alis aeriis.] Quia conuerſa eſt in auem. ¶Anſere.] Cycno qui habuit rem cum Leda: ſed idẽ Iuppiter erat. ¶Honos] Reuerentia oris, & fortuna ſuorum: quia poſt illa tempora nunquam petiit oras Megarenſes.

ASCENSIVS.

¶Iamq; adeo, &c.] Docet quomodo tandem in auem mutata fuit, quam Cyrim appellat. Ordo autem eſt. Iamq;.i. & iam: adeo.i. penitus: cernit longè, ideſt procùl: Pyrreum, ſcilicet portum Athenieñ. tutum, ſcilicet ab effectu, quia tutos facit: & reſpectat ſecum, ideſt reſpiciendo cõſyderat Athenas: heu (interdolẽtis vox) notas fruſtra, aut reſpectat fruſtra, quia non potuit illic tuta eſſe: & reſpicit iam procùl è fluctu, arua Minoia, ideſt quæ Minos, Cretenſium rex poſſidebat: & videt iam Cycladas, ſcilicet inſulas, in mari Ægeo florentes: & reſpicit hinc, ideſt deinde: Strophadas, ſcilicet inſulas, à conuerſione dictas: vt viſum eſt ad illud. 3. Æneidos. Strophades Graiæ ſtant nomine dictæ. Hinc, ideſt deinde: patet cõtrà, ideſt ex aduerſo: ſinus, ideſt maris incuruatio: hinc patet ſtatio, ideſt vbi naues ad tempus ſtare ſolent. & Hermiona, ſcilicet ciuitas in Ægeo mari, patet contrà, ideſt ex aduerſo: & Delos, ſcilicet inſula gratiſſima: longè ante alias. ſcilicet inſulas: matri Nereidũm, ideſt nympharum marinarum: hoc eſt Doridi: & Ægeo Neptuno ('Sic in. 3. Æneidos, Sacra mari medio colitur gratiſſima tellus Nereidum matri & Neptuno Ægeo.) & ipſa adlapſa, ideſt allabens: proſpicit, ideſt porrò, ſeu procùl, inſpicit, ſcilicet ciuitatem, incinctam, ideſt circũdatam littore ſpumanti à crebro vndarum ictu: & Pharon, ſcilicet inſulam vnam ex Cycladibus: marmoream, ideſt candido marmore inſignitam, & Donyſam aliam inter Cycladas, inſulam viridem, quia ſyluoſam: & ſimul proſpicit (in quo ſignificatur celeritas nauigantium) Æginam & Seryphum inſulam, in quã noxij ablegari ſolebant, ſementiferam, ideſt afferre ſolitam copiam ſementis. Ipſa autem has inſulas proſpiciens fertur, ſcilicet impetu, & iactatur ventis incertis, ideſt mutabilibus, ad omnia, ſcilicet dicta loca, nunc huc, nunc illuc: velut cum cymba, ideſt ſcapha paruula, ideſt nauicula: ſequitur claſſes magnas: & turbo Apher, ideſt ventus Aphricus, turbinem facere ſolitus: bacchatur in ęquore hyberno, ideſt hyemali tempore, donec tale decus formæ.i. ſpecimen & ſpectaculum rerum: vexauerit ægrã, ſcilicet Scyllam, quòd ſic vexaretur ægre ferentem. Cõiux Neptunia, ideſt Amphitrite: pollens, ideſt valens, & potens, regno cœruleo, ideſt mari cœrulei coloris: non tulit, ſcilicet tales dolores, ac mutauit miſeros artus virginis, ſcilicet Scyllæ. Sed tamen non ſtatuit, ideſt non conſtituit: puellam externam, ideſt non in mari, ſed in terris ortam, veſtire ſquammis, ſcilicet piſcium, & committere ipſam tenerã inter piſces infidos, quia deuorãt quidquid iniicitur: & aufugere neſciunt dummodo comeſtibile ſit: quia pec⁹ Amphitrites, ideſt deæ maris, hoc eſt marinum: eſt nimium auidum, ideſt vorax: ſed ſuſtulit, ideſt ſurſum tulit, potius ipſam ſublimen alis aeriis, ideſt quibus in aere vtatur: vt eſſet, ideſt appellaretur, in terris Cyris, ideſt auis, ſic dicta, de nomine facti, ideſt tracto vocabulo à facto: Cyris (inquit) formoſior anſere Amycleo, ideſt cycno, in quẽ Iuppiter conuerſus dicitur apud Amyclâs, quum Leda rem habitur⁹: vnde duo oua ſuſtulit: vnde addit, anſeræ Ledę, qui, cãdidiſſimus erat: ſed cycnus, non anſer. Hic, ideſt hoc loco, & tempore, vbi & quando Cyris mutata eſt: velut quũ effigies, ſcilicet auium tenere: quia nõdum ad plenum formatæ: animantur protinus in ouo niueo, ideſt albiſſimo: & internodia, ideſt connnexiones, vt genuum & cubitorum in homine: imperfecta, ideſt nondum perfecta, fluitant, ſupp. in membris: concreta, ideſt conſtipata colore nouo: qa immutato ouo in alium colorem: ſic corpus Scyllæ circúnfuſum, æquore liquido, ideſt aqua marina, & artus etiam ſemiferi, ideſt ad dimidium in feram verſi: partibus incertis.i. nondũ in formã auinã diſpoſitis: mutabant, ſup. ſe vndiq;, atq; ipſa mutabatur vndiq; (Bonus eſt verſus ſpõdaicus: quia lãguorẽ, præ ſe fert immutandæ puellæ.) honos.i. decor, & pulchritudo oris, videlicet labella, optata multis: & ſpecies.i. decor ſpectabilis: frontis, patulæ.i. ampliter ſemp patẽtis & extenſæ, quod ad decus eſt mulieri, cœpere concreſcere in vnũ.ſ. formã roſtri: &, pro ideſt: producere.i. extendere mentum, ideſt inferiorem partem oris, roſtro gracili: tum, ideſt deinde: ecce, ſup. ab ea parte: qua diſcrimen capitis, ideſt capillorum, agebat ſe medium, ideſt diuidebatur, dum puella eſſet in geminas tricas: imitatur repente velut honores patrios, ideſt accipit criſtam in morem capilli paterni, & apex, ideſt ſummitas, concuſſit in vertice criſtam purpuream, ideſt purpurei coloris, vt fuerat capillus patris: at pluma intexens membris varios colores: veſtiuit corpus manſurum.i. non immutandum amplius tegmine volucri.i. plumeo integumento: & brachia lenta, fude-

ta, fuderunt perpetuas .i. non auferendas pennas. Inde.i.deinde; infecta.i.infectas, hoc eſt tinctas habens alias partes; minio, ideſt terra rubenti; pellis ſqualida; obduxit.i. cooperuit, crura, & nouam & nouam faciem.ſ. oculorum & confixit pedibus teneris, ideſt ad pedes, dum puellæ eſſent teneros vngues acutos, quales.ſ. nunc Scylla in auem verſa, habet.

Et tamen hoc demum miſeræ ſuccurrere pacto
Vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum.
Nunquam illam poſthac oculi videre ſuorum,
Purpureas ſaluo retinentem vertice vittas,
Non thalamus Cyrio fragrans accepit amomo
Nullæ illam ſedes: quid enim iam ſedibus illis?
Quæ ſimul vt ſeſe cano de gurgite velox
Cum ſonitu ad cœlum ſtridentibus extulit alis,
Et multum late diſperſit in æquore rorem,
Infelix virgo nequidquam morte recepta
Incultum ſolis in rupibus exigit æuum,
Rupibus: & ſcopulis & littoribus deſertis,
Nec tamen hoc iterum pœna ſine, nancꝫ deûm rex
Omnia qui imperio terrarum milia verſat,
Commotus talem ad ſuperos volitare puellam,
Quum pater extinctus cæca ſub nocte lateret,
Illi pro pietate ſua (nam ſæpe nitentum
Sanguine taurorum ſupplex reſperſerat aras,
Sæpe deûm largo decorarat munere ſedes)
Reddidit optatam mutato corpore vitam.
Fecit & in terris halietus ales vt eſſet.
Quippe aquilis ſemper gaudet deus ille coruſcis.
Huic verò miſeræ (quoniam iam nata deorum
Iudicio, natiq́ꝫ, & coniugis ante fuiſſet)
Infeſti, appoſuitq́ꝫ odium crudele parentis.
Iam veluti æthereo ſignorum munere præſtans
Vnum quem duplici ſtellatum ſydere vidi,
Scorpius alternis clarum fugit Orionem,
Sic inter ſeſe triſteis halietus in iras,
Et Cyris memori ſeruant ad ſæcula fato.
Quacunq; illa leuem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras,
Inſequitur Niſus, quà ſe fert Niſus ad auras.
Illa leuem fugiens raptim ſecat: æthera pennis.

Nitētū, alij tepēti.
Reſperſerat aras, alij reſpexerat auras
Iam veluti æthereo, alij Iamq́ꝫ vtinā ætherio.
Fugit, alij fugiant.

DOMITIVS.

¶Exigit.] Præterit ætatem ſuā in ſcopulis & rupibus.

Halietus

¶Halietus.] De genere aquilarum, quæ talem habēt naturam, vt non proprio generis ſui concūbitu naſcantur, ſed ex diuerſis aquilis, fœtus quos noſcunt generoſos, cogendo eos intueri in dies, ſeu radios ſolares, paſcunt. ¶Infeſti.] Quia pater Niſus eſt inimicus huic aui. ¶Atrox.] Pater Niſus.

ASCENSIVS.

¶Et tamē hoc demū, &c.] Cōcluſurus opus, docet quomodo ſic immutata Scylla in aerem ſe ſuſtulit: in ſcopulis & rupibus habitatura à Niſo patre, in auem ſui nominis verſa, perpetua inimicitia proſequēda. Ordo eſt. Et tamen.i.licet miſerū hoc fuerat ſolatium, tamen vix fuerat dignum coniuge Neptuni.ſ. Amphitritæ: placida.i.benigna: ſuccurrere demum.i.tandem, poſt prolixos queſtus miſeræ.ſ. Scyllæ: hoc pacto .i. modo, immutanda.ſ.in auem. Nunquꝫ, ideſt, nō vnquam, illam oculi ſuorum, ſcilicet notorum & familiarium, nunquam videre poſt hac, ideſt poſt illud tempus. (Conſtruitur accuſatiuus illam, ante ſuorum, propter relationem) non viderunt inquam illam retinentem, vertice ſaluo: vittas purpureas, ideſt purpurei coloris in morem capilli paterni: thalamus, ſcilicet nuptialis: fragrās amomo Tyrio, aut Syrio (Nam in Buco. legitur, Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.) non accepit, ſup. illam poſtea. Nullæ ſedes, ſupple acceperunt eam poſtea: quid en̄ i. nam quid iam, ſupp. opus habet ſedibus illis regalibus in quibus prius fuerat? quaſi dicat nihil. Quæ, ſcilicet Scylla ſimul, vt.i. poſtquàm ipſa velox, ideſt volucris effecta, extulit ſeſe de gurgite cano, ideſt ſpumis albicanti, ad cœlum, ideſt aerem, cum ſonitu.ſ. concomitante: & hoc alis ſtridētib. & diſperſit late multum rorem.i. aſperginem aquæ marinæ in æquore, ipſa virgo infelix recepta, ideſt dempta & erepta: nequidquā, ideſt fruſtra: morte, quia adhuc multis laboribus erat fatiganda, aut morte recepta.i.ſuſcepta: nequidquam, ideſt nequaquā: exigit, ideſt tranſigit: æuum incultum, ideſt reliquam vitam incultam, in montibus ſolis, ideſt deſertis in rupibus, & ſcopulis, & in littoribus deſertis. (Iterum ſpondaicus verſus languorem indicans, & molem curarum.) Nec tamen hoc, ſcilicet facit, aut fit illi ſine pœna: imò cum maxima pœna, quam patri pendere cogitur. Nam rex deûm, ideſt deorum, ſcilicet Iuppiter qui verſat imperio, ideſt regit, & gubernat omnia milia, ideſt ſpatia terrarum, commotus, ideſt ægre ferens puellam talem, ſcilicet quæ paricidium perpetrauerat volitare ad ſuperos, quum pater, ſup. eius, videlicet Niſus: extinctus, ideſt mortuus: lateret ſub nocte, ideſt caligine: obliuionis cæca, ideſt ignorata: reddidit illi pro ſua, ſcilicet Niſi pietate (Nam Niſus, ſupplex reſperſerat ſæpe aras, ſcilicet Ioui, extructas ſanguine taurorum: nitantum, ideſt candidorum: & decorarat, ideſt decorauerat ſæpe ſedes deûm, pro deorum, ideſt templa & ædes deorum, aut phana: munere, ideſt dono oblatitio, largo.) reddidit ergo illi vitam optatam, ſcilicet vt de filia vltionem faceret; & hoc corpore mutato, re mutato, in auem, ſcilicet Scyllæ inimicam, quia fecit vt eſſet halietus ales, ideſt auis de genere aquilarum in terris: quippe, ideſt quia certe: ille deus, ſcilicet Iuppiter, gaudet ſemper aquilis coruſcis.i. coruſcantibus plumis. Hoc autem dicit, aſſentando Romanis imperatoribus, quibus pro inſigni aquilæ, ſunt à Romulo in condenda vrbe pro augurio viſæ: dicuntur autem in tutela Iouis, quia in bello giganteo, Ioui fulmina miniſtrabant: quod fictum eſt, quia fulmine negantur tangi. alij legunt, ille deus coruſcus, ideſt coruſcans, ſcilicet fulgure, gaudet ſemper aquilis: quod potius approbem, quia aquilæ non ſunt coruſcæ. Verò, pro ſed: Iuppiter, ſupple appoſuit huic miſeræ, ſcilicet Scyllę, odium crudele parentis, ſcilicet Niſi, in auem verſi, qui & halietus, & Niſus, dicitur infeſti, ideſt perſequutoris eius, & illi vim inferentis: quoniam, ſupple ipſa fuiſſet iam ante.i.antea nata, iudicio deorum: & nati, & coniugis.i.totius cœtus deorū, ipſam ad hoc iudicantis. Nā veluti ſcorpius, ſcilicet ſignum, pręſtās munere æthereo ſignorum, ideſt inter ſigna cœleſtia, quem ego vidi vnum.i.ſolum, duplici ſydere ſtellarum) de qua re abunde dictum eſt circà principium.1.Georg. ad illos verſus, Quas locus Erygonem inter Chelasq́ꝫ ſequētes Panditur, ipſe tibi iam brachia contrahit ardens Scorpius & cœli iuſta plus parte reliquit. veluti, inquam, ſcorpiꝰ fugit Orionē clarum, ideſt ſydus Orionis. (Eſt autem verſus ſpōdaicus. nā ōrion, debet habere primam longam: licet in.1. Æneid. corripiatur, vbi dicit, Quum ſubito aſſurgens fluctu nymboſus ŏrion. Ideoq́ꝫ quum nullus ſit ordo, non eſt legendum, fugiant.) alternis.ſ. vicibus (ſed raro, aut nunquam, eam particulam apud doctos numeralibus additam inuenias: vnde non dices, bina vice: ſed, bis: ſic alternis.i.alternatim.) ſic halietus.ſ.auis, in quam Niſus verſus dicitur: & Cyris, ſcilicet auis, in quam Scylla transformata legitur. ſeruant inter ſeſe ad ſæcula, ideſt in perpetuum: iras triſtis, ideſt odia vera) Bene addit, triſtis: quia amatum ire, reintegratio amoris eſt. Sunt enim gratæ nonnunquam inter amātes proteruitates, & zelationes, atq; irę, ex amore procedentes: vnde etiam in Buco. dicit, Nónne fuit ſatius triſtis Amaryllidis iras, Atq; ſuperba pati faſtigia, &c.) ſeruant igitur iras triſtis: fato memori (ſicut.1. Æneidos, Memorem Iunonis ob irā. Et ponitur memor, in neutro genere: ſicut etiā in.4. Æneidos, Iuſtumq́ꝫ, memorq́ꝫ præcatur.) Quacunq; illa leuem, &c. eadem carmina alibi poſita inuenimus. Ordo eſt. Quacūq; illa, eſt ſcilicet Scylla, aut Cyris fugiens, ſcilicet Niſum patrem, aut Halietum: ſecat.i.diuidit: & tranſuolat pennis æthera, ideſt aerem: leuem.i.facile cedentem: ecce? q.d. de repēte, præter expectationem Scyllæ: inimicus atrox, ideſt ferox in filiā, propter facinus nephādū: inſequitur ꝑ auras, ſup. cū magno ſtridore: & quà.i. quacūq;.ſ.via, aut parte, Niſus fert ſe ad auras: illa fugiens.ſ. Niſum: raptim.i. celeriter ſecat æthera, leuē pennis.ſ. alarū ſuarū.

CYRIS FINIS.

P. VERGILII MORONIS MORETVM.

IAm nox hibernas bis quinꝗ peregerat, horas
Excubitorꝗ diem cãtu prædixerat ales,
Similus exigui cultor quũ ruſtic⁹ horti,
Triſtia venturæ metuens ieiunia lucis,
Membra leuat vili ſenſim demiſſa grabato.
Sollicitatꝗ manu tenebras explorat inerteis,
Veſtigatꝗ focum: læſus quem deniꝗ ſenſit.
Paruulus exuſto remanebat ſtipite fumus.
Et cinis obductæ cælabat lumina prunæ,
Admouet his pronam ſubmiſſa fronte lucernam,
Et producit acu ſtuppas humore carenteis,
Excitat & crebris languentem flatibus ignem:
Tandem concedo tenebræ fulgore recedunt:
Oppoſitaꝗ manu lumen defendit ab aura,
Et reſerat clauſa, quæ præuidet oſtia, claui.
Fuſus erat terra frumenti pauper aceruus
Hinc ſibi depromit, quantùm menſura petebat,
Quæ bis in octenas excurrit pondere libras.
Inde abit, aſſiſtitꝗ molæ, paruaꝗ tabella,
Quam fixam paries illos ſeruabat in vſus,
Lumina fida locat: geminos tunc veſte lacertos
Liberat, & cinctus villoſæ tegmine capræ
Peruertit caudaꝗ cauum, gremiumꝗ molarum.

ASCENSIVS.

IAm nox hibernas, &c.] Hoc Publij Verg. Maronis opuſculum, Moretũ ab eo inſcriptum eſt: à paſtili, ſeu placente, ac cruſti genere, ex pane & herbis confecto, in quo deſcribendo ingenij, hubertatem abunde aperit, dum in re tam tenui, tamꝗ (vt ita dicam) nulla, tam graphice & diſerte, ruſticanam diligentiam, & cõtinentiam, & parſimoniam præſcribit, ſubinſerens hortiferacis commoda. Primo, deſcribit patriſfamiliâs diligentiam, inſurgendo ante lucem, præſertim tempore hiberno. Computat autem horas more patriȩ ſuæ; nam illic, prima hora, eſt in occaſu ſolis, quum ergo ſol occidat tempore brumali, ferè hora decima noctis, hora erit ſecundùm nos quarta: qua & ruſtici ferè ad opus ſuum ſurgunt. Ordo igitur eſt: Nox peregerat iam bis quinꝗ.i. decem; horas hibernas.i. quæ erant tempore hyemali: & ales, ſcilicet gallus; excubitor.i. excubias curans: prædixerat, ideſt annũtiauerat, priuſquàm venerat diem.i. lucem: quum i. quãdo: ſimilus cultor horti exigui, ideſt modici: metuens ieiunia triſtia.i. triſtitiam afferentia: lucis venturæ, ideſt die appropinquantis; leuat.i. erigit: ſenſim, ideſt paulatim: membra, ſcilicet ſua: demiſſa, ſcilicet prius.i. deorſum miſſa: & proſtrata grabato, i. ſtrato & lecto vili: & explorat.i. exquirit tenebras inertes.i. ad nullam artem vtiles: manu ſollicita.i. ſollicite palpitanti: & veſtigat.i. inquirit: focũ, ideſt locum vbi ignis fouebatur: quem ipſe lȩſus, ſcilicet ab igne: ſenſit.i. percepit ſenſu tactus: deniꝗ.i. tandẽ. Nam, ſupple fumus paruulus, remanebat ſtipite exuſto. alij, legunt, manabat: &, ex vſto, duabus dictionib. vt ſit, fumus paruulus.i. modicus, manabat ex ſtipite vſto: & cinis cælabat.i. occultabat: & ſopiebat lumĩa, ideſt ſplendorem: prunæ, ideſt carbonis: obductæ, ideſt coopertæ. Ipſe Similus admouet.i. applicat: his, ſcilicet cineri & prunæ: lucernam pronã, ideſt ad recipiendum lumẽ debite reflexã: aut ipſe pronus: admouet fronte ſubmiſſa.i. ſurſum miſſa, ne à fumo læderetur: & producit acu, ideſt ferro acuto: alij legũt, acus, ſtuppaſꝗ: vt ſit, & producit acus.i. ſtramenta: aut (vt dicunt) paleas, & ſtuppas, carentes humore.i. aridas: & excitat ignem languentem flatibus, ideſt ſufflationibus crebris. Tenebrȩ recedunt tandem, & hoc fulgore. ſ. ignis, concepto. ſ. à ſtuppa, aut lucerna: & defendit lumen ab aura.i. vento, ne extinguatur: defendit autem oppoſita.i. contra poſita: & reſerat oſtia clauſa claui, quæ præuidet, ſcilicet an clauſa ſint. Pauper.i. modicus aceruus frumẽti, erat fuſus terra, ideſt per terrã: & depro-

Peruertit caudaꝗ cauũ gremiũꝗ, alij Peruerrit cauda ſilice, gremiũꝗ.

& depromit ſibi hinc, ideſt ex hoc aceruo: ſup. tantum, quantùm menſura.ſ.moreti faciendi, petebat, ideſt exigebat: alij tamen legunt, patebat: quæ excurrit pondere in libras bis octenas, ideſt ſedecim. Inde, ſcilicet iam de prompto frumento abit, & aſſiſtit mole, ideſt ad molam: & locat lumina fida, ſup. in tabella parua: quam paries ſeruabat, fixam in illos vſus: tunc, ideſt deinde, depoſita candela, aut lucerna ad tabellam: ipſe liberat, ideſt expedit, denudādo veſte lacertos geminos, ideſt ambo brachia: & ipſe cinctus tegmine capræ villoſę, peruertit, ideſt in toto vertit: cauum, ideſt concauum: &, pro ideſt: gremium, ideſt receptaculum molarū, hoc eſt diſponit ad molendum. ¶Aduocat inde manus.] Pergit hoc ordine. Similus aduocat.i.aſciſcit, & applicat tanquàm auxiliatrices: inde, ideſt deinde: manus partitus.i.impartiens vtranq; operi: læua.ſ.manus, eſt intenta miniſterio, quia adminiſtrat far: aut frumētum aliud molendum, dextra eſt intenta labori, quia circūmagit molam: hæc.ſ. dextera: rotat & concitat orbē, ideſt molarem: aſſiduis gyris.i. circūmuolutionibus: Ceres trita ab rapido ictu ſilicum.i. molarium lapidū: decurrit.i. deorſum currit. Læua ſuccedit interdum ſorori.i.dexterę: feſſæ.i.fatigatæ: & alternat vices.i.alternatim & viciſſim rotat: & cantat.ſ.Similus: modò, ideſt interdum carmina ruſtica: & ſolatur voce agreſti.i. cantilena ruſtica laborem, & clamat interdum Cybalen.ſ.ancillam: quæ, ſupple erat, vnica cuſtos.ſ.domus: & horti Aphra.i.ex Aphrica: genus.i.origine, & ſecundùm genus: & hoc tota figura.ſ.eius corporis, teſtante patriam, ideſt approbante Aphram eſſe: torta comam, ideſt habens comam intortam, & criſpam in morē lanæ villoſæ: tumens labra, ideſt habens labra inflata, & ſpiſſa, & fuſca colore, vt Mauri ſunt. Pectora iacent lata mammis.i.habēt mammas latas, iacentes in pectore: & aluus, ſupp. iacet compreſſior, quod contra venuſtatem eſt: nam amatur venter, & pectus tumens in muliere, ſtrictis tamen māmillis: alij habent, compreſſior aluo: vt ſit exiſtens compreſſior aluo.i. habens aluum compreſſiorem: & exilis.i. gracilis cruribus: & prodiga.i.vltra modum abūdās, planta.ſ.pedis ſpatioſa: calcanea, ideſt calces pedum: rigebant ſciſſa continuis rimis: vocat ergo hanc.i.talē, atq; imperat imponere focis ligna arſura, & adolere, ideſt temperare: liquores gelidos,

Aduocat inde manus operi, partitus vtranq;,
Læua miniſterio, dextra eſt intenta labori.
Hæc rotat aſſiduis gyris: & concitat orbem.
Trita Ceres ſilicum rapido decurrit ab ictu.
Interdum feſſæ ſuccedit læua ſorori,
Alternatq; vices, modò ruſtica carmina cantat:
Agreſtiq; ſuum ſolatur voce laborem.
Interdum clamat Cybalen: erat vnica cuſtos
Aphra genus tota patriam teſtante figura,
Torta comam, labroq; tumens, & fuſca colore.
Pectora lata iacent mammis, compreſſior aluo,
Cruribus exilis, ſpatioſa prodiga planta,
Continuis rimis calcanea ſciſſa rigebant.
Hanc vocat, atq; arſura focis imponere ligna
Imperat, & flamma gelidos adolere liquores:
Sed poſtquàm impleuit iuſtum verſatile finem,
Transfert inde manu fuſas in cribra farinas,
Et quatit, ac remanent ſummo purgamina dorſo.
Subſidit ſyncera: foraminibusq; liquatur
Emendata ceres, leui tum protinus illam
Componit tabula, tepidas ſuperingerit vndas.
Contrahit admixtas tum frondes, atq; farinas.
Transuerſat durata manu, liquidoq; coactu
Interdum grumos ſpargit ſale, iamq; ſubactum
Leuat opus, palmiſq; ſuum dilatat in orbem,
Et notat impreſſis æquo diſcrimine quadris.
Infert inde foco, Cybale mundauerat aptum
Antè locum, teſtiſq; tegens ſuperaggerat ignes.
Dumq; ſuas peragit Vulcanus, Veſtaq; partes:
Similus interea vacua non ceſſat in hora,
Verum aliam ſibi quærit opem, ne ſola palato
Sit non grata Ceres: quas iungat, comparat eſcas,
Non illi ſuſpenſa focis carnaria iuxta
Durati ſale terga ſuis: trunciq; vocabant:
Traiectus medium ſparto, ſed caſeus orbem,
Et vetus aſtricti faſcis pendebat anethi,
Ergo aliam molitur opem ſibi prouidus heros.
Hortus erat iunctus caſulæ: quem vimina pauca,
Et calamo redimita leui munibat harundo,
Exiguus ſpatio, variis ſed fertilis herbis.
Non illi deerat, quod pauperis exigit vſus.
Interdum locuples à paupere plura petebat,
Nec ſumptus erat illud opus, ſed regula, curæ,
Si quando vacuum caſula, pluuiæ've tenebant,
Feſta've lux, ſi fortè labor ceſſabat aratri,
Horti opus illud erat, varias diſponere plantas
Norat, & occultæ committere ſemina terræ,
Vicinoſq; apte cura ſubmittere riuos,
Hic holus, hic late fundentes brachia betæ,
Fœcundusq; rumex, maluæq;, inulæq; vitebant.
Hic cicer, & capiti nomen debentia cæpe:

lidos, ideſt aquas frigidas: flammas.ſ.ignis: ſed poſtquàm verſatile, ſcilicet molendinum, impleuit iuſtum finem, ideſt perfecit munus ſuum: ipſe transfert inde, ideſt, deinde, farinas, fuſas manu in cribra: & quatit, ideſt excutit: ac purgamina.ſ.furfuris: remanent in ſummo dorſo.ſ.cribri: Ceres emendata.i.flos farinæ: ſubſidit.i. ad ima tendit, exiſtens ſyncera: & linquatur.i.colatur: vnde colatur, quidam contra artem legunt: foraminibus, ideſt per foramina cribri: tū, ideſt deinde, ipſe Similus componit illam.ſ.cererem purgatam: tabula leui.i.polita, & leuigata, & ſuperingerit vndas tepidas, quas Cybale temperauerat: tum, ideſt deinde: contrahit frondes.ſ.herbarum, atq; farinas admixtas, atq; tranſuerſat, ſup. iam dicta: durata.i. duriora effecta: manu & coactu.i. coagulo liquido: & ſpargit interdum grumos.i.globulos: ſale.i.de ſale: & lēuat.i.leuigat (nam primam producit) & polit iam opus ſubactum.i.extēſum, & erectum, & dilatat palmis in ſuum, ideſt iuſtū & debitum orbem: & notat.i.diſtinguit notis: quadris impreſſis diſcrimine æquo.i.æquali diſtantia: & infert inde.i.deinde: foco.i. in focum, quia Cybale mundauerat antè.i.prius: locum aptum.i.conuenientem coctioni: & tegēs.ſ.Moretum: teſtis, ſuperaggerat ignes, ideſt carbones ardentes: & dum Vulcanus.i.ignis groſſior: & Veſta.i.ignis purior: peragit ſuas partes, ideſt coqui: Similus non ceſſat interea, hora vacua.ſ.negotio: verum quęrit ſibi aliam opē i.aliud ſubſidium contra famem: quia comparat.i. acquirit eſcas, quas iungat, ſcilicet Cereri decoctæ, ne Ceres ſola.i.ſine herbis & obſonio: ſit non grata palato, ideſt inſipida. Terga ſuis.i. porci: durati, ſcilicet contra putredinem ſale: non vacabant, ideſt ſuperfluebant illi ſuſpenſa focis: iuxta carnaria, ideſt loca vbi carnes ſalſæ conduntur: & trunci, ſcilicet ſuis, ſale durati, non vacabant illi ſuſpenſi focis: ſed caſeus traiectus medium orbem, ideſt habens medium orbem: traiectum ſparto.i. illo lini genere: & faſcis, ideſt manipulus: vatus.i.inueteratus: anethi, illius herbę: aſtricti.i.contracti, aut ſole, aut vetuſtate. Ergo, quia carnaria non habebat, ipſe heros.i.paterfamiliâs, prīceps domus ſuæ: molitur.i. cum molimine comparat ſibi aliam opem. Hortus erat iunctus caſulę.i.tugurio: quem vimina.i.lenta virgulta ſalicum, aut ſilerum, & arundo redimita leui.i.non ponderoſo; calamo.i.fiſtula, & cāna; munibat,

Emēdata, alij Emūdata.
Frōdes alij fontes.
Coactu alij coacto.
Ne, alij neu.
Focis, alij focū.
Vocabant, alij vacabāt.
Sparto, alij parco.
Cæpe, alij cepa.

Hic etiam nocuum capiti, gelidumqꝫ papauer,
Grataqꝫ nobilium requies lactuca ciborum,
Et grauis in latum dimiſſa cucurbita ventrem,
Verum hic non domini (quis enim cõtractior illo?)
Sed populi prouentus erat, notisqꝫ diebus
Venaleis holerum faſces portabat in vrbem,
Inde domum ceruice leuis, grauis aere redibat,
Vix vnquam vrbani comitatus merce macelli
Cæpa rubens, ſectiqꝫ famem domat area porri,
Quæqꝫ trahunt acti vultus naſturcia morſu,
Intybaqꝫ, & Venerem reuocans eruca morantem.
Tunc quoqꝫ tale aliquid meditans intrauerat hortum,
Ac primum leuiter digitis tellure refoſſa,
Quatuor educit cum ſpicis allia fibris,
Inde comas apij graciles, rutamqꝫ rigentem
Vellit, & exiguo coriandra trementia filo.
Hæc vbi collegit, lætum conſedit ad ignem
Et clara famulam poſcit mortaria voce.
Singula tum capitum numeroſo cortice nudat,
Et ſummis ſpoliat coriis, contemptaqꝫ paſſim
Spargit humi, atqꝫ abicit ſeruatum gramine bullum
Tingit aqua, lapidisqꝫ cauum demittit in orbem:
Hinc ſalis inſpergit micas, ſale durus aduſto
Caſeus adiicitur, dictas ſuper inſerit herbas.
Et læua veſtem ſetoſa ſub inguina fulcit.
Dextera piſtillo primum fragrantia mollit
Allia, tum pariter mixto terit omnia ſucco,
It manus in gyrum, paulatim ſingula vires
Deperdunt proprias, color eſt è pluribus vnus.
Nec totus viridis, quia lactea fruſtra repugnant,
Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
Sæpe viri nares acer iaculatur apertas
Spiritus, & ſummo damnat ſua prandia vultu:
Sæpe manu ſumma lachrymantia lumina tergit,
Immeritoqꝫ furens dicit conuitia fumo.
Procedebat opus, non iam ſalebroſus vt ante,
Sed grauior lentos ibat piſtillus in orbeis
Ergo Palladij guttas inſti''at oliui,
Exiguiqꝫ ſuper vires infunc aceti,
Atqꝫ iterum commiſcet opus: mixtumqꝫ retractat.
Tum demum digitis mortaria tota duobus
Circuit, inqꝫ globum diſtantia contrahit vnum,
Conſtet vt effecti ſpecies, nomenqꝫ Moreti.
Exuit interea Cybale quoqꝫ ſedula panem,
Quem recipit lotis manibus, pulſoqꝫ timore,
Hinc famis, inqꝫ diem ſecurus Similus illam,
Ambit crura ocreis paribus, tectusqꝫ Galero,
Sub iuga parenteis cogit lorata iuuencos:
Atqꝫ agit in ſegetes, & terræ condit aratrum.

na: munibat, pro muniebat, ſcilicet ab ingreſſu beſtiarũ, exiſtens exiguus ſpatio, ſed fertilis herbis. Illud quod vſus.i.vtilitas & indigentia pauperis exigit, non deerat illi. Locuples .i. plura loca habens, & diues terrarum, petebat interdũ plura à paupere: nec illud opꝰ erat ſumptus.i.expenſe.i. non curabat ad ſumptum: ſed erat regula curæ, ideſt ſollicitudinis: ſi quando've, ideſt vel: pluuiæ've.i.vel: lux feſta.i. feſtiua: tenebant eum caſula.i.in tugurio, vacuum, ſcilicet ab opere alio in agro faciendo: & ſi labor aratri ceſſabat, fortè illud erat opꝰ horti, ideſt tunc vacabat horto. Ipſe norat diſponere varias plantas: & committere ſemina terræ occultæ.i. occultatim ſemina ſibi credita: & ſubmittere.i.clàm ſupermittere: apte.i.decenter: cura.i.cum ſollicitudine: riuos vicinos.i. ex vicino mõte ſcaturientes: hic, ſup. virebat holus: & betæ, illud genus holeris: fundentes, ideſt effuſim extendentes: brachia, ideſt caules, aut frondes latæ: & rumex, ſcilicet herba: fœcundus.i.fœcunde creſcens: & máluæ & ínulæ virebant hic: cicer, illud genus leguminis, ſup. virebat hic: & cæpe (quidam ſcripſerunt, porra) debentia nomẽ capiti: quia κεφάλη, & κεφάλης, dicitur caput. Hic etiã, ſup. virebat papauer: nocuum, ideſt nociuum capiti: & gelidum, ideſt frigidum ab effectu, vnde ſomnum inducit: & lactuca grata requies, ideſt intermiſſio ciborũ nobilium, quum, ſcilicet præ ſatietate illos faſtidit ſtomachus: & cucurbita, genus herbæ, è cuiꝰ fructu vaſa potoria fieri ſolent. (nam cucumis, alius eſt: quanquam imperiti pro eodem accipiunt.) grauis, quia ventroſa: dimiſſa, ideſt extenſa: in ventrem latum, ſup. virebat hic.

¶Verum hic non domini, &c.] Proſequitur intẽtum, oſtẽdens commoditatẽ horti, & parſimoniam Simili. Vnde redit ad cõfectionem Moreti, poſtquàm narrat opus diurnum Simili, quod erat arare terram: aut interdum res venales ad vrbem deferre. Ordo autẽ eſt. Hic non erat prouẽtus domini, ideſt viri, aliis dominari volentis, & pompoſæ viuentis. (Enim, pro quia: quis erat cõtractior, ideſt minus dilatus & extenſus, quantùm ad pompas mundanas: illo, ideſt quàm ille? quaſi dicat nullus.) ſed erat prouentus populi, ideſt plebeius & popularis: & portabat diebus notis, ideſt ſtatutis, quibus ſciebat mercatũ eſſe: faſces holerum venales in vrbem: & redibat inde domum leuis, ideſt déoneratus ceruice, & grauis, ideſt oneratus ære (Contrà, in Buc. Quanuis multa meis exiret victima ſeptis Pinguis & ingrate præmeretur caſeus

caſeus vrbi, Non vnquã grauis ære domum mihi dextra redibat.) redibat, dico, domum grauis ære: comitatus vix vnquam, ideſt rariſſime merce, ideſt re venali, Macelli vrbani: quæ in Macello vrbano venditur, hoc eſt carne, aut alio obſonio delicatiore. Cæpa rubens, quæ maior, ſed vilior eſt, ꝙ alba: & area porri ſecti, ideſt ſectilis (quia etiam capitatum eſt: ſed ſectile, vilius.) hoc eſt porrum ipſum: domat, ideſt ſedat: & non penitus extinguit famem.ſ. Simili ruſtici. Quæqꝫ, ideſt & naſturcia, genus herbæ amaræ & acetoſæ: quæ trahunt vultus acri morſu, & intyba, ſcilicet herbæ fibroſæ: & eruca, ſcilicet herba ſalax, reuocans Venerem morantem, ideſt excitans appetitum coeundi: ſup. domant famẽ eius. Similus intrauerat hortum, meditans aliquid tale.i. aut, vt venundet, aut vt fame domet: intrauerat tum quoqꝫ.i.etiam tunc: aut meditans tum quoqꝫ aliquid, tale intrauerat hortum, ſcilicet ſuũ: ac educit primum Tellure.i.terra: refoſſa, ideſt aperta per foſſionem: leuiter, ideſt modice, quatuor allia, cum fibris i.filis, quibuſdam ſpiſſis .i. ſpiſſæ ad caput adhærentibus. Inde.i.deinde: vellit.i. carpit comas graciles apij: & rutam rigentem: alij legunt, virentem: quia ſemper viridis eſt: eſt tamen & rigens, ideſt firma & ſolida herba: & vellit coriandra.i. grana coriandri, trementia exiguo filo, ſcilicet cui affixa erant: vbi.i.poſtquàm: ipſe collegit hæc, ſcilicet ante dicta genera herbarum: ipſe conſedit ad ignem lætum.i. lætificantem: & poſcit famulam.ſ. Cybalem.i.à famula ſua: mortaria, ideſt vas, in quo herbas illas cõtundat: poſcit, dico, voce clara: & nudat.i. decorticat: tunc.i. deinde: ſingula capitum, ideſt ſingula capita: vt alij, cæparum: cortice numeroſo.i. multiplici: & ſpoliat coriis, ideſt pelliculis: ſummis, ideſt extremis: & ſpargit humi.i.ſuper humum: paſſim contempta, ideſt reprobata à Moreti condimento (humi, genitiuus ferè ponitur, etiam vbi accuſatiui ſignificatum videtur: vt, Deiecit oculos humi.i. in humũ.) atqꝫ abicit, ſcilicet contempta (alij textus habent, adicit: vt referantur ad ſequentia, ſcilicet adicit bullum: ſed verbum eius eſt, tingit. Siue autem abicit, ſiue adicit, legitur per ſincopã: ſcribetur ablato altero i, quia prima corripitur) & tingit aqua bullum ſeruatum, ſupple cum gramine. Eſt autẽ bullus, ſpecies herbæ capitatæ, cuius quum multa ſint genera: vnum eſt, quod Epimenidum dicitur optimi in Aphrica ſaporis; incitat autem Venerem: vnde Martialis in diſtichis, Quum

Notisqꝫ, alij noniſqꝫ.

Numeroſo, alij numeroſa.

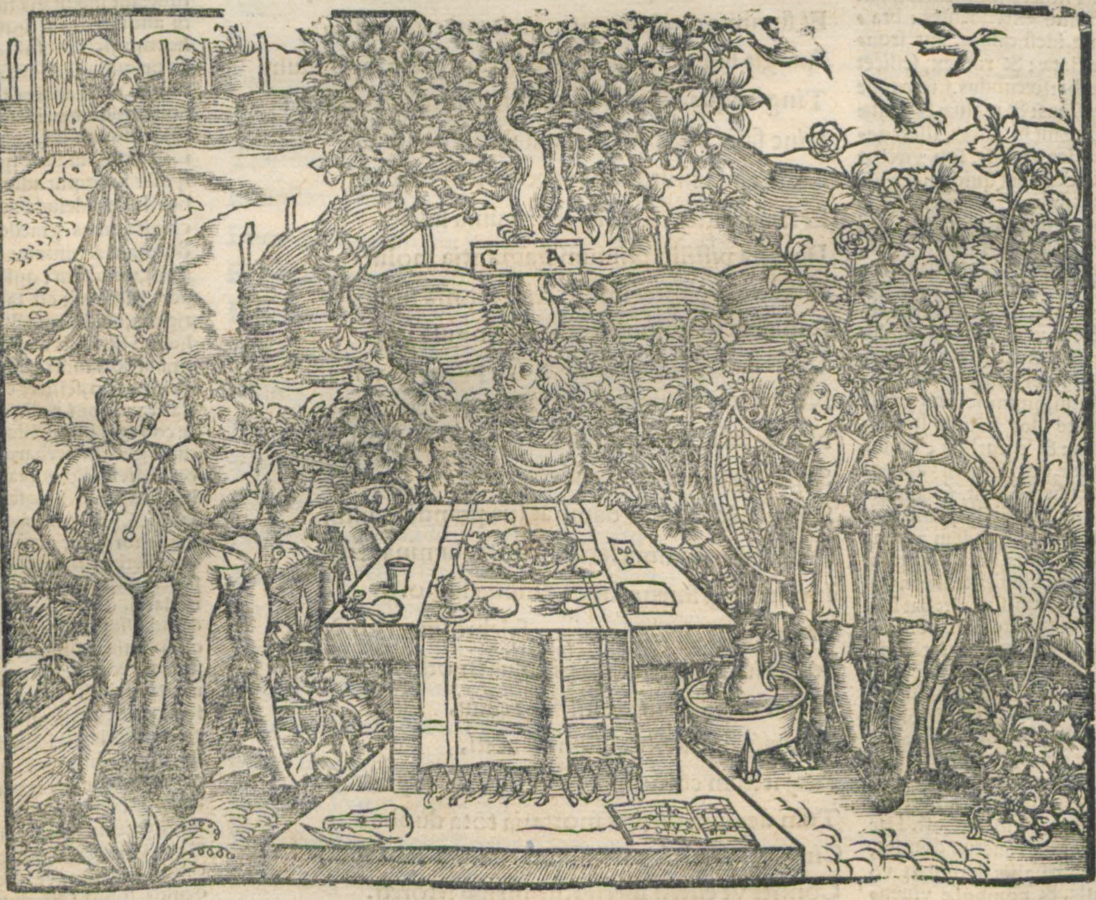
Aduſto alij adeſo.

Bullus.

 ſint tibi

ſint tibi mortua membra, Nil aliud bulbis, quàm ſatur eſſe potes. q.d. non arigeris per eos: & demittit in orbem lapidis. ſ. molaris: cauum. i. excauatum: & inſpergit hic. i. modò: aut hinc. i. deinde: micas ſalis, & caſeus durus, aduſto ſale: adiicitur (hic ſcribetur duplici ij, quia producitur prima poſitione) & ſuperinſerit herbas dictas. ſ. ſic contuſas: & fulcit. i. ſubnectit: læua. i. ſiniſtra manu, veſtem ſub. i. vſq; ad inguina, ſetoſa. i. piloſa (ſed quia ruſtici duros pilos habent, maluit ſetoſa, quàm piloſa dicere.) dextera. ſ. manus: mollit. i. mollificat, & cõtundit primum piſtillo. i. inſtrumento pinſendi: hoc eſt contundendi & frangendi: allia fragrantia. i. multum olentia: tum. i. deinde: terit. i. contundit omnia pariter ſucco mixto. Manus. ſ. eius: it in gyrum. ſ. mortarij: & ſingula deperdunt paulatim proprias vires: quia accipiunt ſaporem mixtum: vnde etiam per admixtionem liquidi, corrumpitur vſus olíui: & vnus color eſt. i. fit: è pluribus. ſ. coloribus. ſ. nec totus viridis, quia fruſta. i. fragmenta lactea: vt allij, porri, & cæpe repugnant: nec nitens. i. non penitus album, de lacte. ſ. infuſo: aut de fruſtis lacteis: quia. ſ. lac, aut cõfectio illa, variatur à tot herbis. Spiritus. i. odor diffuſus: acer. i. vehemens: iaculatur. i. in morem iaculi ferit acriter: nares viri apertas: patulas, potius diceret: & damnat ſua prandia. i. eſcam prandij ſui: vultu ſummo. i. oculis flentibus, propter cæpe: aut naſo contracto, propter allium: & tergit ſæpe manu. ſ. ſua: lumina lachrymantia. i, oculos lachrymas emittentes: quas cæpe (vt dixi) excitat: & ipſe furens. i. inſaniens, per impatientiam: dicit conuitia, ideſt contumelias: fumo immerito: quia, non propter fumum, ſed propter cæpe, lachrymabat. Opus procedebat, ſcilicet ad ſpeciem Moreti: & piſtillus. ſ. quo herbas contundit: non ibat iam ſalebroſus. i. aſper plenus ſalebris: vt antè. i. prius, ſup. fuerat; ſed ipſe grauior ibat in orbes lentos. i. tardantes, & conglutinantes glutinantes globos herbarum: ergo, quia. ſ. videt opus procedere, & ferè confectum, ipſe inſtillat guttas, vbi parſimonia eius oſtenditur, qui non effudit, ſed guttatim inſtillat guttas: oliui, ideſt olei: Palladij. i. à Pallade inuẽti: (& producta primũ quũ olea: dum. ſ. cõtenderet cum Neptuno de nomine Athenarum: & lis ad hoc deducta eſſet, vt is daret qui fœtum vtiliorem reipublicę produceret. Nam quum ille equum produceret, animal belligerum: hæc oleam paciferam proferens, victrix effecta, vrbi nomen dedit: nã Græce ἀθῆναι dicitur.) Et ſuperinfundit vires exigui. i. modici aceti: atq; commiſcet iterum opus, & retractat mixtum, & circuit: tum demum. i. tunc tandem mortaria duobus digitis, & contrahit diſtantia in vnum globum: vt nomen & ſpecies conſtet. i. reſultet Moreti effecti: aut, vt nomen & ſpecies effecti, conſtet Moreti: Cybale. ſ. ancilla: ſedula. i. diligens: exuit quoq;. i. etiam, operoſa interea, panem, quem Similus recipit manibus lotis, & timore famis pulſo: hinc, ideſt deinde: & ſecurus, ideſt ſeorſum à cura & ſollicitudine victus: in illam diem, ideſt pro tota illa die: ambit crura ocreis. i. peronibus: paribus, ideſt vtriq; cruri aptis, aut æqualibus: & tectus galero. i. pileo ruſtico, cogit iuuencos parentes: ſub iuga lorata, ideſt loris fulta: atq; agit. i. impellit eos: in ſegetes, ideſt terras ſatiles: vnde eſt, Quid faciat lætas ſegetes, &c. & condit terræ, ideſt in terram: aratrum, ideſt arat.

P. VERGILII MARONIS MORETI FINIS.

ASCENSIVS.

ADeſte Muſæ, &c.] Opuſculum hoc, de laude hortuli, quãuis epigramma ſit: & congrue inter ſequentia epigrammata collocari poſſit: tamen, quia in Moreto, multa de herbis & feracitate hortuli dicta ſunt, ad hæc conformia: non inepte illi cohæreat. Eſt autem qualitas carminis, iambica trimetra ſenaria. Iambica, ab iambico prædominante: trimetra, quia ternas menſuras continet: menſura autem binos pedes, quia enim iambus (vt Flaccus dicit in arte) pes citus eſt: ideo bini pedes, pro vno metro. i. vna menſura computantur: eſt tamen ſenaria, ideſt ſenis pedibus conſtans. Recipere autem poteſt iambum, locis omnibus: ſicut in primo carmine, iambum habet: in primo,

Carmis qualitas.

P. VERGILII MARONIS HORTVLVS.

ADeſte Muſæ maximi proles Iouis,
Laudem feracis prædicemus Hortuli.
Hortus ſalubreis præbet corpori cibos.
Variosq; cultus ſæpe cultori refert,

Laudẽ, alij Laudes.

primo,ſecundo, quarto, & ſexto locis. Recipit & dactylum, ac tribrachũ, locis omnibus, præterquàm nouiſſimo. ſpondeum verò, & anapęſtum, locis præcipue imparibus: ſed & ſexto loco, ſpondeum, & eius loco trocheum admittit. Intẽtio eſt, deſcribere laudes hortuli. Ordo eſt. O Muſæ, appoſitorie, proles maximi Iouis, ex Mnemoſyne, videlicet (vt dicturus ſum in Epigrammate de muſarũ inuentis) adeſte. i. auxilio ſitis, vt, ſup. prędicemus laudem hortuli feracis. Hortus præbet corpori cibos ſalubres, & refert ſępe cultori varios cultus: & refert holus ſuaue. ſ. advefcẽdum: & multiplex gen⁹ herbæ: & vuas nitentes: atq; fœtus. i. fructus arborum, vt poma, & nuces: &. i. etiam: voluptas maxima non deſit. i. deeſt (ſic in Buco. Lac mihi non æſtate nouum, non frigore deſit.) & iucunditas cõmixta multis modis nõ deſit hortis: liquor vitreus. i. vitrei coloris, & tranſparẽtiæ aquæ ſtrepentis. i. cum murmure decurrentis; ambit. ſ. hortulum: & riuus ductus ſulco, irrigat ſata: flores niteſcunt in gramine diſcolore. i. diuerſorum colorum & pingũt terras gemmeis honoribus. ſ. herbarum & florum: honores autem, pro venuſtatibus accipi ſolẽt: apes gratæ. i. vtiles, murmurant leui ſuſurro: quum. i. quando: legũnt. i. colligunt: ſumma. i. ſummitates florũ: vel nouos. i. recẽtes rores: vitis fœcunda grauat vlmos coniuges: quia illis in Italia maritantur. Eſt autem delitioſe dictum: ve, pro vel: pampinus, ideſt frõs vitiũm: inumbrat arundines textas, ſcilicet circũnquaq;: arbores p̃bent vmbracula vmbroſa: & prohib ent ſolem feruidum comis, ideſt frõdibus dẽſis. Aues garrulæ fundũt ſonos canoros: & mulcent ſemper aures ſuis cantibus. Hortus itaq; oblectat, auocat à curis & vitiis: paſcit, ſcilicet holerib⁹: tenet, ſcilicet oblectamento: & demit animo mœſto languores graues: & reddit membris vigorem: & capit viſus: & refert labori pleniorem gratiam: quàm, ſcilicet accepit: vt Cicero in officiis dicit, Et tribuit colenti gaudium multiforme.

Intentio authoris

Holus ſuaue, multiplex herbæ genus,
Vuas nitenteis, atq; fœtus arborum,
Non deſit hortis & voluptas maxima,
Multiſq; commixta modis iucunditas:
Aquæ ſtrepentis vitreus ambit liquor,
Sulcoq; ductus irrigat riuus ſata:
Flores niteſcunt diſcolore gramine,
Pinguntq; terras gemmeis honoribus.
Apes ſuſurro murmurant gratæ leui:
Quum ſumma florum vel nouos rores legũnt.
Fœcunda vitis coniuges vlmos grauat,
Textas, vt inumbrat pampinus arundines:
Opaca præbent arbores vmbracula,
Prohibentq; denſis feruidum ſolem comis.
Aues canoros garrulæ fundunt ſonos,
Et ſemper auras cantibus mulcent ſuis.
Oblectat Hortus, auocat, paſcit, tenet,
Animoq; mœſto demit languores graueis:
Membris vigorem reddit, & viſus capit:
Refert labori pleniorem gratiam:
Tribuit colenti multiforme gaudium.

Cõmixta modis, alij miſta cõ modis.

Ambit alij lambit.

Textas vt, alij textas've.

Lãguores, alij angores.

Viſus, alij viſũ.

P. VERGILII MARONIS HORTVLI FINIS.

IN MECŒNATIS OBITVM ELEGIA.

DEfleram iuuenis triſti modò carmine fata:
Sunt etiam merito carmina danda ſeni.
Vt iuuenis deflendus erat, tam candidus, & tam
Longius annoſo viuere dignus auo.
Irreligata ratis nunquam defeſſa carina,
It, redit in vaſtos ſemper onuſta lacus,
Illa rapit iuuenes prima florente iuuenta:
Non oblita rapit, ſed tamen illa ſenes.
Nec mihi Mecœnas tecum fuit vſus amici:
Illius, hoc ergo conciliauit opus.
Fidus eras nobis, nam propter Cæſaris arma,
Cæſaris, & ſimilem propter in arma fidem.
Regis eras genus Hetruſci, tu Cæſaris almi
Dextera, Romanæ tu vigil vrbis eras.
Omnia quum poſſes, tanto tam charus amico,
Te ſenſit nemo poſſe nocere tamen.
Pallade quum docta Phœbus donauerat artes,
Tu decus, & laudes huius, & huius eras.
Vincis vulgares, vinciſq; peritus harenas:
Littore in extremo quas ſimul vnda mouet.
Quod diſcinctus eras, animo quoq; carpitur vno
Diluuij, ac nimia ſimplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea virgo:
Quæ bene præcinctos poſt modo pulſa fugit.
Inuide quid tandem tunicæ nocuere ſolutæ?

DOMITIVS.

DEflerã iuuenis triſti modò carmine fata.] Non compertum habemus, cui⁹ hæc elegia fuerit: neq; enim Vergilio aſcribi poteſt, ex dicẽdi charactere: nec eſt alter author quem ea tempeſtate exiſtimem⁹ ſcripſiſſe: verum non deſunt, qui Lactantij Firmiani opus dicãt. Eo enim ſtylo verſari videtur, quo & eius viri ſcripta videntur: ſumma tamen omnis eſt, Mecœnatem laudet, pariterq; filij ipſius mortem defleat. ¶ Iuuenis.] Filij mei, qui immatura morte perẽptus fuit. ¶ Seni.] Mœrenti, qui iam diem ſuũ obierat. ¶ Vt.] Sicut. ¶ Iuuenis.] Filium Mecœnatis. ¶ Auo.] In genere dixit: neq; enim Mecœnatis auus, lõgo vixiſſe tẽpore traditur: vnde quempiam alium longioris vitæ hominem notauit. ¶ Annoſo.] Antiquiſſimo. ¶ Ratis] Rates, trabes i̗ cultæ appellantur: nauigio poſtea accommodatæ ſunt: & pro nauibus ponuntur. ¶ Ratis.] Acherontis. ¶ Carinẽ.] Appellatur trabs illa in fundo nauis, quã circùm tabulę tanquàm brachia affiguntur: etiam pro naui põnũtur. ¶ Lacus vaſtos.] Fluminis Lethei, per quod Charon animas trãſfert. ¶ Amici Illius.] Quoniam habuit conſuetudinem. ¶ Tecum Mecœnas.] Nõ habui familiaritatẽ illi⁹ filij tui. ¶ Op⁹] Si habet per hanc epiſtolã, de obitu filij Mecœnatis, eidem ſe factum amicũ. ¶ Regis Hetruſci.] Quia Mecœnas natus erat ex nobili ſtirpe, a c regia Aretinorũ. Vnde & Horatius, Mecœnas atauis editæ regibus, Vrbis erat cuſtos. Quoniam Cæſare in bella concedente, Mecœnatem vrbis Romanæ cuſtodem & gubernatorem reliquiſſe conſtat. ¶ Poſſe nocere.] Commendat ex animi tranquillitate & mãſuetudine: quia, de nemine vlciſci voluit. ¶ Pallade.] Deſignat Mecœnatem artibus liberalibus pręſtantiſſimum: hic literator ſemp coluit, pariter rem militarẽ amauit: cuius artis & dea, Pallas eſt. ¶ Vincis.] Oſtendit doctrina Mecœnatem, & rerũ peritia, non ſanguinis claritate principatum adeptũ fuiſſe: atq; aliis præſtantiſſimis prælatum. ¶ Vulgares.] Populares. ¶ Harenas.] In extremo littore dicit Mecœnatem ſapiẽtem, ſuperare omnes gemmas & lapides pretioſos, qui naſcuntur in mari. ¶ Extremo.] Oriẽte. Ouidi. Induitis collo lapides oriente petitos. ¶ Diſcinct⁹] Oſtendit Mecœnatem molli, ac effœminato fuiſſe corpore: verum magnanimitate, & ſimplicitate vitæ præſtantiſſimum: qualis fuiſſe traditur & diluuij tempeſtate: in qua pro tempore & neceſſitate quiſque, ad villę cultum nitebatur, & opportunitatem. Diſcincti em̃ homines, laxi, ac molles, & minime apti, appellantur Hortẽſi,

Rates.

Carina.

Mecœnatis gen⁹.

Illius, alij Loli⁹

Vincis alij Vicit

Vinciſq; perit⁹, alij vĩcit. Berillus

Vno, alij vnũ.

Diluuij ac nimia alij. Diluitur nimia.

Hortēſi, diſcinctum hoīem: & vt nepotē, & luxurioſum appellauit. Contrà: cinctos, illuſtres, & omnibus laboribus exercitos, atq́ expeditos, intelligimꝰ. ¶ Animo] Tuo, ideſt magnitudine animi tui. ¶ Diluuij.] Qualis ſimplicitas fuit tempore diluuij. ¶ Sic vixere.] Laudat ipſum à iuſtitia. ¶ Virgo.] Iuſtitia, quæ vnà cum pudicitia, nequitiam mundi reliquiſſe prodita eſt; non cum fide: vt multi ſcribunt, dicēte Iuuenale in Satyra, Credo pudicitiam Saturno rege moratam, Poſtquàm ad ſuperos aſtrea receſſit, Hac comite, atq́ duæ pariter fugere ſorores. & hoc quum ad pudicitiam loqueretur. ¶ Præcinctos.] Illuſtres. ¶ Inuide.] Arguit inuidos, qui criminabātur ex corporis mollicie: ac dicit illā animi prudentia compeſcitam: ſicq́ nihil offuiſſe. ¶ Solutæ?] Aut tibi ventoſi: notat veſtium tenuitatem: quæ vētos faciunt. Dicit tempore quo gubernator vrbis relictus eſt ab Auguſto, Siciliā petente vrbem, omni impedimēto liberā fuiſſe. ¶ Quis ſpoliauit] Q.d. nemo te ſpoliauit amantem. ¶ Ipſe.] Solent dictiones nonnūquàm vacare, teſte Seruio: quando enim Verg. inquit, Nūc dextra ingeminans, nunc ille ſiniſtra. ille abundat. ¶ Maius erat.] Laudat Mecœnatem, quia non erat ambitioſus in deſyderandis triumphis, quum potuiſſet habere, tum ab illis ſe abſtinuit: quod quidem maius fuit. ¶ Nymphas.] Muſas. ¶ Iugera.] Habuit enim hæc iugera in æſquiliis: & his contentus ab Hora. fuiſſe perhibetur: niſi quòd in ædificiorum mole reprehēditur: ex qua exulans in Sabinis, & ipſius Horatij agrū ſpectare poterat. ¶ Pierides, Phœbumq́] Colens ipſe Mecœnas Muſas, ſtudioſiſſime venerabatur poetas: vt Vergilium, Horatium, Propertiū. ¶ Argutas.] Sonoras, quæ aues erāt in tuis hortis. vel, Aues, poetas intelligit. q.d. Mecœnatem eſſe numerandum inter ſonoros poetas. ¶ Mœonij.] Commendat Mecœnatē à poetica. ¶ Mœonij.] Ideſt Homeri: nā variæ fuerunt ſententię de ipſius patria. Ephorus enim, Cumeum dixit: Pindarus, Smyrneum & Chium: Antimachus, & Nicāder, Colophonium: Ariſtarchus, & Dionyſiꝰ, Athenienſem: Ariſtoteles, Hietem: nonnulli, Salaminium: alij, Argiuum contendunt. Ouidius, Mœonium: vnde eſt, Aſpice Mœonidem, à quo ceu fonte perēni Vatum Pieriis ora rigantur aqs. ¶ Marmora] Marmorea. ¶ Faceret.] Facere poterat. ¶ Defunctus] Emeritus. ¶ Pius] Pij dicuntur, qui

Homerꝰ

Aut tibi ventoſi quid nocuere ſinus?
Num minus vrbis erat cuſtos? & Cæſaris obſes?
Num tibi non tutas fecit in vrbe vias?
Nocte ſub obſcura, quis te ſpoliauit amantem?
Quis tetigit ferro durior ipſe latus?
Maius erat potuiſſe tamen: nec velle triumphos,
Maiores, maius abſtinuiſſe fuit.
Maluit vmbroſam quercum, nymphasq́ canentes,
Paucaq́ pompoſi iugera certa ſoli.
Pierides, Phœbumq́ colens in mollibus hortis,
Sederat argutas garrulus inter aues,
Marmora Mœonij vincunt monumenta libelli:
Viuitur ingenio, cætera mortis erunt,
Quid faceret? defunctus erat, comes impiger idem,
Miles & Auguſti fortiter vſq́ pius.
Illum piſcoſi viderunt ſaxa Pelori
Ignibus hoſtiles reddere ligna rates,
Puluere in Æmathio fortem videre Philippi:
Quàm tener ille fuit: tam grauis hoſtis erat,
Quum freta Niliacæ texerunt lata carinæ,
Fortis erat circùm, fortis & antè ducem.
Militis Æoi fugientis, terga ſequutus
Tertius, ad Nili dum fugit ille caput:
Pax erat, hæc illos laxarunt otia cultus.
Omnia victores Marte ſedente decent.
Actius ipſe lyram plectro percuſſit eburno.
Poſtquàm victrices conticuere tubæ:
Hic modo miles erat, ne poſſet fœmina Romam
Dotalem ſtupri turpis habere ſui.
Hic tela in profugos (tantùm curuauerat arcum)
Miſit ad extremos exorientis equos.
Bacche coloratos poſtquàm deuicimus Indos,
Potaſti galea dulce iuuante merum.
Et tibi ſecuro tunicæ fluxere ſolutæ
Te puto purpureas tunc habuiſſe duas,
Sum memor, & certe memini ſic ducere Thyrſos
Bacchica purpurea candidiora niue.
Et tibi Thyrſus eras gemmis ornatus, & auro,
Serpentes hederæ vix habuere locum.
Argentata tuos etiam ſandalia talos
Vinxerunt certe, nec puto Bacche negas.
Mollius es ſolito mecum tum multa loquutus,
Et tibi conſulto verba fuere noua.
2 Impiger Alcide multo defuncte labore,
Sic memorant curas te poſuiſſe tuas.
Sic te cum tenera lætum luſiſſe puella
Oblitum Nemea, iamq́ Erymante tui.
Vltrà nunquid erat? torſiſti pollice fuſos:
Leniſti morſu læuia fila parum,
Percuſſit crebra te propter Lydia nodos,
Te propter dura ſtamina rupta manu:

qui maiores ſuos excolunt. ¶ Piſcoſi.] Dicit, quia circà ipſum promontorium, propter aſpera ſaxa, optimi ſūt piſces. ¶ Illum] Mecœnatē. ¶ Ignibus.] Ideſt incendere naues inimicorum.

Obſes, alij hoſpes.

ASCENSIVS.

Illum.] Octauius vicit Sextum Pompeiū bello nauali in mari Siculo. ¶ Piſcoſi.] Aſperi. ¶ Pelori.] Pelorus, ſummus eſt ex promontoriis Siciliæ, aduerſus Italiam. ¶ Rates.] Scilicet Sexti Pōpeij. ¶ Puluere in Æmathio.] Æmathia, appellatur Theſſalia: ab Æmatheone filio Deucalionis. ¶ Saxa.] Notat Mecœnatē, fuiſſe ſequutum Auguſtum in bello contrà Sextum Pompeium, per Agrippā, & fratrem, & cōmiſſa pugna, non longè a Charybdi & Scylla, ea parte qua Pelorus Italiam reſpicit.

Maiores, maiꝰ alij maior res, magnus.
Pōpoſi alij pomoſi.
Monumēta alij monimēta.

DOMITIVS.

¶ Philippi.] Campi Theſſaliæ, à Philippo rege denominati. ¶ Puluere Æmathio.] Ideſt certamine: nam & contra Caſſium Brutum, & Mecœnas Octauium ſequutus eſt. ¶ Tener fuit.] Secūndū Senecam, qui eum molliſſimum dixit, corpore etiā effœmīato. ¶ Niliacę carinę.] Significat & illum fuiſſe ſequutum Auguſtum ad bellum Actiacum: habitum tamen contra Antonium, & Cleopatram, quam nauigia ſequebantur Ægyptiaca, vnde Niliace dixit. ¶ Circùm] Quando erat & ante & circùm, Auguſtus erat ſemper fortis ſequutus. Octauius victoria potitus eſt de Antonio & Cleopatra, quam idē Antonius imperio vrbis ornare pollicitus fuerat: in ſtupri præmium, verum deuictus eſt: & Cleopatra, Alexādriam vſq́ ad Nili caput, au fugit Æoi autē militis, quia ex oriēte ipſam plures ſunt ſequuti, & Herodes rex Iudæorū: & Amathus, Arabię & Polemon, ex Pōto., & Beſſi: & Philadelphus, ex Paphlagonia: & Glices, qn̄ Mithridates & Comagena: Amyntas Lycaonius, ex Mauritania: & penè totus Oriēs. ¶ Ipſe.] Mecœnas: qa exactis bell' dedit operā, muſice & poetice. ¶ Hic] Mecœnas ¶ Fœmina turpis] Cleopatra meretrix. ¶ Dotalem.] Quia ī cōuiuiis, & crapulis, Antoniꝰ ꝓmiſerat imperiū vrbis: ſic Mecœnas in profuſos Ægyptios fugiētes, quos pepulit vſq́ ad oriētē. ¶ Bacche.] Vertit ſermonem ad Bacchum: & colligere hinc poſſumus ex poetæ verbis, qui victorię & triumpho ipſius dei, interfuiſſe: ſe dicit Gallum poetā, opus hoc ſcripſiſſe, quippe in cuius corpus Euphorbi, & Pythagoræ, ac Homeri & Ennij, animos intraſſe probat: verum fuerit ſic; vel, ne incertū

Hoſtiles, alij hoſtilis.
Rates, alij ratis
Tener ille fuit, alij tūc ille tener.
Circū, alij circà
Tertiꝰ, alij territus.
Bacchica, alij Brachia
Crebra alij crebros.

Lydia, te tunicas iuſſit laſciua fluentes.
Inter lanificas ducere ſæpe ſuas.
Claua toroſa tibi pariter cum pelle iacebat,
Quam pede ſuſpenſo percutiebat amor.
Quis fore credebat, quum iam præmit impiger infans,
Hydros ingenteis vix capiente manu?
Tunc'ne renaſcentem terreret velociter hydram?
Frangeret immanes vel Diomedis equos?
Vel tribus aduerſis communem fratribus aluum?
Et ſex aduerſas ſolus in arma manus?
Fudit & Æolidas poſtquàm dominator Olympi,
Dicitur in nitidum procubuiſſe bouem,
Atq; aquilam miſiſſe ſuam: quæ quæreret, ecquis
Poſſet amaturo vina referre Ioui,
Valle ſub Idea, dum te formoſe ſacerdos
Inuenit, & preſſo molliter vngue rapit.
Sic eſt, victor amet, victor potiatur in vmbra:
Victor odorata dormiat inq; roſa
Victorem victus metuat: metus imperet illi:
Membra nec in ſtrata cernere diſcat humo.
Tempora diſpenſant vſus, & tempora cultus,
Hæc homines, pecudes, hæc moderantur aues:
Lux eſt, taurus arat: nox eſt, requieſcit arator,
Liberat è merito feruida colla boui:
Conglaciantur aquæ, ſcopulis ſe condit hirundo,
Verberat & gelidos garrula vere lacus.
Cæſar amicus erat: poterat vixiſſe ſolute,
Quum iam Cæſarides quod cupiebat, erat.
Indulſit merito, non eſt temerarius ille:
Vicimus, Auguſto iudice dignus erat.
3 Ergo ſaxa parens poſtquàm Scylleia legit,
Cyaneosq; metus iam religanda ratis:
Viſcera diſiecti mutauit arietis agni
Œtias, & ſuccis omne perita ſuis,
His te Mecœnas iuueneſcere poſſe decebat.
Hæc vtinam nobis Colchidos herba foret.
Redditur arboribus florens reuirentibus æſtas.
Ergo non homini quod fuit antè, redit?
Viuacesq; magis ceruos decet eſſe pauenteis?
Si quorum in torua; cornua fronte rigent:
Viuere cornices multos dicuntur in annos.
Cur nos anguſta conditione ſumus?
Paſcitur Auroræ Tithonus nectare coniux:
Atq; ita iam tremulo nulla ſenecta nocet.
Vt tibi vita foret ſemper medicamine ſacro,
Te vellem Auroræ complacuiſſe virum.
Illius aptus eras croceo recubare cubili,
Et modo Puniceo rore leuante thorum,
Illius aptus eras roſeas adiungere bigas:
Te dare purpurea lora regenda manu.
Tum mulcere iubam, tum iam torſiſſet habenas

incertum habeo: quicunq; ille ſit, nihil omnino refert. ¶Coloratos.] Nigros factos, colore ſolis, Alibi Vergi. in Geor. 4. Vſq; coloratis amnis deuexus ab Indis. ¶Tunicæ.] Veſtes longæ. ¶Duas.] Scilicet veſtes habuiſſe eo tempore. ¶Thyrſus] Haſtas, pampinis inuolutas: in quibus in ſacris Bacchi & choreis, vtebantur. ¶Purpurea.] Etiam reppe-ritur alba, quum proprie ſit rubra. ¶Tibi conſulto.] O Bacche. ¶Vix habuere] Tygres vix habebant locum, propter multitudinem gemmarum, ſeu ſerpentū. ¶Sandalia.] Genus calceamentorum alborum, quib[us] magni viri vtebantur. ¶Noua.] Non militaria, ſed dulcia, &

Sandalia

2 amori apta. ¶Impiger Alcide.] Vertit ſermonē ad Herculem. ¶Defuncte.] Ideſt q[ui] euaſiſti à multis laboribus. ¶Puella tenera.] Quia habebat Omphalem: cui ſecundum oraculi reſponſum, parere coactus erat. Dum nauigans in Aphricam, à quorundam ex amicis ſuis ſpontè eſſet venundatus. Illa em[m] Iordane Mœoniorum .i. Lydiorum, reginę filia fuit, Nemeei laboris habito in ſylua Nemea propter mortem leonis, circà montem Tritonem, & etiam in Apro Erymantheo, Arcadiæ agros deuaſtantis: & mandatū erat, eum vt viuū afferret. ¶Morſu.] Nam mulieres filando, ſolent mordere fila. ¶Nodos.] Quia Omphale faciebat m[u]ltos nodos, cauſſa tua ô Hercules: quoniam & tu idem faciebas. ¶Toroſa.] Membroſa, ex duro amore, verſus Omphalem;. ¶Pede ſuſpēſo] Quia Hercules ſuſpendebat pedem ſuum ſuper pedem Aiacis: ſicut ſæpius nos fecimus. ¶Renaſcentem.] Propter fœcunditatem capillis. ¶Equos.] Equos Threicij Diomedis, humana carne veſcentes, interemit Hercules. ¶Trib[us] fratribus.] Geryonem tangit, qui in inſula Erythrea exiſtens, tria corpora habebat: & ſic, ſex manus. ¶Alium.] Ventrem. ¶Aleidas.] Rhetum & Ephialten, Alei filios. ¶Dominator.] Iuppiter. ¶Nitidum.] Clarū diem: hoc ſecundùm morem Thraciæ, qui quietos dies & felices, candido lapillo denotabant. ¶Referre Ioui.] Quia voluit habere Ganymedē. ¶Sacerdos] Fecit enim ipſum ſacerdotē in Ida ſylua. ¶Formoſe.] O Ganymedes. ¶Potiatur.] Mecœnas amica. ¶In vmbra.] Ideſt hortis ſuis. ¶Roſa.] Peſtana, maioris odoris, ſecundùm morem antiquū. Lectos, & anaclyteria, ex roſarum foliis, conficiebat ad ſuauitatem ſpirandam: vt & de principe Antonio, Heli[us] Lampridius refert. ¶Diſpēſam.]

Omphale.

¶Aleidas. Alij legunt ſic, Æolidas: Rhetū & Ephialtē, Æoli filios.

ſant.] Diuidunt, & ordināt: omnia fieri ſolent ſecūdùm ſeriem temporis. ¶Cæſar amicus erat.] Concludit in laudem Mecœnatis, nil fuiſſe, quod à Cęſare impetrare nequiuiſſet. ¶Amicus] Mecœnati, erat paratus ad omnia eius vota. ¶Indulſit] Id eſt geſſit morem ei. ¶Ergo ſaxa.] Laudat & ipſum Iaſonis comparatione, & Æſonis ad iuuentutem reuocati: ac dicit, eo modo reuocari ad iuuentutem debuiſſe Mecœnatem. ¶Parēs.] Medea mater, ob filios quos habuerat ex Iaſone. ¶Cyaneos metus.] Symphlegadas, ita enim denominantur vltrà Pontum, intra ſe ſcopuli concurrentes. ¶Arietis] Significat Medeam, poſtquā ad Iolchon, vrbem Peliæ regis, peruenit: vt ſuam doctrinam, atq; artem oſtenderet: mactaſſe arietem, & in aheno decoxiſſe, mox in agnū reſtituiſſe: quod quum Pelias optaret, iuueneſcendi gratia, atq; id faceret, à Medea cæſus fuit per eius filias vt Ouid. teſtatur. ¶Œtias.] Œtias, Medea, filia Œtæ regis: & per ſynereſim, prima breuis, & ſecunda longa, in vnam conuertitur ſyllabam longam. ¶Omne.] Ad omne fuerat perita. Ouid. Medeæ faciunt ad ſcelus omne manus. ¶Herba.] Plyn. ex Theophraſto, & ex multis aliis, teſtatur in Ægypto herbam, qua homines reuiuiſcunt. Quidam hanc, moly: nonnulli, balin, cuius ſucco draconis catulos ad vitā reuocaſſe. quidā Xanthus dixit, huiuſmodi herbam Medeam vſam, poeta oſtēdit.

Tūc'ne alij Qūū ve.

Æolidas, alij Ælidas.

Ama turo vina alij amatori ſigna

Victorem vict[us] metuat, alij Virt[us] aret victuſq; metat.

Cernere, alij ſternere.

Cæſarides, alij Cęſar idē

ASCENSIVS.

¶Ergo ſaxa parēs.] Iaſon. ¶Legit.] Ideſt nauigat: de Iaſone loquor. ¶Œtias] Œtas res Cholchorum. filiā habuit Medeam. Œthas, dicitur ab Œtha. Theophraſtus ponit herbam in Ægypto, qua reuiuiſcunt homines. Iuba hiſtoricus tradit, ſuccis herbarū, reuocari homines ad vitam. Xanthus I. hiſtoriarum, ait, Draconis catulum reuocatum ad vitā, herba quadam, quam balim appellant. ¶Colchidos.] Medea, in formam vetulæ mutata, intrauit Iolchon, regiam Peliæ, regis Theſſaliæ, teſtans ſe miſſam ab Hyperboreis cum quibuſdam medicaminibus, vt faceret iuuenem Peliam: & vt fidē darent verbis ſuis, experimento probauit: mactauit enim arietem, & in aheno coxit, & inde reſtituit in vitam: Pelias ſenex, Phanaticus, cupiens iuueneſcere, p[ro]perauit vt id fieret: & ſic à Medea cæſus fuit.

Ergo. alij Argo

Diſiecti alij diſſecti.

Agni, alij agno

Herba reuocās vitam.

Æſtas, alij ætas.

DOMITIVS.

¶Q[uo]d fuit.] Si herbę reuiuiſcūt, tāto magis debēt homines reui-

Et modo, &c. vſq; ad, bigas. Illi verſus, in ante impreſſis codicib[us] non inueniuntur.

Tum, alij Tu.

Tum, alij quū.

Procedente die reſpicientis equi.
Quæſiuere tori iuuenem,ſic Heſperon illum:
Quem nexum medio ſoluit in igne Venus.
Quem nunc in fuſcis placida ſub nocte nitentem
Luciferum contrà currere cernis equis.
Hic tibi Corycium,Caſias hic donat olenteis,
Hic è palmiferis balſama miſſa iugis.
Nunc pretium candoris habes,nunc redditur vmbris.
Veh ſumus obliti decubuiſſe ſenem.
Ter Pylium fleuere ſui,ter Neſtora canum:
Dicebantq; tamen non ſatis eſſe ſenem.
Neſtoris annoſi viciſſes ſæcula:ſi me
Diſpenſante tibi ſtamina nempe forent.
Nunc ego quid poſſum?tellus leuis oſſa teneto.
Pendula librato pondus & ipſa tuum.
Semper ſerta tibi dabimus,tibi ſemper odores,
Non vnquam ſitiens,florida ſemper eris.
Sic eſt Mecœnas fato viuente loquutus,
Frigidus,& iamiam tum moriturus erat.
Me'ne inquit iuuenis primæui turpiter antè
Auguſtam Bruti non cecidiſſe fidem?
Pectore maturo fuerat puer,integer æuo,
Et magnum magni Cæſaris illud opus.
Diſſidio,vellemq; prius non omnia dici,
Inciditq; pudor,quæ prope dixit amor:
Sed manifeſtus erat moriens,quærebat amatæ
Coniugis amplexus,oſcula,verba,manus.
Si tamen hoc ſatis eſt,vixi te Cæſare amico:
Et morior dixit,dum moriorq;,ſatis.
Mollibus ex oculis aliquis procederet humor
Quum dicar ſubita fuiſſe tibi.
Hoc tibi contingat,iaceam tellure ſub æqua:
Nec tamen hoc vltrà me potuiſſe,velim.
Sed meminiſſe velim,viuam ſermonibus,illic
Semper ero,ſemper ſi meminiſſe voles.
Et decet,& certe viuam tibi ſemper amore,
Nec tibi qui moritur,deſinit eſſe tuus.
Ipſe ego quidquid ero,cineres,interq; fauillas,
Tunc ego non potero non memor eſſe tui.
Exemplum vixi te propter molle beate.
Vnus Mecœnas,teq; ego propter eram:
Arbiter ipſe fui:voluit quod contigit eſſe.
Pectus eram vere pectoris ipſe tui.
Viue diu,mi chare ſenex,pete ſydera ſero.
Eſt opus hoc terris,te quoq; velle decet.
Et tibi ſuccreſcant iuuenes bis Cæſare digni:
Sed tardant porrò Cæſaris vſq; genus.
Et tibi ſecuro quod primum Liuia coniux
Expleat amiſſi munera rupta gener,
Quum deus in terris diuis inſignis auitis,
Te Venus in patrio collocet ipſa ſinu.

Finis.

Cerui. nes reuiuiſcere. ¶ Cerui viuaces.] Cerui (teſte Plyñ.) exuperant annos: & mutatis cornibus, iuueneſcunt. ¶ Anguſta.] Quia ita citò nos morimur. ¶ Cornices] Nongentos annos viuere ꝓduntur: vnde & Oui. Ora capitq; nouem cornicis ſęcula paſſæ. ¶ Auroræ Tithon⁹] Aurora, Titanis & terræ filia fuit: dictaq; ab eo, quòd ab igne, ſolis, vt auro aureſcit. Tithonus, filius Laomedontis, Priami patris, relicto fratre ex Phrygia, in Aſſyriam ſe contulit: breui, in re militari præſtantiſſimus fuit. Regi gratus, duxit vxorem, filiam regis Æthiopũ: ex qua genuit Memnonem ea tempeſtate Priamus vexabatur bello Teutrani, regis Capadocię: regnũ Phrygiæ tunc ſubditum erat regibus Aſſyriorũ Tithonus, qui præfectus erat Aſſyriorum, miſit Memnonem filium cum decem milib⁹ Æthiopum, totidemq; Suſianis: & cum ducentis curribus, vt Priamo auxiliũ ferret. Alij volunt, Tithonos fuiſſe duos, & Phrygem & Aſſyrium: & ſcribunt vnum Peonis. Alterum, Mẽnonis patrem: ſed alterum imperaſſe Phrygiæ & Lydiæ: & ex vxore Dindymenæ, genniſſe Cybellem. Tithoni, de Tithono, Auroræ marito, plurima ſcripta ſunt. Ita q; ſatis eſt intelligere illum ſenem: delectatione tñ coniugis iuueneſcentem quotidie. & Memnonem filium, in Troianorum auxilium, quōdã miſſum ex vltĩa plaga Orientis. ¶ Vt tibi vita foret.] Vt fieres marit⁹ Auroræ. ¶ Iubã] Crines. ¶ Tori.] Vult comparare eũ Heſpero, Athlantis filio, Tori ſponſę. ¶ Heſperon illum] Heſperus, filius fuit Athlãtis: quum aſcendiſſet montem Athlantem, nunquam amplius viſus fuit: crediderunt incolæ imperiti, aſcendiſſe cœlum, & eſſe ſtellam, quæ eadẽ mane, dicitur Lucifer. Alij volunt, Venerem adeo perditam fuiſſe, amore Heſperi, formoſi iuuenis, vt eius nomẽ ſumpſerit: & Venus eſt, quæ dicitur Heſperus, & Lucifer: hic verò Heſperus, filius fuit Auroræ & Cephali: hoc aũt ideo, quia Pythagorei, eandem inuenere eſſe ſtellam, quæ ſero, Heſperus: & mane, Lucifer appellatur. ¶ Igne.] Amore. ¶ Hic.] Lucifer. ¶ Corycium.] Crocũ intelligit: qui pluri-

Cornicis ætas.

Aurora. Tithon⁹

Heſper⁹.

plurimum in Coryco Cilicię antro abũdat. ¶ Caſias] Iugis. ¶ Palmiferis] Palmifer, inter Aſſyriam, & Phœniciam, locus eſt palmarum abũdãtiſſimus: ex quo etiã loco, balſama aduehi produnt, ex arbore modica: & hoc non longè ab Hieroſolymis. ¶ Candoris.] Virtutis. ¶ Neſtora canũ.] Quia Neſtor vixit tres ętates: fuit q; Nelei fili⁹. Neleus, ĩ Meſſania regione, condidit oppidum Pilon: vnde Neſtor, Pilius. Pili, tres ſunt: in Peloponneſo: in Piſæa regione, & hæc Pilos condita ab Emathonte: tertio in Meſſania, patria Neſtoris. ¶ Tellus.] O Tellus. ¶ Librato] Pro libres. ¶ Serta.] Ideſt ſemper ponam coronam ſuper tumulum tuum, & ſacrificabo. ¶ Anguſtam.] Breuem in Cæſarem, quaſi dicat voluiſſem mori, ante bella ciuilia. ¶ Illud op⁹.] Fuerat enim nutritus à Cęſare. ¶ Diſſidio.] Quæ fuit inter Auguſtum Caſſium, & Brutum. ¶ Amor.] Cogit me vlterius loqui: manifeſtus moriens, determinata erat ei mors. ¶ Si tamẽ hoc ſatis] Mecœnas ĩcipit adloqui Auguſtũ. ¶ Humor.] Lachryma. ¶ Sub æqua.] Non ponderoſa. ¶ Potuiſſe vltrà.] Ideſt iacere nō deſydero in meliore tellure, quàm tu. ¶ Eram pectus pectoris.] Eram cor cordis tui. ¶ Te quoq; velle decet.] Videlicet diu viuere in terris, ob commoditatem mortaliũ. ¶ Cæſare.] Hoc dicit propter Tyberium, adoptatum ab Auguſto: & Germanicũ, ab ipſo Tyberio. Quin & Druſum, Tyberij fratrẽ (vt enim Suetonius tradit) ex Scribonia Iulia, nata eſt, ex Liuia infans: qui conceptus fuerat immatur⁹, fuit ędit⁹. Iulia, Marcello Auguſti iũxit: deinde M. Agrippæ: ex quo tres nepotes, Caium, & Titum, & Lucium: Agrippinam, & Iuliam neptes: de quibus late apud Sueto. traduntur, producant, & amplificent. ¶ Munera ruptæ.] Quia in partu, filius obiit. ¶ Patrio ſinu.] Ideſt in Cæſaris ſinu, ideſt faciet te deũ Cęſaris vſq; genus, ſemper ſint ex genere tuo. ¶ Liuia coniux.] Scilicet perdidit: quia Liuia Druſilla fecit abortiuum ex Auguſto.

P. VERGILII MARONIS OPVSCVLORVM FINIS.

Neſtor.

Pilus.

Veh, alij te.

Diſpenſante alij diſpẽſata

Nempe alij nẽte.

Diſſidio, alij diſſido.

Dici, alij dixit

Tibi, alij mihi

Amore alij amicus.

Ego, alij quoq;.

Sui, voluit: alij tui, volui.

Sed, alij &.

Et tibi ſecuro qđ, alij ſit ſecura tibi quũ.

Ipſa, alij alma

P·VER·MAR·EPIGRAMMATVM OPVS·

P. VERGILII MARONIS EPIGRAMMA DE VIRO BONO.

VIr bonus & ſapiens(qualem vix repperit vllum
Milibus è cūctis hoīm cōſultus Apollo)
Iudex ipſe ſui:totum ſe explorat ad vnguem.
Quid proceres vaniq́ȝ læuis, quid opinio vulgi,
Securus,mundi inſtar habens, teres atq́ȝ rotundus,
Externæ ne quid labis per læuia ſidat.
Ille diem quàm longus erit ſub ſydere cancri:
Quantaq́ȝ nos tropico ſe porrigit in capricorno
Cogitat:& iuſto trutinæ ſe examine penſat,
Ne quid hiet: ne quis proturbet ſe angulus:æquis
Partibus vt coeat:nil vt deliret amuſſis:
Sit ſolidum quodcunq́ȝ ſubeſt:nec inania ſubtus
Iudicet amotus,digitis palantibus,ictus.
Non prius in dulcem declinat lumina ſomnum:
Omnia quàm longi reputauerit acta diei.
Quò prætergreſſus,quid geſtum in tempore,quid non.
Cur iſti facto decus affuit?aut ratio illi?
Quid mihi præteritum?cur hæc ſententia ſedit?
Quam melius mutare fuit:miſeratus egentem.
Cur aliquem fracta perſenſi mente dolorem?
Quid volui?quid nolle bonum foret? vtile honeſto
Cur malus ante tuli?num dicto,aut deniq́ȝ vultu
Perſtrictus quiſquam?cur me natura magis quàm
Diſciplina trahit?ſic dicta & facta per omnia
Ingrediens:ortoq́ȝ à veſpere cuncta reuoluens
Offenſus prauis:dat palmam & præmia rectis.

DOMITIVS.

VIr bonus] Sermo de viro bono hic habetur, ī quo Maro noſter,non min⁹ alios ſapientes,quàm ſe in numero ſapientū̄, eſſe declarat;qui tam recte interpretatur, hominem bonum & ſapientem.Et merito Apollini,cōparādus videtur: qui Socratē ſapiētē ſolū̄ iudicauit.¶Iudex ipſe ſui]Qui iudicat ſeipm. ¶Ad vnguē.] Ideſt pfectionē:nā eſt metaphora à marmoriis ſumpta, q vnguē ſup marmora elaborata& plana fctā ducūt.Qui & poſſum⁹ deducere,de his q magna diligētia& cōſyderatione aliquid faciūt: & in ipſa recogitanda, vngues mordēt.Perſius,Nec demorſos ſapit vngues.¶Secur⁹] Sapiens non quęrit,quid faciant proceres,& cæteri homines.¶Rotūdus] Omnis res rotunda, perfectior eſt. ¶Læuia.]Polita & ornata.

Cancer.

¶Ille.]Sapiens. ¶Cācri.] Cancer eſt ſignū̄ cœleſte,ad quod.xv.calē. Iuliâs ſol accedit:per quod æſtatem deſignat.¶Capricorno.] Capricornus, ſignum cœleſte eſt,cœlo ſacratum, propter memoriam Amaltheæ capræ:quæ Iouem aluiſſe, & lactaſſe proditur. Ad hoc ſignum ſol accedit.xv.calē. Ianuariâs.¶Tropico] Tropicum dicitur, à τϛόπη, q̄ eſt conuerſio:eo enim tempore,ſol ſe conuertit,& retrograditur. ¶Se examine pēſat]Examē dicitur, quod eſt in medio ſpatio libræ. ¶Hiet.] Vltrò aperiat ſe. ¶Coeat.]Vult vir ſapiens,

Amuſſis

vt vita ſua ſit æqua ex omni parte.¶Amuſſis.]Ideſt regula, qua latomi, aut fabri vtūtur. Sed late ꝑ omni ordine ſumitur.¶Deliret.]Delirare,à lira,quæ ſulcū̄ ſignificat, cōponitur:& de,præpoſitione:& errare,atq́ȝ extra ſulcū,& viā rectā incedere,notat.¶Quodcūq́ȝ ſubeſt.]Oēm locum ſapiens vult eſſe ſolidū̄. ¶Decus.] Ornamētū̄.¶Ratio.] Iudiciū̄ placuit miſeratus, ſi quē videt egentē.¶Cur aliquē] Cur paſſus ſum dolorem. ¶Natura]Cur ego poti⁹ ducor, & vincor malignitate naturæ, quā doctrinæ p̄ſtātia.¶Prauis Offenſus]Prauis rebus lædit̄ ſapiens: bonis & rectis,lætatur.

ASCENSIVS.

HÆc ille quæ tāetſi arguta,& doctis ſatis eē poſſunt: tn̄ qm̄ arduiſcula, & nimiū̄ ieiuna,gallice iuuentuti,cui hanc opellā recepimus, videbunt̄ ampliora lucubratione,oīa ꝓſequamur atq́ȝ vt ſignificemus,qd hoc carmen cōtra tumidos animos,& erectas ceruices faciat (aliud ſiquidem multo poeta intēdere videtur)rem ipſam adgrediamur. ¶Vir bonus & ſapiens]Quiſquis inquit)vir bonus eſt & ſapiens.Iudex ipſe ſui:hoc eſt ſeipſum iudicat. Quiſquis aūt iuſte rē quāuis iudicet, ipſam iuſta lāce pēſitet, atq́ȝ diſquirat;ſanoq́ȝ iudicio ſit, oportet. Sed quis mortaliū miſeriarū ſuarū pōdus recte examiabit:nec aīos ſummittēs,ſeſe humilē ꝓfitebitur? Vt v̄ò fragilitatē noſtrā cōſpiciam⁹,Ply.ī.I.li.ca.7.naturalis hiſtorię,v̄ba repetere lubeat;q hmōi ſunt,Quū oīa exeq human⁹ nequeat anim⁹,principiū̄ iure tribuetur hoī:cui⁹ cā videt, cūcta alia genuiſſe natura;magna & ſæua mercede, cōtra tata ſua munera:vt non ſit ſatis æſtimare;parens ne melior homini,an triſtior nouerca fuerit.Ante oīa vnū animatiū̄ cūctorū̄,alienis velat opibus,cæteris varia tegumenta tribuit,teſtas, coria, ſpinas,villos,ſetos,pilos,plumam, pennas, ſquammas, vellera. Truncos etiam,arboresq́ȝ cortices;interdum gemino à frigoribus & caloribus tutata eſt.Hoiem tm̄ nudū,& in nuda humo, natali

natali die abiicit:ad vagitus ſtatim& ploratū,ſolū́q; tot anima
lium ad lachrymas,& has protinus àvitæ principio.At Hercu
le riſus pręcox illi,& celerrimus ante quadrageſimā diem nul
li datur.Ab hoc lucis rudimēto : ꝙ ne feras quidē inter nos ge
nitas,vincula excipiūt,& omnium membrorum nexus . Atq;
infeliciter natū,iacet manibꝰ,pedibusq́; deuinctis,flens animal
cæteris imperaturum,& à ſuppliciis vitam auſpicatur: vnā tan
tùm ob culpā,quia natum eſt.Heu dementia:ab his initiis,exi
ſtimantium ad ſuperbiam ſe genitos.Prima roboris ſpes, pri-
mumq́; temporis munus,quadrupedi ſimilem facit.Quādo ho
mini inceſſus? qn̄ vox? quando firmum cibis os? quandiu pal-
pitans vertex? ſummæ inter cuncta animalia imbecillitatis in-
dicium.Iam morbi tot,atq; medicinæ tot contra mala excogi-
tatæ:& quoq; ſubinde nouitatibus victæ.Cætera ſentire natu-
ram ſuam:alia pernicitatem vſurpare:alia prępetes volatꝰ:alia
vires:alia nare:hoīem ſcire nihil permiſit,ſine doctrina:nō fa-
ri:non ingredi:non veſci:breuiterq́; non aliud naturæ ſpōte,ꝙ
flere.Itaq; multi extitere,qui non naſci optimū cenſerent : aut
quàm otiſſime aboleri.Vni animantiū luxus eſt datus:vni lu-
xuria,& quidē innumerabilibus modis, ac per ſingula mēbra:
vni ambitio:vni auaritia:vni immēſa viuendi cupido:vni ſuper
ſtitio:vni ſepulturæ cura,atq; etiam poſt ſe defutura.Nulli vita
fragilior:nulli rerū omnium libido maior:nulli pauor confu-
ſior:nulli rabies acrior.Deniq; cętera animantia in ſuo genere
probe degunt:congregari videmus,& ſtare contra diſſimilia.
Leonum feritas,inter ſe non dimicat:ſerpentum morſus , non
petit ſerpentes:ne maris quidem beluæ,ac piſces,niſi in diuer-
ſa genera ſæuiūt.At Hercule,non homini ex homine plurima
ſunt mala? Hæc ibi:idem eiuſdem libri.7.ca.Miſeret,atq; etiā
pudet æſtimantem,quàm ſit friuola animaliū ſuperbiſſimi ori
go:quum plerunq; abortus cauſſa fiat odor,lucernarum extin
ctu:his principiis naſcuntur tyranni:carnifex his animus . Tu
qui corporis viribus fidis:tu qui fortunę munera amplexaris,
& te ne alumnum quidem eius exiſtimas , ſed partum tu cuiꝰ
ſemp in victoria mēs:tu q te deū credis,aliquo ſucceſſu tumēs,
tanti tamen perire potuiſti:at qui etiam hodie minoris potes,
quantulo ſerpentis ictus dente? Aut etiam vt Anacreon poeta
Acino vuæ paſſæ,vt Fabius ſenator,prętor in lactis,hauſtu vno
pilo ſtrangulatus? Is demum profecto,vitam æqua lance penſi
tabit,qui ſemper fragilitatis humanæ memor fuerit.Hæc Ply.
Ex quibus,ſiquis humanam conditionem penitioribus oculis
intueri volet,modeſtior nimirum euadet,quando nihil homi-
ne fragilius reſpexerit:liquet itaq; quomodo hoc vno verbo,ſi
animum aduertimus,facile ſuperbiam exegerit.Nam & eccle
ſia ſancta,quo die nos ſummiſſiori animo facere vult:repetit il
lud,Memento homo quòd cinis es , & in cinerem reuerteris.
Argumētū huius operis. Neq; tamen fœcūdiſſimus poeta,ſolam ſuperbiam in hoc opuſ
culo perſequitur, verunetiam modeſtiam,quam nunc humili-
tatem vocant:atq; omnem bene viuendi rationem præſcribit.
Nam veluti imbecillitatis ſuæ memor inferiorem ſeſe , quàm
qui faſtu turgeat,æſtimabit:ita dignitatis ſuæ rationē habens
(etiam miſerrimus quiſq;) multo ſuperiorem,quàm qui pecca
ti ſordibus ſeruiāt,ſeſe iudicabit.Sis igitur iudex ipſe tui : &
haud dubie inter ſuperbam mentis elationem,& abiectam hu
militatem:medium(quæ modeſtia eſt)ſeruaueris:teq́; non ad
inertiam:non ad ignauiam:non ad ſecordiam: nō deniq; ad re
liquas animorum peſtes:verum ad optimas quaſq; operatiōes
genitū,naturæ ſedulitate cenſueris.Sed quia(vt inquit Salu.)
Omnis vis noſtra in animo & corpore ſita eſt , animi imperio
corporis ſeruitio magis vtimur:alterum,cum diis:alterum, cū
beluis commune eſt:quo mihi(inquit)rectius eſſe videtur,in-
genij,quàm virium,opibus gloriam quærere,&c.idcirco con-
ſultiſſimus poeta noſter,nos ad animi ſtudia adhortatur:admo
netq́; vt patriam noſtram illam cœleſtem ſcrutemur,atq; admi
remur:aſtrorumq́; curſus,& potentias obſeruemus:quæ res à
primo illo pręcepto,Iudex ipſe ſui:non abhorret:nā ſi(vt phy
ſici dicunt)ſuperioribꝰ lationibus ferimur: & ad bene,ſecus'ue
agendum,tametſi non ſubigimur,inducimur tamen:operæpre
tium eſt,illas noſſe:vt ſi ad bonum duxerint,faciles ſequamur:
ſin ad malum,fortes reluctemur.Sanctum igitur,& notatu di-
gnum verbum,Iudex ipſe ſui.Quod nimirum olim Apollinis
oraculo æquale habitum eſt.Vnde Ply.32.ca.7.naturalis hi-
ſtoriæ.Rurſus mortales oraculorum ſocietatem dedere Chilo
ni,tria eius pręcepta Delphis conſecrando aureis literis , quæ
ſunt hæc,Noſſe ſe quenq;.Et,Nihil nimium cupere, Comiteq;
Tria aurea ỽba. eris alieniq;,atq; litis eſſe miſeriam.Hæc Ply.Primum præce-
ptū à Iuueñ.ſumitur,vbi inquit,È cœlo deſcēdit γνοτίσε ἀυτὸμ
hoc eſt,noſce teipſum.Sed Maro noſter vberius inquit , Iudex
ipſe ſui:plus enim eſt ſeipſum iudicare,quàm noſſe duntaxat:
oportet quem iudicemus,noſcamus:& in iudicio ab omni mē
tis morbo ſimus incorrupti:vnde illud in ſermonibus Horatij,
Male verum examinat omnis corruptus iudex. Alterum Terē
tius in Andria ſic vſurpat,Num id arbitror apprime in vita eſſe
vtile:vt ne quid nimis . Tertium verò , experientia nos docet.
Sed Laertius invita Chilonis aliter refert,dicens,Sponſioni co
mes eſt iactura,&c.quæ res nunc quoq; multo vſu venit. Verū
ne ni-

ne nimium philoſopher,redeo ad poetam: cuius ſingulas fer-
mè voculas,elucidare conabor.¶Vir bonus.]Vt grammaticu
li dicunt,Vir,notat ætatem,ſexum,vel proprietatem.Ætatem: Vir.
vt in Buco.Hinc vbi te firmata virum iam fecerit ætas.Quinta
ſiquidem ætas in homine virilis dicitur.Sexū:vt.2.Ænei.Ma-
tresq́,virosq́.Proprietatem:multiplicem notat,nō coniugalē,
vt apud Comicos,Mi vir.i.marite.Nunc,animi magni, ſignifi
cationem habet:vt,Quum locus affuerit,te precor eſſe virū. Di
citur enim vir,cui & virtutes animo, & vires in corpore, pluri
mæ ſunt.¶Bonus.]Bonum dicimus,nūc à bonitate formæ:vt,
bona facies.i.formoſa.Nunc,ab vtilitate:vt,Et bello bona cor- Bonus.
nus.i.vtilis.Nunc à bonitate ingenij & artis:vt,Cur nō Mopſe
boni:quoniam conuenimus ambo.i.docti & diſerti:vt bonꝰ ci-
tharœdus:bonus phyſicus.i.peritus.Nunc à bonitate volunta-
tis,quem beniuolum appellamus:vt.Adſit lætitiæ bacchus da-
tor,& bona Iuno.Aliquādo à multitudine:vt,At bona pars po
puli.i.magna pars.Deniq; quidquid conueniens , aut vſui eſſe
poteſt,bonum nuncupamus.Videtur autem hic accipi, vel pro
docto , & ſtudioſa bonitate ingenij,vel verius pro bonæ vitæ
viro,à bona animi voluntate.Nam vt generaliter accipias , nō
procedit:vt enim inquit Cicero,Vitandum eſt, ne cuius genus
poſueris,eius ſpeciem ſicuti aliquam,diuiſam,ac diſſimilē par
tem ponas in eadem partitione:vt hic,ſi bonus, generaliter ac-
cipiatur,& pro ſtudioſo virtutis,& pro docto,fruſtra adderetur
ſapiens.Eſt ergo vir bonus,vir iuſtus honeſtæ vitæ.Nam(vt in
quit Cice.in officiis.)In iuſtitia,virtutis ſplendor eſt maximꝰ,
ex qua viri boni nominantur.Sed quia rari admodum ſunt hu
iuſmodi viri:inquit enim Iuuena.Rari quippe boni , &c.Quia
etiam rari ſunt ſapientes.Vnde idem,Omnibus in terris quæ
ſunt à Gadibus vſq; Auroram & Gangē,pauci dignoſcere poſ
ſunt vera,bona,atq; illis multum diuerſa,remota,Erroris nebu
la,&c.¶Et ſapiens.]Conſequens eſt,vt rariſſimus ſit,Vir bo-
nus & ſapiens:Sapiens ſiquidem multo præſtantior eſt , quàm Sapiens.
ſciens.Nam qui ſapit eius quod ſcit,experiētiam habet. Exper
tus autem(inquit philoſophus)certior eſt ſciente: verbi gratia
(ne à propria ſignificatione recedamus)ſi ex phyſica demōſtra
tione cognoueris quenuis cibum eſſe naturæ tuæ dulcem & ſa
lubrem,iam eius rei ſcientiam habes.Sapiētiam verò nō priuſ-
quàm guſtaueris,atq; expertus fueris.Sic & rei honeſtæ,ſi cer
tas cauſſas certo noris:ſciens eris non prius tamen ſapiēs, quā
ea res tibi ſapiat:hoc eſt cordi,atq; vſui ſit hanc rem.ſic in offi-
ciis ſatis tangit Cicero,teſtimonio Platonis,qui,Non ſolū (in
quit)ſcientia quæ eſt remota à iuſtitia,calliditas potius quàm
ſapientia,eſt appellanda,verunetiam animus paratus ad peri-
cula,ſi ſua cupiditate,non vtilitate communi impellitur,auda-
ciæ potius nomen habet,quàm fortitudinis.Ipſe quoq; Cicero
in Rhetoricis ſic inquit,Moderatrix,omnium ſapiētia rerum.
¶Qualem,&c.]Quia igitur inquam tam rariſſimi ſunt boni,
qui iidem ſapientes intulit poeta per parentheſim,Qualem vix
repperit vllum Milibus è cunctis hominum conſutus Apollo.
Parentheſis(ne quem lateat)eſt elegans interpoſitio ſentētiæ:
qua remota,ſermo manet integer:vt hoc loco ordo eſt, Vir bo Parētheſis.
nus & ſapiens, iudex ipſe ſui,&c.reliquum autem quaſi per pa
rentheſim interponitur.Eius autem interpoſitiōis cauſſam,ple
runq; pathos,aut affectio parit:fit enim quoties animus , qua-
uis paſſione cōmotus,cogit̃ ab eo quòd dicere cœperat digre-
di:donec quomodo id patiatur indicarit:vt hoc loco poeta inci
piens dicere,Vir bonus & ſapiens:non potuit componere ſer-
monem ſuum,donec quaſi acclamās indicarit eiuſmodi viri pe
nuriam & raritatem,dicendo,Qualem vix,&c.Quibus verbis
neſcio quomodo apertius difficultatem repperiendi ſignificet.
¶Vix.]Vix enim,ſummam difficultatem præ ſe fert.Quod ta Vix.
men vix factum,dicis:factum ſit oportet, ad qđ quaſi factū nun
tias,contigiſſe negas.¶Repperit.]Repperire , etiam diligen- Reppit.
tiam inquirendi demonſtrat.Eſt enim compoſitum,à re,& pa- Pario.
rio.Parere autem,eſt cum difficultate & molimine parare : vt Re.
mulier parit prolem,& vir fortis gloriam.Repperire ergo , eſt
rem perditam,aut deſtitutam,reparare.quod,vt plurimū , ſanè
difficile eſt.Quia tamen particula,re,non ſemper importat ite
rationem:ſed aliquando ſimplicis ſignificatum non immutat:
vt reuertor,vnde iam primū vertor:aliqñ cōtrarium eius ſigni
ficat,vt quoties verbis additur quæ clauſurā connotant,vt clau
do,& recludo:texo,& retexo:ſero,& reſero:velo,& reuelo:te-
xo,& retexo,contraria ſunt.&c.Poſſemus dicere,repperit, hic
non eſſe,ſecundo inuenit:ſed,inuenit duntaxat:& id quidē cū
difficultate.Geminatur p litera,in præterito huius verbi,vt ſyl
laba producatur:ſic etiam in reppuli:& in rettuli,t:& in reddi- Vllum.
di,d.¶Vllum.]Hoc quoq; nomen,ſummam raritatem oſten-
dit.Eſt enim per diminutionem,deductum à nomine vnꝰ, vna,
vnum,vt ſit,quaſi quenuis vnū.¶Milibus è cūctis.] Hoc verò
quā maxime pondus difficultatē auget.nam parum eſſet,talē
repertum nō eſſe in paruo hominū conſortio:ſed maximū eſt,
vix vllum repertum,milibus è cūctis hominum:quod additum
videtur,ne raros ea tēpeſtate fuiſſe mortales,credes . Milia er-
go(inquit)hominum.multa erant,(aliter enim nō diceret, cū
ctis.)tn̄,vix vllū repperit.Eſt aūt mille,interdū(vt hoc loco)no
men

men ſubſtantiuũ,ſignificans quaſi numerũ millenariũ.Eſtq; ge
neris neutri,& ĩ ſingulari indeclinabile:quocirca Latine dices,
mille hoĩm in prælio deſyderatũ eſt:mille equitũ occiſum:mil
le nummum vno conuiuio abſumptũ.In plurali aũt, idẽ nomẽ
declinatur,hæc milia,horum milium,his milibus,&c.quia er
go ſubſtãtiuum eſt,efflagitat adiectiuum eiuſdem generis,nu-
meri,&caſus.Aut ſubſtãtiuũ genitiui caſus:vt millevirûm:vbi
ſi Gellio credis,nõ dicesvirorum:genitiuus enim ſecũdę decli
nationis cũ noĩbus numerabilibus ferè ſyncopatur:vt,mille de
nariũm.Eſt etiam mille,interdum adiectiuum generis oĩs,plu
ralis dũtaxat numeri,& indeclinabile:vt,mille fœminæ: mille
Hoĩm. capita.¶Hoĩm.](Vt de ſingulis qd dicã)põt addi ſupiorib⁹:
vt ſit, Milib⁹ è cũctis hoĩm,& inferiorib⁹:vt ſit,Hoĩm cõſultus
Apollo.Habuit aũt olim,homonis in genitiuo:vt apud Enniũ
Vulturis in ſyluis miſerũ mandebat homonẽ.¶Cõſult⁹ Apol
lo.]Expreſſa auxeſis:quid enim rarius,ſi hoĩm cõſultus Apol
lo,vix è cunctis milibus hominũ repperit vllum, qui ſit vir bo
nus & ſapiens. Siquidẽ mortalium quiſquã hui⁹ viri indaginẽ
ſumpſiſſet,poſſet aut vecordia,aut imperitia,etiam nullũ rep-
Cõſult⁹. periſſe.¶Cõſultus.]Deflectitur à conſulor,hoc eſt interrogor
cõſiliũ.Nam is conſultus dicitur,qui cõſulitur:verũtamẽ,quia
qui cõſulitur,ſæpe conſulit.i.conſilium dat.Valla docet,cõſul-
tum,in actiua ſignificatione accipi.Nihilominus tñ,ſicut cõſul
tor eſt,qui conſiliũ rogat:ita cõſultus,qui cõſilium rogatur:ro
gatus aũt dare ſolet.Eſt aũt verbũ,cõſulo,duplicis ſignificatio
Cõſulo. nis.Cũ datiuo eñ,eſt cõſiliũ do:aut ſi ad inanima(qd ſæpe fit)
referatur,ꝓuideo:vt,conſule honori & rebus meis.Cũ accuſati
uo autem,eſt cõſilium rogo:vt,cõſule medicũ probatũ.Certum
eſt autẽ Apollinẽ à multis olim conſultũ eſſe:vnde & eius ora-
Apollo. cula,ſunt reſpõſa orãtibus data.¶Apollo.]Eſt aũt Apollo,ſol
ipſe,de quo in Geor. Solẽ quis dicere falſum audeat? &c.Ply.
aũt credit,nõ aliũ eſſe naturæ deũ,ac ipſum ſolẽ.Macrobi⁹ etiã
in Saturnalibus,docet,omniũ numinũ poteſtates , ac noĩa vni
Apollini,cõpetere poſſe.Eius proprium epitheton apud Græ-
cos,eſt Phœbus:habet multa adiectiua à locis in quibus colit:
vt Grineus,Thymbreus,Delius,Delphicus,Clarius,Lyci⁹,&c.
vt verò quid Ply.de deis ſentit,referam⁹,ei⁹ v̈ba ſunt eiuſmodi
in.6.&.7.capitibus.2.libri naturalis hiſtoriæ,Inter terram,cœ
lumq; eodem ſpiritu pendent certis diſcreta ſpatiis ſeptem ſyde
ra, quæ ab inceſſu vocamus errantia:quum errent nulla minus
illis.Quorũ medius,ſol fertur ampliſſima magnitudine ac po-
teſtate:nec tẽporum modo,terrarumq;:ſed ſyderum etiam ipſo
rum, cœliq; rector:hunc mundũ eſſe totius animũ , ac planius
mentẽ:hũc principale naturæ regimen,ac numẽ credere decet:
opa eius ęſtimãtes.Hic lucẽ rebus miniſtrat:aufertq; tenebras.
Hic reliqua ſydera occultat.Hic vices tẽporum,annumq; ſem-
per renaſcentem ex vſu naturæ temperat.Hic cœli triſtitiã diſ
cutit:atq; etiam nubila humani ſerenat.Hic ſuum lumen cæte-
ris quoq; ſyderibus ſerenat:præclarus,eximius,omnia intuẽs,
omnia etiam exaudiẽs:vt principi literarũ Homero placuiſſe,
in eo vno video, Quapropter effigiem dei,formamq; quærere
imbecillitatis humanæ reor . Quiſquis eſt deus(ſi modo alius
eſt)& quacũq; in parte,totus eſt ſenſus,totus eſt viſus, tot⁹ au
ditus,totus animæ,totus animi,totus ſui.Innumeros quidẽ cre
dere:atq; etiã ex virtutibus,vitiiſq; hominum,& pudicitiã,cõ-
cordiam,mentem,ſpem,honorem,clæmẽtiam,fidẽ:aut(vt De-
mocrito placuit)duos omnino,pœnã & beneficium, maiorem
ad ſecordiã accedit.Fragilis & laborioſa mortalitas in partes
iſta digeſſit,infirmitatis ſuæ memor,vt portionibus coleret qſ
q;,quo maxime indigeret.Itaq; nomina alia,aliis gentibus &
numina in iiſdem innumerabilia reperimus.Hæc & plura alia
Ply.Ex quibus(quod ad rem noſtrã facit) palàm eſt Apollinẽ
(qui idem ſol eſt)oĩa ſcrutari:ideoq; vera poſſe iudicare:quo
circa mirandum eſt,quòd vix vllũ repperit,&c.Tangit aũt So
cratem,qui quũ philoſophiã de cœlo in terras deuocaſſet: hoc
eſt,ab aſtrorũ,nimia indagatione:& à naturaliũ cauſſarũ, mo-
roſa inquiſitione,nos ad noſtri cognitionẽ inuitaſſet:moralẽq;
philoſophiam,quã Æthicam vocant,docendo & faciendo inſti
tuiſſet.Cerephonti eius diſcipulo Apollinem conſulenti:quem
in terris ſapientem cenſeret,ſapientiſſimus omnium pronũtia
tus eſt:quæ res illi ſummã inuidiam protulit,falſoſq; crimina-
tus.Cicuta,in carcere Athenienſi,diẽ clauſit.Mortu⁹ v̈ò Ænea,
ſtatuta donatus eſt.¶Iudex ipſe ſui.]Iudex dicitur, qui ſecũn
dũ leges,& iura,iudicat de his quæ ꝑ cauſſidicos vltrò,citroq;
habita ſunt.Arbiter,libere iudicat,ex ſñiavolũtatis & rationis
ſuæ.¶Ipſe.]Hic multis vacarevideret:qa ſatis eſſet,Vir bon⁹,
& ſapiẽs,eſt iudex ſui:ſed ſi bene reſpexeris , mirã emphaſim
habet.Eſt eñ ſenſus,Vir bon⁹ & ſapiens,eſt iudex ſui:ipſe ,in-
quã,ſui:qa nõ vult ab aliis iudicari. Vñ Hora.in epl̃is, Sed ve-
reor ne cui de te plus quã tibi credas:Ne ue putes aliũ ſapiẽtẽ,
bonoq; btm.Et Perſius,Examẽq; improbũ in illa Caſtiges Tru
tina:nec te q̃ſiueris extra.ſic etiã diceres,Rex ipſe mihi literas
ad te dedit.Ipſe,inquã,hoc eſt,nõ alius noĩe regis.Quare aũt à
ſe iudicet,vir bonus in prõptu eſt:quia qui ab aliis iudicantur,
inuiti pc̃tã deſerũt,quæ vir bonus ſui iudex,ſpõte ſua contẽnit:
vnde illud in epl̃is Hora.Oderũt peccare boni,virtutis amore,
Oderunt

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.Eſt aũt,ꝓnomen,ipſe,
trium perſonarũ:ſicut apud Græcos,quod idẽ ſignificat αὐτός.
Primæ,vt,En ipſe capellas protinus ęger ago.ipſe.i. ego.Item
& ipſum,Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti.ipſum.i.
me.Secundæ,vt in.6.Ænei.Ipſa canas oro.ipſa.i.tu.Tertiæ,vt,
Pollio & ipſe facit noua carmina,&c.declinabatur olim ipſus,
ipſa,ipſam.Plautus etiã cõparationẽ dedit,dicẽs,In trinũmo ip
ſiſſimus:vbi etiã ipſus ponitur.Habẽt aũt hæc tria,ꝓnomina,il Ille.
le,ipſe,iſte,hoc elegãtiæ.Quòd ille,notat ſummã nobilitatẽ,& Ipſe.
rem de qua loquimur notiſſimã:vt,Alexãder ille magnus,Ca- Iſte.
to ille Cẽſorius.Ipſe aũt,emphaſim habet,& excellẽtiã:vt,Ioue
miſſus ab ipſo.i.magno,ſecundùm Seruiũ.Iſte verò cõtẽptum
(vt docet Donat⁹)præ ſe fert:vt,Quid iſtud,inquam,ornati eſt
Vergilius? vel,Quid petis iſtis? quaſi vilibus.Adde,quòd ſicut
hic,cũ oĩbus aduerbiis & caſibus,ad primã pſonã,& ad eũ lo-
cũ in quo ego ſum,ptinet:vt,hoc caput.i.meũ: oẽs qui hic ſunt
i.apud me,&c. Sic iſte,refertur ad ſecũdã perſonã:vt,iſtud ca-
put.i.tuũ.& aduerbia inde deducta ad locũ,in quo tu es:vt,Ve
lim ſcire quid iſtic fiat,quia nemo iſtinc huc venit.Et ille,cum
ſuis,tertiã perſonã ab vtroq;,inter quos eſt ſermo,remotã,re-
ſpicit:vt docet Valla. Sui,ꝓnomẽ reciprocũ,eſt primitiuũ:tũcq; Sui.
bonã reciprocationẽ eſſe cognoſces,qñ addere poteris in eodẽ
caſu obliquos ꝓnominis ipſe:vt,Iudex ipſe ſui.i.ſuiipſi⁹. Quiſ
q; fauet ſibi:hoc eſt ſibiipſi.Quiſq; amat ſe:hoc eſt ſeipſum,&c.
Ponitur itaq; ſæpe cũ ꝓnomine ipſe,vt hic:& cũ noĩe quiſq;,cũ
quo etiã ſuus,ſua,ſuũ,adiectiuũ reciprocũ elegãter ponit : vt,
Cuiq; ſuus mos eſt.Itẽ,Trahit ſua quẽq; voluptas,&c.Eſt ergo
hic bona reciprocatio.Neq; in hac ſignificatione bene dixeris,
Iudex ipſe ſuus.Vñ(licet lõgior fiã) operępretiũ eſt,ſemel na
turã vocabulorũ exponere : & poſtea huc remittere. Scies igit
(vt docet Valla)genitiuũ omnẽ,aut actiue,aut poſſeſſiue,quod Signifi-
ferè idem putat:aut paſſiue ſignificare.Actiue:vt, productio & catus ge
creatio dei:quia deus ꝓducit & creat.Poſſeſſiue:vt,regnũ dei: nitiuorũ.
quia deus regnat.Paſſiue:vt,timor dei: quia deus timetur, nec
timet.Iſti aũt genitiui,mei,tui,ſui,noſtri,& veſtri,qñ ſunt pri-
mitiui,tantummodo paſſiue ſignificant.Ideoq; conſtruivolunt
cum dictione paſſionem inferente,vt cum verbo regẽte geniti-
uũ:vt,recordare mei:memento mei:miſerere mei:indigeo tui,
&c.Item cum verbali ab actiuo verbo deducto,tam adiectiuo,
quã ſubſtãtiuo.Adiectiuo:vt,cupidus mei:amans mei: neſcius
mei:qñ ego cupior,amor,neſcior. Subſtãtiuo,vt amor tui:deſy
deriũ mei,&c.qñ tu amaris,ego deſyderor . Item cũ nominib⁹
quæ partitionem,ſeu diuiſionem,quæ quædam paſſio eſt,infe-
runt:vt pars mei:aliquid mei:quidquid mei:in quib⁹ ego ipſe,
& nõ res mea,ſignificatur partiri:niſi fortè fuerit genitiuusſub
ſtantiuus,à neutro meum.Et quod dixi de mei,dicetur etiã cõ
ſimili modo de aliis quatuor:vt,Iudex ipſe ſui:quia ipſe iudica
tur.Cõtrà:genitiui mis, tis,ſis,qui nunc abſoleti: & quibus ali
quando vtimur,noſtrum,& veſtrũ tãtùm,actiue,aut poſſeſſiue
ſignificabãt.Et qa abſoleti ſunt,ponim⁹ ꝓ ipſis poſſeſſiua me⁹,
tuus,ſuus,noſter,& veſter.Quãdo ergo aliquid poſſideo , non
dicam mei,ſed meũ:vt,liber meus,non mei:ſimiliter , qñ quid
ago:vt,amor meus in te.i.quo ego amo te.Bene ergo dictũ eſt,
Iudex ſui.¶Totũ ſe explorat.]Totũ ſe.i.oẽm partem ſui.To- Totum.
tũ enim,magnitudinem reſpicit:vt,totum cœlum.Omne verò, Omne.
multitudinem:vt,omnes homines. Confunduntur tamẽ,vt .3.
Ænei.Tonitru cœlum omne ciebo.i.totũ.¶Explorat.]Explo-
rare,eſt inquirere,& ſcrutari:vñ exploratores,ſi tñ ad originẽ
reſpexeris,affectate hic poſitũ videbis.Cõponitur eñ,ab ex, ſi Explora
ue extra,& ploro:quaſi ſit,plorãdo in amaritudine animę,vitã re.
antéactam recogitare:quæ prima,pœnitẽtiæ pars eſt:altera , q̃
cõfeſſio:ſequitur ſaltem tacita ibi,Non prius in dulcẽ,&c. Ter
tia,quæ ſatiſdatio dicitur,habetur ibi,Offenſus prauis. Cõple-
mentum verò,& vltima pars,quę eſt,perſeuerãtia,invirtute cõ Pñiæ
ſequitur,Dat palmã & præmia rectis.Nullus enim,niſi vſq; in partes.
finẽ legitime certauerit,coronabitur:nam palma,& prę̃mia,cõ
ſummationi debentur.Itaq; à viro ante Chriſtũ defuncto,Chri
ſtianæ religionis forma præſcribitur.¶Ad vnguẽ.]Ideſt ad p- Ad vn-
fectionẽ:quæ res ſatis à Calderino deducitur.Quod aũt hic me guem.
taphora à marmorariis fiat,patet:nã ſequetur,Nec inania ſubt⁹
Iudicet,&c.¶Quid ꝓceres.]Quid(vt oĩa iam dicam)& oĩa Quid.
eius cõpoſita,vt quidquid,aliquid,nequid,ſiquid,ecquid,nun-
quid,quilibet,quicq;,&c.ſubſtãtiua ſunt:ideoq; cum adiectiuo
eiuſdem caſus,aut cũ ſubſtantiuo genitiui caſus, conſtruũtur:
vt,quidquid honeſtũ:quidquid lucri:non autem,quidquid lu-
crum,ſed quodcũq; lucrũ.Quod enim,& omnia eius compoſi
ta,adiectiuũ eſt:& vult ſubſtantiuum eiuſdẽ caſus: vt, aliquod
animal:refugit autem adiectiuũ,niſi ſubſtantiue ponatur : vt,
quodcũq; honeſtũ,&c.De compoſitis verò à quis,& qui, & eo
rum declinatione,ſcies,Quis,duobus modis componi.Primo,
vt ponatur in ſecũda parte cõpoſitionis, & hoc cum his quinq;
particulis:ec,vt ecquis:ne,vt nequis:nũ,vt nũquis:ſi,vt ſiquis:
ali,vt aliquis:& hoc modo,in nominatiuo ſingulari fœminini
generis,& nominatiuo & accuſatiuo pluralibus neutri gene-
ris,inuenies quà,nõ quæ:vt,ſi qua cauſſa:ſi quâ fata:nõ,ſi quę.
Secundo,vt eſt prior pars componens,& ſubdũtur hæ particu
læ;quam,

læ:quam,vt quiſquam:q;,vt quiſq;:piam,vt quiſpiam:putas,vt quiſputas:& ipſum quis,vt quiſquis:quòd raros caſus habet: vt docet Valla:vt quiſquis,quidquid,quenquem,quoquo,qua/qua,quoquo,quoſquos,quęquę,quibuſquibus,& reliquos ad/dere poſſis.Et cum his particulis non ponitur qui:ſed cū dam, vt quidam:uis,vt quiuis:cunq;,vt quicūq;:libet,vt quilibet: & tam compoſita à quis,quàm à qui,habent in illis caſibus dictis, quando in priori parte ponuntur:non qua,ſed quæ:vt quædam mulier,non quadam:quædam poma,non quadā : optima quę/q; dies:non optima quaq;.Quiſq; autem caret genitiuo plura/li:ſed pro eo vtimur ſingulari:authore Valla.Et licet omnia re latiua & interrogatiua geminata poſteriorem partem in cūq; reſoluant,authore Priſciano:vt quantuſquantus, quantuſcūq;: vbiubi,vbicunq;.Quiſquis tamen non fit quiſcunq;:nec quid/quid,quidcunq;:ſed illud fit quicunq;,hoc quodcūq;: propter/ea quodcunq; ponitur,cum qui,non cum quis:ſed quod decli/ñtur à qui,non à quis.Quæ ſic differunt,quòd qui,& quod po nuntur ſæpe relatiue:quis autem,& quid , nunquam relatiue: ſed vel indefinite:vt neſcio quis ſis,vel quid agas:vel interroga tiue,vt quis es?quid agis?ſimiliter & ablatiuus à quid : vt qui

Proceres ſcis hoc?i.quomodo.¶ Proceres.] Proprie ſunt capita trabium eminentia in muris,& pondus ędificij ſuſtinentia:à quibus pri

Vani. mores ciuitatis,proceres appellantur.¶ Vaniq; læuis,&c.] Bo num eſt adiectiuum vulgi:nihil em̄ eo vanius:vnde in.2.Æneí. Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus:veruntamen(vt docet A.Gellius)vani ſunt:non (vt vulgus putat) deſipientes, aut hebetes,aut inepti:ſed vt veterum doctiſſimi dixerunt, mē daces,& infidi,& læuia,inaniaq;:pro grauibus & veris aſtutiſ ſime componentes,&c.ſic in.2.Æneí. Nec ſi miſerum fortuna

Læuis opinio. Sinōnem finxit:vanū etiā,mendacemq; improba finget.¶ Læ uis opinio] Veriſimile eſt,vt vani,vulgi ſit læuis opinio.Læuis autem,priori breui ſignificat ſine pondere:quæ res faciliter ve/to huc illuc agitatur.vnde fit tranſlatio,vt læuis,dicatur incon ſtans:facilis in verbis factis,aut moribus.Sed quando læuis ha bet priorem longam,ſignificat politum,non aſperum: vt pau/lopoſt,Per læuia ſidat.Bene autem dat vulgo opinionem , quæ falſorum eſſe poteſt:non autem ſcientiam,quæ verorum dun/

Vulgi. taxat eſt,ſed neceſſariorum.¶ Vulgi.] Vulgus dicitur,quaſi vi lis grex:& eſt incerti generis . Aliquando maſculini : vt in. 2. Æneí. Hinc ſpargere voces in vulgū ambiguas.Sæpiſſime neu tri(quod Seruius tamen contra artem eſſe docet)vt.1.Æneí. Sę

Securus. uitq; animis ignobile vulgus.¶ Securus.] Ordo eſt.Vir bonus & ſapiens eſt ſecurus.i.non curans quid proceres, ſup. gerant: & quid læuis opinio vulgi agat.Docet autem Valla in oratio/nibus,nonnunquàm verba deeſſe:quod tunc etiā (licet pathos non ſit) licite contingit,quando generale verbum intelligitur. vnde ſubſtantiuum verbum(Priſciano teſte) facillimæ intelle/

De eclipſi. ctionis eſt:vt,Nūc fama minores Italiam dixiſſe Ducis de noīe gentem.Nunc fama,ſubaudi,eſt.Similiter.9.Æneid.Talia per Latium:faciliter intelligitur,gerūtur:vnde pulchram eclipſim eſſe cenſet Seruius:ſic hoc loco facillime intelliges,gerant,fa/ciant,vel agant:vt apud Ply.iuniorem.Studes,an piſcaris , an venaris,an ſimul omnia?ſubauditur,facis.Pathicis autem ora tionibus,legitima eſt eclipſis:quæ in aliis quoq; admittitur , ſi obſcuritatem non faciat.Securus dicitur,qui eſt ſeorſum à cura nequidquam ſollicitus:neq; eſt idem quod tutus. Nam ſi inter mille pericula ignarus gaudia ducis,ſecurus es:non tutus.Cō/trà:vbi nullus eſt hoſtis,ſi multos inſtare formidas,tutus es: ſe curus non es .Eſt ergo vir bonus,non implicitus negotiis nihil ad ſalutem facientibus:talia enim non curat:quoniam tales cu ræ dehortarentur à perfecta ſapientia:vnde Flaccus in epiſtola ad Florum.Quòd ſi frigida curarum fomēta relinquere poſſes, Quò te cœleſtis ſapientia duceret,ires,Hoc opus hoc ſtudium parui properemus & ampli,Si patriæ volumus,ſi nobis viuere

Mūdus. chari.¶ Mundi inſtar habens] Mundus,dicitur ornamentum: vnde mundus muliebris,complectitur quidquid ad muliebrem ornatum ſpectat.Totius etiam vniuerſi congeries,propter va/rios ornatus,mundus appellatur. Legitur etiā(vt meminit A. Gel.)præcipue in priori ſignificato,hoc mundū.De mundo ſic in naturali hiſtoria,Ply.Mūdum,& hoc quod alio nomine cœ lum appellari libuit:cuius circumplexu teguntur,cūcta numē eſſe credi par eſt:æternum,immenſum,neq; genitum,neq; inte riturum vnquàm.Huius extera indagare,nec intereſt hominū, nec capit humanæ coniectura mentis:ſacer eſt æternus immen ſus,totus in toto:imò verò ipſe totum,infinitus,ac finito ſimi/lis,omnium rerum certus,& ſimilis incerto:extra,intra,cūcta, complexus in ſe:idemq; rerum naturæ opus,& rerum ipſa na/tura:furor eſt menſuram eius animo quoſdam agitaſſe,atq; ꝓ/dere auſos,&c.Hactenus ille.Recte igitur Vergilius dicit , ſa/pientem habere inſtar mundi.Quia ſicut mūdus vndiq; ſui ple nus eſt & ſolidus,vſq;adeo vt pleriq; philoſophi, omnia vnum eſſe dixerint.Et ſicut extrà mundum nihil eſſe conſtat : ita vir bonus & ſapiens,qdquid deſyderet(nihil em̄ in hac mortalita te citrà virtutem & bonam doctrinam quærit.)in ſe habet. Vn de nota eſt Biantis ſententia,Sapientem omnia ſua ſecum fer/re.Stoici quoq; dicunt,In quo virtus eſt,ei nihil deeſſe: Solūq; ſapientem

ſapientem eſſe diuitém, prius ſic Cicero cōfirmat,Quam ob rē vt improbo ſtulto,& inerti,nemini bene eſſe poteſt : ſic bonus vir,& ſapiens,& fortis,miſer eſſe nemo poteſt.Nec verò cuius virtus,moreſq; laudandi ſunt,non laudanda vita eſt.Neq; por/rò fugienda vita eſt,quæ laudanda eſt.Eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera:quam ob rem quidquid eſt laudabile,idem & bea/tum,& florens,& expediendū videri debet:ſecundum parado/xum ſic fundatur,Cōtētum eſſe ſuis rebus,maxime ſunt & cer tiſſimæ diuitiæ:ſed ſolum ſapiētem cōſtat eſſe ſuis rebus cōten tum:ergo ſoli ſapienti,maximæ ſunt diuitiæ:maior eſt Cicero nis in paradoxis:minor eſt poetæ noſtri,q dicit, Sapiētē eſſe te reti,atq; rotundū.De ſapiēte idē ſentit Hora.in ep̄lis,vbi inqt, Ad ſummā,ſapiēs vno minor eſt Ioue,diues,Liber honoratus, pulcher rex deniq; regū.¶ Inſtar.]Inſtar,nomē indeclinabile **Inſtar.**

eſt,ſignificās(vt docet Valla)hoc cōplexū ad æquiparationē: vel ad mēſurā.Cōſtruitur q; cū genitiuo,nec ꝓponitur ꝓpoſitio, ad,vt,inſtar mōtis.i.ad magnitudinē mōtis.Nō ergo dices, ad inſtar mūtis,vt vetuſtiores:nec expones,inſtar mōtis.i.ad ſili/tudinē,vt Serui⁹ ineptius,ſi Valle ſuffragādū eſt.Verū hoc lo/co melius dixeris,inſtar mūdi.i.ad ſīr̄itudinē& formā mūdi,q̄ ad ęquiparationē:qs& em̄ ęquiparet mūdū?& licet Valla dicat ſe nō audere dicere,tabulā depictā eē īſtar orbis terrarū,Vergi lius tn̄ dicit,ſapiētē habere inſtar mūdi. Videtur aūt eſſe, quaſi in ſtatū & figuram:vn̄ inſtauro,quod eſt in ſtatū priorē reddo.

In,aūt hoc modo cū accuſatiuo cōſtructū,ſignificat ad ſimilitu **In.**

dinē:vt in.6.Euboice latus'igneus rupis in antrum.i. in ſimili/tudinē antri.¶ Teres atq; rotūdus.]Teres,dicitur lōgus,& ro **Teres.**

tundus,qualis interdū haſta:rotunda figura,eſt orbicularis, & **Rotūdus**

ſphærica,qualis pilæ qua ludimus . Eſt ergo vir fortis , vndiq; plenus,habēs oēs dimēſiones ſolidas:qui em̄ rotundus eſt , illi nil deeſt,nec ab ante , nec à retro : nec à dextra , nec à ſiniſtra. Quod verò teretem habet formā,illi nihil deeſt inter,ſurſum& deorſum:oblongum enim eſt.Ideo aūt,teres,atq; rotūdus eſt.

¶ Externæ ne quid labis per læuia ſidat.]Res externa, eſt ex/ **Externæ.**

trinſecus aduenīēs.¶ Lates.]Labes,dicitur vitiū qd in deterio/ **Labes.**

rem cōditionē nos cogit dilabi.Honeſt⁹ aūt ſermo eſt, quoties adiectiuū partitionē ſonat,ponatur potius in neutro genere,& ſubſtantiuū in genitiuo,quā ambo in eodē caſu:vt libētius di/xero,aliquid vini,quā aliquod vinū:ſic hic,ne quid externæ la bis:quā,nequa externa labes.Læuia(vt iā dixi)polita ſunt, & nō aſpera,qualia oīa molliter tāgi poſſunt:vt,læuis facies quā **Læuia.**

barba non veſtit. Si ergo ſapiens habet inſtar mūdi,neceſſe eſt vt ſit læuis.Quia(vt docet philoſophus)ſi vltimi mobilis cōne xū,ſit rugoſum,aſperum,aut anguloſum,neceſſe eſſet vt extra ip̄m eſſet locus,in quē ſeſe reciperēt anguli extātes dū ip̄m mo ueretur:quod maxime inficias it.Si verò læuis ſit,hoc eſt nihil extātis habēs:tn̄ nō ſatis eſt,ne quid per læuia ſidat: q̄m poſſit eſſe rimoſus,aut fiſtuloſus:atq; ita fatiſcēs,rimis externā labē accipere.Quocirca dicetur paulopoſt, Sit ſolidū quodcūq; ſub/ eſt,&c.¶ Sidat.] Sidere,ꝓprie eſt deſcēdere ad capiēdā ſedē,& **Sidat.**

in ea requiēſcere:vn̄ aues dū repoſitoriū captant,ſidere dicūtur : vt in.6.Æneí.Gemina ſup er arbore ſidunt.Itē ꝓfugi in quas ter/ras migrant,cōſidere dicūtur:vt.1.Æneí. Vultis & his mecū pa riter cōſidere regnis.Præterea feces& limus ſidere,ſiue ſubſide re dicūtur,dum ad ima deſcēdunt,fundoq; incubāt.Proprie er/go & affectate omnia dicta,dū labem ſidere teſtatur: quaſi ad/ moneat:tametſi ſordes leniter ſubſidāt difficulter tn̄ expurga/ ri poſſe . Habet(vt monet Valleñ.)hoc verbū in præteríto, ſe/ di,ſicut ſedeo:tametſi creditū eſt carere præterito.Hæc aūt oīa quæ Maro de viro bono& ſapiēte dicit,Horatius in ſermonib⁹ habet,vbi inquit ſic,Quiſnā igitur liber?ſapiēs ſibi qui impe/ rioſus.Quē neq; pauperies,neq; mors,neq; vincula terrēt,Re/ ſponſare cupidinibus,contemnere honores Fortis: & in ſeipſo totus teres,atq; rotūdus:Externis ne quid valeat per læue mo rari.In quē manca ruit ſemp fortuna,&c.¶ Ille diē]Quia virū bonū,otioſum eſſe nō decet. Virtutis em̄(inqt Cicero in offi.) laus in actione cōſiſtit.Nec virū ſapiētē verſari in pecunia cumu landa.quam (vt Salluſt.)Nemo vnquàm ſapiens deſyderauit. Et de qua Cice.Nihil(inqt)eſt tā āguſti animi,tāq; pui,q̄ ama re diuitias.Idcirco optimus poeta,oſtēdit munus viri boni & ſapiētis,dicēs,Ille,diem,&c. Simili modo Hora. ſermonem & ſtudiū viri boni deſcribit in Satyris,dicens, Sermo oritur non de domibus,villis've alienis.Nō male,nec'ne lepos ſaltet : ſed quod magis ad nos pertinet,&neſcire malū eſt agitam⁹:Vtrū' ne diuitiis hoīes,an ſint virtute beati ? Quid've ad amicitias? vſus rectum'ne trahat nos?Et quæ ſit natura boni, ſummum' q; quid eius,&c. Vergilius autem dicet, ſapientem oporte/ re aſtrorū eſſe peritū:nec vacat rōne,q̄m ſi ipſorū ignari fueri mus,poſſent nos in laqueos illicere. Sapiens autē dominabitur **Dies.**

aſtris.Dies naturalis vigintiquatuor horas cōplectitur,quibus ſol duodecim ſigna zodiaci,circuīt.Initiū diei,alij ab initio lu/ **Diei partes.**

cis,alij à medio lucis,alij ab initio noctis,alij à medio eius fa/ciūt:vt enim recitat Macrobius in Saturnalib⁹.Marcus Varro in.2.li.rerū humanarū,ait,Qui ex media nocte ad ꝓximā me/diam noctem nati ſunt,vno die nati dicūtur.Itē dicit,Ab occa/ſu ad occaſum ſolis,Athenięſes diē finire. Babylonios,ab ortu ad ortū

ad ortum.Vmbros,à meridie ad meridiem. Prima igitur pars
diei,more Romano,erit ſtatim poſt mediã noctẽ.Deinde dici-
tur,gallicíniũ,quo galli canunt:tum conticiniũ,quo omnia ta-
cent:tum diluculum,quãdo lux primũ à tenebris dignoſcitur.
Mane. Deinde Aurora,quãdo aura incipit rubeſcere:tũ manẽte.i.oriẽ
te ſole,mane dicitur:vel à mano,quod ſignificat profluo, & ta
cite diffudo:vel à manibus,quoniam ab inferis ſol manat:vel à
mâno,nomine,quod ſignificat bonũ: cui contrariũ, immanis,
crudelis,& pernitioſus dicitur.Conſuetudinis autẽ erat, vt ma
tutino tempore ſalutarent,dicerentq; Mane.i.bene ſit tibi: vn-
de manſit,mane,pro tẽpore illo.Paulopoſt dicitur,prima lux,
ſole iam lucente:tum dicitur meridies,quaſi medius dies.Reli-
quum tempus, occiduum dicitur: ab occaſu ſolis,qui occide-
re incipit.Sole iam vicinos ad occaſum, dicitur ſuprema tem-
peſtas.Vnde in.12.tabulis , Solis occaſus, ſuprema tempeſtas
Veſper. eſto,Oriente autem,veſpere, ſeu veſpero (nam vtrũq; legitur:
& hoc veſper,in tertia declinatiõe:vt,hic orto,à veſpere.& hic
veſper,in ſecũda declinatione:vt Geor.1.Deniq; quid veſper ſe-
rus vehat,Dicitur etiã veſperus.item & heſperus.)denomina-
tur veſpera,veſperæ:à quo flectitur veſperna,veſpernæ, conui
uiũ quod non niſi labente die inibãt pri[illegible] vnde eſt,Iamq; eadẽ
labẽte die conuiuia quærit. Poſt veſperã, eſt nox cõcubia: quæ
nos ad cubandũ inuitat.Nouiſſimo,eſt nox intẽpeſta:quæ nul-
li agẽdo tempeſtiua eſt.Et hæc de partibus diei. ¶Quàm lon-
gus erit.]Solet aũt dupliciter accipi:aliqñ generaliter pro om
ni tempeſtate,tam noctis,ꝙ lucis:neq; vigintiquatuor ſolum-
modo:verũetiam quótuis horarũ:& tunc authoribus omnibus
De gene Seruio,Donato, Nonio Marcello, Laurentio Vallenſi, Peroto
re diei. &c.fœminini dũtaxat gñis eſt:vt.5.Æne.Quàm nec longa dies
pietas,neq; mitigat vlla.Longa dies.i.longum tẽpus. Sic dici-
mus,Multa dies dat magnam hoĩbus rerũ experientiã.Quãdo
autẽ accipitur ſpecialiter:vt qñ pro die,vigintiquatuor horarũ:
aut pro tẽpore lucis dũtaxat ſumitur:& tunc frequẽtius eſt ge
neris maſculini:vt Latine magis dixeris,die dominico:die cra-
ſtino.Reperitur tamen etiã in fœminino:vnde eſt,Poſtera quũ
primo ſtellas oriẽte fugarat Clara dies.In plurali aũt numero,
volunt dũtaxat maſculinũ,eſſe:quia tunc ſemper ſpecialiter ac
cipitur:vnde ſignandũ eſt illud Tibulli,Venit poſt multas vna
ſerena dies.Bene ego hic dicitur,Qꝫ longus,in maſculino ge-
nere.Et eſt Quàm longus,quantùm longus.Quàm eñ,triplici
ter ſumitur.Aliqñ ꝓ quantũ:& id ſemper cũ poſitiuo,qđ fit qñ
ſignificamus nos admirari:vt,Quàm bon⁹,dei boni,Plato fuit.
aut dubitare:vt,Neſcio quàm bonus fuerit.aut interrogare:vt,
Quàm bonus fuit Plato.aut ſiſcitari: vt, Videro ꝙ bonus fue-
rit.itẽ qñ ęquiparamus:vt,Tã doctus fuit Ariſtoteles,ꝙ Alexã
der potens.Secundo accipitur(ſed raro)ꝓ quãto:vt,Quàm ma
gis illa fremẽs,tãto magis effera flãmis.ꝙ magis.i.quãto ma-
gis.Tertio accipiť pro valde:& id vbi aſſertiue ſine figura loq-
mur:habetq; ſemper ſuperlatiuũ:vt,Plato fuit ꝙ optimus.i.val
de bonus.Caue dixeris in exponẽdo,valde optimus: nã valde,
ſanè,per,perq;,oppidò,apprime,in primis,inter primos, præ-
ter cæteros,præ aliis,multũ,parũ,modicũ,minimũ, & alia oĩa
quæ ſuperlationẽ cõnotant,poſitiuo,nõ ſuperlatiuo quadrant:
vt,perbonus:nõ peroptimus.Sapiẽs ergo vir,cogitat diẽ ꝙ lon
gus erit ſub ſydere Cancri.i.in ſolſtitio ęſtiuali,qñ longiſſimus
eſt.Eſt aũt imitatio Græca,Cogitat diem ꝙ longus erit: Græci
enim,ſæpe anteriori verbo dant,qđ ſequentis eſt: vnde Comi-
ci,Scis me quid velim?pro eo quod eſt,Scis quid ego velim.&
hic,cogitat diẽ,&c.ꝓ eo quod eſt,Cogitat ꝙ longus dies erit.
Sub. ¶Sub ſydere.].i.in ipſo ſydere Cancri.Sub enim, vtriuſq; ca-
ſus præpoſitio eſt,Et(vt omnes ſciunt)qñ motum ad locũ,con-
notat accuſatiuũ:& qñ quietem,aut motũ in loco,ſine eius mu
tatione importat,ablatiuũ deſyderat. Quod pari modo verum
eſt de tempore,qñ enim ſignificat quid vergere, ſeu tendere in
tẽpus,accuſatiuũ requirit:vt in Geor.Sub lucem exportant ca-
lathis.i.pauloante lucem,hoc eſt tendente tempore ad lucẽ. &
4.Ænei.Sub noctẽ cura recurſat.i.pauloante noctem.Quando
verò notat quid eſſe,vel fuiſſe,vel futurũ eſſe in tẽpore, ablati-
uũ habet:vt in principio Sermonũ Hora.Sub galli cantu cõſul
tor vbi hoſtia pulſat.Et hic,ſub ſydere cancri:hoc eſt , dum ſol
Solſtitiũ erit in cancro:quo tempore dies longiſſimus eſt:quia eſt ſolſti-
tiũ æſtiuale.Solſtitium autẽ dicitur,à ſolis ſtatu:quod quidem
dixi,verũ quo ad aſcenſum & deſcenſum, non quo ad circula-
rem motum.In æſtiuali enim ſolſtitio,eò altitudinis peruenit,
quo altius venire non põt:& in hyemali, quæ bruma dicitur,
tantùm deſcendit:vt nõ ſit,quo amplius,ſeruato ſuo motu, de-
ſcendat.¶In capricorno.]Quantaq; nox tropico ſe porrigit in
Porrigit capricorno:vide Calderinũ.¶Porrigit.].i.extendit:componiť
enim,à porrò,& rego:tunc eñ nox maxime porrigitur ; hanc
Cogito. rem ſic.1.Ænei. conſequitur,Quid tantùm oceano properẽt ſe
tingere ſoles Hyberni,vel q̃ tardis mora noctibus obſtet.¶Co
gitat.]Frequentatiuũ eſt,à cogo,qđ componitur à co, & ago.
& eſt cogere,in vnũ locũ compellere:vt,Tityre coge pecus. In
de ſumitur,cogitare:quod eſt omnes ingenij ,intelligẽtiæq; vi-
res in vnũ cõpellere,ad ꝙuis rem intelligendã. Cogitat ergo
vir ſapiens;quippe qui externis rebus occupatus non eſt. ¶Et
iuſto,

iuſto,trutinæ ſe examine penſat.]Hoc eſt(meo quidẽ iudicio)
poſtq; aſtrorũ concitationes exceperit:videbit quo ab illis ma
gis trahatur,fortemq; ſe illorũ violentiæ obiiciet: ita vt in neu
tram partem flectatur,ſed lances ipſius, trutinæ æqualiter ſeſe
habeant.Trutina , eſt qua res penſitantur,& trutinantur: voca Trutina.
turq; alio nomine,ſtatera.Examẽ,eſt illud quo examinatur.i. Examẽ.
exquiritur rerũ poſitarum in lancibus pondus.Eſt etiam fœtus
apum eductarũ:vt Iuuenalis,Examenq; apium longa conſede-
rit vua.Penſat,frequentatiuũ eſt,à pendo.Et quia ante pecuniã
ſignatam,olim omnis ſolutio fiebat pendendo:pendere, accipi
tur pro ſatiſfacere.Quia verò pendendo,pondus vt valor rerũ Pendo.
diſcernitur:penſitare,accipitur pro æſtimare. Vnde tranſſumi-
tur ad ſignificãdum explorare:& de homine inerti dicimus, ꝙ
nihil penſi.i.firmi,rati, & explorati habeat . ¶Ne quid hiet,
&c.]Oſtendit cauſſam quare vir bonus ſe penſat:ſimulq; oſten
dit fidelitatem trutinæ.Poteſt enim dari globus auri,aut argẽ-
ti:qui teres ſit, atq; rotundus. & tamen externã labem admit-
tat,ſi intus,inanis & concauus ſit:quã rem non videndo,nõ tan
gendo,ſed penſitando deprehendis.Non ergo ſatis eſt,vt vir ſa
piens foris,hoc eſt in oculis hominum,plenus ſit: & contentus
ſuis opibus.Verũ oportet,vt intus quoq;,hoc eſt in iudicio cõ-
ſcientiæ ſuę,totus plenus & ſolidus ſit.Penſat ergo ſe,Ne quid
hiet.i.ne aliqua fiſſura,aut rima, ſeu concauitas ſit alterius rei
capax.Præterea,vt de primo mobili diximus,neceſſe eſt, null⁹
ſit angulus in viro ſapiente;quia ſi fuerit angulus,hoc eſt quæ-
uis pars eleuata,eminens, atq; extans, neceſſe eſt vt inane ſit:
quia ſicut mons non apparet,ſi non eſſet vallis:ſic nec angulo-
rũ aſperitas,niſi aſſit pars depreſſior:dicit ergo,Ne quis angu-
lus perturbet ſe:quibus verbis excludit inanitatẽ externam: ſi-
cut ſuperioribus,internam. ¶Æquis Partibus vt coeat.] Alia
via idem oſtẽdit.Poteſt enim fieri,vt aliquod corpus plenũ ſit,
neq; anguloſum,ſed ex vna parte maius ꝙ alia,vt videre eſt in
ouo:& tale facile externũ,in partem minorẽ admittit:ideoq; di
cit,Vt coeat.i.conſolidetur:æquis.i.æqualibus partibus. ¶Nil
vt delyret amuſſis.]Amuſſis(vt notat Calderi.)eſt norma, ſeu Amuſſis
regula,qua fabri in æquandis muris vtuntur:ea enim depræ-
hendũt an partes coeant:quia ſi delyret.i.extra directũ tramitẽ
oberret,certũ eſt aliquid muro extare,& aſperũ eſſe:aut partes
inæquales eſſe.Delyrare(vt Domitius exponit) eſt extra lyrã Delyra-
i.ſulcũ,errare.Inde,delyrus,qđ ſenectutis adiectiuũ eſt:qm ti- re.
tubant,& oberrãt ſenes.Refertur q; ad animũ: tametſi corporis
eſt.¶Solidũ quodcũq; ſubeſt.] Excluſit rimas,excluſit angu-
los,excluſit inæqualitatẽ,excluſit aſperitatẽ:nunc excludit latẽ
tem cõcauitatẽ,dicens, Sit ſolidũ quodcũq; ſubeſt. Solidũ dici-
tur,qđ eſt ſtipatum,& vndiq; plenũ,& denſum: tale autẽ durũ
eſt:ideo corpora dura,ſolida vocamus:eo ꝙ nihil raritatis ha-
beãt,nihil per poros recipiãt:vt,ſolida marmora : ſolidus ada-
mas,&c. Subeſſe,dicitur ſubtus eſſe:ſed qđ ſubtus eſt, latet, & Subeſſe
occultum eſt:ideoq; tranſſumitur,vt ſignificet latere, & occul-
tum eſſe.Enimuero,Sub,eã naturã habet in cõpoſitione, vt oc- Sub.
cultationẽ importet,quenadmodũ ſubripio,clàm rapio: ſuble-
go,clàm lego.i.furor:ſimiliter ſuffuror,ſuppono,ſubduco, ſub
traho,&c.¶Nec inania ſubt⁹,&c.]Ordo eſt.Nec ictus.i.violẽ- Ico.
tus,ductus,ſeu tractus vnguiũ,vt faciunt marmorarij , iudicet
inania eſſe ſubtus digitis palãtibus.i.oberrãtibus.Icere, eſt fe-
rire,& ꝑcutere:vnde dicimus per metaphorã ab antiqua mili-
tia,Ictũ fœdus.i.percuſſum.Inde etiã dicitur,ictus, ictus, ictui:
qđ ſignificat violentã impulſionẽ, qua opus eſt vt vngues du-
cens,ſentiat aſperitatẽ:nã ſi molliter ducat, poſſet etiã in aſpe-
ro non delyrare.Palare aũt,eſt oberrare:& extra tramitẽ rectũ Palare.
vagari:quo vocabulo, Sallu.frequẽs vtitur.Non ergo leges,Di
gitis pallẽtibus.¶Non prius in dulcẽ declinat lumina ſomnũ]
Sancta ꝓfecto ſnĩa,etiam paulò digna.Animaduerte autem ꝙ
accurrate omnia dicãtur.Primũ,Dulcẽ ſomnũ,dicit.Eſt etenim Somnus
quies,donũ deorum:vnde in.2.Ænei.Tempus erat quo prima
quies mortalibus ægris Incipit,& dono diuũm gratiſſima ſer-
pit.Ideoq; Vergilius quoties aliquẽ grauiter ſomno excuſſum
dixit,malum ſubſequutũ edocuit.Licet ergo dulcis ſit ſomnus,
non tamẽ prius declinat,&c.Semper enim quæ ad ſalutem ſpe
ctãt,prima faciẽda ſunt.vnde in.4.Ænei. At prius Æneas ꝙꝙ
lenire dolentẽ Solãdo cupit,& dictis auertere curas,Multa ge
mens,multoq; animũ labefactus amore,Iuſſa tamẽ diuũm exe
quitur,claſſemq; reuiſit.Sic in Geor. In primis venerare deos.
Quã acceptũ aũt deo ſit reputate acta diei,oſtendit diuinus va-
tes,dicẽs,Dixi cõfitebor aduerſum me iniuſtitiã meã domino,
& tu remiſiſti impietatẽ peccati mei.Dicit ꝑterea,Declinat,hoc
eſt deflectit.Negligentię enim argui deceret,ſi ꝓfundo ſomno
ſopiretur,priuſq; reputauerit acta diei:verum deus imbecillita
ti humanæ ignoſcere poſſet,ſi grauatus ſomno declinet lumi-
na.Item lumina dicit,quæ vt primũ tenui cilio tegantur:lumi-
nis,vnde dicuntur,expertia ſunt.Addit, ¶Omnia acta.] Inte-
gra enim debet eſſe confeſſio.Sequitur,¶Longi diei.] Quem
per ſingulas partes,quas modò memorauimus,diſcurrẽdo lon
gũ efficit.Tametſi enim in toto nihil eſt,qđ nõ in aliqua parte
copioſius:tamẽ quid eſſe videtur dum ſingulas eius partes enu
meras,Quocirca(authore Seruio)Iuppiter in.1.Æneid.ad Ve-

 nerem,

nerem,loquens de imperio Æneæ,ne parum videretur ſi trien-
nio ipſum regnaturum diceret,diuiſit annũ,dicens, Sublimẽq;
feres ad ſydera cœli,Magnanimũ Æneam,&c. Tertia dum La
tio regnantem viderit æſtas,Ternaq; tranſierint Rutulis hyber
na ſubactis. Qui itaq; in dolore ſunt,& ſingulas temporis per-
cipiſcũt partes,multo longius tempus putant,quàm qui in de-
Putare. litiis. ¶ Reputauerit.] Reputauerit verò,cumulatiſſimã diligẽ
Reputare. tiam importat. Putare enim,eſt vt in vitę ſuperflua reſecare. Pu
tamus autem (inquit Donatus) præſentia & inſtantia: reputa-
mus,præterita. Sicut ergo putator,vitium diligenter exquirit,
quis palmes futuris vuis producendis,erit vtilis: & quis inuti-
lis: ſic vir bonus & ſapiens, reputans acta totius diei, Offenſus
prauis,dat palmam & præmia rectis. Similem confeſſionẽ pro
fitetur Hora. in ſermonibus,vbi docet reſipiſcendi viã, dicens,
Sic teneros animos aliena opprobria ſæpe Abſterrent vitiis: ex
hoc ego ſanus ab illis Perniciẽ quæcũq; ferunt mediocribus,&
quis Ignoſcas vitiis teneor: fortaſſis & iſtinc Largiter abſtule-
rit longa ætas,liber amicus,Conſiliũ proprium: neq; enim cũ
lectulus: aut me Porticus excepit deſum mihi rectius hoc eſt:
Hoc faciens viuam melius: ſic dulcis amicis Occurrã: hoc qui-
dam non belle: nunquid ego illi Imprudens olim faciam ſimi-
le? hæc ego mecũ Compreſſis agito labris,&c. ¶ Quò præter-
greſſus.] Venerabile verbum,& multa ſanctitate fœcundũ: qđ
tametſi aliquibus,fortè prolixitate odioſus fiam: ſiccis pedibus
tranſire non poſſum. Sapiens (inquit) non ſolum conſyderabit
prætergreſſus metas recti ne ſit,verũetiam animo cõplectetur.
quò prætergreſſus,ſit.i.in quantã culpã ceciderit. In qua re ſa-
tius,ac humanius ſentit,ꝙ ipſi Stoici,qui (vt in paradoxis etiã
Cicero monſtrare contendit) peccata omnia paria eſſe cenſent:
nihilq; referre: parum'ne, an multum tranſgrediaris, ſi modo
tranſgreſſus fueris? Nam auri nauem euertat gubernator, an
paleę,in re aliquantum: in gubernatoris inſcitia,nihil intereſſe
aiunt. Quam rem vrbanè damnat Flaccus. I. ſermonum,dicens,
Quis paria eſſe ferè placuit peccata laborant, Quum ventũ ad
verum eſt,ſenſus,moreſq; repugnant,Atq; ipſa vtilitas iuſti ꝓ-
pe mater & æqui. reliqua vide Saty. 3. Vergilius ergo vult nos
attendere ad pondus peccatorum,non ſolum ad peccata. Nam
(vt docet in. 6. & noto verſu dicitur.) qui deliquit grauius, gra
uioribus ille ſubiicitur pœnis. ¶ Quid geſtum in tẽpore, quid
non.] In tempore,hoc eſt tempeſtiue, & quo tẽpore oportuit:
quæ res ad virtutem moralem plurimũ facit. Non ergo ſimpli
citer intelliges,quid enim non ſit in tempore. ¶ Cur iſti facto
decus affuit? aut ratio illi?] Diligenter (inquit) diſquiret ope-
ra ſua,ne fortè benefeciſſe exiſtimans,peccauerit. Itaq; ad phi-
loſophiã moralem nos cohortatur. Principium enim recte fa-
ciendi,eſt recte ſapere. Eorum verò quæ recte geruntur,quædã
ſola cõſuetudine probantur: vt ſunt inſtituta,qualia lætũ cõui-
uã interdũ agere: amicis arridere: & reliqua, quæ tẽporis loci,
perſonarũq; deorum expetunt. de illis ergo dicit, Cur iſti facto
decus affuit. Alia verò immutabili ratione obſeruantur,qualia
ſunt iuris præcepta: & apud nos mandata dei: contra quæ, ne
mortis quidẽ metu faciendum eſt: talibus ergo quadrat, aut ra
tio illi. ¶ Cur hæc ſentẽtia ſedit? Quam melius mutare fuit.]
Diceres fortè virum bonũ & ſapiẽtem,non poſſe peccare: quia,
ſi bonus eſt,volet bene operari: ſi ſapiens, ſciet quomodo bene
operandũ eſt. Scienti autem,& volenti,nunq; deeſt virtus: nam
non effectum,ſed affectum,deus aſpicit. Ideoq; non addunt ad
ſcientiam & voluntatem,potentiã: quia licet illa deſit,virtus ta
men non minus affuerit. Ad hanc rem per antipophoram vide
tur poeta reſpõdere: neminem in hac mortalitate,omnia ſcire:
ſed paulatim per experientiam,nunc hoc,nunc illud. Quapro-
pter,vir bonus,vbi viderit quod bonũ putaret eſſe contra vitæ
decorum,diſquirit ſecum,Cur hæc ſententia quã melius muta
re fuit. Sedit.i.placuit,& firmiter hæſit: vt in. 4. Ænei. Si mihi
non animo fixum,immotumq; ſederet. Eſt ergo plus ſententiã
Sedere. ſedere,quàm placere: tunc enim ſedet,quando fixa eſt: & ſuper
ea quieſcimus. ¶ Miſeratus egentem: Cur aliquem,&c.] Ma-
gni momenti ſententia,quam ne noſtrę religionis ſanctitati cõ
trariã putes,altius exequar. Primumq; poetæ noſtri verba, ex
fine. 2. Geor. repetam,vbi inquit, Felix qui potuit rerum cogno
ſcere cauſſas,Atq; metus omnis,& inelustabile fatum, Subie-
cit pedibus,ſtrepitumq; Acherontis auari: Fortunatus & ille
deos qui nouit agreſtes,Panaq;,Syluanũq; ſenem, nymphaſq;
ſorores: Illum non populi faſces,non purpura regum Flexit,&
infidos agitans diſcordia fratres,Aut coniurato deſcendens Da
cus ab Iſtro,Nõ res Romanæ,perituraq; regna: neq; ille aut do
luit,miſerans inopem: aut inuidit habenti, &c. Quibus ſupre-
mis verbis,idem videtur dicere quod hic, Virum bonum & ſa-
pientem,miſeratorem eſſe nõ decere quo nihil remotius, à ſan
ctitate noſtra abeſt. Sic & enĩ IESVS CHRISTVS, noſtræ vi-
tæ author,& decus,nos inſtituit vt ſupra, Omnia miſericordes
ſimus. Quin & ipſe poeta,in duriſſimo carcere occluſos, dicit,
Pœnaſq; expectare. Aut qui diuitiis ſoli incubuere repertis:
nec partem poſuere ſuis,quæ maxima turba eſt. Ad hanc obie
ctionem ſic reſpondet Seruius in illud Georgico. Cicero in Tu
ſculanarũ lib. 5. hoc tractat,dicens, In quẽ cadit vna mẽtis per-
turbatio,

turbatio,poſſe in eum omnes cadere: ſicut poteſt omni virtute
pollere,cui virtus vna cõtigerit. Vnde nunc Vergi. Noluit (in-
quit) dare ruſtico miſericordiã: ne ei daret etiã cæteras animi
paſſiones: quas nouimus à bonis,& à malis venire rebus. À bo
nis opinatis,duas: vnam,præſentis temporis,vt gaudium: vnã,
futuri,vt ſpem. À malis,ſimiliter duas: vnam,præſentis,vt dolo
rem: & vnam,futuri,vt metum. Quas paſſiones eſſe animi,non
dubium eſt. Vnde & ipſe ait in. 6. Hinc metuunt,cupiuntq;, do
lent,gaudentq;. Salluſtius etiam in Catilinæ bello, ait, Omnes
homines qui de rebus dubiis conſultant,ab odio, amicitia, ira,
atq; miſericordia,vacuos eſſe decet. Nã animus, haud facile ve
rũ prouidet,vbi illa officiunt. Ergo,aut ſecundùm tractatũ Ci-
ceronis hoc dicit: aut (quod abſolutiꝰ eſt) intelligamus ideo ru
ſticum paupertatem non dolere, ꝙ eam malũ eſſe non credit,
ſed munus deorũ. Lucanus de paupertate, Et munera nondũ in
tellecta deûm. Hæc ibi Seruius. Poſſumus ad confirmationem
poſterioris opinionis,qua dicitur ruſticũ paupertatẽ, modeſte
pati afferre. Ofellũ Horatianũ,qui ruſticus à ſuis agris expul-
ſus,poſtq; eos annua penſione à milite redemerat,ſic inquit, Sę
uiat,atq; nouos,moueat fortuna tumultus, Quãtùm hinc immi
nuet,&c. & cõcludit, Quocirca viuite fortes, Fortiaq; aduerſis
opponite pectora rebus. Sed Vergilius nunc de ruſtico nõ loq-
tur,imò de viro ſapiente & bono. Sed ad hanc purgationẽ hu-
iuſmodi ambagibus,minime opus eſt. Non enim poeta vetat,
virũ bonũ eſſe miſericordem: ſed ne ſic miſeretur,vt dolorẽ,aut
fractæ mẽtis perturbationẽ inde ſentiat. Quam ob rẽ dixit in il
lo Georgi. Neq; ille aut doluit miſerans inopem: & hic miſera
tus egentem. ¶ Cur aliquem,&c.] Cuius ordo eſt, Cur miſera-
tus egentẽ perſenſi aliquem dolorem: fracta.i.effœminata mẽ- Pauptas
te,hoc eſt cur ſic miſeratus vt inde doleam, Nam de vera chari Miſeror.
tate & humanitate, qua proximos miſericorditer ſuſcipimus,
vir bonus dolere nõ põt. Dolet autẽ,ſi vel propter turpem cauſ
ſam miſeratũ ſe ſentit,vel ꝓpter metum futuræ ægeſtatis: qũo
ipſum ſui,non eius cui dat,miſeret. Vt autẽ ad grãmaticem re-
ſpiciam,dicimus miſeror, miſeraris, cũ accuſatiuo: vt. 4. Ænei.
Num lachrymas victus dedit,aut miſeratus amantem eſt? vbi ſi
gnificatur (quod nunc diximus) virũ fortẽ,non miſerari ex tur
pi cauſſa. Dicimus etiã,miſereor,miſereris,cũ ſolo genitiuo,in Miſere-
quit Seruius,vt in. 2. Ænei. Miſerere animi non digna ferentis. or.
& in. 4. Miſerere domus labentis. Noſtri dicunt, miſerere no-
bis: quod eſt ignoſce,& da veniam. Dicimus præterea,miſeret,
imperſonale verbũ,qđ vtrũq; ſimul regit,& accuſatiuũ,& geni
tiuũ: vt in. 5. Et te lapſorũ miſeret. Dicimus ad hoc, miſereſcit:
qđ imperſonaliter ſumptũ,à miſeret imperſonali,deducitur, & Miſere-
eoſdẽ caſus habet: vt, Inopis te miſereſcat mei. Perſonaliter ve- ſcit.
rò à miſereor,flecti videt: & nõnunq; datiuũ regere: vt. 2. Æne- Miſere-
idos. His lachrymis vitã damus,& miſereſcimus vltrò. ¶ Quid ſco.
volui? quid nolle bonum foret?] Certũ eſt quid dicat. Foret.i. Foret.
certũ eſt: & habet hic præteriti imperfecti ſignificationẽ: aliqñ Fore.
præſentis. Fore aũt, ſemper futuri ſignificationẽ gerit: idemq;
eſt,qđ futurũ eſſe: quo circa nunquã participiis præcipue futu-
ri tẽporis: ſed ſemp nominibus iungitur,vt non dices, Spero te
amaturũ fore: ſed vel amaturũ eſſe, vel amatorẽ mei fore. Nec
dices,intellexi te iam ſanũ fore: imò,ſanũ eſſe. ¶ Vtile honeſto
Cur malus ante tulit?] Sentẽtia ſapiẽte viro,digna. Nam eſt in
paradoxis, Quod honeſtũ ſit,id ſolũ bonũ eſſe. Multa tñ mul-
tis videntur vtilia,quæ honeſta non ſunt: vt,carni inſeruire, vo
luptatibus indulgere,per phas & nephas diuitias accumulare.
Pulchre ergo dicit, Cur malus ante tuli: hoc eſt, prætuli.q.d. ſi
bonus eſſem,bona dũtaxat quærerẽ. Iucundũ aũt eſt,ſi aduerte
ris,ꝙ vir bonus ſe malum dicat. Accipitur aũt malum,tot mo-
dis,quot bonũ: contrariorũ enim (vt aiunt) eadẽ eſt diſciplina.
¶ Num dicto,aut deniq;? &c.] Si legeris,quiſquã, iuſtum virũ
deſcribit. Iuſtitiæ enim præcepta,ſunt,honeſte viuere. vnde eſt, Iuris prę
Vtile honeſto Cur malꝰ ante tulit? Alteri,nõ nocere: vt hic, Cur cepta.
quiſquã eſt perſtrictus.i.male affectus, verbo, aut vultu meo:
hoc eſt,truculentia vultus. Item,ius ſuum vnicuiq; tribuere: vn
de ſequetur, Offenſus prauis,dat palmã & præmia rectis. Vide
tur tamen melius cæteris quadrare,ſi legerimus,quidquam: vt
ſit ſenſus, Cur ego perſtrictus ſum quidquam.i. quouis modo:
aut dicto,aut vultu. Itaq; omnes partes quibus peccare poſſet,
exquirit. Peccamus enim,facto: vt, Vtile honeſto Cur malus
ante tulit? Verbo,& cogitatione. Cogitationis autem tacite,in
dex eſt vultus,qui à volendo dicitur: pro duobus ergo poſteri- Vultus.
oribus dicitur. Num dicto,aut deniq; vultu? &c. Vel refertur ad
fortitudinẽ: vt ſit, Cur malus non fortem animũ omnibus obie-
ci. ſed viſus ſum,perſtrictus,arctatus,commotus dicto: hoc eſt
obmurmurãdo: aut deniq;,ſi tacui, vultu motũ animi prodidi.
¶ Cur me natura magis quàm diſciplina trahit?] Vt hoc quo-
q; verbum,cui equidem palmam tribuendã arbitror,altius ex-
ordiar,ſciendum eſt,vulgarẽ fuiſſe opinionẽ,fatorum, aſtrorũ-
q; violenta neceſſitate,omnia in terris geri: atq; vt quiſq; opti-
me natus fuerit,ita eum ſanctiſſimã vitã ducere oportere. Vn- Fata.
de illud Satyricum, Diſtat enim quæ ſydera te excipiant, mo-
dò primos incipientẽ edere vagitus,& adhuc à matre rubentẽ,
Si fortuna volet,fies de cõſule rhetor: Si volet hæc eadem, fies
de rethore

de rethore conſul: Ventidius quid enim? quid Tullius? an'ne
aliud quàm Sydus,& occulti miranda potētia fati? Hæc Iuue-
nalis. Quia igitur multis mortalibus perſuaſum eſt, omnia ex
neceſſitate cōtingere,in caſſum ſe eniti dicebāt. quocirca mul-
tos excepit ignauia.Contra quem errorem,dicit aureus poeta
noſter.Naturam quidem. i.in naſcendi rationē nos trahere:ſed
ſi velimus medicas manus adhibere,atq; bonis præceptionib.
aquieſcere,poſſumus diſciplinam ſequi,& naturam comprime
re. Sunt enim contra ſingula vitia,certa remedia. Vnde Hora.
in epiſtolis,Laudis amore tumes:ſunt certa piacula quæ te Ter
pure lecto poſſunt recreare libello,Inuidus,iracundus,iners,vi
noſus amator.Nemo adeò ferus eſt,vt non miteſcere poſſit, Si
Diſcipli-na. modo culture patientem commodet aurē.Hæc ille. ¶ Diſcipli-
na.] Dicitur à diſcipulo:vnà enim,eademq; res:prout á docto-
Doctrīa. re procedit,doctrina dicitur:quæ quia à diſcipulo ſuſcipitur,di
Hyper-metrum. ſciplina vocatur. ¶ Sic dicta & facta per omnia Ingrediens.]
Hypermetrū verſum fecit,qui quoties fit ſyllaba abundans a-
pud Vergilium,quidem à ſequēti vocali abiicitur,vt hic,a, per
per i.Et(ne quem lateat)hypermetrum dicimus,in quo ſylla-
ba vltima abundat; ὑπὶς enim, eſt ſuper: & μετςὸμ, menſura.

¶ Ortoq; à veſpere.] .i.vt primū veſper oritur.De veſpere, iam
diximus.Sunt qui hic ſenſum putent,ab orto veſpere.i.à Luci-
fero.qui idem noctu ſæpe veſper dicitur, ſed acquieſco priori.
¶ Offenſus prauis.] Vtilitatem huiuſmodi examinis,oſtendit
eſſe conſummationem pœnitentiæ.Quem enim vere perteſum
eſt peccati,pœnam ſibi ſtatuit ne recidat:& pro bene geſtis,mo
deſte gaudet.Licitum enim eſt etiam viro Chriſtiano, quoties
deum obſecrare vult,aut deſperationis nebulas repellere,de be
ne actis lætari,& ea recenſere.Offenſus dicitur,is qui à re quā
offenderit,læſus eſt.& idcirco illi ſuccenſet.Offēdere enim, eſt Offēdere
citrà ſpem inuenire:vt dum lapidem ingrediens,pedibus igno
ranter impello,ipſum offendere dicor:& ille item me offendit,
hoc eſt lædit.Ob enim,præpoſitio apta eſt rebus,quæ inſpera-
te obueniunt.Offenſus ergo prauis, dat palmam.i. laudem, &
gloriam.Nam ſummis victoribus,palma debetur:non(vt opi-
natur Plynius)quòd ſemper vireat.id enim lauro,buxo,aliiſq;
pluribus datum eſt:ſed quia lignum eius, ſemper contra pon-
dus renitatur,atq; incuruetur:ſic vir fortis contra aduerſa, quo
ties ita factum decet fortis,inuictuſq; procedit,eoq; acrior,quo
res quam aggreditur difficilior eſt.

ASCENSIVS.

QVoniam quidem rei
publicæ incolumita-
ti,in qua palmam nimirum
Romani ſibi vendicant, ni-
Auaritia hil auaritia ipſa pernicioſi9
ortum eſt,creſcētibus ſiqui-
dem diuitiis,omnem hone-
ſtæ vitæ gloriam, amiſere.
Vnde Salluſtianum illud in
Catilinario. Igitur primò,
pecunię:deinde,imperij Cu
pido creuit,ea quaſi materi-
es omnium malorum fuere.
Nanq; auaritia,fidem, pro-
bitatem,cæteraſq; artes bo-
nas ſubuertit. Pro his ſuper
biam,crudelitatem,deos ne
gligere,omnia venalia ha-
bere,prauitas docuit.Et pau
lopoſt,auaritia pecuniæ ſtu
dium habet,quam nemo ſa
piens concupiuit; ea quaſi
venenis malis imbuta, cor-
pus,animumq; virilem effœ
minat:ſemper infinita, ſem
per inſatiabilis eſt; neq; co-
pia,

P. VERGILII MARONIS DE LVDO CONTRA AVARITIAM ET IRAM LEPIDVM EPIGRAMMA.

SPerne lucrum: vexat mentes veſana li-
bido
Fraude carete graues:ignari credite do-
ctis.
Luſuri nummos animos quoq; ponere
debent.
Iraſci memini victos:placet optime frater
Ludant ſecure quibus eſt æs ſemper in arca
Si quis habet nummos veniens exibit inanis.
Luſori cupido ſemper grauis exitus inſtat.
Sancta probis pax eſt:iraſci deſine victus
Nullus vbiq; poteſt felici ludere dextra

pia,neq; inopia minuitur.&
in Iugurthino, Cæterū mos
partium popularium, & ſe-
natus factionum, ac deinde
omnium malarum artium,
paucis ante annis Romę or
tus eſt: otio, atq; abundan-
tia earum rerum, quæ pri-
ma mortales ducunt. Nam
ante Carthaginem deletā,
populus & ſenatus Roma-
nus, placide, modeſteq; in-
ter ſe rempubli. tractabant.
Neq; gloriæ, neq; domina-
tionis certamen inter ciues
erat. Metus hoſtilis in bo-
nis artibus ciuitatem retine
bat:ſed vbi illa formido mē
tibus diſceſſit.ſ. ea quæ res
ſecùndæ amant,laſciuia,at-
q; ſuperbia inceſſere.ita qui
in aduerſis rebus optauerūt
otium,poſtquā adepti ſunt,
aſperius, acerbiuſq; tulere.
Nanq; cepere nobilitas, di-
gnitatem in ſuperbiam: po-
pulus, libertatem in libidi-

Illi duo verſus Iraſci memini,&c. vſq; arca. leguntur alio mō. Pone malas, quoties ludēdo vinceris, iras. Ludite ſecuri, qb9 æs ē ſemper in arca.

Initio,furiis ego ſum trib us addita quarta.
Plecte truces animos:vt vere ludere poſſis.
Ponas mature bellum præcor:itaq́ ceſſet.

nem vertere. Ita omnia in duas partes abſtracta ſunt reſpublica, q̃ media fuerat dilacerata. Huic Salluſtianę ſnīę, corrn̄det illud Iuuenalis in. 6. Præſtabat caſtras humilis fortuna Latinas Quondam, nec vitiis contingi parua ſinebant Tecta, labor, ſomniq́ breues. & vellere tuſco Vexatę. durę́q manus, ac proximus vrbi Hānibal, & ſtantes colina in turre mariti: Nunc patimur longę pacis mala, ſæuior armis Luxuria incubuit, victū́q vlciſcitur orbem: Nullum crimen abeſt facinuſq́ libidinis, ex quo paupertas Romana perit, hinc fluxit ad hiſtros, Et ſybaris colles, hinc ad Rhodon & Miletos Adq́ coronatum petulans madidumq́ Tarētum, Prima peregrinos obſcœna pecunia mores Intulit, & turpi fregerunt ſęcula luxu Diuitiæ molles. Hæc ille. Quoniam igitur inquam tam nociua auaritia Romano imperio fuit, Nihil dirius Romani poetę (q ſemper reipublicæ prodeſſe ſtuduerunt) execrati ſunt. Hinc illa exclamatio in. 3. Ænei. Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames? Hinc in. 6. apud tartarum damnatos, dicit, Aut qui diuitij s ſoli incubuere repertis. Nec partem poſuere ſuis: quæ maxima turba eſt. Et paulopoſt de ijs qui auro iuſtitiā polluerunt, Diſcite iuſtitiam moniti, & non tēnere diuos Vendidit hic auro patriam, dominumq́ potentem Impoſuit, fixit leges pretio, atq́ refixit. Hinc tota Horatij excandeſcentia, qui vbicunq́ poteſt in auaritiam īſurgit: atq́ inſaniſſimos auaros eſſe docet: & plurimæ purgationis (quam per Helleborum intelligit, cuius copia in Anticyra ꝓuenit) indigere. Vn̄ ait in ſermonib⁹ noīe Stoicorū. Dāda eſt Hellebori, multo pars maxīa auaris. Neſcio an Anticyram ratio illis deſtinet omnem. hoc eſt neſcio an auaris omni helleboro opus ſit vt purgenť omnis enim peccati ſpēs ex mala cupiditate (quæ auaritia generaliter dici poteſt) naſcitur. Sunt autem tria huius peſtis pręcipua capita. Aut enim mala cupidine ductus per phas & nephas acquirit: & proprie dicitur auarus, ab auendo. i. cupiendo: vnde & auid⁹ dicitur.

Auarus.

Aut res vtcunq́ acquiſitas illiberaliter amat, ſemper ſecum ſeruat: & dicitur tenax. Aut nulli vſui expendit: & dicitur proprie ſordidus, ſicut contrà, qui nitidum rerum ſuarum vſum habent, lautos vocamus.

Sordid⁹. **Lautus.**

Vnde Iuuenalis, Atticus eximie ſi cœnat lautus habetur. Habet autem auarus hoc dementiæ quòd (vt dicitur in primo Sermonum Hora.) Semper inuidia cruciatur. Vnde ait, Quodq́ aliena capella gerat diſtinctius vber Tabeſcat habet. & illud, Quòd rebus partis neſcit vti. Vnde idem ibidem, Congeſtis vndiq́ ſaccis indormis inhians, & tanquàm parcere ſacris Cogeris. Adde quòd auaritiæ vitium, tanto plus virium habet, quāto nos imbecilliores efficimur. Eſt enim ſenibus commune vitium, quòd (vt inquit Comicus) omnes ad rē auidiores ſunt. Hinc illud Horatij in de arte poetica. Multa ſenem circunueniunt incommoda, vel quòd Quærit & inuentis, miſer abſtinet, & timet vti, &c. habet & hoc mali, quòd cætera vitia multo vſu diſplicent: qualis ſuperbia exterior: qualis luxuries: & reliquæ peſtes. Auaritia verò, nec copia, nec inopia minuitur. Vnde Iuuenalis, Creſcit amor nummi quātum ipſa pecunia creſcit. Eſt ad hoc execrabile malum, quòd cætera vitia quandam apparentem dulcedinem inſipientibus pariunt. Auaris verò, tanto minus quietis, aut dulcis fruitiōis, quāto magis rerum. vt enim inquit Seneca, Tā deeſt auaro, quòd habet quā quod non habet. Eſt ad ſummum auarus odioſus omnibus: nemini amicus: non deo: non ſibi: non proximo. Nō ſibi, quia parcit, & inuentis miſer abſtinet. Vnde in ſermonibus de homine auaro, Vix credere poſſis, quàm ſibi non ſit amicus. Non deo, vnde eſt in eiſdem ſermoni. Dijs inimice ſęnex cuſtodis, ne tibi deſit. Non deniq́ proximis, quia multa, ſi poteſt, congerit. nec vlli impartitur quicquā. Qn̄ igitur enim eſt auaritiæ malū, vt quod miſericordiæ maxime officit. ſeueriſſime à poeta noſtro nunc improbatur. Dices fortè, nihil video ſeueritatis. Nēpe hoc eſt maximum, quòd ita auaritiam damnat: vt ne vitam noſtram polluat: etiam à ludo: qui recreandi animi gratia fieri ſolet: nobis abſtinendum dicat. Vtitur ergo argumento à veriſimiliori. Nam ſi ne ludere quidam lucri cauſſa poſſumus: certū eſt à malis quæſtibus abſtinendum eſſe.

IDEM.

SPerne lucrum.] Non dicit, Sperne ludum: quoniam nec verſus id pateretur, nec ſententia: non verſus, quia ludus primā longam habet: non ſententia, quia interdum ludendum eſt. Nā & ſacri ludi ſunt, vt Apollinares. Loquitur tamen de ludo alee, aut pile, aut alteri⁹ rei, vnde lucellum exquiritur. ¶ Vexat mētes veſana libido.]

Vexo.

Vexare, verbum eſt magnę violentiæ, vt docet Aulus Gellius. Eſt enim frequentium à veho: ſed qui vehitur alterius viribus impellitur. Qui verò vexatur, nunc huc, nunc illuc agitatur. Quando enim quis per idem ſpatium ſæpe violēter rapitur, atq́ retrahitur, tunc proprie nō vehitur quod ſemel fit, ſed vexatur. Veſana ergo libido, vexat mentes: hoc eſt impotētes virium agitat, & cogit ſub alio ſole quęrere merces. Hinc plurimi poetarum loci. Horatius in. 1. carminum, Nequidquàm deus abſcidit prudens oceano diſſociabili Terras: ſi tamen impie Non tangenda rates tranſiliunt vada. Et multis aliis in locis. Veſana: ve, particula aliquando auget: vt, vehemens: aliquando minuit, vt veſtibulum, aliquando contrarium inducit, vt vecors, ſine corde & animo virili, vel certe praui cordis: ſic veſanus, maleſanus.

Ve.

Libido: vt plurimum in malam partem accipitur: ſemel apud Salluſtium in bonam. refertur autem ad ambitionem, vt eſt libido dominandi: & ad concupiſcentiam, vt eſt libido carnis. item ad quanuis malam cupiditatē: vnde nonnulli codices habent hoc loco, Vexat mentes veſana Cupido.

Libido.

¶ Fraude carete graues: ignari credite doctis.] Trib⁹ vitæ noſtræ partibus, poeta conſulit, primę, quæ iniens ætas dicitur, quū ait, Ignari credite doctis. Mediæ, quū dixerat, Sperne lucrum: ea enim ætate ludis incumbunt, ſupremæ autem dicens, Fraude carete graues. Et ſunt ſanè ſalubria præcepta.

Tria tribus ætatibus pręcepta.

Quid & enim adoleſcentibus ſalubrius, quàm vt diſcant. Oportet autem (inquit philoſophus) diſcentem credere: Neq́ tamen vult, vt nimium creduli ſimus, ſed vt doctis, & expertis, duntaxat fidem habeamus: quæ res, ſi rite ſeruetur, nihil in republica vtilius contingeret. Quot & enim ignari ſumus, quoniam ab ignaris & indoctis doceri ſperabamus: & miſeri noſtri parentes, ſi doctos præceptores nobis comparaſſent: non nequitiæ, ſed literis nunc incumberemus. Quid item adoleſcentiæ & virili ætati decentius conueniret: quàm vt ludo, & libidine abſtineamus? Quid deniq́, Senectæ noſtrę iucūdius, aut pulchrius contingat: quàm vt fides nobis habeatur, quod non dubie fiat, ſi fraude vacaremus: Inquit ergo bene, Fraude carete graues, hoc eſt maturi æui. Inari credite doctis. de hac re ſic Cicero, vbi adoleſcentiæ officia præſcribit.

Officia adoleſcentis.

Eſt igitur adoleſcentis maiores natu vereri: ex hiſq́ eligere optimos & ꝓbatiſſimos, quorum conſilio, atq́ authoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis, inſcitia ſenum conſtituenda & regenda, prudentia eſt. Maxime autem hæc ętas libidinibus arcenda eſt: exercendaq́ in labore, patientiaq́, & animi & corporis: vt eorum, & imbecillis, & ciuilibus officiis vigeat induſtria. Atq́ etiam quum relaxare animos & dare ſe iucunditati volunt, caueāt intemperantiā, meminerint verecundiæ, quod erit facilius, ſi eiuſmodi quoq́ rebus, maiores natu intereſſe velint. Hæc ille. Et ſi (vt ſequenti capite docet) ſenum intereſt: vt amicos, & iuuentutem, & maxime rempublicā conſilio & prudentia q̄plurimum adiuuent, &c. ante omnia opus eſt, vt ſine fraude inueniantur. nā (vt iam dixi) nihil profecerimus docendo, ſi doctrinæ noſtræ propter fraudem in nobis cōpertam, fides deſit: quid enim profuit Caſſandræ prognoſticon: de qua ſic Vergilius, Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris, Ora dei iuſſu nō vnquàm credita Teucris. ¶ Luſuri, &c.] Ordo eſt luſuri: quod eſt quicūq́ ludere parant, debent ponere nummos: quoq́. i. etiam animos. hoc eſt tā etſi amiſerint nummos: non tamen iraſcentur. ¶ Iraſci memini victos.] Gerit præceptoris partes. Quocirca vult ſibi, credatur tanq̄ experto. memini (inquit) hoc eſt memoria complector, ex iis quę vidi, victos iraſci. ¶ Placet optime frater, &c.] Facete loquitur. ſolent enim qui moralia præcipiunt, ad liberos ſuos, vtpote ad chariſſima pignora, ſcribere. ſic Marcus Cicero ad Marcum filium, officia ſcribit: & opus illud morale. Quum animaduerterē etiam ad filium deſtinatur debent enim præceptores, vt meminit Iuuenalis, haberi parentis loco: ſed Vergilius modeſtiæ gratia, optime frater, dixit: quomodo, & apoſtoli noſtri, ad ſuos ſcripſerunt. Dicitur autem frater, quaſi ferè alter.

Frater.

¶ Ludant ſecure.] Huius ſenſum potes dicere à contrario ſenſu eliciendum eſſe: vt ſit, quia nulli ſemper ſatis æris in arca eſt. Nulli ludant. vel intelliges ſimpliciter ſic. Ludant prædiuites, ſiqui ſenſum, & theſaurum exhauſtum habent. Tu verò optime frater, hoc eſt qui meæ conditionis, æs à ludo abſtineas. Æs æris, ſpecies metalli eſt: ſed pro pecunia accipitur: nam primi nummi ærei, non aurei, aut argentei fuere. Oui. de faſtis, Æra dabant olim, melius nunc omen in auro eſt, Victaq́ conceſſit priſca moneta nouæ.

Æs.

Hinc pecuniam debitam, æs alienū dicimus. Et ærarium, repoſitorium publicæ pecuniæ.

Pecunia.

Seruius Tullus, primus fertur æs ſignaſſe: nam antea rudi vtebātur. Signatumq́ aiunt nota pecudum: vnde pecunia dicta. Nam argēteus nummus, primū ſignatus eſt anno vrbis. CCCCCLXXXVI. Deinde. lxij. anno ſignatus eſt aureus. Alij aliam appellandæ pecuniæ rationem dant. Dicunt olim, omne commercium fuiſſe in commutandis pecudibus, in quibus pręcipuas diuitias ſitas putabant, quod vbi ære, & auro, argentoq́ fieri cœpit pecunia (q̄ in pecudum locum ſucceſſit) appellata eſt. Sunt qui dicant, extare nummos æreos ſignatos ſub Iano antiquiſſimo Italiæ rege, quorum alterius partis nota eſt nauis, qua Saturnus in Italiam vectus erat. Alterius Ianus biceps: propter rerum experientiam, & prudentiam. Certum autem eſt, æs accipi ſolitū pro pecunia. Vnde in Bucolicis, Non vnquàm grauis ære domum mihi dextra redibat. ¶ Arca.] Dicitur ab arcendo, quòd arceat homines à rebus quas arcanas. i. ſecretas & occultas eſſe volumus. ¶ Si quis habet nummos, &c.] Conformiter ad priorem ſententiam qua diximus; nullis ludendum, quia nullis æs

ſemper in area eſt. Nam ſi quis habet nummos veniens, exibit
Inanis. inanis. Inanem dicimus, cui pecunia non eſt, propter inanẽ cru
menam: ſiue ſacculos ærarios inanes. vnde & vacuus dicitur,
Nũmus. Iuuenalis, Cantabit vacuus coràm latrone viator: Nummos, à
numeris dictos putant: inuento enim nummo, hoc eſt ſignato
ære: orta eſt numeratio in ſatiſfactione. Antea enim æra pende
bantur. Vnde hodie, pendere, ſatiſfacere ſignificat: vt. 6. Æneid.
Pendere Tum pendere penas Cecropide iuſſi. Hinc etiam eſt quòd ho-
die quoq;, talentum auri: libram auri & argenti dicimus: tam-
etſi, non pondere, ſed numero ſatiſfacimus. ¶ Luſori Cupido,
&c.] Cauſſa eſt, quòd cæcus cupidine lucri: ludendi peritiam
non habet. ¶ Exitus grauis.] At qui dictum eſt, Exibit inanis.
Sed dic, grauis, ideſt moleſtus, & triſtis: vt apud Iuuena. Quò
tondente grauis iuueni mihi barba cadebat. Non enim iuueni-
Exitus. bus grauis. i. ponderoſa barba eſt: ſed moleſta. Exitus, eſt finis:
vt, Exitus acta probat. &. 2. Æneidos, Hæc finis fatorum: hic
exitus. Sed pulcherrimæ hic ponit: adludit enim ad exitum lu
ſoris, à taberna luſoria.

IDEM.

SAncta probis pax eſt.] Hactenus auaritiam criminatus eſt:
nunc pulchro moderamine iram retinendam docet. Et velu
ti plena laus contrariorum, vituperationem habet: ita & vera
vituperatio vnius contrariorum, laude cumulatur. Commen-
dat igitur pacem, quam Chriſtiano viro author, & ſaluator hu
mani generis, ſatis commẽdatam fecit: quando eam vt rem pre
tioſiſſimam chariſſimis legauit. Omnibus verò mortalibus per
ſe laudata eſſe poterit, quando & ferè in ſuo genere eam ſer-
uent. Nam de publica pace, quid boni habet, non dicto opus eſt
videntibus, quot & quanta ſint belli mala. quod verò Iuuena-
lis ait, Nunc patimur longè pacis mala non pacem criminatur:
ſed otium & deſidiam, quam ingrati, ignauiq; animi ſubiere. di
cit ergo, Sancta probis pax eſt. Quorum verborum ordo eſt,
Pax. Pax ſancta. i. inuiolabilis eſt probis. i. probi habent pacem, quę
ſancta eſt. Vel ſic, Pax eſt probis ſancta. i. pax eſt habita & eſti-
mata ſancta à probis. Vel ſic, Pax eſt ſancta. i. ſancita & introdu
cta à probis. Vnde eſt illud Horatianum in arte, Sylueſtres ho
mines ſacer, interpreſq; deorum Cedibus & victu fœdo deter-
ruit Orpheus, &c. Vtrumutrum autem dicatur, ſenſus erit, ꝙ
magnæ probitatis indicium, eſt ſeruare pacem. Nihil enim mo
ribus honeſtis, tam obeſt, quàm lites & iurgia, vnde notum ver
bum poetæ, Lis eſt de paupere regno. Sanctum dici volunt. de
quo ſancitum eſt pœna ſanguinis, ne quis violet, vnde, Sancta
ſepulchra, ſancta mœnia Romæ, &c. ¶ Iraſci deſine victus.] Vi
de quàm moderate præcipiat. Quia enim ira, quæ ſubita ſan-
guinis inflammatione, circà cor naſcitur, in noſtra poteſtate nõ
eſt. Nec omnis ira mala eſt: vt enim docet peripatetici: ira mul
tum ac fortitudinem facit: & in diuinis eloquiis dicitur, Iraſci-
mini, & nolite peccare. Idcirco poeta non dicit, Noli iraſci: ſed,
Iraſci deſine victus. & paulopoſt dicet, Iraq; ceſſet: Iram quan-
do importat primum animi motum, in noſtra poteſtate non
eſſe, docet Flaccus in ſermonibus, dicens, Deniq; quatinus ex-
cidit penitus vitium iræ. Cætera item nequeunt ſtultis hæren-
tia, &c. Et propterea idem in epiſtolis nõ vult iram omnino ex
pelli, ſed contineri: vbi (inquit) qui non moderabitur ire Infe-
ctum volet eſſe dolor quod ſuaſerit: & mens Dum penas odio
per vim feſtinat inulto. Ira, furor breuis eſt. animum rege: qui
niſi paret. Imperat, hunc frenis hunc tu compeſce catena. Nul-
lus vbiq; poteſt felici ludere dextra. Prouerbium eſt, quod in
re communi multum gratiæ habet. Solent autem tali deuerbio
qui victi ſunt ſe conſolari. Nihil eſt ex omni parte beatum. cõ-
mune enim malum intolerabilius eſt. ¶ Initio furiis, &c.] Or-
do ſatis obſcurus eſt, ego ira ſum addita quarta furia, furiis ini-
tio tribus. i. quæ ab initio non niſi tres erant. Sunt tamen qui ſic
legant, Initio furiis ita eſt tribus addita quarta: & ſic ordo faci
lis eſt: & meo iudicio magis quadrans. Furiæ apud inferos, tres
dicuntur, Alecto, Megera, & Tiſiphone, quas Acherontis fili-
as eſſe dicunt ex nocte: nec ab re. Acheron enim interpretatur, **Acheron**
abſq; lætitia: nam ἀ, priuatiua eſt particula, & χαςίυ dicitur læ
titia: & nox eſt cæcitas quædam, & priuatio luminis. Quando
ergo mens noſtra triſtitia afficitur ob iniuriam illatam, nec ha
bet lumen rationis, quo refrenetur, ſtatim in furorem rapitur.
Itaq; ira poteſt eſſe, quarta furiarum. Quia ira, furor breuis. He-
ſiodus in Theogonia, aliud dicit: ſed non omnia referre in vnũ
locum poſſumus. Hoc tamen non præteribo poetas ſolere: ad
notum rerum numerum adiiciendum aliquid eſſe atteſtari. Sic
quia duo Catones inſigni virtute fuerunt, Iuuenalis alluſit: ha-
beat nunc iam Roma pudorem. Tertius è cœlo cecidit Cato.
Sic Horatius ad ſeptem ſapientes in Græcia nobiliſſimos reſpi
ciens, inquit, in ſermonibus, Hęc mihi Stertinius ſapientũ octa
uus amico Arma dedit. Sic Sappho decima Pieridum dicta eſt:
Sic & hic ira quarta furiarum nuncupatur. Plecte truces ani-
mos vt vere ludere poſſis. Qui & enim ſpe lucri rapitur non lu
dos, ſed ſollicita ſeria ducit. Plecte ergo, hoc eſt rigide flecte, &
caſtiga truces. i. feroces & truculentos animos. Plectere, eſt af-
ficere tormentis, vt in epiſtolis Horatij, Quidquid delirant re-
ges plectuntur Achiui. Ponas mature bellum præcor: Ponas. i.
deponas mature. i. tempeſtiue. Nam id maturum dicitur, quòd
neq; ſerius: neq; citius ſolis beneficio decoctum eſt. Inuitat er-
go ad temperantiam. Nam certũ eſt luſorem vbi amiſerit quo-
uis modo iraſci. Vnde Horatius in epiſtolis, Lud⁹ enim genuit
trepidum certamen & iram. Ira, truces inimicitias & funebre
bellum. Iraq; ceſſet: quia (vt dixi) fieri non poteſt: vt vir acer, &
ſtrennuus omnino ira vacet: id enim imbellis animi eſt, idcir-
co dicit, ceſſet ira. i. placetur tempeſtiue.

ASCENSIVS.

LIuor tabificũ, &c.] Mon
ſtratum eſt auaritiam,
& iram infeſtiſſima eſſe vi-
tia auaritiam quidem reipu
blicæ. Iram verò, proximis.
Auarus ſiquidem omnia ve
nalia habet, vt pecuniam ac
cumulet iracundus, quo tẽ-
pore ira parcitus eſt ſangui
nis, & vindictæ ſitiens de-
bacchatur: nihilq; tam ex-
optat, quàm quo inimicum
vlciſcatur. Nunc autem poe
ta noſter ingenioſiſſimus, **Inuidia.**
oſtendit inuidiam pernicio
ſiſſimam eſſe illi cui ineſt.
Efficit enim ipſum liuidũ,
tabidum, macilentum, atq;
omnis lætitiæ & boni, ex-
pertem.

P. VERGI. MA. DE LIVORE, SEV INVIDIA, CARMEN HENDECASYLLABVM.

Liuor tabificum malis venenum
Intactis vorat oſſibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.

Quod quiſq; furit,inuidetq; ſorti,
(Vt debet)ſibi pœna ſemper ipſe eſt.
Teſtatur gemitu graueis dolores.
Suſpirat,gemit,incutitq; denteis:
Sudatq; frigidus intuens quod odit.
Effundit mala lingua virus atrum.
Pallor terribilis genas colorat.
Infelix macies renudat oſſa.
Non lux,non cibus eſt ſuauis illi:
Nec potus iuuat,aut ſapor Lyæi.
Nec ſi pocula Iuppiter propinet,
Atq; hæc porrigat, & miniſtret Hebæ,
Aut tradat Ganymedes ipſe nectar.
Non ſomnum capit,aut quieſcit vnquàm.
Torquet viſcera carnifex cruentus.
Veſanos tacitus mouet furores
Intentans animo faces Erynnis.
Eſt talis,Tityiq; vultur intus,
Qui ſemper lacerat,iecur comeſti.
Viuit pectore ſub dolente vulnus,
Quod Chironia nec manus leuaret,
Nec Phœbus,ſoboles'ue clara Phœbi.

pertem. Vnde Horatius in epiſtolis,Inuidus alteri⁹ rebus macreſcit opimis, Inuidia Siculi non inuenere tyranni, Maius tormentum, &c. Neq; vſq; adeo mirum eſt,hanc tam diram eſſe peſtem. Nam ſi vti quiſq; ſummam charitatem habet, ita perfectiſſimus eſt: conſequitur, vt qui maxima inuidia laboret, infeliciſſimus ſit. Nihil enim vſq; adeo,fraternæ charitati, atq; inuidia officit. nam inuidus is demũ dicitur, qui non poteſt bonis oculis videre ſalutem alterius,quam optimus quiſq;,non minus,ac ſuam deſyderat.Poſſumus ergo miſeros deſpicere, hoc eſt nolle aſpicere ex contemptu, ſed felicibus duntaxat inuidemus.vnde Martialis,Omnibus inuideas. Liuide nemo tibi hoc & enim pacto,omnes præter liuidum felices forent.qui certe felicitate indignus eſt,quocirca dici ſolet, nihil iuſtius eſſe inuidia. Notus etiã eſt author: qui inuidos omnibus in locis habere,oculum deſyderauit.Credo equidem, vt tãtis hominum bonis cruciatus aliquando(ſiquidem fieri poſſet) ipſum ſui miſereſcat.Peſtiferam autem inuidi mentem pulcherrime aperit Æſopus Phrygius, ille fabulator ingenioſiſſimus,in apologo,in quo oſtendit, Auaro atq; inuido,oblatam à deo conditionem:vt quancunq; rem peterent, eam impetratam abduceret.Quum igitur inuido vt peteret,iuſſit auarus:ille renuit,timens auarum poſſe aliquid accumulatius petiturum eſſe.Iuſſus autem auarus poſtulare:non immemor ſui:nec à natura diſcedens: petiit vt quancunq; rem inuidus exoraret,eam geminatam haberet. Quòd quum inuidus audiret,tabeſcens quòd illi cumulatius & geminum bonum foret:oculum ſibi erui petiit:quo alteri vterq; obcæcaretur.Itaq; inuidus,non tam ſibi prodeſſe,quàm alteri nocere conatur. Veruntamen,vt plurimum auaritia inuidiam generat, non ſemper autem.Nam nonnunquàm alteri inuidemus,quod nos ipſi habere noluerimus. Sed de hac, nihil pulchrius quàm poeta, adduci poteſt:quocirca ad ipſum accedamus.¶Liuor tabificũ, &c.]Carmē hoc hendecaſyllabon.i.vndecim ſyllabarum,conſtat ſpondeo,dactylo,& tribus trocheis,quanuis in vltimo loco,propterea quòd vltima ſyllaba indifferens eſt, etiam ſpondeus ponatur. Primus verſus ſic metitur.Liuor,ſpondeus:tabi bifi,dactylus:cum ma,trocheus:lis ve, trocheus : nenum, trocheus.Pari modo & reliqua ſcandes.Liuor exiſtens tabificum, ideſt generatiuum tabis venenum,vorat,deuorat, abglutit:medullas intactis.i.non tactis oſſibus.Liuor,eſt macula ſubnigra, quæ ex contactu & compreſſu corporum inducitur.Iuue.Vuaq; conſpecta liuorem ducit ab vua.& Tibullus,Tũ ſuccos,herbaſq; dedi quis liuor abiret,Quem facit impreſſo mutua dente Venus.Et quoniam inuidia ſimilem maculam generat, & obſcœnum aſpectum efficit,à multis liuor vocatur,vt hic. Nam ſicut candidus dicitur,qui omnia bono oculo aſpicit, nulliq; inuidet,aut detrahit:ſic econtrario Liuidus dicitur, qui vbi alterius dexteritatem videt,lenta tabe medullitus exeditur:& exhauſto,qui in cãdido homine eſt,naturali ſucco totus liueſcit. Vnde vocat liuorem,tabificum venenum.¶Venenum.] Dicitur enim quòd veniat.i.fluat per venas & medullas. ¶Tabes] Dicitur autem ſanguis exudante, puriore ſucco corruptus. talem autem liuor generat : vnde dicitur, Tabificum venenum. Additur autem notanter, ¶Mălis.] Non tam quòd præcipue mali ſunt,qui alterius bona videre nō poſſunt:quàm quòd hoc venenum malis:hoc eſt inuidis duntaxat nociuum eſt.Nam luxuria,luxurioſo delectationem affert: & colluxurioſo,labem. Superbia miſeris,quos faſtidimus, moleſta eſt auaritia, omnibus odioſa:ira offendēdi,damnoſa gula,hæredibus iniqua.Accidia quanuis deſidibus dulcis, bonis tamen operationibus : quas aut deo,aut ſanctis,aut parentibus,aut liberis,aut patriæ, aut reipublicæ debemus,ſummopere nociua eſt. Inuidia verò, inuidum duntaxat cruciat.nam inuiſus,ſemper beatus eſt: aut talis iudicatur.Quia ergo inuidia exedit inuidum, bene dixit Tabificũ mălis:neq; verò erit tã ineptus interpres,qui dicat tabificum.i.

Liuor.

Cãdidus

Tabes.

bificum.i.tabem faciēs:mălis.i.maxillis: tametſi liuor edax dicatur: quia oportet, vt prior ſyllaba breuis ſit, quæ in dictione mălis, ſemper, niſi adiectiuum fuerit, producitur. Nec obiiciendum eſt, quòd inuidus aliis ſæpe moleſtus eſt:quoniam ſibi duntaxat per inuidiam nocet: aliis verò quia præter inuidiam alia quoq; peccata habet, ſunt enim multa familiaritate deuincta inter ſe.¶Et totum bibit artubus cruorem.] Ex hac autem re (vt dixi) fit liuor. ¶Quod quiſq; furit, &c.] Ratio eſt quare cruorē ebibat.Quod,ideſt quia: quiſquis.i. quicunq;:furit.i.inſanit, & iraſcitur, & inuidet ſorti alterius, ipſe eſt ſemper ſibi pœna, hoc eſt ſeipſum crucians:vt debet:quia dicitur, Iuſtius, inuidia nihil eſt, quæ crimine nōdum perfecto, amorem cruciat, pro enſe reflexo. ¶Sors.] Dicitur quidquid ſortimur, ideſt accipimus ab aliquo, vt illi fœnus faciamus. Dicunt autem Iouem,vnicuiq; naſcenti dare partem boni, & partem mali: illud ergo quòd à deo accepimus, vt bene operemur, ſors dicitur.Illud etiam,quòd à fortuna nobis obiicitur,ſors dicitur: vnde Hora.in principio ſermo.Qui fit Mecœnas,vt nemo quam ſibi ſortem, ſeu ratio dederit,ſeu ſors obiecerit:illa contentus viuat. Dicitur præterea ſors, pecuniæ illa quam vſurarius fœnerat,hoc eſt fœnori dat, quod à Iuriſperitis capitale dicitur.Fœnus autem, eſt lucrum, quod præter ſortem rei redditur. Deniq; quidquid ſortimur.i. quadam ſorte obtinemus, id ſors dicitur. ¶Sudat frigidus.] Pulchra compoſitio,qua oſtendit ſudorem nō eſſe naturalem: qualis eſt, qui ex vehementi calore apertis poris generatur. ¶Intuens quod odit.] Odit,præſentis temporis, ſignificationem habet præteriti,tamen eſt ſecundùm declinationem.Nam odio(licet ſemel in De oratore apud Ciceronem, ŏdias, legeris)rariſſimum inuentu eſt:& ſi inueniatur, corriperet primã, ſicut ŏdium,nomen: hic autem longa debet eſſe prior ſyllaba, quanta eſt è præterito biſyllabo, paucis demptis. ¶Effundit mala lingua virus atrũ.]Mala lingua,nominatiui ſunt ſuppoſitales,illi verbo effundit.nam ſi legas Liuor effundit mala lingua.i.per malam linguam,vt ſeptimi caſus ſint,verſus non ſtaret.¶Virus.] Venenum : nunc tantùm tres caſus habet. olim etiam viri,in genitiuo repertum eſt. ¶Pallor terribilis.] Hoc eſt obſcœnus aſpectu.¶Genas colorat.] Genæ ſunt, quaſi veſtes,quibus oculus tegitur quum conniuit.i.aperitur,& clauditur:quæ(vt dicit Ply.) olim, cilia dicebantur. Pulchrum ergo eſt,quòd inuid⁹ in ea parte liueſcit,qua peccat.¶Infelix macies renudat oſſa.] Signate dicit,infelix macies,quia pōt eſſe felix,vt eſt,quam maturo conſilio per abſtinentiam & ieiunium contraximus,pro ſalute animæ aut corporis. vtriq; enim officit crapula.¶Renudat.]Hoc eſt aperit,& oſtentat oſſa, exhauſto ſanguine:conſumptis carnibus,& euaporato ſucco naturali.¶Non lux,&c.]Nihil eſt ſanis,iucundius luce. vnde de Didone inſaniente ex amore dicitur,Lucemq; refugit.quod vicinæ mortis indicium eſt.¶Non cibus eſt ſuauis illi.] Exhauſto enim ſanguine,imminuta eſt virtus digeſtiua : qua ſine nullus cibus,ſuauis eſt:vt patet in ęgrotis. Suauis,hic triſyllabum eſt. ¶Non potus iuuat.]Qui alias curas expellit.vnde eſt,Adſit lętitiæ Bacchus dator. ¶Nec ſapor Lyæi.].i.Bacchi,qui Lyæus dicitur,eo quòd ſoluit hominem curis. λύω enim,eſt ſoluo:vnde mirandum eſt,quòd qui nos liberos & ſolutos omnibus curis reddere ſolet,non iuuet inuidum : mirabilius quòd nec ſapor ipſe iucundus ſit.Mirabilius multò,quòd potus ſuauiſſim⁹ non iuuet,etiam ſi pocula Iuppiter ipſe propinet,abs quo quia hoſpitalitatis deus eſt,tute ſumi poſſent. Maxime autem mirãdum eſt,quòd nec Hebe,deorum pincerna,& iuuenum dea: nec Ganymedes,omnium mortalium pulcherrimus puer, non poſſet tam delicate pocula dulcia à Ioue propinata miniſtrare, vt inuidum iuuent.Notæ ſunt fabulæ.Hebe,filia Iunonis, pincerna deorum eſt:quæ dum incautior pocula miniſtraret, & caſu pudenda renudauit;ob quam rem iratus Iuppiter, Ganymedem pul-

Sudatq; alij Sudat.

Atq; alij Aut.

Tacitus, alij tacite.

Iecur comeſti, alij comeſtiq; mente.

Leuaret, alij leuari.

Fœnus.

Odit.

Virus.

Genæ.

Hebe.

dem pulcherrimum puerum, Trois Phrygum, regis filiũ, dum in Ida ſylua veratur, rapuit. raptumq́ in Hebes locum ſuffecit. Vnde eſt illud.1. Æneidos, Etrapti Ganymedis honores. Quantum autem ad gratiam poculorum faciãt mundiciæ pincernarum, oſtendit Iuuena. vbi de miſera clientum cœnula conqueritur, dicens, Tibi pocula curſor, Getulus dabit. aut nigri manus Oſſea Mauri. & paulopoſt de rege conuiuij, Flos Aſiæ ante, ipſum pretio maiore paratus, Quam fuit & Tulli cenſus pugnacis & Anci.

Nectar. ¶ Nectar.] Eſt potus deorum: ſicut ambroſia, dapes ſignificat ipſorum. Neq́ verò dicitur à nectando: volunt enim dictum, nectar, quòd linguam nectat: Græcum enim eſt, τὸ νέκτας, τȣ̃ νεκτάςεος, &c. ¶ Non ſomnũ capit.] Quòd tamen munus deorum eſt: vt.2. Æneidos, Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris Incipit, & dono diuũm gratiſſima ſerpit, Aut quieſcit vnquàm. Plus eſt non quieſcere, quàm non capere ſomnum: quia ſæpe animi quietem capimus, nec tamen dormimus. Vnde de Didone infeliciter amante, At non infelix animi Phœniſſa, nec vnquàm Soluitur in ſomnos, oculiſ've, aut pectore noctem Accipit. Quare verò non quieſcat, inuidus, eſt quia Torquet viſcera carnifex cruentus. Liuor cruentus.i.

Viſcus. plenus cruoris, torquet viſcera: & ideo eſt carnifex. Viſcus, viſceris, ſecundùm Seruium, ſignificat omnem carnem intra pellem contentam. Viſcum, autem ſecundæ declinationis, ſignificat illud quo aues viſcantur, gluten. Sunt qui in ſingulari ſolum ablatiuum, viſcere, vſitatum dicant. Donatus ſuper illud in Andria, Vix ſum apud me: ita animus commotus eſt, metu, ſpe, gaudio. Duo (inquit) carnifices futurarũ rerum ſunt, ſpes, & metus, &c. quibus verbis accipit carnifices, ſicut nunc Vergi. ¶ Veſanos tacitus, &c.] Hoc enim differt liuor, ab ira: quòd ille tacitus, ad præcordia incubat. ira verò, manifeſte in offenſo

Tacitus. rem inſurgit. Tacitus, vtroq́ modo accipitur, vt docet Valla. Nunc actiue, vt ſi velis hic, Liuor tacitus.i. tacens, mouet veſanos furores: quia in liuidum debacchatur quem dilacerat. Nũc paſſiue, vt apud Senecam, Quod tacitum eſſe vis nemini dixeris. & apud.6. Æneidos. Qui te magne Cato tacitum aut te Coſſe relinquat. ſic poteſt hic accipi, liuor tacitus.i. occultatus, & conditus intra viſcera liuidi, mouet veſanos furores: quaſi diceret, inteſtinos. ¶ Intentans animo, &c.] Interpretatur quos furores moueat, eſt (inquit) intentans.i. intenſiores faciens, vel augmentans animo faces.i. flammas: Erynnis.i. contentioſi furoris. ἔρις, enim, contentio dicitur. ¶ Eſt talis.].i. ordo eſt. quia & talis vultur eſt intus.i. intra viſcera inuidi: qui.i. qualis lacerat ſemper Tityi comeſti.i. exeſi, quod ad iecoris fibras: vt ſit totum pro parte: vel leges, comeſtũ. De Tityo ſic.6. Æneidos,

Tityus. Necnon & Tityon terræ omni parentis alumnum, Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus, Porrigitur, roſtroq́ immanis vultur adunco, Immortale iecur tundens: fœcundaq́ penis Viſcera, rimaturq́ epulis, habitatq́ ſub alto Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis, &c. Intelligitur autem per Tityum luxurioſus. Amauit enim Latonam Apollinis, & Dianæ matrem: ob quam rem confixus iaculis Phœbi, damnatus eſt apud inferos, ea pœna vt viſcera eius, vultur immanis exedat: quæ tametſi continue abſumuntur, nunquam tamen deficiunt, quia ſemper renaſcuntur. Quod ideo fingitur: quoniã credunt, morientium animas ea affectione, eoq́ mentis habitu permanſuras, qua corpora linquunt. Vnde de amantibus in eodem.6. Cure non ipſa in morte relinquunt. Et paulopoſt de aliis ſtudiis, Quæ gratia curruum, Armorumq́ fuit viuis, quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos. Quia itaq́ amantes, nimiis curis agitantur, in vita bene fingitur Tityus, quem Horatius, incontinentem appellat: perpetuis gryphibus, ſeu vulturibus exedi. Simili autem modo tantiſper dum viuit, inuidus, torquetur: quaſi dicat ipſum hic infernales pœnas luere. Et non longè abeſt. nam ſicut in inferno ſemper cruciantur, neq́ tamen culpa purgatur, aut offenſio remittitur: ſic inuidus continua pœna afficitur: nec tamen melior euadit. Vultur olim dicebatur hic vulturis, vnde Ennius, Vulturis in ſyluis miſerum mandebat homonem. ¶ Viuit pectore ſub dolente vulnus.] Viuit, ideſt ſemper recens eſt: ſicut aqua ſemper fluens, viua dicitur: vt.2. Æneidos, Donec me flumine viuo abluero. Quod quidem vulnus manus Chironia.i. ipſe Chiron Phillyrides, iuſtiſſimus centaurorum, leuaret, ideſt curaret. Nec Phœbus leuaret, Nec clara ſoboles Phœbi, ideſt Æſculapius leuaret: hoc eſt habet incurablíe vulnus. Chiron (vt dixi) Phillyrides, ideſt Phillyræ nymphæ, & Neptuni, in equum conuerſi, filius fuit: pater Thetidis, & auus Achillis, qui plurima medicinæ adiumenta inuenit, quorum quædam adhuc extant. Maxime peritus fuit eius, quam chirurgiam vocant: vt nonnulli putant, à Chirone denominatam. vel potius à manu, quæ χεὶς dicitur. Docuit Achillem (vt dicit Statius in Achilleide) curationem vulnerum: vt de Thelepho, nobilis recitatur leuatio: quem ferruginem eius ferri, quo ipſum vulnerauerat, ſanum reddidit. vnde eſt in Remedio amoris, Vulneris auxilium Pelias haſta tulit. ¶ Phœbus.] Phœbus autem (vt dixi) ſolis eſt peculiare epitheton. fingitur autem Phœbus, ſiue Apollo, medicinæ peritus: quoniam omnes herbarum virtutes, ſolis radiis percoquuntur. Æſculapius autem, præter omnes mortales, in hac re doctus fuit: abs quo Vergilius virbium, à morte reuocatum, dicit. Et quia tantùm in medicina potuit, Apollinis filius dicitur. — Chiron. — Phœbus

P. VERG. MA. DE VENERE ET VINO, CONTRA LVXVRIAM ET EBRIETATEM.

NEc Veneris, nec tu Vini capieris amore.
Vno nanq́ modo Vina, Venusq́ nocent.
Vt Venus eneruat vires, ſic copia Bacchi:
Et tentat greſſus, debilitatq́ pedes:
Multos cæcus Amor cogit ſecreta fateri:
Arcanum demens detegit ebrietas.
Bellum ſæpe petit ferus exitiale Cupido.
Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.
Perdidit horrendo Troiam Venus improba bello:
Et Lapythas bello perdis Iacche graui.
Deniq́ quum menteis hominum furiarit vterq́:
Et pudor, & probitas, & metus omnis abeſt.
Compedibus Venerem, vinclis conſtringe Lyæum.
Nec te muneribus lædat vterq́ ſuis.
Vina ſitim ſedant, natis Venus alma creandis
Seruit: finem horum tranſiluiſſe nocet.

ASCENSIVS.

NEc Veneris, &c.] Si penitioribus oculis Vergilianam dicendi formam conſpexeris, non interrogato opus, eſſet, quæ vitia magis fugienda ſint. Quam etenim ſuperbiam damnaret, vidiſti quanta diligentia, nos ad miſeriæ humanę memoriam vocitauit. Quum auaritiam pernicioſum illud monſtrum vilipenderet, vehementi verbo vſus eſt, dicens, Sperne lucrum, &c. At de ira quæ ad acrimoniam facit, parcius inquit, Iraq́ ceſſet. Quum verò liuorem monſtrum, nulla virtute redemptum, ad partes vocaret: quaſi excandeſcẽs, inquit, Liuor tabificum malis venenum, &c. Nunc verò de Venere & vino loquuturus, quorum abuſus, non vſus, malus eſt: inquit. Nec Veneris, nec tu vini capieris amore. Non & enim Venus mala, nec vinum malũ: ſed amor & nimia indulgẽtia, vtriuſq́ deteſtanda eſt.

Luxuria. Non ergo dicit, Non tu capieris amore luxuriei. Omnis enim luxuries, damnanda eſt: non omnis autem Ve

Venus. nus. Similiter non dicit, Non capieris amore, ebrietatis. omnis etenim ebrietas mala: non itidem omne vinum. Tametſi autẽ Venerem, pro concubitu, per metonymiam ponimus: vt, Sine Cerere & Baccho friget Venus: non tamen pro omni, ſed pro eo duntaxat qui naturalis eſt, nec incæſtuoſus; nam cæſtus, eſt zona Veneris, dictus à caſtitate, qua legitime nubentes cinguntur. Veruntamen ponunt tres Veneres: vnam ex cœlo, patre, & die, matre, natam apud priſcos. Et hanc, honeſtæ rei præeſſe volunt. Alteram, ex viribus cœli, & ſpuma maris: & huic inconceſſos concubitus imputant. Tertiã, Iouis, & Diones filiam, ex qua Æneas natus dicitur. Scienus tamen, quanuis multæ enumerentur Veneres, multi Ioues, multi Mercurij, &c. Poetæ tamen opera ſic confundunt, vt omnium vni addicant: ſiue quòd vnã cœleſtem naturam putent omnium effectuum cauſſam, tametſi per diuerſos fiant: ſiue quòd omnia in admirationem trahere volunt. Volunt autẽ Venerem dictam, quòd per eam omnia veniant, & oriantur. Et quia generatio rerum, non ſine virili ſemĩe fit: ideo Veneri vtriuſq́ ſexus participationem dedere. Nam (vt recitat Macrobius in Cypro) eſt barbatæ Veneris ſimulachrum. Quocirca Vergil. loquens de Venere ait, Deſcendo ac ducente deo. & Caluus, Pollentemq́ deum Venerem. & Ariſtophanes philoſophus Aphroditon, genere maſculino appellat. & Leuinus ait, Venerem igitur almum adorans, ſiue fœmina, ſiue mas eſt, &c. De Veneris autem virtute, ſic Lucre. Æneadũ genitrix hominum, diuũmq́ voluptas, Alma Venus cœli ſubter la

Veneres

Capieris, alij tenearis.

Furiarit, alij furiauit.

Seruit: finẽ horũ trãſiluiſſe nocet. alij Seruiat: hos finis trãſiliiſſe nocet.

ter labentia ſigna, Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferentes Concelebras: per te quoniam genus omne animantum Concipitur; viſitq́ exortum lumina ſolis. Hæc ille. Propter hãc rem dicetur, Natis Venus alma creandis ſeruit. Certum eſt ergo pro conuerſatione humanæ, cęterorumq́ animantium naturæ Veneris vſu opus eſſe, qui ſi legitime fiat, iure matrimonii laudandus eſt. Econtrario nemini dubium eſt, quantùm noceat tranſiluiſſe finem: vſq; adeo vt nulla ſit labes, qua homo à diuina mentis contemplatione, ad corporis ſordes citius auocetur: nulla propter quàm plura bella fiant: nulla quàm citius, & plures in turpem egeſtatem ruant. Nam Plautus, paupertatem luxuriæ, filiam nuncupat: nulla item quæ omni honeſto ſtudio magis inimica ſit: nam hominẽ totum effetũ reddit, ac deinde tardũ, & ſegnẽ: vſq; adeo, vt ſæpe tardũ pro luxurioſo, poetæ ponant. Nocet igitur & animæ, & corpori, & vtriq; plurimum. De vino quoq; nihil ignotum dicam: nam omnes ſcimus ſi tẽperate ſumat̃ humano ingenio adiumento eſſe. Vnde illud Hora. in ep̃lis, Priſco ſi credis Mecœnas docte Cratino: Nulla placere diu, nec viuere carmina poſſunt: Quæ ſcribuntur aquæ potoribus, vt male ſanos Adſcripſit liber ſatyris, fauniſq́ poetas: Vina ferè dulces oluerunt mane camœnæ Laudibus arguitur vini vinoſus Homerus, Ennius ipſe pater nunq̃ niſi potus ad arma Proſiliit dicenda. & reliqua quæ cõmentarij per irriſio-

Vinum. nem dicta putant. nemo tamen mihi inficias ibit, vinum modi-

Ebrietas ce ſumptum, acuere ingenium. At quantũ ebrietas deteſtanda ſit, facillime cõſtabit, ſi hominẽ potum inſpexeris: qui iam omne id (loquor de ratione & virtute) quo à beluis, feriſq́ differimus, exuit: & ſui immundo, quàm homini ſimilior luto inuoluitur: facilis ad iram: facilis ad ſeditionẽ: facilis ad luxuriã: facilis ad blaſphemiã, deorumq́ contumeliã: facilis ad ſecreta reuelanda: ad amicos prodendos: & ad omnia deniq; mala faciẽda. contrà, ad nullam virtutẽ paratus. Quocirca, ſi ita deceſſerit: iam de eius ſalute actũ eſſe dixeris: ſed redeo ad poetã. ¶ Nec

Capere. Veneris, nec tu vini capieris amore.] Capere, multa videtur ſignificare, ſecundùm ꝙ varia ſunt quæ capiuntur. Aliquando enim eſt in ſe continere: vt, Atrium meũ capit mille viros. Aliquãdo eſt intelligere: vt, Capio te. i. ſenſum tuum. Aliquando auferre: vt, Quando capimus rem: qua capta, quis ea perpetuũ priuatur. vnde, captus oculis, dicitur priuatus. Vergi. 1. Georg. Aut oculis capti fodere cubilia talpæ. Sic caper, dicitur, qui captus eſt coleis. i. genitalibus: vt docet Aulus Gel. Aliquãdo eſt, veſtalem ſuſcipere: cui rei peculiare erat verbũ. Aliquando eſt comprendere, & in carcerem coniicere: vnde captiui dicuntur. Aliquãdo eſt ineſcare, fallere, aut decipere: vnde dicimus, Hominem captũ amore, captũ vino: vt hic, Nec capieris. i. nõ illaqueabaris amore Veneris: nec etiam amore vini. ratio eſt, ¶ Vno nanq; modo, vina Venuſq́ nocent: Vt Venus eneruat vires, &c.] Eneruare, eſt diſſoluere: neruis enim conſolidamur. vnde eſt, Oſſibus & neruis compegiſti me. ¶ Sic copia vini.]

Copia. Copia, dicitur abundantia, & plenus vſus rerum: vt meretrix facit omnibus copiã ſui. ſic, copia vini, eſt abundantia vini. Nõ tamen dices de exemplari inſtrumento, ꝙ ſit copia: ſed poteris dicere, Fac mihi copiam iſtius inſtrumenti: hoc eſt, fac vt vſum eius habeam. In plurali autẽ, copias, copioſum exercitum vocamus, & apud poetas, neceſſitudine verſus. Aliquando etiam in ſingulari numero idem ſignificat: vt. 2. Æneid. Reſpicio & quæ ſit me circùm copia luſtro, Et tẽtat greſſus, &c. i. titubare facit: vt Cremes in Eunucho Terẽ. Vicit me vinũ qđ ego bibi. At dũ accũbebã: q̃ videbar mihi eſſe pulchre ſobriꝰ: poſtq̃ ſurrexi: neq; pes, neq; mẽs, ſatis ſuũ officiũ facit. In. 2. Geor. Verg. Tenuiſq́ Lageos Tẽtatura pedes olim, vincturaq́ linguã. Multos cæcus Amor cogit ſecreta fateri. Cuius rei Medea, & Ariadna, teſtes ſunt: & in ſanctis literis Sanſon. ¶ Cæcꝰ Amor.] . i. cæcos

Cæcus. faciẽs. Pingit̃ tñ Amor, ſeu Cupido, puer alatus, oculis velatis, habẽs in altera manu iacula, in altera flãmas. Cæcũ aũt vocamꝰ nunc qđ nõ videt, vt hominẽ cæcũ: nũc qđ nõ videt̃, vt ſaxa occulta, cæca dicimꝰ: nũc qđ nõ ſinit nos videre, vt cæcã noctẽ, cæcã auaritiã, cæcũ amorẽ, & reliqua q̃ nos aut mẽtis, aut corporis lumine priuãt. ¶ Arcanũ demẽs detegit ebrietas.] Hora. in

Ebrietas ep̃lis, Quid non ebrietas deſignat? operta recludit Spes iubet eſſe ratas, ad p̃lia trudit inermẽ, Sollicitis animis onus eximit, &c. & in ſermonib. Cõdita quũ verax aperit p̃cordia liber. Arca-

Arcanũ. nũ, dr̃ ab arca, qua arcetur. i. tegit̃. Demens. Bonũ eſt adiectiuũ

Demẽs. ebrietatis. nã demens dr̃, nõ qui ſine mẽte eſt (quia is amẽs vocat̃) ſed q peruerſam & deprauatã mentẽ habet, qualẽ ebrietas efficit. ¶ Bellũ ſæpe petit ferꝰ exitiale Cupido.] Ponit exẽplũ

Bellum. de amore Paridis in Helenã, ꝓ qua deſtructa eſt Troia: exẽpla aũt ſine numero ſunt. vñ Hora. in ſermo. Nã fuit ante Helenã cunnus deterrima belli Cauſſa; ſed ignotis perierũt mortib. illi: Quos Venerẽ incertã rapiẽtes more ferarũ Virib. editior cedebat, &c. Bellũ: per antiphraſim. i. cõtrariũ ſenſum, dici putãt: eo ꝙ nihil belli. i. boni, aut pulchri habeat. Alij, à beluis. Exitiale dr̃, ꝙ ad exitũ vitæ ꝑtinet. Ferus Cupido: tẽporale epithetõ. nã eſt etiã, placidꝰ amor: vñ eſt in. 4. Placido'ne etiã pugnabis amori? Solẽt aũt amãtes infeliciter Cupidinẽ feritatis arguere: vt in Buco. Nec lachrymis crudelis Amor, Nec gramina riuis, nec Cytiſo ſaturant̃ apes. Et alio loco, Sæuꝰ amor docuit natorũ ſanguĩe matrẽ Cõmaculare manꝰ. Et Tibullꝰ, Semp vt inducat blãdos offers mihi vultꝰ: Poſt tñ es miſero triſtis & aſper a-

Cupido. mor. Cupido, gñe maſculino, deũ amoris, ſignificat filiũ Veneris. Gñe fœminino, cupiditatẽ ipſam. ¶ Venꝰ ĩproba.] Etiã tẽpo-

Nomĩa deorũ ꝓ rebus. rale epithetõ: quia dictur eſt, Alma Venꝰ, &c. ¶ Sæpe manꝰ iti dẽ Bacchꝰ ad arma vocat,] Dat exẽplũ. Et Lapythas bello ꝑdis Iacche graui. Itidẽ. i. eodẽ mõ: Bacchꝰ & Iacchꝰ, noĩa ſunt Liberi p̃ris, q deꝰ vini. Sed ꝑ metonymiã: noĩa deorũ, ꝓ rebus q̃bus p̃ſunt, ponimꝰ: tũc p̃cipue, qñ reb. actionẽ damꝰ, vt ꝑdere & mouere manꝰ. De hac re dr̃ in Geor. Bacchꝰ & ad culpã cauſſas dedit, ille furẽtes Cẽtauros læto domuit, Rhetũq́, Pholũq́. Et ma-

Lapythę gno Hyleũ Lapythis crateræ minantẽ, &c. Lapythæ, pp̃li ſunt Theſſalię, ex Lapytha (ſcđm Iſidorũ) Apollinis filia, geniti. At

Cẽtauri. Cẽtauri, dicunt̃ eſſe Ixionis filij. Ixiõ em̃, credẽs cũ Iunone cõcubuere, quũ eiꝰ ſimulachro ex nube facto, rem habuit, vñ nati ſunt Cẽtauri, quorũ ſupnæ ꝑtes, humanæ: infernæ, eq̃næ erãt: q̃ res ficta eſt, q̃m (vt docet Ply.) primi pugnare ĩ eq̃s inuenerũt. viſi ergo à longè ſemihoĩes & ſemi eq̃ putati ſunt. hi ebrij effecti, & Martio furore ꝑciti, Lapythas occiderunt. ¶ Deniq; quũ mẽtes hoĩm, &c.] Deniq;, ꝑticula eſt: q̃ vtimur, dũ q̃ ꝑticulatim

Deniq;. dicere incipiebamꝰ, gñatim abſoluimꝰ: vt hic, Deniq; (inq̃t) qñ mẽtes hoĩm alteriꝰ furore parcitæ ſunt, & pudor, & ꝓbitas, & metꝰ oĩs abeſt: q̃bus trib. humana natura ne effera vaget̃, maxime reprimit̃. Pudore, q in mulierib. & adoleſcẽtib. maxĩe cõmẽdat̃. Amiſſa nãq; pudicitia, nihil in muliere cõmẽdãdũ eſt. Cicero in ep̃lis, Qui ſemel verecũdiæ fines trãſierit: eũ bñ & grauiter oportet eſſe ĩpudẽtẽ: qđ Dido, nõdũ illecebris amorũ capta, ſentiẽs, ait, Sed mihi: vel tellꝰ opẽ priꝰ ima dehiſcat, Vel p̃r oĩpotẽs adigat me fulmĩe ad vmbras, Pallẽtes vmbras Erebi, noctẽq́ ꝓfundã Antè pudor, q̃ te violẽ, aut tua iura reſoluã. De adoleſcẽtib. Teren. Erubuit, ſalua res eſt. Eſt em̃ pudor, quo nos pudet turpis faſcinoris: ꝑ quẽ viri magni, etiã ſæpe ad fortia facta inuitati ſunt: vñ de Hectore dicit Home. ꝙ veritꝰ à Polydamãte culpari, multa auſus eſt. Probitas aũt, eſt qua viri ꝓbi & ꝓbati, ne infamiã incurrãt, oĩa q̃ cõtra bonos mores & honeſtatẽ facere poſſent, euitant: Metus verò, duplex eſt. Alter filialis: quo filꝰ veret̃ patrẽ offendere: de eo timore dr̃, Initiũ ſapiẽtiæ timor dñi: eo em̃ pacto optimi quiq; verent̃ peccare, ne offẽſam dei incurrãt. Eſt & ſeruilis timor: quo ꝟbera, ſerui timẽt, potiꝰ q̃ dñorũ ĩdignationẽ. & de illo dicit Hora. Oderũt peccare mali formidinę pœnæ. Qñ aũt quis, aut Veneris amore captꝰ: aut Bacchi furore tactꝰ eſt, nullis vinculis cohibet̃. ¶ Cõpedib. Venerẽ, &c.] Affectate dictũ. Nã Venꝰ, à veniẽdo dr̃: recte ergo, ne nimiũ veniat, p̃cipit vt cõſtringat̃ cõpedibus. Cõpedes em̃ ſunt, ĩpedimẽtũ pedũ. ¶ Lyęũ.] Lyęꝰ aũt, dr̃ (vt diximꝰ) à ſoluendo: q̃a ſolutos nos facit, quã ob rẽ vinculis cõſtringẽdꝰ eſt. ¶ Ne te munerib. &c.] Non inficias id munera vtriuſq;, niſi abuſio fiat nobis vtilia eſſe: ſed cauendũ eſſe ne nos lædat vterq́, qđ nimirũ fiet, niſi & legitĩe & tẽperate vtamur. Quæ aũt munera ſint, declarat: q̃a ¶ Vina, ſitim ſedãt.] Valẽt (inq̃t) vina ad reſtringẽdã ſitim. ¶ Natis Venꝰ alma creãdis.] Venus ſeruit. i. vtilis eſt natis creãdis. i. ad prolẽ ꝓcreãdã: q̃ res apprime, neceſſarię ſunt. ¶ Sed trãſiluiſſe finẽ horũ.] Hoc eſt ĩdulgere Veneri, ob nimiũ

Alma. luxum: & vino vſq; ad ebrietatem, nocet. Alma dicitur Venus, ab alendo, quia eius præſidio, alitur omniũ animantiũ genus.

ASCENSIVS.

Litera Pythagoræ, &c.] Propulſauimꝰ quãta maxima potuimꝰ diligẽtia, ſex morbos, q ſinguli, ſingulis ꝟtutibus officiunt. Nũc exagitãda eſt peſtis, oĩ virtuti cõtraria: quã nũc deſidiam: nunc pigritiam: nunc ſegnitiẽ: nũc accidiã: nũc inertiã: nunc ignauiã: ad ſummã omiſſionẽ oĩs boni vocare potes. Qua quidẽ ægritudine, quicunq; cõficiuntur ingratitudinis vitio (qđ ſanè deteſtãdũ eſt) cõuinci p̃nt. Si etem̃ cõſyderare voluerimus, q̃tũ optimo maxĩo deo noſtro debeamꝰ, q̃ppe abs quo quidq̃d boni nobis eſt, aut erit, aut cepimus, aut ſuſceꝑturi ſumus, fatebimur q̃dẽ egregie: nullum eſſe deſidię locũ, nihilq́ iacẽtibꝰ animis eſſe dãnoſius. Nã q̃nquidẽ finis vniuſcuiuſq; rei eſt optima eius operatio, videbimur (niſi

P. VERGILII MARONIS

DE LITERA Y,

CARMEN.

Litera Pythagoræ diſcrimine ſecta bicorni.
Humanæ vitæ ſpeciem præferre videtur.
Nam via virtutis dextrũ petit ardua callem,
Difficilemq́ aditum primum ſpectantibus offert:
Sed requiem præbet feſſis in vertice ſummo.

Molle oſtentat iter via lat[a],ſed vltima meta
Præicpitat captos,voluitq; per ardua ſaxa.
Quiſquis enim duros caſus virtutis amore
Vicerit,ille ſibi laudemq;, decusq; parabit.
At qui deſidiam,luxumq; ſequetur inertem:
Dum fugit oppoſitos incauta mente labores.
Turpis,inopsq; ſimul miſerabile tranſigit æuum.

mur(niſi bona operemur) finem noſtrū attingere nolle. Enimuero turpe eſt homini animalium facile principi deeſſe:quod in ceteris creaturis tam copioſe conſpicimus: cœli enim cœlorumq; ornamēta(quas ſtellas,& ſydera vocamus)cōtinua volubilitate munera explere non ceſſant. Elemēta rerum,mira conmmigratione temperamētū, vt iuſſa ſunt,ſeruant. animātium quoq;,nullum præter hominem ſibi deeſſe videmus. Auiculę enim fragillimo corpore fretæ,ferè multa ſeuitia indomitæ. Beluæ marinæ indulgentia ad ignauiam inuitatæ:ad generationē tamen & conſeruationem prolis,nunquàm defatigantur,quin qua quidq; eorum maxime valeret arte pro ingenij,hoc eſt naturalis indolētiæ benignitate,ſemper in opere conſpicitur. Adde ꝙ & ipſi homines ad iniqua agenda,multo vigilatiores ſunt quā ad bona. Quam rem Horatius ſic in epiſtolis cōqueritur,Vt iugulēt homines,ſurgunt de nocte latrones,Vt te ipſum ſerues,non expergiſceris,&c. Quia igitur nō ſatis eſt vitia fugitaſſe:niſi bene egeris ſcriptum enim eſt à diuino poeta,Declina à malo,& fac bonū. ideo Maro volens deſidiā proſcribere:nos ad bene operādum pulcherrime adlicit. Nā ſi(vt Stoicorū eſt paradoxum)omnes mali,ſtulti ſunt:ſtulti verò& inſipientes,profundiſſimæ Platonicorum doctrinæ minime capaces,opere pretium erat,indoctum,ſtolidumq; vulgus,rudi,ac anormi,Minerua,viam virtutis docere. Et quaſi ſignis illiteratos erudire:ad quam rem nihil accōmodātius eſt,quā litera Pythagoræ,in qua totam humanam vitam,& diuerſæ vitæ exitū videre licet:idcirco Vergilius eam inſtituto ſuo accōmodat:& dicit ¶Litera Pythagoræ,&c. Pythagoras,ex Samo inſula philoſophus,in Italiā venit:Tarquinij filio regnū obtinēte,cui cognomentū Superbus fuit. Is multa doctrina & virtute claruit. primū,muſicę ſtuduit, in qua egregiā laudē aſſequutus eſt:deinde,philoſophiæ naturali:mox & æthicæ.i.morali operā nauauit:& populū conatus ab inſolētia,ad cultiorē vitā vocare. Virtutis amorem,animis mortalibus inſtillare ſatagebat:quod quia philoſophicis rōnibus non potuit,ſignis & indiciis effecit:nouāq; viam cōmentus eſt. Sciuit em̄ eſu carniū,multā feritatem in animis noſtris innaſci,multūq; nos ad libidinē impelli:quo circa præcepit(vt meminit in trāſformatis,Ouidius.)vt ab omni carne,ſicut ab humana abſtineremus:turpe enim putauit in viſcere,viſcera condi:aſſignās inauditā rationē:ꝙ aīæ noſtræ,quoniā immortales eſſent,è corporibus noſtris in alia corpora migrarēt:neq; in humana ſolū,ſed etiam in ferina:itaq; fieri poſſe.vt receptaculum auitæ aut paternæ aīæ abſumeremus,ſi quauis carne veſcamur. Id aūt alij eum ſenſiſſe putāt:alij ita præcepiſſe,duntaxat quo luxū carnis vetaret. Oui.15.meta.inducit ipſum ſic loquentē,Parcite mortales dapibus temerare nephādis,Corpus,ſunt fruges,ſunt deducētia ramos Pondere poma,&c. Et iterū,Prodiga diuitias,alimentaq; mitia tellus Suggerit,atq; epulas ſine cæde & ſanguine præbet. Carne ferè ſedant ieiunia. Et ruſum,Heu quantū ſcelus eſt in viſcere viſcera cōdi,Cōgeſtoq; auidū pingueſcere corpore corpus. Item,Quiſquis fuit ille deorum,Corporeasq; dapes auidā demerſit in aluū,Fecit iter ſceleri,&c. Idem apud eūdem immortalitatē,& cōmigrationē animæ,in diuerſa corpora ſic docet,Morte carēt aīę,ſemperq; priore relicta: Sede,nouis domibus,viuunt,habitantq; receptæ. Et paulopoſt,Oīa mutātur,nihil interit.errat & illinc,Huc venit,hinc.illuc,& quoslibet occupat artus. Spiritus eq; feris hūana in corpora trāſit,Inq; feras noſter,nec tpe deperit vllo. Itē,Parcite vaticinor cognatas cede nephāda Exturbare aias.ne ſanguine ſanguis alatur. Cæterū,vt ad virtutē nos adliceret, & à vitiis abſterreret:docuit virtutū quidē ſemitā videri,primum difficilē,ſed īcredibilē animi quietē,atq; iucūditatē parere. Cōtra vitiorū latas vias,facile oib⁹ patere:ſed in miſeros animi,remordente cōſciētia,cruciatus impellere:neq; quidquā præter pœnitentiā ꝓducere. Et quo id rudibus oculis manifeſtius obiiceret ὖ ψιλὸν hoc eſt,y tenue,ipſis ita figurari mōſtrauit,vt in ipſo omnē humanā vitā diſcere poſſent. Habet enim talē figuram,vt baſis,ſeu fundamentum,quod ad diſcrimē bicornæ ſeſe extendit acta infantiæ noſtræ,quę neq; bona,neq; mala ſunt,ſignificet. Deinde,vbi ad biuiū peruenerimus,hoc eſt ad verū diſcrimen boni ac mali,dicebat nos libere,ex libero arbitrio noſtro,in vtramuis partē voluerimus,progredi poſſe:ſi quidē in dexterā,quæ virtutis eſt tēdere voluerimus,ſummis opibus
Lr̃a Pythagorę. primū enitēdū eſſe:ſed ad amœna loca,nos peruentū ire.ſin ad ſiniſtram,quæ vitiorū eſt,declarauimus,faciē quidē aditū eſſe,ſed duriſſimū inſtare exitū. Si qs verba ipſius Pythagoræ Græca lingua habere volet,quibus integritatē arbitrij cū fatorū neceſſitudine cōſiſtere docuit,petat A.Gell.li.6.ca.2. Nos iterp̄tationē Gellianā poſuiſſe ſatis putam⁹ꝗ hęc eſt,Noſces hoies ſpōtaneas haurire calamitates,quū detrimēta ſingulis à ſeipſis fiant:& ſuo impetu delinquāt,& in incōmoda ruāt:ſua voluptate,atq; propoſito:ꝓpterea negat oportere fieri:audire hoies aut neq;,aut ignauos & nocētes,& audaces:q cū culpa & maleficio reuicti ſunt,perfugiūt ad fati neceſſitatē,tanquàm in aliquod phaniaſylū:& quæ peſſime fecerūt ea,nō ſuæ temeritati,ſed fato eſſe attribuēda dicūt. Hæc Gelli⁹ interpres. Et paulopoſt,Primus aūt ſapiētiſſimus & antiquitiſſimus poetarū,dixit hoc trib⁹ verſibus,quos illic ſubdit,quorūq; hæc p Gelliū interpretatio eſt,& loquuntur vt intelligas,numina,ſeu dei ipſi. Hei mihi qd dānāt mortales numīa cœli,Eſſe aiunt etenim per nos mala quum tamen ipſis Vecordi præter fatum ſint mente dolores. Difficultatis autem quæ in dextero cale,eſt cauſſam ita ex philoſophorum documentis habere poſſumus. nam licet Chriſtiani,nihil ambigimus:qui ſcimus originalis criminis fomitem extuatum quidem eſſe in fonte baptiſmatis:ſed incitamento tamen quiddam derelictum eſſe,quo ad peccandum proni ſumus. quid hoc ad hunc locum in quo Poeta non Chriſtianus loquitur. Neq; tamen reſpuenda propterea eſt doctrina philoſophorum,ſi modo cum Chriſtiana veritate conſentiat. Dicemus philoſophicas opiniones,nihil à fide ſanctiſſima degenerantes. dicunt itaq; Pythagoram,& deinde Platonem ſequuti:animas à ſingulis elementis paſſionem contraxiſſe:ſimiliter & à ſingulis planetis. Planetarum autem congeriem(vt memorauimus)ſyluamvocauerāt proptereaq; dicebant,difficile eſſe tenere dexterum callem,& venire ad aureum ramum:de quo Vergilius in ſexto:per quē aliud non intelligit,quàm ramum huius literæ dexterum,per quem virtus ſignificatur. quo circa Æneas,per quem omnis vir ſapiens ſignificatur,iuſſus quærere aureum ramum aſpectans,ſyluam immenſam,hoc eſt tot cœlorum influentias,nos ad vitia trahentes,ſic præcatur. Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus,oſtendat nemore in tanto &c. vbi ſignate dicitur,ſe oſtendat nobis. quia putabant plurimi,niſi virtus nos ſponte ad ſe vocarit,difficillime poſſe eā contingere:quo circa dixit Sybilla,Neminē aureū illū ramum poſſe carpere,niſi fata ipſum vocent. Videtur tamē admittere humanā diligētiā,quocirca id viſa eſt dicere. Si nō es prædeſtinatus,p̄care vt prædeſtineris. ad quid enim noſtra opus eſſet diligentia,ſi crediddiſſent etiā philoſophi(nā de theologis certū eſt,ꝙ rectius ſentiunt) oīa fatorū neceſſitudine cōtingere. Verba Sybillæ ad Æneam in.6.ſunt hæc, Ergo altæ veſtiga oculis:& rite repertū Carpe manu,nanq; ipſe volens,faciliſq; ſequetur,Si te fata vocant aliter nō viribus vllis. Vincere:nec duro poteris conuellere ferro. Quibus verbis quū dicit,Veſtiga altæ oculis:videṫ(vt dictum eſt)nos inuitare ad diligentiā inquirendæ virtutis,quæ difficillima inuentu eſt,quocirca Æneas illū aureū ramū nō inuenit ꝓpria inquiſitione,ſed maternis quibus monſtrantibus:quo non aliud ſignificaṫ,ꝙ eos q ad egregiāvirtutē euadūt,adiutos oportere benigniore naſcendi hora. Vnde &illud Iuue. Plus etenim fati valet hora benigi quā ſi te Veneris cōmēdet epiſtola Marti. Verū,vt ad rē redeamus,tametſi dexterū illud iter,arduū & difficile,ab aliis facilius petatur:vtpote à bene natis,ab aliis difficilius vtpote ab infelicios natis. ab oibus tamē ſine diſcrimi- Litera.
ne,virtus acquiri pōt. Nā quāto magis infirmus ad ſcandendū fuerit:tāto maior ſcandenti gloria contingit,neq; deerit,ſi vt Æneas deū præcemur,q conanti aſcendere,manū porriget. ſed ad rē. Litera,diciṫ ſecūdū plures,quaſi legitera,eo ꝙ legaṫ:vel quaſi litura:qa quū olim in ceratis tabellis ſcriptitarēt,ſæpe lita eſt. Itaq; volūt vno t,debere ſcribi:ſed qa p̄ria deberet corripi(tametſi,qdā à p̄terito deducere moliunṫ)cæpit tt duplici ſcribi,ſicut quătuor. cum quăter,& quăternus,& ſimilia quæ corripiuntur,vno t ſcribanṫ. Similiter quŏttidie,ſecūdū multos,tt duplici nō alia ratiōe,ꝙ vt ſignificeṫ prima longa,ſcribiṫ:quŏtus ei prima breui,vno t cōtētū eſt. Significat ergo litera,elemētum lecturæ:hoc eſt minimū qđ legi pōt:vt a,vel b. & hic litera Pythagorę hoc ē y,aliquādo ſignificat manū,ſeu formā ſcribētis. Vñ ad Atticū Cicero,Nā Alexidis manū amabā ꝙ tā ꝓpe accedebat ad ſimilitudinē tuæ literæ. In plurali aūt,etiā ſignificat epiſtolam:ſed quum epiſtolam ſignificare volumus,addemus numeralia diſtributiua,quæ congrue adduntur carentibus ſingulari numero. Quando verò elementa,hoc eſt ſingulas literas ſignificamus,addenda ſunt cardinalia. Vt ſi dicis,Vnam literam ad te dedi:ſignificas te dediſſe vnum elemētum,vt puta a,vel b,Si verò dicis,te dediſſe vnas literas,idem eſt ac ſi diceres vnam epiſtolam;& ſi duas literas,perinde eſt,ac ſi diceres duo

elemēta,

elemēta,vt a,& b,vel alia quæuis duo. Sed ſi binas literas te mi
ſiſſe,dicis, non aliud eſt quàm ſi diceres duas epiſtolas miſi.
Pythagoras. ¶ Pythagorę.] Non quam Pythagoras inuenit:ſed qua vitam
humanam figuratam docuit,vt ſupra oſtendimus:& nunc per
Vergilium videbimus. Erat(vt dixi)Pythagoras Samius,phi-
loſophus,primusq́(vt perhibent)eo nomine nūcupatus. Nam
quum antea ſophi.i.ſapientes , vocantur,percunctatus an ſo-
phus eſſet,dixit,ſe philoſophum , hoc eſt ſtudioſum & ama-
torem ſapientię. ¶ Diſcrimine ſecta bicorni.].i.diuiſa in duo
cornua:dexterum,quod anterius eſt:& ſiniſtrum,quod idem
Diſcrimen. poſterius. Diſcrimen,dicitur à diſcernendo.eſt enim diſcerne-
re,dignoſcere.vnde diſcreti,qui rem bene diſcernunt,ſciūtq́
diuidere bonum à malo. Secta.i.diuiſa:participium eſt à ſecor,
ſecaris:videtur autem aſſectare,vſus hoc loco.nam ſecare per-
tinet ad itineris diſcrimen,vt in fine.6.Æneí.Ille viam ſecat ad
nauas:& ſignificat,quaſi tenere.Inde ſecta philoſophorū,qua
alij ab aliis diuiduntur:tenētes ſuam quiſq; opinionem.ſic hoc
loco,Alij ſecant dexterum iter,hoc eſt tenent melius eſſe virtu
tem per labores acquirere,quàm voluptatibus molliter indul-
Bicorne. gere. Bicorne,dicitur quod habet duo cornua.& declinatur hic
& hæc bicornis,& hoc bicorne.habent autem virgulæ huius li
Species. terę,ſe quaſi ſint cornua. Vnde dixit,Diſcrimine bicorni. ¶ Spe
cies.] Dicitur à ſpeciendo,hoc eſt videndo:licet ſpecio,in ſim-
plici quidem in vſu nō ſit. Dicitur autem ſpecies quidquid ocu
lis conſpicitur,hoc eſt forma,& diſpoſitio ipſa coloris . vnde
ſpeciem aliquando accipimus pro pulchritudine:vnde ſpecio-
ſus. Eſt ergo idem,quod forma & imago . videtur itaq; litera
Prę ſe ferre. Pythagoræ pręferre:ideſt per diſpoſitionem figuræ ſuæ indica
re ſpeciem:ideſt imaginem humanæ vitæ. ¶ Præferre.] Eſt qui
buſdam ſignis,& indiciis,aliquid certo ſignificare . Sic enim
homo,cuins ſeuerus videtur vultus,omnibus eum aſpicienti-
bus:dicitur præ ſe ferre ſeueritatem. ¶ Nam via virtutis,&c.]
Ordo eſt. Nam via virtutis exiſtens ardua,petit dextrum cal-
lem,hoc eſt dexteram virgulam in ipſa litera:& offert ſpectan
tibus primum difficilem aditum:ideſt acceſſum:ſed prębet feſ-
ſis requiem:ideſt locum quietis:in ſummo vertice,ideſt in al-
tiſſimis faſtigiis. ¶ Via lata.] Quæ in ſiniſtram tendit. ¶ Oſten
tat Molle iter,&c.] Omnia faciliora ſunt,quàm vt exponan-
tur. Dicam tamen naturam vocabulorum , & ſubinde ſenten-
tias aliorum. Via,actus,& iter,apud iuridicos diſtinguuntur.
Iter enim,eſt ius eundi ambulantis hominis,non agendi iu-
Iter. mentum,vel vehiculum. Actus,eſt ius eundi ambulantis homi
Actus. nis,& agendi iumentum:non autem vehiculum . Via,eſt ius
eundi,agendi iumentum,& ducēdi vehiculum.qui ergo viam
Via. habet,habet actum & iter. Qui actum,habet etiam iter,ſed nō
viam habet. Qui verò iter habet,ſolum ius eundi poſſidet.nam
iter,ab eundo dicitur:& eſt quaſi itio. Vnde,facere iter,non eſt
aliud quàm ire quaſi facere itionem,ſeu profectionem.habere
iter,eſt debere ire,vt ſi ignarus viæ,crederem Romam ire,quo
mihi eundum eſt:& Venetias eo:tunc vere poſſum dicere,ha-
beo iter Romam,non autem facio iter Romam:e diuerſo,fa-
cio iter Venetias,non autem habeo iter Venetias. Eſt ergo iter
ipſa itio:ſed via,eſt ſpatium,per quod itur:ita facere viam,eſt
Semita. ipſam rem facere. Dicebatur antiquitus etiam,ita : vnde ſemi-
Callis. ta,quaſi ſemi,ideſt dimidiata & parua ita. Callis verò,eſt locus
Callus. callo pedum tritus:Callus verò,eſt ille vortex,ſeu illa duricies
Calleo. in manibus & pedibus,quam ex frequenti agitatione contra-
ximus. Vnde fit Callere,quod per tranſlationem ſignificat cal
lide ſcire:nam in qua re faciunda nobis induruit callus,eam
iampridem experti ſumus. Vnde illud in epiſtolis Flacci,Dicē-
da,tacendaq́ calles. Inde etiam Callidus,callida,callidum,id-
eſt vafer,& ex multo vſu cautior factus . ¶ Difficilemq́ adi-
tum.] Facilis , & difficilis , communis ſignificationis ſunt .
Nam facilis,is dicitur aliquando qui cito facit quod volumus:
ideſt exorabilis,vt faciles dei ſunt exorabiles . Vnde in Buco.
Verg. Sed faciles nymphæ riſere ſacello. Hinc etiam dicimus,
facultatem quaſi facilitatem faciūdi. Facile etiam dicitur,quod
Facile. cito fit:vt facilis doctrina,quę cito comprehēditur:facile opus,
quod facile fit.i.ſine difficultate. Faciles etiā mores dicimus,
qui leues & inconſtantes ſunt,vt qui facile.i.ſine diſquiſitione
faciant. Contrà,difficiles,vocamus inexorabiles & moroſos,
Difficile qui nihil faciunt,niſi exacta ad vnguem ratione,quales ſunt
Aditus. (ſecundùm Ciceronem)ſenes.vocatur etiā quid difficile,quod
cum difficultate fit,vt difficilē aditū,quò nō facile eſt adire&c.
Aditus,aditus,aditui,quartæ declinationis,& maſculini gene-
Adytum. ris,verbale eſt,à verbo adeo,adis,& ſignificat aditionem , ſiue
acceſſum. Sed adytū,adyti,ſecundæ declinationis,& neutri ge
neris,contrarium ſonat:eſt enim locus ſecretior,in quo res ſa-
cras reponimus:nulli præter ſacerdotem acceſſibilis . Dictus
ab ἀ,priuatiua particula:& Δύω,quod eſt ſub eo,quaſi ſine ac-
Specto. ceſſu . Spectantibus, à verbo ſpecto , participium eſt . Specto
autem frequentatiuum eſt , verbi inuſitati.ſpecio, quod ſigni-
ficat video:vnde plurima compoſita , reſpicio , aſpicio , con-
ſpicio,&c.ſignificat autem ſpecto,frequenter aſpicio. Inde ex-
pecto,quaſi extra ſpecto,ad illum qui memoratur,vel quem ob
ſeruo. Optime autem vſus eſt hic frequentatiuo,quo pigritan-
tem animum

tem animum depingit. Piger enim,dum quid laborioſum vi-
det ſibi faciendum,iterum atq; iterum aſpicit,quod vir ſtren-
nuus quàmprimum aggreditur. Spectantibus ergo animo lan-
guido,virtus nimirum difficilis,& arduavidetur,quæ tamen ſi
ſcanderimus,pulchritudine,atq; dulcedine ſua,omnem labo-
rem leniret,ſcriptum enim eſt , Iugum meum ſuaue,& onus
meum leue.quod quidem verum iis qui iampridem ipſum ſub
eunt:nam ſpectantibus primum etiam arduum videtur:opor-
tet ergo rem aggrediamur,& operemur,ſi deos auxiliatores ha
bere voluerimus.vnde Marcus Porcius Cato,apud Salluſtium
in oratione De bello Catilinario , Scilicet res aſpera eſt:ſed vos
eam non timetis. Imò verò maxime,ſed inertia,& mollicia a-
nimi , alius alium expectantes cunctamini : velut Deis im-
mortalibus confiſi,qui hanc rempublicam ſæpe in maximis
periculis ſeruauere . Non votis, neque ſuppliciis muliebri-
bus auxilia Deorum parantur , vigilando,agendo,bene con-
ſulendo,proſpere omnia cedunt. Vbi ſecordiæ te atque igna-
uiæ tradideris:nequidquàm deos implores,irati,infeſtiq́ ſunt.
Hæc ille. Horatius quoq; bene ſperanti animo, rem adgredien
dam,monet in epiſtolis,dicens,Nam cur, quæ lædunt oculos
feſtinas demere,ſi quod,Eſt animum differs curādi tempus in
annum? Dimidium facti,qui bene cepit,habet:ſapere aude,In-
cipe viuēdi,qui recte prorogat annum,Ruſticus expectat,dum
defiuat amnis,&c. Cur(inquit)differs curare quod eſt.i.conſu-
mit animum,hoc eſt vitium animum obtenebrans:quum tamē
ſi inceperis,facile purgari poſſet. Vt enim dicitur in principio
Digeſtorum, Vniuſcuiuſq; rei ſumma pars,eſt principium. Au
dendum ergo eſt,neq; deſperandum propterea quòd difficile
eſt ad ſummam virtutem peruenire.nam vt in eadem.1.epiſto-
la Horatius dicit,Qui ad ſummam virtutem peruenire non po
teſt:conari tamen debet,vt quàm proxime poſſit,accedat. vn-
de ait,Non poſſis oculo quantùm contendere Linceus,Non ta-
men idcirco contemnas lippus inungi,Nec quia deſperes inui
cti membra Glyconis:Nodoſa corpus nolis prohibere chira-
gra,Eſt quodam prodire tenus:ſi non datur vltrà . Offert : tan-
quàm improuidus,cōpoſita enim ex ob,præpoſitione,deſerui- Ob.
unt venientibus,præter ſpem,vt obiicio,obuenio,offero,oppo Vertex.
no,oblatro,occino,obtulo,&c. Vertex, dicitur à vertendo,&
eſt ſummum cuiuslibet rei faſtigiū,quod vbi attigerimus,ver-
tendum nobis eſt,ſi progredi volumus:vnde vertex,in capite,
vnde pili vertuntur,dicitur : & vertex montis , eſt ſummitas
eius:neq; verò propter ſummitatem,vertex dicitur. Nam in a-
quis,vbi propter profunditatem non profluunt:ſed in gyrū re-
uertuntur,vorticem dicimus:antiqui enim familiariter vteban
tur o,vbi nos e:vt,Dij bene vortant.vbi nos,Dij bene vertant.
Videamus ergo quanti momenti,hæc vna dictio ,hoc loco ſit.
Dicit,Via virtutis præbet requiem in vertice.per quod expreſ-
ſe vult perſeuerandum eſſe vſq; in finem:nam non prius verticē
attigeris. Deinde oſtendit perfectionem dextri itineris:quia qui
per voluptatē & carnis delicias,viam leuam calcauerit,vbi iam
in vertice eſt:niſi per amaritudinem animæ:& per laborē cor-
poris reuerſus fuerit,præceps in æterna ſupplicia profectò dela
bitur. Qui verò per laborem,per ieiuniū,per excubias,cæteraſ-
q́ pœnitentiæ partes virtutem conſcēderit:neq; defatigatus fue
rit,dum verticem auidis manibus prenſitauerit,illic nimirum
coronabitur:neq; ipſi qua via venerit redeundum erit.vnde eſt
quod dicit, Feſſis,requiem præbet in vertice ſummo. ¶ Molle
oſtentat iter via lata.] Etiam in ſanctis literis dicitur,quod lata
ſit via quæ ducit ad perditionem.hæc autem oſtēdit molle.i.fa-
cile & delicatum iter:ſed vltima meta,hoc eſt extremum tēpus
vitæ,præcipitat.i.deiicit(vt ad euangeliū accedam)in tenebras
exteriores,vbi eſt fletus & ſtridor dentium:& voluit per ardua
ſua,per quam rem æternitatem pœnarum conſpicere poſſumus.
ideo enim philoſophi,cœlum perpetuò motum iri dicebant,
quòd voluatur,hoc eſt circulari motu impellatur.ſi enim dire-
cto motu ageretur:quando ſpatium infinitum non eſt aliquan-
do terminum contingeret.voluit ergo,hoc eſt circúnuolutat:
neq; ſatis eſt ſemel per ſaxa cecidiſſe. Hoc eſt diſcrimē dextræ &
ſiniſtræ,etiam in euangelio de extremo iudicio videre poſſu-
mus:ſed quoniam recepi poetarum,& philoſophorum dicta ad-
ducere:totam hanc literæ Pythagoricæ deſcriptionem in.6.Æ-
neid.videre poſſumus:vbi etiam apud inferos,hæ geminæ viæ
diſcernuntur. Nam poſtquàm deſcripta ſunt loca,in quibus e-
rant infantes inſontes,ſenes,deliri,amantes monſtroſa omnia,
& imperfecta:quorum opera per inſipientiam,aut furorem pa-
trata,neq; bona omnino,neq; mala cenſeri poſſunt:ideoq́ in ba
ſi huius literæ locanda progreditur ad biuium.vnde ait,Hic lo-
cus eſt partes vbi ſe via findit in ambas Dextera:quæ ditis ma-
gni ſub mœnia tendit,Hac iter Elyſium nobis.at læua malo-
rum Exercet pœnas,& ad impia tartara mittit,&c. De hoc malo
rum carcere,ſic idem Cato,Bene & compoſite C.Cæſar paulo-
ante in hoc ordine,de vita & morte,diſſeruit:credo falſa exiſti-
mans,ea quæ de inferis memorantur diuerſo itinere malos à bo Dextera.
nis,loca tetra,inculta,feda,atq; formidoloſa habere,&c. Huius
item rei ſic meminit Perſ. Et tibi quæ Samios diduxit litera ra-
mos Surgentē,dextro mōſtrauit limite callem. ¶ Quiſqs em̄ du-
ros caſus,

ros caſus,&c.]Nunc poeta cõmendat virtutem,& ecõtrario vitia damnat. Vtitur autẽ ſimili ferè verbo,eius quod apud Aulũ Gellium lib.15.cap.1.comperies.vbi ſic ait, Adoleſcentuli, quũ etiam tũ in ſcholis eſſemus ἐνθυμημάτιον.i.commentatiũculã, hoc Græcum quod appoſui,dictum eſſe à Muſonio philoſopho audiebamus.Et quoniam vere,atq; luculẽter dictum, verbiſq; eſt breuibus,& rotundis vinctum: perquã libenter meminera mus , ἄντι βράζης καλὸμ μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸμ μένει, ἀντὶ ποιήσῃς αἰσχρὸμ μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸμ μένει. ,ideſt Si per laborem honeſte quippiam egeris,laborabit:honeſtum manet. Si per voluptatem turpe feceris quippiã,Quod ſuaue eſt,abit:quod turpe eſt,manet. Poſtea(inquit)iſtã ipſam ſentẽtiam in Catonis oratione , quã dixit Numãtiæ,apud equites poſitam legimus:quæ & ſi laxioribus paulò longioribuſq; verbis comprehenſa eſt, præterquã illud Græcum,quod diximus quoniam tamen prior tpe, antiquiorq; eſt,venerabilior videri debet. verba ex oratione hæc ſunt,Cogitate cum animis veſtris,ſi quid vos per laborẽ recte feceritis,labor ille à vobis cito recedet,benefactum à vobis dũ viuetis,non abſcedet. Sed ſiquà per voluptatem nequiter feceritis,voluptas cito abibit:nequiter factum illud apud vos ſemp manebit. Hæc ille.Xenophon quoq; in eo libello quem ſcripſit de dictis & factis Socratis,memoratu dignis,dicit, Herculi iã infantia ſuprema,voluptatem & virtutem,habitu muliebri oblatas,qui cum vtriuſq; cohortationem audiuiſſet:virtutiſq; arduum iter optatum receptaculum habere didiciſſet:cõtraq; voluptatis aditum perquã facilem,ſed finem ſanè amarum, grauibus verbis,voluptatem & nequitiam aſpernatus:virtutem per labores & ſudores,in dextram inſequutus eſt. De hac re ſic dicit Cicero in.1.officiorum. Nanq; Herculem prodicus dicit,vt eſt apud Xenophontem:quum primum pubeſceret (quod tempus à natura,ad diligendum quam quiſq; viam viuendi ſit ingreſſurus,datum eſt.) exiſſe in ſolitudinem, atq; ibi ſedentem diu ſecum, multumq; dubitaſſe: quum duas cerneret vias: vnã voluptatis,alteram virtutis,vtram ingredi melius eſſet : Hæc Cicero. Ariſtoteles autem dicebat ſtudiorum liberalium, amaras eſſe radices:fructus verò dulces:ſimile eſt de virtute, quod ſic dicit Vergilius,Quiſquis enim,&c.Ordo eſt.Enĩ,pro quia: quiſquis:ideſt quicũq; vicerit amore virtutis:duros caſus,ideſt omnia aduerſa,lubenti animo perpeſſus fuerit ille.i.is:parabit i.comparabit ſibi laudem & decus.At.i.ſed.is,ſup.qui ſequitur deſidiam,& luxum inertem:dum fugit.i.fugere conatur, incauta mente,labores oppoſito.i.obiectos ſibi:ipſe turpis, inopſq; ſimul tranſigit æuum.i.vitam:miſerabile.i.miſeram & deteſtabilem.Dicit notanter virtutis amore:quia ſi ambitioſus,pro vana gloria & popularibus auris bene egeris, operam ludis.Vñ Cice.de ſomno Scipionis,Igitur alte ſpectare ſi voles. atq; hãc ſedem & æternam domum contueri:neq; te ſermonibus vulgi dederis,nec in præmiis humanis ſpem poſueris rerum tuarũ ſuis te illecebris,oportet ipa virtus trahat ad verum decus,&c. De hac re eſt diuina illa Perſij,vbi contra deſides loquitur ſententia,Magnæ pater diuũm ſæuos punire tyrannos:Haud alia ratione velis,quũ dira libido Mouerit ingenium feruenti tincta veneno.Virtutem vt videant,intabeſcãtq; relicta:Annæ magis Siculi gemuerunt æra iuuenci, Et magis auratis pendens laquearib9 enſis,Purpureas ſubter ceruices terruit imus,Imus præcipites:quam ſi ſibi dicat & intus Palleat infelix quod proxima neſciat vxor.Aulus Gellius in noctibus Atticis cap.1.17. libri,refert,Stoicos dicere,Malitiam ſatis eſſe ad ſummam miſeriam.Virtutem è diuerſo ad ſummum bonum, peripateticos autem cõſentire,militiam quũ idem ſummam miſeriam conficere:

Virtutis amor.

cere:negare tñ ſummum bonum,virtute ſola perfici poſſe:niſi & naturæ & fortunæ bona acceſſerint.Idẽ ipſe Gelli9 lib. 11.ſic inquit, Philoſophũ noie Peregrinũ,virũ grauem , cui poſtea cognomẽtũ Proteus factum eſt, audiuim9, qui virũquidẽ ſapiẽtem,nõ peccaturũ eſſe dicebat:etiã ſi peccaſſe eũ,dei,atq; hoĩes ignoraturi eſſent.non enĩ pœnæ metu non eſſe peccandũ , ſed iuſti,honeſtiq; ſtudio,& officio,&c.Iuxta quod iã adduxi Horatij illud,Oderunt peccare boni,virtutis amore,Oderũt peccare mali,formidinæ pœnę.¶Duros caſus,]Caſus,dicitur à cadẽdo:itaq;,qa in malum cadere dicimur,& in mortẽ:ſæpe in malã partẽ accipiť:veruntñ pro euentu poniť vſq; adeo : vt etiã in bonã partẽ accipiať:quocirca dicit,Duros caſus.i. duros euẽt9: & duros labores. Sicut.1.Æneid.vbi hæc litera, allegoricos deſcribitur,quũ dicitur,Per varios caſus,p tot diſcrimina rerũ Tẽdimus in latium,ſedes vbi fata quietas,Oſtendũt illic phas regna reſurgere Troiæ,Durate & voſmet,reb9 ſeruate ſcdis,&c. Quid enĩ aliud eſt tẽdere in Latium,niſi in patriam pmiſſiõis: in quã nimirũ p dexterum hunc callem tendim9:vt enĩ monſtratũ eſt ille, in vertice ſummo feſſis requiem præbet : iuxta quod dicitur ſedes,vbi fata quietas,&c. Sed non niſi in ſummo vertice.vñ &,Durate & voſmet rebus ſeruare ſecundis.¶At q deſidiam.]Hic manifeſte deſidiam,vt omnium virtutũ hoſtẽ exagitat. Virtutis enim(inquit Cicero)laus omnis in actione conſtitit,&c.Otia verò,nos ad omnia mala cõcitant, præcipue ad luxuriam:vnde Ouid.in De remedio amoris. Quæriť Ægiſtus quare ſit factus adulter: In promptu cauſſa eſt, deſidioſus erat.Et alibi, Otia ſi tollas periere cupidinis arcus . Et Iuue. Nũc patimur lõge pacis mala ſæuior armis Luxuria incubuit, &c.Dicit aũt bñ,luxum inertem:quia omnino,ſegnes & ĩertes i.ſine arte,nos facit:priuatq; diuinarum rerum contemplatiõe: qđ ſignificatur.2.Ænei.vbi Æneas,deos videre non potuit: tantiſper dum Venus adeſſet:quos ea abſente continuò vidit. Summopere aũt priſci illi Romani,inertiam fugerũt.Vñ Salluſti9, Prudentiſſimus quiſq; maxime negotioſus erat , Ingeniũ nemo ſine corpore exercebat.Optimus quiſq; facere quã dicere. Sua ab aliis bñfacta laudari.quàm ipſe aliorum narrare malebat.Igiť domi militiæ boni mores colebãť, &c. Quia igiť boni & ſapiẽtis viri,eſt,nõ modo ſapere,verũetiã agere. Afranius (vt recitat Gelli9)egregie Sapiam ſic deſcribit,vſus me genuit, mř pepit Memoria,Sophiã vocãt me Graij:vos ſapĩam.Pacuuius quoq;(eodẽ Gellio teſte)ad ſapiẽtẽ,vt bñ agat ptinere,ſic docet,Ego odi hoĩes ignaua opera:& philoſopha ſñia. Nihil enĩ indignius fieri poſſe,neq; intolerãti9 dicebat, quã q hoĩes ignaui,ac deſides,opti barba,& pallio mores, & emolumenta philoſophiæ:in linguæ verborũq; artes cõuerterẽt:vt vitia facũdiſſime accuſarẽt:intercutib9 ipſi vitiis madẽtes.Hæc illi.Hinc Iuue.Vltrà Sauromatas fugere hinc liber & glacialẽ Oceanũ, quoties aliquid de moribus audẽt,Qui Curios ſimulãt, & Bacchanalia viuũt,&c.¶Dũ fugit,&c.]Ideſt dum fugere tẽtat,nõ etenĩ euitat:ſed dũ incaut9 requiẽ nãciſci ſperat:ſenex reb9 paternis cõſumptis:& corpe oĩ indulgentia deprauato,miſer,inops,& turpis oĩbus modis,laborat.Dicit notanter in cauta mẽte:quia ſi ſapiens eſſet,non ita fugeret laborẽ.Eſt autẽ qđ dicit in ſermonibus Hora.Dum vitant ſtulti,vitia in contraria currunt.& in De arte poetica, In vitium ducit culpę fuga ſi caret arte.Affectatę autẽ videtur Vergilius tpa diuerſa ponere: quũ de bono dicit p verbum de futuro, laudemq;, decuſq; parabit. nõ enĩ bonus vir continuo laudať:licet ſibi tacite gaudere põt, Nã ſæpe poſt fata,hoc eſt poſt corpis mortẽ: primũ gloria dať. Vnde Propertius,At mihi quod viuo detraxerit inuida turba, Poſt obitum duplici fenore reddet honos.

Deſidia.

Sapĩa.

DOMITIVS.

COppa Syriſca]Omnis hui9 opuſculi ſumma, eſt, vt hortetur Mecœnatẽ & ſocios ad voluptatem: in ſinuatione quadã vtẽs Coppę Mecœnatis libertę:quę à loco ſic noĩata.Græce apud Orchomenon, Boetiæ ſunt enim coppæ, iuxta Cephiſum amnem,qui lacum facit,Copaidem nominatum. ¶Syriſca]Quæ venerat ex Syria. ¶Graia mitella.] Fuit enim mitra, ornamẽtũ capitis:primũ,apud Mœonios:deinde,Ægyptij & Syri vſi ſunt:teſte Hero.Verg. Mœonia mẽtum mitra,crineſq; madente.¶Crotalo.] Crotalum,inſrumẽtũ muſicũ,quo Ægyptij in deorum ceremoniis vtebanť:& qdã à cruo,qđ eſt pulſo,denoiarunt.Nonulli Græcorũ,pro plauſtro reſonante , poſuerũt.Alij, annulũ ex ære factũ,qui ſecreto baculo pcutiebatur, ad ſonitũ reddẽdũ intellexerũt. ¶Calamos.] Fiſtulas quas ipſa pulſabat. ¶Raucos.]Sonoros.¶Ad cubitum .]Ideſt quietem. ¶Bibulo]nã q dormiũt,videtur bibere, ſuſurrando in ſomno.¶Coppæ.] Vaſa vinaria.¶Chordę.]Cytharę. ¶Triclinia.]Lecti erãt:vel triclinia,in quibus veteres comedebãt.¶Harũdinib9] q ſolebãt appõi ad voluptates.¶Mœnalio.]Archadico.i.quales ſolẽt eſſe in mõte Archadio,vbi ſolebãt paſtores. Et etiã põt referri ad Euandrũ,q venerat ex Archadia:vbi erat Palanteum, & palatium condiderat . ¶Vappa.] Vinum aſperũ, & fœtidum; & vappa diciť, vinum

Crotalũ.

Cino.

Vappa.

P. VERGI. MARONIS
COPPA.

COPPA Syriſca caput Graia redimita mitella
Criſpum ſub crotalo docta mouere latus,
Ebria famoſa ſaltat laſciua taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid iuuat æſtiuo defeſſum puluere abeſſe,
Quàm potius bibulo decubuiſſe toro?
Sunt coppæ,calices,roſa,cyati,tybia,chordæ,
Triclinia vmbroſis frigida harundinibus.
Eſt & Mœnali quæ garrit dulce ſub antro:
Ruſtica paſtoris fiſtula more ſonat.
Eſt & Vappa cado nuper diffuſa picato:
Eſt ſtrepitans rauco murmure riuus aquæ.

vinum euaporatum.i.quod amiſit ſaporem. ¶Picato.] Nigro:vel à pice.Lege Martia. ¶Corollæ.] Dicũtur à coro:& ſic à corona.Cecropio,apud Himetum, mõtē Athenienſem,ſolent adeſſe apes. ¶Lutea.]Rubicũda: apud Bucoli.Mollia luteola. ¶Achelois.] Nympha fuit Acheloi:filiæ eñ Acheloi,dicuntur ſyrenes: vt idē Vergil.Alibi,Syrenum cãtus varios Acheloia proles. ¶Fiſcina.]Caniſtrũ, & calathus.¶Bromi⁹.]Cognomē Bacchi:eſt à bromo, qđ eſt conſumo:vino enim moderate ſumpto, omnes humores repellũtur.¶Tuguri.] Caſa paſtoralis. ¶Cuſtos.]Priapus. ¶Saligna.] Ex ſalice factus. ¶Alybida.]Priape ab Alybidibus, apud quos in veneratione eſt. ¶Illi.] Aſello. ¶Veſtri.]Ideſt quod habetur ex vobis.¶Vitro.] Cyato vitreo.¶Æſtiuo.]Optimo & apto tēpore æſtatis.¶Strophium.]Coronã. ¶Decerpes.]Capies. ¶Priſca pereant.]Illi qui ſeruant grauitatē,vt priſci noſtri habuere. ¶Cineri ĩgrato.] Nihil ſentienti.alibi idem Verg. in.6.Æneí.Flebant & cineri ingrato ſuprema ferebãt, ſolebãt enim ſepulchra,vnguẽtis,

Bromo.

Alybida

Sunt etiam croceo violæ de flore corollæ:
Sertaq; purpurea lutea mixta roſa:
Et quæ virgineo libata Achelois ab amne
Lilia vimineis attulit in calathis.
Sunt & caſeoli,quos iuncea fiſcina ſiccat:
Sunt autumnali cærea pruna die,
Caſtaneæq;,nuces,& ſuaue rubentia mala.
Eſt hic munda Ceres:eſt Amor:eſt Bromius.
Sunt & mora cruenta,& lentis vua racemis,
Et pendet iunco cæruleus cucumis.
Eſt tuguri cuſtos armatus falce ſaligna,
Sed non & vaſto eſt inguine terribilis.
Huc Alybida veni:feſſus iam ſudat aſcellus:
Parce illi:veſtri delicium eſt aſinus.
Nunc cantu crebro rumpunt arbuſta cicadæ:
Nunc vere in gelida ſede lacerta ſedet.
Si ſapis æſtiuo recubans nunc prolue vitro,
Seu vis cryſtallo ferre nouos calices,
Eia age pampinea feſſus requieſce ſub vmbra:
Et grauidum roſeo necte caput ſtrophio.
Formoſus tenere decerpes ora puellæ.
Ah pereant cui ſunt priſca ſupercilia.
Quid cineri ingrato ſeruans beneuolentia ſerta?
An'ne coronato vis lapide iſta tegi?
Pone merum,& talos:pereat qui craſtina curat:
Mors aurem vellens,viuite(ait)venio.

guẽtis,& floribus odoriferis,ſpargere antiqui: quod teſtatur Tibullus,dicens,Illic quas mittit diues Panchaia merces, Æoiq; , Arabes,diues,& Aſſyria. ¶Pone.]Para, & funde vinum. ¶Curat.]Qui ſeruat voluptatem ad diem craſtinum.

ASCENSIVS.

COppa Syriſca.]Carmē hoc elegiacum, quod Vergilio ab omnibus adſcribitur, facile quidem eſt expoſitũ:ſed non minus deliciosum,quàm quæ ab epigrammatiſtis, ac elegiacis ſcribi ſolet:vt ſciam⁹ & elegiacum Maroni non fuiſſe penitus negatũ.;Inuitat autem Mœcenatem ad voluptatē:ſic tñ,vt prudentes potius ab ea retrahat.Nã concluſurus opus ſic,Pone merum & talos,pereat qui craſtina curat.Addit, Mors aurem vellens viuite(ait) venio.Pro quo,quidam mēdoſe legunt, Mors autem veniens.Vellere verò aurem, accipi ſolet,pro eo quod eſt admonere: admonētes eñ, id facere ſolebant: nam auris,Memoriæ dicata eſt: vt in Bucoli.Cynthius aurem vellit & admonuit.quia verò omia manifeſtaria ſunt, finem facio:hoc ſolum monuiſſe contentus.

Autũnali,alij autumnalis.

Dice, alij duæ.

Sedet, alij latet.

Eia,alij Hic.

Formoſus, alij formoſũ.

Decerpes, alij decerpũt

Pereat, alij peat.

Priſca, alij criſpa.

DOMITIVS.

VEr erat.] Opuſculum Vergilij de Roſa: in quo virgines hortať ad voluptatem percipiendam: & pariter viros intelligere poſſum⁹ erudiri ad ætatis ſuæ, commoda pcipiēda: ita eñ pulchritudo,& virginũ decus præterit,& breue tēpus ſortitæ ſunt, ſicut roſa quæ mane aperta, & viuacitatē oſtendēs, peracto die lãguida & fragilis,ɣ̃ò rubore deperditio appet.¶Ver]Tp̃s véris,quo oĩa florent. ¶Reuecta.] Reducta. ¶Croceo.]Purpureo, ꝑpter Auroręruborem.¶Strictior.] Quia noctes ſũt breuiores. ¶Anticipare.] Añ capere. ¶Quadrua.] Quadrata. ¶Riguis.]Aſpſis.¶Vegetare.] Viuaciorem me eſſe. ¶Pruinas.]Rores. ¶Gramina.]Herbas. ¶Guttas.] Congelatas. ¶Grauidas.] Caules oppreſſos pruinis. ¶Pæſtano.]Pæſtũ,oppidũ ĩ Campania,abundãtiſſimũ roſarum,vñ, Biferiq; roſaria Pęſti.¶Lucifero] Stella matutina.¶Canebat.] Albeſcebat. ¶Roſida.] Plena rore,ad primos radios:quia quando ſol oritur, roſa liqueſcit. ¶Duorum.]Auroræ & floris,color vnus.¶Ille.] Color floris,dea Ven⁹, dea floris, & ſtellę. ¶Murex.] Conchile,quo tingiť purpura

Obeliſc⁹

ROSA.

VEr erat:& blando mordētia frigora morſu,
Spirabat croceo mane reuecta dies:
Strictior Eoos præceſſerat aura iugales,
Æſtiferum ſuadens anticipare diem:
Errabam riguis per quadrua compita in herbis,
Maturo cupiens me vegetare die:
Vidi concretas per gramina flexa pruinas
Pendere,aut holerum ſtare cacuminibus:
Caulibus & patulis teretes colludere guttas,
Et cœleſtis aquæ pondere tunc grauidas.
Vidi Pæſtano gaudere roſaria cultu
Exoriente nouo roſida lucifero.
Rara pruinoſis canebat gemma frutetis
Ad primos radios interitura die.
Ambigeres,raperet ne roſis aurora ruborem:
An daret,& flores tingeret orta dies.
Ros vnus,color vnus:& vnum mane duorum:
Syderis,& floris eſt domina vna Venus.
Forſan,& vnus odor,ſed celſior ille per auras
Difflatur:ſpirat proximus iſte magis.
Communis Paphiæ dea ſyderis,& dea floris
Præcipit vnius muricis eſſe habitum.
Momentum intererat,quo ſe naſcentia florum
Germina comparibus diuiderent ſpatiis.

purpura hæc roſa. ¶Galero.]Appellet galerum,illa folia, quibus veſtitur roſa. ¶Obeliſcus.] Amianus. Marcellinus dicit,obeliſcũ, lapidem aſperrimum in figura metæ: cuiuſdam ſenſim à proceritate in celſum conſurgentem eſſe:& vt radiũ imitetur paulatim gracileſcentem:ipſeq; quadrata in verticem productum anguſtum, manuq; artificis leuigatum, ad cuius ſimilitudinem roſæ ipſius tumorem:noſter hic poeta, obeliſcum appellat: roſa videť obeliſcus, antequã aperiať. ¶Mucronem.] Cuſpidem. ¶Illa.] Alia roſa. ¶Exinuabat] Explicabat.¶Amictus foliis.] Quæ ſunt tanquam amict⁹. ¶Meditãs.] cogitans Roſa, quando eſt apta,vt calath⁹. ¶Ridēs.] Id eſt læt⁹.¶Rutilauerat,] Splēduerat:ſed facta eſt pallida.¶Punica.]Rubicũda. ¶Rubore.]Roſarũ.¶Nouatus.]Nouationes.¶Iuncta.] Coniuncta & vicina. ¶Æuum.]Suum, quia roſa viuit longo tempore:nomine,& fama, atq; gloria. Ouid.in amoribus, Venturæ memores iam nunc eſtote ſenectæ, Sic nullum vobis tempus abibit iners.

Herbis alij hortis.

Eſt, alij nam.

ASCENSIVS.

VEr erat &c.]Hoc quoq; carmine poeta (ſiue,vt vir doctiſſimus Hieronymus Aleander aſſerit Auſo-

Auſonius eſt) nos ad voluptatē inuitare videť: ſed prudentes magis deterret ab ei⁹ illecebris. Nam ſi (vt Iob dicit) Homo, quaſi flos egreditur, & cōteritur, & fugit, velut vmbra: ſtultus erit qſqs in hac tam fragili vita, q beatitudinem ſuam cōſtituerit, & voluptati inhiauerit: vnde poeta cōcludēs opus his verbis, Collige virgo roſas, dum flos nouus & noua pubes, Et memor eſto ęuum ſic properare tuū. nō tam ad voluptatē quàm ad laudabilia opera facienda cohortatur. Cęterū quum omnia facilia ſint pauciſſima, præter Calderinū, elucidabim⁹. ¶ Blādo morſu.] Quia ſunt frigora brumalia, quæ lędant. vnde ī Bucolicis, Ah ne te frigora lędant: ſunt & æſtiua, quæ delectent: vt in eiſdem, Frigus captabis opacum. ¶ Croceo

Hæc viret anguſto foliorum tecta galero:
Hanc tenui folio purpura rubra notat.
Hæc aperit prima faſtigia celſa obeliſci
Mucronem abſoluens purpurei capitis.
Vertice collectos illa exinuabat amictus,
Iam meditans foliis ſe numerare ſuis.
Nec mora: ridentis calathi patefecit honorem,
Prodens incluſi ſemina denſa croci.
Hæc, modò quæ toto rutilauerat igne comarum:
Pallida collapſis deſeritur foliis.
Mirabar celerem fugitiua ætate rapinam,
Et dum naſcuntur, conſenuiſſe roſas.
Ecce & defluxit rutili coma punica floris:
Dum loquor: & tellus tecta rubore micat
Tot ſpecies, tantosq́ ortus, variosq́ nouatus
Ipſa dies aperit: conficit ipſa dies.
Conquerimur natura breuis quòd gratia florum eſt:
Oſtentata oculis ilicò dona rapis.
Quàm longa vna dies: ætas tam longa roſarum:
Quas pubeſcenteis iuncta ſenecta premit,
Quam modo naſcentem rutilus conſpexit Eôus.
Hanc rediens ſero veſpere vidit anum.
Sed bene quòd paucis licet interitura diebus,
Succedens æuum prorogat ipſa ſuum.
Collige virgo roſas, dum flos nouus, & noua pubes
Et memor eſto æuum ſic properare tuum.

¶ Croceo mane.] Ideſt matutino tempore. Plautus tamen declinauit, dicēs, à mani, ſecūdùm Seruiū. ¶ Iuga les Eôos.] Ideſt equos ſolis ab Oriēte veniētes. ¶ Rara gēma.] Groſſus ab euangeliſta vocatur, in vitę notus, vnde pampinus exit: ſic hic. vnde roſa, Venus eſt domina, quia Lucifer & Heſper⁹ ſtella eſt Veneris. ¶ Forſan & vnus odos] Ideſt odor: vnde de Venere in. I. Æneidos, Ambroſiæq́ comę diuinum vertice odorem. ¶ Spirauere, dea Paphiæ.] Paphos ciuitas Cypri, vbi Venus quæ Paphia inde dicitur, præcipue colitur: vnde. I. Æneid. Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſq́ reuiſit Lęta ſuas, &c. ¶ Cōquerimur natura.] Ordo eſt. O natura nos conquerimus, quòd gratia florum eſt breuis, &c. ¶ Eôus] Ideſt ſol. ¶ Annum] Ideſt vetulā.

Peperit alij apit.

Ipſa. alij vna.
Ipſa, alij vna.

EST, ET NON.

Eſt, & nō, cūcti monoſyllaba nota frequētāt:
His dēptis, nihil ē hoīm qđ ſermo volutet.
Omīa in his, & ab his ſunt oīa, ſiue negoti,
Siue oti quidquam eſt, ſeu turbida, ſiue quietis,
Alterutro, pariter nonnunquam, ſæpe ſeorſis.
Obſiſtunt dubiis, vt mores, ingeniumq́,
Et faciles, vel difficiles, contentio nacta eſt.
Si conſentitur, mora nulla interuenit, eſt, eſt.
Si diſſentitur, diſſenſio ſubiiciet, non.
Hinc fora diſſultant clamoribus, hinc furioſi
Iurgia ſunt Circi, cuneati hinc lata theatri
Seditio: & taleis agitat quoq́ curia lites.
Coniugia & nati cum patribus iſta quietis.
Verba ſerunt ſtudiis, ſalua pietate loquentes.
Hinc etiam placidis ſchola conſona diſciplinis,
Dogmaticas agitat placido certamine lites.
Hinc omnis certat dialectica turba ſophorum
Et lux eſt nec dies ergo. non conuenit iſtuc.
Nam facibus multis, aut fulguribus quoties lux,
Eſt nocturna homini, non eſt lux iſta diei.
Eſt & non, igitur quoties lucem eſſe fatendum eſt:
Sed non eſſe diem, mille hinc certamina ſurgunt.
Hinc pauci multi quoq́ talia commeditantes,
Murmure concluſo rabioſa ſilentia rodunt:
Qualis vita hominū, duo quam monoſyllaba verſant:

DOMITIVS.

Eſt, & non] Deridet dialecticos & ſophiſtas, quorum omnis ſcientia nugax & vana eſt: nec aliud cōtinet quàm eſt, & non. Fatemur huiuſmodi diſputationibus, ingeniū reddi acuti⁹: ſed tamen barbarius fieri: in primis autem effectum eorum exponit. inde hypotethicum quendam ſyllogiſmū adducit. ¶ Cūcti.] Mortales. ¶ Illorum.] Dialecticorum hominum. ¶ Oti.] Quietis. ¶ Alterutro.] Vnū dicim⁹. ¶ Obſiſtūt] Aduerſantur.

ASCENSIVS.

Eſt, & non.] Deridet (inquit Calderin⁹) dialecticos. Mihi quoq́ deflere videtur, miſeram mortaliū ſortem, ſub tanta ignoratione degentium; vt nihil certò ſciant, quod magni viri aſſeruiſſe legūť. ¶ Eſt lux.] Argumentum ſophiſticū. Qn̄cūq́ lux eſt, dies eſt; Noctu dum faces accenduntur, lux eſt; ergo dies eſt.

ſantur. ¶ Seorſis.] À ſe remotis & incognitis, vt mores ſunt illorū, ſic & diſputant. ¶ Si conſentitur.] Ab aduerſario. ¶ Subiiciat] Subiungat: & dicat aduerſarius non eſt verum: ſubitò fiūt cōtrouerſię. ¶ Cuneati.] Ad ſimilitudinem cunei facti. ¶ Coniugia.] Maritus & vxor agitant hæc: eſt, & nō: ſic & nati faciunt cum patribus. ¶ Conſona.] Conueniens. ¶ Agitat.] Mouet lites ¶ Dogmaticas.] Dogma ſignificat decretum, & iudicium, atq́ deliberationem. ¶ Sophorum.] Sapientiū. ¶ Eſt lux.] Exemplum ponit hypotethicorū ſyllogiſmorum, quorū ſpecies ſunt quinq́ ſyllogiſmorum: dialecticorum, octo & decē tradūtur. ¶ Eſt lux] Fateris eē lucem: ergo, eſt dies. ¶ Nō eſt lux.] Nō eſt dies. ¶ Certamina.] Diſputationes. ¶ Qualis vita.] Exclamatio poetę, qui mirať quòd ſemper vita hominum verſatur in his monoſyllabis, eſt, & non.

Secundùm aliquos, incerti authoris.

Turbida, alij turbæ.

Si diſſentitur, alij ſin controuerſum.

Lata, alij læta.

Fulgurib⁹, alij fulgoribus.

ASCENSIVS.

PEr binos] Sunt qui hos verſiculos præponant, Tres annos ſepes, & tres ſepes canis explet, Tresq́ʒ canes bene viuit equus: ſed equos homo ternos. ¶ Per binos &c.] Ideſt p nonaginta tres annos, hoc eſt p tres curſus. Saturninos viuit homo, ad iuſtam ſenecta pertigēs. Sunt enim qui quartum addunt: ſed meliore luto conditi, aut regimine præditi. ¶ Hos nouies.] Scilicet viros,

ASCENSIVS.

PRima &c.] Monoſtichis. i. ſingulis carminibus, deſcribit erumnas, atq́ʒ labores Herculis: quos varij, varie referũt: ſed & multi memorantur Hercules: vſq́ʒ adeo, vt omnes viros fortes, Hercules cœperint nuncupare. verũ poetæ, ſuo more aſcribũt, vni Iouis ex Alcmena, Amphitrionis cõiuge, filio, oĩa quæ Hercules geſſiſſe dicitur facinora: quorũ Maro, binis epigrãmatis duodecim enumerat; ſed nõ eodẽ ordine: vt in explanarione videbim⁹, q̃ cũ ordine talis eſt. Prima erũna. i. calamitas & perſequutio Euryſthei, Mycenarũ regis. (Nã xlv. annos illic regnauit, & Herculẽ

DE ÆTATIBVS ANIMALIVM.

PEr binos, deciesq́ʒ nouẽ ſuperexit in annos,
Iuſta ſeneſcentum, quos implet vita virorũ.
Hos nouies ſuperat viuẽdo garrula cornix:
Et quater egreditur cornicis ſæcula ceruus:
Aelipedem ceruum ter vincit coruus: & illum
Multiplicat nouies phœnix reparabilis ales.
Quam nos perpetuo decies præuertimur æuo,
Nymphæ & Hamadryades, quarum lõgiſſima vita eſt.
Hæc cohibet fineis viuacia fata animantum.
Cætera ſecreti nouit deus arbiter æui.

DE ERVMNIS HERCVLIS.

PRima Cleonei tolerata erumna Leonis.
Proxia Lerneã ferro, & face cõtudit Hydrã.
Mox Erymãtheum vis tertia perculit aprũ.
Aeripedis quarto tulit aurea cornua Cerui.
Stymphalidas pepulit Volucres diſcrimine quinto.
Threiciam ſexto ſpoliauit Amazona baltheo.
Septima in Argeis ſtabulis impenſa laboris.
Octauo expulſo numeratur Adorea Tauro.
In Diomedeis victoria nona quadrigis.
Geryone extincto decimam dat Hyberia palmam.
Vndecimum mala Heſperidum diſtracta triumphum.
Cerberus extremi ſuprema eſt meta laboris.

ros. ¶ Phœnix reparabilis ales.] Dicitur em̃, ſola auis eſſe: & ad vltimum vitæ, ligna colligere: & odoribus, ac calore ſolis, flatu alarum adiuto incendere: incenſaq́ʒ intrare: & ex cineribus, ac rore cœli, nouã renaſci. De ætatibus autem cornicis, cerui, & corui, Plyniũ legito. ¶ Hamadryades] Sũt nymphæ ſyluarum, quas quum ſyluas oriri, & interire dicunt: vnde priſci, ſemideos diu quidem viuere, ſed aliquando mori dicebant.

Phœnix

Per, alij Ter.

Et, alij at.

Præuertimur, alij præuertim⁹.

Herculẽ Iunonis ĩſtinctu, ad varia mõſtra domãda miſit: eo qdẽ aĩo, vt tãdẽ ſuccũbat verũ gl'ioſior, inde ſemp emerſit, vñ Hercules dictus, quaſi ὕρας κλέος .i. Iunonis gl'ia) tolerata. ſ. ab Hercule, eſt, ſup. leonis Cleonei. i. iuxta Cleonãs, oppidũ, ĩ ſylua Nemea ĩterfecti: vñ Stati⁹, Ill'i⁹ ĩ ſpẽm, q̃ Perteumeſia tẽpe. Amphitrioniades factũ iuuenilib⁹ armis, Ante Cleonei veſtit̃ prælia mõſtri. Hic leo (vt recitat Sipõtin⁹) ĩ cœlũ dr̃ trãſlat⁹, à Ioue pr̃e, vt Hercul' gl'iæ cõſuleret, q̃ eũ in erumnis occiderat: & q̃ hæc prima Herculis adoleſcentis certatio fuerat. Eius ſimulachrum virgini proximum eſt, Nigidi⁹, hũc Leonem tra

Herculis crimine.

Argeis alij Augeæ.

Leo.

nē tradit à luna, iuſſu Iunonis in terra Archadica, & regiōe Ne
meæ educatum, & deinde in exitium Herculis dimiſſum, quē
Hercules iuſſu Euryſthei, claua quam à Molorcho hoſpite ac-
ceperat, interfecit. Itaq; poſt ea, claua pro gladio, pelle leonis
pro ſcuto, vſum Herculem fuiſſe: leonem verò à Iunone inter
ſydera relatum, qui ad occaſum ſpectans: ſupra caput hydræ cō
ſtitutus. Dictus eſt & Nemeus leo, à nemea ſylua, inter Cleo-
nâs, & Phliuntem: in qua Argiui, ob Herculis memoriam, Ne
meea ſacra celebrare conſueuerunt. Sunt autem Cleonæ, oppi-
dum in via ſitum, quæ ex Argo Corinthum ducit: diſtatq; ab
Argo, ſtadiis. cxx. à Corintho verò. lxxx. vñ hic, Cleonei leo-
nis: & apud Lucanum, Ille Cleonei proiecit terga leonis. Pro-
xima, ſcilicet erumna, ideſt ſecunda, quæ eſt proxima à prima,
hoc eſt Hercules in ſecunda erumna: contudit ferro, & face, id-
eſt igni: hydram, ſcilicet ſerpentem aquatilem: Lerneam, ideſt
in Lerna lacu verſari ſolitam: quam Hercules, quum totam re-
gionem deuaſtaret, primo claua percuſſit: ſed quum amputato
vno capite, continuò bina renaſcerentur, congeſta lignorum
ſtrue: in cauernis abditam, igni excuſſit, atq; deleuit: vnde Ma
ro noſter alibi, Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra.
& Seneca, Quid ſæua Lernæ monſtra numeroſum malū: Num
igne demum vicit, & docuit mori? hoc ideo fictum quidā exi-
ſtimant, quia quum Lernæ palus, frequenter ſiccaretur, ac de-
nuò impleretur aquis, Hercules deprehendit venas terræ incē
dio poſſe præcludi: atq; ideo poſtquàm exhauſit eā, ignem ad-
hibuit: & ſiqua vnda prorumpebat, obſtruxit: hinc monſtro hy
dræ, nomen fabulę impoſuerunt, quoniam ὕδωρ, aquam ſigni
Hydra. ficat. Mox. i. paulopoſt: vis tertia. ſ. Herculi: facta. i. violentia,
aut vix. i. virtus tertia: perculit (à percello). i. percuſſit: aprum
i. ſuem ſilueſtrem: Erymantheum. i. Archadicum, ab Eryman
tho, ſylua Archadiæ, denominatū. Hercules enim aprum, mi-
ræ magnitudinis Archadicum agrum vaſtātem occidit. vel (vt
quidam volunt) viuum cœpit, & detulit Euryſtheo. Sene. Soli
tumq; denſis Hiſpidum Erymāthi iugis Archadica quęrere ne
Erimāth9 mora Menalium ſuem. Dictus eſt hic aper Menalius, à Mena-
Aper. lio Archadiæ monte, quāuis & oppidum ſit eiuſdem nominis,
Menalt9 quod & Menala dicitur. Et, ſup. Hercules, tulit. i. abſtulit: quar
to. ſ. loco: aut quarto labore, cornua aurea cerui aeripedis. i. ae-
rios, hoc eſt veloces pedes habentis, vt per aphereſim, aut ſy-
nereſim: ęripedis, pro aeripedis, dictum ſit: vt Æneidos. 6. Fixe
rit Æripeden ceruam licet aut Erymanthi. Erat enim illic, di-
cit, cerua, vt hic, ceruas aureis cornibus, & pedibus (vt quidam
dicunt) æreis: vt alij, aereis. i. velociſſimis: quamvel quem, Her
cules curſu ſuperauit in Menalo, mōte Archadiæ, & ſpoliauit.
Et pepulit. ſ. à ſedib9 ſuis: volucres. i. aues aquaticas: Stympha
lidas. i.

lidas. i. in Stymphalo, lacu Archadiæ immorantes: dicūtur au-
tem fuiſſe tantæ magnitudinis, vt ſolis radios obūbrarent. om- ſtympha
nem Archadiam deuaſtantes. Eſt autem Stymphalus, Archa- lus.
diæ lacus, ex quo Eraſinus fluuius erumpit in Æginam terrā,
quondam verò exitum non habebat: vrbs autem vicina, Stym
phalum dicitur: pepulit, dico, diſcrimine. ſ. periculo & labore
quinto: & ſpoliauit Amazona. i. reginam Amazonum: Threi-
ciam. i. iuxta Thraciam, & Scythas regnantem, ſpoliauit, dico,
baltheo. ſ. aureo, quem ad Euryſtheum reportauit. Señ. Non vi
cit illū cęlibis ſemper tori regina gētis Vidua Thermodōtiæ.
Dicitur aūt Amazon, quaſi ſine mamilla: eo quòd alteram inu Amazō.
runt, vt alibi ſatis dictū eſt. ſpoliauit aūt: ſexto. ſ. diſcrimine, aut
periculo. Septima impenſa laboris, eſt, ſup. in ſtabulis Argeis
i. Argiuis, vbi ferocientem taurū interfecit. Octaua Adorea. i.
octaua laus bellica. Sic enim interpretatur Adorea, ab Acrone: Adorea.
eo quòd victores adorētur à victis. vnde & Feſtus, Adoreū lau
dem, dicebant gloriā, & glorioſum putabant eſſe, qui farris co
pia abūdabat. Ply. aūt, gloriā deniq; ipſam à farris honore, ado
reum appellabant. Ergo octaua adorea. i. laus, numeratur tau-
ro expulſo: alij legunt, numeratur octauo, vt ſit diſcrimine, aut
labore. Et loquitur de tauro, Atticā regionē deuaſtante. Sene.
Taurūq; centū, nō leuē populus metum. Victoria nona, ſup. nu
merat: in quadrigis. i. æquis quadriiugalib9 Diomedeis. i. quos
hūanis carnib9 aluerat, Diomedes Biſtoni9. i. Thraci9. vñ Sipō Diome-
tinus, Præterea Hercules, Diomedē Thraciæ regē, dirū, ac ſan- des.
guinariū hoīem, q equos ſuos aduenarū carne, ī Tyrida, Thra
ciæ oppido, paſcebat: occidit eūq;, iumētis ſuis epulandū appo-
ſuit. Seneca, Quid ſtabula memorē diri Biſtonij regis. Nā Bi-
ſtonis, ſtagnū, & regio Thraciæ, à Biſtone rege denoīat. Hibe
ria. i. Hiſpania, dat decimā palmā: Gerione. ſ. rege Hiſpaniorū Biſtoni9.
tricorpore: extincto. i. intercepto, cui & boues abſtulit: ē qb9 Ca Geriōes.
cus, nōnullos furat9, in Italia ab eodē occiſus eſt: vt Æneid. 8.
late ſcribit: dr̄ aūt tricorpor, qa trib9 inſulis p̄fuit. Mála Heſpe
ridū. i. Athlātidū puellarū, q̄ aurea mála. i. poma, habuerūt di-
ſtracta. ſ. p Herculē, occiſo puigili dracone, ſup. dant vndecimū
triūphū: vñ Lucan9, Abſtulit arborib9 p̄tiū, nemoriq; laborē Al
cides, paſſuſq; inopes ſine pōdere ramos, Pertulit Argolico ful
gētia poma tyrāno. ſ. Euryſtheo. Sūt q p poma, oues intelligāt,
qa Gręce μῆλα & poma & oues ſignificāt, & p draconē, paſtorē
earū cuſtodē. Cerber9, canis triceps, triplicē Plutōis p̄tātē ſignifi Cerber9.
cās ap̄d iferos: eſt ſup̄ma. i. vltīa meta extremi laboris. Nā quū
Perithóus ad īferos detruſus eēt, acceſſit eo cū Theſeo, & Cer
berū canē tricipitē ad ſupos traxit: ē cui9 vrina ītercotes ſparſa,
Aconitū natū fingit. Sūt aūt plēs alij labores Hercul, vt de An
theo, & Buſiri, & Acheloo, & Caco: ſed nos ꝙq; his cōtēti ſum9.

DE IISDEM.

Compreſſit Nemeæ primũ virtute Leonem.
Extincta eſt Anguis,quæ pullulat Hydra ſecundo.
Tertius euictus Sus eſt Erymãthius ingens.
Cornibus auratis Ceruum necat ordine quarto,
Deiicit horriſono quinto Stymphalidas arcu.
Abſtulit Hyppolite ſexto ſua vincula victæ.
Septimus Argei ſtabulum labor egerit vndis.
Octauo domuit magno luctamine Taurum.
Tum Diomedis equos,nono,cum rege perempto.
Geryonem decimo triplici cum corpore vicit.
Vndecimo abſtractus vidit noua Cerberus aſtra,
Poſtremo Heſperidum victor tulit aurea mála.

ASCENSIVS.

Compſſit,&c.](Si modo idẽ eſt author) aliis proſequitur verbis:quo circa,quia fabulas ſatis aperuimus,erimus ordine contenti,qui taliseſt.Hercules,ſupple compreſſit primum leonem:Nemeæ.ſ.ſyluæ: virtute.ſ.ſua;veruntamen dicitur adhuc in cunis poſitus : ſerpentes fraude Iunonis immiſſos,ſtrangulaſſe:vñ non dicemus hunc primum laborem fuiſſe,ſed primũ narratum:niſi dicamus additũ eſſevirtute,ad diſcretionem eorum,quæ geſſit non virtute,ſed diuino auxilio adiutus. non enim veroſimile eſt,infantem angues potuiſſe necare,niſi Iuppiter pater auxilio fuiſſet : Hydra anguis , quæ pullulat quia amputato vno capite bina renaſcebantur. Sus, ideſt aper Erymanthius:ingens.i.valde magnus,euictus eſt tertius.ſ.ordine: Et necat ordine quarto ceruum,auratis cornibus.i. habentem cornua aurata.Et deiicit Stymphalidas.ſ.volucres,arcu horriſono.i .horribiliter ſonante:quinto.ſ.ordine . (Prius ſecũdam corripuit,dicens,Stymphalidas pepulit volucres.Eandem tamen hic producit, ſicut & Martialis , dicens , Æripeden ſyluis ceruã,Stymphalidas vndis abſtulit.Item in.6.Ceruam,quum Martiale poſuit hic,& pri⁹ ceruũ: ſed cornua ceruo cõgruũt.) Abſtulit.ſ.Hercules, Hyppolite.ſ.Amazonũm reginę victæ.ſ.à ſe:ſua vincula, ideſt balthea, quibus vincebatur. Septimus labor egerit vndis ſtabulum , Argei ſ. tyranni . Et Hercules domuit octauo.ſ.diſcrimine aut labore,taurum.ſ.ferocẽtem,& Atticam regionẽ deuaſtantem:domuit(inquit) magno luctamine . Tum. i. deinde.ſ.nono, ſup. labore. aut luctamine,ſup. domuit: equos Diomedis.ſ.Thracij: qui humanis carnibusab eo paſcebantur:cum rege, ſcilicet Diomede,perempto.ſ. à ſe.Et vicit decimo.ſ. labore: Geryonem,ſcilicet regẽ Hiſpaniarum:cum triplici corpore.ideſt habẽtem triplex corpus : & id poetice . aut cum triplici cor , ideſt cum triplici exercitu,ex tribus inſulis collecto:Cerberus.i. canis infernalis:abſtractus.ſ. ab inferis:vidit aſtra noua.i.quę nõ prius viderat: (quum tamen apud inferos aſtra,teſtetur in.6.dicens, Solemq́ ſuum ſua ſydera norũt.)Vndecimo.ſ. labore:prius autem dixit,vltimo:vnde non obſeruat ordinem rei geſtę.Et Hercules victor,tulit poſtremo,ſcilicet labore,ideſt per poſtremum laborem , quem vndecimum prius poſuit : mála , ideſt poma aurea : Heſperidum , ſcilicet puellarum , in Heſperia minore degentium.

Argei, alij Augeæ.

Perempto, alij peremit.

DE MVSARVM INVENTIS.

Cliò geſta canens tranſactis tempora reddit.
Melpomene tragico proclamat mœſta boatu.
Comica laſciuo gaudet ſermone Thalia.
Dulciloquis calamos Euterpe flatibus vrget:
Terpſicore affectus citharis mouet,imperat,auget,
Plectra gerens Erato ſaltat pede,carmine,vultu.
Carmina Calliope libris heroica mandat.
Vrania ipſa poli motus ſcrutatur,& aſtra.
Signat cuncta manu,loquiturq́ Polymnia geſtu
Mentis Apollineæ vis has mouet vndiq́ Muſas,
In medio reſidens complectitur omnia Phœbus.

ASCENSIVS.

Cliò,hiſtorias inuenit: Melpomene, tragœdias:Thalia,comœdias: Euterpe,tibias:Terpſicore,pſalterium:Erato,geometriam: Calliope , literas ; Vrania, aſtrologiam:Polymnia,rhetoricã.¶Cliò geſta canens, &c.]Opuſculũ hoc de Muſarum inuentis inſcribitur. Quo circa de muſis quæ collegim⁹, aliâs paucis repetã. Muſa(ſecundùm nõnullos) dicitur à μυεῖν,quod eſt inſtruo,& in ſacris initio.Heſiodusin theogonia ait,Muſas,Iouis , & Mnemoſynes filias,in Pierio mõte,ex eadem nouem noctibus genitas;quarum nomina ſic ponit,κλείω τ' εὐτέςπή τε,θάλειά τε Μελπομένη τε τεςψιχόςη τ' ἐςατώτε πολύμνιά τ' οὐςανία τε καλλιόπη θ'. Et legantur ſic, Cliò te,Euterpe te, (ſed per colliſionem profert,pro te euterpe,teuterpe:te autem, eſt apud Græcos id quod,q́,apud nos.)Thalia te,Mellepomene te,Terpſicore te,Erato te,Polymnia te,Vraniæ te,Calliopæ the quod ſic dices,Et Clio,& Euterpe,&c.Clio aũt dicitur,quia κλέος gloria eſt.Et poetæ ex laudibus,quas aliis tribuãt,& ſibi,& illis, maximam gloriã parãt:hæc hic dicitur hiſtorias inueniſſe,vnde ordo eſt.Cliò canens geſta,ideſt res geſtas,reddit tempora,tranſactis,ſcilicet rebus,ideſt reducit ad memoriã res tranſactas,memorans quibus temporibus actæ ſunt,& paulopoſt,Cliò hiſtorias inuenit Melpomene(vt ſequar ordinẽ poetæ)proclamat,ideſt porrò exclamat:boatu tragico,ideſt quali tragici vtuntur,dũ tragœdias agũt:exiſtens mœſta.i. præ ſe ferens mœſtitiam,dum res mœſtas agit.Et paulopoſt,Melpomene tragœdias,ſupple inuenit:dicitur autem,à cantus ſuauitate. Nam Græce μέλπομαι,& μέλπω,ideſt Melpome,& Melpo,dicitur canto:Thalia,ſcilicet Muſa;comica(quia Thalia comœdias,ſupple inuenit)gaudet ſermone laſciuo,ideſt amantibus , & paraſitis, ac ſeruis nequam apto.dicitur autem ἀπὸ τοῦ θάλλειν,ideſt à thallim,quod eſt florere.Per eã enim,poetæ diu florent:Euterpe,ſcilicet Muſa : vrget, ideſt inflat : calamos , ideſt fiſtulas & tibias:flatib⁹dulciloquis:quia Euterpe,tibias,ſupple inuenit . Euterpe verò , dicitur à iocunditate.nam εὐτέςπος dicitur iocundus : Terpſicore,mouet affectus citharis , & imperat,ſcilicet affectibus:& auget,ſcilicet eos.Terpſicore, pſalterium, ſupple inuenit. Et dicitur à delectãdo : nam τέςπω ſignificat delecto : & τέςπομαι delector : & τέςψις delectatio . Erato, ſcilicet muſa,aut vna è muſis:gerens plectra,ideſt inſtrumenta muſica,quæ plectuntur,ideſt feriuntur:ſaltat pede carmine vultu.Erato,ſup. inuenit geometriam:& dictam volunt ab amore,quem ἐςάτω vocant Græci. Calliope,ſcilicet Muſa,mandat libris carmina heroica.Calliope,ſupple inuenit literas:dicta autem eſt à pulchra voce . Vrania,ſcilicet Muſa,ſcrutatur motus poli,ideſt cœli,& aſtra, ſcilicet cœleſtia. Vrania,ſupple inuenit aſtrologiam : vnde à cœlo (nam Græce οὐςανὸς dicitur) nomen accepit. Polymnia,ſcilicet Muſa,ſignat,ideſt indicat cuncta manu:&loquitur geſtu, ideſt per geſtum:vnde rhetoricam inuenit,quæ docet cum honeſto & decenti geſtu orare.dicta autem eſt à multa memoria, aut multa laude.Vis mentis Apollineæ,ideſt Apollinis , ideſt ſolis,mouet vndiq́ has Muſas;quia Phœbus.ſ.Apollo,reſidẽs in medio,complectitur omnia.ſ.Muſarum inuenta, & conamina.Eſt enim medius planetarum:ſed per Muſas,philoſophi ſyrenas intelligunt:quas ſingulis orbibus,aut ſphęris cœleſtib⁹, pręſidere etiam Plato aſſerit;vnde mirabilem cõcentum in cœlis ponit;ſed ſatis,ſuperq́ de his dictum putamus.

Muſa. Cliò. Melpomene. Thalia. Reddit, alij redit. Euterpe. Terpſicore. Calliope. Vrania. Polymnia.

DE CANTV SYRENARVM.

SYrenes varios cantus Acheloia proles
Et ſolis, miſeros ore ciere modos:
Illarum voces, illarum Muſa mouebat:
Omnia, quæ Thymele carmina dulcis habet.
Quod tuba, quod litui, quod cornua rauca fuerunt
Quodq́ foraminibus tibia mille ſonat:
Quodq́ leues calami, quod ſuauis cantat & Ædon,
Quod lyra, quod cytharæ, quod moribundus holor,
Illectos nautas dulci modulamine vocis,
Mergebant auidæ fluctibus Ioniis.
Sanguine Siſyphio generatus vectus Vlyſſes,
Et tutos ſolida præſtitit arte ſuos.
Illeuit cæra ſociorum callidus aureis:
Atq́ ſuas vinclis præbuit ipſe manus.
Tranſiliuit ſcopulos, & inhoſpita littora claſſis.
Illi præcipites diſſiluere freto.
Sic blandas vocis notulas, ac carmina vicit.
Sic tandem exitio monſtra canora dedit.

DE DIE FESTO.

CLarus inoffenſo radiebat lumine Titan,
Lætificusq́ dies erat omnibus æthere puro:
Vosq́ ſimul iuuenes animis, & voce fauētes
Concelebrate diem, votis felicibus almum.
Proſpere vt is ſemper redeat natiq́ quotannis
Aſmenidæ referant alacres ſua Mantua vati.

ASCENSIVS.

SYrenes.] Quæ reliqua ſunt Vergiliana opuſcula, tam facilia ſunt, vt explanationis non egeant: ne tamen nihil dicam, interdum vocabula explanabo. ¶ Syrenes.] Solis ex Acheloo amne filiæ: tres leguntur, Parthenope, à quo Neapolis olim dicta erat: Leucoſia, & Lygia, dictę ab eo quod eſt: συρεῖν. i. connectere, & retinere: mutata aſpiratiōe in ſ, fuerunt (inquit Seruius) in parte virgines, in parte volucres. Acheloi, & Calliopes muſæ filiæ: harum vna voce, altera tibiis: alia lyra canebat: & primò iuxta Pelorum, poſt in Capreis inſula habitarunt: quæ illectos ſuo cantu, in naufragiū deducebant. Secundùm veritatem, meretrices fuerunt, q̄ transeuntes, quoniam deducebant ad egeſtatem, his fictæ ſunt inferre naufragia, Has Vlyſſes contemnenda, deduxit ad mortem. hæc ille. Obſtruxit enim ſociorū aures, & ſe alligari ad malū præcepit, donec eos pertrāſierat. Carminis earum principium eſt apud Cice. O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlyſſe? Miſeros modos cantus, ad miſeriam deducentes. Legendum tamen putem, muros Thymele, dicitur pulpitum & cœna, vnde fictum eſt nomen vxoris, Mimi cuiuſdam Latini nomine, apud Iuuenalē Saty. I. ¶ Litui.] Sunt tubæ clariſonæ. ¶ Ædō.] Muſici nomē. ¶ Moribūdus olor.] Mar. Cantator cycnus funeris ipſe ſui. ¶ Sanguine Siſyphio.] Hoc illi apud Ouidium improperatur: nam Siſyphus eius matrem, quum ad Laertem duceretur, ſtupraſſe dicit, & Vlyſſem genuiſſe. ¶ Illeuit.] Ideſt obſtruxit. ¶ Callidus] Scilicet Vlyſſes, non Circe. ¶ Præbuit manus vinculis.] Quia ſe ligari fecit, ne captus dulcedine cantus eas ſequeret.

ASCENSIVS.

CLarus in offenſo.] Feſtiuam lucem patriæ ſuæ carmine celebrat. ¶ In offenſo.] Ideſt non offenſò. ¶ Titan.] Sol lætificus, lætos faciens animos. ¶ Et voce] Alibi, Animis, linguisq́ fauete. ¶ Quotannis.] Singulis annis. ¶ Sua Mātua] alij, mœnia: alij, munera, legunt: vtcunq́ certum eſt corruptum eſſe.

Solis, alij ſolitæ.
Habet, alij amat.
Fuerūt, alij Fuerunt.
Illi, alij Illæ.
Vocis, alij vocisq́.
Ac, alij &.
Puro, alij claro.
Ac, alij, &
Natiq́, alij vatesq́.
Mātua vati, alij Munera nati.

ASCENSIVS.

Fortuna omnipotens.] Hoc quoq; carmen mutilum inuenimus: poteſt tamen ſic perfici, Fortuna omnipotens inſipictibus: quia, vt dicit Iuuena. Nullum numen habes, ſi ſit prudentia, ſed te: Nos facimus fortuna deam, cœloq; locamus. Genus carminis eſt lyricum aſclepiadeum, conſtans ſpondeo dactylo, & cæſura, hoc eſt ſyllaba abundante, & duobus dactylis.

DE FORTVNA.

Fortuna omnipotens inſipientibus,
Tantum iuris atrox quæ tibi vendicas,
Euertensq; bonos, eligis improbos,
Nec ſeruare potes muneribus fidem.
Fortuna immeritos auget honoribus.
Fortuna innocuos cladibus afficit.
Iuſtos illa viros pauperie grauat.
Indignos eadem diuitiis beat.
Hæc aufert iuuenes, & retinet ſenes,
Iniuſto arbitrio tempora diuidens.
Quod dignis adimit, tranſit ad impios.
Nec diſcrimen habet, rectaq; iudicat,
Inconſtans, fragilis, perfida, lubrica,
Nec quos clarificat perpetuo fouet.
Nec quos deſeruit perpetuo premit.

ASCENSIVS.

Threicius quondam vates.] Fabula Orphei in 4. Georgico. explicata eſt ſatis late, hanc autem interpretatur Hora. ſic, Syluestres homines ſacer, interpresq; deorum, Cedibus & victu fœdo deterruit Orpheus, Dictus ob hoc lenire tygres, rabidosq; leones.

DE ORPHEO.

Threicius quondam vates
Fide creditur canora
Mouiſſe ſenſus trium fratrum
Atq; amnes tenuiſſe vagos,
Et ſurda cantu concitaſſe ſaxa.
Suaui ſono teſtudinis
Arbores ſequutæ vmbram ferunt præbuiſſe vati:
Sed placidis hominum dictis
Fera corda mitigauit:
Doctaq; vitam voce temperauit.
Iuſtitiam docuit: cœtu quoq; congregauit vno
Moresq; agreſtes expoliauit Orpheus.

ASCENSIVS.

Melliſluum quiſquis.] Aut de ſe loquitur poeta: aut quis alius nomine poetæ: videtur autem phraſis eſſe Ouidiana. Comparat autem ſe Homero, cæterisq; Græcis: atq; id quum ſui prælatione, quod Vergilianæ modeſtiæ non quadrat: vnde in Culice, Vtq; araneoli tenuem formauimus orſum. ¶ Minor ager.] Ideſt librorum copia. ¶ Non miles.] Vt Æneas. ¶ Paſtor.] Vt in Bucoli. ¶ Non arator, curuus.] Vt in Georgicis. ¶ Deſit.] Ideſt deficit mihi. ¶ Hec Graiis.] Conſtant ſingula. ¶ Miles.] Homero in Iliade, Paſtor Theocrito, & arator Heſiodo.

DE SEIPSO, AVT ALIVS EIVS NOMINE.

Melliſluū quiſquis Romanū neſcit Homerū.
Me legat, & lectum credat vtrunq; ſibi.
Illius immenſos miratur Græcia campos.
At minor eſt nobis, ſed bene cultus ager.
Non miles, paſtor, curuus, non deſit arator:
Hæc Graiis conſtant ſingula, trina mihi.

Nō miles, paſtor, curuus, non deſit arator: alij Nec tibi, nec paſtor, nec curuus deerit arator.

ASCENSIVS.

Redditur effigies.] Eandem rem variis modis conſequitur, atq; exprimit, quo & ingenij ſui hubertatem, & in verſibus effingendis experientiam demonſtrat. Summa autē hæc eſt: ita in aquis reddi effigiem, vt in ſpeculo. ¶ Fontis aquæ.] Ordo eſt. Aquæ fontis referunt ſimulachra. i. effigies: imitantia, ideſt quę imitantur & repræſentant: verum. i. verum. i. rē cuius ſunt, qualia, ſcilicet ſimulachra: refert, ideſt repræſentat: æquor leue, ideſt ſpatium planum, & non aſperum ſpeculi. Forma repercuſſus, ideſt reuerberationis. Ab æquore, ideſt æqualitate & planitie fontis, ſcilicet tranquilli. Puriſſimus ardor, ideſt ſplendor aquarum. Binis vbiq; verſibus ſententiam concludit. Tuentis, ideſt inſpicientis imago.

DE SPECVLO.

Redditur effigies, liquidaq; tuentis in vnda,
Qualis in aduerſo ſpeculorum cernitur orbe
Formā pura refert oculis ſpectantibus vnda:
Quales obiecti ſpeculi fulgore videntur,
Fontis aquæ referunt ſimulachra imitantia verum:
Qualia leue refert ſpeculi quum cernimus æquor,
Exprimit oppoſitas immobilis vnda figuras,
Leuati quales ſpeculi nitor ipſe remittit.
Apparet mendax in limi fonte figura.
Qualem reiectat ſpeculi nitidiſſimus orbis,
Vnda quieta refert alto de gurgite formas:
Ac veluti ſpeculum nitido ſplendore coruſcans.
Spectantis faciem mundiſſimus aſſimulat fons,
Sicut in oppoſito ſpeculi ſolet æquore cerni.
Forma repercuſſus liquidarum fingit aquarum.
Qualis purifico ſpeculorum ex orbe reducit.
Fontibus in liquidis: ſimplex generatur imago.
Vt ſolet è ſpeculo, facies ſplendente referri.

Effigies liquido reſpondet ab æquore fontis.
Qualis & à ſpeculo ſimulatrix vnda reſultat.
Effingit ſpecies puriſſimus ardor aquarum.
Palma velut ſpeculi viuas imitantia formas.
Fonte repulſatur depicta tuentis imago:
Ceu leui in ſpeculo ſolet apparere figura.

ASCENSIVS.

QVa ratis egit iter.] Eadem facilitate, eodemq́ artificio conſtrictionem aquarum in glaciem, vt rotis curruum iter præbeant deſcribit, vndecim pedibus ſemper concludens. Eſt enim carmen elegiacũ hexametro & pentametro conſtans. Qua ratis, ideſt nauis. Modò, ideſt pauloante: peruia, ideſt pertranſibilis. Inſtar, in formam & ſtatum, ſeu duriciem marmoris. Diriguere, ideſt cõgelatę ſunt, & in glaciem concretæ. Nouo marmore, ideſt ſpecie marmoris, ſcilicet cryſtallini. Qua puppis vecta: ſunt qui legant, auecta: ſed ãueho, primam producit. Bruma, ideſt tempeſtas breuiſſima, hoc eſt hyems, accipiendo tẽpus pro qualitate eius. Coegit .i. coagulauit, condenſauit, cõſtrinxit, ſeu congelauit. Orbita, ideſt circũferentia rotę; ſignat iter, qua alueus citus, ideſt fluctum, rapidum: exit, pro exiit: modò, ideſt pauloante. Vt, ideſt poſtquàm, hyems glacialis ſtrinxit aquas tenues, ideſt fluxibiles, & citò congelari ſe permittentes. Amnis iter plauſtro dat, ſcilicet modò. Duruit vt ventis. i. poſtquàm indurata eſt, Boreali præſertim frigore. Craſſus liquor, ideſt aqua commixta terreſtibus, quæ facilius congelatur. Vnda capax ratium, ideſt nauium, ſupple pauloante: algida, ideſt congelata: prębet iter plauſtris. Iners, amnis frigore pigro torpens. Obſtupefecit, ideſt torpore affecit aquas. Eſt autem noue & artificioſe dictum; vnde Flaccus, Dixeris egregie Notum ſi callida verbum reddiderit iunctura nouum. Vt, ideſt poſtquàm, Boreas, frigidus: aut, Quum frigus Boreas, pro Boreæ, legendum eſt.

MIRA EXPERIENTIA DE GLACIE.

QVa ratis egit iter, iũcto boue plauſtra trahũt,
Poſtquã triſtis hyems frigore iũxit aquas.
Suſtinet vnda rotã, patulæ mõ peruia puppi,
Vt concreta gelu marmoris inſtar habet.
Quas modò plauſtra præmũt vndas, ratis ante ſecabat,
Poſtquàm brumali diriguere gelu.
Vnda rotam patitur, celerem nunc paſſa carinam,
In glaciem ſolidam verſus vt amnis abit.
Quæ ſolita eſt ferre vnda rates, fit quia plauſtris
Vt ſtetit in glaciem marmore verſa nouo.
Semita fit plauſtro, qua puppis vecta cucurrit,
Poſtquàm frigoribus bruma coegit aquas.
Orbita ſignat iter, modò qua citus alueus exit,
Strinxit aquas tenues vt glacialis hyems.
Amnis iter plauſtro dat, qui dedit antè carinæ,
Duruit vt ventis vnda, fit apta rotis:
Plauſtra boues ducunt, qua remis acta carina eſt,
Poſtquàm diriguit craſſus in amne liquor.
Vnda capax ratium, plauſtris iter algida præbet,
Frigoribus ſæuis vt ſtetit amnis iners.
Plauſtra viam carpunt, qua puppes ire ſolebant,
Frigidus vt Boreas obſtupefecit aquas.

ASCENSIVS.

THaumantis proles.] Simili modo arcũ cœlestem, ideſt irim deſcribit, quæ Thaumantis filia dicitur. Vnde Tortellius, Thaumantiâs, vocata eſt iris, ab θάυμα, quod eſt miraculum, ſeu admirabile. Nam ſic quoq; apud mortales, is diuerſorum colorum aſpectus viſus eſt: & ideo Thaumantis, ideſt miraculi filia, dicta eſt, vnde Thaumantis deriuatum eſt Vergi. Æneidos. 9. Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore loquuta eſt. Hæc ille. Verum ἀπὸ τοῦ θαυμάτος, ideſt a genitiuo Thaumatos, qui fit à nominatiuo Thauma, non fieret patronymicum Thaumantias: vnde videntur poetę finxiſſe viri nomẽ, Thaumas, Thaumantis: nullum enim Græcum exit in ns, ſed multa in as, recipiunt n in obliquis, vt gigas, gigantis: calchas, calchantis. Thaumãtis igitur proles, ideſt iris, inſigni curuamine, ideſt arcu variis coloribus inſignito: aduerſo

MIRA EXPERIENTIA DE IRI.

THaumantis proles varianti veſte figuras,
Multicolor picto per nubila deuolat arcu,
Iris & inſigni decorat curuamine cœlum.
Quum ſol ardẽteis radios in nubila iecit.
Quũq; colorifico nymbos fulgore repleuit,
Apparet varij radiis diſtincta coloris.
Clara ſub æthereis fulgens Thaumantia proles,
Nubibus, vt radiis pluuium ſol attigit hymbrem,
Et picturato cœlum velamine cingit.
Diſcolor æthereis apparet nubibus iris,
Poſtquàm flammiferi rapuerunt lumina ſolis,
Et cœlum variis miranda coloribus ornat.
Vmbriferas nubeis radiis vbi contigerit ſol,
Luce ſub aduerſa varios iacit vnda colores.
Dicitur hæc iris picto ſpectantibus arcu.
Dum nubeis radiis fulgentibus attigit atras
Phœbus, & aduerſo lumen reſplenduit hymbri,
Tunc iacit inſignes per nubila denſa colores.
Mirifico nubes ambit Thaumante creata,
Quas quum ex aduerſo tetigit rota fulgida ſolis,
Tunc iris vario circundat nubila cinctu.
Nuntia Iunonis vario decorata colore,
Æthera nubificum complectitur orbe decôro,
Quum Phœbus radios in nubem iecit aquoſam.
Nubila quum Phœbus perfudit nomine claro,
Tunc fit vt humor aquæ ſuffulgeat, atq; colores
Sub varia ſpecie iaciat mirabilis arcus.
Tum radiis hymbres, & aquarum pendulus humor
Frangitur, exiſtit, quam Græcia nominat iris
Multorum inſignis vario ſplendore colorum.
Iris habet varios ſubiecta luce colores,
Quam ſol hymbrifera fulgens de luce creauit,
Quum pepulit radiis obſtantia nubila claris.
Luce repentina tum ſol impleuit aquoſus
Aduerſus nubeis, effulget protinus iris.
Picta veſte decens, & multicoloribus alis.

aduerſo lumen reſplenduit hymbri. Semper enim ex aduerſo ſolis, naſcitur iris: vnde idem Maro, Mille trahit varios aduerſo ſole colores. Nuntia Iunonis: vnde alibi, Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno. Eſt enim Iuno, dea aeris, in quo iris apparet: & qui coloribus cauſſa eſt: vnde & pauo, tutelæ Iunonis aſcribitur: quòd varietas colorum eius, aeri obnoxia eſt: ſed iris etiam à Ioue miſſa legitur: humor pendulus, periphraſis nubis. Quam Grçcia nominat iris: alij legunt, irim: & id quidem magis eleganter, magisq; Latine: quum ſuperius magis grammatice dicatur, Quam ſol hymbrifera fulgens de luce creauit, de hymbrifera luce, aut fulgens, aut vtrunq; dicamus. Sol aquoſus, ideſt aquis intermediis obtenebratus. Picta veſte decens, & multicoloribus alis. nimium feſtiue, atq; lepide dictum, principio correſpondens, Varianti veſte figuras, Multicolor, &c.

ASCENSIVS.

Secundùm aliquos, illi primi quatuor verſus ſunt Ouidij. reliq, authoris incerti.

VErq́; nouum.] Eãdem experientiam ſuam docet in temporibus anni deſcribendis: quæ vt quatuor ſunt, quaternis canit verſibus; ſingula quidem ſingulis. videtur autem abundare in principio, quum dicitur, Verq́; nouum ſtabat. vnde ſunt qui ſcriptum aſſerant, Ver muſtum ſtabat: ſicut Plautus, muſtam, ideſt recentem virginem, dixit. Florete corona, ideſt ex floribus facta: vnde ſunt plæbei verſiculi, Ver præbet flores, æſtas pro vomere fruges, Poma dat autumnus, frigore torquet hyems. Nuda æſtas: quia nudos facit, vnde in Georgi. Nudus ara, ſere nudus. Serta ſpicea, ideſt ex ſpicis propter ſerta verna, quæ ex floribus ſunt. Calcatis corbibus, ideſt in corbibus vuis: ſunt qui ſordibus, legant, ſed minus diligenter. Canos capillos, propter niues. Sinum aperit: vt in Geor. Vére nouo gelidus canis cum mõtibus humor Liquitur, & putris Zephyro ſe glæba reſoluit. Opimas meſſes, ideſt fruges, accuſatiuus eſt: ſicut currenteis, quum dicitur, Currentes alligat vndas. Phœbeis ignibus, ideſt ſolaribus. Teporem mixtum: quia eſt autumnus inter æſtatẽ & hyemen, vtriuſq; particeps. Albentes, ſcilicet niue, gelu, & pruina. Omnia enim quę à frigore producuntur, albeſcunt: quæ à caumate, nigreſcunt. Nectit flumina, ideſt conſtringit gelu. Prata gẽmantia, ideſt florum nodis exuberantia. Vuas turgentes, ſcilicet vino. Æther, eit, ſupple frigidus: hyberno, ſcilicet tempore: & grauidus niue: & nubilus, ideſt nubibus cinctus. Venus aurea, ideſt pulchra. Sua tempore. Ordo eſt. Ceres flaua habet ſua regna tempore æſtatis. Imperium, ſubaudi eſt. Mox humus, ideſt terra, albeſcit hybernis pruinis. Campus hirſutus, propter ſpicas hirſutas, ideſt aſperas & barbatas. Labra p autumnum. Labra ſunt vaſa magna, quibusvinum effunditur: vel labra, torculariũ. Temporaq́; autumno. Ordo eſt. O Bacche, autumnus cingit tua tempora, ideſt coronam capitis tui, racemis. Gemmis ſtellantibus, ideſt floribus rutilantibus. Autumnali fœtu, ideſt vino. Male, ideſt cum malo & dãno: quia tunc nudantur arbores, quando deberent veſtiri. Comanti, ideſt comas, hoc eſt frondes & flores producenti. Bacche. Ordo eſt. O Bacche, tempus fluit liquore tuo, & autumni, ideſt vino. Vbi apte coniunctio, diuerſos caſus copulat. Vére omnia rident: vnde in Bucoli. Nunc rident ſyluæ, nunc formoſiſſimus annus Decutit. Ordo eſt, Rigor hyemalis, decutit honorem ſyluis, ideſt frondes & flores. Scythonia. Ordo eſt. hyems glacialis ſeneſcit, ideſt ſenij indicium præ ſe fert, exiſtens cana niue Scythonia, ideſt Thracia, quia iuxta Thraciam & Scythiam perpetuę ſunt niues.

Labra.

DE QVATVOR TEMPORIBVS ANNI.

VErq́; nouũ ſtabat cinctum florente corona:
Stabat nuda Æſtas, & ſpicea ſerta gerebat.
Stabat & Autũnus calcatis corbibus vuis,
Et glacialis Hyems canos hirſuta capillos.
Vére ſinum tellus aperit, floresq́; miniſtrat:
Tempore ſolis ager meſſeis fert pinguis opimas.
Fœcundos Autumne lacus de vitibus imples:
Vis Hyemis glacie currenteis alligat vndas.
Frigoribus pulſis nitidum Ver æthera mulcet.
Scindit agros Æſtus Phœbeis ignibus ardens.
Autumno dat Hyems mixtum vicina teporem.
Albenteis hæc durat aquas, & flumina nectit.
Ver pingit vario gemmantia prata colore.
Ignea veſtit agros culmis cerealibus æſtas,
Vitibus Autumnus turgenteis detrahit vuas.
Frigidus Hyberno grauidus niue, nubilus æther.
Vére Venus gaudet florentibus aurea ſertis.
Flaua Ceres Æſtatis habet ſua tempore regna.
Vinifero Autumno ſumma eſt tibi Bacche poteſtas.
Imperium ſæuis Hyberno tempore ventis.
Vére grauis fundit tellus cum floribus hærbas
Frugiferas agris fert Æſtas torrida meſſes.
Pomifer Autumnus tenero dat palmite fructum:
Mox humus Hybernis albeſcit operta pruinis.
Vére nouo lætis decorantur floribus arua.
Et riget Æſtiuis hirſutus campus ariſtis.
Labra per Autumnum muſto ſpumantia feruent.
Et ponunt frondes Hyemali frigore ſyluæ.
Ver placidum vario nectit de flore coronas.
Spicea ſerta gerit calidiſſimus ſolibus Æſtas.
Temporaq́; Autumnus cingi tua Bacche racemis.
Triſtis Hyems montes niueo velamine veſtit.
Ver agrum nitidum gemmis ſtellantibus ornat.
Et feruens Æſtas pinguiſſima frugibus arua.
Mox Autumnali redolet vindemia fœtu,
Fronde nemus male nudat, Hyems: amneisq́; rigeſcũt.
Purpureos flores humus effert Vére comanti.
At Cereis donis horreſcunt arua per Æſtum.
Bacche tuo tempus fluit, Autumniq́; liquore.
Obtegitur tellus per Frigora Veſte niuali.
Vére tepet picto Zephyris ſpirantibus aer.
Decreſcunt celeres Æſtiuis ignibus amnes.
Temperies Autumne fluit tua nectare dulci:
Perq́; Hyemem lentus cœlo niuis aduolat imber.
Véris honos tepidi floret, Vére omnia rident.
Arua ſub Æſtiuis nudant torrentia labris.
Vite coronatas Autumnus degrauat vlmos:
Decutit ipſe rigor ſyluis Hyemalis honorem.
Flore ſolum vario depingit odoriferum Ver.
Falciferamq́; deam meſſes remorantur in Æſtu.
Dat muſto grauidas Autumnus pomifer vuas.
Scythonia glacialis Hyems niue cana ſeneſcit.

DE ORTV SOLIS.

AVrora oceanum croceo velamine fulgens
Liquerat, & biiugis vecta rubebat equis.
Luce polũ nitida perfundit candidus orbis,
Et clarum emicuit ſole oriente iubar.
Roſida puniceo Palantias exit amictu,
Aſtrigerum inficiens luce oriente polum.
Sol inſigne caput radiorum ardente corona
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.
Extulit oceano caput aureus igniferum ſol,
Fugerunt toto protinus aſtra polo.
Conceſſere deo tenebræ,rebusq́ colores
Lux iterum cunctis reddidit alma ſuis.
Tithoni coniux roſeo ſub lumine terras
Inficit,& cœlum luthea ſydereum.
Tum ſol igniferos currus è gurgite magno
Suſtulit,& claris aſtra fugauit equis,
Nox abit aſtrifero velamine cincta micanti,
Et retegit ſtellas,exoriturq́ dies.
Emicat oceano Phœbi rota clara relicto,
Illuſtrata nitent lumine cuncta ſuo.
Aurea fulgebat roſeis aurora capillis,
Et matutino rore madebat humus.
Tethyos vndiuago quum proſilit æquore Titan,
Flammiferos vultus ore micante ferens,
Exoritur Phœbus perfundens luce nitenti,
Et maria,& terras,ſtelliferumq́ polum.
Aſtraq́ ceſſerunt fulgentia crinibus aureis,
Et nox ſydereas occulit aſtra faces.
Sol oriens,curſusq́ ſuos è gurgite tollens
Oceano,claro reddidit orbe diem.
Flammiferumq́ iubar,terræq́,poloq́ reduxit,
Et pepulit radiis aſtra repente ſuis.
Memnonis vt genitrix infecerat humida cœlum,
Et roſeis manibus ſydera diſpulerat,
Phœbus Athlanteis è fluctibus aureus orbem
Suſtulit igniferum,luxq́,diesq́ redit.
Præuia flammiferi curſus aurora rubebat,
Extuleratq́ alto gurgite Phœbus equos:
Noctiuagosq́ ſimul radiis vagantibus igneis

ASCENSIVS.

AVrora,&c.] Eandem peritiam ſuam in ſolis ortu deſcribendo, variis modis eruditiſſimus poeta oſtendit. Velamine croceo, ideſt luthei coloris. Biiugis equis: quum ſol quadriiugis vehi fingatur. Candidus orbis, ideſt globus ſolaris: candens, vbi paulò altius aſcenderit: aut vbi in ortu ſudum eſt: vnde addit, Et clarum emicuit ſole oriente iubar: quia pluuia impendente iubet orbis ſolis. Palantias, hic pro Aurora ponitur. roſida, ideſt rore perfuſa: amictu puniceo, ideſt roſeo. Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis. Sol ortus ab aquis æquoreis Tethyos. i. magnę maris, Oceani vxoris. Quomodo primam, & interdum ſecũdam nominatiui producit: vt in Georgi. Teq́ ſibi generum Tethys emat omnibus vndis. Tethys autem, mater Achillis, aliter ſcribitur: & vtranq́ corripit. Sanè poetæ alludẽtes ad opinionem vulgi, dicunt ſolem in Oceanum occidere, & rurſus inde oriri: vt Æneidos. I. Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles Hyberni, &c. Fugerunt, vel quantùm ad apparentiam, quia maius lumen offuſcat minus: vel quantùm ad opinionem vulgi, negantis interdiu ſydera in cœlo noſtro eſſe. Rebusq́ colores: quia ſine luce, colores non diſcernuntur. Ipſe alibi, Et rebus nox abſtulit atra colorẽ. Tithoni coniux, ſcilicet Aurora. Erat autem Tithonus, frater Laomedontis, qui ſenio in Cicadam mutatus fingitur: vnde Flaccus in carminibus, Nihil eſt ab omni parte beatum abſtulit clarum Cita mors Achillen. Longa Tithonũ minuit ſenectus. De hac re Vergilius in Æneidos ſic, Tithoni croceum linquens Aurora cubile, &c. Sub lumine iubar: ſi vera eſt lectio, præter morem, iũbar, prima longa poſuit. Nam prius dixit, Sole oriente iubar. Et alibi, Iam iubare exorto iam rebus luce repertis. Legi poteſt Phœbum, aut ſolem, aut mundum, aut quid ſimile. Luthea, crocei coloris, à lutho coloris genere. Velamine aſtrifero, micanti, diſtinguẽda ſunt epitheta. Retegit ſtellas, ideſt iterum tegit. Aut retegit, ideſt aperit terras: legendum eſt, Tethyos vndiuago. Ordo eſt: quum, ideſt quãdo. Titan, ideſt ſol: proſilit, ideſt porrò exilit: æquore Tethyos, ideſt maris Oceani æquis: aquis vndiuago, ideſt vndis vagante, &c. Eſt ergo legendum vna dictione, vndiuago. non vnda vago. Crinibus aureis: ſynæreſis, quam & alibi ſæpe facit. Et nox, ſcilicet atra: oculi faces ſydereas. Curſusq́ ſuos: alij, currus, legunt: & pro equis intelligunt. Loquitur autem ſecũdùm opinionem vulgi: vt iam tetigimus. Nam credit vulgus ſolem in occaſu deſcendere ad mare oceanum, vt illic refocilletur. Memnonis, vt genitrix, ideſt Aurora. Roſeis manibus, ideſt radiis ſuis: Athlanteis, ideſt Heſperiis, aut Mauritanicis, in quibus Athlas olim regnauerat. Et veſte ambroſea, ideſt ambroſei odoris: vt. I. Æneidos, Ambroſeæq́ comæ diuinum vertice odorem Spirauere. Dicitur autem, cibus deorum: ſicut nectar, potus. Tum phœbus: bene commiſcet epitheta cũ ſubſtantiuis, ſcilicet radiis fulgentibus, & orbem nitidum.

Iubar.

Terras alij iubar.

AENEIS VIRGILIANA

CVM SERVII HONORATI GRAMMATICI HVBERrimis commentariis, cum Philippi Beroaldi uiri clariſſimi doctiſſimis in eoſdem annotationibus, ſuis locis poſitis, Cum Donati argutiſſimis ſubinde ſententiarum præſertim enodationibus, Cum Auguſtini Dathi oratoris Senen̄. luculentiſſima introductione. Cūq; familiariſſima Iodoci Badii Aſcenſii elucidatione, atq; ordinis contextu. Acceſſit ad hoc Mapphei Vegii liber addititius, cū Aſcēſianis annotationibus. Addita præterea ſunt ipſius poetæ, ac operum eius, illuſtrium uirorum præconia. Aeneidos argumenta, & quædam noſtri poetæ epitaphia.

Elucent præterea in toto ipſius Aeneidos opere (quandoquidem μικτὸν. i. mixtim poematis ſtili genus referat) interlocutiones marginem cōgrue occupantes, Hactenuſq; nullibi uiſæ.

Adiectas nuperrime comperies caſtigationes, & uarietates Virgilianæ lectionis, ex ueterum codicum collatione per diligentiſſimum uirum Ioannem Pierium Valerianum non minus accuratæ, q̄ docte excerptas.

Permulta etiam ſcitu digniſſima, quæ vel in enarrationibus Chriſtophori Lādini vel in Adnotationibus diſertiſſimi viri Philippi Beroaldi fuſius habentur, per doctiſſimum virum Iodocum Badium Aſcenſium (vt explanationes eiuſdem perlegendo cognoſcere poteris) appoſita reperies.

Ne quis calumnietur Interpretum huiuſce præſtantiſſimi, & apud Latinos omnium maximi poetæ nos enarrationes confudiſſe præmonitos velimus candidos lectores, Interprætationibus Seruij Mauri Grāmatici perdiligentis id ſigni [✳] præpoſitum eſſe, Ioannis Pierii Valeriani caſtigationes, & varietates hoc aſteriſco (☞] Contextum verò Iodoci Badij Aſcenſij tali ſigno [Δ] facile cognoſces.

Aduerte magis optime lector, quia ordine ſupradicto ſe conſequūtur tres hi quaterniones videlicet, B, C, D, poſt hos etenim is eſt Ordo, ſingulo textui primum poſuimus Seruiū, deinde Auguſtinum Dathum Senen̄. poſt eum Aſcenſium, deinde Ioannem Pierium Valerianum.

M. D. XXIX.

ALTO LOCO CLARISSIMIS natalibus, & ſumma generoſitate nato optima indole, & præſtãtiſſimo ingenio prædito. Laudatis ad hoc moribus, & cultioribus literis cum primis ornato, Adoleſcenti indulgentiſſimo Lodouico de Flandria domino ſuo inter primos honorãdo Iodocus Badius Aſcenſius cum omni veneratione Salutem.

Vſpicaturo mihi familiarem hanc in Maronianã Æneida interprætationẽ, occurrit prima excellẽs tua Lodouice generoſiſſime preſtãtia cui noſtras, quãtulæ ſint lucubratiũculas, & nuncupẽ & dedicẽ. Facturus em̃ mihi videbar operæpreciũ ſicut iuratus ſum: cuiuſq; maioribus plurima debeo, & grati animi ſignificationẽ, et modeſtam ad heroicas virtutes cohortationẽ fecero. Sic etenim rem tua laudatiſſima indole: ſummaq; generoſitate dignã, & ſubdititijs tuis vtiliſſimã procurauero, Meminiſſe igitur in primis: adoleſcẽs ſummo loco nate: tuorũ te velim nataliũ: maiorũq; tuorũ claritudinis: non qui ad inanem gloriationem: ſed qui ad ſanctã illorum imitationẽ te cohorter. Eam ſiquidẽ ob rem, priſci illi Romani quorũ nũq; ſatis laudata cenſentur inſtituta, maiorũ ſuorũ ſtemmata domi ſuę habuerunt, vt per eorũ imagines geſtorũ quoq; inſigniũ cõmonerent. Non vt inaniter gloriarẽtur: vt tamẽ non pauci ſolẽt, in quos eſt illa nobilis Satyrici inclamatio.

Iuuenalis ſatyra viij.

Stemmata quid faciunt, quid prodeſt pontice longo
Maiorum? & ſtantes in curribus æmilianos?
Coruini? & Galbam auriculis naſoq; carentem?
Famoſos equitum cum detractore magiſtro?
Tot bellatorũ? ſi luditur alea pernox?
Sanguine cenſeri, pictoſq; oſtendere vultus
Et curios iam dimidios? naſumq; minorem
Quis fructus generis tabula iactare capaci
Si coram lepidis male viuitur, effigies quo
Ante Numantinos ſi dormire incipis ortus
Luciferi, quo ſigna duces & caſtra mouebant? Et q̃ ſequũtur.

Quãuis aũt nõ ſint forte tibi, adoleſcẽs generoſiſſime, vt Romanis illis erant expreſſi cæra vultus qui ſingulis, authore Plynio diſponebant armarijs, vt eſſent imagines quæ comitarẽtur gẽtilitia funera: extant tamẽ clariſſima quæ te ammoneãt. Parẽtum tuorũ monumẽta. In primis ſiquidẽ vt te ex primaria Flandrorũ comitũ domo progenitũ noſcas, de Flandria familiæ tuæ peculiare cognomentum obtines, illiuſq; verus hæreſs atq; ſucceſſor cõprobaris, qui primus Flandrię comitatũ accepit. Nam Balduinum qui ex nobiliſſima Francorũ regis filia & laudatiſſima Anglorũ regis derelicta, non ab re Iudith appellata: ſpectabili atq; legitimo matrimonio genus tuũ propagauit Galli foreſtarium appellitãt: ꝙ foreſta eis ſit, quæ nobis vvoſta atq; vvoſtina: cuius tu hodie quoq; perpetua ſucceſſione cõſpiceris dñs, Ea autẽ fuit maiorum tuorũ claritas, vt cũ primogenitus alibi ſibi conſtituerit comitatus domum: iſta tamen nobilitatis vocaret altera, quod nomẽ ei loco vbi ſunt gẽtis cunabula noſtræ hactenus permanſit. Nihil igitur eſt natalibus tuis: dulce decus noſtrũ, clarius nihilq; vel proximis parẽtibus tuis (ſit ſolius principis maieſtas prælata) in tota Flãdria [illegible] nobiliꝰ aut honeſtiꝰ Habuiſti ſiquidẽ patrẽ dñm Lodouicũ de Flãdria, equitẽ auratũ in primis ſtrẽnuum, & inclytiſſimo principi noſtro Archiduci nõ ignobili cõſanguinitate cõiunctũ cuius pręclara in bellicis rebus facinora te nimirũ ad horrẽtia martis inuitant arma. Habes & matrẽ incõparabili probitate, dulcis ioci, & dulciũ morũ generoſiſſimam dominam: rarum dico & excellens omnis honeſtatis columẽ ac ſpecimẽ. Quę cũ eſſet p̄ter cæteras matronas ſpecioſa. & ſupra multas diues. maritumq; illum patrem tuum ſpectabiliſſimum ah in primo ętatis flore, ſuperis inuidẽtibus mundo tantum decus, amiſiſſet, non tamen & ſi à nobiliſſimo quoq; expeteretur, ad ſecundas traduci voluit nuptias, ſed cœlibẽ inter veſtales ſanctaſq; moniales elegit vitã degere, vt tibi clariſſima prefulget luce, clariũq; nõ tam ad arma quàm ad virũ oſtẽtat iter adhibito videlicet laudatiſſimo p̄ceptore Fratre Petro etiã cognomẽto Ludimagiſtro, ex inſigni illa fratrum diui Hieronymi apud Gandauos domo, in quã omnis probitatis & vere eruditiõis opes pleno effudit copia cornu. Itaq; vt vtriuſq; parentum tuorũ quã ſimillimus efficiare: ſimulq; cũ armis virtutem colas: teq; primũ literis, deinde claris facinoribus exornes (Ea em̃ ſola & Alexandro magno, & Caio Iulio Cęſari ꝑpetuo dictatori, & incõparabili imperatori fuit ad gloriã immortalitatẽq; via) nõ inutilẽ neq; impertinẽtẽ cenſuerimus ęneidos Virgilianę lectionẽ. In ea ſiquidẽ ſi patrem imitabere: habebis clariſſima Aeneę facinora, atq; inclyta bella: in qbus tã egregiã dñs pater tuus Lodouicus meruit laudẽ, Sed vti eſt apud Horatiũ, nihil eſt ex omni parte beatũ abſtulit clarũ cita mors Achillẽ. Quinadeo vt vti Homerus auctor eſt. Thetidẽ ab Ioue offerente aut longæue: ſed ignobilis, aut pręclaræ, ſed breuis admodũ vitę conditionẽ: glorioſum licet breuẽ vitã Achilli ſuo exoraſſe, ita & patri tuo veroſimile eſt honeſtiſſimã genitricẽ eius dñam Lodouicã dño de Gruuthuſa germanã: ab optĩo maximo deo noſtro nõ lõgã ſed p̄clarã ampliſſimis ſuis meritis ĩpetraſſe vitam. Sin matrem potius quã imiteris inſpicies: quæ (vt diximus) cõcordatiſſima eſt virago, & pluſquã heroica p̄dita virtute habebis virũ heroica virtute cõſummatũ, in cuius deſcriptione oẽs numeri glorioſæ & ſanctæ vitæ deſignantur: omneq; officiũ & qui tecũ, & qui cũ alijs viuas preſcribitur. Nam veluti Zenophonta dicũt ita Syrũ deſcripſiſſe: nõ vt qualis ille fuerit: ſed qualẽ eſſe decuit, decernat ita Maronẽ arbitror Æneã nobis: licet talis adamuſſim fuerit tãquã ſpeculũ atq; exẽplar ꝑfecti viri ꝓpoſuiſſe. Quocirca ſi cũ bonis inſtitutis etiã literas cultiores: vt facis, adipiſci voles, nullus eſt ad eã rẽ hoc poetarũ togatorũ facile principe magis idoneꝰ: De cuiꝰ laude atq; vtilitate qm̃ in rẽ noſtrã id videt placet eruditiſſimi viri Philippi Beroaldi adducere q̃ hæc ſunt verba, Quẽadmodũ apud græcos ab Homero oĩs eloquẽtiæ fontes, oĩs eruditiõis riui, oĩs pœticæ fluenta, pinde ac ab oceano defluxerũt. ita apud latinos alter ingeniorũ fons alter eloquẽtię torrẽs. Virg. Maro auſpicatiſſimũ poeticę dedit exordiũ: eidẽq; abſolutiſſime ſummũ impoſuit faſtigium. Qui Homerũ in poematis ſcribẽdis archetypon: hoc eſt exemplar habẽs illũ adeo ſcite effinxit: adeo facũde rep̄ſentauit adeo prudẽter æmulatus eſt, vt à celeberrimis ſcriptoribus: Mãtuanꝰ Homerꝰ haud immerito nũcupet. Et em̃ Maronis ſacrũ poema oĩ eſt eruditiõe oĩ facundia, oĩ diſciplina, oĩ deniq; poetica arte refertiſſimũ, inſtructiſſimũ, ornatiſſimũ. Quin ipſemet de operis ſui multiplici variaq; doctrina ita ſcribit Auguſto. De Ænea quidẽ meo ſi me Hercule iã dignũ auribꝰ haberem tuis libẽter mitterẽ. ſed tãta inchoata res eſt, vt penè vitio mẽtis tm̃ opus ingreſſus mihi videar: cũ præſertim (vt ſcis) alia quoq; ſtudia ad id opus multoq; potiora impertiar. Nec ꝓfecto his Virgilij verbis copia rerũ diſſonat, facũdia verò multiplex & multiformis in eo eſt ac dicẽdi genus oẽ cõplectitur: nec minus orator quàm poeta habẽdus eſſe cenſetur. Hæc ille. Hũc aũt poetã familiariter exponere cõſtitui. vt qbꝰ præceptorũ deeſt copia: habeãt ex nobis facilẽ ad eũ viã eaq; ingreſſi ad pleniorẽ eruditionẽ ipſi (ſi quidẽ induſtrij, gnaui atq; ſolertes ſunt) per ſe ſuaq; ſtadia pertingant. In qua re ſi nõ oĩm expectationi ſatiſfecerim: vſq; adeo vt merito verear non defore qui in me dicãt Horatianum illud in arte, Parturiũt mõtes, naſcetur ridiculꝰ mus. Boni tñ æquiq; cõſulẽt: animaduertentes operis immenſitatẽ: ſi omnibus quibꝰ etiã à nobis elucidari potuiſſet: annotamentis excreuiſſet: ſcientesq; iudicio fortaſſe non inepto multa à nobis prætermiſſa: ne bonis preceptoribus interpretandi prouinciam preriperem: neue ſtudioſis diſcipulis meliorum excogitandi diligentiã demerem. Audio enim iampridem à quibuſdam male, ꝙ nimis ſim familiaris: cauſſantibus videlicet fructum eruditionis prereptũ cum quæ cum labore diſcantur, & tenacius hæreant & dulciora ſint. Quibus dum talia audio reſpondere ſoleo: habentibus præceptorem non deeſſe nudos textus, quos cum labore addiſcant, ſi meos miſſos faciant: non habentibus verò noſtros quàm plurimum prodeſſe: ipſiſq; præceptoribus aut noſtrorum carpendi (vt hodie ſumus inuiduli) aut meliorum excogitandi, aut ſaltẽ audendi facultatem minime prereptam. Vtcunq; autem alij cẽſebunt tua Lodouice indulgentiſſime, humanitas, lucernulam ac lucubratiunculam hanc tuo fauſtiſſimo nomini dicatam: in partem accipiat bonã rogamus. Hęc ſumma eſt. & voti, & præfationis. Vale. Ex officina noſtra literaria in nobiliſſimo Parrhiſiorum gymnaſio Ad decimum Calendas Februarij, anno iuxta Romanam ſupputationẽ. Milleſimo quingenteſimo primo. Et nunc iterũ (neq; enim cœpti pœnitet) ad Calendas Nouembris. M.D.VII.

Beroaldus de laude Maronis

RERVM ET VERBORVM INDEX.

¶De litera A.

ABies fo.lxxxix
Aborigenes fo.lxix
Accentus ratio fo.xxvij
Acer mobile fo.ccccxxij
Aceſtes fo.lxx
Aclides fo.ccclxxxiiij
Accentus fo.xxvij
Acheron fo.cclxxxviij
Achilles vbi vulnerabilis fo.cclxxxiij
Achidalius fo.lxxxij
Acta fo.cclxv
Actus,via,i'er fo.ccxiiij
Actutum fo.ccccxliij
Ad & apud fo.xvij
Additi fo.cclxxxv
Aditus oſtium fo.cclxxxij
Adiuro fo.cccccxciij
Adytum fo.xcvj
Aduene fo.ccccvij
Aduerbia in e & in i. fo.ccxvj
Aduerbia in loco fo.ccvj
Ædes fo.cxxij
Ædifico fo.lxxxix
Æger & ægrotus fo.xxxvij
Ægis fo.ccccxv
Ægiſtus fo.cccccxxxv
Ægyptus & Danaus fo.ccccxcv
Æmulus fo.ccxcj
Æneas Veneris filius fo.lij
Æneæ fuga fo.cxlj
Æneis fo.cccxxxiij
Æolie inſulę fo.xxix
Æquora fo.xcij
Ærea fo.ccxliiij
Ætas ſeptima fo.cclxvj
Ætatis diuiſio fo.ccxlix
Ætne incendium fo.clxxix.
Agathyrſi fo.cc
Agenor fo.liiij
Ager fo.xl
Agylla fo.ccccxij
Agmen fo.xxxj.
Aiax oilei fo.xxvj.
Aiax telamonis fo.xxvj
Alacris fo.cccxxvj
Alata flumina. fo.ccl
Alba & albani fo.xvj
Albula fo.xlviij.&.ccccviij
Altare fo.cxxiiij
Alte fo.ccxcj.
Altū fo.xvj.
Aloeus fo.cccxix
Alter alius fo.ccccxvj
Aluus & venter fo.xcj
Alumnus fo.cccccxiiij.
Amazones fo.lxiiij
Ambroſia fo.xvij
Amentum fo.ccclxiiij
Amenum fo.cclxx
Amicus fo.ccliij
Amicorum exempla fo.cxlvij
Amores fo.xlj.&.cclj
Anchiſæ oculi fo.cxxxij
Ancyle fo.ccccxxvij
Anchora fo.xxxviij
Anguis & ſerpens ccxxviij
Anguis & annus. fo.ccxxviij
Anima animus fo.ccccxciij
Animus & mens. fo.xxiiij
Animales hoſtie fo.ccxxiiij
Anio fo.ccclxxxij
Annales & hiſtoriæ fo.lvij
Annus triplex fo.xlviij
Anni inuentio fo.ccxxxvj
An ſanctus fo.ccclxxij.
Anſer fo.ccccxxvj
Antandros fo.cxlj
Anthenor fo.xvj
Antiptoſis fo.cvij
Antiqua fo.cxxx.
Antonius fo.ccccxxviij
Antomaſia fo.xxij
Aper calydonius fo.cl
Apex fo.cxxxij
Apollo genitor fo.cxlviij
Apollo cytharedus fo.ccccxij
Appoſitio fo.ccxxviij
Apricus fo.cij.
Apum ſpecies fo.lxj
Aquila fo.lix
Ara fo.cxxiiij
Are fo.xxxij
Arcus celeſtis fo.cclxv.
Arcturus fo.clxxviij
Ardeo rem & re. fo.cxcj.
Argi fo.xxij
Argos fo.ccclix.
Argumē.ænei.in preambulis fo.xj.
Ariſta fo.ccclxj
Arma fo.xciiij
Arx fo.cxxviij
Aſcanius fo.xvij.&.xlvij
Aſini cornuti. fo.xxxix
Aſylum fo.cxxxvij
Aſpiro fo.cxiiij
Atride cccccxxvij
Atlas fo.ccvij
Atlantes tres fo.cccxcviij.
Atria fo.lxxxiiij
Auaritia fo.xxxvij
Auernus fo.clxxj.&.cclxxxvij
Auentinus fo.ccclxxvij
Augurium fo.cclix
Auguro fo.ccclvij
Auguſti nomina. fo.l
Aura fo.cxiiij.&.clxxvij

¶De litera.B.

BAie fo.ccxxxvj
Barri fo.lxxij.
Baltheus fo.ccccxciij
Bella ciuilia fo.cccxxxviij
Belide fo.xxxviij
Bellum fo.xxiij
Belus fo.lxxxv
Bidentes fo.cxcv.
Biga fo.cviij
Bige fo.cviij
Bina diſtributiue fo.cccc
Biremes fo.xxxix
Byrſa fo.lvj
Bithinia fo.liiij
Bitias fo.lxxxiiij.
Bomonice fo.xcvj
Breuia xxxiiij
Breues pro longis. fo.clxxij.
Brutus fo.cxlix
Bubo fo.ccxviij
Butes fo.ccliiij.&.ccliij.

¶De litera.C.

CAcephaton fo.lxxxix.
Cacus fo.ccccj
Cadauer fo.xliiij
Caduceum fo.ccvij
Cœlum fo.xxix
Cæſtus & ceſtꝰ.f.ccxxxvij
Calcas fo.xlij
Cales fo.ccclxxxiij
Callis fo.ccxv
Caminus fo.cccxxij
Cano fo.xiiij
Caphareus fo.cccccxxvij
Capulus fo.ccxcv
Capys fo.cccxxxij
Carbaſus fo.clxv
Carbo & pruna fo.cccclij
Carcer fo.xxix
Carceres fo.ccxlij
Cardo fo.lxj
Cartha fo.xlj
Carthago fo.lvj
Caſſandre ſtuprum fo.cccccxxvij
Caſtra fo.clxxvj
Caſus et occaſus fo.xliiij
Cataphracti fo.cccclij
Caſus fo.xliij
Caule fo.ccccxxxvj
Cellarium fo.lxxxij
Celeuma fo.clj
Cenſorius fo.ccxxxviij
Cernuus fo.ccccxj.
Cerui fo.xxxix
Ceruix fo.cxxiiij
Charybdis fo.clxx
Chorebus fo.cxij
Choriti lvij
Cybelle cxlix
Cyclades fo.ccccxxxvj
Cydon fo.ccclxxxvij
Cygnus fo.lix
Cyllenius fo.ccvij
Cinis fo.cccccclxxxvj
Cingulum fo.ccccxlviij
Cinthus fo.lxvj
Cypariſſus fo.clxxxv
Cyrce fo.cccxliiij
Cyrcenſes fo.ccccxxiiij
Circūfero fo.ccxcv
Circuli inferni fo.cccx
Cythare vſus fo.lxxxiiij
Cythera fo.ccclxxiiij
Clam fo.l.
Claſſis fo.cclxxix
Clarium fo.clxxxv
Clamare fo.lxvij
Clarigatio fo.ccccxxxv
Clarus fo.ccccclxxix
Cleopatra fo.ccccxxviij
Clypei fo.ccccl
Clypeus fo.cccclxv
Clinium fo.cxlvij
Cocytus fo.cclxxxviij
Cocles Romanus fo.ccccxxvj
Coctum fo.cccccxlj
Coloni fo.xx
Columba fo.cxliiij
Colus fo.ccccxiij
Comes facundus fo.ccccvj
Comete fo.cccclxxxv
Commiſſura fo.ccccxiiij
Comparatiua fo.ccclxxij
Compago fo.l.
Compenſatio fo.xliij
Conceptio fo.xvj
Concilior fo.xxx
Coniuratio fo.cccxc
Connubium fo.xxx
Conſus fo.ccccxxij
Conuene fo.ccccvij
Coritus fo.ccccxxxij
Cornus fo.cxliij
Cortina fo.ccxx
Cothurnus fo.liiij
Crepuſculum fo.cvij
Cruſta & cruſtum fo.cccxlix
Crudele fo.lx
Cume fo.clxxj.&.cclxxix
Cupido fo.lxxix
Cultellus fo.ccxcvj
Cura fo.xlij.&.cxc
Cui precari fo.cccxcvij
Curie fo.ccccxxiiij
Curis fo.l
Curare corpora fo.ccxxvj
Cuſtodia. fo.cccxix

¶De litera.D.

DAnaus & ægyptus fo.lio.ccccxciij
Danae fo.ccclxj
Dapes & epulæ. fo.lxxxij.&.clvij.
Dardanus fo.ccxx
Decus & decor. fo.ccclvj.
Dædalus fo.cclxxx
Deducere fo.lxx
Deduco & diduco. fo.xliij
Defatigari fo.xv
Defuncti fo.cclxxxiiij
Delos fo.ccxxj
Delphines fo.cclxiij
Delubrum fo.ciij.&.cxciij.
Denſeo actiue fo.ccclxxxvij
Deprehendi fo.cccxxxvj
Deriuatorū ſpecies fo.ccccclxxij

Deſpicio & diſpicio fo.xliij
De dijs opiniones fo.ccxiiij
Deus & Diuus. fo.ccxxxv
Deum vnum eſſe fo.ccxxviij
Deorum natura fo.xxiiij
Deuotus fo.lxxxiij
Dextra & dextram dare fo.lix.
Dia fo.ccxxij
Diana fo.cxl vij
Dij ſamothracum fo.cj
Dico fo.xv
Dido fo.cxciij
Diei & noctis partes fo.xxvij
Diei diuiſio fo.cclxx
Dies pro tempore fo.cccccxciij
Dilemma fo.cccccxcix
Diomedeæ aues fo.cccccxxviij
Dioniſij tyranni fo.cclxxxviij
Dire fo.cxxiiij
Diuinare fo.clxvj
Dolopes fo.lxxxviij
Dolones fo.ccclxxix
Domuum ſacratio fo.cxx
Dona fo.ccxxxvj
Dracones & ſerpentes fo.cij
Ductor fo.lxxxviij
Duci fo.xxiij

¶De litera.E.

Adem fo.cccxciiij
Ebor fo.ccccxiiij
Ecce fo.ciij
Edo es fo.cxcvj
Eclipſis fo.xxx
Effata fo.ccxciiij
Electra fo.xxij.
Electrum fo.ccccxij
Eliſium fo.cclxx
En fo.lxij,&.ccxxv
Eo & venio fo.cxiiij
Ephialtes fo.cccxix
Epicurei fo.xvij
Epiſtole fo.cccc
Equidem fo.lxxj
Equus troianus fo.lxxxix
Ergo pro cau ſa fo.cccxxv
Erymanthus fo.cccxxxv
Erydanus fo.cccxxv
Eryphile fo.cccxj
Eryx fo.ccxxxiiij
Euentus pluraliter fo.ccxcij
Euander fo.cccxcij
Euocandi deos forma fo.cxiiij
Euripylus xcvj
Eurora fo.lxvj
Euſebia fo.xix
Exanimis fo.lxiij
Excubie fo.ccccxl
Exequie fo.cxxv
Exoſus fo.cclxviij
Exorare fo.clxvij
Exte mplo fo.xxxij

¶De litera.F.

Abricius fo.cccxxxviij
Facies fo.lxxxj
Fari & fateri fo.clxxxj
Fatum fo.cvij.&.clxviij
Fata troiana fo.xxiij
Fatigatus fo.ccccij
Fauilla fo.ccxxiij
Faunus & Fauna fo.cccxlvj
Felix fo.liij
Femen fo.ccccclxxxviij
Femur eodem
Fere fo.xlij
Feronia fo.ccccxx
Fetus fo.xcj
Ferrugo fo.ccclviij
Feſcenina carmina fo.ccclxxxij
Feſſus fo.xxxviij
Fidene fo.cccxxxiij
Fides cana fo.l
Fiducia fo.xxxv
Filij Neptunni. fo.ccxxij
Fletus fo.cccx
Fedus fo.xxx
Fores fo.lxj
Forma coniugij fo.xxiij &.ccij
Formica fo.ccxv
Forceps fo.ccccxiiij
Forfex fo.ccccxiiij
Foret fo.alxix
Fori fo.ccxxvj
Forte fo.ccxx
Forma fo.xxiij
Formoſus fo.ccccxiiij
Fortis fo.cc
Fortuitus fo.ccxciij
Fragor fo.ccccxviij
Fratrie fo.ccclix
Fretum fo.lxxiiij
Frõdeum & frondoſum fo.xl
Fruges fo.xxxviij
Fundere fo.ccxcvj
Fulgo pro fulgeo. fo.cccxxxviij
Fulmẽ quorũ fit. fo.xxvii.&.cccccxcviij
Funalia & funera fo.lxxxiij
Fundamenta fo.ccxxviij
Fraus fo.ccclxxv
Funebreus fo.ccxlj
Funus & funere fo.cccclv
Furie,dire,canes fo.ccxxviij
Furiatus & furioſus fo.cxvij
Futilis fo.cccccxxxv.

¶De litera.G.

Abij fo.ccclxxxiij
Cabinus cinctus fo.ccclxxv
Ganimedes fo.xxij
Garganus fo.ccccxxvj
Gaza f.xxxiiij.&. cxxxvij
Gẽma fo.lxxviij
Gemini fo.cxxij
Germanus fo.ccliiij
Genus pro genu fo.cxliij
Genus romuli fo.xvij
Geriones fo.cccxxviij
Giganteum bellum fo.clxxix
Gyrus fo.ccxxxviij
Gnauum fo.lxj
Glaucus fo.cclxxv
Gracci fo.cccxxxviij
Gratie fo.lxxxiij
Grauatum & graue fo.ccccij
Genua & cætera membra conſecrata fo. lxxxj
lio fo.xxij
Græci fo.ccxij.
Gryneus

¶De litera. H.

Ac fo. ccxxv
Hamon fo.cciiij
Harena fo.xxxviij
Harpalice fo.liij
Harpye fo.clv
Haurio fo.lxxxiiij
Hecate fo.lxxj
Hecuba fo.cxlj
Hedi fo.ccccliiij
Helena fo.lxxviij
Herne fo.ccclxxxij
Herbacanthus fo.lxxviij
Hercules fo.ccccxx
Heros fo.xxxix
Hermione fo.clxiij
Hermus fo.ccclxxxiij
Heu fo.xcij
Hyades fo.lxxxv
Hydra fo.ccxcix
Hyle fo.ccccxxij
Hymeneus fo.lxxviij
Hypallage fo.xvj
Hipomanes fo.clxxxv
Hirmos fo.cclxxxiij
Honuſtus fo.l.
Hoſpes fo.ccccxviij
Hoſtie fo.clj
Horror fo.xxxviij

¶De litera,I.

Aſtari fo.xv
Iarbas fo.cxciij
Ianus fo.l
Iani templum fo.l
Ianua fo.lxj.
Iapigit fo.cccccxxvj
Ibera fo.lv
Idalium fo.lxxxj
Idomeneus fo.clj
Ignarus fo.xl
Ignauum fo.lxj
Ilia Rhea fo.xlviij
Ilium fo.xiiij
Ille fo.xv
Illicet fo.cxix
Immemor fo.xlj
Implorare fo.cccclxxij
Incendo fo.xxvij
In fo.l
Incubo fo.cccxlix
Incuſo fo.lx
Indecores fo.ccccxxxv
Indigene fo.ccccvij
Indigetes fo.cccccxciij
Indignus fo.cccclxxxvij
Inermis fo.lxiiij
Infandum fo.xlvj
Infenſus fo.xcij
Inferie fo.ccccxcv
Initia Ioui ſacra fo.cccclxj
Inimicitiæ fo.xvj
Inſtar fo.cccxl
Inſido & inſiſto fo.ccccxxviij
Inſomnium fo.cxcj
Intempeſtum fo.clxxx
Intentio fo.cclxvij
Introitum fo.cccccxxv
Intus fo.ccxliiij
Interpres fo.ccxxvj
Inuocandi modus fo.xviij
Io fo.ccclxxxvij
Iphimendia fo.cccxix
Ira dei fo.xix
Ita quid ſit fo.xxiiij
Iris fo.ccccxxxj
Iſis fo.ccccxxviij
Iſmara fo.ccccclxxxix
Italus fo.lxviij
Italia fo.xvj.
Italica philoſophia fo.xxvj
Iubar fo.cxcix
Iudici congrua fo.xxiiij
Iulus fo.xlviij
Iuno fo.xxvij
Iunonis numina fo.xviij
Iuppiter fo.cxlix
Iuuenta & iuuentus fo.lxxiij
Ixiones foc.clxxxviij

¶De litera.R.

Abyrinthus fo.cix
Labos fo.xlvj
Lacteo lacto fo.ccxlviij
Lacina fo.clxxvij
Lacus fo.lxxxiiij
Laodomia fo.cccxj
Laquear fo.lxxxiiij
Latona fo.cxlvij
Larue fo.cclxxxvj
Latium fo.ccccvij
Latini fo.xvj
Lauinium fo.xv
Laus vrbium fo.xviij
Lauo fo.cccccv
Legifera ceres fo.cxcv
Lego fo.clij
Lentum fo.ccxcj
Lethe fo.cclxxxvij.&. cclxxxix
Letor fo.cccccxxviij
Letus fo.xxvij
Leua fo.xcj
Leuum in cœlo. fo.cxxxiiij
Leucas leucate rupes fo.clx
Liberi fo.cccxlj
Libya fo.xxij
Lyceus fo.ccccix
Lyciſca fo.l
Licurgus fo.cxliij
Lydus fo.cxxxvij
Liquetius fo.cccclxiiij
Lyrica materia fo.cccclxix
Lyrneſos fo.cccclxxviij
Lynx fo.liij

Litere fo.cccc
Littus fo.xv
Loci fo.lij
Locri fo.cccccxxviij
Lorica fo.ccccxiiij
Lucerna fo.lxiiij
Lucifer fo.ccccxxij
Lucus fo.lxj
Lucretia domus fo.ccccxxv
Lucumones fo.cviij.&.cclxj
Ludi fo.ccxxxviij
Luo fo.ccccIxxvij
Lupanaria fo.xlviij
Lupe eodem
Lupercal fo.ccccix
Luperci fo.ccccxxvij
Luſtrum fo.xlviij

¶De litera.M.

MActus fo.ccccxxxix
Magalia fo.ccviij
Magar fo.lx
Mage fo.ccccxcv
Magiſter fo.ccccviij
Magni dij fo.cxlj
Maia fo.cccxcviij
Male fo.cxcj
Malus fo.cclviij
Mane fo.cvij
Manes fo.cxlv
Manubie fo.xxvij
Mapalia fo.ccviij
Mars fo.xiij.&.l.
Materia fo.cclxxxiij
Marica fo.cccxlvj
Margarite fo.lxxviij
Marſias fo.cc
Maturo fo.xxxv
Mater deum fo.cclxxxij
Meditor fo.ccij
Mediuſſidius fo.cciiij
Memor fo.xv
Memini fo.lxxxviij
Mendax fo.xciij
Menſe fo.clix
Mendacium in facto fo.cxviij
Menelaus fo.cccccxxvij
Mergus fo.ccxlj
Mercurius fo.cccxcviij
Methres fo.xlj
Metus fo.cxxxiiij
Mephitis fo.clxviij
Meotis fo.cccxxxv
Metius fo.ccccxxiiij
Mœnia fo.xviij
Mi fo.cclxxxvj
Militum genera fo.xcix
Militie genera fo.cccxliiij
Mimi fo.ccxxxviij
Minari fo.xciiij
Minores fo.ccceiiij
Miſenus fo.clvij
Minotaurus fo.cclxxx
Miror & regno tui fo.cccccxix
Mola fo.xcvij
Monſtrum cxxxij
Monodica fo.ccxv
Monoſyllaba cccxlix
Montium partes fo.cclxxix
Monumentum fo.cccccxcix
Morini fo.ccccxxxij
Moueri ſimulachra fo.ccix
Murrani fo.cccxxxiij
Munera fo.ccxxxvj
Muſeus fo.cccxxvj
Muſica fo.xv
Muſe fo.vj

¶De litera.N.

NAre volare fo.xliij
Nare natare fo.xxv
Nautes fo.cclxviij
Ne fo.ccxxiij
Nectar fo.xxv
Nemea fo.ccccv
Nemo fo.ccccxxxiij
Neſcius fo.xxix
Nigra fo.ccxcj
Nihil fo.cclxxxvj
Nilus fo.ccvij
Nimbi fo.xxviij
Nimpha viſa fo.cclxxvj
Niſa fo.cccxxxvij
Nodus fo.ccccxcj
Nomina locorum.i.propria fo.xiiij
In es fo.cclvj
In bundus fo.ccxxix
Regum fo.cccxxxiij
Nox fo.xxxj.&.cxcj
Noxa fo.xxvij
Nouendiales fo.ccxxxvij
Nume lex fo.ccxl
Numina fo.ccclxviij
Nurus fo.cxxij
Numeralia in a fo.ccxxxj
Nuntius & nuntium fo.cxliiij.&.cccxj

¶De litera.O.

OBloqui fo.cccxxiij
Obſcenum fo.clxj
Ocnus fo.ccccIxxxij
Odorus odoratus fo.cc
Œnotrus fo.lxix
Œthe fo.cccxix
Omne fo.xxxix
Ops & opis fo.xx
Opera & opus fo.cccccxxiij
Orantes fo.lxvij
Orion fo.lxviij
Orcus fo.ccxcix
Oſcine & præpetes fo.clxvj
Oſculum fo.xliiij
Oſtium fo.lxj.

¶De litera.P.

PAdus fo.cccxxiiij
Palamedes fo.xciiij
Paladium fo.c.
Palla fo.lxxviij
Pallas fo.xxvij
Pan fo.ccccix
Parce & parcus fo.xxiij
Parius lapis fo.lxxiij
Paris fo.ccv
Parentheſis fo.xxx
Parnaſus fo.ccclxxvij
Paſiphæ fo.cclxxx
Peani fo.cclxxxj
Patauium fo.xlvj
Paſtores fo.cccccxc
Patens patulum fo.l.
Patria fo.clxij
Pauidus fo.cxxij
Pecus fo.lxj
Pelte fo.lxiiij
Penetro fo.xlv
Penus fo.lxxxij
Penates fo.cxlj
Pentheſilea fo.lxiiij
Peplum eodem
Pergama fo.xxxij&.cxxv
Perſi fo.xxij
Petere fo.ccccxliiij
Pellax fo.xciiii
Peucetius fo.lxix
Petit pro petiuit fo.ccccxxxiij
Phaeton fo.cccxxv
Phalanx fo.cvij
Phedra fo.cccxj
Pheretrum fo.cccccxvj
Phineus fo.clv
Philoctetes fo.clxix
Phebus fo.clxxxij
Phenix fo.cxxxvij
Phlegeton & phlegie fo.cclxxxvij
Phorcus fo.cclxxv
Phrygiones fo.clxxiiij
Pietas fo.xix
Piget fo.ccxij
Pilũnus & pitũnus fo.ccccxxxiij
Pinſor & piſtor fo.xxxviij
Pinarius fo.ccceiiij
Pinus fo.lxxxix
Pira, rogus, buſtum fo.cccccxxiij
Pyrgi fo.ccccIxxxj
Plage cxcix
Plęriq; omnes fo.xxxix
Ploratus & planctus fo.cccx
Polliceor fo.xliij
Poliphemus fo.clxxxij
Pollux fo.cclix
Pone fo.cxlj
Populus romanus fo.cclxj.
Populus fo.ccccv
Porſena fo.ccccxxv
Porta fo.xxviij
Portentum fo.cccxlvj
Portitor fo.cccij
Portus fo.lxxxix
Poteſtur fo.ccccxiij
Prandia antiquorum fo.cxcvij
Prelium fo.ccccxx
Prepoſitiones fo.xl
Preſſo ore fo.ccxcj
Priami mors fo.cxxiij
Primus fo.xvj
Procax fo.lxviij
Procul fo.cxliij
Proceres fo.lxxxiiij
Prodigium fo cxxxij
Prodo & propago fo.ccvj
Profugus fo.xiiij
Pocris fo.cccxj
Proteus fo.cccccxxvij
Prouidentia fo.xxij
Pubis fo.cclx
Pudet fo.ccxij.

¶De litera.Q.

QVa fo.xxij
Quam fo.lxxviij
Quando fo.ccix
Que pro vel fo.xcj
Quis pro quibus fo.xxxij
Quadrupes fo.xcj
Quoq; fo.l.

¶De litera.R.

RAmus aureus fo.cclxxxvj
Rates fo.xxvij
Raptus fo.xxij
Re fo.ccccliij
Recinus fo.xlviij
Recipere fo.lxxiiij
Regia fo.ccccxj
Regna pereunt fo.xlix
Religio fo.ccccix
Relatiui conformatio fo.xxxvij
Remus fo.xlviij
Reſcribere fo.ccclxiiij
Rhetorum præcepta fo.xxix
Rhea fo.xlviij
Roma & romulus fo.xvij.&.xlviij
Ruma fo.cccxciiij
Rumon fo.cccxciij
Rumpere ſilentium & vocem fo.xcvij
Rurſus fo.ccxxij
Rus fo.lxj.

¶De litera.S.

SLitera fo.clxxxij
Sacrum fo.lxxvij
Sagule fo.ccccxxvij
Sal fo.xxvj
Salamis & Salamin f.ccccvj
Salua res eſt fo.cccxcv
Salue fo.ccxxxvij
Saluere fo.clxix
Same & ſamos fo.clx
Sanguen fo.xlij
Sarpedon fo.xxxij
Saxea voluentes fo.cclxxxiij
Scęa porta fo.clxv
Scelerare fo.cxliiij
Scribere fo.ccclxiiij
Scylla fo.clxx
Scopulus fo.xxvij
Scutum fo.l
Seuus fo.xv
Scribo fo.xxxiiij
Secundus fo.xxxv
Securis fo.l.
Securus fo.xlj
Sedere fo.ccccxxxiij
Semita fo.ccxv

Senex ſaltans fo.clx.
Senatores patres fo.cclxxj
Senones fo.ccccxxvj.
Sepeliendi diuerſitas fo.ccccxxiij
Sereno fo.xlvj
Seranus fo.ccxxxviij
Sermo fo.ccix
Seruitium fo.cxxxix
Sibylle fo.cclxxxij
Sibyllini libri cclxxxiij
Sicarbas fo.xxxviij
Silex fo.ccccij
Sigeum fo.cx
Siluij fo.xlviij
Simulare fo.lxvij
Sillogiſmus fo.liij
Siluia fo.ccclxviij
Similis tui & tibi fo.cxxxviij
Sinon fo.xciij
Sinus fo.ccclxj
Situs fo.cccxj
Siniſtrum fo.cxxxiiij
Singularium poteſts fo.cclxxxvj
Sirenes fo.cclxxvj
Siſiphi fo.cclxxxviij
Solennis fo.cij
Solis porte fo.ccccxl
Solymo fo ccccclxxiiij
Solum fo.ccxliiij
Solium fo.lxvj
Somno excuti fo.cliiij
Somnus fo.cclxxvj
Specus fo.ccclxxij
Spero fo.cccciiij
Spolium fo.ccccj
Sponſus fo.ccccclxxv
Sthelenus fo.cvij
Squama fo.ccccxlv
Stema ſyluiourm fo.xlviij
Stirps fo.cxlix.&.clxviij
Stix fo.cclxxxviij
Sto fo.lxxviij
Stoici fo.vj
Strophe fo.clv
Suadere fo.xcj
Subſidere fo.cclviij
Subire fo.cccliij
Sub fo.l.
Supero & ſuperſtes fo.clxiiij
Superſtitio fo.ccccj
Super fo.l.
Supremus fo.cccxlvj
Superne fo.cccxxv
Supplicia fo.lxxvij

¶ De litera.T.

Talentum fo.ccxl
Tam,q̄ &c. fo.ccclxxxvij
Tarentum fo.cccxciij
Tantali fo.cclxxxviij
Tapinoſis fo.xxxiiij
Tapete & tapetū f.ccclviij
Tarpeia fo.ccccix
Tarquinus ſuperbus fo.ccccxxv
Tartarus fo.cclxxxvj
Taurus fo.cclxxx
Telum fo.cxx
Tendo fo.ccccl
Tenus fo.cclxxxiij
Ter quater fo.xxxj
Terminus deus fo.ccccliij
Tergum fo.xlij
Territorium fo.cclxxj
Terne triū numinū poteſtates fo.xxxij
Teucer fo.lxxvj
Telamon fo.lxxvij
Therſandrus fo.cvij
Thermodoon fo.ccccxxxj
Threicius fo.cxliiij
Tyaras & tyara fo.ccclvj
Tybris fo.clxxiiij
Tyndaride fo.ccxxviij
Tyrannus fo.ccx
Thyrreus fo.ccclxviij
Tyrreus fo.ccclxviij
Titius fo.cccxix.
Toga fo.xlviij
Topographia &c. fo.xxxvij
Totum fo.xxxix
Trabea fo.ccclxxv
Tranſenna fo.cclviij
Tranſcribere tranſcribi fo.cclxxj.
&.ccclxiiij.
Tribuni & tributa fo.cclx
Tritonia fo.c
Triton fo.cclxxxvj
Triſtis fo.ccxcix
Troia. fo.xiiij
Troiani fo.xxiiij
Troili mors fo.lxiij
Turbo & turben fo.ccclxiij
Tuba fo.ccccxviij
Tuſci fo.cxxxix.

¶ De litera.V.

Vacantia in verbis fo.liij
Vale fo.ccxxxvij
Value fo.lxj
Vanus fo.xciij
Vallis fo.cccccxl
Vector fo.cxcvj
Venetia fo.xlvj
Venalis ſtatus fo.xxvij
Veneris cum marte coitus fo.cclxxxvj
Venilia fo.cclxxxiiij
Venus fo.cclxxiiij
Virg.notatur fo.cxliiij
Verba de loco fo.lxvij
Verro fo.xxix
Veſta & veſtalis fo.l
Via fo.ccxv
Viſcera viſcum fo.xlij.&.clxxxiij
Viſo fo.xcij
Vite finis fo.ccxxix
Volturum fo.cclxix
Vltio deorum fo.lxviij
Vlyſſes fo.cvij
Vrbs ab ænea condita fo.xvij
Vulgus fo.xcj
Vultur Tytij fo.cclxxxviij
Vxor quo vngatur fo.ccxviij.

¶ De litera.Y.

Y litera fo.cclxxxvj.

¶ De litera.Z.

Zeugma fo.xvj.

FINIS.

P. VIRGILII MARONIS VITA QVÆ A DONATO DICITVR EDITA CVM TAMEN VT VALLA NOTAVIT, IN RECIPROCATIONEM QVAM SÆPISSIME PECCET. NEC PHRASIM EIVS REDOLEAT.

De noĩe vita & moribus poetæ.

VIRGILIVS Maro parẽtibus modicis fuit, & præcipue patre Marone: quem quidam opificem figulum: plures magi cuiuſdam viatoris initio mercẽnarium: mox ob induſtriam generum tradiderunt: quem cum agriculationi reiq; ruſticæ, & gregibus præfeciſſet ſocer, ſyluis coemundis, & apibus curandis reculam auxit. ¶Natus eſt Cn. Pompeio magno, & .M. Licinio Craſſo primũ conſſ. Iduũ Octobrium die in

Annꝰ & locꝰ vergilio natal.

pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua nõ procul. Pregnans eo mater Maia ſomniauit enixã ſe laureum ramũ, quem contacta terra confeſtim cerneret coaluiſſe, & excreuiſſe ilico in ſpeciem maturæ arboris refertæ, variis pomis & floribus, ac ſequẽti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere diuertit, atq; in ſubiecta foſſa partu læuata eſt. ¶Ferunt infantem vt fuit

Infantia Marõis.

æditus: nec euagiſſe, & adeo miti vultu fuiſſe: vt haud dubium ſpem proſperioris genituræ iam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ita breui coaluit: vt multo ante ſatas populos adæquaſſet. Quæ arbor Virgilij ex eo dicta atq; conſecrata eſt ſumma grauidarum & fœtarum religione ſuſcipientium, ibi ſoluentium vota. Initia ætatis, ideſt vſq; ad ſeptimum annum Cremonæ egit, & .XVII. anno virilem togam cepit illis conſulibus iterum quibus natus erat. Euenitq; vt eoipſo die Lucretius poeta decederet: ſed Virgilius à Cremona Mediolanum, & inde paulopoſt Neapolim tranſiit, vbi cum literis & græcis & latinis vehementiſſimã operam dediſſet: tandem omni cura, omniq; ſtudio indulſit medicinæ, & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorq; eſſet, ſe in vrbem contulit. Statimq; magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiã nactus: multos varioſq; morbos incidẽtes eqs curauit. At Auguſtus ipſe in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, vt vni ex ſtabulariis dari iuſſit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæſari dono fuit miſſus. qui omnium iudicio ſpem portendebat virtutis & celeritatis immenſæ. Hunc cum aſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit, natum eſſe ex morboſa equa, & nec viribus valiturum, nec celeritate. Idq; verum fuiſſe inuentum eſt: quod cum magiſter ſtabuli Auguſto recitaſſet, duplicari ipſi in mercedem panes iuſſit. ¶Cum item ex Hiſpania Auguſto canes duo mitterentur, & parentes eorum dixit Virgilius & animum celeritatemq; futurã. Quo cognito mãdat iterũ augmẽtari virgilio panes. Dubitauit Auguſtꝰ Octauij ne filius eſſet an alterius, Idq; Maronẽ aperire poſſe arbitratus eſt: quia canum & equi naturam, parentesq; cognôrat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitorem partem domus vocat & ſolum rogat, an ſciat quiſnam eſſet, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet, Noui inquit, Maro te Cæſarem Auguſtum, & fermè æquam cum diis immortalibus poteſtatem habere, vt quem vis felicem facias. Eo animo ſum reſpondit Cæſar, vt ſi verum pro rogatu dixeris, beatum feliceınq; te reddam. Vtinam (ait Maro) interroganti tibi vera dicere queã. Tunc Auguſtus. Putant alij me natum Octauio, quidam ſuſpicantur alio me genitum viro. Maro ſubridens, facile (inquit) ſi impune licenterq; quæ ſentio loqui iubes, id dicam. Affirmat Cæſar iureiurando, nullum eius dictum ægre laturum, immo non niſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc oculos oculis Auguſti infigens Maro, facilius ait, in cæteris animalibus qualitates parentum mathematicis & philoſophia cognoſci poſſunt in homine nequaquàm poſſibile eſt, ſed de te coniecturam habeo ſimilẽ veri, vt quid exercuerit pater tuus ſcire poſſim, Attente expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille, quantum ego rẽ intelligere poſſum, piſtoris filius es inquit. Obſtupuerat Cæſar & ſtatim quo id pacto fieri potuerit, animo voluebat. Interrumpens Virgilius, audi inquit, quo pacto id coniicio. Cum quædã

Faceta reſponſio.

enũtiauerim prædixerimq; quæ intelligi ſciriq; non, niſi ab eruditiſſimis ſummiſq; viris potuiſſent, Tu princeps orbis, iterum & iterum panes in mercedem dari iuſſiſti, quod quidem, aut piſtoris, aut nati piſtore officium erat. At deinceps inquit Cæſar, non à piſtore, ſed à rege magnanimo dona feres. Placuit Cæſari facetia. illumq; plurimi fecit, & Pollioni cõmendauit. ¶Cor-

Figura, & valitudo eius.

pore & ſtatura fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticana, valitudine varia. Nam plærunq; ab ſtomacho & faucibus, ac dolore capitis laborabat, ſanguinem etiam ſæpius eiecit, cibi viniq; minimi. Fama eſt eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe, ſed boni ita eum pueros amaſſe putauerunt, vt Socrates Alcibiadẽ, & Plato ſuos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda bucolicorum æglogа. Alexim appellat. Donatum ſibi ab Aſinio Pollione vtrunq; nõ ineruditum dimiſit. Nam Alexandrum grammaticum, Cebetẽ

Nota virgilij.

verò & poetam. Vulgatũ eſt conſueuiſſe eũ cum Plotia Hieria, ſed Aſconius Pedianus affirmat ipſum poſtea maioribus, natu narrare ſolitum, inuitatũ quidẽ ſe à Varo ad cõmunionẽ mulieris, verũ pertinaciſſime recuſaſſe, cætera ſanè vita & ore, & aĩo

Parthenias eſt appellatus.

tã probũ fuiſſe conſtat, vt Neapoli Parthenias appellaretur vulgo. Ac ſi qñ Romæ quo rariſſime comeabat viſeret̃, in publico ſectantes demonſtranteſq; ſubterfugeret in proximũ tectũ. Bona aũt cuiuſdã exulãtis offerẽte Auguſto nõ ſuſtinuit accipere. Poſſedit ꝓpe cẽties ſeſtertiũ ex liberalitatibus amicorũ, habuitq; domũ Romæ in exqliis iuxta hortos Mecœnatis, quãquã ſeceſſu Cãpaniæ Siciliæq; plurimũ vteret̃. Quæcũq; ab Auguſto peteret, repulſam nũq̃ habuit. Parentibus quotãnis aurum ad abũdantẽ alitũ mittebat, quos iã grãdis amiſit, ex qbꝰ patrem oculis captũ, & duos fratres germanos, Silonẽ impuberẽ, Flaccũ iã adultũ, cuiꝰ exitũ ſub noĩe Daphnidis deflet. Inter cætera ſtudia, vt ſupra diximus, medicinæ quoq;, ac maxime mathematicæ operã dedit. Egit & cauſſam vnã oĩno, nec amplius quã ſemel. Sermone tardiſſimũ, ac penè indocto ſimilẽ fuiſſe. Meliſꝰ tradidit. ¶Poeticã puer adhuc auſpicatus in Baliſtã ludi magi-

Diſtichõ ĩ Baliſtã

ſtrũ, ob infamiã latrociniorũ coopertũ lapidibꝰ diſtichon fecit.

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus.
Nocte die tutum carpe viator iter.
Alij: Nocte dieq; tuum &c.

Opa vergilij.

¶Deinde Cathalecton & Moretũ, & Priapeiã, & Epigrãmata, & Diras. & Culicẽ cũ eſſet annorũ. xxv. cuius materia talis eſt.

Argumẽtũ culicis.

Paſtor fatigatus æſtu, cũ ſub arbore obdormiſſet, & ſerpẽs ad illum ꝓreperet, è palude culex ꝓuolauit atq; inter duo tpa aculeũ fixit paſtori. At ille cõtinuo culicẽ cõtriuit, & viſam ſerpentẽ interemit, ac ſepulcrũ culici ſtatuit, & diſtichon fecit. Parue culex pecudũ cuſtos tibi tale merenti Funeris officiũ vitæ pro munere reddit. Scripſit etiã, de qua ambigitur, ætnam, & mox quum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſiit, maxime vt Aſinium Pollionem Alphenum, Varum, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, triũuirorum iuſſu trãs Padũ diuidebant̃. ſe indennem præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cum ſibi, vix dum noto opem tuliſſet aduerſus Claudij veterani militis, vel vt alij putant, Arij centurionis violentiã, à quo in altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Nouiſſime autem æneidem aggreſſus eſt, argumentum variũ & multiplex, & quaſi amborum carminũ Homeri inſtar. Præterea noĩbus ac rebus græcis latiniſq; cõe, & in quo qđ maxime ſtudebat, Romanæ ſimul vrbis & Auguſti origo cõtineret̃, Cũ Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos verſus dictare ſolitum, ac per totum diem retractando ad pauciſſimos redigere non abſurde carmen ſe vrſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida proſaica prius oratione formatam, digeſtamq; in duodecim libros particulatim componere inſtituit, vt quidam tradunt. Alij eius ſententiæ ſunt, vt exiſtiment eum ſi diutius vixiſſet, quatuor & viginti libros vſq; ad Auguſti tempora ſcripturum, atq; alia quidem perſcurſurum. Auguſti verò geſta diligentiſſime executurũ, quippe qui dum ſcriberet, nequid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit. Alia leuiſſimis verſibus, ſcripſit, quos per iocum protigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ aduenirent, Bucolica triennio Aſinij Pollionis ſuaſu perfecit. Hic tranſpadanam prouinciam regebat, cuius fauore cum veteranis Auguſti militibus Cremonenſium, & mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Facta enim diſtributione ſuos. Claudio ſeu Arrio datos recuperauit. Hunc Pollionem maxime amauit Maro, & ab eo magna munera tulit. Quippe qui inuitatus ad cœnam captus pulchritudine & diligentia Alexandri Pollionis pueri eum dono accepit. Huius Pollionis filium. C. Aſinium Cornelium Gallum oratorem clarum, & poetam non mediocrem miro amore dilexit Virgilius. Is tranſtulit euphorionem in latinum & libris quatuor amores ſuos, de Cytheride ſcripſit: Hic primo in amicitia Cæſaris Auguſti fuit, poſtea in ſuſpitionem coniurationis, contra illum ductus occiſus eſt. Verum vſq; adeo hunc Gallum Virgilius amarat, vt quartus Georgicorum à medio, vſq; ad finem eius laudem contineret, quem poſtea iubente Auguſto in Æriſtæi fabulam commutauit. Georgica ſeptennio Neapoli Æneida, partim in Sicilia, partim in Campania. xj. annis confecit. Bucolica eo ſucceſſu edidit, vt in ſcæna quoq; per cantores crebra pronuntiatione recitarentur. At cum Cicero quaſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri iudicio intellexiſſet non communi vena editos, iuſſit ab initio totam æglogam recitari, quam cum accurate pernotaſſet in fine ait. Magnæ ſpes altera Romæ, quaſi ipſe linguæ latinæ ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda, quæ verba poſtea æneidi ipſe inſeruit. Geor. reuerſo ab Actiaca victoria Auguſto atq; reficiẽ

Bucolici argumẽtum.

Æneis ſcribẽdi cõſuetudo.

Bucolica

Georgica

Æneida

Vrſæ natura.

Alexis Vergiliana.

Iudiciũ Cicerõis de Marone.

 darum

darum virium cauſſa Atelle commoranti per continuum quatriduum legit ſuſcipiente Mecœnate legendi vicem, quotiens interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronuntiauit autem maxima cum ſuauitate & lenociniis miris. Seneca tradidit iulium Mōtanum ſolitū dicere vi ablaturū ſe q̄dam virgilio, ſi & vocē poſſet, & os, & hypocriſim. Eoſdem enim verſus eo pronuntiāte bñ ſonare. Sine illo inaneſcere quaſi mutos. Æneidos vix dū cœptæ tanta extitit fama, vt Sextus Propertius non dubitarit ſic prædicare.

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graij.
Neſcio quid maius naſcitur Iliade.

¶Auguſtus verò quum iam forte expeditione Cantabrica abeſſet, & ſupplicibus atq; minacibus per iocum literis efflagitaret: vt ſibi de Æneide, vt ipſius verba ſunt, vel prima carminis hypographa: vel quodlibet colon mitteret, negauit ſe facturum Virgilius. Cui tamen multo poſt perfecta demum materia: tris tantummodo libros recitauit, ſecundum videlicet, quartum, & ſextum. Sed hunc præcipue ob Octauiam: quæ cum recitationi intereſſet: ad illos de filio ſuo verſus. Tu Marcellus eris: defeciſſe fertur: atq; ægre refocillata dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari iuſſit. Recitauit & pluribus ſed neq; frequenter, & fermè illa de quibus ambigebat: quo magis iudicium hominum experiretur. Erotem librarium & libertum eius exacte iam ſenectutis tradunt referre ſolitum quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus compleſſe ex tempore Miſenū Æoliden adieciſſe: quo non præſtantior alter. Item huic, Ære ciere viros, ſimili calore iactatum ſubiunxiſſe, martemq; accendere cantu, Statimq; ſibi imperaſſe. vt vtrunq; volumini aſcriberet.

Fœcūditas īgenij virgilij.

¶Bucolica Georgicaq; emendauit. Anno verò .LII. vt vltimam manum Æneidi imponeret: ſtatuit in græciam & Aſiam ſecedere: trienioq; continuo omnem operam limitationi dare, vt in reliqua vita tantum philoſophiæ vacaret. Sed cum aggreſſus iter Athenis occurriſſet Auguſto ab oriente Romam Reuertenti: vna cum Cæſare redire deſtinauit, At cum Megara vicinum Athenis oppidum viſendi gratia peteret: lāguorem nactus eſt: quem non intermiſſa nauigatio auxit. Ita vt grauior in dies. tādem Brunduſium aduentarit: vbi diebus paucis obiit. X. Calen. Octob. Cn. Plancio. Q. Lucretio conſulibus: qui cum grauari morbo ſeſe ſentiret ſcrinia ſæpe, & magna inſtantia petiuit crematurus Æneida. quibus negatis, teſtamento comburi iuſſit: vt rem inemēdatam imperfectamq;. Verum Tucca & Varus monuerunt id Auguſtum non permiſſurum. Tunc eidem Varro, ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legauit, ne quid ederent quod à ſe editum non eſſet, & verſus etiam imperfectos, ſi qui erant relinquerent. Voluit etiam eius oſſa Neapolim tranſſerri: vbi diu & ſuauiſſime vixerat. ac extrema valitudine hoc ipſe ſibi epitaphium fecit diſtichon. Translata igitur iuſſu Auguſti eius oſſa prout ſtatuerat Neapolim fuere, ſepultaq; via Puteolana intra lapidem ſecundū, ſuoq; ſepulchro id diſtichō quod fecerat inſcriptum eſt. Mantua me genuit, calabri rapuere tenet, nunc Parthenope, cecini paſcua, rura, duces. ¶Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculū fratrem ex alio patre, ex quarta Auguſtum &. xij. Mecœnatem, ex reliqua. L. Varum, & Plotium Tuccam, qui eius æneida poſt obitū. prout petiuerat iuſſu Cæſaris emendarunt. Nam nullius omnino ſnīa crematu Æneis digna viſa fuit, de quare Sulpitij Carthaginenſis extant huiuſcemodi verſus.

Buco. & georgica emendata.
Obitus maronis.
Recipcatio mala.
Heredes Marōis.

¶Iuſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis.
Virgilius: phrygium quæ cinere ducem.
Tucca vetat. Varusq; ſimul: tu maxime Cæſar
Non ſinis, & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infœlix gemino cecidit prope Pergamos Igni:
Et penè eſt alio Troia cremata rogo.

Sulpitiꝰ carthaginenſis.

Extant & Auguſti de ipſa eadem re verſus plures & clariſſimi, quorum initium ita eſt.

¶Ergo ne ſupremis potuit vox improba verbis.
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignis?
Magnaq; doctiloqui, morietur muſa Maronis?
Et paulo poſt.

Auguſti verſus;

¶Sed legum ſeruanda fides, ſupræma voluntas
Quod mandat fieriq; iubet parere neceſſe eſt.
Frangatur potius legum veneranda poteſtas,
Quā tot congeſtos nocteſq; dieſq; labores.
Hauſerit vna dies.

Et quæ ſequūtur. Nihil igitur auctore Auguſto Varus ediddit. Quod & Maro præceperat, ſed ſummatim. emendauit vt qui verſus etiam imperfectos ſi qui erant reliq̄t. Hos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quòd omnia ferè apud eum emiſtichia præter illud, quem tibi iam Troia peperit, ſenſum videntur habere perfectū Niſus grammaticus audiſſe ſe à ſenioribus dicebat Varum duorum librorum ordinem commutaſſe, & qui tum ſecundus erat, in tertium locum tranſtuliſſe, etiam primi libri correxiſſe principium his demptis verſibus.

Ille eo qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egreſſus ſyluis vicina coegi.
Vt q̃uis auido parerent arua colono
Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis.
Arma virumq; cano.

¶Nec virgilius qui columen linguæ latinæ fuit, caruit obtrectatoribus. In bucolicis enim duas Æglogas, ſed inſulſiſſime Paro quidam deridet, & ſic deridendo incipit. ¶Tityre ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi? Sequentis. Dic mihi Damœta cuium pecus, an ne latinum? Non verum Ægonis, noſtri ſic rure loquuntur. Alius recitante eo ex Georgicis. Nudus ara, ſere nudus, ſubiecit, habebis frigore febrem. Eſt & aduerſus Æneida liber Carbilij pictoris titulo eneidomaſtyx. M. Vipranius eum à Mecęnate ſuppoſitum appellabat nouę Cacozeliæ repertorem neq; timidū nèq; exilem, ſed cōmunibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia eius tantum contraxit Perilius Fauſtinus furta. Sunt & Quinti Octauij Auiti volumina, quibus annotātur quos & vnde verſus tranſtulerit Aſconius Pedianus libro quem contra obtrectatores Virgilij ſcripſit pauca admodum ei obiecta proponit, & potiſſimum quod non recte hiſtoriam contexuit, & quod plęraq; ab Homero ſumpſit: ſed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoq; eadem furta tentarent. Verum intellecturos facilius, eſſe Herculi clauam quàm Homero verſum ſurripere, & tamen deſtinaſſe ſuccedere, vt omnia ad ſatietatem maliuolorum decideret. Refert etiam Pedianus benignum cultoremq; omnium bonorum atq; eruditiorum fuiſſe, & vſq; adeo inuidia expertem fuiſſe, vt ſiquid erudite dictum inſpiceret alterius non minus gauderet, ac ſi ſuum fuiſſet, neminem vituperare, laudare bonos, ea humanitate eſſe, vt niſi peruerſus maxime quiſq; illum non diligeret modo, ſed etiam amaret, Nil proprij habere videbatur Eius bibiliotheca non minus aliis doctis patebat ac ipſi. Illudq; Euripedis antiquum ſæpe vſurpabat. τα τωμ φιλοικοινα. Cōia amicorum eſſe omnia. Quare coæuos omnes poetas ita adiunctos, habuit, vt cum inter ſe plurimum inuidia arderent, illum vna omnes colerent. Varus Tucca, Horatius, Gallus, Propertius Anſer. verò quoniam Antonij partes ſecutus eſt illum non obſeruaſſe dicitur. Cornificius ob peruerſam naturam illum non tulit. Gloriæ verò contemptor fuit, vt cum quidam verſus quoſdam ſibi aſcriberent, eaq; re docti haberentur, non modo ægre non ferebat, immo voluptuoſum id erat. Cum enim diſtichon quod laudem fœlicitatemq; Auguſti continebat feciſſet. Valuiſq; non nominato auctore infixiſſet, id erat huiuſmodi.

obtrectatores maronis.

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane.
Diuiſum imperium cum ioue Cæſar habet.

Diu quæritans Auguſtus cuiuſnam hi verſus eēnt, eorum auctorem nō inueniebat, Batillus verò Poeta quidam mediocris, tacentibus aliis ſibi adſcripſit, Quāobrē donatus honoratuſq; à Cæſare fuit, qđ æquo aīo nō ferens Virgilius iiſdem valuis affixit quater hoc principium, Sic vos non vobis, poſtulabat Auguſtus vt hi verſus cōplerentur, quod cū fruſtra alij conati eſſent. Virgilius præpoſito diſticho ſic ſubiunxit.

Diſtichō ī laudem auguſti.

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
¶Sic vos non vobis nidificatis aues.
Sic vos non vobis vellera fertis oues.
¶Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis: fertis aratra boues.

¶Quo cognito aliquandiu Batylus Romæ fabula fuit, Maro verò exaltatior. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturq; quidnam faceret. Reſpōdit ſe aurum colligere de ſtercore Ennij. Habet enim poeta ille egregias ſententias ſub verbis non multum ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto ciuitas fœliciter gubernaretur. Si prudentiores inqui temonem tenuerint, & boni malis præponantur. Itaq; optimi ſuos habeant honores. nulli tamen aliorum iniuſti quicquam fiat. At Mecœnas, quid inquit, Virgilij ſatietatem homini nō affert. Omnium rerum reſpōdit, aut ſimilitudo, aut multitudo ſtomachum facit, præter intelligere. Item interrogauit quo pacto quis altam fœlicemq; fortunam ſuam ſeruare poſſet. Cui Maro Si quantum, honore ac diuitiis aliis præſtantior ſit tanto liberalitate & iuſtitia alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere nullam virtutem commodiorem homini eſſe patientia, ac nullam aſperam adeo eſſe fortunam quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quā ſententiā in. v. æneidos inſeruit. Nate dea quo fata trahāt retrahantq; ſequamur. Quicqutd erit ſuperanda oīs fortuna ferendo eſt. ¶Cum quidam eius amicus, Cornificij in eum maledicta, & inimicitias ipſi narraret, Quam putas, inquit, eſſe huiuſce rei maleuolentiæ cauſſam. Nam neq; vnquam Cornificium offendi, & eum amo. an inquit Heſiodi ſnīe non meminiſti, vbi ait. Architectum architecto inuidere, Poetam poetæ. De malis inquit græcus ille intellexit. Nam boni eruditiores, amant. Sed magna cum mea laude, & gloria vindictam in manu habeo, maiore enim cura virtuti intendam atq; quo elegantior ego fiam, eo magis inuidia rumpetur. ¶Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam orator, & poeſim mediocriter doctus

doctus.cui multiplex variumq; ingeniũ erat,qui omniũ oĩa di
cta deprehendere conabatur,non vt verum dignoſceret: quod
Socrates facere conſueuit,ſed vt eruditior videretur.Hic Virgi
liũ vbicunq; conuenire dabatur maledictis ſalibusq; vexabat.
Quare ille ſæpe tacibundus diſcedebat,& ſuffuſus pudore tace-
bat.Verum cum Auguſto audiente elinguem illum diceret, &
cauſſam etiã ſuam ſi linguam haberet defendere nequire. Ta-
ce inquit rabula.nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſſa-
rum mearum Auguſtum fecit,& Mecœnatem, & ea tuba cum
volo loquor:quæ vbi que diutiſſime audietur.Tu loquacitate,
non modo aures hominum,ſed muros rumpis. Auguſtus verò
Filiſtum graui vultu increpauit. Tunc Maro ſi tempus Cæſar
inquit tacendi hic ſciret, raro loqueretur.Tacendum enim ſem
per eſt niſi cũ taciturnitas tibi noceat,aut oratio aliis proſit. Nã
qui contendit,& an contentionis finis vtilis ſit.non nouit. ſtul-
tis illum annumerandum ſapientes putant. ¶ Poſteaq; Augu.
ſumma rerum omnium potitus eſt.venit in mentem an condu-
ceret tyrannidem dimittere,& omnem poteſtatem annuis con
ſulibus.& ſenatui rẽpub.reddere.in qua re diuerſæ ſententiæ cõ
ſultos habuit Mecœnatẽ,& Agrippã:Agrippa eñ vtile ipſi fore
etiã ſi honeſtũ nõ eſſet relinquere tyrannidẽ longa oratione cõ-
tẽdit quòd Mecœnas dehortari magnope conabaꝛ.quare Aug.
animus & hinc ferebatur,& illinc.Erant enim diuerſæ ſenten-
tiæ variis rationibus firmatæ.Rogauit igitur Maronem an con
ferat priuato homini ſe in ſua repub.tyrannum facere. Tum il-
læ,omnibus fermè inquit rempubli.occupantibus moleſta ipſa
tyrannis fuit & ciuibus quia neceſſe erat propter odia ſubdito-
rum,aut eorum iniuſtitiam magna ſuſpitione magnoq; timore
viuere.ſed ſi ciues iuſtum aliquem ſcirent.quem amarent plu-
rimum.ciuitati id vtile foret:ſi in eo vno omnis poteſtas eſſet.
Quare ſi iuſtitiam.quod modo facis omnibus. in futurum nul-
lo hominum facta compoſitione diſtribues dominari te,& tibi
conducet,& orbi.Beniuolentiã enim habes.vt deũ te & adorent
& credant.Eius ſnĩam ſequutus Cæſar principatũ tenuit.¶ Au
diuit à Silone præcepta Epicuri cuius doctrinæ ſocium habuit
Varũ.q̃uis diuerſorũ philoſophorũ opiniones libris ſuis inſe-
ruiſſe de animo maxime videaꝛ.ipſe tñ fuit academicus. Nam

Platoniſ cũ fuiſſe.

Platonis ſententias oĩbus aliis pretulit.¶ Nunc qm̃ de auctore
ſummatim diximus de ipſo iã carmine dicendũ videtur.q̃ bifa
riã tractari ſolet.hoc eſt,& ante op⁹,& in ipſo opere.Ante opus
titulus,cauſſa,intentio.Titulus in quo queriꝛ cuius ſit,& quare
hoc potiſſimũ ſibi adſcribendũ poeta p̃ſumpſerit.Intẽtio in qua
cognoſcitur qd efficere conetur poeta,In ipo opere ſanè tria ſpe
ctantur,numerus,ordo. explanatio. ¶ Quamuis igitur multa,
ψευλογϛαφι,ideſt falſa inſcriptione ſub alieno nomine ſunt ꝓla

bucolica.

ta,vt Thyeſtis tragędia huius poetæ quã Varus edidit ꝓ ſua,&
alia hmõi tñ Bucolica liquido Virg.eſſe minime dubitãdum eſt
præſertim cũ ipſe poeta tanquã hoc metuens principium huius
operis & in principio æneí,& in alio carmine ſuũ eſſe teſtatus,
ſit,ſic dicẽs,Ille ego qui quondã gracili modulatus auena,& re
liqua.Et carmina q luſi paſtorũ audaxq; iuuẽta.Tityre te patu-
le cecini ſub tegmine fagi.Bucolica aũt & dici & appellari, vel
hoc ſolũ iudiciũ ſuffecerat,quod hoc eodẽ noĩe apud.Theocri-
tum cenſeaꝛ.Verũ rõ quoq; demonſtrãda eſt. Tria ſunt paſtorũ
gña,quæ dignitatem in bucolicis hñt,quorum q minimi ſunt,
αιπολοι dicunꝛ à græcis,iidem à nobis caprarij.Paulo honora-
tiores qui ποιμενες,ideſt opiliones dicunꝛ honeſtiſſimi, & ma
ximi βουκολοι,quos bubulcos dicimus. Vñ igiꝛ magis decuit
paſtorali carmini nomẽ imponi,quã ab eo gradu q apud paſto-
res excellẽtiſſimus inueniꝛ.Cã dupliciter iſpici ſolet de origine
carminis,& à volũtate ſcribẽtis.Originẽ aũt bucolici carminis,
alij ob aliã cãm ferũt.Sũt eñ q à lacedemoniis paſtoribus dia-
nę primũ carmen hoc redditum dicãt,cũ eidẽ deę propter bellũ
quod toti græciæ illo tempore Perſæ inferebant exhiberi per
virgines de more ſacra nõ poſſent.Alij ab Oreſte circa ſiciliam,
vago id genus carminis.Dianæ redditum loquuntur per ipſum
atq; paſtores,quo tempore de ſcythia cum pylade fugerat ſurre
pto numinis ſimulachro & lato in faſce lignorum vnde faſce-
lidem Dianam perhibent nuncupatam apud cuius aras Oreſtes
per ſacerdotem eiuſdem numinis Iphigeniam ſororem ſuam à
paricido fuerat expiatus.Alij Appollini Nomio paſtorali,ſcili-
cet deo qua tempeſtate admeti boues pauerat.Alij libero nym-
pharum,ſcilicet & ſatyrorum,& id genus numinum principi,
quibus placet ruſticum carmen.Alij mercurio daphnidis patri,
paſtorum oĩum principi,& apud Theocritum,& apud hunc ip
ſum poetã,Alij in honorẽ Panos ſcribi putãt peculiariter paſto
ralis dei.Itẽ Sileni Syluani,atq; Faunorũ.Quæ cũ oĩa dicanꝛ,il-
lud erit ꝓbatiſſimũ bucolicũ carmẽ originẽ ducere à priſcis tpi-
bus,qbus vita paſtoralis exercita eſt. Et ideo veluti aurei ſæcu-
li ſpẽm in hmõi pſonarũ ſimplicitate cognoſci & merito Virgi
lium ꝓceſſurũ ad alia carmina nõ aliunde cœpiſſe, niſi ab ea vi-
ta,quæ prima in terris fuit Nã poſtea rura culta, & ad poſtre-
mum ꝓ cultis & feracib⁹ terris bella ſuſcepta,qđ videtur Virgi
lius in ipſo ordine operũ ſuorũ voluiſſe monſtrare cũ paſtores,
primo deinde agricolas,& ad vltimũ bellatores ſcribat. Reſtat
vt quæ

vt quæ cauſſa voluntatem attulerit poetæ bucolica potiſſimum
ſcribendi conſideremus.Aut enim dulcedine carminis Theocri
ti,& admiratione eius illectus eſt, aut ordinem temporũ eſt ſe-
cutus erga vitã humanã:vt ſupra diximus. Aut tris modos elo-
cutionũ,quos χαϛακτηϛας græci vocant λυον, q tenuis αδϛον q
validus μεσον.q moderatus intelligiꝛ.Credibile erat virgilium
qui in omni genere prędualuerit:Bucolica primum,Georgica ſe-
cundũ Æneida tertium voluiſſe conſcribere,aut ideo potius pri
mo Bucolica ſcripſit,vt in eiuſmodi carmine qđ & paulo libe-
rius & magis validum quã cætera eſt,facultaĩe haberet captan-
dæ Cæſaris indulgẽtię,reparandiq; agri quem amiſerat.Ob hãc
cauſſam die tertio iduum martiarum.C.Cæſare interfecto cum
Auguſtum Cæſarem penè puerum. Veterani milites non ab-
nuente ſenatu ſibi ducem conſtituiſſent,Exorto ciuili bello cre-
monenſes cum cæteris eiuſdem ſtudij aduerſarios Augu. Cæ-
ſaris adiuuerunt,Vnde fctm̃ eſt,vt cum victor Auguſtus in eo-
rum agros veteranos deduci iuſſiſſet nõ ſufficiente agro cremo
nenſium,Mantuani quoq; in quibus erat Virgilianus maximã
partem ſuorum finium perdiderunt,eo quòd vicini cremonen-
ſibus fuerant,Sed Virgilius Auguſti familiaritate,ſuoq; carmi-
ne fretus centurioni Ario obſiſtere auſus eſt.Ille ſtatim vt miles
ad gladium manum admouit.Cũq; ſe in fugam ꝓripuiſſet poe-
ta.Non prius perſequendi finis fuit,quã ſe in fluuium Virgili⁹
conieciſſet,ſed poſtea à mecœnate & Pollione ipſo Auguſto fa
uentibus agros ſuos recepit.Intentio libri,quã σκοπον græci vo
cant imitatione Theocriti poetę conſtituitur,qui ſyculus & ſy-
racuſanus fuit.Eſt intentio etiam in laudem Cæſaris,& princi-
pum cæterorum,per quos in ſedes ſuas rediit. Vnde vt & dele-
ctationem & vtilitatem finis contineret ſecundũ præcepta cun-
cta confecit.Queri ſolet cur nõ plures quã decem æglogas con

Æglogarũ nũer⁹

ſcripſerit,quod nequaquã mirandum,videbitur ei qui conſyde
rauerit ætatem ſcænarũ paſtoralium, quæ vltra hunc numerũ
non poteſt proferri, præſertim cum ipſe poeta circunſpectior.
Theocrito vt ipſa res indicat,videatur metuere,ne illa ægloga,
quæ pollioni inſcribitur minus ruſtica videatur,cum ipſam prę
ſtruat ipſe dicens.Sicelides muſę paulo maiora canamus,& itẽ
ſimiliter in aliis duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus
in bucolicis Virgilij,neq; nuſquã neq; vbiq; aliquid figurate di
ci hoc eſt per allegoriam.Vix enim propter laudem.Cæſaris &
amiſſos agros hec Virgilio concedentur,cum Theocritus,quẽ
hic noſter toto ſtudio imitari conatur,ſimpliciter omnino con-
ſcripſerit.Quod autem in ipſo carmine tractari ſolet,eſt nume-
rus,ordo,explanatio.Numerus æglogarũ manifeſtus eſt, Nam
decẽ ſunt ex qbus ꝓprie bucolice ſeptẽ eſſe credunꝛ.Nã tres vl
time ꝓprie bucolice dici nõ debẽt.Pollio.ſ,Silen⁹,& Gall⁹.Pri

Æglogarũ noia.

ma igiꝛ cõtinet qõnẽ publicã.& priuatã gratulationẽ de agro&
diciꝛ Tityrus,ſcđa amorẽ pueri,& dr̃ Alexis.Tertia certamẽ pa
ſtorũ,& dr̃ Palemõ.Quarta genethiacũ,& dr̃ Pollio.Quĩta epi
thaphion.& diciꝛ Daphnis,Sexta metamorphoſim,& diciꝛ Va
rus,& Silenus. Septima parmaceutria.Octaua amores diuerſo
rũ ſexuũ,& dicitur Damon. Nona continet conqueſtionem de
amiſſo agro,& dicitur Mœris.Decima deſiderũ Galli.& diciꝛ
Gallus.Quod ad originem ſpectat iſtud ſcire debemus, in pri-
ma tantum & in vltima ægloga poetã voluiſſe ordinem ſerua-

Carmĩs. qualitas.

re,qm̃ altera principium conſtituit,vt in Georgicis ait, Tityre
te patule cecini ſub tegmine fagi.In altera oſtendit finem quip
pe qui dicat Extremum hunc arethuſa mihi concede laborẽ.Ve
rum inter ipſas æglogas paſtoralem cõſcriptũq; ordinẽ nullum
eẽ certiſſimũ eſt.Sed ſunt q dicunt initiũ Bucolici carminis nõ
Tityre.ſed prima ſyracuſio dignata eſt ludere vſu. Supeſt expla
natio ad quã antequã veniam⁹,illud dixerim tenue eẽ bucolicũ
carmẽ,& vſq; adeo ab heroico charactere diſtare,vt vſus quoq;
hui⁹ carminis ſuas quaſdã ceſuras habeãt,& ſuis legib⁹ diſtingu
anꝛ.Nã cũ trib⁹ ꝓbeꝛ metrũ ceſura,ſcãſione,moderatiõe,nõ erit
bucolic⁹ vſus,niſi in quo & pes primus partẽ orationis abſolue
rit,& tertius trocheus fuerit,ẽt cęſura & quartus pes dactil⁹ ma
giſq; ſpõdeus partẽ orõnis terminauerit.Quintus & Sext⁹ pes
ex integris dictionib⁹ fuerit,qđ Virgilius à Theocrito ſæpe ſer
uatũ victus opis difficultate neglexit in ſolo principio incertum

Genera pœmatis

induſtria an caſu has ceſuras ſeruauerit.Nã tityre dactylus par
tem orationis abſoluit,tu patule recu.tertiũ trocheũ: quãuis de
cõpoſita dictione cõcluſit,bans ſub,quartũ ſpondeũ ꝓ dactylo,
cũ ſubiunxit,tegmine fagi.Terminatis partib⁹ oratiõis integrũ
cõma pfecit.Cui⁹ rei diligẽtiã licet in Theocriti fermè oĩb⁹ ver
ſibus admirari.Qui verò ſupradicta acri iudicio diligẽterq; cõſi
derarit,facile intelliget quæ in Georgicis intentio quiq; finis,
fuerit,nec min⁹ ẽt in Æneide.¶ Poematis ſtili gña tria ſunt.aut
eñ actiuũ vel imitatiuũ qđ græci δϛαματικον appellant in quo
pſonæ loquẽtes introducunꝛ ſine poete iterlocutiõe,vt ſunt tra-
gędiæ & comœdię δϛαιν eĩ græce agere dr̃ quo gñe ſcripta eſt,
prima Tityre,& quo te mœri pedes,aut enarratiuum,qđ græci.
διηγηματον appellãt in quo poeta ipſe loqtur ſine interpoſitio-
ne pſonæ,vt tres primi georgicõ libri. Itẽ Lucretij carmina,aut
cõmune,vł mixtũ qđ græci μικτον appellãt,vbi& poeta ipe lo-
qtur & introductæ pſonæ,vt Virgilij æneis.

IODOCI BADII ASCENSII IN.P.V. MARONIS ÆNEIDA PERQVAM FAMILIARES COMMEMTARII.

QVando quidem poetæ vita notior eſt tum ex Donati,tum ex Seruij, tum ex Mancinelli, tum ex noſtris in. Bucolica commentariis quàm vt iterum notificetur,ne quem crambe toties appoſita enecet expoſitis ſuperſedero. Verum tametſi titulus, quoq; manifeſtarius,tamen quia rudi adhuc pubi nihil ſatis expoſitum,ſciet literaturæ tirunculus,titulum,ideſt ſubſcriptionem ſolere ſumi à nobiliori & principaliori,vnde hic ab ænea deductus eſt,eo quod in rebus gerendis, primas nimirum partes obtinet, poetæq; intentioni maxime conducit eum quàm glorioſiſſimum efficere vt iam iam dicemus Formari autem ſolent nomina librorum vt patronymica fœminina eo quod libri pater videtur qui res præclaras quæ in eo deſcribuntur patrauit:verum quia libro & viro, vnum eſſet nomen licet varia inflexio ſi æneas inſcriberetur ſicut ilias,non formauit ipſum à nominatiuo latino æneas,vnde patronymicum maſculinum æneadas,vt æneade duri &c. à quo per ablationem de,ſyllabe fieret hæc Æneas huius æneados,ſed à nominatiuo grrco æneus,vñ fit hic ænides contrahendo ſcilicet diphthongum ei ,in i,longum vt hæc ſatis æneide.&c. à quo rurſus per ablationem de ſyllabe & reſolutionem ei,diphthongi in ei diuiſas ſyllabas fit hæc æneis nomen libri huius , cuius accuſatiuum hanc æneida qui putant eſſe pluralem dicũt in libris ,æneidorum,&c. Sicut ergo à theſeus fit hæc theſeis , & ab achilleus(ſic enim græce dicitur)hæc achilleis ita ab æneus hæc Æneis. Qualitas carminis eſt heroica exametra,& ob id grandiloqua. Intentio auctoris quam potiſſimum prænotare intendo,& quæ ceteris ferè datur eſt nimirũ,vt & reipublicæ & ſibi quàm plurimum per huius operis æditionem proſit.quam & fœliciter,& abunde conſequutus eſt.Nam cõſtituiſſe videtur ſimul & iucunda & idonea dicere vitæ.Quia enim nouit nihil reipublice eſſe vtilius quàm,& clementem,& prudentem & fortem, & temperatum,& iuſtum & cæteris vertutibus præditum habere principem, talem in Ænea Auguſto imitãdum depinxit forte. vt Zenophon de cyro feciſſe perhibetur,non ſemper qualis fuit ſed qualem fuiſſe decuit perſcribens.Iniiciens per hoc Auguſto magnam eius imitandi neceſſitatem cum ab eo qui ſumme pius,Iuſtus,fortis , temperatus &c. fuiſſe perhibetur originem traxerit,turpeq; ſit à maiorum honeſtis inſtitutis & virtutibus degenerare.Quinadeo quia (vt ad ſextum huius dicturus eſt. Seruius)nouit nullum opus Romanis acceptum quod bonis, moribus & reipublicæ incolumitati nihil conferret,in ipſo ſexto & ſontibus pœnas,& iuſtis præmia tam ſancte conſtituit, vt Paulo noſtro non indigna quæ ſcribit plæraq; cenſeri mereantur. Sibi quoq; nec parum profuit qui tantum in rempublicam contulit qui'que honeſto ſtudio immortalem gloriam meruit.Et hæc communis eſt omnibus bona,& bene ſcribentibus. intentio.Sed & ſpeciales atq; peculiares videntur auctori noſtro fuiſſe plurimæ.Quarum vna eſtvt ſicut in buco.humile genus ſcribendi prime agreſtium ætati,quæ paſtoralis eſt,competens attigit,& in georgicis mediocre medię illorum ætati hoc eſt agricolarie congruum conſecutus eſt,ita hic ſublime genus conſummatæ,ſed non decrepite ætati hoc eſt bellicævirtuti debitum conſequatur.Altera vt ſicut in buco.theocritum,& in georgicis Heſiodum equiparauerit,ita hic principem poetarum, & fontem ingeniorum Homerum equipparet , ſeq; fœcunditate ingenij,illi præſtare demonſtrat. Nam qđ illevigeniſquaternis libris , hoc poeta noſter ſenis effecit,in ſex ſiquidem prioribus libris odyſſeam,hoc eſt virum expreſſit , in reliquis ſex iliada,hoc eſt arma conſequutus. Sicut ergo Homero propoſitum videtur , vt & vitam contemplatiuam quæ in Vlyſſe ſignificata eſt,& actiuam quæ in bello troiano prudenter geſto expreſſa eſt explicet , ita & poetæ noſtro, vt vtranq; vitam ſed in vno (quod glorioſius eſt) homine nobis depingat. Quocirca vt. Homerus in Hectore tracto ſubſtitit,calamumq; repræſſit , ne progreſſus eius ignobilem interitum cogeretur meminiſſe, ita Maro noſter in turno deuicto conſtitit, ne, Æneæ quoq; ſubmerſionem triſtem deflere cogeretur, qui etenim quàmuis ſummopere laudare contendit , in ſumma eius laude calamum ſiſtet , vt ille in , Hectore tracto , & hic in turno deuicto. Errant ergo miſere qui poetam , vltro progreſſurum ſomniant, ni morte præuentus fuiſſet , cum iam operis finem ſed non caſtigationem attigerit . Tertia eſt vt in viro totam vitam humanam depingat , infantiam quæ periculis ſubiecta eſt in primo vbi naufragia,& ventorum procellæ. Pueritiam quæ præceptorum ferulis multiſq; infirmitatum flagellis ſubiacet,in ſecundo vbi excidium troię declaratur.Adoleſcentiam cuius Salomone teſte via incertiſſima eſt,in tertio vbi errorũ

SERVII MAVRI HONORATI GRAMMATICI IN.P.V.MARONIS ÆNEIDEM COMMENTARIORVM LIBER.I.

IN exponẽdis auctoribus hæc conſyderanda ſunt:poetæ vita,Titulus opis.Qualitas carminis, Scribẽtis intentio,Numerus librorũ: explanatio, Virgilij vita eſt hæc. Ortus fuit patre Virgilio. Matre verò Maia : fuit ciuis mãtuanꝰ.q̃ ciuitas eſt Venetię.Diuerſis in locis literis operã dedit.Nã & Cremonę & Mediolani & Neapoli ſtuduit:adeo aũt verecũdiſſimus fuit,vt ex moribꝰ cognomẽ accipet.Nã dictꝰ eſt parthenias oĩ vita ꝓbatꝰ.Vno tñ morbo laborabat . Nã ĩpatiẽs libidis fuit,primũ à Virg.hoc diſtichõ factũ eſt in baliſtã latronẽ,Monte ſub hoc lapidũ tegiř baliſta ſepultꝰ,Nocte dieq; tuũ carpe viator iter.Scripſit ẽt octo libros hos,Cirinã,Ætnã,Culicẽ,Priapeiam,Catalectõ,Epigrãmata,Copã,Diras.Poſtea ortis ciuilibus bellis inter Antoniũ & Aug.Auguſtꝰ victor cremonẽſiũ agros q ꝓ Anto.ſenſerãt,dedit militibꝰ ſuis,q cũ nõ ſufficerẽt: his addidit agros Mãtuanos,ſublatos nõ ꝓpter ciuiũ culpã,ſed ꝓpter vicinitatẽ cremonenſiũ.Vñ ipſe in Buc.Mãtua ve miſere nimiũ vicina cremonæ.Amiſſis ergo agris Romã venit,& vſus patrocinio Pollionis & Mecœnatis,ſolus agrũ quẽ amiſerat recipere meruit;tũc ei ꝓpoſuit Pollio vt carmẽ Bucolicũ ſcriberet:qđ eũ cõſtat triẽnio ſcripſiſſe & emẽdaſſe.Itẽ ꝓpoſuit Mecœnas Geor. q̃ ſcripſit & emẽdauit ſeptẽ annis.Poſtea ab Aug.Æneidẽ ꝓpoſitã ſcripſit annis.xj.ſed nõ emẽdauit nec edidit:vñ eã moriens p̃cepit incẽdi.Auguſtꝰ verò ne tantũ opus periret.Tuccã & Varrũ hac lege iuſſit emẽdare,vt ſupflua demerẽt nil adderẽt tñ, vñ & ſemiplenos ĩuenimꝰ eiꝰ verſiculos,vt hic currꝰ fuit,& aliquos detractos vt in principio,Nã ab armis nõ incœpit Sed ſic.

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena
Carmen,& egreſſus ſyluis vicina coegi.
Vt quàmuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis,at nunc horrentia Martis
Arma virumq; cano.
Et in ſecundo conſtat hos verſus eſſe detractos,
Aut ignibus ægra dedere.
Iamq; adeo ſuper vnus eram cum limina Veſtæ
Seruantem,& tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndaridia aſpicio:dant clara incendia lucem
Erranti paſſimq; oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob pergama teucros,
Et Danaum pœnam,& deſerti coniugis iras
Permetuens troiæ,& patriæ communis erynnis
Abdiderat ſeſe atq; aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo:ſubit ira cadentem
Vlciſci patriam,& ſceleratas ſumere pœnas:
Scilicet hæc ſpartam incolumis:patriaſq; micœnas
Aſpiciet:partoq; ibit regina triumpho?
Coniugiumq; domumq; patres natoſq; videbit:
Ilia dum turba,& phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro priamus,Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita:nanq; & ſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt,nec habet victoria laudem
Extinxiſſe nefas,tamen & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas:animumq; expleſſe iuuabit
Vltricis flammæ,& cineres ſatiaſſe meorum.
Talia iactabam & furiata mente ferebat,
Cum mihi ſe non ante alias,&c.

¶ Periit aũt Tarẽti in Apuliæ ciuitate. Nã dũ Metapontũ cupit viderevalitudinẽ ex ſolis ardore cõtraxit. Sepultꝰ aũt Neapoli,in cuiꝰ tumulo ab ĩpo cõ poſitũ eſt tale diſtichõ,Mãtua me genuit,

Titulus. nuit, calabri rapnere, tenet nunc Parthenope: cecini paſcua, rura, duces. ¶ Titulus eſt Æneis deriuatum ab Ænea vt à Theſeo Theſeis, ſic Iuuena. Vexatus toties rauci Theſeide codri. Qua- qualitas carminis litas carminis patet: nam eſt metrum heroicum, & actus mixtus vbi & poeta loquitur, & alios inducit loquentes: eſt autem heroicum quod conſtat ex diuinis humaniſq́; perſonis continens vera cum fictis. Nam Ænean ad Italiam veniſſe manifeſtum eſt, Venerem verò loquutam cum Ioue. miſſu've Mercurij conſtat eſſe compoſitum. Eſt autem ſtilus grandiloquus qui conſtat alto ſermone magniſq́; ſentẽtiis. Scimus enim tria eſſe genera dicendi. Humile, Medium, Grandiloquum. Intentio Intentio Virgilij hæc eſt Homerum imitari, & Auguſtum laudare à parentibus Nánq; eſt filius actiæ quæ nata eſt de Iulia ſorore Cæſaris. Iulius autem ab iulo filio Æneæ originem ducit: vt confirmat ipſe Virgilius dicens à magno demiſſum nomen Iulo: De numero librorum hic nulla quæſtio eſt licet in aliis inueniatur auctoribus. Nam Plautum alij dicunt ſcripſiſſe fabulas .xxj. alij .xl. alij centum. Ordo quoq; manifeſtus eſt: licet quidam ſuperflue dicant ſecundum primum eſſe, tertium ſecũdum, & primũ tertium. Ideo quia primum Ilium concidit, poſt errauit Æneas, inde ad Didonis regna peruenit, neſcientes hanc eſſe artẽ poeticam: vt à mediis incipientes per narrationem primam reddamus, & nonnunquàm futura preoccupemus: vt per vaticinationem. Quod & Hora. ſic præcipit in arte poetica dicens, vt iã nunc dicat, iam nunc debentia dici plæraq; differat, & præſens in tempus omittat. Vnde conſtat perite feciſſe Virgilium. ſola ſupereſt explanatio, quæ in ſequenti expoſitione probabitur: hæc quantum ad Æneidẽ pertinet dixiſſe ſufficiat. Nam in buc. & Georgicis alia ratio eſt licet eadem ſit obſeruatio. Sciendum præterea quòd ſicut nunc dicturi thema proponimus: ita veteres incipiebant carmen à titulo carminis ſui vtpote, Arma virũ q; cano. Luca. bella per æma Stat. Fraternas acies alternaq; re.

ARGVMENTA IN XII. ÆNEIDOS LIBROS.

PRimus habet lybicam veniant vt troes in vrbem.
Edocet excidium troiæ cladem q; ſecundus.
Tertius à Troia vectos canit æquore teucros.
Quartus item miſeræ duo vulnera narrat Eliſſæ.
Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.
Æneam memorat viſentem tartara ſextus.
In phrygas Italiam bello iam ſeptimus armat.
Dat ſimul Æneæ ſocios octauus: & arma.
Daunius expugnat nono noua mœnia troiæ.
Exponit decimus tuſcorum in litore pugnas.
Vndecimo rutuli ſuperantur morte Camillæ:
Vltimus imponit bello turni nece finem.

¶ Subtiliſſimi ac Fidiſſimi poetarũ interpretis Auguſtini Dathi Senẽſis Lectio prima quum Virgilij Æneidem publice explanare cœpiſſet.

TROIA capta (vt plane Hiſtoricorũ grauiſſim⁹ teſtatur Liuius.) cũ in cæteros ſęuitũ Troianos eẽt duo ſeruati ſunt, Anthenor, & Anchiſæ ac veneris, fili⁹ ad Simeonta fluuiũ, nat⁹, æneas ac de Anthenore qdẽ oportuniore loco agendũ erit, æneas aũt dux bello clarus, atq; inſignis Hæros cũ m'ta ſæpi⁹ cũ hoſte cõgreſſus feciſſet egregiæ ad extremũ domo ꝓfugus (vt idẽ ꝓdit Liui⁹) ſeruatus Italię (vt dicit Homer⁹) ſumptis diis penatibus, quos ſibi Hector per quietẽ cõmẽdauerat, aſſumpto & patre ſene, ac puulo filio aſcanio, comitãte vxore Creuſa, Matre dea mõſtrante viã cũ nauib⁹ .xx. mare ingreſſus eſt, Italiã fato, lauinaq; litora petiturus. Traiecit primũ in Thraciã vbi Polydori monitu, cuius tumulũ reperiſſet, aufugit auarũ littus, condita prius ciuitate, quã de ſuo noĩe vocauit Æneã. Eã ipſam etiã hiſtorici memorãt & Theſſaloniæ ꝓpinquã, fuiſſe phibent. Rurſum nauim cõſcendens in Cretã venit, vbi cũ aliquãdiu cõſtitiſſet, nõ ſatis recte oracula interpretat⁹, peſtilẽtia inde pulſus eſt. Cogitãs deinde Italiã, in Chaoniã trãſmiſit, futuraq; ab heleno, vate ĩſtruct⁹. Siciliã petiit apud Drepanũ (vt Maroni placet) patrẽ anchiſen pdidit. Porrò cũ Sicilia ſoluiſſet, aduerſa tẽpeſtate, ĩ aphricã delatus eſt, inq; ea regione à Didone regina honorifice exceptus eſt (& ſi fabulis credim⁹) ẽt ardẽter amat⁹. Increpitus tñ Deorũ iuſſu aphricã reliqt atq; iterũ Siciliã repetiuit. Ibi tũ ludis & anniuerſaria in honorẽ pr̃is celebratio, Aceſta poſita ciuitate, & ſuorũ ibidem pte relicta, dũ Italiã pergit. Palinurum gubernatorem

errorum æneæ narratur compendium. Iuuentam quæ perditis, ſæpe amoribus obruitur. vt miſera Dido in quarto. Virilitatem quæ gloriæ ſtudet, vt qui in quinto in anniuerſario anchiſæ celebrãt ludos. Senectam quæ mortis admonetur, vt qui in .vj. deſcendit ad inferos, totumq; inferorum contemplatur ſtatum vnde rediiſſe non inepte fingitur animo ſiquidem nondum à corpore ſeparato ſed per contemplationem abſtracto deſcendit, de qua re pulchre diſputat Philelphus primo epiſtolarũ ad cyriacũ, Addere poſſum⁹, ꝙ oẽs ferè libros terminat exitu vitę. Eſt ei mors vltina linea rerũ, vt primũ morte priami & Hectoris vbi inducit Dido multa ſuper priamo rogitans ſup hectore multa, Secundũ mortẽ creuſę, Tertiũ anchiſæ, Quartũ Didonis, Quintũ palinuri, Sextũ Caietę. Quinetiã totũ opus morte turni clauditt: in q̃ ſumma erat Æneę gl'ia iã cõſummata. Néq; vò min⁹ eſt ĩ vj. reliqs libris artificij, vbi videlicet deorũ hoĩmq; grauiſſime & plurimę habent cõciones. varia bellorũ euẽta. miſerãdę ſtrages, rerum antiqſſimarum cõmemorationes. Obſeſſorũ trepidationes, ſecurorũ necẽ, & multa id genus alia tum artificioſe, tum difficilia dicta: vſq; adeo vt arma proſecuturus dixerit maius opus moueo &c.

PRimus habet libycam &c. Vt iuxta morem in ſuperioribus obſeruatum argumenta explicem totius operis hæc ſumma eſt, Æneas anchiſe & veneris filius, gener priami, quia maritus creuſæ quæ priami filia erat, & pater iulij Aſcanij vnde domus iulia rome capta troia & Ilio incenſo idam tenuit, vbi collecta manu ad exilium parata antãdrum petiit, Ibiq; fabricatis nauibus in thraciam cõceſſit, inde prodigiis actus in delum peruenit: vnde diis monentibus in cretam per errorem patris anchiſæ appulſus eſt: atq; inde peſte fatigatus ex reſponſo pœnatum venit ad ſtrophadas inſulas. vbi harpyis vexatus eſt: inde maritima grecię præteruectus in epirum profectus Heleni qui priami filius & vates erat hoſpitio ſuſceptus eſt. Ab epiro venit in calabriam. illincq; aduentu Diomedis territus nauigauit ad Scyllam & charibdim quæ ætne vicinæ ſunt: atq; circuita magna Siciliæ parte drepanum venit vbi ſecundũ poetam perdidit patrem. inde venit ad elyſſam quæ & Dido dicitur, inde ab Ioue per Mercurium reuocatus in Italiam prius tamẽ ad Siciliam repulſus patri anniuerſarium celebrauit quo peracto in Italiã ad cumas appulſus duce ſybilla ad inferos deſcendit patrem viſurus à quo genus ſuum didicit. inde ad Italiã à diis promiſſam recta perueniens per ceruam ab Iulo occiſam Iuno diſcordiam excitauit cum Latino, cui & Turnus lauiniæ procus, & à matre amata nomine, maritus deſtinatus, ſuppetias tulit. quapropter Æneas ad euandrum qui tunc eas oras vbi nunc Roma eſt tenuit conceſſit. Vnde pallante filio adiutus ad vrbem nouam quam in italia condiderat, & in qua Aſcanius cũ cætera pube obſidebatur feſtinat, cũ iam eã Turnus inuaſiſſet vi tamen repulſus erat. Poſtea cum Mezentio & comitibus eius, bella geſſit quibus ſuperatis rutulos cum camilla deuicit, & tãdem Turno occiſo voti compos ſecundum. Maronem Lauiniã Latini filiam obtinuit vxorem. Et hic eſt ordo rerum geſtarum, aut quæ pro geſtis à poeta recitantur verum alius longe ordo à poeta obſeruatur, Nam vt dicunt verſiculi, primus liber habet, vt, ideſt qualiter troes veniant in vrbem libycam videlicet. Carthaginem quod contigit ſeptimo anno. Secũdus edocet excidium & cladem Troiæ narrante, ſcilicet Ænea & audiente Didone, Tertius, ſcilicet liber canit teucros, ided troianos vectos æquore à troia, Quartus narrat item, ideſt conſimiliter duo, vulnera, ſcilicet amoris & gladij quo ſe occidit eliſe, ideſt didonis miſeræ honores, ſcilicet funebres & anniuerſarij celebrantur in quinto, ſcilicet libro manibus, ſcilicet anchiſę, ad tumulũ ſupple eius in ſicilia Sextus memorat, ideſt recitat Æneam viſentem tartara, ideſt inferna. Septimus armat iam bello, ſcilicet ſuſcepto, italiam, ideſt italos in, ideſt contra phrygas, ideſt Troianos, Octauus dat Æneæ ſimul ſocios, ſcilicet arcadas & arma, ſcilicet à vulcano fabricata, Daunius, ideſt dauni filius, Turnus expugnat nono ſup. libro, noua mœnia troiæ, hoc eſt mœnia nouæ troiæ, quam in primo aduentu condiderat Æneas, Decimus exponit pugnas thuſcorum, ideſt ethruſcorum, vt Mezentij & ſociorum in litore, ideſt ad litus. Rutuli qui populi Turni erant ſuperantur vndecimo ſupple libro, morte Camillæ virginis bellatricis, vltimus, ſcilicet liber imponit finem bello nece, ideſt p necem Turni in primo libro vt recitant verſiculi ſatis protriti & expoſiti, Æneas ſeptimo errorum ſuorum anno ſperans ex Sicilia in Italiam peruenire Iunone inuidente ventis ad libyam repulſus eſt, vbi refectis ſociis diſquiſiuit qui eam regionem teneant cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua, edocuitq; elyſſam ea regna tenere, nouaſq; ſedes illic locaſſe verum, interea dum Æneas hæc à matre incognita diſquirit Dido quæ nouam claſſem appulſam audierat verita hoſtes eſſe eam expugnare iuſſerat, vnde Illioneus vir inter primos facundus, queſtum venerat quũ Æneas ſceptus à matre nebulis, non viſus adeſſet, qui tandem apparens benigno ſuſcipitur hoſpitio, & ab Elyſſa rogatus troianum excidium narrare parat, quod in ſecundo exequitur vt illic videbimus.

gubernatorem claſſis amiſit. Exinde Baias appulit, & Cumea Sybilla duce ad inferos deſcendit ad Elyſios campos vſq; penetrauit cognita anchiſe referente, ſuæ poſteritatis ſerie, ad ſuperos rediens perſoluit Miſeno inferias. Mox Caietam venit, & nutrice amiſſa eius nominis vrbem cōdidit. Poſtremo ad Oſtia Tyberis peruenit. Itaq; ad deſtinatum locum, ſe veniſſe ratus, finem vlterius nauigandi fecit. Lauiniā Latini regis filiam, antea Turno pactam iuxta oraculi vocem, accepit vxorem. Quam ob cauſſam à turno bello laceſſitus eſt, adiutus potiſſimū Euandri archadis auxilio, ac diu conflictatus maximarum rerum, & ampliſſimi, ac florentiſſimi regni dedit initium. Ac poſtmodū excedens rebus humanis in numerum Deorum (vt fabulātur) translatus eſt, & deus habitus. De quo Liuius hæc memoriæ ꝓdidit. Huic ſecundum cum Latinis prælium vltimum operum mortalium fuit. Eumq; ſitum ſuper Numicum flumen, Iouem indigetem appellarunt. Cumq; ab Ænea Troianorum duce. res Romana profectura eſſet, & ea quidem vrbs, quæ totius orbis aſſequeretur imperium; non ſine cauſſa commentus eſt, & elegantiſſimus vates, Ænean progenitorem eorum, qui vrbem Romanam condituri eſſent profectum ſoluiſſe aſia delatū in aphricam ad Didonis regna perueniſſe, tandem attigiſſe Europam. vt per eiuſmodi luſtrationem totius mundi partium, terrarum omnium atq; vniuerſi orbis auſpicaretur imperium. Hoc igitur præclaro carmine; argumentum ingens cœpit Virgilius Maro & adiecit latio eximiū decus, videlicet poetę magnus; omniūq; pręclariſſimus atq; optimus, vt Aurelius Auguſtinus ait, & Homerum imitatus; qui Achillem cecinerat, hic Æneæ errorē primū, tum bellum cantauit, quod cum Turno geſſit Æneas, Reliquum eſt vt præſtātiſſimus præceptor, & optimus auunculus, partes ſuas proſequatur. Dixi.

ILle ego qui quondam &c. Proponit (inquit Donatus) diuidit. & ſeſe commendat poeta. proponit quidem quia dicit ſe horrētia martis arma virumq; deſcripturum; in qua re ēt diuidit; quia arma ſex poſterioribus, & virū ſex prioribus libris deſcripturus eſt; ſed alio ordine proponit, alio ꝓſequitur, eo forte qđ id vſu venire ſolet; vt quæ prima ſunt in intentione vltima ſint in executione; ſed arma fuiſſe prima à poeta intenta ex multis coniicere licet, tum qa in Buc. Dixit. Cum canerem reges & prælia &c. quaſi iam tunc ꝓpoſuerit reges & prælia deſcribere, tum qa armorū opus maius vocabit in ſeptimo vbi dicturus eſt. Maius opus moueo, tum quia in armis Æneæ à Vulcano fabrefactis Cæſaris geſta percurſurus eſt, qđ facturus non erat, ſi vt quidā volūt Auguſti quoq; geſta perſcribere cōſtituiſſet, ad quę quidē arma alludere poetā dubiū nō eſt dicēte Donato arma. i. ſcutū & reliqua quę Æneæ fabricauit vulcanus. Veruntā per arma res bellicas q̄ in armis gerunt potius ītellexero; nec tā accedo ad eorū errorē q exponūt arma virūq;, i. armatum virum, cū res diſtinctæ ſint, nā & virū & arma eius ſeorſum deſcribit. Commēdatur aūt ſeſe, inqt Donatus, qđ neq; ludicra nec turpia; ſed ſpectacula elegerit. Ex hac aūt ſui atq; à ſe ſcribendorū cōmendatione reddit auditorē ſeu manis lectorem beniuolū, & attentū ex pōdere rerū. acclamaturus em̄ eſt, Tantæ mollis erat romanā cōdere gentē. Docilē aūt ex rerū diuiſione. Principiū auctore Seruio fecerat poeta quale nos ſuſcepimus, Ille ego qui quondā. In quo poeta tria principalia opera ſua triplici ſtilo nobis depingit. nam bucolica quæ gracili ſtilo deſcripſit gracilibus verbis cōmemorat, Georgica quæ mediocri mediocribus, & Æneida quam ſublimi, ſublimibus vſq; adeo vt ſint qui ſpumoſum & cortice pingui cenſeant vt apud Perſi. plenius executi ſumus. Nihil enim videtur gracilius q̄, Ille ego qui quondā gracili modulatus auena, Carmē. omnia enim ſunt aperta & propitia. Nihil mediocri ſtilo cōſonantius q̄ & egreſſus ſyluis vicina coegi. Vt quāuis auido parerent arua colono. Gratum opus agricolis, nam & ſchematis mediocris ſtili hoc eſt figuratis & translatitiis locutionibus vtitur. Nihil verò ſublimius q̄, at nunc horrentia martis, Arma virumq; cano: quod tamen non inflatum ſed ſolidum ac firmū eſt: vt ramale vetuſve grandi ſubere coctum. Hoc aūt modo auſpicatum reor poetam vt (ſicut in finem georgi. diximus) operum ſuorum ſe auctorē oſtenderet, & alienorum minime, cupidum, ſimulq; vt triplici ſtilo tria opera ſuſcepiſſe ſignificet, vtq; ab humili exordio in ſublimem deſinat exitum, iuxta quod legimus apud Horatiū in de arte poetica quod Homerus & quiuis conſultus poeta. Non fumum ex fulgore ſed ex fumo dare lucem cogitat, quia tamen hoc exordium humilius viſum eſt. Tucce & Varro quàm vt tanti maieſtati carminis congruat, dempſerunt vſq; ad arma virumq; cano, quod nos tamen & explanare & in ordinem redigere conſtituimus. Ille ego, Vtrunq; pronomen emphaſim habet. Nā ille (vt in Buc. docuimus) ad nobilitatē & gloriā pertinet, vt alexāder ille magnꝰ. Plato philoſophus ille diuinꝰ. Ille ego igiť idem eſt ac ſi dicat iā notiſſimus poeta quaſi qui obtinuerit qđ in Geor. iij. ſic dixit. Tentāda via eſt qua me quoq; poſſim. Tollere humo victorq; virum volitare per ora. Ego autem confirmat & excludit; q. d. non alius ſed ille idem Sicut, Ipſe ego cana legā tenera lanugine mala, Ille ego qui quondā modulatus, & ægreſſus coegi, euocatio eſt. Quondā ſicut olim triū eſt tēporum Gracili auena, quia paſtorale hoc eſt bucolicum carmē, vt latius declaratum eſt. ibi Sylueſtrem tenui muſam me. aue. Carmen à canendo dicitur non quod vocis lenocinio cani velit, ſed quia modulis conſtet, & egreſſus ſiluis. Alij diſtinguunt ſyluis, vicina, vt ſit & egreſſus, carmen hoc eſt carminis gracili auena modulandi materiam, coegi vicina ſyluis, ideſt arua ſed in idē redit nam & latinitas & ſnīa vtroq; modo conſtat Latinitas quidem, quia egredior ablatiuo frequenter iungitur, vt in. ij. huius, Eſt vrbe egreſſis tumulus. Snīa verò quia ſyluas ingredi ſignificauit cum dixit, Sylueſtrem tenui muſam me. aue. Vnde georgica deſcripturus egreſſus ſiluis videtur. Secundo etiam modo ſtat latinitas & ſnīa, nam arua ſunt vicina ſyluis. Vnde flaccus ſermonum ſecundo. Hoc erat in votis, modus agri non ita magnus Hortus vbi, & tecto vicinus iugis aquæ fons. Et paulum ſyluæ ſuper his foret &c. Sylua ab hyle ſcribitur per y, à ſilendo per i, quàmuis alij exponunt vt ſit quàntumuis, alij quamuis pro quamquàm & ita duplicem faciunt ordinem priores ſic vt arua parerent colono quàmuis, ideſt quàntumuis auido, hoc eſt etiam auidiſſimo. Poſteriores verò ſic, vt quanuis arua parerent colono auido tamen opus eſſet gratum agricolis, ſed priores magis comdependentem contextum faciunt. At, aduerſatiua eſt particula, initiis apta quibus res à prioribus contrarias, incipimus vt illud in fine tertij huius factoq; hic fine quieuit, ſequitur in principio. iiij. At regina graui iam dudum ſaucia cura, Vulnus alit venis &c. Cætera cum ſequētibus declarabimus. Quāuis.

¶ Ordo autem huius eſt. Ille ego, ideſt iam notiſſimus poeta. P. V. Maro, qui modulatus, ideſt ad modulos conſecutus quondam, ſcilicet vt in fine Georg. dicit in iuuenta carmen, ſcilicet. Bucolicum, auena, ideſt calamo, ſeu culmo ex auena, gracili. id eſt tenui ſtilo & carmine congruenti, & egreſſus ſyluis, ideſt rebus ſylueſtribus hoc eſt carmine paſtorali, coegi, ideſt in præcepta redegi vicina ſyluis, ideſt Georgi. huc eſt aruorum quadruplicium argumenta, appoſitorie opus gratum agricolis, vt arua parerent, ideſt obedirent ex præceptis meis colono, ideſt agricolæ, quāuis, ideſt quātumuis auido, ideſt cupido, hoc eſt etiā auidiſſimo, aut ſic, & egreſſus coegi vicina ſyluis, Vt, ideſt vtpote q ſcirem quod quāuis arua parerent, ideſt obedirent colono auido, ideſt rerum cupido hoc eſt imperiis ruſticorum de quibus, in Geor. late dictum eſt, tamen opus eſſet ſup. aut foret gratum agricolis, ideſt agricolæ tam auidi ſunt vt omnia ad nutum cedere velint, ſed vt dixi prior ſententia magis placet, Quin etiam cōſtructio quadrantior eſſet ſic; Ille ego qui modulatus ſuppleſum quōdā gracili auena, carmē coegi &. i. ēt vicina ſyluis gratum opus agricolis egreſſus, ſ. ſyluis iō vt arua parerent &c. At cano nunc arma &c.

¶ Hæc hactenus recenſuit Petrus Fundius. Tum primam Æneidos lectionē legit Auguſtinus Dathus.

SAtis ſuperq; præclari carminis argumentū, expoſuit Petrus Fundius Sororis filiꝰ; ſed in literis mihi atq; eruditione genitus, proſequar ipſe egregij poematis explicationē nō reiectis quatuor verſiculis, quos Tucca detraxit & Varus, quū ſint mea quidem ſentētia, cognitiōe digniſſimi. ¶ Ille ego, q, &c.] Hos verſus Virg. Maro ediderat Æneidos initiū ſed eos poſtea, detraxere Varus, & Tucca. Virgilij, & Horatij (vt Cæſarienſis Euſebius inquit,) contubernales, atq; illuſtres poetæ, quibus ab Auguſto Cæſare emendanda, Æneis tradita eſt, ea lege, vt nihil prorſus adderent. Exile enim, & ferè ieiunitatis plenum, videbatur initium tam alti, tamq; præclari operis. Nihil nánq; eſt, inter Latinorum Poetarum carmina, neq; maius Æneide, nec præſtabilius. Sed in his quatuor verſibus illud artificioſum, ac præclarum, videri debet. Nam quemadmodum tria carmina, Bucolicum, Georgicum Æneidaq; commemorat, ita & eleganter, ac perdocte, triplicem dicendi figuram ſeruauit, & priorem quidem verſum, attenuate, ac demiſſe, & gracili quadam, tenuiq; figura, & ſubtili, atq; venuſto charactere dicendi inceptauit, dicens, Ille ego. qui verò ad rura, culturamq; agrorum, verſus pertinerent, eos ita compoſuit, vt humili, non tamen infima, verborum dignitate, & moderato quodam, atq; amœno dicendi genere perſonarent, quod diligenti, & ſtudioſo hoī (ſi legat accuratius) plane erit manifeſtū. ¶ Et egreſſus ſyluis, &c.] Tū grauis, valida, & vberē quādā dignitatē, ac amplitudininē cōtinens figura cōtexiť, cū tuba terribili ſonitu, & clangore vehemēter intonat. ¶ At nūc horrētia Martis Arma, virūq; cano,] Quibus verbis, qd ſublimius qd magnificentius, dici poterat? Bene itaq;, qui in Virgiliū cōmentarios ediderūt, humili oratione Cucolica. grauiſſima Æneiden, media verò Georgica fuiſſe cōſcripta à Poeta inſigni. ac Mātuano vate, teſtati ſunt. Quatuor verò his verſibus, ꝓfiteť Virg. paſtorale carmē ceciniſſe. tum tradidiſſe, de agricolatione præcepta. Iam verò ſubiturum ſeſe aduentum. Æneæ in Italiam diuturnūq; errorem, reſq; eius ducis belli geſtas. ¶ Gracili auena,] Eſt humili ſtilo, Eadem em̄, quæ à Cicerone, extenuata figura, quæ à Gracilis auena.

quæ à Donato,& Seruio, tenuis nominatur, ab A. Gellio,
gracilis dicta eſt:quem Græci dicendi characterem ἰσχνὸν uo
Modulor. cant.¶ Modulatus.]Modulari,& canere,ad muſicos,ac poe
tas pertinet,Muſici enim quondam uates,ac ſapientes,iidem
iudicari cõſueuerunt,id'q; ipſum pulcherrime Fabius Quin-
tilianus oſtendit,atq; ei numero Orpheum ante alios,Linũ'q;
aſcribit,utrun'q;(ut eſt in fabulis)diis genitum,quorum alte
rum quòd rudes atq; agreſtes animas Thraicia frætus cytha
ra,fidibus'q; canoris,& diſciplinæ poeticæ modulis demulce
ret,non feras modo,ſed ſaxa quoq;, & ſyluas duxiſſe perhi-
bent,quæ res uel muſicæ peritiæ,uel poeticæ diſciplinæ pote
ſtatem,uim'q; demonſtrat. Recte igitur Vergi.quaſi quidam
Latinorum Homerus carmen ſe modulatum dicit, quod eſt,
Arua. uerſibus ceciniſſe.¶ Arua.]Sunt terra quam ad percipien-
das fruges excolimus. Terra igitur(ut.M.cato in primis,&
Cicero teſtes ſunt)nunquâm ſine uſura reddit,quod accepit,
ſed plærũq; maiore cum fœnore,uidelicet,ſi ager ipſe diligẽ-
ter fuerit excultus,interdum uerò minore,quum fuerit à colo
nis neglectus. Parent igitur,atq; obtemperant arua colono,
quum multo plus afferunt agri,quàm acceperunt,ſed tum pa
rent auido colono,quando menſuram longe cumulatiſſimam
reddunt,magnam'q;,atq; auidiſſimam agricolæ ipſius cupi-
ditatem explent.Itaq; Vergi.de colẽdis agris dicit,ſe eiuſmo-
di artem,atq; prӕcepta tradidiſſe;quæ ſi colonus ſeruet,quan-
libet auidus ſit,facillime erit ſui uoti compos,ac fauente
Georgico carmine : Multas congeret in horreum fruges.
¶ Quamuis.]Non quanquàm in hoc loco:ſed quantumuis Quãuis.
ſignificat,ſicut & quanlibet. Poſſet & quamuis exponi pro
quanquam,ſed id præter eruditiſſimos nemo prorſus intelli-
gat,pulcherrima'q; eſt ea loquendi figura.¶ Horrentia mar-
tis arma.]Erudite Verg.bellum his uerbis expreſſit,cui uete
res Martem præeſſe teſtantur.Nam quenadmodũ Mars ipſe
ferus exiſtimatur,ita & quibus præeſt, opera horrentia ſunt
quæ utiq; bella putamus. Quare & M.Cicero.6.de repu.lib.
quum cœleſtes orbes,globos'q; deſcribit:Martem his uerbis Cicero·ubi
commemorat:Tum rutilus,horribilis'q; terris,quem Martiũ
dicitis.Noſter igitur orator,Martem horribilem: ſapiens ua-
tes Horrentia arma martis,non abſurde poſuit.¶ Martem.] Mars.
Ferunt inter ſeptem illa errantia ſydera,tertium orbem,glo-
bum'q; eſſe ſortitum,& bienni curriculo Zodiacum circùm
pererrare:plurimum autem obeſſe,niſi eius infeſtiorem uim,
Iouis,ac Veneris,(qui ſalutares planetæ ſunt)commertiũ,ac
uicinitas,moderetur.Stella eſt(ut Aſtrologi tradũt)quæ plu
rimum habet caliditatis,ac ſiccitatis,atq; ob eam rem,prælijs,
cõtentionibus'q; dicitur præeſſe.Nam uterq; tum calor,tum
etiam ſiccitas,magnam ad inflammandos hominum animos
uim habere,phyſicis rationibus declaratur.

¶ Finis Præfationum.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER PRIMVS.

ILle ego, qui quondã gracili modulatus auena
Carmen, & egreſſus ſyluis, uicina coegi,
(Vt quamuis auido parerent arua colono)
Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis
ARma, uirum'ꝗ cano, Troiæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinia uenit
Littora, multum ille & terris iactatus, & alto
Vi ſuperũ, ſæuæ memorem Iunonis ob iram,
Multa quoꝗ & bello paſſus, dum conderet urbem,
Inferret'ꝗ deos Latio, genus unde Latinum,
Albani'ꝗ patres, atꝗ altæ mœnia Romæ,

IN LIB. I. ÆNEI. COMMENTARIA ASCENSII.

ASCENSI. [Δ]

Arma.

ARMA, uirum'ꝗ cano.] Ordo (ut dixi) dependet à ſuperiori carmine, At nunc horrentia Martis, Arma, uirum'ꝗ cano. quocirca non eam in Donati ſententiam qui dicit arma. i. ſcutum, & reliqua, quæ Æneæ fabricauit Vulcanus; Nam Martis non Vulcani arma, dicit, intelligens nō arma ipſa ſed bella in armis, Martio furore geſta. ¶ Horrentia.] Horrẽtia autem dicit ab effectu, quia horrorem inducunt: unde Flaccus. i. carminũ: Multos caſtra iuuant, & lituo tube Permixtus ſonitus bella'ꝗ matribus deteſtata. Signãter autem Martis arma dicit, quaſi à uiris Martiis, ideſt bellicoſis geſta, ne ab iis geſta putẽtur ad quos dicetur, O uere Phrygiæ, neꝗ enĩ Phryges, & tympana uos buxus'ꝗ iuuãt berecynthia matris Ideæ, &c. quaſi uerò iam tũc Mars gentem illam fouerit, cuius author futurus erat, dicẽte Liuio in præfatiõe: Si cui populo licere oportet cõſecrare origines ſuas, & ad deos referre authores, ea belli gloria eſt populo Romano, ut quũ ſuum cõditoris'ꝗ ſui parentem Martem potiſſimum ferat, tam hoc gentes humanę patiant̃ equo animo, quàm patiuntur imperium. ¶ Virũ'ꝗ.] Vir, dicitur (ſecũdùm Cice.) à uirtute: uerũtamen (ut Grammatici dicunt) uir notat ætatem, uir ſexum & proprietatem. hic uerò non ætatem notat, nec (ut Dona. dicit) ſexũ, ſed excellentiam quæ ad proprietatem pertinet. Ergo (inquit Dona.) uirum qui talia arma & tam pulchra & habere & gerere potuerit, qui Romani imperij author eſſe meruerit, qui Iunonis inimicitias, & reliquorum deorum factiones ſuperauerit, qui tot aduerſa mari perpeſſus tolerando transmiſerit. Hæc Dona. Diximus cur proponendo arma pręmiſerit, uerum eſt etiam altera ratio, nam quum de uiro proſequi cõſtituerit durum fuiſſet, etiam ſi per metrum potuiſſet, Virum & arma cano, Troiæ qui primus ab oris. Nam relatiua ad uicinius antecedens referri ſolent. ¶ Cano.] Cano (inquit Ser.) eſt polyſemus ſermo, ideſt multa ſignificans. Nam Gręce πολυσημάντος & πολύσημος, ideſt polyſemantos & polyſemos, Latine dicitur plura, ſeu multa ſignificãs. Cano tamen unum per ſe quod & notũ eſt ſignificat, ſed ex conſequenti plura: nam quia inſigniſſim uirorũ facinora decantari ſolent, & decãtan-

[Δ] do laudari,

Horrentia. — Martis. — Vir. — Cano.

IN LIB. I. ÆNEI. COMMENTARIA SERVII.

SERVI. [✳]

Arma.

ARma.] Omnes fatentur aliud fuiſſe principium huius operis, ut in uita eius demonſtratũ eſt. Arma, ideſt bellum per metonymiam, quoniam illis in bello utimur, ut toga pro pace. Cice. Cedant arma togæ. ideſt cedant bella paci. Arma, uirum'ꝗ, non reſpondet ut proponit. Nam primo uirum, ideſt errores Æneæ; deinde arma, ideſt bella, narrat. Hac figura etiam in proſa utimur. Cice. in Verri. Nam ſine ullo ſumptu noſtro, coriis tunicis, frumẽto'ꝗ ſuppeditato maximos exercitus noſtros ueſtiuit, aluit, armauit. ¶ Virũ.] Non dicit quẽ, ſed ex circũnſtantiis oſtendit eum eſſe Æneã. ¶ Cano.] Sermo polyſemus. Nã aliâs laudo, aliâs diuino, aliâs canto, ut hic. Nam canuntur carmina Troiæ. Hæc regio in Aſia eſt, & in ea Ilium ciuitas. Poetæ tamen plærunꝗ & regionem & prouinciam pro urbe ponunt. Iuue. Flammis Aſiam ferro'ꝗ cadẽtem. Primus, atqui paulò poſt Anthenorem prius ueniſſe oſtendet, ſed quũ illi uenerũt: Venetia ubi Anthenor urbem condidit, Italiæ pars non erat, ſed Galliæ, quum Italia Rubiconem; fluuium nõdum trãſiret, quapropter Lucanus Gallica certus limes ab Auſoniis diſterminat arua colonis. Vel excludit Anthenorẽ, quũ addiderit Lauina littora, ſed prima expoſitio melior eſt. ¶ Italiam.] Ars exigit ut ciuitatum nominibus præpoſitionẽ non ponamus. Reliquis autem ponamus. Sed plærunꝗ uſurpant ſcriptores contrarium. Nam & Cice. Eo die Verres ad Meſſanam uẽturus erat. dixit ut hic Maro Italiam, & non ad Italiam. Italia Europæ pars ab Italo Siciliæ rege, qui iuxta Tyberim ſedes poſuit, dicta eſt. Vergi. Siculi gentes'ꝗ Sicanæ. & alibi: & gẽtes Venere Sicanæ. ¶ Fato.] Ad id quod fugit, & ad id quod fugit in Italiã. ¶ Venit.] Ne aut criminis cauſſa patriam deſeruiſſe, aut imperandi cupiditate in Italiam ueniſſe uideatur. ¶ Profugus.] Profugos eos eſſe certum eſt, qui procul à ſedibus ſuis uagantur, quaſi porrò fugatos. Falſum uerò eſt quod multi dicunt, profugos eſſe qui

[✳] neceſſitate

Cano. — Troia. — Ilium. — Italia. — Nomina locorũ. — Profugus.

IN LIB. I. ÆNEI. COMMENTARIA DATHI.

DAT. [†]

ARma, uirum'ꝗ cano.] Duo proponit Vergili. quorum utrũꝗ & Titus Liuius hiſtoria complexus eſt. i. lib. ab urbe condita. Nam de Æneæ ipſius peruagatione, atꝗ in Italiã aduentu, de'ꝗ eius rebus geſtis non ſolum poetæ fabulantur, ſed etiam loquuntur hiſtorici. ¶ Virum.] Æneam intelligi duo argumenta ſunt, ſed in primis carminis prænotatio. Etenim opus uniuerſum Æneis inſcripta eſt, quòd ab Ænea nomen inflectitur. Nam quenadmodum Odyſſea quòd de Vlyſſe, Ilias quòd de Ilio, Thebais quòd de Thebis, Achilleis quòd de Achille, Theſeis quòd de Theſeo, Metamorphoſis quòd de tranſformationibus ſcripta ſit, nuncupatur: ita & Æneis quòd in ea ducis Æneæ geſta ediſſerãtur hoc nomine appellata eſt. Quin etiam adhibitæ circũnſtantiæ Æneam manifeſtant. Quid enim refert uel Æneam proponere uel eum uirum, qui ex Troiano ſolo, fatorum uoluntate, primus ad Italiæ partem, Lauina littora uenit, quum is certe Æneas fuerit? ¶ Cano.] Cãtare poetas nemo dubitat eorum, qui & diſciplinæ muſicæ rationem & eruditiſſimorũ ueterum ſcripta cognouerint. Nam (ut etiam Aug. Aurelius tradit: & nemo ignorat) omnipotentia canendi muſis tributa eſt. Hæ uerò poetice præſunt, ut apud Platonem in Phædro oſtẽdit Socrates. Muſas autem eſſe cantum, etiam ruſtici nouerunt, ut

[†] ait Macrob.

IN LIB. I. ÆNEI. COMMENTARIA PIERII.

PIERI. [☞]

ILle ego, qui quondam gracili modulatus auena.] In nobiliſſima, maxime'ꝗ celebri poematis Vergiliani parte non otioſe pleriꝗ omnes quærunt, ſit'ne inde exordiendũ à quatuor illis uerſibus, quos ueterum quorundã cenſura conſtat eſſe detractos? an illis præteritis ab eo loco incipiendum, Arma, uirum'ꝗ cano. Sanè quantum ad antiqua pertinet exemplaria manu ſcripta, nullum adhuc inueni. ubi principium Æneidos à quatuor illis uerſibus deſumeretur, uerum ſeparatim in codicibus aliquot præſcripti habentur. In plęriſꝗ uerò, iiſdem antiquioribus, ne inueniũtur quidem, ſed fuerint ſanè Tuccæ Varri'ꝗ cenſura ſublati, eo tamen cõſilio fuerũt à Verg. præpoſiti, ut legerẽtur id quod in aliis etiã operibus non incurioſe factitaſſe dephenditur, dum in Bucolicis Eclogarum quas prius edidiſſet, mẽtionem facit, ut in Daphnide, Hæc nos. Formoſum Corydon ardebat Alexin. Hæc eadem docuit; Cuium pecus, an Melibœi? Et quum Georgicon libris finem imponeret, Bucolica à ſe ſcripta citauit; Carmina qui luſi paſtorum, audax'ꝗ iuuenta Tityre te cecini patulæ ſub tegmine phagi. Et ne cui de nomine quoꝗ ambigendũ eſſet, id in carmine curauit inſerendum, Illo Virgilium me tempore dulcis alebat Parthenope. Nam niſi ea fuiſſet cura, ſatis erat dixiſſe; Illo me tẽpore dulcis alebat Parthenope. Pari uerò ratione uiſum eſt illi tertium hunc ingenij feliciſſimi conatum duobus illis prioribus adnectere, ut unũ quaſi corpus inſolubili uinculo colligatũ, quum nominis ſui æternitate à furacitatis iniuria, quæ tunc nimium impudenter in aliorum labores graſſabatur, incolume ſeruaretur, uiſum tamen eſt poſteritati, confirmata iam tanti poetæ fama, in Tuc-

[☞] cæ Varri'ꝗ

[Δ] do laudari:accipitur pro laudo,ſed carmine:& ita pro eo
quod eſt deſcribo carmine:ſicut,quia dicimus ex arte,quoties
autem artem adhibemus,ferè laudamus:(Nam in uituperan-
Dico. do uno,niſi alterum laudemus,parum fructus cõſequamur.)
ideo dicere,accipitur pro eo quod eſt laudare.unde Flaccus:
Prima dicta mihi ſumma dicende camœna.Hinc exiit ille uul
garis uerſiculus:Laudo,cano,deſcribo,cano,dic & cano,can-
to,Troiæ qui primus ab oris,&c.Quia nihil ſententioſius eſt
Donato non poſſum eius uerba prętерire,dicit autem hoc lo-
co ſic.Altera cum propoſitione diuiſio,ut offẽdat quid Æneas
Fato. fatali ratione compulſus,& quid extra fatum perpeſſus ſit.
¶ Fato.]Fati enim fuit ut relicta Troia Italiam peteret.Ergo
crimine deſertę patriæ abſoluitur.Non potuit defendi quę fa
to iteritura erat. Sed neq; pœna fuit,quòd ſit Aſia pulſus,ſed
gloria.Nam minori detrimento affectus,maius eſt emolumẽ-
tum conſequutus,ſcilicet ut Romanum imperium conderet,
non ergo malo fatorum patriam perdidit,ſed ne ab ea detinea
tur Æneas qui Romano imperio conſtituendo dignus auctor
Lauina. parabatur.¶ Lauina littora.]Quũ alij ante Æneam in Italiã
uenerint,ille tamen primus uenit ad eam partem ubi deinde
fuerunt littora Lauina.Hæc Donatus. Per quę ſoluitur quæ-
ſtio quam Seruius proponit quomodo ſcilicet Æneas dicatur
primus ueniſſe in Italiam quandoquidem ante eum(ut dicet
Venus)Anthenor potuit,mediis elapſus Achiuis,Illiricos
penetrare ſinus,atq; intima tutus Regna liburnorum,& fon-
tem ſuperare timaui,&c.ubi Patauium(ut ibi conſequenter
dicitur)locauit,quia ille quidem uenit primus in Italiam,ſed
non in eam partem ubi Lauina ſunt littora,ut ſcilicet q; pona
tur expoſitiue ut ſit,uenit Italiam,q; pro.i.Lauina littora,aut
potius non copulatiue ſed copulatim,ut ſit,uenit primus in
Italiam,& in Lauina littora poſt excidium Troianum. Sicut
Chriſtus,primus uenit in lymbum patrum,& ſpoliauit,non
tamen primus uenit in lymbum.Aut ſi Anthenor quoq; in
Italiam profugus uenit,non tamen fato,quia fata non cenſue
runt Troianum imperium per Anthenora,ſed per Æneã au-
ſpicandum.Itaq;,non deorum fauore,profugus factus eſt An
thenor ut Æneas.Aldus Manutius aſſerit Lauinia legendum,
id'q; in bibliotheca ſummi põtificis compertum.¶ Venit.]
Littora. Præteriti eſt temporis.¶ Littora.]Poetico more appellatiuo
prępoſitionem detraxit. Multum ille & artificioſe uerſum
[Δ]difficilem

[†] ait Macrob.quare eaſdẽ & camœnas quaſi à canẽdo auſi
ſũt appellare.& theologi nouẽ muſas octo Sphęrarũ muſicos
cãtus & unam maximã continentiam quę cum fit ex omni-
bus eſſe uoluerunt. Quocirca & canere cœlum comprobãt ob
eam'q; cauſam etiam ſonos muſicos ſacrificiis adhibebant.
Scite igitur:Aurelius Auguſtinus primo librorum,quos de
Muſica. muſica arte compoſuit,muſicam finit bene modulandi ſcien-
tiam:id aũt eſt bene cõcinendi. Nam canere:& modulari : ad
poetas pertinẽt:ut ſupra iam patefactum eſt.Hinc Ver.Graci
li modulatus auena: Carmen.modulari uerò & canere utrũq;
cantare ſignificat.At cantant poetæ & muſicũ ſtudiũ eſt plę-
runq; poeticum.Hinc illud apud terentiũ in Heautõtimeru-
meno.Tum quòd maliuolus uetus poeta dictat,repente ad
ſtudium ſe applicaſſe hunc muſicum. Rurſum in Hecyra.Ita
poetam reſtitui in locũ propè iam remotum iniuria aduerſa-
riorũ à ſtudio atq; à labore,& ab arte muſica.Et iterum eodẽ
in loco.Nolite ſinere per uos artem muſicam recidere ad pau
cos.De poetico nãq; ſtudio loquebatur.Demum in phormio
ne eadem ſententia rectiſſime confirmatur,quum dicit callio
pius:in medio omnib.palmam eſſe poſitam,qui artẽ tractant
muſicam.Itaq; ne in hac explanatione diutius immorer,poe-
tarum officium eſt,canere aut modulari,opus uerò carmẽ uel
poema.Hinc homerus poetarum facile princeps ad muſicam
conuerſus,que cantui pręeſſet,Iliada ſcripturus in hunc mo-
dum profatus eſt μῆνιν ἄειδε θεὰ quem Vergilius in plęriſq;
imitatus inquit.Arma uirũ'q; cano,& alio in loco.Cecini pa
ſcua,rura duces quod eſt cantaui in primis tria carmina : Pa-
ſtorale ruſticum,& Heroicum de Ænea,Canere uerò cantare
intelligi oportere,idem poeta manifeſtat,qui in Buco. de He
ſiodo.ita locutus eſt:Hos tibi dant calamos,en accipe,muſæ.
Aſcreo quos ante ſeni,quibus ille ſolebat Cantando rigidas
deducere montibus ornos. Quare non indocte quiſquis ita
exorſus eſt quod eſt apud Flaccũ.Fortunam Priami cantabo
& nobile bellum.Et Boetius Seuerinus. Vir ſcientia & do-
ctrina omnium penè præſtantiſſimus,& canendi & modu-
landi,& cantandi deniq; exempla ſuppeditat,teſtificans ea
omnia eſſe poetarũ ac uatum munera. De philoſophia enim
quam loquentem inducit & uerſibus ſæpe ludentem,ita ait.
Hæc cum philoſophia dignitate uultus,& oris grauitate ſer-
uata:leniter,ſuauiter'q; cecinisſet.Et rurſum.Iam cantum illa
finierat,cũ me audiendi auidum,ſtupentẽ'q;,arrectis adhuc
auribus. carminis mulcedo defixerat.Ac paulopoſt. Canen-
di etiam iucunditate refouiſti.Cũ'q; philoſophia quę ſecum
loqueretur uerſus allatura eſſet ac ſimul inquit. Ita modula
ta eſt,Deniq; & alio in loco hæc uerba ſubiecit.Quare neceſſe
[†]erit humanũ

[✱]neceſſitate excluſi de ſuis ſedibus uagantur.Exules uerò
qui iam ſibi ſedes inuenerunt.Nam & Lucanus,profugos ap
pellat,qui iam ſibi ſedes inuenerunt,ut Profugi'q; à gente ue
tuſta,Gallorum Celtæ miſcentes nomen Hiberis.& Salu.ad-
huc uagantes,exules nominat.¶ Lauina'q;.]Tria habuit no- Lauina.
mina hæc urbs.Prius enim Lauinum,dictum à Lauino,Lati-
ni fratre:Deinde,Laurentum,à lauro,à Latino inuenta,dum
mortuo fratre urbẽ auget, Poſtremo Lauinium,à Lauinia,La
tini filia.ergo Lauinia littora,& non Lauina. ¶ Littora.]At- Littus.
qui Lauinum octo milibus diſtat à mari,ſed littus, terra eſt
quęcunq; mari uicina.Ipſe enim in.4.Cui littus arandum.Il Ille.
le,uacat,ſed poſitum,ut ſtet uerſus,nãq; primus ad omnia re-
fertur,ſic alibi:Nunc dextra ingeminat ictus,nunc ille ſini-
ſtra.¶ Terris.]Vt Thracia,monſtruoſo ſanguine è tumu-
lo Polydori,in Creta, peſtilentia apud Strophadas harpyis.
¶ Alto.]Modo pro mari propter uarias tempeſtates,cæterũ
ſuperiorem,& inferiorem altitudinem,ſignificat,nam men-
ſuræ nomen,eſt altitudo.¶ Iactatus.]Iactari in mari dicitur, Iactari.
defatigari uerò in terris.¶ Vi ſuperũm.]Ideſt uiolentia. Nã Defatigari.
& Home.deos Troianos à Iunone concitatos,ſcribit.Defen-
dit ergo Troianos,quòd non ſuo merito,ſed Iunonis impul-
ſu perſequuti eos ſint dij.¶ Sæuæ.]Putant multi epitheton
eſſe temporale, quum à iuuando dicta ſit,quia ſæua eſſet in
Troianos.Sed ſæuus pro magno ponitur.Enni.Induta fuit ſę Sæuus.
ua ſtola,ideſt magna.& ipſe de Ænea,quem pium ſemper in-
ducit,Maternis ſæuus in armis, ideſt magnus. ¶ Memorẽ.]
Inuenies ſæpe pro actiuis,paſſiua poſita,ut Pictis bellantur Memor.
Amazones armis.aut contra, ut Populat'q; ingentem farris
aceruum.Hęc uarietas,(uel potius contrarietas)repperitur in
aliis partibus orationis,ut ſit nomen pro aduerbio,ut eſt,Hoc
tunc ignipotens cœlo.d.ab al.pro huc:ſic in participio,ut.Et
qua uectus abas.i.qua uehebatur,& in nomine.Hic memo-
rem:non quæ meminerit,ſed quæ memoria erat.Hęc nos imi-
[✱] tamur,ſed

[☞] cæ,Varri'q; ſententiam deſcendere,bona'q; hoĩm pars,
nimirum.¶ Arma uirum.]Æneidos principium agnoſcunt
eo potiſſimum argumento,quod citaturus Perſius Poeta Ver
gilianam Æneida dixerit, Arma,uirum,nonne hoc ſpumo-
ſum. Quod'q; Val . Martialis, protinus Italiam concepit,&
Arma uirum'q;.Quod Sex.Propertius,qui nunc Æneæ Tro-
iani ſuſcitat arma,multa illi præter hæc ex aliorum poetarum
tam Græcorum quàm Latinorum parodia afferre ſolent,ut
Vergilium in exordiendo,non tam Veteres imitatum oſten-
dant,quàm alios etiam imitatores habuiſſe,ſed enim fuerit,ea
Perſij ſententia,intellexerit illud Æneidos eſſe principium
Valerius Martialis,cenſuerint eos uerſus quatuor tollendos,
Auguſti Octauiani tẽporibus eruditi uiri, magis tamen ego
unius Vergilij iudicium æſtimarim,quàm Ciriticorũ omniũ
cenſuras quantunlibet acris ,quum is præſertim ex erudito-
rum præceptis,non fumum ex fulgore,ſed ex fumo dare lu-
cem cogitauerit.Adde,quòd uerſus illi à Perſio & Martiale
citati non ſunt idonei,qui tale eſſe principium indicent.Sex.
uerò Propertium quis non uidet,dum is ſcriberet.Qui nunc
Æneæ Troiani ſuſcitat arma,ad coniunctum illud Virgilia-
nũ carmen reſpexiſſe,quod iiſdem penè uerbis eſt. ¶ At nũc
horrentia Martis Arma,uirum'q; cano. Italiam fato profu-
gus,Lauina'q; uenit Littora.]Anxie quidem,ac diutiſſime
quæſiui,ubi nam gentium antiquiſſimus ille codex deliteſce
ret,in quo Lauinia uenit littora,plęriq; non illitterati uiri ſcri
ptum aſſeuerarunt,citato ex Vaticana bibliotheca uetuſtiſſi-
mo,qui nuſquàm inuenitur,codicis regula etiam adinuenta,
qua denominatiuum,ea forma deducere,neceſſarium putent,
ſed enim,(ut multa prætercam,que contra oggeri poſſent.)
ad eius regulæ infirmitatem coarguendam,cur Lauina,dimẽ
ſione brachij legendum ſit,non contemnendam mihi ratio-
nem Seruius uidetur attuliſſe, nam quòd apud Dionyſium
Alicarnaſſeum legamus populos tres,Lauinienſes,Laurẽtes,
& Lauiniatas,nequaquam oſtendit Vergilium,Lauinia : non
Lauina,formare debuiſſe.non enim græcitatis uſu noſtrorum
quæ eſſe condecoro poteſt, licentia coarctatur . Quid uerò,
quod apud Sex.Propertium,Lauinis,dimẽſione Moloſſi po-
ſitum uidemus,eo uerſu,Iacta'q; Lauinis mœnia littoribus,
niſi quis factam ibi ſynæreſin dicat,ex Lauiniis,quòd in La-
uina alterius formæ caſu fieri non poſſit,ſed quoniam hæc
aqua hęrent,ſi uetuſti codices ambiguitatem ipſam firmare
poſſunt,nullũ ego neq; in intima bibliotheca Vaticana,neq;
in ea,quę omnium commodo pateſcit,neq; in aliis,quos alibi
uiderim,codicem inueni,qui lectionem eiuſmodi contineret
in omnibus uerò,quotquot enanciſci potui,atq; etiam in Ti.
Claudij Donati commentariis antiquis,Lauina'q; uenit,eodẽ
exemplo ſcriptum inſpexi.Addam & illud,litus,unico,t, in
antiquioribus plęriſq; codicibus haberi,ut etiam in ueterum
monumentis inſpicitur,de quo lib.7.plura. ¶ Vi ſuperũm,
ſæuæ memorem Iunonis ob iram.]Vulgati plęriq; codices
&,particulã inſerunt,Vi ſuperũm & ſæuę,antiquiores, abſq;
& legunt,quod longè uenuſtius,& grauius uidetur.

[d] difficilem in quo & conſonans & uocalis abſumit:& monoſyllabum ponitur, confecit ut rei molem depingat,ſicut Flaccus:O & præſidium,& dulce decus meum. ¶ Alto.]

Altum. Altum mare dicitur profundum,quia ſuperficies aquæ profundæ multum erigitur à fundo,ſed proprie altum dicitur mare in medio,quia corpus ſphæricum in medio ſui,altius eſt:tota aqua naturaliter eſt altior terra. ¶ Vi ſuperũm.]Ergo non ob demerita,nec in perniciem(ut dicit Donatus)ſed in gloriam, quia ex leuiore damno maius emolumentum cõſequutus eſt, niſi.n.Troia decidiſſet:nũquam Roma exorta fuiſſet. ¶ Vi.]

Vis. Vis (inquit Donatus) eſt quum fit aliquid contra leges,ideſt contra fatum:ut autem oſtendat nihil tale de ſuperis meruiſſe Æneam addit. ¶ Sæuæ memorẽ Iunonis ob iram.] Ergo,non propter culpam Æneæ fecerunt ſuperi,ſed ut obſequerent̃ Iunoni omnium reginæ:purgatur igitur Æneas,& deformatur Iuno aduerſaria. ¶ Sæuæ.]

Sæuus. Ideſt crudelis,quæ perſequitur innocentem,ut qui deorum omniũ,atq; ipſius etiam cultor ſit.

Inimicitiæ lõgæ indignæ probis. Onerat autem eum quòd inimicitias nulla Æneæ culpa ſuſceptas diutiſſimæ,tenaciter'q; retineret,quum ne id quidẽ etiã ſi iuſtæ ſint inimicitiæ,facere probis conueniat. Hæc latius in 5.ſic.Iunonis grauis ira,nec exaturabile pectus.Quam nec lõga dies,pietas nec mitigat ulla.Hæc Donatus,qui fictionem poetæ argutiſſime declarat.Sed cauſſa fingendi,quum multiplex eſſe potuerit,hæc mihi nunc potiſſima uidetur.quia(ſequutus Homerum)poeta,Iouem deorum,& Iunonem dearũ, ſummam ponit.In Iunonis quidem poteſtate ſunt regna:honor autem(ut Homerus inquit)ab Ioue eſt,quia ergo in omni ſexu,uir præpollet:nihil'q; eſt proximius uiro,quàm eiuſdem ſexus:femella ideo Romani imperij Iouem aſſertorem aſſerit.Carthaginis autem Romæ in primis æmulę Iunonẽ,quæ ut Carthago tandem deleta eſt,tandem ſuccubuiſſe fingitur. In gloriam autem pugnantium effictum eſt deos his aut illis, aut deorum alios aliis fauiſſe,quia & glorioſum eſt eos qui à diis tutantur uiciſſe,& minus cõtumelioſum ab eo cui potentius numen fauet uictum eſſe.Cæterum,quia (ut Homerus) ex deorum deſcriptione hominũ uitam deſcribit,innuit mulierum cõſilio probos multa paſſos:ſed tamen uiciſſe tandem ¶ Dum conderet urbem.]Dona.exaggerat(inquit)quòd Æneam bello appetiſſet quum conderet urbem,& deos imperio publico profuturos inferret,quod ſi Iuno obtinuiſſet,nec Latinum genus,nec Albani principes,nec Romanum imperium fuiſſet futurũ,nec Cæſar imperij culmen habiturus.Indoluit enim quum moliri iam tecta uideret,iam fidere terræ, & bellum per furiam excitauit.Per Alecto(ſcilicet ut dicetur in.6.)Propoſitione autem iſta,nõ ſolum quæ dicturus ſit,oſtendit:ſed multiformi ratione diuerſionis utitur,commendat carmen:Æneam à culpa liberat:Iunonem multa uaria'q; inuidia obruit.Caput carminis ab inuocatione Muſæ aggreditur, cui niſi lectoris inſtruendi cauſſa,thema præmiſiſſet,laboris gratiam perdidiſſet:quum quid lecturus eſſet,neſciret,quòd ſi cuncta non impleuit,morti immaturæ attribuendum eſt. Nam quæ tangit dicendo:Albani'q; patres,atq; altæ mœnia Romæ.non ſcripſit.Hæc argutiſſimus Donatus,quorum ei refragantur alij,quòd ſentit eum Albanos patres,atq; Mœnia Romæ,aliter quàm ſcripſerit deſcripturum.nam in hac propoſitione,nõ dicit poeta ſe deſcripturũ Mœnia Romæ,ſed Virum genus.unde Latinum,Albani'q; patres,atq; altæ mœnia Romæ.Taxat etiam Beroaldus,Seruium in deſcriptione Latij & in eo quod dicit,quia uicti uictorum nomen accipiunt:uerũtamen in hoc ſecundo,quia Seruius quid poeta ſentiret,potius quàm quid hiſtoriæ fides haberet,explanare cõſtituit,minus à Beroaldo reprehenditur:ſcit enim quòd Vergilius cenſuit eos,Latinos prius dictos,quàm Æneas in Italiam ueniret, qui eos Latinos perdici permiſit. Verba Beroaldi ſunt. À Seruio diſſentit Ply.ſcri.in.3.natura.hiſto.lib.Latium antiquum Tyberi uſq; Circeios fuiſſe ſeruatum,deinde uſque ad Lirim fluuium proceſſiſſe.quod etiam refert Solinus in collectaneis Serui.

Latinum ¶ Genus unde Latinum.] Nouimus, quòd uicti uictorum,nomen accipiunt,&c. Melius,& uerius locum Vergilianum declarãt uerba Liuij ita ſcribentis.Æneas aduerſus tanti belli terrorem,ut animos Aboriginũm ſibi conciliaret, ne ſub eodem iure ſolum:ſed etiam nomine omnes eſſent,Latinos utranq; gẽtem appellauit.hoc idem à Strabone in.5.refertur:& Iuſtinus quoq; in.30.ſic inquit:Quid Latinos populos qui ab Ænea conditi uidentur? Ex his manifeſtiſſime apparet cur poeta dixerit:Genus unde Latinum.Non inficior tamen à Vergilio,Latinos populor appellari,tanquã ita nuncuparentur ante aduentum Æneæ,cuius rei uel ille uerſus argumento ſit:Nec uetus indigenas nomen mutare Latinos.qđ ſi uerum,ideſt quòd Liuius Iuſtinus:ac Strabo memorant,apparet non Latinos ante Æneam fuiſſe nuncupatos,ſed Aborigines,ac Laurentes,quos poſtea Æneas,Latinos nũcupauerit: præterea,apud ſcriptores idoneos,non memini legiſſe,quòd uictores uictis nomina immutarent,id quiſq; ſecum poterit penſitare,& ſequi quod ꝓbabilius iudicabit.Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo autem eſt.At,i.ſed.ego cano,i.carmine heroico deſcribo.

[d] & id in

[†]erit humanũ genus,uti paulò ante cantabas. Et alia,ſed infinitum ſit eiuſmodi exempla colligere.Hæc autem idcirco attulimus ad eorum ſententiam refellendam,qui imperiti harum rerum,ac prorſus ignari illepide atq; imperite,canere apud poetas uolunt eſſe deſcribere:nec uerbi ipſius aut uim aut elegantiam complecti animo poſſunt.Troiæ qui primus ab oris.Italiam fato profugus Lauina'q; uenit Littora. Primũ dicit Æneam in Italiam ueniſſe, qua in re plærique uiri etiam eruditiſſimi dubitare conſueuerunt,quòd non multo poſt idẽ poeta profectum anthenorem in eam Italiæ partem,quę iampridem Venetia dicebatur,& Patauium condidiſſe perhibeat id'q; multis etiam annis ante:quàm Italiam attigiſſet Æneas. **Anthenor.** Nam & ipſi quoq; hiſtoriarum ſcriptores primum ueniſſe anthenorem,cum multitudine henetum tum æneam nõ obſcure declarant.Quæ res dubitationem plane difficillimam uidetur afferre.Verum reſpondent nonnulli,& hi quidem non illiterati,aſſerunt'q; nouitatem errorẽ eiuſmodi peperiſſe.fuiſſe quondam non tam latos ipſius Italiæ fines,ſed longe anguſtiores,nec niſi ad rubiconẽ uſq; flumen producitur ac recẽti memoria uſq; ad alpes fuiſſe protractos,teſtem producunt in medium Lucanum Cordubenſem Poetam nequaquàm ignobilem qui hac de re ita locutus eſt.Sed Gallica certus limes ab Auſoniis diſterminat arua colonis. **Italiæ fines.** Hanc ego ſententiam nec ſatis probo nec planẽ reiicio.Habet enim auctores uiros certe probatiſſimos Alij non totam Italiam commemorari uolunt.ſed eius partem quampiã,ubi Italia & laurentes agri modico atq; anguſto freto ab Sicilia diuiduntur.Quare & eidem uerſui ab erudito poeta acceſſio facta eſt:Lauina'q; uenit littora.Etenim non ad lauina littora Anthenor,ſed in intimũ maris adriatici ſinum ueniſſe dicitur.Hæc uerò ſententia & poetæ uerbis conuenit & ab hiſtoricorum ueritate nequaquam abhorret.Sed longe acutius ac multo uerius ſenſere qui nuper exorti ſunt & poetam Vergilium cauiſſe profitentur,ut ulla eſſet prorſus in tam ſplendido poemate dubitatio,quin facile diſſolui queat.Venit itaq; anthenor in eas terras, quę modo Italia nuncupatur,uenit etiam multo antequam aduentaret æneas.At primus uenit Æneas in Italiam fato:nunquid fatum fruſtra adhibuit ſapientiſſimus Vates? **Cur addidit fato.** Sed plærique nõ tam ipſi perſpicaces, quàm aliorum explanatione contenti, neque fatum animaduerterũt,neq; quid ſit fatum ipſum plane,intelligunt.Qui ſi liuij hiſtoriam lectitaſſent,ſua profecto ſententia,atq; errore deſiſterent: Nam anthenorem quidem ipſum cum multitudine Henetum ueniſſe ait,in intimũ maris adriatici ſinũ,ac tenuiſſe terras,quæ inter mare alpes'q; ſitæ erant,pulſis Euganeis.Æneã uerò à ſimili clade domo profugum,ſed ad maiora rerum initia,ducentibus fatis primo in Macedoniam ueniſſe,deinde in ſiciliam quærentem ſedes delatum,poſtremo laurentem agrum tenuiſſe narrat. Mira hæc hiſtorici poetæq; concordia.Fato cantat Vates primum in Italiam Æneam ueniſſe eundem ſcriptor hiſtoriarum nobiliſſi-

[†]mus,orbem

[*] tamur,ſed noua ad illorũ exẽpla non formamus. ¶ Quoq; &.]Duas coniunctiones ſeparatas,naturaliter non coniungimus,niſi metri neceſſitate:ergo,una,uacat.ſic alibi : Dixitq;,& prælia uoce diremit,Bello quod contra Turnum geſſit. ¶ Dum conderet urbem.]Aut Troiam intelligit,quam ueniens in littore condidit:de qua Liuius & Cato in originibus meminit:Aut Lauro Lauinum:& tunc eſt,Dum.i.donec.q.d. donec Turnus occumberet,& tempus condendæ ciuitatis ueniret:Vel Romam intelligit:& eſt dum.i.dũmodo. ¶ Latio.] Latium duplex eſt:Vnum,à Tyberi fundos,uſque ad Vulturnum fluuium,dictum quòd in eo Saturnus,Iouem fugiẽs, latuerit.Latio,ideſt in latium,datiuus eſt pro accuſatiuo cum præpoſitione.ſic alibi:It clamor cœlo.Hoc frequenter ipſe facit. ¶ Genus unde Latinum.]Atqui prius Latium & Latini fuerant. Ergo à loco,& non à perſona erit. ¶ Vnde.]Ideſt à quo Latio.Vel dicas ſecundùm Catonem in origi.Veniſſe ante Æneam ad populos Aborigines , deinde aduentu Æneæ, Phryges,Aborigines'q; uno nomine Latinos eſſe dictos.uel rectius,uictis Latinis,debebat nomen imponi eorum qui uicerant,& appellari Phryges:ſed dono Ænee,remanſit nomen priſcum,tam Latinis,quàm Phrygibus:ergo dat Æneæ quod in ipſo fuit,ut periret.Hinc in præcatione Iunonis dixit:nec quum ſe ſub leges pacis iniquæ.nam iniqua ꝓpterea lex fuit, quòd uictoribus nomen eſt adeptum,& uictis reſeruatum,& in lib.12.rogat Iuno,ne pereat nomen Latinum. ¶ Albani.]

Alba. Alba,ab Aſcanio condita,ſiue Creuſæ ille fuerit,ſiue Lauinię filius.Nam de hoc etiam Liui.dubitat.Hac à Tullio hoſtilio euerſa,omnes nobiles familiæ Romam migrarunt. **Ordo urbium.** Semper autem ſernat Verg.Vt primo Latinorum,deinde Albanorũ,poſtremo Romanorum meminerit.Sic in.5.Priſcos docuit celebrare Latinos.Albani docuere ſuos.hinc maxima porrò Accepit Roma.Item in.7.Mos erat Heſperio in Latio,quem protinus urbes,Albanæ coluere ſacrum,nunc maxima rerum Roma colit. ¶ Altæ.]Vel propter gloriam,uel propter ædificia, uel quia in montibus eſt collocata.

[a]& id in laudẽ.arma martis.i.qualia mars tractat aut martis i.belli per metonymiam qua deus pro re cui pręeſt poni ſolet horrentia.i.horrorem incutientia & uirum ſcilicet Æneam talia tractare ſolitum qui profugus fato.i.nõ propter culpã aut crimen,ſed deo ita uouente(qui conſtituerat per deſtructionem Troiæ tandem Romam extruere,quia deſtructio unius ferè generatio eſt alterius)uenit primus fato.i. per fatum hoc eſt deorum pręordinationem,ab oris.i.regionibus Troiæ illius prouinciæ,aut ciuitatis in phrygia(nã pro ilio aliquando accipitur,ut quis Troiæ neſciat urbem) ſup.ad aut in Italiam.i.regionem illam pręclaram in europa.& pro.i.aut ut dixi copulatim uenit primus in Italiam & littora lauina.i.tunc ſic denominata & poſtea Lauinia Multum ille &c.ſecundùm Seruium ille uacat & reuera ſine eo poſſet plena eſſe conſtructio,ſed metri cauſſa interponitur:& quia ut dixi pondus & difficultatem rei oſtendit durior Scanſio carminis.Ille igitur ſcilicet nobilis & præclarus uir quem cano:iactatus ſup.eſt, multũ.i.abunde,&.i.ſimul:terris(iterum ſubtraxit præpoſitionẽ).i.in terris ut in thracia:Creta.Sicilia.Aphrica.& tandẽ in Italia & ſcilicet Mari.i. profundo (ut dicetur ibi Vix è conſpectu ſiculę telluris in altum Vela dabant læti &c.)ui.i. uiolentia ſuperũm pro ſuperorum ſcilicet deorum(qui tamẽ bona conferre debeant,cum inferri noceant,ſed uidentur ſuperi illi aduerſum Æneam fuiſſe qui de iunonis factione erãt aut reuera etiam fauentes ænee ſuperi permiſerunt eum iactari ut ex aduerſitate maiorem gloriam nãciſcatur,ut´qꝫ clarior ſit Romana gens de qua dicit Tantę molis erat Romanam condere gẽtem) & ob iram memorem Iunonis ſæuæ.i.immitis & implacabilis pro Iunonis memoria,aut ob iram memorem,i. ultricem & implacabilem quæ ignoſcere nunquàm uoluit.Iunonis ſæuæ.i.ut dixi crudelis aut magnę quæ ſtatim de ſe dicet,Aſt ego quæ diuũm incedo Regina,iouis´qꝫ.Et ſoror & cõiux.& ille ſup.paſſus ſup.eſt quoqꝫ.i.etiam multa.i. multum bello.i.per bellum in Italia geſtum, dum conderet.i. extrueret urbem.i.oppidum,in Italia non tamen ſuo tempore Romã quam Romulus multo poſt condidit,ſed Troiam aut lauro lauinium,uerũtamen quia Romam præcipue ſpectabat: & eius fundamenta iecit in filio ſuo,uult Dathus de Roma intelligẽdum & dum inferret latio.i.in latium.(Eſt autem datiuus localis frequens apud hunc auctorem,quem nonnulli octauum uocant)deos,unde.ideſt ut Seruius ſentit à quo latio,ſed cũ id in laudem uiri quem canere conſtituit non cedat dicemus à quo uiro,genus latinum.i.qui nunc latini uocantur ſup.denominationem aut confirmationem nominis traxerunt,nam utranqꝫ gentem ſcilicet aboriginum & Troianorum Latinos appellauit aut ſi aborigines prius quoqꝫ appellati fuerant latini ut ſemper ita appellentur cenſuit & ita eius nominis auctor extitit & unde ſcilicet orti ſunt,patres.ideſt principes & reges albani.ideſt qui in Alba ciuitate ab alba ſue denominata regnarunt & Romuli ac Remi multorum´qꝫ aliorum Romanorum patres ac progenitores fuerunt.Nam auus Romuli Numitor albanorum rex erat:& cum alba ab Romanis diruèretur plurimi propter originem in ciuitatem recepti ſunt,& unde ſup.originem traxerunt mœnia altę Romę non quòd ab ænea extructa fuerant.ſed quia qui ea extruxerunt ab eo originem traxerunt. Verum nimium prolixus fierem ſi ſingula exequi uelim quibus ſuus erit poſtea locus. De albanis tamen (ne nihil dicã)dicit Strab.lib.5.ſic albani Romanis initio in unum conſpirabant cum & latini & eiuſdem linguę ſimul eſſent,uterqꝫ uerò per ſe ſuum obtinebat imperium. Nec minus tamen connubia ſacra´qꝫ communia erant:& reliqua iura ciuilia.Poſteriori deinde tempore conflato inter eos bello alba diruta eſt,templo duntaxat excepto.Albani uerò Romana ciuitate donati ſunt &c.

[†] mus,orbem pererrare tradit ducentibus fatis,Vterqꝫ uerò non incallide profugum Æneam uocant. Neqꝫ enim ſuæ ſpontis erat:nec ſuo arbitrio ducebatur,& quod creditu difficile quibuſdam uideri ſolet,neſciebat Æneas Troiani´qꝫ ubi fas eſſet regna reſurgere Troiæ.Vago curſu ducebantur multos´qꝫ per annos errabãt acti fatis maria omnia circùm.Num igitur deorum iuſſu æque dicetur ueniſſe Anthenor Patauiũ conditurus atqꝫ Æneas qui erat totius orbis conſtituturus imperium? Neqꝫ enim fuit ulla unquam reſpu.aut bonis artibus ditior aut præſtabilior imperij magnitudine,ac Romana ciuitas tantùm alias inter caput extulit urbes,quantum lenta ſolẽt inter uiburna cupreſſi.Bene igitur Æneam ac tãtæ,tam´qꝫ auguſtæ urbis primordia fata ducebant,& ne de Fato pluribus modo philoſophari uideamur fatum cum Platone dei iuſſionem ac uoluntatem interpretamur.Quare & cum apud Didonem Æneas ipſo primo Vergilij commento diuerſaretur, iuſſus eſt amoribus cedere ac fatis obſequi. Itaqꝫ & quarto eiuſdem carminis libro à ioue miſſus Mercurius Æneam his uerſibus affatur.Tu nunc Carthaginis altæ,Fundamenta locas,pulchram´qꝫ uxorius urbẽ Extruis? heu regni,rerum´qꝫ oblite tuarum.Ipſe deum tibi me claro demittit olympo re

Fatum.

[†] gnator cœlũ & terras qui numine torq̃t:Ipſe hæc ferre iubet celeres mandata per auras.Quid ſtruis,aut qua ſpe libycis teris ocia terris? Si te nulla mouet tãtarum gloria rerum: Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem, Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iuli reſpice.cui regnum Italiæ,Romana´qꝫ tellus Debentur.Quæ cum accepiſſet Æneas auebat abire fuga dulces´qꝫ relinq̃re terras.Attonitus tanto monitu imperio´qꝫ deorum.Et rurſum de eodem Ænea paulò poſt.Ille iouis monitis immota tenebat lumina, & obnixus curam ſub corde præmebat.Itaqꝫ poſtrema hæc ſententia:ut elegantia ſubtilitate´qꝫ ſuperiores illas,ita & ueritate longiſſime antecellit. Vi ſuperũm,ſæuę memorem iunonis ob iram Contra epicureorũ & Stoicorũ ſententiam,uerſum hunc poſuit Vergilius. Quorum epicurei deos omnino otioſos cõſtituebant negabant´qꝫ ullam prorſus habere humanarum rerum procurationem, atqꝫ ita nec gratiam in eos ad bene faciundum,nec iram ad nocendum cadere,alteri uerò gratiam diis immortalibus tribuebant,ſed iram à diuinitate penitus cenſebant alienam eſſe: quòd non diuinæ maieſtatis.ſed terrenæ fragilitatis ſit concitari.perturbari.inſanire,quæ omnia in ſalo atqꝫ æſtu iratæ mẽtis ineſſe creduntur. Sed ſapiens fortaſſe uates, ut falſos & cõmentitios deos à ueræ diuinitatis maieſtate ſeiungeret.etiam diuorum reginam & maximam omnium(ut ſtulti ueteres putabant)deam iraſci,perturbari.& ægritudinum agitari fluctibus profitetur.Et ne iram quiſpiam intelligeret. quæ etiã ſolet in deos cadere,ſæuam & immitem iunonem uocitauit. cum tamen nihil magis à diuinitatis natura abhorreat,quàm ſæuitia,atqꝫ crudelitas.quòd ſi ſæuam iunonem magnam interpretantur,ij fortaſſe boni uiri fuerint.ſed profecto non ſatis eruditi. Dum conderet urbem. Quam urbem intelligi poeta uelit.magna apud nonnullos diſceptatio eſt. Multi enim non tam exponendarum rerum quàm oſtentandi ingenij gratia unam eandem´qꝫ cuiuſpiam libri partem in uarias diſtrahunt ſententias quod contingit iis,qui urbem hoc in loco uel Lauinium,uel longam Albam,uel Romam intelligi poſſe arbitrantur.Sed nos optimis ſubnixi rationibus Romanam dũtaxat urbem interpretamur.Primum enim ſi ad magna quædam rerum initia & ad auguſtiſſimæ urbis primordia Æneã Troianorum ducem fata ducebant qua ratione uel Lauinium uel longam albam ſuſpicabimur. cum utriuſqꝫ & auguſti fines extiterint.& per breue tempus durarit imperium? Eiuſmodi igitur imperia dij immortales moliebantur. Has urbes Iuppiter ſæpe pollicebatur? Sed longe erat Carthago maior, ac præſtabilior,aptior´qꝫ,in qua cum Didone regnaret Æneas Heccine erat tantarum gloria rerum,hoc præclarum Italiæ regnum Ridicule igitur in hoc loco alterutram nominatarum urbium commemorant.Quod ſi hanc rationem ob ingenij tarditatem perſpicere nequeunt, audiant poetam ipſum,qui perſpicue,ac dilucide Romanam urbem explicauit,aſſerens Æneam ducem,ac cæteros Troianos Græcorum reliquias iactãtes æquore toto,& per uarias maris ipſius oras uagari. Tantæ molis erat Romanam condere gentem.Illud quoqꝫ ſpectandum eſt,quòd urbem etiam uulgata conſuetudine,niſi illud adiectiuum fuerit,Romam ſignificari credimus,ob eius magnitudinem,atqꝫ præſtantiam:ut oratores. Demoſthenem & Ciceronem,Poetas Homerum & Vergilium. Genus unde latinum Liuius author optimus nuſquàm latinos commemorat neqꝫ id nominis in ſua hiſtoria meminit:donec ab Ænea ipſo aboriginibus Troianis´qꝫ impoſitum eſt.Gens enim cui latinus imperitabat,Aborigines uocabãtur,quos uerò æneas duxerat. Troiani.Sed poſtquam Mezentius Hetruſcorum rex: Turno Rutulis´qꝫ iam diffiſis rebus ſocia arma iunxit. Æneas ea tempeſtate aduerſus tanti belli terrorem,ut animos aboriginum ſibi conciliaret,ne ſub eodem iure ſolum ſed etiã nomine omnes eſſent Latinos utranqꝫ gentem appellauit. Qua quidem re effectum eſt,ut aborigines Troianis ſtudio ac fide erga regem Æneam nequaquam cederent.Bene igitur à Mantuano Vate traditur Latinum genus ab ænea deductum.Albani´qꝫ patres. Aſcanius,cui cognomentum etiam iulo erat quenqꝫ Iulia gens auctorem nominis ſui nuncupat,incertum ſi Creuſa,an Lauinia genitus,ſed proculdubio Ænea natus, poſt patris obitum Lauinio urbe relicta.nouam aliam ſub albano monte condidit,quæ à ſitu,ut ait Liuius,porrectæ in dorſo urbis Longa alba appellata eſt,Liquido ex his conſtat albanos patres ab ænea profectos.altæ mœnia Romæ.Compertum eſt mihi apud hiſtoriarum ſcriptores,non latinos ſolum.ſed etiam græcos quicunqꝫ ueritatis nobilitate præſtant. Romanam urbem.auctores habuiſſe Remum ac Romulum fratres. ſed eorum quoqꝫ genus(ſi altius initia repetantur)ab Ænea ſumpſit exordium.Ita enim origo antiquior.& quaſi genealogia contexitur.æneas nanqꝫ genuit aſcanium.qui(ut diximus paulò ante)& longam albam condidit& in ea regnauit. aſcanius genuit æneam Siluium,æneas Syluius Latinum Siluium.Latinus genuit albam.alba genuit athem. athis genuit Capem.Capis capetum.capetus genuit Tyberinum.Tyberinus genuit agrippam.agrippa genuit Romulum Siluiũ. Hic

Epicurei & Stoici.

Vrbs ab ænea condita.

Latini.

Aſcanius.

Alba longa.

Romæ origo.

Genus Romuli.

[†] uerò fulmine ictus Auentino regnum per manus tradidit. huic deinceps Proca ſucceſſit in regnum. qui Numitorem atq; amulium procreauit. Numitor Rheam Siluiam genuit. ex qua à Marte compreſſa (ut plæriq; fabulantur) geminus partus editus eſt. nati'q; Remus & Romulus. qui Romanæ urbis incunabula quædam primordia'q; iecerunt. Non abſurde igitur dictum. & mœnia initia'q; Romani populi ab ænea fluxiſſe.

Mœnia.

Mœnia. Plæriq; hanc particulam unde ducta ſit ignorant. Vulgus autem grammaticorum mœnia appellari dicit ueluti munimina quòd totius urbis munimenta ſint. Verum turba imperitorum hominum ita arbitrantur. neſcientes mœnium extitiſſe qui mœnia primus excogitarit. ac mœnia poſt ab ipſo inuentore Mœnio ſumpſiſſe nomen.

Romæ nomen.

Romæ. Sunt qui ambigant. quam ob rem Roma appellata eſt & quęrentes. unde nomen id ductum ſit in contrarias opiniones diſtrahuntur. Quidam arbitrantur primum eam Romæ appellationem ab Euandro inditam qui cum oppidum ibi offendiſſet. quod extructum antea Valentiam dixerat latina iuuentus, ne prioris nominis ſignificationē immutaret Romam græce Valētiā appellauit: Nos autem Græcorum uolumina perſcrutantes. animaduertimus ῥώμην robur ſignificare. Nuper uerò apud Iſocratem, uirum apud Græcos magna gloria excellentem id nomē repperimus, ubi de robore & corporis uiribus locu[†]tus eſt. Eadem autem apud Græcos dictio, fœminino genere ω littera & daſea, quæ craſſi ſpiritus nota eſt perſcripta. modo robur. modo Romam urbem ſignificat. Quod ſi Græcos imitemur, prima eius particulæ ſyllaba aſpirationem admittat, cum nuſquam in uetuſtiſſimis codicibus Romam aut audiuerim aut legerim, fuere nonnulli: in quibus & Heraclides auctor etiam celeberrimus: qui Romam à nobiliſſima quadam muliere & captiua originem traxiſſe uelint. Dicunt em̃ Troia capta. Achiuorum quoſdam per Tyberim amnem in ea loca uentitaſſe, ubi nunc Roma ſita eſt. Suaſu autem Romæ quæ una inter captiuas plurimū corporis forma & uultus decore ac uenuſtate præſtabat, ſedes inibi locauiſſe atq; mœnia inſtruxiſſe noui oppidi, quod ab illius nomine Romam appellarint. Alij uerò quorum in primis fuit Agathocles: eandem urbem à nomine Romes uocitatam ferunt, ſed fuit Romę Aſcanij (ut ipſi perhibent) filia & neptis Æneæ, quam ob præclara uirtutum muliebrium merita dignam exiſtimarunt, cuius appellationē Romana ciuitas ſortiretur. Sed hæc forſitan cæteris hominibus quaſi ſimilia ueri, ac ꝓbabilia uideri poſſint. Sed nos Liuium in plæriſq; auctorem ſecuti Romam à cōditoris nomine appellatā credimus. Nam Romulus ipſe poſt fratris interitum ac cædem turpiſſimam ſolus potitus imperio urbem perfecit. & de ſuo nomine Romam uocauit.

Roma.

Muſa mihi cauſſas memora: quo numine læſo,
Quid'ue dolens regina deûm, tot uoluere caſus
Inſignem pietate uirum, tot adire labores,
Impulerit: tantæ'ne animis cœleſtibus iræ?

ASCENSI. [d]

¶ Muſa mihi cauſſas memora &c. Poetæ heroici quia res ſupra humanas uires ſe pertractare ſignificant inuocant, græci quidem ſimul & proponunt latini uerò proponunt & deinde inuocāt. unde Homerus in iliade μῆνιν ἄειδε θεὰ &c. Iram pande mihi dea, & in odyſſea ἄνδρα μοι &c. i. ut Horati. tranſtulit dic mihi muſa uirum captę poſt tempora Troiæ qui mores hominum multorum uidit, & urbes, ut autem Philelphus ſic. Callentem dic muſa uirum qui mœnia ſacrę Diruta poſt Troiæ multū'q; diu'q; pererrās. Et mētes hominum multorum uidit & urbes. Poeta ergo prius propoſuit ut quid lecturi ſumus, noſcamus deinde quaſi minime potens ea exequi inuocat dicens. Muſa mihi cauſſas memora: quaſi dicat ſcio quidem uirum inſignē pietate & armis multa paſſum ob iram Iunonis. at ignoro cauſſas irarum: & ita illud quo numine læſo non accipiam generaliter de quocunq; numine qa præmiſit iunonem eſſe læſam: ſed in iunone cū uaria ſint numina. ideſt poteſtates quibus ad nutum facit: dubitat quod in ea læſum ſit quòd uirum bonū ad tot mala impulerit, de qua re Donatus ſic. ¶ Muſa ab inuocatione muſę quod erat ſcripturus incepit, quam cum dea ſit nihil latere oportet. Interrogat ergo ut cum nulla in ænea culpa inueniatur, confirmet iunonis ſæuitiam. Hæc Donatus. Nihil muſas latere innuit auctor dicēs ænei. 7. Et meminiſtis enim diuę, & memorare po teſtis.

Muſæ.

Dictę enim ſunt muſę uel a uerbo μυῶ quod eſt quęro ſunt enim rerum indagatrices: uel a μυέω quod eſt inſtruo & in ſacris initio iuxta quod dictum, eſt Georgicorum ſecundo Me uerò primum dulces ante omnia muſæ. Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore. Accipiant cœli'q; uias & ſydera monſtrent. Quot autem ſint & quomodo dictę, aperuimus in opuſculo de muſarum inuentis. Quid'ue dolens Regina deū. Magna laus Æneæ. cuius uirtus ac gloria à fatis illi prædeſtinata Reginę deûm dolori eſſe potuit: cum ergo id humanum captum excedat bene muſam conſulit. Tot uoluere caſus Seruius hypallagen cenſet. i. actiuum pro paſſiuo: ut ſit dictū pro eo quod eſt inſignē pietate uirū uolui à tot caſibus. ſed longe maior laus eſt Æneæ: quē nō caſus uoluerunt: ſed qui caſus uoluit: fuit em̃ in oībus uictor quia infracto animo itaq; caſus uoluit q puſillanimos & inconſtantes uoluere ſolēt. Donatus ſic. ¶ Inſignem pietate uirum.] Ideſt deorum cultorem & ſpectatę uitę, quid ergo delinquenti feciſſet cum ita inſectetur innoxium. Ergo collige. Nam cum iraſcendi cauſſa non ſit, & non poſſit ſatiari innumeris tormentis & grauiſſimis caſibus probat illam eſſe ſęuam. His dictis inſtruit homines ad bonam uiuendi rationem. Bonum enim uirum iuſtus dolor mouerat, & tamen non erat in ultione immoderatus, nec iuſtas iras diutius retinebat. Vnde Salluſtius. Et iniuria accepta ignoſcere quàm perſequi malebāt. ¶ Tantę'ne animis cœleſtibus irę.] Admiratur hoc poeta cum dij lenes eſſe ſoleant & miſericordes quòd reprehendatur in eis, quod in hominibus diſplicet. Hæc Donatus.

Ordo.

¶ Ordo eſt. O muſa. i. dea rerum occultarum inuentrix, & doctrix aut hiſtoriarū perita uidelicet clio, aut heroici carminis præſes ut calliope memora. ideſt recenſe & ad memoriam reduc, mihi cauſſas ſcilicet cur multum ille & terris iactatus & alto quo numine. i. qua parte diuinitatis aut qua poteſtate iunonis (nam ut dixi, ſi exponeretur quo numine. ideſt quo deo iam quęreret quod ipſe prædixerat, dictum enim eſt; quia ſæuæ memorem Iunonis ob iram, ſed quū mul[d]tæ ſint

SERVI. [*]

Inuocandum qn̄.

¶ Muſa, proponūt. inuocant. ac tertio loco narrāt poetæ, Luca. tamen peruertit. Nam proponit deinde narrat, poſtremo inuocat. Non eſt tamē inuocandum niſi quippiam ſupra humanas uires requirimus. hinc Horat. in arte poetica. Nec deus interſit niſi dignus uindice nodus Inciderit. ut hic nam non poterat per ſe iram Iunonis noſſe. Item in nono niſi adderet iuno uires animum'q; miniſtrat quis crederet turnum euaſiſſe de caſtris?

Iunonis numina.

Quo numine læſo, quo: in quo. id eſt in qua re, uel quo numine ideſt qua poteſtate, nam multa habet numina iuno. Eſt em̃ curetis quæ utitur curru & haſta, ut hic illius arma Hic currus fuit. Præeſt parientibus: hinc Teren. Iuno Lucina fer opem, eſt regina deorum ergo dubitat quod numen in ea læſerit. Alij ſeparant, ut non dubitet de odio iunonis, ſed quod aliud numen. ideſt deum læſerit.

Hypallage.

Tot uolue. ca. hipallage eſt. ideſt permutatio. ideſt uolui à tot caſibus, intelliguntur enim uerba per contrariū, ut alibi dare claſſibus auſtros. ideſt dare auſtris claſſes. Inſignem pietate. nam patrem patrios'q; deos ab incendio liberauit. Oſtendit igitur merito inuocaſſe muſam, nam ſi pius cur odio deorum laborat? Tantæ non de qualitate, ſed de quantitate queritur. Nimia enim ira eſt quæ non habet pietatis rationem. Stoice autem loquitur, nam Epicurei dicunt deos humana non curare, & eſt exclamatio admirantis. Animis cœleſtibus, qui omnibus perturbationibus carere conſueuerunt nam apud inferos eſt ira cum aſſint furiæ.

PIERI. [☞]

¶ Tot adire labores impulerit. In Ro. codice, impulerat, indicandi modo, & exacta ſpecie legitur. Quaſi iam hinc ad conciliationem, quæ iouis præcibus ſubſecuta eſt, Poeta reſpexerit. ſed enim codices reliqui tam ueteres, quàm recentiores, impulerit, legunt, hac tamen forma plęraq; alia ſic mutata reperiemus.

DATH. [†]

Muſæ. Inuocandi modus.

¶ Muſa mihi cauſſas memora. Mos eſt poetis cum bonis uotis'q; & præcationibus deorum dearum'q; carmina exordiri, ſed plærunq; muſas inuocare, quæ ut iam ſupra ex Platonis ſententia oſtenſum eſt. Poeticæ præſunt, quippe quæ poetarū ac uatum incœptis aſpirare dicantur & plærunq; quidem muſam unam inuocant, aliquando autem Muſarum chorum cōprecantur. Vnam alloquitur, Homerus. Vnam rurſus in Odiſſea. Surculus item Statius in Achilleide. Magnanimum Æaciden, formidatam'q; tonanti Progeniem & uetitam patrio ſuccedere cœlo Diua refer. Syllius quoq; Italicus unam inuocat. Da muſa decus memorare laborum. Antiquæ heſperiæ quantos'q; ad bella crearit, Et quot Roma uiros ſacri quū perfida pacti Gens Cadmea ſuper regno. certamina mouit. Plures alloquitur in Thebaide Statius. Fraternas acies, alterna'q; regna profanis. Decertata odiis, ſontes'q; euoluere Thebas Pierius menti calor incidit unde iubetis ire deæ? Heſiodum imitatus eſt, cuius operis primordium non illæpide, quiſpiā de noſtris in Latinum conuertit. Huc ex pierio reſonātes uertice muſæ. Ferte pedem, & cantu ueſtrum celebrate parentem Nonnunquam deum & deam poetæ inuocant, quale eſt illud in Georgi. Vos ô clariſſima mundi, Lumina labentem cœlo quæ ducitis annū. Liber & alma Ceres. Adhibet & alios poſt deos deas'q; quos orabat ut præſentes, ac propicij forent. Interdum nullius dei propitium nomen adiicitur ſed omnes ſi[†]mul inuocantur,

[d]te ſint Iunonis poteſtates. eſt em̃ regnorũ, & partus præſes, deorum'q; regina, & ſoror, & coniux Iouis, quærit in quo ſit offenſa) læſa, ideſt offenſa: ab Ænea, ſcilicet ue pro uel: ſi in nullo læſa eſt ab eo. Quid regina deũm, ideſt deorum, Iuno dolens, ideſt ægræferens (nam inuidia non ſemper ab iniuria aut læſione naſcitur: ut qui ad iuſtum regnum à deo exaltatur multis inuidioſus: at nulli iniurius eſt) impulerit. ideſt coegerit uirum inſignem. ideſt illuſtrem & præter cæteros præditum pietate. ideſt religioſa obſeruatione in deos & in parẽtes uoluere. ideſt tractare circũmagere tot caſus. ideſt ærũnas & aduerſitates. cum tamen ab eis uolutus non ſit, quia uictus non fuit, & impulerit adire (quod fortis animi eſt qui terribilia conſtanter ſed & prudẽter aggreditur) tot labores ſignãter & perquàm diſerte dictum. uir enim prudens adit labores quippe per quos ad uirtutem itur, & qui ipſi mali nõ ſunt nõ autem adit caſus. ſed adeuntes uoluit. obluctando enim uincit eos. unde dictum eſt. ſuperanda omnis fortuna ferẽdo eſt. Ne, ideſt tantæ ſunt ſupp. iræ animis cœleſtibus. ideſt habent'ne animi cœleſtes tantas iras ut etiam in uirum inſignem uirtute odia exercere ualeant. quaſi dicat id perſpicere nõ poſſum: Itaq; muſa mihi cauſſas memora.

[†]mul inuocantur, quale eſt apud Ouidium in Metamor. li. Dij ceptis aſpirate meis. Vna dea nonnunquam contenti ſunt cuius ope utantur. Id. T. Lucretio contingit ita exordienti, Æneadum genitrix hominum, diuũm'q; uoluptas: Alma uenus. Sed illud in his præcationibus aptiſſimum uideri debet, ſi qui ei rei, de qua agendum ſit præfuerint. ij a poetis dij deæq; inuocabuntur. Recte igitur agricolationis præcepta canenti: Ruſtica numina inuocantur, & inferorum res quiſpiã agat commodiſſime ei Dis pater & Dij manes adſunt quale apud Claudianum poetam inſignem inueniri licet. Dij quibus in numerũ uacui famulentur auerni. Vulgus iners opibus quorum donatur auaris. Quicquid in orbe perit quos ſtyx liuentibus ambit Interfuſa Vadis: & quos ſpumãtia torquens. Æquora gurgitibus Phlegeton perluſtrat anhelis Vos mihi ſacrarum penetralia pandite rerum. Hoc apud Vergilium non infrequens eſt. Sed illud péroportunum. quo in ſexto Æneidos libro uſus eſt dicẽs. Dij quibus imperium eſt animarum: umbræ'q; ſilentes. Et chaos: & Phlegeton loca nocte ſilentia late. Sit mihi fas audita loqui ſit numine ueſtro: Pandere res alta terra: & caligine merſas. Magni enim refert: quem deum quam'q; deam poeta inuocet. Calliopem modo precatur. Vates: cuius munere atq; ope utendum eſſet. Nouem enim muſæ ſunt: & ſuo quæq; officio fungitur. Inſignẽ pietate uirum. Piũ

Pietas. hominem quæq; ſit pietas uirtus: pleriq; ignorant: atq; ob eam ignorationem, Æneæ pietatem perperam indocta atq; imperita grammaticorum cohors interpretatur. Sæpe Æneam Vergilius commemorans inſignem pietate uirum fuiſſe teſtatur. M. Cicero in Rhetoricis libris pietatem à religione ſeiunxit, ac finiuit eam uirtutem eſſe, per quam ſanguine coniunctis, patriæ'q; beniuolis officium & diligẽs tribuitur cultura. Hac ego diffinitionem conſiderans, uereor ne hi libri ſint, qui inchoati ac rudes à Cicerone puero adhuc atq; adoleſcẽtulo exciderunt, quod ad. Q. fratrem ſcribit. Neque enim ea pietatis ratio, ut pietate in ſanguine coniunctos, utendum ſit, ſed (ut ueteres exiſtimabant) in deos immortales (ut nos rectius arbitramur) in principem unum atq; omnipotentem deum. Nimis tum Cicero familiaribus negotijs impediebatur. Sed cũ poſt acrius philoſophari cœpit, non inconſiderate pietatem diffiniuit, ſed eius nomine rectiſſime uſus eſt. Nam in libris quos ſcripſit de natura deorum, perſæpe pietatem ad deorum cultum retulit, ac diſſerens contra eos: qui omnino nullam habere cenſerent rerum humanarum procurationem deos. continuo horum inquit. Si uera ſententia eſt quæ poteſt eſſe pietas, quæ ſanctitas, quæ religio. Et rurſum. In ſpecie fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cũ qua ſimul ſanctitatem & religionẽ tolli neceſſe eſt, Et in alio loco idem. Cultus deorum eſt optimus, idem'q; caſtiſſimus atq; ſanctiſſimus pleniſſimus'q; pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mẽte & uoce ueneremur. Sed quid multa. Ineſt in pietate ingens quidam, ac præcipuus amor, cũ quadam ueluti ueneratione ac cultu, quæ cum diis immortalibus potiſſimum debeantur, erit pietas (ſi quis proprie & ſana mẽte loqui uelit) ad diuinum cultum referenda, pietatem uerò habẽdam in deos immortales cum alij teſtes ſunt. tum in primis Aurelius Auguſtinus in libro, quod ἐγχειρίδιον appellauit eandem dicit apud Latinos eſſe pietatem: quam apud græcos θεοσέβειαν quem bonum cultum merito interpretatur. Et qui Iob librum tranſtulere ubi apud græcos in eo uolumine θεοσέβειαν repererunt, & σοφίαν cõuerterunt pietatem & ſapientiam. Nam ad hominem dictum eſt. Ecce pietas eſt ſapiẽtia. εὐσέβεια autem quid ſit, probe oſtendit Hermes uir admirabili ſcientia præditus, diffiniẽs his uerbis. ἡ γὰρ εὐσέβεια inquit γνῶσίς ἐστι τοῦ θεοῦ. Pietas eſt dei cognitio. De eadem uerò in alio loco Μία φυλακὴ εὐσέβεια· εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. Et paulò poſt τὸ γὰρ θεοσεβεῖν μόνον μὲν ἀνθρώποις ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια. Vbiq; uiri eruditiſſimi, & qui utrãq; linguã callent εὐσέβειαν pietatem interpretantur, quod ſi εὐσέβεια ad diuinum cultum & dei cognitionem pertinet, eodem ſpectabit & pietas. Quocirca bene Cicero, ac multo etiã rectius, quàm in Rhetoricis libris in ſexto de Republica, pius omnibus retinendus eſt animus. in cuſtodia corporis, nec iniuſſu eius, à quo ille eſt uobis datus, ex hominum uita migrandum eſt, ne munus humanum aſſignatũ à deo effugiſſe uideamini. Oſtendit pios eſſe qui & dei legibus parent, & religionis iura non uiolant. Nam (ut in Tuſculanis quæſtionibus dictum eſt) uetat dominans ille in nobis deus iniuſſu hinc nos ſuo demigrare. Vnde & in eodem libro de Republica hortatur Paulus Æmilius Scipionem filium ad iuſtitiam colendam, ac pietatem quod'q; ea cum magna in parentibus & propinquis: tum in patria maxima ſit, Dicit pietatem potiſſimum eſſe erga patriam ſeruandam, quia nihil eſt illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quàm concilia, cœtus'q; hominum iure ſociati. quæ ciuitates appellantur. Eſt igitur hæc cauſſa, quare pietas erga patriam maxima eſt, & ad diuinum cultum nihilo minus referri debet. Ne igitur plura de pietate dicam, præcipua eſt in deo, magna in patria, non mediocris in parentibus non adeo in bene conuenientibus propinquis manifeſta, non nulla deinceps in amicis, de qua etiam Cicero ad CN. Lentulum. Ego omni officio, ac potius pietate erga te cæteris ſatiſfacio omnibus. Sed ea pietas non ſatis proprie dicta eſt. quam Platonici etiam iuſtitiæ partem eſſe uoluerunt, de qua etiã religio nata eſt. His igitur ita explicatis oſtendendum cenſeo quamobrem pius ſit appellatus Æneas, ac putant plæriq; dici ob eam cauſſam inſignem pietate uirum, quòd patrem miro ſemper amore coluerit, præſtiterit'q; obſequentium liberorũ officio: freti forſitan Vergilij ipſius uerbis in plæriſq; locis, quibus patrem Anchiſen pius alloquitur Æneas. Ergo age chare pater ceruici imponere noſtræ. Ipſe ſubito humeris, nec me labor iſte grauabit. Quo res quum'q; cadẽt: unum ac commune periclum Vna ſalus ambobus erit. Atq; iterum. Latos humeros, ſubiecta'q; colla ueſte ſuper fului'q; inſternor pelle leonis. Succedo'q; oneri. Et alio in loco Amphriſiam uatem præcatur idem Æneas. Vnum oro (quando hic inferni ianua regis. Dicitur & tenebroſa palus Acheronte refuſo) Ire ad cõſpectum chari genitoris & ora Contingat doceas iter, & ſacra oſtia pandas. Illum ego per flammas & mille ſequẽtia tela Eripui his humeris, medio'q; ex hoſte recepi. Sed & mortuo quoq; iuſta ſemper Æneas patri officia perſoluit. Hinc eſt illud in quinto eiuſdem carminis libro. Dardanidæ magni genus alto à ſanguine diuũm Annuus exactis completur menſibus orbis. Ex quo reliquias diuini'q; oſſa parentis Condidimus terra, mœſtas'q; ſacrauimus aras. Iam'q; dies (ni fallor) adeſt quem ſemper acerbum, ſemper honoratũ (ſic dij uoluiſtis) habebo. His igitur fortaſſe argumentis freti pium Æneã plæri'q; in patrem, & ſuos omnes fuiſſe arbitrantur, nulla religionis mentione habita, quam diligentiſſime ſemper Æneas ſeruauit. Qui multum & fatigatus terris & mari iactatus eſt. dũ conderet urbem. Inferret'q; deos latio. Quam rem moleſtiſſime ferens iuno apud Æolum quæſta hæc dicit. Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor, Ilium in Italiam portans, uictos'q; penates. Et patria decedens Æneas ante omnia pietatis ac religionis memor patrem hortatur. Tu genitor cape ſacra manu patrios'q; penates. Ac ne ſacra uiolaret. ne'ue aliquid contra religionis iura ac ſanctiones pontificiorum rituum efficere uideretur, ſubiunxit, Me bello ex tanto digreſſum, & cæde recenti. Attrectare nefas. donec me flumine uiuo abluero. Quare & cum Cumas ueniſſent. & alij ſeſe Troianorum ad uaria accingunt munera tamen Troianæ pubis pars denſa ferarũ Tecta rapit ſyluas, inuenta'q; flumina monſtrat. qbus ſe abluere Æneas poſſet. qui cerimoniarum ſemper ac ſacrorum rituũ unus omnium extitit diligentiſſimus. ut merito ab inſigni poeta pius plærunq; nuncupatus ſit. Nam quæ ſit pietatis uirtus. ſatis multis uerbis patefactum eſt. Tantæ'ne animis cœleſtibus iræ. Admirari ſeſe oſtendit poeta iunonis inſectationes atq; inimicitias. quas aduerſus Æneam, hominem piiſſimum exercere uideretur. Negant Epicurei atq; Stoici ſimul cadere in deum iram, quod fœdũ ſit diuinitatis Maieſtati pollui iræ ardoribus, atq; ullis perturbationum fluctibus commoueri. Et quanquam de fictis atq; commentitiis Deis ſermonẽ poeta intulit. opereprætium tamen erit. clariſſimorum hominũ ac ſapientum hac de re noſſe ſententiam. Noſtram autẽ explanationem omnem non ad falſorum Deorum uanitatem. ſed ad ueri ac ſummi dei ueritatem referri uolumus. Iraſci deum & ratio ipſa ſuadet. & ſcripturarum teſtimonia comprobant. Sed cum iraſci deũ dicimus. id ita intelligendum eſt. ut nulla prorſus perturbatione concitetur. Hoc autem uerbum (ut eruditiſſime Aurelius auguſtinus diſſerit) uindictæ uſurpauit effectus. non illius turbulentus affectus. Nam & ſi quædã operum ſimilitudo in deo ad punienda hominum ſcelera in[†]eſſe uideatur

Eusebia. Pius. Ira dei.

[†]eſſe uideatur, nulla tamen affectionum humanarum infirmitas, cadere in deum poteſt. Lactantius autem Firmianus. cuius incertum eſt. utra fuerit, aut eruditio maior: aut facundia dulcior pulcherrime hunc locum diſſeruit. cum in aliis libris tum in his maxime. quos de ira dei ad Donatum ſcripſit. Nã cum de gratia paucula eſſet locutus. tandem de ira dei in hũc modum argumentatus eſt. Complures ſunt inquit. facinoroſi &, nefarij qui omnia libidinibus polluant. cædibus uexent. fraudent, rapiant, peicrent, nec cõſanguineis nec parentibus parcant, leges & etiam deum ipſum negligant. Ex quibus infert habere iram in deo materiam. Neque enim fas eſt eum. cũ talia fieri uideat. non moueri; & inſurgere ad ultionem ſcele- [†]ratorum, &

[†]ratorum, & peſtiferos nocentes'q; delere ut bonis omnibus conſulat. Quidam uerò cum intelligerent plæroſq; affectus nõ cadere in deum. ut libidinẽ. timorẽ. auaritiã. mœrorẽ. inuidiã. omni prorſus affectu uacare crediderũt. Sed cum affectus duplices ſint. alteri uitiorũ. ut quos modo nominauimus alteri uirtutis. ut ira aduerſum improbos. charitas erga integros. miſeratio in afflictos. priores à deo longiſſime abhorrẽt. poſteriores uerò diuina poteſtas. proprios'iuſtos. ueros habet. his'q; ipſis diuina iuſtitia plurimũ illuſtrat. Sapiẽs igitur uates nõ admiratur. ſi cadit ira in deos ĩmortales. ſed quod tãtæ eſſent animis cœleſtibus iræ. Ac paucis uerbis explicata a nobis q̃ſtio eſt. quæ forſitã librorũ uolumina poſtulare uideret.

Vrbs antiqua fuit: Tyrij tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra, Tyberina'q; longe
Oſtia, diues opum, ſtudiis aſperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Poſthabita coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus eſſe,
(Si quà fata ſinant) iam tum tendit'q;, fouet'q;.
Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ uerteret arces,
Hinc populum late regem, bello'q; ſuperbum
Venturum excidio Libyæ, ſic uoluere parcas,
Id metuens, ueteris'q; memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro charis geſſerat Argis,
(Nec dum etiam cauſſæ irarum, ſæui'q; dolores
Exciderant animo, manet alta mente repoſtum
Iudicium Paridis, ſpretæ'q; iniuria formæ,
Et genus inuiſum, & rapti Ganymedis honores:)
His accenſa ſuper, iactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm, atq; immitis Achilli
Arcebat longe Latio, multos'q; per annos
Errabant acti fatis, maria omnia circùm.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

ASCENSI. [Δ] ¶ Vrbs antiqua fuit &c. Hæc eſt pars executiua in qua uelut muſa narrante recitantur primum diuerſe cauſę irarum. Nõ enim (ut quidam cenſent) potuit quamuis unam ſatis efficacem comminiſci ad tantas iras iunonis in Æneam ſicut ecõtrario Homero, ſatis uiſa eſt, una cauſſa irarum Achilis in agamemnona raptus uidelicet Briſeidos indulgentiſſime atq; amantiſſime puellæ. Nihil enim mortalis animos tam concitat quàm amorum occupatio, uerum alie fuerunt Iunoni iraſcendi cauſſæ, ſed ſi propius inſpiciantur ad hanc unam redeũt quam poſtea ſic Iuno dictura eſt. Vincor ab Ænea & quam hic ſic dicet Me ne incepto, deſiſtere uictam, nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem? Quippe uetor fatis. una ergo fuit iraſcendi cauſſa quòd fatis iuuantibus ab Ænea uincebatur. Suſcepti' autẽ furoris atq; odij cauſe due fuerunt, altera quòd Paris iudicium pro Venere contra Iunonem & Pallada dederat altera quòd Hebe Iunonis filia repudiata erat, poſtquam Ganymedes puer Troianus & Trois regis filius ab Ioue raptus in eius locum ſuffectus erat in quarũ ſecũda duplex eſt iniuria: quia & hebe prælatus eſt in officio pincernę & iunoni, qa raptus eſt ad ſtuprũ. Ex tũc ergo iuno ſemp conata erat gentem troianã penitus delere: egerrime ferens quòd in fatis eſſet eam aliquando rerum potituram: ad quod impediendum in bello contra Troianos [Δ] à Græcis

SERVI. [*] Vrbs. ¶ Vrbs, ab orbe, quia antiquitus in orbem fiebãt urbes. uel ab Vruo parte aratri, nam ſulco aratri deſignabantur. Antiqua fuit: nam ante ſeptuaginta annos urbis Romæ condita erat, quam Scipio deleuit, nam quæ nunc eſt à Romanis condita fuit. Ergo antiqua comparatione eius quæ nunc eſt: & Roma antiquior. Tyrij te. de eſt quam. ſic alibi: Eſt locus. Italiam graij cognomine dicunt, ideſt quam dicunt, Coloni cultores aduenæ ſunt. & hos de tyro conſtat ueniſſe, qui carthaginem condiderũt, Italiam cõtra, quoniam tria habet latera ſcilicet maris ſuperi, inferi, & alpium, ut diſcerneret addidit tyberina'q; oſtia. Longe, ualde. Saluſtius: Longe alia mihi mens eſt. Diues opum. abſolute antiqui dicebant diuites nunc iungũt cuius rei, ut diues ei quum diues pictai ueſtis & auri. iungẽtes tantùm genitiui caſui. Studiis belli, quòd miraculum eſt cũ ocioſa ſit ſemper opulentia, Studiis & non ſtudio Ter enim rebellauit contra Romanos. Vult iuno iſtis regna ſortiri. Fertur dicitur & artificioſe in rebus fabuloſis denegat ſuam fidem poeta. Poſt habita, non neglecta, ſed habita in ſecundis partibus amoris, amabat enim Samum genitale ſolum, ſed magis carthaginem. Hic pro illic & eſt figura crebro in uſu. Arma. nam armatam alibi inducit: ut fero accincta uocat. Currus, aut uere currus quo ipſa in cœlo utitur, uel thenſa quæ dicitur ἀπὸ τοῦ θεοῦ: ideſt à re diuina: & eſt quę deorũ ſimulacra portantur. Fuit. quoties ſunt diuerſorum numerorũ nomina uerbum reſpõdet uiciniori, ergo ſi eſſet hic illius currus, hic arma dixiſſet fuerunt & non fuit: ſi ſint noĩa diuerſorũ generũ adiectiuũ rñdet uicino, ut uir mu- [*] lierq; magna

DATH. [†] Coloni. ¶ Tyrij tenuere coloni. Alij ſunt coloni, quos meminit ſupra ſingulari numero. Vt quamuis auido parerent arua colono. Alij'qui modo poſiti ſunt Cartaginem tenuiſſe. Ac ſecundùm poſteriorem hanc ſignificantiam: ſæpe apud Hiſtoricos lectum eſt in ciuitates Colonias'deductas, & ad locum quempiam Colonias miſſas qui uerò coloni'mittendi eſſent: ij nomina dabant in eam urbem atq; in id oppidum, quo migrandum erat Tyberina. à Tyberi inflexum nomen. Tyberis. Tyberis autem non à Græco ſermone uenit, ut quidam arbitrati ſunt, id eſt ἀπὸ τῆς ὕβρεως, quæ iniuriam ſignificat: propter regẽ Tyberiũ, q in eis locis latrocinaret, ac prætereũtibus iniuriã inferret. Sed à rege ipſo potius nomẽ deduxit, q, ut ait Liuius in Traiecto. Albulæ amnis ſubmerſus celebre ad poſteros, nomẽ flumini dedit. Hic uerò fluuius. primo Albula: mox Tyberis appellatus Hetruſcis, Latinis'q; finis erat. Oſtia. Oſtia fluminum exitus atq; ora appellari neminem latet: cui antiquitas nota eſt: & qui Vergilius in hoc loco accuratius inſpicit, & ob hanc nominis huius ſignificantiam, quam urbem Ancus Martius rex quartus Romanorũ in ore Tyberis cõdidit, merito iure Oſtiã appellauit. Opes. Diues opũ ſtudiis'q; aſperrima belli. Duo de cartagine dicit Verg. qđ opulenta, qđ bellicoſa eſſet. Nam plerũq; [†] eæ ciuitates,

PIERI. [☞] ¶ Tyrias olim quæ uerteret arces.] Antiqui aliquot codici. euerteret: legunt, quod nonnulli aiunt maiorem præ ſe ferre conatum, ſed enim Ti. Donatus uertere, eam habere intellectus expreſſam rationem dicit, ut nihil poſt excidium ſuper- [☞] ſit, huic'q;

[☞] ſit, huic'q; illud ſimile ſubiungit. Quæ te genitor ſnĩa uertit, hoc eſt ſic mutauit, ut nihil pietatis remanſerit in ſenſibus iouis. Addit'q; etiam illud ex alio loco. tum uerò om. mi. ui. con. in ig. Ilium, & ex imo uerti neptunia Troia, quoniam (ait Donatus) conſtabat nihil eius remanſiſſe poſt flammas, ideo'q; hæc principalis fuerat cauſſa: quæ etiam ſi ſola exiſteret, ſola poſſet aduerſus Troianos animum Iunonis urguere. ¶ Nec dum etiam cauſæ irarum ſæui'q;, dolores exciderant animo. Superfluum uidetur ueterum monumenta in teſtimonium afferre conſueſſe priſcos, cauſſam, duplicato, ſſ, paſſim ſcriptitare, quum tot Romæ marmora ſpectemus: quæ dictionem eam per, ſſ, geminatũ notatam oſtentent: ſcriptionis uerò huiuſmodi, rationem hanc afferri ſolitam, ait Ter. Scaurus: quòd cauſa dicta ſit à cauillationibus, uel à cauendo cauiſſa, deinde κατὰ σύγκοπην, cauſſa, ita, ſ, litteram geminandam putauerunt, ut appareret originatio: aliter tamen ipſe ſentit, qui dicat, s, litteram, non ſolere geminari: niſi præcedente uocali correpta, quare, cauſam, unico, s, ſcribi mauult. Nos tamen libentius, ſ, in cauſſa, geminamus, quia ſic Vergilij, & Ciceronis manu ſcriptum, aſſerit Quintilianus. Vbi uerò, ſæui'q; dolores, legitur in uulgatis codi- [☞] cibus. Veteres

[Δ] à Græcis geſto ſumma fuit Græcorum adiutrix, ſi fortè totam gentem delere poſſet. Carthaginem etiam ſummopere fouit, ut quam Italiæ ubi imperium tandem conſtituendum à Troianis in fatis erat maximo incommodo futuram præuiderat. Verum quum reliquias Troiani generis ſupereſſe uideret: nec eas fatis obſiſtentibus ſubmergere poſſet, orauit, ut ſaltem diſpergantur: quia quod inuiti uideremus ſi penitus abolere nequimus differre conamur. Itaq; cum iam poſt longos errores accederent ad portum Italiæ a uentorum deo tempeſtate exorta iterum in carthaginem redire compulſis ſperans aut regnum ſuum illic conſtituere aut Romanum quod futurum norat impedire. Sed cum inde auocaretur æneas & iterum ſub orta tempeſtate in ſiciliam redierat curauit Iuno ut claſſes comburerentur quibus in Italiam traiicerentur ſed tantum abfuit ut uoti compos per id facta ſit: ut etiam ſuis uotis per id obſtiterit: nam matres & inualidi propterea duntaxat in ſicilia manſerant ueruntamen cum in Italiam ueniſſe uideret & urbem iam condere acriori dolore mota cauſas belli per Alecto furiam infernalem inuenit: Turnumq; & Amatam latini coniugem in æneam concitauit: tandem tamen fatis uicta conceſſit: quod ſignificat ut dixi: carthaginem aliquando a romanis delendam: uerum cur Iuno regnorum dea dicatur: quidam uolunt quod inferiorem ſignificat aerem: ac faciem terræ. Iuppiter autem eam partem ubi tonitrua fiunt & nubes: unde in Georgicis coniugis in gremiũ late deſcendit: quando imber in terram decidit: ſuper terram autem omnia geruntur regna. Sed hæc ſecundum ſuum cuiq; captum expoſita ſint: deligat ſibi quiſq; quam ſequi uelit ſententiam. Sed audiamus Donatum. Poſt inuocationem in adiumentum carminis & ĩ fauorem ſuſcepti ſui operis poſitam: cauſas enumerat quibus lector in initio auertat: & Iunonem ſæuam: & deos malo ſtudio Iunonis motos: & æneam nõ ſua culpa hæc eſſe paſſum. Vrbs antiqua. Primam odiorum Iunonis cauſam qua æneam inſectatur dicit quoniam ab eo gens oritura erat quæ imperium quòd ipſa Carthagini ſeruari cupiebat præreptura eſſet. uolebat ergo ſi poſſet illum extingui. Igitur hæc ſola cauſa ſatis erat ad odia excitanda: uerum aliæ quoq; enumerantur ut cum ſint procul a culpa æneæ & ipſe purgetur & Iunonis factum iniquiſſimum cognoſcatur. Laudatur multipliciter carthago ut oſtẽdatur illa Romanum imperium opprimere potuiſſe maxime annitente Iunone. Antiqua nõ magna ut multi dicũt ſed prolapſis temporibus ut annoſitate corroborata imperium Romanum naſcens longeuis uiribus premeret. Coloni: ut p̃ter incolas etiã aucta ſit colonis. Italiã cõtra laus eſt a ſitu. Diues a fortuna: ſtudiiſq; a natura & a moribus ergo oĩs erat occaſio Iunonis fauor locorũ ꝓximitas: ſubſtãtia

Diues.

[Δ] rei familiaris:

[†] eæ ciuitates, quæ opib. prępollent ad gerenda bella ꝓpenſiores ſunt. Sũt enim opes, quæ uel ampliores diuitias ſignificant uel potentiam belli non minus incitabula quàm ſubſidia. Nõ hæc eſt magna Carthaginis laus: quoniam illa ciuitas plurimum laudaẽ: quæ iure ſociatam ciuium multitudinem continet: abundantem agris: & ſufficienter pecuniis affluentem non ad ſtudia bellorum ſed ad tuendam pacem atque (ut Ariſtoteles ait) ad bene uiuendum. Aptiſſime igitur & calliditiſſime Carthaginem uituperat olim futuram infeſtiſſimam Romano nomini. Samo. Hæc fuit & inſula & ciuitas in ea: ex qua fuit Pythagoras oriundus: quamq; poſtea reliquit cum Polycratis tyrannide teneretur. Hanc Italiæ partem extitiſſe falſo nonnulli argumentantur. Nam quia philoſophiæ genus: quòd primus inſtituit Pythagoras Italicum appellatum eſt: Italum Pythagoram & Samum: unde natus eſt Italiæ partem eſſe arbitrati ſunt. Neſcientes ideo Italicum dici: quòd eius auctor Pythagoras plurimum ĩ Italia philoſophatus eſt. Hic illius arma: hic currus fuit. Non poterat audere Iuno: ut ait Lactantius. Aut Carthaginem defendere: niſi quia illic arma eius & currus fuit. aut Romanis nocere: niſi quia progeniem, Troiano a ſanguine duci audierat. Tyrias olim quæ uerteret arces. Has ſibi iuno cauſas prætexebat. Quapropter tam infeſto animo Æneam ac reliquos Troianos inſectaretur. Si qua fata ſinant. Fata tria eſſe ſecundum ueterum figmẽta omnibus exploratũ eſt: ſed quid fatũ: ſit. ex intimis philoſophiæ penetralib. petendũ eſt. Nam tria eſſe fata propterea dicunt: quia tria ſunt tempora: quæ omnia fato ſubiacent. Nec ſolum Poetæ fata prædicant: quibus omnis hominum uita gubernetur: ſed & multi quoq;: & hi quidem illuſtres Philoſophi: in quib. Democritus Heraclitus Empedocles Ariſtoteles cenſuerunt omnia fato ita fieri: ut id fatum uim neceſſitatis afferret: ut pro eorum ſententia fides mulieribus adhibenda ſit dicentibus: ut ait Socrates: fatum a nemine omnino uitari poſſe. Fatum eſt autem: ut dicebat Plato. dei iuſſio quod & Statius confirmare uiſus eſt: Fata appellans: quæ Dij Fantur. Stoici Fatum uocant, quod ex omni æternitate ſemper uerum fuerit. At Chryſippus Stoicus acutiſſimo uir ingenio. Fatum eſt (inquit) ſempiterna quædam & indeclinabilis ſeries rerum, & catena uoluens ſemetipſam ſeſe, & implicans per æternos

Pythagoras.

[†] conſequẽtiæ

[✻] lierq; magna & non magnus: niſi tranſeat ad pluralem: nam tunc erit maſculinum ut uir mulierq; magni. Qua uacat metri cauſſa: ut gentium locorum & tandem. iam tum ideſt ipſo ædificationis principio. Tenditq; fouetq; ideſt tendit & fouet ut regnum eſſe poſſit. Duci. i. ductum iri: ut ſit præſens tp̃s pro futuro. Audierat: a Ioue uel a fatis: nam non omnes dij futura ſciunt. Quapropter & Apollo quanquam uates eſt à ioue accepit. ut Quæ phœbo pater omnipotens mihi Phœbus Apollo prædixit: & perite audierat dixit. nam apud

Duci.

[✻] Enni. Iuppiter

[☞] cibus. Vetera exemplaria quędam cum Longo labores habent, quos ſcilicet contra Troianos antea ſuſceperat, toto eo decennali bello. Nam quod ſequitur, manet alta in mente repoſtum iudicium paridis, & quæ ſequũtur, ad exaggerationem poſita ſunt. Sed neq; illud diſſimulandum eſt, emendatiores codices, alta mente, abſq;, in, præpoſitione legere. Quã quidem particulam Vergilius libenter præterire ſolet. Quod uerò ad, dolores, pertinet. In ueteribus pleriſq; cod. altera illa ſublata lectione, dolores, ſuperinductum eſt, nõ omnino male, ſi quæ ſequuntur inſpicias, quæ dolendi cauſſam darent. ¶ Rapti ganymedis honores. Quod in codi. aliquot antiquis duo illa Verba. Rapti ganymedis, per lineolas alio atq; alio loco ductas, diſtingui uidentur. Nempe in aliquot ante, & poſt dictionem Ganymedis, hoc pacto. Rapti Ganymedis honores In aliquot inter particulam copulatiuam & participium. Rapti, hoc modo, & Rapti Ganymedis honores, in memoriã ſuggerit uarias itidem huius hemiſtichij ſententias apud interpretes eſſe Nonius enim Marcellus, honores, pro integritate & pudicitia uult hoc loco intelligi, quare, Rapti honores, legere uidetur hoc eſt rapta pudicitia honores alij pro dignatione, qua fuerit Ganymedes honeſtatus, exponunt, quippe quod mithologi eum dicunt in zodiaco ſedem ſortitum eſſe, quòd quidem dictu fœdum ait Donatus, Seruius, qui honores Ganymedi habitos interpretatur Rapti, hoc eſt ſtuprati exponit, ut Rapta Garamantide Nympha. Cui Ouidij etiam ſubſcribit parodia ut, Faſtorum, cauſſa duplex iræ, rapto Ganymede dolebam, forma quoq; ideo iudice uicta mea eſt, ſed hæc alij uiderint. ¶ Troas relliquias Danaum, atq; immitis Achilli. Sunt qui ex poetarum ueterum exemplis, reliquias, unico, l, recte ſcribi contendant, ut in bona codicum antiquorum parte notatum inuenitur. Aiunt enim, re, particulam pro communi habitam a ueteribus, hinc apud Ouid. Quod in ipſum recidat opto, quam tamen Valerius Probus ſemper breuem dicit, ubicunq; loquelaris ſit, ideoq; iuniores, ll, geminari cenſuere. Quam quidem quæſtionem ita Comminianus abſoluit ut in nomine, relliquias, Barbariſmum eſſe dicat adiectione literæ, perinde ac. Italiam fato, temporis adiectione. Nam Italiam Probus quoq; primam correptam habere cõtendit, & uitium in eo nomine ſpatio factum, ait Quintilianus. Quare in altero conſonantem geminare neceſſe eſt, alterum ui quodammodo ſua craſſeſcit, nulla parentheſi. Vt uerò prætercam, quòd minime placet, atq;, ex hoc uerſu ſublatum aliquot in codi. ut ſine copula legatur, relliquias danaum immitis Achilli, prout apud catullum. Iuppiter ut calybum omne genus pereat & apud tibullum cimmerium etiam obſcuras acceſſit ad oras, quo nõnulli offenſi, cimmerium obſcuras etiam conceſſit ad oras, legendum cenſuere, alterum uerò locũ grǽce ſcribendum curauere, hoc tamen loco, ſi quis eam coniunctionem, quæ eſt, atq;, demat, uenuſtatem carminis demere uideatur, eſt & illud uarie tam in ueteribus quàm in recentioribus exemplaribus poſitum, immitis Achilli, nam Achillei, in Oblongo habetur codice, quo declinatu uſus eſt Horatius, matroniſq; phrygũ claſſis Achillei, atq; alibi, heu peruicacis ad pedes Achillei, ſicut etiam Vlyſſei, idem, laborioſa nec cohors Vlyſſei, que quidem forma grǽcanica eſt, & nominatiuum habet in, eus, ut Achilleus, odyſſeus, orpheus. Vt in ueterum monumentis. M. Valerius Achilleus lictor. Inde autem putant Achilli factum κατὰ συναίρεσιν Seruius detractam, s, litteram ad ὁμοιοτέλευτον euitandum putat, pluraq; demum exemplaria ita ſcriptum oſtendunt. Quidam datiuum pro gtõ poſitum aiunt, more ueterum, nomina quædam agnoſcit probus in arte, que in genitiuo caſu nume. ſing. in uno uocabulo ſuo duabus his formis finiantur, i, &, is, ut puta huius Achilli, & huius Achillis. Cariſius inueniri ait apud ueteres ex nominibus in, es, rectũ efferentibus, quę ſine ratione genitiuum faciãt per i ut apud Sall. in prima hiſtoria, bellum perſi macedonicum. Item apud Verg. immitis Achilli, & alio loco, fallacis ulyſſi. Priſcianus ueteres ait frequentiſſime datiuum pro genitiuo protuliſſe ariſtoteli, demoſtheni, thucididi, eurypidi ꝓ ariſtotelis, demoſthenis, thucididis, eurypidis, deſumitq; ſibi ex Vergilio exempla. Nũc acris oronti, & Immitis Achilli, & miles ulyſſi. item ex Terentio arconidi filiam, pro arconidis, ex Ci. in. ij. Verr. in timarchidi poteſtate, qui eadem uoce uſus eſt etiam in datiuo. Neq; in præſentia timarchidi quid reſponderet, habuitne aliam quis eſſe declinationem putet, & Achilli abſq; s, ſciant omnes præter uſum non eſſe.

[d] rei familiaris, bellatorum numerus, fiducia naturalis, & innatum ſtudium dimicandi Poſthabita coluiſſe Samo. Tanta obſtinatione contra Romanorum imperium nitebatur pro Carthaginis opibus, ut omnibus terris, & ipſi loco genitali illam præpoſuerit & inſignia ſui numinis & quicquid potuit in ea collocauerit. Tyrias olim quę uerteret arces. uerteret eã habet ſignificationẽ ut nihil poſt excidium ſuperſit unde aliqui. Quæ te genitor ſententia uertit: idest penitus ita immutaue rit ut nihil in illo pietatis relictum ſit: Item. Et omnis humo uerti neptunia troia &c. Id metuens: ut firmet primam fuiſſe principalẽ cauſſam incepit dicere aliãs. Timet ergo ne troiani ab excidio liberati uel uires aduerſus græcos repararent: uel in Italia conſiſtentes carthagini officiant. Artificioſe deinde aliam cauſſam addit iudiciũ Paridis: & unam iniuriam facit duplicẽ ſcilicet qđ offenſa ſit in eo iudicio qđ minori ſit poſt poſita: & qđ ſit ſpreta forma ſua quia in pomo ſcriptum erat Pulchriori detur. Hoc maxime uexat mulieres. Hanc igitur partem facit Vergilius: quum dicit manet alta mente repoſitum iudicium paridis: ſpretæq; iniuria formæ: Vt non tantum iraſcatur qđ uicta eſt. quantum quòd forma ſua ſit ſpreta, Manet, ergo ad omnia pertinet. Repoſtum autem ad iudiciũ Paridis. Iudicium. ſ. corruptũ libidinis premio Paridis. ut conuiuium ſit, nõ hominis nomẽ, ſcilicet quaſi abiecti uenalis. uulgaris, & inhoneſti. Falluntur autem qui referunt, iniuria formæ, ad antigonem. Vnde addit. Et genus inuiſum, ut principalem cauſſam gentis æſtus reduceret, ganymedis. Qui turpiter amatus eſt à Ioue, Eſt autem fœdum hoc loco aliquid intelligere de zodiaco, in quo Ganymedes dicitur collocatus. ne infames, inter ſancta ſydera ſint collocati, & ſentiamus id quòd poeta non dixit. Oſtendit oẽs has cauſſas eſſe alienas ab æneа, Atq; ut poſterius dictas oñderet incidentes, ait. His ac. fu. i. ſuper illam quæ fuit ob excidium carthaginis, Iactatos æquore, hæc omnia ad exprimendam Iunonis iniquitatẽ pertinent, ut oſtẽdat excidium carthaginis ſolã cauſſam fuiſſe. ne ipſa miſereretur. nec dereret intentionem ſuam quæ cognoſcens non poſſe expugnare fata. cupiebat ſaltem illos arcere, quos ad plenum ſuperare non poterat. Non miſerabatur igitur ut iactatos toto æquore & eos qui ex infinito numero ad paucos redacti eſſent, quos è manibus ſæuiſſimorum hoſtium fortuna ſeruauerat. inſidiis, aſſiduis obtereret. Reliquias Danaũm. Magna crudelitas: quæ nullis cladibus ſatiari poterat. Laus autem æneæ magna, quòd de ſolis reliquiis Troianorum imperium Romanum concedere potuerit. Ergo ni fata obſtitiſſent patriam integris opibus defendiſſet. cum in alie na terra imperium cõdiderit. Acti fatis idest ipſi qui fatis agebantur in Italia errabãt iunonis inimicitiis. Tantæ molis. Nõ fiunt ſine magno labore magna. Laudatur autem æneas: qui nullo labore nulla diuturnitate erroris deſiſtebat ab incepto. Hæc Donatus. quibus nihil diſertius. Addere potes quòd colonus is dicitur qui à quouis imperio mittitur ad occupanda arua aut oppida expulſis hoſtibus uacantia: ne ſcilicet ab inimicis occupetur: aut ut qui illic reliqui ſunt in fide permaneant. ut autem ordinem & conſtructionem textus faciliter capiat puer. meminerit tria. Primum, quòd hæc uerba tanquàm à muſa dicta cauſſas quas poeta exquiſiuerat recitat. Secundum, quia moris eſt Vergiliani prius quàm ad queſitum reſpondeat locum in quo res ſuper qua quæritur facta ſit deſcribere. Sicut in buco. urbem quam dicũt romam &c. & in hoc primo. Eſt in ſeceſſu longo locus &c. Tertium: quòd poeta ſæpe relatiuum ſubticet ut hic urbs antiqua fuit: tyrij tenuere: ſubaudi quam & in dicto loco. Eſt in ſeceſſu ſubaudi quem &c. ¶ Ordo autem eſt. Fuit urbs antiqua. idest longiuſculo tempore corroborata & ditata priuſquàm romanum imperium ortum erat ſcilicet carthago (Conſtructio ſumenda eſt interdum ex conſuetudine loquendi. nam ut ſecundùm grammaticorum regulas dicam: urbs antiqua fuit carthago: aut carthago fuit antiqua urbs omnino non placet. aufert enim & uerbis dignitatem & ſententiæ pondus) Fuit ergo urbs antiqua. ſ. carthago. aut urbs antiqua ſcilicet carthago fuit. ſcilicet ſuperioribus temporibus. nam tempore poetę deleta fuerat illa & antiqua carthago. ſubaudi quam coloni, id eſt aduenę cultores præter incolas. tyrij: idest à tyro miſſi ſeu profecti tenuere: idest poſſederũt: & ita laus eſt eius à multitudine inhabitantium: contra italiam idest ex aduerſo italia. laus à ſitu. quaſi uerò iuno elegerit eam eo quòd cum ſit contra Italiam ſita. ei plurimum officere poſſet. quia affines contra affines pugnare ſemper incommodum fuit & longe idest longo tractu ut ſine multa manu oſtia obſidere poſſet cum procul eſſet Romanus contra oſtia. i. receptacula fluuiorum, quæ quaſi ora & oſtia marium ſunt quibus, ſcilicet aquas ingurgitant: tyberina, ideſt per quæ Tyberis in mare defluit. Tyberis autem Romam perfluit, unde Carthago plurimum Romanis obeſſe potuit obſidendo oſtia Tyberina, diues opum, idest fortunarum: laus à fortunis & aſperrima laus à natura, quaſi dicatur acerrima: ſtudiis belli: laus ab arte, & exercitio. (Hæc tota laus in gloriam Romanorum cedit, qui talem ciui [d]tatem delere

Paris.

Ordo.

Laus Carthaginis, & eius cauſſa.

[*] Enni. Iuppiter Romanis promittit excidium Carthaginis. Tyrias, Carthaginenſes. à Tyriis conditas. Olim, in futurum, ſed & præſens & præteritum ſignificat. Superbum, nobilem. Excidio. ad excidium nota figura. Libyæ. regionẽ pro urbe. Dicta eſt autem Libya quia inde flat libs uentus. uel (ut ait Varro) quaſi λειπόσα τοῦ ὑετοῦ. i. egens pluuiis. Hinc Sall. Cœlo, terra, penuria aquarum. Voluere. à filo duxit. Vna enĩ loquitur, altera ſcribit, tertia fila reducit. Dicuntur enim parcæ per antiphraſin. i. contrarium ſermonem, quia nemini parcant. Sic lucus, quum non luceat. Bellum quòd nulla res bella in eo ſit. Id metuens, de futuro timor eſt. Odium de præſenti. Metuebat ergo Carthagini. Odium autem habebat propter cauſſas ſequentes. & eſt de utroq; exemplum. Conueniũt, quibus aut odium crudele tyrãni, aut metus acer erat. Veteris belli. quantum ad Verg. pertinet antiqui. Si ad Iunonem referas diu geſti. Tunc autem ad perſonam referẽdum eſt, quum ipſa loquitur, quòd ſi nulla perſona ſit: ad poetam refertur. Nunc ergo ueteris, ex perſona poetæ intelligendũ eſt, ſicut ipſe alibi, Mirant̃ dona æneę, mirant̃ Iulũ, flagrãtiſq; dei uultus: partẽ ad ſe retulit, partẽ ad Tyrios. q deũ eſſe neſciebãt. Saturnia, antonomaſia eſt, non epitheton, quæ fit quoties pro ꝓprio nomine ponitur, quod poteſt eſſe cum proprio noĩe, põtq; & epitheton dici. Prima, atqui Hercules prior contra Troianos pugnauit: unde modo prima princeps accipiendũ eſt. Nam plærunq; poeta ſignificationem nominum dat participiis. Vel econtra, ut uoluẽtibus annis: ſignificat enim uolubilibus: Hac licẽtia & in nomine uſus eſt ut prima pro principe poneret. Ad Troiam, & ad & apud accuſatiuæ ſunt præpoſitiões: ſed apud ſemper in loco ſignificat & ad in loco & ad locum, ut Ad quem tum Iuno ſupplex his uocibus uſa eſt: Cice. in uerrinis. decem fiſcos ad ſenatorem quendam relictos. Item ad Marcum. Leccam te habitare uelle dixiſti. Charis argis. illic enim eam coli omnibus notum eſt. Argos autem in numero ſingulari neutri generis eſt. ut Hora. Aptum dicet equis Argos: in plurali uerò maſculini, ut hi Argi. Cæterum deriuatio nominis Argiuos facit non Argos. Cauſſæ irarum: nunc de præteritis loquitur. Manet alta mẽte repoſtum iudicium Paridis, in quo pro Venere Alexãder contra Iunonem, Mineruamq; iudicauit. Alta mente. ſecreta recõdita. Repoſtum autem ſyncopa eſt. Vnam enim è medio literam uel ſyllabam tollit: ſed quum omnes ſermones aut integri ſint, aut pathos habeant: hi qui pathos habent ita ut lecti ſunt, debent poni, quod etiam Maro facit. Nam repoſtus & porgite de Ennio tranſtulit: integris autem & ipſis utimur, & eorum exemplo aliis. Spretæq; iniuria formæ. epexegeſis eſt: hoc enim fuit iudicium Paridis, utq; particula uacet: ſicut alio loco, dixitq; & prælia uoce diremit: Licet nonnulli ſeparent dicentes aliud eſſe. Nuſquam enĩ coniunctio ponitur niſi inter duas res: & ſpretæ formæ referunt ad Antigonem Laomedontis filiam, quam à Iunone propter formæ arrogantiam in ciconiam conſtat eſſe conuerſam. Et genus inuiſum: propter Dardanum Electræ Pellicis filium Electra Pellex fuit Iouis: ex qua dardanus natus eſt: à quo Troiani ducunt originem. Rapti: ſtuprati, ut eſt Rapta Garamantide nympha. Item & raptas ſine more Sabinas. Ganymedis honores. Trois regis Troianorum filij. Honores autem dixit uel propter miniſterium poculorum ad quod receptus eſt remota Hebæ Iunonis filia, quę Ioui bibere miniſtrabat, uel ob hoc quòd inter ſydera collocatus aquarij nomen accepit. His accenſa ſuper, iactatos æquore toto: ſuper his, aut de his, aut ſup me tum Carthaginis his quoq; accenſa: Relliquias ut ſtet uerſus geminauit l: nam in proſa relliqas dicimus. Atq; immitis Achilli. bene ſecundum Homerum ſegregauit ducem à populo. Sic Æneas in ſecundo, poſt omnium caſum Priami ſeparauit interitum ut forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras. immitem autem dixit etiam circà extinctum Hectorem crudelem. Achilli propter ὁμοιοτέλευτον detraxit s literam, quæ plerunq; pro ſibilo habetur non ſolum neceſſitatis, ſed etiam euphoniæ cauſſa, ut Salluſt. à principio urbis ad bellum Perſi; Macedonicum. Detrahitur autem s tertiæ declinationis genitiuo. Acti fatis: ſi odio Iunonis quomodo acti fatis? ſed hoc ipſum Iunonis odium fatale eſt. Laborat enim Verg. nil Troianſim meritis: ſed. omnia fatis aſcribere. Eſt, & alter ſenſus. Nam fatum uoluntatem legimus: ut Fatis Iunonis iniquæ, ut hic intelligamus. agebantur fatis Iunonis. i. uoluntate. Maria omnia circum. In fine accentum ponimus contra morem Latinorum, ſed corruptio hoc facit. Nanq; præpoſitio poſtpoſita corrupta eſt ſine dubio. Tantæ molis erat, difficultatis. Romanam condere gentem latenter oſtendit hinc, odium Iunonis Æneam pertuliſſe, quòd Romana gentis author extabat.

[†] conſequẽtiæ ordines: ex quibus apta connexaq; eſt. Tandem Boetius Seuerinus optimus harum rerum iudex. Fatum à prouidentia ſecernit. & diuerſa eſſe finitionibus monſtrat. Nam prouidẽtia eſt quædam diuina ratio in ſummo omnium principe conſtituta, quæ cuncta diſponit. fatum uerò inhærens rebus mobilibus diſpoſitio eſt per quam prouidẽtia ſuis [†] quæq; nectit

Parcæ.

Antonomaſia.

Primus.

Ad Apud

Argi.

Electra.

Raptus Ganymedes.

Dux ſegregandus à populo.

Perſi.

Prouidentia.

[d] tatem delere potuerunt ſicut in gloriam Æneæ Turnus ubiq; fortis & ualens inducitur,ut in laudem Achillis Hector ab Homero:de qua re ſic dicit Horatius ſer.lib.1.ſaty.7. Hoc etenim ſunt omnes iure moleſti.Quo fortes quib.aduerſum bellum incidit:inter Hectora Priamidem animoſum atq; inter Achillem.Ira fuit capitalis ut ultima diuideret mors. Non aliam ob cauſſam niſi quòd uirtus in utroq; Sũma fuit: duo ſi diſcordia uexet inertes.Aut ſi diſparibus bellũ incidat ut Diomedi.Cum Lyceo Glauco.diſcedat pigrior ultro Muneribus miſſis &c.)Quam unam ſcilicet urbẽ dicta Iuno fertur,ideſt dicitur coluiſſe magis omnibus terris.(Non tamen eam ſolam coluit,ſed magis omnib.aliis terris eam unam coluit:unde potius dixero.Quã unã Iuno fertur coluiſſe quàm ſic,quam Iuno fertur coluiſſe unam magis omnibus terris)& hoc etiam Samo,ideſt patria Iunonis,hoc eſt in qua nata dicitur poſthabita.i.ſecundo loco habita & minus culta:arma,id eſt inſignia:illius.ſ.Iunonis:aut reuera arma quibus quum ſit regnorum dea etiam utitur:unde in.2.huius:Hic Iuno ſcias ſæuiſſima portas.Prima tenet,ſocium'q; furens à nauibus agmen.Ferro accincta uocat ſup.fuerunt.(Eſt enim zeugma ab inferiore)hic.i.in hac de qua loquor urbe:aut hic pro illic:& currus illius fuit hic:currus autem quo aut bellatrix utitur, aut ſimulachrum eius uehitur.Et ipſa dea.i.quum ſit dea quaſi authoritate diuina,unde in uocabulo pondus eſt:tendit.i. Quã. prætendit animos:& fouet.i.adiuuat ope & adiumento:iam tum.i.à tunc,hoc eſt primordiis urbis,& à prima ædificatione:hoc.i.hanc urbem.eſſe gentibus.ſ.omnibus regnum.i.caput monarchiæ,& principatus totius mundi ſi fata ſinant.i. permittãt.quâ.i.quauis uia aut ratione.(Non uacat meo iudicio(licet Serui.id uelit) particula,quâ,ſed ſummam uim habet.q.d.nihil pretermittat Iuno.ſi quâ.i.quacunq; uia,aut aliquâ uia fata ſinant.unde ipſa in.7.Flectere ſi nequeo ſuperos Acheronta mouebo.Eſt autem ablatiui,aut ſeptimi caſus,ut & metrũ indicat & fœminini generis:non dices ergo,ſi quâ. ideſt aliquâ fata:ſed ſi fata ſinent quâ.i.aliqua uia aut ratione: ſicut in Bucoli.Et non aliquâ nocuiſſes mortuus eſſes.Præter ea quæ Serui.uacare docet ut gentium & locorũ tandem:non ſic uacant quin aliquid ad uim ſententiæ adiiciant,ut licet ſatis fuerit dicere nuſquam eſt tamen qđ attentius dictum uidetur nuſquam gentiũ ſicut ubiq; locorum quàm ubiq;:& quouſq; tãdem Catilina,quàm quouſq; Catilina.Potius dicerem Duci. particulã enim uacare quum dicit,ſed enim niſi una ſit pars orationis poſita, pro eo, quod eſt, ſed certe,aut niſi perficiatur ſic,ſed ſup.nouit fata non ſinere:audierat enim progeniẽ duci ubi nullo modo dicerem duci poſitum,pro eo quod eſt ductũ iri:non tam quòd fatis omnia præſentia ſunt,unde quæ nobis futura ſunt ipſa,iam tunc ducũt quàm quòd multo magis urgeat:Iunonem quòd audierat progeniem duci.i.iam ortam produci uſq; ad eum qui tyrias olim arces uerteret,ut ſcilicet in Æneam grauius excandeſcat uerita,ne is ſit à quo progenies ducatur.)Sed enim,ideſt ſed certe:audierat,ſcilicet ex fatorum reuelatione(Ridiculum autem eſt quod Seruius dicit,quòd apud Ennium Iuppiter Romanis promittit excidium Carthaginis:non enim id audierat,ſed forte auditura erat:ſed Ennius id uaticinio tali pronuntiat,quo Maro multa.poſt factum ſcilicet) progeniem duci, ideſt deduci & protrahi à ſanguine Troiano,quæ uerteret,ideſt funditus deleret:olim ideſt quouis tempore futuro:arces tyrias,ideſt Carthaginenſes quas Tyrij coloni tunc tenebant.& audierat populum regem.i.regentem.late ideſt ample.& ſuperbum.i.nobilem.aut elatum bello.i.gloria bellica,aut re militari uenturum.hinc.i.ex hac Troianorum progenie.excidio.i.in excidiũ & euerſionẽ.Libyæ.i.Carthaginis,quæ caput erat Libyæ. (Alij ſic conſtruũt Audierat populũ uenturũ hinc late:& audierat regem ſuperbum bello uenturum hinc &c.)& audierat parcas.i.deas fatales(quæ quia nemini parcunt aut à partu dictæ ſunt.de quibus in Buco.late dictum eſt)uoluere.ſ.fila aut ſtamina ſua.ſic.i.ad talem exitum rerum.Et ipſa ſaturnia.ſ.Iuno Saturni filia metuens id.ſ.excidium Carthaginis, per genus Troianum imminere.& memor belli ueteris.i.iam diu geſti,quod ipſa geſſerat prima.i.præcipua.aut principalis.ad.i.iuxta Troiam.pro Argis.i.Argiuis.i.Græcis.charis i.dilectis.eo quòd Troianis inimicarentur.Necdum.i.& non adhuc.& cauſſæ irarum.i.ob quas primum Troianis iraſci ceperat:& ſæui dolores quos tunc quum primum lederetur paſſa erat:non exciderant etiam adhuc animo.ſ.Iunonis.hoc eſt quum ira renouabat cauſſas irarum unde iudicium Paridis, quod pro Venere contra Iunonem & Pallada ſeu Mineruam dederat ob mercedem Helenes à Venere promiſſæ:manet repoſtum,ideſt repoſitum & reſeruatum. alta,ideſt profunda. mente,ſcilicet Iunonis.(Tracta metaphora à uaſis ac aliis repoſitoriis altis.è quibus repoſita non tam facile excidunt ut quæ in ſuperficie rei minus profunde locantur)& iniuria formæ,ideſt pulchritudinis.ſpretæ,ideſt cõtemptæ à Paride qui Venerem formoſiſſimã iudicauit.ſup.manet repoſta &c.Do-
Forma. natus in Teren,formam,non à morphe Græco,ſed à formo

[d] uocabulo

[†] quæq; nectit ordinibus.Quo circa prouidentia omnia ſimul quãquam diuerſa ſunt,atq; infinita complectitur.Fatum uerò ſingula quæq; in motum digerit locis,formis,ac temporibus diſtributa.Omnis hæc igitur temporalis ordinis explicatio diuinæ mẽtis uelut quodã adunata ꝓſpectu,ꝓuidẽtia eſt: eadem uerò adunatio digeſta atq; explicata temporib.fatum uocatur.Exemplo eſt artifex,qui fingendæ rei formam mente perſpiciens mouet operis effectum.Verum quod ſimpliciter ac præſenti quodam conſpectu fuerat intuitus:id per temporales ordines ducit,& qui doctor multa allaturus eſt,& per temporum ordines expoſiturus:ea ipſa ſecum uno ueluti intuitu,ac ſimplici proſpectu cernit.Modus igitur regẽdarum rerum quum intelligentia diuina conſpicitur,ꝓuidentia nuncupatur:quum uerò ad ea refertur,quæ ipſa mouet,ac diſponit fatum eſt à ueteribus appellatum.Ex his non incommode elici poteſt:eos falſos non eſſe,qui fatum diuinam uolũtatem ſignificare perhibent.Sed hac de re,alio in loco opportunius differeref.Fata ea ſunt,quæ quoniam ineuitabilia atq; inelu- Fata.
ctabilia cenſerentur,nulla arte,nullo ingenio poterant euitari:& hæc ipſa quoq; Iuno Regina deorum Iouis'q; & ſoror & coniux metuere uidebatur.Id'q; poeta eo fecit:ut uim fatorũ neceſſitatem'q; oſtenderet.Bello'q;.Plæriq; quum ignorant unde nomen quodpiam ductum ſit continuo ad antiphraſim confugiunt.& per contrariũ dici uolunt,qualia ſunt hæc uo-
cabula.Manes Officium Lucus ocium Parcæ.Bellum.ſed de Bellum.
cæteris aliâs.Nunc de bello.Bellum(ut alij ſentiunt)eo appellatum eſt κατ' ἀντίφρασιν quòd bellum.i.bonum nullo modo ſit.Nos autem omittamus.quòd bella quędam mala non ſunt. Bellum certe à beluis dictum arbitramur.quarum bella propria ſunt.& non niſi ob ferinos flagitioſorum hominum mores ad homines tranſlata.Hominum nanq; genus ſuopte ingenio iuſtitiæ præſidio & linguæ,ac uerborum contentione contentum eſſe debet.Hanc uerò nominis huius deductionẽ facillime probet.qui ueterum ſcripta ſtudioſius legerit.Sed Ciceronis in primis præſto eſt authoritas.qui in primo de officiis libro noſtram ſentẽtiam plurimum firmat.Nam quum ſint(inquit)duo genera decertandi.Vnum per diſceptationem,alterum per uim.quum'q; illud proprium ſit hominis. hoc belluarum.confugiẽdum eſt ad poſterius.ſi uti non licet ſuperiore.Quibus uerbis oſtendit ſuum eſſe belluarũ,ut bella gerant,quæ homines ſuſcipere non niſi inuitos decet.Bello ſuperbum populum Romanum futurum dicit:in cuius ditionem,non Carthago ſolum,ſed maxima totius orbis pars redigenda erat Libyæ.Libyam eandem uocat & Aphricam.Vnde & idem uentus Aphricus & Libs nuncupatur.Libyam autem Carthaginem uocat quòd regionum nomina ſæpe apud poetas pro ciuitatibus uſurpantur. Aut potius Libyam dixit.ut non ſolum Carthaginis,atq; unius urbis cladem.ſed etiam totius regionis uaſtationem complecteretur. Sic uoluere Parcas.Fata tria ſunt.quas parcas ueteres appellabant quibus non modo homines.ſed etiam dij(ut dicebant ueteres)parere cogantur.Harũ enim inſtituta,ac leges indeclinabiles ſunt quibus etiam Iuno.& quod amplius eſt.Iuppiter pareat.quum tamen in ſolenni præcatione optimus maximus nominetur.De his idem poeta in Bucoli.Talia ſæcla ſuis dixerunt currite fu-
ſis Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.Sunt autem ea- Parcæ.
rum nomina Cloto.Lacheſis,Atropos.Prima ſignificat præteritum tempus,quod fuſo inuolutum eſt.Secunda præſens, quòd inuentis adhuc digitis cõtinetur.Tertia futurum quòd in lana & colo ſupereſt.Has plæriq; parcas κατ' ἀντίφρασιν dictas opinantur,quòd nemini omnino parcãt.Nos libenter antiphraſin in ducendis nominibus aſpernamur. Quod ſi uim parci perſpexerimus,& unde Parcus originem traxerit.repẽte & parcæ ipſæ.i.fata in promptu erunt.C.Baſſus libro de origine uerborum & uocabulorum dicit,quòd Parcus compoſito uocabulo eſt,quaſi par arcæ.quòd arcæ parcus homo merito comparari debeat.Quenadmodum enim in arca omnia reconduntur,eius'q; cuſtodia ſeruantur,& continentur.ita homo tenax paruo'q; contentus omnia cuſtodita & recõdita habet ueluti in arca.& ſic parcus quaſi par arcæ nominatus eſt. alij à pecunia,& arceo nomen ipſius confabricãtur.quòd pecunias couſumi,atq; impendi arceat,quaſi pecuniarcus. Sed utrunq; commentum moleſtum eſt atq; odioſum,ac bene,& commode Fauorinus philoſophus harum rerum cenſor non
incallidus.ut eſt apud A.Gel.Parcus(inquit)neq; ab arca,ne- Parcus.
q; ab arceo.ſed ab eo quod eſt paruum & parum denominatus eſt.id'q; & Simplicius arbitrabatur & uerius.Quod ſi parcus(ut ad propoſitũ redeamus)à paruo ducitur:quid erit uerius,quid aptius,quàm Fata ipſa parcas appellare:quæ ut duræ inexorabiles ac tenaces ſunt:ita parcæ & fermè,exiliter,tenuiter'q; uitam:cui præſunt hominibus partiuntur. Naſci autem & mori Stoici Fatis tribuũt media uitæ tempora fortunæ ſed nimis parce ac duriter ſeſe Parcæ & fata gerunt:de quibus ꝓclare Tragicus poeta.Dũ fata ſinũt Viuite læti:Propat curſu uita citato,uolucri'q; die Rota ꝓcipitis uertit anni.Duræ peragũt pẽſa ſorores,Nec ſua retro fila reuoluũt.At gens hominũ

[†] fertur rapidis

[d] uocabulo Latino quod calidum ſignificat, deducit, eo quòd ſanguis calidus formoſitatem parit. Fabula de iudicio Paridis notiſſima eſt: dicunt enim Bellonã, ac Martem, quòd à nuptiis Thetidis excluſi eſſent per Mercurium pomum miſiſſe, in quo ſcriptum erat, Detur pulchriori, aut pulcherrimæ. quũ ergo tres ſummæ deæ, Iuno, Pallas, & Venus de ea re contenderent, & quælibet pomum uendicaret, tandem ad Parin, qui in Ida paſtor tunc erat, retulerunt: qui propoſito à ſingulis præmio, à Iunone regno, à Pallade ſapientia, & à Venere pulcherrima puella: Veneri conceſſit. & pomum adiudicauit: hinc ergo iratæ deæ qua fabula ſignificatur Parin plus Veneri.i.luxuriæ, quàm regnorum gloriæ, ac ſapientiæ ſtuduiſſe: quocirca regnum Troianum excidium tulit. Et genus.ſ.Troianum: inuiſum, Iunoni uidelicet propter Dardanũ Iouis, ex electra Iunonis Pellicæ filiũ, ſed Iunoni maxime inuiſi erant Pellicum filij, unde & Herculem perſequuta eſt, & Phryxum & Hellem, ſupp.manet repoſtum: & honores.ſ.quos habuit prælatus hebe. Ganymedis pueri Troiani: rapti.ſ.ab Ioue ad ſtuprum, ſupp.manent: repoſti: pro repoſiti per ſyncopam: & hæc quaſi per parentheſim dicta ſunt, & ipſa Iuno accenſa ſuper his.i.de his rebus: aut accenſa his.ſ.dictis.iam cauſis, ſup.i.ultra illam prius dictam de excidio Carthaginis: arcebat.i.diſtinebat & amouebat longe latio.i.ab Italia Troas.i. troianos (proprium pro abſoluto, ſicut & Teucri, & Dardani dicuntur. Eſt autem accuſatiuus pluralis tertiæ decli.à nominatiuo Troes cuius ſingularis eſt Tros Trois ſicut Minos Minois, & Heros Herois) iactatos toto equore.i.per diuerſa maria appoſitoriæ.reliquias.i.reſiduos & derelictos Danaûm pro Danaorum.i. Græcorum, atq; Achilli pro Achillis: immitis.i.ſæui qui in Troiulum & Hectora ſæuit: ſeparat autem ducem à populo & exercitu: nam & Achilles Danaus dicitur generaliter ſumpto uocabulo: geminatur quoq; l in dictione relliquias metri cauſſa, & aufertur s litera in Achilli, cõcentus gratia, ne is ſyllaba ſibilum pariat: quidam à nominatiuo Achilleus deductum uolunt. Danaûm uerò per ſyncopam dixit pro Danaorum. Dicuntur autem Græci à Vergilio his ferè nominibus Danai, Pelaſgi, Argi, Argiui, Achiui. Troiani autẽ Troes Teucri, Dardanidæ, Phryges, Laomedontiade. & ſupp. Troes acti.i.impulſi fatis quæ non dabant alias ſedes quàm unde Iuno arcebat, unde dicturus eſt in hoc primo Æneas: Per caſus uarios, per tot diſcrimina rerum Tendimus in Latium. ſedes ubi fata quietas oſtendũt. illic fas regna reſurgere Troiæ: acti ergo fatis. errabant per multos annos, quia per ſeptem circũm omnia maria. unde acclamat poeta. Tantæ.i.tam magnæ molis, ideſt difficultatis, & tanti moliminis erat. condere.i. conſtituere gentem Romanam. unde quia tam difficilem habeãt ortum. innuit poeta Romanorum præſtantiam. quia (ut dicit Donatus) Non fiunt ſine magno labore magna. Quæ autem difficulter fiunt, difficulter quoq; deſtruuntur. Eſt quoq; laus Æneæ, ut in Donato uidimus. Sane non placet quod Dathus dicit neſciſſe Æneam quo ageretur quum manifeſte dicat ſe Italiam quærere patriam.

[†] fertur rapidis obuia fatis inerta ſui Stygias ultro quærimus Vndas, parcæ parciſſime nobis uitam tribuũt, atq; anguſtis temporis momentis duraturam. Quid enim tam circunciſum, ut ſcribit Plynius, Quid tam breue, ut hominis uita longiſſima? Et noſter Hieronymus. Tempus (inquit) breue: eſt etiam ſi noningentis annis uiueremus, ut antiqui homines: tamen breue putãdum eſſet: quod haberet aliquando finem, & eſſe ceſſaret. Hæc aduerſus Iouinianum. Sed & ad Paulum ſenem quum ſcribit: humanæ uitæ oſtendit anguſtias aſſerens eam in breue tempus contractam. Quoties enim quiſquam, aut centenariam tranſgreditur ætatem: aut non ad eam ſic peruenit, ut perueniſſe pœniteat? Atq; & Hippocrates in Aphoriſmis humanæ uitæ breuitatẽ deplorat: ſicut & poeta qui dicit. Tempora labuntur. tacitis'q; ſeneſcimus annis. Et currit freno non remorãte dies. Quam igitur parum eſt uel uitæ uel mortalis lucis, quod parcæ hominibus tribuunt? Vt intelligamus à parſimonia earum atq; duritia ita appellatas. Nec ſolum hominum uitam anguſtis finibus terminari uolunt: ſed & nihil omnino in terris nimis diuturnum eſſe patiuntur: Quamobrem & ruituram Carthaginem: ubi Iunonis arma & currus fuit. Iuno ipſa preuiderat. Quod idem excidium omnibus & magnificis tectis & altis urbibus ſæpe haud longo expleto annorum curriculo euenire conſueuit. Quibus omnib. patet & ſtabile atq; ineluctabile eſſe fatorum numẽ, & parcas nequaquam per contrariũ, ita appellatas eſſe. Illud tamen prætereundum non eſt: poſtquam fit de fato mentio: fato piũ hominem neutiquam ſubiacere. Nam (ut ait Hermes, uir inſignis diſciplinæ) ei qui pie ac religioſe uixerit, neque fatũ nocere poteſt, neque dæmon malus. Ipſius autẽ hæc uerba ſunt. Εὐσεβοῖς γὰρ ἄνθρωπον οὔτε Δαίμων κακὸς οὔτε εἱμαρμένη. Nam Emarmenem: Græci fatum uocant. Id metuens. Ludit poeta gentilium deos, deas'q;, eorum'q; indicat uanitatẽ, quũ oſtendit humãnis eos morbis laborare: & modo ira excandeſcere,

Fatũ non cogit hominem.

[†] ſcere, modo dolere frangi, ſæpe etiã metu expaueſcere. Id aũt (ut ego arbitror) non fecit incaute Vergilius, qui utique falſos deos non ignorabat. ſed uerum ac mundi principẽ neſciebat. Nam ſolent ipſi quoq; poetę, quum de diis loquũtur, eam aſſerere deorum naturam, quæ nullis perturbationibus concitetur, & perfruatur perpetuis uoluptatibus. Huius rei teſtis, locuples eſt Terentius, qui in Andria hæc dicentem Pamphilum inducit. Ego uitam deorum propterea ſempiternam eſſe arbitror, quòd uoluptates eorum propriæ ſunt.i.perpetuæ: & quibus nulla intercedit ægritudo. Necdum etiã cauſſæ irarum, ſæui'q; dolores. Exciderant animo. Pergit Verg. dilucide aperire, quænam eſſet ea ira: qua Iuno afficiebatur. Æquiuoce enim ira dicta eſt, quæ in deum cadit, & quæ hominem inflammat: & in illa quidem nulla eſt perturbationis turbulenta tempeſtas: hæc uerò magnis incendiis, ſummis'q; ardoribus agitatur. Quod autem ira Iunonis ſit perinde, ut quæ manat an humanis morbis, noſſe pulcherrimũ eſt. In iræ nanq; affectione quenadmodum, & in reliquis eiuſmodi perturbationibus tria, (ut philoſophi tradunt:) ſpectãda ſunt quorũ eſt unum quod materiam attingit, ut feruor atq; inflammatio ſanguinis iuxta cor: quod tangit Verg. in eo loco. His accenſa ſuper. Et paulò poſt: Talia flammato ſecum dea corde uolutans. Alterum eſt, quòd efficientis uim habet, ut quod flocci pendi ſe quiſquam arbitretur. Idcirco enim quis iraſci ſolet, ſi ſe deſpici & contemni ducat. Id tangit poeta in eo præcipue loco, ubi quærens Iuno inducta eſt. Ego quæ diuûm incedo regina, Iouis'q; Et ſoror & coniux unà cum gente tot annos Bella gero: & quiſquam numen Iunonis adoret? Præterea haud ſupplex aris imponat honorẽ. Tertium eſt, quòd finis habet rationem, ut appetitus uindictæ: uel (ut dicit M. Tullius) quę eadem eſt diffinitio, ulciſcẽdi libido. Hoc non obſcurum eſt de Iunone, quæ ultionem præcatur: & ſupplex Æolum alloquitur uentorum Regem, orat'q;. ut de Troianis dignum ſumat ſupplicium dicens: Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor. Ilium in Italiam portans uictos'q; penates: Incute uim uentis: ſubmerſas'q; obrue puppes. Aut age diuerſas, & diſiice corpora ponto. Ex his igitur trib. quæ poſita ſunt: iræ terminus & diffinitio in hunc modum colligitur. Ira, eſt ſanguinis feruor ab opinione contemptus manans in ulciſcẽdi libidinem, quæ haud ambiguæ Iunoni conueniant: Neque enim uel quid ira eſſet, uel quæuis alia ex animi perturbationibus Vergilius ignorauit. Animo manet alta mente repoſtũ. Qui animũ & mentem idem eſſe arbitrabantur: manifeſto falluntur errore. Animus altera pars eſt. qua homo, ipſe conſtat, ſed mens animi pars purior, atq; ſyncerior. In hac enim inſitæ ſunt & quaſi conſignatæ rerum notiones, quas Græci ἐννοίας uocant, & Platonici: ut inter animum ac mentem diſcrimẽ eſſe demonſtrarent: Dicebant fabuloſis plærunq; utendum eſſe, quum uel de anima, uel de aereis atq; æthereis poteſtatibus uel de reliquis diis loquuntur, iidem fabuloſa quæq; omittenda eſſe iudicabant quoties de ſummo, ac principe omniũ deo aut de mente ipſa originales rerum ſpecies, quæ ſunt ἰδέαι cõtinente ſermo habendus eſſet: & mentem deo potiſſimum tribuant quàm νοῦν uocant adeo ſynceram ac ſimplicem, incorruptam'q; mentem arbitrabantur. Et Ariſtoteles in primo libro polyticorum de animo ac mẽte loquutus eſt: & animum quidem ad corpus mentem ad appetitum comparauit dicens, Animum in corpus dominicum habere imperium: mentem uerò in appetitum regium ac ciuile: ſed multi ac pręcipue poetæ duo hæc ſæpe confundunt. Iudicium Paridis. Quatuor ſunt quæ habere iudicem bonum conueniat: ſi & ueras ſententias, & rectas ferre uelit: iudicandi authoritatẽ Legum, ac iuris ſciẽtiam: peritiam rerum humanarum: uoluntatis, ac mentis integritatem: quæ cum plæraq; Paridem Troianum deficeret, idoneus, ac iuſtus iudex eſſe nõ poterat, atq; ideo nec dignus, qui de dearum cõtrouerſia iudicaret. Nam dum amoribus potius ac libidinibus obſequitur, quàm ſententiæ, ac iudicij ueritati ſtudet. Helenam rapiens magnum atq; etiam extremum patriæ induxit periculum. Spretæ'q; iniuria formæ. Et genus inuiſum. Quanti æſtimanda eſt dea, cuius forma mortaliũ cuiquam, & ei quidem non ſatis ad ſententiam ferendam apto iudicanda committitur? Qualis rurſum dea putanda eſt, quę infenſa tanto odio Troianos inſectaretur? Et uetus quidẽ deus, cui ingenita clæmentia, atq; inſita eſt: etiam ſceleroſam, atq; perditiſſimam ciuitatem ſeruet: ſi uel decem ſoli in ea iuſti uiri repperiantur: ne iuſtum, atq; impium pari ſupplicio proſequatur. Iuno autem ut fictum numen oſtenderet: ob paucorũ hominum noxas totius Troianæ gentis, ac nationis moliebatur interitum. Et rapti Ganymedis honores. Iuppiter regium puerum, quem uel Ganymedem, uel Cathamitum uocant: ad ſtuprum rapuit. Parũ enim uidebatur (ut ait Lactan.) ſi in expugnãda fœminarum pudicitia maculoſus eſſet, ac turpis, niſi etiam ſexui ſuo faceret iniuriam. Illud aũt eſt uerum adulterium: quod fit contra naturam. Hic uerò Ganymedes eſt: qui (ut idem Verg. teſtatur) raptus ab Alite ſacra miſcet amatori pocula grata ſuo. Sed primus Homer. Ganymedẽ ait, adiit ra-

Deorum natura.

Ira duplex.

Ira quid.

Animus.

Mens.

Iudici cõgrua.

Ganymedes.

[†] ptum propter

Nectar & Ambroſia. Fictitia.

[†]ptum propter formā, ut ioui bibere miniſtraret. Quod tamen fictū ab Homero dicit. M. Tullius, quòd neque ambroſia dij aut nectare nec iuuentute pocula miniſtrante lætentur. Sed id ferunt tam moleſtum iunoni fuiſſe. ut ſæuam propter eam cauſſam in Troianum genus iram conceperit. Quæ eadem (ut quidam tradunt) quo tempore cum Carthaginenſibus bellum gerebatur Varroni Conſuli irata eſt, quòd formoſum puerum in menſa iouis ad exuuias tenendas collocauerat, & ob hanc cauſſam Romanum nomen apud Cannas penè fuiſſe deletum. Puerum enim illum iuno quaſi alterū Ganymedē uerebatur, Troias relliquias Danaū. Relliquias Gręcorum dicit, ut paucitatem Troianorum, qui ſupererant demonſtraret. Nam cōſtat (ut etiam Liuij teſtatur hiſtoria) Troia capta in cæteros ſæuitum eſſe Troianos duobus Æneæ, Anthenori'q; & uetuſti iure hoſpitij, & quia pacis reddēdę'q; Helenæ ſemper auctores fuerant, omne'ius belli Achiuos abſtinuiſſe; quare & minor erat eorum numerus, qui ſupererant [†] Troianorū;

[†] Troianorū: quòd Anthenor abeſſet. Immitis Achilli. Plęrunq; iracundiam ſæuitia comitatur, & qui uehementius ira concitantur eos eſſe immites & crudeles conſtat. At iracundum Achillem extitiſſe etiam Flaccus oſtendit, qui de eo inquit. Impiger iracundus inexorabilis acer. Bene igitur cum in alio loco de Iunone mentio incidiſſet, ſæua & irata iuno à Vergi. comprobatur. Quippe quæ Troianis iratā ſæuitiam cohibere non poterat. Achilli, pro Achillis uſurpatum eſt. nec mirum apud latinos bifariam terminari huius nominis patrium caſum. Cum apud Græcos idem ipſe trifariam exeat: & latini inflectunt. Achillis uel Achilli. græci uerò αχιλλεος communiter αχιλληος per η ſecūdùm Ionicos. αχιλλεως per ω ſecundùm Atticos, quod idem & reliqua nomina apud gręcos patiuntur, quæ in ευς per diphthongum exeunt. Maria omnia circùm. Tot maria intrauit Æneas, tam uarias oras adiit, ut eius errorem propè immenſum. T. Liuius appellare ſit auſus.

Achilli.

Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti,& ſpumas ſalis ære ruebant,
Quum Iuno æternum ſeruans ſub pectore uulnus,
Hæc ſecum.[Me'ne incepto deſiſtere,uictam? IVNO
Nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe uetor fatis.Pallas'ne exurere claſſem
Argiuum? atq; ipſos potuit ſubmergere ponto,
Vnius ob noxam? & furias Aiacis Oilei?
Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Diſiecit'q; rates,euertit'q; æquora uentis.
Illum expirantem tranſfixo pectore flammas,
Turbine corripuit,ſcopulo'q; infixit acuto.
Aſt ego quæ diuûm incedo regina,Iouis'q;
Et ſoror,& coniux,unà cum gente tot annos
Bella gero,& quiſquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut ſupplex aris imponat honorem?

ASCen. [d]

¶ Vix è conſpectu &c. Oſtenſis irarũ cauſis docet quomodo Iuno ĩ Troianos ſæuit & quid in eos molita eſt, dicens quòd cum iam ſeptimum agerẽt Troiani in erroribus annum & ex ſicilia(quæ proxima Italiæ eſt uſq; adeo ut continens aliquãdo fuiſſe perhibeat̃)ubi Æneas patrem ſepeliuerat claſſem ad Italiam appellerent. & cum uix in altum uela darent læti cũ Iuno ęternum &c.hęc ſecum ſup.ait.Quæ oratio muliebrem animum perquàm graphice exprimit nihil enim mulieri moleſtius quàm inceptis etiã prauis cogi deſiſtere,& cum id omnibus doleat multomagis iunoni dolere potuit,quæ diuûm regina,& ſoror,& coniux Iouis,pręſertim cum pallas minus offenſa plura potuerit.Nam offenſa tantùm fuit ab Aiace qui per impatientiam amoris Caſſandram filiam Priami & uatem in tẽplo Palladis oppreſſit:Sunt tamen qui non oppreſſam,ſed ſolummodo à templo abſtractam dicant iuxta illud ſecundi huius.Ecce trahebatur paſſis priameia uirgo Crinibus à templo Caſſandra aditis'q; Mineruæ.Ad cœlũ tendent ardentia lumina fruſtra.Ob hanc ergo iniuriam polluti,aut uiolati tẽpli irata dea ad radices Capharei montis in Euboia inſula altiſſimi diſiecit atq; proſtrauit,obruit'q; plurimas Græcorũ naues,unde Diomedes.11.huius. Scit triſtæ Mineruæ Sydus,& Euboicæ cautes ultro'q; caphareus:ubi tamen ad utranq; opinionem alluditur.Nam plurimi dicunt,non propter uiolationem templi Mineruæ,ſed propter necem Palamedis filij Naupli regis Euboiæ quem per inuidiam & factionem Vlyſſes(ut ad principium.2.huius dicetur)occidi curauerat illic Græcos naufragia paſſos:nam cum poſt Troianum excidium argiuorũ claſſis ad Euboiam appulſa eſſet:intelligeret'q; nauplus eam tempeſtate laborare uolẽs ulciſci mortem filij facem in Caphareo monte cuius radices aſperrimis cautibus & ſcopulis oppletæ erant accendi iuſſit:qua uiſa græci ſperantes portũ,aut ſtationem illic tutam eſſe,omnes eo contenderunt uentis & uelis,atq; ita plurimi naufragiũ fecerunt,unde quia tẽpeſtate prius exorta id contigit,ideo deæ aſcribitur,& quia per fraudem Naupli etiam Nauplo.uerum poeta opiniones propoſito ſuo conducentes tangit.bene autem hic dicitur Aiacis Oilei,quia erat & Aiax thelamonius,ſeu Thelamonis filius qui maior eo quòd eſſet fortior & p̄ſtantior dictus eſt,ſed etiã furore raptus ꝓpter perdita Achillis arma ſeipſum interemit,& in florẽ hiacynthũ,ſecũdũ Oui.lib.13.trãſformatus eſt.Hic autẽ Oilei [d] filius minor

Aiax oilei.

Aiax minor.

DATH. [†]

¶ Vix è conſpe. Alia in narrãdis rebus hiſtoricorũ:alia poetarum lex eſt:& hiſtoricis quidem mos eſt,ut à rerum initio ordiantur:& continuã narrationẽ ad finem uſq; perducãt.Poetica aũt diſciplina & lex eſt eiuſmodi,ut à rerũ medio initiũ ſumat,& ad ipſum poſt initiũ reuertat̃.Id ſeruauit Vergi.diligẽter:cum ad principiũ ac ianuã narrationis ueniſſet.Qui cũ primo uerſu polliceret̃ productur ũ ſeſe de Troianis littorib. Æneam.Troiæ qui primus ab oris Italiam,fato profugus,Lauina'q; uenit Littora.Narrationẽ poſtea exorſus Æneæ ipſius claſſem,non de Sicilia producit Vix è conſpectu Siculæ Telluris in altũ Vela dabant læti.Homerũ imitatus eſt,qui Vlyſſis errorẽ,non à Troiano littore deſcribit:ſed facit primo nauigantẽ ex inſula Calipſonis:& ex pſona ſua pducit ad Pheacas. illic uerò in cõuiuio Alcinoi regis narrat ipſe quẽadmodũ de Troia ad Calipſonẽ uſq; peruenerit.Poſt Pheacas uerò rurſus ulyſſis nauigationẽ ad Itachẽ uſq;,ex pſona ꝓpria poeta deſcribit.Et Verg.Æneã de Sicilia ꝓducit:cuius nauigationẽ deſcribendo(ut etiã ait Macro.)pducit ad Libyã,ubi in Didonis cõuiuio ipſe narrat Æneas uſq; ad Siciliã de Troia nauigationẽ ſuã.Et addit uno uerſu quod iam copioſe poeta deſcripſerat. Hinc me digreſſum ueſtris deus appulit oris,Poſt Aphricam quoq; rurſus poeta ex perſona ſua iter claſſis uſq; ad ipſam deſcripſit Italiã.Interea mediũ Æneas iam claſſe petebat:Certus iter.Sed hæc hodie(ſi ita certũ eſt uobis) ſatis.Habes optime Andreocci pater.quæ in prima Æneidos lectione à nobis expoſita ſunt,quæ'q; tuo iuſſu ſcriptis quoq; mãdata.Vbi ſi qd erratũ pſpexeris,feceris humaniter ſi ꝓ tuo arbitrio emẽdare uolueris. uale ac tibi pſuade tuã plurimũ apud me authoritatem ualere.

Perlectio Dathi.

SERVI. [*]

¶ Vix.hoc loco mox ſignificat.E conſpectu,ut adhuc è ſicilia poſſent uideri.Lęti,uel alacres & ueloces,ut eſt lætus eois currus equis. Item & uirgea lætus pabula feſtinus. Et cũ omni intentione. Vel reuera læti,quànquam incongruum ſit poſt Anchiſæ mortem,Sed & interitus ſenum minus dolet,& magis lætos intelligendum eſt.ut ſit Iunoni cauſſa maioris iracundię. Sic enim & in ſeptimo iraſcitur ubi lætum æneã Siculo proſpexit ab uſq; Pachynno.Salis,maris ſecũdùm Home.Salem autem quo utimur ſingulari numero tantùm dicimus,cum iocos ſignificamus pluralem tantùm ponimus numerum ſecundùm Lucanũ,qui ait. Nõ ſoliti luſere ſales. Aliquãdo autem & urbanitatem per ſingularem numerum ſignificamus,ut Teren.Qui habet ſalem quod in te eſt.i.quæ res in te eſt,maſculini em̃ generis eſt nõ neutri:& neutra triptota ſunt:nec ab hoc accuſatiuo nominatiuus eſſe poteſt hoc ſale.Cũ Iuno æter.ſer.ſub.pe.uul. De præterito dolorem dixit,de futuro metum:ad utrunq; uulnus retulit.Hęc ſecum ſubaudi locuta deeſt enim & hoc fictũ eſt:ut ſuperius diximus:unde enim hoc ſciret poeta? bene autem impatientiam doloris oſtendit detrahẽdo ei ſolatia,ut in 4.ſolam inducit Didonem:En quid ago? rurſus'ne procos irriſa priores.Me'ne:ne non uacat:ſignificat enim ergo:& eſt coniunctio rationalis.Incepto deſiſtere:tolerabilius eſt enim non inchoare quàm incepta deſerere.Nec poſſe Ita.teu. auer. re.Sic in.7.Vincor ab Ænea:& detraxit more ſuo prouinciæ præpoſitionẽ:non enim dixit de Italia,ſed Italia.Quippe uetor fa.reuera inquit fata me prohibẽt:ergo Iuno ignorat uim fatorũ:ſed hoc nõ poſſumus dicere,qa ſupius lectũ eſt.Si qua fata ſinãt.Et ꝓgeniẽ troiano'à ſanguine duci.Audierat.hic ergo eſt oẽs res hoĩm,aut ex nr̃a uolũtate deſcẽdũt:utputa ſedere ſurgere,aut ex fati neceſſitate,utputa naſci mori:aut ex deorũ uolũtate:utputa nauigare uel honorib.frui.Nũc de nauiga [*] tione agitur

Lætus.

Sal.

PIERI. [☞]

¶ Vnius ob noxam,& furias Aiacis Oilei.In oblongo codice ſane quàm uetuſto,furiis legitur,caſu ſeptimo,quod nõ æque placet,utrunq; enim cadit ſub præpoſitiuam particulam,ob. ¶ Scopulo'q; infixit acuto.Sunt qui legant,inflixit,ad maiorem quandam ultionem oſtendendam,quod ego nuſquam in ueteribus codicibus obſeruaui.Sanè uerò Ti.Donat. Infixit, agnoſcit,dum ait,figi enim non potuit,niſi urgente turbine: cum pondere,atq; magno ictu ſaxo fuiſſet illiſus.& inferius. Hic etiam illud intelligi poteſt,idcirco eum infixum ſcopulo,ne delatus fortaſſis ad littus ſepulturæ ſaltem beneficiũ reperiret.uerum hæc & alia eius ſcripta in impreſſis codicibus paſſim mutilata,lacera'q; & maiori ſui partę deprauata ſunt. ¶ Et ſoror & coniunx.In pleriſq; ueteribus exemplarib.coniux,abſq; n litera in ultima ſyllaba legitur,ſicuti Scaurus melius putat dici & ſcribi,& à Soſipatro Cariſio,coniux,inter ea nomina recenſetur,quæ u,x,literis finiuntur,ut nux,pollux. Neq; uerò hic,ueterum inſcriptiones recenſebo,quum in nulla penè dictiõe uariata magis ſcribẽdi ratio quàm in hoc noĩe repiat̃. ¶ Et quiſ.nu.Iu.ado. In co.lõg.& aliquot aliis antiqrib.Aut qſquã,legit̃:Quã lectionẽ Ser.agnoſcit,eſt aũt grecorum imitatio qui τὸ ἢ diſiũctiuã,& interrogatiuã particulam uſurpãt.In aliquot aliis,ecquiſquã.In aliis,aut qs iam.Quę lectio ſit ex his caſtior iudicãda,aliorũ iudicio relinqmus.Id'q; potius dicemus,adorat,pñti tpe indicatiui modi tam in Rom. quàm in codicib.aliquot antiqs haberi.Et qđ ſubſeqt̃ ¶ Aut ſupplex aris imponat honorẽ.In eodẽ Ro.codice,imponet futuri tpis eſſe,alij quidam codi.non contemnendi,imponit legunt,eadem ſynchronia,quæ lectum eſt adorat,utriuſq; uerbi lectio eodem tempore Donato agnita,qui totum hoc de Troianis dictum putat.eos.ſ.idcirco Iunonis numen non adorare aut aris eius non imponere ſacrificia,quod ſe ſperarent eam renitendo ſuperaturos.Neque tamen contemnenda eſt uulgata lectio,adoret,& imponat,figura loquendi Græcanica & eleganti,magis enim indignationem exaggerat ſi ad nationes reliquas referatur,quippe niſi ſupplicium de Troianis ſumat,niſi eos perdat,aut ulciſcatur,futurum ut numen ſuum apud omnes gentes & nationes deſpicatiſſimum autem habeatur.

[d] filius minor appellatus pernix admodum fuit in curſu & uibrandę haſtę peritiſſimus ut atteſtatur Home. iliados. 2. Verum ne in immenſum creſcat opus audiamus argutiſſimũ Donatum cuius uerba ſunt. Vix è conſpectu. À ſeptimo anno incipit narrationem ut priora reſeruet ad conuiuium Didonis. Vix læti. utrunq́ temperat. Nam læti erant quòd eſſent propinqui Italiæ: Sed morte Anchiſę contriſtati uix erant læti. Cum Iuno æternum ſer. ſ. p. u. aduertens Iuno Troianos de proximitate Italiæ laborare recrudeſcebat uulnus, & excluſa ab inuentione nocendi, & à loco & à tempore ſic ſuos dolores intimis ſenſibus enumerat. Me'ne, cõponit ſumma arte quales habere debuerit cogitationes carens inuentione ad nocendum, & inducto qualitatis ſtatu per exemplaaliena inuenta conſilia enumerat, & comparat perſonam ſuam cum perſona mineruę & Troianorum & græcorum & inimicitiarum cauſſas Me'ne, emphaſim habet pronomen, & magnum dicendi pondus, quod infra aperuit cum dicit. Aſt ego quæ diuũm incedo Regina iouis'q́ & ſoror & coniunx.

Incepta.

Inceptis deſiſtere uictam incepta ſunt animorum deſtinationes. Sal. Nam talia incepta non conſultorem uertiſſent rerum peſtemfactura. Dolet igitur intentionem ſuam ſine effectu defeciſſe nec ſuperesse nocendi conſilium uel tempus, & quia bonorum eſt incepta deſerere, ſi aut prece flectantur aut ſponte ignoſcant, oſtendit utranq́ occaſionem perdidiſſe, & incidiſſe in ludibrium. Vt ſcilicet ſuperata diſcederet. Regem, ideſt ſi perdere non potui debui ſuperare Theucrorum regem. Italia, ideſt ab Italia. Sic alibi Bellum ingens geret Italia, ergo ſi non poterat perdere ſaltem diſiungere ab Italia, & ſi non omnes perirent ſaltem id obtineret iuxta unum Æneam, cuius ſtirpi deberi ſciebat imperium Romanum. Quippe uetor fatis ergo magisdebuit uetari Minerua fatis Græcorum. Pallas'ne, quæ non eſſet tanti meriti aut poteſtatis.

Vrere. Exurere.

Exurere claſſem. Comparatio pœnarũ. Minerua potuit naues græcorum & ipſos exurere, urere eſt aliquid lędere incendio: exurere eſt penitus abolere incendio. confirmat autem poeta ſoli Æneæ deberi imperium, cum de ipſo ſolo laboret iuno. Illum expirantem, illa propter unum plurimos perdidit, ego à plurimis offenſa unũ ab Italia arcere non poſſum, & quod auget dolorem oſtendit Mineruam minorem deam Iouis fulmine uti potuiſſe, & in pœna delicti defendit authorem. Si ergo iniuſte grauiſſimũ pertulit ſupplicium, multomagis eius ſocij.

Venialis ſtatus.

Defendit autem culpam in amorem reiiciens. & utitur ueniali ſtatu. Factum enim quod manifeſtum eſt nõ purgatur, niſi dicatur non erat ſuę mentis nec ſui conſilij aiax, ſed furore amoris trahebatur. Nam quicquid fit per pathos, non aſcribitur homini Diſiecit'q́ rates. Ne ſi alicui contigiſſet euadere, haberet nauigandi ſubſidium. Euertit'q́ equora uentis, alieno eſt uſa imperio nam Iouis fulmen arripuit, & Neptuni imperium. habuit enim poteſtatem in uentos qui alieno ſubiecti ſunt imperio. Illum, emphaſim pro nomen habet quaſi temerarium, conſyderatum ſacrilegum prophanum qui in templo deæ uirginis ante aras in conſpectu numinis regiam ſacerdotem intactam uiolauit.

Violatio Caſſandræ.

Pectore, quo uulnus omnino lætale eſſet. Turbine corripuit, nam aliter infigi non poterat & oſtendit uim ire in tanto impulſu. Voluit infigi ſcopulo: ne ad littus deueniẽs ſaltem ſepulturam acquireret. Aſt ego que diuũm incedo regina Iouis'q́ Et ſoror & coniunx. Declarat quid illud ſit. Aſt ego ſcilicet quæ in omni genere rerum Mineruam ſupero. Sum enim regina. Sum ſoror & coniunx Iouis. Vnde deberẽ ab eo qui frater eſt & maritus omnia impetrare. Vnà cum gente tot annos cum Minerua uno ictu potuerit. Præterea, in medio poſuit & bis eſt repetenda, hęc Donatus, quibus addamus quę in Seruium ſic dicit Beroaldus Apud eruditos & idoneos ſcriptores noxa pro culpa reperitur frequẽtius quàm pro pœna: quòd iuriſconſul. apertiſſime oſtendit ſcribens de

Noxa.

uerbo. ſigni. Noxę appellatione omne delictũ contineri, inde noxales actiones nominantur a noxa, hoc eſt maleficio & peccato ſeruorum. Quin. in declamationibus inquit manifeſtiſſima quaq́ noxa, ideſt delicto. Ouid. Inuidiam noxę detrahit illa meæ, ideſt culpæ. Liui. Ob quam meam noxam, ideſt delictum, & ita paſſim apud eruditos noxa accipitur unde Verg. proprie locutus eſt Vnius ob noxam, ideſt culpam, nec exponendum eſt prout exponit Seruius noxam pro noxiam quin etiam noxa ſignificat damnum & periculum ac detrimẽtum in qua ſignificatione ſæpiſſime apud priſcos reperitur. Ouidius. Nocte nocent potæ ſine noxa luce bibuntur. Colu. nebulas ac pruinam ſine noxa perfert, & alibi omnem iniuriam ſine noxa patitur. Sueto. Sine ulla ſua noxa adeſſent idus Martię. Noxia uerò ſepius adiectiuum eſt quàm ſubſtantiuum & ſignificat nocentem, cuius rei plena ſunt omnia & noxij ſontes nuncupantur. Curioſus profecto lector ex frequenti antiquorum lectione comperiet id ueriſſimum eſſe quod à nobis traditur, & differentiam illam Seruij utpote futilem ac prærancidam eſſe repudiandam. hæc ille.

Ordo. Læti.

¶ Ordo eſt. Troes ſup. ſeu Æneade, hoc eſt Æneas cum ſociis, læti. ſcilicet propter uicinitatem Italię quam ſeptennio quęſiuerant, & immores an

[d] chiſę

[d] chiſę forſan quòd in diſceſſu lætius accepti fuerant ab aceſte ſiculorum rege. qui etiam abeuntibus uina dederat. unde ſtatim dicetur: Vina bonus quæ deinde cadis onerârat aceſtes Littore trinacrio dederat'q́ abeuntibus heros. Diuidit. Non indecore ergo poſt opiparum epulum quòd aceſtam dediſſe uerosimile eſt lætos dicit poeta ingenioſiſſimus, hoc innuens quia ferè extremum gaudij luctus occupat. ipſi ergo læti & uicinitate Italiæ & baccho exhilarati dabant uix è conſpectu ſiculę telluris uela in altum ſcilicet mare, ideſt uix uerũ fuit dicere quòd ab in ſicilię portu ſtantibus non amplius uideri poſſent, ueruntamen fuit: Donatus argute conſtruit uix cum nomine læti: ut ſint non plane læti ſed uix læti: at ego (quia ubiq́ Troiani Italiam læti aſpiciebant: ut in tertio. Italiam læto ſocij clamore ſalutant: neq́ ab re cum ununquòdq́ naturaliter in locum natiuum ac unde originem traxit redeat) malim dicere plane lætos propter cauſas dictas & ruebant, id eſt proruebant ſecundo & pleno curſu, ſpumas ſalis, ideſt maris ſalſi quas præcipiti ſulcatione faciebant, ęre: ideſt roſtris ęratis, hoc eſt ęre munitis iam tunc ſup. cum. i. quando. Iuno ſeruans ſub pectore uulnus. i. fomitem iracundię quo uulnerabatur, æternum. i. implacabilem, ait ſupple aut meditata eſt hæc: quę ſequuntur, ſecum. i. in animo ſuo. Me'ne. i. nunquid equũ aut decẽs aut tolerabile eſt me. ſ. quæ ut dicet diuũm ĩcedo regina &c. (Quia ſecũ & incẽſa furore loquit̃ dea apta uti-

[ ]tur Eclipſi)

[*]tione agitur & bene inuidioſe: quaſi etiam huius rei poteſtatem ei poſſint fata detrahere. Eſt & alter latẽs ſenſus: ut ſperet reginã contra exulis fata poſſe aliquid: ſi Minerua numen inferius ualuit contra fata uictorum.

Pallas.

Pallas'ne, Minerua ἀπὸ τοῦ παλλεῖν τὸ δόρυ. i. ab haſtæ concuſſione: uel quòd Pallantem gygantem occiderit. Claſſem ad inuidiam poſuit, ut pro una naui claſſem dicat. Sic Venus nauibus infandum amiſſis cum Orontis ſola periiſſet. Aut reuera unam nauem ſignificat. ut Hora. Me uel extremos numidarum in agros Claſſe releget. Claſſis enim dicta eſt ἀπὸ τοῦ καλῶν. i. à lignis, unde & calones dicuntur qui militibus ligna portant: & καλοποδια. Potuit: ad illud refert̃ quod ſupradixit. Nec poſſe. Vnius ob noxam: in iſtis ſermonibus unius illius ipſius naturaliter media producitur ſyllaba: ſed cum opus eſt corripitur: hac excuſatione, quòd quoties uocalem longam uocalis ſequitur ei uires detrahit: ut eſt inſulæ Ionio in magno. Et ſub Ilio alto, & ob hoc mutat accentum: in Latino enim ſermone cum penultima corripitur: antepenultima habet accentum ut hoc loco, unius ob noxam, & contra nauibus infandum amiſſis unius ob iram prodimur.

Accẽtus. Noxa p̱ culpa reperit̃ cõtra Serui.

Noxam, pro noxiam, & hoc intereſt inter noxam & noxiam, quòd noxia culpa eſt. ſ. peccatum, noxa autem pœna. Et furias Aiacis Oilei: amorem, ut in Buc. Seu quicunq́ furor. Oili: non uacat. Nam & duo Aiaces fuerũt, & ambo furuerunt, ſed ira Telamonius, hic amore, & eſt Græca figura, ut ſi dicamus æneas anchiſæ: & ſubaudiamus filius. Hac autem figura utimur circa patres & circa maritos tantùm, ut Verg. Deiphobe glauci. i. filia. Item Hectoris Andromachę. i. uxor ipſa: bene, dulcis eſt enim propria manu quæſita uindicta. unde plus dolet Iuno alienis uiribus ſe uti, ut Æoli, ut inferorum: ſicut ipſa Flectere ſi nequeo ſuperos Acheronta mouebo. Rapidum, uelocem ut eſt. Cum rapidus ſol nondũ hyemem contingit equis: iam præterit æſtas. Item: Rapidi'ue potentia ſolis iaculata: in libris Ethruſcorũ lectum eſt: iactus fulminum manubias dici: & certa eſſe numina poſſidentia fulminum iactus, ut iouem, uulcanum, & mineruam. Vnde cauendum eſt: ne aliis hæc numinibus demus.

Manubiæ. Fulmen quorũ ſit Rates.

Et nubibus, ſecundùm phyſicos, qui dicunt colliſione nubium fulmen creari. Rates: abuſiue naues. nam proprie rates ſunt cõnexæ inuicem trabes. Illum, authorem. ſ. criminis. Expirantem flammas, nõ animam dicit flammas, ſed cum anima fulminis flammas euomentem, ut ſuperius. Pleno nomini adiecit opum, ideſt diues opum. Sic huic uerbo cum plenum ſit expirat addit flammas ut alio loco. Confixi expirant animas. Turbine uolubilitate uentorum.

Scopulus.

Scopulo ſaxo eminenti. ſcopulus autem aut à ſpeculando dictus eſt: aut à tegmento nauium ἀπὸ τοῦς κεπαξεῖν. Contigerunt autem iſta circa chaphareum montem Euboiæ. Aſt ego. nunc comparat ſingula, & ne leue eſſet quod dixerat ego: addidit deorum regina. Sic Saluſt. Nos autem hoc eſt populus Roma.

Incedere Iuppiter Iuno.

Incedo: incedere proprie eſt nobilium perſonarum. Iouis & ſoror & coniunx: phyſici Iouem ætherem, ideſt ignem uolunt intelligi: Iunonẽ uerò aerẽ. Et quoniã tenuitate hæc ælementa paria ſunt: dixerunt eſſe germana. Sed quoniã Iuno hoc eſt aer ſubiectus eſt igni. ideſt Ioui iure ſuperpoſito ęlemento mariti traditum nomen eſt: Iouem autem a iuuando dixerunt. Nulla enim res ſic fouet omnia quẽadmodũ calor.

Actũs tẽporis.

Tot annos. Licenter in iſtis locutionibus & accuſatiuo utimur & ablatiuo. Dicimus enim & tota nocte legi: & totã noctem legi. Honeſtior autem loquutio eſt per accuſatiuum. Et quiſquam: non troianorum, ſed omnium generaliter. Preterea: poſtea ut præterea uidit nec portitor orci. Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.

ASCEN SI. [A] tur Ecliſpſi) deſiſtere incepto qđ triſtius, & turpius eſt quàm non incepiſſe.incepit autẽ genus troianum extinguere & carthaginem ad monarchiam ſublimare,uictam,quod triſtius eſt quàm ſi ſponte,mutato conſilio deſiſtat,ſicut factura eſt tandem ut pollicetur Iuppiter dicens paulò inferius Quin aſpera Iuno Quæ mare nunc terras'q; metu cœlum'q; fatigat.Conſilia in melius referet,mecum'q; fouebit Romanos rerum dominos gentem'q; togatam,nec poſſe quod triſtius eſt quàm nolle auertere Italia quod indignus eſt quàm ſi uetatur occidere ſolum:uirtute autem præpoſitionis conſtruitur cum ablatiuo aut ſubauditur ab ut uult Donatus ut ſit ab Italia.q.d.non à toto mundo ſed ab Italia duntaxat quæ nihil ad eum pertineat:regem teucrorum,non dicit Dardanidarum quippe qui inde originem traxerunt ne ſit eis iuſtum redeundi deſiderium,uocat autem æneam regem in gloriam illiæ domus quia glorioſum eſt ab hoſte laudari.unde Dido ad finem huius primi.Ipſe hoſtis teucros inſigni laude ferebat. Quippe,ideſt quia certe,aut ironia eſt,cum pallas contra factum maiora fecerit,nam in fatis erat græcos uictores in patriã reuerſuros,quod pauciſſimis datum eſt,ſed ſatiſfactum tamẽ fatis,quæ a protheo caſſandra & calchante de Troiano excidio prodita fuerant.Innuit ergo ſe fatis non aſtringi licet fata obſtent,nam fruſtra tenderet atq; foueret imperium carthaginẽ ſe ſi ſciret fata obſtare,nec uinci poſſe.Quum ergo dictum ſit Si qua fata ſinãt iã tũ tedit'q; fouet'q;,certũ eſt quòd ſciuit fata obſtare,ſed ſperauit ea cõtrariis fatis uincere poſſe. Nam ut maiora numina minoribus præiudicãt ita ſecũdùm æthnicos fata fatis. Probat ergo ſe poſſe fata uincere,nã ſi pallas inferior dea maiora contra fata(ut uidetur)potuit, quis negabit Iunonem ſuperiorem minora poſſe(dicit ergo)Pallas'ne.q.d.non ne uerum eſt quòd pallas potuit exurere,id eſt funditus urere,claſſem,ideſt confluxum nauium argiuũm,pro argiuorum atq; ſubmergere.ipſos ſcilicet argiuos ponto,id eſt mari euboico iuxta capharea montem,ob,ideſt propter noxam, ideſt culpam,& pro,ideſt furias, ideſt inſanos amores propter quos caſſandram uitiauit aut à templo mineruæ abſtraxit,unius ſcilicet hominis,uidelicet aiacis,oilei ſup.filij aut ob noxam & furias unius,ideſt ſolius aiacis oilei.q.d. maxime,cum ego offenſa à multis non poſſum unum auertere ab Italia.iuſta eſt ergo Iunonis querela,cum ipſa maior ſit,& minus petat,minus enim eſt auertere quàm ſubmergere & exurere,& minus auertere teucros ab Italia quę ad eos nihil pertinet quàm argiuos ab argis.(Scribitur autem oilei,& profertur oili:eſt enim ei diphthongus græca pro qua græci i proferunt.Et ſi quis dicat,ſubmergere aut obruere claſſem nõ pertinere ad Iunonem quæ non maris ſed aeris inferioris aut terrarum dea eſt.Reſpondet quòd pallas non ſuis ſed Iouis & ne [A]ptuni

[A] ptuni freta eſt opibus. Nam ut phyſice.i.naturaliter loquamur pallas ſignificat æthera,ideſt ſupremum & puriſſimum aerem unde e cerebro Iouis nata fingitur & dea ſapientię.Iuppiter autem aerem mediũ in quo fulmina & tonitrua exercentur,Iuno ut dixi inferiorem aerem.& ideo quia fulmina potiſſimum in media regione fiunt & raro ad ſupremã aſcendunt,ideo minerua dicitur uſa fulmine Iouis,quia uerò generantur in terris ſulphuratis & pinguibus qualis eſt Æthna & ubi uulcanus Iouis fulmina fabricare fingitur,ideo faber iouis fingitur & quia uenti non aſcendunt ultra mediam regionem,unde quia non attingunt uerticem olympi montis in theſſalia ubi cineres holocauſtorum uentis non agũtur, nã annum totum immori manent,ſed in media regione aeris poſtquàm ex terra exhalauerunt potiſſimum exercentur,ideo dicet æolus ad iunonem Nymborum'q; facis tempeſtatum'q; potentem,dicit ergo in augmentum rei)Ipſa ſcilicet pallas non implorans alia numina quorum intereſſet.ſed ut dicunt ipſamet & in propria perſona,quod uindictę cupidis dulciſſimum eſt.Iaculata,ideſt iaculans aut deiiciens e nubibus rapidum ignem iouis,ideſt fulmen ad iouem pertinens qui & frater & cõiunx:diſiecit,ideſt proſtrauit aut diſperſit'q; ideſt ſimul rates,ideſt naues(hoc loco)q; pro & euertit,ideſt ab imo ſurſum uertit,equora,ideſt maria prius equa,ideſt tranquilla,& corripuit,ideſt celeriter rapuit turbine,ideſt uolubilitate uentorum,illum ſcilicet qui caput inimicitię aut irarum erat aiacem uidelicet,expirantem,ideſt animam efflantem,& hoc pectore tranſfixo(Ideo autem prius corripuit eũ turbine ut turbatum & exanimatum faceret,quia fulmina ſecundùm Plyn.non proſternunt niſi metu exanimatos)& infixit,ideſt illiſit ſcopulo acuto(Scopulus eſt ſaxum in aquis eminens)Aſt,ideſt ſed:ego quæ incedo regina diuũm,ideſt diuorum,& ſoror & coniunx iouis,gero bella tot annos,ſcilicet continuo eos perſequendo,ubi minerua uno impetu de ſuis aduerſariis ultionem ſumpſerit,'cum una gente,ſcilicet Troiana ubi Pallas multam græcorum gentem diſiecerit,& ideſt & putas quòd quiſquam,ideſt quiuis mortaliũ adorat, ideſt adorabit præterea,ideſt poſtea.poſthac aut amplius,numen,ideſt diuinam poteſtatem iunonis,quia ad nutum aliqd gerere putabiť.q.d.minime,quia ubi cõſtabit iunonem(hoc eſt me,loquitur enim iuno)non poſſe tam paruam rem cum maxime uelit,quis ei diuinam poteſtatem concedet,aut quis ſupplex,ideſt ſupplicans & ſe humilians imponit pro imponet(quidam legũt adoret & imponat)pręterea,ideſt poſthac aut præter hanc uicem aris,ſcilicet iunonis(hoc eſt meis inquit iuno)honorem,ſcilicet diis debitum quaſi dicat nullus quia credar nil poſſe ſi hoc non potero,& ita uilis & abiecta habebor apud omnes mortales.

Talia flammato ſecum dea corde uolutans,
Nymborum in patriam,loca fœta furentibus auſtris,
Æoliam uenit.hic uaſto rex Æolus antro
Luctanteis uentos,tempeſtates'q; ſonoras
Imperio premit,ac uinclis & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremunt.celſa ſedet Æolus arce
Scæptra tenens,mollit'q; animos,& temperat iras.
Ni faciat,maria,ac terras,cœlum'q; profundum
Quippe ferant rapidi ſecum,uerrant'q; per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens,molem'q; & montes inſuper altos
Impoſuit,regem'q; dedit,qui fœdere certo
Et premere,& laxas ſciret dare iuſſus habenas.
Ad quem tum Iuno ſupplex his uocibus uſa eſt.

ASCEN SI. [A]. ¶Talia flammato &c.Bene inquit flammato,quia plus eſt inflammatum eſſe quàm accenſum:prius enim accenditur,aut incẽditur rogus aut pyra,quã inflammatur quia non poteſt flãmam emittere qđ incẽſum non eſt:unde in 4.Ænei.his dictis incenſum animum inflammauit amore:prius ergo propter iniurias illatas incenſa aut accẽſa erat Iuno,unde dictum eſt his accenſa ſuper:nunc autem ubi animaduertit etiam contumeliam quæ ſibi oriretur ſi incepto cogeretur deſiſtere,inflammata dicitur. Sed hæc & alia multa ingenioſe explicat Donat. cuius uerba ſunt.Flãmato:ſuperius dicit accenſa, ſed plus eſt flammato . p. Vt oſtendat quantum accreuerat ira ex comparatione Mineruæ ,nocendi autem conſilium de Mineruæ exemplo cepit,præſertim cũ Troianos uideret nauigantes.Nymborum in patriam habet rationem perſonæ nõ reginæ,ſed iratæ quæ occaſionem nolit amittere loci & temporis.Nam ſi rationem reginę haberet, mitteret aliquem,qui Æolo iuberet,ſed quia mãdata,niſi ipſa adeſſet poterant aut negligentius agi aut differri,& ſic præter iret nocendi occaſio,omiſit perſonam reginæ,& ſic monet poeta per noſipſos agendum quòd rectius curari uolumus & inferiori perſonę exhibendum honorem,ſi illa indigemus. Nam gratatur ſibi a potiore eſſe delatum, Cætera ſignificant [A]uentos

SERVI. [*] ¶Talia flammato. Quod ſuperius intermiſerat,nũc reddit.Nam dixerat ſuperius hæc ſecum:& modo ait Volutans. i. cogitans. Nymbi. Nymborũ.Nymbi nunc uentos ſignificant plerũq; nubes,& pluuias:ergo prout locus fuerit intelligendũ eſt:proprie tamen dicuntur nymbi repentinę & præcipites pluuiæ. Nã pluuias uocamus lentas,& iuges. Loca fœta. Nunc plena:ut alio loco. Fœta. Fœta armis.Sciẽdum eſt autem dici,fœtam & grauidam & partu liberatã: ut fecerat & uiridi Fœtã Mauortis in antro: Enixam autẽ eam fuiſſe:Lac quod pueris præbebat oſtendit.Item fœtam in illo loco grauidam oſtendit: Non inſueta grauis tentabunt pabula fœtas.Ergo, quia fœta medius ſermo eſt:Bene hoc loco epitheto diſcernit:dicens grauis fœtas ut bonum facinus,& malum facinus dicimus,& bonum uenenum,& malum uenenum. Auſtris,figura eſt celebrata apud Ver.ut eſt ſpecies pro genere.Legerat apud Ennium furentibus uẽtis . Sed quaſi aſperũ fugit,Et poſuit auſtris pro uentis.Æoliam uenit.Nouem inſulæ quæ ſunt poſt fretum Sicilię appellantur æolię ab æolo Rege Hippote filio,licet & habeant propria nomina.unde Verg.ait Æoliam Iiparim:Poetæ quidem fingunt hunc eſſe regem uentorum.Sed ut Varro dixit rex fuit inſularum, ex quarum nebulis & fumo uulcanię inſulæ prædicens futura [*]flabra

Oẽs geographi contra Ser. ſentiunt.

[a] uentos cauis terræ oriri.¶ Supplex.] Nõ qa ſupplicantis uerba ſit loquuta,ſed quia uenit : hęc Donatus.per nos autem negotia noſtra rectius fieri,quàm p alios docet graphice apud Aulum Gellium.Æſopus capi.29.lib.2.ubi habetur Apologus de Caſſita auicula, quæ pullos non transferendos docuit, donec ipſe dominus meſſis minatus erat falcem in ſegetem ſuam mittere:ut illic quiuis uidere poteſt, huc autem deducam uerba Beroaldi i Seruium,quæ huiuſmodi ſunt.Geographi omnes ſcribunt inſulas Æolias eſſe numero ſeptem,non nouem:quarum nomina hæc ſunt:Lipara, Hiera,Strongyle, Didyme,Eriphuſa,Phenicuſa,& nouiſſima Euonymos.Strabo in.6.Plyn.in.3.Solinus. Mella de Æoliis,quę aliis nominibus,Vulcanię,Liparię, Epheſtiadę nuncupantur,ſcribẽtes, numero tantummodo ſeptem eſſe dixerũt:quibus utpote orbis ſitum deſcribentibus credere malim,quàm Seruio grammatici partes uſurpanti.hęc Beroaldus.¶ Ordo eſt.Dea.ſcilicet Iuno.uolutans,ideſt agitans, & uerſans ſecum, talia,ideſt tales iniurias,& contumelias, corde flammato, ideſt in flammis flagrante.uenit,ideſt proficiſcitur,in Æoliam,patriam,id eſt quæ eſt patria, nymborum,ideſt uentorum,cum nubibus ortorum,aut commixtorum:appoſitorie loca fœta:ideſt referta:aut fœcunda,auſtris,ideſt quibuſuis uentis nymboſis.furentibus,ideſt indignantibus,quòd incluſi eſſent,aut furentibus dum erumpunt, fœcunda inquam uentis, ideſt materia uentorum ſecundũm phyſicam rationem:ſed ſecundũm poeticam fictionem etiam uentis ipſis, qui finguntur in terris incluſi ab Æolo contineri.(Elegit tamen doctiſſimus poeta uocabulum naturæ conueniens.Nam fœta dicũtur loca,uentis, quę fœtus continent uentorum,licet nondum mereantur dici uenti : ſicut mulier fœta, quæ embrionem concepit, licet necdum homo ſit.) Æolus rex,ſcilicet uentorum : premit hic ideſt i hac dicta regione,uidelicet Æolia:antro uaſto ideſt ualde amplo:& capaci uentos luctantes,ideſt erumpere nitẽtes: & tempeſtates ſonoras,ideſt quæ cum ſonitu emittuntur :aut quæ etiam illic ſonorę ſunt: Vnde dictum eſt in.4. Georgi. Aquas eſſe ſub terris,lucos'cꝫ ſonãtes. Præmit dico,imperio, ideſt maieſtate imperiali.(Creditur Æolus uentis imperare, quòd quum ſylua cederet,quæ in promontorio erat,eos mari immiſiſſe uiſus ſit, quos illinc renata ſylua rurſus excluſit, aut quia inſulas uētoſas,& uix aliud poſſideret,dictus eſt uentorum rex in deriſionem.unde Neptunus ſtatim dicet:Illa ſe iactet in aula Æolus, & clauſo uentorum carcere regnet)& frenat uentos uinclis,& carcere:inde ergo furere dicuntur unde ſubdit:Illi,ſcilicet uenti,indignantes,ideſt indigne ferentes,ſcilicet claudi:& uinciri fremunt circũm clauſtra,cũ magno murmure montis,ideſt quod naſcitur non à monte,ſed ex relatione,aut repercuſſione montis,aut à uentis in ipſo mõte,ſub quo includuntur,Æolus ſcilicet rex ſedet in celſa arce, tenens ſceptra, ideſt inſignia regalia & mollit,ideſt mitigat & mollificat animos,ſcilicet uentorum,& temperat,ideſt moderatur iras(hoc ergo officium eſt boni regis uirum gentem gubernantis)quippe,ideſt quia certe,ni,ideſt niſi ſup.Æolus faciat,ſcilicet quod dictum eſt,ideſt niſi temperet iras uentorum,ipſi rapidi,ferant,ideſt propellant ſecum & uerrant,id eſt trahant per auras,maria,ac terras,& cœlum profundum,id eſt aerem,hoc eſt omnia elementa ad quæ peruenire poſſunt, nam ignem elementarem non attingunt.Sed pater omnipotens,ideſt Iuppiter ſummus deus,qui ad ceteros dicit,Cœlicolæ mea membra dei,ipſe enim caput eſt,abdidit,ideſt occultit,ſcilicet uentos,ſpeluncis atris,ideſt caliginoſis, metuens hoc,ideſt quod omnia ſecum traherent,ſi ad libitum emitterentur,& impoſuit inſuper molem,& altos montes,ideſt molem altorum montium(Licet hoc poeticum ſit,certum eſt tamen patrem omnipotentem deum ipſum uerum,& maria,& uentos ſuis limitibus continere:qui aliter uniuerſam terram [a] obruerent)

Æolię.

Ordo.

[a] obruerent)& omnipotens pater Iuppiter.ſ. dedit, ſcilicet uentis,regem,uidelicet Æolum.qui ſciret. &, ideſt ſimul premere.ideſt arctius conſtringere uentos,ſcilicet fœdere,id eſt pacto,certo,ideſt à deo conſtituto & ſciret dare iuſſus,ideſt quando à deo,aut Iunone,hoc eſt à ſuperiore numine mandatum haberet. habenas laxas,ideſt liberam eruptionem,metaphora ſumpta ab equis,qui laxis habenis excurrunt. Ad quẽ, ſcilicet regem,aut deum uentorum.Iuno ſupplex,ideſt ſupplici ſimilis,quum non ipſam uenire decebat, ſed quemuis ad Æolum mittere,aut fingens ſe ſupplicem,ut copioſius impetraret ſupplex,quam exegiſſet imperioſa,uſa eſt tum ſcilicet ubi ad eum uenerat,aut quum Æolum in tali imperio uideret.his.uocibus,ideſt hac oratione ſequente:—

[*] flabra uentorum,ab imperitis uiſus eſt uentos ſua poteſtate retinere.¶ Hic.]Illic,ut ſuperius:Hic currus fuit.¶ Vaſto antro.]Phyſica ratione hoc fingit poeta. Naturale enim eſt,ut loca concaua plena ſint uẽtis. ¶ Luctãtes.]Elaborãtes egredi.¶ Sonoras.]Grauiſonas,& eſt tempeſtatis epithetõ. Ordo autem:Æolus luctantes,uentos,& tempeſtates ſonoras uaſto antro premit,Ac uinclis & carcere frenat. Trãslatio eſt per poeticam licentiam facta.¶ Carcere.]Carcer eſt undecũcꝫ prohibemur exire,dictus quaſi arcer ab arcendo. Locum autem,in quo ſeruantur noxij,carcerem diximus,numero tãtùm ſingulari.Vnde uerò erumpunt quadrigæ,carceres dicimus,numero tantùm plurali,Licet plerunqꝫ uſurpet poeta,ut eſt:Ruunt'cꝫ effuſi carcere curſus. ¶Illi indignantes.] Hic oſtendit quid ſit luctantes.¶ Magno cum murmure mõtis.] Non circũm montis clauſtra,ſed cum magno montis murmure fremebant.Sic Fremebant,ut etiam antra poſſent ſonare. ¶ Celſa arce.]Secũndum quod ſuperius diximus,Vẽti enim melius deprehenduntur ex alto.¶ Sedet.] Non otiatur, ſed curat.apud antiquos enim,ſedet, conſyderat ſignificabat. ut alio loco ait Turnus:Secreta ualle ſedebat. ¶ Mollit'cꝫ animos.] Ideſt uentos,ἀπὸ τῶν ἀνέμων: ut alibi:Quantũ ignes, animæ'cꝫ ualent:Et Hora.Impellunt animæ linthea Thraciæ. Mollit autem ideo dixit,ut per tranſitum oſtenderet,uitia naturæ nulla ratione mutari. Sed mitigari aliquatenus poſſe. ¶ Maria,ac terras, cœlum'cꝫ profundum.] At qui quatuor elementa ſunt,terra,mare,aer,æther,ſed hoc loco rite prætermiſit ætherem,quia uenti non turbant ſuperiora,ut ait Lucanus,pacem ſumma tenent,ſed aut terras,aut maria,aut aerem. Nam cœlum hoc loco pro aere poſuit,ut Lucretius in hoc cœlo qui dicitur aer.¶ Ferant.]Ideſt auferant.& eſt apherefis. ¶ Rapidi.]Veloces,ut ſupra.¶ Verrant'cꝫ.]Verrere eſt trahere à rete,quod uerriculum dicitur.Eſt autem principalitas uerbi,uerro uerris,preteritum uerſi,unde fit participium uerſus.Hinc alibi,Et uerſa puluis inſcribitur haſta,ideſt tracta. ¶ Hoc metuens.]Timens ergo Iuppiter,timet non ſibi, ſed elementis,ne turbentur eruptione uentorum,ut ſi dicas, Bellorum tempore uirum fortem Timere:non ſibi,ſed liberis ſuis.¶ Molem'cꝫ & montes.]Ideſt molem montis.Et eſt figura,ut una res in duas diuidatur,metri cauſſa: interpoſita coniunctione,ut alibi,Pateris libamus,& auro, ideſt pateris aureis.¶ Fœdere.]Modo lege,aliàs pace quæ fit inter dimicantes.Fœdus autem dictum,uel à fecialibus,ideſt ſacerdotibus, per quos fiunt fœdera,uel à porca fœde lacerata, ideſt lapidibus cæſa,ut ipſe alibi,Et cæſa iungebat fœdera porca. ¶ Et premere,& laxas ſciret dare iuſſus habenas.]Permãſit in trãſlatione.Iuſſus autem ob hoc poſuit,quia ſuo nihil facit imperio.Nã tolle hoc,& maior eſt omnibus diis,ſi ad eius uoluntatẽ poſſint elementa confundi,ut ipſe Æolus:mihi iuſſa capeſſere fas eſt.Simul & uẽtorũ oſtẽdit uis,quibus parũ fuerat montẽ ſuperponi,niſi & regem acciperet,qui ipſe quoqꝫ alieno pareret imperio.¶ Ad quẽ.] Pro apud quem,ut ſupra:—

Carcer.

Sedere.

Cœlum.

Verro.

Fœdus.

[*] Æole(nanqꝫ tibi diuũm pater,atqꝫ hominũ rex IVNO
Et mulcere dedit fluctus,& tollere uento.)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans,uictos'cꝫ penates:
Incute uim uentis,ſubmerſas'cꝫ obrue puppes,
Aut age diuerſas,& diſiice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ,
Quarum,quæ forma pulcherrima,Deiopeiam
Connubio iungam ſtabili,propriam'cꝫ dicabo.
Omneis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat,& pulchra faciat te prole parentem.

ASCENSI. [a]

¶Æole(nancꝫ &c.] Plena artificij eſt hæc oratio: nihil enim prætermittit Iuno,quod ad eam rem, quam exorare uult,facere poſſet.Quum enim poſſet imperare, rogat,& in beniuolentiæ ſignũ proprio nomine compellat: nec ſe dominã Æoli, ſed amicam gerit,captãs per hoc beniuolentiam eius: quæ prima iis, qui aliqd impetrare uolunt,captanda,cũ opportunitate quã captaſſe innuitur in ſuperiori uerſiculo,ubi dictũ eſt,Ad quem tum Iuno, quaſi tunc, quum optimum erat:deinde(ut Ser [a]uius docet)

SERVI. [*]

¶Æole(nãcꝫ tibi diuũm pater,atqꝫ hominum rex Et mulcere dedit &c.)] Rhetoricũ eſt in omni petitione hoc obſeruare, ut poſſit præſtari quod petitur,ideſt ut ſit poſſibilitas,& ſit res iuſta:ut habeat modum petitio, ut ſequatur remuneratio. Et ſciendum ſecundùm hũc [*] ordinẽ

Rhetorũ pręcepta.

PIERI. [☞]

¶Incute uim uentis,ſummerſas'cꝫ ob.pup.] Sunt qui,ſubuerſas,legendum autument,ne ordo in ſenſu ſit confuſus,obrui eñ prius accidit quàm immergi. Mihi tamen diſplicere non poteſt, quod

C [☞] in antiquis

[d]uius docet)oſtendit quod petit, fieri poſſe,atq; in eius à quo petit,eſſe poteſtate,dicens ¶ Tibi diuûm pater,atq; hominum rex Et mulcere dedit fluctus,& tollere uento.]Oſtẽdit iuſtum eſſe,quia contra gentem inimicam,cõtra quam iuſtam petat ultionem,oſtendit modum,quo fieri poſſet,dicẽs ¶ Submerſas'q; obrue puppes &c.]Præmittens quæ potiſſimum uelit,& deſcendens ad ea,quæ prioribus negatis,uelit: quaſi dicat,ſi ſubmergere non datur,ſaltem puppes age diuerſas,& diſiice corpora ponto.Et poſtremo addit premium,ſeu remunerationem,dicens ¶ Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ.Quarum,quæ forma pulcherrima,Deiopeiam,&c.]Hæc autem in omnibus petitionibus,rite obſeruãda docet Seruius. Multa etiam arguta addit Donatus, cuius uerba ſunt:Æole,omnia in hac oratione ſociata ſunt ſummo artificio.Incipit à nomine,quod nec Iunonem humilem facit & Æolo gratum eſt.Oſtendit enim illi beniuolentiam,quum norit nomen:& ipſe lætatur ſe potiori notum,perinde'q; acceptum,atq; charum : ergo captat beniuolentiam Iuno,facit item attentum.Quum idem coniiciat Æolus,officium Iunoni eſſe neceſſarium,quum ſubtiliter intellexiſſet,habere in uẽtos pleniſſimam poteſtatem,Diuûm pater,ne arrogantem faceret Iunonem,ſi dixiſſet,maritus,& frater:ut ſupra:quum loquuta eſt ſecũ:ergo hic ſatius fuit,id intelligi poſſe,quàm dici:ne autem prolixior eſſet futura oratio,ipſa occulte ſibi proponit,quæ excuſationis cauſſa potuiſſet Æolus opponere, & illis reſpondet,ne ulterius accedi poſſit,& negaret Æolus, uẽtos eſſe in poteſtate ſua:præuenit oſtendens plenam illum à Ioue in eos habere poteſtatem. ¶ Gens.]Hic non nominauit Æneam:ne reſponderet Æolus,non audeo in nepotem Iouis à quo imperium ſumpſi. Speciale igitur ſubtraxit,generale poſuit. ¶ Inimica.]Non dicit ſe genti inimicam,ſed gẽtem ſibi,quaſi inferiores potiorem prouocent,quæ res etiam Æolo indignationem moueat,ut Iunoni auxiliaretur.¶ Mihi.]Quaſi dicat,reginæ,& Iouis ſorori,& coniugi : quod,ne arrogans uideretur,ſubtraxit.¶ Tyrrhenum.]Quod & facilius concitatur,& Italiæ uicinius eſt. ¶ Ilium.]Quaſi dicat, omnes opes ſuas,ſi amiſiſſet,non eſſet facultas recuperandi. Ne autem excuſaret Æolus,deorum cauſſam addidit. ¶ Victos'q; penates.]Nam quamuis dij ſint,tamen quia uicti, contemnendi.¶ Incute uim uentis.] Expreſſit pathos, propter quod non explicat rem ordine.Dixit ergo,quæ cupiebat : ſed propter perturbationem ſine ordine,qui erat:Incute.u.u.ſub. q;.o.p.Et diſiice corpora ponto.quod neceſſe erat fieri,nauibus ſubmerſis.Deinde ponere,aut age diuerſas,ut ſi non poſſet prouenire primum,proueniat ſecundum:quoniam ſparſi nequicquam audere,nec ad Italiam peruenire poterãt. ¶ Sũt mihi.]Addit munus,ut explicetur ardor cupiditatis eius. Et ex obliquo pulſat Veneris munus in Paridem,quæ dedit mulierem,quæ non erat in poteſtate ſua:unde contra Iuno hic dicit:Sunt mihi nec Helena eſſe propria uxor,nec inde creari legitima poteſt ſoboles.ergo acute dixit:Sunt mihi.Et connubio iungam ſta.pro.q;.d.O.ut.t.m.p.t.a. Ex. & p.f.t.pro.p. Quarum rerum nulla fuit in Helena:non enim erat Veneris: ergo non potuit dare ſtabilem,nec legitime collocare.¶ Faciat te prole.p.]Nã ex legitimo,& ſtabili connubio hæc proles erat ſperanda. Extollit etiam munus primum à numero bis ſeptem,deinde à qualitate.¶ Præſtanti corpore.]Omnes pulchræ ſunt:quod difficile eſt,ipſa autem omnium pulcherrima:in Paride autem non erant talia,quia ex adulterio non poteſt dici pater,nec legitima eſt proles:ergo nõ pulchra. Nã pulchritudinem hanc non in corpore ponit,ſed in honeſtate natalium.ſic alibi:Naſcetur pulchra Troianis origine Cæſar. Oſtendit autem poeta,debere nos dare ea,quæ magna ſunt apud nos,ut uoto potiamur. Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Æole,gens inimica mihi nauigat,æquor Tyrrhenum.i. mare ſuperum, denominatum à Tyrrheno Lydorum,qui in Etruriam uenerunt,& illic ſedes poſuerunt,duce portans Ilium,ideſt nouã Troiam,aut gentem ſuperbam,& luxurioſam,quales erãt Iliẽſes:aut Ilium,q; pro,ideſt penates uictos. Vnde Hector. 2.huius:Sacra,ſuos'q; tibi commendat Troia penates,Hos cape fatorum comites.Bene autem addit uictos,ne durum uideatur Æolo cõtra penates deos tempeſtatem excitare.Incute igitur uentis.ſ.tuis,qui ſub imperio tuo ſunt: uim.i. imperium,aut uires,ut iis fræti uiolentius exeant:nam uis ſubditorum ferè in principe eſt.incute inquam,nanq; pater diuûm.i.diuorũ Iuppiter:& rex.i.dominus,& rector hominum. (Apte Iouẽ deorum patrem,& hominum regem,dicit.)dedit tibi.i. fecit tibi poteſtatem,aut conceſſit tibi:&.i.ſimul:mulcere,ideſt ſedare,fluctus.ſ.turbatos,& commotos. & tollere,ideſt excitare,& commouere prius tranquillos:uento.i. impetu uentorũ: ergo incute nanq; potes,& iuſtum eſt,quia gens inimica,& obrue,ideſt obuolue aquis,& arenis,& ſepeli:puppes ſubmerſas,ideſt prius immerſas aquis:aut(ſi id non datur propter fata,quod tamen prudenter tacet:quia orator non debet dicere ea,quæ ſibi obeſſe poſſent.)age,ideſt impelle puppes diuerſas.i.in diuerſas partes, ne uidelicet collecta manu.Italiam

[d] inuadant;quia

[*] ordinẽ omnes petitiones formare Vergili.ut in hoc loco poſſibilitas eſt,& mulcere dedit fluctus,& tollere uento,iuſta petitio eſt.¶ Gens inimica mihi.]Omne enim,quod contra inimicos petimus,iuſtum eſt. Modus eſt petitionis:Et diſiice corpora ponto.Remuneratio:Sunt mihi bis ſeptem. Ordo eſt. Æole,incute uim uentis,& eſt figura parentheſis,inter parentheſin & eclypſin hoc intereſt:quia parẽtheſis eſt,quoties remota de medio ſententia,integer ſermo perdurat. Plenum nanq; eſt:Æole,incute uim uentis.Item,Æneas rapiduu ad naues præmittit Achatem.Eclypſis autem eſt,quoties remotis interpoſitis deeſt aliquid:ut, Quos ego:deeſt enim affligam.Diuûm pater,atq; hominum rex : periphraſis eſt.i. circũnloquutio:Et mulcere dedit. Alterum ex altero pẽdet. Nã qui mulcere ualet,ualet & erigere.¶ Gens.]Potes ad nationem Troianorum,& familiam Æneæ,referre.Nam utrunq; ſignificat.¶ Tyrrhenum.]Vel quia Tyrrheniam.i. Tuſciam alluit:uel à nautis Tyrrhenis,qui in hoc mare ſe pręcipites dederunt. Hi enim Bacchum in littore dormientem,in nauem ſuſtulerunt. Mox illi expergefacto,& quò nauigarent interroganti,reſponderunt,quò uellet. At ille,naxum tendite(inquit)uerum quum alio uela tenderẽt,iratus Tygrides,ſibi ſacras eorum uiſibus obiecit:quibus perterrefacti ſeſe in mare præcipitarunt.¶ Æquor.]Ideſt per æquor:Græca loquutio: ſic alibi:Terram,mare,ſydera iuro.i.per ſydera. Quum autem Tyrrhenum dixit,oſtendit iam illos Italiæ uicinos eſſe.¶ Ilium.]Inuidioſe quaſi ipſam urbem aſpexerit,quum Troianos aſpicit. ¶ Victos.]Ergo quos contẽnas. ¶ Incute.] Iniice,& uentis erit datiui caſus:uel incute,ideſt fac uentis,ideſt cũ uẽtis.¶ Submerſas'q; o.p.] Ordo eſt confuſus. Ante enim eſt, ut obruantur fluctibus,deinde mergantur.¶ Corpora.]Non uirorum ſolum,ſed nauium,alibi de nauibus:Et toto deſcendit corpore peſtis.Eſt autem ex arte,ut minora cupiens,maiora poſcat.Ergo quum ſciat non poſſe obſtare fatis,uult arcere ab Italia.¶ Bis ſeptem.]Iure habet nymphas in poteſtate Iuno. Aer enim eſt,de quo nubes creantur. Vnde atq; in nubes cogitur aer,& ex nubibus aquæ,quæ nymphæ ſunt. Pollicetur autem nymphas Æolo,quia uentorum rex eſt, qui aquæ motu creantur.Bene ergo illi iungitur origo uentorum. Notant autem Critici Vergilium,qui marito iungit uxorẽ,quod excuſat regum licentia;nam,ait Saluſtius:Denas alij:alij plures habent.Sed reges eo amplius.¶ Præſtanti corp.] Laudat cæteras,ut maior appareat in Deiopeia pulchritudo,quum ſuperet laudatas:ſic alibi laudat Turnum uictum ad gloriam uictoris Æneæ:Harum autem nomina Georgicorum. 4. inueniuntur.¶ Connubio iun.]Connubium,eſt,ius legitimi matrimonij:ergo connubio,ut ab aliis ſeparẽtur,quæ à regibus ſine lege habentur.Ipſi enim inter plures uni dant præcipuũ nomen uxoris.In connubio,nu,ſyllabam corripuit per ſiſtolen,quum in nubo,unde naſcitur,producatur. Alibi uerò legem ſequutus dixit,Pyrrhin' cõnubia ſeruas? Item cuiq; loci leges dedimus,connubia noſtra,reppulit. Sciendum tamen, quòd in compoſitione,uel deriuatione principalitatis interdum natura corrumpitur:ergo per connubium legitimã oſtẽdit,quum ait ¶ Stabili.]Diuturnam concordiam,& quæ diuortio careat,promittit.¶ Propriam.]Remouet adulterij ſuſpicionem.¶ Dicabo.]Obſequentem futuram demonſtrat. Nam dicatus deo ſacerdos,illi obſequens eſt.¶ Meritis.]Prę ſtitis,ſic alibi:Nec te regina negabo, promeritam . Alterum enim eſt ex altero. Meritũ enim,ex præſtantis beneficio manat.¶ Pulchra.]Poſitus eſt(per figuram)ſeptimus caſus,pro genitiuo:ideſt pulchræ prolis. Nec dixit propter Canacem,& Machareum turpiſſimos inter ſe fratres.Nam illi alterius Æoli filij fuerunt:—

Parentheſis. **Eclypſis** **Tyrrheniũ mare** **Connubium.**

[☞] in antiquis omnibus exemplaribus quæ uerſauimus, legitur,tum,ſummerſas,tum ſubmerſas,quod etiam ſi nõ accipiamus pro ſubmergendas,ut grammatici nonnulli interpretantur,certe poetarum mos eſt,hæc de induſtria ſæpe confundere.¶ Aut age diuerſas,& diſiice corpora ponto.]In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota,diuerſos, legitur,uirili genere,ut de Troianis intelligatur.Quam lectionem aperte Donatus etiã agnoſcit,ubi ſuper ordine hoc,plurima diſputat,quæ in uulgatis codicibus non habentur. Ideo uerò ait cupere Iunonem,Troianos diuerſos agi,quoniã ſparſi nihil audere poſterius poterunt,nec ad Italiam peruenire. & inferius,Aut age diuerſos,impleri non poſſet niſi uenti(ut ſupra dictum eſt.)impugnantes ſeſe,diſcretos Troianos per diuerſa diſtraherent. ¶ Quarum,quæ forma pulcherrima,Deiopeiam.] In Ro.codice, in Oblongo,in Mediceo,& aliquot aliis antiquis,Deiopeia,nominandi caſu ſcriptum eſt,pulcherrima eloquutionis figura.Nam alibi etiam Vergilius utitur antiptoſi:—

[d] inuadant:quia ſperauit Iuno ſi pauci Italiam inuaſiſſent, expulſum iri,& diſiice.i. in diuerſa iace: & impelle corpora ſcilicet tam nauium,quàm hominum.(& ignominioſe cor

[d] pora,quaſi

[d]pora,quaſi mera corpora,quũ ĩ nauibus nihil,præter ſimulachra,ſit diuinitatis,nec in hominibus boni animi.)ponto.i. per pontum,qui in tua ditione quodãmodo eſt.Et ſi hoc feceris,bis ſeptem.i.quatuordecim nymphæ(quas quidam ad finem quarti Georgi.nominatas uolunt.)præſtanti corpore.i. habẽtes corpus præſtans:(hoc dicit,quia nouit iudicium Paridis Veneri fauiſſe,propter præſtantiam puellæ à Venere promiſſæ.)ſunt mihi,ideſt ego habeo eas, quarum unã,ſup. ſcilicet Deiopeiam,quæ pulcherrima,ſup.eſt forma.i. formoſitate,aut forma corporis.(Eſt autẽ pulcherrima,nominatiui caſus,& forma,ablatiui) iungã.i.coniungam tibi ſtabili.i.fir

[d] mo,& indiſſolubili

[d] mo,& indiſſolubili connubio,non ad tp̃s,quale fuit Paridis cum Helena:& dicabo,ideſt ſacrabo tibi propriam:quum Helena Menelai fuerit,& etiam Deiphobo Paridis, ſeu Alexandri fratri,nupſerit:ut ipſa exigat, ideſt extra agat,hoc eſt completæ,& ad extremum uſq; uitæ agat tecum,omnes annos,ſcilicet uitæ,pro talibus meritis,quæ, ſcilicet de me merueris:&,ut faciat te parentem pulchra prole, quod dulciſſimum,eſt in matrimonio bonum . Sanè ; quia Iuno eſt aer,in quo nubes generantur,& nymphæ ſunt quaſi nymbi,aut nubes in flumina,aut maria reſolutæ ; ideo phyſice,Iuno,nympharum domina,fingitur:—

POETA ÆOLVS

[Æolus hæc contra.[tuus ô regina quid optes
Explorare labor,mihi iuſſa capeſſere fas eſt.
Tu mihi quodcunq;(hoc regni)tu ſceptra,Iouem'q;
Concilias,tu das epulis accumbere diuũm,
Nymborum'q; facis,tempeſtatum'q; potentem,

POETA

[Hæc ubi dicta,cauũ conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus:ac uenti uelut agmine facto,
Quà data porta,ruunt,& terras turbine perflant.
Incubuere mari,totum'q; à ſedibus imis
Vnà Eurus'q;,Notus'q; ruunt,creber'q; procellis
Aphricus,& uaſtos uoluunt ad littora fluctus,
Inſequitur clamor'q; uirũm,ſtridor'q; rudentum
Eripiunt ſubito nubes,cœlum'q;,diem'q;
Teucrorum ex oculis:ponto nox incubat atra.
Intonuere poli,& crebris micat ignibus æther,
Præſentem'q; uiris intentant omnia mortem.

ASCENSI. [d]

¶Æolus hæc contra.]Ponit reſponſionem Æoli, quam Donatus argutiſſime declarat:dicens:quomodo contra dicta Iunonis reſponderit: nam mutuis beneficiis certãt:quũ enim Iuno dixerit,Æolũ tenere regnum uentorũ, & accepiſſe ab Ioue, fatetur ſe id Æolus ab Iunone obtinuiſſe,& quum illa premium , pro meritis promitteret:hic ſe obnoxium fatetur,ut cui nihil premij debeatur , quum debitum , duntaxat perſoluat.habent autem ambo rationem loci,& temporis,nam quum modicũ maris eſſet trãſfretandũ, ne longa oratione opportunitatem nocendi perderet,breuiter propoſuit Iuno,ſed breuius reſpondet Æolus.Sed hæc omnia à Donato completius audies : cuius uerba ſunt: ¶Æolus hæc cõtra.] Nõ cõtra uoluntatẽ Iunonis, ſed cõtra uerba:nõ enim ad premia reſpõdet,ne uideatur moueri libidine,ut Paris.Reddit beniuolam,quum dicit diſcernendo officia:Tuum eſt iubere:meum complere iuſſa,fas eſt: licebit facere,etiam ſi illicita iuſſeris.Reſpõdet contra,ueluti ſi dicat:etiam ſi uicti nõ ſint penates,licebit facere. Nam cum qui poteſtatem habet,iubet,illicita fiunt licita inferiori.,Vel dixit contra:quia Iuno dixit,illum habere imperium à Ioue, hic reſpondet habere ab ipſa Iunone:& ut uideatur memor beneficiorum addit:¶Tu ſceptra,Iouem'q;:Tu mihi quodcũq;.]Vult eſſe Iunonis:quæ Iuno illum à Ioue accepiſſe memorauit.¶Das epu.]Superius beneficium humanitatis accumulatur,ſi conuiuium cum potiore miſceatur. Tertio ſi cum potioribus plurimis:quarto ſi inferior perſona non ſedeat,ut fieri ſolet,ſed accumbat:poſuit in fine hoc,quod deis deſyderatiſſimum eſt.Perſonarum igitur in utraq; oratione,rationem habuit.ſ.Iunonis,Æoli,Troianorum,Penatium,uictorũ,Veneris,Helenæ,Paridis,& Deiopeiæ.Item loci,propter mobilitatem Tyrrheni maris,& proximitatem Italiæ. Item temporis,nam & Iuno breuiter orauit,& Æolus breuius reſpondit, ne longitudine tempus nocendi ſubtraheretur:hæc ubi,poſt utriuſq; orationem,cœpit Æolus iuſſa complere. Emiſit plurimos,ac contrarios uentos,ut confligentibus inter ſe fluctibus,regendis nauibus conſilium non ſuppeteret:& deficiente induſtria,facilius mergerentur:& merſis nauibus,corpora diſiicerentur:& ut complerentur iuſſa Iunonis,acceſſit ad uiolentiam maris,aliorum quoq; elementorum perturbatio:nam nox eripuit cœlum,ac lucem:ut eſſet eadẽ facies maris,& terræ;ne contra mala conſilium ſuſcipi poſſet,ne'ue ſcirent gubernatores,in quam partem mitterentur. Mittebantur tonitrua,& fulgura,ut multiplici metu Troiani deſperantes,nihil aliud quàm mortem expectarent.

Ordo. ¶Ordo eſt. Æolus, ſup. reſpondit,contra hæc.ſcilicet prius dicta à Iunone:aut Æolus reſpondit hæc contra.i.econtrario,uel ex aduerſo: regina(bene ſecundùm Seruium dicit:non ô Iuno,ſed ô regina:quia minores compellant maiores ſuos nomine dignitatis,& maiores inferiorem nomine proprio. Vnde prius Iuno, Æole,nanq;, &c.Quando autem contra fit,indignationis ſignum eſt.unde Ariſteus in. 4.Georgi.Cyrene mater,Cyrene:quia matri ſuccenſus proprium nomen expreſſe tulit,& matris ſuppreſſit:quod patet:quia Arethuſa paulò poſt dicit ad eã:& te crudelem nomine dicit.)tuus labor.i.tuæ partes.tuum officium, ſup.eſt:explorare.i.indagare,& inquirere: quid optes.i.optare,& iubere debeas:& fas eſt mihi(imò nefas eſt)nõ capeſſere.i.ſuſcipere,& captũ ire:iuſſa.ſ.tua,Nam tu mihi,ſup.das,

[d]& confers,

SERVI. [*]

¶Tu mihi.] Phyſice exprimit motum aeris,ideſt Iunonis, uentos creare. ¶Quodcũq;.] Vel ut uitet arrogantiam,ſua extenuat: uel latenter iocatur poeta. Quis enim poſſet uentos rem inanem teneret:¶Iouẽ cõcilias.]Hyſteron proteron in ſenſu. Nam non Iuppiter ſibi, ſed ipſe Ioui, quia ſuperior eſt,conciliatur.Conciliamur autem nouis.Reconciliamur,antiquis. (Cõcilior. Reconcilior.) ¶Epulis.]Tu me deum facis:nam & dearum connubio,& deorum conuiuio,dij efficiuntur.Vnde in Buc.Nec deus hũc mẽſa,dea nec dignata cubili eſt In latus.q.d. in rem, quæ facili cedat ictui. Sic alibi : In latus,in'q; feri curuam compagibus aluum. (Agmen.) ¶Agmine.]Impetu,ut,Illi agmine facto Laocoonta petunt.uel multitudine, ut,Vocat agmina ſæua ſororum.quin & exercitum incedentem,agmen uocamus. ¶Porta.] Omnis exitus eſt,qua importari,uel exportari aliquid poteſt.¶Eurus.]Quatuor cardinales uentos ponit:nunc tres:paulò poſt quartum,qui Aquilo eſt.¶Procellis.]Hæc uis uentorum eſt cũ pluuia,quòd omnia procellat.¶Inſequitur.]Scilicet precedentem uentorum ſonum,quem etiam clamorẽ poſſumus appellare.¶Stridor.]Qui proprie in funibus dicit̃.¶Teucrorũ ex ocu.] Quia nunquàm totum cœlum nubibus opple tur:ſed qua uenti flant.¶Diem.]Ad uidentium oculos retulit,non ad naturã.¶Nox.]Dicitur,quia oculis noceat.¶Incubat.]Quia alienum tempus inuaſit.Incubare enim eſt,per uim aliena detiere.¶Poli.]Extremæ partes cœli.¶Æther.] Pro aere poſuit,in quo nubes,& fulmina creantur. Poeta autem ſæpe iſta duo confundit.¶Intentant.]Minantur:— (Nox.)

PIERI. [☞]

¶Tuus ô regina quid optes.]Et ſi placet quid,indefinitum. In pleriſq; tamen codicibus uetuſtis quod,habetur:Id'q; alicubi per t,finale,non ut numerum ſignificet,ſed quia t,& d, indifferenter poni tam in tabulis æneis,quàm in marmorum monumentis,apud ueteres obſeruatum:—

[d]& confers,aut cõcilias hoc:quodcũq;.i.quidquid: regni, ſup.eſt:tu,ſup.confers:ſceptra.i.inſignia regalia:q; pro &:tu concilias.i.confœderas mihi Iouem,pro eo quod eſt me Ioui: nam minores cõciliantur maioribus:tu das accumbere(quod plus eſt quàm aſſidere,aut aſtare : nam accumbunt principes menſarum.)epulis diuũm.i.diuorum:& facis me potentem i.cõpotem:nymborũ.i.nubiũ uentis immiſtarum,& tempeſtatum:quas.ſ.aut excitat,aut ſedat Æolus, potens,hic in nomen migrat,& ita genitiuũ regit. Vbi.i.ut primum: hæc.ſ. pauca uerba:dicta,ſup.fuerũt:ipſe Æolus impulit in latus mõtẽ cauũ.ſ.ab ore antri,& diſiecit in latus alterũ montẽ cauũ: quia dictum eſt:Molem'q; & mõtes inſuper altos Impoſuit. aut impulit.i.impellendo infregit latus,& aperuit montẽ cauum:in cuius.ſ.cauernis erant uenti:ac uenti,ruunt.i.erumpũt,ſup.ea quâ porta,ſup.eſt data.i. exitus eſt datus,hoc eſt, quacunq; permittebantur exilire(quâ eſt ablatiui caſus, poniturq; pro aduerbio per locum: data porta,nominatiui caſus:recti à uerbo eſt ſubintellecto.)& perflãt terras,turbine.i. gyro,ex diuerſis uentis orto,& omnia conturbante:incubuere mari.ſ.uenti. i.alienum elementum occupauere.Vnde incubatores dicuntur Tyranni.& Eurus,& Notus,& Aphricus ſ.uentus,creber procellis.i.crebras procellas excitare ſolitus, ruunt.i.euertunt:unà,i.ſimul,& quaſi dicas,una uice,aut una

 [d]manu; totum

[Δ]manu:totū.ſ.mare,& uoluūt ad littora fluctus:uaſtos.i.ualde magnos.Et clamor uirûm.i.uirorū: & ſtridor.i. ſtrepitus, aut fragor:rudētum.i.chordarū,aut funiū,quibus uela ad malos ligabantur:inſequitur.ſ.impetum uentorum:mire inſequitur dicit:nam non præcedit ſtridor rudētum,nec multo poſt ſequitur,ſed quaſi in ipſo impetu uentorum.Nubes eripiunt ſubito ex oculis Teucrorum.i.Troianorum,à Teucro oriundorum,& cœlum,& diem.i.claritatem diurnam: nox atra.i. [Δ]caligo,qualis

[Δ]caligo,qualis noctu eſſe ſolet:incubat pōto.i.occupat mare:poli.i.cardines cœlorum: intonuere,ideſt multū tonuere: æther.i.aer ſuperior:micat.i.reſplendet,& coruſcat:aut nunc uidetur,nunc abſconditur,ſicut digiti micantiū:crebris ignibus.i.fulgoribus,& coruſcationibus: & omnia.ſ.elementa, ignis,aer,& aqua,quum terra deſit,aut omnia quæ fiunt, intētant.i.minantur:aut prætendunt,uiris.ſ.Troianis,mortē præſentem.i.inſtantem,& urgentem:—

Extemplo Æneæ ſoluuntur frigote membra,
Ingemit,& duplices tendens ad ſydera palmas,
Talia uoce refert.[ô ter'qꝫ,quater'qꝫ beati, ÆNEAS
Queis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere,ô Danaûm fortiſſime gentis
Tydide,me'ne Iliacis occumbere campis?
Non potuiſſe?tua'qꝫ animam hanc effundere dextra?
Sæuus ubi Æacidæ telo iacet Hector,ubi ingens
Sarpedon,ubi tot Simois correpta ſub undis
Scuta uirûm,galeas'qꝫ,& fortia corpora uoluit.

ASCENSI. [Δ] [Extemplo Æneæ: ſoluūtur frigore membra,&c.] Mirandā oſtēdit uim tēpeſtatis, quæ etiam Æneam mœtu cōcuſſit:ſed ſecundùm Ser.ſeruat to prepon i.ipſum decorum: nam eū ultimum territum ponit: quia de cæteris dictū eſt: Inſequitur clamor'qꝫ uirûm,&c.Verum Donatus interpretatur frigore,non timore,ſed naturali frigore:uerba eius ſunt:¶ Extēplo Æneæ.]Exprimit quale & animi,& corporis ſenſerit pathos.¶ Frigore.]nō pro timore poſuit:nā derogaretur eius uirtuti: ergo frigus dixit proprie quod oriebatur,non ex caſu euidentiſſimæ mortis,ſed ex tot aduerſis,quæ corporis calorem extinxerunt,quia cruciabatur animus uiri fortis,qui maluiſſet glorioſius in campo occumbere,quàm ignobiliter in fluctibus interire.¶ O ter'qꝫ,quater'qꝫ.]Ideſt multipharíā.¶ Queis ante ora.]De Polyte ex his,quæ in.2.dicūtur,intelligemus:qui cæde Pyrrhi in conſpectu patris occubuit.¶ Altis.]Quaſi dicat integra adhuc ciuitate:ipſe enim Æneas non Troiam altā, ſed campos,ubi Troia fuit,reliquit,& in fluctibus periclitaturus eſt.¶ O Danaûm fortiſſime gentis.]Ex illo ad aliud raptus eſt,exiſtimans ſe infelicem,qui & hunc exitum uitæ ſortiatur,& ignobili morte periturus.¶ Me'ne Iliacis,ex his ſe infelicem exiſtimans,qui hunc exitum uitæ non habuerit, ſed uir fortis in pelago eſſet moriturus.Non potuit autem explere rationem,interueniente fluctu.Eſſet autem uitium poetæ:ſi finitis quærelis,fluctus interueniſſet.Semper ergo imperfectas reliquit quærelas:ut:Hæc dum Dardanio Æneæ miranda uidentur.Et alibi:Talia fundebat lachrymans.Beroaldus autem dicit utrūqꝫ:nam Dona.id etiam dicit ſic:Eruditis auribus non ſatiſfacit Seruij interpretatio,perinde ac uulgaris,& frigidiuſcula.Elegantius,& eruditius Vergilianum carmen interpretatus eſt Macro.qui in primo in ſomnium Scipionis,quū ſeptenariū numerū eſſe perfectiſſimū docuiſſet, de'qꝫ eius ui,ac poteſtate,multa diſſeruiſſet,ita ſubiunxit:unde Verg.nullius diſciplinæ expers,& per omnia beatcs exprimere uolēs,ait:O ter'qꝫ,quater'qꝫ beati. Hactenus Macro. cuius ſententiæ adſtipulatur Tibullus illo uerſu: O mihi felicem,ter'qꝫ,quater'qꝫ diem:qui quidem uerſiculus,nō ſecus à Tibullo pronuntiatus eſt:quàm à Vergi.ô ter'qꝫ, quater'qꝫ

Ter'qꝫ, quater'qꝫ beati:quod æmulatus eſt(ut opinor)Sylius ſic ſcribens: Felix ô ter'qꝫ,quater'qꝫ frater.Non me præterit Strab.enarrantem illud Home.quū ter'qꝫ die reuomit ſcribere,quòd talis ſuperlatio ab omnibus uſurpatur: unde Home. ait:Ter beati Danai,ter exorabiles,& ter'qꝫ,quater'qꝫ beati.Hæc ille.¶ Or

Ordo. do eſt.Mēbra Æneæ,ut genitiui caſus,poteſt tamen & datiui caſus eſſe,ut ſi dicatur:Mēbra ſoluuntur Æneæ,ſed ſecūdùm Donati mentē,melius dicetur genitiui caſus:ut non ab Ænea, ne in Æneæ uituperiū,ſed à natura ſolui intelligitur:ſoluunt extēplo.i.illico,& ſubito propter periculum:ut Serui.uult. Frigore.i. horrore propter metum:nam quia metu præcordia laborant,eo'qꝫ totus ſanguis ſuccurrit:frigent naturaliter timentes,nec eſt contra decorum Æneæ,quòd timens inducatur,quia etiā Iuno timuiſſe legitur,nec timuit Æneas mortē, ſed genus mortis tam ignobile:nihil autem timere non fortis,ſed temerarij eſſet:potuit ergo timere Æneas,qui etiā gubernandæ nauis peritus pericula intellexit: unde ſibi mortē ignobilē inſtare ueritus,beatos dicit,qui glorioſe apud Troiam occiderint.Qui tamen,cū Donato,frigus Æneæ fuiſſe dicet,quia in aquis uerſanti,& inter nubes ac imbres,nihil à me quidē dānabitur:quia tū addidit extēplo,quod potius ad timorē,quàm ad frigus naturale,pertinet:cōcederem Seruio, ſoluuntur ergo frigore.i.horrore,qui & à frigore,& à timore naſcitur.Ingemit.i.in animo gemit,non propter mortem,ſed mortis genus,& tendens ad ſydera palmas duplices.i.cōplicatas,& cōpreſſas:refert uoce.i.eloquitur:(nam animo prius uoluiſſe ſignificat uerbum ingemit.)talia.ſ.qualia ſequūtur. O ter'qꝫ,quater'qꝫ.i.perfecte,& conſummate,quia perfectio ſeptenario numero ſignificatur beati;queis.i.quibus:cōtigit. [Δ] i.cum

SERVI. [*] Extēplo. [Extēplo.]Statim.Nam templū eſt locus,quem augures in aere ſignant: quo facto illico captāt auguria ¶ Æneæ.] τὸ πρέπον, ut ultimū Æneam territum ponat.¶ Frigore.]Ideſt timore,& eſt mutua trāſlatio contra Teren. Vxorē tuā pauitare aiunt.i.frigeſcere,utrūqꝫ enī in unū exitū cadit:ut de calore,& frigore urere dicimus.Vt aut Boreæ penetrabile frigus adurat.¶ Ingemit.] Nō propter mortē,ſed propter mortis genus.Nam ſecundùm Home.Graue eſt perire naufragio..Nā anima ignea extingui uidetur:ut igneus eſt ollis uigor.¶ Duplices.]Duas antiqui enim duplices,& binos duos dicebant. ¶ Ter'qꝫ,quater'qꝫ.]Ideſt ſæpius.Finitus enim numerus eſt, pro infinito.¶ Queis.]Et quibus pro datiuo eſt.Nam ab eo

Queis. quod eſt à qui,in bus,mittit:& ab eo quod eſt à quo,in is:ſed à tertia declinatione in uſu ſunt datiui,& ablatiui plurales:licet antiqui omnibus uſi ſint caſibus.Cato in originib.Ques ſunt po.Ro.Dixit enim ques quiū,ut puppes puppiū.¶ Altis.] Propter Pergama,quæ altiſſima fuerunt. Ex quibus(teſte Æſchilo)omnia alta ædificia,pergama uocantur.¶ Oppetere.]Ore terram petere.i.mori:ergo dicimus oppetit,& mortem oppetit,ut expirat,& animā expirat. ¶ Gentis.]Atqui ſuperlatiuum exigit pluralem:ſed gens,collectiuum nomen. pluralitatem cōtinet: ſic Salu. Romani generis diſertiſſimus: ſed quare fortiſſimū dixit,quum tertius ſit poſt Achillem,& Aiacem.Ergo fortiſſimum,quia Venerē uulnerauit,& Martem:uel ad genus referas.Nam Achilles Theſſalus fuit, Aiax Græcus,Diomedes Danaus: alij ad excuſationem Æneæ dictū uolunt:nā ipſe ab eo uulneratus eſt. ¶ Tydide.]Vocatiuus Græcus:nam quum patronymica maſ.primæ declinationis ſint apud Latinos,eſſet,ô Tydida.¶ Hanc.]Cum dolore profert.q.d.quæ ad laborem nata eſt.¶ Effundere.] Secundùm eos,qui eam ſanguinem dicunt eſſe.Vt alibi ipſe,purpu

Pergama

Anima. ream uomit ille animam,Alibi ſequitur eos,qui animam ſpiritum ponunt:ut,Atqꝫ in uentos uita receſſit.¶ Sæuus.]Magnus.Optime autē delegit eum quibus periret: ipſe enim & fortis eſt,& deorum proles.¶ Sarpedon.] Si Sarpedontis facit,habebit circunflexū in ultima.Si ſarpedònis habebit accē

Sarpedō tū in penultima: ſed Sarpedontis uſurpauit: naturalis enim declinatio Sarpedonis, ut Mennonis, Syndonis. Genitiuus autem in dontis,à nominatiuo circūflexo eſt:ut Demophoon Demophoontis.Sarpedon,filius fuit Iouis & Laodamiæ, cæſus à patroclo.Simois integrum ad nos tranſit:unde ſuo accētu eſt proferendum.Nam ſi Latinum eſſet,in antepenultima haberet accentum,quia ſecunda à fine breuis eſt. ¶ Sub undis.]Scilicet uoluit:legitur &,ſub undas:& tunc erit correpta,ſub undas.¶ Fortia corpora.]Ideſt uirorum fortium.Nā in cadauere nulla eſt fortitudo:—

PIERI. [✠] [Queis ante ora patrum.]Valerius Probus uerſum hunc citans queis,iambum eſſe dicit:paſſim'qꝫ datiuo,& ablatiuo caſu,pro iambo accipi debere.Quare non alienus ſum ab eorū opinione,qui queis,per ei,ſcribendum cenſent,ut aliquod habent marmora,ſed hoc loco cadit in unam ſyllabam: κατὰ συνίζησιν.¶ Sæuus ubi Æacidæ telo iacet Hector,ubi ingens Sarpedon,ubi tot Simois correpta ſub undis.] Vt prætercam ſæuos,per o,& correpta,præpoſitione incolumi,ueteribus in aliquot exemplaribus notata,quæ Scaurus ferre non poteſt. Id attingam,quod in antiquiori quodam codice legere eſt: Hector & ingens,pro ubi ingens.Nempe quod ſatis illis uiſum ſit repetere bis tantùm aduerbium,ubi:ne,ſi ter prolatū ſit,oratio loco tam mœſto laſciuire uideatur.Mihi uerò perplacet ea triplicata repetitio,quippe quæ maiorem quandam uim ad excitandum pathos habeat.Et bona antiquorum codicum pars.Vbi,ter ponit,& in antiquis Priſciani codicibus ita citatos uerſus inueni,dicente eo, Vbi, relatiuum grauari debere,ut hoc loco eſt.Vbi Æacidæ, ubi ingens,ubi tot Simois:—

[glyph] i.cum difficultate à dijs cōceſſum eſt(ſicut de Polyte in 2.dicetur, ſecundùm Donatum, qui mortuus eſt ante ora parentum, ſed intra mœnia, non ſub mœnibus.)oppetere. ſ.terram mordicus: nam ne cadentes uocem uiro indignam emitterent, oppetierunt ore terram, eamq́ momorderūt: unde eſt & humum ſemel ore momordit, hoc eſt oppetendo terram occidere, & necari ante ora parentum, quaſi dulce ſit filiis pro patria, & parentibus, ante eorū conſpectū, mori. Vnde Horati. Dulce, & decorum eſt, pro patria mori: idq́ lacenæ mulieres plurimæ: oſtenderunt: ſub mœnibus Troiæ: altis. i. adhuc ſtantibus, & ab occidentibus defenſus. O Tydide, pro Tytide. i. ô Diomedes, uel Diomede: fortiſſime gētis Danaũm, pro Danaorum. i. Græcorum, (habuerat enim cum Ænea congreſſum Diomedes. Vnde dicturus eſt de Ænea li. 11. Stetimus tela aſpera contra, Contulimusq́ manus, experto credite, quantus In clypeū aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam. Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra uiros, ultro Inachias ueniſſet ad urbes Dardanus &c. Laudant ergo ſe mutuo, ut utriq́ glorioſum ſit, neutrū ſuccubuiſſe) me'ne. i. ita'ne diis uiſum eſt? aut ita'ne decuit, me non potuiſſe occumbere. i. obire mortem? occumbendo, ſup. in cāpis Iliacis. i. Troianis, & me non potuiſſe effundere tua. q. d. uiri fortiſſimi dextra: hanc. i. meā: [glyph] animam. i.

[glyph] animam. i. ſanguinem meum: qui ſedes animæ. i. uitæ, eſt. (Glorioſum uidetur à uiro forti occidi. Vnde in. 11. quaſi inuideat tam ignobili, tam nobilem mortem, dicit dea ad Aruntē: Tu'ne etiam telis moriere Dianæ?) campis dico Iliacis: ubi. i. in quibus, Hector ſæuus, ideſt terribilis, aut magnanimus dū uiueret: niſi hyperbolicos, dixerit etiā mortuū terribilē aſpectu fuiſſe: iacet. ſ. proſtratus: telo. i. haſta, quia eminus adortus eſt eum: Æacide. i. Achillis, nepotis Æaci: ubi, ſcilicet iacet: ingens: ideſt ualde magnus: Sarpedon, uir ille Troianus, cæſus à Patroclo ſocio Achillis: & ubi. i. ſub quibus mœnibus: Symóis fluuius ille Troianus: (declinatur autem huius Simoentis, huic Simoenti: & hūc Simoenta) uoluit ſub undis tot ſcuta uirũm, pro uirorum. ſ. fortium: correpta, ideſt ſimul rapta cum corporibus, quia non proiecerūt ſcuta: unde addit, & galeas, ideſt integmenta capitum: caſſides, ſcilicet & fortia, corpora, ideſt fortium uirorum, qui occiſi cum armis ab hoſtibus in Simoenta: ut à ſuis uiderentur: proiecti erant: & ita neq́ arma, neq́ locum deſeruerant, ſed oppetierāt pro patria: quorū ſimilem ſe optat Æneas, uir quidem(ut à Vergilio ubiq́ inducitur)plus quàm heroica uirtute, præditus. Qui uidetur uoluiſſe plura dixiſſe: ſed fluctibus impeditus ſermonē non abſoluit. Vnde ait poeta quæ ſequuntur:—

POETA

Talia iactanti, ſtridens Aquilone procella,
Velum aduerſa ferit, fluctusq́ ad ſydera tollit.
Franguntur remi, tum prora auertit, & undis
Dat latus: inſequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi ſummo in fluctu pendent, his unda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit, furit æſtus arenis.
Treis notus abreptas in ſaxa latentia torquet,
(Saxa uocant Itali mediis quæ in fluctibus aras,)
Dorſum immane mari ſummo. treis Eurus ab alto
In Breuia, & Syrteis urget(miſerabile uiſu)
Illiditq́ uadis, atq́ aggere cingit arenæ.
Vnam, quæ Lycios, fidumq́ uehebat Orontem,
Ipſius ante oculos ingens à uertice pontus
In puppim ferit. excutitur pronusq́ magiſter
Voluitur in caput: aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agēs circū, & rapidus uorat æquore uortex.
Apparent rari nantes in gurgite uaſto,
Arma uirûm, tabulæq́ & Troia gaza per undas.
Iam ualidam Ilionei nauem, iam fortis Achatæ,
Et qua uectus Abas, & qua grandæuus Alethes
Vicit hyems. laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisq́ fatiſcunt.

ASCENSI [glyph] ¶Talia iactanti, &c.] Etiā hoc participium approbat Seruianā ſententiā, prius ſ. timore frexiſſe Æneam: nam ideo dicitur iactaſſe talia, hoc eſt, quaſi inutilia futiuiſſe, quòd timore captus eſſet, ſicut ſe amentia captum, propter amiſſam coniugem: atteſtatur in. 2. ſic: Quē nō incuſaui amēs hominumq́, deorumq́? ¶Stridens Aquilone.] Hic quarti uenti principalis fit mentio, nam ſupra aliorum trium meminit. ¶Procella.] Procella autem dicitur unda uētis immixta: à procellēdo dicta. ¶Tū prora auertit.] Alij legunt, proram: ut ſit, procella auertit proram nauis & dat latus: quòd ſi prora legendum eſt, erit prora. Auertit, pro auertitur, aut auertit, ſup. ſe. Sed diligēter Seruium, & Donatum perſpicientes uocabula, facile intelligēt. Donati uerba ſunt: Iactanti, adhuc loquenti interuenit uis fluctus. Nec permiſit explicare. Felices, qui in Troia perierunt. Se; infelicem, qui in fluctibus, ſit periturus. ¶Hi ſummo in fluctu.] Fluctibus uario motu uenientibus: aliæ erigebantur tumore fluctuum, aliæ deprimebantur. ¶Ab alto.] Peritus locorum. Eurum dixit ducere in Syrteis ab alto. i. pelago. Aliter enim nō poſſet, quū flatus habeat ab Orientis partibus, in quibus ſunt Syrteis eo nauigia cogere, unde potuit reuocare. Sex igitur naues alienatæ ſunt à cæteris, una turbata premitur ubi erat Æneas. Nūc caſus octauæ deſcribitur. ¶Apparent. r. n.] Vt cōpleatur, id ſubmerſasq́ obrue. p. Periit ergo amicus, & fidus, & in eius conſpectu excuſatur Orontes, qui non imprudētia: ſed ui tempeſtatis perierit. In puppim ferit, hos ſpecialiter, quum eorū nominibus ponit, qui in iis potiores, nauigabant: & uno caſu ferebātur. Omnes accipiunt inimicum imbrem. i. una omniū cauſa, ac ſimilis fortuna fuit. ¶Ordo autem eſt. Æneas ſup. iactanti. i. dum Æneas: iactaret. i. inaniter: ac nequicquam effutiret talia, qualia. ſ. præmiſſa ſunt, procella. i. unda, & impetus aquarum: ſtridens Aquilone. i. uento illo ferit aduerſa. i. ex aduerſo, ut ſit nomen pro aduerbio: aut ferit exiſtens aduerſa. i. ex aduerſo, & oppoſito ueniens. diſtinguenda autem ſunt epitheta, ita ut alterum ante uerbum, & alterum poſtponatur, qa uitioſum eſſet duo epitheta ſine coniunctione media uni ab una parte adiici: & tollit. i. erigit, & ſubleuat fluctus ad ſydera: hyperbolicos. i. quàm altiſſime poteſt: remi quibus ſcilicet aduerſantibus uentis, ſtrictis uelis incumbebant: franguntur, ſcilicet a ſcopulis: tū. i. deinde: prora. i. prior pars nauis, à proruendis aquis dicta: auertit, ſupple ſe: aut auertit, pro auerti- [glyph] tur, & dat

Ponit.

Ordo.

SERVI. [✱] ¶Iactāti.] Inaniter loquēti. Sic alibi: Voces dum iactat inanes. ¶Aquilone] Ab aquilōe. ¶Aduerſa.] Cōtraria. Eſt enim in Italiam nauiganti contrarius Aquilo. ¶Remi.] Vel gubernacula, uel reuera remi quia ātiqui remis, uelisq́ nauigabant. ¶Auertit, p auertitur: ut, Et iā nox humida cœlo præcipitat: pro præcipitatur: ea autem uerba inuicem ponuntur, quę actiua, & paſſiua eſſe poſſunt: ut auerto & auertor: præcipito & præcipitor. ¶Dat latus.] Inclinatur. ¶Cumulo.] Altitudine. ¶Præruptus.] In altū eleuatus. ¶Dehiſcens.] Valde hiſcēs. De, enim auget: ut, Deamo te ſcire. ¶Aperit.] Oſtēdit. Salu. Caput aperire ſolitus. i. nudare, & oſtendere. ¶Arenis.] Ideſt ab arenis. i. ab imo: uel cum arenis, ut in tempeſtate ſolet. ¶Treis.] quoties genitiuus in ium facit, accuſatiuus in is exit ut puppiū, puppis. Si uerò in um, in es: ut patrum, patres. ¶Latentia.] Propter tempeſtatem. Hæc ſaxa inter Aphricam, & Sardiniam ſunt: & Itali aras appellant, quòd ibi Aphri & Romani fœdus inierūt. Quæ aræ, à Siſenna, propitiæ dicuntur. Eſt autem ordo. quæ ſaxa in mediis fluctibus Itali aras uocant. ¶Dorſum.] Eminens: altū, ſecundùm Homerum. ¶Summo.] Vel, in ſummo. ¶In Breuia, & Syrteis.] In Breuia Syrtiū: ut, Molemq́, [✱] & montes

Nota regulam.

Aræ.

PIERI. [glyph] ¶Tum prora auertit. In Ro. codi. prorā, legitur, accuſatiuo caſu: cuius ſuppoſitū erit procella. Quanquàm Seruius longa diſputatione, auertit, pro auertitur, legendum cenſet. Quare itidem prora, caſu recto ponendum: quæ quidem magis poetica eloquutio eſt. ¶In Breuia & Syrteis urget.] In antiquis pleriſq́ codici. urguet: eſt u, poſt g, addita, Attiano more. Et hoc loco Syrteis, in accuſatiuo plurali tantùm fieri docet Priſcia. ſicut & alpeis: propterea quod Græce declinata, ει diphthongum habeant: eius uerò ſonum apud Latinos eſſe per i, longum. Eſt & Velij Longi ſententia, ut Syrtis, per i, ſcribatur citato uerſu: Et uaſtas aperit Syrtis. Noſtra autē ætate, literati penè omnes, diphthongum Græcam recepere, atq́ ita dictionis huius caſum Syrteis, per ει, ut pleraq́ alia ſcriptitāt, quod in codicibus antiquis inuentu rariſſimum, quodq́ ſuperuacuum eſſe, quòd i, tam longæ, quàm breuis naturam habet, tum incōmodum aliquādo iudicat Quintilianus. Sed de hoc genere plura alibi recitantur. ¶Vorat æquore uortex.] Mirum eſt quàm ſæpe inuenias uortex, & uertex, indifferenter ſcribi in antiquis codicibus, quod idem eſſe uult Aruſia- [glyph] nus Meſſus.

[d] tur, & dat latus.ſ.nauis:undis.i. in undas: mons aquæ.i. globus aquarũ:præruptus.ſ.ui uentorũ ab alijs aquis interciſus:inſequitur cumulo.i.impulſu magno:hi.i.aliqui eorum: pendent.i.ſuſpenduntur:in ſummo fluctu.i.maxime exaltato:& unda dehiſcens.i.magnũ hiatũ:faciẽs his.i.aliis:aut aperit.i.aperire facit:his.i.aliis terram inter fluctus:æſtus.i.ebulitio, & feruor aquarũ furit.i.cõcitatur in morẽ furentis:harenis.i.inter harenas:Notus.i.uẽtus ille:urget.i.torquet, & impellit:tres:ſup.naues,arreptas.ſ.à ſe:aut abreptas ab aliis: in ſaxa latentia.i.occulta:quæ ſaxa,ſup.exiſtentia in medijs fluctibus:Itali uocãt aras.ſ.propitias:appoſitorie immane.i.ualde magnũ, & terribile dorſum.i.eminentẽ ſcopulũ,ſup.in mari ſummo. Eurus.i.alius uentus,ab Oriente flans:urget.i.impellit:tres.ſ.alias naues:alto ſcilicet pelago:in Breuia, & Syrtes.i.in Breuia,uada Syrtium,quæ Breuia dicuntur,quia breui ſpacio,hic profunda,illic harenoſa,illic ſcopuloſa ſunt:miſerabile uiſu.i.quæ res eſt miſerabilis.i.miſeratione digna uiſu.i.dum uidetur, & Eurus illidit uadis.ſ.breuibus illis: atq; cingit aggere,harenæ cõcitæ.ſ.quia dictũ eſt:furit æſtus harenis,unam ſup.nauem,ſeptimã uidelicet,quæ uehebat Lycios ſocios.ſ.Pandari olim, & Orontem fidum.ſ.Æneæ:ante oculos ipſius.ſ.Æneæ, & ingens pontus.i.ualde magna pars ponti: & eſt totum pro parte:ferit.i.incutit:in puppim.i.poſteriorem partem nauis: à uertice.i.ab Aquilone,qui à uertice flat. Magiſter.i.director nauis.ſ.Leucaſpis:excutitur.ſ.è naui: & uoluitur pronus.i.præceps in caput:aſt.i.ſed fluctus.i.impetus undarum:torquet.i.impingit:illam.ſ.nauẽ Leucaſpis:ter i.frequenter agens.i.impellẽs, & uerſans circùm.i.per circuitum, & uortex.i.gyrus,uertigo,aut reuolutio aquarũ:rapidus i.omnia ſecum rapiens, & attrahẽs:uorat.i. ingurgitat illam. Nantes.i.natantes:in gurgite.i.impetu aquarum,uaſto.i. ualde amplo:apparẽt.i.eminent: & uidentur rari: ideo rari: quia in uaſto gurgite:nam multũ, & paucũ:magnũ, & paruũ, ſecũdùm philoſophum,per reſpectum ad aliquid dicuntur. Arma i.inſtrumenta,uirſim,pro uirorum, & tabulæ,ſuper quas ſedebant,aut quibus nauis cooperta fuerat: & gaza Troia.i.Troiana:hoc eſt opes,aut diuitiæ Troianæ, & ueſtes, & conſimilia. (Eſt autem triſſyllabũ, & adiectiuum,Troius, Troia, Troiũ, quum Troia ſubſtantiuum diſſyllabũ ſit:eſt'q; in ſubſtantiuo i,duplex conſonum:in adiectiuo uocale: & tamen prima producitur:quia etiam Troes,primam producit.)ſupple apparent,aut aguntur per undas:hyems.i.tẽpeſtas pluuioſa: uicit.i.ſuperauit, & à curſu ſuo eiecit:iam ualidam nauem Ilioni.pro Ilionei: (aut ſcribendum eſt Ilionei,ut ſit diphthõgus Græca)illius oratoris,qui ad finem primi orationem ad Didonem habebit: & uicit iam nauem,Achatæ illius uiri fortis, quod fortè ad differẽtiã fidi dicitur:ut dicet ibi: Defeſſi Æneadæ, &c. & ſupple,uicit eam nauẽ,qua Abas,uir ille Troianus (ſcribitur uno b,quia priorem corripit, & facit huius Abantis.)uectus,ſupple:illucuſq; fuerat:aut qua uectus,pro qua uehebatur,ſecundùm Seruiũ,Ego tamen quoties ſalua ſententia,proprius poteſt haberi ſermo: nollem figuratum dici) & ſupple eam,qua Alethes,uir ille grandæuus.i.grãdis æui:hoc eſt ſenex,ſupple:uectus erat,pro uehebatur:aut illucuſq; uectus erat(quum iam oppreſſa eos non amplius ueheret,quod enim quieſcit,proprie non uehit,licet ſuſtineat:tunc autẽ illiſa ſcopulis ſiſti potuit:omnes,ſcilicet naues: accipiunt.i.ad-
[d]mittunt ad ſe,

[*] & montes inſuper altos. Breuia uadoſa, per quæ poſſimus uadere. Syrtium autem ſinus,duo ſunt,pares natura,impares magnitudine:ut ait Salu. Lycios,hi ſub Pandaro Troianis auxilio fuerunt,ſed eo mortuo Æneam ſequuti ſunt. Vnde in ſecundo,ait: Comitum affluxiſſe nouorum. ¶ Fidum.] Idem & fidelem. ¶ Ante oculos.] Ad maiorem dolorem. Vnde alibi: Quæq; ipſe miſerrima uidi. ¶ Ingens pontus.] Magna pars ponti: & eſt ſynecdoche. ¶ À uertice,] À puppi,quę uertex nauis eſt. Vel,ab Aquilone,qui flat à mundi uertice.i. Septentrione. unde in Geor. Hic uertex nobis ſemper ſublimis. ¶ In puppim fe.] Magiſter hic Leucaſpis uocabatur. ipſe in. 6. Leucaſpin & Lyciæ ductorem claſſis Orontem. ¶ Ter.] Sæpius: crebros enim fluctus facit Aquilo. Salu. Crebritate fluctuum,ut Aquilo ſolet. ¶ Apparent.] Videntur,ut apparet liquido ſublimis in aere niſus. Parere autem obedire:ut Paret amor dictis. ¶ Rari.] Vel propter maris magnitudinẽ: uel quia una perierat nauis. ¶ Nantes.] Ab eo quod eſt, no, nas: ut nare per æſtatem liquidam:habet'q; primam longam:inde nato,natas, & corripit primam. ¶ Arma.] Inſtrumenta ſunt cuiuſcũq; artis. ¶ Gurgite.] Omnem congeriem aquarũ ſignificat:ergo tapinoſis eſt.i.humilitas in ſermone: ſed auget epitheto,quum,dicat:uaſto. ¶ Troia.] Poſſeſſiuũ eſt, Troius, Troia, Troium, ideſt Troiana: & habet primam longã. Troia primitiuũ,duarũ ſyllabarũ eſt. ¶ Gaza.] Perſicus ſermo eſt, & ſignificat diuitias.i. omne quod poſſidemus. Fruſtra ergo quæritur,quomodo aurũ natare potuerit. ¶ Ilionei.] Pro Ilionei. Antiptoſis eſt:ut, Hæret pedes pes:pro pedi: & poſuit datiuum Græcum pro genitiuo Latino. Sic: Orphei Calliopeia. ¶ Vectus.] Ideſt qua uehebatur: nam nos à præſenti paſſiuo participio caremus. ¶ Hyems.] Hybernum tempus ſignificat:ſed etiam ponitur pro ui uentorum,ut hic: Imbrem omnẽ humorem dicimus. Lucre. Ex igni,terra,atq; aquæ naſcũtur, & imbri. ¶ Fatiſcunt.] Affatim.i.abundanter:unde affatim, & hiſcunt,aperiuntur:—

Breuia. No. Nato. Arma. Tapinoſis. Gaza. Imber.

[☞] nus Meſſus. Capro tamen non temere uorticem,per o, uocalẽ quartã,in prima ſyllaba:à uertice,per e,uocalẽ ſecũdã, diſtinguẽte. Præterea Soſ. Cariſius,uertex à uertendo,uortex à uorãdo dicta putat. Vult autem Ply. uerticem,immanẽ uim impetus habere:ut, Ingens à uertice pontus. Verticẽ uerò circumactionẽ undæ eſſe:ut, Rapidus uorat æquore uortex:—

[d]mittunt ad ſe, & capiunt,imbrem inimicum.i.aquam marinã inſilientem:ideo autem dicit inimicum,quia non deſuper incumbentẽ,ſed à latere ad Orientem:nã (ut Seruius per Lucretiũ probat)omnis humor imber dici poteſt:uerũtamen eſt,cur in illo Lucretiano imber,ponatur ratio: ut attendenti faciliter apparere poteſt:ſicut & hic:Nã in morẽ imbris,quia aliquãdo à nautis,ut aquã dulcẽ habeãt:colligitur: aqua guttatim intrabat: & ita erat ſpecies imbris,ſed inimici,quia imber cœleſtis,qui ab eis colligitur:amicus eſt, & commodus.) omnes ergo accipiunt imbrem inimicum,ideſt incõmodũ, & moleſtũ, & hoc cõpagibus.i.iuncturis cõpactis: laterũ,laxis i.diſſolutis,ita ut per rimas aqua influeret: & fatiſcunt.i.affatim,hoc eſt abũde,hiſcunt.i.hiant, & aperiuntur:rimis.i.per rimas: & ita niſi paulò poſt ſedata fuiſſet tẽpeſtas,omnes ſubmerſæ fuiſſent,qua propter ſequitur. Interea &c:—

ASCENSI. [d] ¶ Interea mag.m.m.p.E.q;.h. ſẽſit Neptunus, &c.] In figmẽtis poeticis,quibus plurimũ delectat Maro, & tantundem prodeſt, (nam prudentis principis officium ad unguẽ depingit.)aut ad hiſtoriam alludit,aut ad rem phyſicã:hiſtoriam quidem hic reſpicit,quòd Æneam in Italiã ueniſſe dicit,nec ab ea horret,quòd in Syrtes inciſe dicit:uerum phyſica ratio docet,quomodo Neptunus uentos fugauerit: poſt pluuias enim ſedari ſolent,quo circa uis aquarum,quæ per Neptunũ intelligitur uẽtos ſedat,atq; ita Neptunus mare placatũ reddidit: ſed quia,quæ ad ſententiam pertinent, Donatus erudite exequitur:quæ uerò ad ſermonẽ, Seruius ſanè quàm diſerte ſatis uideor inſtituto meo feciſſe,ſi poſt Donati uer-
[d]ba, & Beroaldi

Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſam'q; hyemem ſenſit Neptunus, & imis
Stagna refuſa uadis,grauiter commotus, & alto
Proſpiciens,ſumma placidum caput extulit unda,
Diſiectam Æneæ toto uidet æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas,cœli'q; ruina:
Nec latuere doli fratrem Iunonis, & iræ.
Eurum ad ſe, Zephyrum'q; uocat,dehinc talia fatur.
[Tãta'ne uos generis tenuit fiducia ueſtri? NEPTVNVS
Iam cœlum,terram'q; meo ſine numine uenti
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego:ſed motos præſtat componere fluctus,
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam,regi'q; hæc dicite ueſtro,
Non illi imperium pelagi,ſæuum'q; tridentem,
Sed mihi ſorte datum,tenet ille immania ſaxa,

SERVI. [*] ¶ Imis.] Propterea nõ cognouit niſi poſt factam tẽpeſtatẽ. ¶ Stagna.] Aquæ ſtantes ſunt:ſed hic ꝓ ipſo fundo, quod niſi magna tẽpeſtate non mouetur. Ergo ſtagna, & imis uadis refuſa,aliud pendet ex alio, quia ĩmobilis aqua in imo maris tãtũmodo eſt. ¶ Alto proſpiciens,] È mari caput tollẽs proſpicit. ¶ Vel alto.] Ideſt ipſi mari, proſpicit.i.conſulit. ¶ Placidum.] Scilicet Troianis: quàmuis uentis ſit iratus. Vno autem epitheto ſuo more,habitum futuræ orationis ſignificat. ¶ Ruina] Tonitribus, quorũ ſonus ſimilis eſt ruinæ. ¶ Iunonis.] Aut doli Iunonis, aut fratrem Iunonis. ¶ Eurũ
[*]ad ſe.

Ventorũ genus.

PIERI. [☞] ¶ Fluctib. oppreſſos Troas,cœli'q; ruina.] In Ro.quidem codi. ruinam,legitur per m,finalem literam, ut
[☞]ſit, Videt

Veſtras Eure domos,illa ſe iactet in aula
Æolus,& clauſo uentorum carcere,regnet.

[d]ba,& Beroaldi in Ser. annotationẽ,ordinem cũ facili explanatione ſubiũ xero. Donati itaq; uerba ſunt: ¶ Interea.] Neptuno datur occaſio, ne penitus Iuno-nis iuſſa implerentur. ¶ Nec latuere.] Fratrem ſororis ſtudia non latebant. Ergo uocatis uentis,orationem habuit patheti-cam:utpote commoti animi. Abſciſſam.i.nec continuam,nec compoſitam. Fuit breuis:quia ſubuenientis in hoc caſu, non erat multa loqui. ¶ Tanta'ne.] Hoc genus inuectionis,nõ ha bet principium,& crimen exaggerat,oſtendens illos non tan tùm ſuam,ſed hæreditariam ſectari temeritatem: quod uitiũ, quia naturale eſt,non poteſt emendari. Sunt enim uenti,à gy gantibus,qui bellum diis inferre auſi ſunt, ſed pœnas reddi-

Venti.
Vita paterna.

dere. Oſtendit igitur, eorum eſſe crimen, quod amiſerãt, eſſe etiam originale ſanguinis. ¶ Generis.] Non maculant filios paterna ſcelera:polluuntur tamen,ſi illa ſectantur. ¶ Iam cœ lum.] Obſcura,breuis'q; oratio:& quia iratus erat, & ad ſuc-currendum properabat. Deniq; tranſit ab aliorum elemento-rum iniuria, à quibus erat alienum, & uenit ad proprIam. ¶ Meo.] Quaſi dicat,me contempto. ¶ Venti.] Abiecte pro nunciandum,ut conuitium ſit,non nomẽ. ¶ Tantas moles.] Mira probatio criminis,ut non ſolum aſſerat uerbis,ſed ipſis aſpectibus ſubdat. ¶ Quos ẽ.] Duo pronomina cum pondere maximo. ¶ Quos.] Scilicet ſceleratos,& ex peſſimis ortos:& qui ſimiles intelligi poſſunt. ¶ Ego.] Scilicet imperator lo-ci,& de potioribus diis. Non ulciſcitur,ſed non dimittit eos ſine metu futuræ pœnæ,ne ſe inualidum demõſtraret. ¶ Sed motos p.] Addit cauſſam dilatæ pœnæ. ¶ Poſt mihi.] Si quid deinceps auſi fueritis,re non uerbis puniam. ¶ Maturate.] Celerius remeate. ¶ Regi.] Iniicit & regi cõuitia,deformans regni ipſius poteſtatem,& perſonam,aſſerens non habere re gnum,ſed ſaxa:non aulam,ſed eſſe cuſtodem carceris. Beroal-

Maturo.

di annotatio eſt. Inſulſa,mediuſfidius:hæc eſt expoſitio tan-quàm maturitas ſignificet tranquillitatem,& mature trãquil lum facere:magis itaq; Macrobio credendum eſt:qui in ſexto Saturnalium illud Vergilianum declarans,ſic ſcribit: Matu-rum eſt,quod neq; citius,neq; ſerius: ſed medium quiddam, & temperatum eſt:& paulò poſt:ſic ergo & Vergilius indu-cit Neptunum diſceſſum uentis imperantem,ut & tã cito diſ cedant:& tamen flandi mediocritatem in regreſſu teneant: tanquam mature.i.temperate abeuntes:apud Gellium caput eſt,& elegantiſſimum,quo quid mature,& maturate ſignifi-cet,abunde mõſtratur. Cuius uerba mutuatus eſt Macrobius.

Ordo.

¶ Ordo autem eſt. Neptunus,deus maris:ſenſit.i.percepit:in terea,ſcilicet dum uenti ita ſæuiebant,& naues diſiiciebant pontum.i.mare,(eſt autem Græcum uocabulum.)miſceri.i. turbari:& confundi,ſup.cum magno murmure.i.ſonoritate: & ſenſit hyemem.i.tẽpeſtatem nymboſam:emiſſam.ſ.ex an-tris,& cauernis terræ:& ſenſit ſtagna.i.ſtantes aquas,hoc eſt, quæ prius ſteterant.(nam in pręcipitiis,& profundiſſimis an tris maris aquæ interclusæ,neq; fluunt,neq; refluunt: quum etiam in fluuiis minor fiat commotio ad fundum:ubi glacies tempore hyberno congelari ſolet.)refuſa.i.emiſſa:ſicut prius fuerant infuſa:uadis imis.i.præcipitiis breuiũ uadorum,quæ in illis locis ſunt:qui ſup.commotus grauiter,aut multũ,aut potius,ut uirum grauem decet,qui commouetur dum bonis iniuriam inferri uidet. Vnde dicetur: Tum pietate grauẽ,ac meritis,&c. Et proſpiciens.i.porrò aſpiciens:alto.i.aut ex al-to mari:aut in altum,aut per altum mare:extulit caput ſuum placidum.(Quæres,quomodo placidum,ſi grauiter commo-tus erat. Sed(ut dixi)grauiter exponi poteſt,pro eo quod eſt cum grauitate decenti:aut commotus fuit in uentos,& placi dus reſpectu Æneæ:aut potiſſimum placidus,quia dum com-motus uentis obſtat eis,placidum redditur mare:unde in Bu-co. Quum placidum uentis ſtaret mare. placidum ergo, quia mare placaturum:quàmuis à placeo,non à placo deducatur.) extulit dico,ſumma unda,& uidet claſſem Æneæ.(hoc dici-tur ex perſona poetæ,qui nouit claſſem Æneæ fuiſſe:aut etiã, quia Neptuno Notus erat Æneas,qui è mari oriũdus erat: nã Venus è mari genita fingitur. Vnde ipſe ad eam ad finẽ quin ti: Fas omne eſt Cytherea meis te fidere regnis, Vnde genus ducis merui quoq; ſæpe furores, Compreſſi,& rabiem tantã, cœli'q;,maris'q;.quod illic non diceret:hoc eſt,quod illic nõ induceretur dicere:niſi hic poeta uellet,eũ noſſe claſſem eſſe Æneæ.)diſiectam.i.diſperſam iactu procellarum:toto æquo-re.i.per totum mare,quod poſt ſedationem uentorum æquor fiebat:& uidet Troas oppreſſos fluctibus.ſ.marinis,& ruina cœli.i.præcipitatione imbriũ de cœlo.i.aere. Nec doli,& iræ Iunonis latuere.i.celatæ ſunt fratrem Iunonis,ſcilicet Neptu num:& ſupple ipſe cognoſcens dolos, & iras Iunonis,uocat ad ſe(quod ſignum principantis eſt)Eurum & Zephyrum: uentos,ſcilicet inter ſe contrarios:& ita mare plurimum tur-bantes,& fatur dehinc,ſcilicet poſtquàm aderant:talia,ſcili-cet uerba,qualia ſequuntur(dehinc hic monoſyllabum pro-fertur. Et ſecundùm mentem Donati,quæ mihi placet: nõ cõ

[d] ſtrueretur ſic,

[*]ad ſe.] p hos reliquos ĩtelligit. ¶ Generis] Quia ex Aſtreo,uno ex Titani-bus,qui aduerſus deos ar-ma ſumpſerunt, & aurora nati ſunt uenti. ¶ Fiducia.] Pro cõ fidentia. Nam fiducia,in bonis. Cõfidentia,in malis dicitur. ¶ Iam cœlum.] Cur de cœlo & terris quæritur,& non de ſola aqua. Quoniam hęc tria numina,licet habeant imperia diuiſa, tamen totius regni uidentur habere poteſtatem. Nam & ipſa tria elementa phyſica quadam ratione iunguntur,ut & ipſo-rum numinum ſceptra ſignificant. Iouis enim fulmen, triſi-dum eſt. Neptunus,tridente utitur,& Pluto tricipiti Cerbero. ¶ Quos ego.] Mens turbata uerbũ reliquit.ſ.puniam:ſic ſu-pra: Me'ne incepto deſiſtere uictam. & Teren. Quem quidẽ ego ſi ſenſero. ¶ Sed motos.] Prudentis enim eſt,potius in-nocentibus ſuccurrere,quàm nocẽtes punire. ¶ Præſtat.] Me lius eſt. Eſt autem plenum,& tum accuſatiuo,tum ſeptimo iũ gitur:ut præſtat illum,& præſtat illo. ¶ Non ſimili pœna.] Non ea,qua Troianos affeciſtis:uel mihi non ſimili.i.nõ tam uehementer irato. ¶ Luetis.] Soluetis:nam apud priſcos,oẽs pœnæ,pecuniariæ erant. ¶ Maturate.] Cum maturitate.i.trã quillitate diſcedite. Perniciosum enim eſſet Troianis,ſi acce-lerarent. Dicimus enim matura iracundiam tuam. ¶ Sæuũ.] Magnũ:uel ſæuum in uentos. ¶ Sorte.] Ac ſi diceret potuiſ-ſe etiam cœlum tenere. Æolum autẽ beneficio carceris regnũ tenere. ¶ Immania.] Aſpera. Manum enim,bonum antiqui dicebant. Hinc mane. Quid enim melius,& per antiphraſin manes inferi,quia non ſint boni. ¶ Eure.] Iraſcentis eſt pro-prio uti nomine:ſic Teren. Ego in piſtrinum te Daue dedam uel contra Eurum ſolum,iraſcitur,quia primus egreſſus eſt: quod autem dixit,ueſtram domũ,de Plauti pſeudulo eſt: Niſi carcerẽ effregeritis ueſtram domum. ¶ Aula.] Per irriſionem nam nihil tam contrarium eſt aulæ,quàm carcer. ¶ Clauſo.] Quia nõ ipſius,ſed iubentis eſt emittere uentos. ¶ Carcere,re gnet.] Ex affectu poſſidentis carcerẽ regnũ dixit:ſic alibi de rure: Poſt aliquot mea regna uidens mirabor ariſtas:—

Fiducia.

Ternæ trium numinũ poteſtates.

Magis Macrobio credẽdum eſt.

[☞] ſit, Videt Neptunus,oppreſſos Troas,cœli'q; ruinam. Seruius tamen ruina,Latino caſu unà cum fluctibus agnoſcit & ita ueterum codicum bona pars legit. Nam & imbres,& tẽ peſtas ea,uento,tonitru,& crebris ignibus horrenda cœlitus incubuerant:—

[d] ſtrueretur ſic,ut uenti ſit uocandi caſus. Ne pro an,ô uen ti:ſed ſic)ne pro an fiducia ueſtri generis.i.qui fiditis in ge-nus ueſtrum pernitioſum:tenuit uos tanta.i.tã magna:ut ſci-licet hæc audeatis. Vnde ſubdit: Audetis,ſupple:ne uos uenti i.qui nihil niſi uenti eſtis,& humilibus natalibus orti, aude-tis iam ſine meo numine.i.nutu.i.uoluntate:aut mea authori tate non annuente:miſcere.i.turbare iam cœlum,& terram:& audetis tollere.i.excitare,& erigere tantas.i.tam magnas mo-les,ſcilicet globos aquarum fluctuum:quia dictum eſt: Ingẽs à uertice pontus In puppim ferit. Vos dico uenti, quos ego, ſupple ſic puniam,ut exemplo omnibus ſitis:aut quid ſimile (quod intelligendum reliquit per apoſiopiſin.i.reticentiam, ſecundùm Ciceronẽ:aut obticentiã,ſecundùm Celſum: aut interruptionẽ,ſecũdùm quoſdã:authore Quintiliano:quę ira tis cõuenientiſſima eſt(potiſſimũ dũ aut ſe reprimũt,ne quid indignũ uiro probo imprecentur,aut tempus cõminandi de-eſſe uidetur:ut hic:nam ſequitur)ſed motos præſtat cõponere fluctus:quod uerbũ Seruius docte interpretatur:ſed præſtat. i.melius eſt:cõponere.i.quòd cõponam:fluctus motos.i. ex-citatos,& diruptos: uos autẽ luetis.i.purgabitis:pœna.i.pœ-nam dando,ſeu perſoluendo:poſt.i.poſthac:aut poſtquàm cõ poſuero fluctus:mihi nõ ſimili.i.non ſicut nũc irato:ſed tem perato animo:commiſſa.ſ.crimina,ſupple ueſtra. In hoc autẽ uerbo docet poeta:uirum prudentem non ſtatim ulciſci, do-nec ad tranquillitatem redierit. Vnde conſultum aiunt Augu ſto,ut quoties ira percitus excandeſceret,nihil aut dicat, aut faciat, priuſquàm uigintiquatuor literas Græcas ex ordine pronuntiauerit,& ita ſancta eſt ſententia:& cæteris quadrãs: aut ſimili non erit datiui caſus,ſed ablatiui:ut ſit: Luetis mihi non ſimili pœna,quali nunc afficimini,quæ uidelicet in uer-bis minoſis conſiſtit:ſed acriore quæ cũ effectu erit,quia ſup pliciis affligemini. Maturate.ſ.nunc.i.facite cum maturitate & temperamẽto,ita ut neq; citius,neq; ſerius,quàm utile diſ perſis nauibus fiat fugam:& dicite hæc.ſ.quæ dicam ueſtro regi,quaſi dicat tantùm abeſt,ut uos timeam,ut ne regem qui dem ueſtrum uerear:dicite ergo regi ueſtro:imperium pela-gi,& tridentẽ ſæuum.i.magnificum (habet enim Neptunus pro ſceptro fuſcinam tridentem,qua ſignificatur triplex eius poteſtas.)Quia uerò dens,& pes,maſculini ſunt generis:etiã in eo ſubſtantiuantur:ut tripes,tridens,bidens:niſi intelliga tur ouis:)eſſe datũ mihi ſorte.i.per ſortem,qua Ioui cœlũ,aut ignis,cum ſuperiore aere:Iunoni aer inferior. Neptuno mare & Plutoni inferna obuenerunt:ille.ſ.rex ueſter:tenet ſaxa im

[d]mania.i.

[Δ] mania.i.uaſta,& ualde ampla:nec cuiquam bonum affe⸗
rentia,aut cedentia:ô Eure ueſtras domos,hoc eſt tenet ſaxa,
appoſitorie,ueſtras domos. Æolus ergo rex ueſter,iactet ſe in
illa aula.i.regia. ſ.ſaxorum (& id ironicos) & regnet carce⸗
[Δ]re uentorum

[Δ]re uentorum clauſo.i.poſtquã occluſerit carcerẽ uentorũ:
quaſi dicat,eum illic tyrannidem,potius quàm regnũ habere.
nec indignos,qui nobili rege ſubiiciantur,ſed in uẽtos.Itaq;
Neptunus ægreferens in ſuo regno quicquàm præter authori
tatem ſuam geſtum,contumeliis afficit uentos:—

ASCENSI. [Δ]

¶Sic ait,&c.] Docet quã
tum potuit Neptuni gra⸗
uiter loquuti authoritas,
docens id cæteros poten⸗
tatus poſſe:dũmodo decẽ⸗
tem grauitatẽ teneant: ſed
priuſquàm ordinẽ ponã,
præmittam Donati uerba,
quæ hæc ſunt:¶ Dicto ci⸗
tius.] Effectus ſtatim ap⸗
paret obiurgationis,& di
latæ pœnæ,ut dicto citius
placidum fiat mare,& om
nium elemẽtorũ remouet
iniuriã:ac ueluti:hac com
paratione datur occaſio,ut
oſtendat cuius meriti,&
grauitatis, debet eſſe, qui
in ciuitate ſua prĩceps eſt.
Nam quum uẽtum eſt ad
furorem,ſi uirum præſtan
tẽ meritis audiunt,eius di
ctis requeſcũt.¶ Seditio,]
Vt populus furens,motus
grauitate uiri,quieſcit: ſic
mare,authoritate rectoris,
[Δ] quieuit.

POETA

Sic ait,& dicto citius tumida æquora placat,
Collectas'q; fugat nubes,ſolem'q; reducit.
Cymothôe ſimul,& Triton adnixus acuto
Detrudunt naues ſcopulo,leuat ipſe tridenti,
Et uaſtas aperit Syrteis,& temperat æquor.
Atq; rotis ſummas leuibus perlabitur undas.
Ac ueluti magno in populo quum ſæpe cohorta eſt
Seditio,ſæuit'q; animis ignobile uulgus,
Iam'q; faces & ſaxa uolant,furor anima miniſtrat.
Tum pietate grauem,ac meritis,ſi fortè uirum quem
Conſpexere,ſilent,arrectis'q; auribus aſtant.
Ille regit dictis animos,& pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor,æquora poſtquàm
Proſpiciens genitor,cœlo'q; inuectus aperto
Flectit equos,curru'q; uolans dat lora ſecundo.

SERVI. [✱]

¶Dicto citius].i.citius
quàm dici poſſet.¶ Pla⸗
cat.]Phyſice, nam Neptu
nus mare eſt:hoc dixit cõ
motum,nunc inducit pla
catum.¶ Collectas.] Aut
quas colligit,& deinde fu
gat:aut ante à uentis col⸗
lectas fugat,& diſſoluit.
¶ Cymothóe.]Cõueniẽs
nomẽ nymphæ. κύμα enĩ
fluctus eſt,& θέιμ currere,
quaſi fluctus currens.Ele⸗
menta enim antiqui deos
eſſe uoluere.¶ Triton.]
Deus marinus Neptuni,&
Salatiæ,à ſalſa aqua dictæ
nymphæ filius.¶ Anni⸗
[✱]xus.] Antiquũ

PIERI. [☞]

¶Perlabitur undas] Non
temere pellabitur,in codi.
aliquot antiquis legitur:
ſiquidem ex Velij Longi
ſententia per,præpoſitio
omnibus integra prępo⸗
[☞] nit,niſi

[d] quieuit. ¶ Cœlo aperto.] Quia dixerat, eripiunt ſubito cœlū. Liberauit igitur à tēpeſtate Troianos, Neptunus, ſed euētus aliud attulit. Nam illos in Libyē terrā inimicę Iunonis detulit. Ergo in caſum deteriorē deuecti ſunt. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Neptunus, ſup. ait ſic, ut præmiſſum eſt: & placat. i. ſedat: æquora tumida. i. inflata, & ꝓcelloſa: citius dicto. i. quàm dici poſſet: & fugat nubes collectas. ſ. à uentis, ut tempeſtatē citēt: & inducit ſolē. i. ſolis aſpectū: amotis. ſ. nubib. Cymothóe. i. nympha, ſignificās fluxum currentē: & Triton deus ille marinus, annixus. i. annitens ſimul detrudūt ſcopulo, ſuper quem ſ. ſedebāt: naues. ſ. Troianorū: ipſe per emphaſin. q. d. & deus, & rex leuat. i. erigit. ſ. naues, tridēti. i. tridēte ſceptro, & aperit Syrtes uaſtas. i. capaces, & ualde amplas: & tēperat. i. temperatū: & trāqllū reddit æquor: atq; ꝑlabiꝛ. i. molliter ꝑcurrit, ſummas undas. i. ſummitatē undarū: rotis leuib. i. more rerū leuiū celeriter motis. Ac ꝓ &: ueluti. i. quēadmodū: quū. i. qn̄ ſeditio eſt cohorta: ſæpe. i. quod ſæpe fieri ſolet: in magno populo Et uulgus ignobile, quaſi ſine noīe, & īcognitū: ſæuit. i. ſæuitiā, & ferocitatē ſuā oſtēdit: animis. i. uolūtatib. aut aīoſitatib. & faces uolāt iā: & ſaxa uolāt iā. i. præcipitāter iaciunꝛ: furor. i. uehemēs aīorū motus: miniſtrat arma. i. id ſibi qſq; aſſumebat. qđ furor accipe ſuadebat, & ita ꝑ furorē oīa arma ꝓpa uiſa ſunt: ꝑ tū. i. tūc ſi. ſ. ppl'i cōſpexere fortè: quē. i. aliquē, aut quēuis uirū grauē: pietate. i. religiōe, & obſeruātia ī deū, ac meritis: ſi dico cōſpexere talē uirū, ipſi ſilēt, & aſtāt aurib. arrectis ſ. ad audiēdū. Ille. ſ. uir grauis: regit dictis. i. ordinatiōe aīos. ſ. uulgi, & mulcet pectora ſic. i. eodē mō: cūctus fragor. i. uehemēs crepitus, gn̄atus ex fractione undarū pelagi. i. maris: cecidit. i. ſedatus eſt: & reſedit: poſtquàm genitor. ſ. Neptunus. (quē patrē uocat, aut uenerati ōis cauſſa, aut qa oīm pr̄ à phyſicis diciꝛ: ſicut in Geor. 4. dixit: Oceanū'q; patrē rerū: & pręcipue ī mari pr̄ uocaꝛ) ꝓſpiciēs. i. ꝓcul īſpiciēs: æquora. i. maria: & īuectus. i. q inuehebaꝛ, cœlo apto: amotis. ſ. nubibus: flectit equos. ſ. marinos: & uolās. i. celerrime ꝑcurrās: curru ſecūdo. i. ſecūdo flumine: & ꝓſpere, & cōmode currēte, dat. ſ. eqs, lora

[✱] xus.] Antiquū eſt. Iuniores ānīſus, & niſus, dicūt, ſed & alia uſus cōtra antiqtatē īduxit. Illi em̄ parſi, nos pepci: illi ſuccepi, nos ſuſcepi. ut, Suſcepit'q; ignē'q; f. ¶ Leuat.] Leues, & nauigabiles facit. Accōmodat aūt tpi orōnē: nā hic, qa piclitātibus ſubueniēdū erat, breuiter loquiꝛ. in. 5. aūt. Vbi nullū eſt piculū latius placat mare Neptunus. ¶ Perla. un.] Labiꝛ ꝑ undas. Antiq em̄, præpoſitionē, noī ſubtracto, uerbo addebāt: ut ꝑcurro forū. Ac ueluti hic, ppl'm cōmotū cōparat tēpeſtati. Cice. aūt pplo tēpeſtatē: ut ꝓ Milone: Eqdē cæteras tēpeſtates, & ꝓcellas, ī illius dūtaxat fluctibus concionū. ¶ Magno.] Quia ubi frequēs eſt, ibi crebra ſeditio. ¶ Igno.] Stultū: ut nobilē aīm, prudentē dicimus. Vn̄ paulò poſt. ¶ Arre. au.] Sumpſit trāſlationē à brutis. Sic Terē. Arrige aures Pāphile. ¶ Vulgus.] Neutri gn̄is eſt. Inueniꝛ etiā maſculini: ut, Spargere uoces in uulgū ambiguas. Regula eſt, ut ſit maſculini. Nā nomē in us, ſecūdæ declinationis, maſculini gn̄is eſt: ſed uſurpatū eſt ad formā noīs Græci, pelagus, quòd in ſecūda declinatiōe neutrum eſt. ¶ Furor ar. mi.] Sic alibi: Rimāti telū ira facit. ¶ Grauē] Venerabilē: ut cōtra leuē cōtēnēdū. Dat aūt ei, iuſtitiā & peritiā dicēdi. ¶ Genitor.] Venerationis eſt, ut Tybri pr̄. ¶ Cœ. īue. a.] Inuectus ꝑ maria, cœlo iā exiſtēte apto. i. ſereno. ¶ Curru.] Nō eſt ꝓ currui: ꝑ apocopē. Sed ars ātiqua uolebat, qđ ntūs plu. regat gtm̄ ſing. ut, hæ muſæ, huius muſæ: hi docti, huius docti. & dtūs ſing. regaꝛ à gtō ſingu. ut, huius docti, huic docto. Ergo, hic currus, huius currus, facit & huic curru. Hinc eſt: Curru'q; abſciſa duorū ſuſpēdit capita. ¶ Secundo.] Troianis obſeqnti. Tractus ſermo à ſeqntibus ſeruis. i. pediſſeqs. Hinc ſcđa fortuna, qa ſecūdùm nos. i. ꝓpè nos ſit:—

[☞] niꝛ, niſi quū incidit in l, literā. Malle em̄ elegātioris ſermonis uiros in prępoſitiōe ꝑ, geminare l, literā (ait ille) quàm r, exprimere: ut quū pellabor, malūt dicere, quàm ꝑlabor, ita em̄ ī emēdatis eius authoris codi. habeꝛ. ¶ Curru'q; uolās.] In Ro. co. & aliquot aliis, legeꝛ ē, fluctúq; uolās, ut ſit fluctu ſcđo ſed curru, magis placet eruditorū aurib. ut figuratū magis:—

i. habenas ex corio ſecūdùm Ser. qui uult curru eſſe datiui caſus: ordo eſſet: & uolās dat lora ſecūdo curru. i. ſecūdū eum Troianis obſequēti: ut ſit metaphora à pediſſequis: aut (ut dixi) cōmodo, quia ſecūdùm fluctus currenti:—

ASCENSI. [d] ¶ Defeſ.] Deſcribit portū in quē ſeſe receperunt Troiani, potiſſimū, q Æneæ tūc cōiūcti erāt. Nā cæteri, ita diſperſi erāt, ut neſciret Æneas uiuerent necne: ſicut & illi de ipſo dubitabant. Fecit aūt aptam digreſſionem in deſcriptione portus, ſeu ſtationis, ut uerò ſimile ſit naues Æneæ potuiſſe illic abſcondi: dū naues Ilionei, ac ſociorum, à Tyriis igne peterētur. Sanè accuratius annotādum eſt, quæ naues cum Ænea receptæ fuerant. Dona. dicit ſeptem, quas Vergi. receptas dicit fuiſſe unā, in qua ipſe Æneas erat: & tres de ſaxis, & tres de Syrtib. ereptas: de quib. uidelicet dictum eſt: Tres notus arreptas in ſaxa latentia torquet. Tres Eurus ab alto In Breuia & Syrtes urget. Sed incidit qō de Achate, q hic Æneæ comes daꝛ: & tn̄ nō erat in illis nauib. nā dictū eſt: Iā ualidā Ilionei nauē, iā fortis Achatæ, Vicit hyems, &c. unde aut dicēdum eſt, non eas ſeptem fuiſſe, quas Dona. commemorat: aut duos eſſe Achatas: alterum quem fortē appellat: alterū quē fidum ut ſint epitheta diſcretiua: nā uideꝛ ille fortis Achates fuiſſe ī comitatu Ilionei Gyę cloanthi, Cayci, & Orontis. Sed audiamus Dona. cuius uerba ſunt: ¶ Defeſſi.] Licet feſſi nitebantur proximam terram attingere, ne interea aliquis caſus emergeret. ¶ Contendunt.] Oſtendit curſus difficultatem, quem feſſi complere nitebantur, maxime, quia in aqua difficilior greſſus eſt properātibus curſum. ¶ Eſt in receſſu.] Loci hæc deſcriptio negotio, neceſſaria eſt. Placiditas em̄ fuerat pelagi ꝓcurāda ꝓpter corruptas naues. Hāc præbebat obiectus laterū. Secretū uerò ꝓficiebat, quia cauendū erat ꝓpter regiones incognitas. Hoc dabat longitudo receſſus Nympharum domus, aquarū copiam præſtat. [d] Sunt &

Defeſſi Æneadæ quæ proxima littora, curſu
Contendunt petere, & Libyæ uertuntur ad oras.
Eſt in receſſu longo locus, inſula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, in'q; ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.
Hinc atq; hinc uaſtæ rupes, gemini'q; minantur
In cœlum ſcopuli, quorum ſub uertice late
Æquora tuta ſilent, tum ſyluis ſcena coruſcis
Deſuper, horrenti'q; atrum nemus imminet umbra,
Fronte ſub aduerſa ſcopulis pendentibus, antrum
Intus aquæ dulces, uiuo'q; ſedilia ſaxo,
Nympharum domus, hic feſſas non uincula naues
Vlla tenent, unco non alligat anchora morſu,
Huc ſeptem Æneas collectis nauibus omni
Ex numero ſubit, ac magno Telluris amore
Egreſſi optata potiuntur Troes harena,
Et ſale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primum ſilicis ſcintillam excudit Achates,
Suſcepit'q; ignem foliis, atq; arida circum
Nutrimenta dedit, rapuit'q; in fomite flammam.
Tunc Cererem corruptam undis, Cerealia'q; arma
Expediunt feſſi rerum, fruges'q; receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.

SERVI. [✱] ¶ Æneadæ.] Nunc Troiani, aliqn̄ Romani: ut, Æneadæ in ferrum pro libertate ruebāt. ¶ Curſu.] Vel datiui eſt pro curſui: ut ſit ꝓxima curſui: uel cōtendūt cum curſu. ¶ Vertūtur.] Ab Italia. Eſt em̄ topotheſia. i. ficta loci deſcriptio. Hic enim locus in Africa nuſquàm eſt: ſed apud aliā Carthaginē, quæ eſt in Hiſpania. Ergo ſimilitudo nominis, facit rem cōgruam. Topographia aūt, eſt uera loci deſcriptio. ¶ Seceſ.] Sinu ſecreto. ¶ Locus.] Subaudi quem. Quum autem pronomē eſt in medio duorum nominū, quorum unum propriū ſit: id pronomē ſequitur genus proprij nominis. ſic Saluſ. Eſt locus in carcere quod Tullianum appellatur. Si autem utrunq; nomen appellatiuum ſit, licenter cui uolumus, reſpōdemus. ¶ In'q; ſinus.] Diuidit ſe unda in ſinus reductos, ideſt [✱] replicabiles.

PIERI. [☞] ¶ Gemini'q; minantur.] Seruius exponit, gemini pares. Sed cur nō duo, quū præſertim in hac deſcriptione Vergilius Homerū ſequatur, apud quē legere eſt, Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ ἀκταί. ¶ Ac primū ſcilicis ſcintillam excudit Achates.] Aruſianus Meſſus in Vergilianarū eloquutionum exēplis, Excudit, huic datiuo caſu eleganter dici, carmine hoc ex Vergilio citato, contendit approbare: & ſilici, à poeta ſcriptum agnoſcit: & ita habetur in eo codice, ubi integra Ti. Donati commentaria legūtur. Sed & excuſſit, præterito tempore poſitum eſt, ut cum altero ſuſcepit, quadret in ſynchroniā. Ea uerò dictio, ſuſcepit, in ueteribus aliquot codicibus ſuccepit, geminato cc, ſcripta eſt: ut ſuccūbo, ſuccedo: ſed enim omnino ex, ſub, & capio, ſuccipio prius fuit: inde alterum c, in s, abiit, cōſuetudine ꝓnuntiationē huiuſmodi magis approbante:—

[d] Sunt & defenſacula aduerſus ſolem, antrum, & nemus. Tāta'q; erat opportunitas loci, ut naues, anchoris non eſſent retinendæ. ¶ Ab alto.] À mari. mira igitur breuitas quæ contineat omnia neceſſaria. Quum autem locus contineatur quatuor partibus, ponit duo latera, & ingreſſum. quartam deinde partem poſuit, Fronte ſub aduerſa. Semper autem loca ſic poeta deſcribit, ut ingrediens: ſic facit Saluſt. Quæ omnia mutabuntur, ſi ut recedens ſcribat. Addit autem deſcriptioni, duos altos ſcopulos: ut ſit. Vnde latus proſpectus in pelagus appareat, ad inquirendas naues ab Ænea ſeparatas. Opacitas autem, ut minus ab externis conſpiciatur, facit. ¶ Septē.] Vna, in qua ipſe erat: tres de ſaxis: tres de Syrtibus, ereptæ. ¶ Optata.] Quia contrariam in pertubatione pelagi uiderant, quum nauigia ad imum uſq; deprimerētur. ¶ Tabentes ſale.] À cōtrario. Sal enim conſeruat. Sed inuentus eſt caſus, ut tabeſcat ſale, quod ſeruari conuenit. Aqua enim maris, quàmuis ſalſa, admittit corruptionem. ¶ Achates.] Achates ignem fieri curabat, ut madidas fruges torreret, ut ſic ſiccatæ frāgi poſſent. Non ergo eſt præpoſtera ordinatio. Neq; dixit, coquere: ſed torrere. Nam meminerat dixiſſe: Omnes accipiunt inimicū imbrem. ¶ Ordo eſt. Æneade. i. Troiani, ſub Ænea principe Italiam petentes, & ab eo denominati: defeſſi. i. multum feſſi: & defatigati ex longa cōtra uentos & procellas reluctatione contendunt: petere curſu. i. per curſum, (quo uerbo oſtenditur quam ſperata ſit terra nautis deprehenſis: ut etiam defeſſi, currere faciant naues. Sanè mallem, curſu ablatiui, quàm datiui caſus cenſere: atq; ita non dicam, quæ proxima curſu.) ea, ſup. littora, quæ, ſup. erant proxima. i. uiciniſſima: quia nullo diſcrimine habito, quæ prima occurrerent, conſtituerant petere: & uertūtur ad oras. i. extremas regiones Lybiæ. ſ. ad eam partem ubi Carthago. Locus eſt in longo ſeceſſu. i. tractu ad quem licet ſecedere. i. ſeorſum ab alijs incedere: ſup. quem, aut de quo, inſula: quæ illic interſita iacet: efficit portum. i. ſpeciē portus: obiectu. i. ex obiectiōe, ſeu oppoſitione laterū. ideſt quia duo latera, habet opportune oppoſita: quibus. ſ. lateribus: omnis unda. i. impetus aquarum, frāgitur. i. ſeparatur: ab alto. i. profundo, ſeu medio maris (illic enī profundū eſt.) & ſcindit. i. diuidit ſe, in ſinus. i. angulos littorum: reductos. i. replicabiles: quia non progrediuntur aquæ propter latera: & quia uaſtæ. i. ualde amplæ rupes: q; pro. i. ſcopuli gemini. i. duo ſaxa æqualiter eminentia in aquis: minantur. i. minas, hoc eſt eminentias ſuas, extēdūt in cœlū. i. cœlū uerſus: aut, ſi hyperbole eſt, in cœlum uſq; hinc: & hinc. i. ab utraq; parte: aut gemini, ſcopuli minantur in cœlum. i. quia tam altæ protenduntur, uidentur minari ſe caſuros in ſuſpicientes: nam his qui altiſſimos ſcopulos ſuſpiciunt: uidentur ſummitates eorum nutare, & caſum minari, ſub quorum. ſ. ſcopulorum uertice. i. ſummitate reflexa, & prominente: hoc eſt in radice, & pede ſcopulorum: ubi ab impetu aquarum partim exhauſtæ ſunt, quòd uertex ſupincumbere uideatur, his qui ad radicem ſunt: ſub uertice ergo ſcopulorum: ſilent æquora tuta. ſ. ab incurſu uentorum, & procellarum: quia uenti accedere nequeant: & omnis aquarum impetus priuſquàm eo perueniant frangitur: tum. i. inſuper, aut præterea ſcæna. i. umbraculum, aut inumbratio coruſcis ſyluis. i. habēs ſyluas coruſcas. i. criſpantes: imminet. i. incumbit deſuper: & nemus atrum umbra horrenti. i. contrementi, leni agitatiōe uentorum: aut horrenti. i. placida, ut ſentit Seruius, appoſitorie antrum. i. quod antrum nemus eſt: & quaſi antrum imminet ſub fronte aduerſa. i. oppoſita: & hoc ſcopulis pendentibus. ſ. in morem antri. Intus. i. in medio ſcopulorum: ſunt, ſup. aquæ dulces: & ſedilia ſaxo, uiuo. i. naturali: appoſitoriæ domus nympharum. i. quam nymphæ habitant: aut tam amœna, ut digna ſit à nymphis habitari. Vlla uincula, non tenent hic. i. hoc loco, naues feſſas: quia ſponte tenentur: & ulla anchora. i. inſtrumētum uncis dentibus, quo in terra, non ſaxoſa naues feſſas, aut fluctu agitatas, nautæ alligant: non alligat, ſup. eas morſu unco. i. dente incuruo: qui terram dum extrahit, erodit, & quodammodo mordet. Æneas ſubit huc. i. ad hunc locum, aut portum: ſeptem nauibus collectis, ex omni numero: & Troes egreſſi magno amore Telluris. i. terræ potiuntur harena optata. i. quam in periculo tanto optauerant: & ponūnt. i. reponūt in littore artus. ſ. ſuos: tabentes ſale. i. aſpergine aquæ ſalſæ: ac Achates uir ille fidus (alludit tamen ad lapidem) excudit primum. i. ubi primum in terram deſcenderat ſcintillam ſilicis. ſ.

[d] particulā

Ordo.

[*] replicabiles. ¶ Gemini.] Pares, ſimiles: aliquando duo, ¶ Minantur.] Eminent. ¶ Sub uertice.] Circà radices: que ad rectam lineam ſuſpiciunt uerticem ¶ Syluis coruſcis.] Id eſt ſyluarum coruſcarum. caſus enim ſeptimus eſt pro genitiuo. ¶ Coruſcis.] Ideſt criſpantibus. Iuue. Longa coruſcat Saraco ueniente Abies. Scæna inumbratio dicta ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Antiquitus enim theatralis ſcæna parietes non habebat, ſed de frondibus umbracula quærebant. Poſtea tabulata compoſuerunt in modum parietis. ¶ Horrenti.] Modo ad odium refertur, modo ad uenerationem: ut hic: ſic Luca. Arboribus ſuus horror ineſt. ¶ Antrum.] Tropus eſt: per antrū, nigrū: per nigrum, umbroſum: per umbroſum, frondibus denſum. ¶ Viuo.] Naturali: ut uiuo præteruehor oſtia ſaxo. ¶ Nympha. do.] Aut uerum dicit, ut ſit hiſtoria: aut pertinet ad laudē loci, ut talis ſit, ut nympharum domus credi poſſit. ¶ Hic.] pro illic. ¶ Anchora.] À Græco eſt: & quum ibi non aſpiretur, nos aſpiramus. Quum in cæteris, potius aſpirationem remoueamus, ubi adeſt, quem addamus, ubi non eſt. ¶ Morſu.] Sic alibi: Tundente tenaci Anchora fundabat naues. ¶ Amore.] Nam omnes in tempeſtate amant terram. Vnde paulò poſt. ¶ Optata potiūtur Troes harena.] Poſuit autem Tellurem, quæ dea terræ eſt, pro ipſa terra que eſt elementū: ut Vulcanum, pro igne. ¶ Harena.] Si ab ariditate, nō aſpiratur: ſi ab hærendo, aſpiratur: ait Varro. Melior tamen prima ſententia. ¶ Sale.] Aſpergine. ¶ Silicis.] Bene ponit ſpeciē, quia in certis lapidibus inuenitur ignis. ¶ Excudit.] Feriendo elicit. Nam cudere, eſt ferire. Inde incus, quia illic aliquid cudamus. ¶ Achates.] Alluſit ad nomē. Lapidis enim ſpecies eſt Achates. Facit illum Æneæ comitem: quia (ut refert Ply.) hic lapis ſi anulo geratur, gratioſior ille uidet. ¶ Succepit.] Pro ſuſcepit. ¶ Rapuit in fomite.] Penè ſolecophanes eſt. Nā uerbo, mutationem ſignificanti, dat ablatiuum. Sed fuit antiqua circa communes præpoſitiones licentia. Vt eſt conditus in nubem. Contra uerò, Nota conduntur in aluo. Item: Sæua ſedens ſuper arma. Cicero: Quod ille in capite ab hoſtium duce acceperat: aut rapuit raptim fecit in fomite. ¶ Cerealia.] Vt uilia fugiat, ad generalia tranſit. Rem ergo uilem auget, honeſtate ſermonis: ſic alibi: Ne lucernam diceret, ſcripſit: Teſta cum ardente uideret. ſ. o. Iudice autem euphonia, dicimus Cerealea, & Cerealia: Cæſareus, & Cæſarius: & Typhoea, & Typhoia. ¶ Feſſi.] Rerum penuria fatigati. Dicimus feſſus animo: ut, Ter feſſus in ualle reſedit. Item corpore, quod magis eſt proprium. Item, rebus fortunæ. ¶ Fruges.] Errant qui frumenta à frugibus diſcernunt. Cice. Olei & frugum minutarū de leguminibus intelligens: ergo frumenta & fruges uocantur. Fruges autem ſunt à frumine, quæ pars eſt eminens gutturis ſub mento. ¶ Receptas.] Liberatas: ut, Medio'q; ex hoſte recepti. ¶ Et torrere p. f. & fr. ſ.] Non eſt hiſteron proteron. Nam hodie uidemus ante ſiccari fruges: deinde frangi ſaxo. Nam apud priſcos molarum uſus non erat: fruges ante torrebant: & eas in pilas miſſas pinſebant: & hoc erat genus molendi: unde pinſores dicti ſunt, qui nūc piſtores uocātur. Pinſere, id teſte Perſio dicitur: ut, O Iane à tergo quem nulla ciconia pinſit. Æneam autem, & in hoc loco, & ubiq;, & maxime in. 6. à uilioribus officiis ſegregat: ubi ait: At pius Æneas arcem quibus altus Apollo præſidet: niſi pia ſit cauſſa, ut ad humandum ſocium. Nam tunc pius Æneas, opera inter talia, primus hortatur ſocios: —

Horror.

Antrum, quaſi atrum.

Anchora

Harena.

Achates.

Feſſus.

Fruges.

Pinſores

Piſtores.

[d] particulā ignis, quæ erat in ſilice, aut in uenis ſilicis: & ſuſcepit. i. lente cœpit, aut ſurſum cœpit (uis enim ignis ſemper aſcendit) ignem foliis. ſ. deſiccatis: atq; dedit circùm arida nutrimenta. i. cōbuſtibilia, ſicca: & rapuit flammam. i. rapidam fecit flammam: in fomite. i. quæ (ut dicitur) radicaliter, & originaliter erat in fomite: aut rapuit in fomite: hoc eſt, in illo quo ignis fouebatur flammam ad ſe (& neutro modo eſt ſolecophanes: nam non rapuit in fomitem: ſed eam quæ erat in fomite rapuit ad ſe) tum. i. deinde, Æneade. ſ. (nō Æneas) quia uile eſt miniſterium (feſſi rerum. ſ. multitudine, aut aduerſitate, aut rerum pro rebus. ſicut felix animi.) expediunt. i. expedite efferunt: Cererem. i. frumentum: aut panem: corruptam undis: & arma. i. inſtrumenta: Cerealia. i. quibus Ceres. i. frumentum tractatur, aut quibus Ceres. i. panis fit: & parant torrere. i. deſiccare flammis. ſ. ab Achate exceptis: & frangere ſaxo. i. pinſere, aut molere quodammodo, non tamen proprie, quia mole uſum non habebant.

ASCENSI. [d] ¶ Æne.] Poſtquā cæterorum miniſteria deſcripſit, tractat officiū ducis. ſ. Æneæ, qui de ſalute ſociorū quos in ſummo periculo dereliqrat, ſollicitus, uerituſ'q;, ne aut ſubmerſi ſint aut in manus hoſtiū inciderint: ſcopulū cōſcendit: unde quū naues pſpicere

[d] non poſſet,

Æneas ſcopulum interea conſcendit, & omnem
Proſpectum late pelago petit, Antea, ſi quem
Iactatum uento uideat, Phrygias'q; biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caici.
Nauim in conſpectu nullam, treis littore ceruos
Proſpicit erranteis, hos tota armenta ſequuntur

SERVI. [*] ¶ Late petit.] Inquantum poteſt. ¶ Pelago.] In pelagus. ¶ Antea.] Ordo ē: Aſcendit ſcopulum requiſiturus Antea. ¶ Capyn] Caicū ſi quem uideat: ſic

[*] Teren.

PIERI. [☙] ¶ Antea, ſi quā.] In Lōg. in Med. & aliquot aliis antiqs exēp. ſi quē, legimus.

[☙] Quod

A tergo,& longum per ualleis paſcitur agmen.
Conſtitit hic,arcum'ꝗ manu,celereis'ꝗ ſagitta
Corripuit,fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductores'ꝗ ipſos primum capita alta ferenteis
Cornibus arboreis ſternit,tum uulgus,& omnem
Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam,
Nec prius abſiſtit quàm ſeptem ingentia uictor
Corpora fundat humi,& numerũ cum nauibus æquet.
Hinc portum petit,& ſocios partitur in omneis,
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes
Littore Trinacrio,dederat'ꝗ abeuntibus heros,
Diuidit,& dictis mœrentia pectora mulcet.

[Δ] non poſſet,uideret tamen ceruos,conuertit ſe ad eos capiendos,ut ſociis receptis,epulum daret,eorũ'ꝗ & animos & corpora reficeret.De qua re audiamus Donatum:cuius uerba ſunt:Reliqui igitur ſeipſos curabãt.Æneas autem anxius de ſalute sociorum,labori non pepercit,ſed altitudinem ſcopuli,aſcendit:non ergo tantum ad proſpectum deſcripta altitudo ſcopuli,quantum ad laudem Æneæ.Qui autem non ꝓſpexit uim pelagi,aut de refectione corporis non curauit:& ut ſalutem ſociorũ procuraret,nullo uictus labore,tantam altitudinem aſcendit. ¶ Proſpicit.] Bis accipe:ut nauem nullã proſpicit,ſed tamen ꝓſpicit ceruos. ¶ Gerebat.] Vel tũc præſens,uel portabat Æneas tela,quæ Achates intentus igni,excitando reliquerat.Non uidit naues,ſed euentus oſtendit ceruos,quæ res non ad uenandi uoluptatem,ſed ad uictus neceſſitatem,recepta eſt.Septem ergo maiores ſtrauit,in quib.alimoniæ maior eſſet copia.Multos deinde paruulos interemit. Reprehendunt autem temerarij quòd poeta dixit:À tergo ſequuntur.Error eſt interpretantium.Nam tres ceruos errantes in littore ſequebantur armenta:alij per ualles a tergo paſcebantur.Ita ergo legit:Proſpicit tres ceruos & hos ſequuntur tota armenta.À tergo uerò totum agmen paſcitur.Ergo illi errabant,hi paſcebantur.Neꝗ enim omnes errabant,aut omnes paſcebantur.Sed alij errant,ſubiecti oculis eius:alij fuerant poſt ipſum.Similis autem uerſus eſt:Theſtilis,& rapido feſſis meſſoribus.& hoc eſt & Theſtylis.Item:Puppibus,& læti nauim.c.ideſt puppibus.Ipſi quoque numeri gregum,diuerſitatem ſignificant.De errantibus enim,pluraliter dixit:de paſcentibus uerò ait,à tergo,& longum per ualles paſcitur agmen.Ergo in littore poſitos pluraliter dixit.In uallibus uerò,paſcitur agmen.Huc accedit,quòd qui paſcitur,non errat:& qui errat,non paſcitur. ¶ Hinc portum petit.] Per acta ceruorum ſtragæ,quæ Troianis ſatis ſit,remeat ad naues. ¶ Bonus.] Bonus ciuis,& bonus largitor. ¶ Cadis.] Prætermiſſo cadorũ numero.Oſtenditur,uini copia. ¶ Onerarat.] Oſtenditur nõ quãtum uolerit largitor datũ,ſed quantum Troiani ferre potuerũt. ¶ Abeuntibus.] Q.d.præter id quod manentib.dederat.Dictis nõ poterant in maximo mœrore cibum capere.Ergo adhibenda conſolatio erat.Verum à perſona aliena,à mœrore:ſed hæc in ſolitudine nõ repperiebat.Hãc igit̃ ſubdit Æneas,qui animi prꝭſtantia,mœrorem uincere poterat.Hic ita ſe gerit,ut neꝗ ſe ſatis triſtem oſtenderet,ne à conſolatione illos deiiceret,neꝗ omnino doloribus immunẽ.Ne in ſua cauſſa omnino alienus uideretur. ¶ Mulcet.] Nam grauiſſime inflictus,mœror penitus remouere non poterat.Sumpto autem cibo,& uino,more humani ingenij,ſperatur animorum uẽtura relaxatio. Si autem hæc conſolatio ab alieno ſit,poſſet reſponderi Terẽtianum illud:Tu ſi hic ſis aliter ſentias.Quum autem à ſocio malorum poteſt attente audiri.Hæc ille.Quibus addamus quæ in Seruij de Pleriꝗ,& Heroæ interpretationem annotauit Beroal.dicens:Iſthꝭc moroſa nimis Seruij diſtinctio,Terẽtia uerba obſcurat,& ex apertis facit apta:ex nitidis,ſordida:ex manifeſtis,ambigua:nam modus loquendi eſt apud eruditos,ut ita dicant,pleriꝗomnes,pro una parte orationis:qđ diligenter animaduertit Donatus apud Terentiũ:& curioſis auribus demonſtrauit,ſcribens,quòd pleriꝗomnes,pro una parte orationis dixerunt ueteres,ut plusſatis:allegat'ꝗ illud Neuianum:Pleriꝗomnes ſubigunt ſub ſuum iudicium.hoc loquutionis genus uſurpant locupletiſſimi ſcriptores:inter quos haud dubie numeratur Gellius,qui ita ſcriptũ reliquit in.1.Verſus iſtos ex Georgica pleriꝗ omnes.ſic legunt.& alibi:Pleraꝗ omnia ueterum literarum quæſita.& Macro-
Pleriꝗ omnes. bius.Vultis'ne diem ſequẽtem:quem pleriꝗ omnes Abaco,& latrunculis conterunt.Item,nimis conciſus eſt Seruius in explanatione Heroum:nec abſolutam expreſſit rem in nõ parua ſignificatiõe:audiat̃ itaꝗ copioſiſſime,docens qui ſint heroes Auguſtinus,lib.10.de ciuitate dei,his uerbis:Nomen Heroum à Iunone dicitur tractum,quòd græce Iuno,Hera appellatur:& ideo,neſcio quis filius eius,ſecundùm Græcorũ fabulas,Heros fuit nuncupatus:hoc uidelicet myſticum ſigni-
Heros. ficante fabula:quòd aer Iunoni deputetur:ubi uolunt cũ demonibus Heroas habitare:quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum.Idem in.7.Inter lunæ gyrum,& nymborum,ac uentorũ cacumina,aerias eſſe animas.ſed,ea

[Δ] aio,nõ

Terent.Quod pleriꝗ omnes faciunt:adoleſcentuli.Ordo eſt,quod omnes faciunt adoleſcẽtuli:ut aĩum ad aliquod ſtudium adiungant,pleriꝗ equos alere.Vel quem uacat:ut alibi:Rhæbe diu res,ſi quâ diu mortalibus ulla eſt.Nemo eñ dicit ſi quâ ulla. ¶ Bi-
remes.] Naues que duplicem habent ordinem re- Biremes.
morũ. ¶ Puppibus.] Arma:milites enim nauigantes,puppibus arma religabant.Sic alibi:Pacem orare manu,præfigere puppibus arma. ¶ Errãtes.] Paſcentes.Sic in Buc.Mille meæ ſiculis errãt in montibus agnæ. ¶ Ceruos.]
Hi dicti ſunt παρὰ τῶν κεράτων.i.à cornibus.Nam & Latina Cerui.
nomina,aliquando à Græcis ſunt,ſed quàmuis in prouincia conſulari,in quam uenit,cerui non ſint:tamen aut finxit more poetico:uel,quia heroicis temporibus,ubiꝗ omnia naſcebantur:ut ipſe,Omnis feret omnia Tellus. ¶ Tota armenta.] Totum.
Differt ab omni.Totum,eſt unius corporis plenitudo,ut totũ auditoriũ.i.integrum auditoriũ:omne,de uniuerſi dicimus, Omne.
ut omne auditorium.i.uniuerſa auditoria.Ergo hic tota.i.oĩa: alibi contra:ut,Omnem'ꝗ reuerti per Troiam. ¶ Agmen.] Agmen.
Proprie eſt ordinata multitudo,ut eſt ambulantis exercitus. Non ergo ſtans dicitur,niſi uſurpatiue.Vnde longum,ut incedens,illud oſtenderet. ¶ Corripuit.] Aut de pharetra,aut ab Achate,intelligimus enim eum eſſe ſubſequutum,ut in illo loco:Ni iam præmiſſus Achates afforet. ¶ Gerebat.] Aut tunc:aut quæ gerere conſueuerat. ¶ Cornibus.] Aut ſit pro cornuũ,aut intellige cum:ut,Atꝗ Ixioni uẽto rota cõſtitit.i.cũ uẽto.& hoc melius. ¶ Vulgus.] Nã ductores iam interempti erãt. ¶ Miſcet] Perturbat,circũagit,inſequit̃. ¶ Frõdea.]

[✱] Pro frondoſa.

[☞] Quod eloquutionis genus,aliorum etiam poetarum teſtimonio,Seruius agnoſcit:ſed & ſi quâ,in ueteribus codicibus aliquot ſcriptum,animaduerti eam'ꝗ lectionem à ueteribus grammaticis defendi.Ait'ꝗ Soſipater quoſdam ita legere,Antea,ſi quâ iactatum uento uideat:quenadmodum legitur:Si quâ fata ſinant:pro ſi quò,aliquo modo.Aliud autẽ eſſe in illo:Si quâ fata,aſpera rumpas,Tu Marcellus eris: quanquàm & ibi,ſi quo modo,ſit audiendum. ¶ Hos tota armenta ſequuntur.] Vetera aliquot exempla,quos tota,legũt: à nemine tamen,quod ſciam,adhuc recepta lectio:perinde ac illud etiam quod antiqui codices nonnulli,tot armenta,ſcriptum habent:ſiue ea olim fuerit apoſtrophe,qua Latinos etiam aliquando uſos,monumenta plurima declarant:ſiue tot, numerale nomen,ratione communis loci producatur:ſed tota,paſſim agnoſcitur à Grammaticis. ¶ À tergo,& longum per ualles paſcitur agmen.] Errare eos Ti.Donatus ait,qui comam ſtatuunt.Sequuntur à tergo,quum abſꝗ ullo interiecto puncto,legendum ſit,uno eodem'ꝗ membro:À tergo,& totum per ualles paſcitur agmen.ut ſit,Longum agmen à tergo paſcitur per ualles:cuius eloquutionis exempla ponit:Teſtilis,& rapido feſſis meſſoribus æſtu.Item:Puppibus,& læti nautæ impoſuere coronas.Item:Subito cum tabida mẽbris: hoc eſt,cũ ſubito. ¶ Corpora fundat humi.] In Romano codice,in Oblongo,& aliquot alijs minime malis,humo,legitur,dandi caſu:ſed humi,aduerbialiter poſitum:magis placet noſtri temporis eruditis uiris:ueluti etiam in.5.Fuſus humi. Quanquàm & ibi quoꝗ,uariam eſſe lectionem apud ueteres oſtẽdimus. ¶ Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes Littore Trinacrio,dederat'ꝗ abeuntibus heros,Diuidit.] Sunt qui magis approbent lectionem illam,Deinde bonus quæ uina cadis onerarat,cuius quidem appoſiti uerbum eſt, diuidit,non,partitur,ut Seruius putat.Sed enim illam aduerbij tranſpoſitionem in primum locum nuſquàm in codicibus antiquis obſeruaui.Agnitam uerò Donato lectionẽ eam, quæ uulgò habetur,inde patet,quod in ordinando ſenſu ita ſcribit.Deinde diuidit uina,quæ bonus Aceſtes onerauerat cadis littore Trinacrio,atꝗ abeuntibus dederat.Eſt præterea in codice Mediceo pro heros,poſitum hoſpes.Dederat'ꝗ abeuntibus hoſpes.ut muneri conditio accreſcat,quòd hoſpitale fuerit:—

[Δ] aio,nõ oculis uideri,& uocari Heroas,& Lares,& Genios:ex his lido patet q ſint Heroes:& unde nomẽ ſortiant̃.Triſmegiſtus quoꝗ author eſt,Heroas habitare inter aeris puriſſimã partem ſupra nos,& terram,ubi nullus eſt nebulis locus. Minime prætereundũ eſt id qđ Martianus Capella tradit in

[Δ] nuptiis

[d] nuptiis Philologiæ: Heroas, uidelicet ab hera: quæ terra dicitur eſſe nuncupatos. iſta, curioſo interpreti, fuerant ueſtiganda, & enarranda: niſi fortè Seruius exiſtimauit ſatis, ſuper'q́ eſſe id quod tractabat mutilatũ tradere, atq; conciſum: quum boni tamen grammatici officium ſit etymologias uerborum, ſignificata'q́ ubertim explicare. Hæc ille. ¶ Ordo autem eſt. Æneas conſcendit interea. ſ. dum Æneadæ fruges parabant, & cerealibus rebus intendebant: & petit. i. dirigit late. i. in latum, aut per latum, omnem proſpectum. i. totam uirtutem proſpiciendi: pelago. i. in pelagus. (ut ſit datiuus ad locum: ut etiam Seruius ſentit: qui Antea uult eſſe accuſatiui caſus à nominatiuo Anteus. Erat enim Anteus etiam unus ex Troianis: ſunt tamen qui uelint eſſe aduerbium, ſicut poſtea, quæ quia cõpoſita ſunt, ex pronominibus retinent quantitatem, hoc eſt ultimam corripiunt: nam nomina dum aduerbia fiunt, quantitatem ſeruant: ut, Antea hodie tranſuerſa crebra, &c. Vel ſic petit omnem proſpectum, ſi uideat quem iactatum Antea pelago. i. per pelagus: uento. i. à uento: ſed prior conſtructio mihi conformior uidetur. ſicut & ſequentium hæc.) ideo petit ſi uideat. i. ut forte uideat: aut, ut experiatur ſi uideat, quem. i. aliquem iactatum Antea. i. paulò ante uento. i. à uento: & ſi uideat biremes, ſup. naues, quæ duorum remigum ordine impelluntur: Phrygias. i. Troianas, aut Troianorum, aut Capyn, aut arma. i. inſignia Cayci illius Troiani: in celſis. i. ſublimibus: puppibus. i. poſterioribus partibus nauium, in quibus directores, quos patronos nunc uocant, confidunt: ſunt'q́ altiores cæteris: ut in. 3. dicitur, Stans celſa in puppi. (Seruius autem cenſet particulam, quem, uacare: & Antea nomen eſſe ſic: Si uideat Antea iactatum pelago: & biremes Phrygias iactatas pelago. Aut Capyn, aut arma Cayci in celſis puppibus, ſcilicet fixa.) Nullam. i. non ullam. Æneas, ſup. non proſpicit ullam nauem in conſpectu: ſed, ſupp. proſpicit tres ceruos errantes. i. libere paſcentes, errantium more nunc procedendo, nunc retrocedendo, nunc in tranſuerſum diuertendo in littore. (Eleganter omiſit particulam, ſed: nam non dices: Nullam nauem proſpicit: ſed tres ceruos proſpicit: uerũ ſic: Nullam nauem proſpicit, ſed tres ceruos. Aut ſic. nauem non proſpicit, tres ceruos proſpicit.) tota armenta. ſ. ceruorum reliquorum. (quia gaudent gregatim paſci, & errare uſq; adeo (ut authore diuo Auguſtino) dum flumina tranſeunt, onera cornuum ſequentium præcedentes, uiciſſim ſupportẽt.) ſequũtur ergo à tergo. i. directo tramite: ita ut non à latere, nam ſequi non poſſent, licet non præciſe à tergo: uidimus tamen Donatum aliter ſentire, qui non uult à tergo dicantur ſequi, ſed agmen paſci à tergo per ualles. (Quæres autem, quomodo illic ceruos, dicat poeta, quum ſecũdùm Herodotum, ceruis & apris omnis Libya careat, quum tamen habeat leones, elephantes, urſos, ſerpentes, & aſinos cornua habentes. Ad hoc autem reſponde (ut Seruius) aut in ſuperiori Libya ceruos non eſſe: in citeriore uerò, in qua Carthago eſt, non deeſſe.) & longum agmen. ſ. ceruorũ, paſcitur per ualles à tergo. ſ. trium ductorum. nam ductor, & agmen, correlatiua ſunt, nam agmen ab agendo dicitur: agitur enim ſed à duce: hoc eſt ab eo, cui ducendi animus eſſe debet, licet agat: duces quoq; præuij ferè ſunt: actores autẽ ſequentes. Quæri poſſet, quomodo dicatur ſequi, & paſci: ſed notum eſt, quia paſcẽtes incedunt, unde & paſci, & inſequi, iidem poſſent dici: Æneas conſtitit. i. firmauit, & repreſſit inceſſum: hic. i. ubi uidit [d] ceruos: &

Ordo.

[*] Pro frondoſa. Frondeum enim, totum eſt de frondibus, ut torus frõdeus. Frondoſum, frondibus ornatum. ¶ Septẽ.] Finiuit numerum. Nam neceſſitatis erat hæc uenatio, non uoluptatis. ¶ Victor.] Propoſiti compos: ut atq; rotis inſiſtere uictor. ¶ Humi.] Per humum aduerbialiter: ut, Preſſit humi nitens. ¶ Cum nauibus.] Cacephaton in ſermone. Nam poſt cũ, ſequitur na. ¶ Hinc.] Pro inde. ¶ Partitur.] Et partit, inuenitur, in eadem ſignificatione. Salu. Prouincias inter ſe partiuerant. ut punio, punior: fabrico, fabricor: ſunt ergo uerba in actiua, & paſſiua uoce, actionem ſignificantia. Sunt itidem, quæ in actiua uoce paſſionem ſignificent: ut uapulo. Rurſus quæ in paſſiua, actionem, ut loquor. ¶ Trinacrio.] Siculo. Trinacria enim dicitur Sicilia, propter tria ἄκρια. i. promontoria, Lilybeum, Pachynum, & Pelorum: Latine autem Triquetra dicitur. ¶ Heros.] Vir fortis. Semideus plus ab homine habens, ut ait Heſiodus:—

Frondeũ Frondoſum.

Partio.

Nimiſcõciſus eſt Seruius.

[d] ceruos: & corripuit manu arcũ, & ſagittas celeres. i. quas celeriter emittere peritus erat, & Achates ſolebat: quæ tela. i. quas ſagittas. (Eleganter enim ſequenti non præcedenti conformatur relatiuum.) Achates fidus. ſ. comes: qui nuſquàm Æneam dereliquit (unde intelligendum eſt, quòd poſtquàm ignem excuderat, relictis aliis ad humiliora miniſteria deputatis, Æneam ſequutus ſit: ad quod innuendum additum eſt primum, ut. ſ. in primo ingreſſu, excuderit ignem, & poſtea Æneam ſequutus ſit: ſicut etiam poſt refectionẽ corporis Æneæ, comes ibit in diſquirendis locis: quia uerò dicit eum celeres ſagittas geſtare ſolitum, poſſet idem intelligi hic fidus, qui ſupra fortis dictus eſt, ut eius nauis prius diſpſa, ſed poſtea collecta, intelligatur, inter eas, de quibus dictũ eſt. Huc ſeptem Æneas collectis nauibus, omni ex numero ſubit.) & ſternit. i. proſternit: primum ipſos ductores, ferentes capita alta, cornibus arboreis. i. ramoſis: tum. i. deinde: miſcet. i. mixtim perſequitur, aut reuera miſcet: ut ad acies alludat quę cæſo ductore miſceri, & confundi ſolent, nec in ſuo ordine perſiſtere: miſcet ergo. i. confundit uulgus. ſ. ceruorũ: & omnem turbam. i. turbatam multitudinem: agens. i. perſequens. ſ. eam telis. i. ſagittis: inter nemora frondea, pro eo quod eſt frõdoſa. i. inter ſyluas, aut arboreta: nec abſiſtit. ſ. à perſequutiõe, prius quàm ipſe uictor. i. uoti compos: fundat, pro fuderit: humi. i. per humum ſeptem ingentia. i. ualde magna: corpora. ſ. ceruorum, & equet. i. equauerit: aut equaret. i. equalem fecerit, numerum. ſ. ceruorum proſtratorũ: cum nauibus: quas ſeptem collectas, ſupra meminit poeta. Hinc. i. ab hoc loco, aut facto: ipſe Æneas. ſ. petit portum: ubi uidelicet ſocij erãt, & partitur ſ. ceruos in omnes ſocios: & diuidit deinde uina quæ Aceſtes i. Siciliæ rex: bonus. i. beneficus: onerarat cadis. i. per cados: hoc eſt uaſa uinaria, quibus onerauit naues: quia quantũ oneris poterant portare, tantum uini dederat, & quæ ipſe heros. i. princeps magnificus, & heroica uirtute præditus: dederat. i. donauerat: abeuntibus. i. diſcedentibus littore Trinacrio. i. Sicilienſi: & hoc modo littore Trinacrio, regitur à dictione abeuntibus uirtute præpoſitionis: aut ſi ordo eſt, dederat littore Trinacrio more poetico, ſubtraxit appellatiuo præpoſitionem. Sicut ibi littore ahena locant alij: & ipſe mulcet. i. mitigat: & ſolatur pectora. ſ. ſociorum: mœrentia. i. mœſta: ob caſum conſociorum: dictis. i. ſermone ſequenti: de qua re, ſicut de aliis multis, ſubtiliſſime loquutus eſt Donatus, ut iam uidimus:—

O ſocij (neq; enim ignari ſumus ante malorũ. ÆNEAS
O paſſi grauiora, dabit deus his quoq; finem,
Vos & Scyllæam rabiem, penitus'q́ ſonantes
Acceſtis ſcopulos, uos & Cyclopea ſaxa
Experti.) reuocate animos, mœſtum'q́ timorem
Mittite, forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit.
Per uarios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt, illic fas regna reſurgere Troiæ.
Durate, & uoſmet rebus ſeruate ſecundis.

ASCENSI. [d]

¶O ſocij (neq;.] Oratio hæc conſolatoria, in genere deliberatiuo cõſtituta, grauitatis, & prudẽtiæ, uirum talem, qualis Æneas eſt, decentis plena eſt. Nihil enim prætermittitur, quòd à prudenti, & eloquenti uiro dici debeat: ut ex Donato diſcere poſſumus: cuius uerba ſũt: ¶ O ſocij.] Scilicet laborum. Mira arte loquitur. Norat enim odioſum illud eſſe laborantibus, utpote cuius cauſſa uniuerſi trahebantur, per tot, & tam diuturnas calamitates. Ponit ergo premium. ô ſocij laborũ. q. d. qui nil ſine me paſſi eſtis: ergo debetis audire quæ dicam. ¶ Ignari.] Mira cõſolatio: nam quum odioſa ſit infortuniorum dura commemoratio, exulcerans eorum corda qui paſſi ſunt, adiungit poeta commemorationi cõparationem: ut dicta ipſa potius medicinæ ſint, quàm exulcerationi. Nam enumeratio præteritorum malorum, ac grauiorum, oſtẽdit ferenda eſſe præſentia. Addit, & ſuſtinendi conſuetudinẽ, nutriſſe patientiam. ¶ Grauiora.] Vt incõmodorũ nouitas grauius peruertit; ſic ferẽdi cõſuetudo quid [d] quid acciderit

SERVI. [*]

¶O ſocij, reuocate animos, mœſtum'q́ timorem mittite.] Dixit autem ſocios, ut ſe illis æquaret. ¶ Ignari.] Immemores. Acyrologia eſt. Ignarus enim eſt, qui ignorat. Immemor, qui oblitus eſt. ¶ Antemalorum.] ὑφὲν eſt: ut, Cœli ſubterlabentia ſigna; ante enim, hic ad ſolam pertinet coniunctionem, & plenitudinem uerſus. ¶ O paſſi grauiora.] Artificioſe demonſtrat præterita grauiora, ut præſentia facilius tolerẽt. ¶ His.] Sicut & grauioribus. ¶ Scyllæam.] Exempla, pro negotij qualitate, ponenda ſunt. Ergo in marinis periculis ponit tempeſtatis exempla. ¶ Penitus.] Valde. ¶ Acceſtis.] Pro acceſſiſtis: aut ualde ſonantes: aut ualde acceſſiſtis, quia non paſſi ſunt hæc, [*] ſed his

Ignarus. Immemor.

PIERI. [☞]

¶Neq; enim ignari ſumus antemalorũ.] In ueteribus omnibus exemplaribus, diſtinctas inueni dictiones: in nonnullis, puncto etiam interiecto, ante, malorum, quæ quidem Græca eſt figura, τῶν πρὶν κακῶν. ut illud, τῶν νῦν ἀντὶ τοιῶν, ſubin [☞] telligitur quidem

[Δ] quid acciderit facilius tolerat. ¶ Dabit deus.] Scilicet ultro reſpondit, ſi quærerent, quando hæc mala inuenient finem, & poſt comparationem grauat præterita, & leuat præſentia, & à generali ad ſpecialem rationem uenit. ¶ Scyllæ-
Scylla. am.] In mari Siculo eſt, locus horrendis ſaxis obſeſſus. Non autem mulier uſq; ad pubem humani corporis: inferius uerò canibus armata. ¶ Acceſtis.] Oſtendit fortunæ ſuffragio ex intima ſaxorum parte liberatos. ¶ Forſan & hęc.] Delectabit nos, quum ad proſpera uenerimus, etiam hæc inter mala enu-
Olim. merare. ¶ Olim.] Tria tempora ſignificat, præteritum, præſens, & futurum. ¶ Durate.] Quando per mala, ad bona tranſeundum eſt: ſpe bonorum toleranda ſunt aduerſa, præſertim ubi ſpondetur per breuiſſimum tempus otium ſempiternũ. ¶ Fata.] Ergo parendũ eſt: nam illis obſiſti non poteſt. ¶ Illic fas.] Et euadendi, & perueniendi, ſpem pollicetur: & aſſerit Italiam ſolam eſſe quæ digna ſit, in qua Troiæ imperiũ re-
Ordo. ſurgat. Hæc illæ. ¶ Ordo eſt. O ſocij. ſ. errorum, & laborum: per quam appellationem ſibi illos conciliat, ut qui ſe illis parem exiſtimet: ordo autem ſic conferendus eſt: ô ſocij reuocate animos, &c. nam cætera per parentheſin inſerta ſunt. q. d. ut ſocij eſtis in aduerſitate, uolo ſocij ſitis in magnanimitate, tolerãdo aduerſa: neq; enim ſumus. i. nam certe nos non ſumus ignari. i. immemores, ſecundùm Seruium, ut ſit acyrologia. i. improprietas ſermonis: ſed, meo iudicio, ſic dicit, ut Dido dicet: Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco. Ignarus enim eſt malorum, qui nũquàm ea paſſus eſt: non ſumus ergo ignari. i. neſcij: antemalorum: una eſt particula. i. malorum præteritorum, & quæ ante hac paſſi ſumus. O paſſi grauiora. ſ. mala: quorum deus finem dedit: quia aliter non dicerentur paſſi, ſed adhuc pati: unde ſubinfert, deus dabit quoq;. i. etiam: his ſ. malis minus grauibus: finem. i. exitum, & terminum, ac deſitionem: quòd autem grauiora paſſi ſint, probat: dicens: uos, &. i. ſimul acceſtis: pro acceſſiſtis: rabiem Scyllęam. i. quæ inter Scyllam, & Charybdim eſt, in mari Siculo, cuius dextrũ Scylla latus leuum implacata, Charybdis obſidet: & ſcopulos ſonantes penitus. i. ualde, & quaſi penè intus: & hoc eſt, cur Scyllæam rabiem dixit, quia ſonitu aquarum imitãtur ſcopuli latratum, canum rabioſorum: uos &. i. ſimul experti eſtis: ſaxa Cyclopeia. i. à Cyclopibus in Sicilia obſeſſa. O ſocij igitur, quia non ignari antemalorum, & grauiora paſſi. (Eſt autem oratio intricata, quaſi à turbato animo ꝓlata: qualis erit in. 2. huius, ubi ſocios ad arma cohortabitur: atq; ſummum artificium eſt, ubi ab imperitis minus artis cenſetur.) reuocate animos, quibus. ſ. grauiora tuliſtis, ut & hæc feratis: & mittite. i. deponite: & reiicite, ac omittite: timorem mœſtũ, qui uos mœſtos facit: aut mœſtum. i. deteſtabilem: quum ſit timor approbandus, qualis erat dum in periculo fuerant: unde dictum eſt: Extẽplo Æneæ ſoluuntur frigore membra. iuuabit. ſ. animos. i. delectabit, & iucundum erit forſan: olim. i. tempore futuro, ubi omnibus periculis defuncti erimus: meminiſſe. i. aut memorare. i. recitare, aut recordari: &. i. etiã hæc. ſ. præſentia mala: quia iuuat euaſiſſe mala, plus quàm non incidiſſe: unde in 3. Iuuat euaſiſſe tot urbes, Argolicas, medioſq; uiam tenuiſſe per hoſtes. Nos tendimus in Latium. i. in patriam nobis fatalem, unde originem traximus, & ubi Saturnus latuiſſe perhibetur: per uarios caſus, & tot diſcrimina. i. pericula rerum: fas eſt. i. à fatis permiſſum: regna Troiæ reſurgere. i. reparari, & renaſci illic. ſ. in Latio: non in Creta, non in Delo, non in Sicilia, ubi fata. i. deorum præordinationes, & uoluntates nobis præfata, ideſt uaticinio ſignificatæ: oſtendit. i. indicant uaticinio, multorum: ut in. 3. dicetur. ſedes quietas. i. immutandas: quales non erant in Creta: de quibus in. 3. Mutandæ ſedes, non hæc tibi littora ſuaſit Delius, &c. Durate. i. perdurate: aut durate animos ueſtros contra mala: (& ſitis duri ad tolerãdos labores donec obtinueritis: ſedes quietas iuxta oracula penatum, qui uobis dixerunt: ut recitabitur in. 3. huius: Dardanidæ duri, quæ uos à ſtirpe parentum. Prima tulit Tellus, ea-
[Δ] dem uos

[✱] ſed his fuerũt uicini. ¶ Cyclopea.] Aut quæ Cyclops in Vlyſſem iecit, aut Siciliã in qua Cyclopes fuere. Vel Ætnã intelligit. Nam ipſe in. 3. ait: Noctem illam tecti ſyluis immania monſtra Perferimus. ¶ Mœſtum.] Qui mœſtos facit, ut mors pallida. ¶ Mittite.] Omittite: eſt aphereſis, ut temnite, pro contemnite. ¶ Forſan.] Fortaſſe, fortaſſis, & fors, idem ſignificant. ¶ Olim.] In futurum. ¶ Meminiſſe.] Et accuſatiuum, & genitiuum regit: Nam obliuiſcor, quod illius contrarium eſt, idem facit. ¶ Iuuabit.] Anomalon uerbũ eſt: nã quum prima coniugatio, aut in aui, ut amaui: aut in ui ſolutam, ut ſonui: hoc facit in uui, ut iuui. ¶ Per uarios caſus.] Argumentum à cõpenſatione. ¶ Quietas.] Nam habuerunt ſedes in Thracia, & in Creta, ſed non quietas. ¶ Fas illic.] Ergo alibi nephas. Occurrit autem cogitationibus ſociorum, ne fatigati malis quaſcũq; requirerent ſedes. Hoc idem facit in 5. Incenſis nauibus. ¶ Durate.] Duri eſtote. ¶ Voſmet.] παρελκόμ. Hæc enim particulæ, met, piam, pte: ut egomet, quiſpiam, ſuopte: ornatus cauſſa ponuntur. Aduerbia autem ſunt. Nam quidquid ab illis ſeptem partibus receſſerit, fit aduerbium :—

[☞] telligitur quidem in hoc, quæ paſſi ſumus ante, in illo ὄντωμ qui nunc ſunt: cuiuſmodi ſexcenta in ſingulis Græcorum libris inuenias. Quòd ſiquis ſubunionẽ magis adamet, ut apud Catullũ: poſt‿phaſellus. & in Pandectis: poſt‿domus. non laboro. Non enim inſtitutum eſt, noſtrum aliorum improbare ſententias, niſi error manifeſtus occurrat: ſed uarias codicum ueterũ lectiones recitare: cuiuſmodi ea etiam eſt, quæ, Neq; enim immemores ſumus: ſcriptum oſtendit in codice Mediceo, nimirum ex paraphraſi Seruiana deſumpta, ac aliena etiã manu inculcata lectio. ¶ Vos & Cyclopea ſaxa.] Antiqui pleriq; codices, Cyclopeia pẽtaſyllabum legunt: ſed repugnante ſyllaba, quæ non tantùm ὦ μεγὰ eſt, ſed etiam ex altera uocali coalita in craſin, quæ non niſi in longam fieri poteſt. Quod ſi quis etiam ſyncopen malit, κυκλόωπες, κυκλώπες. o itidem paruum, utpote minus ualidum, elidetur. ὤψ uerò ὦπὸς grammatici notant, per ὦ μεγὰ, pro facie, & oculo: ὄπος uerò per o paruum, ſi uocem ſignificet. Sunt tamen qui nomen originationi reddi poſſe putent. ὤψ enim παρὰ τὸ ὄπτω. cuius futurum ὄψω, unde ὄψ ἀποβολῇ τοῦ ω. alterum uerò illud ὤψ, κατ' αὔξησιν factum, uel ὦ μεγὰ. In ὀ μικρὸν, ſecũdùm Dores, quos Latini bona ſermonis parte ſunt imitati, mutari poſſe dicant: eademq; proportione, qua penè ultimam in αἴθιοπα, & αἴθιοπα οἶνον, corripimus, ex eodẽ fonte hauſtis, ita licere etiam in Cyclopeia fieri, dictione maxime, in denominatiuum excreſcente. In hoc autem, ad exempla confugiendũ duxerim: quorum nullum hactenus, ex antiquis authoribus repperi, qui Cyclopa penè ultima longa non poneret. Quidã tamen ex recentioribus magni omnino uiri, quorum authoritas pro ratione ſufficiat, indifferentem protulere: rationes nimirum, quas ſupra memorauimus, ſequuti. ¶ Sedes ubi fata quietas Oſtendunt.] In péruetèri codice legere eſt, quietis, quippe nobis. Nam, ſedes, per ſe plenum eſt ad otium indicandum, etiam ſine alio epitheto. Sed enim grammatici plurium codicum ueterum conſenſu, Sedes quietas agnoſcunt: & poetarum eſt, ita res epithetis exornare. Sunt etiam codices, qui legant: Sedes ibi fata quietas oſtendũt. ueluti etiam ſequitur, Illic, indicatiue. Sed enim magis receptum ab omnibus eſt, ut relatiue poſitum ſit, ubi :—

[Δ] dem uos ubere leto Accipiet reduces, antiquã exquirite matrem.) & ſeruate uoſmet. i. uoſipſos: rebus ſecundis. i. proſperis: poſt aduerſas, quæ nunc uos premunt: & eſt ſententia ſanè moralis: & cuius facile eſſet ad allegoriam transferre: ut per Latium, patriam cœleſtem intelligat. ad quam per caſus uarios, per tot diſcrimina rerũ, tendimus: & ſedes ubi fata, quietas oſtendunt :—

ASCENSI. [Δ] ❡ Talia uoce refert.] Poſt conſolationem uerbalem, additur ſolatium epularũ, & uini, quo & animus, & corpus refici ſolet. Serui. cenſet pleonaſmon eſſe. i. ſuperfluitatem illius particulæ, uoce: ſat enim fuerat dixiſſe, Talia refert. Verũ tamẽ mihi nequaquàm ſuperfluũ uidetur, ſed diſcretiuũ: ut ſit, Refert quidem uoce, ſed longè aliter referebat, & reuoluebat, caſus ſuorũ aĩo: ut ex ordine patebit, quẽ priuſquã poſuero Donati uerba, ſubiiciã: quæ ſunt: ¶ Curiſq; in-
[Δ] gentibus

POETA

ſTalia uoce refert, curiſq; ingentibus æger
Spem uultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt, dapibuſq; futuris,
Tergora diripiunt coſtis, & uiſcera nudant.
Pars in fruſta ſecant, ueribuſq; trementia figunt,
Littore ahena locant alij, flammaſq; miniſtrant.
Tum uictu reuocant uires, fuſiq; per herbam
Implentur ueteris Bacchi, pinguiſq; ferinæ.
Poſtquàm exempta fames epulis, menſæq; remotæ,
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt,
Spemq;, metumq; inter dubij, ſeu uiuere credant,

SERVI. [✱] ❡ Voce.] Pleonaſmos eſt. Fit autem quoties addun-
tur ſuperflua: ut alibi, Vocemq; his auribus hauſi. Teren. His oculis egomet
Cura. uidi. ¶ Curis.] Cura dicta quòd cur orat. ¶ Æger.]
Æger. Et triſtis, & male utens, ſignificat. Ægrotus, aut æ-
Ægrotus grotans, male ualens tantùm. ¶ Spem.] Lætitiam. Significatur autem ab
[✱] eo quod

PIERI. [☞] ❡ Spem, uultu ſimulat, præmit altum corde dolorem, &c.] In Oblongo codice perueteri, & aliquot aliis manu ſcriptis. Pre-
[☞] mit alto

Siue extrema pati,nec iam exaudire uocatos.
Præcipue pius Æneas,nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit,& crudelia ſecum
Fata Lyci,fortem'qꝫ Gyan,fortem'qꝫ Cloanthum.

[d] gentibus æger.] Perſuaſoris erat, ut metum diſſimularet,quum ſpem perſuadere tentaret,& regis erat afferre conſolationem:utrunqꝫ ergo præſtitit, neqꝫ oportebat illum in ſua cauſſa ſine cura eſſe. ¶ Illi.] Oſtenditur,quid potuerit conſolatio. Nam niſi mœror ſublatus fuiſſet,refectionem aliquam non quęſiſſet. ¶ Tergora diripiunt.] Diuiditur per officia procuratio epularum , neqꝫ delitioſæ dapes,aut irritamenta gulæ erant iis paranda,qui naufragio,& inedia laborauerant. Tergora: eodem tempore alij detrahebant coria. Alij, antequàm tota corpora apparerent , reſecabant partes: & ut plenam properationem oſtendat,addit: ¶ Veribus'qꝫ treuemtia fi.] Hoc eſt,quibus adhuc aliquid ſpiritus teneretur. ¶ Ahena.] Aquam imponebant igni, ut elixam facerent carnem. Hęc coquendis uiſceribus celeritatem præſtant. Deniqꝫ epulis paratis , uires,labore & fame perditas,reuocāt. ¶ Fuſi'qꝫ per.] Adeo aduerſariorum obliti erant, ut fuſi per herbam plus cibi ingererent, quàm refectio poſtulabat. Hoc autem præſtitit perſuaſio conſulti regis. ¶ Ferina.] Per ſe ſuauis caro eſt hæc,ſed additur pinguedo,ut ſuauior animos appetentium irritet. Vino autem acceſſerat gratia,à tempore,qualitate,& quantitate. Nam & uetus,& optimum,& abundans fuerat. Hinc dixit: Implentur ueteris Bacchi. ¶ Poſtquàm exempta.] Fame & laſſitudine oppreſſos, nullius cura tangebat. Refectis uerò,uenit in mentem recordatio ſociorum,quorum quum de morte incerti eſſent,erant inter ſpem uitæ,& metum mortis. Æneæ autem maior ponitur uirtus,qui nec cibū ſumpſit,nec diſſimulare à perditis potuit,nec eorum curam poſuit,qui nec ſupereſſe poterant. ¶ Secum.] Nam apud alios,ſpem uultu ſimulat. ¶ Ordo. Ordo eſt. Æneas,ſup. refert.i.recitat:& exprimit talia,uoce.i.ſermone uocali:quum alia longe referret ſermone mentali,& ipſe æger.i.ſaucius,& dolore affectus, ingentibus.i.ualde magnis:curis.i. ſollicitudinibus,cor eius urentibus: ſimulat.i. fingit (non enim omnis ſimulatio uitioſa eſt: unde & ſaluator finxit ſe longius ire.)& per ſimilitudinem indicat,& pręſe fert uultu.i.diſpoſitione faciei: qua uoluntas prodi ſolet: ſpem.ſ.melioris euentus,aut rerum recuperandarum,& premit,corde.i.in pectore:altum.i.profundum dolorem. Illi,ſcilicet ſocij eius ſic conſolati: accingunt.i.apparant ſe præde, ideſt ad prædam parandam:& diripiunt.i.raptim diſtrahunt: coſtis, ſcilicet ceruorum , ab Ænea occiſorum : futuris dapibus,ideſt ad futuras dapes,aut appoſitoriæ quæ erant futuræ dapes:tergora.i.pelles,aut cutes tergorum: & pro.i.nudant uiſcera.i.carnes interiores:uidetur tamen laniorum partes expreſſiſſe poeta,nam tergora.i.quibus terga teguntur, diripiunt.i.uno tractu abſtrahunt:ſed pelles quibus uiſcera.i. inteſtina obteguntur:non tam faciliter abſtrahunt:unde nudant, dixit:Pars.ſ.ſociorum.i.partim ſocij: ſecant.i.incidunt carnes:in fruſta.i.particulas:& figunt ueribus(alij ueribus legunt,ſed plures uerubus.)fruſta,ſup.trementia.i.adhuc palpitantia,& ſpiritu uitali mota. Alij locant, ſcilicet ad lauandas carnes:ahena ſup.uaſa.i.lebetes,aut cacabos ex ęre factos: littore,pro in littore:& miniſtrant,ideſt ſubiiciunt:flammas, quas.ſ.ex combuſtibilibus excitant:tum.i.deinde: peracto.ſ. officio coquendi:ipſi reuocant.i.reparant, & in loca priſtina alliciūt:uires ſcilicet ſuas:uictu.i.cibo:& fuſi.i.proſtrati per herbam:quia ſedilia non habebant, nec toros extructos. implentur Bacchi.i.uini:ueteris quod præſtantius ab omnibus cēſeri ſolet:& ferinæ.ſ.carnis:hoc eſt carnis ceruinæ: pinguis ſ.quia ſeptem ingentia corpora fuderat humi.(Sicut plenus genitiuo & ablatiuo iungitur, ita & uerba à pleo compoſita,ut hic implent ueteris Bacchi.)Poſtquàm fames eſt exempta.i.fugata & perempta,epulis.i.epulando: & menſę.i.ferculorum,aut obſoniorum,duo genera quæ mēſis.i.cum menſuris apponebantur:aut in quadris,aut in lancibus (unde de quadris dicetur in.3. Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas. Et in.7. En etiam menſas conſumpſimus,inquit Iulus. Nam quadram,ex cruſto panis facere ſolebant. Non ergo loquitur in iis locis,de tabulis ſuper quas cœnatur.) & poſtquā igitur menſæ,ideſt quadræ:aut lances cibis onuſtæ:remotæ, ſupp.erant ipſi:requirunt longo ſermone ſocios amiſſos:exiſtentes dubij,inter ſpem,& metum:ſeu credant uiuere,quod ſcilicet ſperabant:ſiue pati extrema,ſupp.fata,ideſt mortem: quod metuebant:nec,ideſt & non:& credant eos uocatos,ſcilicet à ſociis ad tumulos:non exaudire, ideſt reſpondere:ut ſcirent defunctos eſſe:aut ſic:nec exaudire,ideſt non exaudiebant iam uocatos ad tumulum,ſcilicet ut ſit infinitiuus modus pro indicatiuo:uel potius ſic:ſiue credant eos extrema pati:nec uocatos,ideſt licet uocentur exaudire:iam, ideſt amplius:aut deinceps quum mortui ſint. Præcipue,ideſt præter cæteros,& plus quàm cæteri: Æneas pius, aut Æneas præcipue pius:ſed melius, Æneas,quia pius gemit præcipue:nunc

[d] caſum Oronti,

[*] eo quod præcedit id quod ſeqtur. Hac figura crebro utitur poeta. Lætitia enim, ſpem ſequitur, & in uultu uidetur. Spes uerò, non uidetur. Contra,aliquando ſignificatur id quod pręcedit ab eo quod ſequitur,ut, Meritæ'qꝫ expectent premia palmæ. Palmam enim pro uirtute poſuit,quæ premium meretur,& palmam poſt accipit. ¶ Præde.] Ad prædam. ¶ Accingunt.] Studioſe ſeparāt:ſic: Alibi accingunt operi. Accinctos enim, induſtrios dicimus. Hora. Altius ac nos præcincti. Contra negligentes diſcinctos uocamus:ut, Diſcinctos Mulciber afros. ¶ Dapibus.] Ambitioſe de ceruis dixit,dapibus. ¶ Tergora.] Tergus tergoris,corium:tergum tergi,dorſum. Tergora. ¶ Viſcera.] Non inteſtina tantùm:ſed omnis caro ſub tergore eſt. Viſcera. Vnde, In Albano Latinis uiſceratio dabatur:ideſt caro. Nominatiuus eſt hoc uiſcus. Lucre. Viſcus gigni, ſanguen'qꝫ creari. Sanguen Sanguen autem dixit,unde fit ſanguinis in genitiuo. Nam à nominatiuo ſanguis, fit huius ſanguis. ¶ Verubus.] Ex iis eſt, quæ in ſingulari indeclinabilia ſunt, ut cornu & genu. ¶ Trementia.] Palpitantia. ¶ Ahena.] Quibus lauabant carnes,non elixabant. Nam heroicis temporibus , non ueſcebantur elixis. Antiqui, ahenum,ſic aſpirabant. ¶ Victu.] Cibo,inde conuictor. Hora. Nam quia ſim tibi Mecœnas conuictor. ¶ Fuſi.] Diſcumbentes. Aliâs autem fugati, & occiſi. ¶ Veteris Bacchi.] Huic uerbo & genitiuum damus. Cicero: Squaloris plenus ac pulueris. & Teren. Plenus rimarū ſum. & ablatiuum, Iuue. Lectica Mathonis plena ipſo. ¶ Ferinæ.] Feræ dicuntur,uel quòd omni corpore ferantur,uel quòd naturali utuntur libertate, Feræ. & pro deſyderio ſuo ferūtur. ¶ Exēpta.] Ideſt fugata:ut ſufficientia non autem affluentia quæſita ſint:menſæ duæ enim apponebantur,una carnis,altera pomorum. ¶ Amiſſos.] Non reuera,ſed quos putabant amiſſos. ¶ Vocatos.] Vel ſubaudi deos:ut ſit conqueſtio, illos precibus non flecti. Vel intelligit,non ſolum periiſſe:ſed nec ſepulturam habere ad quam uocentur. Vnde eſt, Manes'qꝫ uocabat Hectoreum ad tumulum. & eſt figura,ab eo quod præcedit id quod ſeqtur:quia poſt facta ſepulchra,manes uocātur. ¶ Præcipue.] Quia pius. ¶ Oronti.] Pro Orontis:ut Immitis Achilli. ¶ Secum.] Quia aliter apud ſocios ſimulabat ;—

[¶] mit alto corde,legitur:quæ quidem lectio,non admodum aliena eſt ab Donatiana paraphraſi. Nam angebatur (inquit) dolore quàm maximo,& hunc altis ſenſibus retinebat abſtruſum. ¶ Veribus'qꝫ trementia figunt.] Eſt ubi, uerubus,neqꝫ uno quidem codice,per u,in penè ultima legatur, neqꝫ deſunt literati,qui lectionem eiuſmodi probent. Quam tamen per i,uocalem tertiam,ſcribi debere,tam uetuſtiorum grammaticorum authoritas,quàm inſcriptio quædam in termino areæ illius,quam Domitianus,poſt Neronianum incendium,dedicauit,in diui Petri baſilica,paucis ante annis,oculis noſtris inſpeximus. ita enim incipit:

HÆC AREA INTRA HANC DEFINITIONEM CIPPORVM CLAVSA VERIBVS.

Et quæ ſequuntur. Grammatici ſanè de huius nominis penè ultima ſolliciti fuere,quum nollent,uerubus,ex quorundam abuſu per u admittere. Nam quum ueteres omnino,ueru,oſſu,& genu,dicerent,in numero multitudinis,uerua,& oſſua proferebant,ut genua. Neqꝫ deſunt ueterum monumenta,in quibus adhuc,oſſua,ſcriptum legatur,quod ab oſſu agnoſcit Aſper. inde, uerubus,genubus,faciebant:ſed enim FL. Soſipater,uera,dicendum:non,uerua,& uerum,& uerubus,contendit. citata etiam Plynij ſententia,ex dubij ſermonis lib.6. dicentis,manifeſtum eſſe,ueribus,genibus,oſſibus,dici per i, in penè ultima. ¶ Nunc acris Oronti.] Seruius pro Orontis poſitum ait,nempe ad cacophoniam declinādam, Orontis:tamen habetur in antiquis aliquot exemplaribus. Sed omnino ſuauior eſt lectio Seruiana. Soſipater Cariſius declinat, Orontes Orontæ,ut Achates Achatæ:apud Græcos enim ὄροντυ, ut ἄχατυ,cuius nominis incuſatiuum ait in am,deſinere:ſi rectus Oronta Latine reformetur:niſi uerò reformetur, Orontem poſſe nos dicere:ut Vergil. Fidum'qꝫ uehebat Orontem. ut etiam, Præmittit Achatem ;—

[d] caſum Oronti,pro Orontis:acris.i.ſtrēnui,qui cum Leucaſpe ſubmerſus erat:& Amyci,ideſt illius Troiani,etiam acris:& nunc gemit ſecum,ideſt animo ſuo:quia ſpem uultu ſimulat:crudelia,ideſt immitia: & ſæua fata,ideſt mortem Lyci,ideſt aut illius uiri:aut populi Lycij:quia dixit ſupra:ſubmerſam eſſe unam,quæ Lycios,fidum'qꝫ uehebat Orontem: & gemit Gyam,uirum illum fortem:& Cloanthum fortem, ideſt caſus eorum,qui tamen nō erant ſubmerſi:ut patebit in quinto, ubi nauium directores erunt ;—

ASCENSI. [d]

¶Et iã finis erat.] Poſtquàm mortales, quod poterant, effecerant: nec erat reuocãdorum ſociorum, ulla ſpes reliqua: apte inducitur diuinum auxilium, quod ſuos in neceſſitatibus non deſtitit: uerum Seruius argute docet rem phyſicam eſſe: & ex uiſceribus aſtrologiæ, fictionem hanc excerptam: nam dum Iuppiter Venerem beniuole aſpicit, ſignificat ei, qui eos in Horoſcopo habet bonũ per mulierem euẽturum. Donati autẽ uerba ſunt: ¶ Finis.] Epularũ, uel fabularum, uel lucis. ¶ Deſpiciens.] Iuppiter ex alto actus hominum cõſyderabat. Venus autẽ, arrepta occaſione, eum alloquitur. ¶ Triſtior, & lachrymis oculos ſuffuſſa nitenteis Allo. Ve.] Quàm antea lachrymis: ille eſt maximus dolor, qui ante uocis exortum, lachrymis præcedẽtibus nuntiatur. ¶ Tales.] Res plena ſubtili arte: ubi perſonarum non ſolum, ſed & rerum habetur ratio. Loquitur Venus ad Iouem ſi priuata filia ad patrẽ: ſi publica inferior dea apud ſummum deorum. Vicit autem, quod publicũ fuit. Concitat ſubtilem inuidiam, quòd Iuppiter, cuius ſit iuſte curare, quid dij, quid homines agant, omiſerit. uerum in Æneam iudiciũ, & innoxium, tot tormentis diſſimulãs, uexari ſinat: præponitur ergo publica perſona, & ſubnectitur priuata: apud enim patrem non potuit conqueri de diis, ſed apud deorum regem. Diis autem applicauit Æternis regis imperiis, & hominibus fulmine terres. ¶ Æternis.] Ergo non ſunt contemnenda, ueluti [d] ea, quæ ad

Et iam finis erat, quum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare ueliuolum, terras'q; iacenteis.
Littora'q;, & latos populos, ſic uertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis,
Atq; illum taleis iactantem pectore curas
Triſtior, & lachrymis oculos ſuffuſſa nitenteis
Alloquitur Venus. [ô qui res hominũ'q;, deûm'q; VENVS
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum?
Quid Troes potuere? quibus tot funera paſſis,
Cunctus ob Italiam, terrarum clauditur orbis,
Certe hinc Romanos olim uoluentibus annis
Hinc fore ductores, reuocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. quæ te genitor ſententia uertit?
Hoc equidem occaſum Troiæ, triſteis'q; ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna uiros tot caſibus actos
Inſequitur. quem das finem rex magne laborum?

SERVI. [*]

¶Finis.] Vel fabularum uel diei. Sequitur em̃ per noctem, plurima uoluẽs. Non enim ſemper ortum uel occaſum ponit. Sed, uel intellectui relinquit, ut hic: uel negotij tempus ſignificat. Eſt autem poeticæ pulchritudinis, non omnia exprimere. Homerus autem iſta contemnens, tempora omnia deſcribit: Quum Iuppiter, œconomiam, ſecundũm matheſim, ordinauit: nam Ioue in altitudine ſua cum Venere poſito, ſignificatur felicitas, per mulierem uentura, & Æneas à Didone, in partẽ regni receptus eſt: per Venerem uerò, triſtiorẽ exitum uxoris infelicem futurum, notat: Mercurius uerò à Ioue ad occaſũ. i. ad ima terrarum defluens, ſignificat amicitiam futuram: ſed non diuturnam. Addunt etiam mathematici, Venere in uirgine poſita, miſericordẽ naſci fœminam: hinc Maro in habitu uirginis uenatricis, Venerem illi occurrentem facit: quòd & miſericordem regina inuenit: & illi in uenatiõe admixtus eſt. ¶ Æthere ſum.] Nam omnibus elementis ſuperius eſt. ¶ Deſpiciẽs.] Deorſum aſpiciens. Diſpiciens autẽ, diligenter inquirens. Sic deduco, deorſum dũco. Diduco uerò, diuido. ¶ Veliuolum.] Quod uelis uolatur: aliâs quod uelis uolet. Enni. Naues ueliuolas. Eſt aũt reciproca translatio nauium & auiũ. unde eſt, & [*] uelorum

Deſpicio
Diſpicio.
Deduco.
Diduco.
Nare.
Volare.

PIERI. [☞]

¶Reuocato à ſanguine Teucri.] In Mediceo codice, & aliquot aliis antiquis abſq; præpoſitiua particula legitur; Reuocato ſanguine;—

[d] ea,quæ ad tempus ſunt:quaſi dicat, non ueniunt dij contra fata. ¶ Quid?] Freta innocentia Troianorum,quærit nomen delicti,quo non inuento, conſtet eos immeritos pati. ¶ Æneas.] Speciale ponit nomen,atq́ inde tranſit ad genus. ¶ In te regem d.& h.] Qui omnia habes in poteſtate Auum ſuum, promiſſorem noui imperij, quem omnes dij ſuſpiciunt,& homines fulmine territi uenerantur. ¶ Meus.] Scilicet filius tuus nepos. ¶ Tantum.] Bis repete, quid tantum Æneas,& quid tantum Troes. Tantum:tam immane. ¶ Cunctus.] Ad id redigitur, ut nec alibi ſtare, nec in Italiam uenire poſſit. Ergo reſtat,ut in fluctibus,ſemper exagitetur. ¶ Pollicitus.] Conuenit ex ueteris promiſſi,imò pollicitationis fide. Turpe enim eſt,decedere de fide:turpiſſimum,cuiuis mutare ſententiam. Quid ergo tanto deo,præſertim ubi filiæ,nepotisq́ uertatur incommodum? ¶ Genitor.] Ponit poſt publicam perſonam,patrem, ut appareat neutram illarum ducere,perfidia traduci. ¶ Vertit.] Quum uas uertitur, omne quod habet effunditur. Ergo oſtendit, quòd Iuppiter,inimica perſuaſiõe,ita ſit uerſus,ut nihil pietatis ſit in eo relictum. Quam integram filiæ preſtare debuit. ¶ Genitor.] Multũ ualet hæc perſona in promiſſis: quæ, non liberis ſolum uerum,& poſteris ſint profutura. ¶ Quæ ſententia?] Quaſi dicat, quis te potior eſt,qui te poſſit uertere. ¶ Hoc equidem.] Diſſimulandum eſt damnum,ſi quod amiſſum eſt alterius,commodi ratione penſatur:unde compenſatio dicitur,ueluti ſi in altera lance damno poſito,in altera commodum par,uel maius ponatur. ¶ Occaſum Troiæ.] Oſtẽdit rem maximam periiſſe. Caſus enim paruæ rei eſt,uel perſonæ inferioris. Occaſus,diuinæ rei uel perſonæ ſuperioris. Nam ſolem,lunamq́ occidere,& uiros præclaros occidiſſe dicimus. ¶ Repẽdens.] Comparans,& exequãs mala fata bonis. ¶ Nunc eadem.] Nõ ſolum non ueniunt bona,ſed manent mala. ¶ Quem das finem.] Quia Iuppiter poteſt poſtulata complere:& potuit efficere,ne aliquando accideret. poteſt & ſic intelligi:Quem das finem,ideſt quando Troiani uenient in Italiam,aut quando carebunt his malis. ¶ Ordo autem eſt. Et iam erat finis.ſ.ſermonis lõgi,quo ſocios amiſſos requiſiuerant:ac diei,quia non eſt ueriſimile,una luce potuiſſe eos iam tempeſtatẽ paſſos in terram deſcẽdiſſe:ignem excudiſſe:frugem deſiccaſſe:Æneam tot ceruos fudiſſe:ſocios conſolatum eſſe:uina srediſſe:eſculenta à ſociis parata eſſe:cœnatum & conqueſtum eſſe:Æneam loca exploraſſe:ad Didonem adueniſſe,quæ tunc datura ius ad forum conſcenderat,quod mane fieri ſolet. Vnde Perſius:His mane edictum poſt prandia Calliroen do. Et,ut Martialis dicit:Hora tertia diei:Nam exercet raucos tertia cauſſidicos. Ipſo ergo die,quo appulſi erant in ea,nympharum domo,ideſt,amœniſſimo loco,quem prius deſcripſit poeta. manſerant ubi nunc cœnati erant,quum finis eſſet ſermonis,& diei. poſtridie autem Æneas loca diſquirebat,unde dicetur:Vt primũ lux alma,data eſt exire,locosq́ Explorare nouos. Non eſt ergo dubium,diem fuiſſe exactum,quum ueſperi cœnare ſoleant:& quum manifeſte dicatur Æneam,exorta luce,exploraſſe nouos locos. finis igitur erat tam lõgi ſermonis,quàm diei: quum,ideſt quando. Iuppiter:deſpiciens,ideſt deorſum inſpiciens,de æthere ſummo:mare ueliuolum,ideſt in quo uela uolant. aut quod uelis peruoluatur,aut uoluitur:& terras iacentes.i.humiles,& proſtratas:& littora,& populos latos.i.late habitantes:cõſtitit ſic.i.in tali affectione,quæ dicetur,ſup.in uertice cœli,& defixit lumina.i.oculos, deorſum iniecit regnis.i.ad regna Libyæ:illius.ſ.partis,in qua Æneas tunc erat. Atq́,pro &,Venus(ſcilicet illi occurrens,inuenta opportunitate.) triſtior.ſ.quàm decuit:aut ualde triſtis (quod & Valla ſentit:Nam,ut cum Landino,ſecundùm Priſcianum,ſubtriſtẽ & parum triſtem,dicas,non placet:non enim parum triſtis cẽſeri poteſt,lachrymis oculos ſuffuſſa nitentes.) & ſuffuſſa oculos nitentes.i.habens oculos nitentes:ſuffuſſos.i.parum ſuperfuſſos lachrymis. alloquitur illũ.ſ.Iouem,iactantem pectore.i.uerſantem:tales.i.humanarum rerum curas. Alloquitur autem ſic:O ſcilicet Iuppiter,hoc eſt,iuuans pater,& rex magne:qui regis æternis imperiis,quum mortalia facta pereant: unde in Georgi. Periturać regna res hominum,& deũmq́, pro deorum, alij legunt, deorum,ut ſit hypermeter uerſus, qui hic uitioſus non eſſet,quia ſyllaba abundans,abſumi poteſt per uocalem ſequẽtem;& qui terres res hominum,& deorum:fulmine.ſ.tuo triſulco,quod etiam ſuperi timent, unde Venus ad Cupidinem,in hoc primo:Solus Natæ patris ſummi,qui tela Typhoia Temnis:quid Æneas meus.ſ.filius:& tuus nepos:potuit,ſup.committere.i.commereri:& peccare tantum.i.tam magnum ſcelus:in te.i.contra te? & quid Troes potuere committere in te? q.d.nihil. Plus autem eſt,nõ potuiſſe committere,quàm cõmiſiſſe:Troes dico,quibus paſſis tot funera.i.mortes ſuorum,nam uerò ſimile eſt neminem ſuperſtitum eſſe,qui neminem ſuorum in bello Troiano amiſerit, cunctus orbis terrarum;quia nuſquàm cõſiſtere à Iunone permittuntur:id ergo inuidioſe in Iunonem dicit, ſed tacite dictura expreſſe,ſi coniux non eſſet;clauditur.ſ.ab introitu:ob

[d] Italiam.i.

Compenſatio. Caſus. Occaſus. Ordo.

[*] uelorum pandimus alas: & de apibus,Nare per æſtatem liquidam. Nam nare nauium:uolatus auium. Translatio ergo aut reciprôca eſt,aut partis unius. ¶ Iacentes.] Vel in lõgum expoſitas,uel ſtabiles. Hoc enim terræ eſt,quũ reliqua elemẽta mobilia ſint,unde & bruta dicitur. Vel inferius poſitas. Nã elementorum,infimum eſt terra. ¶ Sic].i.ut iſta conſpiceret. ¶ Et Libyæ.] Œconomia.i.diſpoſitio carminis. uituperabile enim fuerat,ſi ex abrupto tranſitum faceret:ut in nono, Atq́ ea diuerſa penitus dum parte gerũtur. Sed excuſatur uno ſermone. ¶ Atq́ ea].i.eodem tempore. Nunc uerò bene tranſit: quia inducit Iouem,& de rebus humanis cogitantẽ,& Aphricam intuentem. Vnde honeſtus color eſt,ut Venus timens ne Iuppiter Romana fata Carthagini concedat,eum adeat. Nam felix euentus eſt locis, quæ Iuppiter conſpicit. Vnde in.2. Aſpice nos hoc tantùm contra. alibi:Atq́ oculos Rutulorum reiicit aruis. ¶ Tales.] Dè rebus humanis. ¶ Iactantem pect. curas.] Loquitur Stoice. Ii enim dicunt deos,humana curare. Aliâs,ſecũdùm Epicureos,qui negant deos curare humana. Vnde illud:Nec curare deum credis mortalia quenquã. ¶ Triſtior.] Comparatiuum pro poſitiuo. Quando enim triſtis eſt Venus,ut nunc triſtior dicatur. ¶ Oculos ſuffuſſa.] Oculos ſuffuſſos habens:dicẽdo autem,nitentes,expreſſit nimiam in lachrymis pulchritudinẽ:ſicut in Eurialo:Lachrymæq́ decoræ. ¶ Imperiis,& fulmine.] Errant qui primum ad deos,ſecundum ad homines,referunt:ſed maioris poteſtatis eſt:idem poſſe circa deos quòd circa homines. ¶ Terres.] Nam fulminum alia terrent,alia afflant: ut,Fulminis afflauit uentis: alia puniunt,ut uel pater omnipotens adigat,ne fulmine ad umbras:alia præſagiunt,ut de cœlo tactas memini p.q. ¶ Quid meus?] Subaudi filius,ut Aiacis Oilei. ¶ In te.] Contra te:aliâs prout benignum,accipit in Teucros animum. ¶ Quid?] Argumentum ab impoſſibili:& plus ualet non poſſe,quàm nolle. ¶ Troes.] Cuius nominatiuus eſt Tros. Omnia autem Græca monoſyllaba,in Latinum tranſeuntia,ſunt tertiæ declinationis: Græceq́,& Latine declinantur:ut Tros,Trois,& Troos:Pan,Panis,& Panos. ¶ Cunctus ob Italiam terra.] Ne ad Italiam perueniant, nuſquàm conſiſtere permittuntur. Nam etiam in Aphrica hoſpitio prohibentur harenæ. ¶ Certe hinc Romanos olim.] Et ſi hoc nuſquàm legimus,tamen per ſilentium intelligimus,ut de Iunone ſuperius audierat. ¶ Voluentibus.] Ideſt uolubilibus. Voluens enim uoluit: uolubilis uoluitur. ¶ Annis.] Anni autem uoluuntur, ut atq́ in ſe ſua per ueſtigia,uoluitur annus. ¶ Reuocato à ſangui.] Dicendo autem,reuocato, oſtendit Italiam,unde Dardanus fuit. ¶ Teucri.] Pro Dardano poſuit. Ille enim uenit de Italia,Teucer de Creta. Mutant enim poetæ nomina propinqua,ut,Domitis Pollucis habenis:ideſt Caſtoris. Item:Et manibus progne,p.ſ.c. pro Philomelę ditione:poteſtate,ideſt pace legibus bello. ¶ Pollicitus.] Pollicemur ſponte:promittimus rogati. ¶ Quæ ſententia.] Verecũde agit:nec enim conueniebat,ut aperte contra uxorem ageret apud maritum. Sic etiam reſpondet Iuppiter:Nec me ſententia uertit. ¶ Hoc.] Hac re. ¶ Rependens.] Recompenſans. Translatio à pecunia, quæ antea pendebatur. ¶ Eadem.] Qualis antea:ut longitudo tẽporis,nihil Troianis prodeſſe uideatur. ¶ Finem.] Non regnorum,ſed laborum finem:—

Fulminũ ſpecies. Polliceor. Promitto.

[d] Italiam.i.ut arceantur ab Italia. Certe tu pollicitus,ſup. es:quum Troiam perire permiſimus. Romanos fore.i.futuros eſſe,hinc:hinc dico.i.ex hoc Ænea,aut ex his Troianis:annis uoluentibus.ſ.uices rerum,aut uoluentibus.ſ.ſe:aut uolubilibus;olim.i.aliquando,ſed tempore futuro,à ſanguine Teucri reuocato;cuius uerbi duplex eſt expoſitio. nam Seruius,qui uult Teucrum pro Dardano poni:ita exponit à ſanguine Teucri,pro Dardani reuocato.i.iterũ in Italiam uocato:nam Dardanus ex Italia oriundus erat,non Teucer:unde dictum eſt: Dardanidæ duri,antiquam exquirere matrem. Ego uerò,qui quod proprie dictum tueri poſſum,nihil per acyrologiam accipiam,dixero à ſanguine Teucri:reuocato.i.reiecto.i.poſtquàm ſanguinem Teucri reuocauerat,& reiecerat:Dardani autem ſublimauerat,& ad imperiũ orbis prædeſtinauerat:nam Troiani partim à Teucro Cretenſi, partim à Dardano Italo, originem traxerunt:& uiſus eſt Iuppiter aliquando Teucros, in imperium uocaſſe,nunc uerò aſſumptis Dardanidis,reuocare.i.reiicere,ſicut reuocamus,& recantamus,quod perperã, aut uocauimus,aut cantauimus (tu lector delige,utram uoles ſentẽtiam. Nam ſunt qui non legant,reuocato à ſanguine,ſed reuocato ſanguine Teucri.) qui.ſ. Romani, aut doctores ex Troianis oriundi:tenerent.i.poſſiderent mare:& qui tenerẽt i.poſſiderent terras:omni ditione.i. poteſtate:ut pace,bello, & legibus:ô genitor quæ ſententia uertit.i.à propoſito ui abduxit te:id in Iunonem latenter dicit:ſed uide quàm ſubtiliter ingrediatur Venus. Prius enim,ut oſtendat eum quæ promiſerit,aut pollicitus ſit,poſſe exequi,dixit:ô qui res hominumq́,deorumq́,&c. nunc uerò ut oſtendat eum debere id uelle pro ſuis,præſertim inquit,quæ te genitor ſententia uertit;ut turpe

[d] tit;ut turpe

[Δ]tit, ut turpe ſit regē hoīm, & deorũ à propoſito, ac promiſſo uerti, & impiũ patrē à filia, & auum à nepote abduci. Equidē. i. ego quidē, quæ de te opinionē bonā habebā: ſolabar. i. ꝓſolatio tolerabā: occaſum. i. excidiũ Troiæ: hoc. i. ex hac re. i. hac pollicitatione: quia pollicitus eras ex occaſu Troiæ Romā oriri. q. d. ſi quis mihi obiiciebat, quòd permiſerā Troiā meā occidere, quæ res mihi triſtitiæ eſſe debebat: ego ſolabar hoc. i. hac re: quòd ſciui te pollicitum eſſe Troianos aliquando in [Δ] Italia rerum [Δ] Italia rerũ potituros: repēdens. i. recōpēſans, fata cōtraria fatis. i. modeſte tolerans fata, quæ erant de excidio Troiæ: ob fata de inſtitutione Romæ. Nunc. q. d. multũ abeſt, ut pro aduerſis læta obtineant Troiani, quia eadē fortuna. ſ. perſequutrix, & inimica, inſequitur nunc. i. hactenus, uiros actos, tot caſibus. i. ruinis, erũnis, & aduerſitatibus, ô rex magne qui, & potes, & uelle debes, quē finē laborũ das, quaſi dicat, ut regna promiſſa omittam (quod alibi dictura eſt) quem finem laborum das. q. d. nullum. quum indies magis laborent: —

ASCENSI. [Δ] ¶ Antenor potuit, &c.] Quia Antenori, conceſſit Iuppiter, ut in Italiā, lætus perueniret, ſedes'q; locaret: uidetur id, & Æneæ, debere cōcedere. Non autē placet mihi, quod Seruius dicit, utrũq; proditorem fuiſſe, id'q; authoritate Liuiana: nam Liuius id non aſſerit: cuius uerba, in principio operis ſunt: Iam primũ omniũ, ſatis cōſtat Troia capta in cæteros, ſæuitum eſſe Troianos duobus', Ænea, Antenore'q;, & uetuſti iure hoſpitij: & quia pacis, reddēdę'q; Helenæ, ſemper authores fuerunt, omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe. Caſibus deinde uarijs, Antenorem cũ multitudine Henetũ,

Antenor potuit mediis elapſus Achiuis
Illyricos penetrare ſinus, atq; intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem ſuperare Tymaui.
Vnde per ora nouem uaſto cum murmure montis
It mare proruptum, & pelago premit arua ſonanti.
Hic tamen ille urbem Pataui, ſedes'q; locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, arma'q; fixit
Troia, nunc placida compoſtus pace quieſcit.
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandùm) amiſſis unius ob iram
Prodimur, atq; Italis longè diſiungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?

SERVI. [✱] ¶ Antenor.] Cur hunc ſolũ nominat, quum à Troia Capys, Cāpaniā: Helenus, Macedoniā: alij Sardiniam (ſecũdùm Salu.) occuparint, quia ſi proditionis argueretur, poneretur ſimilis perſona, Antenor enim, & Æneas (teſte Liuio) patriam prodidiſſe [✱] dicuntur,

PIERI. [☞] ¶ Hic tamen ille urbē Pataui.] Variæ quidē fuere olim Grāmaticorum ſententiæ, ſuper eius genitiui ſcriptione, qui declinationis ſecundæ, ratione in ij, geminatũ, enũtiari debet. Neq; ipſos tantũ grāmaticos, diuerſa in hoc ſentire, ſed alias, atq; alias ætates, modo ſimplici, modo geminato ſcriptitaſſe comperio. Sanè Priſcianus ait, Veteres in huiuſmodi genitiuis geminantibus ij, frequenter ſolitos, alterũ ex iis ſubtrahere, Vergiliano hinc exēplo citato. Hic tamē ille urbē Pataui: perinde, ac illa etiā, nec cura peculi, neq; nō, pauperis, & Tuguri. citat idem alibi per ſynæreſin: fata Lyci, pro Lycij: & urbē Pataui, pro Patauij. Sed enim quod Priſcianus, poetarum tantùm innititur exemplis, multa ueterum inſcriptionum exempla, commemorare poſſem, quibus appareat oratores, etiam eandē ſcriptionis rationem, ſequutos eſſe. Scriptores uerò indifferēter, nunc unum, nunc geminatum, in iiſdem nominibus poſuiſſe: ut illud apud Lucretium: Nec ratio remedij communis certa dabatur. Apud Ouidium ad Cottam, antiquo codice, qui apud me eſt: Sacrificij genus eſt, ſic inſtituere priores, id'q; ea cauſſa factum, quòd quum tres ſint figuræ, quæ ſyllabam, ex duabus, unam cōficiunt, craſis, ſynæreſis, atq; ſynizeſis. De'q; his duæ craſis, & ſynæreſis, unam ſcribant, uel uocalem, uel diphthongum, ſyllabam'q; unam enuntient. Synizeſis uerò, duas quidem uocales, ipſas'q; diſtinctas ſcribat, ſed unam tantùm dimenſioni pedum imputet: cuiuſmodi exēpla, apud Lucretium, & Vergilium, ſexcenta inueniuntur, quorum bona pars locis ſuis indicabitur, alij ſynizeſin, ut recta declinationis forma appareret, adamarunt, alij craſin, aut ſynæreſin, ut, quæ minus offenſionis, in uerſuum enuntiatione, præ ſe ferrent, ſequi maluerunt. Inde factum, ut in ueterum monumentis, unico i, pleraq; ſcripta inueniantur, cuiuſmodi unum hic tantùm appoſuiſſe ſufficiat.

qui ſeditione è Paphlagonia pulſi, & ſedes, & ducem, rege Philemene, ad Troiam amiſſo, quærebant ueniſſe in intimum maris Adriatici ſinum: Euganeis'q;, qui inter mare, Alpes'q; incolebant, pulſis, Henetos, Troianos'q; eas tenuiſſe: & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia uocatur: Pago'q; inde Troiano, nomen eſt: gens uniuerſa, Veneti appellati. Æneam ab ſimili clade, domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducētibus fatis, primum in Macedoniam ueniſſe: inde in Siciliam quærentem ſedes delatum. À Sicilia, claſſe, Laurentem agrum tenuiſſe. ¶ Troia.] Et huic loco nomen eſt. Hæc ille, qui nullam proditionem in Ænea, aut Antenore aſſerit: unde, licet ſuccinctius: caſtius tamen rem tractat Donatus, cuius uerba ſunt: ¶ Antenor.] Pro comparatione à minore ad maius, exaggerat mœrorem. Antenor ergo, alienus, à neceſſitudine tua, homo & humilis, & depreſſus, manus hoſtiũ potuit effugere. ¶ Illyricos penetrare.] Voluit demonſtrare difficultatem perueniendi, & ad hoſtiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis poſterius annexis.

Penetrare. ¶ Penetrare.] Penetrare enim, eſt penitus intrare. & ſinus, ſunt receſſus terrarum: penitus remotarum, quibus clauſis, non potuiſſet euadere ſi pericula extitiſſent. & miro uerbo uſa eſt, tranſire, quod eſt ſine moleſtia, uel impedimēto quo uis peruenire. Et quia fontem ſuperare, difficultatem non demonſtrat, addit: ¶ Vnde per ora nouem &c.] Et cōmemorat tātæ illum fontem uirtutis eſſe, ut per nouem illius ora, tutus tranſiret. ¶ Vaſto cũ. m. m. It m. pr.] Vt fons, ſolo uocabulo, reuera ſui abundantia, in terris pelagi faciem oſtēderet. Repete: ergo potuit hoſtes euadere: potuit penetrare: ſi ille potuit ſuperare. f. t. ¶ Hic.] Scilicet in regionibus, & per omnes difficultates. Ergo, unum aduerbium, & pronomen, graue pōdus doloris adiecit: ille, minoris dignitatis, cur tantùm felicitatis adeptus eſt, ut tutus tranſierit, tutus peruenerit, tutus urbem ſuis condiderit, tutus nomine Troiano uocitari indigenas fecerit, tutus arma Troiana. i. uicta in eorum partibus fixerit: quos non conſtat uictores fuiſſe. ¶ Nos.] Tranſit ad cōparationem. ¶ Tua progenies.] Interpretatio eſt. Tua: qui deos & homines in poteſtate habes. Apud quem priuilegium, primi gradus habere debemus. Dum ſpe promiſſorum ducimur, naues amiſimus: & promiſſam Italiam, tenere non poſſumus. ¶ Vnius ob iram.] Id optime ad finem oratiōis reſeruauit: ne ſi inter initia dixiſſet offenſus, Iuppiter ſororis, & cōiugis, iniuria alienaretur, nec etiam nomen Iunonis poſuit, ut ſine offenſa, ad iniuriarum numerũ perueniret. Hæc ille. Beroaldus uerò in Seruium dicit ſic: Admiror Seruium in tam manifeſtarium errorem incidiſſe: id'q; ſcripſiſſe, quòd à nullo hiſtoricorum traditum ſit, quum omnes idonei ſcriptores, conſono ore conſcribant, in Paphlagonia, regione Aſiatica fuiſſe populos

Heneti. Henetos nominatos: à quibus in Italia oriundi, ſint cognomines eorum Veneti. hoc Liuius in. j. Ply. in. 6. Cornelius Nepos, & Qu. Curtius, memoriæ prodiderunt. Strabo uerò opinatur Venetos Italicos, à Venetis Galliæ populis, Coloniam fuiſſe deductos: iſtorum omniũ (ut arbitror) merito Seruij, eſt

Ordo. exploſa ſententia. ¶ Ordo autē eſt. Antenor, uir ille Troianus, elapſus. i. ſubtiliter liberatus, & ereptus, mediis Achiuis. i. Græcis: hoc eſt è medio inimicorũ: potuit penetrare. i. pœnitus intrare: [Δ]tus intrare:

Quam quidem inſcriptionem proximis hiſce diebus, uir optimus atq; literatiſſimus, Iacobus Sadoletus Carpent. epiſcopus, in hortis ſuis, quos habet in Quirinali, effodit. Templo etiam gentis Flauiæ adinuēto, & ſigno Palladis, quem Domitianus dedicauerat, omnia hæc in alta ſemita.

INTER DVOS

PARIETES.

AMBITVS PRIVAT.

FLAVI SABINI.

Fuit uerò hic ille Flauius Sabinus, Veſpaſiani frater maior, facundia nobilis: qui præfecturam urbis annos. 12. obtinuit, penes quem ante Veſpaſiani principatum, decus Flauiæ gentis erat. Sed ut inſcriptionibus, quæ innumeræ ſunt in hunc modum prætermiſſis, ad Vergilij locum reuertamur. Cariſius qui genitiuum numero ſyllabarum, minorem eſſe nominatiuo non poſſe, cōtendit, magis eos denotatos, ait, qui maluerunt per unum i, imperi, ingeni dicere, quàm ſecundùm regulam, imperij, ingenij, geminata i, litera. Neq; tamen inficiatur placuiſſe Vergilio, per unum i, ſcribere: Ille urbem Pataui. Quare ita demum inferius ait. Plus in hac ratione geminandi in maſculinis animaduertimus: ut, hic Æmilius, huius Æmilij. Atq;, ut eorum interim opiniones diſſimulemus, qui non genitiuos tantùm, uerum etiam uocatiuos, ô Antonij. ô Iulij. geminato ii, enuntiari debere, ſcriptis prodidere. Quæ'q; de præterito, perij, aut peri, & plura id genus, in Tityro recitauimus: Nos, urbem Pataui. Ex recepta iam conſuetudine, & plurimum ueterum inſcriptionũ exemplis, unico i, ſcribamus: —

[Δ] tus intrare:ſinus Illyricos.i.Illyricæ ore anguſtias:atq; po tuit tutus.ſ.ab inſidiis hoſtiū,& odiis Iunonis,penetrare ītima regna Liburnorū.i.illorū populorū,ad mare Ionicum. Sinus autem Ionicus,Adriatici maris pars eſt : cuius à dextera pars Illyriam facit,cui Liburnia uicina eſt:& potuit ſuperare fontem Tymaui.i.Tymauū,fluuiū Venetiæ:aut fontem.i.impetum aquarū,quæ effunduntur,unde mare præruptum,aut pro ruptū.it.i.profluit:per nouem ora.i.magna oſtia:cum magno murmure montis.ſ.uicini.& premit.i.cōcutit: arua.ſ.uicina: pelago.i.abundantia aquarū,quaſi pelagus.i.mare conſtituentium:ſonante.i.cū murmure,& ſonitu erumpenti:tamen.i. tametſi tãtus ſit impetus aquarū:ille.ſ.Antenor,reſpectu Æneæ humilis,& abiectus:locauit hic.i.hoc loco,quē dico(inqt Venus)tam difficili ; urbem Patauí.i.Patauium,quæ nunc à Pado,Padua uulgò dicitur,& ſedes Teucrorum.i. Troianorum, à Teucro oriundorum:& dedit genti nomen.ſ.ſuū,quia Antenoridas primū uocauit.Sicut Æneas inquit in.3.Æneadaſ'q; meo,nomen de nomine fingo:& fixit arma Troia quaſi uictritia:in ſignū pacificæ poſſeſſionis:nos, progenies tua, quibus annuis.i.nutu concedis:arcem.i.ſublimitatē cœli: prodimur. i.porrò damur:aut in manus hoſtium,uidelicet Carthagineñ. tradimur:ob iram,non ob culpam:unius,non dicit cuius:intelligit tamen Iunonem:& hoc nauibus amiſſis infandum.i. quæ res infanda,& deteſtanda,ac indigna(ut dicatur)eſt: non erat tamen,niſi una amiſſa:ut Ser.recte exponit:atq; diſiungimur longè(quod enim noſtris fit liberis,id nobis fieri cenſemus,)oſtendit quod uoluit ſignificare,quū dixit, prodimur, atq; igitur,pro.i.non diſiungimur lõge,oris.i.regionibus extremis:Italis,pro Italicis:aut Italiæ. Eſt,ſupp.hic. huiuſmodi honos pietati.i.que debetur pietati.i.pio cultui deorū:in quo Æneæ prçcipue laus eſt:reponis.i.reſtituis,ne ſic.i.per exiliū, & prohibitionem:nos in ſceptra.i.regna amiſſa,ut in noua recipiamur.q.d.nō eque id fieri:& hoc dicto,quaſi dolore,& impatientia uicta,obticuit Venus.Vnde ſequitur:—

[✱] dicuntur,quod Vergilius tangit ibi.Se'quoq; principibus permixtū a.a.Hora.tamen excuſans ait:Ardentē ſine fraude.i.ſine proditione.Nemo aūt excuſat,niſi rem plenam ſuſpicione.Siſenna tamen dicit,ſolū Antenorē prodidiſſe. Quòd arguitur,quia legatos,Helenam repetētes,hoſpitio accepit: & Vlyſſem,ſub mendici habitu,cognitum nō prodidit:& ſi ſic [✱] eſt,augemus

[✱] eſt,augemus exemplū.Si proditor regnat,cur non pius? ¶ Illyricos penetrare ſinus.]Antenor non Illyricum,nec Liburniam tenuit,ſed Venetiam.Sed inde uenit quidam Henetus,à quo denomiата eſt,Henetia,deinde Venetia.¶ Tutus.] Quū Liburni ſint Rhetij,uidelicet ſæuiſſimi populi:ab Amazonibus,originē(teſte Horatio)ducētes.Hos ſuperauit Druſus.Dictum eſt ergo ad argumentū,quòd tutus etiã inter ſæuos fuerit.¶ Fontē Ty.]Circūloquutione utuntur ſæpe poetæ,ut dicant,arcē Butroti.pro Butroto:ſic hic, Fontem Tymaui:pro Tymauo.& paulopoſt:Vrbē Patauí,pro Patauo.Nouem,multi ſeptē,dicūt,quòd ſi incerta fides eſt,erit numerus terminatus,pro indeterminato. ¶ Cum murmure montis.] Nam tanta ui exit in mare,ut uicinus mōs reſonet.¶ Mare.] Hiſtoriam tangit.Nam fluuium hunc ab incolis,mare uocari: ait Varr.¶ Proruptū.]Ideſt effuſum fluens:& melius eſt,quã præruptum.Bene autem diffiniuit:quòd largus fons:ſit ſolutum mare.¶ Pelago.]Aquarum abundantia.¶ Premit.]Populatur.¶ Hic.]In difficili loco.¶ Patauí.].Patauium, uel à Padi uicinitate,quaſi Padauium:uel à Greco πετέσθαι.i.uolare,quia capto augurio,ſit conditum:uel quòd urbem ibi cōdiderit,ubi auem telo petiuerit.¶ Sedeſ'q; locauit.]Ex uotis ſuis mouet inuidiã,quòd id ſit cōceſſum Antenori,quod ipſa deſyderat,& genti nomen dedit:quod uictori Æneæ non conceditur,prohibente Iunone:cōtra quam oblique loquitur,reſpectu mariti.Hi autem,primis tēporibus,à duce Antenoridæ dicti ſunt.¶ Arma fixit.]Nam finita militia,ſiue gladiatura, templis arma ſuſpendebãt.Hor.Veranius armis Herculis,ad poſtem fixis.¶ Cōpoſtus.]Cōpoſitus,per ſyncopē.¶ Nos.] Tanquam una de Troianis loquitur.¶ Tua progenies.]Epexegeſis eſt:ut,Aſt ego qui diuum in.re.¶ Annuis.]Quia nutu promittit.¶ Infandum.]Pro infande:ut,Miſerum ſeptena quotannis,& toruum,repente clamat. Figura hæc, in qua nomen,pro aduerbio ponitur,poetica eſt:oratores non utuntur.Infandū tamen hic,poteſt eſſe interiectio dolentis.¶ Prodimur.]Porrò damus,aliâs multa ſignificat.Ergo,ut quid prodimur hic,ſignificet,explanaret,addit:Diſiūgimur Italis oris. ¶ Hic.]Ideſt,talis:ut,Nunc te Euryale aſpicio.¶ Honos]Secundùm artem eſt honor,arbor,lepor:& eſt ŏ breuis.poetæ autem mutant in ōs longam. Salu.etiam,penè ubiq;,labos poſuit.Melius eſt ſeruire regulæ.¶ Sic.]Hoc eſt,per naufragia. ¶ In ſcept.r.]Ad imperia reſeruas:aut antiqua licentia eſt cōmunium præpoſitionum:—

Ferror. Seruij. Veoetia.

Patauiū.

Infandū.

Labos.

ASCENSI. [Δ]

¶ Olli.ſubridens hominū ſator,atq; deorum.]Ponit reſponſionem Iouis,oſtendens ex circunſtantia,uultus eius,qualis futura ſit: quia uultu ſereno,& hilari,beniuola ſolet reddi reſpōſio:de qua re,ut de cæteris,argute diſſerit Donatus:dicens ; Olli ſubri. ut Venus lachrymis antequàm loqueretur,ſignificauit dolorem internum: & quid dictura eſſet . Sic Iuppiter ſtatim debuit hilaritate uultus, & oſculo. & prima parte orationis demere angorem filię:nec oportuit eam circuitione deferri.¶ Subriſit.]Riſu utitur,ut eã exhilararet: ſed ſubriſit,ut maieſtatem ſeruaret ex modeſtia. Nã ſatori hominum,& deorū turbis erat plenus riſus.¶ Subriſit.] Vt partem daret Troianorū caſibus,partē reſeruaret illis que erat pmiſſurus. ¶ Vultuſquo cœlum.]Talí,qualem habet quū elementa tranquillat. ¶ Oſcula.]Signū optimū,quum beniuolentiã ſuã oſculo publicat.¶ Dehinc.]Oſtendit ſigna iſta non fruſtra fuiſſe præmiſſa:quæ Veneris metus leuarent.¶ Parce.]Si ſolū hoc dixiſſet,abunde ſuffecerat,ad demulcendū animū: Reddit enim ſecuram,& ſe nihil immutatū eſſe demōſtrat.Dat aūt huic poeta,perſonam regis,non patris.De futuris enim,non niſi deus loquitur.Ergo Cytheria dixit,& non filia,& tuorum,& non noſtrorum.¶ Manent tibi fata.]Hoc ſat erat,ſed ut ſatiaret quod aſſerebat,addidit immota.Deinde enumerat ſpecialiter, quod generaliter clauſerat.Reſpondet etiam quærimoniis Veneris.Nam quum illa dixiſſet:Cunctus ob Italiã terrarū clauditur orbis.hic cernes urbem.Et ad id cœli.q.a.a.ponitur:Magnanimum Æneam ſublimen feres ad ſydera cœli. Vt autem apertiorem faceret generalitatem:addit fatorum diſpoſitionē. Tangit aūt geſta ab Ænea ad Ceſarem,& tēpora Cæſaris.Quæ ſcribenda quū propoſuiſſet,morte preuentus, non impleuit: breui igitur oratione ſecuram facit Venerem:longo deinde or [Δ] dine futura

Olli ſubridens hominum ſator,atq; deorum, POETA
Vultu,quo cœlum,tempeſtateſ'q; ſerenat,
Oſcula libauit natæ,dehinc talia fatur.
Parce metu Cytheria,manent immota tuorum IVPPI.
Fata tibi,cernes urbem,& promiſſa Lauini
Mœnia,ſublimem'q; feres ad ſydera cœli
Magnanimum Æneam,neq; me ſententia uertit.
Hic(tibi fabor enim:quando hæc te cura remordet,
Longius,& uoluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia,populoſ'q; feroces
Contundet,moreſ'q; uiris,& mœnia ponet,
Tertia dum Latio regnantem uiderit æſtas,
Terna'q; tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.

SERVI. [✱] Olli.

¶ Olli.]Modo tunc:pronomen enim non ponitur cum nomine:ſed pro nomine:aliâs olli,pro illi eſt: ut,Olli dura quies.o. &.f. u. ſomnus. ¶ Subridēs.] Lætus erat,& qualis ſolet eſſe,quum facit ſerenum. Dant enim poetæ elementorum habitū numinibus ut ſupra de Neptuno dictum eſt.¶ Serenat.]Caret prima perſona: ut fulmino,pluo,& ſimilia:niſi loquatur qui põt tale aliquid:ut ſi Iuppiter dicat: ego ſereno . ¶ Libauit.] Leniter tetigit. Eſt autem oſculum religionis , ſuauium uoluptatis. Terē. O Thais meū ſuauiū.¶ Parce metu.] Quū arguimur in cauſſis:primo nos purgari oportet,& ſic ad actionem deſcendere. Ergo, ante obiecta purgat Iuppiter:deinde promittit:Parce metu:dimitte metum:ut,parce uerbis.¶ Cytheria.]Quæ Græce ει diphthongum habent.Latine,in ē productum conuertuntur. Ergo κυθερεία,Cytherea:μηδεία Medea.Quæ autem dicit Iuppiter,ad abſolutionem antedictorū pertinent:ergo,quoniã dixerat triſtior,nunc dicit: Parce metu.¶ Immota.]Quia dixerat:quæ te ſententia uertit.Et Stoice,per tranſitum ponit,non mutari fata:nã fati,immobilis ratio eſt.¶ Tuorum.]Troianorum,uel Romanorum.¶ Tibi.] non propter te.Sed uacat:uel tibi,quaſi,quæ tua ſunt. ¶ Vrbem.]Aut mœnia.¶ Lauini.]Aut Romam.quia quū proprietatem detrahimus,quod magnū eſt intelligimus:Vt ſi dicam: Lego oratorem:intelligo Ciceronem.Et ne ſit longa expectatio adiicit,Et promiſſa Lauini mœnia.Sublimen:ad ſydera cœli,propter illud cœli.q.a.a.Æneas enim(ſecūdum quoſdam) in Numicum flumen cecidit.Ouidi.aut in cœlum raptum aſſerit.Eſt'q; Iuppiter Indiges dictus.Hic ordo eſt.Hic geret ingens b.in i.Fabor enim excuſat quæſtionem futurã.Et quaſi dolenti Veneri,uera dicit.Sed aliter loquetur cæteris diis præſentibus,in.1o.Abnuerã bello Italiã cōcurrere Teucris. ¶ Re [✱] mordet.]

Sereno.

Oſculū ſuauiū.

[Δ]dine futura explicat. Nõ em̃ otioſe audiſſet Venus, quæ p⸗
tineret ad gaudium: niſi prius amotus eſſet metus. Sic Teren.
Vbi inueniã Pãphilũ, ut metũ, in quo nũc eſt, adimã, atq; ex⸗
pleã aĩm gaudio. ¶ Fabor.] Arcana fatorũ, q̃ nulli fas eſt noſ⸗
ſe, cõmendat ſenibus filiæ, & ſe illicite facere demõſtrat, ut co
gnoſcat illa beniuolũ ſtudiũ patris. ¶ Tibi.] Quia filia es: qa
ſollicita: qa nolo te uexari angoribus: tu docta tuorũ fata, læta⸗
beris. ¶ Bellũ.] Proponit curã belli, ſed bona uẽtura ꝓmittit.
Ordo. Mortẽ aũt Æneæ, qđ erat triſte, ſubticet. Hæc ille. ¶ Ordo aũt
eſt. Sator. i. ꝓductor, & genitor hoĩm, atq; deorũ, ſ. Iuppiter, q
ſolus & deos, & hoĩes ꝓgenuiſſe dicit: quũ cæteri aut deos tã⸗
tùm, aut hoĩes tãtùm ꝓgenuiſſe fingant, libauit. i. modice tan
gẽdo præbuit: natæ. i. filiæ. uidelicet Veneri: oſcula ſubridẽs. i.
modice: ſed blãde arridẽs, olli. i. illi. aut, ſecũdùm Seruiũ, ordo
eſt: ſator hoĩm, atq; deorũ, ſubridẽs olli. i. illi, tũc & illo tpe li⸗
bauit natę oſcula. nã certe, olli natæ, utrũq; exprimẽdo, nõ di⸗
cemus. & fatur dehinc. i. poſtquàm oſcula libauerat: talia, qua⸗
lia ſequunt. quòd aũt dictũ eſt dediſſe oſcula, non Veneri, ſed
natæ, pẽdet à pſona poetæ. nã Iuppiter: (ut argutiſſime docuit
Donatus) hic, pſonã regis fatorũ nõ pr̃is gerit. unde fat talia. O
Cytheria. i. ô Venus: ſic à Cytheris dicta: parce. i. abſtine: & ſu
perſede metu. i. à timore. Sunt tñ qui putẽt, metu, pro metui
eſſe: ſed ſi noui ingeniũ poetæ nõ diceret, parce metui, etiã ſi
uerſus pateretur. fata tuorũ. ſ. Troianorũ, ut Æneæ filij tui, &
Aſcanij, cæterorũ'q; tibi charorũ, manẽt tibi. i. ad tuũ cõmodũ
aut placitũ immota. i. immutata. ſicut prius erãt cõſtituta. Tu
cernes urbẽ. ſ. promiſſam à fatis: hoc eſt Romã. & mœnia Laui
ni, pro Lauinij: quæ priora cõdentur, ſed poſteriora intẽdũtur.
quæ aũt prima ſunt in intẽtione præponi ſolẽt, ut diximus ibi,
Arma, uirũ'q; cano: quãuis ultima ſint in exequutiõe: & tu fe
res magnanimũ Æneã, filiũ tuũ, ſublimẽ. i. excelſum, & glorio
ſum: ad ſydera cœli, quia fiet deus indiges neq; ſententia uer⸗
tit me; quod tñ præſupponit Venus, quærens, quæ te genitor
[Δ] ſententia uertit.

[✱] mordet.] Sollicitat. Terẽ. Par pari referto qđ illã remor⸗
deat. ¶ Arcana.] Secreta. Vnde arca, & arx, quaſi res ſecretæ.
¶ Italia.] In Italia. Sic nõ ante Tyro deſpectus Hiarbas. i. in
Tyro. Nam ſi aduerbialiter dixiſſet, poſuiſſet Tyri. ¶ Contũ
det.] Incongrue cõſolabatur, bella prædicens, niſi uictoriã po
neret. ¶ Mores.] Et mœnia. Hyſteron proterõ. Primo enim
ciuitas, deinde mores ponunt. Mores: leges. ¶ Tertia.] Rheto
rice, ne breue eſſet, ſi triẽniũ diceret: tẽpora diuiſit in ſpeciẽ: —

[Δ] ſententia uertit. Hic. ſ. de quo loquor, Æneas (fabor enim
tibi, hoc eſt, quia uolo tibi ſecreta pãdere, & te nihil celare, qñ
i. quandoquidẽ. hæc cura. ſ. de Ænea, & eius futuro regno, re⸗
mordet. i. ſollicitat te. & ego uoluens. i. reuoluens, & repetens
lõgius. i. per longũ rerũ gerẽdarũ tractũ. mouebo. i. excitabo,
aut monebo arcana. i. abſcõdita, & ſecreta fatorũ: hoc eſt, dicã
tibi quid fata de ipſo Ænea cõſtituerũt.) hic inquã geret Italia
i. in Italia: bellũ ingẽs. i. ualde magnũ, & quaſi extra genus bel
lorũ ſolitorũ, & cõtũdet, quaſi malleo cõteret: & peſſundabit
populos feroces. i. acres, ne parũ gloriæ ſit imbelles uiciſſe, &
immites, ne impiũ ſit humanos ſuppeditaſſe: & ponet uiris. i.
iis quibus ob uirtutẽ parcet: mores. i. leges, & inſtituta: & mœ
nia. i. urbes nouas: unde Horatius ĩ arte: Fuit hæc ſapiẽtia quõ
dã oppida moliri: Leges ĩcidere ligno. Ponet, dico mœnia: aut
potius, tu feres eũ in cœlũ: dum tertia æſtas uiderit ipſum re⸗
gnantẽ Latio. i. in Latio, hoc eſt in Italia, aut dominantẽ Latio.
i. Italiæ: & dum terna. i. tria hyberna. ſ. tempora tranſierint, ru
tilis ſubactis. i. poſtquàm rutulos ſubegerit: hoc eſt, poſt trien
niũ trãſſeretur in cœlum: ſed maluit, ut argute Seruius docet,
in duas partes diſtinguere annũ, quàm trienniũ ſolũ dicere.
Fides quoq; hiſtorica (ut idem recitat) longè alia eſt. Nec di⸗
cit eum tunc moriturũ, ſed Aſcanium illi ſucceſſurũ, quod ta⸗
men, ſine eius deceſſu, fieri nõ poſſet. Vnde addit: At puer Aſ
canius, &c. ut in ſequentibus declarabimus: —

ASCENSI. [Δ] ¶ At puer Aſcanius, &c.]
Proſequitur quod incepe
rat Iuppiter, hiſtoriã tan⸗
gens uſq; ad Auguſti tem
pora. Vnde dixerat: altius,
& uoluẽs fatorum arcana
&c. Quod quia facit, nõ ui
det mihi inſtituiſſe res Au
guſti perſequi: licet Dona
tus id uelit: cuius uerba
ſunt: At puer. oſtendit qđ
optabile eſt Æneæ, non ex
ternum, ſed filium ſucceſ
ſurum, eo feliciorem, ut
non triennio, ut ipſe. ſ.
triginta annos ſit regnatu
rus. Hic iam tercentum
poſt triennium Æneæ. 30.
Aſcanio. & 300. Hectoreę
gẽti dat. Regina quæ quã⸗
uis geminos pariat: ad u⸗
nũ Romulũ imperiũ puẽ⸗
turũ oſtendit, & paricidiũ
occultat, & Romanos à Ro
mo appellatũ iri: qui tãta
ſint felicitate regnaturi, ut
nulli alternorũ regũ tẽpo⸗
rum terminis, claudantur.
¶ Aſpera Iu.] Aperte po⸗
nit, quod Venus unius ob
irã dixit: ergo tãta felicita
te pollicet, ut acerrima ini
mica, poſito odio, amica fu
tura ſit. ¶ Quũ domus Aſ
ſa.] Extremus cumulus letitiæ: ut qui ad tp̃s uictores erant, iis
quos uicerãt, ſeruituri eſſent, quod eſt plus quàm Antenorẽ in
ter uictores pplos cõſediſſe: & per medios Achiuos ꝓlapſum
eſſe. Verũ hæc, quia in honorẽ Cæſaris ſcribebat, aperuit quòd
in poſterioribus fuiſſet ſcripturus: niſi mors præueniſſet. Nã
poſt mortẽ Turni ſeq̃bãtur. 30. ac. 300. annorũ geſta: ac dein⸗
ceps uſq; ad Cæſaris tẽpora facta. Et Ceſarẽ ita amplificaturũ
Ordo. Romanũ imperiũ, ut nihil relinq̃ret quòd nõ à ſe ſubactũ fate
tur. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. At. i. ſed Aſcanius puer. i. adhuc im
pubis: cui Iulo additur nũc cognomẽ. i. quòd trãſiit in cogno
mẽ. i. cognatiõis nomẽ. nã domus Iulia, inde dicta eſt. Sanè no
rit lector in externis nominibus, i in principio dictionis cũ uo
cali ſequẽti, diuiſas facere ſyllabas, ut Iulus triſſyllabũ, Iaſon,
Ioſephus, Iaſius, Ieſus, (Iambus quoq;, ſed eius eſt alia ratio.)
Iacobus, iacynthus, Iolas, Io, &c. In Latinis ſolere cõiũgi, ut Ia
nus, Iulius: Iuſtinus, Iuturnia, Iouinianus. Notũ etiã eſt & pue
ris, Latine dici, cui nunc cognomẽ, Iulo, & Iulus, & Iuli: ſed ad
ordinẽ redeo, Puer ergo Aſcanius, à fluuio ſic denominatus,
[Δ] cui Iulo,

At puer Aſcanius (cui nunc cognomen Iulo
Additur, Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos uoluendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnum'q; à ſede Lauini
Transferet, & longam multa ui muniet Albam.
Hic iam tercentum totos regnabitur annos,
Gente ſub Hectorea, donec regina ſacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanos'q; ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
Imperium ſine fine dedi: quin aſpera Iuno,
Quæ mare nunc, terras'q; metu, cœlum'q; fatigat,
Conſilia in melius referet, mecum'q; fouebit
Romanos rerum dominos, gentem'q; togatam.
Sic placitum, ueniet luſtris labentibus ætas,
Quum domus Aſſarici Phthiam, claras'q; Mycenas
Seruitio premet, ac uictis dominabitur Argis,

¶ At puer.] Prudẽter exi SERVI. [✱]
tũ Æneæ oſtẽdit, & tacuit,
dicẽdo filiũ poſtea regna⸗
turũ. ¶ Cui nũc co.] Ait
Cato. Æneã cum patre ad
Italiam ueniſſe, & propter
inuaſos argos, cõtra Lati⸗
nũ, & Turnũ pugnaſſe, &
in eo bello periiſſe Latinũ.
Turnũ aũt exilio, Mezen
tij bellũ renouaſſe, in quo
Æneas, Turnus'q; pariter
rapti ſunt: migraſſe'q; in
Aſcanium, & Mezentiũ,
eos'q; ſingulari certami⸗
ne cõcurriſſe: uicto'q; Me
zẽtio, Aſcaniũ eſſe cœptũ,
Iulũ uocari à prima barbæ
lanuginæ, quæ uictoriæ tẽ
pore illi naſcebat. Nã Aſ⸗
canius, ab Aſcanio, Phry⸗
giæ flumine, dictus eſt. De
inde Ilus, ab Ilo rege: ab
hac hiſtoria, ita diſcedit
poeta, ut ſeſe oſtẽdat poeti
ce, & nõ per ignorãtiã diſ
cedere. Sic & quum dicit
de Anchiſe: Quò magis
Italia mecũ lętere reperta?
Nam amphibolice oſtẽdit
Anchiſem ad Italiã ueniſ⸗
ſe. Eodẽ pacto etiã fingit
Æneã ueniſſe Carthaginẽ,
quũ ſeptuaginta annos an
te urbẽ cõdita ſit: & inter excidiũ Troiæ, & ortũ Romæ. 340.
anni interſint. ¶ Cognomen.] Magis proprie dixiſſet, agno⸗
[✱] men: ſed

¶ Triginta magnos uolucẽdis mẽſibus orbes.] In codice Lon PIERI. [☞]
gobardico, non, orbes, ſed annos, ſcriptum inueni, quam pu⸗
to fuiſſe paraphraſim, niſi quis magnum annum ſolarem ue⸗
lit appellare. Lunaris anni ratione habita, ea'q; de cauſſa ĩterie
ctũ eſſe uolucẽdis mẽſibus, ut diſtictio appareret. Orbes tñ du
cti oẽs, ut caſtiorem lectionẽ, admittunt. ¶ Regnũ'q; à ſede La
uini transferet.] Leue hoc, ſed eruditis auribus nõ ingratum,
in Romano codice ſcriptum eſſe, ab ſede. Eiuſdem iudicij eſt,
quod ſtatim ſubſequitur. ¶ Et lõgã, multa ui muniet Albã.]
Variat numerus in his codicibus antiquis, quatuor ultimis
pedibus ſolutis in hunc modum: Et longam ui multa muniet
Albã. Sed em̃ tetrametri ratione, uenuſtior eſt. ¶ Quæ mare
nunc, terras'q; metu.] Vetera quædam exemplaria legunt:
Quæ mare, quæ terras'q; metu. multi uulgatam lectionem ma
gis approbant. ¶ Sic placitum, ueniet.] Vetuſtiſſimi quidam
[☞] cod. Placitum

[d] cui Iulo addit cognomen nūc,quia erat Ilus dū res Ilia.i. Ilienſis,hoc eſt Troiana ſtetit regno.i. in dignitate,& maieſtate regali. Sunt qui putēt ordinē eſſe: At puer Aſcanius,cui cognomē,ſup.eſt Iulo nūc:nā ſup.Ilus erat,dū res Ilia ſtetit regno,addit.ſ.patri p ſucceſſionē,ſed tūc uerbo explebit,deerit ſuppoſitū.melior eſt ergo cōſtructio ſic:puer Aſcanius explebit ita:ut cætera quaſi per parēthesim dicta habeant.(Puer igitur Aſcanius,qui & Ilus,& Iulus,agnominatus eſt,explebit imperio.i.regnādo.30.magnos orbes.ſ.ſolares:hoc eſt.30.ānos, mēſibus uoluēdis.i.uolubilibus,aut qui uoluent: & tráſferet regna à ſede Lauini pro Lauinij)de qua re ſic habet Liuius l.1. Ambigā hiccine(.ſ.Lauiniæ filius)fuerit: Aſcanius(.ſ.q poſt mortē Æneæ rerū potitus eſt.)an maior,quàm hic Creuſa matre Ilio incolumi natus:comes'q inde paternæ fugæ,quē Iulū eūdē,Iulia gēs,authore nominis ſui nūcupat.Is Aſcanius ubicūq,& quacūq matre genitus(certe natū Ænea cōſtat.)abundāte Lauinij multitudine,florētē iā(ut tū res erāt.)atq opulētā urbē matrē,ſeu nouercæ reliquit:nouā ipſe aliā ſub Albano mōte cōdidit,quæ ab ſitu porrectæ in dorſo urbis,longa Alba appellata,inter Lauiniū,& Albā lōgā,Coloniā deductā.30.ferē interfuere anni:tātum tū opes creuerāt,maxime fuſis Ethruſcis,ut ne morte quidē Æneæ,nec deinde inter muliebrē tutelā,rudimētū'q primū,puerilis regni mouere arma:aut Mezētius Ethruſci'q:aut:ulli alij accolæ,auſi ſint.Pax ita cōuenerat ut Ethruſcis,Latinis'q,fluuius Albula,quē nūc Tyberim uocant,finis eſſet. Hæc Liuius,qui dubitabat uter Aſcanius,an Creuſæ,An Lauiniæ filius regnauerit:cuius dubij ratio ſi non alia hæc una potuit fuiſſe:quia ſi Lauiniæ filiū regnare affirmaret,iā inaniter gloriaret domus Iulia, ab Iulo hæreditario,iure in regnū ſucceſſiſſe.ſi i Creuſæ.in cubatorē illū,atq iniquū fuiſſe.Verū,poeta noſter,qui in laudē Iuliæ domus hāc operā aſſumpſit,incūctāter Creuſæ filiū aſſerit,Lauinij quaſi moderatorē fuiſſe:quòd qa iuſte obtiere nō poſſet,dereliqt,Albā'q cōdidit:eo'q quū præſtaret uirtute,imperiū trāſtulit,uerūtn ſucceſſio regū Albanorū,uidet ab Aſcanio Lauiniæ deducta: nā is Syluius dictus ē,eo quòd poſt mortē pr̄is mr̄ de eo grauida,in ſyluas Aſcaniū Creuſæ enixa fugiſſet. Vnde.6. huius: Syluius Albanū nomē,tua poſthuma proles. Huic quoq Aſcanio,natus eſt filius Syluius, à quo cęteri reges Albanios, Syluij ſunt dicti. Quocirca ſi concedēdum eſt (quod hic dicitur) Aſcanium Creuſæ Albā condidiſſe,illic'q regnaſſe, dicendū etiam erit poſt mortē illius,Aſcanium minorē,Lauiniæ uidelicet filiū cum tota prole,uſq ad Romulum urbis conditorē regnaſſe.Sed opiniōes uarias recitat Landinus,cuius uerba ſūt. Refert Liuius Albam longam nomen ſumpſiſſe ab albe porca, cuius omine condita eſt.& à ſitu urbis,quoniā in mōtis iugo, in longitudinem porrecta ſit:& conditam eſſe ab Aſcanio Æneæ filio. Sed utrū ab eo quē ex Creuſa in Phrygia, an ab alio quem ex Lauinia in Italia genuerat, ambigit. Tamen ita proſequitur.Is Aſcanius,quacūq ſit matre natus,abundante Lauinij multitudine,Albam condidit:atq inter Lauiniū & Albā, triginta interfuere anni.Syluius deinde regnat Aſcanij filius caſu à quodā in ſyluis natus.Is Æneam Syluiū creat:inde Latinum Syluium,à quo aliquot Coloniæ deductæ,priſci Latini ſunt appellati. Māſit deinceps Syluius omnibus cognomen. Alba ex Latino ortus,& ex Alba,Atys:ex Ate,Capys: ex Capy,Capetus: ex Capeto, Tyberinus: qui in traiectu Albulæ ſubmerſus,nomen ſuum flumini reliquit.Ex Tyberino, orit Agrippa:& ex Agrippa,Romulus:q fulmine ictus,periit: ex quo eſt Auētinus,à quo mōs Auētinus(qa in illo ſepultus eſt) nomen ſumpſit. Auentini filius Procas eſt,qui Numitorē creat & Amulium. Amulius,Numitorem(cui regnum legatum erat.)qm grādior eſſet natu,pellit:filium'q interimit: & filiā Veſtalē uirginē facit:quæ grauida facta,Martē(ſiue quòd ita crederet:ſiue ut quia deus author culpæ honeſtior eſſet) patrē nūcupat.Eius partu,natus eſt Romulus & Remus. Hæc Liui. Diony.aūt Halycarnaſſeus,refert Aſcaniū Creuſæ filiū,qui antea Euryleon uocabat,Albā cōdidiſſe.Erat Æneæ & alter filius:ſed ex Lauinia.Hic,Syluius uocabat,qm̄ mater Ilia,metuens priuignū illū,clāculū in ſyluis alendū curauerat:tradēs illū Tyrrheno paſtori,quē Latino ſciebat fuiſſe acceptū. Mortuo aūt Aſcanio,certabāt de regno hic Syluius,& Iulus Aſcanij filius:ſed pp̄s litē diremit,Syluium'q regnare iuſſit:Iulo aūt,regni loco,ſacrā quādā poteſtatē attribuit:honorē periculis imperij uacātē. Quē idē Diony. ſcribit,in domo Iuliorū ad ſuā uſq ætatē duraſſe:in qua Cæſar mirifice floruit. Regnauit aūt Syluius undetrigīta ānis. Æneas Syluius.31.Latinus.51.Albe.40.Capys.28.Poſt hūc ponit Dionyſius,regnaſſe Capetū annos.13.Tyberiū.8.Agrippā.33.Poſt hūc,loco Romuli,ponit Alladiū,tyrānica uiolētia uirū,qui deos cōtēnens,fulminū & tonitruū imitationibus,ſe deū credi cupiebat:uerū imbribus & fulminibus in eius domū cadentibus, & lacu iuxta quē habitabat in eius domū exūdāte,cū tota domo abſorptus eſt. Auētinus regnauit annos.37.Procas.23.Amulius,qui fratri regnū eripuit.42. regnauit annos. Euſebius ait, Aſcaniū Albam cōdidiſſe,anno mundi.27.ſupra.4.milia: & regnaſ-

[d] ſe annos.

Aſcanius

Albula.

Stemma. Syluiorū

Tempus Albæ & regum.

[*] mē:ſed ad familiā q inde Iulia dicta eſt,reſpexit. Dicimus' aūt nomē eſt mihi Cicero. Ter. Ecyra nomē eſt huic fabulæ:& Ciceronis. Sallu. Cui nomen obliuionis cōdiderant.& Ciceroni,ut,Cui Remulo cognomē erat:& Ciceronē,ut, Æneadas'q meo,nomen'de noīe fingo. Rectius tū utimur dtō. ¶ Magnos o.] Tres ſunt anni.lunaris.30.dierū.Solaris.12.mēſiū.Et magnus qui ſecūdùm Ciceronē in Hortēſio.12554.annorū cōtinet. Sed hoc loco,dicit magnū comparatione lunaris,ut alibi: Interea magnū ſol circūuoluit annū. ¶ Annos.] Annus,dicitur quaſi annus.i.annulus:quia in ſe redeat.ut,Atq in ſe ſua p ueſtigia uoluit annus. Vel ab ἀνανεῖσθαι.i. ab innouatione. ¶ Voluendis.] Volubilibus. ¶ A ſede Lauini.] Vitans enim nouercalē inuidiā,deſerto Lauino,Albam lōgā cōdidit:ab alba porca,& ſitu lōgo,dictā. ¶ Vi.] Nūc uirtute:aliās multa ſignificat. ¶ Hic iā tercentū.] Vſq ad ortū urbis Romæ. Nam ipſa quadringētos regnauit. Hinc dixit: ¶ Donec regina ſacerdos.] Ipſa aūt ad regnū Hoſtilij puenit:à quo eſt diruta. ¶ Totos.] Sine itermiſſiōe. ¶ Sacerdos.] Amulius,& Numitor fratres fuerūt,ſed Amulius fratrem regno pepulit:filiū interfecit:filiā uerò Iliā,Veſtæ ſacerdotē fecit. Ex hac Mars geminos Romū & Remū ſuſcepit. Amulius,eos cū mr̄e in Tyberim deiici iuſſit,& Ilia Fluminis uxor,facta eſt. Hinc Hora. Vxorius amnis dixit. Pueros Fauſtulus paſtor,ſuſtulit.& Accæ Laurentiæ,nutriendos dedit. Sed quum hæc meretrix eſſet, fingunt à lupa nutriti. Quia illę,lupę uocant,& loca illarū,lupanaria. Vel quia lupa,Marti cōſecrata eſt.unde Martius: A ſtabulis rapuit lupus. Hi cæſo Amulio regnū auo reſtituerūt:ac Romam cōdiderūt à Romo,qui deinde blādimēti cauſſa,Romulus dictus,eſt nominatā. Viderat prior Remus ſex uultures. Romus aūt poſterior,ſed duodecim. Quæ res bellū creauit: & Remus extinctus eſt. ¶ Regina.] Regis filia:ſic de Paſiphae: Magnū reginæ ſ.n.m.a. ¶ Grauis.] Grauida.ut,nō inſueta grauis t. p.ſ. ¶ Fuluo tegmine.] Vtebatur pellæ lupæ,more paſtorum. Cur autem nutricis pelle utebatur,,uel ad imitationē Iouis,qui Amaltheæ capræ,nutricis ſuæ,pelle utebat:uel excuſatur falſitate fabulæ. ¶ Excipiet gentē.] Cæſo Remo,cuius cæde,quū peſtilētia exorta eſſet,fuit oraculū placandos eſſe ſuos manes. Ergo agēti aliqd Romulo,ſemp ſella curulis uacua,cū reliquis inſignibus regis iuxta apponebat:ut pariter imperare uidere tur. ¶ Romanos.] Non Romā. Vrbis enim illius uerū nomen, nemo uel in ſacris enuntiat.unde tri.ple.ut ait Varro.id auſus nominare in crucē ſublatus eſt:Hoc,nec Hyginius de ſitu urbis,loquēs,exprimit. ¶ Metas.] Ad terras metas. Ad tpa autē annos retulit. Nā ſine Lauino & Albæ dato,Romanis æternitatē tribuit. ¶ Quin.] Minus eſt. Plenū autē eſſet quinetiam. ¶ Aſpera iuno.] Tolerabilius maritus uxore criminat, quàm alius. ¶ Metu.] Nam ſupra id metuēs. ¶ Terras cœlū'q fatigat.] Sic alibi. Aſſumptæ in Teucros uires cœli q.m.. ¶ Conſilia.] Quia bello Punico ſecūdo,Romanis placata fauere cœpit. ¶ Gentē'q togatā.] Bene,quia omnis ſexus,& conditio,toga utebat. Nā illas fœminas habuiſſe Cycladū,& Recini uſus oſtēdit. Recinus,ex eo dicitur:quòd poſt terga reiicit: uulgò Mauorte appellatur. ¶ Placitū.] Vel fatis,uel mihi. ¶ Luſtris.] Quinquēnariis. Numerat aūt ab Olympiadibus,qa nōdū erat Roma & cōſules. Luſtrū aūt dictū eſt,quòd poſt quinquenniū unaquæq urbs luſtrabat. ¶ Domus.] Familia Troiana. Aſſaracus em̄ Capym:Capys,Anchiſen:& ille Ænæā genuit. Vn̄ Romani,ex qbus Mumius Achaiā uicit. ¶ Phthiā.] Achillis eſt patria. ¶ Claras'q Mycenas.] Propter Agamemnonē,cuius fuit patria:—

Anni tri plices.

Annus.

Remus. Romulus

Lupæ. Lupanaria. Roma.

Toga. Recinus.

[☞] cod. Placitū eſt,habet,quæ pars mihi uidet à paraphraſte adiecta:Nam abſq ſubſtantiuo uerbo, hic oratio omnino grauior,& anguſtior,quodammodo uidetur. ¶ Ac uictis dominabitur Argis.] In antiquis aliquot exemplaribus, Cūctis, pro uictis eſt,quod mihi ridiculum uidetur:—

[d] ſe annos.38. Deinde Syluiū Poſthumū.29. Æneā Syluiū 31. Latinū.50. Albā.39. Atym ſiue Ægyptū.24. Capym.38. Capetum.13. Tyberium.8. Agrippam.40. Aremulū,quē alibi Remulū uel Romulū.39. Auētinū.37. Procam.23. Amuliū. 44. Hæc ille. Nos ad ordinē redimus,qui talis eſt. Transferet ergo Aſcanius,Iulus: regnū à ſede Lauini(quāuis Dionyſius dicat,nō regnū,ſed ſacrā poteſtatē filiū obtinuiſſe) & muniet multa ui.i.poteſtate aut munimine: Albā longā: quæ Alba, à porca alba dicta eſt,& Lōgā à ſitu,ut uidimus in Liuio. Regnabit(imperſonal'r loquit prudēter:ne Iulo aut regnū mendaciter addicat,aut turpiter auferat:regnabit ergo,ſiue à Creuſæ,ſiue à Lauiniæ ſtirpe)hic.i.Albæ.300.annos totos. i. integros ſub gente Hectorea.i.Troiana:& animoſa, atq bellicoſa, uti erat Hector:donec ſacerdos.ſ.Ilia,Rhea,uirgo Veſtalis:regina quia regis.ſ.Numitoris filia unica,interfecto uidelicet fratre Lauſo:grauis.i.prægnās,& grauida effecta Marte:De qua re Liuius ſic. Procas,Numitorē atq Amulium procreat: Numitori, qui ſtirpis maximus erat,regnū uetuſtū Syluiæ gentis legat. plus tū uis potuit,quàm uolūtas patris aut uerecundia ætatis.

Rhea. Ilia.

[d] Pulſo fratre

[d] Pulſo frẽ Amulius regnat:addit ſceleri ſcelus:ſtirpẽ fr̃is
uirilẽ interimit:fratris filię Rheæ Syluię per ſpeciẽ honoris,
quũ Veſtalẽ eã legiſſet,ꝑpetua uirginitate ſpẽ partus adimit.
Sed debebaẽ(ut opinor)fatis tantæ origo urbis:maximi'q; ſe
cũdùm deorũ opes ĩperij principiũ:ut cõpreſſa Veſtalis,quũ
geminũ partũ ædidiſſet,ſeu ita rata,ſeu quia deus author cul-
pæ honeſtior erat,Martẽ,ĩcertæ ſtirpis patrẽ nũcupat.Sed nec
dij,nec hoĩes,aut ipſam,aut ſtirpẽ à crudelitate regia uindicãt.
Sacerdos uincta,in cuſtodiã datur:pueros in profluentẽ aquã
mitti iubet:Hæc ille,qui perſequitur,quomodo gemelli in lit
tore dimiſſi:à lupa nutriti:donec à Fauſtulo reperti,& Laurẽ-
tiæ educandi traditi ſint.ubi addit:Sunt qui Laurẽtiã uulgato
corpore lupã uocatã inter paſtores putẽt:ita locũ fabulæ atq;
miraculo datũ &c.Sane priuſquã ad ordinẽ redeã,prænotabo
triẽniũ imperij Æneæ,diligẽter excogitatũ à poeta. Nã terna-
rius numerus,qui primus impar,& ex primo pari,atq; unita-
te,cõſtat,ꝑfectiſſimus habeẽ:denarius aũt, cõſummatiſſimus:
ut ſupra quẽ nõ ſit,niſi priores repetanẽ:Itaq; ternariũ Æneæ,
denariis binis multiplicat,quorũ priorẽ,dat Lauinio,poſterio
rem Albæ:ut tertiũ per quẽ infinitũ imperiũ innuit,Romæ re
cipiat.Tres igiẽ annos regnare ꝓmittit Æneã: decies ter Aſca
niũ:qa triginta annos,& decies triginta,hoc eſt tercẽtũ annos
Albanũ duraturũ regnũ:& ſi cõſimili ꝓportione ꝓcedaẽ,de-
cies.tercẽtũ.i.tria milia annorũ,quibus infinitũ ſignificaẽ im
periũ,Romanos regnaturos,qui numerus nondũ cõpletus eſt
quũ iã imperiũ in Germanos trãslatũ uideamus.Verũ certio-
ra de pręteritis quàm de futuris,inducunt poetæ uaticinia.Nã
mentitus eſt Iuppiter,dicẽs,Imperiũ ſine fine dedi. De qua re
diuus Auguſtinus,de uerbis dñi,ſer.29.ita loquitur.Habent
Regna pereunt. mutationes regna.Veniet ille de quo dictũ eſt, Et regni eius
nõ erit finis.Qui hoc regnis terrenis promiſerũt: nõ ueritate
ducti:ſed adulatione mentiti ſunt.Poeta illorũ quidã,induxit
Iouẽ,& ait de Romanis.His ego nõ metas rerũ nec tpa pono.
Imperiũ ſine fine dedi.Nõ plane ita rñdet ueritas. Regnũ hoc
quod ſine fine dediſti,in terra eſt,an in cœlo? Vtiq; ĩ terra.Et
ſi eſſet in cœlo,cœlũ & terra trãſient.Tranſient quæ fecit ipſe
deus,quãto citius quod condidit Romulus. Fortè ſi uelimus
hinc exagitare Vergiliũ,& inſultare,quare hoc dixerit?in par
te tolleret nos,& diceret nobis. Et ego ſcio.Sed qd facerẽ qui
Romanis uerba uẽdebã: niſi hac adulatione aliquid ꝓmitterẽ,
quod falſum erat?Et tñ in hoc cautus fui,qñ dixi, Imperiũ ſi-
ne fine:Iouẽ ipſorũ induxi,qui hoc diceret:nõ ex ꝑſona mea,
dixerim falſa:ſed Ioui,impoſui falſitatis perſonã. Sicut deus
falſus erat,ita uates mendax erat.Nã uultis noſſe,quia iſta no-
uerã:alio loco,qñ nõ Iouẽ,lapidẽ induxi loquẽtẽ:ſed ex perſo
na mea loquutus ſum,dixi:Nõ rex Romanæ:peritura'q; regna
uidete,quia dixi peritura regna.Dixit peritura regna: nõ ta-
cuit peritura,ueritatẽ nõ tacuit:ſemper mãſura adulatione ꝓ-
miſit.Nõ ergo deficiamus fratres,finis erit, terrenis omnibus
regnis.Nũc ſi finis eſt:deus uidet &c.Hæc ille.Nos ad ordinẽ
reuertimur,qui talis eſt.Regnabiẽ hic.i.in Alba lõga:ſub gẽte
Hectorea.i.Troiana:tercentũ.i.tercentos annos:totos.i.cõti-
nuos,& ſine interruptione:nã Romæ fuerũt ſæpe interregna.
Veſtales. regnabiẽ dico,tãtiſper donec ſacerdos,regina.i.regis filia:ui-
delicet Ilia Numitoris filia,& uirgo Veſtalis,quã monialẽ no
ſtri uocãt(ea autẽ Veſte,quæ dea ignis purioris, hoc eſt flãmæ
eſt dicatę:ꝑpetuã uirginitatẽ cõſeruabãt:aut pollutæ defodie-
bãtur uiuæ)grauis.i.grauida effecta:Marti.i.deo bellorũ: qa
bellicoſam genuit prolẽ:aut fortè,quia à uiro belligero cõpreſ
ſa,dabit partu.ſ.uno:prolẽ geminã.ſ. Romũ, & Remũ fratres
gemellos(Tã Donatus quàm Seruius pronũtiãt Romũ,à quo
Roma deducieẽ:blãdimẽti aũt cauſſa.Romulũ uocatũ uult Ser-
uius:uerũtñ,blãdimẽta ſolẽt eſſe tẽporanea,& loco cõgruẽtia,
[d] nõ ꝑpetua)inde.i.poſt ꝑtũ Iliæ:Romulus:alter ẽ gemellis:
lętus:qa Martius iã tũ animus in eo erat,ut ſe facile Martis fi-
liũ ꝓbaret:tegmine fuluo.i.rutilo quaſi leonino: lupæ nutri-
cis.ſ.ſuæ:à qua primũ nutritus erat(ſed argutiſſime rẽ aperit
poeta:nã quota quæq; lupa fulua eſt. At meretrices,ut author
eſt in Terẽ.Donatus,fuluo inducunẽ amictu,auaritia notatæ,
ꝓpter fuluũ auri colorẽ)excipiet.i.extra alios capiet,ut extra
ſortẽ fraternã:aut extra ꝑicula,& latronũ inſultus: quũ & eorũ
plurimi latrones fuerint.& cõdet mœnia Mauortia.ſ. Roma-
na quæ ſe Martẽ iactent habere authorẽ,ut Liuius in p̃fatione
atteſtaẽ:& dicet.i.nũcupabit:Romanos,de ſuo noĩe:quod ĩ cõ
ſolationẽ Æneæ diciẽ,cui id negatũ erat:quũ tñ dictũ ſit,quòd
Antenor,gẽti nomẽ dedit.Ego,inquit Iuppiter:habet aũt em
phaſin pronomẽ.q.d.fatorũ cõditor,& qui res hominũ & deo
rũ,æternis imperiis rego,nec pono.i.conſtituo:his,Romanis:
metas.i.terminos rerũ,qa erit aliqñ Iulius,Imperiũ Oceano fa
mã qui terminet aſtris:Et ſi dicas Oceanũ ſaltẽ eſſe terminum
imperij:dicemus Romanos etiã mari dñatos.Sed ſi tũc extre-
mũ Oceanũ,terminũ uoces,dicã illũ à natura,nõ à fatis, poſi-
tũ.Quòd ſi maior eſſet mũdus:maius fuiſſet ſecũdũ Iouis pro
miſſionẽ Romanorũ,imperiũ.Nec dicit ſe nõ ponere metas im
perij,ſed metas rerũ,qa ſemp res plures acqrere poterãt Roma
ni,quũ quotidie nouæ ꝓducanẽ:& ſi nõ aliud,ſaltẽ gloriã au-
gere poterant.Ego igiẽ,nec pono his metas rerũ,nec tpa,qbus
eas poſſideãt,ſicut Albanis iã terminũ ſtatui:ſed dedi.ſ.dũ fa
ta cõderem:imperiũ ſine fine(ita enim tũc erat in ſpe,ſic'q; ui
ſum poetæ:qui ſi aliter ſenſiſſet,nõ id etiã ex perſona Iouis di
xiſſet)nã poeta nõ minus Iouẽ quàm ſe falſidicũ negaſſet(uidi
mus tñ qd Auguſtinus ſentiat)quin.i.qnetiã:Iuno aſpera.i.in
acceſſibilis Troianis,& ita implacabilis(tractũ à ſpinis, & ru
pibus aſperis,quæ inacceſſibiles ſunt:q uerò aditũ negãt,pla-
cari nolũt.Incuſat ergo Iunonẽ,ut Venus dictura in.5.Quam
nec lõga dies,pietas nec mitigat ulla)quæ fatigat mare metu.
q.d.inani.quum fata mouere neqat:mare & terras.i.regiones
oẽs hoĩbus cõceſſas:& cœlũ.i.aerem:aut reuera cœlũ,qa etiam
ſuperos ſollicitat:aut cœlũ,propter Æolũ dixit:nã uẽti in aere
dominantur:Referet.i.reducet:conſilia.ſ.ſua:in melius.i. in
meliorem ſententiam,quia tandem placabitur,& fouebit me
cum:Romanos dominos rerum, ſcilicet omnium:& gentem
togatam.i. Latinam potiſſimum Romanam,quæ in togis tem
pore pacis uerſari ſolet.Sic placitum. Cõfirmat Iuppiter fata
Veneri promiſſa,dicẽs ea deorũ placito ſtabilita: Addit Tro-
ianos nõ ſolum in Latio regnaturos, ſed etiã Græcis domina-
turos:quod reſpicit ad illud,Hoc equidẽ occaſum Troiæ, tri-
ſtes'q; ruinas Solabar,fatis cõtraria fata repẽdens.Nã ubi Ve-
nus dixerat ſe ſolatã de occaſu regni Troiani,ꝑ hoc quòd noue
rat Romanũ oriturũ:& ita repẽdẽs fata cõtraria fatis:non quòd
inter fata ſit repugnãtia:ſed quia reſpectu diuerſorũ,ꝓmittũt
cõtraria.Nã uinci,& uĩcere:regnare,& ſeruitio premi,quodã-
modo cõtraria ſunt.In fatis autẽ erat, Troianos in Troia uĩci:
ſed rurſus ĩ Italia regnare.Quũ ergo cõtẽta fuerit uidere Roma
nũ imperiũ,addit Iuppiter, etiam in Grecos ultionẽ:ut par pa
ri referre uideãtur Troiani:quo nihil dulcius Veneri contin-
gere poſſet.Dicit ergo:ſic placitũ ſup.eſt deorũ cõcilio:ætas.i.
æuũ quoddã:ueniet luſtris labentibus.i.lapſu & ſucceſſu tẽpo
rũ:quæ luſtris.i.quinquennarijs,cõputabuntur:quũ.i.quan-
do,aut qua ætate,ſeu quo æuo:domus Aſſaraci.i.Æneia, ab Aſ
ſaraco deducta.premet,ſeruitio.ſ.ſubiugabit:Phthiam.i.patri
am Achillis euerſoris Troiæ,& Mycænas,patriã Agamemno
nis:claras.ſ.tãta prole.& dominabitur Argis uictis.i.domini-
um exercebit in Argos.i.Argiuos ſeu Græcos uictos, & ſuba
ctos qui nunc uictores ſunt.Vnde in ſecundo huius:Ferus om
nia Iuppiter Argos Trãſtulit;—

ASCENSI. [d] ¶Naſceẽ pulchra Troia-
nus origine Ceſar.] Per-
git Iuppiter,perueniẽs ad
id,quod maxime dictũ uo
luit poeta:nõ eñ(ut ſæpe
iã diximus)cõſtituerat ali
ud dici quàm dixerit: ſed
ſuis locis Iulij,& Auguſti
laudes,inſerit:ut hic in ua
ticinio Iouis. in.6.ĩ ꝓphe
tia Anchiſę.& ĩ.8. in cly-
peo Vulcãi,itaq; nõ recipi
tur à meliorib.ſentẽtia Do
nati, ſentiẽtis conſtituiſſe
res Albanas, & Romanas,
uſq; ad Auguſtũ, ꝑſcribe-
re. Donati aũt uerba hæc
ſunt:¶Pulchra] Optima
& honeſta: ut non corpo-
ris ſit,ſed originis. ¶Iulius.] Cæſar trahens nomen demiſ-
ſum,ĩ tm̃ aũt domiturũ oẽs gẽtes,ut exiſtẽtibus triũphis eius,
pax dehinc,& fides ꝑpetua,ꝑmaneret. ¶Iura dabũt.]Ideſt le
[d] ges Romuli

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar,
Imperium Oceano,famam qui terminet aſtris,
Iulius,à magno demiſſum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo ſpoliis Orientis onuſtum
Accipies ſecura,uocabitur hic quoq; uotis,
Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis,
Cana fides,& Veſta,Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt,diræ ferro,& compagibus arctis
Claudentur belli portæ,furor impius intus
Sæua ſedens ſuper arma,& centum uinctus ahenis
Poſt tergum nodis,fremet horridus ore cruento.

SERVI. [*] ¶Naſcetur.] Cõtra illud,
Certe hĩc Ro.Et oĩs inten-
tio poetæ,ad Auguſti lau
dẽ tẽdit:ut in.6.Catalogo,
& in Clypeo apparet: Iup
piter aũt,& obiecta pur-
gat, & aliquid pollicetur.
¶Pulchra.] Alluſit ad Ve
nerẽ. ¶Cæſar.] C.Iulius
Cęſar.et Cæſar diciẽ,quòd
cæſo matris uentre, natus
[*] eſt.Vel

PIERI. [☞] ¶Compagibus arctis.] In
ueteribus penè oĩbus codi
cibus,nõ Vergilianis tan-
tùm,ſed aliorũ etiã autho-
rum plerũq; inuenias,ar-
tis,adiectiuũ nomẽ,abſq;
c,ſcribi. Sanè uerò Vale-
rius Probus,artus,pro anguſto,& artus,pro membris,ſola in-
ternoſcit declinatione.Iuniores tamen,in altero c,additum uo
luere,ut appareret originatio ab arcendo.

[d] ges Romuli ꝑdurabũt. Et deniq; ceſſura, oĩa mala, felicita
te Cæſaris, dixit furorẽ. ſ. & bellãdi neceſſitatẽ. Hæc ille. Bero
al. aũt ĩ Ser. dicit ſic: Celeberrimi ſcriptores, & potiſſimũ Trã
qllus, ac Plutarchus, ſcribũt Cæſarẽ matri Aureliæ olim dixiſ-
ſe: mater aut põtificẽ, aut exulẽ filiũ, hodie uidebis: eadẽ lauda
tur, quòd nurũ ſemp obſeruauerit, & ſingulari pudicitia fuerit
prædita, atq; uixerit, floruerit'q; uiuẽte, atq; florẽte filio Cæſa-
Cæſar. re: præterea nõ ipſe Iulius Cæſar dictator apud Romanos, pri-
mus hoc noĩe, decoratus eſt: ſed Scipio Aphricanus: ut author
eſt Plynius: cuius uerba hæc ſunt ex li. 7. Auſpicatius enecta
parẽte gignunt, ſicut Scipio Aphricanus, prior natus: primus
'q; Cæſar, à cæſo mr̃is utero dictus. Solinus idẽ ſcribẽs, Plynij
uerba corroborat. Hoc in loco, memorãdũ eſt id, quod à Spar-
tiano, de Cæſarũ noĩe, refert: q in Elio Vero ĩperatore tradidit
eũ q primus Cæſar appellatus ſit: hoc nomẽ eſſe ſortitũ ab ele-
phãto: q lingua Maurorũ Cæſar dicit: in prælio cæſo: uel quia
mortua matre, cæſo uentre, ſit natus: uel, cũ magnis crinibus,
ſit utero parẽtis effuſis: uel, quòd oculos cæſios habuerit, &c.
Quæ uerò in eũdẽ, de declinatione huius noĩs cõpago, & de no
Cõpago. minibus Auguſto oblatis, annotauit: hæc ſunt. Sentẽtiã Seruij
refellit Manilius ĩ primo aſtronomicon, ſcribẽs: Interdũ equa
li laterũ cõpagine ductus. Itẽ in eodẽ: Aeriã in nebulã clara cõ
pagine uerſus. Et Oui. in. I. metamor. Atq; ita diſparibus cala-
mis cõpagine cere. & Seneca in. 14. epiſtolarũ ad Luciliũ: cu-
ius hæc uerba ſunt: Siue flãmarũ uiolẽtia cõpaginẽ ſoli rupit,
ſiue uetuſtas. Inde cõpaginatio, & cõpaginatus deriuãtur: qua
dictione utit ſepius Hieronymus, Auguſtinus, & Ioſephi in-
terpres Ruffinus. Itẽ quũ talia in cõmẽtariis Seruij, lego in eã
ſentẽtiã, pedibus uado: ut exiſtimẽ eos fuiſſe adulteratos: & in
plurimis locis corruptos, mutilatos, inuerſos: etẽ Suetonius
nuſquã hoc refert. Cæterũ ſic ſcribit in Auguſto infanti, co-
gnomẽ Thurino, iuditũ fuiſſe. poſtea Caij Cæſaris: deinde Au
Auguſti nomina. guſti cognomẽ, aſſumpſiſſe, alterũ teſtamẽto maioris auũculi:
alterũ Numatij Plãci ſnĩa, cũ qbuſdã cẽſentibus, Romulũ ap-
pellari oportere: quaſi & ipm cõditorẽ urbis ꝑualuiſſe: ut Au-
Thurinꝰ guſtus, potius uocaret. Thurinus aũt uocatus fuerat: à Pago
Thurino, nulla mẽtio, nullũ uerbũ à Suetonio fit: quòd Qui-
rinus fuerit noĩatus, niſi fortaſſis credere uelimus ĩ aliis à Trã
qllo, ſcriptis opuſculis, huiuſcæ rei habitã eſſe mentionẽ, quod
exiſtimare ridiculũ eſt: nãq; in cõmẽtariis Seruij: etiã Plynius
ſæpiſſime allegat: ſed ꝑperã: de his rebus quarũ nullã penitus,
apud Plyniũ fit mẽtio, quẽadmodũ de Lyciſca ſcribẽs Seruius
ait: Lyciſce ſunt (ut etiam Plynius dicit) canes nati, ex lupis, &
canibus: hoc nuſquàm apud Plyniũ repperit, nuſquàm in Ply
nio lectũ eſt, q qdẽ refert canes in Gallia è lupis concipi: ſicut
Lyciſca. apud Indos è tigribus, ſed appellari Lyciſcas, minime tradit.
Idẽ Crocutas nũcupat ex cane, lupo'q; conceptos: qnetiã dicit
Seruius à Plynio, in na. mẽtionẽ fieri de lauãdis cadaueribus,
& cõclamãdis: quũ apud Plyniũ, nullũ ſup hoc uerbũ ſit ſcri-
bẽtẽ de his q dicti ſunt reuixiſſe. Libuit hæc duo exẽpli cauſſa
ponere: quũ ſæpiſſime (ut diximus.) Plyniũ falſo citet Serui-
us, q Ouidij quoq; allegat Metamor. referẽs fabulã Phyllidis,
cuius rei, nulla penitus mẽtio, in eo opere facta repperit, ex his
itaq; ego cõiecto, aut mutilatos fuiſſe Seruij commẽtarios: aut
non fideliter exſcriptos: nõ eñ auſim affirmare tñ alioqn uirũ
tã pueriliter deliraſſe: niſi fortaſſis idẽ Seruio, crimini damus
quod Senecæ dat Quintilianus: uidelicet, quòd his quibus in
quirẽda quædã mãdabat: deceptus fuerit: nos ad ꝑpoſitũ inſti
tutũ redeamus. Hæc ille. Cæterũ, ut ꝑpetuo tenore ordinẽ po-
nã: addamus & Lãdini uerba, de portis belli clauſis, quæ hæc
ſunt. Scribit Piſo in annalibus edificatũ tẽplũ à Numa Põpi-
lio inter Romanũ, boariũ'q; forũ, Iano gemino fuiſſe: & ab eo
inſtitutũ: ut eius porta clauſa, pacẽ: apta bellũ ſignificaret. Clau
ſa eſt ter. Primo ſuo tpe. Secũdo in. I. bello Punico à Luctatio
finito: Tertio ſub auguſto finitis bellis ciuilibus. Ianus (ut re-
Ianus. fert Macrobius.) ſiue ſol, ſiue mũdus putet, ab eũdo dicit, qa
mũdus ſemp eſt in motu. Appellatur'q; Ianus. Itẽ, pr̃ geminus
Iunoniꝰ. Itẽ, Iunonis: qa Kalẽdarũ eſt princeps quæ iunoni dicatæ ſunt:
Vnde illi (ut ait Var.) duodecim aræ, pro duodecim mẽſibus
Cõſinius dicatę erãt. Dicit cõſinius à cõſerẽdo. ſ. ꝑpaginẽ gñis hũani. itẽ
Quirinꝰ Quirinꝰ: qa belli ſit portꝰ. dr̃ Patulciꝰ, & Clauſiꝰ: qa bello ual
Patulciꝰ. uę eius pateãt, & pace claudant. Volebãt Romani ĩ bello Sabi-
Clauſius no qd' raptis uirginib. geſtũ ẽ portã, q̃ erat ĩ radicib. colliſuimi
nal', deinde ab euẽtũ ianualẽ uocatã claudere. Sed quũ ter clau
ſiſſent. & toties ſua ſpõte pateret armati ingreſſum cuſtodiebã
mox eũ audirẽt ab alia parte ſuos, à Tatio fugatos fuga arrepta
cuſtodiã deſeruerũt. Erãt irrupturi Sabini: cum ex tẽplo ꝑ hãc
portã, magna uis torrentiũ, ſcatẽtibus undis erupit, & multas
cateruas hoſtiũ, aut feruẽtibus Vſtas, aut Vaſta Voragine de-
Ianꝰ clauſus ter ab auguſto. uoratas ferũt. Hinc mos mãſit Iani, ianuã in bello ad auxilium
patere. Hac ille. Cęterũ Sueto. de Iano ab Auguſto clauſo, dicit
ſic: Ianũ Quirinũ, ſemel, atq; iterũ à cõdita Vrbe, ante memo-
riã ſuã. clauſũ in multo breuiore tpis ſpatio terra, mariq; pace
ꝑta ter clauſit. Hæc ille Vbi Bero. Numa ſecũdus Romanorũ
rex Iani tẽplũ, ad infimũ Argiletũ extruxit, q index pacis fo-
ret, & belli: Vt apertus in armis: clauſus in pace: ciuitatẽ eſſe ſi
gnificaret. Semel ab ipſo Numa clauſus fuit, iterũ poſt primũ
[d] Punicũ

[*] eſt. Vel, quòd auus eius manu ſua in Aphrica elephãtẽ (q
punica lingua, Cæſar appellatur:) cecidit. ¶ Imperiũ Ocea.]
ad laudẽ dixit: Vel hiſtoria eſt. Nã & Britãnos, qui in Oceano
ſunt, uicit. Et quũ poſt mortẽ ludi, funebres ab Auguſto ado-
ptiuo filio celebrarent, ſtella medio die uiſa eſt. uñ: Ecce Dio-
nei, ꝑceſſit Cæſaris aſtrũ Iulius à magno: Sicut Alexãder & Põ
peius. ¶ Cœlo.] In celũ. ¶ Spoliis Oriẽtis.] Victo Pharnace,
Mithridatis filio. ¶ Hic.] In Oriẽte eſt. Nã Ægyptus, ĩ qua ui
cit Ptolomeũ, meridiana eſt regio. ¶ Onuſtũ.] Oneratus eſt, Onuſtus
quocũq; põdere, preſſus ab onere. Onuſtus aũt, is eſt, cui onus
honori eſt: ab honore dictus. ¶ Accipies.] Nã poſt mortẽ. Cæ
ſar meruit arã Faſtigiũ Flaminẽ. Hic quoq;, uel ſicut Romulus
uel melius, ſicut Æneas. Quoq; enim ad ſimilitudinẽ ponitur Quoq;.
ut, Tu quoq; littoribus nr̃is Ænei. nutrix. Æternũ moriẽs. n. c.
d. ¶ Votis.] Ad uota, uel in uotis. Tunc Cæſare cõſecrato, re- Iani templum.
gnãte Auguſto. Tẽplũ aũt hoc, ter eſt clauſum. Primũ, regnã-
te Numa: deinde, poſt Bellũ Punicũ ſecũdùm. Tertium, poſt
bella Actiaca, ab Auguſto geſta. Quo tñ tpe flagrauerũt bella
ciuilia: unde ait, Furor impius intus. Aperiẽdi aũt, uel claudẽ-
di, rõ fuit hæc Romulo cõtra Sabinos pugnãte, quũ iã uincerẽ
tur Romani, calidã aquã ex eo loco ſcaturiſſe dicũt, qua Sabini
fugati ſunt. Hinc ergo mos deductus: ut pugnaturi tẽplũ ape-
rirẽt, in eo loco cõſtitutũ ad ſpẽ priſtini auxilij. Alij dicũt Ro-
mulũ, & Tatiũ, hoc tẽplũ icto iã fœdere ædificaſſe: ꝓpterea'q;
Ianũ duas habere facies: Quaſi oſtẽtat duorũ regũ coitionẽ. uel
quòd ad bellũ ituri debẽt de pace cogitare: uel (quod meliuſẽ)
quòd ad prælium ituri, optẽt reuerſionẽ. ¶ Cana fides.] Vel, Fides cana.
quòd ĩ canis hoĩbus inuenit: uel, quòd manu, albo pãno ĩuolu
ta, illi ſacrificat: ut oſtẽdat, fidẽ debere eſſe ſecretã. Hora. Et al-
bo rara fides colit uelata pãno. ¶ Veſta.] Veſta aũt, religionẽ Veſta.
ſignificat: qa nullũ ſacrificiũ fit ſine igne: uñ ipſa & Ianus, oĩ-
bus ſacrificiis inuocant. Veſta aũt dicit, uel ἀπὸ τῆς ἑστίας, ad-
dito digãma, ut ἑνετός, Venetus: quòd uariis ſit ueſtita rebus.
Eſt eñ terra: quã ignẽ habere, nõ dubiũ eſt. Remo cũ fr̃e, mul-
ti ĩtelligũt id quod diximus. Romulũ, poſt cæſum fratrẽ, oĩbus
geminis uſum eſſe: uñ eſt, Viden' ut geminæ ſtet uerticæ cri-
ſtæ. Sed eẽt, aut iteratio ſupradictorũ, aut ordo præpoſterus, ſi
poſt Cæſarẽ, Romulũ repetit. Cõſtat præterea: Iani tẽplũ patuiſ
ſe ſub Romulo. Alij uolũt ꝑ hos. Romanos intelligi. Sed ſi Qui
rinus, Auguſtus eſt, ꝓ Remo, erit Agrippa, q ſororẽ Auguſti
duxit uxorẽ, & cũ eo pariter bella tractauit: unde eſt, Parte alia
uẽtis, & diis Agrippa ſecũdis. Nã, ꝑ adulationẽ, tria noĩa Octa
uiano, obtulit ppl's Romanus. Quirinũ, Cæſarẽ, Auguſtũ. Ille
aũt, ne uno accepto, partẽ quæ aliud offerret, læderet: oĩbus di-
uerſo tpe uſus eſt: ut ait Sueto. & Vergi. in Georg. quũ de Gã
garidis populis: iuxta Gãgẽ, ab Auguſto uictis, ĩtelligeret, di-
xit, Victoris'q; arma Quirini. Nã Remũ: pro Agrippa ponens,
poetico uſus eſt more: ut nomẽ ex uicino ſumeret. Dicit ergo
quũ cœperit Iulius Cæſar cœlũ tenere, patratis oĩbus bellis, iu
ra dabũt: Auguſtus, & Agrippa. Romulus autem, Quirinus di
ctus eſt, quòd haſta utebat: quæ lingua Sabina, curis dicit: &
eſt telũ longũ: unde eſt ſecuris, quaſi ſemicuris: uel, qa Græce
κοίρανος, rex dicit: Cõſtat aũt Græcos fuiſſe Romanos: uel ꝓ Curis.
pter gñis nobilitatẽ. Mars eñ, quũ ſæuit, Gradiuus: quũ Tran Securis.
qllus, Quirinus dicit. Vnde duo habet templa: alterũ in urbe:
quod Quirini eſt: aliud extra urbẽ, ĩ Appia uia, ꝓpè portã, qua Mars.
ſi bellatoris & Gradiui. ¶ Diræ.] Quũ aptæ ſunt. ¶ Cõpagi-
bus.] Cõpages, & ambages, antiqtus eſt in noĩatiuo. Vñ geni- Mãlius.
tiuus Ambagis, & Cõpagis. Nã Cõpago, & Ambago, uſurpa- Ouidius,
tur. Vnde, nõ eſt ambaginis, & Cõpaginis. ¶ Furor impius.] & alij Ser
Propter bella ciuilia cõtra Brutũ, & Caſſiũ, in Philippis: & cõ uiũ refellunt.
tra Sex. Põpeiũ, in Sicilia. ¶ Super arma.] Secũdùm antiquã
licentiã. Hodie tãtũ In, & ſub, cõmunes ſunt. Subter uerò, &
Super, accuſatiuæ ſunt: Sic clàm, & poſt, prius cõmunes natu In, & ſub
rã mutarũt. ¶ Nodis.] Nõ cẽtũ nodis: ſed cathenis: quas cir- Super.
cũmloquutione ſignificauit. Nã cathenæ plures nodi ſunt:— Clàm.

[d] Punicũ ꝑfectũ bellũ: tertio poſt bellũ Actiacũ ab imꝑatore
cæſare Auguſto, pace, mari, terraq; parta: qd' nr̃æ inquit Liuius
ætati, dij dederunt, ut uideremus ad qd' alluſit Vergi. in illo
uerſu: Claudent belli portæ. Sed diligẽter animaduerte Tran
quillum ſcripſiſſe Ianũ, ter clauſum fuiſſe ab Auguſto ꝓpter
hiſtoriã quã uiri alioquin eruditi parũ diligenter obſeruaue-
runt. Scito igit Auguſtũ Cęſarẽ ab Oriẽte poſt Antoniũ Cleo
patrãq; deuictos: Cũ Victoria redeuntẽ Tum primũ clauſiſſe
iani portas, quo die primũ Auguſtus cõſalutatus eſt. Mox ꝓ-
fecturus in Hiſpanias cũ exercitu aduerſus Cantabros, aperuit
belli portas: quas iterũ clauſtro cohibuit in honorẽ Cantabricæ
Victoriæ. Deinde quũ ab Oriẽte in Occidẽtẽ: a Septẽtrione in
Meridiẽ, ac ꝑ totũ Oceani circulũ, cunctæ gẽtes una pace cõpo
ſitæ forẽt, Iani portas tertio Auguſtus clauſit: & ita clauſus eſt Quinques clauſus Ianus.
Ianus qnquies. Semel a Numa Pompilio: iterũ Tito Mãlio cõ
ſule: & ter ꝑ Auguſtũ Cæſarẽ multo breuiore tẽpore: quã bis
clauſum fuiſſet à ſupioribus. hiſtoria tradit explicate ab Horo
ſio libro. 6. hiſtoriarũ: cuius authoritate ſubnixi cẽſemus legẽ
dũ eſſe, ter clauſit, ſicut emẽdati codices habẽt: & quadrat hiſto
riæ cuius incurioſi legũt, tertio clauſit; exiſtimãtes nihil aliud
[d] eſſe ſubin-

[d]eē ſubītelligēdū q̄ qđ tertio loco Auguſtus clauſerit Ianū ī ſacris ueteris Romani īuocabāt Ianū Quirinū, Ianū Patulciū & Clauſiū Quirinū aūt cognominabāt, quaſi bellorū potētē: ab haſta quā Sabini, curim uocāt: Patulciū, & Clauſiū: qa bello portæ eius patēt, pace claudunt. Hæc ille. Cur autē bello aperiant apuit Lādinus: qa uidelicet ab eo auxiliū ſperabāt. Hic aūt, cōſimili rōne, dictus eſt Romulus, qua & Ianus, Quirinus ſed ſi ſingula pſequar lōgè ꝓlixior, quàm cōſtituerā fiā. ¶ Ordo igit̄ eſt. Cæſar. ſ. Troianus pulchra origine. i. p pulchrā originē. aut qa à pulchra Venere, ſecūdùm Ser. deducta. aut honeſtā. qa legitimā, ut ſentit Don. ſicut ibi & pulchra faciat te ꝓle parētē, naſcet̄. ſ. luſtris labētibus. & tpis ſucceſſu: q. i. tāquā is q. aut. i. ut is ſit q terminet. i. claudat: imperiū. ſ. Romanū, Oceano. i. orbe terrarū quē mare Oceanū ambit: & q terminet: famā aſtris. Vñ ī Buco. Daphnis ego in ſyluis. hinc uſq; ad ſydera notus qnetiā īter ſydera, uñ dictū eſt: Ecce Dionei ꝓceſſit cæſaris aſtrū. Cæſar dico Iulius. Appoſitorie nomē, aut qđ nomē demiſſum ſup. eſt. i. deductū ab Iulo. ſ. Aſcanio magno. ſ. ſine pari. ſicut & Alexander, & Pōpeius, magni dicti ſunt: ut Cæſari etiā ab origine oſtēdat̄ deberi: qđ Pōpeio cōceſſum eſt: ut ſecura. i. ſine cura: aut ſeorſum à cura (nā dictū eſt qñ hæc te cura remordet) accipies. ſ. in cœtū deorū. olim. i. tpe futuro. cœlo. i. in cœlū & in numerū cœleſtiū. hūc. ſ. Iuliū Cæſarē, honeſtū. i. honeſte oneratū: ſpoliis Oriētis. i. quæ ex Oriēte uicto Pharnacæ Mitridatis filio retulit. & hic. ſ. Iulius Cæſar: uocabit̄. i. īuocabit̄. quoq;. i. etiā nedū Æneas uotis. i. ad uota ſuſcipiēda, uel in uotis faciēdis. Sęcula aſpera. i. dura & triſtia ꝓpter bella, tū ciuilia, tū externa, miteſcēt. i. fiēt mitia. tū: i. deinde regnāte. ſ. iā [d] Auguſto. & hoc bellis. ſ. olb. de qbus iā p Beroal. mētio facta eſt. poſitis. i. depoſitis, aut ſedatis, & pacatis: fides cana. i. antiqua & cādida. i. ſimplex, & ſine fuco, ac liuore, & Veſta. i. caſta religio. & Quirinus. i. uirtus bellica p Quirinū ſignificata, aut Romulus ipſe primus rex, & ſenatus legū'q; creator: cū Remo frē. i. cū authoritate fraterna: licet īterēptus erat, ſicut Seruius recitat. (Aut allegoricos ītelligimus, ut ſicut p inteſtinā emulationē, & frnū odiū, Romulus frem occidēs, ſemina belli uſq; ad ea tpa dedit. ita recōciliatis iā eorū manibus gētes cūctę ī grām pacis coeāt. uñ ſequit̄) dabūt iura. i. leges & īſtituta. diræ portæ belli. i. tēpli Iani, q̄ aptæ bellū ſignificabāt: claudent̄ ferro. i. ferreis repagulis. & cōpagibus arctis. i. arctæ cōpingētibus (ubi dicit diræ portæ claudent̄ ferro. ꝓpter repetitionē literæ. quā caninā & irritatiuā uocāt: etiā ī uocabulis ipſis eſt qdā terror, ac diritas depicta: ſicut in illis Ennianis: Poſtquā diſcordia terra Belli ferratos poſtes, portas'q; refregit. in qbus (ut īqt Flaccus) īuenies etiā (diſiecti mēbra poetæ) furor. ſ. bellicus īpius. qa inteſtinus, aut īpietatē ꝓcreās: ut tēplorū ꝓphanationē, deuirginatiōes, ſtupra, homicidia, rapinas, & id genus alia, ſedēs intus. i. in ipſo tēplo Iani cōcluſus: ſup arma ſæua. i. bellica, q̄ cū eo cōcludent̄: & īpe uinctus poſt tergū. i. habēs manus poſt tergū, uinctas. cētū ſupple cathenis. nodis ahenis. i. æreis. hoc eſt auris: qa ęs nō tā facile frāgit̄, aut rubigine abſumit̄ ut ferrū: licet ferrū durius ſit: fremet cructo ore, horridus. i. exñs horridus, & cructus, atq; egræ ferēs tādiu includi. Nā, ut recitauit Beroal. ter clauſit Auguſtus tēplū Iani, & reuera tertio, lōga pace orbē moderatus, ſub cuius imperio uenit author pacis in mūdū, quia tūc exiit edictū à Cæſare Auguſto ut deſcriberetur uniuerſus orbis: ut Lucas nos docet.

Ordo.

ASCENSI. [d] ¶Hæc ait.]Poſt cõſolatione Veneris miſit Iuppiter Mercuriũ,deorũ nuntiũ, ad cõciliãdos aĩos mortaliũ,& pcipue Didonis, cũ Troianis:de quo ſic ait Donatus. ¶Hæc ait.& m.] Expoſita futurorũ ꝓmiſſione, prouideri ſecuritas debuit,ne naufragi in terris alienis,& in qbus inimica regnabat Iuno,aliquã uiolẽtiã paterenť. Procurať aũt Troianis ſecuritas p duos,quorũ alter auus,alter affinis eſt.Nã Maia, Mercurij mater,Troianorũ gñi,nectebať.Debuit ergo ad effectus implẽdos talis mitti pſona,quæ pceptorũ authoritate,duplici rõne deducta,celeriꝰ maturaret,alarũ iuuãte ſubſidio.¶Nouę.] Quia nouitas regni cũcta habet ſuſpecta.ut ipſa:Res dura & regni nouitas.m.t.c.m.Vel lege:ut,Terræ Carthaginis,& nouitas ędificiorũ pateat Teucris:ſolus aũt Iuppiter,miniſtro Mercurio,potuit pſtare,ut inimicos ſuos Carthago ſuſciperet : ſed oĩa cũ celeritate erãt agẽda:quã breui ſermone eſt amplexus. Terras aũt dixit:ne in regionibus Carthaginis,aut ĩ littoribus à gẽtib.uexarenť.¶Nouæ ar.]Etiã ſic accipimus:ne Carthaginẽ incogniti,ueniẽtes aduerſa,paterenť. ¶Remigio alarũ.] Aliter em̃ uolare nõ potuiſſet.¶Et iã iuſſa.]Fructũ executionis implere poſuit.¶Ponũt ferocia corda.]Natura ferox ĩ lenitatẽ mutať.¶Volẽte deo.]Nã niſi dei.i.Iouis,uel Mercurij iuſſus,interceſſiſſet,natura ferox immutari nõ potuit,& qa reginæ ptes ĩ ſecũdo loco poſuit,correxit,dicẽdo,in primis. Nã ipſa fuit leniẽda,quæ uel incitare illos poſſet,uel uiolẽtiã cõprimere.Et qm̃ fieri nõ poterat,ut eodẽ tpis pũcto,ferocitatẽ ponerẽt,& amarẽt,librauit uerba:& nõ,dixit amãt,ſed ponũt corda ferocia.¶Ordo eſt.Iuppiter,ſup.ait.Hæc quæ.ſ.dicta ſunt

POETA.

Hæc ait,& Maiæ genitum demittit ab alto,
Vt terræ,ut'qꝫ nouæ pateant Carthaginis arces
Hoſpitio Teucris,ne fati neſcia Dido
Finibus arceret:uolat ille per aera magnum
Remigio alarum,ac Libyæ citus aſtitit oris.
Et iam iuſſa facit,ponunt'qꝫ ferocia Pœni
Corda,uolente deo,in primis regina,quietum
Accipit in Teucros animum,mentem'qꝫ benignam.

SERVI. [*] ¶Maiæ.] Mercuriũ,per circũloquutionẽ.Ci.ĩ lib. de natu.deo. plures ponit Mercurios: ſed in deorũ rõne,fabulę ſequẽdę ſunt. nã ueritas ignorať. Simul etiã alluſit poeta, qa p caduceatores.i.internũcios, pax fieri ſolet. ¶Vt terrę.]Propter illud hoſpitio ꝓhibemur harenæ. ¶Pateãt.]Propter illud:Cunctus ob Italiã terrarũ clauditur orbis.¶Hoſpitio.] Ad hoſpitiũ.¶Fati.]Nõ ſui.Si em̃ exitũ ſuũ ſciret,magis uetareť,ſed fati.i.uolũtatis Iouis:ut,Fatis Iunonis iniquæ: uel fati Troianorũ,q nõ ſpõte,ſed neceſſitate Aphricã tenuerãt.Ergo,ut diſcat Dido,Troianos ad Italiã tendere.Sed quare,ſe Æneæ iũxit? uerũ illud fuit furoris,nõ cõſilij.Nã,nec ſacerdotibus hæc dicẽtibus credidit.Vnde eſt:Quid uota furẽtẽ? Quid delubra iuuãt? ¶Citus.]Nam uelox eſt in curſu Mercurius. ¶Pœ.]Quaſi phœni,p ãtiſticõ.¶Deo.] Mercurio,uľ Ioui:—

PIERI. [☞] ¶Et Maię genitũ demittit ab alto.]In Romano codice,Maiæ legiť:quare nõnulli,gnatũ,nõ,genitũ,legere uolebãt,eã ego lectionẽ nuſquã ĩ antiqs cod.obſeruaui.Dimittit,uerò p,di,fere paſſim,qđ uerbũ eſt nũtios delegantiũ,ut ibi,eqdẽ p littora certos dimittã.In quo fortè diligẽtiã interpretũ deſyderes,qui di,uacare dicũt.¶Vt terræ,ut'qꝫ nouæ pateãt.]In antiqorib. aliquot exẽplaribus legere eſt,atqꝫ,nouæ.Sed lõgæ uenuſtius eſt,ut'qꝫ.¶Volat ille per aera magnum.]In codice Mediceo, per æthera,legitur:ſed aera,magis receptum:—

Ordo. & demittit.i.deorſum mittit:ab alto.ſ.cœlo:genitũ Maiæ,aut maia.i.Mercuriũ,filiũ Maiæ,ut terræ Carthaginis,& ut nouę arces Carthaginis,pateãt Tencris hoſpitio.i. in hoſpitiũ, quũ tñ nouæ arces ſoleãt paucis patere,quũ multis inuiſæ ſint:unde'dido poſtea reddẽs rõnẽ,quare iuſſerit claſſem Troianã,exurere dicet.Res dura,& regni nouitas me talia cogũt Moliri:& latæ fines cuſtode tueri:ne Dido neſcia fati.i.quæ neſciuit:qđ fato in Italiã ꝓfugere cõſtituerit,& uerita ſe ab eis expelli: aut neſcia fatale eſſe Æneã regna Troiana reparaturũ aliqñ arce[d]ret.i.ꝓhiberet:Troianos:finib.i.limitib. regni ſui.Ille.ſ. Mercurius,Maiæ filius,uolat p aera,magnũ.ſ.reſpectu terræ: cẽtuplo em̃ maior eſt:remigio.i.fretus auxilio,ut naues ferũtur in aqs remigio alarũ,ac ipſe citus.i. feſtinus:aſtitit oris.i.regionib.extremis:Lybiæ:in ea.ſ.parte,ĩ qua Carthago erat. Et facit iã iuſſa.i.mãdata Iouis:hoc eſt cõciliat Teucris,aĩos Pœnorũ,& Pœni.i.pplĩ Punici,hoc eſt Carthaginẽſes : ponũt.i. deponũt,deo.ſ.Ioue,aut Mercurio:uolẽte.i.inſpirãte,& pſuadẽte,corda ferocia.i.alioqn ferocia,unde ferus Hãnibal dictus eſt,& reuera natio illa ferox eſt:& regina in primis.i.inter primos,aut præcipue:accipit.ſ.ab inſpiratione Mercurij: animũ quietũ.i. pacatũ,in.i.erga Teucros,& mẽtẽ.i.affectionẽ,benignã.i.clementẽ:—

ASCENSI. [d] ¶At pius Æneas:&c.]Vt poeta inqt:Turpe duci totã ſomno pducere noctẽ.licet ergo dea mr̃, deus'qꝫ auus,ꝓ filio & nepote ſolliciti eſſent:nõ tñ ſibi ꝓuidus heros defuit : qppe q nouit,quòd dormitãtibus dij auxiliatores non ſint, ipſe noctu præuidit qd poſtridie faciẽdũ eẽt : atqꝫ ita prima luce egrediť exploraturus regionẽ,illic'qꝫ matrẽ obuiã habuit in media ſylua:quæ fictio aſtrologica,rõne nõ uacat:nã ĩnuit Venerẽ fuiſſe Æneæ ĩ medio Horoſcopi,& dominã cœli ĩ natiuitate eius. Vñ Veneris filius, exiſtimatꝰ eſt. Ad qđ accędit,qđ dr̃ obueniſſe in media ſylua: nã ſyluã ab hyle,quę eſt rerũ oĩm cõgeries, & prima materia deductã, plurimi atteſtanť.Per ſyluã igiť,ſignificať nobis diuerſitas influẽtiarũ,ĩ qua difficile eſt illũ aureũ ramũ,de quo in.6.mẽtio fiet, inuenire. Quæ ergo à poetis fingũtur,altioris ſapiẽtiæ medulas cõtinẽt. Sed quæres ſi iõ Veneris filius ſit Æneas,quòd eã in Horoſcopo dominã habuerit;nõ ſine mr̃e fuerat Æneas,q̃ em̃ alia ſit nõ ꝓdiť.ibi dicã ſic Æneã eſſe Veneris filiũ ut Romulũ Martis: qa em̃ nõ cõſtabat de pr̃e eius,& pre ſe ferret uirtutẽ Martiã. mr̃'qꝫ aſſereret ſe à uiro bellicoſo.i. Martio opp̃ſſam : creditus eſt Martis filius:ſic qa Anchiſes Æneã ex ignota, aut illegitima mr̃e genuit:id'qꝫ Veneris ĩcitatiõe,is'qꝫ genitus p Venerẽ gratiã in oculis multorũ hũerit,dictus eſt filius Veneris,ut fortunæ filiũ dicũt,cui fortũa fauet.Sed ne in immẽſum creſcat opus,audiamus Dona,ſic diſſerẽtẽ; ¶At pi, Æ.]Interpoſita nar[d]ratiõi,

At pius Æneas per noctem plurima uoluens,
Vt primum lux alma data eſt,exire locos'qꝫ
Explorare nouos,quas uento acceſſerit oras,
Qui teneant(nam inculta uidet) homines'ne,feræ'ne,
Quærere conſtituit,ſociis'qꝫ exacta referre.
Claſſem in conuexo nemorum ſub rupe cauata
Arboribus clauſam circùm,atqꝫ horrentibus umbris
Occulit,ipſe uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro:
Cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua,
Virginis os,habitum'qꝫ gerens,& uirginis arma
Spartanæ,uel qualis equos Threiſſa fatigat
Harpalice,uolucrem'qꝫ fuga præuertitur Hebrum.
Nanqꝫ humeris de more habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix,dederat'qꝫ comas diffundere uentis,
Nuda genu,nodo'qꝫ ſinus collecta fluenteis.
Ac prior. Heus(inquit)iuuenes,monſtrate mearũ VE.
Vidiſtis,ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetra,& maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem?

SERVI. [*] ¶Per noctẽ.]Decet em̃ ꝓ cunctis,regẽ ſollicitũ eẽ.P ¶Alma.] Quia alat. Sic, & alma Ceres.Nam dicũt phyſici,oĩa p diẽ creſcere. Nã qđ alibi dicit: Exigua tãtùm gelidus,ros nocte reponit:ꝓ miraculo dixit ut etiã Plynius ſentit.¶Locos.]In plurali.maſculini & neutri gñis eſt.in ſingulari,maſculini tãtùm.ſic ẽt iocus,iocos, & ioca facit. ¶Acceſſerit.]Præpoſitio detracta,nomini daťuerbo & eſt hyſterologia.ut,Hic acceſſerit oras.Quũ autem mutať,figura eſt,ut,Cumarũ allabitur oris pro oras. ¶Qui teneãt.]Iure dubitat.Nã cernit ĩculta. ¶Exacta.]Exqſita P ¶In cõuexo.] Pro œconomia,ut nõ teneať,ueluti claſſis Ilionei.Cõuexo:cõcauo : unde cõuexũ dicimus cœlũ & ĩtellige loco:ut,Caſtrorũ,& cãpi medio.ſ.hoſpitio.¶Rupe cauata.] Spelũca,p periphraſim. ¶Arboribus,atqꝫ umbris.]Id eſt umbris arborũ. ¶Achate.]Multi,mľta dicũt: quare comes ſit Achates: melius tñ eſt,ut ſit à Gręca etymologia: ἄχος enim,cura eſt;quæ ſemper comes eſt regum.¶Bina.]Si ad utrunqꝫ referas,bene dictum eſt, bina.Si ad Æneam bina.i.duo: ſicuti duplices palmas.¶Lato ferro.] [*].i.lati

P Hic Home. ἐν τῷ β. iliados Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

P Eſt aũt locus ſũptus ab Home.is em̃ ita ait ἑζόμενος δ' ὥρμαινε, κατὰ φρένα, καὶ κατὰ θυμόν ὤ μοι ἐγὼ τέων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω ἤ ῥ' οἵ γ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι ἦε φιλόξεινοι καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής. ἀλλ' ἄγ' ἐγὼν αὐτὸς πειρήσομαι ἠδὲ ἴδωμαι.

¶Sociis'qꝫ exacta referre. Nõ placet,quod in Longobardico, & aliquot aliis legitur,Sociis exacta, abſqꝫ copulatiua particula,quæ neceſſario hic expetitur. Membra enim hæc ita colligata ſunt,ut particula copulatiua ſit pro redditione cauſſæ. Ideo em̃ exit,ut exploret,ideo quærit quas uento acceſſerit o[☞]ras,&

[A]ratiõi,fuerãt uerba Veneris & Iouis ĩ luctu Troianorũ:nũc ad narrationẽ redit eo unde digreſſus fuerat.ſ.Et iã finis erat Exacta,ꝓpoſuerat plura,in maſc.& fœmi.Hęc aũt ut cõplecte reꝛ:poſuit neutrũ.¶ Claſ.in cõue.] Exiturus cũ ſolo Achate,nec oĩno inermis fuit ut temerarius:nec oĩno armatus ut timi dus:quũ ſolis igiꝛ,inqt haſtilib.& uno ſocio.in ſolitudinẽ eni iturus debebat eſſe expeditus ꝓpter reqſitionẽ celerẽ & matu rũ reditũ.Ad oĩa circũſpectus ſocios omi cautela occultat.Cui rei iſeruit deſcriptio portus,Claſſem in cõuexo nemorũ. Quã ta ergo diligẽtia fuit q nõ antea ꝓfectus quàm ſociorũ ſaluti cõ ſuluiſſet.Et quũ uno ad incertũ pgit.Addiꝛ ad laudẽ à loco,tpe & pſona.Nã quũ ſeſe fœmina ad fallẽdũ cõpoſita ſola in ſylua obtuliſſet motus libidine nõ eſt,quãuis uirginitas pulchritu do & ueſtitus accẽderet.Accedebat ad caſtitatẽ cõgeries cala mitatũ q etiã libidinoſos coercet,unde Terẽ.Nulla adeo ex re iſtud fit niſi ex nimio ocio.Debuit Venus offerre loqndi fidu ciã,ne improbũ uidereꝛ:quòd cũ uirgĩe quũ ſola tũc eſſe putareꝛ miſceret colloquiũ,ſed & ad fallẽdũ quoq; ptinebat,ut nõ ſolũ ſpecie:ſed etiã ſermõe imprudẽtes traduceret,ut ad iterrogãdi neceſſitatẽ uenire potuiſſet. ¶ Monſtra.] Interrogatio eſt bre uiſſima,q tñ neceſſaria ad fallẽdũ cõtinet.Dixit & ſigna ueſti tus & habitũ expſſit.Breuius aũt rñdet Æneas:nec tñ à ꝓpoſi Ordo. tis oberrat.¶ Ordo eſt.At.i.ſed Æneas pius:uoluẽs.i.agitãs, & reputãs ſecũ:plurima.i.plurimas res:p noctẽ cõſtituit qrere i.idagare,explorare,aut inqrere:ut primũ.i.ubi primũ,aut cũ primũ lux alma.i.q cũctos p laborẽ alit:data.i.à diis cõceſſa eſt tpe.ſ.matutĩo:exire.i.ad exeũdũ.& explorare.i.ad explorãdũ locos nouos.i.quos recẽter acceſſerint(hic patere põt,locos ter ræ etiã dici:licet prius dixerit:loca feta furẽtib.auſtris) cõſti tuit dico qrere quas oras.i.regiões acceſſerit)nõ ſpõte,qa ſtul tũ fuiſſet petere locos ignotos)ſed uẽto.i.ui uẽtorũ ipellẽtiũ: & q teneãt.i.poſſideãt ſup.eas oras:ne ꝓ an hoĩes:ne ꝓ an ferę i.belug ſylueſtres qđ iõ qrere cõſtituit,nã uidet iculta.i.locos icultos:nõ em ita dudũ Dido in eã regionẽ uenerat,& ita cõſti tuit referre.i.recitaꝛ,& ut dicũt reportaꝛ:ſociis.ſ.ſuis exacta.i. exqſita,aut repta:& occlˀit.i.occl̃ta.(ſcius fraudis hũanę)claſſẽ ſu.ſuã:in cõuexo nemorũ ſub rupe cauata clauſã circũ.i.p cir cũitũ:hoc eſt occluſã aut ſeptã arborib.atq; umbris horrẽtib. aut,ut prius dixit,placidis,aut horrorẽ ꝓpter ſolitudinẽ iducẽ tib.ipſe:comitatus uno.i.ſolo Achate:uiro illo fido:ſed ad lapil lũ,ut prius dictũ eſt,reſpicit.gradiꝛ.i.i gredꝛ:criſpãs.i.uibrãs (diſtinctim aũt cõſtruẽt epitheta alterũ ante uerbũ,& alterũ poſt ipm:ne ab una pte duo ſint ſine cõiũctione media.)manu ſup.ſua,uidelicet altera bina haſtilia.i.iacula:lato ferro.i.habẽ tia latũ ferrũ ut hñt uenabula.i.cuſpides uenatoriæ.cui.ſ.æneę mr.ſ.Venus obuia.i.obuiã ueniẽs.tulit ſe.i.ingreſſa eſt media ſylua.i.p mediã ſyluã:gerẽs.i.pre ſe ferẽs:os.i.aſpectũ & pudo rẽ,aut habitũ uirginis:& arma.i.iſtrumẽta uenatoria:uirginis Spartanę.i.Laconicę.Nã ex inſtituto & pcepto Licurgi mulie res Spartanæ cogebãꝛ uirilib.officiis exerceri.unde & Parthe nos mõs in Laconia dictus eſt qđ in eo uirgines uenari ſoleãt. παρθένος em uirgo eſt.uñ Prop.Multa tuæ Spartæ miramur iura Paleſtræ. Sed mage uirginei:tot bona gymnaſij: de hoc monte latius in Georgi.ibi Parthenios canib.circũdare ſaltus. παρθενῶν autem locus eſt ubi habitant uirgines. Virginis er go Spartanæ.i.Lacenæ uenatricis.uel ſupp.exiſtens talis qua lis Harpalice:filia ut qdã uolũt Boreæ:certe regis Thraciæ:uñ ſubdit:Threſſa.i.Threſſa,hoc eſt ex thracia:fatigata equos:dũ ſ.patrẽ Agetis liberatura eos inſeqbaꝛ,& puertiꝛ.i.ãcedit:fu ga.i.curſu:aut puertiꝛ hebrũ.i.fluuiũ illũ Thracię rapidiſſimũ uñ addit uolucrẽ fuga.i.quaſi uolãtẽ pcipiti curſu, defluit em ex mõtibus,niuibus'q; auctus celerrime ferꝛ.Ideo aũt erat ſiĩs Harpalicæ,aut Spartanæ uirgini,nãq; pro qa, ſuſpẽderat hu meris arcũ habilẽ.i.aptũ uirgini:unde addit de more.i.ut ills moris erat:exiſtẽs uenatrix.i.tãquã uenatrix: & dederat uẽtis diffundere.i.diſpgere comã,aut dederat comã diffundere.i.ut coma diffunderetꝛ:uẽtis.i.p uẽtos,hoc eſt,expoſuit comã uẽtis diffundẽdã,exiſtẽs nuda genu.i.habẽs genu nudũ,& collecta ſinus fluentes.i.habẽs ſinus fluctus collectos:nodo.i.i nodũ. [A]at ipſa

[*]i.lati ferri.¶ Sylua.] ὕλην dicũt.i.elemẽtorũ congeriẽ, unde omnia creanꝛ.Multi uolũt Æneã in Horoſcopo uirginẽ habuiſſe,Bene igiꝛ ſyluã,uirginis in media habitu,Venere fa cit occurrere,qa Venere in uirgine cõſtituta,miſericordes ꝓ creanꝛ fœminæ:& uiri p illas,felicitatẽ cõſequunꝛ.¶ Os,habi tum.] Faciẽ, & amictũ.¶ Spartanæ.] Nã Sparta habet uena trices uirgines.¶ Threſſa.]Thracia:& eſt ſolutio:nã Threſſa facit,ſicut Creſſa:ut,Creſſa genus Pholoe.Sũt aũt ab eo qđ eſt Thres,& Cres.Sed Threſſa,qa per ει diphthõgũ ſcribiꝛ,habet diſſolutionẽ.Creſſa uerò,qa ſcribiꝛ p η,nõ habet diſſolutionẽ. ¶ Harpalice.] Hæc collecta multitudine,patrẽ ſuũ à Getis ca ptũ,celerius liberauit quàm de fœmina poſſit credi:unde flu uiũ diciꝛ cũ celeritate traſiſſe.¶ Præuertiꝛ.] Trãſit,& puertit diciꝛ.¶ Arcũ.] Vt credaꝛ uenatrix.¶ Hab.] Aptũ ſexui.Vnuſ qſq; em habet arcũ,ꝓ uirib.ſuis.¶ Diffun.] Vt diffunderet:& eſt Græca figura,q ſic eſt:Magnũ dat ferre talẽtũ.inde da bibe re,uſus obtinuit:qđ facere nõ debemus,ut duo uerba iũganꝛ, niſi in poẽate.¶ Si.col.] Vt,oculos ſuffuſa nitẽtes.¶ Heus.] Vocãtis eſt aduerbiũ:aliàs interiectio dolẽtis:ut,Heus etiã mẽ ſas cõſumimus.inqt Iulus.¶ Errãtẽ.] Inueſtigãtẽ.¶ Succi.] Inſtructã:uel ſecũdũ alios,in cĩgulo habẽtẽ pharetrã & pellẽ. ¶ Lyncis.] Fuit rex Thraciæ Lynx.Hic Triptolemũ,ut hoĩb. frumẽta mõſtraret,à Cerere miſſũ ſuſcepit hoſpitio ac mox,ut glĩa tãta ſe migraret,occidere tẽtauit.at Ceres irata illũ i Lyncẽ ferã,uariæ pellis cõuertit:ut ipſe uariæ mẽtis extiterat.¶ Cur.] Clamore pmẽtẽ.Plerũq; duo diuerſa i unũ exitũ cadũt:ut hic: Vidiſti etiã ad uocem referꝛ,qđ ex Æneæ rñſione patet.¶ Or ſus.] Nũc incepit,aliàs finiuit:ut ſic Iuppiter orſus:& ꝓprie poſuit.Hic uerò uſurpatũ eſt:præteritũ em participiũ eſt:—

[☞]ras,& q teneãt,ut ſociis exacta referat.¶ Dederatˀq; co mas diffun.uẽtis.] In ueterib.olb.exẽplarib.quotquot hře po tui,comã,unitatis nũero ſcriptũ aiaduerti.In pleriſq; etiã,deſũ dere.Sed id uitio tẽporũ.Porrò ſuſpẽdere arcũ,& comã uẽtis dare uirginũ eſſe ſpẽm.Dona.ait,ſi qs,qđ ſit uirginis os,q ha bitus,q́ ſierit.¶ Succ.pharetra &c.] Inueniebã qdẽ co.aliquot antiquos,i qb.pharetrã,loco hoc,accuſandi caſu ſcriptũ eſſet. Sed uulgatorũ penẽ oĩm turba oppſſus ut me tpib.accõmoda rem,ne uerbũ qdẽ ulterius facturus erã.Sed quũ Priſ.grãmati ci multorũ opiniõe nõ indiligẽtis,neq; impiti ſnĩa memoriæ ſuccurriſſet,ne cuipiã eũ authore neglexiſſe uideretur,qd ille ſu p hoc ſenſiſſet adnotare uiſum eſt:ubi em copulatiuarũ eẽ ait, caſus eoſdẽ ſociare,qdã tñ apud authores his cõſtructiõib.con traria,tradit inueniri:cuius exẽpli Vergilianũ hic citat carmẽ: Succinctã pharetrã,& maculoſæ tegmine lyncis.Neq; tñ infi ciaꝛ,melius in qbuſdã cod.abſq; m,pharetra ablťõ.caſu inueni ri.Alibi em ab eodẽ Verg.dictũ Pala ſuccincta cruẽta.Quo ue rò actũ alij tueanꝛ exẽplũ eſſe,Magicas inuitã accigier artis. eã uerò eſſe uarietatis in cõſtructiõe cauſſam ait,qđ ſuccingor hãc rem,& hac re ſuccingor dicimus:Sæpe'q; hoc de induſtria fieri ab authorib.ubi anceps ſit conſtructio dictionum.Addit etiam quoſdam lyncis curſum à cõmuni accipere,ut ſit præ mẽtem lyncis curſum,aut ſpumãtis apri.Sed hæc nos indica re nunc inſtituimus,non iudicare:—

[A]at ipſa prior iqt heus(qđ reuocãdi eſt aduerbiũ)iuuenes: qđ beniuole uiro à muliere dꝛ,quũ iã Æneas prouectior eſſet, mõſtrate.i.idicate ſi uidiſtis fortè,quã.i.aliquã.mearũ ſororũ i.ſiiĩ ſtudio itẽtarũ,aut reuera ſororũ(id aũt pcũctaꝛ Venus ut non agnoſceretꝛ:nã uoluit effingere morẽ uirginũ,ac cæterorũ meticuloſorũ,q dũ in nemore dephẽdunꝛ,etiã ſi nullã habeãt ſocietatẽ,aut comitiuã pcũctanꝛ:an ne uiderint comites,ut mi nor ſit ſuadẽdi audacia)uidiſtis'ne ergo aliquã mearũ ſororũ, quaſi,il lic mẽtas hẽat:errãtẽ hic.i.i hoc,nẽore diſcurrẽtẽ poſt fe ras,& ſuccĩctã pharetra,& tegmine.i.pelle.lyncis.i.illius ferę maculo ſæ.i.uariis maculis iſpſæ:quã ferebãtq eã detraxerãt: aut pmẽtẽ.i.retinẽtẽ,& Imorãtẽ clamore.ſ.ualido:curſũ apri.i. porci ſylueſtris:ſpumãtis.i.ſpumã emittẽtis exagitatiõe,& ira percitiˀq.d.ſe tales habere in uicino ſorores,quæ & lyncẽ,& aprum inuadere audeant:—

SERVI. [*] P Süptũ aũt eſt ex Home. q ita ait: τὰ νέμοι ἐσ ἀνάσσα θε ὸς ἤτοι ἢ βροτός ἐσσι εἰ ἢ μὲν τις θεός ἐσσὶ τοι οὐρανὸν εὐρὺ ἔχουσι ἀρτέμιδί σε ἐγὼ γε διὸς κούρη μεγάλοιο εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ' ἄγχιστα ἐίσκω.

ASCENSI. [A] ℂSic Venꝰ.] Oſtẽdit quã eſtimationẽ de Venere nõ agnita habuerit Æneas,qd q; ille rñderit,ut Dona.ex planat his uerbis¶ O quã te memo.] Cõpleto rñſo, explicat ſeriẽ eſtimatiõis, quã de ea habuit.¶ O d.] Quũ hoc pnunciatũ ſit,ſe quaꝛ certe an Phœbi ſoror. ¶ Quęcũq;.] Siue Diana, ſiue nympha. Hæc aũt Æ neæ daꝛ ſciẽtia religionũ, nõ em poſſet aliqd diuinũ intelligere in hoĩs forma, niſi qa pollebat omni ſciẽtia ſacrorũ.Hæc ille.¶ Ordo eſt.Ve nus,ſup.loquuta eſt ſic:& filius Veneris.ſ.Æneas orſus eſt.i. icepit loqui cõtra.i.uiciſſim,aut rñdẽdo,Nulla tuarũ ſorõ] [A] ſup.eſt

Sic Venus.at Veneris contra ſic filius orſus, POETA
Nulla tuarum audita mihi,neq; uiſa ſororum. ÆNEAS
O quàm te memorem uirgo?nanq; haud tibi uultus
Mortalis,nec uox hominem ſonat,ô dea certe.
An Phœbi ſoror,an nympharum ſanguinis una?
Sis fœlix,noſtrum'q; leues quæcunq; laborem,
Et quo ſub cœlo tandem,& quibus orbis in oris
Iactemur,doceas.ignari hominũ'q; locorũ'q;
Erramus,uento huc,uaſtis & fluctibus,acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.

ℂO quã.] Nõ dubitat eſſe deã,ſed q dea ſit.P ¶ Nec u.hoiem ſ.] Græca figura ẽ.¶ O dea.] cõclˀo ſyllogiſ mi q cõſtat ex.ꝓpoſitiõe aſ ſumptiõe & cõcluſiõe.Nã ſi nec uox,nec uultus mor talis eſt:reſtat ut dea ſit. ¶ An Phœbi ſo.] A loco, & ab habitu putat eſſe Dia nã q i ſyluis uenaꝛ.¶ Sã.] i.gnis ¶ Fel.] ꝓpitia.nã & q dat,& q recipit felicitatẽ, felix dꝛ.ſic i Buc.Sis bonõ ô felix'q; tuis.uñ cõtra Iu.i 7.q potui iſfelix.i.aduerſa

ℂSic Ve.at Vene.cõtra ſic fil.] Antiq ſane oẽs codices,quos inſpeximus,& Veneris,non,at,habet.¶ An Phœbi ſoror, [*]Troianis. [☞]an nym

[Δ]ſup.ē audita,aut uiſa mihi.i.à me;debebat dr̄e reuerētię cā aut dea,aut uirgo,aut dn̄a,nā ineptū eſt nulla dignitatis cōpellatiōe quēuis dignitate ꝑditū cōpellare:ſed excuſat ignorātiā ſuā,quia uidelicet neſcit qualē cōpellet.dicēs: O quaſi addere uellet dea,aut uirgo,ſed dubitās ait:quā.i.qualē ſecundùm nō nullos memorē.i.cōpellē te:alij dicūt quā.i.quātū ego mēorē,i.tui memoriā celebrē,ſed īuertūt filū & cōtextū uerborū : dicamꝰ ergo ſimpl'r:ô uirgo quā memorē.i.cōpellē te:hoc eſt an deā,an mortalē?q.d.uideris qdē uirgo ut de illo nō dubitē:ſed neſcio an mortalē,an īmortalē cēſeā,nāqꝫ uultꝰ ē,ſu.tibi:haud i.nō mortal'.i.qualis mortali cōpetat:nec uox ſonat.i.repn̄tat hoīem.i.hūanū ſermonē(quo cognito,licet more uenatricis īceſſerit:cōcludit deā eſſe,dicēs)ô certe dea,ſed licet neſciā an ſoror Phœbi.i.Diana,q̄ uenatrix eſt,an una ſanguinis.i.de ſanguine nympharū:tn̄ ſis felix.i.auxiliatrix : aut reuera felix.i.btā(ut duo optet,& illi bn̄ eē & ſibi)ſis ergo felix,& leues noſtrū laborē.ſ.indagādæ regiōis huius q̄cūqꝫ ſup.es,ſeu Phœbi ſoror,ſeu alia dea,leues dicit nr̄m laborē.&,p.i.doceas ſub quo cœlo.i.ī quo climate:& ī qb.oris.i.regiōib.orbis,qa nō de pte ſed de uniuerſo ut maior ſit cōmiſeratio dubitare ſe ſignificat: & ſi reuera dubitat excuſaꝛ,qa cęca caligīe illuc appulſus,quū tn̄ ſyderū pitus eēt,nos iactemur tādē.i.poſt tot naufragia,& errores nr̄os:nos em̄ erramꝰ ignari hoīm& locorū.(Hypmeter ē uerſus,ī quo ſyllaba abūdās ſeq̄nti uocali abſumiꝛ)acti.i.īpulſi huc uēto& uaſtis fluctib.i.,pcellis:multa hoſtia.i.pl'imū ſacrificij cadet ibi.i.ī honorē tuū:an̄ aras:nr̄a dextra.i.quū à nobis mactabiꝛ & aris tibi extructis īpōeꝛ:& ita;nihil dubitat Æneas eā eē deā,quā pitiā hr̄e potuit,ait Dōa.ut uidimꝰ eoqꝫ heros dea mr̄e gēitꝰ:—

[✱],Troiāis.¶ Leues.]Leuē facias.¶ Quæc.]Seu Diana,ſeu nympha.¶ Quo ſub c.] Sub qua pte cœli.Vel ſcd'm Epicurū q plures poſuit mūdos.¶ Tādē.]Vocat,ad ordinē em̄ ponūꝛ,tā dē.Quidē puta em̄ dū gētiū locorū terrarū.¶ Loco.] Hypmeter uerſus una em̄ ſyllaba abūdat,q quoties,fit; debet ſeq̄ns à uocali īcipe,ut hic.Sic etiā: Omina Mercurio ſil'is uocē'qꝫ,colorē'qꝫ Et cries fla. niſi ī fine fiat ſynereſis:ut,Nec cura peculi.,p peculii.¶ Hoſtia.]Sacrificiū qđ fit quū itur ī hoſtes.Victima aūt qđ fit poſt uictoriā.tn̄ licēter hęc cōfūdit authoritas :—

[☞]an nympharū ſāguinis una.Vetera q̄dā exēplaria legūt,aut Phœbi ſoror,aut nympharū:ſed an īterp̄tes agnoſcūt.Inſuper Dona.ait:O dea,clauſulā eſſe ſupioris mēbri.Nā quū ,pnūtiatū fuerit,O dea,ſic debet dici ut ille tradit.Certe an Phœbi ſoror,an nympharū ſanguinis una,ſis felix.¶ Erramus uēto huc uaſtis & fluct.acti.]Hic quoqꝫ nūerus in Romano codice,atqꝫ ēt in aliquot aliis ātiqs trimetro claudiꝛ.Erramꝰ uēto huc & altero inde trimetro ſoluto,uaſtis fluctib.acti.Qđ maiorē p̄ ſe fert cōtationē in rei magnę relatiōe pcōmodā,dū ſingulis dictionibus,quæ una pedē claudāt,ea interiicitur mora:—

Tū Venus.haud equidē talí me dignor honore, POE. VE.
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram.
Purpureo'qꝫ alte ſuras uincire cothurno.
Punica regna uides,Tyrios,& Agenoris urbem,
Sed fines Libyci,genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens,longa eſt iniuria,longæ
Ambages,ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic coniux Sichæus erat ditiſſimus agri
Phœnicum,& magno miſeræ dilectus amore,
Cui pater intactam dederat,primis'qꝫ iugarat
Ominibus,ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion,ſcelere ante alios immanior omneis:
Quos inter medius uenit furor,ille Sichæum
Impius ante aras,atqꝫ auri cæcus amore
Clàm ferro incautum ſuperat,ſecurus amorum
Germanæ,factum'qꝫ diu cælauit,& ægram
Multa malus ſimulans,uana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati uenit imago
Coniugis,ora modis attollens pallida miris.
Crudeleis aras,traiecta'qꝫ pectora ferro
Nudauit,cæcum'qꝫ domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam,patria'qꝫ excedere ſuadet,
Auxilium'qꝫ uiæ,ueteres tellure recludit
Theſauros,ignotum argenti pondus,& auri.

ASCENSI. [Δ] Tū Ve.]Vt q̄ uellet cōuenietius īdicaret filio,noluit ſe deā fateri:itaqꝫ ilii primū occurrit,ut argute docet Donatus his uerbis: ¶ Haud eqdē.] Cogebat,nō ad īterrogata rn̄dere,qa & ipſa ignorātes cupiebat īſtruere:ſed primo nō primis,ſed nouiſſimis occurrit.Nā ſi oblationē ſacrificij in extremo poſitā tacēdo acceptaſſet,cōfirmaſſet ſe deā,qđ cōfutare feſtiat.¶ Tali.] Nā ſi honorificētiā mœreor talis erit,q̄ hoī præſtāda nō deo exhibēda ſit.¶ Virg.Ty.]Quia Venus ſuſpicari poterat qb.ſignis illi deā ſe putabāt.Idcirco illa conaꝛ auertere,Habitꝰ em̄ quo me deā ſuſpicamini,nō meus eſt īqt,ſed oīm Tyriarū uirginū,q̄ in his regiōib.ſūt.Ergo patrius mos pharetrā& cothurnos p̄bet.Hoc aūt facile poterat illa pſuadere,qa Æneas ſe regiōes ac hoīes ignorare dixerat.¶ Puni.reg.ui.]Breuis & cōcinna narratio.Nō em̄ debuit Æneas ſub īcerto diutius teneri,& ipſa idem uolebat.Rn̄det aūt eo ordīe quo interrogaꝛ.Ille; em̄ quo ſub cœlo,& q.o.in.o.hæc:Punica regna uides,& deſignato loco dicit pſonas Tyrios īqt,& addit ſupioris cōditoris nomē.¶ Fies Ly.]Illic em̄ occurrēte pelago Aphricæ termini claudūt.¶ Inſupa.]Memīerat em̄ ex pſona ſua dixiſſe.¶ Studiis'qꝫ aſprima belli.]Nec eſt hic repetitio eiuſdē rei,qm̄ & dici neceſſe fuit,& ex alterius pſona dictum eſt.¶ Imperiū Dido.]Mira breuitas,ſed quæ multa complectatur.Præteritum [Δ] em̄ & pn̄s

PIERI. [☞] Genus ītra.bel.] In cod.aliquot antiqs.Inſupabile legiꝛ.Id apud Ser.paraphraſis eſt,apud Dona.cōtextus.Sed qa ſubiūgit,meminerat em̄ Verg.ſe ex pſona ſua dixiſſe:Studiis'qꝫ aſprima belli.Hic aūt nō eſt repetitio eiuſdē rei,qm̄ & dici neceſſe fuit,& ex alterius pſona nūc dictū eſt.Qđ ſi Dona.eādē rem utroqꝫ loco agnoſcit,nēpe aſprimū & intractabile magis erūt ſil'ia,quàm īſupabile.¶ Et ægrā Mul.ma.ſi.ua.ſpe lu.amā.]In ātiqſſimo quodā exēplari,una ſpe luſit,ſcriptū eſt,q̄ lectio forſan acutiorib.īgeniis nō diſpliceat,ubi cōſyderatū fuerit Pygmalionē quū tā diu factū occultaſſet,multa'qꝫ ſimulaſſet,amātē ſola tm̄ ſpe deludere potuiſſe.Nā,q̄ cupimꝰ,facile credimꝰ.Poterat uerò Dido fr̄is īgeniū & pfidiā à teneris unguiculis exploraſſe,ac pinde figmētis,q̄ multa ille cōminiſcebaꝛ,dū ea de cōiuge,ubinā eſſet,pcōtareꝛ nullā adhibuiſſe fidē,dū uerò Pygmaliō eū,& uiuere,& uēturū breui polliceretꝛ,id'qꝫ unū p̄cipue Dido cōcupiſceret,hac una ſpe decepta eſt.Si uerò,uana,cuipiā magis placeat,ītegrū unicuiqꝫ ſit,quā malit lectionē ſequi.¶ Ipſa,ſed in ſom.] Friuola pleriqꝫ dicūt,q̄ de geminādis aut ſimpl'r ſcribēdis lr̄is diſputēt;ueteres tn̄ grāmatici nō ācurioſā ī hmōi uel leuib.obſeruatiōib.operā īſumpſere,qđ'qꝫ ad hūc [☞] locū

SERVI. [✱] Hono.].i.ſacrificio : & aut uult ,pbare ſe nō eē numen,ſed hoīem.aut qa Paphiæ Veneri,q̄ ī Cypro coliꝛ.thure tm̄ & florib.ſacrificaꝛ.¶ Dignor.]Dignam iudico,ut,Cōiugio Anchiſa ueneris dignatę ſupbo.i.dignę hitę,purpureo pl'cro aut roſei coloris ¶ Coth.] Calcei ſpecies ē uenatorij,quo etiā ſura uīciꝛ,& aptꝰ utriqꝫ pedi unde ſingl'ari uſus eſt.¶ Pu.reg.ui.] Attētū facit ¶ Ageno.]Quā fecerūt Agēoride.Agenor rex Phœnicū fuit:ſic illud ¶ Euboi.c.al.oris].i.cumis quas ædificarūt:ij qui de Chalcide Euboię uenerūt.¶ Liby.] Dubię dicta apit.Nā & Tyrij alibi eſſe potuerūt.¶ Intract.]Inſupabile,aſperū,ſęuū ¶ Germa.fu.]Hoc ſtupuit Æneas.Vn̄ ſuæ auiditati p̄ſcribit Venus dicēs, Lōga eſt iniuria.lō.am. ¶ Iniuria] i.cauſſa ab eo qđ ſeqtur id qđ p̄cedit.¶ Amba.] Circuitꝰ.¶ Faſtigia.]Primordia.ſcit ei hiſtoriā Carthaginis lōgā.ſic Sall.de Carthagine ſilere melius puto quā parū dr̄e.¶ Huic coniux.]Quū nomina à uerſibus abhorrētia īuenit poeta:aut ea mutat: aut aliqd inde mutilat:nā hic *Sicarbas* dictus eſt. Belus Didonis pater dictus eſt Methres Carthago à cartha:ut lectum eſt in hiſtoria Pœnorum,Sichæus primam natura corripit: ſed hic ectaſim facit licentia,quæ in propriis nominibus eſt,ī quibus licet in quauis pte ſyllabę mutare naturā:idē euenit etiā ī appellatiuis ſi à,ppriis ſūt,ut Sicanio p̄tēta ſinu q̄ à Sicano rege eſt.¶ Miſeræ.] Datiui eſt.¶ Ominib.]Auguriis ſecūdū Rōanos,q nihil ſine auguriis agebāt.Luca.Cōtētis'qꝫ auſpice bruto.¶ Tyri.] Aduerbiū.¶ Ān alios Quos inter med.ue.fu.] Q.d.Atreo,& Thyeſte,uel Eteocle,& Polinice.¶ Sichæum.] Hic ſecūdùm naturā eſt.¶ Ān aras] Probat cur ī pius,qa an̄ aras.¶ Sec.]Cōtēnēs ut ſecuri pelagi,atqꝫ mei.i.cōtēptores:aut ſecurus erat de amore germane erga maritū:ob quē poſt mortē Sichęi īterem pturā ſe putabat.Nā niſi & ipſa periret auro ille potiri nō poterat.¶ Amores.] In plurali nūe.ad uoluptatē:ī ſing.ad religionem ptinēt.¶ Ægrā.]Mœſtā.¶ Multa ma.ſi.] Sed qūo hoc,quū alibi ſit:Quis fallere poſſit amātē.Sed oſtēdiꝛ nimia illius malitia q etiā amātē fefellerit.¶ Vana ſpe] Dicebat em̄ illū;re uerſum.¶ Inſomnis.] Si ab inſomnio eſt erit ſynereſis,ut peculi.Si à ſomno erit īſomnis.i.dum ſomnos capet.¶ Crude.] Epithetō de cauſſa eſt.Nā arę pię ſūt.☞¶ Retexit.]Oſtēdit qd ſit nudat.¶ Suadet.]Secūdū naturā duæ ſunt ſyllabæ.Multi uerò triſyllabū putāt:qđ ſi inueniaꝛ diſſolutio eſt,ut dicimus æna & ahena.Hoc aūt ſolū hmōi uerbū ī Latio īueniꝛ.¶ Ign.] Aut qđ ignorabat Dido:uel tm̄ quātū nullus unquā nouit:—

☞ In aliis codicib. legiꝛ ſic: ¶ Retexit] Oſtēdit,apeuit: uel em̄ in cōpoſitiōe ſignificat cōtrarium ſui primitiui,ut reſero,retego,recludo.

[d]em & pn̄s ponit, & q̄ uocaret, & qd ageret q̄ illic impabat.
Cōpēdij uerò cauſſa fuit, ne interrogādo, rn̄dēdo'q; lōgū fieret
qđ nature debuit fieri. ¶ Germa. fu.] Potuit em̄ q̄ri qua cauſ
ſa ipulſa fuerit, ut relicta pr̄ia mulier: qđ difficile eſt lōginqua
ſectaret. ¶ Lōga eſt.] In hoc addit, qa icredibile fuerat tātā iter
ueniſſe cām q̄ cogeret germanā dura ſectari, relinquētē eū quē
amare debebat. ¶ Sed ſum. ſe.] Artificioſa narratio. Nā multa
ꝑtermiſſurā ſe ſimulat, ut ſpe breuitatis attētiꝰ audiret. ¶ Huic
cō.] Amoris iter cōiuges honeſtas iſerit cauſſas. Amabat (iqt)
hoiem ſequuta iudiciū pr̄is, & diuitē, & ꝓbū itactā: multū em̄
differt iter affectū uirginis, & eius q̄ ſcđo nupſit primis nullis
aliis ſed ſolis. ¶ Sed re. Ty.] Ex quo intelligit habuiſſe ſpē fa-
ciēdi, & factū defendēdi, qa rex imanior ſcelere: nō em̄ eſt itel-
ligēdū qđ furor medius inter Sichęū & Pygmalionē uenit. Nā
ſic defendi poſſet Pygmalionis factū, ſi nō uolūtate, ſed furore
Pygmalion. peccauit, & furēs fuiſſet Sichæus: ergo pares: quapropter ita ꝓ
nūtiādū: ut, Sichęus fuerit innoxius, Pygmaliō uerò oib. aliis
ſceleratior, quos i facinus ipulit furor. Ergo alij, ſi i crimina ici
derūt, furor cauſſa fuit, aut inſania, aut animi dolor, & pn̄t hr̄e
ueniā facti. Pygmaliō uerò aliorū cōparatōe ſceleratior oñdit,
qa uolūtate ñ caſu, aut neceſſitate ſcelus admiſit. ¶ Cę. amo.]
Vnā cām ponit à uitio naturę ꝑfectā. Sed cui alia crimia adne
ctunt. Nā Sal. ait: Auaritia, fidē, ꝓbitatē, cęteras'q; bonas artes
ſubuertit. Pro iis ſupbiā, crudelitatē, deos negligere, & oīa ue-
nalia hr̄e edocuit. Auaritię ergo crudelitas, comes, ꝑfidia'q; cō
iūcta. Non em̄ pōt uoto potiri, niſi ad id p ſcelus uenerit. habe
mus exēpla apud poetā, hic Pygmaliōis. In. 3. Polymneſtoris.
In. 6. q auro pr̄iā ꝓdiderat. Nihil aūt i prima narratiōis pte fru
ſtra poſitū eſt. ¶ Ditiſ. a.] Imitat peſſima natura opulētiā ¶ Et
magno mi. di. a.] Hic grauat factū ut chariſſimū forori uirū ne
carit. ¶ Cui pr̄.] Vt cōtra iudiciū pr̄is fecerit. ¶ Clā.] Grauat
factū. Nullus ei clā facit, niſi illicitū eſſe ſciat, uel clā: ne ſi palā
inocēs defēdi poſſet. Ergo clā, ut lateret author. qs em̄ crederet
ſororis uirū inoxiū amabilē, nullis iteruenietib. inimicitiis ab
eo ceſū. Añ aras, occidit ꝓpter ſolā auaritiā, quū rex nulla ino
pia urgeret occidit inoxiū: incautū ſororis uirū. Ergo uirtute
oratoria unū admiſſū quātis criminū gn̄ib. aggrauat poeta &
ptes cōis, loci ingreſſus, quā late diſcuſſit, nō omiſſa breuitate q̄
Ænec neceſſaria erat, ꝓpter tot calamitates feſtināti. Ille de quo
nihil tale ſpabat. Ille quē nulla urgebat iopia, q germanā uero
priuare nō debebat, q affinē ſeruare debuit. Qui contra naturę
religionē faceret. Cōtra iudiciū pr̄is rupto hūanitatis & affini
tatis uinculo. ¶ Añ ar.] Vt ſceleri ſacrilegiū adderet. añ aras. i.
diis ſpectātib. quos hūana cede funeſtare nō debuit. ¶ Au. c.]
À cupiditate em̄ ipeditus nō cōſyderauit, ubi, qd, cur, & in quē
faceret. ¶ Fa. ce.] Duplici de cā. Prima ne manifeſta cede ad au
thorē aliqua uia iret. Scđa ne re patefacta potiēdi auri occaſiōe
priuaret. ¶ Ipſa ſed.] Qm̄ neq; ſuſpicio in Pygmalionē duci ꝓ
pter affinitatē poterat, nec teſtis extabat poſita eſt imago. ¶ In
hu.] Vn̄ auget crudelitas quòd cęſū ſepultura priuauerit ¶ Pal
lē.] Vt iā illū cęſū itelligat, addit ¶ Cru. a.] Hoc p uerba ¶ Tra
ie.] Hoc p uiſū nudat. ¶ Cęc. d.] Strictim ponit q̄ ſupra diffu-
ſius dicta fuerāt. ¶ Suad.] Suadet aūt fugā qm̄ neq; ulciſci ua-
let, neq; apud ſceleratū tuta eſſe pōt. ¶ Auxi. ū.] ꝓpoſita fuga
addit facilitatē in tāta theſaurorū copia. Hęc ille. ¶ Si qua nos
Ordo. adiecta uolemꝰ in ordīe ponēt, q talis eſt. Venus ſup. inqt, aut
rn̄dit: tū. i. tūc quū talia audiret: eqdē. i. ego qdē: haud. i. non di
gnor. i. dignā cēſeo, aut facio (nō negat tn̄ ſe dignā eē, ſed dicit
ſe nō dignā reputare, ꝓ tūc ꝑcipue, cui à filio ſacrificet, itaq; ob
ſcuris uera inuoluit: nō em̄ mētit, nec falſū dicit) me tali hono
re. i. ſacrificio diis & deab. debito: ñ tn̄, ut dixi ſe deā negat, ſed
an putet dea (noluit em̄ agnoſci ne filiꝰ agnita mr̄e diutius im
moret: nec ſociis, ut Ilioneo, & cæteris corā Didone agētib. ſub
ueniat) docet iō nō debere deā cēſeri, quòd i uenatricis habitu
cōſpicit dicēs: Mos eſt uirginib. tyriis. i. à Tyro ꝑfectis: aut re
uera Tyriis: geſtare pharetrā. i. thecā ſagittarū: & uicire alte ſu
ras. i. poſteriora tibiarū) ſub poplitib. hoc eſt accipiēdo à parte
totū crura genuū tenus: cothurno. i. altiſſimo calceamēto utri-
q; pedi apto, quali cōtra: ueꝑs uēatores, ac uēatrices utūt: purpu
reo. i. purpurei coloris q ad ornatū adhibet. q. d. nō iō me deā
putes quòd hoc habitu incedo: nā mos uirginū in hac pr̄ia eſt:
ſed ut ad iterrogata tua rn̄deā. tu uides regna Punica. i. Penorū
q̄ ſūt in Aphrica: erāt em̄ nō ꝓcul à Carthagine: & tu uides Ty
rios. i. ppl'os à Tyro ꝑfectos: qa dictū eſt: Vrbs ātiqua fuit (Ty
ri tenuere Coloni) Carthago. & urbē Agenoris. i. quā fecerūt
Agenoride. i. ab Agenore rege Phœnicū deducti ppl'i (Cuius
genus ſic deducit Lādinus: Ex Ioue (iqt) natus eſt Epaphus: ex
Epapho Belus priſcus: ex Belo Agenor: ex Agenore Phœnix:
ex Phenice Belus. 2. q & Methres appellat. ex quo Pygmaliō &
Dido, ſeu Eliſſa & Anna. Dido aūt eā urbē cōdidit, ſcđm poe-
tā, quā nūc uidere poterat. Ad claritatē ergo urbis uocat eā A-
genoris urbē, nō quòd Agenor eā cōdiderit, aut in eis locis re-
gnauerit, ſed qa Dido q̄ ab eo deſcēdit cū iis ppl'is quorū maio
res aliqñ ſub Agenore fuerāt eā cōdidit. Eiuſdē (inqt idē Lādi
nus) Phœnicis filius fuit Philiſtenes ex quo natꝰ Sicarbas (quē
poeta Sichęū uocat) q pr̄i in ſacerdotio ſucceſſit & Elyſſā q̄ Di
[d]do à

[d]locū attinet: Soſipr̄ Cari. armaria armariis duplici ii, ſcri
bēdū obſeruat. Quęri uerò ait de iſōniis, qm̄ apud Verg. nō ge
minat, Inſōnis, ut ex hoc neſcio qd, qđ Ser. etiā ābigit uideris.
¶ Pr̄ia. exce. ſua.] In ātiqſſimis aliquot exēp pr̄iā, icuſandi ca
ſu legere eſt, uerba em̄ motū ſignificātia, ubi ꝑpōnē de loco ſi-
bi uēdicauerit: ſui quaſi cuiuſdā iuris facta, ſolēt ſibi adiūgere
actm̄, ut cū dicimꝰ ex domo eo, mox exeo domū. quāquā & do
mo. Ita illud comicū: Caue ex iſthoc exceſſis loco, nō ielegāter
dixeris: caue hūc excedas locū. Sic apud Vergili. eſt exire tela.
¶ Auxi. uię.] In Med. cod. auxilio, legit, acqſitiuo caſu, ut ſit
ſnia. Recludit theſauros, q futuri eſſent auxilio uię. ¶ Vet. tel.
reclu. the. Pleriq; nō Vergi. tm̄ co. antiq, uerū etiā Terē. thēſau
ros, p. n, ſcriptū oñdūt, fuit'q; Ser. ſup ea ſcriptiōe ſollicitus, &
ex ueterib. qdā alij. Quo em̄ mō hic, thēſauros, legit, ita & i āti
quo Terētij cod. uaticanę bibliothecę ſcriptū eſt, atq; in thēſau
ro ſcripſit cauſſam dicere, unde eſſet thēſaurus ſibi, clamat Ser.
nomē hoc n l'ram nō hr̄e, ſicut nec Atlas, Gigas, Abas, Pallas
licet in obliqs caſib. iueniat: Atlātis, Gigātis, Abātis, Pallātis,
Sicut nec formoſus, qa deriuatiuū eſt à forma, ut à ſpecie, ſpe-
cioſus. Sed em̄ quę plurima de hmōi ſcriptiōis rōne dicere hic
inſtitueramus, explicata ſunt in Alexi, uerſu. 1. Hic id tn̄ mone
re uoluimus, ſi thenſauros, per n, ſcriptū inuenias, id olim eru
ditis etiam uiris negotiū faceſſere ſolitum :—

[d]do à Maro. appellat, uxorē accepit. ē ab eodē Belo priſco &
alia ſucceſſio: fuerūt em̄ ei filij Danaus & Ægyptꝰ. Ægyptꝰ lin
ceū genuit q pulſo, ſiue cęſo patruo ſuo Danao Argis regnauit
reliqt'q; Abātē filiū (quāis ſint q hūc à priſco Belo genitū ſcri
bāt, Abas genuit Iaſiū, & Iaſius Amphionē, q Orcomeni & Pi
li regnauit: itē Thalaonē ex quo natꝰ eſt Adraſtꝰ. Ex eodē Belo
Agenor eſt: huius filius fuit Cylix, ex Cylice Pygmaliō orit: q
Cylicū manu Cyprū occupauit, & Paphū genuit, q oppidū de
ſuo noīe nūcupatū, & in eo Veneris tēplū cōdidit, Cynarā'q; fi
liū. reliqt q ex Myrrha filia, ab ea tn̄ deceptus Adonē genuit.)
Sed fines. i. extremitates authore huius regiōis, ſup. ſunt: Liby
ci. i. à libycis ppl'is habitate: appoſitorie, genus ſup. ppl'i intra
ctabile. i. durū, & aſperū qđ à nullo tractari debeat (qđ addit
Venꝰ ne mētē inducat Æneas ꝓgrediēdi: & ut potius apud Di
donē maneat, donec abeūdi facultas eſſet: nā idcirco, ut in hoc
1. uidebimus: diuinū affluit honorē) bello. i. p bellū. Dido ꝓfe
cta. i. q̄ deſcēdit & migrauit urbe Tyria. i. à Tyrio, tenuit impiū
i. regnū huius regiōis: ꝑfecta aūt fugiēs. i. qa fugit germanū. i.
fratrē. ſ. Pygmalionē: iniuria. ſ. q̄ ei illata eſt: eſt lōga. i. lōgo ſer
mone recitāda (Opus aūt erat aliqd dr̄e, qa ſtati occurrebat qō
cur ſoror germanū fugerat: nā id nō faceret niſi aut ipia aut im
piū, nec tn̄ expediuit ꝓ tpe multa dr̄e, uñ addit) ābages. i. inuo
lucra rerū, & uerborū q̄ apiri deberēt iis q uellēt rē à primordio
itelligere: ſūt lōge: ſed ego ſequar. i. tenebo, ſūma faſtigia. i. ca
pita rerū. ſ. geſtarū, cur & qūo fugerat. Cōiux erat huic. ſ. Dido
ni Sichęus noīe (uocabat tn̄ Sicarbas. Ser. aūt dicit, mutatū eē
uocabulū, ꝓpter aſpitatē, ſed difficile eſt uidere qd aſpitatis ſit i
eo qđ reiecit plus quā in qđ aſſūpſit. Quocirca iubet mihi aliā
rōnē cōminiſci. Nā ſi Sicarbā dixiſſet: plene cōuinci potuiſſet
de ignoratōe tpis: nā Elyſſā Sicarbe cōiugē lōge poſt ea tpa na
tā cōſtat, qđ ſi qs poetæ obticeret: dicere poſſet & aliā fuiſſe q̄
pr̄ia Carthaginis fūdamēta iecerat, & Sicheo nupſerat. Niſi po
tius dixerimꝰ etiā poetā in tota hiſtoria de Didone dormitaſſe
excuſatū: tn̄ qa opus caſtigare morte ꝑuētus, ñ potuit) Sichęus
inquā ditiſſimus Phœnicū. i. iter Phœnices agri. i. agrorū poſ
ſeſſiōe. (Si grāmatici petāt duos genitiuos à ſuplatiuo, alterū
uirtute ꝓpria, hoc eſt uirtute gradus: alterū uirtute uocabuli,
rectos poſſint hi dari: nā Phœnicū regit uirtute gradus Agri
uirtute uocabuli: dicimus em̄ diuitē agri nō Phœnicū in hoc
qdē ſenſu) erat, ut dixi: cōiux huic, & dilectus miſere. ſ. amāti,
qa amās ſemp miſere cruciat. & pōt eſſe nomē & aduerbiū: ſed
potius cēſuero cū Ser. nomē: ut miſerā dicat, qa dilecto cōiuge
uiduatā indigue. dilectus ergo miſere Didoni: hoc eſt miſera-
tiōe dignæ, & eſt datiuus reſolubilis in ablm̄. i. à miſera Dido
ne magno amore: qa primo) primus aūt qſq; amor maximus eſſ
ſe ſolet. uñ ipſa in. 4. Ille meos primus q me ſubiūxit amores
Abſtulit: ille habeat ſecū ſeruetq; ſepl'chro) Cui. ſ. Sichæo: pr̄
ſ. Methres, aut Belus. 2. dederat ſup. eā nuptui: intactā. i. uirgi
nē inuiolatā & iugarat. i. cōiugauerat: primis ominibus. i. au-
ſpiciis: uel auguriis. Sed Pygmaliō germanus eius immanior
i. ſæuior & ihumanior: ſcelere. i. ꝓpter ſcelus cōmiſſum añ oīs
alios. ſ. fratres inter quos uenit furor medius. i. q p furorē me-
diātē inter ſe fuerūt ſæui: cuiuſmodi fuerūt Atreus & Thye-
ſtes: Eteocles & polinices quorū poſteriorū ſæuitiā ſtatius de
ſcribit: ſed pygmaliō nō furore pcitus, ſed auri cæcus amore rē
patrauit: hic ergo Pygmaliō: habebat dū Dido ſic cōiugē ſuum
Sicheū amabat, aut dū ei à pr̄e cōiugeret: regna Tyri: qa ma-
ſculus & maximus natu ille. ſ. Pygmaliō exiſtēs ipius: qa uio-
lator tēpli & affinitatis deorū autoritate cōtractę: & cęcus amo
re auri: ſupat. i. adorit & uincit ferro. i. ſicca aut mucrone: clā. i.
ex inſidiis & incautū añ aras. ſ. deorū oībus modis purgat Si-
cheū ab ignauia & imbecillitate; ne forte Æneæ uiro forti diſ-
[d]pliceat

[d] pliceat Dido,ſi prius imbelli nupta fuiſſet.Si em̃ Æneas
dixerit qm̃o ſupauit uir uirũ tã faciliter:rñdet quia clàm & fer-
ro.q.d.ſi ꝓuiſus fuiſſet,aut armatũ inuaſiſſet,ubi inermẽ ador
tus eſt,nõ ita ſupaſſet eum.At ſi nũc dixerit,non ꝓuidi eſſe ui
ri,ſolũ.i.ſine cuſtode,& inermẽ incedere (purgat hoc,qa ante
aras,rebus em̃ diuinis intentũ nõ decuit armari,unde in.2.hu
ius:Tu genitor cape ſacra manu,patrios'q; penates Me bello
ex tãto digreſſum,& cede recẽti Attrectare nephas,donec me
flumine uiuo Abluero.) ſupat inquam ſecurus amorũ.i.nihil
curãs de amorib.germanæ,hoc eſt nulla pietate motus in ger-
manã licet ſciret eam miſere cõiugẽ deperire:aut ſecurus.i.cer
tus amorũ germanæ.i.ſororis ſuæ:& ita ſperãs eã per impatien
tiã amoris etiã obiturã,qđ ſpabat ut ſolus rerũ potiret:qđ tñ
non obtinuit,unde dicet,Portant auari Pygmalionis opes pe-
lago:nõ quæ eius erãt:ſed quas ſuas eſſe ſpabat,ac iam tum du
cebat:& ipſe germanus.ſ.Pygmaliõ celauit.i.occultũ,& igno
tum tenuit factũ.i.paricidiũ(nam fratricidiũ non dicimus)&
ipſe malus.i.iniquus:ſimulãs.i.fingens:multa.i.multas cauſ-
ſas de abſentia Sichæi:luſit.i.illuſit:amãtẽ.ſ.Didonẽ:egram.ſ.
animo.i.miſere pereũtẽ uana ſpe,qa dicebat eum ꝓpedĩe affo-
re q̃rẽs occaſionẽ obtinẽdi theſauri:quẽ ui auferre nõ audebat,
[d] aut nolebat,ſperãs ſe id ꝓpediem ſine tumultu inuẽta op-
portu[…]ate facturũ.Sed ipſa imago cõiugis.ſ.Sichæi occiſi:in
huma[…],aut nõ humati,qa honore ſepulturæ,& exequiis fune
bribus nõdũ affecti,aut multũ humati.i.humo tecti:ne cada-
uer eius inueniret.ſed cũ Dona.dixerim nondũ humati ſaltẽ
rite:uenit inſomnis.i.apparuit per inſomnia,aut dum ſomno
tenebat:attollẽs,ut.ſ.uideant:ora Pallida.ſ.Pallore mortis:mi
ris modis.i.mirabiliter:& nudauit.i.aperuit,& ſignis indica-
uit:aras crudeles.i.ante quas crudelr occiſus eſt:uel quarũ dij
id crudelr pmiſerãt,aut iam non ulciſcebant:& pectora.ſ.ſua:
traiecta ferro:& retexit.i.reuelauit & aperuit ſeu oſtẽdit ſcelus
cæcũ.i.occult[…] domus.ſ.eius:hoc eſt quod domi eius patratũ
erat:omne.i.totũ,hoc eſt ſignis qbuſdam ſignificauit Didoni
qm̃o à fratre eius Pygmalione ante aras occiſus erat,& ubi ſe-
pultus,& ſuadet tum.i.deinde:celerare.i.celeriter facere fugã
& excedere pr̃ia.i.licet pr̃ia quæ chara omnib.eſt.Nã nõ quæ-
uis regio,ſed ea dũtaxat in qua natus eſt:ſua cuiq; pr̃ia eſt:& re
cludit.i.aperit,& recludere docet:Tellure.i.è terra auxiliũ uię
i.uiaticũ.ſ.ueteres theſauros:appoſitorie pondus auri & argẽ-
ti ignotũ.i.aut qđ Dido ignorauerat,illic eſſe,aut ipſum dum
uiueret poſſediſſe:aut tam magnũ ut nullus unquã tãtũ noue
rit,ſicut rem ſine pari inauditam dicimus:—

ASCENSI. [d] ¶ His cõmo.&c.] Pergit Venus docens paucis qm̃o Dido in eam regionem ue nerat,ciuitatis'q; fundamẽ ta illic iecerat,ut graphice declarat Dona.his uerbis: ¶ Odiũ.]Eorũ q nonnul lis uirib.potuiſſent reſiſte re.¶ Metus.]Eorũ q ali- qd crudelitatis expectarẽt. Ergo alij fauebãt Didoni, ne ille occupato auro fie- ret fortior.Alij ꝓpter me- tum quib.ferebat occaſio, ut carerent ſæuiſſimi hoĩs dñatiõe.¶ Parate.]Si em̃ aliqd innouaſſent in naui giis dabatur apta ſuſpicio. ¶ Onerãt auro.] Aurum omne & argẽtũ iuſſerat tol li Sichæus.Sed iſti qa ma- ior nauiũ copia ad oẽ tollẽ

His commota fugam Dido,ſocios'q; parabat.
Conueniunt,quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat,naueis quæ forte paratæ
Corripiunt,onerant'q; auro,portantur auari
Pygmalionis opes pelago:dux fœmina facti.
Deuenere locos,ubi nunc ingentia cernes
Mœnia,ſurgentem'q; nouæ Carthaginis arcem,
Mercati'q; ſolum,facti de nomine Byrſam,
Taurino quantum poſſent circũdare tergo.
Sed uos qui tandem? quibus aut ueniſtis ab oris?
Quo'ue tenetis iter? [Quærenti talibus,ille **POETA**
Suſpirans,imo'q; trahens à pectore uocem.

SERVI. [*] ¶ Quib.aut.] Oderãt læ- ſi:metuebãt lædẽdi:nõ er- go uoluntate,ſed odio & metu abibãt ꝓpter hoc in 4.dixit: Quos ego Sido- nia uix urbe reuelli ¶ Cru dele].i.crudelis tyrãni,p hypallagẽ.Nam in tyrãnũ iuſtũ ẽ odiũ.¶ Pygmalio nis].i.quas ſuas putabat. Hinc in.4.Vlta uirũ. Nã quæ maior potuit eſſe pœ- na,quàm aurũ propter qđ peccauerat pdere,aliter fal ſum eſt ulta uirũ.¶ Para- tis] Nam Phœnices à rege pecuniã accipiebant,ut de peregrinis frumẽta coeme rent.Naues igit ad hoc pa ratas accipit Dido,quã quũ à fratre miſſi inſeq̃rentur, illa aurũ in mare deiecit:

dum opus fuiſſet:id tulerũt qđ naues cape poſſent.Ergo auro
id quidem p̃cioſius eſt & nõ argẽto.Onerãt ut plus etiã quàm
naues ferre poſſent impoſitũ eſſe uideat.Quanta ergo fuit the
ſaurorũ copia cum relicto argẽto,ne totũ quidẽ aurũ naues fer
re poſſent.¶ Auari Pygmalionis.] Omne illuc tendit,ut ꝓbe
tur qđ dictũ eſt.Sed quo modo Pygmalionis.Quia illas ſuas fu
turas aĩo conceperat,ꝓpter qđ ſibi ereptas iniq̃ ferret. ¶ Dux
fœmina.]Ad inſultationẽ Pygmalionis dictũ:ut ea duce pdi-
derit qua aſſequuturũ ſe putabat. ¶ Deuenere locos.]Ordina
ſic:Deuenere locos,Mercati'q; ſolũ u.n.in.c.Mœ.Nam ædifi
cium inſtitui non potuit,niſi prius empto ſolo.¶ Tau.quan-
tum.]Alij dicunt pecuniã,tunc ex corio bubulo fuiſſe,& pe-
cuniam dictam,quòd ex pecore originẽ duceret,tantũ'q; fuiſ-
ſe in precio loci:quantũ bouis corium conficere potuiſſet:alij
fraudẽ emptoris ponũt qui tantũ mercatus ſit quantũ corio bo
uis poſſit circũdari:at uẽditor nihil tale ſuſpicãs arbitratus eſt
tantũ dediſſe quantũ integrũ coriũ poſſet occupare.Emptores
uerò in tenuem corrigiã illud ſecãtes pluſquàm deberẽt occu
pãtes,ſed fabuloſa ſunt oĩa:nam ſi attendat magnitudo urbis:
& quãta à Verg.deſcribit,non poterat,niſi latiorib.locis cõdi:
licet poeta hoc credibile faciat dicẽdo facti de noĩe Byrſam,qđ
& lingua Græca unde fuit Dido:& Punica.i.ipſius regiõis in
qua res geſta,coriũ ſignificat.¶ Sed uos.]Mira breuitas ĩter-
rogãtis:nec fraude caret.Nã conat oſtẽdere ſe nõ eſſe deã:ſed
nõ fallit Æneã.Nã cũ magna animi laceratiõe rñdet.Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt.Dido cõmota his.ſ.oſtẽtis ac uiſis nocturnis para-
bat fugã.i.opportunitatẽ fugiẽdi:& ſocios.i.comites fugę,aut
reuera ſocios,qui tyrãnũ fugere uolebãt etiã ſua nõ ſolius Di-
donis cauſſa:nã ſeq̃t:cõueniũt.ſ.ſocij qbus erat,aut odiũ tyrã-
ni crudele.i.in crudelẽ tyrãnũ.(Si qs tñ ꝓprie,& ſine hypalla
ge interp̃tari uolet,ſenſus erit.Odiũ fuiſſe crudele.i.acre & cru
deliter cruciãs quia ĩuidia & liuor torquet eos in qbus eſt)aut
metus acer.i.uehemẽs,& uehemẽter affligẽs,ut cõſimili rõne
dictũ ſit:odiũ crudele,quia acre(ut dixi)hoc eſt oẽs conuenie
bãt,& qui eũ oderũt ꝓpter iniuriã iam tũ illatã:& qui acriter
metuebãt ne cõſimilẽ inferat:quia,ut dicit Hora.Tunc tua res
agit paries quũ ꝓximus ardet.Et ipſi corripiũt.i.ſimul rapiũt
naues quæ paratæ ſup.erãt forte.i.à fortuna:& onerant ſup.eas
auro:hoc eſt tantũ auri ingeſſerũt quãtũ naues ferre poſſent o-
pes Pygmalionis auari.i.& quas Pygmaliũ iam ſuas putabat:
portant pelago.i.trãſuehunt pelagus:fœmina.ſ.Dido,ſup.eſt
dux.i.ductrix,& princeps:facti.ſ.tàm inſignis,qa pulchrũ eſt
[d] ulciſci

qđ illi uidentes reuerſi ſunt.¶ Surgentẽ.] Erigentẽ ſe.¶ No
uæ Carth.]Carthago,lingua Pœnorum,noua eſt ciuitas:ut do
cet Liui.¶ Mercati'q; ſolũ.] Pellebat ex Libya ab Hiarba Di
do:itaq; callide emit tantũ ſoli,quantũ poſſet bubulo corio te-
neri.Verum coriũ in tenuiſſimas corrigias ſectũ tetẽdit,occu-
pauit'q; ſtadia.22.hoc breuiter tãgit,quũ dicit non tegere,ſed
circũdare.¶ Facti de n.] De cauſſæ qualitate.¶ Tandẽ.]Va-
cat.Et eſt naturalis ĩterrogatio qui eſtis,unde,& quo.ſic in.8.
licet mutato ordine.Quò tẽditis:& qui genus:unde domo tra-
hens a.p.u.Subaudi dixit:nam quoties longè rñdet:parẽtheſis
eſt,quoties nuſquàm eclypſis:—

Erigentẽ ſe:ut ſur- gẽtem in cornua ceruum.

PIERI. [☞] ℂ Quibus aut ueniſtis ab oris.] Vulgati omnes co.excuſſi for
mis,aut ueniſtis,per diſiunctiuã particulã legũt,neq; deſunt
codices aliquot manu ſcripti:in quib.eadem lectio habeatur.
Sed in Romano,in Oblongo,in Mediceo,& aliquot aliis,qui
bus adueniſtis,legitur:neutram ego lectionẽ improbarim:ſed
quum particula diſiunctiua,figuratiorẽ eſſe dixerim,adueni-
ſtis uerò candidiorẽ.Non enim in hac interrogatione quic-
quam diſiungitur,ſed ea tria ſimul quæruntur. Qui ſint:unde
ad ea loca uenerint:quò tendant:—

[d] ulciſci auarũ,& ſceleſtũ hoiem:id,aũt dicit ad ĩſultationẽ
Pygmalionis in execrationẽ auaritię eius:& in laudẽ Didonis
quã Æneæ cõciliare:iamdudũ Venus eius rei perita parat.Ipſi
ergo nauib.aurũ auehẽtes:deuenere locos.i.uenerũt ad locos
ſeu loca:ubi.i.in qbus:tu cernes nũc.i.ſtatim:mœnia ingẽtia:
i.ualde magna:& arcẽ.i.ꝓpugnacula,& caſtella q̃ in ciuitatib.
eſſe ſolẽt:alludit ad arcẽ Capitolinã:Carthaginis nouæ.i.cuius
paulo añ fũdamẽta primũ erãt iacta:ſurgẽtẽ.i.erigẽtẽ.ſ.opa ex-
truẽtiũ eã:deuenere dico locos & mercati ſũt ſolũ.i.terrã aut fũ
dũ ſolidũ ĩ quo arcẽ & mœnia extruerẽt:appoſitorie Byrſam.i.
coriũ(ſecũdùm Dona.)de noĩe facti.i.à facto denoĩatã:nã mer
cati ſũt ſolũ tm̃ quãtũ poſſent circũdare tergo pro tergore.i.co
rio tergi:taurino.i.à tauro detracto.Sed ſupp.dicite tandẽ:uos
qui ſup.eſtis,aut à qb.oris ueniſtis:ue,p uel,quò tenetis iter?
i.quò tẽditis?Ille.ſ.Æneas:ſuſpirãs & trahẽs uocẽ à pectore i-
mo:ut faciũt q cũ mœrore loquunt,ſup.rñdit talib.q̃rẽti.ſ.Ve
neri,quã tñ nõ agnoſcebat:rñdit aũt q̃ ſequunt:ſed uerbũ rñ-
dit.aut dixit p eclypſim honeſtã omittit:honeſta aũt eſt,quoti
es qđ ſubaudit facile eſt intellectu,qualia ſũt gñalia uerba,ut
ſunt gero,facio:ut,Nũc fama minores Italiã dixiſſe:fama,ſup.
eſt;naues q̃.forte patæ:ſubaudi erãt.Talia p Latiũ:ſubaudi gere
[d] bant.Piſcaris

[Δ] bant. Piſcaris, an uenaris, an ſtudes, an ſimul omnia, ſubaudi facis. Itē uerba ad loq̄lam ſpectātia nūc ponunt̃ ſine ſuppoſitis, ut Vrbē quā dicūt Romā Mœlibeæ putaui. Extremā ut ꝓhibēt: ita aiūt &c. nūc ſuppoſita ſine ipſis, ut ſic Venus: & hic [Δ] q̄rēti talib.

[Δ] q̄rēti talib. ubi talibus pōt regi, & à participio q̄renti, & à uerbo rñdit ſubintellecto: & quærēti pōt eſſe ſeptimi caſus in deſignatōe ſeq̄læ poſiti, ut ſit quærēti, ſup. Venere. i. dū Venus quæreret: ſicut talia iactāti. i. dum Æueas talia iactaret: & datiui ut regatur à uerbo ſubintellecto:—

O dea, ſi prima repetens ab origine pergam,
Et uacet annales noſtrorum audire laborum,
Ante diem clauſo componet ueſper Olympo.
Nos Troia antiqua (ueſtras ſi forte per aureis
Troiæ nomen iit) diuerſa per æquora uectos
Forte ſua Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe ueho mecum, fama ſuper æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi nauibus æquor,
Matre dea monſtrante uiam, data fata ſequutus,
Vix ſeptem conuulſæ undis, Euro'ꝗ ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europa atꝗ Aſia pulſus. [Nec plura querentem POETA
Paſſa Venus, medio ſic interfata dolore eſt.

ASCENSI. [Δ] O dea &c.] Hæc eſt rñſio Æneæ miſeratione excitātis, & ad ſingula interrogata Veneris breuiter, ſed non eo ordine quo interrogauerat, rñdentis. qđ aūt dicit: Sum pius Æneas argute defendit̃ ab arrogātia per Ser. nā qđ de pietate dicit indiciū inquit eſt: unde ſciemus Æneā tā inſigni pietate fuiſſe, ut uulgò pius agnominaret̃. Itaꝗ dicēdo, ſum pius Æneas nō arrogat ſibi, ſed indicat qs ſit: hoc eſt dicit ſe eū eſſe, q uulgò pius Æneas appellat̃: de fama aūt qua dicit ſe ſup æthera notū: dicere poſſumus cū Ser. quòd quū heros eſſet debebat uera fateri, quū & Vlyſſes apud Home. dicat famā ſuā ad cœlum uſꝗ ueniſſe, aut de pietate ītelligēdū eſſe, quā & in deos q ſup æthera ſunt & hoīes exercuiſſet. Aut reuera dicere interdū eſſe collaudare. Nam ſi rex ignotus inciderit in manus populi, q ipſi regi parcerēt, quū priuato obeſſent, decēter ſe regem fateretur. Quū ergo Æneas audiſſet qđ dixerat Venus: Sed fines Libyci genus intractabile bello: ne fortè ignotus intercipiat̃, potuit dignitatē ſuam oſtēdere: p̄ſertim coràm ea à qua bñficium acceperat, ut ſignificaret ſe nō indignū eſſe, cui uirgo rñderit tā beniuole. Sed de his audiēdus eſt Dona. dicēs ſic: O dea. Duo dicit impedire. Vnū, quia nō uacat. Alterū, qa breuitas tpis narratione explerī non patit̃: ꝓperat redire ad ſuos à quib. in locis deſertis noctu ſeparari non debuit. Beniuolā aūt facit & honorificā quum deam appellat. Et attentā quū multitudinē calamitatū ſuarū ꝓponit, & non tñ oēs ſe dicturū, Rñdet ad omnia ſed nō ordine. Primo em̄ rñdet ſecundæ. Quib. aut ueniſtis ab oris. Et quāuis narratiōe totius diei non poſſe expleri calamitates dixerit: tñ breuitate mirāda, labores omniū concluſit annorū. Nam dicēdo nos Troia antiqua: primā tpis partē poſuit. Dum aūt Diuerſa per æ. u. tangit mediam: & forte ſua Libycis ponit poſtremā: & ſimul oſtēdit, quòd uiolētia fluctuum illuc appulerit: & quia quū dea putabat ſe loqui: cōmēdat pſonā ſuā dicēdo: ¶ Raptos q. e. h. p. C. u. m.] Fama medie poſuit, nec dixit, qua fama, nam & multi mala fama noti ſunt, ſed qua fama intelligat, ponit, quū illū religione in deos fama ſuper æthera notus dicit: Quū em̄ laborib. meis eſſem notus toti orbi, fama noīs mei ſine fine decurrēs ad cœlū uenit. ¶ Italiā quæro.] Ad id, Quò'ue tenetis iter: & ornaturus genus addit, quòd nō queſitū fuerat. ¶ Et genus ab Ioue ſummo Matre dea.] Libēter auditur quòd g̃ras agat matri quaſi abſenti data fata: ergo nō uoluntario à patria diſceſſerat. Sic p̄terita ſtrictim tāgit: & in p̄ſenti immorat̃, ut maiorē moueat miſericordiā. ¶ Bis d.] Oſtēdit magnū numerū. Sūt aūt ſi dolētis aīm excutere uolumus ſeparatim ſingula cogitāda: uix oſtēdit quanta difficultate euaſit. ¶ Ignotus.] Sūma in humanis miſeria: in alienis terris nullius habere notitiā. Auget̃ aūt ſi ſit egēs. Nam ſi nō egeret, non eēt ei cuiuſquā notitia neceſſaria: ad hęc duo mala, ignotus, & egēs: addit̃ tertiū, ſolitudo: ut nihil ad uictū ſuppeteret: nec in ueniret̃ qui daret. ¶ Europa, atꝗ Aſia.] Tacuit de Aphrica: qa in ipſa erat. Venus aūt ſermonē interrupit: uel qa norat cūcta: uel qa nō libēter audiebat; uel qa maturādū, qm̄ ante noctē uia mōſtranda erat. Hæc ille. Beroal. aūt dicit in Serui. ſic. Et ſi Seruio in hac re, Iſido. lib. I. etymologiarū ſuffragat̃: tñ apud me pluris eſt authoritas Ciceronis, & Gellij, q (ut opinor,) & Seruio, & Iſidoro, doctiores extiterūt. Etenim Gell. in. 5. illos arguēs: qui de hiſtoria, & annalib. idē qđ Ser. tradiderūt: inqt annales oīno id eſſe qđ hiſtoriæ ſint: hiſtorias non oīno id eſſe qđ annales ſint tāquàm alterū ſpeciale nomē ſit: alterū generale: itaꝗ hiſtoria erit rerū geſtarū expoſitio. Annales uerò libri

Annales. ſunt id quod factū quoꝗ anno, geſtū'ue ſit cōtinētes: hiſtoria quo cōſilio qua ratiōe res geſtæ ſint, demōſtrat: habet affectus, auditorē cōmouet. Annales aūt nudi ſunt nihil habent incitamēti: nec cōmouere quicquā poſſunt: ſimpliciter ſine ullis ornamētis; ſine fuco: ſine affectibus res geſtas cōtinētes: de quibus annalib. ita ſcribit Cicero lib. 2. de ora. Erat hiſtoria annalium cōfectio, res omnes ſingulorū annorū mādabat literis pōtifex maximus: efferebat'ꝗ in album, & proponebat tabu[Δ] lam domi

SERVI. [✱] O dea.] Ita pſeuerat in opinione ſua, ut illi tñ q̄nꝗ cōcedat. ¶ Si uras forte pau. T. n. iit.] Vel illud eſt qđ ſupius dixit, An nympharū ſan. u. Quæ non oia ſciūt, & moriunt̃, ſecūdùm Ariſto. ut fauni & panes. ¶ Ab origi.] À raptu Helenæ. ¶ Pergā.] Perſeuerē i. uniuerſa dicā. ¶ Annales.] Hiſtoria eſt eorū temporū quæ uidimus: aut uidere potuimus. dicta ab ἱστορεῖν. i. uidere. Annales ſunt eorū annorū & tēporum, quæ nr̃a ætas non uidit. Sed cōfundunt̃, ut hic: ubi annales ꝓ hiſtoria ponunt̃. ¶ Clauſo] Secūdū poetas, q dicūt, Nocte claudi, die apiri cœlū: unde ēt porta tonat cœli. ¶ Cōp.] Finiet. ¶ Veſp.] Eſt ꝓprie ſtella, quū aūt ueſperi dicimus, aduerbiū eſt tpis. Et eſt ſciēdū, qđ oīa noīa que à Græcis in ος exeūt: apud nos & in us exeūt, ut Δῆλος delus: & ī er, ut ἄγρος ager: & ī utrāꝗ. ¶ Antiq.] Nobili, ut Terra ātiqua. ſ. nobilis: nec em̄ poterat eſſe noua. ¶ For. ſ.] Caſu ſuo. i. quo ſolēt: ē aūt nomē à ntō fors. Ter. Fors fiat. ¶ Libycis.] Hoc iā audierat. ¶ Oris.] Dtūs eſt ꝓ acctō: ut ſupra. ¶ Pius.] Non arrogantia: ſed indiciū eſt: non em̄ ſcientibus: ſed neſciētib. de ſe loquit̃. uel, ut heroes loquit̃ qbus quàm mentiri turpe erat, tam uera reticere. Deniꝗ Vlyſſes quoꝗ in Homero ait, ſuā famā uſꝗ ad cœlū ueniſſe. ¶ Hoſte.] Optima eloquutio pluſquàm ſignificat de plurali ad ſingularē trāſire. Hor. Et hinc multa cane apros in obſtātis plagas Trudit. ¶ Patriā.] Diſtinguit ab Italia: nam ꝓuincia non patria eſt: ſed ciuitas: licet Salu. ſcribat Hiſpanā antiquā ſibi patriā eſſe, ſed illic ad laudē ptinet: non ad ueritatē. Tria ergo quærit ꝓuinciam. ſ. Italiā, patriā, Corythū, uñ Dardanus fuit. ¶ Genus]. ſ. qa ex Ioue & Electra Dardanus natus, Troiane gētis author. ¶ Phrygiū.] Helleſpōtū. ¶ Cōſcē.] Bñ dictū, qa terra, ut aiūt phyſici [✱] inferius eſt

Corythū Tuſciæ ciuitas.

PIERI. [☞] Et uacet annales noſtrorum audire laborum.] In pueteri codi. manu ſcripto, annales noſtrorū audire parētū, legit̃, quod fortè nō diſpliceat: ſi quātū interrogationi cōgruat reſpōſum perpēderimus. Tria em̄ percōtata fuerat Venus: Quinā eſſent: Vnde degreſſi in Libyā adueniſſent: Et quo demum eſſent ꝓfecturi. Cuius interrogatiōis pars prima, ſed uos quinā eſtis, duplicē reqrebat rñſionē, à genere, uel à ſpecie: nam, quo qs celebris habeat̃, aut maiorū nobilitas, aut uirtus ꝓpria debet efficere. Æneas uerò qui ſe hmōi diſtinctioni obligatū intelligit, anguſtia tpis circūſeptus uidet longū, & importunū eſſe, maiorū ſuorū gloriā recēſere, feſtinādum'ꝗ eſſe ad ſpeciē, & ad indiuiduum: ut qđ nūc inſtat, interrogātē ſibi cōciliet. Itaꝗ prudēter ea, quæ ad maiores ſuos ptinent, nolle ſe recitare per occupationem dicit, fuiſſe uerò nobiles eo cōprobat argumēto, qđ tot & tam magnæ ſint à maiorib. ſuis, geſtæ res (id em̄ ſignificat annales) ut uix dies narrāti ſit ſuffectura. Reliqua uerò rñſa quū manifeſta ſint, p̄tereo, ut minime ad cōmemorādū neceſſaria. Dona. tñ cū aliis cod. laborū, nō parētū, uidet̃ agnoſcere, dū ita exponit, Quia narrationē malorū unius anni, diei tps expleri non patit̃: ita em̄ annales, uidet̃ interp̄tari, & malorū, paraphraſtice ꝓ laborū, poſuiſſe: ea tñ curta ſunt in uulgatis exēplarib. ¶ Ante diē clauſo cōp. ueſp olym.] In codi. aliquot antiqs nō inuenuſte, cōponat, habet̃. ¶ Diuerſa per æquo. ue.] In pueteri quodā cod. iactos, legi, qđ pro iactatos intelligi oporteret, ut illud, Quò primū iactati undis. Sed maior pars ueterum cod. uectos, habet: id'ꝗ oīno melius. ¶ Et genus ab Ioue ſum.] In Roma. cod. ab Ioue magno, legit̃. Vtrunꝗ epiteton Iouis eſt, ſiue olympus, ſiue æther, pro Ioue intelligat̃. ¶ Vix ſeptē cōuulſæ undis.] In Ro. cod. & aliquot aliis puetuſtis, cōuolſæ, per o ſyllaba media: ita reuolſus, ita auolſum'ꝗ humeris caput, & ſiſia. Præterea Victorinus comuulſus, per m, literā ſcribi, præcipit, qui u, digāmon eandē habere uim cenſeat, quā habeat b, mutari: ſed pari'ꝗ rōne, ſi p̄cedat n, ex aliqua cōpoſitiōe, in m, mutari: ſed hęc uiderint alij. Illud ego potius referā, notari ab Donato uix ſeptē, quaſi ꝓ nihilo poſitū: & quū numerū nauiū diceret. Ambitioſum fuiſſe dicere, bis denis, lōgè magis, quàm ſi uiginti, dixiſſet. Verſus em̄ nihilo ſecius ſtetiſſet: ſi uiginti Phrygiū conſcendit, nauibus æquor, poſuiſſet:—

[d] Iam domi poteſtas,ut eſſet populo cognoſcẽdi:hiꝗ anna les maximi nominanᵗ. Verg.itaꝗ,omniũ rerũ peritiſſimus,ex pſona Æneæ tanquàm pōtificis dixit in.1.Et uacet annales no ſtrorũ audire laborũ:nam quũ pōtifex annales cōficiat:& Æneas à poeta,perinde ac pōtifex inducaᵗ:merito annales appel lat hiſtoriã rerũ ſuarũ:& hic Maronianus uerſus à Macrobio cum diligẽtia lectus eſt,& eruditiſſime expoſitus,enucleatus'ꝗ:à Seruio aũt parũ curioſe examinatus,pẽſitatus'ꝗ. ¶ Ordo aũt eſt.O dea(fateᵗ eṁ adhuc deã,licet illa diſſimulauerat:non eṁ plane negauerat ſe deã)ſi ego repetẽs à prima origine pergam.i.peragã.i.ad finẽ uſꝗ dirigã filũ & cōtextũ hiſtoriȩ quã iterrogas:& ſi uacet.i.uacãs uelis audire annales.i.recitationẽ, quaſi ex annalib.i.libris quotannis ſcriptã laborũ nr̃orũ:hoc eſt,ſi & mihi dicẽdi,& tibi audiẽdi otiũ ſit:ueſper.i.ſtella ueſpertina,quæ quũ Veneris ſit Veneri grata nũcupaᵗ:cōponet i.claudet & finiet:ante.i.prius quàm pegero ſermonẽ inceptũ diẽ.i.lucẽ diurnã:& hoc olympo.i.cœlo clauſo:qa noctu(ſecũdùm poetas) claudiᵗ:aut ſi de mōte intelligaᵗ,& hoc olympo, clauſo.i.obtruſo,ita ut uideri nō poſſit poſtquàm reb.nox abſtulit atra colorẽ.Tẽpeſtas appulit ſua forte.i.fortuna , & caſu inopinato:bene utiᵗ uerbo actiuo cum accuſatiuo:errãt enim qui dicũt nauis illius,aut ille appulit heri,aut applicuit:quum dicendũ ſit nauis appulſa,aut applicita eſt:quã hic,aut ille appulit,aut applicuit:appulit ergo nos uectos per diuerſa æquora,ſup.à Troia antiqua.i.nobili:aut ſi de illo loqtur Troia antiqua:qua dictũ eſt:Surgẽtẽ'ꝗ nouæ Carthaginis arcẽ.q.d.non mirũ ſi ſurgat,quia noua:ſed ut in.2.diciᵗ:Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos:aut ideo antiquã dicit,ut notã ſignificet(de qua re tñ ex more ſe dubitare ſignificãs:propterea quòd ea loca inculta eſſent:unde exiuerat exploraturus loca ea.Qui teneãt(nã iculta uidet)hoĩes'ne,fere'ne)addit ergo:ſi fortè nomen Troiæ:iit per ueſtras aures.i.ſiquid unquàm de Troia audiuiſtis in iſtis locis loqui.Nec eſt cōtra præceptũ grãmaticũ quòd pluraliter loqtur dicẽs,non tuas,ſed ueſtras:nam licet ad unã loqtur:tñ de plurib.loqtur,hoc eſt,de omnib.Tyriis qui ea loca iam tenebãt.Sicut prius ad Eurũ,Veſtras Eure domos:non eṁ de ſolius Euri,ſed de omniũ uentorũ domib. loquẽs,ueſtras dixit.Quod aũt dicit fortè ſua ex pſona ſua dicit Æneas qui neſciuit factiõe Iunonis id factũ:aut ſi reuera,quũ heros eſſet id ſcire poterat:tñ diſſimulãdũ erat,quũ iam in regione Iunoni chariſſima eſſet:quod uerò addit Lybicis oris ex eo pendet,quod dixerat Venus.Sed fines Libyci:nam niſi id iam ab ea didiciſſet,incongrue dixiſſet,quũ ſicut prius uiſum eſt ipſe,cũ Achate exiuerit exploraturus, quas uẽto acceſſerit oras:unde ipſe pauloante hũc locũ ad Venerẽ.Et quo ſub cœlo,tãdẽ & qbus orbis in oris Iactemur,doceas:ignari hoĩm'ꝗ locorũ'ꝗ Erramus.Eſt ergo ac ſi dicat:appulit nos ut audio:oris Libycis.i.ad oras Libycas:eſt eṁ dtũs ad locũ. & p hoc rñſum eſt ad illud,qb.aut ueniſtis ab oris.Nũc rñdẽs ad id.Sed uos q:dicit:Sum pius Æneas qui ueho mecũ claſſe penates.i. deos domeſticos,& quaſi penes nos natos:ut ſunt dij ꝓprij ci-

[d] uitatis Troiæ:

Ordo.

[*] inferius eſt elemẽtũ aqua.Nam cōtinẽs ſupra cōtentũ eſt. ¶ Matre dea.] Tãgit hiſtoriã,quã poetice ſcribẽs nō pōt apte ponere.Propterea Luca.nō meruit eſſe in numero poetarũ,qa hiſtoriã,& nō poema,uideᵗ cōponere.Nã Varr.in.2.rerũ diui. ait:Ex eo quo à Troia eſt ꝓfectus Æneas,Veneris p diẽ ſtellã ſpuidiſſe,donec in Laurentũ agrũ ueniret:ubi nō eſt amplius uiſa:quare cognouit terras eſſe fatales.Ergo hoc loco,Matre dea mōſtrãte uiam.& alibi:Nuſquàm abero.Et:Iam'ꝗ iugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ. ¶ Data fata.] À Ioue. ¶ Conuulſæ.] Aut ſuperſunt undis Euro'ꝗ conuulſæ,aut cōuulſæ undis,& Euro.quia ſupra eſt:Laxis laterum compagibus. ¶ Ignotus.] Deeſt quaſi.Nam contrarium dicit:Fama ſuper æthera Notus. Subtrahit enim alias hanc dictionem:ut,Medias inter exultat Amazon:nam Volſca fuit. ¶ Europa,atꝗ Aſia.] Aut orbem in tres partes diuiſit:& abſolutum eſt.Aut ſi Europam tantùm & Aſiã intelligimus,inuidioſe loqtur:ut,Venus,Cũctus ob i.t.c.o.quaſi dicat,per Troiam Aſia,careo per Italiã. ¶ Europa Paſſa Venus.] Vel propter ſuũ,uel ꝓpter filij dolorẽ:—

[d] uitatis Troiæ:raptos.i.ereptos:ab hoſte.i.è manu,aut occupatõe hoſtiũ.i.græcorũ exiſtẽs notus fama.ſ.huius pietatis,ſup æthera.q.d.etiã in cōſiliis deorũ:aut hypbole eſt.Ad id aũt qđ qſitũ eſt,Quò'ue tenetis iterᵗ rñdet: Ego quȩro Italiã patriã.i. unde originẽ traxi.Serui.uult nō appoſitionẽ eſſe,ut Italiã intelligamus eſſe patriã Æneæ,ſed diſtinguẽdũ eſſe,quoties eṁ multa & diuerſa copulare uolumus,ſatis eſt cōiunctionẽ ante ultimũ ponere:ut,Ioãnes,Petrus,& Iacobus in trãſfiguratiõe dñica fuerũt:diceᵗ ergo,ego quæro Italiã.ſ.ꝓmiſſam à diis,& patriã.ſ.Corythũ:& genus à Ioue ſummo,ſup.quæro,hoc eſt quæro cunabula gẽtiliũ meorũ qui ab Ioue deducti ſunt:nã diceᵗ in.3.de Italia:Antiquã exqrite matrẽ:& Corythũ,terras'ꝗ reqrit Auſonias:& hinc Dardanus ortus Iaſius'ꝗ pater,aut ego exiſtẽs genus.i.ꝓgenies,deducta à Ioue ſummo cōſcẽdi æquor Phrygiũ.ſ.Helleſpōtũ:bis denis.i.uiginti nauib. ſequutus.i.ſequẽs fata data.i.cōceſſa mihi à diis ut fati ſit ereptũ eſſe & nō ꝓditiõis:& hoc matre dea.ſ.Venere(quũ qua iam ignota loqtur,& ita gratũ ſe oſtẽdit matri qđ illi acceptũ eſt)monſtrãte uiã.Septẽ,ſup.naues ex illis uiginti:nec integre,ſed conuulſæ undis & Euro.i.ꝓcellis ſupſunt.i.reliqæ mihi ſunt:uix i.qđ cũ ſumma difficultate mihi cōtigit:aut uix ſupſunt: qa nō totæ,quũ remi fracti ſint & mali.Ipe.i.ego:ignotus ĩ his locis quãuis ſim fama ſup æthera notus:pagro deſerta Libyȩ quȩ ſ.dicis eſſe Libyȩ:egẽs.i.qui egeo(unde Dido dictura eſt in exprobrationẽ eius.Nuſquàm tuta fides,eiectũ & littore egentẽ Excepi:& regni demẽs ĩ parte locaui.Amiſſam claſſem ſocios'ꝗ à morte reduxi.)& ſup.pulſus Europa.ſ.ad quã tẽdere parabat,& Aſia.ſ.a qua ꝓfugus fato uenerat:in Aphricã uẽto pulſus:uolebat aũt plura dicere:nec.i.& nō:& Venus nō paſſa q̃rẽtem.i.q̃ri,aut conq̃ri uolẽtẽ plura inter fata eſt ſic, ut.ſ. ſeqtur medio:qa nōdũ abſoluto ſermone:dixiſſet eṁ caſus ſuos quos iam in mari paſſus erat,qui qa dicti ſunt incōgrue repeterenᵗ, unde ſubtiliter inducit Venerẽ interrupiſſe ſermonẽ eius:—

[Quiſquis es(haud credo inuiſus cœleſtibus,auras VE.
Vitaleis carpis,Tyriam qui adueneris urbem)
Perge modo,atꝗ hinc te reginæ ad limina perfer
Nanꝗ tibi reduces ſocios,claſſem'ꝗ relatam
Nuntio,& in tutum uerſis aquilonibus actam,
Ni fruſtra augurium uani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætanteis agmine cygnos,
Ætheria quos lapſa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo,nunc terras ordine longo
Aut capere,aut captas iam deſpectare uidentur.
Vt reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum,cantus'ꝗ dedere:
Haud aliter puppes'ꝗ tuæ,pubes'ꝗ tuorum
Aut portum tenet,aut pleno ſubit hoſtia uelo.
Perge modo,& quâ te ducit uia,dirige greſſum.

ASCENSI. [d]

¶ Quiſquis es,haud credo &c.] Nũc qua gratia uenerat exeqtur Venus, docet eṁ ſocios ferè cũ claſſe ſaluos eſſe recipiẽdos:monet ꝗ Didonẽ accedãt.Qđ uerò dicit:Quiſqs es:nō derogat fidẽ Æneæ,ſed auget fidẽ dicẽdis.Nã ſenſus eſt: id qđ dictura ſum,nō ideo dicã,qa dicis te piũ Æneã, fama ſup æthera notũ:ſed qa augurij pita certiſſime noſco te diis acceptũ,qui poſt tãtã tẽpeſtatẽ incolumis claſſẽ recipies: ſed ne dicta dicã,audiamus Doñ. cuius uerba ſunt:Quiſqs es:adhuc,ueluti cũ ignoto loqᵗ,haud eqdẽ oportet te diis charũ eſſe,qm̃ Carthaginem Veneris.hæc uerba oĩm ſpódebãt effectũ,de qbus cōq̃ſtus erat.Nã & notitiã ſui,& celebritatẽ, & hũanitatẽ polliceᵗ. ¶ Perge.] Hortaᵗ ne redeat ad ſuos,ut ꝓpoſuerat:ſed eat Carthaginẽ. ¶ Nãꝗ tibi.] Demit ſollicitudinẽ de ſociis ſalutẽ illorũ,augurio nũtians. ¶ Ni fruſtra a.ua.d.p.] Ordina ſic:ni uani fuere parentes.i.maiores noſtri,& fruſtra nos docuerũt. ¶ Biſſenos.] Numero nauiũ coæquanᵗ,quas Æneas putabat oppreſſas. ¶ Ætheria.] Quos ut cygni poſt pturbationem illatam,ab aquila liberati ſuo ordine læti,uolantes terram captam

[d] petũt;ſic

SERVI. [*]

¶ Quiſquis es] Audierat, Sum p.Æ.ſed quiſquis es. q.d.etiam ſi hæc in te non ſint:ſic infra:Quiſqs es amiſſos h.i.o.g.hoc eſt,quacunꝗ rõne cōtra nos pugnaueris. ¶ Haud iui.] Liptote.i.carus. ¶ Cœle.] ſecùndũ Pythag.& Pla.q̃ affirmant uiuos ſupis:mortuos uerò iferis caros eſſe. Vñ de Pallãte. Nil iã cœleſtibus ullis debẽtẽ. Cōtra uerò,Vos ô mihi manes eſte boni.q.ſ.a.u. ¶ Vital.] qb.uiuimus. Nã reciprocus ſpũs uita eſt.Hinc Iuppiter,quo cōſtãt oĩa, diciᵗ ζεύς,ἀπὸ τῆς ζωῆς.i.à uita. ¶ Tyr.] À colonis. ¶ Aduene.urb.] Hyſterologia. ¶ Perge m.] Q.d.hȩc tibi ſola ſit cura.Nã naues liberatæ ſunt. ¶ Redu.] Hi ſũt qui picula euadũt.ſic infra ut,Reduces illi ludunt. ſ. poſt piculũ ab aqla illatũ. ¶ Verſis] Nã q Italiã tẽdẽ

[*] tibus aduerſi

Liptota,ē figura,q̃ p cōtrariũ ſignificat

PIERI. [☞]

¶ Iouis ales aperto turbabaᵗ cœlo.] In antiqs aliquot codicib. turbarat,exacta ſpecie legitur:ſed turbabat,impfecto præterito,magis placet,ut res iam tum oculis ſubiecta uideatur. ¶ Et quâ te ducit uia.] In codi.Longobardico legere eſt,Quò te ducet:per uerbum futuri temporis,& aduerbiũ ad locum,uulgata tamen lectio caſtior habetur:—

Ordo. [d]petũt:ſic tui à tẽpeſtate erepti tuti ſunt. ¶ Et qua te ducit uia.] Ne ille diceret, non noui iter. ¶ Ordo autẽ eſt. Quiſquis. i. quicunqꝫ es: hoc eſt, etiam ſi non ſis ille pius Æneas, quem te prædicas, & te eſſe ſatis credo: tamen ex ſolo augurio, & rerum euẽtu edocta, ego credo, quòd ſup. tu: haud. i. non inuiſus, imò charus cœleſtibus. i. diis ſuperis: carpis auras uitales. i. quibus reſpirando uiuitur: qui ad Veneris. i. propterea, quòd adueniſti urbem Tyriam. ſ. Carthaginẽ. i. hoc ſolum: quòd dij uoluerunt appulſum, ad urbem Tyriam, ubi aduẽtus tuus gratus, & acceptus erit, ſignificat te non inuiſum ſuperis, quia ſi tibi ſuperi inuiderent, non tantùm boni ſub ſpecie incommodi, contuliſſent, & ita cohortatur eum ſubtiliter, ut ad Didonem eat: unde ſubdit: Perge. i. perfice iter tuum: modo. i. ſolũmodo. q. d. nihil aliud cures: nam ſi modo perueneris ad hanc urbem, omnia tibi proſpere cedent: perge ergo, atqꝫ perfer te hinc. i. ab hac ſylua ad limina reginæ: nam ego nuntio. i. prædico, & ſignifico ſocios. ſ. tuos reduces. i. reductos, & ſaluos: & claſſem ſ. quam amiſſam cenſes: receptam. ſ. ex periculis ad tutiora loca: unde receptui canunt, qui ex prælio in caſtra conuocant, & nuntio claſſem tuam actam. i. impulſam: aquilonib. i. uentis, contra Aphricam, & ex aduerſo Aphricæ flãtibus in tutum. i. locum, ubi tuta ſit: ni. i. niſi parẽtes. ſ. mei. (inquit Venus, ſub ſpecie uirginis uenatricis) uani. i. mendaces, & futiles: docuere fruſtra. i. nequicquam, & in uanum augurium. i. artem augurandi. Et ne id cõfidentius, ſine ratione dixiſſe putetur, addit aſpice. q. d. ſi tu etiam augurij peritus es, poteris perſpicere an quæ dixerim uera ſint. Aſpice eñ biſſenos. i. duodecim: (Tot enim naues fuerãt, quas amiſſas Æneas uerebatur quum ſaluæ eſſent. Nam dixit ſe uiginti habuiſſe, quarum unam perire uidit ante oculos ſuos, & ſeptem ipſe in portum perduxit: unde reſtabant duodecim.) cygnos. i. holores, qui quia non ſubmerguntur, & in aquis uerſantur, nautis pro augurio ſunt: letantes agmine. i. cœtu, aut conuolatu agminatim procedẽte, quũ prius turmatim diſperſi auolarent: quos. ſ. cygnos: ales Iouis. i. aquila lapſa. i. quæ deſcẽdit plaga. i. regione, aut ora ætheria. i. cœleſti. aut aeria, turbabat. ſ. pauloante, aut dum naues tuæ paterentur: cœlo aperto. i. ſereno apparẽti: qui, ſup. (Aut eſt Græca loquutio, qua uiciniori damus, qđ alterius eſt: ut apud Comicum, Scis me quid uelim: pro eo, quod eſt, ſcis quid ego uelim: ita aſpice biſſenos cygnos: Aut capere, aut captas iã deſpectare uidentur: pro eo quod eſt, aſpice biſſeni cygni &c.) uidẽtur nunc, aut capere. i. deligere ad confidendũ terras longo ordine. Nã pluſculo interuallo; aut deſpectare. i. frequẽter aſpice [d] re: captas

[✱] tibus aduerſi erant: nauigantibus in Aphricam fiunt proſperi. ¶ Ni fruſtra, &c.] Vt cõfirmaret Æneæ errorem, ne diuinando dea crederetur. Eſt autem, uani parentes. i. uanũ augurium, per hyppallagen: uel uani parentes, qui res falſas & uanas docent: & ſic oſtendit multos decipere auguria. Alij dicunt, ad nimirum affectum parentum pertinere, quo etiam uana docent filios. ¶ Cygnos.] Hos nauibus, aquilam tempeſtati compara. In auguriis autem, non ſolum aues conſyderãtur, ſed uolatus in præpetibus, & cantus in oſcinibus: quia non omnes, nec omnibus dant auguria. Columbę, non niſi regibus, quia nunquàm ſingulæ uolant: ut reges nunquam ſoli ſunt. Vnde in. 6. poſuit, regis augurium. Cygni dant ſolum nautis, ut apparet in ornythogonia. Cygnus in auguriis nautis gratiſſimus ales. Hunc optant ſemper, qui nunquam mergitur undis. ¶ Lætantes.] Poſt periculum. ¶ Agmine.] Impetu. ſ. uolandi. ¶ Iouis ales.] Aquila, quæ dicitur dimicanti illi contra gygantes fulmina miniſtraſſe: hoc fingitur, quia natura nimij eſt caloris, adeo ut oua quibus incubat poſſit coquere, niſi admoueat gagaton lapidem frigidiſſimum. hinc Luca. Fœta tepefacta ſub alite ſaxa. ¶ Capere.] Eligere. ¶ Stridentibus.] Signum augurij eſt. ¶ Cœtu.] Aues colli longioris, teſte Plynio: aut recto ordine uolant, ut ſequens pondus capitis, cauda præcedentis ſuſtentet, unde ſæpe prima laborans, relicto loco efficitur poſtrema: aut in cœtu ſe omnes inuicem ſuſtinent. Hoc uolatu literas quaſdam imitantur. Luca. Et turbata perit diſperſis litera pennis. ¶ Cantus.] Alluſit ad nautas. ¶ Puppes.] Naues: per ſinecdochen. ¶ Oſtia.] Pro portu poſuit: ſed proprie, exitus fluuiorum ſunt:—

[d] re: captas. i. electas. ſ. terras: ut. i. quẽadmodũ illi. ſ. cygni, reduces. i. reducti, aut reuerſi à perſequutione aquilæ: ludunt i. lætitiam ſuam indicant: alis ſtridẽtibus: & cinxere polum. i. cœlũ: cœtu. i. conuolatu: & dederũt cãtus. ſ. in ſignũ lætitiæ: haud aliter. i. eodem modo, & puppes tuæ, & pubes. i. iuuentus pubeſcens tuorum. ſ. amicorum, aut tenet (zeugma ab inferiore: quod ſic perficitur, & puppes: aut tenent portũ, aut ſubeunt oſtia plena uelo: aut pubes tenet.) portũ, aut ſubit oſtia. i. aperturam, & ingreſſum portus, pleno. i. paſſo, & extenſo uelo, quod non extenditur totum uentis, quoties quicquam periculi timetur. Concludit ergo, dicens, Perge. i. perfice iter tuũ, modo. i. ſolummodo: & ſi dicat Æneas: quò pergam, quum neſciam uiam? addit: & dirige greſſum, ea quâ uia te ducit. i. ſequere uiam, quæ ducet in urbem: ſicut tactum eſt in Buc. Quò te meri pedes, an quò uia du. &c:—

ASCENSI. [d]. ℭ Dixit & auertens.] Docet quõ Venus abiẽs, agnita eſt quod opportunũ fuit, ut dictis fidẽ habeat Æneas, utqꝫ ab ea nebulis ſeptus ſit: cuius rei aſſignat quatuor cauſſas Donatus, cuius uerba ſũt: ¶ Et uera inceſſu p. d.] Completis quæ uoluit, dimiſit lætum, & inſtructum, & pluximis ſignis ſe manifeſtauit, & ſplendore, & odore, & defluxu ueſtis. ¶ Ambroſiæqꝫ co.] Sic eius comæ ſe effuderant, ut putarentur ambroſia: quã mulieres in unguentis admiſcẽt perfuſæ. ¶ Voce] Quãdo gradiendo, uel currendo, non potuit. ¶ Quid.] Incuſatio non contumelioſa: ſed ex affectu & religione procedens. Ergo mater nomen tuum confiteri noluiſti: & quaſi aliena loquuta mecũ, maternis uerbis, miſerias meas, non leuaſti: nec ſemel hoc feciſti, ſed ſæpe. Conſtabat enim inter ipſos, multa & uaria fuiſſe colloquia, in quibus ille uultu, habitu, & colloquio matris, falſus eſt. Debuit autem incuſatio ad abeuntẽ, nõ eſſe longior, quàm ut ad celeriter fugiẽtis aures, peruenire poſſet. ¶ Obſcuro aere.] Non ſatis fuit uerbis inſtruxiſſe filium, licet ſciret omnia eadem compoſuiſſe Mercurium. ſed quatuor de cauſſis texit, ne uiderentur, ne tangerentur, ne interrogationib. uariis detinerentur; uel ueniendi cauſſas quęrentes eos, qui ante noctem uenire debebant, detinerent. Beroaldi autem in Seruium, uerba ſunt hæc; Quis non uidet falſam, ac penitus inanem eſſe [d] differentiam,

POETA
Dixit, & auertens roſea ceruice refulſit,
Ambroſiæqꝫ comæ diuinum uertice odorem
Spirauere, pedes ueſtis defluxit ad imos,
Et uera inceſſu patuit dea. ille, ubi matrem
Agnouit, tali fugientem eſt uoce ſequutus.

ÆNEAS
Quid natum toties crudelis tu quoqꝫ falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram
Non datur? ac ueras audire, & reddere uoces?

POETA
Talibus incuſat, greſſumqꝫ ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradienteis aere ſepſit,
Et multo nebulæ circùm Dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Molirìue moram, aut ueniendi poſcere cauſſas,
Ipſa Paphum ſublimis abit ſedeſqꝫ reuiſit
Læta ſuas, ubi templum illi, centumqꝫ Sabæo
Ture calent aræ, ſertiſqꝫ recentibus halant,

SERVI. [✱] ℭ Auertẽs.] Se ſup. i. quũ auerteretur: ut, Tum prora auertit. ¶ Roſea.] Pulchra. ¶ Ambroſiæ.] Aut diuinæ, aut ambroſia oblitæ. ¶ Spirauere.] Exhalauere. ¶ Defluxit.] Quia dixerat, Sinus collecta fluentis. ¶ Vera.] Optime, de qua dubitabatur. ¶ Fugientem.] Celeriter diſcedentẽ. ¶ Toties.] Aut κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligimus ſæpe eum eſſe deluſum. Vel ſecundùm poetam, qui ait in. 2. Quũ mihi ſe non ante oculis tam clara uidendã. Multi tamẽ dicunt, ſæpe in hoc loco, ut in habitu, in interrogatione, in reſpõſione, & in auguriis. ¶ Tu quoqꝫ.] Si cut Iuno, & cæteri dij nobis inimici: ¶ Cur dext.] Maiorum fuit hæc ſalutatio, cuius cauſſã, dicit Varro, Callimachũ ſequutus, aſſerens, Omnem eorũ honorem dexterarum conſtitiſſe uirtute. ob quam rem hac ſe uenerabantur corporis parte. ¶ Veras audire, & reddere uoces.] Sunt multæ reciprocæ loquutiones, ut hic. Multæqꝫ unius partis utriqꝫ ſufficientes: ut tenemur amicitiis: ſuperfluumqꝫ eſt dicere mutuis. Nam amicitiis utrunqꝫ ſignificat: ut Fronto. teſtatur. Aliæ ſunt, quarum una pars plena eſt: at conuerſæ habent aliquid ſuperfluum. Salluſtius: In tugurio mulieris ancillæ. nam ſi dicis, ancillæ mulieris, ſuperfluum eſt mulieris, quia ancilla ſexum, & conditionem ponit. ¶ Incuſat.] Superioris eſt. ut in Terentio pater ad filium: Quid me incuſas Clitipho? Accuſare, eſt uel parem, uel inferiorem: ut in eodem loco: Vxor, quam ob cauſſam accuſer neſcio. Et hoc proprietatis eſt, licet uſus iſta male corrumpat. Proprietate autem Terentius omnibus [✱] præponitur

PIERI. [☞] ℭ Agno. t. fu. eſt u. ſe.] In Lõg. exẽ. mutato nũero legiꝉ, fugiẽte tali eſt u. ſe, ſed prior nũerus ex tetrãetro lõgè magis placet, qa [☞] non ita

[Δ] differentiam, quam Seruius nobis perſuadere contendit: nemo ferè eruditorũ in Latina lingua, ita loquitur: nemo hanc differentiam obſeruat, quinimò ſæpiſſime ſecus legitur. Cæſar in primo cõmentario, omnium ordinum adhibitis, ad id conſilium centurionibus, uehementer eos incuſauit. Certe Cæſar, militibus ſuis maior eſt, non minor: & tamen contra Seruij diſciplinã, dicit ſe illos incuſaſſe: & ꝓfecto Latiniſſime loquutus eſt. Incuſare enim ſignificat reprehẽdere, uel culpare, ſine aliquo diſcrimine. hinc Corne. Tacitus inquit: In temperiem cœli incuſantes. & apud Diomedem legitur: Incuſante Cicerone, Catilina conuictus eſt. quod quidem exemplum, de maiore in minorem dici, nemo inficiatur: quum conſul Cicero fuerit, & Catilina priuatus. Accuſare uerò, ab authoribus idoneis uſurpãtur, nuſquàm obſeruata fetutina illa, & rancida Seruij obſeruatione, qua de re exempla ideo ponere ſuperſedeo, quia talibus ſcatent ſcriptorum cuncta uolumina. ¶ Ordo eſt. Dixit ſ. Venus. i. finiuit ſermonem ſuum: & auertens, ſup. ſe refulſit i. reſplenduit ceruice: roſea. i. pulchra aſpectu, qualis eſt roſa: & comæ ambroſiæ. i. ambroſia imbutæ: ſpirauere. i. emiſerunt, & diffuderunt: aut exhalauerunt, quaſi ſpirando: diuinum. i. diuinitatis, aut qualem dij, & deæ diffundere ſolent odorem ueſtis. ſ. eius, de qua dictum eſt, Nodo'que ſinus collecta fluentis: defluxit ad imos pedes, & patuit inceſſu. i. incedẽdo uera dea, quum prius de ea aliquantulum dubitaſſet (hæc autem ſunt ſigna diuinitatis: de quibus etiam in. 5. dicit: Diuini ſigna decoris, Ardentes'que notate oculos quis ſpiritus illi, Quis uultus, uocis'ue ſonus, uel greſſus eunti?) ille. ſ. Æneas ubi agnouit matrem. ſ. eſſe non ſolum, quãuis deam: ſequutus eſt, ſup. eam fugientem: tali uoce. i. ſermone: nam pedibus non potuit eam aſſequi. Quid ô mater, tu quoque. i. etiam tu crudelis. i. immitis: (nam ex impatientia, omnia crudelia uocamus: unde in Buco. Atque deos, atque aſtra uocat crudelia mater. Item: O crudelis Alexi. Item Amaſius poeta: Crudeles diui ſerpens nouos exuit annos Formæ non ullam fata dedere moram.) ludis. i. illudis: natum. i. filium. ſ. me toties: falſis. i. fictitiis, & aliud quàm ſit ſimulantibus: imaginibus. i. ſpeciebus: cur non datur. i. negatur: & non conceditur mihi: iungere dextræ, ſup. tuæ: dextram ſup. meam: (quum etiam oſculum dare filio licere uideatur.) & audire, & reddere uoces ueras. i. non ſub aliena perſona occultatas: hoc eſt matris, & filij, ut à matre, & à filio: Æneas incuſat, ſup. matrẽ, talibus. ſ. dictis, & tendit. i. dirigit greſſum ad mœnia. ſ. Carthaginenſia, aut Carthaginienſia (utrunque enim repperitur.) At. i. ſed, Venus ſepſit. i. circũdedit gradientes. ſ. Æneam cum Achate. (Eſt autem accuſatiui caſus pluralis numeri.) aere obſcuro. i. denſo, & opaco, & dea. i. ipſa quæ potuit, quum ſit dea: circũnfudit, ſup. eos multo amictu. i. tegmẽto nebulæ: ne quis poſſit cernere eos: neu. i. neue quis poſſet contingere eos: ue, pro uel: moliri, cum molimine, & moleſtia facere moram. i. detinere eos, & exquirere, cauſſas ueniendi. Ipſa. ſ. Venus hoc facto: abiit ſublimis. i. ſublata: uel per altum uolans in ſignum lætitię pro bene actis rebus: Paphum. i. ad ciuitatem illam Cypri: & ipſa læta reuiſit ſuas ſedes. i. ubi

[Δ] ꝓcipue

Accuſo. Incuſo. Ordo.

[✱] præponitur comicis, licet in cæteris ſit inferior. ¶ Obſcuro aere.] Nebula: cuius definitio eſt, & ſumptum eſt ab Homero. καὶ τότ᾽ Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλιν δ᾽ ἴμεν· αὐτὰρ Ἀθήνη πολλὴν ἠέρα χεῦε φίλα φρονέουσ᾽ Ὀδυσῆι, μή τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας κερτομέοι τ᾽ ἐπέεσσι καὶ ἐξερέοιθ᾽ ὅτις εἴη. ¶ Circùm dea fudit.] Circũnfudit. Tmeſis eſt, quum ſecto uerbo aliquid interponimus: ut, Septem ſubiecta Trioni. ſed in compoſitione recte. In ſimplicibus, nimis eſt aſperum: antiquitas tamen fecit: ut, Saxo cere comminuit brum. aut, V. ex. c. ne ſæpe narrando, cerebrum patiatur dolorem. ¶ Paphum.] Cypri eſt ciuitas ſublimis, diuino inceſſu. ¶ Læta.] Veneris proprium epiteton. inde Homerus, φιλομειδὴς ἀφροδίτη. ¶ Centum'que Sabæo.] Arabico. Tres ſunt Arabiæ, Inferior, Petrodes, & Eudæmon, in qua ſunt Sabæi, apud quos naſcitur tus, dicti ἀπὸ τοῦ σεβέσθαι. i. uenerari: quòd dij eorum ture uenerentur. ¶ Ture calent aræ, ſertis'que recẽ. ha.] Propter quod dixit haud equidem t. m. d. h. ¶ Recentibus.] Laus loci, qui ſemper flore ueſtitur. ¶ Sertis.] Sertũ in neutro ſimpliciter ponitur: ſi autem ſertam dicimus, intelligimus coronam: ſi ſertos, addo flores: ut piſcinalis locus, & piſcinale :—

[☞] non ita languidus. ¶ Audire, & reddere uoces.] In co. aliquot uetuſtioribus, reddere, unico d, ſcribitur: ſed enim geminatum d, in eo uerbo Velius Longus aſſerit: non ita autem in reducere: quod ideo fuit adnotandum: quia ſunt hodie qui clamitent ex publicis cathedris, redo, ſimplici d, ſcribendum. ¶ Aut ueniendi expoſcere cauſſas.] In aliquibus antiqui. co. exquirere, legitur: quod maiori diligentia quærere, ſignificat. In Longobar. & aliquot aliis, diſcere, In Roma. in Medi. & antiquioribus pleriſque, poſcere, habetur: quod magis placet. Porrò, qui exquirere, fecerunt, id ex Donatiana paraphraſi deſumpſere. ubi eſt: Vel certe ueniendi cauſſas exquirens properantibus moras afferret. ¶ Ipſa Paphum ſublimis abit.] Vetera quædam exempla, & Paphon, & adit, ſcribũt: ſed ut Paphon, non reiecerim: ita adit, nunquam ſcripſerim. ¶ Ture calent aræ, ſertis'que recentibus halant.] Tus, multi nunc cum adſpiratione ſcribunt: ſed FL. Soſipater, tus, à tundendo dictum uult: ideo'que adſpirationem non admittere: quamuis Iulius Modeſtus ἀπὸ τοῦ θύειν, quod eſt rem ſacrã facere, nomen deduci uelit. Habent præterea plerique codices manu ſcripti, alant, abſque adſpiratione: ſed hoc imperite, quum natura ei uerbo inſit adſpiratio :—

[Δ] ꝓcipue quieſcit, ac colitur. (Sed ĩgenioſe alludit poeta ad hiſtoriam: nam Venus dicitur fuiſſe regina Cypri, quæ corpus ſuum diuulgabat: & quæ illic ſepulta eſt: ſedes autem pro ſepulchro accipi ſolet: ut in. 6. Sedibus hunc refer ante ſuis) ubi templum, ſup. eſt illi. ſ. Veneri: & ubi centũ, aræ calent illi thure Sabæo. i. quod in Saba naſcitur: nam ſolis eſt thurea uirga Sabæis: & halant. i. ſpirant, & fragrant ſertis, ſcilicet florum, recentibus, ideſt recenter appoſitis à puellis, quæ eas frequenter innouant :—

ASCENSI. [Δ]

¶ Corripuere, &c.] Docet ingreſſum Æneæ, nihil autem in ſententiis dubium occurrit, quod non à Donato explicetur: cuius uerba ſunt: ¶ Mirat.] Ponit generaliter quòd omnes uiæ & portæ feruebant, & ſtrepitus agentiũ perſonabãt. ¶ Inſtant.] Itur iam per ſpecies: laudantur autem, quòd non inuiti agebant. ¶ Pars.] Ducere primo curabant, quæ aduerſus hoſtes fuerãt neceſſaria. ¶ Locum.] Tecto: priuata ædificia curabantur. ¶ Iura.] Diſponit leges, & honores curiales. ¶ Portus] Et hoc ad ſalutis ſubſidiũ. ¶ Alta theatri.] Poſtea quæ ad ſalutem, & honorem pertinent, proſpicit uoluptatibus propter ſcænas, quod non fit niſi in otioſa ciuitate, quod Æneæ erat neceſſarium. ¶ Columnas.] Vt nõ ſolum theatri geſta, uerum aſpectus operis iuuaret. Ponit apum comparationem, quæ & induſtria, & labore, & equitate operis, & concordia, excellen

[Δ] tes ſunt;

Corripuere uiam interea, qua ſemita monſtrat.
Iam'que aſcendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, aduerſas'que aſpectat deſuper arces:
Miratur molem Æneas, magalia quondam,
Miratur portas, ſtrepitum'que, & ſtrata uiarum.
Inſtant ardentes Tyrij, pars ducere muros,
Moliri'que arcem, & manibus ſubuoluere ſaxa,
Pars aptare locum tecto, & concludere ſulco.
Iura magiſtratus'que legunt, ſanctum'que ſenatum.
Hic portus alij effodiunt, hic alta theatri
Fundamenta locant alij, immanes'que columnas
Rupibus excidunt, ſcænis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate noua per florea rura
Exercet ſub ſole labor, quum gentis adultos
Educunt fœtus, aut quum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt uenientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent.
Feruet opus, redolent'que thymo fragrantia mella.

SERVI. [✱]

¶ Viam.] Ideſt, officium eundi. Non enim uia corripitur. ¶ Plurimus.] Ideſt, lõgus. ut: Quũ ſe nux plurima ſyluis. ¶ Aſpectat.] Dat ſenſum rei inſenſatæ. ¶ Molem.] Ad ipſum refertur. ¶ Magalia.] Ad poetam: nam hoc non orat Æneas, Eſt autem antiſtichon, pro magaria. Magar enim, lingua Punica, uillã ſignificat. ¶ Ardentes.] Multum feſtinantes: uel ingenioſi. unde contrarium dicimus, ſegnem, quaſi ſine igni. un

[✱] de catus,

Magar.

PIERI. [☞]

¶ Pars optare locũ tecto.] In ueteribus ferè omnibus exemplaribus legi, aptare locum: τοῦτ᾽ ἐστὶ τὸ ἁρμόζειν: tametſi Seruius agnoſcit, optare. ¶ Hic portus alij effodiunt.] In Longobardico, & aliquot aliis codicibus antiquiorib. legere eſt, Hic portas alij effodiũt: ſed enim portus, magis placet. quod ad ſalutẽ ſalutis'que ſubſidium pertinere, Donatus ait. ſeu quia Vergilius alludat ad por

[☞] tum, quem

[d]tes ſunt:& quę fucos,animal non ſolum iners,uerū etiam uorax,à ſedibus pellant.¶ O fortunati.]Non inuidet alienæ felicitati:ſed proſequitur laude.q.d.quando ego ad hanc felicitatem perueniam?an urbe,an umbra:nil refert.¶ Ordo autem eſt. Æneas,ſup.& Achates,corripuere.i.rapuere ſimul uiam.i.iter ſuū:aut corripuere.i. carpſere,raptim uiam.ſ.mōſtratam:interea dum Venus Paphū abiret:ea,ſup.qua ſemita.i.ſemis ita.i.dimidiata uia:(nam in ſyluis erant:& urbs adhuc noua erat,quo circa nondū amplæ,& tritæ uiæ ad eam è ſyluis ducebant.)monſtrat.i.indicat eundū eſſe iuxta monitum matris:& ipſi aſcendebant iam collem:qui.ſ.collis exiſtens plurimus.i.longiſſimus:imminet urbi.i.tendit,aut uergit in urbem:aut qui imminet in urbem plurimus.i.pro plurima parte.Et aſpectat deſuper.i.ab alto,& editiore loco, arces aduerſas.i.ex aduerſo ſitas:Æneas miratur molem.i.magnitudinem nouæ urbis:quod omen erat futuræ difficultatis in ea à Romanis expugnanda:appoſitorie:quondā.i.aliqñ.ſ. ante aduentū Didonis,magalia.i.humiles caſas,quę & mapalia dicuntur:& miratur portas,& ſtrepitum.ſ.ingredientium:& ſtrata.i.pauimenta uiarum.ſ.publicarum quę lata erant:Tyrij.i.populi illi à Tyro,cum Didone profecti: ardentes.i.feſtinantes: inſtāt i.inſtāter incūbūt operi,pars,ſup.inſtat,aut inſtant:ducere.i. producere,& extendere muros.ſ.cōtra inſultum hoſtium: & moliri.i.cum molimine,& mole magna extruere:arcē.i.munitionē pręcipuā urbis,& ſubuoluere.i.ſurſum:hoc eſt, ſurſum uoluere ſaxa manibus.ſ.ſuis:quū nōdum arma omnia.ad hoc idonea,haberent.Pars,ſup.inſtant(niſi dicamus infinitiuos, pro imperfectis indicatiui:ut ducere,pro ducebat: & moliri, pro moliebatur:& ſubuoluere,pro ſubuoluebat: & optare,ꝑ optabat:& concludere,pro concludebat,&c.)optare.i. deligere,aut eligere:tecto.i.ad tectum extruendum locū:& concludere.ſ.ambitum urbis:ſulco.ſ.aratro circūnducto(nā qui primum urbem extruebāt,circūarabant : ſulcū´q; per circuitum faciebant,pro primis foſſis,niſi ubi portam extruendam cenſebant:illic enim aratrum portabant : unde portā,à portando dictam,uolunt. Varro tamen,ab importandis rebus.Et ediuerſo,qui ciuitatem funditus deſtruere uolebant,eam´q; euertebant tandem aratrum immiſerunt.Vnde in.3. Thraces arant ubi Troia fuit.Quinetiam Seruius,urbem ab urbo,parte aratri,dictam uult.)Et ſup.pars,aut alij:legunt.i.eligunt: iura.i. iuridicos uiros,penes quos leges & iura,eſſent in noua ciuitate,& magiſtratus.i.ut dicunt nunc officiarios.i.qui aliquo magiſtratu fungerentur:& ſenatum ſanctum.i.inuiolabilē.(Alludit autem ad Romanū ſtatum.)Alij effodiunt hic.i.hoc loco qui inter mare,& ciuitatem erat portus.i.effodiēdo aptāt portus,& alij locant.i.iaciunt:hic.i.alio loco:alta fundamēta theatri.ſ.pro ludis,& ſpectaculis exhibendis:& alij excidunt rupibus.ſ.uicinis in colle iam dicto:colūnas immanes.i.ualde magnas:ita ut immanes uideantur:appoſitorie,alta decora.i. ornamenta,ſcænis futuris.i.ad extruendas ſcænas in amphiteatro.(Scænæ autem,ſunt umbracula,è quibus prodibāt acturi, fabulas.)Tales,ſup.inſtāt:aut talis fuit eorum labor,qualis labor exercet ſub ſole apes in noua æſtate.i.in fine uéris, aut in principio æſtatis:per rura florea.i.florida,quū.i. quando ipſæ apes educunt adultos.i.maturos & prouectioris ætatis : fœtus gentis.i.generis ſui.i.quando examina è fœtura ſua educunt: aut quum.i,quando ipſæ apes ſtipant.i.condenſant : mella liquentia.i.defęcata,& pura(ut in.4.Geor.expoſitū eſt.)& diſtendunt.i.uſq; ad diſtentionem farciunt,cellas.ſ.fauorum:nectare dulci.i.melle puriſſimo.Vnde mulſum,nectareum, fieri poſſe uidetur;aut quum accipiunt onera uenientum.ſ.apū, euolare ſolitarum:nam non eædem colligunt,& ſtipant mella,aut extruunt fauos:aut quum ipſi arcent.i.prohibent,& depellunt fucos.i.apes degeneres:appoſitorie pecus ignauum.i. [d]ſiue gnauitate.

Ordo.

[*]de catus,ingenioſus,eſt ἀπὸ τοῦ καιέσται.¶ Ducere.]Edificare.¶ Moliri.]Molibus factis extollere.¶ Optare.]Eligere:ut,Tuus ô regina qd optes?¶ Sulco.]Foſſa.Ciuitas enī,nō domus,circūdat̄ ſulco:ſic,Auſim uel tenui uitē cōmittere ſulco.¶ Iura magiſtratus´q; legūt.]Eligūt. ¶ Portus effodiūt.] Ideſt,Cothona faciūt.¶ Alta.]Hinc futura magnitudo oſtēdit̄.¶ Apes.]Tertiæ declinatiōis, genitiuus in um & iū exit. Sed tū,noſtro arbitrio,quū nominatiuus ſingularis ſit in n,& s,ut amās amātiū,& amātū dicimus:ſi aūt fuerit in er,& in ur, ut pater & murmur,tantùm in um.Cætera nomina,authoritate firmamus:ut apis,apiū,uel apū.¶ Noua.]Quia etiā adulta, & preceps inuenitur.¶ Florea.]Pro florida.¶ Rura.]À Græco per aphæreſin:illi enim ἄγρα.¶ Exercet.]Fatigat.¶ Sub ſole.]In ſole:ut infra,Sub ingenti templo.¶ Gentis fœtus.] Ad laudem apium pertinet,ut latius patet in Geor.¶ Liquentia.]Defecata,& pura. Nam dura mella,meliora ſunt.¶ Stipant.]Denſant,translatio eſt à nauibus,in quibus ſtupa interponitur uaſis:quam ſtipam dicunt.¶ Diſtendunt.]Implent: ut,Denſo.d.p.¶ Nectare.]Melle:propter ſuauitatis ſimilitudinē,abuſio facta eſt.¶ Cellas.]Pro fauorū cauernis. Traxit à reponēdi ſimilitudine:uel à celando:unde cellam appellarūt. ¶ Ignauū.]Sine induſtria.Nā gnauū induſtriū appellamus. ¶ Fucos.]Secundùm Ply.apum multa ſunt genera. Apes tamen,oriuntur de bobus.Fuci,de equis. Cabrones, de mulis. Veſpæ,de aſinis.Fucus,ſecundùm Marcū Æmiliū,maior eſt ape.¶ Pecus.]Omne animal eſt,quod humana lingua,& effigie caret.Hora.Omne cum Protheus pecus egit a.u.m.¶ Præſepibus.] Alueariis. Feruet, quum celebrat̄. Contra, friget, quum ceſſat dicimus.¶ Fragrantia.]Quum incendium ſignificat,per l,ſcribitur:quia eſt à flatu,uel flāma:quū odorē, quia fracta re maior eſt per r.Pœnorū ergo labor,operi apū, cuſtodia littorū,expulſioni fucorū,cōparantur.ꝑ ¶ O fortunati.] Qui iam faciunt,quod ipſe deſyderat.¶ Suſpicit.] Miratur: ut deſpicit,cōtēnit:uel alta aſpicit.¶ Per medios.]Figura eſt nam planum fuerat.Mediis ſe infert.

Catus. Cothona Gtūs in um & in iuni. Rus. Ignauū. Gnauū. Apium ſpecies. Pecus.

ꝑ Et ab Home. ē hæc cōparatio ſumpta, ubi ait ita: ἠΰτ᾽ ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἁδινάων πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων, βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ᾽ ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν, αἱ μέν τ᾽ ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα.

[*]tum,quē effodere Carthaginenſes intra muros obſeſſi ab Romanis,diuiſo´q; repēte muro,ſubitaria eruptione Romanos fugauere.¶ Hic alta theatri Fundamēta locant alij.] Nō diſplicet quod in Ro.codi.& in quibuſdam aliis peruetuſtis legitur,hic alta theatris,eo modo quo inferius poſuit,ſcænis decora alta futuris,ſed & pro locant, codi. nonnulli petunt, habent,quod æque placet. ¶ Redolent´q; Thymo.fragrātia mella.]In Ro.codi.& aliquot aliis antiquis,flagrātia,legitur,& in Geor.eodē modo. Grammatici tamen utriuſq; uerbi ſignificata diſtinguunt.¶ Per medios,miſcet´q; uiris.]Sunt qui legūt unico mēbro,Per medios miſcet´q; uiros,que tamē lectio, neq; à ueteribus,neq; à iunioribus,quod ſciā,recepta.

[d] ſine gnauitate.i.operoſitate ſolerti à præſepibus.ſ.ſuis.i. pabuli ſui receptaculis,& hoc agmine facto:qa nō poſſent ſingulæ ſingulis obſiſtere,quum longe minores ſint,quàm fuci: tum,ſup.opus.i.exercitatio apum:aut reuera opus.i.id quod operantur:feruet.i.cum feruore fit:& mella fragrantia.i.odorifera:redolent.i.ſuauiter reſpirant:thymo unde collecta ſunt ſaltem fundamina fauorū.Quum ergo hæc uideret : Æneas ait ô fortunati,ſup.ſunt:quorum mœnia ſurgunt:iam.i. in præſentia:& ſuſpicit.i.ſurſum aſpicit:faſtigia.i.ſublimitatem urbis.ſ.Carthaginis:& infert ſe per medios,exiſtens ſeptus.i.circúndatus nebula:& miſcet ſe uiris:neq;.i.& tamen non:cernitur ulli.i.ab ullo:quòd quia mirandum eſt,præmiſit per parentheſin. mirabile dictu.i.quæ res eſt mirabilis dictu.hoc eſt,dū dicitur:quocirca prudens poeta,id Veneris ope,factū prædixit,quum humana id fieri poſſe,haud credibile uideatur.

SERVIVS.

Lucus.

¶ Lucus.]Vbicunq; lucū ponit Verg. ſequitur cōſecratio.In.6.Nulli certa domus lu.h.o. dicitur lucus,quòd nō luceat: & nō quòd ibi ſint lumina,cauſſa religionis. ¶ Vmbra.] Vel ſeptimus caſus eſt:uel ſecundùm Probū, genitiuus:ſicut Sallu. Frugū pabuli lętus ager.¶ Quo primum.]Quo ſimul:nam ſecundo ad Aphricam non uenerūt.¶ Effodere.] Hiſtoriam per tranſitum tangit.Dido,per inſulam quādam Iunonis tranſiens, accepit oraculū : & ſacerdotem ſecum abduxit, parū illi credens,Carthaginem promittēti.Quo quum ueniſſet ſacerdos,effoſſo loco, caput bouis inuenit: hoc diſplicuit,qa bos ſemper ſubiugatus eſt:alio loco effoſſo,caput equi inuenit,quod placuit.Nā quāuis ſubiugetur,tamen bellicoſum animal eſt, ita ut quia concordes iugū ſubeunt,ſit ſpes pacis:illic igitur templum Iunonis factū ; ergo fertilis,propter bouis omen: & bellicoſa, propter equū futura erat: ¶ Monſtrarat.]Monſtro dederat. ¶ Facilē uictu.] Per bouem.¶ Hic templ. Sidonia.]Tyria.¶ Donis & numine diuæ.]Aut numē,pro ſimulachro, quod aureum

Hiſtoria.

Lucus in urbe fuit media,lætiſſimus umbra,
Quo primum iactati undis,& turbine Pœni
Effodêre loco ſignum,quod regia Iuno
Monſtrarat,caput acris equi,ſic nam fore bello
Egregiam,& facilem uictu per ſecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat,donis opulentum,& numine diuæ,
Ærea cui gradibus ſurgebant limina,nexæ´q;
Ære trabes,foribus cardo ſtridebat ahenis,
Hoc primum in luco noua res oblata timorem
Leniit:hic primum Æneas ſperare ſalutem
Auſus,& afflictis melius confidere rebus,

Nanq́ ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,
Reginam opperiens, dum quæ fortuna ſit urbi,
Artificum'q́ manus inter ſe, operum'q́ laborem
Miratur, uidet Iliacas ex ordine pugnas,
Bella'q́ iam fama totum uulgata per orbem,
Atridas, Priamum'q́, & ſæuum ambobus Achillen,
Cōſtitit, & lachrymās. [quis iā locus (īquit) Achate, ÆN.
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi,
Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solue metus, feret hæc aliquam tibi fama ſalutem,

aureū uelit fuiſſe: uel oſtēdit plenū fuiſſe, præſentia numinis, templum ærea, uel, quod æs magis in uſu haberēt ueteres: uel, quòd religioni magis eſſet aptū.
Ærea. Nam flamen dialis, æreis cultris tondebatur: uel ſignificat ſecula ærea: quæ hoc tempore (ut ait Heſiodus) fuerūt.
Fores. ¶ Foribus.] Fores ſunt, quæ foras aperiuntur: ut erant olim.
Valuæ. Valuæ (ut ait Varro) quæ reuoluuntur, & ſe uelant.
Ianua. Ianua, eſt, primus domus ingreſſus: quoniā Iano omne principium conſecratum
Oſtium. eſt. Cætera, intra ianuam oſtia, uocātur generaliter: ſiue ualuæ ſint, ſiue fores. uſus tamen corrumpit.
Cardo. ¶ Cardo.] Quaſi cor ianuæ, quo mouetur. ¶ Stridebat a.] Ad ſua rettulit tempora. Nam poſt proditum à Tarpeia capitoliū, ærei cardines inſtituti ſunt, ut ſtridore aperta oſtia indicarent. ¶ Primum.] Nam & alia ſequuta ſunt, quę detraxerunt formidinē. ¶ Timorem.] Cur poſt uiſam matrem timuit. Quia non penitus putarat matrem: cuius nulla uerba ſequuta ſunt. Sed dic uerius: quòd Venus nil de Aphrorum moribus, unde nūc
Notatur Vergili. formidat, dixerat. Tamē in Vergilio, aliquādo ualidiora ſunt, obiecta purgatis, ut hic. ¶ Auſus.] Quia inter incerta, ſatis audacter ſalus ſperatur. ¶ Afflictis.] De afflictis non enim poteſt eſſe ſeptimus caſus. ¶ Sub tēplo.] Ideſt in tēplo: ut, Exercet ſub ſole labor.
Expectās pro Opperiens. ¶ Expectans.] Vel ex properatione artificum, uenturam concipiebat: uel, uidendæ reginæ, occaſionem requirens. ¶ Fortuna.] Felicitas. ¶ Inter ſe.] Ideſt habebat artificum comparationē. ¶ Ex ordine.] Omnis ergo pugna, picta erat: ſed ea tantùm dicit, quæ Achilles, uel Diomedes geſſerat: ut excuſetur Æneas, ſi eſt à fortibus uictus. ¶ Totum or.] qa Europa intulit, Aſia paſſa eſt, Aphrica pinxit.
Atridæ. ¶ Atridas.] Vſurpatum eſt. Nam Philiſtenis filij fuerunt, Agamēnon & Menelaus. ¶ Ambobus.] Scilicet Atridis: quos, pro una parte capit & Priamo.
En. ¶ Plena la.] Melius genitiuo iūgitur. Teren. Plenus rimarum ſum. ¶ En Pria.] Laus picturæ, per quā, non imago, ſed ipſe oſtenditur. ¶ Sua præmia.] Omnis Æneę ſollicitudo de moribus Aphrorū fuerat: quam nunc deponit propter picturam. Nam qui pingunt, uirtutem diligūt: & miſerentur. ¶ Sua.] Ideſt congrua: ut, Struerē'q́ ſuis al. d. ¶ Laudi.] Virtuti: ut primam merui, qui laude coronam. ¶ Mortalia.] Aduerſa: quibus mortales ſubiacent. ¶ Feret.] Afferet.

ASCENSIVS.

¶ Lucus in urbe fuit.] Deſcribit urbem, & auſpiciū eius, poeta: de quo ſubtiliſſime, ut de cæteris rebus, diſquirit Dona. qui quia uocabula non ſemper exponit, ac hiſtorias protritas non repetit, imperitis frigidus uidetur, quum nihil ſit eo diligentius, aut feruentius, in argutiis ſententiarum diſquirēdis. Verba eius ſunt: ¶ Quo primum.] Vt ſupra, per cygnos demonſtrata fuerat felicitas, ſic nunc per Pœnos, qui tempeſtate uexati, huc incolumes uenerant, & fundamenta fodiētes, caput equi inuenerant: ſignū habuerunt, ut in bellicis copiis eſſent, futuri copioſi. ¶ Hic.] Oportuit enim deam, in eo loco habere honeſtiſſimam ſedem: in quo uirtutem ſuæ maieſtatis oſtenderat. Et quum nondum perfectum eſſet, tanta reuerentia colebatur, ut & donis copioſum eſſet, & dea ipſa pręſens eſſe crederetur. ¶ Hoc primum.] Propoſitionis genus eſt. Dicturus eſt enim, quid uiderit: unde aliquid ſperarit: unde ſit lenitus metus. Nam totus, eradi non potuit. ¶ Noua.] Vel contra ſpem: quum pauloante uidiſſet omnia deſerta: uel noua: qa uidebat Troiana certamina depicta. ¶ Nācq́.] Reddit rationē, quid ſit quod leniebat metum, & ſpem inopinam promittebat. ¶ Reginam op.] Nō leuibus picturis tenebatur: ſed quod neceſſarium erat, reginam operiebatur. Ergo, ad ſui excuſationem hoc dixit. Circunſpectabat etiam ueluti & ipſe nouā urbē conditurus, ut aduerteret, quanto id labore conſtaret. ¶ Artificum'q́ m.] Ita omnes pariter una gratia, & una ſubtilitate, certabāt: ut intuēns, nullam aliis pręferre potuiſſet. Deſcripta autem magnitudine, & fortitudine, tranſit ad ornatum picturæ. ¶ Sæuum.] Cōparationis ſpecies: ut ſi ſæuior fuit Achilles Agamemnone & Menelao. ¶ Conſtitit.] Mente dolebat de aduerſis ſuis, imperii'q́ Troiani calamitatibus, & ſuorum interitu factas eſſe fabulas quas loquerentur: & oblectationis cauſſa pingerēt. Sic tamen ita dolenda, ut partes etiam conſultationis inferrent. ¶ Feret hæc aliquam t. f. ſ.] Nam calamitas citat cōmiſeratione. ¶ En.] Nō tātùm demōſtrantis eſt, uerūetiam dolentis. q. d. ecce ad quam infelicitatem perductus eſt Priamus. Exponit iam ſuos dolores: quos ex perſona potentiſſimi regis, ſenis, & ſoceri ſumebat. ¶ Sunt hic etiam ſua pręmia laudi.] Et hæc propoſitio. Dicturus eſt enim, quæ laudanda, & quæ dolenda. ¶ Mortalia.] Quæcunq́ aduerſa mortalibus acciderint.
Ordo. ¶ Ordo eſt. Lucus. i. ſylua incedua. i. quæ propter religionem nunquàm ceditur, aut amputatur à luce dicta, aut quia minime lucet, quum ſit dēſiſſima ſylua: fuit in media urbe lætiſſimus. ideſt amœniſſimus, umbra. i. ꝓpter umbram: bene dicit in media urbe fuiſſe lucū, quum enim propter inſultum hoſtiū primum mœnia extruxerint, nondum eruerant ſyluas, quæ erant in medio urbis, quo. ſ. luco Pœni. i. populi Punici, iactati undis, & turbine: ſicut nunc Æneade fodere ſignum loco. i. ad locum capiendum: niſi malis dicere, quo loco effodere ſignum. ſ. conſiſtādi: quod. ſ. ſignum Iuno regia: quia regina deorum, aut quia regnorum diſtributrix, monſtrarat. ſ. ipſis, quū oracula conſulerent: aut monſtrarat, pro monſtro dederat illud ſignum, uidelicet caput acris equi: nam, ſup. ſignum erat gentē fore. i. futuram eſſe: ſic. i. per tale portentum: ſi illic urbem extruerent, ubi tale ſignum inuenirēt: egregiam. i. excellentem bello. i. arte bellica, & re militari, & facilem uictu. i. pro uictu habendo: per ſecula. i. aut in æternū: aut per plurima tempora: ſed melius per plurima tempora: nam tandē uicti ſunt, & Carthago deleta: ideo autem utrunq́ portendebat equus: quia (ut dicetur in. 3.) Bello armantur equi. unde ſignificabat caput equi, egregiā fore bello. Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti: unde ſignificabat, facilem uictu per ſecula gentem. Dido Sidonia. i. à Sidone, urbe Tyri, oriunda: cōdebat. i. extruebat: hic. i. hoc loco, ubi inuentum eſt caput acris equi. Iunoni. i. in honorē Iunonis præmonſtratricis, ac indicis ingens. i. ualde magnum templum: decenter: Didonem rebus diuinis intentam, dicit: quum cæteri humanis, uidelicet urbi extruendæ diſtinerentur: condebat, dico, templum: opulentum donis i. quod donis opulentum efficit: & opulentum numine diuæ, ſ. Iunonis: quæ ſua præſentia illud decorabat: quia dictum eſt, Hic illius arma, hic currus fuit. Cui. ſ. tēplo: limina ærea. i. ex ære fabricata: ſurgebant. i. in altum extruebantur: gradibus. i. per gradus, & trabes, ſup. erant cōnexæ, ære. i. clauis æreis, quę à rubigine minus læduntur, quàm ferreę. (Eſt autem uerſus hypermeter, ſeu hypermetrus: ſed quæ ſyllaba abūdans abſumitur à uocali ſequente: ſequiꝛ enim ære trabes &c.) Cardo. i. quaſi cor ianuæ, quo mouetur, ſtridebat. i. crepitabat, ac ſtridorem dabat: foribus. i. ualuis ahenis. i. æreis. Res noua oblata in hoc luco leniit. i. mitigauit imminuendo: primum. i. primo loco timorem. ſ. Æneæ, qui, non tam ſibi, quàm ſuis, timuit: unde timor, pro loco, & rebus etiam fortibus, datur: ut diximus ibi. Extemplo Æneæ ſoluuntur frigore membra. Æneas auſus eſt hic. i. hoc loco, ſperare primum. i. ut dicunt, primitus ſalutem. (Bene dicit, ſperare, non optare: nā ſemper optare poſſumus, & debemus ſalutem: ſed tunc tantùm ſperamus: quū cauſſam habemus, cur id faciamus.) & auſus eſt. Confidere rebus afflictis. i. aduerſitate concuſſis, melius. ſ. quàm prius, aut ſatis bene. Nanq́, pro quia: dum ipſe luſtrat. i. circūnſpicit ſingula. i. ſingulas res ſub templo. ſ. Iunonis: ingenti. i. ualde magno: opperiens. i. expectans reginam. ſ. Didonem: quam eo uenturam, ex indiciis certis noſcebat. (Seruius legit, Reginam expectās: Donatus, opperiens: & puto Seruium mutilatum: & utrunq́ poſuerat, uidelicet, opperiens. i. expectans: expoſitorium tātùm manſiſſe. Vult itē ſub templo. i. in templo, exponendum eſſe: ſed quum ingens fuerit templum, uidetur Æneas ſub tēplo fuiſſe: ita ut altiores ſe contemplaretur: non tamen id omnino inaniter, quamuis deducturus eſt poeta, Atq́ animū pictura paſcit inani: quia propter aduentum reginæ illic immorari debebat: & quia etiam ciuitatem conditurus erat, non indecenter formam eius urbis inſpiciebat: non autem uidetur ingreſſus templum: quia rei ſacræ, ab eo factæ, nō meminit poeta: quocirca, non in templo, ſed ſub tēplo, ut foris ſtetiſſe putetur: ſuſpectans templum.) & dum ipſe miratur: quę fortuna. i. qualis felicitas, & proſperitas perficiendi ſit urbi. ſ. nouæ: hoc eſt Carthagini: & manus artificum, & labores operum inter ſe i. certo ordine, aut iuſta, & æquali proportione operantiū: ita ut inter ſe conſentirent, & opera iuſtis proportionibus diſpartirentur: dum ergo hæc miratur, uidet pugnas Iliacas. i. quæ apud Ilium geſtæ erant, ex ordine. ſ. quo geſtæ erant, & uidet bella, uulgata iam fama. i. per famam, per totum orbem: quod ex eo argumentabatur: quia ſi ad eum uſq́ locum, qui tam incultus erat, diuulgata iam fuerant; uerò ſimile erat, ad alia loca diuerſis

diuerſis populis habitata, perueniſſe bellorũ famam: & uidet Atridas.i. Agamēnõa, & Menelaõ, Atrei filios, ſaltē putatiuos ut tã à Græcis, quàm Latinis prædicantur: licet Seruius Phili ſtenis filios dicat, & uidet Priamum, & Achillem ſæuum ambobus.i. reſpectu amborum. Donatus enim uult cõparationē eſſe: ut ſit ſæuũ ambobus.i. ſæuiorem ambobus: nec id cõtra naturã ſermonis. Nam, quia magnum, & paruum cõparatiue dicuntur: res non dicitur mihi.i. reſpectu mei magna, niſi ſit maior me. Si ergo Achilles eſt, ſæuus ambobus.ſ. Atridis.i. reſpectu amborum: ipſe eſt ſæuior ambobus. Seruius aũt uult, quòd ſæuior ſit ambobus.ſ. Atridis, & Priamo: ut Atridæ ſint pro una parte, & Priamus pro altera. (Nã, reuera, fuit ſęuus, & Atridis, & Priamo: & id, ſiue ſæuũ magni animi, ſiue ferocis dicas. Atridis quidem: quia ira percitus, ꝓpter raptã Briſeida: utriꝗ cõtumelias dixit: nec prece, nec minis: nec donis potuit in Troianos ante mortē Patrocli excitari: ut Homerus in principio Iliados docet: Priamo autē, quia Hectora, Troilũꝗ interemerat.) Quũ ergo uideret ſic Achillē ferocē, & ab Atridis hinc orari: ut in bellũ prodeat: hinc à Priamo, ut corpus exangue Hectoris ſaltem uendat: cõſtitit.i. firmauit greſſum: & lachrymans, inquit, ô Achate: quæ regio, ſup. eſt in terris: non plena.i. quæ non ſit plena noſtri laboris.q.d. nulla. En, cõmiſerantis eſt, hoc eſt, ex cõmiſeratione oſtēdentis. Priamus, ſup. hic in ſua dignitate depingitur: ſua.i. iuſta præmia: ſunt etiã hic.i. ubi feri habitant populi: laudi.ſ. merite per uirtutē: hoc eſt, uirtuti.q.d. quod Valerius in. 4. quòd magno ubiꝗ ꝑtio, uirtus æſtimatur. Nam & Priamus ſic depictus erat, ut ob uirtutē eius, cõmiſerti uideanꝰ Pœni: & lachrymæ rerum.i. de rebus miſeris ſunt.i. cõſpiciuntur in pictura hac: hoc eſt, res miſeræ Priami lachrymis afficiunꝰ: & mortalia.i. miſerabiles caſus mortaliũ: tangũt.i. afficiũt: mentē.i. ꝑcordia eorũ, qui hæc pinxerunt, aut pingere fecerũt, quia deflēt miſerabilē fortunã Priami: ſic enim depictus erat, ut qui eum aſpiciebãt, lachrymis maderent, quaſi fortunam eius deflentes. Solue.i. diſſolue metus quos.ſ. de ferocitate Pœnorũ habes: & loquiꝰ ad Achatē, aut fortè ad ſe: hæc fama quæ.ſ. de Priami laude eſt: feret.i. afferet tibi: hoc facit, cur potius dicam Æneã ad ſe loqui, quàm ad Achatē: nã ſibi potius, quàm Achate, ex ea re ſalutem ſperabat: feret ergo tibi, ô Ænea, aliquã ſalutem: quia, ſi uirtus Troianorum hic in pretio eſt, & nota: quum & tua nota ſit, miſerebuntur & tui.

PIERIVS.

¶ Caput acris e.] Ne leuis adeo cuipiam obſeruatio uideatur. In ue. penè omnibus exemplaribus, capud, per d, ſcriptũ eſſe: ſciendũ eam eſſe inter d, & t, cognationē: ut plerũꝗ ſibi inuicem ſuccedant. Et Cariſius ubi, ad, nonnunquam pro at, poſitum citat in huiuſmodi nominibus, aut dictionibus, uocali ſequente, ſuauius per d, proferri putat. Eſt & quot, relatiuũ per t, ſæpiſſime tam in libris quàm in marmoribns noratũ. Quot regia Iuno. & in uenuſtula quadam inſcriptione Romæ in ædicula diui Baſilij: quæ ad Horologium Auguſti ſita eſt, quot, ita ſcriptum inſpexi:

APVSVLENA GERIA VIXI AN. XXII.
QVOT QVISQVE VESTRVM OPTAVERIT MIHI ILLI SEMPER EVENIAT VIVO ET MORTVO.

¶ Sic nam fore bello Egregiam.] Quod nonnulli legunt, ſignum fore, dictionem ego illam, in abraſis tantùm codicibus ſuppoſitiã, animaduerti. In integris autem, ſic nã, quam lectionem, ut caſtiorem, Pontanus etiam agnoſcit, ubi ait, in poeticis numeris, dictiones monoſyllabas binas ſimul: maxime, poſt dactylicam aliquam properationem, numeroſas eſſe in medio collocatas: ut Vergi. Monſtrarat, caput acris equi, ſic nam fore bello. ¶ Hic primum Æneas ſperare ſalutē Auſus.] In Longobardico legitur, hoc, ut ſit repetitio illius pronominis demonſtratiui hoc, primum in luco. Hoc primum æneas: magis tamē placet, hic, aduerbium. ¶ Et ſæuum ambobus Achillē.] Scribendũ eſt Achillen, per n, finalē: ut Probus in arte monet. Diſſimulabo nunc ſæuom, per o, ambobus hic pro utriſꝗ poſitũ, ait Aruſianus. Donatus uerò, ſpeciem eſſe cõparationis putat: ut ſit: Sæuior fuit Achilles Agamemnonę & Menelao.

POETA

[Sic ait, atꝗ animum pictura paſcit inani,
Multa gemens, largoꝗ humectat flumine uultum.
Nanꝗ uidebat uti bellantes Pergama circùm
Hâc fugerent Graij, premeret Troiana iuuentus:
Hâc Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rhœſi niueis tentoria uelis
Agnoſcit lachrymans, primo quæ prodita ſomno,
Tydides multa uaſtabat cæde cruentus,
Ardenteisꝗ auertit equos in caſtra, prius quàm
Pabula guſtaſſent Troiæ, Xanthumꝗ bibiſſent.
Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis,
Infelix puer, atꝗ impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruꝗ hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen, huic ceruixꝗ, comæꝗ trahuntur
Per terram, & uerſa puluis inſcribitur haſta.
Interea ad templum non æque Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumꝗ ferebant,
Suppliciter triſtes, & tonſæ pectora palmis.
Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumꝗ auro corpus uendebat Achilles.
Tum uerò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Vt ſpolia, ut currus, utꝗ ipſum corpus amici,
Tendentemꝗ manus Priamum cõſpexit inermeis.
Se quoꝗ principibus permiſtum agnouit Achiuis,
Æoasꝗ acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, mediiſꝗ in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ

SERVIVS.

¶ Inani.] Epithetõ picturæ: uel, quia caret corpore quod imitaꝰ: uel, quia nullius eſt utilitatis. ¶ Humectat.] Tapinoſis eſt: nã largo flumine eſt fluere.i. fluxu ĩpo. ¶ Pergama.] Abuſiue. Non enim circà Pergama, ſed circà Troiã, pugnabant. ¶ Troiana iuuētus.] Definitio Hectoris: ut, Catillus, acerꝗ coras Argiua iuuentus. Nã Home. penè ubiꝗ exercitum Achilli, & Hectori cedentem, ſcribit. ¶ Phryges.] Dat Troianis nomen, pro qualitate rei: quũ enim timidos ĩducit, Phryges appellat: ut hic. & alibi, O uere Phrygiæ. neꝗ em̃ Phryges, quũ generoſos Dardanidâs dicit: ut, Dardanidæ magni genus a.a.ſ.d. Laomedontiadâs perfidos: ut, Laomedonteæ ſentis periuria gentis, Troas, Hectoreosꝗ fortes. ¶ Criſtatus.] Nam Home. in eius criſtis, quiddam terribile ſcribit fuiſſe. ¶ Rhœſus.] rex Thraciæ in auxilium uenit Troianis, & clauſis iam portis in littore tetendit: prodenteꝗ Dolone Troiano ſpeculatore, miſſo ab Vlyſſe, & Diomede interfectus eſt. Nã & ipſi ſpeculatũ uenerant: abductiꝗ ſunt eius equi: quibus pendebant fata Troiana. ¶ Primo ſom.] Prima parte noctis: ut, Libra die ſomni q.p.u.f.h. ¶ Tydides.] Diomedes: celat autē Vlyſſem, propter Æneã, ut iã diximus: aut quia (ſecundùm Home.) occidente Diomede, cadauera Vlyſſes trahebat. ¶ Ardētes.] Cãdidos, & ueloces: ut, Pernicibus ignea plantis.i. uelox Troilus. Achilles, Troili amore captus, palũbes quibus ille delectabatur, ei obiecit: quas quum uellet tenere captus ab Achille, in eius amplexibus periit. Sed ueluti indignum mutauit poeta. ¶ Fugiēs] Fugere uolens. ¶ Ac impar.] Quaſi dicat etiam, ſi puer non eſſet Achilli, cõgredior tibi, & pugno tibi, antiqui dixerunt: hodie, tecũ, dicimus. ¶ Curru.] Currib. fulcatis, iuſos antiquos, Liui. & Salu. docent. ¶ Inani.] Sine rectore. ¶ Tamen.] Quanquã mortuus. ¶ Verſa.] Tracta ab eo, quod eſt uerro. ¶ Inſcribitur.] Dilaceratur. Plau. Corpus tuum, uirgis inſcribã. ¶ Haſta.] Quam ab ea tranſfixus trahebat. ¶ Non æque.] Inique. Liptote eſt: ut, Et uacuis clanius non æquus acerris. ¶ Paſſis.] Ab eo, quod eſt pando. Non autem facit, panſus: quia plerũꝗ n, quod in præſenti fuit, nõ eſt in participio præteriti. De qua re indicat euphonia. À tundo, tũſus eſt & tuſus: quanuis autem reliqua mutēt. Nactus tamē, & paſſus, nunquã n, accipiunt. ¶ Peplum.] Palla, picta fœminea, Mineruæ conſecrata. Plau. Nunquã ad ciuitatē uenio, niſi quũ infertur peplum. Hodie tamen abutuntur hoc nomine. ¶ Suppliciter.] Bene additũ: quia, & per iracundiam, & per grauitatē

Rhœſus.

Troili mors.

Paſſus.

Nactus.

Peplum.

Bellatrix, audet'qꝫ uiris concurrere uirgo.

etiā triſtes ſumus. ¶ Auer-
ſa.] Irata: nec enim poterat
conuertere ſe ſimulachrum ſic, Talia dicentem iandudū auer-
ſa tuetur. quomodo auerſa, niſi iratam, intelligas? ¶ Ter.] Ad
ſenſum referas. Nam in pictura, tertiū tractum inſpicere non
poſſumus. Sic illud, Mulcere alterno, & c.f.l. ¶ Raptauerat.]
Exani- Frequentatiuo oſtendit, quod numero dixerat. ¶ Exanimū.]
mis. Exanimis, & exanimus dicitur: & ſignificat mortuum. Exani
Exaīatus matus uerò, timidum. ¶ Vendebat.] Summo artificio utitur.
Nam, quòd pingi potuit, uendebat dixit, quod non potuit: in
pręterito dixit, raptauerat, & non raptabat. ¶ Tum uerò.] La-
chrymauerat ſuperius. Nunc uiſo Hectore grauiter gemuit.
¶ Currū.] Quo tractus eſt. ¶ Amici.] Plus eſt quàm Hecto-
Inermus ris. ¶ Inermus.] Aut ſine ſcæptro: aut duplices: ut, Dextras tē
damus inermes. Nam quū uicti ſe dedunt, inermes ſupplicāt:
aut tunc inermis: quia contra Pyrrhum proceſſit armatus. Cō
ſtat aūt Priamū tentoriū, Achillis ingreſſum, quoniā dormiē-
tē inuenerat excitaſſe, ut pro filij corpore præcaretur: quū eum
poſſet occidere. Homerus hoc, propter Achillis turpitudinē,
ſupprimit. ¶ Se quoqꝫ.] Aut latēter proditionem tangit: aut
fortitudinē qua inter hoſtium tela uerſabatur. Sic Sal. Catili-
na, longè à ſuis inter hoſtiū cadauera, repertus eſt. Æoas, pri-
ma naturaliter longa eſt. Poteſt tamen corripi: quia ſequit̃ uo-
Tithonꝰ calis: ut, Primo ſurgebat Æoo. ¶ Memnonis.] Tithonus, Pria
mi frater, raptus ab aurora, Memnonē quē ex illa genuit Troia
nis miſit in auxiliū. ¶ Nigri.] Quia ex Æthiopia. ¶ Arma.]
Quæ ſibi Vulcanus fabricauit: ut ipſe, Te potuit lachrymis Ti
Amazo- thonia flectere coniux. ¶ Amazonidum.] Pro amazonum:
nes. ut Scipiadas duros bello. i. Scipiones. Home. hæc omnia tacu
it, quæ ſunt facta poſt mortem Hectoris. Amazones dictæ ſunt
uel quia ſimul uiuant ſine uiris, quaſi ἁμαζόειν: uel quia unam
mammā exuſtā habent, quaſi ἀνευμάζου. Has autem iam non
Peltæ. eſſe conſtat: ſed extinctas partim ab Hercule, partim ab Achil
Pentheſi le. ¶ Peltis.] Scutis breuiſſimis in modū lunæ iā medię. ¶ Fu
leę furor. rens.] Per tranſitum tangit, quòd ſororem in uenatione confi-
xit, ſimulans ſe ceruam uidere, quum furor bellicus intelliga-
tur. ¶ Aurea.] Amphibologia, uel ipſa, uel cingula. ¶ Exer-
tæ.] Nudatæ: qa aduſta erat. ¶ Virgo.] Ætatē & ſexū oſtēdit.

ASCENSIVS.

¶ Sic ait, &c.] Pius Æneas, quæ ab aliis, utpote externis, uidit
lachrymis donata: non potuit ſiccis oculis, quū ad ſe pertine-
rent inſpicere. Itaqꝫ paſcebat animū: quia, & alios commiſeran
tes conſpiciebat, & largo humectat flumine uultum: quia non
potuit fortunā ſuā, & ſuorum, ſine lachrymis inſpicere. Quod
Dona. ſic explicat: ¶ Multa gemens a.p.p.i.] Propoſitio. Mō
ſtrat, quæ res in pictura, animum reficiat: & quæ dolorem affe
rat. Vtrūqꝫ tamen animum conſyderantis, ducebat ad lachry-
mas. ¶ Nāqꝫ uidebat.] Oſtendit unde lætitiam caperet. ſ. hâc
fugerent Graij: & unde dolorē. ſ. hâc Phryges. ¶ Prius quàm
Pabula guſt. Troiæ, Xanthū'qꝫ bib.] Voluit oſtēdere celerem
exitum, & finē eius. ¶ Tentoria.] Vt oſtēdat, plures fuiſſe ma
ctatos. Non enim ſolus in tētoriis fuiſſet infelix, quia puer, &
Peplum. impar ei congreſſus eſt: quem iuuenis ſuperare non potuiſſet.
Eſt autē deſcriptio eius, qui ſupinus ferebatur. ¶ Peplū.] Ge
nus ueſtis pertinentis ad ritum ſecretorum Mineruæ: alij ſcu-
tum modicum dicūt. ¶ Oculos auerſa t.] Quod faciunt irati,
ne uideant quod oderunt. Achillis autem actio, non ſolum do
lorem conſyderantis, ſed etiam crudelitatē agentis, exprimit,
& auaritiam. Non enim odiū ultra mortem procedere debet.
¶ Ter.] Augetur crudelitas, quòd nō ſemel, & quòd circa eos
muros quos defenderat. Gemuit ergo primo, fortunam tāti ui
ri. Deinde, quòd de eo triūphus actus eſt, &, quod peius erat,
ſub ipſis mœnibus: ut ciuitas, defenſorem ſuum, in ea calami-
tate cerneret. Trahebatur ergo extinctus ante eos muros: quos
tanta fortitudine defenderat: & toties circunducebatur, ne qs
ab ea cognitione ſubtraheretur: tāta'qꝫ fuit immanitas, ut pa-
tri, orbitatem ſuam uenderet. Eſt aūt pro dolore, in pronuntiā
do, extollendum Hectoris nomen, & Achillis deprimendum.
Quis enim mortuum uendidit, niſi impius? Quis in regno po
ſitus? ideo'qꝫ diues, aurum deſyderat, niſi auarus: ergo impius
& auarus Achilles. ¶ Tum uerò.] Ex hoc oſtēdit, aliquot ani-
mi doloribus progreſſus, hunc maiorem eſſe. nam dixerat: Cō-
ſtitit & lachrymans. Item: Multa gemens. Item: Agnoſcit la-
chrymans. Hic autem addit: ¶ Ingentē. g.d.p. ab imo.] Mul-
tiplici acerbitate percuſſus. Vidit enim ſpolia erepta uiro for-
ti, & ciui optimo. ¶ Amici etiā corpus.] En Priamus, in eius
nomine, latiſſimū dedit intelligendi tractum. ſ. qui fuerit gra-
uioris ætatis poteſtatis regiæ, & diu felix. Dolebat in eo ſoce-
rum ſuum, & tot perditorum patrem, atqꝫ auum eo redactum:
ut in ſumma orbitate, hoſtem rogare cogeretur, ſine regiis in-
ſignibus. Nam qui rogatum uenerat, omnibus inferiorem ſe
monſtrare debebat. ¶ Se quoqꝫ.] Honorificū fuerat confertos
hoſtes non timuiſſe. ¶ Ordo eſt. Sic ait. ſ. Æneas, & paſcit. i. fo
uet: &, ut dicunt, confortat animum, pictura inani. i. quæ non
res ſed ſimilitudines rerum exhibet gemēs multa. i. multū, ut
ſit nomen pro aduerbio: aut multa. i. multas res: & humectat
uultum. i.

uultum. i. faciem ſuam: lar
go flumine. ſ. lachrymarū:
more fluminis decurrentium. Nanqꝫ uidebat uti. i. quēadmo-
dum Graij: bellantes circùm Pergama. i. mœnia Troiana: fuge
rent hâc. i. per hanc partem, aut uiam: & ita non ſolū uictoriæ,
ſed & fugæ Græcorum depictæ erant, unde iuſtos Pœnorū in
Teucros animos iudicabat, ſup. quū iuuentus Troiana. i. mul-
titudo iuuenum, aut Hector, præmeret. i. oppnimeret. ſ. Græ-
cos fugientes: & uidebat ut Phryges. i. Troiani hâc, ſup. fuge
rent ſup. quum Achilles criſtatus. i. criſtas in galea ferēs: inſta
ret. i. inſtanter perſequeretur Troianos fugientes, curru. ſ. quo
uehebatur: nā tunc uiri fortes de curru pugnabant, & prælia
bantur: quocirca ut aurigandi periti eſſent, inſtituti ſunt ludi
curules. Nec. i. & non, & ipſe lachrymans propter miſerum ca
ſum, quem Seruius narrat, agnoſcit: non procul hinc. i. ab hoc
loco ubi Priamus cum Atridis, & Achille depictus erat, tento
ria Rhœſi, illius regis Thraciæ: niueis uelis. i. quæ ipſe per ſim
plicitatem fecerat, ex niueis. i. ualde albis uelis: cum hisquibus
clàm incedendū eſt & noctu: nigra magis opportuna ſint quę
tentoria, ergo niueis uelis cum his quæ in eis erant: Tydides,
aut, euphoniæ gratia, Tytides, hoc eſt Diomedes, Tydæi filius
cruentus. i. ſanguinolētus: uaſtabat. i. proſternebat, & uaſta fa-
ciebat loca, in quibus antea fixa erant, prodita. i. indicata pro-
ditioſe ab Vlyſſe: primo ſomno. i. prima parte noctis: aut ſicut
de Troiæ captione dicet, Tēpus erat, quum prima quies mor-
talibus ægris Incipit, & dono diuûm gratiſſima ſerpit. Tunc
enim profundior eſt ſopor, & facilior adorictibus uia: & auer-
tit. i. uiolenter abegit. (Abigūt enim clàm, unde ſunt Abigæi
fures pecoris, aut armenti: auertunt aūt raptores. Vnde ſtatim
dicet Ilioneus. Non nos, aut Libycos ferro populare Penates
Venimus: aut raptas ad littora uertere prædas) equos ardentes
i. candore relucentes: ut Seruius dicit, aut feroces, aut indignā
tes à domino auerti & ita ira feruidos, in caſtra. ſ. ſua: priuſquā
guſtaſſent pabula Troiæ, aut bibiſſent Xanthum fluuiū illum
qui Troiā perfluit. Troilus filius ille Priami indulgētiſſimus
fugiēs, alia parte. ſ. picturæ amiſſis armis. i. nō fugiturus, ſi ad-
huc arma habuiſſet: exiſtens puer infelix. i. infortunatus, atqꝫ
pro quia: quia congreſſus Achilli. i. cū Achille: impar. i. quum
eſſet tamen impar: quia imbecillior, & inermis. (Et ſi uerū eſt
quod Seruius dicit, quia in amplexibus Achillis periit: res ob
ſcœna tangiī honeſte à poeta, quū dicit, Atqꝫ impar cōgreſſus.
Nota eſt etiā grāmaticorū regula: quòd uerba ad pugnam, aut
certamen ſpectantia, apud hunc poetā, ſæpe cum datiuo ponū-
tur, & apud alios, in ablatiuo, mediante cum: ut, Montibus in
noſtris ſolus tibi certat Amyntas, Placido ne etiam pugnabis
amori. ubi alij dicerent, certat tecū, & pugnabis cū amore) fer-
tur. i. auehitur, equis, & hæret. i. pendet, reſupinus. i. erecto pe
ctore, quaſi retrorſum caſurus: curru exiſtente inani: quū ipſe
ferè extra currū penderet: aut hæret curru, pro currui: inani. i.
ſine rectore, quum ipſe ferè exciderit: tenens tamen. i. quanuis
mortuus, ſecundùm Seruiū (Vnde duplex eſt ſenſus: aut, ut di
camus ipſum Troilum ſic ab equis tractū, quū mortuus eſſet,
& ab Achille occiſus, & lora tenere mortuū, quæ tenebat mo-
riens, ſicut in aquis ſubmerſi, quidquid uiui arripuerint, uix
mortui dimittunt: aut dicamus morientē ita ferri, quod mihi
quidē magis placet, quia dicit eū fugere. Vnde dicam) aut te-
nens tamen. i. tametſi ita præceps ferretur: lora. i. habenas ex
corio factas: ceruix & comæ trahuntur huic per terram: quia
auerſus & reſupinus, inclinato capite, ad terram uſqꝫ trahebat̃:
& puluis inſcribit̃. i. ſulcatur, & dilaceratur: haſta. ſ. qua traie-
ctus erat: nam dictū eſt quòd fugit amiſſis armis: uerſa. i. tracta
& ducta in longum: à uerror, non à uertor. (Sane maluit poe-
ta ſyllabæ quātitate, licētioſe abuti: puluis em̄ ultimā corripere
debet: quā hic producit. quàm ſitū naturalē cōiūctiōis mutare:
nā dicere potuiſſet: Per terrā uerſa, puluis'qꝫ inſcribit̃ haſta: ſed
non tam uenuſte. Sæpe autem etiam in Georgicis, figuris uti-
tur, in correptione aut productione ſyllabarum.) Iliades. i. mu
lières, ac uirgines: & potius uirgines, quia ad templum Palla-
dis: ſunt autem filiæ Ilij dictę, ſicut in ſanctis literis filiæ Sion
dicuntur: paſſis crinibus. i. habentes crines paſſos: à pandor,
aut pateo. i. diſperſos: ibant interea, dum. ſ. ita Troilus uince-
retur, ad templum Palladis. i. Mineruæ, non æque. i. inique: in
Troianos, ut ipſis uiſum eſt: quia religioſe ab eis colebatur: &
tamen Græcis fauebat: unde addit: ibant inquam, triſtes. i. mœ
ſtæ, ſuppliciter. i. nō ex ira, aut indignatione, ſed ex animi ſub
miſſione: & tonſæ pectora. i. habētes pectora tonſa. i. percuſſa:
palmis. ſ. ſuis: & ferebant peplum. i. ueſtem, aut Pallam, Palla
di dicatā, & ꝓpriā: ideo aūt iniqua erat: diua. i. dea Pallas, quia
auerſa. i. indignata: & irata in Troianas, ita ut eas aſpicere de-
dignaret̃: tenebat oculos fixos ſolo: hoc eſt, deſpiciebat terrā,
nec aſpexit ſupplicātes Iliadas. Et ſup. quū hæc fierēt Achilles
raptauerat (quod in picturis fuiſſe Seruius negat, nā ter rapi,
ſemel depingi nō potuit, raptauerat ergo pauloante ter) Hecto
ra. i. corpus Hectoris: circùm muros Iliacos. i. Ilij oppidi præci
pui in Troia: & uendebat auro corpus exanimum. i. demor-
tuum ipſius Hectoris. Ex qua pictura ſpem capit de Tyriis Æ-
neas, nam

neas, nam quũ tantã turpitudinẽ Achillis depinxerint: notũ
erat, quòd nõ plus Græcis, quàm Troianis faueret: quũ de Tro
ianis nihil turpe: ſed multa miſeratione digna depicta uideret:
cuiuſmodi ſunt Rhœſi, per inſidias mors Troili raptus: Hecto
ris tractus: & eius corporis uenditio: & Priami hæc omnia cer-
nentis, & aurũ offerentis miſera contemplatio. Vnde ſequitur
Tum uerò. i. præcipue tũc: Æneas, ſup. dat ingentẽ gemitũ ab
imo pectore. ut. i. poſtquàm cõſpexit ſpolia, aut quibus Hector
pauloante alios ſpoliauerat: legit̃ eñ dũ exuuias regi detrahe-
ret, ab Achille dolo interceptus, quũ ſint qui Achillen ab He-
ctore occiſum dicant: aut quibus Hector ſpoliabat̃, ab Achille
quaſi paria faciente, nã pauloante redierat Hector eius ſpoliis
indutus. Vnde dicitur in. 2. Hei mihi qualis erat, quãtum mu
tatus ab illo Hectore: qui redit exuuias indutus Achillis: Et ut
cõſpexit currũ & corpus amici. ſ. Hectoris: nam propter affini
tatẽ (duxerat enim ſororẽ eius Creuſam: ꝓpter paria ſtudia, &
parẽ uirtutẽ in bello, erat Æneas Hectori pręcipua amicitia de-
uinctus) & ut cõſpexit Priamũ tendentem. i. protendentẽ, &
præbentẽ manus inermes, dum. ſ. aurũ pro corpore Hectoris
daret. Et Æneas agnouit: quoq; . i. etiã ſe permixtũ. i. implicitũ
principibus. ſ. uiris Achiuis. i. Græcis, quibus quũ cõgredi ſo
lebat, & agnoſcit acies Æoas. i. orientales, à Tithono & aurora,
cũ Mẽnone miſſas: & arma. ſ. à Vulcano fabricata: Mẽnonis ni
gri: quia ex Æthiopia, ubi nigri generantur homines: Penthe
Amazones. ſilea, regina illa Amazonidũ: furens. ſ. Martio furore, & fœmi
nea ira: ducit. ſ. in alia parte picturæ: agmina Amazonidũ. i. il-
larũ mulierũ (de quibus Landinus dicit ſic. Hoc genus mulie
rũ apud Thermodõtẽ fluuiũ fuiſſe, teſtat̃ Diodorus: quæ ſimul
cum uiris bellicas artes tractabant: itaq; quædã ex his regia po
teſtate potita, robore aũt inſignis, exercitũ mulierũ inſtruxit
& multas gentes debellauit. Qua fortuna elata, ſe è Marte ge-
nitã dixit: legẽq; tulit, ut uiri muliebria: mulieres uirilia exer
cerẽt: Ipſoſq; uiros ut imbelles redderet, cruribus brachiiſq;
inutiles reddidit. Mulieribus autem dextrã mãmillam, ut in
pugna expeditiores eſſent, inuri iuſſit: À qua re Amazones ap
pellatæ ſunt. Vrbẽ quoq; Themiſcyrã, iuxta Thermodoontis
oſtia, cõdiderunt. Fuitq; florentiſſimũ illarũ imperiũ, donec
tandẽ Hercules ab Euriſtheo miſſus, & ut baltheũ illarũ regi-
næ referret, iuſſus illas collatis ſignis ſuperauit. Hippolytẽq;
reginã captiuã abduxit. Quo cõflictu ita extenuatæ earũ uires
ſunt, ut à uicinis deinde populis uexatæ penè ad nihilũ redie-
rint. Paucis tñ annis poſt uictoriã Herculis Pẽtheſilea quæ ea-
rum reliquiæ erãt, regina conſanguinea, cæde polluta, exulãs, Pentheſilea.
pro Troianis pugnans, ab Achille interfecta eſt. Hæc Diodo.
Herodotus autẽ ſcribit, uictas Amazonas, nauibus à Græcis
impoſitas: Verũ illas quũ altũ tenuiſſent, uiros à quibus duce
bãtur interfeciſſe, & in Scythia nauigãdo, ad fontes uſq; Mę o
tides delatas, primũ ad Scythas liberos: deinde ad Mangones
perueniſſe, cũ quibus poſt prælia coiere: & cũ maritis Tanaim
trãſiere: atq; inde natos fuiſſe Sauromatas, quorũ mulières ex
inſtituto parentum, bellica exercẽt. Amazones aũt, à Scythis
dictæ ſunt Eorpatæ. i. uiricidæ. Nã eorũ lingua, cor, uirũ, & pa
ta, interficere ſignificat. Longũ aũt eſſet ſcribere quę à Strabo-
ne dicuntur. Qui aũt geſta Alexandri ſcribunt, illũ cũ Tale-
ſtria Amazonũ regina cõcubuiſſe uolũt. Hæc ille.) Ducit dico
agmina Amazonidũ. i. Amazonibus progenitarũ: peltis. i. ſcu
tis breuibus: lunatis: aut lunis depictis, aut in formã lunæ cõ-
ciſis: & ipſa ardet. i. ardẽter irruit aut fulminat: in mediis mili
bus. ſ. Græcorũ, ſubnectens bellatrix. i. quũ eſſet bellatrix, mã
mæ exertæ. i. interciſæ: ab ex & ſero, fit exero: unde frequenta-
tiuum exerto. ſed s deponitur, quia x, præcedit: cingula aurea.
i. balteum pulchrũ, aut reuera aureũ: & audet uirgo. i. quũ ſit
iuuencula & fœmina, cõcurrere uiris. hoc autẽ pinxiſſe putari
poſſunt Tyrij in gratulationẽ reginæ ſuæ; de qua dictum eſt:
Dux fœmina facti.

PIERIVS.

¶ Lora tenens tamen.] In codi. aliquot, tenet, eſt: ſed tenẽs, par
ticipium, caſtior eſt lectio: quã etiam agnoſcit Fab. Quintilia-
nus ¶ Crinibus Iliades paſſis.] Vetuſti aliquot codi. ſparſis,
habent: ſed ea fortè paraphraſis fuit: quum paſſis, in emenda-

tioribus habeatur. Quanquàm etiam in Liuiano codic. ueteri. lib. 7. prima Dec. Crinibus ſparſis, legit̃ pro paſſis: ut in uulgatis habet̃. ¶ Se quoq; principibus permixtũ agnouit Achiuis.]Inualuit iampridem uſus: ut miſtus, per ſt, ſcribatur: quũ tamen in codicibus omnibus antiquis, uno conſenſu, per xt, ſcriptũ inueniatur, permixtũ. Præterea in Ro.co. agnoſcit, eſt præſenti tẽpore, quod nõ diſplicet: quia ſpectaculũ eſt in ſactu. Quòd uerò Seruius, proditionem ex hoc latenter tangi putat. Omnes naris emunctioris uiri, eam reiiciunt opinionẽ. Quippe, quod honeſtius, & magnificentius eſt intelligere, Æneã ſe quoq; agnoſcere permixtum, in acie, uel in pugna, in cõflictu procùl à ſuis, in medio Græcorũ globo. Quam ſententiam Ti. Donatus ſequi uidetur, dum ait, uerſum hunc ad illã propoſitionẽ pertinere, qua dixit. Sunt hic etiam ſua prẽmia laudi. Nã qui ita ſe pictum aduertit, ut principibus Græcis mixtum eſſe conſtaret, utiq; glorioſum fuit cateruas hoſtium, & confertos primorũ cuneos, non timuiſſe. Verũ hæc in uulgatis codi. improbe detrũcata ſunt. ¶ Aurea ſubnectens exertæ cingula mãmæ.]Vidi ego codi. anti. in quibus non exertæ, ſed exſectæ: ſcriptum ſit: aliena uerò manu exertæ factum, ſed enim uulgatam lectionem agnoſcit Seruius, & exponit nudatæ. Eandem ſententiam Ti. Donatus latius interpretatur: quæ, quoniam in impreſſis codicibus curta ſunt, recitare non pigeat. ait enim tãta autem fiducia uenire uidebatur, tantum'q; ardere in bellũ, ut quod ſecretum eſſe, uirginibus ſolet, illa offerret uidentibus, ſcilicet, quum exerta papilla pugnaret. pertinet hoc etiã ad prẽliantis audaciam, ut pugnaret fœmina, nec munimine tegeretur armorum.

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda uidentur,
Dum ſtupet, obtutu'q; hæret defixus in uno,
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inceſſit, magna iuuenum ſtipante caterua,
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſequutæ
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiens'q; deas ſupereminet omneis.
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi, regnis'q; futuris.
Tum foribus diuæ, media teſtudine templi
Septa armis, ſolio'q; alte ſubnixa, reſedit.
Iura dabat, leges'q; uiris: operum'q; laborem
Partibus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat.
Quum ſubito Æneas concurſu accedere magno
Antea, Sergeſtum'q; uidet, fortem'q; Cloanthum,
Teucrorum'q; alios, ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penitus'q; alias aduexerat oras:
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates
Lætitia'q;, metu'q;, auidi coniungere dextras
Ardebant, ſed res animos incognita turbat.
Diſſimulant, & nube caua ſpeculantur amicti,
Quæ fortuna uiris, claſſem quo littore linquant,
Quid ueniant, cuncti nam lecti nauibus ibant
Orantes ueniam, & templum clamore petebant:

SERVIVS.

¶ Obtutu.]Ideſt aſpectu. ¶ In uno.]In unoquoq;. i. ſingula admirant̃. ¶ Stipãte caterua.]Ad hoc enĩ ſequens pertinet cõparatio. Nam comparationes, parabolæ, & exempla, nõ ſemper uſquequaq; congruunt: ſed modo per omnia, modo per aliquã partem. ¶ Eurotæ.]In Laconia fluuius eſt. ¶ Cynthi] Mons in Delo, in quo nata eſt Diana. ¶ Exercet D. c.] Euagatio eſt poetica: nam ad cõparationem nõ pertinet. ¶ Mille.]Finitus numerus pro infinito. nam de nympharum numero nõ conſtat. ¶ Oreades.]Nymphæ mõtiũ ſũt, ut Dryades ſyluarum: quæ uerò quum ſyluis naſcuntur, Hamadryades: Naiades, fontiũ, uel Napeæ: Nereides, maris. ¶ Tacitũ.] Maior taciturnitas eſt affectus. Teren. Vt mecum tacita gaudeam. ¶ Pertentant] Vehemẽter tentant, alibi leuiter: ut blanda uiciſſim gaudia, pertentant mentem. Multa enim pro locis intelliguntur: ut impotens, ſatis, minus. Et hoc totum Homericum, qui ita ait: Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεα ἰοχέαιρα ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται καλαὶ δέ τε πᾶσαι ὣς ἥ γ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής. ¶ Reg. fu.]Regnaturæ Carthagini. ¶ Tum.]Q. d. præcipue. magno enim ſtudio & labore, fores templi fiebãt: quas quibuſdam hyſtoriis inſignibant: ut in. 6. In foribus lætũ Androgeo. Et in Geor. In foribus pugnam ex auro. Aliqui legũt, Foribus diuæ media teſtudine templi: ut unũ intelligas tectũ templi, & fores. Et ſic ſub medio tecto ſunt fores: ſed primum melius. ¶ Teſtudine.] Camera incurua. Hoc ſecundùm eos, qui de ratione templorum ſcribũt fit, ut cœli imago reddatur, quod conuexum eſt. ¶ Armis.]Scilicet ſatellitum. ¶ Solio] Solium eſt armarium, uno ligno factum, in quo reges tutelæ cauſſa ſedebãt: dictum quaſi ſolidũ: abuſiue ſella regia dicitur. ¶ Alte.]Quaſi dicat in tribunali. ¶ Iura.]Generale eſt. ¶ Leges.]Species eſt. ad Didonis autẽ pertinet laudem. ¶ Trahebat.]Educebat. ¶ Concurſu.]Scilicet Aphrorum: quod formidat Æneas incertus, qua mente ueniant. ¶ Penitus.] Longè à regina remotos, quæ res etiam inſolentes cuſtodes littorũ facit. ¶ Lætitia.]Propter ſocios liberatos. ¶ Metu.] Propter concurſum. ¶ Ardebant.]Cupiebãt, & regit accuſatiuum & ablatiuum. ¶ Res incogn.]Qua affectione eſſent Pœni. Diſſimulamus autem nota, Simulamus ignota. Sall. Cuiuslibet rei ſimulator, & diſſimulator. ¶ Lecti.]Ne penitus omnes intelligeremus. Si autem lectis nauibus legatur: Hypallage erit. ¶ Veniam.]Pacem, propter incendium nauiũ: & proprie eſt uerbũ pontificale. Vnde: Tu modo poſce deos ueniã. & paulopoſt: Pacẽ'q; per aras Exquirunt. Dicta autem uenia, ad eliciendũ miſericordiã. Nã ſi, quod licet innocens petat, meretur beniuolentiã numinũ.

Eurotæ.
Cynthi.
Oreades.
Verba ꝑ locis accipienda.
Solium.
Diſſimulamus.
Simulamus.

ASCENSIVS.

¶ Hæc dũ &c.] Dictũ eſt quòd reginã oppibat, atq; expectabat Æneas, quã uẽturam certis indiciis norat, aut quia ſolium eius ornari: aut mundum muliebrem afferri uiderat: nunc igitur deſcribitur aduentus reginæ, quẽ ad templũ uenerat, ius datura: cuius dicendi conueniens uidetur hora: quia dictũ eſt Æneam abiiſſe à ſuis, ut primũ lux alma data eſt: eundo autem & loquendo cũ Venere, & ingrediendo ciuitatem, templũ'q; conſpiciendo, forte tres horas abſumpſerant. Et ſi quis dicat nõ ueriſimile, nõ plus ſpatij fuiſſe inter naues Æneẽ & urbem: quũ nihil de ea; uiderent: dicere poſſumus ad hoc, dictũ eſſe collem fuiſſe mediũ. qui plurimus urbi imminet: quẽ Æneas ſupare debuit priuſ quàm urbem uideret. Et ſi quis dicat aliquãto plus moræ fuiſſe, priuſquã Dido aduenerit, id non magnopere inficias iero: dũmodo ſat temporis quo ea quæ poſtea facta ſunt fierent, concedat. Sed audiamus Donatum, cuius uerba ſunt. ¶ Hæc, dum.]Nõ ſola hæc fuerant picta: ſed aduentus reginæ interrupit, ne reliqua cõſyderare poſſet. Eſt autem una res quadripertito poſita, breuiſſime dicta. Nam ut eſt ſummi oratoris, res breues late differere: ita & latitudinem coercere. ¶ Regina ad templũ.]Et quia regina. i. procuratrix negotij publici, & quia ad templum accedebat, meretur excuſationem, quòd publice mulier iuuenis, ſe uiris admiſceret. Religio ergo & neceſſitas impulit: ut templi opera inſpiceret. ad maturandum artifices cogeret. ¶ Latonæ tacitum.] Occaſione comparationis expreſſit poeta: quum læti ſint parentes ſucceſſibus filiorum. ¶ Inſtans.]Vna cura teſtabatur religionem perficiendi templi. Altera, temperantis iuſtitiam oſtendebat. ¶ Lætam.]Ex ſucceſſu rerum. ¶ Tum foribus d. m. t. t. Septa ar.]Niſi ordinato ſenſu quẽratur intellectus: non poterit comprehendi. Erit ſatis incertum quid poeta deſcripſerit. neſciret quippe ubi ſederit Dido, & ubi armis ſepta ſit. Ordinamus ergo ſic: Tum foribus diuæ Septa armis, media teſtudine tẽpli, Solio'q; alte ſubnixa reſedit. Quomodo eſt iudiciorũ omniũ conſuetudo. Ducuntur iudices uſq; ad fores ſecretarij, ibidẽ'q; officiũ remanet. Illi uerò ingreſſi ſolium aſcendunt: & ſedent. Omnes igitur, qui progredientem comitabantur reginam, inermes erant, & armati ante fores remãſerunt. Illa ingreſſa, ubi ad mediam teſtudinem. i. ad mediam aram peruenit, aſcendit ſolium, & alte ſedit. ¶ Iura dabat.] Meritum reginæ. Non enĩ tot uiri, fœminæ paruiſſent, niſi quia egregiæ in ea, uirtutes eſſent: ſed

ſent,ſed ſpecialiter ponit:Iura dabat,legeſ'qꝫ uiris. Quod nõ
eſt exponendum imperat:ſed cõſtituebat iura.Præcipua ergo
laus,quũ ſcriberet leges,& iura,quia acquieſcebant uiri iuſſis
fœminæ.Quum autem à publicis conſultis,ad operam uenie-
bat,oſtendebat ęqui tatem ſuam,& in cõſulendo,prudentiam.
¶ Partibus æquabat iuſtis,aut ſorte trahebat.]Quæ æſtima-
tione iuſtitiæ ęquari poterant,diſtribuebat.Quæ autem natu-
ra ſua ad plenum equari non poterant,ſortis iudicio dabat, ut
qui grauius onus ſubiret,fortunam ſuam,non reginam,accu-
ſaret.¶ Antea,Sergeſtum.]Eſt adimpletũ quod mater de ſal
uis ſociis dixerat.¶ Diſſimulant.] Conſilium prudentiæ, ut
euentum rei ſpectarent.¶ Quæ fortuna.]Quam euaſerant,&
quam eſſent accepturi.¶ Cũcti.]Nõ abſolute.Nam quum ue
niſſent lecti,non omnes uenerant: ſed cuncti qui uenerant.
Orare. ¶ Orantes ueniam,& tẽplum clamore petebant.]Non conue
niunt.Nam orare,eſt præcibus petere.Clamare,eſt in uerecun
Clamare do ſtrepitu,uocem maiorem emittere.Coniiciebant igitur cla
moribus,magna illos urgeri neceſſitate.Hos effundebant,an-
tea quàm Didonem orare poſſent.Ergo iuſta cauſſa,& non ſe-
ditione clamabant.Nam quũ nullus nuntiaret Didoni:quæ in
tus erat,nõ poterat niſi clamore,rem percipere Dido.Sed poſt
quàm intus fuere,ſeruatum eſt decorum in uerbis, quũ facta
Ordo. ſit copia Didonis.¶ Ordo eſt.Dum hæc.ſ.quæ depicta dixit,
uidẽtur Æneæ Dardanio.i.magnanimo,& Dardano ſimili:mi
rãda.i.admiratione digna:dũ ſtupet,& hæret defixus in uno
obtutu.i.aſpectu(quod illi indecorum nõ fuit: quia nouit ſe
nõ uideri ab aliis.unde dicetur:Diſſimulant,& nube caua ſpe
culantur amicti.)Dido regina, pulcherrima forma.i.per for-
mam(eſt enim pulcherrima,nominatiui caſus,& forma,abla
tiui.)inceſſit ad templum:& hoc magna caterua.i.magno cœ-
tu:iuuenũ ſtipante.i.condenſe comitante. Qualis Diana exer
cet choros.i.choreas in ripis Eurotæ, fluuij illius in Laconia:
aut per iuga.i.partes illas ſub uertice Cynthi.i.illius mõtis,in
Delo ubi nata,& unde Cynthia dicta eſt:quam.ſ.Dianam,ue-
natricum deam,mille Oreades.i.montium nymphæ:ſequutæ
i.inſequentes:glomerantur.i. in morem glomeris, circũmeũt
hinc,atqꝫ hinc.i.utrĩqꝫ.Illa.ſ.dea:fert humero pharetrã.i.ſagit
tarum,quibus in feras utitur thecam : & gradiens.i.incedens
ſupereminet omnes deas,ſup.reliquas:gaudia.i.letitiæ intrin
ſecæ:pertentant.i.afficiunt titillatu quodam, pectus tacitum.
i.intima præcordia. Latonæ.i.illius deæ matris Apollinis,ſeu
Phœbi,& Dianæ. Talis erat Dido,(poſſet ordo incipi ſic: Di-
do erat talis,qualis Diana exercet,&c.tacitũ autem pectus di-
cit,aut tacens,aut occultum,quia intimum.)& ipſa læta fere-
bat inſtans operi ſe talẽ.i.longè ſupereminentem:per medios:
aut inſtans operi per medios,quaſi omniũ manibus operans,
& inſtãs regnis futuris.i.regiis domibus ; aut ciuitati cæteris
olim dominaturæ. Tum.i.deinde poſtquã per trãſitum cohor
tata eſt ad opus perficiendum:ipſa ſæpta.i.circũndata:armis.ſ.
ſatellitum:reſedit.i.locum ſedendi cœpit:in,ſup.foribus.i.ue
ſtibulis diuæ.i.templi Iunonis:in media teſtudine.i.conuexi
tate tẽpli:hoc eſt,camera incurua,quæ erat in medio templi.
(Sed quæſtio eſt,quomodo dicatur cõſediſſe in foribus, & in
medio templi:uerũ multiplex eſt conſtructio. Nam Donatus
ſic diſtinguit:tum ipſa ſæpta armis in foribus diuæ.i. armatis
ſtantibus in foribus diuæ,(non enim armati ingrediuntur tẽ-
pla,aut fora,ubi iura dicuntur:ſed foris inſtãt.)reſedit in me-
dia teſtudine templi:ſubnixa alte ſolio. Seruius autẽ uult du-
plicem eſſe conſtructionem:priorem ſic:) inſtat operi: inſtat
regnis futuris,tum.i.præcipue inſtat foribus diuæ.q.d.quum
operi & regnis futuris:tum foribus diuæ inſtabat,(ſed quo-
modo media teſtudine templi reſedit,ſi nondum eſſent fores
perfectæ?) poſteriorem ſic:foribus diuæ.i.media teſtudine tẽ
pli:ut unum intelligas tectum templi,& fores:ſed primũ(in-
quit Seruius)eſt melius,ubi diceret Valla, prius eſt melius.
aut prior conſtructio melior.uerum(ut ad ſententiam reſpi-
ciam) iudicio meo,bona eſt ſententia Donati.Poſſet tamen ſic
dici,ut intra templum:ubi populi contemplabantur:unde te
ſtudinatum fiebat:ut cœlum repræſentaret:eſſent fores diuæ:
hoc eſt ſacelli,aut adyti diuæ:& ut Dido pro foribus diuæ in
media teſtudine templi reſederit:& quaſi dea authore in con-
ſpectu eius,ius dixerit ſtantibus in templo:quum ſatellites in
ueſtibulis ſtarent:& fortè circùm ſoliũ,formidoloſæ em̃ ſunt
mulieres:& præcipue timendum erat Didoni:quæ & Iarbam,
quem defraudauerat,& in cuius ditione noua regna moliretur
& fratrẽ Pigmalionẽ: & populi inconſtantiam,uereri potte-
rat.Dicamus ergo ſic:Tum.i.deinde regina ſæpta:armis.ſ. ſa-
tellitum ſtãtium circùm ipſam,reſedit alte,ut ab omnibus cõ-
ſpici poſſet:in ſolio.i.ſede regia:ſic dicta:quòd ex ſolido.i.in-
tegro ligno,aut lapide fieret,ne quis inſidias moliretur, eã'qꝫ
tyranni inuenerũt:reſedit,dico,in media teſtudine templi,in
foribus diuæ. Aut nouiſſimo loco dici poteſt,poetam uoluiſſe
ſeruaſſe ordinem quo ingreſſa eſt.Nam primo,ingreſſa eſt,fo-
res diuæ.i.totius templi:ſecundo,peruenit ad mediam teſtudi
nem templi:& tertio,illic reſedit alte in ſolio:ita,ut ſoliũ, in-
telligatur in templo fuiſſe:& templum,penitius quàm fores,
quæ quia
quæ quia foris ſunt dicuntur. Et dabat.i.pronuntiabat,& dice
bat iura,& leges uiris.ſ.quum ipſa eſſet mulier,quod ſummo
pere in eius laudem uergebat:& ęquabat.i.ęqualiter condiui
debat,laborem operum.ſ.publicorum:iuſtis partibus.i. pro-
portionibus,quas quenqꝫ iuſtum erat acceptare,& gerere, aut
ſi partibus diuidendis dubium erat:quum uiri,& merita eorũ
ęqualia cenſeri poſſent:& labores inæquales trahebat ſorte.i.
faciebat eos per ſortem partes laborum acceptare,ne cui iniu-
ria ſit:dabat inquã leges,& iura,tum quum.i.quãdo Æneas ui
det Antea,uirũ illum(unde Seruius prius expoſuit illud: An
tea ſi quem iactum uento uideat:de hoc uiro non inepte.)&
Sereſtum,& Cloanthum:& alios Teucrorum.i.alios Teucros:
ergo & hi Teucri erant:quos ater.i.caliginoſus,turbo.i.mo-
tus,& conturbatus,ſeu cõturbatio uentorum. Diſpulerat.i.in
diuerſas partes pepulerat:toto æquore:& quos turbo aduexe-
rat(tamẽ ut uidere eſt,reduxerat:aut ipſi ſe)penitus alias oras.
i.regiões:ipſe.ſ.Æneas princeps:obſtupuit(quòd eos quos ſic
diſpergi uiderat,uidere potuit:quocirca licet ſuperius matrẽ
appellauit,fugientem non ſciuit,tamen certo matrẽ eſſe: quia
dictum eſt:Et uera inceſſu patuit dea:non tamen patuit omni
no Venus,ſed Æneas ſuſpicabatur Venerẽ:quòd quia non cer
to ſciebat adhuc,timuiſſe dicitur:nec in ea quæſtione fortiora
ſunt obiecta purgatis,quod tamen illic Seruius ſentit : & hic
obſtupuit Æneas,qui ſi matrem omnino crediſiſſet,quæ ſe au
gurij peritam ſignificauerat,& ſocios reduces nũtiauerat:mo
do non ſtupuiſſet,quod prius futurum certo ſciuiſſet. Atten-
dendus eſt ergo animus poetæ,nec temere cenſendus.)ſimul.
i.pariter:& Achates comes eius,obſtupuit ſimul.i.uno impe-
tu:quia tanto miraculo fuit res,ut ſimul obſtuperẽt:ſed dicitur
Achates perculſus.i.attonitus:aut perculſus ſtupore:quod Æ-
neæ non competit:qui uir prudens,& aduerſa,ſine animi per
culſione tolerare potuit:& læta cõſpicere. Nam non minus ex
animaſſe leguntur,læta,quàm aduerſa:ſed illa præcipue mu-
lieres,hæc uiros:obſtupuit ergo Achates perculſus,& lætitia:
propter eorum liberationem,ac ſalutem,& metu: propter con
curſum,qui aliquid mali præ ſe ferebat:ipſi aũt ambo auidi.i.
cupidi,coniũgere dextras ardebant.i.uehementer cupiebant:
ſic tamen ut affectioni,ſeu paſſioni dominarentur:unde ſequi
tur:ſed res incognita.i.quia neſciebant,quid ſibi ille concur-
ſus uellet? & cur ſic concurrerent? turbat animos.ſ. Æneæ,&
Achatę:& ideo diſſimulant.i.ſimulãt ſe non uidiſſe ſocios. &
ipſi amicti,nube caua.i.aere circũnſepto ſpeculantur.i. quaſi
è ſpecula.i.altiore loco,unde tute proſpicere poſſint : proſpi-
ciunt:quæ fortuna,ſup.ſit uiris.ſ.ſic cõcurrentibus:quo litto-
re linquant,pro liquerant claſſem:aut linquant.i.liquiſſe ue-
lint:quid.i.ad quid ueniant,pro ueniebant.aut ſe ueniſſe ue-
lint:nam cuncti ibant lecti.i.delecti:aut ex ordine nauibus.ſ.
ſuis,ſubauditur de,more poetico: orantes.i. implorantes, ue-
niam. i.gratiã,& miſericordiam,ut liceat in aliena terra,tantiſ
per conſiſtere,dum claſſem reficiant,ac dominum quærant,&
petebant templum.ſ.Iunonis à Didone conſtructum,clamore
ſ.magno.Poſſet intelligi quum comitantiam notans:ut ſit, pe
tebant templum cum clamore.i.ſimul clamabant: ſed magis
propria eſt ſignificantia,& uehementior,ſi caſus inſtrumenta
lis intelligatur:ut ſit,petebant templum clamore:quia clamo
rem præmittebant,qui templum concuteret,uehementia ae-
ris percuſſi,priuſquàm adeſſent: nam uerbum,à uerberando
dictum uolunt,quòd ex aere percuſſo,ictu linguæ generatur.
Itaqꝫ,& pedibus,& clamore petebant templum;de qua re ſa-
tis ſubtiliter diſſerit Donatus:ut uiſum eſt.

PIERIVS.

¶ Magna iuuenum ſtipante caterua.]In Romano codice legi
tur comitante,nõ ita in aliis:plus tamen eſt,ſtipante,quia ma
iorem indicat comitum frequentiam.¶ Gradiens'qꝫ deas ſu-
pereminet omnes.]In Romano codice,& nonnullis aliis anti
quis legere eſt,Dea ſupereminet omnes,ut dea ſit κατ᾽ ἐξοχήν.
Nam ipſe locus ſyllabam omnino communem reddit, cæterũ
hoc in medio ſit.¶ Solio'qꝫ alte ſubnixa reſedit]Vetera quæ
dam exemplaria,alto,legunt,ut in.II. Solio rex infit ab alto.
In codicibus tamen probatioribus, Mediceo,& aliquot aliis:
alte,aduerbium eſt,quam lectionem interpretes agnoſcunt,
præcipue'qꝫ Donatus,qui ait,Vbi ad mediã teſtudinem tem-
pli.hoc eſt ad mediam aream,peruenit,aſcendit ſolium, quod
ipſius cauſſa fuerat collocatum,& primum alte conſurgens,ſe
dit.¶ Penitus'qꝫ alias aduexerat oras.]Vt miſſum faciam,ad-
duxerat,quòd in uno tantùm codice repertum minime placet
Mediceus,& reliqua ferè omnia exemplaria,quæ tractaui,ab-
uexerat,aut auexerat,uno conſenſu legunt, erant enim duo
Troiani,qui fuerant,in diuerſum abacti.¶ Obſtupuit ſimul
ipſe ſimul perculſus Achates.]In Oblongo codice,& quibuſ-
dam aliis,obſtipuit,habetur,ita ſuperius dum ſtipei,& paſſim
eodem modo,quòd uerbum à ſtipite,nonnulli deductum uo-
lunt,mutato tamen tempore,uſu uerò ceſſiſſe,i in u,ut ex con
timaci,contumax factum,& huiuſmodi pleraqꝫ. Sed & per-
cuſſus in Romano,in Mediceo,& pleriſqꝫ aliis codicibus anti
quis,& hic,& alibi ſemper habetur,quanuis grammatici dif-
ferentiam,

ferentiani, inter perculſum, & percuſſum ſtatuant. ¶ Cunctis nam lecti nauibus ibant.] In Romano codice, & in Mediceo, cuncti, cuncti, nominatiuo caſu legitur, eam'que lectionem interpretes agnoſcunt, Seruius, & Donatus.

Poſtquàm introgreſſi, & coràm data copia fandi,
Maximus Ilioneùs placido ſic pectore cœpit.
O regina, nouam cui condere Iuppiter urbem, ILIONE.
Iuſtitia'que dedit gentes frenare ſuperbas,
Troes te miſeri, uentis maria omnia uecti,
Oramus, prohibe infandos à nauibus ignes,
Parce pio generi, & propius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora uertere prædas:
Non ea uis animo, nec tanta ſuperbia uictis.
Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ,
Œnotrij coluere uiri, nunc fama, minores,
Italiam dixiſſe, ducis de nomine gentem.
Huc curſus fuit.
Quum ſubito aſſurgens fluctu, nymboſus Orion
In uada cæca tulit, penitus'que procacibus auſtris,
Per'que undas ſuperante ſalo, per'que inuia ſaxa
Diſpulit, huc pauci ueſtris adnauimus oris.
Quod genus hoc hoīm? quæ'ue hūc tā barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur harenæ.
Bella cient, prima'que uetant conſiſtere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
At ſperate deos memores fandi, atque nefandi.

SERVIVS.

¶ Maximus.] Rebus omnibus:. Nam nihil addit. Dat autem ei eloquentiam quia Homerus, Mercurium fauentem, in pugna Phorbanti patri, inducit. ¶ Placido p.] More ſuo, uno ſermone habitum futuræ orationis exprimit. ¶ O regina.] Oratorie id ei dat, quod impetrare deſyderat: Nam eam per laudem beniuolam reddit. ¶ Iuſtitia.] Conſyderauit ſexum. Nec enim uirtutē dicere poterat. ¶ Frenare.] Sic contra: Et Numide infreni cingunt Miſeri. ne ad populationem ueniſſe crederet, more latrocinandi qui tunc uigebat. ¶ Maria.] Per maria. ¶ Vecti.] Vt oſtendat nō ſponte ueniſſe. ¶ Pio generi.] Rhetoricum eſt: ut quoties præſentes perſonæ ſint, ad alias confugiatur. ¶ Propius.] Vicinius: ut tanquam uicti conſyderemur: non ut ueluti Paris, qui iuit raptum Helenam. ſic enim ueritas hiſtoriæ eſt: propterea'que à marito recipi meruit. Vnde Vergilius alibi, Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter? ¶ Populare.] Populo, & populor, antiqui dixerunt: ut, Populat'que ingentem farris aceruum. nunc deponēti utimur. ¶ Non ea uis.] Ideſt poſſibilitas: argumentum ab impoſſibili.

Heſperia ¶ Eſt locus, Heſpe.] Comparatione orbis, totius Italia locus eſt: Heſperię duæ ſunt; una Hiſpania: altera Italia: quum autem ſimpliciter dicitur Heſperia, Italia eſt: ſi additur ultima, eſt Hiſpania quæ in occidentis fine eſt. Hora. Qui nunc Heſperia ſoſpes ab ultima. Et eſt dicta hæc, ab Heſpero, ſtella occidentali. Italia uerò dicitur Heſperia, ab Heſpero fratre Atlantis: qui pulſus à germano, Italiam tenuit, ei'que nomen priſtinæ regionis impoſuit, ait Hyginius. Et eſt carmen Ennianum. is enim ita ait, Eſt locus Heſperiam, quam mortales perhibebant. ¶ Antiqua.] Nobilis. ¶ Vbere.] Vbertate. Laudat fertilitatem: & potentiam Itali: ne Aphricam petiſſe uideantur. ¶ Œnotrij coluere uiri, nunc fama, mino.] Deeſt quam Œnotria autem uel à uino optimo, quod in Italia naſcitur dicta eſt: uel (ut placet Varroni), ab Œnotro rege Sabinorum. ¶ Fama.] Subintelligendum eſt, eſt. ¶ Minores.] Maiores,
Italus. & minores, quum de genere dicimus, ſingulari carent. ¶ Ita-
Orion. liam.] Italus, rex Siciliæ, ubi regnauit Turnus, uenit: & à ſuo nomine appellauit: unde eſt: Fines ſuper uſque Sicanos. ¶ Orion.] Œnopius, filiis carens, à Ioue, Neptuno, & Mercurio, quos hoſpitio acceperat, petiit, ut ſibi filios concederent. Illi, urina intra corium bouis ſibi immolari iuſſerunt, ut obrutum terra, completis maternis menſibus, ſolueret: inuentus'que puer, qui ab urina, οὐρίων eſt appellatus: & Dorica lingua factum eſt, ut ου, diphthongon, in ο uerteretur. Et quanuis ō, naturaliter ſit longa, inuenitur aliquando breuis, ut hic: quia detrahitur υ, & ŏ breuis remanet. Orion igitur, uenator factus, dum uellet cum Diana concumbere, eius ſagittis, ſecundùm Horatium: ſecundùm uerò Lucanum, immiſſo ſcorpione, periit. Veriſimilius eſt, ſcorpione interemptum: quo Oriente occidit: & quia ſua magnitudine, pluribus diebus oritur: propterea'que etiam apud peritos, incerta eius tempeſtas eſt. Dictus eſt quum ſubito aſſurgens, ut excuſetur, non præuiſa tempeſtas. Fruſtra autem quæritur, cur commemoratur Orion, quū à Iunone ſit mota tempeſtas? Nam Ilioneùs, iſta non nouit, quæ poeta per Muſam cognouit: & conſtat numina, niſi muta-
Procax. ta occaſione, nocere non poſſe: quod Vergilius ubique obſeruat. ¶ Cæca.] Incognita: latentia. ¶ Procacibus.] Perſeuerantibus. Procax, petax eſt. Procare enim, petere: unde proci.. ¶ Superante.] Scilicet eleuato, & in undas diuiſo. ¶ Salo.] Eſt enim, ſalū, ſali. ¶ Inuia.] Aſpera, & immania: unde & Dido: quæ uis immanibus a.o. Nam, nō ſuos, ſed naturam littoris culpat. ¶ Quod genus.] Rhetorice mores uituperaturus: non ad Didonem loquitur, ſed ad tertiam ſe confert perſonam. ¶ Hoſpitio proh. ha.] Vt alibi, Littus'que rogamus. occupātis eſt enim poſſeſſio littoris: unde oſtenduntur crude- Vltio de-
les, qui etiam à communi orum.
bus prohibēt. ¶ Prima.] Ideſt in littore, ut Tu'que ô cui prima ferentem F.e.t. ¶ Mortalia a.] Mortalem poſſibilitatem. Arma etiā, conſilia ſignificāt. ¶ Sperate.] Abuſiue, timete. ¶ Memores.] Nam ſi nō ſtatim puniunt, ſunt tamē memores. Horatius: Raro antecedentem ſceleſtum deſeruit pede Pœna claudo.

ASCENSIVS.

¶ Poſtquam introgreſſi, coràm data copia fandi, &c.] In hac parte habetur oratio Ilionei ſanè diſerta, & elegans, ut Donatus intelligentibus adamuſſim probat: quæ Ilioneo competit, quòd Phorbanti patri eius. Mercurius, qui deus facundię eſt, (unde Hora. Mercuri facunde nepos Atlantis, &c.) in bello Troiano fauiſſe, ab Homero dicitur. Verba Donati ſunt: ¶ O regina.] Magna omnino arte ſcribit. Primo, principia ſumma breuitate ſubiungit, quæ tamen plurima neceſſaria continent: primo uerò perſonam Didonis laudat: ſubtilem obiurgationem non omittit: & ipſa obiurgatione beniuolam reddit: inhumanitatem, & ſuperbiam reiicit in alios. Ipſam iuſtam dicit: ne eam lædat à qua auxilium poſtulat. Veniebat igitur incognitus ad incognitam, unde ignarus omnium coniectura rimatur, quomodo aliqua laude illam ſibi beniuolam faciat. Suſpicione autem debuit duci: quū homines impij eſſent: ipſam quoque quæ imperaret iiſdem moribus eſſe: ſed de illis aperte dixit. Partem uerò huius: meliore ratione argumentandi correxit: tamen illam oblique tangit ex aliena, ideſt ex ſuorum repræhenſione confuſam. Collectis igitur contrariis, omnibus componitur duobus uerſibus, plena laudatio. O regina: à difficultate laus. Difficile eſt enim fœminam regnare: nouam cui condere: alia magna laus, quòd fœmina faciat: quòd difficulter uiris euenire ſolet: duo ergo miracula. Primum, regnat mulier: Secundum, condit urbem: Addit tertium, ut regat homines: quibus natura parendi ſtudium denegauit. Et ſic oſtendit plenam Aphrorum feritatem. Mali autem homines, non paribus, ſed contrariis ſuperantur humanitate, ſcilicet regentis & uoluntate. Quas in Didone fuiſſe colligit Ilioneus, qui uituperando incolas immanitatis, laudat eam. quā oſtendit humanitate complere, id ad quod alij impoſitis frenis impelluntur. ¶ Troes te miſeri, uentis maria omnia uecti.] Collecta ratione principiorum, quibus mores incolarum uituperat, & reginam laudat, purgat Troianos ne uiolētiam iuſte paſſi eſſe uideantur. Ergo, quàm cito, & quàm euidenter expreſſit perſonam, & fortunam. ¶ Miſeri.] Per hoc oſtendit miſeros nihil audere poſſe, uel potuiſſe contra Didonem. ¶ Ventis uecti.] Ergo non ſponte uenerant: prohibere ſimili breuitate, ſummam petitionis ponit iuſtam, & ſine præſtantis detrimento, quibus uel duriſſimus flectatur. Poſita autem ſunt tria, ne incenderentur naues, uoluntatem, & neceſſitatem abeundi, & caſu ueniſſe. ¶ Pio generi.] Reus, erit, qui pio nocebit: &

cebit: & maior noſtra eſt pietas, quòd i[illegible]ura ſanguinis ducti non conſtricti, lege ſeruamus. ¶ Propius res aſpice noſtras.] Tertia petitio generalis: ut quidquid ad commodum noſtrum ſpectat, pręſtes. Quam rem honeſtius non ponendo, per ſpecies amplexus eſt. ¶ Eſt locus.] Et locorum, & hominum Carthaginis, plena deformatio: ſed nõ aperta. Dicit ergo: Tendebamus in Italiam fertilem, terram & potẽtem fortibus uiris, & bonis. Itaq; non ueniſſemus ad ſolitudines has, & ad feros homines: niſi tempeſtate coacti. Ergo, non eſt ſtudium in nobis uiolentiæ inferendæ. Deſcriptio autem naufragij, mouet miſericordiam, & quum omnia, uiolentiæ que obiici poſſent, purgarit, retorquet inuidiam in calumniantes uſus antiqua tegoria. Dicit enim, non nos fecimus, ſed tui in innoxios uiolenti fuerunt pauci: & miſericordiam captat: & ſuſpicionẽ uiolentiæ remouet. Quod genus ſub quærelis, & accuſatione Tyriorum, ſuam tenet laudem: nam qui alienos mores grauiter reprehendit, ab iis ſe alienum demonſtrat: adeo autem diſplicent mores, ut mores non inueniat. Omnes enim feros, immanitate uicerũt Tyrij. ¶ Quæ'ue h.] Cuius regionis eſt tam ſæua barbaries, quàm eſt tuæ. Nomen ergo qui eos appellaret, non inuenit. Exemplum nõ repperitur, quod erat grauius: potuiſſent enim defendi à ſimilitudine alterius gentis. ¶ Hoſpitio harenæ.] Quid ergo facerẽt, ſi humano more, tectorum peteremus hoſpitium. ¶ Bella c.] Non patiuntur, ſed inferunt: nec leuiter prohibent, ſed bellantiũ more utũtur armis. ¶ Prima terra.] Vel quæ prima naufragos cœperat poſt naufragium: & captat miſericordiam. Vel, prima .i. littus, quæ terra prima eſt è mari egreſſis: ut ſociet illud, Hoſpitio prohibemur harenæ. Quum autem de Tyriis conqueritur, etiam conqueritur

Ordo.

de Didone quæ illos regit. Deinde relicta hac ſubtilitate, aperte Didonem taxat, dum dicit, Temnitis & ſperate: & non, temnunt, & ſperant. ¶ Ordo eſt. Poſtquàm, ſupple Troiani illi, de quibus iam dictum eſt, Anteus ſcilicet. Sergeſtus, Cloanthus, & reliqui: introgreſſi ſcilicet ſunt ad Didonem, unde patet Æneam adhuc foris ſtetiſſe: ſed ingreſſus eſt poſt eos, ut finem rei uideret: & copia ideſt facultas: fandi ideſt loquẽdi: coràm ideſt in præſentia reginæ: data ideſt conceſſa eſt, Ilioneus, maximus orator inter eos: non maior tamen in cæteris, ſaltem Ænea, cœpit, ſupple orare, ſic pectore placido ideſt ſummiſſo, & humilis quale eſt placidis: O regina, cui Iuppiter dedit ideſt conceſſit. q. d. quod nobis promiſſum, ab eo ſperamus duntaxat: condere urbem: & frenare iuſtitia gentes ſuperbas: non enim potuit de eis iuſte conqueri, niſi eas iniuſtas criminaretur: nec à Didone ſalutem, & malorum remedium ſperare, niſi eam iuſtam prædicaret. Prudenter ergo, utrunq; dicit, & eos iniuſtos qui naufragos tam inhumaniter tractarent, & eam iuſtam quæ eos iuſtitia frenaret. nos Troes miſeri uecti ideſt trãſuecti: aut uecti, ſupple per omnia maria: ut non ex inſtituto, aut deliberato animo illuc ueniſſe: ſed uiolenter appulſos eſſe intelligat: oramus te prohibe ignes infandos ideſt deteſtabiles, & nepharios: à nauibus ſcilicet noſtris: parce generi, ſupple noſtro: pio ideſt qui etiam à genere pij ſumus: & aſpice res noſtras, propius ideſt circũnſpectius, & cum maiore attentione, ac commiſeratione, quæ ex præcordiis procedit: unde miſericordia dicta eſt. Aſpice inquam, res noſtras ideſt inſtitutum, & occeptũ noſtrum, quia nos non uẽnĭmus (præteriti eſt temporis, prima longa, & ſecunda breui: quum contra in preſenti ſit.) aut populare ideſt ad populandum, aut populatũ, hoc eſt ad ſpoliandum, populatim, hoc eſt, per ſingulos populos: penates ideſt deos domeſticos, & theſauros: Libycos ideſt Libycorum populorum: hoc eſt, ſupellectilem, & theſauros eorum, ferro ideſt uiolentia armorum, ac graſſatione: aut uertere ideſt ut auertamus prædas ſcilicet pecoris & armentorum: raptas ſcilicet à dominis ſuis: ad littora ſcilicet maris, è quibus impellantur in naues, ut auehantur: Ea uis ideſt uiolentia, non, ſupple eſt, animo, ſupple noſtro, nec tanta ſuperbia eſt, uictis ideſt nobis, qui uicti, & profugi ſumus: uerum, ut ſcias, quid prętendamus, aut quo profecti ſimus. Eſt locus, ſup. quem, aut quam Graij dicunt Heſperiam: cognomine ideſt per cognomentũ, ab Heſpero duce, aut etiam à ſtella Veneris. (quaſi iuſte innuat eam patriam ad Veneris progeniem pertinere.) Eſt inquam locus in Heſperia, quæ eſt terra antiqua, ideſt nobilis: quum noua eſſe non poſſit: nam omnis terra, antiqua eſt: unde addit, Potens armis, atq; ubere, ideſt fœcunditate: glebe, ideſt terræ pinguis. (habet ergo ea quæ caput acris equi in Carthagine fore portendit: ut uiſum eſt.) Œnotrij, ideſt uiri ab Œnotro rege, qui ex Arcadia in Italiam uenit (unde Landinus: Ex Arcadia decem & ſeptem ætatibus, ante Troiam obſeſſam, nauigauit Œnotrus, Lycaonis filius: qui quintus erat ab Ægeo, & Phoroneo, qui primi in Peloponneſſo regnarunt: & uenit cum ſuis in Italiam, non ſatiſfaciente ſibi in Græcia portione. Nam quum eſſent Lycaoni, uiginti duo filij, in totidem partes diuiſa erat Arcadia: uenit & cum eo Peucetius, unus ex fratribus: ſed Peucetius ſedes ſupra montes Iapigios conſtituit: ab eo'q; Peucetij ſunt nominati. Œnotrus autem, quum maiori exercitu, in ſinum qui ex accolis Auſoniis, Auſon dicebatur, enauigans: oram multam occupauit: eam'q; Œnotriam uocauit: & populos Œnotrios: ut apparet in Sophoclis tragœdia Triptolemo. Si autem Aboriginibus populis, Græca origo fuit, ſicuti Catoni, & Sempronio placet, Œnotri progeniem fuiſſe arbitrabor. Hæc ait Dionyſius Halycarnaſſeus: qui Œnotri progeniem ſic ponit: Ægeus, & Phoroneus, primi in Peloponneſſo regnarunt: Phoronea filia fuit Niobe. hæc ex Ioue, Pelaſgum peperit. Ægeo autem, filius fuit Lycaon: & Lycaonis, Dyanira: ex ea uerò, & Pelaſgo: alter Lycaon, qui Œnotrium genuit. Sola autem Œnotria (ut ait Strabo) Italia olim appellata eſt. Hæc ille. Licet ergo Græci, uinum dicant Œnon, melius tamen ab Œnotro, Œnotriam dictam putabimus.) Œnotrij igitur uiri, ab Œnotro producti, coluere, ſupple hanc terram: nunc fama, ſupple eſt: minores, ideſt poſteriores: dixiſſe, ideſt denominaſſe: gentem Italiam, ideſt Italicam: aut denominaſſe Italiam, & gentem ſcilicet Italicam: aut Italos: de nomine ducis ſcilicet Itali: curſus fuit, ſupple nobis inſtitutus: huc, ideſt ad hanc regionem: hoc eſt, ad Italiam (non igitur fuit Didoni iuſta quærela, quum Troiani illinc abirent: quia id prædixerant.) fuit inquam curſus nobis huc, ideſt in hanc, quam memoraui, regionem: ſupple tunc: quum, ideſt quando: Orion, ideſt ſydus Orionis: nymboſus, ideſt nubiloſus: & nubes colligens: aſſurgens fluctu ſubito, ideſt ex improuiſo nobis oborto: tulit nos in uada cæca, ideſt quæ uideri non poterant. (Id autem dicit neſcius, quid à Iunone actum eſſet (ut ſentit Seruius) aut quia non congrueret: etiam ſi ſciret id in templo Iunonis dicere: de Orione quoq;, ſic dicit Landinus. De Orione iam audiſtis Seruium. Alij tamen dicunt, quum Diane ſe comitem in uenatione dediſſet, & quum omnem feram ſuperare auderet: terra eum, ſcorpio immiſſo, interemit. Diana in ſydus cœleſte tranſtulit, & canem ſuum ſyrum. Seruius alibi ait, hunc Œnopionis filium, habitum uirum, immenſæ ſtaturæ, & uenatorem. Verum quum Œnopionis filiam uiolare uellet, ab eo luminibus priuatum, qui inde ab oraculo accepit, ſi lumina recuperare uellet, per mare ita ad orientem tenderet, ut ſinus oculorum, ſoli ſemper opponeret: ſic ergo duce ſene ad Cyclopas acceſſit: & ab uno eorum humeris impoſitus, iuſſa oraculi peregit, & lumina recuperauit. Theodontius ait, eum Œnopionis, Siciliæ regis, fuiſſe filium, & à Venere, per quietem admonitum, ut eius quæ ſibi prima obuiam fieret, mulieris concubitum peteret: Surrexiſſe'q; ex antro, ac ſororem Candiopeiam, quæ & ipſa uenatrix eſſet, obuiam factam compreſſiſſe: ex ipſa'q; Hypologum genuiſſe. Hic idem mox ob hoc exul factus, iubente oraculo, ut in Orientem tenderet cum Candiope & filio, in Thraciam enauigauit: ubi'q;, ſubactis incolis, Neptuni filius habitus eſt. Higin. autẽ de configuratione ſyderum, ait: illum ab inundatione aquarum, Græce, Orionem dici: quòd eius tempore, hyems habeat ortum, & mare, ac terras, tempeſtatibus turbet, Latini eum iugulam dicunt, quòd ſit, ut gladius armatorum, fulgore ſtellarum terribilis: qui ſi fulget, ſerenitatem: ſi obſcuratur, tempeſtatem portendit. Heſiodus, illum Neptuni filium, ait: à quo accepit: ut mare, ita ut terram, perambulare poſſet. Hunc Œnopius, ob uitiatam filiam Meropem, excæcauit: ille in Lemnum profectus, & à Vulcano caballo accepto, ad ortus ſolis perrexit: ac ab eo lumen recepit, uoluit ulciſci Œnopium: ſed quum ille à ciuibus ſuis occultaretur, in Cretam profectus eſt: uerum quum nullam ſe feram relicturum minaretur. Tellus indignata, ſcorpium extulit, qui eum interemit: ſed à Ioue, ob uirtutem ſuam, in aſtra relatus eſt. Habet autem has ſtellas, in capite tres, ſed media eſt cæteris ſplendidior: in ſingulis humeris, ſingulas claras in dextro cubito, obſcuram unam: in eadem manu, unam: in zona tres: in gladio, quem manu tenet, tres: in ſingulis genibus, ſingulas. Hæc ille.) Quum igitur Orion nymboſus, ideſt ſydus Orionis, nymbos excitans, aſſurgens ſubito fluctu, tulit nos in uada cæca: & diſpulit nos auſtris, penitus, ideſt omnino procacibus, ideſt pertinacibus: & improbe perſeuerantibus: quæ, ideſt ſimul per undas. & hoc ſalo, ideſt mari, ſuperante, ideſt ſe erigentem: & per ſaxa inuia, id eſt inter quæ nulli patet uia. Quod, ideſt quales eſt hoc genus hominum: ue, pro uel: quæ patria tam barbara permittit hunc morem ſcilicet naufragos perſequendi: nos prohibemur hoſpitio harenæ, ideſt non permittimur in harena, quæ omnibus communis eſſe debet, habere ſtationem, & modicum hoſpitari: ſupple hi populi, cient, ideſt excitant, & prouocant bella. Ob conſimilem enim rem dicitur Troia prius deleta: quia ſcilicet Herculi appulſo, cum Argonautis aquam recentem negaſſent: & uetant conſiſtere, terra prima, ideſt proxima mari: Si uos temnitis .i. contemnitis, & uilipenditis, genus humanum .i. etiam ſi neminem mortalium formidetis: & ſi temnitis, arma mortalia .i. à mortalibus illata, quæ fragilia ſunt: at .i. ſaltem ſperate .i. timete: ſicut etiam à Iuuenale ponitur: aut reuera, quia duo dicit: quorum alterum ſperãdum eſt bonis: alterum, timendum malis. & in talibus meliori reſpondemus, potius dixit ſperate, quàm timete: nam boni debent ſperare deos memores eſſe, fandi, ideſt liciti, & digni: de quo plura di-

plura dicantur:& mali timere deos memores eſſe nefandi:ſed quia potius uoluit,ut Dido,pro fando.i.licito:præmia ſperet: quàm pro nefando.i.illicito punitionem dixit:ſperate deos memores eſſe fandi,atq; nefandi,ut ſit dare conceptionem nedum in accidentibus,ſed etiam in rebus ſignificatis:ideo autem minatur deos ultores,quia,ut ſequitur,rex erat Æneas nobis,qui.ſ.deorum ſanguine cretus,& eorum obſeruãtiſſimus, ſemper eſt habitus.

PIERIVS.

¶ Maximus Ilioneùs,pl.ſ.pe.cœ.] Dicerem ſcribendum maxumus ex antiquis codicibus, & Auguſti Octauiani conſuetudine,niſi nunc mos adeo inualuiſſet ,ut iam omnes malint huiuſmodi nominum,penè ultimam enuntiare per i,uocalem tertiam. Hic uerò animaduertendũ eſt quod Seruius ait,Mercurium,eloquentiæ deum,Phorbanti Ilionei patri plurimum fauiſſe : non intelligas tamen hunc eundem eſſe Ilionea, qui Phorbantis filius,ab Homero celebratur,ſed ab ea eloquentię commendatione, fictam hic eſſe perſonam à Vergilio,quum ſatis conſtet Ilionea Phorbantis à Peneleo peremptum, in bello Troiano:u[illegible]omerum legere eſt ἴλοξ. ¶ Aut raptas ad littora uertere prædas.] In antiquis aliquot codicibus,à littore,legitur,hoc eſt ab ora littorali in naues.Sed minime diſplicet ad littora,quia per cõtinentem fieri ſolent excurſiones, inde'q; prædam ad littus uertunt. ¶ Œnotrij coluere uiri.]In antiquis codi.ferè omnibus,Œnotri, per ſynæreſin ſcribitur, quia ſyllaba media eſt, ὦ μεγά, οἰνωτριὸς, huiuſmodi uerò ſynæreſes,ſoluta etiam oratione,fieri ſæpius in antiquis inſcriptionibus obſeruaui,ut illud Romæ iuxta ædem diui Baſilij, VINICIA PRIMIGENIA MATER FILIS SVIS. ¶ Huc curſus fuit.]Nequaquàm placet,quod in cod.aliquot legitur, Hic curſus fuit.hoc eſt hæc nauigatio:nam finis deſyderaretur, ad quem locum. ¶ Veſtris adnauimus oris.] Frigidum & exile eſt,quod in pleriſq; codi.antiquis,aduenimus,legitur:ſed in uerbo,adnauimus, difficultas,calamitas,& clades apparẽt, quæ miſerationem commoueant. ¶ Si genus humanũ,& mortalia temnitis arma.]Vetera quædam exemplaria legunt abſq; copulatiua particula,Si genus humanum,mortalia.per appoſitionem:uenuſtate tamen haud quaquàm pari cum priori lectione.

SERVIVS.

¶ Rex erat Æneas.] Pietas,pars iuſtitiæ,ſed naturalis. Nunc ergo dicit,qua parte ſit iuſtus .i. pietate. Bene aũt eũ laudat,& pietatem,quam à Didone impetrare intendit, & uirtutẽ, qua uult timeri. ¶ Bello,& ar.] Non eſt iteratio. Nam bellum , & conſiliũ habet. Arma tantũ in actu ſunt. ¶ Non me.] Vult eã non timere,ne hæc inaniter præſtet. ¶ Pœniteat.] Non parum uideatur prima beneficia præſtitiſſe, quum poſſis maiora recipere. ¶ Troiano à ſanguine.] Quum Laomedon , promiſſam murorum mercedem,Neptuno, & Apollini denegaſſet:Neptunus iratus, cœtos Troiam immiſit, quo eam uaſtaret. Apollo autem conſultus, & ipſe iratus,perperam reſpondit,obiiciẽdas beſtiæ nobiles puellas . Qđ quũ fieret,timẽs Hippotes quidam nobilis filiæ Segeſtę,

Rex erat Æneas nobis,quo iuſtior alter
Nec pietate fuit,nec bello maior,& armis,
Quem ſi fata uirum ſeruant,ſi ueſcitur aura
Ætheria,nec adhuc crudelibus occubat umbris,
Non metus,officio,nec te certaſſe priorem
Pœniteat.ſunt & Siculis regionibus urbes,
Arma'q;,Troiano'q; à ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam uentis liceat ſubducere claſſem,
Et ſyluis aptare trabes, & ſtringere remos.
Si datur Italiam ſociis,& rege recepto
Tendere,ut Italiam læti,Latium'q; petamus.
Sin abſumpta ſalus, & te pater optime Teucrûm
Pontus habet Libyæ,nec ſpes iam reſtat Iuli,
At freta Sicaniæ ſaltem,ſedes'q; paratas,
Vnde huc aduecti,regem'q; petamus Aceſten.
¶ Talibus Ilioneùs,cuncti ſimul ore fremebant POETA
Dardanidæ.

quũ Laomedontis regis,Heſiona,iam orta ſeditione,eſſet monſtro expoſita:impoſuit eam naui,ac miſit quò ſors ferret. Hæc ad Siciliam delata,à Crinoſio fluuio (quem Criniſum Vergilius,licentia poetica,uocat.) conuerſo in urſum,uel in canem compræſſa,edidit. ¶ Aceſtes.] Qui ex matris nomine,Segeſtam urbem condidit. ¶ Subduce.] Eſt in terrã trahere:deducere autem,in mare mittere:ut,Deducũt naues ſocij. ¶ Aptare.] Aptas legere. ¶ Stringere.] Aut defrondare:ut,agricolæ ſtringunt frondes:aut,fractos colligare. ¶ Sociis,& rege recepto.] Syllepſis per numeros : ut,Hic illius arma,Hic currus fuit. ¶ Salus.] Æneas,qui ſalus noſtra eſt. ¶ Spes.] Recte propter ætatem. ¶ Sedes'q; paratas.] Propter Aceſtis cognationem. ¶ Reg.] Qui nobis eſt futurus rex:aut,qui rex eſt. ¶ Ore.] Nam & armis fit fremitus.ore ergo conſentiebant.

Aceſtes. Deducere.

ASCENSIVS.

¶ Rex erat Æneas nobis, &c.] Docet (ut dixi) Ilioneùs, cur minatus ſit deos ultores fore:quia.ſ.regem tam pium habuerant,ut dij ultionem pro eo ſumpturi ſint , ſi ſublatus fuerit: & tam potentem,ut ſi ſuperuixerit , ipſe ultionem facere poſſit, de iniuriis & præmia referre pro beneficio : quod idem & Aceſtem poſſe clàm innuit. Sed Donatum audiamus,differentem ſic: ¶ Rex erat.]In hoc uirtutes animi laudat.ſ.iuſtitiã,& pietatem,& corporis.ſ.fortitudinem:quæ eſt in exercitatione bellandi. Vult enim,pro benefactis , conſimilem uicem promittere,quæ eſt à iuſtitia, & pietate:& pro iniuria,ultionem, que eſt à fortitudine. ¶ Quem ſi fa.ui.] Quàm pulchre uariando. Idem eſt, ſi uiuit:tripliciter profert. Magna autem arte, parua petit:& magnam remunerationem promittit : & audientem terret:nam quũ demonſtramus poſſe multum prodeſſe,intelligitur aſſerere poſſe,& multum nocere , ſi res exigat: hoc modo,ſi Æneas uiuit:nihil nobis eſt metuendum:ſin cõtra habemus Aceſtem, regem magnum, & opulentum, uiris, armis,diuitijs. His ergo,ꝓponit ſpẽ,& ingerit metũ. ¶ Quaſſatam uentis.]Ingerit ſummam petitionis,non oneroſam danti.ſ.ut liceat in ſyluis reſarcire conuulſas naues;ut poſſit,ſi uiuit Æneas,

uit Æneas,in Italiam tendere. Sin autem non uiuit, in Siciliam. ¶ Te pater.] Ex apoſtrophe captat commiſeratione Didõis. ¶ Ordo eſt . Rex erat nobis,Æneas . ſ . nomine:nec,ideſt & non:quo alter non fuit, ſcilicet dũ hic uiueret:iuſtior pietate,ideſt quãtùm ad pietatem in ſuperos,& parentem : quamuis fortè iuſtitia diſtributiua , quæ ſuum cuiq; ius adiudicat, alter maior fuerit:nec alter fuit maior bello .i.rebus bellicis,ut conſilio,& prudentia:& armis.i.exercitio bellandi. Si quis tamen Hectorem meliorem dicat armis fuiſſe,quàm Æneam:poſſent omnia copulatim legi,ut ſit propoſitio cathegorica de copulato extremo,non copulatiua,nam licet inueniendus ſit maior iuſtitia,unde ipſe Æneas dicturus eſt in.2. Occidit & Peleus iuſtiſſimus unus,Qui fuit in Teucris , & ſeruantiſſimus æqui,& maior bello,& armis : unde idem in eodem ad Hectorem:O lux Dardaniæ,ſpes ô fidiſſima Teucrûm,&c. ubi Hector:Si Pergama dextra defendi poſſent,etiam hac defenſa fuiſſent:tamen non eſt dãdus qui maior fuerit,ſimul & iuſtitia,& bello,& armis:hoc eſt,qui in his tribus Æneam ſuperet:quem uirum,ſi fata ſeruant,ſup.nobis,aut imperio illi promiſſo:ſi ueſcitur aura ætherea.i.ſi uiuit adhuc reſpirando in æthere:hoc eſt,regione noſtra:nec occubat,ideſt iacet:obuolutus umbris crudelibus.i.ipſum crudeliter,& impie detinentibus,quum nobis tam neceſſarius ſit,an crudelibus,ideſt inexorabilibus. (legendum autem eſt,occubat:non occupat:nam occupo,accuſatiuum efflagitaret,quum ſit actiuum uerbum:occubo autem abſolutum eſt,& primæ coniugationis,quod tertiæ fieret,ſi ſuſciperet m literam,ut occumbere.) non metus,ſupple ſit nobis:nec pœniteat,ideſt parum uideatur:aut doleat:te certaſſe,ideſt prouocaſſe nos,propter eum:priorem, ideſt priuſquàm aliquid meremur : officio,ſcilicet pietatis,aut beneficentiæ:hoc eſt beneficio:ſed humanitatem,& beneficentiam, exhibere profligatis,quum in reliquis beneficium dicatur:poteſt in regibus officium uocari,quum illis id proprium ſit munus. Et ſi Dido fortaſſe dicat,ſi ita eſt ut prædicatis,rex ueſter perierit:quis ergo beneficium rependat,aut uim repellat:dicit Ilioneùs: Sunt &,ideſt etiam Siculis regionibus urbes,id eſt etiam Siculæ regiones habent urbes,nobis fautrices:& arma ſunt,ſupple etiam Siculis regionibus:& Aceſtes clarus,à Troiano ſanguine:ut Sicut per urbes,& arma,oſtenditur poſſe auxiliari:ita per neceſſitudinem ſanguinis,doceatur uelle debere:liceat igitur ſubducere,ideſt ſurſum ducere:& in littus ſiccum trahere:claſſem quaſſatam uentis,& aptare trabes, ſcilicet claſſi idoneas:ſyluis.ſ.deſertis:& à nemine adhuc occupatis:ſiquidem id Ilioneùs iam perceperit,ut potuit,& liceat ſtringere remos.i.ſtringendo ramalia:aut minores arbores facere remos:ſtringere autem eſt defrondare,& corticem detrahere:ut ſi datur tendere Italiam:pro in Italiam:rege recepto, & ſociis,ſupple receptis:nos petamus læti:quia ſociis,& rege

recepto,

recepto,& claſſe inſtaurata.(Semper autem ad bonum omen, læti petebant Italiam:ut, Vix è conſpectu Siculæ, Telluris,in altum uela dabant læti.& in.3.Italiam læto ſocij clamore ſalutant.Et in.6.Anchiſes ad Æneam:Quo magis Italia mecum lætere reperta.) Italiam,& pro.i.Latiũ.i.potiſſimũ eam partẽ, ubi Latium eſt.i.regio inqua Saturnus latuit.Sin.i.ſed ſi ſalus eſt:abſumpta.i.ablata:ablato eo,à quo ſalus noſtra depẽdet:& pontus Libyæ.i.mare Libycum,habet te ô optime pater Teucrũm,pro Teucrorum:hoc eſt,te,ô Ænea,qui ob pietatem,& paternam affectionem,in tuos,pater potius quàm rex,mœrebaris dici: (unde alludit poeta ad ſtatum Romanum,qui ſua tempeſtate erat:nam gaudebant dici principes,ideſt primi patrum:aut patres patriæ:non reges,non domini,qui primi erant in republica,ut conſules,ac imperatores ſummi:per apoſtrophen autem,ideſt conuerſionem ſermonis,ad abſentem captat commiſerationem:ut Donatus edocuit.) nec ſpes Iuli,ideſt de Iulo:reſtat.i.reliqua,aut ſupſtes eſt:hoc eſt,ſi etiam Iulus extinctus eſt , cui regnũ debebatur.(unde eſt,Et ſpem,ſurgentis Iuli Quem regno Heſperio fraudo.) At.i.certe petamus ſaltem(ſi nõ aliud datur: tractum'q́; eſt à ſe dedentibus,qui quũ aliud petere non auderent,ſalutem petunt:ſed per ſyncopam, corruptum uocabulum, in aduerbium migrauit.) freta.i.maria:Sicaniæ.i.Siciliæ,& Aceſtem regem Siciliæ,qui & nobis rex futurus eſt:Ilioneus,ſup.orabat.(nam,ut ipſe fremuiſſe dicatur,nõ placet:eo quòd præmiſſum eſt,placido ſic pectore cœpit.) Ilioneùs igitur orabat,& dixit talibus,ſup.uerbis:& cuncti Dardanidæ.i.Troiani à Dardano oriundi,& eius imitatores,hoc eſt,fortes,& magnanimi:fremebant ſimul ore:indignati.ſ.talem uim inferri,quum nihil mali prætenderent,nihil'q́; intulerint.Sanè Ilioneùs hic,quadriſyllabum eſt,deſinens in eus diphthongon.

PIERIVS.

¶ Ætherea,nec adhuc.] In bona codicum antiquorum parte, neq; adhuc,legit̃:quod neſcio quid mollius,ſuauius'q́; ſonat. ¶ Non metus officio.] Mediceus codex,& aliquot alij , nec metus,legunt;ſed omnino,non,acceptius.

SERVIVS.

Tum breuiter Dido uultum demiſſa profatur.
ſSoluite corde metum Teucri,ſecludite curas. DIDO
Res dura,& regni nouitas me talia cogunt
Moliri,& late fines cuſtode tueri.
Quis genus Æneadũm? quis Troiæ neſciat urbem?
Virtutes'q́;,uiros'q́;,aut tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni,
Nec tam auerſus equos Tyria ſol iungit ab urbe.
Seu uos Heſperiam magnam,Saturnia'q́; arua,
Siue Erycis fines,regem'q́; optatis Aceſtem,
Auxilio tutos dimittam,opibus'q́; iuuabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
Vrbem quam ſtatuo? ueſtra eſt,ſubducite naueis,
Tros,Tyrius'q́; mihi nullo diſcrimine agetur.
Atq; utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Adforet Æneas:equidem per littora certos
Dimittam,& Libyæ luſtrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus ſyluis,aut urbibus errat.

¶ Breuiter.] At qui non breuiter.Sed longum,& breue:magnum,& paruũ, perfectũ nihil habent: ſed per comparationem intelliguntur . Ergo , breuiter minus quàm Ilioneus.Notandum autem, regum eſſe breui loquẽtiam:fœminarum , uerecũdiam. Quapropter utrunq; dat Didoni. ¶ Soluite.] Sicut ſupra , Iouis oratio obiecta, purgat, & petita ꝑmittit: quum petũtur,aut promittunt,à ualidiſſimis eſt inchoãdum:ut hic:& arguit à neceſſario. ¶ Secludite] Iteratio ad augmentũ beniuolentiæ.Secludite,pro recludite:quod fit,aut propter hiatũ,aut propter ſuauitatem:ut,Ah ſilice in nuda cõnixa reliquit.pro enixa. ¶ Res dura.] Vicinos barbaros,& fratrem formidat. ¶ Regni noui.] Quæ ſemp habet timorẽ. ¶ Moliri.] Et non facere,ut terroris ſit,& non crudelitatis. ¶ Ænea.] Satis propere:ſed in opere inemendato; non mirandũ. ¶ Troiæ urbem.] Aut Ilium,quod in Troia prouincia eſt:aut Troiæ urbem,ut urbem Pataui. ¶ Incendia belli uir.ui.] Semper enim diluuio,& incendio,comparat bellum:ut, In ſegetem ueluti quũ flamma furentib.au.Incidit a.r.m.f.t. ¶ Non obtuſa adeo.] Aut adeo.i.multum. Terẽ. Adoleſcentem adeo nobilem: uel in tantum,ut dicis. ¶ Obtuſa.] Non ſtulta,ſed crudelia. ¶ Nec tam auer.eq.Tyria ſol iun.ab ur.] Fabula eſt.Atreum, & Thyeſten,germanos,quum in diſſenſione ſibi nocere non poſſent,in ſimulatam gratiam rediſſe:hac occaſione Thyeſtes, cum fratris uxore concubuit:Atreus uerò,illi filios epulãdos appoſuit,quæ ſol,ne pollueretur,effugit:ſed ueritas eſt:Atreũ apud Mycenenſes,primum eclypſin ſolis inueniſſe:cui inuidens frater,ex urbe diſceſſit,tempore quo eius probata ſunt dicta. ¶ Heſperiã magnam.] Μεγάλη enim ἕλλας appellata eſt: in qua à Tarento uſq; Cumas,omnes urbes condiderunt Græci. ¶ Eryx.] Veneris,& Butæ filius fuit:qui occiſus ab Hercule monti,ex ſepultura nomen dedit,in quo matri fecerat templum,quod Æneæ adſcribit poeta:in hoc monte dicitur etiam Anchiſes ſepultus:licet Cato in Italiam ueniſſe ſcribat. ¶ Vrbem.] Pro urbs:per antiptoſin,ut multi uolunt. Melius tamẽ uultis,bis repetendum,ut,Vultis conſidere mecum,& uultis, Vrbẽ quã ſtatuo. ut,Eruet ille Argos a.q.My.Ipſum'q́; Æaci. ſubaudis ille. nam alter, Mycenas expugnauit;alter,uicit Pyrrhum. ¶ Agetur.] Regetur. ¶ Noto.] Aut ſimpliciter ꝓ uento:aut uerè Noto,qui de Syrtib.Carthaginẽ impellit. ¶ Adforet.] Adueniat,temporis futuri. ¶ Equidem.] Semper apud Vergilium,ego quidem.Alibi etiam tantùm Perſi.Non equidem hoc dubites Amborũ fœdere c.c.d. ¶ Certos.] Vel ueloces,uel fideles. Vtrũq; enim hoc loco ſignificat.Item firmos, Sallu.Apud latera certos locauerat.Item,deliberatiui iudicij. ¶ Eiectus.] Naufragus,ut eiectum,& littore egentem.

Eryx.

Equidẽ.

ASCENSIVS.

¶ Tum &c.] Hic habetur placida reſponſio Didonis:de qua Dona.ſic: ¶ Breuiter.] Poteſt intelligi propter perſonam loquuturæ mulieris, & ſermonem facturæ ad uiros incognitos. ¶ Vultũ de.] Non ſolum propter uerecundiã muliebrem , uerũ etiã propter obiecta:& eo magis erubeſcebat, quòd nec barbara fuit. Artificio ſe aũt non negat quę manifeſta ſũt,ſed purgat. ¶ Soluite.] Paucis ſecuros reddit,ut cætera libentius audiant. ¶ Regni noui.] Errant qui rem duram,& nouitatem regni,unum putant. Nam rem duram,interitum mariti,& metum fratris intelligit:ne regnũ adhuc infirmum inuaderet: ſed nec expreſſit, ne narrãdo quod Teucros latebat, uulnus antiquum refricaret,& ſcelus,domus detegeret. Conſulit etiam poeta, negotio ſuo , ne quòd per Venerem narrauerat , iterum ponat. ¶ Cogũt.] Exprimit,quæ feciſſet,eſſe à ſua natura aliena,ut cuſtodia littorum: non ad inferendam iniuriam,quod cõqritur Ilioneùs, ſed ad ꝓpulſandã poſita uideat̃. ¶ Quis g.] Oſtendit beniuolentiã,ut credat̃ uera dixiſſe:ut turbatos,congruæ honorificentiæ,ratione componeret. Nouimus(inqt)uirtutes ueſtras, & aduerſam Troiæ fortunã:quæ quũ dicit humanitatis,ſpem ꝑbet. Facile enim iis ſuccurrit̃,quorũ aduerſa nota ſint. ¶ Nõ obt.adeo.] Nõ ſunt corda noſtra ab humanitate aliena:nec ſic uiuimus,ut ſolis ęquitas,à nobis auertat curſus ſuos,ꝓpter facinus quod uideat. ¶ Seu uos.] Hic ꝓſequitur ſummam beneficiorum ſuorũ:& propoſitis,rñdet,ut quocũq; ire uoluerint, auxilio proſequatur. ¶ Vultis.] Ecce plena beniuolentia:ut in ſocietatem regni , eos uocet,qui omnia deſperarint. ¶ Veſtra eſt.] Auget ſtudium beniuolentiæ,offerens plenam facultatem,poſſidendę urbis. Lege autem,ne ſit error: Quam ſtatuo urbem,ueſtra eſt. ¶ Tros,Ty.] Mire tẽperauit,dicens,Troianos cum incolis,uno futuros affectu , ut honorifica iuxta hoſpites, non illos poſtponeret: ne'ue rurſus deiiciens, ſuos,qui ex Tyro illam ſequuti erant , inter populos inimicitias excitaret. ¶ Atq; utinam.] Quia uiderat Troianos anxios , de rege optat aduentum:& offert inquiſitionis auxilium:& ut ſociaret oblati beneficij gratiam addit. ¶ Libyæ l.ex.iu.] Et in hoc loco oſtendit Verg.non ſolum Carthaginem, ſed multas alias ciuitates eſſe ſub Didone. ¶ Ordo eſt. Tũ.i.deinde,poſtquàm perorauerat Ilioneus Dido:demiſſa uultum.i.habens uultum demiſſum,ideſt deorſum miſſum,in ſignum pudicitiæ matronalis:profatur:breuiter.i.ſine cunctatione:ut quæ decreuerat, omnino eis ſuccurrere.nec obſtat , quòd pluſcula ſunt uerba: quia nõ ideo breuiter dicitur profata,quia paucis:ſed quia incunctanter,& ſine mora.& ſi ideo breuiter dicatur,quia breuibus,adhuc nihil mentiretur poeta , quia (ut Mar.dicit) Non ſunt longa,quibus nihil eſt quod demere poſſis. O Teucri,ſoluite.i.diſſoluite,& amouete:corde,ſup.ueſtro; metum ſecludite.i.ſeorſum claudite:quaſi ad alia negotia utiles;aut excludite,& ſecludite à corde ueſtro:curas.i.ſollicitudines de ſaluãdis nauibus. Res dura,ſcilicet fratris odium,& auaritia,aut metus quem de eo habeo ; ſed non expreſſit, quia dedecuit eos id ſcire, Ordo.

id ſcire, aut illam dicere: & prius per Venerem declaratum eſt Æneæ & nouitas regni, quæ in terra aliena ſummopere ſuſpecta eſt: maxime quum doloſe, ſolum emptum ſit ab Iarba, qui ſe etiam littus dediſſe dicet in. 4. ſic: Fœmina quæ noſtris errans in finibus urbem Exiguam pretio poſuit, cui littus arandum', Cui'q; loci leges dedimus, connubia noſtra reppulit. Quia ergo etiam, ſi Æneas non ueniſſet, decreuerat connubiũ Iarbæ repellere: qa dicet de Ænea, Solus hic inflexit, ſenſus animum'q; labãtem Impulit. & hiſtoria habet ipſam, ne Iarbe nuberet ſe in ignem deieciſſe: bene timuit regno ſuo adhuc nouo: ideo'q; omnes aduentantes, ſuſpectos habuit. res ergo dura propter fratrem: & nouitas regni propter Iarbam: & cæteros principes uicinos, quibus inuidiæ ſit nouum regnum: cogunt me moliri. i. cum mole quaſi inuitam facere: talia. ſ. qualia conqueſti eſtis, uobis fieri, & tueri. i. protegere, & conſeruare: fines. i. limites regni mei: late. i. per latum, & ampliter: cuſtode. ſ. plurimo. plus autem eſt, quàm ſi diceret cuſtodibus. Quis neſciat genus Æneadûm: pro Æneadarum? q. d. nemo: approbans quod Æneas dixerat: Sum pius Æneas, fama ſuper æthera notus. ſane quum de Ænea incerta eſſet, laudem rettulit ad Ænĕadas. (Corripitur autem ſecunda, in nomine Ænĕades, quæ in Ænēas producitur.) & quis neſciat urbem, Troiæ. ſ. prouinciæ, hoc eſt, Ilium: aut, urbem Troiæ. i. Troiam? ſicut urbem Pataui, pro eo quod eſt Patauium, dixit. q. d. etiam nemo: aut, quis neſciat uirtutes, & uiros. ſ. Troiæ, hoc eſt, uirtutes uirorum, aut uiros ſtudioſos, & uirtute præditos, aut incendia. i. conflagrationem tanti belli? q. d. nemo: &, ſi qui ſint tales, nõ tamen nos, quia nos Pœni non geſtamus pectora adeo obtuſa. i. hebetia, & ignaua, ut. ſ. quæ omnibus manifeſtiſſima ſunt, ignoremus: nec ſol iungit. equos ſuos tam auerſus. i. per indignationem in aliam partem uerſus, ab urbe Tyria. i. Carthagine: ut. ſ. tam frigido pectore ſimus: ut hæc non percipiſcamus. (& ita potius eam in ſententiam Landini, dicentis: Placet fabula Atrei, quam. ſ. Seruius narrat, ut ſit: Sol non auertit ſe ab urbe noſtra, propter ſcelus, & immanitatem noſtram, ſicut auerſus dicitur à Mycenis: Sed phyſici, oſtendunt regiones frigidiores, efficaciores homines, producere conſueuiſſe: hæc ille. unde & Seruius alibi dicit, In regionibus calidis, homines aſtutiores: ſed timidiores, quia pericula noſcunt naſci: ut in Aphrica, ubi uafri, & uerſipelles ſunt: meo autem iudicio, quia fortè fabulam Atrei, ignoraſſe Didonem uerò ſimilius eſt, quàm ad eam reſpexiſſe: dicerem ex deuerbio id ſeam ꝓtuliſſe: nam, quia ſol, ubi uicinus eſt, beniuola ſua irradiatiõe, ſanguinem circa præcordia calefacit, qui ingenium bonum, ſecundùm Empedoclem, facit: unde dictum eſt in Georg. Frigidus obſtiterit circũm præcordia ſanguis. ideo, ex deuerbio dicebat ſolem, longe ab illius patria auerſum, qui obtuſo eſſet ingenio, quaſi frigidus obſtiterit ei quoq; ſanguis. Idem ergo bis dicit: Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni: & nec tam auerſus. Legendum eſt autem auerſus, non aduerſus: ſicut, Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. unde & Statius: Quid nota recondis? Scimus (ait) nec ſic auerſum fama Mycenis Vertit iter. (Seu. i. ſiue uos optatis, Heſperiã magnam. i. Italiam.) Italia enim, Heſperia magna, dicta eſt, ad differentiam Hiſpaniæ, & ſecundùm Seruium, μεγάλη ἕλλας. i. magna Græcia, & arua.) Saturnia. i. in quibus Saturnus latuit, hoc eſt, Latium ſiue fines Erycis. i. Siciliam, ubi Eryx frater Æneæ, & Veneris filius, in Eryce monte ſepultus eſt: qui mons non longè à Drepano eſt? (De genere Erycis dicit ſic Landinus: Neptunus Amycum genuit, ex muliere nympha. Hic à Poluce, arte pugili ſuperatus: cæſus'q; eſt, relicto filio, qui Butes uocatus eſt. Fuit autem rex Bebriacæ, quæ poſt Bithyniam eſt. Butes autẽ, poſt mortem patris, ab Argonautis, domo pulſus Drepanum, in Siciliam uenit: ubi à Lycaſte, nobili meretrice, quia formoſus corpore eſſet adamatus, ex ea Erycem genuit: uerum quũ Lycaſte, propter pulchritudinem Venus, appellaretur: Veneris filium, Erycem dixerunt. Hic & diuitiis matris, & uiribus patris, inſolentior factus. ab Hercule, ex Hiſpania reuertente, occiſus: & in monte propinquo, qui ab eo Eryx dicitur, ſepultus eſt. Diomedes autem ſic ait: Buten, regem Siciliæ fuiſſe: & ex Venere, Erycem ſuſtuliſſe: qui ob genus maternum, in maxima gloria habitus eſt. Vrbem'q; in alto loco à ſe denominatam condidit: atq; in arce templum matri poſuit. Cuius famam, non, ut alia pleraq; uetuſtas minuit, ſed in dies auxit. Vnde & Æneas in Italiam ueniens, uehementer honorauit: idem fecerunt Carthaginenſes, magna parte inſulæ potiti. multo autẽ magis Romani: Nam. 17. ex fideliſſimis urbibus, huic templo aurum pendere iuſſerunt: & milites qui illud cuſtodirent poſuerunt.) Siue ergo optatis fines Erycis, & regem Aceſten: ego dimittam uos tutos auxilio. ſ. noſtro: & iuuabo opibus. i. facultatibus meis: & ſi uultis conſidere, aut conſiſtere: pariter. i. pariformiter mecum. i. quo iure ego con-

ſtitit his regnis.ſ.meis: & uultis urbem quam ſtatuo, ea, ſup. eſt ueſtra:ſubducite.i.ſurſum in terram trahite naues: (nã licet aqua,altior ſit terra,præcipue in medio,quum ſit ſphæricæ figuræ:tamen ad littus inferior eſt.) Tros.i.Troianus,& Tyrius:agetur.i.regetur: mihi.i.à me: nullo diſcrimine.i.nulla differentia:quia eadem beniuolentia utriſq; præfuero:dicit autem agetur,quia dux:unde dictũ eſt:Dux fœmina facti. Atq; utinam ipſe Æneas rex.ſ. ueſter:afforet.i.adeſſet nobis: compulſus eodem Noto.i.uento illo nymboſo,quo uos compulſi eſtis:equidem.i.ego quidem:hoc eſt,ego certe dimittam:certos.i.fideles:qui fideliter munus expleant:aut ueloces,qui id certe.i.incunctanter faciant,ut certi.i.deliberati: per littora.i. qui quærant eum per littora:& iubebo luſtrare.i.circũeundo indagare extrema Libyæ:ſi ipſe eiectus.ſ.mari errat,quibus.i. aliquibus ſyluis, aut urbibus. Ex hoc infert Donatus, Vergilium ſentire non ſolum Carthaginem, ſed etiam alias multas ciuitates eſſe ſub Didone: uerũtamen ex iis quæ per Venerem narrata ſunt,ueroſimilius eſt eam ſolam tunc tenuiſſe:nam dictum eſt, Deuenere locos, ubi, nunc ingentia cernes Mœnia: ſurgentem'q; nouæ Carthaginis arcem. Nam ſi prima arx,adhuc ſurgebat,non uidetur aliam condidiſſe:nec quum illuc, non ita dudum aduenerit, potuiſſe alias occupaſſe, aut commercio quouis obtinuiſſe,quas ſi obtinuerit, non diceret,Res dura & regni nouitas,me talia cogunt Moliri:Nec Iarbas diceret.in.4.Cui littus arandum dedimus: ſi & urbes dediſſet: quum beneficium illi exprobret: Dicemus ergo,eam potuiſſe dimittere certos.i.itineris peritos, & fidos per urbes alienas ipſum diſquiſituros.

PIERIVS.

¶ Sol.cor.metũ Teucri,ſecludite curas.] In antiquis pleriſq; cod.metus,legitur numero multitudinis:& in longè pluribus. ſeducite curas:tamen ſecludite,agnoſcit Serui. ¶ Viros'q;,& tanti.] Antiqui pleriq; co.aut tanti,legunt. ¶ Non obtuſa adeo geſta.pectora Pœni,Nec tam auerſus equos Tyria ſol iũgit ab urbe.] Vt id prætere am,quod in Roma.co.obtunſa,ſcriptũ eſt more ſuo,n litera ſuperflua. Quod'q; in Lon.& aliquot aliis aduerſus,non auerſus,legitur,contra peritiorum omniũ ſententiam:id me magis mouet,quod ad explicationẽ ſententiæ, hæc mihi uidentur conſyderanda. Quæ gerantur in aliqua orbis parte,triplici potiſſimũ de cauſſa,ſolemus ignorare. Aut, quia res ipſæ,uel earum authores,ob humilitatẽ,non ſatis digni ſint,de quibus aliquis ſolicitus eſſe debeat. Aut,quia tam ſtupido,& obtuſo ingenio ſimus,ut nos mortalia non tangãt, & res geſtas,magna quantũlibet admiratione,dignas negligamus. Aut,propter locorum longinquitatẽ,unde fiat,ut ad nos fama nondum peruenire potuerit. His omnibus occurrit Dido,quum dicat neminem iam eſſe,qui genus Æneadum, qui Troiæ neſciat urbem,quãta'q; uirtute uiri illi præditi fuerint, & quàm late belli eius incendium ſe diffuderit: mox ſubiungit,ſe corde præſtare,& eo ualere ingenio,ut res mortaliũ perpẽdere potuerit: id'q; illud eſt:Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni. Quod uerò tertio loco expetitur,de locorum intercapedine,addit Tyrum,ubi ſe poſtea de Troianis audiſſe dicet,Teucro narrante,non eſſe ita in extremis terræ partibus ſitam,nec tam à circulo,quem ſol ambit: uel à Troiano Parallelo ſepoſitam,ut propter immenſa locorum interualla,fama tantarum rerum,eo peruenire nequiuerit,eo'q; ſpectat uerſus ille:Nec tam auerſus equos Tyria ſol iungit ab urbe:hæc meminit M.Antonium Sabellicũ præceptorem meum,ex Veneta cathedra docuiſſe,ne tamen,& ſi ea placeant,Seruij ſententiam reiiciamus. Ouidij monet parodia,qui in eandem ſententiam dixerit in amoribus: Auerſum'q; diem mẽſis furialibus Atrei. Quem enim diem poſuit Ouidius,Maro ſolẽ apertius nominauit. ¶ Vultis & his mecum pariter cõſidere regnis?] Miſſum facio cõſiſtere. In codi.aliquot antiquis ſcriptũ,quòd parum eſt in tantis pollicitationibus. Nam conſidere,omnino quid longè maius pollicetur. Id potius adnotandum quod in Ro.codi.non regnis,ſed terris,legitur:nempe quod nonnulli pertinacius defendunt,ad aſperitatem euitandã,quæ eſt in cõcurſu, re,ſyllabæ geminatæ. Sed hoc etiam parum eſſet,quia potius uiderentur in ſeruitutem addicti,neq; ille cõcurſus uniformium ſyllabarum. In re,præſertim literis, duobus ultimis pedibus,declinatur à poetis:ut,Auertere regem, toto certatũ eſt corpore regni,Loricam'q; manu ualida lacerare reuolſam, Neq; enim numero comprendere refert. & ſexcenta huiuſmodi. Dicendo uerò, regnis ſocietatem pollicetur,ut procliuius eos alliciat,pmiſſorum magnitudine. Nam & Iarbas inferius lamentabitur,ſua cõnubia repudiata,ac dominum Æneam in regna receptum:& ipſa etiam obiiciet Dido eiectum, Littore egentem ſuſcepi,& regni demens in parte locaui. Quare omnino,conſidere regnis,legendum.

SERVIVS.

His animum arrecti dictis,& fortis Achates, POETA
Et pater Æneas iandudum erumpere nubem
Ardebant,prior Æneam compellat Achates.
Nate dea,quæ nũc animo ſententia ſurgit? ACHATES
Omnia tuta uides,claſſem ſocios'q; receptos.
Vnus abeſt,medio in fluctu quem uidimus ipſi
Submerſum,dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat,quum circũfuſa repente POETA
Scindit ſe nubes,& in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas,clara'q; in luce refulſit,
Os,humeros'q; deo ſimilis:nanq; ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix,lumen'q; iuuentæ
Purpureum,& lætos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus,aut ubi flauo
Argentum,Parius'ue lapis circundatur auro.

¶ Iandudum.] Olim,aliquando, cito:ut, Iandudũ ſumite pœnas. ¶ Surgit] Oritur:& eſt trãslatio corporis ad animũ: ut alibi, Stat conferre manũ. ¶ Vidimus.] Ante doloris fuerat. Nunc eſt conſolationis: qa cæteri erepti ſunt. ¶ Reſpondent.] Conſentiũt,nã illa dixerat:Nanq;

Nomina tiui uarij

tibi reduces ſocios. ¶ Nubes.] Nec etiam dicitur, nubs:quanuis trabs, dicatur & trabes, ſtirps,& ſtirpes:præcipes, & præceps: plæbs,& plæbes. Sunt eñ ponenda quæ legimus:nã non ſunt artis,ſed uſurpatiõis,qua poetæ,metri cauſſa utuntur, augendo, uel minuẽdo nominatiuũ. Inde eſt,ſupellex,& ſupellectilis. ¶ Clara'q; in lu.refulſ.] Laus pulchritudinis, cui ne lucis quidẽ claritas derogauit. ¶ Ipſa] Aut genitrix,aut pulchritudinis dea. ¶ Decorã.] Vt oſtẽdat etiã naturalem pulchritudinẽ fuiſſe in Ænea. Ergo, pars Æneæ relinquitur:pars fauori matris tribuitur:hoc ſequens indicat cõparatio:ut Hora. Fortes creantur fortib. Nam artificioſe,nec eruditioni,nec natalib.derogat.

Iuuentus Iuuentas. Iuuenta.

¶ Iuuẽtæ.] Iuuentus,multitudo iuuenum. Iuuentas,dea,ut libertas. Iuuenta,ætas:ſed hæc confunduntur à poetis. ¶ Purpureũ.] Pulchrũ,& floridũ. Horat. Purpureis ales olorib. ¶ Lætos.] Non terribiles,ut ſolent eſſe in uiris fortib. ¶ Manus.] Vel artificis:uel ars ipſa. ¶ Ebur.]

Barri.

A barro.i.elephãto. Hora. Quid tibi uis mulier,nigris digniſſima barris? non ſeruat autem naturam nominis,nec obliqui caſus,nec deriuatio.eboris enim,& eburnus facit,non eburis,ſi

Parius lapis.

cut murmuris. ¶ Parius.] Cãdidiſſimus eſt lapis, Lygdius nomine:& naſcitur in Paro inſula.

ASCENSIVS.

¶ His,&c.] Docet,quæ reliqua conſequuta ſunt:& quomodo Æneas apparuit. De qua re Dona.ſic: ¶ His animũ.] Quũ iam omnia tuta eſſe exploraſſent,ſtatuunt ſe offerre,ne illa,inquirendi negotium, aſſumat. ¶ Nate dea.] Quia inferior,non ꝓprio nomine appellat, ſed honorifico. Et quanuis prior loquatur,nihil iubet,ut; conſulit. Sic enim Æneæ prudentia,inferior fuiſſet, & ille arrogans: ſed interrogat tanquàm prudentiorẽ. ¶ Omnia tuta uides.] Ne prolixitate moram offerret:& per quàm breuiter omnia tranſit. ¶ Scindit ſe nubes.] Non ipſu, ex nube progreſſi ſunt: ſed nubes diſceſſit,ut oſtendatur rerum natura cõmodis Æneæ inſeruire. Ergo,tandiu fuit tectus,quãdiu opus fuit. Deinde diſceſſit nubes. ¶ Clara'q;.] Dicit Æneam ſplendore ſuo,lucem diei feciſſe meliorem, Cõſtitit,ut dictum eſt,ſed pulchrior,quàm fuit. Nã hoc curauit mater,propter Iunonia auſpicia. Cõparat auro & argẽto,quæ,quũ per ſe ſplẽdeant arte,tñ meliora fiũt. Cõparat deo,qa nepos Iouis eſt,& Veneris filius,& Cęſaris pinde affinis:quẽ omni occaſione,poeta laudat. Virorum autem forma,& ſplendor corporis,iungũtur fortitudini. Pulchritudo enim ſola,plurimorum obfuit famæ, ¶ Nanq; ipſa deco.C.] Ad pulchritudinẽ pertinet. Humeros: ad fortitudinem. ¶ Ordo aũt eſt. Ipſi.ſ.&.i.ſimul fortis Achates,& pater Æneas,(quæres cur priuatũ regi præpoſuerit. Sed ſcies moris eſſe ſummis poetis uirum,quem egregium ſignificare uolunt,poſt gregem ponere:ut,Relliquias Danaũm,atq; immitis Achilli. Item pauloante:Sociis & rege recepto. Hic quoq; & illud dici poteſt,quòd quanuis in rebus piis,& religioſis,honorificis'q; Æneas primus fuerit habitus. unde in.6. Opera inter talia primus. tamen in aliis quæ dignitati eius nõ conſulunt:ſed neceſſitatis,aut affectionis duntaxat humanæ, ſunt,cæteri præcedebant. Erat ergo hoc loco impatientior mora,& ardentior Achates,quàm Æneas,quocirca potuit eũ priorem ponere poeta:ſed non ſemper ſeruatur ordo dignitatis in nominandis

Ordo.

nominandis perſonis. Patet autem hic manifeſte, eundem eſſe quem prius fidum, & fortem dixit.) arrecti animum.i.habentes animum arrectum: his dictis.ſ.Didonis: ardebant.i.ardenter cupiebant: iandudum.i.iam, & pauloante: ab eo.ſ.momento quo primum audiebant, Soluite corde metum Teucri, &c. erumpere nubem.i.rumpendo nubem emergere ex ea Achates, quia ardentior: cõpellat.i.alloquitur, prior.ſ.quàm Æneas loqueretur, compellat autem his uerbis: O nate dea.q.d. quid adhuc hęſites, quum natus ſis dea, & ea quę tibi quoſuis mulierum animos conciliare poteſt. (Eſt ergo poeta diligẽtiſſimus, non ſegniter legendus: nam multa quæ ab ignaris cenſentur, præter rationẽ quaſi ex libito poetæ dicta: maximæ ſunt apud peritos ſignificantiæ: ut hic quaſi dicere uelit: Achates, meminiſſe debes: quia natus es ea dea, quæ mulierum animos, quum benigne influit, conciliare poteſt: quum igitur iandudum benignam uideas Didonem: quum matrem ueridicã perſpicias: ad quod ſubdit: Omnia tuta uides, quæ nunc animo ſententia ſurgit? q.d. ſi non alia quàm mihi: certe diſrupta nube, erũpendum nobis eſt. Cæterum, quia maiorem nouit in Ænea, quàm in ſe prudentiam: noluit fidus comes: & idem uir, haud tardo ingenio, ſententiã ſuam ingerere: ſed modeſte tamen ſignificare, illius ſententiam efflagitãdo. Sicut Mopſus, puer ille, in Bucoli. dicens: Tu maior, tibi me eſt æquum parere Menalca, Siue ſub incertas Zephyris motantibus umbras, Siue antro potius ſuccedimus. Sed ad ordinem redeamus.) quæ ſentẽtia ſurgit.i.oritur, nunc animo? i.quid nobis nunc faciẽdum cenſes? tu uides omnia tuta: uides claſſem, ſup. receptam: & ſocios receptos.ſ.ex periculo in locum tutũ. unde natum eſt receptui canere. (Significat ergo recipere multa: nũc ſe iterum in tutum reducere: nunc, quum cætera demus, aliquid peculiariter excipere: hoc eſt, quod dicunt, reſeruare: ut excepta coniuge, quam mihi recepi, omnia amicis communicaui. Nunc polliceri, ut ſicut nunc dicere recepi.i.pollicitus ſum: quaſi quum alibi dicere potuiſſem, in hunc locum ſeruauerim. Nunc & id quidem principaliter ſignificat iterum capere, ut recepi debitum: & accepi donum, ſed quia re, particula, ſæpe uacat: ideo recipio, pro capio, nonnunquàm ponitur: ut recepi literas tuas: ubi ſemel tamen acceperim, libẽtius dixero accepi: ſed & mihi receptui canendum eſt: ne in immenſum progrediar.) unus.ſ.Orontes, & eius gubernator Leucaſpis, cum cæteris Lyciis (ſed unus hic dicitur deeſſe: & ſubmerſus ante ipſorum oculos, ad eorũdem conſultationem imminuendo rem: quum unus, uidelicet princeps, pro multis computetur: ſicut contra, ad augendum dolorem, dictum eſt à Venere: Nauibus, infandũ, amiſſis.) abeſt.i. deſyderatur: quem nos ipſi uidimus ſubmerſum in medio fluctu: hoc nunc ad cõſolationẽ quoq; ptinet.q.d. is tñ ſubmerſus eſt, quẽ ſubmerſum, certo ſciuimus, quum id uiderimus: cętera rñdent dictis matris, quàm nunc matrẽ fuiſſe, pbata fide eius, incunctanter cenſet, dixerat autem Venus: Nanq; tibi reduces ſocios, claſſem'q; relatam Nuntio, & in tutum uerſis Aquilonibus actam. Achates, uix fatus erat ea, quum nubes circũnfuſa ſcindit.i.diuidit ſe repente.i.ſubito: & purgat ſe.i.euaneſcit in æthera apertum.i.aerem clarum: ita, ut nihil nebulæ reſtaret, ſed

Recipere

Æneas reſtitit.ſ.abſumpta nube: & refulſit.i.reſplẽduit in clara luce, ſimilis deo os.i.ſecundùm uultum, quod ad decorem pertinet: & humeros quod ad fortitudinem, & robur. eſt autem nota figura, ſimilis os.i.habens os ſimile, &c. Nanq; genitrix ipſa, aut quę magna eſt: aut quæ põt id præcipue põt, ut ſit excellẽtia: aut ipſa.i.ut dicunt in propria perſona: & per ſe, ita ut alteri id muneris non cõmiſerit: ipſa ergo genitrix.ſ. Venus afflarat nato.i. filio ſuo Æneæ: cæſariem.i.comam, aut uentis expoſitam: aut qualem tonſores incidẽdo facere ſolent: & afflarat lumen purpureum.i.floridum: & ſubridens: ut flores ridere dicuntur: iuuentæ.i.qualis in iuuenta eſſe ſolet: & honores.i.ornatus lætos.i.lætificantes: eum qui inſpexerit, aut qui ex lætitia prouenire ſolet. unde Stat. in Achil. O quantum gaudia formæ adiiciunt. dicimus autem honeſtum, pro pulchro: & pulchrum, pro honeſto: ut, At pulchrum eſt digito monſtrari. & honorem, pro pulchritudine: & econuerſo: unde Teren. Honeſta facie dicit puellam. pro formoſa, ac pulchra: afflarat inquam tale decus, quale decus addunt manus.ſ.artificis: ebori, aut, ſup. argento, & lapidi, pario.i.marmori candidiſſimo: ubi.i.quando, ſup. aut ebur, aut argentum, aut lapis Parius.i.in Paro inſula natus, circundatur auro flauo.i.inauratur aut obducitur auro, quod flauum eſt, ac fuluum.

PIERIVS.

¶ Iandudum erumpere nubem.] In codi. aliquot antiquis, abrumpere legitur. Sed quia conſilium eſt ex obſcuro, clauſo'q; loco, in apertum, & clarum prodire, magis placet, erumpere, ut in Medi. & pleriſq; aliis. Signant uerò grammatici eloquutionis genus, quum acuſatiuus iungitur uerbo, cui ſit coalita prępoſitio, quę ablatiuum ſeiuncta ſibi depoſcebat. ¶ Cæſariem nato genitrix.] In Ro. cod. genetrix media ſyllaba, per e, paſſim ſcriptum inuenias, eandem ſcribendi rationem in titulis antiquorum, marmoreis'q; monumẽtis, non ſemel obſeruaui, quin etiam in nummis, qui fuerint eruditis adhuc ſeculis cuſſi, utpote, Iuliæ Piæ. ubi Venus eſt læua haſtæ innixa, dextera exporrecta, cum inſcriptiõe Venus genetrix. Romani enim genus, à Venere propter Æneam eius filium, ſe ducere aſſeuerabant, & Iulia gens condente, dicante'q; Iulio Cæſ. templum erexit Veneri genetrici. quod Ply. & Tranquil. tradidere, uidimus autem Romæ ſcriptum genetrix, per e, non uno loco, in eo uerò monumento maxime placuit, quod in hortis Caroli Stallæ habetur undecunq; mutilatum: cuius quidem eam partem tantùm, quæ ad rem, qua de loquimur, facit hic inſeruiſſe, ſufficiat.

FRATER MEI ET GENETRIX GERMANA
ORO ATQ. O DESINITE LVCTV QVESTV
LACRVMAS FVNDERE SEI IN VITA
IVCVNDA VOBEIS VOLVPTATEI FVEI
VIRO ATQVE AMEICEIS NOTEISQVE
OMNIBVS.

Ne uerò quis huiuſmodi ſcriptiones, ut iam obſoletas exigat, animaduertendum eſt Probum grammaticũ non temere obſeruaſſe. Genitor, per, i, & genetrix, per e, ſcribi, non ita autem in monitor, & monitrix, quorũ utrunq; per i, ſcribi conſtet.

Tum ſic reginam alloquitur, cunctis'q; repente
Improuiſus ait. [Coràm quem quæritis, adſum ÆNEAS
Troius Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Troiæ miſerata labores,
Quæ nos relliquias Danaûm, terræ'q;, maris'q;
Omnibus exhauſtos iam caſibus, omnium egenos
Vrbe, domo ſocias: grates perſoluere dignas
Non opis eſt noſtræ Dido, nec quidquid ubiq; eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem,
Dij tibi ſiqua pios reſpectant numina, ſiquid
Vſquàm iuſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant: quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij current, dum montibus umbræ
Luſtrabunt, conuexa polus dum ſydera paſcet,
Semper honos, nomen'q; tuum, laudes'q; manebunt,
Quæ me cunq; uocant terræ, [Sic fatus, amicum POETA
Ilionea petit dextra, læua'q; Sereſtum,
Poſt alios, fortem'q; Gyan, fortem'q; Cloanthum.

SERVIVS.

¶ Sic.] Sua gratia, & matris auxilio, ppotẽs. ¶ Coràm q.q.a.] Diſtinguendum: nam ſi unum eſſet, diceret adeſt. ¶ O ſola.] Propter Polymneſtorem, qui fidem uiolauit. ¶ Miſerata.] Idem eſt miſeror, & miſereor: ſed alterũ genitiuum regit, alterum accuſatiuum. ¶ Relliquias Dan.] Vel Troianos dicit ſimpliciter, uel ſe, quia auxilio Neptũi euaſit Achillem: ¶ Terræ.] Propter Cretenſem peſtem: ¶ Maris.] Propter Orontis caſum. ¶ Egenos.] Honeſtius genitiuo, quàm ablatiuo iungitur egeo. ¶ Vrbe, domo.] .i.publico & priuato hoſpitio recipis. ¶ Opis.] Poſſibilitatis. ¶ Vbiq; eſt.] Multi eñ poſt excidium Troiæ orbis diuerſa tenuerunt. Helenus, Epyrum. Antenor, Venetiam. Alij Sardiniã, ſecundùm Sallu. Alij Syrtibus, uicina loca, ſecundùm Luca. Portus'q; quietos oſtendit Libyæ Phrygio Placuiſſe magro. ¶ Siqua.] Siqdẽ. Horat. Siqua tñ impiæ non tangenda rates Trãſiliũt uada. Nec eñ cõgruit optare dubitantẽ: aut ad ſe rettulit, q pius tñ laborat. ¶ Siq.u.iu.] Valet apud homines iuſtitia. ¶ Et mens ſi.cõ.re.] Stoice: hi eñ dicũt uirtutẽ eſſe pro pręmio: & ſi nulla ſint præmia. ¶ Tam lę.] Alibi nati meliorib. annis. Felicitas eñ tpm, ex naſcẽtiũ meritis, cõprobat. ¶ Paren.] Rhetorice parẽtes, quos ignorat laudat ex liberis. Seruata aũt ſunt oĩa laudis pręcepta. Nã ab ipſa laudauit, & à parentib. ¶ In fre.] In maria: nã, pprie fretũ mare, eſt naturalr mobile, ab undarũ feruore. ¶ Cõue.] Alij ĩtelligũt inclinata mõtis latera: ergo umbræ luſtrabũt.i.flexib. circũibũt cõuexa latera: ut, Luſtrat Auẽtini mõtẽ. aut luſtrabũt, inũbrabũt. Vnde luſtra ferarũ, & lupanaria, per contrarium dicimus, quia parum luſtrantur. Alij, conuexa

Fretum

nexa ſydera.i.pendentia,planetas'q; intelligũt,qui non ſunt
fixi:paſci autem aquis marinis,celeſtes ignes,phyſici dicunt.
Luca. Atq; undæ plus quàm quod digerat aer.

ASCENSIVS.

¶ Tum ſic &c.] Hic habetur oratio artificioſa Æneæ ad Dido-
nem,qua illius animum,quod Venus maxime optabat,ſibi Æ-
neas fortius deuinxit,quũ ea & honeſta eſſet,& decenter pro-
lata,& à uiro cui Venus omnes charitates,ac gratias,afflaue-
rat. Primum autem ſignificat,ſe omnia audiſſe, ne repetenda
ſint:& ita uult reginam leuare ab onere ſui inquirendi:dein-
de,gratias agit Didoni,eam'q; ſummopere laudat. Tum ſo-
ciis dextram præbet:de qua re diſſerit Donatus ſic:¶ Tum ſit
reginam al.] Debuit loqui prior,ut & ſe indicaret, & ageret
gratias:& ut oſtenderet ſe affuiſſe. ¶ Coràm.] Vno uerſu,om-
nibus reſpõdet:ut properaret ad gratias agendas. ¶ O ſola in-
fandos.] Summa arte loquitur,& habet rationem loci,tempo-
ris,& perſonæ. loquebatur Carthagine,urbe inimica, propter
Iunonem, & in templo ipſius, apud eam que ſummam tene-
ret imperij:& eo tempore, quo poſt naufragium,terras cupie-
bat. Ergo, nihil de Iunonis factione, conqueſtus eſt. Gratias
agit, nullum culpans. ¶ Sola.] Laudat factum, quod fit ſine
exemplo, & occulte miratur inuentam ibi requiem. Vnde pe-
riculum fuiſſet timendum,cauſſas aduentus,quia Ilioneùs di-
xerat,præterit. ¶ Quæ nos.] Scilicet relliquias Danaũm relli-
quias terræ,relliquias maris. Demum, quia infiniti perierant,
& urbs ceciderat. ¶ Terræ.] Caſibus exhauſtas, dicit propter
peſtem Cretenſem,qua multi pierant. ¶ Maris.] Quia naufra-
gio Orontes,perierat. ¶ Vrbe,do.] Currit per amplificatio-
nem, extollens præſtitum in maius:ut non ſolum in hoſpitiũ
ſuſcepti ſint; ſed etiam in ſocietatis fœdera uocati. ¶ Caſibus
exhauſtos.] Oſtendit inopiam nõ eſſe originalem:quaſi abie-
ctæ perſonæ,ſed fortunæ uiolentia ꝓueniſſe. Docet,quæ ſunt
curãda in laudibus,nam imparem ſe in reciprocis beneficiis,
ut debuit,demonſtrat. Inuenit tamen in hoc,occaſionem à lau-
dis officio non alienam:qua, multitudinem quoq; Troianorũ
laudaret qui per orbem ſparſi, exigui in numero Carthagine
erant. ¶ Dij tibi.] Quoniam beneficiis tuis ſingularibus, &
inæternum præferendis,humana uox reſpondere non poteſt.
Dij,pro nobis quæ mereris exoluant. ¶ Quæ te tam læta tu. Se-
cula?] Quis dicat,cur tu ſola talis,& non alij ſimiles,his ſecu-
lis nati ſunt? ut ſupra: O ſola infandos. & occulte innuit ſecu-
lorum eſſe,ut aut boni, aut mali naſcantur: Quærit igitur ſecu-
la quibus Dido talis potuit naſci:quia per totum orbem iactati
Troiani, ſolam beniuolam, & liberalem illam inuenerunt.
¶ Qui tanti.] Quia naſcendi ratio per parẽtes prouenit. Horũ
eſt felicitas:ſi præcipuos ſuſcipiant liberos. Quæruntur ſecu-
la:quæruntur parentes. Dido ſola,in toto orbe iuſtiſſima, me-
moratur:ut quod ſummum eſt, etiam totum ſuum ſit nec ha-
beat parem. ¶ Dij t.] Ne omnem reciprocam,uicem referen-
dæ gratiæ omittat,deos rogat:ut quod ipſe non poteſt,illi præ-
ſtent:quod autem ipſe poteſt,non iacebit. ¶ In freta.] Oſten-
dit omnium rerum finem futurum: quum illius honos nõ ſta-
bit. Simile illud:Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxũ
Accolet,imperium'q; pater Romanus habebit. ¶ Me.] Subti-
liter ſe nec ceſſaturũ dixit,nec eſt pollicitus abiturum:ne Di-
donem læderet, urbis ſocietatem offerentem. ¶ Amicum.]
Quod probauit amici abſentis cauſſam defendẽdo. Hæc ille.
Ordo. ¶ Ordo autem eſt. Æneas alloquitur tunc, poſtquàm.ſ.diſſo-
luta nube reſtiterat:ſic.i. in antedicto decore, os, humeros'q;
deo ſimilis,reginã.ſ.Didonem:& ipſe improuiſus cunctis.i.à
nemine præuiſus,ait repente. Ego Æneas Troius.i.Troianus,
quem q̃ritis,adſum:coràm.i.in cõſpectu ueſtro:ereptus ab un-
dis Libycis.i.maris Libyci. O Dido,ſola miſerata.i.q̃ ſola miſe-
rata es:infandos.i.tam magnos,ut enũtiari nõ poſſint:aut tam
indigne illatos,ut enũtiari indigni ſint,labores.i.caſus,& mi-
ſerias:Troiæ.i.Troianorũ,q̃ ſocias urbe.ſ.cõmuni:& domo.ſ.
regia,& priuata:ſed plus eſt ſociare,quàm hoſpitio ſuſcipere:
nam eos, & ciuitate,& regni iure donat ſociando.i.in ſocieta-
tem regni, eos accipiendo ſocias, ergo urbe & domo.i.ſocios
facis in urbe & domo:nos relliquias Danaũm:pro Danaorum.
i.Græcorum.i.nos qui relicti ſumus à Danais, & Græcis: ex-
hauſtos.i.effetos,aut attenuatos:omnibus caſibus.i.omnis ge-
neris:caſibus.i.erumnis:& aduerſitatibus terræ, & maris: &
egenos omnium.ſ.rerum:ô Dido inquam, quæ hæc facis,ego
ingenue fateor.ſ.quòd perſoluere grates.i.referre gratias di-
gnas.i.equales meritis tuis:non eſt opis.i.facultatis noſtræ.i.
noſtrum,qui hic ſumus:nec, ſup. eius gentis Dardaniæ:quid-
quid gentis Dardaniæ ubiq;.i.in quocunq; loco eſt:ut ſit ubi-
q;,pro ubicunq;:aut quidquid gentis Dardaniæ eſt ubiq;.i.iã
ferè in omni regione:quæ gens Dardania.i.Troiana,eſt ſparſa
per magnum orbem:hoc eſt, etiam ſi omnes Troiani adeſſe-
mus,& anniteremur dignas referre gratias,id non poſſemus:
quanto minus igitur nos,qui tam pauci ſumus,reſpectu ubiq;
diſperſorum:uerum,quia nos referre nõ poſſumus. Dij ferant
tibi præmia digna,ſiqua numina.i.ſiqui dij reſpectant.i.miſe-
ricorditer:& id frequenter reſpiciunt:pios.i.eos,qui erga pios
pij ſunt:&

pij ſunt:& ſiquid.i.aliquid:iuſtitiæ eſt:uſquàm.i.in aliquo lo-
co:& mens eſt ſibi conſcia,erecti.i.equitatis,& iuſtitiæ:aut re-
cte acti. Eſt autem diuerſus intellectus. Nã alij ſic intelligunt.
Dij ferant tibi digna præmia, ſiqui in nos iuſti ſunt: nam ui-
detur iniuſtos cenſere deos,qui pios ita perſequuti ſunt: unde
Iunonem præcipue iniquam,cenſet:alij rectius intelligunt:ut
ad uitandam arrogantiam additum ſit. Nam, quia dixit:ſiqua
pios reſpectant numina: poſſet uideri confidentius ſe, & ſuos
pios dixiſſe,niſi adderet:ſiquid uſquàm iuſtitiæ eſt:per quod
uidetur hoc dicere:uidemur quidem nobis pij: ſed uix quid-
quàm iuſtitiæ eſt apud mortales: quòd in conſpectu deorum,
ſatis pium,ac iuſtum cenſeatur:mens tamen nobis conſcia re-
cti eſt. Seruius autem illud ad Didonem retorquet, ut pro præ-
mio illi ſit:quia mens ſibi conſcia recti ſit. Poſtquàm itaq; gra-
tias egit Æneas,progreditur in laudem Didonis: addens quæ.
i.qualia ſecula:tam læta tulerunt.i.produxerunt te:qui tanti.
i.tam magni parentes,qui tantum boni produxerunt mundo:
progenuerunt te, talem.i.tot uirtutibus præditam, præcipue
iuſtitia, & miſericordia.q.d.fuerunt nimirum maximi meriti
parentes,qui talem meruerũt producere prolem. Et ideo dum
i.donec fluuij: current.i.defluent:in freta.i.in maria:& dum
umbræ,luſtrabunt.i.luſtrationem, hoc eſt circuitum facient,
aut luſtra feris facient:in montibus, quia ut ſol circũmfertur:
ita & umbræ luſtrant.i.circũmuoluuntur: & dum polus pa-
ſcet.i.ſuſtinebit:ſydera conuexa.i.in cœlo conuexo exiſten-
tia(quamuis ſint qui cõſtruant,ſic dum umbræ luſtrabunt.i.
circuibunt in montibus conuexa: ſcilicet montium.)hoc eſt,
donec cœlorum,& elementorum permanebit natura:honos.i.
honor, & nomen tuum:& laudes tuæ manebunt ſemper.ſ.in
memoria: quæcunq; terræ uocent.i.uocauerint me.i.ubicun-
q; fuero,ſic te prædicabo, ut illic perpetua ſit tui memoria:nõ
autem ſenſus eſt,quòd ſemꝑ maneat memoria apud Æneam:
quia ſic ſe ſemper ſuperſtitem fore iactãtius diceret. Ipſe Æne-
as fatus, ſic petit dextra Ilionea,amicum.ſ.uirum, qui tam fa-
cundæ Æneam commendauerat,& rebus Troianis conſulue-
rat:& petit læua.i.tangit ſiniſtra manu Sereſtum.ſ.amicum,
& poſt.i.poſtea, ſup. petit alios:& fortem Gyam, & fortem
Cloanthum.

PIERIVS.

¶ Dum montibus umbræ Luſtrabunt,conuexa polus dum ſy-
dera paſcet.] *Sæpe etiam accidit,ut & comæ,& pũcta alia,ſen-
tentiam non parum immutent,huc uel illuc tranſlata,quare ſi
quando circa hæc quoq;,ubi uſu ueniat,immoremur,nihil ab
inſtituto alienum feciſſe uideamur. In Oblõ.itaq; codice,& in
aliquot aliis antiquis,poſt dictionem,conuexa,punctus eſt:ut
legas,Dum umbræ luſtrabunt ea quæ ſunt conuexa mõtibus.
montium quippe ambitus,tuberoſitas enim illa cõuexa in mõ-
tibus umbram efficit. Quare ita ſeparatim membrum alterum
accipiẽdum. Polus dum ſydera paſcet. quæ lectio quadrat cum
Ti. Donati ſententia,dicentis:Quàndiu fluuij currendo miſce-
buntur fluctibus maris,quàndiu ſtabit,quum ſyderibus cœ-
lum,quàndiu ſolis umbra,uel lunæ conuexa luſtrauerit mon-
tium. Iam &,comuexa,per m,ante u,digammon ſcribendum
eſſet,ex Victorini ꝓceptione,niſi obſtaret conſuetudo. ¶ Ilio-
nea petit dextra,læua'q; Sereſtum.] In Lõgobardico codi. pro
Sereſtum,Sergeſtum ſcriptum eſt. Nam ſuperius, Antea,Ser-
geſtum,fortem'q; Cloanthum uiderat. Quòd ſi admittas,uel
erit uerſus Scazontis hemiſtichius,more ueterum,qui uarios
interdum numeros,alieni'q; generis,uerſus heroicis immiſce-
bant:uel creticus ſede quinta ſtatuetur. Neq; quidem exẽpla
deſunt,præſertim ex Lucretio,qui pedem huiuſmodi quinto
loco poſuerit,ut li.3. Præter enim,quàm quòd morbis,quum
corpus ægrotat,peritiores enim nonnulli ægrotare,eadem ana-
logia,eodem'q; modo cum nomine, æ̃ger,primam producere
ſyllabam aiunt, quam alij quidam cõem ſtatuunt in uerbo æ-
groto,eodem hoc ipſo citato carmine. Poteram & ex. 6. eiuſ-
dem,exemplum proferre. An cœlum nobis intra natura corru-
ptum,quod in antiquis habetur exemplaribus. Sed obſtabunt
aliqui,uel detritam unam ex geminatis conſonantib. & corru-
ptum factum,uel adhuc non conſtare dicent,quia uulgatis in
exemplaribus,uerſus ſex,ſpõdeorum dimenſione legatur,an
cœlum nobis:natura ultro corruptum. Non ſecus,ac Ennianũ
illud,quod circũnfertur,ciues Romani tunc facti ſunt Campa-
ni. Quæ fuit rudis adhuc ſeculi licentia. Sed(ut ad Vergilium
reuertamur)poſſet quidem legi ſpondaico uerſu. Ilionea petit
dextra,læua Sergeſtum,quum in eo codi. Longobar.q;,parti-
cula ſæpe ſuperflua repperiatur. Quam lectionem,ne quis ſu-
perſtitioſam nimis arbitretur,in Ti. Donati cõmentariis,Ser-
geſtum,non Sereſtum,ſcriptum animaduerti:ſed enim aliorũ
codicum authoritas facit,ut uulgata ſequamur exemplaria. In
quibus,læua'q; Sereſtum,habetur,qui & ipſe Primores inter
enumeratur,ut lib.9. conueniunt:Teucri Mneſtheùs,acer'q;
Sereſtus. & eodem libro ſuperius. Inſtant Mneſtheùs,acer'q;
Sereſtus. Quos pater Æneas,ſiquando aduerſa uocarent. Recto-
res iuuenum,& rerum dedit eſſe magiſtros. Ad reginam enim
cuncti delecti nauibus adcurrerant.

SERVIVS.

¶ Obſtupuit.] Quod ſignum eſt futuri amoris. ¶ Aſpectu.] Pulchritudine. ¶ Caſu.] Miſeratiõe. ¶ Ore.] Pleonaſmos eſt. ¶ Quis.] Qualis: & eſt admirantis, & non interrogantis: ut, Quis globus, ô ciues. non enim interrogat, qui nuntiat. Norat autem hæc Dido ex Teucro: ut poſtea dicet. ¶ Quę?] Qualis? ¶ Immanibus.] Sic Salluſtius. Mare ſæuum, & importuoſum.
Adplico. ¶ Adplicat.] Nũc per d, prima ſyllaba, ſcribitur. Antiquitus autem, prępoſitio, ultimam literam, in uicinam mutabat. Secundùm uerò euphoniam, per a, tantùm: prępoſitio enim in compoſitione, aut ſuam uim retinet, ut ĩduco: aut mutat ultimã, ut ſufficio: aut perdit, ut coeo. ¶ Anchiſæ.] Bene addidit, Anchiſæ: nam cum multis cõcubuit Venus: fuit autem

Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde uiri tanto, & ſic ore loquuta eſt,
Quis te nate dea per tanta pericula caſus DIDO
Inſequitur? quæ uis immanibus adplicat oris?
Tu'ne ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygij genuit Simóentis ad undam?
Atq; equidem Teucrum memini Sidona uenire
Finibus expulſum patriis, noua regna petentem
Auxilio Beli, genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, & uictor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Troianæ, nomen'q; tuum, reges'q; Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Se'q; ortum antiqua Teucrorum à ſtirpe uolebat.
Quare agite ô tectis iuuenes ſuccedite noſtris.
Me quoq; per multos ſimilis fortuna labores
Iactatam, hac demum uoluit conſiſtere terra.
Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.

paſtor Anchiſes: & cũ eo amato concubuit Venus: unde Æneas, circa Simoim fluuiũ, natus eſt. Deæ enĩ, uel nymphæ, enituntur iuxta flumina, uel nemora: quòd quum iactaret Anchiſes, afflatus fulmine, oculis'q; priuatus eſt. ¶ Sidona.] Hercules, in Cholcos proficiſcens, perdito Hyla, poſt pagratam Miſiam, nauibus Troiam uenit, à cuius portu, quum ipſum Laomedon prohiberet, occiſus eſt: & eius filia, Heſiõa Telamoni, qui primus aſcenderat murũ, tradita eſt. Inde natus Teucer: nam Aiax, ex alia fuit: Hercules autem, Priamũ redemptum à uicinis hoſtib. in regno collocauit: unde Priamus dictus eſt, quia ἐκπρίαμαι, emo ſignificat. Quæ autem deliberata Heſiona dicuntur, fabuloſa ſunt: Teucer autem ſine fratre, qui per furorem ꝓpter perdita Achillis ar-

Simoim. Cõtra dicit ipſe in 2. Teucer.

ma,ſe interemerat: Salamina reuerſus, à patre pulſus, Sidonai uenit, ex quo hæc cuncta Dido cognouit. Aiax autem Achil-
Telamō lis patruelis fuit: quia Telamon,& Peleus, fratres fuerunt. Vaſtabat Cyprum, quam ſubactam, Teucro conceſſit. Caſus ruinæ,& non fortunæ. ¶ Ipſe hoſtis.] Magna laus quæ ab hoſte uenit. ¶ Teucrorum à ſtir.] Propter genus maternum. ¶ Volebat.] Plus eſt, quàm ſi materno gaudens paternũ, refutaret genus. ¶ Tectis.] Ad conuiuium uocat. ¶ Nō ignara.] Quare nō diſco, quia nō ſum ignara. Bis enim intelligimus, non.

ASCENSIVS.

¶ Obſtupuit primo &c.] Hic ponitur honorifica reſponſio Didonis, præmiſſo futuri,& iam penè incepti amoris indicio. Nam, quòd primum aſpectu uiri obſtupuit, ſignificat eam ad pulchritudinem eius intendiſſe animũ, quod amantium eſt. De hac re differit Donatus ſic: ¶ Obſtupuit.] Viſa eius forma & quum caſum eius uehementer miraretur quomodo liberari potuerit,& ad ipſam nulli uiſus peruenire. ¶ Quis te nate dea?] Ex his uerbis oſtendit aliquam ſui generis notitiam habere,& quanuis hoc apud Æneam poſſit eſſe mirabile, ait indigne illum pati: ut dea genitus tempeſtate ad regiones ſæuas delatus ſit. ¶ Per tanta p.] Miratur pericula in eo, quem potētia numinis tueri debuit. ¶ Atq; equidem.] Exponit quomodo hæc ſcierit, quare. ſ. quum uideatis uos non eſſe incognitos & morem eſſe familiæ meæ: ut uenientes excipiat, ut Teucer à patre ſuſceptus eſt. ¶ Me quoq;.] Quam nunc uidetis felicē aliquando fortuna depreſſit, ut non pudeat calamitatum, quæ
Ordo. ſunt æquo animo ferendę. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Dido Sidonia i. ex Sidone profecta: obſtupuit primo. i. primum, ſeu primo loco: aſpectu uiri. ſ. Æneæ, cui Venus diuinos afflarat honores & deinde tanto caſu uiri:& loquuta eſt ſic ore, quia prius obſtupendo multa ſecum loquuta fuerat mente (non eſt ergo pleonaſmos, nec uacat particula, ore, ut ſentit Seruius) O nate dea ſ. Venere, quod ex Teucro didicerat: quis id eſt qualis: caſus. i. aduerſitas: inſequitur. i. inſtanter perſequitur: te per tanta pericula. q. d. quum ſis natus dea, deberes ab ea caſibus eripi: niſi fortè maioris numinis uis obſtaret: iuxta quod (licet id neſciit Dido: ſed ueritas ueritati quadrat) poeta, ui ſæuæ memorē Iunonis ob iram: addit ergo, quæ. i. qualis: uis. i. uiolentia adplicat. i. appellit te oris: immanibus. i. ſæuis, cuiuſmodi ſunt Lybicæ, ubi Syrtes & Breuia ſunt. Tu'ne, ſup. es (quod non interrogatiue ſed admiratiue nunc dicit.) ille, ſcilicet nobiliſſimus Æneas: quem alma Venus genuit Anchiſæ, Dardanio, id eſt magnanimo,& à Dardano orto: ad. i. iuxta undam Symeōtis illius fluuij: Phrygij. i. Troiani. Atq; equidē. i. ego certe: memini. i. memoria teneo: Teucrũ uenire. i. ut Teucer, filius Thelamonis: uenerit (ut Agrętius docet: memini, uerbũ pręſentis tpis, efflagitat: ut, memini dicere, memini uidere, memini uenire: nō dixiſſe, uidiſſe, ueniſſe: niſi rarius.) Sidona. i. in eã urbem Tyri, cuiâs erat Dido: expulſum finibus patriis. i. patriæ ſuæ, à qua per patrem, quòd ſine fratre redierat, excluſus eſt:& petentem noua regna: auxilio Beli. ſ. patris mei: nam Belus, genitor meus: uaſtabat. i. uaſtam,& deſolatam faciebat tunc, Cyprum, inſulam illam, Veneri ſacram: opimã. i. pinguē:& ipſe uictor tenebat, ſup. eam: ditione, ſup. ſua: conceſſit autem Teucro: caſus. i. euerſio urbis Troianæ, eſt cognitus mihi ex illo tēpore. i. poſt illud tempus:& nomen tuũ, ſup. eſt mihi cognitũ: & reges Pelaſgi, ut Diomedes,& alij cum quibus congreſſus es, ſup. ſunt cogniti mihi. Ipſe. ſ. Teucer hoſtis. i. quũ eſſet hoſtis, ferebat. i. extollebat Teucros, inſigni laude: hoſtis autem erat ex parte patris, ſed ex matris parte, natura inuitabat eũ ad beniuolentiam: nam mater eius ſoror Priami fuit: quæ fortè effecit, ut Teucer uocaretur à Teucro illo antiquo, qui ex Creta Troiam uenerat, ipſe ergo Teucer hoſtis, quantùm ad genus paternum, quod in geſtis exterioribus præferre congruit: quũ in Græcia natus ſit, ferebat Teucros, unde per matrem oriundus erat: laude inſigni. i. rara,& excellenti:& uolebat. i. libenter ferebat,& tolerabat: ſe ortum. i. oriundum à ſtirpe antiqua Teucrorum: quare agite: adhortãdi aduerbium: ô iuuenes, ſuccedite noſtris tectis. i. intretis tecta noſtra. Similis. i. aduerſa fortuna: uoluit quoq;. i. etiam me iactatam per multos labores (poſſet legi, per multos ſimiles labores: nec eſſent duo epitheta, quia multum, nō eſt plenum epithetum, licet enim dicere, multi boni uiri id conſuluerũt.) conſiſtere demum hac terra, ego non diſco ignara. i. ut faciunt ignari mali. i. incommodi: aut aduerſitatis: ſuccurrere miſeris. i. didici per meipſam, ſuccurrere miſeris: quia id quiſq; facile miſeratur in alio, quod ſe paſſum difficulter meminit: non ergo diſcit ignara, quia neq; ignara eſt, neq; didicit: ſubaudiri ergo uidetur, tanquam ignara: aut ueluti ignara: ut ſit, nō diſco tanquàm ignara eſſem: aut ueluti ignara diſcere deberem.

PIERIVS.

¶ Quem Dardanio Anchiſæ.] Alma Venus Phrygij, genuit Simóentis ad undam. Sunt qui Anchiſe, caſu ſeptimo legant: uerum antiqua exemplaria, Anchiſæ, ſcriptum habent acquiſitiuo caſu.

POETA

Sic memorat, ſimul Æneam in regia ducit
Tecta, ſimul diuûm templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingueis centum cum matribus agnos,
Munera, lætitiam'q; dei.
At domus interior regale ſplendida luxu
Inſtruitur, mediis'q; parant conuiuia tectis.
Arte laboratæ ueſtes, oſtro'q; ſuperbo,
Ingens argentum menſis, cælata'q; in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta uiros, antiquæ ab origine gentis.

SERVIVS.

Indicta. ¶ Indicit ho.] Iuſſit fieri ſupplicationes,& bene in-
ſupplicia dicit, quia Troiani inopinato uenerant. Feriæ autē,
Sacrum. aut legitimæ ſunt, aut indictæ. Indici uerò dicuntur, quia priſca paupertas, ex collatione, ſacrificabat de bonis damnatorũ. Vnde ſupplicia, dicuntur ſupplicationes: quia ſunt & de bonis ſupplicia paſſorum. Sallu. In ſuppliciis deorum magnifici. hinc ſacrũ,& uenerabile,& execrandum dicimus: quia ſacræ res, de bonis execrandorum fiebant. ¶ Dei.] Id eſt uinum. Vel legas, die. i. diei: ut ſupradicta ſufficiant multorum dierum uſui. Intelligamus & aliqua miſſa, etiam ad uſum diei. ¶ Luxu.] Abũdantia: hinc alibi, luxuria. Dat autem ſemper poeta, abundantiam exteris gentibus. Romanis uerò frugalitatē, qui duobus tantùm cibis utebantur:& in atriis edebant ſedentes. Iuuena. Quis fercula ſeptem Secreto cœnauit auus? & Vergi. Perpetuis ſoliti dapibus conſidere menſis. ¶ Laboratæ.] Labore perfectæ: ut, Laboratas'q; præmunt ad pectora cæras.& eſt ſermo in compendium coactus: ut, Rapuit'q; in fomite flãmam. i. raptim fecit. ¶ Ingens argentum.] Vel ſubaudi, exponunt: uel menſas argenteas intellige. ¶ Cælata.] Sculpta. Cælum enim, ferrum eſt, quo operantur argētarij,& producitur. In deriuatione autem, mutatur diphthongus. ¶ Series.] Ordo connexus. ¶ Per tot ducta ui.] À Belo, primo Aſſyriorum rege: ut ab antiquo durantia Cynnama Belo: uſq; ad Belum, patrem Didonis: nec caret ratione hoc nomen. Nam omnes, in illis partibus ſolem colunt, qui ipſorum lingua, Hel, dicitur: unde eſt, Helios: ergo addita digammo,& in fine facta detractione, Belum dicunt.

ASCENSIVS.

¶ Sic memorat.] Poſt orationem Didonis, docet magnificentiam eius in Troianos,& apparatum conuiuij Æneæ,& ſociis exhibiti: unde Donatus ſic: Et quoniam non præſentibus, ſolum conſulendum erat, mittit ad abſentes munera. Laudat à magnitudine, quòd tauri: & à numero, quòd uiginti. Si enim boues dixiſſet, imminuiſſet gratiam. ¶ Pingues.] Et ergo pingues erant:& ducenta oſtendit capita. ¶ Munera lætitiãq; dei.] Vinum quod ſufficeret omnibus. ¶ Ad lit.] ſcilicet ad illos, quos reliquerat Æneas:& ad illos, quos Ilioneùs. ¶ At domus.] Oſtendit, quòd quum hoſpites recipimus, domus pro eorum meritis eſt cōponenda. Ergo quum accipiendus eſſet Æneas tantus uir, domum regali luxu per ſe ſplendidam: tamen additis multis repentinis ornauit. Ergo legendum, Domus ſplendida regali luxu:& interiecta mora dicamus, Inſtruitur. ¶ Interi.] Quia interim in exteriorem partem Troianos induxerat: interior melius ſolito ornabatur. ¶ Mediis tectis.] Nam quũ multa turba eſſet accipienda, alibi tot triclinia ſterni non poterãt. ¶ Conuiuia.] Omnia conuiuia uehementer ſplendebant: ſed fuit in apparatu diuerſitas, propter diſtãtiam perſonarum. Nã hoſpites cum regina, recepti ſunt in oſtro ſuperbo. Tyrij uerò tanquàm minoris dignitatis, in ueſtibus pictis, ut in textu uidebis. ¶ Argentum m.] Adiecit menſis, ut oſtenderet eſcariũ argenteũ: ne putaretur in ea ſpecie eſſe, quæ longè eſſet ab uſu menſarum. Eſt multiplex argenti laudatio. Nam fuit magnũ inſignitum auro:& miro artificio, ut ars cum ipſius pretio certaret. Sculptura autem geſta maiorum continebat: quorum cōtemplatione, meruit longiſſimum tempus cōſeruari. ¶ Ordo Ordo.
eſt. Dido, ſup. memorat. i. recitat, ſic. i. hoc modo: ut præmiſſum eſt:& ducit ſimul Æneam in tecta regia,& indicit ſimul honorem. i. feſtiuitatem templis: diuũm, pro diuorum: hoc eſt iubet ob lætum aduentum,& ſalutem Troianorum, diem feſtum agere;& ferias, ſeu uacationes facere; nec minus. i. & tamen etiam

men etiam ipſa mittit interea,ſociis.ſ.Æneæ,ad littora.i.quos in littore dereliquerat Æneas: eis enim ſuccurrendum fuit,ne turpiter eorum,immemor factus culpetur,qui ob eorum ſalutem exiuerat,uiginti tauros,& centum,terga ſuum.i.porcorũ magnorum,horrẽtia.i.horrorem etiã inducentia,aut aſpera ſale,& centum agnos pingues cum matribus, à quibus nutriri adhuc diutius poterãt:nam decreuerat Æneam pluſculos dies apud ſe detinere,donec claſſem reficeret:nondum enim de cõiugio eius cogitauit:ſicut poſt recitationem de bello Troiano: & mittit munera,& lætitiam dei.ſ.Bacchi:hoc eſt,uinũ,quod lętificat cor hominis:aut die,pro diei:feſti.ſ.ut & illi qui in littore erãt,lætos conuiuos agerent:aut(ut Aulus Gellius legit) dij,pro diei,eadem de cauſſa:ea autem munera ſunt uina, ſine quibus lęti eſſe nequeant,niſi acceperit ab Ænea,eos adhuc uini ſat habere,quia uina bonus quæ deinde cadis onerat Aceſtes. Miſiſſe autem uidetur ad utroſq;,tam ad ſeptem naues cũ Ænea appulſas,quàm ad alias,unde uiginti tauros miſit: licet una nauium perierit. At.i.ſed:domus interior.i.aula ſeu regia ſplendida luxu.i.abundanti ornatu:regali.i.regiam maieſtatem,decente inſtruitur:& parant conuiuia in mediis tectis,id eſt aut intra tecta:ut ſub dio in area inter tecta cõuixiſſe intelligantur:unde dicturus eſt Æneas : ſuadent'q; cadentia ſydera ſomnos:quod non apte intra tecta dixerit. Poteſt autem ordo eſſe,ut ſit miniſtri Tyrij,parant tectis mediis conuiuia: ut uerò depingeret celeritatem operantium:ſubticuit uerba in ſequẽtibus loquutionibus,quæ ſic ſupplebunt: ueſtes laboratæ arte.i.artificioſe factæ:ut ſit laus ab artificio,& oſtro ſuperbo: i.purpura magnifica:ut ſit laus à materia:& colore,ſup.extenduntur:& argentum ingens,ſupple:exponitur menſis:&,fortia facta patrum,celata in auro:& ſeries longiſſima rerum.ſ.geſtarum,ducta per tot uiros,ab origine antiquæ gentis,ſup.exponuntur menſis:& hoc modo uerbo,parant:deerit ſuppoſitum:& multis ſuppoſitis ſequentibus uerbum. Aut ordo ſit, nihil ſubaudiẽdo talis. Veſtes laboratæ arte,& ſuperbo oſtro: parant.i.ornant conuiuia in mediis tectis.& ingens argentum i.ingentia uaſa,ex argento facta.& fortia facta patrum.i.maiorum,à Belo primo,uſq; ad Belum,Didonis patrem : cælata in auro.i. uaſis,aut torematis aureis.appoſitorie,Series rerum lõgiſſima,ducta ab origine antiquæ gentis per tot uiros,parant conuiuia menſis.i.exhibent apparatum conuiuialem,quantũ ad menſas. Vt aulea parietes ornabant.

PIERIVS.

¶ Munera lætitiam'q; dei.] Minime mirum,ſi tot authores diuerſi,abeunt in hemiſtichij huius interpretatione:quum ueteres quoq; codices,diuerſiſſimi repperiantur. Quorum quippe alij die:alij,dei:alij,dij:legũt. Quod quidem,quum neq; ab Aulo Gellio,neq; à Seruio,neq; ab alio quopiam adhuc determinatum eſſet,litem ego,quoquam ſub iudice relicturus erã: niſi exemplaria ferè omnia uetuſtiora reclamaſſent, dei,legendum eſſe atteſtantia. Vitẽ'q;,in ſacris,myſtico ſenſu,lætitiã ſignificare ſacerdotes Ægyptij ſubmonuiſſent,ut nõ inſulſa ſit interpretatio. Munera dei,quippe lætitiã,cuius paulopoſt Bacchus dator appellabitur,quæ quidem abſq; uino, frigidiuſcula fuiſſet. Verum de hoc latius in ſacris Ægyptiorum literis. Huic porrò ſententiæ ſubſcribit Ti. Donatus: apud quem in integris eius commentariis,ita ſcriptum inueni. Munera,lætitiam'q; dei:in uino tantùm eſſe miſſum, debemus intelligere quãtum congrueret cæteris,quæ ſpeciatim numerata ſunt.ordinatio ſenſus melius intellectum patefaciet,quę talis eſt,Nec minus interea ſociis ad littora mittit Munera.& dicit,quę ſint ipſa munera. Viginti(inquit)tauros,Magnorũ horrentia centum terga ſuum,Pingues centum cum matribus agnos, Lætitiam'q; dei.ſcribe uerò,lætitiam,per t,ſyllaba penè ultima,nõ per c,quod & ætatis eruditioris marmora,& ipſa nomiſmata declarant,in Fauſtinæ enim Auguſtæ,Nũmo lætitia,per,t, ſcriptum obſeruauimus:in Imp. Cæſa.Lu.pertinacis Augu. lætitia temporum:& eodem modo in pleriſq; aliis. ¶ Antiquæ ab origine gentis.]In Longobardico exemplari, & in Mediceo, antiqua,legitur.quod & in aliis aliquot animaduerti:id'q; forſitan non inepte. Malunt tamen multi,antiquæ gentis, legere,neq; id indecenter.

Æneas(neq; enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor)rapidum ad naueis præmittit Achatem
Aſcanio ferat hæc,ipſum'q; ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet,pallam ſignis,auro'q; rigentem,
Et circũtextum croceo uelamen Acantho,
Ornatus Argiuæ Helenæ,quos illa Mycenis,
Pergama quum peteret,inconceſſos'q; Hymenæos,
Extulerat,matris ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum,Ilione quod geſſerat olim
Maxima natarum Priami,collo'q; monile
Baccatum,et duplicem gemmis,auro'q; coronam,
Hæc celerans iter ad naueis tendebat Achates.

SERVIVS.

¶ Rapidum præmittit.] Non præmittit : nam ipſe non ſequitur : ſed prærapidum mittit:quod ex affectu patris,potius quàm ex Achatæ uelocitate, intellige. Dixit,prærapidum, ut Teren. Per Pol: nam Pol, iurantis eſt:cui præpoſitio ſeparata, nunquàm cohæret. ¶ Ferat.] Adferat:nũtiet. ¶ Stat.] Eſt alibi,horret.ut,Stant lumina flãma & ſtabat acuta ſilex. Plenum eſſe:Iam puluere cœlum ſtare uident.Item poſitum eſſe:Stant manibus aræ.Item placet:Stat cõferre manus. ¶ Erepta r.] Cõmendat à difficultate. ut, Nec tuta in ualle reperti. Item ex perſona: Ornatus Argiuæ Helenæ : ſic hoc Priami geſtamen erat. Cõmendatur & à longitudine;ut Terentius,Ex Æthiopia eſt,uſq; hæc. Erepta,conatur defendere;non eſſe ab Ænea proditam patriam:quam cum Antenore prodidiſſe,manifeſtum eſt. Si ornatus Helenæ, ex incendio abſtulit,non prẽmium proditionis accepit. ¶ Signis auro'q;.] Signis aureis. ¶ Rigentẽ.] Inflexibilẽ:propter aurũ ſignificat tunicæ pallium.quod ſecundùm Varronem : Palla, dicta eſt ab irrigatione:& mobilitate,quæ eſt circà finẽ huiuſmodi ueſtiũ:ἀπὸ τοῦ παλλεῖν. ¶ Velamẽ.] Cycladẽ. ¶ Achãto.] Virgultũ flexuoſum,herba Acanthũ uulgò dictũ : cuius imitatione ueſtis ornatur. ¶ Argiuæ.] À uicinitate : ſic etiam Mycenis:nam Spartana fuit. Eſt autem omen futuræ infelicitatis,quum Dido adultere ſuſcipit munera. ¶ Inconceſſos.] Fato,& legibus Hymenæos. Eſt Hymenæus,deus nuptiarũ. uel quidam iuuenis fuit,qui die nuptiarum,oppreſſus eſt ruina. Vnde expiationis cauſſa nominatur in nuptiis. ſed falſum eſt:nam uitari debuit nomen extincti. Ergo Hymenæus, uir fuit Athenienſis,qui inter bella ſæuiſſima,uirgines liberauit propterea,nomen eius,in nuptiis inuocatur,quaſi liberatoris uirginitatis. Sic Talaſſio,apud Romanos.nam quum plæbeius in raptu Sabinarum,uirginem pulchram duceret,ne ei auferretur ab aliis Talaſſionis,eam ducis eſſe ſimulauit. cuius nomine fuit puellæ tuta uirginitas. ¶ Ledæ.] Vel, quod ipſa filiæ:uel,quod ei Iuppiter dedit Sceptrum Ilione. Munera offert,apta perſonæ;ſicut Latino in.7. ¶ Maxima.] Antiquitus etiam fœminæ regnabant: præſertim primogenitæ. unde ait,maxima. Hæc uxor, Polymneſtoris fuit. ¶ Monile.] Quod & ſegmentũ dicitur. Iuue. Segmenta,& longos habitus. licet ſegmentatas ueſtes dicamus. ut ipſe,Et ſegmentatis dormiſſet paruula cunis. ¶ Baccatum.] Ornatum margaritis. Dicĩt aũt, hoc margaritum, & hæc margarita,& hæc margaris:ut,hæc nais. Sunt qui ſeparant gemmas,& margaritas. Cice. Nullam gemmam,aut margaritam. Et gẽmas,dicunt diuerſi coloris:margaritas uerò, albas.uel:gemmas integras, margaritas pertuſas. ¶ Duplicem.] Vel latam,uel duplicem gemmis, & auro. ¶ Hæc celerans.] Celeriter facere cupiens.

Stare.

Palla.

Herba Achantum Alij Herba Achãtũ,legũt.

Hymenæus.

Talaſſio.

Gemmæ

Margaritæ.

ASCENSIVS.

¶ Æneas,&c.] Vt paternæ perſonę decorum quoq; deſcribat & Iuli,quem præcipue laudare ob Iulium Cæſarem cõſtituit, honorificam mẽtionem faciat poeta. Et docet quam circa illũ habuerit Æneas curam:ut'q; regalibus donis,magnificæ munificentiæ Didonis reſponderit. Verba Donati de hac re ſunt: ¶ Præmittit.] Non quia eſſet ſequuturus:nec intelligitur,prę rapidum mittit:Sed prẽmittit.i.ante prandium mittit:ut maturius uideret filium:& ut afferrẽtur munera,quæ Didoni dare uolens,inter epulandum commodiſſimæ dabantur. Maior enim erat futura conuiuij uoluptas,& prẽſentia Aſcanij,& oblatione munerum. ¶ Omnis in A.] Nam reliquæ curæ iam ſemotæ erant. ¶ Munera.] Hæc cõuiuium gratius factura erãt, & poterant oſtẽdere quanta urbis fuiſſet felicitas. ¶ Erepta.] De magnis & plurimis,credẽdum eſt meliora rapuiſſe. ¶ Argiuę H.] Hanc adeo formoſam fuiſſe dicũt,ut eius forma, redacto maximo peritiſſimorum pictorum in numero propoſitis;etiam formoſiſſimarum mulierum nudis corporibus pingi nequiuerit:ergo quacunq; erat formoſa,ab ea appellabatur Helena. Sed Verg. Argiuæ dixit:ut de illa ſola intelligeretur. ¶ Extulerat.] Nam quũ eſſet regis uxor;& locupletiſſima : & iret ad Troiam,has ut præcipuas ſecum abſtulit,non rediturам ſe ſperans,propter admiſſum adulterium:propterea addidit inconceſſos Hymenęos. ¶ Ledæ mirabile.] Vt tam pulchra,niſi

Helena.

chra,niſi à matre donati non potuiſſent:& quum donarentur, miratos eſſe,qui uiderent. Adduxit autem ut his uteretur,quoties adultero formoſior uideri uolebat. Ergo,ſuperabant formam quæ pingi non potuit,pulchrioremq́ reddebant. ¶ Maxima.]Solent enim religioſi parentes:quæ habent optima filiis,deferre maioribus. ¶ Baccatum.]Neq; hæc diſſimilia eſſe debebant,quæ optimus pater,& ditiſſimus,maxime ille dederat. ¶ Hæc celerans.]Laudat hominis diligentiã. ¶ Ordo eſt.

Ordo. Æneas præmittit.i.antequam cœna cum apparatu ſuo totaliter extructa eſſet:aut priuſquàm Dido, ſociis ad littora,miſit uiginti tauros,&c.& id potius placet,quàm ut cum Seruio dicam,miſit prærapidum,& nõ præmiſit:quia ipſe ſequutus nõ eſt.Nam licet ipſe ſequutus non eſt,alij tamen qui dona Didonis attulerunt,ſubſequuti ſunt:pręmittitur ergo,antequàm Dido ſuos miteret,rapidum Achatem ad naues.ſ.quas ipſe in littore dereliquerat:præmitit,dico,licet paulopoſt abituros eos ſciebat miniſtros Didonis:enim,pro quia:quia amor patrius.i.paternus,non eſt paſſus mentem.ſ.Æneæ:conſiſtere.i.quieſcere:& tranquillam eſſe:tractum à mari, cui ſæpe fluctuatio mentis comparatur:præmittit.dico,ſup.ut(quæ particula honeſte reticeri ſolet)ferat.i.adferat:aut nuntiet,& dicat,Aſcanio ſ.filio ſuo Iulo:hæc.ſ.quæ dicta,& facta ſunt:quaſi uerò ipſum iam tunc ad imperium deſtinatum,conſiliorum ſuorum comitem effecerit. & ut ducat ipſum ad mœnia.ſ. Carthaginenſia. Nam,ſupple omnis cura parentis chari.i.redamati à filio:ſtat.i.cõſiſtit in Aſcanio:præterea ipſe iubet ferre.i.afferre: munera.i.pretioſam ſupellectilem:unde munera faciat:erepta ruinis Iliacis:quum iam in manus hoſtium uentura eſſent:id autem dicit,ne à ſuis iniuſte abſtuliſſe:aut à Græcis,ob proditionem ea accepiſſe damnetur:munera,dico,uidelicet Pallam.i.chlamydem muliebrem,rigentem.i.uix plicabilem.ſignis aureis:& uelamẽ.i.Cycladem : Achanto croceo.i.flexuoſum in morem Achanti,& crocei coloris:circũntextũ.i.quod circũntextũ erat in fimbriis pallæ:appoſitorie,ornatus Helenæ Argiuæ, potius diceret Spartanæ : ſed Argi,Spartis uicini ſunt, quos.ſ.ornatus.illa.ſ.Helena:extulerat Mycenis, pro Amyclis.quum.i.quando ipſa peteret Pergama.i.Troiam: & Hymenæos.i.thalamos matrimoniales inconceſſos. i. negatos à diis & legibus:quia alteri nupſerat:extulerat,dico:per aliam appoſitionem:donum mirabile.i.admiratione dignum : matris Ledæ.i.quod à Leda matre,aliquando dono acceperat : & ideo,ut rem chariſſimam , & pretioſiſſimam, relictis cæteris, extulerat eam pallam.præterea.i.inſuper:ſup.ferre iubet,ſceptum.i.regalem uirgam.quod.ſ.ſceptrum,Ilione maxima natarum Priami,quæ.ſ.inter filias ſe reginam gereret,geſſerat olim.ſ.quum Troia uigeret:& ut ferat monile:baccatũ.i.baccis hoc eſt unionibus,ſiue margaritis ornatum : collo.i. quod Ilione collo geſſerat:& ut ferat coronam duplicem,gemmis& auro.i.quæ ex duobus conſtabat ex auro.ſ.& gemmis.i.lapillis pretioſis, Achates celerans.i.celeriter peragens,hæc tendebat iter ad naues.

PIERIVS.

¶ In cõceſſosq́ Hymenæos.]Hiſtoria de Hymenæo adoleſcẽte Atheniẽſe,qui raptas à piratis,uirgines in libertatem uindicauerit.In antiquis pleriſq; Seruij codicibus manu ſcriptis nõ repperitur,quare uereor ne illa ſint adulterina.

At Cytherea nouas arteis,noua pectore uerſat
Conſilia,ut faciem mutatus,& ora Cupido
Pro dulci Aſcanio ueniat,doniſq́ furentem
Incendat reginam,atq; oſſibus implicet ignem.
Quippe domũ timet ambiguã Tyrioſq́ bilingueis,
Vrit atrox Iuno,& ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem.
Nate,meæ uires,mea magna potentia,ſolus VENVS
Nate,patris ſummi,qui Tela Typhóea temnis,
Ad te confugio,& ſupplex tua nomina,poſco
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circũ
Littora iactetur odiis Iunonis iniquæ,
Nota tibi,& noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido,blandiſq́ moratur
Vocibus:& uereor quò ſe Iunonia uertant
Hoſpitia,haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis:& cingere flamma
Reginam meditor:ne quò ſe numine mutet:
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.

SERVIVS.

¶ Cytherea.]Ab inſula, quæ tantùm in plurali declinatur:ut,Sunt alta Cythera. ¶ Artus.]Medium uocabulũ eſt. Nam & bonas artus, & malas dicimus. ¶ Faciẽ,& ora.] Periſſologia eſt. ¶ Furẽtem incendat]Et furere faciat. ¶ Ambiguam]Ideſt quã habitat mutabilis fœmina ut,Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ. ¶ Bilingues.]Fallaces,ad mentem,& non ad linguã

Sub. rettulit. ¶ Sub noctem.] Circà noctem:& quum tẽpus ſignificat, accuſatiuo ſeruit:ut,Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſe

Cupido. ſe D.r.r. ¶ Amorẽ.] Latini dum Cupidinem appellant,eo quòd facit amorẽ: ſed hic imitatur Græcos, qui eodem nomine,utrũq; uocant. Diſtinxit tamẽ epitheto. Pingitur puer, quia turpidinis eſt, ſtulta cupiditas : ut,Inter quas, curam Climenæ narrabat inanem.Item, quia imperfectus eſt in amãtibus ſermo:ut,Incipit adfari, mediaq́ in uoce reſiſtit. Itẽ, alatus,quia nihil amãtibus leuius,uel mutabilius:ut ipſa oſtẽdit Dido,Sagittæ dantur:uel quia ipſæ incertę,uelocesq́ ſint. Et hoc,ratio in reliquis numinibus,pro poteſtatum qualitate,format. ¶ Meæ uires.]Quia Venerea uoluptas,exerceri ſine amore non poteſt. Vel,ſecundùm Symônidẽ,qui dicit,Cupidinem ex ſola Venere natum. Alij tamen,ex ipſa,& Marte. Alij,ex Vulcano. Alij,Chai,& primæ rerum naturæ,filium dicunt. ¶ Patris ſummi.]Ideſt Iouis. ¶ Typhóea.] Multi Typheia legunt:ut Cerealia,& Cerealea. Nõ autem dicit quibus Typhóeus uſus eſt:ſed quibus Iuppiter in Typhóeum:à ſpoliis,& uirtute:ut,Scipio Aphricanus. Hoc autem agit, facile eum poſſe contemnere Iunonẽ,qui contemnit Iouem. ¶ Numina,poſco.]Vnus autem deus plura habet numina. ¶ Frater.] Conciliatio à qualitate, perſonæ. ¶ Iactetur.] Vacatq́. ¶ Odiis.]Iuſta cauſſa petitionis oſtenditur. ŏdium, primam corripit. ōdi uerò uerbum, producit : ſic,lĭquor,& līquitur. ¶ Noſtro doluiſti ſæpe dolore.]Aut eo quo & ego:aut doluiſti,quia me dolore uidiſti. ¶ Quò.]Ideſt in quam partẽ. ¶ Iunonia.]Carthaginẽſia,ubi colitur Iuno:aut hoc uereor, quòd Æneæ Carthago in hoſpitium patuit:ut eſt, Timeo Danaos.& dona ferentes. ¶ Tanto.]Aut ne in tantum quidem.i. breui occaſione ceſſabit;aut non poterit in tanta rerum opportunitate ceſſare:ut ſit notũ prouerbiũ,Res in cardine eſt.i. articulo. ¶ Quò.] Vel uacat : uel pronomen eſt. Supprimit autem recte nomen Iunonis:ne illius frequenti commemoratione Cupidinem terreat : Vel ſit aduerbium,quò.i.in aliquam partem. ¶ Mecũ.] Ideſt cũ officio Venereo. nec poteſt intelligi quenadmodum ego: nam aliter à matre, aliter à Didone amatur Æneas.

ASCENSIVS.

¶ At Cytherea nouas artus,&c.] Interea(inquit) dum pro Aſcanio omiſſus accelerat,Achates, Venus uerita,ne Dido à Iunone ſollicitata,quidquam mali Æneæ moliatur,uult eã capere amore Æneæ: quocirca Cupidinẽ, deũ amoris,qui ſe in mille formas tranſmutare nouit, qui & filius Veneris eſt:rogat ut pro Aſcanio,ad Didonem ductus,illi occultũ inſpiret amorem.quod & factũ eſt. Vnde dicetur alibi: Ardet amans Dido. Donatus dicit hoc loco ſic: ¶ At Cytherea.]Ideſt dum hæc gererentur. Neceſſaria metuentis Veneris deliberatio, cuius æſtus augebat conſyderatio loci,temporis, & perſonæ. Erant ab Achate perficienda iuſſa. Et periculoſum credere nepotẽ, eidem periculo in quo erat Æneas:ne tota ſimul progenies interiret. Nam quanuis Troiani eſſent,humanæ ſuſcepti metuebatur fallax natura Tyriorum:& ſtimulus Iunonis,ne ipſa opportunitatem loci,& occaſionem tẽporis,nacta terra opprimeret,quos mari extinguere non poterat. ¶ Nouas artus.]Artes ergo nouæ.i.conſilia elaborata exquiruntur,ut Aſcanius non pergeret:& tamen Achates iuſſa faceret:fallit ergo omnes,& prefert Æneæ amorem:ſibi concilians Didonem:nam neq; Æneas iratæ reſiſtere potuiſſet exigua ſubſtantia. Neq; conuulſis nauibus,& in hyeme effugere. ¶ Nate.]Breuiter omnia conſilia ſua exprimit:& quomodo fieri poſſet,oſtendit: & honeſtum facile,& neceſſarium demonſtrat. ¶ Meæ ui.]Vendicat ſibi neceſſitudo parentum,quidquid liberi poſſunt. Et docet inter filios,& parentes,tale debere eſſe uolendi,& nolendi ſtuſtium:ut in multis licet corporibus,uoluntas una, & neceſſitudinis uinculum,indiſtinctum,integrumq́ perduret. ¶ Tela Typhóea.]Facile oſtendit eſſe quòd petit quòd enim potuit Iouis fulmen contemnere:facilius poterit fœminæ mentẽ poſſidere;ergo ita dixit,ne illæ excuſaret propter Iunonem. Fecit

ergo beniuolum filium, dicendo natæ. item quòd potior eſſet Ioue, & quòd eſſet potentia ſua. ¶ Ad te.] Q.d. nõ eſt alter qui tantum, aut debeat, aut poſſit. ¶ Supplex.] Admonuit pietatis, ut filiũ: rogauit, ut deum: quid igitur acceſſit oneris, quum eſt rogatus ab ea, q̃ authoritate parentis iubere poterat? ¶ Frater ut Æ.] Fecit beniuolum & attentũ: nunc facit docilem, ſubiuncta narratione totius negotij: dixit, Frater tuus: ut appareat operam, non in extraneo exponendam, ſed in fratre eſſe neceſſariam. Ergo honeſtũ, & pium, ut frater, pro fratre laboret: præſertim in cauſſa ſalutis. Adiungit labores, ut moueat cõmiſerationem: & oſtendit iniuſte pati, & deformat perſonam aduerſarie, quæ perſequatur innoxium. ¶ Nota ti.] Hoc ad laudem Cupidinis pertinet: maximum enim crimen eſſet eius, ſi fratris periculum neſciret. ¶ Doluiſti.] Si pręterita doluit: debet cauere ne rurſus dolenda ſuccedant. ¶ Dido tenet.] Oſtendit facilitatẽ petitionis: nam ſi iam Æneæ affecta eſt, non eſt opus initio amoris in quo magna eſt difficultas: ſed augmento. deſyderatur autem augmentum, quia timetur Iuno à qua amor talis poſſet abrumpi. ergo opus erat tali amore, qui non poſſet abrumpi à Iunone. ¶ Cardine.] Hic fidem facit, quum fores clauduntur: & tribuit firmitatem. Ergo dixit: ¶ Tãto ceſſabit c.r.] Erat enim in poteſtate abſoluere amorem, quem uoluntate ſuſceperat: ſed diutius impactus, non poſſet humano arbitrio ſummoueri. aſſerit ergo neceſſarium remediũ, quo omnis illa factio ſuccumbat. ¶ Mecum.] Tanto amore amet, quanto mater amat filium: cuius amor nullius uiolentia nũminis ualet abrumpi. ¶ Capere ante.] Oſtendit melius eſſe uētura propulſare: quàm iis qui uenerint, remedia quærere. ¶ Ordo eſt. At. i. ſed: Cytherea. i. Venus: uerſat. i. agitat: pectore. ſ. ſuo, artes nouas. i. quales pro Ænea nondum exercuerat: & noua cõſilia: ut, uidelicet Cupido mutatus faciem. i. totius corporis facturam: & ora. i. eam partem, quæ uulgò facies dicitur: habens mutata. i. in ſimilitudinem Aſcanij transfigurata: aut transformata: ueniat pro Aſcanio dulci. i. loco Aſcanij, qui Æneæ dulcis eſt, & ut incendat donis reginam furentem. i. alioqui captã uehementi amore. dictum enim eſt, obſtupuit primo aſpectu Sydonia Dido. uult autem incendi donis, quæ Achates allaturus eſt: & ut implicet ignẽ. ſ. amoris: oſſibus. i. medullis: quia dicetur in. 4. Eſt mollis flamma medullas, Interea & tacitum uiuit ſub pectore uulnus. Quippe. i. quia certe ipſa timet, domum ambiguam. i. cuius eſt ambigua fides: quia à fœmina regitur: ſed ut in. 4. dicetur: uarium & mutabile ſemper fœmina: & Tyrios bilingues. i. fallaces: aliud mente, aliud ore continentes, ſunt enim bilingues. i. aliud hic, & aliud illic, dicentes fraudulenti, quaſi ſerpẽtinis linguis, quæ triſulcæ ſunt, appropiantes: Iuno atrox. ſ. in Troianos: urit. i. incendit curis: & cura. ſ. Veneris: recurſat. i. redit celeriter in animum Veneris: ſub noctẽ. i. pauloante noctem, id enim ex more facit cura: ut quo tempore alij ſe quieti dant, ſolliciti ſe crucient. Ergo, quia id ea de cauſſa conſtituerat, ipſa alloquitur amorem aligerum i. alas gerentem, & uelocem: his dictis. i. uerbis ſequẽtibus: unde nomen eſt hic dictũ, & non participium: ô nate. ſ. Cupido fili, meæ uires, & mea magna potentia: quia ſine amore parum faceret Venus, & ô nate, qui ſolus tẽnis. i. contẽnis: tela patris: ſummi. i. Iouis, Typhóea, aut Typhoia. i. quæ Iuppiter in Typhóea gigantẽ iniecerat: hoc eſt, fulmina, quæ Cupido cũ ipſe ignis ſit, non timet: alitur enim, non læditur talibus telis (Sanè à nominatiuo Typheus, deduci debet Typheeus: quod fortaſſis & hic ſcribendum eſt: aut id mutauit poeta, propter frequentiã uocaliũ, & diphthongũ reſoluit: aut more Latino, qui oe ſcribunt, & e proferunt, ut ſit typhoeus in principali, & typheus in deriuatiuo: aut more Græco, qui oi ſcribunt, & i proferunt, ut ſit Typhoius triſſyllabũ in primitiuo, & tetraſyllabũ in deriuatiuo. Priſcianus ſentit Typhoea, pro typhoeia: poſitũ. In multis tamen non uitauit poeta huiuſmodi uocaliũ cõcurſum, unde Tegeee, & Eeeq; inſula circes, &c. Præterea ſi poſſeſſiuum in primitiuũ reſoluatur, erit licentioſa loquutio, quia duo genitiui diuerſa ſignificantes, uni ſine coniunctione dabuntur: ut ſit, Tela Typhóei patris ſummi: non enim Typhóeus, pater ſummus eſt: ſed dici poſſunt, Tela Typhói, quia paſſus eſt, & Tela Iouis, qui ea intulit: unde melius per poſſeſſiuũ loquutus eſt, licet non frequens ſit tale loquendi genus, quale eſſet, Lego cõmentarios Vergilianos Seruij. i. quos Seruius edidit in Vergiliũ.) ego. ſ. dea, & mater tua, confugio ad te, & poſco, ſupplex quũ imperare poſſem: tua numina. i. opes numinũ tuorum. Nota ſunt, ſup. tibi: aut nota: ſup. res eſt tibi: hoc eſt, tu noſti, aut nota recito tibi. ut. i. qualiter Æneas frater tuus, iactetẽ pelago circùm omnia littora, odiis. i. propter odia Iunonis iniquæ. (Secundùm Seruiũ legitur, Iactetur´q;: quomodo nõ alia de cauſſa adderetur q;, quàm ut ſyllaba: tũr, producatur: nam ea licentia, qua in principio tertij pedis, quoties ſit ultima dictionis, recentiores crebro utuntur: maiores parcius uſi ſunt: qui nõ omnino uacare uelit.) poſſet & ſic cõſtruere, q; pro et. & nota, ſup. ſunt: aut res eſt nota tibi: ut frater tuus Æneas, &c. &. i. ſimul: doluiſti ſæpe noſtro dolore. i. quo nos. i. ego, & filius meus doluimus: hoc eſt, cõdoluiſti nobis, & propter nos: Dido Phœniſſa. q.d. de genere Pœnorũ, qui uerſipelles ſunt: & id callide facit, quũ enim à ſpecie, & perſona, ipſa accuſare non poſſumus: ad genus recurrimus, ſicut contra in purgatione dixerat Ilioneus, Parce pio generi: Dido ergo Phœniſſa. i. ex Phœnicia profecta: tenet. i. quaſi in poteſtate habet nunc: hunc. ſ. fratrẽ tuũ Æneam: & moratur. i. detinet, blandis uocibus quibus parum fidei adhibendum eſt. Nam tunc præcipue blandiuntur mulieres, dum decipere uolunt: & uereor quò. i. in quem exitum, uertant ſe hoſpitia Iunonia. i. Carthaginenſia, quibus Iuno præſidet: ipſa enim haud. i. non ceſſabit tantum. i. in tantũ, aut tantiſper, dum Æneas illinc abitum parabit: cardine. i. ab inſtitutione principali rerum. i. non deſinet Iuno agere, quod inſtituit etiam tantillo tempore: & ita legendum eſt: ut Seruius, tantum: non tanto uel legendo, tanto, ordo erit: Ipſa Iuno (quam propter odium non nominat: aut quia dixerat odiis Iunonis iniquæ: & quò ſe Iunonia uertant hoſpitia, fruſtra repeteret.) haud. i. non ceſſabit: tanto cardine rerum. i. quum res ad tantum cardinem perduxerit. i. quũ iam caput totius odij ſui, in ciuitatem ſuam impulerit: quaſi foricẽ in muſcipulam illexerit. Donatus tamen ad Didonem referre uidetur: ut patuit, ut ſit, Dido non ceſſabit amare tanto cardine. i. tanta firmitate, & fide rerum, quæ quaſi in cardine uoluũtur: quocirca. i. quia uereor quò ſe Iunonia uertant hoſpitia: ego meditor. i. concipio animo: capere reginam. ſ. Didonem: dolis. i. arte Cupidinea. & cingere. i. irretire: flamma. ſ. amoris: ante. i. priuſquam à Iunone, ſup. in odium Æneæ uertatur, & in eius perniciem quidquam faciat: ne mutet ſe, quò. i. quouis numine, potiſſimum tamen de Iunonis ueretur: ſed teneatur mecũ. i. uti ego: magno amore Æneæ. i. indiſſolubili amore, amet Æneam: ut ego quæ eius mater ſum: ita ut Iunonis inſpiratio, non tantum poſſit, quantum uis cæci amoris: & per hanc fictionem docet poeta, nullum eſſe tantum mortalium animis furorem, ac Venerei amoris. Verum Seruius uult, ut ſit mecũ non meo amore, nec quo ego amo, ſed meo, hoc eſt, Veneris cõmercio. Nam, non idem amor in amica & in matre eſt: ſed nihil tam laſciuos amores conciliat, quàm Venus.

Hic, uitium obeliſci ĩ aliis codici. erat, quæ nunc caſtigauimus.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Frater ut Æneas pelago tuus omnia circùm Littora iactetur odiis Iunonis iniquæ.] Omnia prorſus exemplaria manu ſcripta, quæ hactenus legerim, ſcriptũ oſtendunt: Iactetur´q; odiis particula, que, tantùm ad ſuſtinendum uerſum interiecta, ut plerunq; alias. Nam quod aiunt, quidam ita ordinem explicandum: ut dicamus: nota tibi, ut tuus frater Æneas iactetur pelago, iactetur´q; circùm omnia littora nimium tortuoſa mihi uidetur oratio. Quare omnia circùm littora, ampliationem potius eſſe dixerim, quod parum erat, pelago dixiſſe. Iactetur uerò abſq; particula, que, libenter legerim. Nam pentimemereos locus omnino cõmunis eſt, cui tamen iſti paſſim ita conſultũ uoluere, ut nullam penè reliquerint, cui non particulam eam obtruderent. Niſi dicamus figurã eſſe breuitatis per detractionem, quã alio loco Quintilianus adnotauit, ab apoſiopeſi diuerſam, quum ſcilicet unum tantùm ſiletur uerbum, id´q; manifeſtum, ita hic detractum fit. Erret quippe pelago, circùm omnia littora, iactetur´q; odiis Iunonis, quod codicũ antiquorum reuerentiæ cõcedamus. Demum quod in aliis legitur, Iunonis iniquæ: in Lõgobardico legere eſt: Iunonis acerbæ: quaſi dicat implacabilis, quæ nulla poſſit ratione miteſcere. Sed enim id admittendum, quod in pluribus: & minus corruptis exemplaribus habetur, iniquæ, cui lectioni Ouidij etiam congruit parodia: Dira lues populis ira Iunonis iniquæ. ¶ Hunc Phœniſſa tenet Dido.] In cod. pleriſq; antiquioribus, nunc: legitur, quòd minime diſplicet, præſertim quũ Ti. Donatus exponat, iam tenet.

SERVIVS.

Quâ, nõ Quò, ad ſtipulat Ser. ſed Quò, ut ãtiquius, & melius poninius in text.

¶ Quâ facere. i. quomodo ¶ Accipe.] Audi, ut econtra: Da. i. dic: ut, Da Tityre nobis: da, non indebita poſco. ¶ Mentem.] Diſpoſitionem, conſilium. ¶ Accitu.] Euocationem: & eſt quartæ declinatiõis. ¶ Vrbem Sido.] Quam tenent Sidonij. ¶ Mea maxima cu.] Et Æneas cura eſt: ſed Aſcanius maxima, cui regnum Italiæ. Romana´q; Tellus debentur: & ubi Aſcanius maxima cura Veneris introducitur, ut Veneris iuſtiſſima cura. Itẽ, Hunc tegere, & dire, ualeã ſubducere pugnæ. ¶ Sopitum ſomno.] Vnũ quidem eſt ſopor, & ſomnus: ſed modo

Quò facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem,
Regius accitu chari genitoris ad urbem
Sidoniam puer, ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis reſtantia Troiæ.
Hunc ego ſopitum ſomno ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam,

Ne quâ ſcire dolos,medius'ue occurrere poſſit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo,& notos pueri puer indue uultus,
Vt quum te gremio accipiet lætiſſima Dido
Regaleis inter menſas,laticem'q; Lyæum,
Quum dabit amplexus,atq; oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem,fallas'q; ueneno,

ſed modo ſopitum,irrigatum intelligimus. ¶ Idalium.] Cypri nemus eſt, in quo oppidũ breue:& paulopoſt,Idaliæ lucos.Item, Idalium'q; nemus. ¶ Sacrata ſede.] Vel tẽpli: uel oppidi. ¶ Ne quâ.] Quâ uacat. ¶ Medius.] Importunus:incongruus. ¶ Tu faciem illius.] Faciem pro uultu poſuit. Nullus enim poteſt accipere faciem alterius,ſed uultũ,qui pro mentis qualitate formatur. ¶ Non amplius unam.] Artis eſt,non omnia dicere, nec enim dicturus eſt diſceſſum Cupidinis:neq; acceſſum Aſcanij. ¶ Pueri puer.] Arguit à facili. ¶ Regales.] Nam in illa intemperantia facilis amori,eſt aditus. Hinc Teren. Sine Cerere & Baccho friget Venus. ¶ Laticem.] Latex,aqua eſt proprie,quæ intra uenas lateat:ſed hic,p uino quod latet intra uuã. ¶ Lyæũ.] Pro Lyæiũ dixit. ¶ Occultũ.] Definitio amoris eſt,ignis occultus.

Idalium. Facies.

ASCENSIVS.

¶ Quò facere id poſſis.] Noſtram nunc accipe mentem. Eandem rẽ proſequitur Venus,cuius orationis eſt hæc proſequutio:in qua docet uiam,qua Cupido quod petit, peragere poſſet:utitur ergo omni artificio ad perſuadendum: nam oſtendit honeſtum eſſe,ut pro fratre contra Iunonem iniquã:& utile,ut.ſ.fratris ſaluti conſulat:& facile,quia uiã docet:& ne forte Cupido,ſe Iouis ultionem timere excuſet: præmiſſum eſt, quòd ſolus tela patris ſummi contemnere poteſt. Rogat ergo, ut pro Aſcanio,quem ipſa tãtiſper in locis ſibi ſacris molliter fotura eſt,ad Didonem deduci uelit,& ad eam deductus, arte ſua,illam in Æneam inflammare. Donatus ſic: ¶ Puer ire parato.] Oſtendit,in commutationem formæ ætatis,commutationem non fore difficilem. ¶ Maxima cura.] Nolebat mittere Aſcanium,ne duorum ſollicitudine frangeretur:uel is mitteretur qui,exoriente tumultu,ſibi per ætatem cauere non poſſet. ¶ Hunc ego.] Ne diceret Cupido,quid fiet de Aſcanio,ſi ibo. ¶ Sopitum.] Nam illa ætas multum, profunde'q; dormit:ergo erit ſat temporis ad capiendos mulieris animos. Deſignat etiam tempus, & locum amoribus aptũ. Noctem enim erat ſpatium breue:ſed erat properandum,ne longi temporis opera eſſet neceſſaria:quia Aſcanius longiori ſomno teneri nõ potuit. ¶ Ordo eſt. Accipe.i.intellige:ſicut da.i.dic: noſtram mentem.i.conceptum noſtrum:quâ.ſ.uia,& ratione:(non dices,qua mente:nam quâ,plenum eſt:intelligitur tamẽ uia:aut ratione,ſicut,Siquâ fata ſinant &c.)tu poſſis facere,id.ſ.quod me uelle dixi: Puer regius.i.filius regis,cui regnum Heſperię debetur,parat ire ad urbem Sidŏniam (hic ſecunda corripitur quæ fere producitur,ut Teucrũm memini Sidōna uenire: & Sidōnia Dido.)i.Carthaginem à Didone Sidonia conditam: accitu.i.aduocatu,& citatione:genitoris.i.patris Æneæ, chari.i.qui illi charus eſt.puer dico regius,appoſitorie, mea maxima cura,quia ſcit illi regnum (ut dixi)à fatis promiſſum (unde Iuppiter, At puer Aſcanius,&c.)parat ire ad urbem Sidoniam:

Hic, uitium obeliſci erat, quæ nũc emendauimus. Ordo.

niam:ferens.i.adferens ſecum dona:reſtantia.i.quæ reliqua ſũt: pelago.i. poſt iacturam factam in pelago:quia dictum eſt: Arma uirum,tabulæq;: &,Troia gaza per undas:&, Flãmis Troiæ.i. poſt incendium Troiæ:Iliacis erepta ruinis,ego recondam.i.abſcondam,& reponã:hunc ſ.puerum regium: ſopitũ.i.irrigatũ, & immerſum: ſomno.ſ.profundo:recondam,dico,in ſede ſacrata.ſ.Veneri. Aut ſuper alta Cythera,inſulam uicinam Lacedæmoni,contra Spartam:in qua Veneri templum à Phœnicibus conditum:dicunt. Aut ſuper Idalium nemus illud in Cypro:ubi etiam templum habuit Venus:ſed antiquiſſimum,in Aſcalone,urbe Syriæ:ne quâ.i.ne aliqua ratione poſſit ſcire.i.percipere dolos.i.fraudem noſtram:ue pro uel poſſit occurrere medius.i.importunus. Eſt autem duplex ſenſus:aut enim ideo non uult puerum ſcire dolos,ne imitetur:quia (ut dicit Iuuenalis.) Nec tu pueri contempſeris annos. Sed tibi peccaturo obſiſtat paruulus infans: aut melius ideo ne puer neſciat celare,ſi ſcierit: & ita occurreret forſan medius,ita ut uiſis geminis Aſcaniis. Dido fraudem depræhenderet. Tu mutatus faciem.i.uultum illius.ſcilicet pueri Aſcanij:hoc eſt,habens per tranſmutationẽ uultum,& ſimilitudinem faciei illius:unam noctem:ideſt per ſpatium unius noctis.(Omnia enim uerba,accuſatiuum & ablatiuum temporis,regunt:ſed accuſatiuum præcipue,dum reſponderi poteſt ad quandiu,aut quandudum,& quum ſit tempus continuum,utcunq; Valla reclamet.)non amplius,ſcilicet quàm per unam noctem:& ponitur abſolute. falle ſcilicet Didonem,dolo,ideſt deceptione:& tu puer (habent enim Cupido,& Bacchus, perpetuam iuuentam.)indue uultus pueri ſcilicet Aſcanij:notos tibi,quia quũ eſſet fratris filius,potuit eum ſatis noſſe,ut quum,ideſt quando Dido lætiſſima,propter dona,& aduentum tanti hoſpitis,& pulchritudinem pueri:accipiet te gremio,ideſt in gremium ſuum: (id autem eſt inter femora,ſicut ſinus inter brachia:Vnde iocunda eſt poetæ fictio:quia illic naſcitur ferè mulieribus Cupido.)accipiet, dico,te gremio,inter menſas regaleis:ideſt regali luxu ſplendidas,& opiparas, quæ certiſſimum Cupidini aditum parare ſolent:& inter laticem,ideſt liquorem latentem in uuis:Lyęum, pro Lyęium,ideſt Bacchicum:hoc eſt,inter uina,& quum ſupple,dabit amplexus:& figet,ideſt firmiter imprimet: oſcula dulcia,ideſt ſuauia,tu inſpires,ſupple tunc amorem occultũ: & fallas ueneno.i.incendio amoris,quod per uenas, ut uenenum,diffluit.unde eſt in.4.principio. Vulnus alit uenis, & cæco carpitur igni.

PIERIVS.

¶ Quò facere id poſſis.] Seruius legit,quâ.i.quo modo. In ueteribus tamen exemplaribus pleriſq;,quò,habetur. In Mediceo,quâ,ut agnitum à Seruio. Quod uerò poſſes: in Romano codice eſt,uitium id familiare.

POETA

ſParet Amor dictis charæ genitricis,& alas
Exuit,& greſſu gaudens incedit Iuli,
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat,& fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos,ubi mollis Amaracus illum
Floribus,& dulci aſpirans complectitur umbra,
Iam'q; ibat dicto parens:& dona Cupido
Regia portabat Tyriis,duce lætus Achate.
Quum uenit,aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda,mediam'q; locauit.

SERVIVS.

¶ Paret Amor.] Vt ſupra pro Cupidine amorem poſuit. ¶ Et alas Exuit.] Laus magna Aſcanij per tranſitum. Si Cupido,alis tantùm depoſitis,Aſcanius fuit. ¶ Placidam.] Epitheton eius eſt:uel ad diſcretionẽ eius quietis, quæ in ſomniis perturbatur. ¶ Fotum.] Sublatum à fouendo. ¶ Amaracus.] Hic puer regius unguentarius fuit:qui caſu lapſus dum ferret unguenta,maiorem cõfuſione odorem creauit. Vnde optima unguenta Amaracina dicuntur. Hic poſtea in herbam Sampſucum,conuerſus eſt: Quam nunc Amaracum dixit. ¶ Iam'q; ibat.] Quum uix Venus iſta dixiſſet. Sanè,nec feſtinantibus perſonis,neq; minoribus: eſt reſpondendi facultas,ut hoc loco Cupidini: ut Mercurio ſupra:idem in.4.ut in.7.furiæ. Quum uenit:aut pro,quum ueniret:aut quum,ſit aduerbium temporis,pro dum. Nec enim poteſt coniunctiui modi particula,iungi indicatiuo. Sanè ſciẽdum,quum & dum malo errore à Romanis eſſe confuſa. ¶ Aulæis.] Velis pictis, quæ ideo aulæa, dicta ſunt:quòd primũ in aula Attali, regis Aſiæ,qui populum Romanum ſcripſit hæredem, inuenta ſunt. Ideo etiam in domibus tendebantur aulæa ut imitatio tentoriorũ fieret. Sub quibus bellantes ſemper habitauere maiores: unde in thalamis hoc fieri hodie conſpicimus. Varro tamen dicit,uela ſolere ſuſpendi ad excipiendum puluerem:quia uſus camere ignorabatur. Horatius inter ea ſuſpenſa grauis aulæa ruinas in patinas fecere t.p.a. Quantum non a.c.ex.a. Quum uerò à nomine Græco deſinẽte in η fiat, deriuatio conuertitur in æa:ut αὐλή,aulæa:αἰθνή,æthnæa. ¶ Superbis.] Nobilibus. ¶ Aurea.] Si Dido pulchra ſpõda,eſt ſeptimus caſus:fit'q; ſyncreſis:& eſt ſpondæus. ¶ Spõda.] Stipadia antiqui non habebãt,ſed ſtratis tribus lectis epulabãtur. Vnde triclinium ſterni dicitur Cicero: Strui triclinia & in foro ſterni iubebat. Errant ergo, qui triclinium dicunt ipſam baſilicam,uel cœnationem. ¶ Mediam.] Qui maioris locus eſt. Sallu. Igitur diſcubuere Sertorius inferior in medio ſuper eum: Tit. Fabi. Hiſpanienſis ſenator. Ex proſcriptis in ſũmo Antonius:& infra,ſcriba Sertorij: Verſius & alter ſcriba: Mecœnas,in imo: Medius inter Tarquiũ & Deatiũ,Perpẽna.

ASCENSIVS.

¶ Paret,&c.] Nullo dato reſponſo,niſi fortaſſis ſolo nutu,Cupido matris

pido matris præcepta obiuit, in qua re docentur filij, parentũ præceptis obtemperare debere: usq; adeo ut parentes, solo nutu certiores fiãt, ut quod iusſerint, facturi ſint. Docet ergo, quo modo ſe Cupido in uultum Aſcanij transformauit. de qua re Donatus ſic. ¶ Paret.] Non reſpondet, quid enim perſonæ matris, uel maxime in tali cauſſa reſponderet: & tempus, facta, nõ fabulas, exigebat. Ergo, ſe officioſum matri præſtat. ¶ Gaudens.] Vel, ut filium exprimeret ad patrem euntem: uel, quia plena uoluntate, iuſſa matris implebat. ¶ At Venus.] Natura puerorum tangitur, qui ſecurius, & diu dormiunt: ſi etiam accedant alia oblectamenta, ut ſeceſſus, flores, & odores, & mollicies. ¶ Opacitas'q; umbrarum.] Duce Achate: ergo hunc fallebat, & lætus portabat dona. Quia non frangebatur onere munerum, nec tędio uiarum. Quum uenit, exequutus eſt iuſſa mature: quia præuenit conuiuium: & uenit quum iam diſcumberent in aptiſſimo tempore. ¶ Mediam.] Nam is locus potior apud ueteres fuit. Nam Sallu. ita ſertorij conuiuium deſcribit: ut ipſum quia potior fuit, collocaſſet in medio. Beroaldus autẽ in Seruium, quantùm ad definitionem triclinij, dicit ſic.

Triclinium.

Errauit ergo Quintilianus qui in .11. triclinium, pro cœnatione, & conclaui poſuit, ſic ſcribens: Vix eo limen egreſſo triclinium illud ſupra conuiuas corruit. His uerbis haud dubie, Quintilianus triclinium appellat, id quod Cice. conclaue nominauit in .2. de oratore: ubi idem quod Quintilianus exemplum referens, inquit: hoc interim ſpatio conclaue: illud ubi epularetur Scopas concidiſſe. In eodem quoq; exemplo, enarrando Valerius Maximus, ita ſcribit, Eo momẽto temporis, triclinium in quo Scopas epulabatur, collapſum eſt: ubi triclinium pro cœnatione apertiſſime ponitur, quòd ſi uera eſt opinio Seruij, errauit etiam Vitruuius architectus, qui in .6. docet, quenadmodum triclinia partim æſtiua, partim hyberna ſint ædificanda: & in quam cœli partem uertenda. In expoſitione itaq; triclinij Seruio in parte ſuffragor, nanq; in eo quòd ait, triclinium ſterni ſolitum fuiſſe, quoniam antiqui tribus ſtratis lectis epulabantur, homini aſſentior. Vnde & apud Ply. legimus triclinia Romæ fuiſſe argentea: quæ proculdubio pro ipſis lectis diſcubitoriis, ac tricliniaribus accipiuntur. Nam & Liuius idem ferens: ait, Lectos æratos, ab exercitu Aſiatico Romam adductos. quòd autem inficiatur Seruius, nuſquàm triclinium pro cœnatione repperiri: in hoc ab eo apertiſſime diſſentio: & ut diſſentirẽ, monuit me uetuſtiſſimorum ſcriptorum authoritas, quos teſtes citaui: quibus magis profecto credendum eſt quàm Seruio. Triclinium itaq; (ut breuiter concludam) ipſos lectos diſcubitorios ſignificat, & ipſam cœnationem; & in utraq; ſignificatione, eleganter & erudite uſurpabimus. Hæc ille.

Ordo.

¶ Ordo eſt. Amor .i. Cupido, deus amoris: paret .i. obtẽperat, & obedit: dictis .i. mandatis: quia tamen dixerat, ſup. tua numina poſco: potius dictis quàm iuſſis dixit poeta: genitricis charæ: uel quæ illi præcipue chara eſt: uel quia ſua cuiq; genitrix chara eſſe debet: ut ſit generale epitheton. Vnde uis quoq; eſt in uocabulo genitrix, ut ideo merito chara ſit, quia genitrix, & exuit alas: pingitur enim alatus: & ipſe gaudens .i. lætus incedit. i. ingredit̃: quũ uolare ſoleat greſſu .i. inceſſu Iuli .i. quo Iulus ingredi ſolet: nam diis peculiaris eſt inceſſus. Vnde prius: & uera inceſſu patuit dea. At .i. ſed Venus irrigat .i. infundit per uapores: Aſcanio .i. in Aſcanium quietem: placidã .i. non uehementem, quæ illi officiat, ſed qua recreentur membra .ſ. ſingula: & dea .i. quum eſſet dea: tollit .i. in ſublime fert, ſup. ipſum: fotum .i. molliter complexum: gremio .ſ. ſuo: in altos lucos Idaliæ .ſ. ſyluæ, ubi amaracus .i. herba in quam Amaracus puer cõuerſus eſt: mollis .ſ. attactu, & aſpirãs floribus, & dulci umbra i. ſuauiter fragranti: complectitur illum .ſ. puerum Aſcanium. Cupido ibat iam parens .i. obediens: dicto .i. mandato: aut Æneæ, aut Veneris: & ipſe lętus portabat dona regia, aut regalia, aut ad regem pertinentia: Tyriis .i. ad Tyrios: & hoc Achate duce .i. ducente: aut lætus Achate duce. Quum .i. quando uenit .i. aduenit: aut quum .i. quando uenit .i. adeſt cum muneribus: regina aurea .i. pulcherrima, aut auro ueſtita: (Vix enim patitur uerſus: ut conſtruatur, aurea ſponda. nam ablatiuus primæ, in ã productũ deſinit; quod hic corripitur, niſi fortè ſynæreſis fiat.) compoſuit iam ſe: ſuperbis .i. magnificis, & pretioſis: aulæis .i. ornamentis parietum, in aula Attali primum inuẽtis, quæ uulgò tapeta dicuntur: quum ea ſint quæ ſubſternuntur, ſcabellis, aut ſedibus, & locauit ſe mediam ſponda .i. in triclinio: quum eſſet domina conuiuij: is enim locus regi conuiuij debetur. Quia uerò nõ dixit, mediam ſponda'q; locauit: ſed ſponda mediã'q; locauit: & quia alibi ſæpe ſynæreſin facit poeta, ut æreis, & ferreis, diſſyllaba ponendo: ego auderem conſtruere ſic, regina compoſuit .i. cõpoſuerat iam ſe aurea: ſpõda. i. ſuper ſpondam auream: (quia diſcumbebant ſuper lectos diſcubitorios: unde triclinium dictum, de quo Hora. in .1. ſermonum: Sæpe tribus uideas lectis cœnare quaternos.) ſup. in aulæis ſuperbis .i. nobilibus, aut magnifice ornatis: & locauit ſe mediã .ſ. in aurea illa ſponda. & toto triclinio.

PIERIVS.

¶ Placidam per membra quietem.] Eſt ubi, placitam, legatur, quod non æque placet: placida enim proprium eſt, quietis epitheton.

Iam pater Æneas, & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, ſtrato'q; ſuperdiſcumbitur oſtro.
Dant famuli manibus lymphas, Cererem'q; caniſtris
Expediunt, tonſis'q; ferunt mantilia uillis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere penates,
Centum aliæ, totidem'q; pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrij per limina læta frequentes
Conuenere, toris iuſſi diſcumbere pictis,
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum,
Flagranteis'q; dei uultus, ſimulata'q; uerba,
Pallam'q;, & pictum croceo uelamen Acantho.
Præcipue infelix peſti deuota futuræ
Expleri mentem nequit, ardeſcit'q; tuendo
Phœniſſa, & puero pariter, donis'q; mouetur.
Ille ubi complexu Æneæ, collo'q; pependit,
Et magnum falſi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit. hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fouet, inſcia Dido,
Inſideat quantus miſeræ deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & uiuo tentat præuertere amore
Iampridem reſides animos, deſueta'q; corda.

SERVIVS.

¶ Pater.] Religioſus: quia pater omnium deorũ epitheton eſt, ut oſtendit Vergi. ubiq;. ¶ Oſtro.] Vnde tingitur purpura: & ꝓ purpura poſuit. ¶ Dant famuli.] Humilis character ἰσχνὸν dicit̃. ¶ Tõſis] Minutis uel uilloſis. Maiores enim mappas habuere uilloſas. ¶ Mantilia.] À manibus ante lotis dicta, ut torale à toro. Nam Horat. per apocopen dixit: ne turpe toral. ¶ Ordine.] Diſpoſitione: nam Cice. in Œconomicis: Quid ubi ponendum ſit? Nec enim debent uniuerſa confundi.

Penus.

¶ Penum.] Differt à cellario. Cellarium paucorum dierum eſt. unde & in cellam, importatum frumentum dicunt. Penũ uerò lõgi temporis: penus in maſculino & fœminino inuenitur quartæ declinatiõis. In neutro, tertiæ, ueluti pecus, pecoris. Hora. Portet frumẽta penus'q;. Et Plautus in maſculino dixit: Niſi mihi annuus penus datur. Et Lucillius in fœminino: ut, Et uxori legata penus. Perſi. autem oſtendit quartæ eſſe declinationis: ut, In locuplete penu defenſis pinguibus umbris. ¶ Struere.] Componere: unde ſtructores epularum dicuntur. ¶ Adolere.] Colere: ſed adolere, ꝓprie eſt augere: in ſacris autem adolere, per bonũ omen dicitur. Nam in aris non adoletur quidquã, ſed cremat̃. ¶ Pares.] Non in numero: ſed in ætatis paritate eſt admiratio.

Dapes.

Epulæ.

¶ Dapibus.] Hæ regum ſunt. Epulæ, priuatorum. ¶ Ponant.] Secũdùm antiquũ loquitur morẽ. ¶ Iulum] Ad cõuiuas refert. ¶ Dei] Ad poetam. ¶ Simulata] Compoſita in Aſcanij ſimilitudinem. ¶ Infelix.] Propter caſum futurum. ¶ Tuendo.] Dum intuetur. Omnis autem gerundij modus, ab actiuo, ſiue à paſſiuo ſit, ſimiliter profertur: ut, Cantando tu illum .i. dum cantas. &, Frigidus in pratis, cantando rũpitur anguis .i. dum incantatur. ¶ Vbi.] Poſtquã; interdum, quando: interdũ, in quo loco. ¶ Magnum.] Arduum. Difficile eſt enim imitari filij affectum. ¶ Petit.] Petere eſt: non ſolum adire, uerũ etiam inſidiari: & ſic nũc intellige. ¶ Fouet.] Suſtinet. ¶ Inſideat.] Legitur etiam inſidat. ¶ Matris.] Ideſt, eius præceptorum.

Accidalius.

¶ Acidaliæ.] Venus inijcit curas: ἄχη enim curæ: uel ab Acidalio fonte, qui eſt in Orcomeno Bœotiæ urbe,

urbe,in quo ſe Gratiæ lauant,quæ Veneri ſacræ ſunt: ipſius **Gratiæ.** enim & liberi filiæ ſunt,& iure. Nam Gratiæ ferè per horum numinum munera conciliantur. Sunt autem nudæ:quia gratiæ ſine fuco eſſe debent:ideo connexæ,quia inſolubiles eſſe oportet. Hor. Segnes'q; nodum reſoluere Gratiæ. quòd uerò una auerſa pingitur,duæ autem nos reſpiciẽtes:eſt quia profecta à nobis gratia duplex ſolet reuerti. Vnde illud. Nec te certaſſe priorẽ pœniteat. ¶ Abolere.] Ordo eſt naturalis,ut primo uellamus hęrẽtia: deinde inferamus noua. Sic Ter. Vt me tũ in quo nũc eſt adimã'q;:atq; expleã aĩm gaudio. ¶ Viuo.] Aut uiui hoĩs:aut uehemẽti. ¶ Præuertere.] Præoccupare propter Iunonẽ. ¶ Reſides.] Pigros ad amandũ: iurauerat enim nulli eſſe nupturã. Cõtra uerò qui inſtant,induſtrios dicimus.

ASCENSIVS.

¶ Iam pater Æneas.] Deſcribit conuiuium,apparatum'q; eius ſplẽdidiſſimum:de quo Donatus ſic:Iam pater Æneas. Diſcernitur ipſe & Troiani ſedibus purpureis. ¶ Dant.] Deſcribit familiæ ordinem. ¶ Caniſtris.] Mos apud ueteres fertur fuiſſe:ut panis non argenteis, ſed uimineis uaſculis inferretur. ¶ Longo ordine.] Vbi fuerant quinquaginta,ad quarum curam pertinebat procuratio cellarij,& deorum penatum cultus illas ſine dubio uiciſſitudo longo ordine tangebat. ¶ Centũ aliæ.] Eleganter,atq; breuiter diuitias expreſſit, laudauit'q;. Voluit enim demonſtrare,ducentos,& ſexum, & ætatem diſcernere. Numerus autem non eſt res magna in rege,ſed parilitas ætatis,quæ oſtendit quãta illi ſeruorum eſſet multitudo ex qua ducenti pari ætate eligi potuerint digni,qui curarent ſupradicta. Necnon ſupra oſtrum Troiani,qui magis eſſent honorandi ſederunt. ¶ Tyrij.] Tyrij uerò in ueſtibus pictis mirantur. Per hoc oſtenditur regina,quãquã ditiſſima,uiri uxor fuiſſet,talia nunquam habuiſſe,quum hæc ipſa & ſui Tyrij mirentur. Alius intellectus eſt: ¶ Mirantur dona Æneæ.] Ideſt mirantur talia Æneam,uel habere,uel donare potuiſſe. Mirãtur ergo ſubſtantiam animi largientis. ¶ Ardeſcit'q; tuẽdo.] Contrarium poſuit. Nam conſyderationi intenta,faſtidiũ incurrere debuit. ¶ Falſi.] Magna res,ut etiã pater deceptus ſit. ¶ Inſideat quantus.] Tanto libentius imprudens complectebatur:quantum neſciebat qualem deum amplecteretur. ¶ Infelix.] Quia benignum animũ exhibebat,quem deberet inimicum exhibere,quum ex eo pararetur ſibi mors. ¶ Abolere.] Prius enim debebat amouere amorẽ priſtini uiri:& paulatim,quia quum uehementer hæreret,non poterat uno impulſu dimoueri:idcirco autem Didonem caſtam, diuitẽ, pulchrã, deceptam,inducit per Cupidinem:ut non ſolum Didonis,uerum etiã Æneæ exiſtimationem oſtenderet. Ne illum ignobilis fœminæ proiecti pudoris ſponte amaſſe,aut prouocata muneribus uideatur,aut ille malis ſubmerſus,innumeris de amoribus illicitis cogitaſſe. Bero. autem notat Seruiũ, in eo quòd **Penus** penum aridius deſcribit ſic: Conueniebat erudito grammatico,definire quid ſit penus:deinde differentiam peni,& cellarij demonſtrare:enimuero ex uerbis Seruij, nemo intelligit quid ſignificet penus:quòd profecto interpretatione digniſſimum eſt:quũ in eo non pauci per inſcitiam à ueritate deerrauerint:quaquidem in re,eandem caſtigationem mœretur Seruius:qua apud Gellium,quiſpiam inſolens,ac oſtentator grãmaticus taxatur,qui de uariis generibus penoris,uariis'q; declinationibus, inſolenter differens, à Phauorino interrogatus,quid eſſet penus,muſſitabat,atq; hallucinabatur:quo circa quum Seruius quid penus ſit,non dixerit:nec ſatis erudite à cellario diſtinxerit:exiſtimaui me facturum operepretium, ſi illa quæ de penu legi:quæ didici:quæ uigilando deprehẽdi, quæ à Seruio non traduntur,in medium afferrem:& his commentariis intexerem ad adiuuandam ſtudioſorum ſcholaſticorũ eruditionem. Eſt itaq; penus,ut Cice. in. 2. de natura deorũ elegantiſſime docet,omne quo ueſcuntur homines. cui ſuffragatur Feſtus, ſcribens, penora dici res neceſſarias ad uictum **Penariũ.** quotidianum. Penarium uerò (ut inquit Varro) appellarunt locum in quo penus ſeruabatur. Ciceronis,ac Feſti authoritatem,corroborant uerba Sceuolæ iuriſconſulti,qui ad demonſtrandam penum,ita ſcripſit:penus eſt (inquit) quod eſculentum,aut potulentum eſt. Cæterum unde ipſum penoris nomẽ deducatur,commodiſſime declarat Phauorinus apud Gellium his uerbis. Quæ longè uſionis gratia contrahuntur & recondũtur,ex eo quòd non in promptu ſint, ſed intus & pœnitus habeantur,penus dicta ſunt:& apud iuriſcõſultos titulus eſt, de penu legata:ubi quæ appellatione penus intelligantur,copioſiſſime diſputatur. Præterea officium fuerat diligentis cõmentatoris,illud quod à grammaticis,ac litteratoribus quæri ſolet de Vergiliano uerſu non tacere:utrum. ſ. legendum ſit, Quibus ordine longo Cura penum ſtruere:uel,longam penum. utrunq; enim legi ſolitum eſt:huc adde quòd cellarium uix unquàm in ea ſignificatione qua tradit Seruius,repperitur:uidetur enim cellarium illa figura dici,qua panarium,granariũ,penariũ:ut pro cella,ac repoſitorio potius accipiatur, quàm pro ipſis rebus reconditis; quenadmodum (inquit Varro) panarium dicitur,ubi panis ſeruatur:granarium ubi granum recõditur:& penarium ubi penora cuſtodiũtur. hoc ita eſſe docet Donatus,ſcribens; Cellarium dici à ponendis,celandis'q; re- **Cellariũ.** bus eſculentis,& potulentis: Quin & iuriſconſultus digeſtis, de legatis,apertiſſime oſtẽdit Cellarium ipſum eſſe locum,nõ res. Cuius uerba hæc ſunt. Item, Cellarium iunctũ eidem dictę ab hærede meo,ei concedi uolo. apud Colu. titulus eſt, quenadmodum uillica tractare debeat penora,ſiue cellaria:quæ quidem inſcriptio,ſi non eſt ſubdititia,indicat Cellaria idem eſſe quod penus,& ferè congruit cum ſignificatu Seruij. Cellarius uerò maſculino genere,dicitur is qui præeſt cellario,& penoribus recõdendis:de quo uidetur intellexiſſe Plautus,inquiens: Sum promus condus procurator peni. de hoc Martialis: Hinc cellarius experitur artes. & Col. in. 13. quibus (inquit) ſtudiũ fuit piſtoris,& coci,non minus cellarij diligentiam ſuis præceptis inſtituere:& alibi: Vt cibus (inquit) & potio,ſine frau- **Ordo.** de à cellariis præbeatur. ¶ Ordo eſt. Pater Æneas,& iuuentus Troiana:cõueniunt. i. ſimul ueniunt,iam ad conuiuium. ſ. Didonis:& diſcumbitur ab omnibus ipſis ſuper oſtro. i. purpura ſtrato. ſ. ſuper tapeta (nã ſuper,nunc accuſatiuo iungitur,apud hũc authorem. tamen etiam ablatiuo,ut, Fronde ſuper uiridi: & gemina ſuper arbore ſcindunt.) Famuli dant manibus lymphas. i aquas lympidas,& puras:& expediunt. i. expedite miniſtrãt: caniſtris. i. accipiendo è caniſtris: Cererem. i. panẽ,per metonymiã:& ferunt. i. adferunt:mantilia,quibus manus tergerentur,uillis tonſis. i. quibus uilli erant tonſi:ut promptius tergerent:famulæ. i. ancillæ,aut miniſtræ erant intus:quinquaginta. ſ. numero quibus erat:cura ſtruere. i. inſtruere, & diſponere longo ordine. penum. i. (ut dicunt) uictualia:& annuam prouiſionem:& adolere. i. colere:penates. i. intimos lares:flammis. i. ignibus (Si proprie accipiũtur penates:ſenſus eſt,quòd illis officium erat flammis,hoc eſt,ignibus ſacris incenſis:colere & uenerari deos domeſticos:ſed ſi per metonymiam, penates accipiuntur,pro rebus domeſticis quibus præſunt: ſenſus eſt,eas flammis purgare penates:ne aut à cariæ,aut tineis, aliis'ue uermibus conſumantur:ita ut & eduliorum,ne corrũpantur:& ueſtium,ac ſimilium rerum,ne abſumantur, curam habeant. Verum,quia de præſenti miniſterio loquitur, ſenſus uerus eſt,quinquaginta illas famulas diſpoſuiſſe, ut ex cellariis,ac penu,edulia debite promantur:& ut penates. i. ædes flãmis illuſtrẽtur:ut, Noctem funalia uincant.) Cẽtum aliæ,ſup. famulæ,& totidẽ miniſtri. i. famuli,pares ætate,ſup. qui. i. ideo ut onerent menſas:dapibus. i. cibariis regalibus: & ponant. i. propinent:pocula. i. potum:aut ponant. i. diſponant:pocula. i. uaſa potoria. Necnon. i. inſuper:&. i. etiam Tyrij frequentes, conuenere per limina læta. i. lætitiam indicantia,& ſplendida iuſſi diſcumbere toris. i. lectis pictis:non erant ergo tanti prætij,nec tantæ dignitatis,quãti & quantæ tori in quibus diſcũbebant Troiani:de quibus dictum eſt. Strato'q; ſuperdiſcumbitur oſtro:& ipſi Tyrij;mirantur dona Æneæ,& mirantur Iulum. i. Cupidinem,quẽ putabant eſſe Iulum:& id dicit ex perſona Tyriorum:& mirantur uultus flagrantis. i. ardentis,ac reſplendentis dei (poteſt autem flagrantes dici,accuſatiui caſus, ut coniungatur cum uultus:& genitiui cũ dei:ſed hoc ex perſona ſua dicit poeta,qui norat deum eſſe.) & uerba ſimulata. i. per ſimulationem:licet ipſi ignorabant prolata: (nam ſi ſciuiſſent ſimulata eſſe,non fuiſſent mirati.) & mirantur pallam. i. indumentũ muliebre Didoni datũ,& uelamen pictum, Achãto croceo. i. figuram quidẽ Achanti habens,ſed colorem unde erat auri. Præcipue. i. principaliter Phœniſſa. i. Phœnicũ,regis filia Dido:infelix, quia deuota. i. deſtinata, & addicta (Sæpe enim malo,addicti,deuoti dicunt̃ ut morti,aut exitio:ſed etiã pro bono,ut pro reip. ſalute,deuoti dicuntur:ut Decij pater & filius. Et quia Chriſto deuoti ſumus,ut pro eius fide mori uelimus:ideo non inepte Chriſtiani nominis profeſſores,deuoti dicti ſunt,quaſi martyrio. i. confeſſione ad mortem addicti.) peſti futuræ. i. peſtifero amori:qui medullas eius exedit, & ad mortem eam impulit: nequit expleri mentem. i. habere mentem expletam:hoc eſt,ſatiatã:& ardeſcit. i. ardore inceditur: tuendo. i. inſpiciendo:& id actiue: & mouetur. i. excitatur ad amandũ pariter puero. i. eo quem puerum eſſe putabat donis: ille. ſ. Cupido in forma,& ſpecie Aſcanij pueri:ubi. i. quando pependit,ſup. in collo,& complexu Æneæ:& impleuit. i. plenis indiciis ſignificauit amorem:falſi. i. ſimulati genitoris:nõ enim erat genitor ſed frater:petit. i. oritur:& per inſidias uiſus aggreditur reginam:ad hæc. ſ. regina:hæret. i. affixa eſt:& conglutinata illi oculis,& toto pectore. & ipſa Dido inſcia. i. haud ſciens,quòd Cupido eſſet:fouet interdum gremio,hoc eſt,ſentit illic uim amoris,quod honeſta fictione poeta (ut dixi) inuoluit. Quantus,quàm magnus putas deus amoris inſideat,aut inſidat miſeræ. ſ. Didoni. q. d. nõ dubium,quin maximus quũ ad hoc eo uenerit:at. i. ſed ille. ſ. deus amoris. ſ. Cupido memor matris. Acidaliæ. i. Veneris:hoc eſt,mandatorum eius:incipit abolere. i. delere,& in deſuetudinem ferre. Sichæum. i. memoriam,ac amorem Sichęi prioris cõiugis:& tẽtat. i. conatur pręuertere. i. pręoccupare:aut à deſidia,& ignauia auertere:amore uiuo,aut de uiuente,aut uehementi;quia dicetur in. 4. Eſt

molliſ flamma medullas.Interea & tacitum,uiuit ſub pecto-re uulnus:animos reſides.i.ſegnes,& iacentes,nullo'qꝫ amore excitatos,iam pridem.i.iam à pluſculo tempore.ſ.à morte Si-chæi,& corda deſueta.ſ.ab officio amoris:hoc eſt,incipit amo uere amorē defuncti:qui eam ſegnem faciebat:& inſerere amo rem Æneæ uiuentis,qui eam agilem faciat,& acriter inſtiget, nec torpere ſinat.

PIERIVS.

¶ Strato'qꝫ ſuper diſcumbitur oſtro.]Apud.C.Iulium Rom̄. ubi de præpoſitionibus agitur,quæ à Suetonio Tranquillo in ordinē digeſtæ fuerint,uerſus citatur ex Marone,ita ſcriptus: Structo'qꝫ ſuper diſcumbitur oſtro. Nam extruimus'qꝫ toros alibi dictum,& inſtruimus menſas.Quanquam ſtrato, mini-me diſpliceat,quod de Tapetis intelligendum eſt.¶ Dant fa-muli manibus lymphas.]In Rom̄.in Long.& aliquot aliis co-di.antiquis,tranſportatis dictionibus legere eſt,dant manibus famuli lymphas.Sed iſti lābdaciſmū euitare uoluerunt,quum tamen authores plerūqꝫ huiuſmodi ſyllabarū concurſum ue-nuſtati ducant.¶ Tonſis'qꝫ ferunt mantilia uillis.] Romanus codex,& hic,& in Geor.mātelia,per,e,tertia à fine ſyllaba le-git,ac ne quis putet ex familiari quodā ſcribēdi more:quo plu rima toto opere in eo codi.i,in e mutant,ita hoc etiam loco fa ctum eſſe:ſciendum in aliis quoqꝫ ueteribus pleriſqꝫ cod. mā-telia ſcriptum eſſe.Nam in Oblongo apparet id manifeſte.In Longo.uerò abraſa dictio eſt,ſed enim mātelia,omnino prius ſcriptū fuiſſe diſcernitur.ſanè,mantellū,apud Plautū:& apud Lucilium,mantella legitur,mappas,mantella,merū'qꝫ,atqꝫ ita mantelia.¶ Quibus ordine longo cura penū ſtruere.] Eſt & ubi,longam penum,legas,dictum enim longā penum à Ver-gilio,Fla.Soſipater author eſt,Penum,porrò fœminino gene re,Lucilium quoqꝫ dixiſſe conſtat,eo carmine:Magna penus paruo ſpatio conſumpta peribit.Eodem genere uſos Pompo-nium,& Næuium,ait Nonius,qui non probari ait,authorita-tem eorum qui neutro genere dixerint,quanuis Feſtus,peno ra ponat.Quantùm uerò pertinet ad uulgatiorem lectionem, quæ eſt longo ordine,ea in pluribus ex uetuſtis exemplaribus habetur,& agnoſcitur à Donato.¶ Qui dapibus menſas one-rent,& pocula ponāt.]In Ro.cod.& pleriſqꝫ aliis peruetuſtis, legere eſt utrūqꝫ uerbum indicandi modo,numero etiā uaria-to.ſ.hoc pacto.Qui dapibus,onerant menſas,& pocula ponūt. quòd neſcio quid picturatius habet,quum res ipſa ita geri ui-deatur:quod in priori illo indefinito modo, ſignificaret tan-tùm paratos eos eſſe ad onerandas menſas,& ponenda pocula. Vnicuiqꝫ tamen integrum ſit,quam maluerit lectionē ſequi. ¶ Et puero pariter, donis'qꝫ mouetur.] In antiquis pleriſqꝫ omnibus exemplaribus legere eſt,hoc dictionū ordine.& pa-riter puero donis'qꝫ mouetur.mouebatur uerò puero,quę iam animo agitare cœpiſſet,poſſe ſe talem cōcipere ex Ænea,donis quia muliebræ genus procliuius eſt in auaritiā:eſt enim magis infirmum,ac perinde magis opum appetens,& auxilij. ¶ In-ſideat quantus miſeræ deus.] Sunt qui,inſidat,triſyllabum le gant,& ita apud Ti.Donatū ſcriptū eſt.Id ego nuſquam alibi, neqꝫ in ueteribus codi.inueni. ¶ Et uiuo tentat præuertere amore.]In Ro.cod.amorem,legitur:quod minime placet.So-let uerò ea litera in fine ibi ſæpius abundare : tametſi in uete-rum monumentis,tale aliquid ſæpe legas,ut in æde Lateranē-ſi.Antiquo monumento pro ſalute Imperatoris.Quod in me-moriā redigit Diomedis dictū,gauiſos nōnunquā ueteres q̄dā per barbariſmā ꝓferre,hoc aūt loco oīno,amore,legas.

SERVIVS.

Poſtquàm prima quies epulis,menſæ'qꝫ remotæ,
Crateras magnos ſtatuunt,& uina coronant.
Fit ſtrepitus tectis,uocem'qꝫ per ampla uolutant
Atria:dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi,& noctem flammis funalia uincunt.
Hic regina grauem gemmis,auro'qꝫ popoſcit,
Impleuit'qꝫ mero pateram,quam Belus,& omnes
A Belo ſoliti.tum facta ſilentia tectis.
[Iuppiter(hoſpitibus nam te dare iura loquūtur) DIDO
Hunc lætum,Tyriis'qꝫ diem,Troia'qꝫ profectis
Eſſe uelis,noſtros'qꝫ huius meminiſſe minores.
Adſis lætitiæ Bacchus dator,& bona Iuno,
Et uos ô cœtum Tyrij celebrare fauentes.
[Dixit,& in menſa laticum libauit honorem, POETA
Prima'qꝫ libato ſummo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans,ille impiger hauſit
Spumantem pateram,& pleno ſe proluit auro,
Poſt alij proceres.cithara crinitus Iopas
Perſonat aurata,docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam,ſolis'qꝫ labores,
Vnde hoim genus,& pecudes,unde imber & ignes,
Arcturum,pluuias'qꝫ Hyadas,geminos'qꝫ Triones,
Quid tantùm Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni,uel quæ tardis mora noctibus obſtet,

¶ Poſtquā prima quies.] Propter regalem affluen-tiam. ¶ Contra.] Supra. ¶ Poſtquàm exempta,f.] Menſę ſub externa perſo na morem ponit Romano rum:apud quos duæ men ſæ erant: altera epularum, altera pomorū. ¶ Crate-ras.]Eſt hic crater Græcū nomē.Latine hęc cratera di cit̄.Perſi. Si tibi crateras. ¶ Vina.]Pro poculis:p ſy necdochen. ¶ Coronāt.] Aut implēt uſqꝫ ad margi nē:aut qa antiq pocula co ronabāt.Vñ eſt:Et magnū cratera corona īduit.¶ Te ctis.]i.ad tecta.Legit̄ etiā: Fit ſtrepitus tectis. ¶ A-tria.]Romani duab.tātùm epulis in atrio ueſcebant̄. Vñ p cōtrariū,Iuuenalis: Quis fercula ſeptē ſecreto cœnauit auus.& ibi pecu nias habebāt.Vñ q hono-ratiores ſerui erāt,liminū cuſtodib.adhibebant̄.Hic q Dardanio Anchiſæ armi ger ante fuit : Fidus'qꝫ ad limina cuſtos:ibi& culina unde atriū.qa eſſet atrū ex fumo.¶ Lychni.] Græco uerbo utit̄,ne uile aliqd af ferret:à Lychno aūt lucer-na dicta eſt:Vñ lū,corripi tur.Hor̄.Nō quo fraudatis immūdus nata lŭcernis.Si em̄ à lu ce,nō ſtaret uerſus.¶ Laqaribus.]Lacus principale.Lucilius: Reſultāt ædes'qꝫ,lacus'qꝫ.Per diminutionē lucanar facit Hor̄. Nec mea renidet ī æde lucanar.Inde p aliā diminutionē, lacu-nariū.& p antiſtichon,laqariū.¶ Funalia.]À funib.qui intra cerā ſunt.Hos añ uſum papyri cæra circūdatos habebāt.Vñ fu nera dicta:qa funes incēſi illa p̄cedebāt.¶ Belus.]Primus Aſ ſyriorū rex:quē cōſtat Saturnū:quē & ſolē dicunt, Iunonē'qꝫ coluiſſe.Quæ numina poſtea apud Aphros culta ſūt:uñ ligua Punica,Bel,dr̄ deus.apud Aſſyrios Hel quadā ſacrarū rōne,& Saturno,& ſol hoſpitib.ī exēplo Iouis q à Lycaōe ſuſcepto ipm qa hoſpitē mactarat:in lupū cōuertit.¶ Profectis.]Noluit ꝓ-fugis dicere.¶ Velis.]Ex Etruſca diſciplina,q dicūt uolēs,ꝓ pitius'qꝫ ſis.¶ Adſit.]Alij adſis,legūt:uñ Bacchus,aut p anti ptoſin eſt:aut antiquus eſt uctūs:ut Socer arma Latinus habe-to.Bene aūt addidit,dator lætitiæ:qa eſt & dator furoris.¶ Bo na.]Vel ꝓpitia,& nō irata Troianis:uel bona.i.cœleſtis. Eſt em̄ & inferna:ut Iunoni infernæ dictus ſacer.¶ In mēſa.]Tā-git morē Romanorū:q Paniceas,ſacratas'qꝫ mēſas habebāt : in qb.libabāt:ut,Heus etiā mēſas cōſumimus(inqt)Iulus.¶ Sū mo te.]Et uerecūdiā reginæ,& morē Romanū tāgit. Nā apud ātiquos nr̄os;fœminæ non utebant̄ uino;niſi ſacrorū cā certis dieb.Deniqꝫ fœmīa,q̄ ſub Romulo uinū bibit,occiſa eſt à marito.Mecēnius aūt marito abſolutus ē:ſic Gra nius , Lucianus cœnæ ſuæ. ¶ Bitię.]Per trāſitū Pœno rū,ducū noīa ītroducit: nā Bitias,claſſis Punicæ fuit pręfectus,ait Liuius:Iopas uerò rex Aphrorū ,unus de ꝓcis Didonis,ut eſt in Punica hiſtoria.¶ Incre.] Inclamās ut æſtatē increpi tās:aut familiariter arguēs ſegnitiē tarde capiētis pate rā,ut eſſet auidus in bibē-do.¶ Hauſit]Mō accepit ut intelligas,bibit:quū ſe quat̄:Et pleno ſe ꝓluit au-ro.aliâs uidit,ut Hauſit cœ lū,mētē'qꝫ recepit.alibi au diuit,ut Vocē'qꝫ his aurib. hauſi.alibi uulnerat:Et la-tus haurit aptū.& multa a lia,p loco ſignificat.¶ Pro ce.]Ergo & Bitias uno erat de ꝓcerib.hoc aūt nomen, ntm̄ in uſu nō habet.Sicut nec ditio quāuis,ī cōpōne dicit̄ cōditio.Proceres aūt (teſte Var.)principes ciui tatis idcirco dn̄r,qa eminēt in ea,ſicut in ædificiis mu tili qdā,hoc eſt,capita tra-biū q̄ ꝓceres noīant̄.¶ Cri ni.]qa imitabat̄ Apollinis formā,cuius etiā artis erat imitator.¶ Perſo.au.do.quæ.] Nūquā docuit:nam nō potuit docere hūc, q tp̄e Didonis nō fuit,ſed q̄ docuit Herculē.uñ dr̄ cœlū ab Atlante ſuſceptū ſuſtinuiſſe,ꝓpter cœli ſciam traditā. Cōſtat em̄ Herculē fuiſſe philoſophū.Et eſt rō,cur mōſtra illa uiciſſe dicat̄.Sane Atlas Grecū eſt.ſicut & Nilus:quē Nilū,En nius Melonē uocat:Atlātē uerò Telamonē.Recte aūt in cōui-uio reginæ adhuc caſtæ,īducit̄ carmē philoſophicū,Inter nym phas uerò Vulcani,Martis'qꝫ dolos,& dulcia furta.¶ Errātē] Quia obliquo īcedit curſu,nō recto,ut ſol:ne īcidat in cētrū ter ræ:& freq̄nter patiat̄ eclypſin.¶ So.la.]Planetæ ſeptē ſunt,ex qb.qnqꝫ ferunt̄ cōtra mūdū.Sed & cū mūdo qñ ſunt retrogra di.Sol uerò & luna ſemp cōtra mūdū.iō dixit labores ſolis ni tētes cōtra uolubilitatē ſphæræ.Nā qđ Home.eū appellat ἀκα μαντα nō dixit nō laborātē,ſed labores nō ſentiētē. ¶ Ho.g.] Si fabuloſe à Prometheo,uel Deucalione,& Pyrrha.Si phyſi-ce,uaria eſt opinio.Alij em̄ de humore:alij de igne:alij de ato mis:alij de quatuor elemētis,hoīes natos dicūt.¶ Imber.]De nubibus q̄ ſecūdùm Lucre.naſcūtur de terræ anhelitu.à quo ſunt nebulæ;q̄ altius eleuatæ,& aut ſolis calore reſolute,aut ui uētorū cōpreſſæ mittūt pluuias ignes.ſ.ex nubiū colliſiōe: nā omniū rerū colliſio ignem creat.¶ Arcturū.]Stella eſt, poſt caudam maioris urſæ poſita,in ſigno Bootæ,& dicit̄ arcturos.

Bitias. Lacus. Lucanar. Lacunar. Funes. Imber.

i.αςκτα

i. ἀςρῶ οὐρανῶ .i. urſæ cauda. ¶ Hyadas.] Stellæ ſunt in frõte tauri: quarũ ortus pluuias inducit. unde hyadas, ἀπὸ τοῦ ὕειν quod pluere eſt, dici creditur. Latine ſuccule, à ſucco. Alij dicunt dictas, ab y litera: uel ab ὗς .i. à ſue: in cuius formatæ ſunt faciem. Fuerunt uel Atlantis filiæ, uel liberi nutrices. ¶ Geminos. Trio.] Septẽtriones. Triones ſunt boues aratorij. Recte ergo dixit, quia à nõnullis appellant plauſtra. ¶ Quid.] Ratio hoc facit hemiſphærij, quia hyeme breuiore, ſol utitur circulo. ¶ Tingere.] Demergere. ¶ Soles.] .i. dies: ut, Tres adeo erramus cæca c. ſoles. ¶ Tardis.] Æſtiuis, tarde uenientibus. Vel enim diſiũctiua eſt. Nec patitur bis eãdem rem dici. Ergo dicit quæ cauſſa eſt longorum dierum: ſed & hæc ratio hemiſphærij eſt.

Triones.

ASCENSIVS.

¶ Poſtquàm prima quies epulis.] Oſtendit morem exterarũ gentium, & cætera, quæ in conuiuio dicta, & facta ſunt: de quibus Donatus diſſerit ſic: ¶ Poſtquàm prima q.] Conuiuij prolixi, mos deſcribitur. Nam confectis epulis, ſtudium bibendi proſequuntur. ¶ Funalia.] Faces ex funibus procreatæ. Grauem laudat à pondere, & à materia. Deinde quòd maiores Didonis uſi ſint, & durante merito tranſierit ad Didonem. ¶ Facta ſilentia.] Rem diuinam actura, ſilentium indixit. ¶ Iuppiter.] Rogat Iouem, & eius uirtutem narrat: ut oſtendat pleno uoto Troianos excepiſſe. Quum initam ſocietatem, teſtimonio hoſpitalis Iouis confirmet. Quum autem ipſa eſſet Sidonia, quaſi mortis ſuæ præſagio. ¶ Tyriorum.] Solum & Troianorum meminit: & merito diei meminit, quo confirmabat ſocietatem per ſacra & conuiuium. Triſte autem fuit, tenebras nominare, uel noctem, uel maxime, quia continuationem diei, nocti coniunxerat, nondum itum erat ad requiem. ¶ Noſtros'que huius.] Et ſic factum: ut etiam nunc duret de actibus Didonis fabula. ¶ Bacchus.] Vinum ſine quo lætitia in conuiuiis eſſe nõ poteſt. Nam ſi alibi eſt, Bacchus: & ad culpam cauſſas dedit: id non uini uitium eſt: ſed hominis uino uti neſcientis. ¶ Bona Iuno.] Nam norat illam inimicam Troianis: ergo ut ſit bona & beniuola Tyriis, ne eſſet aliqua incolarum aduerſus peregrinos emulatio. ¶ In menſa.] In conuiuiis enim quum huiuſmodi honorificentia numinibus exhibetur, pro ara, menſa ſuccedit. ¶ Prima.] Vel quia libabat: uel quia potior omnibus fuit, utpote regina. ¶ Summo tenus.] Summis labris, ut religionis, & non uini cupidam demonſtraret. ¶ Increpitans.] Clara uoce exhortans. hũc autem elegit, quia ſciebat eum uini amatorem, unde ſequitur, Ille impiger hauſit. ¶ Et pleno ſ.p.] Et pateram (inquit) uacuam fecit: & quum auide biberet: & tantum infunderet, quantũ fauces tranſmittere non poſſent, perfudit etiã ſe. ¶ Poſt.] Intellige ritum: exequuti ſunt poſt acta, conuiuia: poſt conſecrationem, fœderum. ¶ Cithara.] Ludorum autem fit deſcriptio: quibus reges per uoluptatem, ad producendam potationem, utũtur. Ludi autem Didonis, nihil turpe factu, nihil obſcœnum dictu habuerunt. Nam citharæ artem inter honeſtas numerari conſtat. Per hanc Orpheus plurimum potuit. Hanc graues, & prudentes amant. Hanc diligũt muſæ, quibus tradẽtibus in uſum hominum uenit. Hæc in agonibus .i. in ſacris certaminibus coronatur. Ars ergo honeſta: conuiuium quoque non diſſimile.

Ordo.

¶ Ordo eſt. Poſtquàm prima quies, ſupp. facta erat epulis: & menſæ. ſ. priores. hoc eſt, lances: aut quadræ priores erant, ſup. remotæ: ipſi conuiuæ, ſup. ſtatuunt. ſ. ante ſe crateras. i. uaſa potoria, magnos. i. ualde capacia: & coronant uina. i. coronam imponunt poculis iam uini plenis. Strepitus. i. uehemens ſonitus pedum fit tectis. i. per tecta, ab his qui miniſtrando curſitabant, & uina afferebant: & ipſi uolutant. i. iactant: uocem. ſ. lætitiæ ſignificatricem: ut fit in epiphania domini, dũ reges bibunt: per atria ampla. i. magna: & ſunt quas uulgò ſalas uocãt: lychni. i. lucernæ ardentes, aut lampades: incenſi pendent laquearibus aureis: quod plus eſt, quàm ſi aurata diceret: & eſt hic ſynereſis, qualem diximus illic: Aurea compoſuit ſponda: laquearia autem ſunt connexiones trabium, in cameris cœnatoriis ſæpe inaurari ſolitæ: lychni igitur incenſi, dependent à laquearibus aureis: & funalia. i. funes, ſeu chordæ ceratæ, & incenſæ: uincunt flammis. i. lumine ſuo: noctem. i. tenebras, & caliginem noctis depellũt. Regina. ſ. Dido popoſcit, hic. i. hoc tempore: quo ſic omnes indulgebant genio ſuo: abundantius potando: pateram. i. uas potorium patulum: uulgò tarſia dicitur: grauem gemmis, & auro, quia gemmæ erant auro incluſæ (quem morem Romanos accepiſſe dicit Iuue. ſic. Nam uitro, ut multi, gemmas ad pocula tranſfert À digitis.) & impleuit mero. i. puro uino: quam. ſ. pateram: Belus. ſ. magnus ille Aſſyriorum rex: & omnes. ſ. deſcendentes à Belo, uidelicet, uſque ad patrem Didonis, qui etiam Belus dictus eſt: ſoliti, ſup. ſunt implere ſic: tum. i. deinde ſilentia facta, ſup. ſunt tectis: (niſi ſint nominatiui caſus in deſignatione ſequelæ, pro ablatiuis poſiti: quo modo ſæpe ab eccleſiaſticis poſiti leguntur.) ut ſit, facta ſilentia, pro factis ſilentiis: aut dicamus ut, ſup. facta ſunt ſilentia, tectis. i. per tecta: Dido dixit, ô Iuppiter: nam. i. quandoquidem: loquuntur. ſ. omnes mortales diuinarum rerum periti: te dare. i. quòd tu das: hoſpitibus. i. recipientibus, & receptis hoſpitio: iura. ſ. hoſpitalitatis. Vnde Lycaona perfidum in lupum uertit: quia ergo, tu das iura hoſpitibus. i. qui-

bus hoſpites

bus hoſpites inter ſe amicitiam colant, & fidem ſeruent, & ſe mutuo accipiant: præcamur. ſ. ut uelis: hunc. i. præſentem diem, eſſe lætum. i. hilarem, & felicem, boni'que ominis, atque candido lapillo notandum. Tyriis. ſ. meis, quaſi recipientibus hoſpitio: & profectis Troia. i. Troianis (ſed forte religioſum, uiſum eſt dicere Troianis: quaſi Iuppiter, quum illis regnum auferre promiſerit, in illos iratus ſit: unde maluit dicere profectis Troia. q. d. ſi locum illum odio proſequeris: iam hi amoti ſunt: & ſi hos proſequutus eſſes odio, non eſſent Troia profecti: ſed illic cum tam multis milibus extincti.) & uelis noſtros minores. i. poſteros noſtros: meminiſſe. ſ. ob magnum bonum quod ex hac hoſpitalitate ciuitati obuenturum ſpero, huius. ſ. diei, adſit Bacchus dator lætitiæ. i. uini, quod letificat cor hominis: & adſit Iuno bona. i. placata, & benigna: & uos ô Tyri celebrate cœtum. i. conuiuium: & conuentum, ac coitionem amicitiæ. i. cum fauore, ſecluſa inuidia, quaſi in partem regni recipiantur Troiani, dixit inquam Dido: & libauit. i. obtulit: & dicauit in menſa ne putetur derelicto conuiuio ad ſacellum, aut templum abſceſſiſſe: honorem laticum. i. uinum, quod principatum inter latices omnes obtinet: & ipſa attigit prima, tanquàm ſacerdos, & regina: ſicut tunc iidem ſummi põtifices, & reges multi erant, attigit, dico, libato. i. poſtquàm libauerat (ut ſit ablatiuus ab imperſonali, in deſignatione ſequelæ poſitus: niſi dicamus, attingo etiam datiuo poſſe conſtrui.) tenus ſummo ore. i. ad ſumma uſque labella: tum. i. deinde: ipſa increpitans. i. cum increpatione arguens moram, aut ſegnitiam illius, & id tamen læto: ut ſit, animo dedit Bitiæ principi. ſ. familiæ ſuæ, aut præcipuo uini amatori, ſup. pateram: ille. ſ. Bitias, ſic admonitus: hauſit. i. auide accepit, exiſtẽs impiger. i. ſtrenuus, & celer: hauſit, dico, pateram ſpumantem. ſ. ex uino infuſo, ad plenum uſque: & proluit. i. porrò inuoluit ſe: hoc eſt, totam faciem ſuam auro pleno. ſ. uini: ſed uinum ebibit: & ita pateram auream ſuper faciem ſuam inuertit: deinde git ergo morem auidæ bibentis: & alij proceres. i. primores, & principes ciuitatis. (Ergo & Bitias unus ex proceribus erat.) Poſt. i. poſtea ex ordine, ſup. idem fecerunt. i. ebiberunt pateram illam: Iopas: citharœdus ille: crinitus, aut lõgis crinibus, aut multis, perſonat cithara aurata. ſ. ea quæ Atlas, aſtrologus ille maximus, docuit. ſ. poſtquàm inuenerat aſtrorum curſum, & ruſus iudicia certa conſtituerat: hoc eſt, cecinit res graues, & non ludicras: uti tali conuiuio cõueniebat. hic igitur canit: lunam errantem. i. obliquè incedentem, & ſubinde eclipſantem, & nos uarietate ſua illudentem: & labores. i. defectus, & eclypſes ſolis, & canit unde genus hominũ, ſup. primum proceſſit, de quo quid gentiles ſentiant in Sileno uiſum eſt: quid fides habeat, in Geneſi uidendum eſt: unde, ſup. ſint pecudes: & unde imber: & unde ignes. i. fulgura, & coruſcationes, cæteræ'que impreſſiones igneæ, aut ignitæ: & canit arcturum ſydus illud pluuias excitans, & hyadas, ſup. ſtellas pluuias. i. pluuioſas: & excitatiuas pluuiæ: & Triones. i. boues plauſtra trahentes: geminos. i. duos qui in Septentrione ſunt, ubi & axis: & canit quid. i. ad quid ſoles Hyberni. i. Hyberno tempore lucentes: properent. i. feſtinent: tantum. i. in tantum: tingere ſe Oceano. i. magno mari, totum orbem circũfluente, in quod ſol incidere ruſticis uidetur, id eum facere arbitrantibus, ut ſe in undis ab æſtu diurno releuet: hoc eſt, igitur cur tam cito occidat ſol, tempore hyberno: & quæ mora. i. quæ cauſſa tantæ moræ obſtet noctibus: tardis. i. æſtiuis, tarde uenientibus, quum dies tantum perduret: aut ſi de noctibus hybernis loquitur, dic, noctibus tardis. i. tarde decedentibus: quum uix tertiam partem temporis ſoli concedat.

PIERIVS.

¶ Vocem'que, per ampla uo. Atria.] Nõnulli cod. antiqui, perampla, unica dictione legunt. ſed in Long. & aliquot aliis, per alta, legitur, ut in. 4. Æneid. It clamor ad alta atria. uulgata tñ lectio receptior. ¶ Tum fa.] In Lon. dum: ſed, tũ, melius. ¶ Adſis læ.] Antiqua oĩa excẽp. quæ uerſamus, adſit, uel aſſit, perſona tertia legũt. ¶ Dixit &c.] In Obl. co. quẽ Põp. Lęti delitias fuiſſe dicũt, immẽſum, legit. idẽ in Lon. & aliquot aliis peruetuſtis. in Ro. in Med. & in nõnullis emẽdatiorib. in mẽſam, hr, acctõ caſu: ut in. 8. eadẽ eloquutiõe dictũ, In mẽſã læti libãt: eadẽ'que lectionẽ uidetur Ti. Dona. agnouiſſe, dum in conuiuiis, quum huiuſmodi honorificentia numinib. exhibetur, pro ara menſam ſuccedere dicit. Sed enim uulgata exemplaria Dona. loco hoc ualde corrupta habentur. De libatione uerò huiuſmodi, lege apud Macrob. 3. Satur. ¶ Et pleno ſe proluit auro.] In co. aliquot antiquis, pleno ſe proluit ore, legitur, nõ auro. Ti. Dona. ſuper hoc, ait: Bitiam ideo ſe etiã perfudiſſe quòd auide biberet: & tantum infunderet, quantũ fauces eius tranſmittere non poſſent. ¶ Docuit quæ ma. Atlas.] In Ro. co. & quibuſdã aliis legere eſt, Docuit quem maximus Atlans: ſed cur Atlans, dictum ſuperius, ubi de theſauro diſputatũ. Quod uerò legitur, docuit quem, mos eſt poetis præſtantis aliqua doctrina, uiros à diis, uel ab heroib. doctos aſſeuerare. In. 5. talis eloquutio, Tritonia Pallas, quem docuit Ti. Dona. quæ legit, ait enim uideamus qualia canebat, docuit (inquit) quæ maximus Atlans: hoc eſt, non turpia, aut obſcœna, ſed uenientia ex philoſophiæ fonte, quæ docuerat Atlãs maximus, plenus'que uirtutũ. ¶ Hic canit errantem lunam, ſolis'que la.] Scripſere nõnulli: is canit,

uerũ illi

uerũ illi decepti ſunt ex paraphraſi,ſiquidem hoc loco Soſipater Cariſius,in ſolœciſmo præpoſitiuam particulam pro coniunctiua pronuntiatam ait:Hic quidem:pro is.¶Vnde hominum genus,& pecudes,unde imber & ignes.] In Medi.codi. legere eſt,Vnde hominum genus,& pecudes genus,unde ferarum.Sed cum uulgatis exemplaribus,ueteres pleriq; codices conueniunt.¶Se tingere ſoles.] In antiquis dubio procul ferè omnibus tinguere,legitur u,inter g,& e,literas medias,ſita. ex inſtituto Attij,neq; grammatici pleriq; ab hoc uerbo, u literam reiiciunt,quum in urgeo,& ungo,eam nequaquàm admittant,ut apud Velium longum eſt.Aduerſus tamen cuius ſententiam ſtat omnis penè ueteris ſcriptionis conſuetudo.

Ingeminant plauſum Tyrij,Troes'q; ſequuntur:
Necnon & uario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido,longum'q; bibebat amorem:
Multa ſuper Priamo rogitans,ſuper Hectore multa.
Nunc quibus Auroræ ueniſſet filius armis,
Nunc quales Diomedis equi,nunc quantus Achilles.
Imò age,& à prima dic hoſpes origine nobis, DIDO
Inſidias(inquit)Danaûm,caſus'q; tuorum,
Errores'q; tuos,nam te iam ſeptima portat
Omnibus errantem terris,& fluctibus æſtas,

SERVIVS.

¶Ingeminant.] Non enĩ peregrini auderẽt,niſi incepiſſent ciues. ¶Bibe.] Alluſit ad conuiuiũ.¶Super.] Pro de.¶Quibus.] Quia Vulcani uſus fuerat armis.¶Diome.e.] Quos Rhœſo ſuſtulit.¶Qual.] An ſic feroces,ut hi à quibus habuerunt originem. Diomedes enim rex Thracũm,habuit equos,qui humanis carnibus ueſcebantur: hos Hercules,occiſo crudeli tyranno,abduxiſſe perhibetur,à quibus hi originem ducunt.¶Imò age.] Quum ſpecialia cito finiri poſſent,cõtulit ſe ad generalitatem.¶À prima].ſ.raptu Helenæ.ſed hoc Æneas excuſat.Dicit'q; ſe ruinã Troiæ breuiter eſſe dicturum.¶Inſi.] Ne Troiani uirtute ſuperati uideantur.¶Caſus.] Vt euentu,non fati,neceſſitate Troia ruiſſe uideatur.¶Errores'q; tuos.] Eodem ordine reſpondet Æneas. nam primo,dicit ruinam Troiæ: poſtea,ſuos errores.ſeptima æſtas,ſeptem annos intellige:ſeptẽ autem annos Dido cognouit ex Teucro.

ASCENSIVS.

¶Ingeminant Tyrij,&c.] Facturus finem huius libri,aperit ingreſſum ſequenti:facit enim Didonem multa ſuper Priamo & Hectore rogitãtem,ut ex ordine patebit.Sed Donatus præmittendus eſt,dicens ſic:¶Ingeminãt.]Troiani enim neſciẽtes reginæ conſuetudinem,nihil debuerũt priores efficere:ne in aliquo diſplicerent.Sed ſequi eos,qui ex more faciebant, non fuit temerarium.Vniuerſi interea occupati fuerant,cantando,plaudẽdo,bibendo.Regina autem quæ Æneæ cõſpectu ſatiari non poterat,maiorem temporis moram deſyderabat:& aliis potantibus uinum,ipſa bibebat amorem.Et ſupſlue quærebat,quæ uel à Teucro audierat,uel picta uiderat:ſed moram (ut dixi) quærebat.¶Imò age.] Breuis propoſitio:ſed quæ non breuem narrationẽ eſſet habitura.Reſpondet ergo primis duabus ꝓpoſitionibus in.2.lib.quæ ſunt:Inſidiæ Danaûm,caſus'q; tuorum.in.3.de errorib.ſuis.quanquam & quædam de
Ordo. ſuis etiam ibi.Hæc ille.¶Ordo eſt.Tyrij ingeminãt,hoc eſt, multiplicant:plauſum.i.applauſum: & uocem congratulantium,& lætantiũ,unà cum manuum iactatione:& Troes,quibus uerecundia,& pudor congruebat,eo quòd externi,& aduenæ eſſent,ſequuntur.i.inſequunt:Tyrios,hoc eſt,poſt Tyrios plaudunt quoq; Troiani.Necnon.i.etiam,Dido infelix, propter futuram infelicitatẽ: trahebat.i.protrahebat noctem: ita ut priuſquàm Æneas narrare inciperet,ſuaderent iam cadentia ſydera ſomnos:& bibebat,ideſt imbibebat,quaſi peſtem,& contagionem:unde paulo ante,Peſti deuota futuræ.ſed iucũdiſſime alludit ad bibentes.q.d.cæteri quidem uina bibebãt: at Dido infelix,bibebat amorem longum.i.diu duraturum,quia ad extremũ uſq; uitæ:ita ut per impatientiam amoris,quum ſe deſertã uideret,ſibi uitam adimeret:bibebat,dico,lõgum amorem:rogitans.i. interrogãs multa:ſuper.i. de Priamo: & rogitans.i. interrogans multa,ſup Hectore.i.de geſtis,& facinoribus clariſſimis Hectoris: & ſup.rogitans,aut rogat, nunc.i.aliqñ:quib.armis:quia rumor erat armis à Vulcano fabricatis(ut dictum eſt)in pictura illic:& nigri Memnonis arma,quia ergo pingere fecerat arma Memnonis:bene interrogabat,quib.armis:filius Auroræ.ſ.Memnoni, filius Tithoni, & Auroræ:ueniſſet,ſup.Troiam:aut rogitans:nunc.i.aliquando:quales,ſup.fuerint:equi Diomedis:aut quos à Rhœſo abſtulit(ut dictum eſt),aut equi Diomedis Biſtonij.i.Thracũm regis,unde illi originem traxerunt,quos Diomedes rex Etholiæ,Tydei,& Theophilæ filius,abſtulit Rhœſo Thracũm regi, priuſquàm pabula guſtaſſent Troiæ,Xanthum'q; bibiſſent.& rogitans nunc:quantus,ſup.fuerat Achilles:imò age (inquit) ô hoſpes,dic nobis à prima origine inſidias Danaûm,pro Danaorum.i.Græcorum:& caſus.i.miſeram ruinam,& excidiũ tuorum.Bene ſignificat poeta mulierem amatricẽ loqui:nam de Achille nouiſſimo loco meminit:& rogitat quàm fortis,& animoſus fuerit:ſed quãtus,ut molem corporis,non robur animi,in eo mirari ſignificaret:& non dicit glorioſam uictoriam, aut triumphos Danaûm,ſed inſidias:nec damnat ignauiã,aut inertiam Troianorum:ſed dolet caſus eorum,qui non uirtute minores,ſed dolo,& inſidiis circũuenti ceciderunt:& dic tuos errores,quos in.3.libro enarraturus eſt:nam ſeptima æſtas portat.i.adducit nobis tecum,ipſa iam primum adueniat:iam igitur,hoc eſt,cum aduentu ſuo:te errantem omnibus terris, & fluctibus:quod partim ex Teucro didicerat,partim ex ipſo Ænea,qui dixerat,Omnibus exhauſtos iam caſibus,&c. ſed quomodo non niſi ſeptima ſit æſtas,docebimus.in.5.huius.

PIERIVS.

¶Ingeminant plauſum Tyrij.] In Romano codice,in Medi. & aliquot aliis antiquiſſimis,plauſu,legit,caſu ſeptimo:quod nequaquàm diſplicet.¶Omnibus errantem terris,& fluctibus æſtas.] In antiquis aliquot exemplarib.legere eſt:Omnibus errantem,& terris,& fluctibus:quod ſententiã reddit huberiorem.

PRIMI LIBRI FINIS.

IN.II.ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Funera Dardaniæ narrat,fletus'q; ſecundo.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Conticuere omnes,tunc ſic fortiſſimus heros
Fata recenſebat Troiæ,caſus'q; ſuorum,
Fallaceis Graios,ſimulata'q; dona Mineruæ,
Lacontis pœnam,& laxantem clauſtra Sinõnem.
Somnum,quo monitus acceperat Hectoris atrum.
Nam flammas cœli,Troum,patriæ'q; ruinas.
Et regis Priami fatum miſerabile ſemper.
Impoſitum'q; patrem collo,dextra'q; præhenſum

ASCENSIVS.

Conticue.] Sicut Homerus inducit Vlyſſem ad Alcinoũ, Phæacũ regem,appulſum:& ab eo benigne ſuſceptum hoſpitio: eidem'q; caſus & errores ſuos intercœnandum narrantem: ita Maro noſter Æneam hic inducit,ſimile faciẽtem: quam rem excogitarunt diligentes poetæ,ut opportune quæ uellent,breuiter dicta percurrant. Nam,ut ad hunc poetam reſpiciam,non eſt inſtituti eius excidiũ Troiæ ad unguem perſcribere:ſed Romanæ urbis originem,cum Cæſarum (ut dictum eſt) laude, altius repetere. Quia igit quod Flaccus in de arte inquit: Ordinis hæc uirtus eſt,& Venus.Vt iam nũc dicat, iam nunc debentia dici, Pleraq; differat,& preſens in tempus omittat. Ideo, congrue poeta,ad hunc locum recepit narrationem de excidio Troiæ.Nam ingruente nocte,non potuit prolixius narrari.Et reuera,niſi reginam nimis affectam ad audiẽdas res Troianas præmiſiſſet poeta:uideretur recitatio longior, quàm quæ conuiuio congrueret.nam qua grauitate ab Ænea prolatam decuit,multarum horarum ſpatio opus eſſet.Cęterum,ut argumentorum quoq; explanationem, præmittam monoſtichi,Ordo eſt.Poeta narrat,ſecundo libro,funera.i.

Aſcanium, fruſta à tergo comitante Creuſa.
Ereptam hanc fato, ſocios in monte repertos.

ALIVD IN EVNDEM.

Cogitur Æneas bellorum exponere caſus,
Graiorum´ꝙ dolos, & equum, fraudem´ꝙ Sinônis,
Exciſam´ꝙ urbem, Priami´ꝙ miſerrima fata.
Vt´ꝙ patrem impoſitum forti ceruice per igneis
Extulerit, charam´ꝙ amiſerit ipſe Creuſam.

nera.i.ſtragem Dardaniæ, pro Dardanidarum: aut funera.i.excidiũ; ſed id abuſiue: Dardaniæ.i. Troiæ, quam Dardanus olim tenuit, & nobilem fecit: & fletus Dardanię.i.quos aut Dardanidæ capti faciebãt: aut quos de Dardania uaſtata fieri deceat: Æneas´ꝙ facturus eſt, dicturus, O lux Dardanię. &, O patria, ô diuûm domus Ilium. &, Inclyta Troiæ mœnia, &c. Maioris argumenti ordo eſt. Omnes.ſ.tam Tyrij quàm Phryges, conticuere.i.ſimul tacuerunt, & heros fortiſſimus.ſ. Æneas recenſebat.i.enarrabat cum quadam cenſura geſtorum; fata.i.fatale excidium Troię, & caſus.i.aduerſitatem, aut cædem ſuorum.ſ.amicorum neceſſariorum, & familiarium, ac ſubditorum: & recenſebat Graios.i. Græcos fallaces: qui dolo, & non ui, Troiam expugnauerant: & dona Mineruæ ſimulata.i.equum quem Mineruæ ſe uouiſſe ſimulabãt, & tam magnum fecerant, ut intromitti niſi ruptis portis non poſſet: & penam Laocoontis, ſcilicet ſacerdotis, à ſerpente cum filiis interempti. (Sed ſcribendum aut legendum eſt, Lacontis: ut bis fiat ſinæreſis, ideſt, contractio duarum uocalium in unam ſyllabam; licet poſtea dicturus ſit poeta, Laocoonta petunt: ſed hi, uerſus poetæ non ſunt.) & recenſebat Sinônem: perfidum illum hominem, ad hoc ſubornatum, ut clauſtra equi laxaret: & armatos qui in eo erant, emitteret: & recenſebat atrum.i.funeſtum: & triſtem ſomnum.i.inſomnium: quo acceperat monitus.i.admonitiones Hectoris. Nã, heu fuge, nate dea, te´ꝙ his, ait, eripe flãmis: & iam recenſebat.ſ.flãmas cœli; unde dicetur de cœlo lapſa per umbras, Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit: & ruinas Troum: & patriæ, ſcilicet Troiæ: & patrem.ſ. Anchiſen, impoſitum collo, & Aſcanium filium præhenſum.i.arreptum, ut ſequeretur patrem: dextra.i.per dextram: unde dicetur, Dextræ ſe paruus Iulus implicuit: ſequitur´ꝙ patrem non paſſibus æquis, & hoc Creuſa.ſ. coniuge eius: hoc eſt, Æneæ qui hæc recenſebat: comitãte.i.inſequente tergum.ſ. Æneæ: quia dicetur pone ſubit coniux: fruſtra, quia erepta erat, unde recẽſebat hanc.ſ. Creuſam ereptam fato, aut morte, aut diis ita uolentibus: ut nouum coniugiũ pararent Æneæ: & ſocios repertos in monte.ſ. in Ida; unde dicturus eſt, Et ſublato montem genitore petiui.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER SECVNDVS.

Conticuere omnes, intenti'q; ora tenebant, POETA
Inde toro pr̄ Æneas ſic orſus ab alto.
Infandum regina, iubes renouare dolorem, ÆNEAS
Troianas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæ'q; ipſe miſerrima uidi,
Et quorum pars magna fui. quis talia fando
Myrmidonum, Dolopum'ue, aut duri miles Vlyſſi,
Temperet à lachrymis? & iam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadent'q; cadentia ſydera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breuiter Troiæ ſupremum audire laborem,
Quanquam animus meminiſſe horret, luctu'q; refugit,

SERVIVS.

Conticuere.] Pro conticuerūt: neq; eſt dualis numeri, quia apud Latinos non inueniť. ¶ Oēs.] Poterāt enim nōnulli: ſed omnino oēs tacuere. ¶ Intenti'q; ora te.] Aut intuebātur ora loquētis, aut immobiles uultus habebāt: ut, Tenuit'q; inhians tria Cerberus ora. i. immobilia habuit: aut tenebant. i. habebant per figuram. i. ora intenta habebant. Terent. Nam illi Andriæ nomē erat, teneo: & hoc idcirco addidit, quia poteſt quis tacere, & non aduertere. ¶ Inde.] Deinde: & eſt apherefis. ¶ Alto.] Sūmus enim ſemper eſt pontificalis locus. ¶ Æneas.] Et Æneas ubiq; quaſi ſacratus inducitur. ¶ Toro.] Torus autem à tortis herbis eſt dictus. ¶ Infandum] Dolor enim & pudor eſt, uiro forti uictū ſe dicere ¶ Iubes] Vis: aliter em̄ hoc uerbū Æneæ, perſonā non recipit. ¶ Troianas o.] Sic Hora. Aut pinguis Phrygiæ, aut Mygdonias opes. ¶ Lamentabile.] Magnum: quaſi dignū multa lamētatione: ut, Hi multum fleti ad ſuperos. ¶ Danai.] Argiui à Danao rege: nam Græci proprie ſunt Theſſali, à Græco rege. ¶ Pars.] Maxima propter amiſſam coniugem: & hoc ſe commēdat: ut infra: Aut quid in euerſa uidi 'c.u. ¶ Fando.] Dum dico: alibi dum dicitur: ut, Fando aliquid ſi fortè t. per. ad au. ¶ Myrmidonū.] Iſti Achillis ſunt ſocij. ¶ Dolopes.] Pyrrhi qui eū de Scyro ſequuti ſunt. **Dolopes** Myrmidones autem dicti ſunt, à formicis quæ appellātur μύϱμιδονες. **Myrmidones.** Nam Æacus quum ob peſtem, populum amiſiſſet: orauit Iouem patrem, ut tot ſibi ſocij adeſſent, quot in arbore fici formicas uidiſſet, & ſtatim formicæ ſunt in homines uerſæ. Hoc fabulæ. Eratoſthenes autem ait. Myrmidonas, à Myrmidone rege dictos. ¶ Duri.] Crudeles. Verg. enim pro negotiorum qualitate epitheta ponit, quū Homerus eadem etiam in contrariis obſeruet. Quod aūt Aſinius Pollio de Achimenide ſocio Vlyſſis dictum refert, caret ratione: Myrmidones uerò & Dolopas præſentes, eſſe acceptos ab Heleno: ſed ut tanquàm de ipſis Æneam intelligamus dixiſſe, ne eos quidem poſſe calamitates Troiæ ſine lachrymis referre. Sed ſi ſic intelligamus, frāgitur dicti dignitas. ¶ Præcipitat.] Pro præcipitatur. ¶ Cadentia.] Epithetum ſyderum eſt, quæ ſemper cadunt, & oriuntur: aut maiorē noctis partem uult eſſe tranſactam. ¶ Caſus co.] Caſuum cognoſcendorū: & eſt Græca figura. Et breuiter præſcribit: quia Dido dixerat: Prima dic hoſ. oriri. n. quanquàm melius præſenti tempori iungitur, ut quanquàm ſcio. ¶ Horret memi.] Propter defectiuū uerbum **Memini** non potuit dicere, meminere. Hæc autē odi, noui, cœpi, & memini, ad omnia tempora quæ inueniunť, & ſuo, & aliorum, funguntur officio. Teren. Memini uidere, quo æquior ſum Pamphilo. ubi præteritū præſens ſignificat. Item: Memini me turribus altis Corytium uidiſſe ſenem. Hoc quandoq; fit in integris uerbis: ut iuuat euaſiſſe tot urbes. Ergo magis in corruptis. ¶ Refugit.] Propter metum præteritum, non pro præſenti.

ASCENSIVS.

¶ Conticuere omnes.] Opportune quidem poſt ſtrepitum & citharæ crepitum, indicat ſilentium factum: in quo utriuſq; & reginæ & Æneæ demonſtrat dignationem & authoritatē. Nam ut reginæ rogitanti multa ſuper Priamo &c. morem gererent: & ut Æneam dignum quem audirent ſe cenſere, ſignificarent. Conticuere. uerum priuſquàm uerborum poetæ ordinem poſuero: præmittam uerba Donati, quæ hæc ſunt: ¶ Conticuere] Quia dixerat: Fit ſtrepitus tectis & citha. c. i. perſonat aurata: & ingeminant plauſum Tyrij. Cōticuere, partim propter eius honorificentiam, partim quia mens hominis cupida eſt, audiēdi nouas res, & regina indicerat ſilentium. ¶ Intenti.] Deſyderio inducebantur audiendi. Incipiam, in hoc principio narrationis loci, temporis, & perſonarum, memor eſt Æneas. Ergo, propoſita retinet: ſed oſtendit eſſe prolixa, & multa, nec tēpori, nec loco, nec perſonis congrua, ſed quia cupiebat id regina, cuius uoluntas pro ratione eſſet, recurrit ad breuitatem: ut neq; ipſe multa dura narrando in dolores incurreret: nec Didonē multum uigilare cogeret: hoc loco docet, quòd quanuis omnis narratio breuis eſſe debeat: tamen illa breuiſſima, quum propria mala narranť, niſi neceſſitas cogat. Ergo contra erit, quum narrātur bona: nam ꝓſpera, & referre iuuant, & exigunt audientē. ¶ Infandum.] Quoniam grauiſſima erant in conuiuio lætiſſimo narranda: & nō aliena mala, ſed ſua narrabat. ¶ Troianas.] Q. d. magnas. ¶ Danai.] Abiecte legendum, quaſi imbelles. ¶ Pars magna.] Quia perdidit regnū. Vidit miſerādam Priami, & Polytæ mortem. Amiſit uxorem, & deniq; patrē. Certe neq; Dido deberet audire, quòd mala ſua fleret. ¶ Quis t.] Quæris me narrare, q̄ etiā hoſtis: ſi audiret, non abſtineret à lachrymis. Ibi em̄ fuit unus ex Grecis Achemenides, quem fleturū dicit. ¶ Nox h. c.] Præcipitat ſomnos: nō præcipitat, pro præcipitatur, ſed lege Nox humida cœlo Præcipitat ſomnos, ſuadēt'q; cadentia ſydera. Nox h. c. p. hoc uoluit dicere. Iam media nox abſumpta eſt. Siquidem aura humida iam cœpit: & ſydera in occaſum labūtur: hæc enim non fiunt niſi maxima parte noctis tranſacta. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. **Ordo.** Omnes. ſ. tam Tyrij, quàm Phryges: qui plauſum ſtrepitum, & citharę crepitum prius fecerant: conticuere. i. ſimul tacuerunt: & ipſi intenti. i. auidi ad audiendum res nouas tenebant. i. continebant ora, ne. ſ. quidquam ſcreatus, aut ſternutationis emitterent: unde plus eſt, quòd tenebant ora, quàm quòd conticuerunt: & bene habet rationem temporis poeta, quia continuo tenebant ora, quandiu. ſ. ille loquebatur: Inde. i. deinde Æneas pater. ſ. ab honore & principatu, unde pro maieſtate eius libentius conticuerunt, & ora tenebant: orſus eſt. ſ. ex ordine loqui cœpit: ab alto toro. ſ. in quo diſcūbebat: nam & altior ei locus quàm cæteris congruebat: ſic. i. in hunc modum ſubſequentem. O regina, tu iubes. i. uis, aut modeſtiæ gratia, quia reginam appellat: etiam iubere dicit renouare. i. ut renouem, & quaſi refricem ulcus uetus (non autem dixit iubes mihi, aut me: ne per hoc ſuperbam, aut arrogantē innueret reginam, quæ maiori iuberet. Et ita honeſtius ſæpe multa ſubaudiuntur, quàm exprimantur.) dolorem infandum. i. quaſi ineffabilem: aut qui indignus eſt quem uir fortis enūtiet. ſ. ut. i. qualiter Danai. i. Argiui & Græci eruerint. i. euerterint eruendo theſauros obſtruſos, opes. i. diuitias & facultates Troianas: & regnum lamentabile. i. lamentatione dignū: quum diu uirtute defenſum, tandem dolo captum ſit: & iubes renouare miſerrima quæ ipſe. i. ego uidi (unde quæq; duæ ſunt partes) & quorum ego fui magna pars, propter ſocerum patriam, & coniugem amiſſam: quis Myrmidonum. i. duriſſimorū hoſtium, quales ſunt Myrmidones populi Theſſaliæ, & ſocij immitis Achilli: ue pro uel, quis Dolopum. i. ſociorum Pyrrhi filij Achillis truculētiſſimi: quippe qui Priamum & liberos eius interemit: aut quis miles. i. ſtipendiarius duri Vlyſſi, pro Vlyſſis: aut Vlyſſi, pro Vlyſſei (nam quia Græce dicitur Odyſſeus, Latine declinatur aliquādo Vlyxeus, aut Vlyſſeus: unde Vlyſſei in genitiuo: ideo autē potius Vlyſſi, quam Vlyſſis dixit, ut uitaret frequētiam s literæ, quæ ſibilum pareret:) quis inquam horum, temperet. i. abſtinere poſſit, & temperare ſe à lachrymis: fando talia. i. dum talia quis fertur, ut fando ſit gerūdium ab impſonali. q. d. nullus: & ſi hoſtis non poſſet non flere: quanto minus ipſe, qui eorū pars magna fuit? Et. i. inſuper: aut præterea nox humida præcipitat, ſup. ſe: aut præcipitat, pro præcipitatur: aut abſolute: præcipitat. i. præceps ruit cœlo: ſicut ī Bucolicis dictum eſt. Maiores'q; cadunt altis de montibus umbræ. (Sed ſi nox eſt umbra terræ: uideť potius aſcēdere, quàm deſcēdere: niſi ut Donatus ſentit, ſummam noctem ſignificet: quæ cœlo præceps ruit: quum etiam ſuprema regio aeris caligine uincatur: & tunc quoq; ſydera præcipue cadūt: quando medium orbem tranſgreſſa ſunt, quæ quum nocte primum orta fuerant. Etſi cui indecorum uideatur, quòd ultra mediam noctem recitatio perdurauerit: dicat'q; poetam ſignificare principium noctis dicendo: & iam nox humida cœlo præcipitat: quaſi dicat, iam primum cadere: & ſuadent'q; cadentia ſydera ſomnos, ſcilicet cum ſole, aut circiter eius ortum orta, ut Heſperus, & cætera in primo crepuſculo tantùm apparentia, dicam, ut præmiſſum eſt. ideo decorum ſeruatum, quia id Dido ſummopere efflagitabat, regib. q; uoluptate eſt, à uulgo diſſentire

etiam

etiam moribus,ut uidelicet noctu agant,quę uulgus interdiu: at non principium noctis fuiſſe:docet quod præmiſſum eſt,in fine primi : & noctem funalia uincunt.Iam enim tũc lychnis & funalibus, caliginem diutius expulerãt:dicamus ergo ideo additum eſſe epithetum,quod eſt humida:ut ſignificetur non prima pars noctis,quæ adhuc æſtu diurno aridior eſt:ſed plena nox quæ humida & ſydera cadentia.i.quæ iam plus,quàm medium orbem peregerunt:ſuadent ſomnos ſup.inire.Sed ſi tantus amor,ſup.eſt tibi.i.tantum deſyderiũ cognoſcere pro cognoſcendi:caſus noſtros:& audite breuiter(.q.d.nam,ut ab origine dicam tempus non patitur.)ſupremũ laborem.i.excidium Troiæ ego incipiam,ſupp.dicere,quanquam animus.ſ. meus,horret meminiſſe.i.recordari:& refugit.i.uitauit,aut recuſauit.ſ.ab eo tempore,quo id petitum eſt.(Eſt enim refũgit præteriti temporis,quia mediam producit.) refugit ergo.i.ſignificauit ſe refugere:aut ante hac ſæpe refugit:luctu.i.lugendo:aut propter luctum,quia ſine luctu meminiſſe nequeã,hoc autem dicto.Incipit dicens,Fracti bello:ut in ſequentibus patebit,unde uerbum incipiam,huc acciri debet.

PIERIVS.

¶ Si tantus amor caſus cognoſcere noſtros.]In exemplaribus aliquot antiquis,agnoſcere,legitur.Sed cognoſcere Ser.agnoſcit,neq; non Dona.& reliqua literatorum collegia.¶ Sic orſus ab alto.] In Mediceo codice una plus dictione ſcriptũ eſt, ab alto eſt.Sed magis Vergilianũ eſt,ut uerbum id ſubintelligatur potius,quàm adſcribatur.¶ Luctu'q; refugit.] In codicibus nonnullis ſanè quàm uetuſtis,luctũ,habetur:quod ego factum credebam ob notam productæ ſyllabæ ſignũ,quæ fuiſſet antiquitus ſupra ſyllabam ultimã deiecta.Sed animaduerti Ti.Donatum quoq; luctum,legere quarto caſu:& apud Cariſium,ubi uerſus is citatur,luctus,ſcriptum eſſe.

SERVIVS.

Incipiam.Fracti bello,fatis'q; repulſi
Ductores Danaûm,tot iam labentibus annis,
Inſtar montis equum,diuina Palladis arte
Ædificant,ſecta'q; intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant,ea fama uagatur.
Huc delecta uirum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri,penitus'q; cauernas
Ingenteis,uterum'q; armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos,notiſſima fama
Inſula,diues opum,Priami dum regna manebant,
Nunc tantum ſinus,& ſtatio malefida carinis.
Huc ſe prouecti deſerto in littore condunt.
Nos abiiſſe rati,& uento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſoluit ſe Teucria luctu,
Panduntur portæ,iuuat ire,& Dorica caſtra
Deſertos'q; uidere locos,littus'q; relictum.

¶ Incipiã. Fracti bello.] Duplex in hoc libro intentio eſt. Ne,uel Troię,quòd uicta eſt : uel Æneæ turpe uideatur, quod confugit. ¶ Fatis.] Quæ tria fuerũt ſecundùm Plau.uita Troili:Palladij cõſeruatio, Laomedontis ſepulchrum integrum quod in Scæa porta fuit.ut in Bacchidibus lectum eſt.Secundùm alios plura: ut quod de Æaci gẽte aliquis intereſſet unde Pyrrhus adhuc puer uocatus ad bellum eſt,unde Neoptolemus dictus eſt: ut Rhœſi equi tollerent, ut Herculis intereſſent ſagittæ, quas miſit Philotectes , quum ipſe morte præuentus nõ potuiſſet adferre.

Ductor. ¶ Ductores.] Sonantius eſt quàm dux.ſic alibi:Regnatorẽ Aſiæ.pro rege.¶ Labẽtibus].i.celeribus:nam curſu uelcior eſt lapſus.¶ Inſtar.]Indeclinabile:licet Probus,inſtaris dixerit:& caret præpoſitiõe,ut

Inſtaurata. per egre:quãuis Serenus lyricus adinſtar,dixerit:inſtar ad ſimilitudinem:unde non reſtaurata:ſed inſtaurata dicuntur ędificia, ad antiquam ſimilitudinem facta , ut ergo inſtauremus

Equus Troianus Polydoro funus.¶ Equũ.] Secũdũ Hygi.machinamentũ fuit bellicum: unde,Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros.Alij portam , quam illis aperuit Antenor , equum pictum habuiſſe:uel Antenoris domum:quo poſſet agnoſci,uel equeſtri prælio,uicta eſt Troia.At abſconderunt ſe poſt montem Hippium : uel fuit quod Ver.ſequitur.¶ Palladis arte.] Aut ingenioſe : aut doloſe.q.d.conſilio iratæ deæ. ¶ Ædifi-

Ædificare. cant.] Tranſlatio à nauibus.Cice.Nauem tibi ædificatam eſſe Meſſanæ.¶ Intexunt.] Vt,Bis denas Italo texamus robore

Abies. naues.¶ Abiete.] Ponit Abietem:nam fulminata,interitum dominæ ſignificat : & Troia per fœminam periit : Acer uerò in tutela ſtuporis eſt : & uiſo equo ſtupuere Troiani:ut , Pars

Pinus. ſtupet innuptæ d.ex.mi.Pinus in tutela eſt matris deũm:ſed & fraudis:quia eius poma cadentia, per fraudem interimunt: & hic equus plenus inſidiarum eſt abiete: ſolutio ſpõdei,nũc in ꝓceleumaticũ:aliâs in dactylũ:ut,Arma uirum, tabulæ'q; & Troia Gaza per undas.aliâs in anapeſtũ: ut,Fluuiorum rex Erydanus.Verg.tamen in hac ſolutione ſemper ſeruat ſibi excuſationem ſynalœphæ;quod alij contemnũt.¶ Fama.]Excuſat ne reus ſit conſcientiæ. ¶ Sortiti.] Contra ſunt ſortiri,& eligere:ſed elegerũt plures,ac deinde de illis ſortiti ſunt,quos includerent.¶ Cæco obſcuro.] Et in quo non uidetur.Cæcũ autem hominem dicimus , non uidentem. ¶ Ingentis.] Epitheto leuauit tapinoſim.¶ Vterum.]Vteros eſt mulierũ,quẽ modo dixit,quia dicturus erat fœta armis. Aluus,eſt quo defluunt ſordes.Sallu.Simulans aluũ purgare.Venter uerò qui uidetur.Iuuena.Montani quoq; uenter adeſt abdomine tardus. ¶ Tenedos.]Tenes quidam infamatus , quòd cum nouerca concubuiſſet:inſulam uacuã cultoribus tenuit,inde Tenedos dicta.Hinc dixit notiſſima fama:Cice.in Verrinis:Tenem i-

Portus. pſum cuius ex nomine Tenedos nominatus.¶ Statio.]In qua ad tempus ſtant naues.Portus autem,ubi hyemant.¶ Malefida.]Aut minus fida,propter periculum nauium,quam plagiam dicunt:aut fida Græcis:male.i.in noſtram perniciẽ. Luca. de Syrtibus:Sic male deſeruit:ſed hæc ſignificatio raro inuenitur.Male fidus,minus fidus. Male enim minuit,non negat. ¶ Omnis Teucria.]Subaudi gens;& abſoluta eſt loquutio.

¶ Dorica

¶ Dorica ca.] Mala eſt cõpoſitio ab ea ſyllaba incipere,qua ſupior finitus eſt ſermo : nam plerunq; cacephaton facit,ut hic.Dori à Doro ſunt, Neptuni filio.

ASCENSIVS.

¶ Fracti bello,fatis'q; repulſi.] Hoc ſi ordinem rerum geſtarũ attenderimus eſt totius Æneidos.i.huius operis initium.Nam prius capta eſt Troia,quàm Æneas profugit:& ſeptẽ annos errauit.uerũ(ut dixi)à poetis uirtus eſt,ut ab ultimis, ſicut Homerus à decimo anno belli Troiani,& poeta nunc à ſeptimo anno errorum Æneæ:aut à mediis (ſicut in comœdiis uidere eſt) inchoãtes ad prima redeãt,quæ dicta uelint,quã opportuniſſime,quia igitur per tranſitũ uoluit poeta deſcribere Troiæ excidium:& per cõpendiũ colligere Æneæ errores.id aptiſſime hoc loco facit.ubi ut Ser.bene annotauit,duo intendit,& Troiæ excidiũ,& Æneæ errores ab infamia purgare:nã ſi fatale fuit Troiã decidere,& fata ſemper uiam inueniũt.Et nihil inuitis fas quẽquàm fidere diuis: qs uitio det,qđ uicta eſt.Et ſi Æneas diis authorib.multorũ'q; monitis profugit:non illi dedecori eſſe poterit, quòd data fata ſequutus:matre dea monſtrante uiam,Italiã fato profugus Lauinia uenit Littora.Incipit ergo hiſtoriam non belli Troiani: ſed captiõis Troianæ:de qua re præmittemus uerba Dona.quæ huiuſmodi ſunt:¶ Fracti bello.]Subtilis narratio hominis uicti,& eius qui patriæ adeſſe nequiuerit.Cuius auxiliũ Didoni omnia metuenti uiri debeat neceſſariũ.Quod in ſpem certam uenire non potuit:niſi Æneas prius perſonã ſuam iuſta defenſione purgaret:quod ab occaſione temporis & perſonę ſumit. Non nos ſtrenui,ſed imbelles uicerunt.Argumentum ergo à pſona.Fracti bello.nullus bello frangitur niſi imbellis,& niſi fortis ſit qui reſiſtit.At ipſi,¶ Tot iam labentib.annis.]Tandiu reſtitimus,quàndiu fata imperiũ ſtare cõſenſerũt.¶ Inſtar mõ.e.] Fracti bello ſe ad inſidias cõuerterũt Palladis:quo poſſent ab inſidiarũ ſuſpicione abduci.¶ Equum.]Maxime inſidiæ:nam quod abſcõdere non potuerũt ſpe religionis cõtexerunt.¶ Delecta.] Non ergo plæbea:& eſt ad excuſationẽ Troianorum.Elegerunt ex ducib.plurimos,& qm̃ periculoſa non poſſunt ſponte appeti,ſors dedit plurib.fortibus,quos equus caperet.oſtendit autem poeta, paucorum periculo prouidendum omnibus:neq; debere homines refugere mortem pro ſalute patrię.¶ Cauernas.]Loca quæ pręter uterum caua eſſent: ut circa armos, & collum, & Ilia.¶ Eſt in con.] Locus eſt qui hoſtiles inſidias facile celaret:in cõſpectu erat, ſed inſula quò non facilis eſſet tranſitus,& mare interiectum occultabat inſidias.¶ Malefida.] Ergo credendum illos enauigaſſe.¶ Nos abiiſſe.] Quum & littus reliquiſſent , & malefida eſſet ſtatio, non mirum ſi crediderunt abiiſſe.¶ Ergo omnis.] Moralitas plena monſtratur.Vbi enim creditum eſt bellum amotum:ſolutus eſt ei longi temporis luctus.¶ Ordo eſt.Ductores ideſt principes belli, & qui cæteris pręficiebantur ut Agamemnõ, Menelaus,Diomedes, Neſtor,Vlyſſes,Pyrrhus,& cõſimiles: Danaũm.i.Argiuorum,& cæterorum:fracti.i.labefacti,& effœti,ita ut amplius non poſſent:bello.i.uirtute bellica, quam in Troianis oſtenderant:& repulſi fatis.i.quia perficere non poterant,quæ facta oportuit ante Troiæ excidium(de quibus

Audẽda, ꝑ patria. **Ordo.**

Seruium uideto.)& hoc tot annis, quia decem: labentibus.i. celeriter tranſactis:aut tacite pertranſitis, quia re adhuc infecta:ipſi edificant.i.conſtruunt.(Nam ſi ꝓprie accipiatur ædificare,eſt ædes facere:ſicut equitare,equum cui inſidetur, agere:& tamen dicimur ædificare naues,& machinas:& equitare mulos,& aſinos:imò Horati.dicit,equitare in harundine longa:ſed pueri harundinem equum uocant.)equum ideſt ſtatuam equi: diuina arte ideſt maximo artificio Palladis: aut quia Pallas,tunc Troianis inimica,ita factum uoluit,aut quia docuit:inſtar ideſt in ſtatum,aut ſtaturam, & magnitudinem montis:hoc eſt tam magnum,ut mole ſua montem equipararet:& intexunt coſtas,ſcilicet equi : abiete ideſt illa arbore de genere ſapinorum,quæ in montibus libenter naſcitur: ſecta ideſt fiſſa:finditur enim faciliter:& ſimulant,ſupple equum, uotum ideſt uoto promiſſum : pro reditu:& ita uotum erit participium:aut, ſi nomen eſt, ſimulant uotum,ideſt quòd equus ille habeat rationem uoti,pro reditu:quia ſicut Sinôn dicet,ſimulabant ſe non poſſe redire,donec Pallas placetur:ea fama uagatur,ſcilicet per urbem:hoc eſt,uulgò dicunt illum equum Palladi uotum:& ita ſi Sinôni id affirmanti, fides habita eſt:non ſunt propterea leues, & improuidi, dicendi Troiani: & ipſi ſortiti. (Nam tantum timebant omnes periculum illud obire,ut nec pretio,nec prece, nec minis, nec alia quauis ratione, quiſquàm ad hoc induci potuerit, præterquàm ſorte, in qua cum equa,ſit omnibus & ſummis,& infimis conditio:omnes ſe ſacramento aſtringunt,priuſquàm ſortes trahantur:id ſe facturos,quod ſortes ſignificauerint:nec potuerunt imperio ad hoc aſtringi:nam ubi in manus hoſtium perueniſſent, inuiti potuiſſent, rem indicando, ſibi ſalutem comparaſſe. Eſt ergo laus obſeſſorum,quòd non niſi ſortiti,poterant includi.)ſortiti inquam ideſt mittendo ſortes :quibus ſciant qui id periculum obire debeant:corpora uirûm,pro uirorum: delecta ideſt de toto numero lecta:huc ideſt ad hoc munus,quia delegerant plurimos,ne pauci conditionem ſortium refellerent:& deinde ſortiti ſunt ea corpora prius delecta:& ſortiti,includunt ea furtim.i.per inſidias.lateri.ſ.equi:cæco:ideſt tenebroſo:ita ut in eo nihil uideatur:& complent cauernas:penitus ideſt ualde ingentes:aut complent penitus,ideſt penè intus: cauernas i.latebras ingentes:& uterum.i.aluum totam, milite armato. i.multis militibus armatis.Inſula Tenedos.ſ.aut Tenedos,appoſitorie inſulæ notiſſima,fama.i.per famam,eſt in conſpectu. i.ꝓſpectu Troiæ:diues opum.i.diuitiarum plena, dum regna Priami manebant:nũc autem,ſup.eſt:tantum.i. duntaxat:aut tantummodo:ſinus.i. angulus maris:& ſtatio.i.receptaculũ, ubi naues ad tempus ſtent:malefida.i.non ſatis tuta:carinis.i. nauibus,aut uentribus earum quæ illic illiduntur,ſupple ductores Danaûm,aut omnes Danai, prouecti.i.porrò uecti,per naues.ſ. (nam,ut profecti legatur,uix patitur uerſus.) huc.i. in hanc,quam dixi,inſulam:ipſi condunt.i.abſcondunt,ſe in littore deſerto:quia quum regio eſſet uaſtata,nulli eam colebant:nos,ſup.ſumus:rati.i.arbitrabamur,ſup.eos:abiiſſe.ſ.penitus:& in patriam ſuam rediiſſe:unde ſequitur:&, pro.i.petiiſſe Mycænas:patriam.ſ.Agamemnonis,uento.ſ. impulſore.Ergo,quia.ſ.id rati ſumus:omnis Teucria.i.regio Teucrorum:hoc eſt,tota Troia:ſoluit.i.liberat,& expedit ſe,luctu longo.i.triſtitia decennali.Portæ pandunt.i.reſerantur,quæ tem-

pore belli clauſæ erant:iuuat.i.delectat.ſ.plurimos:ire.i.egredi:& uidere caſtra,Dorica.i.Dororum,hoc eſt,Gręcorum:hoc eſt,quæ Dori illic dereliquerant:aut ſi caſtra abſtulerāt.(Sunt autem caſtra in quibus milites degunt in tentoriis:interdum uallo munita loca.) ꝗ,pro.i.locos deſertos.i.quos Græci deſeruerant:& littus relictum à Græcis.

PIERIVS.

¶ Eſt in conſpectu Tenedos.]Quanuis nomina Græca,præſertim locorum propria,multum in carmine uenuſtatis habere,ſuo idiomatæ poſita,non ignoremus:ea'ꝗ de cauſſa uulgatos penè omnes codices Tenedos,ſcriptitare cœpiſſe.In antiquis tamen aliquot,præſertim'ꝗ in Romano ſcriptum eſt, Tenedus Latina uoce.Et in antiquiſſimis Mar.Tullij codici. manu ſcriptis,Tenedus,legi eodem modo,ut in Verrinis, quod ad hunc locum facit lib.3.Tenem ipſum,qui apud Tenedios ſanctiſſimus deus habetur,qui urbem dicitur condidiſſe, cuius ex nomine Tenedus nominatur.Cęterum in reliquis exemplaribus,Tenedos,plurimum habetur.¶ Huc ſe prouecti deſerto in littore condunt.]In antiquo exemplari Longo. proiecti,legitur,qui mos eſt ſeſe occultantium,& in inſidiis latitantiū.Sed melius de nauibus intelligere,quum in aliis pleriſꝗ omnibus codicibus,prouecti,legatur.

Hic Dolopum manus,hic ſæuus tendebat Achilles,
Claſſibus hic locus,hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Mineruæ,
Et molem mirantur equi:primus'ꝗ Tymœtes
Duci intra muros hortatur,& arce locari,
Siue dolo,ſeu iam Troiæ ſic fata ferebant.
At Capys,& quorum melior ſententia menti.
Aut pelago Danaûm inſidias,ſuſpecta'ꝗ dona
Pæcipitare iubent,ſubiectis'ꝗ urere flammis,
Aut terebrare cauas uteri,& tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria uulgus.
Primus ibi ante omneis magna comitante caterua,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.
Et ꝓcul:[ô miſeri,quæ tanta inſania,ciues? LAOCOON
Creditis auectos hoſtes?aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm?ſic notus Vlyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos,uentura'ꝗ deſuper urbi:
Aut aliquis latet error:equo ne credite Teucri.
Quidquid id eſt,timeo Danaôs & dona ferenteis.
[Sic fatus,ualidis ingentem uiribus haſtam ÆNEAS
In latus in'ꝗ feri curuam compagibus aluum
Contor.ſit ſtetit illa tremens,utero'ꝗ recuſſo
Inſonuere cauæ,gemitum'ꝗ dedere cauernæ.
Et ſi fata deûm,ſi mens non læua fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras,
Troia'ꝗ nunc ſtaret,Priami'ꝗ arx alta maneres.

SERVIVS.

¶ Tēdebat.]Tentoria habebat:ut,Et latis tendebat in aruis. ¶ Sæuus.] Propter Hectorem tractum. ¶ Claſſi.]Ad equites debemus magis referre:ut, Ordīe claſſes.unde & claſſica dicūtur.¶ Acies.] Legitur & acie.¶ Innuptę.] Quæ nunquā nubit.¶ Exitiale.]Quantùm ad Troianos. ¶ Tymœtes.] Ait Euphoriō,Priamus ex Ariſba filium uatem ſuſcepit,qui quum dixiſſet quadam die naſci puerum,per quem Troia euerteref: peperunt ſimul Tymœtæ uxor,& Hecuba:at Priamus filium,uxorē'ꝗ Tymœtæ iuſſit occidi.Ergo:¶ Siue dolo.]Quia iuſtā cauſſam proditionis habuiſſe uidetur.Alij,dolo,uolunt,quę omnes decepti ſunt.¶ Fata ferebant.]Vt etiā ciues contra patriam ſentirent. ¶ Capys.] Non pater Anchiſę.Bene autē nec ſe,nec patrem huic conſilio admiſcet,quo patria euerſa eſt, quanquā Æneas tanquàm obtrectator Priami,nō adſit,ut ait Homerus,Anchiſes ultro ꝓpter cæcitatem, ut ait Theocritus.¶ Subiectis'ꝗ.]Que,pro uel:ut, *Que, pro uel.* Saxum ingens uoluunt alij,radiis'ꝗ rotarū.ꝗ,pro uel,poſuit tanquàm ſonantius.¶ Incertum.]Inſtabile:uulgus melius maſculini generis eſt,quàm neutrum:quia in us exeuntia, *Vulgus.* neutra in ris faciunt:ut funus,funeris.Excepto pelagus,quod in hoc creauit errorem.¶ Ante om.] Aut periſſologia eſt:Primus & ante omnes:aut ante omnes,uidentibus omnibus.¶ Laocoon.]Omnia in on exeuntia,tertiæ ſunt declinationis.¶ Inſania.] Inſaniorum eſt contra ſe ſentire.¶ Sic notus Vlyſſes.] Quia(ut ait Home.)uoluntate uerberatus,& ſub habitu mendici Troiam ingreſſus,explorauit uniuerſa.¶ In.ligno.]Quaſi diſſuaſor,& non in ſimulachro:in ſuadendo enim,& diſſuadendo:non ſenſus ſolum,ſed uerba attenduntur.¶ Error dolus.]Vt,Inextricabilis error.¶ Feri.] Quadrupedis eo quòd toto corpore ſe ferat.¶ Aluum.] Plautus in maſculino poſuit quo non utimur.Percuſſus autem eſt,inter uentrem & latus. ¶ Recuſſo.]Pro concuſſo.¶ Cauæ ca.] Figura Græca eſt:ut, Viuere uitam.¶ Fata.]Participiū.i.quę dij loquunf.Statius: Et uocem fata ſequuntur.¶ Læua.]Contraria:nam de humanis rebus id ſignificat:de diuinis uerò proſperum:ut,Intonuit læuum:quia ſiniſtra numinum intuentibus, dextra ſunt. ¶ Fœdare.]Lacerare:nam fœdum tam apud hūc,quàm apud Sallu.non turpe,ſed crudele ſignificat:ut,Sanguine fœdantē quos i.ſ.i.Sallu.Fœdi oculi.¶ Stares.] Apoſtrophe eſt:nam ſi ſtaret,legeris:maneres,ſequitur,propter ὁμοιοτέλευτομ.

Quadrupes. *Fœtus.* *Aluus.* *Lęua deorum.*

ASCENSIVS.

¶ Hic Dolopum ma.&c.]Continuat narrationem ſuam,docet'ꝗ quid uiderint egreſſi,iam patefactis portis Troiani.unde Donatus dicit ſic:¶ At Capys.]Sententia Tymœtæ ſuſpicioſe tracta eſt,Capys autē ſententia,non nunc melior,ſed poſt factū cognita eſt.¶ Scinditur.] Nam quum totum ſuſpicionibus ageref,nihil potuit recte firmari. ¶ Primus.]Vbi non erat Laocoon inter ambigentes:ſed deſcendit ab arce excitus, contrarietate ſententiarum:& cupiebat præuenire:ne quid in perniciem reipublicæ decerneretur.¶ Ardens ſumma.] Vel ingenio uigilans:aut uehementer pro ſtatu publico cōmotus.¶ Et procùl]Niſi adderet uerba donec aduentaret,diſtuliſſet. ¶ O miſeri.] Inuectio ardentis animi,non cōtumelioſa in ciues:ſed ꝓ ſtatu publico neceſſaria.¶ Miſeri.]Qui ea quærunt,quibus efficianf miſeri.¶ Auectos.]Qui per tot annos bellum geſſerunt.¶ Aut ulla.] Q.d.creditis id tutum,quod reliquerit hoſtes: aut aliud quidpiam, quod beniuolentiæ ſimulationem adferant. ¶ Danaûm.]Quaſi callidorum & uerſutorū.¶ Vlyſſes.] Quaſi ſi non eſſent doloſi, ab hoc magiſtro addiſcere potuerunt.Hoc oportebat oſtendere, ſi in contraria iam raptos,auertere à propoſito uolebat:ergo notiſſima fraude unius,uniuerſam gentē uituperat.¶ Equo.]Quia originem ducit à fraudulētis hoſtibus, qui tunc maxime timendi ſunt,quum beniuolētiam ſimulāt.¶ Sic fatus]Non uerbis ſolum,ſed re,uoluit affirmare ſententiā.¶ Fata deûm.]Volūtatem accipere debemus.q.d.niſi dij auertiſſent intentionē noſtram,ſtatim inſidias has cognouiſſemus.¶ Nunc.]Sicuti ſtetiſti ante has inſidias.¶ Ordo aūt eſt: *Ordo.* Manus.i.exercitus Dolopum.i.ſociorū Pyrrhi,ſup.tendebat:hic.i.hoc loco.Achilles ſæuus.i.immanis,qui Troilum tam immaniter occidit,& Hectora tam crudeliter traxit:tendebat.i.tētoria habebat:hic i.alio loco:hic locus,ſup.erat:claſſibus.i.ordinibus equitū in claſſes,quas Liuius quinꝗ enumerat,diſtributorū:hoc eſt,hic exercebantur equites:& acies.ſ.præliantium.ſolebant certare hic:aut ipſi ſolebant certare hic:acie.i.prælio,in aciem inſtructo:in omnibus autem ſubaudiendū uidetur,dum Troiam obſidebant:aut quid ſimile,quia aliter potius diceret,tetēderat, quàm tendebat:tum enim non tendebat,quum iam mortuus eſſet Achilles.Pars.ſ.Troianorum egreſſorum: ſtupet.i. cum ſtupore aſpicit:donum exitiale.i.equum tam magnum,quem ad exitium Troiæ,ſimulabāt Græci ſe uelle dare Mineruæ innuptæ:perpetuæ,ſcilicet uirgini:quæ nunquam nupſit.Significat enim puriorem ignem:cuius non eſt commixtio,nec pollutio:ideo'ꝗ ex cerebro Iouis,ideſt ętheris nata dicitur:& pro ideſt mirantur molem equi(moris eſt Vergiliani, præcedentia ſequentibus declarare.)& Tymœtes,ille uir Troianus,hortatur primus,ſupple equum duci:intra muros,& locari,ſupple in arce.i.ſummo templo Palladis,quod in Ilio erat:hortabatur,dico,ſiue dolo:quia conſcius fraudis,& doli Græcorum, ſiue quia fata Troiæ,i.quæ erant de excidio Troiæ,tunc uenturo;ferebant

turo:ferebant.i.conſtituebant:ſic.i.ut id hortaretur etiam bonus ciuis:in perniciem ſuam,& ſuorum. At.i.ſed Capys,& alij,quorum menti,ſup.erat ſententia,melior.i.quæ,poſtea melior comprobata eſt,quum tamen ignoraretur:iubent,aut præcipitare pelago.i.in pelagus:hoc eſt,ſubmergere inſidias Danaũm:& pro.i.dona ſuſpecta.i.quæ ſuſpecta erãt de dolo:quia à doloſis, & fraudulẽtis hoſtibus offerẽda:que,pro uel (potuiſſet tñ potuiſſe,ue,uñ opinor poetã accepiſſe,que,pro &:ut ſit diuiſiobi mẽbris:ut,uidelicet alij iuſſerint oĩno delere,& id aqua, & igni,ut prius cremetur,& cineres cum reliquiis in pelagus præcipitentur:alij non delere,ſed aperire uoluerunt,ad experiẽdum ſiquid in eo doli eſſet.) que igitur,pro uel,ut ſentit Seruius:aut pro &,iubent urere.ſ.dona ſuſpecta,flammis ſubiectis:quia uis ignis aſcẽdit:aut ſi omnino delere nolint,iubent terebrare.i.perforare:& tentare.i.experiri penitus:cauas latebras uteri.i.alui equinæ. Vulgus incertum.i.inſtabile:aut potius dubium,& anceps in ſententiis:quia ignarum,& imperitum,ſcinditur.i.diuiditur,in contraria ſtudia:Laocoon,ſacerdos ille Neptuni,ardens.ſ.zelo patriæ defendendæ:decurrit.i. deorſum currit,ab arce ſumma:ibi.i.eo tempore,dum nonnulli cenſerent equum,in arce locandum eſſe:decurrit,dico,primus ante omneis.i.coràm omnibus:& hoc magna caterua.ſ. populi: comitante.ſ.eum:qui,uidelicet idem ſentiebant:aut cauſſam decurſus eius uidere uolebant. Et procùl.i.quum adhuc procùl eſſet,ſupp.dixit:ô miſeri ciues,quæ tanta inſania, ſup.eſt uobis:ſed imprẹcipitanter agenti,honeſta eſt eclypſis. Creditis hoſteis auectos:aut putatis ulla dona Danaũm,carere dolis.i.fraudibus,& inſidiis.q.d.ſi id facitis,deliratis omneis. Vlyſſes eſt notus ſic.i.ut audeatis eius dona,ruptis muris ueſtris immittere in arcem.q.d.ex ſola calliditate,& fraude illius uiri,ſatis noſſe deberetis,equum non eſſe accipiẽdum:quia aut Achiui occultantur,occluſi in hoc ligno.i.ligneo equo:& non dicit,uoto,aut dono:ne id irreligioſe facere cenſeatur:aut hæc machina fabricata eſt in noſtros muros.i.au perniciem noſtrorum murorum:hoc eſt,ut muri noſtri rumpantur,& poſtea euertantur:inſpectura.i.ut inſpiciat per eos qui in ea latent: domos.ſ.noſtras:& uentura deſuper.i.per graſſationẽ,aut duram dominationem,urbi.ſ.noſtræ:aut aliquis error.i. dolus, ſup.alius:latet.ſ.in hoc equo:& ideo,ô Teucri,ne credite.i.ne cõfidatis equo. Quidquid.i.ſiue equus,ſiue machina,ſiue donum cenſeri debeat:ego timeo.i.formido Danaos.i.Græcos: &.i.etiam,dona ferenteis.i.non ſolum dum nos hoſtiliter oppugnabant,ſed etiam nunc,quũ dona ſe offerre ſimulant:Laocoon fatus.i.loquutus ſic:contorſit ualidis uiribus ingentem haſtam in latus,& in aluum curuam compagibus:feri.ſ. equi quadrupedis. Illa.ſ.haſta:ſtetit tremens.i.micans,aut uacillãs: & cauæ.i.loca caua inſonuere,& cauernæ dedere gemitũ:aut ſic, cauernæ cauæ inſonuere,& dedere gemitum,utero recuſſo.ſ.ab armatis,qui intus concutiebant,poſtquàm uterus foris concuſſus fuerat. Et ſi fata deum non fuiſſent,læua.i.ſiniſtra, & inimica Troianis:& ſi mens.ſ.eius,qui ſonitum perceperat,non fuiſſet læua,ipſa impulerat.i.impuliſſet Laocoonta:fœdare.i.fœde dilacerare:ferro.ſ.haſtẹ:aut etiam bipenni,iam audito ſono armorum:latebras Argolicas.i.in quibus Argolici latitabant:& ô Troia,ſi,ſup.hoc feciſſet:tu ſtares.ſ.incolumis: & alta arx Priami maneret,ſup.adhuc:aut,& tu ô alta arx Priami maneres.ſ.adhuc. Contra quod dicturus eſt Panthus:Fuimus Troes,fuit Ilium.

PIERIVS.

¶ Hic acies certare ſolebant.] Non diſplicet,quod in Romano codice,acie certare ſolebant,legitur:quæ quidem eloquutio apud Cæſarem frequentiſſima eſt:ſicuti apud Liuium,Acie cõfligere:ut obiter locum apud eum ex ueteri codice recognoſcamus,lib.3.de ſecundo bello Punico:Cum ſex cõſularibus exercitibus acie conflixiſſe. ¶ Primus ibi ante omneis.] In uetuſtis aliquot codicibus,ante alios,legitur:ſed omneis,agnoſcit Seruius. ¶ Aut aliquis latet error,equo ne credite Teucri.] Vulgata omnia exemplaria,Seruio adſtipulata,ita legũt, ut ſententia ſit,equo non credendum.ideo'que ante dictionem, equo,puncta adlinunt. Ti. Donatus diſtinguendum monet ne credite,ab dictione,equo:legendum'que autumat,Aliquis latet error equo:neque hoc tantùm diſtinguit,uerumetiam ſuſpendit particulam. Aut,utpote qui aſſerat Laocoonta euidenter dixiſſe,quid primo & ſecundo loco ſentiret,quippe aut Græcos eo ligno incluſos occultari,aut eam machinam in Troianos muros fabricatam eſſe,tertio uerò dixiſſe. Aut,& quum non ſuppeteret ſequens dictum,confugiſſe ad generalem ſuſpicionẽ, dixiſſe'que,Aliquis latet error equo,quòd quum ita ſit,ſeparandum eſt. Aut & ſic dicẽdum,Aliquis latet error equo:ut de eo quod fuit incertius iudicaſſe uideatur,quo genere firmanit quidquid illud fuiſſet,eſſe debere ſuſpectum,quia originem ducebat ab hoſtibus. Ex quibus Donati uerbis,illud etiam colligitur,næ credite,affirmatiue legendum. Næ, enim hic non prohibentis,ſed intenſionis particulam eſſe. Illud quoque minime diſſimulandum,licet pauciſſimos habeat fautores,quod apud Probum in arte,ubi agitur de,ne,particula:pro,ne credite Teucri quidquid.i.ſcriptum habetur:neque quidẽ id ſemel, ne credite ueri quidquid.i.id ne errore factum ſit:an quia ita legeret Probus,mihi non conſtat:id magis apertum, quod,né, acuto accentu ſcribendũ monet. ¶ Troia'que nunc ſtares,Priami'que arx alta maneret.] In antiquis omnibus codicibus quotquot habui,maneres,perſona ſecunda,legi,quãquam Seruius timet τὸ ὁμοιοτέλευτον,quare nonnulli,ſtaret,potius legunt: & maneres,in fine malunt:ſed enim præter antiqua (uti diximus) exemplaria,quæ utrunque perſona ſecunda legendũ exhibent: apoſtropham hic,& cum ingenti dolore animi factam, Donatus ait.

Ecce,manus iuuenem interea poſt terga reuinctum
Paſtores,magno ad regem clamore,trahebant
Dardanidæ,qui ſe ignotum uenientibus ultro,
Hoc ipſum ut strueret,Troiam'que aperiret Achiuis,
Obtulerat,fidens animi,atque in utrunque paratus,
Seu uerſare dolos,ſeu certe obcumbere morti.
Vndique uiſendi ſtudio Troiana iuuentus
Circúnfuſa ruit,certant'que illudere capto.
Accipe nunc Danaûm inſidias,& crimine ab uno
Diſce omneis.
Nanque ut conſpectu in medio turbatus inermis
Conſtitit,atque oculis Phrygia agmina circúnſpexit.
Heu quæ nũc tellus,(inquit) quæ me æquora poſſunt SINON
Accipere? aut quid iam miſero mihi denique reſtat?
Cui neque apud Danaos uſquàm locus,inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.

SERVIVS.

¶ Trahebant.] Cum feſtinatione adducebãt. Et pertinet ad deſyderium ducẽtium, & Sinônis ſimulationem. ¶ Quis.] Pro quibus:uel Qui,in nominatiuo. ¶ Strueret.] Confirmaret periuria, & dolorũ ſemina,& reſpexit ad ſuperiora. ¶ Fidens animi.] Sic, O præſtans animi iuuenis.& eſt nomen,& deſinit eſſe participium,quia genitiuo caſui cohæret:& poteſt recipere cõparationem. Participium autem, accuſatiuo cohẹret:& non recipit cõparationẽ. ¶ In] Ad. ¶ Verſare dolo].i. euertere,& ſubaudi Troianos:aut dolos uerſare.i.exercere. ¶ Viſendi.] Viſo, frequẽtatiuũ uerbum eſt: ut uerſo,& faceſſo,licet rarum ſit. Nam in to,exit frequentatiuum. ¶ Circúnfuſa ruit.] Ideſt ruit,& circúnfuſa eſt,per hypallagẽ. ¶ Capto.] Nam,illudo tibi,ut hic,& te:ut,Verbis uirtutẽ illude ſuperbis. ¶ Crimine.].i. cauſſa:ut crimen amor ueſtrũ: & eſt ſequens pro antecedenti. Si enim intelligas ſimpliciter: de negotio,ad perſonam uitioſum,tranſitum facis. Alij legũt, Danaũm inſidias,& crimen. ¶ Turbatus.] Quaſi turbatus:ut, Exultat Amazon quaſi Amazon. ¶ Heu.] Vna ſyllaba eſt:aliquando fiunt duæ,metri cauſſa:ut,Eheu quàm pingui macer eſt mihi taurus in aruo Sicut præhendit,& ſecundùm Plyn. multa ſunt alia. ¶ Tellus, æquora.] Bene conciliat miſerationem,de communibus duobus excluſis elementis. Tellus:nomina in ũs,quæ producunt penultimam genitiui, habẽt ũs longam:ut ſenectũs,iuuentũs,ſalũs,uirtũs, ſeruitũs,incũs,thũs, rũs,mũs, pũs:ſi in genitiuo,tis,uel ris,eſt. Nam,palũs,quæ eſt in dis,breuis nonnũquàm inuenitur. Horatius:Sterilis'que diu palũs,apta'que remis. ¶ Æquora.] Ab ẹqualitate:& modo cãpos,modo maria,q̃a æqualia ſunt, ſignificãt. ¶ Denique.] Vel uacat,uel nouiſſime ſignificat. ¶ Ipſi.] Quibus ſum prẹſtiturus ſalutem. ¶ Infenſi.] Infenſus eſt plus quàm inimicus. ¶ Pœnas cum ſanguine.] Tormenta,& mortem.

Viſo. Heu. Nomina in us. Æquora. Infenſus.

ASCENSIVS.

¶ Ecce ma.&c.] Ad hanc uulgi dubitationẽ, & incertam ſententiam,acceſſit fraus Sinônis,qui unus è Græcis ad hoc ſubornatus,in manus paſtorum.ſ.Troianorũ,qui cum pecore in agros uacuos ſe receperant,inciderat,ut Troiam ductus,cohortaretur ad ſuſcipiendum equum illum illẹſum,patefactis portis:ad quod etiam Troianos induxit,non tamen tam facile induxiſſe,niſi & dij inimica portenta adieciſſent:nam Laocoon ſacerdos,qui haſtam in equum intulerat,cum liberis ſuis ante aras abſumptus eſt:creditũ'que eſt,id in ultionem læſi,

doni

doni deam intuliſſe. Miro ergo artificio, omnia pertractat poeta. Nam Troianos principes, uſq; ad pœnitentiam, clementes inducit: citra tamen inſipientiam, & improuidentiam: quę uirtus ſummopere in Iulio Cæſare, & in Auguſto: quos author, præcipue à genere eorum, laudare prætendit: à Plynio, & Suetonio, aliiſq; multis commendatur. Simul'q; ſemper ad hoc tendit, ut oſtendat Troiam fato deletam, ut ex reliquiis Roma conſtitueretur olim. Nam nihil potuiſſent mortalium fraudes in prudentiam Troianorum: niſi deorum inimica portenta acceſſiſſent, diis autem iubentibus: aut certis indiciis, uoluntatem ſuam ſignificantibus: pij animi, non quare id uelint, aut iubeant, inquirunt: ſed quod uelle intelligunt, faceſſunt. ſed audiamus Donatum:

Ecce. ¶ Ecce.] Semper ponit, ecce, Vergi. ubi ſignificat aliquod malum repentinum. Dum igitur illa diſputant, aliud interuenit, quod ab equi tentatu auerteret. Primus autem aduentus efficit: ut res in præſentia omitteretur: ſimulata deinde oratio, penitus religione nos aſtrinxit: ne Mineruæ dona fœdaremus. Accedente maxime, uiolatoris morte. Ecce, rem improuiſam exoriri oſtendit: quæ magis mouet, præſertim quum adſint ſigna nocentis. ¶ Qui ſe.] Conſiliũ Sinõnis fuit præuenire, ne equi fraudes auerterentur. ¶ Hoc ipſum.] Paratus etiam mortem ſubire: nam non fit facinus magnum, ſine magno periculo. ¶ Vndiq; u.] Expreſſit hominum morem: quis enim non cupiat hoſtem ſuum captum uidere? ¶ Accipe.] Deſtruxit Græcorũ perſonã omni occaſione, & defendit ſuam. Nam totam rem in deorum, aduerſum ſtudium reuocat: ut oſtendat Græcos, tum inſidiis, tum deorum iniuſto fauore, uictoriam obtinuiſſe.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Ecce. q.d. ex improuiſo: quum ꝓceres ſic dubitarent cum plæbe, an equus inducendus ſit, qui pro portis ſtetiſſe uidetur. Nam & Priamus ipſum inſpiciebat, id non facturus decore, ſi tam diſtaret à portis, ut quiſquàm inſidias moliri poſſet: paſtores Dardanidæ (Quæres, quomodo paſtores hic dicantur Dardanidæ, quum glorioſi, & inclyti, ſoleant Dardanidæ dici? uerum dicemus etiam, plæbeios Dardanidas uocatos, ſi modo Dardani, uirtutem imitati ſint. Dicemus etiam interemptis paſtoribus ruſticis, urbanos paſtorum munus obiiſſe, qui tunc pœcus, diu intra ciuitatis muros incluſum eduxerant. Nam & nobiliſſimi quiq; paſtores habiti ſunt, ut Alexander, ſeu Paris: unde Statius, Soluerat Œbalio claſſem de littore paſtor, Dardanus incautas blande populatus Amyclas. & Anchiſes, qui paſtor cum Venere ad Simóenta coiuit, dum Ænea genuit.) Paſtores igitur Dardanidæ, aut urbani: aut qui Dardani uirtutem, diu patriam protegendo, imitati fuerant: trahebant interea. ſ. dum hæc fierent, ſup. cum magno clamore: iuuenem. ſ. Sinõnem, reuinctum. i. iterum, atq; iterum uinctum, ne forte elaberetur: non ergo uacat re, ſed ſignificat diligentiam ruſticorum, qui ſecuri non ſunt, etiam ſi ſemel uinctus fuerit hoſtis: manus. i. habentem manus uinctas poſt terga: qui fidens animi. i. habens animam confidentem: atq; paratus in utrunq;. ſ. ad utranq; fortunam: ſeu uerſare. i. euertere: dolo. i. per dolum. ſ. Troiam: aut legendo, dolos: uerſare. i. uerſute pertractare, & exequi: dolos. ſ. cœptos: ſeu obcumbere. i. ſubmittere ſe: morti certe. i. indubitáter: obtulerat ultro. i. ſponte: & non exquiſitus, nec per inſidias captus: & uenientibus. i. quos ad ſe capiendum uenire præuiderat: obtulerat, dico, ſe ignotum. i. quem non nouerant eſſe Græcum: aut qui bene latuiſſet, uel aufugiſſet, ſi uoluiſſet: ſed obtulerat ſe ultro, ut ſtrueret, hoc ipſum. i. ut caperetur: & captus, aperiret Achiuis. i. Grecis: Troiam. ſ. per immiſſionem equi. Iuuentus Troiana. i. multitudo iuuenum Troianorũ: ruit. i. celeriter accurrit: undiq;. i. ex omni parte: circũnfuſa. i. per circuitum cõfuſe diſperſa: ſtudio uiſendi. i. ut uideret eum: & certant. i. certatim contendunt. ſ. iuuenes Troiani. (mutat autem numerum: quia iuuentus, collectiuum eſt.) illudere. i. illuſionem, & contumeliam facere: capto. ſ. Sinõni iuueni: (ad hoc autem, iuuenem, potius quàm uirum, ſubornarunt Græci: quia ſciebant ætati iuuenili, citius ignoſcere, atq; indulgere ſolere mortales quàm uirili: uerũ pueri, improbi ſunt per ætatem.) Accipe. i. intellige: nunc inſidias Danaũm. i. Danaorum, hoc eſt, Græcorum: &, pro. i. diſce omnes inſidias Danaũm: ab uno crimine. i. audi hoc crimen diligentius: quia, eo intellecto, noris etiã cætera à Græcis per inſidias acta. Nam ut. i. poſtquàm ipſe turbatus, & inermis: ſtetit in medio conſpectu. ſ. Priami, & cæterorum principum ei aſtãtium: atq; poſtquàm circũnſpexit oculis, hoc eſt, circũngerendo, & obuertendo, ægerrime oculos aſpexit: (non ergo uacat oculis: quia & mente, rem circũnſpicere poſſumus: & non ſemper oculorum motu, inſpicimus. Fecit autem ſpondaicum uerſum poeta: ut ſignificaret animum languidum, & mœrore grauem.) Circũnſpexit ergo oculis agmina Phrygia. i. Phrygum agminatim circũnſtantium. & inquit, heu: (optandi aduerbium, in malum: ſicut ò, & ſi, in bonum.) quæ tellus. i. terra: & quæ equora. i. maria: poſſent accipere. i. immergere, & deuorare me? q.d. utinam aut terra, aut mare, me ingurgitet: aut ſi, ſup. neutrum datur: quid reſtat deniq; mihi miſero? q.d. nihil, niſi miſerrima quæq;. uel ſic: aut, ſi id optare nõ debeam, quid reſtat deniq; mihi miſero? q.d. (minus optandum) cui. ſ. mihi miſero, neq; locus eſt uſquàm ſaltem tutus, aut ubi uiuere permittar apud Danaos: inſup ipſi Dardanidæ. ſ. apud quos ſpem meam repoſueram: infenſi. i. quos nũquàm offendi: aut infenſi. i. infeſti, quaſi multum offenſi: poſcunt pœnas cum ſanguine: quod nunc uulgò dicitur confiſcationem uitæ, & rerũ: hoc eſt, ſummum & extremum ſupplicium.

PIERIVS.

¶ Fidens animi.] In Roma. quidem co. animo, legitur: ſed animi, agnoſcit Ser. & eloquutionis figura, huiuſmodi apud authores frequens. ¶ Seu uerſare dolos, ſeu certe obcũbere morti.] In Lon. co. legere eſt, dolo, caſu ſeptimo, quod Ser. non improbat, ſubaudiendum'q; ait, Troianos. In eodem co. ubi raræ admodum diphthongi ſunt, hoc loco, certæ, cum diphthõgo ſcriptum eſt: ut morti adcommodetur, ergo firmæ, & deſtinatæ: alij tamen, certe, aduerbium malunt. ¶ Circũnfuſa ruit, certant'q; illudere capto.] In Roma. cod. certat, eſt, unitatis numero, ueluti ruit. Alij tamen figuram malunt. ¶ Accipe nunc Danaũm inſidias, & crimine ab uno Diſce omnes.] Facile quidẽ adduci poſſim, ut ex Ti. Dona. ſententia, crimen legendũ credam: quam lectionem, omnino Ser. reſpuere nõ uidetur: licet priorẽ magis approbet: dum exponit, crimine ab uno: hoc eſt, cauſſa: ut, Crimen amor ueſtrum. Præter uerò Seruianam huiuſmodi interpretationem, pleraq; omnia uenerandæ uetuſtatis exemplaria, quæ in manus noſtras deuenere uno exẽplo legunt, crimine ab uno Diſce omnes, ſed enim quia literatiſſimi pleriq; uiri, ultro in Donati ſententiam eunt: libuit ex iis, quæ ille ſuper hoc commentatus eſt, quod in uulgatis cod. deſyderatur, adponere, Accipe nunc Danaũm inſidias & crimen: duplici genere criminationis, Græcos aſpergit ex perſona captiui, atq;, ut ſatiaret, addidit, Ab uno Diſce omnes: unum quippe notabile uult eſſe in uiro forti, ut non congreſſu, ſed inſidiis, certet. Oſtenſurus autem Sinõnem mendacem, periurũ, ſacrilegum, ait, Crimen: ut non Sinõn ſolus, ſed qualis eſſet, tales eſſe omnes Græcos aſſereret. In hanc ſententiam, non nulli trahunt Catullianum illud, ex antiqui codicis lectione, Vatiniana meus crimina caluus explicaſſet: hoc eſt, poema in uatinij crimina. ¶ Inſuper ipſi Dardanidæ infenſi.] In Ro. cod. & pleriſq; aliis antiquis, legere eſt, & ſuper ipſi: quæ lectio eſt codicis etiam Donatiani, neq; non Med. In nonnullis utraq; lectio habetur, una plus ſyllaba, uerſu corrupto.

Quo gemitu cõuerſi animi, compreſſus & omnis ÆN.
Impetus, hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quid'ue ferat, memoret, quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur.
Cuncta, equidem tibi rex (fuerit quodcũq;) fatebor SIN.
Vera (inquit), neq; me Argolica de gente negabo
Hoc primum, nec ſi miſerum fortuna Sinõnem
Finxit, uanum etiam, mendacem'q; improba finget.
Fando aliquid, ſi forte tua peruenit ad aureis
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria, quem falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem, infando indicio, quia bella uetabat,
Demiſere neci, nunc caſſum lumine lugent.

SERVIVS.

¶ Sanguine.] Paretibus: nam Græcum eſſe conſtabat. ¶ Memoret quæ ſit fiducia capto.] Aut dicat, q̃ tanta ſit captiuo fiducia, ut audeat dicere, inſup ipſi: aut, memoret. i. meminerit in captiuo ueriloquium fiduciam eſſe uitæ. unde reſpondet, fatebor uera. Alij memorem legunt. i. hortabamur ad loquendum memorem. i. qui ſuæ fictionis meminerat. ¶ Quodcũq;] Quicũq; caſus ſequat̃ me. ¶ Primum.] Maximũ, apud me uerum dicere. Sinõn Autolicus quidã fur fuit, qui ſe uarias formabat in ſpecies. Habuit autẽ filium Siſiphum, unde natus eſt Sinõn: & Autoliam, unde Vlyſſes, cõſobrini ergo ſunt: nec immerito illi dat, & fallaciam, & proditionis officium: ne multum diſcedat à fabula: nã ſecũdum Euphorionem, Vlyſſes hoc fecit. ¶ Finxit.] Compoſuit. Eſt autem omnis eius oratio dyaſyrtica: nam & negotium exprimit, & Troianorum inſultat ſtultitię, ut hic finxit. ¶ Vanum] Fallacem: & uanũ etiam qui ſine utilitate mentitur. ¶ Mendacem.] Mendax qui tãtum ad decipiẽdum. Vanus apud idoneos, ſtultus inuenitur. Iuue. Sic libitum uano qui nos diſtinxit Othoni. ¶ Fando aliquid.] Artificioſe

Sinon. Vanus. Mendax

Illi me comitem,& conſanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis,
Dum ſtabat regno incolumis,regnum´q; uigebat
Conſiliis,& nos aliquod,nomen´q;,decus´q;
Geſſimus,inuidia poſtquàm Pellacis Vlyſſi
(Haud ignota loquor)ſuperis conceſſit ab oris,
Adflictus uitam in tenebris,luctu´q; trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens,& me fors ſi qua tuliſſet.
Si patrios unquàm remeaſſem uictor ad Argos,
Promiſi ultorem,& uerbis odia aſpera moui,
Hinc mihi prima mali labes,hinc ſemper Vlyſſes
Criminibus terrere nouis,hinc ſpargere uoceis
In uulgum ambiguas,& quærere conſcius arma.
Nec requieuit enim,donec Calchante miniſtro.
Sed quid ego hæc autē nequidquàm ingrata reuoluo?
Quid´ue moror?ſi oēs uno ordine habetis Achiuos,
Id´q; audire ſat eſt,iandudum ſumite pœnas,
Hoc Ithacus uelit,& magno mercentur Atridæ.

tificioſe præmittit uera,ut ſubiūgat falſa:uerū enim de Palamede dicit. De ſe autem falſum. Ex hac hiſtoria,partim dicit,partim ſupprimit,partim intelligentibus relinquit. ¶ Palamedis.] Palamedes enī (ut ait Apollonius) ſeptimus à Belo,quum delectū per Græciam ageret,ſimulātem inſaniam,Vlyſſem duxit inuitum:ſerebat ille ſalem,iunctis diuerſæ naturæ animalibus:ut Palamedes obiecit illi filium. Suſtulit aratrum Vlyſſes, ne eum læderet:hoc argumento illum nō inſanum oſtendit:& ad bellum ductus,habuit iuſtā cauſſam doloris: miſſus deinde in Thraciā,Vlyſſes nihil aduexit frumenti.Increpitāti´q; Palamedi, reſpondit nō ſua negligentia id eueniſſe,neq; illū,ſi illuc proficiſcatur,quidquam aducturum:profectus Palamedes,plurimū frumenti aduexit:Vlyſſes,inuidia motus,adulterinā Priami nomine epiſtolam ſcripſit, in qua agebat Palamedi proditionis gratiam,& commemorabat ſecretum auri pondus eſſe tranſmiſſum:dedit´q; captiuo ferendam,eo´q; cæſo,epiſtola ad regem eſt portata: corruptis´q; ſeruis aurum intentorium inuexit.Citatus eſt Palamedes,epiſtola in conſpectu principum lecta: ſimulabat reo adeſſe Vlyſſes,ſuadebat´q; ut aurum in tentorio,ſi eſſet,inquireretur.Reperto autem auro,Palamedes lapidibus obrutus eſt. Hic prudens fuit:nam & tabulam luſoriam,ad comprimendas otioſi exercitus ſeditiones(teſte Varrone)inuenit:ſecundùm quoſdam inuenit literas. Certum autem conſtat inueniſſe eum,χ, ideſt,c cū h. ¶ Gloria.]Propter delectum,& frumenta. ¶ Falſa p.]Falſo crimine proditionis:& rem notam per tranſitum dicit.Sciendum ſane factum hoc & Troianos ſciſſe:ſed Sinôn callide,quaſi ignorantibus quæ uera ſunt,dicit:ut fidē ſequentibus faciat: ¶ Infando.]Propter aurū clàm ſuppoſitū. ¶ Vetabat.]Hoc falſum:ſed ad commendationem Sinônis. ¶ Caſſum.]Priuatum,uacuum. ¶ Pauper.]Hæc fuerat cauſſa militandi. Teren. Quum hinc egens profugiet aliquo militatū regnum:nam unus de regibus fuit. ¶ Nos.]Pro ego:ad euitandum iactantiam dixit. ¶ Nomen.]Gloriam. ¶ Inuidia.] Propter aduectum frumentum. ¶ Pellacis.]Per blanditias decipientis. Pellicere enim,blandiendo elicere. Mecum intellige à principio tacuiſſe:poſtea,impatientia doloris erupiſſe. ¶ Si qua.]Quia eſt bona & mala. ¶ Promiſi.] Per contrarium.i. minatus ſum. Minamur mala:promittimus bona.cōtra Hora. At qui uultus erat multa,& præclara minātis. ¶ Prima.] Nā ſequuta ſunt oracula,& Calchantis aſcita factio. ¶ Labes.]Ruina à lapſu. ¶ Criminibus.]Cauſſis:ut ſupra,Spargere uoces. Cice.Spargere uenena didicerunt. ¶ Ambiguas.]Ne ſi aperte ageret,accuſatio uideretur. ¶ Conſcius.]Aut peracti ſceleris,aut dolorum:ut in.2.Oblitus´ue ſui eſt Ithacus. ¶ Arma.] Fraudes.Sunt enim arma,inſtrumenta cuiuslibet rei.Ergo inſidiantis arma,fraudes ſunt. ¶ Enim.]Aut uacat: aut pendet ſenſus ex poſterioribus. ¶ Donec Calchante miniſtro.] Arte utitur ſemiplena,dicendo:ut cogat interrogare auidos,audire Troianos:& intelligitur,Deſtinat aræ,per apoſiopiſin. ¶ Ingrata.]Nec uobis placitura,nec mihi gratiam conciliatura. ¶ Omnes.]Quaſi dicat etiam eos qui uobis prodeſſe diſponunt. ¶ Vno ordine.]Vno reatu,ex antiqua tractum ſcientia quia in ordine dicebantur cauſſæ propter multitudinē:uel tumultum, quum erat annus litiū. Iuuenalis,Expectandus erit, qui lites inchoet annus. ¶ Iamdudū.] Quàm primū. ¶ Hoc Ithacus.]Callide uitam impetrat oſtendens mortem ſuam hoſtibus eorum gratam. ¶ Mercentur.]Quia ſacrorum eſt,ut uictima fugiens,ubicunq; inuenta fuerit, occidatur, ne piaculum committatur. ¶ Ithacus.]Pro Ithacenſis: principale, pro deriuatiuo.

Palamedes.

Pellax.

Pellicio.

Minari.

Promittere.

Arma.

ASCENSIVS.

¶ Quo gemitu, &c.]Dat Troianis(ut dixi) ubiq; pietatem, & clementiam,quaſi illam ab origine traxerit domus Iulia, quæ uſq; ad pœnitentiam clemens prædicatur:dat autem Græcis artificioſam perfidiam;ut minus ſit dedecus circūnuentis, & maius circūnuenientibus.Sed Donatum audiamus ita diſſerentem: ¶ Quo gemitu.] Bonitatē Troianorū oſtendit,qui pro ſupplicio ultimo,quod ſperabat,ſolo gemitu eius, pro pœna contenti ſunt. ¶ Hortamur fari.]Vim propoſitionis habet:& tria ꝓponit,ad quæ Sinônem reſpondere conueniret. ¶ Cuncta.] Promittit omnia uera dicturum , qui nulla in parte fuerat ueritatem detracturus. ¶ Tibi rex.]Aſſumit fiduciam cōfitendi, apud eum qui & cognoſcēdi facultatem haberet. Commēdat autē ſe,quòd uera pollicetur,& quòd regem appellat: captat beniuolentiam. ¶ Fatebor.] Aliud eſt quàm referam. Referimus,quū dicimus aliquid ſimplex:& poteſt proferri ſine tormentorum metu. Fatemur autem, quum prodimus id quod ſit contrarium confitenti: & poſſit tormentis exprimi è pectore negantis. & repetebis,Fatebor cuncta:&, Fatebor quodcunq; erit Argolica de gente:ad id, quo ſanguine cretus,Græcus ſum:ac ſi dicat hoſtis ſum. ¶ Nec ſi miſerum,&c.]Potuit eripere mihi fortuna, priorem felicitatem. At non poterit,me mendacem fingere. Hoc argumento perſuaſit,ut Troiani crederent reliqua:& ne uideatur incredibile,quòd ipſe ſolus ex omnibus Græcis remanſerit: ad hanc partem,ducit ex alto principium,& narrat rem omnibus notam:& magna ex parte ueram: qua expoſita, ſubiungit falſa. ¶ Palamedis.]Eadem dicit quæ Seruius de Palamede.Et nos aliquod,de præterita eius florenti fortuna,& de præſenti miſeria,ſibi comparat beniuolentiam.Commendat etiam Palamedis memoriam:dicendo,quia bella uetabat,ut amico uiuēti præſtarent,quod defuncto non poterant. ¶ Superis conceſſit ab oris.]Nō dixit,mortuus eſt:ne eius memoria digna,poſt hominum finem,uiuere minoraretur. ¶ Vitam in tenebris.] Vt illi qui cupiunt mori,& non uiuere.Id´q; aut ſat eſt,ubi ad cardinē uenit,in quo mendaciorum cōſtitit adfectus: negauit ſe dicturum,ne ultro omnia referendo,daret ſuſpicionem falſitatis.ait igitur,quum ſciat ſe periturum melius eſſe,ne ſecreta Græcorum prodat. Neq; enim,propter unum hominem,debeo omnes meos prodere. quid´ue moror? cur differo pœnas meas,poſt relationis beneficium,continuo moriturus? Vlyſſes enim omne malum uidebitur intuliſſe,qui me quolibet pacto quærebat occidere. Hæc ille. Cætera ex ordine patebunt, qui talis eſt. ¶ Quo.ſ.Sinônis gemitu,animi.ſ.Troianorū:cōuerſi,ſup.ſunt ad commiſerationem.ſ.& omnis impetus.i.moleſtatio,illuſio:& inſultus compreſſus,ſup.eſt: nos.ſ. primores & proceres:(In opere enim pio, perſonam ſuam commiſcet:qui hæc omnia loquitur Æneas.in illuſione autem tātùm iuuentutis Troianę meminit.)hortamur fari.i.damus animū, ut fetur:quo ſanguine cretus ſit:ue pro uel:quid ferat.i.adferat,& memoret,quæ fiducia ſit capto.i.quum captus ſit, quid fiduciæ habeat,quòd ſpem ſuam apud Troianos repoſuiſſe uideatur.(eos´q; incuſet crudelitatis,quòd pœnas cum ſanguine poſcāt.)Ille fatur,formidine depoſita.i.quam ſe ſimulabat deponere:tandem.i.poſt aliquantulum more:quaſi non poſſet animum reſumpſiſſe,(quum tamē dictum ſit,quòd erat in utrunq; paratus,ſeu uerſare dolos,ſeu certe occumbere morti.)Fatur igitur,& inquit,ô rex:Equidem.i.ego quidem:fatebor tibi:cuncta.ſ.quæ dicam:uera,quodcunq; fuerit, ſiue pro me,ſiue contra me:neq;(quod primum cōtra eſt.)negabo me de gente Argolica.i.Græca:ſed hoc primum,ſup.ſcire, & credere te uelim:nec.i.& non: & ſi.i. quanquam fortuna finxit. i.effecit Sinônem:hoc eſt,me,qui ad te loquor:miſerum.i.iniqua ſorte,& conditione affectum,& ita miſeratione dignum: tamen ipſa improba.i.quantūuis improba:quæ bonis mala,& malis bona,retribuit:nunquam finget. i.efficiet etiā: uanū´q; pro.i.mendacem:quia in res ſuas.i.quas cōferre poteſt, habet fortuna imperiū:ſed non eſt in animos noſtros,animi´q; uires quocirca,nemo cogitur eſſe uitioſus,nemo uanus,nemo mendax:& ſi mori cogantur multi:& ęgeſtatem ferre plurimi. Incipit ergo fari,& rem detegere:& à ueris incipit:ea´q; quaſi ignorantibus recitat:quū certiſſime ſciat Troianos ea ſcire,ut per ea inducantur ad credenda,quæ poſtea illaturus eſt falſa:

Fateri.

Referre.

Ordo.

moris eū:

moris enim eſt quoties audimus uera,enuntiare ab eo qui neſcit,nos ea ſcire:bonam opinionē de fide illius,in hisquæ neſcimus,habeamus.dicit igitur:Si fando aliquid.i.cum aliqua re loqueremini.q.d.puto,quòd cum Troiani ſcitis,parum audiſtis de hoc homine:ſed ſi fando aliquid.i.de aliqua re:nomē & inclyta gloria(hoc nimium ſubtiliter addit:quaſi ſe illi uiro bene adhuc optare ſignificaret,quòd pacem perſuadere niſus ſit:quam quum acceptare nollent Græci,ad hoc dedecus omnes peruenerint,ut re infecta turpiter redire cogerentur.) Palamedis Belidæ.i.de genere Beli,qui ſeptimus ab eo fuit:peruenit fortè ad ueſtras aures.q.d.tunc poteſtis ſcire,an uera dicam,quem.ſ.Palamedem pelaſgi.i.Græci,demiſere.i.demiſerunt neci.i.ad necem depreſſerunt inſontem.i.licet eſſet inſons:ſed ſub proditione falſa.i.diſſimulata:(dicebāt enim eū proditorem:)indicio.i.teſtimonio proditionis eius,infando.i.deteſtando:quia.ſ.uetabat bella:hoc eſt,ideo quia dehortabatur à bello,& cohortabatur ad pacem,Vlyſſes accuſauit eū proditionis,ſic'que damnatus eſt:& quem lugent,nunc caſſum.i.priuatū lumine.i.aura uitali:aut ſupera regione,aut uiſu,qui nō niſi uiuentibus eſt,& per conſequens uita.Pater.ſ.meus.q.d.non odio Troianorum,ſed paupertate coactus:miſit me huc i.ad hanc ciuitatem debellandam:in arma gerēda ab annis primis,ne aut ipſe proprio odio ueniſſe putetur.Miſit inquā,me comitem,illi propinquū conſanguinitate:per quod conciliat ſibi Troianos,quibus nomen Palamedis gratum non dubitabat,quum Vlyſſi inuidioſum eſſet.Miſit autem tunc dum pater,aut Palamedes ſtabat incolumis regno.ſ.Græcorum,non ſuo,& dum regnum.ſ.Græcorum uigebat conſiliis.i.per conſilia bonorum,& prudentium uirorum:& nos.ſ.Græca iuuētus,geſſimus aliquod nomē,& decus:quaſi,id omne amiſſum nunc doleat.Poſtquàm ipſe,ſup.Palamedes,conceſſit.ſ.ad regionem mortuorum,ad inferos:ab oris.i.regionibus ſuperis:inuidia.i.per inuidiam:Vlyſſis Pellacis.i.quoslibet:ut uult in perniciem,& fraudem,& in aſſenſum,tam nefandi facinoris pellicientis:haud.i.non:loquor ignota.q.d.ne putetis me forſan mentiri:aut ex inuidia contra Vlyſſem loqui(quod dicit,propter ea quæ poſtea ab Vlyſſe paſſus eſt:aut,quia ſignificauit iam ſe conſanguineum Palamedis.)ego loquor non ignota:quia omnes Græci id nunc ſcimus,& poſſem id per omnes Græcos atteſtari(non autem dicit id Troianos ſcire:quia fruſtra prius dubitaſſet fando aliquid,ſi fortè tuas peruenit ad aures Belidæ,nomen Palamedis.)Ego afflictus.ſ.caſu amici,cōſanguinei,& ductoris,trahebam uitā in tenebris:& indignabar.i.ægre ferebam,mecum.i.in animo meo:nam publice nō audebat caſum.i.mortem amici:inſontis.i.innocētis.Nec ego demens.i.factus poſtea demens,ex impatientia,aut dolore:tacui.i.non ſemper tacui:quanuis primum mecum dantaxat indignabar:& promiſi.i.minatus ſum(ſicut minari,eſt aliquando ſuperbe promittere:)me ultorē.ſ.fore:ſiqua.i.aliqua:fors.i.fortuna,aut caſus:tuliſſet.i.attuliſſet.ſ.occaſionem,& opportunitatem,& ſi ego uictor.i.uoti compos cum reliquis:remeaſſem unquā.i.quouis tēpore futuro ad Argos patrios.i.quę mihi patria eſt:(Declinatur autē hoc Argos:& pluraliter,hi,Argi,Argorum.)& moui.ſ.in Vlyſſem:aſpera odia.ſ.contra me:uerbis.i.cōtumeliis,aut minis.Prima labes.i.occaſio mali:eſt ſup.aut prouenit mihi hinc.i.ex hac re:& Vlyſſes,ſup.cœpit:aut terrere.i.terrebat ſemper,hinc.i.ex hac re aut poſt hanc rē nouis.i.magnis,aut inauditis:criminibus.i.criminationibus:& ſpargere.i.ſpargebat.aut cœpit ſpargere hinc,uoces ambiguas.i.dubias:quia nondum audebat manifeſte mortē minari.q.d.quaſi etiam ipſe Sinôn in pretio fuerit,propter uirtutem,& fidem ſuam:apud Græcos.Et ſpargebat uoces ambiguas:non in proceres,qui factionem eius noſcitabant,ſed in uulgū.i.uilem popellum(aut Latine loquutus eſt,apud quos nomina ſecundæ,in us,neutra non ſunt:præter pelagus,Græcum uocabulum.nam & alij uulgum dixerūt:aut more Plautino,imperitum dat ſermonem,ei qui à primis annis,armis inſeruierat:ſicut Plautini ſerui,iubarem papauerem,gutturem pronuntiant.Alij dicunt,poetam in uulgus protuliſſe:& s literam abſumpſiſſe,quomodo m abſumit qui modus apud Ennium,Lucretiū,Lucilium,cæteros'que uetuſtiores,nimiū frequens eſt:ſed Seruius,& alij grammatici,id in poetam corrigentes,immutauerunt:ſicut ubi ſcriptum(inquiūt)erat,Hic ſpecus horrendus:ſcripſerunt,horrendum.& ubi erat,inter ſe coiiſſe uiros,& decernere ferro:ſcripſerunt,cernere.Sed hæc controuerſia grāmaticorum,nihil de ſententia poetæ immutat.)& ipſe conſcius.ſ.mali facti:quærere.i.quærebat,aut quærere cœpit:arma.ſ.ſibi ſolita:hoc eſt,fraudes,quibus me quoque deleret:nec enim requieuit,donec compoſitam rupit uocem:& me deſtinat aræ:(quod hic non dicit:fruſtra'que ſe dicturum innuit:ut non uideatur id uelle dicere:aut ideo ueniſſe,ut id dicat:ſed ut auidiores redderet Troianos,ſciendi quum dicere nollet:quod etiam effecit.)Calchāte(uate illo diuino,quo plurima geſſerant Græci:nam & Achillem(ut Statius docet)per eum in aula Lycomedis,regis Scyri,inuenerunt inter puellas latitantem;)miniſtro.i.illi,ad hoc quod uolebat obſequente:
uolebat

uolebat addere:deſtinauit me aræ:ſed quaſi id fruſtra diceret,renuit dicere.Sed quid ego autem reuoluo.i.cōmemoro:hæc ſ.mala mea,& infortunia:nequidquā.i.in nullo,aut nullo modo ingrata:hoc eſt,ipſis qui ea libenter audiunt,quū mala noſtra ſoleamus libenter recitare,his quos ſperamus nobis condolituros:ue,pro uel:quid.i.ad quid:moror.i.demoror:& differo pœnas:& mortē meā:ſi habetis.i.reputatis omnes Achiuos.i.Græcos,uno ordine.i.æquali affectione:hoc eſt,capitali odio,& ſi ſat.i.ſatis eſt uobis audire,id.ſ.quod dixi:nec aliud commiſerantes facturi eſtis:ſumite iandudum.i.quàmprimū:aut ab eo tempore,quo iam primū audiuiſtis me Græcum eſſe pœnas.i.ſupplicia de me.Itachus.i.Itachenſis Vlyſſes:ſæuiſſimus hoſtis ueſter:uelit hoc.ſ.ut ſumatis de me pœnas,& Atridæ qui illi ſuffragantur.mercentur.i.emant,magno.ſ.prætio.aut ideo ne(ut Seruius ſentit)piaculum,ſit uictimā,poſtquā aufugerat,ſuperuiuere contra morem ſacrorū.Erat autem Sinôn deſtinatus aræ,ut dicetur:aut ideo ne quæ dicturus eſt,Sinôn Troianis dicat:dicturus enim eſt,quomodo per ſuſceptionem equi,Minerua placetur,& Troia incolumis maneret:& per eius uiolationem periret:ne ergo equum beniuolæ ſuſcipiant,cognita per Sinônem re,omni optarēt Atridæ,ut quàm primum de eo ſumerent Troiani ultionem.Et licet Troiani non intelligant,cur indicat:intelligunt tamen eum:ſignificare ſibi cōmodam fore Sinônis uitam,quum eius morte tantopere cupiāt hoſtes.Hoc autem dicto,ſubticuit,quaſi qui ſe uerebatur fruſtra plura loquuturum.

PIERIVS.

¶ Cuncta equidem tibi rex(fuerint quæcūque)fatebor Vera.] Nonnullis in codi.peruetuſtis legere eſt,fuerit quodcūque,ſingulari numero,quāquam non ſum neſcius plurimos eſſe,qui priori faueant lectioni:quia.ſ.cuncta,præpoſitum eſt nomen multitudinis,ſed enim Seruius,fuerit quodcūque,uidetur agnouiſſe:dum exponit,quicūque me ſequatur euentus.Cum Seruio eſt Donatus,qui aperte,fuerit quodcunque,interpretatur:hoc modo,cuncta(inquit)& quidquid fuerit fatebor:ut,fatebor,bis accipiatur:ne fiat per numeros uitium,ut ſit,fatebor cuncta:item,fatebor quodcunque fuerit.In Med.cod.cuncta quidē legitur:ſed equidē ex eorum ſententia eſt,qui primam perſonam ei ineſſe aduerbio uolunt,ut ſit,equidem,ego quidē,quū tamen Cato apud Salluſtium dicat:Quare uanum equidē hoc conſiliū eſt:niſi & Salluſtiani quoque cod.corrupti ſunt.¶ Regnum'que uigebat Conſiliis.]Sunt qui,regum conciliis,legendum autument.Sed id licet ego nuſquàm in his ueteribus legerim exem.inueni tamen apud Ti.Donatum,regum:interpretatum hoc modo,deferebatur enim patri meo,quia in numero regum fuit,& plurimum uiguit.Hæc nobilitas generis idcirco compoſita eſt:ut Troianorum miſericordiā,de prę terita,& præſenti fortuna,prouocaret ad lenitatem.¶ Inuidia poſtquâm pellacis Vlyſſi.]In Longo.& in aliquot aliis antiquis codi.fallacis,legitur:quam ego paraphraſin fuiſſe puto,quanuis ita etiam ſcriptum ſit in cod.Cariſiano,quem Lōgo.characteribus ſcriptum,Ianus Parrhaſius mihi legendum cōmodauit,uerſu eo loco citato,ubi de nominibus in,e,quę ſine ratione genitiuum in,l,faciunt,diſſerit.Nam codicum referre uarietates,ſuper huiuſmodi terminatione,iam ſuperuacuum eſt:ſed quantū pertinet ad epithetō,utrum quippe pellacis,an fallacis,legendum ſit,Velius Longus exemplum citat ex Vergilio,Pellacis Vlyſſis.Vbi ex præpoſitione,per,r,literā,in,l,abire dicit,quoties,l,altera ſubſequitur,neque aliter unquā legi apud Lucilium affirmat,quàm pellicere,quod eſt inducere.¶ Superis conceſſit ab oris,]In codice Longobardico,exceſſit,ſed conceſſit,Donato agnoſcitur,apud quem habes.Nō dixit,mortuus eſt,ſed conceſſit:ut memoria eius digna eſſet,quæ poſt hominis finem uiuere Mereretur.¶ In uulgum ambiguas.]Sanè,uolgum,ea quippe ſcribendi ratione,qua uſos ueteres nemo inficiatur:nō in Vergilianis tantùm codicibus per,o,prima ſyllaba notatum inueni,uerumetiam in Liuianis manu ſcriptis,his'que peruetuſtis:ut li.3.de ſe.bel.pu.Huic nō apud uolgum modo fides fuit.Quod uerò ſuper nominis genere diſputatur,Vergilium,Siſennam,Attium,& Varronem uolgum maſculino genere poſuiſſe,neutro Lucilium,atque eo loco Vergilium,ignobile uolgus.Soſipater,ex ueterum grāmaticorū opinione,ait,uolgus maſculini generis,potius quā neutralis:quia nullum neutrale biſſyllabum,u,s,literis terminatū,genitiuo in i,ultima exit ſyllaba:ſic ille.¶ Nequidquā ingrata.]In cod.aliquot antiquis,& hic:& alibi,nequiquam,ſcribitur,abſque ulla alia conſonante inter i,& q.Sed enim Victorini præceptum eſt,in hæc uerba,quidquā,& quidquid,& quodque,prima ſyllaba,quoties habuerint,d,id uos producite,& ſupponite,c,ne duæ partes integræ eſſe uideantur:ex hoc præcepto uolūt,nequidquā,interiectio,c,notari.Sed qui ſcriptionibus antiquis fauēt,nequiquā,aduerbiū,à caſu ablatō deſumūt,ueluti etiā nequaquā,atque ita utrūque eodē modo ſine,c,ſcribūt,frigida hæc omnino,uel Fab.Quintilianus eſſe dicat:ſed hoc temporibus eruditis,nūc corrupta adeo loquēdi ſcribēdi'que ratione;minime uitio detur,ſi quis etiam talia perquirat.

POETA [Tum uerò ardemus ſcitari, & quærere cauſſas,
Ignari ſcelerum tantorum, artis'q; Pelaſgæ.
Proſequitur pauitans, & ficto pectore fatur.

SINON [Sæpe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri, & longo feſſi diſcedere bello,
Feciſſent'q; utinam: ſæpe illos aſpera ponti
Interclusit hyems, & terruit auſter euntes,
Præcipue, quum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto ſonuerunt æthere nymbi.
Suſpenſi Eurypilum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus, is'q; adytis hæc triſtia dicta reportat.
Sanguine placaſtis uentos, & uirgine cæſa,
Quum primum Iliacas Danai ueniſtis ad oras,
Sanguine quærendi reditus, anima'q; litandum
Argolica. Vulgi quæ uox ut uenit ad aures,
Obſtupuere animi, gelidus'q; per ima cucurrit
Oſſa tremor, cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus uatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios, quæ ſint ea numina diuûm
Flagitat, & mihi iam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti uentura uidebant.

SERVIVS.

¶ Ardemus.] Feſtinamus. ¶ Cauſſas.] Propter quas eius interitus à Græcis expectatur. ¶ Pelaſgæ.] Quia artis medicũ ẽ. ¶ Pauitãs.] Quaſi pauẽs. ¶ Ficto p.] Fictis uerbis. Nam nunquam fingitur pectus. ¶ Sæpe f.] Hoc, ſecũdùm Homerũ uerum eſt. ¶ Feſſi.] Fauorem cõciliat: quũ dicit illos feſſos, uirtute Troianorũ. ¶ Ponti.] Recte: nam hyems etiam temporis eſt. ¶ Euntes.] Ire cupientes: ut, Quum canerem reges. Habetur enim ſtatuiſſe aliqd pro inchoatione. ¶ Præcipue.] Contra illud, ne dicerent numina eſſe plicata. ¶ Æthere] Pro aere. ¶ Suſpẽſi.] Solliciti ut, Noſtro'q; in limine pendens: quia, nec tempeſtas poſt dona mutabatur: aut ad nymbos refertur, diſtinctione mutata. ¶ Scitantem.] Pro ſciſcitaturũ: alij, ſcitatũ, legunt. ¶ Oracula.] Templa, de quibus dãtur oracula. ¶ Adytũ.] Eſt locus templi ſecretior: ad quẽ nulli eſt adytus niſi ſacerdoti. ¶ Sãguine &c.] Hic diſtinguendum, quia & ſemel ad Troiam uentũ eſt, & antequã ad eam ueniretur, de Iphigenia eſt ſacrificatum. Quum enim Græci ad Aulidẽ ueniſſent, Agamemnon Dianæ ceruum, ignarus occidit. Dea uerò irata, flatum uentorum remouit. Quum igitur nec nauigare poſſent, & peſtilentiam ſuſtinerent, oracula conſulta deam, Agamemnonio ſanguine placandam dixerũt. ergo quum ab Vlyſſe per nuptiarum ſimulationem, adducta Iphigenia, in eo eſſet, ut immolaretur numinis miſeratione, ſubrepta eſt: & cerua ſuppoſita, ipſa in Tauricam regionem, ad regem Thoantem tranſlata, ſacerdos'q; Dianæ Dictinæ facta: quum deam ſecundùm morem ſanguine humano placaret, agnouit Oreſtem fratrem: qui carendi, furoris cauſſa, cum amico Pylade, Cholcos petierat: & cum his, occiſo Thoante, ſimulachrum ſuſtulit, abſconditum faſce lignorum. Vnde & Faſcelis dicitur, non tantùm à face cum qua pingitur: propter quod & lucifera dicitur & Aritiam detulit: ſed quum poſtea Romanis crudelitas diſpliceret, quãquã ſerui immolarentur, ad Laconas ex Diana tranſlata: ubi ſacrificij conſuetudo, adoleſcentulorum uerberibus ſeruatur, qui appellantur Bomonicæ: quia aris ſuperpoſiti contendebant, qui plura poſſent uerbera ſuſtinere. Oreſtis oſſa, ab Aritia Romam tranſlata ſunt: & condita ante templum Saturni: quod eſt ante cliuum capitolinũ, iuxta concordiæ templũ. ¶ Virgine cæſa.] Non uere, ſed ut uidebatur: & ſciendum in ſacris, ſimulata pro ueris accipi. Vnde quũ de animalibus, quę difficile inueniuntur, eſt ſacrificandum: de pane: uel de cæra fiunt: & pro ueris accipiuntur. Hinc eſt etiam illud, Sparſerat & latices ſimulatos fontis Auerni. nam & in templo Iſidis, aqua ſparſa de Nilo eſſe dicebatur. ¶ Argolica.] Quia occurrebat, occidi potuiſſe captiuum. ¶ Cui fata parent.] Cui præparent mortem. ¶ Magno tumultu.] Ad factionem tegendã. ¶ Numina diuûm.] Pro oraculis poſuit: & quærit modo, nõ quid dicant, nam planũ eſt, ſed quis debeat immolari. ¶ Multi crudele canebant.] Multi, bis intelligendum. i. multi uidebant taciti: multi etiam dicebant, ne ſit contrarium, canebant taciti.

Adytũ.

Iphigenia.

Bomonicæ.

ASCENSIVS.

¶ Tum uerò ardemus, &c.] Notum eſt poetæ uerbum, Nitimur in uetitum ſemper, cupimus'q; negata: quocirca quum ſe Sinon ſignificaret nolle dicere: aut non optare id quod occeperat perdicere, quum ſe fruſtra dicturum uereatur, ardebant Troiani fraudis, & doli ignari rem omnẽ peraudire: & quod innuitur, ſed non dicitur admonebant Sinônem, ut pergeret: ſed priuſquã nos pergamus, Donati uerba recitemus, quæ hæc ſunt. ¶ Tum uerò.] Hoc conſilium, noſtram cupiditatem audiendi accendit. ¶ Ignari.] Nam noſtra ſimplici natura pendentes Græcos illum uera dicere putabamus. Sed illi omnes ſunt doloſi: unde ſociauit illud, Et crimine ab uno Diſce omnes. ¶ Pauitãs.] Aut pauorẽ ſimulans, aut pauitãs ne lingua titubãte in curſu inſidiarum defectio naſceretur, quam iam uidebat in tuto eſſe. ¶ Sæpe fugam.] Quũ hoc falſum eſſet, parat cauſſam qua ſit credibile. ſ. bello feſſi. ¶ Feciſſent'q; utinam.] Recte optare ſimulat. Nam & Troianos placabat, & ſibi cõmiſerationem captabat. ¶ Sæpe illos a.] Non conſilium facto, ſed euentus uoluntati defuit. ¶ Sanguine.] Verum dicit de Iphigenia: falſum addit de præcepto Apollinis: miſcet ergo uera ut credãtur falſa. ¶ Argolica.] Ne credatur potuiſſe litari alienigena. Nec q̃renda erat uirgo quũ exercitus fœminis careret. ¶ Vulgi.] Quæ uox, quũ enim generalitatem propoſuiſſet: quia res incerta erat, unuſquiſq; timebat ſibi. Excuſat autem Calchãtem qui falſa dixerit. nam oſtendit uim eſſe paſſum. Remouet à ſe odium: quia Græci aſſenſere de eo: nõ quoniam odiſſent, ſed ut ipſi interitu, qui incertus erat, liberẽtur. ¶ Ordo eſt. Nos ardemus. i. ardẽter cupimus, tum uerò. i. maxime tũc: quaſi quum prius negligenter, & ſimulãter, tum ad uerũ ardemus ſcitari. i. ſciſcitari: & quærere i. inquirere cauſſas. ſ. ob quas Ithacus uelit, & Atridę magno mercentur mortem eius. Nos inquã ardemus id ſcitari, & inquirere exiſtentes, ignari tantorum ſcelerum. i. qui neſciuimus tantum ſcelus poſſe in quenquã cadere, ut tantum mali ſub tali ſpecie prætẽderet: & ignari artis pelaſgæ. i. Græcanicę: cuius eſt mentiri & fallere. Ipſe ergo admonitus, aut uidens eos id percipere, proſequitur pauitans. i. pauitãti ſimilis: tremens. ſ. ac palpitans: & fatur pectore ficto. i. ſimulato: quia uidebatur pectore anxio, & mœroris pleno, & ab intimo pectore loqui, quũ omnia fingeret: non ergo dicam ficto pectore, pro fictis uerbis: nam uerba non erãt ficta, ſed uera, licet falſum continerent pectus, aut ſimulatum aliud prętendens quàm erat. Fatur ergo ſic: Danai. i. Græci cupiêre ſæpe moliri. i. cum mole & difficultate, attentare fugam i. turpem aditum: & ita moliri, quia ſuperbis animis, & generoſis, turpe eſt fugam facere: & hoc Troia relicta: & ipſi feſſi, longo bello cupiêre, diſcedere longo bello, aut Troia: & utinã feciſſent. q. d. tunc enim, nec ipſis tantùm dedecoris, nec mihi tantum mali, obueniſſet. ſed hyems. i. tempeſtas: aſpera. i. incõmoda, & procelloſa: ponti. i. maris: interclusit. i. coercuit ab ingreſſu maris: illos. ſ. Danaos: & auſter. i. uẽtus impetuoſus, terruit eos: euntes. i. ire uolentes: aut iam ire incipientes. Præcipue iam quum hic equus contextus trabibus, acernis. i. ex acere arbore aſſumptis: ſtaret. i. erectus eſſet: tunc enim nymbi. i. nubes uentoſæ, ſonuerunt toto æthere. i. aere ſuperiore aliquãto, quæ res ſæuam tempeſtatem futuram indicat. (Callide autem inducit mentionem equi: ut Priamus interrogaret, cur extructus eſſet. Nos ſuſpenſi. i. dubij & ſolliciti: mittimus Euripylum, uatem illum, & augurem Herculis & Gaſiopes filiũ, qui Troiam uenit, Homero teſte: inferior tamen Calchante fuiſſe dicitur.) ſcitatum. i. inquiſitum: oracula Phœbi, ideſt reſponſa Apollinis: & is reportat adytis, ideſt oraculis, & ſecretis locis dei, quæ nemini pręter quàm ſacerdoti adire licet: hęc dicta. i. reſponſa: triſtitia. ſ. tũc omnibus Græcis: & poſtea pręcipue Sinoni (Refert autem uerba, in forma quorum hiſtoriam tangit Seruius. Iuuena. tamen & Hora. reuera, cæſam atteſtantur Iphigeniam.) O Danai, uos placaſtis. i. ſedaſtis uentos, placatis diis qui eos excitarunt: aut dea. ſ. Diana: ſanguine i. effuſione ſanguinis. ſ. Iphigeniæ, & uirgine. ſ. Iphigenia: cæſa. i. occiſa, aut reuera, aut ſimulatiõe quadã occiſa. ſ. loco eius cerua: reditus ſunt quærendi. i. acquirendi uobis ſanguine: & litandum eſt. i. oportet litare. i. optatum à diis impetrare: anima Argolica. i. oblatione animæ, aut uitæ alicuius Græci: hoc eſt, ſicut non potuiſtis, præ ſæuitia tempeſtatũ, claſſem appellere Troiam. donec uirginem Dianæ mactaſtis: ita nec redibitis priuſquàm hominem Græcum obtuleritis: quæ uox. i. quę ſententia oraculi: ut. i. poſtquàm, peruenit. i. increpuit: & allata, eſt ad aures uulgi (quia proceres parum uerebantur, quum quæuis anima ſatis foret.) animi. ſ. uulgi obſtupuere: & ſanguis gelidus. i. timore frigefactus, aut potius membra gelida, & pallida relinquens: cucurrit per oſſa ima. i. interiora circùm præcordia;

Ordo.

præcordia:uerebant enim,cui fata parent.i.deſtinent,aut præparēt mortē:& quem Apollo poſcat:hic.i.hoc loco,aut hoc tēpore:ſed potius hoc tempore:niſi locus pro tempore accipiatur:Itachus.i.Itachenſis:Vlyſſes protrahit Calchanta uatem.i.diuinatorem,& ſecretorum diuinorum interpretem,ac futurorum prophetam:protrahit,dico,in medio,ſup.cum magno tumultu:ne,uidelicet, aliquid inſuſurrare, ſed omnia palàm agere uideatur:quæ circunſtantia rei fidem facit, quia omnes intelligunt id eum aſtu feciſſe, quem aſtutia cæteros anteire noſcunt:& flagitat.i.cum flagitatione,& murmure ualido rogat:quæ ſint ea numina.i. oracula : aut uoluntas diuūm.i.quid,aut quem,ſibi dij per talia oracula poſcant:& multi canebant.i.aperte annuntiabant:ſcelus mihi crudele.i. factionem artificis.ſ.Vlyſſis:hoc eſt,multi addicebant mihi mortem:ex factione Vlyſſis:quia cognoſcebāt,ubi ad Vlyſſem res relata eſſet:quū ille mihi inimiciſſimus eſſet,quòd ego is eſſem, qui morti addiceretur:&,ſup.multi:taciti.i.tacentes uidebant uētura.i.quæ euenirent:& ita,(ſecundùm Seruium) repetendū eſt uocabulum,multi.Ego tamen potius ſic expoſuero, ut canere non ſit uocale,ſed mentale:hoc eſt,prædicere animo:tracta metaphora à uaticiniis,quæ carmine eduntur. Vnde Horatius in arte:Dictæ per carmina ſortes,& cantor Apollo. ut ſit ordo:multi canebant.i.uaticinabantur animo ſuo mihi : iam crudele ſcelus.i.facinus:artificis.ſ.Vlyſſis:&,pro.i.ipſi taciti.i.nihil dicentes:uidebant.i.conſyderabant:uentura.i. quæ euenirent.(Sed,priuſquā reliqua conſtruamus,præmittā,quę de Calchante collegit Landinus,ea autem hæc ſunt.Hic uates fuit Teſtoris filius.ſic dictus)ut Græci grammatici uolunt, ἀπὸ τοῦ καλχῆς id autem eſt πορφύρα. πορφυρεῖν autem eſt μεριμνεῖν, ideſt accurate excogitare. Quoniam hic, accurate futura excogitaret.Hic apud Troiam,ex numero paſſerum à ſerpēte uoratorum,quot annorum obſidio Troiæ futura eſſet, prædixit. Poſt uerò Troianum bellum,aiunt illum cum Amphilocho,

philocho,

philocho,Amphiarai filio,Terreſtij itinere,Colophonē,quæ urbs Cariæ eſt,perueniſſe:& quum apud Phanū Clarij Apollinis,quod ante eam urbem eſt,in Mopſum augurem præſtantiſſimum incidiſſet:præ mœrore mortuum eſſe:Heſiodus ſcribit Calchantem,Mopſo propoſuiſſe, ut diceret quot ficus ea quæ adderat,caprificus ferret:ac Mopſum dixiſſe decies mille,una'qꝫ amplius:ac quum uera de numero dixiſſet, continuo Calchantem è uita migraſſe:Pherecides autē ſcribit,prægnante ſue oblata Calchantem, interrogaſſe Mopſum, quot illa porculos in utero gereret:& Mopſum reſpōdiſſe tres:atqꝫ ex illis unam fœminam:& quū uera dixiſſet,illum præ dolore mortuum.Sunt qui dicunt,Calchantem ſuem propoſuiſſe:& Mopſum Caprificum,ac Mopſum uera dixiſſe:Calchantem uerò minime:& præ mœrore mortuum. & Sophocles in quodam loco ſcribit,quum Helena repoſceretur,tunc Calchāti fata mortem decreuerūt,quum præſtantiorem augurem offendiſſet.Sed hic Calchantis mortem tranſfert in Ciliciam.Refert præterea Strabo,quòd in agro Saunio,qui nō procùl à pōte eſt:circa tumulum,quem Drion uocant,Baſilicæ duæ monſtrantur:una quidem Calchantis in ſummo uertice,cui petentes oracula,nigrantē ſacrificant arietem,& ſtrata in pelle dormiunt:altera Podalyrij,in infima montis radice poſita.

PIERIVS.

¶ Scitatum oracula Phœbi mittimus.]In Longobardico codice,ſcitantem,legimus:quod agnoſcit Seruius:& participiū pro participio poſitum ait,quippe pro ſcitaturum. Sed enim Soſipater Cariſius,ſcitatum,legit in ſolœciſmo:pro'qꝫ ſciſcitatum poſitum ait.¶ Anima'qꝫ litandum Argolica.]In codice Longobardico legere eſt quarto caſu, Animam'qꝫ litandum Argolicam,quod alij uiderint.Nam hæc per ſeptimum caſum proferri potius conſuerunt.Eſt etiam in Mediceo una plus dictione,litandum eſt,quod quidem uerbum etiam cum decoro reticetur.

Bis quinos ſilet ille dies,tectus'qꝫ recuſat
Prodere uoce ſua quenquàm,aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus
Compoſito rumpit uocem,& me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes, & quæ ſibi quiſqꝫ timebat,
Vnius in miſeri exitium conuerſa tulere.
Iam'qꝫ dies infanda aderat,mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges,& circùm tempora uittæ.
Eripui(fateor)letho me,& uincula rupi,
Limoſo'qꝫ lacu,per noctem obſcurus in ulua
Delitui,dum uela darent,ſi fortè dediſſent.
Nec mihi iam patriam antiquam ſpes ulla uidendi,
Nec dulceis natos,exoptatum'qꝫ parentem,
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia,& culpam hanc miſerorum morte piabunt,
Quòd te per ſuperos,& conſcia numina ueri,
Per(ſiqua eſt,quæ reſtat adhuc mortalibus uſquàm
Intemerata fides)oro,miſerere laborum
Tantorum,miſerere animi non digna ferentis.

SERVIVS.

¶ Bis qnos dies.]Bisquinis etiam diebus ſilet,dicimus.¶ Tectus] Aut,multitudini ſe ſubtrahēs: aut, tegens conſilium ſuū,uix tandem:aut,iunge, & uacat tandem:aut, ſepara: & eſt exaggeratio à ſynonymis,ut abiit, exceſſit.
¶ Compoſito] Ex pacto.
Rūpere ſilentiū. ¶ Rupit uo.]Erupit in uocem, dictum per contrarium.Nam rumpere ſilentiū,eſt loqui:ut, Quid me alta ſilentia cogis rumpere? Rumpere enim uocem
Rūpere uocem. eſt tacere.¶ Et quę ſ.q.t.] Aſſenſere ergo non quia mihi eſſent inuiſi.¶ Parari.] Infinitus modus pro indicatiuo:& eſt figura ꝓpria hiſtoricorum,ut Sallu.Eqtari,iaculari:ut poetarum eſt,Nuda genu. &, Toruum clamat.Nā quod ait Cic.Bellicum canit.nō eſt figura:nam eſt ſoni nomen.¶ Salſæ f.]Sallu. Et far,quod dicitur mola ſal-
Mola. ſa:qua & frons uictimę,& foci aſpergebantur, & cultri.Fit autem ex horna fruge:& horno ſalæ.Hora.Et horna frugæ. ¶ Vittæ.] Quibus uictimæ coronantur. ¶ Letho.] Non ſacrificio, inuidioſe loquutus eſt.¶ Vincula rupi.]Atqui ſolutæ ſunt hoſtię quū piaculum ſit aliquid in ſacrificio eſſe ligatum.unde,Vnū exuta pedem,uinclis'qꝫ in ueſte recinctis.Ergo uincla,religionis intellige:ut & uinclis īnaret chlœlia ruptis.ſ.fœderis.Sed dices:unde iſte ligatus fuerit:non enim Troiani ligauerunt, quum ultro ſe obtulerit. Vnde intelligendum eſt à Græcis, magis ligatum.Quia & conſuetudo illa,quam ſupra diximus erat in ipſo tempore ſacrificiorum.Antea enim ligabantur.Iuue.Sed procùl extenſum petulans quatit hoſtia funem. ¶ Limoſo'qꝫ lacu.]Vtitur circunſtantiis,quibus fuga ueriſimilis fiat.Sæpe autem ſub aliorum perſonis, poeta cauſſas exequitur nobilium;ut hic,Marij:infra autem,Pompeij.ut,Iacet in-
Marius. gens littore truncus.¶ Per no.ob.]Rem tēporis ad perſonā transfert,ut matutinus uenit:& eſt honeſta loquutio.¶ Si fortè dediſſent.] Nec negat,nec affirmat eos nauigaſſe:ne aut eis det ſecuritatem;aut ne falſum ſit,quod dixerat,non poſſe nauigare Græcos,

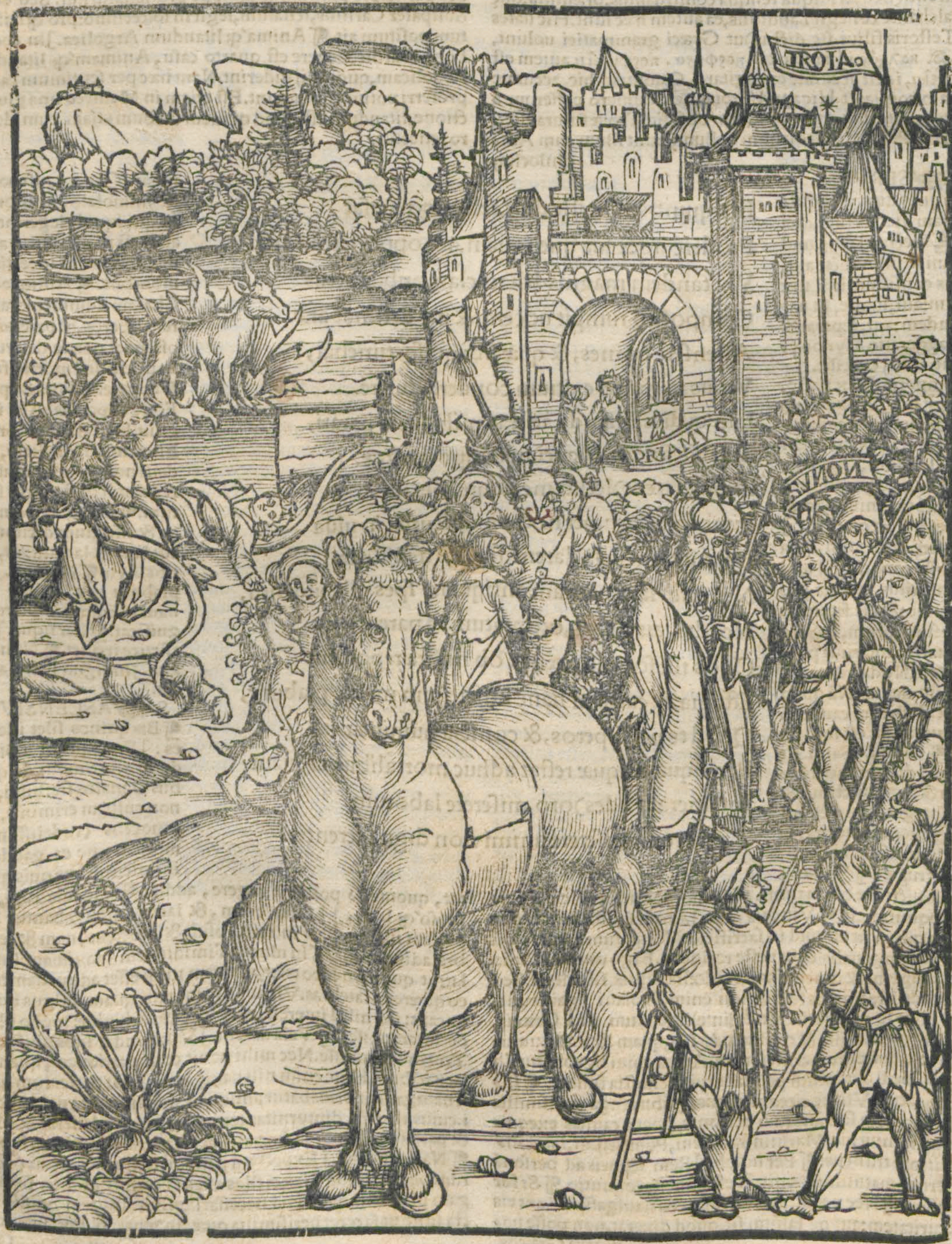
uigare Græcos,

uigare Græcos,niſi homine immolato, ut illorum ſit quidquid elegerint. Et artis eſt in anguſtiis argumentorum,uti incertis ſermonibus. ¶ Antiquam.] Charam.commemorat autem liberos,& parētes, ut oſtendat non ſe deſeruiſſe ut uilem,ſed mortis fugiſſe terrore.¶ Fors & pœ.] Fortè & pœnas. Alij iungunt,fortè &:ut ſit forſan. Elicit miſericordiam, oſtēdens non habere cauſſam redeundi poſt mortē ſuorum.¶ Effugia.]Nam fuga & effugium dicimus,ſicut lana & lanitiū:ut, Sit tibi la.cu.¶ Piabunt.]Expiabunt : & μίσος eſt. nam plerunqꝫ impiare ſignificat.¶ Per ſiqua.]Dyaſirtice irridet.¶ Non digna.]Indigno luctu affecta.

ASCENSIVS.

¶ Bis quinos ſilet ille dies.] Proſequitur reliqua de ſe acta Sinon: de quibus Donatus ſic:Fugi, nō non culpam criminis, ſed innocens crudeliſſimam mortem : ne ea gauderet inimicus.Et ne quis quærat, quomodo potuerit fugere, addit: ¶ Vincula rupi, Limoſo'qꝫ lacu.] Limus enim, & lacus ſuffragabantur, ne poſſent inſequentes intrare.Poſuit &,Noctem, nam & tenebræ adiuuabant.¶ In ulua.] Timiditatem maximam ſimulat:ut quum in loco eſſet,ad quem nulli eſſet aditus:tamen in eo quæreret latebras.Vluam,dicunt rem,quam uulgus budā, uocant: ſed nihil intereſt, quæ ſpecies ſit herbæ: modo illum occultare poſſet.¶ Vela darent.] Vt oſtendat ſuos pluſquàm Troianos timuiſſe.Nec mihi ponit conſultationem, quam in lacu habuit.Hinc enim niſi nauigarent, erat periculum uitæ. ſi nauigaſſent priuabatur antiqua.i.magna patria uel antiqua. i.cuius affectū, diuturnitas temporis accumulauerat & filiis, & parente, & ſingula ſingulis dedit patriam:dixit antiquam. ¶ Natos dulceis.] Expectatū patrem, in quibus rebus occurrunt peiora,quòd Græci illos eſſent occiſuri:propter ſuam fugam piandam:quod erat neceſſarium.Hæc autem omnia dicta ſunt,ut faceret ueriſimilia quæ fingebat. ¶ Per ſuperos.]

Quos nõ latet ueritas. ¶ Per(ſiqua eſt,quæ r.] Sciebat apud
ſe non eſſe fidem,unde arbitrabatur apud nullos eſſe. Et quũ
perſona ſua eſſet odioſa,quia hoſtis mouet miſericordiã à ſuis
calamitatibus,Priamus autem,ut omnia uera eliceret, depoſi-
ta regia authoritate,ut amicus cum hoſte loquutus eſt. ¶ Or-
Ordo. do eſt:Ille.ſ.Calchas,ſilet dies bis quinos.i.decem:& ipſe te-
ctus.i.ſecretus:recuſat.i.renuit:prodere.i.perdendum pronũ
tiare:aut indicare quenquàm.i.quenuis,unum ſua uoce(id au
tem callide fecit,ne ſi ſtatim pronuntiaſſet,factio Vlyſſis ap-
paruiſſet:ſed diu recuſando,ſignificauit ſe nullum morti ad-
dicturum,niſi præmonitus ſit à diis. Aut egit ex conſcientia,
quum nollet Sinonem,quem bonum & inſontem ſciebat, li-
cet eum Vlyſſes odio proſequeretur,addicere morti: & id ita
eſſe intelligẽdum manifeſtat ſequens uerſus:ubi dicitur, non
ſua ſponte,ſed actus magnis clamorib. Itachi rupiſſe uocem,
Callide ergo hoc recitatur à Sinone in commendationem ſui,
quum etiam Calchas tam diu ueritus ſit eũ prodere:licet Vlyſ
ſes maximopere efflagitaret.)aut opponere.i.obiicere morti,
& ipſe actus.i.impulſus:tandem.i.poſt longam dilationem:&
multam Vlyſſis expectationem:uix.i.cum difficultate: actus
tamen:magnis clamoribus.i.flagitationibus Itachi.i.Itachen-
ſis:Vlyſſis rupit uocem:qui enim cum pudore,aut remordẽ-
te conſcientia loquuntur:rauceſcunt ita ut uocem rumpere ui
deantur,& effractam efferre:aut dicamus cum Seruio,rupit.i.
erupit uocem ſilentium rumpendo:compoſito.i.ex induſtria
aut pacto,aut factione præcompoſita:& deſtinat.ſ.deuouet,&
adiudicat me aræ.i.ſacrificio faciendo Dianæ:omnes.ſ.Græci
aſſenſere.i.aſſenſum præbuerũt:& tulere.i.libenter paſſi ſunt,
ſup.ea quæ quiſq; timebat.ſ.in ſe poſſe cõuerti.conuerſa, ſup.
eſſe:in exitiũ unius miſeri.ſ.mei,qui miſer ſum:non ergo læ-
tabantur de malo Sinonis,ſed de liberatione propria. Et iam
dies infanda.i.deteſtanda,quo per proditionem & factionem
litari ſperauerant:ſacra parari.i.parabantur mihi.i.in perniciẽ
meam:aut de me:niſi ſint ſacra.i.præparatoria ad ſacrificium
parabantur mihi:&.i.ſimul fruges ſalſæ.i.mola,ex farina & ſa
le facta,& uittæ.i.tenuia ſerta,ſup.parabantur mihi circùm tẽ
pora.i.ambitum capitis,inter auriculas & uerticem. Ego fa-
teor.i.licet piaculum uideatur,niſi factioſe contra me proceſ-
ſum ſit:tamen uerum dicam:ego eripui me letho.i. exitio &
morti:nõ dicit ſacrificio,quaſi nõ uerum ſit ſacrificium,quod
ex factione inſtitutum eſt:& rupi uincula:& ego obſcurus de
litui per noctem obſcuram:aut quia rebus nox abſtulit atra co
lorem,omniaq; noctu fuſca uidentur: ego quoq; obſcurus.i.
ſubfuſcus,& in obſcuro uerſatus,delitui per noctem,in lacu li
moſo.i.cænoſo:in ulua.i.herba illa paluſtri:ad quam nemo ac
ceſſit:quia fundus limoſus erat:delitui,inquit.i.multum latui
aut deorſum latui tantiſper,ſup.dum darent uela: ſi fortè de-
diſſent uela quod addit:quia dubitabat an nondũ placato nu-
mine uela dare poſſent. Nec ulla ſpes eſt mihi iam uidendi pa-
triam,antiquam.i.charam:nec dulces natos.i.liberos; & pa-

rentem exoptatum, quem ſuperſtitẽ eſſe ueriſimile fecit poeta, dum iuuenem dicebat. Quos. ſ. patrem, & liberos meos: illi ſ. infenſi Danai: repoſcent. i. exigent: ad pœnas. i. ad ſupplicia, quia fortè mactabunt patrem, aut liberos loco mei: ob noſtra effugia. i. quia nos effugimus: & piabunt. i. purgabunt: hanc. i. meam culpam quæ tamen culpa non eſt: morte miſerorum. i. innocentium & miſeratione dignorũ: quòd. i. quocirca, aut propter quod: ego oro te. ſ. ô rex: qui etiã liberos habes, & ſentire potes quæ ſit affectio in eos: per ſuperos. i. per deos cœleſtes, obſecro: & per numina conſcia ueri. i. per deos, authores & conſcios ueritatis, quam nunc profiteor, quia authores ueritatis deberẽt ueridicum tueri. & oro te per, ſupple fidem intemeratam. i. adhuc integram & inuiolatam: ſi qua. i. aliqua fides eſt quæ reſtat mortalibus: adhuc. i. uſquã. i. in quouis loco: intemerata. i. obſecro: & obteſtor per omnia hæc, miſerere animi. ſ. mei: ferentis. i. patientis: non digna. i. indigna. q. d. ſi noris quàm fidelem, & integrum habeam in Troianos animum poſtquàm tantum fraudis mihi à Græcis illatum eſt: dares utiq; dextrã, meiq; miſereris: & quia de factis nihil adducere potuit, oratorie ad animum. i. uoluntatem cõfugit. Donatus autẽ intelligit, ſiqua fides. i. credulitas eſt uſquã quam ſciebat ſibi non adhiberi. ego tamen mallem de fidelitate intelligere.

PIERIVS.

¶ Compoſito rupit uocem.] In codice Longobardico compoſitam, legas: ſed enim compoſito aduerbium, eruditis magis auribus ſatiſfacit. In Mediceo, rumpit, præſenti tempore eſt, quæ forma narrationi congruit.

His lachrymis uitã damus, & miſereſcimus ultro. ÆN.
Ipſe uiro primus manicas, atq; arcta leuari
Vincla iubet Priamus, dictiſq; ita fatur amicis.
Quiſquis es, amiſſos hinc iã obliuiſcere Graios, PRIA.
Noſter eris, mihiq; hæc ediſſere uera roganti.
Quo molem hanc immanis equi ſtatuere? quis author?
Quidue petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. ille dolis inſtructus, & arte pelaſga, ÆNEAS
Suſtulit exutas uinclis ad ſydera palmas.
Vos æterni ignes, & non uiolabile ueſtrum, SINON
Teſtor numen (ait) uos aræ, enſeſq; nefandi,
Quos fugi, uittæq; deûm, quas hoſtia geſſi,
Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura,
Fas odiſſe uiros, atq; omnia ferre ſub auras,
Siqua tegunt, teneor patriæ, nec legibus ullis.
Tu modo, promiſſis maneas, ſeruataq; ſerues
Troia fidem, ſi uera feram, ſi magna rependam.

SERVIVS.

¶ Miſereſcimus ultro.] Aut per ſe plenum eſt: aut cohæret ſequentibus, quia non poteſt primis. Dicimus enim, miſeror illam rem: & illius rei miſereor, non autem illi. ¶ Vltro.] Non ſponte. nam iam rogauerat: ſed inſuper ab ultra: quia pluſquàm rogauerat, præſtiterunt. ¶ Manicas: atq; area.] Aut epexegeſis eſt, arctas manicas: aut utrũq; habuit. ¶ Quiſquis es.] Licet hoſtis ſis: & ſunt (ut habemus in Liuio.) uerba imperatoris, tranſfugam recipientis in fidem: Quiſquis es, noſter eris. Itẽ, Vigilaſne deûm gẽs. uerba ſunt quibus põtifex maximus utitur in puluinaribus: quia uariam ſententiam ſuo inſerit carmini. ¶ Hinc iam.] Aut ex hoc tempore: aut ex hac oratione: aut ex eo, quod te dicis, Vlyſſis factione laboraſſe. ¶ Ediſſere uera.] Hic diſtinguendum uera enim audire deſyderat. ¶ Quo.] Qua cauſſa quæ in coniecturali ſtatu ſæpe quæritur, cui reſpondet ne recipiatur portis. ¶ Quis author.] Reſpõdet Calchas, attollere iuſſit. ¶ Quidue petunt?] Vt placetur Minerua. ¶ Ignes.] Aut ararũ quas fugit: ut ſit execratio propter poſteriora. ¶ Vos aræ.] Aut ſolem & lunam ſignificat. Execratio autem eſt, aduerſorum depræcatio: iuſiurandum uerò optare proſpera. ¶ Teſtor.] Modo iuro: alibi teſtificor: ut, Teſtor in occaſu ueſtro. ¶ Veſtrum numen.] Sydera enim ſecundùm philoſophos, dicuntur elementa, & habere proprias poteſtates. ¶ Enſes.] Inuidioſe: aut pluralem tranſtulit. Terẽ. Non perpeti meretricum contumelias. ¶ Vittæ.] Vel quę habentur in honorem deorum: aut quæ habent ipſa ſimulachra: ut, Virgineas auſi diuæ cõtingere uittas. ¶ Geſſi.] Pene geſſi. ¶ Fas.] Petit ueniam à diis, ne uideatur proditor. Tacuit autem hæc antequã audiret, noſter eris. Si enim uoluntate proditor eſſet: occurrebat illud Cice. Nemo unquàm ſapiens proditori credendum putauit. ¶ Sacrata reſoluere iura.] Ne incidat in ſacramenti pœnam. Sunt enim tria militiæ genera. Plerunq; enim euocati dicuntur, & non ſunt milites, ſed pro milite. Sallu. Neu quis miles: ſiue pro milite: item ipſe ab iis omnes euocatos & cẽturiones: plerunq; tumultuarij, hoc eſt, qui ad unum militent bellũ: plerunq; ſacramento rogati: quia poſt electionem in rempu. iurant: & hi ſunt qui habent plenam militiam: nam quinq;, & uiginti annis tenentur: hæc tria genera tangit Vergi. ſacramenti in hoc loco: Tumultuarij, ut, Simul omne tumultu cõiurat trepido Latium. Euocationis, Mittitur & magni uenulus Diomedis ad urbẽ. ¶ Odiſſe uiros.] Et hoc dyaſirtice: nã & ad Græcos & ad Troianos poteſt referri. ¶ Si qua tegunt.] Propter ea quę latent in equo. ¶ Legibus ullis.] ſ. Græcorum, propter illud, Noſter eris. Si Troianorum, quia Græcus. ¶ Troia.] Nam quod rex promittit, uidetur reſpu. promittere.

Militũ genera.

ASCENSIVS.

¶ His lachrymis uitam damus.] Oſtendit (ut dixi) ſummam clementiam in Troianis principibus fuiſſe: quaſi eam ex ea traxerit domus Iulia: quomodo proditor ille in gratiam ſuſceptus ſit: utq; quę maxime interrogari optabat, interrogatus ſit à Priamo de equi cauſſa: de quare Donatus ſic: ¶ Noſter eris] Aperta beniuolentia, quum recipiat eum pro ciue. ¶ Mihi.] Scilicet regi qui poſſem tormentis inquirere ueritatẽ: & ſimpliciter quæro: Mihi, qui te ſeruaui: & in meorum numerum recepi. ¶ Quo molem.] Breuiſſima propoſitio, ſed perfecta. Quæſitũ eſt: cur equus eſſet factus: cur tantæ magnitudinis: quo authore: utrum religionis, an belli cauſſa. ¶ Ille dolis.] Quaſi dicat natura ſua, & arte pelaſga, & mandatis ſuorũ: & oſtẽdit nullum Græcum carere dolis. ¶ Vos ęter.] Iurauit, ſed ſubtiliter: nã Troianos fallit, & non prodit arcana ſuorum: adhibuit iuſiurandum, quia non uidebatur ueriſimile illum ſuorũ ſecreta, ſine tormentis prodere. Teſtatus eſt igitur: non propter narrationis ueritatem, ſed propter licentiam quaſi proditionis. ¶ Fas mihi Graiorum.] Quaſi iam ipſe Gręcus non eſſet: uel illi eius ſocij nõ fuiſſent. Et liceat eos odiſſe, qui ciues mei eſſe noluerũt. ¶ Teneor patriæ.] Plus eſt uoluntate, quàm legibus retineri: alterum eſt ex ſtudio purę mentis: alterum ex neceſſitate. ¶ Tu modo promiſſis.] Tu Troia, conſeruatori tuo fidẽ ſerua. ¶ Rependam.] Quaſi dicat tantum recipiat, quantùm dederat. i. ut ſalutẽ mereretur ſalutis author. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Nos damus his. i. huiuſmodi ſic ſimulatis lachrymis: ueniam. i. ſalutem: & miſereſcimus. i. miſericordiam facimus: ultro. i. inſuper, ab ultra, aut ingenua clementia: aut ipſe Priamus iubet: ultro. i. non requiſitus à quoquàm noſtrum, quanuis omnes cõſentiremus, iubet, dico, Priamus: manicas. i. ligaturas manuũ: & uincula arcta. i. conſtricta, & arcte ligata: leuari. i. diſſolui: uiro. i. ei qui uiriliter loquutus erat, & fatur ita dictis amicis. i. beniuolis. Quiſquis. i. quicunq; es, obliuiſcere iam Graios, tueris hinc. i. ex hoc tempore: noſter. i. in clientela noſtra, & ediſſere. i. diſcute eloquere: mihi roganti. i. interroganti hæc quæ ſequentur: uera. i. ueraciter: ut ſit aduerbium, pro nomine: aut ſint duo accuſatiui diuiſim conſtruendi: non enim uoluit dicere, quòd ea quæ interrogaret eſſent uera, ſed quòd ad ea uere, aut uera reſponderet. Senſus ergo eſt, ediſſere hæc, uera. i. ueraciter: aut ediſſerendo hæc, dic, ea uera. hæc dico, uidelicet, quo. i. ad quid, & ad quem finem, ſup. Danai: ſtatuere. i. cõſtruxerunt: hanc molem. i. ingenta magnitudinem: equi immanis i. tam magni, ut immanis. i. inimicus, & ferox uideatur, (ſicut in. 5. dicentur, Immania cœtæ. immane autem eſt, quod non eſt magnum. i. bonum: qualia uidentur, quæ ui, aut mole ſua, omnia opprimere poſſunt.) quis author, ſupp. eſt immanis equi: ue, pro uel: quid petunt. i. prętendunt per eum: quæ relligio. i. religioſa oblatio: aut quæ machina belli eſt, ſup. in eo equo: hoc eſt, an religionis, an belli cauſſa factus ſit: dixerat. ſ. Priamus: ille. ſ. Sinon: inſtructus. i. inſtitutus, atq; armatus dolis, & arte pelaſga. i. fraudulosa pelaſgis propria: ſuſtulit. i. ſurſum tulit, & extendit, atq; erexit ad ſydera: palmas exutas. i. exemptas: uinclis. i. manicis: &, ſup. ait, ô ignes æterni. i. lumina cœleſtia: hoc eſt, ſydera: & uos arę, & enſes nephandi. i. cultri nefarie mihi deſtinati, quos fugi. i. uitaui, & uittæ deûm. i. deorum, quas geſſi: hoſtia. i. deſtinatus ad ſacrificiũ, ut eſſem hoſtia: ego teſtor. i. obteſtor ueſtrum numen, non uiolabile. i. poteſtates ueſtras diuinas, quas peierando, uiolare nephas eſt: ego obteſtor, quòd fas eſt mihi reſoluere. i. aperire, & reuelare iura Graiorum. i. Græcorum ſacrata. ſ. ſacramento iuramenti: ideo autẽ fas dixit, quia nephas moliti erant; aut ideo fas, quia in hoſtium

Ordo.

in hoſtium poteſtatē uenerat:& ab eis libertate,ac ciuitate donatus omni Græcorum iuri uale dixerat:fas,ſupple eſt,odiſſe uiros,qui.ſ.factioſe mihi mortē parauerunt:& fas eſt ferre ſub auras.i.promulgare,& omnibus patefacere:ſiqua.i.aliqua:tegunt.i.occulūt:nec teneor ullis legibus patriæ:quia neq; ſpes, neq; uoluntas eſt eam repetendi:modo.i.dummodo,tu Troia quam.ſ.mihi,nunc pro patria elegi,hoc eſt, tu gens Troiana: maneas promiſſis.i.non recedas à promiſſa mihi ſalute: & tu Troia ſeruata.ſ.ab excidio,per ea quæ dicturus ſum,ſerues fidem.i.fidelitatem mihi:ſi feram.i.adferam,aut dicam uera:& rependam.i.reponam pro ſalute mihi impenſa: magna ſcilicet beneficia.incipit ergo narrare,ut credebatur ſecreta Græcorum, corum,dicens:Omnis ſpes,&c.

PIERIVS.

¶ Atq; arcta leuari Vincla.]Antiqui pleriq; cod.arta,habent abſq; c.Cur'q; id ita fieri ſolitum,grammaticorum ueterum dicta alibi citauimus.¶ Vittæ'q; deſim,quas hoſtia geſſi.] In antiquis aliquot exemplaribus punctum obſeruaui ante, deſim,ut ſit,Quas geſſi deſim hoſtia.Seruius tamen,deſim uittas mauult legere.¶ Si magna rependam.]Sunt antiqui codi.in quibus,repandam,ſcriptum,inueni:ſed id potius inſcitia librarij,quàm pro manifeſtare ſit poſitum.Nam magna rependere pollicetur Sinon,qui iam uitæ,ac libertatis prẹmia,ſit cō ſequutus.

Omnis ſpes Danaûm,& cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit,impius ex quo
Tydides,ſed enim ſcelerum'q; inuentor Vlyſſes.
Fatale aggreſſi ſacrato auellere templo
Palladium,cæſis ſummæ cuſtodibus arcis
Corripuere ſacram effigiem,manibus'q; cruentis
Virgineas auſi diuæ contingere uittas,
Ex illo fluere,ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm,fractæ uires,auerſa deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris,
Vix poſitum caſtris ſimulachrum,arſere coruſcæ
Luminibus flammæ abrectis,ſalſus'q; per artus
Sudor ſit,ter'q; ipſa ſolo(mirabile dictu)
Emicuit,parmam'q; ferens,haſtam'q; trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec poſſe Argolicis excindi Pergama telis,
Omnia ni repetant Argis,numen'q; reducant,
Quod pelago,& curuis ſecum aduexere carinis.

SERVIVS.

¶ Omnis ſpes Danaûm.] À ueris incipit more ſuo: nam fauit Græcis Minerua:& ereptum erat Palladiū. ¶ Sed eñ.]Hiſteron proteron:ſed enim ex quo impius Tydides. Nam & hiſterologia unius eſt ſermonis: ut,Tranſtra per & remos. ¶ Impius.] Propter uulnerata numina. ¶ Inuentor ſcelerū.]Propter Palamedem occiſum ſua factiōe. ¶ Auellere.] Inuitum oſtendit eſſe ſublatum.Helenus apud Ariſbam captus, à Græcis indicauit per uim fata Tro-

Palladiū iana,in quibus erat Palladium:unde dcitur à Pyrrho,regna meruiſſe:quanquam præſtiterit Pyrrho, ut rediret per terram, prędices Græcorum naufragium.Tunc Diomedes & Vlyſſes,ſeu cuniculis, ſeu cloacis aſcenderunt arcē: & occiſis cuſtodibus, ſuſtulerunt ſimulacrum. Datur autem his hoc negotiū quia fuerunt cultores Mineruæ. Hoc deinde habēs Diomedes(ut Vergil.tangit:& Varro deſcribit) credens ſibi non eſſe aptum propter ſua pericula tranſeunti Æneæ, offerre conatus eſt:ſed quum ſe ille uelato capite ſacrificans conuertiſſet,nautes quidam accepit:unde non Iuliorum,ſed nautiorum familia,ſacra Mineruæ habuit.Vnde in.5.Vnum Tritonia Pallas quem docuit.Alij dicunt hoc ſimulachrum,à Troianis eſſe abſconditum,intra extructum parietem, poſtquàm

Oēs idonei authores cōtra Seruium ſcribunt. Troiam perituram agnouerunt:& deinde in bello Mitridatico,à fimbria quodam Romano indicatum Romam auectum eſſe.Et quum reſponſum eſſet,ibi imperiū futurum,ubi & Palladium,adhibito Mamurio fabro,multa ſimilia facta ſunt:ſed uerum agnoſcitur haſtæ,oculorum'q; mobilitate.unde,Et arſere coruſcæ luminibus flammæ:ſed ab uno tantùm ſacerdote agnoſcitur.Luca.Troianam,ſoli cui fas uidiſſe Mineruā.Dicunt alij,unum ſimulachrum cœlo lapſum apud Athenas alij duo uolunt hoc,de quo diximus & illud Athenienſe.¶ Sacrā effi.]Quaſi cœlo lapſam.¶ Ex illo.]Facto uel tēpore.¶ Fluere.]Medium eſt unde hic habet retro.Alibi contra Sallu.Rebus ſupra uotum fluentibus.¶ Auerſa.]Propter illud,Manibus'q; cru.¶ Tritonia.] Quaſi terribilis ἀπὸ τϛεῖμ.i. timere uel ſecundùm Luca.Et ſe dilecta Tritonida dixit ab unda.Eſt autem antonomaſia,quia proprium eſt Mineruæ. ¶ Vix.] Mox.¶ Salſus.]Ne fortè aliter,niſi in ſimulachro intelligeretur:& ſignificat ſudor,laborem futurum.¶ Emicuit.] Quaſi quæ multa conſiſtebat. ¶ Argis.]Aduerbium in loco. ¶ Repetant.]Ex more Romano,qui ſi male expugnaſſent,redibāt, ut rurſus captarent auguria.¶ Reducant.]Reconcilient.

ASCENSIVS.

¶ Omnis ſpes Danaûm.]Iterum à ueris incipit,ut à Seruio diligenter annotatum eſt.de hac autem re differit Donatus ſic. ¶ Omnis ſpes.]Reſpondet ultimæ parti:ut fallendi,promptior pateret occaſio:& primo unius criminis, inuidiā pluribus criminibus:maculat in Vlyſſe:& oſtendit Mineruam grauiter iratam ſacrilegis.¶ Inuentor ſcelerum.]Qui nunquàm inuenit quod probari potuiſſet.¶ Fatale aggreſſi.]Sacrato à tēplo:in ſingulis ſingula ſunt genera ſacrilegij. Fatale,in quo ſtaret fatum Græcorum.Dixerat enim Palladis auxiliis.¶ Auellere.]Vt cum ſacrilegio eſſet crimen uiolentiæ.¶ Palladium.]Cum pondere pronuntiandum:in ipſo enim nomine, magnitudo numinis exprimitur.Quod uerò de Mamurio dicunt quidā cunt quidam,nuſquam in Palladio legit̄:ſed in Ancili cœlitus delapſo, de quo ſuo loco dicemus. ¶ Cæſis.]Ad ſacrilegium accedit homicidium cum illi humanitatis cauſſa:& numinis ueneratione, ne leui quidem iniuria contingi debebāt,augetur homicidium ex merito perſonarum: quia cuſtodes, neq; eſſent electi cuſtodes niſi probatæ uitę. Vide autem exaggerationem criminis:aggreſſi ſunt templum ſacratū:quod ingredi quandoq; ſine ueneratione nefas eſſet. Cuſtodes cæſi: & uſq; ad ipſum ſimulachrum gradatim uētum. Viſum nefariorum oculis, & pollutis humano ſanguine manibus tactum, neq; ſolum corpus, ſed uultus, & uirginales uittas,quas in capite geſtabat, inceſtare ſunt auſi. ¶ Ex illo fluere.]Nam ſupra dixerat Palladia auxiliis ſemper ſtetit:quum irata eſſet,cœpit fluere.¶ Auerſa]Diuorū ſceleratorū cōmiſſoribus irata eſt.¶ Vix poſitū.] Signa ſunt quibus oſtēdit iram.Primū:Flammæ in oculis inanimatis.¶ Sudor.]Secundum ſignum.Non poteſt ex ſimulachro fluere, niſi portendit malū.Idē dicas,de motu ſimulachri.¶ Parmā.f.h.q.t.] Manifeſtum ſignū ſe hoſtem profiteri deam. Hæc Donatus.

¶ Ordo eſt.Omnis ſpes Danaûm, & omnis fiducia belli cœpti.i.quod Danai incœperāt:ſtetit.i.locata,& repoſita eſt,ſemper,ſup.in auxiliis Palladis.i.Mineruæ.ſ.quæ dea ſapientiæ eſt:qua tamen poſt habita,Paris pro Venere, ſententiam protulerat:per quod uidetur ſignificari,quòd Troiani non eſſent inferiores Græcis opibus,aut uiribus:ſed prudentia, & aſtutia,qua Græci præſtabant.Vnde omnis eorum ſpes, in auxiliis Palladis ſtetit:ſed ſpes Danaûm fluere,ſup.cœpit: aut fluebat,& referri,ſup.cœpit,aut referebatur:ſub lapſa.i.clàm lapſa:retro.i.retrorſum:hoc eſt,nullū habuit ſucceſſum, nullam'q; proſperitatem ex illo,ſup.tempore.i.poſt illud tempus, ex quo Tytides.i.Diomedes,Tydei filius(legitur tñ etiam Tydides.)impius.i.uiolator numinis:ſed eñ.i.ſed etiā,ex quo Vlyſſes inuentor ſcelerum.i.ſceleratiſſimorum facinorum:& nullius bonæ artis aggreſſi.i.attentantes auerte templo ſacrato.i. deæ conſecrato:Palladium.i.ſimulacrum Palladis:fatale.i.de quo in fatis erat,non poſſet Troiam tantiſper dum illud haberet:aggreſſi, dicit,cuſtodibus ſummæ arcis, in qua templum hoc erat,cæſis.i.trucidatis:ipſi corripuere.ſ.pollutis, & ſanguinolentis manibus, quod nefas erat(unde Æneas de ſacris Troianis,& diis penatibus,dicturus eſt:Me bello ex tanto digreſſum & cæde recenti Attrectare nefas, donec me flumine uiuo Abluero.)effigiem ſacram.i.ſimulacrum diuæ, hoc eſt, Palladium:corripuere, dico,auſi, contingere.i.contaminare manibus cruentis(quas etiam, ſi impollutæ eſſent: quia uiriles,nefas erat attrectare uirgineas uittas unde exaggerat ſcelus.)uittas uirgineas.i.uirginales:diuæ.i.quas diua uirgo Pallas.ſ.in capite, quæ honeſtiſſima eius corporis pars eſt,gerebat:ex illo inquam tempore, cœpit res Danaûm retro ferri:& uires, ſup.Danaûm fractæ ſunt, ſup.& mens.i.fauor,& beniuolentia deæ:eſt auerſ..ſ.à Danais:quum eis ſuccenſa & indignata eſſet:nec Tritonia.i.Pallas,à Tritone Aphricæ palude, apud quam(ut in de ciuitate dei,diuus Auguſtinus ſcribit)regnāte Ogygio apparuit.(Herodotus autem ſcribit,Tritonem fluuium eſſe in Aphrica,ex quo fit Tritonis palus, ex qua dicunt.Ne-

Ordo.

cunt Neptunũ, Mineruam ſuſcepiſſe:ſed quum pater illi aliquando ſuccenſuiſſet, ſe Ioui adoptandam dediſſe:cui uirgines ſingulis annis ſacra facientes, in duas acies diuiduntur, lapidibus, fuſtibusq́; inter ſe decertantes:& ſiqua in pugna occubuerit, ea pſeudoparthenos. i.non uera uirgo, nominatur. Cretenſes tamen in Creta, Tritonem fluuium eſſe dicunt, & apud illius fontem & ex Ioue natam affirmant, ibiq́; eius templum oſtendunt. Diodorus autem Siculus, Mineruam in Tritone flumine natam ab Ammone coniuge Rheæ aduerſus illam cuſtodem poſitam, filio quem ex Amalthea ſuſceperat:ipſamq́; perpetuam uirginitatem ſeruaſſe: & propter animi ſolertiam, multas artes inueniſſe, & in bello plurimum ualuiſſe. Ægyptij uerò, Mineruam ætheram eſſe interpretantur, & Iouis filiam, ac uirginem uolunt:quia æther, naturam ſemper habet incorruptam) Nec igitur Tritonia.i.Pallas, dedit ea ſigna .ſ.indignationis & auerſionis ſuæ, monſtris.i.portentis, aut demonſtrationibus, ſu indiciis:dubiis.i.incertis: imò certis & manifeſtis, quia non dubium certum eſt.quòd autem non dubiis monſtris ea ſigna dederit, probat:quia ſimulacrũ, ſup. erat(niſi dicamus nominatiuos in deſignatione ſequelæ, pro ablatiuis poſitos.)uix poſitum caſtris.ſ.Græcorum ablatum per Vlyſſem & Diomedem ab Ilio:&,ſup.aut dum flammæ.ſ. oculorum diuæ;coruſcæ.i.coruſcantes, & micantes, & quaſi ſcintillantes, quod ſignum ferocientis animi etiam in beluis eſt:arſere.i.ardoris indicia emiſere: luminibus.i.oculis arrectis.ſ.ad firmiter inſpiciendum:& ſudor ſalſus.i.amarus, iit.i. defluit: per artus.ſ.ſimulachri.quaſi ex indignatione laboraret:& ipſa.ſ.dea non ſolum eius ſimulachrũ emicuit.i.reſplendens apparuit:ter ſolo.i.per terram : mirabile dictu.i.quæ res mirabilis eſt dictu.i.dũ dicitur, emicuit, dico, ferens parmam. i.ſcutum breue, & haſtam trementem ,quia uibratam & quaſſam, ab irata & minitante dea:Calchas.ſ.princeps augurij:uidens indignationem deæ, canit.i.uaticinatur, extemplo.i.ilico e ueſtigio:ęquora eſſe tentanda, fuga.i.fugiendum eſſe Gręcis per ęquora:nec.i.& non, & canit Pergama.i.mœnia Troiana, non poſſe excindi.i.diſrumpi, telis.i.armis inuaſiuis, præcipue quę de longe iaciuntur:Argolicis.i.Græcis:ni.i.niſi:repetant.i.iterum petant:Argis.i.apud Argos:omina, aut omnia.ſ.auſpicia & alia ad bellum facientia:& niſi reducant.i.reconcilient(ſecundùm Seruium)aut niſi reducant.ſ.in locum ſuum, numen.i.ſimulachrum diuæ, quod aduexere ſecum pelago & curuis carinis.ephiteton eſt carinarum.i.aluorum nauium:ſed uidetur abundare:& nam ordo eſſe poteſt, quod aduexerant ſecum carinis curuis:pelago.i.per pelagus: ſed ſi uolumus intelligere, quod etiam uerum eſt, pelagus etiam uexiſſe:nam niſi aquæ ferrent nauem, non poſſit nauis ferre, aut uehere quæ in ea ſunt : quod ergo aduexerunt ſecum pelago: & curuis carinis.i.adminiculo & auxilio aquarum & nauiũ. Et ita dat intelligere, Græcos etiam aduexiſſe ſecum ſimulachrũ aliquot ex Argis, quo numinis præſentiam in auxiliũ belli haberent.nam ſi intelligendum eſſet de Palladio , quod ex Ilio iam ſuſtulerant, non diceret Aduexiſſe Troiam , ſed auexiſſe: præterea quum hæc dicerentur nondum aduexerant Palladiũ in Tenedon in Tenedon.Sed priuſquàm pergamus, addemus quæ in Seruium annotauit Beroaldus: & quæ addidit Landinus.Beroaldi uerba ſunt.Nemo ſcriptor idoneus , quod equidem ſciam, tradit hoc.imò omnes conſono ore , referunt peltam de cœlo lapſam, in Numæ manus decidiſſe:ad cuius ſimilitudinem & formam, undecim alias peltas , hoc eſt breuiora ſcuta , Mamurius, inter opifices ſolertiſſimus, fecit tanta arte, ut uera pelta uix dignoſceretur:hoc ſcribit Plutar.in Numa.hoc Oui.in faſtis:hoc Diony.Halycarnaſſeus in.2.Hæc fuerunt illa celebratiſſima Ancilia, quæ per urbem à tripudiantibus ſaliis, ad honorem Martis, circùm geſtabantur:atq; id Seruius ipſe cõfinxit, ipſe peperit, ipſe ſolus excogitauit: nulla fretus authoritate:quod de Palladiis à Mãmurio factis fabulatur. Landini autem uerba ſunt.Quo tempore Ilus Trois filius Ilium condidit:quod fuit anno ferè ſeptimo ſupra tria milia & octingentos, poſt mundi initium, aiunt:Breue ſcutum de cœlo lapſum in templum quod in arce condebat , idq́; Palladium eſſe uocatum:& elegiſſe ſibi locum in media æde:cui adhuc ſuperinductæ tegulæ non erant:id ſigneum ligneum fuiſſe, multi tradiderũt:hoc igitur allecto per illecebras Theano cuſtode, Antenorem accepiſſe , uolunt & Græcis tradidiſſe : Calliſtratus autem de Samothracia ſcribens, & Satyrus, ut refert Dionyſi. dicunt Cryſantem Pallantis filiam, quum nuberet Dardano, attuliſſe Palladis munera. Hæc autem feciſſe Paladium & magnorum deorum ſimulachra.Deinde Dardanum , diluuium fugientem, Arcadia profectum , tuliſſe in Samothraciam:ibiq́; illis templum ſtruxiſſe.Mox quum maiorem partem populi tranſuexiſſet in Aſiam ſacrificia , ac ceremonias Samothracibus reliquiſſe Palladia uerò & deorum imagines, ſecũ aduexiſſe , & ex oraculo accepiſſe urbem illam duraturam:in qua hæc permanerent, ac propterea urbem cõdidiſſe, & à ſe denominaſſe, & in ea collocaſſe. Condito deinde ab eius poſteris Ilio eſſe tranſlata .Poſtea uerò capta urbe inferiore, Sicam dominum arcis factũ ſuſtuliſſe ex adytis ſacra, & quod ſuper erat Palladium. Nam alterum Vlyſſes & Diomedes , furtim urbem ingreſſi abſtulerant.Aretinus, eodem Dionyſio teſte, ſcribit Palladium à Ioue Dardano datum : & locatum in loco inacceſſibili : ſed fabricatum aliud ad eius ſimilitudinem , & poſitum palàm , & hoc eripuiſſe Græcos : aliud accepiſſe Æneam . Alij ſcribunt Palladium abſconſum ab Ilionenſibus in cauernis, ne hoſtes eriperent:& poſt multas ætates ab fimbria , quæſtore quum Ilium expugnaſſet ablatum , ac Romam peruectum.Seruabatur autem in templo Veſtæ, quod erat inter capitolium & palatium , quo incenſo L.Gellius Metellus illud liberauit : ipſe ignis ardore cæcus euaſit.Siluius autem ſcribit , quum Diomedes in urbe quam in Apulia condebat, Palladium collocare uellet, monitum eſſe à dea nocturna quiete:Vt in Latium ubi uera erant numinis ſedes:illud deportaret. Detulit Diomedes, & palladium tradidit.

PIERIVS.

¶ Secum aduexere carinis.] In Mediceo codice, & aliquot aliis, auexere, legitur:ut ſit ex eodem loco , unde digreſſi prius auguria cœperant.

Et nunc, quòd patrias uento petiere Mycænas,
Arma, deosq́; parant comites, pelagoq́; remenſo
Improuiſi aderunt, ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti pro numine læſo
Effigiem ſtatuere, nephas quæ triſte piaret,
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloq́; educere iuſſit,
Neu recipi portis, aut duci in mœnia poſſit,
Neu populum antiqua ſub religione tueri.
Nam ſi ueſtra manus uiolaſſet dona Mineruæ,
Tum magnum exitium(quod dij prius omen in ipſum
Conuertant)Priami imperio, Phrygibusq́; futurum.
Sin manibus ueſtris, ueſtram aſcendiſſet in urbem,
Vltro Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & noſtros ea fata manere nepotes.
[Talibus inſidiis, periuriq́; arte Sinonis — ÆNEAS
Credita res, captiq́; dolis, lachrymisq́; coacti,
Quos neq; Tydides, nec Laryſſæus Achilles,

SERVIVS.

¶ Et nunc, quòd patrias uento petiere Mycenas, Arma.] Artificioſe iniicit de futuro metũ, ut præſentem firmet ſecuritatẽ. ¶ Improuiſi aderunt.] Sicut factum eſt. ¶ Digerit omina.] Interpretatur numinis cõmotionẽ. ¶ Antiqua relligiõe.] Fauore priſtino. ¶ Nam ſi ueſtra manus.] Occurrebat enim exurendum equum, ſi intro inferri non poſſet. ¶ Aſiam.] Aſiaticos. ¶ Pelopeia] Argiua:à Pelope ¶ Noſtros nepotes.] Quaſi Troianus: loquitur dyaſirtice tamen. ¶ Periuri.] In uerbo, r remouetur. Peiero enim dicimus. ¶ Credita res.] Aut fide habita:aut ei commiſſa reſpub. ¶ Dolis] Fuit ergo turpius Græcis, uiciſſe dolis, quàm Troianis uinci. ¶ Coactis] Sic Teren. Vna me Hercle, falſa lachrymula, quam oculos terendo miſere uix ui expreſſerit. ¶ Laryſſæus Achilles.] À uicinitate:nam Phthius fuit:utraq; tamen in Theſſalia eſt.

ASCENSIVS.

¶ Et nunc, quòd patrias uento petiere Mycenas.] Fingit ſe reuelare arcana Græcorũ, etiam quæ contra Troianos ſunt:ut probet quod præſumpſit: Cũcta, equidem tibi rex(fuerit quodcunq;)fatebor Vera.nam Talib.inſidiis, periuriq́; arte Sinonis, Credita res. De qua Donatus ſic ¶ Arma .] Quaſi dicat , hoc contra Troianos : ut reliqua faciat ueriſimilia. ¶ Captiq́; dolis, lachrymiſq́; coacti.] Quaſi dicat, non poterat obiici Troianis, cur ita creduli fuiſſent:quia iurauit, & quia lachrymas ueras credidimus eſſe ergo non uirtute, non numero hominũ, non diuturnitate belli, ſed inſidiis uicti ſumus. ¶ Ordo eſt. Et qđ nunc petiere uento Mycęnas patrias(id falſũ eſt, qa adhuc in Tenedo latebant; — Ordo.

Non anni domuere decem,non mille carinæ.

do latebant:ſed dixerat Æneas,Nos abiiſſe rati,& uēto petiiſſe Mycenas.)ſup.id ideo fecerunt:quia parant arma,& deos comites: quia numen quod ſecum aduexerant,eo quod eſſet læſum,erat reducendum,ut reconcilietur:ſicut dictum eſt:& ipſi aderunt improuiſi(quod etiam euenit ſecundùm poetam,id autem callide dicit,perfidus Sinon:& ut reuelare putetur arcana Græcorum:& ſi fortè in cuſtodia tentus fuiſſet,donec periculum feciſſent Troiani:ut per hoc euadere potuiſſet,quia præmonuiſſet,etiam ſi milites in equo occultatos deprehendiſſent:quia dicere potuiſſet id ſe neſciſſe:quum ueriſimile ſit incluſos in equo,iuraſſe,aut ꝓmiſiſſe,ſe eum purgaturos,ut confidentius negotium peragat.) Calchas digerit i.interpretatur ſic omnia.ſ.numinis commotionem,& portenta:& ita legit Ser.& eſt præſentis temporis,à digero digeris: alij tamen legunt,degerit,à dego:quod compoſitum eſt à de,& ago:ut ſit præteriti temporis:& exponatur pro eo quod eſt,perfecte egit:& diiudicauit facienda omnia ſic:& ipſi moniti ſ.à Calchante:ſtatuere.i.erexerunt.unde ſtatuæ dictæ,quæ ſtatuuntur:& ſtant hanc effigiem.ſ.equi pro Palladio,& numine læſo:quæ piaret.i.purgauerat nephas:triſte.i.pro quo triſtes effecti ſunt:tamen Calchas iuſſit attollere hanc molem,immenſam.i.ſane magnam:ita ut menſuram receptaculi portarum excederet:textis.i.contextis roborib.& iuſſit educere hanc molem,cœlo.i.in cœlum uſq;:neu.i.uel ne,poſſit recipi portis.i.per portas:aut poſſit duci in mœnia:neu.i.uel ideo,ne poſſet tueri.i.protegere,populum.ſ.Troianorum:religione antiqua i.priſtino fauore,quem pro religione olim repēdebat dea:hoc eſt,ideo facere iuſſit tam magnam,ut quia in mœnia duci,ſaluis portentis non poſſet,recuſaretis eam recipere:qua recepta,dea potius uobis more antiquo faueret,quàm Græcis,à quibus recenter & grauiter offenſa eſt.Nam ſi manus ueſtra uiolaſſet dona Mineruæ(.q.d.ut feciſſet niſi aduenifſem.) tunc,ſup.degerit,aut cecinit magnum exitium futurū imperio Priami,& Phrygibus.i.populo Troiano:quod omen.ſ.excidij:dij prius.i.potius conuertant in ipſum.ſ.Calchanta,μάντι κακῶν,uatem malorum:(ſed loquitur dyaſirtice:nam poſſet ſic,ſecundùm mentem Sinonis conſtrui:quòd.ſ.excidiū dij,conuertant prius in ipſum omen.i.dij faciant,quòd ominor.i.excidiū eueniat Troianis.) ſin.i.ſed ſi,ſup.effigiens equi:aſcēdiſſet in urbem,ueſtris manibus.i.auxilio manuum ueſtrarū,ſup.cecinit:Aſiam.i.Aſiaticam gētem:hoc eſt,Troianam uenturam;ultro.i.inſuper:aut ſine obſiſtentia:magno bello.i.uirtute bellica auxiliante Pallade:ad mœnia Pelopeia.i.Argiua.Legendum aūt eſt Pelopea:aut ſi Pellopeia,non niſi tetraſyllabum erit:) & ea fata manere,noſtros nepotes.i.futura eſſe etiā noſtris nepotibus.(Cæterum,ut duplicia ſunt fata.ſ.bona uictoribus,& mala uictis:ita duplices nepotes.i.minores:ſi ergo ſe nunc Troianum computat,ſenſus eſt:ea fata,quę de uictoribus Troianis eſſent manere,& noſtros nepotes.i.poſteros Troianos,ut ſemper uictores ſint:ſin ſe adhuc Græcum cenſet,ut eſt natione quidem:ſenſus eſt,fata bona Troianorum,manere.i.ingruere:in perpetuum,in noſtros nepotes.i.in poſteros Græcos,ut ſemper uincantur à Troianis:nam manere ſæpe mala dicuntur: ut Statius in Achilleide: Quid maneat populos: ubi tanta iniuria primo degraſſata duces?(Res.ſ.de introducendo equo: eſt credita talibus inſidiis,& arte Sinonis periuri:& hi,ſup.capti ſunt dolis,& lachrymis coactis.i.ui expreſſis (alij coacti,legunt.)quos neq; Tydides,nec Achilles Laryſſæus.i.Theſſalus:ſed ex Phthia,non ex Lariſſa oriūdus:(præponit autem Tydidem,ſicut & prius,ô Danaſim fortiſſime gentis Tydide,eo quod congreſſum cum eo habuerat.) & anni decem,& mille carinæ.i.naues (tot enim ab Homero quoq; enumerantur,licet poſſet dici numerus certus,pro incerto)non domuere,ideſt domuerunt.Id quoq; imaginem habet laudum Iulij.Eum ſi quidem,nec Romana,nec externa uirtus,nec Pompeius magnus,nec Cato,cęteri'q; coniurati,bello domare potuerunt;quem fraus coniuratorum extinxit.

PIERIVS.

¶ Hanc tamen immenſam.] In Mediceo,Hanc adeo immenſam,legitur: ſed,tamen,receptum magis. ¶ Priami imperio,Phrygibus'q; futurum.] In codi.aliquot antiquis,Phrygis,legitur:ſed Phrygibus,emēdatior omnino lectio eſt. ¶ Capti'q; dolis lachrymis'q; coacti.] Seruius, coactis,legit:rem'q; Terentij,teſtimonio ſuffulcit.Nuſquàm tamen in ueterib.exemplaribus id inueni,quanquam in Mediceo,neſcio quid huiuſmodi abraſum in eius dictionis fine diſcernitur. Quam uerò Ouidij Synepeiam,huc nonnulli citant,Oculi lachrymis maduere coactis:longè diuerſa eſt à Vergiliana ſentētia.Nam ibi Ouidius de Prochne loquitur,quæ inſpecto Ity filio,coacta ſit maternæ pietatis impulſu,lachrymare,fœdæ immanitatis,quam in eum parabat,ſibi conſcia:atq; ideo dicit,Inuiti'q; oculi lachrymis maduere coactis.In Sinone uerò,quū lachrymæ dubio procùl fictæ eſſent,ideo cogi eas neceſſe fuit:quia neq; dolor,neq; affectus ullus erat,qui ſponte ſoleat lachrymas ciere:ſed & Ti.Donatus,coactis,legit:ſi modo codex fidelis eſt.Vtcunq; tamen alij,atq; alij ſenſerint,minime abſurdum mihi uidetur,ſi legamus,capti dolis:&,coacti lachrymis:quo etiam modo,ſi legas apud Donatum,nihil quidquam eius ſententiam immutaueris.

Hic aliud maius miſeris,multo'q; tremendum
Obiicitur magis,atq; improuida pectora turbat,
Laocoon ductus Neptuno ſorte ſacerdos
Solenneis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens)immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago,pariter'q; ad littora tendunt,
Pectora quorum inter fluctus arrecta,iubæ'q;
Sanguineæ exuperant undas,pars cætera pontum
Ponè legit,ſinuat'q; immenſa uolumine terga.
Fit ſonitus,ſpumante ſalo,iam'q; arua tenebant:
Ardenteis'q; oculos ſuffecti ſanguine,& igni,
Sibila lambebant linguis uibrantibus ora.
Diffugimus uiſu exangues,illi agmine certo
Laocoonta petunt,& primum parua duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterq;
Implicat,& miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem,ac tela ferentem
Corripiunt,ſpiris'q; ligant ingentibus,& iam
Bis medium amplexi,bis collo ſquamea circū
Terga dati,ſuperant capite,& ceruicibus altis,
Ille ſimul manibus tendit diuellere nodos,

SERVIVS.

¶ Hic.] Tunc. ¶ Maius miſeris,multo'q; tremendum Obiicitur magis,atq; impro.] Nam apud antiquos,ab iiſdem incipere uitioſum nō erat:ut &,Sale ſalſa ſonabant.&,Caſus Caſſandra canebat. ¶ Laocoon ductus Neptuno ſorte ſacerd.] Vt ait Euphorion,poſt aduentum Græcorum,ſacerdos Neptuni,lapidibus occiſus eſt:quia ſacrificiis,non prædixit eorum aduentum.Poſtea,diſcendentibus Græcis,quum uellent ſacrificare Neptuno,Laocoon,Tymbræi Apollinis ſacerdos,ſorte ductus eſt: ut ſolet fieri,quum certus deeſt. Hic piaculum commiſit,ante ſimulachrum numinis,cum exore coeundo:& ob hoc,immiſſis draconibus,cum filiis interemptus eſt.Sed poeta,hanc rem interpretatur ad Troianorum excuſationem. ¶ Solenneis aras.] Anniuerſario ſacrificio religioſas,dicimus ſacrificium ſolenne,& aras ſolenneis:ut apricum,& hominem,& locum.Perſi.Apricos meminiſſe ſenes.Hora.Cur apricū apricum oderit campum? ¶ Ingentem.] Vt alio loco,Iam cornu petat.in ſacrificiis enim,certis numinibus,certæ ætatis,animalia mactant. ¶ Gemini.] Duo,uel ſimiles. ¶ Angues.] Angues,aquarum ſunt: ſerpentes,terrarum: dracones,templorum: ut in hoc loco apparet: Sed non obſeruatur ſemper. ¶ Iubæ.] Criſtæ,aut barbæ. ¶ Sanguineæ.] Sanguinei coloris,legit:tranſit: ut,Littora Epiri legimus. ¶ Sinuat.] In ſinum curuat. ¶ Suffecti.] Pro infecti:ut connixa,pro enixa. ¶ Sibila.] Sibilantia:& participium eſt: nam nomen,ſibilus dicitur. ¶ Vibrantibus.] Mobilibus. Nullū enim animal,tanta celeritate linguam mouet,ut triplicem habere uideat. ¶ Spiris.] Nodis:unde & baſes columnarum,ſpiras dicunt.Spira proprie,uolubilitas funium. ¶ Squamea.] Pro ſquamoſa ¶ Atro.] Vt,Pallida mors,triſtis'q; ſenectus. ¶ Qualeis mugitus] .i.tollit: Facta autem comparatio eſt,propter ſacerdotis perſonam. ¶ Incertam.] Dubie illiſam: quæ non haberet mortis effectum

Angues.

Spira.

Perfuſus ſanie uittas,atro'q; ueneno,
Clamores ſimul horrendos ad ſydera tollit,
Quales mugitus,fugit quum ſaucius aram
Taurus,& incertam excuſſit ceruice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt,ſæuæ'q; petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibus'q; deæ,clypei'q; ſub orbe teguntur.

effectum. ¶ Lapſu.] Labi
proprie, ſerpentum eſt.
Delubrū ¶ Delubra.] Delubrum
dicit,quod uno tecto plu-
ra amplectitur numina:
quia uno tecto diluitur:ut
capitolium in quo eſt Iup
piter, Iuno, & Minerua.
Alij dicunt,delubrum eſ-
ſe locum ante templum,
ubi aqua currit:à diluen-
do.Eſt autem ſynecdoche
i.à parte totū. ¶ Sæuæ.]
Fortis,aut nobilis. ¶ Sub pedib.] Maioris ſimulachri, quod
ab omnibus uidetur. Nam quod colitur,& breue eſt, & latet,
ſicut Palladium fuerat. ¶ Clypei'q; ſub orbe teguntur.] Vt
maxima pars in ſpiram,collecta ſittante pedes. Colla uerò cum
capitibus erectis,poſt clypeum.i. inter ſcutum,& ſimulachrū
habebant:ut eſt in templo urbis Romæ.

ASCENSIVS.

¶ Hic aliud,&c.] Ne indecorū uideatur uni homini,in tan-
ta re fidem habitam:& ut non improuidi,ſed pij deorum cul-
tores cenſeant Troiani:addit poeta deæ portentū,quod acceſ
ſit etiam,ideo ut fato deletam Troiam (ut ſæpe dictū eſt) cōpro
bet.unde Dona.ſic. ¶ Hic aliud ma.] Nam uehementer dolos
poterat confirmare hoc monſtrū. ¶ Sorte.] In qua fuerat arbi

trium diuinū.Ergo debu-
it,niſi fuiſſet futurum exi
tium publicum,ſeruare ſa
cerdotem,diuina uolūtate
ductum:non arbitrio hu-
mano mactantem taurum
ingentem .i. excellentem
hoſtiam. ¶ Ecce autem.] Ecce.
Per hoc ſignificabatur ho
ſtes uéturos à Tenedo.Ec
ce,ſemper ponitur,ubi res
horrenda & repentina ſi-
gnificatur. Feſtinatio au-
tem,& oculi ardentes,& linguæ mobilitas,demonſtrabant ali
cui illos laturos interitū. ¶ Agmine.] Agmen dicitur,actus Agmen.
ſerpentum. Curſus enim,& iter pedum,eſt quibus carent ſer-
pentes. ¶ Laocoonta.] Exprimitur deorum impietas. Sacer-
dos enim in ipſo ſacrificio petitur:ſed primo in eius conſpe-
ctu,filij crudeliſſime interficiuntur paruuli,& inſontes. Cæ-
tera ſerpentum deſcriptio crudelitatem deſignat. ¶ Quales
mu.] Alluſit ad taurum:quia ſacrificabatur taurus. ¶ Tollit.]
Bis accipe, Tollit Laocoon, tollit taurus. Arte,non inertia ſua
decepti ſunt à Sinone: ſed iniquo deorum ſtudio præſertim
Mineruæ. Petitus eſt Laocoon, qui equum uulnerauerat: &
dracones ad ſimulachrum deæ refugerant. ¶ Ordo eſt. Ali- Ordo.
ud.ſ.portentum,aut facinus maius:& tremendum.i.in tremo

re & timore excipiendũ:magis multo quàm illud, prius obiicitur:hic.i.hoc tempore:hoc eſt, paulopoſt miſeris.ſ.Troianis:& turbat.i.commouet pectora improuida.ſ.contra deorum inſidias:nam(ut ait Statius)Quis diuum fraudibus obſtet?Laocoon ductus ſorte.i.per ſortem nuncupatus Neptuno ſacerdos : nam qui ante eum erat , obierat: elegerant ergo quodammodo (ſi liceat prophana ſanctis comparare) ſic ſacerdotem,ut apoſtoli coapoſtolum:ſorte, uidelicet,ſed ſors cecidit diis ita uolentibus.(Vnde non homines,ſed dij euertiſſe Troiam , dicuntur in principio.3.huius,ubi dicitur: Poſtquàm res Aſiæ,Priami´q; euertere gentem Immeritam,uiſum ſuperis.) ſuper eum qui ſimulachrum percuſſurus erat:ut ſequens portentũ in eo daretur:Laocoon ergo ductus ſorte Neptuno ſacerdos:mactabat.i.ſacrificabat:mactando,quod aptũ eſt ſacrificiis,uerbum deductum à magis,& augeo:quaſi,magis aucto:taurum ingentem ad aras ſolennes:nihil ergo in ſacrificio prætermiſſum,ne ob id pœnas dediſſe putetur:autem, pro ſed:ecce,quaſi ex improuiſo:gemini angues,immenſis orbibus.i.habentes orbes,& gyros,ſeu annullos ualde magno, ſup.uenientes à Tenedo,per alta.ſ.maria:tranquilla:ut dij eis facilem tranationem præſtare putentur:incumbunt.i. ſe toto conamine ingerunt:pelago.i.mari: & tendunt pariter.i.pari modo:ad littora,ubi.ſ.Neptuno,qui deus maris eſt,ſacrificabatur:quorũ pectora arrecta inter fluctus,& iubæ.i.criſtæ:ſanguineæ.i.ſanguinei coloris,aut diræ,aut ſanguinolentæ:ſuperant.i.excedunt,undas:ita ut extra undas eminerent, cætera pars,legit.i.molliter tranat:pone.i.continuo:ſed à tergo potũ i.mare:& ſinuat.i.in ſinus,& annulos,ſeu ſpiras colligit:uolumine.i.inuolutione:terga immenſa.i.ualde magna:& modũ, ſeu menſuram iuſtam excedentia:ſonitus.ſ.aquarum,fit.ſ.ex celeri annatatu anguium:& hoc dicit,ſalo.i.mari:ſpumante.i. ſpumas faciente,aut emittẽte:&,ſup.angues:tenebant iam arua.i.terram aridam,& arabilem:& ipſi ſuffecti.i.ſubinfecti oculos ardentes.i.habentes oculos ardentes,ſuffectos ſanguine & igni.i.partim colore igneo,partim ſanguineo:lãbebant linguis uibrantibus.i.micantibus:& in uarias partes iactis ora ſibila,pro eo quod eſt,ſibilantia:aut lambebant.i.lãbendo edebant ſibila:& hoc linguis uibrãtibus.i.ferientibus ora.Nos.ſ. id uidentes:diffugimus.i.in diuerſas partes fugimus:exangues.i.mortui,aut morientes:ſed melius,exangues:quia ſanguis,ad præcordia timentium conuolutus,reddit eorũ facies exangues.i.ſine ſanguine uiſu.i.ſolo aſpectu:illi.ſ. ſerpentes: petunt.i.hoſtiliter aggrediũtur:agmine.i.impetu:certo.i.deliberato:ut ſignificent ſe,non ad alium,quàm ad eum,& eius liberos miſſos.Laocoonta.ſ.ſacerdotem,quem non peracto ſacrificio,nephas,& piaculũ fuiſſet fugere:& uterq; ſerpens amplexus,primum parua corpora natorum.ſ.Laocoontis:implicat,ſup.ea.i.inuoluit:& depaſcitur.i.paſcendo abſumit:morſu.i.mordicus:miſeros artus.ſ.eorum:& corripiunt.i,ſimul rapiunt,& inuadunt:poſt.i.poſtea:ipſum.ſ.Laocoonta,quaſi caput culpæ:ſubeuntem auxilio.ſ.natis:& ferentem tela,quibus ſ.angues feriat,aut depellat:& ligant.i.circũplicãt,& inuoluunt ipſum:ingentibus ſpiris.i.annulis,ſeu nodis:& ipſi iam amplexi ipſum mediũ:& dati terga ſquamea.i.ſquamoſa:hoc eſt,habentes terga ſquamoſa data, collo.ſ.eius : circùm.i.per circuitum:ſuperant.i.eminent,aut emicant:capite & ceruicib. altis.i.in altum erectis:ille.ſ.ſacerdos:perfuſus uittas.i.habens uittas perfuſas:ſanie.i.corrupto ſanguine:& atro.i.tetro,& inimico ueneno:tendit.i.conatur ſimul diuellere manib.ſ.ſuis: nodos.i.ſpiras,& complicationes anguium:& tollit.i.iactat ſimul clamores horrendos:ad ſydera.i.ad cœlum,ſup.tales,quales.i.quales mugitus,ſup.tollit taurus:quum ipſe ſaucius.i. uulneratus,à uolente eum mactare,fugit aram,& excuſſit ceruice ſecurim incertam.i.dubie incuſſam: nec quã uolebat partem ferientem.At.i.ſed,dracones gemini.i. duo,aut pares,effugiunt lapſu.i.celeri motu:ad ſumma delubra.i.templa Palladis:&,pro.i.petunt arcem,Tritonidis.i. Palladis, ex Tritone genitæ,ſecundùm unam opinionum prius dictarum:& teguntur ſub pedibus deæ:& ſub orbe.i.umbone clypei ipſius,quẽ tenet: ſicut ad pedes uſq; demittatur:quia ergo ad deam,quaſi ad protectricem,fugerunt:ſignificauerunt ſe ab eo,quaſi in ultionem Laoocontis uiolatoris equi,miſſos:ut ſequentia indicabunt.

PIERIVS.

¶ Iubæ´q; Sanguineæ exuperãt undas.] In ueteribus aliquot exempla.legere eſt, ſuperant undis.In Med.ſuperant undas. Sed enim exuperant longe maius quiddam oſtentat. ¶ Sinuat´q; immenſa uolumine terga.] In cod.pleriſq; peruetuſtis,legitur,ſinuant :pluralitatis numero.Quippe angues toti,quæ lectio carminis, etiam tonum reddit canorum magis. ¶ Tendit diuellere nodos.] Vetera quędam exempla. deuellere habent : ſed id uitio temporum. ¶ Fugit cum ſaucius aras.] Antiqui cod.penè omnes cum Medi.aram unitatis numero legunt;quæ quidem lectio mihi caſtior uidetur.

Tum uerò tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat pauor,& ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt,ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit,& tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulachrum,oranda´q; diuæ
Numina conclamant.
Diuidimus muros,& mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi,pedibus´q; rotarum
Subiiciunt lapſus,& ſtupea uincula collo
Intendunt:ſcandit fatalis machina muros
Fœta armis,circùm pueri,innuptæ´q; puellæ
Sacra canunt,funem´q; manu contingere gaudent.
Illa ſubit,mediæ´q; minans illabitur urbi.
O patria,ô diuûm domus Ilium,& inclyta bello,
Mœnia Dardanidûm:quater ipſo in limine portæ
Subſtitit,atq; utero ſonitum quater arma dedere,
Inſtamus tamen immemores cæci´q; furore,
Et monſtrum infelix ſacrata ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora,dei iuſſu,non unquàm credita Teucris.
Nos delubra deûm miſeri,quibus ultimus eſſet
Ille dies,feſta uelamus fronde per urbem.

SERVIVS.

¶ Nouus.] Magnus : ut, Pollio.& i.f.n.c. ¶ Inſinuat.] Pro inſinuatur. ¶ Scelus.] Supplicium:antecedens pro conſeqñti. ¶ Expẽdiſſe.]Tractum à pecunia. Nam apud antiquos, omnes pœnæ pecuniariæ erant. ¶ Sedes .] Per hoc oſtendit domum Mineruæ. ¶ Oranda.]Placanda. ¶ Muros.] Superpoſitos portæ Sceæ. ¶ Mœnia p.] Patefacta porta,uel diruta interiora urbis,ſunt nudata. ¶ Accingũt ope.]Præparant ſe ad opus. ¶ Intendunt.] Ligant : ut, Intendunt´q; locum ſertis. ¶ Sacra ca.] Hymnos dicunt. ¶ Minans.]Eminens,uel minitans. ¶ O patria.]Exclamatio,quod tanta fuerit uis cõſecrationis,ut etiam poſt prophanationẽ, hoſtes ab ingreſſu uetarẽt. Nam ſepulchro Laomedõtis,ſupra portã Scæam collocato,tuta erant fata Troiana. ¶ Inclyta bel.]Quia Myſiam totã ſuperauerat. ¶ Quater.] Sæpius. ¶ Immemores.]Improuidi:aut non memores oraculorũ. ¶ Tunc etiam.] Nam ſæpe aliâs,& Helena ueniente prædixerat. ¶ Dei.] Apollinis qui ſub ſpe coitus diuinitatem dedit;deinde deceptus,fidem uera dicenti ſuſtulit. ¶ Feſta.] Quæ feſtos inducat dies:ut laurus,oliua,hedera. ¶ Velamus fron.] Vt:Victori uelatum auro,uictis´q; iuuencum .

ASCENSIVS.

¶ Tum uerò,&c.Plus (inquit) pauoris ex portento illo,quàm ex Sinonis arte,ſtuporis obuenerat Troianis:qui putantes Laocoõta meritas dediſſe pœnas, uno ore conclamant,ſimulachrum,iuxta ſententium Sinonis,& Tymœtæ in urbem inducẽdum,quod & factum docet poeta: unde Dona.dicit ſic: ¶ Tum uerò.]Tum magis:nam ſupra dixerat: Horreſco referens. ¶ Et ſcelus] Nam ex hac coniectura, argumentum ducebant. ¶ Ducẽdũ ad ſedes.] Eadem omniũ ex cæde Laocoõtis fuit ſententia:& cõcordi uoce clamabant. ¶ Diuidimus muros.]Plena deſcribit Troianorum dementia . Nam quo tempore bellum,nec poſitum fuerat,nec ſopitũ muros diuidebant. ¶ Omnes.] Ne quis à nefario opere abeſſet. ¶ Pedibus´q; rotarum.] Quærebatur celeritas:ut quàm primũ immitteret interitus. ¶ Nos delubra.] Tanta amentia fuit,ut quo exitium imminebat lætis frondibus,templa nõ coronaremus ſolũ, ſed tegeremus. ¶ Deûm.] Qui unà nobiſcũ perituri erãt. Hæc ille. ¶ Ordo aũt eſt: Pauor nouus.i.magnus,& inſolitus:ĩſinuat.i.ſe implicat: & quaſi per ſinus illabitur cunctis:tum uerò.i.pręcipue tunc: aut tunc ad uerum,per pectora tremefacta.i.tremore concuſſa: & ferunt.i.dicunt.ſ.omnes:Laocoonta merẽtem.i.qui meruit Ordo.

expendiſſe

expendiſſe.i.perſoluiſſe:aut expiaſſe per mortem:ſcelus.i.impietatem commiſſam,in concutiendo equo,qui.i.utpote qui læſerit.i.uiolauerit,aut lædere uoluerit:cuſpide.i.haſta:robur ſacrum.i.rem fortem,& ſacram,quia deæ deſtinatam:& qui intorſerit.i.uiolenter impulerit:haſtam ſceleratam.i.qua ipſe ſceleſtus abuſus eſt:tergo.i.in tergum equi:& conclamant ſimulachrum ducendum.ſup.eſſe:ad ſedes.ſ.templi:ad quas deſtinatum erat:& numina diuæ.ſ.Palladis: oranda.i. ſupplicationibus,& orationibus placãda,ſup.eſſe.Nos igitur:hoc eſt, Troiani,quanuis ipſe Æneas non interfuerit:diuidimus muros:& pandimus mœnia urbis.i.patentem uiam,& tranſitum per ea facimus omnes:accingunt,ſup.ſe.i.diſponunt,& pręparant ſe:operi.i.ad opus:hoc eſt,ad equum inducendum:& ſubiiciunt.i.ſubſternunt pedibus.ſ.equi lapſus:rotarum.i. rotulas,per quas faciliter labatur.i.molliter ꝓmoueatur:& ipſi intendunt.i.alligant:collo.ſ.equi ad protrahendum:uincula ſtupea.i.funes ex ſtupa,& canabe contortos:& machina fatalis.i. exitialis:aut in qua ſuprema fata Troianorum cõſiſtebant:ſcãdit muro.ſ.Troianos:hoc eſt,altior ingreditur exiſtẽs fœta.i. prægnans & grauida(alludit ad equam)armis.i.armatis uiris pueri.ſ.impuberes:& puellæ innuptæ.i.adhuc intactæ:canũt circùm.i.per circuitum:ſacra.i.hymnos deæ ſacratos:& gaudent contingere funem.ſ.quo machina fatalis trahebatur manu.ſ.ſua.(Eſt ergo pathos ad miſerationem excitandam,ut in animum cadat quàm miſera ſit mortalium conditio,qui etiam dum pietatem colunt,temporaliter affliguntur.) illa.ſ.machina:ſubit.i.paulatim infertur:&ꝗ, pro.i.illabit᷑ mediæ urbi.i.in mediã urbẽ minans.i.ſecũdùm Ser.eminẽs,aut ex motu caput cõcutiens:& ita quaſi minãs:quã rem nequiens ſine dolore,cõminiſci exclamat Æneas.O patria.ſ.dulcis & nobilis,ô Iliũ domus diuûm.i.diuorũ:& ô mœnia Dardanidûm,pro Dardanidarũ:inclyta.i.glorioſa,& nobilis:bello.i.uirtute bellica:ipſe ſup.equus:ſubſtitit.i.ſubſiſtere coactus eſt:quater in ipſo limine.i.in primo egreſſu portæ,& arma dedere quater ſonitũ utero(quũ enim equus obſtaculũ inueniens,& ſubſiſtere coactus cõcuteretur,arma dederũt ſonitum:ſed poſtea animaduerſum eſt,ſonitum armorũ fuiſſe:quum tunc fortè à trahẽtibus equũ putatus ſit,ſonitus ferramentorum machinæ.)nos tamen immemores.ſ.ſalutis noſtræ:aut fraudis Græcorum:& cæci furore:aut immiſſo à diis:aut à gaudio ob fugam Græcorum:inſtamus.i.inſtanter laboramus introducere equum:& ſiſtimus.i. conſtituimus:monſtrum infelix.i.infelicitatem,& exitiũ nobis afferens ſede ſacrata.i.in templo:Caſſandra filia Priami:& uates:aperit etiam tunc,quum ſæpe prius idem feciſſet:ora fatis:futuris.i.loquendo de fatis futuris:hoc eſt,de excidio Troiæ:aperit,dico,ora:non credita unquàm Teucris.i.Troianis: iuſſu.i.uolũtate dei.ſ.Apollinis,qui quod promiſerat donum uaticinandi illi cõtulit:ſed quia ab ea ſtupro cõpromiſſo fraudatus erat,credulitatem & fidem abſtulit uaticinio eius:ut licet uera diceret,ei non crederetur.Nos miſeri,utpote quib.ille dies eſſet ultimus,uelamus delubra deûm.i.templa deorum, fronde feſta per urbem.i.in dicto feſto per urbem ſuſpẽſa:hoc

eſt, diem feſtū agimus, qui nobis ultimus erat: quo quid aliud catholico uiro depingitur ab Ethnico, quàm quòd extremum gaudij luctus occupat: & quòd ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt.

PIERIVS.

¶ Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris, Ora dei iuſſu, nō nunquàm credita Teucris.] In Oblon. co. peruetèri, iuſſo, legitur: à recto, iuſſum: ut illud, Et iam iuſſa facit. Sed iuſſu magis placet, ut ſuaue magis. Eſt uerò illud animaduerſiōe dignum, quòd in codicibus aliquot antiquis, oratio eo loco punctis diſſita eſt, Aperit Caſſandra futuris Ora dei iuſſu. ut ſit ordo, Caſſandra non unquàm credita Teucris. Tunc iuſſu dei, aperit ora futuris fatis: non autem illud, Non unquàm credita Teucris iuſſu dei, cuius rei cauſſam, Seruius ex commodo ſuo comminiſcitur. & Donatus ait, reſponſa Caſſandræ Apollinis iuſſione, fuiſſe damnata. At qui magis pium eſt dicere, deum ſemper conſulere humanis rebus, qui diuinationē mortalibus elargitus eſt, ut mala cauere poſſemus: cum'qꝫ ea lectione legere, iuſſiſſe deos, ut Caſſandra tunc uaticinaretur. Præterea ſententia hæc ita explicata, rem auget, & fatorum uim maiorem oſtendit: quum dicat neqꝫ quidem deorum admonitu fieri potuiſſe, ut quæ fata decreuerant infortunia, uel ſcientes potuerint euitare.

SERVIVS.

¶ Vertitur.] In aliam ſpeciem cōmutatur. Aliâs ſemper uertitur cœlū. ¶ Ruit.] Naſcitur de Oceano ideo ruit: quia altius eſt mare, quàm terra. ¶ Vmbra]. ſ. terræ: & eſt definitio noctis. ¶ Myrmido.] Generalibus ad ſpecialia uenire uitioſum eſt: niſi redeat ad cauſſam: ut hic, Per mœnia per domos. ut, Et mœnia pandimus urbis. ¶ Phalanx.] Lingua Macedonica, legio eſt: & eſt à parte totum. i. ſynecdoche. ¶ Ibat.] Veniebat. ¶ Lunę.] Septima luna capta ē Troia: cuius ſimulachrū apud Argos, eſt conſtitutum. Hinc eſt quod dicit, Oblati per lunam. & alibi, Per cæcam noctem. ¶ Tacitæ lunę.] Aut noctis: aut phiſice: quia quum ſeptē ſint circuli, & ſupremi. ſ. Saturni uehementer ſonent: & reliqui ſecundùm ordinē: luna quæ ultima eſt, minus ſonat. Hoc idem uidemus in chordis citharæ.

Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox
Inuoluens umbra magna, terram'qꝫ, polum'qꝫ.
Myrmidonum'qꝫ dolos, fuſi per mœnia Teucri
Conticuere, ſopor feſſos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx inſtructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica ſilentia lunæ,
Littora nota petens, flammas cum regia puppis
Extulerat, fatis'qꝫ deûm defenſus iniquis
Incluſos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon, illos patefactus ad auras
Reddit equus, læti'qꝫ cauo robore promunt
Therſandrus, Sthenelus'qꝫ duces, & dirus Vlyſſes,
Demiſſum lapſi per funem, Athamas'qꝫ, Thoas'qꝫ,
Pelides'qꝫ Neoptolemus, primus'qꝫ Machaon,
Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
Inuadunt urbem ſomno, uino'qꝫ ſepultam.
Cæduntur uigiles, portis'qꝫ patentibus omneis
Accipiunt ſocios, atqꝫ agmina conſcia iungunt.

¶ Fatis iniquis.] Volūtare numinum nobis iniqua. ¶ Reddit.] Quaſi debitor: ut, Redditus his terris. Et Hora. Nauis quæ tibi creditū debes Vergiliū finibus atticis Reddas. ¶ Therſandrus.] Polynicis, & Argiæ filius. ¶ Sthene.] Capanei & Euadnes filius. ¶ Vlyſſes.] Laertis & Anthicliæ. ¶ Neoptolemus.] Sic uocatus, quia ad bellum ductus eſt puer: dictus prius Pyrrhus, à qualitate capillorū, Achillis, & Deidamiæ filius, Pelei & Thetidis nepos ex patre: ex matre uerò Lycomedis regis Syriæ inſulæ. ¶ Primus qꝫ Machaō.] Aut princeps, aut numeri ſui. Nam per numeros diſtinxit. ¶ Vrbem]. i. ciues. ¶ Cæduntur uigi.] Non actus, ſed officij nomen eſt. Vigiles enim, capitolij ſignificat. Nam paulopoſt, Vix primi prælia tentant Portarum uigiles. ¶ Cōſcia.] Coniurata.

ASCENSIVS.

¶ Vertitur, &c.] Poſt introductum equum, docet excidium Troiæ: de quo Dona. ſic: Vertitur. Verſa re aliqua, funditur qđ in ea erat. Ergo uerſato cœlo quod præbebat lucē, tenebræ ex eo ceciderunt. ¶ Inuoluens.] Nā quæ inuoluta ſunt, non uidētur. ¶ Fuſi per mœ. T. Cō.] Et labore trahendi equi, & tempore nocturno inciderūt in ſomnum. ¶ Ibat.] Improprie dixit, de nauigatione: ſed adiunxit nauibus, ¶ Tacitæ per ami. ſ. l.] Nullum eſt ſcriptoris uitium, quòd nunc dicat ſilentia lunæ, & ſupra meminerit tenebrarum: nam elegerunt eam noctem, quæ partim tenebroſa occultaret inſidias, partim aduenięte luna illuſtris eſſet: ut ſine errore uenirent. Ergo & notitia littoris, & luna ſuffragabatur. ¶ Flammas.] Quo ſigno aduentum Græcorum cognoſcens. ¶ Sinon.] Rem ageret. ¶ Reddit.] Vſus eſt bono uerbo: nam quos occultandos tenebris acceperat, reddit aeri. ¶ Vlyſſes.] Et ipſe dux intelligit. ¶ Inuadūt] Ordo eſt: Cæduntur ui. po. q. p. o. Accipiunt ſ. a. a. c. iu. & deinde inuadunt urbem ſ. u. q. ſ. Ne ſit uitium: ut primum inuadant urbem, & poſtea recipiant ſocios per portā. Primo enim patefactus eſt equus, deinde uigiles occiſi: & poſtremo, per urbem ſparſi ſunt: & potuerunt ciues latere, qui duplici malo eſſent affecti uino, & profundo ſomno. ¶ Ordo eſt. Cœlum. ſ. lucidum, lumine ſolis uertitur. i. obuertitur occidente ſole interea. ſ. dum hæc fierent, dum omnes feſtiuitati indulgerēt, & lætum diem agerent; unde factum eſt, ut fatigati & uino exhilarati profundius dormirent: & nox ruit. i. terram obruit: aut (quia aqua maris altior eſt terra) præcipitatur Oceano. i. à mari oceano, ꝓcipue orientali; inuoluens terrā & polū; ſed prius terram: unde etiam priorē poſuit: magna umbra. i. caligine ſua: hoc eſt, noctis: & inuoluens. i. occultās etiā dolos Myrmidonū, ideſt Theſſalorum, & reliquorum Græcorum: Teucri fuſi. i. proſtrati, & recubātes ſopiti per mœnia. i. paſſim per ciuitatem: cōticuerunt i. omnes ſimul tacuerunt: & ſopor. i. profundus ſomnus: complectitur artus feſſos. i. fatigatos ex labore inducēdi equi, & fortè choreæ ducendæ, & delubrorum exornandorū ramis. Et iam phalanx. i. acies, ut ſit ſpecies pro genere: Argiua. i. Argiuorum ibat. i. ueniebat Troiam: à Tenedo inſula illa in qua occultabantur: nauibus inſtructis, ſcilicet more militari: per ſilentia amica, ideſt fauorabilia: lunę tacitę, ideſt ſilentis & celantis, quum minime luceret: quaſi in fauorem Græcorum lumina ſua occultaret: ſtatim per Politianum latius aperiemus: ibat, dico, petens littora nota: ubi decenniū ferè iam ſteterat: quum. i. quando: puppis regia. i. in qua rex erat, extulerat flammas: in ſignum aduentus (id enim ſignum dederant Sinoni: ut ſubtili breuitate innuit poeta.) & quum Sinon defenſus fatis. i. uoluntatibus & prædeſtinationibus deûm. i. deorum: iniquis. ſ. quantùm ad iudicium hominum: quia uidebantur piis mortē & impio ſalutē ferre. laxat. i. diſſoluit Danaos incluſos utero. ſ. eq: & laxat furtim. i. ſecrete, clauſtra: pinea. i. clauſuras equi, ex pinu factas. (Erāt ergo in equo, abies, acer, & pinus: de quib. Ser. prius argute diſſeruit) equus patefactus. i. apertus: reddit. i. edit quaſi partu. (dictū eſt enim de machina, quòd eſſet fœta armis.) illos ad auras. i. in lucē: & ipſi læti. ſ. quia tanto periculo eriperentur: ꝓmunt. i. proferūt ſe robore. i. robuſta mole equi: cauo. i. concauo Therſandrus & Sthelenus duces: & Vlyſſes dirus (qui ſe tali periculo nō commiſiſſet uiſi ſortitus: unde prudenter prius dictum eſt huc, delecta uirum ſortiti corpora &c.) lapſi. i. deſcendentes per funē demiſſum. i. deorſum miſſum: & Athamas, & Thoas, & Pelides. i. Pelei, nepos Pyrrhus Neoptolemus. i. nouus miles dictus: & Machaon primus. ſ. in ordine ſuorum, & Menelaus, & ipſe Epeus fabricator. i. opifex, & effector doli. i. equi doloſi: nam dolum. i. fraudem: magis Vlyſſes excogitaſſe uidetur: inuadunt urbem. ſ. Troiam: ſepultam. i. ſopitam & obrutam (unde uidetur accipere urbem pro ciuitate: nam oppidum & urbs neqꝫ dormit, neqꝫ bibit.) ſomno & uino: uigiles. ſ. ab officio, non ab opere, quia non uigilantes, ſed uigilare debentes, & uigiliæ deputati, ceduntur. i. occiduntur ab his qui ex equo deſcenderant: & ipſi qui eos occiderant: accipiunt omneis ſocios portis bipatentibus. i. utrinqꝫ & intus & foris patentibus, tam ingredientib. quàm egrediētibus: & iungunt agmina ſocia. i. iam ſociata: & ita collecta manu adoriuntur omnes: & regiā inuadunt, ut poſtea dicetur. Donatus (ut uidimus) uult ordinem eſſe. Ceduntur uigiles, & accipiunt portis bipatentib. omneis ſocios, & iungunt ſocia agmina, & inuadūt urbem, ſomno, uino'qꝫ ſepultam; qui ordo neceſſario tenebitur: ſi intelligamus omnes iam collecta manu inuaſiſſe urbem. Sed ſi poeta uult dicere, eos qui in equo erāt inuaſiſſe primū, & urbem cucurriſſe, per omneis uicos explorātes, an quos offenderent: poterit ordo quē poſuimus teneri: uerò ſimile tñ eſt primū ad portas acceſſiſſe, & ſuos accepiſſe: & deinde urbē inuaſiſſe. Bero. in Ser. ubi dicit: quòd phalanx eſt, lingua Macedonū, legio: dicit ſic: Diligens & curioſus cōmentator in enarratione phalangis, copioſius enar-

Ordo.

ſius enarrare debuerat,& eruditius,quum phalanx ab omnibus dicatur:à pauciſſimis quid ſit intelligatur:nanq; phalangem,priſci ſcriptores,ut mihi magiſtra lectione compertum eſt:appellarunt non proprie legionem,ut autumat Seruius, ſed cuneum militarem:quando.ſ.pes pedi,clypeus clypeo,uir uiro,in acie conſerebantur:& hoc peculiare fuit Macedonum inſtitutũ:ut author eſt Liuius.& meminit Curtius:cuius hæc ſunt uerba.Macedones,phalangem uocant, peditum ſtabile agmen.Vir uiro,armis arma,cõſerta ſunt:idem traditur à Cæſare:qui in primo commentario refert,Heluetios feciſſe phalangem:hoc eſt,clypeorum connexionem:quæ etiam teſtudo nuncupatur à doctis:idem Cæſar paulopoſt inquit,milites noſtri è loco ſuperiori,pilis miſſis,facile hoſtium phalãgem perfregerunt:ubi proculdubio accipitur phalanx,pro armorum connexione,atq; teſtudine:hinc per metaphoram à Satyrico poeta dictum eſt:Iunctoq; umbone phalanges:& phalangari, appellati ſunt milites,qui erant in phalange,quales habuit ad imitationem Alexandri magni,Alexãder Syrus,Romanus imperator,ut author eſt Lampridius.Phalangia uerò ſunt ex genere aranearum:ut alibi docuimus ex authoritate Plinij,Celſi,& Ariſtotelis.Hoc in loco potiſſimum referẽdum eſt illud, quod à Plinio traditur lib.7.Phalangas etiam ſignificare fuſtes,quibus Aphri prælium contra Ægyptios primi fecerunt. Nonius ſcribit,Phalangas dici fuſtes teretes:qui nauibus ſubiiciuntur.Angelus autem Politianus dicit in eundem ſic:Vergi.Ænei.2.Tacite(inquit)per amica ſilentia lunæ. Serui.igitur:ſciendum aũt eſt(ait)ſeptima luna captam eſſe Troiam,cuius ſimulachrum apud Argos eſt conſtitutũ:hinc eſt quòd dicit,Oblati per lunam.& alibi:Per cæcam noctem tacitæ lunæ. aut more poetico noctem ſignificat:aut phyſica ratione dixit: nam circuli ſeptẽ ſunt,Saturni,Iouis,Martis,Solis,Veneris, Mercurij,Lunæ.Et primus,hoc eſt Saturni uehemẽter ſonat: reliqui ſecundùm ordinem minus.Sicut audimus in cithara, cuius ultima chorda minus ſonat.hactenus Serui.Libenter igitur ab eo quæſierim:cur amica luna,latere ac fallere conantib. aut num lunam quoq; ſilentem apud M.Catonem:& item apud Plynium,ad eandem referat armoniam planetarum:quod autem citharæ ultimam chordam ſonare ait minus:hoc ita deniq; procedet,ſi ultimam,non iam pro ima,ſed pro ſumma capiat:quæ Græce,Hypate uocatur:unde grauior excitatur ſonus.Sicuti ab extima altera & tenuiſſima:quam equidem libẽtius ultimam dixerim,acuta uox profertur:quæ plus ſonare ob id uidetur:quia prorſum tenditur:ut in libro de muſica.2.ſcribere,ait Theophraſtum Porphirius in cõmentariis illis,quos in armonica Ptolemæi ſcriptos reliquit.Sicuti grauis ob id(inquit)minus auditur,quia circà diffunditur.Quod autem & apud Macro.legimus:& item apud alios Saturni orbem,cuius conuerſio ſit concitatior,edere acutiſſimum ſonum:minime hoc arbitror à Platone,uel in Tymæo,uel in republica probabitur:qui tardiſſimum ſcribit eſſe Saturni orbem,quanquam hoc fortaſſe ad longiorem ſui curſus ambitũ referetur:ſed Ariſtoteles certe in lib.2.de cœlo.tardiores ob id ait,eſſe ſuperiores orbes,quòd impetu ſtelliferi octaui orbis,magis retardentur:ut ergo uel Alexandri:uel Simplicij:uel item iuniorũ,de eo opinionem prætermittam,ſi ueram plane Macrobij ſententiam uis colligere:ad curſum referas diurnum,qui ſine dubio, celerrimus in ſupremis & concitatiſſimus inuenietur:ſed nos hac ablegata commẽtitia(ut arbitror)Seruij,minimeq; neceſſaria ſubtilitate:potius accipimus tacitæ lunæ ſilẽtia,lunam ipſam quam uocant ſilentem:hoc eſt,minime:tum quidem lucentem,ut latere inſidiæ magis poſſent pulchra nimium & eleganti translatione ab auribus ad oculos:nam ſicuti ſilentio nihil auditur:ita nihil tenebris cernitur.Ply.igitur lib.nat.hiſt. 16.Diem,(inquit)coitus lunæ:ab aliis,ſilentiis lunæ : ab aliis, interlunium appellari.Tum idem lib.duodeuigeſimo:& hoc ait:ſilente luna ſeri iubent.M.Cato etiam in lib.de re ruſtica. Nunc ſtercus euehi luna ſilenti:nunc item ſilente luna,ficos, oleas,malõs,piros inſeri.Poſtremo etiam prata,primo uére iubet eadem luna ſilente ſtercorari:ridiculum autem fuerit,aut hæc Catoniana,Plynianaq; referre ad ſyderum muſicam:aut in uetuſtiſſima,uſuq; receptiſſima loquutione deſyderare iſtiuſmodi ambages:equidem lunam hic ſilẽtem(ut dixi)pro minime,tum lucente acceperim:fuerat tempus Græcis obſeruandum.Neq; ita tamen interpretor,ut ad uiuum reſecem,atq; ipſum deniq; lunæ coitum plane intelligam,quum nox tota tenebricoſa:nam hoc utiq; refellitur,quoniã poeta mox ait, Oblati per lunam.Nondum igitur luna lucebat:quũ illi à Tenedo ſub ueſperam nauigabant:ſed lucere tum cœpit, quum iam urbem occupauerãt.Non igitur aut ſera fuerit,aut pernox luna tum:nec lunæ quidem omnino coitus,ſed tẽpus:arbitror potius,quàndiu illa non luceret.Etenim plura ſæpe,quàm uideatur nox,apud poetas aliqua complectitur.Ob hoc igitur illud in noſtro ruſtico.Quidq; ſilens moneat,qdq; inter menſtrua Phœbe.Nec abſurde tamen præter epitheti rationẽ temporariam lunæ acceperis,amica ſilentia quoniam in auſpiciis quoq; ſilentium uocari,Cicero ſcribit:quod omni uitio caret: iam apud Acronem quàm pulchrum,quàm ingenioſum, qui enarrans Horatij locum lib.carmi.2.Dum capitolium ſcandet cum tacita uirgine pontifex.Tacitam uirginẽ intellexit,quaſi clarã,ſacerdotij nobilitate:& ut hoc ineptis perſuadeat:authoritate etiam abutitur Maronis,qui dixerit:Tacitæ per amica ſilentia lunæ.Cæterum tacita luna,ſit hic etiã pro clara accipienda:uidelicet non & apud Dionyſium ſaltem Romanæ hiſtoriæ authorem:& apud Plutarchum,aliosq; permultos,acro legerat ignorari prorſus ab omnibus,quibus deniq; uel ſacris,uel ſimulachris Veſtales uirgines tuendis præforent:ut ob hoc ipſum quòd præſtabat ſilentium:tacita uocetur uirgo Troianam ſoli,cui fas uidiſſe Mineruam.

PIERIVS.

¶ Etiam Argiua phalanx inſtructis nauib.ibat.]Vetera quædam exemplaria,ibant,legunt:numero multitudinis,quam lectionem agnoſcas apud Ti.Donatum , ſi in integra eius incidas commentaria.Ita enim illic habetur:Iter per terram dicimus fieri.Hoc tamen loco,ibant,inquit:hoc eſt nauibus ferebantur:quoniam inſulam dixerat Tenedum:ne,ſi nauium nõ feciſſet mentionem,putaretur immemor ſui , ut terram poneret , quam ſecundùm deſcriptionem ſuperiorem nullam eſſe conſtabat.¶ Lætiq; cauo ſe robore promunt.] In Longob.codi.produnt,legitur quod minime diſplicet.Sed enim promere de his dicitur,quæ condita fuerint:de his autem ſuperius dictum eſt:Nota conduntur in aluo.¶ Et dirus Vlyſſes.]In codice Long.durus Vlyſſes,legitur:quem Horatius,patientem: Homerus,πολυτλάντα uocant:id uerò duri hominis:ut,Durum à ſtirpe genus.&,Dardanidæ duri.Inferius uerò omnino legitur,dirus,uideturq; proprium epitheton apud Maronem Dirus Vlyſſes:ut,Immitis,& ſæuus Achilles.Sunt etiam antiqui codices in quib. diuus,habeatur:nempe quia toties apud Homerũ legere eſt,Δῖος ὀδύσσευς,ὁ θεῖος.Sed enim in hoſtili perſona,ubi præſertim improbatur res geſta,non cõgruit epitheton illud honorificum.Quãuis Fl.Soſipater,ubi de tropis agit,hæc ita.Epitheton dictio eſt,uocabulo adiecta,ornandi,aut deſtruẽdi,aut indicandi cauſſa.Ornat,ſicut Dirus Vlyſſes.Ita enim in ueteribus Soſipatri codicibus habetur.In aliquot,& diuus,deſtruit,ſicut,Scelerũq; inuentor Vlyſſes.Indicat,ſicut Lariſſæus Achilles.Sed hoc exemplum ita poſitũ, loco non citato,non mihi tanti eſt,ut propterea lectionem,dirus,loco hoc immutare uelim.Cariſius enim ad id reſpexit, quod(uti diximus)Homerus Vlyſſem θεῖον uocat.¶ Therſandrus,Sthenelusq; duces.]Quidam codices ex proximioribus æditionibus,Tiſandrus,legunt:quum tamen paſſim apud Græcos celebre ſit,Therſandri Polynicis filij,nomen.In Romano codice Vaticanæ bibliothecæ deſyderantur paginæ,uerſusq; omnes à captura Sinonis,uſq; ad uerſum,qui lib.4.incipit:Inſtauratq; choros mixtiq; altaria circùm.¶ Athamasq;,Thoasq;.] In Longob.in Mediceo,& quibuſdam aliis codicibus antiquis legere eſt,Acamas. Quod quidem nomen,inter Græcorum proceres cenſeri apud Quintum Smyrneũ inuenias,qui τὰ παραλειπόμενα ſcripſit.Fuit & Acamas Theſei.F.à quo Demoſthenes agnoſcit tribum Acamantida, ἐν τῷ πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος;quod obſeruat Harpocration.

Tempus erat,quo prima quies mortalibus ægris
Incipit,& dono diuûm gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe miſſi,largosq; effundere fletus,
Raptatus bigis,ut quondam,aterq; cruento
Puluere,perq; pedes traiectus lora tumenteis,
Hei mihi qualis erat,quantum mutatus ab illo
Hectore,qui redit,exuuias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios iaculatus puppibus igneis,

SERVIVS.

¶ Tẽpus, &c.] Deſcribit noctis initium.alibi totam noctem.ut in.4.Nox erat & placidum carpebãt cuncta quietẽ; Corpora per terras.Deſcriptiones aũt pro rerum qualitate,uel extenduntur,uel corripiunt.Illo enim loco,protenſio ad inuidiã Didonis pertinet, ut uigiliarum.Sũt autem noctis partes,ſecùndũ Varro.Veſpera conticiniũ,intempeſtas gallicíniũ,lucifer diei,mane ortus,meridies occaſus.De crepuſculo uerò,qđ eſt dubia lux. (Nam creperum,dubium ſignificat)quæritur:& licet utrique tempori poſſit iungi, uſus tamen obtinuit, ut matutino iungatur:licet Lucanus dixerit: Longa repercuſſo nituere crepuſcula Phœbo.Mane uerò à mano eſt.Nã manum ueteres,bonum dixerunt. ¶ Serpit.] Latenter mẽbris infunditur. ¶ In ſom.]Per ſomnos:aut pro

Partes noctis & diei.

Crepuſculum.

Mane.

¶ Ecce.]

Squalentem barbam,& concretos ſanguine crineis,
Vulnera'cꝫ illa gerens,quæ circùm plurima muros
Accepit patrios,ultro flens ipſe uidebar
Compellare uirum,& mœſtas expromere uoces,
O lux Dardaniæ,ſpes ô fidiſſima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate uenis? ut te poſt multa tuorum
Funera,poſt uarios hominum'cꝫ,urbis'cꝫ labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſſa indigna ſerenos
Fœdauit uultus? aut cur hæc uulnera cerno?
Ille nihil,nec me quærentem uana moratur,
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
[Heu fuge,nate dea,te'cꝫ his(ait)eripe flãmis. HECTOR
Hoſtis habet muros,ruit alto à culmine Troia.
Sat patriæ,Priamo'cꝫ datum,ſi Pergama dextra
Defendi poſſent,etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra,ſuos'cꝫ tibi commendat Troia penates.
Hos cape fatorum comites,his mœnia quære
Magna,pérerrato ſtatues quæ denicꝫ ponto.

¶ Ecce.] Ponitur hæc dictio,quum aliquid repentinum ſignificatur: Ecce manus iuuenem in p.t.r. ¶ Viſus.] Nam inſomnia uidentur, & nõ ſunt. Qđ paulopoſt dicit:Effert penetralibus ignem, confirmantis eſt:nam illud fuiſſe uerum contendit. ¶ Raptatus.] Frequẽtatiuo utitur: ut ſupra, Ter circùm

Biga. Iliacos r.h.m. ¶ Bigis.] Secundùm artem loquutus:nam quæ de pluribus conſtant, pluraliter proferuntur: ut bigæ,mappæ. Hora.tamen dixit:Ne ſordida mappa.Item Statius: Rorifera,placidum tenuauerat aera biga. ¶ Traiectus lo.] Traiecta lora habens. ¶ Hei mi.] Verſus Ennij. ¶ Exuuias.] Celauit mortẽ Patrocli,ad laudis argumentum. ¶ Phrygios ignes.] Quibus Proteſilai nauis incenſa eſt. ¶ Barbam.] In ſingulari

Eruditorũ authoritas Seruij ſnĩam explodit. numero, hominum eſt:in plurali, brutorum. Vnde dubitatur de quibus dixerit:Stiria'cꝫ impexis induruit horrida barbis.Plurima ait Home.in extinctum Hectorem,omnes tela iacere, more maiorum.Vnde eſt:Et bis ſex thoraca petitũ, perfoſſum'cꝫ

Lucomones. locis:propter duodecim populos Tuſciæ.Duodecim enim Lucomones,qui lingua Etruſca,reges ſunt,Tuſci habebant.unde eſt:Gens illi triplex, populi ſub gẽte quaterni. ¶ Vltro.] Nam ratio poſtulabat,ut loqueretur qui uenerat. ¶ Spes fi.] Spes ſemper eſt fida, ſed in Hectore fidiſſima. ¶ Expectate.] Pro expectatus:antiptoſis eſt. ¶ Fœdauit.] Cruentauit:ut,Sanguine fœdantẽ. & manſit in translatione. Nam ſupra dixerat:O lux ideo & ſerenos.Et Salluſt. De nubibus fœdantem lumen. ¶ Ille nihil].ſ.ad interrogata. ¶ Vana] Falſa. ¶ Gemitus.] Nec eñ paruus dolor eſt uiro forti,fugam forti ſuadere.Sunt autem omnes hic partes ſuaſoriæ. ¶ Fuge.] Propoſitio eſt. ¶ His er.f.] Vtile. ¶ Sat pat.] Honeſtũ:nam nemo poteſt contra fata. ¶ Hac].ſ.tua:ut & participem gloriæ faciat Æneam, & ipſe uitet ſupbiã. ¶ Sacra,ſuos'cꝫ,&c.] Neceſſarium ſacrilegum enim,nõ liberare cõmẽdatos deos. ¶ Fatorum co.] Poſſibile, quia occurrebat.Hoſtis habet muros:& ideo dat' comites deos. ¶ Pérerrato.] Hoc uerbum,oſtendit erroris longinquitatem.

ASCENSIVS.

¶ Tẽpus,&c.] Docet quõ ab Hectore excitatus ſit,& ad fugam faciẽdam admonitus:in qua re ingenioſus poeta,miro utitur artificio:nam ſic Æneam à proditione purgat,ut & fugam illi glorioſam faciat. Purgatur quidem à proditione,quòd cum cæteris,eadem fraude deceptus,ſomno indulgebat:& ſi quæratur cur non etiam cum cæteris perierit? reſpondet,quia ab Hectore admonitus, exurrexit:& uirtute,qua plurimum potuit,præcipue ducente deo,per tela,per hoſtes,euaſit.Fugam autem inclytam facit, quia ſolus

quia ſolus ad hoc à diis electus eſt, ut deos & ſacra per fugam ſeruet, unde dicet Hector, Sacra, ſuoſq́; tibi commendat Troia penates, Hos cape fatorum comites, his mœnia quære Magna, &c. Donatus autem dicit ſic: ¶ Prima quies.] Excuſatur
Sōni uires. Æneas, ſi ſomnum ea hora capiebat, qua omnia animantia reficit ſomnus: cuius initia tantum ponderis habent: & tanta ui mentes opprimunt, ut omni cura ſubmota, altius ſoporentur: & quum munus deorum, ſit ſomnus ad refectionem nobis datum, crimen non eſt, ſi conceſſo tempore dormiatur. ¶ Viſus adeſſe.] Oſtendit poeta, non uera, ſed ueriſimiles imagines uideri cum dormientibus adferuntur. Ex mœrore autē, & ſqualore imaginis, etiam ſi nihil uerbis nuntiaſſet, coniectura colligeretur, funeſta portendere uidebar. Et hic oſtendit imagines non eſſe ueras. ¶ O lux.] Errorem deſcribit dormientis ut quod optime norat, quaſi neſcius interrogaret. ¶ Heu fuge.] Viro forti fugam ſuadet, quam non ſuaderet, ſi ſupereſſet aliquid cui poſſet ſubueniri. Mox ſubnectit cauſſam quæ omnem uim deſperationis continet. Heu fuge: incipit recte à doloris ſigno. Dolebat enim, quòd qui debebat hortari ad auxilium, fugam ſuaderet uiro forti. Et quòd ſic interierat tota res ut nihil ſupereſſet quod auxilio fulciri poſſet. ¶ Hoſtis ha. mu.] Secūda deſperatio. ¶ Muros.] Quibus ſe tutari potuiſſent. ¶ Ruit al. à c. T.] Tertia deſperatio. i. concidit iā cui poteſtas ſubuenerat. ¶ Sat patriæ P. q́; d.] Vt Priamo ueniſſe interitum denotaret. ¶ Si pergama d.] Quaſi dicat, contra tantam uim nihil ualere humanam uirtutem: & probat quòd ſi poſſent defendi, defenſa fuiſſent. ¶ Hac.] Scilicet mea. ¶ Sacra] Quaſi dicat non eſt ergo flagitium quòd fugiat: quum patria ſuos deos fuga liberandos uelit. Nimium etiā religioſum probare uoluit, quum ipſis religionibus conſeruandis ſit aptiſſimus, aut etiam diis potiorem. Nullus enim cōmendatur inferiori. De his diis meminit in themate: Inferretq́; deos Latio. Omni ergo culpa uacat fugiturus: ſi fugam ſuadet imago uiri fortis, & patria cōcedit fugam: & deorū, ſacrorumq́; ſocietas. ¶ Fatorū co.] Adiuuabūt tua fata, quum tui comites fuerint. Quid em̄ potuit Æneas, ſi dij ipſi non potuerūt? ¶ Magna.] Quia magni ſunt dij: & ꝓponit ſpem futuri tēporis, ut ſit toleratio præſentis calamitatis. ¶ Pérerrato ponto.] Vt oſtēderet
Ordo. ſe uera inſinuare, prædixit ꝓſpera, & his laborioſa addit. ¶ Ordo eſt. Tempus erat. ſ. quum urbem inuaderēt Græci: quo, prima quies, ideſt quieta dormitio: incipit mortalibus ægris: ideſt imbecillibus, qui continuas uigilias perferre non poſſunt, ſed alterna requie refocillādi ſunt: & ſerpit, ideſt molliter diffunditur per membra: dono. i. beneficio: diuûm. i. deorum: exiſtens gratiſſima. i. cōmodiſſima, & acceptiſſima: & ecce. q. d. ex inſperato, & improuiſo: utpote in ſomnis. i. dum dormirem & ſomnum caperem, Hector mœſtiſſimus, uiſus eſt adeſſe mihi ante oculos: & effundere largos fletus raptatus. i. frequēter tractus: bigis. i. curru biiugis equis ducto: ut quōdam. i. ut dudum, aut paulo ante raptus fuerat. (In ea em̄ ſpecie apparēt qui noſci cupiūt, in qua notiſſimi ſunt. Sed etiam ad rem phyſicā alludit: q̄a terribilia, ac dira aſpectu in ſomnis occurrere ſolēt, & terrore quodam excutere: quos prius exterruerāt) raptatus ergo bigis ut quondam: & ater, puluere cruento. i. perfuſus puluere intermixto atro cruore: & traiectus lora. i. habēs lora traiecta: per pedes tumentes. i. inflatos propter lora. Hei mihi: dolentis eſt, qualis erat. ſ. Hector tunc: & quantum mutatus ab illo Hectore. i. à ſpecie illius Hectoris, unus enim erat qui rediit indutus exuuias. i. manubias, aut ſuperiora indumēta quæ tunicæ armorū, hoc eſt, inſignium, uulgò dicūtur Achillis (nō tamen quibus Achillem: ſed quibus Patroclum exuerat, quod tacet poeta ex præcepto rhetorico, quo præcipimur ea, quæ ad laudem ſunt dicere, ſupprimentes quæ laudem noſtram imminuant. Hoc autem (teſte Homero) habet hiſtoria: quum Græci ingentia ſpolia diuiderent, & Agamemnoni, Chryſeis filia, ſacerdotis Apollinis obueniret: & Achilli Briſeis uenit: ad Agamemnona in ſacerdotali habitu pater filiam deo authore repetens: quam negatam primum, poſtea immiſſa peſtilentia coactus eſt reſtituere quidem Agamemnō: ſed Briſeida Achilli præcipuo eius uiolentiæ authori abſtulit ſibi: quo facto indignatus abſtinuit bello, eoq́; ceſſante Græci paſſim fuſi ſunt, nec auſi ſunt cum Troianis concurrere, præcipue cum Hectore: donec Patroclus ſocius & amicus Achillis, qui cum eo ſub Chirone eruditus fuerat, impetratis armis Achillis, Hectori iā pridem notiſſimis Troianā pubem fugaret, quaſi iam Achilles iterum in bellum redierit: quo uiſo, Hector eo animo quo in Achillem ſæpe concurrerat, inſilit: & uictum ſpoliat: ſpoliiſq́; quaſi ſæuiſſimi hoſtis indutus ingreditur in ciuitatē, ubi miro applauſu ab omnibus exceptus eſt: eo autem facto, ſummopere indignatus Achilles, non potuit noctem illam quieſcere appetens uindictæ: ſed grauiter conqueſtus, poſtridie in arma proſilit: unde Iuuena. Patitur noctem lugentis amicum Pelidæ. Legendum autem uidetur mihi quidem: qui exuuias rediit indutus Achillis: nam legēdo, qui redit exuuias, ponit t̄ps pro tempore: & legendo, qui exuuias rediit indutus, producitur ultima in uerbo rediit, ſyncopæ gratia) ut qui rediit iaculatus. i. poſtquàm iaculatus erat: ignes Phrygios. i. Troianos: puppibus. i. in puppes: Danaûm. i. Græcorū, (præcipue Proteſilai, qui primus in littus Phrygium deſcendit: & interfectus eſt ab Hectore, eiuſq́; nauis incenſa: & ſi tūc Hector in cæteras perrexiſſet totam claſſem exuſſiſſet.) gerens barbam ſqualentem. i. ſitu obſitam, & immundam, & crines. i. capillos concretos ſanguine: & gerens illa uulnera quæ accepit, pro acceperat: plurima circùm muros patrios. i. patriæ ſuæ, Troiæ uidelicet. Ipſe. i. ego flens uidebar (ergo uiſio, non res geſta) ultro. i. priuſquàm me alloqueretur: compellare. i. alloqui cum quadam dignitate: uirum. i. quem uiuentem putabam: unde illud ad ſomniantem refertur: & expromere. i. proferre ex pectore uoces mœſtas. i. mœſtitiæ indices: ô lux Dardaniæ. i. Troiæ à Dardano nobilitate: ô fidiſſima ſpes Teucrûm. i. Teucrorum hoc eſt, à Teucro ortorum: quæ tantæ moræ tenuere. ſup. te: ô Hector expectate. i. diu deſyderate, & expectate ab quibus oris. i. regionibus uenis: ut nos defeſſi aſpicimus te poſt multa funera tuorum, & poſt uarios labores hominum, & urbis quę cauſſa indigna. ſ. uiro forti & bono: fœdauit. i. deturpauit uultus ſerenos. i. alloqui ſerenos: aut cur cerno hæc uulnera? (Loquitur ergo, quaſi ſomnians, & immemor eorum quę ſciuerat, nam nonnunquàm mortui occurrunt ſomniantibus, quaſi uiuerent: quod ergo prius dixit, Vulneraq́; illa gerens, &c. nūc quærit, unde ſint ea uulnera? non eſt cōtrarium: nam prius dixit Hectora talem occurriſſe, qualē ante ſomnum, & poſt ſomnum nouerat: nunc uerò recitat qualem fantaſiam ſomniās de eo habuerat: oblitus. ſ. mortis, & uulnerū eius.) Ille. ſ. Hector: nihil, ſup. reſpondit ad hæc, nec moratur me quærentem uana, hoc eſt, quæ nō ſomnians noram: ſed ipſe ducens grauiter gemitus de imo pectore (quia, ut dicetur in. 6. eadem affectio manet defunctis quæ fuerat uiuis: unde dicit, Quæ gratia currū, Armorumq́; fuit uiuis, quæ cura nitētes Paſcere equos, eadem ſequitur Tellure repoſtos.) ait heu, ô nate dea, fuge, & eripe te his flammis: hoſtis habet muros: Troia ruit. i. pręceps cadit ab alto culmine: ſat patriæ datum, ſupple eſt Priamo: quaſi dicat noli ſollicitus eſſe ut Priamo patriam ſalues, quia parū uicturus eſt: ea enim nocte interimendus erat: occurrit ergo ei quod dicere potuiſſet Æneas: at qui, uis ne fugiam, & ſocerum deſeram, patriamq́; proſtituam? ad quod Hector: ſat patrię datum eſt Priamo: qui iamiam moriturus eſt: noli ergo ſollicitus eſſe: quia fata uetant: noluntq́; patriam defendi. Quia tamen hoc ordine dixiſſet poeta: Satq́; datū patriæ & Priamo eſt, ordo uidetur melior, ut ſit, Sat, datum. i. indultum eſt à nobis patriæ & Priamo. Nam ſi Pergama. i. mœnia Troiana poſſent defendi dextra. i. uirtute bellica uiri fortis: fuiſſent defenſa etiam hac. i. mea: non ſolum tua: & ita participem glorię facit Æneam quòd Æneas quaſi ab alio prolatum çitra arrogantiam recitat: non dicam tamen, hac. i. tua: quia hic, hæc, hoc, ad primam perſonam ſpectant: etiam melior eſt ſententia propter coniunctionem, etiam: quia ergo defendi non poſſunt nolentibus fatis: nec eſt te præſtantior alter: Troia commendat tibi. i. fidei tuæ: ſua ſacra, & ſuos penates. i. deos domeſticos, & peculiares: cape hos comites fatorum. i. adiutores rerum per fata tibi receptarum: & quære his. ſ. penatibus magna mœnia quæ in Italia conſtituit: quæ tu ſtatues deniq́;. i. tandem (per quod innuit lōgos eius errores) ponto. i. mari pérerrato: quia dictum eſt, Maria omnia circùm errātes, &c. De penatibus autem dicit Landinus ſic: Suos, recte ſuos. Nam ſi illos ex Samothracia in Phrygiam tranſportauit Dardanus: & ut addam aliquid ad ea quæ in ſuperioribus dixi de penatibus: refert Dio. Penates qui in Græcam linguam transferunt alios patrios: alios Genethlios: alios Etheſios: alios Mychios, quaſi Arcanos: alios Ercios, fortaſſe quòd in occulto concluſi eſſent, appellaſſe. De figura autem & forma eorum, refert Timæus hiſtoricus, Lituos ferreos, & æneos, & Troianum uas quoddam fictile eſſe, ea quæ in occultis & reconditis Lauinii iacent ſacra. Dionyſius autem ſcribit, ſe Romæ uidiſſe templum, apprime tenebroſum: neq́; tamen magnum, in quo ſitæ ſunt deorum Troianorum ſimulacra: quę inſcriptionem habebāt. Dij penates. Sunt autem duo adoleſcentes qui ſedent, pila tenentes, militari habitu. Refert idem Diony. cōſtructa iam Alba translatos fuiſſe Lauinio Albam, deos ipſos quos Æneas ex Troia aduectos illic collocarat. Verum ſequenti nocte, quamuis clauſo tēplo ad ſuas Lauinias ſedes ridiſſe, atq́; ſecundo Albam reportatos, ſecūdo quoq́; Lauinium rediſſe. Quapropter illos, illic relinqui placuit, miſſis Alba ſexcentis cum duce Egeſto qui Lauinij habitantes ſacra curarent. Beroal. autem in Seruium dicit ſic: authoritatem Seruij, eruditorum refellit authoritas: nāq́; barba quadrupedem, in ſingulari numero apud idoneos reperitur. Hora. in primo ſermonum: Vtq́; lupi barbam uariæ cum dente colubræ, &c.

PIERIVS.

¶ Largoſq́; effundere fletus.] In Mediceo codice, refundere, legitur: ſed effundere, acceptius. Quinetiam nonnulli codices fluctus, habent: ſed nulli fletus, non caſtior lectio uidetur. ¶ Exuuias indutus Achilli.] In antiquis exēplaribus Achil

lis habetur

lis habetur,recta declinatione:non enim hic ὁμοιοτέλευτον, illud Seruianū timendum eſt.Sunt'qꝫ aliquot exemplaria,in quibus exuuiis,legatur ſeptimo caſu:utrūqꝫ Latinum eſt : ſed exuuias,quarto caſu placere magis uideo eruditis uiris.Demū & inductus,ab induco,in peruetuſtis aliquot exēplaribus habetur.Sane ſcriptum ab Auguſto Tranquillus ait:Si mane ſibi ſiniſter calceus pro dextro induceretur : & apud Plynium. Diuus Auguſtus prodidit ſibi calceum prępoſtere inductum: placet tñ indutus,ab induo,ut uulgò habetur.¶ O lux Dardaniæ.]In antiquis aliquot codicibus legere eſt,Dardanidûm. Tametſi non neſcimus ex Mnaſea Dardaniam regionem appellatam:quæ Teucris prius uocabatur.Dardanus porrò Troadis oppidum eſt Stephano.¶ Spes ô fidiſſima.] Vt prætereā quod in antiquis codicibus ſcriptum eſt ex inſtituto Auguſti, Spes ô fidiſſima.Illud me magis mouet:quod in uetuſtiſſimo quodam codice,literis propter uetuſtatem codicis difficile eſt diſcernere utrum fortiſſima:an firmiſſima ſit adſcriptum.Sed enim ut firmiſſima non improbarim:ita fortiſſima, nunquam admiſerim:decenter enim ſpes aut firma,aut fida ponit̃.¶ Ruit alto à culmine Troia.] In Mediceo codice non eſt,à, præpoſitio:ſed ſupra alto,ab κατὰ παςάφςασις notatum.Vulgata tamen lectio,quæ eſt,Alto à culmine,ſatis pluribus facere uidetur.¶ Pérerrato ſtatues quæ deniqꝫ ponto.]In codice Longobardico,& aliquot aliis,qui,nō quæ,legitur:ut ſit: Qui deniqꝫ ſtatues ea magna pérerrato pōto:ſed enim magis placet,'quod in uulgatis habetur exemplaribus:quæ mœnia.

ſSic ait,& manibus uittas,Veſtam'qꝫ potentem, ÆNE.
Æternum'qꝫ adytis effert penetralibus ignem.
Diuerſo interea miſcentur mœnia luctu,
Et magis,atqꝫ magis(quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus,arboribus'qꝫ obtecta receſſit)
Clareſcunt ſonitus,armorum'qꝫ ingruit horror.
Excutior ſomno,& ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero,atqꝫ abrectis auribus aſto.
In ſegetem ueluti cum flamma furentibus auſtris
Incidit,aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros,ſternit ſata læta,boum'qꝫ labores,
Præcipites'qꝫ trahit ſyluas,ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor,
Tum uerò manifeſta fides,Danaûm'qꝫ pateſcunt
Inſidiæ,iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano ſuperante domus,iam proximus ardet
Vcalegon,Sygæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamor'qꝫ uirûm,clangor'qꝫ tubarum.
Arma amens capio,nec ſat rationis in armis,
Sed glomerare manum bello,& concurrere in arcem
Cum ſociis ardent animi,furor,ira'qꝫ mentem
Præcipitant,pulchrum'qꝫ mori ſuccurrit in armis,

SERVIVS.

¶ Veſtam.] Deam ignis, quæ terra eſt.¶ Diuerſo.] Pro Œconomia, qua demonſtret Æneam proditorem non fuiſſe:ſed longinquitate domus, & tardius bella cognouiſſe, & facilius euitaſſe diſcrimen. ¶ Magis, atqꝫ magis.] Augmentum quaſi maxime,ſic minus atqꝫ minus: i.minime:& utut.i.utcūqꝫ.¶ Anchiſę.]Nam ubicunqꝫ,dum uiuit Anchiſes,ſibi uniuerſa concedit, religioſe ergo.¶ Arboribus'qꝫ ob.]Laus domus. ¶ Receſſit.] À frequentia ſe remouit:eſt autem pulchra translatio,quoties rei mobilis ad immobilē, uel contra,transfertur officiū. ¶ Ingruit.]Inuadit:ut,Ingruit Æneas Italis.¶ Excutior ſomno.] Vt appareat terroris eſſe,& non ſatietatis. ¶ Abrectis auribus.]Translatio à brutis: ſic Terentius, Arrige aures Pamphile. ¶ Flumine.] Fluxu.Et,Humectat flumine uultum. ¶ Torrens.]Fluuius, qui æſtate ſiccatur: à torrēdo dictus. Torrens. Contra,Græci á tempore quo creſcit, χειμάῤῥουν appellant: ſicut equinoctium ἰσημέριον.¶ Inſcius.] Non ignarus:nā uidet,ſed qui nō ualde ſit cauſſarū peritus,quaſi ſimplex.¶ Saxi.] Mōtis:contra, in.6.Prenſantem'qꝫ uncis manibus capita aſpera mōtis.i.ſaxi.¶ Manifeſta fi.] Nō ſomnij:ſed fraudis Græcorum:unde,Danaûm'qꝫ pateſcunt inſidiæ iam Deiphobi: qui poſt mortem Paridis Helenam duxit uxorem. ¶ Vcalegō.] Rem domus ad hominē trāſtulit.¶ Sygæa.] Duo ſunt Troiæ promontoria,Rhœteum& Sygæum,quod dictū eſt,quia Hercules hoſpitio prohibitus,ſimulauit diſceſſum:& hinc contra Troiam uenit cum ſilentio, quod σιγὴ dicitur. ¶ Relucent.] Magnitudinē incendij denotat.¶ Lata.]Quia illic ponti anguſtiæ ſe dilatant.¶ Clāgor.]Græcum eſt:illi enim κλαγγή. Tangit autem morem,quia urbes plerunqꝫ à ſono tubarum diruuntur:ſicut Albā,Hoſtilius Tulius iuſſit euerti. ¶ Amēs.] Quia nec ſomnio, nec rebus aſpectis credidi. ¶ Furor,ira'qꝫ mētē.]Poteſt ſpecialiter accipi,quia furore:atqꝫ ira pręceps ferebatur:uel generaliter. Nam furor & ira,mentes humanas p̄cipitant:unde non mirum,ſi arma cœpi.

ASCENSIVS.

¶ Sic ait,&c.]Docet quæ reliqua ſubſequuta ſint:& quomodo excuſſus ſomno in arma ruit:unde Dona.¶ Excutior.]Nō dicit,expergiſcor:quod eſſet aut ex ſatietate ſomni,aut animi tranquillitate.Quos ergo dormientis abrupta eſt.¶ Et ſummi fa.t.Aſ.ſupero.]Vt poſſet uel uidendo per flāmas,uel audiendo cuncta percipere.¶ Iam Deiphobi.]Narratis quæ audierat,ponit quæ uidebat.¶ Exoritur c.qꝫ u.]Eo pertinet,qa dixit:Tum uerò manifeſta fides,Danaûm'qꝫ pateſcūt inſidię. quātus autem fuit affectus Æneæ,qui nec ſomnio Hectoris admonitus,neqꝫ manifeſta captiuitate urbis deterritus arma cœpit.¶ Amens.]Omnibus aduerſis,mente turbata,non in fugam,ſed in arma conuertitur,& quærit manum ſociorum,quibus arcem amiſſis iam mœnib.defendat.¶ Furor itaqꝫ.]Optime poſuit;ꝗdquid enim præcipitāter urgetur,nō quo animus uoluit,ſed in eam partē cadit, in qua ruinæ pondus adduxit : ¶ Pulchrum'qꝫ mori.]Non erat ſpes uictoriæ,ſed armatus,quàm inermis pulchram mortem ignominioſæ uitæ præponebat.¶ Ordo eſt.Hector ait ſic:& effert manibus.ſ.ſuis: uittas.i.redimicula crinium deæ: & Veſtam.ſ.deam potētem: qꝫ, pro.i.effert æternum ignem, qa Veſta eſt purus & inextinguibilis ignis:adytis.i.ſacrariis,ſine aditu& acceſſu:penetralibus.i. penitus intrabilib.à ſacerdote ſummo:aut quæ adytas prius nunc penetralia fiebant. Ordo. Mœnia miſcet̃ interea diuerſo luctu,& ſonitus clareſcunt.i.clarius audiri incipiunt,magis& magis:& horror.i.horribilis cōcuſſio armorum:ingruit.i. increpat aurib.meis, magis: atqꝫ magis quāuis domus Anchiſæ parētis.i. patris mei:receſſit.i. lōge poſita ſit:ſecreta.i.ī ſecreto loco: & obtecta arborib.quę res effecit,ut nō tā cito obrueretur Æneas,ſed haberet ſe armandi,& patrem exportandi cum filio& coniuge ſpatiū:ego excutior.i.uiolēter deturbor ſomno:quā rem res incommoda ſequi ſolet:& ſupero aſcenſu faſtigia,ideſt culmina ſummi tecti: atqꝫ aſto auribus abrectis:ut melius,ſcilicet audiam quod à feris tractum eſt:&,ſupp. accipio ſonitum,ueluti cum flamma incidit in ſegetem.ſ. maturā: auſtris.i.uentis illis uiolentis:furentibus.i.magnum impetū, ut furioſi ſolent:facientibus,aut cum torrēs rapidus.i. omnia ſecum rapiens,flumine montano.i.amne de monte præcipitāter defluente,ſternit agros,& ſternit ſata.i.lætas herbas habentia,& agricolam ob ſpem amplę meſſis lætificantia:& labores boum.i.fructus multi cultus & laboris:& trahit ſyluas præcipites.i.pręcipitāter cū impetu detractas:ipſe inſcius.i.neſcius cauſſæ:quia nec ignem nouit immiſſum:nec amnem ita auctū quum pluuia uehemens ſæpe in uicino fiat,atqꝫ apud nos nulla:ipſe ergo inſcius,unde talis ſonitus generetur,ſtupet:accipiens ſonitum de uertice ſaxi.i.rupis,aut ſcopuli. Fides.i. fidelitas Danaûm.i.Græcorum,quæ nulla eſt:hoc eſt, perfidia eorum eſt manifeſta.ſ.mihi:tum uerò.i.præcipue,tunc quum iam periculum uideretur : ſed in animum integrum non potuit prius tantum fraudis cadere:&,pro.i.inſidiæ Danaûm:pateſcunt.i.per ſe patefiunt,tunc præcipue:domus Deiphobi,filij Priami,cui Helena nupſerat:& ita domus eius ferè prima petita eſt:ampla.i.magnifica, dedit iā ruinā:Vulcano.i.igni: ſuperante.i.uincente,& inuoluente eam:& Vcalegon proximus.i.domus Vcalegonis,quæ proxima erat:ardet iam.ſ. quū domus Deiphobi ceciderat:freta.i. maria:Sygæa.i.in quæ Sygæum promontorium declinat:relucent lata.i.late : aut relucendo apparent lata:igni.i.per ignem:& clamor uirûm,& clāgor tubarum exoritur:& ego amens.i.ſine mente,& prudentia,qui ſperabam armis poſſe quidquam commodi adferre:capio arma:nec ſat rationis in armis, ſup.erat mihi,hoc eſt,examentia quadam cœpi arma:nec quum iam armatus eſſem,'adhuc furorem depoſueram : ſed animi ardent. i. ardenter cupiunt;glomerare.i,conferere manum bello ; & concurrere in arcem

arcem.ſ.ubi res ſacræ erant:cũ ſociis,aut domeſtic is,aut quos illuc concurriſſe non dubitabat,aut concurrere è uicino uidebat:furor,& ira præcipitant.i.præcipitanter obruunt:mentẽ.i.exardeſco furore Martio,& ſuccurrit.i.in mentẽ uenit:pulchrum,ſup.eſſe mori,in armis.i.in ipſa pugna,& bellico actu. Donatus tamen legit quaſi ſit inermis,hoc ordine: & ſuccurrit:inermis mori.i.etiam inermes mori,pulchrũ eſſe:mallem tamen legere,in armis,diuiſis dictionibus:iuxta quod dictum eſt ĩ.1.huius.O ter'q́ quater'q́ beati,Quis ante ora patrũ Troiæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere?

PIERIVS.

¶ Clareſcunt ſonitus.] In antiquiſſimo codice legere eſt,con creſcu nt ſonitus,ſuperaddita etiam paraphraſi,ſpiſſantur. Creſcere enim & concreſcere de ſonitu,non ſine horrore dici poteſt. Hic uerò non clamores tantùm:ſed & armorum concurſationes, & corruentium ædium fragores,audiebantur:ut opus eſſe uideatur uerbo plenius aliquid reſonante. ¶ Iam proximus ardet Vcalegon.] Ne quis dicat nos ſuper antiqua ſcriptione curioſos nimis,ſi proxumus,in anti.codi.ſcribi dixerimus. Apud Cariſium quoq; ita ſcriptum inuenimus antiquo codice. Vbi locum citat Criſpi.ex.3.unde Vergilius locũ deſumpſerit,non tu ſcis,ſi quas ædis ignis cœpit acriter,haud facile ſunt defenſu,quin & comburantur proxumæ.

Ecce autem telis Panthus elapſus Achiuûm,
Panthus Otriades,arcis Phœbi'q́ ſacerdos,
Sacra manu,uictos'q́ deos,paruum'q́ nepotem
Ipſe trahit,curſu'q́ amens ad littora tendit.
Quo res ſumma loco Panthu? quam prẽdimus arcem?
Vix ea fatus eram,gemitu quum talia reddit.
[Venit ſumma dies,& ineluctabile tempus PANTHVS
Dardaniæ,fuimus Troes,fuit Ilium,& ingens
Gloria Teucrorum,ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit,incenſa Danai dominantur in urbe,
Arduus armatos mediis in mœnibus aſtans
Fundit equus,uictor'q́ Sinon incendia miſcet
Inſultans,portis alij bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis nunquàm uenêre Mycænis.
Obſedêre alij telis anguſta uiarum
Oppoſiti,ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta,parata neci,uix primi prælia tentant
Portarum uigiles,& cæco Marte reſiſtunt.

SERVIVS.

¶ Arcis, Phœbi'q́ ſacerdos.] Aut quia ſubrogatus eſſet:aut ex more Romano. In capitolio enim, omnium deorum ſimulachra colebantur. ¶ Sacra, uictos'q́ deos.] Hoc eſt, ꝓpter qđ ſupra ait,Sacra ſuos'q́ t.c.t.p. ¶ Victos.] Qui egebãt ſacerdotis auxilio. Et ſimul excuſatur Æneæ diſceſſus. ¶ Ipſe trahit.] Septima ſyllepſis:nã quanuis ad nepotem ſolũ ſpectet; tamen ad omnia ſuperiora refertur. ¶ Curſu.] Et curſum legitur. ¶ Ad limina.] Æneę & religio laudatur, & uirtus. ¶ Quo res ſumma loco.] Admirantis eſt non interrogantis. ¶ Panthu.] Vocatiuus eſt. ¶ Res ſumma.] Res publica. ¶ Quã prendimus arcem.] Quũ tu hanc relinquas, nõ eñ plures erant arces. Vnde admirantis:& notanda ſimul oratiõis breuitas,quę in periculis congruit Dardaniæ;aut à Dardano, Iouis & Electræ filio:aut ſecundùm Salluſti. à Mida Dardaniorum rege, qui Phrygiam tenuit. ¶ Ferus.] Summæ neceſſitatis eſt: quum etiam ſacerdos cõuitia in deos iacit. ¶ Ferus.] Ergo qui ęquus omnib. eſſe ſolet:ut,Rex Iupiter omnibus idẽ. ¶ Aſtans.] Proſtans. Protheſis eſt. ¶ Miſcet.] Scilicet cædibus. ¶ Bipatẽtibus.] Duę enim ſunt. ¶ Milia] Subaudi tot:Eſt enim ἀνακόλουθον. Dixit eñ quot, quum non pręmiſerit tot. ¶ Anguſta uiarũ.] Vicos. ¶ Stricta.] Nuda. ¶ Cæco.] Vel nocturno,uel epitheton eſt Martis, cuius exitus incertus eſt.

ASCENSIVS.

¶ Ecce autem telis, &c.] Deſcribit occurſum ſacerdotis ex arce decurrentis, abs quo & ſacra recepit,& urbẽ captam uerius didicit.de qua re diſſerit Donatus ſic. ¶ Ecce autẽ.] Aduentu Penthei,ſpem conceptam arcis defendendæ amittit.

amittit. At ille,non metu hoſtili deterritus erat: ut non ferret ſecum quidquid deorū in arce colebatur. Portabat enim ſacra, & deos uictos,ut oſtenderet humanum auxilium aduerſus eā uim,non fuiſſe neceſſarium:cui ipſi quoq; dij reſiſtere pro ſe non potuerant. ¶ Amens.]À tutis excluſus,ad intuta fugiēs, oſtendebat plenam amentiam. ¶ Quò res ſumma.]Interrogatio breuis pro ratione temporis ſumpta. Quæſita etiā pro perſona fugientis,& pro eius qui licet aduerſa maturet,tamen ſcire cupiebat. Summa rerum,eſt bonorum & malorum. Cōcinna definitio,qua celerius exprimi poſſint aduerſa uel proſpera. ¶ Quam prendimus arcem.]Arx eſt ſecunda defenſio,ut euictis muris ipſa ſuccedat. Recte ergo quæſitum, quam prendimus arcem. Intelligebat enim ex fuga Penthei arcem captā, neq; aliam præterea eſſe. Vix ea fatus. Prædicanda artificioſa ſubtilitas poetæ in reſpondendo. Iiſdem enim uerbis: & eadem breuitate inſtruxit inſcium:& quæ ſumma eſſet rerū per docuit. Ille enim, Quò res ſumma loco Panthu? Hic uenit ſumma dies & ineluctabile. Quod luctando ſuperari non poteſt. ¶ Ingens gloria Teucrorum.]Periit quidquid apud nos floruit. ¶ Dardaniæ f.]Periit quidquid apud nos erat. ¶ Ferus.]Nam in aduerſis,etiam deos male tractamus. Ferus:quia omnibus ad Græcos traductis,nihil nobis reliqui fecit. ¶ Argos.]Nō ad Argos.i. Græcos,ſed in eam urbem. ¶ Dominātur.]Non pugnant:ſed ardente urbe,ſecuri de uictoria dominantur. ¶ Fundit.]Nam quanuis iam fudiſſet:tamen ex perturbatione animi adhuc equū fundere armatos putabat. ¶ Inſultans.]Refert gratias nam interuentu eius,Troiani certabāt illudere capto. ¶ Portis bipatentibus.] Oſtendit unam portam,quæ ingredientibus,atq; regredientibus in muris,præparata fuerat. Altera,quæ dirutis muris,fuerat patefacta:ut equi moles immenſa poſſet induci. Per has portas dixerat poeta,immiſſos hoſtes:ut omnes accipiunt ſoci.a.a.c.m. Verum Panthus eadē ratiōe adhuc immitti dicit. ¶ Obſedere.]Cauſſa ponitur,cur Æneas & Panthus fugere non poſſent. ¶ Ordo eſt.

Ordo. Autem,pro ſed:ecce.q.d.præter ſpem,dum ad arcem defendēdam accederem,Panthūs ſacerdos ille(quod nomen,ultimam producit,diphthongo Græca.)elapſus telis Achiuūm.i. Græcorum:Panthus,dico,Otriades.i. Otrij filius,ſacerdos arcis,& Phœbi.i. templi Phœbi,quod erat in arce:ecce inquam ipſe.i. ipſemet:non per miniſtros:trahit manu nepotem paruum,& ſacra,& deos uictos:merito ridet hoc diuus Auguſtinus: nam ſi dij, quomodo uicti? ueruntamen gētiles poſuerunt ſuperiora & inferiora numina:deos'q; etiam ſimulachra uocabāt:quę quia transferenda erāt,uicta dicit poeta: & paruum nepotem: Seruius dixit,ſeptimam eſſe ſyllepſim.i. conceptionem, quæ reuera in accidentibus non eſt,ſed in ſenſu:non trahebat ſacra nec deos:ſed ferebat deos manu qua paruum nepotem poſt ſe trahebat:& ipſe amens.i. ſine mente, perplexus & attonitus: tendit ad limina.ſ. mea,per quod oſtenditur Æneas, omnium conſenſu uir optimus habitus,quum ad eum & mortui & uiui,ſacra Troiana referrent:&,ſup. inquā(ſed ut rem præcipitē depingeret poeta:uerbum reticet: etiam in interrogatione)ô Panthu,quò loco.i. quò ſtatu:aut reuera:quò loco eſt,ſup. res ſumma.i. ſacra,& diuina. q. d. quò fugis, dimiſſa re diuina? quam arcem prendimus:ſi hanc deſerimus? q.d. hanc potius tu tandam. Vix fatus eram ea.ſ. pauca uerba:quum,ſup. Pāthus: reddit.i. reſpondet talia,gemitu.i. gemendo,aut cum gemitu. Summa.i. nouiſſima,aut ultima dies.i. tempeſtas Dardaniæ.i. regni Troiani:uenit.i. tranſacta eſt:& tempus.ſ. fatale: ineluctabile.i. nulla lucta ſuperabile uenit:nos Troes fuimus. i. actum eſt de nobis:quia non amplius futuri ſumus: & Ilium.ſ. præcipua urbs in Troia fuit:& ingens gloria Teucrorum fuit. Iuppiter ferus.ſ. in Troianos:qui etiam progeniem ſuam non defendit:tranſtulit omnia.i. omnes res.ſ. imperium, ac regnū Argis.i. Argos:Danai dominantur:in urbe incenſa: equus.ſ. Palladi deſtinatus:aſtans in mediis mœnibus:fundit.i. abunde emittit armatos:& Sinō.ſ. perfidus ille,cui uita data eſt:uictor.i. uoti compos,miſcet incēdia:qui dixerat,Seruata'q; ſerues Troia fidem:nec ſatis eſt quòd miſcet.i. mixtim facit ſine diſcrimine incendia,ſed id facit inſultans.ſ. in nos uictos:quę res indigniſſima eſt,adſunt,dico. Alij,adſunt portis bipatentibus.i. utrinq; patentibus.i. per portas bipatētes:recepti.ſup. ad tot milia,quot milia nunquam uenere magnis Mycænis: quod dicit,quia ita uiſum eſt:aut quia nunquam tot apparuerunt bellaturi,quot nunc urbem depopulaturi:aut ut Æneam à congreſſu deterreret:alij oppoſiti.ſ. iis qui ad defenſionem fortè occurrere tentarent:obſedere telis quibus eminus inuadere poſſent:& quæ quum nox eſſet,euitari nequirent, unde dementiæ eſſet moliri,in eos congreſſum obſedere:dico.i. obſederunt.(Eſt enim præteriti perfecti temporis:& ita obſedere,non obſidere,legendum.)anguſta.i. anguſtias uiarū acies ferri: ſtat.i. horret:ſtricta.i. nudata,& parata neci.i. ad necandum,aut ad necem inferendam:& uix primi uigiles portarū.ſ. aliarum,non earum per quas ingreſſi erāt Græci(de illis em̄ dictum eſt , Cædūtur uigiles. nec tamen intelligā propter hūc locum illud dictum eſſe de uigilibus arcis,ut Ser. illic.) Vix tentant prælia:& reſiſtūt Marte.i. bello cæco.i. nocturno: aut furore Martio,qui excæcat:quum dementiæ ſit tam paucos cū tot concurrere.

PIERIVS.

¶ Curſu'q; amens ad littora tendit.]In Oblongo codice peruetéri,& in Mediceo,& pleriſq; aliis,ad limina, legitur. Quā lectionem Seruius agnoſcit,attenenda'q; eſt Æneæ uirtus,ad quem ſacerdos cum ſacris,& nepote paruulo confugeret:eadē lectione ſententia diuerſa,Donatus ait, Curſu'q; amens ad limina tendit:tutis excluſus ad intuta confugiens,plenam teſtabatur amentiam,quum eo fugiens,curreret,ubi cū ipſis diis potuiſſet incendi. ¶ Obſedere alij telis anguſta uiarum oppoſiti.]In codicibus antiqs,Mediceo,& aliquot aliis legere eſt, oppoſitis quippe telis: & ita etiam eſt in Donatiano codice. Inuenio tamen,s,literam ſuperfluam,ſæpe alicuius dictionis, fini adiectam,ſi præſertim dictio ſequens ab eadem incipiat, dictantium celeritate librariis deceptis,uerū hic nihil eſt, quod offendat,ſi oppoſitis telis,legere,antiquis magna ex parte codicibus adſtipulantibus cuiquam uiſum fuerit. ¶ Stat ferri Acies mucrone coruſco ſtricta.]Sūt cod. in quibus legere eſt, Stat pernicies mucrone coruſco:quòd quia nonnullis alienū à Vergiliana phraſi uidebatur, eram diſſimulaturus, uerum ubi in Ti. Donati commentaria incidi,animaduerti hominem lectionē hanc agnouiſſe,lōga etiam adiecta paraphraſi. ita em̄ eſt:Stat pernicies,omnia aduerſa ſunt:& in eum deſperatiōis cardinem ducta,ut nec conſiſtere in patria quiſquam ſine pernicie poſſit,nec ſaluti fugiendo conſulere. Sed enim lōge magis placet,Stat ferri acies:ut agnoſcit Seruius:& aures adprobant eruditæ.

Talibus Otriadæ dictis,& numine diuûm ÆNEAS
In flammas,& in arma feror,quò triſtis Erinnys,
Quò fremitus uocat,& ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus,& maximus annis
Iphitus,oblati per lunam,Hypanis'q;,Dymas'q;,
Et lateri adglomerant noſtro,iuuenis'q; Corœbus
Mygdonides,illis qui ad Troiam fortè diebus
Venerat,inſano Caſſandræ incenſus amore,
Et gener auxilium Priamo,Phrygibus'q; ferebat
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi conſertos audere in prælia uidi.
Incipio ſuper his. Iuuenes fortiſſima fruſtra
Pectora,ſi uobis audentem extrema cupido
Certa ſequi,quæ ſit rebus fortuna uidetis,
Exceſſere omnes adytis,aris'q; relictis

SERVIVS.

¶ Numine.]ſ. tali.q.d. inÿciente mala deſyderia. ¶ Erinnys.] Impatientia animi hic. Alibi ſignificat furiam. ¶ Adglomerāt.] Adglomerantur. ¶ Mygdonides.]Patronymicum eſt. Nam ſi gentis eſſet, Mygdonius diceret. Hūc Euphorion ſtultum inducit. Vnde Vergil. Illi dat, dolus,an uirtus,quis in hoſte requiret, Quum ſit turpiſſima dolo quęſita uictoria. ¶ Gener.]Nō qui eſſet: ſed qui cupiebat eſſe. ſic & alibi:Quos ego ſum toties iam dedignata maritos. ¶ Furentis.]Vaticinātis. ¶ Incipio ſup his.] Ideſt, his incipio ſuper, quia iam audebant. Eſt autem ordo. O iuuenes, fortiſſima pectora,fruſtra ſuccurritis urbi incenſę:quia exceſſerunt adytis dij omnes,&c. unde ſi uobis certa cupi

ta cupido eſt me ſequi audentem extrema, moriamur,& in media arma ruamus. Obſcuritatem autem facit ſyntheſis. i. hyperbati longa confuſio , & falſa lectio. Nam multi audendi, legunt : multi audenti:ſed audentem,legendū eſt. ¶ Exceſſere.]Quia ante expugnationem euocabantur ab hoſtibus, ꝑpter euitāda ſacrilegia. ¶ Vna ſa.ui.nul.ſpe.ſa.] Plerūq; em̄ deſperatiōe augetur robur. Stati. Eſt ubi dat uires nimius timor,& captiuitatis remediū,eſt mors. Ergo,aut deſperatiōe uincant,aut uitetur morte captiuitas. ¶ Salus.] Nunc remedium. ¶ Lupi.]Ad ferocitatem pertinet:nebula ad noctem:catuli ad liberos referantur. ¶ Exegit.]Excluſit de latebris. Terēti. Spectandę,an exigendę uobis ſint? ¶ Caua.]Nam

na.] Nam omne concauũ, obſcurum eſt.

ASCENSIVS.

¶ Talibus Otriade, &c.] Docet Æneasquomodo dictis Panthi, quaſi numine quodam accenſus in flammas, & in arma ruit: ut'ꝙ ſocios Troianos quos offenderat, cohortatus eſt. In qua cohortatione, mirus artifex poeta, animum furore raptum, prorſus depingit: ita ut nõ ſeries, ſed furor in uerbis conſpicetur: neꝙ ea uerborum implicitas, & confuſio uitio, ſed ſummæ laudi danda eſt poetæ. Solent enim peritiſſimi talem cuiꝙ ſermonem dare, qualis ipſe qui loquitur eſt: unde Flaccus in de arte. Format enim natura prius, nos intus ad omnem fortunarum habitum iuuat, aut impellit ad iram: aut ad humum mœrore graui deducit, & angit: Poſt effert animi motus interp̃te lingua. Quia ergo Æneas animum furore percitum, & non ſat rationis in armis habuit, bene datur illi ſermo implicitus & intricatus. de quo Donatus dicit ſic: ¶ Numine diuûm.] Nam ſic ſum accenſus uerbis Panthi: quaſi deorum numine ſim adflatus. ¶ Clamor.]

Dij, quibus imperium hoc ſteterat, ſuccurritis urbi
Incenſæ, moriamur, & in media arma ruamus,
Vna ſalus uictis, nullam ſperare ſalutem.
Sic animis iuuenum furor additus, inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba uentris
Exegit cæcos rabies, catuli'ꝙ relicti
Faucibus expectant ſiccis: per tela, per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæ'ꝙ tenemus
Vrbis iter: nox atra caua circúnuolat umbra.

Ergo ibi maior erat cędes, unde mors facilior. ¶ Addunt ſe ſocios.] Ne narratio multorum nominum, ex ſimilitudine fiat odioſa, mirifice diſtinguit interpoſitione uerborũ. Sed ordina: Addunt ſe ſocios, & lateri adglomerant noſtro, oblati per lunam, Ripheus, Iphitus, Hypanis, Dymas, Corœbus, per lunam. Nam principium huius noctis, luna caruit. Sequentia habuerunt iuuenes. ordo eſt, Iuuenes fortiſſima pectora, Quæ ſit rebus fortuna uidetis, Exceſſere om̃es adytis, aris'ꝙ relictis Dij, q̃bus ĩperiũ hoc ſteterat fruſtra ſuccurritis urbi, Si uobis audẽdi extrema cupido eamus, moriamur, & in media arma ruamus, Vna ſalus uictis, nullã ſpare ſalutem. ergo iuuenes fortes eſtis, & prompti: ſed auxilium ueſtrum incenſæ urbi: quid proderit? ſed una eſt ſalus uictis: ſi ſalutem quam tueri non poſſent, deſperando contemnant. ¶ Inde, lupi ceu.] Mira cõparatio. Lupus em̃ improb. & ſæuus eſt, & in prædam intentus, præſertim quũ catulos habet: cui quidem aptiſſime tenebræ ſint, ad complendas inſidias: ſic & nos

auxilio unico noctis ĩ hoſtes ferebamur. ¶ Oblati per lunã.] Nam luna iam exorta erat, ſed quomodo, paulò infra: Nox atra caua circunuolat umbra, intellige debere conuenire in luporum comparatione, etiam noctis ſimilitudinem: ſed hic accipiamus perſeuerare lunam: ſed fumo ex incendio prouenien te obſcuratum eius lumen eſſe. Ordo. ¶ Ordo eſt. Ego (inquit Æneas) feror. i. impetu trahor in flammas, & arma. ſ. urbis incenſę, & hoſtium incendentium: talibus dictis Otriade. ſ. Panthi Otrij filij: & numine diuũ, ſu p. tali: hoc eſt, iniiciente mala de ſyderia: uel tanquã numine: eo quo Erinnys triſtis. i. impatiẽtia animi, & fremitus, & clamor ſublatus. i. ſurſum latus: ad æthera: uocat. ſ. me. Ripheus & Ephitus (alij tamen Iphitus legunt) maximus armis. i. aut rebus bellicis, aut quum armatus eſſet: oblati per lunam, quæ tunc exorta erat, ſed parum lucebat propter fumum & puluerem, ac umbras murorum adhuc extantium, addunt ſe ſocios, & etiam Hypanis & Dymas: & adglomerant, ſup. ſe. i. aſſociantur noſtro lateri: & Corœbus iuuenis Mygdonides. i. Mygdonis filius: qui uenerat illis diebus. i. pauloante fortè ad Troiam: incenſus: inſano. i. ualde magno amore Caſſandræ, filiæ Priami, & uatis, & gener. i. ut gener eſſet, aut tanquam gener, quia gener eſſe cupiebat: ferebat auxilium Priamo, & Phrygibus. ſ. reliquis, ſed more ſuo ſeparat ducem ab exercitu, & regem à populo, exiſtẽs infelix qui. i. utpote qui non audierat (audierat quidem, ſed non crediderat uera eſſe). i. non perfecerat obediendo: præcepta, ſponſæ. ſ. Caſſandræ: furentis. i. uaticinantis: nam uaticinantes, eo quod ſpiritus in eis prædominaretur, furore rapiebantur: furore autem diuino percita præcepit, ut in patriã rediret, eo quòd Troia propediem peritura eſſet: ſed non credidit: quia (ut dictum eſt) Apollo fidem uaticinio Caſſandræ abſtulerat: quos. ſ. uiros dictos ubi ego uidi: conſertos. i. inſtructos in prælia: audere. i. audentes eſſe: incipio his. ſ. uerbis ſequentibus: ſuper. i. inſuper: & ultra audentiam eorum. O iuuenes, appoſitorie, fortiſſima pectora uos ſuccurritis fruſtra urbi incenſæ, quia omnes dij quibus imperium hoc ſteterat. i. authores & conſeruatores imperij noſtri, exceſſere adytis. i. ſacrariis arcanis: & aris relictis. ſ. à ſe: & numine ſuo (quaſi dicat non opus eſt eos euocare quia ſponte ſua exierunt: id autem nouerat ab Hectore & Pantho. Moris autem erat (ut docet Liuius) iis qui urbem aliquam expugnare uolebant, deos in quorum tutela ea urbs eſſet prius euocare, huiuſmodi carmine. Si deus, ſi dea eſt, cui populus, ciuitas'q́. N. eſt in tutela: te'q́ maxime ille qui urbis huius populi'q́ tutelam recepiſti præcor, ueneror: ueniã'q́ à uobis peto, ut uos populum, ciuitatem'q́. N. deſeratis: loca, templa, ſacra, urbem'q́ eorũ relinquatis: atq́ ab iis abeatis, ei'q́ populo, ciuitati'q́ metum, formidinem, obliuionẽ iniiciatis, prodite'q́. N. ad me, uos'q́ ueniatis, noſtra'q́ uobis loca, templa, ſacra urbs acceptior, probatior'q́ ſit. Mihi'q́ po. N. militibus'q́ meis præpoſiti ſitis, ut ſciamus, intelligamus'q́. Si ita feceritis, uoueo uobis templum, ludos'q́ facturum. hoc autem carmen, conditum erat in euocatione deorum Carthagineñ. à Romanis, unde pro. N: poteſt poni Carthagineñ. & Roma.) exceſſere ergo omnes dij adytis & aris relictis: ſed ſi certa cupido audendi (ſic Donatus legit) extrema. ſ. pericula mortis: aut ſi certa. i. omnino deliberata cupido. i. cupiditas, eſt uobis ſequi: me audentẽ extrema. i. ſumma pericula: nihilominus uidetis quæ fortuna ſit rebus (quaſi dicat peſſima: quia dij exceſſere adytis ſed ſi uobis ea cupido eſt: moriamur, & ruamus in media arma. ſ. hoſtium. i. irruamus in hoſtes armatos morituri: una ſalus eſt uictis: hoceſt id ſolum nobis ſaluti eſſe poterit, nullam ſperare ſalutem. i. ſi ut deſperantes de ſalute, & certi de morte, audaciſſime irruamus in hoſtes. Furor (inquit Æneas) additus eſt: ſic. i. per talem cohortationẽ meam: animis iuuenum, qui cohortandi ſunt: & nos uadimus inde. i. deinde in mortẽ: haud. i. non: dubiam. i. certam, per tela, per hoſtes: & tenemus iter mediæ urbis, ubi plurimos hoſtes offendere ſperabamus: & nox atra. ſ. fumo, & nubibus, circũnuolat umbra caua: aut domorum cauatarum incẽdio quum ſoli muri aut parietes lapidei extarent: aut quæ ſemper caua eſt, quum corpus non habeat, licet à corpore producatur. uadimus (inquam) inde, ceu tanquam eſſemus: aut ſicut uadunt lupi raptores. i. prædatores in atra nebula: quos cæcos. i. excæcatos furore: rabies uentris. i. fames: improba. i. inducens ad dira & improbanda facinora: exegit. i. extra luſtra & latebras ſuas expulit: q́, pro &: quos catuli relicti expectant: ſiccis. i. ſitibundis: aut eſurientibus faucibus, ideſt quos catuli famelici expectant: & eſt aptiſſima cõparatio.

PIERIVS.

¶ Et maximus armis Iphytus.] In codicibus omnino pleriſq́ armis, legitur. In aliquot uerò aliis, maximus annis, habetur: quod inferiori ſententiæ reſpõdet. Quorum Iphytus æuo iam grauior. In nonnullis etiam ex his antiquioribus, & hic & inferius, Epytus, ſcriptum eſt, per, e, prima ſyllaba: & abſq́ aſpiratione. In aliquot, Ephytus, cum aſpiratione: ſed, Iphytus, receptum magis. ¶ Illis qui ad Troiam fortè diebus uenerat.] In Mediceo, & codicibus antiquis pleriſq́ omnibus, abſq́ relatiuo, qui, legere eſt. Illis ad Troiam fortè diebus uenerat: quę loquendi figura, etiam alibi eſt apud Vergilium, relatiuo præterito: ut, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni: ſubintelligitur, quã. ſ. Tyrij coloni tenuere. ¶ Quos ubi conſertos.] Quãuis, conſertos, in codicibus aliquot antiquis habeatur. Ex codice tamen Mediceo, & ex Longobardico, atq́ ex aliquot aliis, neq́ non ex Donatiano exemplari, & Aruſiano, confertos, legerim, eo ſignificato, quo apud Salluſtium legitur. Catilina memor generis, atq́ priſtinæ ſuæ dignitatis, in confertiſſimos hoſtes incurrit: & ita apud alios frequẽtiſſime. ¶ Si uobis audentem extrema cupido eſt Certa ſequi. Donatus, audendi extrema, uidetur agnoſcere: & in ordinatione ſenſus ita digerit ſtructuram: Si uobis audẽdi extrema cupido Certa ſequi. Sed enim exemplaria uetera penè omnia, audentem, legunt: ut animoſitatis laus Æneæ præcipuę deferatur: audentem, quidem prius etiam in Mediceo ſcriptum fuit: inde aliena manu & atramento, audendi, gerundij uoce factum.

SERVIVS.

¶ Quis?] Etiam Græcorum: ut, Quis talia fando? ¶ Lachrymis æquare labores?] Ideſt lachrymas laboribus, per hypallagen. ¶ Antiqua.] Vel nobilis: uel, quia duobus milibus, & octingentis annis, regnaſſe dicitur. ¶ Inertia] Aut, non repugnantia: ut, inertia pecora: uel, inertia dum occiduntur: ut, Imbellem auertis Romanis arcibus indum. i. auertendo reddis imbellem. ¶ Relligioſa.] Gradatim aſcẽdit: relligio autem metri cauſſa geminat l. ¶ Redit in præcordia uirtus.] Nõ obſtat quòd Horatius contradicat: nec uera uirtus quum ſemel excidit, curat reponi deterioribus: nam ſentẽtiæ mutantur pro negotiorum & temporum qualitate. ¶ Victores] Generaliter dictum. ¶ Pluri. mort. ima.] Vel definitio mortis eſt, uel uarietas mortis oſtenditur. ¶ Androgeos.] Et græca & Attica declinatio: unde eſt, In foribus lætum Androgeon.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut poſſit lachrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos.
Plurima per'q́ uias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, per'q́ domos, & relligioſa deorum
Limina, nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri,
Quondam etiam uictis redit in præcordia uirtus,
Victores'q́ cadunt Danai, crudelis ubiq́
Luctus, ubiq́ pauor, & plurima mortis imago.
Primus ſe Danaûm magna comitante caterua
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens
Inſcius, atq́ ultro uerbis compellat amicis,
[Feſtinate uiri, nam quæ tã ſera moratur ANDROGEOS
Segnities? alij rapiunt incenſa, ferunt'q́
Pergama, uos celſis nunc primum à nauibus itis.
[Dixit, & extemplo (neq́ enim reſponſa dabantur ÆN.
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſteis.
Obſtupuit, retro'q́ pedem cum uoce repreſſit.
Improuiſum aſpris ueluti qui ſentibus anguem

Facit ὁ ἀνδρόγεως τοῦ ἀνδρόγεω. ¶ Viri.] Increpitantis. ¶ Sera.] Quæ ſeros facit. ¶ Pergama.] ἐμφατικῶς: ut, Ilium in Italiã portans. ¶ Itis.] Venitis. contra, Teren. Niſi ego ad mercatũ uenio. i. eo. Eo & uenio. ¶ Fida.] Vt oſtendat ſymbolũ quo utebantur in bello. ¶ Medios.] Manifeſtos: ut, Medio'q́ ex hoſte recepi. ¶ Aſpris.] Pro aſperis per ſynęreſim. ¶ Abibat] Recte: imperfecto uſus: & nõ abiit. ¶ Ignaros.] His circunſtantiis facit credibile, plures à paucis cæſos. ¶ Aſpirat.] Fauet: ut, Aſpirant auræ in noctẽ. Aſpiro. Aura. Vnde aura, fauor eſt: ut, Gaudens popularibus auris. ¶ Succeſſu.] Felicitate: quod eſt ſtultitiæ. ¶ Humi.] Per humum: aduerbium eſt. ¶ Nitens.] Incedens. ¶ Clypeos.] Maiora ſcuta. ¶ Inſignia.] Arma: omnia arma, diſtingue, ut ſit interrogantis. ¶ Comantem.] Aut criſtatam: quia de caudis animalibus habebant criſtas: ut, Criſta'q́ hirſutus equina, aut

Preſſit humi nitens,trepidus'ꝗ repente refugit
Attollentem iras,& cærula colla tumentem.
Haud ſecus Androgeos uiſu tremefactus abibat.
Irruimus,denſis & circũnfundimur armis,
Ignaros'ꝗ loci paſſim,& formidine captos
Sternimus,aſpirat primo fortuna labori.
Atꝗ hic exultans ſucceſſu,animis'ꝗ Corœbus.
O ſocij,quâ prima (inquit,) fortuna ſalutis CORŒ.
Monſtrat iter,quâꝗ oſtendit ſe dextra,ſequamur.
Mutemus clypeos,Danaûm'ꝗ inſignia nobis
Aptemus,dolus,an uirtus,quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi.ſic fatus deinde comantem ÆNE.
Androgei galeam,clypei'ꝗ inſigne decorum
Induitur,lateri'ꝗ Argiuûm adcommodat enſem.
Hoc Rhipheus,hoc ipſe Dymas,omnis'ꝗ iuuentus
Læta facit,ſpoliis ſe quiſꝗ recentibus armat.

na, aut comas habentem. Sta.Non ego in terga comantes ab Antiadas. ¶ Inſigne.]Ornamentũ&decorum adiectiuũ eſt : ne ſint duo epitheta , quod apud Latinos uitioſum eſt. Fecit tamẽ Vergilius paucis uerſibus:qui tamen emendati ſunt:ut,Lenta qbus torno facili ſuperaddita uitis. Nã prius erat facilis. ¶ Induit.]Multa ſunt in ſcuto lora,quibus manum inſerebant:ut,Clypeo'ꝗ ſiniſtram inſertabam aptãs. ¶ Hoc Rhipheus.]Multi diſtinguunt,ut ſit, hoc ipſe Æneas.

ASCENSIVS.

¶ Quis cladem,&c.]Recitat cladem & ſtragem,quã & ipſi iuuenes ſic incenſi ederãt,& Græci uictores: ut uidebimus ex ordine: ſed præmittamus Donatũ qui ita diſſerit:¶ Quis cladem illius noctis?] Vt ſupra:Quis talia fando m.d. u?aut d.m.u? ¶ Vrbs anti.]Dolet quòd periit patria. Antiquam, nobilem : & maximi meriti ueteres poſuerunt. Comparat ergo tempus,quòd felicitas tot annorũ,unius noctis ſpatio,abſumpta eſt:ergo quũ perdita gemeret,uehementer mouebat,tam longum ſpatium una nocte abſumptũ. Adiecit miſeranda:quorum alia ſignificabant indignitatem rerum: alia, crudelitatem hoſtium:alia, ſacrilegia in deos. Indignitatem, quòd cæſi obplerent uias,quòd proprias domos,quòd per tẽpla quod pertinet ad ſacrilegium.ergo eò proceſſerunt Troianorum mala:ut qui hoſtiarum ſanguine deos placare conſueuerant , ij ſuo cruore eorum templa fœdarent . ¶ Nec ſoli excuſantur Troiani.] Hoc tamẽ ad uictoriam nõ poterat eſſe, ſed erat ad ſolatium. ¶ Alij rapiunt incenſa.]Obſeruat militarem diſciplinam,quæ eſt ut primum uictoria, gloria'ꝗ obtineatur:deinde,in prædam eatur. Ait igitur Androgeos,iam bellum confecimus,nos qui prædam egimus de hoſtibus uictis. ¶ Recentibus.]Quia nuper erant detracta mactatis. Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt.Quis explicet.i.explicare:& conſequi poſſet: fando.i.loquendo:hoc eſt,uerbis cladem & funera illius noctis?quaſi dicat nullus,quantauis eloquentia præditus:aut qs poſſet æquare.i.ad æquitatem,ut meriti ſunt, proſequi: labores.i.miſerias,& erumnas illius noctis:lachrymis.i.plorando, & lachrymando?quaſi dicat quòd etiam nullus:quia urbs antiqua.i.nobilis & dominata per multos annos;quia(ſecũdùm Seruium,per bis mille,& octingentos annos,fuerat tamẽ paulò ante eam tempeſtatem,capta ab Argonautis:ruit.ſ. in excidium & deſolationem,& plurima corpora inertia.i.inertium, nullam uirtutem bellicam habentium,ut ſenum,femellarum, & impuberum:ſternuntur paſſim.i.quaſi per ſingulos paſſus: per uias.ſ.publicas:hoc eſt,per plateas,qui incenſis domibus coacti ſunt,effugere:& per domos quas prædaturi inuaſerant, priuſquàm incenderent ; & per limina deorum religioſa'.ſ. Phrygibus olim,ſed nunc à Græcis prophanata:(Solẽt enim, dum urbs capitur,etiam nunc imbelles ad templa cõfugere.) nec ſoli Teucri dant pœnas .i.plectuntur ſanguine.i. effundẽdo ſanguinem,quia uirtus redit:quondã.i.aliquando,aut ſubinde:in præcordia.i.ad ſedes animorum etiam uictis, aut uirtus redit etiam uictis:quondam.i.aliquando:prius,hoc eſt,uiciſſim,uincunt,& uincuntur Troiani,& Danai.i. Græci : uictores.i.qui erant de exercitu uictorum:licet non iidem ſimul & ſemel, uincere & uinci poterant : ſed quia uictoria adiudicatur iis,qui ſummo loco uoti compotes ſunt;& locum tutantur licet plures ex ſuis amiſerint Græci,ergo uictores ſi ad totam aleam belli reſpexeris: cadunt.ſ.per quoſdam ex ſuis ; luctus crudelis,ſup.fit ubiꝗ:& pauor& plurima imago mortis, ſup.eſt ubiꝗ:Androgeos primus Danaũm.i.Danaorum , hoc eſt Græcorum,offert ſe nobis:magna caterua.i. magno agmine Danaũm (poteſt enim bis conſtrui)comitante.i.inſequente eum;credẽs,ſup.nos eſſe;aut agmina noſtra eſſe;agmina ſocia.i.ſociorum exiſtens;inſcius.i.ignarus rerum;uel,atꝗ ipſe inſcius;cõpellat.i.alloquitur nos;ultro.i.inſuper;uerbis amicis.i.quibus alloquatur amicos. O uiri,feſtinate.i. feſtinanter accedite,ad diripiendam urbem:nã q̃ ſegnicies.i. pigrities & deſidia:tam ſera.i.tam tarda;moratur.i.detinet uos:alij.ſ.Græci,ſocij noſtri:rapiũt & ferunt.i.aſportãt:Pergama.i.res Troianorum:incenſa.i.quorum urbs incenſa eſt:uos itis. i. uenitis nunc primum à celſis nauibus;dixit,ſ,Androgeos(uel Androgeus;ſed , ut ſyllabam producat,maluit Androgeos dicere.) & ipſe delapſus in medios hoſtes ſenſit extemplo.i.illico : eñ, pro quia:quia neꝗ.i. non fida:ſatis.i . quibus confidere poſſet reſponſa dabãtur ei:&ideo obſtupuit:& repreſſit.i.traxit:retro.i.retrorſum , præmendo pedẽ cum uoce:ueluti.i.quẽadmodum is qui nitens.i.figens pedem : humi. i. per terrã præſſit anguem ſentibus aſpris , pro aſperis, cauſſa metri. i . habentem ſentes aſperos,hoc eſt,ſpinas aſperas & acutas : & q trepidus.i.feſtinus cũ tremore: refugit repẽte.i.eueſtigio,ſup.anguem attollẽtem.i.attollẽdo caput præ ſe ferentem , & colligentẽ iras,& tumentem.i.habẽtem tumentia : colla cærulei coloris:haud.i.non ſæcus.i.aliter:ergo eodẽ modo : Androgeos tremefactus uiſu.i.dum nos uideret hoſtes.abibat.i.abire parabat:ſed nos irruimus.ſ.in eum,& circũnfundimur denſis armis.ſ. cateruæ eum comitantis:& nos ſternimus eos paſſim ignaros loci,& captos formidine:fortuna aſpirat.i. fauet & annuit, atꝗ adridet primo labori,atꝗ id quidem fortuna ſolet in eos quos perdere uult:atꝗ Corœbus.ſ.iuuenis captus,amore exultans: hic.i.hoc loco,& tempore.i.in hoc facto:ſucceſſu & animis.ſ. ex ſucceſſu cęptis:inquit,ô ſocij,ſequamur,ſup.ea quâ prima fortuna mõſtrat iter ſalutis:& quâ dextra. i. uirtus noſtra bellica oſtendit ſe.ea enim duo ad uictoriam neceſſaria ſunt, fortuna,& uirtus. Mutemus clypeos.i.ſcuta noſtra : & aptemus nobis inſignia.i.arma,certis indiciis inſignita , & nobilitata: Danaũm.i.Græcorum iam interfectorum,aut qui reiectis clypeis aufugerant:'& ſiquis dicat,id non eſſe uirtutis,ſed doli reſpondet,quis requirat.i.diſcutiat:in hoſte.i.in facto,quod fit cõtra hoſtem,dolus,ſup.fit,an uirtus.q.d.nullus.(Et id dicit, ut iuuenis & cæcus amore;unde male merentur de poeta , qui hanc ſententiam de mente eius dictam cenſent: quia (ut prius dixi)ſententiæ dandę ſunt ſecundùm affectionem loquentiũ, non ipſius poetæ,qui loquentes inducit.)ipſi.ſ.Danai:dabunt arma.ſ.contra ſe;aut quibus eos inuademus:& ipſe fatus.i.loquutus ſic, induitur galeam Androgeo(ſecundùm Atticam linguam,genitiuus eſt;ut atteſtatur Ser.etiam in.6 . ad illud, In foribus lætum Androgeo.)Latine Androgei : comantẽ. i. criſtis,aut coma ornatam:& induitur inſigne.i. ornamentum decorum:clypei.i.clypeum,decore inſignitum:& accommodat lateri enſem Argiuũm.i.Græcanicũ: Rhipheus facit hoc. i.conſimile:& ipſe,ſup.facio hoc,ſecundùm quoſdam,ſed uidetur indecorũ.unde licet dicturus eſt,Vadimus immixti Danais,haud numine noſtro:& licet Martio furore ſe percitum dixerit:nec ſat rationis in armis,tamen non dicerem eo dolo tantùm uirum uti uoluiſſe:unde non diſtinguam,ſed cõſtruã ſic:& ipſe Dymas facit hoc:& omnis iuuentus(per quod ſe ſatis excludit.)læta.i.exultans ſucceſſu : facit hoc.i. accõmodat ſibi arma Græcorum:hoc eſt,quiſꝗ armat ſe ſpoliis : recentibus.i.armis,quibus recenter hoſtem ſpoliauerat.

PIERIVS.

¶ Et plurima mortis imago.] Veteres aliquot codices,noctis imago,legunt:ſed,mortis,omnino melius iudicio doctorum habetur. ¶ Androgeos offert nobis.] Vetera exemplaria pleraꝗ,cum Mediceo,Androgeus:idiomate Latino ſcribunt, in quo ſtritim emeris,obſeruanda:ut,Pectoribus inhians, ſpirãtia conſulit exta. Qui uerò ſyllabæ timuerunt,Androgeos per ω, Atticorum more ſcribere maluerunt:quod etiam,nulla cogẽte neceſſitate, inferius factum:haud ſæcus Androgeos uiſu tremefactus abibat. Alij ſatis imperite,ſe,pronomen intruſere ſuperfluum,Androgeus ſe offert nobis,obliti pronomen,id paulò ſupra poſitum. Nonnullis autem tanta fuit Græcitatis cura ut alibi genitiuum etiam eadem Atticorum ſcriptione ſcribẽdum curarent,ut eo loco comantem Androgeo galeam;Soſipatro Cariſio reclamante;de quo loco ſuo dicetur:Nam parua hæc,ne plenius diſputata faſtidium faciant:pluribus locis diſpeſcere melius uiſum:quanquam recte multi dicunt, quæ faciant ad inſtitutionem,eo utiliora eſſe,quo pluries repetita. ¶ Senſit medios dilapſus in hoſtes.]Vt miſſam faciam lectionem,dilabſus ad hoſtis,quę minime placet.In antiquis Priſciani codicibus hoc,nõ uno loco citato uerſu legere eſt, Medios

illapſus in hoſtis,pro,ſe illapſum eſſe,quod ideo placet: quia
dilapſus contrarium habere ſignificatum uideretur, quippe,
aut effugere,aut in diuerſas partes labi. Sunt qui per e, dela-
pſus,legant:non ſanè improprie,ut in Cariſiano habetur codi
ce,dicente eo ſolœciſmum hic eſſe tranſmutatione,per caſum
in participiis.Nam & is nominatiuũ agnoſcit pro accuſatiuo.
¶ Dēſis,& circúnfundimur armis.]In codicibus pleriſqꝫ uete
ribus legas,Circúnfundimus:quod minime diſplicet, quum
præſertim legerim apud Ti.Donatum,irruimus(inquit)den-
ſis,& circúnfundimus armis:hoc eſt,in circulum fundimus,
atqꝫ,uniuerſos occidimus.¶ Atqꝫ hic exultans ſucceſſu, ani-
mis'qꝫ Corœbus.]In Medi.& antiqs codi.penè omnibus,or-
do,numerus'qꝫ dictionum ita habet, Atqꝫ hic ſucceſſu exul-
tans,animis'qꝫ Corœbus:utrunqꝫ iudicio meo æque auribus
adblanditur. ¶ Mutemus clypeos.] Varium, modo genus,
modo diuerſa ſcribendi ratio.In hoc nōie,clypeus,grãmaticos
ſemp diuerſos egit. Nã ex ueteribus cod.aliquot p y,clypeos,
aliquot p i,clipeos,nõnulli p u,clupeos, ſcribũt.Sed eñ inter
clipeũ per i, & clupeũ p u,differentiã ponit Cornelius Frõto.
Clupeũ'qꝫ,per u,imaginis eſſe dicit:per i uerò armorum.Qua
re ſi Frontonis admittenda ſit differentia,quum ſubſequatur,
Danaũmqꝫ inſignia nobis aptemus:ad imaginem reſpexiſſe ui
detur:nam & Seruius ait,in Græcorum clypeis, Neptunum,
in Troianorum,Mineruam pictam fuiſſe.hic clypeos uel clu
peos,(idem enim eſt)ſcribendum non ęgre conſenſerim.Sed
enim alij ſunt,qui genus,non ſcriptionem differentiã facere
putẽt:ait enim Labienus,clypeum neutro genere, imaginem
ſignificare:uirili uerò inter arma poni,à quo diuerſus eſt Põ-
ponius dubij ſermonis li.2.ubi clipeus & clipeum indiſtin-
cto genere dici,ait,ſed litera differre,ut pugnatoriũ per i, cli-
peum dicamus:imaginẽ uerò,per u,clupeũ:ut etiã ex Corne-
lio dicebamus.Erãt uerò huiuſmodi imagines,quales ad ali-
cuius rei memoriã exculpi cõſuerũt.Eã uerò differentiã im-
probat Cariſius,quũ clipeus p i,& clupeus p u,nõ alia rõne di
caſ,quã maximus,& maxumus,& optimus,ac optumus ꝑpter
cõmunionẽ i,& u literarũ,quũ itaqꝫ inter ſe ita ueteres alter-
cenſ,res'qꝫ parui ſit momẽti,& maiora nos ĩterpellẽt, hoc nos
interim in medio relinquemus. ¶ Dolus,an uirtus, qs in ho-
ſte reqrat?]In codicibus aliquot antiqs legere eſt,Quis ab ho
ſte:ſed melius,in hoſte,eſt,& reqret.Sed longe magis placet,
reqrat:ut in Mediceo,& aliquot aliis emẽdatioribus exẽplari
bus habeſ. ¶ Androgei galeã.]Vetera illa exẽplaria,q̃ Andro
geos ĩ recto poſuere,paternũ caſum,eodẽ hic idiomate ſcribũt
Androgeo.Sed eñ Soſipater,q ſcriptũ aſſerit à Vergilio lib,
6.In foribus lætũ Androgeo.Loco tñ hoc,ut in Mediceo,etiã
eſt,agnoſcit,Androgei,cuius hæc ſunt uerba:Si fuerit nōiati-
uus,Androgeos,genitiuus erit Androgeo:ut apud Verg.In fo
ribus lætũ Androgeo.Sed apud eũdẽ ĩuenimus,Androgei ga
leã:ſed nõ ex eodẽ nōie.Nã ſi fuerit hic Androgeus, Andro-
gei facit gtõ:ut idẽ Vergilius,Penelei dextra diuæ armipoten
tis ad arã:quũ tñ huius nōis Peneleos,nōiatiuus ſit apud Græ
cos: βοίω τῶν μὲν Πηνέλεως. ¶ Clypei'qꝫ inſigne decorũ.]
Sunt qui,decori,ſcribãt,ut ſit,clypei decori. Sed longè me-
lius,inſigne decorum:ut agnoſcit Seruius.

Vadimus immixti Danais,haud numine noſtro,
Multa'qꝫ per cæcam congreſſi prælia noctem
Conſerimus,multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naueis,& littora curſu
Fida petunt,pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, & nota conduntur in aluo,
Heu nihil inuitis fas quenquàm fidere diuis.
Ecce trahebatur paſſis Priameia uirgo
Crinibus à templo Caſſandra,adytis'qꝫ Mineruæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra,
Lumina(nam teneras arcebant uincula palmas)
Non tulit hanc ſpeciem furiata mente Corœbus,
Et ſeſe medium iniecit moriturus in agmen.
Conſequimur cuncti,& denſis incurrimus armis.
Hic primum exalto delubri culmine telis
Noſtrorum obruimur,oritur'qꝫ miſerrima cædes
Armorum facie,& Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu,atqꝫ ereptæ uirginis ira.
Vndiqꝫ collecti inuadunt,acerrimus Aiax,
Et gemini Atridæ,Dolopum'qꝫ exercitus omnis.
Aduerſi rupto ceu quondam turbine uenti
Confligunt, Zephyrus'qꝫ,Notus'qꝫ,& lætus Eois
Eurus equis,ſtridunt ſyluæ,ſæuit'qꝫ tridenti,
Spumeus atqꝫ imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam,ſiquos obſcura nocte per umbram
Fudimus inſidiis,tota'qꝫ agitauimus urbe,
Adparent primi clypeos mentita'qꝫ tela
Agnoſcunt,atqꝫ ora ſono diſcordia ſignant.

SERVIVS.

¶ Immixti .] In , uacat. ¶ Numine noſtro.] Vel diis contrariis:quia in ſcutis Græcorum,Neptunus: in Troianorum, Minerua erat depicta. ¶ Fida.] Scilicet ſibi. ¶ Turpi .]Epitheton eſt timoris. Sallu. Carbo turpi formidie Italiam,atqꝫ exercitum deſeruit . ¶ In aluo .] Nondum eunt:ſed quum uenerint,idcirco in aluo,&non in aluum dixit:ut eſt,Cōditus in nubem. ¶ Heu nihil inuitis fas quenquā.] Sequitur enim Caſſandræ captiuitas, ſacerdotio fidētis,&armorum patefactio. ¶ Priameia.] Patronymicum : ſed ſpecies poſſeſſiui.Priamis uerò tātùm patronymicum,ſicut Priamides. ¶ Fruſtra.] Secùndū Epicurum . ¶ Furiata .] Furioſus:à quo furor nunquam recedit. Furiatus, q furit ex cauſſa . ¶ Periturus.] Melius,ut ad effectū eius referatur,ſicut de Tarcōte:Et medios fertur moriturus ī hoſtes.quāuis uicerit culmine,tecto qđ ante culmis tegebaẗ . ¶ Miſerrima .] Quia inter ciues. ¶ Gemini.] Duo : & excuſatur,quia fratres : nā proprie gemini, ſunt eodē partu nati . ¶ Exercitus omnis .] Excuſatio uicti. ¶ Aduerſi .]Ideſt ecōtrario flantes. ¶ Eois.]Corripuit eam quæ longa eſt:qa ſequitur uocalis.Hoc raro fit,quia nec proprium , ut Diana : nec compoſitum , ut , Sudibus'ue præuſtis. ¶ Stridunt.]Scilicet excurſus poetæ,qui ultra tres uerſus procedere nō debet, niſi ſit uitioſus. ¶ Spumeus.]Spumoſus. ¶ Obſcura nocte per umbram.] Ideſt per umbram obſcuræ noctis. ¶ Fudimus.]Fugauimus:alibi,interemimus . ¶ Mentita.] Quæ nos Græcos eſſe mentiebantur,& ſenſum rei inanimatæ dedit . ¶ Signāt.] Deſignant : aut per uocem, aut per ſymbolum , quo utebatur exercitus.

ASCENSIVS.

¶ Vadimus immixti.]Narrat reliquam fortunæ aleam : docet'qꝫ nihil inuitis fas quenquàm fidere diuis:& quæſitas artes,atqꝫ aſtutiam obfuiſſe iuuenibus,qui & à ſuis,& ab hoſtibus,qui ſua arma agnoſcebant,obruebantur . unde Donatus: ¶ Diffugiunt alij.]Nam qui non penitus turbati erant, fugiebant ad littora:qui autem erant amentes timore , ſcandebant rurſus equum . ¶ Heu nihil.]Fauebat nobis noſter dolus:ſed inefficax redditur,qui quidquàm humana induſtria aduerſus dei uoluntatem molitur:quod oſtēditur in Caſſandra : ſed ſingula notentur uerba. ¶ Ecce.]Ideſt dum bene, ac proſpere, noſtra certamina procederent,repēte apparuit quod multiplici indignitate & ſcelere,noſtros actus turbaret . ¶ Trahebatur.]Per publicum,quæ paterno marito,ac ſuo, ne cum honeſtis quidem officiis multorum decuit offerri . ¶ Crinibus.] Scilicet quod fuit uirginalis uerecundiæ,factum inimicū trahebatur:uirgo uirorum plurimorum manibus trahebatur,ſacerdos manibus impiorum trahebatur à templo , & ab ipſius deæ penetralibus rapta,& manibus poſt terga conſtrictis : & quanuis hæc perferret, tendebat ad cœlum oculos:quum non poſſet manus,quod faciebat fruſtra:quærebat enim in cœlo ultores deos,quibus aduerſantibus imperium ceciderat : & eos quorum quum domus eſſet Ilium templis ſuis prodeſſe noluerunt,aut non potuerunt.Collige ergo in Caſſandram crimina,quòd regalis,quòd uirgo,quòd, paſſis crinib.quos habuit ad ornatum,quòd per publicum,quòd peruincta,quòd à plurimis.In deos uerò,quòd à templo,quòd ſacerdos,quòd à conſpectibus deæ. Horum,alterum affinitatis cauſſa,alterum religionis,quia antiſtes eſſet deorum,mouere debebat Æneam. Non tulit etiam Corœbus,& reliqui illi morituro ſuccurrūt.

Hinc error armorū qui ante iuuabas , nocere cœpit: nam à ſuis putati Gręci telis . i . lapidibus & ſimilibus,cædebantur. ¶ Tum Danai.]Compendium adhibet:ut non tantùm ereptam uirginem diceret : uerūetiam multos hoſtes ob eam rem occiſos, & cōnexuit præcipuorum nomina:& aliorum numerū generaliter poſuit . ¶ Illi etiam.]Alia calamitas, ut ab hoſtibus cognoſceremur qui acrius etiam quā hoſtes mouebantur , quia ſe deceptos uiderant. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Nos uadimus immixti. i.multū, & quaſi in medio eorum mixti:Danais.i.Gręcis:numine.i.uolūtate, & nutu deorum:haud. i.non noſtro.i. nobis propitio,aut fauorabili,ſed inimico : aut numē pro commodo poſuit, quòd numina afferre ſolēt nos congreſſi per cæcam. i.tenebroſam:& nos excæcantem noctem. i. caliginem fumi & umbrarum: conſerimus. i.conferendo manus,conficimus multa p̄lia:& demittimus.i.deorſum mittimus : Orco.i.ad Orcū.i. infernū oīa urgentem:multos Danaûm,ideſt Danaorum,hoc eſt,ex Danais, quia plures reſtabāt. unde potius , multos Danaſim quam multos Danaos dixit. Alij.i. partim, qui. ſ. non occidebantur: diffugiunt ad naues,& petunt curſu littora fida.i.in quibus plus quā in armis confidebant:& pars.i.partim ſcandunt : rurſum. i. denuo equum ingentem(quod mirum eſt:quia dictum eſt,qđ qui in eo erant,demiſſi eſſent per funem : quocirca non uidetur quomodo conſcendere poterant:ſed illius dicti non immemor adiecit ingentem, ut ſit , licet difficilis eſſet aſſenſu, quia ingens tamen aſcendebant.) turpi formidine, ideſt propterea quod turpi formidine eſſent capti:nec ſcirent quò ſe reciperent,aut diffugere poſſent:& conduntur, ideſt abſconduntur in aluo nota.i . in qua prius fuerant occulti. Heu, dolentis eſt interiectio:nihil.i.non aliquid fas , non eſt quenquàm fidere.ſ.ſibi,aut fortunis ſuis aliquid diuis.i.diis:aut numinibus inuitis.i.nolentibus,aut refragantibus. Ecce.q.d.id exēplo noſtro oſtendam:nam dum ſic diffugerent, Græci recollecti ſunt per planctum Caſſandræ:ecce enim quaſi ex inſperato:uirgo Priameia.i.filia Priami, Caſſandra:trahebatur à templo & adytis.i.penitioribus locis,quæ quia regis filia & uates in ſuprema ſaltē neceſſitate adire permittebatur : crinibus i.capillis:paſſis.i.diffuſis:hoc eſt,aut per crines paſſos, quod impium eſt:aut habens crines paſſos:eo quod ſic ad templum confugerat:iuxta quod dictum eſt in.1. Ænei. Interea ad templum nō æque palladis ibant Crinibus Iliades paſſis,peplū'qꝫ ferebant.aut quia reluctando illi crines paſſi erant : trahebaẗ, dico,tendens.i.extendens, & dirigens fruſtra(quia dij nō miſerebantur:unde in eodem.1.Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. Fruſtra ergo inuocabat deorum auxiliū , quia eam cū Troia perire uolebant,ſaltem morte corporali)lumina ardentia.i.reſplendentia,aut micantia ob iram,& indignitatem factiad cœlos:ubi.ſ.dij,quorum auxilium implorabat erant:lumina,inquit:nam uincula.i.manicæ,aut ligæ:arcebant.i.conſtringebant,& impediebant ne extenderentur:palmas.i.manus teneras,quia puellares. Corœbus.ſ.procus,aut ſpōſus eius mente furiata.i.furore capta:non tulit.i.non perpeſſus eſt:hāc ſpeciem.i.hoc cauſſa triſte ſpectaculū:aut ſpeciē.i.decorē uirginis tam miſerabiliter tractæ:& ipſe periturus.i.certus mori: iniecit ſe in medium agmen.i. cœtū hoſtium.nos cūcti.ī.omnes ſimul,conſequimur.ſ.Corœbum:& incurrimus denſis armis.i.in denſa arma hoſtium;ut ſit octauus caſus,datiuus localis;aut per denſa arma noſtra,ut ſit ſeptimus caſus,inſtrumentalis uide-

Ordo.

talis uidelicet:ſed prior expoſitio præſtat. Nos obruimur hic i. hoc loco ubi ĩcurreramus, primũ ex alto culmĩe.i. pinnaculo delubri.i. tẽpli unũ trahebatᷓ uirgo: telis nr̃orũ.ſ. amicorũ, hoc eſt, Controianorũ:& cædes.i. occiſio, & proſtratio:ac ſtrages miſerrima.i. miſeratione digniſſima:oritur facie.i. imagine, & ſpecie, hoc eſt, propter apparentiam armorum, quæ nos indicabant Græcos eſſe (erant enim induti arma Græcorum, ut præmiſſum eſt)&, pro.i. errore iubarum.i. criſtarum: Graiarum.i. Græcorum, hoc eſt, quæ in clypeis Græcorum erant. Tum.i. inſuper, aut deinde, Danai collecti undiq;.i. ex omni parte:gemitu & ira uirginis ereptæ.i. quam Corœbus eripuerat, aut potius ereptæ ex templo quæ gemebat, & conuitiabatur (quia enim gemitus erat in uirgine, & ipſius uirginis:debet & ira eius dici, ut per iram iratæ uerba.i. conuitia intelligamus.) ipſi, inquam, collecti undiq;, inuadunt, ſupple nos, uidelicet Aiax acerrimus, & Atridæ gemini.i. duo, qui fratres, non tamen gemelli erant ſcilicet Agamemnon, & Menelaus:& omnis exercitus Dolopum.i. ſociorum Pyrrhi:inuadunt, dicit, ceu.i. ueluti uenti:aduerſi.i. ex aduerſo concitati: uidelicet Zephyrus, & Notus, & Eurus.i. uentus ille Oriẽtalis:lætus equis Eois.i. Orientalibus, quibus aduehi fingitur: confligunt quondam.i. quouis tempore: turbine.i. impetu, aut globo uentorum:rupto.i. diſſoluto ſyluæ: ſtridunt.ſ. poſt diſſolutionem:& Nereus.i. deus aquarum:ſpumeus.i. ſpumoſus, & ſpumis aſperſus:ſæuit tridenti.ſ. fuſcina, ſceptro Neptuni:atq; ciet.i. concitat, & commouet:æquora.i. aquas maris, prius æquas:imo fundo.i. ab ipſo fundo, qui imus eſt. Illi etiam quos nos fudimus.i. diſiunximus, & dirupimus:ſi quos fudimus inſidiis per umbram, nocte obſcura:& agitauimus tota urbe:adparent primi.ſ. inter nos inuadentes (quia alij hęſitabant an hoſtes eſſent, eo quod à ſuis quoq; obruebantur.) &, ſupple agnoſcunt clypeos.ſ. ſuos, aut mentitos (ergo mendacium etiam in facto eſt:quod & Auguſtinus aſſerit. Vnde in Bucoli. Nec uarios diſcet mentiri lana colores.) & tela mentita.i. quæ nos Græcos eſſe mentiebantur (ut Seruius interpretatur: & ita ſenſum rei inanimatæ dedit:& accepit actiue, ut nũc ferè capitur:aut quæ nos mentiti eramus:hoc eſt, mendaciter aſſumpſeramus:& id paſſiue:quod quia rarum eſt concedamus Seruio.) & ſignant.i. deſignant, aut notant: per ſymbolum.i. per cõmunem (ut dicunt) clamorem Græcis omnib. & ſolis notum, quia uigilibus & conflicturis, conſignari ſolet:aut ſignant ex clamore bellantium ora diſcordia: ſono.i. idiomate, aut loquela:aut modo clamandi, qui quibuslibet nationibus proprius eſt. Legendum, Obruimur noſtrorum:ne ſyllabam mendoſam ponamus. & licet Seruius innuat ibi: Et lætus Æois:diphthongon corripi:credidero tamen ſcribendũ eſſe Heois:nã Græce ἑῷος dicitur matutinus & Orientalis, & primam corripit:quũ, ēois, eadem producat:tam apud Græcos quàm noſtros.

PIERIVS.

¶ Seſe medium iniecit moriturus in agmen.] In Mediceo, & pleriſq; aliis ueteribus codicibus, periturus, habetur: dum uerò hæc publicari cœpta eſſent, Camillus Porcius, antiſtes Aprutinus Romanæ decus eloquentiæ codicem ueterem mihi obtulit, in quo tum alia uulgatis à lectionibus diuerſa, tuum hoc ipſum, Periturus, ſcriptum eſt. Nam perire omnino, plus eſt quàm mori. ¶ Dolopum'q; exercitus.] Exemplaria quædam antiqua, Dolopum'ue, legunt: & ita apud Ti. Donatum habetur, quum tamen, quæ, nihil offendat. ¶ Si quos obſcura nocte, per umbram Fudimus inſidiis, tota'q; agitauimus urbe.] Antiqui aliquot codices, ſub umbram, legunt: ſed mihi non diſplicet, per umbram. In Longobardico etiam legere eſt, Totam'q; agitauimus urbem: ut ſit, Fudimus per umbram, & agitauimus per totam urbem. Sed enim uulgata lectio magis recepta eſt, tota'q; agitauimus urbe. ¶ Apparēt primi clypeos.] In codicibus aliquot antiquis eodem membro legas, Adparent primi, diſiunctim, inde, clypeos, mentita'q; tela agnoſcunt. Donatus mauult, primi clypeos, mentita'q; tela agnoſcunt.

SERVIVS.

¶ Vnus] Pręcipuus. ¶ Æqui.] Æquitatis, Diis aliter uiſum. Magna indignatio: ſed nihil ſacrilegum Æneæ datur. ¶ Teſtor.] Teſtificor: & deeſt, uos. ¶ Vices.] Pugnas: quia per uiciſſitudines pugnabatur: ut docet Salluſti. Item, pœnas: Hora. Vices'q; ſuperbæ Te maneant ipſum. ¶ Meruiſſe manu.] .i. fortiter dimicaſſe: hi ẽm merentur occidi. Bene autem, fatis imputat quòd euaſerit: quum tam tenax, tam debilis, occiſis iuuenibus ſecum euaſerant. ¶ Ingentem pugnam.] Quia in domo regia maior ſpes prædæ erat. ¶ Acta.] Applicata ¶ Poſtes'q; ſub ipſos.] Si circa portam, in poſtibus: ſi circa feneſtras, ſub poſtes. ¶ Ad tela.] Cõtra tela. ¶ Tecta.] Participium eſt: uel eandem rẽ bis dixit. ¶ His.] Propter quę pugnabatur. Luc. In pugnam fregere rates. ¶ Decora.] Ab eo quod eſt decus. ¶ Obſedere.] modo pro præſidio tenebant.

Ilicet obruimur, numero primus'q; Corœbus
Penelei dextra diuæ armipotentis ad aram
Procumbit, cadit & Rhipheus, iuſtiſſimus unus
Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui.
Diis aliter uiſum, pereunt Hypanis'q;, Dymas'q;,
Confixi à ſociis, nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit,
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Teſtor, in occaſu ueſtro, nec tela, nec ullas
Vitauiſſe uices Danaûm, & ſi fata fuiſſent
Vt caderem meruiſſe manu: diuellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyſſis
Protinus ad ſedes Priami clamore uocati.
Hic uerò ingentem pugnam, ceu cætera nuſquàm
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe.
Sic Martem domitum, Danaos'q; ad tecta ruenteis
Cernimus, obſeſſum'q; acta teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalæ, poſtes'q; ſub ipſos
Nituntur gradibus, clypeos'q; ad tela ſiniſtris
Protecti obiiciunt, prenſant faſtigia dextris,
Dardanidæ contra, turres, ac tecta domorum
Culmina conuellunt. his ſe quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis,
Auratas'q; trabes, ueterum decora alta parentum,
Deuoluunt. alij ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores, has ſeruant agmine denſo.

ASCENSIVS.

Ilicet. ¶ Ilicet obruimur, numero.] Docet magnitudinẽ ſtragis, quę ſubſequuta eſt & qui in eo conflictu perierant. purgat'q; ſe quòd cum aliis non occubuerit: fatis ipſum alio recipientibus id eſt ad maiora reſeruantibus. Vnde Donatus dicit ſic: ¶ Ilicet.] Vbicunq; ponitur, ilicet: extrema omnia occidere, uel occidiſſe, ſignificatur. Corœbus deniq;, primus inſidiarum author, primus interficitur. Et ante: ipſius Mineruæ aram obcubuit, propter cuius ſacerdotem defendendam eramus collecti. ¶ Iuſtiſſimus unus.] Perierunt innoxij: & ſcæleratis, ius uincendi datum eſt. Viſum. ¶ Viſum.] Vbi ponitur hoc, nõ iuſtum iudicium, ſed prauæ uoluntatis ſtudium & libido ſignificatur. ¶ Confixi à ſociis.] Augetur commiſeratio interfici enim durum eſt, ſed durius à ſuis interfici: exaggeratur quod dixerat, Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. ¶ Nec te tua plurima Panthu.] Seruauit, in fine deos tantùm fuiſſe à Troianis alienos, ut etiam Panthus occumberet uir pius, grauis, religioſus, cũ ipſis inſignibus ſacerdotis. ¶ Iliaci.] Quia uidebat, uel crimini, uel eſſe poſſe dedecori, qđ tot, tantis'q; cadentibus euaſerit iurandi religionem, ultro ante obiectum quod metuebat, oppoſuit. habet enim maiorem fidem quod antequàm exigatur, offertur. habet & bonæ conſtantiæ firmum teſtimonium, non exorta, ſed oblata purgatio. ¶ Et ſi fata fuiſſent Vt caderem.] Quaſi dicat ſi fata permiſiſſent interitũ meũ. ¶ Meruiſſe manu]. i. ita ſine aliquo reſpectu meæ ſalutis pugnaſſe, ut meruerim ab hoſtibus interimi. ¶ Diuellimur.] Inuiti neceſſitate adacti, impellimur abire: oſtendit autem meruiſſe manu mori, quum prius cum paucis: nunc uerò ſolus pugnaret. ¶ Clamore.] Nõ ſpecialiter ab aliquo: ſed clamore pugnantium, quo indicabatur eſſe opus auxilio ad defendendam regiam: apud quam acrius pugnabatur propter gloriam & prædam. ¶ His ſe.] Ad excuſationem quare pulchra deſtruerent. ¶ Scalæ.] Non ſolũ quia in plurali declinantur, ſed quia plẽs eſſent. Hęc ille. ¶ Ordo eſt. Ordo. Ilicet, ideſt præcipue illic: obruimur numero, ideſt multitudine ingruentium; aut numero, ideſt non ſinguli, ſed multi ſimul: ſed prior ſentẽtia eſt conuenientior & honorabilior: ut nõ uirtute, ſed numero, inferiores cẽſeantur Troiani: & Corœbus iuuenis ille, procumbit, ideſt grauiter cadit, ad aram diuæ armipotentis, ideſt Palladis, ĩ cuius manu bella ſunt, & uictoriæ: procũbit, dico, ictus, ſupple dextera Penelei, illius Græci: cuius nominis expreſſio, fidem rei facit: quaſi, certe loquaꝛ poeta, & Rhipheus iuſtiſſimus: unus, ideſt præcipuus, aut unus iuſtiſſimorum, quod metri cauſſa dicere nõ potuit ut multi ſint iuſtiſſimi, id eſt in æquali: & eodẽ ſummo gradu iuſtitiæ: aut unus, ideſt ſolus iuſtiſſimus, qui fuit in Teucris: & ſeruantiſſimus. i. obſeruantiſſimus: æqui. i. æquitatis, & iuſtitiæ: & id, ſupple ſecundũm iudiciũ hominum: ſed diis aliter uiſum, ſup. eſt: quia cadit. i. ſuccumbit, & terram oppetit: quaſi uerò dij iuſtũ per miſiſſent occubuiſſe, ſi eis talis uiſus fuiſſet (quod quidem in laudem Æneæ uergit, qui quia à diis, iuſtus approbatus eſt, etiam ſeruatus eſt. Vnde Venus in I. lib. Haud credo inuiſus cœleſtibus auras uitales Carpis. uerum cũ fide nõ conſonat, quia deus permittit etiam iuſtiſſimos temporaliter affligi, reponens eis coronam æternam: ſed nos hic poetam interpræamur, non diuinas literas.) & Hypanis, & Dymas pereunt confixi à ſociis, ſcilicet de culmine tela iacientibus: nec ô Panthu (more Græco uocatiuos abſtulit.) tua pietas, ideſt religioſus, & pius cultus in deos: plurima, ideſt qui tibi plurimus fuit: & infula Apollinis, ideſt qua caput tuum, qui ſacerdos Apollinis eras, redimebatur: texit, ideſt protexit, & defendit te: quia etiam periiſti obrutus telis tuorum, aut noſtrorum: loquitur enim Æneas, qui unus ex Troianis eſt: & quia forſitan occurrebat, nunc tacitis animis dubitatio quomodo igitur Æneas euaſerit: addit: O cineres Iliaci, ideſt Troiani: & ô flamma extrema: meorum, ideſt quæ extremo loco meos abſumpſiſti: quia cum extremis pugnauerat Æneas: ego teſtor, ideſt proteſtor, aut deos, aut uos, qui, quod dico, teſtificari poteſtis: me nec uitauiſſe tela, nec ullas uices, ideſt pugnas, aut ictus qui uiciſſim dantur: Danaũm, ideſt Græcorũ, ideſt quas uices à Danais expectabam: hoc eſt, teſtor uos, quia intulerim me in omnia tela: & obiuerim omnes uices ictuum, & ſi fata, ideſt deorum uoluntates: tuliſſent, ideſt ita ordinaſſent, aut uoluiſſent: ut caderem, ideſt perirem, aut occiderer; teſtor me meruiſſe manu, ideſt, tantam ſtragem dediſſe manu mea: ut dij uiſi, eſſent mihi paria feciſſe, ſi percuti me quoq; iuſſiſſent: quaſi dicat, equum uideri: ut, qui gladio ferit, gladio pereat. Senſus ergo eſt; tametſi euaſi, non id ideo effectum

effectum eſt,quòd prætérfugerim,aut Græcos nõ offenderim: ſed quia fata noluerint me tunc interire. Nos diuellimur inde i.ex ea pugna. Iphitus(Sunt qui ſupra legunt Ephitus:ſed alius eſſe poteſt.)& Pelias,ſup.diuellũtur mecum.(Sunt tamen qui conceptionem caſuum eſſe uelint:ut ſit,Iphitus & Pelias mecum diuellimur:pro eo quod eſt,ego & Iphitus & Pelias diuellimur inde. Sed rarum eſt id genus conceptionis. Nam Horati.in arte dixit,Tu quid ego & populus mecum deſyderat,audi.nõ,quid deſyderamus,atq; ita mallem quaſi zeugmatice conſtruere:ut ſit,nos diuellimur inde:& Iphitus & Pelias mecum,ſup.diuelluntur.)quorum Iphitus,ſup.erat iam grauior æuo.i.ætate:hoc eſt,ſenior:& Pelias erat tardus.i. tardus effectus,& impeditus uulnere Vlyſſi.i.ab Vlyſſe illato.q.d.ſi qui adhuc mihi comites ſuperfuiſſent quibus cum bellaſſem, non fuiſſem digreſſus:nec digreſſi ſumus in fugam,ſed uocati protinus clamore ad ſedes Priami.i.ad regiã. Verò,pro ſed: nos cernimus hic:aut,nos cernimus uerò.i.præcipue:& quaſi ad uerum,hic.i.in regia Priami pugnam:ingẽtem.i.ualde magnam:ceu.i.ueluti:cætera bella, nuſquàm.i.non uſquàm:non forent.i.eſſent:uſquàm.i.acſi nunquam alibi,bella fierẽt à cæteris:& nulli morerenẽ in tota urbe,præterquàm ad ſedes Priami. Cernimus enim ſic marem indomitũ.i.impetum belli ab indomitis fieri:& Danaos ruentes ad tecta:& cernimus limen i.ingreſſum regiæ obſeſſum.ſ.à Græcis:teſtudine.i.phalãge: hoc eſt,ex ſcutis protectione,contra tela & lapides acta.i.facta in morem teſtudinis,quæ eſt ſpecies muri circúnuexi,aut circúnuoluti in morem teſtudinis:quæ teſtam deſuper habet circúnlatam:ſcalæ(quia plures erant)hærent.i.affixæ ſunt parietibus:& nituntur.ſ. aſcendentes:gradibus.i.per gradus, aut gradatim:ſub.i.tendentes ab inferiore parte ad ipſos poſtes:& ipſi protecti obiiciunt ſiniſtris.i.per ſiniſtras manus:clypeos ad tela.i.cõtra tela:& prenſant.i.prendere frequenter tentãt: faſtigia.i.culmina,aut ſummitatem murorum:dextris.ſ.manibus:Dardanidæ.i.Troiani:contra.i.repugnãtes,& contra Grçcorum conatus moliẽtes:conuellunt.i.abſtrahunt:ut deiiciant turres.i.materiam turrium:& culmina.i. ſummitates domorum,aut turrium:tecta.i.cooperta tegulis,aut lapidibus.(eſt ergo hic participiũ.) & parant ſe defendere his.i.huiuſmodi, propter quæ pugnabatur telis:quia ea proiiciebant in hoſtes, quæ hoſtes poſſidere affectabant:quando.i.quãdoquidem:cernunt ultima.i.excidium,aut exitium:iam in morte extrema.i. quàm proxime imminente:& deuoluunt.i.deorſum uoluunt in hoſtes aſcẽdentes:trabes auratas.i.auro tectas,& obductas, appoſitorie:alta.i.ſublimia:& ſuperba decora.i.ornamẽta:parentum ueterum.i.maiorum,& priſcorum regum Troianorũ. Alij obſedere.ſ.cuſtodientes imas fores:ne ruptis illis,irruerẽt Danai:mucronib.i.enſibus acutis:ſtrictis.i.euaginatis,& denudatis:& ipſi ſeruant.i.cuſtodiunt:has.ſ.fores imas:agmine denſo.i.denſe conſtructo aduerſus irrupturos.

PIERIVS.

¶ Illicet obruimur numero.] Male multi ſcribunt,illicet,geminato ll,quod ex,ire licet,cõtendãt r literam in l abire,uocali e detrita. Ait uerò Martius Salutaris,qui citatur à Cariſio, ilicet,loco hoc,interiectionem eſſe grauiter ingemiſcentis:& ita accipiendum illud ex Eunucho Terentij, Actum eſt ilicet periſti.nam & hic,non eſt in loco,aut ſtatim,continuo. Sed pro eo quod eſt,hem:ut ſit,Hem periſti, libro uerò Æneidos II. Ilicet in muros tota diſcurritur urbe. Celſus ait,pro ilico, uel ſtatim poſitum. Antiquos pro eas licet poſuiſſe,pro nunc. Affranium in materteris,an tu eloquens ilicet.i.ſubito,aut ex templo. ¶ Clypeos'q; ad tela ſiniſtris Protecti obiiciunt.] Vetera aliquot exemplaria,ac tela,legunt. Sed,ad tela, agnoſcit Seruius,dum exponit,contra tela. Sunt & codices antiqui in quibus,ad tecta,ſcriptũ ſit. Sed,tela,omnino caſtior eſt lectio. Animaduerſum enim eſt,in oppidorum expugnationib.milites dum ſcalas ſcandunt,ſiniſtra manu ad tela clypeum obiectare,dextera uerò uti ad apprendendum:id'q; ipſe poeta,graphice deſcribit,dum addit,Prenſant faſtigia dextris. ¶ Dardanidæ contra,turres ac tecta domorum.] In antiquis aliquot codicibus,turres & tecta,legas. Sed hoc parui eſt momenti. Illud potius dicendum,quod in Mediceo codice,tota domorũ culmina,legitur:quãquàm Seruius,tecta,agnoſcit. ¶ Auratas'q; trabes.] Sunt antiqui codices,in quibus,æratas'q; trabes,legitur. Sed,auratas,magis Vergilianum uidetur. Libenter enim poeta noſter,omnia ſolet auro decorare:ut illud,Pendent Lychni laquearibus aureis. &,Barbarico poſtes auro. alia uerò ratione alibi,Nexas ære trabes,legas:porrò hic,patho,eſt à rei prætioſæ,perditione. ¶ Decora alta parentum deuoluunt.] In codi.aliquot antiquis,decora illa,legitur:quod emphaſim habet,alibi uerò,ſcænis decora alta,lectum,quod quidem epitheton longe quid ſublimius oſtendit. ¶ Imas obſedere fores.] In antiquis aliquot exemplaribus,unas,legitur. hoc eſt,ſolas: ut qui putarent non aliunde ingreſſum dari,imas tamen,hoc eſt,interiores magis placet:de quibus inferius dictum, Armatos'q; uident ſtantis in limine primo:poſtea qui Priami & ueterum penetralia regum apparuere.

Inſtaurati animi regis ſuccurrere tectis,
Auxilio'q; leuare uiros,uim'q; addere uictis.
Limen erat,cæcæ'q; fores,& peruius uſus
Tectorum inter ſe Priami,poſtes'q; relicti
A tergo,infelix quà ſe,dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros & auo puerum Aſtyanacta trahebat.
Euado ad ſummi faſtigia culminis,unde
Tela manu miſeri iactabant irrita Teucri,
Turrim in præcipiti ſtantem,ſummis'q; ſub aſtra
Eductam tectis,unde omnis Troia uideri,
Et Danaûm ſolitæ naues,& Achaica caſtra,
Aggreſſi ferro circùm,quà ſumma labentes,
Iuncturas tabulata dabant,conuellimus altis
Sedibus,impulimus'q;,ea lapſa repente ruibam
Cum ſonitu trahit,& Danaûm ſuper agmina late
Incidit:aſt alij ſubeunt,nec ſaxa nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum,primo'q; in limine Pyrrhus
Exultat telis,& luce coruſcus ahena:
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina paſtus
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis nouus exuuiis,nitidus'q; iuuenta,
Lubrica conuoluit ſublato pectore terga

SERVIVS.

¶ Inſtaurati animi regis ſuccurrere tectis, Auxilio'q; leuare.] Iuuare. ¶ Viros,uim'q;.] Virtutem. ¶ Addere uictis.] Qui uincebantur:ut, Quâ nectus abis. ¶ Limen erat.] Per poſticum ingreſſus eſt. Nam fores anteriores obſeſſe erant. Eſt autem poſticum, neutri generis. Horatius, Atria ſeruantem poſtico falle clientem. Nam antica,& poſtica, in fœminino genere, augurale eſt. ¶ Cæcæ'q; fores, & peruius.] Non omnibus notę. ¶ Vſus tectorum.] Eſt uerbum iuriſconſulticum:uia actus,uſus. ¶ Dum regna manebant, Sæpius Andromache ferre incomi.] Donec trahebat:quia puer:ut, Paruum'q; nepotem Ipſa trahit. ¶ Euado]. i.uado: &,e,uacat, ut emortuus. ¶ Iactabant.] Quaſi ſpargebant nihil profutura. ¶ Præcipiti.] A[illegible]o:unde, Quis præceps dari poteſt? ¶ Caſtra.] Vbi exercitus ſit,ibi caſtra dicuntur.unde & nos caſtra mouemus. ¶ Summa.] Extrema: ut ſupremum,ſummum dicimus. ¶ Labantes.] Faciles ad reſolutionem:& eſt ordo,Turrim cõuelimus,impulimus'q;. ¶ Telorum interea ceſſat genus.] Telum enim dicitur ἀπὸ τοῦ τηλόθεν: quidquid longe iaci poteſt, quanquam legimus de gladio:at non hoc telũ mea,quod ui dextera uerſat:& ſeqtur,conſurgit in enſem. Dicit autem à lõgitudine:unde & muſtellam dicimus. ¶ Veſtibulum.] Veſtibulũ dicitur prima ianuæ pars. dictum autem, uel quòd ianuam ueſtiat:ut uidemus cameram,duabus ſuſtentatam columnis:uel quoniã Veſte conſecratum eſt: unde nubentes puellæ limen non tangũt,ne numini dicatum locum calcantes,ſacrilegium committant. Lucanus: Tranſlata'q; uetat contingere planta. Singula enĩ domus ſacrata ſunt diis:ut,Culmina diis pœnatibus Maceries: quæ ambit domum Hercæo Ioui. ¶ Primo'q; in limine Pyrrhus Exultat telis, & luce coruſcus.] Pyrrhus, dictus à colore comæ,qui Latine Byrrus dicitur, à colore quo tingebatur. ¶ Coluber mala gramina paſtus Frigida,&c.] Legimus & ſylua,paſtus arundinea:nam aliud eſt,paſcũtur uerò ſyluas:ſed ſciendum eſt,quòd licet hoc in uſu ſit:rerum tamen eſt apud antiquos. Paſtus autem pro eo qui paſcebatur, quia

Poſticũ.

Telum.

Veſtibulum.

Domuũ ſacratio.

Arduus ad ſolem,& linguis micat ore triſulcis.
Vnà ingens Periphas,& equorum agitator Achillis
Armiger Automedon,unà omnis Scyria pubes
Succedunt tecto,& flammas ad culmina iactant.
Ipſe inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit,poſtes'ꝗ à cardine uellit
Æratos,iam'ꝗ exciſa trabe,firma cauauit
Robora,& ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus,& atria longa pateſcunt.
Apparent Priami,& ueterum penetralia regum,
Armatos'ꝗ uident ſtanteis in limine primo,

quia (ut ſupra diximus) in hoc Latinitas defecit. ¶ Bruma.] Ideſt hyems, dicta quaſi βραχεῖα ἡμέρα ideſt, breuis dies : eſt autem, ut hic indicat, locus generis fœminini, numeri ſingularis. ¶ Lubrica terga.] Lubricum dicitur: & quod labitur, dum tenetur: ut piſcis, ſerpens: & locus in quo labimur, ut ſeſe oppoſuit ſalio per lubrica ſurgens. ¶ Periphãs] Nec ultima accentum habet; ne fœmininum ſit; nec prima quia ultima longa eſt: ergo media habebit accentum. ¶ Armiger Automedon.] Pyrrhi: nam Achillis auriga fuit. ¶ Scyria pubes.] Scyros: una eſt ex Cycladib. in qua Licomedes pater Deidamiæ regnauit. ¶ Succedunt tecto.] Pro, ſub tectum cædunt: & eſt figura, quia mutatus eſt caſus. ¶ Bipenni.] Hoc nomen ſeruauit antiquitatem. Nam ueteres, pennas dicebant, & non pinnas. ¶ Vellit.] Non deiicit: nam ſequiẗ paulopoſt, Labat ariete crebro Ianua. ſed mouet: ut, Cynthius aurem Vellit & admonuit. ¶ Inge. lato dedit ore feneſtram.] Epitheto auget tapinoſim, ut ſolet. ¶ Armatos'ꝗ uident ſtantes.] Vt ſupra, Strictis mucronibus imas obſedere fores.

ASCENSIVS.

¶ Inſtaurati, &c.] Recitat Æneas, quomodo etiam pro ſocero, hoc eſt, rege Priamo pugnauerit, ut'ꝗ Pyrrhus regiam expugnauerit, interea dum ex alia parte irruentibus obſtaret, & in eos turrim deiiceret: de qua re, quia in negotiis pluſquã in uerbis conſiſtit Donatus, pauca dicit, quæ hæc ſunt: ¶ Primoꝗ in limine Pyrrh.] Ferocem naturam huius oſtendit, & qui plenæ uictoriæ fiduciam cerneret. ¶ Qualis ubi.] Deſcripturus hoſtem, natura ferum, ætate inſolentem, ſucceſſu ſuperbum: & ipſe Æneas hoſtilem animum in aduerſarium gerens, huic animali illum comparandum putauit. Sæuiebat ut ſerpens, qui uomit uenena: qui neſcit aliquando miſereri: qui captat tempora quibus procedat, aut lateat. Hac igitur comparatione, Pyrrhum deformat. Nam ut ſerpens, non uirtute, ſed ueneno confidit: ita huic non arma, ſed inſidiæ ad uictoriam profuerunt, nec unquàm in præliis uiſus eſt: niſi cum alienis dolis procurata eſt uictoria. ¶ Dura limina.] Quæ facile ſuperari non poſſent. Poteſt tamen uideri dixiſſe, duram bipennem. i. idoneam, quæ frangere potuerit firmitatem æratorum poſtium: alluſit autem de oſtio ad feneſtram. Sed debuit dicere, cauernam factam in oſtio per quam non ingrederetur, ſed uideret interiora. Ergo uidebantur intus armati. Intercepta autem ſpe clauſa ante domus nũc protinus patuit. Sic ille. ¶ Or-
Ordo. do eſt. Animi, ſup. noſtri: ſunt, ſup. inſtaurati. i. in ſtatum priſtinum reducti: ſuccurrere. i. ad ſuccurrendum tectis: regis. i. regiæ, aut aulæ Priami: & leuare. ſ. ab onere, & præſſura: uiros i. uiriliter obſiſtentes: auxilio. ſ. noſtro: & addere uim. i. uirtutem, aut uires: uictis. i. his qui uincebantur, aut qui alioquin uicti erant. Limen. i. introitus: per poſticum. i. poſteriores fores quas hoſtes ignorabant. Vnde addit: & fores cæcæ. i. occultæ, & ab hoſtibus non uiſæ, nec notæ: & uſus peruius. i. tranſitus: per quem uia media erat quæ uſui cædebat: tectorum. i. domorum Priami inter ſe, ut ab altera in alteram tranſire liceret: & erant poſtes. ſ. domorum: hoc eſt, alia ædificia: relicti à tergo, i. ſegregata à regia, & domicilio ipſius regis: aut poſtes relicti. i. communes, & nõdum occupati: in quos ſingulis ius eſſet, quũ iter per eos haberent, ſaltem permittente rege id filio & nurui, ſup. quâ. i. per quam uiam: Andromache, quæ erat uxor Hectoris: infelix, aut propter euentum, hoc eſt, propter mortẽ Hectoris: aut quia non potuit exorare quod orabat. Oraſſe enim uidetur, ut pater filium intra mœnia contineret: & ne id Hector reſciret, ibat incomitata: unde dicit, ſolebat incomitata ferre ſæpius ad ſoceros. ſ. ſuos ſe, & trahebat. i. trahendo (quum paruus adhuc, & imbecillis eſſet: nec tantùm ſequi poſſet. erat enim longiſſima.) ducebat auo. i. ad auum eius Priamum: Aſtyanacta puerum. i. filium ſuum, & Hectoris adhuc puerum (declinatur autem, hic Aſtyanax, huius Aſtyanactos, huic Aſtyanacti, hunc Aſtyanacta, &c.) trahebat, dico, puerum: & ſolebat ferre ſe: dum regna Priami manebant. Ego euado. ſ. è tectis, hoſtium per hunc paruum aditum: ad faſtigia. i. ſublimitatem ſummi culminis. i. tecti: aut præcipue arcis. Vnde, ideſt de quo: miſeri Teucri iactabant, tela irrita. i. nihil profutura: quum arx defendi nequiret: nos aggreſſi ferro, ideſt inſtrumẽtis ferreis: circùm, ideſt per circuitum, ſupple ea parte, qua ſumma tabulata, ideſt connexiones tabularum (ſolaria uulgus appellat) dabant iuncturas labantes, aut uetuſtate, aut ad
lapſum

lapſum' dependentes: aut (ut Seruius dicit) faciles ad reſolutionem: conuellimus, ideſt ſimul diuellimus: altis ſedibus. i. iuncturis ſuis, quæ in alto erant: turrim ſtantẽ in præcipiti. i. præcipitio', & loco alto, unde quis præceps dari poſſet: nec haberet qd' offenderet, præter humum: & eductã ſub aſtra. i. ad aſtra. i. aut ferè uſꝗ ad aſtra, ut ſuſpicientibus ab humo uideri ſolebat: ſummis tectis. i. culmine, qd' in ſummo erat: conuellimus, dico: & impulimus, ſup. in hoſtes: ea. ſ. turris: lapſa, ideſt diſſoluta à ſedibus ſuis; trahit repente ruinam, ideſt caſum, cum ſonitu, ſcilicet uehementi: & incidit late ſuper agmina Danaûm: aſt, ideſt ſed: alij. ſ. Danai: ſubeunt, ideſt ſubintrant locum, & munus oppreſſorum: nec ſaxa, ſupple ceſſant interea: nec ullum genus telorum, ſupple, aliorum: ceſſat interea ſcilicet dum ſic alij ſubirent. Pyrrhus, filius Achillis, exultat telis, & coruſcus. i. reſplendens luce ahena. i. fulgore armorum æreorum: ante ipſum ueſtibulum. i. introitum regiæ, & pro. i. ipſo limine, ſcilicet regiæ: exultat, ſupple exiſtens talis, qualis coluber, ubi, ideſt poſtquàm: ipſe paſtus mala, ideſt pernicioſa aliis gramina: quia uenenum generantia: exultat, ſup. in lucem. i. ad lucem, & ſolem egreſſus, quem, ſupple colubrum, bruma frigida. i. hyems tegebat, ſub terra, exiſtentem: tumidum. i. inflatum ueneno. ſ. &, ſup. qui nouus, nũc. i. innouatus: exuuiis. i. uetere pelle poſitis. i. depoſita: inflatus enim ueneno, & deinde per arctum foramen, conſtringens ſe, pellem deponit: & qui nitidus iuuenta. i. cute iuuentæ apta: conuoluit arduus. i. erectus ad ſolem: terga lubrica. i. pingui lubrico perfuſa (quale in anguillis & ſerpentibus eſt, qui propterea contineri uix poſſunt (unde & uia lubrica dicitur, in qua propter pinguem humorem: ſuperfuſum, pes difficulter conſiſtat) & hoc, pectore ſublato. i. ſurſum lato, & erecto: & micat. i. more micantiũ, crebrum, & incertum motum facit: ore. ſ. ſuo: linguis triſulcis: non re uera in tres partes ſulcatis & fiſſis: ſed potius ita celeriter motis, ut triſulcæ uideantur (Eſt autem micare, digitis celerrime motis, à diuerſis diuinare numerũ erectorum ab utriſꝗ, aut omnibus ſi plures ſunt quod quum fit, nunc ſinguli, nunc bini, nunc plures in una manu erecti conſpiciuntur: unde ſimilitudinem linguæ per rictum colubri celerrime motæ ſumpſit.) Periphas Græcus ille: ingens. i. ualde magnus: & Automedon armiger. i. miniſter, arma gerens in uſum domini: agitator. i. auriga, qui olim agitator erat equorum Achillis: quibus. ſ. currus, de quo ipſe depugnabat: trahi ſolebat: & omnis pubes Scyria. i. quæ ex Scyro inſula cum Pyrrho uenerat. Erat enim' Pyrrhus filius Deidamiæ, filiæ Lycomedis regis Scyri: quam, ut Statius in Achilleide docet, Achilles compreſſerat noctu in Bacchanalibus ſub ſpecie puellari Lycomedi, creditus à Thetide matre: omnis ergo pubes. i. iuuentus Scyria, qa' ipſe Pyrrhus iam pubeſcens erat, ſuccẽdũt unà. i. pariter quod in uituperiũ Pyrrhi diciẗ, qui ut pater, non niſi in prius ab aliis, uictos inſultum fecerat: tecto. i. ad tectum: & iactant flammas ad culmina. i. ſummitatem tectorum. Ipſe. ſ. ſæuus hoſtis ſic exultans, prorumpit inter primos. i. quum primis: limina. i. obſtacula in primo ingreſſu: dura, quia ex ligno ueteri, & diu indurato: & hoc bipenni correpta. i. celeriter, aut utraꝗ manu rapta: ꝗ, pro &: uellit. i. dimouit: poſtes æratos. i. ære munitos, fores ſuſtinentes: à cardine. i. ab angulo: ubi eſt quaſi cor ianuæ: & cauauit. i. perforauit iam robora firma. ſ. prius: aut fortia: & hoc trabe exciſa. ſ. bipenni: & dedit ingentem feneſtram. i. aperturam in medio forium, in ſimilitudinem feneſtræ: ore. i. hiatu: lato. i. habente latum os & hiatum. Domus. ſ. regia apparet intus: & atria longa pateſcunt: & penetralia Priami, & ueterum regum. i. quæ ſoli Priamo, & cæteris regibus Troianis penetrare olim licebat: apparent. i. conſpiciuntur & patere incipiunt hoſtibus: & uident armatos ſtantes in primo limine: & quũ eos ſolos uideret, inſtat ui patria Pyrrhus, &c. ut in ſequentibus uidebimus.

PIERIVS.

¶ Sæpius Andromache.] Soſipater Cariſius ait ſolœciſmum eſſe tranſmutatione qualitatis in aduerbiis: Sæpius, pro ſæpe, hoc citato uerſu. ¶ Turrim in præcipiti ſtantem.] Ridebunt fortaſſe nonnulli, qui ſtomacho ſunt admodum delicato, ſi utrum turrim per, i, an turrem per, e, loco hoc ſcribendum ſit, quæſierim: ſed utcunꝗ illi ægreferant ſe doceri, nos quorundam ex ueteribus eruditiſſimorum hominum ueſtigiis inhærentes, nihil qua liceat, præterituri ſumus, quod ad minimorum etiam uitiorum, quæ uſquàm inoleuerint, emen-
dationem

dationem faciat. Vt loco hoc nullum ego exemplar ex uulgatis aſpexi, in quo non, turrim, per i uocalem tertiam, ſcriptum eſſet. Et cauſatiuum caſum in im, ſemper mittere, puppim, ſitim, ſecurim, turrim. Soſipater ait, obſeruaſſe tamẽ ſe, turrem, apud Verg. per e uocalem ſecundã, lib. 2. Turrem in præcipiti ſtantem. Hoc tametſi haud magni alicuius momenti eſt, tam diligentis tamen ſcriptoris obſeruatio, oſtendit multa adeo eſſe, quæ in hunc modum librariorum incuria lancinarit. ¶ Et Achaica caſtra, Aggreſſi ferro circùm, qua ſumma.] Aduerte καππακισμὸν in opprobrium poni, ueluti etiam ſuperius, Dorica caſtra. In codicibus tamen aliquot antiquis, Achaia caſtra, legimus diſſoluta diphthongo, ἀχαια, ἀπὸ τοῦ γὰς ἄχαιας τὸ ἐθνικὸν ἀχαιός. Nam & in Mediceo codice, eo uerſu, qui eſt in. 5. O miſeras quas non manus (inquit) Achaica bello: ſcriptum eſt, Achaia: non tamen hæc efficiunt, ut Achaica mutemus. ¶ Ea lapſa repente.] In pleriſq; codicibus abſq; pronomine ullo legitur, elapſa: quod nequaquàm placet, de litera uerò, b, in eo participio dictum alibi. ¶ Et luce coruſcus ahena.] Notat Gellius uidiſſe ſe mirandæ uetuſtatis codicem, qui quidem ipſius Vergilij fuiſſe credebatur, in quo loco hoc, æna, ſcriptum eſſet: h litera ſupra addita, quum abſq; adſpirationis nota, prius ſcriptum eſſet: ſic eo quoq; loco, Vndam tepidi deſpumat æni: uerba Gellij, nonnulli aliter interpretantur. ¶ Lubrica conuoluit ſublato pectore terga.] In perueteri quodam codice ſcriptum animaduerti, ſublato pectora tergo: ſed longe melius, lubrica terga: quod Seruius etiam agnoſcit. ¶ Iam'q; exciſa trabe firma cauauit Robora.] In perueteri codice Longobardico, cauabat, habetur: neq; obſtat quod præteritũ ſubſequatur, oſtendit enim hoc celeritatem in cõficiendo negotio, conſentiunt tamen omnes in, cauauit.

At domus interior gemitu, miſero'q; tumultu
Miſcetur, penitus'q; cauæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant, ferit aurea ſydera clamor.
Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæ'q; tenent poſtes, atq; oſcula figunt.
Inſtat ui patria Pyrrhus, nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre ualent, labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardine poſtes,
Fit uia ui, rumpunt aditus, primos'q; trucidant,
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis quum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitas'q; euicit gurgite moles:
Fertur in arua furens cumulo, campos'q; per omneis
Quum ſtabulis armenta trahit: uidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminos'q; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centum'q; nurus, Priamum'q; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacrauerat ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro, ſpoliis'q; ſuperbi
Procubuere, tenent Danai qua deficit ignis.

SERVIVS.

¶ At domus interior.] De Albano excidio locus eſt. ¶ Tumultu.] Tumultus, quaſi timor multus dicitur. ¶ Miſero.] Bene additum, quia eſt etiam terribilis. ¶ Miſcet.] Proturbatur.

Ædes. ¶ Cauæ ædes.] Tecta camerata: in ſing. templum tm̃ ſignificat: in plurali, templum & domum. ¶ Ferit.] Secundùm philoſophos, qui dicunt uocẽ corpus eſſe. ¶ Aurea ſydera.] Multi ſtulte ad laquearia referunt. ¶ Pauidæ.]

Pauidus. Pro pauentes. Pauidus eſt qui ſemper timet: pauens, qui ex cauſſa. ¶ Amplexæ q;. tenent poſtes.] Ex Apollonio, qui inducit Medeam patrẽ ſalutaſſe, dum domum reliquit. ¶ Vi patria.] Eſt teſtimonium generis ſui: ut de Hercule, Salue uera Iouis proles. ¶ Non ſic.] Grauius uaſtata eſt Troia, quàm agri fluuiorum eruptione uaſtẽtur. ¶ Cumulo.] Augmẽto. ¶ Vidi.] Vt, Quæq; ipſe miſerrima uidi. ¶ Geminos.] Duos. Nam eodẽ partu nati, proprie gemini ſunt. ¶ Vidi Hecubam centum.] Aut numerus pro numero eſt: aut quia Barbari, non ſingulas, ſed plures habebant uxores. Aut, nurus. i. fœminas. Lucanus: Cultus geſſere decoros, uix nuribus rapuere mares. ¶ Quos ipſe ſacrauerat ignes.] Latenter oſtendit: nil prodeſſe religionem. ¶ Quinquaginta thala.] Illi celebrati ab Home. & bene: de Thalamis uerum expreſſit numerum. Poteſt enim unus thalamus, plures habere coniuges. ¶ Barbarico.] Aut multo, aut uere Barbarico: barbarorũ enim eſt copia. ¶ Spol. ſuper.] Hic enim erat antiquorum mos. unde ait in. 7. Captiui pendent currus, curuæ'q; ſecures.

ASCENSIVS.

¶ At domus interior.] Ad excitandam commiſerationem, recenſet muliebrem ululatum, quem tunc ueroſimile eſt factum quum facta tali feneſtra hoſtes conſpicerentur. unde Donatus: Plangebant fœminæ, & ſummis ululatibus prodebant hoſtibus ſuã formidinẽ qua augebatur illis ſpes: ergo inſtat. ¶ Vi patria Pyrrhus.] Quis enim non prouocaretur audiendo talia: deſcriptio autem regiæ auget nobilitatem & amplitudinẽ, felicitatem'q; Priami: Veterum regum, ut oſtenderet regnũ Priamo à maioribus ſuis proueniſſe. Quantus autem dolor ut una nocte conciderit, quòd per infinitos reges, multis etiam ſeculis, ſeruatum fuerat: Nec ipſi cuſtodes uigiles, de quibus dixerat, imas obſedere fores. poſſumus etiam cuſtodes ipſos, poſtes intelligere, quoniam cuſtodes à cuſtodiendo appellantur, quũ igitur omnia deficerent. ¶ Fit uia ui.] Vis (inquit) ianuam patefecit: uis aditum ad interiora tenenda recluſit. ¶ Vidi Hecubam.] Et reliqua. Reſpondet ad id quæq; ipſe miſerrima uidi fuit, ergo cædis eorum hominum ſpectator, quos uenerat defenſurus. ¶ Qua defi. ig.] Omnia ignis occupauerat: ſed quũ conſumptis rebus, ignis extinguat. ¶ Dan.] Occupabãt ea loca in quibus nõ dixit, non fuit ignis, ſed iam deficiebat. ¶ Superbi.] Ornatu artis, & materia.

Ordo. ¶ Ordo eſt. At. i. ſed: domus interior: ubi, ſcilicet fœminæ, & infantes erant: miſcetur, ideſt confunditur gemitu, & miſero tumultu, & ædes cauę. ideſt tecta camerata: ululant, ideſt ululatum dant: penitus. i. penè intus in penetralibus plangoribus fœmineis. i. fœmininis, & muliebrib. clamor ferit ſydera aurea micãtia. (Ser. dicit ſtultos qui ad ſydera in laquearibus depicta referunt: ſed nõ penitus abſurdum eſt: nam in cameris ſolet cœlum depingi ſupra uerticem, uerum mallem ad ſydera cœleſtia referre: ut clamor ſublatus ad æthera, ad hoſtes'q; perueniſſe dicatur.) tum. i. deinde matres pauidæ: non ſolum pauentes, ſed naturaliter pauidæ errant. i. diſcurrunt palãtes. i. errantes: ingentibus tectis. i. per ingentia tecta: & amplexæ poſtes tenẽt, ſup. eos, atq; figunt oſcula: uti rei charæ quam derelinquere coguntur, mulieres ſolent. Pyrrhus inſtat ui. i. uiolentia: patria i. paterna, quia pater eius Achilles in tali ſucceſſu inſtare ſolebat: nec clauſtra, nec ipſi cuſtodes ualent: ſufferre. i. ſuſtinere uim & impetum eius: ianua labat i. ꝓcũbit: ariete. i. machina bellica, cornuta fronte, in morẽ arietis facta: crebro. i. frequẽter impulſa: & poſtes procũbunt, emoti cardine. i. ex loco in quo fixi erant: uia. i. trãſitus, aut acceſſus fit: ui. i. uiolentia, inuitis Troianis: & ipſi Danai immiſſi, rumpunt. i. rumpendo obſtacula faciunt: adytus. ideſt acceſſus: & trucidant primos, ideſt, quos primos offendunt obſtantes: & complent loca late milite. i. agminatim irrũpunt. Amnis ſpumeus. i. ſpumoſus: nõ fertur ſic. i. tam uiolenter in arua: furens cumulo. i. impetu multo aquarum: quum. i. quando trahit: armenta. i. pecora magna: cum ſtabulis per omnes campos: & hoc quum. i. poſtquàm exiit. ſ. alueum ſuum: aggeribus. i. rebus aggeſtis: ruptis. i. diſſipatis: & quum euicit gurgite. i. impetu aquarum: moles oppoſitas. i. obices: non dico, ſic fertur ut Græci ferebantur in aulam Priami. Ipſe. i. ego uidi Neoptolemum. i. nouum militem Pyrrhum furentem cæde. i. occiſione, quam exultans uictoria & improbus annis faciebat: unde ſignanter Neoptolemum hic dicit: & uidi geminos Atridas. ſ. Agamemnonem, & Menelaum, ſupp. furentes cæde. i. in limine. i. in primo ingreſſu obuios. ſ. quoſq; trucidãtes. Vidi etiam Hecubam Priami coniugem: & centum. i. plurimas: nurus. i. coniuges filiorum eius: & uidi Priamum fœdantem. i. imbuentem: ſanguine. ſ. ſacrificiorum: per aras. i. ſuper ipſas aras: ignes quos ipſe ſacrauerat. Quinquaginta thalami. i. cameræ nuptiales in quibus nurus erant: erant, ſupp. illi, (quem numerum etiam Homerus celebrat) & tanta. i. tam magna ſpes nepotum erat, ſup. illi. aut ordo eſt: quinquaginta thalami, appoſitorie, ſpes tanta nepotũ procubuere illi. i. in damnum & dolorem illius: & poſtes ſuperbi. i. ſuperbe extructi, & magnifice decorati: auro Barbarico. i. à Barbaris ablato: & ſpoliis. ſ. Barbarorum illis affixis: procubuere. i. procubuerunt Danai: tenent. i. occupant, ſupp. ab ea parte qua ignis deficit. i. deeſt, aut propter obſtaculum amplius cremare nequit.

PIERIVS.

¶ Amplexæ'q; tenent poſtes.] Hoc autẽ loco, poſtis, plurimũ in antiquis exẽplaribus inuenitur, Varie uerò ſemper diſputatum

tatum ab authoribus, utrum caſus plu. huiuſmodi nominum tertiæ declinationis per, is, an per, es, enuntiari debeant. Nam ex ueteribus grammaticis nõ deſunt, qui ſuper hoc caſu præceptum hoc obſeruandum eſſe ſentiant, ut quando genitiuus caſus numeri plur. u, m, litteris ante conſonantem concluditur: tunc accuſatiuus caſus numeri plur. e, s, literis definiatur, utputa, horum parietum, hos parietes. At uerò tunc accuſatiuus caſus numeri plura. i, s, literis concludatur, quum genitiuus caſus nume. plur. i, u, m, literis definitur, utputa, hos talis, quoniam, horum talium, facere demonſtratur. Quod præceptum, ut imperite datum, redarguit Probus in arte. Quando quidem ſunt nomina, quæ genitiuo caſu numeri plu. i, u, m, literis definiantur, & accuſatiuo caſu nume. plu. e, s, literis concludantur: utputa, harũ nubium; (ait ille), num quidem, has nubis: ſed has nubes facere pronuntiatur. Item ſunt nomina quæ genitiuo caſu nume. plu. u, m, literis ante conſonantem concluduntur, & accuſatiuo caſu nume. plur. i, s, literis concludantur, utputa, horum parentum, hos parentis. Quo ſono Sallu. Per liberos, atq; parentis ueſtros, ſciuit eſſe pronuntiandum. Item ſunt nomina, quæ genitiuo caſu nume. plu. i, u, m, literis definiantur, & accuſatiuo caſu nume. plu. e, s, & i, s, literis concludantur, utputa, horum poſtium, hos poſtes, & hos poſtis, qua ratione præcipuus Maro, eoſdem poſtes, ex utroq; ſono pronuntiauit, Amplexæ'q; tenent poſtes. item: Poſtis'q;, ſub ipſos nituntur gradibus. Sane quidem in Mediceo caſtis huiuſmodi plurimum per, i, s, ſcribuntur, hoc uerò loco poſtes, ſcriptum eſt, ex Probi ſententia. ¶ Emoti procumbũt cardine poſtes.] No. Marcellus, emoto: agnoſcit, ubi hoc uerſu (teſte Vergilio) cardinem, uirili genere ꝑtuliſſe dicit. Nulla enim alia dictio eſt, ex qua genus apparere poſſit. Nam ex ueteribus ſunt, qui hãc cardinem, dixerint: ut illud, Sonat impulſa regia cardo. ¶ Spes tanta nepotum.] Sunt qui dicant in codicibus aliquot antiquis ſcriptum eſſe, ſpes illa nepotũ, ego lectionem eam nuſquàm in exemplaribus quæ mihi uerſare contigit, inueni: ſed tanta, ferè paſſim: quam lectionem Donatus agnoſcit, in uno tantùm, quanta, per exclamationem habetur: & ampla, ſcriptum in Mediceo codice uetuſto: tanta, tamen melius.

Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Vrbis ubi captæ caſum, conuulſa'q; uidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem,
Arma diu ſenior deſueta trementibus æuo
Circúndat nequidquàm humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſteis.
Ædibus in mediis, nudo'q; ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxta'q; ueterrima laurus
Incumbens aræ, atq; umbra complexa penates,
Hic Hecuba, & natæ nequidquàm altaria circùm
Præcipites, atra ceu tempeſtate columbæ

SERVIVS.

Priami mors. ¶ Forſitan & Pri.] Bono uſus eſt ordine: ut primo, reipu. deinde, regis: poſtremo, priuati. i. ſua narraret fata. De morte autem Priami, uaria traduntur. Alij enim dicunt, quòd à Pyrrho, in domo captus: ſed inde in Sygæum tractus, ad tumulum Achilliſcæſus eſt. Nam in Rhæteo ſepultus eſt Aiax. Tũc eius caput conto affixum, Pyrrhus circũntulit. Alij, iuxta aram Hercæi Iouis extinctum, tradũt: hinc Luc. Hercæas monſtrator (ait) non reſpicis aras. Hanc opinionem, proſequitur poeta: ſed & illam prælibat, ut ſuo loco dicetur. ¶ Medium hoſ.] Hypallage. i. in mediis ædibus. Nam ſi mediis legeris, nõ ſtat uerſus, niſi eliſos: ut, Inter ſe coiiſſe uiros, & decernere ferro. Recte autẽ non armat Priamum, niſi in extremis ꝑiculis. ¶ Æuo.] Non timore. Circundat, non enim apte cohærẽt, ſed oneri ſunt. ¶ Inutile.] Ipſe inutilis. Nã ferrum eſt, de his quæ à coniunctis ſumũt epitheta, ut uenenũ. ¶ Sub axe.] Sub dio quod impluuiũ dicit. Axis autem, eſt plauſtrum Septentrionale; aut pars Septen-

Condenſæ,& diuûm amplexæ ſimulachra tenebant.
Ipſum autem ſumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt uidit,quæ mens tam dira miſerrime coniux
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
Non tali auxilio,nec defenſoribus iſtis
Tempus eget,non ſi ipſe meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede,hæc ara tuebitur omneis,
Aut moriere ſimul.ſic ore effata,recepit
Ad ſeſe,& ſacra longæuum in ſede locauit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polytes
Vnus natorum Priami,per tela,per hoſtes,
Porticibus longis fugit,& uacua atria luſtrat
Saucius,illum ardens infeſto uulnere Pyrrhus
Inſequitur,iam iam'q; manu tenet,& premit haſta.
Vt tandem ante oculos euaſit,& ora parentum
Concidit,ac multo uitam cum ſanguine fudit.

Septentrionis,aut ſpiritus quo mundus mouetur;ut docet Luc.

Veterrimus.

¶ Veterrima.] Vſurpatum eſt. Ergo hoc tantùm uti licet:ſi neceſſe ſit. ¶ Nequidquàm.] Aut ſecundùm Epicureos:aut propter uim bellicã.

Altaria.

¶ Altaria.] Superorum ſunt,aræ:inferorum,ara,

Ara.

ἀπὸ τῆς ἄρας,dicitur.i. à præſepibus.Vnde contra,imprecatio,κατὰ ἄρας dicitur

Dira.

¶ Dira.] Modo proprie. Dira enim,eſt deorum ira. Ergo,quæ mens dira.i.infuſa ex deorũ ira. ¶ Ruis?] Aut feſtinas,aut incedis ſeniliter. ¶ Ore.] Abũdat. ¶ Vulne.] Bonũ ſchema: uulnus,pro telo. ¶ Cũ ſanguine.] Ex opinione eorum, qui ſanguinẽ ſedem uitæ uolunt;alibi ſequitur eos,qui ipſum ſanguinem uitam uolunt : ut,Purpuream uomit ille animam.

ASCENSIVS.

¶ Forſitan,&c.] Poſt excidium multoru[m] Troianorũ,& captionem regiæ Priami,affectabat,ut uero[ſimi]le eſt Dido audire exitum Priami;quem nunc recitaturus eſt:unde Donat.dicit ſic: ¶ Forſitan & Priami.] Bono compendio utitur,ut ultro ſuggerat,quod interrogari poterat. Debebat enim eo tempore quod omnibus quietem deſtinauerat,uti breuitate. Exponit igitur quomodo ſanguine aras fœdauerat. ¶ Vrbs ubi captæ.] Quum iam nihil eſſet reliqui de urbe,regia'q; ſua;nulla'q; omnino ſpes reſtaret:ſtatuit ſapiens:& forti animo rex quacunq; morte captiuitatem fugere arma capit:non ut peteret uictoriam,ſed ut in armis poſitus,uiriliter obcumberet.Ponit autem & hominem & arma inutilia,quoniam ipſe ſenex iam diu arma non ſumpſerat:unde illa rubigine contabuerãt, & inutilia reddita erant. ¶ His.] Armis:authorẽ mortis quærit:non amentia,ſed ſapientia,ut morte captiuitatem fugiat: ergo,ſapientiſſimus poeta decorum in hoc rege ſeruauit. Dedit & conuenientẽ naturam mulieri,& reginæ,& uxori. ¶ Recepit.] Quam imbellis eſſet,ex eo apparet quòd mulier anus, eum ab incœpto ſeuocauit. ¶ Ecce autem elapſus.] Voluit mori Priamus;uetuit uxor;at caſus attulit ſibi qđ cupiebat.

Ordo.

¶ Ordo eſt. Tu requiras.i.requirere poſſis forſitan,&.i.etiam quæ fuerint fata Priami:& incipit narrare,dicens:ubi.i.poſtquàm Priamus,ſup.uidit caſum.i.ruinam & excidiũ urbis.ſ.Troiæ: captæ.ſ.à Græcis;& uidit limina tectorum:conuulſa.i. à ſedibus ſuis ſimul auulſa:& uidit hoſtem medium:pro,in mediis: penetralibus ipſe ſenior circũdat nequidquàm.i.fruſtra,& ad nihil commodi:humeris trementib.æuo.i.præ ſenio,non præ timore:arma deſueta.i.deſita diu,& cingitur ferrũ inutile.i. quo tunc proſpere uti nequiret:& fertur moriturus in denſos hoſtes.Ingens ara fuit in mediis ædibus:& ſub nudo axe ætheris.i.ſub dio;in proambulachro regiæ,ſicut in clauſtris religioſorum,conſpicimus aream circúnſeptam porticu:& laurus ueterrima.i.uetuſtiſſima(ab antiquo;nam ueter dicebatur:unde abuſiue,ueteri,in ablatiuo fit.)erat iuxta.i.propè aram incumbens aræ.i.inflexa ſupra aram,& complexa penates umbra.ſ. ſua;Hecuba,& natæ.i.filiæ:& nurus,ſup.erant hic, nequidquàm.i.fruſtra circùm altaria:condenſæ.i.compreſſæ,quod timoris indicium eſt;& ipſe amplexæ.i.amplectentes tenebãt; hoc eſt,amplexu ſuo tenebãt;ſimulachra diuũm.ſ. penatium; ceu.i.ueluti columbæ,ſup.conuolant præcipites,ſupp.in;aut ſub tempeſtate atra.i.nymboſa,& ipſis inimica.Autẽ,pro ſed: ut.i.poſtquàm;Hecuba,ſup.uidet Priamum iam ſenem,armis iuuenilibus ſumptis.i.poſtquàm ſumpſerat arma iuuenilia; inquit,ô miſerrime coniux.i.marite;quæ mens tam dira.i.ſaluti tuæ tã aduerſa,aut tam furiata(nã diræ etiam,furię ſunt:) impulit te cingi;his.i.iuuenilibus & tibi inutilibus telis:aut quò ruis.i.præceps abis;tempus.ſ.præſens.i.ſtatus rerum præſentium;non eget tali auxilio,quale.ſ.tu afferre potes:nec iſtis i.inutilibus, & decrepitis cuiuſmodi tu es:defenſoribus,ſed,ſup.longe præſtantiore, & præſtantioribus : non,ſi ipſe Hector meus.ſ.filius:adforet.i.adeſſet,ſup.egeret tali præſidio,quale ipſe pſtare poſſit,quum ſerum ſit.Concede:tandem.i. poſt diuturnam amentiam tuam:huc, i.ad me: hæc ara tuebitur i.ꝓteget omnes, ſup.nos: aut moriere ſimul.i.nobiſcum:ipſa effata.i. eloquuta ſic:ore.i.etiam geſtu oris,& non ſolis indiciis,ut uecordes mulieres quæ in tali caſu eloqui neſciunt: ſolent (aut,uacat ore'),recepit ad ſeſe,& locauit longæuum.i.longi æui maritum:in ſede ſacrata,in qua ſ.ſummus pontifex ſedere ſolebat.Alludit ad primores Romæ,qui dum urbs à Gallis caperetur, in inſignibus ſuis pro foribus ſedebant.Autem,pro ſed,ecce.q.d.prętter ſpem & commodum: Polytes unus natorũ.i.filiorũ Priami:elapſus de cæde Pyrrhi: ideſt quam Pyrrhus faciebat in alios,& in hunc facere parabat:fugit per tela.per hoſtes longis porticibus,ideſt per porticus longas:& ipſe ſaucius.i.uulneratus:luſtrat.i.oculis circũnſpicit:atria uacua.i.in quibus iam nullus remanſerat ad quem ſe reciperet.Pyrrhus ardens inſequitur illum uulnere. i.telo quo uulnus faciat:infeſto.i.uim illaturo:& tenet manu iam,iam'q;.i.in proximo eſt,ut teneat,& uix quidquàm intereſt:& præmit haſta.ſ.infecta;ut.i.poſtquàm,ſupp.Polytes euaſit tandem ante oculos, & ora parentum.ſ.Priami & Hecubæ concidit:& fudit uitam cum multo ſanguine in quo ſedes animæ atq; uitæ à nonnullis creditur.

PIERIVS.

¶ Et medium in penetralibus hoſtem.] Quia pluribus in codi.antiquis legere erat,mediis in penetralibus:ea eloquutione,quæ ſeſe etiam inferius offert. Mediis hoſtem in penetralibus;grammatici,ut ſtaret uerſus,Mediũ quippe hoſtem:correxere. Quòd ſi quis uerſus quoſdam exleges, uel anapæſticos potius,alterius'q; generis inſertos, Vergilio nolit condonare;aut eliſionem,s,literæ cum uocali applicita non admittat,habebit is codices uenerabilis antiquitatis Mediceum,& alios in quibus, mediis penetralibus,abſq;, in, præpoſitione legatur;eloquutione Vergilio admodum familiari. Neq; tamen hoc ita dicimus, ut lectionem uulgatam improbemus, quæ recte & ipſa procedit,hoc modo: Medium, in penetralibus hoſtem. ¶ Denſos fertur moriturus in hoſtes.] In antiquis aliquot exemplaribus,ad hoſtes,legitur non inepte, cui quidem lectiõi adſtipulatur etiam codex ille peruetus,in quo ſemper,at,præpoſitio per,t,notatur:in eo enim , at hoſtes,legitur;agnoſcit tamen Ti.Donatus uulgatam lectionem,in hoſtes. ¶ Et diuûm amplexæ ſimulachra tenebant.] Mediceus & antiqui ferè omnes codices,ſedebant, habent;quod eſt mulierum proprium,ut apud Homerum ſæpe,paulo'q; infra Hecuba Priamum ad ſeſe recipit,& lõgæuum in ſede locat. ¶ Iuuenilibus armis.] Multorum codicum,& authorum teſtimonio,iuuenalibus,per,a,media ſyllaba legendum, alibi indicauimus. ¶ Illum ardens infeſto uulnere Pyrrhus Inſequitur.] In perueteri codi.Oblongo legere eſt,infeſto in uulnere. Saucius enim erat Polytes.Sed enim Seruius ſchema laudat,uulnere pro telo, & abſq;, in, in aliis codi.habetur. ¶ Vt tandem ante oculos euaſit,& ora parentum.] In quibuſdam ueteribus codicibus eſt: Ante oculos euaſit, & ante parentum.Sed omnino corrupte;inde autem emanauit error, quod ea præpoſitio addita legitur.In pleriſq; codicibus ſuperne pro paraphraſi. ¶ Vitam cum ſanguine fudit.] In antiquis pleriſq; codi. fundit habetur,res enim huiuſmodi per tempus pręſens enarratæ,magis mouent.

SERVIVS.

¶ Hic.] Nũc. ¶ Media.] Manifeſta. ¶ Siqua eſt.] Epicurice; uel deſperat, quia apud aram reſpicit eudem. ¶ Curet.] Vlciſcatur. ¶ Grates.] Medium eſt,ut præmium. ¶ Cernere.] De ſpectaculo, non de morte, quæritur. ¶ Funere.] Cadauere. Funus enim eſt iam ardens cadauer:quod dum portatur, exequias dicimus:crematum reliquias & buſtum: conditum iam ſepultum. ¶ In hoſte.] Aut archaiſmos,pro,in hoſtem:aut in hoſte

Hic Priamus,quanquàm in media iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit,nec uoci,iræ'q; pepercit.
[At tibi pro ſcelere,exclamat,pro talibus auſis PRIAM.
Dij,ſiqua eſt cœlo pietas,quæ talia curet,
Perſoluant grates dignas,& præmia reddant

Debita,qui nati coràm me cernere lethum
Feciſti,& patrios fœdaſti funere uultus.
At non ille,ſatum quo te mentiris,Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo:ſed iura, fidem'q;
Supplicis erubuit,corpus'q; exangue ſepulchro.
Reddidit Hectoreum,me'q; in mea regna remiſit.
[Sic fatus ſenior,telum'q; imbelle ſine ictu ÆNEAS
Coniecit,rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequidquàm umbone pependit:
Cui Pyrrhus.[Referes ergo hæc,& nuntius ibis PYRRH.
Pelidæ genitori,illi mea triſtia facta,
Degenerem'q; Neoptolemum narrare memento,
Nunc morere.[Hæc dicens altaria ad ipſa trementē PRI.
Traxit,& in multo lapſantem ſanguine nati,
Implicuit'q; comam læua,dextra'q; coruſcum
Extulit,ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
[Hæc finis Priami fatorum,hic exitus illu[illegible] ÆNEAS
Sorte tulit,Troiam incenſam,& prolapſa [illegible]ntem
Pergama,tot quondam populis,terris'q; [illegible]perbum
Regnatorem Aſiæ:iacet ingens littore truncus,
Auulſum'q; humeris caput,& ſine nomine corpus

hoſte,quum hoſtem gereret quum ipſe hoſtis eſſet. ¶Iura, fidem'q;.] Quia (quod Home.mutat,& cęlat propter turpitudinem Achillis.) dicit Priamus, duce Mercurio, ingreſſus Achillis tentorium, eum excitatum rogaſſe quē dormientem poſſet occidere. iura uerò quod à rege rogabat. ¶Remiſit.] Quia comitatus uſq; ad Troiam eſt. ¶Nequidquā.] Non. ¶Referes.] Sarcoſmos locus cum amaritudine: ut, En agros & quā bello Troiane petiſti Heſperiā. Aſtmos autem, eſt urbanitas ſine iracundia:ut,Atq; idē iungat uulpes,& mulgeat hyrcos. ¶Altaria.]Vnde ſperabat auxilium. ¶Coruſcum.]Si ornatum gēmis caput regis accipis: ſenſus eſt: Sublato capite gladium,in uagina recondit,quæ lateri ſemper cohæret.Si coruſcum gladium Priami infixum:accipe,& per ſilentium, caput poſtea eſſe ſublatum. ¶Finis.] *Nis finita.* Omnia nomina in anis ſimplicia,à uerbo non uenientia,in nis ſyllabam terminata,maſculina ſunt in anis,propter canis: ſimplicia,propter bipennis:à uerbo non uenientia,propter finis, dictum eſt. Ergo,teſte Iuuena. Ad terram tremulo deſcendunt clune puellæ. Hora. Non recte,quòd pulchræ clunes. ¶Sorte.]Fatali neceſſitate. ¶Troiam incenſam.] Propter Ilium: *Pergama* ¶Pergama.]Quæ Troianæ arces ſunt. Sed κατ' ἐξοχὴν, omnes arces Pergama dicuntur:ut quum poetam dicimus, intelligimus Vergilium. ¶Aſiæ.]Quia imperauerat Phrygiæ, & Mygdoniæ. ¶Littore truncus.] Pompeij tangit hiſtoriam, quod dixit,littore tangit,id quod in Pacuuij tragœdia continetur. Non recte ſenſit Donatus,littus eſſe locum ante aram,à litando dictum. Nam līto,primam breuem habet, līttus uerò longam. ¶Sine nomine.]Sine agnitione.

ASCENSIVS.

¶Hic Priamus,&c.]Docet finem & exitum uitæ Priami,adludens ſubinde ad res Romanas: unde Donatus: ¶Hic Priamus.]Voluit fortuna,ut mors Polytę eſſet in conſpectu ſuo,ut inde mors ſua oriretur. ¶Dij.]Scilicet præſentes,ad quorum ſe ſuffragium contulerat:& ſi eſt in cœlo aliqua pietas quæ nefaria commiſſa uindicet. ¶Qui nati.] Non culpat Pyrrhum quòd occiderit,ſed quòd cædem in conſpectum paternum reſeruauerit:nam ſtulte repręhenderet, quod iure belli licebat. ¶At non ille.]Conatur priuare eū omni gloria & nobili genere,quòd non ſit filius Achillis:quod probat,quòd in ſe nō ſeruauerit iura quæ ſeruauerat Achilles. ¶Reddidit corpus.] Quod iniuſte retinuiſſet. Sola enim anima debetur hoſti. Corpus autem,quoniam in nullius eſt poteſtate, dimittitur ſepulturæ. Reddidit ergo,quoniam contra humanitatis iura id tenebat. ¶Sic fatus.]Eſt deſyderium manifeſtum mortis, quòd poſt contumeliam,etiam armis iuuenē,ſenex prouocet. ¶Telum imbelle.]Confirmat quod dixit,Inutile ferrum. ¶Sine ictu.]Probat humeris trementibus æuo. ¶Pependit.] Stulte dicunt,non poſſe pendere quod repellitur. Hæc ille. *Ordo.* ¶Ordo eſt. Priamus hic.i.hoc tempore,quanquam tenetur iam in media morte.i.quantuncunq; certam mortem conſpicit:tamē nō abſtinuit.ſ.à conuitiis:nec pepercit uoci.ſ.contumelioſe & exprobranti:& irę unde illa proceſſit: at.i.ſed exclamat(aut detur potius particula,at Priamo:habet enim,neſcio quid,minā ti aptum:exclamat ergo)at dij(ſiquâ pietas eſt cœlo quæ curet talia)perſoluant tibi grates dignas,& reddant præmia debita tibi,pro ſcelere,& pro talibus auſis qui feciſti me.ſ. regē, & longæuum,& parentem:cernere coràm.i.in cōſpectu meo: lethum.i.mortem:nati.i.filij mei:& fœdaſti.i. cōtaminaſti:funere,ſupp.nati:uultus patrios.i.paternos. At ille Achilles.ſ. quo mentiris te:ſatum.i.progenitum:quia eius mores nō obtines(quæ ſentētia quoq; Chriſtiana eſt.negat enim Chriſtus filios Abrahæ,qui eius opera non faciunt.)nō fuit talis in hoſte Priamo.i.in tractando,me,qui hoſtis eram: ſed erubuit.i. cum rubore excepit iura,& fidem ſupplicis.i.ſupplicaturi, & ſuppliciter uenientis,pro redimendo corpore Hectoris: uidēs enim Achilles in Priamo quod Saul in Dauide:quia quum dormientem interficere potuiſſet:nec tamen quidquàm moleſtie intulerit, quia ſupplex uenerat, erubuit iura: quibus potuit hoſtem quouis modo adoriri, & fidem qua noluit: quia ſupplex uenerat:erubuit autē propterea,quia indecorum eſt ſic dormiuiſſe. Achillē ut improuido,adeſſet improuiſus hoſtis:& reddidit corpus Hectoreum exangue. i.mortuum: hic non dicit Priamus quòd uendiderit: quia ſi id diceret, iam probaret patrem non minus turpem quàm filium: cuius contrarium aſtruere uult:& remiſit me in mea regna:quæ uerba ſonarent quaſi per pudorem Pyrrhum à cede coercere uellet:niſi facinus inimicum ſubſequeretur. Priamus ergo ſenior fatus,ſup.eſt ſic, & coniecit telum imbelle quia ſine ictu.i.impetu forti: quod,ſcilicet telum repulſum.i. repercuſſum: protinus.i.ſtatim:ære rauco.i.parum ſonantibus armis,aut umbone æreo parum ſonante,eo quòd ſine uiribus impulſum eſſet:pependit nequidquàm.i.fruſtra infixum eſt in ſummo umbone.i.curuatura clypei:hoc eſt, manſit quidem hærens in ſuperficie umbonis:& ita pependit, ſed non penetrauit totum clypeum:& ideo repulſum eſt,non tamen reiectum,quia manſit hærens. Cui Pyrrhus,ſup. reſpondit. Ergo,quia dicis patrem meum non tali animo, ſed longè generoſiorem fuiſſe:tu referes.i.recitabis hæc.ſ.facinora mea, & ibis nuntius genitori meo Pelidę.i.Pelei filio: memēto narrare illi mea facta triſtia.i.turpia ob quæ ille triſtet:& me Neoptolemum.i.nouum militem:degenerem.i.ab eius uirtute & generoſitate degenerantem:morere(imperandi uerbum)nūc ſ.ut nuntius eas:& ipſe dicens,hæc traxit Priamum trementē ſ.æuo ad ipſa altaria:quæ conſtructa ab ipſo erant in honorem deorum,trementem, dico,& lapſantem.i.titubantem,aut iam iam'q; labātem in multo ſanguine nati.ſ.Polytę,& implicuit comam læua.i.inuoluit læuam manum ſuam coma Priami:& extulit.i.extraxit uno ictu in altum:dextera.ſ.manu,enſem coruſcum.i.refulgentem:& abdidit lateri.i.in latere Priami:tenus capulo.i.uſq; ad capulum.i.manubrium,quo capitur hęc, ſup.erat:finis.i.exitus fatorum Priami:hic.i.huiuſmodi: tam infelix exitus:tulit illum ſorte.i.per ſortem.i.hunc exitum ille ſortitus eſt:nō enim pro meritis eum habuit:illum, dico,uidentem Troiam incenſam:& Pergama.i.arces Troianas:prolapſa illum,dico,regnatorem Aſiæ ſuperbum.i.elatum & glorificatum:quondam populis & terris:qui, ſup.iacet nunc ingens truncus in littore:quia Troia deleta non niſi littus maris uiſum eſt(ſed ad Pompeium alludit,ut Seruius recitat)& caput auulſum.i.amputatum humeris:& corpus ſine nomine.i. ignobile,ſicut uulgus,ignobile dicit ſine nomine: aut ad ſui cognitionem mortales inuitat:ut cognoſcant,quia ablato capite etiam regis corpus ſit ſine nomine,non enim agnoſcitur.

PIERIVS.

¶Corpus'q; exāgue ſepulchro.]In aliquot ex antiquioribus codicibus,corpus, exangue, legitur abſq; particula,que. Sed enim ipſa uerſus dignitas,eam particulam hoc loco uidetur expetere. ¶Rauco quod protinus ære repulſum eſt.]In antiquis aliquot codicibus,ſepultum eſt,legitur. In aliquot, ſepultum, abſq;,eſt,quòd id uidetur innuere,quòd ad uiuum non peruenerit. Sed in ſummo clypei,nulla efficacia pepēderit. Sanè uerò,ſepultum,ab iis repoſitum eſt,qui olim quæſtionem faciebant, non poſſe pendere, quod repellitur, aduerſus quos ita Donatus. Nam & repulſum eſt,& pependit, Miſſum enim telum conſtabat,quod uetuſtatis uitio fuiſſet hebetatum,quod uigorē perdidiſſet illius temporis quo in uſu Priami fuit, quū adhuc iuuenis eſſet,nunc emiſſum ab eo,qui omne uirtutis robur quum ipſis iuuentæ temporibus amiſiſſet. Talis ergo teli effectus plenus eſſe potuit,ut perforato penitus ſcuto ad hominis corpus,& exitium perueniret:nec tamen in totum ineſficax fuit,repulſum eſt enim reſiſtente ære,ſic tamen, ut pendens in-

dens inhæreret,penetrato. ſ.aliqua ex parte ſcuti contextu legamus itaq; cum Donato,rauco quod protinus ære repulſum eſt. ¶ Illi mea triſtia facta. Illi, hic pro, ibi, aduerbium poſitũ dicit Donatus interpres Terentianus, in Adelphis. Vt ego illi maxumam partem feram, & in Ecyra. nam illi non licebat niſi præfinito loqui. ¶ Hæc dicens.] Antiqua ferè omnia exemplaria, hoc dicens, legunt: quippe, nunc morere, quod maiorẽ quandam habet illuſionis efficaciam. ¶ Hæc finis Priami fatorum.] Seruius uelle uidetur finis, fœminini tantùm eſſe generis, quum tamen uirilis etiam paſſim inueniatur Vergilius, Quem das finem rex magne laborũ. &, Hic finis fandi: quod agnoſcit Nonius. Præterea Probus in arte quærit, cur hoc loco finis, fœminino genere poſitum fuerit à Vergilio, quum ueterum grammaticorum regulæ nomen id maſculini generis eſſe uelint. Poetam'q; ait metro conſuluiſſe, ita enim plerũq; rationem muſicam appellat. Sanè uerò Comminianus ſolœciſmum hic eſſe per genera nominum aſſeuerat, hæc finis Priami, pro, hic finis. ¶ Prolapſa.] Non temere quidem in antiquiſſimo quodã codice participia hæc, à labor, laberis, per thematis characteriſticon ſcribuntur, prolabſa, illabſus, labſantem. Nam Probus huiuſmodi participia per b, non p, ſcribi debere præcipit.

SERVIVS.

¶ Sæuus.] Quia eſt & bonus, ut, Lætus'q; per artus horror iit. ¶ Exhalantẽ.] Secundùm eos qui uitam uentum uolunt. ¶ Direpta.] Pro diripiẽda. ¶ Copia.] Improprie dixit. Nã
Copia. pro exercitu, in plurali dicimus, copias. Copia uerò aliarum rerum eſt.

ASCENSIVS.

¶ At me tum primum ſæuus, &c.] Hunc locum nõ interpretatur Seruius, niſi in principio: & nuſquã Donatus, quia ab eis qui reſecandum hoc opus acceperant

At me tum primum ſæuus circunſtetit horror,
Obſtupui, ſubiit chari genitoris imago,
Vt regem æquæuum crudeli uulnere uidi
Vitam exhalantem, ſubiit deſerta Creuſa,
Et direpta domus, & parui caſus Iuli.
Reſpicio, & quæ ſit me circùm copia luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu
Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.
Iam'q; adeo ſuper unus eram, cum limina Veſtæ
Seruantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem

perant, hęc pars abſciſſa: ut pote, quæ rem ignobilem & indignã, tam Troianis cæteris, quàm Ænea contineat. Troianis quidẽ, quia turpe erat quòd deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere, &c. Ænea uerò, qui in fœminã ſe ſuccenſum dicit, quod in conſpectu Didonis ineptum uiſum, & indecorũ prudenter ablatũ eſt: quia tamẽ rurſus incertum, ponam & eius ordinem qui Ordo. talis eſt. At. i. ſed: ſæuus. i. uehemẽs, & dirus: horror circunſtetit

Tyndarida aſpicio,dant clara incendia lucem
Erranti,paſſim´ꝗ oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm,& deſerti coniugis iras
Permetuens Troiæ,& patriæ communis Erinnys
Abdiderat ſeſe,atꝗ aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo,ſubit ira,cadentem
Vlciſci patriam,& ſceleratas ſumere pœnas?
Scilicet hæc Spartam incolumis,patrias´ꝗ Mycænas
Aſpiciet?parto´ꝗ ibit regina triumpho?
Coniugium´ꝗ,domum´ꝗ,patres,natos´ꝗ uidebit
Iliadum turba,& Phygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita:nanꝗ & ſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt,nec habet uictoria laudem,
Extinxiſſe nefas tamen,& ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas,animum´ꝗ expleſſe iuuabit
Vltricis flammæ,& cineres ſatiaſſe meorum.

circũſtetit. i. circundedit me:non tamen inuaſit, qa uictus nõ erat:unde ſignãter dicit,circũſtetit: quaſi ne horror quidẽ inuadere auderet eum: circunſtetit tamen tum.i.tunc primũ: & obſtupui, non quia mihi timerem, ſed quia imago chari genitoris. i. patris Anchiſæ ſubiit. i. in mentem uenit mihi: ut.i. poſtquàm: uel quum primum uidi regem ęquæuũ i.coæuum,ſeu ęqualis æui uidelicet Priamum coæuum Anchiſæ:exhalantẽ. i.uiolenter efflantem:animam.i.ſpiritum uitalem: Creuſa.ſ. coniux: deſerta. i.derelicta domi: ſubiit.i. in mentem uenit: quando ſ.Hecuba uidit: & domus direpta ſubiit:& caſus parui Iuli ſubiit,qui Aſtyanacti coęuus erat.Reſpicio & luſtro,quęcopia ſit circũm me:an.ſ.ſufficere poſſet ad reſiſtendum hoſtibus: omnes.ſ.ſocij:defeſſi.i. ad extremũ fatigati,& feſſi,deſeruere me:& miſere.i.miſerunt corpora ſaltu ad terram.i.præcipitauerũt ſe,aut dedere corpora ægra.i.ſaucia, aut tædio uitæ affecta ignibus.i.præcipitauerunt ſe in ignes.Iã´ꝗ i.& iam, ego ſupéreram.i.reſtabam iam:adeo.i.omnino:unus i.ſolus:quum.i.quando ego aſpicio:Tyndarida.i. Tyndari filiam ſaltem putatiuam,uidelicet Helenam,quæ Iouis filia dicitur,ex Læda Tyndari coniuge: ſeruantem limina Veſtæ.i. templi in quo Veſta colebatur:& latentem,tacitam,aut tacentem,aut occultam:in ſede ſecreta.i.abſtruſa:quia tamen ſi ſecreta in ſede erat,& tacita quæri poſſet:quomodo ergo aſpexerit,addit incendia:clara.i.penetralia clarificantia: dant,ſupp. mihi erranti.i.uaganti per diuerſa loca,& ferenti oculos paſſim per cuncta,ſup.loca,lucem.i.claritatem: illa.ſ. Tyndaris: hoc eſt,Helena:permetuens.i.multum metuens Teucros infeſtos ſibi:ob Pergama.i. mœnia Troiana: euerſa & permetuens pœnas Danaũm.i.quas Danai ab ea exigere poſſent, & iras coniugis deſerti. i.derelicti quum Parim,ſeu Paridem ſequeretur,& permetuens Erynnis. i. furores, & furias Troiæ communis.i.totius patriæ:non ſuæ,ſed Troianorum abdiderat.i.occultauerat ſeſe:atꝗ ſedebat inuiſa.i.non uiſa,ſed occultata:aris.i.iuxta aras Veſtæ:& eſt dictio,aris,ablatiuus localis: inuiſa autem uidetur accipi pro inuiſibili:quia uiſa erat ab Ænea:ſed ſedebat ut nõ uideretur,ſicut,Diues inacceſſos ubi ſolis filia lucos,&c. Ignes.i. incendia irarum exarſere animo.ſ. meo:ira ſubit.i.inceſſit mihi:ulciſci patriam cadentem,& ſumere pœnas ſceleratas,aut cum dedecore.Scilicet.i.ſcire licet q.d.dixi enim mecum.ſ.hæc.ſ.quæ caput & origo mali eſt:aſpiciet incolumis:Spartam.ſ.regionem: & Mycænas patrias, quæ in patria eius erant:& ibit regina.i. quaſi regina, triumpho parto.i.acquiſito de Troianis:& uidebit coniugium.i. cõiugem ſuum ſuſcepta in priſtinum coniugium, quod cum ea Menelaus contraxerat:& uidebit domum.ſ.unde egreſſa eſt: & patres.i.parentes,aut proceres:& natos.ſ.eorum:aut ſi quos habuit ſuos,comitata turba.i.multitudine Iliadum.i.uirginũ Troianarũ:& miniſtris Phrygiis.i.Troianis: poſtquàm,ſup. Priamus:occiderit.i.ſuccubuerit:& occiſus ſit ferro.i.enſe ferreo,& Troia arſerit igni: & littus Dardanium ſudarit.i. irrigatum ſit toties,ſanguine.ſ.Phrygio?hæc autem omnia cum indignatione quærit,unde addit quaſi reſpondens ſibi: Non ita,ſup.fiet:nanꝗ & ſi.i.quanquam nullum nomen memorabile.i.memoria dignum:eſt in pœna fœminea.i.quã de fœmina ſumam:nec uictoria.ſ.in fœminam:habet laudem: & quanquam nefas eſt extinxiſſe, ſcilicet fœminam: tamen ego laudabor ſumpſiſſe,& i.etiã pœnas merẽtis.i. de ea quæ bene meruit: hoc eſt,quãuis non deceat me eam occidere, tamen non decet eam uiuere: & iuuabit.i.delectabit: expleſſe. i.expleuiſſe animum:flammæ ultricis. i. ultionis ex incendio irarum ſumptæ, & ſatiaſſe. i. ad ſatietatem contentos feciſſe cineres: meorum.i.manes interfectorum Troianorum, qui erant appetentes uindictę. Hæc(ut dixi)indecora uiſa ſunt:ſed purgãtur, quia amens factus erat: unde ſequitur,Talia &c.

PIERIVS.

¶Subiit deſerta Creuſa, & direpta domus.]In Mediceo, & antiquis aliquot aliis exemplaribus legere eſt,ſubit & deſerta:neꝗ dicendum ultimam in ſubĭt, ex ſynæreſi longam eſſe, qui uiderimus ſuperius eiuſdem formę præteritum correptum:Hectore qui redĭt exuuias indutus Achillis.ibi enim pro rediit,dubio procùl poſitum eſt biſſyllabũ,redit.Eſt uerò uenuſtas aliqua in ea repetitione copulæ, Et deſerta Creuſa & direpta domus:quanquã neꝗ illud inuenuſtũ, quod abſꝗ,&, ſubiit. Triſyllabum in pleriſꝗ habetur exemplaribus.Habemus uerò in antiquis aliquot codicibus lectionem aliam,ut,Direpta domus:hoc eſt,uenit in memoriam domus,ut direpta ea quippe ſpecie,qua direpta eſſet tali eam imagine concepi.Aliquot alij codices,& deſerta,legunt.Sed hoc parum in tanta calamitate.Quare longe melius direpta.Loquitur uerò hic ex Epicuri ſententia,qui omnium rerum,quæ noſtræ inſiderent cogitationi,ſimulachra confingebant,ea´ꝗ ad cerebrum uolitantia ſpecies offerre,quibus prædita eſſent, memoriam´ꝗ & excogitationem non aliunde in nobis eſſe. Quę lectio ſi faciat ſatis,non erit dicendum participium eſſe pro participio,& direpta,poſitum pro diripienda, ut grammatici comminiſci cogũtur.¶ Iam´ꝗ adeo ſuper unus eram.] Duo illa & uiginti carmina,quæ detracta eſſe cõſtat,in nullo ex iis ueteribus codicibus,quos uerſauimus,habentur:placuit tamẽ nonnullis impreſſoribus ea publicare. Donatus porrò ita ea diſſimulauit:ut ſententiæ continuationem longè aliter acceperit,quàm fecerint alij.Ea quippe de cauſſa Æneam dextra prehenſum à matre contentum eſſe,ne ipſe ſibi,quòd in extrema ea rerũ deſperatione pleriꝗ fecerant,mortem´ꝗ conſciſceret,quo loco authoris ipſius uerba ponere non pigeat,ubi uerſus hos interpretatur:Deſeruere omnes defeſſi,& corpora ſaltu Ad terram miſere,aut ignibus ægra dedere Tum mihi ſe, non ante oculis tam clara,uidendam Obtulit,& pura per noctem in luce refulſit Alma parens,confeſſa deam,qualis´ꝗ uideri Cœlicolis,& quãta ſolet,dextra´ꝗ prehenſum Continuit,roſeo´ꝗ hæc inſuper addidit ore. Dixit omnes deſeruiſſe quod agebant,quum defenderent domum Priami,& id fruſtra facerent.Ipſe quomodo receſſerit dicit,ne uideatur etiam ipſe operis labore fatigatus receſſiſſe.Omnes(inquit)laborando feſſi,& ſine aliqua utilitate certando debiles redditi,tedio aduerſarum rerum mori maluerunt, & duplicem uoluntariæ mortis occaſionem nacti,quum altitudo non deeſſet,& incendia dominarentur,aut præcipites dederant ſeſe,aut petierant flammas,ne & ipſe alterum facerem,aut quòd ſupererat tertium,hoſtis occideret remanentem,mater mea:non ut facere ſolebat,dubia,aut incerta:ſed manifeſtior ueniens,me ab ipſis inefficaciſſimis actibus reuocauit.

SERVIVS.

¶Dextra.]Quâ ictum Helenæ minabatur.Sunt em̃ hic ſubtracti uerſus in quibus uoluit Helenam occidere. Primo, quia turpe erat uiro forti in fœminã rapi. Deinde, contrarium eſt,quòd ſit in domo Priami:quum in.6.dicat illam fuiſſe in domo Deiphobi. ¶Non tibi Tyndaridis.] Declarãt hæc uerba uerſus illos eſſe ſublatos. ¶Inſuper.] Super quod continuerat. ¶Indomitas.] Magnas. ¶Quid furis?] Furor enim eſt,uirum fortẽ ruere in mulierẽ. ¶Noſtri.] Genitiuus pluralis eſt. Facit autem ſe unam de familia Æneæ. ¶Puer.] Filius

Talia iactabam,& furiata mente ferebar,
Quum mihi ſe,non ante oculis tam clara,uidendam
Obtulit,& pura per noctem in luce refulſit
Alma parens,confeſſa deam,qualis´ꝗ uideri
Cœlicolis,& quanta ſolet,dextra´ꝗ prehenſum
Continuit,roſeo´ꝗ hæc inſuper addidit ore.

ſNate,quis indomitas tantus dolor excitat iras? VEN.
Quid furis?aut]quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies ubi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſen?ſuperet coniux'ne Creuſa,
Aſcanius'ꝗ puer?quos omnes undiꝗ Graiæ
Circùm errant acies,& ni mea cura reſiſtat,
Iam flammæ tulerint,inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacænæ,
Culpatus'ue Paris:uerum inclementia diuûm
Has euertit opes,ſternit'ꝗ à culmine Troiam,
Aſpice(nanꝗ omnem,quæ nunc obducta tuenti
Mortaleis hebetat uiſus tibi,& humida circùm
Caligat,nubem eripiam,tu nequa parentis
Iuſſa time,neu præceptis parêre recuſa)
Hic ubi diſiectas moles,auulſa'ꝗ ſaxis
Saxa uides,miſto'ꝗ undantem puluere fumum,
Neptunus muros,magno'ꝗ emota tridenti
Fundamenta quatit,totam'ꝗ à ſedibus urbem
Eruit.Hic Iuno Scæas ſæuiſſima portas
Prima tenet,ſocium'ꝗ furens à nauibus agmen
Ferro accincta uocat.
Iam ſummas arces Tritonia(reſpice)Pallas
Inſedit,nymbo effulgens,& Gorgone ſæua
Ipſe pater Danaís,animos,uires'ꝗ ſecundas
Sufficit,ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma,
Eripe nate fugam,finem'ꝗ impone labori,
Nuſquàm abero,& tutum patrio te limine ſiſtam.

er.]Filius.Horatius:Dicam & Alcydē,pueros'ꝗ Lædæ. ¶Hauſerit.]Percuſſerit:ut,Latus haurit apertum: aut uorauerit. **Tyndaridæ.** ¶Tyndaridis.]Ita de Helena dicitur,ut de Hercule Amphitrioniades:nam de Læda & Ioue, fuit Helena,& Pollux:de Tyndaro & Clytemneſtra Caſtor qui ſolus mortalis fuit. Sed Pollux ſecum partitus eſt immortalitatem. De Helenæ autem immortalitate apparet: nam fratres cum Argonautis profecti ſunt,quorum filij cū Thebanis dimicauerunt: deinde nepotes cum Troianis. Ergo non duraſſet Helena per tot ſæcula,niſi immortalis fuiſſet. Nō eſt error prius à Theſeo rapta in Ægypto, Proteo cōmēdata eſt. ¶Lacæna.] À Laconia prouincia,& eſt minor deriuatio principalitate,quod rarum eſt. ¶Aſpice.]De Homero tractum, qui inducit Mineruā præſtantē iſta Diomedi. ¶Nubem.]Ordo eſt,omnem tibi nubēeripiam: quæ humida circùm caligat,& hebetat mortales uiſus: dicitur;nebula orta de terris obeſſe noſtris uiſibus:unde aquila,quia ſupra nebulas plus uidet. Vel,quia ignorantes uſum Venereum dicuntur uidere numina. Ergo merito illa uidet Æneas poſt Veneris diſceſſum. **Venus obcæcat.** ¶Obducta.] Supérinducta. ¶Ne]Prohibētis eſt, & imperatiuo iungitur. ¶Neptunus.] Aiunt Neptunum cum Apolline, Troiæ fabricatum eſſe muros. Verum conſtat Laomedontem, his diis certam uouiſſe pecuniam,ad ſacra facienda,quam deinde tranſtulit ad fabricam murorum:unde dij feciſſe muros, & offenſi eſſe,dicūtur. Facit autem eos,opera ſua euertere. Nā Iuno,portarum dea eſt:portam enim luminis naſcentibus præbet: **Porta.** Minerua,arces condidit:ut,Pallas quas cōdidit arces Ipſa colat. **Arx.** Neptuno autem,fundamenta ſunt conſecrata:cuius arbitrio mouentur:Vnde ἐννός ἰχθῶμ,ἐννωσίγαιος dicitur.i.terram mouens,aquæ concuſſione:ut terræ motus continent opiniones. **Fundamenta.** ¶Tridenti.]Dictiones in ens,ſi nomina ſint,in e faciunt ablatiuum:ſi participia,in e,& i.Quòd ſi participium efficitur nomen,in e tantùm,ut amante:Vergilius ergo affectauit nouitatem,quum deberet dicere,tridente. Sic quæ ex appellatiuis facientibus in i,efficiuntur,propria exeunt in e;: ut liberalis,felix,Iuuenalis. ¶Furens.]Iraſcens. ¶Tritonia Pallas.]Duo antonomaſia,ſine nomine proprio. ¶Nymbo.]Nube diuina. Alij,lymbo,legūt,quæ eſt pars ueſtis extrema,quæ inſtita dicitur. Horatius:Quarum ſubſuta talos tegit inſtita ueſte. ¶Pater.]Qui omnibus idem eſſe conſueuit:ut,Rex Iuppiter omnibus idem. Ergo honeſta; cauſſa fugiendi eſt Æneæ. ¶Secundas.]Nam & in Troianis fuerunt,ſed non proſpere. ¶Eripe.]Raptim fac. ¶Nuſquàm abero.] Neceſſarium erat illi numinis auxilium;ſi tenent Danai quâ deficit ignis. ¶Limine.]Ideſt in limine.

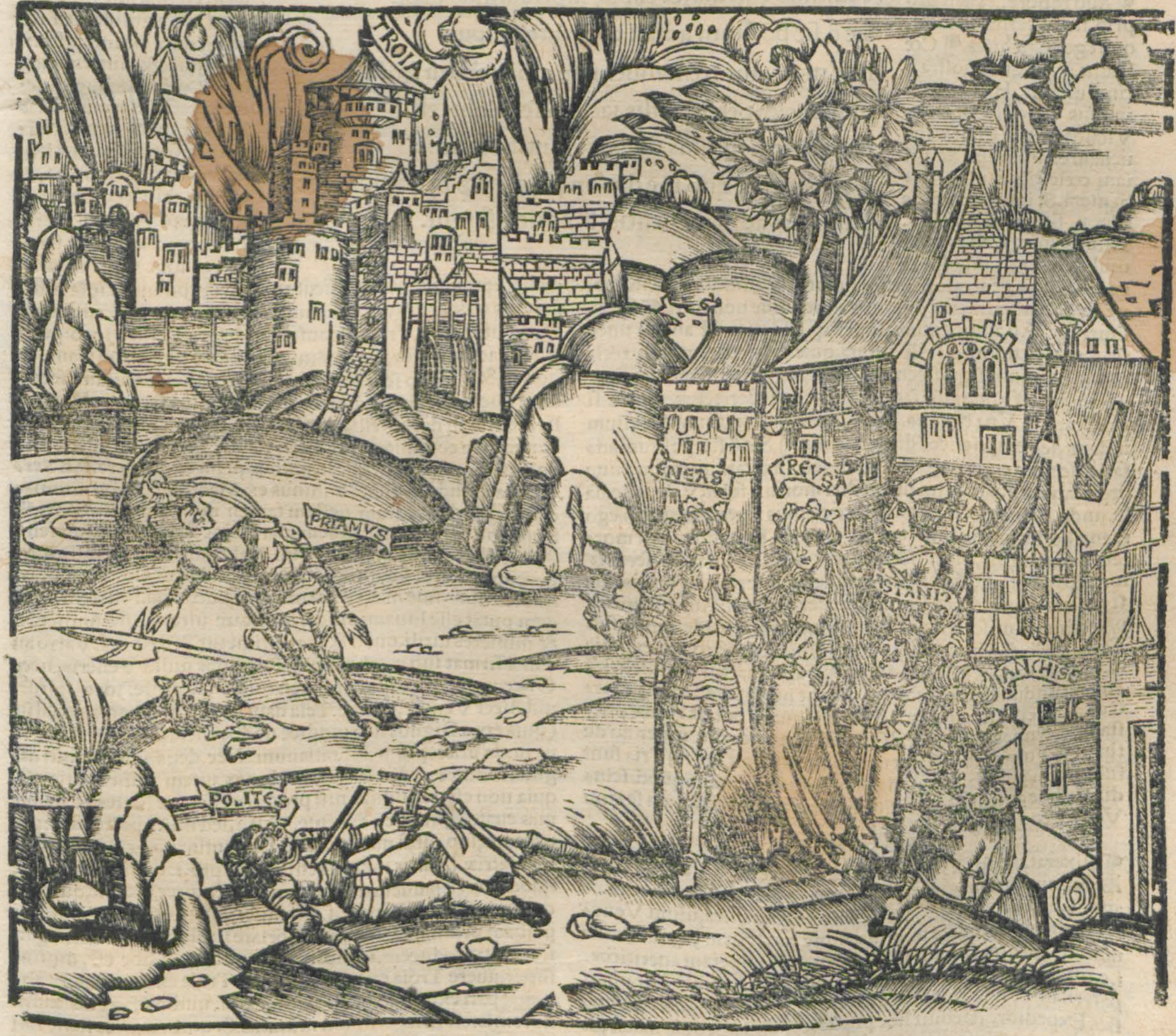
ASCENSIVS.

¶Talia,&c.]De hac quoꝗ re,quum manifeſtaria ſit,Donatus (niſi commentarij eius mutilati ſint)perpauca dicit,ea autem hæc ſunt:Neptunus quum deos inimicos Troianis enumeraſſet,ponit Iouem.Ipſe pater,quaſi qui nos contra alios quā maioris ſit poteſtatis,defendere debuit:ergo hoc deſtituti auxilio quum ſimus,cædendum eſt nobis. ¶Eripe nate fugam.] Quia ſciebat non facile poſſe ſuaderi fugam Æneæ,idcirco dixerat,Tu nequa parentis Iuſſa time,neu præceptis parêre recuſa. Quapropter cædendum erat,quum qui poteſt omnia & fauere debebat,contrarius eſſet. ¶Nuſquàm abero.] Nam ſine ſuo auxilio quum eſſet flammis,telis'ꝗ hoſtilibus circundatus,quomodo fugere potuiſſet? **Ordo.** ¶Ordo autem & explanatio textus eſt; Ego iactabam.i.inaniter mecum dicebam, talia.ſ. friuola,& indecora uerba, & pro quia:ferebar.i.concitabar, aut protrahebar, mente furiata.i. temporaneo furore capta,ſup.tum quum.i.quando;alma parēs.ſ.Venus;obtulit ſe mihi uidendam oculis, quæ, ſup. non obtulerat ſe uidendam oculis,exiſtens tā clara ante.i.prius, aut ſic, quum mater non ante.i. non prius tam clara.i. clarior,quàm unquàm prius fuerat;obtulit ſe uidēdam mihi: oculis.ſ. corporalibus,quum animo,aut uiſu,eam ſæpe uiderit, & refulſit in pura luce per noctem,confeſſa, ſup. ſe deā, & exiſtens,ſup.talis, & tāta: qualis, & quanta ſolet uideri cœlicolis.i.ab ipſis cœleſtibus cœlum habitātibus:& continuit me prēhenſum dextra.i.per dexteram meam quâ parabam irruere in Helenam: & addidit inſuper:hęc.ſ.uerba: ore roſeo.i.fragrāti,& pulchro in morem roſæ: nate. i.ô fili, quis tantus furor excitat iras indomitas.i. nullo freno cohibitas: ut etiam in mulierem ſæuias; qui ī uiros pius eſſe ſoles? quid furis.i. furore raperis & inſanis? aut quonam i.in quam partem cura noſtri.i.quam de me,& meis habere debes,receſſit tibi. i.à te?ita ut quam Paridi pro meritis eius tradidi, interficere tentes: & quia ſciuit Venus Æneam,non alia ratione citius auelli poſſe,quàm pietate in patrem coniugem & liberos,addidit:Non aſpicias.i. debeas'ne aſpicere prius.i.potius:ubi.i.in quo loco,& quo ſtatu liqueris.i.dereliqueris Anchiſen parentē,feſſum ætate?q.d.id quidem debeas:ne.i.an,ſup.an putas quòd, Creuſa.ſ.coniux tua: ſuperet.i.uoti compos fiat:aut ſuperet ingruētes fortè hoſtes? ꝗ,pro &,Aſcanius.ſ.filius tuus: puer.ſ.adhuc: circùm quos omnes acies Graiæ.i.Græcanicæ:errāt.i. diuagantur,quærentes prædam in abſtruſis locis,poſt expugnatā regiam,uel quos omnes.ſ.Anchiſen,Creuſam,& Aſcanium Graiæ acies circúmerrant:& ni.i.niſi:mea cura reſiſtat flammæ:tulerint.i.abſtulerint,& abſumpſerint iam,ſup.eos omnes:& enſis inimicus.i.ab inimicis illatus:hauſerit.i.occiderit eos:facies.i. pulchritudo faciei Tyndaridis.i.Helenæ,Lacęnæ.i.Laconicę:aut Spartanæ:inuiſa.i.odioſa tibi,eo quòd ob eam Troiam euerſam putas:& Paris culpatus.i.qui dicitur in culpa eſſe: uerum inclementia.i.ſæuitia diuûm.i.deorum:euertit has opes.i.diuitias & facultates noſtras:loquitur enim quaſi una ex Troianis:ſicut in.I.Nos tua progenies cœli quibus annuis arcē,&c. (Eſt autem euertit,præſentis temporis,ſicut proſternit.)& proſternit Troiam à culmine.ſ.imperij. Aſpice.q.d.uidere potes an uera dicam;non tamen uidit numina: niſi amota Venere, per quod ſignificatur mentem rei Venereæ,ob noxiam diuinis contemplandis inutilem eſſe. Aſpice ergo:nanꝗ ego eripiam tibi omnem nubem.i.obfuſcationem & perturbationē mentis:quæ obducta.i.in,obſtaculum ſupérducta:tibi tuenti. i.intueri uolenti:hebetat.i.obtundit mortales uiſus:& caligat circùm.i.per circuitum:exiſtens humida,aut circùm humida i.uirtutem uiſiuam quæ in humido radicali eſt:aſpice ergo.ſ. poſtquàm abiero:unde addit tu,nequa.i. non aliqua, non time aliqua iuſſu parentis:hoc eſt,mea,dicit Venus quæ parens ſum:neu.i.neue:recuſa.i.renue:parere.i.obedire præceptis parentis,præcepta autem ſunt:Eripe nate fugam,finem'ꝗ impone labori:quæ quia inhoneſta uidentur,ponit primum neceſſitatem fugiendi,dicens:Vbi.i. poſtquàm tu uides: hic.i. in hac ciuitate moles diſiectas:& ſaxa auulſa ſaxis:ita ut ne lapis quidem ſuper lapidem remanſurus ſit:& uides fumum undātem.i.abūde exurgentem:puluere mixto.i.admixto ei: & ubi uides:quòd,ſup.Neptunus quatit.i.concutit euertendo muros.ſ.Troianos:& fundamenta.ſ.murorum,& reliquorum ędificiorum:

dificiorum:emota.i.è loco ſuo mota:magno tridenti.ſ.ſceptro ſuo tres dentes habenti:uidelicet fuſcina:& eruit totam urbem à ſedibus.i.compagibus,& iuncturis,aut ſitibus,& poſitionibus ſuis:& ubi uides,quòd Iuno ſæuiſſima.i. in Troiam immitiſſima & ferociſſima:tenet hic.i.in hac parte: prima.i. tãquàm princeps,& author expugnationis(ſicut in.1.dictum eſt,Veteris'q; memor Saturnia belli Prima quòd ad Troiam pro charis geſſerat Argis.)portas Scæas.i.ad Scæum promontorium uergentes,& ipſa furens uocat agmen ſocium. i. aſſociabile,aut,ut priori adſocietur(& per hoc ſignificat adhuc multo plures ſuperuenturos Græcos, ne qua reſiſtendi ſpes Æneæ eſſet.)uocat,dico,exiſtens accincta ferro.i.armis ferreis(Sũt enim Iunoni arma,de quibus in.1. Hic illius arma,hic currus fuit:conſtruenda autem ſunt diuiſim epitheta,ne uitioſe uni ab una parte dentur: per hoc uerò,quòd ferro accincta uidetur,ſe inimicam declarat.)Reſpice Pallas Tritonia:à Tritone lacu Aphricę ſic dicta:inſedit.i.occupauit.iam arces ſummas.i.in quibus res ſummæ erant,& ſumma ſpes reſiſtẽdi,quę illis occupatis nulla reſtabat,inſedit(dicit)fulgens nymbo.i. nube diuina circũnradiante:aut lymbo.i. chlamyde militari: & Gorgone ſæua.i.capite Gorgonis.ſ.Meduſæ,quod in Ægide.i.ſcuto ſuo habet.Ipſe pater.ſ.Iuppiter: qui per excellentiam,pater omnium dicitur:& qui peculiariter mihi pater,& tibi auus eſt:ſufficit.i.abunde miniſtrat,& ſubinfert Danais. i. Græcis animos,& uires ſecundas.i.fauſtas,& efficaces ſequẽte effectu conatum:& ipſe ſuſcitat deos.ſ. reliquos.in.i. contra:arma Dardana. i.uires,aut reſiſtentiam Troianam:aut cõtra inſignia Troiana,ubi ergo hæc omnia uides:ô nate, eripe. i.raptim,aut te eripiendo fac celeriter fugam:& impone labori.i.conatui tuo inutili,finem:& ne fugiendo,quàm reſiſtendo,plus periculi obire uereatur,addit Venus, Nuſquàm abero(unde in.1. Matre dea monſtrante uiam.ubi Seruium reſpicito.)& ſiſtam.i.ſtatuam ſtare faciam te tutum,ſup. in limine patrio.i.domus paternæ.

PIERIVS.

¶ Quis indomitas tantus furor excitat iras?] In codi. aliquot antiquis cum Mediceo legere eſt,tantus dolor,non autem furor.Quid enim opportuiſſet ſtatim ſubiungere,quid furis? Sane dolor agnoſcit Donatus:& in paraphraſi ait, quid tantùm doles?iraſceris?furis? ¶ Superet coniux'ne Creuſa?] Eſt quidem,hic ſuperet,ut captæ ſuperauimus urbi.In Longobardico tamen codice ſupereſt, legitur: elegantia haud quaquam pari.Illud etiam animaduerti in aliquot ex antiquis codicibus primam literam,quę eſt in nomine Coniux,inuerſam eſſe hoc modo,Ɔoniux,ea quippe nota qua,Ɔonlibertus hoc eſt,Conliberta.In monumentorum titulis paſſim cernitur.Inuerti uerò ita literas,in mulierum nominibus indicandis, plurimum mos fuit. ¶ Inimicus'q; hauſerit enſis.]In antiquis pleriſq; codicibus legere eſt,Inimicus,& hauſerit enſis. ¶ Verum inclementia diuũm Has euertit opes.]Antiqua pleraq; exemp.habent,ſed enim inclementia.Aliquot uerò alia,& ea quidem caſtigatiora legunt uenuſtiſſima repetitione,diuom, inclementia diuom has euertit opes.Vt illud,Pallas te hoc uolnere Pallas immolat.In Priſciani etiam codicibus antiquis manu ſcriptis,hoc citato uerſu,eodem exemplo paſſim geminari dictionem diuũm obſeruaui.Atq; eandem hanc lectionem Ti. Donatus agnoſcit.Et ut in ea perſiſteret ſententia, qua ſuperius dixerat,Æneam à Venere prohibitum, ne tentaret extrema, ita cauſſam Helenæ complectitur.Probatio huius rei fuerat neceſſaria,ut hoc ipſum uerum eſſe doceret.Hoc enim genere potuit inhibere uiri fortis impetum,& incitatos animos frangere,inania,uacua'q; ſectantes,fecit hoc Venus etiam propter ſe. Nouerat enim dici ſibi poſſe.Vt hæc pateremur:tu feciſti:ergo non immerito dixit:Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacęnæ,Culpatus'ue Paris,diuũm inclementia diuũm Has euertit opes.Eſt etiam hæc eadem geminatio in codi. Med.

SERVIVS.

¶ Apparent diræ facies.] Secũdùm Matheſim,poſt abſceſſum Veneris,dira dicuntur apparuiſſe: cuius numina præſentes radij interuenientes antętericos tẽperant. ¶ Tum uerò.]Nã antea & ab Hectore audierat:& per ſe uiderat euerti Troiam, ſed non omnem ferro & bipenni, Tantologia eſt.

[Dixerat,& ſpiſſis noctis ſe condidit umbris,
Apparent diræ facies,inimica'q; Troiæ
Numina magna deũm.

ÆNEAS.

Tum uerò omne mihi uiſum conſidere in ignes
Ilium,& ex imo uerti Neptunia Troia.
Ac ueluti ſummis antiquam in montibus ornum,
Cum ferro acciſam,crebris'q; bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim,illa uſq; minatur,
Et tremefacta comam concuſſo uertice nutat,
Vulneribus donec paulatim euicta,ſupremum
Congemuit,traxit'q; iugis auulſa ruinam.
Deſcendo,ac ducente deo flammam inter & hoſtes
Expedior:dant tela locum,flammæ'q; recedunt.
Aſt ubi iam patriæ peruentum ad limina ſedis,
Antiquas'q; domos,genitor,quem tollere in altos
Optabam primum montes,primum'q; petebam,
Abnegat exciſa uitam producere Troia,
Exilium'q; pati,[Vos ô quibus integer æui ANCHISES
Sanguis(ait)ſolidæ'q; ſuo ſtant robore uires
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ uoluiſſent ducere uitam,
Has mihi ſeruaſſent ſedes,ſatis una,ſuper'q;
Vidimus excidia,& captæ ſuperauimus urbi.
Sic ô ſic poſitum adfati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inueniam,miſerebitur hoſtis,
Exuuias'q; petet,facilis iactura ſepulchri eſt.
Iampridem inuiſus diuis,& inutilis annos
Demoror,ex quo me diuûm pater,atq; hominum rex
Fulminis adflauit uentis,& contigit igni.

gia eſt. ¶ Minatur.] Aut eminet,aut mouet. ¶ Ruinam.] Aliarum arborum. ¶ Deo.] Secundùm eos qui dicunt, utriuſq; ſexus participationē habere numina. Caluus,Pollētem'q; deum Venerem. itē Verg. Nec dextræ erranti deus abfuit: quum aut Iuno, aut Alecto fuerit. Eſt etiā in Cypro barbatæ Veneris ſimulachrum. ¶ Antiquas.] Caras: aliud pēdet ex alio. Nihil enim intereſt,carum dicas, an charitatis cauſſam. ¶ Domos.] Ambitioſe autem dixit. ¶ Primum.] Pręcipuum. ¶ Vos ô.] Obliqua oratio eſt. Nam aperte quidē hoc agit,ut relinquatur: latenter uerò aliud per qđ nimia Æneæ oſtēditur pietas,q nec iuſtis cauſſis mouetur, ut patrē relinquat. ¶ Integer ęui.] Sāguinis: plenam ætatem ſignificat ex ſanguine,qui nō eſt integer niſi in iuuenib. Nā dicunt phyſici,minui ſanguinem per ætatem: unde in ſenibus tremor eſt. ¶ Suo robore.] Ideſt proprio,ſine alterius auxilio, quo eget Anchiſes. ¶ Cœlicolæ.] Ad quos noſtra ꝑtinet uita:ut, Haud credo inuiſus cœleſtibus auras Vitales carpis,Et nos iuuenem exanimum, & nil iam cœleſtibus ullis Debentem. & igneus eſt ollis uigor, & cœleſtis origo. Anima enim cœli pars eſt umbra inferorum: ideo ergo nō poſuit generale deorum nomen:& addidit cœleſtibus, ne crederentur inferni dij,qui datores uitæ non ſunt. ¶ Satis, ſuper'q;.] Ad augmentum,ſuper'q; addidit. eſt autem tmeſis. Sane ſciendum eſt eſſe aliqua,quæ augmentum non recipiunt,ne minus ſignificent,ut Satis perfectus. Nam quæritur utrum perfectior poſſit facere:ne incipiat perfectus, minus ſignificare. ¶ Vna excidia.] Sub Laomedonte unum excidium uiderat,ſed emphaticos dixit excidia. ¶ Sic ô ſic poſitum adfati diſcedite corpus.] Senſus talis eſt,præſtate uos mihi funebrę ſolatium.i.adfamini me.ut dici mortuis ſolet,Vale,uale,uale. unde,Et magna ſupremū uoce ciemus: mortem autem ego manu hoſtis inueniam. Nam hic ordo eſt. Ego inueniam mortem manu hoſtis,Ille miſerebitur & petet exuuias. Miſerebitur uerò dixit,affectu eius qui cupiebat interimi,ut hoſtis,quaſi miſeratus occideret:ſic in. 8. mater Euryali:Aut tu ſumme parer diuûm miſerere,tuo'q; Inuiſum hoc detrude caput ſub Tartara telo. ¶ Exuuias'q; petet.] Quaſi obiectio,ſed expoliatū linquet cadauer:& reſponſio. ¶ Facilis iactura ſepulchri.] Aut ſecundùm Epicureos qui dicunt nil ſupereſſe poſt mortem,aut facilis ſepulturæ iactura eſt,quam poteſt ruina præſtare. ¶ Annos Demoror.] Quaſi feſtinantes diu uiuendo detineo. ¶ Fulminis adflauit uentis,& contigit igni.] Tria ſunt fulminum genera,eſt quòd adflat,quòd incendit, quòd ſcindit. De hoc autem ſiluit,Fulminatus eſt Anchiſes:quia ſe cum Venere concubuiſſe iactabat.

Venus deus.

Antiquum.

ASCENSIVS.

¶ Dixerat, & ſpiſſis no.&c.] Poſt abſceſſum Veneris uidit Æneas numina magna deûm,in qua re Seruius prius moralē annotauit ſententiam:quia uidelicet ignorantes,uſum Venereum dicuntur uidere numina,nunc naturalem, quia ſecundùm Matheſim (inquit) Radij Veneris temperant anęriticos. i.exitioſos. Viſis ergo numinibus iratis,deſcendit ad domum paternam. Vnde Donatus dicit ſic: ¶ Flammam inter & hoſtes Expedior.] Debuit hoc præſtare Venus,& quia mater,& quia dixerat,Nuſquàm abero. ¶ Me ſi cœlicolæ.] Aperta coniectura,Me inuiſum ſuperis. ¶ Satis una.] Scelus eſt patriam uidiſſe:& dolor immenſus,quòd adhuc poſt eius interitum uiuimus,& adhuc de uiuendo cogitamus. ¶ Corpus.] Non dixit uiuum hominem,ſed corpus.ſ. eius qui non uiuendi, ſed moriendi cupidus eſſet. ¶ Ipſe manu morte.] Reſpondet omnibus quæ poſſunt obiici. ¶ Ordo eſt. Dixerat.ſ. alma parens Venus,& condidit.i. occultauit, & inuoluit ſe, ſpiſſis.i. denſis: umbris noctis:facies diræ. i.terribiles ex deorum ira, & magna numina deûm, pro deorum: inimica Troiæ apparēt,ſup. mihi, poſt abſceſſum matris. Tum uerò.i.pręcipue tunc,aut tūc primum ad uerum:omne i.totum:Ilium.i.illud oppidum Troianum, uiſum eſt mihi.i.à me: conſidere i.reſolui decidendo: in ignes.i.in carbones ignitos:& Troia Neptunia.i. à Neptuno fabricata: uiſa eſt,ſup.uerti ex imo.ſ.fundo.i.fūditus euerti:ac,ſu. trahere ſic ruinam, ueluti quum.i. quando agricolæ inſtant certatim.i.cum certamine:eruere in ſummis montibus:ornum.i.arborem ſic dictam:antiquam, & ergo bene radicatā, ſed acciſam.i.in exterioribus exciſam ferro, & crebris bipennibus: hoc eſt, crebris bipēnibus ferreis: aut ferro crebrarum bipēniū: illa.ſ.ornus:minatur.ſ.ruinam: quia eminet uſq;.i. continuo:& nutat.i.uacillat: & agitatur huc illuc: tremefacta comam. i. habens comam tremefactā: uertice concuſſo.i. ex ictu ad radicem facto:nutat,dico,donec ipſa euicta.i. ſuperata,paulatim uulneribus.i.crebris ictibus ferri: congemuit ſupremum. i. dedit ſupremum gemitū:ſicut animalia expirant,& ipſa auulſa iugis traxit ruinam,& ſuam,& aliarum arborū ſecum. Ego igitur uidens ſic Troiam conſidere:deſcendo.ſ.ex loco periculoſo:ac expedior.i.expeditus ingredior inter flammam, & hoſtes,& hoc deo ſcilicet Venere,ſecundùm Seruium(ſecundùm quem tamen non liceret dicere,Coniunctim deo Venere: licet enim in deo intelligatur Venere,ſicut in homine,mulier: tamen raro coniunguntur deus,Venus,& homo,mulier: unde quædam ſubaudire licet,potius quàm exprimere. Ad Seruium addendum dicit Landinus ex Macrobio,quòd ſimulachrum illud barbatum,ueſtem tamen muliebrem habebat,& ſceptrum uirile,quia eandem marem, ac fœminam putarent. Ariſtophanes quoq; poeta illam Aphroditō in maſculino genere appellat:& Leuinus ait,Venerem igitur almum adorās, ſiue fœmina,ſiue mas eſt:ita uti alma nocticula. Philochrus,eā dem putat eſſe lunam:illi'q; ſacrificare uiros ueſte muliebri, & mulieres uirili,quòd & mas eſtimetur & fœmina. Varro autem affirmat ſub regibus apud Romanos nullū Veneris, neq; Græcum,neq; Latinum nomen fuiſſe. Hæc ille.)deo igitur, uidelicet Venere,ducēte. Tela dant locum & flammæ recedūt (quia ergo Dignus deo uindice nodus incidit: intereſt & deus iuxta præceptum Horatianum. Nec deus interſit, niſi dignus uindice nodus Inciderit. Nodus autem difficultatis eſt, quia non eſt ueriſimile,niſi proditor eſſet per hoſtes & flammas euaſiſſe,niſi deo ducente.) Aſt.i.ſed ubi.i.poſtquàm:peruentum,ſup.eſt,à me:& matre.ſ.ad limina:ſedis. i.habitationis:patriæ.i.patris mei Anchiſæ: q;, pro.i. domos antiquas: quod in earū laudem dicitur:quaſi marmoreę fuerint,quæ diu durare poterant:genitor.ſ.Anchiſes:quem ego petebam.i.optabam primum:tollere.i.exportare in altos mōtes:abnegat. i.renuit:producere.i.amplius ducere:uitam,hoc eſt, diutius ſuperuiuere Troia exciſſa.i.poſtquā Troia exciſſa eſſet, & abnegat pati exilium: & ait,Vos,ô uos, quibus ſanguis æui.ſ. florentis:eſt integer.i.non minutus:& quibus uires ſtant ſolidæ.i.plenæ:ſuo.i.proprio,& conueniente robore;uos,inquā, agitate fugam. Si cœlicolæ.i.dij ſuperi:uoluiſſent me ducere. i.ut ego diutius ducam:uitam.i.me ſuperuiuere: ipſi ſeruaſſent mihi has ſedes.i.hanc habitationem. Nos uidimus ſatis, ſuper'q;.i.pluſquàm ſatis:una excidia.i. unam exterminationem,ſeu unum exterminium urbis(ubi animaduertes,quòd licet exci-

Ordo.

licet excidium ritæ dicatur:tamen quia plurimæ res ſimul exciderunt.i.extra exiſtentiam ceciderunt,& in nihilum redactę ſunt:pluraliter tamen dixit,una excidia:quum tamē unus,una,unum,tunc tantùm plurale eſſe debeat,quum ſubſtantiuum ſingulari caret. Viderat autem primam expugnationem urbis Troianæ in Laomedontem ab Hercule factam:& quia iā ſecundam uidit,coniunctim legendum.)& ſuperauimus.i. ſuperſtites manſimus urbi captæ.q.d.licet iam ſecundum excidium uiderimus:tamen non ſupererimus urbi captæ, quum etiam excidere malimus:dixerat autem id raptus uehementi zelo:ut qui deſtinauerat mori,quocirca, ſi fortè dicat pius Æneas,Non ita pater:nam non diſcedam abs te,priuſquàm conclamauero,& funebræ officiū pręſtitero:addit,Vos adfati corpus:poſitum.i.ſitum ſuis ſedibus:ſic,ô ſic.i.cum tali animo & zelo diſcedite.Et ſi tum dicat, quomodo ponetur corpus tuum pater,ante te interficies? Reſpondet ipſe.i.egomet: inueniam mortem manu.ſ.mea.i.ſic irruam in hoſtes,ut me interficiant,aut meipſum interficiam:quod non placet,quia adludit ad factum Priami,qui manu ſua mortem inuenit: præterea ſequitur,Miſerebitur hoſtis:cuius ſenſus eſt,Etiam ſi tam inualida ſit manus,ut neminem offendere ualeam,tamen hoſtis uidens me appetere,mortem miſerebitur,& interficiet me fortè immeritum:& ſi nō miſeratione ductus,tamen petet exuuias.i.ſpolia mea,quæ in tropheum ducet,quo uerbo Anchiſes ſibi etiam nomen & gloriam adſerit:Seruius tamen accipit, quaſi per obiectionem dicat:dices fortè,quòd hoſtis exuuias petet, & ſic nudus in ignota,ſolus'que relinquar harena:ad hoc reſpōdet:iactura ſepulchri eſt facilis.i.debet faciliter tolerari : uerū hoc tenore continuari poteſt.Satis eſt uidiſſe excidium urbis ſemel,& ſuperuixiſſe:quia amplius,ſuperuiuere nolo:quocirca adfamini exequialibus uerbis corpus meum:poſitum,ideſt proſtratum:ſic,ideſt cum tali affectione,& animo:nec dubitetis quomodo proſternetur,quia ipſe manu mortem inueniam: & ſi fortaſſe imbecillior ſit,quàm quæ hoſtem prouocare poſſit,miſerebitur hoſtis:& ſi nihil miſerationis ex hoſte ſperandum,tamē exuuias petet:ſed dicat,ergo ſpoliatus,derelinquar inſepultus : uerum id paruifaciam ,quia iactura.i. amiſſio in neceſſitate(ſicut iactura proprie,eſt amiſſio mercium,quæ pro ſaluanda uita in mare proiiciuntur:quenadmodum pro ſaluādo decoro uitæ,& inclyto nomine ſepultura amittitur.)iactura ergo,ideſt neceſſaria,aut expediens amiſſio ſepulchri:eſt facilis.i.debet facile tolerari:unde Seneca,Nihil refert humi,ne an ſublimi putreſcam.quòd autem mori fuerit decorum,probat,quia ego demoror.i.detineo,& extendo: iampridem.i. iā à pluſculo tempore:annos.ſ.ſtatutos mihi exiſtens,inuiſus diuis,quia cum Venere dearum pulcherrima cōcubuerat:& inutilis.ſ.hominibus,quo ad opera:quanuis adhuc utilis eſſet cōſilio,demoror,dicit,iampridem:quia ex eo tempore.i. poſt illud tempus:ex quo.i.poſt quod:pater hominum, atque rex diuûm.ſ.Iuppiter:adflauit.i.læuiter contigit:me uentis fulminis.i.læui contactu:ita ut neque excæcaret, neque mutilaret memorem:tamen faceret non eſſe gloriandum,nec iactandum de Veneris commercio.Excæcatum autem non fuiſſe,probat illud quod ſtatim dicetur,Genitor'que per umbram proſpiciens nate(exclamat)fuge nate,& poſtquàm,ſup. contigit me igni fulminis,non tamen proſtrauit,nec penetrauit.

PIERIVS.

¶ Deſcendo, ac ducente deo.] Non ſum neſcius,quot ea ſint, quæ Seruius congerit,ut commune genus eſſe diis, oſtendat. In ueteribus tamen aliquot codi. ducente dea,legitur. In Donatiano,Deſcendo adducēte dea.mox ita,in domo enim Priami ſe dixerat fuiſſe conſtitutum,& in ſumma eius parte, unde ſe aut præcipites dederant,aut tradiderant flammis:idcirco iratus dixit,Deſcendo adducente dea:uoluntate matris adductus, & perſuaſione receptus. ¶ Aſt ubi iam patriæ.] In Medi.codice,atque ubi,legitur:quod ſuauius eſt. ¶ Facilis iactura ſepulchri eſt.] In omnibus iis codicibus,quos prę manibus habui,ſepulchri,abſque uerbo,eſt,ſcriptum animaduerti.

Talia perſtabat memorans,fixus'que manebat. ÆNEAS
Nos contra effuſi lachrymis,coniux'que Creuſa,
Aſcanius'que,omnis'que domus,ne uertere ſecum
Cuncta pater,fato'que urgenti incumbere uellet.
Abnegat,incœpto'que,& ſedibus hæret in iiſdem.
Rurſus in arma feror,mortem'que miſerrimus opto.
Nam quod conſilium,aut quæ iam fortuna dabatur?
Me'ne efferre pedem genitor te poſſe relicto
Sperasti? tantum'que nephas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo,perituræ'que addere Troiæ
Te'que,tuos'que iuuat,patet iſti ianua letho.
Iam'que aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris,patrem qui obtruncat ad aras.
Hocc' erat alma parens,quod me per tela,per igneis
Eripis? ut mediis hoſtem in penetralibus,ut'que
Aſcanium'que,patrem'que meum,iuxta'que Creuſam
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma uiri ferte arma,uocat lux ultima uictos.
Reddite me Danais,ſinite inſtaurata reuiſam
Prælia,nunquàm omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro accingor rurſus,clypeo'que ſiniſtram
Inſertabam aptans,me'que extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Hærebat,paruum'que patri tendebat Iulum.
Si periturus abis,& nos rape in omnia tecum. CREV.
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum,cui paruus Iulus,
Cui pater,& coniux quondam tua dicta,relinquor?

SERVIVS.

¶ Nos contra.] Præpoſitiones,uel aduerbia, in a exeuntia,modo producūt ultimam literam, excepto pută, & ită, & quiă: quæ apud Ennium,& Pacuui. breuia ſunt;hinc eſt,quòd etiam numerorum nomina indeclinabilia,a producunt:ut,Trigintā magnos uoluendis menſibus orbes. Alia uerò quæ declinantur,breuia ſunt, ſecundùm rationem nominum in a exeuntiū. ¶ Omnis'que domus.] Modo familia,uel domicilium:interdū,reuera,domus. ¶ Mortem'que miſerrimus opto.] Cōtra fatorū uim, & m̄ris auxilium. ¶ Me'ne.] Probate pietatis filium: nam pronomina habēt uim ſuā nonnunquàm & emphaſim:ut, Cantādo tu illum poſſe,plus eſt quàm uelle. ¶ Excidit.] Bene excuſat patrem, dicendo,excidit: & non poteſt,quia nō præcedit nomen. ¶ Natū ante ora patris.] His rebus terret eum,qui non poteſt mortem timere. ¶ Obtrūcat.] Obtruncare conſueuit. ¶ Arma uiri ferte ar.] Notant hoc Critici,quia ſępius armari aliquos dicit, quum exarmatos nuſquā oſtendat qui neſciunt, nō omnia à poeta(ut ſupra diximus) dici debere: nam & diē deſcribit,nocte non præmiſſa. Superflue enim dicuntur, ea quæ neceſſe eſt fieri,quis enim domū ingreſſus non arma deponat. ¶ Reddite me Danais.] Quibus me ſuſtulit mater. ¶ Tendebat.] Offerebat. ¶ Si periturus.] Argumentum dilemma.i. cōplexio, quæ aduerſarium ab utraque parte concludit. ¶ Cui pater.] Et interrogat:& epitheto commendat ætatem. ¶ Quōdam.] Aut aliquando : & quaſi nunc nō ſit quæ relinquitur ; uel quondam.i. ſemper.ſic in Georgi. Vt quōdam in ſtipulis magni ſine uiribus ignis. & eſt ſenſus,quam ſemper coniugē non nominaſti : habetur enim quæuis nominari, quia non niſi nobilis.

Numeraliū. quantitas.

ASCENSIVS.

¶ Talia perſtabat, &c.] Docet quomodo ab inſtituto reuocari nequiuerat Anchiſes,ut'que ipſe id uidens,rurſus in arma irruerit: dicturus in ſequentibus,quomodo uiſo oſtento ignis in fugam conceſſerit eandem Anchiſes. de hac autem re dicit Donatus ſic: ¶ Fixus.] Immobilis ſentētia. ¶ Nos cōtra.] Quia fuga eſſet ſalus petēda:& ſine ipſo fuga nō erat,orabamus'ne uniuerſam domum, dum negat ſe fugiturum,perderet. Ergo omnia ex illius uoluntate pendebāt. ¶ Me'ne.] Inuidioſa dictio: ſed quæ plena eſſet pietatis, & ex affectu religioſo profecta. Habet autem grauiſſimū pondus ex pronominibus me,& te:me.ſ. filium tuū: cuius pietatem officia, religionem'que optime comprobaſti. ¶ Te.] Qui ſis pater meus : & probe noſti,quid patres liberis , ac patribus liberi debeant. Te,qui ſenectute,& morbo grauis ſis, & quem ita relinquere ſcit ſcelus hoc

tempore,& hoc loco ubi hoſtes ſint & flamma. Potuiſti ergo loqui,quòd me faceret parricidiam.Si nihil artificioſa oratio. nam eſſet cauſſa interitus omnium,& exemplo oſtendit adfuturum qui filium,nepotem'q; in ſuo cõſpectu interimat, quũ iam ea crudelitate uſus in Polyte; ſit,qui nunquam patrem interẽpturus ſit,niſi prius cæſo filio. ¶ Hocc' erat alma parẽs.] Oſtendit materna beneficia cõuerti in perniciem. ¶ Cernã?] Ad omnia pertinet,& propterea non ſemel accipiendum eſt. ¶ Arma uiri ferte.] Conabatur flectere patrem in ſuam ſentẽtiam,quum filij periculum cerneret. ¶ Vocat lux ultima.] Vt intelligat non ſumi arma ad ſalutem,ſed ad mortem:nec inde aliud ſperari,quàm aliquam ultionẽ. ¶ Hinc ferro accingor.] Quoniam ne his quidem dictis motus erat. ¶ Patri.] Non dixit mihi,ſed patri:ut ſi maritum non flecteret ſaltem patrium affectum moueret. ¶ Quondam tua.] Nam ſi diſcedam nõ potero eſſe deinceps tua. ¶ Ordo eſt. [Ordo,] Pater Anchiſes,ſup.memorans.i.enuntians talia,qualia præmiſſa ſunt:perſtabat.i.perſeuerabat(& ita non leges præſtabat.)&, pro. i. manebat fixus inhęrens,& firmus in propoſito ſuo.Nos & Creuſa coniux,& Aſcanius,ſup.filius:& omnis domus.i.tota familia:effuſi.i.effluentes lachrymis contra,ſup.inſtamus,aut facimus,aut præcamur ne pater uellet uertere.i.euertere,& deſtruere cuncta ſecum:& incumbere fato urgenti.i.ipſum ad præſentem mortem impellenti:ſed,ſup.ipſe:abnegat.i.renuit,ſup.dictis, aut præcibus noſtris acquieſcere.(Sed pulchra breuitas eſt,& negotio aptiſſima.)& hæret incœpto,& iiſdem ſedibus.i.firmis ſententiis,& placitis.(Nam ſedere,eſt placere,unde paulò inferius,Et ſedet hoc animo,&c.)Ego feror.i.trahor,& excitor rurſus in arma,& ego miſerrimus opto mortem : Nam quod conſilium dabatur.q.d. nullum:aut quæ fortuna,ſupp. dabatur.q.d.etiam nulla:hoc eſt,neq; conſilio,neq; caſu,aut audaci facto poſſe euadere ſperabam,quum nollem patre moriente ſuperuiuere,unde addit: O genitor ſperaſti ne me poſſe.i. qd' ego poſſem efferre pedem.ſ.è domo iſta : te relicto.i. poſtquã te reliquerim,aut & te relinquam : excidit'ne tantum nephas ore patrio.i.paterno,ut id de me ſentias? Si nihil.i.non aliqd, ſi non placet,ſuperis aliquid relinqui ex tanta urbe : & ſi hoc ſ.nihil relinquit:ſedet animo.i.firmiter decretum eſt tibi , & placet:& ſi iuuat.i.delectat te addere Troiæ,piture te & tuos: ianua.i.aditus,& modus:patet iſti.ſ.tam ignobili,quod tamẽ affectas:letho.i.mortis generi,quo deleamur, & è uia, & è memoria uiuẽtium,unde affectanter lethum dixit:patet ergo iſti letho.i.ad iſtud lethũ.Nam Pyrrhus aderit iam.i.ſtatim,ſup. ueniens de multo ſanguine Priami.i.de multi ſanguinis Priami effuſione:qui obtruncat.i.obtruncare conſueuit : & cuius peculiare facinus eſt obtruncare:aut qui iam nunc obtruncat: natum.ſ.Politem ante ora patris.ſ.Priami:& patrem. ſ. Priamum:ad aras.ſ.Iouis Hercæi.O alma parens erat hoc.i.prętendit'ne hoc ſibi:quod eripis me per tela,per ignes,ut.ſ.cernam hoſtem.ſ.qui iam aderit:in mediis penetralibus.ſ.domus paternæ:& ut cernam Aſcanium.ſ.filium meũ:& patrem.ſ. Anchiſen mactatos:alterum,ſup.mactatum in ſanguine alterius. (Eſt enim prolepſis)q;,pro&:hoc eſt,etiam iuxta Creuſam.ſ. coniugem meam:matrem Aſcanij,& nurum tuam.O uiri,ferte(inquit).i.adferte arma:ultima lux.i. ultimum tempus uitæ:non enim tunc luxerat:uocat.i.expetit ad mortem:uictos. ſ.nos:hoc eſt,uideo fatis urgentibus nos ad mortem impelli. Reddite me Danais:quibus.ſ.mater me eripuit. ſinite(qa ipſum retinere uolebant).i.permittite:ut,ſup.reuiſam.i.iterum uiſum eam:aut iterum uideam prælia inſtaurata.i. in priſtinũ ſtatum concerta:nunquam omnes.i.non omnes (ſed plus eſt nunquam,quam non moriemur hodie inulti:hoc autem de ſe dicit.q.d.non interficiar.)priuſquàm interfecero complures: hic.i.hoc tempore rebus ſic ſe habentibus,ego accingor rurſus ferro : inſertabam ſiniſtram,ſup.manum:clypeo aptans.ſ. eam loris & retinaculis clypei:& ferebam me extra tecta ; autem,pro ſed,ecce.q.d.præter ſpem:coniux.ſ.Creuſa: complexa.i.complectens,pedes.ſ.meos:proſtrata, uidelicet , hærebat in limine,& tendebat.i.porrigebat:patri.ſ.mihi: Iulum.ſ. filium paruum:&,ſup.uociferauit:ſi tu abis periturus.i.eo animo,ut percas cape,&.i.etiam:nos tecum in omnia: hoc eſt, in mortem:ſin.i.ſed ſi:tu expertus.i.peritus armorum : ponis . ſ. collocas:aliquam ſpem.ſ.ſalutis:in armis ſumptis.i.per arma ſumpta obtinendæ tutare primum:hanc. i. noſtram domum: cui.ſ.domui Iulus.ſ.paruus:ergo qui ſe ſeruare neſciat,ſup.relinquitur:& cui ego dicta quondam tua coniux:dum. ſ. mecum uiuere conſtituiſti : relinquor.ſ.à; te abeunte in mortem certam,aut aliena defenſurus.

PIERIVS.

¶ Aut quæ iam fortuna dabatur?] In antiquis aliquot codicibus legere eſt,aut mihi quæ fortuna? Sed prior lectio magis recepta. ¶ Patet iſti ianua letho.] In Mediceo codice,& aliquot aliis antiquis legere eſt,iſtic,aduerbialiter:ut dicat nõ eſſe alio diſcedendum,ſi omnes uelit perdere. Quia iã aderit Pyrrhus, qui eum uoti cõpotem reddet:Qui Natum ante ora patris,patrem qui ad aras obtruncabit. ¶ Natum ante ora patris.] In antiquis penè omnibus exemplaribus,gnatum,cum g litera præpoſita legas,& ita ueteres ſcribere ſolitos oſtẽdit Victorinus, dum dicit,Nos quædam paucioribus literis ſcribimus, quam antiqui ſcribebant,ut narus,natus,nauus,noſco. Nam illi has uoces & ſimiles iſtis,g interpoſita ſcribebant,cuius rei ueſtigia nos retinemus,quum ſcribimus ignarus, cognatus , ignauus,cognoſco. ¶ Iam'q; aderit multo Priami de ſanguine.] In codicibus aliquot antiquis mutato numero legitur,Iam'q; aderit Priami multo de ſanguine.Sed uulgata lectio longe uenuſtior habetur iis,qui dactylum & ſpondeum alternos amant. ¶ Patrem qui obtruncat ad aras.] Vetera quędam exemplaria legunt,patrem quæ obtruncat.Sed pronomen illud relatiuũ, maioris omnino ponderis eſt. ¶ Hocc' erat alma parens.] Prima huius carminis dictio,nouos & ueteres grammaticos uarie torquere conſueuit.Priſcianus in hunc locũ,reliquis quoq; caſibus uetuſtiſſimi addebant eandem ce, ſyllabam , ut hicce, hæcce,hocce.Vnde uocali quoq; ſequente ablata, per ſynalœphen manentibus,duabus cc ſolebant producere. Vergilius, Hocc' erat alma parens.Sed ſcriptorum negligentia prætermiſit unum c.Dixerat uerò prius idem hoc Velius Longus , qui dubitat uerſum eſſe acęphalum,ſi,Hoc,unico c ſcribatur.Sed enim nullum ego ex antiquis codicibus adhuc inueni,in quo ſit,Hocc,duplici cc notatũ.Paſſim uerò,Hoc erat,quo æquior ſum Terentiano & Probo,c finalem in pronominibus producendi uim aſſerẽtibus habere, ut alio loco commodius diſputatum eſt.Nam & Soſipater Cariſius ultimum poſitionis modum ait,quum dictio deſinit in conſonantem c, qua pars orationis finitur,& excipitur à uocali,ut,Hocc' erat alma parens. Ne uerò mirum ſit quæri à grãmaticis,utrum Hoc,an Hocc, an Hocce,apud poetam ſit dicendum? quærit quid huiuſmodi in Cicerone, Fabius ? Quippe cur Hoſce , potius quàm Hos,eo loco dixerit,neminem ueſtrum ignorare arbitror iudices hunc,per hoſce dies ſermonem uulgi,atq; hanc opinionẽ populi Romani fuiſſe . ¶ Nunquàm omnes hodie moriemur inulti.] In Mediceo,& codicibus aliquot antiquis,Nuſquàm, habetur,hoc eſt quocunq; loco cadere contigerit , haud quaquã inulti moriemur.Sed nunquam Donatus agnoſcere uidetur.Huius uerò ſententiæ ſimilitudo locum memoriæ ſubiicit apud Liuium,aliqua dignum animaduerſione,lib.5. de ſecundo bello Puni.utrum præſenti corpore pecorũ modo inulti trucidentur.Quod in ueteri codice legitur,utrum præbentes corpora pecorum,modo inulti trucidentur? ¶ Hic ferro adcingor rurſus,clypeo'q; ſiniſtram Inſertabam.] In antiquis exemplaribus legere eſt,Hinc ferro adcingor,& clupeo per u, ſed per i,potius ex Cornelij Frontonis ſententia ſcribendum uidetur. De armis enim eſt ſermo . Sed enim hæc læuia , illud me potius moueat,quod antiquiſſimi quidam codices legũt, Clypeum'q; ſiniſtræ Inſertabam,pro Clypeo'q; ſiniſtrã Inſertabam.Donatiana præſertim paraphraſi cum antiqua lectione faciente.Ita enim eſt,iam induebam ſcutum humero meo.

Talia uociferans gemitu tectum omne replebat, ÆNE.
Quum ſubitum,dictu'q; oritur mirabile monſtrum.
Nanq; manus inter mœſtorum'q; ora parentum,
Ecce læuis ſummo de uertice uiſus Iuli
Fundere lumen apex,tactu'q; innoxia molli
Lambere flamma comas,& circùm tempora paſci,
Nos pauidi trepidare metu,crinem'q; flagrantem
Excutere,& ſanctos reſtinguere fontibus ignes,

SERVIUS.

¶ Inter.] Mutauit accentum, quum ſit poſtpoſita: ſignificat autem aliquando,per. Fuit inter manus parentum.i.inter complexus.Non enim portatum dicemus eo tempore, qui poſt ſeptem annos & uenatus eſt & pugnauit. ¶ Mõſtrum.] [Mõſtrũ.] Medium eſt,à monſtrando dictum: & refertur ad præſens eius ſignificatio. ¶ Prodigiũ.] [ꝓdigiũ.] Quod in longum tempus prodigit ſignificationem aũt eſt. Apex proprie dicitur,in ſummo flaminis pileo, [Apex.] uirga lanata .i. cuius extremitati modica lana eſt: quod primum conſtat apud Albam, Aſcanium conſtituiſſe:mõ pro ſummitate pilei intelligimus. Tangit autem latenter hiſtoriam:hoc'q; de igne ad Seruium Tullum pertinet:nam quum Otriculanam urbẽ cœpiſſet , Tarquinius

quinius Priſcus, è ſerua dominatus eſt, Seruius Tullus, cui dormiēti flamma caput corripuit, quam quum uellet reſtinguere Tanaquil regis uxor, auguriorum perita prohibuit: flamma puerum cum ſomno deſeruit: unde intellexit eum clarum fore. ¶ Lucem.] Perite dixit: & non

At pater Anchiſes oculos ad ſydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum uoce tetendit.
ſIuppiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis, ANCH.
Aſpice nos, hoc tantum: & ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atq; hæc omnia firma.

& non ut in. 7. Tum fumida lumine fuluo. nam & illic ſplendor cū fumo eſt: qui ſemper cauſſa lachrymarum eſt. In Aſcanio autem, ſolus oſtendit ſplendor. ¶ Paſci.] Creſcere: ut, Sacrum tibi paſcere crinem. ponit autem hiſtorice infinita pro indicatiuis. ¶ Sanctos.] Nō quos tūc ſciebā

ſciebā ſanctos: ſed poſtea probarūt. ¶ Oculos.] Cōtra opinionem Theocriti qui cæcatum fuiſſe commemorat. ¶ Si flecteris.] Aut ſecundùm Stoicos, qui fati adſerunt neceſſitatem: aut ſecundùm Epicureos, qui dicunt deos non curare hūana. ¶ Aſpice.] Nam intuentes dij iuuant Vnde eſt, Atq; oculos rutilorum .r.a.a. & Diua ſolo fixos. o.a.t. Omnia fir.nā non ſufficit Romano more, unum uidiſſe auguriū. niſi firmet ex ſimili: nam ex diſſimilibus poſterioribus diſſoluuntur priora: unde eſt, Quantum Chaonias aquila ueniente columbas. Nam ea illis plus poteſt. ¶ Læuum.] Proſperum eſt, quia cœleſte: ſiniſtrum autem quantū ad auguria: à ſinendo eſt, quod nos agere aliquid ſinat. ¶ Multa cum luce.] Secun

ſVix ea fatus erat ſenior, ſubitoq; fragore ÆNEAS
Intonuit læuum, & de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram ſe condere ſylua,
Signantemq; uias tum longo limite ſulcus,
Dat lucem, & late circùm loca ſulphure fumant,
Hic uerò uictus genitor ſe tollit ad auras,
Adfaturq; deos, & ſanctum ſydus adorat.
ſIamiā nulla mora eſt, ſequor, & quâ ducitis, adſum ÆN.
Dij patrij ſeruate domum, ſeruate nepotem,
Veſtrum hoc augurium, ueſtroq; in numine Troia eſt.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuſo.

Secundùm theologicā rōnem: quæ adſerit flammarum tractus nymbum eſſe deſcendentis numinis: alibi ſecundùm phyſicam, ut Vento impendente uidebis, Flammarum longos à tergo albeſcere tractus. ¶ Facem.] Lumen, quod utiq; ex facibus naſcitur. ¶ Idæa.] Per quod ſignificatur Troianos: apud Æneam congregatos perituros Idam. ¶ Cum luce.] Oſtendit claros, ſcintillæ relictæ ſignificant in uariis locis remanſuros: de locis longus limes: errorem per ſulcum longum maris æquor arandum præſignificat. ¶ Sulphure fumat.] Diuini ignis odor eſt: Ex fumo mors Anchiſæ oſtenditur. ¶ Cedo equidem.] Q.d. & ſi moriturus ſim. ¶ Victus genitor.] À ſuo propoſito diſcedens. ¶ Se tollit.] Augurum

gurum uerbum, qui uiſo augurio ſurgebant extemplo. ¶ Veſtro'que in numine.] In uobis habeo Troiam. ¶ Comes.] Tantùm ad ſolatium itineris: nam moriturus erat.

ASCENSIVS.

¶ Talia uociferãs, &c.] Memorat quomodo uiſo monſtro circùm capillos Iuli, Anchiſes diuinarum rerum peritus id boni exitus indicium agnoſcens: & ſe, ſuos'que in exilium à fatis uocari paratus ſit ſequi. De ea autem face quæ in Seruium dicat Beroaldus, uidebimus poſt ordinem, ante quem ponemus hæc Donati uerba. ¶ Vociferans.] Non ſolum uerbis, uerunetiam gemitu oſtendens. ¶ Quum ſubitũ.] Talis eſt locus iſte, qualis eſt, Talia iactanti ſtridens Aquilone procella. Item hęc cum Dardanio Æneæ miranda uidentur, &c. Item, Talia fundebat lachrymans, longos'que ciebat Incaſſum fletus. nam incerta & inſperata innectit, non expectans uerboſum finem. ¶ Mirabile.] Nam fiebant multa contra naturam: ut, Flamma quæ tangebat ea non ureret. ¶ Pater.] Anchiſes: apud quem cœleſtium rerum ſcientia erat. ¶ Vix ea fatus erat.] Oſtenditur ex hoc, magnum Anchiſæ meritum. ¶ Sequor, & quâ ducitis, adſum.] Primum eſt ducere, ſecundum ſequi: ſed ordinato ſenſu corrigitur, ut ſit, Quâ me ducitis, ſequor. ¶ Veſtrum hoc augurum.] Quia ueſtrum eſt augurium, ueſtrum eſt tueri, quod agimus. ¶ Cedo.] Scilicet potioribus. ¶ Ordo eſt. (Ordo.) Creuſa, ſup. uociferans talia, qualia iam recitauit: replebat omne tectum. i. totam domum: gemitu, ſup. tũc: quum. i. quando monſtrum ſubitum, & mirabile dictu. i. dum dicitur, aut ut dicatur: oritur. i. oſtentatur: nanque, pro quia, ecce læuis apex. i. globulus, in ſummitate pilei, uiſus eſt fundere de ſummo uertice Iuli, lumẽ. i. radios quoſdam, aut globulos ignis inter manus & ora mœſtorum parentum: dum. ſ. mater filium patri portẽderet: & flamma innoxia. i. non nocens, nec inurens: molli tactu. i. quia molliter tangebat, ſup. uiſa eſt, lãbere comas: & paſci. i. foueri, & nutriri circùm tempora. ſ. capitis Iuli: nos pauidi. i. pauentes: trepidare, ſup. cœpimus: aut trepidare, pro trepidabamus: metu. i. præ timore: & excutere, ſup. cœpimus, aut excutiebamus: crinem flagrantem. i. ardentem: hoc eſt, ignem capiti inhærentem: & reſtinguere. i. abolere: fontibus. i. aquis mundis: ignes ſanctos. i. quos poſtea ſanctos didicimus fuiſſe: at. i. ſed: Anchiſes, pater. ſ. meus, rerum diuinarum peritus: lætus. ſ. ex tali portento: extulit oculos ad ſydera: & tetendit cœlo. i. ad cœlum: palmas cum uoce. i. cum oratione ſequente. O Iuppiter omnipotens. ſ. pater, aut deus: ſi tu flecteris ullis præcibus, aſpice nos: & ſi nos meremur: hoc tantum. i. tam magnum bonũ, quòd nobis portenditur: pietate. i. per pietatem noſtram: ô pater, da deinde. i. inſuper, & ultra meritum auxilium, & firma. i. confirma: & ſtabili hæc omnia. i. portenta, uiſa, ſup. per aliud portentum. Senior. ſ. Anchiſes: uix erat fatus ea, ſup. uerba iam dicta: & læuũ. i. pars læua, quo ad ſuſpicientem in cœlum, quæ tamen diis dextera eſt, aut læuum. i. pars Septentrionalis, quæ proſpera prędicatur: intonuit fragore ſubito. i. repente orto: ut miraculoſe, non naturaliter eueniſſe cognoſcatur: & ſtella. i. ſimilitudo ſtellæ: ducens facem. ſ. cœleſtem: lapſa. i. labens: de cœlo. i. ſummo aere: per umbras. ſ. nocturnas: cucurrit. i. celeriter tracta eſt per cœlum, cum multa luce: nos cernimus illam. ſ. ſtellam, aut facem: labentem. i. decidentem, ſuper ſumma culmina tecti. ſ. domus noſtræ condere ſe: claram. i. lucidam, ſup. in ſylua Idea. i. Idæ, ſyluæ Troianæ: & ſignantem uias. ſ. per quas nobis fugiendum erat: tum. i. præterea: aut deinde poſtquàm, maior illa fas auolauerat: ſulcus. i. oblongus tractus: dat longo limite lucem. i. claritatem: & loca fumant circùm. i. per circuitum: late. i. in latum: ſulphure. i. odore ſulphureo: qui (ſecundùm Seruium) mortem Anchiſæ, portẽdebat: uerò, pro ſed: genitor. ſ. pater meus Anchiſes: uictus. i. reuocatus ab inſtituto per deorum portenta: tollit ſe in auras, & adfatur deos, & adorat ſydus ſanctum. i. à diis miſſum,

miſſum, aut rei bonæ ſignificatiuum: aut, ſupple, inquit: Iam, iam, nulla mora eſt, ſup. ne me: ô nate, ego ſequor, ſup. te, cui talia portenduntur: & adſum, ſup. ea, quâ ducitis. ô patrij dij, ſeruate domum. i. familiam ueſtram: & ſeruate nepotem. ſ. Æneam, aut Aſcanium: hoc augurium eſt ueſtrum. i. à uobis ſignificatum, & Troia eſt in ueſtro numine. i. protectiõe, & poteſtate: equidem. i. ego quidem: cædo. ſ. à propoſito meo reuocatus in ſententiam filij: nec, ô nate, ego recuſo. i. & ego non renuo ire comes: tibi. i. tecum, & in comitatu tuo. Beroaldi in Seruium, quæ dixi, uerba ſunt hæc: Faceſſat procùl tam futilis & inanis interpretatio: nam Vergilius de face cœleſti ſenſit. Et quo apertius ſenſus poetici uerſus intelligatur, adſcribemus uerba Plynij ad hanc rem pertinentia, qui ita ſcribit in libro. 2. Emicant & faces, non niſi quum decidunt uiſæ, qualis Germanico Cæſare, gladiatorum ſpectaculum edente, præter ora populi, Meridiano tranſcurrit. Duo genera earum lampádes, uocant plane faces, alterum Bolidas, quale Mutinenſibus malis uiſum eſt: diſtant quòd faces ueſtigia longa faciunt priore ardente parte. Hactenus Plynius, cuius uerbis haud dubie declaratur, quid ſibi uelit Maronianus uerſus, Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit. Et in eodem loco parum diligẽter, parum'que curioſe introſpexiſſe uidetur Seruius Vergilianam maieſtatem, quando à poeta dicitur, Intonuit læuum: eſt (Læuum cœlo.) enim id totum ex arcana augurum diſciplina translatum: & à nobis diligentius exponendum, ad iuuandam ſtudioſorũ eruditionem. Ethruſci, cœlum in ſedecim partes diuiſerunt, ex quibus octo ab exortu ſiniſtras, totidem econtrario appellauere dextras: hinc omnia fulmina læua exiſtimantur eſſe proſpera, quoniam lęua parte, mundi ortus eſt, ut author eſt Plynius. & ut ſcribit Cicero in. 2. de diuinatione, Optimum auſpicium habebatur apud Romanos ſi ſiniſtrum fuerat, uerum quũ Romani (Siniſtra.) ſiniſtra meliora exiſtimarent, Græcis & Barbaris dextra uidebantur auſpicatiora, unde apud Homerum, Aiax ſic loquitur: Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit. Vergilius itaque omnis antiquitatis conſultiſſimus, ex ritu Romani augurij, dixit, Intonuiſſe læuum: hoc eſt, ſiniſtrum, quòd felicitatem portendere credebatur: & imitatus uidetur eſſe Ennium ſic ſcribentem, Quum intonuit læuum, bene tempeſtate ſerena. Non omittendum eſt à Latinis omnia quæ bona ſint, ſiniſtra nuncupari, etiam ſi dextra ſint.

PIERIVS.

¶ Tectum omne replebat.] Veteres aliquot cod. repleuit, legunt: ſed, replebat, melius eſſe iudicant eruditi. ¶ Quum ſubitum, dictu'que oritur mirabile monſtrum.] Veteres aliquot codic. ſubito, habent: ſed ſubitum, interpretes agnoſcunt. ¶ Tactu'que innoxia molli Lambere flamma comas.] In anti. aliquot cod. mollis, legitur. Vt uel mollis comas dicas, uel mollis flamma, tactu innoxia. Sed enim Donatus in paraphraſi ſua, puериles ait comas, perinde'que mollis, ac teneras: cum Donato eſt codex uetus Camilli Porcij, in quo, molles, omnino legiť. ¶ Et cœlo palmas cum uoce tetendit.] In codi. aliquot ant. ad cœlum palmas, legitur: ut illud, Ad cœlum tendens ardentia lumina. Præterea non nihil decoris habere uidetur repetitio illa: Oculos ad ſydera: ad cœlum palmas. Si cui tamen placeat, quod in Me. cod. eſt, cœlo, octauus caſus, ut figuratior eloquutio, non laboro. ¶ Tum longo limite ſulcus.] In pleriſque ueteribus cod. lumine, pro limite, ſuppoſitum eſt; ſed probatiora omnia exẽplaria, limite, habent. ¶ Genitor ſe tollit in auras.] In cod. aliquot ant. quippe Medi. & aliquot aliis legere eſt, ad auras. In aliis quibuſdam, ad aras; ut eſt etiam in Donatiano, quòd forte non diſpliceat, quia ſequitur, Adfatur'que deos. Sed & in auras, ueteres habent codices aliquot. ¶ Et quâ ducitis adſum.] In aliquot antiquis codicibus, quò, legas. Sed in pluribus, quâ, interpretibus præſertim eam lectionem agnoſcentibus.

Dixerat ille, & iam per mœnia clarior ignis — ÆNEAS
Auditur, propius'que æſtus incendia uoluunt.
Ergo age chare pater ceruici imponere noſtræ,
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte grauabit,
Quo res cunque cadent, unum & commune periclum,
Vna ſalus ambobus erit, mihi paruus Iulus
Sit comes, & longe ſeruet ueſtigia coniux.
Vos famuli quæ dicam animis aduertite ueſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templum'que uetuſtum
Deſertæ Cereris, iuxta'que antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſeruata per annos.

SERVIVS.

¶ Et iam]. ſ. dum negat, dum oſtendũtur auſpicia. (In errata manifeſta lapſus Seruius.) ¶ Ergo] Quia aſſenſiſti & incẽdia appropiquãt. ¶ Age.] Aduerbium hortãtis eſt, adeo ut ſæpe plurali iũgatur: ut, Age, facite hoc. ¶ Ceruici.] In ſing. numero, collum: in plurali, ſuperbiam, ſignificat. ¶ Lõge.] (Ceruix.) Valde: nam ſequitur, Ponè ſubit coniux. ¶ Vrbe] Ablatiuum dat: ſic Horat. (Egredior) Egreſſum magna me excepit Aritia Roma. Saluſ. Accuſatiuum dat: Raro egreſſa ſuos fines. ¶ Tumulus] Nunc terra tumens, aliâs ſepulchrum. Recte autem turbatis, dat plura præcepta: ſcit enĩ eſſe timoris, comitem obliuionẽ. ¶ Cereris.] Optime poniť huius deæ templũ ante urbem: nam eſt dea ruſticorum. Libratæ aũt Cereris templũ, & uetuſtũ dixit. Nam illic, ut putabãt, hoſtes nõ erat uiris adytus, & Æneas ſciebat eſſe ꝓphanatũ: nec prædæ ſpe duci hoſtes poterãt ¶ Deſertæ.] An à ſacerdote qui in. 6. induciť extinctus: ut, Cereri'que ſacrũ poli. an ꝓpter decẽnalem obſidionem: an à filia deſertæ: ut, Nec repetita ſequi c. p. m. ¶ Relligiõe.] Timore, ſic Terenti, Nam mihi (Metus & religio.) nihil

Hanc ex diuerſo ſedem ueniemus in unam.
Tu genitor cape ſacra manu,patrios'q; penates.
Me bello è tanto digreſſum,& cæde recenti,
Attrectare nephas,donec me flumine uiuo
Abluero.
Hæc fatus,latos humeros,ſubiecta'q; colla
Veſte ſuper,fului'q; inſternor pelle leonis,
Succedo'q; oneri,dextræ ſe paruus Iulus
Implicuit,ſequitur'q; patrem non paſſibus æquis.
Ponè ſubit coniux,[illegible]rimur per opaca locorum,
Et me,quem dudu[illegible] ulla iniecta mouebant
Tela,neq; aduerſo [illegible]erati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ,ſonus excitat omnis
Suſpenſum,& pariter,comiti'q;,oneri'q; timentem.

nihil eſſe relligio eſt dicere.i.timor.& eſt reciprocum: unde Ver. Multos'q; metu ſeruata per ānos. Cōnexa enim ſunt, timor & religio. Stati. Primus in orbe deos fecit timor. ¶ Cape.] Nō dat, ſed hortatur: nam ipſe ait, ſibi nefas eſſe tangere, quum ſit cæde pollutus: ſcit enim Græcos ex pollutione Palladij,piaculum commiſiſſe. ¶ Viuo.] Semper fluenti.i.naturali: ut, Viuo'q; ſedilia ſaxo. Eſt autem augurale uerbum. ¶ Latos.] Aut more heroum ſe laudat,aut ſternendo latos facit. ¶ Succedo oneri.] Figura eſt. ¶ Implicuit.] Puerilem expreſſit timorē. ¶ Ponè.] Aduerbium:& habet accentum in ultima. ¶ Opaca.] Nā dixerat,Arboribus'q; obtecta r.& eſt op.loco,ueluti ſtrata uiarum. ¶ Et me.] Naturalia plus timet uir fortis,& non bellica arma. Vnde ſequitur, Comiti'q;,oneri'q; timentem. ¶ Excitat.] Conſternat ſubito.

ASCENSIVS.

¶ Dixerat ille.] In hac parte recitat Æneas,ut pietatis officio erga patrem functus ſit,eum'q; in humeris extulerit,& Aſcanium per manum attraxerit:ſequente quidem,ſed non perſequente coniuge, quæ diis ita uolentibus in uia ſublata eſt. Oſtendit etiam ſe ſumma religiōe deos obſeruaſſe, quippe quos ne attrectare quidem audebat, ſed patri pio & impolluto efferendos cōmittebat. De qua re dicit Donatus ſic: ¶ Ergo age.] Nam quum impetraſſem paternum aſſenſum, quod difficillimum fuit arripui ſubitam occaſionem:& omnibus difficultatibus quas obiicere potuiſſet Anchiſes occurrit. Nam ſe illum ſenem,& impeditum laturum pollicetur,& omnia communia ipſius futura oſtēdit: quia nuſquàm illum deſeret,& ne quærat quid de filio & de uxore faciat,iuuabo (inquit) filium auxilio dextræ:& uxor ueſtigia mea ſectabitur: quod uerò ait, Solus Iulus ſit comes,& longe ſeruet ueſtigia coniux. Fuit conſilium,ut tutior fieret fuga. Nam ſi plures fuiſſent congregati,nō facile latuiſſent. ¶ Implicuit.] Exprimit cauſſam & factum. nam puer patris fugientis æquare paſſus non poterat. Exprimit etiam laborem ſuum,quòd in tanta celeritate patrem ferret,filium traheret. ¶ Ordo eſt. Ille.ſ.pater Anchiſes: dixerat.i.finiuerat ſermonem:& ignis.i.crepitus,& fragor ab igne procedens: auditur iam clarior,quia uicinior erat:& incendia uoluunt.i.aduoluunt: propius.i.uicinius ad nos: æſtus.i.calores ex incendiis prouenientes: aut æſtus uoluunt incendia propius,quia ex æſtu fiunt incendia: præparātur enim materiæ ad incendia,& incendia augent æſtus. Ergo age, adhortandi eſt aduerbium: ô chare pater,imponere.i.ſine ut imponaris. (eſt enim imperatiui modi uerbi paſſiui.) ceruici noſtræ.i.in ceruicem noſtram: ipſe.i.ego ſubibo: humeris.i.per humeros meos: nec iſte.i.quem tibi impendam: labor grauabit me.i.moleſtus fuerit mihi. Quocunq; (eſt enim tmeſis.i.interciſio).i.in quancunq; partem,aut euentum res cadent unum,& commune periclum,pro periculum:& una ſalus erit ambobus.ſ.nobis. paruus Iulus ſit comes mihi.i.comitetur me comprehenſus dextera:& coniux ſeruet ueſtigia longe,ne cumulo prodātur omnes: uos famuli aduertite animis ueſtris,ſup.ea quæ dicam: tumulus.i.colliculus,quidam eſt egreſſis.i.offenditur ab iis qui egreſſi ſunt: urbe.ſ.noſtra: hoc eſt, Troia:& templū uetuſtum Cereris deſertæ.i.neglectæ, quum agricolæ decennio pulſi fuerint,& cupreſſus antiqua,ſeruata.i.obſeruata, & uenerata multa relligione patrum.i.maiorum noſtrorum: eſt iuxta.ſ.hunc tumulum,& hoc templum. Nos ueniemus ex diuerſo.i.diuerſis partibus in hanc unam ſedem.i.conueniemus in hunc unum locum: tu genitor cape.i.accipe ſacra,quæ Æneæ Panthus occulerat ante cædem factā per eum,manu.ſ.tua: quaſi ea Æneas alio quàm manu porrigeret: aut potius oſtenderet ſolum:& cape penates patrios manu,quia nephas eſt me digreſſum ex tanto bello & recenti cæde.i.occiſione multorum, attrectare.i.cōtingere,ſup.ea:& eos donec ego abluero.i.piauero,me flumine uiuo.i.ſemper fluenti. Ego fatus.i.eloquutus,hæc.ſ.prædicta inſternor latos humeros.i.lati humeri inſternuntur mihi. (Nec eſt arrogantia,quòd ſibi latos humeros dat,quia ſignificat ſe eos dilataſſe ex tranſuerſo eos porrigendo.)& inſternor colla ſubiecta.i.quę patri ſubieci,ſuper.i.deſuper ueſte & pelle fului leonis,& ſuccedo oneri.i.ſuſcipio patrem in humeros ſuper pellem & ueſtem illam,Iulus.ſ.filius paruus, implicuit.i.inſeruit ſe,dextrę.ſ.meæ,id autem pueri erat timidi naturaliter,& per noctē ituri, & ſequitur patrem paſſib. non æquis.i.inæqualibus, quia longe breuiorib. ſed pluribus,& crebrioribus, aliter patrē dimiſiſſet,coniux ſubit,ponè.i.à tergo: ſed ſatis ꝓpè, nos ferimur i.trahimur impetu horroris: per opaca.i.opacitatem locorū,& omnes auræ terrent,tunc me,quem ulla tela iniecta dudū,neq; Graij i.Gręci: glomerati.i.in formam glomeris,circùm me collecti ex agmine: aduerſo,non mouebant dudum (Mira ex contrariis declamatio, quia prius tela, & Graij non mouebant, & nunc aurę quibus nihil imbellius terrēt. Per quod ſignificatur id deos feciſſe ut Creuſam auferant.) & omnis ſonus excitat.ſ.ad fugam,aut ad horrorem me ſuſpenſum.i.perplexum,& timentem pariter comiti.ſ.Iulo,& oneri.ſ.patri. (Notum eſt quòd timeo tibi,eſt timeo pro te,ne quid tibi mali eueniat.) Beroaldus in Seruium dicentem,quòd ceruix in numero ſingulari,dicitur collum,&c. dicit ſic, Miror in errata tam manifeſta,tam turpia lapſum eſſe Seruium alioquin eruditum,uix enim talia refellenda ſunt,quum ſeipſa refellant,ac ſibiipſis ſint repugnantia,& contra ueritatem reluctentur,nā q; uetuſtiſſimi illi ſcriptores, pluraliter ceruices appellabant, pro parte colli,nuſquàm ceruicem: primus autem Hortenſius creditur dixiſſe ceruicem,ſingulari numero,ut authores ſunt Quintilianus,& Varro: ſi uera fuerit Seruij ſententia in ſolœciſmum incidiſſe,dicentur priſci ſcriptores,qui ceruices ſæpiſſime,ceruicem non tam ſæpe uſurparunt: in ſolœciſmum incidit Cicero,ſcribens in Vatinium, Inflato collo,tumidis ceruicibus intuliſti.& alibi, Fregeris in carcere ceruices: ubi ſine cōtrouerſia ceruices,pro membro hominis accipiuntur. Errauit etiam Cato,cuius uerba hæc ſunt: Si caput aut ceruices dolent: ea lotio calido lauito. errauit Celſus,dicens, Cucurbiculę ceruicibus admouendo.& alio in loco: In ceruicibus blandulæ poſitæ. quid multa? ueteres pluraliter tantùm ceruices dixerunt, ut teſtis eſt Quintilianus in. 8. præterea exemplum Ciceronis, quod pro ſe allegat Seruius,contra ipſum facit. nam ſcribit Cicero, Verrem multorum fregiſſe ceruices, quum iuberet eos decollari. non autem ſuperbiam,ut Serui. opinatur. Quinimo ceruix in ſingulari,pro ſuperbia ſæpe ponitur: unde dicitur, Homo duræ ceruicis.& à beato Hieronymo in interpretatione inſtrumenti ueteris dictum eſt: Populus iſte duræ ceruicis eſt. huc adde,quòd ceruix non ſignificat collum, ſed partem colli poſteriorem: quę exterior eſt,ut docet Ariſtoteles in. 1. de animalibus: ut author eſt Plynius in. 11. naturalium hiſtoriarum libro, Multis,uertebratis'q; orbiculatim oſſibus flexibilis ad circūnſpectum articulorum nodis iungitur. Et,ut refert Celſus in. 8. libro, Septem uertebræ in ceruice ſunt,quinetiam ceruix non ſolum dicitur de animalibus,ſed etiam de rebus aliis. Pomponius Mella, Sedet in ceruice peninſula Cyzicum.

Ordo, — Ceruix.

PIERIVS.

¶ Quo res cunq; cadent.] Vetera quædam exemplaria, Quo res cunq; cadant,habent, non inuenuſte. ¶ Mihi paruus Iulus Sit comes.] In Donatiano codice ſcriptum eſt, Mihi ſolus Iulus Sit comes: conſilium'q; eſſe Donatus ait,ut tutior fieret fuga: ſi enim plures congregarentur,non facile latere potuiſſent. Id'q; pręcipue ea de cauſſa placet,ne tam paucis uerſibus, ter paruos Iulus repetatur,paulò enim ante, Cui paruos Iulus, dixerat. & paulopoſt dicturus eſt, Dextræ ſe paruos Iulus implicuit. Videmus enim Verg. impendio euitaſſe illud Home. Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος. ¶ Me bello è tanto digreſſum.] Aliquot exemplaria uetera habent,ex tanto, aliqua ſine ulla præpoſitione,bello tanto,legunt. ¶ Adtrectare nefas.] Mediceus & uetera alia exemplaria legunt, Adtractare, neq; deſunt Liuiani codices ita ſcripti,ut primæ decadis,libro. 5. Quod inſignum more Etruſco,niſi certæ gentis ſacerdos adtractare non eſſet ſolitus. quod ea de cauſſa potiſſimum adnotaui. Vt admonerem lectorem,uulgata exemplaria more uetuſto, ſcriptum habere,quod in ueteri codice Iani Parrhaſij, quum is Romæ ſummo doctorum applauſu bonas literas profiteretur, More Etruſco,legi. ¶ Subiecta'q; colla.] In antiquis aliquot exemplaribus, proiecta,legitur. Sed enim, ſubiecta,magis uidetur inſeruire ſententiæ.

Iam'ꝙ propinquabam portis,omnem'ꝙ uidebar
Euaſiſſe uiam,ſubito quum creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus,genitor'ꝙ per umbram
Proſpiciens. Nate (exclamat) fuge nate,propinquant,
Ardenteis clypeos,atꝙ æra micantia cerno.
Hic mihi neſcio quod trepido male numen amicũ ÆN.
Confuſam eripuit mentem,nanꝙ auia curſu
Dum ſequor,& nota excedo regione uiarum,
Heu miſero coniux fato'ne erepta Creuſa
Subſtitit,errauit'ne uia,ſeu laſſa reſedit,
Incertum,nec poſt oculis eſt reddita noſtris.
Nec prius amiſſam reſpexi,animum'ꝙ reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris,ſedem'ꝙ ſacratam
Venimus,hic demum collectis omnibus una
Defuit,& comites,natum'ꝙ,uirum'ꝙ fefellit,
Quem non incuſaui amens,hominum'ꝙ,deorum'ꝙ?
Aut quid in euerſa uidi crudelius urbe?
Aſcanium,Anchiſen'ꝙ patrem,Teucros'ꝙ penates
Commendo ſociis,& curua ualle recondo.
Ipſe urbem repeto,& cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renouare omneis,omnem'ꝙ reuerti
Per Troiam,& rurſus caput obiectare periclis:
Principio muros,obſcura'ꝙ limina portæ

SERVIVS.

¶ Creber ad aures.] Hyſterologia. ¶ Nate.] Singula pronuntianda ſunt, quia perturbatis non datur iugis oratio. ¶ Propinquant.] Non dicit,qui propter ſequentem de Coribãtibus œconomiam. ¶ Cerno.] Qui altius intuentur Æneæ dant. ¶ Male amicum.] Nam non cum mea utilitate fauerunt uxori illam in miniſtram deorum matris adducẽtes. ¶ Mentem.] Memoriam:ut paulopoſt,Nec prius amiſſam reſpexi,Fato'ne erepta. Ordo eſt:Fato erepta Creuſa, ſubſtitit'ne,errauit'ne uiã, non enim dubitat fato'ne eſſet ſublata,quum audierit,non hæc ſine numine diuũm eueniunt. ¶ Reddita.] Nam poſtea umbram uidit,nõ ipſam. ¶ Natũ.] Qui maxime illam per ætatem debebat deſyderare. ¶ Deorum'ꝙ.] Hypermeter uerſus. ¶ Vidi crudelius.] Bene ſe his uerſibus commendat futurus maritus. ¶ Valle recõdo.] Oſtenditur iam nimia multitudo ¶ Stat] Placet. ¶ Obſcura.] Aut per obſcuram noctem, aut poſticum intellige. ¶ Retro Obſ.ſ.] Relego mea ueſtigia ¶ Lu.l.] Oculos circũfero. ¶ Ipſa] Quæ non debet præcipue inter hoſtes:ſed (ut dixi) naturalibus tantùm cedit. ¶ Si fortè.] Iteratio auget dubitationem. ¶ Irruerant.] Quos Venus cohibuerat. ¶ Ilicet.] Confeſtim & ilico:ſed metri neceſſitate uariatur. ¶ Vento.] Qui auget flammas. ¶ Faſtigia] Modo de ſummitate,alibi de imo,ut Forſitã,& ſcrobibus,quæ ſint faſtigia quæres.

ASCENSIVS.

¶ Iam'ꝙ.] Docet ereptam eſſe fatis uolentibus Creuſam,ut'ꝙ illam quæſiuerit per omnia inacceſſa Troiæ in qua re duo facit:purgat enim ſe ne coniugem deſeruiſſe culpetur:& cõciliat ſibi animum Didonis,quę iandudum Vulnus alit uenis,& cæco carpitur igni. Ereptam autẽ fingit à Corybãtibus.i. matris deũm Cybelis ſacerdotib. ab ea ad hoc miſſis:ut ipſa poſtea manifeſtabit,occurrens in umbris Æneæ,Dona. dicit ſic: ¶ Male ami.] Amicum non põt dici,quia nõ ſeruauit uniuerſos:nec rurſus inimicũ,quia præſtitit inimicũ. ¶ Ipſe ur.] Oſtendit affectum puri matrimonij. ¶ Ordo eſt. Ego propinquabam, iam'ꝙ portis (unde pathos eſt, quia in portu, Ordo.

Quâ greſſum extuleram,repeto,& ueſtigia retro
Obſeruata ſequor per noctem,& lumine luſtro.
Horror ubiꝗ animos,ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum ſi fortè pedem,ſi fortè tuliſſet,
Me refero,irruerant Danai,& tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia uento
Voluitur,exuperant flammæ,furit æſtus ad auras.

portu,hoc eſt,in loco ſalutis iacturam fecerit: idem de Orpheo dictum Georgi.4.) & uidebar euaſiſſe omnem uiam.ſ.periculoſam iam dico:quũ.i.quando:creber ſonitus.i.ſtrepitus pedum:uiſus eſt adeſſe ſubito:& genitor.i.pater proſpiciens.i.porrò aſpiciens per umbram exclamat, ô nate fuge:fuge, inquã,nate:ꝑpinquãt,ſup.hoſtes(non enĩ in tali tumultu dicimus,qui quũ non alij quã hoſtes putandi ſint,non tñ erant)& ego cerno(uel Anchiſę uerbũ,uel Æneæ poſt Anchiſę admonitionẽ:ſed Ser. adiudicat Æneæ,quod & mihi placet:quia illis uiſis erepta eſt illi mens.) ego igitur Æneas cerno clypeos ardentes.ſ.Corybanthum, & æra micantia.i.reſplendentia:quia ſia abſumpſerant, non ut noceant, ſed ut terrorem incutiant. Hic.i.hoc loco:aut tempore,neſcio quod: numẽ.i.quis deus: male.i.non ſatis amicum.i.fauorabile,eripuit mihi trepido, mentem confuſam.i. attonitam, & multis perplexam. Nam dum ſequor curſu.i.currendo: auia.i.loca inacceſſa, ubi non erat uia: ſaltem trita & cunctis patens: & dum excedo.i.ante eo inſequentes:regione uiarum nota.i.propterea quòd regionem noram,& currere poteram, ubi alij uix ĩueniſſent uiam. heu dolentis,interiectio:incertũ,ſup.eſt mihi, ne pro an Creuſa coniux erepta eſt mihi miſero.i.eam miſere amanti:fato.i. uoluntate deorum:ne pro an:ſubſtitit.i.manſit ſtans:an errauit uia.i.per uiam illi incognitam, ſeu reſedit.i.remanſit, ſedens laſſa.i.defatigata: incertum,inquam,eſt:nec eſt reddita poſt.i.poſt illa, aut poſtea noſtris oculis: niſi.ſ.in umbris,ut dicetur:in quibus eam proprie non uidit, nec contingere potuit,ſed audiuit, duntaxat. Vnde ipſa non eſt reddita,quia nõ in propria perſona,ſed in umbris occurrit. Vnde non eſt contrarium quod ſequitur. Nec reſpexi.i.retroſpiciendo annotaui prius & percepi,amiſſam.i.quòd amiſſa eſſet, nec reflexi.ſ.ab inſtituto currendi ad tumulũ,ut patrem & filium ſaluem,animum.ſ.ereptum à numine,male amico,ut dictum eſt,prius dicit,quàm nos uenimus, ſup.ad tumulum antiquæ Cereris, & ſedem ſacratam,hoc eſt,ad templum. Ipſa una.i.ſola (ut deorũ uoluntate id factum cenſeatur.) defuit hic.i.hoc loco, omnibus,ſup.aliis collectis: demum.i.tandem:quia ex diuerſo conuenerant,& ipſa una fefellit comites,& natum & uirum,quia ſi adfuiſſet oẽs ſimul aufugiſſemus,quæ nũc ſui inq̃rẽdę morã nobis fecit. ego amens.i.factus ſine mente,aut propter impatientiam amiſſæ coniugis: aut quia erepta fuerat, quem hominum, & quem deorum non incuſaui.i.criminatus ſum.q.d.nullũ non incuſaui:ergo ĩcuſaui oẽs homines:& oẽs deos:quia coniugẽ amiſerã:aut quid uidi crudelius.i.mihi triſtius in urbe euerſa?q.d.etiam nihil,quo dicto conciliat ſibi ſummopere animum Didonis, quum ſe tantopere coniugem amaſſe ſignificet. Ego commendo ſociis Aſcanium.ſ.filium meum,& Anchiſen:& Teucros.i.Troianos penates: & recõdo,ſup.eos in ualle curua:ne ab hoſtibus inuadantur. Ipſe.i.ego ſolus repeto urbem:& cingor armis fulgentibus:quod amentis erat: niſi aut mori adfectaſſet,quod nõ placet,aut aſpici & agnoſci à coniuge. Stat.i.placet,& decretum eſt mihi renouare omnes caſus quos prius obiueram:& reuerti per omnem Troiam:& obiectare.i.frequenter obiicere:rurſus caput periclis,pro periculis. Ego repeto principio.i.in primis muros,& limina portæ obſcuræ.i.occultæ & ſecretæ,nec omnibus notæ,aut caliginoſæ,quâ.i.per quam extuleram:greſſum.i.egreſſus fueram: & ſequor retro.i.retrorſum:ueſtigia obſeruata.i.obſeruando ueſtigia mea,quę feceram egrediendo:& luſtro.i.circũnſpicio per noctem:lumine.ſ.oculorum:horror,ſup.eſt ubiꝗ:uel horror,& ipſa ſilentia terrent ſimul ubiꝗ animos,ſup.meos. Ego refero me inde.i.ab eo loco domum,ſup.meam:ſi,ſup.Creuſa:ſi,dico,fortè tuliſſet pedem,ſup.domum.i.ſi fortè eo rediſſet:&,ſup.quum illuc ueneram,Danai irruerant:quos Venus prius cohibuerat:aut quia tunc primum extrema loca peruagati erant,& tenebant omne tectum. Bene mutat tempus, quia prius irruerant:ſed adhuc tenebant. Ilicet.i.ilico,aut cõfeſtim ignis edax.i.conſumptiuus,uoluitur ad ſumma faſtigia.i.culmina domus,flammæ exuperant.i.euincunt domũ,& æſtus.i. flagor: furit.i.uehemẽter crepitat,& exilit ad auras:per quod ſtgnificatur magnifica domus.

PIERIVS.

¶ Stat caſus renouare omnes.] Antiqui nonnulli codices,renouaſſe,præterito legunt tempore,alij quidam,reuocare. Sed omnes magis approbant renouare.

Procedo ad Priami ſedes,arcem'ꝗ reuiſo,
Et iam porticibus uacuis Iunonis aſylo,
Cuſtodes lecti Phœnix,& dirus Vlyſſes,
Prædam adſeruabant,huc undiꝗ Troia gaza
Incenſis erepta adytis,menſæ'ꝗ deorum,
Crateres'ꝗ auro ſolidi,captiua'ꝗ ueſtis
Congeritur,pueri & pauidæ longo ordine matres
Stant circùm,& tacitis implent mugitibus aures.
Auſus quinetiam uoces iactare per umbram,
Impleui clamore uias,mœſtus'ꝗ Creuſam
Nequidquàm ingeminans,iterum'ꝗ,iterum'ꝗ uocaui.
Quærenti,& tectis urbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulachrum,atꝗ ipſius umbra Creuſæ
Viſa mihi ante oculos,& nota maior imago,
Obſtupui,ſteterunt'ꝗ comæ,& uox faucibus hæſit.
Tum ſic adfari,& curas his demere dictis.
[Quid tantum inſano iuuat indulgere labori CREVSA
O dulcis coniux?non hæc ſine numine diuûm
Eueniunt,nec te hinc comitem aſportare Creuſam
Fas,haud ille ſinit ſuperi regnator olympi.
Longa tibi exilia,& uaſtum maris æquor arandum,
Ad terram Heſperiam uenies,ubi Lydius arua
Inter opima uirûm,leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ,regnum'ꝗ,& regia coniux

SERVIVS.

¶ Priami.] Patris eius. ¶ Arcem.] Ne uel illuc confugiſſet. ¶ Vacuis.] Magnis: nam illic erant omnia. ¶ Aſylo.] Templo unde nullus poſſet extrahi: dictum aſylum, quaſi aſyrum. (Aſylum.) Hoc non erat omnibus templis,niſi quibus cõſecrationis lege,id eſſet conceſſum. Primo autem apud Athenienſes ſtatutum eſt ab Herculis filiis,quos inſequebantur ij qui erant à patre oppreſſi: ſicut docet in.7.Stat. Fama eſt defenſos acie poſt buſta pr̃ni. Numinis Herculeos ſedem fundaſſe nepotes. Hcs Romulus imitatus eſt: unde eſt, Quem Romulus acer aſylum Rettulit:& nõ ſtatuit. ¶ Phœnix.] Achillis magiſter. (Phœnix.) ¶ Huc.] Pro illuc. ¶ Gaza.] Cenſus, lingua Perſica:& caret plura.nominatiuo. (Gaza.) ¶ Captiua'ꝗ ueſtis] Ideſt captiuorum. ¶ Longo ordine.] Longa multitudine.ſic in.7.Vnde omnes lõgo ordine præſtam: Nam ordĩe linquit. ¶ Voces iactare.] Nam in tenebris,uiſus nõ ualebat: ſed contrariæ erant latere cupienti. ¶ Tectis.] Per tecta: antiptoſis eſt. ¶ Infelix.] Mihi,& non ſibi,per ſimulachrũ, aut apotheoſim oſtendit, ſimulachra enim deorũ ſunt, umbræ inferorũ.ſic Vlyſſes apud Homerum,Vmbram Herculis cernit. ¶ Maior.] Quia umbra maior, eſt in corpore. ¶ Quid tantũ?] Cõſolatio eſt: ſequitur & diuĩatio,quæ animis à corpore liberatis datur. ¶ Inſano.] Magno: ut, Inſani feriant ſine littora fluctus. ¶ Numine diuûm.] Fati neceſſitate. Nã (ut ait Stati.) ſunt quæ dij fantur,uel quæ indubitanter eueniunt. ¶ Nec te hinc comitẽ aſportare Creuſam.] Caret ſcanſione. Vnde multi demunt,hinc multi aſ. Si autẽ uis,fide ſeruata,ſcandere,fit conuerſio:ut,Eueniunt,nec te hinc comitẽ. & ſcandiť per ſynalœphã, aliter nec eclypſim,nec ſynalœpham,nec hiatum recipit. ¶ Arãdum.] Hoc dixit,quia legimus, Subtrahitur'ꝗ ſolum. ¶ Heſperiam ubi Lydius.] Quia & Hiſpania, Heſperia diciť: per ſequentia,Italiam oſtẽdit. ¶ Lydius] Ethruſcus: nam Lydus & Tyrrhenus, (Lydus.) duo fratres fuerunt,q quũ ambos,ꝓuincia non ferret, ſortibus commiſerũt,ut alter cũ parte ppľi ad nouas ſedes quærẽdas exiret. Euenit ergo Tyrrheno,qui de ſuo noĩe,Thuſcos,Tyrrhenos uocauit. Lydia autem dicta,in qua frater remanſit,unde

ſit.unde nunc Lydius dixit: Thuſci autem dicti ſunt,propter frequentiam ſacrificiorum: ab eo quòd eſt θυεῖν.Ibi enim à tage, eſt aruſpicina repta. Hinc Lucanus: Sed conditor artis Fixerit iſta tages.¶ Lachrymas.] Quia captiua non ſum:non autem quia habeas uxorem paratam.

Parta tibi,lachrymas dilectæ pelle Creuſæ.
Non ego Myrmidonum ſedes,dolopum'ue ſuperbas
Aſpiciam,aut Graiis ſeruitum matribus ibo
Dardanis,& diuæ Veneris nurus?
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Iam'q; uale,& nati ſerua communis amorem.

¶ Seruitum.] Vt ſeruiam.modus gerundiuus eſt. ¶ Dardanis.] Laus à maioribus.¶ Nurus.] Laus à cognatiõe.¶ His.] In quibus colitur.¶ Iam'q; uale.] Recedentis ſignificatio eſt. Vnde de mortuis dicitur:ut, Salue,maxime Palla,æternum'q; uale.¶ Serua.] Propter futuram nouercam.

Vale.

ASCENSIVS.

¶ Procedo,&c.] Eandem rem proſequitur Æneas:ut.ſ.Creuſam coniugem ſuam per alia loca diſquiſiuerit,narrans ſubinde quæ illic uiderit, & ut umbram Creuſæ tandem offenderit: de qua re dicit Donatus ſic:¶ Dardanis.] Laus cõmunis à genere.¶ Veneris nurus.]Laus propria ipſius.Sum ergo liberata ab hominum infimorum ſeruitute:& ei deæ collocata:ex qua ſe ortos omnes dij gloriantur, & habitabo in locis originalibus.Magna ergo conſolatio,qui uxorem nec captiuam, nec occiſam inuenit:ſed detentam uoluntate eius deæ,qua nulla eſt potior.¶ Nati cõmunis.]Nam & illo poterit leuare uxoris amiſſionem: & etiam admonet propter nouercæ ſuſpicionem,ut magis indulgeat filio.Ac propterea hoc nouiſſimum collocauit, ut magis pectori infixum relinqueret: non tamen apertius hoc dixit, ne ſi aliter ſentire uideretur, receſſuri animum læderet.¶ Ordo eſt.Ego procedo ad ſedes.i.regiam Primi,& reuiſo arcem,quia prius eam uiſerat:& iam Phœnix,& dirus Vlyſſes:lecti.i.electi: cuſtodes.ſ.prædarum:aſſeruabant prædam,ſup.in porticibus uacuis:& aſylo.i.loco immunitatem præſtanti, à quo neminem abſtrahere licebat:Iunonis.i. qui erat in tutela Iunonis.(porticus autem ſunt,quos nonnulli ambitus uocant)gaza Troïa.i.Troiana.(Eſt enim triſſyllabum Troïa.) hoc eſt,theſaurus Troianus,aut opes Troianæ: erepta adytis.i.locis ſacrariis,quæ nulli præter quàm ſummo ſacerdoti adire olim licebat:nunc incenſis,gaza dico, uidelicet menſæ deorum,ut tripodes:& crateres.i.pocula ſacrificatoria:ſolidi auro.i.facta ex ſolido auro:& ueſtis captiua.i.exuuiæ,& ſpolia opima diis conſecrata:congeritur huc.i.in hunc locum,hoc eſt,in porticum,& aſylum Iunonis:undiq;.i.ex omni parte pueri:& matres pauidæ ſtant circũm.i.in circuitu, longo ordine:& implent aures.ſ.meas:(aut auras,ſed melius aures.) quia mugitibus.i.ploratibus,& ululatibus: tacitis.i. ſubmiſſis:quod quia fieri uix potuit,alij deleuerunt,& tacitis &c.Quinetiam.i.inſuper:ego auſus,ſup.exiſtens:iactare uoces.i.clamare per umbram:temeritatis enim fuiſſet, ſi uiſus clamaſſet:impleui uias clamore,& ego mœſtus ingeminans, iterum atq; iterum uocaui:nequidquàm.i.fruſtra. Creuſam.ſ. repetẽdo illud uocabulum.Simulachrum infelix.i.infeliciter mihi raptum,& umbra ipſius Creuſæ:uiſa eſt mihi quærenti, ſup.eam:& furenti ſine fine.i.modo,aut menſura,ſup.intectis urbis,uiſa,inquam,eſt ante oculos umbra eius,& imago eius: maior nota.i.quàm ea eſſet quam noram:hoc eſt,maior erat imago eius,quàm ea ipſa cuius imago erat.Ego,ſupp. obſtupui:& comæ.i.capilli ſteterunt:& uox hæſit.i.adhæſit faucibus.(Corripit hic & alibi in uerbo,ſtetĕrunt,mediam,ut ſubitum horrorem depingeret:ſicut diximus in Bucoli. illic,Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.& in Georgic.illic, Miſcuerũt'q; herbas,& non innoxia uerba.) Tunc,ſup.Creuſa,aut imago eius:adfari,ſup.cœpit,aut adfabatur ſic,& demere,ſup.cœpit:aut demebat curas his dictis.O dulcis coniux.i. marite:quid.i.ad quid:iuuat.i.delectat te:indulgere.i.indulgenter operam dare:labori inſano.i.aut magno,aut fruſtra ſuſcepto? Hæc non eueniũt ſine numine.i.nutu & uoluntate diuûm:nec fas eſt te aſportare.i.abducere hinc Creuſam comitem.i.ſociam itineris tui:aut ille.ſ.magnus regnator olympi, uidelicet Iuppiter qui fata condit,ſupp.non ſinit.i. permittit. (Alij,haud,legũt:ut ſit,Haud ille ſinit:uerum alibi quoq; poſitum leges,aut ſecundo loco ubi congrueret,nec:ut repetatur negatio prius poſita.)Longa exilia,ſup.reſtant tibi:& uaſtum.i.amplum:æquor.i.campus æquus,maris: eſt arandum i.ſulcandum:

Ordo.

i.ſulcandum: ſed nauibus non aratro tibi:tu uenies ad terram Heſperiã.i.Italicam:ubi Tybris Lydius i. Tuſcanus, aut Tyrrhenus,cuius accolæ à Lydia profecti ſunt:fluit leni agmine.i. fluxu aquarum, quod in bonum & cõmodum accolarum uergit,qa ubi impetus uehemens eſt ut in Rhodano,uix poſſunt naues retrahi:additur & alia laus, quia fluit inter opima.i.pinguia arua:non ignauorum,ſed uirûm,pro uirorum:quæ tertia laus eſt.Res lætæ,& regnum,& coniux regia eſt parata tibi:illic.i.ad Tyberim in Italia:pelle i.depelle igitur lachrymas Creuſæ dilectæ.i.quas effundis ob amorem mei quæ ſum tibi dilecta:ego non aſpiciam ſuperbas ſedes Myrmidonum.i.illorum Theſſalorum, ſociorum Achillis:ue,pro uel,Dolopum ſociorum.ſ.Pyrrhi:& ego Dardanis i.Dardani neptis,& ab illo inclyto uiro Iouis filio oriunda:& nurus diuæ Veneris:non ibo ſeruitum matribus Graiis.i.non abducar captiua:ſed magna genitrix deûm me detinet his oris.i.regionibus.Iam'q; uale & ſerua amorem communis nati.ſ.Iuli Aſcanij,quem commendat affectione materna:ſed in gratiam Iuliæ domus,quaſi diis uolentibus:regnum etiam in Italia ubi & aliam coniugem,& alios liberos habiturus eſt Æneas,Aſcanio debeatur.

PIERIVS.

¶ Protinus ad Priami ſedes.] In ueteribus aliquot exemplaribus Protinus, omnino habetur:plura tamen ex illis,Procedo ad Priami ſedes, legunt.In Long.lectio eſt huiuſmodi,procedo & Priami ſedes,arcem'q; reuiſo.& ita habetur in Med.& in Porcio,& aliquot aliis antiquis.Quam lectionem etiam Ti. Donatus agnoſcit.Ait enim,procedo, hoc eſt progredior, uel ulterius accedo,& Priami ſedes,arcem'q; reuiſo, ne illa ad domum patris ſui,aut ad munitum aliquem locum ſe contuliſſet.¶ Phœnix,& dirus Vlyſſes Prædam adſeruabant.] Hoc etiam loco nonnulli codices manu ſcripti legunt,durus Vlyſſes.Sed enim iam, dirum Vlyſſem,eſſe Vergilio diximus,ut immitem Achillem.Præterea, obſeruabant, cum Porcio aliquot alij habent codices, quæ lectio uariat etiam apud Liuiũ, ut lib.7.de ſecundo bello Punico. P.Scipio quum obſeruari Numidam iuſſiſſet.Nam & adſeruari,aliquot habent cod.Neq; me fugit quid differentiæ ſtatuant grammatici inter adſeruare & obſeruare:quam tamen ego non adeo acceptam ab autoribus inuenio.¶ Obſtupui,ſteterunt'q; comæ.] Iam ſæpe dictum,obſtipui,ſemper haberi in codi.antiquis.Sed & ſteterant,exacta ſpecie, aliquot habent exemplaria: quum tamen Probus,ſteterunt,agnoſcat.¶ Tum ſic adfari.] In antiquis codi.tunc,habetur,utrunq; idem ſignificat.¶ Non hæc ſine numine diuûm Eueniunt,nec te comitem hinc aſportare Creuſam fas.] Quia reppererat Ser.comitem hinc aſportare, quàm uarie uerſus à multis corrigatur,repetit.At eſſe ſane, uerſus aliquot,qui ſcandendi rationem tritam in grammaticorum ſcholis non admittant,inficias non ierim.Inueni tamen in codicibus aliquot antiquis,Nec te comitem aſportare Creuſam Fas. Nam aſportare, etiam abſq; aduerbio locali hinc, per ſe plenum ſatis eſſe uidetur.In Medic.& in Porcio, comitem hinc portare,legitur:neq; deſunt ingenia eorũ, qui comitem hinc aſportare,recte legi contendant,uerſum'q; eſſe pentametrum choriambicum hypercatalecticum :choriambum enim habere prima & quinta ſede,tertia anapæſtum,paribus duobus locis ſpondæum.Sed enim de numeris & uariis metrorum generibus,quæ uerſum heroicum ingrediuntur, alibi differendum erit.Hoc loco malunt peritiores uerſum exlegem eſſe. ¶ Ad terram Heſperiam uenies.] In uetuſtis aliquot exemplaribus Ti.Et terram Heſperiam:legitur.& ita etiam habetur apud Donatum.¶ Leni fluit agmine Tybris.] In codicibus aliquot peruetuſtis pro Leni,Læto habetur:ſed Ti.Donatus omnino,Leni,agnoſcit.ait enim,Laus interea fluminis illa eſt,quòd copioſus,quòd lenis,quòd in ipſo aquarum redundanti tractu,per agros ubertim fluens nihil lædat. ¶ Sed me magna deûm genitrix his detinet oris,Iam'q; uale,& nati ſerua communis amorem.] Ex antiquis pleriſq; codicibus,& ex nomiſmatis, genetrix,per e ſcribendum, ut alibi oſtendimus.

Hæc ubi dicta dedit,lachrymãtẽ,& multa uolentẽ ÆN.
Dicere,deſeruit,tenues'q; receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm,
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago:
Par leuibus uentis,uolucri'q; ſimillima ſomno.

SERVIVS.

¶ Ter fruſtra cõprẽſa manus effugit imago.] Teneri enim non poteſt imago. Nam quod in.6.dixit: Da dextram miſero. auxiliũ ſignificat.¶ Simillima ſomno.] Sic & Cice.Simillimum deo iudico.Nam ſomni,debuit dicere.¶ Demum.]Nouiſſime.¶ Admirans.]Quũ inueniſſem admiratus ſum.¶ Exilio] Ad exiliũ:nam Dona.contra metrum ſenſit,dicens, ex Ilio:nã ĩlium habet primam longam.¶ Vulgus]

Magnum

Magnum eſt, quod addidit, uulgus. ¶ Idæ.] Nam ſic Troianis uidet: ſic alibi, Tibi deſerit Heſperus Œtam. Inde enim uel oriri, uel occidere ſydera, dicimus: unde uideri, aut incipiũt, aut deſinũt. ¶ Ducebat'q; diem.] Quia lucis eſt præuius. ¶ Ceſſi.] Deeſt igitur. ¶ Mõtem.] Scilicet Idam: ut apparet in. 9.

Sic demum ſocios conſumpta nocte reuiſo,
Atq; hic ingentem comitum affluxiſſe nouorum
Inuenio, admirans numerum, matres'q;, uiros'q;,
Collectam exilio pubem, miſerabile uulgus.
Vndiq; conuenere, animis, opibus'q; parati,
In quaſcunq; uelim pelago deducere terras,
Iam'q; iugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebat'q; diem, Danai'q; obſeſſa tenebant
Limina portarum, nec ſpes opis ulla dabatur,
Ceſſi, & ſublato montem genitore petiui.

ASCENSIVS.

¶ Hæc ubi dicta.] Concludit hoc loco hunc. 2. in quo inſidias dixit Danaũm, caſus'q; ſuorum, & præcipue Priami, & nunc Creuſæ mortem quia (ut dixi) in ſingulis. 6. prioribus libris, ad finem operis, mortem alicuius memorat Donati, qui ſingula poetæ dicta diligenter penſitat, uerba ſunt hæc. ¶ Hæc ubi dicta dedit lac.] Ingratum facinus fuiſſet, niſi demonſtraſſet & plura ſe fuiſſe dicturum: & ad illius dicta reſpõſurum, ac diutius eam retenturum: niſi ipſa deceſſiſſet. ¶ Ter conatus.] Demonſtrat proprie uolentem amplecti, quod corporale non fuerat. ¶ Conatus.] Ibi enim ponitur conatus ubi effectus non ſequitur. ¶ Ingentem numerum.] Præter eos quos dimiſerat, inuenit adueniſſe multos alios. Hoc autem dictum', ne ſolus patriam

Lucifer. deſeruiſſe uideatur. ¶ Lucifer Idæ.] Noua deſcriptione uſus eſt diei naſcentis. Nam ante ipſum exoritur Lucifer: hunc ſequitur lux, quæ diem plenum confirmat: ergo non tantùm nuntius uenientis diei eſt: ſed fidus, certus'q; productor. ¶ Danai'q; obſeſſa tenebant Limina portarum.] Hoc ſignum erat illos potitos eſſe uictoria, & lux cõtraria ſaluti ſuæ & ſuorum erat. ergo ſpoliatus omni ſpe. ¶ Ceſſi.] Veluti neceſſitate coactus, per Laocoontis exitium, per diligentiam matris, quæ mihi deos potius quàm Græcos inimicos oſtendit, per incendiũ ex filij mei uertice: per hortationem patris, & religioſas uoces uxoris. Ceſſi potioribus, neq; debui niti, qui toties repugnantibus diis fruſtra certaui.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Vbi. i. poſtquàm, ſupple. Creuſa dedit', hæc dicta ipſa deſeruit, quia ablata à miniſtris deæ, ſup. me lachrymantem, & uolentem dicere multa, & receſſit. i. euanuit: in auras tenues. i. uix palpabiles: ego, ſup. ſum conatus: ibi. i. eo tempore, quò aufugeret: ter dare collo', ſup. eius brachia: circũm. i. per circuitum, circúmplectendo ea: ſed imago comprenſa fruſtra, quia contineri nequibat: effugit ter manus, ſupp. meas: exiens par. i. ſimilis: & comparabilis uentis leuibus: & ſimillima ſomno. i. deo inſomniorum, aut fantaſmati: uolucri. i. cito, & aduolanti, & auolanti. Et ego reuiſo. i. iterum uiſo, ſocios. ſ. quos in monte Ida dereliquerat in ualle reconditos, (ſeu, ut hiſtoriam habere uolunt, poſt habitam Troiam, habitauit in Idæ montib. ubi Scepſin urbem habuerat, donec creſcente multitudine Græcis, formidoloſus factus aufugere conatus eſt: ut autem fatalem fugam oſtenderet Vergilius non ui humana, ſed diis iubẽtibus eam factã docet.) reuiſo, inquã, demũ. i. tandem, aut nouiſſime, poſt longã expectationẽ, ſic. i. certior factus, qa coniugẽ amiſſam, & à dea abreptã recuperare non poſſem: & hoc nocte conſumpta. i. peracta. Atq; ego inuenio hic. i. hoc loco ubi meos dereliqueram: aut hic i. modo: ingentem. i. ualde magnum numerũ: comitũ nouorum. i. recentium: affluxiſſe. i. ex omni parte in morem fluctuum aduenisſe: inuenio, inquam, admirans. ſ. poſtquàm inuenerã unde tot ſalui euaſiſſe poterant: ingentem, dico, numerũ: appoſitorie, matres i. matronas, & uiros. ſ. eorum maritos, & pubẽ collectam: exilio. i. ad exiliũ obeũdum mecum: uulgus miſerabile. i. miſeratiõe dignum, quod perſoluit quę non rapuit: aut imbelle, & inerme: & ita purgatur Æneas: ſi quis obiiciat, quia ſi ingentem numerum inuenerat, debuiſſe collecta manu rediiſſe ad defendendã patriam: ad quod dicit multos quidem fuiſſe: ſed miſerabile uulgus: nec qui animo bellandi, aut defendendæ patriæ conuenerant: ſed collectam exilio pubem. Ipſi, ſup. conuenere undiq;. i. ex omni parte: parati animis, & opibus. i. facultatib. ſuis, ſup. ſequi in quaſcunq; terras: ego uelim deducere, ſup. ipſos: pelago. i. per pelagus. Iam'q;. i. & iam: Lucifer. i. ſtella matutina lucem ferens: ſurgebat. i. oriebatur: iugis. i. ſuper uerticem: Idæ ſummæ. i. montis ſyluoſi in Phrygia: ubi (ut dixi) Æneas primas ſedes habuiſſe perhibetur: & ducebat. i. ferebat diem: Danai. i. Græci tenebant limina portarum obſeſſa: ne. ſ. qui aufugerant collecta manu ingrediãtur ciuitatem uindicaturi. per hoc autem purgatur etiam Æneas, quia ſignificatur feciſſe periculum, & exploraſſe quidnam Græci agerent: ſed compertum habuiſſe, quia nec ulla ſpes opis. i. auxilij contra Græcos, aut opis recuperandæ, dabatur: & ideo ſubdit ceſſi. i. locum dedi fatis, & tot monitis, de quibus docte loquutus eſt Donatus: & petiui montem. ſ. Idam, quò difficilis ſit Græcis aſcenſus: & hoc genitore. i. patre meo Anchiſa: ſublato. i. ſurſum lato. i. & in humeris meis rurſus portato: aut potius à miniſtris, quum iam miniſtri adeſſent: nec ulla uis urgeret, ab illis ſurſum lato.

PIERIVS.

¶ Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago.] In uetuſtiſſimis aliquot exemplaribus, uaticinæ bibliothecæ, & nonnullis aliis, præcipue'q; in Longobardico, & in Mediceo, compreſſa, legitur: & ita etiã legere eſt apud Dona. facile uerò crediderim antiquorum more, compreſa, Sicilico, geminationis nota, ſuperimpoſito fuiſſe prius, unde comprenſa emanarit eorum errore, qui Sicilion pro n litera ut, plerunq; alias, accepere. Neq; illud diſſimularim eſſe ueteres codices, in quibus, compreſſa manu effugis, abſq; ſynalœphæ legatur. Sed enim hoc non æque placet, quia uerſus ita nimium elangueſceret. ¶ Par leuibus uentis, uolucri'q; ſimillima ſomno.] Non prætereunda fuit lectio Medicei codicis, Par leuibus pennis', uolucri'q; ſimillima uento: licet ſomno dubio procul caſtior lectio ſit, & agnita Seruio: & leuibus uentis, alia ferè omnia habeãt exemplaria. ¶ Et ſublato montem genitore petiui.] Sunt qui montis, plurali numero legendum adſerant eam lectionem ex antiquis codicibus. In Mediceo tantùm inueni. In aliis, montem, unitatis numero ſcriptum obſeruaui. Sed in contextu etiam Donatiano, montis, eſt numero multitudinis.

S E C V N D I   L I B R I   F I N I S .

IN . III . ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Tertius à Troia uectos canit æquore Teucros.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Poſt euerſa Phrygûm regna, ut fuga cœpta moueri:
Vt'q; ſit in Thracen primo deuectus, ibi'q;
Mœnia condiderit Polydori cæde piata,
Regis & hoſpitium, ut Phœbi reſponſa canebant.
Cœptum iter in Cretem, rurſus noua fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulſus ad undas:
Inde fugam, & diræ narrat præcepta Celænûs:
Liquerit ut'q; Helenum perceptis ordine fatis:
Supplicem Achemenidẽ Polyphemo urgente receptum
Amiſſum'q; patrem Drepani, atq; hinc deinde quieuit.

ALIVD IN EVNDEM.

Poſt caſum Troiæ fabricata claſſe ſuperſtes,
Vela dat Æneas, urbem'q; in littore Thracum,
Mox aliam pulſus Cretæis condidit oris.
Cedit & hinc, Helenum'q; uidet, præcepta'q; diſcit:
Et cæcum Cyclopa fugit, ſepelit'q; parentem.

ASCENSIVS.

POſt euerſa Phrygũm regna, &c.] Iuxta morem in ſuperioribus obſeruatum, antequàm ad inſequentis libri explanationem ꝓgrediamur, præmittemus argumentorum ordinem, atq; elucidationẽ. Ordo itaq; monoſtichi. i. illius ſolius uerſus, materiam totius. 3. complectentis, eſt huiuſmodi: Tertius ſupp. liber Æneidos, canit Teucros. i. Troianos: uectos æquore. i. Pelago, quũ & per terras, ſed uehiculis auehi poſſent, uectos dicit à Troia: cuius. ſ. euerſionẽ in. 2. recitauit Æneas. Reliquorum autem uerſuum, qui diſtinctius argumentum exprimũt, ordo & explanatio talis eſt: Æneas, ſupple enarrat, poſt regna Phrygũm. i. Troianorum: euerſa. i. penitus deſtructa: & è fundamentis uerſa: qa dictum eſt, Neptunus muros, magno'q; emota tridẽti Fũdamenta quatit: enarrat, dico, ut. i. qualiter (quę particula ab impitis ablata, inferenda eſt: quia aliter uerſus non ſtaret, nec ſententia cohæreret: quam prius poſitam indicat copulatiua cõiunctio, quum dicitur, ut'q; ſit, &c.) fuga, ſup. ſit: cœpta. i. incœpta: moueri. i. per motum fieri, hoc eſt, qualiter fugere cœperit (de quo Ser. ad principium. 3. uidebimus.) qd' pro & enarrat, ſup. ut, id eſt qualiter,

qualiter,ipſe,ſup.ſit deuectus:primo in Thracen.i.in Thraciam(declinatur aũt hæc Thrace,Thraces:& hæc Thracia,Thraciæ:& dicit ſignanter deuectus,quia prius Antandrum petiit, quàm Thraciam:ſed non eſt in eam deuectus nauibus, ſicut in Thraciam.)ꝗ,pro &:ut, ſup.ipſe condiderit ibi.i.in Thracia:mœnia.ſ.Æneì oppidi:& hoc cæde.i.occiſione Polydori, illius filij Priami,quem Polymneſtor Thraciæ rex occiderat auri cæcus amore:piata.i.purgata exequiis celebratis. Vnde dicetur,Ergo inſtauramus Polydoro funus,&c.& enarrat hoſpitium.ſ.Polymneſtoris regis:(de quo dicetur, Omnibus idem animus ſcelerata excedere terra Linquere pollutum hoſpitiũ, &c.)&,ſup.enarrat:ut.i.qualiter reſponſa Phœbi:canebant.i. uaticinabantur(& indicabant quò fugere deberent canendo, Dardanidæ duri,quæ uos à ſtirpe parentũ Prima tulit Tellus, eadem uos ubere læto Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem.)&, ſup.enarrat:iter cœptum in Cretem:(aut,ut iter cœptum eſt in Cretem:cœptum autem erat errore Anchiſæ, qui animaduertens Teucrum ex Creta oriundum, putauit illuc redeundum eſſe:quum oracula Italiam ſignificarent,dicendo, Dardanidæ duri, &c.Illinc enim Dardanus ortus.Iterum autem Græce declinauit Creten,à nominatiuo Crete,qui Latinis Creta eſt:) & enarrat,ſupp.noua fata.i.incommoda fatalia:hoc eſt,miſerandam luem,ac peſtilentiam eſſe reperta rurſus in Creta,ſcilicet aut enarrat,ut noua fata reperta ſint rurſus in Creta: & ut,ideſt qualiter ipſe fuerit compulſus:naufragio.i.tempeſtate naufragium, faciente ad undas Strophadum,illarum inſularũ in quibus Harpyias offendit (ſunt qui legant Strophadâs,pro Strophadicas,niſi ſit dura appoſitio: quia Strophades non ſunt undæ:legatur ergo potius Strophadum.)& enarrat fugam iterũ inde.i.à Strophadũ undis factã: (atꝗ enarrat præcepta Celænus,quę eſt una Harpyiarũ dictura:Quæ Phœbo pater omnipotens,mihi Phœbus Apollo prædixit:Vobis furiarum ego maxima pando,&c.Declinatur autem,hæc Celæno,huius Celænus:ſicut Sappho,Sapphus:quæ apud Oui. An niſi legiſſes authoris nomina Sapphus.& Clio Clius,unde Ouidi.Non mihi ſunt uiſæ Clio,Cliusꝗ ſorores: &c.& ideo,legẽdum eſt præcepta Celænus,non Celæno:non enim Celæno enarrat hæc omnia,ſed Æneas:) & enarrat, ut.i. qualiter ipſe Æneas,liquerit Helenũ,filium Priami, in Epiro regnantem:) & hoc fatis.i.rebus fataliter uẽnturis:perceptis. i.prius acceptis & intellectis:narrante.ſ.Heleno uate:ordine. i.per ordinem:&,ſup.narrat,ut recepit Achemenidem comitem infelicis Vlyſſi,qui ab Vlyſſe iuxta antra Polyphemi derelictus erat: ſupplicem.i.ſuppliciter orãtem:recepit, dico.i. in locum tutum:hoc eſt,in nauem ſuam ſuſcepit:Polyphemo Cyclope.ſ.urgente.i.impellente eos ad fugam:ideo enim ſuſcepit eum,quia cauendum ſignificauit à Polyphemo: (unde dicturus eſt Æneas, Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto Supplice ſic merito,&c.) ꝗ, pro &:narrat patrem.ſ. Anchiſen:amiſſum.i.defunctum,& mortuum Drepani.i.in illo oppido Siciliæ(unde dicturus eſt,Hinc Drepani me portus,& illætabilis ora Accipit, &c.) atꝗ quieuit:deinde hic.i. in hac re.ſ. in morte patris;unde dicet poeta, Factoꝗ hic fine quieuit.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER TERTIVS.

Poſtquàm res Aſiæ, Priami'q; euertere gentem ÆNEAS
Immeritam uiſum ſuperis,cecidit'q; ſuperbum
Ilium,& omnis humo fumât Neptunia Troia,
Diuerſa exilia,& deſertas quærere terras
Auguriis agimur diuûm,claſſem'q; ſub ipſa
Antandro,& Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, ubi ſiſtere detur,
Contrahimus'q; uiros:uix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis uela iubebat.
Littora quum patriæ lachrymans,portus'q; relinquo,
Et campos ubi Troia fuit,feror exul in altum
Cum ſociis,nato'q;,Penatibus,& magnis diis.

SERVIVS.

Poſtquàm res Aſiæ.] Secundùm interrogationem Didonis,poſt inſidias Græcorum, & caſus ſuorum, proprios errores narrat;quos pertulit antequàm ad Aphricam perueniret. Fuga ſua hæc eſt,linquens Ilium,Idam tendit: inde,Antandrum urbem: iuxta quam conditus nauigiis Thraciam tenuit: ubi Æneum cōdidit. Hinc in Delum prodigiis,territus uenit:à Delo autem errore patris circà auguria uenit in Cretam:atq; inde peſte fatigatus, ex reſponſo Penatum,uenit ad Strophadas:inde præteruectus, maritima Græciæ,in Epirum profectus, Heleni hoſpitio ſuſcipitur. Ab Epiro uenit in Calabriam:illinc'q; aduentu Diomedis territus,nauigauit ad Scyllā, & Charybdim, quæ Æthnæ uicinæ ſunt:atq; circuita magna Siciliæ parte,Drepanum uenit, ubi(ſecundùm poetam)perdidit patrē:inde uenit ad Didonē. ¶ Poſtquàm.] Hac dictione,ſequētia dictis connectuntur:ut,Poſtquàm altos tetigit fluctus: ſic enim dictis,ſequentia copulātur. ¶ Res.]Imperia:ut res Agamēnonias. ¶ Aſiæ.] Quaſi dicat tertiæ partis orbis.nā Phrygia in Aſia eſt,& Ilium in Phrygia minore. ¶ Priami'q;.] Nō eſt iteratio:nam potuit alterū eſſe ſine altero:ut,uel tota Phrygia euerteretur,uel ſolum Ilium. ¶ Immeritam.] Nam Laomedontis,Paridis'q; culpa,tota gens perire non debuit. ¶ Superis.] Laus Ilij,quod nō niſi dij ſubuertere potuerint. Quoties autem nō apparet ratio,ſic uiſum,interponitur. Horatius: Sic uiſum Veneri.quum amorem oſtenderet non eſſe pulchritudinis:& accuſatio in deos,habet aliquam uenerationem : aliter ſacrilegium eſſet. ¶ Superbum.] Nobile. Vergi.in neutro ponit:Hora.in fœminino:Non ſemel Ilios uexata Eſt autem ciuitas. ¶ Troia.] Prouincia uerò in qua eſt Ilion:ſed ponitur pro urbe:ut,Et campos ubi Troia fuit. ¶ Humo.] Ab humo: & ſignificat ſolum quoq; patriæ arſiſſe:quomodo autem dixit, fumât:&,cecidit:quia,aut poetice,tempus,pro tēpore poſuit: ut,Meminiſſe horret,luctu'q; refugit. Aut certe,naturam rerum expreſſit:nam ruina in breui fit. ¶ Fumât.] Fumus uerò, longo permanet tempore. Nam quod ait Probus, circūflectendam ſyllabam:ut ſit,Fumât,pro fumauit,non producit, quia, ponè,tantùm in ultima habet accentum,ut ſignificet,retro. ¶ Diuerſa exilia.] Non refertur ad id quod gens Troiana ſit ſparſa per diuerſum orbem:ſed ad diuerſa loca, quæ actus auguriis adiit Æneas. ¶ Deſertas.] À Dardano intellige : nam ubiq; fertiles demonſtrantur. ¶ Auguriis.] Vt fuit flamma in capite Aſcanij,ſtella currens:& Creuſæ uerba, quæ dixit ad terram Heſperiam uenies. ¶ Sub ipſa Antandro.] Iuxta Antandrum,eſt autē ciuitas Phrygiæ,dicta Antandros: uel quòd de Andro inſula,eam cōdiderunt Coloni,quaſi ἀντί ἄνδρου. Vel,quia Græci uenientes per Thraciam cœpere Polydorum: pro cuius pretio,hanc à Priamo urbem acceperunt,quæ ex facto nomen accepit,quanuis huic opinioni non aſſentiat Vergil. Fertur tamen,quòd poſt acceptum pretium Græci occiſum,poſt dirutam Troiam,& in mare præcipitatum : cuius uiſo cadauere,mater dum captiua abducitur,flendo in canem cōuerſa eſt:hoc fingitur,quòd nimio dolore Græcis inaniter cōuitiabatur Phrygiæ Idæ,ad diſcretionem Cretenſis. ¶ Molimur.] Paramus,& bene petit loca in quibus & lateret, & nauigia prępararet. ¶ Incerti quò fata ferant.] Quia nihil incertius eſt nauigatione,quanuis locum certum nobis proponamus. ¶ Contrahimus.] Congregamus ex diuerſis populis qui auxilio uenerant. ¶ Vix.] Mox:ut,Vix è conſpectu Siculæ Telluris in al. Ve.da. ¶ Prima.] Aut uernum tēpus : aut quia eſt etiam adulta,& præceps. ¶ Anchiſes.] Seruat præpoſitio. ¶ Cum ſociis.] Duo diuina poſuit,& duo humana : non meminit patris,quia ſecundùm Vergi.non uenit in Italiā. ¶ Penatibus,& magnis diis.] Varro eoſdem dicit,Penates, & magnos deos. Nam in baſi ſcribebatur : magni dij. Vel honoris cauſſa dixit.Nam dij magni ſunt,Iuppiter,Minerua,& Mercurius,qui Romæ colebantur.Penates autem apud Lauro Lauinum. Vnde apparet,non eſſe unum.

Fuga Æneæ. Sic uiſū. Fumus. Ponè. Antandros. Hecuba in canē. Penates. Magni dij.

ASCENSIVS.

Poſtquàm res Aſiæ.] Enarraturus errores ſuos, quos Dido ſecundo loco petierat,ne prolixiuſcula narratiōe de excidio Troiæ ſatiati, longam de erroribus recitationem auditores faſtidirent: excitat eorum animos, magnifica proponēdo:facit itaq; magnificum exordiū: in quo ,ut Dona.argutiſſime declarat,quatuor egregia decidiſſe,aut euerſa eſſe paucis cōqueritur: & totidem mala futura eſſe,ut ex eodem dicere poſſumus: cuius uerba ſunt:Narraturus errores ſuos, optime incœpit ab recedendi de Troia neceſſitate : non tamen omittit excuſationem ſuam qua uult eſſe firmatum,nō tam Græcis,ſed diis aduerſantibus,ob nullam culpā periſſe imperium Troiæ. ¶ Poſtquàm res Aſiæ.] Ponit quatuor aduerſa prętερita quibus affligebatur: & totidem futura,ut ſpes acerba futurorum, augeret mala præterita. Præterea ſunt interitus Iliēſis imperij. Euerſio familiæ Priami,quod maxime dolet,propter uxorem quæ filia Priami fuit. Quum uerò dicit, Viſum ſuperis:oſtendit nō meritis Troianorum, ſed deorum intolerabili prauitate eueniſſe,ut regnum funditus interiret. ¶ Superbum.] Nobile: ut non leuis res uideretur,cuius interitū dolebat. ¶ Omnis.] Eſſet enim ſolatium ſi aliquid ſemiuſtum,& ſemidirutum relinqueretur. ¶ Fumât.] Oſtendit omnia fuiſſe conſumpta. Nā omnibus incendio abſumptis,ſolum fumū reſpirat terra. Ergo repete ſic: Poſtquàm res Aſiæ:poſtquā uiſum ſuperis: poſt quàm cecidit ſuperbum Ilium:poſtquàm omnis humo fumât Neptunia Troia. Atq; habes quatuor præterita : futura autem ſunt alia quatuor, & quòd auellerētur à patrio ſolo,quòd quærerent deſertas terras,& quòd eſſent incerti quò irēt,& ubi poſſent ſiſtere. Nam hoc ipſum incertum pœna eſt,quum laborū finis nuſquàm appareat. ¶ Vix.] Nam fugitiui maturum tēpus expectare non poſſunt : & quia definita loca non habuimus,nauigauimus quò fata ducebant. ¶ Littora.] Nam patria perierat:& commuto terram,locum ſtabilem & certum,& ſequor incerta maris. ¶ Et campos.] Non ſine ſummo dolore, uidet latitudinem camporum,in qua mœnia diruta iacebant: & tria poſuit,quæ per naturam ſuam non potuerunt perire,littus,portum,campū. ¶ Cum ſociis,nato'q;,Penatibus:& magnis diis.] Tacuit patrē: quia iam eum nominauerat. ¶ Ordo eſt. Poſtquàm uiſum,ſupp.eſt.ſ.bonum:hoc eſt,placuit ſuperis:euertere res Aſiæ.i.imperium quod Troiani in Aſia habuerant:& poſtquàm uiſum eſt ſuperis,euertere gentē.i.progeniem:& domum Priami immeritam.i.quæ non meruiſſe uidebatur hominibus,quia pia, & relligioſa fuerat,aut,reuera, immeritam:ſed ideo euerſam,ut Romana ex ea oriatur(unde Venus,in.I.ad Iouem:Certe hinc Romanos olim uoluentibus annis,Hinc fore ductor reuocato ſanguine Teucri,Qui mare,qui terras omni ditione tenerent Pollicitus,quæ te genitor ſentētia uertit? Hoc equidem occaſum Troiæ triſtis'q; ruinas Solabar fatis contraria fata rependens. Quia ergo Romana gēs exoriri tam glorioſa non poterat,niſi Troiana occumberet:nō enim præſtantiorem potuit habere originem:nec poterāt duæ ſimul eſſe monarchiæ,& ſumma rerum imperia:uiſum eſt ſuperis equum,Priami euertere gentem immeritam,ut Romana exurgeret. Nec propterea iniuſti fuerunt,qui excidium tanta gloria extulerunt:quum etiam(ſecundùm poetæ ſententiam) mori malum nō ſit ſaltem culpæ:unde illud eſt, Vſq; adeo'ne mori miſerū eſt? Nec ſi catholice loqui uolumus, Iniuſtus eſt deus,qui iuſtos interdum temporaliter adfligi ſinit:uerū quia non potuit alia uia cōmodius oriri gens Romana : quàm immeritæ gentis euerſione:& egregij pietate:uiri innumeris laboribus acclamatum eſt in.I. Tantæ molis erat Romanam condere gentem.)& poſtquàm Ilium. i.præcipuum oppidum in Troia:ſuperbum.i.magnifice,& ſuperbe extructum : aut glorioſum,ſeu inclytū:cecidit.i.corruit in cineres:& omnis Troia Neptunia.i.à Neptuno fabricata(fumât,ut quidam uolunt, pro fumauit:ſed melius eſt,ut ſit fumat).ſ.adhuc:quia poſt caſum perdurauit fumus,quum primum fuga ex Ida moliretur

Ordo.

Æneas: fumat autẽ, non ad auras è fumariis: ſed humo. i. in terra, aut potius de terra, unde fumus oriebatur (quia ſi in terra, uellet dicere, diceret humi: ſed ſignificantius dixit, humo: ut ſit pro aduerbio de loco, quo ſignificatur natura fumi: cuius eſt aſcẽdere, & ultima ruina Troiæ: cuius fumus ab humo exurgebat.) poſtquàm (inquit) hæc contigerunt: nos agimur. i. impellimur auguriis diuũm. i. portentis deorum (ut quæ per crinem flagrantem Iuli, & per ſtellam quæ facem ducebat portendebantur; item per monita Hectoris & Creuſæ, quæ illi à diis acceperant. Præterea, per oracula deorum non recte intellecta, per reſponſa Heleni, per Harpyiarum minas, & per alia multa, quæ quidem licet, iam tum quum fugere inciperet, futura erant; nunc tamen, quum ea narrat, præterita ſunt: nam niſi ad futura reſpiceret, non diceret, diuerſa exilia: quum neq; dij, neq; homines, hactenus diuerſa exilia pronuntiauerit.) agimur autem, dicit, ne ultro patriam deſeruiſſe culpetur, agimur ergo quærere diuerſa exilia. i. in quibus exules, & extorres degamus: & terras deſertas. i. quas poſtea deſeruimus, ut Thraciam, Cretam, Siciliam, &c. (nec placet, ut de Italia à Dardano deſerta, cum Seruio intelligam: tunc enim nõ diuerſa exilia, ſed ſolam Italiam intelligeret ſe iuſſum petere: uerum quũ fugam obirent Troiani, incerti erant quò fata ferant. Nam Hector dixerat, quidem fugiendum, ſed non quò: dicens, Solum pererrato ſtatues, quę deniq; ponto. Creuſa uerò dixerat etiam locum, ſed dubie: quia Lydiũ Tybrim, à Colonis nominauit quum Lydia longè ſit ab Italia: Caſſandra uerò Anchiſæ, expreſſe ſignificauerat Italiam petendam. Vnde dicet in hoc. 3. Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat. Et ſæpe Italiam, ſæpe Italã regna uocare. Sed quis ad Heſperię uenturos littora Teucros Crederet? Aut quem tunc uates Caſſandra moueret? Dij præterea penates, paulo ante dixerant, Eſt locus Heſperiã, &c. Quæ uerba Ilioneus in. 1. repetiit: ſed quæ hic dicentur, geſta ſunt ante ea quæ in. 1. dicta ſunt: loquitur ergo nunc Æneas de ea ſcientia quam habebat, quum fugam inciperet: per quam, quum neſciret quò fata ferant, ubi ſiſtere detur: coactus eſt diuerſa exilia, & terras deſertas quærere.) & nos molimur. i. cũ mole, & difficultate paramus: claſſem. i. collectionem nauium ſub ipſa Antandro, urbe illa Phrygiæ; (declinatur autem, hæc Antandros: nã in um neutra ſunt:) & ſub montibus Idæ Phrygiæ; quia etiam Ida in Creta eſt, ſed claſſem parabat inter Antandrum, & Idam montem mollimur, dico, exiſtentes incerti, quò fata ferant. i. auehant nos: & ideo moleſtum & difficile erat parare claſſem, quum etiam incerti eſſent, ubi detur ſiſtere i. ſubducere claſſem, & finire errores: & nos contrahimus. i. cõgregamus uiros: (quorum in. 1. meminit, Ilioneum, Cloanthũ Sergeſtum, Gyan, Leucaſpim, Achaten, atq; alios.) Prima æſtas. i. uerna temperies uix incœperat: &. i. iam: uel, & tamen iam: (habet enim elegantiam hoc loco, particula, &.) Anchiſes pater (Seruat decorum patri quandiu uixerat, gubernacula tribuens.) iubebat dare uela fatis. i. ſecundùm fata: aut ut fata indicabant: quum. i. quando ego lachrymans (ergo inuitus deceſſit) relinquo littora patriæ: & portus patriæ: & relinquo campos. ſ. arabiles (quia iam ignis omnia exederat) ubi Troia fuit. Et ego feror exul in altum. ſ. mare, cum ſociis, cum nato, cum penatibus, & magnis diis. De quibus Seruium uidimus.

PIERIVS.

¶ Diuerſa exilia & deſertas quærere terras Auguriis agimur diuom.] In codi. aliquot manu ſcriptis, & uetuſtate ipſa uenerabilibus, legere eſt, Diuerſa exilia, & diuerſas quærere terras: ſed, deſertas, Ti. Dona. agnoſcit, ut in integris eius in Vergilium commentariis legimus. Ex hiſq; duo peſſima Æneę propoſita dicit, Auellebantur quippe à cineribus patriæ, diuerſa exilia, & terrarum ſolitudines perituri: hoc enim modo, deſertas terras interpretatur. Seruius uerò quũ uideret terras Æneæ fatis debitas, hominum robore, & frequentia, & hubere glebæ commendari, commentus eſt: non ſolitudinarias, aut incultas, ſed à Dardano deſertas interpretari: quæ ſententia (ſi cui magis adrideat) non laboro. Sanè uerò ſunt, qui reſpexiſſe Vergil. dicant, ad primã urbis Romę ędificationem: quam Strabo dicat, nõ apto, neq; idoneo loco poſitam, ſolo neq; feraci, neq;

agro ſatis ad alendum ſpatioſo,ſed quem Romulus,& Remus, neceſſitate coacti,potius quàm uoluntate,coluerint: ita enim Strabo: κτισαι τὴν ῥώμην ἐν τόποις οὐκ πρὸς αἵρεσιν μᾶλλον ἢ πρὸς ἀνάγκην ἐπιτηδείοις. οὔτε γὰρ ἐρυμνὸν τὸ ἔδαφος,οὔτε χώραν οἰκείαν ἔχον τὴν περὶ ἑαυτὴν πόλις πρόσφορος. In ſuperioribus autem quòd uulgata legunt exemplaria, uiſum ſuperis,uetera quædam habent,uiſum eſt ſuperis,ſubſtãtiuo uerbo interiecto,quod quanuis uerſum numeroſiorẽ faciat: abſq; eo tamen ſtructura uidetur elegantior. Miſſa uerò ſint, quæ multa ſuper fumât,diſputant grammatici. Si dixero Comminianum aſſerere fumat,hoc loco ſolœciſmum eſſe per tempus. ¶ Claſſem'q; ſub ipſa Antãdro & Phrygiæ molliri mõtibus Idæ.] In exempla.aliquot antiquis abſq;,&,particula copulatiua,legitur,Sub ipſa Antandro Phrygiæ molimur montibus Idæ.Verum ea particula nimirum loco hoc & neceſſaria eſt,& ad uenuſtatem facere uidetur.Quantùm uerò pertinet ad Antandrum,Pomp.Mella in altero,inquit,latere Antandrum: duplex cauſſa nominis iactatur.Alij Aſcanium filium Æneæ, quum ibi regnaret,captum à Pelaſgis,ea ſe redemiſſe commemorant,unde nomen quaſi ἀντὶ ἄνδρος. Alij ab iis putant cõditam,quos ex Andro inſula,uis & ſeditio exegerat.Hinc Antandrum, tandrum,quaſi pro Andro.Stephanus,ab Antandro,Æolum duce,appellatam autumat.Eam Ariſto.prius Edonida nuncupatam ait,quàm Cimmerij centum annos incoluerint. Quæ ſuper hoc Ser.recitat de Polydoro ea inſula redempto:de'q; eodẽ lapidibus obruto,uel in mare præcipitato,partim ex Euripide ſunt,quem hic Verg.ſequitur,partim ex aliis. De eo ſanè longè aliter habetur apud Home.qui eum in bello ab Achille pilo confoſſum,ait his uerſibus,

Αὐτὰρ ὁ βῆσεν δουρὶ μετ' ἀντιθεὸν Πολυδωρὸν
Πριαμίδην,τὸν γ' ... πάτηρ εἴασκε μάχεσθαι,
Οὕνεκά οἱ μετὰ παισὶ νεώτατος ἔσκε γονοῖο.
Τὸν βάλε μέσσον ἄκοντι ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Quos uerſus pro iis qui Græce neſciunt,ita ferè ad uerbum interpretati ſumus:

Priamidem à telo Polydorum inuadit acuto
Ora deo ſimilem,genitor quem in bella uetabat
Ire,ſatus quoniam natorum hic ultimus eſſet.
Hunc medium ipſe acer pilo transfixit Achilles.

¶ Cum ſociis nato'q; Penatibus,& magnis diis.] In antiquis aliquot codicibus,gnato,cum g ante n,prout ueteres ſcriptitaſſe,Victorinus author eſt: & dis,unico i, κατὰ κράσιν. Probus tamen mauult diis,per duas ij,literas ſcribi.

Terra procùl uaſtis colitur Mauortia campis,
Thraces arant,acri quondam regnata Lycurgo.
Hoſpitium antiquum Troiæ,ſocii'q; penates,
Dum fortuna fuit,feror huc,& littore curuo
Mœnia prima loco,fatis ingreſſus iniquis,
Æneadas'q; meo nomen de nomine fingo,
Sacra Dioneæ matri,diuis'q; ferebam
Auſpicibus cœptorum operum,ſupero'q; nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus,quo cornea ſummo
Virgulta,& denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi,uiridem'q; ab humo conuellere ſyluam
Conatus,ramis tegerem ut frondentibus aras.
Horrendum,& dictu uideo mirabile monſtrum.
Nam,quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur,huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant.mihi frigidus horror
Membra quatit,gelidus'q; coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum conuellere uimen
Inſequor,& cauſſas penitus tentare latenteis,
Alter,& alterius ſequitur,de cortice ſanguis
Multa moues animo,nymphas uenerabar agreſtes
Gradiuum'q; patrem,Geticis qui præſidet aruis,
Rite ſecundarent uiſus,omen'q; leuarent.

SERVIVS.

Procùl. Lycurgus.

¶ Procùl.] Porrò ab oculis: & poteſt,ſatis longè,ſignificare: & non ualde,ut in.5. Eſt procùl in Pelago ſaxum,quod non erat longè.Sed & hic, eadem poteſt eſſe ſignificatio. Breuis eſt enim Helleſponti tranſitus. ¶ Vaſtis.] Vaſtatis, uel magnis. ¶ Acri.] Sæuo,uel cruẽto.Hic dum Bacchum cõtemnẽs, uites amputare parat, ſibi crura amputauit.Sed conſtat, Abſtemium fuiſſe: & hi ſunt acrioris naturæ: ut de Demoſthene legitur. ¶ Antiquum.] Vetuſtũ, uel carum: Ilioneæ enim Priami filia Polymneſtori nupſerat: & illi Priamus Polydorum, paruum filium,dederat alendũ. ¶ Dũ fortuna.] Scilicet bona. Nam ſi abſolute ponitur, intelligitur felix: inde fortunatos. i. felices. ¶ Curuo.] Perpetuũ eſt littorũ epitheton.Nam quod dixit in.6.Recto fert littore, ſignificat eum ita nauigaſſe,ut non relinqueret littus. ¶ Prima.] Nã in Creta alia locauit: intelligit autem Ænum.Salu. Ænum, marmoream'q;,& uiã militarem quãquam Home. dicat inde auxilia ad Troiam ueniſſe: Euphoriõ, & Callimachus,à ſocio Vlyſſis dictum uolunt illic ſepulto: quo tẽpore miſſus fuerat ad frumenta portanda. ¶ Iniquis.] Quod ſcit futurum præoccupat Æneadas: nec Verg. Æneum dicit. ¶ Dioneæ.] À matre Veneris: bene autem diſpenſat,ut ſi ſequantur aduerſa: Dioneam,Venerem dicat. Si proſpera erit nauigatio, illam è mari ortam dicat: non tamẽ ſemper obſeruat. ¶ Auſpicibus.] Ioui,quòd aeris deus eſt: & Apollini,propter auguria: Libero, cauſſa libertatis. Sin uerò alij dij inuocentur,ad priuatã pertinẽt cauſſam. Vnde de Didone Iunoni, Ante alios cui uincla i.c. Nam quanuis cauſſa publica ſimularetur,erat tamen propria Didonis. Sic Æneas ſacrificat Veneri,ut placeat matri. Liberũ dixit,ut ſit ſignum liberæ ciuitati. Nam apud maiores, aut ſtipendiariæ erant,aut confœderatæ,aut liberæ.ſed in liberis ciuitatibus,ſimulachrum erat Marſiæ: qui in tutela liberi patris eſt. ¶ Mactabam.] Contra rationem, taurum mactat Ioui: unde putant hic ſubſequutum prodigium. Ioui enim iuuencus,ubiq; mactatur: ut, Statuam ante aras aurata fronte iuuencum. Item, Iam cornu petat,& p.q.ſ. har.& Iuue. Qui uexat naſcenti robora cornu. Nam in uictimis, ætas eſt conſyderanda. ¶ Tumulus.] Et collem,& ſepulchrum fuiſſe ſignificat. ¶ Cornea.] Et myrtea. Nam hæ aptæ: haſtilibus ſunt: ut, Et bona bello cornus. Item, Et paſtoralẽ præfixit cuſpide myrtum. Cornus autem,de arbore dicitur,ut ficus. Nam de animali, indeclinabile eſt: cornu. Luca.tamẽ uſurpauit genitiuum: ut, Cornus tibi cura ſiniſtri. & Cicero in arato, huius genus dixit: Ipſe autem acceſſit ad myrtum quę inter uerbenas eſt: & Marti cui ſacrificabat ſacra. ¶ Syluã] Bene uariat: modo ſyluã, modo uirgulta, modo uimina,dicens. ¶ Mõſtrũ.] Recte. Nam ſtatim apparuit,quid id eſſet: & hoc proprie,quanuis aliâs abutatur. ¶ Liquuntur.] In uerbo,prima ſyllaba longa eſt: ſic alibi, Canis cum mõtibus humor lĭquitur. Lĭquor autem nomen, primam breuẽ habet. ¶ Quatit.] Cauſſa pẽdet ex cauſſa. Timor enim, ſanguinẽ gelat, qui coactus gignit frigus, lentum, molle, & flexuoſum. Vnde & uictos, curuos dicimus, per ſenectutem. ¶ Multa mouens.] Quæ illa ſint, indicat ex ſequentibus. Nam putabat eſſe Amadryadas, quæ cum arboribus naſcũtur: & intereunt: quod demonſtrat Ouid. quũ Ereſicthon arborem incidit: unde ſanguis primo, deinde ululatus exiit: & Stati. Nec amplexæ dimittunt robora nymphæ. ¶ Gradiuum patrem.] Θούριον ἄρηα.i.exilentẽ in prælia. ¶ Geticis.] Thraciis. Getæ enim, populi ſunt Myſiæ,quæ quum lata ſit,multas continet gẽtes. ¶ Rite.] Recte. ¶ Secundarent.] Proſperos facerẽt. ¶ Viſus.] Pro,uiſa,poſuit. Nam uiſus,eſt quo uidemus. Viſa, ſunt quæ uidemus. Similia ſunt,nuntius,& nuntium: auditus,& auditum. ¶ Leuarent.] Bonum,ac leue facerent.

Cornus. Genus. Nũtius. Nũtium.

ASCENSIVS.

¶ Terra procùl,&c.] Docet,quomodo coactus ſit diuerſaſquærere exilia: quia uidelicet non permittebatur cõſiſtere, nec in Thracia,ubi primas ſedes,& Ænum oppidum locauit: nec in Creta: nec in Sicilia. Recitat ergo primo,quomodo in Thraciam,delatus illic oppidum ædificauerit: & abire coactus ſit, propter ſcelus commiſſum in Polydorum,filium Priami. De qua re dicit ſic Donatus: ¶ Terra procùl.] Optime ignoranti Didoni,terram exponit: in quà,ſitus loci,& incolarum perſona,& opportunitas,quum propter propinquitatem laborem, longioris itineris leuaret: & propter fertilitatem indigẽtibus poſſet opitulari. Quoniam autem Thraces amiſerant Lycurgũ regem,uidebatur quod nullus aduerſarius ueniẽtes,prohibere poſſet. Firmabat autem ſpem religio fœderis, diuturnitate tẽporis roborata. ¶ Feror.] Nam nõ ſuo conſilio uenit. ¶ Fatis ini-

tis iniquis.] Hoc exitus rerum non initia docuerunt. ¶ Sacra.] Primo inuocabam auxilium maternum: deinde, aliorum deorum, qui auſpicio nouorum fundamentorum, eſſent neceſſarij ¶ Ordo eſt. Terra Mauortia. i. bellicoſa: & patria Mauortis, ſeu Martis (qui Thracũ lingua, Gradiuus dicitur). ſ. Thracia: colitur procùl. i. late, aut longiuſcule à Troia: campis uaſtis. i. ualde amplis: Thraces arant (ergo Thraciam ſignificauit) regnata. i. ea quæ regno gubernata ſunt: quondam. i. olim ſup. ab Lycurgo Thracũ rege: acri. i. ſtrennuo, & bellicoſo: & ita regnata erit: accuſatiui caſus, pluralis numeri, & neutri generis. Aut ſic potius: Terra Mauortia regnata quondam acri Lycurgo colitur (quod uulgò dicitur, cultiuatur) hoc eſt, ſubigitur, & aptatur ſationi ab agricolis: procùl in uaſtis campis, ſup. quam terram (Moris enim Vergiliani, eſt reticere relatiuum in deſcriptione locorum: ſicut, Vrbs antiqua fuit Tyrij tenuere coloni, Eſt in ſeceſſu longo locus, &c. Eſt locus Heſperiam Graij cognomine dicunt, &c.) Thraces arant (dictio autem, regnata, uidetur potius fœminina, & nominatiui caſus quia cætera, nominatiui caſus ſunt. dic ergo) terra inquàm, regnata acri Lycurgo, appoſitorie: hoſpitium antiquum Troiæ. i. Troianorum, qui iure hoſpitalitatis olim à Thracibus accipiebantur: & eos uiciſſim accipiebant (uti moris erat apud ueteres, apud quos pauciores quàm nunc ſunt, erant cauponæ. i. diuerſoria mercenaria.) & Penates ſocij. i. confœderati, & amici: dum fortuna. ſ. proſpera fuit (quo uerbo mortalium fidem taxat) ego feror. ſ. auguriis actus diuũm: aut ui uentorum: huc i. in hanc terram: hoc eſt, in Thraciam: & loco prima mœnia. ſ. Æni oppidi: in littore curuo. i. quòd ſemper curuum eſt: loco, dicit. i. ſtatuo: ingreſſus. i. auſpicatus, aut incipiens, fatis iniqui. i. malignis, & mihi non fauentibus, ut illic maneant: aut iniquis. i. mihi non cõceſſis, cum alio uocarer, & ego fingo nomẽ Æneadas. i. uoco populos illius ciuitatis Æneadas, de meo nomine. Ego ferebam. i. offerebam: matri. ſ. Veneri: Dioneæ. i. ex Dione nympha genitæ, & diuis auſpicibus. i. authoribus, & præſidibus: operum cœptorum. i. inchoatorum: ſacra. i. ſacrificia illis apta: & mactabam ſupero. i. cœleſti, aut ſupremo regi: cœlicolũm, pro cœlicolarum: hoc eſt, Ioui in littore: taurum nitentem. i. candidum, quum uitulus illi mactandus ſit: uerum quia nitentem dici, poteſt ſignificari intactus & uitulus, licet mas ſit, nec peccatum eſſe in ſacrificio, nec ideo pulſum Æneam, ſed quia uocabatur in Italiam. Itaq; nuſquàm perſiſtere permittebatur, quod tandem cognouit. Vnde ipſe in. I. Per tot diſcrimina rerum tendimus in Latium: ſedes ubi fata Quietas oſtendunt, illic fas regna reſurgere Troiæ. Tumulus. i. ſepulchrum in colliculo erat: forte. i. a caſu: iuxta. i. propè eum locũ ubi mactabant: erat enim caſuale, illic præciſe mactaſſe ubi ſepulchrum erat: quo. i. in quo. ſ. tumulo: hoc eſt, colliculo: ſummo. i. in cuius uertice, ſup. erant: uirgulta cornea. i. corni arboris, & myrtus horrida. i. aſpera: dẽſis haſtilibus. i. uirgultis: unde facile haſtilia fierent. Ego acceſſi. ſ. tumulum: & conatus cõuellere ab humo. i. funditus: ſyluam uiridem. i. denſa illa haſtilia uirentia: ut tegerem aras, ramis frondẽtibus: ego uideo mõſtrum. i. portentum, aut prodigium, horrendum: & mirabile dictu. i. dum dicitur. Nam guttæ atro ſanguine. i. atri ſanguinis: aut ab atro ſanguine, diſtillãtes liquuntur. i. defluũt, huic, ſup. arbori: quæ arbor uellitur. i. euellitur: prima ſolo. i. terra in qua ſuſtentabatur: & hoc radicibus ruptis, &, ſupp. guttæ: maculant. i. contaminant terram: tabe. i. ſanguine atro, & corrupto: horror frigidus. i. me frigere faciens: quatit. i. concutit, & tremere facit mihi membra: & ſanguis. ſ. meus: gelidus. i. quaſi congelatus: coit. i. concreſcit, & conſtringitur formidine. i. præ timore. Ego inſequor. i. inſequenter conor rurſus cõuellere: &. i. etiam: uimen. i. uirgultum: lentum. i. tenue, & flexibile: alterius. ſ. arboris: & tentare. i. tentãdo ſcrutari: cauſſas latentes. i. ignotas mihi: penitus. i. omnino: & alter ſanguis ſequitur de cortice alterius. ſ. uirgulti, aut uiminis: ego mouẽs. i. agitãs: multa. i. multas res, animo uenerabar nymphas Agreſtes: præcipue Amadriades. i. nymphas arborum: quæ cum arboribus naſcuntur, & intereunt: (ideo ergo uenerabatur eas: ne fortè quæuis illarum arboribus coniuncta eſſet.) & uenerabar patrem Gradiuum. i. Martem, qui præſidet aruis Geticis. i. Getarum, populorum bellicoſorum, quia, ut alibi dicetur, Mortem contemnunt laudato uulnere Getæ. Et ideo dicitur Mars, illis præſidere, & toti Thraciæ: quocirca ne fortè ſuccenſeat Æneæ, quòd ſe eo contulerit, uenerabar (inquit) Gradiuũ patrem: & nymphas, ſup. ut ſecundarent. i. proſperos facerent: uiſus. i. uiſiones: & leuarent. i. in mitiorem partem conuerteret: omen. i. portentum illud, quod non fauſtum uidebatur.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Hoſpitium antiquum Troiæ.] In antiquo admodum codice legere eſt: anticum: & ita inferius, Terra antica, per c, eadem proportione, qua poſticum dicimus. Ait tamen Velius Lõgus in uno ex his u, inſertum eſſe. In altero minime: ne quis nouã hanc eſſe quæſtionem putet. ¶ Æneadasq; meo nomen de nomine fingo.] Adnotat Ser. Æneadas, non Ænos, à Vergil. dictum, quippe quod conſtet Ænum ante Troiana bella celebrẽ fuiſſe urbem. Homerusq; ἰλι. δ, Ductorem Thracum ex Æno ueniſſe dicit ὃς γὰρ αἰνόθεν εἰληλούθει. Is uerò fortè ad ſua tempora reſpexit. Quod & Vergil. eo loco fecit, Portusq; require Velinos. Nam Ply. omnino Ænos oppidum Thraciæ, memorat: ubi Polydori tumulus, & ab Ænea conditum, cui ſacrificium quot annis, ut conditori fieret, etiam apud Liuium legas his uerbis ex antiquo codi. deſumptis. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Ænum ad ſtatum ſacrificium, quod Æneæ conditori cum magna cerimonia quotannis faciunt. Addam etiam illud paulò ſupra, corrigendum in eadẽ Liuiana pagina. Paris abominatus mentionem tam fœdi facinoris ad Ænon deportaturum eos dixit. Quod in co. uulgatis, Atheneo, legitur: & nonnulli praue Atheneum corrigere tentarunt. Apud Harpocrationem tamen legi, Euphorum tradere urbem, eam primum à Græcis, uulpinarium inſularum accolis habitatam: poſtremo uerò ex Mitylene, & Cumis: Coloniam eò traductam. Oppidum ſanè id Abſynthon, alio nomine uocatum, ait Stephanus de quo, ſi quis plura quæſierit, Strabonis. 7. legat. ¶ Video mirabile monſtrum.] In codi. aliquot manu ſcriptis, miſerabile, legitur. Sed mirabile id fuiſſe Ti. Dona. ait, quòd ſanguis ex ligno flueret. ¶ Nam quæ prima ſolo ruptis radicibus arbor Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ.] In antiquo admodum codice ſcriptum erat, Nãq; ubi prima: & pro, huic atro: hinc atro: ut aduerbium, aduerbio reſponderet: recenti uerò emendatione repoſitum id, quod in uulgatis habetur exẽpla. Pro liquuntur, autem ſunt uetera exemplaria quæ, linquũtur, habent. Sed enim, liquuntur, magis omnino placet, quod etiam agnoſcit Seruius. ¶ Alter, & alterius ſequitur de cortice ſanguis.] In codi. antiquis pleriſq;, alter, non ater, habetur. Animaduerti uerò in aliquot exemplaribus, l literam abraſam eſſe. In aliquot additam aliena manu, ut in Mediceo diſcernitur.

Tertia, ſed poſtquàm maiore haſtilia nixu
Aggredior, genibusq; aduerſæ obluctor arenæ.
(Eloquar? an ſileam?) gemitus lachrymabilis imo
Auditur tumulo, & uox reddita fertur ad aures.
Quid miſerũ Ænea laceras? iam parce ſepulto, POLYD.
Parce pias ſcelerare manus, non me tibi Troia
Externum tulit, haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.
Nam Polydorus ego, hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & iaculis increuit acutis.
Tum uerò ancipiti mentem formidine preſſus ÆNEAS
Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & uox faucibus hæſit.
Hũc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus, furtim mandarat alendum,
Threicio regi, quum iam diffideret armis

SERVIVS.

¶ Eloquar? an ſileam?] Ad miraculum poſita parentheſis. ¶ Gemitus lachrymabilis.] Poteſt eſſe & iraſcentis. ¶ Reddita.] Pro data. Redditur quidquid ad nos per alterũ trãſit: & hic poſſumus intelligere, quòd ad eũ uox miſſa per tumulum eſt. ¶ Sepulto.] Iacenti: ut, Inuadunt urbẽ ſomno, uinoq; ſepultam. quaſi ſine pulſu: nam ſepultus non erat, quum ſepultura non eſſet rite facta. ¶ Pias.] Etiam qui leditur excuſat Æneã. Quod pietatis magnum teſtimonium eſt. ¶ Scelerare.] Polluere. Plautinus ſermo, hodie non in uſu. ¶ Non Externum.] Nam ciuis erat, & cognatus. ¶ Nam Polydorus ego.] Vel diſtingue, uel ſubintellige, ſum. ¶ Increuit.] Reuiruit. tractum ex hiſtoria. nam Romulus captato augurio, haſtam ex Auentino colle, in palatium iecit: quæ fixa frõduit, & arborem fecit. Vituperabile enim eſt poetam, aliquid fingere, quod penitus diſcedat à ueritate: deniq; obiicitur Vergilio, quòd in nymphas, naues mutaſſet: & quòd per aureum ramũ deſcenſum ad inferos: & quòd iris, Didoni comam ſecuerit. Sed hoc purgatur exẽplo Euripidis, qui de Alceſte hoc dixit: quũ ſubiret fatum mariti. ¶ Infelix.] Vel quia iã eſſe cœperat: uel cui etiam præuiſa nocuerunt. ¶ Mandarat.] Commendarat, uel emandarat. aphereſis eſt. ¶ Threicio.] À loco auget crudelitatem. Ex qua Diome-

Scelerare.

Vergilio obiecta.

Dardaniæ,cingi'q; urbem obſidione uideret.
Ille,ut opes fractæ Teucrum,& fortuna receſſit,
Rex Agamemnonias,uictritia'q; arma ſequutus,
Fas omne abrumpit,Polydorum obtruncat,& auro
Vi potitur quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? poſtquàm pauor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres,primum'q; parentem
Monſtra deûm refero.& quæ ſit ſententia poſco.
Omnibus idem animus ſcelerata excedere terra:
Linquere pollutum hoſpitium,& dare claſſibus auſtros
Ergo inſtauramus Polydoro funus,& ingens
Aggeritur tumulo tellus,ſtant manibus aræ
Cæruleis mœſtæ uittis,atra'q; cupreſſo,
Et circùm Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis,& ſacri pateras,animam'q; ſepulchro
Condimus,& magna ſupremum uoce ciemus.

Diomedes, Lycurgus, & Tereus ſunt. ¶ Threicio] Pro Thracio: ut ſupra, Threiſſa. Nam ſolutio eſt Ionicæ linguæ. Quum ẽm ſit Θϱᾷξ Iones dicũt Θϱῆξ, & eius ſolutio facit, Threicius, uel Threiſſa. (Threicius.) ¶ Cigi urbem.] Videret apparari obſidionem. nam poſt obſeſſam urbem non potuiſſet. ¶ Fortuna.] Scilicet melior. ¶ Victritia.] Verbalia in trix, fœminina ſunt: & tamen in plurali, neutrum habent. ¶ Fas omne.] Et affinitatis, & hoſpitalitatis. ¶ Obtrũcat.] Cędit, proprie tamẽ ſignificat, caput amputare. ¶ Potit.] Ex his uerbis eſt quę miſcent coniugationem. Nam tertiæ, (licet ſit) facit tamẽ potiri. Sic & fio, pro fire, facit fieri. ¶ Sacra.] Execrabilis: tractũ ex more Gallorum. Nam quum Maſſilienſes peſte laborabant: unus ſe ex pauperibus offerebat alendũ, anno integro, publicis & purioribus cibis, poſtea uerbenis, ueſtibus'q; ſacris ornatus circunducebat per urbẽ cũ execrationibus: ut in eum inciderent omnia mala ciuitatis, & ſic proiiciebatur. Hoc autem in Petronio lectum eſt. Latenter autem tentat Æneas ex ſimilitudine calamitatis Troianos Didoni commendare: nam & eius marito, cauſſa auri, frater intulit necẽ. ¶ Idẽ.] Pluſquã ſi diceret ſimilis. ¶ Scelerata terra.] Ideſt ſceleratorum: ut, Captiua'q; ueſtis. i. captiuorum. ¶ Claſſibus auſtros.] Hypallage eſt. ¶ Funus.] Modo ſepulchrũ, quòd haſtas auellendo diruerat. Nam funus proprie, incenſum eſt cadauer. ¶ Stant.] Poſitæ ſunt. ¶ Manibus.] Manes, animæ ſunt quæ egreſſæ corporibus nondum alia intrant corpora. (Manes. Sacrum.) Sunt autem maximę: & dicuntur per antiphraſim: nam manum, bonum: unde & mane dictum: ut Eumenidas, parcas, bellum, lucum. Alij, manes, dicunt à manando. Nam animabus plena ſunt loca, inter lunarem circulum, & terram, unde defluunt. Alij, manes, deos infernales putant. ¶ Atra.] Nigra, funeſta: quia inferis conſecrata, quæ cęſa nõ reuireſcit. Romæ autem ramum cupreſſi, ante domum funeſtã ponebant: ne quiſquàm pontifex per ignorantiam ingreſſus pollueretur. Hora. Nec præter inuiſam cupreſſum Vlla breuẽ dominũ ſequẽtur. ¶ Atra.] Quòd atratos homines ſignificet. ¶ De more.] Scilicet gentis. Vel de more plangentium. ¶ Tepido.] Statim mulſo. ¶ Cymbia.] Pocula in modum cymbæ. ¶ Sacri.] De uictimis ſumpti. Bene autem lacte, & ſanguine, anima ad ſepulchrum elicitur. Lacte enim corpus nutritur poſt animæ coniunctionem: & anima, ſine ſanguine nunquã eſt. nam illo effuſo recedit. Et quia in ſepultorum animæ, uagę ſunt: & hic non fuerat legitime ſepultus rite, reddita legitima ſepultura, reddit anima ad quietem ſepulchri, quam Stoici medium ſequentes, tandiu animam durare dicunt, quandiu durat & corpus. Vnde Ægyptij condita cadauera diutius ſeruãt: ut multum duret anima, & corpori ſit obnoxia, ne cito ad alia tranſeat. Romani contra, comburebant corpora: ut ſtatim in ſuam naturam rediret anima. Ergo hic obnoxiam facit animam corpori: quòd antea horrebat: quaſi per uim extorta. Plato perpetuam dicit animam, & ad diuerſa corpora ſtatim trãſire pro meritis uitæ prioris, Pythagoras uerò, non μετεμψύχωσιν, ſed παλιγγενεσίαν, ideſt redire: ſed poſt tempus dicit. ¶ Supremum.] Aduerbium: ut, Toruum clamat. ¶ Ciemus.] Dicebant enim, Vale, nos te omnes ordine quo natura permiſerit, cuncti ſequemur. (Vale ſupremũ.)

ASCENSIVS.

¶ Tertia, &c.] Docet quomodo agnouit Polydorum illic ſepultum, poſtquàm à Polymneſtore, rege Thraciæ, perfido, occiſus fuerat: ut'q; illic exequias peregerit, & terram reliquerit: unde Dona. dicit ſic. ¶ Gemitus.] Moraliter, primo gemitus, deinde uoces, auditę ſunt. ¶ Quid miſerum?] Artificioſa res. Si enim Æneas loqueretur, diceret, feci: & abſoluta qualitate ſeſe defenderet, quia neſcius fecerat: ſed poeta eum inducit defenſorem, qui accuſator eſſe debuit. Ideo'q; acerbitatem latius extendit: & ex uno crimine, multa poſſe exoriri, euidenter oſtendit: ſed inſtruit, & non arguit. Primum crimen, eſt ſepulchrum uiolatum: & hoc ratione loci, temporis, & perſonarũ. Addit, miſeriã, quæ ſubleuatione: & nõ oppreſſione digna, eſt. ¶ Ænea.] Ex noie ꝓprio apparet, notũ, nõ noto, loq. ¶ Pias.] Manus: cur parce, ſi iã patrata res fuerat? qa & ignorãs fecerat, merebatur uenia. Nõ aũt meretur, quod deinde eſſet facturus. ſic, Si mihi parces, te crimine ſolues. ¶ Nõ me tibi Troia.] Peccares enim in hominem, in miſerum, in defunctũ, in ciuem, in tuum. Ergo Non tulit me tibi Troia Externum. ideſt, non ſolum ciuem, ſed affinem. Frater enim Creuſæ erat. ¶ De ſtipite manat.] Perſonarum, & temporis, poſuerat partes: nunc ponit loci. ¶ Crudeles terras.] Demonſtrat hoc, eſſe uitiũ terræ parentis: ut per hoc, omnes eodem uitio laborare, ſignificaret. Ergo & ab aliis, poterat eãdem iniuriam expectare: atq; etiã nõ decebat, etiam ſi tutus permanſiſſet, pium inter impios uerſari. ¶ Fuge, fuge.] Ex duplicatione uerbi, neceſſitatẽ oſtendit fugiendi. ¶ Tũ uerò.] Quia ſupra dixerat, Mihi frigidus horror Membra quatit. Nam ad illum horrorem, qui fuit exſanguine: accedens uox lamentabilis Polydori, mentem in hebetudinem conuertit: & uox in ſilentium tranſiit. Hunc, ea ratione miſit Priamus, ut quum ſe in ſummis periculis cerneret, ſaltem poſteritas ſua in hoc filio remaneret: & auri uim magnã dedit: ut eſſet quò uiueret: & ex ſe naturam Polymneſtoris coniectans tutum filium apud ueterem amicũ credidit: infelix ergo qui dum filium in tuto collocare putat, eũ perdidit. Ergo Priamus nec incautus, nec imprudens, nec in filij cauſſa indiligens fuiſſe demonſtratur. Dederat enim uicino, affini, amico ueteri, dederat cum diuitiis, dederat regi. ¶ Ille.] Scilicet qui ſperaretur humanus, cuius fidei commiſſus fuerat, qui diues, qui ex plurimis delectus, qui ſuſceperat innocentem amici filium: notatur hic perſona. ſ. auara. Item locus. nam mare interpoſitum erat inter ſe & Troiam: item tempus. ſ. in quo perierat imperium, ut non timeret ultionem. Oſtendit præterea poeta in rebus aduerſis, ne amicis quidem fidendum. Damnat auaritiam tanquàm quæ ad omnia ſcelera impellat. ¶ Primum'q; parentem.] Qui iudicare de mõſtris poſſet, & ad proceres: quia quòd facto opus eſſet, debuit omniũ definiri ſententia. Idem ſolet decerni, quod maiori parti placet: ſed hic tã manifeſtum ſcelus fuit, ut omnes fugiendum cenſerent inde: ubi per ſcelus fuerat ſoluta amicitia, quæ fœdere deuincta erat. Nõ ergo utile illic morari. Nec religioſum cum ſanguine pueri pollutus eſſet locus. ¶ Condimus.] Erant placandi manes læſi: pręſertim illius qui ciuis, & affinis, & regis filius erat: & qui recte monuerat Troianos, ut ſceleratam terram relinquerent. Docet autem poeta, quæ poſſint curare, quòd male ſint geſta eſſe curanda. ¶ Ordo eſt. Sed poſtquàm ego aggredior: maiore nixu. i. conatu auellendi, tertia haſtilia. i. tertium uirgultũ: (Ordo.) niſi fortè plura ſimul auellerit, atq; ita proprie dixerit, tertia haſtilia: & ego obluctor. i. incumbo genibus: harenæ. i. terræ, quæ in littore harenoſo eſſe ſolet: aduerſæ. i. mihi deſuper incumbenti oppoſitæ. (Eloquar? an ſileam? hoc per parentheſim dicit, addubitans an dicere debeat rem quæ fide admirabilior ſit, credulitatem'q; uix mereatur) Gemitus lachrymabilis. i. quaſi ab lachrymante editus, auditur, ſup. à me de tumulo imo. i. profundo: & uox reddita. i. data facto iam tranſitu: fertur ad aures. ſ. meas: uox autem fuit hæc. O Ænea quid laceras miſerum? ideſt miſeratione: & non tali laceratione dignũ: parce iam ſepulto. i. iacenti & proſtrato: parce. i. caue ſcelerare manus tuas: pias. i. inſontes: & ignoranter in me peccantes. Troia non tulit tulit me tibi, non externum: aut per liptotem, Troia non tulit. i. produxit me externum tibi: ſed, ſup. affinem: aut cruor hic, ſup. non manat. i. diſtillat de ſtipite: ſicut uideris opinari ue poſinerando Amadryadas (ſunt qui legant haud: ſed, ut dixi, poſita ſemel negatione ante particulam, uel, & aut, intelligitur repeti: ut non ſum qui tua furari uelim, aut deſtruere.) heu dolentis eſt: fuge terras crudeles. i. in quibus impium facinus cõmiſſum eſt: fuge littus auarum. i. in quo auarus rex imperium tenet. Nam (ſup. ſi neſcis.) ego, ſup. ſum Polydorus, filius ille Priami quem noſti depoſitum eſſe, & creditum Polymneſtori: quocirca non plura dixit Æneæ rem cognoſcenti, ſed Æneas reliqua dicturus eſt, Tyrijs ignorantibus, ferrea ſeges telorũ. ſ. quibus cõfoſſus eram: texit. i. ſepeliuit: & occultauit me hic, & increuit. i. reuiruit: acutis iaculis. i. in haſtilia iſta acuta, quę auellis; ego preſſus mentem, i. habens mentem oppreſſam: tum uerò. i.

uerò.i.præcipue tunc:aut quaſi tunc ad uerum: formidine ancipiti.i.me ancipitem & dubium quid facerem reddente:obſtupui,& comæ.i.capilli:ſtetĕrunt.i.obriguerunt.(iterũ mediam corripit : ſicut in libro.2.dictum eſt.)& uox hæſit.i.inhęſit faucibus,ita ut eloqui neſcirem:quia uerò non omnia,ut dixi,nota erant Didoni:& cæteris audientibus explicat ea,dicens:Priamus infœlix.ſ.propter caſum qui poſt euenit: mandarat quondam cum magno pondere auri hunc Polydorum alendum:furtim.i.ſecrete:regi Threicio.i. Thraicio.ſ. Polymneſtori:tunc,ſup.quum ipſe diffideret.i.male confideret:armis.i.potentiis:Dardaniæ.i.Troiæ.i.quando inceperat deſperare de ſalute Troianorum:ac etiam Troiæ:& quũ uideret urbem cingi obſidione:quod ſignum erat : quia iam inferiores eſſent,atq; impares Troiani,quippe qui non poterant hoſtem propellere:ideo autem alendum dederat,ut aliquis ſupereſſet ſuæ generationis,qui Troianis olim recollectis præſit.Ille.ſ. rex Thracius Polymneſtor : ut.i.poſtquàm:res Teucrũm.i. Teucrorum:fractæ,ſup.erant:& fortuna receſſit,ſup.ab eis:ſequutus.i.inſequens:res Agamemnonias.i. partes Agamemnonis imperatoris exercitus Græcorum:& arma uictritia.i.uictorum Græcorum,quos uictores ferè coniecturis colligebat: abrumpit omne fas.ſ.deorum,& hominum,ius hoſpitalitatis uiolando:& obtrũcat Polydorum.i.caput eius amputat,& potitur ui.i.uiolentia:auro.ſ.depoſito cum Polydoro : ô ſacra.i. execrabilis fames.i.cupido,& auiditas auri:quid.i.ad quid nõ cogis?q.d.ad nihil non cogis:ſed ad omne nephas cogis mortalia pectora:quòd recte in gratiam Didonis dicit Æneas, qui audierat à matre:licet id Dido eum ſcire neſciebat:Pygmalionis auaritiam,& ſcelus in Sicheũ eius cõiugem.Poſtquàm pauor.i.ille ſtupor reliquit oſſa:ego refero.i. in conſultationem porto:mõſtra.i.portẽta deũm(qui curarũt,ut ad Polydori tumulum,haſtilia auellerem:& eius uocem haurirem.)ad delectos proceres.i.primores, & principes populi : & primum.i. præcipue:ad parentẽ.ſ.Anchiſen:refero(inquit) &,pro.i. poſco:quæ ſentẽtia ſit.i.quid ſentiant faciendũ. Idẽ.i. uniformis animus erat omnibus:excedere.i.ut excederemus: terra ſceleerata.i.ſcelere tãto polluta:& hoſpitiũ pollutũ linqui,ſup. debere:aut linquere hoſpitiũ pollutũ.i.uiolatũ, & fœdatum tali ſcelere:& dare auſtros claſſibus:hypallage.i.claſſes: Auſtris.i. uẽtis.Ergo,qa abire decreuimus,inſtauramus.i. inſtar prioris facimus:Polydoro funus.i.ſepulchrũ,aut totũ officiũ funebrę quod prætermiſſum erat,facimus:& ingens Tellus.i. magna moles terræ:aggeritur.i.accumulatur,& apportatur ab omnibus.ſ.unde per imperſonale loquitur: tumulo.i. ad tumulum extruẽdũ:aræ ſtãt.i.erectæ,aut poſitæ ſunt:mœſtæ.i.lugubres: quia manibus.i.animis quæ à corpore manarunt : ſed nõdũ in ſedes debitas receptæ ſunt,ſecundùm Æthnicos:aut quæ à lunari globo in corpora manant(ſed utrũq; reprobatum à fide: quæ infundendo creatas,& creãdo infuſas prædicãs: ſtatim ut exutæ ſunt corporibus in loca merita recipi affirmat : quæ tamen uaria leguntur.)aut manibus.i.diis inferis:uittis.i.ſertis appoſitis,ceruleis,aut marinis,& in littore lectis, aut ſubnigris:& cupreſſo atra.i.funeſta:& Iliades.i.mulieres Troianæ, ſup.ſtant:circùm.i.in circuitu:ſolutæ crinem.i.habentes crinem paſſum & ſolutũ:de more.ſ.patriæ,aut exequiarum. Nos inferimus.ſ.in tumulum.cymbia.i.pocula in morẽ nauiũ:hoc eſt,cymbarũ facta:ſpumantia.i.abunde repleta:lacte tepido.i. recens mulſo,& pateras ſanguinis:ſacri.i.ex ſacrificio collecti:& cõdimus.i.cõſepelimus:animã.ſ.Polydori:quæ lacte & ſanguine,quibus maxime uiuitur:corpori cóuniri ab æthnicis credebatur:& ciemus.i.clamamus magna uoce:ſupremũ. i.ultimo loco:aut ſupremum.i. ultimum uale : unde peracto omni officio exequiali,dicitur conclamatum eſſe:quid autem clamabatur,iam docuit Seruius.

PIERIVS.

¶ Tertia,ſed poſtquàm maiore haſtilia nixu Adgredior.] Niſu unico ſ,ſcribi placere Valerio Probo,qui nomen appellatiuum,niſus,nihil differre ait ſcriptione à nomine proprio, niſus,& plura ita exẽplaria uetuſta cõuenire dictũ. Maioris illud momẽti,quòd Soſipater Cariſius,ubi de aduerbiis per ordinem agit:uerſum hunc citans agnoſcit tertio,aduerbiũ. Cuius ut ſtet ſentẽtia:uel Creticus Heroico cõdonandus,uel manifeſta ſynizeſis admittẽda:uel ŏ breue fuerit ea ratione quod aiunt grammatici ŏ finalem ſæpe corripi,quãdo in aduerbiũ

trãſeat,ut citŏ,ſerŏ,modŏ.*Statius*:Serŏ memor thalami.Martia.Accipe quŏ das.Sed enim uix tanti fuerint grãmatici ueteres,ut tertia haſtilia,cuiquàm diſplicere poſſit.Sit;ſanè locus aduerbij,ut tertia,pro tertiò,poſitum ſit:nomẽ pro aduerbio poſitum,ſæpe apud authores omnes repperimus.¶Iam parce ſepulto.]Sunt codices antiqui ubi,ſepulchro,legatur.Quam lectionem Ti.Dona.agnoſcit,niſi ter eadem pagina eodẽ uerbo pactum eſt. ¶Non me tibi Troia externum tulit.] Sunt codices nonnulli,in quibus,extremum,ſcriptum eſt. Sed em̃ Seruius;cur,externũ,legendũ ſit,rationẽ adiicit,Polydorũ ciuẽ,& cognatũ Æneæ fuiſſe.Eadẽ apud Liuiũ ſentẽtia,ubi Scipio milites ad Ilergetum excidiũ ferociter accendit.Nõ enim eos,ait eſſe,neq; natos in eadem terra,nec ulla ſecum ſocietate coniunctos.Et eruditus ille uir qui Vergiliũ in ædibus Aldi tertio editum emendauit.In recognitione Externum,ſubiecit.Quæ dicta uolui,quia nonnullos eſſe ſcio,qui lectionẽ extremũ,ament,referri'q; ad nobilitatem generis dicãt.Clamãte.ſ.Polydoro ſe non extremo loco natũ,quò debeat ita cõtẽptui & iniuriæ expoſitus eſſe:quod ridiculũ eſt. ¶Aut cruor hic de ſtip.ma.] In antiquis aliquot codi.Haud,legitur puncto firmo præfixo.In multis uerò obſerues aſpirationẽ abraſam.Quo quidem loco,aut,pro neq;,poſitũ ait Priſcia.de conſtructione.¶Iaculis increuit acutis.] In codicibus aliquot anti.impleuit,habetur,paraphraſi etiã adiecta,abũdauit Ti. Donatus:ut in integris eius cõmentariis habetur,uerbũ id exponit,crebro percuſſit,accipiendũ'q; eſſe ut non remãſerit locus immunis à uulnere,& paulò ſuperius dixerat ad illius funus accumulato ferro multitudinẽ ſæuã cõfluxiſſe.Tu quæ Seruius de haſta Romuli dicat,uideris.¶Obſtupui,ſteterunt'q; comæ.] In anti.aliquot codi.legere eſt,obſtipui,ſteterant'q;:ſed enim ſteterũt,& receptũ eſt à doctis uiris:& agnoſcitur à Valerio Probo.De ſyllaba uerò quæ penè ultimã præcedit,in obſtipui,ſatis alibi dictum,ne toties eadem repetamus. ¶Ille ut opes fractæ Teucrũm & fortuna receſſit.] In codi.aliquot anti.non habetur &,copulatiua particula,quæ quidem non ſine læſione,tam numeri quàm elegantiæ,iudicio meo,ex hoc uerſu detrahi poteſt.¶Primũ'q; parentẽ.] Vetera quædã excẽplaria,parẽtũ,legũt:hoc eſt,primũ ex patribus,aut ex ſenioribus:ſed,parentẽ,magis omnino placet.¶Atra'q; cupreſſo.]In anti.pleriſq; co.cupreſſu,eſt:Nõ tã,quia nomẽ quartæ olim fuerit declinationis,quàm quòd multa huiuſmodi paſſim repperiuntur apud ueteres o,in u,mutaſſe:prout multi adhuc loquũtur populi:maxime'q; à Piceno in Brutios uſq;. Teſtimonio uerò ſunt monumẽta pleraq;,in quibus antiqua ſcribendi ratio ſeſe fidelius,quàm in libris oſtentat. Vidi ego Spoleti extra portam diui Petri deiectũ ad ripã fluminis lapidẽ,in quo ſcriptum erat pulcherrimis characteribus. In mõte uerò Tarpeio,antiquiſſimo ſanè monumento legitur:Hercules inuicte cautius hoc tuo donu,pro dono.Quid quod annus, pro annos,Romæ pluribus locis legas. In æde diuæ Sabinæ,Iuxta quæ bixit annus.50.mẽſis.5.dies.20.Et alibi. Nicephorus Pitinnus qui uixſit annus duo.In quo illud etiã adnotatione dignũ,quod in,uixſit,s litera adiecta eſt poſt x,uelut i ſæpe alibi auxiliũ maxſumus,& huiuſmodi pleraq; repperiuntur eodẽ modo ſcripta.Sed,ut ad Vergilianam lectionem redeamus,in Medi.prius cupreſſo per o,ſcriptum erat : nunc ea abraſa uocalis u,ſuperaddita eſt aliena manu. ¶Iliades crinem de more ſolutæ.] In anti.aliquot codi.crinis,legitur numero multitudinis:ſed magis poeticum eſt crinem,per figuram intellectionis.

IN FRONT
P. XIIX
IN AGRV
P. AIIX

SERVIVS.

Inde ubi prima fides pelago,placata'q; uenti
Dant maria,& lenis crepitans uocat Auſter in altum.
Deducunt ſocij naues,& littora complent.
Prouehimur portu,terræ'q;,urbes'q; recedunt.
Sacra mari colitur medio,gratiſſima Tellus
Nereidum matri,& Neptunio Ægeo,
Quam pius Arcitenens oras:& littora circũm
Errantem,Mycone celſa,Gyaro'q; reuinxit,
Immotam'q; coli dedit,& contemnere uentos.
Huc feror,hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit,egreſſi ueneramur Apollinis urbem,
Rex Anius,rex idem hominum,Phœbi'q; ſacerdos,
Vittis,& ſacra redimitus tempora lauro
Occurrit,ueterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Iungimus hoſpitio dextras,& tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo uenerabar ſtructa uetuſto.
[Da propriam Tymbrææ domũ,da mœnia feſſis, ÆN.
Et genus,& manſuram urbem,ſerua altera Troiæ
Pergama,relliquias Danaûm,atq; immittis Achilli.
Quem ſequimur?quo'ue ire iubes?ubi ponere ſedes?
Da pater augurium,atq; animis illabere noſtris.

¶Lenis crepitans.] Duo epitheta poſuit uitioſe.Fecit autem hoc propè in decem uerſibus. ¶Auſter.] Pro omni uento. ¶Recedunt.] Nam uidetur nauigantibus,quòd non ipſe à terris,ſed ab ipſis terræ recedãt. ¶Mari.] Ordina:in medio mari Ægeo. ¶Nereidũ matri.] Ideſt,Doridi.Fabula eſt.Iuppiter,uitiata Latona,etiã Aſteriem ſororẽ uitiare uoluit:illa aũt rogans à diis,ut in auem uerteretur,coturnix effecta eſt.Sed quũ mare tranſfretaret,adflatione in ſaxum conuerſa,ſub aquis merſa eſt : inde ſupplicante Ioui,Latona ſupernatauit:ac primo Neptuno & Doridi conſecrata eſt.Deinde,quum Iuno Latonam,immiſſo Phytone inſectaretur,littori adhæſit,ſororem'q; excluſo ſerpente intra mare recepit.In hac inſula ipſa,Dianam,ac Apollinem peperit.Sed Diana iã nata pro obſtetrice ſe Marti Phœbum parienti præbuit.Vnde quanuis uirgo:à parientibus inuocatur. Apollo, ut primũ natus eſt, Phytone ſagittis interempto,matrem eſt ultus.Et terram,in qua duo numina ſint nata, errare non ſunt paſſi iſti dij,ſed duabus inſulis religauerunt. Veritas eſt,quòd quum inſula terręmotu laboraret, conſuluerunt oraculum Apollinis,cuius reſponſum fuit,ne mortuos ibi ſepelirent,& ſacra quædã facerent,poſtea,è Gyaro, Mycone'q; uicinis inſulis uenerunt,qui eam habitarunt. Dicunt Dianã primo natam:quia nox primo fuit.Dicta eſt inſula primo,Ortygia:quia græce ὄρτυξ dicitur coturnix:& quia poſtea emergens apparuit, Delos.Nam Δῆλον manifeſtũ dicũt.Vel,quia Apollinis oracula,quæ alibi obſcura ſunt,illic manifeſta dantur.Delos,& ciuitas,& inſula:unde interdũ recipit præpoſitionem.¶Pius.]Quia ultus eſt matrem. ¶Coli.] A uicinis. ¶Ventos.]Propter terręmotũ.¶Sacerdos.] Nam apud maiores,rex erat ſacerdos & pontifex.Sic hodie imperatores,põtifices dicimus.¶Amicum.] Per ſilẽtiũ intelligimus. ¶Hoſpitio.] Ideſt iure hoſpitalitatis.Nam ad hoſpitium non poteſt intelligi:quum iam eſſet amicus. ¶Propriam.] Perpetuam:ſic,Propriã'q; dicabo.Nam quam condiderat,non fuerat propria. ¶Tymbrææ.] Ab agro, Troiæ uicino , qui Tymbra plenus fuit,ĩ quo eius eſt & nemus & templum: in quo Achilles à Paride fuit ĩterfectus θύμβρη.Gręce.unde η,in æ diphthõgõ ut,Δίρκη.Dircęus. ¶Domum.] Familiam.¶Mãſuram.] Duo petit : urbẽ, & perpetuitatem: & hoc, uel propter Troiã, uel propter eam quam in Thracia condidit.¶Pater.] Venerationis eſt. Vnde & diis datur,Quid'ue pater Neptune paras?¶Et montibus]Vt,Pater Apẽninus. Et fluuiis:ut, Tymbre pater. ¶Augurium.] Pro oraculo poſuit. ¶Illabere.]Nam quãuis obſcura ſint:tñ ſemper uera ſunt Apollinis oracula. Ergo poſtulat illud oraculũ intelligere.

Latona.

Diana.

Delos.

Pater.

ASCENSIVS.

¶Inde ubi prima.] Docet igitur, quomodo derelicta Thracia,in Delõ profecti ſunt: ut'q; illic,ſuſcepti hoſpitio honorifico ab Anio rege,oracula conſuluerunt:de qua re dicit Donatus ſic:¶Deducunt.] Quas miſeri ſubduxerant.Occurrit magna beniuolentia,ut rex,& ſacerdos,non expectauerit peregrinos ad ſe uenire,ſed ultrò occurrerit.¶Veterem amicum.]Quaſi dicat,illum talem tunc habuit amicum,qualem habebat ſtante Troianorum felicitate;neq; ſequutus eſt fortunã,ut Polymneſtor: & tantum habuit amicum,quantus fuit,non quantus ueniebat. ¶Sacra.] Vt oſtenderet uittas,& laurum non eſſe ſigna lætitiæ,quæ triſtitiæ Troianorum non cõueniebat,ſed ſacerdotij. Magna autem exempla poſuit,malæ,bonæ'q; amicitię Polymneſtorem, & Anium,quæ nos ad bonum hortentur,& à malo reuocent. ¶Propriã.] Nã incerti hactenus uagabantur: ut, Incerti quò fata ferant,ubi ſiſtere detur?Eſt autem pręcatio breuis,& quę omnia contineat.Nã petit & mouet cõmiſerationem.¶Da.] Ideſt oſtende.Da pater auguriũ.Paterno animo,infunde animis noſtris,aperta & perſpicua oracula.Vſus eſt aũt imperatiuo,da,

Amicorũ exempla.

uo,da,& illabere,quod eſt deprecantis ex fiducia in Apollinem,qui Troianis fauebat. ¶ Ordo eſt.Inde.i.deinde:poſtquã officium funebræ peregimus:ubi.i.quando:prima fides.i.credulitas:& confidendi ratio,ſup.eſt facta : pelago. i.ubi primũ potuimus ſatis confidere pelago:& uenti dant.i. concedunt, & permittunt quieſcendo:maria placata.i.tranquilla:& Auſter.i.quiuis uentus:lenis.i.tenuis,& leniter flans:uocat,ſup. nos:in altum,ſup.mare:crepitans.i.crepitando:aut cum crepitu:& ita diuiſim conſtruendo epitheta,nõ erit uitioſum uni bina dediſſe: quia ex diuerſis partibus:ſocij(quia uile miniſterium eſt,non dicit ſe id feciſſe)deducunt.i.deorſum ducũt ab littore,quò eas ſubduxerant naues:& cõplent littora:aut portum,ſi de nauibus loquitur:aut,reuera,littora, ſi de ſocijs euntibus,& redeuntibus,& ſarcinulas ſuas ingerentibus, intelligendum eſt: nos prouehimur.i.porrò auehimur portu:& terræ:& urbes recedunt.i.uidentur abeuntibus recedere, quum ipſi recedant:nam id uectis accidit:& ita male merebit̃ de poeta,qui hypallagem dixerit:Tellus ſacra.ſ.Delos: exiſtens gratiſſima matri Nereidum.i.Doridi nympharũ matri:& Neptunio,ſup.patri.i.Nereo,aut ipſi Neptuno, ſecundùm Seruiũ: colitur,ſup.in medio mari Ægeo:quã,ſup. Tellurem, ſeu terram:errantem.i.uagantem,& fluctuantem circùm oras,& littora:Arcitenens.ſ.Apollo:pius.ſ.in matrẽ:cuius iniurias ultus eſt:reuinxit.i.colligauit: Mycone.i.cum illa inſula: celſa i.ſublimi:& cum,ſup.Gyaro,illa quoq; inſula in mari Ægeo: & dedit.i.conceſſit eam colli:immotam.i.quietam habitari:& contemnere.i.uilipendere:& nihil curare uentos, unde prius agitabatur.(Quia dicit,Mycone celſa:neceſſe eſt,ut ſit ablatiui caſus:& declinet̃,hæc Mycone,Mycones:ſicut Crete, Cretes:regitur autem uirtute inſtrumẽti:ut ſit, Reuinxit per illas duas inſulas,quas ita affixit,ut mouere nequiret:aut intelligitur præpoſitio,cum,ſignificans comitãtiam,ut ſit,reuinxit. i. colligauit eam cũ Mycone,& Gyaro.i.colligauit eas ſimul.) Ego feror huc.i.in hanc terram:uidelicet Delon : hæc exiſtẽs placidiſſima:accipit nos feſſos placido portu:nos egreſſi ueneramur urbem Apollinis.ſ.genitoris(de qua per Lãdinum ad finem huius particulæ plura dicentur)Anius rex,&idem rex hominum,& ſacerdos Phœbi:redimitus tempora.i.habens tẽpora redimita.i.cincta cum ornatu:uittis,quia ſacerdos:& lauro ſacra,quia rex:occurrit,ſup.nobis:& agnoſcit Anchiſen ueterem amicum,ſup.ſuum:nos iũgimus dextras hoſpitalitatis: & ſubimus.i. intramus:tecta.ſ.regia:hoc eſt,regiam ipſam : & ego uenerabar templa dei.ſ. Apollinis:ſtructa,ſup.in , aut ex ſaxo uetuſto:&,ſup.dico.O Tymbræe.ſ.Apollo:quia à tymbra herba,quæ circa eius templum in Phrygia abundat,ſic dictus eſt:da.i.dic:& ſignifica,aut aſſigna:& oſten de nobis domum.i.habitationem,& ſedem:propriã.i.nobis debitam , & in qua permanere poſſimus:da feſſis.ſ.nobis,aut noſtris:mœnia.ſ.quibus ab hoſtibus,& aduerſariis tutari poſſemus:da genus.i.propagationem generis,& urbem manſuram.i. perduraturam,ut Troia periit:ſerua.ſ.indicando manſuram urbem, altera Pergama Troiæ.i.ſerua nos,qui ſumus altera Pergama. i.mœnia:hoc eſt,tutamina Troiæ;quæ,niſi nos extaremus,penitus perierit : unde dicit appoſitorie , altera Pergama Troiæ ſ.nos relliquias,Danaſim,pro Danaorum,atq; Achilli immitis i.ſæui,& crudelis.O pater.ſ.Apollo: da augurium.i. oraculũ atq; illabere noſtris animis.i.ſignifica nobis:illabẽdo noſtris animis,ita ut & intelligere & credere ualeamus:quem ſequimur(non dicit,ſequamur,aut ſequemur:ut ſe paratiſſimum ſignificet,quò iuſſerit ſequi:ita,ut non ſequuturus,ſed iam ſeq cenſeatur:ob quam rem pro futuro interdum præteritum ponimus:ut,Si hũc animum habueritis,uiciſtis. ue,pro uel:quò iubes ire,& ubi iubes ponere ſedes? q.d.nihil cũctabimur ubi iuſſeris.De Delo autẽ,& templo Apollinis genitoris, collegit Landinus hæc. Tellus,Delon inſulam intelligit:de qua Ply.ipſa quoq; clariſſima Cycladum media,& templo Apollinis, & mercatu celebrata,quæ diu fluctuata,ut proditur:ſola motum terræ non ſenſit. Ad M.Varronis ætatem, Mutianus prodidit bis concuſſam.Hanc Ariſtoteles ita appellatam putat: quoniã repente apparuerit enata.Eglathoſthenes,Cynthiam:alij Ortygiam,Aſteriam,Lagiam,Mydiam,Cynetum,Pyrpilẽ, igne ibi primum repperto.Herodo.autem ita ſcribit : Ferũt autem Delij poſt diſceſſum Dectis Xerxis præfecti,Delon ſe mouiſſe primo:atq; poſtremo uſq; ĩ mea tempora.Strabo ait , In Ægeo mari magis,Delos eminet,& circũſtantes illi Cyclades,& ipſi incumbentes Sporades.i.ſparſæ.Delos urbem habet, & Apollinis,Latonę'q; templum,& Cynthus mons ſublimis,& aſper incumbit urbi.Pyndarus quoq; illam olim errabundam fuiſſe.Sed aduentante partu Latonę,quatuor terreſtribus ẽ trũcis columnæ,durãſin petra ſolido ex adamante continuerunt.Saxo uetuſto:Credũt aliqui dictum,quia inſula,ſaxum ſit,in qđ aſteria,iam coturnix,uerſa eſt.Cloatius autem Verius, referẽte Macro.ſcribit in Delo aram eſſe Apollinis genitoris,in qua nullum animal ſacrificatur,quam Pythagoram,ueluti inuiolatam,adorauiſſe ferunt.Hanc igitur Verg.eſſe ab Ænea adoratam:demõſtrat ſiquidem,nullo acto ſacrificio, præces inchoat; &

at : & ut genitoris aram demonſtraret,dixit:Da pater : at mox quum taurũ mactat apud aliam aram intelligimus . Vnde hic patrem, quod ipſi propriũ eſt,ibi Apollinem nominat . Cato de liberis educandis,ita ait:Nutrix hæc,omnia faciebat in uerbenis,& tubis ſine hoſtia:ut Deli eſt ara Apollinis genitoris. Quod ait,ſaxo uetuſto:dicit Epaphus delphis quondam eueniſſe:ut templum antea religioſum,& intactum ſpoliatum,in cenſum'q; ſit:& addit multas circa Corynthũ urbes , inſulas'q; proximas terræ motu hauſtas.Delon neq; antea,nec poſtea, hoc incommodo uexatam, ſed ſemper eodem manere ſaxo. Thucidides autem in.3.hiſtoriarũ ſcribit,nõ mirũ ergo ſi præſidio,religionis tutam inſulã ſemper oſtenderit:& reuerentiã locorũ ſibi acceſſiſſe dicit,continua ſaxi eiuſdem.ſ.inſulæ firmitate,Anius.Apollinis filius fuit,qui habuit Andrum filiũ. Arcitenens:Ex Neuio,qui in.2. libro belli Puni. ait. Deinde pollens ſagittis indutus Arcitenens: & ab Homero eſt,à quo Apollo dicitur ἀργυρότοξος.

PIERIVS.

¶ Et lenis crepitãs uocat Auſter.]In codicibus aliquot antiqoribus,lene crepitans:quod quidem & placeret:& erudite poſitum uideretur:niſi,lenis,agnoſcerent interpretes,quorũ hæc paraphraſis.Nam tempus fiduciam dabat,quo & mare placidum fuerat,& flatus ita temperati,ut lenitate ſua, etiam inuitos hortari potuiſſent ad nauigandum. ¶ Nereidum matri,& Neptuno Ægeo.]Vt miſſas faciam uarias multorum lectiones & ſententias in hoc uerſu,quum alij,Neptunio,legendum uelint. Alij Ægæo,ut in codi. Lõgobardico eſt,Neptuno Ægęo, abſq; ſynalephe,ueluti etiam matri, & ad Græcorum imitationem poſita non inerudite docti omnes arbitrantur. ¶ Quã pius Arcitenens,oras,& littora circùm Errantẽ.]Antiqui aliquot codices,prius,legunt:ut ſit, prius errantem. Sed magis placet,pius,ut oſtendat Apollinem eo beneficio inſulam promeruiſſe,ob officium matri ſuæ toto orbe erranti præſtitum: cuiuſmodi pietas filium addeceat. ¶ Errantem,Myconem celſa,Gyaro'q; reuinxit.]Antiqui codi.pleriq; omnes, hoc dictionum ordine uerſum legunt,Errantem Gyaro celſa,Mycone'q; reuixit. Gyaron enim genere muliebri dicit̃: author Stephanus.Neq; uerò tacendum Gyaro nomen aptoton eſſe Probo grammatico.Hæc Gyaro,huius Gyaro declinãti. Cuiuſmodi eſſe etiam Celæno tradit.Illud ſanè ſcitu dignũ,quòd Antigonus Cariſtius eſſe in ea inſula mures tradit, qui ferrũ abrodant.Pro Micone autẽ Mycono,paſſim in ueteribus exẽplaribus inueni,ita quidem Græce ſcribitur : ἡ μυκονὸς λέγεται μιὰ τῶν κυκλάδων.Et eo caſu quippe in os finitum nomen apud Strabonẽ,& Thucididem repperitur. Quòd uerò gigantes illos,quos poſtremo Hercules confecerit,in ea poſitos fabulantur,ut apud Stra.li.10.legere eſt. Animaduertendum eſt codices etiam Græcos uariare.In aliquibus enim legitur,τῶν γίγαντων τοὺς ὑστάτους: quòd nimirum poſtremos ſignificaret. Sed in aliquot aliis,τοὺς ὑγιεινοτάτους, legas: hoc eſt,ualidiſſimos.Vnde fortè ſit prouerbio locus . Omnia ſub unam Myconum,quum ſuperfuiſſe adhuc aliquid longè difficilius ad expugnandum innuamus.Vel id deniq; confectum eſſe,quòd ſe noſtris conatibus difficillimum obieciſſet. Neq; uerò hæc à me dicuntur,ut alterius cuiuſpiam ſententiã improbẽ:ſed quia non temere ſcriptum crediderim,ualidiſſimos gigantum,in ea poſitos. ¶ Egreſſi ueneramur Apollinis urbem.] Sunt anti.codi.in quibus,eggreſſi,g litera geminata ſcriptum inuenias,quòd uerbi cõpoſitio ſit ab extra,& gradior,non ab e,& gradior,ideo'q; ſit ea litera geminanda,ut ex cõpoſitæ dictionis ſingulis partibus aliquid appareat e,quippe & c,quod in x duplici litera latitabat.Egreſſi,inde c,ob cognationem in g abeunte eggreſſi.Ita olim exfatus, mox ecfatus,tactum à Ter.Scauro,& omnium deniq; uſu,effatus,receptum. ¶ Occurrit ueterem Anchiſem agnoſcit amicum.] In antiquiſſimo codi.obcurrit,præpoſitione incolumi ſcriptum eſt,quod improbat Scaurus. Eodem modo adgnoſcit , quanuis in Mediceo,& in pleriſq; aliis,adgnouit,præterito tempore poſitum eſt,quæ quodammodo reditio cauſſæ uidetur eſſe, cur occurrerit.Sanè præteritum agnouit hoc loco, Pontanus etiam agnouiſſe uidetur. ¶ Templa dei ſaxo uenerabar ſtructa uetuſto.].In pleriſq; codicibus antiquis, ueneramur, numero plurium habetur.Sed multi ſupra bar ultimam ſyllabã, mur notatũ habent,non tam uariandæ lectionis cauſſa,quàm paraphraſeos.Quippe,ut uenerabar,pro uenerabamur poſitũ innuant,quia uerba reliqua,eodem periodo contenta ſunt in pluralitatis numero,iungimus,ſubimus:ſed enim quia ſubſequuntur præces in perſona Æneæ nuncupatæ,mihi nõ diſplicet,uenerabar,unitatis numero.Nam etiam in.6.reliquis hoc uel illud procurantibus,Pius Æneas arces quibus altus Apollo præſidet, horrendæ'q; procùl ſecreta ſibyllæ antrum immane petit.Quòd uerò ſaxum uetuſtum appellauit,id redigit in memoriam mihi,quod apud M.Tullium in Verrinis legere eſt,ubi de hac inſula loquitur:& Apollinis templo,eſt enim tanta apud eos eius fani religio,atq; antiquitas, ut in eo loco ipſum Apollinem natum eſſe arbitrentur.

Vix ea fatus eram, tremere omnia uiſa repente,
Limina'que, laurus'que dei, totus'que moueri
Mons circùm, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & uox fertur ad aureis.
[Dardanidæ duri, quæ uos à ſtirpe parentum PHŒBVS
Prima tulit tellus, eadem uos ubere læto
Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem,
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris.
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
[Hæc Phœbus, miſto'que ingens exorta tumultu ÆNEAS
Lætitia, & cuncti quæ ſint ea mœnia quærunt,
Quò Phœbus uocet erranteis, iubeat'que reuerti,
Tum genitor, ueterum uoluens monimenta uirorum.
[Audite, ô proceres (ait) & ſpes diſcite ueſtras. ANCH.
Creta Iouis magni medio iacet inſula Ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ,
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna,
Maximus unde pater (ſi rite audita recordor)
Teucrus, Rhœteas primum eſt aduectus in oras,
Optauit'que locum regno, nondum Ilium, & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant uallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantia'que æra,
Idæum'que nemus, hinc fida ſilentia ſacris,
Et iuncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, & diuûm ducunt quâ iuſſa, ſequamur,
Placemus uentos, & Cnoſſia regna petamus,
Nec longo diſtant curſu (modo Iuppiter adſit)
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.

SERVIVS.

¶ Tremere omnia uiſa repente.] Stoice, & Academice: qui dicunt, quæ ſunt contra naturam non fieri, ſed fieri uideri: unde magica omnis excluſa eſt: ut ait Ply. ¶ Limina'que.] que, breuis, pro longa poſita eſt. Defenditur autem, uel quia monoſyllaba ad arcem non pertinent, uel particula, que, quæ ſui ſubſtantiam non habet membrum, putatur ſuperioris orationis: unde, Limina'que, una erit dictio: & que, finalitatis gratia, produci, & corripi poteſt. ¶ Môs.] Cynthius. ¶ Cortina.] Locus unde oraculum exit. Vel, quia Apollinis, tripos corio Pythonis, tectus eſt. Vel, quia ibi ſint certa reſponſa, quaſi certina. Vel, quod eſt uerius, quia illic cortuatis tenetur. Nam cauerna in templo fuit, ad quam Phœbas rapta, uaticinabatur. ¶ Submiſſi.] Inclinati: pro qualitate enim numinum orantes, interdum ſumma, interdum ima, reſpiciebant. Quum poteſtates, aliæ cœleſtes ſint, aliæ terrenæ, aliæ permixtæ. Terram nūc petūt, quia Apollo, & Sol, & Liber, pater eſt, qui inferos petit. Horati. Te uidit inſons Cerberus Petūt terram. Vnde ad eos, reſponſa pueniunt: &, quia Apollos eſt inferis notus. ¶ Dardanidę.] Obſcura ſunt: ſed tamē uera. Nam Dardanus ab Italia uenit. Nam ſi Cretam ſignificaret, Teucridæ diceret. ¶ Duri.] Vel, ꝓpter futurum laborem. uel, eorum arguit inſipientiam. ¶ À ſtirpe.] In genere fœminino, genus ſignificat: ut, Heu ſtirpem inuiſam: in maſculino, arborem: ut, Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum. Hora. contra regulam dixit, Stirpes'que raptas, & pecus, & domos. ¶ Prima tulit.] Italia, unde Dardanus uenit. Nam Teucer, poſtea de Creta. ¶ Matrem.] Terram: tractum de hiſtoria Bruti. Nam quum filij Tarquinij ab Apolline accepiſſent, qui primus matrem oſcularetur, eū imperio potiturū. Brutus è naui egreſſus, fingens caſum, terram oſculatus eſt. ¶ Domus.] Ad illud, Da propriam Tymbræe domum. ¶ Et nati natorum.] Ad illud, Et manſuram urbem. Hic uerſus ex Home. eſt, quem ille ex Orpheo ſuſtulit: & Orpheus ex oraculo Apollinis Hyperborei. Mire hoc oſtendit poeta, dicēdo, hæc Phœbus. ¶ Tumul.] Quia dixit, exquirite. ¶ Veſtras.] Vt ſenex loquitur: aut, quia ſcit ſe eſſe moriturū. ¶ Creta.] Dardanus Iouis filius, & Electræ profectus, de Coritho urbe Thuſciæ, primus uenit ad Troiam: & illic parua ædificia collocauit. Poſt cuius obitum Teucer uenit, & arces, & mœnia conſtituit, Errat ergo Anchiſes arguens ab Ida, qui mons etiam in Creta eſt. ¶ Creta Iouis.] Ibi natus fingitur: quia Cretenſes (teſte Saluſtio) primo religionem inuenerūt: dicunt autem Saturnum quum à Themide accepiſſet, ſe à filio pulſum iri regno: uorare omnes filio quos de Rhea uxore gigneret. Sed nati Iouis pulchritudine delectata, clàm illum ſuſtulit: & nymphis in monte Dicteo commendauit, qui ab apibus nutritus eſt: & adhibiti Curetes, & Corybantes, qui tynnitu æris prohiberent audiri pueri uagitum. Vnde ipſi ſunt matris deûm miniſtri. Fingitur hoc, quia Saturnus æternitatis, & ſæculorum deus. Sæcula annos in ſe reuoluunt. Vnde Græce κρόνος, quaſi χρόνος. i. tempus dicitur. ¶ Medio ponto.] Vel ſecundum Sallu. pocula continenti. Vel ſi pateretur Latinitas in medio Pontorum. Coſmographi enim dubitant, in quo mari Creta ſit. Nam partim Lybicum, partim Ionium, partim Ægyptum, partim Achaicum reſpicit. ¶ Cunabula.] Origines. Nam in cunabulis iacent infantes. Latenter dat gloriam Troianis, dicens, ſe à diis originem ducere. Vnde eſt, À Ioue principium generis: ubi & de Dardano, & de Teucro intelligit. ¶ Habitabant.] Subintellige Cretenſes: uel habitabant, pro habitabantur: ut Inſinuat pauor, pro inſinuatur. ¶ Centū.] Cretenſes primo habuerunt centum ciuitates: inde uigintiquatuor: ide duas. ſ. Gnoſon, & Hierapidnam. ¶ Vberrima regna.] Decipitur qui audiuit uberæ glebæ. ¶ Maximus.] Fallitur: nam prior Dardanus uenit. ¶ Si rite audita recordor.] Dubitatione excuſatur error. ¶ Rhœteas primum.] Ei in ē longam mutauit: nā ῥοιτειόμ eſt Græce. Sic μηδεῖα, & αἰνείας, Medea, & Æneas. ¶ Optauit.] Elegit. ¶ Habitabant.] Hi ſunt, qui cum Dardano uenerant. ¶ Mater cultrix Cybele.] Montis Phrygiæ, à qua dicta eſt. Alij dicunt Cybelum fuiſſe primum eius ſacerdotem, unde nomen ipſa ſumpſit: alij cultrix Cybeles legunt, ut ſit quaſi Cybeleia: alij Cybelem, ἀπὸ τοῦ κύβεσθαι τὴν κεφαλὴν .i. à capitis ratione: quòd proprium eſt eius ſacerdotum. ¶ Corybantia.] Corybantes, miniſtri Cybelæ dæmones. i. δαίμονες. i. totum ſcientes. ¶ Fida ſilentia.] Hinc (inquit) inuentum eſt, ſeruare ſacris fidele ſilentium. ¶ Dñæ.] Dominas, deas dicunt: ut, Dominam Ditis thalamo deducere adorti. Fabula eſt ex Schœno, urbe Athlanta fuit adeo præpotens curſu, ut ſponſos prouocaret, uictos'que occideret. Hippomanes autem Venerē, ut ſibi adeſſet, rogauit. À qua quum accepiſſet de hortis Heſperidum tria mala aurea, prouocauit puellam, & ſingula cœpit iacere: at illa cupiditate legendorum malorum retenta ſuperata eſt. At Hippomanes, quum illa in luco matris deûm concubuit: unde irata dea, eos in leones conuertit, & ſuo curruí ſubiugauit: præcepit'que ut nunquàm inter ſe coirent. Nam Plynius ait, leonem cum pardali, & pardum cum leæna concumbere. ideo autem uehi mater deûm curru dicitur: quia terra eſt quæ in aere pendet. Suſtinetur rotis, quia mūdus rotatur, & uolubilis eſt. Leones ſibi ſubiiciuntur: quia materna pietas, omnia poteſt ſuperare. Corybantes ſui miniſtri cum gladiis finguntur: quia omnes, pro terra ſua, debent pugnare: turrita corona oſtendit oppida ſuperpoſita terris. ¶ Et Gnoſia regna petamus.] Á Gnoſo, oppido Cretæ. ¶ Modo Iuppiter adſit.] Aer: quaſi dicat, modo ſit ſerenum. Horatius: Manet ſub Ioue frigida uenator. Vel, Iuppiter, qui præeſt inſulæ, quam petunt Cretæis: quia κρῆτη.

Cortina.

Dardanus.

Cybelle.

ASCENSIVS.

¶ Vix ea fatus eram, tremere omnia uiſa repente, Limina'que, laurus'que dei, totus'que moueri Mons circùm, & mugire adytis cortina recluſis, &c.] Docet quòd ſubſequutum eſt oraculum: ut'que illo delusus Anchiſes, eo quòd geminæ eſſent Troianis origines, cohortatus eſt in Cretam, unde Teucer oriundus cōcedere: quum tamen deus admoneret potius in Italiam proficiſcendum, unde Dardanus ortus, dicendo, Dardanidæ duri: uerum is quoque error fatalis erat: nam Caſſandra eum ſæpe prędixerat: unde ipſum agnoſcens Anchiſes, poſtea dicturus eſt: Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat. Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro. De hac autem re, dicit Donatus ſic. ¶ Vix ea fatus eram.] Motio earum rerum, præſentiam dei oſtendit. ¶ Submiſſi.] Pauore nimio, ueſtigiis firmis ſtare non potuimus, ſed ad terram demiſſi ſumus. ¶ Dardanidæ duri, quæ uos à ſtirpe parentum Prima tulit Tellus, eadem uos ubere læto. Accipiet reduces.] Nihil breuius, aut eminentius hoc reſponſo. Nam & in fine uerborum conſulentis, prolatum eſt:

tum eſt:& incertos,ſecuros reddidit.Oſtendit enim Troianos apud Ilium peregrinos fuiſſe.Nunc originalib.terris à ſuis parentibus reddi:quòd beneficium,& non iniuria eſt,præſertim quum urbem perpetuam promittat,& Troianos maxima incrementa ſumpturos. ¶ Mixto´q; ingens exorta tumultu.] Lętitia omnes erant,ſed quęrebant nomen loci.Nã antiqua memoria ignorabatur:ſed Anchiſes omniũ uetuſtiſſimus,rem aggreſſus eſt:fuit autem pulchrũ,ac religioſum his terris reddi,quæ parẽtes ab origine retulerũt:& ne timerẽt,ne à meliorib. ad deteriora pergerent,addidit ubere læto. ¶ Vbere.] Adluſit ad id quod terram lætam appellauit. ¶ Reduces.] Ne timeant ſe futuros oneri his terris,quæ non aduenas,ſed ſuos reciperẽt. ¶ Creta Iouis magni.] Dixit & nomẽ,& ad quem deum ipſa maxime pertineret,qui quum magnus ſit,magnũ poſſit incolis præſtare fauorem. ¶ Medio Ponto.] Vt, Vndiq; fluctibus clauſa aduerſus hoſtes Eſſet tuta. ¶ Iacet.] Per hoc eius immẽſam magnitudinem oſtẽdit. ¶ Mons Idęus.] Ponit ſigna ſpecialia. ¶ Centum urbes.] Exponit quod dixit,iacet: & oſtendit magnitudine,& ubertate præcipuum regnum:ut,Et intimet quod dixit gentis in n.ponit Teucrũ. ¶ Maximus.] Vbi deeſt nomen conſanguinitatis,dicimus maiores,& patres.Ergo maximus,eſt pater ipſorum maiorum. ¶ Hinc mater Cybele.] Ab obſeruatione ſacrorũ arguit eos eſſe maiores ſuos. ¶ Diuûm quâ iuſſa ſequamur.] Nam non amplius ſunt incerti,quò fata ferant. ¶ Placemus uentos.] Non quia tunc eſſent aſperi,ſed ut deinceps illis proſperis utantur.Facit autem rem facilem à breuitate nauigationis. ¶ Iuppiter.] Temerariũ em̄ eſt,polliceri aliquid de futuro: cuius ſumus incerti : niſi deus faueat.

Ordo. ¶ Ordo eſt.Ego uix eram fatus ea,quæ ante dicta ſunt, ſup.quum omnia uiſa ſunt repente tremere:& limina.ſ.templi:& laurus dei,ſcilicet Apollinis.i.quæ in tutela & honore eius eſt:eo quòd Daphne puella,ab eo adamata, in eã conuerſa fingitur:unde eſt in Buc.Phœbo ſua ſemper apud me Munera ſunt lauri.& quæ iuxta templũ eius ſtabat:& totus mons uiſus eſt moueri circũm.i.in circuitu,& cortina, locus ſecretior corio tectus,unde oraculũ exit,ſup.uiſa eſt, mugire.i.mugitum edere:adytis.i.ſecretioribus penetralib.quæ adire non licet:recluſis.i.apertis,& patefactis.Nos ſubmiſſi.i.humiliati:petimus terram:ut ab adytis perfecte uocem acciperemus: ut´q; oraculis bona nuntiarentur:& uox fertur ad aurıs.i.audimus uocem,dicentem:O Dardanidæ duri.i.fortes,& perdurantes,& infrangibiles aduerſitate:eadem Tellus,quæ tulit.i. extulit uos:prima à ſtirpe.i.radice,& origine parentum:accipiet uos reduces.i.redeuntes:accipiet,dico , læto ubere.i.fœcunditate,& ubertate exhilarante intuentes:adludit autem ad matrem quæ ubera porrigit:unde ſubdit, Exquirite matrem. i.terram,quæ uos prima tulit (loquitur autem ,ut dixi, de Italia,ubi Dardanus ortus, ſed non intellexerunt tunc id Troiani.)domus.i.familia Æneæ ab Iulo tamen denominata:uidelicet domus Iulia dominabitur:hic.i.apud antiquam matrem ueſtram:cunctis oris.i.regionibus.Et nati natorum:& qui naſcentur ab illis.ſ.natis natorum.i.omnes in infinitum ſuccedentes,ſup.dominabũtur hic cunctis oris.Hæc Phœbus,ſup. effatus eſt:& ingens lætitia exorta eſt:tumultu.i.ſtrepitu, & murmure uehementi:mixto.i.admixto:& cuncti.ſ.Dardanidæ:quærunt.i.percunctant̃,quæ ſint ea mœnia:quò.i.ad quæ: Phœbus.ſ.Apollo uocet eos errantes:ue,pro uel , quò iubeat, ſup.eos reuerti.Tum.i.tunc genitor.ſ.Anchiſes : uoluens.i. repetens,animo´q; agitans:aut complectens monumenta.i.teſtimonia,& indicia,quæ nos admonere poſſent:ueterum uirorum.i.maiorum noſtrorũ unde originem traximus:ait, ô proceres, audite, & diſcite ueſtras ſpes.i.unde requiem uicinam ſperare poteſtis.Creta exiſtens inſula magni Iouis.i.in qua magnus Iuppiter, natus dicitur, iacet in medio Ponto.i.mari:ubi.i.in qua inſula eſt, ſupp.mons Idæus, ſicut eſt in Troia:& ubi,ſup.ſunt cunabula(Donatus legit,incunabula,quomodo is abſumatur.).i.cunarum receptacula:hoc eſt , primæ origines noſtræ gentis.i.generis & originis:& ubi,ſup.Cretenſes, aut populi,habitant centum magnas urbes,appoſitoriæ,uberrima regna:unde.i.de qua inſula:maximus pater.i.primus authot generis noſtri .ſ. Teucrus : eſt aduectus primus in oras Rhœteas.i.Phrygias , ubi eſt Rhœteum promontorium:fallitur autem in ea re Anchiſes,quia ante Teucrum uenerat Dardanus:& ita,licet uerum ſit,eum primum è Creta in Phrygiam ueniſſe:non tamen erat omnino maximus pater,quocirca quum nollet incertum penitus affirmare , honeſtam ſubiunxit ſtatim parentheſim,dicẽs:ſi.i.ſiquidem:ego recordor rite. i.ut decet:audita.i.ea quæ à maioribus meis audiuerim:& ipſe Teucer optauit.i.elegit locum:regno.ſ.ad regiam extruendam,quia Ilium.i.oppidum,præcipuum Troiæ,& arces Pergameæ.i.Troianę:nondum ſteterant.i.erectæ erant:quia,ſup. indigenæ habitabant tunc, imis uallibus.i.cauernis , & locis humilibus in conuallibus.Hinc.i.ex hac dicta inſula,ſup.eſt, mater.ſ.deûm,Cybele(declinatur Cybele,Cybeles:aut Cybelles,Cybellis aliquando)cultrix.i.exornatrix regionis noſtrę: & hinc,ſup.adducta ſunt; æra Corybantia.i.quæ à Corybantibus pulſantur:de quibus in.4.Georg.dictum eſt:& nemus Idęum,ſup.denominatum eſt:& fortè conſitum eſt:hinc.i.ad ſimilitudinem Idęi,nemoris in Creta:& fida ſilentia,ſup.cœpta ſunt:hinc.i.ex more huius regionis:ſacris.i.ſacrificiis,aut rebus ſacris agendis:quæ (ut Diodorus Siculus refert) nefas erat aperire,aut notificare,nõ initiatis eiuſmodi ſacris:& leones iuncti.i.ſubiugati:ſubiere hinc.i.ex imitatione huius gentis:currum dominæ.i.deæ domitricis.ſ.Cybeles:hoc eſt,hinc tractus eſt mos,ut currus Cybeles à leonibus traheretur.Ergo agite(adhortandi aduerbium), & ſequamur quâ iuſſa diuûm .i.deorum (ut opinabatur) dicunt. Placemus uentos.i.deos uentorum ſacrificio facto : & petamus regna Gnoſia.i. Cretenſia:à Cnoſo,ſeu Gnoſo oppido pręcipuo in Creta:nec,ſup. ea regna diſtant longo curſu.i.ſpatio,ad quod percurrendum opus ſit longo curſu: quia tertia lux.i.tertius dies:ſiſtet.i.exponet:nos oris.i.regionibus Creteis.i.Cretenſibus (ſed à Crete,nominatiuo Græco,deduxit)modo.i.dummodo;aut ſi modo Iuppiter adſit.i.nobis auxilio ſit & faueat.

PIERIVS.

¶ Limina´q;,laurus´q; dei.] Illud ego ſanè præteriturus eram inueniri codices manu ſcriptos,in quibus,Lumina,per u,prima ſyllaba ſcriptũ ſit:& ita alibi,ut in.2.Lumen erat:niſi Probus grammaticus interpellaſſet,nomina eſſe dicens,quæ plenitudinem patiuntur,hoc eſt , quæ e litera plus ſcribantur : ut puta limen,lumen.In Cariſij ſanè codice , quem lectitaui, ubi ex C.Iulij Ro.ſententia,laurus hoc loco numero multitudinis poſitum adſeritur,animaduerti Numina´q;,laurus´q;,citatum eſſe,non limina , quod quidem memoriæ lapſu factum crediderim à librario , donec quid magis fide dignum inuenero: quum limina, caſtior omnino lectio uideatur, quam tot ueteres cod.oſtendant, Quintilianus agnoſcat.Et Val.Probus octauum poſitionis modum obſeruet in Limina´q;, laurus´q; dei : ſicuti.7.librum,in eo uerſu : Omnia uincit amor:& nos cedamus amori. ¶ Et uox fertur ad auras.] Codices antiqui omnes hi qui,aures,admittunt:auris,per i,ſcribunt ex Velij ſententia.Sed ſunt etiam uetera quædam exemplaria , in quibus,ad auras,ſcriptum inuenitur:quod quidem nõ ita placet. ¶ Quæ uos à ſtirpe parentum Prima tulit Tellus.] In codicibus aliquot antiq. legere eſt,de ſtirpe:ſed,à ſtirpe,iam omnes recipiunt. ¶ Creta Iouis magni medio iacet inſula Ponto.] Non temere quærit Seruius:cur , medio ponto , dixerit Vergilius.Neq; inſulſe dubitationem ſoluit,dum tot maria enumerat,quę Cretam inſulam adluunt.Dicamus itaq;,medio Ponto.i.ambiguo.Hic enim eſt Latinitatis modus,ut ea in medio eſſe dicamus,quæ nulli adhuc parti ſint adiudicata.Sed in Vergilianam hanc ſentẽtiam,nemo procliuius iuit quàm Solinus.Ait enim is,pronius eſt Cretam dicere,quàm abſoluere in quo mari iaceat.Ita enim circunflui illius Græci , nomina permiſcuerunt,ut dum alia aliis ingerunt,penè oblimauerint uniuerſa. ¶ Teucrus Rhœteas primum eſt aduectus ad oras.] In codi.aliquot antiquis,Teucros,idiomate Græco ſcriprum eſt.In Longo.Teucer.Sed enim Soſipater Cari.ex Aurelij ſententia,nomina quæ apud Græcos,aut per ρος,aut per τρος, aut per δρος,aut per κρος efferuntur,ea omnia omiſſa Græca extremitate per er,apud nos efferri,& per ſecundam declinationẽ declinari docet,ut ἄγρος, ager,agri:ἀντίπατρος, Antipater,Antipatri:μένανδρος,Menander,Menãdri: τευκρός, Teucer,Teucri.Quanquàm ait ille Vergilius:Teucrus,& Euandrus extulerit.Præterea duo tantùm nomina deſignat,quę ſemper in ſuo ſtatu permaneant,Codrus & Gongrus,non em̄ dicitur Coder,neq; Gonger.Priſcianus etiam hoc citato uerſu Vergilium ait,Teucrus & Euandrus protuliſſe.Quòd uerò uulgata plurimum exemplaria legunt,ad oras.Antiqui pleriq; codices cum Medi.in oras,habent:ſed etiam,ad,repperitur. ¶ Hinc mater cultrix Cybele,Corybantia´q; æra.] Quia uaria literarum uerſura totus hic uerſus in antiquis codi.deluxatus eſt,lectio ea nõnullis magis adridet ,hinc matris cultrix Cybeles,ut adludatur ad euirandi ritus,quũ præſertim ſequatur ad ſacrificij ſupplemẽtum,Corybantia´q; æra.Alij legunt, cultrix Cybeli,quæ.ſ.Cybelum Phrygiæ montem incoleret, à quo dea ſit Cybele cognominata,porrò Cybelum Ti.Donatus agnoſcit in undecimum locum,in quo Cybele colebatur. Sanè κύβελην Phœniciæ oppidum agnoſcit Herodianus,Kybella uerò oppidum aiunt Phrygiæ:& κιβέλλον, ſacellum:à quo Rhea,ſit Cybele appellata,neq; non κυβεληγένης,& κυβέλις,ut Piſander in.10.Quantùm uerò pertinet ad l literam in eo nomine nunc ſimplicem,nunc geminatam,poetę id ex commodo ſuo factitare ſolent,non quod ea ſcriptione Phrygiæ oppidum ab altero Phœniciæ diſcernatur.Legamus itaq;, hinc mater cultrix Cybeli.quam lectionem Seruius etiam uidetur agnouiſſe.Eſt autem colere,inter alia ſignificata,locum aliquẽ præſentia ſua honorabilem reddere:ut eo loco,Poſthabita coluiſſe Samo.Et,Pallas quas condidit arces ipſa colat.Et apud Liuium,Vos Ceres mater,ac Proſerpina præcor,cæteri ſuperni,inferni´q; di,qui hanc urbem , hos ſacratus lacus,lucos´q; colitis.

SERVIVS.

Hoſtiæ. ¶ Taurum.] Hoſtiæ em̄
immolantur,aut pro quali
tate numinis, ut,Nigra pe
cus hyemi.&,Zephyris fe
licibus alba.Aut,per con
trarium,ut, Porcus Cere
ri,quia nocet frugibus.Ca
per Baccho:quia nocet ui
tibus. ¶ Neptuno.] Pro
pter futuram nauigatio
nem.¶ Apollo.] Propter
oraculum.¶ Nigram hye
mi.] Bono uſus ē ordie:ut
prius auertat mala,deinde
Idomĕneus. conciliet bona.¶ Idome
néa.] Idomenéus, Troia
rediens, uouit in tēpeſtate
ſe ſacrificaturū de re quæ
prius occurriſſet:quū ergo
filius illi occurriſſet,& il
lum aut īmolaſſet,aut im
molare uoluiſſet,pulſus à
ciuibus Pelago Salentinū,
Calabriæ promōtorium,te
nuit:& ciuitatem cōdidit:
ut,Et

Sic fatus,meritos aris mactauit honores: ÆNEAS
Taurum Neptuno,taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama uolat pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenéa ducem,deſerta'ꝗ littora Cretæ,
Hoſte uacare domos,ſedes'ꝗ aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus,pelago'ꝗ uolamus,
Bacchatam'ꝗ iugis Naxon,uiridem'ꝗ Donyſam,
Olearon,niueam'ꝗ Paron,ſparſas'ꝗ per æquor
Cycladas,& crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur uario certamine clamor
Hortantur ſocij,Cretam,proauos'ꝗ petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi uentus euntes.
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.

ut,Et Salētinos obſedit mi Græcæ
lite campos Lyctius Idome linguæ.
néus.Hæc rō Troianos im
pulit:nam aliter ad hoſtis
regnum ire non potuerūt.
Idomenéa,quoꝗ.ſunt Græ
cæ linguæ,Æolica,Ionica,
Dorica, Attica, Commu
nis,unde fit in eodem no
mine uariatio.¶ Bac.iug.
Naxon.] Aut uitibus cōſi
tam,aut celebratā Bacchis,
aut ubi Bacchus ex diis e
git triumphū:nam (ut ſu Dia.
pra diximus)ipſi conſecra
ta eſt quę & dia dicit.¶ Vi
ridem'ꝗ Donyſam.] À co
lore marmoris Lacedæmo
ni.¶ Olearon.] Non adii
cit epitheton cauſſa uarie
tatis.¶ Niueam.] Propter
marmor candidum:ut,Pa
rius'ue lapis circundat au
ro.¶ Sparſas'ꝗ per æquor
Cycla.] Sed & hæ quas di
xit Cycladas ſunt.¶ Spar
ſas.]

Ergo auidus muros optatæ molior urbis,
Pergameam'que uoco: lætam cognomine gentem.
Hortor amare focos, arcem'que attollere tectis.
Iam'que ferè ſicco ſubductæ littore puppes,
Connubiis, aruis'que nouis operata iuuentus.
Iura, domos'que dabam, ſubito cum tabida membris
Corrupto cœli tractu, miſeranda'que uenit
Arboribus'que, ſatis'que lues, & lætifer annus,
Linquebant dulceis animas, aut ægra trahebant
Corpora, tum ſteriles exurere Syrius agros.
Areba nt herbæ, & uictum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraclum Ortygiæ, Phœbum'que, remenſo
Hortatur pater ire mari, ueniam'que precari,
Quem feſſis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium iubeat, quò uertere curſus.

ſas.] Quia nullo ordine Cyclades continentur: nõ autem dictæ ſunt Cyclades, quia in circuitu ſint: ſed quòd longo ordine eas circuire neceſſe eſt, uel propter promontoria, uel quia natura le!eſt, ut concitatiora ſint maria uicinitate terrarum quæ anhelitum ex ſe emittunt: unde in.5. Nauigaturus Eryci ſacrificat. Lego. ¶ Legimus.] Præterimus: tractum à nautis, qui funes legendo.i.colligendo, aſpera loca prætereunt. ¶ Hortãtur.] Celeuma eſt, & bene utitur metro celeumatico.i. anapæſtico trimetro hypercatalectico: celeuma eſt quaſi præceptum: unde Sal. Impediebant iuſſa nautarum. ¶ Surgens.] Flans contra: non flans, ponens dicitur: ut, Quum uẽti poſuere, omnis'que repẽte Reſedit flatus. ¶ Curetum.] Curetes, ſunt primi cultores Cretę. ¶ Pergameam uoco.] Zeugma à ſuperioribus: hoc eſt, urbem. ¶ Gentem lætam.] Sociorum multitudinem: lætam autem, propter Pergama reſtituta. ¶ Amare focos.] Sacrificia celebrare. ¶ Arcem'que.] Periphraſis.i. domos ædificare. Nam arx, eſt in ciuitate munitus locus. ¶ Operata.] Perfecit ſacrificia propter connubia, & nouas ſedes: quia neque coniux dici, Operari. neque ager coli, ſinæ ſacrificiis poterat. Operari, ſacrificare: ut, Lætis operatus in herbis. ¶ Corrupto cœli tractu.] Ordo hic eſt peſtilentiæ, ut docet Lucretius, primo aeris corruptio, poſt aquarum & terrarum, mox animalium. Apolline autem offenſo creatur peſtilentia. Hoc oſtendit Home. quum eum armatum ſagittis deſcribit: unde Apollo dicitur ἀπὸ τοῦ Ἀπολλεῖν. Si contra cytharam tenet, mitis eſt. Hora. Condito mitis, placidus'que telo Supplices audi pueros Apollò. ¶ Linquebant.] Nam anima (ſecundùm eos qui dicunt illam immortalem) relinquitur: & non relinquit: & ad diuerſa corpora tranſit: ut & quum frigida mors anima ſeduxerit artus. Sic enim nos relinquit, quorum nihil præter corpus eſt. Vnde Palinurus: Nunc me fluctus habet: hoc eſt corpus quod ſolum mecum eſt. ¶ Syrius.] Stella in ore canis, quæ oritur circà octauum Kal. Iulij, quæ orta plerunque peſtilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus interdum innoxia naſcitur. Creat peſtilentiam, ſi in hanc rem, etiam cæterorum, conſentiat aſtrorum curſus. ¶ Seges.] Terra.

ASCENSIVS,

¶ Sic fatus.] Docet, ſacrificio peracto, in Cretam profectos, & illinc peſtilentia rurſus pulſos. unde dicit Dona. ſic: ¶ Meritos.] Conuenientes Neptuno, propter ingruentem nauigationem. ¶ Apollo.] Propter acceptum oraculum. ¶ Fama uolat.] Opportunitatem conuenientem oblatam oſtendit. Fauebat ergo Troianis locus: quia ſecundùm Anchiſen fata Creta portendebant; item temporis, quia regnum uacabat. Erant'que domus paratę, ne eſſent cum magno labore ędificandæ. ¶ Volamus.] Oſtendit ex proſpera nauigatione, quantum ualuerint obſequia ſacrificiorũ. ¶ Sparſas'que per æquor.] Poſt ſpecialia, tranſit ad generalitatem. Nam quũ dixiſſet nomina aliquarum inſularum, addit, Crebris legimus freta concita terris. quia nec cognitionem habere Æneas omnium uocabulorum potuit: & odioſum fuit, relationem ipſam facere longiorem. ¶ Legimus.] Legere autem, eſt nauticum uerbum, quũ Legere. colligunt funes: quum Pelagi prolixa tranſmittunt. Et pertinet ad omnes inſulas, & ad freta pertinet. ¶ Clamor.] Vel morem nautarum expreſſit: uel eorum gaudium, qui ſuffragantibus uentis proſpera ſperabant. ¶ Vario certamine.] Nam uaria officia ſunt & omnia cum certamine & labore. ¶ Tandẽ.] Non prolixæ nauigationis fuit: ſed cupiditatis nauigantium. Nam cupienti omnia tarda ſunt, & ſi ſummopere properẽtur. ¶ Auidus.] Nõ auarus: ſed quaſi otij cupidus. ¶ Focos.] Vt haberent cum laribus nouis affectus. ¶ Arcem'que.] Quæ præcipue amauit in Troia: hæc reparare cupiebat. ¶ Sicco.] Nam Vdum etiam eſt littus. ¶ Connubiis, aruis'que.] Quæ res oſtendebat magnam fiduciam manẽdi. ¶ Iura, domos'que.] Leges uiuendi & domos: aut ipſarum domorum iura.i. dominos à legibus deputans. ¶ Subito cum tabida membris.] Securis, ac diſpoſitis omnibus ſubita peſtilentia coorta eſt ex aeris corruptione: nõ hominibus ſolum, ſed & arboribus, & ſatis uictus cauſſa. Supra enim dixerat, Aruis operata iuuentus. Languore autem corporis, lætum effugere non poterant. ¶ Linquebant.] Ex principali malo hæc prouenicbant; aut moriebãtur homines: aut corporibus tabe diſſolutis trahebãt miſerabilem uitam. ¶ Exurere Syrius.] Ergo qui ſpẽ euadendi habebant, fame perituri uidebãtur: quum Syrius exurendo, omnia ſterilia redderet. ¶ Rurſus.] Pater, qui prudentiæ alios præibat, primus ſenſit aliquid factum contra præcepta Apollinis. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Sup. Anchiſes, fatus ſic: mactauit aris.i. ad aras: honores meritos.i. conuenientes, aut debitos diis, quibus aras extruxerat, appoſitorie, taurum Neptuno.ſ. mactauit, & mactauit tibi, ô apollo, etiam taurum: & mactauit hyemi.i. deo tempeſtatum, pecudem nigram: qa infauſtus eſt deus: & mactauit Zephyris fœlicibus albam, ſup. pecudem: fama uolat.i. uelociter circunfertur: Idomenéa ducem.ſ. Creteñ. hoc eſt, principem terræ, ſiue is rex, ſiue dux dicendus. (Nam dux ſæpe officij, non dignitatis nomen eſt: ut de Achate, Duce lætus Achate: de Didone, Dux fœmina facti, &c. Declinatur autem hic Idomenéus: unde præter conſimilium nominum morem, penultimam accuſatiui producit.) Pulſum.ſ. quia filium immolare uoluit: ceſſiſſe.i. exceſſiſſe regnis paternis, unde pelli non debuit niſi ob deteſtabile facinus, & littora Cretæ deſerta.ſ. à duce, & illo, & alio, quum filius iunior eſſet, quàm qui præeſſet: unde prius non immerito dixit, Deſertas quærere terras: & domos.ſ. Cretenſes uacare.i. uacuas eſſe: hoſte.i. inimico: & ſedes relictas.ſ. à duce profugo: aſtare.i. paratas eſſe. Et ideo nos linquimus portus Ortygiæ.i. Deli: à Coturnice dictæ: & uolamus.i. celerrime nauigamus: pelago.i. per pelagus: & legimus.i. ordine ſuo pertranſimus nauigando: aut potius, linquimus Naxon inſulam illam: Bacchatam.i. Bacchis, hoc eſt, ſacerdotib. Bacchi habitatam, aut Baccho ſacram, aut Bacchico munere.i. uitibus amatam: & ita ſcribitur per ch: nam à baccis.ſ. fructibus ſylueſtribus, aut unionibus, Bacchatam diceremus: iugis.i. in collibus, aut montibus ſuis, & Donyſam uiridem, à colore marmoris quod & Lacedæmonium dicitur, & Olearon, & Paron niueam propter marmor candidiſſimũ: & Cycladas, ſup. alias.i. inſulas in circuitu, in morem Cycladis ueſtis iacentes, & (ut Ply. aſſerit) circà Delon in orbem ſitas: ſparſas per æquor.ſ. Ægeum: & legimus.i. pernauigamus ſuo ordine: æquora concita.i. commota (ut ſit hypallage: pro eo quod eſt, Terras concitas æquoribus.) aut conſita.i. contermina: crebis terris: clamor nauticus.i. celeuma nautarum, exoritur uario certamine: quia quum ſecundo uterentur uento certatim incumbebant, ueloci nauigatione: unde præmiſſum eſt, Pelago'que uolamus. Socij hortantur ut, ſup. petamus Cretam: & proauos.i. maiores noſtros. Ventus ſurgens.i. flans: à puppi.i. à poſteriore parte nauis, & ita à tergo: proſequitur nos euntes.i. proficiſcentes: & nos allabimur (Præſentis eſt temporis, ab allabor, allaberis.) tandem: poſt.ſ. longa deſyderia, licet parum eſſet moræ: oris.i. regionibus: antiquis.i. charis nobis: aut unde antiquam originem traximus: Curetum.i. illorum populorũ in Creta, qui primi cultores eius fuerunt. Ergo ego auidus, molior.i. cum mole extruo, muros urbis: optatæ.i. deſyderatæ: & uoco Pergameam.ſ. urbẽ: & hortor gentem lætam, cognomine.ſ. urbis: amare focos.i. diis laribus ſacrificia celebrare: aut nouas domos libẽter incolere: & attollere arcẽ tectis.i. ædificare domos: aut, reuera, arcẽ: & iã puppes, ſup. erãt ferè ſubductæ.i. ſurſũ ductæ: ĩ littore ſicco: & iuuẽtus, ſup. erat ferè operata.i. ſacrificia expleuerat. (Nã facere & operari, qñ per ſe ponunt, rem ſacrã cõnotant: ut, Quũ faciam uitula pro frugibus ipſe uenito: Et herbis operata iuuentus.) operata ergo cõnubiis.i. ppter cõnubia: & aruis nouis.i. propter arua noua iam primũ arata ab eis: & ego dabã eis iura.ſ. ciuitatis: & domos.ſ. priuatas, iam dicit: quũ.i. qñ: lues.i. infectio: tabida.i. tabi plena: & miſeranda.i. miſerãdos nos faciẽs: uenit.i. ſuborta eſt ſubito: & hoc tractu.i. regione, aut clĩate illo cœli.i. aeris uicini, corrupto: uenit, dico, membris.ſ. hoĩm, & arboribus, & ſatis: & annus lætifer.i. mortifer: hoc eſt, mortẽ per peſtẽ adferẽs uenit. Corpora linquebant animas dulceis.i. ſanis: hoc eſt, uitam ſuam: aut ipſa ægra.i. ſaucia, & infirma: trahebant, ſup. eas uidelicet aĩas: hoc eſt, anhelitũ, & ſpm̃ uitalẽ: tũ.i. inſuper. Syrius.i. ſydus illud ardẽs ĩ ore canis: exurere, ſup. cœpit: aut exurebat: agros ſteriles.i. quos exurẽdo: ſteriles.ſ. effecit: nõ q deſe ſteriles erãt; nã dictũ eſt, Centũ urbes habitãt magnas uberrima

rima regna herbæ arebant.i.aridæ fiebant:hoc eſt, deſiccabantur:& ſeges.i.terra:ægra.i.languida propter intemperiem cœli:aut,reuera,ſeges frumenti,quæ inanis erat:negabat,ſup.nobis uictum : pater hortatur ire curſus ad oraclum,pro ad oraculum:Ortygiæ.i.Deli:& ad Phœbum.i.Apollinem:hoc eſt, ad oraculum Apollinis in Ortygia,ſeu Delo dari ſolitum : & hoc mari remenſo.i.renauigato:& pręcari ueniam.i.hanc gratiam,ut dicat quem finem ferat.i.dicat,aut conſtituat:feſſis.ſ. nobis:& unde.i.à qua re:aut à quo genere piaculi,aut ſacrificij:iubeat tentare.i.attentando obtinere auxilium : & quò iubeat uertere curſus,ſup.noſtros.Nam ex infortunio ſenſit non in Cretam conſidendum fuiſſe quũ dij placati in malum non impellant.

PIERIVS.

¶ Hoſte uacare domos.] In exẽplaribus admodum uetuſtis, domum,legi numero unitatis.Sed plenius eſt,domos,dicere, quod ſatis uniuerſæ facit multitudini,commodum´q; ita omnibus hoſpitium pollicetur.¶ Baccatam´q; iugis Naxon,uiridem´q; Donyſam.] In codicibus aliquot antiquis Donuſam per u,latinam uocalem in penultima ſcriptum legas, non hic quia ut Verrio Flacco placet,eũdem apud nos u litera ſit, quæ apud græcos,υ pſilon.Sed quia inſula ea Δονῦσιμ, Grecis eſt κατὰ παξὰ φθοξὰμ ex Donyſia,quippe quòd Bacchus in eam ex Naxo traiecerit Ariadnam,quam Minos pater inſequebatur,eſt & Donuſam,legere in antiquo Taciti codice iis libris, quos Leo decimus Pont.op.Max.ab interitu uindicauit,ꝑ hac eadem inſula.Naſon uerò in codicibus aliquot per ſ notatum inuenies,Græci tamen per ξ,nomen hoc ſcriptitare ſolent.Eodem hoc modo apud Liuium in captiuitate Syracuſarum corrigendus locus ex ueteri codice,Epicides ab inſula , quã ipſi Naxon uocant.Nam Naſon per s,in impreſſis codicibus habetur.Sed ut ad Naxon alteram,qua de nũc agitur,redeam,illud minime prætermiſerim , traditum ab Aſclepiade,Naxias mulieres ſolas hominum octimeſtrem fœtum uitalem parere. Siue quòd Bacchus ſibi Iunonem conciliauerit : ſiue quòd eo temporis ſpatio ſit ipſe natus,cuius rei memoriam ita uoluerit illuſtriorem fieri.¶ Olearon.] In antiquis aliquot exẽplaribus,Oliaron,ſecunda uocali per ἰῶτα ſcriptũ inuenias, uti etiam ſcribitur apud Græcos,de qua ita traditur. ὠλιας Θ νῆσΘ τῶμ κυκλάδωμ μιὰ.ſolent tamen Latini ἰῶτα libenter in e uertere,uocali alia præcipue ſubſequente , ut in nomine, æthereus.Fuit uerò Oliaros Sidoniorum Colonia , ut Ponticus Heraclides tradit in libro de inſulis.Ea uerò à Paro diſtat octo & qninquaginta ſtadia.¶ Niueam´q; Paron.]In codicibus aliquot anti.parum idiomate Latino ſcriptum inueni.Sed enim propria nomina Græce declinata,plerunq; neſcio quid uenuſtius ſonare uidentur,ſic Paron, magis placet . Ita etiam apud hiſtoricos,ut in ant.Liuij cod. Corinthon legi: & clam Cypron profugit,& alia huiuſmodi penè innumera. ¶ Crebris legimus freta concita terris.] In codicibus aliquot manu ſcriptis legi,freta concita remis,frequenti quippe nauigatione ſolicitata,quod quidem fieri in multarum inſularum,earũdem´q; paſſim habitatarum uicinitate,par eſt:ſed neq; diſplicet terris,ut freta dicat crebris incurſationibus tam frequentium inſularum concitari.¶ Nauticus exoritur uario certamine clamor.]Sunt naris admodum emunctæ uiri,qui pro,certamine,legendum autument,hortamine, ſuſtineri´q; uerſum adſpirationis ui contendebant.Eam ego lectionem nuſquàm in antiquis codicibus inueni.Legi uerò apud Ti.Donatum,in naui uaria eſſe officia,& tamen omnia cum certamine & labore.Quare quam is lectionẽ agnouerit,meridiana luce clarius apparet.¶ Pergameam´q; uoco lætam cognomine gentem.] In pluribus antiquis exemplaribus uerſus hic in duo membra diſpeſcitur,cum ſuperiori enim uerſu,Ergo auidus muros optatæ molior urbis,hemiſtichium adiungunt , Pergameam´q;, uoco.coma mox interiecta ſubiungunt,& lætam cogn. gentem hortor amare focos.Põtanus uerſu pro unico membro citat,non taciturus,ſi,& illud inſertum agnouiſſet. ¶ Iam´q; ferè ſicco ſubductæ littore puppes.]Tria in hoc uerſu nomina geminatis conſonantibus notata.In antiquis codicibus ſimpliciter ſcribuntur,ſico,litore,& pupes,ſiue ita depoſcat analogia,ſiue quia(ut Victorinus ait)antiqui, cõſonantes geminare non conſuerunt,ut in his Annus,Lucullus,Memmius,& his ſimilibus,ſupra uerò conſonantem quam geminari oportebat, Sicilicon imponebant,cuius figura hæc ’ eſt Victorino,an’us,lucul’us,mem’ius.Id´q; ſignum geminandi apparere in multis ueteribus adhuc ſcriptis libris,atteſtatur : ſed enim de littore cur unico omnino t,ſcribi debeat,in.7. diſputatum.¶ Linquebant dulces animas,aut ægra trahebant Corpora.]In codicibus aliquot antiquis una eadem´q; periodo cõcluduntur,Et lætifer annus linquebat dulces animas,aut ægra trahebat Corpora,ut Lætifer annus,ſit ſubiectum. In aliis tamen exemplaribus carioſioribus legi Linquebãt animas dulces aut ægra trahebant Corpora,quæ lectio recepta. ¶ Rurſus ad oraculum Ortygiæ.]In antiquis pleriſq; cod.oraculum integra dictione ſcriptum inuenias.In quo fortè putabant a, ſecundam ſyllahm,à principio corripi poſſe,ratione poliſyllabicæ dictionis,quod aiunt quidam in huiuſmodi uocabulis medias plerunq; ad placitum poni,ut Sidŏnia dido,& Sidōniam picto.Sed enim omnes iam probãt oraculum,κατὰ σύγκοπημ. ¶ Quem feſſus finẽ.] In antiquis aliquot codicibus quam legitur.f.g.ut hoc loco No. Marcellus agnoſcit, quanuis alibi dictum ſit à Verg.Hic finis fandi. finem porro. f. g. proferre maluerunt Varro,Caſſius,Cæcilius , Attius, & Lucretius.

SERVIVS.

¶ Viſi aſtare.] Non aſtabant,ſed uidebãtur.¶ Inſomnis.] Ideſt uigilantis: ut una ſit pars: uel inſomnis,pro inſomniis, ꝑ apocopem:ut peculi , pro peculij.¶ Multo lumi.]Vt, Cum nymbo ſuo.¶ Inſertas.]Aut clatrates, aut nõ ſeratas ut ſit pro inſeratas: ut,Aſpros´q; molares,pro aſperos.¶ Ortygiã.]Ideſt ad Ortygiam.¶ En.] Demonſtrantis eſt : ut fidem faciat,ne ſomnium uideatur.¶ Dardania.] Deriuatiuum ab authore. ¶ Tua arma .] Quaſi dicat, tuas partes.¶ Nepotes.]Significat C.Cæſarem qui primus inter deos relatus eſt: & cuius ſydus apparuit: ut , Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrũ.¶ Œnotrij] Vel à rege, uel à uino: nam uitem ſerere Italis oſtendit Saturnus. ¶ Propriæ.]Perpetuæ.¶ Dardanus,Iaſius´q;.] Fratres fuerunt, Electræ filij:ſed Dardanus de ioue:Iaſius de Corito:à quo mons, & urbs, nomẽ accepit.Poſtea Dardanus,dicitur Iaſium occidiſſe.¶ À quo.]Dardano. ¶ Noſtrum.] Ergo deos Penates quaſi Troianos intelligas . Poteſt & ad ritũ referri: nam Labeo ĩ libro de animalibus,ait eſſe quędam ſacra quibus humanę animæ uertuntur in deos: qui dicuntur animales, quòd de animalibus fiãt: & ſunt dij penates,& uitales. ¶ Haud dubitanda.] Quia aut dubitaret de conſilio Anchiſæ: aut ne propter ſomnium non crederet . ¶ Dictea.] Eſt mons Cretæ:dictus à Dicte nympha:ĩ quo nutritus dr̃ Iuppiter.¶ Iuppiter] Quia ipſius Cretenſibus præeſt.

Dardanus.
Iaſius.

Nox erat,& terris animalia ſomnus habebat,
Effigies ſacræ diuûm,Phrigii´q; Penates,
Quos mecum à Troia,mediis´q; ex ignibus urbis
Extuleram,uiſi ante oculos aſtare iacentis
Inſomnis,multo manifeſto lumine,qua ſe
Plena per inſertas fundebat luna feneſtras:
Tum ſic adfari,& curas his demere dictis.
[Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,PE.P.
[Hic canit,& tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te Dardania incenſa,tua´q; arma ſequuti,
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor,
Idem uenturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperium´q; urbi dabimus,tu mœnia magnis
Magna para,longum´q; fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes,non hæc tibi littora ſuaſit,
Delius aut Cretæ iuſſit conſidere Apollo.
Eſt locus,Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua,potens armis,atq; ubere glebæ,
Œnotrij coluere uiri,nunc fama,minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
Hæc nobis propriæ ſedes,hinc Dardanus ortus,

ASCENSIVS.

¶ Nox erat.] Docet quomodo in ſequenti nocte, poſtea quàm Anchiſes decreuerat,rurſum in Delon mittere,dij Penates cohortati ſunt in Italiam proficiſci:docentes eam eſſe terram,eam´q; matrem quam Phœbus ſignificauerat.De qua re dicit Donatus ſic: ¶ Nox erat.] Virtutes animi ſui , & meritum , & gratiam deorum commendat:oſtendit,quòd cæteris dormientibus ipſe acriter rebus publicis ĩuigilabat. ¶ Qua ſe Plena.] Voluit demõſtrare quomodo ĩ nocte uidere potuit,ſ.ꝑ radios lunæ:tũc ſic ne ulterius recur-

ſecurrentibus curis frāgerer. ¶ Quod tibi delato.] Ne geminet labor redeundo Apollo facit, ut hæc referentibus nobis, hic audias quæ apud eū eſſes auditurus. Magnus ergo numinis fauor: nō rogatur & fauet. Non nauigas, neq; domo egrederis, & dei iuſſa famulantibus diis, ad tuas aures ueniunt. ¶ Nos te.] Ad hominem errore iam à patre imbutum debuit mitti perſona, cuius authoritate, ac meritis etiam incredibilia credi poſſint. Dij ergo Penates huiuſcemodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Artis eſt igitur excludere ante ſollicitudinem primam, & liberato angoribus, animo alterius nauigationis labores in genere: ac monſtrarit: non eas ſedes oſtendiſſe Apollinem deſcribit, nec eum mōſtraſſe locum. ¶ Hinc Dardanus ortus.] Oſtendit quum Apollo uixit: Quæ uos à ſtirpe parentum Prima tulit tellus: non de Creta, & de Teucro, ſed de Italia, & Dardano eſſe intelligendum. ¶ Longęuo.] Occulte corripit ipſum ſenem de origine ſuorum nō debuiſſe falli. ¶ Iuppiter.] Qui Cretę peculiaris amator eſt. ¶ Surge.] Oſtēditur per ſomnum hoc uidiſſe: quāuis aliqui exponant inſomnis. i. uigilantis. Hæc ille.

Iaſius'q; pater, genus à quo principe noſtrum.
Surge age, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Coritum, terras'q; require
Auſonias, Dictea negat tibi Iuppiter arua.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Nox erat: & ſomnus habebat. i. occupabat animalia, quum, ſup. effigies ſacræ diuum, & Penates Phrygij. i. Troiani: quos ego extuleram mecum Troia ex mediis ignibus urbis: uiſi, ſup. ſunt aſtare ante oculos, ſup. meos: iacentis. i. cubantis: inſomnis. i. ex ſomnis & uigiliis: & hoc, ſup. cum multo lumine: manifeſto. i. mihi uiſibiliter apparenti, ſup. ea quæ luna plena: fundebat. i. infundebat, aut inſpergebat lumen ſuum, per feneſtras inſertas. i. non ſeratas, ſed apertas: aut non conſertas. i. concluſas: ſed reſeratas parum (nam Landinus uult hypallagem eſſe, ut ſint feneſtræ inſertæ: pro, luna inſerta) Tum. i. deinde poſtquàm mihi manifeſto lumine uiſi erant: adfari, ſup. cœperunt aut adfabātur: & demere. i. demebant curas his dictis: Apollo canit tibi hic, quod dicturus eſt tibi delato. i. poſtquàm delatus fueris Ortygiam. i. in Delon. & en. i. ecce: mittit nos, inquàm, quibus fidē habere debes: quia nos ſequuti ſumus te: & tua arma. i. tuam protectionem, aut dexteritatem in bello, & hoc Dardania. i. regione, quam Dardanus incoluit incenſa: nos permenſi. i. perfecte menſi ſumus: claſſibus. i. pernauigauimus ſub te. i. ſub ductu tuo: æquor tumidum. i. procelloſum: & nos iidē tollemus. i. extollemus in aſtra propter Cæſarem id dicit: de quo in Buco. illic, Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum: dictū eſt nepotes uenturos. i. poſteros tuos: & dabimus urbi. ſ. quam nobis ſtatues imperium, quod Cæſar perpetuum uſurpauit: tu para (non dicit extrue: ſed para. i. prępara: quia non ipſe, ſed poſteri eius id fecerunt.) diis qui in capitolio Romæ colebantur: magna mœnia. ſ. Romæ: ſeptem colles complectentis: & ne linque, pro ne derelinquas: longum. i. diuturnum laborem fuge: ſedes. i. manſiones, aut habitationes ſunt mutandæ: Delius Apollo non ſuaſit tibi hæc littora: aut. i. uel non iuſſit conſidere Cretæ. i. in Creta. Eſt locus, ſup. quem, aut quam: ſed more ſuo ſubticet relatiuum in deſcriptione loci Graij: dicunt. i. appellant Heſperiam cognomine locus, dico, exiſtens terra antiqua. i. quæ diu regnauit, & ita nobilis, potens armis, atq; ubere. i. fertilitate glebę. i. terræ pinguis. Viri Œnotrij, de quibus in. I. in oratione Ilionei dictum eſt: coluere, ſup. eam: famam, ſup. eſt: nūc minores. i. poſteros: dixiſſe, ideſt appellaſſe Italiā: de noīe ducis: q. ſ. Italus, uocabaī. Hę ſedes. ſ. Heſperia, aut Italia, ſup. ſunt: ꝓprie nobis: aut nobis proprie: Dardanus eſt ortus hinc. i. ex his regionibus Italiæ. Et Iaſius pater eſt ortus hīc. i. ex Italia à quo principe. i. à quorū priore, & principe uiro Dardano, uidelicet: eſt noſtrum. ſ. Troianorum genus. Age, adhortandi aduerbium, ſurge: & tu lætus refer. i. recenſe, & enuntia hæc dicta. i. quæ tibi diximus parenti longæuo. ſ. Anchiſæ: haud. i. non dubitanda. i. certiſſima, & ueriſſima: require Corytō ciuitatem Italiæ: unde Dardanus uenit: & terras Auſonias. i. Italicas in eam regionem quam Auſonij olim coluerunt: Iuppiter negat tibi aura Dictea. i. eſt Cretenſia: à parte totum.

PIERIVS.

¶ Aut Cretæ iuſſit conſidere Apollo.] In codicibus aliquot ant. replicata negatione legitur, haud Cretæ, uti prius etiam erat in codice Med. quòd interpretes nō admittunt, Sunt etiā codices in quibus, cōſiſtere, legatur. Sed, conſidere, magis placet: ut illud, Vultis, & his mecum pariter conſidere regnis. Quòd uerò Crete aduerbialiter, ut urbiū propria nomina poſitum ſit, ne quis carminis id neceſſitati condonandum dicat. Oratores etiam eadem uſos eloquutione ſcimus, apud Varronem. lib. I. de agricultura, itaq; Crete ad cortinam dicitur platanus eſſe, quæ folia hyeme non mutat. ¶ Œnotrij coluere uiri.] In antiquis pleriſq; codicibus, Œnotri, unico i, ſcriptum eſt, ut in. I. diximus. Quanquam etiam ſi Œnotrij ſcribatur, ij, geminato, duo illa ij, unica pro ſyllaba per eam quæ frequentiſſima eſt apud ueteres poetas, figuram ſinizeſin accipietur. Non aliter ac dij unica ſyllaba grāmatici quidam ueteres enūtiari iubent, duabus quantumuis ſcriptum uocalibus, quæ minime coire in diphthongum poſſint. In monumentis autem ueterum ſæpe uideas eam literam geminari, Attiano more. ꝓ unica uerò ꝓferri, ut illud Romæ: Libertis libertabus'q; ſuiis, Quam tamen dictionem (liceat hæc in doctorum quorundam gratiam inſerere.) etiam per ei ſcriptā, ex inſtituto Lucilli nō ſemel inuenias. Vt illud, Monumentum fecit & ſibi & ſueis. eandem porrò ſcribēdi uarietatem in nominatiuo plurali maſculini generis à pronomine is, ea, id, obſeruaui. Nam in arcu aquæductus, qui eſt in Celio monte, ſcriptum eſt: P. Cornelius p. f. dolabela, & quę ſequuntur. Faciundum curauerunt, eidē'q; probarerūt. Attiano uerò more in arcu quodam legitur inter Aduentinū & Tyberim. p. Lentulus. c. n. Scipio. T. Quintus Criſpinus, Valerianus, coſ. r. s. c. faciūdum curauere: iidē'q; comprobauere. Vt ex hoc etiam terminationes illas curauerunt, & curauere: probauerunt, & probauere, eodem accipi ſignificato uideamus, quum alteram in, re, ſcilicet exeuntem, nonnulli dualis eſſe numeri uoluerint. ¶ Dixiſſe ducis de nomine gentem.] Quod in codicibus aliquot antiquis, duxiſſe legatur, librariorum omnino negligentia factum puto. Nam tota hæc ſententia ſuper nominis nuncupatione uerſatur. ¶ Coritum terras'q; require.] In codicibus aliquot antiquis, requiras, legitur. Sed plura ſunt exēplaria manu ſcripta, quæ cum Mediceo & eo, quem mihi Camillus Porcius legendum dedit, requirat, tertia perſona legant. ad Anchiſen enim hæc referenda ſunt, & eius acquieſcendum eſt ſententiæ. Quam lectionem Ti. Donatus etiam agnouiſſe uidetur.

SERVIVS.

¶ Viſis.] Deorum uultibus. ¶ Attonitus.] Stupefactus: proprie is, attonitus, dicitur, cui caſus uicini fulminis, & ſonitus tonitruum, dant ſtuporem. ¶ Velatas.] Vittatas: ut, Victori uelatum auro uittis'q; iuuēcū. Nam dij qui erant apud laurum Lauiniū, non habebant caput uelatū. ¶ Corripio.] Ne ſatietate uideatur reliquiſſe ſomnū. Quoties autem ex abrupto ſomnus aufugerit, omen infelix ſignificat. nam hic tempeſtas ſequitur: & in. 2. Excutior ſomno, & ſequitur excidium urbis. nec ſine ratiōe: nā ſi ſomnus, munus deorum eſt: ut, Dono diuûm gratiſſima ſerpit. non ſine infelicitate, munus deorū diſcedit. ¶ Tendo'q; ſupinas.] Honeſta loquutio, quum uno ſermone rñdemus duobus: ut, Interea feſſos, uentus cum ſole reliquit. ¶ Intemerata.] Rite facta: ut ſi leniter uinum infundendum ſit, & mola iniicienda: ſic fiant, ut ratio ſacrificij exigit, aliter temerata ſunt ſacra: unde Helenus, Ne quâ inter ſanctos ignes in honore deorum Hoſtilis facies, occurrat, & omnia turbet. ¶ Focis.] Et non aris: quia Penatib. ſacrificabāt: ¶ Ambiguam.] Duplicem, & nō incertā. ¶ Geminos.] Duos. ¶ Nouo.] Aut per contrarietatem ſermonum declamauit: aut nouum. i. magnū. ¶ Exercite.] Defatigate: exercitatus autē, pitus. ¶ Caſus Caſſandra ca.] Hæc cōpoſitio antiqs placuit, q̄ iā uitioſa eſt: ut, Anchi-

Attonitus.

ÆNEAS
Talibus attonitus uiſis, ac uoce deorum,
(Nec ſopor illud erat, ſed coràm agnoſcere uultus,
Velatas'q; comas, præſentia'q; ora uidebar,
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendo'q; ſupinas
Ad cœlum cum uoce manus, & munera libo
Intemerata focis, perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, rem'q; ordine pando.
Agnouit prolem ambiguam, geminos'q; parenteis,
Se'q; nouo ueterum deceptum errore locorum.
Tum memorat. ANCHISES Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat,
(Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna uocare)

Anchiſen agnouit amicū. ¶ Portendere.] Deberi. ¶ Crederet?] Propter longitudinem ſpatij.

Sed quis ad Heſperiæ uenturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum uates Caſſandra moueret?
Cedamus Phœbo,& moniti meliora ſequamur.

ASCENSIVS.

¶ Talibus.] Docet quomodo peracto ſacrificio, patrem de rebus uiſis & auditis, certiorem fecerit: his'q; auditis illis errorem agnouerit. unde Donatus ſic: ¶ Attonitus.] Duo erant miranda, & deos uidere, & optata loquentes audire. ¶ Nec ſopor.] Non enim pleno ſomno uiderat, aut audiuerat. Nam nec plene uigilabat, nec plene dormiebat. ¶ Gelidus ſudor.] Et hoc confirmat deos uidiſſe Æneam. ¶ Corripio è ſtratis.] Oſtendit propè uigilantem. Nam poſuiſſet, expergefactus ſum, ſi dormiſſet. Exprimit autem feſtinantem. ¶ Munera.] Quæ ſunt uinū, & thus. ¶ Certum.] Quia primæ interpretatiōis, uitio reddebatur incertus. Oſtendit autem poeta: diuinas admonitiones referendas non eſſe, niſi primo patri ſacrorum: & præcis obſequia ſunt, ut proſperentur quæ bona ſunt: quæ autem mala, uertātur in melius. Deceptus autem fuerat Anchiſes: quia memoria Dardani antiquior erat, quàm Teucri, & propterea obſcurior. Apollo autē quum dixiſſet, antiquam: oſtendit fuiſſe recentiorem. Norat enim & primam eſſe, & ſecundam. ¶ Fatis Iliacis.] Non proprio fato laborabat. Excuſat igitur, & laborem irritæ nauigationis q̄ ad Cretā fatis adnectit, ut inuidiam qua afficiebatur, quod illi fruſtra laboraſſent, purget excuſatione, quum factū negari non poſſit. ¶ Sola mihi.] Vni enim Caſſandræ credēdum non fuit: deinde, non uidebatur ueriſimile, tam longinquas ſedes eſſe petendas. Hęc ille. ¶ Ordo eſt. Ego (inquit Æneas) attonitus. i. ſtupefactus, quaſi tonitru percuſſus: talibus uiſis. ſ. deorum uultibus: aut uiſis, pro uiſionibus: & uoce deorum, ſup. tali: audita. ſ. Nec illuderat ſopor. i. profunda dormitio: hoc eſt, nō uidebam per inſomnia: ſed uidebar. ſ. mihi (Ergo, ut Donatus dicit, nec plene etiam uigilabat, quia non aſſerit ſe uidiſſe, ſed uiſum eſſe quod uiderit.) agnoſcere coràm. i. in conſpectu meo: uultus. ſ. deorum: & comas uelatas. ſ. uittis, aut uelo: & ora præſentia: tamen. i. inſuper, aut poſtea: gelidus ſudor qui uiolētiam indicabat, & ſtuporem: manebat toto corpore, ſup. meo. i. de toto corpore meo: ego corripio. i. celeriter, & uiolenter (quod ſignum futuri incommodi per tempeſtatem, Seruius indicat.) rapio: corpus è ſtratis. ſ. lectis: & tendo manus ſupinas. i. ſurſum erectas ad cœlum. ſ. cum uoce. i. prece ſequenti: & libo. i. offero munera. ſ. thus & uinum: intemerata. i. rite facta: focis. i. aris deorum Penatium: ego lætus honore. i. honorifico ſacrificio perfecto: facio Anchiſen. ſ. patrē certum (Orator, ſecundùm quoſdam, diceret certiorem: quia elegantius id dicitur: uerum metri cauſſa coactus, certum, dixit poeta. Sunt tamen qui penitus uim uocabulorum inſpicientes, dicant modeſtiæ & honorificentiæ tantùm gratia inuentum eſſe, ut certiorem, & certum facere, dicant oratores: nam certiorem facio, eum qui non penitus ignorabat rem: certū, qui penitus: ne ergo turpe ſit quidquā omnino ignoraſſe, dicunt, certiorem fieri: hic uerò quia res non humanitus, ſed diuinitus reuelata penitus Anchiſen latet: recte dicit, facio certum: ſed nolumus in iſtis argutiores uideri.) q;, pro &: pando. i. facio: rem ordine. i. quo ordine dicta, & facta ſint oīa, eodem recito patri. Pater, ſup. Anchiſes: agnouit prolem. ſ. gentem Troianam: ambiguam. i. incertam, quo parente, Dardano'ne, an Teucro dicatur orta (Seruius tamen maluit, geminam, & duplicem, quam incertam, dici.) & ſe deceptum nouo. i. inſolito errore ueterum locorum: (& eſt antitheſis:) aut nouo. ſ. magno errore: tū. i. deinde: memorat. i. quod memoria tenebat, eloquitur: dicens, ô nate, exercite. i. fatigate: fatis Iliacis. i. Troianis debitis: ſola Caſſandra. ſ. filia Priami, & uates. (de qua in. 2. huius, dictum eſt) canebat mihi tales caſus. i. euentus miſeros, ut. ſ. diu erremus Italiam quærentes, ego repeto. i. memoria repetens agnoſco: fata portendere. i. quod fata portendebant, hæc debita noſtro generi. i. quod hæc fataliter portenta ſunt noſtro generi (ut etiam errores, ne ob culpam putentur fatales, cenſeantur: hoc finxit poeta.) & repeto fata, portendere genus noſtrum: uocare. i. uocaturum, aut uocare debere: hoc eſt, exoptare ſæpe Heſperiam, & ſæpe regna Itala. i. Italica: ſed quis crederet Teucros (id potius dixit, quàm Dardanos, quum etiam Dardani ſint, ut errorem ſuum purgaret, quum tamen Oracula Dardanidæ duri, &c. dixerint.) uenturos ad littora Heſperiæ. i. Italiæ, unde tantum diſtent. q. d. nemo, aut quem Caſſandrā moueret. i. incitaret ad credulitatem: tum. i. tunc, quum obſidione præmebatur urbs noſtra: & impatientia, forſitan rapta, credebatur: (unde etiam addita eſt particula, tunc, in. 2. ubi dictum eſt. Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris Ora dei iuſſu, nō unquàm credita Teucris.) Cædamus Phœbo. i. monitis Phœbeis: (quę Italiam ſignificabant quum dicerent, Dardanidæ duri: & quæ etiam à Caſſandra pandebantur: & nunc à diis Penatibus ſignificata ſunt. Nam dixerānt, Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt, Hic canit, &c.) & nos moniti, ſequamur meliora. ſ. hic, quam nacti ſumus, unde dira peſte propellimur.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Viſis, ac uoce deorum.] In antiquis pleriſq; cod. & uoce, legitur: prout etiam eſt in Donatiano codice, uerum ac minime diſplicet. ¶ Corripio è ſtratis corpus.] Antiqua aliquot exemplaria, Corripio ſtratis, abſq; præpoſitione ſeparatiua legunt: ut, Haud ſegnis ſtrato ſurgit pal. ¶ Se'q; nouo ueterum deceptum errore locorum.] In antiquis aliquot codi. errore parentum, legitur. Sed quia ſermo eſt de ſedibus fato præmonſtratis, locorum. In multis etiam repperitur, atq; ea lectio plurimū ſubdititia priori abraſa, quæ parētum fuerat. ¶ Caſſandra moueret.] In codicibus aliquot antiquis, moneret. ſcriptum eſt. Magis uerò placet, moueret: ut ſit, cui nā hoc ea perſuaſiſſet, Troianis rebus, tunc adeo florentibus.

SERVIVS.

¶ Hanc quoq;.] Vt Troiam, & Thraciam: & cum dolore dixit. ¶ Caua trabe.] Periphraſis. i. naue. ¶ Supra caput.] Pernicioſus. ¶ Noctem, hyemem'q;.] Pluuiam cum obſcuritate. ¶ Vaſto.] Epitheto auxit tapinoſim. ¶ Nox humida.] Nube caliginoſa. ¶ Cæcis.] Incertis: q̨a ſydera non apparebant. ¶ Ipſe.] Ideſt nauigandi peritus. Emphaſis hoc ſignificat. ¶ Incertos ſoles.] Bene incertos: quia quanuis ſit obſcuritas, tamen noctis eſt: manifeſta diſcretio. Fruſtra ergo quęrunt, quomodo tres dies cognoſcere potuerunt? ¶ Cæca caligine.] Cacephaton eſt. ¶ Attollere.] Nam quum appropinquamus: ſurgere uidetur terra, & fumum emittere. ¶ Seruatum ex undis.] Ac ſi diceret, ex periculis, in grauiora pericula incidiſſe. ¶ Strophadum me littora primum Excipiūt: Strophades Graio ſtant nomine dictæ, &c.] Phineus rex Arcadiæ liberis nouercam ſuperduxit, eos'q; illius inſtinctu excæcauit. Ob quam rem irati dij, ei oculos ſuſtulerunt: & immiſerunt Harpyias, quæ illi diu cibum abriperent: hic Iaſonem cū Argonautis, uelus aureū petentem ſuſcepit, hoſpitio & deductorem dedit. Hoc beneficio Argonautæ Zetum, & Calaim, Boreæ filios, & Orytiæ, alatos iuuenes ad pellendas Harpyias, miſerūt: ille ex Arcadia, armatos iuuenes, fugientes ad inſulas Plotas, peruenerunt. Et quum ultra tendere uellent, ab Iride admoniti, ut à Iouis canibus abſtinerēt, conuerterunt ſuos uolatus: hæc conuerſio. i. Strophæ, nomen inſulis dedit: quod Apollonius late exequitur. Dicuntur, canes Iouis, quia furiæ habentur. Vnde epulas dicūtur abripere, quod eſt furiarum: ut, Et prohibet cōtingere menſas. Vnde & auari, fingūtur furias pati. Itē furias eſſe, idem paulopoſt teſtat: dicens,

Stropha.

Harpyiæ

ÆNEAS

Sic ait,& cuncti, dictis paremus ouantes.
Hanc quoq; deſerimus ſedem, paucis'q; relictis
Vela damus, uaſtum'q; caua trabe currimus æquor.
Poſtquàm altum tenuere rates, nec iam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undiq;, & undiq; pontus,
Tum mihi cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem, hyemem'q; ferens, & inhorruit unda tenebris,
Continuo uenti uoluunt mare, magna'q; ſurgunt
Æquora, diſperſi iactamur gurgite uaſto.
Inuoluere diem nymbi, & nox humida cœlum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, & cæcis erramus in undis.
Ipſe diem, noctem'q; negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe uiæ media Palinurus in unda.
Treis adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſydere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procùl montes ac uoluere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus: haud mora nautæ

Adnixi torquent ſpumas,& cœrula uerrunt.
Seruatum ex undis Strophadum me littora primum
Accipiunt.Strophades Graio ſtant nomine dictæ
Inſulæ Ionio in magno,quas dira Celæno,
Harpyiæ'q; colunt aliæ:Phineía poſtquàm
Clauſa domus,menſas'q; metu liquere priores,
Triſtius haud illis monſtrum,nec ſæuior ulla
Peſtis,& dira deûm Stygiis ſeſe extulit undis.
Virginei uolucrum uultus,fœdiſſima uentris
Proluuies,uncæ'q; manus,& pallida ſemper
Ora fame.

dicens,Vobis furiarũ ego maxima pando.Furias autem,canes dici,&Lucanus teſtatur:ut,Stygias'q; canes in luce ſuperna Deſtituunt.& in.6.Vergi. Viſæ'q; canes ululare per umbram Aduentante dea. Sanè apud inferos, furiæ dicuntur,& canes: apud ſuperos,diræ, & manes: ut ipſe in.12.oſtendit,In medio uerò Harpyiæ dicũtur unde duplex in his effigies inuenitur. Has Vergilius tres dicit,Ællo, Ocypetẽ,& Celæno. Apollonius duas,quem Vergi. in.12.ſequitur:ut,Sunt gemine peſtes Ionio in magno.Nam ſinus Ionius,magnus eſt,ab Ionia ad Siciliam. Huius partes ſunt,Adriaticum,Acchaicum,& Epiroticũ:in magno ergo,in quo& alia maria ſunt.¶ Stygiis.]Non dicit has apud inferos natas:ſed peiores eſſe omnibus inde procreatis. ¶ Proluuies.]Sordium effuſio.¶ Vncæ'q; manus.] Pro unguibus poſuit.i. κατὰ ὄνυχας. ¶ Fame.] Quam non inopia, ſed auaritia inferebat.

ASCENSIVS.

¶ Sic ait,&c.] Docet ut agnito errore à Creta diſceſſerunt,ut'q; ſub orta tempeſtate duriſſima in Strophadas inſulas depulſi ſint, ubi Harpyias offenderunt ſæuiſſima monſtra:de quibus omnibus dicit Donatus ſic:¶ Dicto.] Vel Apollinis,uel Anchiſæ.¶ Ouantes.] Et propter ereptum laborẽ,iterum in Delum enauigandi: & propter magnam ſpem propoſitam. Eſt autem hæc deſcriptio nauigationis:in qua eadem res, ſæpius dicitur diuerſa,& ſplendida compoſitione uerborum.Tempeſtas autem egregiæ deſcripta eſt:quum uno pulſu, omnia ſimul elementa turbantur.In hoc& initiũ poſuit:ut Ceruleus ſupra caput a.i.Et augmentũ:ut, Noctem,hyemem'q; ferens. Et quæ ſolent conſequi ex huiuſcemodi rebus;ut, Inhorruit umbra tenebris,Et continuo uoluũt fluctus mare. & reliqua quæ maximam oſtendunt uiolentiam, ut quanuis multum laborarent,tamen à curſu detorti, quò uolebant non peruenirent.¶ Ipſe.] Maximum habet intellectum.i. qui peritiſſimus eſſet gubernator, qui nauigandi arte pollebat, qui uiam in fluctibus obſeruatione ſyderum norat. Deſcriptis autem omnibus, quæ orta tempeſtas,& cuncta perfecerat, ut finem oſtendat, addit:¶ Vela cadũt.] Verum contraria uidentur: quòd quũ dixerit, Diem, noctem'q; negat diſcernere cœlo:deinde addat,Tres adeo incertos cæca caligine ſoles.Quomodo enim hæc ſcire potuit,ſi nulla erat diſtinctio noctis & diei? Sed reſponde uoluiſſe poetam obſcuritatem aeris,nimis ſatiare.Nam qui fieri potuit ſic accidere tenebras, ut inter ipſas,& ueram noctem nihil intereſſet:uel intellige dierum & noctium numerum diſtinxiſſe crebris coruſcationibus,q̃ uel ſtellas,uel ſolem oſtendere potuerunt.¶ Seruatum ex undis.] Non perſeuerauit mala fortuna: ſed nec in totum proſpera prouenit.Nam in littus fertile uenerunt,quòd fuiſſet feliciſſimum,niſi Harpyis eſſet occupatum.¶ Triſtius haud.] Nõ poteſt ab inferis triſtius quidquam excitari,quàm ſint Harpyiæ.¶ Virginei uolucrum.] Non eſſet hoc monſtruoſum:ſi cætera eſſent ſimilia.¶ Proluuies.]Nihil inteſtinis morari patiuntur: ſed ſtatim effundũt. Ergo non ſolum non ſatiabantur,ſed ſemper fameſcebãt. Inde'q; pallor,ſic ille,& plura quæ Seruius citat, utpote de Harpyis,quod inuulnerabiles eſſent,quia ſtygæ natæ;unde apparet Donati commentarios mutilos eſſe.¶ Ordo eſt.Anchiſes, ſup.ait ſic:& nos cuncti paremus ouantes. i. mediocri lætitia exultantes;dicto(ſic enim legit Donatus) aut dictis,i. monitis eius

tis eius,aut deorum: & deſerimus quoq;.i.etiam(quia prius Thraciam deſeruerant)hanc ſedem.ſ.ciuitatem in Creta iam extructã:& damus uela,ſup.uentis:& hoc paucis relictis:qui.ſ.ciuitatem Pergameam incolerent:& incurrimus uaſtum æquor.i.mare:trabe caua.i.naui.Poſtquàm rates.i.naues:tenuere altum.i.profundum mare,uti eſt in medio : nec ullæ terræ apparent iam amplius:&,ſup.cœlum apparet undiq;:& Pontus apparet undiq;.i.ab omni loco:non ab omni parte:tum.i. deinde,aut paulopoſt,imber cæruleus.i.nubes cærulei coloris denſa,& ſubnigra:ferens noctem.i.caliginem nocturnam: & hyemen.i.tempeſtatẽ pluuioſam,qualis hyberno tempore eſſe ſolet:aſtitit mihi ſupra caput:bene mihi ad id.ſ.quum prouidus eſſet heros animaduertenti,& unda inhorruit.i.facta eſt horrida:tenebris.i.propter tenebras.Venti uoluunt cõtinuo.i.perpeti motu,mare:& æquora magna.i.integræ conuolutiones aquarum:ſurgunt.i.oriuntur & eriguntur,& nos diſperſi iactamur:uaſto gurgite.i.impetu:& ingurgitatione:aut inuolutione aquarũ maris.Nymbi.i.nubes pluuioſæ: inuoluere.i. implicuerunt,& inuolutum tenuerunt:diem.i.claritatem diurnam,aut ſolem:& nox humida.i.caligo pluuioſa,abſtulit.ſ.ab oculis noſtris:cœlum.i.aſpectum cœli:ignes.i.coruſcationes,& fulgura:ingeminant.i.multiplicant,ſup.ſe nubibus abruptis:ex quarum ruptura produci uolunt tonitrua. Nos excutimur curſu.ſ.inſtituto:erramus in undis cæcis.i. tenebroſis,in quibus nulla patebat certa uia.Ipſe Palinurus: nautarũ, uidelicet peritiſſimus:negat,ſupp.ſe poſſe:diſcernere cœlo.i. per inſpectionem cœli,quanuis aliquo indicio, aut duratione adhuc noſſet,diſcernere diem,& noctem:nec,ſup. nouit meminiſſe uiæ in media unda.Nos erramus,ſup.in pelago.i. mari. Tres ſoles.i.tantum temporis,quantùm tres ſoles ſuper hemiſpherium noſtrum apparere ſolent:adeo.i.omnino: incertos.i.dubios,an lucerent necne:hoc eſt,an dies, an nox eſſet, ſed poſtea nouerunt tres abiiſſe dies:incertos,dicit:cæca caligine.i.propter caliginem:& erramus totidem.i.etiã tres noctes:ſine ſydere.i.apparitione cuiuſuis ſyderis. Terra uiſa eſt attollere ſe tandem quarto die:& aperire.i.denudare,& oſtendere procùl montes:ac uoluere fumum : unde in Bucoli.Et iã ſumma procùl uillarum culmina fumant.Vela cadunt : poſtquàm.ſ.ſtricta erant:nos inſurgimus.i.incumbimus, & innitimur remis ut ad terram appellamur:haud.i.non,ſup.fit mora:& nautæ annixi.i.annitentes,torquẽt ſpumas,ex celeri curſu excitas:& uerrunt cęrula:uerrunt autem caudis:hoc eſt,gubernaculis nauium:littora Strophadum.i.illarum inſularum, quæ duæ ſunt,non longe ab Aſteria:excipiunt me primum.i. primo tempore,& ante alias terras:ſeruatum ex undis.i.à ſubmerſione:Strophades(inquit)ſtant dictæ:nomine.i.uocabulo Graio.i.Græco : nam στροφὴ dicitur reuolutio,ſeu reuerſio,ut ſentit Seruius,& στροφᾶς:hoc eſt,Strophâs:Strophados,conuerſio:& uertigo,à uerbo Strophao,quod eſt,uerto:ſtant,dicit,exiſtentes inſulæ in magno ſinu Ionij maris(Inſulæ,ultimam corripit,non abiicit.corripit autem propter uocalem ſequentem:nam Ionio,quadriſyllabum eſt.)quas,ſupple inſulas:Celæno dira.i.execrabilis,& fera peſtis: & aliæ Harpyiæ : ergo & ipſa Harpyia,ab ἁρπάζω, quod eſt , rapio: poſtquàm domus Phineia, ideſt Phinei,regis Archadiæ, eſt clauſa,ſup.Harpyis,per Zetum & Calaim,ut Seruius recitat: & poſtquàm ipſe liquere metu,non ergo ſponte:priores menſas.ſ.regis Phinei,quas,prius polluerant:monſtrum triſtius.i. dirius,& execrabilius illis.i.quàm ille:hoc eſt,quàm Harpyiæ ſint:haud.i.non extulit ſe undis Stygiis.i.infernalis,illius lacus:nec ulla ſæuior peſtis:nec ulla ira deûm.i.dira: nam Seruius ſupra dixit,quòd dira ſit deorum ira: aut ira.i. furia,aut peſtis,à deo irato producta,ſæuior,ſup.illis:non extulit ſe undis Stygiis.Vultus uolucrum.ſ.Harpyiarum,ſunt uirginei.i. quales uirgines habent:ſed proluuies uentris.i.lata aluus,aut ſordidum effuſio,eſt fediſſima illis:& manus.i.ungues,ſupp. ſunt uncæ.i.incurui:& ora ſunt ſemper pallida famæ. i.uoracitate:quã,quia nimiam habent,pallent auiditate non inedia. Vnde moleſtiſſime tulerunt uaccas ſuas à Troianis cæſas eſſe.

PIERIVS.

¶ Tres adeo incertos cæca caligine ſoles.] Vetera quædam exemplaria ad Kappaciſmum declinandum dictionum ordinẽ ita diſponunt:Tres adeo cæca incertos caligine ſoles.Ser. tamen cacephaton illud uidetur agnouiſſe. ¶ Erramus pelago,totidem ſine ſydere noctes.] In codi.aliquot antiquis,& totidem.In aliquot,totidem & ſine.Sed enim magis placet ſi particula ea penitus ſubmoueatur,quæ lectio eſt etiam codicis Medicei.¶ Ac uoluere fumum.] In Mediceo codi.ducere fumum, legitur:proprium tamen eſt fumi tortuoſe uolui ob craſſitudinem,dum cum aere colluctatur.¶ Me littora primum Accipiũt.] In ueterib.aliquot exemplaribus, excipiũt, legitur. Quia dixit, ſeruatum ex undis . Sed enim & accipere in hoc ſignificato non improprium;ut,Hinc Drepani me portus,& inlætabilis unda accipit.

SERVIVS.

¶ Delati.]Neceſſitate: nã uoluntate non deferimur, ſed uenimus. ¶ Læta.] Pinguia.¶ Caprigenûm] Satis nouæ & affectatæ dixit.¶ Per herbã.]Per cãpos in herbis. ¶ Ipſum.] Deorum regem,aut prædatorem.i.cui de præda debetur aliquid.Nam Romani bella geſturi,de parte prędæ aliquid numinibus pollicebãtur:unde Romæ templum fuit Iouis prædatoris:non quòd præſit prędæ:ſed quia ex præda aliquid ei debetur.¶ In partem,prædam'q;.]Ideſt partem prædæ. ¶ Dapibus.]

Dapes, Dapes deorum,epulæ hominum ſunt : ergo recte utrunq; poſuit : nam ſacrificio & conuiuio indulgebãt.¶ Harpyiæ.] υι,Græca diphthongus eſt : nam Latine, υ non habemus . ¶ Clangoribus.] Ideſt cũ clãgoribus, ut, Atq; Ixionij uento rota conſtitit orbis.i.cum uento.Aliter acyrologia eſt, ſi clãgorem dixit ſtrepitum alarum.

Rurſum. ¶ Tũ.]Præterea & deeſt, erat.¶ Rurſum.]Ad id ſolũ,quòd inſtituimus menſas.Nam ante in ſpeluncis non fuerant.Interdum autem ſic ponitur hæc particula,ut iteratum aliquid ſignificet: ut, Veni ad te mane,rurſus uenio.Interdũ ſine iteratione:ut,Fui, rurſum

Huc ubi delati portus intrauimus:ecce
Læta boum paſſim campis armenta uidemus,
Caprigenûm'q; pecus,nullo cuſtode per herbam.
Irruimus ferro,& diuos,ipſum'q; uocamus
In prædam,partem'q; Iouem.tum littore curuo
Extruimus'q; toros,dapibus'q; epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ,& magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiunt'q; dapes,contactu'q; omnia fedant
Immundo,tum uox tetrum dira inter odorem,
Rurſum in ſeceſſu longo,ſub rupe cauata,
Arboribus clauſi circùm,atq; horrentibus umbris,
Inſtruimus menſas,aris'q; reponimus ignem.
Rurſum ex diuerſo cœli,cæcis'q; latebris
Turba ſonans prædam pedibus circũuolat uncis,
Polluit ore dapes.ſociis tunc arma capeſſant
Edico,& dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus,ac iuſſi faciunt,tectos'q; per herbam
Diſponunt enſes,& ſcuta latentia condunt.
Ergo,ubi delapſæ ſonitum per curua dedere
Littora,dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Ære cauo,inuadunt ſocij,& noua prælia tentant.
Obſcœnas pelagi ferro fedare uolucres.
Sed neq; uim plumis ullam,nec uulnera tergo
Accipiunt,celeri'q; fuga ſub ſydera lapſæ

rurſum ueniam. nõ enim ideo dicis rurſum, quia etiam primo ueniſti,ſed qa illic fuiſti. ¶ Reponimus ignem.] Fit autem iteratio hæc ſecundùm rationẽ ſacrorum.Nam diſplicuiſſe prima ex prodigiis iudicatur.Sunt autem hæ animales hoſtiæ, quæ tantùm immolãtur:alibi ſanguinem tantùm in arã fundi ſignificat: ut, Sanguinis, & ſacri pateras . alibi partem corporis;ut,Exta'q; ſalſos Porriciam in fluctus:alibi integram uictimam : ut,Et ſolida imponit taurorum uiſcera flammis.¶ Ex diuerſo cœli.] Ex ſecreto montis: & ſubaudi, in loco . ¶ Turba.] At tres ſunt ; ſed per emphaſim retulit ad ſæuitiã earum.& turbam propterea dicit:& adluſit ad furias de quibus alibi, Vocat agmina ſæua ſororũ.¶ Prædam.] Aut circùm prædã uolat uncis pedibus : aut intra uolam amplectitur prædam:unde & inuolare dicimus,intra uolam tenere:unde & pira quædã,uolema dicuntur . ¶ Tectos per herbam Diſponunt.] Diſponunt,& tectos faciunt:ſic, Et ſcuta condendo latere faciunt. ¶ Miſenus.] Optime tybicen dicitur:nã Æoli filius eſt: ut,Miſenum Æolidem.Et ſonus omnis ex uento eſt. Miſenus
¶ Noua] Mira,ut, Pollio & ipſe

Semeſam prædam,& ueſtigia feda relinquunt.

& ipſe facit noua carmina. Nouum enim non eſt,cuius conſtat exemplũ.Nam Hercules in Stimphalo monte, uicit Stimphalidas.uel ideo noua:quia uulnerari non poterant. ¶ Obſcœnas.]Eas aues dicunt,quæ cantu aduerſa prædicunt. ¶ Pelagi.] Quia dicuntur Ponti,& terræ filiæ.Vnde inſulas, colunt partem maris,& partem terræ tenentes.Alij dicũt: Neptuni filias:qui pater prodigiorum eſt:nam(ſecundum Thaletem Mileſium)omnia ſunt ex humore.Inde, Oceanum'qꝫ patrem rerum.Ergo quoties parentes deſunt,redimus ad illũ tanquàm ad genus.Alij dicunt,Harpyias filias Taumantis & Electræ.¶ Vim plumis.] Naturale eſt: ut,Eludat ictus plumarum leuitas.Nam non probatur Donati ſententia,quòd fuerint inuulnerabiles:quia ſint natæ de Styge.

ASCENSIVS.

¶ Huc ubi,&c.] Docet quomodo ab Harpyis infeſtati fuerant:& quomodo illas primum armis depellere:& tandem ne quidquàm flectere parauerant:de quo dicit Donatus ſic:¶ Ecce læta boũ.] Omnia conuenerant,quibus illa inuadere cuperemus.Diuerſitas generis abundantia pinguedo ex copia herbarum.¶ Et diuos.]Vt quod fiebat,illicitum eſſet nobis cõmune cum diis.¶ Tum littore curuo.]Tacuit de apparatu epularum,quem deſcripſit in.1.de ceruis.Ibi enim nulla neceſſitas exigebat breuitatem:hic autem quia propoſuerat,Et breuiter Troiæ ſ.a.l.& propter noctis tempus,in quo auditores quærebant,quietem erat properandum.¶ Extruimus.]In 1.dixit,Fuſi'qꝫ per herbam:quia laſſitudine,& fame naufragij urgebantur.hic dicit,Extruimus'qꝫ toros,quia in magna copia herbarum,non fuit magnum congeries ceſpitum ſtruere:quibus diſcumbi poſſet:& non magna properandi ad epulas,neceſſitas urgebat.¶ At ſubitæ.]Res omnino abominabilis,inſultus,improuiſus.¶ Clangoribus alas.] Sonitus alarum:unde metus, contactus fedus, odor teter fugiendas faciebat.¶ Rurſum.]Antrum,& rami uolatum,Harpyiarũ impedire poterant.Ibi igitur ſecuriores dapes,& ſacrificum reſtaurarunt:ſed fruſtra:nam per inſperatas cœli partes, & occultas latebras uenerunt,& cibum rapuerunt:& quidquid reliquerant,ore polluerunt.Ergo deficiente induſtria, fuit neceſſitas ut ad uim recurreremus.¶ Cum dira gente.]Excuſat crimen uiolẽtię,quam Celęno faciẽs,pro cauſſa ſua pleniſſime exequitur.¶ Iuſſi.]Verbũ eſt,non participium.¶ Diſponũt enſes.]Breuiſſima fuit narratio,in qua ſolum uidet,& bellũ eſſe gerendũ:& propterea arma capiunt. At illi quãquã non iuſſerat,induſtria ſua,capta arma occultarũt.Sapiẽtibus enim loquutus fuerat.Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt.Vbi.i.poſtquàm:nos delati.ſ.neceſſitate:huc.i.in has Harpyiarũ inſulas,intrauimus portus:ecce quaſi de repente,& ex inſperato:nos uidemus armenta boũ:læta.i.pinguia:errare.i. errando paſci, paſſim. i. ubi libebat,quia impugne,& per ſingulos paſſus:& pecus caprigenum (ut ſit Caprigenus,caprigena,caprigenum:aut,caprigenũm,pro caprigenarum.i.à capris genitorum:hoc eſt, caprorum & caprarum,ſed plurimi cenſent ſingulare eſſe, ſicut & alienigenũm,& aduenũm olim dicebant:nec eſt(inquit Lãdinus)uocabulum fictum à Vergilio,quum apud Actium in Philoctete legatur,Caprigenũm trita ungulis.ſed illic genitiuus uidetur.)uidemus,dico,errare per herbam.i.per paſcua, nullo cuſtode.i.cuſtodiente:aut,nullo exiſtente cuſtode.Nos irruimus.ſ.in gregẽ,& armenta ferro.i.telis ferreis,aut ferratis:& uocamus diuos,& ipſum Iouem:in prædã.i.prędationẽ: & partem.i.participationem prædæ:aut in prædam, & partẽ: pro eo quod eſt,in partem prædæ. Moris enim erat Romanis, exituris ad prædam,ut Ioui prædatori partem uouerent,ut Liuius docet,& Seruius recitat: tunc.i. deinde obtenta præda: nos'qꝫ.i.ſimul:extruimus toros.i.lectos diſcubitorios,fortè ex intortis herbis:& epularum opimis dapibus. At Harpyiæ adſunt ſubitæ lapſu horrifico.i. labentes horrifice de montibus, aut adſunt de mõtibus cum horrifico lapſu : & quatiunt alas, ſupp.cum magnis clangoribus:hoc eſt,concomitantibus clãgoribus:& diripiunt.i.in diuerſum trahentes rapiunt:dapes, ſ.noſtras:& fedant omnia immundo contactu:tum.i.deinde, ſup.auditur uox dira intra tetrum odorem. & ita quinqꝫ ſenſus noſtros offendebant: uiſum, quia erat eis immundus attactus:au

ctus:auditum,quia uox dira:olfactum,quia teter odor:guſtũ,quia omnia fedant,ut amplius non guſtemus:tactum,quia contactu fedant.Nos clauſi circum.i.per circuitum arboribus,atqꝫ umbris horrentibus,aut denſis,quæ aliis horrorem incutiant:aut ex horridis , hoc eſt, hirſutis,& ſpinoſis ramis prodeuntibus,inſtruimus rurſum menſas in receſſu lõgo.i.loco ſecreto:in quem ſecedere.i.ſeorſum à conſpectu aliorum cedere potuimus:ſub rupe cauata,ita ut non pateret adytus niſi,per introitum,quem arboribus & ramis obſtruxerũt: & nos reponimus aris ignẽ.i.rurſus libamus & ſacrificamus diis,quos in partem prædæ inuocaueramus,& turba.ſ.harpyiarum:uolans.ſ.cum turbine,& impetu:rurſum.i.iterum : ex diuerſo.i.diuerſis partibus:cœli.i.aeris:latebris cæcis.i.obſcuris:circũuolat.i.aut uola circumplectitur:pedibus.i.unguibus: uncis.i.incuruis,aut uolat per circuitum:&,ſup. polluit dapes ore.Ego edico.i.impero ſociis tunc,ut,ſup.capeſſant arma:& edico.i.ſignifico eis bellum gerendum,ſupp. eſſe,cum gente dira.i.genere animantium feroci & crudeli:&, ſup. ſocij faciunt:haud.i.non:ſecus.i.aliter:ac.i.quàm ego iuſſi,fecerũt dum Donatum.alij dicũt,quàm iuſſi,ſup.erant:qꝫ,pro &:hoc eſt,& inſuper ultra id quod iuſſeram,ipſi diſponunt:per herbam enſes tectos.i.abſtruſos,ut adoriantur:& condunt.i. abſcondunt herbis:ſcuta latentia.i.occulta,& quæ occultando latere faciebant.Ergo ubi Harpyiæ,ſupple,delapſæ.i. deorſum lapſæ,de rupe,uidelicet:dedere ſonitum per curua littora Miſenus,tubicen ille peritiſſimus,ut in.6.dicetur,Ære ciere uiros,cantu'qꝫ accendere Martem:dat ſignum.ſ. bellicum,aut ineundi belli:cauo ære.i.tuba aut lituo:ab alta ſpecula. i. loco editiore,unde ſpeculabatur opportunitatem inuadendi: ſocij inuadunt.ſ.Harpyias,& tentant noua.i.inſolita, prælia.ſ. fedare:ferro.i.trucidare,aut dilacerare obſcœnas uolucres:pelagi.i.circà pelagus uerſari ſolitas:ſed neqꝫ accipiũt ullam uim plumis:neqꝫ accipiunt uulnera tergo(Donatus, cauſſam aſſignans,dicit inuulnerabiles fuiſſe,quia natæ ſunt de ſtyge,& imbutæ aquis Stygis:dicunt enim Stygis, aquas eam uirtutẽ habere:quòd in Achileide Statiana,Thetis docet,quæ filium ſuum Achillem inuulnerabilem reddidit,præterquàm in plãtis quibus eum tenuit dum intingeret:Seruius tamẽ dicit Donati ſententiam non approbari.)& ipſe lapſæ.i.labentes: ſub ſydera.i.in ſublime: fuga celeri.i.celeriter aufugiendo:relinquunt prædam Semeſam.i.ſemiuoratam:& ueſtigia.i.indicia unguium ſuorum:feda.i.obſcœna & turpia.

PIERIVS.

¶ Nullo cuſtode per herbam.]In antiquis aliquot codicibus, per herbas,numero multitudinis legitur,quòd parui tamen momenti eſt. ¶ Vocamus in prĕda,partem'qꝫ Iouem.]In pleriſqꝫ peruetuſtis cod.dictionum ordo mutatus eſt in hũc modum,in partem,prædam'qꝫ.Et hanc lectionem agnoſcit Seruius.¶ Quatiunt clangoribus alas.]Antiqui nonnulli codices,plangoribus,legunt:hoc eſt,alarum quaſſationibus ſtrepitum cientibus.Nam clangor diuerſum quid ſignificat,niſi uelimus intelligere additas etiam uoces horribiles alarũ ſtrepitui,ut utroqꝫ modo territarent.Quòd tamen aliorum iudicio relinquimus.¶ Rurſum in receſſu longo.]Qđ in cod.pleriſqꝫ ueteribus legere eſt,Rurſus in receſſu:& ita inferius, Rurſus ex diuerſo,non ita abſurdum eſt,ut non ſuos fautores habeat:alij'qꝫ pedem amphimacrum,quo etiã alibi uſus ſit poeta noſter,eſſe contendunt:alij colliſionẽ ex u,& s,fieri,ut aliàs nonnunquàm.tametſi non ſum neſcius ueteres quoſdã grammaticos negare,rurſus,per s dici,ſed rurſum per m,ut iterum proferri debere,cui quidem opinioni ita adhęreſcũt,ut illud etiam,Rurſus ad oraculum,ſuperius habitum rurſum,abſqꝫ ecthlipſi legi contendant.Sed uideo apud doctos hæc iam ex uſu receſſiſſe,pauciſſimos'qꝫ eſſe,qui ueterũ huiuſmodi figuras ferre poſſint. ¶ Turba ſonans prædam pedibus circũuolat uncis.]In ant.aliquot exemp.ſublata dictione,prædam,legere eſt,Turba ſonans pedibus ſubito circũuolat uncis:qđ itidem ſuperius dixerat.Sed enim mihi magis placet legere,prędam,ut & rem,qua dolebant,tangat:& uarietur uerſus, ne in Homericũ τοῦ δαπαμειβόμενος recidat. ¶ Tectos'qꝫ per herbam.]In antiquis aliquot exemplaribus, per herbas, legitur plurali numero.Sed hoc parui eſt momenti.

Vna in præcelſa conſedit rupe Celæno
Infelix uates,rupit'qꝫ hanc pectore uocem.
Bellum etiam pro cæde boũ,ſtratis'qꝫ iuuencis
Laomedontiadæ,bellum'ne inferre paratis?
Et patrio inſonteis Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis,atqꝫ hæc mea figite dicta,
Quæ Phœbo pater omnipotẽs, mihi Phœbus Apollo

SERVIVS.

¶ Infelix uates.] Nuntia infelicitatis. Home. μάντι κακῶν. ¶ Rupit uocem.] Cum indignatione loquitur:ut,Quid me alta ſilentia cogis Rumpere? ¶ Laomedontiadæ.]Nati ex rege,qui deos fefellit. ¶ Patrio reg.] Neptuno. ¶ Accipite.] Vt futuram famẽ iam nunc timere poſſitis. ¶ Quæ Phœbo p.]Addit autho-

authoritatem:& ſimul oſtendit quæ dicit Apollinẽ à Ioue accipe.¶ Phœbus] Purus,& impollutus,& filius Apollinis epithetum eſt. ¶ Furiarũ maxima.] Ideo ſunt furiæ,& ideò epitheton habent:nam & de Cteſiphone ait, Furiarum maxima accubet,& manibus p.c.m.quòd & iſte faciunt inferẽtes Troianis famam,&

Prædixit,uobis furiarum ego maxima pando.
Italiam curſu petitis,uentis'q; uocatis,
Ibitis Italiam,portus'q; intrare licebit,
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam uos dira fames,noſtræ'q; iniuria cædis
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
[Dixit,& in ſyluam pennis ablata refugit. ÆNEAS
At ſociis ſubita gelidus formidine ſanguis]
Diriguit,cecidere animi,nec iam amplius armis,
Sed uotis,precibus'q; iubent expoſcere pacem.
Siue deæ,ſeu ſint diræ,obſcœnæ'q; uolucres.

men,& p̄nuntiãtes. ¶ Ita. petitis.] Ex his quæ norũt fidem dicendis accommodat. ¶ Quam uos dira fames.] Hoc oraculum (teſte Varrone) in. 2. diuinarum, à Dodoneo Ioue acceperunt. Quapropter colorate tangit hiſtoriã: quũ dicit, Quæ Phœbo pater omnipotens. ¶ Noſtræ'q; mẽtitur.] Fatalis enim eſt Troianis fames. ¶ Ambeſas.] Vndiq; eſas .i. rotundas. Maiores enim has habebant, in honore deorũ Paniceas. ¶ Refugit.] Nõ metu: nam minantibus nõ congruit: ſed ne poſſit placari. ¶ Armis.] Scilicet uſi ſunt: nec poteſt eſſe zeugma: ut illic, Troiugena interpres diuũm qui numina Phœbi, Qui tripodas, &c. ſed plerunq; aliquid ſubintelligitur: ut illud, Diſce puer uirtutem ex me, uerum'q; laborem Fortunã ex aliis. ſubaudi opta: nam fortuna non diſcitur. ¶ Votis.] Precibus'q;. Nam duobus placantur numina: uotis, & præcibus. Vnde eſt: Iunonis magnę primũ præce numen adora. Itẽ, Iunoni cane uota libẽs. ¶ Iubent.] Volũt: ut, Infandũ regina iubes renouare dolorem. ¶ Deæ.] Quia diuinãt. ¶ Volucres.] Quia in illis uentris cernebant proluuiem: & etiã ſi aues erant placandæ, propter peſſima omina.

ASCENSIVS.

¶ Vna in, &c.] Recitat q̃ ſubſequuta ſunt reliqua uaticinium, uidelicet, Dirum Celænus Harpyiæ, & furiæ, ac uatis futuram famen denuntiantis, ut primum in Italiam peruenerint. de quo dicit Donatus ſic. ¶ Præcelſa rupe.] Quia uiderat parari uehementiam belli. ¶ Bellum.] Inuectio quam nõ oportuit habere. principia fuit enim iraſcentis. Fuit breuis inuectio, ſed omnia continet: nam adſerit, perſonam ſuam innoxiam, deformauit aduerſam, appellando Laomedontiadas. Dixit, cauſſam iuuencos ſtratos, & propoſuit inuaſionis crim en.

Dixit,criminis augmentum,ut poſt uiolentiam in armenta, addit quòd de expugnatione dominarum cogitauerint. Dixit inſontes:Dixit,factum,non tamen factum fuit,ſed pro facto tenet,quod facere cogitarunt. Nam inuadere greges, armare iuuentutem eò tendit,ut eriperent alienum imperium. Non male quæſitum,ſed relictum à parentibus:ultio autẽ eſt,quòd diu expectent,quòd metuant. ¶ Figite.] Ideſt quæ infixa uos uulnerent. Dat autem orationi authoritatem,quum ueluti ex præcepto Iouis illa dicere demonſtret,& Apollinis iuſſu: & ſibi aliquã tribuit poteſtatem,quum dicit,furiarum maxima. Nam propter hoc digna uidetur,propter quam triſtia nuntiarentur. ¶ Italiam.] Hæc poſuit,ut ex iis faceret fidem ſequẽtibus. ¶ Sed non ante datam.] Oſtendit quòd neceſſitati famis,non licito remedio,ſed ſacrilegio eſſent ſubuẽturi. ¶ Mẽſas.] Nam menſas dicit,quæ ex frumento confectæ diis Penatibus conſecrantur:& ne hoc genus penè ab ultione Harpyiarum diſcretum uideatur,addit,Noſtræ'q; iniuria cædis. ¶ Cecidere.] Qui ſpe proſperorum fuerant in ſublime producti. ¶ Siue deæ.] Quaſi dicat,non erat reſpiciendum,an deæ eſſent,an mõſtruoſæ uolucres,dũmodo fierent ea quibus imminentia mala remoueri poſſent. ¶ Obſcœnas.] Aliqui putãt dici,obſcœnum,ex ob,& cœnum:& dici à Græco uerbo, χϛαίνω.i. ſordidum reddo:unde nos dicimus,inquino.ergo per œ diphthongum ſcribendum eſſet. Alij uolunt,ex ob, & cano: & tunc careret diphthongo. Varro tamen ait,ex ob, & ſcæna: Ordo. & ſic haberet diphthongum,æ. Alij dicunt,obſcenos, dici ab Oſcis,qui eſſent populi malis moribus. ¶ Ordo eſt. Vna.ſ. Harpyiarum:Celæno.ſ.nomine:conſedit in rupe præcelſa.i. ualde alta:exiſtens uates infelix.i.nuntia infelicitatis: & rupit.i.uiolenter expreſſit:pectore.ſ.ſuo:hanc uocem.i.hanc orationem. O Laomedontiadæ.i.perfidi:à perfido rege denominati & inſtituti:paratis'ne inferre bellum: bellũ dicit,pro cæde boſim.i.quia occidiſtis boues noſtros:& pro iuuẽcis ſtratis.i.quia proſtrauiſtis iuuencos noſtros.q.d.ubi ueniam præcari deberent,& damnum reponere:iniuriam maiorem inferunt:& paratis ne pellere Harpyias inſontes.i.quæ uobis priuſquàm boues noſtros auferretis,nihil nocuimus regno patrio.i.paterno:hoc eſt,patris noſtri Neptuni, uidelicet. Ergo quia hoc prætenditis,accipite & figite hæc mea dicta:animis, ſup.ueſtris:hoc eſt,intelligite,& intellecta memoriæ cõmendate:ut quum aduenerint memineritis. Ego exiſtens maxima furiarum.i.dirarum:pando.i.manifeſto uobis,ſup.ea:quæ pater omnipotens.i.ſummus deorum Iuppiter prædixit Phœbo (Ergo nec Phœbus futura ſcit,niſi à deo prædidicerit) & quæ Apollo Phœbus.i.purus & impollutus(quod epithetõ, quia per excellentiam Apollini competit,per ſe pro illo ponitur.) incipit autem à notis,ut fidem habeat ignotis. Vos petitis Italiam curſu.i.feſtina,licet ſæpe impedita nauigatione: & uentis uocatis.i.inuocatis in auxilium ueſtrum:uos ibitis Italiam i.peruenietis quidem in Italiam:& licebit.i.licitum erit:intrare portus,ſup.Italicos:ſed uos non cingetis ante.i.prius: urbẽ datam.i.conceſſam uobis à diis:non cingetis,dico, mœnibus prius quàm dira fames:& iniuria cædis noſtræ.i.in boues, & iuuencos noſtros illatæ:ſubigat.i.cõpellat uos: abſumere malis.i.mãdibulis:hoc eſt,comeſſe,aut deuorare dentibus:menſas.i. quadras panis,à metiẽdo dictas:quia ſuper illas ponitur obſonium:ambeſas.i.circũroſas: id autem eueniet in.7. ut paulopoſt principiũ illic narrabitur. Dixit.ſ.Celæno: & ipſa ablata pennis.ſ.alarum ſuarũ,refugit in ſyluas:ne plura ab ea repeterentur,aut ut ſe iratam ſignificaret. At.i.ſed ſanguis gelidus:diriguit.i.rigidus & cõcretus factus eſt ſociis:ſubita formidine.i.propter ſubitam & inſperatam formidinem: animi.ſ.ſociorum: cecidere.i.labefacti ſunt:nec iam amplius, ſupp. uſi ſunt,aut contenderunt armis,ſed iubent.i.uolunt: expoſcere pacem.i.ueniam,uotis & præcibus ſiue ſint deæ,ſeu ſint diræ,& obſcœnæ uolucres.i.quæcunq; eſſent,quæ futura præſciebant & prædicebant.

PIERIVS.

¶ Bellum ne inferre paratis.] In antiq.aliquot exemplaribus, affirmatiue non interrogatiue legitur,bellũ'q; inferre paratis, eloquutione eleganter continuante cum,& quod ſubſequitur,& patrio Harpyias. Diximus enim alias Home. & omniũ apud Græcos præſtantium authorum eſſe, poſt τὶ addere ἐ. Quod & diligenter & frequenter admodum Vergilius imitatur. Quanuis non negarim in interrogatione plus eſſe ponderis,& maiorem obiurgationis uim,quæ minas etiam tacite ſecum trahat,& confeſſionem criminis. Quare lectionem eam, Bellũ'ne:nequaquàm immutarim. Quod uerò in uulgatibus habetur exẽplaribus,et patrio inſontes Harpyias,at læue præteriiſſem,niſi multorũ ueterũ codicũ cõſenſu monitus eſſem ad uocalitatẽ facere,quòd in eis alio dictionũ ordine legitur, Et patrio Harpyias inſontis pellere regno. Illud autem minime diſſimulandum,qđ in Harpyiæ nomine ſcribendo, uariãt librarij,multi ſiquidem Seruiũ ſequuti,penè ultimã diphthõgum ponunt impropriam,ut apud Grecos ſcribitur ἁϛπυίαι. Quorum à ſententia longè diuerſus eſt Soſipater Cariſius, q negat i literam coalitam in diphthongum eſſe,υ literæ præcedenti:ſed pro conſonante accipi debere. Syllabam eñ eo etiã (inquit) modo,poſitione longam fieri,ſi uocalem breuem ſequatur,i uice conſonantis poſita,ut Harpyiæ. Quare ſi diligentiſſimo grammatico credimus in eo nomine,iæ,ultima ſyllaba per tres literas erit enuntianda,quam alij in unam tantùm diphthongum puram,abire contendunt. ¶ Vobis furiarum ego maxima pando.] In pleriſq; ueteribus exemplaribus,non eſt pronomen in contextu: ſed ita legitur,furiarum maxuma pando. Sed pronomen illud & emphaſim habere, & ſentẽtiã adiuuare, & numerum uocaliorem efficere uidetur. ¶ Dixit & in ſyluã.] In codicibus pleriſq; uetuſtioribus,in ſyluas,legitur,numero multitudinis,utcunq; parui hoc refert.

At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna uocat,meritos'q; indicit honores.
[Dij prohibete minas,dij talem auertite caſum, ANCHI.
Et placidi ſeruate pios.[Tum littore funem, ÆNEAS
Diripere,excuſſos'q; iubet laxare rudentes.
Tendunt uela noti,fugimus ſpumantibus undis,
Quâ curſum,uentus'q;,gubernator'q; uocabant.
Iam medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichium'q;,Same'q;,& Neritos ardua ſaxis.
Effugimus Ithacæ ſcopulos,Laertia regna,
Et terram altricem ſæui execramur Vlyſſis.
Mox & Leucatæ nymboſa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus feſſi,& paruæ ſuccedimus urbi.
Anchora de prora iacitur,ſtant littore puppes.
Ergo inſperata tandem tellure potiti,
Luſtramur'q; Ioui,uotis'q; incendimus aras,
Actia'q; Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo[labente palæſtras
Nudati ſocij,iuuat euaſiſſe tot urbes
Argolicas,medios'q; fugam tenuiſſe per hoſtes.

SERVIVS.

¶ Paſſis.] Solutis. ¶ Magna.] Iouẽ, Mineruam,& Mercurium,ſecũdùm Samothracas. ¶ Meritos cõgruos.] Ideſt expiatorios: unde ſequitur,Dij prohibete minas. ¶ Caſum.] Bene etiam ſi cõtingat, caſum eſſe credit, non ultionẽ. ¶ Pios.] Propter facta ab eis ſacrificia. ¶ Vocabant.] Poterat & in ſingulari poni:ſed honeſtior in plurali eſt loquutio. ¶ Zacynthos.] Inſulæ Græciæ ſunt. ¶ Same.] Cephaleniæ eſt. Nã Samos,in Aſia eſt. ¶ Laertia regna.] Irriſorie,quũ præmiſerit ſcopulos: ut, Immania ſaxa Vrãs Eure domos. ¶ Leucatæ.] Leucas autem, mõs eſt altiſſimus in promõtorio Epiri iuxta Ambraſiã, quam Auguſtus Nicopolim appellauit, uictis illic Antonio, & Cleopatra: & templum Apollini in promontorio Actiaco condidit,& ludos ĩſtituit Actiacos. Poeta autem in honorem Auguſti,ea quæ fecit dat eius origini. Dicit eñ Æneã ibi ludos celebraſſe: & alibi inducit illum pro mittentẽ templum Apollini:qđ fecit Auguſtus: ut, Tum Phœbo, & triuiæ ſolido de marmore templũ Conſtituam. ¶ Formidatus.] Vel, qa ibi loca ſaxoſa erant:uel(ut quidam putant)quia moris erat, aliquem de nautis ei immolare. ¶ Feſſi.] Propter hoc ergo formidatũ petimus. ¶ Paruæ ur.] Ambratiæ. ¶ Potiti.] Ablatiuus ei datur,ſed figurate etiã genitiuus. Terentius autem in accuſatiuo dixit, Patria potitur commoda. ¶ Luſtramur'q; Ioui.] Purgamur ut Ioui ſacrificemus, uel expiamur. Piaculum enim cõmiſſum fuerat in Thracia,immolato tauro: nam quanuis multa eſſent ſequuta,ſacrificia tamẽ intelligebatur iratũ numen, non ceſſantibus malis. Piaculo autem cõmiſſo,celebrabantur ludi. Nam quũ iracũdia matris deũm,Romani laborarent,& eã nec ſacris, nec ludis, placare poſſint,quidam ſenex, ſtatutis ludis Circenſibus ſaltauit,quæ ſola fuit cauſſa placationis;unde prouerbium

Same. Samos. Leucas. Nicopolis. Senẽ ſaltare.

bium eſt, Ad omnia ſecunda, ſaltat ſenex. ¶ Actia.] Propter Auguſtum dicit: qui (ut dixi) illic ludos ſtatuit agonales. ¶ Patrias Palæſtras] Maxime apud Athenienſes celebratur: ſed Troiani præter Dardanum, & Teucrum, etiam ab Athenienſibus originẽ trahunt, propterea'q; Mineruã colũt. Hinc dixit, Neu populum antiqua ſub re.t. Antiqua.i.ab Athenienſibus tradita. ¶ Fugã tenuiſſe.] Feliciter euaſiſſe. Tenere, eſt implere: ut, Ni teneant curſus.i. impleãt: & poteſt intelligi ſecundùm cõmunem ſenſum ob hoc luſtratos.i. expiatos ſacrificaſſe, & ludos celebraſſe: quia hoſtiles terras, proſpera nauigatione tranſiſſent.

ASCENSIVS.

¶ At pater, &c.] Seruato decoro ubi ſocij rerum imperiti, diris illis uota & preces deſtinabant. Anchiſes magnis numinibus meritos, indicit honores, ſciens, quòd quæ Iuppiter promiſerat, minora numina impedire non poſſent. Peracto autem ſacrificio, mox nauem conſcenderunt: & per uarias Græciæ inſulas præteruecti, apud Leucatem montem, in promontorio Epiri, ludos celebrabant: de qua re dicit Donatus in hunc modũ. ¶ At pater Anchiſes.] Huic ſemper dat partes conſiliorum, & ſcientiã ſacrorum, ſic in flamma Aſcanij: ſic in piaculo Polydori: ergo & hic òmiſſo errore aliorum, non rogat Harpyiam, quam conſtat eſſe mõſtruoſam, & q̃ aliorum iuſſiones pertuliſſe profitetur: ſed magna numina. Ipſa enim placãda fuerant, à quibus diri nuntij eſſet origo. ¶ Meritos.] Pro magnitudine petitionis conuenientes: uel meritos ſecundũm interiorem ſacrorum ſcientiã. ¶ Dij prohibete.] Poterant hæc eſſe uera: & non uera: hoc'q; cognoſcebat Anchiſes: quod ex uerbis eius apparet. Nam quũ dicit, Dij prohibete minas: oſtẽdit nihil fuiſſe depoſitũ, ſed prohibete (inquit) minas: ne oriretur fauor diuinus. ¶ Auertite caſum.] Vt ſi uere eſſet caſus eiuſmodi, qui potuiſſet exiſtere, auerteretur. Ergo ſingula, ſingulis dedit: ſupra dixit, prohibete: hic, auertite: ut prohiberetur naſci quod non erat. Auerteretur autem, quod credebatur ingruere. ¶ Formidatus.] Non fugerunt, quia feſſi indigebant refectione: & fuit occaſio ut ludos celebrarent in honorem eius dei, cui tantum debebant. Ergo, non luxus fuit cauſſa ludorum egentibus & peregrinantibus, ſed gratulatio ſeruatæ ſalutis. Hæc ille.

Ordo,

¶ Ordo eſt. At.i. ſed: Anchiſes pater.ſ. meus: ſed honorificentius dicit, pater, abſolute, quàm ſi dicat, pater meus, quia honoris gratia, uidetur totius claſſis pater, ac patronus: unde ſemper omnia ad eum referuntur: uocat.i. inuocat: de littore, in quo.ſ. erant magna numina, non ergo Harpyias, quod indecorum fuiſſet: & hoc palmis.i. manibus: paſſis.i. extenſis, & ſolutis: & indicit honores. Meritos.i. congruos, & expiatorios: aut qui mereantur expiationem: &, ſup. dicit, aut uocat, dicens: dij prohibete minas.i. ne eueniant quæ minatur dira Celæno. O dij auertite talem caſum.i. tam diram famem: & uox placidi: ſeruate pios.i. religioſos & ueſtri cultores, hoc eſt, Troianos: tum.i. deinde: poſt ſacrificia & præces, iubet diripere funem.i. retinacula nauium, ſupp. ab littore, & laxare.i. explicare uentis: rudentes.i. funes uelorum, & antẽnarum, excuſſos.i. extenſos: Noti.i. uenti illi, tendunt, & implent uela: nos fugimus.i. celeriter auehimur, undis ſpumantibus.ſ. ex ſulcatione celeri: fugimus, dicit, ea qua uẽtus & gubernator uocabant curſum: Zacynthos illa Græciæ inſula, nemoroſa.i. ſyluoſa apparet iam, ſup. è medio fluctu: & Dulichium, & Same, & Neritos ardua ſaxis, quæ ſunt inſulæ Grẽciæ: è quibus Vlyſſes ſocios, in bellum Troianũ adduxerat, ſup. apparet: nos effugimus ſcopulos Ithacæ, regionis illius, appoſitorie, ad contemptum: (Nam appoſitio, tribus de cauſſis fieri ſolet: tollẽdæ, uidelicet ęquiuocationis gratia: aut ſpecificationis: aut proprietatis attribuendæ: ea autem nunc laudem, nũc uituperiũ habet.) regna Laertia.i. in quibus regnabat Laertes pater Vlyſſis: & execramur.i. ut uulgò dicũt, maledicimus, & deteſtamur cum imprecatione malorum: terrã altricem.i. nutricem, aut alumnam ſęui Vlyſſis. Mox &.i. etiam: cacumina.i. ſummitates: nymboſa.i. in quibus iugiter ſunt nymbi.i. nubes & uenti: Leucatæ montis candentis ſaxis (è quibus, qui ſe præcipitem in mare dederit, fertur liberari à nimio amore: unde Sappho Ouidiana: Cur nunc non ignibus equis Vreris?

Ambrachiæ

Ambrachiæ terra petenda tibi eſt Phœbus ab excelſo quantùm pater aſpicit æquor, Acteum populi, Leucatium'q; uocãt. hinc ſe Deucalion Pyrrhæ, ſuccenſus amore, Miſit, & illæſo corpore præſſit aquas, Nec mora iuſſus amor tetigit latiſſima Pyrrhæ Pectora Deucalion igne leuatus erat. Declinatur autẽ Leucas, Leucatis: & Leucates, ſeu Leucata, Leucate) cacumina, inquam, Leucate, ſup. aperiuntur.i. apparent mox, per zeugma ab inferiore: & Apollo formidatus.i. templum Apollinis formidatum nautis: quia periculoſum eſt, eò propter ſcopulos accedere: aut templum Apollinis formidati nautis, quia ei de nautis illic ſacrificiũ fiebat: aperitur.i. clare uidetur: nos feſſi.i. defatigati: petimus hũc.i. templũ huius Apollinis, etiã formidati: & ſuccedimus paruæ urbi.i. in paruã urbẽ.ſ. Ambrachiã: anchora iacitur de prora puppes: ſtant littore.i. ad littus: quia obuertunt pelago prores, qui in terram non tutã adueniunt, & nos potiti tandem Tellure, inſperata.i. qua nõ ſperabamus potiri: luſtramur.i. expiamur: Ioui.i. in honorem Iouis: & incendimus aras uotis, & celebramus littora Actiaca, ludis Iliacis.i. Troicis quos illic Auguſtus poſtea celebrauit, in cuius gratia hæc finxit poeta. Socij nudati exercent Palæſtras patrias.i. quales in patria exercere ſolebant: & hoc, oleo labente.i. eos lubricos faciente, aut defluente: ungebantur enim priuſquàm Palæſtram inirent: & contra uentos, & ut lubrici elaberentur, nec comprẽhenderentur: iuuat.i. delectat eos, euaſiſſe tot urbes Argolicas.i. Græcas: & tenuiſſe fugam per medios hoſtes ſcilicet Græcos.

PIERIVS.

¶ Fugimus ſpumantibus undis.] In cod. aliquot antiquis, ferimur, legitur. Interpretes uerò, fugimus, agnoſcunt, quod feſtinationi apte congruit. ¶ Dij prohibete minas, di talẽ auertite caſum.] Anti. aliquot codices, prohibete nefas: &, auertite peſtem legunt. Cuiuſmodi hemiſtichium habemus inferius de Cyclope. Sed minas, & caſum: ut in Mediceo, & in uulgatis codicibus legitur, omnino melius eſt. ¶ Gubernator'q; uocabant.] Verbum id numero plurali ferè paſſim habetur in uulg. codic. Sed in antiquis aliquot, uocabat, ut propinquiori adhæreat. ¶ Nemoroſa Zacynthos.] Vulgata pleraq; omnia exemplaria, Zacynthos, idiomate Græco ſcribunt. Sed in antiquis nonnullis, Zacynthus, Latino caſu ſcriptum eſt: delectat tamen caſus ille Græcus in propriis præſertim nominibus: prẽterea Probus in arte, eo capite quo agit de nominibus fœm. gen. in os rectum terminantibus, & ablatiuum in o, in exemplum ponit nomen hoc, Zacynthos. ¶ Dulichium'q;, Same'q;, & Neritos.] Sunt codi. aliquot antiqui in quibus, Samos'q; legit. Sed Same, alia. alia uerò Samos, Seruio eſt. apud Homerum tamen, qua de nunc agitur, Samos ſcribitur, Σαμοί οτε πεπαλοεσσης, ὀδ.λ. Et in catalogo, de iis qui Vlyſſem ſequuti ſunt, ἰδ οισαμὸμ ἄμφενεμόυτο, itaq; Samos recte. ¶ Effugimus Ithacæ ſcopulos.] In antiquis ferè omnibus legas, effugimus ſcopulos Ithacæ, nempe quia tritimemeri timuerũt. At qui, niſi cęſuræ ſuam uelimus authoritatem eſſe incolumẽ certe ἰῶτα, ut Græci tradunt, & Latini, uel in principio dictionis, etiam pro uocali collocata, uim habet producendi, præcedentem ſyllabam natura breuem: cuius rei exemplum ponunt ex. ἰλ.ξ. Νέστορα δ᾽ οὐκ ἔλαθεν ἰαχὴ πίνοντά περ ἔμπης, ita illud, de quo ſupra, apud nos uolunt, pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta. Sed utcunq; hæc accipiantur, paſſim tamen obſeruamus tam Græcos quàm Latinos authores, cæſuris plurimum tribuiſſe. In Medi. autem codi. non tantùm eſt, Scopulos Ithacæ, uerum una plus dictione legitur, & Laertia regna, magis tamen placet appoſitiue poſitum, abſq; &, copulatiua. ¶ Diri execramur Vlyſſis.] In Mediceo codice, Vlyſſei, ut Aiacis Oilei. ¶ Actia'q; Iliacis.] In pleriſq; ueterum exemplarium, cod. Accia, duplici cc, notatum inueni, & ita nomen proprium, Accius: quod Victorinus per duo tt, Attium: ut Vettium: & huiuſmodi, quædam alia ſcribi debere contendit. Sed enim loco hoc, Actius, & Actiacus per ct ſcribendum. In nummo enim Auguſti diui, f, qua parte Apollo cum lyra ſpectatur, quum literis à lateribus Impe. x. ſub pedibus dei, Act. hoc eſt, Actiacus, legitur. De ludis uerò Actiis, Harpocration ait, Actia antiquos eſſe ludos, de q̃bus Callimachus meminerit in libro de certaminibus.

Interea magnum ſol circúmuoluitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat undas.
Ære cauo clypeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus aduerſis figo, & rem carmine ſigno,
Æneas hæc de Danais uictoribus arma.
Linquere tum portus iubeo, & conſidere tranſtris.
Certatim ſocij feriunt mare, & æquora uerrunt.
Protinus aerias Phæacum abſcondimus arces,

SERVIVS.

Anni,

¶ Magnum ſol.] Erat annus triginta dierum.ſ. lunaris. Vnde inuenitur in aliquibus, uita noningentorum annorũ.ſ. lunariũ. Poſtea reppertus eſt annus ſolaris, qui eſt.xij. mẽſium, poſt quem, annum eſſe magnum uoluerunt, omnibus planetis in eundem recurrentibus locũ, qui (ſecundùm Ciceronis Hortenſium) cõtinet duodecim milia noningentos quinquagintaquatuor annos: ſed de hoc uaria eſt opinio & Mentoris & Eudoxi & Ptolemei. Quin idem Cice. in lib. de natu. deo. eum putat eſſe trium milium annorum. Hic ergo dixit, magnum, ut excluderet lunarem: & ſolis ut excluderet magnum. ¶ Abantis.] Hunc cum Androgeo occiſum intel-

 ligamus

Littora'q; Epyri legimus,portu'q; ſubimus
Chaonio,& celſam Butroti aſcendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes.
Coniugio Æacidæ Pyrrhi,ſceptris'q; potitum:
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui,miro'q; incenſum pectus amore
Compellare uirum,& caſus cognoſcere tantos,
Progredior portu,claſſes,& littora linquens,
Solenneis tum forte dapes,& triſtia dona,
Ante urbem in luco falſi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromache,manes'q; uocabat
Hectoreum ad tumulum,uiridi quem ceſpite inanem,
Et geminas,cauſſam lachrymis,ſacrauerat aras.
Vt me conſpexit uenientem,& Troia circū
Arma amens uidit,magnis exterrita monſtris
Diriguit uiſu in medio,calor oſſa reliquit,
Labitur,& longo uix tandem tempore fatur,

ligamus. ¶ Victoribus.] Irriſio eſt: ut, Victores'q; cadunt Danai. ¶ Arma.] Subaudi, conſecrauit. ¶ Pheacum.] Corcyram dicit,inſulam inter Epirum & Calabriam, ubi regnauit Alcinous. ¶ Abſcōdimus.] Nauticus ſermo: & mira eſt uſus celeritate:ut ante abſconditam, quàm uiſam, dicat. Qua curſum qui fugit, nullum ſibi locum proponit: ſed ſequitur uentū,& gubernatorem,qui uento obtēperat. ¶ Chaonio.] Vt ſubeunt muro. Nā ſi Chaonios, legeris, difficilis eſt ſcanſio,non eliſo s. ¶ Vrbem Butroti.] Vt, Fontē Tymaui. Eſt hæc urbs in Epiro. cuius pars eſt Chaonia,ante Moloſſia appellata. ¶ Incredibilis fama] Ideſt rerum incredibiliū. ¶ Patrio marito.] At qui Thebana fuit. Sed aut poſuit prouinciam pro patria:ut, Italiam quæro patriam. & Sallu. Hiſpaniā ſibi patriam eſſe. Vel ſecūdùm ius loquitur. Nam uxor domicilium uiri ſequitur. Nam & ceſſiſſe de iure uerbū eſt. Cedi enim hæreditas dicitur. Fuit autem mos regum legitimam uxorem non habentiū ut aliquam captiuam pro legitima haberent. Sic & Pyrrhus hāc habuit:& ex ea Moloſſum ſuſtulit. Deinde quū Hermionē Menelai & Helenæ filiam, iam Oreſti deſponſatam, ducere uxorē uellet: in templo Delphici Apollinis occiſus eſt. Sed moriens præcepit:ut Andromache Heleno daretur propter ſupradictū beneficium. Moloſſa aūt hæc, deinde ab Heleno, Chaonia dicta eſt, à Chaone fratre ſuo: quem ipſe imprudens in uenatione interemit. ¶ Linquēs.] Finitus eſt uerſus participio,quòd raro fit apud Latinos. Apud Græcos uerò eſt uitioſiſſimum. ¶ So.] Legitimas anniuerſarias. ¶ Tri.d.] Tale eſt illud, Quē ſemper acerbum, ſemper honoratum ſic dij uoluiſtis habebo. ¶ In lu.] Nūc ponit, ſine religione: Nam in ipſis habitant manes piorum,qui lares uiales ſunt: ſic in.6. dicitur, Nulli certa domus lucis habitamus opacis. ¶ Fal.] Simulati ¶ Ad tum.] Ad cœnothaphiū. ¶ Viridi] Herboſo. ¶ Geminas.] Vnam marito, alteram filio. aut geminas, quia inferi, pari gaudent numero. ¶ Mōſtris.] Rebus inſperatis. ¶ Diriguit u. in m.] Dum me cernit, obſtupuit. ¶ Calor oſſa re.] Extimuit: ut, Soluuntur frigore membra.

Patria.

Chaonia.

ASCENSIVS.

¶ Interea magnum,&c.] Docet quomodo ab Ambrachia in Butrotum peruenerunt: illic'q; Helenū, filium Priami, regnantē, quum Andromachæ, Hectoris olim coniuge, inuenerunt: unde dicit Donatus ſic: ¶ Magnum.] Deeſt, per. ¶ Æne. hæc.] Breuis titulus, uberem continet latitudinē: Æneas poſuit, Æneas ſcripſit. Nam fuit memorabile, ad illa eū loca uenire potuiſſe, tutū'q; fuiſſe: ubi erat periculum manifeſtum, habuiſſe arma ſublata uictoribus, & in ipſorum ſedibus oſtentationis cauſſa poſuiſſe; addidiſſe quoq; epigramma, quod & ſuam gloriam teſtaretur. Et illorum qui uictores receſſerant ludibria, fecit fortunæ beneficio: ut apud uictores, arma ipſis erepta, publice locaret. ¶ Priamiden Helenum.] Mira res: à perſona, quòd frater Paridis uictus, regnaret inter uictores: à loco, ut Troianus in Græcia: à numero, non per unam urbem, ſed per plures: à fortuna, ut regnaret potitus Pyrrhi coniugio, ac ſceptro. Ergo incredibile uxorem Pyrrhi euerſionis Troiæ, hominem ex Priami genere habere: & quum Pyrrhus uita ceſſiſſet, Andromachen iterum patrio marito ceſſiſſe. Ergo obſtupuit Æneas potius quàm miratus ſit. ¶ Monſtris.] Mōſtrum fuit, ut quo tempore manibus parentaret, Æneas appareret, ut & ipſe mortuus putari poſſet. ¶ Calor oſſa reliquit.] Nam turbata mente, rece-

te,recedit calor.Eſt autem ſapiens conſilium poetæ, tractantis perſonam mulieris,ſoluẽtis inferias mortuo,& illius amorem retinentis,ex confuſione autem mentis:quia perfecte uidere non potuit,incidit in errorem ne eſſet mortuus. Prior uidit mulier,prior loquitur,Æneæ uerecundia intemerata reſeruatur.¶ Ordo eſt.Sol circũuoluitur interea.ſ.dum ludis intenti erant ſocij,ſup.per magnum annum:hoc eſt, per circulum,ac orbem anni ſolaris:& hyems.i.tempeſtas : glacialis.i. glaciem congelans:exaſperat undas:Aquilonibus.i. uentis illis frigidiſſimis.Ego.ſ.abiturus:figo clypeũ cauo ære,aut qui erat ex cauo ære:eo quòd incuruus eſſet,aut cum clangore tubę ex cauo ære factæ:clypeum,dico,geſtamen magni Abantis Græci:non autem Troiani,de quo dictum eſt in.I.Et qua uictus Abas quod ex titulo patebit:figo(inquit)poſtibus aduerſis.i.contra nos poſitis:& ſigno rẽ carmine.i.titulo unius uerſus:qui ſic perficitur,Ego Æneas fixi,aut conſecraui iſtic,hæc arma rapta de Danais uictoribus Troiæ.Aut Æneas fixit hic: & cõſecrauit hæc arma rapta de Danais uictoribus.i.qui ſe uictores gloriantur:ſed dictum eſt:uictoresꝙ cadunt Danai:uictus autem uidetur cum Androgeo.Ego iubeo,tum.i. deinde linquere portus,& conſidere tranſtris.i.per tranſtra,ut remis incumbant:Vnde ſequitur,ſocij feriunt mare:certatim.i. cum certamine:& uerrunt.i. inuertunt æquora:remis.ſ. ſuis: nos abſcondimus prætereundo.ſ.protinus:arces aerias.i.altas Phęacum.i.Corcyram,inſulam inter Epirum, & Calabriam, ubi Alcinous rex Phęacũ,qui Vlyſſem hoſpitio ſuſceperat regnabat:& legimus.i.ex ordine pernauigamus : littora Epiri: & ſubimus.i.ſubintramus regionem illam,portu Chaonio.i. per portum Chaonium:alij legunt,portusꝙ ſubimus Chaonios.& ita abſumitur s litera cum uocali,quo more,m abſumi ſolet,quæ abſumptio frequentiſſima eſt apud Enniũ,Luciliũ, Lucretiũ,& cæteros antiquos:nec rara uidetur fuiſſe apud Vergilium:ſed mutata à grammaticis,aut poetis illis,qui opus caſtigandum ſuſceperant:& aſcendimus celſam urbem Butroti i.Butrotum ipſum:quæ urbs celſa eſt(Ordo tamen eſſe poteſt ſubimus,& aſcendimus urbem Butroti, portu Chaonio, qui eſt in Chaonia parte Epiri,quæ olim Moloſſia dicta eſt.) Fama rerum incredibilis.i.difficilis creditu,quia rerum incredibilium:occupat aures.i.increpuit auribus noſtris:hic.i.cum eſſemus in hoc portu:uidelicet,Helenum Priamidem.i.Priami filium,regnare per urbes Graias.i.Græcas coniugio.i.per cõiugium Pyrrhi Æacidæ.i.pronepotis Æci:quia Æacus genuit Peleum,Peleus Achillem,Achilles Pyrrhum: & potitũ,ſup. eſſe:ſceptris.i.regalibus ditionibus,in diuerſis urbibus, quæ per ſceptra ſignificantur & Andromachen,Hectoris olim cõiugem,ceſſiſſe.i.iure aduen iſſe,& conceſſam eſſe ; marito patrio.i.qui erat de patria prioris mariti:aut de patria mea(ut ad Æneam referatur)iſta autem uiſa ſunt incredibilia:& ideo obſtupui:& pectus,ſup.meum:incenſum eſt miro amore.i.deſyderio & affectu:compellare,pro compellandi.i. adloquendi: uirum.ſ.Helenum:& cognoſcere,pro cognoſcendi tantos caſus.i.fortuita,rerum euenta:ego progredior portu.i. de portu:linquens claſſes:& littora.i.claſſes ad littora appulſas Andromachæ:libabat.i.ſacrificabat ad placandum forte: tunc,ſ. quum aduenirem: quia fortuitum erat,non quòd libabat, ſed quòd tunc libabat:dapes ſolennes.i.legitimas, & anniuerſarias:& dona triſtia.i.funebria & ad luctum pertinentia:grata itaꝙ,ſed non iocunda:libabat,dico, cineri, uidelicet Hectoris:non uerò,quia illic ſepultus non erat,ſed ſimulato: res autem ſimulata in ſacris quando uera haberi non poteſt,pro uera habetur,& uocabat manes.i.umbras Hectoris uagantes ſecundùm ſuperſtitionem Æthnicorum,propter illegitimam ſepulturam,aut uiolentam mortem:quia nondum tempus uitæ in quo in corpore tanquàm in carcere contineri debebant:explenerant.i.iuxta tumulum Hectoreum,quem ipſa ſacrauerat i.cum ſacrificatione extruxerat:inanem.i.ſine corpore,ſupp. de ceſpite uiridi:ut uirore,anima oblectaretur:& ipſa ſacrauerat geminas aras Hectori.ſ.marito & Aſtyanacti filio:lachrymans.i.deflens cauſſam:quia.ſ.duo chariſſima pignora amiſerat.Quæ,ſup.(nam relatiuum ſæpe,in hoc poeta ſubauditur.) ut.i.poſtquàm conſpexit me uenientem:& uidit arma Troïa.i.Troiana(triſſyllabum eſt,Troïa,à Troius, Troia,Troiũ) circùm.i.in circuitu ipſa exterrita magnis monſtris:quia mirabile erat,quòd tunc arma.i.inſignia Troianorum conſpiceret,quum inferis ſacrificaret:& inferias celebraret Troianis: Vnde neſciuit an uiuus,an defunctus eſſet Æneas qui ea ferebat.Nam defunctus potuiſſet in ſimulachro apparuiſſe ut illis creditum eſt:diriguit.i.obſtupeſcens,quaſi rigida & immobilis facta eſt:in medio uiſu.i.ut me ad medium ſatietatis inſpexerat tantum adhuc uiſura,quantùm uiderat, niſi diriguiſſet:calor reliquit oſſa,& deſcendit ad præcordia ipſa: labitur.i.concidit amens:& fatur tandem uix.i. cum difficultate longo tempore,ſubaudi, poſt. Quid autem dixit, ſequentia oſtendent.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Portuꝙ ſubimus Chaonio.] Valerius Probus legit, portusꝙ ſubimus Chaonio,per ω mega genitiuo caſu,ut Androgeo,quum tamen nõ inficietur eſſe etiam qui legant,portusꝙ ſubimus Chaonios,utrũꝙ accuſatiuo caſu.Sed em̃ Seruiana ſententia minime diſplicet,quæ cum ueteribus exemplaribus,portu Chaonio,lectionem agnoſcit:ut,Subeunt muro. ¶ Butroti aſcendimus urbem.] Vetera pleraꝙ omnia exemplaria,accedimus,legunt:nõdum enim portu progreſſi ſunt. Dixerat tamen,celſam urbem,atꝙ ita aſcendimus,non improprie.¶ Obſtupui,miroꝙ incenſum pectus amore.] Vt miſſum faciam obſtipui,de quo ſæpe dictũ,codices non nulli admodum uetuſti legunt,incenſum eſt pectus;ſed forte illud ex paraphraſi huc inſertum.

[Vera'ne te facies.uerus mihi nuntius adfers ANDRO.
Nate dea?uiuis'ne?aut ſi lux alma receſſit.
Hector ubi eſt?[Dixit,lachrymasꝙ effudit,& oẽm ÆN.
Impleuit clamore locum.uix pauca furenti
Subiicio,& raris turbatus uocibus hiſco.
Viuo equidem,uitamꝙ extrema per omnia duco.
Ne dubita,nam uera uides.
Heu quis te caſus deiectam coniuge tanto
Excipit?aut quæ digna ſatis fortuna reuiſit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia ſeruas?
Deiecit uultum,& demiſſa uoce loquuta eſt.
[O felix una ante alias Priameia uirgo, ANDROMA.
Hoſtilem ad tumulum Troiæ ſub mœnibus altis.
Iuſſa mori,quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec uictoris heri tetigit captiua cubile.
Nos patria incenſa diuerſa per æquora uectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus,iuuenemꝙ ſuperbum,
Seruitio enixæ tulimus,qui deinde ſequutus
Ledæam Hermionem,Lacedæmoniosꝙ Hymenæos,
Me famulam,famuloꝙ Heleno tranſmiſit habendam,

SERVIVS.

¶ Viuis'ne?] Ex affectu muliebri loquitur,: & bene inferis ſacrificans:& in Luco ubi manes habitant, addubitare uidetur.¶ Hector ubi eſt?] Ad Æneæ pertinet gloriam , qui ab Hectore nuſquàm diſceſſiſſe uideatur.Si igitur in ſacris uidẽtur umbræ: cur non magis eorum quibus ſacrificatur? ¶ Furenti.] Inconſolabiliter dolenti. ¶ Hiſco.]Hio, nec loqui poſſum.¶ Viuo.]Ac ſi dicat,ſi uita eſt infeliciter uiuere.¶ Excipit.]Signate loquitur:quia deiectam dixerat:excipiuntur em̃ quę cadunt.¶ Digna.] Congrua,& priori conueniẽs. ¶ Andromache.]Si Andromache,ſequentibus iũge:ſi Andromacha, ſuperioribus.¶ Seruas.] Tenes:ut,Et nunc ſeruat honos ſedem tuus,oſſaꝙ nomen. ¶ Demiſſa.] Humili.¶ O felix.] Recte uirginitatem laudat & mortem ut ſe inuitam Pyrrhi coniugem fuiſſe oſtendat. ¶ Priameia .] Polixena. hanc Achilles circà Troiana mœnia cõſpiciens,adamauit. Et conditione pacis,in matrimonium poſtulauit.Subdole autẽ promiſerũt Troiani.Quapropter quũ ad fœdus,Achilles in templũ Apollinis, Tymbrei ueniſſet . Paris poſt ſimulachrum dei latens,ſagitta uulnerauit:itaꝙ moriens Achilles,iuſſit ut Polixena,diruta Troia, ad ſuum ſepulchrum immolaretur: quod Pyrrhus perfecit.¶ Hoſtilẽ ad tumulum.] Nam magnum mortis ſolatiũ eſt permiſſus hoſtis interitus. ¶ Hec ri.] Parum erat niſi uictoris adderet faſtum.¶ Attigit.]Et non aſcendit.Nec genialem lectũ dixit, ſed cubile.¶ Faſtus.]Quãdo ſuperbiam ſignificat,quartæ declinationis eſt : quando uerò librum,in quo eſt computatio dierum,eſt ſecundę.Ergo abuſus eſt Lucanus,quũ dixit.Nec meus Eudoxi uincetur faſtibus annus.¶ Enixę tul.] Pertulimus donec in ſeruitio eniteremur.Vtitur plurali ad excuſandum pudorem.¶ Ledæam.]Ledæ neptem.¶ Lacedæmonios.] Cum ingenti felle;ac ſi diceret

Ser.falsò accuſat Lucanũ.

Aſt illum ereptæ magno inflammatus amore
Coniugis,& ſcelerum furiis agitatus,Oreſtes,
Excipit incautum,patrias'q; obtruncat ad aras.
Morte Neptolemi,regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno,qui Chaonios cognomine campos.
Chaoniam'q; omnem Troiano à Chaone dixit.
Pergama'q;,Iliacam'q; iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum uenti,quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius?ſuperas'ne?et ueſcitur aura?
Quem tibi iam Troia.
Ecquæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis?
Ecquid in antiquam uirtutem,animos'q; uiriles,
Et pater Æneas,& auunculus excitat Hector.

ceret infelices. ¶ Coniu-
gis.] Maritis: ut Paridi,&
Deiphobo.¶ Trāſmiſit.]
Heri uoluntate,& non cō
iugij,unde & habendam
dixit.¶ Scelerum.] Ma-
tricidij.¶ Excipit.] Dolo
intercipit.¶ Patrias.] A-
chilleas:Nam Pyrrhus,in
patriam reuerſus,quia pa-
ter in templo Apollinis,
Tymbrei cæſus erat,in in
ſultationem dei in templo
illius delphico,aras patris
inſtituit:& illi ſacrificare
cœpit,alij patrias.i.Apol-
lineas,à patris Achaiæ ci-
uitate ubi Apollo colitur.
Nec quæras,cur dixerit
Delphicas: quia epitheta
in alieno negotio plerūq;
alia ponuntur: ut in. 4.
Grineus Apollo & Lyciæ
ſortes:quum à Delio acce
perit oracula. ¶ Ceſſi.]
Per priuignum.¶ Pergama.]Et non Pergameam.¶ Qui u.]
Admiratiue quaſi tam proſperi. ¶ Quis deus?]Qui præſtitit
nobis,ut te uidere poſſemus.Tale eſt illud Æneæ ad Didonē
adulatorium,Hinc me digreſſum ueſtris deus appulit oris.
Supero. ¶ Ignarum.]Aliud diſponentem.¶ Superat'ne.]Viuit.Sa-
ne mouet dictum & caret exemplo,ut pauca in Verg.Alij di-
cunt:ſuperat.i.ſuperſtes eſt.Sed ſuperſtes præſentem ſignifi
Supſtes. cat.Cicero in Mureniana.Suis utriuſq; ſupſtitibus.i. præſen
tibus.¶ Quem tibi iam Troia.] Hemyſtichon, nec ſenſu ple
num:& ſunt duo talia:ut hoc,Et conceſſere deſim,quem qui-
dam ita compleuit:cōceſſere deſim profugis noua mœnia Teu
cris.¶ Amiſſæ parētis.] Sed unde ſciebat hoc Andromache?
Reſpondetur uel ab Heleno diuinante:uel Ænea quærēte per
Troiam.Sed utrūq; inualidum.¶ Ergo parentis.] Ideſt pa-
triæ.Tullius,Si tibi patria quæ cōmunis omnium parens eſt.

ASCENSIVS.

¶ Vera,&c.] In hac parte habetur ſermo Andromaches ad
Æneam aduentante,& Æneæ ad illam,de quo dicit Donatus
ſic.¶ Vera'ne te facies?] Et quia armatus,& quia die in qua
non ſolent uideri,mortui apparuit:exiſtimauit uiuum ex oc-
caſione autem loci,& parentationis cauſſa putabat mortuum.
¶ Lachrymas'q; effudit.] Hæc omnia prouenerunt ex mariti
recordatione.Nec debuit de alio,quàm de marito in tanto do
lore quærere pauca: uel quia plura turbatus non poſſet, uel
quia ipſa ex dolore nō fuiſſet plura auditura.¶ Heu.] Et ipſe
incipit à gemitu propter Hectoris recordationē. ¶ Hectoris
And.] Cum laude hæc duo nomina extollenda ſunt. ¶ Pyr-
rhin'.]Cum depreſſione,quoniā hoſtis erat & patris Achillis,
qui Hectorē occiderat:memoria fuerat odioſa.¶ Deiecit uul-
ga.]Mota pudore,& quoniā factum negare non poterat,ſub-
miſſe uocis purgatione defendit.¶ O felix.] Ex cōparatione
oſtendit,miſerrimam eſſe felicem,comparatione ſui,quæ pu-
dorem amiſerit quando mors in illa excluſit uiolentiam pudo
ris.Et cum illa ſolam fœlicem dicit:non ſe ſolam oſtendit in
cauſſa turpi.¶ Virgo.] Ergo periit ſalua caſtitate. ¶ Ad tu-
mulum.]Et non ad cubile.Vnde nulla uoluptas potuit per-
uenire ad mortuum.¶ Captiua cubile.]Nouiſſimam poſuit,
quia maxime præmebatur cauſſa. ¶ Heri.] Vt qui inimicus
fuerat,eſſet dominus.¶ Cubile.] Non ad honeſtatem, ſed ad
ludibrium eſt inuita perducta.¶ Nos patria.] Concluſa com
paratiōis parte,qua ſe purgauit,redit ad ſe:& opponit ſua his
quæ euenerant.Caſſandræ, illa incolumen patriam reliquit.
¶ Nos incenſa.] Illius funus ſolum patriū tenet. Nos per di-
uerſa maria ſumus tractæ:pertulimus natum ex Achille, qui
nulla miſeratione mouebatur.¶ Superbus.] Ex uictoria: ſer
uitium autem nimis ponderoſum fuiſſe,ex eo oſtendit quòd
dixit,Tulimus enixæ. ¶ Qui deinde.] Oſtendit neceſſitate
Pyrrho,neceſſitate etiam Heleno fuiſſe coniunctam. Hæc il-
Ordo. le.¶ Ordo eſt.O nate dea.ſ.Venere,quod in laudem eius uer-
git,quia à notis talis prædicatur:ut prius ab Achate:& alibi
etiam à ſibylla:ne pro an:an facies.i. ſpecies, & præſentatio:
uera ſup.adfert te:& an tu exiſtens,uerus.i.non fictus:nec ſi-
mulatus,neq; induta corpore tuo umbra:ſed reuera,cuius ef-
figiē præ te fers,Æneas adfers.i.præſentas mihi: te.i.teipſum
non umbram,nec ſimilitudinem corporis tui. Dubitabat eñ
an ipſe quoq; ab inferis ueniret,petiturus funeris obſequium
ſicubi inſepultus remanſerit:aut ſi lux alma.i.uitalis quæ alit
uiuentes,receſſit,ſupple à te:hoc eſt aut ſi non uerus nuntius
tui es,ſed umbra ab inferis deſcendens dic,ſup.(ſed id,quia
imperioſum omiſit)ubi eſt Hector. ſ. maritus meus cui hæc
ſacrificia libo:& tamen tecum non comparet.Dixit,ſup. An-
dromache

dromache.i.concluſit ora
tionem ſuam, aut ſermo-
nem ſuū & effudit lachry
mas: quæ cauſſa erat, cur
non plura diceret?& im-
pleuit clamore, ideſt eiu-
latu: omnem locum, ideſt
omnem partem loci, aut
totum locum. Ego ſubii-
cio.i.ſubſequēter adiicio:
uix.i.cū difficultate: pau-
ca,ſup.uerba,& ego turba
tus.ſ. commiſeratione, &
affectione in Androma-
chen,quam lachrymare ui
dihiſco.i.os aperio,& lo-
quor uocibus raris. i. per
interualla prolatis. Equi-
dem.i.ego certe uiuo: &
duco uitam per omnia ex
trema,ideſt ad extrema fa
ta tendentia:hoc eſt, in ex
tremis miſeriis per quas
mortalitas plures ſufferre
nequiret:& uidetur extre
ma ꝓpoſitiuo:hoc eſt, abſolute poni: nā ſi ſuplatiuū eſſet,po
tius diceret:per extrema quæq;:ne dubita,pro ne dubites.Nā
uides uera.i.res ueras,ut uerum uultum & uerum, hoc eſt,ui-
uum hominem non ſimulato corpore.Heu,dolentis eſt:quis:
i.qualis caſus: excipit te deiectam.i.ad inferiorem conditio-
nem iactam de coniuge.i.de marito tanto,quantus.ſ.erat He-
ctor.q.d. indigniſſimus eſt quum coniuncta fueris matrimo-
nio,ei qui ſocerum tuum interemit,& cuius pater maritū tuū
interfecit.Aut quæ.i.qualis fortuna, ſatis digna.ſ. uirtute, &
meritis tuis:reuiſit.i.iterum uiſit,ſeu uiſitauit te,quum iterū
ſis patrio coniuncta marito,uidelicet Heleno:Pyrrhin'.i.Pyr
rhi'ne:& ne,pro an:an tu Andromache Hectoris,ſup.coniux
ſeruas connubia Pyrrhi.i.eius cuius pater Hectorem occidit,
q.d. indigniſſimum eſt.Ipſa deiecit uultum,& loquuta eſt uo
ce demiſſa.i.deorſum miſſa:hoc eſt,ſubmiſſa,& ima.O felix,
ſupp.eſt:uirgo Priameia.i.Priami filia,Polixena una.i.præci-
pua,aut ſola:ante alias.ſ.uirgines:iuſſa.ſ.à Pyrrho mori ſub al
tis mœnibus Troiæ,ad tumultum hoſtilem.i.Achillis hoſtis.
Quo dicto,& formam & pudicitiam ſuam commendat Andro
mache.Formam quidem (quia ea captus eſt Pyrrhus, & non
Polyxenæ:qua tamen pater eius captus erat:pudicitiam uerò
quia maluerit ut illa occiſa fuiſſet,quàm illa placēs nupſiſſet)
quæ.ſ.uirgo non pertulit.i. non perpeſſa eſt:ullos ſortitus.i.
ullas ſortitiones.i.quæ nunquàm in ſortem uenit,modo uni,
mō alteri ſicut ego: primo Hectori, deinde Pyrrho,& rurſus
Heleno:nec.i.& quæ non tetigit:captiua.i.exiſtens ſerua &
captiua: cubile.i.thalamum heri uictoris, & ita ſuperbi: nos
uectæ.i.ego uecta(de ſe enim pluraliter loquitur) per diuerſa
æquora,& hoc patria.ſ.mariti mei,hoc eſt,Troia incenſa.i.cre
mata igni: tulimus.i. perpeſſe ſumus: enixæ.i. enitendo, &
cum multo labore faſtus.i.ſuperbiam:ſtirpis Achilleæ.i.Pyr-
rhi'q;,pro.i.iuuenem ſuperbum,uidelicet Pyrrhū:qui ſequu-
tus deinde.ſ.poſtquàm me ſortitus erat. Hermionem Ledeā.
i.Ledæ neptem(nam Menelai & Helenæ,quæ eſt filia Ledæ,
filia fuit quæ Oreſti patrueli nupſit:ſed poſtea occiſo Agamē
none,& fugato Oreſte,à Pyrrho rapta eſt,quo interempto &
Oreſte à furore purgato:priori marito reſtituta eſt.) & Hy-
meneos,ideſt thalamos,aut nuptias,per metonymiam. Lace
dęmonios quaſi dicat & ergo infelices,quales erant Clytem-
neſtræ,& Helenæ:tranſmiſit me famulam habendam, famu-
lo Heleno,ideſt ut captiua nuberem captiuo:& ita quia do-
minus potuit nos ad libitum coniungere. At,ideſt ſed : Ore-
ſtes inflammatus,ideſt ad emiſſionem flammæ uſq; incenſus,
magno amore prioris coniugis ideſt quam ipſe prior,hoc eſt,
ante Pyrrhū ſortitus erat:hoc eſt,ipſius Hermyones,ſeu Her-
myone(utrūq; enim legitur,ſicut Helenæ & Helena,Ledæ &
Leda.)& agitatus furiis ſcelerum commiſſorum.ſ.in matrem,
quam occiderat:excipit.i.adoritur:aut intercipit illum.ſ.Pyr
rhum incautum.i.ſibi non præcauentem,quum à furente ni-
hil tale uereretur:& obtruncat ad aras patrias.i.paternas: hoc
eſt,Achilleas:quas uidelicet Achilli patri ſuo conſecrauerat.
Pars regnorum ceſſit.i.iure obuenit Heleno:reddita morte.i.
per mortem:Neoptolemi.ſ.Pyrrhi:quia genuerat filium qui
poſt mortem patris moriens matri reliquit portionem regni.
Vnde per priuignum(inquit Ser.)ceſſit:ceſſit inquam Hele-
no,uidelicet marito meo:qui.ſ.Helenus:dixit.i.denominauit
campos,cognomine Chaonios.i.qui nunc Chaonij appellan-
tur:& dixit omnem.ſ.regionem hanc:Chaoniam: à Chaone
Troiano,ſcilicet uero fratre ſuo:hoc eſt,ipſius Heleni:& addi
dit iugis.i.colliculis his:Pergama.i.mœnia Troiana.i. eodem
nomine appellata:& hanc arcem Iliacam.i.quam Ilium appel
lauit:

lauit.ſed qui uenti, & quæ;fata dedere tibi curſum:aut quis deus:quaſi innuat,quòd bonus appulit te ignarum.i.ignorantem quòd hic eſſemus his oris.i.ad has oras? Quid,ſupp.agit, aut facit(generale enim uerbum,honeſtã eclypſim facit:quia facile intelligitur,& potiſſimum in interrogationibus & increpationibus,quæ breues eſſe debent:ſuperat'ne.i.ſuperuiuit'ne,& ſuperat ætatis imbecilis,incommoda & nocumenta: &,pro.i.ueſcitur aura.ſ.uitali (quem tibi &c.quidam hoc hemiſtichion ſic cõpleuit.Quem tibi iam Troia obſeſſa eſt enixa Creuſa:ſed Seruius atteſtatur incompletum eſſe,etiam imperfecto ſenſu derelicto, ſed in ea re ſummum eſt artificium: ut mulier præpedita dolore ſenſum abſoluere non potuiſſe,ſignificetur.Præterea uult curam parentis.i.patriæ dici:nõ matris Creuſæ:nam unde(inquit)ſciebat hoc Andromache.Nec tamen; uidetur inualidum quòd audiuerit ab his qui Æneam uiderant eam queritantem: qui in.2.dixit: Impleui clamore uias,mœſtus'ꝗ Creuſam Nequidquàm ingeminans, iterũ'ꝗ, iterum'ꝗ uocaui, &c.quia ergo regis filia ab hoſtibus forſan multũ quæſita fuit: potuit eius finem didiciſſe ab his qui eam raptam norant: conſtruam ergo ſic)'quem.ſ.Aſcanium, ſup. Creuſa, cuius nomen in conſpectu mariti exprimere non potuit:eſt,ſup.enixa tibi Troia iam obſeſſa.ſ.à Græcis (hoc autem ſubticet,aut propter dictam cauſſam:aut ablatum eſt à caſtigatoribus: quia in detrimentum gloriæ domus Iuliæ cedebat quòd Iulus ſub obſidione natus diceret,ne obſcurus ſit illi & triſtis natalis à quo tanta proceſſit propago.) Ecquidnam i.en quænam,aut & quænam.i.quàm magna, aut interrogatiue,aut admiratiue dicitur: cura parentis.ſ.Troia:hoc eſt, patriæ,aut potius Creuſæ: parentis.i.matris:amiſſæ.i.ablatæ:eſt puero.ſ.Aſcanio.Ecquid:quaſi dicat dij boni, & quam rem, aut quantum & Æneas pater, & Hector auunculus.i.frater matris:excitat.ſ.Aſcanio:eam enim ob rem priſci Romani,ſtemmata.i.maiorum ſuorũ imagines in coronam diſpoſitas, conſeruabant:ut ab eis ad uirtutem excitarentur: quantùm ergo & pater & auunculus excitat in uirtutem antiquam.i.maiorũ ſuorum, aut qualis erat antiquis, & in.i.ad animos uiriles? Priuſquàm ad cætera pergam addam Beroaldina adnotamenta in Seruium,contra id quod dicit,faſtos,pro libro faſtorum nõ eſſe quartæ;ea autem ſunt hæc. Nimis audax ne dicam temerarius,eſt Seruius qui Lucanum ſcribit erraſſe,dicendo faſtibus, & non faſtis:quum Lucanus eruditiſſimus Seruio, reliquis'ꝗ commentatoribus excellentior, morem antiquorum uſurpauerit:qui faſtus etiam pro annalibus & libris in quarta declinatione nonnunquàm dicere ſolebant.Varro in Ephemeride,Cæſar factus correxit, Colu.in.10.ſequor nunc Eudoxi & Metonis faſtus aſtrologorum:& apud Hora.duplex ſcriptura inuenitur:faſtos,& faſtus, & (ut author eſt Priſcia.) eadem forma dicitur faſtus,uel faſti:qua ſenatus, uel ſenati in ſecunda & quarta declinatione.

PIERIVS.

¶ Pyrrhin' connubia ſeruas.] In antiquis aliquot codi.legere eſt,Pyrrhi an connubia ſeruas? ut ſit,Andromachæ ſeruas'ne connubia Hectoris,an Pyrrhi? Sunt qui & Andromachen,legant:ut uno membro totum id colligatur. Quæ digna ſatis fortuna reuiſit Hectoris Andromachen? Sed enim longe magis placet eruditis ingeniis,quod uulgata habent exemplaria, Hectoris Andromachæ Pyrrhin' connubia ſeruas? Hoc eſt,fieri'ne poteſt ô Andromache,ut quæ Hectoris uxor fueris,Pyrrhi connubia ſeruare poſſis. Antiqua uerò ferè omnia exẽplaria, conubia,unico n ſcribunt. ¶ O felix una ante alias.] Pathos eſt,ut ait Quintia.in.6.quo grauem rem interdum efficimus, ſi magnis malis grauius id eſſe,quod perpeſſi ſumus oſtenditur.Quam miſer enim caſus Andromaches:ſi comparata ei felix Polyxena,hoſtilem ad tumulum iuſſa mori. ¶ Stirpis Achilleæ faſtus,iuuenem'ꝗ ſuperbũ Seruitio enixæ tulimus.] In codicibus aliquot antiquis,Faſtum,unitatis numero legitur:ſed longe calamitoſius uidetur numero multitudinis, faſtus,dicere. Quod uerò ait,Seruitio,enixæ,ut miſſa faciam, quæ Seruius tradit,Nonius Marcellus hoc loco teſte,enixam, dici,partu leuatam ait. Quanuis etiam,enixam,labore exercitam exponat alibi,eodem hoc loco teſte.Idem alibi,enixæ,dicuntur fœminæ dolendi labore perfunctæ,quod uinculis quibuſdam periculi,quibus implicarentur,fuerint exſolutæ. Nexum enim dici artum & colligatum,oſtendit Plautus in Amphitryone,dicens,Vno labore exſolueret erumnas duas. Hæc ad eos dicta uolui,qui,enixæ,participij uoce legi contendunt. Sed enim Ti.Donatus, enixe, ait aduerbium eſſe debere,ut ſit,Faſtus eius intolerabiliter ſeruitio tulimus.Ex eo uerò qd' dixit,tulimus,oſtendit nimium fuiſſe ſeruitij pondus.Enixe ergo,& tulimus,hoc idem ſignificant,ait ille in commentariis integris. Neꝗ prætereundum quod hoc loco Soſipater ait, Seruitium,eſſe multitudinem ſeruorum:ſeruitutem uerò cõditionem ſeruiendi:ſed ueteres indifferenter,ſeruitiũ pro ſeruitute,poſuiſſe:ut Vergilius.3.Æneidos, Seruitio En.Tu. in eandem ſententiam Tibullus:Sic mihi ſeruitium uideo,dominam'ꝗ paratam. ¶ Me famulam,famulo'ꝗ Heleno tranſmiſit habendam.] In Mediceo,& in Portio,& antiquis ferè omnibus exemplaribus,dictiones in hunc ſunt ordinem collocatæ. Me famulo,famulam'ꝗ Heleno.Et eodem legit ordine Ti.Dona. ¶ Patrias'ꝗ obtruncat ad aras.] Euſebius de temporibus,Pyrrhus Delphis in templo Apollinis ab Oreſte occiditur,proditione ſacerdotis Macarei. Cur uerò,patrias, dixerit poeta,Seruius multas rationes adducit. At Macrobius primo Saturnaliorum libro,Apollinem πάτρον olim cognominatum ait,non propria gentis unius,aut ciuitatis religione, ſed ut authorem progenerandarum omnium rerum.Quod ſol humoribus exſiccatis ad progenerandum omnibus præbuerit cauſſam:de quo Orpheus, πάτρῳ ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.Placuerit uerò Macrobio hæc philoſophice commentari.Sane Athenienſes,ut Harpocration tradit, πατρῷον ἀπόλλω coluere auſpitiis Ionis,qui quum in Atticam migraſſet,Athenienſes,Iones uocati ſunt.Ab eis'ꝗ Apollo Patróus cognominatus. ¶ Aut quis te ignarum?] In antiquis aliquot codicibus legere eſt,aut quiſnam ignarum. Fuerat uerò,te,pronomen fortè additum à paraphraſte.Nempe quiſnam etiam apud Ti.Donatum habetur.Et ita ſcriptum eſt in codi.Medi. ¶ Et ueſcitur aura.] In antiquis pleriſꝗ cod.auras,accuſatiuo caſu legitur,cum eloquutione Tibulli.Sic uſꝗ ſacras innoxia lauros ueſcat. ¶ Quem tibi iam Tro.] In anti.aliquot cod.uerſus abſolutus legitur:ſed candore haud quaquã Verg.In nonnullis eñ,Troia obſeſſa eſt enixa Creuſa.In aliquot aliis.Quẽ tibi iam Troia peperit fumante Creuſa. Vtrũꝗ ridiculum:ſed plurimũ ſupplementũ illud aliena manu additũ eſt,ut cernere eſt in Mediceo codice & aliquot aliis. ¶ Et quæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis.] Codices nonnulli ueteres legunt, & quæ.in nonnullis etiam puetuſtis ſcriptum obſeruaui. Ecqua tamen puero eſt amiſſæ cura parentis.Et ita eſt etiam in codice Donatiano.In Mediceo,quæ tamen, & puero eſt. Apud Flauium Soſipatrem non ſolum ecqua tamen,ſed & amiſſi, uirili genere non amiſſæ,poſitũ à Vergilio citatur. Propterea quòd hæres,parens,& homo,& ſi in communi ſexu intelligantur, tamen maſculino genere ſemper dicuntur. Nemo enim(inquit)ille,aut ſecundam hæredem dicit, aut bonam parentem, aut malam hominem, ſed maſculine,tam & ſi de fœmina ſermo habeatur. Pacuuius in Medo, quum oſtenderet à Medo, Medeæ filio,matrem quæri ait. Te ſol inuoco,ut mihi poteſtatem duis inquirendi mei parentis. Sed Gracchus ſuos parentes amat, quum dicit,in ſignificatione matris accipitur. Citat & alia exempla:deniꝗ apud Verg.ſic aſſeuerat legi. Ecqua tamen puero eſt amiſſi cura parentis. Sed codices nonnulli librarij nimirum incuria. Puero amiſſæ eſt, una lectiõe tranſpoſita legunt. Sed utcunꝗ ea ſint nemo tamen inficiari poteſt apud eundem Vergilium legi,Alma parens confeſſa deam.&, Salue ſancta parens frugum Saturnia Tellus. Niſi qui dicere uelit his locis, parens, nunc participij quodammodo uicem habere,nunc per appoſitionem dici, ut Sancta Tellus parens frugum:uel figurate, ut,Lepus feta. De nomine autem hæres, nemo(quod ſciam)ambigit. Sed hominem quandoꝗ fœminino epitheto poſitum aiunt:ut apud Seruium,Sulpitium in epiſtola ad M.Tullium. Quoniam homo nata fuerat. Sed eñ hoc eloquutionis modo,quum nata,ſuppoſitum ſit,& homo, appoſitum:nihil cum genere commune habere uidentur. Nata enim ad filiam,non ad homo refertur. Sed enim hæc alij uiderint:nos ad inſtitutum opus reuertamur.

[Talia fundebat lachrymans,longos'ꝗ ciebat ÆNEAS
Incaſſum fletus,cum ſeſe à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoſcit'ꝗ ſuos,lætus'ꝗ ad mœnia ducit,
Et multum lachrymans uerba inter ſingula fundit,
Procedo,& paruam Troiam,ſimulata'ꝗ magnis,
Pergama,& arentem Xanthi cognomine riuum

SERVIVS.

¶ Agnoſco.] Aut cognomine agnoſco:aut certe qa reparatam audierat Troiã: ut hic incredibilis rerum fama. ¶ Scęę'ꝗ] Scæa porta,non eſt dicta à pugnis Scæis .i. malis ante ſe factis:nam & antea ſic uocabatur:nec ab itinere ĩgreſſis:ſcæuo .i. ſiniſtro, quòd ingreſſi non recto eunt itinere,ſed ſiniſtro:ſed à cadauere Laomedontis, hoc eſt, Scænomate, quod in eius fuerat ſuperliminio. ¶ Teucri.] Pro Teucride. ¶ Accipiebat.] Paſcebat. Teren. Accipit nemo melius,nec prolixius. ¶ Aulaï.] Pro,aulæ,eſt eñ dieresis è Græca ſcriptura reſoluta diphthongo. ¶ Carbaſus.] Lini eſt genus,qd' plerunꝗ abuſiue pro uelo punitur;& in ſingulari eſt Carbaſus
hæc carba

Agnoſco,Scææ'ꝗ amplector limina portæ.
Necnon & Teucri ſocia ſimul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus,pateras'ꝗ tenebant.
Iam'ꝗ dies,alter'ꝗ dies proceſſit,& auræ
Vela uocant,tumido'ꝗ inflatur carbaſus auſtro.
His uatem aggredior dictis,ac talia quæſo.
Troiugena interpres diuûm,qui numina Phœbi,
Qui tripodas,Clarij lauros,qui ſydera ſentis,
Et uolucrum linguas,& præpetis omina pennæ,
Fare age(nanꝗ omnem curſum mihi proſpera dixit
Relligio,& cuncti ſuaſerunt numine diui
Italiam petere,& terras tentare repoſtas,
Sola nouum,dictu'ꝗ nephas Harpyia Celæno
Prodigium canit,& triſteis denuntiat iras,
Obſcœnam'ꝗ famem)quæ prima pericula uito,
Quid'ue ſequens tantos poſſim ſuperare labores.

hæc carbaſus: in plurali, hæc carbaſa. ¶ Troiuge.] Ac ſi diceret generoſe:ut alibi,Dardanidę magni genus alto à ſanguine diuû. ¶ Interpres.] Vaticinator qui mortalib.deorũ mentem publicas.Sed quia interpres nomẽ generale eſt, currit per ſpecies oĩs eñ diuinatio (teſte Cicerõe) in duas partes diuiditur:nam aut furor eſt,ut in uaticinãtibus:aut ars,ut in aruſpicibus,fulguratorib.& auguribus:omnia autem iſta ex ſe pendent,licet propriis finibus contineantur.ergo Vergilius omnia ei dat quem uult perfectũ intelligi:ut hoc loco Heleno:& in.10. Aſylæ,Cui pecudũ fibræ,cœli cui ſydera parent,Et linguæ uolucrûm, & præſagi fulminis ignes Diuûm qui numina.põt& interp̃s diuûm, diſtingui: ſane per oĩa zeugma eſt ab inferioribus ſentis. ¶ Qui numina ſentis. Qui ſuſcipis numen & futura prædicis. ¶ Qui trip.] Tripodes,menſæ fuerunt in templo Apollinis Delphici,in quibus poſitæ Phœbades futura prædicebãt. ¶ Clarij.] Clarium oppidum in finibus Colophoniorum.Eſt autem Clărij duplici i,ut clă breue ſit:ſic enim profertur Statius, Nec clărias hac luce fores Dydimea'ꝗ quiſquàm. ¶ Lautos.] Per laurum autem,oraculum intelligimus. ¶ Sydera.] Qui es peritus aſtrologiæ. ¶ Volucrum ling.] Qui augures. ¶ Præpetis.] Aues oſcinæ ſunt,aut præpetes.Oſcinæ,ab os & cano dictæ,ore futura prædicunt:præpetes uerò à uolatu, ſed præpetes:aut ſuperiora tenent,& præpetes dicuntur:aut inferiora,& inferæ appellantur:præpetes autem,quia omnes aues ſuperiora tenent uolantes. ¶ Fare age.] Ordo eſt Troiugena, fare age,quæ prima pericula uito:cætera ſunt per parẽtheſim. ¶ Omnem curſum Relligio.] Ideſt,omnis religio,per hypallagen. ¶ Cuncti diui.] Quia quidquid audiuit à diuerſis,ad Iouem recurrit.unde ſupra,Quæ Phœbo pater omnipotẽs mihi Phœbus Apollo Prædixit. ¶ Numine.] Oraculo. ¶ Repoſtas.] Pathos.i.longe poſitas:prodigium autem,monſtrum& portentum modico fine diſcernuntur.Sed confuſe plerũꝗ ponuntur. ¶ Obſcœnam.] Aut quæ homines ad obſcœna compellit:ut,Male ſuada fames:aut quam obſcœna auis prædixit. ¶ Quæ prima pericula uito.] Duo petit:aut quomodo periculis careat:aut quibus conſiliis par eſſe poſſit laboribus. ¶ Tantos.] Quantos Harpyia prædixit.

ASCENSIVS.

¶ Talia fundebat.] Docet,quomodo poſt colloquium ſuſceptus eſt hoſpitio in nouam Troiam, quam ad ſimilitudinem prioris extruerant, ut'ꝗ uaticinium ab Heleno petierit ſub profectionẽ ſuam:de quibus rebus dicit Dona.ſic: ¶ Paruam Troiam.] In omnibus iſtis uerſibus, ne minuat magnitudinem Troiæ patriæ,oſtendit hanc nõ tantam eſſe, ſed ſimilem: nam dixit paruam Troiam & ſimulata Pergama, arentem'ꝗ riuum Xanti.Necnon & Teucris Æneam, Anchiſen,& Aſcanium duxit in ſuam domum.Reliquos,hoſpitia per ciuitatem acceperunt. ¶ Accipiebat.] Paſcebat:aliter enim non in amplis porticibus,ſed in amplas porticus dicendũ fuerat. ¶ Iam'ꝗ dies.] Argumentum benignitatis: quum non unius, ſed plurium dierum, ſit hoſpitium. ¶ Troiugena.] Plurimum dat ei generi; ex quo fuit etiam ipſe qui laudabat. ¶ Interp.] Quid felicius quàm noſſe,quid uelint dij & dignum eſſe,per quem loquatur in hominibus? ¶ Tripodas.] Trium pedum ſunt. Alio nomine, cortina appellatur.Eſt autem laus plena: nam quum ſint diuerſa uatum genera: & uix ſingula uaticinationis,in ſingulis repperiãtur, ipſe erat in omnibus uerſatus. Eſt color rhetoricus repetitio. ¶ Fare age.] Non iubet,ſed hortatur. ¶ Prodigium.] Prodigia autem dicuntur, quibus nuntiantur aduerſa.Poſcit inde remedium,quo aduerſa toleret,aut poſſit fugere.Hæc ille. ¶ Ordo eſt.Sup.Andromache lachrymans unde non mirum,ſi non omnem expleuit ſermonem.fundebat.ſ.è pectore:talia.i.talis querelas:& ciebat.i.excitabat,& prouocabat:incaſſum.i.fruſtra,& in uanum:quia nihil profuturos fletus:longos.i.longe repetitos:aut in longum duraturos,ſup.tunc:quum.i.quando Helenus heros.i.heroica uirtute,& nobilitate præditus:Priamides.i.Priameius:ut ſit patronymicum pro poſſeſſiuo:aut ſic quum heros.ſ.Helenus. Priamides.i.Priami filius affert ſe, ſup.nobis & hoc multis comitantibus,ſup. eum:& ipſe agnoſcit ſuos affines neceſſarios, & compatriotas: & ipſe lætus ducit.ſ.agnitos, ad limina.ſ. domus ſuæ,& fundit multum.i.abunde lachrymas, inter ſingula uerba.Ego,pcedo.ſ.ad urbem,& agnoſco paruam Troiam.i.urbẽ paruam extructam in formam magnæ Troiæ: & agnoſco Pergama.i.mœnia Troiana,ſup. parua,ſimulata magnis.i.efficta ad ſimilitudinem magnorum: & riuum arentem.i.ſine aquis alueũ: cognomine.i. cui cognomen erat Xanthi illius fluuij Troiam interfluentis,& amplector limina,portæ Sceæ.i.ingredior portam,quæ dicta eſt à porta Scæa Troiana,uergentẽ ad Scæum promontorium,& extructa in ſimilitudinem illius. Necnon i.etiam: Teucri.i.Troiani cęteri:hoc eſt,ſocij mei fruuntur ſimul urbe:ſocia.i.recipiũtur ſocialiter à compatriotis ſuis.Rex.ſ.Helenus.qui in partem regni peruenerat:accipiebat.ſ.ad conuiuium.i.paſcebat:illos.ſ.Teucros, in porticibus amplis:uti regiæ conueniunt:& ipſi illic immorantes:libabãt ſ.primum,aut more libantium.i.ſacrificantiũ abſumebant pocula Bacchi.i.uini:in medio aulai.i.aulæ:hoc eſt,regiæ,(nam aula,eſt regia Latine,quia autem ubi Latine habemus æ,Graci habent ai pro diphthongo.& tamen ut nos e proferunt,quãuis pro oi ubi nos œ ſcribimus,ipſi i pronuntient:ideo aulai, pro quo Græci,aulæ,pronuntiant:per dierefin fit triſſyllabũ, ſicut apud Ennium,lunai,quod Perſius citat:& aurai,ſimplicis ignem apud hunc poetam)& tenebant pateras.i.uaſa ampla:& hoc dapibus.i.cibis regalibus:impoſitis auro.i.eſcariis aureis,faciebant(inquit)hæc.Iam'ꝗ.i.& iam dies.ſ.unus & alter dies proceſſit:& aurę.i.uenti opportuni & ſecundi leniter ſpirantes:uocant uela.i.uidentur nos prouocare ad pandenda uela,& carbaſus.i.uelum ex carbaſo:inflatur auſtro.i.uento illo:tumido.i.inflato,aut inflantẽ:nam flantes tumere uidẽtur: &,ſup.ego aggredior,uatem.ſ.Helenum:his.i.huiuſmodi: dictis.i.uerbis (eſt enim nomen,non participium.) ac quæſo.i. præcor talia:ô Troiugena,ideſt, in Troiagenite:interp̃s,ideſt, ſignificator per loquelam, diuûm,ideſt, uoluntatis deorum: qui ſentis numina Phœbi, ideſt, diuinitatem eius per illapſum:qui ſentit Tripodas, ideſt, reuelationem factam apud Tripodas Apollinis,ſcilicet,in Delo:qui ſentis lauros Clarij, ſcilicet,Apollinis, ideſt,oracula Clarij fieri ſolita ſub lauro: qui ſentis ſydera, ideſt,iudicium aſtrorum,& ita præſcis per te futura:& qui ſentis linguas uolucrum.i.auium oſcinarum: hoc eſt,augurium,quod ex garritu fit auium:& omina.i.portẽta,aut indicia,pennæ præpetis.i.auis opportunæ uolãtis,& ſedes idoneas captantis,hoc eſt,auſpitij etiam peritus es:age,ad hortandi aduerbiũ fare,quæ pericula ego uito.i.uitare debeã: prima.i.præcipua:ue,pro uel:quid ſequens ego poſſim ſuperare tantos labores,quantos.ſ.Harpyia Celæno prædixerat fare,inquam, nam religio.i.deorum obſeruatio, hoc eſt,pia & religioſa gens ut Caſſandra, Creuſa,Hector,&c.proſpera dixit mihi omnem curſum, pro eo quod eſt, omnis religio dixit, mihi curſum proſperum:eſt enim in adiectiuis hypallage & cuncti diui ſuaſerunt numine.i.nutu & fauore,aut uoluntate,aut diuina poteſtate ſua,aut(ut Seruius dicit) oraculo petere Italiam, & tentare terras repoſtas.i.longe poſitas:aut nobis repoſitas.i.receptas, aut repoſitas ad aduentum noſtrum. Sola Celæno Harpyia, canit.i.uaticinatur,prodigiũ nouum. i.inauditum mihi,& ab aliis non ſignificatum, & ideo ſola: & canit prodigium,nefas.i.nefandum & deteſtabile: dictu.i. dum dicitur, aut ut dicatur.Et denũtiat mihi iras deûm.i.deorum:triſtis.i.incommodas nobis:ꝗ,pro.i.famam obſcœnam, i.indecoram,aut quæ quos torquet obſcœnos facit.

PIERIVS.

¶ Priamides multis Helenus comitantibus adfert.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt, Priamides Helenus multis comitantibus adfert.Simplicior quidem hic ſermo,& narrãti aliquid accommodatior. Ille autem, prout in uulga.eo. habetur exemplaribus,& comptior,& aliquanto laſciuior.pluribus magis placet.Superius tamen eadem uſus eſt ſimplicitate Vergi-

Vergilius,quum dixit,Priamiden Helenum Graias regnare per urbas,qui ſi altius inſonare uoluiſſet,Priamiden Graias Helenum regnare per urbas:dubio procul ſcriptum reliquiſſet.Sed qui ſtylum narrationis preſſiorem,puriorem'ꝗ expeti non ignoraret,Priamiden Helenum,abſꝗ fucco dicere maluit.¶ Et multum lachrymas.]In Mediceo,& codicibus aliquot antiquis participij uoce,lacrumans,legitur.Quæ lectio Seruio non ſatiſfacit,qui malit nomen,quàm participiũ.Sunt tamen erudita ingenia,quibus minime diſplicet eiuſmodi eloquutio,interfundit uerba ſingula,multum lachrymans.¶ Inter ſingula fundit.] Illud uerò minime placet,quod in ueteribus pleriſꝗ codicibus,fudit,legitur tempore præterito.¶ Aulai in medio libabant.] In ueterib.cod.aliquot,Aulai medio: abſꝗ in,præpoſitione legitur,quod non ita placet.Quantùm uerò pertinet ad diereſim,Quintilianus lib.inſti.I.Æ ſyllaba ait,cuius ſecundam nunc e literam ponimus,uarie per a & i efferebatur.quidam ſemper,ut Græci.quidam ſingulariter tantùm,quum in datiuum uel genitiuum caſum incidiſſent.unde pictai ueſtis,& aulai,Vergilius amãtiſſimus uetuſtatis,inſeruit carminibus,eorum uerò ſcribẽdi morem,qui(ut Quintilia.ait)Græcos ſequebantur.Ti.Claudius Druſi F.præcipue adamauit,cuius inſcriptio quædam,de auctis populi Romani finibus,pomerio'ꝗ ampliato Romæ inſpicitur ad cloacam D. Luciæ in hunc modũ:Ti.Claudius Druſi F.Caiſar Aug.Nam de digammo,quo etiam uſus eſt eodem monumento in dictionibus,amplia-Ⅎit,termina-Ⅎit'ꝗ,alibi diximus.¶ Hic uatẽ aggredior dictis.] Mediceus,& alij quidam cod.uetuſti,His uatem adgredior dictis,legunt;ſed hic non diſplicet.¶ Qui tripodas,Clarij lauros.] Soſip.Cariſ.ait quoſdam,laurus,hoc loco agnoſcere quarto declinatu,quòd oĩa arborum genera quartæ declina.eſſe cenſerẽt:aduerſus quos diſputat,& Vergiliano præſertim exemplo eo,Et uos ô lauri carpam , & te proxuma myrte,rationem ſuam confirmat , licet illi authoritate mutari in uocatiuo dicant.Præterea in Mediceo codice una plus dictione,clarij,& lauros legitur.Erat tamen,clarj,prius,eo modo quo ueteres paſſim ij geminum per unum oblongum ſcriptitare conſuerant,etiam'ſi duo enuntiarent, ut exempla indicant alibi recitata.¶ Nanꝗ omnem curſum mihi proſpera dixit Relligio.] In ueteribus aliquot exemplaribus legere eſt, Nanꝗ omnis curſum mihi proſpera dixit Relligio.Sequitur enim, & cuncti diui,ubi nulla opus erit hypallage. Eandem hanc lectionem repperi in, Donatiano contextu.¶ Prodigiũ canit.] Prodigium ſemper dictu peſſimum eſſe , quaſi porrò adigendum,hoc loco teſte,Nonius adfirmat , quum monſtra & portenta, ſimiliter intelligantur , quòd imminentia monſtrent,& oſtendant.Portentum uerò,non ſolum quòd portendat,ſed quòd etiã apportet:& faciat in iis,quæ ſignificationibus,auſpiciis,auguriis , & extiſpiciis oſtenduntur.Sed enim Cornelius Fronto prodigium eſſe dicit , quòd mores faciunt, per quod detrimentum expectatur , prodigos'ꝗ uocari , qui prodigia faciunt.Qđ Vergilianæ ſentẽtiæ pulcherrimæ quadrat.Celæno enim rem præter mores minabatur, ut.ſ.ſacrum libum malis audacibus mandere adgrederentur,quod unum maxime reformidabit Æneæ pietas.Sunt & ꝓdigioſa crimina etiam memoratu religioſa,de quib.apud authores ſæpe.Monſtrum uerò eſſe,Cornelius idem ait,in quo rectus ordo naturæ uitiatur,ut ſi Minotaurus,aut aliquid huiuſmodi naſcatur.Oſtentum,quòd præter conſuetudinem offertur,utputa ſi uideatur terra ardere,uel cœlum,uel mare,in quo raritas admirationem facit.Portentum uerò,quòd porrò & diutius maneat:futurum'ꝗ porrò aliquid ſignificet,eius'ꝗ eſſe euentum differri.Has autem uocabulorum differentias,& proprietates interim adnotare non grauamur,quum præſertim apud authores diuerſa eſt eorum interpretatio,unde aliqua ſuboriatur cõtrouerſia,in quo lucubrationis genere,docta & elegantia ingenia ſeſe exercere ſæpe conſueuerunt.

SERVIUS.

¶ De more.] Scilicet ſacrificãtũm:aut(ut eſt mos ſacrificãtũm)requirit,an eſſet tempus cõſulendi:unde in.6.Tum uirgo poſcere fata tempus ait.Aut certe(quod eſt melius)de ſacrificãtium more,ante nephas expiat,quod ab Harpyia prædictum eſt:& ſic uenit ad uaticinationem. Sequens uerò locus declarat famem hic eſſe expiatam.ſ.Aderit'ꝗ uocatus Apollo.Nam niſi in hoc loco intellexeris : nuſquàm inuocãdum eſt Apollinis numen,famis cauſſa.Dubitationem autem in hoc loco,exorat,facit.Nam orare,eſt petere. *Orare.* Exorare,impetrare.Ergo impetrat pacem,aut ad inquirendum tempus,aut ad mitigandũ famis periculum. *Exorare.* ¶ Reſoluit.] In ſacris,par eſt corporis &

Hic Helenus cæſis primum de more iuuencis,
Exorat pacem diuûm,uittas'ꝗ reſoluit
Sacrati capitis,me'ꝗ ad tua limina Phœbe
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit.
Atꝗ hæc deinde canit diuino ex ore ſacerdos.
[Nate dea(nam te maioribus ire per altum HELENVS
Auſpiciis manifeſta fides.ſic fata deûm rex
Sortitur,uoluit'ꝗ uices,hic uertitur ordo)

Pauca tibi è multis, quo tutior hoſpita luſtres
Æquora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis, prohibent nam cætera Parcæ
Scire, Helenum, fari'ꝗ uetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinos'ꝗ ignare paras inuadere portus,
Longa procul longis uia diuidit inuia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſalis Auſonij luſtrandum nauibus æquor,
Inferni'ꝗ lacus, Æææ'ꝗ inſula Cyrces,
Quàm tuta poſſis urbem componere terra.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Quum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa iacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati,
Is locus urbis erit, requies certa laborum.
Nec tu menſuram morſus horreſce futuros,
Fata uiam inuenient, aderit'ꝗ uocatus Apollo.

poris & animę cauſſa: nam quæ non poſſunt circà animam fieri, fiunt circà corpus: ut ſoluere, uel ligare, quo poſſit aïa, quod per ſe non poteſt ex cognatione ſentire. unde eſt, Vnũ exuta pedem uinclis in ueſte recincta. Ergo hic, cuncta corpis reſoluit: nequa parte, animo religato, ad. numen accederet. ¶ Suſpenſum.] Sollicitum, & attentum: ſi ſuſpenſus ipſe plenus numinis. ¶ Deinde.] Peractis ſacris. ¶ Nate.] Ordo eſt, Nate dea tibi Expediam dictis, prohibent nã cætera Parcæ Scire: Helenum, fari'q; uetat Saturnia Iuno. Omnia (inquit) uates nouit: ſed nõ permittitur dicere, fatis. Et etiam ex his q̃ nouit, multa prohibet dicere Iuno. ¶ Maioribus.] Cœleſtibus, propter ſyderis curſum, cuius fuit explanatio per Creuſam. ¶ Per altum.] Per limitem ſuperioris fortunę. ¶ Sortitur.] Diſponit, ordinat. Adluſit autem ad id quod ſortibus Apollo dat

Fatum.

reſponſa. ¶ Voluit.] Definitio fati. Ait enim Tullius, quòd eſt connexio rerum, per æternitatem ſeinuicẽ tenens, quæ ſuo ordine & lege uariatur: ita tamen ut ipſa uarietas habeat æternitatem. ¶ Pauca.] Duo dicit: & quomodo tute poſſit nauigare, & quibus ſignis Italiam cognoſcat. ¶ Prohibẽt.] Lege, Cætera te ſcire prohibent fata: Helenum uerò prohibet Iuno, dicere ea etiam quæ audire poteras, & quæ uacat. Male aũt legunt, prohibent ſcire Helenum: quum ſit in Lucano, Venit ætas omnis in unam congeriem, Miſerum'q; præmunt tot ſæcula pectus. & alibi, Nec tantum prodere nati, Quantum ſcire licet. Ergo non prohibent ſcire Helenum: quomodo enim uetaret Iuno, dicere quod neſciret: ſunt autem mors patris ad augendum inopinatum dolorem: tempeſtas ab Æolo immiſſa: amor Didonis in quo gaudium eſſet: ſed quod ante promiſſum eſt, uile creditur: & ſi ſciret de Aphrica ſe exiturum, non facile aſſentiret Didonis amoribus. At Iuno cupiebat illum remanere, quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras. Et ipſe, rem inopinatam conqueritur, nec uates Helenus quum multa horrenda caneret, Hos mihi prædixit luctus. ¶ Ignare.] Pro ignarus. ¶ Longa.] Non ſitu, ſed neceſſitate fatali, & tardiore nauigatione. ¶ Via.] Inuia: Æneæ, ſcilicet. ¶ Lentandus.] Aut lente tibi nauigãdum eſt. Nam totam circuit Siciliam. Aut lentandus. i. flectendus: lentum enim flexibile eſt. ¶ Lacus.] Lucrinus, & Auernus, inter quos ſpelunca eſt, ad inferos tendens: unde eos infernos dixit. ¶ Cyrces.] Nunc mons Cyrceus eſt: olim (ut ait Varro) inſula fuit, nondum ſiccatis paludibus, quibus diuidebatur à continenti. ¶ Æææ.] Sic dicta ab aſpernantium uoce, propter commutatiões corporum illic celebratas. ¶ Tuta.] Propter Thraciæ, & Cretæ diſcrimina. ¶ Signa.] Deeſt, ergo: & peruertit ordinem: ante enim de urbe condenda, quàm de nauigatione dicit. ¶ Fluminis.] Tyberis. ¶ Littoreis.] Littus eſt quidquid iuxta aquam eſt: hic igitur pro ripa poſuit. ¶ Sũs.] Naturaliter longa eſt, licet in genitiuo breuis ſit, ut bòs, pẽs, rẽs, ſpẽs. Hanc ſuem, alij dicunt, ut Verg. in Italia inuentam fuiſſe. Alij, ſecum importaſſe Troianos nauigantium more, & oraculo cognouiſſe ubi urbs eſſet cõdenda. Dicitur autem in Campaniam fugiſſe, & inuenta in Lauro Lauinio: à qua Aſcanius inde nomen Albæ impoſuit. ¶ Triginta.] Prodigiale eſt hoc, & propter quod ſignificatur triginta annos regnaturus Aſcanius. ¶ Viam.] Rationem: & non dicit, quam: quia etiam ꝓfutura eſt fames: ut, Hæc eſt illa fames: hæc nos ſuprema manebat Exitiis poſitura modum. ¶ Vocatus.] Nunc uocatus: quia (ut dixi) expiatoriũ fecit ſacrificiũ.

ASCENSIVS.

¶ Hic Helenus, &c.] Recitat reſponſum & uaticinium Heleni, multa monentis: de quo dicit Donatus ſic: ¶ Manu.] Qđ eſt apertum ſignum beniuolentiæ. ¶ Suſpenſum.] Aut numinis ueneratione turbatum: aut inde ſuſpenſum: ne contraria quàm oportet, audiret. ¶ Diuino.] Quia diuina canit. Nã quum ſit coniunctio rationalis, non debet prima conſtitui: ergo lege. ¶ Nate dea, &c.] Multa, inſtructionis cauſſa, fuerant referenda: ſed ne id fieret, dij prohibent me ſcire, & Iuno aliqua referre non patitur: tamen dicam quæ poſſunt eſſe in mea poteſtate. Deinde narrat, quòd quanuis Italia proxima ſit, tamen longo circuitu, ambienda eſt Sicilia. ¶ Signa tibi dicam] Commendat quod fuerat dicturus: ut oſtẽderet id magnũ eſſe, & uerum: deinde dat ſigna fluminis: dat porcæ: dat numerum fetus: dat colore: quod ſi eſt præter naturam porcã edere triginta, multa perſæpe, quæ bonum, aut malum portendere rent, euenerunt pręter naturã, ut ignis ex capite Aſcanij, mitis & innoxius: ut in Polydori ſepulchro, ſanguis ex uiminibus, ut uox humana ex pecudib. ¶ Nec tu menſuram] Oſtẽdit futuram famem: ſed non nocituram. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Helenus exorat. i. orando & implorando impetrat: hic. i. hoc tẽpore quo prædicta petebã: pacem. i. recõciliationem, aut fauorem, qui eſſe ſolet inter eos qui inter ſe pacem habent: diuũm, ideſt, diuorum: & hoc iuuencis cæſis, primum de more. ſ. ſacrificantium ad obtinenda oracula, aut diuinandi beneficium: & reſoluit. i. laxat uittas: capitis ſacrati. ſ. ſui: qui ſacerdos & uates erat: ideo autem reſoluit, ut animum quoq; ſolutum, externis curis ſignificaret: aut, ut futuro furori accommodaret: & ipſe ducit manu, ſup. ſua: me ſuſpenſum. i. ſollicitum, & attentum numine multo: ita ut etiam diuino numine adflatum ſe ſignificet Æneas: aut legendum eſt, ſuſpenſus: ut ſit, Helenus ſuſpenſus multo numine ducit me manu, ô Phœbe, ad tua limina. i. ad ingreſſum templi tui. Atq; ipſe ſacerdos. ſ. Helenus: qui idem ſacerdos & rex: canit deinde hæc. ſ. quæ ſequuntur: ex ore diuino. ſ. Apollinis: hoc eſt, ut ab Apolline acceperat. O nate dea (nam fides. i. perſuaſio, ſup. eſt manifeſta: te ire per altum, ſup. mare. i. nauigare: aut per altum. i. per limitem ſuperioris fortunę, ut Seruius ſentit: maioribus. i. præcipuis: auſpiciis. i. prouidentiis, deorum auſpicio ſignificatis: aut, auſpiciis, pro auſpicibus: ſicut, ſeruitiis, pro ſeruis, legimus. (auſpices autem ſunt, qui dextrę præſunt rebus incohandis.) Rex deũm. i. deorum. ſ. Iuppiter: ſortitur. i. per ſortes, indicat, aut diſtribuit ſic: fata. i. res fataliter: hoc eſt, deorum prouidentia, futuras: & uoluit ſic: uices. ſ. rerum: & hic ordo. i. hæc ordinatio, & ſeries rerum, qua tibi talia addicuntur: uertitur. i. agitur, & uerſatur) nate, inquam, dea: ego expediam. i. expedite dicam: tibi pauca è multis dictis. i. eorum, quæ mihi dicta ſunt: quo. i. ad hoc, ut tu luſtres. i. circũmeas: tutior, ꝓ eo quod eſt, ſecurior: aut, reuera, tutior: quia præcauenda, docet incommoda: æquora hoſpita. i. externa (ex hoc autem uidetur, per altum exponendum eſſe. i. per mare.) & ut poſſis conſidere. i. ſedem capere tutior, ſup. in portu Auſonio. i. Italico: expediam (inquit) paucis dictis: nam parcæ. i. deæ fatales: prohibẽt, ſup. te ſcire: cætera ut quæ de morte Anchiſæ, & etiam ipſius Æneę poſtea euenerant: q;, pro &: Iuno Saturnia, ideſt, Saturni filia: ut ſit poſſeſſiuum pro patronymico: aut Saturnia, ideſt, de natura Saturni: inimica humano generi uetat Helenum fari cætera, ideſt, ne ego dicam cætera. Principio, ideſt, in primis, dico tibi, quòd uia (inuia, ideſt, immeabilis: diuidit tibi, ideſt, à te, aut ab ingreſſu tuo procul: quia longis terris. i. per longas terras, in quas prius appelleris: diuidit, dicit, Italiam, quam tu rere, ideſt, reris: hoc eſt, arbitraris iam propinquam: & portus ſupple, quos: ô ignare, ideſt imperite rerum futurarum: tu paras, ideſt, prætendis: inuadere, ideſt intrare: uicinos. i. è proximo, quia uicini ſunt: ſed non inuades: quia remus eſt lentandus. i. lenta nauigatione laxandus: in unda Trinacria. i. mari Siculo: & æquor. i. æqua unda: ſalis, ideſt, maris: Auſonij, ideſt Italici: eſt luſtrandum. i. circũeundum: nauibus. i. circumnauigandũ: & lacus in ferni. ſ. Auernus, per quem ad inferos deſcendit: ut dicetur in. 6. & inſula Cyrces, filiæ ſolis: Æææ. i. ſic denominatæ ab aſpernantium uoce eorum, quos in feras uertit, ſup. eſt luſtranda tibi: ante. i. prius, quàm poſſis componere urbẽ in terra tuta. i. unde ſic pellaris, ut à Thracia: aut auoceris, ut à Creta. Ego dicam tibi ſigna. ſ. terræ tutæ in qua urbem cõdas: tu teneto ea condita. i. repoſita, ſup. in: mente, ſupp. tua: aut teneto mente: ea condita. i. ſecreta. Quum. i. quando: ſus ingẽs. i. porca ualde magna: inuẽta tibi. i. à te: ſollicito. i. ſollicite indaganti,

Ordo.

daganti, in quam terram deueneris: inuenta, dicit, ad undam fluminis ſecreti. i. ad quod tu ſecretus aduenies, uidelicet, Tyberis: iacebit enixa fetus. i. feturam triginta capitum: hoc eſt, triginta ſuillorum, ſignificans tempus triginta annorum, quo Aſcanius regnaturus eſt exiſtens Alba, qui color Albam prænotat ab Aſcanio condendam: & recubans ſolo. i. in terra: & nati. i. ſuilli, aut porcelli albi: iacebunt, ſupp. circùm: ubera. ſ. matris: is locus. ſ. in quo tunc eris: aut in quo hæc inuenies (& ita congrue legetur, Quò tibi ſollicito: ut ſit, is locus erit locus ſup. tutus urbis: quò inuēta tibi, &c. ſed textus quos uidi, quū, habent, non quo.) erit, ſupp. locus: urbis. ſ. condendæ in terra tuta: ea requies erit, ſup. requies certa laborū: poſtquàm. ſ. non reſtabunt labores nauigandi, aut migrandi: ſed tamen bellandi, quod dictura eſt ſibylla his uerbis: O tandem magnis pelagi defunctæ periclis, Sed terris grauiora manent. Id autem noluit Helenus dicere; ne nolet Italiam petere, ubi tot bella gerenda præſciret: id tamē ſe ſcire innuit, per hoc quod dicet de ſibylla fata inquirenda: quæ ea tunc dicet, quū ad Italiam peruentum erit. Nec tu horreſce morſus menſarum. i. quibus te fames ambeſas ſubigat malis abſumere menſas: ut Celæno dixit: futuros. i. licet futuri ſunt: quia non ſunt multum nocituri, nec diu duraturi: menſas autem uocat quadras, aut orbes panis inciſorios. i. ſuper quas, aut quos obſonia inciduntur. Fata inuenient uiam. i. rationem, aut medium mitigandi, aut ſedandi, ſup. eam famem: Apollo uocatus. ſ. in auxilium: aderit. i. auxilio erit: qui & Auguſto fauiſſe dicitur, in cuius gratiam hæc recitat.

PIERIVS.

¶ Suſpenſum numine ducit.] In antiquis codicibus, duxit, præterito tempore ſcriptum obſeruaui. Sed ipſa narrantis continuatio, præſens potius tempus exigere uidetur. ¶ Prohibēt nam cætera parcæ Scire Helenū, fari'qꝫ uetat Saturnia Iuno.] In antiquis ferè omnibus codicibus inuenias punctum firmū adnotatum eſſe poſt ſcire, ut ſit, Prohibent nam cætera parcæ ſcire: mox altera coma totum illud complectatur, Helenum, fari'qꝫ uetat Saturnia Iuno. Quam lectionem Serui. etiam agnoſcit: & ita diſtinguēdum eſſe, multis rationibus oſtendit. Sed enim Ti. Donatus, ſcire Helenū, legit. Multa (inquit) tibi inſtructionis cauſſa fuerant referenda: ſed ne id fiat, dij prohibēt me ſcire, & Iuno aliqua referre non patitur. ¶ Æææ'qꝫ inſula Cyrces.] In codicibus antiquis modo, Cyrce, per abiectionem s literæ: modo, Cyrcæ, cum diphthongo Latino declinatu ſcriptum inueni, quòd prorſus reiicitur: Cyrces, uerò omniū conſenſu recipitur. ¶ Secreti ad fluminis undam.] In codicibus aliquot antiquis, undas, legitur: ſed pluralitas huiuſmodi mari potius uidetur conuenire.

Has autem terras, Itali'qꝫ hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge, cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomenéus, hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetæ ſubnixa petilia muro.
Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris iam uota in littore ſolues,
Purpureo uelare comas adopertus amictu,
Nequa inter ſanctos ignes in honore deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc ſocij morem ſacrorum, hunc ipſe teneto.
Hac caſti maneant in relligione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admouerit oræ
Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori.
Læua tibi tellus, & longo læua petantur
Æquora circuitu, dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca ui quondam, & uaſta conuulſa ruina,
(Tantum æui longinqua ualet mutare uetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, quum protinus utraqꝫ tellus
Vna foret, uenit medio ui pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit: arua'qꝫ & urbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, læuum implacata Charybdis
Obſidet. atqꝫ imo barathri ter gurgite uaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſus'qꝫ ſub auras
Erigit alternos, & ſydera uerberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris
Ora exertantem, & naueis in ſaxa trahentem,
Prima hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Pubetenus, poſtrema immani corpore Piſtris,
Delphinûm caudas utero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachini
Ceſſantem, longos & circúnflectere curſus,
Quàm ſemel informem uaſto uidiſſe ſub antro
Scyllam, & cæruleis canibus reſonantia ſaxa.

SERVIVS.

¶ Has autem terras, Itali'qꝫ hanc littoris orā.] Quaſi oſtendentis eſt: non enī ab Epiro, longe abeſt Calabria. ¶ Noſtri æquoris] Epirotici, quo Calabriæ littus adluitur. ¶ Naritij Locri.] Socij Aiacis Oilei fuerunt, Epizephyrij, & Ozolei. ſed poſt tempeſtatem montis Capharei, Epizephyrij tenuerūt Brutios: & hos nunc dicit: Ozolei uerò Pentapolin, uel Lybiam: unde eſt, Libyco'ue habitantes littore Locros. legitur & de Ozoleis, quòd delati Teneiam ulterius acceſſerint: & ciuitatem condiderint, quæ nunc Ozalis dicitur. Naritij autē, ſunt dicti à loco ꝓuinciæ ſuæ. Ozolei uerò, à putore paludis uicinæ. ¶ Salentinos obſedit milite cāpos.] Salentinum, promontorium Italiæ eſt: nam (ut ait Salluſtius) omnis Italia coacta in anguſtias, ſcinditur in duo promontoria, Brutiū, & Salentinum. ¶ Lyctius Idomenéus.] À Lyctio Cretæ urbe, de quo ſupra diximus. ¶ Meliboei, Philoctetæ.] À Melibœa ciuitate Theſſaliæ, de qua fuit & eſt, Promelibēſis. ¶ Subnixa.] Cincta muro modico: ut, Crinem'qꝫ madentē ſubnixus. ¶ Petilia.] Petilia autem dicta, uel à πετέσθαι. i. uolare, quia augurio condita eſt: uel, qa poſt relictum Ilium, quò ducebatur à Græcis, eam petiuit ciuitatem. Philoctetes fuit Peantis filius, Herculis comes, quem quū Hercules in Œta hominem exuerat, petiuit ne alicui ſui corporis reliquias indicaret, iurare'qꝫ coegit: & ſuas ſagittas, hydræ felle tictas, dedit. Et quum reſpōſum fuiſſet Herculis, ſagittis opus eſſe ad expugnandam Troiam: inuentus eſt Philoctetes, & de Hercule interrogatus, negauit ſe ſcire: deinde quū cogeretur, confeſſus eſt mortuum. Sepulchrum'qꝫ, ne iuſiurandum frangeret, non uoce, ſed pede oſtēdit. Poſt hæc, quum duceretur ad bellū, caſu in eum pedem quo ſe pulchrum oſtendit, ſagitta cecidit: uulnere'qꝫ immedicabili affectus eſt: ac demum cum uulneris, fetor à Græcis ferri non poſſet, in Lēno relictus, & pudore, ne in patriam rediret, impeditus, in Calabriam uenit, & Petiliam condidit. ¶ Purpureo uelare comas adopertus amictu] Subaudi cura, aut memento, aut certe, quod melius eſt. Velare, imperatiuus ſit non infinitus. ¶ Omnia turbet.] Sacrificij ordinem rumpat, quod eſt piaculum. Significat autem Diomedē, quia cum multis caſibus affligeretur, Palladium ex oraculo Troianis, iuſſus eſt reddere. inuenit autem Æneam ſacrificantem, qui quum ſacrificium nollet rūpere, Palladium ſuſcepit nautes. unde nautiorum familia, ſacra Mineruæ ſeruabat. Sane ſacrificantes omnibus diis, ſoliti ſunt caput uelare, ne ſe inter religionē uagis, aliquid offerret obtutibus: excepto ſolum Saturno, ne numinis imitatio eſſe uideretur. ¶ Caſti.] Pij: ut, Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limē. ¶ Et anguſti.] Quia à cōtinenti: ideſt à columna, uſqꝫ ad Pharon, tribus milibus diſtant. ¶ Rareſcent clauſtra.] Quia uenientibus de Ionio in Calabriam, propter curuaturā littorum, clauſæ uidentur anguſtiæ: quæ paulatim propinquantibus aperiri uidentur. ¶ Pelori.] Promōtorium Siciliæ, ſecundùm Salluſtium: dictum à gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per ignorantiam regis, quum ſe eius dolo crederet eſſe deceptum, quanquàm legamus, ante Pelorum dictum. ¶ Læua tibi tel.] Venientis perſonam reſpexit.

Philoctetes.

reſpexit. Nam ſi de Ionio nauigantes, fretum petant, dextrum teneant, littus, neceſſe eſt: ſin aliâs ſiniſtrum. ¶ Circuitu.] Totam enim penè Siciliam circuiturus eſt. ¶ Hæc loca.] Etiam Sallu. Siciliam Italiæ fuiſſe coniunctam dicit: ſed medium ſpatium, aut humilitate fuiſſe obruptum: aut propter anguſtiam ſciſſum, ut autẽ tam curuum ſit, facit natura mollioris Italiæ, in quam aſperitas & altitudo Siciliæ æſtum refundit. ¶ Quondam.] Tria habet tempora, ſicut olim. ¶ Diſſiluiſſe.] Hinc apparet bene dictum, Unctos saluere per utres. nam ut Diſſilui, ſic Salui: Cicero pro Milone, quum hic de Rheda: Reiecta penula diſſiluiſſet. ¶ Protinus.] Continue. Et modo aduerbium loci eſt: alibi temporis: ut, Protinus æreas Phæacum abſcondimus arces. ¶ Foret.] Ab infinito: ſed modo præteritum ſignificat tempus, quod rarum eſt. ſæpius enim futurum ſignificat. ¶ Medio.] In medium: ut, It clamor cœlo. ¶ Heſperium Siculo.] Hypallage. nam minora à maioribus ſeparãtur. ¶ Abſcĭdit.] Metri cauſſa, ſcĭ ſyllabam, corripuit. ¶ Intérluit.] Intérlabitur. ¶ Dextrum.] De Ionio uenientibus. ¶ Scylla.]

Scylla. Scylla enim, in Italia eſt. Filia fuit Phorci, & Creteidos nymphæ. Hanc amabat Glaucus, quem Cyrce diligebat: ſed quoniam in Scyllam pronior erat, irata Cyrce fontem, in quo illa lauabatur, uenenis infecit: in quem quum illa deſcendiſſet pubetenus, in uarias mutata eſt formas. horrens itaq; ſuam deformitatem, ſe in mare præcipitauit. Homerus dicit hanc, immortale monſtrum fuiſſe. Salluſtius dixit, ſaxum eſſe ſimile formę celebratæ procùl uiſentibus. Canes uerò, & lupi, ex ea nati, idcirco finguntur: quia ipſa loca, plena ſunt monſtris marinis: & ſaxorum aſperitas, illic imitatur canum latratus. Legimus etiam, Nunc nemora ingenti uento, nunc littora plangunt. ergo & latrare, non incongrue dicuntur. ¶ Charybdis] Charybdis

Charybdis. autẽ in Sicilia. Fœmina fuit uoraciſſima, quæ quia boues Herculis rapuit, à Ioue fulminata eſt, & in mare præcipitata: ubi ſeruat naturam: nam ſorbet uniuerſa: & (ſecundùm Salluſtiũ) ea circà Taurominitanum egerit littus. Cicero in Philippicis: Charybdis quæ ſi fuit, animal fuit unũ. ¶ Obſidet.] Ad tranſeuntium inſidias. ¶ Barathri.] Eſt immenſæ altitudinis nomen: Græcum enim eſt βάϱαθϱον: dictum, quia ſit grauis aſpectus, quaſi βαϱὺς ἀθεῖν. ¶ Cohibet ſpelunca.] Hypallage in ſenſu. Nam ipſa, ſe in ſpelunca cohibet. ¶ Prima.] Ideſt, primæ partes. ¶ Pubetenus.] Tenus, præpoſitio, gaudet poſtpoſitione: & aliquãdo ſeruit genitiuo: ut, Et crurum tenus à mento palearia pendent. ¶ Piſtris.] Si bellua, Piſtrix, Piſtricis: ſi nauis, Piſtris, Piſtris, dicatur. ¶ Commiſſa.] Coniuncta, & coaugmentata. ¶ Prima.] Nominatiuus pluralis eſt: & figurate loquutus eſt: ut, Oculos ſuffuſſa nitentes. Eſt autem hæc loquutio Græca: nam illi dicunt, τὰ πϱῶτα ἀνθϱωπός. ¶ Poſtrema.] Ideſt, τὰ ἔσχατα, commiſſa erat utero luporum. ¶ Caudas Delphinũm.] Ideſt, cõmiſſas habebat. ¶ Ceſſantem.] Immorantem. Eſt autem locus hic ab Homero ſumptus, qui ita de Charybdi, & de Scylla loquitur, ἔνθεν μὲν γὰϱ Σκύλλη ἑτέϱωθι δὲ δῖα χάϱυβδις δεινὸν ἀνεϱϱοίβδησε θαλάσσης ἁλμυϱὸν ὕδωϱ ἤτοι ὅτ᾽ ἐξεμέσειε λέβης ὣς ἐν πυϱὶ πολλῷ πᾶσα ἀναμοϱμύϱεσκε κυκωμένη ὑψόσε δ᾽ ἄχνη ἄκϱοισι σκοπέλοισιν ἐπ᾽ ἀμφοτέϱοισιν ἔπιπτεν ἀλλ᾽ ὅτ᾽ ἀναβϱόξειε θαλάσσης ἁλμυϱὸν ὕδωϱ πᾶσ᾽ ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη ἀμφὶ δὲ πέτϱη δεινὸν βεβϱύχει ὑπένεϱθε δὲ γαῖα φάνεσκε ψάμμῳ κυανέη.

ASCENSIUS.

¶ Has autem terras.] Docet quæ reliqua admonuit Helenus de profectione, ſeu fuga facienda, de qua dicit Donatus in hũc modum: ¶ Malis.] Ut Æneam abſterreat, qui per multas urbes Græcas tranſierit, & etiam ipſe qui captiuus fuiſſet, hoſtiũ perſonam deformare debebat. ¶ Hæc loca.] Huius loci deſcriptionem, cum omni cautela proſequitur. Dicit enim ueterum ſequi opinionem, facit'q; ueriſimile: quia uetuſtate temporis, multi ſitus locorum mutati ſunt. ¶ Læua tibi.] Aduertendũ eſt, quòd tendentibus ad Italiam dicitur læuum latus, & dextrum. cæterum redeuntibus ſiniſtrum fit quod fuerat dextrũ. ¶ Ter gurg. ua. S.] Utrũq; pernicioſum nauigantib. aut quũ ſorbet nauigia; aut quũ eructat & excutit. ¶ Scyllã.] Hanc ut monſtrum, more poetarum deſcribit. ſ. pubetenus. i. uſq; ad inguina, facie humana eſt, pro pedibus autem habere ſæuorum animalium, genus luporum feditate armatum. Eligit autem animalium naturam, quæ inſatiabilia ſunt. Cæterũ locus eſt in mari ſaxa habens latẽtia cuius natura ſit, ut de longinquis partibus nauigia trahat: & contineat aſperitate ſaxorum: & retenta cõminuat. ¶ Præſtat mætas.] Propoſitis utriuſq; lateris malis indicat eundum, qua Charybdis eſt malum læuius, & labores ſubire longioris curſus, quàm compendio nauigare per Scyllam. ¶ Semel.] Quia iterum uidere quum perieris nõ potes. ¶ Ordo eſt. Aut, pro ſed: effuge. i. euita has terras: & hanc oram. i. extremam regionem littoris Itali; pro

Ordo. Italici; quæ. ſ. ora exiſtens proxima, ſup. nobis; perfunditur æſtu. i. feruore: aut freto noſtri. i. Chaonij: æquoris. i. maris: effuge, dicit, quia cuncta mœnia. i. cunctæ hæ urbes; habitantur malis. i. ferocibus, & inimicis adhuc nomini Troiano: Graiis. i. Græcis. Nam, ſup. &. i. ſimul; Locri illi; populi, ſocij Aiacis Oilei: Naritij. i. à Naritia profecti: poſuerunt mœnia hic. i. in hac proxima ora Italica: & Idomenéus Lyctius. i. à Lyctio Cretæ, oppido pulſus: obſedit. i. inuaſit: milite. i. ui militari: campos Salentinos, qui ſunt iuxta promontorium Salentinum: &, ſup. hic: eſt illa Petilia. ſ. urbs notiſſima Philoctetæ ducis ſic dicti: Melibœi. i. à Melibœa, ciuitate Theſſaliæ profecti, Petilia dicit parua, ſup. urbs: ſubnixa. i. cincta muro. ſ. modico. Quin. i. quinimò: aut inſuper, ubi. poſtquàm: claſſes. i. naues tuæ ſteterint tranſmiſſæ: trans æquora. i. iam appulſæ fuerint ad littus Italicum: & quando, ſup. tu ſolues uota in littore: & hoc aris poſitis. i. extructis in littore: uelare. i. fac ut ueleris (eſt enim imperatiuus modus uerbi paſſiui.) comas. i. ut habeas comas uelatas, exiſtens adopertus: amictu. i. cooperimento purpureo: nequa facies hoſtilis. i. inimica: occurrat in honore. i. in ipſo ſacrificio deorum inter ignes ſanctos, ideſt, quibus ſacrificium cremari debeat, ne, dico, occurrat, & turbet omnia: non enim uelatio impedire poſſet, quominus occurrat: ſed ne occurrens perturbet: quia ſi non uideret caput, non norit hoſtes: hoc eſt, Troianos eſſe qui ſacrificent, & ita non turbet eos. Quia uerò ad alterum ſolum, ualet ipſa uelatio, uidelicet, ad hoc ne turbet: ideo malit Valla per participium id dicere, quàm per duo uerba: ſed licet duo ſint uerba, non tamen eſt copulatiua, ſed de copulato extremo propoſitio: nec exponendum eſt, ne hoſtilis facies occurrat, & ne hoſtilis facies omnia turbet: quia ſic prior pars falſa, aut inepta eſſet: ſed copulatim ſic. Ne facies hoſtilis occurrat, & turbet omnia (quæ res dyalecticis nota eſt.) Socij. ſ. tui tenento, ſup. hunc morem: ſacrorum. i. ſacrificandi uelato capite: & ipſe. i. tuipſe teneto hunc morem ſacrorum: & nepotes. i. poſteri tui: caſti. i. pij, aut, reuera, continentes, maneant in hac religione, ideſt, in hac obſeruatione religioſa. Aſt. i. ſed: ubi. i. poſtquàm, uentus admouerit te digreſſum, ſcilicet, ab oris Italiæ, admouerit, dicit, ore Siculæ. i. ad oram Siculam: & clauſtra, ideſt, modici, & quaſi clauſi introitus Pelori, promontorij Siciliæ: anguſti, ideſt, arcti, & ſtricti parum à continenti diſtanti: rareſcent, ideſt, minus, & minus uidebuntur à te læua Tellus: & læua, ideſt, ſiniſtra. i. quæ ad manum ſiniſtram iacent æquora: petantur tibi. i. à te: longo circuitu. i. faciendo longum circuitum, fuge littus dextrum: & undas, ſupple, dextras, ſcilicet, Siciliæ: ferunt, ſcilicet, hi qui de coſmographia, & ſitu orbis loquuti ſunt (non, dico, qui nunc ſunt loquuti, quia de illis loquitur Helenus, ſed qui tunc erant loquuti, aut loquebantur: licet fortè nondum ſcripſerant.) ferunt, dico, ideſt, dicunt hæc: loca. ſ. huius partis Siciliæ, de qua loquitur: diſſiluiſſe. i. in diuerſas partes, quaſi per ſaltum diuiſas eſſe: quondam. i. aliquando: tempore. ſ. diu præterito: ui. i. uiolentia aquarum, & ferunt conuulſa, ſup. eſſe: uaſta. i. ualde ampla: ruina. ſ. terrarum, quarum fundũ iam aquæ exederant. Nam, ſup. quum utraq; Tellus. ſ. Siciliæ, & Italiæ: foret. i. eſſet; protinus. i. porrò tenus: hoc eſt, per longum tractum: una. i. continua, quæ continens propterea dicitur Pontus. i. impetus: Ponti. i. maris: uenit medio, ideſt, in medium: ui. i. uiolentia, aut uehementi impetu: & abſcidit. i. diſſecuit, aut auellit latus: Heſperium. i. Italicum: Siculo. i. à Sicilienſi: undis. i. ui undarum: & intérluit. i. inter utraq; adluit: anguſto æſtu. i. modico freto: arua, & urbes diductas. i. ſeparatas: littore. i. quia nunc diuerſum habent littus: Scylla. i. periculum illud maris Siculi, in quod Scylla mulier monſtruoſa fingitur uerſa, obſidet latus dextrum: & Charybdis, ſcilicet, olim mulier: implacata, ideſt, uoraciſſima: & cuius ingluuies placari non poteſt. i. periculum, in quod fingitur uerſa: obſidet. i. in perniciem prætereuntium, quaſi ex inſidiis loca occupat: latus læuum. i. ſiniſtrum. Atq;. ſ. Charybdis: ſorbet ter. i. multum, aut frequenter: fluctus uaſtos. i. ualde amplos: gurgite. i. gyro, & uertigine, ingurgitante barathri. i. uoraginis: imo. i. profundo: ſorbet, dico, in abruptum. i. uoracitatem obruptam: inter ſcopulos. ſ. derelictos: abſorpta, aut abrupta tota terra: unde barathrum. i. profundiſſima uorago illic facta eſt: & ipſa erigit. i. eiicit, aut euomit: rurſum. i. denuo: ſub. i. ad: auras. i. in aera, ſup. fluctus: alternos. i. alternatim: nunc in barathrum abſorptos, & nunc ad auras eiectos: & uerberat ſydera (hyperbole poetica.) unde. ſ. erecta. i. ad cœlum uſq;, uidetur attingere: at. i. ſed, ſpelunca: cohibet. i. continet, & ſecum habet, faciens ne exeat, Scyllam. i. monſtrũ illud: latebris cæcis. i. obſcuris: & quæ uideri non poſſunt: exertantem. i. frequenter extra ſerentem: hoc eſt, aperientem ora (Exerto, frequentatiuum eſt, ab exero, quod componitur ab ex, præpoſitione, ſeu extra: & ſero, uerbum: quia poſt x, non ſcribitur s: ſcribitur, exero, & exerto.) & trahentem (non ſpiritu oris ſui, ſed potius ingurgitatione aquarum, quæ attractæ ſecum naues trahunt.) naues in ſaxa. Prima, ideſt, ſuprema: facies. i. factura, & diſpoſitio corporis ipſius Scyllæ; eſt, ſup. facies: hominis. i. uirginis (ſic Hora. Humano capiti ceruicem pictor equinam, &c. de capite mulieris loquens.) &, pro. i. uirgo pulchro, pectore, quæ à Glauco olim adamabatur: ut in Buco. dictum eſt in Sileno: pubetenus. i. uſq; ad pubem: à capite poſtrema, ſup. facies eius eſt; Piſtrix. i. ſimilis piſci; immani. i. turpi: &

turpi:& haud bono corpore:commiſſa caudas.i.habens commiſſas caudas:delphinũm.i.illorum piſcium,utero luporum, qui uorax eſt:aut,quia canes in utero habere fingitur,propter undarum ſonitum, quem ſcopuli latratui per ſimilem edunt. Præſtat.i.melius eſt:te ceſſantem.i.tanquàm ceſſantem, & nõ properantem:luſtrare.i.circũmire:ſicut in quinto:quoq; anno poſtea luſtrum,condebant Romani mœtas.i.terminos:Pachini,illius promontorij: Trinacrij.i.Siculi:nam, quia tria promontoria ſunt in Sicilia,dicitur aliquãdo Triquetra,aliquãdo Trinacria:& præſtat te circunflectere longos curſus,quàm uidiſſe ſemel ſub antro uaſto: Scyllam.i.mulierem illam:informem.i.turpem:& pubetenus in monſtra uerſam:quæ ea loca periculoſa obſidet:& quàm uidiſſe ſaxa reſonantia: canibus cæruleis.i.marinis:quos Scylla in uentre geſtare ꝓpterea fingitur,quod fluctus illi colliſi,quaſi latratum edunt.

PIERIVS.

¶ Et omnia turbet.] Omnino, omina,ex antiquis cod.legendum eſt.¶ Hac caſti maneant in relligione nepotes.]In antiquis exemplaribus obſeruatum plurimum eſt,religione,unico l ſcribi.Sed enim Fl.Soſipater hoc præcipue citato uerſu, gemino ll ſcribendum oſtendit, dum ait in hanc ſententiam parentheſis,quum uel litera, uel ſyllaba interponitur.litera: Hac caſti maneant in relligione nepotes. ſyllaba : Mauortis in antro,pro Martis.¶ Læua tibi Tellus.] Nullo pacto placet, quod in antiquis codi.legitur,Læta tibi Tellus.Primum quod ea alibi Æneæ dicitur,Illætabilis ora.Deinde quia & Tellus læua,& æquora læua,inferiori ſententiæ per correlatiuum quodammodo reſpondent,Dextrũ fuge littus & undas.¶ Læuum implacata Charybdis.] In uetuſtis aliquot exemplarib. impacata,legitur. ſed plus feritatis habere uidetur,implacata. ¶ Sorbet in abruptum fluctus.] In codi.aliquot antiquis,in abruptu.Eam enim in antro maxime cauernoſo habitare Home.fingit. Magis tamen placet,in abruptum: ut uulgata habent exemplaria.¶ Rurſus´q; ſub auras erigit alternos.] Fuere ætate noſtra non illiterati uiri,qui egerit,hoc eſt,eructat, ex Homeri ſententia legendum autumarent.Quiq; locum illum inſpexere Charybdim aiunt ꝓfundiſſima uoragine undas abſorbere, quas uiciſſim mox eructat.Sed enim quia ſequitur hyperbole ea,Et ſydera uerberat unda:longe magis placet,erigit,prout etiam in ueteribus codi.quos præ manibus habuimus,ſcriptũ inuenitur.¶ Poſtrema immani corpore piſtrix.] In codi.aliquot anti.priſtis,ſcribitur.Sed plura de hoc lib.10. eo uerſu dicemus.In priſtin deſinit aluus.

Præterea(ſiqua eſt Heleno prudentia uati,
Siqua fides,animum ſi ueris implet Apollo)
Vnum illud tibi nate dea,præ´q; omnibus unum
Prædicam,& repetens iterum´q;,iterum´q; monebo.
Iunonis magnæ primum prece numen adora,
Iunoni cane uota libens,dominam´q; potentem
Supplicibus ſupera donis.ſic deniq; uictor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumæam acceſſeris urbem,
Diuinos´q; lacus,& Auerna ſonantia ſyluis,
Inſanam uatem aſpicies,quæ rupe ſub ima
Fata canit,folíis´q; notas,& nomina mandat.
Quæcunq; in foliis deſcripſit carmina uirgo,
Digerit in numerum,atq; antro ſecluſa relinquit.
Illa manent immota locis,neq; ab ordine cedunt.
Verum eadem,uerſo tenuis cum cardine uentus
Impulit,& teneras turbauit ianua frondes,
Nunquam deinde cauo uolitantia prendere ſaxo.
Nec reuocare ſitus,aut iungere carmina curat.
Inconſulti abeunt,ſedem´q; odere Sibyllæ.
Hic tibi nequa moræ fuerint diſpendia tanti,
Quanuis increpitent ſocij,& ui curſus in altum
Vela uocent,poſſis´q; ſinus implere ſecundos,
Quin adeas uatem,precibus´q; oracula poſcas.
Ipſa canat,uocem´q; uolens,atq; ora reſoluat.
Illa tibi Italiæ populos,uentura´q; bella,
Et quo quenq; modo,fugias´q;,feras´q; laborem,
Expediet,curſus´q; dabit uenerata ſacerdos.
Hæc ſunt,quæ noſtra liceat te uoce moneri.
Vade age,& ingentem factis fer ad æthera Troiam.

SERVIVS.

¶ Præterea,&c.] Hic oſtẽditur cũcta ſcire Helenũ, & infenſam Iunonem,ſed prohiberi dicere,¶ Heleno prudentia.]In homine enim,prudentia eſt:in uatibus, fides.¶ Veris implet.] Oraculis: ut Luca. Atq; hominẽ toto ſibi cedere iuſſit Pectore.¶ Magnę]Supnæ.nã in.6.eſt Iunoni infernæ dictus ſacer. Delectatur autem Iuno his duobus,hymnis,& pręce. ¶ Victor.] Propoſiti ſui
Cumæ. effector.¶ Cumæam.]Euboea inſula eſt:& in illa, Chalcis urbs,unde profecti ſunt ad nouas ſedes quę rendas,qui non procùl Baiis,qui locus à Baio,Vlyſſis ſocio,illic ſepulto,nomen accepit.inuenerũt uacuum littus,ubi uiſa muliere grauida,ab augurio fertilitatis,urbem condiderunt:& eam Cumas uocarunt:ſiue ab ἔγκυος.i.prægnante:ſiue ἀπὸ τῶν κυμάτων.i.ab undis,quæ κύματα appellantur.υ autẽ Latini in u,ſæpius uertunt.
Auernus ¶ Diuinos.] Conſecratos, Auernum, & Lucrinum. Auernus antea ſyluarum denſitate ſic ambiebatur, ut exhalans per anguſtias aquæ ſulphureæ,odor grauiſſimus,ſuperuolantes aues necaret: unde Auernus, dictus eſt quaſi ἄορνος,hoc Auguſtus intelligens,deiectis ſyluis ex peſtilentibus,amœna reddidit loca.¶ Inſanam.] Magnam.Sed melius eſt,deo plenam.¶ Sub ima.] In ima:ut,Exerceret ſub ſole labor.¶ Fata canit.]Tribus modis futura p̃dicit, aut uoce,aut ſcriptura,aut ſignis.i.quibuſdam notis, ut in obeliſco Romæ uidemus:uel notis literarũ,ut per unam literam ſignificet aliquid.In foliis autem palmarum,ſibyllam ſcribere ſolitam,ſcribit Varro.¶ Carmina.]Quia eius reſponſa uerſibus ſcribebãtur.¶ Virgo.]Verò Phemonoe dicta eſt. Nam ſibylla,nomen eſt omnium uaticinantium. Æoli enim, σιούς, deos dicunt:& βουλὴν, conſilium eſt:unde dixerunt σιβύλλας, quaſi σιοῦ βουλάς.¶ Digerit.] Ordinat, diſponit. ¶ Secluſa.] Pro incluſa.¶ Cardine uerſo.]Apta ianua.¶ Ianua.] Ideſt uentus,qui per ianuam uenit.¶ Inconſulti.] Inſcij,ſine conſilio.Conſultus eſt,qui conſulitur:incõſultus,qui non recipit conſilium.¶ Volens.]Quæ uelle habet:nam uolitura,pro-

tura,propter aſperitatẽ noluit dicere.¶ Hæc ſunt.] Bene cum circúnſcriptione,ne poſtea falſidicus,aut minus peritus putaretur.

ASCEN.

¶ Præterea,&c.]Docet reliqua Heleni uaticinia, & amica cõſilia,quæ non parum Æneam Didoni conciliant:nam ex eis intelligit Iunonem Troianis aliquando reconciliandã.unde Dona. dicit ſic:¶ Præterea.] Dicturus rem magnam,& ad Æneæ ſalutẽ, in primis pertinentẽ, commendat altis ſenſibus, tenaciter retinẽdam.¶ Prudentia.]Quod ad eũ pertinet,quum nondum numine percitus ſit.¶ Fides.] Hoc pertinet ad perſonam uatis.¶ Præ´q; omnibus] Pro commodo omniũ deſyderiorũ.¶ Iunonis magnæ.]Oſtendit poeta,maioris potẽtiæ inimicos obſequendo,potius quàm reſiſtendo poſſe ſupari.Quapropter, præcib.& donis, placandam admonet Iunonem,ut poſſit in Italiã uenire.¶ Inſanam.]Plenam numinis.Morem dixit ſibyllę,& in quo loco ſit:& quo ordine ſingulorũ deſyderiis reſpondeat. Scribit in foliis,ordinat,& dimittit:homines in illis futura legũt:ſed ſi uento perturbatur ordo foliorũ,pereunt conſulta,& dubij remanent qui uenerant conſulturi.¶ Illa tibi.] Edicet illa,quę ego prohibeor aperire,quæ bella ſint uentura, & quomodo ſingulos labores, uel tolerando tranſeas,uel ſuperãdo compeſcas.¶ Vade,age.] Et ingentem quædam prædicit,ut uates quædam admonuit,ut amicus ceſſantibus partibus uatis.Hæc ille.¶ Ordo eſt.Præterea.i.præter ea quę dicta ſunt,aut quæ diximus:ſiqua.i.aliqua prudentia:eſt Heleno.i. Ordo.
ſi ego uia humana habeo aliquid prudentiæ de rebus futuris: & ſiqua fides eſt Heleno uati.i.inquantum uati:& ſi Apollo implet,ſup.Helenum(loquitur autem de ſe)ueris.ſ.reſponſis aut ſententiis.O nate dea,ego prædicam tibi illud:unũ.i.præcipuum:q;,pro ideſt unum:præ omnibus,ſcilicet aliis:& ego repetens iterum,atque iterum:monebo,ſupple te illud:unum præ omnibus,ſcilicet,tu,ſupplex:adora primum,ideſt in primis,ſiue ante omnia;aut primum,ideſt,præcipuum:numen i.poteſta-

i.poteſtatem diuinam,quæ ad nutum cũcta gerit:Iunonis magnæ.ſ.ſine exemplo:quia ſuperſim eſt regina, Iouis'q;,& ſoror,& coniux:& cane.i.ſolenniter pronuntia libens (quod etiam uerus deus expetit à nobis:unde eſt uoluntarie, ſacrificabo tibi.)Iunoni uota:& ſupera.i.uince,& frange dominam potentem,præcipue regnorum:donis ſupplicibus.i.ſuppliciter & ſubmiſſo animo uotis: quia tu metiêre deniq;,ſic.i.per talia uota,& dona, ac præcamina:exiſtens uictor,metiêre,dicit,fines Italos:& hoc Trinacria.i.Sicilia relicta.Et ubi.i.poſtquàm:tu delatus.ſ.ui tempeſtatis: ut in fine.5.patebit:huc.i.in hos fines Italos accеſſeris:urbem Cumeam.i.Cumâs, quæ ſunt in littore Italico:& acceſſeris lacus diuinos.i.diis conſecratos:ut Lucrinum,& Auernum:&, pro.i.Auerna.i.lacum Auernũ(declinatur enim,ſicut infernus:hic Auernus,Auerni,in ſingulari:& hæc Auerna,Auernorum,in plurali.) Auerna dicit,ſonantia ſyluis.i.per ſyluas, intra quas eſt:tu aſpicies uatem.ſ.unam è ſibyllis Deiphoben nomine,quæ Cumana dicitur: inſanam.i.diuino furore raptam:ut in.6.dicetur.ideo autem finguntur rapi diuino furore gentilium uates:ut non de ſuo,hoc eſt,humano præſagio:ſed ex deorum oraculo uaticinari iudicentur:ita,ut non ipſi, ſed deus per ipſos loquutus putetur:quæ.ſ.uates,canit ſub rupe,ima.i.profunda:fata.i.rerum euenta fataliter præuiſa:& mandat.i.committit:foliis.ſ.palmarum:notas.i.characteres, & literas:& nomina.i.res notis deſcriptas: & ipſa uirgo digerit in numerum.i.ſeriem,& ordinem:carmina quæcũq; deſcripſit in foliis, atq; relinquit, ſup.ea ante antrum:exiſtens ſecluſa.ſ.à carminibus, quæ foris derelinquit: antro.i.per antrum, aut in antro:& ita uerior eſt conſtructio,quàm ſi dicas, Carmina ſecluſa antro.quia ſequitur illa.ſ.folia,aut carmina,manent.ſ.foris:immota locis.i.à locis in quibus in numerum digeſta ſunt: neq; cedunt.i.recedunt,ab ordine.ſ.ſuo,in quo collocata deſeruntur:uerum.i.ſed:quum.i.poſtquàm uentus tenuis impulit, eadem.ſ.carmina,in foliis ſiccis deſcripta:impulit,dicit,cardine uerſo.i.aperta ianua,uertẽdo cardinem:& ubi ianua turbauit tenues frondes.ſ.palmarum iam aridas, in quibus,ut dictum eſt, ſecundùm Varronem,ſibylla ſcripſit:ipſa ſibylla nunquàm curat: deinde.i.poſtmodum: prendere.i.colligere:ſaxo cauo.i.in antrum, quod eſt ex ſaxo cauo, aut cauato:nec curat reuocare.i.reparare:ſitus.i.poſitiones foliorum, in quibus carmina per ordinem deſcripta erant;aut,ſup.non curat iungere.i.per ordinem connectere deinde carmina,quæ de oraculis prius cõpoſuerat:& ideo conſultores abeunt inconſulti: & odere ſedem.i.antrum ſibyllæ:ad quod.ſ.fruſtra uenerint: aut in quo carmina diuina ſic turbentur.Nequa.i.ne aliqua(prohibendi eſt)diſpendia moræ.i.dilationis:hoc eſt, iactura temporis, quam feceris immorando:fuerint tibi.i.reputentur à te:tanti.ſ.ualoris,aut momenti: quin.i.quominus:hoc eſt,ut nõ adeas uatem.ſ.ſibyllam,& poſcas præcibus:oracula.i.reſponſa deorum ore prolata: quanuis ſocij increpitent.i.obmurmurent, quòd illic moram trahere uelis ubi periculum ſit:& quanuis curſus.i.proſpera nauigatio:uocet ui.i.impetu magno:uela in altum.ſ.mare, & non ad littora ubi uates reſidet:& quanuis poſſis impellere.ſ.uentis,ſinus.i.receptacula uelorum,quibus uentum recipiunt:ſecundos.i.proſperos, quia à tergo ab inſequente uento inflatos(hoc eſt, licet dexterrima ſit nauigatio,& ſocij omnes optent procedere:tamen non omittas,quin uatem adeas,omiſit tamen,ut inferius dicetur:unde ad Didonem appulſus adhuc neſciuit fata in Italia obeunda.) Et quin poſcas:ut, ſup.ipſa.ſ.uates,quod dicunt in propria perſona,& non tantùm foliis notas,& nomina mandet,aut ſi popoſceris, ipſa canat,& reſoluat:uolens.i.libenter:uocem.i.organa uocalia:atq;,pro.i.ora illa expediet tibi.i.prompte, & expedite docebit te: populos Italiæ,& bella uentura:& quomodo fugias.i.euites ſi poſſis:'q;,pro uel:feras.i.toleres,ſi euitare nequeas: quenq; laborem.i.quanlibet laborioſam prouinciam gerendam:& ipſa ſacerdos uenerata:dabit.i.dicet:ſicut,Da pater augurium, atq; animis illabere noſtris: curſus.ſ.futuros:tibi.i.nauigationes reliquas.nec tamen dicit, quòd docebit acceſſum eius ad inferos: quia tunc meminerit mortem Anchiſæ, quod facere noluit Helenus:concludens autem ait, Hæc ſunt quæ licet te moneri.i.ut tu ſis admonitus noſtra uoce: age.i.agedum,adhortandi aduerbium:Vade,& fer ad æthera.i.extolle uſq; ad cœlos:fatis.ſ.id uolentibus:aut factis.i.facinoribus tuis:Troiam ingentem.i.quæ per te ingens inſtaurabit, quũ ex ea olim Roma orietur.Seruius innuit illud,Hæc ſunt,&c.dictum ſub hoc ſenſu, ut Helenus excuſet ſe,ſi non plura dixerit,quum ea tantùm liceat dicere:uerum in hoc ſenſu potius dixiſſet,licuit:aut ſi uerſus pateret̃,licet. Dona.aũt innuit dictum,ut ueniam petat ſi confidentius,non ut uates ſolũ,ſed etiam ut amicus quædam admonuerit:& eſt honeſta clauſula, qua & nos uti poſſumus,ubi maiores admonuerimus.

PIERIVS.

¶ Dominam'qꝫ potentem Supplicibus ſupera donis.] In codicibus antiquis,uotis:non,donis,legitur.Et ita apud Ti.Donatum habetur,quem locum etiam repetit in.12.libri commentariis eo loco,& tu Saturnia Iuno,quorum nihil eſt in impreſſis codicibus.¶ Trinacria fines Italos mittere relicta.]In codicibus aliquot antiquis,Metire,legitur,ut in hanc ſententiam,Iter emenſi:&,Pelago'qꝫ remenſo.Sed mittere,loco hoc magis omnino congruit,ubi de fatis agitur,quorum auſpitiis Æneas ſit omnia peracturus.Huic ſimile eſt illud, Miſſus in imperium magnum. ¶ Quo quenqꝫ modo fugias.] In antiquis aliquot codicibus,effugias,legitur.Sed,fugias,magis placet.Quem'qꝫ,uerò per m,in iiſdem ferè omnibus codicibus. ¶ Curſus'qꝫ dabit uenerata ſecundos.] Mediceus codex, & uetuſti pleriqꝫ alij,uenerata ſacerdos habent.Et eodem modo legi in antiquo Priſciani codice hoc citato uerſu, quanquam, & ſecundos,in aliquibus legi non negarim, præſertim'qꝫ in Donatiano,

[Quæ poſtquàm uates ſic ore effatus amico eſt, ÆNEAS
Dona dehinc auro grauia,ſecto'qꝫ elephanto
Imperat ad naues ferri,ſtipat'qꝫ carinis
Ingens argentum,Dodonæos'qꝫ lebetes,
Loricam conſertam hamis,auro'qꝫ trilicem,
Et conum inſignis galeæ,criſtas'qꝫ comanteis
Arma Neoptolemi,ſunt & ſua dona parenti.
Addit equos,addit'qꝫ duces,
Remigium ſupplet,ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem uelis aptare iubebat
Anchiſes,fieret uento mora nequa ferenti,
Quem Phœbi interpres multo compellat honore,
[Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo, HELEN.
Cura deûm,bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus,hanc arripe uelis,
Et tamen hanc pelago præter labare neceſſe eſt.
Auſoniæ pars illa procul,quam pandit Apollo.
Vade(ait)ô felix nati pietate,quid ultra
Prouehor?& fando ſurgenteis demoror auſtros?

SERVIVS.

¶ Grauia.] Finalitatis ratione producitur:ſed ſatis aſpere.Nam in nullam deſinit conſonantem.ut, Omnia uicit amor:& nos cedamus amori.& , At tibi Thymbre caput , Euandrius abſtulit enſis . ¶ Stipat.] Denſat;hinc ſtipatores,qui aliquid in nauibus cõponunt:à ſtupa. ¶ Dodoneos.] À Dodona, urbe Epirotica:& laudauit à loco,ut uaſa corinthia.¶ Lebetes.] Ollas æreas.¶ Hamis,auro'qꝫ.] Hamis aureis,per endiadyn.¶ Conum.] Curuatura eſt quæ prominet,ſuper quã criſte ſunt . ¶ Sua .] Congrua ætati . ¶ Supplet.] Bene ſupplemẽtum dixit:quod uerbum eſt militare : nam multos in Creta amiſerat. ¶ Ferenti.] Flanti.¶ Anchiſa.] Græcus uocatiuus eſt : nam ſi Latinus breuis eſſet.Sed queritur quenadmodum is exeat:nã Tytides, Tytide facit : Atrides,Atrida.Hora.Ne quis humaſſe uelit Aiacem Atrida uetas cur.apud Latinos horum nominum cauſſa eſt manifeſta. Nam nominatiuũ ipſum,in a mittunt,& Latinam recipiunt declinationem , ut Atrides,Atrida facit,& Scytes,Scyta.¶ Dignate.] Digne habite in paſſiua ſignificatione:in.1.aliter,Haud equidẽ tali me dignor honore.¶ Cura.] Amor:ut,Veneris iuſtiſtima cura. ¶ Bis Pergameis.] Oratorium eſt:ut quod ſuperius Anchiſes infelicitatis putauit:ut,Satis una,ſuper'qꝫ u.ex,& captæ.
Tibi, ſ.u.hoc nunc conuertit in laudem.Bis.nam prius, Hercules: nunc,Græci expugnarunt.¶ Tibi.]Vel,uacat.ut Cice. Qui mihi accubantes in conuiuio.aut dixit,quia ipſe hanc ſolam Italiæ partem uiſurus eſſet:& non,quam fata Æneæ promittunt.¶ Auſoniæ.] Italiæ,à rege Auſono.¶ Arripe.]Inuade, illic enim eſt ſacrificaturus.Et tamen ἀνακόλουθον Græce eſt. Non enim pręmiſit:quanquam uicina ſit.¶ Pandit Apollo.] Lauro Lauini agrum intelligit.¶ Vade, ait.] Bis hoc modo repetit Vergi.hic:nam quum ſupra compellat,dixerit,modo intulit:ait item in.5.Quum pręmiſerit fidem ſic fatur ad aurem: Subiicit,rurſus,& ſeſe oſtendat in armis:dic,ait.¶ O felix nati pietate.] Latenter oſtendit mortem futuram.Non enim dixit uitæ longinquitate,uel aduentu in Italiam:ſed nati pietate qui poterit exeqas celebrare.¶ Prouehor.] Scilicet ſermone.

ASCENSIVS.

¶ Quæ poſtquàm,&c.] Poſt conſultationem Heleni,& oracula diuũm,recitat dona quæ ab eodẽ Heleno ſuſcepit, & quæ pater Anchiſes,& quæ cæteri:docet'qꝫ quibus uerbis Anchiſen compellarit:de quibus omnibus dicit Donatus ſic:¶ Stipat.]Largitorem præcipuũ indicat:qui tantum donaſſet argẽti,quantùm naues:niſi ſtipate capere non poſſent loricam : & dona,quæ augeant ſuas opes dat:& ea quibus ſe ab hoſte tueatur:& omnia cum decoro:& dicit arma fuiſſe illius qui Troiã uicerat:ut ſit inſultatio arma uictũ ferre uictoris:ſua ætati cõuenientia.¶ Socios.] Nullum in Donatũ reliquit, dans quæ competebant uiris fortibus. ¶ Dignate.] Quaſi qui dignus ſit inuentus,qui filiæ Iouis iũgeretur.¶ Bis Pergameis.] Oſtenditur quòd ſit cura deûm:qui quum debilis eſſet:liberatus tamen ſit periculis patriæ,in qua perierunt uiri fortes. Hæc il-
Ordo, le.¶ Ordo eſt.Quæ.ſ.reſpõſa,aut oracula iã dicta: poſtquàm uates.ſ.Helenus.effatus.i.eloquutus eſt(ſed augurale eſt uerbum)ſic.i.in modum præmiſſum,ore amico.i.fauorabili:ipſe imperat dehinc.i.deinde dona grauia auro:& elephanto.i.dẽte elephanti(declinatur autem hic elephas,elephantos : unde fit nominatiuus hic,elephantus,elephanti ; ſicut delphin, & delphinus:Arabs & Arabus,in nominatiuo reppeRiuntur.)ſecto.i.aut ſectili,aut iam præparato: ferri.i.ut ferrentur ad naues: & ſtipat. i. condenſat, & immittit carinis.i.aluo nauium:ingens.i.ualde magnum argentũ:& ita magnum,ut niſi ſtipetur, nõ poſſet à carinis recipi:& lebetes.i.olas ereas , Dodoneos.i.Epiroticos:à Dodona,Epiri urbe (declinatur autem hic lebes,lebetis: ſicut hic tapes,tapetis,Grauia autem,producitur finalitatis gratia,dicit Seruius ſed ea ratio in pricipio tertij pedis,locum habere ſolet:uerum Vergil. omnes pedes à breui ĩchoaſſe reperitur.)& ſtipat carinis, loricam.i. tunicã,olim ex loris fieri ſolitam;nunc ex anulis:unde dicit,trilicem i.tribus liciis conſtantem, conſertam , uidelicet, hamis & auro.i.hamis aureis.aut trilicem dicit, quia conſtabat loris hamis ferreis,& anulis aureis, quibus fimbriæ decorabantur:& conum.i.curuaturã galeæ;inſignis.i.excellentis &(ut dicunt)notabilis,per ſigna rara inuentu:& criſtes comantes.i.quæ in morem comarum à cono dependebant.ſunt enim criſtę ornamenta galearum: ſicut capitum gallorum:dicitur autem Achilles ſemper criſtatus inceſſiſſe.unde bene datur id eius filio,quũ ſubditur per appoſitionem,arma.i.loricam,conum,& criſtas galeæ, exiſtẽtia arma Neoptolemi.i.Pyrrhi,qui ea moriens Heleno dereliquerat.Et parenti.ſ.Anchiſæ ſunt:&.i.etiam:ſua.i.debita etati:& conuenientia dona:& ipſe Helenus,addit.ſ.ad dicta dona;equos quorum palmam Epiros obtinet:& addit duces.i. conductores itinerum,& ſupplet remigium.i.addit remiges deficientes,eo quod in Creta multos amiſerat,& nonnullos dereliquerat:ſuppleſſe autẽ putatur ex Troianis,ut ſint ſoli Troiani Romani imperij authores:& ipſe ingruit.i.opprimit: armis.i.multitudinem armorum,quæ cuilibet dedit,ſocios.ſ.itineris mei:Anchiſes.ſ.pater meus,iubebat interea aptare uelis claſſem.i.inſtruere & diſponere claſſem ad nauigandum:nequa.i.ne aliqua:mora.i.dilatio fieret;uento ferenti.i. flanti. i. quando ferret,aut flaret;nam flando quodãmodo claſſem fert, & prouehit uentus,quem.ſ.Anchiſem:interpres Phœbi.i.oraculorum Phœbi,hoc eſt,Helenus compellat.i.adloquitur,ſup. cum multo honore.i.ualde honorifice:dicens,ſup.ô Anchiſa, dignate.i.digne habite,ſuperbo.i.nobili & magnifico:coniugio(non dicit,ſtupro:nec tamen connubio, quia coniugium poteſt eſſe illegitima coniunctio.; nuptiæ autem ſunt legitimæ.) Veneris,dum ex ea Æneam gignebat,& ô cura.i. amor & ſollicitudo,deûm.i.deorum:ereptæ bis.i.qui bis ereptus es ruinis Pergameis.i.Troianis(in utroqꝫ.ſ.excidio, ſemel ſub Laomedonte,& ſemel ſub Priamo.Caueat autem explanator, ne dicat,erepte bis ruinis,Pergameis cura.i.per curam;deûm, pro deorum:quia ſic,cura,eſſet ablatiui caſus : & produceretur,quũ tamen corripiatur)ecce tibi quaſi dicat in conſpectu tuo eſt Tellus Auſoniæ.i.Italiæ:arripe hanc uelis ; & tamẽ neceſſe eſt,& ut,ſupp.præterlabare hanc ; pelago.i.per pelagus, quia illa pars Miſoniæ,quam Apollo pandit.i.aperit;& manifeſtat uobis petendam;eſt procul.i.longo adhuc circuitu petenda:& ait,uade,ô felix,pietate.i. propter pietatem;nati.i. filij tui:qui(ut tacite innuit)pie tecum aget,dum exequias per ſoluet:& ad inferos te uiſurus deſcendet;ſed id non dixit expreſſe:& ne plura interrogetur dicit:ſed quid ego prouehor. ſ.ſermone.i.productior ſum prouectus,ultra.ſ.quàm cõſtitueram;uel ultra prius dicta;hoc eſt ulterius;& demoror.ſ.ab of-

ficio:fando.i.loquendo:Auſtros.i.uentos uobis ſecundos:ſurgentis.i.iam,iamq́ flaturos,aut orientes è terra ut flent.

PIERIVS.

¶ Dodonæosq́ lebetes.] In antiquis codicibus, lebetas,legimus.Et Seruius hoc à Vergilio Græce dictum ait, illud addam lebetem poculorum genus eſſe Tit. Dona. ¶ Remigium ſupplet.] In codicibus aliquot antiquis,ſupplet,unico p ſcriptum legas , circunfertur uerò epitaphium à Pontano in Pelignis inuentum, ubi ſuplet, unico p notatum eſt. Quòd nulla non ratione factum à maioribus , nomen ſupellex, ab eo uerbo(ut Pontanus idem affirmat)deriuatum oſtendit.

Nec minus Andromache digreſſu mœſta ſupremo, ÆN.
Fert picturatas auri ſub tegmine ueſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem,nec cedit honori,
Textilibusq́ onerat donis,ac talia fatur.
Accipe & hæc,manũ tibi quæ monumẽta mearũ AND.
Sint,puer,& longum Andromaches teſtentur amorem
Coniugis Hectoreæ,cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos,ſic ille manus,ſic ora ferebat,
Et nunc æquali tecum pubeſceret æuo.
Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis.
Viuite fœlices,quibus eſt fortuna peracta ÆNEAS.
Iam ſua,nos alia ex aliis in fata uocamur.
Vobis parta quies,nullum maris æquor arandum,
Arua neq́ Auſoniæ ſemper cedentia retro
Quærenda,effigiem Xanthi,Troiamq́ uidetis,
Quam ueſtræ fecere manus,melioribus opto
Auſpitiis,& quæ fuerit minus obuia Graiis,
Siquando Tybrim,uicinaq́ Tybridis arua
Intrâro,gentiq́ meæ data mœnia cernam,
Cognatasq́ urbes olim,populosq́ propinquos
Epiro Heſperia,quibus idem Dardanus author,
Atq́ idem caſus,unam faciemus utranq́
Troiam animis,maneat noſtros ea cura nepotes.

SERVIVS.

¶ Digreſſu mœſta ſupremo.] Vltimo poſtquàm eorum deſperabat aſpectũ ¶ Picturatas.] Participiũ ſine origine uerbi. ¶ Sub tegmine.] Filũ eſt, quod inter ſtamen currit, quod Perſi.tramam dixit: Mihi trama figuræ ſit reliqua. Non ergo pro ſtamine ponendum eſt: quum ſtamẽ de auro eſſe non poſſit. ¶ Prygiam.] Acu pictã: nam hos artifices:Phrygiones appellamus, ſecũdum Plau.Phrygiam:in qua ſit patriæ memoria. ¶ Nec cedit ho.] Dat tanta munera,quanta merebatur Aſcanius.Nam non cedere honori,eſt eſſe parem, meritis accipientis. ¶ Textilibus.] Quod munus decebat mulierem. Et hæc intelligimus, & alia prius data, uel iure hæreditario data Æneæ & Anchiſæ ad ſe ſpectant. ¶ Monumenta.] Memoria: & à mentis admonitione, ſunt dicta. ¶ Longum amorem.] & de præterito, & de futuro:ut cognoſcas quantùm te uel amauerim,uel amatura ſim. ¶ Hectoreæ] Habuit rationẽ perſonæ, quũ qua loquebatur.q.d.auunculi tui. ¶ Sup.] Ideſt ualde. Valde uehementer & expreſſe mihi es imago. quo ſermone etiam Hom. utitur in ſimili ſignificatione ita dicens: κεῖνος γὰρ τοιοίδε πόδες τοιαίδε τε χεῖρες ὀφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται. ¶ Viuite f.] Modo bene optantis eſt:non,ut in Buc.male dicẽtis:ut, Viuite ſyluæ.i.perite.Similiter eſt:& ualete. Teren. Valeant qui inter nos diſſidium quærunt. Videtur autem melius dici per optatiuum,quàm per imperatiuum: quia poſſunt optari, non imperari proſpera uel aduerſa.Ergo uſurpatur imperatiuum. ¶ Sua.] Quaſi dicat dura,& propria Troianorũ:ut,Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſequuta. ¶ Parta.] Parata. ¶ Cedentia retro.] Vt iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras. ¶ Veſtræ manus.] Quod eſt dulcius. ¶ Minus obuia.] Ideſt quæ nullum patiantur excidiũ. ¶ Tybrim.] À rege qui in eum cecidit. Nam ante,Albula dicebatur. Alij, Tyberinũ, Albanorum regem in eũ cecidiſſe uolunt. Alij dicunt, quondam Syracuſanos uictores cœpiſſe magnam uim Athenienſiũ & ea cæſis montibus, fecerunt addere munimenta ciuitati: tunc auctis muris,etiã foſſa intrinſecus facta,quæ flumine admiſſo repleta,munitiorem reddidit urbem. Hanc foſſam per iniuriam hoſtium factam, Tybrim ἀπὸ τῆς ὕβρεως appellarũt Inde quum Siculi loca,iuxta Romam occupaſſent. Vnde eſt, fines uſq́ Sicanos. Albulam ad imaginem foſſæ patriæ, Tybrim uocarũt:de Tybri uerò Siracuſana foſſa, Theocritus meminit. ¶ Genti meæ.] Et non ſibi. Nam ſcit Aſcanio regna deberi. ¶ Data mœnia cernam, Cognatasq́ urbes olim.] Quãdoq́ & per omnia cernam,ſubaudis. Senſus autem talis eſt:ſi potero ad Italiam peruenire,& regna conſtituere,& uidere urbes & populos tibi cognatos. Nam Æneas & Helenus, à Dardano originem ducunt. Ergo hoc dicit,quoniam & ab uno originem ducimus,& iiſdem caſibus ſubiacuimus. ¶ Troiam utranq́.] Et quam tu feciſti,& quam ego facturus ſum : iungamus & faciamus unam:ſed animis,hoc eſt,fœdere, & affectione:quoniam reuera,eas,natura iungi non ſinit, Sanè quoniã occurrebat humanæ breuitas uitæ,bene ſubiunxit: ¶ Maneat.] Noſtros ea cura nepotes. Diſtinguendum autem, Populosq́ propinquos Epiro . Et ex ſequentibus oſtendit, quomodo Heſperia , ideſt quibus populis author eſt Dardanus. ¶ Heſperia.] Hoc eſt ἑσπερόθεν figura enim nonnunquàm pulchra eſt ſi eloquutio imperfecta ſit ut Cicero ĩ Verrinis: Qui Verrem Romulea,non addidit tribu.

Trama. Phrygiones. Tybris.

ASCENSIVS.

¶ Nec minus,&c.] Recitat etiã dona,quæ Andromache deſcẽdentibus contulit,& uerba ultro,citroq́ habita. Vnde Donatus. ¶ Nec cedit ho.] Duo notat in chlamyde : & quòd eſſet ſibi ſolatio,quia eſſet de originalibus terris : & quòd conueniret honori Aſcanij:nã digna fuit qua uteretur:Tali etiã dignus Aſcanius,qui tantam rem applicaret uſibus ſuis. Sũt enim quidam abiecti, qui utuntur ueſtibus ſibi non conuenientibus. Sunt rurſus adeo excellentes, ut quũ ſuis ueſtibus pari honore contendant. Laudauit autem ſolam chlamydẽ. Cætera generaliter dixit. ¶ Onerat.] Vt in Heleno dixit, Stipatq́ carinis. Ille uir fortis,donat aurum argentum. Arma uiro forti. hæc mulier donat puero textilia. Ergo habuit rationem perſonarũ: hæc etiam duo genera munerum ponit, Chlamyden auri ſub tegmine uariatã: quę eſſet ex antiquis. Item alia munera,quæ nõ eſſent tanti pretij:ſed ſuis manibus,unde quum hæc offerret,dixit. ¶ Accipe.] Et hæc præter chlamydem,& prædicta:ut alterum haberet pretium:alterum amoris religionem:& dantis affinis,affectum. Ergo ſi non ualent dona,ualeat perſona Andromaches tui auunculi uxoris. ¶ Lachrymis adfabar.] Non poterat ab iis,qui & ciues, & in ſe liberales eſſent,ſine lachrymis diſcedere. ¶ Viuite felices] Feliciter uiuere dicit, manere otioſum,in eodẽ loco:& aduerſa fortunæ ulterius non timere. Sibi autem omnia contraria eſſe oſtendit. ¶ Cedentia retro.] Impoſſibilia dicit:ſed per illa ſuũ tedium exprimit:qui tot annos laborioſe,periculoſeq́ nauigans nondum uidebat quo peruenire cupiebat. Hæc Dona.

Ordo. ¶ Ordo autem eſt. Nec minus.i.& nihilominus quanuis multa dederit Helenus: Andromache mœſta ſupremo digreſſu.i. quum uideret quòd omnino digredi uellemus:fert.ſ.ad conferendum nobis ueſtes picturatas ſub tegmine auri.i.habentes ſubtegmen.i.filum,quod inter ſtamen currit, aureum, aut ex auro,&,ſup. dat Aſcanio chlamydem, Phrygiam.i.acu pictam,quod opus Phrygonum dicitur:nec Aſcanius cedit honori.i.non inferior,ſed dignus eſt tali honore,aut fortè chlamys non cedit honori.i.decori cuiuslibet alterius chlamydis, & onerat,ſup.eum,aut miniſtros eius:donis textilibus.i.contextis:ac fatur talia,ſup.ad Aſcanium. Accipe ô puer.&.i.etiã hæc,ultra ea quæ Helenus dedit,aut quæ ipſa prius dederat, ſup.munera:quæ ſint tibi monumenta.i.quæ admoneãt te,& memorem faciant:manuum mearum.i.operũ manu mea factorum,& teſtentur longum.i.per longum tempus, amorem Andromaches,appoſitorie,coniugis Hectoreæ.i. Hectoris auunculi tui,& nunc Heleni etiam auunculi,ſed potius Hectoris:ut eum ad imitandam Hectoream uirtutem,incitet : unde prius & auunculus excitat Hector:nã donũ prophetiæ, quod Heleno contigit,non omnibus datum:uirtutẽ quiſq́ quanuis multo interuallo imitari poteſt:cape extrema dona, tuorum. i.neceſſariorum.q.d.poſt hæc non offenſurus es plures ex genere & patria tua. O ſola imago,Aſtyanactis mei.ſ.filij ex Hectore(declinatur hic Aſtyanax,huius Aſtyanactis,uel Aſtyanactos.)ſuper.i.ſuperſtes.& ſuperexiſtens;aut reſtans adhuc mihi.i.

mihi.i.in ſolatium,aut memoriam:quũ filiũ amiſerim:imago (inquit)quia ille ferebat ſic.i.ut tu facis oculos , ſic manus.ſ. ora.(Bona comparatio à poeta excogitata,qui ſicut patres ſimiles inducit,filiorum quoq; ſimilitudinem approbat, ſi ſuperuixiſſet Aſtyanax,quæ laus Iuli in domum Iuliam redundat.)& pubeſceret nunc tecum,ſi.ſ.uiueret:æquali æuo.i. ætate.Ego digrediens adfabar hos.ſ.Helenum & Andromachē: lachrymis obortis.i.præter ſpem ortis,hoc eſt, lachrymās inter loquendum:uiuite,quia felices,ſup.ſunt,quibus eſt fortuna iam ſua.i.propria,& fataliter debita:peracta(& hoc modo non eſt in ſermone improprietas,nec mala reciprocatio , quũ non reciproce accipiatur,licet hunc locum Valla, & alij ferè grammatici notant,& eſt quaſi per parentheſim dictũ:& ſententia qualis illa in.I.O fortunati,quorũ iam mœnia ſurgũt.) nos uocamur iam ex aliis fatis.i.fatalibus incōmodis : in alia fata:quies eſt parta.i.labore acquiſita uobis: nullum æquor.i. nullus campus planus,maris.i.aquarum,eſt uobis arādum.i. ſulcandum nauibus:nec arua Auſoniæ.i.Italiæ cedentia ſemper retro,quia quum propè fuerimus, adhuc longo circuitu ſunt quærenda.i.ueſtiganda:uos uidetis effigiē.i. ſimulachrũ & conſimilem effectionem Xanthi.i.illius fluuij Troiani : & uidetis Troiam,quam ueſtræ manus fecere,opto.i.ſicuti opto melioribus auſpitiis,quàm prior Troia manibus deorũ facta prædicatur,& quæ auſpitia.i.auſpicata initia ,& fundamina: fuerint minus obuia.i.obſtantia,Graiis.i.Græcis:ita ut ab eis non eruantur.(Notum eſt,quòd Romani Ethruſcorum diſciplina imbuti,nihil magnum inierunt,niſi captatis auſpitiis. i.niſi habito deorum(ut opinabantur)iudicio quod ex auium inſpectione deprehendebant;& ideo auſpitium accipitur pro auſpicato.

auſpicato.i.prudenti,& bene prouiſo : quod Galli dicuntur, præauiſato initio,& auſpicari,pro prudēter inchoare.)Si ego intrâro,pro intrauero:quando.i.aliquando Tybrim fluuium Italiæ Romam interfluentem:& arua Tybridis uicina :& ego cernam mœnia,data.i.permiſſa,aut conceſſa fatis:meæ genti, quia ſcit Aſcanio deberi regnum:aut genti ſuæ, potius q uàm ſibi regnum petere probetur:& urbes cognatas.i.cognatis extructas,olim.i.quouis tēpore futuro:& populos propinquos. i.affines,& ab una patria oriundos,nec loco multum diſtantes:nos faciemus Epiro,& Heſperia.i.Italia:hoc eſt,ex Epiro & Heſperia,quibus idem Dardanus eſt author:atq; quibus eſt idem caſus.i.eadem fortuna,quia propter excidiũ Troiæ ambæ à profugis habitatæ,ut nos faciemus:dicit animis.i.fœdere & concordi uoluntate utranq;,unam Troiam. i.referemus in diuerſis locis,quod in uno non poſſumus,Troiam patriam noſtram euerſam.& ſi,quia breue & irreuocabile tempus,omnibus eſt uitæ:id nos perficere non poterimus;ea cura.i.ſollicitudo eius rei faciendæ:maneat.i.certe expectet;noſtros nepotes.i.poſteros à nobis,& noſtris deſcenſuros.

PIERIVS.

¶ Auri ſub tegmine ueſtes.] Sunt antiqui codices in quibus, ſubtegmine,una dictione legatur.Sunt ubi præpoſitio,ſub,diuiſa eſt à tegmine,ſed grammatici,ſubtemine,abſq; g litera legendum contendunt,Dici uerò,ſubtemen,ſubteminis,ut ſtamen,ſtaminis,ait Cariſius. ¶ Hos ego digrediens lachrymis adfabar obortis.] In antiquis pleriſq; cod.abortis,legitur per ab,ſed doctorũ conſenſus mauult per ob,obortis,ſcribi. ¶ Cognatas'q; urbes olim.] In antiquis exemplaribus non eſt,q;: ut ab eo uerbo pendeat,unam faciemus utranq; Troiam animis,cognatas urbes olim.

SERVIVS.

¶ Prouehimur pela.] Butroto derelicto. ¶ Ceraunia.] Promontoria Epiri: à crebris fulminibus propter altitudinem, nominatá. ¶ Breuiſſimus.] Nam medio noctis ſpatio tranſitur. ¶ Optatæ telluris.] Semper enim nauigantibus optatur. ¶ Sortiti remos.] Per ſortem diuiſi ad officiũ remigandi:quis eſſet proreta , quis pedem teneret. ¶ Littore ſicco.] Nam eſt,quod aqua adluitur. ¶ Horis acta.] Per horas decurrēs. ¶ Auribus]

Prouehimur pelago uicina Ceraunia iuxta.
Vnde iter Italiam,curſus'q; breuiſſimus undis.
Sol ruit interea,& montes umbrantur opaci,
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos,paſſim'q; in littore ſicco

Corpora curamus,feſſos ſopor irrigat artus,
Nec dum orbem medium nox horis acta ſubibat.
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus,& omneis
Explorat uentos,atq; auribus aera captat,
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo
Arcturum,pluuias'q; hyadas,geminos'q; Triones,
Armatum'q; auro circúnſpicit Oriona.
Poſtquàm cuncta uidet cœlo conſtare ſereno,
Dat clarum è puppi ſignum,nos caſtra mouemus.
Tentamus'q; uiam,& uelorum pandimus alas.
Iam'q; rubeſcebat ſtellis aurora fugatis,
Quum procul obſcuros colles,humilem'q; uidemus
Italiam,Italiam primus conclamat Achates.
Italiam læto ſocij clamore ſalutant.

Qua enim uenti ueniunt, ea parte Aura frigidior eſt. ¶ Cuncta.] Nã in pronoſticis legitur,non ſufficere unum ad explorandã ſerenitatem. ¶ Tacito cœlo.] Aut nocturno:per qđ tacet,aut ipſe tacitus, aut ad homines retulit. Nã licet æternus ſit, axium ſonus:non tñ audit à nobis. ¶ Armatum'q; auro circunſpicit Oriona.] Sic Lucre. Enſiferi nimium fulget latus Orionis, Intuetur hæc,non ut cernat. Nã omnibus patent,ſed ut exploret ſtellarum uigorem, quo futura ſerenitas iudicatur:in Georg. neq; tum ſtellis acies obtuſa uidet: non enim quærit,quaſi nõ orta, nam Septentrio ſemper apparet. ¶ Conſtare.] Suppetere. Iuuena. Quis ferat uxorem cui conſtant omnia? ¶ Clarũ ſignũ.] Faculam eleuauit:ut,Flammas cũ regia puppis Extulit. ¶ Caſtra m.] Castra. Caſtra omnia loca ſunt,ubi milites ſteterint:Dicta autem caſtra,quaſi caſta:uel quòd illic caſtraretur libido:nã nunquã iis intererat mulier. ¶ Tentamus uiã.] Ideſt,naues producimus. ¶ Pandimus alas.] Contos intendimus. ¶ Humilem'q; uidemus Italiam.] Aut naturam oſtendit prouinciæ,ut Sal. Italia plana,ac molis:aut rem phyſicam exprimit. Nam omne quod continet,humilius eſt,eo quòd cõtinet : aut quia procùl uiſentibus, terra humilis ſemper uidet. Luca. Et dubios cernit uaneſcere mõtes. ¶ Italiã.] Tãtologia uſus eſt,ad exprimendũ affectum nauigantium.

ASCENSIVS.

¶ Prouehimur,&c.] Docet quomodo illic prouectus eſt : & quomodo Italiã à ſociis uiſam,& ſalutatã,prętergreſſus eſt. de qua re dicit,id ſolũ notatu dignũ,Donatus,quod Italia humilis non eſt,ſed humilis dicitur:quia etiã alta nauigãtibus,quũ lõge apparẽt,uidentur humilia.i.ima & quaſi humi iacentia. Ordo. ¶ Ordo aũt eſt. Nos prouehimur.i.porrò uehimur,& auehimur:à Butroto pelago.i.per pelagus:iuxta Ceraunia,promõtoria illa Epiri,à crebris fulminibus denominata:uicina.ſ.nobis deſcẽdẽtibus Butroto:unde.i.à quibus:iter,ſup.eſt breuiſſimũ:& curſus eſt breuiſſimus undis.i.per undas,Italiam.i.in Italiã uſq;:nã media noctis ſpatio pertranſitur. Sol ruit.i. occidit interea:& montes opaci umbrantur.i.ex aduerſo ſolis inuoluuntur umbris:nos ſternimur gremio.i.receptaculo: Telluris.i.terræ optatę.ſ.ſemper nauigantibus:ad.i.iuxta undã.i. exponimur terrę ad oſtiũ uñ aut ſternimur ſortiti remos.i.per ſortes exerciti remis:& poſtquàm uiciſſim incũbuimus remis ad undã : & nos curamus in littore ſicco paſſim corpora, ſupp. noſtra. i. facimus ea quæ ad curam corporis pertinent: quod uerbum ſi ſolam egeſtionem ſignificet ſatis ruſtice ad menſam diceret Æneas in cõſpectu reginæ:ſed ad omnia pertinet ſopor: irrigat artus feſſos. i. dormimus:necdũ.i.& nõ adhuc & nox. i. facies cœli nocturna:acta.i. trãſacta, aut ducta horis : non ſubibat. i.conſcendebat adhuc:medium orbem.ſ.cœli.i. nõdũ erat mediũ noctis : &, ſup. Palinurus,nauita ille diligentiſſimus , ſurgit: haud ſegnis.i.non tardus, aut ignauus, ſed ſtrennuus:ſtrato.ſ.toro ex ſtramẽtis facto:& explorat. i. inquirit:oẽs uẽtos:& captat auribus aerea.i.ſi uſquã audiret murmura aeris quæ futurã tẽpeſtatẽ indicẽt,Seruius aliã cauſſam adfert:& notat cũcta ſydera.ſ.nautis obſeruãda labentia:cœlo tacito.i.motu à dormiẽtibus,p̃ſertim imperceptibili: licet cõcentũ mirabilẽ edere à Platonicis prædicet cœlũ,ut de ſomnio Scipionis:teſtis eſt Cice. notat,dicit,arcturũ:& hyadas pluuias.i.pluuioſas:& pluuias excitare ſolitas : & Triones.i. boues geminos,qui ſunt in Septẽtrione ad polũ:& circũſpicit Oriona.i.ſydus in quod,Orion trãslatus dicitur armatũ:auro.i. fulgore enſis aurei:hæc aũt oĩa in Geor.& in fine.I.huius deſcripta ſunt. Poſtquàm ipſe Palinurus uidet cũcta cõſtare.i.cõſentire ex ſtatu ſuo,cœlo ſereno.i. etiã futurã ſerenitatẽ indicãte ipſe dat è puppi ſignũ clarũ.i.faculã,aut tedã incẽſam:nos qui eramus.ſ.in littore,mouemus caſtra.i.more militũ colligimus ſarcinulas,& diſcedimus illinc ubi ſtationẽ habueramus:& tẽtamus uiã an.ſ.fluxus opportunus eſſet:& hoc cõperto pãdimus alas uelorũ.i.antẽnas.aut(ſecũdùm Seruiũ)intẽdimus cõtos.i.perticas,qb.,p̃funditatẽ aquarũ inqrũt nauitæ,& aurora rubeſcebat iã:& hoc ſtellis fugatis à ſplẽdore ſolis abſcõditis: nobis iã(inqt)quũ nos uidemus p̃cùl obſcuros colles.ſ.Italię & Italiã humilẽ.i.humilẽ apparẽtẽ:qa p̃cùl uiſam Achates cõclamat.i.ſil',ut uidebat,clamat Italiã,& ſocij ſalutãt lęto clamore Italiã,dicẽtes fortè,Salue ſẽtã parẽs diũũ Saturnia tel.&c.

PIERIVS.

¶ Arcturũ,Pliadas'q; Hyadas.] Quãuis in ueteribus codicibus,Pliadas,legatur. Placet tamen,quod eius loco poſitũ eſt à recentioribus,pluuias'q;,hyades. Nã Plias primam producit, quia diphthongus eſt,ei,πλεῖας, niſi quis uocalem alteram, quod ſæpe ex commodo ſuo Græci faciunt,detritam uelit.

SERVIVS.

Tum pater Anchiſes magnum cratêra corona
Induit,impleuit'q; mero,diuos'q; uocauit
Stans celſa in puppi.
[Dij maris,& terræ tempeſtatum'q; potẽtes, ANCHI.
Ferte uiam uento facilem,& ſpirate ſecundi.
[Crebreſcunt optatæ auræ,portus'q; pateſcit ÆNEAS
Iam propior,templum'q; apparet in arce Mineruæ
Vela legunt ſocij,& proras ad littora torquent.
Portus ab Eôo fluctu curuatus in arcum,
Obiectæ ſalſa ſpumant aſpergine cautes,
Ipſe latet,gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli,refugit'q; à littore templum.
Quatuor hic,primum omen,equos in gramine uidi
Tondentes campum late,candore niuali,
Et pater Anchiſes. [Bellũ ô terra hoſpita portas, ANC.
Bello armantur equi,bellũ hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes,& frena iugo concordia ferre,

¶ Corona Induit.] Vſq; ad ſummum impleuit:aut reuera,coronauit. ¶ Maris.] Per quod nauigo. ¶ Terræ.] Ad quam uado. ¶ Tempeſtatũ.] Ventorum aurarũ,tẽporũ ſerenitatis:ut,Vnde hæc tam clara repente tẽpeſtas nam multa ſignificat. ¶ Spirare.] Et ad uẽtũ pertinet,& ad fauorẽ. ¶ Crebeſcũt.] Oſtendit magnũ Anchiſæ meritum. ¶ Pateſcit.] Propinquantibus:ut,Anguſti rareſcũt clauſtra Pelori. ¶ In arcũ.] In arcus ſimilitudinẽ:ut, Exciſum Euboicæ latus ingẽs rupis in antrũ.i.in antri ſimilitudinẽ. ¶ Latet.] Scilicet longe intuenti. Nã late patet,ſecundùm Dona. non ſtat uerſus. ¶ Refugit'q; à littore tẽplũ.] Nã procùl intuẽtibus in mari uidet: &,appropinquãtibus paulatim diſcedere : uel, quia ſitũ eſt in colle:qui ſenſim creſcit à littore: ideo dixit refugit. ¶ Primum.] Aut quale nũquàm uiderat ante:aut quia ſequit,Porcę albæ omen. Vel primũ.i.primã partẽ cãpi. ¶ Cãdore.] Hoc ad uictoriæ omẽ. Habet aũt Anchiſes diuinãdi peritiã:unde, Diuini'q; oſſa parẽtis. ¶ Hoſpita.] Vſurpatũ eſt. Nam quæ in es exeunt,cõmunia ſunt : & fœmininũ in a mittũt. Luca. Hoſpes in extremis audiuit curia tectis. ſed Plautus, quũ pauper cõmune ſit:ut,pauper ſenatus : &, pauper'q; domus:nec nota potẽtũ munera: paupera tamẽ dixit. ¶ Armẽta.] Armẽta dicuntur,quaſi armis apta. Nam equi interſunt præliis:boues armãt ex coriis. ¶ Sed tamen.] Anacolyton eſt:Nã quanquam nõ p̃miſit. ¶ Spes pacis.] Ait latenter poſſe uincere Troianos : dicendo,Curru ſuccedere ſueti Palladis:poſt belli omen, deam belli præcatur : ſed & hoc templum,uiſum ad omẽ pertinet. ¶ Rite.] Secũdùm ritũ, unde ſequit, Perfe

Spes eſt pacis.[Ait,tum numina ſancta precamur ÆNE.
Palladis armiſonæ,quæ prima accepit ouantes,
Et capita ante aras Phrygio uelamus amictu,
Præceptis'q; Heleni,dederat quæ maxima,rite
Iunoni Argiuæ iuſſos adolemus honores.

Perfectis ordine uotis. ¶ Argiuę.]Ideſt magnæ.

ASCENSIVS.

¶ Tum pater,&c.]Docet quomodopoſt preces Anchiſæ ad Italiam appulſi,illic uota quæ Helenus perſoluenda admonuit,(quo etiam modo admonuerat, pſoluerũt.Seruat in omni re poeta diligẽs ipſum decorũ:nã ſocij Italiã ſalutabãt læti,quoniã tã uicini eſſent.Anchiſes autẽ,nõ cõtẽtus Italiã inueniſſe,niſi id bono auſpitio fieret(Sæpe eñ res lætæ triſtem habent exitũ)præcatur diuos,ut proſperã nauigationem cõcederent,ſciens quòd etiã in portu perierint plurimi.De hac re pauca dicit Donatus:quia(ut patet ex iis,quæ in eum dicit Seruius)mutilus eſt,& interciſus. ea autem ſunt hæc.¶ Crebreſcũt f.] Apparet petitionis fructus.¶ Ferte uiã f.] Præbete facilẽ uiã. ¶ In arce.] In altitudine. ¶ Legunt.] Verbum nautis familiare:nã funes,& uela,quum colligunt:uel aliqua loca,quũ tranſeunt,legere appellant. ¶ Auræ.] Naturaliter dixit.Aura enim naſcitur,quũ primũ exoritur lux,quam ſupra induxit naſcentẽ.¶ Portus.] Ab Oriente,qua fluctibus portus infeſtari poterat:magnas natura obiecit cautes:ergo latet portus,qa fluctus illũ repperire nequeũt. Aura.
¶ Cau.]Cautes aũt ſunt ĩ formã brachiorũ.¶ Refugit.]Cõſtitutis in portu non apparet templũ:quia obſtãt ſcopuli.hic primum honeſta loquutio paſcentes campũ,& non paſcentes herbã in cãpo:& quũ dicit,quibus herbis paſcerẽtur, oſtẽdit ſola gramina illic fuiſſe.¶ Candore ni.] Oſtendit & equos,& niueos,& cõſtitutos in magna ubertate.¶ Bello armãtur equi.] Nõ quia equo Troia perierit,ut quidã ridicule dicunt:ſed doctrina ſua equos oſtendere,bella dixit.¶ Palladis armiſonæ.] Ad alia ſigna belli accedit templũ,armatæ Palladis,quam merito orat:ut proſperũ faceret,ſi quid aduerſi immineret, & ouãtes dimitteret,quos ouantes acceperat.¶ Ante aras.] Vt oſtendat præter preces etiã munera fuiſſe:dicit aras fuiſſe in naui,quæ nõ erãt,ut demõſtret arã dici poſſe ubicũq; ſacrificatur.Hæc ille.¶ Ordo autẽ eſt. Anchiſes pater.i.patronus claſſis,& uir prudẽs,atq; religioſus,ſacrorũ'q; peritus:induit magnũ cratera.i.uas uinariũ corona:aut ex pãpinis:aut impleuit uſq; ad ſummũ(Declinatur hic crater,huius crateris,uel crateros,huic crateri,hunc cratera: unde legitur hæc cratera,crateræ:ſicut ab accuſatiuo hanc ſtatera,hæc ſtatera:& ab accuſatiuo hanc caſſida,hæc caſſida,caſſidæ:ſic & panther, & panthera,& plura alia leguntur.)&,pro.i.impleuit mero: ſi induiſſe corona,accipitur pro impleuiſſe : aut & impleuit mero poſtquàm coronauerat eũ,& ipſe ſtans in celſa puppi.i.in ſumma parte nauis iuxta gubernacula:uocauit.i.inuocauit diuos,dicens,uidelicet,ô dij potẽtes.i.qui habetis potẽtiã maris, quod nauigamus:& terræ,quã petimus:& tẽpeſtatũ,quas timemus:ferte uento.i.aſpiratione uenti,uiã facilẽ:& ſpirate.i.aſpirate:ſecundi.i.ſpirãtes facite uentos ſecundos:&,ſup.quũ hæc dixiſſet:auræ.i.lenes uenti:optatę.i.deſyderatę:& cõmodę,crebreſcunt.i.crebrę fiunt:& portus pateſcit.i.patefit iam propior:& templum Mineruæ in arce,ſcilicet extructum , apparet: aut apparet in arce,ubi extructum erat:ſocij legunt, ideſt colligunt,& ſtringunt uela , & torquent proras , ideſt anteriores partes nauiũ:à proruẽdo dictas : ad littora,portus,ſup. eſt curuatus in arcũ.i.in formã arcus,à fluctu Eoo.i.Oriẽtali: hoc eſt,ab Oriẽte impingente:& cautes.i. ſaxa prædura, quæ & cotes dicunt:obiectæ.i.oppoſitæ fluctib. ſpumãt aſpergine ſalſa.i.aqua maris,quæ aſpergit ex ĩpetu,q ſpumas creat.Ipſe,ſupp.portus latet.i.occulit (aut ſic,ĩpe portus curuatus in arcum,&c.latet.)quia ſcopuli turriti,ideſt ſaxa eminentia utrinq;,& habentia turres in uertice: aut ſaxa ipſa in morem turriũ eminẽtia : demittunt brachia.i.colles à iugis ſuis,quibus portũ cõplectuntur:muro gemino.i.in morẽ duplicis muri,utrinq; extructi:& templũ refugit.i.apparet refugere:aut uerius occulitur,& non uidet à littore, quũ tñ uideatur à mari:eſt aũt tẽplũ hoc in Calabria. Ego uidi hic in gramine.i.in tali herba:primũ omen.i.pro primo omine.rerũ futurarũ in Italia:quatuor equos candore niuali.i.candidos:tondentes,aut depaſcẽtes cãpum:late.i.in latũ extẽſum . Et pater Anchiſes ait,ô terra hoſpita.i.q̃ nobis hoſpitio pates,aut patebis:tu portas.i.adfers nouis bellũ:qa equi armant bello. i.ad bellũ:& ita ex omine conſtat:qa hæc armenta.i. hi equi armis apti,minant bella:ſed tñ quãuis.ſ.bello armentur:iidem quadrupedes.i.equi:ſueti ſunt ſuccedere olim.i.aliqñ finito bello:curru.i.ſub currũ:& ferre frena cõcordia.i. ipſi concordes ferre frena:iugo.i.ſub iugo,aut cõiugati:& ideo ait,ſpes eſt pacis:nos p̃camur tum.i.poſtquã ſic loquutus eſt,numina ſctã ipſius Palladis,armiſonæ.i.arma cõcutere ſolitę : unde in armis ſonare dicit,q̃.ſ.Pallas accepit:nos ouantes.i.lætos,more ouãtium:prima.i.ante cætera numina:eo quòd ad eius templũ appulſi ſumus:& nos uelamus capita.ſ.noſtra ante aras, aut quæ erãt in tẽplo:aut potius quas extruxerãt in littore, qa tẽplũ ingreſſi nõ ſunt. Vnde Donatus putat nõ aras fuiſſe, ſed loca in quibus habitãt pro aris habita:amictu Phrygio.i. Troiano.Et nos adolemus.i.incẽdimus,aut maturamus, ſeu mature offerimus:rite.i.ex more:& ut decet Iunoni Argiuæ.i.magnę,dicit Seruius:ſed,meo iudicio,dicẽdũ eſt Argiuæ.i.Argiuorũ ꝓtectrici:& ab Argiuis illis cultæ:nã Argiui , ab Argis dicuntur Græci:ut in.2.Et iã Argiua Phalanx inſtructis nauibus ibat: honores iuſſos.i.adorationẽ,& ſacrificia iuſſa præceptis Heleni,quæ ipſe dederat,maxima.i.præcipua.

Ara.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Portus ab Eoo fluctu.]In omnibus penè cod.antiquis,quos uerſare contigit,Euroo ſcriptũ obſeruaui, & in pleriſq; lectionem hanc abraſam eſſe,& Eoo,repoſitũ. Quia tamen huiuſmodi ab Euro deriuatiui nominis formã, neq; apud Græcos,neq; apud Latinos memini me legere, Eoo libentius,ut cũ Mediceo uulgata habent exemplaria, legerim.¶ Obiectæ ſalſa ſpumant aſpergine cautes.] Velius Longus poni differentiam tradit inter aſpergo,per e ſyllaba media, & aſpargo per a,eſſe'q; illud per e,uerbum:hoc uerò per a,nomen: dictum'q; à Vergilio, Spumant aſpargine cautes.Antiqua tamen pleraq; omnia exemplaria, adſpergine, legũt.¶ Gemino demittunt brachia muro Turriti ſcopuli.] In codicibus aliquot anti.dimittunt,legitur.Quippe hac & illac mittunt , porrigunt, extendunt.Atq; pro turriti,ſunt codices, qui erecti,legant:ſed turriti,omnino magis placet.¶ Refugit'q; à littore templum.] In antiquis exemplaribus,ab littore,eſt.¶ Quadrupedes.] In antiquis codicibus, quadripedes , per i,ut bipes,tripes.Sed quadrupes per u,in conſuetudine manſit,ut ex periquilo, periculum:& alia quædam huiuſmodi,quæ per i enuntiari, ſcribi'q; ſolita,Velius Longus ait.

Haud mora,continuò perfectis ordine uotis,
Cornua uelatarum obuertimus antennarum,
Graiugenũm'q; domos,ſuſpecta'q; linquimus arua.
Hinc ſinus Herculei(ſi uera eſt fama)Tarenti
Cernitur,attollit ſe diua Lacinia contra,
Caulonis'q; arces,& naufragum Scyllacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Æthna,
Et gemitum ingentem pelagi,pulſata'q; ſaxa
Audimus longe,fractas'q; ad littora uoces,
Exultant'q; uada,atq; æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes:(nimirum hæc illa Charybdis,
Hos Helenus ſcopulos,hæc ſaxa horrenda canebat.)
[Eripite,o ſocij,pariter'q; inſurgite remis. ANCHISES
[Haud minus ac iuſſi faciunt,primus'q; rudente ÆNE.

SERVIVS.

¶ Haud mora,cõti.]Vnũ uacat. ¶ Graiugenũm .] Vt Troiugenas: ſacrorum autẽ tantùm cauſſa hanc tetigit Calabriam, ubi dicit Palladiũ à Diomede accepiſſe:uel ab Vlyſſe:nã ambo rapuerũt Herculei:deficiẽte populo Laconibus propter aſſiduum,cũ Athenienſibus bellũ iuſſerunt ut uirgines uulgò proſtarent.¶ Hinc.] Incerta nata ſoboles,quum ſibi & patriæ eſſet opprobrio. Nam Partheniatæ appellabãtur accepto duce Phalanto octauo ab Hercule nauigãtes,ad breue Calabriæ oppidum deuenerunt : quòd Taras Neptuni filius fabricauerat.Id auxerũt,ſed priſco nomine Tarentum appellarũt,Bene ergo Herculei Tarenti:ſi uera eſt fama:quòd Taras condiderat:& auxerat Phalantus. ¶ Attollit.]Quia propinquãtibus,aut recedere mõtes uidentur , aut fugere. ¶ Lacinia.] Tẽplũ Iunonis Laciniæ,à rege conditore, ut quibuſdã placet dicit:uel (ſecũdùm alios) à latrone Lacinio,quem illic Hercules interemit: & in hoc expiato loco, tẽplũ Iunoni cõdidit.¶ Caulonis.]Caulon eſt mons Calabriæ:ut Hora.Et amicus Caulon fertilis Baccho: in quo oppidũ fuit, quod(ſecũdùm Hyginiũ,qui ſcribit de ſitu urbium Italicarũ)olim nõ eſt. ¶ Naufragum Scyllacẽũ.]Periculoſum nauibus.Dictũ Scyllacęũ,uel à tractu,uel à periculi ſimilitudine:nã inde Scyl Caulon.

virou a pezada proa as agoas da mão esquerda
Contorſit læuas proram Palinurus ad undas,
todo o esquadrão foi a mão esquerda com os remos e com os ventos
Læuam cuncta cohors remis,uentis'ꝗ petiuit.
somos leuantados ao ceo em o curuo pego e os proprios
Tollimur in cœlum curuato gurgite,& iidem
faltandonos a agoa decemos aos baxos infernos
Subducta ad maneis imos deſcendimus unda.
tres vezes os penhascos fizerão ruido entre os ocos sexos
Ter ſcopuli clamorem inter caua ſaxa dedere,
tres vezes vimos a escuma erguida com grande força, e as estrellas borrifadas
Ter ſpumam eliſam,& roran tia uidimus aſtra.

de Scylla longe eſt. ¶ Et gemitum ingentem pelagi.] Videtur delatus primo ad fretum : poſt , ad Æthnam reuerſus. ¶ Fractas'ꝗ.] Nimias: ut, Fractos ſonitus imitata tubarum. ¶ Æſtu miſcent̃ harenæ.] Deſcribit loca Charybdi uicina,quã eſſe credit ex periculi magnitudine., ¶ Saxa horrenda canebat.] Retulit ſe ad hiſtoriam . Nam pro Scylla dicit,horrenda ſaxa. ¶ Eripite.] De periculis,deeſt uos. ¶ Læuas undas.] De Ionio uenientibus:aliter non procedit. ¶ Cuncta cohors.] Quia ſuperius dixit,Nos caſtra mouemus. ¶ Ad maneis imos.] Poetica hyperbole. ¶ Scopuli clamorẽ.] De hiſtoria(ut ſupra diximus)hoc traxit. Vnde enim illiſæ cõcauis ſaxis,canũ imitãtur latratus. ¶ Eliſam.] Excuſſam:ut,Eliſos oculos,& ſiccũ ſanguine guttur. ¶ Rorantia aſtra.] Pro irrorata.i.quæ irrorabant̃:à qua ſignificatione,non eſt apud Latinos participium. ſane hyperbole eſt.

ASCENSIVS.

¶ Haud mora,cõ.&c.] Docet,quomodo illinc prouecti, per Charybdin præteruecti ſunt.unde Donatus: ¶ Socios.] Nam in cõmune ubi periculũ eſt,omnibus laborãdũ eſt. Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Haud mora,ſup.fit:& nos obuertimus.ſ.in pelagus:quia dictum eſt, Vela legũt ſocij,& proras ad littora torquent:continuò.i.illico:cornua antẽnarũ uelatarũ.i. uelis indutarũ:ſunt aũt antẽnę,à latere mali,quaſi cornua,aut brachia ſeu alæ eius,obuertimus,dicit,uotis perfectis.i. poſtquàm per

fecimus uota:ordine.i.per ordinẽ. & nos linquimus domos Graiugenũm, pro Graiugenarum.i. Græcorũ:à Graiis,aut in Græcia genitorum:& arua ſuſpecta propter inhabitãtes hoſtes: hinc.i. poſtquã hinc puecti ſumus:ſinus.i. angulus maris: Tarenti Herculei.i.à Phalanto, qui octauus fert̃ ab Hercule aucti:ſed priſco nomine nominari permiſſi(unde licet Taras,ipſius conditor nomen dederit:aut Tarentus heros:ut quidã uolunt:tñ quia Phalantus Herculeus ipſum auxit,& eo Coloniã duxit,poteſt & Herculeũ appellari:ſed quia Dionyſius Halycar.dixit à Lacedæmoniis conditum,& alij ab aliis:dicit poeta)ſi uera eſt fama,quæ.ſ.Herculeum appellat à Phalanto:cernitur.ſ.à nobis : & diua Lacinia.i.templũ Laciniæ.ſ.Iunonis,quæ à cõditore:uel à Lacinio latrone illic interempto ab Hercule,Lacinia dicta:eo quòd locus,in quo poſt expiationem templũ factũ eſt,Lacinij appellationem habeat:attollit ſe cõtra.i.ex aduerſo:& arces Caulonis ſ.oppidi,quod & Caulonius dicitur:& eſt in prima parte Italiæ,de quo Beroaldũ ſtatim uidebimus.& Scyllacæum.ſ. oppidũ:nauifragũ.i.periculoſum,iuxta quod ſæpe fit naufragiũ quum ſint illic ſcopuli,quales iuxta Scyllã ſunt:attollit ſe cõtra:aut cernitur hinc(uerſus non eſt,eo metro quo reliqui: nã in quarto pede habet amphimacrũ.i.pedẽ triſyllabum, cuius media breuis,inter duas longas eſt:nã naufrãgus, mediã corripit:unde Perſius,Cãtet ſi nufragus aſſem,&c. Sunt tñ, qui

nauifragũ, legere malint. In quinto aũt ſpõdeus eſt: qui uerſus periculi, ut quibuſdã uidetur, depingit iactationẽ & laborẽ) Tũ. i. deinde: Æthna Trinacria. i. Sicilieñ. cernitur è fluctu: & nos audimus lõgè gemitũ. i. crepitũ ingẽtẽ: pelagi. i. maris: & ſaxa pulſata. ſ. ab impetu aquarũ: & uoces aquarũ fractas. i. colliſas & reuerberatas ad littora. Vnde addit, & uada. i. aquę per quas uadere licet, quũ ſint minus profundæ, ſed magis periculoſę: exultant. i. frequenter exiliunt, & erigunt: & harenæ miſcent æſtu. i. feruore aquarũ cõmotarũ. Et pater Anchiſes, ſup. exclamat (ſed mirus artifex poeta, in re trepida, ut eam depingat, uerbũ demere ſolet; ut etiã hic) ô ſocij eripite, ſup. uos his periculis: & inſurgite pariter. i. pari ictu remis, ut. ſ. impetum aquarũ in Charybdim ducentiũ ſuperẽt: nimirũ & nõ eſt (inquit Æneas) mirũ, ſi pater Anchiſes tũc exclamabat: aut nimirũ. i. quia certe hæc, ſup. eſt illa Charybdis, quã, ſup. Helenus canebat: & Helenus canebat. ſ. uaticinãdo: hos ſcopulos, ſup. horrẽdos, & hęc ſaxa horrẽda. ſ. ipſius Scyllę. Socij faciũt haud. i. nõ minus: hoc eſt, tãtum, ac. i. quàm, ſeu quãtùm erãt iuſſi: & Palinurus cõtorſit primus rudẽte. i. fune, quo uela dirigũtur (aut ſi legatur, rudentẽ, erit adiectiuum, ut ſit prorã rudẽtẽ. i. multũ ſonantẽ inter ſaxa.) cõtorſit ergo, aut rudẽte. i. fune: aut prorã rudentẽ. i. multũ ſonãtẽ: ad undas læuas. i. ad læuã: hoc eſt, ſiniſtrã, iacẽtes ad Charybdim, uidelicet cũcta cohors. i. tota alia claſſis, petiuit remis & uẽtis. i. toto conatu (unde prouerbiale eſt, quoties aliquid toto conatu fit, id remis & uentis fieri.) læuã, ſup. partẽ: nos tollimur. i. erigimur in cœlũ (hyperbole eſt) & hoc gurgite. i. globo, aquarũ curuato. i. in fornicẽ, ſeu arcum erecto: & iidem. i. nos iidem, qui pauloante in cœlũ ſublati eramus: deſcendimus ad manes. i. inferos: imos. i. profundos: & hoc unda. i. aqua: ſubducta. i. abſtracta nauibus noſtris: quum enim hic erigitur: illic deprimitur ſcopuli. i. rupes ſaxoſæ in aquis: dedere ter clamorẽ. i. uehementem fragorẽ, inter ſaxa caua. i. concaua, aut impetu aquarũ excauata, & nos uidimus ter ſpumã eliſam. i. excuſſam, & ui expreſſam: & aſtra rorãtia. i. irrorata, & aquis ſparſa: omnia autem hyperbolicos dicuntur ad ſignificandã nimiã uehemẽtiã aquarũ cõmotarũ ad Charybdim. Beroal. in Seruiũ uerba, ſunt hæc: Si uerſum Horatianum ita legeremus, ut allegatur à Seruio, præuaricabimus normã ſapphici carminis, quod ĩ penultimo pede exigit trochęũ: ideo'q; legendũ eſt, amicus Aulon: & ita in emendatis codicibus legitur: eſt aũt Aulon, mons Calabriæ, cõtra Tarentinã regionẽ, ut Porphyrio ſcribit: Ferax boni uini: de quo intellexit Martialis celebrãs uinũ Tarentinũ: Nobilis, & lanis, & Baccho fertilis Aulon. Enimuero apud Vergiliũ, Caulon, legitur: & accipitur pro oppido: quod à Ply. collocatur in prima regione Italiæ: & Strabo in. 6. Cauloniã appellat, cui adſtipulatur Mela in geographia, ut ego animaduerti: & in hiſtoria potiſſimum labitur: Serui. ac parũ curioſus eſt: nam quũ originẽ Tarenti referre uellet, dixit, bellũ inter Athenienſes, & Lacedæmonios fuiſſe conflatũ: quod à fide hyſtoriæ penitus diſſentit, quũ bellũ illud inter Lacedæmonios & Meſſenios, per multos annos geſtũ fuerit: qui populi ſunt in Pelõponeſſo, atq; cõtermini, & originẽ Tarẽti: referens Stra. iſtud copioſiſſime narrat; Ephorus quoq; & Iuſtinus idem tradiderunt.

Aut, ſub tracta.

PIERIVS.

¶ Caulonis'q; arces, & naufragũ Scyllacæum.] Sunt qui naufragu, dactylum eſſe uelint Enniano more, m detrita. Sũt qui amphimacrum defendãt, quũ Scyllacæũ ſcribant, & uerſum ſpõdaicum autument. Sunt qui nauifragum ſcribãt, ſed Scyllacæum pæonicum eſſe tertiũ uelint: ut ita dactylus in quintã cadat. Varie uerò pronuntiari ſolitum nomẽ Scyllacęi, Strabo etiam confitetur. Sunt etiã antiqui codices aliquot, in quibus & nauifragum choriambici dimenſione, & Scyllacæum Epitriti quarti ſyllabis legatur: ut dicas uerſum hunc ex iis eſſe, qui alios quoq; pedes admittant, præter dactylum & ſpõdeũ, eſſe'q; choriambicũ quarta ſede, ſed uerſum alioqui ſpõdaicũ. Quæ quidem cõminiſci cogimur, ne tot ueterũ codicũ authoritati detrahatur, quorũ bona pars nauifragũ, quadriſyllabũ ſcriptũ oſtendũt. Sed enim donec melius aliquid inueniatur, acquieuerim interim libenter, & Porcio, & antiquis aliquot aliis codicibus, in quibus & nauifragum & Scylacæum unico l notatum habetur. Nam uocales, y, & a, dichronæ omnino ſunt, ut corripi licenter poſſint, in nomine præſertim Græcanicæ figuræ, Miſſum uerò facio, quòd naufragium in cod. aliquot habetur, quum in huiuſmodi lectione nihil memoratu dignum occurrat. ¶ Nimirum hęc illa Charybdis.] In antiquis aliquot codicibus, hic illa, legitur. Sed, hæc, pronomen magis placet, quia conſequitur, Hos ſcopulos, hæc ſaxa. ¶ Eripite, ô ſocij.] In pleriſq; codicibus antiquis abſq; ô legitur, Eripite ſocij. Sed enim locus ipſe aduerbium id omnino expoſcere uidetur, quo ſine frigidiuſcula eſſet adhortatio. ¶ Primus'q; rudentem Contorſit læuas prorã Palinurus ad undas.] In antiquis aliquot exemp. Rudente, legitur caſu ſeptimo, ut adminiculo fuerit ad cõtorquendũ. ¶ Cuncta cohors.] Nomini huic adſpirationem acceſſiſſe ex conſuetudine, ueluti etiam, horto, Velius Longus arbitratur, quum tamen alij cohortem, à cohortando dictam uelint, ineſſe'q; illi adſpirationẽ natura. ¶ Subducta ad manes imos deſcẽdimus unda.] In Mediceo, in Porcio, & aliquot aliis codicibus antiquis, deſedimus, habetur: quod eſt aquæ, & terræ in imũ ſe cõtrahentis, deſcendẽtis'ue, ſolo ſubducto. Tullius lib. 1. de diuinatione. Multis locis labes facta ſit, terrę'q; deſederint. Et infra eodẽ libro, delata etiã ad ſenatũ labes agri Priuernatis, quũ ad infinitã altitudinẽ terra deſediſſet. Neq; tamen diſplicet deſcendimus, ut ſit antitheton eius, quod dixit, tollimur in cœlũ: quod in Mediceo codice tollimur ad cœlum, ſcribitur.

SERVIVS.

¶ Ventus cum ſole.] Vẽtorũ enim mutatione, neceſſe eſt fieri, oriente die, uel occidente. ¶ Ignari'q; uiæ Cyclopum allabimur oris.] Vt, Seruatum ex undis Strophadum me littora primũ Accipiunt. Similis enĩ eſt ſonus. ¶ Cyclópum.] Cló, habet accentũ quia Latina declinatio eſt in accuſatiuo: quia Græce poſuit Cýclopas, cý habet accẽtum: ſic & Cyclópes, cló habebit. ¶ Tonat Æthna ruinis.] Cauſſa huius incendij ſecundùm Verg. Æthnæ, eſt hæc, Sunt terræ deſudãtes ſulphur, ut penè totus tractus Cãpaniæ, ubi eſt Veſeuus & Gaurus montes, quod indicat aquarũ odor calentiũ. Itẽ nouimus ex aquę motu uẽtũ creari. Eſſe etiam concauas terras, Æthnã conſtat: & ab ea parte qua Eurus uel Africus flant, habere ſpelũcas & plenas ſulphuris: & uſq; ad mare deductas, hæ ſpeluncæ recipiẽtes in ſe fluctus, uentũ creant, qui agitatus, ignem gignit ex ſulphure. Vnde eſt, quod uidetur incẽdiũ. Hoc autem eſſe uerũ, illa cõprobat ratio, quia & aliis flãtibus uentis,

Æthna.

Interea feſſos uentus cum ſole reliquit,
Ignari'q; uiæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu uentorum immotus, & ingens
Ipſe, ſed horrificis iuxta tonat Æthna ruinis,
Interdum'q; atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla,
Attollit'q; globos flammarum, & ſydera lambit.
Interdum ſcopulos, auulſa'q; uiſcera montis
Erigit eructans, liquefacta'q; ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundo'q; exæſtuat imo.
Fama eſt Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentem'q; inſuper Æthnam
Impoſitam, ruptis flammam expirare caminis,
Et feſſum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo,
Noctem illam tecti in ſyluis immania monſtra
Perferimus, nec quæ ſonitum det cauſſa uidemus.
Nam neq; erant aſtrorum ignes, nec lucidus æthra
Syderea polus, obſcuro, ſed nubila cœlo,
Et lunam in nymbo nox intempeſta tenebat.

uentis, nihil ex ſe emittit: & pro modo flantium Euri, uel Africi, interdum fumũ, interdũ fauillas: nonnunquàm uomit incẽdia, quod & hoc loco oſtendit: nam effectũ indicans ſupprimit cauſſas. ¶ Prorumpit nubem.] Poetica deſcriptio: nã non dicimus, Prorũpo illã rem. ¶ Candente fauilla.] Scintillis: & eſt bona periphraſis. nã fauilla, eſt ſcĩtilla ab igne deſerta. ¶ Viſcera.] Ideſt partes: ſic dixit, ut oſſa terræ dicimus. ¶ Eructãs.] Cicero, Eructans ſermonibus ſuis cædem bonorũ. Horatius uſurpauit hic, dum ſublimis uerſus ructatur. ¶ Liquefacta.] Putrida, decocta in modũ calcis. ¶ Imo.] Ab imo: & reddit cauſſam latenter. Inde enim uẽtus, ex aqua natus erumpit. ¶ Fama eſt.] Excuſat fabulã dicturus: nam ſi in Phlægra, loco Theſſaliæ, pugnarunt gygantes, quomodo Enceladus in Sicilia? Othus, in Creta (ſecundùm Salluſtium:) unde Othi campi dicũtur? Typhœus, in Cãpania? ut, Inaryme Iouis imperiis impoſta Typhæo; ſed Varro dicit, in diluuio, aliquos

Phlęgra.

confugiſſe in montes:qui bello poſtea laceſſiti, ab his qui de aliis ueniebant montibus,facile ex locis ſuperioribus uicerũt: inde fictum,ut dij ſuperiores dicerentur: inferiores uerò terrigenæ. Et quia de humillimo,ad ſumma reptabãt : dicti ſunt pro pedibus habuiſſe ſerpentes. ¶ Semuſtum.] Pro ſemiuſtũ. ſic autem ponitur,ueluti ſemianimis ſit Enceladus, unde eſt, Motat latus,& eſt.quaſi,ex fulmine natũ ſit incendium.

Caminũ. ¶ Caminis.] Græcum eſt,Latine,fornax. ¶ Motat.] Frequẽter mouet. Nam ſi mutat dixeris,das refectionẽ labori. ¶ Noctem.] Melius per accuſatiuũ dixit. ¶ Videmus.] Vel mẽte, uel oculis. ¶ Æthera.] Splendorẽ ætheris ſanè Home. ætherẽ, & aerẽ,cõmunis generis poſuit. Ergo poteſt eſſe,æthra,pro æthere.

Intempeſta. ¶ Intempeſta.] Media:hoc eſt,nimiũ obſcura. Intẽpeſta,eſt dicta nox media inactuoſa:carens actibus per quos tempora cognoſcimus. Ait enim Lucretius,tempus non intelligi, niſi per actus humanos. Medium autem noctis, tempus caret actu. Ergo intempeſta,inactuoſa,quaſi ſine tempore: hoc eſt, ſine actu:per quem dignoſcitur tempus. unde eſt,Intempeſtiue ueniſti.i. ἀχρονιχός. Ergo intempeſta patet,quia caret tpe.

ASCENSIVS.

¶ Interea feſſos,&c.] Docet quomodo in Cyclopas incidit, qui dicuntur in Sicilia,nõ longe ab Æthna monte habitaſſe, quo circa etiã deſcribit Æthnã,ſed(ut Macrobius ſentit)minus docte,quàm Pindarus:uerũ Lãdinus partes Maroniana uiriliter defendit:docetq; nõ uitioſum eſſe,ſi plura dixerit poeta,quàm à Pindaro dicta inuenerit. Nã licet prudenter dixerit Pindarus,quòd interdiu fumus,& noctu flãmæ uideant: non tñ imprudẽter poeta noſter addit,Interdiu etiã flãmas cãdẽtes uideri:ut uehementiã ardoris ſignificet : ad quã ſignificandã dicit,Interdũ ſcopulos,auulſaq; uiſcera mõtis Erigit eructãs quæ res(inquit Lãdinus)à natura nõ abhorret:licet à Pindaro non dicatur,quũ uideamus magnos lapides à machinamẽtis bombardis,uulgò dictis,eiici. Ad has aũt oras,dicit ſe noctu appulſum,quod prudenter aſtruit:ne mirũ ſit, quòd à Cyclopibus nõ ſit depræhenſus. Cyclopes aũt gygantes erãt, filij Neptuni:à cyclo.i.orbe circulari,oculi ingentis,quẽ unum in media fronte habuiſſe perhibentur,dicti. Donati ſuper hac re uerba ſunt hæc. ¶ Fama eſt.] Recte inducit Æneã i his quæ fabuloſa erãt dicentem,Fama eſt:ne ſe authorẽ rerũ impoſſibiliũ faciat.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Ventus reliquit interea cum ſole.ſ.relinquente,quia occidẽte nos feſſos.i.fatigatos labore remigãdi,& nos ignari uiæ,allabimur.ſ.cũ defluxu aquarũ:oris.i.ad oras : hoc eſt,regiones Cyclopũ,illorũ gygantum,unũ oculũ in fronte habentium. Portus.ſ.ad quẽ acceſſimus,ſup. eſt immotus.i.quietus:& nõ ſollicitatus,nec turbatus ab acceſſu uẽtorũ:& eſt tñ ingẽs.i.ual de magnus:ipſe quidẽ,ſup.eſt immotus:ſed Æthna,mõs ille Siciliæ,ſonat iuxta.i.prope ipſum portũ:ruinis.i.rupturis,& eructationibus flãmarũ,& lapidũ ſemuſtorũ:horrificis.i.horrorẽ faciẽtibus,ſeu incutiẽtibus : his præſertim qui cauſſas ignorãt:& prorumpit.i.rumpendo,aut ructando proiicit:interdũ ad æthera.i.ſummũ aera,nubẽ atrã, quia fumoſam:hoc eſt(quod addit)fumantem turbine.i. impetu fumi exuperãtis:piceo.i.qualis de pice exuſta procreatur:& fauilla.i.modica flãma:candente.i.reſplendẽte inter fumũ:& attollit.i.erigit globos flãmarũ:& lãbit.i.molliter attingit flãmis ſuis:ſydera,(ſecũdùm opinionẽ uulgi)id uidẽtis: aut hyperbolicos loquitur:& erigit interdũ ſcopulos.i.ſaxa: & uiſcera mõtis.i.lapides ſeu ſaxa,auulſa.ſ. à cæteris, quibus cohærebãt:erigit,dicit,eructãs.i.eiiciẽs,quaſi ex ſtomacho,ut faciũt eructãtes:& glomerat.i.in morẽ glomeris circũuertendo rotat:cũ gemitu.i.uehementi crepitu : ſub auras.i. ſurſum in auras:ſaxa liquæfacta.i.reſoluta ui ſulphuris,& ignis:& exæſtuat.i.æſtum exhalat:ex fundo imo.i.de penetralibus ſuis. Fama eſt(nõ ergo adfirmat id Æneas,uir grauis.)corpus Enceladi,illius gygantis,in bello gygãteo à Ioue cũ cæteris deuicti:ſemuſtũ.i.ſemiuſtũ,& ad dimidiũ abſumptũ : fulmine, quo Iuppiter in gygãtes uſus eſt:urgeri.i.opprimi : hac mole i.immẽſo põdere mõtis,& Æthnã montẽ illũ ingẽtẽ.i.magnũ: impoſitã inſuper.i.poſtquàm illic ſepultus erat uiuus:expirare.i.euaporare,& quaſi exhalare flãmã:& hoc caminis.i. fornacibus,aut fumariis ruptis:& oẽm Trinacriã. i. totã Siciliã: intremere.i.intrinſecus,& multũ tremere:quoties Enceladus motat.i.mouet,& obuertit:latus.ſ.ſuper quod recubuerit:feſſum.i.fatigatũ & laſſum:intremere,dico,murmure.i. perturbatione,& crepitu uehemẽti:& ſubtexere.i.ad inferiore parte occulere cœlum fumo:quẽ.ſ.tũc emittit. Nos tecti in ſyluis (quod ueriſimile facit,ut qui depræhenſi nõ fuerint à Cyclopibus.)perferimus illã noctẽ.ſ.totã,quàm longa erat : mõſtra. i.res quæ præter naturã fieri uidebãtur,& quarũ cauſſas ignorabamus,quod addit,dicẽs:Nec uidemus.i.cognoſcimus, aut percipimus,quæ cauſſa det ſonitũ.ſ.tam uehementẽ. Nã neq; erãt ignes aſtrorũ:nec polus erat lucidus æthra.i.ſplẽdore ſyderea.i.ſyderũ coruſcantiũ:dũ enim fulgura & coruſcationes ſine tonitru fiunt,ſolet eſſe clara ſerenitas: quæ tunc non erat:ſed nubila,ſupple erant in cœlo.i.aere obſcuro.i.caliginoſo & tenebroſo:& nox intempeſta.i.ad nullum opus tempeſtiua:tenebat lunam in nymbo.i.nube circũuoluta in morem nymbi.

PIERIVS.

¶ Ipſe, ſed horrificis iuxta tonat Æthna ruinis.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt, Ipſe ſub horrificis. Ruinæ enim illæ,à ſummo uertice montis flammæ,ui in altum eructantur, & quod ipſe poeta ſubiungit , Saxa liquefacta ſub auras cum gemitu glomerantur , quare fortè non diſpliceat tonare Æthnam ſub horrificis ruinis . magis tamen placet : ſed quia portus ipſius bona,malaq; enumerare uo-

luit, ut occaſionem arriperet: Æthnæ quoque flammas, ruinas, motus horrendos, eructationes'ꝗ illas deſcribendi. ¶ Scopulos, auulſa'ꝗ uiſcera.] In antiquis aliquot codi. conuolſa legitur. Sed quia diſſeparatio eſt, magis placet, auulſa, ut etiam in Med. eſt. ¶ Enceladi ſemuſtum fulmine corpus.] Veriti ſunt pleriꝗ, ſemiuſtum, ſcribere: qui ſcirent primam huius nominis ſyllabam ꝓduci, quare ſemuſtum triſſyllabū, i uocali ſubtracta, publicarunt. Sed enim quum in ueteribus exemplaribus quotquot legi, ferè paſſim, ſemiuſtum, quadriſyllabum obſeruauerim ſcriptum: ſynizeſin potius eſſe dixerim, neꝗ quidquàm deteri debere, quū duæ illæ ſyllabæ pro una reputentur, ut in Catulliano carmine, Flos Veronenſium depereunt iuuenum: quod ueteres habent codices, non Veronenſum, ut in nomine, aluearia, quanuis aliqui, aluaria, legere malint. Fit uerò ſynizeſis, uel ex duabus breuibus uocalibus, nulla interiecta conſonante: uel altera duarum uocalium exiſtente breui. Nam ex duabus longis non condonatur. Sed em̄ quia cod. manu ſcripti, frequenti tranſcriptione ſemper aliquid immutarunt: fit'ꝗ ut in ſimilibus plerunꝗ uix fidem faciant quantunlibet antiqui, opere prętium uidetur, inſcriptionum, quæ fuerint in marmoribus notatæ teſtimoniis uti, illæ enim quo ſemel modo ſcriptæ fuerint, ſuam indelebiles retinent antiquitatem. Habemus itaꝗ inſcriptionem tumuli non inuenuſtam, neꝗ inelegantem Romæ in palatio montis Iordani, in qua manifeſta ſynizeſis inſpicitur, hoc pentametro, Luctuoſum'ꝗ mihi qui ſcio qd fueris. Luctuo, per ſynizeſin eſſe uidetur, atꝗ etiam in altero heroico exametro. Vnanimi Calpurniano ſociata marito. Neꝗ deſunt huiuſmodi exempla plurima, tametſi nonnulli quantùm in Calpurniano eſt, penè ultimam, Græcorum more, corripi poſſe contendunt, atꝗ ita tertius pes, purnia, dactylus ſit, ut in Hadriano, Claudiano, & ſimilibus factum paſſim apud Græcos obſeruamus. Sed enim nobis non licet eſſe tam diſertis, quare figuram potius admittamus. Qua, ut miſſos faciam Homerū, Heſiodū, Theocritum, & uniuerſam Græciam, Vergilius ipſe ſæpe uſus eſt, ut ex locis paſſim à nobis toto opere citatis, manifeſtum eſſe poteſt. ¶ Et feſſum quoties motat latus.] In antiquis aliquot cod. mutat, legitur. Quod Seruius admittere noluit, ne refectio (ut ait) labori detur. Ti. Dona. mutat, agnoſcit: dum Enceladum ait conuerti in aliud latus: dum alterius uoluerit uice effetas uires reparare, cum Seruio tamen ſunt pleriꝗ codices uetuſti, neꝗ tamen, motat, in omnibus: ſed motet, ſubiunctiuo modo in nonnullis ſcriptum eſt. ¶ Noctem illam tecti in ſyluis immania monſtra Perferimus.] In cod. aliquot antiquis, nocte illa, ablatiuo caſu legitur. Seruius incuſatiuū mauult, & ita plus omnino ſignificat ob continuationem incommodi. Omnia præterea exemplaria quæ uerſauimus, Tecti ſyluis, abſꝗ in, legunt: ut, Naues uel ſyluis cæſis, uel littus obumbrantibus occultatas, intelligas: non autem homines in ſyluas egreſſos, quod minime ueriſimile eſt: in tanta rerum trepidatione, quum præſertim quæ ſonitum daret cauſſa, non uiderent. Nā & ſuperius in Carthaginēſi portu, claſſem in cōuexu nemorū arboribus clauſam circùm occuluerat, loco tn̄ ibi ita natura cōparato, ut & facile, & commode poſſent deliteſcere.

Poſtera iam'ꝗ dies primo ſurgebat Eôo:
Humentem'ꝗ, aurora polo dimouerat umbram,
Quum ſubito è ſyluis, macie confecta ſuprema
Ignoti noua forma uiri, miſeranda'ꝗ cultu
Procedit, ſupplex'ꝗ manus ad littora tendit.
Reſpicimus, dira illuuies, immiſſa'ꝗ barba,
Conſertum tegmen ſpinis, at cætera Graius,
Et quondam patriis ad Troiam miſſus in armis.
Is'ꝗ ubi Dardanios habitus, & Troia uidit
Arma procùl, paulùm aſpectu conterritus hæſit,
Continuit'ꝗ gradum, mox ſeſe ad littora præceps
Cum fletu, precibus'ꝗ tulit, per ſydera teſtor,
Per ſuperos, atꝗ hoc cœli ſpirabile lumen,
Tollite me Teucri, quaſcunꝗ abducite terras,
Hoc ſat erit, ſcio me Danais è claſſibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiiſſe penates,
Pro quo ſi ſceleris tanta eſt iniuria noſtri,
Spargite me in fluctus, uaſto'ꝗ immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periiſſe iuuabit,
[Dixerat, & genua amplexus, genibus'ꝗ uolutans ÆN.
Hærebat, qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur, quæ deinde agitet fortuna fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus
Dat iuueni, atꝗ animum præſenti pignore firmat.

SERVIVS.

¶ Aurora polo dimouerat umbrā.] Hiſterō proteron, in ſenſu. Ante em̄ aurora eſt, quàm dies. ¶ Forma.] bene dixit, formam: & non hominē. ¶ Illuuies.] Sordes. ¶ Cōſertum ſpinis.] Ligatū ſpinis: hic Teren. Video quēdam ſentū. ¶ Graius.] Habet em̄ unaqueꝗ gēs inceſſus, & uocē propriā. ¶ Ad Troiam.] Vt ex cōfeſſiōe ſubſequēti hoc dicit: aut Græcū eſſe cognoſcit ex trepidatione: ut Teren. Neſcio qd peccati portet hæc purgatio. ¶ Præceps.] Sinere ſpectu ſalutis. ¶ Teſtor.] Obteſtor. ¶ Spirabile.] uitale, qđ ſpiramus. Cicerò in lib. de natura deorum: ſpiritabile dixit. ¶ Quaſcunꝗ.] Comparatione eorū quæ fugit, non cogitat quò eat. ¶ Hoc ſat erit.] Vitaſſe Cyclopas ¶ È claſſibꝰ.] Ex eqtibus: ut, Et ortyne claſſes. ¶ Periiſſe.] Cauſſa metri addidit ſyllabam: ut, Nos abiiſſe rati, & uento petiiſſe Mycęnas. ¶ Tāta.] Vt nō poſſit fortunæ p̄ſentis qualitate molliri. ¶ Spargite.] Hoc eſt, dilacerate: & noua breuitate uſus eſt. ¶ Hominum manibus.] Oblique loquitur. Vult enim oſtendere, hanc hominis non eſſe crudelitatē. ¶ Genua.] Phyſici, genua miſericordię conſecrata uolūt: ut aures, memoriæ: frontē, genio: dextram, fidei. ¶ Quis.] Cuius filius? nam ſe Græcum iam dixerat: & ipſe ſic reſpondet. ¶ Agitet fortuna, hortamur fateri.] Quæ eum fortuna uexet, ut, Agitata'ꝗ numina Troiæ. ¶ Haud multa mora.] Nimiæ benignitatis eſt, non expectare plurimas preces. ¶ Præſenti pignore.] Manuum coniunctione, qua firmatur amicitia: ut, Iungimus hoſpitio dextras, ac tecta ſubimus.

ASCENSIVS.

¶ Poſtera iamꝗ dies primo &c.] Recitat quomodo illic poſtero die Achæmenidem Græcum quendam, ab Vlyſſe illic derelictum, offenderit: ut'ꝗ ab illo factum Vlyſſis, & ſæuitiam Polyphemi, cæterorum'ꝗ Cyclopum edocti, illinc feſtini effecti ſint. Vnde Dona. dicit ſic: ¶ Ignoti noua f.] Non idem eſt ignoti, et noua forma. Nam noua forma, pertinet ad id quod infra de cultu, et eius ſordibus dicetur: ignoti autem quem, reuera, neſciſſent. ¶ Reſpicimus.] Quia non audiebatur uox rogantis. ¶ Immiſ.] Vltra modū grādis. ¶ Cōſertum.] Concinatum ſpinis: non enim textum erat ſpinis, ſed ſpinis fruſtra pannorum continētibus. conſertum illius fuerat tegmē. ¶ Ad Troiam.] Gratum Troianis, quod talem uiderēt inimicū. ¶ Mox.] Vbi metum uicit neceſſitas. ¶ Per ſydera teſtor.] Quum procùl eſſet ſe geſtu, ſupplicem exhibuit, mox propinquus factus, præces adhibuit & lachrymas. ¶ Confitetur originem.] Vt miſericordiam captet. ¶ Spargite.] ī partes, ſcilicet diuiſim, quod ne fieret, crudelitas facti deſcripta eſt. ¶ Si pereo.] Oſtendit male uiuere. Nā ſi pereo, dixit: & non, quū periero. ¶ Et genua amplexus.] Ad præces adhibet obſequium corporis. ¶ Fari.] Fari, & fateri differunt. Nam fari, eſt ſimpliciter aliquid referre. Fateri aūt, ex neceſſitate, quę ſecreto contingunt, publicare. ¶ Ordo eſt. Dies poſtera.i. poſtridie, quàm acceſſimus oriens: ſurgebat primo Eôo.i. à p̄rio Oriente (unde patet, diem diſcretum à nocte, etiā fœminini gn̄is reppiri: ut hic, & I ſ.) & aurora.i. tēpeſtas matutina: dimouerat polo.i. à cœlo: umbram humentem.i. noctē humidā, aut cū humore inumbrantem, eſt enim nox, umbra terræ (Seruius dicit eſſe hyſteron proteron in ſenſu.i. poſterius factū prius narratū, mutato ordine: ſed ſi diligenter annotaſſet uerba poetæ, non id diceret: nam uerū quidē eſt, quod ante ſit aurora quā dies: ſed id exp̄ſſe ſignificat poeta, dicens, qđ dies ſurgebat. ſ. adhuc, & qđ aurora dimouerat: nō qđ dimouebat noctē: & ita ſignificat aurorā partes ſuas priorē feciſſe) iā'ꝗ duæ ſunt particulæ: ut ſit, & dies ſurgebat, & aurora dimouerat umbrā, &c. iā quū.i. qn̄ forma uiri ignoti, noua & miſerāda, cultu.i. propter cultum: procedit ſubitò è ſyluis confecta.i. exhauſta, & afflicta macie ſuprema.i. ſupra quā maiorem ferre nequeat: procedit, dicit, & ipſa forma: aut ipſe uir ſupplex, tendit manus ad littora.i. ad nos q eramus in littore. Reſpicimus, ſupp. eum, aut eam: & uidemus, ſupp. qđ erat illi illuuies.i. ſordes, aut potius ingluuies gutturis, propter famem dira.i. immanis, quaſi deorum ira immiſſa: & barba immiſſa, ſ. in illuuiē gulæ, aut in pectus demiſſa

Fari.

Fateri.

Ordo.

demiſſa & inculta: tegmen .i. indumentū quo tegebatur, ſup. erat conſertum ſpinis: poſtquàm .ſ. fila putruerant: at .i. ſed, erat, ſup. Graius .i. Græcus: cætera .i. per cætera, aut in cæteris: & miſſus quondam .i. aliquando ad Troiam: in armis patriis .i. patriæ ſuæ, aut paternis: id autem non uiderunt, ſed poſtea didicerunt ipſo narrante: is'ꝗ .i. & is: ubi .i. poſtquàm: uidit procùl .i. de longe: habitus Dardanios .i. Troianos: & arma Troia .i. Troiana inſignia: ipſe hæſit .i. fixit gradum: aut dubitauit paulùm .i. modicum, & parumper conterritus, aſpectu .ſ. hoſtium: & continuit gradum .i. ſubſtitit: & tulit ſe mox .i. paulo poſt: exiſtens præceps .i. præcipiti curſu impulſus: ad littora .i. ad nos qui eramus in littore: cum fletu & præcibus .i. flens & precans: præcatus autem eſt in hunc morem: ego ô Teucri .i. Troiani: teſtor .i. obteſtor uos per ſydera: per ſuperos .ſ. deos: atꝗ ꝑ hoc lumē cœli ſpirabile .i. uitale qđ ſpiritū uitalem animantibus tribuit .i. per eum quem uidemus oriri ſolem: obteſtor, & obſecro uos: tollite .i. auferte me hinc: & abducite me ſup. in quaſcunꝗ terras, hoc .ſ. quòd me tolletis, & auferetis hinc: erat ſat .i. ſatis: ego ſcio .i. fateor me, unum è claſſibus .i. equitum ordinibus: Danais .i. Græcanicis: & fateor petiiſſe .i. appetiiſſe: & inuaſiſſe penates Iliacos .i. res Troiana, aut deos domeſticos Troianorum: ſed bello .i. iure belli: pro quo .ſ. facto, aut bello, ſi iniuria noſtri ſceleris .i. quam ſcelere noſtro in uos commiſimus eſt tanta: ut .ſ. tolli non merear: ſpargite me in fluctus, & immergite me uaſto ponto: & ſi dicant, cur tute id non facis? dicat forſan quia religio uetat ſibi mortem conſcire. At ſi percunctentur cur mortem talem deſyderet? Reſpondet, quia iuuabit .i. delectabit me: periiſſe .i. extinctum eſſe, ſi pereo manibus hominum, & non monſtrorum, nec dira fame, dixerat .ſ. Achæmenides .i. finiuerat ſermonem ſuum, & amplexus genua .ſ. noſtra, in quibus putatur ſedes miſericordiæ, eo quòd ſuſcipientes in gratiam ea flectunt, dum ſe inclinãt: & uolutãs ſup. ſe genibus, ſup. ſuis, in qbus incūbebat repens, aut uolutans, hærebat genibus noſtris: ſed prior conſtructio præſtat: ut genibus Troianorum, honorem & ſuis abiectionem fecerit: hærebat .idest adhærebat, aut fixus manebat. Nos hortamur fari, qui ſit (non dicit, quis ſit: propter s literam, ſicut nec ibi. Attamen iſte deus qui ſit, Da Tityre nobis.) & quo ſanguine cretus .i. procreatus ſit: & fateri deinde, quæ fortuna agitet .i. impellat eum ad talia facienda. Ipſe pater Anchiſes (adludit ad id quod Priamus Sinoni fecerat: unde eſt, Ipſe iubet Priamus, &c. Habet autem emphaſim pronomē, ipſe: & ſimul oſtendit ſe pium, à pio patre progenitum.) moratus haud .i. non: multa .i. multum: aduerbium pro nomine (& id in augmentum beneficij dicitur: quia qui cito dat, duplex dat beneficium) dat iuueni dextram in ſignum auxilij & beniuolentiæ, atꝗ firmat animum .ſ. eius, pignore .ſ. fidei: præſenti .i. præſentato: data .ſ. dextra.

PIERIVS.

¶ Reſpicimus.] In antiquis aliquot cod. proſpicimus, legitur: quod procùl aſpicimus, ſignificat. Sed Donatus, reſpicimus, agnoſcit. ¶ Conſertum tegmen ſpinis.] In antiquis pleriſꝗ codi. tegimen, integra dictione legitur. In Longobardico & Mediceo, tegumen: quod antiquitatem ſapit: & eo modo ſcribitur apud Ti. Donatum. Neꝗ tamen inficior, tegmen, etiam dici per ſyncopen: ut, Recubans ſub tegmine phagi. pro celeumaticum enim primo ſtatim uerſu ponere, nimis abſurdum fuiſſet: eſt & alibi, Tegmen habent capitum. ¶ Tollite me Teucri quaſcūꝗ abducite terras.] In cod. aliquot antiquis legere eſt, in quaſcunꝗ, addita præpoſitione, ſine qua tamen figuratior eſt eloquutio. Ridere uerò mecum, ut uerum fatear, ſolebam, quum in nonnullis codicibus ſcriptum offendiſſem, quęſcunꝗ, pro quaſcunꝗ. Inueni poſtmodū apud Flauiū Soſipatrum, quęſcunꝗ, apud ueteres analogicam eſſe declinationem, unde datiuus quibus deducatur. Vti à nominatiuo qui, datiuus quis, Catonem'ꝗ ait Originum ſecundo dixiſſe, Queſcūꝗ Romæ regnauiſſet: & Plautum, Ques ignobiles. Quas uoces quanuis nouitas abdicarit, declinationem tamen eius manere, quibus enim crebro dicimus. ¶ Si pereo manibus hominum periiſſe iuuabit.] In cod. nonnullis manu ſcriptis, ſi peream, legitur: quod minime placet. In Longobardico uerò, in Mediceo, in Porcio, & aliquot aliis ex antiquioribus legere eſt, Si pereo hominum manibus pe. iu. uel adſpiratione hic uim conſonantis habente: uel ea ratione factum: qua etiam Neptuno Ægeo, uel Actæo Aracyntho. Quã lectionem præter Tit. Donatum, Pontanus quoꝗ agnoſcit in Actio. ubi ex ipſa earundem uocalium comploſione magnam fieri uocalitati acceſſionem adſerit. ¶ Et genua amplexus, genibus'ꝗ uolutans hærebat.] Vt eorum imperitia retundatur, qui uolutus hic legi uolūt. In paſſiuis (ait Fl. Soſipater) participia ꝑſentis tpis nō ſunt. Abutunť aūt ueteres actiuo ꝓ paſſiuo ut apud Vergilium, Genibus'ꝗ uolutans. Nam ſi actiua ſignificatione acciperetur, ſe: deeſſet, ut diceret, uolutans ſe. ¶ Qui ſit fari.] In antiquo cod. Longobardico, quis ſit, legitur. Quam lectionem agnoſcit Seruius, tametſi ueteres grammatici eo modo qui etiam poni ſcriptorum ueterum aliquot exemplis tradunt.

SERVIVS.

¶ Sum patria ex Itacha.] Et circūſtantias omnes exequitur, loci perſonæ temporum. ¶ Infelicis.] Quærit fauorem uituperatione eius, quē ſcit odio eſſe Troianis. ¶ Paupere.] Paupertas eñ apud antiquos militiæ cauſſa fuit, ut de Sinone diximus. Vtitur ueniali ſtatu per excuſationem. ¶ Trepidi] Ergo propter timorē, & non propter cōtemptum: & cauſſam timoris oſtēdit fuiſſe Polyphemi deſcriptione. ¶ Nec uiſu facilis.] Nam etiã aſpectu, infert formidinem. ¶ Nec dictu effabilis ulli.] Sermone non explicabilis: & mire exaggerauit poſt deſcriptionem. ¶ Viſceribus.] Viſcera proprie carnes ſunt. ¶ Atro.] Hoc eſt, ſanie. ¶ Duo.] Homerus dicit quatuor, qui etiã ſcribit Æneã, prius quàm Vlyſſem ad Siciliã ueniſſe. Ergo uel diſſentit, uel dicit duos uidi: ſed quot occiderit, neſcio. ¶ Reſupinus.] Magnitudo uirtutis oſtenditur. ¶ Experſa.] Madefacta. Si autem aſperſa dicatur, tapinoſis & hyperbole iungentur. ¶ Tepidi.] Quaſi dicat, adhuc uiui: & non trepidi, ne ſit iteratio. ¶ Vlyſſes.] Solo nomine emphaſim fecit: unde eſt, Oblitus'ue ſui eſt Itachus. ¶ Ita.] Itachenſis. ¶ Sepul.] Stratus iacuit. ¶ Immenſum.] Ad Polyphemi magnitudinem refertur, quaſi toto antro iacuerit. ¶ Fūdimur.] Secūdùm Homerum, qui dicit alios eum tenuiſſe, alios cæcaſſe oculū, acuto fuſto & obuſto. nam ſecundùm iſtum ſenſum, multi terebramus, accipiunt: alij tenebramus legunt. Illud primum ſequitur uerba Homeri. ¶ Telo acuto.] Telo autem acuto, poteſt & ſimpliciter accipi. ¶ Solum ſub fronte latebat.] Multi, Polyphemum dicunt, unum habuiſſe oculum: alij duos: alij tres: ſed totum fabuloſum eſt. Nam hic uir prudentiſſimus fuit: & ob hoc oculum in capite habuiſſe dicitur, ideſt iuxta cerebrū, qui prudentia plus uidebat. Verum Vlyſſes eum prudentia ſuperauit: & ob hoc, eum fingitur obcæcaſſe. ¶ Latebat.] Dormientis eſt. Nã male ſentit Donatus, dicēs, Late patebat: quia contra metrum eſt: aut latebat, corporis comparatione: ſed prior ſenſus abſolutus eſt. ¶ Argolici clypei, & Phœbeæ lampádis inſtar.] Vnum magnitudinis eſt, aliud ſplendoris. Phœbeæ, & à luna, & à ſole eſſe poteſt.

Viſcera.

Polyphemus.

Phœbe.

Ille hæc depoſita tandem formidine fatur.
[Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlyſſi, ACHÆ.
Nomine Achæmenides, Troiam genitore Adamaſco
Paupere (manſiſſet'ꝗ utinam fortuna) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocij uaſto Cyclopis in antro
Deſeruere, domus ſanie, dapibus'ꝗ cruentis,
Intus opaca, ingens ipſe arduus, alta'ꝗ pulſat
Sydera, dij talem terris auertite peſtem.
Nec uiſu facilis nec dictu effabilis ulli.
Viſceribus miſerorum, & ſanguine ueſcitur atro,
Vidi egomet, duo de numero cum corpora noſtro,
Prenſa manu magna medio reſupinus in antro
Frangeret ad ſaxum, ſanie'ꝗ aſperſa natarent
Limina, uidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impune quidem, nec talia paſſus Vlyſſes,
Dat iuueni, atꝗ animum præſenti pignore firmat.
Oblitus'ue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, uino'ꝗ ſepultus,
Ceruicem inflexam poſuit, iacuit'ꝗ per antrum
Immenſum, ſaniem eructans, ac fruſtra cruento
Per ſomnum commiſta mero, nos magna precati
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus
Numina, ſortiti'ꝗ uices, unà undiꝗ circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torua ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.

ASCENSIVS.

¶ Ille hæc depoſita tandem formidine fatur.] Recitat longam reſponſionem, eius hominis quem ſuſceperat. Vnde dicit Donatus ſic: ¶ Oblitus'ue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.] Omnes nos uehementer turbati ſumus, ſolus Vlyſſes natura callidus, & uſu & ingenio inſtructus, tantæ crudelitatis uiſu deterritus non eſt: nec eſt oblitus ſui. i. non perdidit ſuam induſtriam. Nam ſimul expletus: omnia ſigna poſuit beluæ occaſionem ad cædem præbentis: dederat autem conſilium Vlyſſes, ut unicum illi oculum excæcarent: ſed hoc periculoſum fuit, quanuis dormiret ſepultus. Ergo prçcati ſunt numina. Et quoniam non idem periculum erat omnib. & uarias corporis partes tenentibus, eas inter ſe ſortiti ſunt. ¶ Ordo eſt. Ille, uidelicet Achæmenides: fatur tandem hæc, & hoc formidine depoſita, poſtquàm. ſ. dexteram præbuerat Anchiſes. Ego ſum ex Itacha patria comes Vlyſſi infelicis, quia capta Troia iam ſeptem annos errauit; nec reditũ in patriam inuenire poteſt: id autem dicit in gratiam Troianorum, Achæmenides nomine: & profectus ſum Troiam adamaſco genitore paupere: qui ſ. paupertate coactus, me in arma miſit, quod & Sinon in. 2. dixit: & utinam fortuna manſiſſet, ut. ſ. modo non miſerior ſim capta Troia, quàm prius, quum eſſet capienda: aut utinam non eſſem ditior effectus ex ſpoliis Troianis: & Troia adhuc ſtaret, quia tunc in has miſerias non deueniſſem. Socij. ſ. mei, reliqui comites Vlyſſis: trepidi. i. feſtini, præ timore: & ita immemores. ſ. mei: dum linquunt crudelia limina. i. antra Polyphemi crudelis, deſeruere me hic. i. in hac inſula: in uaſto. i. ualde amplo antro, Cyclopis. ſ. Polyphemi: domus, ſup. cuius eſt intus opaca: & ingens ſanie. i. corrupto cruore: & dapibus cruentis. i. cruore aſperſis. Ipſe. ſ. Cyclops Polyphemus eſt, ſup. arduus: & pulſat. ſ. uertice ſuo: alta ſydera, quod ex terrore hominis dicitur, per hyperbolem. O dij auertite talem peſtem. i. tam truculentum aſpectum hominis, aut tantam perniciem: terris. ſ. reliquis ad quas uenturi eſtis, aut terris omnibus, quũ ſit inferno potius debita: quia nec' eſt facilis ulli uiſu. i. ut uideatur: hoc eſt, tam terribilis eſt, ut difficile ſit eam peſtem: aut eum Cyclopem uidere, nec eſt effabilis. i. explicabilis: ulli dictu. i. dum de eo quis loquitur: hoc eſt, cum terrore uidetur, & cum horrore de eo fit ſermo: quia ueſcitur uiſceribus miſerorum. ſ. hominum deprehenſorum: & ſanguine atro. i. iam concreto, aut ſanie ipſa. Egomet. i. ego ipſe: uidi, ideſt aſpexi, & præſens eram: quum. i. quando: ipſe reſupinus. i. proſtratus more canum, in medio antro frangeret ad ſaxum duo corpora de noſtro numero (Homerus autem dicit, quatuor: ſed poteſt fieri, ut non omnia uiderit: & ut pauciora quàm uiderit, dixerit: ut fidem dictis ſuis faciat.) prenſa. i. comprenſa magna manu: quanta eius eſt: & uidi quum limina natarent. i. inundarentur: experſa ſanie. i. ſanguine corrupto: & uidi quum. i. quando: ipſe manderet. i. maſticaret, & dentibus frangeret membra. ſ. miſerorum ab eo comprehenſorum; fluentia. i. madentia: atro ſanguine: quum artus tepidi. i. ſemicalidi; adhuc tremerent. i. reſilirent adhuc: ſub dentibus. ſ. eius: quidem. i. certe: haud. i. non: impune. i. non ſine uindicta & punitione: nec Vlyſſes eſt paſſus talia, ſup. fieri impune: ue, pro uel: ipſe Itachus. i. Itachenſis Vlyſſes, ſup. haud. i. non: eſt oblitus ſui. i. ſalutis ſuæ, nec induſtriæ ſuæ: in tanto diſcrimine. i. periculo: nam, pro quia: ſimul. i. ſtatim, aut continuo: poſtquàm ipſe Polyphemus expletus dapibus: & ſepultus uino: poſuit. i. reclinauit ceruicem inflexam: & iacuit per immenſum antrum eructans ſaniem: & fruſta. i. fragmenta carnis: per ſomnum. i. inter dormiendũ: mero cruento. i. uino ſanguinolento: hoc eſt, ſanguine cõfuſo: nos precati magna numina: & ſortiti uices. i. officia uiciſſim tenendi, aut occupandi membra eius: circún fundimur undiq; unà. i. ſimul, & uno inpetu: & terebramus i. perforamus: & effodimus lumen. i. oculum unum: telo acuto. i. fuſte ficulno, acuto & obuſto: lumen, dicit, quod ſolum. i. unum (quia nõ niſi unum habebat oculum) latebat ingens. i. exiſtens ualde magnum: ſub fronte torua. i. terribili & immiti: latebat, dixi, exiſtens inſtar. i. in ſtatum & formam clypei Argolici. i. Græcanici: aut lampádis. i. globi lucẽtis: Phœbeæ. i. aut ſolis aut lunæ: nam ſol, Phœbus dicit, & luna, Phœbe: nec uult dicere tantum fuiſſe, quanti ſunt ſol & luna: ſed quanti nobis apparent: & nos læti. ſ. de ſucceſſu: ulciſcimur tandem umbras, ideſt, manes, à corporibus ui expulſos, ſociorum, ſcilicet noſtrorum, quos ipſe occiderat, & deuorauerat.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Comes infelicis Vlyſſis.] In antiquis pleriſq; codici. Vlyſſi, abſq; s legitur. Probus locum hunc citans, Antiquæ (ait) eſt ratio declinationis, datiuo uti pro genitiuo, Vlyſſi, pro Vlyſſis: Achilli, pro Achillis. Qua forma oratores etiã uſi ſint. Salluſtius, Ad bellum Perſi Macedonicum: pro Perſis. ubi ea forma uti, nulla coegit homœoteleutos, ſed antiquę declinationis ratio: ita & Mar. Tullius, filius Verri: pro Verris. Refert præterea Soſipater Cariſius obſeruatum à Plynio dubij ſermonis libro. 6. Herculi, pro Herculis: ut Vlyſſi, pro huius Vlyſſis, olim dici cœptum. Neq; ſumus immemores plura ſuper huiuſmodi genitiuo dicta à nobis libro. 1. Non putamus autem importunum, ubi aliorum etiam authorum accedunt teſtimonia eadem de re pluries diſputare: aut quoties noui aliquid interſcribendum, occurrit lectorem admonere. ¶ Nomine Achæmenides.] In ueteribus ferè omnibus exemplaribus legere eſt, nomen: quod, ſcilicet quæritis Achæmenides, & ſicubi, nomine, ſcriptum eſt, id in his exemplaribus, quæ uerſamus, ſubdititium eſt, priore abraſa lectione. ¶ Troiam genitore adamaſco.] In Mediceo, in Porcio, & aliis antiquis pleriſq; codicibus, adamaſto, ſcriptum eſt: quod inuictum, uel indomitum ſignificat: & ita proprium id uiri nomen habetur etiam in codice Donatiano. ¶ Nec dictu effabilis ulli.] In antiquis aliquot codicibus, adfabilis, legitur: quanquam codices etiam nonnulli manu ſcripti, effabilis, legunt. Sed enim Macrobius libentius legit, adfabilis, ut in Mediceo eſt, ſumptum'q; ait ex Actio in Philoctete, ubi eſt, Quem neq; tueri contra, neq; ut adfari queas. Alterum uerò illud Seruij agnoſcit, exponitq; ſermone non explicabilis, quod non æque placet. ¶ Vidi egomet duo.] Homerus ὀδ. ι. ſex enumerat, quos Cyclops deuorauerit. Nam binos, tribus uicibus ponit, abſumptos. Sed enim uel Achæmenides ob trepidationem, & feſtinantiam non poteſt hic hiſtoriam omnem enarrare: ſatis'q; putat, ſi memoret Cyclopa eſſe adeo efferum, & immanem, ut una uice, duo humana corpora poſſit abſumere: uel duo, pro bina poſitum: ut alibi uice uerſa bina criſpans haſtilia, pro duo, quæ licentia late conceſſa eſt poetis. ¶ Præhenſa manu.] Peccare eos ait Terentius Scaurus, qui præhenſus, cum adſpiratione ſcribunt, quum eam prima perſona non habeat. Quum uerò ex huius ſententia, preenſus, per duo ee ſcribi debeat: ut ibi, Dextra'q; preẽſum: hoc loco uel ſynizeſin eſſe dicemus, uel quod magis placet, prenſa, per craſin legemus, ut habetur in codicibus antiquis. Quid uerò ſuper hoc ſentiat Velius Longus, alibi diximus. ¶ Sanie'q; aſperſa natarent Limina.] Seruius, experſa, ueram eſſe lectionem adſeuerat. In antiquis tamen codicibus quotquot habui, aſperſa, & adſperſa, legi: ſententia & eloquutio ſumpta ex Marco Tullio in Philip. Vino pauimenta natarent. ¶ Iacuit'q; per antrum Immenſum.] Seruius quidem, immenſum quippe antrum, agnoſcit. Ad quam lectionem reſpexiſſe etiam Quintilianus uidetur, ubi ait de Vergilio, quum Cyclopa iacuiſſe dicit, per antrum prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. In ueteribus aliquot codicibus, immenſus, legitur: ut Homericum illud exprimatur, ἔνθα Λάυης ἐνιαυε πελώςιος, quod'q; tantus erat ut nemoroſo cuipiam promontorio altorum montium ſimilis uideretur. Sunt etiam codices manu ſcripti, ubi legas, immẽſam ſaniem: quod minime placet, & ſi Homerus eructationem illius ueſpertinæ crapulæ late deſcribit. ¶ Et telo lumen terebramus acuto.] Ti. Donat. tenebramus, legit: hoc eſt, occæcamus: cuius hæc ſunt uerba. Quod ait acuto telo tenebramus, celeritatem facti uoluit demonſtrare. In hoc enim conſilium conſiſtebat effectus, ne mora facientium, & dolor uulneris quanuis grauiter dormientẽ excitaret. Hoc loco nonnulli, terebramus, tradũt: ſed quum terebratio habeat moram, quæ fuit inimica facientibus, melius eſt, ut telo acuto, uno ictu uideatur eſſe cæcatus. Sed enim pace tam docti uiri, quum locus ſit ex Homero ſumptus, apud quem lata eſt de terebratione deſcriptio, uero ſimilius eſt Vergilium ſcriptum reliquiſſe terebramus, uerſus Homeri ſunt, Ἐγὼ δεφυπεςθὲμ ἀεςθεὶς δινεόμ ὥς ὅτε τὶς τςύπω δοςὺ νηιομ ἀνὴς ȝύπανω οἱ δετενεςθὲμ ὑποσεῖουσιμ ἱμάντι ἁφαμϑοι ἑκαθεςθέμ. In quibus, non tantùm terebratum ait lumen conto acuto uſtum, lato'q; ex igne ſtatim in oculũ adacto, Vlyſſe, ſuperne calcante, loro infernæ aduoluto, cuius capita ſocij alternantes utrinq; traherent, quod ſine longa mora fieri non potuit, uerum etiam artificis, qui nauale aliquod lignum terebra perforet, ſimilitudine utitur, legendum itaq; terebramus, ex Homero. Quod uerò inferiori uerſu Seruius, Donatum reprehendit, quod latebat, late patebat, expoſuerit: aut quia capillis tegebatur, aut latebat corporis reliqui comparatione. Si uerba Donati conſyderemus, nil adeo reprehenſioni obnoxium inueniemus, imò longè diuerſam Donati ſententiam ab ea, quam ei Seruius adſcribit. Quærit ſiquidem Donatus, qua ratione oculus, qui tantæ eſſet amplitudinis & uaſtitatis, ut lunæ, ſolis'ue orbi poſſet æquari, latere potuerit: conſyderata'q; Cyclopis deformitate, rugas comminiſcitur, & ingentem capillorũ ſyluam. Nam intonſum caput ipſe Polyphemus apud Theoc. & Ouid. lacte iactat. Sed melius fuerit ipſa Donati uerba ſubiicere. Quod autem ait, Sub fronte latebat, quod ingens fuiſſe dicebatur, uſq; adeo, ut orbi lunæ, uel ſolis æquari potuiſſet, faciebant rugæ toruæ frontis, & ingentes capitis comæ. Quid uerò ſi dixerimus Vergilium, & ad oculi ſitum & etymologiam reſpexiſſe, quam eo uerbo exprimere uoluerit, quum Varro dicat, oculos ideo dictos, quod ſub fronte occulantur.

SERVIVS.

¶ Fugite.] Nam & ſi hic cæcus ſit, plures alij adſũt. ¶ Miſeri.] Aut blandientis eſt: ut in Terē. O miſer. Aut miſeri: quia ad Cyclopas ſint delati. ¶ Qualis.] Ad mores ¶ Quantus.] Ad corpus. ¶ Curua hæc habitant ad littora uul.] Ne tantùm in montibus eſſe putent. ¶ Vulgò.] Paſſim. ¶ Tertia iam lunæ.] Bene in deſertis locis, ex lunæ ratione colligit tempora. ¶ Se complent.] Quia non ex ſe lumen habent: ſed à ſole accipiunt. ¶ Luſtra.] Cubilia: hinc lupanaria, etiam luſtra dicuntur: ubi habitant lupæ. i. meretrices: dictæ, ab obſcœnitatis & odoris ſimilitudine. ¶ Baccas.] Generale eſt nomen fructus arborum agreſtium. ¶ Corna.] Hæc cornus, ipſa arbor eſt: & hoc cornum, fructus. ¶ Addixit.] Signato uerbo exprimit deſperationem.

Sed fugite, ô miſeri, fugite, atq; ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis, quantus'q; cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atq; ubera preſſat.
Centum alij curua hæc habitant ad littora uulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia iam lunæ ſe cornua lumine complent,
Quum uitam in ſyluis, inter deſerta ferarum
Luſtra, domos'q; traho, uaſtos'q; ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitum'q; pedum, uocem'q; tremiſco.
Victum infelicem, baccas, lapidoſa'q; corna
Dant rami, & uulſis paſcunt radicibus herbæ,
Omnia colluſtrans, hanc primum ad littora claſſem
Conſpexi uenientem, huic me, quæcunq; fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocunq; abſumite letho.

ASCENSIVS.

¶ Sed fugite, &c.] Poſt narrationem malorum, opportune monet Phrygios, ne ſimile malum incurrant aufugere: quo facto, meretur gratiam ab eis: docet'q; ſe non inſidiatorem eſſe, qualis fuiſſet fortaſſe creditus, ſi inuitaſſet ad inſulam accedere: nam facile eſt perſuadere, id quod uolumus cupientibus. Sane ſunt, qui dicant poetam noſtrum, principi poetarũ, Homero morem geſſiſſe, qualem aiunt (lubet enim interdum nugari) duos ſcurras feciſſe: quorum alter, unde ueniret, & quid uiderit, interrogatus, dixit ſe Roma uenire per Rhenum, illic'q; incendium incredibile Rheni uidiſſe: at poſtridie in tenebras incidiſſe meridianas, quales poſt Chriſti mortem nemo uiderit: eas'q; alis ignotæ auis factas: atq; id genus (ne longus ſim) multa. Alter uerò idem interrogatus, dixit ſe quoq; Roma uenire, atq; per Rhenum, ſed uno die tardius illuc aduenisse: interrogatus de aduſtione Rheni, reſpondit ſe eam non uidiſſe: ſed piſces aſſos ante oēs domos expoſitas: & de aue pernegauit ſe quoq; eã uidiſſe: ſed omnes mortales concurriſſe, ad congerenda ligna pro oui unius ab aue illic poſiti, condenſatione facienda per concoctionem: quo tãdem rupto, ait ſe genuum tenus in Albumē ingreſſum. Atq; ita mutuas partes præſtiterũt. quomodo Maro, quę Homerus dicit de Vlyſſe, quem in Leſtrygonas, & Cyclopas incidiſſe adſerit, non dicit: ſed ſocium eius inuentum ab Ænea, poſtquàm illinc abiuerat: uerum id artis eſt ſummæ, de rebus notis loqui, iuxta fidem & ſententiam illorum, qui de illis ſcripſerũt. Sed audiamus Donatum cuius uerba ſunt pauciſſima: quia ab hiſtoria res dependet, uidelicet: ¶ Addixi.] Hoc conſilio ad uos ueni: melius eſſe manibus hominum perire, quàm Cyclopum. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Sed ne fando. ſ. uos detineã, & in manus Cyclopũ incidatis, ô miſeri. ſ. futuri, fugite: fugite (inqt) atq; rũpite: quod plus eſt quàm diſſoluite, funem. i. retinacula ab limite. Et ſi dicãt, cęcatus eſt Polyphemus, ut inquis quõ ergo timendus? addit. Nã qualis, & quantus Polyphemus claudit in antro cauo, pecudes lanigeras. i. oues ſuas, atq; p̃ſſat ſ. duris palmis, ubera. ſ. ouiũ, ſup. tales, & tãti. i. tam immanes, & tam magni centum alij infandi. i. deteſtãdi Cyclopes: habi- Ordo.

tant uulgò.i.paſſim,non in uno loco ad hæc littora:& errant.i.uagantur, ſup.in his altis montibus.Cornua lunæ implent etiam ſe iam tertia lumine.i.illuminatione tertia, aut lumine tertio: ſed propter metrum non dixit,tertio lumine,ſed tertia cornua.i.iam eſt tertium pleniluniũ, aut tertius menſis,quũ.i.ex quo, aut poſtquàm traho uitam in ſyluis inter domos:& luſtra.i.latibula,& ſpelea ferarum deſerta.ſ.ab hominibus: & proſpicio.i.procùl obſeruo: uaſtos.i.ualde amplos Cyclopas: ab rupe.i.ſpecula in rupe, quam difficulter pertranſirent, & tremiſco ſonitum pedum, & uocem eorum: rami.ſ.arborum, & dumorum, dant.ſ. mihi:uictum infelicem.i.miſerabilem.ſ.Bacchas.i.fructus minores,& ſylueſtres, ſparſim naſcentes: & corna lapidoſa.i.magnos lapides, ſeu oſſa magna continentes: & herbæ paſcunt me radicibus.ſ.ſuis:uulſis.i.euulſis, & extirpatis, ſeu eradicatis. Ego colluſtrans.i.conſpiciens omnia:cõſpexi primum hanc claſſem uenientem ad littora.ſ.iſta (non autem conſpexerat,niſi quum appelleretur:quia dictum eſt,Interea feſſos uentus cum ſole reliquit.) ego addixi.i.adiudicaui,& in poteſtatem eius deſtinaui me:huic.ſ.claſſi:quæcunq; fuiſſet,ſiue amica, ſiue inimica:quia ſatis eſt mihi effugiſſe gentem nefandam.ſ. Cyclopum:uos potius quàm ut ab illis comprehendar,abſumite hanc animam.i.uitam: quocunq; letho.i.quocunq; genere mortis.

PIERIVS.

¶ Vocem'q; tremiſco.] Antiqua exemplaria pleraq;, tremeſco,per e,in penè ultima ſcribere,quaq; id ratione,dictũ alibi.

Vix ea fatus erat,ſummo cum monte uidemus
Ipſum inter pecudes uaſta ſe mole mouentem
Paſtorem Polyphemum,& littora nota petentem,
Monſtrũ horrendũ,informe,ingẽs,cui lumen ademptũ.
Trunca manum pinus regit,& ueſtigia firmat,
Lanigeræ comitantur oues,ea ſola uoluptas,
Solamen'q; mali de collo fiſtula pendet.
Poſtquàm altos tetigit fluctus,& ad æquora uenit.
Luminis effoſſi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu,graditur'q; per æquor
Iam medium,nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
Supplice,ſic merito,taciti'q; incidere funem.
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit,& ad ſonitum uocis ueſtigia torſit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit,quo pontus,& omnes
Intremuere undæ,penitus'q; exterrita tellus,
Italiæ,curuis'q; immugiit Ætna cauernis.
At genus è ſyluis Cyclopum,& montibus altis
Excitum ruit ad portum,& littora complent.
Cernimus aſtantes nequidquàm lumine toruo
Æthnæos fratres,cœlo capita alta ferenteis,
Concilium horrendum,quales cum uertice celſo
Aeriæ quercus,aut corniferæ cypariſſi
Conſtiterant,ſylua alta Iouis,lucus'ue Dianæ.

SERVIVS.

¶ Nota.] Ante oculi amiſſionem. Stati.ſequitur tamen improbus hoſtem, qua meminit poſtquàm hyſteron proteron in ſenſu: ut, Progreſſi ſubeunt luco,fluuiũ'q; relinquunt. ¶ Fluidum.] Profluentem:ut euitaret homioteleuton. Non fluit ex defoſſo oculo ſanies: ſed ſupra demonſtratum eſt non defoſſum, ſed terebratum. ¶ Inde.] Aut de fluctib. aut de ſpatio oculi. ¶ Gemitu.] Cũ gemitu. ¶ Medium.] Sic altum ut medium putares, ut medium Æneas iam claſſe tenebat. ¶ Fluctu.] Legitur etiam & fluctus. ¶ Trepidi.] Feſtini:ut, Ne trepidate meas Teucri defendere naues. ¶ Sic merito.] Quia omnia eius probauerat dicta:ac ſi diceret, non fallacem, ut Sinonem. ¶ Vocis.] Remorum ſonitum uocem dixit. Eſt em̃ uox, omne quod ſonat:ut, Fractas'q; ad littora uoces.
Adfecto. ¶ Adfectare.] Intendere: ut nauem tenere poſſet: Teren. Ad dominam qui adfectant uiam. Nam ſi le ges,dextra adfectare.i.contingere, caret exemplo. ¶ Potis.] Nomen indeclinabile: unde potiſſimus: & quanuis difficile inueniatur in obliquis:inueniuntur compoſita impotis, & compotis: à compos,& impos,& impotem,& cõpotem. ¶ Exterrita Tellus.] Poetica hyperbole. ¶ Curuis ca.] Ibi enim Echo eſt. ¶ Nequidquàm.] Quia nocere non poterant. ¶ Fratres.] Aut ſimiles,aut feritate germanos. Nam Polyphemi nõ ſunt fratres:quem Home. Neptuni filium dicit. Vnde eo cæcato, Vlyſſes tempeſtatem pertulit:qui ad eum uenit, relicta Calypſo:cum qua fuerat decem annis. unde Vergilij dictis,diſſentit temporum ratio. ¶ Coniferæ.] Conus dicitur,fructus cupreſſi:ipſa enim κωνοειδής eſt. Nam à rotunditate in acumẽ leuatur. ¶ Cypariſſi.] Cypariſſus Telephi filius, fuit amatus ab Apolline:uel (ut alij dicunt) à Siluano,qui quum ceruum quem in delitiis habebat,per ignorãtiam occidiſſet, flendo numinum miſericordiam meruit:atq; in cupreſſum arborem,luctibus aptã,conuerſus eſt. ¶ Sylua alta Iouis.] Propter quercum. ¶ Dianæ.] Propter cupreſſum:ipſa enim eſt etiam Proſerpina,cui dicatur cupreſſus,propter luctus morientium. Alta autem,quòd manet in celſo uertice:& lucus,propter religionem diu permanet.

ASCENSIVS.

¶ Vix ea fatus erat,&c.] Docet quomodo uiſo Polyphemo aufugerint,ſuſcepto Achemenide:ut'q; ille inſequi parabat,& cæteros Cyclopas excitabat. unde Donatus dicit ſic: ¶ Nota.] Exponendum fuit,quomodo cæcus uenire potuerit:quia nouerat antequàm excæcaretur. ¶ Trũca manu pinus.] Tota arbor erat,pro baculo. ¶ Ea ſola uoluptas.] Voluptatem ex animalibus habuit,quum uidebat. Cæcus autem ſolamen capiebat. ¶ Lauit inde cruorẽ.] Adhuc enim inflicta cæcitas noua putabatur,quum adhuc funderet ſanguinẽ. ¶ Graditur'q; p æquor.] Immenſæ proceritatis expreſſio,gradiebatur in medio mari ut in terra: neq; profundi maris, latus eius unda tangebat. ¶ Taciti.] Ceſſante remorum ſtrepitu, & cantilena nautarum,ſine qua remi operari non poſſunt. ¶ Senſit.] Quòd non uidebat, auribus percepit. Nam quanuis ſilentiũ adhiberetur, non potuit penitus uacua ſtrepitu eſſe nauigatio. Hæc ille. ¶ Ordo ẽ. Achemenides, ſup.uix erat fatus,ea quæ præmiſſa ſunt: quum.i. quando nos uidemus ipſum Polyphemum paſtorem,mouentem ſe uaſta mole.ſ. corporis ſui, ſup.in ſummo monte, inter pecudes.ſ.ſuas lanigeras,& petentem littora nota, quæ.ſ. ſæpe petiuerat, antequàm excæcatus eſſet appoſitorie,monſtrum.i. exiſtentem mõſtrum horrendum: informe.i. ſine forma humano corpori debita:ingens.i.magnum,ſine genere:cui lumen,ſup. erat ademptũ:&, ſup.cui pinus trunca.i.amputata, & truncata:regit.i. dirigit manũ:& firmat ueſtigia, ne.ſ. uacillet, aut labatur iam cæcus. Oues lanigeræ comitantur.ſ.paſtorem ſuum,ea ſola quam.ſ.ex ouibus habet, eſt, ſup.uoluptas Polyphemi,& fiſtula pendet de collo, hoc eſt, deorſum pendet:exiſtens ſolamen.i. ſolatium: mali.i.incommodi:amiſſi.ſ.uiſus:poſtquàm.ſ.Polyphemus:tetigit.ſ.pinu ſua:fluctus.ſ.maris:altos.i.profundos:& uenit.i.acceſſit ad æquora:ipſe lauit.i.abluit,aut abſtergit. (Eſt enim præſentis temporis,à lauo lauis,lauere) inde.i.deinde:cruorem fluidum i.qui quotidie fluebat:luminis effoſſi.i.de oculo effoſſo:infrẽdens dentib.ſup.cum gemitu:& ipſe graditur iam per æquor medium:necdũ.i.& non adhuc,& fluctus non tinxit latera ardua.ſ.eius. Quia dicit, graditur:patet quòd lauit,ſit præſentis temporis:licet,uenit,ſit præteriti:quia in lăuit,prima corripitur,quæ in uẽnit,producitur. Alibi legimus,lăuimus, prima breui etiam præſentis temporis. Nos.ſ.qui id uidebamus:cœpimus,ſup.celerare:aut celerare,pro celerabamus:procùl inde.i.ab eo loco,ubi ipſum uidimus fugam:exiſtẽtes trepidi.i. cum tremore feſtini:& hoc recepto.ſ.in nauem noſtram Achemenide,ſup.ſupplice.i.qui genua amplexus nobis ſupplicauerat merito.ſ.de nobis:ſic.i.ut id faceremus:quia fortè in Cyclopas incidiſſemus,niſi nos præcauere monuiſſet:& nos taciti.i.tacentes,aut ſecreti:incidere,ſup.cœpimus,aut incidebamus:funem,ideſt,retinacula:& nos proni,ſcilicet incumbentes remis,uerrimus æquora remis:certantibus,ideſt certatim ferientibus. Senſit,ſcilicet Polyphemus,ſtrepitum remorum: & torſit ueſtigia ad ſtrepitum uocis,ſcilicet remigantium hoc eſt remorum nauigantium; uerum ubi.i.poſtquàm;nulla poteſtas

teſtas.i.facultas:datur adfectare.i.intendere:dextram.ſ.ad na
uem tenendam:nec potis ſupple eſt,æquare,ideſt, non poteſt
equis uiribus,aut gradibus, conſequi fluctus Ionios.i.maris
Ionij,ipſe tollit.i.emittit,& effer immenſum clamorem : quo
clamore pontus.i.mare,& omnes undę intremuere.i.multum
tremuere:& Tellus Italiæ eſt,ſup.exterrita.Penitus.i.penè in
tus:uſq; ad penitiores partes eius:& Æthna,mons ille Siciliæ:
immugiit.i.reboauit:cauernis.i.caminis,& fornacibus dictis.
curuis,& ideo ut cornu magnum grandem edentibus.At.i.
ſed:genus Cyclopum ruit ad portum : excitum.i.excitatũ,&
euocatum illo clamore,è ſyluis & altis montibus, & cõplent
littora.Nos cernimus fratres Æthneos.i.iuxta Æthnã genitos
aſtantes.ſ.ad littus,ſup.cum lumine toruo.i.diro & minaci:
nequidquàm.i.fruſtra:quia ſæuitiam ſuam in nos exercere nõ
poterant:& ferentes capita alta:cœlo.i.ad cœlum uſq;,appoſi-
torie,concilium.i.conuentum concitatum & conuocatũ,hor-
rendum exiſtentes,ſup.tales:quales erant quercus aerię.i.altę
in aera multum extenſæ:aut quales Cypariſſi coniferę.i.feren
tes multos conos,ad ornamentum galearum,ſupp.erant: tunc
quum.i.quando:ipſe conſtiterant.i.ſimul ſteterãt,ſup. in cel-
ſo.i.ſublimi uertice:exiſtentes alta ſylua Iouis,quãtũ ad quer
cus,quæ ſunt in tutela Iouis:ue pro uel:lucus.i.ſylua incedua:
Dianæ.ſ.uenatricis,quãtum ad cupreſſos,ut Seruius docet.

PIERIVS.

¶ Cui lumen adẽptum,Trũca manu pinus regit.]In Medi-
ceo,& codicibus aliquot aliis ant.manu,ſeptimo caſu legitur,
& ubi,manũ,eſt quarto caſu in cod.manu ſcriptis,ferè paſſim
ultimam cõtactam obſerues.Eſſet uerò ſententiæ ordo, Pinus
trunca manu,uel geſtata manu,regit ademptum lumen, & ue
ſtigia firmat ; manum tamen agnoſcit Fab. Quintilianus ubi
de amplificatiore ita dicit.Nam quòd illud corpus mente con
cipiam,cuius trunca manum pinus regit. ¶ Solamen'q; mali
de collo fiſtula pendet.]Sunt qui carmen hoc,ut nothum ex-
pungãt.Id tamen in pleriſq; cod.antiquis habet, præterquàm
in uno,ubi uerſus hac pentimemeri clauditur,Solamen'q; ma
li.Quam lectionem Ti.Donatus agnoſcit, nulla de phiſtula
mentione facta,cuius uerba,quia in uulgatis codicibus corru
pta ſunt,ex integro exemplari adſcribere non pigeat,Lanige
ræ comitãtur oues,ea ſola uoluptas,ſolamen'q; mali.Volupta
tem ex animalibus habuit,quum uideret:cæcatus uerò peco-
rum ſuorum commodo orbitatem proprij luminis ſolabatur.
Quæ uerò Quintiliani uerba Seruius citat,de cæcitatis ſolatio
ſumpta ſunt ex declamatione de pariete cruentato.Ne aliò qs
ea quæſitum eat. ¶ Fluidum lauit inde cruorem.] In antiquis
codicibus,fluuidum,ferè paſſim ſcribitur,geminato uu,quod
grammatici non admittũt,niſi prima producta ſyllaba;quum
tamen,fluuius,eodem modo enuntietur,corripiat tamen pri-
mam. ¶ Nec dum fluctus latera ardua tinxit.]Vetera aliquot
exemplaria,ſtrinxit,habẽt:quod minime placet,tam propter
aſperitatem,quàm etiam ob improprietatem.Quòd uerò Ser-
uius & fluctu,& fluctus,legi docet:in antiquis iis codicibus
quos habui,fluctus,habetur indicatiuo caſu:& in Donatiana
paraphraſi eadem agnoſcitur lectio.Neq; ad eius latera pro-
fundi maris unda peruenerat.In Porcio etiã,fluctus,prius ſcri
ptum fuit,ſed nunc s litera abraſa uix diſcerni poteſt. ¶ Verri
mus & proni.] In Mediceo,in Porcio,& antiquis aliquot a-
liis codicibus,uertimus,legere eſt,quod agnoſcit Ti. Donat.
¶ Nulla datur dextram adfectare poteſtas.] Adfectare Seruio
negotium faceſſit,quia etiam,dextra,caſu ſeptimo ſcriptũ in
uenerat.In cod.tamen nonnullis antiquioribus, dextra attre
ctare,legitur, quòd nullam præ ſe ferret difficultatem. Nam
qui penates,& deos magnos ſecum habebant,tanquàm ſacri,
non temere erant à profano,& deorum contemptore contin-
gendi.Non fruſtra tamen in codicibus multis,dextram affe-
ctare,ſcriptum:hoc eſt,anxia quadam auiditate manum ad na
uem inicere. ¶ Immugiit Æthna.] Antiqui pleriq; codices
immugit, κατὰ κϛασὶμ legunt. Quam lectionem doctiſſimi
pleriq; uiri receperunt. ¶ Clamorem im.tollit.] In ant.ali-
quot cod.ponit,habetur, quod non æque placet. ¶ Penitus'
q; exterrita tellus Italiæ.] In codicibus antiquis, Trinacriæ,
legitur:quod magis decorum ſeruat, præſertim quum ſubſe-
quatur,Crebris'q; immugit Æthna cauernis.Sed Italiæ,Do-
natus agnoſcit,& hyperbole ita maior eſt. ¶ Conſtiterant.ſyl
ua alta Iouis.] In antiq.pleriſq; cod.conſtiterunt, legitur.ut
ſteterunt,tulerunt,penè ultima breui ſæpe repperiuntur.Nõ
tamen improbo conſtiterant exacta ſpecie.

Præcipites metus acer agit quocunqꝫ rudentes
Excutere,& uentis intendere uela ſecundis.
Contra iuſſa monent Heleni,Scyllam atqꝫ Charybdim,
Inter utranqꝫ uiam læti diſcrimine paruo,
Ni teneant curſus,certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt,uiuo præteruehor hoſtia ſaxo
Panthagiæ,Megaros'qꝫ ſinus,Tapſum'qꝫ iacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides,comes infelicis Vlyſſi.
Sicanio prætenta ſinu iacet inſula contra
Plemmyrium undoſum,nomen dixere priores
Ortygiam,Alpheum fama eſt huc Elidis amnem.
Occultas egiſſe uias ſubter mare,qui nunc
Ore Arethuſa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci iuſſi ueneramur,& inde
Exupero præpingue ſolum ſtagnantis Elori.
Hinc altas cautes,proiecta'qꝫ ſaxa Pachyni
Radimus,& fatis nunquàm conceſſa moueri
Apparet Camerina procul,campi'qꝫ Geloi,
Immanis'qꝫ Gela fluuij cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longe
Mœnia,magnanimum quondam generator equorum,
Te'qꝫ datis linquo uentis palmoſa Selinis,
Et uada dura lego ſaxis Lilybeia cæcis,

SERVIVS.

¶ Ni teneant.] Antiqui,ni,pro ne ponebant. Plautus:Ni mala,ni ſtulta ſis. Senſus igitur eſt: Timor cogebat,ut quocũqꝫ nauigaremus,& uentũ ſequeremur,nõ iudiciũ,ſed Helenus iubebat uitari Scyllam,& Charybdim:quare placuit ne curſus teneãt.i.agantur,& impleantur inter utramqꝫ uiam modico mortis interſtitio.i.Scyllę & Charybdis,retro dare lithea:quod dũ cogitamus proſperior,nobis flare cœpit Boreas. ¶ Miſſus.] Fauore numinum,quem Anchiſes optauerat. ¶ Adeſt.] Adeſſe autem,eſt ad fauorem uel patrocinium uenire. ¶ Pantagias.] fluuius eſt,qui quum plenus incederet ſonitu,implebat peue totam Siciliã. Hinc pãtagias dictus,quaſi ubiqꝫ ſonans. Sed à Cerere,filiam,quærente tacere,iuſſus eſt. ¶ Megaros.] Megara autem,oppidũ eſt nõ procul Syracuſis. ¶ Tapſum.] Inſula propè Syracuſas,pene fluctibus par. ¶ Errata.] Participiũ ſine uerbo: non enim inuenitur error. ¶ Vndoſum.] Expreſſit Græcum: nã idẽ eſt Plemmyrium quod undoſum. ¶ Ortygiã.] Hæc alia eſt à Delo,quæ & ipſa Ortygia appellatur. ¶ Elidis.] Elis & Piſa,i Archadia urbes ſunt,in quibus eſt fons ingens:qui ex ſe duos alueos creat,Alpheum & Arethuſam:unde fit,ut fingantur,cõiugi in exitu:quos origo nõ coniunxit. ¶ Arethuſam.] Arethuſa autem in Elide eſſe teſtatur Vergi. Sic tibi cum fluctibus ſubterlabere Sicanos Doris amara ſuam n.in m.u. Hæc uenatrix dicitur fuiſſe,quæ quum feſſa ſe in Alpheo ablueret,ab ea adamata eſt:quum fugeret in fontem,mutata ad Siciliã,per ſecretos uenit meatus. Alpheũ, Græce, ἀλφειός,ut αἰνείας æneas,μηδεία Medea. ¶ Stagnantis.] qui ad ſimilitudinẽ Nili ſupfunditur cãpis. ¶ Pachyni.] promontorium,Auſtrum ſpectans:dictum ab aeris craſſitudine. παχὺς enim,pinguis eſt,& craſſus. ¶ Camerina.] palus eſt iuxta oppidum,quæ quum olim ſiccata peſtilentiam creaſſet, conſuluerunt oraculum an penitus eam deſiccare præſtaret. ¶ Vetuit.] ac illi exſiccarunt:& ceſſauit quidem peſtilentia: ſed per eam ingreſſis hoſtib. pœuas dedere. ¶ Immanis'qꝫ gela;urbs à fluuio dicta. ¶ Agragas.] mons eſt muro cinctus: cu- Agragas ius in ſumma parte oppidum eſt:unde & Cicero ait,Ad mare intra mœnias ante oppidum expectabat. Refert autem hæc poeta,ſecundùm ſua tempora. Nam temporibus Æneæ,palus hæc exſiccata non fuerat:nec Gelas,aut Agrigentum conditę:hoc facit frequenter,ſed nunc uitioſum,quia ex pſona facit Æneę. ¶ Generator equorum.] Nam(Pindaro teſte)hi equi ad Agonas Græciæ mittebantur. Legimus etiam,quum in Cappadocia equorum greges periſſent,adductis oraculo Apollinis ex Aggrigento gregibus,meliores repararunt. ¶ Palmoſa Selinis.] Vrbs iuxta Lilybeum,abundans palmis & apio.

ASCENSIVS.

¶ Præcipites metus acer agit,&c.] Docet,qua properatione illinc aufugerint,& quas terras præteruecti ſint:unde dicit Donatus ſic. ¶ Ventis ſecundis.] Id eſt ſequi quocũqꝫ uenti ferrent. Nam omnes uenti,ſecundi ſunt,ſi quo impellant eamus. Eſt ergo ſenſus: modo Cyclopas fugeremus,non curabamus quocunqꝫ nauigaremus,quod erat contra iuſſa Heleni,qui uetabat illos temere uauigare. Sed diligenter uitare Charybdim & Scyllam,ſed iſtorum malorum metu turbati decreuimus, ut uel tranſiremus. ¶ Longe.] Quia excelſus eſt mons. ¶ Saxis cæcis.] Quæ nautę ſub aquanea appellant. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Ordo. Metus acer.i.uehemens,& acriter impellens:agit.i.urget,& impellit nos;excutere.i.ui diſſoluere,& extendere:rudentes.i.funes uelorum;quocũqꝫ.i.in quãcũqꝫ partẽ,a Cyclopibus diſtantem ;aut quocũqꝫ.i.quacũqꝫ re:& intendere.i.implere uſqꝫ ad diſtentionem;uela.ſ.nauium noſtrarum: uẽtis ſecundis.i.ſequentibus:& à tergo uenientibus quocũqꝫ ferrent:ſed iuſſa Heleni monẽt cõtra.i.ecõtrario.ſ. uitare Charybdim & Scyllã & non ſeq quocũqꝫ uẽtus ferret: monẽt inquàm ni.ſ.ne.i.ſocij teneant curſus inter Scyllam & Charybdim,& ne teneant uiã inter utrãqꝫ,ſup.cum paruo diſcrimine.i. differentia & diſtãtia:lethi.i.mortis:& ita ideo certum.i.deliberatum,& decretum eſt nobis: dare linthea.i. uela: retro.i.retrorſum: hoc eſt, obuertere uela. Ecce autem Boreas,&c. quod q dem feciſſemus, niſi Boreas ſurrexiſſet. Hanc conſtructionẽ Seruius innuit, qui accipit lethũ pro morte:& ni,pro ne. Poteſt tamen & alius ſenſus,ac ordo eſſe:uerum mirus artifex,poeta depingit,narrãdo metũ,qui eos acer agebat:nam perplexis & attonitis dat intricatum ſermonẽ,& nõ ſatis expreſſum: ut in.2.uidimus in oratione Æneæ ad ſocios. Sit igitur(ſi uis)ordo talis. Socij monent contra iuſſa Heleni ſupp.tenere uiam inter utrãqꝫ.ſ.Scyllã,atqꝫ Charybdim: exiſtentes læti.i. gaudẽtes:paruo diſcrimine.i. periculoſo: reſpectu eius, quod à Cyclopibus imminebat:quia ni.i.niſi: teneant.i.continuent curſus ſuos,inter Scyllam & Charybdim,certũ eſt dare.i.qd' darẽt linthea retro:& ita ĩciderẽt ĩ Cyclopas. Aut ſic:Iuſſa Heleni monẽt cõtra.ſ. id qd' metus egit:ſed ni.i.niſi curſus teneãt uiã,inter utrãqꝫ.ſ. Scyllã & Charybdim,ſup.cũ puo diſcrimĩe.i.pua diſtãtia:lethi.i. mortis,qa ĩter utrãqꝫ tenere uiã,parũ abeſt à morte:certũ ẽ dare.i. qd' darẽt:linthea.i.uela ex lino:retro.i.retrorſum:& ita prexerũt,ne cogerent ĩ Cyclopas recidere. Aũt,p ſed:ecce.q.d. pter ſpẽ & opinionẽ,Boreas,uẽtus ille ſeptẽtrionalis:adeſt.ſ.auxilio nobis:miſſus.ſ.fauore numinũ ab ãguſta ſede Pelori:illius pmõtorij:& p eũ adiutus,pteruehor oſtia Pãtagię,illius flumĩs ĩ Sicilia:uiuo ſaxo.i.q̃ oſtia ſunt:ex ſaxo naturali,& non artificiali, quia Pantagias cum multo murmure olim inter ſaxa decurrebat,poſtea ad iuſſum (ut aiunt) Cereris cœpit tacere: hoc eſt, aut coloni ſaxa mouerunt, aut impetus ea deuoluit uſqꝫ ad oſtia:unde dicit,oſtia ſaxo uiuo.i.naturali, & non fabrefacto,& præteruehor ſinus Megaros.i.iuxta Megaram,oppidum Siciliæ, non procul à Syracuſis,& Tapſum, inſulam illam,decem ſtadia à Sicilia diſtantem:iacentem.i.humilem: & ſi quæratur quomodo norit inſularum nomina: dicit Achemenides comes infelicis Vlyſſi: relegens.i.renauigans retorſum:littora errata.i.quæ errando legerat:hoc eſt,nauigarat cũ Vlyſſe:monſtrabat.i.indicabat nobis, talia inſula prætenta, ſinu Sicano.i. Siculo, iacet contra Plẽmyrium undoſum.i. quod Græce,Plẽmyriũ: Latine,undoſum dicitur:nam πλημμύρω, dicitur inundo:& πλημμύρις,unda, quum frangitur non procelloſa: & πλημμυρίς, inundatio:unde poteſt ſcribi Plẽmyrium,& Plẽmyrion:eſt autem fluuius Siciliæ,non procùl ab Ortigia,Siciliæ uicina inſula, quum ſit & alia quæ Delos etiam dicitur, ſup.cuius(nam more ſuo, relatiuum ſubticet in deſcriptione loci.)nomen,ſup.ueteres coſmographi:dixere.i.appellauerunt Ortygiam:fama eſt Alpheum Elidis.ſ. ciuitatis amnem.i.qui ab Elidę Archadiæ naſcitur:egiſſe huc. i.in hunc locum,occultas uias ſubter mare:ita quòd non immiſceatur aquis marinis:unde in Buco. Sic tibi quum fluctus ſubterlabere Sicanos Doris amara ſuam nõ intermiſceat undam:qui ſcilicet amnis ô Arethuſa, quæ & fluuius, & nympha:confunditur.i.commiſcetur: Siculis.i. Sicilienſibus undis:tuo ore.i.oſtio. Nos iuſſi.ſ.à pr̃e,ueneramur magna numina,loci.ſ.illius,uidelicet Arethuſæ & Alphei:& ego exupo.i. aſcendo inde:ppingue.i.præter cętera pingue:ſolũ Helori fluminis ex Pachyno defluẽtis:ſtagnãtis.i.iterdũ ſtagna in agris faciẽtis,ac inũdantis more Nili,cuius inũdatio terrã pinguem facit;aut

facit:aut lente fluentis,quaſi ſtagnum ſit.Nos radimus.i.contingimus leuiter,hinc.ſ.prouecti,altas cautes.i.rupes & lapides, & pro.i.ſaxa proiecta.ſ.in mare & extantia: camerina.ſ. palus nunquàm conceſſa,moueri fatis.ſ.uolentibus: quia quū exſiccaretur:accolæ ab hoſtibus deleti ſunt,& campi Geloi illius ſtagni,ſup.apparent:& Gela.ſ.urbs:immanis.i.immitis, aut propter aquas,aut propter gentem ; dicta.i.denominata, cognomine fluuij (quia & fluuius Gela,ſeu Gelas dicitur,& urbs)ſup.apparet:& Agragas,mons ille in Sicilia,muro cinctus:arduus.i.ſublimis oſtentat nobis maxima mœnia.ſ.oppidi in eo extructi, aut muros ſuos.Notat autem poetam Seruius, quòd ex perſona Æneæ recitari facit ea quæ Æneæ temporibus acta non fuerant:nam eius tempore,nōdum(inquit) exſiccata erat palus,nec Gelas,aut Agrigentum conditæ:uerum de palude dicere poſſumus Æneam ſciuiſſe,quòd eſſet fatis nunquàm conceſſa moueri:licet poſtea mota ſit, ſed non fatis:nec dicit Æneas motam:ſed non moueri debere fatis id uetantibus:de Gela autem dicā inſtauratam forſan eſſe:ſed quū fluuius perpetuus ille Gelas dictus ſit, potuit:& tunc uicus, aut pagus,Gelas dici.Quod ſi omnino dormitaſſe conuincitur poeta:dicam,& quandoq; bonus dormitat Homerus:Agragas,dicit appoſitorie, generator quondam, equorum magnanimûm, pro magnanimorum.i.qui generauit aliquando magnanimos equos,& Oſelinis urbs iuxta Lilybeū promontorium:palmoſa.i.palmis arboribus illis abundans ; ego linquo.i.prætereo te:uentis datis.i.adhibitis à diis præſentibus: & lego.i. nauigo , uada Lilybeia illius promontorij: dura ſaxis cæcis.i.propter ſaxa cæca.i.non apparentia, ſed aquis abſtruſa.

PIERIVS.

¶ Contra iuſſa monent Heleni.] Vetera quæda exempla.cū Mediceo,mouent,legunt, hoc eſt, perſuadent.Sed enim Helenus monuerat,& monitus in hoc dictionis genere dicūtur. ¶ Scyllam'q; Charybdin Inter utranq; uiam læti diſcrimine paruo, Ni teneant curſus.] In cod.nonnullis manuſcriptis, Scyllæ'q; Charybdis,ſcriptum eſt,ut ordo ſit,Inter utrāq; uiam Scyllæ & Charybdis.Sed imperfecta eſſet oratio, & alterum,q;,poſt Charybdis deſyderaretur.Longè uerò melius in Donatiano codi.Scyllam, atq; Charybdin appoſitiue poſitū eſt,& ne teneant in aliquot exemplaribus anti.Sed ni Dona. agnoſcit,& pro ne poſitum more ueterum ait,quod & Priſcianus admittit,quanquam alibi dicat,ni teneant curſus , ita habere,ut Terentianum illud, ni metuam patrem,& locus alius apud Verg.ni faciat , maria,ac terras,cœ.q;, prof.Quippe ſetant,plura uerò Seruius. ¶ Errata retrorſum.] In antiquis aliquot excplarib.retrorſus. ¶ Occultas egiſſe uias.] In cod.peruetéri,qui apud me eſt,habuiſſe uias,legitur . Sed egiſſe,magis placet:ut in uulgatis. ¶ Siculis cōfunditur undis.] In antiquis aliquot codicibus,perfunditur.Sed confunditur magis placet,hoc eſt commiſcetur. ¶ Numina magna loci iuſſi ueneramur.] In omnibus antiqs codicibus,quotquot, legi,numerus eſt huiuſmodi,iuſſi numina magna loci ueneramur. ut illa, Addā cerea pruna,& curru iungit illæſus equos. ¶ Stagnātis Elori.] In codic.antiquis,Helori,cum adſpiratione,qui & Pontanus recipit.Eſt etiam eodem uerſu,exſupero,per x & s. ¶ Apparet Camerina procùl.] In antiquis aliquot codi. Camarina,ut Græci ſcribunt, Μυςινεὶ χαμαςινὰμ ἄχινιτ@ γαςαμεῖνωμ. ¶ Arduus inde Agragas.] In antiquis,arduos.In Romano Agragas,ut Græce ſcribitur ἀχςαγης,Polybio.Sed affinitas literarum facit,ut Latini multa per c ſcribant,quæ Græci per cappa,ut gubernator, χυβέςνιτης: atque etiam uice uerſa nonnunquàm pro γ, c ſubſtituant,ut ex Gongro, Congrus. ¶ Palmoſa Selynis.] In codicibus aliquot antiquis, Selinys,per y,in fine ſcriptū eſt.In aliquot aliis,Selinus , quod quidem cum græca ſcriptione facit.Nam ʒελινοῦς per ȣς,finale,ciuitas Siciliæ eſt.Ea'q; ut Græci tradunt, & maſculino & fœminino genere dicitur.Quod uerò palmoſam dicit, Maro ex Marco Tullio eſt,in actione ultima contra Verrem.Nautæ coacti radices palmarum agreſtium,quarum erat in illis locis, ſicut in magna parte Siciliæ,multitudo colligebant.

Haud Drepani me portus,& illætabilis ora
Accipit,hic pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu genitorem omnis curæ,caſus'q; leuamen
Amitto Anchiſen.hic me pater optime feſſum
Deſeris,heu tantis nequidquàm erepte periclis:
Nec uates Helenus,quum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus,non dira Celæno.
Hic labor extremus,longarum hæc meta uiarum,
Hinc me digreſſum ueſtris deus appulit oris.
POETA [Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat diuûm,curſus'q; docebat:
Conticuit tandem,facto'q; hic fine quieuit.

SERVIVS.

¶ Drepa.] Ciuitas eſt non
Drepanū longe ab Eryce: dicta,uel propter curuaturam littoris in quo poſita eſt: uel, quòd Saturnus poſt amputata uirilia cœlo patri,illuc proiecit falcem,quæ Drepanos dicitur:quod uerisimile putatur,propter uicinitatē Erycis Veneri conſecrati:quę dicitur nata ex cœli cruore,& ſpuma maris. ¶ Illætabilis] Propter parentis amiſſionē. ¶ Feſſum Deſeris.] Sic ipſe,Cato autem ad Italiam ueniſſe dicit.unde & in.6.illud amphibolon eſt.Quò magis Italia mecū lætere reperta. ¶ Nec uates Hele.] Quia dixerat, prohibent: nam cætera parcæ. ¶ Celæno.] Quæ uel irata debuit aduerſa prædicere:& bona pietate mortem patris grauiorē dicit,quàm famem.Deus commendat ſe Didoni,dicēs ad eam deorum uoluntate ueniſſe. ¶ Fata diuûm.] Quę dij hominibus tribuunt. ¶ Renarrabat.] Re,uacat:ut confieri poſſit.Sane in principio 2.duo ſunt uerſus ex perſona poetæ,ſicut hic tres,& ſimilis eſt finis initio. ¶ Conticuit.] Et cōticuere omnes. ¶ Tandem.] Diuturnitatem narrandi expreſſit.Epilogus autem ſententiarum more,ſex iſtis prioribus libris dedit,quos etiam Bioticos uoluit eſſe.Nam ſingulis res,ſingulas dedit.Primo,omina.Secundo,pathos.Tertio,errores.Quarto,ethos.i.moras.Quinto, feſtiuitatem.Sexto,ſcientiam.Epilogos autem ſic uariauit:ut in primo eſſet,miſeratio Didonis:in ſecundo,mors Creuſæ:in tertio Anchiſæ:in quarto,Didonis:in quinto,Palinuri:in ſexto,immaturum interitum deflet Marcelli.

ASCENSIVS.

¶ Hinc Drepani,&c.] Recitat ad finem huius mortem Anchiſæ patris,quem Drepano Siciliæ oppido ſepeliuerat:unde ad Didonē repulſus eſt.de qua re dicit Donat.ſic: ¶ Illætabilis.] Expreſſit plenam moralitatem:nam ſi quando aliqua infortunia accidunt:nos in dolore poſiti locis attribuimus,quaſi nobis aliquid inflixerint:ergo hic Drepanitano loco applicat,qđ fato acciderat. ¶ Amitto Anchiſę.] Dolet periſſe in portu,qui tot maris pericula euaſiſſet:nec dixit,mortuum,ſed,deſeruiſſe filium:ueteres enim egregios uiros,non mortuos,ſed per commutationem locorum translatos , putabant. ¶ Heu.] Tantus fuit dolor:ut etiam apud Didonem poſitus:quaſi quum eo pręſente loqueretur. ¶ Tantis.] Ad generalitatē tranſit:ne ſi ſpecialiter enumeraret,longior fieret.Dolebat autē uehemēter,quòd infinitis caſibus liberatus,ad Italiam peruenire non potuiſſet:definit ergo poeta,quā uim habeat apud filium incolumitas patris, quum dicit, Omnis curæ,caſus'q; leuamen. ¶ Nec Hele.] Quū multa horrēda prædiceret: nec Celæno, quum multa optaret maledicta : ergo nec amicus prædixit, nec inimica. Tacuit autem de tempeſtate Siciliēſi:ne bis repeteret,quod dictū fuerat ab Ilioneo. ¶ Intentis omnibus.] Adhuc intentis,ut oſtēderet Æneam libenter auditū intenti fuerant,quum incepit:intenti,quum finiret. ¶ Omnibus.] Oſtēdit nullum illic fuiſſe,qui non adhuc deſyderaret audire. ¶ Tandem.] Ad ipſum pertinet,qui caſus ſuos enarrabat inuitus:nam auditores adhuc intenti erant.Hæc ille. ¶ Ordo eſt.Portus & ora,illætabilis.i.de Ordo.
qua lætari nequeam:Drepani illius oppidi,naon lōge ab Eryce,nunc celebris,propter diuum Albertum carmelitam,multa uirtute & miraculis inſignem:accipit.ſ.hoſpitio me,hic.i. hoc tēpore,aut loco,Ego amitto hic.i.in hoc oppido:heu(dolentis interiectio.)Anchiſen genitorem,appoſitorie:leuamen omnis curæ & caſus:& hoc tot tempeſtatibus pelagi:actis.i. tranſactis.(Oſtēditur Æneas omnib.in locis,ex graui periculo maris,in maius diſcrimen terræ deſcendiſſe:unde etiā dictura eſt ſibylla,O tandem magnis pelagi defunctæ periclis.Sed terris eſt grauiora manent.hinc dixit:Seruatū ex undis Strophadum me littora primum Excipiunt.Et,Interea feſſos uentus cum ſole reliquit,Ignari'q; uiæ Cyclopū allabimur oris. Et hic,Hinc Drepani me portus &c.) ô optime pater (apoſtrophe.i.ad abſentem ſermonis conuerſio: pathos.i. affectionem indicat,ſicut in.1.Et te pater optime Teucrûm fluctus habet Libyæ.)ad Anchiſen.ſ.tu deſeris me:hic.i.in hoc loco nō conceſſo à fatis:me feſſum.ſ.tot nauigationū malis:pater(inquit)ereptæ,heu nequidquàm.i.fruſtra:tantis periculis,unde ad eum Helenus,Cura deûm bis Pergameis ereptæ ruinis:ultra quas etiam tot pericula maris euaſerat.Nec Helenus uates, quum moneret multa horrenda,prædixit mihi hos luctus:nō etiam dira Celęno,Harpyia.ſ.prædixit mihi hos luctus.Hic labor extremus,ſup.erat patri:& hæc erat illi meta longarū uiarum:deus.ſ.bonus quiſpiam appulit ueſtris oris,i.ad ueſtras oras,&

oras,& regiões Libycas.ſ.me digreſſum.i.poſtquàm digreſſus eram;hinc.i.ex hac regione Siciliæ: unde in.1.dictũ eſt: Vix è conſpectu Siculæ Telluris in altum Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebãt,&c.Et hoc dicto cõticuit Æneas, cuius omnia ſunt uerba,ab eo loco ad principium.2. Infandum regina iubes,&c.uſq; ad hunc,ubi poeta incipit loqui, dicens:Æneas pater.i.uir uenerabilis;renarrabat.i.recẽſebat; ſic.i.in talem modum; fata.i.uoluntates; diuũm.i.diuorum; de euerſione.ſ.Troiæ;quia dictum eſt, Poſtquàm res Aſiæ, Priamiq; euertere gentem Immeritam uiſum ſuperis, &c.& docebat curſus.i.nauigationes,& errores ſuos; unus.i.ſolus loquens;& omnibus.ſ.aliis;intentis.i.attẽdentibus; aut multum tentis,& captis eloquio uiri,in quo quum laudatur,eloquium Æneæ laudatur,& poeta qui id excogitauit: Æneas, ſup.cõticuit.i.ſimul cum aliis tacuit;quia ſtatim à principio, Conticuere omnes,intentiq; ora tenebant,&c.tandem.i.poſt prolixam narrationem;quia multarum rerum;uerum,ut dicit Martialis,Non ſunt longa quibus nihil eſt quod demere poſſis.Multitudo ergo,& uarietas rerum, prolixitatẽ excuſat.Donatus autem id ſubtiliter exponit, referens ad ipſum Æneã,qui deſyderabat finẽ narrationis,quum & caſus & labores ſuos enarraret,unde dixerat:Infandũ regina iubes renouare dolorẽ.Sed Dido,& cæteri Tyrij,adhuc intenti erãt, unde dixit, intẽtis omnibus.Et Æneas quieuit.ſ.& animo & ore,quia non erat captus amore ſicut Dido;unde per contrariũ ſubditurus eſt,At regina graui iandudũ ſaucia cura,&c. ad quã rem commode ponitur coniunctio,at;quæ in diuerſis & repugnantibus rebus,præcipuum habet locum,ut diligenter obſeruatur à poeta:ipſe ergo conticuit,& quieuit hic.i.in hoc dicto de morte Anchiſę;& de profectione ex Sicilia in Carthaginem,quam non fuit opus recitare, quum iam nota eſſet Didoni ex oratione Ilionei,& huius operis lectoribus; ac auditoribus,ex his que in.1.libro dicta ſunt.Notum enim eſt ea quæ in.1.libro recitata ſunt, eueniſſe cõtinuo,poſt ea q̃ ultimo loco in hoc.3.recitauit Æneas.

PIERIVS.

¶Tot tempeſtatibus actus.]In antiquis penè omnibus excẽplaribus legere eſt,actis; neq; actus, eſt in iis quos legi, niſi cõtacto codice. ¶Heu genitore.]Diuerſum hoc ab hiſtoria, ſi Straboni credimus,qui Æneam unà cum Anchiſe patre,& filio Aſcanio Laurentum applicuiſſe tradit. ¶Fata renarrabat diuũm,curſusq; docebat.] In antiqs aliquot codi. legere eſt,Fataq; narrabat diuom:ſed enim quia bonã horum partẽ Didoni prius enarrauerat, & in hac dictionis continuatione multa fuere repetita,lõgè magis placet,renarrabat,ut in Mediceo & uulgatis habetur exemplaribus.

TERTII LIBRI FINIS.

IN. IIII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Vritur in quarto Dido,flammas'q; fatetur.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

At regina graui Veneris iam carpitur igne.
Conſulitur ſoror Anna.placet ſuccumbere amori.
Fiunt ſacra deis,onerantur numina donis.
Itur uenatum:Veneris clam fœdera iungunt.

ASCENSIVS.

¶Vritur in quarto.] Monoſtichi huius,ordo & explanatio eſt.Dido.i. uirago illa, cui Eliſſę nomen eſt:uritur.ſ.incendio amoris: in quarto.ſ.Æneidos libro:& fatetur flãmas.ſ. amoris.& hoc quidem de monoſticho.¶Argumẽti autẽ prolixioris,ordo eſt. At.i.ſed; hoc eſt, quieuit quidẽ Æneas; ſed regina ſ.Dido,carpitur iam graui igne Veneris.i. amoris. Anna ſoror.ſ. Didonis,aut Eliſſę, cõſulitur.ſ. ab ea.i.ipſa expetit ab ea cõſilium,ibi, Anna ſoror, &c.placet.ſ.Didoni, & ſorori ſuccũbere amori:unde dicet, Placido'ne etiã pugnabis amori. & ſequitur, His dictis incenſum animũ inflammauit amore, Sacra fiunt deis, ibi, Principio delubra adeũt, &c.& numina.ſ.deorum, oneran-

Facti fama uolat.monitus tunc numine diuûm
Æneas,classem'ꝗ fugæ,socios'ꝗ parabat.
Sensit amans Dido precibus conata morari.
Postquàm fata iubent,nec iam datur ulla facultas,
Conscendit'ꝗ pyram,dixit'ꝗ nouissima uerba,
Et uitam infelix multo cum sanguine fudit.

ALIVD IN EVNDEM.

Ardet amore graui Dido,soror,Annaꝗ suadet
Nubere.iunguntur nymbo cogente sub antro.
Incusat precibus patrem contemptus Hiarbas.
Nauigat Æneas iussu Iouis.illa dolore
Impatiens,& amore,necem sibi protinus infert.

onerantur donis:quia mactant lectas de more bidētes.Itur.s.ab Ænea,& Didone cum suis:uenatū,unde dicet Iuno, Venatum Æneas, unaꝗ miserrima Dido In nemus ire parāt. & paulopost,It portis iubare exorto delecta iuuētus,&c. & Æneas, & Dido iungunt̄ clàm, quia in speluncā:unde dicetur,Speluncā Dido dux,& Troianus eandem Deueniēt.fœdera.i.commercia:Veneris.i.coitus:fama facti uolat:ut dicet̄ ibi,Fama malum,&c. Æneas monitus tunc,numine.i.uoluntate diuûm.s.Iouis,per Mercuriū:parabat fugæ,& classem,&socios:Dido amās: sensit.s.fugā parari,& conata,sup.est:morari.i.detinere ipsum, precibus.s. suis & sororis. Sed postquàm fata iubent.s.Æneā abire, nec datur.s. Didoni ulla facultas detinendi Æneæ:ipsa,ꝗ,pro &:hoc est:tum cōscēdit pyram.i.struem lignorum incedēdorum: & dixit nouissima uerba demissura.s.se, in mucronē Æneæ:& ipsa infelix,fudit uitā cū multo sanguine: uitā dicit.i. animam,cuius sanguis sedes putatur:unde dicetur in fine huius,Atꝗ in uentos uita recessit.

SERVIVS.

At regina graui iandudū saucia cura.] Apollonius,Argonautica scripsit:ubi inducit amantem Medęam,inde totus hic liber translatus est de tertio Apollonij.Est autē penè totus in affectione:licet in fine pathos habeat:ubi abscessus Æneæ gignit dolorem. Sane totus & in consiliis & subtilitatibus.Nam penè comicus stylus est, nec mirum ubi de amore tractatur. Iunctus quoꝗ superioribus,est quod artis esse uidetur:ut frequenter diximus.Nam ex abrupto, uitiosus est transitus: licet stulte quidā dicāt,hunc.3. non esse cōiunctum:in illo enim nauigationū pericula:in hoc amores exequitur, nō uidentes optimam cōiunctionem.Quū enī.3.sic clauserit,Factoꝗ hic fine quieuit.subsequutus est, At regina graui iandudum saucia cura.Itē paulopost:Nec placidam membris dat cura quietem.nā quū Æneam quieuisse dixerit,satis congrue subiunxit: ut somno amans careret.Iandudum:aut nimium:ut Terentius,Iandudum te amat:Iandudum illi facile fit,quod doleat. aut iandudum à quo tempore uidit Æneam.Legimus enim,Obstupuit prīo aspectu Sidonia Dido.¶Saucia.]Hic subiūgit,Vulnus alit:& bene adludit ad Cupidinis tela:ut paulopost ad faculam,Et cæco carpitur igni. nam sagittarum uulnus est, facis incēdiū.¶Cura.]Amore:ab eo quod cor urat: ut Veneris iustissima cura.Item,Mea maxima cura. ¶Venis.] Quia per uenas amor currit,sicut uenenum:inde dictum, Fallasꝗ ueneno.Item,Lōgumꝗ bibebat amorē.¶Cæco carpitur igni.] Agit Verg.ut inuentas frangat declamationes, ut hoc loco, rem dixit sine declamatione.Oui.quoꝗ, magis tegitur tanto, magis æstuat ignis. Cæco igitur igni.i.ualidiore: cuius hæc natura est,ut compressus magis conualescat.¶Multa uiri uirtus animo.]Bene mediam se facit præbere Didonem, inter regalem pudorem,& amoris impulsum. Simulat enim se uirtutē mirari:cuius pulchritudine mouebatur.Multa autem uirtus,figurate dixit:nam ad numerū trāstulit, quod est quantitatis.¶Recursat.]Bene frequentatiuo usus est uerbo, in frequenti amantis cogitatione.¶Gentis.] Non Æneæ, ut sit uelut excusatio: sed Dardani à numinibus aut Veneris. ¶Infixi pec.u.Verbaꝗ.]Tale & illud est,Illū absens absentem,audit'ꝗ,uidet'ꝗ.¶Nec placidam m.d.c.q.] Aut penitus quiete caruit,ut placida epitheton quietis sit: aut habuit quidē quietem,sed non placidā.i.turbatam insomniis : unde ipsa paulopost,Quæ me suspensam insomnia terrent?

Cura.

P.VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER QVARTVS.

At regina graui iandudum saucia cura
Vulnus alit uenis,& cæco carpitur igni.
Multa uiri uirtus animo, multus'ꝗ recursat
Gentis honos,hærent infixi pectore uultus,
Verba'ꝗ,nec placidam membris dat cura quietem.

POETA

ASCENSIVS.

At regina graui,]&c.In hoc.4.libro,quæsita occasiōe, describit poeta uim amoris,qui uirum pietate grauem, & fataliter in regnum Italię destinatū, potuit in muliebrib. complexibus detinere:& reginam adloqui grauem & constantem,impatientia ad sui necem impellere. Id autem facit prudens & commodus poeta,quo mortales animos ab amorum illecebris auertat: quū nemo sit à Venereis laqueis tutus,nisi qui omne obiectum procùl habuerit, & carnis luxū domuerit.Quum ergo in toto opere,tum hic poeta, & delectat,& prodest plurimū:nam simul & iucunda & idonea dicere uitę Instituit.usꝗ adeo autem,iucunda est huius libri lectio,ut diuus Augustinus sese ad lachrymas compulsum, Didonis quærela confiteatur.Nihil enī prætermissum est,quòd ad amātis misere officium pertineat.Idꝗ seruato ætatum cū libris ordine facit poeta.Nam in.1.libro,infantiam describit, quæ uariis procellis iactatur,nihilꝗ certi habet. In.2.pueritiam,quæ aut exterminio,aut pedagogorum ferulis subigitur.In.3.adolescentiam,cuius uiam sese penitus nescire fatetur sapientissimus Solomon:unde recte Æneæ cōtinet errores. In.4.iuuentam,quæ amoribus implicatur. In.5.uirilitatē, quæ honori,ad quem res militaris ludis exercita conducit, potissimū inseruit. In 6.senium ad manes tendens,& futura præmeditās.Post quod tristia sunt cum carne,decrepita bella:quæ in sequētibus operibus explicantur.Sed ne diutius quàm par sit philosophemur hæc, p̄libasse sat est. Donati in hanc partem, uerba sunt hæc:

¶At regina.] Enarratis omnibus ad quietē secessit Æneas. Dido autem intolerabili cura,mota recordatione loquentis: & secreto incendio torrebatur. ¶Multa uiri u.] Erant enim & corporis,quia multos labores p̄tulerat.Erant animi,quòd erat deorum cultor.Amator patrię,parentis,uxoris. Quapropter etiam sublato amore,conflato à cupidine,cur non amaret uirum domi,forisꝗ præstantem? Bello strennuum,in pace religiosum,necessarium sibi uiduæ destitutæ condenti ciuitatem,necessarium contra Pygmalionem? Forma autē corporis,cæteris animi uirtutib. adferebat decus.Accedebat nobilitas generis:erat enim Veneris filius,Cupidinis frater,nepos Iouis.¶Infixi.]Infixa ea dicuntur,quæ facile auelli nō possunt:& hęret quod nō potest reparari.¶Vultus.]Ad corporis laudē.¶Verba.]Verba autē ad animū referas. ¶Quietem.]Diuersa res est,somnus,& amor.Ergo Æneas quiescebat,Dido inquieta erat.Hæc ille.¶Ordo est, condependens cum superioribus,sic:Quieuit quidē,facto fine,Æneas. At.i. sed,regina.s.Dido:saucia.i.uulnerata:iandudum.i.ab eo tempore,quo hospitio susceptus est Æneas:& Cupido loco Ascanij,graui cura.s.amoris,quæ cura cor urit:alit.i.nutrit.s.meditando,& cogitando secum,& reuoluendo uerba & uultus uiri:uulnus.s.amoris iaculis Cupidineis infixū: & carpitur cæco igni.s.amoris,qui excæcat:& cæcus dicitur,ab effectu. Sed quæritur,quomodo uulnus alat uenis,regina alioq grauis? Nempe,quia multa uirtus uiri.s.Æneæ,& multus honos gentis.s.Troianæ Æneæ,subditæ:unde domini deprehenditur honestas.(Nam facile est,semel simulare honestatem: at subditi non instituūtur honesti,nisi longa exercitatione:quocirca citius ex subditis,quàm ex præposito deprehēditur honestatis indicium.)recusat.i.frequēter reuoluitur animo(sed mire dixit,recursat,quasi ipse cogitationes risæ ingerant,& libere recurrant,non animaduertente,aut repugnante etiam quodammodo Ænea.Nam id amātibus accidit:ut dum otio dati,quietem quærunt,irrepant amoris stimuli, animumꝗ torqueant,etiam inuitum:nō tamen uincant,nisi uinci se permiserit.)sed quomodo recursant:quia uultus.s.uiri hærent: infixi pectore.i.fixi in pectore(gratia præpositionis, ablatiuum regit,quem tamen uulgò in datiuum uertimus: dicentes,Infixi pectori.)& uerba,sup.hærent infixa pectore. Nec cura.i.sollicitudo amoris(quia res est solliciti plena timoris amor)dat membris quietē placidam(quod epithetū potius

Ordo.

exclusiuū

exclusiuum cenſeam,quàm generale:hoc eſt,dixero ideo adiectum:quia membra quidem nonnullam habuerunt quietē: ſed non placidam,quia animus ſollicitus erat:& licet omnis quies ſit placida:tamen quies membrorum,licet ſit membris placida quum reficiantur,tamen non eſt ſimpliciter placida, quia ſæpe animum plus cruciant,quàm ſi membra defatigētur:unde eſt,Otia ſi tollas periere Cupidinis arcus:ſiue artes. (utrunq; enim legitur apud Ouidium) dat ergo quietem.i. repoſitionē mēbris,ſed nō placidā,quia cura recurſat animo.

PIERIVS.

¶At regina graui.]Antiquus admodum codex eſt,in quo d litera ex præpoſitione,ad,per t,ſemper notata eſt,tam in cōpoſitis dictionibus,quàm etiā in iis,quæ ſimpliciter proferūtur:ut,Meq; at tua limina:&,Ateritq;,uocat⁹ Apollo:&,Atopertus amictu, ubi uerò t, ex conſuetudine,uel ex analogia ſcribi nunc ſolet,ibi d notatur:ut,Setoſi capud,hoc apri. Ad mihi ſeſe offert.atq; loco hoc,Ad regina graui iādudū ſaucia cura. Sed eñ ut de ratione ſcriptionis hui⁹,quæ adeo frequēs eſt apud ueteres,aliquid diſſeramus,nō in codicibus tm̄ anti. uerūetiā in ueterū monumētis obſeruatū ſæpius,ad,& at, ſiue per ue p t,ſiue p d,ſcribanť idē ſignificare,quāuis iuniores grāmatici ꝑpoſitionē à cōiunctiua ſcriptione diſtinxerint. Indifferēter uerò uno,eodēq; ſignificato ſcribi plerūq;,Soſipater Cariſius manifeſte declarat,Licinij Calui exemplo in Fuſcinium ambitus reum.Ad ita mihi Iouem,deoſq; immortales uelim benefeciſſe iudices:at,(inquit)coniunctionē:ad,uerò præpoſitionem ſcribunt,εὐφωνοτερὸν tamen eſt,ut hic per d,ſcribi: ne ſubſequēs t,literam duriorē,ſuiq; ſimilem ſonū literæ amplexa,dictum faciat immitius.Hæc ego autē ita ſciēda iudicarim,ut diligenter ueterū ſentētiis obſeruatis ,nunquam tamen à conſuetudine recedamus.¶Multuſq; recurſat gentis honos.]Nullum ferè codicē ex his antiquis adinueni,in quo dictio,recurſat,incolumis haberetur litera,modo una, modo altera in hoc uel illo codice,uel ſuppoſititia, uel deſyderata. In pleriſq; uerò abraſas medias aſpexi,& alias atq; alias ſuperductas.Moueant fortè ſtomachū ſi dixero,recuſat,aut reuerſat,& alia etiam his fœdiora legitimæ lectionis loco ſuppoſita fuiſſe. Sed enim recurſat,frequentiua forma à recurro, caſtam eſſe lectionem,tam ſententiæ concinnitate,quàm Seruij & Aruſiani Meſſi iudicio confirmatur.

Poſtera Phœbea luſtrabat lampáde terras,
Humentem'q; aurora polo dimouerat umbram,
Quum ſic unanimem adloquitur male ſana ſororem.
DIDO Anna ſoror,quæ me ſuſpēſam inſomnia terrent?
Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes?
Quem ſeſe ore ferens?quàm forti pectore,& armis?
Credo equidem(nec uana fides)genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit.heu quibus ille
Iactatus fatis?quæ bella exhauſta canebat?
Si mihi non animo fixum,immotum'q; ſederet,
Necui me uinclo uellem ſociare iugali,
Poſtquàm primus amor deceptam morte feſellit,
Si non pertæſum thalami,tædæ'q; fuiſſet,
Huic uni forſan potui ſubcumbere culpæ.
Anna(fatebor enim)miſeri poſt fata Sichæi
Coniugis,& ſparſos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit ſenſus,animum'q; labantem
Impulit,agnoſco ueteris ueſtigia flammæ.
Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallanteis umbras Herebi,noctem'q; profundam,
Ante pudor quàm te uiolem,aut tua iura reſoluam.
Ille meos primus,qui me ſibi iunxit,amores
Abſtulit,ille habeat ſecum,ſeruet'q; ſepulchro.

SERVIVS.

¶Poſtera Phœbea lu.lā. ter.]Circūloquutio orientis diei.Secundū enim & tertium librū, Æneas per noctem in cōuiuiis Didonis narrauerat:licet(ut ſupra dixim⁹)Ver.iſta,quæ per naturā neceſſe eſt fieri,plerūq; cōtēnat. ¶Luſtrabat.] Aut illuſtrabat. Aut reuera, luſtrabat. i. purgabat.Nam mox,quodāmodo polluit mūdum. ¶Humentem umbram.] Quia omnis nox humida eſt:ut , Noctis lentus non deficit humor. Et nihil intereſt,utrum um- Nox. bram,an noctē dicat.Nox enim,umbra terræ eſt: ut ſupra, Inuoluens umbra magna, terramq;, polūq;. Eſt etiā hyſteron proterō in ſenſu.Aurora em̄ præceſſit ſolem. ¶Quum ſic una.]De re pudēda loquuturā,parū fuerat ſororem eligere,niſi etiā unanimē. Dicimus aūt,unanim⁹,& unanimis: ſicut inermus, Male. & īermis. ¶Male ſana.] Nō plene ſana.i.amore uitiata. Male enim, plerūq; non:plerūq; nimis,ſignificat:ſicut ue:ut,Vecors,Veſanus : quanquam male, pernicioſe ſignificat. Luca.Sic male deſeruit.¶Inſomnia terrēt.] Et terret, Inſomnia. & terrent,legimus.Nā eſt eſt hæc inſomnia, inſomniæ,uigilia: & hoc inſomnium,inſomnij,id quod per ſomnū apparet:ut, Falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.Nam inſomnia , in ſingulari, Pacuuius & Ennius frequenter dixerunt.Ply.tamen de uſu remouet:ſed ambiguitatem lectionis hæc res facit, quòd nō ex aperto uigilaſſe ſe dixit ; ſed habuiſſe quietem implacitam.i.ſomniis interruptam.Ergo & inſomniis territa:& propter terrorem,uigilias paſſa eſt.¶Nouus.] Magnus:ut,Pollio & ipſe facit noua carmina.¶Succeſſit ſedibus.] Vt,Succedoq; oneri,& ſuccedunt tecto . ¶Quem ſeſe o.f.] Vt,Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido.¶Forti p.]Hoc ab Ilioneo audierat:& fortitudinis commemoratione,excuſat pulchritudinis laudem . ¶Credo equidem g.eſſe d.] Nec enim uana fides eſt.i.falſa:nam degeneres animos,timor arguit.i. probat.¶Heu.]Impulſum amoris ſignificat.¶Iactatus fa.] Vt,Quis te nate dea per tanta pericula caſus Iactauit? ¶Exhauſta.]Terminata:quod maximæ uirtutis eſt.Nam inchoare bella,cuiuſcunq; eſt. Vincere,paucorum.¶Fixum,immotumq;.] Cogi ſeſe optat,quæ ſic negat.¶Sederet.]Placeret: ut,Et ſedet hoc animo.¶Iugali.]Propter iugū,qđ imponebatur matrimonio coniungendis:unde & Iuno,iugalis dicitur.¶Primus amor.] Ideſt maritus. ¶Deceptam m.f.] Decepit me morte ſua;& feſellit.¶Perteſum.] Participium ſine origine uerbi:& genitiuū regit, & accuſatiuū. Nam genitiuus ſingularis eſt,& accuſatiuum:ut, Perteſus ignauiam ſuam. ¶Huic uni f.p.] Singula ꝓnuntianda ſunt:ingenti enim dicta ſunt, libra,& moderatione: quibus confeſſionibus deſyderij ſui, quandam iniicit refrenationem. ¶Culpæ.] Nam antiqui , repellebant à ſacerdotio bis nuptas.¶Fatebor enim.] Vno ſermone, culpam exprimit, & neceſſitatem . Fateri em̄ , & coactorum eſt,& culpabilium.¶Miſeri poſt fata Sichæi.] Aut mulieriter dixit:aut mortui,ſecundū Cice. qui in Tuſculanis, miſeros, mortuos uocat: aut cuius ſic obliuiſcitur, aut ſic occiſi. ¶Sparſos.] Si Sichæi, ſparſos.i.pollutos: ſi Didonis, ſparſos.i. diſperſos,propter fugam. ¶Inflexit.] A rigido propoſito:qa ſupra dixit,Infixum, immotūq; ſederet. ¶Labātem Impulit.] Impulit,& labare fecit. Non em̄ labat,qui ante immobilis fuerat.Non enim labentem,legendum eſt: nā habet lābor,primā longā ſyllabam:ut,Lābere nympha polo. ¶Veteris ueſt. flam.]Rem turpē ſub honeſta fateť:dicens ſe agnoſcere maritalis cōiugij ardorem.¶Sed mihi.] Callide,ac ſi diceret poſſe ſe cōiungi Æneæ,ſi mors ſequuta non fuerit.¶Erebo.]In erebo:alij,erebi,legunt. ¶Aut tua i.r.] Propter uinculum iugale.¶Abſtulit amores.]Cum illo conſumpta ſunt deſyderia & uoluptates.

ASCENSIVS.

¶Poſtera Phœbea luſtrabat lampáde terras,&c.] Declarat poeta, quomodo miſera Dido, uim amoris ſui,Annæ ſorori detexit:argutiſſime qdem ingreſſa: ſic tamen ut ab eiuſdem artis peritia,facile intelligeretur in quam partem animus ſe eius inclinaret:quocirca incenſum animum, inflammauit amore.In qua re nos docet poeta,non debere conſilium capere:ab his qui cupiditatibus noſtris,potius obſequātur,quàm utilitati conſulant: & ergo male ſana dicitur,unanimem ſororem conſuluiſſe.Nihil eſt artificioſius:nec quod magis graphice muliebres aſtutias,& tectos amores exprimat, quàm præſens locus:ſed ne in immēſum creſcat opus noſtrū,adiecero dūtaxat Donati uerba,quæ hæc ſunt:¶Anna ſoror.] Elegit ſororem unanimem:cui turpiorē amorē cōfiteretur.Neq; tamen aperte,ſed per inſinuationē,longo circulo uerborū cōfeſſa eſt.¶Quæ me ſuſpēſam inſomnia terrent?] Patior inſomnia, dum conſydero nihil eſſe in hoſpite, quod præferri nō debeat.¶Quis nouus?] Noua in illo ſunt omnia, tam in

corpore

corpore,quàm in animo:neq; unquàm in alio uiſa:& hęc dicunt pro amãtis animo. ¶ Quę ſeſe o.f.]Quàm gratũ, quàm iucundũ eſt,quàm uiro forti cõueniens,quòd tacet,quòd loquitur,quòd mouetur.Laudať etiã Æneas hic,quòd nõ amauit ut uulgaris & turpis:ſed amatus eſt,non tamẽ ab ea quæ eſſet pudoris abiecti,ſed eſſet petita ꝯſilio Veneris & Cupidinis fraude. ¶ Heu.]Incipit ſenſim confiteri,quòd amet,quòd dolet caſus eius. ¶ Si mihi nõ.]Adeo illum probat, ut illum iudicet dignũ mr̃imonio ſuo,niſi priori cõiugio ſit decepta. ¶ Sed mihi uel tel.]Confeſſa de amore, melius pro Venere ſibi mortẽ dicit. ¶ Ille primus.] Oſtendit ſorori uiã neceſſariæ perſuaſionis:ut quod erat amoris impulſu factura:hortatu alieno,magis facere uideatur: ait eñ,ſemel nupſi: habeat ille quãuis mortuus pudoris mei pignus,qui mihi florẽ uirginitatis eripuit:& ſecũ habeat,ac ſuo ſepulchro cõſeruet: & ſic oblique dicit,Quid dubitẽ nubere?quũ alterius nuptias,ſepultus ille non uideat:nec ſentire poſſit. Sufficiat illi, quod ꝑcipuũ habuit,uirginitatis meæ decus tuliſſe.Relinquat uiduã neceſſitatibus ſuis inſeruire:& ſi ſentit fidẽ debitã illi ſuſtulit mors:quæ nouitatẽ quãdã ꝓcurauit. Vis maior urget, & intolerabilis cogit:impune ſecundi cõiugij,fortuna ſuſcipitur:& ſi aliquid manes ſentire poſſunt,impune peccať.Hęc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt.Poſtera,ſup.dies:luſtrabat.i.illuminabat, & purgabat iam terras lampáde Phœbea.i.luce ſolari:& aurora dimouerat.ſ.prius(unde non eſt hyſteron proteron: quia uerba declarant aurorã præceſſiſſe,quæ dimouerat polo.i.ab hemiſperio noſtro)umbrã.ſ.noctis,quæ eſt umbra terræ: humentem.i.cũ humore ſemper labentẽ:& iam poſtera dies,luſtrabat adhuc terras lampáde Phœbea:à Phœbo.i.ſole:tunc,ſup.quum.i.quando,ſup.regina Dido:male.i.nõ ſana: aut in malũ ſuũ ſana.i.ſanę ſimilis:hoc eſt,callida & aſtuta:adloquitur ſic.i.in ſequentẽ modũ:ſororẽ.ſ.ſuam,Annã nomine: unanimẽ.i.unius animi, & uoluntatis:immorãdi.ſ.Æneæ: & ſiqua fieri poſſet in coniugiũ illiciendi:dicit ergo: O Anna ſoror,quę.i.qualia:inſomnia.i.fantaſmata nocturna,terrẽt me, ſuſpenſam.i.anxiã,& perplexã,quid agere debeã? & ne dubitet unde ſint inſomnia,addit:Quis.i.qualis:hic hoſpes nouus.ſ.Æneas:ſucceſſit.i.in ſubſidiũ uenit:noſtris ſedibus.i.ad noſtrum regnum,duce & rege carens,& multis inuiſum potentibus?quẽ.i.qualem.q.d.dij boni,quàm inclytũ & magnificum:ferens.i.gerens,aut extollens ſeſe.i.ſemetipſum, dum labores ſuos & errores:narraret ore.i.oratione & ſermone? quàm forti pectore.i.animo:& quàm, ſupp.fortibus armis? Tria dicit,in quibus & uirtus & uitiũ cõſiſtere poteſt,os,animũ,& arma:ore,loquimur:animo,cogitamus:armis,operamur:quibus quia ſeſe ultra mortaliũ fortẽ geſſiſſe, uiſus eſt Æneas:addit equidẽ.i.ego quidẽ.q.d.neſcio quid tibi uideať: ſed ego certe credo,ipſum eſſe genus.i.progeniẽ:& de genere deorũ:aut ne in unũ Æneã propenſius inclinatã,ſe prædicet de toto genere Troianorũ,qui ſe à Dardano & Teucro, Iouis filiis ortos,adſerunt,loquitur:reditura tamen præcipue ad Æneã:probat autẽ genus eſſe deorũ:quia timor arguit.i. arguendo & improbãdo cõuincit,animos.ſ.aliorum,eſſe degeneres.i.à nobili proſapia meticuloſitate degenerare, & ignobiliter decedere:ſed timor non eſt inuentus in Ænea:unde addit,probãs ſemper priora per poſteriora,quod eſt honeſtiſſimũ filum cõnectendi carminis:heu,cõmiſerantis interiectio:quibus.i.qualibus,ille.ſ.tam nobilis, generoſus, inclytus,& pius hoſpes,noſter:iactatus,ſup.eſt:fatis.i.fatalibus incõmodis,& laboribus diis,ita uolẽtibus, aut permittẽtibus, quo maior ſit illi gloria?quæ.i.qualia bella: canebat.i.carminis eloquio enuntiabat:exhauſta.i.iam expleta, & geſta, atq; peracta à ſe?q.d.grauiſſima,& maxime formidanda.Et ideo,quia talis eſt:Si non ſederet.i.placeret,exiſtẽs fixũ animo,& immotũ.i.immobile:ſicut diues inacceſſos,ubi ſolis filia:lucos.i.inacceſſibiles:nam Vlyſſes acceſſerat cũ aliis multis;aut immotũ hactenus;ſed plus dicit, ſi immobile intelligatur, uerũ exquiſit⁹ eſt ſermo,ut in utrãuis partẽ intelligas, ſi dicit,nõ ſederet aĩo.i.ſi nõ placeret oĩno:ne uellem.i.quòd nũquàm uellem ſociare:cui.i.alicui:uinclo iugali,pro coniugali.i.matrimoniali:me.i.ſi nõ firmiſſime cõſtituerim, quòd nũquàm alteri nuberẽ:poſtquàm primus amor fefellit me,deceptã morte.ſ.prioris cõiugis Sichęi,à Pygmalione interempti:& ſi nõ fuiſſet,ſup.me,perteſum.i.ſi nõ omnino tędere: thalami.i.thori genialis:& tędę.i.facis nuptialis, q̃ ante nubentes fertur:hoc eſt,ſi nõ omnino afficerer tędio matrimonij,& ſecundarũ nuptiarũ:& ita cõſtituerim,nõ amplius nubere:ego potui.i.potuero:ſed facilitatẽ,aut certitudinẽ futuri,indicat ꝑterito:forſan quod callide addit,ne ſe uictã penitus fateatur:ſubcũbere.i.me uictã dedere huic:uni.i.ſoli culpæ:quæ eſſet trãſeũdo ad ſecũdas nuptias. Nam ô Anna, eñ ꝓ quia(fatebor:hoc eſt,cogor eñ tibi,quũ ſis mihi ſoror & fidiſſima amica,ſecreta cordis reuelare.)hic ſolus.ſ.hoſpes noſter:amatorie tamẽ nõ nominat eũ:inflexit ſenſus.ſ.nr̃os: & impulit.ſ.in amorẽ ſui:animũ labantẽ.i.à firmo propoſito paulatim decidẽtẽ:nã agnoſco ueſtigia ueteris flãmæ.i.amoris,quẽ in Sichęum habui:flexit,dixit,ſolus,poſt fata.i.mortẽ miſeri coniugis,ſup.mei.ſ.Sichæi: & poſt penates.i.lares, aut deos familiares:ſparſos.i.aſperſos:cęde fraterna.i.à fratre meo Pygmalione,cõiugi meo illata. Sed licet agnoſcam ueteris ueſtigia flãmæ:ego optem prius,ut,ſup.tellus:ima.i. profunda:dehiſcat.i.aperiat ſe mihi:ad abſorbẽdã.ſ.me: uel, ut,ſup.pater omnipotẽs.ſ.Iuppiter:adigat.i.impellat me fulmine:ad umbras,non quaslibet,ſed ad umbras Herebi.i.loci obſcuriſſimi in inferno:pallentes.i.pallidos,& pallidas faciẽtes:& ut adigat me ad noctem profundã.i.ad caliginẽ infernalẽ:ante.i.priuſquàm ô pudor (ex affectione apoſtrophẽ facit)ego uiolem te:aut antequã ego reſoluã tua iura,quæ uetant.ſ.ad ſecũdas nuptias tranſire,quæ pudiciſſimę haberi uolunt matronæ. Ille qui iunxit ſibi me.i.qui abſumpſit me, in coniugium.ſ.Sichęus:abſtulit primos amores.ſ.meos: & ita uolo,ut ille habeat,ſupp.eos ſecum,& ſeruet ſepulchro: quo uno uerbo,ſignificat ſe ad oppoſitum flexiſſe animũ, quod Anna intelligens, dictura eſt, Id cinerem aut manes credis curare ſepultos?

PIERIVS.

¶ Quum ſic unanimẽ adloquitur.] In codi.aliquot anti.tũ, legitur,& unanimã,utrũq; agnoſcitur à grammaticis.De adloquitur,per d,alibi dictum. ¶ Quæ me ſuſpenſam inſomnia terret.] Libentius omnes,terrẽt,cũ antiquis codicibus agnoſcunt,ut,Inſomnia,plurali numero dicantur: ſiue τὰ ἐνυπνιὰ, ſiue uigiliam intelligamus.Nam plurali numero,inſomnia, loco hoc,pro uigiliis poſitum Soſipater Cariſius putat: quãuis & hic ſomnia intelligi poſſunt,in quibus,terror. ¶ Adigat me fulmine ad umbras.]In codicibus aliquot anti. abigat,legitur:nempe quia ueriti ſunt bis,ad,præpoſitionẽ repetere. Sed enim ea ſic poſita,maiorem oſtendit uim, neq; deſunt huius eloquutionis exempla apud Vergi.& Cice. ut illud,Nondum erat auditũ te ad Italiã aduentare. ¶ Ante pudor quã te uiolem,aut tua iura reſoluam.]In Romano, & in Oblongo Vaticanæ bibliothecæ,codicibus antiquiſſimis,ſcriptum eſt,uiolo,& reſoluo.In Longobar.etiã ita prius habebatur:altera inde manu ſuperadditũ eſt,ã,cũ nota compẽdiaria,quæ pro m,poni ſolet.Corruptus etiam eſt Mediceus ubi uiolem,ex uiolo factum:& ita in Porcio contaminatum eſt utrũq; uerbum,quum uiolo,& reſoluo,prius ſcriptũ eſſet.Finitiuum uerò modũ loco hoc Soſipater dubio procul agnoſcit,ubi ait,antequã modo finitiuis,modo ſubiunctiuis iungitur.Iunctum ſubiũctiuis;ut,Antequã ueniſſet. Diſiunctum finitiuis,ut apud Vergi. Ante pudor, quàm te uiolo, aut tua iura reſoluo.Hinc,quã is lectionẽ probarit patet. ¶ Qui me ſibi iunxit.]In anti.aliquot exempla.uinxit,legitur:qđ tantũdem eſt, niſi quis iungere magis ad nuptias pertinere dicat. Vincire autem,amicitiæ potius eſſe.

POETA
⌈Sic effata, ſinus lachrymis impleuit obortis.
ANNA
Anna,refert.⌈O luce magis dilecta ſorori,
Sola'ne perpetua mœrens carpere iuuenta?
Nec dulceis natos,Veneris nec præmia noris?
Id cinerem,aut maneis credis curare ſepultos?
Eſto,ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ,non ante Tyro deſpectus Hiarbas,
Ductores'q; alij,quos Aphrica terra triumphis
Diues alit,placito'ne etiam pugnabis amori?
Nec uenit in mentem,quorum conſederis aruis?

SERVIVS.

Alij, Sinum, legunt. ¶ Sinus.] Hos dicimus, orbes oculorum.i. palpebras: quæ à palpitatione dictæ ſunt: quia ſemp mouentur. Bene autẽ his lachrymis,excuſationẽ cõmemorati prioris mariti, præmiſit. ¶ Anna refert.] Suaſoria eſt oĩ parte plena.Nam & purgat obiecta, & oſtẽdit utilitatem, & à timore pſuadet. ¶ O luce m.d.].i.dilectior.Nã antiqui,frequenter pro cõparatiuo iungebant particulam,magis.tale & illud eſt,Nate mihi uita quondam dũ uita manebat Care magis. ¶ Sola'ne.] Sola'ne mœrẽs in omni carpere iuuenta. ¶ Dulceis.] Dulceis enim propter liberos,qui ſunt cauſſa ſecundi matrimonij.Alij male iungunt, Natos Veneris Cupidinẽ & Æneã. ¶ Vene.p.] Voluptates.Hom. τά τ' ἔδωκα ἀφροδίτης. ¶ Id cinerẽ aut ma.] Propter illud,Nec ſeruata fides cineri ꝓmiſſa Sichęo. Bene autem extenuat, nõ animã dicens, ſed cinerẽ, & maneis ſepultos. Et eſt ex ſententia Epicuri, qui dicit

Hinc Getulæ urbes,genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt,& inhoſpita Syrtis,
Hinc deſerta ſiti regio:lateꝙ furentes
Barcæi:quid bella Tyro ſurgentia dicam?
Germani'ꝙ minas?
Diis equidem auſpicibus reor,& Iunone ſecunda
Huc curſum Iliacas uento tenuiſſe carinas.
Quam tu urbem ſoror hanc cernes?quæ ſurgere regna
Coniugio tali,Teucrûm comitantibus armis?
Punica ſe quantis attollet gloria rebus?
Tu modo poſce deos ueniam,ſacris'ꝙ litatis
Indulge hoſpitio,cauſſas'ꝙ innecte morandi,
Dum pelago deſæuit hyems,& aquoſus Orion,
Quaſſatæ'ꝙ rates,dum non tractabile cœlum.

dicit animā cum corpore interire. ¶Eſto.] Aduerbium concedentis: & eſt Græcum. ¶Mariti.] Non qui eſſent,ſed qui eſſe cuperent. Alij legūt,ægram mariti:ut ſit numeri ſingularis,ideſt triſtem,propter maritum. ¶Non ante Tyro.] Aut in Tyro:ac ſi diceret,Tyri,aut τύροθεν.i.de Tyro,ut,Dardanus Heſperia.

Hiarbas. ¶Hiarb.] Rex Libyæ,qui ſecūdum hiſtorias, Didonē petiit: & quū illa recuſaret, Carthagini intulit bellum:cuius timore,quū cogeretur à ciuib.petiit ut ante placaret manes mariti: & ædificata pyra ſe in eā præcipitauit:unde

Dido. Dido.i.uirago eſt appellata:nā Eliſſa,ꝑprie dicebatur. ¶Ductoresꝙ alij.] Ergo Hiarbas ductor. ¶Aph.] Deriuatiões freqnter ſunt maiores principalitate.interdū pares inueniuntur.raro minores:unde ſupra de Lacæna notandū dicimus. ¶Triumphis Diues.].i.bellicoſa. ¶Pugnabis amori.]Græcum eſt. Nā nos dicimus, pugno tecū:& non,pugno tibi. ¶Vrbes.] Ad terrorē dixit: nā in Mappalibus habitāt. ¶Infre.] Sæui:uel,qui equo ſine freno utuntur. ¶Inhoſpita.]Barbara, aſpera. ¶Deſerta ſiti re.] Inhabitabilis:& intelligit Xerolibyem,quæ eſt inter Tripolin,& Pentapolin. Terret ergo quum iuxta ſint,aut bellicoſæ gentes,aut deſerta:unde nō ſperet auxilium. ¶Barcæi.] Hi longè ſunt à Carthagine:unde dixit,Lateꝙ furētes.& ſecundùm Titianū in chirographia,Phœnices quondā nauali

Barce. pugna ſuperauere.Barcę autē,ciuitas eſt Pētapoleos,quæ hodie Ptolemais dicitur.Nam Cyrene & Barcę reginæ fuerūt: à quibus Cyrene & Barcę urbes dicūtur. ¶Minas.]Propter aurū quod dolet ſibi ereptū,ut in.I.diximus. ¶Auſpicibus.] Nuptiæ enim captatis auguriis fiebāt:ut Luca.Contentiꝙ auſpice Bruto. ¶Secunda.].i.proſpera,quæ præeſt coniugiis. ¶Tenuiſſe.] Perfeciſſe,impleſſe. ¶Tali.] Tam fortis uiri: hoc ſciebat à Didone dictum. ¶Veniam.]Beneficiū,aut ueniam periurij:ut,Non cineri ſeruata fides promiſſa Sichæo. ¶Sacris litatis.]Noue dictum:nam deos litamus,non ſacra. ¶Indulge.] Da operam:ut,Indulgent uino,& uertunt crateras ahenos. ¶Aquoſus Oriō.]Corripuit ratione ſupradicta. ¶Non tractabile.]Aſperum,intractabile.

ASCENSIUS.

¶Sic effata,&c.]Vehementiā amoris,quā uerbis fateri erubuit,lachrymis prodidit:unde ſoror animū eius agnoſcens, oleū addidit camino,& incenſam inflāmauit ſequēti oratione:de qua dicit Dona.ſic. ¶Lachrymis.] Quas effundebat, uel recordatione ueteris mariti, uel quòd cogatur id facere, quod animo reſpuente damnauerat. ¶Obortis.] Subito coortis. Sic enim fit,quādo dolore animi funduntur.Contra de Sinone,Lachrymisꝙ coactis. ¶O luce m.d.] Oſtendit cauſſam meri conſilij fuiſſe,quū ex amore loquatur:& deinde aggreditur aſtruere cauſſas,propter quas ipſa negauerat ſecundas nuptias. ¶Nec dulces natos.]Honeſtam cauſſam proponit:ne libidinis,ſed liberorū creandorū cauſſa, illam hortari uideatur. ¶Id cinerem.].i.hic,cui deferre cōtendis,neſcit honorificentiā tuam.Quū anima enim,ſenſus morientis extinguitur,totū interit,perditꝙ obſequium,quiſquis illud nō homini,ſed cineri prorogare contēdit. ¶Eſto ęgrā.]Quum adhuc eſſes ęgra,ex recenti dolore,nulli flexerunt te.Nunc nō repugnabis placido amori. ¶ Hinc Getulæ ur.]Exprimit qđ obſcure dixit, ¶Quorum conſederis aruis?]Poſt autē multa neceſſaria,quæ ſuperius poſuit,addit faciendi neceſſitatē, ſingula cum metu diſcurrens: dicit ergo, non conſyderas te peregrinam:& in locis peregrinis te imperium uelle fundare:& omnia initia,præſertim imperij,habere laborem durū. Quod fœmina & ſola,paras urbem fundare:quum innumerę gentes poſſint te magno numero urbium infeſtare:quæ uiribus & ferocitate ualent. ¶Inſuperabile,& infreni.] Inuincibiles oſtendit.Infreni,qui ſuis legibus uiuētes,nollent alieno imperio ſubiugari. ¶Inhoſpita.] Non quòd nō ſuſcipiat hoſpites,ſed quā inhumanitatis cauſſa, omnis formidet adueniens,uel oderit peregrinus. ¶Cingunt.]Hoc ipſum cingunt,habet magnā uim:nā cingere eſt ambire:ut infiniti mōſtrentur inimici undiꝗ:ne per illos,ne'ue etiā per deſerta fugere poſſis. ¶Germani minas?]Hoc ut ualidiſſimū poſuit, quaſi iſtis addetur,qui mare obſidebit,ne fugere poſſis. Poſtremo illi hunc cogitandū proponit,cui imperiū ſit relictu-

ra,ſi careat

ra,ſi careat liberis. ¶Diis equidē.] Poterat timere Dido,Iunoni hoc nō placere: ſed cōiecturaliter remouet Anna:ait eñ,ſi nollēt dij nobis cōiūgi Troianos,nunquā illi noſtra littora tetigiſſent: & credit Iunonē ꝑcuraſſe,ut Troiani à patria pellerent̃: ut huic regno fauerēt ¶Quā tu urbem.] Si ſola tātùm regnū paraſti,quid facies Troianis adiuta? Ergo fauorē deorū ſacrificiis cōcilia. ¶Indulge hos.].i.illorū peregrinationē uberius foue:ne deficientibus reb.Troiani recedere cogātur. ¶Cauſasꝙ in.m.] Prętende cauſſas q̄ illos à nauigatione arceant.Hęc

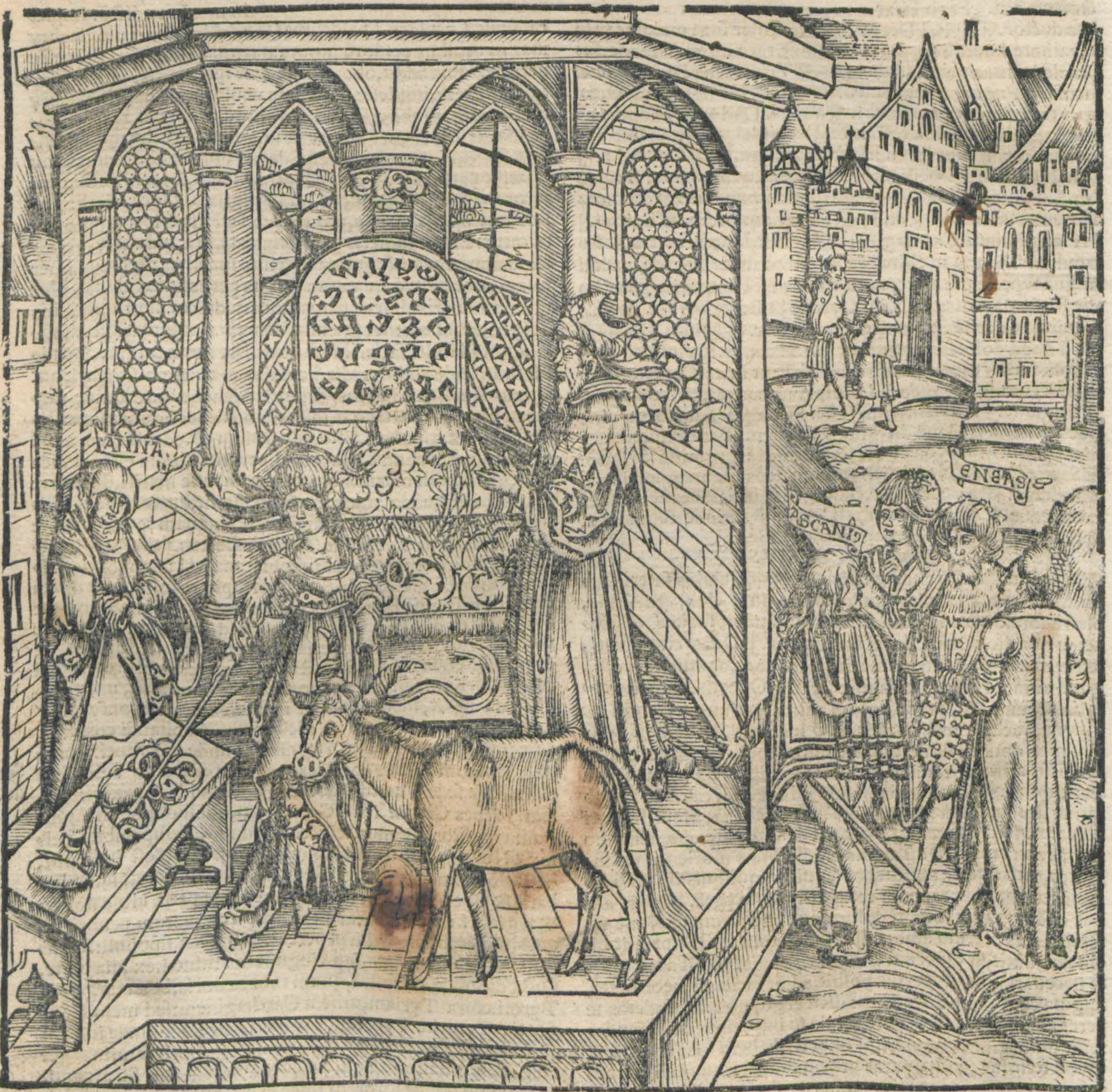
Ordo. ille. ¶Ordo eſt.Dido effata,ideſt eloquuta:ſic,ideſt in morē prædictū: impleuit ſinus.ſ.oculorū.i.palpebras(ſecundùm Ser.q uult lachrymas in orbibus oculorū immoratas:quaſi indecorū ſit,ſi effuderit:ſed quia addit,obortis.i,præter ſpem ortis: uidet̃ poeta ſignificare,impleſſe ſinus,non oculorū,ſed ueſtiū.)lachrymis obortis.i.ſubito,& cōtra inſtitutū ortis: uel recordatione mariti prioris,uel amore noui,quum uereatur:quod ſentiret fateri,Anna refert.i.reſpōdet ad obiecta cōtra nouas nuptias,& perſuadet ad eas,ô dilecta.ſ.Dido,ſorori.ſ.mihi,quæ ſoror tua ſum:magis luce.i.uita propria,aut luce uitali: poſuit autē magis dilecta,pro eo quod eſt dilectior:ne, pro an: tu carpere.i.conſumeris paulatim:ſola.i.in uiduitate perſcuerans,mœrens.i.lugubris & triſtis iuuenta: perpetua.i.per totam iuuentā tuā,quantùm ipſa ſe perpetit.i.cōtinuat. Nec noris.i.noueris:dulces natos.i.quàm dulces ſunt liberi, his qui procreant eos:nec præmia Veneris.i.uoluptatē libidinoſam.q.d.id ſtulte facis.Nā qđ dixit,Ille meos primus,&c.nihil facit,unde addit,credis.i.credis'ne: cinerem.ſ.Sichęi, aut manes ſepultos.i.ſpiritus defuncti Sichęi,curare id.ſ.ut carpere perpetua iuucta?q.d.id fieri non debere:quum ſuperſtitioſum ſit & friuolum.Eſto,aduerbium cōcedentis,tam apud Græcos,quàm apud Latinos.q.d.permittatur ita eſſe: & dicamus,quòd nulli mariti.i.qui uoluerunt eſſe mariti,flexere te quondā.i.aliquādo antehac;nō.ſ.te flexit,ductor quāuis Libyæ:aut Hiarbas Libyæ.ſ.ductor, nō inquàm te flexit: ante i.prius,Hiarbas Tyro.i.de Tyro;deſpectus.ſ.tibi:& alij ductores,quos terra Aphrica.i.Aphricana,niſi ſit appoſitio: diues triūphis.i.uictorioſa,& ſæpe triūphare ſolita: aut ditata ex opimis ſpoliis & exuuiis eorū,quos in triūphos duxerit: alit.i.nutrit, & fouet.i.ponamus quòd principes Aphrici te nō flexerint:pugnabis'ne etiā amori placido.i.cū amore placente reſiſtendo ei?q.d.id factū non decere:quū liceat ſubcūbere amori,quia id cineres non curant: & utile ſit, unde addit:Non uenit, ideſt uenit'ne in mentem,ideſt conſyderas'ne quorū aruis conſederis , ideſt locum habitandi cœperis? (À conſido, potius quàm à conſideo: unde in.I. Ænei. Vultis

Sedi à ſido. & his mecum pariter conſidere regnis.recte ergo Valla ſentit,ſido, & ſedeo, unum habere in uoce quidem præteritum, ſedi.)Vrbes Getulæ ideſt Getulorum,qui ſunt populi Aphricani:appoſitorie,genus,ſcilicet hominum, inſuperabile bello:& Numidę,populi illi Aphricani:infreni, ideſt indomiti, & nullo freno coerciti:& Syrtis inhoſpita.i.inhoſpitalis:barbara,& aſpera:cingunt nos hinc.i.ex una parte urbis noſtrę: & regio.ſ.Libyca:deſerta ſiti.i.propter aquarum penuriam, quæ intolerabilem ſitim procreat;& Barcæi.ſ.populi:furentes.i.debachantes,late,ſup.cingunt nos;hinc.i.ex alia parte. Quid dicam?q.d.fruſtra,quum tute ea noris:bella ſurgentia Tyro.i.cōtra Tyriam,urbem Carthaginem:ſed melius,Surgentia Tyro.i.à Tyro:unde profecta eſt Dido:unde in.I.Imperium Dido Tyria regit urbe profecta:ꝗ,pro &:minas germani.ſ.Pygmalionis;: qui propter ablatum auri & argenti, immenſum pōdus ſororem inſequi parabat.Equidem.i.ego quidem reor: carinas.i.naues:à parte totum.Iliacas.i.Troianas,tenuiſſe uento.i.ui uentorum: curſum huc.i.ad nos:diis auſpicibus.i. præſidibus:aut ad futuras nuptias auſpicantibus:& Iunone.ſ.pronuba:ſecūda.i.proſpera,& ſequente deorum auſpicia.Nam,ô ſoror,quam.i.qualem cernes hanc urbem.q.d.clariſſimam:& quæ.i.qualia regna cernes,tu ſurgere.i.oriri,ſup.ex tali.i.talis herois;coniugio:& hoc armis.i. bellicis potentiis:& copiis Teucrûm.i.Teucrorum comitantibus.q.d.etiam inclytiſſima,ac potentiſſima;& quantis rebus attollet.i.eriget;ſe gloria Punica.i.Punicorum populo-

rum:hoc eſt,Pœnorum.q.d.maximis:tu modo.i.ſolũmodo, aut nunc,poſce deos.i.à diis:veniam.i.hanc gratiam,aut beneficium,vt rite ſecundent:aut venia periurij:quia cineri Sichæo fidem nõ ſerues:& indulge.i.da operam: hoſpitio.i.vt detineas eum hoſpitio:ſacris litatis.i.diis litatis:hoc eſt,placatis per ſacra:aut ſacris litatis.i.ad litãdos deos factis: & innecte.ſ.Æneæ:cauſſas morandi.i.immorandi:docet quomodo.ſ.dum.i.quoaduſq;:hyems.i.tẽpeſtas hyberna: deſæuit.i.multum ſæuit:(& eſt præſentis temporis:)aut deſæuit.i.deſæuierit.i.ſæuitiam ſuam finierit:& dum Orion.i.ſtella Orionis:aquoſus.i.aquas,& nymbos excitans,ſup.deſæuit:& dũ, ideſt:quàndiu : rates,ſup.ſunt:quaſſatæ.i.concuſſæ, & lacere,necdum refectæ:& dum cœlum.i.regio aeris eſt,non tractabile.i.dura & aſpera.

PIERIVS.

¶Sinum lachrymis impleuit obortis.] In ueteribus codicibus aliquot,lachrumis abortis,legitur:ſed obortis interpretes agnoſcunt. ¶Quos Aphrica terra triũphis Diues alit.] In Romano codice legere eſt, triumphos,accuſatiuo caſu:ut ſit,quos triumphos , pro triumphales uiros.Rectius tamen eſt,Diues triũphis, ut agnoſcit Seruius.¶Placido'ne etiam pugnabis amori?] Quanuis,placido, nomen in aliquot codicibus manu ſcriptis habeatur:longè tamen melius,placito, eſſe dixerim:ut emendatiora legunt exemplaria.¶Hinc Getulæ urbes.] In antiquis aliquot codicibus,Gætulæ,cum diphthongo prima ſyllaba ſcriptum obſeruaui, Græcorũ more:apud quos γαιτȢλοι Libyæ populi,per αι ſcribitur: iidem γαίτυλιοι,Artemidoro ſunt.Noſtri cur nomen hoc abſq; diphthongo ſcriptitent,mihi nõ conſtat:neq; cur auſus ſit Martialis primam & ſecundam in hoc nomine corripere, quanquàm in media ο paruum ex diphthongo abiici poteſt,& υ, quod in u,apud nos tranſire ſolet,ea ratione corripi,quòd cõmunis apud Græcos habeatur.Id nõ ita eueniat in prima ſyllaba,ſi Græci codices recte per αι diphthongũ eam ſcribunt. ¶Genus inſuperabile bello.] In Romano codice, Genus intractabile, legitur,eo modo quo in Ænei.I. Sed fines Lybici genus intractabile bello.Magis tamen placet hic, inſuperabile:quia magis terret ob difficultatem: & perſuadet à neceſſitate ualidi alicuius auxilij comparandi.¶Huc curſum Iliacas uẽto tenuiſſe carinas.] In Ro.co.& in Porcio legere eſt, hunc curſum:hoc eſt,hãc uiam: & ita in uno ex iis qui apud me ſunt, & in Donatiano.Nõnulli tamen eruditi quidem uiri magis probant aduerbium,huc.¶Tu modo poſce deos ueniam.] In codi.pleriſq; uetuſtis,deum,habetur:ſed melius deos,multos enim inferius numerabit, quibus ea ſacra faciet. ¶Deſæuit hyems.]Antiqui omnes codi. quotquot inſpexi, hyemps,per p,& s,finales literas ſcribunt:quod Terẽ. Scau. fert impatienter,ex eo iam tempore ea oborta ſtribiligine.

[His dictis incenſum animũ inflãmauit amore, POETA
Spem'q; dedit dubiæ menti,ſoluit'q; pudorem.
Principio delubra adeunt,pacem'q; per aras
Exquirunt,mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri,Phœbo'q;,patri'q; Lyæo,
Iunoni ante omnes,cui uincla iugalia curæ.

SERVIVS.

¶Incenſum inflãmauit.] Hora.Oleum adde camino. ¶Soluitq; pudorẽ.] Propter uincla caſtitatis.
Delubrũ ¶Delubra.]Delubrũ,dictum(ut ſupra)propter locum,in quo manus abluũtur.vel, propter tectũ con iunctum;aut,ligneum ſimulachrum, delubrum dicimus libro.i.raſo ligno, factũ:quod Græce ξόανον dicitur. ¶Pacem.]Beniuolentiam.¶Exquirũt.] Sacrificando explorant, an dij uelint huic rei aſſentiri.¶Peraras.]Auſpicialem artẽ oſtendit hinc: & ſpirantia conſulit exta. ¶Mactant.]

Ipſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit,
Aut ante ora deûm pingueis ſpatiatur ad aras,
Inſtaurat'que diem donis, pecudum'que recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.

¶Mactāt.] Verbū ſacrorum per euphemiſmū dictum, vt adolere. Nā mactare ꝓprie, eſt magis augere. ¶Lectas.] Ad ſacrificium enim eligebantur oues, quib. nihil deeſſet: vt in.6. Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuencos. ¶Bidentes.] Bidentes autem dictæ ſunt, quaſi biennes: quia neque maiores, neque minores, licebat hoſtias dare. Sunt enim in ouibus, duo eminentiores dentes, inter octo qui non niſi circa bimatum apparent: nec in omnibus, ſed in iis quæ aptæ ſacrificio inueniuntur. ¶Legiferę Cere.] Leges enim dicit̄ inueniſſe. Vnde eius ſacra, Theſmophoria appellantur. Fingitur autē hoc, quia ante inuentum à Cerere frumentum, paſſim homines vagabātur: quæ feritas rupta eſt, inuento frumēto, propter quod ex diuiſione, nata ſunt iura. ¶Phœbo.] Qui præeſt auſpiciis, quibus vrbes regūtur. ¶Patrique Lyęo.] Quia vrbibus aptæ, libertatis eſt deus. Vnde Marſias, eius miniſter in ciuitatibus, libertatis eſt indicium. Sacrificabat ergo primo diis, qui vrbibus præſunt, quaſi nuptura pro vtilitate reipublicę. Deinde, Iunoni, cui curæ ſunt nuptiæ. Eſt etiā ſenſus altior. Nam facturi aliquid ante aduerſos placamus: & ſic propitios inuocamus: vt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam. Ergo nuptura placat Cererē: quæ propter raptum filiæ nuptias execratur. Apollinem, qui expers vxoris eſt. Liberum, qui niſi raptam coniugem habere non potuit: & ſic Iunonem conciliat. ¶Cui vincla.] Quia eſt & Curetis, & matrona, & regina. ¶Cādentis.] Candidæ: participium eſt pro nomine. ¶Media inter cornua.] Non ſacrificiū eſt: ſed exploratio hoſtię, vtrū apta ſit. ¶Ora deûm.] Ante ſimulachra. ¶Spatiatur.] Matronæ enim ſacrificaturę, circà aras faculas tenentes ferebantur, quaſi cum quodā geſtu: vnde Salluſtius, Saltare elegantius quàm neceſſe eſt probæ. ¶Inſtauratque diem donis.] Muneribus, quæ aut diis offerebat, aut donabat Tyriis, vel Troianis. Inſtaurat autē ideo: quia iam ſupra ſacrificauerat: vt ſimul Æneam in regia ducit, Tecta: ſimul d.t.in.h. ¶Inhians.] Intenta per ſollicitudinem. ¶Spirantia.] Palpitantia: quaſi adhuc viua.

Bidētes.

Legifera Ceres.

Marſias.

ASCENSIVS.

¶His dictis incenſum animum inflammauit amore, &c.] Docet, quomodo verbis ſororis perſuaſa, diis ſacrificabat: & oracula quibus creditura non erat, poſcebat. de qua re dicit Don. ſic. ¶Incēſum inflā.] Bis repete, ſcilicet animū incēſum amore, inflammauit amore. Nam data ſpe commodi, ex iis quæ ꝓfutura dicebat, adeo dubitationem remouit: vt omnis verecundia & pudor, ceſſerit. ¶Legiferę.] Quia populorum conſenſus, niſi legibus, retineri non poſſit. ¶Phœ.] Vt in futurū, proſperiora perficeret, quæ optabant̄. ¶Lyæo.] Vt præſtaret lætitiā ſempiternā. ¶Iunoni.] Quia coniugiorum, tenet pleniſſimā poteſtatem. ¶Ipſa tenens.] Alij, alia faciebant: ipſa ſacerdotis munere fungebat̄. ¶Pingues.] Pecorum corporibus oneratas. ¶Spatiat̄.] Eundi, & redeundi, vices crebras procurabat. ¶Inſtaurat.] Sæpius hoc faciebat: vt produceret diem, volens diutius habere pręſentē quem amabat. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Anna inflammauit.i.in flammas prorūpere facit, animū.ſ.Didonis: incenſum.ſ.occulto incendio amoris inflāmauit, dicit, his dictis.i.hac perſuaſione ſua, & dedit menti dubiæ.i.ancipiti, quidnā agere deberet: ſpem.ſ.nubendi, ſecundo ſaluo decore: & ita ſoluit pudorem: quo arcebatur à ſecundis nuptiis. Et ergo ipſæ ambæ adeunt principio.i.ante omnia: delubra.i.templa, in quib. erāt deorum ſimulachra: & exquirūt.i.exquiſitę quærunt: & implorant pacē.i.pacationē, conciliationē, & beniuolentiā deorum: per aras.i.per auſpicabilem artem, aut per ſacrificia: & mactant.i.occidūt ad ſacrificandum (eſt enim propriū ſacrificiis verbum, macto: quaſi magis aucto, ſeu augmento ſacrificio.) bidentes.i.oues: lectas.ſ.à grege: de more.ſ.ſacrificantium, bidentes quæ legi volunt: ſicut tauri eſſe intacti, & ſues eximij. Mactant, dicit, Cereri legiferæ.i.quæ primas leges tulit: aut propter cuius inuentum, primæ leges latæ ſunt: ne.ſ. quis metat, vbi non ſæuerit: & Phœbo.i.Apollini: & Lyęo.i. Libero, ſeu Baccho patri: & ante omnes.i. præcipue Iunoni: cui vincla.i.vincula: iugalia.i.mr̄imonialia, ſup.ſunt curæ: quia pronuba dicitur: & nubentium præſes. Ipſa pulcherrima Dido, quaſi ſacerdos & regina, ita, vt id ei decentiſſime conueniret: tenens pateram.i.vas vinarium, aut poculum, patens dextra.ſ.ſua: fundit.i.effundit inter media cornua vaccæ: cādentis.i.mundæ, & intactæ: aut.ſ.dum non fundit, ſpatiatur ante ora deûm: ad.i.iuxta aras pingues.i.adipe & ſanguine imbu

Ordo.

tas:& inſtaurat.i.augmentat,& celebrat diem:donis.ſ.variis in templa,aut in Tyrios collatis:& ipſa inhians.i.auide inſiſtens:pectoribus pecudum.ſ.mactatarum: conſulit.i.conſiliū expetit:exta ſpirantia.i.adhuc vitalem ſpiritum habentia, & palpitantia.i.ſtudioſiſſime omnia facit;capta,videlicet amore ardentiſſimo:vſq; adeo, vt quæ vates cauenda præcinerēt, illa affectaret:vnde ſequitur,Heu vatum,&c.

PIERIVS.

¶Animum inflammauit amore.]In Romano codice, & quibuſdam aliis,inflammauit,ſimplex verbū habet:quo vſus eſt etiam Catullus,Flammati Phætontis.Sed longè numeroſius eſt,Animū inflammauit,dicere.¶Legiferæ Cereri.] In Ro.co.in Medi.in Porcio,& quibuſdam aliis anti.frugiferæ, legitur.Sed enim Ceres inuentrix legum,à M. Tullio dicitur in fine actionum in Verrem.Et rationem hic reddit Ti. Dona.cur legiferam Cererem,veteres appellarint. ¶Media inter cornua fundit.]In pleriſq; veteribus codi.fudit,habet̄ pręterito tpe. Sed pn̄s,dilucidiorē facit narrationē.

Heu uatum ignaræ mentes,quid uota furentem,
Quid delubra iuuant?eſt mollis flamma medullas
Interea,& tacitum uiuit ſub pectore uulnus.
Vritur infelix Dido,tota'q; uagatur.
Vrbe furens,qualis coniecta cerua ſagitta,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis,liquit'q; uolatile ferrum
Neſcius.illa fuga ſyluas,ſaltus'q; peragrat
Dictæos,hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit,
Sidonias'q; oſtentat opes,urbem'q; paratam.
Incipit effari,media'q; in uoce reſiſtit.
Nunc eadem labente die conuiuia quærit,
Iliacos'q; iterum demens audire labores
Expoſcit,pendet'q; iterum narrantis ab ore.
Poſt ubi digreſſi,lumen'q; obſcura uiciſſim
Luna premit,ſuadent'q; cadentia ſydera ſomnos,
Sola domo mœret uacua,ſtratis'q; relictis
Incubat.illum abſens abſentem audit'q;,uidet'q;.
Aut gremio Aſcanium genitoris imagine capta
Detinet,infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres,non arma iuuentus
Exercet,portus'ue,aut propugnacula bello
Tuta parant,pendent opera interrupta,minæ'q;
Murorum ingentes,æquata'q; machina cœlo.

SERVIVS.

¶Heu.]Nō ſacerdotes vituperat, quaſi neſcios futurorū: ſed vim amantis exprimit: & inde vituperat ſacerdotes,qui admonuerunt non crediturā. Nam omnia futura à ſacerdotibus prædicta eſſe,ſequens indicat locus: vt,Multaq; præterea vatum prædicta piorum.Eſt,verbū indeclinabile eſt.Nam frequēter deficit.Eſt autē,huius poſitio edo,es,eſt inuenim⁹: ſed quod abolitū eſt,edo, edis,edit: vnde eſt edere, & comedere: quod hodie dicimus.Nam ab eo quod eſt,eſſe, & comeſſe facit: quo tempore etiā præſenti vtimur: vt, volo eſſe:nā in defectiuis, tempora ꝓ temporibus ponimus: vt odi,noui,memini: odiſſe, nouiſſe,meminiſſe: etiam pro præſenti ponūtur, nō odire,nouere, meminere: nec enim poſſumus dicere.¶Vrbe furens.]Furor enim,eſt amor,in quo nihil ſtabile.Vnde & Cupido puer, inducitur quaſi inſtabilis,& infans,q non poteſt fari. vn̄ paulopoſt, Incipit effari, mediaq; in voce reſiſtit.¶Qualis cōiecta cerua ſa.] Satis congrua comparatio. ¶Creſſia.]Cretēſia:nam Græce, Cres facit: vnde eſt Cres. & Creſſa:facit Latīe Cretenſis.¶Agens telis.] Vrgens,perſequens.¶Neſcius.]Ignoratus latens. non qui ceruam neſciret: & rata ſunt verba quæ cōtrariū ſignificant. Nā vector, quū ſit proprie qui vehit: inuenimus etiā eū vectorē dici, qui vehitur:vt Luca. Vectoris patiēs tumidū ſuperenatat amnem.Et venia eſt hæc ſola pauoris,vectorem nō noſſe tuū:tale eſt formidoloſus,quū ſit tumidus:& timendū ſignificat.Quum em̄ exigit ratio,vt nomina verbalia agentis,habeant ſignificationē:ꝓ paſſiua ſignific[...] pleruq; ponuntur.¶Fuga.]Curſu:vt,Simul arua fuga,[...] verrit. Nā ītelligere nō poſſum⁹ fu[...] quū dicat,[...] Peragere em̄ eſt circūire,ingrēdo[...]Dictæos.[...] vulneratæ dictamū quęrūt:vt in.12.legim⁹.Nō [...] gnita capris Gramia.¶Lethalis har[...] propter fu[...] Didonis.¶Sidonias.]Pygmalionis,[...]i. ¶Vrb[...] ratā.]Paratā,ad illud pertinet,qđ Æn[...]r ciuitatē nauigat:ſed alij mouēt quęſtionē,qūo para[...] paulopoſt i[...]ferat,Pendēt opa interrupta,minæq; m[...] ſed paratū, po[...] dici,cui paulùm etiā ſupeſt:vn̄ eſt, Mi[...]murorū ingētes. ¶Incipit ef.me.in vo.re.]Sic Hora.Cu[...]ida parū decoro īter ꝟba cadit Lingua ſilētio.¶Labēte die.]qa in vſu nō erāt prādia;vt Iuue.Exul ab octaua Mari⁹ bibit.¶Demēs.] Quę ea q̄ nouerat,cupiebat audire.¶Narrātis ab ore.]Vt eū ītueret:& hoc loco ꝑ oīa amātis affect⁹, exprimit̄. ¶Obſcura luna.].i.nox;nā nil tā cōtrariū lunę,q̄ obſcuritas.¶Sola.]Sine eo quē amabat.Nā regina,ſola eſſe nō poterat. Eſt autem Plauti,q inducit amatorē īter multos poſitū:dicētē,q ſol⁹ ſit. ¶Mœret.]Per diphthōgū eſt,triſtis: al'r ſignificat, militat, vt,Ære mœrent paruo. Sane mereor aliud eſt.¶Abſens.]Ab Terē.ꝑſens ꝑſentē eripi,abduci ab oculis.¶Imagine capta.] Amātis ſilitudīe.¶Minæ]Eminētie murorū,qs pinas dicūt.

Edo.

Neſcius.

Vector.

Refellit hoc Seruij dictū.

ASCENSIVS.

¶Heu vatū,&c.]Docet qđ comic⁹ dicit, amorē rōne regi nō poſſe:itaq; inſanos fuiſſe vates,qui ſiniſtris ominib. & haruſpiciis, Didonem ab Ænea auertere volebant; quia vis amoris,ꝑuincit oīa.Vnde Dona.dicit ſic.¶Heu vatū.] Fiebāt ab imprudētib. ſacra,nullis amorū neceſſitatib.profutura.Fiebāt ab iis,q ſibi veluti vaticinādi ſciētiā vēdicabāt:& quum aliud ageret̄,nō intelligebāt Didonis ardorē. Profuturos ſe arbitrabant̄ iis, q̄ ītereniēte ignoratione neſcirēt. Quid em̄ q̄ ſoluebant̄,diis vota ꝓdeſſe poterāt amāti, quū ardor iā īmoderata,incēdia dediſſet?¶Tota v.v.f.]Quum oīa fruſtra agerent̄ ex nimio amore,nullo in loco cōſiſtere poterat:& vagāti toti⁹ ciuitatis,ſpatiū nō ſufficiebat.¶Qualis.]Didonē ceruæ, ſyluas ciuitatis,mobilitatē ceruæ, Didonis diſcurſib.ſagittā paſtoris,ſagittę Cupidis cōparat. ¶Sid.o.]ne ſua pn̄tia ſupfluavideret̄.& oñdebat vrbē patā, vt à nauigādi cupiditate auocar̄t¶Inci.]ꝑcidebat ɔtextū ꝟborū vt loq̄ndi ſpatiū ꝓferret ī lōgū.¶Iliacos.]Cōſumptis oīb. inuētionib,redibat ad ea q̄ pri⁹ erāt narrata. Nā miſere illū detīere cupiebat. ¶Illū abſens.] Tm̄ fallebat̄ amātis animus, vt abſentē videre & audire,ſibi videret̄. ¶Nō c.] Mirifice moralitas ex ꝑſſa ē:nā quū multa mala ī amore inſint,illđ ꝑcipuū qđ negotiorū oīm obliuionē inducit.Eadē em̄ Dido,q̄ īſtabat opi,regniſq; futuris, nūc oīa omittit:& quū omiſerit,Tyrij quoq; q inſtabāt ardētes, oīa nūc deſerūt.Vn̄ oñdit̄ rectorē,cōplere ora quū īſiſtit:quū ꝟò cōtra agit,oīa frigeſcere.Hęc ille.¶Ordo eſt.Heu,īteriectio,ex ꝑſona poetæ,q̄ſi cōmiſerātis:aut vī amoris dolēdo exprimētis,mētes vatū ignaræ: nō vaticinij, ſed viriū amoris, qa volebāt ɔſilio & admonitiōe,Didonē à nuptiis talib. auertere;admonētes vt donis & votis deos placet:qd.i.in quo:iuuāt vota,q̄ fecit diis:furētē.i.īſaniētē amore? q.d.nihil,aut in nullo:qd delubra.i.deorū tēpla,q̄ adierāt,iuuāt? q.d.tātūdē: hoc ē,nihil:qa flāma.ſ.amoris:eſt.i.ɔſumit:īterea.ſ.dū ſacrificaret.q.d.in ipſis ſacrificiis:medullas.ſ.Didonis:& vuln⁹.ſ. ſagittis Cupidineis illatū:viuit.i.īnouat̄,& refricat̄ īterea,& ita ſummū remediū amoris:ē nullū adhibere remediū; ſed ſi quâ fieri p̄t obliuiſci,niſi ſit libidinoſus amor,q carnē domādo opprimit̄ Dido īfelix:ꝓpter caſum futurū:vrit̄.ſ.ab amore:& vagat̄ toia vrbe.i.ꝑ totā vrbē,ꝑ q̄ pri⁹ cū grauitate īcedebat:ſed vagat̄ furēs,q̄lis,ſup.vagat̄ cerua: ſagitta ɔiecta.ſ. in eā,ita vt eā cōtigerit.i.poſtq̄ ſagitta cōiecta fuerit(eſt em̄ ſeptimi caſus,ſagitta cōiecta:& cerua primi.)q̄.ſ.ceruā: paſtor agēs.i.ꝑſequēs eā:telis.i.ſagittis:fixit incautā.i.nō cauētē:ꝓcul.i.de lōge,inter nemora Creſſia.i.Cretēſia:& liq̄t ferrū volatile.i.ad volādū aptū:hoc eſt,telū in ipſa cerua fugiēte:neſci⁹.i.ſcđm Ser.ignorat⁹:ſed maior eſt ſil'itudo,ſi exponat̄ ignorās:nā fieri p̄ōt, vt paſtor ſagittā emiſerit: neſcierit tn̄,an ceruā fugiētē fixerit:ſicut Æneas,regali dignitate,magnifico eloq̄o,& egregia forma,Didonē vulnerauit:neſci⁹ tn̄ quū id nō faceret:illi⁹ ergo,quo eā vulneraret amore neſci⁹: ergo.i.neſci⁹ q̄ eā ꝑcuſſerit:& iō liq̄t ferū.Illa.ſ.cerua ꝑcuſſa:ꝑagrat fuga.i.fugiēdo:ſyluas.ſ.Dictęas:& ſalt⁹ Dictęos.i. Cretēſes:& arūdo.i.ſagitta lęuis,q̄ſi arūdīea lethalis.i.mortifera:hæret.i.īhæret,lateri.ſ.ceruæ.Ipſa Dido ducit,nūc.i.aliqn̄ Æneā ſecū,ꝑ media mœnia.ſ.Carthaginis:& oñtat.i.oſtētationē demōſtrat,opes Sidōias.i.q̄s à Sidone auxerat,& vrbē paratā,

Ordo.

bē paratā,qđ ſignū eſt cōiugalis amoris:ſolēt em̄,ꝓci aut diuitiis,aut ꝟtute ſua,fauorē auſpicari:& ipſa incipit affari,qđ & amātis,& amētis iudiciū eſt:& reſiſtit.i.rn̄det,in media voce i.nondum dato ad integrum reſpōſo Æneæ,quod impatienter amantis nō tamen eſt:& quærit nūc.i.aliquando: eadem.ſ.conſimilia conuiuia:die labente.i.occidente.i.qualia feceerat Æneæ,& cæteris Troianis in primo aduentu : nec tamen approbatur dictum Seruij ,aſſerentis veteres nō feciſſe prandia,vt in fine huius lectionis Beroaldus docebit:& ipſa demens,expoſcit audire iterū labores Iliacos.i.Troianos:quos Troiani paſſi ſunt in excidio:& pendet iterum,ab ore iterum narrantis:poſt.i.poſtea:vbi.i.quando digreſſi , ſup.ſunt ex conuiuio:& luna obſcura uiciſſim.i.nox: aut luna obſcura reſpectu ſolis:præmit:nō extinguit,ſed imminuit:lumen.ſ.diurnum:& ſydera cadentia ſuadent ſomnos:ipſa ſola mœret.i.triſtatur: domo vacua.ſ.amato : quo fine vacua videtur amanti:& incubat ſtratis relictis.i.deſertis, ab amato.ſ.& ipſa abſens audit,& videt.ſ.per fantaſiam & imaginationem, illum.ſ.amatum:abſentem: quia ab ea iam digreſſum:aut ipſa capta imagine genitoris.i.patris.ſ.Æneæ,detinet Aſcanium.i.Iulium:gremio.ſ.ſuo, quo Cupidinem prius tenuerat, putans Aſcanium tenere:vt in.1.viſum eſt.Vnde ſignificatur Aſcanius poſtridie à Venere ductus:ſi.i.ideo, vt ſi fortè poſſit fallere amorem infandum.i.nimis improbum,ſatiando.ſ.ſe amplexu honeſto Aſcanij loco patris eius:turres.ſ.in muris:cœptæ.ſ.extolli:non ſurgunt.i.non extolluntur amplius: & iuuentus.i.iuuenes:non exercent amplius.ſ.arma:ve, pro vel , non parant amplius:portus, aut propugnacula.i.munimenta:&,ut dicunt, fortilitia:tuta bello.i.ad futurum bellū propulſandum: opera pēdent.i.ſuſpenſa manent:interrupta.ſ.ab operantium prius feruore:& minæ.i.eminentiæ,& pinnæ murorū:ingentes.i.valde magnæ: & machina.ſ.ædificij, aut turris:æquata cœlo.i.cōcepta vt erigatur ad cœlum vſq;: & id hyperbolicos , ſup.pendent interruptæ.Et ita oſtenditur,quantùm poteſt opera œconymi, aut reipu.prīcipis:quo ceſſante, omnia in deterius ruunt. Verba Beroaldi in Seruium,negantem apud antiquos fuiſſe prandia , ſunt hæc.Nō eo inficias olim me pedibus iuiſſe in ſententiam Seruij:ſed ex multiplici , variaq; lectione deprehendi apud priſcos in vſu fuiſſe,non minus prandia , quàm cœnas,& homines bis in die ſaturos fieri ſolitos:quod in primis affirmat Cicero, ſcribens in.5.quæſtione Tuſculana,Platonem ſolitū improbare uitam Italicorum:quoniam bis in die ſaturi fiebant: & apud Plautū,atq; Terē.vetuſtiſſimos ſcriptores prandia celebrantur. Quinetiam Macrobius refert , morem fuiſſe antiquorum Romanorum, vt patentibus ianuis pranſitaretur & cœnitaretur,apud Plynium in epiſtolis legimus:quenadmodum Plynius,ſcriptor naturalis hiſto.cibum ſumebat interdiu læuem & facilem , veterum more, perinde ac prandium foret parcius,cœna copioſior.Herodotus quoq; author Megacreontis Abderitæ, dictum celebratum fuiſſe, qui aiebat magnam ſe gratiam habere Xerxi:quòd non bis in die cibū caperet:nam ſi prandium & cœnam iuberentur Abderitæ parare,de ipſis actum iri peſſime aſſerebat:hoc ideo in Xerxe admiratus Abderites , quoniam illa quoq; tempeſtate, quæ haud dubie vetuſtiſſima fuit , prandere & cœnare conſueuerunt.Huc accedit authoritas Cornelij Celſi,præcipientis bis die,potius quàm ſemel cibum eſſe capiendū: celebratur quoq; à Plutarcho,apophthegma Alexandri magni:qui dictitare ſolebat obſonium prandij,eſſe nocturnam ambulationem: cœnæ verò prandij parcitatem. Supradictorum ſententias cōfirmat authoritas Ariſtotelis:qui ſcribit in Problematibus, prandendum eſſe large,cœnandum eſſe parce:hoc non præciperetur à doctiſſimo philoſophorum , niſi in vſu, prandia & cœnæ, pariter fuiſſent:hoc idem traditur ab Hippocrate, medico excellentiſſimo:& Leonidæ Spartani dictum illud peruulgatum eſt,Prandete commilitones apud inferos fortè cœnaturi:floruit autem Leonidas,procùl dubio temporibus antiquiſſimis,& inter antiquiſſimos eſt numerandus:hinc à Satyrico poeta dictum eſt,Prādebat ſibi quiſq; deus:præterea à Valerio Maximo , Simplicitas antiquorum in cibo capiendo laudatur , qui in propatulo prandebant atq; cœnabant.

PIERIVS.

¶Liquitq; volatile ferrum.] Non placet , linquit , præſenti tempore,quod aliquot habent codices.Eſt & vbi,volatile telum,in vetuſtis exemplaribus legatur.Sed enim quū ſit eodem uerſu poſitum, telis,Paſtor agens telis,magis placet periphraſis eius,teli ſtatim ſubiecta:Volatile ferrum:præterea de ferro hic agitur,quod auolſum à ſagitta tergo inhæſerit. ¶Syluas,ſaltusq; peragrat Dictæos.] Antiqui aliquot codices dictionum ordinem ita commutarunt,ſaltus,ſyluasq; paragrat Dictæas:quod in medio linquimus , quum ſententia omnino eadem ſit.¶Infandum ſi fallere poſſit amorem.] In Romano codice legitur , poſſit imago:id quid ſibi velit,non mihi ſatis liquet,propter epitheton infandum, quod ita non habeat,cui adhæreſcat.Quidam alij codices antiqui, ſi fallere poſſit amantē,habēt. Sed neq; id ꝓbamus.Infandū verò amorē,caſtiorē lectionē aſſerimus.Neq; dubitam⁹ lectionē eā, quæ eſt imago,ex paraphraſi aliqua huc irrepſiſſe.

Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri,
Chara Iouis coniux,nec fama obſtare furori,
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis.
ſEgregiam verò laudem,& ſpolia ampla refertis IVNO
Tu'q;,puer'q; tuus.magnum & memorabile numen,
Vna dolo diuûm ſi fœmina victa duorum eſt,
Nec me adeo fallit ueritam te mœnia noſtra
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus?aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam,pactos'q; Hymenæos
Exercemus,habes tota quod mente petiſti.
Ardet amans Dido,traxit'q; per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum,paribus'q; regamus
Auſpiciis,liceat Phrygio ſeruire marito,
Dotaleis'q; tuæ Tyrios permittere dextræ.
ſOlli(ſenſit enim ſimulata mente loquutam, POETA
Quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus.ſQuis talia demens VEN.
Abnuat?aut tecum malit contendere bello?
Si modo,quod memoras factum fortuna ſequatur,
Sed fatis incerta feror.ſi Iuppiter unam
Eſſe uelit Tyriis urbem,Troia'q; profectis,
Miſceri'ue probet populos,aut fœdera iungi:
Tu coniux,tibi fas animum tentare precando.
Perge:ſequar.ſTum ſic excepit regia Iuno. POETA

SERVIVS.

¶Famam.] Scilicet honeſtam. Nā τῶμ μέσωμ eſt. ¶Furo.]Iam non amori. ¶Adgreditur.] Cum calliditate loquitur.¶Egregiam.] Ironia eſt , inter quam, & confeſſionem ſola pronuntiatio intereſt . Ironia eſt,in qua aliud verba,aliud ſenſus continet . ¶Puerq; .] Filius. παῖς enim Græce dixit. ¶Adeo.] Multū. Teren. Adoleſcentem adeo nobilem.¶Veritam te m.n.] Legimus enim , Vereor quò ſe Iunonia vertāt Hoſpitia : ꝓpter illud, Haud tanto ceſſabit cardine rerum . ¶Mœnia noſtra.] Iunonis hoſpitiū. ¶Modus.] Finis:Iuuena.Nullo qppe modo milleſima pagina ſurgit ¶Quo n.c.t.] Quid opus eſt certamine? ¶Æternā.]Non inducias ꝑpales.¶Hab.]quod tota mēte petiſti,propter illud Noſtrā nūc accipe mētem. ¶Pa.Auſp.]Æquali poteſtate:& ab eo, quod præcedit id quod ſequitur:& dictum à comitiis,in quibus iiſdē auſpitiis creati: licet ſimul nō crearentur: parem tamen habebāt honorem,propter eadem auſpitia . Vnde & conſules, pares ſuut , quum neceſſe eſſet vt vnus prior crearetur.¶Phrygio.]Emphaticos.q.d.exuli . ¶Dotales Tyrios.] Regalē ſpectauit perſonam. ¶Permittere dextræ.] Quaſi per manuum coniunctionem:ſecundùm ius loquutus eſt. ¶Olli.] Illi, uel tunc.Cętera per parentheſim dicta ſunt ¶Sim.m.] Hoc eſt,talibus adgredit. ¶Liby.ad.o.] Hec abſolutio,eſt eloquutio:ſed verior,& magis figurata:Libycas auerteret oras.Nā plerunq; trahit ſchæma: vt aliquò ituri,nō ad locū ſed de loco,ſignificationē ponam⁹:vt ſi dicas, de Cāpania abeo in Thuſciam: honeſtius eſt,quàm ſi dicas,de Cāpania,eo in Thuſciā: hinc eſt, Ripā'ue inuiſus abibis. ¶Ingr.Ve.] Calliditatis eſt: ut ſupra. ¶Fortuna.] Ad caſum ꝑtinet. ¶Fatis.] Omnia tāgit,quibus res humanę regūtur. ¶Caſum.] Fata,& volūtatē deorū. ¶Fœde.] Abſolutū eſt:ſi fœdere ad ppłos ꝑtinet. ¶Ti.f.animum t.p̄.] Sic Æolus, Tuus ô regina,qđ optes? Explorare labor? ¶Perge,ſequar.] Aliud agens,aliud oſtēdit.Antea eſt enim Iunonis officiū in matrimonio:deinde vſus Venere⁹: vnde paulopoſt adero, Et tua ſi mihi certa volūtas. ¶Exc.] Subſequuta eſt.

Ironia.

ASCENSIVS.

¶ Quam ſimul,&c.] Docet fabuloſe, ac poetice Iunonis erga Didonem & Carthaginem ſtudium: eiuſq; cum Venere colloquutionem.vnde Donatus dicit ſic: ¶ Quam ſimul aggreditur.] Per hoc oſtendit,aliquid inuidioſe ſe eſſe dicturã. Tractatus Veneris magnus , atq; aſtutus cernitur. ¶ Tuæ.] Quaſi indignæ. ¶ Tyrios.] Tyrij inuidioſe,quaſi potentiſſimi. ¶ Quo regnum.] Senſit non potuiſſe fieri:vt tam graues,tamq; diuturnas inimicitias,ſic ſubito deponeret.Nouerat enim quid Æneæ deberetur,quo magis nitebatur id auertere. ¶ Sic contra.] Melius viſum eſt,dolos dolis excludere, veluti approbatis per diſſimulationem præſentibus:ne deteriorem viam inquireret atrox inimica:ſi contrariam ſe oſtenderet Venus. ¶ Quis.t.d?] Hæc vox quaſi conſentientis eſt. ¶ Sed fatis incerta feror.] Non fuit incerta:ſed ita poſuit,vt ne reniti videretur:& tamen non poſſe fieri ſubdole demonſtraret. ¶ Si Iuppiter.] Id ſciebat non poſſe fieri:ſed noluit oſtendere ſe nolle:ſed ad Iouem eam dimiſit, vt ab eo ſciret non poſſe fieri.Nam virorum ſecreta,facile intelligunt vxores.Hæc ille. ¶ Ordo autẽ eſt.Quam.ſ.Didonem:aut,ſi Græce mauis,Dido ſimulac.i.ſtatim,poſtquàm chara.ſ.Didoni, & etiam Ioui:coniux Iouis.ſ.Iuno: perſenſit.i.perfecte ſenſit:teneri.i.irretitam eſſe:tali peſte.ſ.amoris: nec famam obſtare.i.& quòd fama eius bona,quam prius ſummopere amauerat,non obſtaret:furori.i.inſano amori:ipſa Saturnia.i.Saturni filia:adgreditur Venerem talibus dictis.i.verbis,amaram ironiam habẽtibus:uerò.i.reuera,& certe:& tu,& puer.i.filius,ac miniſter tuus Cupido:refertis.i.reportatis, egregiam laudem:& ampla.q.d.opima ſpolia:& numen veſtrũ, ſup.eſt,propterea magnũ,& memorabile.i.dignum,quod in perpetua ſit memoria:ſi vna fœmina,qua nihil fragilius , eſt victa dolo duorum diuũm.i. diuorum.ſ.tuo, & Cupidinis. (Eſt ergo conceptio generum:ſicut,Tuq;, puerq; tuus,refertis:perſonarum etiam rara,quia fit per,q;,geminatam.In ſingulis autem verbis , quædam antitheſis eſt , atq; contentio. Nam vna opponitur duobus:fœmina,diuis:dolus,victoriæ & laudi,atq; ſpoliis: nam dolo, non acquiritur uera laus.) Nec me fallit adeo.i.omnino te ueritam:mœnia noſtra.i.Carthaginenſia,quæ in tutela noſtra ſunt:habuiſſe domos altæ,Carthaginis ſuſpectas.ſ.de inſidiis:vnde dixerat Venus, Vereor quò ſe Iunonia vertant Hoſpitia,haud tanto ceſſabit cardine rerũ. (Verum in hmõi poetarum fictionibus,dubitare licet: quomodo ſi Iuno illud conſilium Veneris norat, non obuiarit cœptis eius:& ſignificauerit Didoni , vt à filio ſimulato, patriſq; inſidiis caueat. Sed dicere poſſumus,id poetas ſenſiſſe,ut ſua eſſet cuiq; deorum,dearumq; poteſtas:ita vt ſolus Iuppiter fata condat,atq; recondat: inferiora numina ſe mutuo impedire nequeant.Vnde in regno amoris,non potuit à Iunone inpediri.Venus:quo circa vt Veneris beneficio perpetuũ ſit Æneæ,atq; Didonis coniugiũ,implorat Iuno Veneris opem,atq; numẽ:id nõ factura ſi per ſe id poſſe cẽſeatur.Quũ igitur Ethnici quoq; vnũ ponant verũ,atq; ſummum deum, dant ei tamen varia membra:hoc eſt , eius varias poteſtates, variis nominibus explicant:vnde ea qua cuncta veniunt,atq; procreantur per propagationem ſeminis,Veneri attribuitur: qua quanuis perſonam cõcupiſcimus,Cupidini:qua ad regna obtinenda iuuamur,Iunoni:qua ad ſapientiam,Mineruæ: & ita in reliquis.) Sed quis modus,ideſt finis erit:aut quo.i.ad quid,ſup.opus eſt nũc:tanto certamine.i.tanta controuerſia, & contentione inter nos? Quin.i.cur non exercemus potius pacem æternam.i.concordiam perpetuam,per matrimonium.ſ.&, pro.i.Hymenæos.i.nuptias ; pactos.i.certo fœdere conſtitutas:tu habes quod petiſti tota mente.Nam Dido amans ardet.ſ.incendio amoris:& traxit furorem.i.venenum amoris,per oſſa.i.ad medullas vſq;:ergo quia id voluiſti,atq; ego uolo:regamus hunc populum.ſ.Carthaginenſem,cõmunem.ſ.nobis:& auſpiciis.i.præſidiis & poteſtatibus:paribus.i.æqualibus.Liceat.i.volo,vt pro licito habeatur,ſup.Didonem:ſeruire.i.ſubditam eſſe:marito Phrygio.i.Troiano, & permittere tuæ dextræ.i.poteſtati:Tyrios dotales.i.nomine dotis in poteſtatem Æneæ filij tui venientes:Venus eſt olli.i.illo tempore:aut illi ingreſſa.ſ.inſidioſe:ſic.i.in ſequentem modũ (enim,pro quia,ſenſit.ſ.Iunonem loquutam,mente ſimulata.i.qua amicitiam ſimulabat,quum vtilitati ſuæ inhiaret:quo.i.ideo vt auerteret Libycas oras.i.ab Italia transferret in Libyam:hoc eſt,in Carthaginem:regnum Italiæ.i. monarchiam,& vniuerſale imperium Italiæ fataliter deſtinatum:vt in.I.promiſerat Iuppiter,abſente Iunone.) Quis demens abnuat.i.reprobet,& renuat:talia.ſ.fœdera eternæ pacis?aut malit contendere tecum bello:ſi modo.i. dummodo fortuna ſequatur factum:quod memoras.i.ſi id quod dicis poſſit ſortiri:felicem effectum?ſed ego feror incerta.i.dubia: fatis.i.de fatis:hoc eſt,neſcio an fata id velint quod nos volumus:quia illis nolentibus nequidquàm velimus:neſcio(inquit) ſi Iuppiter velit eſſe vnam vrbem Tyriis,& profectis Troia:ve,p an:probet.i.approbet:populos.ſ.Tyrios, & Troianos miſceri,& fœdera iungi.ſ.inter eos:ſed tu coniux.ſ.Iouis es:fas.i.licitum eſt tibi tentare,precando.i.per preces:animum.ſ.Iouis.Perge.ſ.ad Iouem , ego ſequar.q.d.tecum ibo, ne me inuitam putes id viſuram.Id autem dixit audacter Venus: quia ſciuit Iouem id non conſenſurũ,quod & Iunonem non latuit:unde ipſa fingit ſe id ſolam diſquiſituram, & Iouis animum ad hoc inducturam: vnde ſubditur,Iuno regia.i. regis ſummi coniux:hoc eſt , diuũm regina , excepit.i.extra id quod Venus prætendit , in aliud propoſitum cœpit.ſ.ſermonem,dicens:Mecum erit,&c.

PIERIVS.

¶ Perſenſit peſte teneri.] In antiquis aliquot codicibus,perſentit,præſenti tempore legitur:& ita eſt in codice Donatiano,præteritum tamen nunquàm immutarim. ¶ Nec famam obſtare furori.] Sunt antiqui codices , in quibus,nec famam obſtare pudori, legitur.Sed hic,furori , magis placet : quòd Serui.agnoſcit. ¶ Magnum , & memorabile numen.] Sunt omnino codices aliquot manu ſcripti,in quibus,nomen,legitur:quod vulgata quædam exemplaria recepere.Sed,numẽ, eruditis placet: quod etiam in Mediceo prius ſcriptum fuerat. ¶ Quo regnum Italiæ Libycas aduerteret oras.] In Romano quidem codice,auerteret,legitur:quod Seruio mirifice placet.Sed enim in Oblongo,in Lõgobardico,in Porcio, & pleriſq; aliis cod.antiquis , aduerteret,habetur.Quia eloquutionem abſolutam eſſe , negarit nemo.Quippe verteret regnum Italiæ ad oras Libycas.Sicui verò figurata illa magis placeat,non laboro. ¶ Miſce.ue probet p.] In aliquot antiquis codi.iubet,legitur:quod non ita placet:quia ſtructuræ ordo,iubeat,expoſceret:ea ſpecie,quàm velit poſitum.

[Mecũ erit iſte labor,nunc qua rõne,quod inſtar, IVNO
Confieri poſſit:paucis(aduerte)docebo.
Venatum Æneas,vnaq; miſerrima Dido
In nemus ire parant,vbi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan,radiiſq; retexerit orbem:
His ego nigrantem commiſta grandine nymbum,
Dum trepidant alæ,ſaltuſq; indagine cingunt,
Deſuper infundam,& tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites,& nocte tegentur opaca,
Speluncam Dido,dux & Troianus eandem
Deuenient,adero,& tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio iungam ſtabili,propriamq; dicabo,
Hic Hymenæus erit.[Non aduerſata petenti, POETA
Annuit,atq; dolis riſit Cytherea repertis.

SERVIVS.

¶ Iſte labor] .ſ.explorationis à Ioue. ¶ Cõfieri.] Con,abũdat. ¶ Retexerit orbem.] Quem nox tegebat. ¶ Nigrantẽ.] Nigrũ: participium pro nomine. ¶ Alæ.] Equites:ob hoc alæ dictæ,quia pedites tegunt alarum vice. ¶ Trepidant.] Feſtinant:vt,Hic me dum trepidi crudelia limina linquunt. ¶ Indagine.] Ferarum inquiſitione. ¶ Deſuper infundam] Quia aer eſt Iuno ; bene hic ſe facturã dicit,quod habet in poteſtate. ¶ Nocte opaca.] Nubium caligine. ¶ Omne ciebo] Pro toto.Omne enim,numeri eſt:totũ,quãtitatis. ¶ Tua ſi mihi certa volun.] Hoc eſt,ſi tuũ etiam ſubſequatur officiũ. ¶ Connũbio] Nũ,naturaliter longa eſt:ab eo quod eſt nubere:ut,Connũbia noſtra reppulit.ſed modo,metri cauſſa,corripuit. ¶ Non aduerſata.] Legitur &,auerſata.

Omne. Totum.

ASCENSIVS.

¶ Mecũ,&c.] Iuno,cognito quòd Venus vellet ſecũ Iouem adire,vt conſulant an velit Troianos Carthagini ĩmorari,obſtitit:ſciẽs quia Iuppiter,imperiũ vniuerſale Italiæ addixerat: quo non obſtante,ut in.I. dictũ eſt de Carthagine, Hoc regnũ dea gẽtib.eſſe. Siquâ fata ſinãt,iam tum, tenditq;,fouetq;.vbi manifeſte dicitur Iunonẽ nouiſſe,quòd fata obſtarent:vnde addit,Progeniẽ ſed enĩ Troião à ſanguĩe duci Audierat,Tyrias olim q̃ verteret arces.vñ dicit ſe ſolã animũ Iouis tentaturã:& iubet Venerẽ,de ea re ſecurã eſſe,quaſi Iouẽ quò vellet flectere poſſet.Docet ſimul modũ q̃uo Æneas Didonis ineat amplexus celebraturus cũ ea cõiugiũ, quod tñ celebratũ non eſt:ſed Dido coniugiũ vocat:hoc prætexit noĩe culpã.de hac aũt re,nihil notatu dignũ habemus à Dona. ¶ Ordo igiẽ ẽ.Iſte labor.ſ.quẽ tu cõmemoras,& mecũ obire vis: Ordo.

obire vis:erit mecum.i.aſſumetur à me:quæ eum ſola obibo: nunc aduerte ego,docebo qua ratione.i.uia,& quo modo:id quod inſtat.i.inſtanter agendũ eſt:poſſit confieri.i ſimul fieri:interea.ſ.dum Iouis animum nobis concilio:Æneas & miſerrima Dido parant.i.intẽdunt ire:unà.i.ſimul:quaſi una tẽpeſtate (eſt autem aduerbium congregandi).i.nemus:uenatum.i.ad uenandum:ubi.i.poſtquàm:Titan.i.ſol:craſtinus.i. qui cras oriturus eſt:extulerit primos ortus.ſ.ſuos.i.ut primum ſol ortus fuerit:& retexerit.i.aperuerit:radiis.ſ.ſuis:orbem.i.globum terræ,quantus à nobis uidetur,umbra noctis prius tectum.Ego quæ.ſ.ſum regina aeris:infundam deſup: his.i.in hos:uenantes.ſ.nymbum.i.nubem uentoſam:nigrantem.i.atram:grandine commixta:tunc.ſ.dum:alæ.i.comites à latere,in morem alarum expoſiti,ad inſidias ferarum:trepidant.i.feſtinant,huc illuc curſitantes:& cingunt ſaltus.i.loca in quibus feræ ſalire ſolent:indagine.i.indagatione,& inquiſitione ferarum:& ego ciebo.i.concitabo omne cœlum.i.totum aerem tonitru:& ita comites diffugient.i.in diuerſa fugient,& tegentur:ita ut reginam,quò ſe receperit,non uideant:nocte.i.caligine nubiũ:opaca.i.denſa Dido,& dux Troianus.ſ.Æneas,deuenient,ſup.ad eandem ſpeluncã.Bene præpoſuit Didonẽ,non quòd dignior eſſet,ſed quià prior in ſpeluncam deſcenderet:non enim decorum eſſet eam ſpelũcam intrare in qua Æneam inueniſſet:ego adero.ſ.affectione coniugali eos conciliatura:& ſi tua uoluntas,ſup.erit mihi:certa i.explorata:ego iungam,ſup.eos,connubio ſtabili:& dicabo propriam.ſ.cõiugem:quod tamen non faciet:hic.i.huiuſmodi,erit eis Hymenæus.i.auſpex nuptialis:aut hic erit eis matrimonij modus:Citherea.ſ.Venus:nõ aduerſata,aut non auerſata.i.non obſtans petenti:annuit.i.adſenſit:petenti.ſ.Iunoni:& riſit repertis dolis.i.de dolis repertis:aut propter dolos repertos à Iunone.

PIERIVS.

¶Confieri poſſit.] In Oblongo,perueteri codi.& in Mediceo,Quo fieri,legitur:adſcriptumq; ſuperne eſt in illo,Quo abundat.In hoc,Quo modo.Et ita in pleriſq; aliis codicibus: ut ſit,Quo,ſcilicet modo,fieri poſſit.Apud Serui.Con,abundat,qui Confieri,agnoſcat.Alij quidã codices manu ſcripti, Quod fieri,legunt.Idq; in nonnullis per t,notatum eſt:cuiuſdam ætatis conſuetudine,loco d,ſæpe t(uti pauloante dictũ) ſupponentis.In nõnullis abraſa eſt tota dictio,præſertim ubi per compẽdiariam notam,Q;, ſcriptum fuerat.Sed enim in Romano codice,Cõfieri,legitur:& ita ſcriptum erat in Longobardico,unde abraſum eſt,Con:&,Quo,ſuppoſitum. Confieri,tamen & Latinum eſt,pro Confici:& in primis Cæſari familiare vocabulum.7.de bello Gallico,commentario, ubi de Labieno loquitur: Poſtquàm id difficilius confieri animaduertit. ¶Non aduerſata petenti Annuit.]In Romano codice legere eſt,Non aduerſata petenti Adnuit.ut,Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.Sed enim id pertinet ad ſupplicia quæ obaudiãtur.Loco verò hoc magis placet,aduerſata:quia de conſenſu,deq; in eandem ſententiam eundo,ſermo eſt.

Oceanum interea ſurgens aurora reliquit,
It portis Iubare:exorto delecta iuuentus,
Retia rara,plagæ,lato uenabula ferro,
Maſſyli'q; ruunt equites:& odora canum uis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant,oſtro'q; in ſignis & auro
Stat ſonipes,ac frena ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur magna ſtipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo,

SERVIUS.

Iubar. ¶It portis iubare exorto delecta iuuen.] Nato Lucifero.Nam Iubar ꝓprie, Lucifer eſt:quòd lucis iubas effundat:ſed translatiue,ſplendor gemmarum, & auri,& ſimilium,Iubar dicitur.Lucifer, interdum Iouis, interdum Veneris ſtella,dicitur.Eſt autẽ hiſteron proteron in ſenſu. Ante enim oritur Iubar, deinde Aurora. ¶Retia rara plagæ.] Multi diſtinguunt,ut ſint, Retia rara maiora,& plagæ minora. Plagæ. Alij plagas,per definitionem accipiunt, ut plagæ ſint rara retia. Plagæ tamen, proprie ſunt funes, quibus retia tendũtur,circà imam & ſummam partem.¶Venabula.] Quòd ſint apta uenatui. ¶Lato ferro.] Pro, lati ferri. ¶Maſſyliq; ruunt equites.]Maſſyli autem,gens eſt non longè à Mauritania.&

Cui pharetra ex humero,crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula ueſtem.
Necnon & Phrygij comites,& lætus Iulus
Incedunt,ipſe ante alios pulcherrimus omneis
Infert ſe ſocium Æneas,atq; agmina iungit.
Qualis,ubi hybernam Lyciam,Xanthi'q; fluenta
Deſerit,ac Delum maternam inuiſit Apollo,
Inſtaurat'q; choros,miſti'q; altaria circùm,
Cretes'q;,Dryopes'q; fremunt,picti'q; Agathyrſi,
Ipſe iugis Cynthi graditur,molli'q; fluentem
Fronde premit crinem fingens,atq; implicat auro,
Tela ſonant humeris:haud illo ſegnior ibat
Æneas,tantum egregio decus enitet ore.

nia.& Maſsȳli,per unum l,legendum eſt: nam sȳ, lōga eſt. **Maſſylia** Maſſylia incipit ſtatim poſt Mauritaniam, & eſt pars Getuliæ, & Numidiæ. ¶Vis.] Plus eſt quàm ſi dixerit,multitudo. Sallu. Qua tempeſtate ex ponto uis piſciū erumpit. ¶Odora.] **Odorus.** Odorum eſt,quod ex ſe odorē emittit. Stati. Et odoræ uulnere pinus:ſic eſt inter odoratū lauri,nemus:pro odorū:nam **Odoratus.** odoratū eſt,quod aliunde recipit odorem: ut, Odoratum templum. ergo odorum, quod per ſe olet. Odoratum, quod aliunde odorem recipit. **Odoriſequus.** Odoriſequum, quod odorem ſequaī:ut modo de canibus dicere debuit. ¶Cunctantem.] Atqui amatrix debuit properare: ſed pathos natura uicit. Terent. Dum moliuntur, dum comantur,annus eſt. Deinde hæc morabatur ſtudio placendi. ¶Ad.] Ante,uel apud. ¶Stat ſo.] Adeſt, præſens eſt. Nam ſi ſimpliciter uituperatio eſt. Legitur enim, ſtare loco neſcit: ſed ſequentia hoc explanant. ¶Ac fre.f.ſp.m.] Spumantia,ſpumam uomantia:ut mare naufragum, quod naufragos facit. ¶Limbus.] Faſcia,quæ ambit extremitatem ueſtium,ſecundùm antiquum ritum:ut, Victori chlamydem auratam,quàm plurima circū Purpura. ¶Crines no.in a.] Veluti retiolum,quod colligit comas κρωβύλος. ¶Ipſe.] Quia amatur dat ei pulchritudinem. ¶Hybernam.] Nō aſperam, ſed aptam hyemare cupientibus:ſic enī eſt regio illa. Et aliud agens,aliud oſtendit. Nam Apollo, ſex menſibus hyemalibus,apud Pataram Lyciæ urbem:ſex æſtiuis, apud Delum, dat reſponſa. Comparat autem illi Æneam,uel propter ſagittas,quibus utebatur in uenatione:uel propter futurum infelix matrimonium. Nam nuptiis,hoc numen infenſum eſt. ¶Cretes.] Ab eo quòd eſt Cres. ¶Dryopes.] Populi iuxta Parnaſum:ut, Dryopumq; trahens Eraſinus ariſtas. ¶Agathyrſi.] Populi ſunt Scythiæ,colentes Apollinem hyperboreum,picti,non ſtigmata habentes, ſed pulchri.i.Cyanea coma placentes. ¶Fluentem.] Vngentis. ¶Fingens.] Componens. ¶Tela ſo.] Sic in.8. Pharetramq; fuga ſenſere ſonantem. ¶Segnior.] Pulchrior. Nam uirtus,& pulchritudo,inuicem ponūtur. **Fortis.** ſic Statius: Hercule pulchro Pulcher Auentinus. ſic Plautus in Pyrgo,de muliere Polynice: Quid fortis eſt? ideſt pulchra.

ASCENSIVS.

¶Oceanum interea,&c.] Docet poeta,quomodo poſtridie eius diei,quo Iuno & Venus conuenerant, Æneas & Dido uenatum exierunt: & qua pompa inſtructi,quibusq; comitibus ſtipati. unde Donatus dicit ſic: ¶Limbo.] Limbus,regibus deputatur,& diis:qui eorum caput,candido orbe circundat. ¶Cui pharetra.] Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, ut placeret. ¶Qualis.] Vt Æneæ pulchritudo præferri cæteris poſſet, deficientibus humanis, ad diuinam comparationem acceſſit:quia Didonem, Dianæ comparauerat:hunc comparat Apollini. Hæc ille. **Ordo.** ¶Ordo eſt. Aurora.i.ſplendor matutinalis,ſurgens interea,dum Iuno & Venus talia conſultarent:relinquit Oceanū.i.mare magnum:orbē terræ circūdans,unde dies oriri uidetur. Iuuetus.i.multitudo iuuenū,delecta.ſ.ad uenationē ex multis:it.i.exit:& egreditur portis,aut it portis.i.ad portas ubi reginam opituletur: & hoc Iubare.i.Lucifero, exorto:retia rara,uidelicet plagæ,& uenabula: lato ferro.i.inſtrumenta uenatoria, habentia latū ferrum,ut ſunt cuſpides:& equites Maſſyli.i.de Maſſylia regione,iuxta Mauritaniam:& uis canum,odora.i.odoriſequa:ruunt.i.confuſe & impetuoſe efferuntur, exequitant & exeunt:nam retia & uenabula exportantur:equites exequitant,& canes exeunt, aut excurrunt:pro quibus, quia impetu fiebant,dicit,ruunt:primi.i.primores, & principes Pœnorum.i.Tyriorum:expectant ad limina.ſ.regiæ:reginam cunctantem.i.immorantem thalamo:ut.ſ.decentius exeat ornata:quia(ut comicus dicit)Dum comantur,& dum ornantur, annus eſt:& ſonipes.ſ.equus:ſtat.i.prȩſto eſt:inſignis.i.ornatus,& inſignitus:oſtro.i.purpura:& auro.i.phaleris aureis, aut auratis: ac ipſe ferox mandit frena ſpumantia.i.ſpuma perfuſa:& ipſa regina progreditur tandem.i.poſt longā expectationem,magna caterua.ſ.ſatellitum,& comitum:ſtipante.i.denſe comitante progreditur,dicit, circundata chlamydem Sidoniam.i.Tyriam.(ponit ſecundā,cōmunem:nam in primo, eam ſæpe produxit:ſicut prius pectoribus inhians: tribrachum in ſecundo loco poſuit).i.habens chlamydem Sidoniam.i.Tyriam circundatam: limbo picto.i.cuius faſcia extremitatē ambiens,erat picta:aut habens limbum pictū:cui.ſ.reginæ, uidelicet Didoni:pharetra, ſup. prominet ex humero: & crines nodātur in aurum, ideſt in modum retioli: ex auro,& fibula aurea: ſubnectit.i.ſurſum nectendo,tenet ueſtem purpuream,ſuper quam.ſ.chlamydem habebat. Necnon.i. etiam Phrygij, & Iulus lætus.i.gaudens:quia ætati pubeſcenti quadrat uenatio(ſeparat autem more ſuo,principem pubis,à reliqua pube: ut egregiū ſignificet:non ut Phrygium neget:id tamen obſeruat ferè, ut dum mollíciei incumbunt,Phrygias uocet:dum rebus arduis Dardanidas.) incedunt comites.i. comitantes Æneam,& reginā:& ipſe Æneas pulcherrimus ante omnes alios,infert ſe ſocium.ſ.ad uenationem:& iungit agmina.i.agminatim cū aliis incedit:aut agmina ſua agminibus Didonis iungit:exiſtens talis, qualis Apollo inuiſit.i.adit,ut uideat Delum, inſulam illam maternam.i.matri Latonæ ſacram:quia illic Apollinem, & Dianam peperit: aut maternam, quia patria illius eſt:aut ex matertera,ideſt matris ſorore procreata,ubi,ideſt quando, aut quoties,deſerit Lyciam hybernam,ideſt hybernationi aptam:& ubi ſe hyberno tempore tenet:& apud Pataram,Lyciæ urbem,reſponſa dat,& fluenta Xanthi,illius fluuij tepidi in Lycia:& qualis inſtaurat choros(quia uerno tempore uidetur lætior Apollo,ideſt ſol,quàm hyemali:& ita pulchrior,quia lætitia formam iuuat:unde Statius in Achilleide,O quantùm gaudia formæ adiiciunt.) & eo inſtaurante choros:&,ideſt ſimul: Cretes.i.Cretenſes:& Dryopes.i.populi iuxta Parnaſum:& Agathyrſi,populi Scythiæ,picti.i.pulchri:aut,reuera,picti.(unde de eis dicit Landinus ſic: **Agathyrſi.** Agathyrſi iuxta Scythas ſunt,omnium hominum molliſſimi,auro ornantur:unde eos χρυσοφόρους appellat Herodotus:cōiuges communes habent:& quia omnes fratres exiſtimātur,neq; inimicitias, neq; inuidiam inter ſe exercent:in reliquis rebus Scythicas leges obſeruant,ait Herodotus. Scythis petentibus negauerunt auxilia contra Darium,quòd nollent in eum bellum gerere,à quo nulla eſſent iniuria prouocati. Marcellus ſcribit, hos ceruleo colore pictos eſſe. Plynius ait,ipſos ceruleis crinibus eſſe. Pomponius,Agathyrſos refert ora,artusq; pingere,adeo ut ablui nequeant:ac quanto quiſquàm excellentior eſt,tanto magis pingitur:aiunt Bacchum ab Indis uictorem redeuntem,primum Agathyrſos pinxiſſe:Apollinem hi uehementer colunt. Hȩc ille.)Agathyrſi igitur picti,& Cretes, & Dryopes,qui omnes Apollinem prȩcipue colunt,fremunt miſti,circùm altaria.ſ.Apollinis:ipſe.ſ.Apollo,graditur iugis.i.per iuga Cynthi,illius montis in Delo:unde Cynthius dicitur:& ipſe fingens.i.componens:crinem.i.comam:fluentem.ſ.unguentis:aut cæſariem expoſitā uento,præmit.i. colligat eum:molli fronde.ſ.lauri:atq; implicat crinem.ſ.aut comam:auro.i.reticulo aureo,tela.ſ.Apollinis,ſonāt humeris: Æneas ibat haud.i.non:ſegnior.i.æque pulcher,& æque inſigni uirtute,ac decore præditus:illo.i.ac ille.ſ.Apollo:quia tātum decus enitet egregio ore.ſ.Æneæ,quantùm in ore Apollinis,etiam tunc,quum lætiſſimus eſt.

PIERIVS.

¶Aurora reliquit.]In aliquot antiquis codicibus,relinquit, legitur,præſenti tempore. Nam ſimul oriente ſole,It portis Iubare exorto delecta iuuentus. Non eſt uerò hic,& ſi κρωβύλῳ præteréundum:quod Varro,ortum Iubaris ſignificare,ait eſſe circiter extremam noctem. Itaq; ait Pacuuius, Exorto Iubare,noctis decurſo itinere. Aiunt uerò Iubar,ſtellam eſſe, quam Græci Phoſphoron,nonnūquàm Heſperon,appellant, cuius ſplendor in morem leoninæ iubæ diffundatur. Neque id diſſimulādum quòd Caius Cæſar(Flauio Soſipatro teſte) præcipit. Neutra nomina,ar,nominatiuo clauſa, per i,datiuum,ablatiuumq; ſingulares oſtendere. Iubar tamen,& Far, ab hac regula diſſidere. Nam,ut huic Iubari,dicimus: ab hoc Iubare,dicendum eſt. Vergilius: It portis Iubare exorto delecta iuuentus. ¶Maſſyliq; ruunt.] In antiquis aliquot exemplaribus,Maſſylici,legitur,omnino corrupte. Nomen id una plus ſyllaba ſcribitur apud Græcos, Μασσαισυλία χώρα λιβύης προσεχὴς τῶν μαυρουσίων. Latini uerò ſcriptores,Maſſyliam,& Maſſylum,agnoſcunt. ¶Cui pharetra ex hume.] In Romano illo cod. dubio procùl antiquiſſimo, legere eſt,Cui pharetra ex auro;quod ideo placet;quia Dido tunc pulcherrima eſſe

ma eſſe ſtuduit,ut Æneę placeret,ideoq; ornatiſſima,&quàm maxime diuite habitu inſtructa proceſſit.Congruitq; mirifice cultui muliebri laſciuia hæc,prſus aurea: Cui pharetra ex auro,crines nodantur in aurum,Aurea purpuream ſubnectit fibula ueſtem.Et tamen ſunt,qui laſciuiam hanc Vergilianæ maieſtati non conuenire clamitent, contradicendi potius ſtudio,quàm quod ſciant:quid ſit in carmine,maieſtas:aut quid in ſcribendo,laſciuia.Quorũ ſtupori ne dicam, an imperitiæ reſponſum faciam Vergilianam hanc eſſe phraſim,Vergilianum ornatum,Vergilianum eloquutionis modum,cuiuſmodi figura utitur in.8.Aurea cæſaries ollis,atq; aurea ueſtis, Virgatis lucent ſagulis , tum lactea colla Auro innectuntur. Neq; illud huic diſſimile, quod ait in.11.Aureus ex humeris ſonat arcus,& aurea uati Caſſida,tũ croceam chlamydemq;, ſinusq; crepantis Carbaſeos fuluo in nodum collegerat au- ro.Sed quid illud in.7. Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent, Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum. Vbi eaſdem etiam uoces Aurea,auro,aurũ , aſpicimus:quas hoc loco identidem poſuerat.Iſti uerò , quia apud Ouidium repperint,Aureus axis erat,Temo aureus,aurea ſummæ curuatura rotæ:Ouidianam eſſe figuram contendunt,non au- tem Maronianam.Atqui ſi Ouidium ſequeremur,non ex auro,ſed ex humero in hanc ſententiam legendum eſſet.Nam ubi is de Atalante culta loquitur,ita ſcribit,Crinis erat ſim- plex,nodum collectus in unum,Ex humero pendens reſonabat eburnea læuo Telorum cuſtos.Sed ualeant quũ ſuo tam acri iudicio,tamq; emũctis naribus pulchelli iſti critici.Nos lectionem hanc,Cui pharetra ex auro.Antiquorũ penè om- nium codicum teſtimonio corroboramus.Ita enim in Lon- gobardico.Ita in Porcio legitur.In alio uerò perueteri eiuſ- dem Vaticanæ bibliothecæ,dictio tota,auro,improbe,ac imperite admodum abraſa eſt:non ita tamen,ut ſingularum li- terarum ueſtigia non extent:& manifeſte,auro,prius ſcriptũ fuiſſe diſcernatur.Eſt etiam uetus codex in ciuitate Bellu- no,patria mea,in quo pleraq; cum his ueteribus Vaticanę bibliothecæ exemplaribus, conuenientia deprehendi , & hoc præcipue,Cui pharetra ex auro.Ita etiam in aliquot aliis codicibus,qui apud me ſunt.Sed ne tam multa cõgeram litem ſecundùm nos dat Ti.Donatus, dum ita ſubſcribit.Cui phar. Totum quod habuit, aut aurũ fuit,aut purpura, ut placeret. Deniq; Probus in Pollione uerſum hũc citat,ubi de iteratio- ne loquitur,eoꝝ uerſu,Pan etiam Arcadia. Dicitq; iteratione fieri,etiam caſuum permutatiõe.Et inter exempla hoc etiam apponit, Quot pharetra ex auro crines nodantur in aurum. Hæc ut fortè plus nimio coaceruarem,id in cauſſa fuit, quòd nonnulli ſunt ita prauo ingenio præditi:ut meliores ſe doceri literas ægre ferant,proindeq; alios ab eorum cognitione, quæ ipſi hactenus ignorarunt,auertere conentur.¶ Necnon & Phrygij comites.] In antiquis aliquot exempl. Tyrij co- mites,legitur:quippe qui reginam Tyro comitati fuerant. & paulò infra,Tyrios comites appellabit. Magis tamen placet Phrygij.Quia Dido magna ſtipante caterua , progreſſa erat:neq; oportuit Æneam incomitatũ aduenire,aliter quænam agmina iungeret?

SERVIVS.

¶Feræ capræ.] Ideſt capreæ. Optime autem, ceruis cãpos capreis ſaxa permittit. ¶Decurrere.] Præterito uſus eſt, ad exprimendã celeritatẽ. ¶Trãſmittunt.] Celerrime tranſeunt. ¶Iam.] Modo: ut, Iamq; eadem digitis, iam pectine pulſat eburno. Et puerilem oſtendit animũ: qui per mobilitatem frequenter optat timenda. ¶Leonem.] Tangit hiſtoriam: nam Aſcanius, Iulius, & Leodamas, & Dardanus eſt dictus, ut Æneas etiam Dardanus eſt dictus: unde, Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardan⁹. & Ilioneſis occulte dixit: hinc Dardanus ortus, huc repetit. ¶Grandine.] Nam nymbus ſimplex, poterat contemni. ¶Amnes.] Ne poſſent Tyrij inueſtigare reginam. ¶Deueniũt.] Supprimit pudenda. Teren. Quid tum fatue? ¶Prima tel.] Nam ſecundùm Æthruſcam diſciplinam, nil tam incongruum nubentib⁹, quàm motus terræ & cœli. ¶Iuno.] Hæc ſigna per tempeſtatem dedit, & pluuias quæ de aere fiunt. ¶Ignes.] Varro dicit, aqua et igni mariti uxores accipiebãt: unde hodie faſces prelucent, & aqua de puro fonte intereſt nuptiis. ¶Vlularunt.] Medium elegit ſermonem. Lucanus, Nam lætis ululare triumphis. In luctu autem ululari, non dubium eſt. ¶Specie.] Rerum præſentiũ eſt, quod quaſi aſpicitur. ¶Fama.] Fama autem rerum abſentium: nõ ergo mouebãtur præſenti deformitate, quòd in ſpelunca conuenirent: nec futura mox fama. ¶Meditatur.] Exercet. Nec incongrue, actus ineſt enim in ipſa meditatione: nam exercitium, eſt ipſa meditatio. Hoc tamen in uſu hodie non eſt.

Aut, Iulus. *Meditor*

Poſtquàm altos uentum in montes, atq; inuia luſtra,
Ecce feræ ſaxi deiectæ uertice capræ
Decurrere iugis, alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos, atq; agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, monteſq; relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in uallibus acri
Gaudet equo, iamq; hos curſu, iam præterit illos,
Spumantemq; dari pecora inter inertia uotis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit, inſequitur commiſta grandine nymbus:
Et Tyrij comites paſſim, & Troiana iuuentus,
Dardaniuſq; nepos Veneris, diuerſa per agros
Tecta metu petiere, ruunt de montibus amnes,
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt, prima & Tellus, & pronuba Iuno
Dant ſignum, fulſere ignes, & conſcius æther
Connubij, ſummoq; ulularunt uertice nymphæ.
Ille dies primus læti, primuſq; malorum
Cauſſa fuit, neq; enim ſpecie, famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem,
Coniugium uocat, hoc prætexit nomine culpam.

ASCENSIVS.

¶Poſtquàm altos, &c.] Docet quomodo uentum eſt, & quomodo immiſſa tempeſtate, Æneas & Dido in ſpeluncam confugerunt, ubi Iuno & Venus eos coniunxerunt: fœdere, ut Iuno prætendebat, & Dido ad excuſationem culpæ dictitabat matrimoniali: ſed ut Venus & Æneas concubinali. de qua re nihil memoratu dignum à Donato ponitur. ¶Ordo igitur eſt. Poſtquàm uentum eſt in altos montes, atq; in luſtra.i. ferarum latibula: inuia.i. nullas uias habentia: ecce quaſi ex improuiſo: capræ feræ.i. ſylueſtres: hoc eſt, capreæ: deiectæ.i. deorſum compulſæ à canibus, uertice ſaxi.i. rupis, in qua diuerſantur: decurrere.i. deorſum currere: iugis.i. per iuga montium, quæ ſub uerticibus ſunt; cerui tranſmiſſi ſunt curſu.i. tranſeunt celeriter currentes de alia parte: campos patentes.i. patulos & amplos: unde campi quaſi capaces ampliter dicuntur: atq; glomerant.i. in formam glomeris iungũt: agmina puluerulenta.i. pulueris plena: fuga.i. propter celerem fugam, & relinquunt mõtes.ſ. inferiores: nam plus fuga, quàm ſaltu ualent: & ita campos petunt ut capreæ rupes: at.i. ſed, puer Aſcanius gaudet in mediis uallibus acri equo (quod Teren. & Hora. ætati Epheborum conuenire docent) & preterit curſu.ſ. equi: iam hos.ſ. ceruos, & iam illos: & optat uotis.i. multis deſyderiis, ſed puerilib. aprũ.i. ſuẽ ſylueſtrẽ: ſpumantem.ſ. ex fuga & ira: dari.i. offerri ſibi, inter pecora inertia.i. inter ceruos imbelles: quibus omnis ſpes in fuga conſiſtit: aut optat leonem fuluum.i. fului coloris deſcẽdere mõte: ut.ſ. eũ aggrediatur. Cœlum incipit interea, dum.ſ. ſic uenationi intenti eſſent: & dum trepidarent alæ: miſceri magno murmure.ſ. uentorũ & tonitruum: & nymbus.i. nubes uentoſa, inſequitur grandine commixta, ideſt, habens grandinem cõmixtam cum aquis, & comites Tyrij, & iuuentus Troiana, & Dardanius nepos Veneris.ſ. Iulus, petiere paſſim.i. quaſi per ſingulos paſſus: metu.i. propter metum, qui eos regis & reginæ immemores facit: diuerſa tecta.i. tegmina, & ſpeluncas per agros.i. quæ & quas inter uenire poterãt, per agros amnes.ſ. imbris uehementis, ruunt.i. præcipites defluũt de montibus: Dido, & dux Troianus.i. Æneas deueniunt, ſupple, ad eandem ſpeluncam: & tellus prima, & Iuno pronuba.i. quæ præeſt nubentibus, dat ſignum.ſ. infelicis coniugij: quale eſt (ſecundùm Æthnicorum diſciplinam) dum terra tremit, ignes fulſere: quia etiam ignes intereſſe connubiis, uolebant ueteres: unde tedæ, ac faces adhibitæ: & æther.i. ſplendor cœleſtis, conſcius, ſup. eſt: cõnubij.ſ. inauſpicati: & nymphæ.ſ. Oreades: ulularunt.ſ. conſciæ infelicitatis: in ſummo uertice.ſ. montium, in quibus degunt. Ille dies fuit primus cauſſa læti.i. lætitiæ, & uoluptatis ipſi Didoni: & fuit etiam primus cauſſa malorum.ſ. necis, quia ſeipſam, poſt multos dolores & labores interemit (unde ſignanter dicit, læti, ſingulariter, quaſi unius rei lætæ, & malorum pluraliter: unde bene conſulit Flaccus, Sperne uoluptatem nocet empta dolore uoluptas. Et quia læta initia ſæpe infelicem habent exitum, irridet Plynius Thraces, qui dies lætos, calculis albis computant: neſcientes, quòd quę nos læta cenſemus, multorum malorum ſæpe cauſſæ ſint.) fuit ergo cauſſa malorũ. Neq; enim.i. nam non: Dido non mouetur amplius ſpecie.i. decore præſentis ſtatus ſui: ue, pro uel: fama.ſ. quæ inde diuulgetur: nec Dido meditatur.i. exercet: iam.i. amplius, aut de cætero, amorem furtiuum.i. occultum, & ſecretum, ſed manifeſtarium: quia uocat coniugium: quod tamen non erat: nec dicendum à poeta ne perfidiæ damnet Æneam: & prætexit.i. uelauit: hoc nomine.ſ. coniugij, culpam.ſ. illegitimi coitus, ac ſtupri.

Ordo.

PIERIVS.

¶Commiſta grandine.] In codi. aliquot anti. comitata grandine, legitur, quod minime placet. ¶Et conſcius æther Connubij.] In cod. aliquot uetuſtis, conubiis, habetur, acquiſitiuo caſu, numeri multitudinis. Conſcius, enim apte datiuo iũgitur. In quodam antiquo etiam excplari, Conubio, numero unitatis eodem tamen caſu habetur, paſſimq; unica n litera. Lectio hæc tametſi non diſplicet: nũquam tamen reſpuerim, Conubij, genitiuo caſu, quũ etiam optime dicatur, Sum conſcius huius rei.

SERVIVS.

¶Fama malum.] Definitio eſt: & quo ex præcedẽti pendet nomine. Alij tamen, qua, legũt: quod certe, niſi definitio ſit, legi non poteſt: nec enim pcedit, ut ordo ſit. Fama, quo non aliud malũ uelocius. ¶Mob. u.] Dat ei onomatopeiam: & laudat à cõtrario. Nã quũ omnia labore minuant, hæc creſcit. ¶Ingre. ſ.] Nec humili parcit fortunæ, nec ſupiori. ¶Parẽs.] Generaľr oĩm rerũ. ¶Irritata.] Amphibolon eſt, utrum ſua ira propter extinctos gigãtes? an ira deorũ quæ extinxerat gigantes? ¶Extremã] Poſt omnes gigãtes: nam ad illorũ ultionẽ nata eſt. Vel extremã, peſſimã: nã qui de medicina tractãt, dicũt inutiliores eſſe q naſcunt ultimi. ¶Vt phi.] Quũ fabuloſum aliqd refert, dicit ut fama ẽ: nũc de fama loqns mire dixit, ut phibẽt. ¶Pe. ce.] Cõuertit epitheta; nam

Extremi

Extemplo Libyæ magnas it fama per urbeis,
Fama malum, quo non aliud uelocius ullum,
Mobilitate uiget, uireſq; acquirit eundo,
Parua metu primo, mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturq; ſolo, & caput inter nubila condit:
Illam terra parens ira irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo, Enceladoq; ſororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis,
Monſtrũ horrẽdũ, ingẽs: cui, quot ſunt corpore plumæ,

Tot uigiles oculi ſubter(mirabile dictu)
Tot linguæ,totidem ora ſonant,tot ſubrigit aures,
Nocte uolat cœli medio,terræ'q; per umbram
Stridens,nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos,aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis,& magnas territat urbeis.
Tam ficti,praui'q; tenax,quàm nuntia ueri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens,& pariter facta,atq; infecta canebat.
Veniſſe Æneam Troiano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra uiro dignetur iungere Dido,
Nunc hyemem inter ſe luxu,quàm longa,fouere
Regnorum immemores,turpi'q; cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda uirûm diffundit in ora.

ta:nam pedum eſt pernicitas:ut pernicib.ignea plātis,celeritas pennarū: ut, Celeriq; fuga ſub ſydera lapſę. ¶Corpore plumę.] Non ipſius:ſed omnium. Eſt enim exaggeratio,ac ſi diceret, quot ſunt arenæ? ¶Oculi ſubter.] Aduerbium, ac ſi diceret, nō ſub plumis, ſed ſub ipſa. ¶Tot linguæ.] Quot enim ſunt homines,in quibus fama eſt: tot ora habet, quæ ſunt hominum. ¶Nocte uolat.] Nā quanto magis celatum, tanto magis conquiritur:& certe incipiens fama, ſemper obſcura eſt:quæ diuulgata conquieſcit, unde luce ſedet. ¶Cuſtos.] Speculatrix. ¶Summi culmi.tecti] Per domos nobilium. ¶Turrib.] Per domos regum. ¶Magnas urbes.] Magnos populos:& dicit plebeios. ¶Tenax.] In omnibus perſeuerans. ¶Facta,atq; infe.] Vt ſequentia indicant. ¶Dignetur.] Quaſi ipſa ſit perſona ſuperior. ¶Quàm l.] Ideſt,quàm longa eſt ipſa hyems:ſic alibi, Tybris ea fluuium quàm longa eſt nocte tumentem Leniit. ¶Regnorum immemores.] Hoc fingit:nam huic Carthago,& illi talia curæ eſt. ¶Fœda.] Crudelis.

ASCENSIVS.

¶Extemplo Libyæ,&c.] Docet famam aduentus Æneæ,& cōiugij cum Didone celebrati,ut ipſa adſerebat,diuulgatam eſſe per omnes urbes Libyæ:occaſione cuius,poetice deſcribit famam:faciens digreſſiūculam prolixiorem,ſed non iniucundam:de qua re nihil à Donato dictū offendimus. ¶Ordo autem eſt.Fama it.i.diuulgatur:extemplo.i.ilico (tractū ab auguribus, qui deſignato templo, clamabant extemplo, quo audito,illico,p fugiebant ne obſtarent;& inde ſumptū,ut ſignificet cito,& properāter,aut illico.) p magnas urbes Libyę:fama.ſ.ueniſſe Æneā,&c. ut poſtea dicturus eſt:ſed prius deſcribit famā, dicēs,Fama(inquit) exiſtens malū, quo non aliud.ſ.malum eſt ue locius:nam uiget.i.creſcit & augmentatur mobilitate,qua cætera,ſi corruptibilia ſunt, conſumuntur: & acquirit uires eundo, qa quanto ad plures peruenit,tāto maior & potētior eſt:& ipſa parua,primo.i.à principio:metu.i.timore:quia nemo audet rem ignotam confidenter diuulgare: & ita in aurē dicunt,& ſub fide:& ipſa attollit. i. erigit: mox. i. paulopoſt, ſe in auras:& ingreditur.ſ.pedibus; ſolo.i.ſuper terram:& condit,ideſt,abſcondit caput inter nubila: unde patet immenſum eius excrementum. Terra parens,ſcilicet gigantum:irritata ira deorum, qui gigantes occiderant:progenuit (ut perhibent:id addidit,quia fabuloſum eſt.)il lam extremam.i.extremo loco: & ita peſſimam ſororem Cœo,& Encelado,illis gigantibus, exiſtentem celerem pedibus,& alis pernicibus,pro(ſecundùm Seruium) celeribus alis,& pernicib.pedibus:exiſtens etiam monſtrum horrendum:&,ſup.ingens, quæ ſunt epitheta,prius Polyphemo attributa:cui.ſ.mōſtro, uidelicet famæ,tot ſunt oculi uigiles,ſubter,ideſt in occulto: quot ſunt plumæ,ſupp.in corpore:& ita omnia cito uidet,& celerrime defert: mirabile dictu.i.quę res eſt mirabilis dictu: & cui ſonant tot linguæ,& totidem ora,quot,ſcilicet ſunt in corpore plumæ:& ſurgit,ideſt ſurſum, more bruti,erigit tot aures ad audiendum:(uolunt quidam coniūctim conſtruendum eſſe;tot linguæ,& totidem ora;nam quum ſingulis linguis,bini

Ordo.

guis,bini reſpondeant oculi,& binæ aures:& ita tot linguæ, & totidem ora,pro una parte ponentur:quot aures & quot oculi,pro reliqua:ſed in monſtro non eſt ſymmetria obſeruanda:quam tamen ſeruatam non dedeceret.)& ipſa fama uolat nocte,quando animātia dormiunt:medio.i.per medium cœli:& per umbram terræ,ſtridens.ſ.propter uelocem impetū: nec declinat lumina ſomno dulci:cæteris quia ipſi dulcis nō eſt.Ipſa ſedet luce.i.interdiu,dum res geruntur,aut dicūtur: cuſtos.i.obſeruatrix,aut ſpeculatrix:in,ſup. culmine ſummi tecti.ſ.domus unius nobilis,aut altis turribus.ſ.domorum regum:& territat magnas urbes.ſ.rumore auditorum in domibus:exiſtens tenax.i.perſeuerans aſſertrix:tam ficti,& praui,quàm nuntia ueri.i.illius quod uerum eſt.Hæc.ſ.fama talis,ut eſt deſcripta,replebat tunc populos multiplici ſermone:gaudens.i.læta nouitate rerū:& canebat pariter facta,atq; infecta.i.non facta.i.& uera,& falſa.ſ.Æneam cretū.i.progenitum à ſanguine Troiano:ueniſſe.ſ.Carthaginem:cui uiro,Dido pulchra dignetur ſe iungere:aut,cui Dido pulchra dignetur ſe iungere uiro.i.tanquàm marito:& hoc quidem factum erat,& uerum:& canebat,ſupp.nunc.i.aliquando Æneam,& Didonem immemores regnorum,fouere.i.quòd fouerent inter ſe luxu.i.ad luxum:hyemen quàm longa.ſ.eſſet:hoc eſt,alij interpretabantur in bonam partem,dicentes Æneam eſſe maritum Didonis:alij in peiorem,dicentes,non eſſe matrimonium,ſed eos immemores regnorū,Æneam.ſ.regni promiſſi in Italia,& Didonē regni cœpti in Carthagine: fouere.i.explere luxuriam ſuam,donec peracta hyeme Æneæ daretur nauigandi facultas:& eos captos eſſe turpi cupidine.Dicit Ser.quòd fingit regnorum immemores: quod tamen quantùm de Didone inconceſſo eſt,quātùm de Ænea, non omnino negandum.Nam dicturus eſt Mercurius iuſſu Iouis,Si te nulla mouet tantarū gloria rerum,Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem,&c.Dea fœda.i.aut crudelis,aut execrabilis,propterea quòd potius turpia dictu,quàm honeſta perfert:diffundit paſſim hæc.i.huiuſmodi noua:in ora uirûm.i.uirorum.i.promulgat hæc per omnia.

PIERIVS.

¶Extemplo Lybiæ magnas it fama per urbes.] Nōnulli codi.manu ſcripti,Libyes,legūt declinatu Græcanico,ut incitatius proferatur.Sed Lybiæ,longe ſuauius eſt.¶Fama malū, quo non aliud uelocius.] Non eo inficias, quo, in pluribus exemplaribus haberi.Sed forte non diſpliceat, quod in Romano,qua,ſcriptum eſt.Qua.ſ.fama,nullum aliud malū uelocius:ſed omnino,quo,receptius eſt.¶Viresq; Acquirit eūdo.] Antiqua pene omnia exemplaria,integras ſeruāt præpoſitiones in compoſitis:ut,adquirit:& ita ſcribi ſolitū uſq; ad Aurelij Antonini Pij tempora:publica declarant monumenta.Ea enim libenter in teſtimonium adducimus, quòd notæ ſemel in marmoribus excauatæ , nulla ſunt tranſcriptione mutatæ.In arcu igitur Aquæ Marciæ,uerba hæc inter alia ita notata leguntur,ADQVISITO ETIAM FONTE NOVO.¶Seſe attollit.] Dicebamus quidem præpoſitiones,Ad,Ab,In,& huiuſmodi incolumes,incompoſitis apud ueteres adſeruari,parciſſime tamen ſcriptum, Adtollit, per Ad,inueni.Tametſi grāmatici ueteres,ad,ante t, indifferenter ſcribi concedant,propter ſoni ſimilitudinem, quæ in D & T auditur.¶Ita irritata deorum.] Non leui quidem de cauſſa,minimis his quæſtiunculis cogimur inhæreſcere, quoties quædam ſeſe offerunt,quæ pręter rationem omnem turpiter fuerint negligentia poſteriorum cōtaminata, uelut in hoc uerbo,irrito,praua inualuit conſuetudo,ut geminato rr ab omnibus iam librariis ſcribatur.Volunt enim,a litera,quæ de nare canina ſonat,Irrito deductum. Quare perperam omnino legitur in nōnullis exemplaribus,Inritata.Sed enim irito,ab ira,potius eſt,ut & iraſcor:& ita unico r ſcribendum.Nam in iram ſtimulare ſignificat.Irritum uerò,uel inritum,pro non rato,uel rr geminato,ex Scauri ſententia: uel per n,& r,ueterum more ſcribi manifeſtum eſt. ¶Tot uigiles oculi ſubter.] In pleriſq; codicibus antiquis legere eſt pro ſubter,ſubſunt,Tot uigiles oculi ſubſunt. ¶Terræq; per umbrā Stridēs.] In oblongo Vaticano codice ſanè quàm uetuſto,Stridet,habetur,finitiua forma,quòd minime diſplicet.Et umbras,numero multitudinis in bona codicum ueterûm parte.¶Nec dulci declinat lumina ſomno.]Nequaquā placet,quòd in pleriſq; codicibus antiquis, limina, legitur: quū præſertim apud Catullum,unde phraſis deſumpta, legere ſit,Flagrātia declinauit lumina.¶Dea fœda uirûm diffundit in ora.] In antiquis aliquot excplaribus,diffudit,præterito tempore habetur.Sed longe magis placet præſenti.

Protinus ad regem curſus detorquet Hiarbam,
Incendit'q; animum dictis,atq; aggerat iras.
Hic Hammone ſatus,rapta Garamantide nympha:
Templa Ioui centum latis immania regnis
Centum aras poſuit,uigilem'q; ſacrauerat ignem:
Excubias diuûm æternas,pecudum'q; cruore
Pingue ſolum,& uariis florentia limina ſertis.
Is'q; amens animi,& rumore accenſus amaro
Dicitur ante aras,media inter numina diuûm,
Multa Iouem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.
Iuppiter omnipotēs,cui nūc Mauruſia pictis HIARBAS
Gens epulata toris,Lenæum libat honorem,
Aſpicis hæc?an te genitor,quum fulmina torques,
Nequidquàm horremus?cæci'q; in nubibus ignes
Terrificant animos?& inania murmura miſcent?
Fœmina,quæ noſtris errans in finibus,urbem
Exiguam pretio poſuit,cui littus arandum,
Cui'q; loci leges dedimus,connubia noſtra
Reppulit,ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiuiro comitatu
Mœonia mentum mitra,crinem'q; madentem
Subnixus,rapto potitur.nos munera templis
Quippe tuis ferimus,famam'q; fouemus inanem.

SERVIVS.

¶Hiarbas.] Hiarbas, filius Iouis Hammonis,liber per Libyam exercitū ducens,ſiti affectus,auxilium à patre petiit:& ſtatim uiſo ariete,fons ſequutus eſt.Vnde factū eſt Iouis Hammonis,ab arenis dicti ſimulachrū,cum capite arietino,quod fingitur,qa ſatis inuoluta ſunt eius reſponſa. ¶Rapta.] Stuprata:ut,Rapti Ganymedis honores¶Garamātidæ.]Vel nomē propriū, uel gentile: nam Garamātes iuxta Libyam ſunt.

Hāmō.

¶Excubias diuûm æternas.] Definitio eſt æterni ignis.Quid eſt ignis peruigil?excubiæ deorū:nec uacat ratione,ut in aliquibus templis ſit ignis peruigil:nam poteſtates,aut terrenæ ſūt,aut aereæ,aut æthereę:in æthereis ignis eſt,qa illæ ignes ſunt.Eſt igitur in tēplo Iouis qui æther eſt,& Mineruæ,qa ſuperætherē eſt.unde ex capite patris procreata dicitur. ¶Isq; amens ani.] Et amator,& barbarus,amens nomen oſtenditur, quum habeat genitiuum. ¶Amaro]Aſpero:ut,Hoſtis amare quid increpitas?¶Media inter numina diuûm.]Ac ſi dicat,diis teſtibus. Salluſt.Quam mediusfidius ueram licet recognoſcas.Mediusfidius.i. Δίος υἱός.¶Supplex oraſſe.]Oratio hæc partim habet precationem,quia ſupplex:partim conqueſtionem,quia oraſſe.Oraſſe autem dixiſſe,unde oratores dicti.Nam rogare non procedit,quia cōqueritur magis.¶Mauru.]Mauritana:nam protenſio eſt.¶Epula.]Dum in epulis eſt:& eſt præteritum,pro præſenti:& bene nunc dixit:nam quanuis officia in deos habeāt æternam gratiam,& ſpectent tam pręteritū,quàm futurum,tamen in præſenti plus ualent.Semper autem Ioui propter hoſpitalitatem libant,quem Xenonion dicimus: & bene dixit,quòd humanas res ne tūc quidem curat,quū ei tribuitur honos ſacrificij.¶Lenæ.]Lenæus,Bacchus dicitur,quòd præeſt lacubus,ἀπὸ τοῦ ληνοῦ. Nā quum ſit Græcum,à mentis delinimēto non poteſt accipi . ¶Nequidquàm.] Quia non iudicio hoc facis.¶Cæci.]Quorum origo nō apparet.Alij enim de uentis fieri dicunt:alij de nubib.alij de aere,¶In nub.]Q.d.non ex te ſunt. ¶Fœmina.] Inuidia à ſexu:& iam incipit quæſtio ſpecialis.¶Pretio.]Ergo nec per gratiā meruit,nec per uirtutem inuaſit. Sed ſi uendidit,quid conqueritur?quòd defraudatus ſit per corium:uel ex nuptiarum promiſſione. ¶Littus.]Ergo infertilem terram.¶Loci.] Vel,ut tributaria eſſet:uel , in noſtrum deueniret matrimonium.¶Dominum.] Vt ſuperius,Phrygio ſeruire marito. Eſt autem de iure,quaſi per coemptionem,quæ certis ſolennitatibus apud priſcos peragebatur in cōtrahendo matrimonio:& ſeſe coemendo inuicem,uir & uxor.Interrogabat uir ita;an mulier ſibi materfamilias eſſe uellet?illa reſpondebat, uelle.

In quorū templis ignis.

Medius fidius.

Cōiugij forma.

vellentem mulier interrogabat virũ, vtrum vir ſibi paterfamiliâs eſſe vellet? ille reſpondebat, velle. Itaq; mulier in viri matrimonium conueniebat: & vocabantur hę nuptię, per coẽptionem: & erat mulier materfamiliâs viro loco filię. ¶ Paris.] Paris. Similis Paridis: iniuria à perſona: & bene Paris, quaſi qui ſuſtulit pactum. Sic Iuuena. Et caluo ſeruiret Roma Neroni. ¶ Semiuiro Co.] Vt ô vere Phrygię, neq; enĩ Phryges. ¶ Mœnia.] Lydia, nam Phryges, & Lydij vtebantur. ¶ Mitra.] i. incuruo pileo, de quo pendebat buccarum tegmẽ. ¶ Crinemq; m. ſ.] Crinem vnguentatũ ſubnixũ habens. ¶ Rapto.] Stupro: nam raptus eſt illicitus coitus: nec enim hic rapuerat. ¶ Tẽplis quippe t.] Ac ſi diceret, non mirum ſi hæc patimur te colentes: ſic ſupra ad irriſionem dictum, Iuppiter omnipotens: ac ſi diceret, tu es qui omnia potes. ¶ Inanem.] Aut quia fruſtra mundi te credimus eſſe rectorem: aut quia me tuum filiũ eſſe confido. ¶ Fouemus.] Quaſi rem per ſe infirmam.

ASCENSIVS.

¶ Protinus ad regem.] Declarat quomodo fama ad Hiarbã regem, aut ductorẽ Lybię peruenerit: vtq; ille Iouem patrem orauerit. de qua re dicit Donat⁹ ſic. ¶ Media inter numina.] Q. d. diis teſtibus. ¶ Iuppiter omnipotens.] Si hęc vides: cur non punis? Si non vides, non es dignus, vt colaris. ¶ Fœmina.] Quaſi abiecti ſexus: vnde magis dolendum. Sic Terẽ. Tu inquam mulier quę me omnino lapidẽ, nõ hominẽ putas. ¶ Errans.] Exul peregrina, & ſine vrbe. ¶ Connubia noſtra.] A facto & perſona facit cõparationem. ¶ Noſtra.] Q. d. tanti viri: & dolet quòd ſuum connubiũ reppulit. i. ſe maritum: & accepit Æneam exulem, non maritũ, ſed dominũ, quem deinde ab habitu vituperat. ¶ Semiuiro.] Duos ꝓferũt ſexus, ſed dimidiatores, vt neq; viri, neq; fœminę ſint: qua coniectura ꝓbet infames eſſe. ¶ Nos m.] Q. d. incaſſum ſacrificamus: quũ non tuis cultorib. ſed alienigenis prodes. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Ordo. Fama, ſup. detorquet. i. vi dirigit: curſus. ſ. ſuos: protinus. i. ſtatim ad Hiarbã, regem. ſ. Lybię: & incẽdit. ſ. incendio, irarũ animũ. ſ. eius: dictis. i. relationibus rerum nouarũ, & ipſi diſplicentiũ: atq; adgerat. i. adcumulat, iras. ſ. eius: hic. ſ. Hiarbas: ſatus. i. procreatus: Hãmone. i. Ioue harenario: & hoc nympha, ſup. quadam: Garamãtide. i. de patria, aut gente Garamantũ, rapta. ſ. à Ioue (& hoc ſi patronymicum intelligatur, pro gentili poſitũ, ꝙ ſi quis Garamãtide, cuius nominatiuus eſt hæc Garamãtis, huius Garamãtidos, propriũ mauelit. Ordo ſit, & hoc Garamãtide nympha rapta. ſunt autem Garamantes, populi (vt Strabo docet) à maioris Syrtis, receſſu diebus quatuor, ad hyemalis ortus.) Hic ergo ſatus Hãmone, & Garamantide: poſuit. i. conſtituit, & conſecrauit Ioui. ſ. Hammoni, patri ſuo, ſup. in regnis. ſ. ſuis: latis. i. amplis: centum templa immania, ideſt ſanè magna: ita vt minitari videantur, & immania cenſeantur: ſicut immania cœtæ dicuntur in. 5. Et poſuit centũ aras, & ſacrauerat ignẽ. vigilem. i. vigilia ſumma, ne extinguatur obſeruandum: appoſitorie, ęternas excubias. i. vigilias extra cubicula exiſtentium: diuũm. i. in honorẽ diuorum: & quę fierent diuis, non à diuis: & ſacrauerat, aut fecerat: ſolum. i. terram, pingue. i. imbutam cruore: pecudum. ſ. mactatorum: & limina. ſ. veſtibulorũ, aut delubrorum: florẽtia variis ſertis. i. habentia ſerta variorum florum: iſq;. i. & is. ſ. Hiarbas: amens animi. i. impotens animi, more amentium, qui ſine mente ſunt ſaltem bona: ſicut dementes peruerſa ſunt mente, & accenſus rumore: amaro. i. aſpero, & acerbo, dicitur oraſſe, ſupplex manibus ſupinis. i. habens manus ſupinas. i. erectas ſurſum, oraſſe dicit. i. oratione ſequenti adloquutus eſſe, Iouem. ſ. patrẽ ſuum: multa. i. multũ, vt ſit nomen pro aduerbio: aut multa. i. multas res ante aras, quas. ſ. conſtituerat: & inter media numina diuũm. i. deorũ: hoc eſt, diis teſtibus, & præſentibus. Oraſſe autem dicitur ſic: O Iuppiter omnipotens, cui gens Maurusia. i. Mauritana: epulata nunc. i. iam epulis ſaturata: toris. ſ. triclinij: hoc eſt, lectis diſcubitoriis: libat. i. offert guſtando: honorem Lenęũ. i. Bacchicum: hoc eſt, vinũ: aſpicis hęc? amara interrogatio. Nã ſi dicat, Iuppiter non aſpicio, inferat: ergo deus nõ es. Sin aſpicio: ergo iniquus, qui tuos non iuuas, quum ſis Iuppiter. i. iuuans pater dictus: & omnipotens: an nos horrem⁹ nequidq;. i. fruſtra te, ô genitor, quũ. i. quãdo: torques. i. vi, impellis fulmina: & ignes cæci. i. fortuiti & errore in hunc, aut illum decidentes, non ex pręcepto tuo in nubibus. i. qui ſunt in nubibus, dum fiunt tonitrua, & miſcent murmura inania. i. tonitrua nõ timenda quũ naturalia ſint, & non à te miſſa in vindictã malorum? hoc eſt, nunquid nõ timendus es? & videtur ꝙ ſic: quia neq; pios cultores tuos iuuas, neq; impios punis. Nam fœmina, nõ dicit regina: ſed in diminutionẽ dignitatis eius fœmina, q̃ errans. i. profuga, ſedẽ quęrens in finib. noſtris. i. in extremis regni noſtri oris: poſuit vrbẽ exiguã pretio quia (vt dictũ eſt:) Mercatiq; ſolum, facti de nomine Byrſam Taurino quantum poſſent circundare tergo: cui. ſ. fœminæ: nos dedimus littus. i. extremã oram regni noſtri: arandum. i. colendum: & cui dedimus leges loci. i. iura noſtra, vt à nobis tributaria fieret (hoc autem in contẽptum Carthaginis finxit poeta, quaſi à primordiis tributaria fuerit, iure quidem licet vi præſcripſerit) hęc (inquit) fœmina nobis obnoxia, & merito ſubdita: reppulit. i. per contẽptũ reiecit noſtra connubia: ac recepit Æneam dominum. i. ipſi dominaturũ imperioſe: in regna. ſ. ſua, à nobis cõceſſa. Et nũc ille. q. d. notiſſimus Paris. i. ſimilis Paridis adulter, & alterius cubilis inuaſor (quaſi verò Dido ſibi debeatur, hoc dicit) ſubnixus mentum & crinem madentem. i. delibutum vnguẽto: hoc eſt, habens mentem & crinem ſubnixum. i. fultum & ſuſtentatum: mitra Mœonia. i. Lydia, qua etiam Phryges vtebantur. (erat autem genus pilei incurui, de quo dependebat buccarum tegmen vt mitris epiſcoporũ noſtrorum.) ſubnixus dicit, cum comitatu, ſemiuiro & ſemimuliebri: (quia ſexu quidẽ viri erãt: ſed animo & habitu mulieres videbantur: dicitur ergo nunc in dedecus ſemiuir, quia altera pars infra virum eſt: aliquando in laudem, quando vltra virum eſt: vt in his, qui & ſemidei ſunt.) potitur rapto. ſ. coniugio: aut abſolute rapto. i. re rapta, aut Rapina, videlicet fœmina illa, quæ noſtra connubia reppulit. Quippe, quia certe, nos ferimus. i. adferimus: tuis templis. i. ad tua tẽpla: munera. i. oblationes: aut ferimus. i. offerimus, ſupp. in tuis templis munera: q;, pro &: hoc eſt, tamen fouemus famam inanem. i. non ſortientẽ effectum. Famam enim ſignificat fuiſſe, ꝙ Didonem haberet coniugem quã petierat, nec verò ſimile erat quòd ab ea repelleretur. & de ea fama potius ĩtelligetur loqui, quàm de fama generis ſui, aut gubernationis Iouis. Id enim ei maxime dolet, quòd ab ea repulſus ſit, & ita vituperio habitus, quum ab inferiore id fiat.

PIERIVS.

¶ Excubias diuũm æternas.] Vetuſta quædã exẽp. legunt, Excubiasq; deũm ęter. Sed vulgata, lectio magis approbata. ¶ Cui nunc Mauritia pictis Gens epulata toris.] In antiquis codicib. manu ſcriptis paſſim legere eſt, Maurusia, vt Græce ſcribit per υ vocalem quintã, in pene vltima, Μαυρούσιοι γὰρ μαυρούσιον ἔθνος μεγὰ λίβυης. Neq; tamen mirandũ, υ literam in ι tranſiſſe, quũ multa huiuſmodi repperiamus, quę per ætates immutata ſunt. Sed enĩ & Mauritania, cuius nominis ſecunda ſyllaba à principio per ἰῶτα, tam apud Græcos, quàm apud Latinos ſcribitur, olim per ε pſilon notabatur. vt inſpicere eſt in Hadriani Augusti nummis Mauretania. Iam verò & Iuppiter vnico p, in antiquis codicibus habetur. ¶ An te genitor cum fulmina torques Nequidq; horremus.] In vetuſtis aliquot exemp. legibus legere eſt, An næ genitor, vt næ intelligendo, apud Terentiũ. Verum in pleriſq; Ne, abſq; diphthongo notatum eſt. vtcũq; verò magis placet vulgata lectio, An te genitor, quum fulmina torques, Nequidquàm hortemus.

Talibus orantem dictis, aram'q; tenentem — ÆNEAS
Audiit omnipotens, oculos'q; ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famę melioris amantes.
Tum ſic Mercurium adloquitur, ac talia mandat.
Vade age nate: voca Zephyros, & labere pẽnis — IVPPI.
Dardanium'q; ducem Tyria Carthagine, qui nunc
Expectat, fatis'q; datas non reſpicit vrbes
Adloquere: & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiũm'q; ideo bis vindicat armis:
Sed fore qui grauidam imperiis, bello'q; frementem
Italiam regeret: genus alto à ſanguine Teucri

SERVIVS.

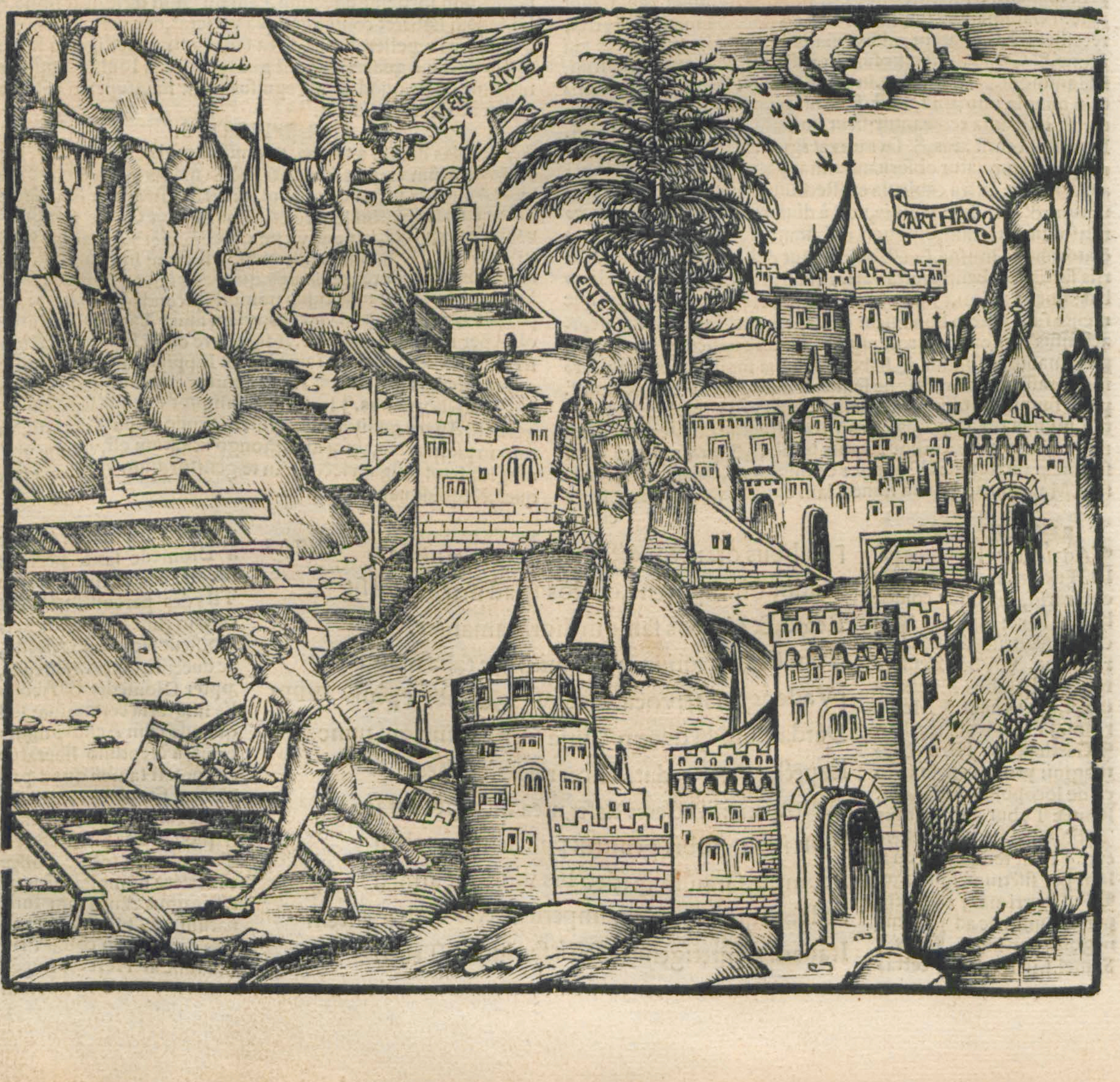
¶ Ad mœnia.] Vt inde pellat Æneam, ne videatur eſſe contrariũ, ꝙ omnia conturbentur Ioue: Aphricã reſpiciente, nãvtrũq; à turpi liberat fama. ¶ Voca Zephyros.] Vel quibus Æneas nauiget, qui vehant. ¶ Mercurium.] Vt, Vẽtosq; ſecabat. ¶ Garthagine.] Pro Carthagini: pro aduerbio in loco de loco poſuit. Sic Hora. Romæ Tybur amẽ vẽtoſus Tybure Romam. ¶ Expectat.] Terit tempus. Non illum per ſilẽtium intellige. ¶ Pulcherrima.] Epithetõ perpetuum, nec ad præſens negotiũ pertinens. ¶ Bis.] Semel. ſ. in ſingulari certamine cũ Diomede: in quo à Diomede ſaxo percuſſus eſt. Iuuenalis, Vel quo Titydes percuſſit pondere coxam Æneæ. item in excidio, ſicut legimus, Deſcẽdo, ac ducente deo. Alij dicunt, ꝓpter Diomedis & Achillis ſingl'aria certamina: ſed quando cum Achille dimicauit, à Neptuno liberatus eſt: poteſt tamen quod pro Venere ſit, ab ea factũ videri. Sic Iuno imputat Veneri quod pro ea factũ eſt: vt, Tu potes in totidẽ claſſes cõuertere nymphas. vel intelligimus Æneã iam tunc natum. quũ Hercules Troiam diruit: nam cõſtat Priamo tunc ab Hercule imperium

Proderet:ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem,
Aſcanio'ne pater Romanas inuidet arces?
Quid ſtruit? aut qua ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam? & Lauinia reſpicit arua?
Nauiget,hæc ſumma eſt,hic noſtri nuntius eſto.

riũ traditũ.¶Grauidã im.] Vñ multi impatores poſſent creari: iũgim⁹ aũt abltõ,qa & grauis,vnde eſt,ablatiuo iungitur.¶Belloq; fremen tẽ.]Exceptis tẽporib.quib. à Latino regebanẽ. ¶Pro
Prodo. deret.] Protenderet.i.pro pagaret. propago autem.i.
Propago. genus.prõ,breuis eſt:vt, Sit Romana potẽs Italia virtu te prõpago.Pro arbore pro ducitur:vt,Flexos prõpagi nis arcus.Aliâs deciperet:vt, Vnius ob iram prõdimur. ¶Super ſua laude.].i.pro ſua:& Græcũ eſt ſchema. Sic enim Demoſthenes, ὑπὲρ τοῦ στέφανου.i.pro corona. ¶Molitur.] Præparat,exercet.¶Aſcanio.]Cui imperium debetur.Hoc autem adſerit poeta,vt laudando Iulum,Cæſarem laudet:qui ab eo originem ducit:vt,Iulius à magno demiſſum nomen Iulo.¶Romanas ar.]Honeſtior eloquutio,ſi addamus quam rem inuidemus:vt,Liber Pampineas inuidit collibus vmbras.¶Inimica.] Præoccupat,quaſi præſcius.¶Nec prolem Auſoniã.]Sic in.6. Nunc age Dardaniã prolẽ,quæ deinde ſequatur gloria.¶Summa.]Mei præcepti collectio.Iuue.Ad ſummã nõ maurus erat.

ASCENSIVS.

¶Talibus orantem,&c.]Docet auocatũ Æneam, ab Carthagine in Italiã,à Mercurio,monitu Iouis,cuius orationẽ ad Mercurium hoc loco recitat.De qua,quum nihil habeamus ex Donato,
Ordo. ¶Ordo eſt. Omnipotens.ſ.Iuppiter: audiit.i. exaudiuit, pro parte,quantùm.ſ.ad hoc ꝙ tacite petiit Æneã, quẽ ſibi prælatum dolebat illinc amoueri: Hiarbam.ſ.orantem.i. oratorie loquentem:talibus dictis.i.præmiſſa oratione:ac tenentem arã ex more.ſ.obteſtantium:& torſit.i.flexit:oculos ad mœnia regia.ſ.Carthaginenſia, & ad amantes oblitos melioris famæ.i. immemores regni ſui,Æneam regni quo vocabatur: & Didonem eius quod extruere cœperat: & adloquitur tum.i.deinde Mercurium ſic,ac mandat talia:O nate.i.fili: genuit enim eum ex Maia:age,cohortãdi eſt,beniuole:vade,voca Zephyros,quibus.ſ.Æneas,nauiget:aut quibus ipſe ex Cylene deferatur: & labere pẽnis.ſ.alarum tuarum: & adloquere ducem Dardaniũ ſ.Æneã,qui expectat.i.im moratur nunc Carthagine: Tyria.i.à Tyriis extructa: & non reſpicit.i.non attendit:vrbes.ſ.Italicas:datas.i. conceſſas ei, fatis.i.à fatis: hoc eſt,deorum voluntate, & præordinatione : & deffer.i.deorſum fer:mea dicta i.mandata: per auras celeres.i.quas celer pertrãſeas: & dic,ſupp.illi:ꝙ genitrix, ſcilicet eius pulcherrima,videlicet Venus:non promiſit nobis illum fore talem.i.voluptati deditum: neq; vindicat.i.eripit: & liberum ſeruat his armis, Graiũm.i.Græcorum,fortè ſub Laomedonte,& nunc ſub Priamo, aut ſemel cum Diomede concurrentem: & ſemel in ipſa Troiæ ruina,per tela,per ignes deſcendentem:ideo.i.ad eum finem vt mulieri inſeruiat:ſed promiſit,ſup.fore.i.futurum eſſe: talem,ſup.aut eum,qui regeret imperiis,Italiam grauidã imperiis,& frementem bello.i.Martiam & bellicoſam:(Reſpicit ad Auguſtum,qui inde originem traxit.)& qui proderet.i.porrò dederet:hoc eſt,propagaret,& portenderet:genus.i. progeniem,ab alto ſanguine Teucri.i.quod per Teucrum auctũ eſt: aut Teucri,pro Dardani,ac mitteret totum orbem ſub lege,qđ Auguſtus tandem effecit.Si nulla gloria tantarum rerum: accendit.i.incitat ardenter eum:nec ipſe molitur.i.cum molimine tentat laborem:ſuper.i.pro:ſua.i.propria laude:ne.i.an ipſe pater.i.quum ſit pater Aſcanij (dubitat tamen Titus Liui. an huic Aſcanio, an verò poſthumo,regnum obuenerit,) inuidet Aſcanio arces Romanas:quæ.ſ.olim ab Aſcanij progenie extruentur:quòd in perſona Iouis recte dicitur,qui ſciuit Romanas arces futuras.Quid ſtruit.ſ.in Carthagine? aut qua ſpe moratur in gẽte inimica? nec reſpicit prolem Auſoniam? aut quæ in Auſonia.i.in Italia oritura eſſet; aut Lauiniam puellam regiam,quam Didoni præferendã innuit? &,pro ideſt:nec reſpicit arua Lauinia? quæ.ſ.illi in agro Laurenti ſubiicientur.Nauiget:nõ dicit quò,ſed ſatis innuit in Italiam nauigandum:id tamen non dicit,quia prius in Siciliam deferentur.Hæc eſt ſumma.ſ.mandatorũ:hoc eſt,omnia mandata mea in hoc recidunt,

vt quàm primum nauiget: & ergo eſto nuntius noſtri.ſ. mandati, aut dicti: hic.i.in hac re.

PIERIVS.

¶Tunc ſic Mercuriũ adloquitur.] In antiquis aliquot, Tunc, habetur. ¶Non reſpicit vrbes.] In Oblõgo codice, & in Mediceo, perſpicit. In aliquot aliis, Proſpicit, habetur: ſed eodem ſenſu, reſpicit, paulò infra repetitum eo verſu, Nec prolem Auſoniam, & Lauinia reſpicit arua. Cuius loci teſtimonio, pleriq; in liminari pagina, libro.I. Lauinia venit littora, legendum arbitrati ſunt: quaſi vtriuſq; nomen ex commodo ſuo formare poetæ non licuerit. ¶Genitrix pulcherrima.] In peruetuſto codi. Genetrix pulcherrima. Ac de pulchro quidem ſatis diſputatũ, ita etiam de genetrice, cuius nominis ſecundam ſyllabam per e ſcribi debere, antiqua marmora, nummi, & Grammatici veteres monent. ¶Bis vindicat armis.] In Longobardico codice, Vendicat, per e legitur. Sed vindex, & multa alia, p i ſcribi debere indicant. ¶Genus alto à ſanguine Teucri.] In codicibus pleriſq; veteribus abſq;, à, præpoſitione, ſcriptũ eſt, Genus alto ſanguine: venuſtate haud quaq; pari.

SERVIVS.

¶Parere.] Non reſpondet vt numen inferius, ſed obtemperat. ¶Talaria.] Dantur Mercurio pennæ: quia citius omnibus planetis, in ſuũ ortum recurrit: vnde & velox, & errans inducitur: vt, Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes. ¶Tum virgam capit.] .i. caduceũ, quòd primo Apollo habuit: & donauit Mercurio, accepta ab eo lyra. Hora. Frater nanq; humero lyram. Mercurius fert virgã, quia deus orationis eſt, & deorum interpres: vnde virga bellantes diuidit, ideſt bellum: nam bellantes, & interpretum oratione, ſedantur: vnde ſecũdùm Liui. legati pacis, caduceatores dicuntur. Sicut enim per feciales, bella indicebantur: ita pax, per caduceatores fiebat. ἑρμῆς autem Græce dicitur. ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν. id eſt interpres. ¶Hæc animas ill'euocat Orco.] Vmbras. Animæ enim in cœlo ſunt. ¶Reſignat.] Claudit, perturbat: & eſt quia dicũt phyſici, morituros pupillas in oculis ante triduo nõ habere: quib. non viſis eſt ſumma deſperatio. Reſignat ergo.i. aufert ſigna luminib.

Caduceum.

POETA

Dixerat: ille patris magni parere parabat
Imperio, & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimem alis. ſiue æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hæc animas ill'euocat Orco
Pallenteis, alias ſub triſtia Tartara mittit.
Dat ſomnos, adimit'q;, & lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: iam'q; volans apicem, & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulſit:
Atlantis cinctum aſſidue, cui nubibus atris
Piniferum caput: & vento pulſatur, & imbri,
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit, hinc toto præceps ſe corpore ad vndas
Miſit, aui ſimilis, quæ circũm littora, circũm
Piſcoſos ſcopulos: humilis volat æquora iuxta:
Haud aliter terras inter, cœlum'q; volabat.
Littus harenoſum Libyæ, ventos'q; ſecabat
Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

ri, quæ.ſ. talaria: portant.ſ. eum: ſublimem.i.ſupra limum: hoc eſt, terram exaltatum: alis.i. per alas illis annexas: pariter.i.ſimul: cum flamine.i.vẽto: rapido.i.raptim volanti: ſiue ferri velit ſupra æquora, ſeu ſuper terram: tum.i.deinde capit: virgam.i.caduceum: & ille euocat quãdo, ſcilicet vult: hoc eſt, euocare ſolet, ac poteſt hac.ſ.virga: Orco.ideſt ab inferno: animas pallentes.i. vmbras defunctorũ: & mittit alias.ſ.animas: ſub Tartara.i.loca profundiſſima, & obſcuriſſima in inferno: hoc eſt, alias ducit ad inferos, alias reducit ab inferis: (nam Æthnicorũ, multorũ diſciplina, eſt animas quidẽ non interire: ſed poſt interualla certa (quæ viuendo bene aut male, meruerunt habere longa aut breuia) redire ab inferis in corpora, non eadem, ſed alia: & earum ducendi, ac reducendi, miniſtrum eſſe Mercurium, qui quaſi caduceator deorum eſt: Caduceator autem eſt, quem vulgus ambaſiatorem vocat. Et ipſe dat ſomnos, ac virga.) & adimit.i.aufert ſomnos: & reſignat.i. aperit: lumina, ſup. clauſa morte. (nã, re, ſignificat contrarium, dum ad dictionem importantem, clauſuram iungitur: quia ergo ſignantur literæ & arcæ, dum clauſæ ſunt: reſignare ferè accipitur, pro eo quod eſt aperire, & recludere.) Seruius tamẽ accipit, quaſi ſit, reſignat.i.iterum ſignat: morte.ſ.futura: lumina.i.pupillas, quas aufert: & ipſe fretus.i. adiutus: illa.ſ.virga: agit.i.impellit ventos: & tranat.i.tranſuolat: nubila turbida.i.etiam commota: & ipſe volans cernit iam apicem.i.verticem, & latera ardua Atlantis, illius montis in Mauritania: duri.i.ſaxoſi: qui.ſ.mons: (ſed adludit ad Atlantẽ regem, auum maternum, eius qui in eum montem conuerſus fingitur.) fulſit.i.ſuſtinet, vt ruſticis ad pedem eius ſtantibus videtur: vertice.i.ſummitate capitis ſui: cœlum Atlantis (inquit) cui caput piniferum.i.in quo multæ pinus creſcunt: cinctum.i. inuolutum aſſidue: artis.i.obſcuris nubibus: pulſatur vento & imbri: ſed nix infuſa, tegit humeros.i.iuga eius: tum.i.inſuper: flumina præcipitant, ſup.ſe.i.præcipitanter cadunt: mento.i.de mento: ſenis.ſ.Atlantis, niuę caneſcentis. ſed alludit (vt dixi) ad hominem, quaſi diſtillarent de barba: hoc eſt, iuxta verticem eius: & barbara horrida.i.aſpera: riget glacie.i.ſtyriis: Cyllenius.i.Mercurius, in Cylleno nutritus: nitens.i.conans deſcendere: alis paribus.i.æquatis: vt faciunt magnæ aues dum deſidunt: conſiſtit.i.requieuit primum: hic.i.in Atlante monte: & ipſe præceps.i.præcipitantes deſcendẽs: miſit ſe hinc.i.ab hoc loco: toto corpore.i. conatu totius corporis: ad vndas.ſ. maris Libyci, iuxta Carthaginem miſit, inquam, exiſtens ſimilis aui.ſ.mergo: quæ volat humilis circũm littora, & circũm ſcopulos piſcoſos.i.piſcibus refertos, iuxta æquora. Proles Cyllenia.i. Mercurius, veniens.i.deſcendens: ab auo materno.i.ab Atlante Maiæ, quæ mater eius eſt patris, volabat: haud.i.non aliter: ſed eodem modo inter terras, & cœlum: & ſecabat.i.diuidebat littus harenoſum Libyæ: quia illic harenæ abundant: & ventos i.ſuperabat ſimul ventos, & globos harenæ elatos.

Caduceator.

¶Tranat.] Tranſuolat: vt, Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen. Eſt autẽ ab Homero ſumptum, qui ita ait: Ὡς ἔφατ᾽ οὐδ᾽ ἀπίθησε διάκτορος ἀργειφόντης αὐτίκ᾽ ἔπειθ᾽ ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα ἀμβρόσια χρύσεια τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ᾽ ὑγρὴν ἠδ᾽ ἐπ᾽ ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο εἵλετο δὲ ῥάβδον τῇ τ᾽ ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει ὧν ἐθέλει τοὺς δ᾽ αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτατο κρατὺς ἀργειφόντης. ¶Latera.] Dat ei quæ ſunt hominis. Nam rex fuit, qui cũ Perſeum hoſpitio non ſuſciperet, quoniam ab oraculo admonitus fuerat: vt à Iouis filio caueret, à Perſeo in montem conuerſus eſt, viſo Gorgonis capite. Latine Telamon dicitur, ſicut Nilus, Melon. ¶Fulſit.] Suſtinet. Nam altus, eſt nimis. ¶Nix.] Nix, niuis facit: ſed verbum, ninguit: non hinc venit, ſed ab eo quod ninguis. Lucre. Albas effundere ninguis. Ninguit autẽ, prima & ſecunda perſona caret: nam nõ eſt in noſtro arbitrio, ſed ad deũ pertinet. ¶Præcipitãt.] Pro præcipitãtur. ¶Senis.] Propter ætatem: vel adluſit ad niuis: vt, Gelidus canis cum mõti.h. Liquitur. ¶Parib.a.] Leni volatu: vt dixit. Et in cœlũ paribus ſe ſuſtulit alis. ¶Cylleni⁹.] Ab auia: vnde paulopoſt, Cyllenia proles: aut à Cylleno, monte Arcadiæ, vbi nutritus eſt. ¶Toto c.] Vno impetu exceſſus. ſic Luca. Nec te Tellure cadauer Paulatim per membra leuat, terraq; repulſum. ¶Aui ſimilis.] Incongruum heroico carmini erat, ſi mergum diceret. Sic alibi per periphraſim, ciconiam dixit, Candida venit auis, longis inuiſa colubris. Sic eſt, Teſta cum ardente videbis Scintillare oleum. ne diceret lucernam nimis tenuiter. ¶Harenoſum.] Recte. Nam in Libya erat: ſed nõ in harenoſa. Mauritania em̃, eſt aſpera, & ſyluoſa. ¶Materno.] Per Maiã Atlantis filiam.

Nilus.

Nigues.

Cyllenius.

ASCENSIVS.

¶Dixerat, &c.] Docet quomodo Mercurius, qui dicitur deorum nuntius, Ioui obſequutus eſt: ea enim eius planetæ natura eſt, vt quibuſcunq; coniungitur, eorum naturam ferè induat: ideoq; ſtatim paret, nec reſpondet. De hac autem re hoc ſolum repperi Dona. ¶Auo materno.] Ab Atlante monte, in quem Atlantem patrem Maiæ conuertit Perſeus. ¶Ordo eſt. Dixerat.ſ.Iuppiter: ille.ſ.Mercurius: parabatur parere.i.obedire imperio magni patris: & nectit primum pedibus.ſ.ſuis: talaria.i. indumenta, ad talos vſq; defluentia: aurea.i.fulgentia, more auri, quæ.ſ.

Ordo.

PIERIVS.

¶Hæc animas ille euocat Orco.] In Longobar. quidem exempla. Vocat, eſſe videtur: ſed ſi accuratius inſpicias, ill'euocat, more Græco per apoſtrophen ſcriptum deprendes. Vtebantur verò Latini veteres huiuſmodi ſcribendi modo, quem adhuc in veterum monumentis inſpicimus, vt apud Maium Mapheum

pheum præſulem Aquinatẽ. Si quidquam humanitus in t'eſt. Et inferius: Quo ius laudati mores, & forma probata'ſt. Miſſa verò facio ea innumera. quę apud Plautum & Lucretiũ in hunc vſq; diem perſeuerant in manibus hominum, nempe quia eruditioris ſæculi tempore in lucem rediere. Non temere aũt ſcriptum inuenias apud Velium Longum, vbi de ſynalœphe loquitur (Sit enim hoc teſtimonium Latinos, eo genere ſcriptionis vſos.) Quũ dicimus, Hic ill'eſt: vnum. e. ſcribimus, & duo audimꝰ. quod apparet in metro. ¶ Alias ſub triſtia tartara mittit.] In veteribus aliquot codi. ſub tartara triſtia legitur: mutatis loco dictionibus. Sed, triſtia tartara, omninovocalius ſonat. ¶ Et turbida tranat Nubila.] Tametſi vetuſti aliquot codices tranſnat, ſcriptum habeant: adeo tamen aſperum id mihi videtur, vt recipiendum nunquam cenſuerim. ¶ Haud aliter terras inter cœlumq́ volabat.] In Oblongo codice, in Mediceo, & aliquot aliis ſequitur verſus: Materno veniens ab auo Cyllenia proles, Littus harenoſum Libyæ, ventoſq́ ſecabat. Nempe ad duarum ſyllabarum in continuatis verſibus homœteleuton euitãdum. Hinc in pleriſq; codicibus poſt dictionem, harenoſum, ac: in nonnullis, &, repperitur, hoc modo copulatiua poſtpoſita: Littus harenoſum & Libyæ, ventoſq́ ſecabat: vt diſſolutum membrum ita apte connectatur.

Vt primum alatis tetigit magalia plantis
Æneam fundantem arces, & tecta nouantem
Conſpicit, atq; illi ſtellatus iaſpide fulua
Enſis erat, Tyrio'q; ardebat murice Læna
Demiſſa ex humeris, diues quæ munera Dido
Fecerat: & tenui telas diſcreuerat auro,
Continuò inuadit. [Tu nũc Carthaginis alte MERCV.
Fundamenta locas, pulchram'q; vxorius vrbem
Extruis: heu regni, rerum'q; oblite tuarum.
Ipſe deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum, & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre iubet celeres mandata per auras.
Quid ſtruis? aut quæ ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum:
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem:
Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iuli
Reſpice, cui regnum Italiæ, Romana'q; Tellus
Debentur. [Tali Cyllenius ore loquutus. POETA
Mortaleis viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

SERVIVS.

Magalia. Mapalia. ¶ Magalia.] Aphrorum caſas. Magalia, & mapalia, idem ſignificant. ſed mãgalia, mã producit: mǎpalia verò corripit: vt, Et raris habitata mǎpalia tectis. ¶ Fulua.] Viridi: vt, Fuluaq́ caput innectit oliua: Sed Plynius inter ſpecies iaſpidum, vnam ponit fuluam. Et multi volunt, iaſpidem ad gratiam pertinere. ¶ Enſis.] Pro vagĩa poſuit. ¶ Læna.] Genus eſt veſtis. Eſt autem proprie, toga, duplex amictus angularis. ¶ Inuadit.] Habitum futuræ orationis oſtendit. Et notandum, non tantum eum nuntij. ſed etiam caduceatoris: ideſt oratoris officio fungi. Nam & perſuadet, & nuntiat. ¶ Vxorius.] Vxori ſeruiẽs. ſic Hora. Vxorius amnis. ¶ Ipſe.] Dat dictis authoritatem, vt Quę Phœbo pater omnipotẽs. ¶ Olympo.] Olympꝰ. Olympus, quaſi hololampos. i. totum ſplendens: ſiue mons ſit Macedoniæ, qui dicitur etiam, diuerſorium deorum: ſiue cœlum. Vnde addidit, claro: vt Plẽmirium vndoſum. Accentus Gręcus tunc poteſt eſſe, ſi ſit Græca declinatio: vt ὄλυμπος ὀλύμπου. nam Latine, olympi facit. ¶ Torquet.] Egit, ſuſtinet: vt, Cuncta tuo qui bella pater ſub nomine torques. ¶ Numine.] Numen eſt, aut nutu, aut poteſtate. ¶ Hæc.] Quæ dicturus eſt. Nam ſupradicta ex ſe dixerat. ¶ Teris.] Per negligentiam conſumis. ¶ Debentur.] Honeſtius plurali numero reſpondit. ¶ Surgentem.] Creſcentem: vt, Surgentem in cornua ceruum. Item, Surgentemq́ nouæ Carthaginis arcem. ¶ Cyllenius.] Antonomaſium eſt pro proprio. ¶ Ore.] Oratione. ¶ Mortales viſus.] Aut oculis Æneæ ſe ſuſtulit: aut humanam reliquit effigiem, quam ſumpſerat, vt ab Ænea poſſet videri. ¶ Medio ſermone.] Atqui exequutus eſt omnia quæ Iuppiter dixerat: ſed ſermo, eſt conſertio orationis duorum vel plurium. Medius ergo eſt, quũ perſona, cum qua quis loquitur, non reſpondet.

ASCENSIVS.

¶ Vt primum alatis, &c.] Docet quomodo exequutus eſt mãdatum Iouis. de quo Donatus ſic dicit: ¶ Inuadi] Inuectiuam futuram eſſe, hoc verbum oſtẽdit. Et ex hoc acri habitu debuit eſſe Iuppiter. ¶ Tu nunc.] Obiurgatio eſt, potius quàm inuectio. Nam commune ſibi facit hoc damnum: & dolet decipi ſpẽ ipſius, & filij, quod non faceret: ſi accuſatoris animum gereret. ¶ Pulchram vxorius vrbem.] Stulti eſt aliena curare, ſua negligere. ¶ Ipſe deûm.] Huius perſonæ authoritatem, grauiorem facit ſuam obiurgationem: & vt maior ſit metus, poteſtatem ipſius deſcribit. Vtrunq; autem damnat: & quòd ſubleuet inimicorum opes: & quòd in re agenda, otium ſibi proponat: quoniam negligentis eſt, & incauti. Addit, ne per eum pereat, quod Aſcanio debetur: quod niſi per ipſum preſtari non poteſt. ¶ Medio ſermone.] Quia non expectauit reſpõſum, quod erat dimidium ſermonis: qui oritur inter duos. Hæc ille. ¶ Ordo eſt.

Ordo. Vt, ideſt vbi: aut quum primum, ſcilicet Mercurius: tetigit plantis alatis, ideſt quibus talaria cum alis annexuerat: magalia, ideſt Pœnorum domos humiles: ipſe conſpicit Æneam fundantem arces: & nouantem, ideſt noua facientem: tecta, ſcilicet Carthaginis, futuræ Romano imperio inimicæ: atque enſis erat illi ſtellatus, ideſt radians, & quaſi ſtellis ornatus: iaſpide, ideſt gemma illa: fulua, ideſt ſub viridi admixto albo: & Læna, ideſt chlamys: ardebat. i. reſplendebat illi: murice Tyrio. i. purpura Tyria: quæ dibapha, ideſt bis tincta, illic eſt, & cæteris præſtat: demiſſa, ideſt deorſum miſſa, & reiecta, more militantium, ex humero: quæ munera fecerat Dido diues: & diſcreuerat telas. i. ſtamina: tenui auro, ideſt in fila diſſecto. Continuò, ideſt ſtatim, vt vidit eum: inuadit, ſcilicet Æneam: dicens, ſupple tu: ideſt tu'ne qui author Romani imperij eſſe debes: locas nunc fundamenta altæ Carthaginis: quæ, ſcilicet tui nepotes euerſuri ſunt: & tu vxorius, ideſt vxori nimium deditus, extruis vrbem pulchram: tu (inquit) heu, dolentis, & exprobrantis: oblite, ideſt qui oblitus es: (& ſecundùm Vallam dicere poſſet, non minus oblitus.) rerum tuarum, ideſt tot oraculis tibi reuelatarum. Ipſe regnator deûm, ideſt deorum. ſ. Iuppiter, qui torquet. i. implet, aut agit, & ſuſtinet: numine, ideſt nutu & poteſtate: cœlum & terras, ideſt ſumma: & infima: cœleſtia & terreſtria: demittit, ideſt deorſum mittit: de claro olympo, ideſt cœlo: me tibi, ideſt ad te, & ad commodum tuum: & ipſe iubet, ſupple me, ferre hæc mandata, quæ, ſcilicet dicturus eſt, per auras celeres, ideſt quas celeriter pertranſiuimus iuſſu eius: dicens, ſupple, Quid ſtruis, aut qua ſpe teris otia, ideſt per negligentiam conſumis tempora, quibus otio vacas terris Libycis? quaſi dicat inimicis, & tibi negatis. Si nulla gloria tantarum rerum: quantæ, ſcilicet tibi promiſſæ ſunt: nec ipſe, ideſt tu moliris laborem, ſuper. i. pro tua laude: reſpice, ideſt clementer attende: Aſcanium ſurgentẽ, ideſt creſcentem: & ſpes Iuli, ideſt quas concipere potes de Iulo: hæredis, ideſt qui tibi hæres eſt: & cui, poſt te, regnum Heſperiæ debetur. vnde dicit, Cui regnum Heſperiæ, & tellus Romana debentur, ſcilicet ex fatali, præordinatione: Cyllenius, ideſt Mercurius: loquutus tali ore, ideſt oratione acriter prolata: reliquit viſus mortales, ſcilicet Æneæ, cui ſe videndum exhibuerat, ſermone exiſtente adhuc medio, ideſt nullo reſponſo dato: & quum ille plura putabatur dicturus: & euanuit procul ex oculis in tenuem auram: reſoluto, ſcilicet corpore aerio viſibili quod aſſumpſerat.

PIERIVS.

¶ Demiſſa ex humeris.] In peruetuſtis admodum exemplaribus, Dimiſſa, legitur per Di: vt negligentiam quandam in cultu, quod virum decet, oſtendat. Sed ſi demiſſa placet, vt apud Statium: It tergo demiſſa chlamys, non aduerſor: quum in ſtatuis, & in nummis, habitum hmõi ſępe obſeruauerim, quę ſunt plurimum paludamento ab humeris deiecto, bona anterioris corporis parte nuda. ¶ Teris otia.] In antiquis, otia (vt alibi diximus) per t, Præter verò ea quæ poſita ſunt in Bucolicis. Vidi nuper in hortis Palatij, quòd D. Auguſtini templo proximũ eſt: NEGOTIANTI PVLLARIO PATER B.M.F. Et vltra thermas Diocletianas, in hortis, qui Mæcenatis fuiſſe dicũtur: POSSESSORES INQVILINI NEGOTIANTES: vtrunq; per t.

At verò Æneas aſpectu obmutuit amens,

SERVIVS.

¶ Dulces.] Munus eſt: ſed ne videatur ingratus, deorũ excuſatur imperio. ſic in. 6. Sed me iuſſa deûm. ¶ Ambire.]

Abrectæ'ꝗ horrore comæ,& vox faucibus hæſit.
Ardet abire fuga,dulceis'ꝗ relinquere terras,
Attonitus tanto monitu,imperio'ꝗ deorum.
Heu quid agit? quò nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? & quæ prima exordia ſumat?
Atꝗ animum nunc huc celerem,nunc diuidit illuc,
In parteis'ꝗ rapit varias,per'ꝗ omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt.
Mneſthea,Sergeſtum'ꝗ vocat,fortem'ꝗ Cloanthum,
Claſſem aptent taciti,ſocios'ꝗ ad littora cogant,
Arma parent,& quæ ſit rebus cauſſa nouandis
Diſſimulent,ſeſe interea(quando optima Dido
Neſciat,& tantos rumpi non ſperet amores)
Tentaturum aditus,& quæ molliſſima fandi
Tempora,quis rebus dexter modus,otius omnes
Imperio læti parent,ac iuſſa faceſſunt.

bire.]Blanditiis circũuenire: vt, Ne cõnubiis ambire Latinum. ¶Exordia.] Orationem: ſicut in rhetoricis legimus. ¶Alternanti.]Varia mente tractanti. & per hoc oſtenditur,cogitaſſe eũ etiam amorem. Sed prætuliſſet voluntatem deorum. ¶Taciti.]Sine ſtrepitu cælantes conſilia. ¶Arma.] Fortè contra impetum iratæ reginæ. ¶Quando.]Nõ eſt hoc loco temporis:ſed ſignificat ſiquidem:& eſt cõiũctio rationalis. Sanè, quãdo, breuis eſt naturaliter: ſic. Serenus quando flagella ligas: Vergilius vſurpat, Si quando Tybrim vicinaſꝗ Tybridis arua. ¶Quis rebus dexter modus.]Quis ſit rebus optimus euentus. ¶Læti.] Alacres, feſtiui. ¶Faceſſunt.]Frequentatiuum eſt;vt in Geor. Matris præcepta faceſſit. Aliquando,diſcedere ſignificat. Terentius: Hæc hinc faceſſat. ¶Præſenſit.] Ac ſi diceret, antequàm ille moliretur.& nimia in hoc vis amantis exprimitur. ¶Omnia tuta.]Deeſt,etiam: & eſt exaggeratio eadẽ, quæ Hiarbæ. ¶Curſum.]Nauigationem. ¶Inops animi.] Sine animo,ſine conſilio. ¶Bacchatur.]Vt,Bacchantes furit.Et vno ſermone, præoccupat futuram orationem. Thyas: Bacchas: Nam vt à Baccho,Bacchas: ſic à Thyoneo, Thyades dicuntur. ¶Commotis.] Quia in ſacrorum renouatione, commouebantur ſimulachra. Horat.Non ego te candide Baſſareu inuitum quatiam. ¶Trieterica.] Triennalia. Nã Liberi ſacra, tertio quoꝗ anno innouabãtur. ¶Orgia.] Orgia autẽ apud Græcos,

Quãdo.

coſ, omnia ſunt ſacra, vt apud Latios cerimoniæ. Sed iã abuſiue, ſacra Liberi Orgia vocãt. vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς. i. à furore: vel ἀπὸ τοῦ ὄρους. ¶ Nocturnusq; vocat] Quia noctu celebratur: vnde eius ſacra, Nyctelia appellãtur. Quæ populus Roma. excluſit, cauſſa turpitudinis. ¶ Citheron.] Citheron autem mons eſt: ex quo clamor numinis, veluti Bacchas vocabat.

At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motus'q; excepit prima futuros,
Omnia tuta timens, eadem, impia fama, furenti
Detulit armari claſſem, curſum'q; parari.
Sæuit inops animi, totam'q; incenſa per vrbem
Bacchatur, qualis commotis excita ſacris
Thyas, vbi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnus'q; vocat clamore Citheron.

i. qualis modus, dexter rebus: ſed minus procedit: qa tunc diceret, quàm mollis, & quàm dexter.) Omnes. ſ. ſocij parent otius. i. valde cito iperio. ſ. Æneæ: læti. i. voluntarij, & morigeri: aut, qa (ſicut alibi diximꝰ) ſemper in Italiam læti inierunt iter, quaſi natura eos in patriam reducente: vnde eſt, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. &, Italiã ſocij læto clamore ſalutãt. &, Quo tandẽ

ASCENSIVS.

¶ At verò Æneas, &c.] Recitat quomodo Æneas ſic admonitus, fugam. i. clandeſtinam profectionẽ parabat: vtq; eam ſenſit amans Dido. vnde hæc dũtaxat repperi Donati verba: ¶ Atq; animum nunc huc.] In tam ambigua conſultatione, præualuit in religioſo viro diuinum præceptum. ¶ Ordo eſt. At verò. i. ſed certe: Æneas amẽs. i. attonitus, aut ſtupefactus: & quaſi ſine mente aſpectu. ſ. minaci ipſius Mercurij: obmutuit. i. loqui nequit: & comæ. i. capilli: abrectæ, ſup. ſunt. i. riguerũt: horrore i. ex honore: & vox. ſ. eiꝰ: hæſit. i. cõglutinata eſt faucib. itavt penitus rauceſcerẽt: & ipſe ardet. i. ardenter concupiſcit: abire fuga. i. ſecreta profectione, fugæ ſimili: & relinquere terras dulces. i. quibus Didonem dulcem inuenerat: attonitus. i. ſtupefactus, quaſi tonitru Iouis percuſſus: tãto monitu, & imperio deorum. ſ. Iouis & Mercurij: aut ſimul omnium deorum, qui in talia fata Æneæ conſenſerant. Heu, amare dolentis interiectio. q. d. dubitabat, quid agat: dicens, heu: & dubitans quo adloquutionis modo: audeat ambire. i. ambiẽdo: hoc eſt, ſuppliciter præcando: tentare reginam furentem. ſ. impatientia amoris: & quę exordia ſumat prima, ad inſinuandum neceſſariam profectionem ſuam: atq; diuidit animum celerem. i. celeriter fluctuantem: nunc. i. aliquando: huc. i. in hanc ſententiam: nunc. i. aliquãdo: illuc. i. in illam ſententiam: & rapit. i. violenter trahit eum in partus varias: & verſat eum per omnia. ſ. tentamenta & conſilia: hæc. ſ. quam dicturus eſt poeta, viſa eſt alternanti. i. alternatim nunc hanc, nunc illam approbanti: potior, ſup. cæteris, ſi multæ erant: aut potior. ſ. illarum duarum, quas nouiſſimas verſabat: ipſe vocat Mneſthea Sergeſtum, & fortem Cloanthum, ſummos illos gubernatores nauium: vt in. §. patebit in nauali certamine: vocat, ſup. vt aut imperãs poſtquàm aderant: vt ipſi taciti. i. tacentes, & ſilentes, aptent claſſem: & cogant. i. in vnum compellant ſocios ad littora: &, ſup. parent arma. ſ. contra vim Tyriorum: & vt diſſimulent, quæ ſit cauſſa rebus nouãdis. i. cur res innouent: & claſſem aptent: &, ſupp. dicebat ſeſe. i. ſemetipſum, interea. ſ. dum claſſis aptaretur, tentaturum aditus. i. acceſſus: & quæ tempora fandi. i. loquendi, ad eam de profectione, eſſent molliſſima. i. conuenientiſſima, & maxime opportuna: & qui modus ſit dexter. i. conueniens & aptus: rebus. i. proſpere gerendis; quando. i. quando quidem, optima Dido neſciat. ſ. quòd abire velit: & non ſperet. i. formidet (per cõtrarium, nam ſperamus bona) amores tantos, quantos. ſ. iam experta erat: rũpi, ſcilicet poſſe: aut quòd diſſoluantur (Sunt qui legant, ecquę molliſſima, &c. vt ſit, vide quæ molliſſima tempora fandi: quis i. qualis Italia mecũ lætere reperta. & ſępe alibi. ac, pro &: faceſſunt. i. factum eunt: iuſſa. i. quæ iuſſerat. At. i. ſed, regina præſenſit. i. prius quàm parati eſſent: ſenſit dolos. i. doloſam profectionẽ. Nã, ſup. quis poſſit fallere amantem? q. d. nemo, vnde ipſa excepit prima, motus futuros: timens omnia tuta. i. etiam tuta nedum formidanda: nam res eſt ſolliciti plena timoris amor. Eadem fama quæ. ſ. detulerat ad Hiarbam, eam Æneæ nupſiſſe: aut veniſſe Æneam. Cui ſepulchra verò dignetur iungere Dido: eadem, inquàm, detulit. ſ. ad Didonem: claſſem. ſ. Æneæ: armari. i. armis: hoc eſt, inſtrumentis omnibus, tam bellicis, quàm aliis inſtrui: & curſum. i. feſtinam nauigationem parari: & ideo ipſa inops. i. impotens: animi. i. rationis: ſæuit. i. furit acerbe: & incenſa. ſ. furore: bacchatur. i. more Bacchantium decurrit: per totam vrbem, exiſtens, ſup. talis: qualis, ſup. bacchatur Thyas. i. ſacerdos Bacchi: excita. i. excitata & euocata: ſacris. ſ. Bacchi: hoc eſt, Orgiis aut Bachanalibus: commotis. i. cum motu fieri cœptis: vbi. i. quo tempore: Orgia. i. feſta Liberi. trieterica. i. triennalia, quæ tertio quoq; anno fiunt: ſtimulant. i. inſtigãt: & quaſi ſtimulis agunt eam: & hoc Baccho audito. i. percepto aduentare, & Cytherõ mons ille Baccho ſacer, ſicut Helicon Apollini: nocturnus. i. in quo exercentur feſta, tempore nocturno, vocat clamore. i. reſonantia, aut reboatione.

Ordo.

PIERIVS.

¶ Audeat adfatu? & quæ prima exordia ſumat?] In nonnullis codicibus, oppido ꝙ vetuſtis non inuenuſte legitur abſq; particula copulatiua. Quo [illegible] ambire furentem audeat adfatu? quæ prima exordia ſu[illegible] Mneſthea, Sergeſtumq; vocat, fortemq; Cloanthum.] In Mediceo, & codicibus aliquot aliis antiquis, Fortemq; Sergeſthum habetur. Sed fortis epitheton, paſſimꝰ apud Vergi. Cloantho adpoſitum. ¶ Claſſem aptent taciti, ſociosq; ad littora cogant.] In antiquis pleriſq; codi. abſq; particula copulatiua legere eſt, Socios ad littora cogant. Et ita tertium quoq; membrum ſolutum, Arma parent: eloquutio breuis, & imperanti adcommodata. ¶ Excepit prima.] In codicibus aliquot peruetuſtis, Accepit, legitur. In aliis, adcepit: atq; ſi ideo placet, etiam Atcepit, d in t mutata. Sed huic ſententiæ magis quadrare videtur, excepit: quum id clàm delatum intelligatur. Inſidiæ enim doli'ue inſunt in v̓bo excepit. ¶ Thyas vbi audito.] Velius Longus ait Græcos repugnare, ne θύας ſcribatur per υ tantùm. Velle verò eos, υ literã adſciſcere ſibi ι, ante alteram vocalem, vt vnam ſyllabam faciant. Et ita ſcriptum obſeruaui in Mediceo codice, Thyas; quãquã in aliis per υ, tantùm.

SERVIVS.

¶ Diſſimulare.] Artificioſa adloquutio. Nam ſibi cõſulit ſub facie vtilitatis Æneæ. ¶ Diſſimulare.] Q. d. ita pudendam rem adgredre ris: vt eã fateri nolis. ¶ Data dextera.] Fœdus amicitiarum. ¶ Hyberno ſydere.] Nõ hyeme: ſed hyemali ſydere: aut proprie (quod ait ſupra) dum pelago deſeuit hyems, & aquoſus Orion. Ergo aut tempore: vt, Quò ſydere terram vertere Mecœnas? Aut reuera, ſydere, propter Orionem. ¶ Crudelis.] Etiam in te odio mei. ¶ Domosq; ignotas.] Ac ſi dicat, Carthago iam tibi nota eſt. Licet etiam hic aliena ſint arua. ¶ Et Troia antiqua maneret?] Deeſt, ſi. ¶ Me'ne fugis.] Adhuc nõ vult aperte exprobare beneficia, ſicut paulopoſt irata. ¶ Incœptos.] Qui ipſa nouitate ſunt dulces. ¶ Dulce meum.] Tetigit rem inhoneſtam. Sic Teren. Seu tibi morigera fui in omnibus rebus. ¶ Tyrãni.] Nihil intererat apud maiores, inter regem, & tyrãnum: vt, Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni. ¶ Fama prior.] Quæ melior fuit, ſine dubio. ¶ Hoſpes.] Et hoſpes fuerat, & maritus. Sed maritum ſe negat, & hoſpitem confitetur: vt nunc Dido dicit, Cui me, deſeris hoſpes? Quoniam hoc ſolum nomen de coniuge reſtat. i. ſupereſt. Alij, reſtat. i. reſiſtit. i. in contrarium tibi eſt. Alij dicunt, hoc ſolum nomen: quoniam ſupereſt, Vt te coniugem dicam. Dicitur autẽ ingenti affectu hos verſus Verg. priuatim, quũ pauci adeſſent Auguſto recitaſſe. Nam recitauit voce optima primum, tertium, & quartũ. ¶ Saltem.] Vel hoc eſt autem tractum à captiuis,

Tandem his Æneam compellat vocibus vltrò.
DIDO
Diſſimulare etiam ſperaſti perfide tantum
Poſſe nephas? tacitus'q; mea diſcedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſydere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum?
Crudelis, quid ſi non arua aliena, domos'q;
Ignotas peteres? & Troia antiqua maneret?
Troia per vndoſum peteretur claſſibus æquor?
Me'ne fugis? per ego has lachrymas, dexterãq; tuam te,
(Quando aliud mihi iam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per incœptos Hymenæos.
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquàm
Dulce meum, miſerere domus labentis, & iſtam
Oro (ſiquis adhuc præcibus locus) exue mentem

Tyrannus.

Saltem.

Te propter Libycæ gentes,Numadûm'ꝗ tyranni
Odere inſenſi Tyrij,te propter eundem
Extinctus pudor,& qua ſola ſydera adibam,
Fama prior,cui me moribundam deſeris hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de coniuge reſtat.
Quid moror?an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat?aut captam ducat Getulus Hiarbas?
Saltem ſiqua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante'fugam ſoboles,ſiquis mihi paruulus aula
Luderet Æneas,qui te tantum ore referret,
Non equidem omnino capta,aut deſerta viderer.

ptiuis, qui quum tenerentur ab hoſtib. dicebant ſublatis omnibus, Salutē concede: hinc per ſynæreſim natus eſt ſermo, vt in contemptu rerum multarum, perituri aliquid faltē dicamus. ¶ Ante fugam ſoboles.] Et amatoriæ, & amare loquitur. nam hanc fugam dicit, quam ille profectionem nominat. Amor autem, ex filij deſyderio comprobatur. ¶ Si quis mihi.] De iure loquitur. Nam liberi, vbi nō eſt iuſtum matrimonium, matrem ſequuntur. ¶ Qui te tātum ore referret.] Aut ſic dixit, quaſi amatrix: vt ſupra de Aſcanio, Infandū ſi fallere poſſet amorem. Aut illud dicit, Optarem filium ſimilem vultui, & non moribus tuis.

ASCENSIVS.

¶ Tandem his Æneam,&c.] Poeta, quàm argutiſſimam inducit Didonis ad Æneam, orationem: quam ipſe ſibi placere oſtēdit, ex ea re quòd eam priuatim Auguſto recitauit: qua etiam diuus Auguſtinus ad lachrymas compulſus eſt: vnde miſerationis plena eſt. De qua tamen pauciſſima extant Donati verba: nihil enim inuenimus, niſi quòd dicit: ¶ Ante fugam.] Dixiſſe Didonem: ne honeſtet rem, dicēdo, Ante diſceſſum. ¶ Or-

Ordo. do autem eſt: Dido compellat. i. adloquitur: tandem. i. poſt longam cogitationem: Æneam vltrò. i. non exiſtentem eius compellationem: his vocibus. i. ſubſequentibus verbis. O perfidę, eccam conſtantiam muliebrem, quæ dixerat. Credo equidem (nec vana fides) genus eſſe deorum: nunc dicit, O perfide: ſperaſti. i. ſperaſti'ne etiam poſſe diſſimulare? i. per diſſimulationem'celare: tantum nephas: quantùm. ſ. eſt amantem: & bene meritam ſic deſerere: q̃, ꝑ ideſt: ſperaſti'ne diſcedere tacitus. i. tacens, & ſecretus: diſcedere. ſ. poſſe mea terra. Nec noſter amor tenet te: nec dextera. i. fides: data. i. promiſſa quondam: nec'Dido moritura, ſi diſceſſeris, ſupp. crudeli funere: quia morte, quā ſibi illatura eſt. vnde videtur ex tunc decreuiſſe, ſeſe interimere ſi diſceſſerit. Quinetiam. i. inſuper: tu moliris. i. cum mole & difficultate paras, claſſem ſydere hyberno. i. hyemali, & tempeſtatem excitare ſolito: & properas ire per altum. ſ. mare Aquilonibus. i. ventis illis vehementer nociuis: mediis. i. in ſummo vigore exiſtentibus: aut tam flantibus: exiſtens crudelis. i. impius, & immitis, etiam in teipſum, odio mei. q. d. qui ſe pium in deos & patrem fuiſſe iactitauit: nunc in ſeipſum impius eſt, vt mihi officiat: nam immemor ſalutis in ſummo periculo mare conſcendere parat, quid, ſup. dicere poſſem: ſi non peteres arua aliena, & domos ignotas, & ſi Troia antiqua maneret? q. d. non tam legitime iraſcar, vt nunc: quia tunc conuenienter Troia peteretur claſſibus, per æquor vndoſum. i. vndis & procellis plenum. Fugis'ne me? q. d. id non merui: vnde addit. Ego oro te, per has lachrymas quas effundo: & per tuam dexteram. i. virtutem & fidem, quam mihi quondam dediſti: (quando. i. quandoquidem: ipſa. i. ego non reliqui mihi miſerere iam nihil aliud. ſ. præter fidem datam de futuro: quia non erant celebratę nuptiæ: aut quia non potuit eum cogere.) & oro, per noſtra connubia (quia (vt patuit) coniugium vocat: hoc prætexit nomine culpā: ſed ſi dicat Æneas non eſſe connubia. addit) per Hymenęos noſtros. i. auſpicia nuptialia, aut ꝑ primos cōcubit⁹. Oro (inqt) ſi ego merui bn̄ de te, quid. i. aliquid: aut in aliqd: & ſi quidquàm meum. i. conſuetudinis meæ, fuit tibi dulce. i. delectabile: miſerere domus. i. familiæ meæ: labentis. i. tendentis in ruinam & excidium: & exue iſtam. ſ. tam ingratā, & indignā, tua pietate mentem. i. voluntatem (Nam iſte, ad ſecundam perſonam, & ad contemptum, pertinere ſolet) ſi quis locus eſt adhuc. ſ. reliquus: præcibus. Locum autem eſſe decere, dupliciter docet: & ob merita erga eum, ſua quæ verecundæ tetigit, & ob damna quæ propter eum paſſura eſſet, ſi abiret, quæ addit, dicens: gentes Libycæ: & tyrāni. i. reges ſuperbi Numadſim, pro Numadarum, populorum Libyę: odere. i. oderunt, ſup. me, propter te. i. quia te coniugem abſumpſi: & Tyrij. i. ſubditi mei: inſenſi. i. multum offenſi: & ob hoc moleſti ſunt mihi propter te: quo verbo' tangitur hiſtoria. Nam fuit à ſuis coacta Hiarbæ nubere, quod quum nollet, ſeipſam in pyram deiecit: id autem fingit poeta, Didonem in Æneam reiicere: & pudor, ſup. meus eſt extinctus propter te eundem: & fama prior, qua ſola. i. per quam ſolam, etiam ſi aliam non habuiſſem dignitatem: adibā ſydera (prius de ſe dixerat Æneas, Fama ſuper æthera notus.) cui ô hoſpes, deſeris me moribundam. i. iamiam morituram: & quia appellando eū hoſpitem videtur negare maritū, addit, cur hoſpitem dixerit? q. d. ideo dixi hoſpitem: quoniam hoc ſolum nomen. i. hæc ſola appellatio. ſ. hoſpitis: reſtat mihi de coniuge

i.de te

i. de te q cōiux quidē es: ſed negas. Quid moror. i. qd differo mortē? an, ſup. moror? dum. i. donec Pygmaliō, frater. ſ. me⁹, deſtruat mea mœnia: aut dum. i. donec: Hiarbas getulus. i. ferus Getulorum rex, ducat. i. abducat, aut in triūphum ducat, me captā? q. d. id expectare non debeo, & ideo moribūdam deſeris: ſaltē. i. ſi aliud obtinere non poſſum: vel hoc obtineam, ſiqua. i. ſi aliqua: ſoboles. i. proles fuiſſet ſuſcepta: mihi. i. à me de te: ante fugā. i. prius quàm ſic turpiter aufugeres: & ſi qs paruulus Æneas. i. te, & nomē tuum referens, luderet mihi, ideſt in ſolatium meū: aula. ſ. mea, qui referret, ideſt repræſentaret: te tantum. i. ſaltem: aut tantūmodo quum te habere nequeam: ore. i. effigie, & vultu oris tui (& id melius, quàm ſi dicatur, tantùm. i. dūtaxat ore: quia nollē, vt factis tui ſimilis ſit. adhuc enim blanditur vt amatrix: & ita non congruit, vt intelligatur illum vituperaſſe, quod ex reſponſione patet Æneæ beniuolæ reſpondentis.) Equidem. i. ego certe, non viderer omnino capta. i. irretita, laqueo amoris: aut potius decepta: aut deſerta: quia haberem filium qui te repræſentaret. Eſt enim filius, imago patris, in quo & pater ſuperuiuere videtur: vnde Eccl'i. 30. Mortuus eſt pater eius, & non eſt quaſi mortuus: ſimilem enim reliquit ſibi poſt ſe. Quocirca, fictione iuris, continuatur patris in filio poſſeſſio.

PIERIVS.

¶ Domosꝗ Ignotas peteres.] Sunt veteres admodum codi. in quibus, domus, hic, quarto declinatu habetur. Cuiuſmodi caſum Fl. Soſipater per us, melius quàm per os, proferri cenſet. ¶ Numadſimꝗ tyranni.] Non eo inficias, Nomadſim, in codi. Longobardico, & aliquot aliis legi. Sed enim in Oblongo, in Mediceo, Numidſim, habetur, Latinorum idiomate. Appianus enim, quos Græci, Nomadas, appellant, Numidas, à Latinis appellari dicit. Neꝗ dicat quiſpiam primam ſyllabam produci, ſi, nū, ſcribatur, quia ſit ȣ diphthon. apud Græcos. Appianus em̄ Romanorum, ſonum non ſyllabæ tempus exprimere curauit, quanuis alias pro ŭ breui, apud nos ο μικρὸν illi ſcribere ſoleant: vt pro Numa, Noma. ita illi νόμαδας, nos Numidas. ¶ Ante fugam ſoboles.] Cur in antiquis cod. ſuboles, habeatur, alibi dictum. Nunc duo adhuc ſuccurrūt exempla ex antiquis monumentis, vbi ſuboles per u ſcriptū legitur. Ea ſunt ad Æſculapij, vbi nunc diui Bartholomei phanū. Cunctor M. HÆC SVBOLI SEDEM POST MORTE RELIQVIT. Et alio verſu eodē epitaphio, ET FACIT SVBOLES MVLTOS MEMORATA PER ANNOS. à ſuboleſcere, enim hoc deductum eſſe nomen, alibi diximus. ¶ Si quis mihi paruulus aula Luderet Æneas, qui te tantū ore referret.] Te tantum, & tantū te, tranſpoſitæ dictiones in diuerſis codicib. ſententiam idētidē variāt. Nam quum Seruius exponat, Optarem filium ſimilem vultui, non moribus tuis: quadrat ea lectio, Qui te tantum ore referret. Quod ſi, vt in quibuſdam aliis codicibus manu ſcriptis habetur, eam lectionem adprobauerimus, Qui tātum te ore referret. Tantum, magnum amoris affectum oſtendet, & ipſam petitionis honeſtatem, quum non quærat inuitū retinere, neꝗ futuræ eius felicitati velit inuidere, optare verò tantum eius imaginis memoriā, apud ſe perpetuo permanere, q̃ aſſidue ſpectādo delectetur, & ſolitudinis tædiū leuet, deſertiꝗ amoris amaritudinē leniat, quod in ſuſcepto filio contingere potuiſſet: & ideo ad optatorū diminutionē deſcendit: aitꝗ, Tantū, vt ex plurib. quæ fortè negaturus erat, hoc ſaltē vnū impetraretur. Tota em̄ orationis vis, eo vertitur, ne deſerat amatus amantē: aut ſi deſertur⁹ omnino ſit, non ita miſerabilē in ęrūnis & calamitatib. derelinquat. Eſt & alia lectio in cod. Longobardico, atꝗ etiam in Mediceo, neꝗ nō in Porcio, Qui te tamen ore referret. Cui lectioni nonnulli alij vete. codi. adſtipulantur. Et ita apud Aruſianū in libello de Vergilia. eloquutionibus ſcriptū habet. Quę quidē oratio, & ipſa affectus, & amoris plena eſt. Ait enim, Tāetſi ſummo opere cōcupiſcat filiū ex Ænea ſuſcipere, nolle tamen, niſi patri futurus ſit ſimilis ſuo. Totaꝗ in eo eſt, vt oſtendat ſe regnū, opes, famam, omnia deniꝗ poſthabuiſſe, præ vno Ænea, quo ſi potiri nō liceat, imaginē ſaltē Æneæ ſimilem aſſidue contēplari poſſit. Quas verò impudicitiæ, voluptatisꝗ notas interpretes huic inurunt à Vergiliana ſentētia mihi videnť alienæ. Qui amorē Didus exſcribere videtur, de quo referť eſſe animā in gemino corpore. ¶ Non equidē omnino capta, aut deſerta viderer.] In Longobardico codi. in Mediceo, in Porcio, & aliquot aliis legitur, ac deſerta: quod infelicitatē augere videtur. Multi em̄ captiui ſunt, non tn̄ auxilij ſpe deſerti; multi ſine

ſpe,nõ tamen captiui,ſe verò ait Dido omnino captam: ſed niſi aliqua ſaltem imago Æneæ ſit penes ſe, etiam deſertam. Hinc illud horrificum in ſomnis eius ſequetur: Semperq́; relinqui. Sola ſibi,ſemper longam incomitata videtur Ire viam, & Tyrios deſerta quærere terra.

POETA

Dixerat. ille Iouis monitis immota tenebat
Lumina,& obnixus curam ſub corde premebat.

ÆNEAS

Tandẽ pauca refert.Ego te,quæ plurima fando
Enumerare vales,nunquam regina negabo
Promeritam,nec me meminiſſe pigebit Eliſſæ,
Dum memor ipſe mei,dum ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar,nec ego hanc abſcondere furto
Speraui,ne finge fugam,nec coniugis vnquàm
Prætendi tædas,aut hæc in fœdera veni,
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis,& ſponte meas componere curas,
Vrbem Troianum primum,dulceis'q́ meorum
Relliquias colerem,& Priami tecta alta manerent,
Et recidiua manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ iuſſere capeſſere ſortes
Hic amor,hæc patria eſt,ſi te Carthaginis arces
Phœniſſam,Libycæ'q́ aſpectus detinet vrbis,
Quæ tandem Auſonia Teucros conſidere terra
Inuidia eſt? & nos fas extra quærere regna
Me patris Anchiſæ quoties humentibus vmbris
Nox operit terras,quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet inſomnis, & turbida terret imago,
Me puer Aſcanius,capitis'q́ iniuria chari,
Quem regno Heſperiæ fraudo,& fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres diuûm,Ioue miſſus ab ipſo
(Teſtor vtrunq́ caput) celereis mandata per auras
Detulit,ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros,vocem'q́ his auribus hauſi.
Deſine me'q́ tuis incendere,te'q́ quærelis,
Italiam non ſponte ſequor.

SERVIVS.

¶Iouis monitis.] Et hæc monita,dicimus:vt, Carmẽtis nymphæ monita. & hos monitus, Perſi. Hos pueri monitus patres infundere lippos. ¶Immota Lumĩa.] Phyſicũ enim eſt: vt qualitates animi ex oculorũ,aut corporis mobilitate, oſtendam⁹:ergo modo vult oſtẽdere Æneã à propoſito non eſſe deuiaturũ. ¶Ego te q̃ plurima fando.] Cõtrouerſia eſt plena: in qua & purgat obiecta, remouens à ſe crimẽ ingrati:& veniali vtitur ſtatu, profectionẽ ſuam torquẽs involuntatẽ deorũ. Habet etiã finẽ: nã purgat obiectã fugã,nomine profectionis. ¶Promeritã.] Præſtitiſſe beneficia: & eſt ſermo de his,quæ per cõtrariũ magis lucẽt. Teren. Ita me velim ames promerentẽ pater.i.bene agentẽ.cõtra alibi,Quid cõmerui,aut peccaui pater.i.male egi. ¶Meminiſſe.] Memini & illius rei dicimus:vt hoc loco, Et memini illam rẽ:vt, Numeros memini ſi verba tenerẽ. ¶Memor ipſe mei.] De futuro dixit. ¶Pigebit Eliſſæ.] Piget autẽ,ad futurum ſpectat. Pudet,ad præteritũ. Et licet penè:vna ſit ſignificatio:tamen dicimus, piget me illud facere:& pudet feciſſe. Vnde interdũ, p̃cipue à Saluſtio,ſimul ponuntur. (Piget. Pudet.) ¶Pro re paucaloquar.] Remoto ingrati crimĩe, deſcẽdit ad cauſſam. Hãc ꝓfectionẽ. ¶Prætẽdi.] .i.ꝓbat non eſſe matrimoniũ. ¶In fœdera.] Aut matrimonij: vel adiũge ſequẽtibus,& dicet, nõ venivt hic morarer,ſicut nunc ꝓbat: Me ſi fata meis paterẽtur ducerevitã Auſpiciis. Et dixit in.I.Quo me cũq́ vocẽt terræ. vbi ſignificauit,nolle apud Carthaginẽ perpetuo manere:ſedvelle q̃rere ſedes fatis cõceſſas. Ergo, veni:cõſenſi:hoc eſt,nõ ad hęc cõſenſi fœdera:vt quũvellem diſcedere non liceret. ¶Auſpiciis.] Diſpoſitionib. quia maiores, omnia auſpicato gerebãt. ¶Spõte mea.] Nomẽ eſt,quũ ei caſus & gen⁹ imponit. Sic &,mane:vt,Dum mane nouũ,dũ gramina canent. Sic &,fortè:vt, Fortè ſua Libycis tempeſtas appulit oris. Aliâs aduerbia ſunt:non autẽ ſua ſponte. Nam ſupra dictum eſt,Hos cape fatorũ comites:iam diuerſas quærere terras Auguriis agimur diuûm. ¶Recidiua.] Poſt caſum reſtituta. ¶Grynęus.] Iuxta Claſomenas,vrbem Aſię,nemus eſt Grynæũ,vbi Apollo colitur:inde igitur,ſumit epithetõ:licet ne inde ſumpſerit oraculũ. (Grynæ⁹.) ¶Lyciæ ſortes.] Nec hinc accepit reſpõſum:ſed ſic dicit,Lyciæ:hoc eſt, Apollineæ. ¶Hic amor.] Eo dicit deſyderio pervolũtatẽ deorũ,circà Italiã teneor:quo ſi poſſem circà Troiã:& ad illud reſpicit,Troia per vndoſum peteretur claſſib.æquor. ¶Et nos fas.] Dicitur mihi,fas eſt,& nõ me: ſed lege etiã,Nos fas eſt extera quærere regna. ¶Nox operit.] À veriſimili, id tẽpus poſuit. ¶Quoties aſtra.] .i.per vnãquãq́ noctem. ¶Inſomnis.] Pro inſomniis, more ſuo. ¶Turbida.] Terribilis:quod & vmbræ cõuenit,& parẽtis authoritati. ¶Interpres.] Hermes exp̃ſſit. ¶Ab ipſo.] .i.magno:vt ſupra, Ipſe deũm tibi m.c.d.o. ¶Vtrũq́.] Meũ,& tuum:aut Iouis, & Mercurij:aut meum,& Aſcanij. ¶Manifeſto lumine.] Aut claro: aut in nymbo: quod lumen maius eſt. Lucanus, Poſtquàm ſe lumine vero. ¶His aurib.] Pleonaſmos eſt. ¶Hauſi.] Accepi.

ASCENSIVS.

¶Dixerat,ille Iouis,&c.] Hic habet placida rñſio Æneæ, quatñ amãs magis accẽdit q̃ placet. Nam ſicut in irato & aduerſario,rñſio mollis frãgit irã:ita in amãte,abnegatio placida incẽdit furorẽ. De hoc autẽ dicit Dona.ſic: ¶Ille Iouis.] Cõfundebat pudore: vtpote q ingrati,q fallacis, q fugitiui infamiã ſubiret,cõtra inſtitutũ ſuũ:ſed ſolũ Iouẽ ſibi añ oculos ponebat: qđ efficiebat,vt vir alioquin mitis & human⁹, q̃uis moueret officiis Didonis:tñ à ꝓpoſito non diſcederet: recte autẽ dixit,monitis,poti⁹ q̃ iuſſis:quia nõ ſolũ imperiũ eũ monebat:ſed ea q̃ impabat,q̃ ad regnũ Italicũ acqrẽdũ ptinebãt:& ne Carthaginẽ,ſuo impio inimicã futurã foueret. ¶Nunquã re. neg. Prome.] Palàm habet bñficia accepta: ſed neceſſitate ĩpulſum,& nõ voluntate,oſtẽdit ſe illi nõ obſequi. Breuiter aũt purgauit quæ obiiciebanť: ne multiloqo, tp̃s terreret:& ingratitudĩs vitiũ,primo cõfutat:vt ſecũdũ artẽ, incipiat à validioribus,aduerſariorũ obiectis. ¶Nec ego hãc abſcõ.fur.] Probat,q́ nõ fugã,ſed nauigationẽ parauit:qa nõ venerat vt mr̄imoniũ cõficeret: qđ ꝓbat, q́ nullis ſolitis cerimoniis,coniugiũ celebratũ ſit. ¶Sed nũc Italiã.] Facit rẽ veriſimilẽ:nã null⁹ ab otio ad negotiũ, niſi inuit⁹ accedit. ¶Hic amor,hęc patria eſt.] Si te cœpit amor nouæ patriæ,nõ ęgre feras, q́ ego quoq́; nouæ patriæ amore capiar. ¶Et nos.] Quẽadmodũ & te. ¶Aſtra ignea.] Facit veriſiľe ex ipſo tẽpore,in quo ſomnis capiť. ¶Manifeſto in lumĩe] Cõfirmatio rei ne credat eẽ deceptũ:& interponit iuſiurãdũ. ¶Vtrũq́.] .ſ.Iouis, q miſit:& Mercurij, qui miſſus eſt. ¶Deſine.] Quia cognouiſti iuſtas diſceſſ⁹ cauſſas. ¶Ordo eſt. Dixerat,videlicet Dido: ille.ſ.Æneas: (Ordo.) tenebat lumina ĩmota.i.oculos ĩmotos:ita vt nõ flectanť in Didonẽ,ad reſpiciẽdũ eã miſericorditer: monitis.i.ꝑpter monita Iouis. Nõ q́ Iuppiter monuerit eã nõ aſpicere: ſed qa monuit, q̃ primũ nauigãdũ:qđ ne nõ faceret eã, nõ aſpexit,ne fortè ad monitis Iouis auertereť:quo facto docemur nõ ſolũ trãſgreſſionẽ mãdatorũ dei,ſed etiã piculũ trãſgrediẽdi,vitare. Aut ſenſus eſt: ille tenebat oculos immotos in monitis Iouis:ita q́ nihil attẽderet p̃ter monita Iouis:aut q́ ſtupefact⁹ ſit ob monita Iouis:ita q́cogitabũdusvno obtutu,oculos ĩmotos cõtinueret: vñ ſequiť:& obnixus.i.obſiſtens affectioni ſuæ,p̃mebat curã.i. ſollicitudinẽ ſuã ſub corde:& refert.i.rñdet:tandẽ.i.poſt longã cogitationẽ:pauca.ſ.verba. Ego,ô regina,nũquã negabo te ꝓmeritã.i.quin ꝓmerueris plurima,q̃ tu fandovales.i.bene ſcis, aut potes enumerare:nec pigebit me.i.nõ erit mihi in poſterũ, pudori,aut verecũdiæ:aut nõ grauabit me meminiſſe.i.memorẽ eſſe:Eliſſæ.i.tui,q̃ ꝓprio noĩe Eliſſa diceris:tãtiſper, ſup. dũ ipſe.i.ego,ſup.ero memor mei:& dũ.i.donec:ſpũs.ſ.vitalis:reget hos.i.meos artus.i.tãtiſper dũ viuã. Ego loquar pauca ꝓ re i.ſecundùm exigentiã negotij:ego nec ſperaui abſcõdere furto hãc,ſup.ꝓfectionẽ:ne finge,pro ne fingas.i.ne dicas eã ex opinione tua,fugã:quia nõ fugiturus ſum,ſed ꝓfecturus: nec ego prætẽdi vnq́ tædas.i.faces : cõiugis.i.nuptiales.i.ego nunquã te duxi coniugẽ,licet complexus ſum amicã:nec veni in hęc fœdera.ſ.matrimonialia,q̃ ĩdiſſolubilia ſunt:ſed ſi mea fata.i.quę dij de me cõſtituerunt:paterẽtur me ducere vitã.i.viuere: meis auſpiciis.i.diſpoſitionibus:& componere.i.finire curas meas: ſponte.i.ad nutum,ac libitũ meũ:ego colerẽ.i.inſtaurarẽ: primũ.i.pręcipue,& ante omnia,vrbẽ Troianam,quę diruta eſt:& dulceis reliqas meorũ;& alta tecta Priami manerẽt.ſ.reædificata;

cata:& poſuiſſem victis.i.Troianis fugitiuis, pergama.i.mœnia Troiana:recidiua.i.poſt caſum reſtituta:aut recidiua.i.iterum quaſi ad vitam.i.exiſtentiam reducta:hoc eſt, fruſtra ſperaueris me retinere iſtic:quia niſi in Italiam me fata vocarent, non hanc vrbem extruerem,ſed Troianam repararem:ſed nũc Apollo Grynæus.i.veridicus:vt eſt in nemore Grynæo,ſup.iuſſit capeſſere.i.captum ire,magnam Italiam:& ſortes Lyciæ.i.oracula Apollinis, qualia apud Lyciam iuſſere me capeſſere Italiam,hic.ſ.quem mihi fata dedere,eſt mihi amor:hęc eſt mihi,ſup.patria: poteſt bis dici,hic amor , eſt mihi amor:& hæc patria,eſt mihi patria : nec iniuria. Nam ſi arces Carthaginis detinent , ſup.te:Phœniſſam.i.quum ſis Phœniſſa: hoc eſt,de Phœnicia:nec in patria tua:& ſi aſpectus vrbis Lybicę detinet.i.immoratur,delectãdo te:quæ inuidia.i.iniuria:quæ cauſſa inuidiæ ſit:tandem.i.vt libere me tandem purgem:eſt Teucros conſidere.i.ſi Teucri conſidunt, & ſedes capiunt Auſonia.i.in Italia.q.d. nulla:quia fas eſt:&.i.etiam,nos,non ſolum te:quærere:regna extera.i.externa, imago patris.ſ.mei,Anchiſæ,admonet me:& ipſa turbida.i.cõmota & irata, terret me:inſomnis,pro inſomniis:aut dũ ſomno indulgerem:toties, ſup.quoties nox operit.i.inuoluit terras:vmbris humentibus.i.humidis:& quoties aſtra ignea.i.ardentia:ſurgunt.i.oriuntur.Puer Aſcanius etiam admonet me:& iniuria chari.i.dilecti: capitis.ſ.filij mei:quem ego fraudo.i.per fraudem priuo regno Heſperiæ:& aruis fatalibus.i.fataliter ipſi debitis,ſup.terret me:quia iniquum eſt,filium fraudare,contra fatorum ſeriem:& ita deorum timet iram, vnde terretur.Ego teſtor vtrunq; caput.i.meum & Aſcanij,per quod Æneas iurare ſolebat:vt dicet ipſe in 9.Per caput hoc iuro,per quod pater ante ſolebat.aut caput Iouis & Mercurij,aut meum & tuum:teſtor(inquit)vtrunq; caput,quòd,ſup.interpres diuûm.i.deorum.ſ.Mercurius,miſſus ab Ioue ipſo(emphaticos).i.magno:& non ab inferiore numine:detulit etiam nũc.i.pauloante : mandata per auras celeres.i.quas celerrime tranſuolauit:vt in reb⁹ vrgentibus boni nũtij ſolent.Ipſe.i.ego vidi , deum.ſ.Mercurium in lumine manifeſto.i.viſibili intrantem muros:& hauſi.i.accepi:vocem.ſ.eius.his auribus.ſ.meis.& ergo,ô Dido,deſine incendere, & me,& te quęrelis tuis : quia non ſequor ſponte.i.mea voluntate,ſed ex deorum iuſſu,Italiam.

PIERIVS.

¶Me ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpiciis.] In antiquo admodum cod.pro paterentur,ſuppoſitum eſt,uoluiſſent: ſed,paterentur, multo quid maius habet:& multo magis eruditis ſatis auribus facit. ¶Relliquias colerem,& Priami tecta alta manerent.] In Mediceo, & antiquioribus quibuſdã exemplaribus,&, copulatiua particula nõ habetur,poſitum verò eſt κατὰ Διαλιτὸμ, Relliquias colerem , Priami tecta alta manerent . ¶Et recidiua manu poſuiſſem pergama.] Quanuis exemplaria multa,rediuiua,legant:magis tamen placet,quod Seruius etiam agnoſcit, recidiua.à cado enim,recidiuus.quod ait ille poſt caſum reſtituta.Ita etiam Fl.Soſipater ſentit,qui recidiua,dici monet, quæ poſt interitum redeunt.Recidiua,quæ ex ſuo caſu reſtituuntur.Vnde Vergilius, Recidiua manu poſuiſſem pergama victis. ¶Extera quærere regna.] Priſcianus loco hoc,quod repetere non pigeat,Antiqui (ait) citer, dixerunt:vnde citerior. Sic &,exter,Statius.7.Nec ſua pignora curæ exter honos.Et Virgi.in. 4. Et nos fas extera quærere regna.Aduerte uerò κακοφωνιὰμ in triplicata,re ſyllaba,in earũ dictionum continuatione ,quærere regna . ¶Teq; quęrelis.] Vſus obtinuit,vt,quęrela,vnico l ſcribatur.Antiqui codices variant.Monumenta veterum duplicato ll, plerunq; ſcribunt.Legas enim in palatio mõtis Iordani,DVLCITER SINE QVERELLA.Et ĩ monumẽtis Claudiæ Sympheruſæ,SINT QVERELLA.atq; ita alibi ſæpius.

POETA

Talia dicentem iandudum auerſa tuetur,
Huc illuc voluens oculos,totum'q; pererrat
Luminibus tacitis,& ſic accenſa profatur.
DI. Nec tibi diua parẽs,generis nec Dardanus author,
Perfide,ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus,Hyrcanæ'q; admorunt vbera tigres.
Nam quid diſſimulo?aut quæ me ad maiora reſeruo?
Num fletu ingemuit noſtro?num lumina flexit?
Num lachrymas uictus dedit?aut miſeratus amãtẽ eſt?
Quæ quibus ante feram?iamiam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides.eiectam littore egentem
Excepi,& regni demens in parte locaui,
Amiſſam claſſem,ſocios'q; à morte reduxi.
Heu furiis incenſa feror.nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes,nunc & Ioue miſſus ab ipſo
Interpres diuûm fert horrida iuſſa per auras,
Scilicet his ſuperis labor eſt,ea cura quietos
Sollicitat:neq; te teneo,neq; dicta refello,
I,ſequere Italiam uentis,pete regna per vndas.
Spero equidem mediis(ſiquid pia numina poſſunt)
Supplicia hauſurum ſcopulis,& nomine Dido
Sæpe uocaturum:ſequar atris ignibus abſens,
Et quum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibus vmbra locis adero.dabis improbe pœnas,
Audiam,& hæc maneis veniet mihi fama ſub imos.

SERVIVS.

¶Iandudũ.] Ab initio orationis.¶Auerſa.] Irata:vt, Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. Luminibus tacitis.] Ipſa tacita:vt , Tacitũ obſedit limen amatæ.Sequitur autẽ inuectio, quæ ſemper ſtatu caret.¶Nec tibi.] Non ſolum in Æneam eſt vituperatio : ſed etiam in ſe, obiurgatio . Nam dixerat, Credo genus eſſe deorum: nunc non credit eſſe Dardani.¶Perfide.] More amantiũ obiurgat. ¶Caucaſus.] Mons Scythię inhoſpitalis. ¶Hyrca.] Arabicę:ab Hyrcania,Arabiæ ſylua . Relictis autem mediis comparationib⁹,augmẽta fecit.Nam poſt deos,non homines,ſed ſaxa intulit.¶Nã quid diſſimulo?] Q.d.non eſt ſperãdum,poſſe illũ mitigari precib⁹:& idcirco eum eſſe exaſperandũ iurgiis.¶Miſeratus.] Miſeror, accuſatiuũ regit:miſereor uerò,genitiuum:vt,Miſerere animi nõ digna ferentis.¶Quæ quibus ante feram?]Amphibologia eſt.i.quid prius?quid poſterius dicam? ¶Maxima.]Aut conuitiũ in Iunonem,quòd eam dicat nõ eſſe maximam:aut in Iouem, quem dicit Saturniũ,quaſi nocentem.Aut iungitur:vt nec Iuno,nec Iuppiter aſpicit.¶Nuſquàm.]Nec apud rem,nec apud hominẽ.Terẽtius,Quid credas?aut,cui credas ? aut declamauit per contrariũ:nam omnis fides tuta eſt.¶Eiectũ.] Naufragum.¶Littore egentem.] Vt,Hoſpitio prohibemur harenæ. ¶Et regni demens.]Sic quęritur Hiarbas,Et dominũ Æneam in regna recepit.¶Amiſſam claſ.] Subaudi, renouaui.¶Heu furiis]Quia multa erat in deos obloquuta.Nam credere deos, non curare mortalia:& ab ipſis non ſperare,auxilium furoris eſt.Permittitur ergo excuſatio.¶Siquid pia numina poſſunt] Nunc Lyciæ,irriſio honeſta,ſatis cum his verbis fit,quib⁹ laus præceſſit:vt & nobis idem Alchimedon,duo pocula fecit:nec dum illis labra admoui,ſed condita ſeruo,quietos ſollicitat.Cicero in libro de natura deo. triplicem ponit opinionem. Non eſſe deos,cuius rei author,apud Athenas exuſtus eſt.eſſe & nihil curare,vt Epicurei.eſſe & curare,vt Stoici.Ergo hic Epicurice,paulopoſt Stoice,Siquid pia numina poſſunt.¶I,ſeqre Italiam.]Artificioſa ꝓhibitio, quæ fit per cõceſſionem:tñ ne intelligat̃ perſuaſio, miſcentur quædã quæ nocent: vt,Vẽtis & per vndas.Terẽ. Profundat,perdat,pereat:nihil ad me attinet.¶Refel.] Redarguo.¶Mediis.]Manifeſtis: vel illa ſaxa dicit, quæ inter Aphricam, Sardiniam,Siciliam media ſunt. ¶Hauſurum.] Luiturum, daturum.¶Dido.] Et vocatiuus eſſe poteſt, & accuſatiuus.¶Atris ignibus.]Inuocatas tibi immittam furias, quę faces habent.alij dicũt, atris ignibus.ſ.ſociorum:vt paulopoſt,Ite, ferte citi flãmas.Melius eſt, vt (ſecundum Vrbanũ)dicam⁹,atris.i.rogalibus,qui viſi tempeſtatem ſignificant: vt Æneæ in.5.euenit : ergo eſt, Occidam me & rogalibus te perſequar flãmis . ¶Abſens.] Quaſi mortua.¶Atris]Mali ominis: Hora.Nigrorũq; memor dũ licet ignitũ.¶Anima ar.].i.animã artubus. ¶Vmbra a.]Biotanathorũ aĩas,dicũt phyſici, nõ recipi in ſedes ſuas,niſi vagãtes legitimũ tp̃s expleuerint.Qđ poetæ ad ſepulturã tranſferũt.Ergo extincta ante diẽ, vagans te ꝓſequar. Si aũt fuero recepta in originẽ,pœnas tuas audiã.Ergo ſenſus totus eſt:ſi viſis rogalib⁹:flãmis euaſeris tẽpeſtatẽ,vmbra mea te ꝓſequatur:ſi hãc euaſeris,vel recepta,audiam famã tuorũ ſuppliciorũ.

De diis opiniones.

ASCEN.

¶Talia dicentem iandudum,&c.] Amiſſa ſpe conuitia ingerit:& quaſi cum abſente,interdum loquitur. Seruius dicit hypallagen,anima ſeduxerit artus:poſſet tamen anima,quæ inuita corpus linquit,dici ſeducta.Donatus quoq; ſubtiliter nil ſub intelligit,illic amiſſam claſſem;ſed ordinem vult,Reduxi claſ

ſem amiſſam

ſem amiſſam:&,reduxi ſocios à morte.Donati verba ſunt:¶Totumq́ pererrat.] Iraſcentis ſignum,vt quum totum nolit,viſum totum,tamen oculis errantibus cernat.¶Iandudum.] Ex quo incepit loqui,quæ ſibi non placerent:qua conſyderatione incenſa fuerat.¶Nec tibi diua parens.]Vbi vidit illum non flecti precibus,vertit ſe ad conuitia,vt ſaltem animo ſuo morem gerat:eſt autem animorum cõmutatio:nam quum amaret,dixit,credo genus eſſe deorum.¶Duris te cautibus.]Quia aſper es,& ab humanitate alienus.¶Vbera tygres.] Propter quod hominum manſuetudinem neſcis:oſtendit autem per alimoniam lactis,mores pueris infundi:quod & Cicero placet, qui in educatione oratoris,iubet præcipuas adhiberi mulieres,quũ per obſequia vberum,natura ex alia in aliam mutetur.¶Num fletu ingemuit noſtro?num lumina flexit?]Oſtendit non eſſe in Ænea,quæ in bono viro eſſe ſolent.Tria autem hęc ſunt,per quæ homo miſeratione motus eſſe videtur:gemitus,lachrymę oculorum,flexio.¶Iuno.]Quę vel quia deorum ſit regina,vel à ſe colatur,patriam vlciſci debebat:vel,quia inimica eſſet Troianis.¶Amiſſam claſſem.]Quaſi contra me feci:nam ſine illa nauigare non poſſet.¶Reduxi.]De claſſe dicamus,ſolum reduxi claſſem:& de ſociis verò,reduxi ſocios à morte.¶Nũc.] Quaſi dicat,nunc quum vult abire:ſed cur non antea,quum opera mea egeret? Hæc ille.¶Ordo eſt.Dido auerſa.i.indignata & irata:tuetur.i.inſpicit:iandudum.i.ab eo tempore quo talia intelligere cœpit,ſup.Æneam,dicentem talia, qualia præmiſſa ſunt,voluens oculos huc illuc.i.in diuerſas partes,quod ſignum furoris concepti eſt:& pererrat.i.peruagatur,& ſine ordine percurrit:luminibus tacitis.i.nondum animum ſignificantibus:aut ipſius adhuc tacentis:& ipſa accenſa.ſ.poſt ex tranſuerſo inſpectionem:profatur ſic:O perfide,nec diua.ſ. Venus, eſt tibi parens:contra id quod dixerat,Credo equidem nec vana fides genus eſſe deorum.Nec Dardanus eſt author generis, ſup.tui,ſed Caucaſus,mons ille Scythiæ:horrens.i.aſper:duris cautibus.i.ſaxis illis,& rupibus genuit te:& tygres Hyrcanæ i.Arabicæ : admorunt.i.admouerunt vbera. (hunc locum adducit Phauorinus philoſophus apud Aulum Gellium, docens nutrices,vbera multum ad prolis indolẽ facere:atq́ præter naturæ inſtitutum facere,quæ quos genuerunt lactare recuſant liberos.)Nam quid.i.ad quid:diſſimulo.i. diſſimulãter loquor, vt te adliciam blando ſermone,quũ durior ſis caute:aut ad quę maiora.i.meliora reſeruo me.q.d.ad nulla quia. Num.i. nunquid:(Loquitur de præſente,quaſi de abſente,propter indignationem:ſicut contra,per apoſtrophẽ,ex beniuola affectione ſermonem ad abſentes conuertere ſolemus.)ingemuit.i.intus gemuit:aut etiam modicum gemuit noſtro fletu?q.d. minime & fleuiſſe ſe ſignificauit etiã ibi.Per ego has lachrymas,dextrãq́,&c.num.i.nunquid:flexit lumina.i.oculos?q.d.etiam minime:num.i.nũquid:ipſe victus.ſ.miſeratione,dedit lachrymas, aut miſeratus eſt,ſup.me amantem?q.d.non.Quæ anteferam, & quibus anteferam.i.quę prima,& quæ nouiſſima dicam,aut conſtituam?(dubitat enim de omnibus.) hoc eſt, de quibus primo quærat , an de diis,qui hæc impunita ſinunt?an de eo qui hoc commiſit?iamiam nec Iuno maxima,ideſt quàm maxime veneramur,& quæ nobis maxima eſt:nec pater Saturnius,ideſt Saturni filius Iuppiter:aſpicit hæc æquis.i.iuſtis,& ad æquitatem ſpectantibus oculis.Nuſquàm.i.neq́ apud deos,neq́ apud homines,eſt fides.i.fidelitas:tuta.i.tutos faciens. Ego excepi.i.ex malis ſuſcepi,eum,ſup.hoc eſt, Æneam:eiectum.ſ. mari,& egentem littore:vnde dixit Ilioneus, Hoſpitio prohibemur harenæ, Et ego demens locaui eum in parte regni:&, ſup.renouaui claſſem amiſſam:& reduxi ſocios à morte.Heu, ego feror incenſa furiis (at quia obloquuta eſt in deos, ſecundùm Serui.aut potius,quia ſe rapi adhuc ſentit furiis:eo quòd ferre non poſſet fraudulentam Æneæ reſponſionem,qui in deos retulit profectionis ſuæ cauſſam,vnde dicit.)Apollo augur. i.augurij peritus:& id contumelioſe, quia auguria imperitos fallunt,ſup.fert:nũc.i.aliquando horrida iuſſa per auras:& ſortes Lyciæ.i.reſponſa per ſortes,quæ etiam incertæ ſunt, ſup.ferunt,&c.& interpres diuũm.ſ.Mercurius,miſſus(ſicut,ſup.fingit) ab ipſo Ioue:fert nunc.i.aliquando : iuſſa.i.mandata dei: horrida.i.terrifica:per auras.ſ.celeres,per quas ferri ſolẽt præcipiti,penna obſeſſorum ſecreta.ſ.irriſioni, apta particula.i. ſcire licet:quia is.i.eiuſmodi,labor eſt ſuperis.i.id ſuperi,curant. ſ.& ea cura.ſ.de aduocando Ænea,ſollicitat quietos.ſ.deos,humana non curantes,ſecundùm Epicurum : quem Horatius in 1.ſermonum ſequutus,dicit, Nanq́ deos didici ſecurum agere æuum.Nec ſi quid miri faciat natura,deos id triſtes ex alto cœli demittere tecto:neq́ teneo te(iterum torquet ſermonem ad Æneam.) neq́ refello.i.inficias eo:dicta.ſ.tua.I , ſequere Italiam:quia dixerat,Italiam non ſponte ſequor:ſequitur autem, quia fugientem , vt alibi dicit,Pete regna ventis per vndas.ſ. maris.amara conceſſio quæ vim negandi habet : vnde addit, Equidem.i. ego certe:ſpero te hauſurum.i.luiturum, & daturum ſupplicia.i. punitionem perfidiæ:mediis ſcopulis:ę quibus.ſ.nulla ſit enauigandi ſpes:ſpero, dicit,ſi numina pia.i.piorum, aut quæ pios reſpectant:poſſunt quid.i.aliquid: & ſpero te vocaturum ſæpe Dido(aut accuſatiuus eſt,aut vocatiuus,ſecundùm Seruium:ſicut in Euange. Vocatis me magiſter & domine.)nomine.ſ.expreſſo:ego abſens.ſ.poſt deceſſum ex hoc mundo: ſequar.i.perſequar te:ignibus atris.i.infeſtis , aut rogalibus:& quum mors frigida.i.frigidam factura:ſeduxerit.i. ſegregauerit : artus anima.i. ab anima : aut per hypallagen, animam ab artubus:ego vmbra.i.inter vmbras deputata:adero.ſ.ad perſequendum te, omnibus locis : & tu improbe.i.improbande propter perfidiam:dabis pœnas.i.punieris.Audiam. ſ.te dediſſe pœnas,& hæc fama veniet mihi ſub imos manes.i. ad inferos,vbi innuit ſe gauiſuram de aduerſitate Æneæ,quam nunc optat:quia in qua affectione decedunt animæ , in ea permanent,ſecundùm hunc authorem in.6.huius.

Ordo.

PIERIVS.

¶Iandudum aduerſa tuetur.] In Mediceo,& pleriſq́ veteribus exemplaribus,auerſa,legitur, quod agnoſcit Ser.vt,Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.de iis enim eſt qui obaudiũt, ſed quomodo tuetur,ſi auerſa? Torue.ſ.& eo geſtu, quo nati quas res oderimus,vel deſpicimus, ĩtueri ſolemus,oculis quippe in obliquum verſis.¶Nuſquàm tuta fides.] In cod.aliquot antiquis,Nuſquàm eſt tuta , legitur. Sed enim,eſt,verbum,ex paraphraſi additum eſt contextui. Magis enim poetica eſt eloquutio,abſq́ eo verbo,Nuſquàm tuta fides: dicere.¶Electum littore egentem Excepi.]Animaduertenda loco hoc diſtinctio dictionũ,quia Priſci.Eiectum littore,legit:pro,in littus.Quanuis quidam diſtinguentes,eiectum,ad conſequens verbum dicunt,Littore egentẽ Suſcepi.Ita enim ibi ſcriptum eſt,propterea quòd,excipere,ſignificationem habere nonnunquàm videtur cum inſidiis:vt eo loco,Æmulus excepit Triton.inuenitur tamen verbum id hoſpitalitati etiam adcommodatũ.Nuſquàm verò alibi,quàm apud Priſci.idq́ in antiquo codice manu ſcripto, qui eſt apud eruditiſſimum virum Hieronymum Aleandrum contubernalem meum,legi,Littore egentem Suſcepi.In Vergilianis autem omnibus exemplaribus , Excepi.¶Amiſſam claſſem,ſociosq́ à morte reduxi.] Codices vetuſti partim Amiſſam,& ſocios à morte,legunt:partim abſq́ particula copulatiua,Amiſſam claſſem ſocios à morte reduxi.quę quidem membra ita ſoluta magis conueniunt indignatæ perſonæ.Eſt & illud animaduerſione dignũ,quòd in Priſc.codicibus hoc citato verſu legere eſt,Eiectã claſſem ſocios à morte reduxi.Sed quia pauloante, Eiectum littore egentem,legitur: magis placet cum Seruio,& aliquot antiquis codicibus legere,Amiſſam claſſem. ¶Scilicet his ſuperis labor eſt.] Legendum omnino, his quippe labor,ex codicibus ferè omnibus antiqoribus.¶Et nomine Dido Sæpe vocaturum.] Quod , Didum,vſpiam ſcriptum inueniatur,non adeo mirum eſt,quum Plynius eam declinationem,adſerente Soſipatro , videatur admiſiſſe.Qui tamen conſuetudinem dicat facere, hanc Caliſto,hanc Calypſo, & ſimilia,Atteius ſanè Philologus librum ſuum ſic edidit inſcriptum,An amauerit Didum Æneas.& L.Anneus Cornutus in Maronis commentariis,Æneidos.10.Didus ait:Hoſpitio Didus exceptum eſſe Æneam . Quo minus reformidemus illud, Egentem excepi.Sed enim hoc loco,vt ad rem veniamus,Dido,per ſynæreſin,ex Διδοα,& peritiorum cõſenſus,& antiquorum codicum teſtimonia cõprobant. ¶Et quum frigida mors anima ſeduxerit artus.] In antiqs aliquot exemplaribus,ſubduxerit, habetur:quam lectionem Seruius agnouiſſe videtur: dum exponit hypallagen eſſe,pro,animam artubus ſubduxerit.Vbi vide , ne in Vergiliano codice,ex hac interpretatione Seruij,animæ , datiuo caſu ſit legendum: ſi hypallage, quam ille loco hoc commentus eſt, facere voluerimus? Sed enim,vt vtranq́ lectionem approbarim:ſiue, anima ſeduxerit:ſiue,animæ ſubduxerit, legere quis maluerit: ita hypallagen à philoſophica ratione alienã eſſe cõtenderim.Nam quum finiat Plato,philoſopiam eſſe mortis meditationem, veteres eius interpretes,duplicem mortis rationem comminiſcuntur : aut duas potius mortes:vnam,qua corpus ſeparatur ab anima:alteram, qua anima ſeparatur à corpore:hanc per ecſtaſim fieri:& inteniorem contemplationem,qua ab omnibus penè humanis ſenſibus abalienamur: eamq́ eſſe philoſophiam,de qua intellexerit Plato.Illam verò, qua corpus ab anima ſeparatur, eam eſſe mortem,qua ſpecies ipſa corrumpitur,ac eſſe deſinit.Si igitur Seruianam hypallagen admittamus,quæ,animam artub⁹ ſubducat:ecſtaſis intelligetur & Platonica philoſophia. Sin (vti Verg.poſuit)dicamus,anima ſeduxerit artus:ſiue,animæ ſubduxerit artus.de ea morte ſermo erit,quam hic Dido vult intelligi.Siquis verò quærat quæ mea ſit ſententia ex duabus lectionibus ? eam ego caſtiorem dico, quæ Platonicæ finitioni propior eſt, quippe,anima ſeduxerit artus.i.quum mors,corpus ab anima ſeparauerit.

SERVIVS.

POETA

His medium dictis ſermonẽ abrũpit, & auras

¶Mediũ ſermonem.] Propter id quod ſequitur,Cunctantem, & multa parãtem Dicere. ¶Tum verò.] Regis præſentia. ¶Remos.] Qui eſſent

Qui eſſent futuri:vt, Quos ego ſum toties iã dedignata maritos.¶Fuge.]Celeri profectioni: vt ille,Volans, ſimul arua Fuga, ſimul æquoravertit.¶Cernas.]Honeſta loquutio: vt rẽ tertiæ perſonæ ad ſecundam referas.¶Formicæ.] Ad ſtudi-
Formica um fit comparatio: & cautela exprimitur per formicas. Horat.Paruula nam exemplum eſt magni formica laboris.Iuue. Formica tandẽ quidam expauere magiſtra. Formica, dicta eſt quòd ferat micas.¶Farris.] Nomẽ
Monodicon. eſt ſolum, quod geminat r in genitiuo.Monodicon ergo eſt,ſicut ſol.Itẽ, cor,cordis,ſolum in dis, mittit genitiuũ.Item, s geminat, as, aſſis:& hęc carẽt exemplis. ¶Populant.] Antique dixit:nam hoc verbum apud veteres actiuum fuit: nunc eſt deponẽs.¶Hyemis memores.] Hora. Quæ ſimul inuerſum contriſtat aquarius annum Nõ vſquàm prorepit.¶It nigrũ cãpis ag.]
Callis. Hemiſtichium Ennij,de elephãtis:qđ ante,ab Accio,eſt
Semita. dictũ de Indis.¶Calle.]Callis,eſt ſemita tenuior,callo pedum pecudum prædurata.¶Semita.] Eſt ſemis via: vnde ſemita,di-
Via. cta eſt. Via,eſt actus dimidius, qua poteſt ire vehiculum: nam actus duos capit,propter euntium,& venientium, & vehiculo-
Actus. rum occurſus.¶Trudunt.] Trudunt,quæ portare nõ poſſunt. ¶Moras.] Tardas morantes.

Ægra fugit,ſe'q́ ex oculis auertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem,& multa parantem
Dicere. ſuſcipiunt famulæ,collapſa'q́ membra
Marmoreo referunt thalamo,ſtratis'q́ reponunt.
At pius Æneas,quanquam lenire dolentem
Solando cupit,& dictis auertere curas,
Multa gemens,magno'q́ animum labefactus amore,
Iuſſa tamen diuûm exequitur,claſſem'q́ reuiſit.
Tum verò Teucri incumbunt,& littore celſas
Deducunt toto naues,natat uncta carina,
Frondenteis'q́ ferunt remos,& robora ſyluis
Infabricata,fugæ ſtudio.
Migranteis cernas,tota'q́ ex vrbe ruenteis,
Ac veluti ingentem formicæ farris aceruum,
Quum populant,hyemis memores,tecto'q́ reponunt.
It nigrum campis agmen,prædam'q́ per herbas
Conuectant calle anguſto,pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris:pars agmina cogunt,
Caſtigant'q́ moras,opere omnis ſemita feruet.

ASCEN.

¶His medium dictis ſermonem abrumpit.] Docet quomodo indignabunda, non attendit vlteriorem purgationem Æneæ: ſed aufugit motu furoris ablata: quo ceſſante concidit exanimis.Item,quomodo Teucri migrabãt:& farcinulas,in morem
Ordo. formicarum colligebant.De qua re nihil repperi à Donato abductum.¶Ordo igitur eſt. Dido,ſup.abrũpit:his dictis.i.poſtquàm hæc dixerat ſermonem medium: quia non expectat reſponſionem.(Sermo,aut à ſerendo dictus eſt, pro loquentis,& reſpondentis:vnde prius,Medio ſermone reliquit.) & ipſa ægra.ſ.animo:hoc eſt,quam vitæ tædere cœpit:fugit auras:& auertit ſe ex oculis.ſ.Æneę:& aufert ſe ex oculis,non vacat:quia potuiſſet ſe auertiſſe,nec tamen abſtuliſſe:linquens.ſ.Æneam: cunctantem.i.cum cuncta:hoc eſt, mora multa cogitantem,& penſitantem,& parantem dicere multa:quia voluit ſe purgare: & quæ dixerat,manifeſtis teſtimoniis probare: famulæ ſuſcipiunt:per hoc oſtenditur, poſtquàm ſe cum impetu illo furoris abſtulerat collapſa:vnde ſeqtur,& referunt:hoc eſt,inferunt:& reportant thalamo marmoreo.i.in thalamũ marmoreũ:membra.ſ.Didonis:collapſa.i.ſimul lapſa:quod ſignificat,quaſi exanimem cecidiſſe,quum ſimul caderent membra:ne alio cadente,aliud ſuſtentaret,vt ſit:& reponunt.ſ.eam:ſtratis.ſ.lectis:tapetibus in ſtratis:at.i.ſed:Æneas pius,quantũ ex natura:quanquam.i.tametſi:cupit lenire.i.mitigare: dolentẽ.ſ.Didonẽ:ſolãdo.i.conſolando, aut per cõſolationẽ:& quanquam cupit auertere.ſ.à Didone:curas.i.ſollicitudines amorũ: dictis.i.verbis cõſolatoriis: cupit,dicit, gemẽs multa.i. multum:& labefactus animum.i.habens animum labefactum: magno amore tamen exequit̃:iuſſa diuûm.ſ. Iouis,& Mercurij,& Apollinis,qui ſæpe in Italiã proficiſci monuerat: & reuiſit claſſem, quam.ſ. inſtaurari iuſſerat: tum verò.i.& tunc maxime: aut tunc ad verũ, incũbunt Teucri.ſ.claſſi parãdæ,quia præſentia patriſfamiliâs inſtigat operarios: & deducunt.i. deorſum ducunt:aut ducunt de toto littore,naues celſas.i.altas,& iam inſtauratas:qđ intelligitur feciſſe Æneas,prius q̃ Didoni ſpes erat firma de eius matrimonio: nã & Dido prius exprobrauit ei,ꝙ claſſem innouauerat,dicẽs, Amiſſam claſſem,ſociosq́ à morte reduxi.carina vncta, ideſt picata(quia,vt dictum eſt in primo libro huius, Omnes accipiũt inimicum imbrem, remisq́ fatiſcunt,Et ferunt remos frondentes. quia quum faciles ſint collectu remi, non collegerant eos, priuſquàm proficiſcendum erat.) natat:& ferunt ſyluis.i.de ſyluis: robora.i.truncos arborum robuſtos,pro mális nauium:infabricata.i.non operata:ſtudio.i.præ ſtudio:fugæ.i.vt citius fugerent. Tu cernas.i.quilibet cernat:ſecũda perſona,pro qualibet, ſup.Teucros:migrantes.i.habitationem mutantes,& farcinulas colligentes:& ruentes.i.præcipitãter exeuntes,ex tota vrbe.Ac veluti.i.quemadmodum:quum.i.quando:formicæ populant.i.populantur:vt nunc dicimus:ingentem aceruũ.i.cumulum:farris.i.illius frumenti:& reponunt tecto.i.in cauernis ſuis:exiſtentes memores hyemis:tunc nigrum agmen.ſ.formicarum:quod Ennius,de elephantis dixerat:& Accius,de Indis:it i.ingreditur campis:& conuectant.ſ.formicæ:aut quia collectiuum eſt:agmen,prædam.ſ.farris:per herbas,calle anguſto.i.ſemita:pars.i.partim formicæ:trudunt.i.impellunt,quum ferre nequeant humeris.ſ.ſuis:grandia frumenta. Vſurpatiue frumẽta,pluraliter dixit:ſed vſitatius quàm in Georgi.Quin & frumentis labor additus.obnixæ.i.obnitẽtes humeris:pars.i.partim:dicit,pars,quia non vt apes regnum fouent,ſed rempublicam:itaq́ multæ ſunt inter eas:principes cogunt.i. impellunt agmina:& caſtigãt moras.ſ.tardantiũ:aut moras,pro eo quod eſt morantes:vt vult Ser.& omnis ſemita.i.breuis,& quaſi ſemis via,quæ & ita dicitur:feruet.i.fit feruida:opere.i.operatione & labore formicarũ:ſic,ſup.feruet omnis ſemita,opere Teucrorum migrantium,& farcinulas deferentium.Illud obnixæ, ſine diphthongo quidam legunt,vt ſit aduerbium:alij cum ea figurate.

PIERIVS.

¶Et multa parantem Dicere.]Vetuſti aliquot codices,multa volentem Dicere,legunt:ſed,parantem,longe melius.

Quis tibi tunc Dido cernenti talia ſenſus?
Quos've dabas gemitus?quum littora feruere late
Proſpiceres arce ex ſumma,totum'q́ videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor,quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lachrymas,iterum tentare precando
Cogitur,& ſupplex animo ſubmittere amori,
Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.
[Anna vides toto properari littore circum, DIDO
Vndiq́ conuenere,uocat iam carbaſus auras.
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre ſoror potero,miſeræ hoc tamen unum
Exequere Anna mihi(ſolam,nam perfidus ille

SERVIVS.

¶Feruere late.] Infinitiuꝰ hic eſt,à tertia coniugatione.i.feruo,feruis:nam ſecũdæ cõiugationis verba,perdito e,quod habent ante o, in tertiã migrãt:ut ferueo, feruo:fulgeo,fulgo:hinc eſt Feruere Leucaten, auroq́ effulgere fluctus.ſic Hora. Vade,vale,caue,ne titubes,mãdataq́ frãgas.Nam cauẽ,uẽ longa eſt:nec vocalis ſequitur:vt in Buc.Vale,vale(inquit)Iola.ſed dicemus à tertia coniugatione eſſe imperatiui:ut cauo,cauis. hinc etiam Catullus,cauere dixit. ¶Arce.] Nam in arcibꝰ,tutelę cauſſa,habitarũt reges. Deniq́ Valerius Publicola quum in æſquiliis loco alto haberet aedes, inuidiæ cauſſa illas diruit,& in plano ædificauit.Item Auguſtꝰ poſt Actiacum bellũ,palatiũ ex ſuo præcepto ædificatũ,quũ eſſet domus priuata,reipublicæ donauit.¶Improbe amor quid non mortalia pectora cogis?] Exclamatio contra amorem: & hoc ait Horat. Hoc amet,hoc ſpernat, promiſſi carminis author. quanquam de ordine artificiali,& naturali,ibi dictum ſit. Tale & illud,Auri ſacra fames.nam illic,amoris eſt increpatio,qui(ſecundùm philoſophos) omnium generalis eſt rerum. Hinc Eryphile apud infe- Eryphile
ros,inter amantes numeratur,quæ monile cõcupierat.

¶Ire in

¶Ire in lachrym.] Amoris improbitas,quæ lachrymis cogit rogare,dudum ſupbā. ¶Precando.] Vt & cantando,breuiaẛ naturaliter hoc modo Terentianus:ut, Vitæ dubius varios renouando dolores. Plerūq; tamen à Vergi.producitur, vt, Cantando tu illum? Item,Cantando rūpitur anguis. ¶Amori.] Quaſi dicat,& non Æneæ,vel Æneam amorem vocauit. ¶Ne quid inexpertum.] Non ſperabat impetrare:ſed ne quid ſibi imputaretur,ſi nō rogaſſet:& fruſtra ex perſona poetæ dictū eſt ſic. Sallu. Falsò quæritur de natura ſui genus humanum:vt Hora.ſupra, Hoc amet,hoc ſpernat,ꝑmiſſi carminis author. ¶Littora circùm.] Ideſt circùm littora: ſed præpoſitio poſtpoſita, mutauit accentum,& perdidit vires. ¶Properari.] Impersonale eſt. ¶Læti.] Minime timētes. ¶Sperare.] Ideſt timere:& eſt acyrologia. Dicit autem, Si ſcirem abiturum,Æneam non tantum diligerem. Si non dilexiſſem,minus dolerē. ¶Potui] Pro potuiſſem:& ſic eſt dictum,vt, Omnia percepi, atq; animo mecum ante peregi. Acſi diceret, nihil mihi nouum contingeret. ¶Mihi.] Pro me,exeq̄re. ¶Colere.] Pro colebat. ¶Molles.] Faciles:vt, Et quæ molliſſima fandi. ¶Tempora hoſtē ſupplex.] Poſtquàm denegauerat Carthagini ſe manſurum. ¶Aulide.] Aulis portus, in quo coniurarunt Græci, non ante reuerſuros, quàm Troia caperet, Aulide autē,vel in Aulide, vel,pro Aulidi. ¶Cineres reuelli.] Quod ex oraculo di

Te colere,arcanos etiam tibi credere ſenſus,
Sola viri molles aditus,& tempora noras)
I ſoror,atq; hoſtem ſupplex adfare ſuperbum.
Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui,claſſem've ad pergama miſi.
Nec patris Anchiſæ cineres,maneis've reuelli.
Cur mea dicta negat duras dimittere in aureis?
Quò ruit? extremum hoc miſeræ det munus amanti,
Expectet,facilem'q; fugam,ventos'q; ferenteis.
Non iam coniugium antiquum,quod prodidit,oro,
Nec pulchro ut Latio careat,regnum'q; relinquat.
Tempus inane peto,requiem,ſpatium'q; furori,
Dum mea me uictam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro ueniam(miſerere ſororis)
Quam mihi quū dederis,cumulatam morte relinquā.

Aulis.

culo dicitur feciſſe Diomedes:& ſecum eius oſſa portaſſe:quæ poſtea reddidit,quum multa aduerſa,perferret hinc, Saluete recepti nequidquàm cineres.Hoc ait Varro,Cato autem,quòd in Italiam venit Anchiſes.¶Reuelli.]Non reuulſi.Vulſus autem & reuulſus,vſurpatum eſt tantùm in participiis contra naturam.¶Quò ruit?] Sine aſpectu ſalutis.Nam quod peto,ipſi etiã ꝓdeſt.¶Ferẽ.] Bene flãtes,ꝓpitios.¶Prodi.]Decepit:& recte.Nam ad diruptionem coniugij,immutata voluntas ſufficit.¶Pulchro.] Quod illi pulchrum videtur:ſic dictum & illud,O tantum libeat mecũ tibi ſordida ru.i.quæ tibi ſic videntur.¶Inane.]Sine officio coeũdi:nam ſine beneficio non procedit,quum ſpatium petit & requiem.¶Mea.] Ideſt aduerſa: vt,Hac Troiana tenus f.f. Ex eo ſtatu in quo eſt fortunam,dixit.¶Doceat dolere.] Illud eſt,quia non habet in aduerſis,patientiam:niſi qui dolere conſueuit.Petit ergo ſibi præſtari tempus,per quod diſcat aduerſa perferre.¶Veniam.] Beneficiũ: vt,Orantes veniam.¶Miſerere ſororis.] Genitiuum tantùm regit.¶Quam mihi quum.] Ideſt,quod beneficium quum mihi cumulatũ dederis,ſola morte relinquam.& hic intellectus eſt melior,quàm,Quam mihi quum dederis cumulatã. quam lectionem Tucca & Varus probant:nam male quidam legunt, Quam mihi quum dederit.i.Æneas.¶Cumulatam morte relinquam.] Et intelligunt acceptum ab eo beneficiũ,morte cumulabo:& ſic relinquã,vt amantes dicere ſolent:vt,Aerei ſpecula de montis in altum Deferari,extremum hoc munus morientis habeto.Nam ſi illam oderit, eius morte lætabitur:ſed non procedit.Nemo enim dicit,veniam cumulata:ſed,cumulatam.

ASCENSIVS.

¶Quis tibi nunc Dido,&c?] Facta apoſtrophe, poeta quaſi condolens,adamanti impatiẽter reginæ quærit:quem ſenſum tunc habebat quum talia cerneret: docetq́; amore victam Annam ſororem rogaſſe,vt ſeſe mediatricem, & reconſiliatricem ingerere:faceretq́; vt ſaltem aliquid more impetret,dicẽs,Tempus inane peto,requiem, ſpatiumq́; furori,Dum mea me victã doceat fortuna dolere,quæ res nimirum facile commiſerationem meretur, quum nihil ſit amantius dictum. De hac autem re dolendum,eſt Donati commentarios intercidiſſe , nimirum

Ordo. optimos:quum affectiones loquentium,quarum hic locus plenus eſt,perquàm diſerte explanare ſoleat.¶Ordo igitur,cum explanatiuncula noſtra,eſt.O Dido (ĩquit poeta) quis.i.qualis:ſenſus.i.animus,& mens,aut ſentẽtia,ſeu affectus erat tũc tibi:cernenti.i.quum cerneres:talia , qualia.ſ.à Teucris,& ab Ænea fiebant?q.d.nimirum miſerrimus, & impatientiſſimus: ve,pro vel:quot gemitus dabas?q.d.plurimos: quũ.i.quando: proſpiceres.i.porrò aſpiceres:ex arce ſumma.i.ex ſpecula,quę erat in arce tua:littora feruere.i.feruenter frequentari à Teucris:late.i.in latum: & quum videres totum æquor miſceri.i. confundi,ante oculos.ſ.tuos,tantis clamoribus.Sed quæreres, quomodo clamores viderit?At dices,cum diuo Auguſtino,videre,ad omnes ſenſus,& ad animã(ſi generaliter accipiatur) pertinere:aut poetam non dicere , quod clamores videret,ſed æquor miſceri,q̃ mixtio fiebat cũ clamoribus.i.ipſis concomitantibus,aut ex ipſis clamoribus.Facit rurſus aliam apoſtrophen ad amorem:ſed(ut dixi alibi) apoſtrophen facimus aliquando ex beniuolentia:vt,Et tu pater optime Teucrũm fluctus habet Libyæ.aliquãdo ex indignatione:vt,Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames?vtranq; hic facit ex beniuolentia,ad Didonem:& ex indignatione,ad amorem:ſicut in Bucoli.ad Medeam,Improbus ille puer crudelis tu quoq; mater:dicit ergo,ô improbe amor:quid.i.ad quid,non cogis pectora mortalia?q.d.ad nullum nephas non cogis:ſed ad omne nephas,ad quanlibet rem,quantunlibet indignam:vnde addit, Dido,ſup.cogitur ire.i.deſcendere iterum in lachrymas:& tentare iterum precando.i.per preces:& cogitur ſupplex ſubmittere.i.ſubiicere animos.ſ.alioqui ſuperbos amori,ne ipſa moritura fruſtra.i.ſine cauſſa:linquat quid.i.aliquid:inexpertum.i. intentatum:vnde non fecerit periculum,an poſſit Æneam vincere:nam ſi non omnia præexperta fuiſſet,fortè putaſſet ſe fruſtra morituram:dixiſſetq́; ſecum,ſi hac via,aut illa,tentaſſem eum retinere,fortè renuiſſem:vult ergo omnia experiri:vnde cõuenit Annam ſororẽ ſuam his verbis:ô Anna,tu vides,ꝓperari.i.properationẽ fieri,toto littore circùm.i.per circuitũ:ipſi.ſ. Teucri:conuenere vndiq;.i.ex omni parte:carbaſus.i.velũ extenſum:vocat iam auras.i.ventos ſecundos:& nautę læti.i.minime timentes:aut(vt dixi)quia in Italiã profecturi,impoſuere puppibus coronas,in ſignum lætæ profectionis:ſicut ampliter potaturi,pocula coronabant.O ſoror,ſi ego potui ſpare.i.timere,& vereri(propter omen noluit dicere,timere.)hunc tantum laborem,quem.ſ.haberem de profectione Æneæ ego potero:&.i.etiã:perferre.i.pertolerare ipſum:hoc eſt,ſi verita fuiſſem,tantùm mali ex amore oriturum,facile amorem tuliſſem: quia non tantum amaſſem:nunc autem ſpe decepta, & amore illaqueata,perferre nequeo:tamen,ô Anna, exequere. i. effice mihi miſeræ:hoc vnum.ſ.quod dictura ſum:nam ille.i. nouiſſimus.ſ.de quo ſermo eſt:Æneas colere,ſup.ſolebat:aut colere.i. colebat,te ſolam:& credere.i.credebat:aut credere.i.fidei committere:& renelare ſolebat tibi ſenſus,etiã arcanos.i.ſententiã ſecretam,aut conſilia ſecreta:& tu noras.i.noueras ſola:molles i.opportunos:& faciles aditus.i.modos adeundi viri:& tempora.i.opportunitatẽ adeundi viri.Exequere ergo mihi hòc vnũ: hoc eſt,ô ſoror,atq; tu ſupplex,adfare.i.adloquere:ſuperbũ hoſtem.ſ.Æneam,cuius amor me hoſtiliter necat:& dic, ſupp.ei: quòd ego non iuraui.i.coniuraui:cum Danais.i.Græcis:Aulide,pro Aulidi.i.in illo portu Euboici ſinus,quinquaginta nauium capace:vbi Græcorum in Troianos coniuratio facta eſt: excindere.i.excindendo delere gentem Troianam:ve,pro vel: ego non miſi claſſem ad pergama.i.mœnia Troiana delenda, vt multi Græcis confœderati.Nec ego reuelli.i.poſt ſepulturã euelli:cineres & manes Anchiſæ:patris.ſ.eius,vt fecit Diomedes,qui eos ex Sicilia ſuſtulit,ſecundùm Varronẽ:& plagis admonitus Æneæ,reſtituit, cur negat.i.renuit:demittere mea dicta.i.preces meas:in auras.ſ.ſuas:duras.i.inexorabiles:quò ruit?i.preceps aufugit:det,ideſt precare,vt det mihi miſeræ amanti:hoc extremũ.i.vltimũ,aut minimum munus. i. beneficium: vt.ſ.expectet,& facilem fugam:& ventos ferentes.i.opportune flantes:ego non oro.i.non depoſco orando: iam antiquum coniugium,quod ipſe prodidit.i.decepit:quia ad finẽ non perduxit,nec conſummauit:aut coniugium antiquum.i. illi charũ:aut prius promiſſum:quod prodidit.i.manifeſtauit, ac porrò dedit.i.dixit,nobis.ſ. in.2. narrando verba hæc Creuſæ, de Italia,& Lauinia:Illic res lætæ,regnũq́;,& regia coniux Parta tibi,&c.quorũ nunc memor dicit:nec oro,vt careat pulchro i.honeſto,& culto Latio,& relinquat regnũ.ſ. à fatis promiſſum:ſed,ſup.(Quia tamen oro,& peto,ferè ſynonyma ſunt,eleganter omiſit coniunctionẽ,ſed.)peto tempus inane.i. ſine officio,coeundi,aut ſolam dilationem,ſine alio effectu:& peto requiem,& ſpatium furori.ſ. mitigando:dum.i.dũmodo,aut donec:mea fortuna.ſ.aduerſa:doceat me victam.i.à ſpe & voto reiectam,dolere.ſ.patienter,ac temperate:quia omnis ſubita cõmotio rerum,non ſine magno cõflictu fit animorum. Ego oro hanc extremam.i.vltimam,quam à te petitura ſum: veniam. i. gratiam,& beneficium miſerere ſororis:hoc quaſi per parẽtheſim interſerit.q.d.non debes mihi id vnum negare:quum & ſoror ſim,& miſera.i.miſeratione digna:præſertim quum ingrate non feceris,vnde ſubdit:Quam.ſ.veniam ac gratiam , quum dederis.i. exhibueris mihi:ego relinquam cumulatam.i. copioſe auctam tibi:morte.i.dum moriar.Aut ſic,quam veniam, quum dederis mihi cumulatam , ego relinquam,morte.i.non niſi morte.q.d.hanc,niſi mors , mihi adimat nemo:quia ſemper eam habebo,nec relinquam, niſi morte.Ego autem potiſſimum ſic dixero:quam veniam , quũ mihi dederis.i.poſtquàm dederis ſemel:ego relinquam,non niſi in morte,nec niſi cumulatam.i.auctam,ita vt plura relictura ſit quam acceperit.

PIERIVS.

¶Animos ſubmittere amori.] In codicibus aliquot antiquis, animam,legitur,numero vnitatis.Sed enim , animos,numero multitudinis ſæpe pro ſuperbia & indignatione repperias: ut, Vince animis,Iramq́; tuam,& ipſa Dido iam indignata receſſerat.¶Nec patris Anchiſæ cineres manes've reuelli.] In oblõgo cod.Vaticano,reuulſi,legitur: quod improbat Serui. Sed enim Velo vtroq; modo reddere præteritum Priſcia.& multo ante illum Cariſius authores ſunt,Cicero de ſuppliciis:Reuelliſtis,atq; in profundum abieciſtis.Apud Lucanum uerò ſæpe vulſi,& vulſerat,inuenies.Apud Ouidium , Reuellit: more Ciceronis:eo loco præſertim,Continuam diduxit humum,pariterq́; reuellit.In totidem mediis,quot cernis, Echinadas vndis.Sed apud eundem etiam,reuulſi,eadem fabula,paulò ſuperius,libro Metamorphoſeos.8.À ſyluis,ſyluas:& ab aruis,arua reuulſi.¶Cumulatam morte relinquam.] In Mediceo, in Porcio,& antiquis aliquot aliis codicibus,Remittam,legitur. Tu verò quid hic Seruius ex Tuccæ & Varri ſententia diſputet,videris.

POETA

ſTalibus orabat,talesq́; miſerrima fletus
Fertq́;,refertq́; ſoror,ſed nullis ille mouetur
Fletibus,aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obſtant,placidasq́; uiri deus obſtruit aureis.

SERVIVS.

¶Fert,refert.] Non ab Ænea,qui nihil dicit,ſed à Didone.Fert & refert.i.iterum portat. ¶Deus.] Iuppiter. ¶Alpini.] Lingua Gallorum,Alpes,alti montes vocãtur.¶Hinc & illinc.]Vt Æneas ab Anna & Didone. ¶It ſtridor.]Ad Æneæ dolorem pertinet:vnde,Et magnas perſentit pectore curas. ¶Alte.] Iugiter , diu. ¶Conſternunt.] Implent: vt,Strata iacent paſſim ſ.q. ſub arbore po.¶Conc.ſtipite frond.]Vt lachrymæ Æneæ.¶Ipſa hęret ſcopulo.] Vt ille in conſilio perſeuerat.

rat.¶Tantum.] Dicũt phyſici, parem eſſe radicum,& arborũ altitudinẽ. ¶Tum] Poſt deſcriptionem. ¶Exterrita.] Præcipitata, turbata.¶Orat.] Deſyderat: vel quia conſecrata nõ poterat mori,niſi à cõſecratione ſolueretur. ¶Thuricremis.] Cremantibus thura. ¶Viſum.] Quod viderat. Antiqui prioris, aut cari.¶Miro honore.] Exhibendo ea, quæ circà viuos exhiberi ſolent. Nubentes enim, ſimul veniſſent ad limẽ mariti,poſtes antequàm ingrederentur ornabant laneis vittis: vnde ait,Velleribus niueis: & oleo vngebant:vnde vxores, quaſi vnxores, dicebantur.¶Feſta.] Diuina,veluti numen colerent. Tangit autem latenter hiſtoriam, quã ſupra dixi. Nã ſi amaſſet Æneam,non coleret extinctum maritum. ¶Nox quum terras.] Veriſimilitudo.¶Sola bubo.] Abutitur genere:nam maſculinũ eſt. Luca.Et lætæ iurantur aues bubone ſiniſtro.& Oui.Infandus bubo, ſed Vergi.mutauit, referens ad auem.Sæpe enim mutamus genus, referẽtes ad generalitatem: ut ſi dicamus, bona turdus, referendo ad auem:aut prima eſt à referendo ad litteram,quum a,ſit neutri generis. ¶Ferali carmine.] Nã non eſt mali ominis ſemper bubo:ſed quũ canit.¶Cantu.] Enim gemitum imitatur,& fletum.Tacens,oſtendit felicitatẽ. Omnes enim aues oſcines, bonæ:præpetes, malæ ſunt: & contra. ¶Piorum.] Et,priorum,legitur:ſed illud ſpectat,Heu vatum ignaræ mentes.¶Inſomnis.] Pro inſomniis.i. vigiliis:& declinat hæc inſomnia, inſomniæ.¶Semperq; relinqui So.] Omnes noctes nauigare videbatur Æneas, quaſi eam ſemper deſereret. ¶Incomitata.]

Carpitur hoc à Beroaldo.

Vxor.

Bubo.

Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc,nunc flatibus illinc
Erue inter ſe certant,it ſtridor,& alte
Conſternunt terram,concuſſo ſtipite frondes,
Ipſa hæret ſcopulis,& quantùm vertice ad auras
Ætherias,tantum radice in Tartara tendit.
Haud ſæcus aſſiduis hinc,atq; hinc uocibus heros
Tunditur,& magno perſentit pectore curas.
Mens immota manet,lachrymæ voluuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat,tædet cœli conuexa tueri.
Quo magis incœptum peragat,lucem'q; relinquat,
Vidit thuricremis quum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu)latices nigreſcere ſacros,
Fuſa'q; in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli,non ipſi effata ſorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui,miro quod honore colebat,
Velleribus niueis,& feſta fronde reuinctum,
Hinc exaudiri voces,& verba vocantis
Viſa uiri,nox quum terras obſcura teneret,
Sola'q; culminibus ferali carmine bubo
Sæpe quæri,& longas in fletum ducere uoces.
Multa'q; præterea uatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant.agit ipſe furentem
Inſomnis ferus Æneas,ſemper'q; relinqui
Sola ſibi,ſemper longam incomitata uidetur
Ite uiam,& Tyrios deſerta quærere terra,
Eumenidum ueluti demens uidet agmina Pentheus,
Et ſolem geminum,& duplices ſe oſtendere Thebas,
Aut Agamemnonius ſcænis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem,& ſerpentibus atris
Quum fugit,ultrices'q; ſedent in limine diræ.

quum.i.qñ:Boreæ.i.venti illi Septẽtrionales: Alpini.i. per Alpes in Italiam flantes:certãt inter ſe eruere flatibus.i.ſuis: (nam fingitur Boreas eſſe deus Septẽtrionalis.) nunc. i. aliquando: hinc,ideſt ab hac parte:nũc, ideſt aliâs:illinc,ideſt ab illa parte:quercum annoſam, ideſt multorum annorum: hoc eſt, veterem:robore,id eſt trunco: valido.i.habentem trũcum validum,& potentem: ſtridor.ſ.ventorum in frondibus: it.i.diffunditur:& frondes altæ.i.ſuperiores:aut, ſi eſt aduerbiũ, frondes conſternunt alte,ſtipite concuſſo. i. poſtquàm ſtipes.i.truncus,eſt concuſſus & agitatus vi ventorũ: conſternunt.i.cooperiunt.ſ. ſeipſis:terras vicinas,videlicet.Ipſa autẽ.ſ.annoſa quercus:hæret.i.inhæret, aut adhæret: ſcopulis.i.ſaxis illic prominentibus, inter quæ radices iecit,& quantum ipſa tendit: vertices.i.cacumine ſuos, ad auras ætherias. i.cœleſtes:hoc eſt,ad cœlũ tantùm tendit,in Tartara.i. ad profunda inferni:radice. i.per radicem. Heros.ſ.Æneas, heroica virtute præditus: tunditur.i. concutitur: haud,ideſt non:ſæcus,ideſt aliter.ſ.quàm illa quercus, tunditur ,dicit, aſſiduis vocibus, ideſt verbis: à verberando dictis:hinc, atque hinc.i.vtrinq;:nunc ab Anna,nunc à Didone:& perſentit.i.perfecte ſentit:magno i.magnanimo, & conſtanti pectore:curas.i. ſollicitudines amoris & miſerationis. Mens,ſupp.eius.i.ratio:manet immota.ſ.à firmo propoſito,deo obediendi: ſed, ſupple lachrymæ: voluuntur,ideſt præcipitantur:inanes,ideſt fruſtra: ab ipſa(vt dicunt) ſenſualitate extortæ:quia non poterant mentem à ſtatiõe ſua depellere. Tum verò. i. ſed tum,maxime:aut ad verum Dido,exterrita fatis,ideſt portentis fatalibus:hoc eſt,mortem portendentibus:orat,ideſt appetit:mortem,ſcilicet malorum remedium:quia mors,vltima linea rerum eſt:tædet,ideſt tædio afficit:eam tueri,ideſt inſpicere conuexa cœli:quo,ideſt ideo:vt peragat,ideſt perficiat:magis incœptum,ideſt quod incœperat,ſaltem animo:q;,pro ideſt:relinquat lucem.ſ.vitalem:quia cœlum aſpicimus,videndi deſyderio.Quum.i.quando:ipſa imponeret aris thuricremis.i.thus incenſum cremantibus:dona.i.ſacrificia,aut oblata:ipſa vidit latices.i.fontes:aut vina ſacros.i.ſacrificio adhibitos:nigreſcere.i.nigros fieri ab intrinſeco:horrendum dictu.i.quæ res eſt horrenda dum dicitur,aut ad dicendum:q;,pro ideſt:ſi latices accepit pro vino.aut,q;,pro &:ſi accepit pro fontibus:vidit vina.ſ.effuſa ſuper ſacrificium,vertere ſe in cruorem obſcœnum. i.fedum,& immundum.Nulli i.non vlli:ipſa non eſt effata.i. eloquuta:vlli.i.alicui:hoc viſum.i. hanc viſionem:aut,quod viderat:non,ſup.etiam:ipſi ſorori.ſ.Annæ. Sed quæras,quomodo ergo poeta nouit?ſed multiplex eſt ſolutio.Nam id.ſacerdotes poſt mortem eius,reuelare potuerunt:& annalibus adſcribere:vnde id norit poeta:aut Muſa,quam in principio inuocarat,id inſpirante didicit:aut alia quauis via.Non enim continuò ſequitur.Non dixit Dido,ergo occultum manſit,quum nõ ſola ſacrificaret.Præterea.i.præter hoc portentũ,cõtigit aliud: nam fuit templũ de marmore.i.marmoreum:in tectis.i.in ipſa regia:tẽplũ,dicit,coniugis,antiqui.i.prioris:& chari.ſ.Sichæi: quod ipſa colebat.ſ.ante aduentũ Æneæ:aut etiam poſtea,quũ nondum celebrarit nuptias:miro honore.i.mirum in modum honorifice;exiſtens reuinctum.i.iterum,atq; iterum vinctum, ſeu cinctũ:

Quod ferale,ideſt mortiferũ omen eſt,& præcipue regi.¶Agmina.] Vel impetus, vel agmina ſerpentum. ¶Pentheus.] Secundùm Pacuuij tragœdiam,furuit etiam ipſe.¶Agitatus] Quia multæ de eo ſcriptæ ſunt tragœdiæ, quaſi frequenter actus:& quia furiis percitus eſt.¶Armatam.] Cauſſam furoris oſtendit.¶Sedent.] À Pacuuio Oreſtes inducitur,Pyladis admonitu,propter vitandas furias, ingreſſus Apollinis templũ: & quum inde vellet exire,inuadebatur à furiis.Hinc ergo eſt, Sedent in limine diræ.

ASCENSIVS.

¶Talibus orabat,&c.] Paucis ſignificat Annã retuliſſe Æneæ preces ſororis:ſed nihil effeciſſe,quũ nullis ille moueretur fletibus à deorum imperiis:vnde eum arbori ventis concuſſæ,ſed firmiter radicatæ,cõparat.Deinde portenta Eliſſæ mortem minantia,recitat complurima.de quibus Donati perierunt commentarij. ¶Ordo autem eſt.Dido orabat.i.orationem faciebat,talib⁹.ſ.verbis:& ipſa miſerrima, ſup.faciebat tales fletus. aut potius ſic:& ipſa miſerrima,fert.i.effert:tales fletus.i.verba talia cum fletu:& ſoror.ſ.Anna, refert.i.recitat ea Æneę:ſed nullis.i.non vllis,ille non mouetur vllis fletibus:(Si loco particulæ,ſed:eſſet particula,quòd:ordo eſſet, Et ſoror miſerrima fert.ſ.ad Æneam tales fletus:& refert.i.reportat pro reſponſo, quòd nullis ille mouetur fletibus.);aut ipſe tractabilis.ſ.à natura:non, ſup.audit.i.exaudit:vllas voces.i.præces: quia licet ſit tractabilis,fata obſtant:& deus.i.præceptum dei:obſtruit.i. claudit:aures viri placidas.i.benignas,& faciles,niſi deus obſtaret,(Sed amici diligendi ſunt vſque ad deos:vt apud Aulum Gellium docemur.) Ac, pro &: veluti,ideſt quenadmodum: quum

Ordo.

ſeu cinctũ:velleribꝰ niueis.i. vittis laneis,ſecũdùm Seruiũ:aut in qbus dormiebant,reſponſa petentes:& frõde feſta.i.diuina, aut feſtiua,& ad feſtiuitatem pertinente. Voces,& verba viri.i. mariti, vocantis.ſ.Didonem:viſa, ſup.ſunt:exaudiri hinc.i.ex hoc templo,ſupple tunc:quum,ideſt quando:nox obſcura teneret,ideſt occuparet terras:& bubo, ideſt auis illa lucifuga,ſup. viſa eſt ſæpe:quæri, ideſt conqueri:carmine ferali, ideſt,mortifero:aut feram, ideſt, mortem indicante: culminibus, ideſt,in ſublimitatibus templi: & viſa eſt ducere longas, ideſt, diuturnas voces in fletum. Præterea,multa prædicta priorum vatum: qui.ſ.in principio dehortati ſunt,eam à talibus nuptiis,ſed fruſtra:vnde ad principium huius dictum eſt, Heu vatum ignaræ mentes,&c.horrificant.i.horrorem faciunt,& terrificant terribili monitu:ipſe Æneas ferus.ſ.ſecũdùm opinionem Didonis: nam ſumme pius erat:hoc eſt,qui videbatur Didoni ferus:quũ ſumme pius eſſet:quia deo,plus quàm amoribus obedire, ſumma pietas eſt:agit inſomnis.i.per inſomnia, & fantaſmata:furentem.ſ. Didonem: & ipſa videtur ſibi ſemper relinqui ſola, quod mortis indicium putant:& videtur ſibi ire incomitata.i. ſine comitatu,uiam longam:quòd etiam indicium eſt viæ, vnde non patet reditus,ſecundùm naturam:& quærere Tyrios.ſ. comites ſuos,ſup.ĩ terra deſerta: vbi & ipſa à ſuis deſtituta fuerit. Veluti.i.quenadmodum Pentheus,rex ille Thebarum,qui Agauæ matri,ſacris Bacchi.i.vino,interdixit:& ob id in furorem actus dicitur:& ſecundùm Horatium & Perſium,poſtea à furente matre interemptus eſt:videt exiſtens demens.i.furore captus:agmina Eumenidum.i.furiarũ:& videt ſolem ſe oſtendere geminum:quia ebriis & furore captis,ſingulæ res geminæ videntur:& videt Thebas.i.vrbem illam,oſtendere ſe duplices:aut veluti Oreſtes Agamemnonius.i.Agamemnonis filius:agitatus.i.frequenter actus:& ludo theatrali exhibitus ſcænis.ſ.tragicis:hoc eſt, in tragœdiis ab eo factis: vnde eſt illud Iuuena. Plena iam margine libri, Scriptus & in tergo,nec dum finitus Oreſtes.fugit matrem.ſ.Clytemneſtram, quam quum Egiſtho adultero,propter necem patris occiderat,armatam.i. inſtructam facibus & ſerpentibus atris:talis enim illa viſa eſt inſomnis: vnde furore correptus eſt:& diræ.i.furiæ:vltrices.ſ. necis maternæ,ſedẽt in limine templi.ſ. Apollinis,quòd ingredi non audebat,quia videbatur ſibi furias videre, ut Seruius recitat. In quem, quia dicit oleo inungi vxores, dicit Beroaldus ſic:Diſſentit ab opinione Seruij, Plynius,qui ſcribit in.28.nouas nuptas non oleo,ſed adipe ſuillo,ſolitas fuiſſe poſtes maritorum intrantes attingere. Maſurius verò tradit,palmas lupino adipi antiquos dediſſe:ideoq́ nouas nuptas,illo perungere poſtes ſolitas, ne quid mali medicamenti inferretur. Donatus quoq́ refert vxores dici,ab vngendis poſtibus:quòd quũ puellæ nuberent,maritorum poſtes vngebant:ſed quo vnguento,ſiue adipe vterentur,non memorauit.

PIERIVS.

¶Ac veluti annoſam valido cum robore quercũ.]In Porcio,& pleriſq́ codi. antiquis,legere eſt,Ac velut annoſo validam cum robore quercum:Quæ quidem lectio agnita etiã videt Ouidio, quum dixit,Stabat in his ingens annoſo robore quercus. Sunt tñ qui vulgatam lectionem magis adprobẽt, magiſq́ ꝓprium

eſſe dicant,annoſam quercum,& validum robur.¶It ſtridor & alte Cōſternunt terram concuſſo ſtipite frondes.] In veteribus aliquot exemplaribus,altæ.ſ.frondes,non alte,aduerbium habetur. Sed enim aduerbium lōge venuſtius hic ponitur.¶Tantum radice in tartara tendit.]In codi.nonnullis ex his vetuſtioribus,radicem, incuſatiuo caſu legitur: quam lectionem ſi admittamus,tendit,pro extendit,poſitum erit.Quanquam in Oblongo cod.perueteri,mittit,non tendit, habetur.Quod ſi recipiamus membrum illud ſuperius , quantum vertice ad auras ætherias,figura erit:quam breuitatis per detractionem Quintilianus appellaret: quum.ſ.vnum verbum,& id quidem manifeſtum ſiletur.Sed enim tametſi tam multi codices manu ſcripti refragent̃,libētius ego legerim,radice,caſu ſeptimo,vt cum ſuperiore membro colligatum, lectionem reddat dilucidiorē. ¶Et magno præ ſentit pectore curas.]In pleriſq; codicibus antiquis, perſentit, legitur.In aliquot etiam,perſenſit, præterito tempore. Sed magis mouet in inſtanti dictum.¶Non ipſi effata ſorori.] Veteres pleriq; codi.ſorori eſt, vna plus dictione legunt:placet verò verbum id in fine narrationis. ¶Solaq; culminibus ferali carmine bubo.] No. Marcellus vbi Vergilium præter aliorum authorum morem fœmineo genere,bubonem appellaſſe dicit,hoc citato verſu,non ſola,ſed ſera,legit:epitheto inauſpicatæ volucri ꝓprio,ut illud, Seraq; terrifici cecinerūt omina vates.Reliqui tamen cod.quotquot inſpexi,ſola,legūt. ¶Vatum p.priorum.] Ex anti.exem.quæ præ manib.habuerim,plura fuerunt omnino,quæ piorum,quàm quæ,priorum, legerent.Quod ſi prædicta , in ſe prius habere conſyderemus, ſuperabundare quodammodo priorum,iudicabimus.Sin piorum , legerimus,& proprium epitheton.Vatibus dabimus,& vaticinio authoritatem.Sane Seruius vtrunq; agnoſcit. ¶Eumenidum demens veluti.] Antiqui aliquot codi.Eumenidum veluti demens.¶Aut Agamēnonius ſcęnis agitatus Oreſtes.] In antiquis aliquot codicibus,furiis agitatus , legitur.Vt rem verò proximiorem faciat,nam quæ in ſcęnis repræſentantur,fabuloſa eſſe ſolent.Verum ego crediderim furiis,ex paraphraſi deſumptum:& ſcænis,inde legitima lectione expuncta,adulterinam ſuppoſitam.Agitatus enim,non tantùm pertinet ad furias,quæ omnino ſubintelliguntur,verū etiam ad fabulæ actionem,quæ frequenter.ſ.recitari conſuerit.Aduertendum etiam Oreſtes,abſq; adſpiratione ſcribi,licet in codicibus manu ſcriptis,ea ferè paſſim huic nomini adpoſita inueniatur.

Ergo vbi concepit furias euicta dolore,
Decreuit'q; mori,tempus ſecum ıpſa,modum'q;
Exigit,& mœſtam dictis adgreſſa ſororem,
Conſilium uultu tegit,ac ſpem fronte ſerenat.
[Inueni germana viam(gratare ſorori) DIDO
Quæ mihi reddat eum,uel eo me ſoluat amantem.
Oceani finem iuxta,ſolem'q; cadentem
Vltimus Æthiopum locus eſt,vbi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos,epulas'q; draconi
Quæ dabat,& ſacros ſeruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella,ſoporiferum'q; papauer.
Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes,
Quas uelit,aſt aliis duras immittere curas,
Siſtere aquam fluuiis,& vertere ſydera retro,
Nocturnos'q; ciet manes,mugire uidebis
Sub pedibus terram,& deſcendere montibus ornos.
Teſtor chara deos,& te germana,tuum'q;
Dulce caput,magicas inuitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige,& arma viri,thalamo quæ fixa reliquit
Impius,exuuias'q; omneıs,lectum'q; iugalem,
Quò perij,ſuper imponas,abolere nephandi
Cuncta viri monimenta iubet,monſtrat'q; ſacerdos.

SERVIVS.

¶Gratare.]Gratulare:ſuſcipe gaudium pro ſorore.Dicimus enim,Grator tibi honore.Eum Æneam quem vt notū noluit dicere:quaſi eius faſtidio nomen abhorreat.¶Oceani finem.]Nemo nouit Oceani finem:ſed pro principio ponit,aliūde ſumpto initio.¶Æthiop.]Duæ ſunt Æthiopiæ;vna circà ortum ſolis:altera circà occaſum in Mauritania , quam nunc dicit.Dicta eſt Æthiopia,à colore pplorum,quos ſolis vicinitate torret.¶Atlas.] Nullum nomen Græcum in ns,terminat̃.¶Torquet.]Suſtinet.¶Aptum.] Coniūctum:ab eo quod eſt ἀποτεσθαι:non autem inſignitū ſtellis.¶Axem.] Axis non enim habet ſtellas, qui eſt medius inter Septentriões:vnde eos occidere, axis vicinitas facit:non quia in axe ſunt.¶Monſtrata.] Prædicta , quæ eſt oriunda Maſſyla,à qua non lōge abſunt horti Heſperidū.¶Sacerdos.] Nūc venit de locis quę ſunt circà Atlantē.Nam aliter non procedit.Maſſylia em̄ mediterranea eſt ciuitas Beronicę Libyæ:vnde haud longe horti Heſperidum ſunt.Atlas verò(vt diximus) in Mauritania eſt. Heſperides, Atlantis filiæ, nymphæ,hortum (ſecùndū fabulas) habuerunt,in quo erant aurea mala,Veneri cōſecrata,quæ Hercules miſſus ab Euriſtheo,Argiuorum rege,occiſo peruigili dracone,ſuſtulit. Reuera,fuerunt nobiles puellæ,quarum greges abegit, Hercules occiſo eorum cuſtode.Vnde fingitur mala ſuſtuliſſe. i.oues.Nam Græce μῆλα,& mala,& oues ſignificant.Vnde μηλοβοτής,ouium paſtor.¶Soporiferum.]Quomodo ſoporiferum,vt vigilaret:ſed dicimus,variam vim præbere victum variis animalibus:nam ſalices,hominibus amaræ ſunt,dulces capellis:vnde,Salices carpetis amaras.ſ.hominibus.Item cicutę, ſecundùm Lucre.hominibus ſunt venenoſæ,& pingues reddūt capellas:& ſic forſitan papauer,quod dat hominibus, ſomnum adimit ſerpentibus:vel conſtrue,vt Seruabat in arbore ramos, plenum ſit:deinde ſequantur,Hæc ſe promittit carminibus curas ſoluere Spargens humida mella,ſoporiferumq; papauer.i. miſcens:vt Cice.Spargere venena didicerūt.nec incongrue,ad amaritudinem amoris,mel adhibet:& ad obliuionē,papauer. ¶Siſtere aquam fluuiis.]Si hæc poterit,multo magis poterit Æneam ab amore reuocare.¶Mugire videbis.]Videbit quis, vt migrantes cernas.¶Teſtor chara deos.]Quia quum multa ſacra Romani ſuſciperēt,magica ſemper damnarunt.¶Adcingier.]Additur er,metri cauſſa:& i,quæ in vltima longa erat, breuiatur.¶Secreta.]Sine arbitris:& eſt bona eloquutio,rem loci,vel temporis,ad perſonam transferre:ut Nocturnus vênit,Secret⁹fecit.¶Pyram.] Sub ſpecie ſacrificij, præparabat mortis exequias.¶Arma.] Gladium:abuſiue arma,proprie ſunt, quę armos tegunt. ¶Impius.] Qui gladium furenti reliquit.Ex Home.eſt,Qui gladium Aiaci,datū ab Hectore, & Hectori baltheum ab Aiace refert:& hic de baltheo tractus eſt : ille gladio incubuit. ¶Exuuias.] Veſtem Æneæ,quem hoſtē dixerat ſupra.¶Quò perij.] Propter extinctum pudorem.

Heſperides.

Arma.

ASCENSIVS.

¶Ergo vbi concepit, &c.] Docet quomodo Dido poſtquàm decreuerat ſeipſam īterimere, magicis artibus ſimulabat velle amores abolere, aut amatorio Æneam ad ſe adlicere, freta auxilio ſacerdotis ei⁹ rei peritę:quū & maiora polliceatur,& effeciſſe dicatur: qua fictione omnia quæ ſibi ad necē neceſſaria putabat, comparabat miniſterio ſororis , quæ ea ad ſacrificia conferre putabat. Sed neq; ad hunc locum quidquàm extat Donati. ¶Ordo igit̃ eſt.Ergo vbi Dido euicta.i.ſuperata dolore:concepit furias.i.furorē: & decreuit mori:ipſa exigit.i.exacte diſquirit,& pēſitat ſecum :tempus.i.opportunitatem, & modū:& ipſa adgreſſa dictis.i.ſermone qui ſequitur:ſororem.ſ.Annam mœſtam,quia Æneam quem conciliauerat,reconciliare nequibat: tegit.i.occulit vultu: conſilium.i.decretum ſuum : & ſerenat fronte .i.frōte ſerena præ ſe fert:ſpem.ſ.remedij,aut ſalutis.verba autē quibus adgreſſa eſt,ſunt hæc:O germana.i.ſoror,quaſi ex vno germine mecum nata:gratare.i.cōgratulare ſorori:qa ego inueni viam.i.modum & rationem,quæ reddat mihi eum ſ.qui caput mali noſtri eſt:uel quæ ſoluat me amātem:eo.i.ab eo. (Duplex em̄ eſt remediū amoris:aut potiri,aut ſolui.) Via autē eſt hæc.Locus eſt(De more hoc habet Vergilius,ut prius locum deſcribat,quàm quæ ın eo contigerint.)vltimus.i.remotiſſimus:Æthiopū.i.ın Æthiopia Mauritaniæ, iuxta finem Oceani.i.vbi ad Oceanum peruenitur in fine mundı huius:que, pro ideſt:iuxta ſolem cadentem.i.occidentem:ubi.i.in quo loco,Atlas maximus.i.qui in Mauritania eſt:torquet.i.ſuſtınet: & inuoluit humero.ſ.ſuo:ſecundùm iudicium ruſticorum,aut fictionem poetarum:axem.i.polum:aptum.i.coniunctum:ſtellis ardentibus.i.reſplendentibus. Sacerdos gentis Maſſylæ,eſt mihi monſtrata hinc.i.ab hoc loco.i.ab huius loci incolis:exiſtens cuſtor templi Heſperidū:hoc eſt,eius quod in hortis Heſperidū eſt;q;,pro &;ea,ſup.quæ dabat draconi.ſ.peruigili:qui

Ordo.

poma aurea Heſperidum conſeruabat, priuſquàm ab Hercule occiſus erat:& quæ ſeruabat ramos ſacros,quia aurea ferentes mála:ſeruabat autem conſeruando draconem, quem conſeruabat,ſpargens mella humida:& papauer ſoporiferum.i.genitiuum ſoporis in aliis:& ita conſeruatiuum cerebri, & humorũ draconis,qui perdurare non potuiſſet,in tanta vigilia, niſi humidũ radicale,melle humido fotũ fuiſſet:& cerebrũ papauere ſoporifero:quanuis non dormiuerit.hæc.ſ.ſacerdos:ꝓmittit.i. pollicetur:ſe ſoluere.ſ.ab amore.i.ꝙ ipſa ſoluat (non erat neceſſarium ponere,ſe,quia ad vnã perſonã ſpectant)carminibus ſ.magicis,hoc eſt incãtationibus,mentes quas velit:ſed immittere.ſ.promittit:aliis.ſ.mentibus:curas.ſ.amorum:duras.i.diu duraturas, aut vehementes : & promittit ſiſtere.i. facere ſtare: aquam, ſupp.in fluuiis:& vertere ſydera retrò.i.retrorſum: & ciet.i.excitat,& euocat:manes.i.inferos,aut vmbras defunctorum:nocturnos.i.tẽpore nocturno: tu videbis.i.quilibet videbit:ſi aderit dum ipſa operabitur:terrã mugire ſub pedibus: & ornos.i.arbores illas,deſcendere montibus. O chara germana i.ſoror:ego teſtor.i.obteſtor deos,& te,& tuũ dulce caput.(Solebant enim blandiendi gratia,per capita charorum iurare,potiſſimum Græci. Vnde Iuue.in.6.Græcis nondũ iurare paratis, Per caput alterius.)ſup.me,accingier,pro accingi:inuitã.i.coactam improbitate Æneæ:artes magicas.i.per artes magicas. Tu ſecreta. i.hæc nemini reuelatura: erige pyram.i.ſtruem lignorum,vt fiat rogus:ſub auras.i.ab inferiore parte, in auras tendentem,ſup.in tecto interiore.i.inter regiam noſtram:& ſupérimponas.ſ.ſuper pyram,arma.ſ.gladium,viri.ſ.Æneæ, quẽ per indignationem non nominat:quæ.ſ.arma, ipſe impius reliquit:fixa thalamo.ſ.noſtro:quaſi ideo reliquerit, vt eo ſe interimeret: vnde, impium dicit: & omnes exuuias.i. veſtes quas exuit,aut quas ab eo habemus,quaſi ab hoſte ſæuo : & lectum iugalem.i.genialem,& matrimonialem:quo perij.i. pudorem amiſi:ſed id mentitur, quia in ſpelunca primum amiſerat: hoc eſt,imponas ſuper pyram quidquid reliquerit,aut tetigerit ſpeciali vſu:quia ſacerdos iubet,& monſtrat.ſ.ex arte ſua,rationibus euidentibus(aut lege iterum,monſtrata ſacerdos) abolere i.penitus delere, & annihilare, cuncta monimenta.i. quæ memoriam faciant:viri nephandi,quia perfidi.

PIERIVS.

¶Quæ mihi reddat eum,vel eo me ſoluat amantem.] In Oblongo illo codice peruerteri legere eſt,Quæ mihi reddet eum, vel eo me ſoluet amantem.vtrunꝗ verbum futuro tempore,finitiuo modo.In Longobar.Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſoluet amantem.Vt primo agat de præſenti,vt,reddat: id ſi nequam fieri poſſit,de futuro ſaltem,vt ſit,ſoluenda Dido præcauetur.propterea ſoluet, affirmatiuum eſt: & hoc ſaltem euenturũ firmiter proponit.Sed enim mihi magis faciat ſatis vtrunꝗ verbum, eadem figura, eodem tempore & modo poſitum: magisꝗ finitiuum illud,reddet,& ſoluet.Nam vt Anna properè ad opus adcingeretur,certa aliqua ſpes proponenda fuit.Eſt & ſua tamen elegantia in lectione altera. ¶Hinc mihi Maſſylæ gentis.]In codici.pleriſꝗ veteris, Maſſyliæ gentis, legitur: quod veriti ſunt, ſȳ,mediam ſyllabam eſſe breuem.Hinc ſuperius,Maſsȳliciꝗ ruunt equites,poſuerunt. Sed triſyllabum,Latini agnoſcunt.¶Nocturnosꝗ ciet manes.]Exemplaria quædam admodum vetuſta,legunt,Mouet manes:vt illud,At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis Vmbræ ibant tenues.& infrà,Quo fletu manes qua numina voce moueret.Sed enĩ, ciet, mihi magis placet: quo ſignificato legere eſt in Pharmaceutria,Animas imis excire ſepulchris.¶Exuuiasꝗ omnes.]Legitur etiam in antiquis,Exuuias omnes,abſꝗ particula copulatiua:quod nihil aliud ab Ænea relictum indicaret, in futuræ cædis,omen. Sed enim inferius, exuuias ab enſe diſtinxit, & Iliacas veſtes nominauit. Quare dicendum potius congruere imperanti membra,quàm maxime diſſoluta ponere : vt, Ferte citi flammas,date tela,ſcandite muros. & quod pauloante dicebamus, Claſſem aptent taciti, ſocios ad littora cogant.Neꝗ ſuo caret ornatu,ſi cum particula copulatiua legamus, Exuuiasꝗ omnes.præſertim quum altera ſubſequatur,Lectumꝗ iugalem.¶Supérimponas.]In codici.aliquot anti. Supérimpone,ſcriptum eſt:id autẽ abſꝗ ſynalœpha legeretur. Sunt & alij in quibus,imponant,habetur:neutrum horum placet. ¶Abolere nephandi Cuncta viri monumenta iubet,monſtratꝗ ſacerdos.]Sunt codi.admodum vetuſti,in quibus cum Mediceo ſic habetur, Monimenta iuuat. ac de monimento per i, ſatis alibi dictum.Quod verò iuuat,inueniamus,dicta erunt hæc ex perſona,conſilioꝗ Didûs,Abolere nephandi Cuncta viri monumẽta iuuat.mox illud ex præceptis,quæ ſacerdos dederat : quorũ vel alterum mouere poterat ſororem,vt ea omnia curaret cremanda.Mihi verò,iubet,magis placet:vt hoc ſit authoritatis & reuerentiæ,quæ ſacerdoti debeatur. Monſtrat verò pro redditione cauſſæ,cur id fieri debeat.

POETA

┌Hæc effata ſilet,pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera ſacris
Germanam credit,nec tantos mente furores
Concipit,aut grauiora timet,quàm morte Sichæi,
Ergo iuſſa parat.
At regina pyra penetrali in ſede ſub auras
Erecta,ingenti tædis atꝗ ilice ſecta,
Intenditꝗ locum ſertis,& fronde coronat
Funerea,ſuper exuuias,enſemꝗ relictum,
Effigiemꝗ toro locat,haud ignara futuri.
Stant aræ circùm,& crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore deos,Erebumꝗ,Chaosꝗ,
Tergeminamꝗ Hecaten,tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat,& latices ſimulatos fontis Auerni,
Falcibus & meſſæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ,nigri cum lacte veneni.
Quæritur & naſcentis equi de fronte reuulſus:
Et matri præreptus amor.
Ipſa mola,manibusꝗ piis altaria iuxta
Vnum exuta pedem vinclis in veſte recincta
Teſtatur moritura deos,& conſcia fati
Sydera:tum,ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet,iuſtumꝗ,memorꝗ precatur.

SERVIVS.

¶Prætexere.]Abſcondere: præuertere.¶Tantos furores.]Quantos cogitabat Dido.¶At regina pyra.] Notatus eſt verſus. Vitioſa eſt enim eloquutio, quæ habet exitus ſimiles:licet ſit caſuũ diſſimilitudo . ¶Intenditꝗ locum ſertis.]Vt ſtupea vincula collo intendunt : & eſt hypallage, Intẽdit ſerta per locum.¶Funerea.] Cupreſſu. Nam & ſuperiora ligna ad funus pertinent:vt, Procumbunt piceæ ſonat icta ſecuribus ilex. ¶Effigiem.] Exprimit affectum amantis:quæ etiam in morte amici, imagini vult coniungi. ¶Ignara futuri] Immemor ſuæ diſpoſitionis .¶Tercentum deos.].i.tercentum numina:vnde Hecate dicta eſt, quia centum habet poteſtates.¶Tonat.]Perite dixit. Nã in aliquibus ſacris imitabantur tonitrua . ¶Erebum.]Inferorum profunditatem. ¶Tria virginis ora Dianæ.] Iteratio eſt lunæ, Dianæ,Proſerpinę.¶Simulatos.]Nã q̃ in ſacris haberi nõ poterãt,ſimulabant& habebãtur ꝑ veris.¶Auerni.] Per auernum autem,deſcenſus eſt ad inferos . ¶Ad lunam.]Nam herbæ pro lunæ ratione tollũtur:nec oẽs eodem modo.¶Ahenis.]Perite dixit. nam aliæ velluntur,aliæ inciduntur:& hæc ad lunam.i.ad lunæ obſeruationẽ. ¶Pubentes.]Quia aliæ ſiccæ, aliæ viridiores leguntur: & inter homines & herbas,reciprocæ,ſunt translationes. Sic enim, Pubentes herbas, dicimus: quenadmodum, Florem ætatis.¶Nigri.] Noxij.Vel, quia nigri ſunt homĩes poſt venenum.vel ſunt herbæ nigri lactis.i.ſucci. & per periphraſim dicunt ſignificari, agreſte papauer.¶Mariprę ceptus amor.] Refert Plynius, pullos equinos habere in fronte quandam carnem,quam ſtatim iis natis, adimit mater:quã ſi qs p̃ripuerit,pullum odit,& lac ei denegat.Iuuena.Cui totam tremuli , frontem Cæſonia pulli Infudit . Merito ergo credunt , amorem creari ex carne:ſine qua mater nõ alit ex ſe creatũ.¶Molla.]Farre , & ſale. Ergo ipſa Dido, mola,& piis manibus,deos teſtatur.¶Vnum exuta pedem]Id enim agitur,vt iſta ſoluatur & innectatur Æneas.¶In veſte recicta.]Quia ſuprà diximus, in ſacris nihil ſolere eſſe ligatum, præcipue eius quæ amore vult ſolui. ¶Conſcia fati Sydera.]Planetas quibus fatorũ ratio continetur. ¶Si qđ.] Compone,Tum numen prę catur,ſi quod curæ habet amantes,non æquo fœdere. Si quod:bene dubitat, vtrũ ſuper res male poſitas,habeat poteſtates. Inuocat autẽ ἀντέρωτα, contrarium Cupidini, qui amorẽ reſoluit: aut certe,cui curę eſt iniquꝰ amor.ſ.vt implicet non amantẽ.¶Iuſtũꝗ,memorꝗ precatur] Vt expugnet qui eſt cauſſa diſcordiæ.

ASCEN.

¶Hæc effata,&c.]Docet quomodo omnia quæ iuſſerat,inſtru

cta ſunt:& quomodo ſimulans ſe ſacra magica ex animo, peragere quæſierit omnia philtra & amatoria.i.quæ vim amatorij habere putata ſunt,quo ſororem fallat.De qua re, quia Dona.non extat, ¶Ordo eſt.Dido effata.i.eloquuta, hoc eſt poſtquàm eloquuta erat hæc:ſilet.i.obticet:nã fruſtra diceret,tacuiſſe:finis enim loquelæ,ſilentium ſemper eſt,niſi præter ſpem: & importune tacuiſſe, quum plura loqui non poſſet ,innueret:aut niſi adderet,ſimul & quum primum taceret, pallor occupat ora:tamen.i.quanuis,ſigna impatientis amoris daret: tamen Anna non credit germanam.i.ſororem ſuam:prętexere.i. præſtruere:funera.i.mortem :nouis ſacris.i.ſacrificiis.ſ. magicis:nec concipit mente.i.intelligere non poteſt:tantos furores ſ.quanti in Didone erant:aut,ſup.non timet:grauiora.i.maiora mala:quàm,ſup.in morte Sichæi.ſ.prioris coniugis,illa pertulerat:hoc eſt,nõ opinabatur,quòd plus amaret Æneam amatorem,quàm Sichæum coniugem:nec quòd impatientius ferret huius profectionem,quàm illius mortem:ſed in morte viri, non ſe occidit,nec id parauit:ergo nihil tale ſuſpicans: parat.ſ. peragere iuſſa.i.quę Dido iuſſerat,hoc eſt ilicò pyram extruit, & exuuias Æneæ affert. At.i.ſed:regina.ſ.Dido:pyra.i.ſtrue lignorum in formam,ignis vt incendatur:erecta.i.extructa: ſub auras.i.in altum:in ſede penetrali.i.in loco penitiore,intra tecta palatij:pyra,dicit,ingenti.i.valde magna:tædis.i.ex tędis, quæ ligna reſinæ plurimum habent,& ita facillime comburuntur:atq; ilice.i.robore iligno:ſecta.i.fiſſo:hoc eſt,poſtquàm Anna ingentem rogum ex tali combuſtibili extruxerat regina:intendit locum ſertis.i.intendit ſerta per locum illum:& coronat fronde funerea.i.ad funus apta,& locat toro.i.lecto coniugali: quem etiam iuſſerat afferri ſuper.ſ.pyram,aut inſuper exuuias ſ.Æneæ.i. veſtes quas exuerat, & dereliquerat, & enſem relictum:& effigiem.i.imaginem,ad ſimilitudinem viri factã:quã, aut ad fictionem magicæ artis fieri curauerat,aut in ſignũ amoris locat:dicit,exiſtens haud.i.non ignara imò certa mori.Aræ ſtant circùm.i.in circuitu:& ſacerdos effuſa crines.i.habens capillos effuſos:vnde in funere Polydori.3.huius, Et circùm Iliades crinem de more ſolutæ ; tonat.i.horrifice vocat,ore.ſ. ſuo, tercentum.i.tercentos deos.i.numina deorum: & Erebum , & Chaos,deos illos infernales:& Hecaten.i.Proſerpinam, à centum poteſtatibus dictam:ter germinam.i.tres poteſtates habẽtem:nã luna,eſt in cœlo:Diana,in ſyluis,vbi venatrix eſt:Proſerpina,in inferno:vnde addit,& tria ora.i.tres effigies,aut perſonas Dianæ virginis.i.quæ in ſyluis Diana dicitur ; & ſtudio venandi, detenta perpetua virgo : & ipſa ſacerdos priuſquàm hæc faceret,ſparſerat.&.i.etiam:Latices.i.aquas fontis Auerni i.lacus ad introitum inferni,ſimulatos.i. per ſimulationem , & fictionem quandam,in ſacris pro veris habitos:quum deeſſent veræ aquæ Auerni:& herbæ pubentes.i.ſucci adhuc plenę:meſſæ.i.deſectæ,aut inciſæ:falcibus.i.cultris incuruis:ahenis.i.æreis:quia nephas erat id ferreis facere : ad lunam.i. ſecundùm oportunitatem lunæ,quæruntur.ſ.ab iis,quibus id muneris ad magicum ſacrificium iniunctum erat:quæruntur,dicit,cum lacte.i.ſucco dulci:veneni nigri.i.nociui & noxij: & amor.i.caruncula ad magnitudinem caricis, hyppomanes've , quod eſt cauſſa amoris:reuulſus.ſ.ſtatim,priuſquàm lãbente matre abſumeretur:de fronte pulli naſcentis.i.recens nati, aut nondum plene nati:& præreptus.ſ.priuſquàm abſumere poſſet: matri.ſ. equæ:quæ niſi carunculam illam aſſumpſerit,pullum nõ amat. Ipſa.ſ.Dido, cuius gratia hæc omnia fiebant : & quæ ſacerdos erat,& regina:exuta pedem vnum.i.habens pedem vnum nudatum,& ſolutum in vinculis:in veſte recincta.i. diſſoluta : ne quid ligatum in ſacris videatur:teſtatur mola.i.farre & ſale: & piis manibus.ſ.quibus molam offerebat:teſtatur,dicit,moritura.i.certa mori:deos & ſydera conſcia fati.i.mortis ſuæ violentæ:tum.i.inde, precatur ſi quod.i.ſi aliquod numen, habet curæ.i.ad curam,hoc eſt curat:amantes fœdere non æquo.i.illegitimo fœdere:aut inæquali,quãdo alter amat,alter non:(hũc deum Seruius,Anterota.i.contra Erota.i. Cupidinem, vocat) precatur,dico,illud,ſup.iuſtum & memor .i. vt ſit iniuſtum & memor.& ita memor,in neutro genere ponitur.

PIERIVS.

¶Pallor ſimul occupat ora.] Veteres nonnulli codices, Inficit ora,legunt:quod non eſt horroris proprium:ſed verecundię potius.præterea,pallor,infecturæ contrarius eſt. ¶Aut grauiora timet , quàm morte Sichæi .] In antiquis aliquot codicibus, Haud,legere eſt:quod minime placet.Eſt & Suchei,per u,vt ſuperius non ſemel obſeruatum,quod quidem(vt puto)fit, vt libet,lubet,& ſimilia.¶Falcibus & meſſæ ad lunam quæruntur ahenis .] Codices plerique vetuſti ſcriptum habent, Aheneis quippe falcibus:quod non diſplicet Oui.(Tertia poſt illos ſucceſſit ahenea proles. Hora. Hic murus aheneus eſto. Erit verò verſus dactylicus:vel ſynizeſin patietur. Sed enim etiam, ahenis,recte. De aſpiratione verò in eo nomine, dictum eſt alibi. ¶Vnum exuta pedem,vinclis in veſte recincta.] Sunt quædã exemplaria manu ſcripta, in quibus legitur, Et veſte recincta. Sed illud,In veſte,longè vſitatius.

SERVIVS.

¶Nox erat.] Protenditur hęc deſcriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.¶Syluæ.]Ex opinione eorum,qui dicũt omnia quę creſcũt,animalia eſſe. ¶Æquora.]Elementa etiã,animalia eſſe voluerunt: vnde in.6. Æquora mulcebant cãtu. ¶Quum tacet omnis ager].i.ea quæ in agris ſunt. ¶Oculis , aut pectore noctem Accipit.] Bene diſtinguit.Nã poteſt aliquis ſomnum,ſenſibus capere, & mẽte turbari. ¶Reſurgens .] Grauior eſt,quum reſurgit. ¶En quid ago?] Demonſtrantis particula,per quam multa cogitaſſe demõſtrat: & ſic prorupiſſe.En quid actura ſum? eſt autem comicum principium, & cõgrue amatrici datum: ſic Teren. Quid igitur faciam? Nã hęc coniunctio, multa eam cogitaſſe ſignificat. ¶Rurſus.] Rurſus. Duo ſignificat ; frequenter, iterum;raro,viciſſim.i.mutuò.i. denuò : vt hic. ¶Numadum petam.] Inuidia à perſonis : petam mulier & regina Numadâs .i. vagos. ¶Maritos .] . ſ. futuros . Eſt autem eloquutio, Dedignor illam rem, & illa re. ¶Vltima Iuſſa.]Aut intelligamus Æneam , obtuliſſe nauigandi facultatem ; aut Teucrorum iuſſa.i.quæ ipſi iuſſi ſunt à Ioue,vt nauiget: hęc ſumma eſt.¶Quia nę.] Reuera,

Reuera , & eſt vna pars . ¶Stat.]Manet. ¶Nautas] Inuidioſe.q.d.aſſuetos laboribus.¶Ouãtes.] Abuſiue lætantes: ſed proprie, ouatio , eſt minor triumphus: qui ouatur,& vno equo vtitur:& à plæbeis,vel equitibus Romanis,deducitur ad capitolium:& de ouibus ſacrificabatur. Triumphans , albis equis vtitur quatuor: & ſenatu præeunte de tauro ſacrificat.¶Vix.]Aut mox i.pauloante : aut vere, vix. Nam nulla ratione dimiſiſſent patriam, niſi aut odio, aut metu regis vrgente : vt in.1.dictum eſt. ¶Quin morere.]Quinimò & bene,omnis eius intentio tendit ad mortem : nam ſi procos rogare, turpe eſt: ſolam ſequi, inhoneſtum:& Tyrios trahere,difficile:ſola mors ſupereſt. ¶Tu lachrymis .] Totum ei imputat;ſed cum excuſatione.¶Tu prima furentem.] Sic diuidit Vrbanus,Tu perſuaſiſti,vt nuberem victa lachrymis meis: tu nunc his , oneras malis. Nam me olim occidiſſem, niſi te deſerere formidarẽ. ¶Obiicis.] ŏb, naturaliter corripitur:ſed poſitione longatur:nam prima i,eſt conſonans : ex ob , & iaceo, fit obiicio.¶More feræ.]Plynius aſſerit Lyncas, poſt amiſſos coniuges, aliis non coniungi. Lyncum natura. Alij ferè aduerbium volunt: vt ſit ſenſus,Mo re que

Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras,ſyluæq;,& ſæua quierant
Æquora,quum medio voluuntur ſydera lapſu,
Quum tacet omnis ager,pecudes,pictæq; volucres,
Quæq; lacus late liquidos,quæq; aſpera dumis
Rura tenent,ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas,& corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœniſſa,nec vnquàm
Soluitur in ſomnos,oculis've,aut pectore noctem
Accipit,ingeminant curæ,rurſusq; reſurgens
Sæuit amor,magnoq; irarum fluctuat æſtu.
Sic adeò inſiſtit,ſecumq; ita corde volutat.
[En quid agam? rurſus'ne procos irriſa priores DIDO
Experiar? Numadumq; petam connubia ſupplex,
Quos ego ſum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes,atq; vltima Teucrûm
Iuſſa ſequar? quia næ auxilio iuuat ante leuatos,
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem(fac velle) ſinet? ratibusq; ſuperbis
Irriſam accipiet? neſcis heu perdita,nec dum
Laomedonteæ ſentis periuria gentis?
Quid tum? ſola fuga nautas comitabor ouanteis?
An Tyriis,omniq; manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rurſus agam pelago? & ventis dare vela iubebo?

re quo iam ad viduitatem ferè consueuerāt. ¶ Crimine] Vt suprà, Potui succumbere culpæ. ¶ Sichęo.] Pro Sicheio.

Quin morere, vt merita es, ferroq; auerte dolorem.
Tu lachrymis euicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atq; obiicis hosti.
Nôn licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ? tales nec tangere curas?
Non seruata fides cineri, promissa Sichæo.

i.poti⁹: morere.i.moriaris: vt.i.quenadmodum: merita es: quia tibi id procurasti: & auerte.s.ab animo: dolorem ferro.i.morte ferro illata. O germana.i. soror Anna: tu euicta meis lachrymis: (qa vt dictum est in principio, Sic effata, sinus lachrymis impleuit obortis.) tu inquā oneras, idest onerabas: prima me furentem, idest insano, incensam amore: his malis, atq; obiicis hosti.i.crudeli viro. Nôn.i.nónne: licuit me expertē thalami.i.coniugij: degere.i.ad finem vsq; agere: vitam, more feræ; sine crimine.i.offensione periurij, aut læsione pudoris: nec tangere tales curas, quales nunc per illicitos amores sustineo, more feræ.i.ad morem beluarum ferarum, quæ propter feritatem coniugium vitant. Homo autem, est animal sociale: & ita quadrat ei coniugium: sed infeliciter amans, præfert vitam ferarum vitæ suæ. Non, supp. est; aut potuit: fides promissa cineri, Sichæo, pro Sicheio.i.ipsius Sichæi: quia quum inhumaretur, iurauit se nunquam alteri nupturam, quod Anna reprobauerat, dicens, Id cinerem & manes credis curare sepultos. seruata, supple esse: cineri Sichæio, quasi dicat maxime potuit seruata, tamen non est.

ASCENSIVS.

¶ Nox erat, &c.] Declarat quomodo cæteris animantibus, requiescentibus Dido, certa mori miseros edebat planctus: de quibus quū

Ordo. Donatus nihil dicat, ¶ Ordo est. Nox erat, & corpora.s. animalium cęterorum: fessa.s.labore diurno: carpebant soporem.i.carptim capiebant: soporem placidum.i. profundam dormitionem cum animi quiete: & sylnæ & æquora sæua.i.omnia quæ in nemore & mari degunt: quierant.i.quieuerant, supp. tunc: quum.i.quando, sydera voluuntur medio lapsu.i.quum medium est noctis: quum omnis ager.i.quidquid versatur in agro, tacet.s.pecudes, & volucres, pictæ.i.variis coloribus ornatæ: quæq;.i.quæcunq; hæ.s.volucres: tenent late.i.ampliter: lacus liquidos.i.aquosos: & quæq;.i.quæcunq;: tenent.i.occupant, & habitant, rura aspera dumis.i.dumos quæ sunt in rure: huiusmodi dicit, pecudes & animantes: positæ.i.recubantes: sub.i.in nocte: silenti.i.conticinio noctis: lenibant, pro leniebant, hoc est mitigabant curas: somno.i.per somnum: & corda, sup. earū: erant, sup. oblita laborem. At.i.sed: Phœnissa.s.Dido: quæ erat de Phœnicia: infelix animi.i.quæ animum suum infelicem fecerat: nec soluitur vnquàm in somnos.i.nunquàm dormit: ve, pro vel: nunquam, supp. accipit: noctem.i.requiem nocturnam, oculis, aut pectore: curæ ingeminant, sup. se: aut ingeminantur, hoc est multiplicantur: & amor resurgens.i. crescens: sæuit.i. crudescit: rursus.i.iterum: & fluctuat magno æstu irarum: & insistit.i.sermonem instituit: adeo.i.tandem, aut omnino sic: q;, p &: volutat.i.reuoluit & agitat: corde ita.i.in hunc modum: secum.i.apud se, sine arbitris. En, cōmiserantis, sicut in.I. En Priamus, quid ago? ne.i.an, aut nunquid: ego irrisa experiar rursus i.iterum: procos.i.amatores: connubia petentes priores.i.quos priores habui? sed contempsi: quos ego sum iam dedignata toties maritos.i.volentes esse maritos: aut, dedignata sum mihi maritos acceptare. Igitur, quia.s.non esset honestum hic manere, & incidere in contumeliam procorum priorum, ego sequar classes Iliacas.i. Troianas: & sequar vltima.i. vilissima: iussa Teucrūm.i.Teucrorum: hoc est ero ancilla, & contemptui omnibus Troianis: coacta etiam vltimis in dignitate, hoc est vilissimis mandatis eorum parere: & id melius, quàm vt dicamus de iussu Æneæ, aut Iouis, cum Seruio: probat per irrisionem sequendum esse: particulam enim, næ, sæpe in irrisionem conuertimus: vt, Næ mihi Polydamas, aut Troiades Labeonem prætulerint. Et faciunt, næ intelligendo, vt nihil intelligant: dicit ergo, Quia næ.i.nam certe, iuuat.i.prodest: ante leuatos, sup. esse: auxilio.i.profuerit quòd Teucros iuuerim auxilio: & gratia veteris facti bene stat apud memores.i.gratos, hoc est non ingrati erunt accepti beneficij Troiani: argumentatur deinde in contrarium, dicens, Autem, pro sed: fac velle.i.pone vt velim: aut, persuade quòd velim: quis sinet.i.permittet: me.s.sequi Troianos? & accipiet me irrisam ratibus.s.suis, superbis? q.d.nemo. Quia ergo neq; manendum est cum dedecore, neq; sequēdum: concludit ad se loquens, Heu perdita, nescis tu.i.scis'ne adhuc: & sentis, sup. ne: necdum.i.non adhuc: periuria gentis Laomedonteæ.i.Troianæ, Laomedontis similis: qui Neptunum & Apollinem, murorum Troiæ structores, fefellit contra iusiurandum? q.d. si deos fefellerunt, & te nimirum fallent. Quid tum, idest insuper? comitabor'ne sola nautas ouantes.i.lętos, de profectione? an ego inferar.s.in alienum regnum, aut in naues: stipata.i. dense circundata: Tyriis, & omni manu.i. satellitio, & copiis omnibus meorum? & ego agam rursus pelago, eos, sup. quos ego reuelli, vix.i.cum difficultate: (quia timore, aut odio Pygmalionis: vt dictum est in.I.) sup. ab vrbe Sidonia, & iubebo, sup. eis: dare ventis vela? q.d. id fieri non posse: quia ergo solam sequi probrosum esset: & quasi meretricis more, & comitatū iustū habere nequiret. nec manere cōueniebat: infert, Quin i.poti⁹:

PIERIVS.

¶ Accipit.] Quia pleriq; codices anti. Adcipit, incolumi præpositione scribunt. Libuit ex Cn. Pompei temporibus testimonium adscribere, quod verbum id, cc geminato tunc scribi solitum declararet. Inscriptio est in Mineruæ delubro, quod ex manubiis condidit, in qua notatum est hoc modo, In deditionem acceptis. Inde paulò infrà, In fidem acceptis. vtrunq; cc, geminato. ¶ Nomadumq; petam connubia.] Numidum, Latine scribendum ostendimus ex Appiano. Id igitur potius referamus, quod veteres pleriq; codices, non petam: sed sequar, connubia, legunt; quod mihi non placet. paulò enim infrà est, Iussa sequar: quod absurdum esset, tam cito repetitum. Et de Connubio petere, libentius dicimus, Petit ante alios pulcherrimus omnes, Turnus. Et vxorem petere, apud Terenti. sæpius. ¶ Quos ego sum toties.] In aliquot antiquis codicibus, sim, legitur, si diligenter aduertas non inuenuste. ¶ Quia næ auxilio iuuat ante leuatos.] In codicibus aliquot anti. exilio, legitur; quasi ad id adludat, quod illis in exilium abactis, patriam donauerat: per eam concessionem, Vrbem quam statuo vestra est. Sed enim, auxilio, in pluribus habetur exemplaribus: & longè castior lectio peritioribus videtur. ¶ Ratibus've superbis Irrisam accipiet?] In Medi. & plerisq; aliis codicibus antiq. inuisam, legitur: præ dolore enim putat se omnibus haberi odio: non tamen displicet, Irrisam. ¶ Nautas comitabor ouantes.] Vetera quædam exemplaria, euntes, legunt. Sed ouātes, agnoscit Seruius. Et ad victoriam de se partam, inuidiose adludit infelix Dido, quasi captiua sit in triumphum deducenda. ¶ An Tyriis, omniq; manu stipata meorum Insequar?] Mediceus, & antiqui alij pleriq; codices, Inferar, legunt. De nauigatione enim adhuc est sermo, & an sola, an quum suis omnibus comitari debeat Æneam, quem dominum in regna receperat: nondum enim in excandescentiam exardescit. ¶ Nôn licuit thalami expertem sine crimine vitam Degere more feræ?] Male omnino legitur in codicibus nonnullis antiquioribus, expertam, scilicet me, quæ fueram experta vitā thalami, coniugij tempus, sine crimine, degere in posterum more feræ: quæ quidem insulsa est interpretatio. Longè verò melius est, Nôn licuit degere vitam more ferę thalami expertem? Quam lectionem Quintilianus ita agnoscit, vt emphasim inter figuras memoret: quum ex aliquo dicto, latens aliquid eruitur: vt apud Vergilium hoc loco. Quanquam enim de matrimonio quæritur Dido, tamen huc erumpit eius affectus: vt sine thalamis, vitam non hominum putet, sed ferarum. ¶ Cineri promissa Sichæo.] In codici. plerisq; sanè quàm vetustis, Sichæi, legitur. maior tamen pars possessiuum nomen agnoscit, & Suchæo, vt alibi obseruatum, scribit.

SERVIVS.

¶ Certus eundi.] Indubitanter profecturus. ¶ Carpebat somnos.] Hoc accusat paulopost Mercurius: sed excusatur his rebus: nam & certus eundi erat: & cuncta rite præcipitauerat: aut præ œconomia est, vt possit videre Mercuriū. ¶ Forma dei] Non deus: sed forma dei. Nam raro se videnda præbent numina. ¶ Eōdem.] ō, semper longum est; quia eōdem,

Tantos illa suo rumpebat pectore questus, **POETA**
Æneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusq; ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemq;, coloremq;,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?

dem, ablatiuus est semper. Eādem autem, vel eădem, quia & producit & corripit. Nam & nominatiuus est; vt, Eădem mulier fecit. & ablatiuus: vt, Eādem muliere faciente. ¶ Visa monere] Bene visa: non enim reuera est. ¶ Similis.] Aliud est, idem esse: aliud, simile esse. Ergo nunc certus est Æneas. ¶ Vocem.] Orationis est deus. Hora. Mercuri facunde nepos Athlantis. ¶ Flauos.]

Nec quæ circúnſtent te deinde pericula cernis
Demens:nec Zephyros audis ſpirare ſecúndos?
Illa dolos,dirumq́ nephas in pectore verſat,
Certa mori,varioq́ irarum fluctuat æſtu.
Nón fugis hinc præceps dum præcipitare poteſtas?
Iam mare turbari trabibus,ſæuasq́ videbis
Collucere faceis,iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age,rumpe moras,varium & mutabile ſemper
Fœmina:ſic fatus,nocti ſe immiſcuit atræ, POETA
Tum verò Æneas ſubitis exterritus vmbris,
Corripit è ſomno corpus,ſociosq́ fatigat.
Præcipites vigilate viri,& conſidite tranſtris. ÆNEAS
Soluite vela citi,deus æthere miſſus ab alto
Feſtinare fugam,tortosq́ incidere funeis,
Ecce iterum ſtimulat.ſequimur te ſancte deorum

uos.]Et peruſtus,& flauus, Mercurius fingitur: quia ſatis vicinus eſt ſoli, præter cęteras ſtellas. ¶Et membra decora iuuctæ.] Quia deus palæſtræ eſt. ¶Iuuentæ.] Ætatis, quum iuuentus ſit perſonarũ:vt, Et rebus ſpectata iuuentus. Figura verò eſt:vocem,membra, & colorem. ¶Zephyros.]Ventos: nam Zephyris, de Aphrica nauigare non poterat. ¶Dirum nephas.] Amatrix timenda eſt:quæ ſit certa mori.Item,Varium & mutabile ſemper fœmina. ¶Præceps.]Feſtinus. ¶Collucere facs.] Propter illud,Ferte citi flammas.¶Vmbris] Sicut ſuprà, Forma dei. ¶Corripit.] Omen futuræ tempeſtatis. ¶Sancte deorum.] Aut diſtinguit, ſancte:aut ſecundùm Enni.Reſpondit Iuno Saturnia ſancta deorũ. ¶Quiſquis es.] At dixerat, omnia Mercurio ſimilis. Sed (teſte Cice. in li.de natu.deo.) tres ſunt Mercurij: ſupernus, terrenus,& infernus.Ergo,Quiſquis de tribus. Aut referas ad Iouem, ideſt quiſquis es, qui præcipis: vt in.9. Quiſquis in arma vocas: quum Irim vidiſſet.i.quicũq́ Irim miſiſti.Plane illud occurrit quod ait, Deus æthere miſſus ab alto:vbi & Iouem, & ſupernum cõplectitur Mercurium. Poteſt etiam quaſi phantaſiam facere propter ſocios: & quiſquis es, ideo dicere. Quia licet viderit, non tamẽ reuera,nouit eſſe Mercurium:vnde ait ſuprà, Et formam,&vultũ viſa monere. ¶Iterum paremus.] Nam iam parauerat præparatione nauigiorum. ¶Et ſydera cœlo Dextra feras.] Hoc eſt ventos: qui ex ortu ſyderum, aut proſperi, aut aduerſi ſunt. Sic in Georgic. Præterea tam ſunt arcturi ſydera

ſydera nobis. Nec enim ſydera dicit, reuera, quum arcturus vna ſit ſtella. Ergo dextra, dixit, ſydera, ventos, vel tempora.

Quiſquis es, imperioq; iterum paremus ouantes.
Adſis ô placidusq; iuues, & ſydera cœlo
Dextra feras: dixit, vaginaq; eripit enſem POETA
Fulmineum, ſtrictoq; ferit retinacula ferro.
Idem omneis ſimul ardor habet, rapiuntq;, ruuntq;,
Littora deſeruere, latet ſub claſſibus æquor.
Adnixi torquent ſpumas, & cœrula verrunt.

ASCENSIVS.

Tantos illa, &c.] Docet quomodo etiam Æneas dormiebat, quum talia Dido agitaret: & quomodo à Mercurio excitatus, abnauigauit. vnde Donatus deperiit,

Ordo. ¶ Ordo eſt. Illa. ſ. Dido: rumpebat ſuo pectore tantos quæſtus. i. violenter expreſſit: ſed, ſupple Æneas; iam certus eundi. i. qui decreuerat omnino abire: carpebat ſomnos. i. dormiebat, ſup. in celſa puppi: & hoc rebus ſ. ad nauigationem neceſſariis paratis: rite. i. decenter: & pro inſtitutione nautica, forma. i. imago dei redeuntis, hoc eſt deus. ſ. Mercurius, in forma aſſumpta, rediens in ſomnis. i. inter dormiendum: obtulit ſe huic. ſ. Æneæ, eodem vultu quo prius obtulerat: & viſa eſt monere ita rurſus. i. iterum: exiſtens ſimilis omnia. i. per omnia, & vocem, & colorem: & crines. i. capillos flauos: & membra decôra iuuentæ. i. iuuentuti conuenientia, Mercurio. ſ. prius viſo. O nate dea, potés (interrogatiue). i. potes'ne ducere ſomnos. i. dormire: ſub hoc caſu, ideſt periculo, in quo verſaris? Nec, ô demens, cernis. i. proſpicis: deinde quæ pericula circunſtent. i. obſideant te: nec audis Zephyros. i. ventos illos: ſecúndos. i. proſperos (quos Mercurius adduxerat: dicente Ioue, Voca Zephyros.) ſpirare. i. flare. Illa. ſ. tibi nota, & multum infenſa mulier, verſat in pectore dolos: & dirum nephas. ſ. in ſe (quia vult ſe interficere: quo comperto, Tyrij in te irruant.) aut in te, niſi abiueris: nam poſtea dictura eſt, Natumq;, patremq; Cum genere extinxem, exiſtens certa mori: vnde dicet, Quem metui moritura? & fluctuat vario æſtu. i. feruore & incendio irarum. Nón. i. nónne: fugis hinc præceps. i. præcipitanter. dum. i. quãdiu: poteſtas. i. facultas: tibi eſt præcipitare. i. præcipitanter abeundi? Tu videbis iam. i. ſtatim: mare turbari trabibus. i. diuerſis malis, aut nauibus: & videbis ſæuas faces, ſcilicet ad naues tuas comburendas: aut inſequendum te, collucere. i. ſimul lucere: & videbis iam littora feruĕre. i. feruida fieri: (dixit autem à tertia coniugatione, penultima breui.) flammis ſ. facularum: ſi Aurora attigerit. i. offenderit te: morantem his terris. i. ſi ad craſtinam vſq; Auroram hic mãſeris. Eia age, duo cohortandi aduerbia, propter vrgentem neceſſitatem: rumpe moras, ideſt cauſſas immorandi. Fœmina eſt ſemper varium & mutabile. i. res varia & mutabilis, hoc eſt inconſtans: Mercurius, ſupple fatus: ſic. i. in hunc modum: immiſcuit ſe nocti atrę: verò. i. ſed: Æneas exterritus, tum. i. tunc: præcipue, vmbris ſubitis. i. ſubitò apparentibus: corripit. i. violenter rapit: corpus è ſomno: (quæ violentia præ ſe ferebat, ſecundùm Seruium, futurum infortunium: de quo libro. 5. dicetur, & fatigat. i. violentat, & ſurgere cogit ſocios: dicẽs. ſ. O viri, vigilate præcipites. i. pcipitãter ſurgẽtes. (Poſſet eſſe ordo, Fatigat ſocios pcipites. i. fatigãdo præcipites, facit, dicẽs. ſ. Vigilate viri.) & cõſidite. i. ſimul locum capite: tranſtris. i. ſup trãſitus nauiũ, vbi ſedẽt remiges: ſoluite. i. diſſoluite, & pandite: citi. i. feſtini: vela, ecce, deus miſſus ab alto æthere, ſcilicet Mercurius: ſtimulat, ideſt impellit, ſupple nos: feſtinare, ideſt feſtinanter agere fugã. i. pfectionẽ noſtrã: & ĩcidere funes. i. rudẽtes: tortos. i. ĩplicitos. O ſancte qſquis, ideſt quicũq; deorum tu es, nos ſequimur te: & nos ouantes paremus iterũ impio, qa paruerãt ĩſtruẽdo claſſem: aut, parem⁹ ĩpio iterũ. i. ſcdario facto. O, optãdi pticula: adſis. i. auxilio ſis, & exiſtẽs placid⁹: iuues, ſcilicet nos: & feras, ideſt afferas: profectioni cœlo, ideſt de cœlo: ſydera dextra, ideſt proſpera, & feliciter influentia, dixit, ſcilicet Æneas: & eripit, ideſt violenter extrahit, vagina, ſcilicet ſua: enſem fulmineum, ideſt in morem fulminis ferientem, aut radiantem: q;, pro &: ſupple id dicens: ferit, ideſt percutit, & incidit: retinacula, ideſt funes, quibus naues retinebantur, ad littora ligatæ: enſe, ideſt gladio: ſtricto, ideſt euaginato, & denudato. Idem. i. vniformis: ardor, ideſt cupiditas: habet, ideſt tenet, aut inuadit ſimul: omnes, ſcilicet Teucros: & rapiunt, ſcilicet quæ erant adhuc in littore: & ruunt, ideſt præcipites currunt: & deſeruere, ſcilicet paulopoſt littora: æquor latet, id eſt occultum eſt: ſub claſſibus, ſcilicet ſimul diſcedentibus: & ipſi annixi, ideſt annitentes, torquendo aquas, excitãt ſpumas: & verrunt, ſcilicet nauiũ caudis, ideſt gubernaculis: cœrula, id eſt cœruleas aquas: aut, maria cœrulea, ideſt cœrulei coloris.

PIERIVS.

¶ Et membra decôra iuuentæ.] In Medi. & in codicibus aliquot aliis anti. iuuenta, legitur, caſu ſeptimo: quaſi iuuenta ipſa in cauſſa eſſet, cur membra decôra eſſent. ¶ Nec quæ circunſtent te deinde pericula cernis.] Mediceus codex, cum veteribus pleriſq; aliis excẽplaribus, vt numeroſiorem faciãt verſum, ita legũt, Nec quæ te circùm ſtent deinde pericula cernis: vt ſit, Nec cernis quæ te circùm pericula ſtent: non autem, circũſtẽt, vnica dictione. ¶ Nephas in pectore verſat.] Nonnulli codices omnino vetuſti legunt, ſub pectore: ſed, in pectore, lectio caſtior eſt. ¶ Varioq; irarum fluctuat æſtu.] In veteri admodum codice, legi, Varios irarum concitat æſtus. Sed ex ſynæpeia Catulli, Fluctuat æſtu, magis placet. apud eum enim, legere eſt, Et magnis curarũ fluctuat vndis. ¶ Eia age, rũpe moras.] Vetera aliquot exemplaria, legunt, Ergo age: vtram lectionem lector prætulerit, non laboro. Sed mihi, Eia age, magis placet. ¶ Corripit è ſomno corpus.] In antiquis aliquot exempla. Cõripit è ſtrato. vt illud, Conripio ſtratis corpus. ¶ Imperioq; iterum paremus ouantes.] In antiquis pleriſq; codicibus, legere eſt, imperioq; tuo parem⁹: quãuis Seruius iterũ, agnoſcit. ¶ Adſis.] Sunt omnino codices aliquot ex antiquioribus: in quib⁹, aſſis, geminato ſſ, ſcriptum inueni. Sed longè plures, iidemq; Carioſiores, adſis, per d, ſcribunt. Qui verò, s geminari debere cõtendũt, inde potiſſimum eliciunt argumẽtũ, quod apud Plautum, adſum, reſpondenti. Elixũ te, non aſſum, volo. Alter ſubiecerit, ioco, ex verbi ſimilitudine ſuborto. Sed eñ agnoĩationes hmõi, non ſine venuſtate, vna etiam, vel mutata, vel detorta litera, fieri conſuerunt.

SERVIVS.

¶ Prima Aurora.] Deſignatio temporis eſt, non diei deſcriptio: vnde infert, Vt primo albeſcere lucem vidit. Sic in. 12. Quum primũ craſtina cœlo Puniceis inuecta rotis Aurora rubebit, Et bene hanc primum inducit vidiſſe crepuſculum, Quæ quaſi amatrix totam vigilauerat noctem. Sic in Buc. de amatore, Naſcere præq; diẽ veniens, age Lucifer almũ. ¶ Nouo lumĩe.] Epicureos imitatur, qui aiũt, ſolem de atomis conſtare, & cum die naſci, & cũ illo perire. ¶ Tithoni cubile.] Tithon⁹, Laomedontis frater fuit: hũc ab Aurora amatum, in cœlum leuauit: quem longinquitas vitæ, in Cicadam conuertit. Hora. Lõga Tithonum minuit ſenectus. ¶ Albeſcere lucem.] Hypallage eſt. Luce enim, albeſcunt omnia: non, lux albeſcit. ¶ Æquatis velis.] Feliciter plenis, ſine motu aliquo. ¶ Proh.] Iraſcentis exclamatio. Terẽ. Proh ſupreme Iuppiter. Aut teſtatur Iouem, quem in aduentu Æneæ inuocauerat, Iuppiter hoſpitibus, nã te dare iura loquũt. ¶ Ibit, & illuſerit.] Ibit, & illudet: tempus, pro tempore: ſic dixit, vt, Certantq; illudere capto. ¶ Nõ arma expediẽs?] Furentis verba: vt ipſa paulopoſt, Quæ mentem inſania mutat. nam ſana, nõ imperat abſentibus, quum ſola ſit. ¶ Naualibus.] Loca ſunt, in quibus ſtant naues. ¶ Vbi?] Q. d. an in cœtu ſum? ¶ Quum ſceptra dabas.] Vt, Ac dominum Æneã in ſceptra recepit. ¶ Fidesq;] Subaudi, en: etiam in ſequentibus, aut certe hic eſt, quem dicunt portare deos. Sanè, en, nominatiuo melius iũgitur: vt, En Priam⁹. ¶ Ipſum Aſcaniũ.] Aut qa eſt cauſſa nauigationis: vt, Quẽ regno Heſperiæ fraudo. aut,

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è ſpeculis, vt primum albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis,
Littoraq;, & vacuos ſenſit ſine remige portus,
Terq;, quaterq; manu pectus percuſſa decôrum
Flauenteisq; abſciſſa comis. Proh Iuppiter ibit DIDO
Hic, ait, & noſtris illuſerit aduena regnis?
Non arma expedient? totaq; ex vrbe ſequentur?
Diripientq; rateis alij naualibus ite,
Ferte citi flammas, date tela, impellite remos.
Quid loquor? aut, vbi ſum? quæ mẽtem inſania mutat?
Infelix Dido, nunc te fata impia tangunt,
Tum decuit, quum ſceptra dabas. en, dextra, fidesq;,
Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.

do: aut, ad patris dolorem: vt, Qui nati coràm me cernere lætum feciſti. ¶Epulandum ponere.] Quod fecit, Progne occiſo, Ithi filio, propter ſororis ſtuprum. ¶In caſtra.] In claſſes: vt, Nos caſtra mouemus. ¶Foros.] Tabulata nauium, ab eo quòd inceſſus ferant. & eſt generis maſculini, numeri tantùm plurali: vt, hi fori, fororum. ¶Cum genere extinxem.] Pro, extinxiſſem: morte Æneæ, & Aſcanij: & eſt ſyncope. ¶Super ipſa.] Satis amatorie.

Fori.

Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Nón potui abreptum diuellere corpus, & vndis
Spargere, non ſocios? nón ipſum abſumere ferro
Aſcanium? patriisq; epulandum apponere menſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna, fuiſſet,
Quém metuí moritura? faces in caſtra tuliſſem,
Impleſſemq; foros flammis, natumq;, patremq;
Cum genere extinxem, memet ſuper ipſa dediſſem.

ASCENSIVS.

Ordo.

¶Et iam prima nouo, &c.] Deſcribitq; quomodo poſtridie Dido, videns Troianos abiiſſe, conqueſta eſt: vnde quia Dona. nihil dicit, Ordo autem eſt. Et Aurora linquens cubile Tithoni, ideſt mariti ſui regis, in oriente croceum, ideſt crocei coloris: ſpargebat iam prima. i. primum: aut recens orta terras: lumine nouo, ſcilicet illius diei: &, ſup. regina. ſ. Dido: vt. i. poſtquàm: vidit è ſpeculis, id eſt altis feneſtris: vnde ſpeculari licebat, lucē albeſcere, id eſt albam fieri: primum. i. primo tēpore: & claſſem procedere. i. prouehi: velis æquatis. i. æqualiter pleno vento diſtentis: & ſenſit littora, & portus vacuos: quia ſine remige: ipſa percuſſa, ideſt habens percuſſum: aut, vbi percuſſerat: terq;, quaterq;: id eſt frequenter: aut conſumatè, pectus. ſ. ſuum: decôrum, ideſt pulchrum: manu. ſ. propria: & abſciſſa comas flauētes. i. habens abſciſſos capillos flauos (ſaltem pro parte: quia poſtea dicetur, Nec dum illi flauum Proſerpina vertice crinem Abſtulerat.) ait, proh Iuppiter, ibit hic. i. hoſtis meꝰ: & ipſe aduena. i. quum ſit aduena: illuſerit, ideſt ei conceſſum fuerit illudere: noſtris regnis. q. d. id ferendum non eſſe: & ſup. Tyrij: nō expedient. i. expedite capient arma: & ſequentur, ſup. eos, ex tota vrbe: vt fit in bello tumultuario: & alij. ſ. aliqui ex eis: diripient. i. in diuerſa rapient: rates. i. naues Troianorum: naualibus, ideſt è ſtatione nauium, vbi naues parantur: & fiunt. Ite, ô Teucri, ſup. & vos citi: ferte. i. inferte: in naues Troianorum flammas: date. i. mittite, tela: impellite remos. omnia ſunt præcipitanter dicta, quaſi loquentis animum depingentia: vnde caſtigans ſe Dido, quia hæc quum ſola vigilaret, dixerat, ait, Quid loquor? aut, vbi ſum? q. d. ſola ſum: & quaſi cum multis loquor: quæ inſania mutat mentem. ſ. tuam, ô Dido infelix? (loquitur enim per pathos, & apoſtrophen: ad ſe, quaſi ad aliā.) fata impia. i. mala, in te fataliter præſcita: tangunt nunc te: decuit. ſ. naues, incēdiſſe: tunc quum. i. quando: dabas ſceptra. i. partem regni: en. i. ecce (hic exprobrantis, ac irridentis eſt:) dextra. i. virtus: ꝙ, ꝓ ideſt: fides. i. fidelitas, ac fidelis pietas: viri, ſup. quem aiunt portare ſecum, ſecū: penates, ſcilicet deos: patrios, id eſt à patre Troia auectos: & quē aiunt ſubiiſſe. i. ſubeūdo, portaſſe humeris: parentem, ſcilicet Anchiſen: confectum, ideſt conſumptum: ferè ſenio, id eſt annoſitate. Nón, id eſt nónne? q. d. maxime: potui diuellere, ideſt in diuerſas partes vellere: corpus, ſcilicet nauium, hoc eſt claſſem: aut potius, corpus Æneæ abreptum, ſcilicet ab aliis: & ſpargere, ſup. ipſum Æneā, vndis: non, ſupple potui: diuellere ſocios, & ſpargere vndis? q. d. etiam, potui. Non. ſ. potuit: abſumere ferro, id eſt īterficere: Aſcaniū ipſum, ſcilicet cui regnū Italię, dicit deberi: & caput oīs mali eſt: & cauſſa ꝓfectionis: & apponere epulādū mēſis patris: ꝙ Progne dr̄ feciſſe, offerens Tereo, Ithim filium: vt in Sileno dictum eſt? q. d. etiam potui: & fuiſſet, ſup. factum: verum fortuna. i. alea: pugnæ fuerat anceps. i. dubia: quia fortè Troiani nos viciſſent, quo dicto, inimica, laudat Troianos: ſed quem metuí moritura? q. d. neminē debebam metuere: quæ decreueram mori. Aut ſic: vt ſibi obiiciat verum fortuna pugnæ: fuerat anceps? q. d. potuiſſem quidē tentare, ſed fuiſſet dubium de victoria: ad quod dicit concedendo, Fuiſſet. q. d. eſto, fuiſſet anceps pugnæ: quid tum? Quém metui, ideſt metuere debui, moritura? q. d. nullum: ego tuliſſem. i. inferre potuiſſem: faces. i. tedas: in caſtra, ideſt claſſem eorum: & impleſſem, pro impleuiſſem: foros. i. nauium tabulata, quæ ferunt inceſſus: flammis, ſcilicet comburentibus ea: & extinxē, pro extinxiſſem: natum, & patrem, cum genere, ideſt progenie tota: & ipſa, ideſt ego: dediſſem, ſuper, ſcilicet extinctos: memet, ideſt meipſam. quod amatorie dicit: quum viuere nollet, eo mortuo.

PIERIVS.

¶Flauentesq; abſciſſa comas.] Codices nōnulli veteres, adſciſſa, quod minime placet, legunt. In altero enim, plus eſt vehemētiæ. ¶Nunc te fata impia tangunt Tum decuit quum ſceptra dabas.] Probus hoc loco, num, & tum, aduerbia, ſibi reſpondere dicit: quare abſq; c, litera legendum, Num te fata impia tangunt. Præterea apud eum, veluti etiam eſt in Mediceo codice, facta impia: non, fata, legitur. vt ſit participium, non nomen. Quæ verò ſint ea facta impia, ad quæ ſtimularetur, ſuperioribus verſibus enumerauerat. Non arma expedient: & quæ ſequuntur. ¶Epulandum apponere menſis.] In Mediceo & antiquis pleriſq; omnibus codicibus, ponere, ſimplex verbum notatum obſeruaui: idq; Seruius agnoſcit. In vno autem tantùm codice veteri, adponere, ſcriptum inueni, vt vulgata habent exēplaria. Et frequens loquendi vſus adprobat.

SERVIVS.

¶Sol.] Iam vtitur imprecationibus, & deuotionibus: vnde deuotor, & deuotrix, q īprecatur, dicitur. non autem, terrarum flammis: ſed, opera terrarum. Recte autē inuocat ſolem: vt ſuprà, per nomen Liberi ſacrificauit. ¶Curarum.] Aut quas patior. aut generaliter curarū coniugalium, interpres: & hoc eſt media, & conciliatrix. Cicero, Qui interp̄tes corrumpendi iudicij eſſe ſolent. ¶Conſcia Iuno.] Soluit rem turpem. ſic ſuprà, Et ꝓnuba Iuno.. ¶Nocturnis.] Non triuiis: ſed per nocturnū tempus. ¶Vlulata per vrbes.] Proſerpinam raptam à Dite patre, Ceres, quum per orbem incenſis faculis quæreret, per triuia & quadriuia vocabat. Hinc in eius ſacris à matronis, per triuia exercetur vlulatus. ſicut in Iſidis ſacris, vbi ē imitatio inuēti Oſiridis: quem dilaniatum à Tiphone fratre, vxor Iſis per totum orbem quæſiuit. Iuuena. Plangentis populi currit deriſor à nubis. Hecaten autem inuocat cauſſa vltionis: vnde & furias inuocat: ſed vſurpatiue dixit, diras. Nam diræ, in cœlo: furiæ, in terris: eumenides, apud inferos. Vnde & tres eſſe dicuntur. ſed hæc nomina cōfundunt poetæ. ¶Vltrices] Vltrix, ideſt Tiſiphone. Græce enim, τίσις, vltio eſt. ¶Dij morientis Eliſſæ.] Aut manes, dicit. Vnde eſt, Vos ô mihi manes eſte boni, quoniam ſuperis auerſa volūtas. aut anęreticos dicit, ideſt Martem & Saturnum: qui intercidūt vitæ rationem, ſi radiis ſuis ortum, geniturę pulſauerīt. Hora. Te Iouis impio tutela Saturno refulgens Eripuit, volucresq; tardauit alas. Et bene, tardauit. nam neceſſitas fati, tardari pōt, non penitus tolli. Vergil. Nec fata vetabant Stare, decemq; alios Priamum ſupeſſe per annos Meritumq; malis auertite numen. Qđ mali merentur. ¶Preces.] Imprecatiões: vt paulopoſt, Imprecor arma armis pugnent. ¶Adnare.] Vt in. I. Huc pauci veſtris adnauimus oris, ideſt per tempeſtatem

Sol, quí terrarum flammís opera omnia luſtras,
Tuq; harum interpres curarum, & conſcia Iuno,
Nocturniſq; Hecate triuiis vlulata per vrbes,
Et diræ vltrices, & dij morientis Eliſſæ,
Accipite hæc, meritumq; malis aduertite numen,
Et noſtras audite preces, ſi tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt:
Et ſi fata Iouis poſcunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis
Finibus extorris, complexu auulſus Iuli
Auxilium imploret, videatq; indigna ſuorum
Funera: nec quum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem mediaq; inhumatus arena.
Hæc precor, hanc vocē extremam cum ſanguiue fundo.
Tum vos ô Tyrij ſtirpem, & genus omne futurum
Exercete odiis, cineriq; hæc mittite noſtro
Munera, nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus vltor,

Qui face Dardanios,ferroq́ ſequare colonos.
Nunc,olim,quocunq dabunt ſe tempore vires,
Littora littoribus contraria,fluctibus vndas
Imprecor,arma armis,pugnent ipſiq́ nepotes.

ſtatem venimus:& bono colore futura prædicit. ¶Fata Iouis.]Participium eſt,non nomen. ¶Terminus hæret.]Si hoc eſt immutabile. ¶Audacis populi.]Rutulorum, quos ſemper inducit audaces. ¶Finibus extorris.]Extrà ſuas terras remotus. & ſignificat, quando Euandri & Tarcontis petiuit auxilium. ¶Indigna ſuorum Funera.] Pallantis dicit,& cæterorum.¶Pacis iniquæ.]Propter perditam linguam,habitum & nomen, quæ omnia ſolet victor imponere victis,ſicut poſtulat Iuno.¶Sed cadat.] Cato dicit,iuxta lauro Lauinium,quum Æneæ ſocij prædas agerent, bellum eſſe commiſſum: in quo Latinus occiſus eſt. Turnus fugit: & auxilio Mezentij comparato,victus quidem eſt. Sed in eo prælio,Æneas non comparuit:Aſcanius poſtea,Mezentium interemit. Alij dicunt,;quòd victor Æneas quum ſacrificaret ſuper Numicum fluuium,lapſus eſt:& eius cadauer nuſquàm apparuit. Vnde ipſa dicit,Mediaq́,inhumatus harena. Poſtea dixerunt,inter diuos receptum: & Iouem indigetem, appellatum. ¶Ante diem]Ante fati neceſſitatem.& bene quod paſſura eſt, optat Æneæ.¶Cum ſanguine.] Quaſi imprecationes ſuo ſanguine conſecret.¶O Tyrij.]Non ſunt mandata, ſed imprecationes.Nam ſi mandata ſunt,quomodo genus futurum. ¶Sunto.]Vrbanus ait,verbo eam iuris vſam,propter odia hæreditaria.¶Exoriare.]Exoriatur,& oſtendit Hannibalem.¶Ex oſſibus.]Secundùm Anaxagoram,qui homœomeriam dicit. i. omnium membrorum ſimilitudinem eſſe in rebus creandis. Ergo ſicut ex oſſibus,ſic ex ſanguine & medullis: nam omnia pro parte ſui,tranſeunt in procreationem. Lucretius,Nunc ab Anaxagore veniamus homœomeriam. ¶Fluctibus vndas.] Propter illud quod in fœdere ſancitũ eſt.vt,Corſica media eſſet inter Romanos & Carthaginenſes. ¶Pugnẽt ipſiq́ nepotes.] Poteſt ad ciuile bellum referri.

ASCENSIVS.

¶Sol,qui,&c.]Recitat reliquam partem quærelæ Didonis, in qua quum facto Troianos perſequi nequeat, execrationibus, & diris imprecationibus perſequitur: in quibus poeta ſubtiliter adludit ad futuras Carthagineñ.ac Romanorum hiſtorias. Donatus autem ſolum dicit, ¶Exercete odiis.] Quod factum eſt tribus bellis Punicis.¶Exoriare aliquis.]Aliqui,de Hannibale volunt intelligere:ſed melius eſt,vt ſit hoc perturbatæ perſonæ,quæ neſciat ſe impoſſibilia poſtulare.quod ſequentia indicant.quum poſtulet,Et littora & vndas inter ſe diſcordare pugnent, ipſiq́ nepotes.hoc dixit poſſibile.nam,& furentes quandoq quod rectum eſt,ſentiunt.Hæc ille. ¶Ordo eſt.O ſol, qui luſtras, ideſt purgas,& circũmis flammis, ſcilicet radiorum tuorum:omnia opera terrarum,ideſt quæ fiunt in terris. & tu , ô Iuno,interpres,ideſt mediatrix & conciliatrix:harum,ideſt huiuſmodi , ſcilicet matrimonialium curarum : aut harum , ideſt mearum curarum.i.ſollicitudinum amorum:& conſcia harum curarum : quia nuptura ſacrificauerat Iunoni ante omnes cui vincla iugalia curę,& ô Hecate.i.Proſerpina:vlulata,ideſt cum vlulatione quęſita:triuiis.i.in triuiis:per vrbes.ſ.varias:nocturnis.ſ.temporibus:aut,vlulata triuiis nocturnis.i. nocturno tempore,ab vlulantibus:& te quũ rapta eſſes,quærentibus frequẽtatis:& vos diræ,ideſt furiæ Eumenides:vltrices.ſ.ſcelerum, & dij Eliſſæ morientis.i.in quarum poteſtatem ventura eſt Eliſſa: hoc eſt, ipſa quæ loquitur: per mortem, hoc eſt dij manes, aut inferi,aut anæretici: accipite.i.intelligite: hæc.ſ.dicta, & præcamina mea: & auertice numen.ſ. infeſtum, & inimicum: meritum malis.i.à malis, quod mali merentur habere infeſtũ: & ita ſe innocentem indicat:aut meritũ malis.i.per mala mea: & ita confitendo ſe innocentem faceret: accipitur autem meritum,hic in ſignificatione paſſiua:& audite preces.i.imprecationes noſtras. Si neceſſe eſt.ſ.neceſſitate fatali: caput infandum i.deteſtabile,& indignum quod nominetur;hoc eſt,Æneã:tangere portus.ſ.Italiæ:ac annare terris.i.ad terras: & ſi fata Iouis poſcunt.ſ.id fieri,& hic ter minus.i.hæc extrema definitio fatorum:hæret.i.confirmata eſt:at.i.ſaltem,ipſe vexatus:bello.i. peritia belládi:& armis populi audacis: & extorris.i. exul: & excluſus finibus.i. limitibus regni ſibi conceſſi,& auulſus complexu Iuli: imploret.i.ſuppliciter,quaſi cum ploratu petat auxilium, & videat funera ſuorũ indigna,ideſt miſeranda:aut fœda,nec.i.& non: & quum tradiderit ſe ſub leges pacis iniquæ:aut, quia pace indignus eſt: aut,quia talis pax votis eius iniqua ſit:quum non victor,ſed victus,per eam,videatur:quia linguam,& nomen,& habitum amittet:non fruatur luce optata.i.vita:ſed cadat ante diem.i.terminum & periodum vitæ,inhumatus media harena(;hæc omnia quæ imprecatur Dido poſtea euenerunt:ſed ſunt generaliter accipienda:non enim ea futura nouerat,vt poeta,ſed optauerat: quocirca non potuit ſpecialia , quæ ſi poeta ex perſona ſua poſt factum loquutus fuiſſet,aut deum aliquem introduxiſſet,qui hæc loqueretur,nimirum expreſſiſſet.Nam vexatus eſt bello audacis populi.ſ.Rutulorum & Latinorum,implorauit auxilium Euandri Arcadis,cuius filij Pallantis indignam mortem vidit:fecit pacem iniquam,vt dictum eſt:& occiſus in Numicum,proiectus eſt inſepultus.)Ego præcor hæc.i.vt hæc eueniant:& fundo hanc vocem extremam.i. vltimam, quam maxime exaudiri volumus(vnde in teſtamentis ſupremæ voluntati,maximum pondus eſt)cum ſanguine.i.effundo ſimul, aut paulopoſt(quia,quod parum diſtat, nihil diſtare videtur.) ſanguinem.Tum.i.inſuper,vos ô Tyrij.i.Carthaginenſes,Tyro profecti,exercete.i.fatigate ſtirpem,& omne genus futurũ odiis:& mittite noſtro cineri hæc munera.i.obſequia: nullus amor,nec,ſup.vlla fœdera , ſunto.ſ.in futurum:populis.ſ. Tyro,Troiaq́ profectis(contra id quod dixerat in.I.Iuppiter hoſpitibus,nam te dare iura loquuntur,Hunc lætum Tyriiſq́ veſlis,Troiaq́ profectis Eſſe diem.)Aliquis, vltor: hoc propter Hannibalem finxit poeta: ſed Dido generaliter loquitur: & ne ſpecialiter loqui videatur,addit aliquis.exoriare,ideſt exoriatur: vt ſit ſecunda perſona, pro tertia. aut potius ſic,O vltor, exoriare aliquis ex noſtris oſſibus: qui ſequare. Ego autem , ſicut Valla docet, quòd ſuus , & tuus , vocatiuo non carent , dicerem : licet rarum ſit aliquis etiam infinite poſitum, non carere vocatiuo: vt hoc loco, quia ſe indefinite voluit ſignificare loquutam:non dixit,ſolum vltor: ſed,aliquis: ſit ergo ordo,ô vltor aliquis.i.quicunq futurus es:exoriare.i. exoriaris & naſcaris:ex noſtris oſſibus.i.ex duriſſimo reliquiarum mearum.qui ſequare.i.ſequaris hoc eſt perſequi poſſis, colonos Dardanios.i.à Dardania in Italiam appulſos,face & ferro.i.crudeliſſimo bello,quo omnia igni,& ſanguine contaminantur.ſequare,dicit,olim,nunc.i.ab hac hora: quocunq tempore vires.i.facultates naſcendi,aut bellandi,dabunt ſe.ego imprecor.i.per imprecationem:opto littora.ſ.Carthaginenſia:cõtraria.i.inimica:littoribus.ſ.Italicis:& vndas,ſupp. contrarias vndis:& arma,pugnent armis:& ipſi nepotes.i.poſteri:pugnẽt ſup.inter ſe.Hæc propter Punica bella,finxit poeta:quæ neſciuit Dido futura:quocirca(vt dixi)nihil ſpecialiter imp̃cata eſt.

Ordo.

PIERIVS.

¶Meritumq́ malis auertite numen.] Exemplaria longè plura ſunt, & ea probatiora, quæ,aduertite, legunt. Imprecatura enim eſt Dido mala multa Troianis, quæ di morientis Eliſſæ rata,& ineuitabilia eſſe velint.Et hoc admittere videtur Seruius.dum dicit,Quod mali merentur.ſ.Troiani. eadem apud Ouidium ſententia,idemq́ verbum vbi Althea furias in gnati exitium vocat,Pœnarumq́ deæ triplices furialibus inquit Eumenides ſacris vultus aduertite veſtros.¶Et ſi fata Iouis poſcũt.] Antiqui pleriq codices, Et ſic fata Iouis poſcunt: legunt, quæ lectio fortè non diſpliceat. In Mediceo, c litera, ex ea dictione abraſa eſt,quum,ſic fata:prius ſcriptum fuiſſet. ¶Videatq́ indigna ſuorum funera.]Bona veterum codicum pars videat indigna ſuorum, abſq particula,q, legunt. Notum.n.heptimemerim quoq indifferenter vtranq ſyllabam admittere. Vnde ſuperiori libro legere eſt,Dona dehinc auro grauia,ſectoq́ elephanto.Neq tamen diſplicet,videatq́ legere, verſu incolumi, & pleniore.

SERVIVS.

¶Tum breuiter.] Feſtinatione mortis,ſimul nectit cauſſam morarum & ſibi & ſorori. ¶Huc ſiſte.] Huc abduc: vt, Et gregem ſiſtit ad aram. Hinc & ſi ſtatur.i.abducatur: nã ſtare, aliud eſt. nec aliter poſſumus dicere, quàm ſta hic, & ſiſte huc. Fallit.n.plerunq verbi ſimilitudo:quia dicimus,ſto, & ſiſto: quum diuerſa ſignificent pro eodem. ¶Spargere lympha.]Nam in feris ſacrificantes , aſpergebantur: vt,Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ Superis abluebantur: vt, Donec me flumine viuo Abluero. Modò inferis ſacrificabat:vt, Sacra Ioui Stygio. ¶Piacula] Purgationes, aliàs ſacrilegia. ¶Sic veniat.]Ne præmitteret, aut præcederet. ¶Tege.] Corona , vt ipſa tardaret. ¶Ioui Stygio.] Hoc eſt Plutoni.Dicũt Stoici, vnum

POETA

Hæc ait,& parteis animũ verſabat in omneis,
Inuiſam quærens quàm primum abrumpere lucem,
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi,
(Nanq ſuam patria antiqua cinis ater habebat.)

DIDO

Annam chara mihi vltrix huc ſiſte ſororem.
Dic corpus properet fluuiali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum,& monſtrata piacula ducat,
Sic veniat,tuq́ ipſa pia tege tempora vitta,

De⁹ vn⁹. ci,vnum eſſe deum:cui nomina variãtur, pro actibus, & officiis. vnde etiam, duplicis ſexus numina eſſe dicunt:vt in agendo mares,in patiendo fœminæ,ſint natura.vnde eſt,Cõiugis in gremium late deſcendit. Ab actibus autem vocantur: vt, Iuppiter,iuuans pater: Mercurius, quòd præeſt mercibus: Liber, à libertate. Sic modò Iouem,Stygium, dicit inferis ſacrificatura: vt, Iunoni infernæ dictus ſacer. Hinc eſt Iouis oratio, Cœlicolę mea membra dei, quos nr̃a ptãs Officiis diuiſa facit. ¶ Quæ r.ĩ.p.] Ordo eſt: incepta quæ paraui, aĩus eſt rite pficere. ¶ Dard.ro.ca.] In quo eius imago fuerat. ¶ Studio anili.] Aut pro ætatis poſſibilitate: aut pro induſtria, qua vtuntur aniculæ. ¶ At trep.] Nã feſtina moritura nil timebat. ¶ Cœptis ef.]

Sacra Ioui Stygio,quæ rite incepta paraui,
Perficere eſt animus,finemq; imponere curis,
Dardaniiq; rogum capitis permittere flammæ.
[Sic ait,illa gradum ſtudio celerabat anili. POETA
At trepida,& ceptis immanibus effera Dido,
Sanguineam voluens aciem,maculiſq; trementes
Interfuſa genas,& pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina,& altos
Conſcendit furibunda rogos,enſemq; recludit
Dardanium,non hos quæſitum munus in vſus.
Hic poſtquam Iliacas veſtes,notumq; cubile
Conſpexit,paulùm lachrymis,& mente morata,
Incubuitq; toro,dixitq; nouiſſima verba.
[Dulces exuuiæ,dum fata,deuſq; ſinebant: DIDO
Accipite hanc animam,meq; exoluite curis.
Vixi,& quem dederat curſum fortuna,peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Vrbem præclaram ſtatui,mea mœnia vidi,
Vlta virum pœnas inimico à fratre recepi.

ptis ef.] Furiata ſæuis cogitationib. ¶ Pall. morte fu.] Vel pallidior quàm ſoleant eſſe homines poſt mortem: aut pallida omine mortis futuræ. ¶ Furib.] Furẽti ſiĺis. ¶ Quæſi. mu.in vſ.] Quem Æneas non ad hũc vſum reliquerat: vt ſuprà diximus, ſecundùm Homerum, vertitur munus in perniciem: tale eſt in Bucoli. Hos illi quod nec bene vertat mittimus hœdos. ¶ Et mente.] Conſilio. ¶ Deuſq; ſinebant.] Aut Iuppiter,qui Æneam diſcedere iubebat:aut amor, aut neceſſitas fati. ¶ Vixi.] Excuſat vitæ abruptionem: nam, ait Plato, Magna pœna affici animas eorum, qui vitam ante tp̃s relinquũt. ¶ Et quẽ deb. cur.for.peregi.] Nõ natura, nec fatum. Tribus enim, vita humana continetur. natura; cui vltrà centum viginti ſolares

Felix, heu nimium felix, ſi littora tantum
Nunquàm Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.
ſ Dixit. & os impreſſa toro, moriemur inultæ? POETA
ſ Sed moriamur (ait) ſic? ſic iuuat ire ſub vmbras. DIDO
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omnia mortis.

ſolares annos, non conceditur. Fato, cui nonaginta anni. i. tres Saturni curſus, exitium creant: niſi aliarũ ſtellarum benignitas, tertium ſuperet curſum. ¶ Fortuna.] Ideſt caſu, qui ad omnia pertinet, quæ extrinſecus ſunt ad ruinam, vt naufragia, & huiuſmodi. Bene ergo, fortuna. ſic Cicero in Philip. Multa mihi imminere videbant, præter naturã, p̃terq́ fatũ. i. gladij Antonij ex caſu. ¶ Sub ter. ib. i.] Valde quæritur, quid illud ſit, quod inferos petat. Nam tribus conſtamus. Anima, quæ ſupernam originem ſuam petit. Corpore, quod in terram deficit. Vmbra, quam Lucret. ſic definit ſuprà, ſpoliatus luminis aer. quæ ſi ex corpore creatur, vnà cum eo perit. nec eſt quidquàm reliquum ex homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt eſſe quoddam ſimulachrum. quod ad noſtri corporis effigiem factum, inferos petat: & eſt ſpecies corporea, quæ non poteſt tangi, ſicut ventus. Hinc in. 6. Corpora viua nephas Stygia vectare carina. hoc & Homerus requirit ſimulachro Herculis apud inferos viſo. Et ſciendum ſimulachra eſſe hæc etiam eorum, qui per apotheſin dij facti ſunt: vnde aut viſi eſſe apud inferos: aut illuc deſcendiſſe dicuntur. Hora. de Libero. Te vidit inſons Cerberus aureo cornu decorum. Sciendum tamen abuti poetas, & confuſe, vel ſimulachrum, vel vmbram dicere. ¶ Vrbem præcla.] Non eſt contrarium illi pendent opera interrupta. nam. & ſi paulùm ſupereſſet. tamẽ quantùm ad ipſam pertinet, fecerat. & reuera, quid ſupereſt ciuitati factis muris templo, portu & theatro. ¶ Mea mœ.] A me facta & pertinet ad affectum. vt, Quam veſtæ fecere manus Vlta virum. ¶ Puniendo, eius interfecto.] Nam ideo addidit pœnas inimico a fratre recepi. Et reuera nulla auaro maior pœna eſt, quàm amittere pecuniã propter quam admiſerat ſcelus. ¶ Recepi tãquàm debitas.] Ergo hic dicit feci iſtud & illud. felix fuiſſem ſi tantum æneas Carthaginem non veniſſet. alij per interrogationem volunt. vt nihil dicat eſſe perfectum. vt nunquid vrbem ſtatui. nunquid vlta ſum virum & tamen felix fuiſſem, ſi tantum æneas non veniſſet. & hanc varietatem gignit hoc verbum tantum. nam vtrunq́ admittit. Superior tamen ſenſus melior. quem nonnulli ſic exponunt propter illud pendent opera. vt ſit ordo. Vrbem præclaram & mœnia vidi ſtatui. i. dum ſtatuerentur. ¶ Os imp. t.] Applicito ore ad lectulũ. quaſi amatrix. vt ſtratiſq́ relictis incubat. Vel inſenſibili rei dans ſenſum lectulum alloquitur. vt Haſtam turnus & Mezentius equum Rhebe diu res ſi qua diu mortalibus vlla eſt. Sic interrogatio & reſponſio placet eam ſic mori. & in hoc loco ſe percuſſiſſe intelligimus. ¶ Hauriat] Vel capiat hæc omnia tẽpeſtatis futuræ vel ſatisfaciat ſuæ crudelitati.

ASCENSIVS.

¶ Hæc ait, &c.] Hoc loco necem, quam ſibi Dido intulit, deſcribit: de qua dicit Donatus ſic, ¶ Tum breuiter.] Nam hoc conueniebat, quæ quàm primum mori cuperet. ¶ Huc ſiſte.] Huc inſtanter adduc. ¶ Chara.] Blãditur, vt impetret per blandimenta: quod illa propter ingraueſcentem ætatem, poterat recuſare. Elegit perſonam, quæ tarde pergeret, & cum mora remearet: vt ſibi longiuſculum ad mortem patrandam, ſpatium daretur. & propter hoc dixit, ſiſte, & non mitte. ¶ Dic corpus.] Et hoc ad moram innectendam pertinet. ¶ Et pecudes.] Et hoc ſimiliter. ¶ Moriemur.] In plurali dixit: vel quia ſic ſæpe vſurpamus, vt de vno dicamus, nos: vel quia & reliquiæ erant perituræ. ¶ Hauriat.] Pars vltionis erit, ſi hoſtis abiens, rogi flammas aſpiciat: & triſtis omnibus nauiget. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Dido, ſupp. ait hæc: & verſabat. i. frequenter vertebat: animum in omnes partes quærens. i. appetens, inuenta occaſione, abrũpere: quàm primum. i. valde cito: lucem inuiſam. i. vitam, odio habitam: aut lumẽ cœli, quod inuita videbat ſecludere per mortem. Tum. i. deinde: affata eſt breuiter. i. paucis verbis, aut incũctanter ne videatur malum prætendere: Barcen. i. anum illam: nutricem Sichæi. ſ. mariti. (Nanq́, pro quia: cinis ater. i. funeſtus, aut aduſtus: habebat. i. occupabat: ſuã. i. ipſius Didonis nutricem.) Eſt autem mala reciprocatio, pro qua aptius dixiſſet, Nam ipſius patria antiqua, &c. ſup. in patria. ſ. Sidonia: antiqua i. chara: quia duas habere non poteſt: aut nobili, aut patria. i. regione: antiqua. i. priore: dixit ergo, ô chara nutrix, ſiſte. i. adduc & conſtitue: accerſendo mihi. i. ad votum meum: huc. i. ad me: ſororem. ſup. meam, videlicet Annam: dic, vt, ſup. properet. i. feſtinet (nõ tñ petebat callida in malũ ſuũ mulier eam properare. ſed ne videatur appetere oĩm abſentiã, verũ poti⁹ ſororis p̃ntiã, mandat vt properet, ſperans antequàm anus id dixerit. & ſoror quantúmuis properãter effecerit: necẽ quam cõceperat exequi in ſecluſis arbitris, quũ etiã nutrix ablegata eſſet) ſpargere. i. aſpgere & irrigare: caput. ſ. ſuũ: lympha. i. aqua fluuiali, quæ vim purgatiuã habere credebat ab illis. vñ in. 2. Donec me flumine viuo Abluero. & dic, ſup. vt ducat ſecũ pecudes: & piacula. i. purgamina, aut libamina, quib. piãtur. i. placent manes: mõſtrata. i. indicata per ſacerdotẽ Maſſyliæ gẽtis: & ipſa veniat ſic. i. luſtrata, & cũ

Ordo.

ta, & cũ piaculis ac pecudib. q. d. ñ alr: & tu ipa ô nutrix tege tpa. ſ. capitis tui: vitta pia. i. religioſa: qa aĩus ẽ mihi pficere Ioui Stygio. i. Plutõi: ſacra. i. ſacrificia q̃ ĩcepta ego paui rite: aut q̃ ĩcepta ego paui. i. ĩtẽdi. ſ. pficer̃ rite: & aĩus. i. volũtas & ppoſitũ ẽ ĩpõer̃ curis. ſ. amorũ finẽ: id ve dixit: ſed aliũ finẽ ĩtellexit an⁹: credebat eĩ remediũ ĩtelliger̃ cũ mortẽ ĩtelligeret: & aĩus ẽ pmitter̃ flãmę. i. igni, hoc ẽ ĩcẽder̃ rogũ. i. pyrã, ac ſtruẽ lignorũ: capitis dardãij. i. ĩ quo ẽ effigies Æneę, q & dardan⁹ dict⁹ ẽ: dido, ſup. ait ſic: illa. ſ. nutrix ſichęi, hoc ẽ Barce: celebrabat. i. celeriter abibat: ſtudio. i. conatu: anili. i. q anui cõgruebat: q̃ dũ ſe mouet, vix pmouet. At. i. ſed: Dido trepida. i. feſtĩa: & effera. i. ĩmanis effecta: & quaſi eminẽter fera: aut (vt dñt) à mẽtis ſtatu trãſportata: ĩmanib. ceptis. i. p ĩmania, hoc ẽ crudelia cepta: voluẽs aciẽ. ſ. oculorũ: ſãguineã. i. cruẽtã (q̃ reſq id nouit poeta, quũ ſine arbitris eẽt dido. Sed ſcieſid noſſe á muſis, quarũ ſacerdos eſt: aut ex cõiecturis) & ĩterfuſa. i. hñs ĩterfuſas genas. i. receptacula lachrymarũ: tremẽtes. i. trepidas & cõmotas: ĩterfuſa, dicit, maculis. i. diuerſis colorib. & pallida morte futura. i. pp mortẽ futurã: irrũpit. i. violẽter ĩtrat: interiora limina dom⁹. ſ. ſuę: & ipſa furibũda. i. frequẽti furore percita: conſcẽdit altos rogos. ſ. vbi erãt arma exuuię, & effigies Æneę: & recludit. i. apit, & euaginat enſem Dardaniũ. i. ipſi⁹ Æneę Dardanij (appoſitorie) exiſtẽs munus. i. quod forte muneri datũ erat Æneæ: non quod ipſe dederat, aut minus. i. inſtrumentum, quo obeat munus. i. officium bellicum: non quæſitum. i. comparatum ab Ænea: in hos. i. in huiuſmodi vſus. i. ad interficiendum ſe, ſicut Dido factura eſt. Poſtquàm Dido, ſup. proſpexit: hic. i. hoc loco: ſuper rogos. ſ. veſtes Iliacas. i. Troianas, hoc eſt exuuias Æneæ: & cubile notum. i. lectum genialem, ſuper quem ab Ænea cognita fuerat: ipſa morata. i. ĩpedita: paulùm. i. modicum lachrymis: & mente. i. rõne: q́, pro &. i. ſimul incubuit toro, & dixit nouiſſima. i. ſuprema verba. ſ. ô dulces exuuiæ. i. veſtes, quas vir dulcis exuerat: dum fata & deus, ſinebant. i. pmittebant vos eſſe dulces: accipite hanc animam. i. ſanguinem, quẽ in vos effundam: & exoluite. i. liberate me: his curis. i. ſollicitudinibus. Ego vixi. ſ. hactenus, & peregi curſum, quem fortuna dederat: non quem natura, nec fatum, quia diutius potuiſſet viuere: & nunc magna imago mei. i. ſimulachrum corporis mei: ibit ſub vmbras. i. ad inferos: ego ſtatui præclaram vrbem: & vidi mea mœnia: & ego vlta virum. i. quæ vindictam feci de interfectore viri. i. mariti: recepi pœnas. i. punitionẽ à frẽ. ſ. Pygmaliõe: de quo recepat pœnas auehẽdo theſaurũ, ob quẽ habendũ eũ occiderat: vixi (ĩqt) & vidi hæc exiſtẽs felix, heu nimiũ felix, tãtùm. i. tm̃modo: ſi carinę. i. naues: Dardaniæ. i. Troianę, nũquàm tetigiſſẽt nr̃a littora: dixit. ſ. Dido. i. finiuerat ſermonẽ, & impſſa toro os. i. hñs os impſſum toro cõiugali: ait. ſ. ſecũ: moriemur inultę. i. ſine vĩdice: ſed. i. licet inultę: moriamur, & iterũ remordẽs dicit ſic. i. moriemur ne ſic: & rñdet: ſic iuuat ire ſub vmbras, hoc ẽ etiã, ſi inulta moriar: aut ſic. i. hoc ictu, & eo dicto ſtatim ĩ gladiũ ĩcubuit: addẽs Dardan⁹, crudelis. i. Æneas ſeu⁹: hauriat. i. auide capiat oculis: hũc ignẽ. i. rogũ, ĩ quo cõburar: ab alto. ſ. mari: & feras ſecũ oĩa nr̃æ mortis. i. ĩfelicitatẽ quã meruit, cõpellẽdo nos ad mortẽ, & quãuiſ⁹ rog⁹ nauigãtib. afferre ſolet. Beroaldus dicit in Seruium, nomina in, bundus, exponentem ſic. Pluribus in locis Seruius tradit nomina deſinentia in bundus, ſignificare ſimilitudinem quod itidem refertur à Priſciano, aliiſq́ grammaticis: quorum error manifeſtarius corrigitur à recentioribus ſcriptoribus: & Au. Gell. in. 10. pleniſſime docet, quenadmodum iſta omnia quæ terminantur, hac particula, bundus, ſignificãt, atq́ demonſtrant vim & copiam, & quaſi abundantiam rei, cuius id verbum ſit: vt lætabundus dicatur is, qui abunde lętus: populandus qui paſſim, ac ſtrenue populatur: furibundus qui vehementer furit. cæteraq́ id genus omnia, ita dici oſtendit: vt particula hæc poſtrema, declaret largam vim, ac fluentem copiam: ideo autem exemplis ſuperſedeo, quòd in vulgus edita ſunt innumerabilia quæ Seruij Priſciani, ac reliquorum idem ſentiẽtium opinionem aperiſſime refellunt. Duo tantùm exempla referam, quæ paulò remotiora ſunt, quibus reſponderi non poſſe, ſcio: quæ haud dubie, ſubneruant dicta grammaticorum. Qu. Curtius, qui ſine cõtrouerſia, inter ſcriptores claſſicos aſſiduoſq́ numeratur, ita ſcribit de Alexandro, quo vulnere afflictus magna vi ſanguinis emicante remiſit arma, moribũdo ſimilis: ſi moribundus ſignificaretur ſimilis morienti: quid opus erat addere ſimilis moribundo? nónne eſſet oratio inuenuſta, inelegãs, ac inſulſa, quaſi accipit ſimilis ſimili morienti: quinetiam Valerius Maximus & ipſi quoq́ ſcriptor non proletarius de Antiocho, loquens ſic, refert: Iacebat ipſe in lectulo moribundo ſimilis: lamentabãtur neceſſarij. Multis itaq́ & his potiſſimum duobus exemplis liquido manifeſtatur: nomina in, bundus, deſinentia, ſimilitudinem ſignificare non poſſe, ſed potius copiam quandam & abundantiam rerum, à quibus producuntur.

In bund⁹ termĩata

PIERIVS.

¶Sic veniat.] Codices nonnulli veteres,legunt,Sic veniet,ſi-nitiuo modo.ſed,veniat:imperando,magis placet.¶Illa gra-dum ſtudio celerabat anili.] In cod.quibuſdam ſane quàm ve tuſtis, anilem,legitur:quippe gradum.Videturq; maius eſſe, celerare gradum anilem ſtudio, quàm celerare gradum anili ſtudio.hoc tamē in medio relinquatur.¶Paulùm lachrymis.] In anti.aliquot exemp.paullùm lacrumis,habetur.Ac de lacru mis quidem,ſatis ſuperq; dictum alibi,Quantùm verò perti-net ad aduerbiū,paullùm,duplici ll,notatum,id ita ſcribendū eſſe conſtanter adeo affirmat Terenti. Scaurus,vt eos peccare ſine du-bio,dicat,qui paulùm per vnum l,ſcribunt.Hinc in vete rum monumentis legas,HOSPES QVOD DICO PAVL-LVM EST ASTA, AC PELLICE.& eodem modo pleriſq; locis,tam pro aduerbio,quàm pro nomine proprio,Paullùm, Paullus,ſcriptum cōperias.Miſſa verò facio nopiſmata,in qui-bus ferè paſſim,Paullus,legitur,ll geminato.¶Dum fata,deus q; ſinebant.] In aliquot ant.cod.ſinebat,ſingulari numero le-gitur,vt proximiori adcommodetur. Sed magis placet plura-le,ſinebant.¶Inimico à fratre recepi.] Minime placet,quod in cod.nonnullis manu ſcriptis legitur,Inimico fratre,abſq; præ-poſitione.

SERVIVS.

¶Dixerat,atq; illam media inter talia &c.] Per talia:vt hunc,inter flumina Tyberi nꝰ amœno.¶Sparſas.] Aut perfuſas ſanguine,aut mor-te reſolutas. ¶Fœmineo.] Nam proprie fœminarum eſt:Hora.Et illa non virilis eiulatio. ¶Antiqua.] Vel nobilem dicit:vel illud oſtē dit,quia Carthago ante Byr ſa poſt Tyros dicta eſt.Car thago: à Cartha oppido, inter Tyron & Briſeon.vn-de fuit Dido.¶Audiit exa-nimis.] Territa:nam ſuprà diximus,exanimus,mortu-us ſignificat.¶Ora ſoror.] Scilicet cruentans ſangui-ne.¶Nomine clamat.] Di-donem vocat: quæ viraginē ſignat,lingua Punica.Nam Eliſſa, dicta eſt:ſed virago appellata, quum ſe ī ignem præcipitauit:vel nomine cla mat.i.nominauit:vt Home. dixit ἐκ τ' ὀνομάζεν.Aut cer-to verò noīe,vt ſolent dolen tes:vt, Hunc te Euriale aſpi cio,& mater Cyrene mater. Sed quomodo clamat nomi ne,quum nuſquàm ſequat: ſed quum plures non habe-ret ſorores:pro nomine,ger mana intelligitur. Sed de iu re quum vnicum habeat qs filium,nihil intereſt vtrum dicat,fili heres eſto:an Tyri heres eſto:& tanquàm con-turbata integrum ſermonē non edidit.¶Hoc rogus.] Refert ad hiſtoriā. ¶Quid primum deſerta querar?] Dolet non eſſe vocatam ad par ſupplicum.¶Comitem'ne ſo-rorem Spreuiſti?].i.illud,ne quod ſpreuiſti comitem ſororem: & ſemiplene loquitur,quod afflictis conuenit.¶Struxi mani-bus.] Subaudi,rogos.¶Patrios.] Saturnū,& Iunonem.¶Po ſita.] Exanimata.Statiꝰ,Poſituſq; beata morte pater.¶Date.] Scilicet aquam:vel, date.i.permittite.Lauare autem, cadauera dabatur proximis:vnde mater Euriali,Nec vulnera laui veſte tegens.¶Ore legam.] Cicero in Verrinis,Vt extremum folio rum ſpiritum ore excipere liceret.¶Gradus euaſerat altos.] Aſcenderat rogi.ſ.qui pro qualitate fortunarum fiebat.vnde in lib.6.Cœloq; educere certant.¶Cruores.] Vſurpauit:nam nec ſanguines,nec cruores,in plurali dicimus. ¶Siccabat.] Ex-primebat.

Dixerat,atq; illam media inter talia ferro, POETA
Collapſam aſpiciunt comites,enſemq; cruore
Spumantem,ſparſaſq; manus.it clamor ad alta
Atria,concuſſam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis,gemituq;,& fœmineo vlulatu
Tecta fremunt,reſonat magnis plangoribus æther,
Non aliter,quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago,aut antiqua Tyrus,flammæq; furentes
Culmina,perq; hominum voluantur,perq; deorum,
Audiit exanimis,trepidoq; exterrita curſu
Vnguibus ora ſoror fœdans,& pectora pugnis,
Per medios ruit,ac morientem nomine clamat.
Hoc illud germana fuit?me fraude petebas? ANNA
Hoc rogus iſte mihi,hoc ignes,aræq; parabant?
Quid primum deſerta querar?comitem'ne ſororem
Spreuiſti moriens?eadem me ad fata vocaſſes.
Idem ambas ferro dolor,atq; eadem hora tuliſſet,
His etiam ſtruxi manibus,patrioſq; vocaui
Voce deos,ſic te vt poſita,crudelis abeſſem?
Extinxti te,meq;,ſoror,populumq;,patreſq;
Sidonios,vrbemq; tuam.date vulnera lymphis
Abluam,& extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam.Sic fata gradus euaſerat altos, POETA
Semianimemq; ſinu germanam amplexa fouebat
Cum gemitu,atq; atros ſiccabat veſte cruores.

ASCENSIVS.

¶Dixerat,atq; illam media inter talia ferro, Collapſam aſpi-ciunt,&c.] Docet quomodo poſt necem inuenta eſt.à famulis & ſorore.vnde Donati verba ſunt,¶Atq; illam,&c.] Oſtendit celeritatem in Didone,vt nemo ictum viderit,ſed illam caden-tem aſpexerint.¶Noie.] Atqui non dixit Dido,ſed germana. Sed duplex eſt nobis nomen.Alterum naturæ,& ſanguinis, quo coniunctæ perſonæ appellantur:vt mater,pater,frater,ſo-ror,& ſimilia.Alterum,quod imponitur ab extraneis.Ergo ſo ror,ſororē nomine ſanguinis appellare debuit.vnde dixit ger-mana.Hæc ille.

Ordo. ¶Ordo eſt.Dixerat.ſ.Dido.i.finiuerat ſermo-nem ſuum:atq; comites.i.ſatellites,aut miniſtræ,aſpiciunt illā collapſam:ferro.i.in ferrum,hoc eſt in gladium:inter media ta lia.ſ.verba:& conſpicit enſem ſpumantē cruore:& manus ſpar ſas.ſ.cruore.Clamor.i.eiulatus,& planctus:it.i. extenditur ad alta atria:fama bacchatur.i.more bacchantium:diſcurrit per vr bem, ideſt ciuitatem:concuſſam lamentis:& gemitu,& vlu-latu fœmineo, ideſt fœmi-nis proprio: & tecta fre-munt:& æther,ideſt aer al-tus: reſonat magnis plan-goribus, non aliter quàm ſi omnis pro tota Cartha-go:ruat,ideſt euertatur:ho-ſtibus immiſſis: aut ſi Ty-rus antiqua,ſcilicet Tyrorū, patria ruat:& ſi flammæ fu-rentes voluantur per culmí na hominū.i.domuum pri-uatarū:& per culmina deo-rum.i.templorum deorum. Soror.ſ.Anna: exanimis.i. territa & exanimata metu: audiit.ſ.clamorē:& ipſa ex territa curſu.ſ.concurſu, & agitatiōe populi:trepido.i. præ timore feſtino: & fœ-dans.i.dilacerans: ora.i.fa-ciem vnguibꝰ,& pectora pu gnis:ruit per medios.i.con currētes populos: acclamat morientem.i.clamorem di-rigit ad morictem:nomine ſ.neceſſitudinis:& non pro prio,ô germana,fuit hoc.ſ. quod feciſti:illud.ſ.quod ſi-gnificaſti te velle facere ſa-crificium? petebas.i.adorie baris ne me fraude.i. dece-ptione:aliud agens,& aliud diſſimulans iſte rogus,ſcili cet quem tu mihi iuſſiſti ex truere,& iſti ignes:& iſtæ aræ parabant.i.parabant'ne mihi:hoc.i.hanc rem.ſ.necē tuam tam triſtem:quid ego deſerta querar primū? q.d. neſcio.O germana, ſpreui-ſti'ne moriens.i.quum mo-ri velles me, ſupp.ſororem tuam:comitem.i.ſociā mor tis?q.d.id non deberes facere:quia vocaſſes.i.vocare debuiſſes me:ad eadem fata.i.ſimile genus mortis,idē dolor,atq; eadem hora tuliſſet.i.abſtuliſſet nos ambas:ferro.i.enſe,aut mucrone, ſeu gladio,Ego ſtruxi etiam his manibus.ſ.meis,ſup.rogos:& vocaui.i.inuocaui:voce.ſ.præcedenti:deos patrios.ſ. Saturnum & Iunonē:vt ego crudelis.i.crudeli ſimilis,abeſſem te poſita.i. depoſita:ſic.i.in tali ſtatu:hoc eſt exanimata:verū,ô ſoror,ego extinxi te.i.cōſilio meo,& me quæ peritura ſum:& populum, pateres Sidonios.i.à Sidone profectos:& tuam vrbem quæ im perfecta deſeretur,aut ab hoſtibus inuadetur. Date.ſ.aquam, aut permittite:vt.ſ.abluam:vulnera.ſ.ſororis meæ:& ſiquis ſpi ritus vitalis.ſ.extremus.i.reliquus:ſupererrat.ſ.in toto corpo-re:ego legam.i.colligam:& contraham,ſup.eum,ad ſedem.vi tæ:ore.ſ.meo.Ipſa fata.i.loquuta ſic:inuaſerat.i.iam conſcende rat eo,vbi ſoror eius Dido erat,vnde cætera intercurrendum di xerat:& amplexa.i.amplectens, aut poſtquàm amplexa erat: germanam.i.ſororem ſuam:ſemianimem.i.ſeminecem,ſiue ſe mimortuam, fouebat,ſup.eam:ſinu,ſup.ſuo:cum gemitu.i.ſi-mul gemens:atq; ſiccabat veſte.ſ.linea:atros.i.concretos:cruo res.ſ.effuſos.

PIERIVS.

¶Enſemq; cruore ſpumantē.] In Mediceo,& aliquot alijs ant. cod.legere eſt, cruorem,quarto caſu:vt plura ſint membra ad exaggerationem,hæc.ſ.collapſam, aſpiciunt comites,enſemq; aſpiciunt,cruorem ſpumantem aſpiciunt,ſparſaſq; manus. Vel enſem ſpumātem cruorem:tranſitiue,non ineleganter. Sed enī magis omnino placet,enſem cruore ſpumantem. ¶Reſonat magnis plangoribus æther.] In Med.& ant.pleriſq; cod.clan-goribus,habetur.ſed magis fœmineū eſt,plangoribus:& pau-loante dictum eſt, It clamor ad alta atria;quod non fuit tam ci to repe-

to repetendum.¶Non aliter quam ſi immiſſis ruat hoſtibus.] In codic.aliquot antiquis,miſſis legitur:abſq;,im,præpoſitione hoſtium impetum indicate.Quare quũ immittere pertineat ad hoſtilẽ vim.& alibi,Immiſſi Danai,& apud hiſtoricos, Immiſſos equites,Immiſſos hoſtes.ſępe legas.nulla mihi reliqua ſit dubitatio:quin,immiſſis,legendum ſit.¶Aut antiqua Tyros.]Veteres pleriq; codices,Tyrus,idiomate Latino legunt. Sed nõ diſplicet,Tyros,cuiuſmodi caſum Valerius Probus in pleriſq; alij huiuſmodi nominibus apud Vergilium agnoſcit.
¶Atq;

¶Atq; eadem hora tuliſſet.]In codicibus aliquot antiquis,fuiſſet,legitur. Sed,tuliſſet,melius:vt aſſumat accuſatiuũ,ambas. ¶Extinxti te,meq; ſoror.]In veteribus ferè omnibus exemplaribus,Extinxi ,prima pſona,legitur:quaſi fateatur Anna ſe manibus ſuis paraſſe inſtrumenta necis.admittatq; in ſe culpam ad maiorẽ doloris exaggerationẽ. Valerius tñ Probus,Extinxti,per ſyncopen agnoſcit:vnà cũ Soſipatro Cariſio,q,ſincope (ait)eſt,quum mediæ parti aliquid ſubducitur:vt,extinxti te, meq; ſoror:pro,extinxiſti.

Illa graueis oculos conata attollere,ruſus
Deficit.infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens,cubitoq; innixa leuauit.
Ter reuoluta toro eſt,oculiſq; errantibus alto
Quæſiuit cœlo lucem,ingemuitq; reperta.
Tum Iuno omnipotens longum miſerata dolorem,
Difficileſq; obitus,Irim demiſit olympo,
Quæ luctantem animam,nexoſq; reſolueret artus.
Nam,quia nec fato,merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem,ſubitoq; accenſa furore,
Nondum illi flauum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat,Stygioq; caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſida pennis,
Mille trahens varios aduerſo ſole colores
Deuolat,& ſupra caput aſtitit,hunc ego Diti
Sacrum iuſſa fero,teq; iſto corpore ſoluo.
Sic ait,& dextra crinem ſecat.omnis & vnà
Dilapſus calor,atq; in ventos vita receſſit.

SERVIVS.

¶Sub pectore]Nũc per tranſitum dicit,vulneris locum, ¶Ter.] Vel numerus pro numero,vel pro manteſis:id eſt pdiuinatio:quia tria fuerant bella Punica. ¶Ingemuitq; reperta.]At qui dixerat,Inuiſam querens abrumpere lucem.ſed oſtẽdit morientes,ſua improbare deſyderia:vt in.6.Quàm vellent æthere in alto: nunc & pauperiem,& duros perferre labores.¶Iuno.]Aut,pronuba,aut inferna.¶Difficiles.] Quia ſupererat vita: quia, non fato,aut fortuna perierat,ſed caſu:vt,Nã qa nec fato,merita nec morte peribat.i. naturali.¶Irim demiſit olympo.] Traxit de Alceſte Euripidis,q induxit Mercurium,ei comã ſecãtem,quia fato peribat mariti.Hoc ideo nunc fit,quia certis conſecrationibus ſolebãt homines facere:vt muniti aduerſus fortunæ impetus,nõ poſſent mori:niſi exauthorata illa conſecratiõe. Ergo dicit iſta,circà Didonem ſeruanda:quia miſera ante diem peribat.Nec eſt contrarium illi quod ait in.10.Stat ſua cuiq; dies.Nam loquitur modò ſecundùm hanc,modò ſecundùm illam ſectam.Quanq; grãmatice poſſit reſponderi,Omnia vincit amor,& nos cedamus amori.¶Flauum.]Matronæ,nũquàm datur flauus crinis,ſed niger:vnde Iuuena.Et nigros flauum crinem abſcondente galero.Huic ergo dat,quaſi turpi.¶Caput dãnauerat.] Nec etiã morti deſtinauerat.¶Roſida]Quia cum nubibus eſt,quæ non carent rore.¶Aduerſo.] Naturalem rem expreſſit.Iris enim, niſi è regione ſolis non fit,cui varios colores illa dat res:quia aqua tenuis,aer lucidus:& nubes caligantes irradiatæ,varios creant colores.¶Corpore ſoluo.] Nam ſuprà dixit, Nexoſq; reſolueret artꝰ.¶Omnis & vnà.]Vno impetu,effuſa eſt vita.i. anima.¶Calor.]Secundùm eos,qui dicunt animam,calorem eſſe,qua diſcedente friget corpus.¶In ventos vita receſſit.] Anima:vt in.6. Quenq; ſibi tenuis naſcentem accerſere vitas. Et dicendo,In ventos:aut eos ſequitur,qui animam,aerem dicunt:hoc eſt,in materiam ſuam redit.aut certe eos,qui dicunt, animam perire cum corpore:vt intelligamus,Euanuit, in ventos receſſit:vt in.9.Sed auræ,omnia diſcerpunt.i.euaneſcunt.

ASCENSIVS.

¶Illa grauis oculos,&c.] Deſcribit in fine huius,mortem Didonis.nam(vt dixi in ſex prioribus libris)mortẽ alicuius,commemorat ad finem:quia mors,vltima linea rerũ eſt.Docet autem,quia ſacerdos erat Iunoni ſacra:nec à diis euocata fuerat, è corporis carcere:difficiles fuiſſe eius obitus,& miſeratione Iunonis,Irim demiſſam cœlo, quæ nexos reſolueret artus,& eam Diti conſecraret:ſignificans per hoc,neminem ſibi necem parare decere.Donati de hac re,verba ſunt hæc,¶Nec fato,nec morte merita.] Non ſecundùm inſtitutum naturæ:quod fatis attribuitur.Difficilis enim mors eſt,quum non conſenſu naturæ,ſpiritus redditur:ſed vi,extorquetur.¶Ante diem.] Ante tempus quod natura potuit afferre.¶Soluo.] Omnia quibus vita conſtat,ſibiinuicem nexa ſunt:ſed quum reſoluta fuerint, atq; à ſeſe receſſerint,tunc mors ſequitur.

Ordo.

¶Ordo eſt.Illa.ſ.Dido:conata attollere.i.leuare:oculos grauis.i.morte grauatos: deficit.ſ.in conatu ſuo:quia,perficere non poteſt:quia vulnus ſub pectore.i.quod ſub pectore ſibi itulerat:ſtridet.i.crudeſcit: aut reſpirante ipſa,ſtridorem facit.Ipſa attollens ſeſe.i.ſeipſam ter leuat ſeſe:ter innixa.i.incũbens cubito:& reuoluta eſt ter toro.i.per torum:& quæſiuit oculis errantibus.i.vagis,& tremẽtibus:lucem.i.claritatem,ſup.in alto cœlo:hoc eſt,appetiit adhuc videre lumen cœli:& ingemuit repta.ſ.luce.i.poſtquàm ea oculis reperit,quã retinere nõ potuit,quumvellet:quia Homerus docet, Eos qui ſibi conſcitant mortem,apud inferos id deflere.Vnde in libro Æneidos ſexto, dicetur,Quàm vellent æthere in alto,Nunc & pauperiem,& duros perferre labores.Tũ.i.tũc:Iuno omnipotens: qa omnipotentis coniux & ſoror:miſerata.i.miſerans:lõgum laborem.ſ.moriẽdi:q;,pro ideſt:difficiles obitꝰ demiſit olympo.i.cœlo:Irim.i.pediſſequam ſuam,quæ arcu pluuiali deſignat:quæ .i. ideo, vt ipſa reſolueret.ſ.à carcere corporis,animam luctantem:ſed cum corpore,quod ipſam retinere videbatur velle,quia emittere nolebat:& artus.i.compages corporis: nexos.ſ.beneficio dei,& naturæ:qui eos reſoluũt,dum animas euocãt,matura morte:nam quia.i.qa nam,hoc eſt etenim:ipſa nec peribat fato.i. fatali neceſſitate: de qua Seneca, Qui ad extremum fati ſui peruenerit,ſenex morietur:nam ſtat ſua ſua cuique dies : hoc eſt, conſtituiſti terminos eius,qui præteriri non poterunt:ſed bene, præueniri. nec morte merita, ſcilicet per debilitationem naturæ:vt, qui crapula,aut nimia fatigatione, aut ægritudine, & morbo,corpus ad maturitatem pertrahũt: ſed ipſa miſera,& accenſa,ſubitò.i.præcipiti furore:peribat ante diem.ſ.ſtatutam, quam præterire non poſſet: quia ſtat ſua cuiq; dies, breue,& irreuocabile tempus.Omnibus eſt vitæ,quod huic loco contrarium non eſt:licet Seruius laboret in conſenſu:quia hic dicit, diem quidem illi fuiſſe ſtatutam:ſed præuentam Proſerpina.i. dea inferorum, quæ quas ad ſe deſcendere vult,prius aptat:qđ in hac non fecerat:quia non dum abſtulerat illi vertice.i.de vertice capitis eius,crinem flauum,qualem habent puellæ:& interdum,licet id Serui.neget,matronæ etiam Romanæ.vnde Ouid.in faſt.de Lucretia,Forma placet,niueuſq; color,flauiq; capilli.Quodq; aderat nulla factus ab arte color:q;,pro &:nõdũ, ſup.damnauerat caput Orco Stygio.i.nondum morti deſtinauerat:nam Orcus Stygius.i.infernalis,omnes arcet,& vrget:vnde nomen ſumpſiſſe à nonnullis putatur.Ergo,quia ad hæc miſſa erat:Iris roſida.i.quaſi rore cum nubibus procreata:trahens ſole aduerſo.i.oppoſito:quia non niſi ex oppoſito ſolis videtur: mille.i.valde multos,& quaſi innumeros colores:deuolat.i.deorſum volat:pennis.i.alis:croceis.i.crocei coloris:per cœlum. i.aerem:& aſtitit.ſ.ſtatim,poſtquàm deuolauerat:ſupra caput. ſ.Didonis:dicens,ſup.Ego iuſſa.ſ.à Iunone:fero.i.auſero:hũc. ſ.capillum flauum: ſacrum.i.conſecratum, aut in ſacrificium: Diti.ſ.Orco,aut Plutoni:& ſoluo te.ſ.ô anima:iſto corpore.ſ.in quo hactenus clauſa fuiſti,& vnde exire non potes.Ipſa ait ſic. ſ.vt dictum eſt:& ſecat.i.reſecat:& incidit dextra.ſ.manu:crinem.i.capillos Didonis:& omnis calor.ſ.vitalis:dilapſus,ſup. eſt:vnà.i.pariter:& vita.i.anima vitalis:diſceſſit in ventos,ideſt efflata eſt,ab expirante Didone.

PIERIVS.

¶Illa grauis ocul.con.attol.ruſus Deficit,infixum ſtridet ſub pectore volnus.] In antiquis aliquot codicibus , ſtridit,à tertia coiugatione eſt:vt in Georgicis,Stridere apes vtero.Et,Striduntq; cauernis.¶Cubitoq; innixa leuauit.] In pleriſq; cod. ant.adnixa,legitur.Sed id magis animaduertendum, quod vetera quædam exemplaria,cubitu,legunt,quarto declinatu.Niſi ſit,vt agru,& donu,& pleraq; ſimilia:quorum exempla,ſuperius adnotauimus.¶Ingemuitq; reperta]In ant.aliquot exemplaribus, repertam,legitur:pro reperiſſe , quæ frequens apud eruditos eloquutio.¶Difficileſq; obitus.] Vt miſſum faciam, lis,terminationem,in ant.codicibus:id ponam ex eruditorum ſentẽtia,Difficiles obitus;ideo à poeta dictos,quia caſu morie
batu

batur,non autem fato:de quo apud Aulum Gellium lib.13.capi.1.¶ Irin demiſit.] Quærebant veteres,cur Irin,non Iridem, Vergi.dixiſſet:poſitumq; Irin,pro Iridem. C.Iulius Romanus ait,& ita alibi,Irin de cœlo,Varronem tamen,Tullium,& alios,huius Iris,huius Serapis,huius Iſis,protuliſſe.¶ Sed miſera ante diem,ſubitoq; accenſa.] Apud Nonium Marcellum,loci huius expoſitionem inuenies.& apud Seruium in libri.10. commentario.¶ Abſtulerat.] In codicib.aliquot antiquis,apſtulerat,per p,legitur.Nam quum veteres,b ante s,durius ſonare iudicarent ,quod in,abſcondit,Velius Longus notat,eam literam in p,cõmutabant,quæ auditum exornaret.Noſtra autem ætate,nuſquàm repperi tam eruditas aures,quæ duriciẽ à mollicie,in huiuſmodi pronuntiatione diſcerneret.In veterum verò monumentorum inſcriptionibus,ſæpe,apſtulerit,per p,notatum obſeruaui.quorum exempla aliquot indicaſſe non pigeat.Romæ apud D.Euſtachij,AVT HANC ARAM APSTVLERIT. In S.Celſi,epigrammate elegiaco,Apſtulerint. In S. Priſcæ,QVOD TE FESTINANS APSTVLIT ATRA DIES.¶ Trahens varios aduerſo ſole colores.] In Mediceo,& codicibus quibuſdam aliis peruetuſtis,aduerſa luce,legitur. Sed, aduerſo ſole,ſignate,ex ratione phyſica poſitum eſt.¶ Et dextra crinem ſecat.] In Longobardico perueteri codice,crinem tulit,habetur:vt ſit pro,abſtulit.Magis tamẽ placet,ſecat:vt res ipſa pingi videatur.Nam vt pictura poeſis eſt.Atq; hæc,hoc libro,dicta ſufficiant.

QVARTI LIBRI FINIS.

IN.V. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Quintus habet ludos,& claſſem corripit ignis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Nauigat Æneas,Siculas defertur ad oras:
Hic maneis celebrat patrios,vnà hoſpes Aceſtes

ASCENSIVS.

¶ Quintus habet ludos. Ordo eſt,Quintus.ſ.liber Æneidos:habet.i.continet: ludos i. deſcriptionem ludorum: & ignis.ſ.immiſſus à Iunone per Irim,ſub ſpecie Beroes:corripit.i.celeriter abſumit;claſſem.ſ.Æneæ. ¶ Pro parte maioris Argumenti, explanatio eſt,Æneas nauigat.ſ.à Carthagĩe (vt deſcribitur in prĩcipio.5.)& defertur.ſ.vi ventorum, ad oras Siculas:& ipſe celebrat hic.ſ. in Sicilia: maneis patris Anchiſæ: ipſe Aceſtes hoſpes,vnà.i.pariter:faciũt ludos.ſ.funebres;ad tumulũ.ſ.Anchi-

ſ. Anchiſæ: & ponunt. i. conſtituũt: certamina. ſ. quadruplicia: nauibus, curſu pedũ, ceſtibus, & arcu valentium: & ſagitta prodigioſa. ſ. viſa cunctis: allapſa eſt ardens. i. incenſa in aere: quũ columba prius auolaſſet, quàm Aceſtes ſagittare poſſet. Iris mẽtita ſe ſenili habitu. i. per habitum annui congruam: nutricem. ſ. Beroen, incendit naues: imber ſubitus. i. ſubitò demiſſus, ad præces Æneæ, & Aſcanij: vindicat, ideſt defendit eas, ab exuſtione totali: Anchiſes pater, ſcilicet Æneæ: narrat in ſomnis, ideſt inter domiendum, quæ

dum, quæ bella gerẽda, ſup. eſſent in Italia: & quo duce poſſet deſcẽdere ad manes: quia Sibylla duce, qua ducente ad inferos deſcendet, in. 6. Æneas tranſcribit, Vrbi in Sicilia conditæ matres, ſcilicet timidas: & populum, ſcilicet decrepitum, & imbellem: volentem, ſcilicet illic manere, ob tædium diuturnæ nauigationis: & Æneas quærit in vndis, quibus, ſcilicet obrutus erat. præcipitatus à ſummo deo: Palinurum, ſcilicet gubernatorem nauium: placidum, ideſt ſomno captum placido: aut gratum & placentem Æneæ. Et hæc in argumenta quinti libri.

Ludos ad tumulum faciunt: certamina ponunt.
Prodigioſa eſt cunctis ardens allapſa ſagitta.
Iris nutricem ſe habitu mentita ſenili
Incendit naues, ſubitus quas vendicat imber.
In ſomnis pater Anchiſes quæ bella gerenda,
Quoq; duce ad manes, poſſit deſcendere narrat.
Tranſcribit matres vrbis, populumq; volentem,
Et placidum Æneas Palinurum quærit in vndis.

ALIVD IN EVNDEM.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Æneam, tumuloq; patris perſoluit honorem.
Tum cogit naues incendere Troadas Iris.
Troes ibi linquunt ſocios. Venus anxia placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in vndas.

SERVIVS.

INterea mediũ Æneas iam &c.] Ideſt dum fletur, aut ſepelitur Dido. Et hoc ſermone, librum (vt ſolet) ſuperiorib⁹ iungit: cuius pars maior, ex Homero eſt, de funere Patrocli ſumpta: niſi quòd hic certamen eſt nauale, illic curule. nõ potuit autem vna die in Siciliam nauigare. Ergo ĩtellige, quòd enauigauit prima luce, ſed leniter, ſpirantibus ventis: dum Dido ſe interfecit: & dum fletur tota die, parum profecit, & flammam rogi circà veſperam vidit: quo tẽpore per naturam, ignem videre potuit: & etiam in conſuetudine erat, quòd cadauera per diem non vrerentur. Deinde tota nauigans nocte, & ſequentis diei parte, ad Siciliam venit.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER QVINTVS.

INterea medium Æneas iam claſſe tenebat POETA
Certus iter, fluctusq; atros Aquilone ſecabat,
Mœnia reſpiciens, quæ iam infœlicis Eliſſæ
Collucent flammis, quæ tantum accenderit ignem
Cauſſa latet, duri magno ſed amore dolores
Polluto, notumq; furens quid fœmina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.

¶ Certus.] Indubitabiliter pergens. Aut, Certus Æneas. i. ſolers, & ſtrenuus: vt, Equidem per littora, certos dimittam. ¶ Atros Aquilone.] Quos Aquilo nuper flans, atros fecerat. Tempeſtatis enim hæc eſt natura, vt reliquias venti teneat etiam in alterius flatu. Atros, ait Plynius, non eſſe maris certum colorem, ſed pro ventorum qualitate mutari: & aut flauum eſſe, aut luculentum, aut atrum. ¶ Collucent.] In honorem enim regis, cum faculis procedebat à populo. hinc de Pallante, Lucet via longo ordine flammarum. Poſtea etiam funebres lectos proferre incœperũt: vnde in. 6. Vel quæ Tyberie videbis Funera quum tumulum prætérlabere iacentem. ¶ Quæ tantum.] Ait Varro, Æneam ab Anna eſſe adamatum. Quanuis enim plurimum interſit temporis: tamen lectum eſt, Duri magno: neſciebant cauſſas, ſed coniecturis illuc ferebãtur. Multi dicunt, ducũt. i. dilacerant: vt ad dictas, duas cauſſas, tertia accedat. Percellebat (inquit) animos Troianorum, quo naſcebantur. ¶ Duri dolores amore Polluto.] Quòd notus erat, fœminæ furor: quòd ignem rogi videbant, ideſt omen nauigantibus. ¶ Triſte.] Vt pértriſte, valde triſte: ſed ſi ſic intellexerimus, tertio dicto congruit tantùm, non etiam ſuperioribus. Nec enim Troiani nauigantes, poterant, aut de amore, aut furore Didonis, eſſe ſolliciti.

ASCENSIVS.

INterea medium.] Vt, perpetuum, & condependens oſtendatur opus, vtitur Vergilius in principio librorum, ferè coniunctione, aut aduerbio, eius continuationis ſigno: vt, Poſtquàm res Aſiæ: At regina: Interea medium: Sic fatur lachrymans, &c. Interea igitur (inquit) dum Dido ſe interemit, & ciuitas Carthaginenſis luctu angitur: rogumq; funebrem incendit, Æneas tenebat medium mare: vnde oculos retorquens ad Carthaginem, vidit flammas funebres, quas non certo ſciebat funebres eſſe, ſed coniectura quadam colligebat. Grammatici dicunt illic, Ad mœnia reſpiciens: hypermetrum eſſe: & ſyllabam abundantem in principio poſitam, quæ res inuentu rara eſt: quocirca plurimi depreſſerunt præpoſitionem, legentes, Mœnia reſpiciunt. Donatus dicit ſic, ¶ Atros Aquilone.] At qui non eſt aptus Aquilo, ex Aphrica in Italiam nauigantibus: ſed, vel poſuit ſpeciem pro genere: vel nauigabat Aquilone: quia ex ſecũdo Iouis præcepto, ſtatuerat Carthaginem relinquere, quocunq; illi ferrent

li ferrent venti: vt etiam Aquilone flante, enauigaret quò illi ferrent. ¶ Ordo autem eſt. Ordo. Æneas certus, ideſt indubitabiliter pergens, aut ſolers in nauigandi arte: tenebat iam interea, ſcilicet dum talia fierent Carthagini: medium iter, ſcilicet maris: claſſe, ſcilicet ſua: & ſecabat, ideſt ſulcabat: roſtris nauium: fluctus, ideſt vndas maris: atros, ideſt caliginoſos: Aquilone, ideſt illo vento, nubes afferente: vnde, quia atram dicit tempeſtatem fuiſſe, veriſimile facit quod ſequitur, ſcilicet flammas viſas, quæ niſi maxime eſſent, de longe, reſplendente ſole, videri nequirent: ſecabat, dico, reſpiciens mœnia, vel ad mœnia, ſcilicet Carthaginenſia ciuitate: quæ, ſcilicet mœnia: collucent, ideſt ſimul, & quaſi ex omni parte lucent (quod etiam ad veriſimilitudinem facit) flammis, ſcilicet funebribus: hoc eſt, rogo, Eliſſæ, ideſt Didonis reginæ infelicis: (hoc ex perſona ſua, dicit poeta: qui prædixit, quomodo Dido, propter impatiẽtiam amoris, poſt abſceſſum Æneæ ſe interemerat. nunc autem ſignificat eam, eo rogo quem ad magicas artes extrui fecerat, per ſimulationem, ipſa, more patriæ exurebatur: quod, vt dixit Æneas, Haud certo ſciebat: vnde ſequitur, Cauſſa quæ accenderit tantum ignem.) latet. ſ. Æneam, & ſocios: ſed notum eſt, ſcilicet Æneæ, quid duri amores, magno amore polluto. i. violato, ſup. poſſint: & quid fœmina fures. ſ. per impatientiam amoris, poſt quàm ſe deſertam norit: poſſit, hoc eſt quia nouit Didonem, maximo amore viri: ſciuitq; muliebrem ſexum eſſe fragilem, nec habere modum: facili coniectura, id quod erat, opinabatur: ſibi, videlicet mortem concitaſſe: & pectora Teucrorum, ducunt. ſ. dignum eſſe ita credere. i. exiſtimant: per triſte augurium. i. infelix omen: aut, infelicem inſpectionem: quid duri dolores magno amore, ſupple poſſunt: & quid fœmina furens poſſit: hoc eſt, Æneas quidem ſciebat, & Teucri cæteri, animo ducebant, latebat: tamen cauſſa, quia neſciebant Didonem tam impatienter amaſſe. vnde dicturus eſt Æneas ad eam libro Æneidos ſexto, Nec credere qui vi, Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.

PIERIVS.

Interea medium Æneas iam claſſe tenebat Certus iter.] Antiqui admodum codices legũt, mutato numero, Interea Æneas medium: dactylis, & ſpondeis, alternatim collocatis: qui numerus artificioſior videtur. Quanuis, medium Æneas, ex plurium literarum colliſione grauior habeatur. Sed enim ſuas quiſq; aures conſulat: nos enim id in medio relinquimus. ¶ Quæ iam infelicis Eliſſæ Collucent flammis.] In codicibus aliquot antiquis, legere eſt, Iam felicis: vt ſit, iam, pro πάλαι: quod ipſamet antea cõfeſſa fuerat, Felix, heu nimium felix, ſi littora tantum nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra Carinæ: de priore vita ſua loquens. Quod ſi infelicis placet, & iam reſpicere ad verbum, collucent: aliena non erit à ratione ſententia. Nam & ea ſe identidem infelicem appellauit pauloante. & infelix ab Ænea, nuncupatur in. 6.

Vt pelagus tenuere rates,nec iam amplius vlla
Occurrit tellus,maria vndiq;,& vndiq; cœlum.
Olli cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem,hyemenq; ferens,& inhorruit vnda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta,
[Heu quianam tanti cinxerunt æthera nymbi? PALINV.
Quid've pr̃ Neptune paras? [Sic deinde loquutus, POE.
Colligere arma iubet,validisq; incumbere remis,
Obliquatq; ſinus in ventum,ac talia fatur.
[Magnanime Ænea,non ſi mihi Iuppiter author PALI.
Spondeat hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſuerſa fremunt,& veſpere ab atro
Conſurgunt venti,atq; in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contrà,nec tendere tantum
Sufficimus,ſuperat quoniam fortuna,ſequamur,
Quóq; vocat,vertamus iter,nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis,portusq; Sicanos,
Si modò rite memor ſeruata remetior aſtra.
[Tum pius Æneas,[Equidem ſic poſcere vẽtos POETA ÆNEAS
Iandudum,& fruſtra cerno te tendere contrà.
Flecte viam velis,an ſit mihi gratior vlla,
Quóq; magis feſſas optem dimittere naueis,
Quàm quæ Dardanium tellus mihi ſeruat Aceſten?
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa?
[Hæc vbi dicta.petunt portus,& vela ſecundi POETA
Intendunt Zephyri,fertur cita gurgite claſſis,
Et tandem læti notæ aduertuntur harenæ.

SERVIVS.

[Rates.] Pro nauibus abuſiue ponitur. [Olli.] Tunc aut illi. [Supra caput.] Ineuitabilis;peſtifer:nec ſimpliciter dictum eſt,quum omnis imber ſupra caput ſit. [Tenebris.] Et noctis & nubiũ. [Ipſe.] Qui debuit eſſe ſolatio. [Quianam.] Quianã. Cur,aduerbium eſt interrogantis;quo vſus eſt bis.Hic & in.10. Cœlicolæ magni quianam ſententia vobis verſa retro. [Colligere.] Contrahere:nõ penitus deponere:nam dicit,Obliquatq; ſinus in ventũ. [Arma.] Vela. [Author.] Scilicet noſtræ nauigationis. Vel loquitur ſecundùm vſum;nec ſi huius rei,authorem ſe Iuppiter faciat. Aduerbia. Sed cur hoc dicit,quum Apollini hoc det,ſcribens,Tot maria intraui duce te. ſed legimus,Quæ Phœbo pater omnipotẽs.& ſpecialiter nauigationis ex Aphrica,author eſt Iuppiter. [Tranſuerſa.] Aduerbium factum de nomine:vt, Rauca ſonant.Nam nomen & aduerbium,ſæpe tranſeũt in ſe:vt,Toruumq; repente clamat.Item aduerbium in nomen:vt, Dum mane nouum.& Perſi.Iam cras heſternum cõſumpſimus,ecce aliud cras.Sed nomen in aduerbium tranſiens,fit indeclinabile. Aduerbiũ autem in nomẽ,fit decliñabile.Plau. À mani ad veſperum. Mane autem,propter tetraptoton non dixit.Quũ enim in alienum ius tranſeũt hæ partes, non ſuis,ſed earum ad quas tranſeunt,vtuntur poteſtatibus,dũtaxat in declinatione.Nam temporum,rationem ſuam ſeruant: vt hic.Nam quum aduerbia,ã,in vltimis ꝓducantur,vt fruſtrã: inde,Et fruſtrã cerno te tendere contrà.Tamen hic,toruă,ſecũdùm rationem nominis,corripuit. [Et veſpere.] Scilicet quo tendimus:nec ſine ratione,poſt generalitatem addidit ſpeciem. [In nubem cogitur aer.] Nam aeris denſitas facit nubem:vt, Denſæ erant quæ rara modò,& quæ denſa relaxat. [Sequamur.] Fortunam,ſcilicet. [Nec littora longe.] Suadet à facili. [Fida.] Propter Aceſtis affinitatem. [Fraterna.] Eryx. Propter Erycen,Butæ & Veneris filium.ſecundùm alios,Neptuni & Veneris. [Sĭcanos.] Corripit Sĭ:alibi producit:vt, Sīcano prætenta ſinu. [Rite.] Ideſt ſi rite remetior. [Aſtra.] Cœlo,ante ſeruata.ſ.ante tempeſtatem.Colligit autem vicinitatem,ex ratione curſus,qui à peritis horis colligitur:quas indicant ſydera. [Iandudum.] Non tantùm heroicum eſt,quòd dat Æneæ peritiam gubernandi,ſed etiam ad præœconomiã pertinet.Dicturus enim eſt,Et ipſe ratem nocturnis rexit in vndis. [Flecte viam.] In terra,nos flectimus de via:in mari,ipſam viam flectimus. [Feſſas naueis.] Ideſt nos feſſos. [Dardanium Aceſten.] Aceſtes. Vt ſuprà diximus,Hyppotes,filiam ſuam Ægiſtam,ne ad cœtos religaretur,nauiculæ ſuppoſuit:& miſit quò ſors tuliſſet:hanc ad Siciliam delatam,Crinĭſus fluuius amplexus eſt, conuerſus in canem,vnde Aceſtes eſt natus. [Seruat.] Tenet: vt,Tantas ſeruabat filia ſedes. [Secundi.] Iam ſecundi poſt cõuerſionem. [Tandem.] Vacat:vt,Et quo ſub cœlo tandẽ.Nam cur Tandem,quum dicat,Fertur cita gurgite claſſis?

ASCENSIVS.

[Vt pelagus tenuere rates,nec iam amplius vlla Occurrit tellus,maria vn.&c.] Viſo funebri rogo,quem infortunium portendere nonnullis viſum eſt:ſubſequuta eſt tempeſtas ſęua,qua in Siciliam rurſus compulſi ſunt:ſed eam rem,prouidus heros Æneas in bonam accepit partem,interpretãs videlicet deorum voluntate eueniſſe,vt patri Anchiſæ illic ſepulto,anniuerſarios celebraret honores. Donati hic nihil videmus. Ordo. Ordo autem eſt. Vt,ideſt poſtquàm:rates.i.naues:tenuere.i. conſcenderant: pelagus.i.altum mare:nec vlla tellus occurrit.ſ.viſui nautarũ iam amplius:ſed,ſup.maria,ſup.occurrunt vndiq;:& cœlum occurrit vndiq;.i.ex omni loco.non ex omni parte:nã ex qua parte occurrebat mare,non occurrebat cœlũ;ſed ex omni loco tantùm aquas & cœlũ, hoc eſt nihil terræ videre poterant: olli.i.hoc tp̃e illi:aſtitit imber cœruleus.i.cœrulei coloris,aut marinis aquis collectis;ſupra caput.i.verticẽ, quaſi perſequutor eius:ferens.i.afferens:noctem.i.tenebras:& hyemen.i.tempeſtatem:& vnda inhorruit, ideſt multum horrida facta eſt:tenebris,ideſt propter tenebras.Ipſe,quaſi dicat nauigandi peritiſſimus Palinurus gubernator:loquitur ſup.ab alta puppi,Heu,dolentis interiectio:quianam ideſt cur:tanti nymbi,ideſt nubes pluuioſæ:cinxerunt, ideſt obſederunt:æthera.i. aerem ſuperiorem,aut cœlum,ita vt videri iã vix poſſit:Ve,pro vel:ô Neptune, pater.ſ.maris,hoc eſt ſũme rector aquarum:quid paras. i.prætendis,his nubibus? q.d.vis'ne omnes obruere? Ipſe loquutus ſic,iubet deinde colligere.i.contrahere:arma.ſ.nauigatoria,hoc eſt vela,& antemnas:& incumbere validis remis.i. valide ipſis remis:obliquat ſinus.i. cornua antemnarum:in ventum.i.contra ventum:ac fatur talia,O magnanime Ænea,ſi.i.& ſi,aut tametſi:Iuppiter author.ſ.noſtræ nauigationis:ſpondeat.i. polliceat,ſub pignore fidei ſuæ: tamen,ſup.non ſperem contingere Italiam:hoc cœlo.i. hac diſpoſitione aeris ſtante:venti mutati,fremũt trãſuerſa,ideſt in trãſuerſum:& conſurgunt ab atro veſpere, ideſt ab ea regione,in quam tendimus:& ita habemus ventos contrarios:atque aer cogitur,ideſt contrahitur,& condenſatur in nubem:ita,vt timor ſit de maioribus ventis:quos & Heſperus ater,& aer denſus,præ ſe ferunt.Nec nos ſufficimus obniti & tendere contrà,ideſt in cõtrarium:tantum,ſcilicet quantùm,nos venti repellunt:& ita quoniam fortuna.i.fortuita,& repentina tempeſtas:ſuperat.i.vincit, conatus noſtros,ſequamur.ſ.ſponte,quo traheremur coacti.(Nam,vt dicit Sene.Fata volentem,ducũt:nolentem,trahunt.)quóq;,duæ ſunt dictiones:& ita,quõ,producitur.q;,pro &:vertamus iter,ſup.eò quo fortuna,ſup.vocat nos:nec.i.& non:& ego reor littora fida.ſ. fraterna.i.fratris tui Erycis,qui filius Veneris,ex Bute rege Siciliæ:illic in monte ſepultus,pro deo poſtea habitus eſt.q;,pro ideſt:portus Sicanos.i.Sicilienſes,eſſe non longe.ſ.ab his locis:ſi modò.i.dummodo:aut modò.i.ſolummodo,hoc ſaluo:ſi ego memor rite.i.vt decet ſolertem nautam:aut remetior rite. i.decenter:aſtra ſeruata.i.obſeruata,dum è Sicilia in Aphricã pellerentur,vnde nunc in eam redeunt.Tum.i.tunc:Æneas pius,ſup.inquit:equidem.i.ego certe:cerno.i.video:ventos poſcere ſic.ſ.vt in Siciliam redeamus:& cerno te tendere contrà. ſ.ventos:fruſtra.i.in vanum,aut nequidquàm:& ita flecte viã. ſ.maris,quæ vbiq; eſt:velis.i.dando vela,quæ venti impellunt. An vlla tellus ſit mihi gratior:ve,pro vel:quo ego magis optẽ, dimittere naueis feſſas.i.nos feſſos.(Eſt tamen futuri euentus, omen.nam illic dimiſſurus eſt,defeſſos patres:& anus,puerosq; imbelles:nec nobilibus parentibus editos)quam,ſup.ea tellus,videlicet Sicilia:quæ ſeruat mihi.i.ad vtilitatem meã:Aceſten.ſ.amicum,& affinem,Troia oriundum:& quæ complectitur gremio.ſ.ſuo,hoc eſt ſepulchro,oſſa patris Anchiſæ.Vbi.i. poſtquàm hæc dicta,ſup.ſunt à Palinuro & Ænea:ipſi petunt portus & Zephyri.i.venti:ſecundi.i.in ſequentes,& à tergo vtiliter flantes:intendunt.i.inflant,vela:& claſſis fertur cita.i.velox:gurgite.ſ.maris,hoc eſt fluxu,etiam ſecundante.(Eſt tamen tapinoſis:& ipſi læti aduertuntur tandem:non poſt longa interualla,ſed magna deſyderia:quia tot nymbos inſtare viderant.) harenæ notæ.i.ad littus Sicilienſe:vnde abiuerant non multò ante;ſicut in.I.huius patuit.

PIERIVS,

[Nec iam amplius vlla Occurrit tellus,cœlum vndiq;,& vndique pontus.] Lectio hec in codice Longobardico,& quibuſdam

buſdam aliis manu ſcriptis. Sed enim in Mediceo, & pleriſq; itidem antiquis ita ſcriptum obſeruaui, Maria vndiq;, & vndiq; cœlum. Ex eruditis autem viris hanc alij lectionem, alij alterã malunt. ¶ Heu quianam tanti cinxerunt æthera nymbi.] Iouianus Pontanus ſummo vir ingenio, eruditioneq́; (vt omnib⁹ palàm eſt) incõparabili, in libro De numeris poeticis: multis quidem rationibus legendũ eſſe, Heu quinam monoſyllabicis dictionibus nititur adprobare. Aliquos verò codi. inueni, in quibus paulò ſequius, detorto dictionis caſu, per monoſyllaba legatur, Heu quonam. In quodam alio, quidnam. Sed enim Seruius, quianam, agnoſcit: & in. 10. ſermonem Ennianum eſſe dicit. Vetuſtioraq́; omnia exemplaria, quæ habui, quianam triſyllabum legunt, Priſcianus lib. de conſtructione. 1. Quianam ait interrogatiue poni, Vergilij teſtimonio hinc citato: idemq́; ſignificare, quòd apud Græcos Διατὶ, alibi verò ait, γὰς, coniunctionem cauſſalem, per quianam expreſſum à Vergilio, Heu quianam tanti: & quianam aduerbium conſtare tribracho, hoc loco teſte; Valerius Probus aſſerit, in atrium inſtitutis. Soſipater Cariſius, vbi quianam inter aduerbia interrogandi recenſet, hunc eundem citat verſum, Heu quianam tanti cinxerunt æthera nymbi. mihi verò non diſplicet Pontani ſententia. Sed neq; veteribus codicis vno conſenſu legentibus eodem modo, & antiquis tot grammaticis, quos tamen Pontanus eludit; auſim refragari. Quum præſertim Quintilianus ita lib. 8. dicat, propriis dignitatem dat antiquitas. eoq́; ornamento acerrimi iudicij, P. Vergi. eſt vſus, olli, & quianam, ad ſpargendam authoritatem. ¶ Obliquatq́; ſinus in ventum.] In Longobardico, ſinum, vnitatis numero legitur, inemendate. Nam & ſi abſq; eclipſi legeretur, abſurdum omnino neſcio quid ſonaret, & ſinus, numero multitudinis, vela, poetæ libentius appellant. ¶ Nec nos obniti contrà.] In antiquis codicibus pleriſq;, obnixi, legitur: quod adnotandum fuit, non quia obniti candidiorem eſſe lectionem non agnoſceremus, ſed quia pleriq; codices manu ſcripti, eodẽ modo legunt. ¶ Nec tendere tantùm.] In aliquot antiquis ſuauiore numero legitur, neq;. ¶ Quoq́; magis feſſas optem dimittere nauθs.] Antiqua pleraq; exemplaria cum Mediceo, Quóue, legunt, particula diſiunctiua.

SERVIVS.

¶ Miratus.] Is, qui mirabatur: aut certe miratus occurrit. ¶ Horridus] Terribilis. ¶ Libyſtidis vrſæ.] Aut re uera vrſæ, aut feræ Aphricanæ. ¶ Gaza] Omnis fructus eſt. ¶ Fugarat.] Poetice dixit, nam ſtellæ, affixæ cœlo ſunt, p̃ter planetas: & à ſtando dicuntur. ¶ Dardanidæ magni.] Frequenter (vt diximus) ad opus ſuum Vergilius, aliqua ex hiſtoria deriuat: nam ſic omnia inducit, quaſi diuini honores ſoluantur Anchiſæ: quos conſtat C. Iulio Cæſari feciſſe Auguſtum: & bene dicit, Genus alto à ſanguine diuũm. nam per

At procul excelſo miratus vertice montis
Aduentum, ſociasq́; rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in iaculis, & pelle Libyſtidis vrſæ,
Troia Criniſo conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentũ,
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera quum primò ſtellas oriente fugarat
Chara dies, ſocios in cœtum littore ab omni
Aduocat Æneas, tumuliq́; ex aggere fatur.
[Dardanidæ magni genus alto à ſanguine diuũm, ÆN.
Annuus exactis completur menſibus orbis,

nam per tacitam œconomiã oſtendit debere Anchiſen generis ſui, honorem mereri: vnde eſt, Diis genitæ & geniture deos. ¶ À ſanguine diuũm] Diuũm autem & deorum, ſæpe indifferenter ponit, quanquam ſit diſcretio: Deus.
vt deos, perpetuos dicamus: Diuus.
diuos autem, ex hoĩbus factos, quaſi qui diẽ obierint: vnde diuos & impatores dicimus. ſed Varro & Atteius contrà ſentiunt, dicentes, Diuos, perpetuos deos, qui propter ſui conſecrationem timentur: vt ſunt dij manes: quod tangit in. 12. libro Æneidos, Turni, Sic eſt affata ſororem, Diua deam ſtagnis, quę

Ex quo relliquias,diuiniq́ȝ oſſa parentis
Condidimus terra,mœſtaſq́ȝ ſacrauimus aras,
Iamq́ȝ dies(ni fallor)adeſt,quem ſemper acerbum,
Semper honoratum(ſic dij voluiſtis)habebo.
Hunc ego Getulis agerem ſi Syrtibus exul,
Argolico'ue mari deprenſus,& urbe Mycenæ,
Annua vota tamen,ſolenneiſq́ȝ ordine pompas
Exequerer,ſtruerémq́ȝ ſuis altaria donis.
Nunc vltrò ad cineres,ipſius & oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente reor,ſine numine diuûm
Adſumus,& portus delati intramus àmicos.
Ergo agite,& cuncti lætum celebremus honorem,
Poſcamus ventos,atq́ȝ hæc mea ſacra quotannis
Vrbe velit,poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boûm vobis Troia generatus Aceſtes
Dat numero capita in naueis,adhibete penates
Et patrios epulis,& quos colit hoſpes Aceſtes.

gnis,quę fluminibuſq́ȝ ſonoris Præſidet. ¶ Annus or.] Quia menſes in ſe curruut,& annum faciunt:vnde annulus,quaſi & annus.ſic alibi,Atq́ȝ in ſe ſua perveſtigia voluitur annus. ¶ Diuini.] Aut laus eſt:vt,Diuini opus Alchimedontis. aut vaticinantis:vnde eſt,Nunc repeto Anchiſes fatorum arcana reliquit. ¶ Aras.] Medium ſe præbet.nam & hominem fuiſſe nouit:& vult eum ex conſecratione,numen effectum.Nam quod dicit,Mœſtas aras:ad hominem pertinet.i.diis manibus conſecratas.Et quod paulopoſt dicit,Altaria liquit:pertinet ad diuinitatem poſt apotheoſin:vnde eſt,adytis,quæ ſunt tēplorū: &,ſuccedit tumulo,quod eſt hominū. ¶ Ni fallor.] Non quaſi neſcius dixit,ſed propter anni confu-

Anni inuentio. ſionem.Nam antè Cęſarem,cuius rationē de anno nunc ſequimur,intercalabāt dies,vt in Verrinis legimus.ſ.lunæ,non congruente ratione.Anno autem,primò Eudoxus,deinde,Hiparcus,deinde Ptolæmeus,ad vltimum Cæſar depræhendit. ¶ Acerbū.] Propter perditum patrem. ¶ Honoratū.] Quia deus ſit effectus. ¶ Sic dij voluiſtis.] De diis,ſemper ſalua veneratione,loquit̄:ſicut in.3. Sic viſum ſuperis. ¶ Agerē.] Eſſem & bene Aut deſertos,aut hoſtiles memorat locos. ¶ Ar-

Deprēdi. golico.] Ionico & Adriatico. ¶ Depnſus.] Occupatus.& eſt proprie nauigantiū:vt,Deprehenſis olim ſtatio gratiſſima nautis. ¶ Mycenæ.] Vt,vrbem Patauí.& Græce vſus eſt ſingulari.vt Iuueñ.Atq́ȝ vetus Thebe centum iacet obruta portis.Et ab eo quod eſt Mycæne,Mycænas,dicit̄ Mycena,Mycenæ:vel eſt,Mycene in ablatiuo. ¶ Annua vota & pompas.] Hæc quaſi nu-

Dona. mini. ¶ Suis donis.]Congruis.Dona ſunt tantùm ſuperorum.

Munera. Munera,inferorum:vt in Bucolic.Phœbo ſua ſemper apud me munera lauri. ¶ Nunc vltrò.]Argumētum à minori ad maius. Vltrò.i.vltrà.i.inſuper.vel ſponte ſua, non volentibus nobis. Quaſi velit tempeſtatem ortam:non vt ab Italia arcerentur,ſed vt ſacra renouarentur Anchiſæ. ¶ Honorem.] Non dixit,exequias:nā & ventos,quaſi à numine vult petere. ¶ Poſita.] Conſtituta:& vt poſuerunt in montibus,vrbem.Dicit autem,petamus:etiam hoc,vt velit nos etiam in vrbe cōſtituta,ſingulis annis ſacra perſoluere. ¶ In naues.]Per naues.Multa enim,in,ſignificat:vt ſupra diximus.

ASCENSIVS.

¶At procul excelſo,&c.] Docet,quomodo ab Aceſte amico,ſuſcepti ſunt hoſpites:abs quo videlicet humaniſſime,prius dimiſſi erant:vnde dictum eſt in.1.Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes,Littore Trinacrio,dederatq́ȝ abeuntibus heros,Diuidit,&c.De hac autem re dicit Donatus ſic, ¶ Occurrit.] Impatientiam cupientis gratulari,ſignificat. ¶ Et pelle.] Refert habitum paternum.Erat enim natus ex fluuio:& fluuij penè nudi,ſine ambitione veſtium, pinguntur. ¶ Agreſti.] Sūt epulæ,de quibus ait in Buco. Sunt nobis mitia poma Caſtaneæ molles,& preſſi copia lactis.His addere poſſumus,oua,& her-

Ordo. bas.Hæc ille. ¶Ordo eſt.At.i.ſed:Aceſtes,rex ille Siciliæ:miratus.i.admirans:procul.i.de longe.ſ.de excelſo vertice montis:aduentum.ſ.Æneæ:& naues ſocias.i.ſociorum,hoc eſt Troianorum:occurrit,ſup.eis:exiſtens horridus.i.terribilis,aut aſper:in iaculis.i.propter iacula quæ gerebat:& pelle vrſæ Libyſtidis.i.Libycę,ex Libya genitæ:vt ſit Libyſtis,patronymicum à patria deductum.Sunt autem in Libya feræ plurimæ,& feroces:quem.ſ.Aceſtem:mater Troïa.i.Troiana.(Eſt enim triſſyllaba dictio,Troïa.) genuit conceptum flumine Criniſo.Incertus ergo illi pater:quia dum fluuiorum ad quos geniti ſunt,notiora ſunt,quàm patrum nomina dicuntur illorum filij.mater autem dicitur Ægiſta,Hyppotæ Troiani filia fuiſſe.Ille.ſ.Aceſtes,non immemor veterum parentum.i.memorans ſe à Troianis oriundum,aut memorans eum eſſe Troianorum morem,vt hoſpitales ſint,gratatur reduces.i.reductos eſſe ad ſe:& excipit.i.ſeorſum ad conuiuium accipit eos:gaza agreſti.i.opibus agreſtibus,& ex agro collectis:& id quidem faciebat lætus i.hilari vultu:vt modicitatem ſuam,non illorum cōtemptum,ſignificaret:ac ſolatur eos feſſos.ſ.ex reluctatione contra ventos:opibus amicis.i.faciliter parabilibus,quæ amicis acceptæ ſunt:aut eis tunc conuenientibus.Quum.i.poſtquàm, poſtera dies clara(hic patet,diem diſcretū à nocte,etiam fœminini generis repperiri) fugarat.i.fugauerat.ſ.claritate ſua: primo Oriente.i.in primo ortu ſolis:ſtellas,ita vt amplius non appareret,Æneas aduocat in cœtum.i.concionē:ſocios.ſ.ſuos,ab omni littore:& fatur ex aggere tumuli.i. colliculi, aut ſepulchri Anchiſæ.O Dardanidæ magni genus,ab alto ſanguine diuûm.i.diuorum,præcipue Iouis:annuus orbis.i.annua reuolutio ſolis: completur,ideſt perficitur:menſibus actis.i.tranſactis:ex quo,ideſt poſtquàm:nos condidimus terrę.i.terra:ſed in ipſo elemento.nam terra,aut in terra condere poſſimus,etiā in aere,aut excelſa turri:terræ verò & humi,in ipſo elementi loco:condidimus ergò terrę reliquias,& oſſa parentis.ſ.Anchiſæ:diuini,aut præſcij,futurorum & ſacrorum periti,dum viueret:aut in deorum numerum aſſumpti:& ſacrauimus aras mœſtas,ſup.in honorē eius.mœſtas quidem,quia obiuerat:ſed ſacras,quia in deorum numerū aſſumptus erat.Iamq́ȝ.i.& iam:niſi fallor,adeſt dies,ſupp.anniuerſarius:quem ego habebo ſemper acerbum,propter mortem patris,& ſemper honoratum propter eius,ſi ita dicam, deificationem.ô dij,vos voluiſtis ſic.q.d.niſi ita voluiſſetis:vellem adhuc nobis dux itineris,ſolamēq́ȝ laborum eſſet. Si ego agerem i.ducerem,& viuerem hunc diem,exiſtēs exul in Syrtibus Getulis.i.Getulicis,hoc eſt maximis periculis maris,qualia ſunt apud Syrtas:ve,pro vel:ſi.i.tametſi:ego agerem hūc diem,exiſtens deprenſus.i. occupatus.ſ.ab ipſa tempeſtate ſubitò orta. Deprendimur enim in facto,ſicut in adulterio,dum alienā coniugem occupamus:vnde Horatius.1.ſermo.Deprendi miſerum eſt Fabio,vel iudice vincam:& in mari à tempeſtate dum alienum elementum occupamus:vt hic:& in Geor.Deprenſis olim ſtatio gratiſſima nautis.in mari Argolico:& in vrbe Mycenæ,pro Mycenarum:aut in Mycene vrbe.ſ.Argiuorum,hoc eſt in medio hoſtium:tn̄.i. nihilominus:ego exequerer vota annua.i.anniuerſaria:& pompas.ſ.exequiales,& funebres:ſolēnes.i.quæ toto anno,aut ſingulis annis exhiberi ſolent:ordine.i.per ordinem,& ſecundùm ritum talium ſacrorum:& ſtruerem altaria ſuis.i.propriis donis:vnde ſignificat Anchiſen in deum ſuperum aſſumptum:quia altaria non niſi ſuperorū proprie ſunt:& tamen ſimulachrum Anchiſæ apud inferos inueniet:ſed & aliorum diuorum illic ſunt,ſecundùm Æthnicos.Nos adſumus nunc:equidem.i.ego quidem:reor q́ȝ,haud.i.non:ſine mente.i.animo & intentione:& haud ſine numine.i.nutu & voluntate deorum,hoc eſt cum deorum voluntate & præordinatione:adſumus vltrò.i.ſine labore noſtro oblati:ad.i.iuxtà,cineres,& oſſa ipſius parentis:& nos delati.ſ.impulſu ventorū,intramus portus amicos.i.amicorum:ergo agite.ſ.quod inſtat,& quod conſentaneum eſt rationi:& celebremus cuncti honorem lætum.i.cum lætitia.aut reuera lætum,quia de re læta,vtpote de Anchiſæ deificatione,ſeu apotheoſi.Poſcamus.ſ.ab ipſo patre,iam deo ventos.ſ.oportunos:atq́ȝ poſcamus,vt,ſup.Anchiſes,velit nos & noſtros minores ferre ſibi:quotannis.i.ſingulis annis:hæc mea ſacra,quæ.ſ.nunc inſtituam:vrbe poſita.i.conſtituta:& templis dicatis.i.conſecratis:ſibi.i.in honorem ſuum:Aceſtes,generatus Troia,dat vobis bina capita boūm.i.binos boues,in naues.i.per ſingulas naues duos boues:(Male legit qui dicit,in capita:vnde corruptus eſt textus,Dat numero in capita:vbi legendū eſt,Dat capita in naues.) adhibete epulis. Dat capita in naues, diuos adhibete penates. legūt alij. i.viſcerationi:& epulo ſolenni diuos penates:&.i.ſimul:patrios.i.quos auehimus à patria:& eos,ſup.quos Aceſtes,hoſpes noſter, colit.ſ.peculiariter:hoc eſt agamus diem lætum,paribus auſpiciis & præſidibus.

PIERIVS.

¶At procul excelſo miratus vertice montis.] In veteribus quibuſdam codicibus,& procul,legitur:quod non ita placet,eſt & diſtinctis inde dictionibus,præpoſitione & nomine,Ex,celſo. Nonnulli tamen malunt vna legendum. ¶ Aduentum,ſociaſq́ȝ ratis.] Non eſt excipiendum riſu,quod in antiquis aliquot codicibus,Atuentum,per t,conſonante,prima ſcriptum inueniatur. Fuiſſe ſiquidem veterū morem nomen hoc ita ſcribere,non inficiatur Victorinus;ſed nos nunc per d,ſcribere libentius volunt. ¶ Et pelle Libyſtidis vrſæ.] Sunt qui Libyſſidis,per ſſ geminatum,non per ſt,legere contendant,Quam lectionem ego nuſquàm

nuſquàm in exempla.ant.inueni: neq; formã eam gentilis nominis, aut poſſeſſiui, aut patronymici, aut quanuis alia velint ea nuncupatione appellitare, traditam à grammaticis: quanuis id nomen in multas varietur formas. Primo enim Libys, eſt proprium nomen, cuius genitiuus Libyos, à quo Libya. Inde nomina deducta, vel gentem, vel quid huiuſmodi ſignificantia, hic & hæc Libys & hoc Liby: Libycus Libyca, Libyſſe Libyſſæ, à genitiuo verò Libyos, ex pleonaſmo Libyſtus, Libyſticus, Libyſtinus, Libyſtiâs, & quod in frequentiſſimo eſt Latinorum & Græcorum vſu, Libyſtis. Et quoniam apud Stephanum legitur, Libyam, à Liby dictam, non importunum fuerit, quid alij quidam ſuper hoc nomine ſenſerit apponere, Libyam ab eo dictam, quod inde Libs flat, putat Ser. & pleriq; alij. Varro verò nomẽ confictum putat, quòd Libya, quaſi λιπόυσα τῦ ὑείν, dici crediderit, cui opinioni Sallu. etiam dictum adcommodant, cœlo, terraq; pœnuria aquarum. Eam tamen Iſocrates à matre Buſiridis ita vocatam dicit, vbi de nobilitate Buſiridis, his verbis loquitur, ὃς πατρὸς μὲν ἦν ποσειδῶνος, μητρὸς δὲ λιβύης, τῆς ἐπάφου, τοῦ Διὸς ἣν φασὶ πρώτην γυναῖκα βασιλεύσασαν ὁμώνυμον αὐτῇ τὴν χώραν καταστῆσαι. Fuit itaq; Buſiris, patre Neptuno, matre Libyæ, quæ Epaphi filia fuit, qui Iouis. Eam autem quum mulierum prima regnare adgreſſa eſſet, ſuo de nomine regioni nomen indidiſſe proditum eſt. ¶Ac feſſos opibus ſolatur amicis.] Vetera aliquot exemplaria legunt, & feſſos: ſed magis placet, ac: quia ſequellam quandam cum properatione ſubinnuit. Eſt &, amicos, legere in codi. aliquot antiquis: vt ſit, feſſos amicos. Sed, amicis opibus, hoc eſt charis, gratis, & optatis, longè magis placet. ¶Genus alto à ſanguine diuũm.] In codici. aliquot antiquis, à ſanguine Teucri, legitur. Sed enim magis placet, diuũm: vt perſuaſurus diuinos honores celebrandos in honorem patris, idem ipſi ſibi ſperarent, qui genus à Dis, duceretur. Et in antiquioribus codicibus dubio procul, diuom, habetur. ¶Ni fallor.] In antiquis codici. niſi fallor. Sed monoſyllabum venuſtius. ¶Gætulis agerem ſi Syrtibus exul.] Gætulis cum æ, diphthon. prima ſyllaba ſcribi dictum. Eſt verò &, exſul: tam ex aliquot codicibus, quàm ex antiquorum marmorum teſtimonio, ac veterum grammaticorum præceptis, per x, & ſ, ſcribendum: idq; non eo abuſu quo maxſumus, auxſilium, Alexſander, & huiuſmodi pleraq; in veterum monumentis notata ſuperius memorauimus. Sed quia Terentij, Scauri, Capri, & quorundam veterum grammaticorum præceptum eſt, exſul, cum litera ſ, poſt x, ſcribendum, vt ſcilicet nominis quod inſertum eſt, vix appareat. Siquidem exſul, extra ſolum, eſſe ſignificat. Quod verò intermitti cœperit, & in hac dictione, & in aliis nonnullis, inde factum. quia Thuſci, natura linguæ ſuæ, ſ literam, raro exprimerent. Apud Latium verò, vnde Latinitas dicta, & vbi orta, & maior populus, & magis egregiis artibus pollens. Capri ipſius teſtimonio, fuere Thuſci, quos nos plurimũ ſumus imitati. ¶Et vrbe Mycene.] In codi. aliquot antiquis, Mycenæ, cum diphthõgo. In aliquot, Mycena, legitur. Sed ſiue, Mycene, legendum velint, vt apud Iuuenalem, Vetus Thebe: ſiue declinationem mutatam, vt grãmatici tradunt: vt in erudito quodam carmine, Mycena Ditis: aliorum ſit iudicium. Nam Priſcianus inueniri quædam, ait ſingulariter prolata idem ſignificantia, Vergilius. 5. Argolicoúe mari deprenſus, & vrbe Mycena. Mihi ſanè mirifice placet, quod in Romano codice legi, Mycenis: figura eloquutionis admodum eleganti. Erant & alij codices, in quibus Mycenis, legebatur, numero multitudinis: ſed imperitorum hominum iniuria contaminati ſunt, vltima abraſa ſyllaba. ¶Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorẽ.] In antiquis codicibus trãſpoſitis dictionibus, & lætũ cuncti celebremus, habetur. ¶Atq; hæc me ſacra quotannis.] In antiquis aliquot codicibus, mea ſacra, legitur: à me. ſ. inſtituta. Sed quia ſubſequitur, ferre: magis placet, me ferre. Eſt &, quot, annis, diſtinctis dictionibus: vt in veterum monumentis, Centeni quinquageni, quot annis, darentur. & alia huiuſmodi.

SERVIVS.

Præterea ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſq; retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quiq; pedum curſu valet: & qui viribus audax,
Aut iaculo incedit melior, leuibuſ've ſagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæſtus:
Cuncti adſint: meritæq; expectent præmia palmæ.
Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto: POETA
Hoc Helymus facit, hoc æui maturus Aceſtes.
Hoc puer Aſcanius, ſequitur quos cætera pubes.
Ille è conſilio multis cum milibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho
Fundit humi, duo lacte nouo, duo ſanguine ſacro,
Purpureoſq; iacit flores, ac talia fatur:
Salue ſancte parens, iterum ſaluete recepti ÆNEAS
Nequidquàm cineres, animæq;, vmbræq; paternæ:
Non licuit fineis Italos, fataliaq; arua.
Nec tecum Auſonium (quicunq; eſt) quærere Tybrim?

¶Si nona diem.] Non de die, qui certus eſt, dubitat: ſed de ſerenitate. vnde paulopoſt, Serena iam luce. & eſt ſciendum: quia apud maiores, vbicunq; quis fuiſſet extinctus, ad domum ſuam referebatur: & illic, ſeptem reſeruabatur diebus: octauo die, incendebatur: nono, ſepeliebatur. Vnde & Horati. Nouendiales diſſipare pulueres. Nam & ludi, qui in mortuorum honorem celebrantur, nouendiales dicuntur: ſciendum etiam, quòd domi ſuæ ſepeliebantur. vnde eſt orta conſuetudo, vt dij penates, in domibus colantur. ¶Prima.] Re vera prima: nam cætera, non eo quo dicit, editurus eſt ordine. ¶Et viribus audax.] Hoc ad oĩa pertinet. ¶Aut iaculo incedit melior.] .i. iactu velocium ſagittarum: vt vacet, ve: ſic iſta iunxit in. 9. Inſidiis iaculo, & longe fallente ſagitta. hoc eſt, iactu longe fallentis ſagittæ: nam non exhibuit iaculatores. ¶Crudo cæſtus.] Crudeli, vel duro: & diphthongatur cæſtus, quãdo pugillum arma ſignificat: & pluralem habet numerum, & eſt quartæ formæ. Ceſtus autem, ceſti, ſine diphthongo, tantùm ſingularis numeri eſt: & ſignificat, cingulum Veneris. ¶Palmæ.] .i. virtutis. conſequens pro præcedenti poſitum. ¶Ore fauete.] Apto ſermone, & ſacris, & ludis vtitur: nam in ſacris, taciturnitas: in ludis, neceſſarius eſt fauor. Fauet quis ore, etiam per taciturnitatem. Horati. Fauete linguis carmina, non prius audita Muſarum ſacerdos. ¶Cingite tempora ramis.] Ex more Romano: vbi omnis ætas coronata, ludos ſpectabat: quod oſtendit per Æneam, Aceſtem, & Aſcanium: per quos omnes oſtendit ætates. ¶Materna.] Vel, quia filius: vel, quia Veneris ſacrificatur marito. ¶Helymus.] Princeps Troianorum: qui dicitur, tres in Sicilia condidiſſe ciuitates. ¶Æui maturus.] Honeſtius, quàm ſi æuo maturus, diceret. ¶Rite.] Secundũm ritum ſacrificij, quod exigebat: vt, Libaret de mero baccho. i. puro vino. ¶Carcheſia.] Genus poculorum. ¶Humi.] Terræ. ¶Nouo.] Vel ſtatim mulſo, vel poſt fœtum, quod colloſtrum dicitur, neutro genere. ¶Sanguine ſacro.] Scilicet victimarum. Sacrificat autẽ partim quaſi mortuo numero pari, partim quaſi deo numero impari: vt, Cædit quinas de more bidentes. Nam numero deus impare gaudet. ¶Purpureos.] Ad ſanguinis imitationem, in quo eſt ſedes animę. ſic in. 6. Purpureos ſpargam flores. Itẽ, Purpureaſq; ſuper veſtes velamina nota, Fit vt ſedis ſuę cognoſcat imitationẽ. ¶Salue.] Salue, & vale, ſecundùm Varro. in Logiſtoricis, ſynonyma ſunt: vnde his & in ſalutationibus, & in execrationibus vtimur. Teren. Valeant qui inter nos diſſidium volunt. vnde hæc etiam, mortuis dicimus: non quòd eis optemus ſalutem, in quibus nulla eſſe poteſt: ſed vt ſignificemus, ita nos digredi, vt oſtendamus illos nunquam in noſtram cõmunionem eſſe venturos. Diſtingue etiam, nam quo tempore ſepeliit, dixit, ſalue, & vale. ¶Recepti Nequidquàm cineres.] Cineres pro ipſo patre poſuit: ac ſi diceret, Salue pater de Troia libertate ſine cauſſa, propter quod ſequitur, Non licuit fines Italos, fataliaq; arua. ¶Recepti iterum.] Alij, ad hiſtoriam referunt ſuprà dictã, reſponſione mutata: vt dicant, Recepti iterum cineres ſemel ex Troia, ſemel à Diomede: qui dicitur, oſſa eius eruta cum Palladio, reddidiſſe. Nequidquàm autem, ſecundùm Epicureos, qui dicunt, omnia perire cum corpore. ¶Animæq;, vmbræq;.] Plato, & Ariſtoteles, & omnes periti, dicunt in homine quatuor eſſe animas. Aliam, vitalem: vt in vermibus, qui tantùm mouentur. Aliam, ſenſualem: vt in mutis animalibus, in quibus eſt ſenſus timoris & gaudij. Tertiam, intellectualem: vt in hominibus, qui & cogitare & iudicare poſſunt. Eſt quarta infrà omnes, quæ phyſice dicitur in herbis & arboribus, quæ motu carentes oriuntur, creſcunt, & occidunt. Homo, horum omnium particeps eſt: vnde Sal. Alterum nobis cũ diis, alterum cum beluis commune eſt. Si autem quatuor ſunt animæ, totidem erunt vmbræ; vt ſiquis inter geminas ſit lucernas,

Cæſtus.
Ceſtus.

Salue.
Vale.

geminam vmbram creat. Hoc de animis etiam Lucre. tradit:
ſed non tantum veritati ſtudet, quantùm ſectæ Epicuræ. Alij
tamen dicunt, vmbræ, eſſe genitiui ſingularis: vt ſit, cineres ani
mæ, & vmbræ paternæ: quod non valde probandum, quòd nec
vmbra, nec anima cineres habeat. ¶ Quicunqꝫ eſt.] Tædio lon-
gæ nauigationis hoc dicit.

ASCENSIVS.

Præterea ſi nona.] Præter epulum, quod ad tumulum patris
daturus eſt, pollicetur ludos funebres cõſtituere. de quibus &
eorum origine diſerte diſſerit Landinus, vt ad finem huius le-
ctionis videbimus. Donatus verò dicit ſic, ¶ Nona diem.] Præ-
ſcripſit tempus ludorum, ſi tantùm aeris temperies eſſet: & id-
ipſum nec nimis propinquum, vt poſſet præparari celebritas:
nec nimis longinquum, ne haberet diutine expectatiõis tędiũ.
¶ Almũ.] Trãquillum debemus accipere. Edixit autem ludos
Mimi ĩpudici. non impudicos, vt Mimi ſunt: ſed fortes, & quibus virtutes in
homine accedũtur. ¶ Spectent.] Vel videãt vel ſperent. ¶ Me
rite.] Præmonet quòd recto iudicio attribuetur palma. ¶ Ore
faue.] In ſacris hoc ſignificat indicere ſilentium: hic verò admo
net, vt lætis clamoribus fauorem accomodent. ¶ Hoc Hely-
mus.] Aceſtes & Aſcanius, quia omni ætati congruebat. ¶ Ite
rum.] Nam primo ſalutauerat, quum ſepeliit. ¶ Sancte.] Vt ſi-
gnificet inter deos receptũ: nã in. 2. libro, quia viuus erat, & ab
eo minime diuelli volebat, non ſancte dixit, ſed clare. ¶ Ani-
mæꝙ, vmbræꝙ.] Caſus genitiuus eſt in ſingulari. ¶ Rurſus.]
Quia inimicorum manibus fuerant effoſſi: & iterum ſua opera
conditi: quod beneficium, quum nõ ſenſerit mortuus dixit, Ne
quidquàm: & bene dictum eſt ex perſona filij, qui viuo, quàm
mortuo, beneficium præſtare maluiſſet. ¶ Non licuit.] Propter
Ordo. quod in. 3. dixit, Heu tantis Nequidꝙ erepte periclis. Ordo
autem eſt. Præterea. i. præter ea quæ dicta ſunt. i. præter epulũ
datum: ſi. i. poſtquàm: aurora nona. i. nono loco oritura: extule-
rit mortalibus diem almum. i. nutritiuum, & conſeruatiuum:
aut potius, tranquillum, & ludis accommodum: & retexerit. i.
aperuerit: & patefecerit radiis. ſ. ſuis: orbem. ſ. prius occultum
tenebris nocturnis: hoc eſt, quum primum ſeptimus dies illuxe
rit nobis, & ſerenitatem oſtenderit: ego ponam Teucris. i. Tro
ianis: prima certamina. ſ. è quatuor: claſſis. i. nauis: cite, ideſt ci-
to impellendæ: vt quæ primam metam contigerit, victrix ſit:
quiꝙ. i. & qui: & ponam, ſupp. certamina ei, qui valet curſu pe-
dum, & qui audax eſt viribus. i. confidit viribus ſuis: luctando
cæſtibus, aut reſiſtendo currentibus, aut qui incedit meliori ia-
culo. ſ. ex arcu emiſſo: ve, pro vel: ſagittis leuibus, ſeu, ſup. ei qui
fidit committere pugnam: cæſtu. i. armatura manuum, à cæden
do dicta: crudo. i. ex corio crudo, inſuto plumbo: hoc eſt, conſti
tuam quadruplicia certamina: nauium, pedum, arcuum, & cæ-
ſtuum: hoc eſt, manuum, & brachiorum: cuncti. ſ. qui aliqua re
præſtant: adſint, & expectent præmia palmæ: meritæ. i. quã me
ruerint, quia non fraudabuntur. Fauete omnes ore, ideſt tacite,
oſtendite fauorem, & cingite tempora veſtra. i. capitum veſtro-
rum: ramis. ſ. funebribus, hoc eſt myrteis. Ipſe fatus ſic, velat:
quod plus eſt, quàm ſi cingat: exemplo ergo alios cohortatur
tempora. ſ. ſua: myrto materna. i. quæ eſt in honore & tutela
Veneris, matris ſuæ. Helymus, vir ille nobilis Troianus, facit
hoc. i. eandem rem. i. etiam tempora ſua velat myrto: & Ace-
ſtes maturus æui. i. qui æuum ſuũ maturabat, facit hoc: & puer
Aſcanius facit hoc: quos. ſ. proceres & primores: cætera pubes
(quia Aſcanius etiam de pube erat) ſequitur. i. imitatur idem
faciens. Ille. ſ. princeps Æneas, ibat è conſilio. i. cœtu & concio-
ne: cum multis milibus. ſ. hominum: niſi ſit milibus, pro militi-
bus: ſed poterant eſſe multa milia, eo quòd Siculi aderant: ad
tumulum. ſ. Anchiſæ: ibat (inquit) medius, & hoc magna cater-
ua comitante: & ipſe libans. i. ſacrificans: hic. i. quum eſſet ad
tumulum: fundit. i. effundit: rite. i. ſecũdùm ritum ſacrificij: duo
carcheſia. i. pocula: mero Baccho. i. in quibus erat merum. i. pu-
rum vinum: humi. i. in humum: & fundit duo, ſup. carcheſia: no
uo. i. recens mulſo, lacte: & duo. ſ. carcheſia, plena, ſup. ſanguine
ſacro. i. victimarum mactatarum (Ser. iterum dicit, coluſtrum,
neutro genere dici: ſed in Bucolicis oſtenſum eſt etiam, colu-
ſtram, genere fœminino repperiri.) & iacit. i. proiicit in tumu-
lum: flores purpureos. i. ſanguinei coloris: quia talibus omni-
bus, oblectatur anima in corpore degens: ac fatur talia, O ſan-
cte (quia in deorum numerum aſſumptus es) parens, ſalue (po
teſt dici, ſalue iterum, vt docet Donatus.) & ſaluete cineres: &
i. ſimul: animæ paternæ. i. quibus coniuncta aliquando fuit ani
ma paterna: & vmbræ paternæ. i. quibus aſſociata fuit vmbra
paterna: & ita genitiui ſunt ſingulares, vt Donatus vult, quod
& mihi placet: quanuis Seruius philoſophetur, aſtruens mul-
tas eſſe vnius animas, ac vmbras: vt ſit ordo, Saluete animæ, &
vmbræ paternæ: ſed neqꝫ animam, neqꝫ vmbram, ſe recepiſſe ſi-
gnificat Æneas: quum animam, apud ſuperos: vmbram, apud
inferos, deputet: verum cineres, qui fuerunt aliquando recepta-
cula animæ, & vmbræ paternæ. Non licuit, dolentis interroga-
tio: quaſi dicat atqui non licuit mihi: quærere tecum, ideſt te co
mite: ſicut dixerat, Nec nate tibi comes ire recuſo, finus Italos,
ideſt Italicos: & arua fatalia, ideſt à fatis nobis promiſſa: & Ty
brim Auſonium, ideſt qui defluit per Auſoniam: quicunqꝫ eſt,
quod addit propter tædium longę inquiſitionis: quaſi dicat cre
do equidem, ex quo promiſſus eſt nobis, Tybrim eſſe in Auſo-
nia: ſed quia tandiu quæritur, nec inuenitur, non poſſum certi
quidquàm de eo dicere. Landini, de ludorũ inſtitutione, ver- Ludi.
ba ſunt hæc. Certamina, mos fuit apud priſcos, vt in honorem
maximorum virorum, præſertim eorum qui in bello oppetiſ-
ſent, funebres ludi exhiberentur. Fueruntꝙ primæ inferiæ, vt
ex captiuis nonnulli ad tumulum mactarentur: hinc gladiato-
rum munus originem ſumpſit. Primi autem ludi funebres,
quorum memoria extet, inſtituti ſunt ab Hercule, in honorem
Pelopis, eius ataui, & Ioui conſecrati, dictiꝙ ſunt Olympici:
quia apud Olympum Arcadiæ montem, celebrabantur in Pi-
ſeis finibus: hos intermiſſos Iphitus eius filius inſtaurauit:
hinc initiũ habuit prima Olympias. Hi ludi, iam expleto quar
to anno, quinto incipiente agebantur. Primus in illis, ipſe Her
cules coronatus eſt. Qui quum à bello ad ſacra conuerſus eſſet,
etiam à diis (ſecundùm Diodorũ) munera accepit: à Minerua,
peplum: à Vulcano, clauã & thoracem. Dedit Neptunus, equũ:
Mercurius, enſem: Apollo, arcum: & illo vti docuit Ceres, par-
ua myſteria, ad purgãdam centaurorũ cædẽ, illi oſtendit. In his
ludis, victores, oleaſtro coronabantur. Secundi fuêre Pho-
cenſes, poſt Phytonem ſerpentem, ab Apolline cæſum, in A-
pollinis honorem conſtituti. Eratꝙ victoribus corona ex lau-
ro. Tertij Achei. in Iſthmo, ob idꝙ Iſthmi dicti in honorem
Palæmonis: quem Latini Portunum nominant, qui ex Meli-
certa homine, deus marinus effectus eſt. In his, corona ex pi-
nu victoribus decernitur. Quarti Argolici. qui Nemæi, à Ne
mæa ſylua nominantur, in Archemori honorem inſtituti ſunt.
Hic enim puer Lycurgi filius fuit, & Ophelthes appellatus. Ve
rum à nutrice, dum fontem Argiuis in Thebanum bellum pro
ficiſcentibus indicaret, temere humi relictus à dracone ictus pe
riit. Argiui autem, in patris ſolatium illi ludos inſtituerunt: &
quia principium facti inde cœptũ eſt, pro Ophelthe Archemo-
rum appellarunt. Eſt illis corona ex Apio, vel vt ex herbæ hu-
militate ætas infantilis exprimeretur: vel, quia in Apio iacens,
extinctus ſit. Hæc igitur erant præcipua genera ludorum in
Græcia, quanuis & pleriqꝫ alij extarent: vt in Attica, vbi ce-
lebrabant ludos Mineruæ, in Ægina, Æaco: in Arcadia, Ly-
ceo, Ioui, Theſpiis amori, Oropi, Amphiarao, Argis, Iunoni:
& alibi aliis.

PIERIVS.

Aut iaculo incedit melior, leuibus've ſagittis.] In anti. leui-
busꝙ: atqꝫ id expoſitiue poſitum. ¶ Seu crudo fidit pugnam cõ
mittere cæſtus.] In antiquis aliquot codicibus, tranſpoſitis
verbis legitur, Seu pugnam crudo fidit: quod in medio relin-
quimus, eorum, qui arcanam hanc muſicam adamant, iudicio
perpendendum, ita etiam quod ſubſequitur trãſpoſitis tantùm
dictionibus variatum. ¶ Et cingite tempora ramis.] Quod in
Romano codice, & aliquot aliis ita habetur, & tempora cingi-
te ramis: nempe ad ſimilium ſyllabarum concurſum euitandũ,
te, tem, & ra, ra. Verum huiuſmodi ſyllabarum homophoniæ
plerunqꝫ de induſtria fiunt à poetis, vt eo loco, Et nos phas ex-
tera quærere regna, de quo ſuperiore libro dictum.

Dixerat, hæc adytis quũ lubricus anguis ab imis POE.
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit
Amplexus placide tumulum, lapſusꝙ per aras
Cœruleæ cui terga notæ: maculoſus ab auro
Squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerſo ſole colores.
Obſtupuit viſu Æneas, ille agmine longo
Tandem inter pateras, & læuia pocula ſerpens,

SERVIVS.

Lubricus anguis.] Labi-
lis, aliâs locum dicit: vt, Per
lubrica ſurgens. ¶ Septem
gyros.] Per magnitudinem
loci, genium vult probare.
Nullus enim locus caret ge
nio: qui per anguem plerun
Anguis. qꝫ oſtenditur. Perſius, Pin-
ge duos angues, pueri ſacer
eſt locus extra Meiite, diſce
do. Locus ex Home. qui in-
ducit Græcos apud Auli-
dem, omen decennalis bel-
li ex ſerpente collegiſſe: qui
etiam matrem conſumpſit,
nouem pullis comeſis: ſic &
nunc ſeptem gyris finem er
rorum Æneæ oſtendit, qui
ſeptem annos durarunt: &
eſt optimum figmentum.
Annus. Annus enim, ante inuentas
literas, indicabatur picto ſer
pente, ore caudam tenente:
quia annus in ſe recurrit.
Gyrus. Gyros, nomen legimus: ver
bum exinde non inueni-
mus. ¶ Incendebat.] Illu-
ſtrabat. ¶ Agmine longo
Tandem.] Poſt illos gyros
tandem,

Libauitq́ue dapes, rurſusq́ue innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus genium'ne loci, famulum'ne parentis
Eſſe putet, cædit quinas de more bidentes,
Totq́ue ſues, totidem nigrantes terga iuuencos,
Vinaq́ue fundebat pateris, animamq́ue vocabat
Anchiſæ magni, manesq́ue Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocij, quæ cuiq́ue eſt copia, læti
Dona ferunt, onerantq́ue aras, mactantq́ue iuuencos.
Ordine ahena locant alij, fuſiq́ue per herbam
Subiiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.

tādē, lōgos repere cœpit. Agmine, ipetu. ¶ Serpens.] Repēs, participiū eſt, libauit: leuiter tetigit dapes ſup poſitas: q ſilicerniū dicunt, quaſi ſilicenium, ſupra ſilicem poſitū. ¶ Depaſta.] Nō à ſe: nam ipſe libauit: ſed tandiu manſit, donec flamma, omnia aris impoſita, conſumeret. ¶ Genio'ne loci.] Quia (vt ſuprà diximus) nullus locus eſt ſine genio. ¶ Famulum'ne.] Conſueuerant priſci, vt hodie apud Indos, vt quoties reges moriebantur, cum his dilecti equi, vel ſerui: & vna ex vxoribus carior incendebantur, inter quas de hoc ipō magna erat contentio: poſſumus igitur intelligere, ſeruum ſepultum cum Anchiſe. vel per apotheoſin, deum vult eſſe effectum. vnde dat famulum, quaſi miniſtrum: ſingula enim numina, habent inferiores poteſtates miniſtras: vt Venus, Adonim: Diana, Virbium: aut ex ſententia Pythagoræ, dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis: quæ eſt in ſpina anguē creari: quod Ouidius in. 15. Metamor. dicit, loquēte Pyhagora. ¶ Acheronte remiſſos.] Aut venientes de Acheronte: aut Acheronte remiſſos: qui iam in Acheronte non eſſent, poſt apotheoſin factam.

ASCENSIVS.

❡ Dixerat, hæc.] Poſt preces Æneæ ſignificauit ſe Anchiſes eis dignum emittendo ſerpentem, diuinitatis ſuæ indicem, quo viſo, & ipſe, & ſocij eius ſacrificia, inſtaurabant. de qua re dicit Dona. ſic, ¶ Agmine.] Dixit agmen, quo naturaliter impellitur ſerpens. Pulchritudo & innocētia ſerpentis, rem cœleſtem, & non noxium animal, ſignificat: propter quod magis honores inſtaurauit. Hæc ille. ❡ Ordo eſt. Æneas, ſupp. dixerat hæc, quæ. ſ. præmiſſa ſunt, ſupple tunc: quum. i. quando: anguis lubricus. i. Ordo.

lubricus.i.faciliter elabens,propter pingue cuti adhærens:traxit exiſtens ingens.i.valde magnus:traxit(dico)ab imis adytis.i.ſacrariis,& penitioribus ſepulchri locis, ſeptem gyros, & ſeptena volumina.i.conuolutiones: colligendo ſe in ſpiras, ſeu annulos ſuos:amplexus.i.amplectẽs:tumulum.i.ſepulchri tumorem:placide.i.ſine feritate,& lapſus,ſup.eſt, per aras, ſcilicet Anchiſæ,iam extructas:cui,ſcilicet angui: notæ.i.maculæ: cœruleæ.i.cœrulei coloris,ſupple incendebant terga: & fulgor maculoſus auro.i.ſimilis fulgori auri: incendebat.i.reſplendere faciebat:ſquamas,ſcilicet eius ſic:ceu.i.veluti: arcus, ſcilicet cœleſtis,qui & pluuius dicitur,& iris:trahit nubibus,mille varios colores: ſole exiſtente aduerſo.i. oppoſito: Æneas obſtupuit viſu.i.quum id videret: ille, ſcilicet anguis: ſerpens.i. repens:longo agmine.i.impetu & volumine membrorum: tandem.i.nouiſſime:inter pateras,& pocula leuia.i.polita: q;,pro ideſt:ſimul libauit.i.purum deguſtauit;dapes.ſ.Anchiſæ oblatas:& innoxius.i.nulli nocens, ſucceſſit rurſus tumulo imo.i. in tumulum imum:& liquit altaria depaſta.i.dapes,quas in altaribus depaſtus erat ignis;aut denegat,vt ſit depaſta.i.non abſumpta,ſed ſolummodo libata:nam ſi abſumpta eſſent, non derelinqueretur,Æneas inſtaurat.i.augmentat : genitori.i. patri ſuo Anchiſæ;honores inceptos.i.ſacrificia in honorem eius inchoata:hoc.i.propter hoc, aut tanto magis exiſtens incertus: ne, pro an: putet genium.i.deum generationis, & principium generis (Porphyrius genus vocat)loci, ſcilicet illius ; ne, pro an:famulum parentis.i.an eſſet deus loco illi præſidens:An Anchiſæ ſpecialiter in famulum addictus:cedit.i.mactat:quinas.i. quinq;:niſi ſit vtriuſq; ſexus,quinas bidentes.i.oues: de more, ſcilicet ſacrificantium:& tot ſues.i.porcos:& totidem.i.etiam: biſquinos iuuencos.i.iuniores boues;nigrantes terga.i.habentes terga nigra;quia is color manibus gratus: & fundebat vina pateris.i.per pateras;aut potius,cum pateris;quia inferis,omnia conſumenda offeruntur;vnde in.6.de funere Miſeni, Congeſta cremantur thurea dona dapes fuſo crateres oliuo.& vocabat ſepulchris.i.ad ſepulchra,animam magni Anchiſæ: & manes Anchiſæ magni.i.in deorum numerum aſſumpti; remiſſos i.relaxatos: Acheronte, ideſt à lacu infernali: necnon, ideſt & etiam ſocij læti;ferunt,ideſt afferunt dona,quæ cuiq; eſt copia, ideſt ſecundùm copiam,ideſt facultatem, quæ cuilibet erat ; & onerant,ſcilicet ſacrificiis,aras:& mactant iuuencos:& alij locant ahena.i.vaſa ærea : ad abluendas carnes: ordine, ideſt per ordinem:& ipſi fuſi per herbam, ſubiiciunt verubus: prunas.i. carbones ardentes:& torrent,ideſt aſſant carnes,ſcilicet ad parentationem faciendam.

PIERIVS.

¶Cedit quinas de more bidentes.]In Roma.codice legere eſt, binas, neq; deſunt, qui manibus pari numero hoſtias mactari ſolitas dicant.In quibuſdam aliis exempla. ſcriptum obſerues, ceditq; binas;quod mihi ſubindicat, quinas, legendum: ſiquidem,v,ſæpe mutari ſolitum in,b, literam adnotaui: poſtea interiectum ẽſt punctum,quod,q,à dictione ſic ſcripta q . binas diſſepararet , ignariq; artis metrice , ceditq; binas, legendum putauere.quinas verò,bona pars veterum codicum habet.Iam verò bidentis,& nigrantis,per i,paſſim ſcripta ſunt. ¶Dona ferunt,onerantq; aras.]In antiquis aliquot codi .abſq; copulatiua particula,legere eſt,Dona ferunt,onerant aras. Sed mihi copula ea inſerta plurimum adridet. ¶Subiiciunt verubus.] In antiquis .ſubiiciunt,duobus ij,in vnum,idq; figura oblonga coeuntibus,& veribus per i,in penè vltima,ex veterum monumẽtis,& grammaticorum præceptionibus.

Expectata dies aderat,nonamq; ſerena
Auroram Phaetontis equi iam luce vehebant,
Famaq; finitimos,& clari nomen Aceſtæ
Excierat,læto complerant littora cœtu
Viſuri Æneadas,pars & certare parati,
Munera principio ante oculos,circoq; locantur
In medio,ſacri tripodes,virideſq; coronæ,
Et palmæ pretium victoribus,armaq;,& oſtro
Perfuſæ veſtes,argenti,auriq; talenta,
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt grauibus certamina remis.
Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſtheùs agit acri remige Priſtin,
Mox Italus Mneſtheùs,genus à quo nomine Memmi,
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus,triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt,terno conſurgunt ordine remi.
Sergeſtuſq;,domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna,Scyllaq; Cloanthus
Cœrulea,genus vnde tibi Romane Cluenti.

SERVIVS.

¶Phaetontis.]ἀπὸ τȣ̃ φαίϛω. ¶Circo.] Spatio ludorum loco. ¶Sacri tripodes.] Sic pulchri, vt ſacros putares: nec enim ſacrileg⁹ erat, vt ſacra donaret: & ſic dictum eſt, vt, Dodoneoſq; lebetes.i.quales ſunt in Dodona. ¶Et palmæ.] Zeugma ex vtroq; latere.Nam victoribus pretium, & ad ſuprà dicta,& ad dicenda, pertinet. ¶Argenti, auriq; talenta.]Talentum, ſecũdùm varias gentes,varij eſt ponderis:apud Romanos talentum, eſt ſeptuaginta libræ: ſicut Plau. oſtendit in Muſtellaria,qui ait,duo talenta eſſe, centum quadraginta libras.Legimus etiam,talentum eſſe paululum quidam: nam Home. in ludis funebribus,Patrocli vltima præmia,ponit eſſe Δύω χρυσεῖα τάλαντα.i.duo aurea talenta : quod nos cogit aliquid minimum intelligere. Nam ſi primus victor, bouem accepit,conſequens non eſt,vt dicamus vltimum tam magnum accepiſſe præmium: vnde apparet, talentum etiã minimum quiddam ſignificare. ¶Et tuba.] Romano more,ſicut hodieq; videmus omnibus ludis funebribus,vt ſunt diuorum: nam ſi ſacri ſunt.i.votiui, illuſtrantur faculis . Antè etiam,hymnis incipiebant. ¶Prima certamina.] Primo bello Punico Naumachiam,ad exercitum inſtituẽdum,Romani cœperunt : poſtquàm probarunt gentes, etiam nauali certamine plurimum poſſe:ad quam rem, in hoc certamine multum adludit poeta.¶Pares.]Diuerſis comparabiles rebus, vt ſequentia indicant.¶Melior.]Fortior.¶Grauibus remis.] Fortibus: vt, Ferit enſe grauem Tymbreùs Oſyrim. Nam graues, inferunt tarditatem.Remige:erit nominatiuus,remex:Serenus:ſemiremex : Hercules.¶Piſtrim.] Vel,à tutela depicta : vel, ἀπὸ τȣ̃ πρίζειν τὰ κύματα, ideſt à ſecandis fluctibus. ¶Mox Italus.] Subaudi,futurus.Nam Memmiorum familiam conſtituit. Benè autem laudat familiâs nobilium:nam à Sergeſto,Sergia familia fuit: & à Cloantho,Cluentia:& à Gya,Gygania.Nobiles autem fuiſſe familiâs à Troianis,teſtatur Iuuena. Iubet à præconevocari Ipſos Troiugenas.¶À quo nomine.]Scilicet Mneſthei,& Mneſtheùs:ſic eſt,vt Tydeùs:nam diphthongus Græca eſt.¶Ingenti mole.]Motu: vt, Magna ſe mole mouentem.

¶Vrbis opus.] Tam magnã,vt vrbẽ putares.¶Triplici verſu.] Omnes enim, triremes fuerunt. Verſu autem,ordine:vt, Ille etiam ſeras ĩ verſum diſtulit vlmos. aut,verſu,tractũ àverrendo: vt, Æquora verrebant, caudis, æſtumq; ſecabant. ſanè vnus eſt ſenſus.¶Pubes impellunt.]Figura eſt:vt,Pars in fruſta ſecant. ſanè ſciendum inter barbariſmum, & lexim,hoc eſt Latinam eloquutionem & perfectã,metaplaſmum eſſe: qui vno ſermone, fit ratione vitioſus. Item inter ſolœciſmum, & ſchemas,ideſt perfectam ſermonum connexionem.figura eſt,quæ fit contextu ſermonum ratione vitioſa. Ergo metaplaſmus, & figura, media ſunt: & diſcernuntur peritia , & imperitia : fiunt autem ad ornatũ.¶Domus Sergia.]Familia: vt,Da ꝓpriam Tymbreæ domum. ¶Centauro .] Maſculini . fœminini generis eſt,quum de naui dicitur. Terentius in Eunuchum ſuam , quum comœdiam diceret.Iuuenalis contrà ſenſit:vt, Scriptus & in tergo,nec dum finitus Oreſtes.ſed confunditur genus,aut metri,aut hiatus cauſſa.ſic Horati. Nec cupido ſordidus aufert.quum Cupido,pro cupiditate,generis ſit fœminini: vt Vergilius ait, Timidæ dammæ, ceruiq; fugaces: quum ipſe ſecundùm fidem dixerit,Cum canibus timidi venient ad pocula dammæ.¶Cœrulea.]Aut nigra,aut alta carina:omne enim altum,nigrum eſt:vt, Scrupea tuta lacu nigro, nemorumq; tenebris.¶Cluenti.]Ad ipſum apoſtropha eſt.

Talentũ

Figura.

ASCENSIVS.

¶Expectata dies.] Poſtquàm octo dies parentationem, ac epulum læti abſoluerant, aderat nona dies, qua certamina ineunda erant: & primo, naualia, in quibus quatuor directores concertauerunt:quorum & nauium ipſorum, nomina memoriæ commendanda ſunt ; nam interdum directores, interdum naues poſiturus eſt. Sunt ergo hi, Mneſtheùs, agens Piſtrim: Gyas,Chimeram: Sergeſtus, centaurum: & Cloanthus, Scyllam.Donatus dicit ſic,¶Expectata.]Quaſi tardius deſyderantibus veniſſet.¶Viſuri Æneadas.]Expreſſit pleniſſimam laudem Troianorum:quum Siculi,non ſolum cauſſa ludorum cõuenirent.¶Circo.]Non quòd eſſet circus,ſed locus in formam circi.

circi. ¶In medio.] Vt ab omnibus ſpectari poſſent. ¶Armaq́ & oſtro Perfuſæ veſtes.] Tranſit ad generalitatem, ne ſpeciatim diceret. Hæc ille. Ordo. ℭOrdo eſt. Dies expectata.i. deſyderata à Troianis auidis, laudis, & certaminis.i.nona dies, aderat & equi Phaetontis,ideſt quos Phaeton,aliquando gubernauerat, quum eſſet auriga ſolis patris ſui, hoc eſt equi ſolis: vehebant iam ſerena luce.i.cum ſerenitate, aurorã nonam, ideſt nonum diem præcedentem. Et fama.i. Troianorum,aut certaminis : & nomen Aceſtæ clarum.i.inclytum:exierat.i.excitauerat, & euocauerat: finitimos.i.populos,in confiniis habitantes. Et ipſi complerant.i.compleuerant littora:læto cœtu.i.conuentu:viſuri.i.vt hi qui videant Æneadas.i.Æneæ ſocios:& pars.i.partim ipſi erant,ſup.parati.&.i.etiam certare: nedum videre certantes munera.i.præmia locantur: principio.i.in primis priuſquã certaretur:ante oculos.ſ.certaturorum:& in medio circo,videlicet tripodes ſacri.i.tam pretioſi, ac ſi eſſent ſacri, aut digni, qui conſecrentur:& coronæ virides.ſ.ex ramo ſemper virenti: & palmæ(appoſitoriæ) pretium, ideſt vt ſint pretium victoribus:locantur,ſcilicet in medio circo:& arma,& veſtes perfuſæ: oſtro, ideſt purpura:& talenta.i.certa pondera auri & argenti: & tuba canit.i.cantu indicat: medio.i.de medio aggere.ſ. erat qui in littore:ludos commiſſos.i.committẽdos, aut iniunctos, vt peragerentur. Quatuor carinæ.i.naues pares.ſ.ferè collectæ ex omni claſſe : ineunt.i.incipiunt : grauibus.i. validis remis: prima certamina.i.primos ludos,qui nauales erant. Mneſtheus,ductor ille peritus:agit.i.impellit:acri remigæ.i.ſtrenuis remigrantibus : Piſtrim, ideſt nauem illam velocem.i. velociter actam:acri.ſ.remige:Mneſtheus (inquit) mox.ſ. futurus: Italus.i.habitator Italiæ,& progenitor Italorum: à quo nomine, ſupple deductum eſt genus.i.familia & progenies. Memmi.i. eorum qui dicuntur Memmij.& Gyas.i.alius ductor,ſup.agit: Chimæram,nauem illam,ſic dictam:ingentem,ideſt valde magnam:ingenti mole, ideſt habentem ingẽtem magnitudinem: aut,agit ingenti mole.i.motu:Chimæram ingentem,ideſt valde magnam(appoſitoriæ)opus vrbis.i.inſtar vrbis,hoc eſt tam magnam vt vrbem putares:aut,quam non priuatæ domus, ſed vrbes extruere poſſint:quam.ſ.nauim,Chimæram dictam:pubes,ideſt iuuentus,hoc eſt multitudo iuuenum:Dardana,ideſt Troiana, hoc eſt ipſi Troiani iuuenes, impellunt triplici verſu,ideſt ordine,aut impulſu, quo æquora verrunt : aut cantu, quo vtuntur,vt ſimul verrant:aut omnibus his:nam ſubdit remi,conſurgunt terno ordine,hoc eſt ipſa erat triremis. Et Sergeſtus à quo domus,ideſt familia: Sergia,ideſt Sergiorum:qui quo hæc ſcripſit Vergilius tempore Romæ, nobiles erant. Et ita in gratiam illorum videtur hæc commemorare poeta:gaudebant enim nobiles Romani, Troiugenæ appellari : quod & Iuue.docet,vt recitat Seruius,& Perſius,dicens,Ne mihi Polydamas,aut Troiades Labionem prætulerint? Nugæ, Nec mirum,ſi deducta principali diſcrepant: vt à Cloãtho, Cluentius, &c.tenet nomen,ideſt cognomen inuehitur:Centauro,ideſt naui ſic dicta,magna. Et Cloãthus,quartus ductor: vnde.i.à quo, ô Cluenti(ſic enim melius legitur,quàm Cloãthi)genus, ſup. eſt tibi,ſup.inuehitur: Scylla.i.tali naui:cœrulea.i.cœrulei coloris;aut,qua in mari tute vtatur.

PIERIVS.

ℭFamaq́ finitimos & clari nomen Aceſtæ Excierant.] In Romano codice, & in Longobardico excierat,.legitur,quod non placet. Et Priſcianus vt,cij,præteritum comprobaret, excierat, ex hoc Vergiliano verſu . citat ſcribendum verò ſingulari numero,excierat etiam ex antiquis codici. ¶Argenti, auriq́ talenta.]In codi.aliquot antiquis,auri,argentiq́ legitur. Sed altera lectio melior,& numero,& ordine rei,vt illud,argenti,atq́ auri memoras, quæ multa talenta gnatis parce tuis. ¶Remige Piſtrin.]In antiquis pleriſq́ codicibus, Priſtin , legitur: quam παρὰ τὸ πρίζειν dictam volunt,hoc eſt à ſecandis fluctibus. Piſtrin verò pro nauigij forma No. Marcellus agnoſcit(niſi codi.corrupti ſunt) ad ſimilitudinem marinarum piſtricum, quæ longi corporis ſunt,ſed anguſti. ¶Triplici pubes Quam dardana verſu impellũt.]Eſt antiquus codex, in quo ſcriptum eſt, impellit, numero vnitatis:ſed altera lectio ex Mediceo, & aliquot aliis,magis placet,vtpote figuratior. ¶Centauro inuehitur magna.] Codices aliquot antiqui, magno , legunt . Sed magis placet,magna,fœminini generis quod agnoſcit Seruius eſſe verò,magno,virili genere.librarij errorem oſtendit lectio,q̃ ſubſequit,Scyllaq́ Cloãthus cœruleo: qđ genus neq́ naui,neq́ Scyllæ poſſis adcommodare. ¶Genus vnde tibi Romane Cluenti.]In aliquot exemplaribus antiquis,Cloanthi, legitur : quam primam crediderim cognominationem fuiſſe. Inde Cluentium, dici cœptum:quo modo ſæpe apud Ciceronem habetur.

SERVIVS.

ℭProcul.] Aut, non nimis longe,vt, Serta procul tantum capiti delapſa iacebãt. Interdum,ſatis longe ſignificat. ¶Tranquillo.] Melius ſeptimus caſus eſt, quàm datiuus. ¶Campus.] Saxi latitudo. ¶Apricis.] Apricum locum, ſole gaudentem, dicimus: cui contrarius eſt opacus , & abditus. Vergiliꝰ,Duceret apricis in collibus vua colorem. Item, apricum hominem,qui ſole gaudet . Perſius , Noſtra vt floralia poſſint Aprici meminiſſe ſenex. Apricũ,quaſi ἄνευ ψύχεος,ſine frigore. Mergus. ¶Mergis.] Eſacus , filius Priami fuit : hic ſe præcipitauit è muro: nec periit : & quum ſæpius hoc faceret, deorum miſeratione , in auem conuerſus eſt : quæ ad imitationẽ hoc facit. ¶Circunflectere.] Vno ſermone, & profectionem,& reuerſionem,complexus eſt. ¶Ductores.] Domini nauium: non , gubernatores . ¶Pópulea veſtitur fronde iuuentus.] Hebe, eſt iuuentus,vxor Herculis : nunc ergo, aut propter hoc iuuentus , vtitur pópuleis coronis:aut ad imitationem virtutis. Pópulus enim , arbor Herculi ſacra eſt : vt, Pópulus Alcidæ gratiſſima. ¶Nudatos.] Bene nudos, qui tecti eſſe conſueuerunt. Nam nudum eſt,nunquàm tectum: vt,nuda facies. ¶Tranſtris.] Et tranſtra dicuntur, & iuga, vt in. 6.

Eſt procul in pelago ſaxum,ſpumantia contra
Littora,quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus,hyberni condunt vbi ſydera Cori,
Tranquillo ſilet,immotaq́ attollitur vnda
Campus,& apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit,ſignum nautis,pater,vnde reuerti
Scirent,& longos vbi circunflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt,ipſiq́ in puppibus auro
Ductores longe effulgent,oſtroq́ decori.
Cætera pópulea velatur fronde iuuentus,
Nudatosq́ humeros oleo perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris,intentaq́ brachia remis
Intenti expectant ſignum:exultantiaq́ haurit
Corda pauor pulſans,laudumq́ arrecta cupido,
Inde vbi clara dedit ſonitum tuba,finibus omnes
Haud mora proſiluere ſuis,ferit æthera clamor
Nauticus,adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos,totumq́ dehiſcit
Conuulſum remis,roſtriſq́ ſtridentibus æquor.
Non tam præcipites,biiugo certamine campum
Corripuere,ruuntq́ effuſi carcere currus.
Non ſic immiſſis aurigæ vndantia lora

vt in.6. Inde, alias animas, quæ per iuga longa ſedebant. ¶Intenti.]Eodem ſermone in diuerſis rebus vtitur. Aliter enim brachia, aliter mentem tẽdimus. ¶Exultantiaq́ haurit Corda pauor pulſans .] Hypallage eſt,omni parte pulſans, pauor corda haurit,ideſt ferit: vt,Latus haurit apertum,& exultare facit . ¶Laudumq́.]Ne eſſet turpe quod ait, pauor. Sane hæ ſunt bellorum prouiſiones, vnde etiã ad tubam geruntur: ſed ſciendum maioris ætatis funera, ad tubam ſolere proferri. Funebris. Perſius, Hinc tuba candelæ. Minoris verò ad tybias: Sta. de Archemoro, Tybia cui teneros ſolitum deducere manes . ¶Finibus omnes.] Secundùm naturam, ante generali vſus,deſcriptione venturus ad ſpecialitatem. ¶Præcipites.] Veloces: vt,Præcipites vigilitate viri. ¶Biiugo.]Et hoc celeritatis eſt. Plures enim ſe impediunt carcere. pro carceribus.nam in ſingulari,ſignificat cuſtodiam noxiorum:in plurali autem,repagulum, quo equi arcentur: vnde carceres,quaſi arceres, ſecundùm Varronem. ¶Iugis.] Iugalibus. ¶Vndantia.]Valde effuſa. ¶Conſona.] Propter Echo,quæ eſt noſtræ vocis æmula : vnde &,reſultant.addidit.

ASCENSIVS.

ℭEſt procul , &c.] More ſuo, priuſquàm rem deſcribat,

Concuſſere iugis, proniq; in verbera pendent.
Tum plauſu, fremituq; virûm, ſtudiiſq; fauentum
Conſonat omne nemus, vocemq; incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.

bat, præmittit deſcriptionẽ loci, in quo gereretur certamen nauale: additq; quomodo finibus exiere ſuis. de qua re & ſequẽtibus, quum in actione, potius quàm in ſententiis conſiſtant, pauca afferuntur à Donato: ea autem ſunt hæc, ¶Intenti.] Expectantes ſignum. ¶Exultantia Corda.] Propter ſolicitudinem victoriæ, quæ erat incerta. Hæc ille.

Ordo. ℂOrdo eſt. Saxũ .i. ſcopulus, aut rupes ſaxea: eſt procul .ſ. à littore: in pelago .i. mari, contra littora ſpumãtia .i. ex oppoſito littorũ ſpumantium: quod, ſupp. ſaxum: tunditur .i. percutitur: olim .i. aliquando: vndis tumidis, ideſt inflatis: exiſtens ſubmerſum, ideſt obruptum, illis vndis: tunc .ſ. vbi, ideſt quando: Cori, ideſt venti illi, qui & Cauri dicuntur (nam au, mutatur in ō longam) hyberni, ideſt tempore hyemali, ac pluuioſo flantes: condunt, ideſt abſcondunt, ſcilicet nubibus, quas producunt ſydera ad cœlum, ac ſtellas: campus, ideſt planicies capax: ſilet tranquillo, ideſt quum tranquillitas eſt: & attollitur, ideſt editur: vnda immota .i. quando vnda non mouetur: ſed tranquillitas eſt, ſupereminet illud ſaxum, habens in medio campum amœnum: exiſtens ſtatio, ideſt locus in quo ſtare & requieſcere poſſunt, mergi: gratiſſima: mergis, ideſt illis auibus vrinantibus: apricis, ideſt apricantibus, hoc eſt ſoli ſe explicantibus, poſtquàm ſeſe immerſerint. Æneas pater, ideſt princeps totius cœtus: conſtituit hic, ideſt in hoc campo, aut ſaxo: metam, ideſt terminum nauigationis: viridem, quia ex ilice, ideſt quercu illa: frondenti ſignum, ideſt in ſignum: aut exiſtentem ſignum nautis: vnde, ideſt à quo ſigno ſcirent reuerti: & vbi ſcirent circũflectere: longos curſus, ideſt celeres nauigationes in longũ ductas: tum, ideſt deinde: légunt, ideſt diſpertiuntur: loca, ſcilicet è quibus exiliant: quia quæ ex directo ſtabant, breuiorem excurſum facturæ erant: & ipſi ductores, ideſt domini nauium: & qui pro præmio contendebant, effulgent in puppibus auro longo, ideſt longe viſo: q;, pro &: decori, ſupple ſunt: oſtro, ideſt purpura. Cætera iuuentus, ſcilicet remigatura: veſtitur fronde pópulea: quæ in tutela eſt Herculis: & niteſcit .ſ. per ramos, viſa, aut veſtita erat ſolũ in capite. Perfuſa humeros nudatos .i. habẽs humeros nudatos: perfuſos oleo .ſ. contra aquas & ſudores, ſup. ipſi remiges: cõſidunt .i. ſimul locum capiunt: trãſtris .i. in ipſis tranſtris, ideſt iugis, per quæ tranſitur in ſupremo nauium: & brachia, ſupple eorum, ſunt intenta remis: & ipſi intenti expectant ſignum, ſcilicet quo dato exilirent: & pauor pulſans, ideſt titillans: corda exultantia, ſcilicet nouitate rei, & ſpe victoriæ: haurit, ideſt ferit, & concutit timore ignominiæ: & cupido, ideſt auiditas laudum, eſt, ſupple abrecta, ideſt attenta. Inde, ideſt deinde: vbi, ideſt poſtquàm: turba clara dedit ſonitum, ideſt ſignum ineundi certaminis, quod dat ſonando: haud mora, ideſt nulla fit mora: &, ſupple omnes proſiluere, ideſt procul ſaliuerũt: è finibus, ideſt limitibus ſuis: clamor nauticus ferit .i. pulſat: æthera, ideſt ſummum aerum freta: verſa lacertis, ideſt brachiis remigum adductis: ſpumant, ſcilicet ex impetu præcipiti: & ipſi remiges infundunt pariter, ideſt ſimul: & vno ictu ſulcos, ideſt aquarum fiſſuras ſulcis ſimiles: & totum æquor dehiſcit, ideſt aperit ſe, conuulſum, ideſt ſimul euulſum, remis: & hoc roſtris, ſcilicet nauium: ſtridentibus, ideſt ſtridorem facientibus: dum aquas ante ſe inuentas ſulcant, & proruunt. (non eſt legendum, Roſtriſq; ſtridentibus: quia, neq; verſus ſtaret: ſtridens enim, primam producit, vt .i. huius, Talia iactanti ſtridens Aquilone procella. neq; ſententia: non enim conuulſum erat æquor roſtris, ſicut remis: quia remi, à latere, aquas conuellunt: roſtra, à parte anteriori, ſindunt) Currus, ideſt equi currum trahentes, aut ipſi currus tracti: non corripuere, ideſt ſimul rapuerunt vnquàm: campum, ideſt circum in curuli certamine: biiugo, ideſt dum vt celerius agantur binis iugis, contenditur. nõ dicit, corripuere campum: & effuſi carcere, ideſt carceribus, ideſt locum, vbi priuſquàm emittantur equi curſuri arcentur: exiſtentes tam præcipites, ideſt veloces, vt, ſupple naues antedictæ, aurigæ concuſſere ſic, ideſt tam vehementer: lora vndantia, ideſt valde effuſa: aut ſpumis abundantia: ſed melius effuſa, ideſt laxa, & colla fluentia: & hoc iugis, ſcilicet equorum, ideſt ipſis equis iugalibus: immiſſis, ſcilicet in campum ex carceribus: & non pendent ſic proni, ideſt inclinati: ad verbera, vt, ſupple remiges incumbunt remis. Tum, ideſt deinde, poſtquã ſignum datum eſt: omne nemus, ideſt tota ſylua vicina, conſonat plauſu & fremitu, virũm, ideſt virorum: & ſtudiis, ideſt ſtudioſis acclamationibus: fauentum, ideſt fautorum: & littora incluſa, ſcilicet inter montes: volutant, ideſt frequenter euoluunt: vocem, ſcilicet acclamãtium: & colles pulſati, ſcilicet ictu vocum: reſultant, ideſt reſultare videntur, & redundare clamore, propter vehemẽtem clamorem quem reſilire faciunt.

PIERIVS.

ℂIntentaq; brachia remis Intenti expectant ſignum.] Seruius quidem, & intenta brachia, & intenti iuuenes, agnoſcit: neq; tamen idem repetitum, quum diuerſa ſit ſignificatio: aliter enim brachia, aliter mentem intendimus, ait ille. Sed enim in codicibus aliquot antiquis, legere eſt, nudataq; brachia remis intenti. Quæ ſi placeat eloquutio, vbi lectum erit, Cætera pópulea velatur fronde iuuentus, Nudatoſq; humeros oleo pérfuſa niteſcit. ſuſpendantur illa duo verba, Conſidunt tranſtris. Inde per continuationem ſuperioris membri, Nudataq; brachia remis intenti expectant ſignum. Priſcianus tamen, intenta, agnoſcit, cum Seruio, vbi accuſatiuo (inquit) inueniri paſſiua coniuncta, ſed figurate, vt lęditur manum, frangitur pedem. Vergilius, Intentaq; brachia remis Intenti expectant ſignum. atq; hoc alibi repetit, dictumq; aſſerit, vt, Nuda genu, & lacerum crudeliter ora. Apud quem tamen etiam ſi, nudata, legas: traditam ab eo regulam, nihil immutabis, quum de modo eloquutionis, non de vocabulo, ſit ſermo. Vtrobiq; autem in veteribus Priſciani codicibus, intenta, ſcriptum eſt. ¶Cónuulſum remis, roſtriſq; ſtridentibus æquor.] Diſſimulãdum iam quod in antiquis codibus habetur, conuolſum. Et, vt Victorinus ſcribendum præcipit, conuulſum. Illud autem diligentius examinandum, quod olim, quodq; noſtra maxime ætate grammaticorum omnium ingenia perturbat, roſtriſq; ſtridentibus. In quo variant & ipſi quoq; codices antiqui, totq; tibi offerunt lectiones, vt cui potiſſimum adhæreas, ambigere cogaris. Nam quum poſt dictionem, roſtris, q;, particula copulatiua, multorum omnino veterum exemplarium conſenſu, ſubſequatur, veriti pleriq; ſunt, ſtridentibus, adſcribere: quod primam in eo verbo ſyllabam produci perſuaſum haberent. Hinc in vetuſto quodam codice, roſtriſq; ſonantibus, ſcriptum eſt. Hinc alij, s, in ſtridentibus, abundare putauerunt, quod omnino pleriſq; aliis locis factum deprendi, in Romano præſertim codice, ſuſpicatiq; ſunt, tridentibus, legendum. Alij, ruentibus, adinuenere: qua in opinione literatiſſimos ætate ſuperiore viros fuiſſe accepimus. Sed enim lectiones huiuſmodi in nullo ex antiquis exemplaribus, quæ vndiq; conquiſita inſpexerim, offendi. In Oblongo illo codice peruetuſto, quem Pomponij Læti delicias fuiſſe dicunt, roſtriſq; rudentibus, legitur: quod improprie dictum videretur. Quum verò bona codicum antiquiorum pars, roſtriſq; ſtridentibus, habeat: eamq; lectionem agnoſcat Apronianus, non abſurdum fortè fuerit dicere pedem inſolitum, quippe amphimacrum, vel moloſſum, potius quarto loco poſitum, niſi poetam authoritate ſua, primam in, ſtrideo, ſyllabam, quippe quæ ἰῶτα ſit, vocalis dichrona, corripuiſſe, quis aſſerere voluerit, neq; obſtiterit, quodq; tribus conſonantibus inhærentibus produci debere videatur, quum s, inter liquidas quoq; reiecta ſit, Capri teſtimonio: & ab Etruſcis inter eas literas, quæ vix pronuntiarentur habita, licet olim ſuæ cuiuſdam poteſtatis, ſonoq; ſuo, etiam abſq; vocalium adminiculo ſonora videretur. Sed quid obſecro magis proprium, quàm in eo ſtrepitu exprimendo, per eam ſyllabarum aſperitatem, vt vaſtum neſcio quid, præter etiam rationem muſicam audiatur legere, conuolſum remis, roſtriſq; ſtridẽtibus æquor. Quãuis neq; quidem ea mihi lectio diſpliceat, quam probant literati pleriq; viri, roſtriſq; tridentibus. Quam lectionem ab academia Neapolitana profectam, indicauit mihi Angelus Colotius, vir apprime literatus. Videtur verò tridẽtibus dictum à ſpecie roſtri, tridentali effigie, cuiuſmodi ea eſt, quæ in Agrippæ nummis habetur. Nam in honoribus Agrippæ habitis, nummi etiam cum naui roſtrata, cuſſi, s, c, quod Vergilius in clypeo tãgit, Tempora nauali fulgent Roſtrata corona. Mouet me præterea Valerij Flacci parodia, ita dicentis,

Volat immiſſis caua pinus habenis,
Infinditq; ſalum, & ſpumas vomit ære tridenti.

¶Nec ſic immiſſis.] Veteres aliquot codices manu ſcripti, legunt, non ſic immiſſis: vt ſit altera periodus. Sed vulgata lectio omnino receptior.

Effugit ante alios, primusq; elabitur vndis
Turbam inter, fremitumq; Gyas, quẽ deinde Cloãthus
Conſequitur, melior remis, ſed pondere pinus
Tarda tenet. poſt hos æquo diſcrimine Priſtis

SERVIUS.

ℂElabitur.] Celeriter percurrit: vt, Labere nympha polo. ¶Turbam inter.] In ipſo principio. ¶Diſcrimine.] Interſtitio. Sane variat nunc naues, & nunc ductores commemorans. ¶Priorem.] Inter ſe: hoc eſt tertium. ¶Metamq; tenebant.] Nauticum verbum. ¶Princeps.] Modò ordinis. ¶Mihi.] Vacat, vt ſolet frequenter. ¶Littus.] Littus, eſt omne quod aqua adluitur, vnde ſa-

de ſaxum littus vocauit. ¶Stringat.]Radat,quaſi dicat hoc volo quod times. ¶Palmula.] Extrema pars remi,in modum palmæ portenta. ¶Iterum.] Hoc verbum & à poeta poteſt dici, quod iterum vocabat: & à Gya: vt, Quò abis iterum? nō,iterum pete. ¶Nauemq́.]q́ vacat. ¶Exarſit iuueni.] Cauſſa ex cauſſa pendet. Hora. Non ego ferrem calidus iuuenta conſule Plāco. ¶Nec lachrymis.] Nimis iraſcentis eſt. Cicero de Verre,quum iraſceretur,lachrymas interdum vix tenere. ¶Oblitus, decôrisq́ ſui.] Inhoneſtum eſt enim iraſci,duci præſertim. ¶Sociumq́ ſalutis.] Poſſumus & ſocium ſalutis ſuæ, oblitum intelligere. ¶Ipſe gubernaclo.] Vt oſtenderet nihil eſſe, quod ipſe non poſſet efficere. ¶Hortaturq́ viros.] Aut ipſe dicit celeuma: nam oratores dicunt: aut quia conſternati fuerāt, perdito gubernatore. ¶Clauum.] Fuſtem gubernaculi. ¶Iam ſenior, madidaq́.] Contra illud quod occurrebat, gubernatorem natandi peritum fuiſſe debere: addidit ſeniorem. ¶Fluens in veſte.] Cui veſtes fluebant, honeſte loquutus eſt. ſic Iuuena. Et multo ſtillaret penula nymbo. ¶Riſere natantem.] Vnde in ludis, voluptas quęritur. ¶Reuomentem.] Sæpius vomentem.

Centaurusq́,locum tendunt ſuperare priorem.
Et nunc Priſtis habet,nunc victam præterit ingens
Centaurus,nunc vnam ambæ,iunctisq́ feruntur
Frontibus,& longæ ſulcant vada ſalſa carinæ.
Iamq́ propinquabant ſcopulo,metamq́ tenebant,
Quum princeps,medioq́ Gyas in gurgite victor
Rectorem nauis compellat voce Menœten.
Quò tātùm mihi dexter abis? huc dirige curſum, GYAS
Littus ama,& læuas ſtringat ſine palmula cautes,
Altum alij teneant. Dixit.ſed cœca Menœtes POETA
Saxa timens,proram pelagi detorquet ad vndas.
Quò diuerſus abis? (iterum) pete ſaxa Menœte, GYAS
Cum clamore Gyas reuocabat & ecce Cloanthū POE.
Reſpicit inſtantem tergo,& propiora tenentem.
Ille inter nauemq́ Gyæ,ſcopulosq́ ſonantes
Radit iter læuum interior,ſubitusq́ priorem
Præterit,& metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarſit iuueni dolor oſſibus ingens,
Nec lachrymis caruere genæ,ſegnemq́ Menœten
Oblitus,decôrisq́ ſui,ſociûmq́ ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta,
Ipſe gubernaclo rector ſubit,ipſe magiſter,
Hortaturq́ viros,clauumq́ ad littora torquet.
At grauis,vt fundo vix tandem redditus imo eſt
Iam ſenior,madidaq́ fluens in veſte Menœtes,
Summa petit ſcopuli,ſiccaq́ in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri,& riſere natantem,
Et ſalſos rident reuomentem pectore fluctus.

ASCENSIVS.

¶Effugit ante alios, &c.] Vt lectorem,auditorem've, varietate euentorum recreet, docet varia vſos fortuna in nauali certamine. nā qui primas partes in principio obtinuit nouiſſimas, vix nactus eſt: vnde Donati nihil habemus. ¶Ordo autē eſt. Gyas, ideſt nauis ipſius Gyæ:videlicet Chimæra:effugit ante alios,ideſt ante alias naues:& elabitur, ideſt celeriter percurrit: primis vndis, ideſt per primas vndas, inter turbam & fremitum,quem Cloanthus conſequitur: deinde, ideſt proximo loco:exiſtens melior,ideſt peritior: remis, ideſt arte remigandi:ſed pinus,ideſt nauis ex pinu facta, videlicet Scylla:tarda, ideſt tardata: pondere.i.mole & magnitudine: tenet, ideſt immoratur:ipſum Piſtris,ideſt nauis Mneſthei:& centaurus,ideſt nauis Sergeſti:tendunt,ideſt cōtendunt, poſt hos,ſcilicet prædictos Gyan & Cloanthum:æquo diſcrimine,ideſt æquali diſtantia:ſuperare locum priorem,ideſt à prioribus occupatum:& Piſtris abit,ideſt prętit(quia derelinquit poſt Centaurum.)nunc, ideſt aliquando: & centaurus ingens, ideſt valde magna: præterit nunc, ſcilicet Piſtrin: victam.i.ſuperatam, & poſthabitam:& ambæ feruntur:nunc,ideſt aliquando:vnà, ideſt pariter:& frontibus,ideſt roſtris,aut proris:iunctis & carinæ longæ ſulcant, ideſt findunt: vaſa ſalſa.i. aquas marinas:& ipſi propinquant iam ſcopulo,ideſt ſaxo,vbi Æneas metam cōſtituerat,& ipſi tenebant metam,ſcilicet fere,quum Gyas princeps,ideſt principium tenens:& victor in medio gurgite compellat voce, ſcilicet vehementi Menœtem rectorem, ideſt gubernatorem nauis,quò abis mihi, ideſt in damnum meum (& ita,vt Landinus ſentit,mihi nonvacat. Valla tn̄ argute ſentit,datiuos pronominales ſæpe ad nullum referri,nullumq́ demonſtrare: vt ſi dicamus, hic mihi ſemper dormit: non enim mihi pluſquàm aliis dormit) abis igitur mihi, vel ex more loquendi,vel in damnum meum:tantùm,ideſt intantum: exiſtens dexter,ideſt in dextrum tendens:ô Menœte, dirige curſum huc, ideſt in hanc partem,vbi ego ſum,qui ſignificat ſe in leua fuiſſe:vnde poſſet dici,quò abis mihi,ideſt à me: hoc eſt ab ea parte,in quam nauem directam velim,ama,ideſt ſequere littus: & fine.i.

ſine.i.permitte,ſupp.vt,palmula, ideſt remulus, formā palmæ in fine habens:ſtringat,ideſt leuiter contingat: cautes,ideſt ſcopulos, quos vitauit Menœtes, in ſiniſtra extantes, Alij, ſcilicet gubernatores,timidi videlicet, teneant altum,ideſt profundum mare,dixit,ſcilicet Gyas: ſed Menœtes timens ſaxa cæca,ideſt latentia:detorquet proram, ideſt anteriorem partem nauis:ad vndas i.fluctus profundos pelagi: & Gyas reuocabat.i.iterum vocabat:cum clamore,ſcilicet valido: ô Menœte, quò abis diuerſus, ſcilicet ab ea parte in quam tenderevolo. iterum,ſupple dico tibi: ſed imperfectus ſermo trepidanti competit: pete ſaxa, ideſt etiam ſi ſaxa ſint, quod addit,ne Menœtes,excuſando ſaxa tempus terat:& ecce.i. præter ſpem,quum talia diceret:ipſe, ſcilicet Gyas: reſpicit Cloāthum inſtantem à tergo:& tenentem propiora, ideſt propiores partes, hoc eſt proxima loca. Ille.ſ. Cloanthus: radit.i.molliter contingendo cautes pertrāſit:iter leuum.i. ſiniſtrum, à quo Menœtes diuerterat:inter nauem Gyæ.ſ. Chimæram,& ſcopulos ſonantes.ſ. cōcuſſione aquarum:& præterit ſubito priorem, ideſt eum qui fuerat prior, videlicet Gyam: & tenet æquora tuta,ideſt ſine ſaxis: relictis metis,ſcilicetvnde deberent reuerti:& quia nondum reuerſus erat, nondum victor erat,licet primus metas pertigerat. Tum verò.i.ſed tūc maxime:aut tunc adverum: ingens dolor exarſit.i. excanduit:iuueni,ſcilicet Gyę, qui ideo ardētior erat: quia iuuenis oſſibus, ideſt ad medullas vſq́: nec genæ, ideſt orbes oculorum caruere lachrymis, hoc eſt ſimul lachrymauit:& ipſe oblitus decôris.i.honeſtatis ſuæ; & ſalutis ſociûm,pro ſociorum ſuorum:deturbat,ideſt quum turba deiicit,Menœten ſegnem ab alta puppi,præcipitem in mare.Ipſe.ſ. Gyas:ſubit gubernaclo,ideſt ad gubernaculum:exiſtēs rector, ideſt fungens officio gubernatoris,quem deturbauerat: & ipſe ſ.ſimul ſubit gubernaclo,exiſtēs magiſter,ideſt princeps & gubernator: & hortatur viros.i.viriliter remigantes: & torquet clauum,ideſt gubernaculum:ad littora, ſcilicet quæ Menœtes vitauerat.At,ideſt ſed:Menœtes grauis: quia iam ſenior & fluens in veſte madida:vt,ideſt poſtquàm redditus eſt: tandem.i. poſtquā:diutius fuerat ſub aquis,ſupp.à fundo:imo,ideſt emerſerat à fundo: ipſe petit, ideſt conſcendit, ſumma ſcopuli. erat enim prope ſcopulum quem vitauerat: & reſedit in rupe ſicca: Teucri riſere, ſcilicet prius illum: &, ideſt ſimul, labentem: quia ſciebant peritum eſſe, nec ſubmergi poſſe: & natantem,ideſt quum nataret ad ſcopulum:& rident,ſcilicet iam reuomentem,ideſt frequentervomentem:fluctus ſalſos,ideſt aquas marinas.

PIERIVS.

¶Primusq́ elabitur vndis.]In Romano codice,in Longobardico,in Mediceo,& aliquos aliis,legere eſt,primis: vt ſit, primis vndis. ¶Et nunc Piſtris abit.] In antiquioribus codicibus legere eſt,Et nunc Priſtis habet. Sed quanuis Piſtrin,vt paulo ante dicebamus παρὰ τῶ πρίζω dictam velint:nihil me mouerit vtrum r,prima,an ſecunda ſyllaba collocetur, quum multa huiuſmodi ex matatheſi,tam apud Græcos,quàm apud Latinos enuntiari ſoleant. Quod verò, habet,legitur: ideo placet, quod intelligitur de priore loco quem ambo ſuperare contendebant. Sicui tamen,abit,magis placeat,illi ſit integrum ſuo iure legere, Eam ſane lectionem ego raro in his codici. antiquis

 obſeruari,

obſeruari, niſi ſubdititiam, priore abraſa lectione, quæ, ſcilicet habet, erat. Non prætcribo autem eſſe veteres cod. in quibus ſupra verbum, habet, adſcriptum ſit loco paraphraſis, victoriam. ¶Et longæ ſulcant vada ſalſa carinæ.] In Romano codice legere eſt, Et longa ſulcant vada ſalſa carina. neq; obſtat, quod duo ſint, quum ſubintelligi poſſit, vnuſquiſq; ſua. In Mediceo quidem, carina, prius fuerat: ſed aliena manu & attramento, carinæ, factum eſt. ibidem, longè, abſq; diphthon. vt aduerbium videatur, quanquam ea in aliis quoq; nominibus deſyderatur. ¶Quum princeps.] In antiquis aliquot codicibus ſcriptum eſt, tum. ¶Huc dirige curſum.] Vulgata quidem exemplaria, curſum, habent. Sed in Romano & pleriſq; aliis, vno exemplo legas, greſſum. De nauigatione tamen, curſum potius dici paſſim obſerues. ¶Littus ama & leuas.] In Longobardico legere eſt, littus amet, leuas: non quod vtrunq; de palmula dicatur. nam qui ſenſus in palmula vt amare poſſit, niſi figurate dicatur. Sed quia, am'et, per apoſtrophen vna eliſa vocali ſcriptum fuerit in antiquis. Quam ſcriptionis rationem, aliquot veterum inſcriptionibus, quæ adhuc in marmoribus reſtant, alibi comprobauimus. Et quia fortè dicerent aliqui apoſtrophen apud Latinos in vno tantùm verbo, eſt, fieri ſolitam. Inuenimus hor'unc, pro horum hunc. In antiquiſſimo monumento ad diui Bartholomei pontem, qui iungit inſulam Æſculapij, lanicu lum verſus, lum verſus, ita luculentiſſimo ſcriptum ſenariolo, GNATOS DVOS CREAVIT HOR'VNC ALTERVM. ibi enim, u, & m, literæ, vnà cum adſpirationis nota, eliſę ſunt. niſi quis maluerit, horunc', p̃ horũce, poſitũ: vt ex hocce, hocc': demũ hoc': de quo ſuperius diſputatum eo loco, Hoc'erat alma parens. ¶Cum clamore Gyas reuocabat, & ecce Cloanthum Reſpicit.] Multi expungunt, &: quod in antiquis codicibus particulam eam adſerant non inueniri: id qua ratione ſuffulciant, viderint. Ego ſanè & in Vaticanæ bibliothecę codicibus, & in pleriſq; aliis, qui mihi præ manibus fuerunt, paſſim, &, ipſum notatũ animaduerti: quare pro iis, qui trochæum quarto loco ſtatuere in hoc verſu volunt, nihil habeo certi, quod ex antiquis codicibus afferre poſſim. ¶Subituſq; priorē prætérit.] In Mediceo, & antiquis aliquot aliis codicibus, ſubitò, legitur. Sicui magis nomen faciat ſatis, integrum vnicuiq; eſt, quam maluerit lectionem eligere. ¶Puppi deturbat ab alta.] In antiquis aliquot codicibus, detraxit: venuſtate, & proprietate haud quaquam pari. Eſt & in, deturbat, ſubitarius impetus. ¶Redditus imo eſt.] In nonnullis codicibus antiquis, eſt, verbum deſyderat. In aliquot aliis per apoſtrophen ſcriptum inuenias, im'eſt. Sed hæc quoniam ætas noſtra videtur abhorrere, quanuis ita ſæpe in codicibus antiquis ſcripta repetero, pluribus tamen locis, ne cupiam faſtidioſim, conſulto diſſimulabo.

Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto, Mneſtheoq;, Gyam ſuperare morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopuloq; propinquat,
Nec tota tamen ille prior præeunte carina,
Parte prior, partem roſtro præmit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens naue per ipſos
Hortat̃ Mneſtheus. [Nunc nũc inſurgite remis MNEST.
Hectorei ſocij Troiæ, quos ſorte ſuprema
Delegi comites, nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus vſi,
Ionioq; mari, Maleæq; ſequacibus vndis.
Non iam prima peto Mneſtheus, neq; vincere certo
(Quanquã ô) ſed ſuperet, quibus hoc Neptune dediſti,
Extremos pudeat rediiſſe, hoc vincite ciues
Et prohibete nephas. [Olli certamine ſummo POETA
Procumbunt, vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturq; ſolum. tum creber anhelitus artus,
Aridaq; ora quatit, ſudor fluit vndiq; riuis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Nanq; furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioq; ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaq; prora pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferrataſq; ſudes, & acuta cuſpide contos
Expediunt, fractoſq; légunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſuq; acrior ipſo
Agmine remorum celeri, ventiſq; vocatis
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto:
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arua volans, plauſumq; exterrita pennis
Dat tecto ingentem, mox aere lapſa quieto
Radit iter liquidum, celeres neq; commouet alas:

SERVIVS.

¶Æmula Piſtris.] Eiuſdem rei ſtudioſa: vt Cicero pro M. Marcello. Illo æmulo, atq; imitatore ſtudiorum meorum. Aliàs inimicum ſignificat. ¶Inſurgite.] Contrà, Luc. Atq; in tranſtra cadũt. ¶Hectorei.] Aut fortiſſimi: aut, reuera, quondam: ¶Gætulis.] Aphricanis. à parte totum: nam Gætulia, mediterranea eſt. ¶Syrtibus.] Syrtes verò, iuxta Libyam ſunt: ſic de Syrtibus Horati. Vbi Maura ſemper æſtuat vnda. Fuiſſe aũt Troianos, in Syrtibus, ille indicat locus, In Breuia & Syrtes vrget miſerabile viſu. ¶Ionio] Quãdo iuxta Charybdim nauigarunt. ¶Maleæq;.] Malea, promontorium eſt Laconiæ prouinciæ; vbi vnde ſunt ſequaces, id eſt p̃ſequutrices: vt, Capreę quæ ſequaces illudũt. ¶Prima.] Quaſi dicat quæ ſoleo. ¶Mneſtheus.] Semper ille victor. ¶Hoc vincite.] Loco victorię ſit, poſtremos nõ redire. ¶Nephas.] Modò opprobrium ærea fortis: vt, Et iunctos temo trahat æreus orbis. nam ærea non eſt puppis, ſed prora. ¶Subtrahitur ſolum.] Vnicuiq; rei quod ſubiacet. ſolum eſt ei cui ſubiacet. Vnde eſt, nauis, ſolum mare: & aer, auium. & eſt verbum cuius pérlucida ſignificatio, per naturam nõ inuenitur. ¶Riuis] More riuorum: ac ſi riuatim diceret. ¶Furens animi.] Figurate dixit: vt, Pręſtans animi iuuenis. ¶Interior.] Siniſterior. Cicero, In quẽ intus omnia canere dicebãt. Sallu. Legitur introrſus prima Aſię Bithinia eſt. ¶Iniquo.] Anguſto: vt, Syluis inſedit iniquis. ¶Procurrentibus.] Prominentibus, & veluti obuiam veniẽtibus. ¶Murice.] Saxi acumen, eminens per tranquillitatem. ¶Morantur.] Retro agunt. ¶Légunt.] Alij, pretéreũt: ſed melius, légũt i. colligũt: nam ſequitur, Et fractis diſcentem currere remis.

Ærea. Solum. Intus.

mis. ¶Prona.] Vicina littorib. vñ altũ, eſt longe poſitũ. ¶Colũba.] Vbiq; de his domeſticis colũba, Verg. dicit. Perſi' verò ait, Teneroq; colũbo eſt ſimilis. nã agreſtes, palumbes vocãtur. ¶Exterrita pennis.] Pennarũ cõcuſſione, terrorẽ ſignificans: vt, Timuitq; exterrita pennis. ¶Ales.] Nõ enim pẽnis timet, ſed timorem inducit. ¶Radit.] Secat purum aerem. ¶Fruſtra] Quis ẽm ei, relicta victoria ſubueniret.

Colũba.

ASCENSIVS.

¶Hic læta extremis, &c.] Docet reliquorũ conatus: & (vt dixi) varium euentũ: ſimulq; in gratulationẽ dom' Sergiæ egregios animos, facinuſq; virile Sergeſti commemorat: qui tñ in felici fortuna vſus, nauẽ fregit: quare ſpẽ cœpit Mneſtheus tã grãdem, vt qui vltimus erat, primus euaſiſſet, niſi Cloãthus diuina ope fretus, partã gloriam protexiſſet. De qua re quũ nihil allatũ ſit ex Donato, Ordo eſt. ¶Hic. i. hoc loco, aut ex hoc euẽtu: ſpes lęta. i. lætificans, eſt accẽſa duobus extremis. ſ. Sergeſto, & Mneſtheo, videlicet ſuperare Gyan: morantem. i. moram trahentem: quia gubernatorem amiſerat. Sergeſtus capit locum ante, ſcilicet quàm Mneſtheus: & propinquat ſcopulo. ſ. vbi meta erat conſtituta: nec tamen ille. ſ. Sergeſtus, erat prior tota carina: præeunte. i. tota naui: ſed prior erat parte. ſ. nauis ſuæ: & Piſtris, nauis Mneſthei: emula, ideſt inſequutrix: pręmit roſtro, ideſt anteriore parte ſua, hoc eſt prora ferrata: partem. ſ. centauri, q̃ nauis erat Sergeſti. At. i. ſed: Mneſtheus incedẽs i. ingrediẽs per ipſos ſocios, in media naue hortat̃. ſ. his v̈bis. ô ſocij Hectorei. i. fortes, q̃lis Hector: aut, q aliqñ Hectori ſocij fuiſtis: quos ego delegi. i. de multis légi comites. ſ. hui' p̃fectiõis: in extrema ſorte Troię. i. ĩ ipſa ruina, & euerſione Troię: inſurgite nũc nunc. i. maxime nũc remis:

Ordo.

Sic Mneſtheùs,ſic ipſa fuga ſecat vltima Priſtis
Æquora,ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum,breuibuſqꝫ vadis,fruſtraqꝫ vocantem
Auxilia,& fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan,ipſamqꝫ ingenti mole Chimæram
Conſequitur,cedit,quoniam ſpoliata magiſtro eſt.

nũc remis:ꝑmite.i.proferte nũc illas vires:& illos, ſup. animos,nunc quibus vſi,ſupple eſtis in Syrtibus Gætulis,ideſt Gætulicis;vt in.1.viſum eſt:& in mari Ionio,qñ ſcilicet iuxta Charybdim nauigarent;vt in.3.recitatum eſt.& in vndis Maleæ,illius promõtorij Laconiæ prouinciæ:ſequacibus,ideſt per ſequutricibus,ego Mneſtheùs,ideſt quanuis Mneſtheùs,hoc eſt qui primas partes obtinere ſoleo,tamẽ non peto iam prima.i.primas partes;neqꝫ certo.i.contendo:vincere.i.ſuperare:quanquam ò,ideſt vtinam,id mihi datum ſit:aut quãquam, ô quàm glorioſum,foret in hoc certamine ſuperaſſe:ſed ô Neptune,ſuperent,ſupple illi,quibus tu dediſti hoc,ideſt qui non tua virtute,ſed tuo numine freti,nunc ſuperant.Pudeat,ſupple ſaltem vos rediiſſe extremos,ô ciues,vincite & prohibete hoc nephas,ideſt pro victoria obtinete;ne,ſcilicet redeamus extremi:& prohibete tantùm dedecoris à nobis.Olli,illi tunc:procumbunt,ideſt toto pectore incumbunt remis:ſummo certamine,ideſt conatu:quaſi concertarent de laude inter ſe,puppis ærea,ideſt fortis,aut ærata:tremit vaſtis.i.valde amplis ictibus: & ſolum,ideſt ſuſtentaculum eius,hoc eſt aqua,ſubtrahitur,ſcilicet impulſu remorum:tum,ideſt inſuper:anhelitus,ſcilicet remigum:creber,ideſt crebro emiſſus;quatit artus,& ora arida: & ſudor fluit vndiqꝫ,ideſt ab omni parte:riuis,ideſt per riuos, aut in morem riuorum.Ipſe caſus,ideſt euentus:attulit viris,id eſt viriliter remigantibus:honorem optatum,ſcilicet vt extremi non eſſent:nam dum Sergeſtus furens animi,ideſt faciens animum,quaſi furere:vnde honeſtius dixit,quàm ſi dixiſſet,furens animo ſuburget,ideſt ab interiore vrget,exiſtens interior: proram ad ſaxa,ſcilicet à Menœte vitata,& à Cloantho feliciter pertranſita:& ſubit ſpatio iniquo,ideſt nõ ſatis magno pro captu centauri:ipſe infelix hæſit,ideſt manſit,hærens in ſaxis procurrentibus,ideſt prominentibus,aut procul concurrere viſis.Cautes concuſſæ ſunt,ſupple à remis & naui:& remi obnixi,ideſt obnitentes,vt ſeruent nauim crepuere,ideſt fragorem dedere:in murice,ideſt ſaxi acumine:acuto,ideſt aſpero:& prora illiſa,ideſt partim læſa:pependit,ſcilicet ad ſcopulos:nautæ,ideſt nauium impulſores:conſurgunt,ideſt ſimul contendunt,nauem ſuſpenſam amouere conantes:& morantur,ideſt moram trahunt,ſupple cum clamore magno,& ſuo quo ſe mutuo cohortantur & ſpectãtium:& expediunt,ideſt expedite iniiciunt:trudes ferratas,ideſt perticas ferro munitas,quibus naues detrudere ſolent:& contos,ideſt baculos oblongos,quibus profunditatem percontari ſolent:cuſpide acuta,ideſt habentes cuſpidem acutam:& légunt,ideſt colligunt,in gurgite remos,fractos,ſcilicet ad ſcopulum:at,ideſt ſed:Mneſtheùs lætus.quòd per infortunium Sergeſti eum præteriret:& acrior,ſupple effectus,ipſo ſucceſſu,ideſt quia bene ſucceſſit:petit,ideſt tranſuolat:celeri agmine,ideſt impulſu remorum:& ventis vocatis,ideſt optatis:maria prona,ideſt deflua & inclinata:& decurrit,ſcilicet deorſum currit:pelago aperto,ideſt patenti,ſine obſtaculo.Dat exemplum,dicens,Qualis,ideſt qualiter:columba commota,ideſt deturbata:ſpelunca, ſcilicet ſua,ideſt de cauerna ſua:ſubito,ideſt ex improuiſo:cui, ſcilicet columbæ:domus,ſupple eſt:& nidi dulces,propter pullos,ſupple ſunt:in pumice latebroſo,ideſt lapide cauernoſo:fertur,ſcilicet è ſpelunca:volans in arua:& ipſa exterrita tecto,id eſt euolans ex tecto,propter terrorem:dat ingentem plauſum pennis,ideſt alis ſuis:& ipſa mox,ideſt paulopoſt:lapſa,ideſt deuolans:aere quieto,ideſt non concitato:radit.i.molliter ſecat:iter liquidum,ideſt aerem:neqꝫ commouet alas celeres:ſed æquatis & immotis alis deſcendit.Sic,ideſt talis:Mneſtheùs, ſupple volat:& Piſtris vltima,ideſt quæ fuerat vltima,ſecat ſic æquora:& ipſe impetus fert,ſic ipſam volantem:& deſerit primum Sergeſtum,luctantem in alto ſcopulo:& vadis breuibus, ſcilicet inter ſcopulos:nam impulſu induxerat nauem,vnde quietam

quietam reducere nequibat:& vocantem fruſtra,ideſt incaſſum:auxilia fortè deorum,quia ſtultum fuiſſet à concertantibus auxilium petere:& diſcentem currere remis fractis:inde,ideſt deinde:conſequitur Gyam,& Chymæram,nauem,ſcilicetC yæ: ingenti mole,ideſt habentem ingentem molem:&,ſupple Ghymæra:cedit,ſcilicet Mneſtheo,ac Piſtri:quia ſpoliata eſt magiſtro,ideſt gubernatore,ſcilicet Menœte.

PIERIVS.

¶Sergeſto,Mneſtheoq́ Gyam ſuperare.] In codi.aliquot antiquis,Mneſthei,legitur:vt in Georgicis,Inferias Orphei.Eaq́ eſt recta declinatio,quanuis Mneſtheo per ſynizeſin legi poſſe non negarim.¶Nec tota tamen ille prior præeunte carina.] Nonnulli eo ſyllabarum ſimilium concurſu offenſi,qui apparet in tota tamen,neq́ non aliqua omnino aſperitate,quæ reſultat ex continuatione dictionū itidem duarum prior præeunte.Verſum in vocaliorem quandam muſicam redegere.Itaq́ in antiquis pleriſq́ codicibus,verſus hoc legitur ordine dictionum,Nec tamen ille prior tota præeunte carina.Sed vtcunq́ iſti auribus ita ſuis adblandiantur,nihil eſt in lectione illa peruulgata,quod me vel tantillum offendat.¶Partem roſtro præmit.] In codicibus aliquot antiquis, partim, legitur:neſcio an mutatione ea familiari ex e,in i,an aduerbium eſſe voluerint:mihi ſanè magis placet,partem,nomen.¶Neq́ vincere certo Quanquam,ô.] In antiquis pleriſq́ codici.imperite,inepteq́ abraſa eſt caſtior lectio.ſ.Quanquam ô:& eius loco repoſitum,Quenquam:vt ab eo pendeat,vincere certo,quod valde abſurdum eſt,ſuos tamen habet amatores.¶Ærea puppis.] In Romano codi.puppes, per es,nominatiuo caſu,numeri ſingularis,habetur.Eamq́ veram eſſe lectionem ex Valerij Probi præceptione coniicimus,qui vocabulum hoc nominatiuum in es,mittere oſtendit:dum ait,puppes,valles,rupes,vulpes,aſpes,nominatiuo ſingulari proferri.At nunc vix vnum,aut alterum ex his pronuntiari per es,videas.Tot ea fuerunt quæ grammatici iuniores,vſum ne ſequuti neſcio,an abuſum immutarunt.¶Nanq́ furens animi dum proram ad ſaxa ſuburget.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt,Nanq́ furens animis.Sed enim Aruſianus Meſſus,furens animi,caſu quippe genitiuo,eloquutionis modum,loco hoc agnoſcit:quanquam Vergilius alibi,furens animis,dixerit:vt eo loco,Ecce furens animis aderat Tirynthius.Eſt &,ſuburguet,per u,poſt g,Attiano more,in antiquis pleriſq́ cod.Sed Attium,Velius Longus authorem appellat vitioſum.¶Ferrataſq́ ſudes.] In Mediceo,& antiquis aliquot aliis exemplaribus,trudes,legitur.Sunt verò,trudes,conti,præacuta cuſpide,quibus repelluntur & naues:& alia,à trudendo dicti.Neq́ verò timendum ſyllabæ,quum tam multa reperiant,quæ deriuata à longis,breuia tamen ipſa ſint,vt duces à duco:ita dicax,lucerna,ſopor fragilis,coma,& huiuſmodi alia pleraq́.¶Dat tecto ingentem.] In codicibus aliquot manu ſcriptis,plauſumq́ exterrita pennis,dat tergo ingentem,legitur.Sed,tecto,omnino melius.¶Et primū in ſcopulo luctantem.] In codi.aliquot antiquis,at:in aliis,ac:ſed,hoc,melius:niſi,&,malueris.¶Spoliata magiſtrŏ eſt.] Et hoc quoq́ per apoſtrophen ſcriptum in antiquis aliquot exemplaribus hoc modo,magiſtr'eſt;de qua ſcribēdi ratione exempla veterum alibi recitauimus.

Solus iamq́ ipſo ſupereſt in fine Cloanthus,
Quem petit,& ſummis adnixus viribus vrget.
Tum verò ingeminat clamor,cunctiq́ ſequentem
Inſtigant ſtudiis,reſonat clamoribus æther.
Hi proprium decus,& partum indignantur honorem
Ni teneant,vitamq́ volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit,poſſunt,quia poſſe videntur,
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens vtraſq́ Cloanthus,
Fudiſſetq́ preces,diuoſq́ in vota vocaſſet.
[Dij quibus imperiū pelagi,quorū æquora curro, CLO.
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus,extaq́ ſalſos
Porriciam in fluctus,& vina liquentia fundam.
[Dixit,eumq́ imis ſub fluctibus audiit omnis POETA
Nereidum,Phorciq́ chorus,Panopeaq́ virgo,
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit,illa Noto citius,volucriq́ ſagitta
Ad terram fugit,& portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa,cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat,viridiq́ aduelat tempora lauro.
Muneraq́ in naues,ternos aptare iuuencos,
Vinaq́,& argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores,
Victori chlamyden auratam,quam plurima circūm
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit,
Intextuſq́ puer frondoſa regius Ida
Veloces iaculo ceruos,curſuq́ fatigat,
Acer,anhelanti ſimilis,quem præpes ab Ida
Sublimen pedibus rapuit Iouis armiger vncis.
Longæui palmas nequidquàm ad ſydera tendunt
Cuſtodes,ſæuit'q́ canum latratus in auras.

SERVIVS.

¶Solus iamq́ ipſo ſupereſt in fine Cloanthus,&c.] Vt & ſpatia,& ſi plura ſuperſint,tranſeat elapſus prior.¶Proprium] De qua,ſi iam partam victoriam,& honorem ni teneat,indignantur.¶Succeſſ9] Felicitas.¶Poſſunt,quia poſſe videntur.] Sperabāt victoriam ſpectantium opinione:vt,Cunctiſq́ ſequentem inſtigant ſtudiis.¶Palmas.] Vt dixim9 ſuprà,antiquum hoc eſt.Caprius tamen dicit,per naturam,vitioſam hanc eſſe eloquutionem:ſiue vtranq́ palmam,ſiue vtraſq́ palmas dixerimus eſſe in aliquo vſurpationem.¶Imperium eſt pelagi.] Ideſt in pelago:vt,Dij quibus imperiū eſt animarum.i.in animabus.¶Lętus vobis.] À præcedenti,quod ſequit.¶Ante aras.] De quibus paulopoſt,Pars ſpoliant aras.¶Voti reus.] Debitor:vnde,& vota ſoluentes,dicimus abſolutos.¶Porriciam.] Extra porriciuntur.i.porriguntur: niſi fortè dicamus,& fluctibus maris offerri:quod ſi eſt,ꝓiiciam.i.porrò iaciam,legendum eſt.¶Phorci.] Latinè,hic Phorcus,huius Phorci,dicimus:nam apud nos,Gręca lingua huius nominis nō eſt declinatio:eſt autem deus marin9.¶Panopeaq́ virgo.] Vna de Nereidibus,quam ideo ſeparatim dixit,vt illas non virgines intelligamus.¶Portunus.] Deus marinus,qui portubus præeſt:& bene impulit eum,ipſe iam vicinum portui.nota autem eſt fabula.Athamas,poſt furorem à Iunone immiſſum,quum occiſo Learco,Melicertam,alterum filium,cum Ino vxore ſua perſequeretur: quum ſe illi in mare præcipitaſſent,voluntate numinum,in deos verſi ſunt.Melicerta,in portunū,qui Græce, Palæmō dicitur: Ino,in matrem Matutam,quæ Græce dicitur Leucothóa.¶Portu ſe condidit alto.] Ideſt vſq́ ad interiora peruenit.¶Ex more.] Ludorum.ſ.per præconē.¶Victorem.] Primum,ſubaudi.Nam illi duo,victores ſunt Sergeſti.hīc paulopoſt,Quā modò nauali Mneſtheùs certamine victor.¶Dat ferre.] Græcum eſt,duo verba coniungere:vt paulopoſt,Donat habere viro.ſed hoc datur poetis.¶Magnum talētum.] Vt diximus,breue qddam:ſed magnum alterius minoris cōparatione.¶Circùm.] In parte extrema,vt diximus.¶Duplici.] Flexuoſo:& hoc dicit,erat in chlamyde flexuoſa,& in ſe remeabilis.¶Purpura.] In modum.¶Meandri.] Fluminis Carię,ꝓuinciæ.¶Melibœa.] Pro Melibœnſis eſt autem Theſſalię ciuitas,Melibœa.¶Regius.] Trois,regis Phrygiæ filius.¶Fatigat.] Laus picturæ:quaſi gerat,& non gerere videatur.¶Præpes.] Modò volans.¶Sublimen.] In altum.¶Palmas nequidquàm ad ſydera tendunt.] Aut admirantes,aut increpantes deos.

ASCENSIVS.

¶Solus iamq́ ipſo ſupereſt in fine Cloāthus,Quem petit,& ſummis adnixus viribus vrget.Tum verò ingeminat clamor,&c.] Poſtquàm Mneſtheùs,Sergeſtū & Gyantem ſuperauerat,reſtabat(inquit)ſolus Cloanthus in fine,quem & Mneſtheùs viciſſet,niſi implorato,atq́ impetrato deorum auxilio,Cloanthus portum attigiſſet:quem victorē,pronuntiat Æneas,meritoq́ donat pręmio.Horum exēplo,nequa pars diuinæ poeſeos bona eruditione vacet,docet poeta

poeta in rebus bellicis cerebroſitatē obeſſe plurimum:& id in Gya, qui Menœtem ſocium ſalutis deturbauit, temeritatē non minus officere: vt in Sergeſto, qui nauem fregit. Virtutem plurimum poſſe: vt in Mneſtheo, qui etiam Cloanthum viciſſet, ſi ſuis duntaxat auſpiciis & viribus contendiſſet: ſed diuinum auxilium omnibus præſtare, quo Cloanthus victor euaſit. monet ergo tacite, vt illud imploremus. Docet præterea, aleam, fortunamq́; belli eſſe variam: ne dum aſpirat primò fortuna labori, ſucceſſu ipſo vecordes, ſegnesq́; efficiamur: ne've in aduerſo principio deſperemus: quia ſperandum eſt, vt debile principium, melior fortuna ſequatur. Quia verò ex Donato nihil habemus, colligamus ordinem, qui talis eſt,

Ordo. ¶ Iamq́;.i.& iam: ſolus Cloanthus ſupereſt.i.reſtat: vincendus in ipſo fine.i.iuxta terminum, quem.ſ.Mneſtheus: petit.i.aggreditur: & vrget annixus.i.annitens ſummis viribus. Tum verò.i.ſed tunc maxime, & ad verum clamor, ingeminat, ſup.ſe: aut ingeminat.i.multiplicatur: & cuncti.ſ.ſpectantes, inſtigant ſtudiis.i.cohortationibus ſtudioſis: ſequentem.ſ.Mneſthea: æther.i.aer ſublimis: reſonat clamoribus: hi.ſ.priores, cum Cloantho: indignantur.i.indigne ferunt, ni teneant decus propriū.i.quod ſibi iam proprium fecerant: & honorem partum.i.acquiſitum, hoc eſt quòd non conſeruarent victoriam partam, & volunt paciſci.i.in pactum expendere, vitam pro laude.i.vellent potius amittere vitam, quàm laudem: & dare vitam pro laude conſeruanda. Succeſſus.i.proſper proceſſus: alit.i.fouet: & accendit hos, ſcilicet Mneſthei ſocios ſequentes: & poſſunt.ſ.Cloanthum ſuperare: quia videntur.ſ.ſibi.i.quia perſuaſerunt ſibi poſſe: quo verbo docet poeta, quid animus præſtans poſſit. vnde Hora. Incipe dimidium facti, qui bene cœpit habet. Et fors.i.forte: ſed ne vocalium eſſet concurſus, maluit fors dicere, quàm forte: vel, ô fors i.fortuna, vt ſit apoſtrophe: ipſi cœpiſſent præmia roſtris æquatis.i.æquali vicinitate & tempore, in portum reductis: ni.i.niſi: Cloanthus tendens vtraſq; palmas.i.manus: coniunctas ponto i.in pontum: fudiſſet preces, & vocaſſet diuos in vota, dicens, ſup. O dij, quibus, ſup. eſt, imperium pelagi.i.in pelago: & quorum æquora ego curro: ego lætus, quia reus.i.obnoxius, voti.ſ.perſoluendi, conſtituam vobis ante aras.ſ.veſtras, vt immolem taurum candentem.i.candidum: in hoc.i.præſenti littore: ne.ſ.longa ſit dilatio verēda: & porriciam.i.porrò iaciam, in fluctus ſalſos: exta.ſ.tauri: & fundam vina liquentia (à liqueo).i.fluida, & pura: dixit.i.finiuit, preces Cloanthus: & omnis chorus.i.cœtus: & multitudo Nereidum.i.nympharum maris: & Phorci.i.quibus Phorcus præeſt: & Panopeia.i.vna de Nereidibus: virgo.ſ.quum aliæ non ſint: & Portunus.i.portuum deus: pater.i.præcipue, in ea re reuerendus: impulit ipſe.i.non per ſuos: ſed (vt dicunt) in propria perſona, manu magna, videlicet ſua: euntem.ſ.nauem: illa.ſ.nauis Cloanthi: Scylla, videlicet: fugit ad terram.i.ad littora: citius Noto.i.vento illo rapaci, & ſagitta volucri: & condidit ſe alto portu. i.penitus intrauit portum vſq; ad littus. Tum.i.deinde: ſatus.i.genitus Anchiſa, videlicet Æneas: declarat.i.pronuntiat: magna voce præconis, Cloanthū victorem: & aduelat tempora.ſ.eius lauro viridi, in ſignum victoriæ: & dat aptare.i.aduectare: munera.i.dona gratuita.ſ.ternos iuuencos: in naues.i.in ſingulas naues, tres iuuencos: & vina: & dat ferre magnum talētum.i.pondus argenti: & addit ipſis ductoribus.ſ.Cloantho, Mneſtheo, & Gyæ, & Sergeſto: præcipuos honores.i.munera honorifica: cætera enim erant communia omnibus remigibus. Addidit, videlicet victori.ſ.Cloantho: chlamydem auratā, aureo.ſ.filo intextam: aut, aureo lymbo cinctam: quam circùm.i.circùm quam: purpura plurima Meliboea, pro Melibœia: aut, eo quod eſt Melibœnſis, hoc eſt Theſſalica: currit Meandro duplici.i.flexuoſo.i.in morem Meandri fluminis flexuoſi, & per varios gyros Cariam circúnfluentis: &, ſup. in qua, puer regius.ſ.Ganymedes: Trois, regis Troianorum filius, intextus.i.in ea textus: fatigat in Ida frondoſa.i.ſylua illa Troiana: quæ etiam intexta, aut acu picta, in chlamyde erat: iaculo.ſ.venatorio, ceruos veloces: & fatigat, ſup. eos curſu: exiſtens acer, & ſimilis anhelanti, quia anhelare in pictura non potuit, ſicut nec currere: ſed currenti ſimilis erat: quem.ſ.puerum: armiger Iouis.i.aquila eius: tela, hoc eſt fulmina ferens, eo quòd altiſſime volat, & ſolis radios viſu non formidat: præpes.i.celeriter volans: rapuit ſublimen.i.raptum in ſublime: vexit pedibus vncis.i.vnguibus ſuis: cuſtodes longæui.i.ſeniores pædagogi, qui ad cuſtodiam pueri exierant venatū: tendunt nequidquàm.i.fruſtra: palmas ad ſydera: quia iuſſu Iouis raptus erat Ganymedes, vt eſſet pincerna deorum, reiecta Hebæ, Iunonis filia. vnde eſt, Et rapti Ganymedis honores, vbi dictum eſt, quòd etiam ad ſtuprum raptus erat: & latratus canum ſæuit in auras, quia aquilam inſequi non potuerunt canes, niſi ſolo latratu, quem ingeminauerunt. Eſt autem mira laus ipſius texturæ, ſeu Phrygionum picturæ: dum hæc tam ad viuum efficta ſunt, vt geri videantur, non depingi.

PIERIVS.

¶ Adnixus viribus vrget.] In Longobardico, adniſus, per s, ſcriptum, cuius ſcriptionis rationem alibi reddidimus. Et in aliquot aliis antiquioribus, vrguet: vti pauloante, ſuburguet, ex inſtituto Atij. ¶ Reſonat clamoribus æther.] In Romano codice antiquiſſimo, & in aliquot aliis manu ſcriptis, legere eſt, reſonatq́; fragoribus æther. Vt id totum de remigatione intelligatur, & plauſu, qui per ſtrepitum editur. Quanquam neq; clamoribus diſplicet, quum dictum ſit, cunctiq́; ſequentem inſtigant ſtudiis, quod per clamores fieri neceſſarium eſt. Sane in Mediceo, clamoribus, habetur: ſed ibidem, reſonatq́;, ſcriptum eſt, quod rationem metricam vitiaret, niſi quis amphimacrum in hoc genere carminis ferre poteſt. ¶ Dij quibus imperium pelagi, quorum æquora curro.] In antiquis primum codi. di, per arctationem literarum, vt apud Varronem eſt, vno ferè legitur exemplo. In Longobardico mox vna plus dictione, imperium eſt pelagi: vt etiam apud Seruium eſt. In Oblongo vaticanæ bibliothecæ. In Mediceo, & in aliquot aliis omnino vetuſtis, imperium pelagi eſt. Sed enim (iudicio meo) recte factum in Romano, vbi verbum id, tam inconſtans locum non habuit. Demū in exemplaribus aliquot antiquis, quorum æquore, ſeptimo caſu legitur. Sed, æquora, quarto caſu, magis ſplēdida videtur eloquutio. ¶ Vobis lætus ego candentem in littore taurum Conſtituam.] In Romano codice abſq;, in, præpoſitione locali legitur, quod magis placet. In Mediceo, vna plus dictione legitur, ego hoc candentem in littore, vt cito etiam ſoluturum ſe votū innuat. ¶ Extaq́; ſalſos Porriciam in fluctus.] Non ſum neſcius quid Macrobius lib. 3. Saturnaliũm, ſuper hoc verbo tradiderit. Antiqua tamen omnia exemplaria, quotquot habere potui, vno eodemq́; exemplo legunt, proiciā: idq́; vnico i, pro ſui temporis conſuetudine. Vt tamen verbum hoc immutatum ſit, Macrobius, grammaticorum & librariorum imperitia factum, ait. ¶ Ternos aptare iuuēcos.] In Romano codice legere eſt, optare, vt munera ſint honeſtiora, quæ.ſ.victores ex ſua poſſent libidine ſeligere. Eaq; lectio in quibuſdam aliis vetuſtis exemplaribus habebatur: qua abraſa, aptare inde ſuffectum eſt.

At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Leuibus huic hamis conſertam, auroq́; trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor, apud rapidum Simoenta ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus, Sagarisq́; ferebant
Multiplicem, connixi humeris, indutus & olim
Demoleus, curſu pallantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiaq́; argento perfecta, atq; aſpera ſignis.
Iamq́; adeò donati omnes, opibusq́; ſuperbi,
Puniceis ibant euincti tempora tænis,
Quum ſæuo è ſcopulo multa vix arte reuulſus,
Amiſſis remis, atq; ordine debilis vno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat,

SERVIVS.

¶ Virtute.] Quia ille, fauore vicerat Numinum, vnde præmia dantur cōgrua: illi, chlamys deorum continens fabulam: illi, lorica virtutis inſignæ. ¶ Hamis, auro.] Hamis aureis. ¶ Simoēta.] A nominatiuo eſt Græco: nō in ις, ſed in εις, exeunte. ¶ Ilio alto.] ŏ breuis fit, ſequēte vocali. ¶ Decus.] Quia aurea. ¶ Tutamen.] Quia triplex. ¶ Phegeus, Sagaris.] Nominatim dicēdo addidit laudem. ¶ Curſu pallātes Troas agebat.] Ad Æneæ, qui eū vicit, pertinet laudem. ¶ Cymbiaq́; pocula.] In formam cymbæ, aſpera ſignis, ἀναγλύφα. ¶ Omnes] Qui vicerant.

Tænis. ¶ Puniceis tænis.] Vittis roſeis. & ſignificat lentiſcatas coronas, quæ ſunt de frondibus & diſcoloribus faſciis: vt ait Varro, magni honoris ſunt. Tænis autem, modò vittis, aliâs extremitates vittarū, dicit: vt, Fit longæ tænia vittæ. ¶ Atq; ordine debilis vno Sergeſtus.] Et bene ex mutatione ſenſuum, quæſiuit ornatum. Nā irrideri, & ſine honore eſſe, hominū eſt. ¶ Remis.] Carere, nauis. ¶ Viæ aggere.] Agger, eſt media viæ eminentia, coaggeratis lapidib⁹ ſtrata, vnde viæ aggere dixit. ¶ Ærea.] Fortis: vt, Ærea puppis. ¶ Grauis] Fortis: vt, Grauibus certamina remis. ¶ Tort⁹] Hos tortus.i.ſine cauſſa tentat inceſſus. ¶ Clauda.] Ab homine tranſtulit. Cicero, Mancam, ac debilem fore præturam ſuam. ¶ Membra plican.] Etiam hoc ab homine tranſtulit: vela facit tamen ἀνακόλουθον. Nam non præmiſit

Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit, aut grauis ictu
Seminecem liquit, ſaxo, lacerumq; viator.
Nequidquàm longos fugiens dat corpore tortus.
Parte ferox, ardensq; oculis, & ſibila colla
Arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, ſeq; in ſua membra plicantem.
Tali remigio nauis ſe tarda mouebat.
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat
Seruatam ob nauem lætus, ſociosq; reductos.
Olli ſerua datur operum haud ignara Mineruæ
Creſſa genus Pholoe, geminiq; ſub vbere nati.

miſit quanquam remigare nō poſſet. ¶ Subit oſtia portus] Vt ſuprà diximus: ideo quia exitus fluminum, frequenter portus efficiunt. ¶ Promiſſo.] Aut magno, aut ante promiſſo: vt intelligamus in omnibus ludis illud eſſe ſeruatum, Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. quod etiam in pictali certamine victori, Velatum auro, vitisq; iuuēcum, Enſem, atq; inſignem galeam ſolatia victo. aut certe ꝓmiſiſſe eum intelligamus, quando vidit nauem periclitantem. ¶ Operum haud ignara Mineruæ.] Perita lanificij. ¶ Creſſa genus.] Figura Græca: vt, Qui genus vnde domo. ¶ Pholoe.] Nomen proprium, erat autem lactans: nam infantes, lactentes dicimus.

ASCENSIVS.

¶ At qui deinde, &c.] Docet quæ cæteris præmia data ſint. de quibus Donatus dicit ſic, ¶ Leuibus.] Minutis, & omni ſubtilitate perfectis. Oſtendit illam fortem & pulchram. Deinde, accedit tertia laus ab authore. ¶ Decus.] Propter aurum. ¶ Tutamen.] Propter texturam trilicem, laudat Demoleum: quia illa armatus agebat hoſtes. Laudat magis Æneam, qui illum vicerit, ac ſpoliauerit, & portauerit. Laudat eum cui donatur: quia ipſe portare optime poſſet, ꝓptereaq; eſſet dignus dono. ¶ Puniceis tenis.] Vittis roſeis. ¶ Plenis velis.] Facit contra nauticam conſuetudinem. nam ſubituri portum, demittunt vela: ſed neceſſe eis erat, quia carebant remis. ¶ Creſſa.] Genus plena: laus ſeruæ: quæ eſt ab artificio genere & fœcunditate. Hæc ille.

Ordo, ¶ Ordo eſt. At. i. ſed: Æneas, ſup. donat huic viro qui tenuit: deinde. i. poſt primum, hoc eſt poſt Cloanthum: ſecundum locum virtute. ſ. propria, hoc eſt Mneſtheo, donat (dicit) loricam i. tunicam armaturæ, quæ olim ex loris fiebat: conſertam. i. contextam: hamis. i. annulis: leuibus. i. ſubtilibus & politis: & trilicem. i. tribus liciis, & triplici ordine nexā auro. i. quæ licia, aut qui hami erant ex auro: quam. ſ. loricam, ipſe. ſ. Æneas victor: detraxerat Demoleo, Græco illi ingentiſſimo, ſub Ilio alto. i. ante Troiam, apud Simoenta, fluuium illum rapidū. i. raptim profluentem, donat (inquit) habere. i. vt habeat illam loricam: decus. i. ad ornamentū: & tutamen. i. ad munimen: in armis. i. quū in armis foret (bene ſecundùm merita, dat munera. Nam quia Cloanthus, deorum auxilio vicerat, dat ei munus, quo in toga vti poſſet: quia verò Mneſtheus, virtute dat inſigne armorum.) Phegeus & Sagaris, robuſti illi: famuli. ſ. Demolei, aut Æneæ: ferebant vix. i. cum difficultate. ſ. loricam: multiplicem. i. denſe complicatam, aut multum duplā: connixi. i. ſimul nitentes: humeris. ſ. ſuis, quibus plurimum tamen poſſent: at. i. ſed: Demoleus indutus olim, illā, ſup. agebat curſu. i. inſequendo, cum curſu Troas pallantes. i. oberrantes, ſine ductore. Et ita laus eſt tunicæ, quæ à tali viro meruit geſtari: & Æneæ, qui talem valuit ſuperare: & Æneas facit tertia dona. i. pro tertio dono, dat lebetas. i. ollas: geminos. i. duos & pares: ex ære. i. æreos. (declinatur hic lebes, huius lebetis vel lebetos: vnde accuſatiuus pluralis, hos lebetes vel lebetas.) & cymbia. i. pocula: in morē cymbarum facta, perfecta argento, atq; aſpera. i. vt Græci dicunt, Anaglypha: ſignis. i. ſculpturis: quia habebant nonnunquàm caprum inſculptum. vnde Iuuena. Et ſtantem extra pocula caprū. Iamq;. i. iam adeo. i. omnino, omnes ibant donati. i. præmiati, vltra meritum, & ſuperbi opibus. ſ. datis: euincti tēpora. i. habentes tempora euincta & circundata: tenis. i. ſertis, aut vittis, extremitatem capitis ambientibus: puniceis. i. roſeis: quum. i. quādo: Sergeſtus reuulſus: vix. i. difficulter: è ſæuo. i. magno & aſpero ſcopulo, ſup. quum multa arte: agebat ſine honore ratē. i. nauem. ſ. centaurum irriſam: & hoc remis amiſſis. ſ. pro parte, atq; debilis vno ordine: aut, quia non niſi vnum ordinem remigum retinuerat: aut, quia vno è tribus ordinibus ſpoliatus fuerat. Dat ſimilitudinem, dicens, Qualis ſæpe. i. quod ſæpe fit: non ſæpe deprenſus. ſerpens deprenſus. i. occupatus, quum trāſire vellet, aut recubaret in aggere. i. tumulo & eminentiore parte viæ: quem ſ. ſerpentem: rota ærea. i. fortis & ærata, hoc eſt ære munita: trāſit obliquum. i. per obliquum, quum non ſeruaret rectum curſum, aut quem viator grauis. i. infeſtus & moleſtus: ictu. i. propter ictum: liquit. i. deſeruit: ſeminecem. i. ſemimortuum: ſaxo i. per ſaxum, quo ictum dederat ipſe. ſ. ſerpens deprenſus: fugiens. i. fugere tentans: dat corpore. i. contrahendo & extendēdo corpus: nequidquàm. i. fruſtra: tortus. i. volutiones longos. i. in longum ductos, exiſtens ferox: parte. ſ. illæſa: & ardēs oculis: & arduus attollens. i. erigens: ora ſibila. i. ſibilantia. (Vergil. vult extremitas cuiuſq; rei, per illam dictionē, oram, ſignificare, vt, Et mecum ingentis oras euoluere belli. Plynius quum oram, dicit, littoralē ſignificat regionē, apud quē veluti loquutio peculiaris, talis eſt, In ora ſunt ciuitates & oppida oræ proxima. Sunt qui dicant oram etiam ſignificare nauticum funem quo nauis ad terram ligatur.) pars, ſcilicet reliqua: clauda. i. claudicans: vulnere. ſ. illato: retentat. i. immoratur, & impedit eum à fuga, aut inſultu: nexantem ſe nodis: & plicātem ſe in ſua membra. i. in annulos & ſpiras. Nauis. ſ. Sergeſti: tarda i. tardata, quia colliſa & ſpoliata parte remorum: mouebat ſe. ſ. per remiges ſuos, hoc eſt remigio tali, quali volutione mouetur ſerpens vulneratus: tamen. i. nihilominus, quanquam confractione tardaretur: tamen facit vela, & ſubit oſtia plenis velis: quia remis egebat: Æneas donat Sergeſtum munere promiſſo: quod intelligitur promiſiſſe, dum videret eum in ſcopulis luctantem: aut dum omnes ſe ad certamen accingerēt: exiſtens lætus ob nauem ſeruatam: & ſocios. ſ. eius reductos. Serua. i. ancilla: datur olli. i. illi: exiſtens haud. i. non: ignara, imò perita operum Mineruæ. i. texturæ, qua Pallas præminet, & Arachnem puellam Lydiam vicit: Pholoe. ſ. nomine: Creſſa. i. Cretēſis genus. i. quantùm ad patriam & gemini nati, qui eius fœcūditatem indicant: ſub vbere, ſup. eius: dantur, ſup. Sergeſto. Conueniens profectò negotio merces: nam, vt illa operoſa & īduſtria eſt, ita & Sergeſtus, qui nauem ſeruauit, vnde matrem meruit: & ſocios, vnde & filios eius: ſed ſerua erat, vt ſignificet ignobilem fuiſſe Sergeſti virtutem, qua nō laudem meruit, ſed ſolum dedecus, quantùm potuit, vitauit. Idem in cęteris donis ſeruatum eſt, vt in duobus prioribus declarauimus: tertium autem coquinarum & poculentis aptum cerebroſo quadrat, qui rectorem excuſſerat. Oblitus, decoriſq; ſui, ſociumq; ſalutis.

PIERIVS.

¶ Puniceis ibant euincti tempora teniis.] Hoc loco pleriq; codices antiqui, tenis, vnico i, ſcribunt. Qui geminare malunt, alij dactylicum eſſe verſum, alij pro vnico tantùm i, accipi debere contendunt. Non diſſimulabo quod in antiquo cod. pro teniis victis, ſcriptum eſt: ſed id ſumptum ex paraphraſi, quum omnino teniis, hic agnoſcant docti omnes. ¶ Quum ſæuo è ſcopulo multa vix arte reuulſus.] In Romano codice, ex ſcopulo, legitur: & reuolſam, quippe ratem, legas. Cui lectioni adſtipulatur etiam oblōgus codex peruetus, vbi, reuulſam, habetur. In aliis reuulſus: quippe, Sergeſtus, legitur, veluti vulgata habēt exemplaria. ¶ Illiſam ſine honore ratem.] In antiqs omnibꝰ exemplaribus, irriſam, vel inriſam, legi: tametſi ſuperius, inliſa prora pependerat. Nam quæ in ludis male ſuccedunt, riſu excipi ſolent. Vt quum Niſus lapſum ſe lamentaretur, riſit pater optimus. Et quum Menætes in aquas à Gya deturbatus eſſet. Illū & labentem Teucri, & riſere natantem: & ſalſos rident, reuomentem pectore fluctus. ¶ Ardensq; oculis & ſibila colla Arduus attollens.] In Romano codice legere eſt, pars ſibila colla arduos adtollens. Sed quantùm ad emēdationem primam pertinet, quum iam dictum ſit, parte ferox ardensq; oculis, melior mihi videtur illa cōtinuatio, & ſibila colla arduus attollens, loco verò ſuo eſt, pars vulnere clauda retētat. Quod verò arduos, & hic, & alibi, ſcriptū ſit, toto eo codice, Cariſius eam ſcriptionem in plurium ſyllabarum nominibus improbat, nempe ne aliqui ita inde acciperent pronuntiandum, veluti diuos, ſeruos, viuos, & biſſyllabū eſſe, arduos, exiſtimarent: quare addit, carduus, trium ſyllabarum. ¶ Nexantem nodis.] Vtrunq; nodis, & nodos, in antiquis habetur exemplari. Sed vbi nodos, ibi itidem nexantem, à necto nectis habes. Vbi verò nodis, plurimū ibi nixantem, frequentatiua forma, à nitor, legere eſt: quod alibi non memini me legere. Sed enim hoc citato loco, nexantem nodis, vt etiam in codice Mediceo eſt, agnoſcit Priſcianus, à nexo nexas. ¶ Et plenis ſubit oſtia velis.] Antiqua omnia quæ legerim hactenus exemplaria à vulgatis omnibus diuerſa ſunt, duarum dictionum tranſmutatione, & velis ſubit oſtia plenis. Erunt tamen aliqui, qui vulgatam lectionem, oſtia velis, vt ſuauiorem magis probent, & oſtia plenis vt duriuſculam improbent, vnuſquiſq; autem aures conſulat ſuas. ¶ Seruatam ob nauem.] Non adeo triuiale cupiam videatur, ſi male legi in codicibus pleriſq; etiam veteribus, nauim, per im, dixero, quum Varronis præceptum ſit apud Flauium Soſipatrem, vt auem, & nauem, per e, dicamus; quoniam ab hac aue, & naue, faciat, quibus

quibus accuſatiuus per i,dari non poteſt. Cicero tamen,aui in certa,dixit. ¶ Olli ſerua datur operū haud ignara Mineruæ.] Longe alio numero carmen hoc habetur in cod. quibuſdam antiquis, in quibus ita legitur, Olli ſerua operum datur haud ignara Mineruæ. Puto verò ita tranſpoſitas fuiſſe dictiones, quod aliqui pentimemerim,vt breuem poetę noſtro noluerint indulgere. Nam in priori,eademq; vulgata lectione, nihil eſt quod me offendat. Ne verò quis obſeruationes huiuſmodi,vt inanes,& nullius penè momenti ſtomachetur, ſciant,eos qui verſus faciunt,eo curioſius huiuſmodi numeros obſeruare ſolere,quo peritiores ſunt,& elegantiores haberi volunt. Neq; illud prætererim,quanquam leue,haut,in antiquis pleriſq; cod. per t,ſcriptum eſſe,quod & Pontanus agnouit priſcorum conſuetudine,& haud,d,quidem litera terminari Soſipater dicit, admittere tamen ſonū vocis,vt per t,ſcribatur. Placuit tamen poſterioribus, vt,aut,coniunctio,& haud,aduerbium, primis & vltimis literis differrent. ¶ Geminiq; ſub vbere nati.] In Romano codice,ſub vbera,quarto caſu,nume. plurali legitur; ſed, vbere,figuratius eſt,& magis placet.

Hoc pius Æneas miſſo certamine,tendit
Gramineum in campum,quem collibus vndiq; curuis
Cingebant ſyluæ,mediaq; in valle theatri
Circus erat,quo ſe multis cum milibus heros
Conſeſſu medium tulit,extructoq; reſedit.
Hic qui forte velint rapido contendere curſu,
Inuitat pretiis animos,& præmia ponit.
Vndiq; conueniunt Teucri,miſtiq; Sicani.
Niſus,& Euryalus primi.
Euryalus forma inſignis,viridiq; iuuenta,
Niſus amore pio pueri,quos deinde ſequutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores,
Hunc Salius ſimul,& Patron,quorum alter Acarnan:
Alter ab Arcadia Tegeæ de ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrij iuuenes,Helymus,Panopesq;

SERVIVS.

¶ Gramineum.] Graminoſum. Cice. de haſtis: Bene etiam ne gramineas haſtas. ¶ Collibus vndiq; curuis.] Mutauit: nō enim ſylua,colles habet: ſed in collibus, ſylua: debuit ergo dicere, Quem collis cingebant ſyluis. ¶ Mediaq; in valle theatri.] Media in valle erat circus theatri. i. ſpatium ſpectaculi. & theatri Græce,dixit, ἀπὸ τῆς θεωρίας, nō enim eſt ſpeciale. ¶ Conceſſu mediū tulit.] Ordo eſt,quo ſe Æneas medium tulit, quum multis milibus: & extructo cōceſſu,reſedit. ¶ Animos] Eorum,ſubaudi. ¶ Mixtiq; Sicani.] Quod pars ait. Et certare parati. ¶ Viridiq; iuuenta.] Ætates omnes, Varro ſic diuidit, Infātiam, pueritiam,adoleſcentiam,iuuētam,ſenectam. Hæc tamen, ſicut etiam de temporibus ſuprà diximus, ſingulæ trifariam diuiduntur. vt ſit prima, viridis,adulta, & præceps: hinc eſt, Viridiq; iuuēta,& cruda deo,viridiſq; ſenectus. Item Sallu. Sed Mithridates extrema pueritia regnum īgreſſus,matre ſua veneno interfecta. ¶ Niſus amore pio pueri.] Aut genitiuus eſt: & dicit eū ob hoc veniſſe,ne amicū relinqueret: aut diſtinguendum per ſe,& erit nominatiuus pluralis,vt pueri,nō referas ad ætatem,ſed ad agonale ſtudium: in quo ſunt virorū,& puerorum ſuperata certamina: nam ἄνδρες καὶ παῖδες dicunt, licet confuſio ſit ętatū, Acarnā, Epirota, Acarnania enim

enim ſit,pars Epyri.¶Tegeææ.] Si deriuatiuum fuerit,de,non ſequitur.Si,Tegeæ,legerimus:non ſtat verſus,niſi addita, de, ſyllaba. Deriuatiuum autem ille indicat locus,Tum lateri,atq; humeris Tegeæum ſubligat enſem.& Tegeæũ, oppidum eſt Arcadiæ.¶Quos fama obſcura recondit.] Per contrarium,illos ſuperiores,omnes eſſe nobiles indicauit.¶Gnoſia.] Cretenſia: Gnoſos,ciuitas Cretæ:& bene:ſicut etiam in nauibus, poſt generalia dat ſpecialia. ¶Leuato.] Nitido:vt,Ad leuem clypeum ſublatis cornibus Io. ¶Primi.] Aliorum comparatione,non vnus eſt primus.¶Flaua.] Viridi:vt ſuprà,Iaſpide fulua.¶Phaleris.] Equorum ornamentis:ſermo Græcus eſt.¶Habeto.] Habeat,tertia perſona, eſt à futuro imperatiui:quæ in hoc modo numeri ſingularis,ſimilis eſt ſecundæ.¶Amazonium.] Quaſi Amazoniam:vt ſacri Tripodes.¶Baltheum.] Baltheus dicitur,non tantùm quo cingitur:ſed etiam à quo arma dependent.¶Contentus abito.] Quaſi de paruo munere.

Aſſueti ſyluis comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea,quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde loquutus.
ſAccipite hæc animis,lætasq; aduertite mentes. ÆNEAS
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnoſia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula,cælatamq; argento ferre bipennem,
Omnibus hic erit vnus honos,tres præmia primi
Accipient,flauaq; caput nectentur oliua.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto,
Alter Amazoniam pharetram,plenamq; ſagittis
Threiciis,lato quam circúmplectitur auro
Baltheus,& tereti ſubnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Accipite .i. intelligite: hæc ſ.quæ dicã:animis.i.aduertite animos,ad ea quæ dicã: &,pro ideſt:aduertite mentes lætas,nemo abibit mihi i.à me:aut nemo ex hoc numero abibit:non donatus.i. aliquo dono auctus:mihi.i. à me.Ego dabo ferre .i. reportare à me:bina.i.ſingulis: duo ſpicula . i. haſtilia: Gnoſia.i.Cretenſia:lucida.i. reſplendẽtia:ferro leuato.i. nitido:& bipẽnem cælatam i.ſculpturis ornatam:argento.i.ex argẽto factis:hic honos.i.hoc decus & ornamẽtum:erit vnus.i. vniformæ, & æquale omnibus:tres primi,ſcilicet victores,qui primi ad metam percurrerint: accipiẽt præmia,ſcilicet merita,& peculiaria:& nectentur caput,ideſt habebunt caput nexum:oliua flaua.i. ſubuiridi, quæ congrue datur:aut, quia diu perdurat vitalis,vt qui perpetuo ſpiritu ad metam feruntur:aut,quia oleo ſæpe vncti,& palæſtra exerciti, videntur in tali certamine victores.Primus victor,habeto equum inſignem.i.inſigniter ornatum: phaleris.i.ornamentis equinis:& merito,quia equus celeri curſu pręſtat,& ideo ſoli ſacrificatur: vt in faſtis,dicit Ouidius,Ne detur celeri victima tarda deo.Alter.i.ſecundus: habeto, ſup.pharetram.i.thecam ſagittariam: Amazoniam.i.quali Amazones vtuntur,quæ habiles ad arcũ ſunt,& celeres ad curſum:plenam ſagittis Threiciis.i.Thraciis,quia Amazones non longè à Thracia ſunt.Thracumq; mulieres curſu valent.vnde.i.huius.Vel qualis equos Threſſa fatigat Harpalice,volucremq; fuga præuertitur Hebrum.Quia igitur ſagittæ velociter emitti ſolent,& Thraces,atq; Amazones currere:vnde de Pentheſilea,Amazonum regina,in eodem i.Audetq; viris concurrere virgo.ideo congruum eſt curſori egregio præmium, quam.ſ.pharetram, baltheus lato auro.i. ex lato auro,aut habens latum aurum,aut circúmplectitur auro lato:& fibula ſubnectit.i.ſubnexam tenet:gemma tereti.i. habens gemmam teretam,quæ pro acu fibulæ ſit: tertius abito contentus, quaſi non plus expectaturus,hac galea(oſtendens eam,docet non contemnendam)Argolica.i.ab Argolicis,fortè in fugam verſis,ablata:& ita congruum quoq; erit præmium.

ASCENSIVS.

¶Hoc pius,&c.] Recitat quomodo peracto nauali certamine, Æneas currendi concertationem inſtituit,præmia condigna victoribus pollicens.De qua re pauca Donati verba in ſequenti particula afferemus. Ordo. ¶Ordo autem eſt.Æneas pius.ſ.vbiq;:ſed hic præcipue,quia & patri officium anniuerſarium ſolenniter exhibet,& Sergeſtum pie donauerat,ſatis læto munere,donaturus conſimiliter.Niſum lapſurum,tendit in campum gramineum.i.graminoſum,atq; herboſum:hoc certamine.ſ. nauali: miſſo.i.demiſſo,quem.ſ.campum:ſyluæ cingebant vndiq; collibus curuis.i.quæ erant in collibus curuis:aut colles curui cingebant vndiq; ſyluis:q;,pro &:in,ſup.cuius theatri.i.ſpectaculi:media valle erat circus.i.locus aptus curſui,circùm quem in coronæ formam ſederent ſpectatores,vt in Circenſibus ſolent: quo.i.ad quem:circum,aut campum:heros.ſ.Æneas tulit ſe medium:qui locus in inceſſu regum, ac principum eſt:quia cum multis milibus.ſ.ipſum ſtipantibus:& reſedit.i.locum ſedendi cœpit,ſup.in conceſſu.i.loco ad conſidendum:apto extructo.ſ. pauloante:& inuitat hic.i.quum illic eſſet,aut eo tempore:pretiis.i.præmiis,animos,ſup.eorum qui velint forte cõtendere rapido curſu:& ponit,ſup.eis præmia. Teucri.i.Troiani:& Sicani.i.Siculi:miſti.i.confuſi:conueniunt vndiq;.i.ex omni parte: ſed Niſus,& Euryalus,Troiani illi,ſup.conueniunt,aut oſtenduntur primi:Euryalus(inquit)inſignis.i.decõratus : forma.i. formoſitate:& iuuenta viridi.i.florente adhuc:Niſus inſignis, aut conuenit,ſup.pio.i.caſto amore,pueri.ſ.Euryali:quos.ſ.duos:Diores regius.i.de regali proſapia.ſ.de egregia ſtirpe Priami:quia ſi ad dignitatem ſpectes,primus eſſe debebat:ſed dictũ eſt,quòd mixti conuenerint pro auiditate animi,non nobilitate ſanguinis:ſequutus,ſup.eſt.Hunc.ſ.Diorẽ,ſequuti,ſup.ſunt: Salius,& Patron:quorum.ſ.duorũ,prior,videlicet Salius, ſup. erat Acarnán.i.de Acarnania,hoc eſt Epyrota:alter,ſup.erat ab Arcadia,de ſanguine gentis Tegeæ,illius oppidi.aut,ſanguine i.quantùm ad ſanguinem gentis Tegeææ.i.nobilis populi Tegeani,incolentis in Arcadia.Tum.i.poſtea,ſupp. ſequuti ſunt, duo iuuenes Trinacrij.i.Sicilienſes.ſ.Helymus,& Panopes,comites Aceſtæ ſenioris,quæ cauſſa erat,quare ipſe ſe certamini: non commiſit aſſueti ſyluis.i.venationi:vnde Aceſtes occurriſſe dictus eſt,in pelle Libyſtidis vrſæ.Præterea.i.pręter eos quos dixit:multi,ſup.alij:quos fama obſcura recondit.i.occulit,& innominatos tenet:in quibus mediis.i.in quorũ medio:Æneas loquutus eſt deinde.ſ.poſtquàm conuenerant:ſic.i.in hunc modũ. Accipite

PIERIVS.

¶Extructoq; reſedit.] In antiquiſſimis,exſtructo:nulla detrita litera.Sed enim id aſperum omnino nimium videtur, quatuor conſonantibus: & earum vna duplici inter duas vocales conſtipatis. ¶Quorum alter Acarnán.] Scribendum eſt acuto accentu in vltima ſyllaba,Acarnán.oxytona enim Acarnán,Ainián,ab oppido,quod in Põto Strabo memorat,Atintán,Athamán,Aizán,gentium nomina;quæ aucta in genitiuo,in penè vltima circunflexum habent ἀκαρνᾶνος,ἀινιᾶνος,¶Alter ab Arcadia,Tegeæ de ſanguine gentis.] In Romano codice,Arcadio, quippe ſanguine,legitur : quæ denominationis forma apud Val.Flaccum eſt,Arcadio cuius armata veneno tela.Sed enim hic ab Arcadia,longe caſtior eſt lectio.Eſt & vbi legatur, Alter ab Arcadio Tegeeæ ſanguine gentis:abſq;,de,præpoſitiua particula. ¶Helymus, Panopesq;.] In Romano codice ſemper,Helemus,per e,media ſyllaba,non per y,ſcriptum inuenias.Sed enim,Helymum,herois nomen memorat Strabo: & reliqui omnes;antiqui cod.vno conſenſu,Helymum, legũt: niſi qui Helenus,aut quid corruptius habent.¶Gnoſia bina dabo.] Vtrunq; & Cnoſia, per c, & Gnoſia, per g,ſcriptum inuenio.quod ex earum literarum cognatione tantundem eſt. ¶Lato quam circúmplectitur auro Baltheus.]In cod.antiquis plerisq; omnibus,vna plus dictiõe diſtincta legitur,circùm amplectitur;vtrunq; placet.

SERVIVS.

¶Corripiunt ſpatia.] Raptim eunt:vt,Corripit excẽplo,auidusq; reſtrĩgit.¶Limenq; relinquunt.]Aut regulam,aut ſignũ decreta factum. ¶Simul vltima ſignant.] Intuẽtur vltima ſpatia auiditate vincendi,vt notat & deſignat oculis,aut ſignant vltima.i. cumulorum ſummitatem ſignant veſtigiis;vt alibi,Vix ſumma veſtigia ſignat harena.¶Primus abit.]Sicut de nauibus poſt generalitatem trãſit ad ſpecialitatem: & bene,quia tribus,ſtatuta ſunt præmia quinq;, commemorat duobus caſuris. ¶Alis.] Velo: quia tam ventos quàm flumina,fingunt alata poetæ: vt,Alitis Auſtri.¶Proxim9 huic longo.] Secundùm hunc locum proximum,dicimus etiam, longè poſitum, nullo interueniente.

ſHæc vbi dicta,locum capiunt,ſignoq; repente POETA
Corripiunt ſpatia audito,limenq; relinquunt
Effuſi,nymbo ſimiles,ſimul vltima ſignant.
Primus abit,longeq; ante omnia corpora Niſus
Emicat,& ventis,& fulminis ocior alis.
Proximus huic,longo ſed proximus interuallo
Inſequitur Salius:ſpatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus,

Euryalumq́ Helymus ſequitur, quo deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemq́ terit iam calce Diores.
Incumbens humeris, ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguumq́ relinquat.
Iamq́ fere ſpatio extremo, feſſiq́ ſub ipſum
Finem aduentabant, leui quum ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis vt forte iuuencis
Fuſus humi, viridesq́ ſuper madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam victor ouans veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo, ſed pronus in ipſo
Côncidit, immundoq́ fimo, ſacroq́ cruore,
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum,
Nam ſeſe oppoſuit Salio per lubrica ſurgens,
Ille autem ſpiſſa iacuit reuolutus harena.
Emicat Euryalus, & munera victor amici
Prima tenet, plauſuq́ volat, fremituq́ ſecundo.
Poſt Helymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caueæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumq́ dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lachrymæq́ decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus
Adiuuat, & magna proclamat voce Diores:
Qui ſubiit palmæ, fruſtraq́ ad præmia venit
Vltima, ſi primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas: [Veſtra (inquit) munera vobis ÆNE.
Certa manent pueri, & palmam mouet ordine nemo,
Me liceat caſum miſerari inſontis amici.
[Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis POETA
Dat Salio villis oneroſum, atq́ vnguibus aureis.
Hic Niſus. [Si tanta (inquit) ſunt præmia victis, NISVS
Et te lapſorum miſeret, quæ munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet.
[Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & vdo POETA
Turpia membra fimo. riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri iuſſit Didymaônis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc iuuenem egregium præſtanti munere donat.

¶Quo deinde ſub ipſo.].i. poſt ipſum. ¶Calcem calce terit.] Calcem dicimus, vnde terram calcam⁹. Ergo nõ proprie dixit, Calcem calce terit. Planta enim, calcem nõ potuit terere: vnde à parte, totum accipiendum.i. calcem pede terit. ¶Incumbẽs humero.] Aut Helymi humero, aut currentis eſt geſtus. ¶Elapſus prior.] Ideo labitur.i. celeriter currit, vt prior fiat: & ſatis licẽter eſt dictum. ¶Ambiguumq́ relinquat.] Minus firmum ad celeritatem. ¶Sub ipſam finem.] Bis ſubaudit, finem: ſub ipſam finem, feſſi, aduentabant ad finem. ¶Labitur infelix.] Quia parta victoria, caruit. ¶Cæſis vt forte iuuencis.] Bene rem notam pertranſitum tetigit. Agonalis enĩ moris fuerat, poſt ſacrificia, ad certamen venire. ¶Fuſus humũ.] Ordo eſt, ſupfuſus. ¶Titubata.] Participium ſine verbi origine. ¶In ipſo Côncidit.] Ablatiuum poſuit: quia non eſt mutatio. ¶Oblit⁹ amorũ.] Ideſt amoris. nec ſupradictis congruit. Ait enim, amore pio pueri: nunc, amorum: q pluraliter, non niſi turpitudinem ſignificant. ¶Spiſſa harena.] Tenui. Quanto em̃ quid minutius, tãto eſt denſius. ¶Prima tenet.] τὰ πρῶτα. ¶Fremituq́ ſecundo.] Bene, ſecundo, addit: quia eſt & iratorum. ¶Caueæ.] Per caueam autem, plæbem ſignificat. Nam cauea, conſeſſus eſt populi. ¶Oraq́ Prima patrum.] Hoc eſt qđ Iuue. dixit, Omnibus ad podium ſpectantibus. ¶Decôræ.] Nam ipſe fletus habebat aliquid venuſtatis, ortus à gaudio: Terẽtius, Lachrymor præ gaudio. qđ puero conuenit, propter victoriam inopinatam. Aut etiam pertinet ad commiſerationem commouendam, cõtra eum qui ſe victorem aſſerebat. ¶Veniens.] Creſcẽs: vt hic, Segetes illic veniunt felicius vuæ. ¶Pueri.] Quia, vt ſuprà diximus, παῖδες dicuntur. ¶Me lice.].i. liceat me miſerari. Nam, nõ me licet, ſed mihi, dicim⁹. ¶Caſum] Adluſit à cadendo. ¶Tergum.] Pro tergus, poſuit. ¶Oneroſum.] Plus eſt quàm oneratum: ſicut ſceleroſum, plus eſt quàm ſceleratum. ¶Laude.] Virtute. conſequens pro antecedente. ex virtute enim, ſequitur laus. ¶Fortuna.] Excuſat dolum. ¶Olli.] Illi. ſ. adriſit, vel iuſſit afferri. Recte autem, arma dat iuueni: & laudat illa ab artifice, vt diuini opus Alchimedontis. ¶Neptuni ſacro.] Intelligimus ad Æneam tranſiſſe per Helenum: ne videatur ex ſacrilegio quæſitum.

ASCENSIVS.

Hæc vbi dicta, locum capiunt, ſignoq́ repente Corripiũt ſpatia audito, &c.] Quia (inquit Donatus) ignobilior fuiſſet hic ludus, exornat illum deſcriptione: quia ponit varios caſus. hæc ille. addens ad illud, ¶Simul vltima ſignant.] Deſignabãt locũ, qui finem curſibus daret. Item ad illud, ¶Non ille oblitus amorum.] Propter hanc (inquit) cauſſam, poſuit in ſuperiorib⁹ tantùm, inter illos amorem. Item, ¶Caueæ.] Cauea (inquit) idcirco theatrum dicitur, quod incluſos continet ſpectatores. Hæc ille. Ponit ergo Poeta, varios currentium caſus. nam Niſus, qui primus fuerat, propter lubricitatem, ſoli cecidit: & ſeſe Salio oppoſuit, quo cadente, prima palma Euryalo; cuius gratia Niſus ſe

Niſus ſe Salio oppoſuerat, obuenit: & ſecunda, Helymo: tertia verò, ſi Salio nulla detur, Diori: vnde lis ſuborta eſt, quam beneficentia ſua, ſedauit Æneas. Docet ergo hoc ludo, quod & ſuperiori poeta: non optimo cuiq; ſummam contingere gloriã: inq́ omni negotio, plurimum iuuare amicitiam: principemq́ decere, præter cæteros, munificentiã. Ordo aũt eſt. Vbi.i. poſtquàm: hęc dicta, ſup. ſunt ab Ænea: curſores, ſup. capiunt. ſ. forte, locum: & corripiunt repente.i. raptim tranſeũt ſpatia: audito ſigno quod datũ erat, vt non prius excurrerent: & relinquunt limen.i. regulam, aut ſignum, creta factum, aut ſulcum, aut chordam effuſi.i. effundentes ſe ſimiles nymbo.i. ventis pluuioſis: qui, vt in.1. dictum eſt, Qua data porta ruunt. & ſignant.i. deſignant ſimul: oculis.i. intuitu: vltima.i. metam: vt ad eam directo tramite, & ita breuiori ſpatio, percurrant. Niſus abit primus, & emicat longè ante omnia corpora. ſ. reliqua: exiſtens otior.i. velocior: &.i. ſimul: ventis, & alis fulminis.i. quibus fulmen videtur deferri. Salius inſequitur proximus huic. ſ. Niſo, longo interuallo.i. multa diſtantia: ſed tamen, ſup. proximus: quia nõ erat propior, licet ipſe non eſſet prope. Deinde ſequitur Euryalus: tertius. ſ. in ordine: relicto ſpatio.i. interuallo: & Helymus ſequitur inde Euryalium, ſub quo ipſo ecce Diores deinde volat: & terit calcem, ideſt poſtremam partem pedis eius: calce, ideſt pede ſuo, incũbens humero, ſcilicet Helymi, aut ſuo. & ſi plura ſpatia ſuperſint, ideſt niſi Helymus tramitem directum occupaſſet, ipſe Diores elapſus tranſeat prior, ſcilicet quàm Helymus: & relinquat ambiguum, ideſt minus firmum ad celeritatem: aut ĩcertum victorię. Iamq́, ideſt & iam: ipſi aduentabant ſpatio, exiſtente ferè extremo, & ipſi feſſi, ideſt fatigati: ſub, ideſt paulùm citrà, ipſum: aut (vt Seruius legit, ipſam finem, ideſt metam conſtitutam: quum, ideſt quando: Niſus infelix, ideſt diſfortunatus: labitur, ideſt cadit: multo ſanguine, ideſt propter multum ſanguinem: vt, ideſt ſecundùm quòd erat, ſup. fuſus: forte, ideſt à caſu: non quòd à caſu fuſus erat, ſed quia caſuale erat, quòd illic fuſus eſſet: qua Niſus trãſcurrere parabat. fuſus erat ſup humũ: iuuẽcis cęſis. ſ. à Cloãtho, ad ſacrificiũ, aut ab aliis curſuris: & madefecerat herbas virides; hic, ideſt hoc loco: iuuenis, ſcilicet Niſus: (ſiue iſte de quo nunc loquimur, ſiue ille, vocatus Niſus, qui fuit Megarenſium rex, & qui (vt in fabulis fertur) in auem ſui nominis conuerſus fuit: Vergilius libro primo Georgicorum, Apparet liquido ſublimis in aere Niſus. alio nomine Halietus dicitur, vt etiam diximus in explanatione illius verſus.) ouans, ideſt iam victor, & ita minus præcauens: quia bos vetulus & lapſus, firmius pedẽ fixit quàm iuuencus, vt diuus Hieronymus memorat: haud, ideſt non: tenuit veſtigia titubata, ideſt titubantia & vacillantia: preſſo ſolo, ſcilicet quia ſolum non preſſit, ſed ſuperuolauit: vnde negatio, haud, vtrunq; determinat: & tenuit & preſſo, quia neq; tenuit veſtigia, neq; preſſit ſolum, ſed côncidit pronus in ipſo: q;, ideſt ſimul; immundo fimo:

ſimo,qui erat eiectus ex extis,quæ Cloanthus proiecit in ſalſos fluctus:& in cruore ſacro.i.in ſacrificio effuſo.Non dixit, in ipſum cruorem:quia iam erat in ipſo,ſaltem pro parte.Tamen.i.licet lapſus erat:ille.ſ.Niſus:non,ſup.erat oblitus Euryali.ſ.amici ſui:nō amorum.ſ.piorum erga Euryalum(vnde Landinus contendit,amores etiam caſtos repperiri, teſtimonio nō futili Marci videlicet Ciceronis,ſic in libro de officiis,dicentis,Formam quidem ipſam,& tanquàm honeſti faciem vides, quæ ſi oculis decerneretur,mirabiles amores(vt ait Plato)excitaret ſapientiæ.)Nam ipſe Niſus oppoſuit Salio ſe:ſurgens.i.erigens ſe,per lubrica.i.loca pingui, perfuſa,& labi facientia: autem,pro ſed:ille.ſ.Salius,iacuit reuolut⁹:harena ſpiſſa.i.ſanguine vitulino concreta.Euryalus emicat prioribus.ſ.iacentibus:& victor munere.i.beneficio, amici.ſ.Niſi:tenet prima.ſ.loca:& volat plauſu,& fremitu ſecundo.i.fauorabili:& Helymus volat poſt:& Diores ſubit nunc tertia palma.i.tertiæ palmæ aſſequutor.Salius implet hic.i.hoc loco,ac tempore:vel ex hoc facto,totum conſeſſum ingentis caueæ.i.omnes conſidentes ingenti cauea.i.circo cauo:quia in medio eius currebatur: & implet ora patrum prima.i.primum,aut præcipue:magnis clamoribus,quia ab illis potius expectauit ſubſidium,quàm à iunioribus:ſciēs quòd tutetur fauor Euryalum:& poſcit honorem.i.primum præmium cum honore ereptum,ſibi dolo.ſ.Niſi,reddi ſibi.Fauor.ſ.totius iuuētutis:tutatur.i.protegit:Euryalum.i.cauſſam eius,& lachrymæ decôræ,quas.ſ.emiſerat timore,quòd tanto,& tam inſperato honore fraudaretur:& virtus veniens gratior.i.acceptior in pulchro corpore:adiuuat,ſupple eum:& Diores proclamat.i.pro eo clamat,magna voce:qui.ſ.Diores,ſubiit palmæ.i.ad palmā tertiam,ſi Euryalo prima contingat:& qui venit.i.venerit,aut veniſſet fruſtra,ad præmia vltima.i.tertia:ſi primi honores reddantur Salio,quia tunc ſecundi redderentur Euryalo,& tertij Helymo.Pius Æneas,inquit, tum.i.tunc,ô pueri,veſtra munera manent vobis certa.i.indubitata,& nemo mouet palmam,ordine.ſ.ſuo,hoc eſt debito & cōſtituto.Liceat.i.licitum ſit,& permittatur me:miſerari.i.miſericordia proſequi:caſum.i.infortunium,ex lapſu amici.ſ.Salij, inſontis:qui citrà culpam ſuam,dolo Niſi lapſus eſt.Ipſe fatus ſic.i.in eum modum,dat Salio tergū.i.corium tergi,hoc eſt tergus:immane.i.valde magnum,& horrendum leonis Gætuli.i. Gætulici,qui iubatus eſt:vnde addit,oneroſum.i.valde graue, villis,atq; vnguibus aureis.i.habens vnguęs aureos.(Congruū profectò tali viro munus,qui virtute quidem vicerat, ſed dolo victus erat:leo enim dolum neſcit,virtute pollet.) Niſus,inqt, hic.i.poſt hoc factum:hoc loco,aut tempore.Si tanta præmia ſunt victis:& miſeret te lapſorum,quæ munera dabis digna Niſo.i.mihi(loquitur enim de ſe)qui merui primam coronā laude.i.laudis:aut laude.i.virtute laudabili:licet caſu amiſerim:ni i.niſi:fortuna inimica tuliſſet me.i.abſtuliſſet à præmio:ea,ſup. quæ tulit, ſup.Salium:& ſimul.i.pariter,cum his dictis oſtentabat faciem:& membra turpia.i.obſcœna: limo vdo.i.intrinſecus humido & pingui.Pater optimus.ſ.Æneas:riſit olli.i.tunc illi:& iuſſit clypeum (appoſitorie) artes.i.opus artificioſum: Didymaônis,illius ſummi artificis:refixum.i.diſſolutum,Danais.i.per Danaos,de ſacro poſte Neptuni (Et ita inſimulat Danaos ſacrilegij,non ſe,nec putem poetam voluiſſe intelligi ab Heleno ſuſceptum:ſed in ſuprema nocte,aut prius direptum à Græcis,ſicut de lorica Demolei prius dictum eſt)iuſſit,inquit, clypeum illum efferri.i.è theſaurario, aut armentario,in medium ferri:& donat iuuenem egregium.ſ.Niſum,hoc præſtanti munere:victores autem præmia acceperunt:quum dixit, & palmam mouet ordine nemo.

PIERIVS.

¶Incumbens humeris.]In Romano codice,in Longobardico, & aliquot aliis,humero,legitur:quod & Seruius agnoſcit,Idq; viciniorem oſtendit,vt nō tantùm calcem, calce tereret:verum etiam humero antegreſſi Helymi incūbere,aut inhærere videretur.humero verò,vnitatis numero,ad exprimendum geſtum illius,qui nihil ſocium declinet,vt liberius præterire poſſit. Nam ſpatia,ſi plura ſuperſint,tranſeat elapſus prior. ¶Ambiguum've relinquat.] In codicibus aliquot antiquis, ambiguū q;:ſed,ve,diſiunctiua particula magis placet:vt ex duobus alterum omnino futurum dicat.Aut quippe tranſeat,aut niſi tranſierit,ambiguum relinquat,vter eorum prior fuerit. Si verò,q;, legamus,ſenſus erit pari adeo eos greſſu concurriſſe,vt quanuis hic tranſiſſet,ambiguum tamen relicturus eſſet,quia ſocij vicinitas ſpectatores fefelliſſet. ¶Sub ipſum finem.] In omnibus penè codicibus antiq.ſub ipſam,fœmi.gene.poſitum inueni:de cuius nominis genere plura alibi. Sanè verò præteritum non ſinam locum apud Liuium libro.4.1.decadis,Finem ergo non fieri,nec futurum,ita vulgata habent exemplaria,virili genere.

nere. Vetus autem codex,futuram,legit,fœminino. ¶Leui cũ ſanguine.]In exemplaribus aliquot manu ſcriptis,tum, habetur. Sed,cum,magis placet. ¶Fuſus humi,virideſq́ ſuper madefecerat herbas.]In Longobardico quidem,& in Mediceo codice,humi,legitur. Sed in Romano,& aliis ferè omnibus, humum,accuſatiuo caſu habetur:vt ſit ordo, Madefecerat humũ & viridis herbas. ¶Non ille oblitus amorum.] In veteribus pleriſq́ codicibus,vna plus dictione,amorum eſt, legitur. Verum id verbum ex paraphraſi mihi videtur inſertum. Miſſos facio codices,in quibus,amoris,vnitatis numero legitur: quum longè venuſtius omnino, amorum, numero multitudinis habeatur. ¶Hic totum caueæ conſeſſum.] In codicibus aliquot antiquiſſimis, conſenſum,habetur: ſed puto conſe'ſum fuiſſe notatum cum Sicilico, de quo apud Victorinum haberi diximus,quod librarij pro nota compendiaria,n literam ſignificante,tranſcripſere. Nam,conſeſſum caueæ, omnino caſtior lectio videtur. ¶Si primi Salio redduntur honores.] In exemplaribus pleriſq́ veteribus, legere eſt, reddantur, coniunctiuo modo. Sed,redduntur,finitiuo modo,in emendatioribus. ¶Me liceat caſum miſerari inſontis amici.]In codicibus omnibus antiquis quotquot legi,caſus,habetur:quorum nonnulli verbum etiam alterius figuræ,quippe,miſereri,ponunt: vt caſus ſit genitiuo caſu:ſed enim,caſum miſerari, ſatis magis facit auribus eruditis:vt,Miſeratus Agreſtes. ¶Gætuli.] Scribendum Gætuli,cum diphthon.æ,vt alibi oſtenſum. ¶Et clupeum efferri iuſſit Didymaônis artes.] De clypeo dictum alibi. In antiquiſſimis aliquot codicibus,offerri,eſt: quod non æque placet. Sunt etiam codices,in quibus,Didymæônis,media per æ diphthon. notatum ſit: quod nomen eſſet à cognomento Apollinis, qui etiam Didymæus appellatur. Sed hæc parui omnino momenti ſunt. Illud ſilentio minime prætereundum eſt,quod in Romano codice,artem,vnitatis numero,hoc eſt opus, legitur. quam lectionem etiam in aliquot aliis manu ſcriptis,obſeruaui.

Poſt vbi confecti curſus,& dona peregit,
Nunc ſicui virtus,animusq́ in pectore præſens
Adſit,& euinctis attollat brachia palmis:
Sic ait,& geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro,vittisq́ iuuencum,
Enſem atq́ inſignem galeam ſolatia victo.
Nec mora,continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares,magnoq́ virûm ſe murmure tollit,
Solus qui Pariden ſolitus contendere contra,
Idemq́ ad tumulum,quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore,qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit,& fulua moribundum extendit harena.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Oſtenditq́ humeros latos,alternaq́ iactat
Brachia portendens,& verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius,nec quiſquàm ex agmine tanto
Audet adire virum,manibusq́ inducere cæſtus.
Ergo alacris,cunctoſq́ putans excedere pugna,
Æneæ ſtetit ante pedes,nec plura moratus,
Tum læua taurum cornu tenet,atq́ ita fatur.
ſNate dea,ſi nemo audet ſe credere pugnæ, DARES
Quæ finis ſtandi?quo me decet vſq́ teneri?
Ducere dona iube.ſ Cuncti ſimul ore fremebãt POETA
Dardanidæ,reddiq́ viro promiſſa iubebant.

SERVIVS.

¶Præſens.] Fortis, plenus animo. ¶Auro.] Quia ſolent laminas quaſdam habere: vt, Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencũ. ¶Virûm murmure.] Suffragio virorum. ¶Solus qui Pariden.] Verba ſunt murmurãtis populi. Pariden,ab eo qđ eſt Paridis,vel Paridos. Qđ autem legimus, Parin: venit ἀπὸ τοῦ πάρις, τῷ πάρι, τὸμ πάριμ. & volunt,ſi proprium ſit,in δος exire:ſi appellatiuum,in ος. ſecundum verò Troica Neronis adeo fuit fortis,vt in agonali certamine ſuperaret omnes,etiam ipſum Hectorem: qui quum iratus in eum ſtringeret gladiũ,dixit ſe eſſe germanum:quod allatis crepũdiis,probauit. nam ſub habitu ruſtici, adhuc latebat. Hos autem ludos transfert Vergilius ad Hectoris tumulum, qui ſunt facti, quũ debuiſſet Hector occidi:quũ ludi funebres celebrarentur cadaueri Hectoris,ab Achille occiſi. ¶Amyci.]Neptuni hic rex filius fuit,ex Meliæ nympha: qui à Polluce victus eſt, in pictali certamine. ¶Bebrycia.] Bithinia eſt. Sallu. Igitur introrſus Aſię,prima Bithinia eſt, multis antè nominibus appellata. Ipſa enim eſt maior Phrygia. ¶Moribũdum.] Morienti ſimilem. ¶Talis.] Qualem multitudo loquebatur. ¶Oſtendit.] Melius dixiſſet,oſtẽtat. ¶Alacris.] Quanuis acer dicat, ſemper tamen nuſquàm dicit alacer: ſed alacris, quanuis inde naſcatur. inde eſt quòd pampini ſupprimit genus;quia dubitatur.

Amycus

dem:& aduerſarium contẽdit proſternere: & proponit victo,enſem, atq́ galeã inſignem,ſolatia.i. quæ habeat pro ſolatio: quia ſcit duram eſſe cõcertationem. galeam autem dat,ad tutamen capitis. quod victo concutiendum veroſimile eſt. enſem vero,vt ſi tali pugnæ ſe committere poſt illa non audeat, gladiatoriam exerceat. Nec mora,ſupp. fit:quum.i. quando: Dares effert ora vaſtis.i.valde amplis viribus. Vel, nec mora & Dares effert ora cum vaſtis viribus, ideſt illis concomitantibus: & tollit.i.erigit ſe,cum magno murmure virûm.i.virorũ,præcipue Troianorũ: Dares inquit,qui ſolus, ſolit⁹, ſup.erat, contendere contra Pariden:à quo etiam Hectorem,victum dicũt. & ita ab eo agnitum fratrem: quum inter paſtores latuiſſet: & idem perculit.i.percuſſit ad tumulum, quo Hector maximus.ſ.bellatorum: occubat.i.ſepultus iacet: Buten victorem.ſ.aliorum:corpore immani.i.habentem corpus immane;hoc eſt tã magnum, quòd inhumanũ & terribile viſum fuerit:qui.ſ. Butes:veniẽs.i.ortus:de gẽte Bebrycia.i. Bithiniana: Amyci, illius Bithiniæ regis,qui cæſtibus aduenas in nemore Bebrycio adortos necabat: ferebat.i. extollebat ſe.(De Amўco & Bute, in fine huius lectionis videbimus. Debet autem proferri quando proprium eſt,media breui)& qui.ſ. Dares extendit.ſ.Buten: moribundum.i. frequenti mortis agone laborantem:harena fulua, in qua.ſ.concertabãt. Dares talis.i.tali gloria elatus:tollit in prima prælia.i.primus præliaturus: caput altum.i.erectum: & oſtendit humeros latos:& portendens.i.longe extendens:brachia,ſupp.ſua:iactat, ſup.ea:alterna.i.viciſſim,nunc hoc,nunc illud: & verberat auras ictibus.ſ.inanibus ad oſtentationem,& vt cæteris terrorem incuteret. Alius.i.compugil alter;quæritur huic.i.contra hunc, nec quiſquàm ex tanto agmine audet adire virum:& inducere manibus cæſtus.i.armaturas,quibus illum cædat. ergo ipſe alacris.i.lætus & exultans(Teren. etiam,alacris, in maſculino poſuit:quanuis à recentioribus,alăcer,reperiatur. quod non videtur ab acer,deductum:quia,ācer,primam producit: alăcer, penultimam corripit.)& putans excedere cunctos: pugna.i.arte & virtute pugilum: ſtetit ante pedes Æneæ, nec moratus.i. & non expectans plura:tenet tamen.i.deinde:taurum.i. iuuencũ: auratis cornibus læua.i.ſiniſtra manu:cornu.i.per cornu, atq́ fatur ita. O nate dea.ſ. Venere:ſi nemo audet credere.i. cõmittere,pugnæ ſe,quæ finis.i.quæ expectatio, aut quis modus, ſup. eſt,ſtandi.i.quandiu:aut cur,hic ſtamus otioſi?quouſq́(eſt em̃ thmeſis.i.inſectio)decet me teneri.ſ.ſuſpenſum, aut immorari?iube ducere.i.abducere,dona.ſ.taurũ.& cuncti Dardanidæ fremebant ſimul.i.pariter cũ illo ore. alij habent, ſimili ore.i. ſimili ſer-

ASCENSIVS.

¶Poſt vbi,&c.]Conſtituit tertia certamina pugilum,videlicet cæſtibus concertare volentium:in quo certamine, Dares iunior,ab Entello ſeniore,diuina freto virtute,deuincitur: ad quã rem diuus Hieronymus pulchre adludit in epiſtola ad diuum Auguſtinum. Donatus autem,vel mutilus eſt, vel pauca dicit. Ea autem ſunt, ¶Putans.]Iam ex hoc ſignificat emerſurũ aliũ qui vincat. ¶Cuncti.]Vt pro victore ab omnibus haberi oſtendatur,& ſimul eſt teſtimonium ſuorum meritorum. Hæc ille.

Ordo. ¶Ordo eſt. Poſt.i.poſtea:vbi.i.quando:curſus ſunt confecti.i. conſummati: & Æneas peregit dona. Nunc ait ſic, Sicui.i. alicui: virtus & animus præſens.i.præſtans,& cito exiens,in operationem,ſup.eſt,in pectore:adſit.i.præſto & præſens ſit: & attollat.i.erigat brachia: palmis.i.manibus: euinctis.i. expreſſe, & extra manicas vinctis.ſ.cæſtibus. Æneas inquam ait ſic, & proponit geminum.i.duplicem honorem,hoc eſt pręmium honorificum;pugnæ.i.certaminis:ſed proprie pugnæ, quia præcipue,pugnis fit. Victori,ſupp. proponit iuuencum: velatum auro.i.laminis aureis:aut,auratis cornibus: ſed magnifice dixit, velatum auro:& vittis.ſ.roſaceis, hoc eſt ſertis,caput cingentibus,quod munus victori competit;quia bos firmiter figit pedem;&

ſimili ſermone,ſeu oratione:& iubebant.i.volebant : aut iubebant,non Æneæ,ſed cuſtodibus iuuenci,promiſſa.ſ.prǣmia:reddi viro.ſ.Dareti,qui cum nemo congredi auderet. Landinus de Amyco & Bute dicit ſic. Amyci,Bebryciorum rex: Bebrycia enim,Bithinia eſt. Solinus,Bithinia,in Pōti exordio, Thraciā ab Oriente tangit:prius,Bebrycia:inde,Mygdonia:poſtremo,à rege Bithinio,Bithinia dicta. Hic aduenis in nemore Bebrycio inſidiabatur,& cæſtibus interficiebat. Ergo quum Pollux,qui illuc cū Argonautis acceſſerat, ab eodē prouocaretur, vicit eū,& interfecit. De hoc Ply.in eodem tractu,Portus Amyci eſt Bebryciæ rege interfecto clarus. Eius tumulus lauro tegitur,quam inſanam vocant.quoniā ſi quid ex ea decerptum manibus referatur, iurgia fiunt: donec abiiciatur hæc de Amyco. Butes verò, occiſo patre Amyco, Drepanum confugit in Siciliam,& à Lycaſte nobili meretrice,ob pulchritudinem adamatus eſt, ex eaq́ Erycem ſuſtulit. Hæc mulier ob admirabilem formam, Venus dicta ab incolis eſt. Quapropter, Eryx, filius Veneris eſt putatus.

Amycus. Bithinia. Butes. Eryx.

PIERIVS.

Quo maximus occubat Hector.] In vetuſtis aliquot exēplaribus, maxumus adcubat:&,accubat,habetur. Sed occubat,vel obcubat,de ſepultis rectius dici puto. Perculit & fulua moribundum extendit harena.] Antiquus admodum codex, Percutit,legit:quæ quidem antichronia eſſet,pro,percuſſit. Nam, percellere,ad animū,grammatici referre volunt: quod tamen non vſq̃quaq̃ receptum video,codicibus præſertim antiquis ſæpe,percuſſus,pro perculſus,ponentibus. Verū eſto inter vtrūq̃ verbum,differentia loco hoc,perculit, omnino ad animū referri poteſt,quum ſignificet ex ictu adeo conſternatū,vt ab alienato animo concideret moribundus. Ergo alacris, cunctosq́ putans excedere pugna.] In Roma.codice, & in Longobardico,palma,non,pugna,legitur:quod valde placet. Nam & apud Priſcianum duobus antiquis codi.& apud Cariſium,literis Lōgobardicis ita ſcriptum obſeruaui. Ea ratione citato verſu, vt vtrum alacer,per er,an alacris,per ris,dicēdum ſit, terminetur. placetq́ vel Vergilio in primis authore dici,alacris: cōſuetudo tamē,vt ait Plyni⁹ libro dubij ſermonis.6. Alacer,dicit. Quo me decet vſq̃ teneri?] In Medi.& veteribus quibuſdam aliis codic.morari,legitur. Mora enim erat reliquis deſidentibus. Sed magis placet,teneri:vt in Porcio exempla.eſt, propter ſuſcepti muneris obligationem.

Hic grauis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus vt viridante toro conſederat herbæ.
Entelle heroum quondam fortiſſime fruſtra, ACEST.
Tanta'ne tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? vbi nunc nobis deus ille magiſter
Nequidquàm memoratus Eryx? vbi fama per omnem
Trinacriam? & ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc. Nō laudis amor,nec gloria ceſſit POETA
Pulſa metu,ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet,frigentq́ effœtæ in corpore vires.
Si mihi,q̃ quondā fuerat,quaq́ improbus iſte ENTEL.
Exultat fidens,ſi nunc foret illa iuuenta,
Haud equidem pretio inductus,pulchroq́ iuuenco
Veniſſem,nec dona moror. Sic deinde loquutus, POE.
In medium geminos immani pondere cæſtus
Proiecit,quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum,duroq́ intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi,tantorum ingentia ſeptem
Terga bouum,plumbo inſuto,ferroq́ rigebant.
Ante omneis ſtupet ipſe Dares,longeq́ recuſat.
Magnanimusq́ Anchiſiades,& pondus,& ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat,
Tum ſenior tales referebat pectore voces.
Quid? ſi quis cæſtus ipſius,& Herculis arma ENTEL.
Vidiſſet? triſtemq́ hoc ipſo in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc,ſparſoq́ infecta cerebro,
His magnum Alciden contrà ſtetit,his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat,æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troius arma recuſat,
Idq́ pio ſedet Æneæ,probat author Aceſtes,
Æquemus pugnas,Erycis tibi terga remitto,
Solue metus,& tu Troianos exue cæſtus.

SERVIVS.

Grauis.] Ætate,vel obiurgatione. Obiurgat.] Caſtigat. Toro,herbæ.] Verbum de verbo. Nam ab herbis tortis, dictus eſt torus. Fruſtra.] Ordo eſt,Tanta'ne dona fruſtra tolli ſines,tam patiens? Secūdùm autem Iginium, qui de familiis Troianis ſcripſit, vn⁹ fuit ex Troianis: de quo poeta mutat hiſtoriam. Nobis.] Non vacat: vt ibi, Qui mihi accubantes, in conuiuiis. ſed nobis, pro noſter, poſitum eſt,cauſſa vitādi homœoteleuton. Sub hæc.] Statim:vel,poſt hæc. Gelidus.] Aliud ex alio pendet. Quare eī hebet? quia gelidus:&,quare gelid⁹? q̃a ſenis eſt. Effœtæ.] Exhauſtæ: trāslatio à mulieribus, quas partus debiles reddit: quaſi poſt fœtum. Improbus.] Nimis auidus : qui ſine certamine poſtulat præmium. Illa.] Magna:aut, quæ quōdam fuerat. Moror.] Expecto. Nam ſuprà dixerat,ſe non moueri præmiis. & paulopoſt, Victor bouem interimit. Quib.] Quorū ſtructu. Ferre manum.] Pugnare, contendere. Nam vtraq̃ manus armatur. Intendere.] Ligare: vt, Intenditq́ locum ſertis. Tantorum.] Virorum. Longe.] Valde. Verſat.] Cōſyderat. Salluſtius, Exercitium vertere. Tum ſenior] Iunior & ſenior, per diminutionem ſunt hæc cōparatiua:vt, Iam ſenior, ſed cruda deo,viridisq́ ſenect⁹. Cæſtus & arma.] Per endiadin: arma.i.cęſtus. Triſtemq́ hoc ipſo in littore pugnam?] Aut, in quo magiſter occiſus eſt: aut in triſti littore.i. infœcundo. Varro enim dicit, ſub Eryce monte, eſſe infœcundum campum, ferè in tribus iugeribus:in quo Eryx & Hercules dimicauerūt. Hæc germanus Eryx.] Germanus, ſecundùm Varronem in libris de gradibus, ex eadem genitrice natus eſt : non, vt multi dicunt, de eodem germine, quos ille tantùm fratres vocat:ſecundùm quem,bene nūc Erycem,Veneris & Butæ filium,Æneæ dicit fuiſſe germanū. Sāguine.] Nō Herculis,qui victor euaſerat,ſed ipſius Erycis,quo infecerat ſe tegendo. Geminis.] Duobus. Author.] Huius certaminis. Pugnas.] .i. arma.ſequens,pro antecedēti. Tibi.] Pro te: vt, Tibi deſerit Heſperus Œtam.

Germanus.

ASCENSIVS.

Hic grauis Entellū, &c.] Docet quomodo Entellus ſenior, ab Aceſte,in pugnā, ad reprimendam Daretis iactantiam, excitatus cæſtus immenſi ponderis,protulit: quos Dares ſtupefactus, recuſauit. quo facto, docet egregius poeta, iactantiam ferè ruborem ſequi : homineſq́ indies, imbecilliores naſci:vt & Neſtor Homericus atteſtatur.vnde & Iuuenalis, Terra malos homines nunc educat, atq̃ puſillos. Donati verba ſunt hæc, Entelle.] Hęc obiurgatio non iniurioſa, cui ſit admixta laus. Fruſtra,Tanta'ne tam patiens.] Singula verba cum pondere pronuntianda. Fruſtra.i.ſine laboris merito. Tanta : tam pretioſa, tam pulchra : ſine gloria vincēdi tolli, dona patieris. Eſt autem ſententia: qm̄ in ſuperioribus ille dixerat, ſi nemo audet,videberis tu etiam timuiſſe. Sic Donatus. Ordo eſt. Aceſtes grauis, ideſt maturus & ſeuerus, ac magnæ authoritatis vir:caſtigat hic.i. ex hoc Daretis dicto:Entellum, pugilem illum præſtantem, ſed ſeniorem:dictis.i.ſermone ſequēti:vt.i.ſecundùm quòd conſederat.i.ſimul ſederat:proximus,ſup.in toro:herbæ viridante.i.vireſcente. O Entelle, fortiſſime quondam heroum:fruſtra.i.invanum, ſi nunc fortis nō es:ne.i. an: tu patiens.i.puſillanimus:ſines.i.permittes : tanta dona i.præmia:tolli.i.auferri,vel abduci:nullo certamine, ſcilicet commiſſo? vbi.ſ. eſt : nunc ille.ſ.inclytus & notiſſimus deus:magiſter nobis, ideſt qui fuerat nobis magiſter.ſ.Eryx, filius Butæ, & Veneris,aut Lycaſtes meretricis, pro Venere habitæ: memoratus.i.nominatus & clarus? nequidquàm.i.fruſtra,ſi nulla eius in diſcipulis derelicta eſt peritia.vbi.ſ.eſt fama memorata, per omnem Trinacriam.i.Siciliam? & vbi.ſ.ſunt:illa.i.notiſſima ſpolia, pendentia tuis tectis? Quæres fortè, quomodo quærat vbi ſint, quum dicat,vbi ſint,quia in tectis? Sed non ideo quærit , quòd neſciat vbi ſint:

Ordo.

vbi ſint:ſed,vt quaſi immemorem priſtinæ virtutis commoneat,& ad conſimilem inſtiget: ac ſi dicat, cur nunc non apparet in te priſtina illavirtus tua? Ille.ſ.Entellus,ſup.inquit ſub,ideſt poſt hæc.Amor laudis non ceſſit,ſupp.pulſus metu:nec gloria ceſſit.ſ.è pectore meo,pulſa metu:ſed enim.i.ſed certe:ſanguis gelidus.i.infrigidatus:hebet.i.torpeſcit: ſenecta.i.ſenili ætate: tardante.i.tardum faciente:& vires effœtæ.i.omnem fœturam enixæ,hoc eſt quæ nullam vim retinuerunt,nimium exhauſtæ frigent in corpore : ſi illa iuuenta quæ fuerat mihi quondam: quaq́;.i.& qua:iſte improbus.i.improbandus,propter iactantiam.ſ.Dares:exultat fidens.i.confidens:ſi(inquit)illa foret mihi nunc:equidem.i.ego certe,veniſſem.ſ.in certamen:ſed haud i.non,inductus pretio:nec iuuenco pulchro.i.quantunuis pulchro(Et ita non vituperat præmium, ſed ſignificat ſe non tam præmij,quàm laudis cupidum, reſpondens ad illud, Tanta'ne, tam patiens nullo certamine tolli Dona fines?)vnde addit,nec moror.i.expecto dona:ſed,ſup.laudam,quod non verbis: ne videatur in ſe admittere iactantiam,quam in aliovituperauit:ſed factis indicat,vnde ipſe loquutus,ſic proiecit: deinde in mediũ geminos.i.binos & æqualis magnitudinis:cæſtus.i.armaturas manuum:immani.i.valde magno, & præter hominum morẽ: pondere.i.ponderoſitate & mole:quibus.ſ.cæſtibus:Eryx,filius ille Veneris(vt dixi)habitus:acer.i.ſtrennuus:ſuetus,ſupp. erat: ferre manum in prælia.i.pugnam: & intendere.i. ligare: brachia.i,lacertos:duro tergo.i.tergore indurato,animi.ſ.ſpectantium:obſtupuere.ſ.pondus cæſtuum:quia ſeptem ingentia terga boum,tantorum.i.ingentium:aut tam magnorum,vt tergora videbantur:rigebant.i.rigida & implicata ſtabant:plumbo & ferro inſuto.i.quod intus conſutum erat. Ipſe Dares ſtupet ante omnes.i.præcipue,quia res eum tangebat: & recuſat, ideſt refutat:longè.i.multum:quia dixit,excedere iuſtam menſuram,iuſtum q́; pondus:& Anchiſiades.i.Anchiſæ, filius Æneas (propter metrum dixit Anchiſiades, pro Anchiſides.) magnanimus.i.magni animi, & magnarum virium: verſat.i.frequenter vertit:& iactat huc,illuc.i.in diuerſas partes: pondus, & ipſa immenſa volumina vinclorum , pro vinculorum : quibus.ſ.brachia & manus,vincirentur. Tum.i.deinde:ſenior, ſcilicet Entellus : referebat pectore.i.ex alto ſtomacho tales voces.Quid? ſup.diceret,ſi quis vidiſſet cęſtus:&,pro ideſt:arma: aut,cæſtus & arma reliqua,ipſius Herculis, qui Erycem vicit & occîdit? q.d.longè nimirum maiora,& pręſtantiora erant victoris,quàm victi:& ſi vidiſſet pugnam triſtem, ideſt cruẽtam, in qua Eryx occubuit:in hoc ipſo littore.i.quę hæc inter Herculem, & Erycen,commiſſa eſt:tu cernis.ſ.arma hæc: infecta adhuc ſanguine & cerebro.ſ.Erycis ſparſo:ſed, ſupp. Eryx: ſtetit his.ſ.cæſtibus,quos recuſat Dares: contra magnum Alciden.i. Herculem,de genere Alcei:& ego ſuetus,ſupp. ſum: his.ſ.cæſtibus pugnare:tunc,ſupple dum ſanguis melior.i.vegetior & fortior:dabat vires:necdum.i.& dum nondum:ſenectus æmula.i.inimica, & perſequutrix vitæ noſtræ, nondum ſparſa noſtris temporibus:geminis.i.ambobus, hoc eſt illis capitis noſtri partibus,aut toto capite:accipiendo à parte totum: canebat i.canos faciebat:ſed ſi Dares Troius.i.Troianus(& hoc, aut inuidioſe dicit,quaſi minores,& ĩbecilliores ſint Troiani , quàm Siculi. aut ſignificat ideo recuſare : quia ſua cuiq; genti,'arma ſunt:& quibus ſueti ſumus,iis præſtamus.)recuſat hæc noſtra, ideſt noſtrâtia.q.d.Sicilienſia arma:& id ſedet.i.placet,pio Æneæ: & Aceſtes author.ſ.pugnæ meæ, qui inſtigauit:probat.i. approbat:æquemus.i.æquales faciamus: pugnas.i.cæſtus, ſeu inſtrumenta pugnandi.ô,Dares,ſolue metus, ego remitto tibi terga.i.tergora boum,plumbo & ferro inſuto,Erycis.i.quibus Eryx contra Herculem ſteterat:& tu, exue cæſtus Troianos.i. quibus vos Troiani ſueti eſtis:quia commodum eſt, conſuetis inniti armis:licet ergo maioribus vti poſſet Entellus : vult tamen vt neuter,conſueta habeat arma.Et ideo dixit, Æquemus pugnas,ideſt arma(ſecundùm Seruium)quæ ſunt inſtrumenta pugnandi.

PIERIVS.

¶Proximus vt viridante toro conſederat herbæ.]In anti.Proxumus,vt viridante toro conſederat herba. Sed,herbæ, poſſeſſiuo caſu,omnino melius.¶Non laudis amor,nec gloria ceſſit] In aliquot codi.antiquis, Nec laudis amor, nec gloria. Sed in pluribus,non.¶Sanguis hebet.]Non placeret quod in Romano codi.legitur,habet:niſi lectionem eandem inueniſſem apud Aſperum veterem grammaticum.¦In antiquiſſimo itidem codice,placet tamen &,hebet : vt vulgata habent exemplaria. ¶Si nunc foret illa iuuenta.]In Roma.codice,iuuentas,legitur:veluti prius erat in Longobardico.Reliqui etiam codices ita ſæpe ſoliti ſunt ſcribere,vt in.8. Tum mihi prima genas veſtibat flore iuuentas.In aliquot aliis,iuuentus,eſt.Sed eñ grammatici quid,iuuentus:quid,iuuentas:quid,iuuenta ſit : ſuis ſingula differentiis finiunt.Iuuentutemq́;,de iuuenum multitudine dici,volunt:quum iuuentas,dea ſit:iuuenta,ætas.Quanquã ſunt, qui duo hæc aliter accipiant.In nummo tamen Aurelij,& aliorum quorũdam,iuuẽtas,inſcribitur:quod de dea dici nemo dubitarit.Et No.Marcello,Iuuentas,dea:iuuenta, ætas eſt. Nam & Catullus,Exercete iuuentam dixit: quod nemo non de ætate dictum affirmet.Quod verò,iuuentas,pro ætate,toties in antiquis exemplari.inueniatur,minime diſplicet, quum figurata ſit eloquutio,perinde ac illa, Sine Cerere & Baccho. ¶Haud equidem pretio inductus pulchroq́; iuuenco.] In Mediceo per diſiunctiuam,pulchro've,legitur. ¶Obſtupuere animi.] Non in Vergilianis tantùm codicibus,obſtipuere,per i,ſecunda ſyllaba repperitur:verum in Terentij,Horatij,& aliorum authorum antiquis exemplaribus,verbum id hoc eodem modo notatum inuenias. ¶Ante omnes.] In antiquis, omnis. Sed libet hoc loco clariſſimorum hominũ teſtimonia proferre, qualesq́; fuerint , qui de leuibus huiuſcemodi quæſtiunculis diſputare operepretium exiſtimarunt : Soſipater Cariſius integrum ſanè libellum C.Iulij Romani,de analogia,tranſcribit: in quo illud etiam adnotatur,quod Põponius ſecundus poeta(vt refert Plynius) propter homonymiam nominatiui,accuſatiuo caſu,omnes,non putat dici: ſed,omnis. tamen idem Plynius in eodem permanet,dicens, Omnes tum demum poſſe dici accuſatiuo, vt,canes,quod genitiuus plur.horũ canum,ante um,i nõ habet.Ponunt inde exempla,variatam eſſe dictionem apud vnũ, eundemq́; authorem,præcipueq́; apud Salluſtium: eiusq́; varietatis Aſperum grãmaticum ſolicitum fuiſſe.Nam, omnes , per e,ſcriptum eſſe in Catilinario eo loco, Omnes homines.P.C. qui de rebus dubiis conſultant,ab odio,amicitia,ira,atq; miſericordia vacuos eſſe decet, per i verò,tertiam vocalem, omnis: in eodem commentario,Omnis homines qui ſeſe ſtudent. Quę quidem ſcribendi ratio quotidie nunc corrumpitur,neq; codex iam vllus extat,quem non librarij arbitrio ſuo totum audeant contaminare.¶Idq́; è pio ſedet Æneę probat author Aceſtes.] In codicibus aliquot antiquis vna plus dictione legitur, ſedet Æneæ hoc probat author. Sed mihi nequaquàm placet, quod quidem ex paraphraſi inculcatum puto librariorum inſcitia.

POETA

Hæc'fatus,duplicẽ ex humeris reiecit amictũ
Et magnos membrorum artus, magna oſſa, lacertosq́;
Exuit,atq; ingens media conſiſtit harena.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo abrectus vterq;,
Brachiaq́; ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longè capita ardua ab ictu,
Immiſcentq́; manus manibus,pugnamq́; laceſſunt.
Ille pedum melior motu,fretusq́; iuuenta,
Heic membris & mole valens,ſed tarda trementi
Genua labant,vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequidquàm inter ſe vulnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant,& pectore vaſtos
Dant ſonitus,erratq́; aures & tempora circùm

SERVIVS.

¶Duplicẽ amictũ.].i.abollam, quæ duplex eſt , ſicut chlamys.Horatius, Contra quem duplici panno patientia velat. ¶Conſtitit.]Erectus indigitos : & locus eſt translatus de Apollonio. ¶Laceſſunt.] Prouocant, potius quàm gerũt.¶Membris & mole.]Endiadis,ideſt mole membrorum.¶Genua labãt]Proceleumaticus eſt,quẽ iſte ita ponit,vt poſſit reduci ad dactylũ. ¶Nequidquàm.]Non.¶Vulnera iactãt.] Iactus.¶Tela.] Ictus.¶Exit.]Vitat, declinat:vnde de Tarconte,Vim viribus exit.& bis hoc tantùm vſus eſt. ¶Qui molibus vrbem.] Amphibolon eſt : vt,celſa molibus : aut , quæ , molibus oppugnatur. ¶Sedet circùm caſtella.]Tmeſis,ideſt circũſidet. ¶Oſtendit dextram.] Aut fiducia fortitudinis eſt oſtẽdere quo minatur: aut certe prouectus ętatis oſtenditur, quæ eum ex improuiſo fieri rem non ſinit.¶Velox.] Velociter. Nomen pro aduerbio. ¶Vltrò.] Econtrario:ille eñ cadere debuerat. ¶Grauis,grauiter.]À ſimilitudine,figura. ¶Caua pinus.]Bene reſpexit ad ætatem. ¶Erymantho.] Erymanthus, mons eſt Archadiæ.¶Ida in magna.] Modò non Cretæ,ſed Phrygię, ꝓpter pinus.¶Conſurgunt ſtudiis.]In ſtudiis. ¶Præcipitemq́; Daren.] Celerem: vt,Præcipites vigilate viri. ¶Nunc ille ſiniſtra .] Vacat, ille:additũ propter metrum.De ipſo enim dicitur, Creber vtraq; manu pulſat, verſatq́; Dareta . ¶Quàm multa grãdine nymbi.]Hypallage.

Crebra manus,duro crepitant ſub vulnere mâlæ.
Stat grauis Entellus,niſuq; immotus eodem,
Corpore tela modò,atq; oculis vigilantibus exit.
Ille,velut celſam oppugnat qui molibus vrbem,
Aut montana ſedet circùm caſtella ſub armis,
Nunc hos nunc illos aditus,omnemq; pérerrat
Arte locum,& variis aſſultibus irritus vrget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus,& alte
Extulit ille ictum venientem à vertice velox
Præuidit,celeriq; elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit,& vltrò
Ipſe grauis,grauiterq; ad terram pondere vaſto
Concîdit,vt quondam caua concîdit,aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudiis Teucri,& Trinacria pubes.
It clamor cœlo,primusq; accurrit Aceſtes,
Æquæuumq; ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu,neq; territus heros,
Acrior ad pugnam redit,& vim ſuſcitat ira.
Tum pudor incendit vires,& conſcia virtus,
Præcipitemq; Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus.nunc ille ſiniſtra.
Nec mora,nec requies,quàm multa grandine nymbi
Culminibus crepitant:ſic denſis ictibus heros
Creber vtraq; manu pulſat,verſatq; Dareta.

pallage.Nam debuit dicere,
Quàm multo nymbo gran
do præcipitatur. ¶Verſatq;
Dareta.]Dares,Daris,vnde
Daren:& Dares,Daretis,vn
de Dareta. ſicut Chremes,
Chremis,& Chremetis:vn-
de Chremen, & Chremeta.

ASCENSIVS.

Hec fatus.] Recitat quo-
modo paribus armis arma-
ti,in pugnam deſcenderint:
& qua vterq; arte,ac vi con-
tenderit, donec Entellus à
Darete illuſus, ictu proprio
in aerem diffuſo cecidit:qui
leuatus, acrior in pugnam
rediit: vt ſequentia indica-
būt. Ad hunc autem locum
dicit Donatus (quod quidē
compererim)nihil. Ordo (Ordo.)
igitur eſt.Entellus,ſupp.fa-
tus.i. loquutus: hæc quæ.ſ.
præmiſſa ſunt:reiecit ex hu
meris, amictum duplicem,
ideſt abollam:& exuit.i.de-
nudauit, magnos artus mē-
brorum, & magna oſſa, &
lacertos,ſupp.magnos: atq;
ipſe ingens,conſiſtit.i. firmi
ter ſtat:in media harena:tū,
ideſt deinde:pater.ſ.Æneas:
ſatus.i.procreatus:Anchiſa,
ex Venere.ſ.extulit.i.in me
dium tulit: cæſtus æquos.i.
æqualis ponderis: & inne-
xuit.i.vinxit, palmas ambo
rum.ſ.Daretis & Entelli: ar
mis paribus.i. cōformibus.
Vterq; conſtitit extemplo.i.
illicò:abrectus in digitos.ſ.
pedum,quo altior fieret.ſed
& manus, more luctaturo-
rū,erigere potuerūt.(Quin
tilianus docet,rem depingi:& oculis mentis,quaſi in ſpectacu-
lo,exhiberi.ſumptus eſt autem(vt Seruius inquit)locus ex A-
pollonio.)& vterq; interritus.i.nō territus,extulit brachia ad
auras ſuperas.Abduxere.ſ.ambo:retro.i. retrorſum: longè ab
ictu capita.ſ.ſua:ardua.i.erecta,& ſublimia:& immiſcent ma-
nus manibus:& laceſſunt.i.prouocant ſic tauri,immiſcēdo cor
nua cornibus,pugnam.ſ.futuram. Ille.ſ. Dares: laceſſit,ſupple
exiſtens melior:motu.i.agilitate pedum: & fretus.i. confiſus,
& adiutus:iuuenta.i.iuuenili ætate:hic.i.Entellus,ſupp. laceſ-
ſit pugnam:valens.i.præſtans membris:& mole.i.mole mem-
brorum:ſed genua tarda.i.tardata ſenio:labant.i.titubant,labā
ti ſimilia:ipſi trementi.ſ.ſenio,non timore.Anhelitus æger,id-
eſt moleſte editus:quatit.i.concutit:artus vaſtos.i.membra ſpa
tioſa,& magna:& viri.i.ipſi,viriliter concertantes:iactant.i.ex
pendunt,& iniiciunt:nequidquàm.i.fruſtra:quia neuter,ꝓſter-
ni,nec vinci potuit:multa vulnera.i.ictus,aut iactus.nam vul-
nera nequidquàm non fiant:& ingeminant.i.frequentant:mul
ta.ſ.vulnera.i.multos ictus lateri cauo.i.per latus brachiis de-
tectum:& dant vaſtos ſonitus,pectorę.i.ad pectus:& manus er
rat.i.vagatur,incerte percutiendo:crebra.i.crebro: circùm au-
res:& tempora.i.iuncturas capitis: & mâlæ.i. maxillæ, potius
quàm hami armorum:crepitant.i.crepitum faciunt:ſub vulne-
re duro.i.ictu forti.Entellus ſtat grauis.i.grauiter,aut exiſtens
grauis:q;,pro ideſt:immotus eodem niſu.i.conatu, ſine agita-
tione membrorum:& exit.i.vitat:modò.i.ſolummodo:corpo-
re & oculis vigilantibus.i.proſpicientibus: tela.i.ictus, longè
venientes,quia grauius lædunt.Ille.ſ.Dares:pérerrat.i.circūn-
uagatur:arte.i.artificioſe,omnem locum: & irritus.i. fruſtra-
tus,à primo conatu,vrget variis aſſultibus:velut.i.ſicut, is qui
oppugnat vrbem celſam.i.ſublimen: molibus.i. magnis ſtru-
cturis murorum:aut qui oppugnat molibus.i. magnis machi-
namentis,vrbem celſam:aut qui circūnſedet ſub.i.in armis: ca
ſtella montana,ideſt qui obſidet caſtella in montibus ſita, ſup-
ple facit,aut tentat nunc hos aditus,nunc illos:& pérerrat om-
nem locum,arte:& irritus vrget variis aſſultibus. Entellus in-
ſurgens,vt déſuper incutiat:oſtendit dextram, aut fiducia, aut
ingenuitate,aut ſenio id procurante:& extulit alte, ille velox,
ideſt celer in omni re,præuidit ictum venientem à vertice, id-
eſt déſuper(aut præuidit velox.i.velociter: vt Seruius vult) &
ipſe elapſus corpore celeri.i.multum agili: ceſſit.i.locum de-
dit dextræ: ita vt non pertingeretur. Entellus effudit vires in
ventū:quia nihil obſtaculi inuenit:& ipſe grauis concîdit gra-
uiter,

uiter,vltrò,ideſt inſuper:aut
nullo alio impellente,ad ter
ram corpore vaſto .i. valde
amplo & magno, ſupple ſic
concîdit:vt.i.quenadmodū:
pinus caua.i.vetuſtate exe-
ſa,& cariæ corroſa: concîdit
quondam.i.aliquando : aut
Erymātho.i.illo monte Ar
cadiæ:aut in magna Ida, ſci
licet Phrygiæ, vbi multæ
ſunt pinus, matri deûm ſa-
cræ:exiſtens eruta.i.euulſa:
radicitus.i.ab radicibus vſ-
q;.Teucri & pubes.i.multi-
tudo pubeſcentium: Trina-
cria.i. Sicilieñ. conſurgunt
ſtudiis .i. ſtudioſis officiis.
Clamor it.i.diffunditur: cœ
lo,ideſt ad cœlum,vſq;, dati
uus localis,qui octauus ca-
ſus dicitur:& Aceſtes accur
rit primus.i.præcipuus: aut
primus,quia alij non aude-
bant manum apponere, ſed
ſolummodo acclamabant :
& ipſe miſerans, attollit a-
micum æquæuum.i. æqua-
lis æui, ab humo. At.i.ſed:
heros. i. vir magnanimus,
& heroica virtute præditus,
ſcilicet Entellus: exiſtēs nō
tardatus, neq; territus caſu:
redit ad pugnam acrior,ſci-
licet quàm prius fuerat : &
ira ſuſcitat.i. excitat:& pro-
creat vim.i.robur. Tum.i.in
ſuper: pudor.i. erubeſcētia,
& virtus conſcia: quia ſcie-
bat ſe contra Dareta poſſe
ſtare:incendit.i. in opus exi
re facit:aut,intendit.i.auget
vires:& ipſe ardens.i.excan
deſcens ira:agit toto æquo-
re.i.per totam planiciem: Daren.i. Daretā (nam vtroq; modo
declinatur)præcipitem.i.præcipitanter fugientem: ingeminās
ictus nunc dextra,nunc ſiniſtra(ille,vacat.) Nec mora, ſupple
fit in Entello:nec requies in Darete,aut in vtroq;:quia heros.ſ.
Entellus:pulſat creber.i.crebro,vtraq; manu: & verſat Dareta
ſic.i.tam denſis ictibus,quàm multa grandine nymbi.i.nubes
grandinoſæ : crepitant tectis.i.per tecta, dum grando decidit.
Seruius vult hypallagen eſſe:vt ſit pro eo quod eſt,Quàm mul
to nymbo grando præcipitatur.ſed mihi videtur citrà hypalla
gen,conformior ſimilitudo:vt Entellus habeat ſimilitudinem
cum nymbo:& ictus eius ſuper caput Daretis,decidentes cum
grandine ſuper tectum crepitante.Non enim opus eſt, vt mul-
ti ſint nymbi,dum multa eſt grando per tecta crepitans. Et ſi-
cut cenſet proceleumaticum eſſe,genua labant: qui in dactylū
contrahitur,faciendo genua diſſyllabum:ita & magnos mem-
brorum,&c. hypermeter eſt verſus: ſed ſyllaba,q;, abundans à
vocali ſequenti,more Vergiliano abſumitur.

PIERIVS.

Duplicem ex humeris reiecit amictum.] In veteribus ali-
quot exemplari.deiecit,habetur:hoc eſt,demiſit propere,vt nu
dato apparuerit pectore,toraceq; omni,veſtibus circà pudenda
ſubligatis.Plura tamen exempla.vetuſta,reiecit,habent. ¶Ma
gna oſſa,lacertoſq; Exuit.] In péruеteri quodam codi. ſenten-
tia non parum diminuta,legere eſt,magnoſq; lacertos Exuit:
quod veriti ſunt hypermetrum facere.In aliquot aliis, magna
oſſa lacertos:abſq; particula copulatiua enclitica: vt ſit, Ma-
gnos membrorum artus, ac lacertos,appoſitiue, magna oſſa.
Sed enim in ea vaſtitate,viſendaq; membrorum magnitudine,
verſum & pleniorem eſſe,& numeris abundare,valde mihi vi-
detur eſſe ex carminis dignitate.quare libentius legerim, ma-
gna oſſa,lacertoſq;:vt pleraq; habēt exemplaria,tam impreſſa,
quàm manu ſcripta. Non prætéribo, quod in Actio Pontani,
magna ora lacertoſq;,legitur:quod non crediderim temere po
ſitum:tametſi,magna oſſa corporaturam illam Athleticā oſtē-
dere videantur. ¶Pugnamq; laceſſunt.]Antiqui aliquot codi.
pugnas,numero multitudinis habent:vt ſit quædam iuſti præ-
lij ſimilitudo, perinde ac ſi collatis ſignis dimicandum eſſet,
antea enim quàm directa acie concurratur:leues quædam pu-
gnæ à præmiſſis equitibus, vel à funditoribus: nonnunquàm
etiam ab exploratoribus committi ſolent. ¶Nunc hos,nunc il
los aditus.] In Romano codice, variato numero,legere eſt,
Nunc illos,nunc hos aditus.Sed loquendi modus frequentiſſi-
me,hunc

me,hunc & illum,dicit: & huc & illuc: & huiuſmodi reliqua. Catullus.Et circúnſilies modò huc,modo illuc. Puluinusq;,peræq;,& hic,& illic.Ludebat numero,modò hôc,modò illoc. A vicinori enim inchoandum eſt,vtpote magis noto. ¶Vires in ventum effudit.]In antiquis aliquot,effundit,præſenti temporis;res enim nunc agitur.Aliis magis præteritum placet. ¶Radicibus eruta pinus.]In Romano codice,& aliquot aliis, radicitus,aduerbium eſt, Sed,radicibus,nomen,longè plurium codicũ conſenſus,& vſitata loquendi figura libentius legit.¶Primusq; accurrit Aceſtes.]In Oblongo codice peruerteri,occurrit,legitur:ſed,adcurrit:vel,accurrit,omnino melius.¶Ad pugnam redit,& vim ſuſcitat.] Veteres pleriq; codices, Ac vim, legunt;quod magis placet.

Tum pater Æneas,procedere longius iras,
Et ſæuire animis Entellum haud paſſus acerbis,
Sed finem impoſuit pugnæ,feſſumq; Dareta
Eripuit,mulcens dictis,ac talia fatur.
[Infelix,quæ tanta animum dementia cepit? ÆNEAS
Non vires alias,conuerſaq; numina ſentis?
Cede deo.[Dixitq;,& prælia voce diremit. POETA
Aſt illum fidi æquales,genua ægra trahentem,
Iactantemq; vtroq; caput,craſſumq; cruorem
Ore reiectantem,miſtoſq; in ſanguine dentes,
Ducunt ad naueis,galeamq;,enſemq; vocati
Accipiunt,palmam Entello,taurumq; relinquunt.
Hic victor ſuperans animis,tauroq; ſuperbus,
Nate dea,vosq; hæc(inquit)cognoſcite Teucri, ENT.
Et mihi quæ fuerint iuuenili in corpore vires,
Et qua ſeruetis reuocatum à morte Dareta.
[Dixit,& aduerſi contra ſtetit ora iuuenci, POETA
Qui donum aſtabat pugnæ,duroſq; reducta
Librauit dextra,media inter cornua cæſtus
Arduus,effractoq; illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur.exanimisq; tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces.
[Hãc tibi Eryx meliorẽ animã ꝓ morte Daretis ENTEL.
Perſoluo:hic victor cæſtus,artemq; repono.

SERVIUS.

[Infelix.] Conſolatio,vt fortunæ videatur quòd victus ſit. ¶Dixitq;.] q;,vacat,metri cauſſa: & maluit periſſologiam facere, quàm vti communi ſyllaba; quæ frequens vitioſa eſt. Hinc Terentianus, Nec tanta in metris venia concediturvti. ¶Aſt illũ fidi ęquales.]Home. φίλοι Δὲ ἀμφ ἰσ̓τ ἀςἲτ ἄςςοι. ¶Vtroq;.]Aduerbiũ in vtranq; partem. ¶Vocati.] Oſtendit eorum pudorem,præterea circà amicum erant occupati. ¶Teucri.] Et non Siculi:quia illi, eius virtutem norant.¶Effractoq;.]Hypallage. Nam fregit os,& illiſit in cerebrum. ¶Humi bos.]Peſſimus verſus in monoſyllaba deſinẽs. ¶Meliorem.] Aptiorem: Nam animalem hoſtiã dat. ¶Cæſtus,artemq; repono] Et arma dicit ſe reponere: & arti renuntiare.

ASCENSIUS.

[Tum pater,&c.]Commemorat quomodo Æneas litem diremit,vtq; Entellus vir grauis,& diuina ope fretus,Dareti pepercit: ſed iuuencum vno ictu mactauit, & diis obtulit: atq; cæſtus depoſuit cum gloria;,nunquàm amplius in pugnam cõceſſurus. Donatus autem dicit ſic,¶Infelix.]Quia audeas contra numina eſt: autem optima conſolatio,quũ oſtendat non illum ab homine,ſed à numine vinci.¶Cæde deo.]Errant qui putant Entellum,deum ab Ænea vocari:ſed deum dicit,fauens illi numẽ. ¶Ægra.]Quib.pauloante tantopere valebat.¶Caput.]Quod pauloante in cœlum tollebat propter ſuperbiam.¶Palmã, taurumq; relinquunt.] Exprimit quanto hæc cum dolore facerẽt. Hæc ille.

Ordo. [Ordo eſt.Pater Æneas haud, ideſt non paſſus, ſupple eſt:tum,ideſt tunc:iras,ſcilicet Entelli: procedere longius, ideſt ad grauius malum:& Entellum ſæuire,ideſt ferocire:acerbis,ideſt immitibus animis: ſed impoſuit pugnæ finem, dato, ſcilicet ſigno:& eripuit Dareta feſſum, ſcilicet curſu, & ictibus toleratis:mulcens,ideſt mitigans,& conſolans dictis, ideſt verbis conſolatoriis: ac fatur talia,ô infelix.i.miſer, hoc eſt miſeratione dignæ;contra quem diuinum facit auxilium:quæ tanta dementia cœpit.i.inuaſit,animum,ſcilicet tuum? Non ſentis alias vires,ſcilicet quàm humanas,aut ipſius Entelli:cæde,ideſt da locum.deo,ideſt nummi,quod nunc in Entello eſt:dixitq;,ideſt ſimul dixit:& diremit, ideſt dirupit: prælia voce,ideſt ſermone ſuo;aſt,ideſt ſed;æquales,ideſt coæui:eius fidi,ideſt fideles & fauentes:ducunt ad naues,ideſt extra conſpectum populi:illum,ſcilicet Dareta:trahentem genua ægra,ideſt ſaucia, & defatigata:& iactantem,ſcilicet præ dolore:caput vtroq;,ideſt in vtranq; partem;modò in dextram,modò in ſiniſtram: & reiectantem ore,ideſt euomentem:cruorem,craſſum, ideſt globatum,& ferè concretum:& dentes mixtos in ſanguine: & ipſi vocati, ſcilicet ab Ænea, ad recipienda ſolatia victo, accipiunt galeam & enſem:ſicut ſe daturum promiſerat Æneas: & relinquunt Entello palmam,ideſt victoriam: & taurum, ideſt præmium:hæc,ideſt modò:Entellus victor ſuperans, ideſt exultãs animis:& ſuperbus tauro(nam,vt Tacitus ait, Sapientibus Cupido gloriæ nouiſſima exuitur) inquit, ô nate dea, ideſt ô Ænea:&,ô vos Teucri,ſcilicet reliqui:cognoſcite, & ideſt ſimul, quæ vires fuerint mihi in corpore iuuenili,& à qua morte ſeruetis Dareta reuocatum,hoc eſt cognoſcite quòd Dareta occidere potuiſſem,ſi voluiſſem.dixit,ſcilicet Entellus,ideſt finiuit orationem,& ſtetit contra ora iuuenci aduerſi, ideſt ex aduerſo ſtãtis,Qui,ſcilicet iuuencus aſtabat;donũ,ideſt præmiũ pugnæ;& Entellus librauit, id eſt librando incuſſit: cæſtus duros,ideſt plumbo oppletos,inter media cornua,ſcilicet iuuenci: & illiſit, ideſt illidendo intruſit cæſtus in oſſa:& hoc cerebro effracto i.diſpſo: aut hypallage eſt, ꝓ eo quod eſt illiſit in cerebrum effracto oſſe.Bos ſternit exanimis,.i.mortuus,& ꝓcũbit humi.i.ſuper humũ, tremens,ſcilicet per ſpiritus vitales,per arterias currentes: ille,ſcilicet Entellus:ſuper effudit,ideſt inſuper effudit,aut effudit ſuper,ſcilicet bouem proſtratum tales voces, ideſt verba votiua & dedicatiua,ô Eryx, hæc patet, quòd ſenſit ſe numine Erycis iuuari)ego perſoluo tibi ꝓ morte,ideſt loco mortis: quia ſuffeciſti vires, vt Dareta occidere potuiſſem: animam hanc, ideſt bouis: meliorem, ideſt aptiorem: aut in contemptum Daretis dicit,quem iniquum ſentit hominem: quòd dolo eius ceciderat: & ego victor repono,ideſt ad perpetuam requiem pono:cæſtus,ideſt inſtrumenta pugilum: & artem,ideſt exercitium artificioſum, quod non amplius exercitaturum ſe ſignificat. Et ideo, quia moris erat, vt qui aliquod genus vitæ exuerent, perpetuoq; derelinquerent, eius arma deo illi perfecto dicent:vt arma quibus mõſtra domuerint Herculi: arma nautica Neptuno:puppas virgines Veneri;bullas prętextas,virilem togam ſumentes laribus,&c.ipſe Entellus Eryci dicat,& ad colum eius figit.

PIERIUS.

[Ore reiectantem.]Antiqua aliquot exemplaria,eiectantem, legunt:alia,reiactantem,vocali à iacto non immutata. Sed, reiectantem,vulgata lectio magis placet.¶Iuuenili in corpore.] In Romano codice,atq; aliis pleriſq; omnibus,iuuenali, per a, in penè vltima notatum legas, neq; id in Vergilianis tantùm codicibus. verum & in aliis authoribus. Eſt apud me Ouidij codex admodum vetuſtus, in quo ea dictio paſſim per a, ſcripta eſt,vt(ea nunc præ manibus erat) in epiſtola ad Maximũ, de amore,loquens,Tu mihi dictaſti iuuenalia carmina prim⁹. & ita alibi.Præterea,C.Iulius Roma.in libro de analogia, nomen hoc Iuuenalis,ſi homo ſic vocetur.ab altero nomine, Iuuenalis, ſicut ait Maro. Iuuenali in corpore vires: qua dictione, res non perſona, cenſetur: non alia ratione diſcernit, niſi ab ablatiui ſingularis finali litera. Nam pro nomine proprio, in e, pro adiectiuo in i,finiri tradit,non taciturus, ſiquam aliam literam facere differentiam agnouiſſet. ¶Effractoq; illiſit in oſſa cerebro.] Sunt qui, illiſit oſſa, abſq; præpoſitione legi debere contendunt. perinde ac illud etiam ſuperius legunt abſq;, &, particula: cum clamore Gyas reuocabat, Ecce Cloanthum, Sed enim in antiquis omnibus exemplaribus, quæ ad manus meas peruenere, vno exemplo ſcriptum inueni,illiſit:vel, inliſit in oſſa: & hoc loco hypallagen figuram agnoſcit Seruius,dum dicit,Fregit oſſa, & illiſit in cerebrum cæſtus.Ac mihi quidem videntur, qui ex hoc verſu, in, præpoſitionem adimunt; vim etiam ex ictu illo penè omnem adimere,ita languere oratio,atq; etiam imperfecta reddi, verſusq; ipſe flacceſcere videretur. Non præteribo tamen legiſſe me in codicibus aliquot manu ſcriptis,Immiſit in oſſa. Sed,illiſit,omnino melius.¶Hic victor cæſtus,artemq; repono.]In Roma.co.& in aliquot aliis admodũ vetuſtis, dicta videntur hæc ex perſona poetæ:quia,reponit,ꝑſona tertia ſcriptũ eſt. Verũ minime diſplicet Entelli ea eſſe verba,qui hæc depugnata pugna vo-

gna votum nuncupet ſe nunquam amplius in certamen deſcē-ſurum. Et, repono, perſona prima, in reliquis pleriſq; codicibus habetur.

POETA

Protinus Æneas celeri certare ſagitta
Inuitat, qui forte velint, & præmia ponit,
Ingentiq; manu malum de naue Sereſti.
Erigit, & volucrem traiecto in fune columbam,
Quò tendant telum, malo ſuſpendit ab alto.
Conuenere viri, deiectamq; ærea ſortem
Accepit galea, & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omneis exit locus Hyppocoontis:
Quem modò nauali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus ô clariſſime frater.
Pandare, qui quondam iuſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achiuos.
Extremus galeaq; ima ſubſedit Aceſtes,
Auſus, & ipſe manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus,
Pro ſe quiſq; viri, & depromunt tela pharetris.
Primaq; per cœlum neruo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ iuuenis volucres diuerberat auras,

SERVIVS.

¶Ingentiq; manu.] Ingenti multitudine. ¶Málum.] Málus, arbor eſt nauis, generis maſculini. Hora. Nec málum & celeri ſaucius Aphrico. Et dictus eſt málus: vel quia habet inſtar mali, in ſummitate: vel quia quaſi quibuſdam cingitur malis ligneis: quorum volubilitate, facilius vela eleuantur. ¶Traiecto.] Extento: vnde tranſenna, dicitur extenſus funis. Sallu. Tranſenna dimiſſum victoriæ ſimulachrum. quum machinato ſtrepitu tonitruum, coronā capiti imponebat. ¶Quò.] In quam. Nam ponit aduerbia pro nominibus: vt, Genus vnde Latinum. ¶Clamore ſecundo.] Vt ſuprà dixit, Magnoq; virûm ſe murmure tollit. ¶Quem modò.] Nuper. Nam (vt ſuprà diximus) victor fuit duorū. Vrbanus verò dicit, modò, propemodum. penè. Nam ſecundus de iis fuit. Alij, ¶Victor.] Ideſt compos voti: vt, Rapidiſq; rotis inſiſtere victor. Optauerat enim ne rediret extremus. ¶Clariſſime.] Notiſſime, qui fuit Lycaonis filius. ¶Pādare.] Pādarus autē, (ſecundùm Home.) Mineruæ iuſſu turbauit certamen ſingulare Paridis & Menelai. ¶Subſedit] Remanſit: neq; enim proferebat ſors. Aut, delituit: vnde ſubſeſſores dicuntur, qui occiſuri aliquem deliteſcūt. Sed hoc dilucidius ibi, deuicta Aſia ſubſedit adulter. ¶Flexos incuruant.] Curuos inflectunt, debuit dicere. Eſt ergo vſus mutatione. ¶Pro ſe quiſq;.] Pro ſui roboris qualitate. ¶Arbore máli.] Vt dixit, luſtrat Auētini montem. ¶Exterrita pennis.] Timorem pēnis ſignificans. Singula enim animalia, ſigna habent, quibus indicant timorem. hinc de lupo, Caudaq; remulcēs ſubiecit pauitatem vtero. Oculi autem, in homine, primi indicant timorem: vnde de Caco, Turbatumq; oculis. ¶Plauſum.] Alij, pennarū, dicunt: ſed melius eſt, ſpectantium fauore. ¶Adducto arcu tetendit.] Hypallage eſt. nam telum, adducitur: & arcus, tenditur. ¶Miſerandus.] Qui difficiliore perfecta re, caruit victoria. Tum deinde, ordinis aduerbium. ¶Arcu contenta parato.] Contento arcu, tela tenens parata. ¶In vota.] Nam Pandarus, veluti heros, apud

Málus.

Tranſenna.

Subſeſſores.

ros, apud Lycios colitur. ¶Nigra.] Alta. ¶In aſtris] Vnde aſſumpſerat: vt, Hinc hominum, pecudumq; genus, vitæq; volantum. & locus eſt ex Home. vnde inanis eſt vituperatio Æneæ, quòd ſuſpenderit auem maternam: nam & res tranſlata eſt ſimpliciter: & quencunq; auem ſuſpendiſſet, in eandem incidiſſet vituperationem: quū quæcunq; auis alicui deo ſacra ſit. Vrbanus autem dicit, matrem citius potuiſſe placari.

Et vênit, aduerſiq; infigitur arbore máli.
Intremuit málus, timuitq; exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheùs adducto conſtitit arcu
Alta petens, pariterq; oculos, telumq; tetendit.
Aſt ipſam miſerandus auem contingere ferro
Non valuit, nodos, & vincula línea rupit,
Quis innexa pedem málo pendebat ab alto.
Illa Notos, atq; atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus iandudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit.
Iam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamq; reliquit in aſtris
Aeriis, fixamq; refert delapſa ſagittam.

ASCENSIVS.

¶Protinus, &c.] Deſcribit quartum ludum arcualem, videlicet quem exercituri ſortiuntur loca, quatuor pręcipui: quorum primus Hyppocoon ſagittam infixit málo, ad quem alligata erat columba. Secundus, Mneſtheùs vincula, quibus appenſa erat, rupit: ſed eā non contigit. Tertius, Eurytion, euolantem columbam in aere fixit. Quartus, Aceſtes, fraudatus vice ſua, quum iam deiecta eſſet columba: ſagittam in aerem coniecit, quæ protinus incenſa eſt: quo portento lætus Æneas ipſum peculiari honore affecit, ſummiſq; muneribus donauit: vt in proceſſu patebit. Quia verò Dona. nihil dignum ſcitu affert. ¶Ordo eſt. Æneas inuitat protinus. i. ſtatim, peracto cæſtuali certamine, ſup. eos, qui velint fortè certare. i. contendere: ſagitta celeri. i. celeriter emittenda: & ponit præmia: & erigit manu. i. multitudine ingenti: málum. i. arborem de naue Sĕreſti: cuius etiam in. I. meminit (Sed videtur idem eſſe, qui & Sergeſtus, ablato g, vt prima corripiatur) & ſuſpendit ab alto málo, columbam volucrem. i. velocem: in fune traiecto, ſcilicet per foramen, quod erat in ſummitate máli: quo. i. ad quam columbam: tendant. i. dirigant: telum. i. ſagittam. Viri. ſ. periti & animoſi: conuenere. ſ. ad ſortes faciendas, vt ſcirent quo ordine ſagittent (quia in ea re, non habetur dignitatis ratio: vnde & Aceſtes, vltimū locum obtinuit) & galea ærea. i. fortis, aut ære facta, ne rubigine abſumatur: accepit ſortem. ſ. ſingulorum: deiectam. i. deorſum in fundum. ſ. eius iactam: & locus Hyppocoontis Hyrtacidæ. i. de genere Hyrtaci: exit primus. i. exeundo fit primus, ante omnes: nam quo ordine ſortes educebātur, diſcernebantur: & loca exit inquam, ſupp. cum clamore ſecundo. i. ſubſequenti, aut fauorabili: quem. ſ. Hyppocoōta, aut eius locum conſequitur Mneſtheùs. i. ſors, aut locus Mneſthei: modò, ideſt pauloante: victor. ſ. duorum: aut modò. i. penè victor: aut modò. i. pauloante victor, quantùm ad virtutem, licet Cloanthus beneficio deorum vicerit, ſup. in certamine nauali, Mneſtheùs (inquit) euinctus. i. habens caput euinctū, oliua viridi, in ſignum. ſ. victoriæ. Tertius, ſup. conſequitur Eurytion, exiſtēs frater tuus, ô Pandare chariſſime. ſ. Troianorum. Nam ob virtutem pro deo habitus eſt: vnde Strabo dicit, apud Piuatā, maximam ex Lyciæ ciuitatibus eum coli. fuit autem Lycaonis filius, qui emiſſa ſagitta vulnerauit Menelaum congreſſum Paridi, qui à Pandaro iuſſus. ſ. à Priamo, confundere. i. diſrumpere & violare, fœdus. ſ. ictum inter Græcos & Troianos: quondam. i. aliquando. ſ. in primo aggreſſu Græcorum: torſiſti primus telum. i. haſtam: in Achiuos medios. i. medium Achiuorum (Eū autem morem obſeruauerunt Romani, vt haſta iniecta à fecialibus, fœdus confunderetur, vt Liuius late docet lib. I. ab vrbe condita: docet enim, quòd poſtquàm Fecialis dixiſſet bellum indico, facioq;: haſtam in fines eorū quibus bellum indixit, emittebat) Aceſtes. i. ſors Aceſtæ, ſubſedit, ideſt in fundo adhæſit: extremꝰ. i. vltimo exitura: in ima galea. i. in infima parte galeæ, in quam ſortes coniecerant: auſus, ſup. &. i. etiam: ipſe ſ. ſenior: tentare laborē. i. exercitiū laborioſum: iuuenum, quod addit poeta, ne contra decorū ætatis, videatur immemor feciſſe. Tunc. ſ. poſtq;, ſortiti erāt loca ipſi viri, incuruāt. ſ. tentando: quiſq; pro ſe. i. pro virili ſua: arcus flexos. i. flexibiles: aut quos flectebant validis viribus, quia fortes erant & rigidi: & depromunt. i. eximunt tela: pharetris. i. thecis ſuis. Et ſagitta Hyrtacidæ. ſ. Hyppocoōtis iuuenis: neruo. i. arcu neruato, hoc eſt neruis munito: ſtridente i. ſtridorē emittente: per cœlum. i. aerem, diuerberat prima: auras volucres. i. velociter cædētes, & vênit, & infigitur arbore. i. figitur in arbore (ſicut hærent infixi pectore vultus) máli: aduerſi i. oppoſiti, & ex aduerſo erecti, málus. i. arbor, quę in naui velū ferre ſolet: intremuit. i. valde tremuit, & ales. ſ. columba exterrita. i. terrorē ſignificās: pennis. i. concuſſione alarum, timuit: & omnia. ſ. loca, ſonuerūt ingenti plauſu. ſ. populi, applaudentis, & putātis columbā percuſſam: Mneſtheùs acer cōſtitit poſt. i. poſtea, hoc eſt ſecundo loco: & hoc arcu adducto petēs. ſ. oculis, & telo. ſ. locum columbæ: & tetendit. i. direxit pariter telum & oculos: aſt. i. ſed: ipſe miſerandus. i. miſeratione proſequēdus: non valuit contingere ferro. ſ. teli, ipſam auem. ſ. columbā: ſed, ſup. rupit nodos: & vincula. i. nodos vinculorū: quis. i. quibus: ipſa innexa pedem. i. habēs pedē innexū pendebat ab alto málo. Illa. ſ. auis diſſoluta, fugit volans in Notos. i. ventos, & atra nubila: tum. i. tunc: Eurytion rapidus. i. celer: tenens tela contenta, arcu parato iandudum. i. habens arcū iandudū paratum ad ſagittandum, & ſagittā in ipſo arcu: vocauit fratrem. ſ. Pandarū in vota. i. ad ſuſcipienda vota, & ipſe ſpeculatus. i. poſtquàm conſpexerat, columbā lætam iam, ſupp. in cœlo vacuo. i. aperto & patēti aere (Et ideo quia nulla ſpes erat in humanis opibus, congrue ad diuinas confugit: ſed poeta diuinus oſtendit, in omnibus rebus diuinū auxilium plus efficere, quàm humanas vires: non deeſſe tamen virtuti præmiū, vnde, & Aceſte contigit gloria.) & plaudentem alis: figit colūbā ſub nigra nube: & ipſa decidit. i. ſeorſum cecidit: exanimis. i. mortua, & ſine anima: & reliquit vitam. ſ. ſuam: aut reliquit vitam. i. animam: in aſtris aereis. i. altis: vnde ſecundùm Pythagoricam doctrinā eam aſſumpſerat. credebant enim eandem animam nunc humanū, nunc pecuinū corpus inhabitare: ſed quomodo reliquit in aſtris? nempe ꝙ celerior eſſet animæ aſcēſus, quàm corporis deſcenſus: ita vt prius quàm corpus terram contingeret, ſpiritus inter aſtra eſſet. aut reliquit. i. amiſit vitam, in aſtris aereis. i. ſublimi aere: vt per hyberbolen dictū putetur: & ipſa dilapſa refert ſagittā fixam. ſ. in ſe, hoc eſt in corpore ſuo.

PIERIVS.

¶Quo tendant ferrum.] In codicibus aliquot antiquis, tendat, ſingulari numero ſcriptum eſt, vt ferrū, ſit ſuppoſitum. Sed longè magis placet, tendant, plurali numero: vt ſit de certatoribus. ¶Et primus clamore ſecūdo.] In Ro. codice, primum, legitur. magis tamē placet, primus. ſ. locus: vt in exemplaribus aliis antiquis, & vulgatis omnibus habetur. ¶Volucres diuerberat auras.] Sunt qui ex Ti. Donato, alas, legendū autument. Et paulo poſt, Timuit exterrita pennis Ales. Cæterū in antiquis omnibus codi. quos inſpexerim, Auras, notatū obſeruaui. quare ſuū vnicuiq; iudicium integrum relinquam. ¶Et vincula linea rupit.] In antiquis aliquot, rumpit, eſt præſenti tempore: ſed magis placet, rupit, præteritum, vt non valuit. ¶Atq; atra volans in nubila.] In codicibus aliquot antiquis, Adq; alta volans in nubila, legitur. Sed enim inferius eſt, Nigra figit ſub nube columbam. quare, atra nubila, potius legendum videtur, quamuis eadem alta, profunda, nigra. ¶Vitamq; reliquit in aſtris aereis.] In vetuſtiſſimis pleriſq; exemplaribus, Æthereis, legere eſt. plura verò de vita ita in aſtris relicta, Macrobius libro 3. Saturnaliū.

SERVIVS.

¶Artem.] Culpat locū Vergiliomaſtyx, quū in vacuo aere, artē non poſſet oſtendere: quanquàm dicāt periti ex ipſo ſagittariorū geſtu, artis peritiā indicari. ¶Augurio.] Dicitur augurium, quaſi auigerium, quod aues gerunt: & bene de ſagitta dixit, quæ habet pennas, quāquā omnia ad vnū congeſſerit locū. ¶Monſtrū.] Augurium, auſpicium, oraculum. ¶Sera.] Serum, graue. Salluſt. Serum bellum in anguſtiis cōmittitur: & quod improbat vates Æneas, cōplectitur

Auguri- um.

Serum.

Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes,
Qui tamen ætherias telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter, arcumq; ſonantem.
Hic oculis ſubitò obiicitur, magnoq; futurum
Augurio monſtrum, docuit poſt exitus ingens,

Seraq; terrifici cecinerunt omina vates.
Nanq; volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signauitq; viam flammis, tenueisq; receſſit
Conſumpta in ventos, cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinemq; volantia ſydera ducunt.
Attonitis hæſere animis, ſuperosq; præcati
Trinacrij Teucriq; viri. nec maximus omen
Abnuit Æneas, ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
⌈Sume pater (nã te voluit rex magnus olympi ÆNEAS
Talibus auſpiciis exortem ducere honorem)
Ipſius Anchiſæ longæui hoc munus habebis,
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Cyſſeus
Ferre ſui dederat monumentum, & pignus amoris.
⌈Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro, POETA
Et primum ante omneis victorem appellat Aceſten:
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori,
Quanuis ſolus auem cœlo deiecit ab alto,
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit,
Extremus volucri qui fixit arundine malum.

ctitur deceptus augurij ſimilitudine, quod apud Troiã pbauerat pater: vt, Stella facem ducẽs. ¶ Liquidis.] At non poſſunt eſſe liquidæ nubes: ſed p aere poſuit. ¶ Refixa.] Ex vulgari opinione. nam ſecundùm Lucre. Ventus altiora petens, æthereũ ignem ſecũ torquet, qui imitatur ſtellam cadentẽ. ¶ Attonitis.] Stupefactis, per tonitrua quæ cœleſtibus ignibus ſemper cohærent. ¶ Omen.] Non abnuit Æneas, ſed probauit, non ſecundùm augurium diſciplinã, dixit, ad ſe non pertinere: nam noſtri arbitrij eſt, viſa omina, vel improbare, vel recipere.
Sumo. ¶ Sume pater.] Percipe: nã eſt verbũ quo vtuntur iuriſconſulti, quoties legatũ non ab hærede datur, ſed excipientis arbitrio. ¶ Exortem.] ἄκληρον. ¶ Anchiſæ munus.] Qd accepit à Cyſſeo, rege Thraciæ, patre Hecubæ. ¶ Impreſſum].ſ. impreſſa ſigna habentẽ.i. emblemata. ¶ Primũ ante omneis.] Vnũ, vacat. ¶ Donis] Ad dona. ¶ Extremũ.] Oñdit hos ſua munera pcepiſſe: Aceſtẽ verò ſumpſiſſe præcipua.

ASCENSIVS.

¶ Amiſſa ſolus, &c.] Docet (vt dixi) virtutẽ in omni re plurimũ valere: nã Aceſtes, quã caſu amiſerat, gloriã virtute comparauit: quũ enim vltimũ ſortitus locum, iam deiecta columba nõ haberet, quod ſagittis peteret: vt ſe arcu, & valere, & ſcire oſtenderet: ſagittam in aera viriliter coniecit: quæ incenſa Æneæ, decepto ſimilitudine ſtellæ ſupra caput Iuli viſæ: vt in. 2. huius dictum eſt, felicitatem portendere viſa eſt, quocirca & Aceſten, & honore, & muneribus auxit. De quo Donatus ſublatus eſt.
Ordo. ¶ Ordo igitur eſt. Solus Aceſtes ſupererat, qui nondũ ſagittauerat palma amiſſa: quia Eurytion eã meruerat. Qui tamen.i. nihilominus, contorſit telum in auras ethereas.i. ſublimes, oſtentans pariter artem, & arcum ſonantẽ.ſ. per artificioſam, & virilem emiſſionẽ teli, in qua ſumma ſagittandi ars conſiſtit. Monſtrum.i. portentũ inſolitũ, aliquid futurũ monſtrans: obiicitur huic oculis.ſ. ſpectantium: ſubitò.i. de repente ortũ, & futurum magno augurio.i. iudicio per augures expreſſo: exitus ingens.i. ingentis rei: docuit poſt i. poſtmodũ: quando.ſ. naues, per Irim à Iunone miſſam, incenſæ ſunt: & vates terrifici.i. terrorem incutientes, cecinerunt omina ſera.i. (vt inquit Seruius) grauia, aut ſero credita, tale quid prætendere: nam arundo.i. ſagitta Aceſtis arundinea: volans.i. quũ adhuc volaret: arſit in liquidis nubibus, & ſignauit flãmis i. claritate flammarũ, viam qua.ſ. ferebatur. & ipſa conſumpta receſſit, in tenues ventos.i. globulos igneos aſcendentes: ceu.i. quenadmodum: ſydera.i. impreſſiones, ſeu exhalationes, quę à vulgo, creduntur eſſe ſydera fixa.i. diſſoluta, cœlo.i. à firmamẽto: trãſcurrunt ſæpe cœlo.i. per aerẽ: & ipſa volantia, ducunt crinẽ.i. caudã incẽſam, in formã capillorũ: viri Trinacrij.i. Siculi: & Teucri.i. Troiani: hęſere.i. ſuſpenſi erant: animis attonitis.i. ſtupefactis: quaſi à tonitru percuſſis: q; p &: præcati, ſupp. ſunt ſuperos: nec Æneas maximus.i. maximi animi abnuit omen: imò ſuſcepit: & ita effectum ſortita eſt eius ſignificatio: ſed ipſe amplexus Aceſten lætum: aut quia ipſe putauit boni exitus indiciũ eſſe: aut quia vidit Æneã læta complectẽtẽ: cumulat.i. accumulat, & auget eum magnis muneribus: ac fatur talia, O pater, ſume.i. vltrò, & quaſi tuum cape: nam magnus rex Olympi i. cœli.ſ. Iuppiter: voluit te ducere.i. aſportare: honorẽ exortem i. extra ſortem: aut te exortem.i. qui priuatus es ſorte: talibus auſpiciis.i. portẽtis, & indiciis bonis: tu habebis hoc munus.i. quod munus fuit ipſius Anchiſæ longæui: ita, vt tibi lõgæuo congruat, ſcilicet cratera.i. poculum (à nominatiuo hic crater, accuſatiuus hunc cratera) impreſſum ſignis, ideſt habentem ſigna impreſſa, & inſculpta: quẽ, ſcilicet cratera: Cyſſeùs.ſ. pater Hecubæ: Thracius, ideſt Trhax: dederat olim Anchiſæ genitori: in, ideſt pro magno munere: ferre, ideſt aſportare: monumentum, ideſt in memoriam ſui, & pignus amoris ſui: ipſe fatus ſic, cingit tempora lauro viridanti, & appellat ante omneis, ideſt in conſpectu omnium: Aceſten, victorem primum: aut primum ante etiam omneis. Nec Eurytion bonus, ideſt beneficus, & amicus, inuidit honori prælato, hoc eſt non inuidit prælato, ſcilicet Aceſti honorem: & ita fortè legendum eſt, quanuis ipſe ſolus deiecit auem ab alto cœlo, ideſt aere: is, ſupp. ingreditur proximus donis, ideſt ad dona, qui rupit vincula, videlicet Mneſtheùs: & extremus, ſupple ingreditur donis: is qui fixit, ideſt confixit, málum, arundine volucri, ideſt ſagitta velociter emiſſa, ſcilicet Hyrtacides. Et ita, vt quiſq; primus erat in ſagittando: ita vltimus erat in præmio. Nam Aceſtes, vltimus, ſummum honorem accepit, ſed extrà ſortem. Eurytion, qui tertius erat in ſagittando, primam palmam meruit. Mneſtheùs, qui ſecundus erat in ſorte, ſecundus quoq; erat in præmio: merito Hyppocoon, qui primus, vltima accepit præmia: omnes tamen laudem meruere, quia omnes hi ludi, cum gloria concertantium acti ſunt: vt non ab ignobilibus, nec ab ignauis, orti dicantur proceres Romani: vnde non mali ominis erat naues incendi, vt ignaui relinquerentur.

PIERIVS.

¶ Qui tamen æthereas telum contorſit in auras.] Hoc verò loco, aerias, legitur, in codicibus illis, in quibus, æthereis aſtris, pauloante legebatur. Pro contorſit, verò contendit, in Romano & in Mediceo eſt. & pleriſq; aliis antiquis exemplaribus, & eodem modo contendit telum libro. 9. ſcriptum inuenimus. ¶ Oſtentans artem pariter, arcumq; ſonantem.] Nonnulli ſyllabæ, quæ in heptimemeri ſita eſt, timentes. q;, illi particulam addidere, ita legentes, Artem, pariterq;, arcumq;, ſonantem. Sed quanto magis placet quod in Romano, & in Mediceo, & pleriſq; aliis codi. vetuſtis legere eſt, Oſtentãs, artemq; pariter arcumq; ſonantem. Quam lectionem dubio procul agnoſcit Aſper grammaticus: ſcanſionis etiam oppoſita ratione, quem, vt apud ipſum legimus, referre non pigeat, vt quod diximus modò legendum eſſe nulli dubium relinquamus, Oſten, ſpon. tans ar, ſpon. tem q; pa, dact. ter ar, ſpon. plurimaq; eiuſmodi recitat exempla. Deniq; id genus ſyllabæ, quæ pede quarto poſita eſt. Ter, ar, vel inter longas cenſeri debere tradit, apud authores, vel parciſſime metrum vſurpare. Id tamen apud Vergilium frequentiſſimum repperiri. ¶ Sed lætum amplexus Aceſten.] In Romano codice, Et lætum amplexus, legitur. In Longobardico, lætus, vltimæ ſyllabæ colliſione quod alij viderint. ¶ Exortem ducere honorem.] In Romano codice, exſortem, cum ſ litera, ſcriptum eſt: vt, exſul, ex grammaticorum ſcribitur præceptione: quod, extra ſolum, dictiones complectatur: ita, exſortem, extra ſortem. Eſt etiam in eodem codice, atq; etiam in Mediceo, honores, numero multitudinis, quod frequentiſſime inuenies apud hiſtoricos eodem ſignificato.

At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe, comitemq; impubis Iuli
Epitiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem.
⌈Vade age, & Aſcanio, ſi iam puerile paratum ÆNEAS
Agmen habet ſecum, curſusq; inſtruxit equorum,
Ducat auo turmas, & ſeſe oſtendat in armis.

SERVIVS.

¶ Cuſtodẽ.] Secũdùm Tullium, qui dicit ad militiam euntibus, ſolitum eſſe dari cuſtodes: quibus primo anno regant: vnde ait de Pallante, Sub te tolerare magiſtro Militiã & graue Martis opus. ¶ Impubis.] Ab eo quod eſt, hic pubis: nam quod ait Sallu. Puberes omnes interfici iubet. venit ab eo quod eſt, puber: & ſunt communis generis, ſi referãtur ad ſingulos: ſi autem ad multitudinem, hæc pubes. ¶ Fatur ad aurem.] Sequitur, Et dic, ait. Vnde, ſicut & in. 3. diximus, vnũ vacet neceſſe eſt.

Dic,ſ Ait,Ipſe omnem longo decedere circo　**POETA**
Infuſum populum,& campos iubet eſſe patenteis.
Incedunt pueri,pariterq; ante ora parentum
Frenatis lucent in equis,quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Troiæq; iuuentus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona,
Cornea bina ferunt præfixa[haſtilia ferro,|
Pars leues humero pharetras,& pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum it circulus auri,
Tres equitum numero turmæ,terniq; vagantur
Ductores.pueri biſſeni quenq; ſequuti,
Agmine partito fulgent,paribusq; magiſtris.
Vna acies iuuenum,ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus,tua clara Polite
Progenies,auctura Italos,quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis,veſtigia primi
Alba pedis,frontemq; oſtentans arduus albam.
Alter Atis,genus vnde Atij dixere Latini,
Paruus Atis,pueroq; puer dilectus Iulo.
Extremus formaq; ante omneis pulcher Iulus
Sydonio eſt inuectus equo,quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum,& pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ

ceſſe eſt.¶Et campos iubet eſſe patentꝯs.] Diſceſſu populi.ſ.iubet fieri campos patentꝯs. ¶ Incedunt pueri.] Aut poetica licentia cõfundit ætates,vt modò pueros, modò iuuenes,dicat. nã ait, Vna acies iuuenum.aut certe (ſecundùm quoſdam)ſequenti diſtinctione mutata, p̄cedẽtes magiſtros pueros, dicit.ſequentes verò maturioris ętatis.¶Quos omnis eũtes.] Quos euntes,omnis turba fremit.i.cum fauore pſequitur.¶Tonſa coma.] Ideſt compoſita.¶Preſſa corona.] Ideſt galea.& ſermone Home.vſus eſt.nam galeam,στεφανόμ dixit.nã proprie,comæ,non tonſi capilli:& reuera,corona non poteſt eſſe,quum ſequatur,Galeam ante pedes proiecit inanem.Alij dicunt,potuiſſe eos habere galeas coronatas. Bebius tamen Macer dicit, à Cæſare Auguſto,pueris qui luſerunt Troiam,donatas eſſe galeas,& bina haſtilia.ad quod Vergili.conſtat adludere. ¶ It pectore ſummo.] Sic legendum eſt, ne ſit ſolœciſmus,& rei inanimatæ dedit motum,dicendo,it. Summum autem pectus,ait,pectoris & colli cõfinium.¶Tres equitum numero turmæ,] Rem Romanæ militiæ ſuo inſerit carmini.Nam conſtat primò,tres fuiſſe partes populi Romani.Vnam,Tatienſium: à Tito Tatio, duce Sabinorum, iam amico poſt fœdera. Alteram,Ramnetum:à Romulo.Tertiam, Lucerum:quorum(ſecundùm Liuium)& nomen,& cauſſa,in occulto ſunt.Varro tamen dicit,Romulum dimicantem contra Titum Tatium à Lucumonibus,hoc eſt Thuſcis,auxilium poſtulaſſe: vnde quidam vẽnit cum exercitu,cui recepto iã Tatio,pars vrbis eſt data:vnde in vrbe Thuſcus,dictus vicus.Horat.Ac Thuſci turba impia vici.ergo à Lucumone,Luceres dicti ſunt.Ergo in tres partꝯs diuiſus erat populus : adeo vt qui etiam vni præerat parti,Tribunus dicebatur.Vnde etiam ſumptus dati populo , tributa nominantur. ¶Terni ductores .] More ſuo,hoc eſt tres. ¶Ductores,pueri.] Hic quidam diſtinguũt:vt diximus ſuprà. ¶Paribusq; magiſtris.] Et hoc adludit:nã hodie,equitum magiſtri,dicunt̃.¶Polite Progenies.] Illum dicit,quem ſuprà à Pyrrho introducit occîſum:de quo Cato ĩ originib.dicit,ꝙ ad Italiam venerit:& ſegregat⁹ ab Ænea,

Galea.

Populi Romani partes.

Lucumones.

Fertur equis.
Excipiunt plauſu pauidos,gaudentq; tuentes
Dardanidæ,veterumq; agnoſcunt ora parentum.

Ænea, condiderit oppidum Politorium à ſuo nomine. ¶ Quem Thracius albis.] Quum tres dixerit duces, duorum equos commemorat:ſed,aut prætermiſit, qui vt conſequeretur neceſſe erat,nec enim vnus pedes eſſe poterat:aut illo reddidit loco , Cætera pubes ſenioris Aceſtæ Fertur equis . Quanquam multi diſtinctione mutata, tres equos commemorant,vt ſit plane primus equus,bicolor maculis,& de alio dicatur. ¶ Veſtigia primi Alba pedis.]Ideſt primorum pedum veſtigia,& frontem albam oſtendebat alter. ¶ Acti dixere Latini.] Propter Actiam,matrem Octauiani dixit,de qua dixit Antonius,Actia Latini mater.vult enim eius etiam maternum genus eſſe antiquiſſimum. ¶ Cætera Trinacriæ.] Cætera pubes equis Aceſtæ fertur. ¶ Pauidos.] Gloriæ,cupiditate ſollicitos.

ASCENSIVS.

¶ At pater Æneas,nondum certamine miſſo,Cuſtodem ad ſeſe,comitē.&c.] Poſt antedictos quatuor virorum ludos,deſcribit puerorum in equis concertationem,quæ poetæ temporibus Troia vocabatur. Sed ne huc quidem aliquid à Donato allatū vidimus,

Ordo. ¶ Ordo eſt. At.i.ſed:pater Æneas:certamine.i. cœtu certare volentium:nondum miſſo.i.dimiſſo:vocat ad ſe Epitiden,cuſtodem.i.pedagogum,& directorem,& comitē Iuli:impubis.i.adhuc impuberis:& fatur ſic ad aurem fidam.Age,vade,dic Aſcanio,ſi habet ſecum iam paratum agmen puerilæ,& inſtruxit curſus equorum.i.equos ad curſum:vt,ſup.ducat auo i.in honorem aui ſui paterni Anchiſæ,videlicet turmas.i.iuuenes turmatim equitantes,ad præludia belli:& oſtendat ſeſe.i. etiam ſeipſum in armis:ait,ſup.Æneas:& ipſe iubet.ſ.ſimul:omnem populum infuſum diſcedere,ſeu decedere.i.ſeparari circo longo,ita vt longus ſit relictus circus ad equitationem futuram:& iubet campos eſſe patentes.ſ.equitationi,& equorū curſui.Pueri.ſ.quos Aſcanius inſtruxerat:incedunt.i.ornate intrāt campum:& lucent pariter ante ora parentum in equis frenatis, vt eos frenis coerceant,quos euntes.i.ſic incedentes:omnis iuuentus Trinacriæ.i.Siciliæ,& Troiæ,mirata fremit.i.geſtit,cū fremitu præ oblectatione.Coma,ſup.erat omnibus preſſa:corona tonſa.i.habens coronam.i.circuitum capillorum,in morem coronæ tonſum,quam & Chriſtiani coronam vocamus. Seruius tamen,galeam intelligit.nam & Homerus,galeam,ſtephanon.i.coronam,vocat forte:quia coronata fuit galea:aut in coronæ formā,tempora cingens:ſed huic loco non congruit.nam galea,non poteſt dici tonſa.nec ſtaret verſus,ſi corona dicatur preſſa,& coma tonſa:nam tonsā & coronā,quorū vltimæ producuntur,ablatiui ſunt:preſsă,& comă,quorum vltimæ corripiuntur,nominatiui Ideo autem certaturi,preſſas habebant comas,& coronam comarū tonſam,ne capilli officiant:aut vt morem ſæculi ſui exprimat poeta,quem nunc quoq; obſeruant Itali:&,ſup.ferunt bina haſtilia:cornea.i.ex corno facta:præfixa ferro.i.habentia ferrum præfixum:pars.i.partim,ſupp. ferunt humero:pharetras leues.i.politas:leuigatas,non aſperas:& circulus flexilis.i.flexibilis,aut flexus:auri obtorti.i.ex auro obtorto,hoc eſt torquis aureus,ſeu torques aurea(vtrunq; enim à torquendo dicitur) it.i.dependet,omnibus ſummo pectore per collum,quia circuit collum,& deſcendit in pectus:turmæ equitum,ſup.erant tres numero:& terni.i.totidem.ſ.tres,ſecundùm Seruium,ductores vagantur.ſ.circùm turmas,nunc hos inſtruendo,nunc illos(videtur tamen quibuſdam non abſurdū eſſe,ſi ſingulis turmis tres ductores dederimus:atq; ita proprie,terni dicantur.Nam dicit biſſeni.i.duodecim pueri,ſequuti quenq;.ſ. ductorum,ita niſi ternos dederis ductores,non ſunt niſi.xxxvj. pueri,qui vix vnam turmam fecerit:verum,quia poeta ductorum nomina ſubiungit,& non niſi tres recitat,dicam cum Seruio tres tantùm fuiſſe:nec obſtat quòd non,niſi.xxxvj.ſint pueri,quia tot ſufficiunt inſtituendo ludo:nec turmā,pro certo numero,accipit poeta)Biſſeni igitur.i.duodecim pueri,ſequuti.i. ſequentes,quenq; ductorū.ſ.fulgent agmine partito,ita vt diſcretio ſit inter agmina,ſeu turmas,& magiſtris.i. ductoribus, paribus.i.conformibus,vna acies iuuenum,ſup.erat,quam ouātem.i.lætam,ducit paruus Priamus:referens nomē aui.ſ.ſui paterni:quia denominatus erat à Priamo,Troianorum quondam rege,patre Polite, patris illius:vnde addit per apoſtrophen,ô Polite,tua clara.i.inclyta,progenies.i.proles : auctura Italos. nam Politen dixit in.2.à Pyrrho,Ante ora parentum trucidatum.ſed Cato dicit eum in Italiam veniſſe,atq; Politorium oppidum condidiſſe:quod Vergilius dicit à filio conditum:ſed à patris nomine appellatum:quem.ſ.Priamum iuniorem:equus Thracius bicolor.i.duorum colorum,albis maculis:quia albas maculas inſperſas habuit,piceo colori,quem griſeum vocant: veſtigia primi pedis.ſ.ipſius equi,ſup.erant alba.i.habuit anteriores pedes albos:& arduus.i.erecta ceruice,oſtentans albam frontem.Alter.ſ.ductor,ſup.erat Atis.ſ.Troianus,cuius equum per hoc innuit Troianum:ſed deſcriptionem omittit equi:quia generis proſequitur,dicens,vnde.i.à quo.ſ.Ati:Latini dixere. i.denoīauere,genus Acti,p Actij:Atis(inqt)paruus puer , dilectus Iulo puero.Iulus,pulcher ante omnes:forma .i. formoſitate eſt inuectus extrem?.i.in tertia turma,tanquàm ſummus ductor,equo Sydonio,quem Dido candida.i.pulchra:aut tunc fauens dederat eſſe monumentū,& pignus ſui amoris:cætera pubes fertur equis Trinacriæ.i.Siciliæ, ſcilicet ſenioris Aceſtæ:nec placet,vt dicatur, pubes Trinacriæ, quia Troiani fuerunt,vnde & ludus,Troia dicta eſt:& ita videtur ſecūdus ductor,etiam vectus equo Aceſtæ.Nam quum præcipiti fuga,abiiſſent à Carthagine,ſemperq; in nauibus diuerſati eſſent,non videntur habuiſſe multos equos:ſed quia dictum quòd in venatione,Iulus viſus eſt gaudere equo, cōgrue ei nūc quoq; datur.Dardanidæ excipiunt plauſu.i. cum plauſu:pauidos.i.gloriæ & cupiditate ſollicitos,aut per ætatem menticuloſos:& gaudent tuentes.i.inſpicientes eos:q;,pro &:aut quia agnoſcunt ora.i.effigies veterum parentum.i.priſcorum Troianorum. Solēt enim pueri referre ora parentum:vnde Dido,Qui te tantùm ore referret.& Hypſiphile Ouidiana,Fallere non norunt cætera patris habent.

PIERIVS.

¶ Epitidem vocat.] In codicibus aliquot antiquis,Æpytidem, cum diphthōgo prima ſyllaba:& y,ſecunda,ſcriptum eſt.Nam apud authores veteres,Æpytus,pro nomine proprio celebratur:& tam illi quàm noſtri,patronymici formam ſolent vſurpare.Eſt &,ἐπίτηδης,nomē apud illos:ſed rationi metricæ non reſponderet. ¶ Sic ait,ipſe omen.] In veteribus codi.quotquot habere potui ſcriptum inueni,Dic,ait:quod ſi aliter legas,impfecta erit oratio,plena verò hoc ordine:Et ait,Dic Aſcanio,ſi iā puerile paratum agmen habet ſecum,curſusq; inſtruxit equorum,Ducat auo turmas,& ſeſe oſtendat in armis.Quibus imperatis.Ipſe omen longo decedere circo Infuſum populum,& campos iubet eſſe patentes. ¶ Præfixo haſtilia ferro.] Codices antiqui omnes quos inſpexi,Præfixa haſtilia ferro,legunt: vtraq; eloquutio Latina eſt. ¶ It pectore ſummo Flexis obtorti per collum circulus auri.] Quanuis lectio hæc vulgata candidior videatur.In quibuſdam tamen codicibus antiquioribus ita legere eſt,Et pectore ſummo,Flexilis obtorti per collum it circulus auri.q̄ lectio nequaquàm aliena eſt à venuſtate. ¶ Tua clara Polite Progenies.] In Ro.& antiquis aliquot aliis exemplaribus,Polytes,Atticorū more ſcriptum eſt. ¶ Portat equus bicolor.] Non eſt ſilentio prætereundum , cur in vetuſtis aliquot codicibus,equs,vnico tantùm u,notatum repperiatur.Nōnulli enim quia,q,non literam,ſed notam eſſe putabant,duas in ſe literas continentem,c,& u.Qis,qæret,& qid ſcribere,inſtituerunt abſq; u,vt Velius Longus ait:quod alij,cuis , cuæret, cuid,ſcribere malebant. Sed vtrunq; iam ex vſu receſſit.Quantùm verò pertinet ad dictionem,equus, dubitabāt veteres,vtrū primum illud u,conſonans,an vocalis eſſet.neutrum enim eſſe non concedebatur.ſi conſonans,non alterius naturæ eſſe poterat,quàm b,mutæ.In quam tam ſæpe abit nunc ſcriptura,nunc pronuntiatione,quocirca neceſſe erat primam poſitione longam in equo,fateri:quia q,pariter conſonantem mutam eſſe nemo inficiaretur.Id verò poetarum omnium exemplis contrarium inueniebatur,quum,ĕquus,apud omnes,primam corripiat. Sin vocalem eſſe concederent,vel nouam diphthongum facere ex duobus uu(quod,vt ſæpe dictum,Attius in vocalibus natura longis factitare conſueuit)neceſſarium eſſe,vel in duas ſyllabas diuidere.Atqui neutrum recte fieri poſſe manifeſtum eſt,quòd,ĕquŭs,vtranq; ſyllabam correptam habet:& pro dictione biſſyllaba paſſim ponitur.Quare boni illi viri,ne in has dilaberentur difficultates,equs,vnico u,vti:& qis,& qid,ſcribere maluerunt.Nonnulli autem inuenti ſunt,qui, q ,literam, adeo adamarint,vt eam pro c , paſſim ſufficerent.Ideoq; non tantùm,ſequtus,loqutus,& ſimilia,per q,ſcribere inſtituerunt: verum etiam vbicunq; u,ante c,poſitam inuenirent,pro literis c,& u,vnam tantùm q,ſupponere minime veriti ſunt.Hinc ſecui,præteritum à ſeco,ſeqi:& aqi,pro acui,ſcriptitabant:aduerſus quos Probus in arte diſputat. Sanè quidem illi,vti pauloante dicebamus,q literam,& c,& u,præ ſe ferre,ſi quis notam diligentius inſpiceret, aſſeuerabant:poſt enim c,vocalem,u adplicitam eſſe,parte illa,quæ ad inſtar grauis accētus prꝫmitur,ad curuata. altera verò,quæ acuti accentus in morē ſubrigebatur, ſubter lineam deiecta,vel ex librariorum commoditate,vel ne præcedentibus literis eſſet impedimento. hæq; ſibi inuicem figuræ ſucceſſerunt,cu,q,q,quare minime mirū eſt,ſi & equs,& eqi,& eqo,& huiuſmodi pleraq; abſq; u,in veterum inſcriptionibus notata repperiantur. ¶ Arduus Albam.] Diximus iam in antiquis paſſim,arduos,per os,haberi:quꝫq; Cariſium ratio mouerit,vt huic nomini ita ſcripto,calculum non adhiberet ſuum. ¶ Alter Atys,genus vnde Atyi duxere Latini.] Scribendū Atti , ex antiquis codicibus.In aliquot verò duplici ij , Attij, ex Velij Longi ſententia. Sed enim de huiuſmodi genitiui ratione,ſatis in.1.dictum . Quod verò Attius,duplici tt , ſcribatur,non

S.p.21.co.2.

tur,non autem per ct,Actius: Victorini alibi au thoritatem cita uimus in libello de orthographia,præcipientis Attius,dupli cato tt,ſcribendum eſſe.Quodꝙ ita etiam in veterum monu mentis ſcriptum inueniatur,ſatis,ſuperꝙ fuerit vnum ex mul tis indicaſſe.

D . M
ATTIÆ.T. F. QVINTILLIÆ
ATTIVS.PHEGON.PATER
ATTIA.QVINTA.MATER
ATTIVS.
T . F

Et quæ ſequuntur,quæ ſiquis oculata fide inſpicere voluerit, habentur in Dominico Mariæ fano,quod eſt ad Buſta Gallica, Romæ ſitum.Attia præterea apud Græcos etiam duplici tt,ſcri bitur,quando Seruius ait dictum à Vergilio,Genus vnde Attij dixere Latini.propter Attiam Auguſti matrem, quo maternū etiam eius genus prædicaret antiquiſſimum.Sed vt leuem de ſcribendi ratione diſputatiunculam,grauiori aliquo examine penſemus:diuerſi à Latinis abeunt Græci,in hiſtoria de matre Auguſti referenda.Nam Suetonius,Attiam Auguſti Octauia ni matrem,ex Balbo & Iulia ſorore Cæſaris genitam,ait.Dio ny.hiſtoricus in.45.οὗτο γὰρ ὁ τῆς ἀττίας τῆς τοῦ καίσαρος ἀδελφῆς υἱὸς ὠνομάζετο.ex quibus verbis videre eſt,Attiam,ab eo Cæſaris ſororem appellatam:niſi mendum ſit in Græco co dice,quem inſpexi,& ἀδελφιδῆν eſſe debeat.Sed enim eadem Plutarchus in Ciceronis vita.Addat huc fortè quiſpiam,quod in Liuiana libri.106.periochæ ſcriptum eſt.Teſtamento Cæſa ris hæres ex parte dimidia inſtitutus, C.Octauius ex ſorore nepos,& in nomen adoptatus eſt:vnde Seruius ſcripſerit Au guſtum,ex ſorore Iulij Cæſaris natum.Sed enim vetus codex Liuianæ perioches,ſororis nepos habet.non ex ſorore,id quod cum Suetonio congruit.¶Sydonio eſt inuectus equo.] In an tiquis aliquot codicibus,Sydoneo, ſcriptum familiari quadam mutatione ex i,in e:vt ætherius,& æthereus:qua forma video nunc Latinos libentius vti.Neꝙ verò mirum ſit Sydonius, ſecū dam à principio ſyllabam cōmunem habere.Siquidem ea tam per ω magnum,quàm per ο paruum, indifferenter ſcribi ſolita eſt,vt ait Steph.Byzantinus ex Hæcateo.¶Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ Fertur equis.] In Ro.codice legere,Tri nacrij:vt ſit appoſitiue,Cætera pubes.Sed enim in eo codice,s litera finalis,ſæpe abundat,ſæpe etiam deſyderatur. in Longo bardico,in Mediceo,& pleriſꝗ aliis,Trinacriæ pubes,legitur: ac præfixo puncto,vno inde membro legitur,Senioris Aceſtæ Fertur equis.Nam qui dixerat aliquot ex Troianis pueris ſuis inuectos,mox cæteram Trinacriæ pubem,Equis ſenioris Ace ſti ferri ſubiungit.

SERVIVS.

¶Flagello.] Virga quæ ſo nat in modū flagelli.¶Cho ris.] Aciebus.¶Vocati.] Ictu virgæ.¶Et nūc terga fu gæ nudant.] Tria comme morat,quæ in bello gerun tur, pugnam,fugam,& pa cem.¶Labyrinthus.] Lo cus apud Cretam, factus à Dedalo, perplexis parieti bus:vbi Minotaurus inclu ſus eſt.¶Parietibus intex tum cęcis.] Cæcum intextis parietibus.¶Ancipitem,do lum.] Perplexum errorem eundi,ac redeundi.¶Fran geret.] Deciperet, falleret. Eſt enim Catulli verſus,Er rabunda regens tenui veſti gia filo, Ne labyrintheis è flexibus egredientemTecti fruſtrareţ inextricabilis er ror.¶Impediunt.] Impli cant,intexunt:quod à veſti bus tractū.¶Delphinûm.] Aut venit ab eo qđ eſt del phin,delphinis,à delphine: aut delphinūm,pro delphi norum,poſuit maria humi da.Homerus,ὑγρὰ κέλευθα. ¶Carpathium.] Inter Ægy ptum & Rhodum,à Carpa tho inſula. Nec mirandum cum duas poſuiſſe compara tiones:quum & in.2.hoc fe cerit in ſegetem,veluti & cę tera:& inGeorg.tres ponat. Frigidus:vt,Quondam ſyl uis immurmurat. Auſter:vt Mare ſollicitum ſtridet,re fluentibus vndis.Æſtuat:vt, Clauſis rapidus fornacibus ignis.¶Primus Aſcanius.] Generis ordinem docet: vt in.1.diximus.¶Rettulit.] Innouauit quod iam fecerat.¶Pri ſcos.] Qui tenuerant loca vbi Alba eſt condita.¶Porrò.] Poſt longum interuallum:& eſt aduerbiū temporis.¶Troiaꝙ nūc pueri.] Vt ait Suetonius Tranquillus,Ludus ipſe,quem vulgò Pyrrhicam appellant,Troia vocatur,cuius originem expreſſit in Lidæ puerorum luſibus.

Poſtquàm omnem læti conſeſſum,oculosꝙ ſuorum
Luſtrauere in equis,ſignum clamore paratis
Epitides longe dedit,inſonuitꝙ flagello.
Olli diſcurrere pares,atꝙ agmina terni
Diductis ſoluere choris,rurſusꝙ vocati
Conuertere vias,infeſtaꝙ tela tulere.
Inde alios ineunt curſus,aliosꝙ recurſus
Aduerſis ſpatiis,alternosꝙ orbibus orbes
Impediunt,pugnæꝙ cient ſimulachra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant,nunc ſpicula vertunt
Infenſi,factaꝙ pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta,
Parietibus textum cæcis iter,ancipitemꝙ
Mille viis habuiſſe,dolum,qua ſegna ſequendi
Falleret indeprenſus,& irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
Impediunt,texuntꝙ fugas,& prælia ludo,
Delphinûm ſimiles,qui per maria humida nando
Carpathium,Libycumꝙ ſecant,luduntꝙ per vndas.
Hunc morem,curſus,atꝙ hæc certamina primus
Aſcanius,longam muris quum cingeret Albam
Rettulit,& priſcos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipſe modo,ſe cum quo Troia pubes,
Albani docuere ſuos.hinc maxima porrò
Accepit Roma,& patrium ſeruauit honorem.
Troiaꝙ nunc pueri Troianum dicitur agmen.

ASCENSIVS.

Ordo. ¶Poſtquàm omnem læti,&c.] Docet quomodo pueri equita tum exercuerūt.De quo,quia Donatus nihil dicit,¶ Ordo eſt. Poſtquàm.ſ.pueri,ſic inſtructi,læti.ſ.ſpe victoriæ,aut propter exercitationem:nam pauidos dixit,timore ignominię.erant er go ſpemꝙ,metūꝙ inter dubij:luſtrauere.i.circuierunt in eqs: omnem conceſſum.i.omnes circūſidentes:& oculos ſuorum. ſ.maiorum:Epitides.ſ.cuſtos Iuli:dedit ipſis paratis.ſ.ad ex curſum:longe.i.de longe,ſignum:& ſonuit flagello:id enim pro ſigno dedit.Olli.i.tunc.ſ.ſigno dato illi:diſcurrere.i.in di uerſas partes excurſus ſuos fecere:pares numero,atꝙ di ſtantia, atꝙ terni.ſ. ducto res: ſoluere.i. ſegregauerūt eos:choris.i.aciebus, in for mam chori prius diſpoſitis: diductis.i.in diuerſa ductis: & ipſi vocati.ſ.ſigno flagel li:rurſus.i.iterum conuerte re:vias.i.excurſus ſuos, vn de exierant redeuntes:& tu lere tela.i.haſtilia ſua:infe ſta.i.tanquàm vim illatura, obſtantibus:& ipſi ineunt.i. inceptant,inde alios curſus: & alios recurſus,ſpatiis ad uerſis.i.ex aduerſo ſumptis, ita vt ſibi inuicem obuia rent:& impediunt.i.impli cant:orbes.i.circuitus ſuos: alternos.i. alternatim fa ctos:orbibus.ſ.alternis: & cient.i.excitant: & promo uent ſimulachra.i.ſpeciem. & ſimilitudinem pugnæ.ſ. veræ gerendæ ſub armis.Et nudant.i. nudata præbent: nunc.i.aliquando:fugæ.i.tā quàm fugerent:terga,ſupp. ſua:& ipſi vertunt nunc ſpi cula infenſi.i. tanquàm ve lint vim inferre:& feruntur nunc.i.aliquando pariter:fa cta pace.i.ac ſi pacem fece rint.Vt.i.quenadmodum:la byrinthus.i.domus à Deda lo,variis circuitibus,vt exi tus inueniri non poſſet, ædi ficata(de qua in fine huius lectionis Landinum citabi mus)fertur habuiſſe quon dam in Creta.ſ.inſula:alta. i.ſublimi: habuiſſe,dicit, in tertextum.i.contextum: pa rietibus cæcis.i.inextricabi libus:& inter quos exitus inueniri nequeunt:& habuiſſe dolum.i.errorem:ancipitem.i. dubium:mille viis.i.propter mille vias:qua.ſ.re,aut ratione: error indeprenſus.i.difficulter comprehenſibilis,& irremeabi lis:falleret ſigna ſequendi.i.falſa ſigna ſequendi exitum daret: vt ſemper procedendo,neꝗ exeas,neꝗ penitus intres:ſed nūc exire incipias,nunc iterum introeas:& ita neſcias,quæ ſigna ſequaris:haud.i.non aliter, hoc eſt eodem modo:nati.i.filij: Teucrūm.i.Teucrorum:impediunt curſu veſtigia.ſ.mutua:& texunt.i.implicant:fugas.i.veſtigia,fugientium ſimilia:& te xunt prælia ludo.i.ludendo:hoc eſt faciunt præludia.& ſimula chra præliorum:ſimiles delphinūm.i.illorum piſcium celerri morum(de quibus à Landino in fine huius lectionis ſatis deno tatū eſt)qui ſecant.i.diuidunt,natando per maria humida:Car pathium,ſup.mare:& Libycum:& ludunt per vndas.Aſcanius rettulit.i.innouauit primus:hūc morē curſus.i.currendi,aut ex currendi equis:atꝙ hæc certamina.i.ſimulachra, certaminum, ſup.

ſup.tunc,quum.i.quando:cingeret muris Albam.i.ciuitatem illam longam.ſ.ſi tu & poſitione:& docuit Latinos priſcos.i.veteres:celebrare.i.hunc morem & Albani docuere,hūc morem, ſuos.ſ.liberos,eo modo quo ipſe,& pubes Troia ſecum.i.cum eo,ſup.docti ſunt,aut inſtituerunt modò:Roma maxima accepit hinc.i.ex hoc ludo:porrò.i.longè poſt:& ſeruauit honorem patrium.i.à progenitoribus inſtitutum:& dicitur nunc,Troia.i.nomine Troiæ:& pueri.ſ.ſic ludentes:Troianum agmen dicitur,per zeugma ad vicinius refert.nam dicere potuiſſet,& pueri ſic ludentes:dicuntur nunc,agmen; Troianum,quia talis ludus à Troianis inſtitutus eſt & denominatus,qui vulgò Pyrrhica dicebatur. Landinus de Labyrintho & Delphine,dicit ſic,Labyrinthus hoc ædificiis genus,portentiſſimum iure appellat Plyni.Eſt enim ingentiſſimi diſpendij,& nulli vſui neceſſarium.Ponit autem quatuor fuiſſe primum in Heracleo politæ:quem Hero.duodecim regum qui Ægypto ſimul imperarunt,opus fuiſſe refert:& tria milia habitacula habuiſſe:mille quingenta ſupra terram,& totidem ſubterranea.Demoteles,regiam Mocherudis,fuiſſe dicit:Lycias,ſepulchrum Meridi:plures ſoli ſacrum eſſe extructum.hinc Dedalus exemplar,in eo quem in Creta ędificauit,ſumpſit.ſed illius centeſimani partem imitatus eſt, quæ itinerum ambages, occurſusq́;,ac recurſus inexplicabiles continet,crebris foribus inditis:ad fallendum occurſus,redeundumq́; in errores eoſdem.Tertius fuit in Lemno,ſimilis illis columnis tantùm centū quinquaginta memorabilior.quarum in officina turbines ita librati pependerunt,vt à puero circūagente tornarentur.Quartum,Porſena Cluſij rex ſibi fecit,ſepulchri cauſſa,ſub vrbe Cluſio.de quo Var.Sepultus eſt ſub vrbe Cluſio.in quo loco,monumentum reliquit lapide quadrato,ſingula latera pedum lata tricenū.Alta quinquagenum, inq́; baſi quadrata, intus labyrinthum inextricabilem: quo ſi quis properet ſine globo lini exitum,inuenire nequeat. Supra ad quadratum,pyramides quinq; ſunt:quatuor in angulis:in medio vna:in imo late pedum ſeptuagenum quinum,altæ centum quinquagenum:ita faſtigiatæ,vt in ſummo orbis Æneus & Pegaſus,vnus oībus ſit impoſitus,ex quo pendeant excepta catenis tintinabula,quæ vento agitata longe reſonant,ſupra quem orbem aliæ quatuor pyramides extant altæ pedes cētenos:ſupra quas vno ſolo quinq; pyramides,quarum altitudinem Varronem puduit,ponere.Fabulæ Etruſcæ eādem dicunt, quam totiꝰ operis.Diodo.Sicu.ſcribit de labyrintho Ægyptio eſſe:qui illum à Mena rege ędificatum velint eſſe:itidem alios, qui à Mendite:alios, qui à Barrone poſitum referant Delphinum:Delphinus,delphini,& delphin, delphinis.Velociſſimus omnium animalium delphinus,eſt otior volucre,acrior telo. Tardatur tamen in feriendo,quia non niſi reſupinus atq; inuerſus ferire pōt,quum multum infra roſtrum,os illi eſt medio penè in ventre,quū diutius ſpiritum continueri,veluti arcu emiſſus ad reſpirandum emicat:parit catulos decem,nutrit vberibus.Fœtus infantia,īfirmos geſtat.Adultos,diu comitatur.Viuit triginta annis.Lingua illi contra naturam aquatilium mobilis,& ſuillæ ſimilis.Pro voce gemitus,humano ſimilis.Dorſum repandum.Roſtrum ſimum.Qua de cauſſa nomen Simōnis,miro modo agnoſcunt:maluntq́; ita appellari:homini amiciſſimi ſunt,& muſica delectantur.huius rei,& Arīōis,& multorum aliorum exempla,narrat Ply.Corio veſtiuntur:ſed non cum pilis:vt vituli marini,& hyppotami.

PIERIVS.

¶Epitides.] In antiquis,vti ſuperius dictum,Æpytides,per æ, & y,ſcribitur.¶Atq; agmina terni Diductus ſoluere choris.] In Romano codice,& aliquot aliis antiquis,Deductis, habet, participij voce,plurali ablatiuo.In Mediceo,& aliquot aliis, quod magis placet,Diductis.Sunt etiam codices manu ſcripti, qui legant,ternis:ſententiaq́; ipſa videtur apertior:ſi dicamus, tres illas equitum turmas,quę vno agmine conſeſſum omnem luſtrauerant,ad flagelli ſonitum in ternos choros diductas eſſe,vnaquaq; turma ſua ſpatia corripicte.Quod ſi,ſoluere agmina terni diductus,legas,frigidum neſcio quid īuenias.Sed hoc ego in medio relinquam,eos libenter auditurus,qui militariū ludorum peritiam aliquam profiteantur.¶Infeſtaq́; tela tulere.] In Mediceo codice,Inſtructaq́; tela,legitur.Sed,infeſta,in aliis.¶Inde alios ineunt curſus,aliosq́; recurſus Aduerſis ſpatiis,alternosq́; orbibus orbes.] In codicibus aliquot antiquis, Aduerſis,legitur.Sed vulgata lectio me nihil offendit.Id verò non improbarim,quod,alternisq́; orbibus orbes,quædam habent exemplaria:licet tantundem ſit.¶Et nunc terga fugæ nudant.] In antiquis aliquot,fuga,eſt ablatiuo caſu:quod etiam ſuperius obſeruatum:ſed melius omnino videtur acquiſitiuo. ¶Nunc ſpicula vertunt ſenſi.] In vno tantùm cod.Ro.ſpicula torquēt,habet.In aliis oīb.vertūt:qđ ludicro certamini magis conueni

conuenire videtur.¶ Qua ſigna ſequēdi Falleret indeprenſus,& irremeabilis error.] In Romano codice,& aliquot aliis,Frāgeret,habet.Indeprehēſus,varie ſcribitur,ſed vnico e,indeprenſus,placere Velio Lougo diximus.Eſt &,inremeabilis,integra præpoſitione,vt reliqua.¶ Carpathium,Libycumq́ ſecant,luduntq́ per vndas.] In Oblongo illo codice ſanè quàm vetuſto Vaticanæ bibliothecæ,quem Pomponius Lætus,delicias ſuas appellabat:& in aliquot aliis,dimeter hic anapæſticus hypercatalecticus,Luduntq́ per vndas deſyderatur.Trimeterq́ tantùm dactylicus hypercatalecticus,notatus eſt:Carpathium,Libycumq́ ſecant.¶ Nunc moram hos curſus.]Vetera exemplaria,Nunc morem curſus:plurimū habent:ſed altera lectio magis poetica eſt.

Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Heic primum fortuna fidem mutata nouauit,
Dum variis tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Iliacam ad claſſem,ventosq́ aſpirat eunti,
Multa monens,nec dum antiquum ſaturata,dolorem
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum,& littora luſtrat,
Deſertosq́ videt portus,claſſemq́ relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades Acta
Amiſſum Anchiſen flebant,cunctæq́ profundum
Pontum aſpectabant flentes,heu tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe miris,vox omnibus vna.
Vrbem orant,tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Coniicit,& faciemq́ deæ,veſtemq́ reponit,
Fit Beroë Iſmarij coniux longæua Dorycli,
Cui genus,& quondam nomen,natiq́ fuiſſent,
At ſic Dardanidûm mediam ſe matribus infert,

SERVIVS.

¶Hac celebrata ten⁹] Tmeſis eſt,Hactenus.& hic ſermo,quantùm ad artem ſpectat,duas continet partes orationis:vt hac,pronomen ſit:tenus,prępoſitio:ſicut pubetenus,& crurum tenus:ſed iam vſus obtinuit,vt pro vna parte habeatur:ergo aduerbium eſt.Omnis enim pars orationis,quum deſierit eſſe quod eſt,in aduerbium migrat,& eſt temporis:nā,hucusq́ ſignificat.¶ Hic primū.] Sequetur enim Palinuri,vel Miſeni mors:ideo mutata fortuna eſt.¶ Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.] Ex magna parte ſeruatur,vt Mercurius ad concordiam,Iris ad diſcordiam,mittatur:vnde & Iris dicta eſt,quaſi ἔϱις.Falſum eſt autem,quod dicit miniſtra eſſe tantùm dearum:quum & à Ioue plerunq́ mittatur:vt,Aeream cœlo quum Iuppiter Irim Dimittit,germanæ haud mollia iuſſa ferentem.& bene Irim mittit,quę fit de nubibus,quarum dea eſt Iuno.¶ Ventosq́ aſpirat eunti.] Vt de Mercurio,Voca Zephyros.¶ Mille coloribus.].ſ.factum:vel,mille colorum,per antiptoſim.¶ Nulli viſa.] Scilicet ipſa dea:nam arcus videtur,quem non Irim,ſed viam Iris,dicit.Alij celeritatis eſſe volunt,nulli viſa.De Iride,arcum,in genere maſculino dixit Vergi.Catullus,& alij,in fœminino,referentes ad originem.¶ Deſertos.] À viris.¶ In ſola.] Deſerta.Teren.Venit meditatus ex ſolo loco.¶ Acta.] ἀκτή,Græcum eſt.¶ Flentes,heu.] Ideſt miſerabiliter flentes:& à perſona poetæ dicitur,vel ſit ipſarum mulierum.¶ Reponit.] Duobus diuerſis adiunxit.¶ Iſmari.] Thracis.Iſmarus,mons Thraciæ:& bene ſuadet ab authoritate.Sic,aut mutato habitu,aut iſta dictura.

Haſten⁹ Nota, Iris,

ASCENSIVS.

¶Hac celebrata tenus ſancto certamina patri,Hic primum fortuna fidem mu.&c.] Poſt ludorum celebrationem,quam cum voluptate peregerant,ſine dāno graui,aut læſione alicuius,recitat Poeta:aduerſam fortunam quæ ſubſequuta eſt.ſ. quia ferè extremū gaudij luctus occupat,vnde ſubſequetur claſſis incendium figuratum,per ſagittæ incenſionem:& poſt lachrymabilem diſceſſum,infelix nauigatio,atq́ placato mari Palinuri ſubmerſio:vt ſuis locis videbimus.Nunc autem docet Irim demiſſam à Iunone ad deturbandos ludos,& claſſem inurendam.de qua re quum nihil afferatur ex Donato,¶Ordo eſt.Certamina ſunt celebrata hactenus.i.hucusq́:patri ſancto.i.iu deorum numerum ;aſſumpto.ſ.Anchiſe:fortuna mutata.ſ.à felicitate,& gaudio,intriſte diſfortunium:nauauit.i.immutauit:fidem.i.fidelitatē:quam Troianis toties afflictis ſeruare debuit:primū hæc.i.in celebratione huius ludi:aut nouauit.i.innouanit,& reperauit fidem.ſ.quam Troiani de ea habuerāt credulitatem:verentes.ſ.eam,nunquā fore ſatis amicam Troianis:vnde dictū,Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſequuta.Nam dū.ſ.ipſi Troiani:referunt tumulo.i.ad tumulum:ſolennia.i.anniuerſaria ſacra Iuno;Saturnia.ſ.inimica,& perſequutrix:miſit Irim de cœlo ad claſſem Iliacam.i.Troianam:& aſpirat.i.adflat:eunti.i.deſcendenti:ventos.ſ.vt celerius deſcendat:monens multa.i.multum,aut multas res,quas poſtea facto declarabit:necdum.i.non adhuc;ſaturata dolorem antiquum.i.habens nondum exhauſtum antiquum dolorem,quem de iniuria Troianorum ſibi illata acceperat.Illa.ſ.Iris:virgo.i.viridis ætatis adhuc vigēs:celerans.i.properans:per arcum mille coloribus.i.mille colorum:vel habentem mille colores (Dicimus enim,hominem largo ore,& largi oris:ſic,arcum mille coloribus,& mille colorum.Seruius tamen vbiq́ tales ablatiuos pro genitiuis cenſet poſitos)decurrit.i.deorſum currit:tramite cito.i.celeriter tranſcurſo;nulli.i.non vlli,non viſa vlli.i.ab vllo:& conſpicit.ſ.poſtquàm deſcēderat:ingentem concurſum.ſ.hominum:& luſtrat.i.circunſpicit littora:& videt portus deſertos.ſ.à Troianis:& claſſem.ſ.Æneę relictam.At.i.ſed:Troades.i.mulières Troianæ:ſecretæ.i.ſeparatæ à viris:procul.i.longè à viris.ſ.in acta.i.littore ſola.i.in deſerto:flebāt Anchiſen.ſ.optimum patrem,& leuamen:omnis caſus amiſſum.ſ.per mortem,cuius memores erant:quia eius anniuerſarium celebrabant:& ipſæ cunctæ.i.ſimul omnes flentes:aſpectabant pōtum.i.mare profundum:flentes,dicit,heu.i.miſerabiliter:vel flendo,dicētes,heu tot vada,& tātum maris,ſupereſſe.i.reſtare:transfretadū feſſis.i.fatigatis lōga nauigatione:vna.i.vniformis:vox.i.ꝑcatio:eſt,ſup.omnibus:quia omnes orant.i.implorant vrbem,in qua.ſ.maneant:tedet,ſup.eas perferre laborem pelagi.i.nauigatiōis per pelagus:ergo Iris haud ignara.i.gnara & perita nocendi:cōiicit ſeſe inter medias.i.in medium illarū:& reponit.i.deponit:q́.i.ſimul:faciem.i.effigiē,& veſtem deæ.i.qua liv tuitur,quū in forma deæ apparere vult:&,ſup.fit.i.apparet,& effingitur:Beroe,coniux longęua.i.annoſa:Dorycli,illius viri:Iſmarij.i.Thracis;cui fuiſſent.ſ.ſi aut bellū,aut longa nauigatio non aſſumpſiſſet:quondā.i.aliquando:&.i.ſimul:genus.i.progenies & generatio:& nomen.ſ.familię:& nati.i.liberi,ab eo denominati:& ita,quia nota erat,propter claritatem viri & filiorum quos habuerat,potuit facilius perſuadere:ac ipſa infert ſic.i.trāsformata in faciem Beroes:matribus.i.inter matres Dardanidûm,pro Dardanidarū,ſe mediam.At ſic.i.cum hac oratione ſequenti.

Ordo,

PIERIVS.

¶Hac primum.] In Romano codice,& aliquot aliis,Hinc:ſed Hic,magis placet.¶ Necdum antiquum exſatura dolorem.] Antiqui codices,antiquum ſaturata,legunt.ſed melius vt alibi,Odiis haud exſaturata quieui.¶ Secretæ Troades.]In antiquis aliquot codicibus,Trœades,habetur per œ diphthongon,quæ in τϱοῖα,primitiuo,repperitur.Arbitrati enim ſunt eundem,in deriuatiuo etiam eſſe debere.nam οι,in œ,apud Latinos tranſire ſolet.Hinc in antiquis Terentij codicibus,Adelphœ,non Adelphi,Comœdiæ nomen ſcriptum inuenies.Græce enim,vt palàm eſt,ἀδελφοί.Sed enim in hoc nomine,Troades:nulla apud Græcos diphthongus,quum maſculinum ſit,τϱῶς ὁμόφωνον τῷ κτίστῃ.fœmininum τϱῷς,& τϱῷας,& τϱῶας.Neq́ tamen inficias ierim nomen hoc cum ῳ,diphthongo impropria,nonnunquàm inueniri.quod ſi vulgata lectio ſit immutanda,Troiades,potius quàm Trœades,ſcribēdum eſſet:vt in aliquot antiquis codicibus ſcriptum eſt.Sed Troades,frequentiori doctorum vſu,lectio omnino acceptior eſt.¶ Fit Beroe Iſmarij coniux longæua Dorycli.] Quanuis in Longobardico codice,in Mediceo,& pleriſq́ aliis,pro Iſmarij,duabus minus literis,Marij,legatur:nemo tamen ex eruditis eſt,cui non potius Iſmarij,faciat ſatis.Nam quid ad ea tempora Marij nomen? niſi Marij factum ſit,ex Enarij,vel Inarij:quòd aliquot in codicibus ſcriptum accæpi,quanuis huiuſmodi lectionem nuſquàm ego viderim oculata fide. Eſt & illud,Veroe,in exemplari antiquo:quòd quidem præteriiſſem,niſi toties repetitū eſſet:nam inferius,Non Veroe:& illud,Veroen,digreſſa reliqui.Sed alibi diximus,vnde frequentiſſima hæc mutatio ex b,mutata in u digammon,emanarit:curq́ tot inſcriptionibus,Veliſarius,pro Beliſſarius,ſcriptum ſit.Ita quòd legi nuper in æde D.Martini,quæ in Exquilino eſt,Mirauili benignitate & incomparabili.quare nunc hæc miſſa ſint.¶ Ac ſic Dardanidûm.] In antiquis aliquot codicibus,Dardanium,legitur:vt apud Græcos,Δαϱδανιων:quanquam & Δαϱδάνιοι,& Δαϱδανίδαι,gens ipſa dicatur apud eoſdem,quare Dardanidum recte.

[O miſeræ,quas nõ manus(inquit) Achaica bello IRIS
Traxerit ad lethum patriæ ſub mœnibus,ô gens
Infelix,cui te exitio fortuna reſeruat?
Septima poſt Troiæ excidium iam vertitur æſtas,
Quum freta,quum terras omneis,tot inhoſpita ſaxa,
Syderaꝗ emenſæ ferimur,dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem,& voluimur vndis.
Heic Erycis fines fraterni,atꝗ hoſpes Aceſtes.
Quis prohibet muros iacere?& dare ciuibus vrbem?
O patria,& rapti nequidquàm ex hoſte penates,
Nulla'ne iam Troiæ dicentur mœnia?nuſquàm
Hectoreos amneis,Xanthum,& Simoenta videbo?
Quin agite,& mecum infauſtas exurite puppeis.
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces:hic quærite Troiam,
Heic domus eſt(inquit)vobis,iam tempus agi res,
Nec tantis mora prodigiis,en quatuor aræ
Neptuno,deus ipſe faces,animumꝗ miniſtrat.
[Hæc memorãs prima infenſum vi corripit ignẽ, POE.
Sublataꝗ procul dextra connixa coruſcat,
Et iacit,abrectæ mentes,ſtupefactaꝗ corda
Iliadum,hic vna è multis,quæ maxima natu
Pyrgo,tot Priami natorum regia nutrix.
[Non Beroe vobis,non hæc Rhœteia matres PYRGO
Eſt Dorycli coniux,diuini ſigna decoris,
Ardenteisꝗ notatæ oculos,quis ſpiritus illi,
Quis vultus,vociſꝗ ſonus,vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroen digreſſa reliqui
Ægram indignantem,tali quòd ſola careret
Munere,nec meritos Anchiſæ inferret honores.
[Hæc effata, POETA
At matres primò ancipites,oculiſꝗ malignis
Ambiguæ,ſpectare rates,miſerum inter amorem
Præſentis terræ,fatiſꝗ vocantia regna,
Quum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemꝗ fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monſtris,actæꝗ furore
Conclamant,rapiuntꝗ focis penetralibus ignem,
Pars ſpoliant aras,frondem,ac virgulta,faceſꝗ
Coniiciunt,furit immiſſis Vulcanus habenis,
Tranſtra per & remos,& pictas abiete puppeis.

SERVIVS.

[O miſeræ.] Magna arte, non ex abrupto quod vult perſuadere,dicit: ſed vtitur circũſtantiis. ¶Exitio.] Dixit:& non,regno. ¶Septima.] (Septima æſtas.) At qui & Dido etiam ſeptima dixit:vnde quidam dicunt,Æneam paucis diebus fuiſſe Carthagini.nam dixit,Quũ ſubitò aſſurgens fluctu nymboſus Orion.qui ſecundùm Salluſt.oritur iuxta ſolis æſtiui pulſum. Itẽ ait,Dum pelago deſæuit hyems, & aquoſus Orion. vt hyemẽ,pro tẽpeſtate poſuerit:ſed illud occurrit,Nunc hyemẽ inter ſe luxu,quàm longa fouere. Sed quidã ita purgãt,vt intra anni metas, & ad Aphricam venerit,& inde deceſſerit.ſed in.I.ait, Septima æſtas. vnde apparet hanc octauã fuiſſe:quòd & ab Anchiſe morte ĩdicat, impletus annus,Ergo inſolubilis eſt locus,& quẽ Vergi.emendaſſet. ¶Quum terras omneis.] Quia peragrauerat multa,ſyderaꝗ emenſæ ferimur:aut tempeſtates, aut prouincias,quæ ſyderibus ſubiacent:vt in Bucoli. Æthiopũ verſemus oues ſub ſydere cãcri. ¶Per magnũ] Procelloſum.Lucret. Suaue mari magno. ¶Italiam ſequimur fugiẽtem.] Vt,Iam tandẽ Italiæ fugientis prendim⁹ oras. & reuera,nullus ſequitur, niſi quòd fugit. ¶Voluimur.] Non nauigamus. ¶Heic Erycis fines.] Argumentum à facili. ¶Nequidquàm.] Qui non proderant,quum eſſent fatorũ comites. ¶Infauſtas.] Mali ominis. ¶Nam mihi Caſſandræ.] Non cui credere non debeãt,ſed cui cum ſua pernicie non crediderãt. ¶Iam tempus agi res.] Ideſt Troiam fieri. (Prodigium.) ¶Mora prodigiis ecce.] Prodigium de bono: & argumẽtatur ad incendiũ nauium.Aras ardere Neptuni:quas ideo quatuor dicit: quia ſinguli duces,ſingulas poſuerant:nam contrà,Numero deus impare gaudet. Alij dicunt à Cloantho poſitas,quas promiſerat ſe daturum. ¶Neptuno.] Deus cuius ſũt naues. ¶Infenſum.] i.ipſa infenſa. ¶Tot.] Aut multorum, aut ſupradictorum: vt, Quinquaginta illi thalami. ¶Nõ Beroe.] Hortatur numinis authoritate. (Signa diuinitatis) ¶Diuina.] Collegit ſigna, quibus dij cognoſcũtur:vt,Nanꝗ haud tibi viſus mortalis,aut vox hominem ſonat. ¶Spiritus.] Odor:vt,Comæ diuinum vertice odorem Spirauêre. ¶Vel greſſus.] Vt,Et vera inceſſu patuit dea. ¶Primò.] Antequàm numen agnoſcerent. ¶Miſerũ] Aut magnum. Terenti.Eam miſere amabat.aut,quo efficerentur miſeriores. ¶Abiete.] Ideſt in abiete pictas.vel,quæ eſſent pictæ,& de abiete.

ASCENSIVS.

[O miſeræ,&c.] Recitat orationem quam monita & inſtructa à Iunone habuit ad Troianas mulieres,in forma Beroes Iris demiſſa:cohortans,videlicet naues incendi,vt Æneę auferretur ſpes in Italiam proficiſcendi:quòd vnum prætendit Iuno, ſciens quòd nihil Carthaginenſi imperio obeſſe poſſit,ſi Troiani regnum in Italia non conſtituerint:ob eam igitur rem, claſſem incenſam voluit.de qua nihil affertur à Donato. [Ordo autem eſt.Ipſa,ſupp.Iris:in formã Beroes:inquit,ô miſeræ.i.miſerandæ mulieres, (Ordo.) quas manus Achaica.i.Achiuorũ exercitus:nõ traxerit bello.i.per bellũ:ad lethum i.mortem,ſub mœnibus patriæ,quod alibi dicit, Troiæ ſub mœnibus altis.O gens infelix,cui exitio.i.exterminio,aut morti reſeruat te fortuna. q. d. ad triſtiſſimum, quum tam inimica perduret:ſeptima æſtas vertitur.i. finitur iam poſt excidium Troiæ,quum nos emenſæ. ſ.transfretando,hoc eſt quæ transfretauimus freta,ſup. omnia,quum terras omneis, quum tot ſaxa inhoſpita.i. nullum præbentia hoſpitiũ: & ſydera.i.tempeſtates:ferimur.i.trahimur.ſ.adhuc,dũ ſequimur per magnum mare:Italiam fugientem.i.nolentem inueniri:quia adhuc ſemel in Sicilia fuerant, & viciniores Italiæ, quàm nũc ſint:& quum voluimur;adhuc vndis.i.p vndas & tempeſtates maris.(Priuſquàm cætera pergam, diſcutiam, quam Ser.inſolubilem putat quæſtionem, quomodo videlicet adhuc ſeptima dicatur æſtas,quum in.I.dictũ ſit à Didone,Nam te iam ſeptima portat Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas.quam qdem quæſtionem, ſi propius inſpexerimus,poeta ipſe diſſoluit.nã principium ſeptimæ æſtatis fuiſſet,quum ad Didonẽ appelleretur:indicat verbum, portat.nam venientia tempora,portant.vnde Hora.in De arte,Multa ferunt anni venientes commoda ſecum, Multa recedentes adimunt. hęc autem ſignificatur finis eiuſdẽ ſeptimæ æſtatis,quũ dicitur,vertitur: quaſi pgredi neſciens. vnde & vertex montis,& capitis. Nec obſtat,quòd anniuerſarium agat Anchiſæ:nec illud nunc hyemem inter ſe, quia hoc poſterius dixit,Fama tam ficti,prauiꝗ tenax,quàm nuntia veri.non autem manſiſſe eam hyemem, atteſtata eſt Dido,dicens,Quinetiam hyberno moliris ſydere claſſem.De priore ergo hoc dicemus.Ad finem ſextæ æſtatis appulſum Æneam cum Anchiſe ad Siciliam, ibiꝗ paulopoſt defunctum Anchiſen,quocirca totam illã hyemem ab Aceſte amico, ſuſcipiuntur hoſpitio,dum patri exequias faciunt,naueſꝗ reparant,& ſeſe reficiunt Troiani:niſi enim immorati dicãtur in Sicilia,quum parum apud Antãdron,Thraciam,Cretam,Strophadas,Epirum,Carthagineműꝗ fuerint:non poſſent tot æſtates eſſe peractæ. Incœpiſſe autem nauigationem nouam cum æſtate,indicat ille locus in principio .3. Vix prima incœperat æſtas, Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.Quum ergo oraculo Heleni edocti,& admoniti:quia antè & Trinacria lentandus remus in vnda,quàm,ſcilicet in Italiam proficiſcerentur.quo dicto,ſignificat lente illinc profecturos.& quum moris ſit,niſi vrgeat neceſſitas,claſſem non moliri ſub hyberno ſydere:& iam hoſpitio eſſent ſuſcepti ab amatiſſimo viro Troiano,videlicet Aceſte:veroſimile eſt,eos,eam hyemem manſiſſe in Sicilia:vnde cum primo vere in.I.huius,Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti,& ſpumas ſalis ære ruebant,

ruebant,&c.quum,ideſt nota ſuborta tempeſtate,in Carthaginem depulſi ſunt,vbi eam manſerunt æſtatem ferè totam:atq; ita ad finem ſeptimæ æſtatis abeūtes in Siciliam,peracto anno, Anchiſæ anniuerſarium celebrant.Nihil ergo in hac inſolubili quæſtione inſolutum reliquit poeta.)Fines.i.limites:Erycis.ſ. montis:fraterni.i.à fratre ductoris noſtri Æneæ,Erycevidelicet denominati,ſup.ſunt hic:& Aceſtes,vir Troianus & amicus,eſt hic hoſpes.i.qui nos libenter ſuſcipit hoſpitio.Quis prohibet iacere muros.i.fundamenta murorum?& dare vrbem ciuibus: quia ciues præſto ſunt,deeſt ſola vrbs?q.d.nemo prohibet,ô patria.ſ.Troia,cuius gens tota per longam nauigationem extinguetur:& ô penates,rapti.i.erepti:nequidquàm.i.fruſtra:ex hoſte.ſ.Græco:ne.i.an:an nulla mœnia dicentur iam.i.vnquàm, poſt hac Troiana?q.d.videtur quòd non:& nuſquàm,hoc eſt an non videbo vſquàm:amnes Hectoreos.i.Troianos,ad quos Hector Troianus,tam viriliter pugnauit.ſ.Xanthum & Simoenta,qui Troiam perfluebant:& quorum ſimulachra Helenus in Epiro fecerat.Quin.i. quinimo:agite,cohortādi aduerbium i.audentes ſitis,& exurite mecum.i.vt ego factura ſum,puppes infauſtas.i.nobis infortunium afferentes.Nam imago vatis Caſſandræ,viſa eſt mihi per ſomnum,dare mihi faces ardentes.i.incenſas:quærite hic Troiam.ſ.quam in Italia quæſituræ eſtis:&(inquit)domus.i.perpetua māſio,eſt vobis hæc:tempus eſt agi.i.agendi,res.ſ.dictas:& ad inſtitutum noſtrum facientes.i.iam exurendæ ſunt claſſes,quum cōmodiſſime exuri poſſint.Nec mora,ſup.ſit,aut eſſe debet:tantis prodigiis.i.portentis,rem properare monentibus:en.i.videte quatuor aræ,ſupple extructæ & paratæ ſunt:Neptuno,ipſe deus.ſ.nauigantium:miniſtrat faces.ſ.ad incendendum naues,quia in aris eius,derelictus erat ignis à ſacrificantibus:& miniſtrat animum.ſ.rei perpetrandæ,quum anthor eius eſſe videatur,& adiutor.Ipſa Iris in forma Beroes,memorans.i.recitans hęc:corripit prima ignē infenſum.i.valde offenſurum naues: & coruſcat.i.reſplendet: procul connixa.i.connitens iniicere ignem:dextra.ſ.manu:ſublata.i.ſurſum lata:& iacit.i.iniicit ignem : mentes Iliadûm,ideſt Troianarum mulierum:abrectæ ſunt.ſ.admiratione:& corda,ſup.earum,ſtupefacta,ſup.ſunt:hæc.i.tunc:Pyrgo,illa vetula,exiſtens vna in multis.i.inter multas:nutrix regia tot natorum Priami:quæ,ſup.erat,maxima natu.i.antiquiſſima,ſupp. inquit,ô matres,hæc non eſt vobis Beroe Rhœteia.i.Troiana, ex Rhœteo,promontorio Troiæ:coniux Dorycli notate.i.conſyderate,ſigna diuini decôris.ſ.oculos ardentes.i.ardenter reſplendentes,& notate:qui.i.qualis(& melius legitur,qui:quàm quis:ad euitandum ſibilum:ſicut & illic,Qui vultus,&c.) ſpiritus.i.odor ſit illi,qui vultus ſit illi:ve,pro vel:qui ſonus vocis, vel qui greſſus ſit illi eunti.i.incedenti?q.d.hæc omnia ſunt ſigna diuini decôris,vt Seruius bene declarat:egomet digreſſa. i.digrediens ab ea:reliqui dudum.i.pauloante : ipſam Beroen ſ.quam hæc repræſentat:ægram & indignantem,quòd ipſa ſola careret tali munere.i.officio anniuerſario:nec inferret Anchiſæ honores meritos.ſ.dum viueret.Hæc effata.i.eloquuta,ſup. eſt Pyrgo.At.i.ſed:matres ancipites.i.dubiæ:primò.i.in principio.ſ.quid facerent:ſpectare,ſup.cœperant:aut ſpectare proſpectabant:rates.i.naues,quas incendere iuſſerat Iris:oculis malignis.i.malæuolis:exiſtentes ambiguæ inter miſerum.i.miſere afficientem,amorem præſentis terræ:& regna vocantia.ſ.à longe:fatis .i. deorum voluntate (Eandem rem diuus Ambroſius in Omiliis docet , inter amorem præſentis patriæ , & cœleſtis euenire multis,dicens ſic,Raro quanuis excelſa virtus futuris commutet præſentia.Difficile quippe videtur hominibus , vt ſpem periclis emant:damnoq; præſentium futuræ locum mercentur ætatis.Hæc ille.Licet ergo Troianæ mulieres ſcirent regna promiſſa fatis, eſſe præſtantiora præſentibus:tamen propterea,quòd bonum præſens, dulcius eſt quàm futurum,magis amabant præſentia,vt multi mortales,terrena,quia præſentia:cœleſtibus,quia futuris præferunt:tunc,ſup.ambiguæ erāt: quum dea.ſ.Iris:ſuſtulit.i.ſurſum tulit,ſe per cœlum:alis paribus.i.conformibus:& ſecuit fuga.i.per fugam,vel dum fugeret ingētem arcum,qui.ſ.Iridis,ſignificator eſt.Tum verò.i.ſed tunc maxime,attonitæ,ſup.ſunt , matronæ illæ:monſtris.i.rebus inſolitis,& raro viſis:& actæ.i.impulſæ:furore.ſ.immiſſo: ipſe conclamant.i.ſimul clamant , more muliebri: & rapiunt ignem,focis.i.ex aris incenſis:pars.i.ipſę partim,aut pro parte: ſpoliant aras.ſ.combuſtibilibus ſuperpoſitis:& coniiciunt.ſ.in naues,frondem.ſ.arborum:ac virgulta.ſ.arida:& faces.i.tędas: & Vulcanus.i.ignis:furit.i.debacchatur,& ampliter diffunditur,per tranſtra.i.loca in nauibus,per quæ tranſitur,& in quibus ſedent remiges:& per remos.ſ.in tranſtris repoſitos:& per puppes abiete,ideſt abiegnas,aut ex abiete factas:pictas, ideſt pulchras:aut,reuera,pictas,ideſt inſignibus ornatas:& hoc habenis immiſſis,Vulcano,ideſt igni,vt libere vagetur per omne combuſtibile:quia ignis creſceret in infinitum,donec eſſet combuſtibile.

PIERIVS.

Syderaq; emenſæ ferimur.] In Ro.codice pro, ferimur,tulimus,habetur.Sed ferimur,lōgè figuratior eloquutio,magiſq; mouet præſentium malorum obiectione.Intulimus autem aliqua finis eſſet. ¶Quis prohibet muros iacere?] In Mediceo, & pleriſq; aliis codicibus,Quid,legitur:quod magis amplum eſt,vt non perſonam tantùm prohibentem,ſed & cauſſam complectatur. ¶Nuſquàm Hectoreos amnes.] In Romano codice, nunquam,legitur. Superius enim temporis lōginquitatem dolere cœpit,quod ſeptima poſt Troiæ excidium iam æſtas verteretur,quum per tot labores Italiam fugientem ſequebātur. Placet tamen &,nuſquàm:quod & pariter quæſta eſt per terras omnes:& tot inhoſpita ſaxa ferri. In Romano præterea codice, manes , pro,amnes,ſcriptum , per literarum tranſpoſitionem. ¶Nunc tempus agi res.] In Romano codice,in Mediceo,atq; in nonnullis aliis vetuſtis legere eſt,Iam tempus agit res:vt apud Papinium habetur eadem eloquutio.Quinetiā apud Claudianum,Rem peragit tempus.In peruetuſto quodā codice,pro Iam , Nunc,repoſitum eſt. ¶Deus ipſe faces,animumq; miniſtrat.] In Romano codice,animum,legimus,pro vento quippe quo in incendio opus eſt.Sed omnino,animum,magis placet. Audacia enim opus erat,in re tam atroci adgredienda. ¶Prima infenſum vi corripit ignem.] In Mediceo codice,infeſtum, legitur.Sed lectionem alteram agnoſcit Seruius. ¶Qui ſpiritus illi,Qui vultus.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt, Quis ſpiritus illi,Quis vultus.Sed,Qui,ex recentiorum grammaticorum dictatis,magis proprium. ¶Vociſq; ſonus,vel greſſus eunti.]Antiqua aliquot exemplaria leguut,vocis'ue ſonus & greſſus.ſigna enim hæc omnia ſimul fidē faciebant,quæ ſingula dubitationem mouere potuiſſent. ¶Tali quòd ſola careret Munere.] In antiquis aliquot codi.quæ ſola,legitur:quod non diſplicet.In quibuſdam aliis,quo.ſed nitidum magis eſt ſi legas,quod careret. ¶Hæc effata.] Sunt cod.antiqui,vbi,Hæc eſt fata,legas.Sed omnino magis placet, effata:apud hunc poetam frequentiſſimum vocabulum. ¶Miſerum inter amorem Præſentis terræ.] In codicibus aliquot admodū vetuſtis, Præſentis terras,legimus:accuſatiuo caſu:vt omnia pendeāt ab infinitiuo ſpectare.Sed longè magis placet,Inter amorem Præſentis terræ. ¶Quum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis.] In codice Mediceo,Tum dea.

Nuntius Anchiſæ ad tumulum,cuneoſq; theatri
Incenſas perfert naues Eumelus,& ipſi
Reſpiciunt atram in nymbo volitare fauillam.
Primus & Aſcanius,curſus vt lætus equeſtres
Ducebat,ſic acer equo turbata petiuit
Caſtra,nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte nouus?quo nūc,quo tēditis,īquit, ASC.
Heu miſeræ ciues?non hoſtem,inimicaſq; caſtra
Argiuûm,veſtras ſpes vritis.en ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes proiecit inanē, POETA
Qua ludo indutus belli ſimulachra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas,ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diuerſa metu per littora paſſim
Diffugiunt,ſyluaſq;,& ſicubi concaua furtim

SERVIVS.

Magiſtri.] Cuſtodes.Terent.Me filiis reliquit quaſi magiſtrum. ¶Furor.] Quaſi ad furentes loquitur:& veluti ne nunc quidam agnitus,quum dicat,En ego veſter Aſcanius,Galeam proiecit inanē. ¶Nouus.] Eſt autem magnus,aut inopinatus. ¶Quo tēditis?].i.quid habetis intentionis. ¶Veſtras ſpes vritis.] Nauibus enim ad regna tendebant. ¶Inanem.] Concauam: ſine capite. ¶Ludo.] Per ludū. ¶Excuſſaq; pectore Iunō eſt] Furoris cauſſa,non furor. ¶Idcirco.] Quia furor deſierat. ¶Vdo ſub robore.] Vicino aquis. ¶Stupa.] Secundùm antiquam orthographiam: nam ſtupa, dicta eſt à ſtipando.Abuſiue etiam, linum dicimus.

Intentio

Stupa.

cimus. ¶Tardū.] Denſum, craſſum: nam ignem , ſolet fumus præire:vnde,tardum addidit. ¶Corpore.] Nauium: vt,Diſiice corpora ponto. ¶Deſcendit peſtis.] Incendium,more ſuo:& declamauit per contrarium:nam ignis, ſuperiora ſemper petit. ¶Flumina proſunt.] Vis aquæ. ¶Humeris abſcindere veſtem.] Notat quidam, quòd Æneas,damnum quatuor nauiū impatienter doleat:ſed magis illud conſyderandum eſt,quod ait ſuprà,Aſcanius,veſtras ſpes vritis:vt damnum non doleat, ſed ſpem nauigationis ereptam. ¶Iuppiter omnipo.] Figuratis hoc agit colorib. nec vt peat,ſed vt reſtinguatur incendiū. ¶Si nondū.] Optimus ductus eſt,q agētis volun-

Exoſus. voluntatem latenter oſtendit.¶Exoſus.] Antiqui dicebãt,odi,& oſus ſum: hinc exoſus:nunc nomen,in vſu eſt:verbo, nõ vtimur.¶Ad vnum.]Nullo excepto.¶Si quid.] Tibi pietas aut,ſi tibi pietas præſtat aliquid humanis laboribus:aut,ſi quid meremur, propter pietatis cultum:vt,Parce pio generi hoc ipſum remunera:vel, ſi reſpicit res humanas,pietas quæ de terris olim receſſit. ¶Res eripe letho.]Acyrologia eſt.i.improprietas ſermonis:non enim lethum dicitur,niſi de viuentibus animalibus.¶Quod ſupereſt.] Ideſt quod congrue ſequitur.¶Sine more.]Sine exẽplo.¶Tonitruq; tremiſcũt] Ablatiuus hic incertus eſt, vtrum à neutro indeclinabili veniat,hoc tonitru:vt hoc cornu:nã inde eſt,Fractæq; tonitrua nubes. vt cornua. an à maſculino , ſecundùm quartam declinationẽ. hinc enim eſt,Tonitrus agis:&, Mea fulmina torques.¶Ardua terrarum.] Periphraſis montium.¶Æthere toto.] Pro aere poſuit. ¶Madeſcunt Robora.] Aut humectant,aut reſoluuntur in cinerem : quod naturale eſt, poſt incendium.

Saxa petunt,piget incœpti lucisq;,ſuosq;
Mutatæ agnoſcunt,excuſſaq; pectore Iuno eſt.
Sed non idcirco flammæ,atq; incendia vires
Indomitas poſuere.vdo ſub robore viuit
Stupa vomens tardum fumum,lentusq; carinas
Eſt vapor,& toto deſcendit corpore peſtis,
Nec vires heroum,infuſaq; flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioq; vocare deos,& tendere palmas.
[Iuppiter omnipotens,ſi nondũ exoſus ad vnũ ÆNE.
Troianos,ſiquid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos,da flammam euadere claſſi
Nunc pater,& tenues Teucrûm res eripe letho.
Vel tu,quod ſupereſt,infeſto fulmine morti,
Si mereor,dimitte,tuaq; hic obrue dextra.
[Vix hæc ediderat,quum effuſis imbribus atra POETA
Tempeſtas ſine more furit,tonitruq; tremiſcunt
Ardua terrarum,& campi:ruit æthere toto
Turbidus imber aqua,denſisq; nigerrimus auſtris,
Implenturq; ſuper puppes,ſemuſta madeſcunt
Robora,reſtinctus donec vapor omnis,& omnes
Quatuor amiſſis ſeruatæ à peſte carinæ.

none:eſt excuſſa pectore.ſ. earum:ſed flammæ,atq; incendia,non poſuere.i.depoſuerunt:idcirco vires indomitas.i.difficulter domabiles:ſtupa.ſ.picata , qua naues ſtipatæ erant:viuit.i.incenſa eſt:ſub robore.i.ligno nauiũ:vdo.ſ.extrinſecus:vomens.i.emittens:fumũ tardum.i.denſum & tarde,hoc eſt cum molimine aſcendentem:& vapor lentus.i. tardus:eſt.i. conſumit:carinas i.ventres nauium : & peſtis i.vis incendij:deſcendit toto corpore.ſ. nauium. (Eſt ergo declamatio per contrarium.nam quum proprium ſit igni per naturam aſcendere,propter picem attrahẽtem tunc etiam deſcẽdebat: & ita congrue vocauit peſtem,quia ignis peſtilentialis præcordia vitans, nonnunquàm ima petit.) nec vires heroum. i. præſtantiſſimorum virorum:atq; flumina infuſa proſunt,quia non poſſunt extinguere incendium:tum.i.tunc:pius Æneas cœpit,ſup.abſcindere,humeris.ſ.ſuis,veſtem:& vocare deos auxilio.i.in auxilium:& tendere.i. extendere ad deos:palmas.i.manus cõplicatas.(Poſſent infinitiui dicti etiam reſolui in præterita imperfecta indicatiui,per loquutionem rebus narrandis aptam. Sicui videatur impatientius factum,quòd Æneas veſtem abſciderit humeris,non intelligi quòd quum Æneas ludis funebribus præeſſet,ſacerdotisq; officio fungeretur:nõ potuit iis veſtibus,quibus funebria exercuerat,ſuperos inuocare:vnde abſcidit,quia exuendi locus non erat ex humeris veſtem:& vocauit deos auxilio,quod impatientis ſignum non eſt.)vocauit autem ſic,O Iuppiter omnipotens,ſi nondum exoſus, ſup.es: ad vnum.i. omnino, Troianos:& ſiquid.i.in aliquo:pietas antiqua.i.ſolita tua clementia,reſpicit labores humanos.O pater,da nunc claſſi euadere flammam:& eripe letho.i.deletioni & exterminio(licet autem ex vſu, lethum, accipitur pro morte:tamen per naturam ſignificat deletionem:vnde non eſt omnino acyrologia.)res tenues.i.exiles,& modicas:Teucrũm.i. Teucrorum:vel tu,ſi mereor(innuens autem ſe non meruiſſe, deprecatur)dimitte morti.i.exitio:fulmine infeſto.i.vim inferente : quod ſupereſt.i.reliquum eſt.ſ. Troianorum:& obrue hac.i.in hoc loco:tua dextra.i.extingue nos penitus,ſi nihil nobis ſaluum eſſe permittis:Æneas, ſup.vix ediderat.i.eloquutus erat hæc:quum tempeſtas atra.i.ex denſa nube producta: furit.i.præcipitatur:ſine more.i.exemplo,aut modo:& hoc imbribus effuſis:& ardua terrarum.i.montes: & campi.ſ.plani, tremiſcunt tonitru:& imber turbidus aqua,& nigerrimus:denſis Auſtris.i.ventis illis immixtis:ruit.i. præceps decidit:toto æthere.i.aere:& puppes implentur ſuper.i.vſq; ad ſuperfluitatem,aut ſuperimplentur,quod idem eſt robora ſemuſta.i.ſemiexuſta:madeſcunt.i.madefiunt:donec omnis vapor.i.vis ardoris,reſtinctus , ſup.erat:& omnes carinæ ſeruatæ, ſup.erant:à peſte.i.ab incendio , quatuor.ſ. duntaxat:amiſſis.i.abſumptis, per incendium.

ASCENSIVS.

¶Nuntius,&c.] Docet quomodo nuntiatum & reſtinctum eſt nauium incendium:quotq; naues abſumptæ ſint,quia quatuor duntaxat:ſeruatis.ſ.reliquis precibus Æneæ. de quibus Dona. dicit ſic,¶Iuppiter omnipotẽs.]Amplexus eſt omnia,quæ pro malorum neceſſitate fuerant poſtulãda.Iuppiter:hoc ſolũ ſatis eſt auxiliandum.Omnipotens:vt non ſolum præſtandi habeat potentiam,ſed etiam difficilia poſſit remouere:ſed quoniã non ſatis eſt poſſe,niſi etiam velit,addit,Si non omnes ad vnũ odiſti.i.niſi me quoq; odiſti.Addit etiam cõmiſerationem,ponens ægeſtatis anguſtias.Poſtremo,ponit meritũ poſtulantis,& plenum auxilium dantis.¶Senior.] Et ætate,& arte,à Pallade accepta meruerat audire.Eſt autem huic ſentẽtiæ conſona illa Terentiana,Quãdo id fieri non poteſt quod vis,id velis quod poſſis.Hæc ille.¶Ordo eſt.Eumelus.i.vir ille,qui interpretatur,bene curans:nuntius.i.nuntians:præfert.i.ante alios nuntiat:aut perfert ad tumulum Anchiſæ,& ad cuneos theatri.i.ſpectaculi: naues,ſup.eſſe incenſas:& ipſi.ſ.ludo intenti:reſpiciunt atram i.piceam:fauillam.i.flammam ignis:volitare in nymbo.i.forma nubis atræ:& Aſcanius primus,vt.i.ſecundùm quòd ipſe lætus ducebat curſus equeſtres:ſic ipſe acer.i.ſtrennuus:petiuit equo.i.in equo:caſtra turbata.i.incenſas naues:nec magiſtri.i. cuſtodes:exanimes.i.animum timore amittentes:putãtes.ſ.naues,ab hoſtibus,aut pyratis incenſas:poſſunt retinere.ſ.Aſcanium:& inquit,ſup.vbi aduenerat:heu miſere ciues:quis.i.qualis:eſt iſte furor nouus.i.magnus, & inſolitus? quò.ſ.tenditis? quò tenditis nunc.i.quid habetis intentionis? non hoſtem,ſup. repellitis:nec,ſupp.vritis caſtra inimica.i.inimicorum.ſ.Argiuũm,pro Argiuorum.ſed vritis veſtras ſpes.i.naues,in quibus locanda eſt ſpes veſtra,perueniendi ad fatalia regna:en.i.videte,ego,ſup.ſum veſter Aſcanius.q.d.non hoſtis:&,ſup.hoc dicens,proiecit galeam inanem,quia educto capite,ante pedes.ſ. mulierum:qua.ſ.galea:ipſe indutus ludo.i.ad ludum,aut dum luderet:vel ciebat.i.exercebat,& prouocabat ſimulachra belli: & Æneas,qui.ſ.pedes erat:accelerat.i.celeriter accurrit:& agmina Teucrũm,pro Teucrorum.i.Troianorum:accelerãt,ſup. ſimul.Aſt.i.ſed:illæ.ſ.matronæ,quæ naues incenderant:diffugiunt metu.i.præ timore:paſſim per diuerſa littora : & petunt ſyluas,& ſicubi ſaxa concaua,ſupp.erant:ea,ſup.petunt:furtim i.clanculum:piget,ſup.eas incœpti,& lucis.i.vitæ:& ipſæ mutatæ.ſ.à furore,agnoſcunt ſuos:& Iuno.i.inſania immiſſa à Iunone:

Ordo.

PIERIVS.

¶Vdo ſub robore viuit Stupa.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt,vdo ſub pectore.in locis,ſcilicet interiorib.quæ metaphora non ſatis mihi facit.¶Da flammam euadere claſſi.] Antiqua aliquot exemplaria,claſſis,legunt,accuſatiuo caſu,quod non placet.¶Tonitruq; tremiſcunt.] In pleriſq; veteribus exemplaribus,& hic,& alibi,tremeſcunt,per e,in penultima,notatum eſt:vt etiam alibi dictum.¶Semuſta madeſcunt.] In antiquis ferè omnibus,ſemiuſta,quadriſyllabum ſcriptum eſt.coeunt verò duæ mediæ ſyllabæ in vnam,ex ſynæreſi,figura poetica.

At pater Æneas caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes,nunc illuc pectore curas
Mutabat,verſans,Siculis'ne reſideret aruis,
Oblitus fatorum:Italas'ne capeſſeret oras.

SERVIVS.

¶Fatorum.] Oraculorum. ¶Tũ ſenior Nautes.] Bene daturum cõſilium,& ab ætate,& à prudentia & religione,commendat quod autem dixit Pallas, quem docuit. propter illud quod ſuprà diximus,fingit:quia ipſe Romam Palladium detulit,vnde Nautiorum,familia Mineruæ,ſacra retinebat:quod etiam Varro dicit, in libris quos de

Nautes.

Tum ſenior Nautes, vnum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaq́ꝫ inſignem reddidit arte,
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Isq́ꝫ his Ænean ſolatus vocibus infit.
ſNate dea, quò fata trahũt, retrahũtq́ꝫ, ſequamur. NAV.
Quidquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius diuinæ ſtirpis Aceſtes,
Hunc cape conſiliis ſocium, & coniunge volentem,
Huic trade, amiſſis ſuperant qui nauibus, & quos
Perteſum magni incœpti, rerumq́ꝫ tuarum eſt,
Longæuosq́ꝫ ſenes, ac feſſas æquore matres,
Et quidquid tecum inualidum, metuensq́ꝫ pericli eſt,
Delige, & his habeant terris ſine mœnia feſſi,
Vrbem appellabunt promiſſo nomine Aceſtam.
ſTalibus incenſus dictis ſenioris amici, POETA

quos de familiis Troianis ſcripſit. ¶ Vnum.] Præcipuum. ¶ Tritonia Pallas] Pro vno proprio, duo antonomaſia poſuit. ¶ Reddidit arte.] Virtute, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. ¶ Reſponſa dabat.] Laus conſilij. ¶ Vel quæ portenderet ira Magna deûm.] .i. Iuno. & alibi, Cœleſtum vis magna iubet. ¶ Solatus vocibus infit.] Solatur & infit. nam ſolans, debuit dicere. ſicut ſequens, eius indicat conſolatio. ¶ Quidqnid erit.] Vt alibi, Fuerit quodcũq́ꝫ fatebor. ¶ Ferẽdo eſt.] Dum fertur modus gerundij à paſſiuo. ¶ Eſt tibi.] Iã hoc conſilium eſt. ¶ Diuinę ſtirpis.] Propter Dardanũ. ¶ Volentem.] Voliturum: nam velle habebit, nam iam vult. ¶ Superant.] Superſunt, ſuperfluunt: dicit aũt, nõ tantum debiles, ſed etiã valentes

Voliturum.

valentes iuuenes: vnde ſequitur, Longæuosq́ꝫ ſenes: nec enim adderet, q́ꝫ: niſi ſuprà, iuuenes dixiſſet. Itẽ expreſſius, Et quidquid tecum inualidũ eſt, metuẽsq́ꝫ pericli. ¶ Perteſum magni incœpti.] Vt, Si nõ perteſum thalami, tædæq́ꝫ fuiſſet. ¶ Promiſſo nomine.] Ab Aceſte ſ. Dicta autẽ Aceſta, deinde Sẽgeſta. ¶ Tum verò.] Nã & ante cogitauerat: vt, Pectore curas Mutabat verſans. ¶ Animum diducitur.] Græca figura: vt, Mentem læſus. ¶ Et nox atra polum. Quaſi maior cauſſa cogitationis: vt, Et ſub noctem cura recurſat. ¶ Bigis.] Proprie modò. Bigis enim, melius plurali vtimur, quàm ſingulari: ideo, Rorifera gelidũ tenuerat æra biga. Abuſiue dixit Statius. ¶ Cœlo facies delapſa parentis.] Aut ſecũdùm quod

Bigis.

Tum verò in curas animus diducitur omneis,
Et nox atra polum bigis ſubuecta tenebat.
Viſa déhinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ,ſubitò taleis effundere voces.
[Nate,mihi vita quondam,dũ vita manebat, **ANCHI'**
Chare magis,nate Iliacis exercite fatis,
Imperio Iouis huc venio,qui claſſibus ignem
Depulit,& cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior,lectos iuuenes fortiſſima corda
Defer in Italiam,gens dura,atq; aſpera cultu
Debellanda tibi Latio eſt,Ditis tamen ante
Infernas accede domos,& Auerna per alta
Congreſſus pete nate meos:non me impia nanq;
Tartara habent,triſteſq; vmbræ,ſed amœna piorum
Concilia:Elyſiumq; colo,huc caſta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum,& quæ dentur mœnia diſces,
Iamq; vale,torquet medios nox humida curſus,
Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis.

dùm quod ſuprà diximus: quia animæ,cœlum tenent: ſimulachra verò apud inferos ſunt:aut,ad errorẽ pertinet ſomni. Nam & viſa,ait, aut certe à Ioue miſſam poteſtatem aliquam,quæ ſe in Anchiſæ conuerteret vultum:nam & ipſe dicit,Imperio Iouis huc venio. & infert,Elyſiumq; colo. ¶Chare magis.]Pro,charior. bene autem addidit,Dum vita manebat.Nulla enim eſt vita poſt mortem. ¶Imperio Iouis.] Ab authoritate: vt, Ipſe deûm tibi me claro demittit olympo Regnator. ¶Nautes Dat ſenior.]Vt ſolet,iiſdem vſus eſt ſermonibus.Nam ait,Tunc ſenior nautes. ¶Atq; aſpera cultu.] Quod in.9.altius exequitur,Natos ad flumia primum Deferimus. ¶Debellanda tibi.]Bene victoriam. non bella ſola, prædixit: in quibus eſſe poterat terror. ¶Auerna alta.]Vt Gargarus, Gargara: & Tartarus, Tartara. ¶Non me impia nanq;.]Propter facilitatem. ¶Amœna.] Loca ſunt ſo- **Amœnũ** lius voluptatis plena: quaſi amunia, vnde nullus fruct⁹ exoluitur.Vnde nil præſtantes,immunes vocamus. ¶Piorum **Elyſium** Concilia,Elyſiumq; colo.]Elyſium eſt,vbi piorum animæ habitant,poſt corporis,animæq; diſcretionem.Vnde & interitus dicitur,res inter animã & corpus veniens. Ergo Elyſium ἀπὸ τοῦ λύειν.Quod ſecundùm poetas,in medio inferorũ eſt,ſuis felicitatibus plenum: vt, Solemq; ſuum ſua ſydera norunt. ſecundùm philoſophos,Elyſium,eſt inſulæ fortunatæ: quas, ait Sallusti.inclytas eſſe.Home.carminibus,quarum deſcriptionẽ pius cõmentator dicit eſſe ſublatam,ſecundùm theologos,circà lunarem circulum,vbi aer purior eſt:vnde ait ipſe Vergili⁹, Aeris in campis.Item Lucanus,Non illuc auro poſiti, nec thure ſepulti,perueniunt. ¶Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia diſces.] Hæ ſunt cauſſæ propter quas Æneas deſcendit ad inferos.Generis agnitio,& ciuitatis nomen: quod ei nullus vnquàm prædixerat:ſed ſolus indicat pater. Latet enim (vt ſuprà diximus)verum vrbis nomen, vnde ei pater,quaſi ꝓ myſterio & affectione, ait illa inclyta Roma. ¶Torquet medios nox humida curſus,Et me ſæuus equis oriẽs afflauit anhelis.] **Diei diuiſio.** Dies eſt plenus,qui habet horas vigintiquatuor: nam & nox, pars diei eſt.Dicimus autẽ diem,à parte meliore:vnde vſus eſt, vt ſine cõmemoratione noctis,numerũ dicamus dierũ.Hic autem dies,ſecundùm Ægyptios,inchoatur ab occaſu ſolis:ſecundùm Perſas,ab ortu ſolis:ſecundùm Ethruſcos,& Atheniẽſes, à ſexta hora diei:ſecundùm Romanos, à media nocte: & hos nunc ſequutus ait,Medios curſus nox humida torquet, Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis.Hæc autem plene exequitur:& Cicero in Auguralibus, & Au.Gel.in libris Nocti.Atti. Hoc etiam illa res iuris indicat, quòd quum tribunum plebis abnoctare ab vrbe non liceret,licebat tamen exire poſt noctem mediam,& ante mediam reuerti. ¶Sæuus oriens.] Sol, cuius lux eſt vmbris inimica.vnde Luc. Et medio ferit axe diem.Eſt autem phyſicum:nam pereunt vmbræ ſolis aduentu.

ASCENSIVS.

At pater Æneas,&c.]Memorat perplexum Æneam conſilio prudentium virorum, vſum præcipue nautis, & poſtmodum Anchiſæ:à quibus cohortabatur,ſi qui Troianorũ eſſent ignaui,aut inualidi,eos in Sicilia derelinquat:quæ res maximopere in gloriam vergit Romanorũ,qui nõ niſi à validiſſimis,quibuſq; originem traxiſſe per hoc cenſentur:prudenter ergo poeta intentum ſuum,quod eſt Auguſtum,à genere collaudare cõſequitur:in cuius gratiam dixit,Atim,Iulo dilectum,adludens ad Actiam,Auguſti matrẽ: Auguſto à Iulio adoptato chariſſimam. De hac autem re,quum nihil extet Donati, **Ordo.** Ordo eſt. At.i.ſed:Æneas pater.ſ.patratus:gaudebãt enim Romani principes,vocari patres,præcipue Auguſtus,in cuius gratiam nunc Anchiſen,nunc Æneam patrem appellat:concuſſus acerbo caſu.ſ.amiſſarum nauium: mutabat.i.verſabat pectore ingentes curas:nunc.i.aliquando:huc.i.in hanc ſentẽtiam:verſans, ideſt agitans ſecum:ne.i.an:reſideret.i.ſedem caperet:oblitus.i.ſimilis obliti:& immemoris fatorum.i.oraculorum, aut promiſſorum per oracula,quæ fata, ideſt voluntates deorum indicaue- rant;ne.i.

rant:ne.i.an: capeſſeret.i.captum iret: oras.i.regiones Italas. Tum.i.tunc: quũ ſic dubius eſſet.Nautes,vir ille Troianus, ſenior .i. prouectioris ætatis:in qua prudẽtia eſſe ſolet: quem Pallas Tritonia.i.Minerua, dea ſapientiæ, à Tritone palude denominata: docuit vnum, ideſt præcipue: & reddidit, ideſt effecit:inſignem.i.excellentem & inſignitũ:multa arte.i. virtute & peritia: dabat hæc reſponſa, quia interrogatus videtur: aut hæc dicta, quæ cogitationibus Æneę reſpondebant.Docẽs, ſup.vel.i.etiam,ea quæ magna ira deûm.i. deorum.ſ. Iuno: vel ira deorum, læſorum à Troianis,quicunq; eſſent,portenderet.i. porrò intenderet:quia conata eſt Iuno,Quò regnum Italiæ, Lybicas auerteret oras. & dij volebant pietate, & perſeuerantia Æneæ placari: vel.i. etiam:ea quæ ordo fatorum poſceret:quia poſcebat Romanum imperium ex optimis quibuſq; naſci: & ita fata viã inuenerunt. nam Iuno incendit naues,vt nemo Troianorum in Italiam proficiſceretur:dij id permiſerunt, vt nullus imbecillis & vecors, Romani imperij author eſſet: & hic,ſcilicet Nautes:ſolatus.i. conſolatus Æneam:iis vocibus infit,ideſt dicit:& ita ſcribetur, iiſq;,per ij geminum.quod ſi ſcribatur,iſq;,ordo eſt:& is, ſcilicet Nautes:ſolatus.i.conſolans: vocibus.i.verbis:hæc.i.in hoc caſu:infit.i.dicit.O nate dea,ſequamur quò fata trahunt, & retrahunt: quia dum proſpera erat nauigatio, videbãtur trahere in Italiam,& dum aduerſa retrahere: ſed tamen ſemper trahebant:ſed eo medio quò volebant,vt.ſ.ſolummodo, intrarent viuida bello pectora:longa nauigatione exercita.Quidquid erit, ideſt quidquid obuenerit:omnis fortuna eſt ſuperanda.i.vincẽda:ferendo.i.patiendo:dum.ſ.ſuffertur. Eſt tibi Aceſtes Dardanius.i.Troianus: diuinæ ſtirpis.i.ortus de ſtirpe deorum: cape hunc ſocium conſiliis.i.in conſiliis tuis, vel ad conſilia tua: & coniunge hunc volentem.i.voluntarium, & beniuolum:vt ſit nomen ſine temporis ratione:aut volentem.i.voliturum & morigeraturum:trade huic,ſupple eos,qui ſuperant.i.reliqui ſunt nauibus amiſſis.i.qui non poterũt capi claſſe tua,propter amiſſas naues:&,ſupple eos:quos perteſum eſt.i.quos pœnitet:magni incœpti.ſ.regni,conſtituendi in Italia:&,pro ideſt:tuarum rerum,& ſenes longæuos,ac matres feſſas æquore.i.longa nauigatione:& delige,ideſt cum delectu exquire:quidquid eſt tecum inualidum.ſ. quo ad corpus: & metuens pericli, pro periculi.ſ.quo ad animum:& ſinẽ.i. permitte:vt,ſupple tales, habeant mœnia.i.oppidum:his terris.ſ.Siciliæ,ipſi appellabunt vrbem Aceſtam,nomine promiſſo.ſ.ab Aceſte: qui videtur promiſiſſe,ſi qui velint conſtruere vrbem in Sicilia, dare locum,& iura loci, nomenq; ciuitatis: vnde dixit, coniunge volentem, quia ſciuerat eum iam velle.Æneas incenſus, ſupple talibus dictis amicis ſenioris:& ita prudẽtis & beniuoli,vnde illi acquieſcendum viſum eſt.& ita ſubditur.Tum verò.i.ſed tunc: maxime diducitur.i.temperate dirigitur:animum.i. ſecundùm animum:in omnes.i.omnis generis curas.Et nox atra.i.obſcura: tenebat.i.occupabat:polum.ſ.nobis viſibilẽ: qui nobis ſemper ſublimis eſt:ſubuecta bigis,quibus & luna vehitur: quum ſol quadrigis vtatur. Facies, ideſt imago parentis Anchiſæ delapſa cœlo:quia iam in deorum numerum aſſumptum ſignificauit:viſa eſt déhinc,ideſt poſtquàm ſopor curas euicerat, effundere tales voces.O nate magis chare.i.charior mihi vita, ideſt quàm vita:quondam.i. aliquando: dum vita manebat.ſ. mihi nate(inquit)exercite fatis Iliacis.i.Troianis debitis:egovenio huc.i.ad hunc locum:in quo nos ſumus imperio.i.ex mandato Iouis,qui depulit claſſibus ignem,quia eum inuocauerat Æneas,dicens,Iuppiter omni potens,&c.& qui miſeratus eſt tandem ab alto cœlo.Pare, ideſt obtempera, quaſi dicat, quia hoc qui me miſit,vult Iuppiter conſiliis:quæ Nautes ſenior,dat pulcherrima,ideſt decentiſſima & quæ vſui erunt,& genti tuæ decori:defer in Italiam iuuenes lectos, ideſt præſtantium corporum,appoſitorie, corda,ideſt pectora: fortiſſima, ideſt habentes maximos animos:quia gẽs dura & aſpera,ideſt rigida:cultu.i.exercitio;eſt tibi debellanda Latio,ideſt in Italia:tamen.i. licet fatale

licet fatale eſt te debellare Italos:accede antè, ideſt prius, ſcilicet quàm debellare incipias: domos infernas.i.infernales: Ditis,ideſt Plutonis:& pete per Auerna alta.i.profunda,ideſt per atrum & profundum locum Auerni,per quem dicitur, deſcenſus ad inferos:vt paulopoſt principium.6.videbimus:meos congreſſus. i . congrediendo pete me:nanq; tartara.i. loca ſontium profundiſſima,ſcilicet in inferno:impia.i.impiorum receptacula:non habent,ideſt non occupant me. Et bene, quia loca quæ nos iubentes incolimus, nos habemus & inhabitamus:ſed vbi inuiti aſſeruamur nos habent : ve, pro vel:vmbræ triſtes.i.triſtitiā afferentes, non habent me ; ſed concilia.i.conuenticula: amœna piorum,ſcilicet hominum,cultorum dei,dum viuerēt: & colo,ideſt inhabito Elyſium,ideſt campos fortunatos beatorum,ſcilicet incolarum.Sybilla caſta: quia virgo ducet te huc, ideſt ad has noſtras ſedes:multo ſanguīe.i.ſacrificio multi ſanguinis: pecudum, ideſt ouium nigrarum: quia talibus inferi gaudēt. Tum.i. tunc:quum,ſcilicet illic fueris:diſces omne genus tuum.i.à te oriturum:& quæ mœnia dentur,ideſt deſtinētur tibi à fatis:quia Romana mœnia.Iamq;.i.& iam: aut deinceps,vale: quod diſcedentis verbum eſt: nox humida torquet medios curſus.i. medium eſt noctis veſtræ: & Oriens,ſcilicet ſol: ſęuus, ideſt violentus,& infeſtus vmbris,quæ lucem fugiūt afflauit me, ideſt regna ſubterranea equis: anhelis, ideſt anhelantibus ex fatigatione. Niſi autem dixerimus velle ſignificare, tunc oriri ſolem apud regiones inferorum,quas pertranſeat Anchiſes,quum hic ſit medium noctis, difficile erit intelligere,quomodo dicat medium noctis,quum ſol oriatur.Nam ſi dicamus diem inchoari à medio noctis,tunc licèt ſit principium diei,tamen non eſt principium lucis,nec orictis ſolis ; non poteſt ergo ſimul dici,medium noctis,& principium ortus ſolis, niſi ad diuerſa referantur. Nam atram fuiſſe noctem indicat illud, Et nox atra polum bigis ſubuecta tenebat.dicemus ergo Anchiſen ſignificare ſe lumen ſolis offenſurum, niſi præceps abierit,priuſquàm ad inferos redierit:aut quia de cœlo deſcendit,eòq; rediturus eſt:poſſet à ſole offendi,cuius radij in ſublime,priuſquàm in humum ſpargantur:vnde dixit,Afflauit,&c. Verum oritur alia dubitatio.Nam ſi Anchiſes in cœlum translatus eſt,non poteſt vereri lucem:vnde de Daphnide, Cādidus inſuetum miratur limen olympi,Sub pedibuſq; videt nubes,& ſydera Daphnis.de cœlo autem veniſſe dictum eſt,Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis.vnde dicemus,mixtam eſſe in Anchiſa naturam cœleſtem , quæ lucem amat ; & infernam, quæ eandem refugit.

PIERIVS.

Curas Mutabat verſans,Siculis ne reſideret aruis.]In ātiquo admodum codice legere eſt,Mutabat dubius Siculis ne: nō tamen diſplicet,verſans,vulgata lectio. Hunc cape conſiliis ſocium.]In Mediceo,& in antiquis aliquot aliis codicibus manu ſcriptis,conſilij ſocium,habetur:quod valde placet, tametſi lectionem vulgatam non improbo. Vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.] In Roma.codi. & pleriſq; aliis antiquis legere eſt,promiſſo nomine:vt hoc ſit pręmium,quod polliceri debeat Æneas, ſi Aceſtes Troianos recipere non recuſauerit.Nam quod Aceſtes permittere debeat, quaſi rem grauē, aut difficilem,aut indecôram. Vrbem, quod maxime honorificum eſt,ſuo nomine appellari,non ita ſatisfacere videtur. Inferius enim gaudet regno Troianus Aceſtes.Quis etiam promiſſo ab oraculis intelligi poſſit dictum, vt multa à Vergilio κατὰ σιωπώμενον.Neq; ſilentio prætereundum quod in codicibus aliquot antiquis,Aceſten,per n,finales literas,habetur.ἀκέστην,ſanè vrbem eam à Græcis appellari non negarim. Sed eadem etiam ἀκίεστα ab eiſdem dicta, vnde gentis nomen ἀκιεσταῖος. Talibus incenſus.] In codicibus aliquot antiquis, accenſus,habetur. Tum verò in curas animus diducitur.] In Romano codice,in Mediceo,& pleriſq; aliis peruetuſtis legere eſt,animo deducitur.Si verò magis placet,animus:etiam, diducitur,legēdū erit. Id enim eſt vt in diuerſas partes ſcindatur,Homerica ſententia. Subito tales effundere voces.]Antiqua aliquot exemplaria duas tranſponunt dictiones,voces effundere tales:quod non ita placet. Ita quod paulò inferius eſt, Depulit & cœlo tandem : quod eſt, Depulit & tandem cœlo. Congreſſus pete nate meos.]In Mediceo & antiquis pleriſq; codici.amplexus,habetur,pro congreſſus:vt alibi,Ire ad cōplexum chari genitoris. Tartara habent, triſteſq; vmbræ.] Veteres aliquot codices diſiunctiue legunt , triſtes ve vmbræ. Romanus,Medi.atq; nonnulli alij, triſtes vmbræ, appoſitiue: abſq; vlla coniunctione.Verum hoc parui omnino momenti in medio relinquatur,Elyſiumq; colo,huc caſta Sibylla.Nonnulli dant hoc adſpirationi quod colo. Huc, abſq; ſynalæpha poſitum ſit.Vim enim conſonantis eam habere volunt. Superi⁹ tamē nulla fuit adſpiratio, quum ſcriberet Verg.Quid ſtruit,aut qua ſpe inimica ingente moratur?& ita ſæpe alibi. Dicendum itaq; hæc ad Homeri,& Græcorum aliorum imitationē à Vergilio ſæpe poſita.Nam eā vocalium incolumitatem,altera ſubſequente,Latini Criticivix indulgent.

[Dixerat,& tenueis fugit ceu fumus in auras POETA
Æneas.[Quò deinde ruis? quò ꝓripis? inquit, ÆNEAS
Quèm fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
[Hæc memorās cinerē,& ſopitos ſuſcitat igneis. POE.
Pergameumq; Larem,& canæ penetralia Veſtæ
Farre pio,& plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios,primumq; accerſit Aceſten,
Et Iouis imperium,& chari præcepta parentis
Edocet,& quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis,nec iuſſa recuſat Aceſtes,
Tranſcribunt vrbi matres,populumq; volentem.
Deponunt animos nil magnæ laudis egenteis.
Ipſi tranſtra nouant,flammiſq; ambeſa reponunt
Robora nauigiis,aptant remoſq;,rudenteiſq;,
Exigui numero,ſed bello viuida virtus.
Interea Æneas vrbem deſignat aratro,
Sortiturq; domos,hoc Ilium,& hæc loca Troiæ
Eſſe iubet,gaudet regno Troianus Aceſtes,
Indicitq; forum,& patribus dat iura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ,tumuloq; ſacerdos.
Et lucus late ſacer additur Anchiſeo.

SERVIVS.

Æneas,&c.]Ordo eſt.Æneas deinde,quò ruis? quèm fugis? quaſi ignorans rationem, qua fugeret . Farre pio.] Vel,quia exinde ſacrificabant:vel , quia mos fuit apud maiores , vt diuinum ignem farre ſeruarent: quia ſi duraſſet in alterum diem, eum aptum agendis rebus ſacrificabant. Canæ.]Aut antiquæ, aut propter ignis fauillas. Primum.] Principem . Acerra.].i. archa thurali:id quod continet,pro eo quòd cōtinetur. Haud mora.]Hoc eſt quod ait, Et coniunge volentem. Nec iuſſa.] Voluntatem : vt ſuprà,Infandum regina iubes renouare dolorem.Aut certe , quæ Iuppiter iuſſerat . Tranſcribunt vrbi matres.] Romani moris verbum eſt. Tranſcripti enim, in Colonias deducebantur. (Tranſcribi.) Vrbi.]Ad vrbem. Deponunt.]Quaſi de nauibus. Animos nil magnæ laudis egentes.]Aut Æneas deponit eos, qui nulla gloriæ cupiditate tanguntur . Aut hi,qui erant tranſcripti, ideſt matres.Et volentiū multitudo deponunt animos.i. ſubmittunt inertiæ . Robora nauigiis.] Melius ſic diſtinguitur. Exigui numero,ſed bello viuida virtus.]Tranſit ad rem à numero. Vrbem deſignat aratro] Quem Cato in Originibus,dicit morem fuiſſe.Conditores enim ciuitatis, taurum in dextram, vaccam intrinſecus iungebant,& incincti ritu Sabino,ideſt togæ,parte caput velati , parte ſuccincti,tenebant ſtiuam incuruam,vt glebæ omnes intrinſecus euaderent. Et ita ſulco ducto,loca murorum deſignabant,& aratrum ſuſpēdentes circà loca portarum: vnde territorium, dictum eſt quaſi terribouium, tritum bobus & aratro. (Territorium.) Regno Troianus Aceſtes .] Suo nomine enim fuerat ciuitas appellata. Indicitq; forum.] Ideſt tempus & locum deſignat , agendorum negotiorum,qui conuentus vocatur.Indicit autem,verbum iuris eſt:& per hoc potentem, vult ſignificare ciuitatem . Et patribus dat iura vocatis.]Dat condendi iuris poteſtatē,his quos appellauerat patres: aut certe, vocatis patribus iura diſtribuit.Hi autem (vt Salluſti. dicit) vel ætate,vel curæ ſimilitudine,patres appellati ſunt. (Patres.) Senatores autem, alij à ſenecta ætate:alij à ſinendo dictos,accipiunt:ipſi enī agendi facultatē dabant per ſenatuſconſultū. (Senatores.) Idaliæ.] Cypriæ. Sacerdotes.] Alij ad tumulum : alij , verſo ordine , ad templum referunt:vt lucus tantùm tumulo det Anchiſæ:vt,Inducite fontibus vmbras ,paſtores, Nemora enim aptabant ſepulchris.

ASCENSIVS.

Dixerat,&c.] Poſt abſceſſum Anchiſæ, quem Æneas adloqui volebat, abeuntem ſacrificia innouauit: & conſilia patris Aceſtæ patefecit,qui ea comprobauit , vnde vrbis fundamenta

 iaciunt,

iaciunt,& templum Veneri,& lucum Anchiſæ extruunt,reparatiſq; remis,& cæteris nauigiorum armis,cæteri abire parãt. vnde Donati hoc ſolum habetur,¶Patribus dat iuravocatis.] Hoc ad Æneam refertur:ad quem redit,poſt expletam Aceſtæ

Ordo. beniuolentiam. ℭOrdo aũt eſt.Dixerat.ſ.Anchiſes:&fugit.i. abit,& euaneſcit in auras tenuus,ceu fumus Æneas,inquit, dé inde.ſ.poſtquàm abire videbat : quò ruis.i. præceps abis? quò proripis.i.porrò rapis,& aufers,ſup.te?quèm fugis? quaſi dicat fugis'ne filium tuum:aut,ſi nullum fugis,quis arcet. i. abſtinet te,noſtris complexibus?i.cur non promitteris à nobis cõplecti?ipſe memorans.i.quum hæc diceret,aut dixiſſet : ſuſcitat.i.commouet cinerem,& ignus ſopitos.i. coopertos cinere: & ipſe ſupplex veneratur Larem Pergameum.i.ignem perpetuum,quem Troiani colebant,hoc eſt Veſtam : vnde addit : & penetralia.i.arcana, Veſtæ canæ.i.antiquæ,& fauillis caneſcentis:farre pio.i.religioſo,& ſacrificiis debito : & acerra.i.thuribulo:plena.ſ.thuris.Ipſe accerſit.i.aduocatũ it:aut aduocat extemplo.i.ilicò,peracto ſacrificio:ſocios.ſ.profectionis : hoc eſt concionem citat:& primum.i.præcipue,aut ante alios,accerſit Aceſten:& edocet,ſup.eos enarrando,imperium Iouis ſignificatum.ſ.per Anchiſen,qui ſe Iouis imperio aduenïſſe dixit:&, pro ideſt:præcepta parentis.ſ.Anchiſe:chari.i.multum dilecti: & edocet,quæ ſententia conſtet.i.ſedeat,& firma ſit:quia prius hæſitabat,nunc animo.ſ.ſuo:mora haud.i.non,ſup.fit , cõſilijs i.deliberationi.i.non capitur longa deliberatio:nec Aceſtes recuſat iuſſa.i.imperia Iouis,& præcepta Anchiſæ:& iuſſa.i. voluntatem Æneæ: & ita ipſi ambo , aut deputati ab eis tranſcribunt vrbi.i.ad inhabitandam vrbem,matres,& populum volẽtem.ſ.manere,& ipſi tranſcripti:& qui volebant tranſcribi:deponunt.i.ſubmittunt animos;nil.i.in nullo egẽtes. i.cupidos, quia earum rerum quarum egemus,cupidi ſumus magnæ laudis.i.qui non tangebantur cupiditate magnæ laudis:& q paruifaciebant magnam laudem,pluris facientes requiem & ſolatium, quàm gloriam & laudem:aut qui tranſcribunt, deponũt ſ.à nauibus:aut,deponunt.i.quaſi depoſitorios committuntvrbi:animos nil magnæ laudis:egentes.i.non tactos , cupiditate magnæ laudis.Poſſet fortè & ſic exponi:deponunt.ſ.à numero tranſcriptorum;animos nil egentus magnę laudis: ſed plenos, quia non egemus rebus,niſi eis careamus,quum ergo ipſi qui in Italiam deducendi ſunt,laude magna nõ careant: nec ea egere dicentur.ſed prima conſtructio mihi placet : quia addit ipſi ſ.qui abituri ſunt:nouant.i.innouãt:tranſtra.ſ.ſemuſta igni, & reponũt nauigiis:robora.i.fortes trabes:ambeſa.i.circùm eſas, & abſumptas flammis.ſ.immiſſis:& aptãt remos, & rudentus i.funus,ſeu chordasvelorum exiſtentus:exigui.i.pauci numero:ſed virtus viuida.i.veges & idonea:bello.i.ad bellum gerẽdum.Interea.ſ.dum reliqui nauibus reſarciendis eſſent intenti,Æneas deſignat vrbem aratro:quo.ſ.mœnia deſignabant , faciens ſulcum:vt Seruius declarat:& ſortitur.i.per ſortus diſtribuit domos:& iubet hoc eſſe.i.repręſentare,& dici Ilium.i.arcem Troianã:& hæc eſſe loca Troię,Aceſtes Troianus gaudet regno.i.iuriſdictione ciuitatis à Troianis,in modũ Troiæ conditæ:& ideo quia ſub ditione eius eſſe permittebat Æneas,permiſit etiam vt illi nomen ſuum imponeret,& Aceſtamvocaret, iuraq; ciuibus daret:vnde addit,&Aceſtes,ſup.indicit forum.i. mercatum:& dat patribus.i.ſenioribus,vocatis.ſ.ad concionẽ, vnde Kalendæ dictæ:iura.ſ.ciuitatis nouæ:tunc.i.déinde: ſedes ſ.templi:fundatur.i.corroboratur,ſi prius erat extructa,aut extruitur: Veneri Idaliæ.i.quæ in Idalio,Luco Cyprio præcipue colitur:in vertice Erycino.i.Erycis montis,ab Eryce,filio Veneris,dicto:exiſtens vicina aſtris.i.educto quaſi ad aſtra:& ſacerdos,ac lucus ſacer.i.conſecratus,late additur tumulo Anchiſeo.i.in quo Anchiſes ſepultus fuerat.

PIERIVS.

¶Quem fugis?]In codi.aliquot manu ſcriptis,Quid, legitur: Sed,Quem,legere multo meli⁹,ob emphaſin & pathos . ¶Accerſit Aceſten.],In antiquis pleriſq; codi. arceſſit:de quo alibi latius dictum.¶Ambeſa reponunt.]In antiquis aliquot codi. ambeſſa,geminato ſſ,ſcriptũ eſt:vt olim , auſſus,fuſſus, odioſſus,imperioſſus,& ſimilia:quæ Victorinus,ſſ geminato, ſcribi ſolita teſtatur.Nos autem vſum ſequamur.¶Hoc Iliũ, & hæc loca Troię Eſſe iubet.]In antiquis aliquot codicibus, hoc iliũ hæc loca:abſq;,&.In aliquot aliis,Ilion:vt p ſe verſus ſtet abſq; figura. In pleriſq; verò antiquioribus , Hæc loca Troiã Eſſe iubet:quod eruditis auribus mirifice ſatisfacere videtur.Quod verò dicebamus eſſe codices antiquos,in quibus,Ilium:hæc loca abſq; ſynalęphe ſcriptum ſit,laudat Probusvigilantiam Vergilianam,quòd vbiq; fecerit, m finalem,à vocali excipi, aut ab adſpiratione,vt eſſet ſinalæphæ locus:quod non obſeruarit Ennius, quum ſcripſit,Milia militum octo.Quare ex Probi ſentẽtia,ſi Latine,Ilium,ſcripſerimus:&,ſubiiciendum erit. Si verò Ilion,vt Ouidius,Ilion & Tenedos: nulla opus erit copulatiua,¶Tunc

na. ¶ Tunc vicina aſtris.] Scribendum eſt omnino, Tum, ex codi. antiquis, & ſententiæ continuatione. ¶ Tumuloq; ſacerdos Et dos Et lucus.] Antiqui aliquot codices, Ac lucus, legunt: ſed illud, q;, atq;, &: vt apud Græcos, τε, καὶ, frequentiſſimum eſt apud authores bonos: vtraq; verò lectio non inuenuſta.

SERVIVS.

¶ Viſa maris facies.] Vt, Me'ne ſalis placidi vultum. Vult autem iſtos, aſpectum quoq; maris horrere. ¶ Fugæ.] Profectionis. ¶ Eryci, & tempeſtatibus.] Bene iũxit. Procellæ enim, aut de fluminibus, aut de montibus, quaſi περὶ πναίας dicuntur. ¶ Soluiq; ex ordine funes.] Ordo eſt: iubet cædere ex ordine. i. rite peragi ſacrificium, & ſic ſolui funem. ſic in. 7. Phrygiamq; ex ordine matrẽ inuocat. i. rite. ¶ Tõſæ oliuæ.] Comptæ minutis foliis. ¶ Procùl ĩ prora.] Ideſt in parte extrema.

Iamq; dies epulata nouem gens omnis, & aris
Factus honos, placidi ſtrauerunt æquora venti,
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurua ingens per littora fletus,
Complexi inter ſe noctemq;, diemq; morantur.
Ipſæ iam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemq; fugæ perferre laborem,
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lachrymans commendat Aceſtæ.
Treis Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde iubet, ſoluiq; ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ foliis euinctus oliuæ,
Stans procùl in prora, pateram tenet, extaq; ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes.
Certatim ſocij feriunt mare, & æquora verrunt.

ASCENSIVS.

¶ Iamq; dies, epula. &c.] Cõmemorat quomodo extructa vrbe, epulati ſunt profecturi, cum permanentib⁹ auſpicibus cœptorum operum operati ſunt, Eryciq; fratri ad nauigationem proſperã habendam. Item, ne odio Æneæ, ſed diuturnę nauigationis tædio, & Iunonis ſuaſu, eos qui vrbem expoſcebant id feciſſe putemus: dicit quum abinuicẽ ſeparandi eſſent: quo tempore maxime viget amoris ignis: eoſipſos qui vrbem orauerant, nũc paratos omnem fugæ perferre laborem. De quare, quũ Donatus aut interciderit, aut nihil dixerit, ℭ Ordo eſt. Ordo. Iamq;. i. & iam: omnis gens. ſ. tam abitura, quàm permanſura: epulata, ſup. erat. i. conuixerat, nouẽ dies: & honos factus, ſup. fuit aris. i. ſacrificatum fuit: & venti placidi ſtrauerunt. i. æquauerunt æquora: & Auſter aſpirans creber. i. crebro: vocat. i. inuitat rurſus: in altum. ſ. mare. Ingens fletus exoritur per littora procurua: dum. ſ. alij ab aliis diſcederent: & ipſi complexi. i. cõplectentes inter ſe, morantur noctem & diem, ita quòd diſcedere nequirent. Ipſę matres, & ipſi. ſ. viri imbecilles, aut ignauiores, quibus facies. i. aſpectus, aut fractura: & effigies, ſeu ſpecies maris viſa eſt quondam aſpera: & quibus numen maris. i. quod mari præeſt: viſum, ſup. eſt, non tolerabile: quia toties pericula paſſi fuerant, volunt iam ire. i. proficiſci cum aliis: & perferre. i. ad finem vſq; ferre omnem laborem fugæ. i. profectionis & ꝓfugij: quos. ſ. flentes, & abire volentes, Æneas bonus. i. clemẽs & pius: ſolatur. i. conſolatur: dictis amicis. i. amicabilibus, & lachrymãs, cõmẽdat, ſup. eos, Aceſtæ cõſanguineo. Et iubet deinde. i. poſtq;, eos cõſolat⁹ fuerat, cædere. i. mactare: ex ordĩe. i. rite, Eryci. ſ. fratri ſuo, Veneris filio: ſed (vt pri⁹ dictũ eſt) meretricis: ꝓ deo tñ habitò, treis vitulos, & tempeſtatibus agnam: ſicut pri⁹ dictum eſt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicib⁹ albam: & iubet funes ſolui. ſ. ſacrificio peracto. Ipſe qui ſ. rebus vilibus, intentus nõ erat, ſed eas ſperauerat: euinctus caput. i. habens caput euinctum, foliis oliuæ tonſæ, tenet pateram, ſtãs in celſa puppi: & proiicit exta. ſ. vitulorum: in fluctus ſalſos i. mare: ac fundit vina liquẽtia. i. pura & lympida. Ventus ſurgens à puppi. i. à poſteriori parte nauis: proſequtur euntes. i. procedentes iã in nauigatione. Socij feriũt certatim. i. cũ certamine laudis: quãoptime. ſ. quiſq; poteſt, mare: & verrũt. ſ. remis: æquora, ideſt maria plana & æqua, hoc eſt remis & vẽtis, operam nauant.

PIERIVS.

¶ Et nõ tolerabile nu.] In Ro. co. cœlũ: nõ, numẽ, habet. Supi⁹ enim, Ferre ſe tam diu freta tot, & inhoſpita ſaxa, Syderaq; lamentabantur. poſitum verò cœlum, pro cœli tempeſtatib⁹. Sed enim pleriq; alij codices manu ſcripti, numen, legunt: quæ lectio nequaquàm expungenda eſt. ¶ Soluiq; ex ordine funes.] In antiquis codi. quotquot vidi, funem, vnitatis numero, legitur figurate. ¶ Stans procùl in prora.] Varia admodum huius hemiſtichij lectio eſt in cod. antiquis. Aliquot enim legunt, In proram: quod minime placet: quod alibi ſtare cum ablatiuo, & in, præpoſitione, poſitum habetur. In Longobardico exemplari, Trans procùl: inuſitata admodum lectione. Stare verò, non neſcimus adorantium eſſe, tam ex poetarum, hiſtoricorumq; teſtimoniis, quàm ex cynocephalo ſtante, in ſacris Ægyptiorũ literis. Eſt & alia lectio in antiquo admodum codice, Stans celſa in puppi. ſed illud alia ratione dictum eſt. Hoc loco deos maris adloquuturum: veriſimile eſt, in prorã proceſſiſſe, quæ iam mare proſpectabat. hinc illud ſtatim ſubiectum, Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes. ¶ Porricit in fluctus.] Legendum quidem, Porricit, ex Macrobij ſententia, contra omnium penè veterum codicum fidem, in quibus paſſim, Proicit.

SERVIVS.

¶ Effũdit pectore.] Hoc eſt quum doleret: vt, Funditq; preces rex pectore ab imo. ¶ Preces deſcendere in omneis] Si qd inuidię eſt, in humillimis precibus, imputãdum eſt Iunoni. Nam omneis dicendo, etiam humiles ſignificat. vnde ait etiam, deſcendere. ¶ Quam nec longa dies] Ideſt tẽpus, de quo Dies. licet meli⁹ fœminino gñe dicamus, tñ etiam maſculino dicim⁹. Nã, de certo die, maſculino tantùm vtẽdum eſt. ¶ Pietas nec mitigat vlla.] Aut Troianorũ, q pij ſunt. aut certe ꝓpter illud, Iunoni Argiuæ iuſſos adolemus honores. quaſi quę nec ſacrificiis placaret. ¶ Infracta.] Valde fracta: vt, Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos. ¶ Media de gẽte.] Id eſt totius gentis potentem. ¶ Exediſſe.] Muliẽbriter dictum, nam inde eſt quod ſequtur, Cineres, atq; oſſa peremptę. Sanè, edo, habet & rectam, ſed antiquã declinationẽ: vt edo, edis, edit: & anomalam, vt edo, ẽs, ẽſt: quarũ Es, eſt. ſecunda & tertia perſonę, lõgæ ſunt, propter differẽtiã, ſum, ĕs, ĕſt. Edit autem, in præterito producit ẽ, vt lẽgit. ¶ Cauſſas tanti ſciat illa furoris] Bene ſupprimit: contrà ipſam eñi ſunt, quæ Iuno exequitur in. 10. vt, Me duce Dardanius ſpartam exa. ¶ Quam molem.] Vt, Tãtas audetis tollere moles. ¶ Nequidquàm.] Aut ſine cauſſa, & nulla extante ratione, aut, nequidquàm ad eius pertinet mentem. Vnã enim nauem ex omnib⁹ vertit. ¶ In regnis hoc auſa tuis] Vt, Non illi imperium pelagi, ſæuũq; tri. ¶ Actis.] Furore compulſis: vt, Reginam Alecto ſtimulis agitundiq; Bacchi. ¶ Ignotę] Ignobili: vt, Nã ſæpe fauos ignotus adedit ſtel. Et dixit, ignotæ, ad Italiæ comparationẽ. Nam ignota nõ erat, ad quã Troiani bis venerant. ¶ Tibi.] Per tuum regnum. ¶ Si conceſſa.]

At Venus interea Neptunum exercita curis
Adloquitur, taleisq; effundit pectore queſtus.
Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus VENVS
Cogunt me Neptune preces deſcendere in omneis.
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla,
Nec Iouis imperio, fatis'ue infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygũm exediſſe nephandis
Vrbem odiis, ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem
Relliquias Troiæ, cineres atq; oſſa peremptæ
Inſequitur, cauſſas tanti ſciat illa furoris,
Ipſa mihi nuper Libycis (tu teſtis) in vndis
Quam molem ſubitò excierit, maria omnia cœlo
Miſcuit, Æoliis nequidquàm freta procellis,
In regnis hoc auſa tuis.
Pròh ſcælus, ecce etiam Troianis matribus actis
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa, ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per vndas

Vela tibi,liceat Laurentem attingere Tybrim,
Si conceſſa peto,ſi dant ea mœnia Parcæ.
[Tū Saturnius hæc domitor maris edidit alti. POETA
[Phas omne eſt Cytherea meis te fidere regnis, NEPT.
Vnde genus ducis,merui quoq;,ſæpe furores
Compreſſi,& rabiem tantam cœliq;,mariſq;.
Nec minor in terris(Xanthum,Simoentaq; teſtor)
Æneæ mihi cura tui,quum Troia Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho,gemerentq; repleti
Amnes,nec reperire viam,atq; euoluere poſſet
In mare ſe Xanthus:Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Ænean,nec diis,nec viribus æquis,
Nube caua eripui,cuperem quum vertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.
Nunc quoq; mens eadem perſtat mihi,pelle timores,
Tutus quos optas,portus accedet Auerni,
Vnus erit tantùm,amiſſum quem gurgite quæret,
Vnum pro multis dabitur caput.

conceſſa]Siquidem:nam ſi,modò confirmantis eſt:arguit aũt à poſſibili. ¶Phas omne eſt.] Poſſibile eſt. ¶Meis regnis fidere.] Nã fido,datiuum tantùm regit. ¶Vnde genus ducis.]Nam Saturnus,cælio patri falce virilia amputauit,quæ lapſa in mare ſunt:de quorũ cruore & maris ſpuma,nata eſt Venus:vnde à ἀφροδίτι dicitur.nam ἀφρός,ſpuma eſt. Ratio eſt,quòd omnes vires vſu Venereo debilitantur,qui ſine corporis damno,non geritur:ergo de dãno orta eſt Venus,& ex mari:quia ſudor ſalſus eſt,qui ſemper elicit coitum. Hinc Myrtus ei ſacratur,quæ littoribus oritur. ¶Merui.] Etiam præſtiti:vt,Nec te regina negabo Prome.Alij dicunt,militaui:vt,Ære merent paruo. ¶Rabiem tantam,cœliq;,mariſq;.] Vt in I.legimus. ¶In terris.]Etiam in terris:nam augmentum eſt. ¶In mare ſe Xanthus.]Omnia hæc Homeri ſunt. ¶Nec diis,nec viribus æquis.] .i. aduerſis. liptote eſt figura:aut,non æquali fauore. Plures enim dij,Græcis fauebant. De matribus autem intelligere non poſſumus,quia Thetide melior eſt Venus,& ei præſenti derogare nollet. ¶Vertere ab imo.] Quod proprium eius eſt:vt,Magnoq; emota tridenti Fundamenta quatit. Hinc,vt ſuprà diximus,ἐνοσίχθον,Neptunus,dictus eſt ab ἔνοσις,& χθών,eo quòd terram quatiat,& fecit augmentum,quum ſe præſtitiſſe dicit iratum. ¶Portus accedet.] Hæc diſtinguendum,ne ſit contrarium Veneris petitioni,quæ(ait)liceat Laurentē attingere Tybrim. ¶Amiſſum quem gurgite quæres.] Miſenum dicit,de quo legimꝰ,Inter ſaxa virûm ſpumoſa immiſerat vnda. ¶Vnꝰ erit.]Miſenum dicit. ¶Vnum pro multis dabitur caput.] Palinurum intelligit:nam falſum erit,ſi vnum voluerimus accipere.Dúo em̄ perierũt,Palinurus,& Miſenus. ASCEN.

(Venus.)

¶At Venus interea,&c.]Quũ ita proſpere abnauigarent Troiani,Venus memor,quòd id prius quoq; fecerant:vnde dictum eſt in.I. Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti,& ſpumas ſalis ære ruebãt.ſed Iunonis factione,inductus Æolus,maria concitauerat:paulopoſt eoſq; in Aphricam ad Carthaginem diſpulerat:non confiſa mari,neq; cœlo ſereno Neptunum adiit:rogans,vt inuidiæ Iunonis obſtaret,Troianiſq; faueret:quod & ille promittit,commemorans,vt firmius confideret,quæ prius contulerat in Æneam beneficia:docens tamen vnum atq; alterum,pro cæterorum ſalute ſubmergendum,ſcilicet Palinurum,atq; Miſenum,veruntamen poſſet dici de ſolo Palinuro loquutum deum:nam is ſolus ſubmerſus erat,priuſquàm ad Italiam peruenerint. Miſenus autem in littore Italico,ab ipſo adhuc denominato,quia Tritones prouocauerat,non ad deorum placationem ſubmerſus eſt. De oratione autem Veneris hæc pauca dicit Donatus, ¶Iunonis grauis.] Magnum artificium:nam in ipſo principio,& ſuam perſonam commendat,& aduerſarie deturpat:& incipit à nomine:& addit,grauis ira:& exaggerat quòd pectus eius dicat inſaturabile.Quòd autem crudelis in Troianis ſit,ipſius Neptuni teſtimonio,probat.Hæc ille. ¶Ordo eſt.At.i.ſed:Venus exercita.i.ſollicita,& fatigata curis:adloquitur interea,ſcilicet dũ ſic proſpere nauigarent Troiani:Neptunum,qui deus maris eſt:& effundit pectore.i.ex intima affectione:tales queſtus.i.tales querelas,grauis ira Iunonis:nec.i.& non:& pectus non exaturabile,ideſt quod exaturari nequit odiis,ô Neptune,cogunt me deſcendere in omnes preces:quia qui precatur,ſupplicem ſe præbet:& ita quodammodo deſcendit.Quam.ſ.Iunonem:nec dies.i.tempeſtas longa:nec vlla pietas,ſcilicet Æneæ,qui ei ſacrificauerat:vt dictum eſt in.3.huius:& id ex conſilio Heleni:mitigat.i.mitem facit,ac placat:quia poſt illud ſacrificium,procurauerat tempeſtatem.de qua in.I.dictum eſt.Nec.i.& non,ſupple quæ non quieſcit imperio Iouis.i.licet Iuppiter imperauerit Æneam in Italiam proficiſci,& id eam permittere:ve,pro vel:infracta,ideſt valde fracta:fatis,ideſt quia ſcit fata id velle,vt in Italia imperium conſtituant:vnde dictum in.I. Siquâ fata ſinant:iam tum tenditq;,fouetq;.docet autem,quomodo nõ ſit ſaturabilis:& bene perſtat in metaphora ab auidis lurconibus,dicens:non ſatis eſt,ſcilicet Iunoni,viſum exediſſe.i.quòd exederit &

(Ordo.)

exederit & abſumpſerit:odiis nephãdis,ne id iure putetur feciſſe vrbē,ſcilicet Troiam,de media gente Phrygũm:nec,ſupp.ſatis eſt traxiſſe relliquias Troiæ,per omnem pœnam,,ideſt om̄e genus pœnarum & afflictionum:ſed,,ſupp.inſequitur,ideſt indeſinenter perſequitur cineres,atq; oſſa Troiæ peremptæ.i.quidquid adhuc ſupereſt,poſt incēdium Troiæ,ad extremum perſequitur:ſciat illa.q.d.ego quidem neſcio:nec puto eam poſſe ſcire cauſſas tanti furoris.i.iracundiæ in Troianos conceptæ:tu ipſe(niſi legatur ipſa)teſtis,ſup.es mihi,quam.i.qualē,& quam magnam molem,ſcilicet aquarum & ventorum:ipſa excierit.i.excitauerit ſubitò,nuper,ſcilicet quum ad Carthaginē repulſus eſt Æneas,in vndis Libycis.i.Carthaginenſibus:quia ipſa miſcuit,ideſt confudit:omnia maria cœlo,ideſt commouit ea ad cœlum vſq;:freta,ideſt adiuta:nequidquàm.i.ſine cauſſa,aut fruſtra,quia non eſt conſequuta per hoc intentum ſuum:procellis Æoliis.i.ab Æoliis ventis excitatis,auſa hoc.i.tantum facinus in tuis regnis:quod & Neptuno doluerat,quãdo in.I.dixit,,Regiq; hæc dicite veſtro. Non illi imperium pelagi,ſæuumq; tridentem,Sed mihi ſorte datum. Prô,dolentis,& exprobrantis interiectio,vt apud comicum,Prô ſupreme Iuppiter:neq; cum h,neq; cum ch,recte ſcribitur,licet vt à præpoſitione differat,vſus h adiecerit.Prô igitur,ſcelus,proclamatio eſt.q.d.ô deteſtabile ſcælus:ecce ipa exuſſit puppes fœde.i.turpi dolo:& hoc matribus i.matronis Troianis:actis,ideſt percitis furore:& ſubegit,ideſt ſubigendo(quod indignius eſt,quàm ſi coegit,diceret)compulit:linquere terræ ignotę,ſcilicet manentibus:ſocios.ſ.longę profectionis:& hoc claſſe amiſſa.ſ.per incendium,fraude Iunonis immiſſum.Quod ſupereſt.i.quod reliquum eſt:quum ad præterita non ſit potentia:oro liceat tibi.i.oſtende \te\ potētem,& tibi licere:dare vela tuta,per vndas.ſ.tuas:per quas illa potuit tempeſtatem excitare:aut liceat Troianis dare vela tuta tibi,per vndas.ſ.tuas:& liceat attingere Tybrim Laurentem,ideſt per agros Laurentes defluentem:ſi ego peto conceſſa.i.permiſſa à diis:& ſi Parcæ.i.deæ fatales,dant ea mœnia:bene autem ſciuit,quòd ea darent ex conſultatione Iouis in.I. habita.Tunc.ſ.poſtquàm ſic loquuta eſt Venus:Saturnius.i.Saturni filius:Neptunus domitor alti maris:edidit.i.eloquutus eſt,hæc.ſ.ſequentia.ô Cytherea,ideſt Venus,quæ in Cytheris coleris:omne phas eſt.i.omnino licitum eſt:te fidere.i.confidere,meis regnis:vnde ducis.i.trahis:genus,ideſt originem:(quia Venus è mari nata dicitur:è ſpumis.ſ.maris.)ego quoq; merui ſ.vt cõfideres,aut ſępe demerui te,aut bene meritus ſum de te:ego compreſſi ſæpe furores,ideſt commotiones:& tantam.i.vehementem,aut quantam noſti,rabiem maris,& cœli.i.aeris.Nec.i.& non:& ego teſtor Xanthum,& Simoenta,fluuios illos Troiæ:non minor cura fuit mihi Æneæ tui.i.de Ænea filio tuo,in terris.ſ.quàm in mari. Nam quum Achilles ſequens.i.inſequens:agmina Troia.i.Troiana(triſſyllabum eſt)exanimata.i.metu perculſa:impingeret,ſupp.ea:muris.i.ad muros:&,ſup.quum ipſe daret letho,ideſt morti:multa milia.ſ.Troianorum:& amnes.ſ.Xanthus & Simois:repleti.ſ.cadaueribus:gemerent.ſ.ſub mole eorum:nec Xanthus poſſet reperire viã,ideſt aluei meatum:atq; euoluere ſe in mare.i.quum impediretur curſus eius,multitudine cadauerum:ego eripui tunc Æneam congreſſum Pelidæ.i.Achilli,Pelei filio:forti.i.cum Achille forti:nec diis æquis.i.æque fauentibus:quia conſtituerãt dij,Troiam euertere:vnde dictũ eſt,Ferus omnia Iuppiter Argis tranſtulit.nec viribus æquis.i.æque potentibus:eripui(dicit) nube caua.i.per nubē cauam,quam circũmiecit.Item,ſup.quũ i.quando:ego cuperem vertere ab imo.i.funditus euertere(vnde dictum eſt in.2.Neptunus muros,magnoq; emota tridenti Fundamenta quatit.)mœnia Troiæ periuræ(quæ ideo vertere volebat,quia periura erat Troia.i.gens Troiana mercedē promiſſam,iuramento nõ reponens)ſtructa meis manibus,ſupple idem feci:aut eripui Æneam:eadem mens perſtat.i.perſeuerat mihi:quoq;.i.etiam nunc.i.vellem adhuc liberare Æneam,ſi neceſſe eſſet:pelle igitur timores:quia ipſe accedet tutus.i.protectus

(Prô interiectio.)

tectus auxilio meo: portus Auerni, quos optas.ſ.eũ accedere: aut, quos ipſe optat: & ita potius legendum puto, quia ſcit Anchiſen admonuiſſe Æneam, vt prius Auernum accedat, petiturus manes: Venus autem optabat Laurentem, Tybrim accederet. aut ſi legatur, optas, diſtinguamus, vt Ser. vult, ſic: ipſe accedet tutus portus, quos optas.ſ.oſtia Tybris tantùm vnus erit: quem amiſſum quæres in gurgite Auerni.ſ.Miſenus: & vnum caput dabitur pro multis.i.pro ſalute multorum.ſ. Palinurus, princeps nautarum, qui ſubmergetur in mari, antequàm ad Auernum peruenient.

PIERIVS.

¶Adloquitur, talisq́.]In ant. adloquitur, talisq́: vt in veterũ imperatorum nummis, adloquutio, per d, ante l, notatũ. ¶Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus.]In Rom. cod. in Mediceo, & pleriſq; aliis antiquis, ita legitur, & ſcribitur, ira nec exſaturabile. In Longobardico, & aliquot aliis, neq; exſaturabile: quanuis in Longobardico tantùm, s, poſitum nõ ſit iuxta literam x, harum lectionum, quam quis ſe legerit, nõ laboro. ¶Nec Iouis imperio, fatis'ue infracta.]In codicibus antiquis, fatisq́ legere eſt. Rem enim magis exaggerat vtrunq; coniungendo. ¶Vrbem odiis ſatis eſt Nec pœnam traxiſſe per oẽm.] Qui, traxiſſe, amant: ſubmouent, nec. In ant. tamen cod. omnibus, vel ante, vel poſt pœnam, id adpoſitum obſeruaui: traxiſſe verò per ſyncopam in biſyllabam dictionem contractum. Id verò apud alios, traſſe, geminato ſſ, apud alios, traxe, p x, ſcriptũ inueni: vt in Ro. codice, & aliquot aliis. Multa tamen exemp. verſum exlegem oſtendunt, nec pœnam traxiſſe: ſed inemendate, iudicio meo. Eſt & ea lectio non contemnenda, quæ habetur in Mediceo, & aliquot aliis codicibus, Vrbẽ odiis ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem. τὰ Διαλιτὸμ. Nec verò, ſuperne notatum eſt à paraphraſte. ¶Quam molem ſubitò excierit] Operepretium eſt videre codicum varietates, in huius hemiſtichij numero diſponendo. Nam Ro. codex, cum vulgaris conuenit. Oblongus, Quam ſubitò molem excierit. Aliquot alij, Quam molem excierit ſubitò, legunt: vt ſi plures eſſent dictiones, tot putarim numeri futuras mutationes. ¶Prô ſcælus ecce etiã.] Antiqua pleraq; exemplaria, cum Mediceo, & Porcio, legunt, Per ſcelus: vt inuidioſam magis Iunonẽ reddat. ¶Socios ignotæ linquere terrę] Antiqui aliquot codices, ignota linquere terra, ablatiuo caſu legunt. Vtrunq; verò agnoſcitur à grammaticis. ¶Impingeret agmina muris.] Veteres quidam codices, immitteret, habent. Sed longè plures, impingeret: quod rem geſtam horribiliorem facit. ¶Millia multa daret letho, gementq́ repleti Amnes.] Romanus codex, darent, legit, numero multitudinis, vt ad amnes referatur, qui & ipſi ſuis opem allaturi magnam vim mortalium obruerunt, eo prælo, quod in φ. ab Homero decantatur. Sed neq; diſplicet, daret, ſingulari numero, quum Achilles magnam eodem die Troianorum ediderit ſtragem, in Xanthi fluuij ripis: adeò, vt eius libri argumentum ſit, φι, μόθος ἄιαχιδαο πάςνιονας ποτάμοιο. ¶Atq; euoluere poſſet In mare ſe Xanthus.] In Mediceo, reuoluere, legitur. Sed vulgata lectio candidior, & in eo numero picta videtur difficultas. ¶Nube caua rapui.] Perueteres omnino cod. aliquot, rapui, legunt. Sed in Romano, & nõnullis aliis, eripui, eſt: vna plus ſyllaba. ¶Mens eadem perſtat mihi.] In Oblongo codi. & quibuſdam aliis antiquis, legere eſt, reſtat mihi: quod nequaquàm placet: ¶Amiſſum quem gurgite quæret.] In exempl. omnibus antiquis quotquot habui, quæres, perſona ſecunda legitur. Quod Venerem oſtendit, pro ſalute omnium æque laborare.

SERVIVS.

¶Læta permulſit.] Aut permulſit, & lætam fecit: vt, Animumq́ labantem impulit. Aut epithetum æternum eſt Veneris. ¶Spumãtia.] Spumas vomẽtia. ¶Feris.] Equis vt, Inq́ ferit curuam compagibus aluũ Impulit. ¶Tunc variæ comitũ facies] Aut beluas dicit marinas, ſecundùm naturã: aut poetice, deos marinos. ¶Immania cete. Græca declinatio, τὸ κῆτος, τὰ κήτη: vt βέλος, βέλη. Nullũ em̃, apud nos, animal, neutri generis eſt: niſi fortè hic cetus, huiꝰ cetus, dicamus: quod nuſq́ lectum eſt. nam dicuntur, canes marini. ¶Et ſenior Glauci, chori.] Hic piſcator fuit: & quum exanimes piſces ĩ herbam abieciſſet, & ea illos vitam recipere vidiſſet, ipſe eadẽ herba guſtata, in deum marinum mutatꝰ eſt.

Glaucus. Et ſenior Glauci chorus: qa Glaucus, ſenex fuerat: vel, ꝓpter ſpumarum colorem. ¶Inousq́ Palæmon.] Melicerta, Inois filius. Et notandum patronymicum à mr̃e,

Phorcꝰ. in authore idoneo. ¶Phorciq́.] Hic Neptuni, ex Tooſe nympha, filius fuit. Varro ait, quòd fuit rex Corſicæ, & Sardiniæ, q cũ Athlãte rege, bello nauali, cũ magna parte exercitus victus fuiſſet: & demerſus, finxerunt ſocij, eum in deum marinum eſſe cõuerſum. ¶Leua tenent.] Perite ſexũ debiliorem læuę applicat parti. ¶Niſæ] Media diphthõgus eſt. ¶Viciſſim.] Quia reliquerat ſocios: ſed fœliciter petebat Italiam. ¶Málos.] Ideſt vela, per málorũ volubilitatem. nam quum nauigarent, non eſt dubium quòd olim erexerant arbores. ¶Pedem.] Ideſt podia. i. funem, in quo tenditur velum. ¶Siniſtros, Nunc dextros.] Pro auræ mobilitate. ¶Cornua.] Extremitatem. ¶Sua flamina.] Proſpera: & à puppi venientia. ¶Princeps ante omnes.] Vnum, vacat. ¶Meta.] Perite. nam medium cœli, meta eſt: ἀναβιβάζοντος. i. aſcẽdentis circuli, hæc meridianus dicitur: & medius eſt, inter ortum & occaſum. À medio enim, cœlo, finitur ortꝰ: & occaſus incipit ſyderum. Altereſt, orizontis: qui ſeparat aſpectum huius cœli, ab alio, inuiſibili nobis. ¶Sub remis] Requierant paulùm ſic remos tenentes. ¶Leuis.] Vel aduentu, vel diſceſſu: in vtroq; enim leuis eſt. ¶Diſpulit.] Nam ſemper deos ambit nymbus. ¶Petens.] Factioſe aggrediens. Et more poetico, in maius celebrat funus Palinuri, quẽ dormientem cecidiſſe conſtat. ¶Somnia.] Soporem. Bene hæc diſtinguit: vt Sõnum, ipſum deum dicat. Sõnium, quod dormimus. Inſomnium, quod dormiẽtes videmus: vt, Falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes. ¶Ferunt ipſa æquora claſſem.] Æſtu, & aura noſtra vtimur. ¶Pone caput.] Particulatim ad id venit, quod aperte dictum cõfutaretur. ¶Labori.] Ex intuendis ſyderibus. ¶Attollens lumina.] Aut à ſyderibus remouens, aut præſentia numinis degrauatus: quod eſt meliꝰ. Nam & ſequẽs eius oratio, turbata eſt: quod & ſemiplene indicant eloquutiones. ¶Vultum.] Mutabilitatẽ, pro qualitate vẽtorũ. ¶Iubes?] Vis: vt, Infandum regina iubes renouare dolorem. ¶Me'ne huic confidere monſtro?] Subaudi, vis. ¶Æneã credam, quid em̃?] Per contrarium, Cur Æneã committam cœlo, & aſtris falla-

POETA

His vbi læta deæ permulſit pectora dictis,
Iungit equos curru genitor, ſpumantiaq́ addit
Frena feris, manibusq́ omneis effundit habenas,
Cœruleo per ſumma leuis volat æquora curru,
Subſidunt vndæ, tumidumq́ ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis, fugiunt vaſto æthere nymbi.
Tum variæ comitum facies, immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inousq́ Palæmon.
Tritonesq́ citi, Phorciq́ exercitus omnis.
Læua tenent Thetis, & Melite, Panopeaq́ virgo,
Neſæe, Spioq́, Thaliaq́, Cymodoceq́.
Heic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocyus omneis
Attolli málos, intendi brachia velis.
Vnà omnes fecere pedem, pariterq́ ſiniſtros,
Nunc dextros ſoluere ſinus, vnà ardua torquent
Cornua, detorquentq́ ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omneis denſum Palinurus agebat
Agmen, ad hunc alij curſum contendere iuſſi.
Iamq́ ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placida laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ,
Cum leuis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aera dimouit tenebroſum & diſpulit vmbras
Te Palinure petens, tibi triſtia ſomnia portans
Inſonti, puppiq́ deus conſedit in alta
Phorbanti ſimilis, funditq́ has ore loquelas.

SOMNVS

Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem,
Æquatæ ſpirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, feſſosq́ oculos furare labori,
Ipſe ego paulisper pro te tua munera inibo,

POETA

Cui vix attollens Palinurus lumina fatur.

fallacibus,qui ſum toties ſe renitatis fraude deceptus? Quid em̃? quid ni? cur non? ¶Sereni.] Serenitatis : vt, Seruantiſſimus æqui : pro,æquitatis.

[Me'ne ſalis placidi vultum,fluctusq́ꝫ quietos PALIN.
Ignorare iubes? me'ne huic confidere monſtro?

ASCENSIVS.

¶His vbi læta,&c.] Docet quō proſpera nauigatione, ad Cumâs delatus ſit Æneas, Palinuro duntaxat circúmuento , cuius ſubmerſionē ſequenti lectione proſequemur. Hoc aũt quũ om nia facilia ſint,nihilq́ꝫ habeamꝰ Donati, ¶Ordo eſt. Vbi.i.poſtquàm:genitor.ſ.Neptunus:permulſit.i. dulcedine quadã effecit:his dictis.i.per huiuſmodi verba:pectora deæ.ſ.Veneris:læta.i.lætificata:ipſe iungit equos.ſ.marinos:curru.i.ad currum & addit feris.i.animoſis equis:frena ſpumãtia.i.ſpumas vomẽtia:aut ſpumis perfuſa,ex celeri impetu:& effunditq́ꝫ manibꝰ.ſ. ſuis:omnes habenas.ſ.quibꝰ equi haberi.i.retineri poſſent,hoc eſt,laxat eas:& ipſe volat leuis.i. leui iter:curru cœruleo.i. cœrulei coloris,aut marino,per ſumma æquora:vnde ſubſidũt. i. ad fundũ deſcẽdunt:nec mouentur & æquor.i.mare (quod tũc fretum,potius quàm æquor,erat: ſed fiebat æquor) tumidũ.i. inflatũ:prius ſternitur.i.æquatur,aut planatur aquis:ita,vt aq̃, oẽs concauitates replẽtes,æquor fecerint:ſub axe.ſ.currus Neptuni:tonanti.ſ.ex celeri impetu:aut potius,ſub axe cœli tonãtis:ita vt Venus tẽpeſtatem oriri viderit,quum Neptunũ precaretur: & ita dixit,mare tumidum:& nymbos in aere fuiſſe,qui ad pręſentiam Neptuni aufugerũt:vnde addit,nymbi.i. nubes ventoſæ,fugiunt vaſto.i.valde amplo: æthere.i.per totũ cœlũ, hoc eſt aerem:variæ facies.i.figuræ comitũ.ſ.Neptuni:q̃ beluę marinæ ſunt, ſi naturaliter, & phyſice intelligamus :aut ſi poetice,dij & deæ maris.ſ.cete immania.i.piſces illi marini,maximæ ſtaturæ,ita vt timori ſint,& immanes cenſeantur(Repperitur in ſingulari,hic cetus,ceti,ſed rarius:pluraliter aũt,hæc cete,ſed more Græco:& ita non recipit inflexionẽ Latinam: ſunt aũt in Indico mari, reperta quatuor iugerũ:vnde etiam in Geneſi,grãdia dicũtur.)& chorus Glauci.ſ.cui pręeſt deus ille marinus:ſenior.i.ꝓuectioris ętatis:quia canus eſt,ſpumis id faciẽtibus:& Palæmon,deus ille:Inous.i.Inus,aut Inois filius declinatur em̃,hæc Ino,huius Inus,aut Inois:vnde fit poſſeſſiuum, hic Inous,Inoa,Inoum:quo ꝓ patronymico à matre hęc vtiť: & tritones,piſces illi,qui ꝓ diis habentur,& qui concha canũt (vnde Landinus,Tiberio principi nuntiauit,Oliſiponẽſium legatio ob id miſſa,viſum,auditumq́ꝫ in ſpecu concha canentem Tritonẽ,qua naſcitur forma)citi.i.præcipites in natãdo: & oĩs exercitus Phorci.i.cui Phorcus,deus ille, præeſt (qui rex fuit Corſicæ,& Sardinię,ſecũdùm Var.ſed alij dicunt,regem fuiſſe Oceani Aphrici,& victũ ab Athlante,poſtea ꝓ deo marino habitum:fuiſſeq́ꝫ patrẽ Meduſæ,& cæterarũ Gorgonum. Probus aũt duos ponit Phorcos,alterum deũ maris,alterum regem in Aphrica)hæ dicit facies comitum,ſup.apparent,tũc à dextris. nam Thetis,nympha illa, ſeu dea maris:& Melyte, & Panopea virgo , & Niſeæ ,& Spio, Thalia , & Cymodoce , hoc eſt nymphæ illæ,quæ Nereides dicuntur:tenent tunc læua.i.læuã partẽ:diis.ſ.dextrã tenẽtibus.(Ply.aſſerit,nō falſam eſſe, nympharũ, Nereidumq́ꝫ opinionẽ . Sunt em̃ viſæ humano corpore verum ſquammis hiſpido:nã & harum vna in eodem littore,in qua Triton ſpectata eſt:cuius morientis gemitũ,triſtem accolæ longè audiuere. Et diuo Auguſto,legatus Galliæ cõplures in littore apparere exanimes Nereidas,ſcripſit.)Gaudia blãda i.permulcẽtia pectus:pertentant.i.titillant,& afficiũt voluptate:hęc.i. hoc loco,aut tpe,dum tãtam tranquillitatẽ videt:viciſſim.i.per vices:quia interdũ ſubrepebat mœror de ſociis, in Sicilia derelictis:mentẽ patris Æneæ ſuſpenſam.i.ſollicitã,ex derelictione ſuorum:ipſe iubet omnes málos.i.vela málorũ, aut etiã antẽnas:attolli.i.erigi:& iubet.ſ.brachia magnorũ velorũ hoc eſt antẽnas:intẽdi velis.i.erigi:& exponi ventis, vt habeãt vela intenſa. Oẽs.ſ.nautę:fecere vnà.i.ſimul:pedẽ. i. podia,hoc eſt funẽ,in quo tẽditur velũ:& ſoluere pariter:nũc dextros ſinus.ſ.velorũ,quibꝰ vẽtos capiũt:nũc ſiniſtros.ſ. ꝓ aure mutabilitate:& torquent vnà.i.pariter:cornua.ſ.velorũ, hoc eſt antennas:ardua.i.in altũ erecta:& detorquent.i.deorſum torquent, ſup.vnà.i. ꝑiter cornua,flamina ſua.i.debita & ꝓſpera, hoc eſt vẽti ꝓſperi,ferũt claſſem:Palinurus,princeps.ſ.nauitarũ,aut directorũ:agebat ante omnes,dẽſum agmẽ.ſ.velorũ:alij iuſſi ſũt contendere

Ordo.

cõtendere curſum ad hũc.ſ. Palinurũ. Et iã nox humida contigerat ferè mediam metam cœli.i.ferè mediũ erat noctis,quũ ſydera mediã partem cœli percurrerint:&,ſup.nautæ, fuſi ꝑ dura ſedilia,ſub remis,laxabãt mẽbra placida qete. i. placide dormiebãt:quũ.i.qñ: Somnus.i. deus ſomniorũ : leuis i.agilis:delapſus ab aſtris æthereis,domuit aera tenebroſum: & diſpulit vmbras,vt faceret.ſ.ſerenitatẽ:petens.i.adoriens , ô Palinure,te:& portãs tibi inſonti.i.innocẽti: ſomnia triſtia, in quibꝰ.ſ.ſubmergaris:& ipſe deus cõſedit.i.ſedẽ accepit, in alta puppi,exiſtens ſil'is Phorbanti.i.naute illi,ſatis perito, ac noto:& fudit has loquelas pectore:ita,vt ex aĩo loqui crederetur. O Palinure Iaſide.i.de gñe Iaſij:ipſa æquora.ſ.ſine adminiculo tuo,ferũt claſſem:aure ſpirãte æquate.i. æqualiter flãtes , aura i.tẽpuſculũ,datur quieti:pone.i.repone:caput.ſ.tuũ:&furare.i. clanculũ ſubtrahe labori,oculos feſſos:ipſe.i.ego inibo.i.ingrediar:pauliſper.i.ꝑ paucũ tpis:munera tua.i.officiũ tuũ,aut partes tuas,ꝓ te.i.gubernabo ꝓ te,cui.ſ.deo,videlicet Sõno:Palinurus attollẽs vix.i.cũ difficultate:lumina.i.ocl'os,ſomno grauatos:fatur.i.rñdet:ne.i.an:Iubes.i.vis:me.ſ.toties deceptũ,& nõ expertũ ignorare vultũ.i.fraudulẽtã præ ſe ferentiã:qa vultui tranquillo.i.diſpoſitioni trãquillitatẽ præ ſe ferenti,ꝓxima ſæpe tẽpeſtas eſt:& fluctus quietos.i.trãquillos, q ſæpe ex inopinato in ſummã cõmotionẽ mutanť? me'ne. i. iubes'ne , me cõfidere huic mõſtro.i.mari,tã vario,& mõſtruoſo ? quid em̃? i.quid ni? & eſt ironia. aut,quid em̃?i. nam quid iubeas , ſi hoc iuſſeris? iubeas em̃,vt ego deceptus,toties Auſtris.i.ventis fallacibꝰ:& fraude cœli ſereni(Seru.vult,vt ſit fraude ſereni.i. ſerenitatis cœli:ſed nõ eſt opus.)credã.i.cõmittam Æneã.ſ.tm̃ virum,ſup.huic monſtro.ſ.mari? q.d.id nequaquàm fecero.

PIERIVS.

¶Iũgit equos curru genitor.] Nulla nõ exẽplaria vulgata curru,legũt. ſed em̃ vetera oĩa manu ſcripta,Iũgit equos auro genitor:vno exẽplo legũt. Quãuis eloquutio ea,qua de priꝰ memininꝰ,alio apud Verg.loco ĩueniať,Curru iũgit Alæſus equos. Sed hoc loco placet,auro:tũ qa rẽ facit ſplẽdidiorẽ,& ornatũ illuſtriorẽ:tũ qa dictio,curru,ſtatĩ ſubſeqť,Cœruleo ꝑ ſumma leuis volat æquora curru:q̄d tã cito repetere ſermõis adſcribereť ĩopię,neq́ꝫ q̄dq́ꝫ tale eſt,vt colorẽ facere poſſit. Dũ verò hęc vulgari iã cœpta eẽnt, admonuit me Camillꝰ Porciꝰ eps Aprutinꝰ, lectionẽ eã,Cuiꝰ pharetra ex auro:qua de ſupiore libro m̃ta retuleramꝰ. agnitã ẽt Fr.Petrarchæ,multæ lectionis viro,q epl'a ea,q̃ lib.6. Octaua ſeniliũ ĩſcribiť,dixerit,vñ eſt ille Didonis celeberrimꝰ ꝓgreſſus,Cui pharetra ex auro crines nodanť ĩ aurũ. q̄d loco hoc ĩſerere ñ fuit ĩportunũ,qñ,quũ illa ſcriberemꝰ, nõdũ hoc legeramꝰ.& adhuc ſũt,q tot à me rõnes,eo loco allatas,conenť oppugnare. ¶Sterniť æquor aqs.] In anti.aliquot, eqs. Sed,aqs,meliꝰ. ¶Inousq́ꝫ Palęmõ.] Male oĩno ĩ codi.Ro. legiť. Ioniꝰ:nulli.n.nõ cõſtat,Palæmonia Inus filium. Aliquot alij codices,Inoius:vt,Saturniꝰ,legũt. Sed ea forma mihi videť vſitatior,q̃,Inous,ẽ. ¶Et Melite, Panopeaq́ꝫ virgo, Neſęe, Spioq́ꝫ.] Quia corrupta ſũt hæc noĩa ĩ oĩbꝰ ferè codicibꝰ, libuit quo pacto ſcriberẽť apud Græcos appõere, ex Heſiodo, Ϗ μέλιτη, χαςιέωα,ĩferiꝰ, νησαίντε. ita apud Home.ἰλ.σ. Νησαίη,σπειώτε. & paulò ĩfra, Ϗ μέλιτη, Ϗ ἴ ἄισα. ¶Intẽdi brachia velis] In Ro. cod.ꝓ,velis,poſitũ eſt,remis,vt cũ ſupiori eloquutõe cõgruat, Brachia remis ĩtẽti. Q̄d ſi,velis,legas:ĩtelligẽdũ ãtẽnas velis eẽ brachiorũ vice. Quũ maxĩe ſequať, Vnà oẽs fecere pedẽ. ¶Placida laxarãt mẽbra qete.] In ãti.aliquot cod.laxabãt,hř. Sed lõge pl'es,laxarãt,hñt,exacta ſpẽ. ¶Tibi triſti. ſõnia por.] Multi qdẽ cod.ãti.vertũt illud,ſõnia triſtia portãs. Sed.n.triſtia ſõnia,leniꝰ oĩno ſonat. ¶Phor. ſil'is.] Codices nõnulli ſanè q̃ vetuſti,Phorbãtis,hñt. Grãmatici tñ,gtĩ,ad mores:dtĩ,ad faciẽ referũt. ¶Fuditq́ꝫ has ore loq̃.] Vetera oĩa exẽp.q̃ legi,fundit, hñt,ĩſtãti tpe. ¶Me'ne ſa.pla.vul.] In cod.aliquot ãti.legere ẽ, Me'ne ſalis placidũ voltũ:q̄d fortè nõ diſpliceat,quãq́ꝫ &,placidi ſalis,admodũ ſuaue eſt. ¶Æneã cre.qd.n.fal. Auſt.] In codi. aliquot anti.auris,hř: vtrũq́ꝫ placet. Eſt &,Æneã,ꝑ n,finalẽ.de quo ſic Priſcianus. actũs priæ decl.fit,mutãdo æ diph.gtĩ, ſiue dtĩ,i am:vt poetæ,poetã. frequẽtiꝰ tñ ĩuenimꝰ ĩ Græcis noĩbꝰ, ĩ as,& ĩ es,terĩantibꝰ,actm̃ Gręcũ ꝓferre authores. Ver.ĩ.5. Æneã credã. ¶Cœ.de.frau.ſere.] Antiq cod.verſũ hũc varie corruptũ hñt.nã &,fraude ſerẽa,& alibi,cœlo ſereno,legiť,vtrũq́ꝫ male.

SERVIVS.

¶Viq́ꝫ ſoporatum Stygia] Morte plenũ. ¶Vtraq́ꝫ Tẽpora.] Per vtrunq́ꝫ tempus. ¶Cunctãti.] Quaſi reluctãti. ¶Natãtia.] Errantia ſomni vicinitate. ¶Cũ puppis] Parte,ꝓ œconomia,vt,Triduo natare potuerit. ¶Currit iter.] Vt Cice. pro Murena,Ite viam, redite viam. ¶Tutum.] Preſidio Neptuni. ¶Syrenum] Syrenes,ſecundùm fabulam . tres in parte virgines fuerunt , in parte volucres,Acheloi fluminis, & Calliopes Muſæ filiæ. Harum , vna voce, altera tibiis , alia lyra canebat . Et primò iuxta Pelorum, poſt in Capreis inſula habitauerũt:quæ illectos ſuo cantu , in naufragia deduce

Syrenes

Ænean credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
[Talia dicta dabat,clauumq́ꝫ affixus & hærens POETA
Nuſquàm amittebat,oculosq́ꝫ ſub aſtra tenebat,
Ecce deus ramum Letheo rore madentem,
Viq́ꝫ ſoporatum Stygia,ſuper vtraq́ꝫ quaſſat
Tempora,cunctantiq́ꝫ natantia lumina ſoluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus,
Et ſuperincumbens,cum puppis parte reuulſa,

Cumq́ꝫ gubernaclo liquidas proiecit in vndas
Præcipitem,ac ſocios nequidquàm ſæpe vocantem,
Ipſe volans,tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſq́ꝫ patris Neptuni interrita fertur,
Iamq́ꝫ adeò ſcopulos Syrenum aduecta ſubibat
Difficiles quondam,multorumq́ꝫ oſſibus albos,
Tum rauca aſſiduo longè ſale ſaxa ſonabant,
Quum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit,& ipſe ratem nocturnis rexit in vndis,
Multa gemens caſuq́ꝫ animum concuſſus amici.
[O nimium cœlo,& pelago confiſe ſereno, ÆNEAS
Nudus & ignota Palinure iacebis arena.

deducebant. Secundùm veritatem, meretrices fuerunt, quæ tranſeuntes, quoniam deducebant ad ægeſtatem, his fictæ ſunt,inferre naufragia. Has Vlyſſes contemnendo,deduxit ad mortem. Syrenum autem, genitiuus eſt: veniens ,ab hac ſyrene. ¶Tum rauca.] Ac ſi diceret,ante hac delectabili voce,reſonabant. Nunc fluctibus ſolis:& bene imitatus eſt maris ſtridorem. ¶Sale ſaxa ſonabant:quum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro.] Naturale enim eſt, vt fluctuet nauis ſine gubernatore. ¶Nocturnis rexit in vndis.] Dat ei hoc in.10. vt, Ipſe ſedes,clauumq́ꝫ regit,veliſq́ꝫ miniſtrat. ¶Multa gemens.]Nomen,pro aduerbio multum. ¶Caſu amici.] Propter ruinam adluſit ad nomen. ¶Pelago confiſe.] Hoc eſt quod ſuprà Palinurus excuſat. ¶Nudus.] Inſepultus, mortuus:vt,Et freta deſtituent nudos in littore piſces. ¶Ignota.] Peregrina,antè non viſa.Nam in.6.dicturus eſt,Paulatim adnabam,terræ,iamq́ꝫ arua tenebã. Sciendum ſanè Tuccam & Varum,hunc finem.5.verſum,eſſe voluiſſe.Nam à Vergilio,duo verſus ſequentes,huic iuncti fuerunt. Vnde in nõnullis antiquis codicibus ſexti initium eſt,Obuertunt pelago proras tum dente tenaci.

ASCENSI.

Talia dicta dabat,&c.] Recitat quomodo Palinurus,violentia ſomni coactus,obdormire pauliſper ab eodem,in mare præceps deiectus eſt:vt.ſ.expleatur,quod Neptunus dixerat:vnũ pro multis, dabitur caput:quæ ſententia & Caiphæ de CHRISTO fuit,ſed alio ſpiritu prolata:nam poeta creditur cæremonias veteris,ſuperſtitionis ſignificaſſe,quæ ſine morte non pateret ad inferos deſcenſus:quanquam creditum eſt,non ſine malo,euitari malum:quum ergo claſſi Æneæ,Iuno procurauerit, malum vnum pro multis, datum eſt caput.Nulla autem poeſeos huius pars,morali philoſophia vacat:nam egregie docet, nihil in hacvita mortali tutũ eſſe,neminẽ decere ſecurũ eẽ:quũ etiã in trãqllitate ſumma lateat piculũ:qd & ſi nõ lateat Palinurũ tñ euitare nõ potuit,violentia ſomni oppreſſus:Somni,dico, dei,ſed Æneas putauit eum,ſomno naturali oppreſſum:cui ob ſerenitatem indulſerit. Sic autem inſerere ſolet poeta,poeticas fictiones,vt non lõgè à phyſica ratione abludat:ſicut Neptunũ in ſuperiore lectione comitatum cete,Tritonibus nymphis cõmemorat:pro quibus aut monſtra marina p hyſice,aut deos,deaſq́ꝫ poetice intelligere poſſumus. Cæterum ne longior,quàm conſtituerim,fiam,quia Donati nihil extat,

Ordo. Ordo eſt. Palinurus,ſup.dabat: talia dicta.i.reſponſa Phorbanti, vt putabat & ſomno,ſecũdùm poetam:& ipſe affixus,& hærens.i.inhærens, & innitens,nuſquàm amittebat clauum.i.gubernaculum:& tenebat oculos ſub aſtra.i.aſtra verſus,ab inferiori in ea reſpiciens:nam dum in terram videmus, oculos ſub aſtris tenemus: dum in aſtra,etiam ſub aſtra: ecce.q.d.præter opinionem,& ex inſperato deus.ſ.Somnus : quaſſat.i.frequenter concutit, ſup. vtraq́ꝫ tempora.ſ.Palinuri,in quibus.ſ.eſt ſedes requiei (vnde Pſal.131.Et requiem temporibus meis,&c.) ramum madẽtem rore Letheo.i.aſpergine:Lethes,fluuij infernalis,obliuionẽ ſignificantis:& ſoporatum.i.profunde imbutũ:vi Stygia.i.Stygis,paludis infernalis,mortem inducentis,ac triſtitiam ſempiternam:&,ſup.ſoluit.i.reſoluit:cunctanti.i.immoranti,& reluctanti:lumina natantia,ideſt oculos ſopore fluentes,aut vicinitate ſomni errãtes,& fluitantes,quies inopina.i.præter opinionem inducta Palinuro,à ſomno vix laxauerat primos artus.i.vix primũ dormierat:&,ſup.ſomnus,incumbens ſuper.i.deſuper:ꝓiecit in vndas liquidas,quia ſunt etiã vndæ ignium,aut quæ ſemper liquidæ ſunt: cum parte puppis,quã.ſ.tenuit firmiſſime reuulſa:& cum gubernaclo, pro gubernaculo.ſ.Palinurum,præcipitẽ,ac vocantem ſ.in auxiliũ ſæpe:nequidq́ꝫ.i.fruſtra ſocios: quia nemo ei ſubuenire poterat:ipſe.ſ.Somnus:ales.i.volucer:volans.i.auolans,poſt demerſum Palinurũ:ſuſtulit.i.ſurſum tulit ſe,in auras tenues i.euanuit:claſſis.ſ.Æneę,currit'nõ ſecius.i.nihilomin⁹:vel nihilo aliter,quàm ſi à Palinuro regeretur,iter tutum,præſidio.ſ.Neptuni:æquore.i.per æquor. i.mare tranquillum:& fertur interrita.i.inconcuſſa:promiſſis. i.propter promiſſa patris Neptuni:quæ.ſ.Veneri fecerat.Iamq́ꝫ i.& iam,ſup.claſſis aduecta,ſubibat adeò.i.omnino: ſcopulos ſyrenum.i.quos ſyrenes olim habitare ſolebant(quæ tres erãt, vt Seruius recitat:earum autem nomina, dicuntur,Parthenope:vnde Neapolis olim dicta,quia illic ſepulta dicitur,Leucoſia,& Lygia.)ſcopulos,dicit, ſyrenum , difficiles, quondam.ſ. dum Syrenes viuerent,quæ per tranſeuntes in ſcopulos,dulcedine cantus illiciebant:ſed ab Vlyſſe ſpretæ ad mortem,ab eodem compulſæ ſunt ex dolore:& albos oſſibus multorum,illic.ſ.ſubmerſorum,quorum oſſa à mari in ſcopulos reiecta, dicit,abſumpta carne,quæ frequenti aquarum,alluuiæ verò ſimile eſt alba fuiſſe:vnde & ſcopulos quos operiebant,albos reddebant:ſed tunc.i.ea tempeſtate ſaxa:ſonabant rauca.i.rauce:aſſiduò ſale.i.aſſiduo impulſu maris:quum.i.quando: pater.ſ.Æneas:ſenſit ratem.i.nauem fluitantem,errare,magiſtro amiſſo: & ipſe rexit ratem in vndis nocturnis.i.nocturno tempore:gemens multa.i.multum:& concuſſus animum.i.habens animũ concuſſum:caſu.i.ruina,& præcipitio amici.ſ.Palinuri,qui diu & fideliter nauem eius gubernauerat.Et , ſupple ait,ô Palinure,confiſe.i.qui confiſus es nimium,cœlo & pelago ſereno(credebat enim,quòd ſopore naturali oppreſſus,ceciderat in mare) tu iacebis nudus.i.inhumatus: in harena ignota.i.peregrina, antè non viſa. Seruius dicit,ſequentes duos verſus à Vergilio huic quinto appoſitos, quod mihi verò ſimile eſt,quia quando Vergilius verbum non præponit,vt hic ,O nimium,ſolet poſtponere.vt ibi, Sic fatur:ſed melior eſt continuatio,& librorum compendentia ,ſi ſequenti libro dentur.Claudit ergo hunc librum,ſicut & ſuperiores,commemoratione mortis.ſ.Palinuri: nec mirum,quia per mortem & lachrymas,deſcendimus ad inferos:defuncti,per mortem,ſed viui, per lachrymas.i.doloroſam defunctorum , & eorum quæ poſt hanc vitam contingere poſſunt contemplationem,quomodo Æneas deſcendiſſe creditur:vnde ait,Sic fatur lachrymans.

PIERIVS.

Fluitantem errare.] Antiquiores cod.fluuitantem:vti ſuperius,Fluuidum lauit inde cruorem,v geminato, legunt:altero tamen digammo:vt in,fluuio,eſt.Nunc placet eruditis , vnico v ſcribere. ¶Nudus & ignota Palinure iacebis harena.]In ant. omnibus exempl.quæ verſare mihi contigit,Nudus in ignota, legitur.De,harena,cur adſpirationem admittat:alibi diſputatum.Nunc ad libri.6.caſtigationem adgrediamur.

LIBRI QVINTI FINIS.

IN . VII . ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Quæruntur ſexto Manes,& tartara Ditis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS . ARGVMENTVM.

Cumâs déinde vênit,fert hinc reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit.mons ſeruat nomen humati
Ramum etiam ante deûm placato numine portans.
At vates longæua vnà deſcendit Auernum.
Agnoſcit Palinurum,& ibi ſolatur Elyſſam
Deiphobumq́ꝫ videt lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas diſcit narranto Sibylla.

ASCENSIVS.

Quærunt.] Sicut eſt apud Hora.Mors vltima linea rerum eſt.& ideo in ſex.libro rum,quibus virũm deſcribit vltimis lineis,mortis alicuius meminit: ſextum autem totum de conſyderatione eorum,qua poſt hanc vitam in regione mortuorum aguntur,confecit multa ex Platonicorum philoſophia, depromens & multa Chriſtiano nõ indigna aſſerẽs : nam & ſontes,criminali peccato in eternũ puniri,leuiori delicto purgari aſſerit, & ipſa criminalia peccata ex ordine cenſet,atq́ꝫ ita dũ per pœnas à peccãdo retrahit,multum reipublicæ confert:nec tamen à principali intentione,quę eſt Auguſtum ab origine commendare,diſcedit: nam dum progeniem Æneę deſcribit Anchiſes,ad Auguſtum vſq́ꝫ progredit̃. Verum vt.6.libri farraginem totam prælibemus , argumentorum explanationem paucis exequemur,quæ huiuſmodi eſt.Manes.i.ab inferis ad ſuperos,ſecundùm Æthnicos,manantes ſpiritus, hoc eſt iferi:& tartara.i.obſcura regna, Ditis.i.Plutonis : quæruntur. i . viſuntur ab Ænea,duce Sibylla,ſexto,ſup.

to, ſup.libro; & id quidem videtur monoſtichon, totũ argumentum ſimul complectens. ¶Æneas, ſup. vênit, déinde.ſ.poſtquàm fecerat, quod in fine argumenti.5.libri dictum eſt.ſ.Et placidũ Æneas Palinurũ, quærit in vndis.nam eſt continuatio, Cumâs déinde vênit, &c. Poſtquàm ergo quæſiit Palinurum,vênit déinde Cumâs i.ad ciuitatem illam Italiæ, in littore ſitam:& fert.i.aufert,hinc.ſ.à Cumis,extemplo Phœ

Conuenit Anchiſen,penitusꝙ in valle virenti,
Agnoſcitꝙ ſuam prolem,monſtrante parente.
Hæc vbi percepit,graditur,ſociosꝙ reuiſit.

ALIVD IN EVNDEM.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in vrbem
Rex Phrygius,vatisꝙ petit reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit.poſt hæc adit infera regna,
Congreſſusꝙ patri diſcit genus omne ſuorum:
Quoꝙ modo caſus valeat ſuperare futuros.

plo Phœbi,& Dianę,reſponſa.i.oracula Sibyllæ: & ſepelit Miſenum,tubicinem illum peritiſſimum, ſubmerſum à Tritone:môns.ſ.Miſenus:ſeruat nomen humati.i.ſepulti: quia ab eo nomen accepit:& portat etiam ramum.ſ.aureum:ante.ſ.ſe: aut numīe deũm.ſ. deorum inferorum:& placato antè. i.priuſquàm ad īferos intraret.At vates.ſ.Sibylla:lõgæua.i.longi æui,quia dicit vſꝙ ad tpa Tarqnij vixiſſe,& benefi-

beneficium vitæ ab Apolline accepiſſe:vt alibi dicemus. deſcendit vnà.i.pariter cum illo:Auernum.i.per Auernũ,ad inferos: aut deſcendendo,tranſit Auernum. Agnoſcit.ſ. Æneas: Palinurum.ſ.amicum,directorem nauis,ſuper vndas fluitantem:& ſolatur.i.conſolatur:ibi.ſ.apud inferos:Eliſſam.i.Didonem:& videt Deiphobũ,filium illum Priami,& maritum Helenes,poſtquàm ab Alexandro,ſeu Paride dimiſſa erat:lacerum ora.i.habentem ora lacera,& truncata:crudeliter.i.inhumane:& conueñit.i.viſitat,loquendi gratia:Anchiſen.ſ.patrem ſuum:in valle penitus virenti:& agnoſcit ſuam prolem.i.progeniem:parente ſ.Anchiſa,monſtrante. Et vbi.i.poſtquàm: ipſe percepit hæc.ſ. iam dicta:ipſe graditur.i.progreditur:& diſcedit.ſ.ab inferis: & reuiſit ſocios.ſ.in littore dimiſſos.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER SEXTVS.

Sic fatur lachrymans,claſſiq́; immittit habenas, POETA
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obuertunt pelago proras,tum dente tenaci
Anchora fundabat naueis,& littora curuæ
Prætexunt puppes,iuuenum manus emicat ardens
Littus in Heſperium,quærit pars ſemina flammæ
Abſtruſa in venis ſilicis,pars denſa ferarum
Tecta rapit,ſyluas,inuentaq́; flumina monſtrat.
At pius Æneas arces,quibus altus Apollo
Præſidet,horrendæq́; procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum immane petit,magnam cui mentem,animumq́;
Delius inſpirat vates,aperitq́; futura.
Iam ſubeunt Triuiæ lucos,atq; aurea tecta.

SERVIVS.

Sic fatur.] Totus Vergilius plenus eſt ſcientia, in qua hic liber tenet principatum : cuius ex Homero, pars maior ſumpta eſt:& dicuntur aliqua ſimpliciter, multa per hiſtoriam,multa per altam ſciẽtiam Ægyptiorũ:ideo,vt pleriq; de his ſingulis , huius libri integras ſcripſerint pragmatias:licet autem Probus, & alij , primos duosverſus reliquerint in fine.5.tamen p prudentes ſunt ad initium.6.tranſlati: nam & coniunctio poematis,melior eſt:& Home.etiã incipit ὥς φάτο δακρυχέων.

Classis. ¶Claſſi.] Nauibus:vel ſuæ naui.Et dicitur claſſis, quia fiat de fuſtibus.Calas enim, dixerunt Priſci,fuſtes, quos portabant ſerui , ſequentes dominum ad prælium,vnde & calones dicebantur.Nam conſuetudo erat militis Romani,vt arma ſibi portaret, &vallum.Id dicebãt,calam. Lucillius , Scinde puer calam , vt caleas.i.frange fuſtem,& fac focum.Hinc claſſem,dictam volunt.Alij ſic dictam credunt,quia olim in terreſtri prælio,ſtipendium pedes dabat:in nauali,eques:& quia ab equitibus dabatur ſtipendium , dicta eſt claſſis.Proprie enim claſſes,equitum dicimus.Ergo claſſi , aut ſuæ naui.vt dicatur ἀπὸ τῶν καλῶν.i.à lignis.Hinc Hora.Me vel extremos Numidarum in agros claſſe releget:aut omnium,quę eius curſum ſequuntur.Palinurus enim implet officium:de quo dictum eſt, Ad hũc alij curſum cõtendere iuſſi.¶Habenas] Aut funes,per metaphoram dicit:aut,ſecundùm Homerum , qui ait,ἐλκον δ' ἱστία λευκά ἐυ ςυτρέσοι βοεύσι.i.loris retortis.His enim vtebantur antiqui.¶Tandem.] Ad Æneæ deſyderium,ad Italiam venire cupientis,refertur.Nam mora non congruit,de capreis Cumâs,vſq; ad vicinitatem tam longam fuiſſe nauigationem:præſertim,accedente fauore Neptuni.¶Euboicis.] A Colonia, Cu-

Cumæ. mâs appellauit:nam Euboea,inſula eſt,in qua Chalcis ciuitas: de qua venêrunt,qui in Campania,Cumâs condiderunt.dictas vel,ἀπὸ τῶν κυμάτων.i.à fluctibus:erat enim iuxta mare.vel, ab augurio grauidæ mulieris,quæ ἔγκυος dicit.¶Allabitur.] Vênit celeriter:vt,Labere nympha polo.¶Pelago.] In pelagꝰ: vt,It clamor cœlo.¶Obuertũt.] Recte.nam aliis dat viliora officia,Æneæ aũt artem gubernandi.¶Dente tenaci.] Vt in.1.Vlo non alligat anchora morſu.Græce non aſpiratur,ἄγκυςα:vnde apud antiquos non aſpirabatur, ancora.Contrà,thus,& orchus,& lurcho.i.vorax,dicebant:quibus ſequens ætas detrahit aſpirationem.¶Iuuenum.] Nam poſt vrbem in Sicilia conditam,aut nulla,aut rara fit ſenum mentio.¶Ardens.] Feſtinãs. ¶Heſperiũ.] Oſtẽditur oẽm Italiã,maiorem Heſperiã,dictam vel à rege,vel à ſtella.¶Semina flammæ.] Sic Homerus,σπέςματα πυςός.¶Abſtruſa.] Sic in Georgi.Vt ſilicis venis abſtruſum exc.ign.¶Ferarum Tecta.] Epexegeſis,ſyluas:Monſtrauit autem flumina Æneæ,ad expiandum,propter mortem Palinuri:non quòd eum viderit,ſed quòd funus agnouerat,& doluerat.In eo enim eſt pollutio, quod ait,Caſuq́; animum concuſſus amici.Nam ipſa inquinant,quæ cognoſcimꝰ.Vnde quũ Hora.puluillus,apud Liui.capitolium dedicaret,& audiret ab inimico mortuum filium,ne pollutus dedicaret,reſpondit,cadauer ſit.hanc autem purgationem polluto Æneæ vbiq; dat:vt hæc,& paulopoſt,Corpusq́; recenti Sp.a.¶Arces.] Quum vbiq; Ioui dentur arces.Cumis,in arce Apollinis templũ eſt.¶Altus.] Magnus:vt,Iacet altꝰ Orodes.& alibi,Sic pater ille deũm fatur,ſic altus Apollo.Vel ad ſimulachri altitudinem rettulit, quod cõſtat eſſe altiſſimũ.¶Præſidet.] Præeſt,defendit.¶Horrendæ.] Venerandæ:vt,Horrendum ſyluis,& rel.p.¶Procùl.] Aut quod præ oculis eſt:aut porrò.i.longe.Significat ergo,iuxtà,& longe.¶Antrum.] Epexegeſis eſt domꝰ Sibyllæ.¶Mentem,animumq́.] Periſſologia.Nam ſecundùm Lucr.vnum eſt, mens,& animus.¶Delius] Sic ait,vt, Nunc Lyciæ ſortes. i. Apollineæ . Expreſſit autem quid ſit Sibylla,Magnam cui mentem,animumq́; Delius inſ.va.Nam(vt diximus) Sibylla,eſt quaſi σιὸς βουλή.i.dei ſententia,Æolici enim, σιὸς, deos dicunt. ¶Triuiæ luc.] Congrue Apollini & Dianæ,iũcta ſunt templa:vt paulopoſt,Phœbi,Triuiæq́; ſacerdos.& bene fit lucorum Dianæ commemoratio, quia periturus eſt inferos.¶Aurea tecta.] Apollinis.

ASCENSIVS.

Sic fatur lachrymãs.] Hic ſextus,ex.11.Odyſſeę Homeri,ſumptus eſt:vbi Vlyſſes,Calipſus,ſeu Calipſonis ductu,ad inferos deſcẽdit:& Thyrreſiam,vatem Thebanũm,de reparandis opibus conſuluit.vnde Hora.2.ſermonum,Hoc quoq; Thyreſia pręter narrata petenti, Reſpõde,quibus amiſſas reparare queam res,Artibus, atq; modis.Home.autem dixit,Vlyſſi occurriſſe vmbrã maternam : ſed Vergilius, Æneæ vmbram paternam.Seruius verò dicit,plurima ex Ægyptiorum theologia ſumpſiſſe poetam,ad hunc librum:quod & verum eſt.nam Orpheum,qui Homerum ſequutus, dicitur in Ægyptum profectum, aiunt:illincq́; nouos ſacrificiorum ritus retuliſſe,præſertim de Styge.Nã Iſis,Oſyridis mariti ſui,à Tiphone fratre occiſi,membra in inſula vltra Stygem paludem ſepeliuit:quomodo cæteri quoq; poſtea ſuos illic ſepeliuerunt:vt inferius dicemus.Non autem verum eſt,quod dicit Homerum, incepiſſe librum,ὣς φάτο,&c.licet ſic verſiculos inceperit.Quũ autem dicit,Sic fatur lachrymans:pietatem viri oſtendit,quem vbiq; pium inducit.& quum addit,Claſſiq́; immittit habenas: fortitudinẽ,& ſolertem gnauitatem eius,qui inter lachrymas, ſuæ & ſuorũ ſaluti cõſuluit.¶Claſſiq́; immittit habenas.] Trãſlatio ab equis:vnde Home.lora incidi iubet,quæ etiam equorũ ſunt.& Plautꝰ,Num (inquit) equo ligneo,per cœruleas vectus es vias,accipiens equum ligneum pro naue.Claſſis autem, eſt nunc vna nauis,nunc nauium multitudo,nunc armatorum,& præcipue equitum ordo.erant autem (vt Liuius docet) Romanis olim claſſes quinq;,nunc ſcholaſticorũ eiuſdem auditionis: nam & Quintilianus,eos per claſſes diſtribuendos docet:vulgus appellat,locum primum,atq; ſecundũ.Nunc ſtrepitus claſſium ſeſe mouẽtium ad claſſica.i.ſonitum tubarum.Et tandem, non ad diuturnam nauigationem ex Sicilia,ſed ex Troia refertur:aut ad deſyderium vehemẽs.¶Euboicis.] A Colonia.nam Euboea, inſula eſt,in qua Chalcis ciuitas eſt:vnde venêrunt Coloni,qui in Campania Italiæ,Cumâs ædificauerunt.¶Pelago] Ideſt in pelagus,aut pelagus verſus:quod faciunt,qui in terram non ſuam,vnde forte de repente proficiſcẽdum ſit,appulſi ſunt. ¶Mentem,animumq́.] Plures periſſologiam cenſent.i.abundantem ſermonem:quum enim inquiunt,idem ſit,mens & animus alterum ſufficeret:vnde Lucre.Primum animũ,dico mentem,quam ſępe vocamus.Idem,Conſilium quod nos animum, mentemq́; vocamus.Alij diſcernunt animum à mente:vt diuus Auguſti . in De ciuitate dei.& videtur mens,qua meminimus: & diſquirimus animus,quo auemus,& ſpiramus.Sed immenſum eſſet opus,ſi ſingula quæ occurrunt,recẽſerem.

Ordo. ¶Ordo autem eſt.Nam Dona.non extat.Æneas lachrymans,fatur ſic.ſ.vt præmiſſum eſt:& immittit habenas.i.liberam facit nauigationem:claſſi.i.nauibus:& allabitur tandem.i.poſt longam expectationem:oris.i.regionibus:Euboicis.i.ab Euboicis excultis, Cumarum.i.qui illic Cumâs extruxerũt,hoc eſt ad eam regionem,vbi ſunt Cumę,à Chalcidẽſib.populis Euboicis,extructæ. Et,ſup.miniſtri,aut ſocij.Nam vile miniſteriũ non cõuenit Æneæ.& ita numerũ mutauit,dicens,immittit,& obuertũt.i.contráuertunt:pelago.i.in pelagus:aut pelagus,verſus proras.i.anteriores partes nauiũ,quæ proruũt aquas:& quæ ad littꝰ appelli ſolent:

li ſolent:ſed, vt ad profectionem paratæ ſint naues, obuertuntur,ſicut & currus dum cito auehendi ſunt.tum.i.deinde, aut inſuper:anchora fundabat.i.ad fundum figebat,aut retinebat naues:dente tenaci,qui.ſ.in terram miſſus erat:& puppes.i.poſteriores,& altiores partes nauium,curuæ.i.reflexæ: prætexũt i.cooperiunt,& à conſpectu mouent littora:omnis manus.i.tota multitudo iuuenum:quia ſeniores dimiſſi erant ferè in Sicilia:emicat.i.emittitur, cum motu quodam:in.i.ad:littus Heſperium.i.Italicum:pars.ſ.iuuenum,quærit ſemina flammæ.i.ſcintillas ignis:abſtruſa.i.occultas,aut latentes in venis ſilicis.ſ.lapidis duriſſimi,vnde ignis excutitur.Pars rapit ſyluas(appoſitoriè)denſa tecta ferarum:&,ſup.pars,monſtra flumina.i.aquas dulces,& fluentes,vt fontales:inuenta.ſ.à ſe.At.i.ſed:Æneas pius.i.religioſus deorum cultor:petit.i.aggreditur arces,quibus Apollo altus præſidet.i.templum Apollinis,qui illic in arce colitur:& ſecreta.i.penetralia:procul.i.ſemota à vulgo:Sibyllæ.i.virginis,diuinam mentem & conſilium ſcientis:horrendæ.i.cum horrore quodam adiri ſolitæ appoſitoriè,antrum immane.i.valde magnum,aut horrendum:vnde ſiue bonum,ſiue malum,vere prædicitur:nec cuiquam parcitur.Cui.ſ.Sibyllæ vates:Delius.i.Apollo,in Delo natus,qui vatum princeps eſt:inſpirat magnam mẽtem.i.reminiſcendi,& diſquirendi virtutem:& animum.i.rationem,& audendi vim:& aperit i.reuelat futura per mentem,ergo poteſt:per animum vult:& quia aperit, ſcit prædicere futura.Et,ſup.Æneas cum comitatu ſuo ſubeunt:iam lucos.i.ſyluas inceduas:Triuiæ.i.Dianæ:atq; tecta aurea.ſ.Phœbi:quæ illic ſunt, vbi eſt lucus Dianæ:vocat aũt Dianam,Triuiã:qꝫ tres vias,& tot nomina,ac poteſtates habet.Eſt enim in cœlo,luna:in ſyluis,Diana:& apud inferos, Proſerpina:vt dictum eſt in.4.Illic tria virginis ora,Dianæ.

PIERIVS.

¶Sic fatur lachrymans.] Exigit hic locus, vt quum lachryma varie notetur, deſcriptionis in eo nomine ratione aliquid diſſeramus.In Ro.quidem cod.& aliquot aliis,lachrima,& lachrymans,paſſim per i Latinum,abſq; aſpiratione vlla ſcribitur.Qui verò y,in hoc vocabulo volunt, λακρύμα opponunt, Græcam dictionem,à qua eodem ſignificato,lachrymæ,ad nos defluxerint.Qui Latinum i notant,à lacerando dictas contendunt,Latinam verò dictionem agnoſcit Cic.& adſpirationem ex conſuetudine illi acceſſiſſe.Antiqui plerięq; codi. neq; pauca veterum monumenta, lacrumæ,lacrumare,abſq; adſpiratione, per v,vocalem vltimam ſcriptitant:vt illud,Hæc ridenda mihi eſt hic lacrumandus erit.&,Quæ tibi cunq; mei potuerunt pignora amoris Nata dari,populo ſunt lacrumante data.neq; nõ illud,Æli⁹ Macer,ante ſignator trib.lacrumas,Poſ.In aliquot, per v quidem ſcriptum eſt:ſed inter c,& r,nota adſpirationis eſt,ea forma,qua Græci veteres vtebantur i,vt in ædibus Marij Maffei Volaterrani Romæ,hoſpes ſta.& laccruma, minime verò crediderim in hoc vocabulo,v,ſcribi ſolitum,per mutationem Græcæ literæ,y,in v,vti in aliis, inclutus, cumarum,quod adhuc in cod.aliquot antiquis,y ſeruat. Sed ex illius ætatis vſu, quæ i,mutare in v,mirifice gauiſa eſt.vt ex,decimo,maritimo: decumus,maritumus:& ſimilia,quæ tam in vetuſtis M.Tullij Ciceronis exemplaribus,quàm in Liuianis,& Plynianis,& aliorum authorum,per v, notata depræhenduntur. Sed,noſtra tempeſtate adeo,inualuit conſuetudo,vt lachrymare,per ch,& y,notetur,vt ſi de i Latino mentionem feceris,riſui penè omnibus habearis. Sed ſit ſanè,vt vnuſquiſq; ſua nouerit ire via.¶Abſtruſa in venis.] Antiqui aliquot cod.obſtruſa,legunt:ſed,abſtruſa,receptior lectio.

Dædalus(vt fama eſt)fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidos enauit ad Arctos,
Chalcidicaq; leuis tandem ſuperaſtitit arce:
Redditus his primum terris tibi Phœbe ſacrauit
Remigium alarum,poſuitq; immania templa.
In foribus,lethum Androgeo,tum pendere pœnas
Cecropidæ iuſſi(miſerum)ſeptena quotannis
Corpora natorum,ſtat ductis ſortibus vrna.
Contra elata mari reſpondet Cnoſia tellus
Heic crudelis amor Tauri,ſuppoſtaq; furto
Paſiphae,miſtumq; genus,prolesq; biformis,
Minotaurus ineſt,Veneris monumenta nephandæ.
Heic labor ille domus,& inextricabilis error.
Magnum reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus ipſe dolos tecti,ambagesq; reſoluit
Cæca regens filo veſtigia.tu quoq; magnam
Partem opere in tanto(ſineret dolor)Icare haberes.
Bis conatus erat caſu effingere in auro,
Bis patriæ cecidere manus,quin protinus omnia
Perlegerent oculis,ni iam præmiſſus Achates
Afforet,atq; vna Phœbi,Triuiæq; ſacerdos
Deiphobe Glauci,fatur quæ talia regi.
Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit,
Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuencos
Præſtiterit,totidem lectas de more bidentes.

SERVIVS.

¶Dædalus,&c.] Indicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutiſſimis cathenis lectulum cinxit,quibus Venus & Mars, ignorantes, implicati ſunt: & cum ingenti turpitudine reſoluti,ſub teſtimonio cunctorum deorum.Hoc dolẽs Venus, omnem Solis ſtirpem,infandis amoribus proſequuta eſt, vnde Paſiphae Solis filia, Minois,Cretenſis regis vxor,tauri amore arſit:& arte Dædali incluſa, in ligneam vaccam, ſeptam corio iuuencæ,cum eo concubuit. Hinc natus Minotaurus, qui Labyrintho incluſus,carnibus humanis veſcebatur:ſed Minos, de Paſiphae plures ſuſcepit filios, Androgeum,Ariadnẽ,Phædram:ſed Androge⁹,Athleta inuictus, quum cunctos in agonibus ſuperaret, ab Athenienſib⁹,& vicinis Megarenſib⁹,occiſus eſt:at Minos,bello Athenienſes vicit: coegitq; vt ſingulis annis,ſeptem filios, ſeptemq; filias ederent,Minotauro darẽt. Tertio anno id Theſeo,Ægei regis filio,ſorte euenit. hunc Ariadna,Minois filia, adamauit:& concilio Dædali Minotaurum interfecit,filumq; ſequens ex labyrintho egreſſus cum Ariadna, aufugit.At Minos,Dædalũ cum Icaro filio,in Labyrintho incluſit.Dædalus, corruptis cuſtodibus,ſub faciendi muneris ſpecie,quo ſimulabat poſſe regem placari:cera,& pennis,alas,ſibi & filio,fabricauit,& aufugit volãdo. Sed Icarus,altiora petens,ſolutis ex calore ſolis,pennis,mari in qđ cecidit nomen impoſuit.Dædalus,primò in Sardiniã:vt ait Saluſti. deinde,Cumãs delatus eſt,& tẽplo Apollini condito,hæc omnia in foribus pinxit.Dicendo autem Vergi.vt fama eſt,oſtendit,requirendam eſſe veritatem:nam Taurus,ſeu notarius, ſeu magiſter militum Minois fuit,cum quo Paſiphae in domo Dædali concubuit:& quoniam geminos peperit,vnum de Minoe,alterum de Tauro, fingitur Minotaurum peperiſſe:quod ipſe paulopoſt exprimit,dicens,Miſtumq; genus,prolemq; biformem.

Dædalus autẽ,non per aerem volãs,ſed per mare nauigans,aufugit.vñ ait, Remigio alarũ.Alę enim,& volucrum ſunt,& nauiũ:vnde eſt,Velorum pandimus alas.¶Præpetibus pennis.] Felicibus.Præpetes em̃,ſunt aues bõi augurij, quòd huic dat,quia peruenit.¶Auſus ſe credere cœlo.] Quaſi alienis ſedibus. Hora.expertũ, vacuum,Dædalus aera pennis,non homini datis.¶Inſuetũ.] ſ.hominibus.¶Enauit ad Arctos.] Vtrunq; miſcet:nam nare,nõ ſolum nauium eſt:ſed & auium: vt, Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen. Ad Arctos.ſi ad fabulam reſpicias, contrà Septentrionem.ſi ad hiſtoriam,ad Septentrionis obſeruationem.¶Chalcidica.] Quam ciuitatem,Chalcidenſes condiderunt:vt ſuprà.ab inſula,nunc à ciuitate epitheton dedit.¶Redditus his] Quaſi de alieno elemento.Horat. Finibus Atticis reddas incolumẽ precor. ¶Remigiũ alarũ.] Artem volandi.¶Poſuit.] Ædificauit.¶Androgeo.] Secũdũ Atticam linguã, genitiuus ſingularis eſt.¶Cecropid.] Athenienſes,à Cecrope rege:vt Romãi,à Romulo Romulidæ.¶Pendere.] Soluere:quod eſt tractum à pecuniaria damnatione. ¶Miſerũ.] Dolentis interiectio: ac ſi diceret,nephas.¶Corpora.] Quæ adempta vita, conſumebantur. ¶ Stat.] Horret:vt,Stant lumina flamma.Aut,ſtat:reuera,poſt ductas ſortes.Vel ad picturam reſpexit:nam volui in pictura non poterat. Sed ſi ſtat.i.horret,intelligimus:dicemus,ductis:de qua ducebantur.¶Elata.] Periti ſitum expreſſit.Nam Sallu.ait,Creta altior eſt,qua parte ſpectat Orientem.¶Reſpondet.] Aſpiciet.nam'cõtrà Athenas eſt poſita.¶Furto.] Adulterio:vt,Vulcani,Martiſq; dolos,& dulcia furta.vel ad vaccam refertur.¶Miſtumq; ge.] Secdm veritatem:nã duos peperit,vnũ ex tauro,alterũ ex Minoe.¶Proleſq; bif.] Ad fabulã referſ.¶Veneris mo.ne.] Aut memoria turpiſſimi coitus,aut vltio Veneris ꝓditæ.¶Inextrica.] Inſolubilis, indepre-

indeprehenſibilis.Horati.Si pugnat extricata denſis cerua plagis.Extricata,ſoluta:inextricata ergo,inſoluta.¶Reginæ.]Regis filiæ Ariadnes.¶Opere in tanto.] In foribus fabrefactis. ¶Bis patriæ cecidere manus.]Quia patriæ.¶Quin protinus omnem.]Oſtendit plura fuiſſe quàm dixerit.¶Perlegerent.]

Legere. Scilicet picturam.nec incongrue,legi picturã,dixit:quum Græce,γράφειν,& pingere dicatur,& ſcribere:hoc eſt quod ait Horati.in Arte poetica,Et noua,fictaq; nuper habebunt verba fidem,Si Græco fonte cadant parce detorta.¶Præmiſſus Acha.] κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus.¶Deiphobe Glauci.]Subaudi,filia.& eſt proprium nomen Sibyllæ.Multæ enim fuerũt,vt

Sibylla. ſuprà diximus in.3.quas omnes Varro commemorat:& requirit à qua ſint fata Romana conſcripta.& multi,ſequentes Vergilium,ab hac Cumana dicunt:quæ licet longæua dicatur,non tamen valde congruit eam vſq; ad Tarquinij tempora duraſſe, cui᷑ libros Sibyllinos conſtat oblatos.Dicit tamen Varro,Erythream credam ſcripſiſſe,quia poſt incenſum Apollinis,templũ in quo fuerat apud Erythream inſulam,ipſa inuẽta ſunt carmina.¶Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.] Et ſuprà diximus,Apollinem,ſex mẽſibus apud Lycios,& ſex apud Delum, dediſſe reſponſa.Item lectum eſt,deos,aliquoties Kalendis,aliquoties tantùm idibus,vaticinari. Nonnunquàm diei,vel prima,vel poſtrema parte:vnde eſt in iure,fiſſus dies.i.nõ totũ religioſus:quem nunc oſtendit,dicens,non oportere Æneam,religioſam diei partem perdere.i.oraculo congruam.Sanè ſciendũ poſcit,lectionem eſſe meliorem.Tempus enim poſcit ſpectacula:non à ſpectaculis poſcitur.¶Nunc grege de intacto.]Gregẽ pro armento,poſuit.nam de iuuencis dicturus eſt,quæ per poeticam licentiam ſæpe confundit:illo loco proprie poſuit,Quinq; greges illi balantum quina redibant armenta.Intacto autem indomito:vt,Intacta totidem ceruice iuuencas.¶Lectas de more bidentes.]De more antiquo.ſ.quem prætermiſit:quaſi tunc omnibus notum.i.ne habeant caudam aculeatam,nec linguam nigram,nec aurem fiſſam:quod docet,aliud eſſe intactũ,aliud lectum.Bidentes autem(vt diximus)oues ſunt circà bimatum, habentes duos dentes eminẽtiores,que erant aptæ ſacrificiis.

ASCENSIVS.

¶Dædalus,&c.]Quia de more ſuo,Vergili᷑,prius loca,quàm quæ in eis geſta ſint,deſcribere ſolet.deſcribit etiam nunc templum,& eius ornatum,conditum à Dædalo:qui ſe illuc à Creta recepit,præcipiti volatu,ideſt(vt hiſtoriæ habent) nauigatione remis & velis facta.nam antennas inueniſſe dicitur.vnde poe[illegible]raculum traxerunt,dicentes,Dædalum volaſſe:vn de [illegible] Fabrumq; volaſſem.Nam volare,etiam naues dicun[illegible] latius dicemus.Fuit autem Athe[illegible]dis ſed natus Athenis.cuius fabu[illegible]

Præpetes [illegible]tibus pennis.]Au.Gel.lib.6.ca.6. [illegible]di,quaſi inſcite dictum.Nam præpetes(inquit)[illegible] appellantur:quę autem opportu ne præuolant,aut idoneas ſedes capiunt.Non apte igitur,vſum verbo augurali volatu,nihil ad augurum diſciplinam pertinente.Sed Higinius,nimis Hercule ineptus eſt,quum quid præpetes eſſent,ſe ſcire ratus eſt.Vergilium autem & Trimacium doctum virum ignoraſſe,qui in.2.Iliados,victoriam,volucrẽ præpetem appellauit in hoc verſu:dum,Dat vincenti præpes victoria palmam.Cur autem non Q.quoq; Ænnium repræhẽdit,qui in annalib.non vti Vergilius,pennas Dædali præpetes,ſed longẽ diuerſius inquit,Brunduſium pulchro præcinctum præpete portu.Et ſi vim potius,naturamq; verbi cõſyderaſſet:neq; id ſolum quod augures dicerent,inſpexiſſet:veniam prorſus poetis daret ſimilitudine & tranſlatione verborum,non ſignificatione vtentibus.Nam quoniam non ipſe tantùm aues,quę proſperius præuolant,ſed etiam loci quos capiunt:quod idonei,felicesq; ſunt præpetes,dixit:quoniam ex locis in quibus periculum me tuebat,in loca tutiora peruenerat:locos porrò præpetes & augures vocant,& Ænnius in Annalium.1.dixit,Præpetibus hilares ſeſe,pulchriſq; locis dant.Auibus autem prępetibus,contrarias aues inferas appellari,Nigidius Figulus in libro.1.augurij priuati,ita dicit,Diſcrepat dextera ſiniſtræ præpetibus inferæ, &c.¶Androgeo.] Genitiuus eſt Græcus,vt recte ſentit Serui. ¶Septena].i.ſeptẽ vtriuſq; ſexus,vt trahitur ex Phœdone Platonis,qui hæc eſt(inquit)illa nauis(vt aiunt Atheniẽſes)in qua Theſeus,olim biſſeptem illos tulit in Cretam,ſeruauitq; eos,& ipſe ſeruatus eſt.Minotaurus,humeris tenus(vt dicit Diodo.) taurus fuit.Cecrops,Dyphies dictus,quòd pedes ſerpẽtinos haberet.Cauſſam furoris Paſiphaes,fabuloſe narrat Seruius,dum autẽ Venus cum Marte diis expoſiti eſſent omnes dij,deæq;(vt dicit Homerus)pudibundi aufugerunt:præter Mercurium,qui ſe tali aiebat opprobrio velle affici.adridet enim omnibus quibus coniungitur.Diodo.dicit,iratum Neptunũ in Minoa,quòd pulcherrimum taurum mactare ſolitus,nunc vni pepercerit,cu ius amore vxor eius diſperiit.Plutar.autẽ in vita Theſei,dicit, hunc Taurum ſcribam fuiſſe,cuius amore capta eſt Paſiphae.

Ordo. ¶Sed Ordinem explicemus,qui talis eſt. Dædalus,faber ille ſubtiliſſimus,fugiens(vt fama eſt)regna Minoia.i.quibus Minos tunc regnabat,videlicet Cretenſia:auſus credere.i.cõmittere,cœlo.i.aeri:ſe pennis præpetib.i.felicib.& velociter ferẽtib. enauit ad Arctos.i.polum Arcticũ,reſpectu Græciæ:gelidas.i. vicinas,gelidæ zonæ Septẽtrionali.ſ.per iter inſuetum.ſ.ipſi,& cæteris hominib.hoc eſt per aerem:& ipſe leuis.i.velox:ſupera ſtitit arce Chalcidica.i.à Chalcidenſib.extructa,hoc eſt ſup templum Apollinis:ſed more ſuo dat præpoſitioni ſuper,ablatiuũ: ſicut,Fronde ſuper viridi.&,Gemina ſuper arbore ſidunt.& ipſe redditus quaſi debito elemento(vnde dictus eſt,auſus ſe credere.i.committere cœlo,quaſi alieno:reddimur autem ꝓprie noſtris.vnde Hora.Nauis quæ tibi creditũ debes,Vergiliũ finibus Atticis reddas incolumẽ precor)primum his terris.ſ.in quibus Euboici,ſeu Chalcidenſes,Apollini arcem extruxerũt,hoc eſt apud Cumas.O Phœbe.i.Apollo,ſacrauit tibi remigium alarum,quaſi non amplius volaturus:ſed quia reciproca eſt tranſlatio de nauibus ad alas,dicimus enim aues nare,quod nauiũ eſt: & naues volare,quod auium eſt.coniũxit,dicens,remigium.i. remigationẽ,quæ nauiũ eſt:quia,reuera,nauib.auxiliũ dicit: & alarũ,quæ auiũ volantiũ ſunt:nam fabuloſe volaſſe dicit. Pōt etiã ideo ſacraſſe Phœbo,quia idem eſt ſol,cuius calore alæ ei᷑ ſolutæ non ſunt:vt,Icari nimis altẽ volãtis.ſacrauit ergo ô Phœbe,tibi remigiũ alarum.i.alas,quib.nauerat.i.volauerat:aut remigiũ alarum.i.velorũ,& antennarum,quib.quaſi auolauerat, vt volucres alis:& poſuit templa immania.i.valde magna,aut horrẽda:&,ſup.poſuit.ſ.in ſtatuis & cælaturis,lethum. i.mortẽ Androgeo,Latine Androgei.i.filij Minois,ab Athenienſib.occiſi:tum.i.deinde:Cecropidę.i.Atheniẽſes:iuſſi,ſup.ſunt:pendere.i.perſoluere:quotannis.i.ſingulis annis:ſeptena.i.vtriuſq; ſexus ſeptẽ,hoc eſt quatuordecim,corpora natorũ.i.liberorũ, tã maſculorũ,q̃ fœmellarũ:(miſerũ,pro miſerorũ,hoc eſt miſeratione dignorũ)vrna ſtat.i.efficta eſt ſtare:ſortib.ductis.i.poſt q̃ ſortes eſſent ductæ ab Athenienſib.vt ſcirent,qui deberẽt ad Minotaurũ in Cretã mitti,vt ab eo deuorentur:nam id ſorte fiebat,vnde & Theſeus miſſus eſt,q̃uis regis filius:quia verò nõ potuit ſculpi,nec cęlari,vt vrna ducat.i.moueat:bene dicit eam ſtare ductis ſortib.tellus Gnoſia.i.Cretẽſis:à parte totũ accipiẽdo:elata mari.i.ſuper mare:quia altior videtur:rñdet cõtrà.i.ex aduerſa regione,quã ad eam tendebãt Atheniẽſes:rñdet(inquit Ser.).i.aſpicit:crudelis amor.i.ſculptura crudeliter amantis:& Paſiphae,filia Solis,& vxor Minois:ſuppoſita.i.ſubmiſſa:vt coiret furtõ.i.clãculũ:arte Dędali,qui eam in lignea vacca incluſit:& Minotaurus.i.monſtrũ,partim homo,& partim taurus: quia ex tauro cõceptũ:proles biformis.i. mixtæ formæ.ſ.humanæ,cum taurina:ineſt hac.i.in hac ciuitate Cretenſi,videlicet in Gnoſo,regia Minois:Minotaurus,inqt,appoſitorie,monumẽta.i.teſtimonia:Veneris.i.coitus:nephãdæ.i.deteſtabilis & abominabilis:quia mulieris cũ tauro.poſſet etiã referri ad fabulã,quã Ser.recitat,de irata Venere in ſtirpem Solis.Ille.i.notiſſim᷑ labor.i.laborioſus exitus,~~domus~~.ſ.Labyrinthi,ineſt hac:& error inextricabilis.i.cuius tricæ.i.implicitates,tricarũ ſimiles,explicari nequeũt,niſi cum ſumma difficultate.Sed enim.i.ſed certe: licet inextricabilis ſit aliis:Dędalus ipſe.ſ.artifex,& extructor: miſeratus.i.miſericorditer reſpiciẽs magnũ amorem reginæ.i. Ariadnes regis filiæ,Theſea miſere amantis:reſoluit.i. expediuit,nodos & ambages.i.dubios meatus:tecti.ſ.Labyrinthi:regens.i.dirigens:filo.ſ.in glomere implicito:veſtigia cæca.i.incerta alioq:& ô Icare fili.ſ.Dędali:tu haberes.i.habuiſſes:quoq;.i.etiam,magnam partem in tanto opere,quantùm.ſ.fecit in forib.ſi,ſup.dolor,ſineret.i.finiſſet,hoc eſt permiſiſſet:ipſe Dædalus conatus eſt bis effingere caſus.i.ruinã Icari,ſeu præcipitium:in auro.i.cęlatura aurea:manus patriæ.ſ.Dædali patris,cecidere.i.ceciderũt bis:quia præ pietate paterna,effingere nõ potuit:quin.i.quinimo:Æneas,ſup.&,qui cum eo erant,perlegerent.ſ.oculis:protinus.i.ſtatim:vel ꝓtenus.i.porrò tenus.i.late omnia(ſic enim antiqua & vera eſt lectio).i. omnem picturam,aut ſculpturam,ſeu cęlaturam:ni.i.niſi:Achates,vir ille fidus,Æneæ comes:præmiſſus.ſ.ad indagandam Sibyllam,ſacerdotem templi:afforet.i.adeſſet,aut adueniret:aut niſi ſacerdos Phœbi.i.Apollinis:& Triuiæ.i.Dianæ.ſ.Deiphobæ:Glauci.ſ.filia:afforet,ſup.vnà.i.pariter,& ſimul,cum Achate,quæ.ſ.ſacerdos:fatur regi.i.ad regem.ſ.Æneam,talia:hoc tempus non poſcit iſta.q.d.inania,& rege indigna ſpectacula.i.non eſt nunc tẽpus huiuſmodi ſpectandi:quia præſtiterit.i.melius fuerit,nunc mactare.i.ſacrificare,ſeptem iuuencos de grege intacto.i.de iis qui nunquàm iugum traxerunt:& totidem bidentes.i.oues bieñnis:lectas de more.i.ſecundùm ritum ſacrificantium.

PIERIUS.

¶Vt fama eſt.]Antiqui pleriq; codi.eſt,non habent.Sed abſq; eo verbo,verſus nimium elãgueſcere videretur.¶In foribus lethum Androgeo.] Quanuis Priſcianus,& Seruius,in Androgeo,Atticum agnoſcant idioma:in veterib.tamen pleriſq; cod. Androgei,Latino idiomate ſcriptum obſeruaui.Quam lectionem improbat Probus,ne nouam hanc quis putet ęgritionem, eueniſſeq; id ob Græcæ declinationis,qua Vergili᷑ vſus fuerit, ignorantiam dicit.Citat etiam Cariſius locum hunc,vbi genitiuum,Androgeω,facere oſtendit,ex nominatiuo qui ſit Androgeωs,de quo.2.lib.plura diximus.¶Partem opere in tanto(ſi- neret

ueret dolor)Icare haberes.]In antiquis aliquot duo illa verba, Icare haberes,deſyderantur.tetrametro dactylico codices tantùm adnotato,partem opere in tanto ſineret dolor.Sed ſiue Vergilius,ſiue alius quiſpiam verſum abſoluerit,nihil mihi videtur eo fine dici potuiſſe adcommodatius.¶Quin protinus omnem Perlegerent oculis.] In veteribus nonnullis exemplarib. omnem,omnino ſcriptum animaduerti.Et quia,picturam perlegerent,Seruius exponit,putarũt multi,omnem,ita poſitum, vt picturam,ſubintelligeretur:quæ quidem duricies à Vergiliana phraſi,à facilitate,candôreq́ ipſo plurimum aliena eſt.Sanè verò Macrobius & Priſcianus,& plerique alij,omnia,caſtiorem lectionem agnoſcunt:proq́ dactylico carmine locum citant, neque opus vt qui ſubſequitur verſus à vocali incipiat,vt fiat hypermetri ſynalæpha.Nam & eiuſmodi rationis verſus.alibi etiam repperiuntur,vt in Bucoli.Nec tantùm Rhodope mirantur & Iſmarus Orphea.neque non illud,Atria dependent Lychni laquearibus aureis.Quod ſiquis dactylicum non admittat, ſaltem ſinyzeſin ex tam breuibus duabus vltimis,in dictione, omnia,ſyllabis non reiiciat,quæ quidem tam exiles,tamq́ tenues ſunt,vt vix pro vna longa ſufficiant.At veteres plerique codices,partim,omne,vna minus litera:partim,omnes,legũt:ac, omne,quidem in Romano eſt,quia veriti ſunt librarij dactylũ in fine ponere,genus tamen mutare non auſi ſunt.Qui verò omnes ſcribere maluerũt,ſubintelligi,duces heroas,aut viros ibi pictos voluere.Sed pluris apud me fuerit Macrobij & Priſciani authoritas,quàm eorum coniectura,qui veneres,quas præ ſe ferunt numeri,figuræq́ huiuſmodi admittere verentur.Quod autem pertinet ad Seruium,tametſi expoſuit ille,Perlegerent. ſ.picturam,non hoc oſtendit,omnem picturam,legendùm eſſe, quum Serui.immoretur in eo,vt verbum,perlegerent,non alienum oſtendat à verbo γράψαι,quod & ſcribere,& pingere ſignificat. Quantùm verò pertinet ad verbum,Perlegerent,Teren. Scaurus(vbi de geminandis liquidis in compoſitione:ſi verbũ ſequens ab aliqua earum incipiat,præcepta tradit)Vergilij locum hunc citat,apud quem,Pelligerent,ſcriptum afferat,relictumq́ ita ab authore ipſo,eosq́ improbat,qui,Perlegerẽt,per r,vt vulgata nunc habent exemplaria,legant:dicendumq́ ait, Pelligo:vt,alligo,& colligo,prout etiam omnes antiqui(vt ait ille)dicere conſuerunt.Ad hæc Velius Longus,per,præpoſitionem,omnibus integram præponi dicit:niſi quum incidit in l, literam,tunc enim elegãtioris ſermonis viri,eam(ait)geminare malunt,quàm,r literam exprimere.Hinc, Pellabor,malunt dicere,quàm Perlabor.Aduerte verò in exemplis citandis Velij cod.corruptos eſſe,de iis loquor,qui in manus noſtras deuenêre.Sed quanquàm ita grammatici legendum tradant,nullũ tamen adhuc antiquum codicem inueni,in quo non ſcriptum ſit,Perlegerent,præpoſitione incolumi.Ita plerunque,adligo,& conligo:ætas verò noſtra maiorem grammaticis, quàm antiquis ſcriptionib⁹ fidem adhibet:& tamen Scauri nullus adhuc (quod ſciam)ſentẽtiam eſt ſequutus.¶Deiphobe Glauci.] Innumeros penè codices inuenias,in quibus inemẽdate,Deiphœbe:vel,Deiphebe,ſcriptum ſit.Sed enim caſta lectio,λή,in φόϐη,Deiphœbe:vti etiam λή,in φόϐος,inferius:quod ferè paſſim in codicibus antiquis,librariorum inſcitia,Deiphœbus,ſcriptum habetur.¶Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit]In Roma.cod.poſcunt,numero multitudinis eſt,vt tempus ſit appoſitum,quippe quod alij in negotio ſit impendendum.

SERVIVS.

¶Euboicę rupis latus]Hoc eſt montis Cumani, quem Euboici habitarunt.Eſt autem acyrologia. Coloniæ enim epitheton rei dedit immobili. ¶Antrum.] In antri ſimilitudinem:vt,Portus ab Æoò fluctu curuatus in arcum. ¶Quò lati ducunt aditus centum.] Non ſine cauſſa,aditus,dixit,& oſtia: nam Victruuius, qui de architectonica ſcripſit, ait, Quũ ab aliquo arcemur ingreſſu,id oſtiũ dici,ab oſtando:quum ingredimur aditum, ab adeundo. ¶Oſtia centum.] Finitus numerus pro infinito, licet poſſit & rationabiliter dictum eſſe, Reſponſa enim Sibyllæ in hoc loco plus minus, centũ ſermonum ſunt. inueniuntur tamen Apollinis elogia,& viginti,& quinque,& trium ſermonum:vnde melius eſt finitum,pro infinito accipi. ¶Totidem voces.] Ac ſi diceret,tot ſermones.¶Deus ecce deus.]Vicinitate templi iam afflata eſt numine:nam furentis verba ſunt,deum velle oſtendere,qui ipſi tantùm videt. Sanè cauti eſſe debemus,quando plena ſit numine,& qñ deum deponat.Non enim poſt vaticinationẽ dictura eſt.¶Non color vnus.] Item Luca.Stat nuſquàm facies.¶Comptæ comæ.] Ante hac.ſ.Nam per ſacra reſolutæ ſunt:vt,Vittasq́ reſoluit,Sacrati capitis.¶Maiorq́ vi.] Videbatur,ſicut ſolebat in vaticinationibus apparere, numinis præſentia:quod humanis illudebat aſpectibus:vnde ait,Maiorq́ videri.non eñ eſt reuera.¶Nec mortale ſonans.]Alia enim vox numinum eſt:vt,Nec vox hominem ſonat.Item, Vocis've ſonus.¶Afflata eſt.] Nondum deo plena,ſed afflata vicinitate numinis.¶Quando.] Si quidem.nam coniunctio eſt,non aduerbium.¶Ceſſas in vota?] Tardus es ad vota facienda.nam ſi dixeris,Ceſſas in votis:hoc ſignificat,tardus es,dum vota facis.Aliud enim eſt,ceſſas in illam rem:& aliud,ceſſas in illa re: tardus es ad faciendam rem,& tardus es in facienda re.figurate aũt dixit,ceſſas,circà vota promittenda numinib⁹.¶Tros.] Principale pro deriuatiuo.i.pro Troius.¶Neque enim ante dehiſcent.] Tractum eſt de matris deũm templo,quod non manibus,ſed precibus aperiebatur.¶Attonitæ.] Stupendæ,non ſtupentis.Ergo,attonitæ facientis attonitos:vt,Mors pallida triſtis ſenectus.¶Ora domus.] Quia ſuprà ait,Vnde ruunt totidem voces.¶Per dura cucurrit Oſſa tremor.] Religionis eſt, & diuinæ reuerentiæ.alibi,Ipſe manum multo ſuſpenſum numine ducit.¶Pectore ab imo.] A mentis intimo:nec immeritò:nam illa re,diuinitas flectitur,quæ eſt nobis cum diuinitate communis.i.ſenſu.

Aditus.

Oſtium.

[Talibus affata Ænean:nec ſacra morantur — POETA
Iuſſa viri,Teucros vocat alta in templa ſacerdos,
Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum,oſtia centum,
Vnde ruunt totidem voces,reſponſa Sibyllæ.
Ventũ erat ad limen,cum virgo.[Poſcere fata — SIBYLLA
Tempus(ait)deus ecce deus.[Cui talia fanti, — POETA
Ante fores ſubito,non vultus,non color vnus,
Non comptæ manſere comæ,ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument,maiorq́ videri,
Nec mortale ſonans,afflata eſt numine quando
Iam propiore dei.[Ceſſas in vota,precesq́ — SIBYLLA
Tros(ait)Ænea,ceſſas?nec enim ante dehiſcent
Attonitæ magna ora domus.[Et talia fata — POETA
Conticuit,gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor,fuditq́ preces rex pectore ab imo.

ASCENSIVS.

¶Talibus affata,&c.] Poſtquàm Sibylla (inquit) admonuerat Troianos ſacrificare,vt reſponſa habeant,ſtatim paruerunt:iisq́ in templum ductis extemplo eſt virgo poſſeſſa deo, qui eam ſupra ſe raptam,ſacro quodam, ac prophetico furore vexauit: ita vt non humana ratio,nec prouidẽtia,ſed diuina,quæ dictura eſt,enunciare, credatur: [redacted] ¶Ordo eſt. Sibylla affata,ſup.eſt Æneam:talib⁹.ſ.verbis : nec viri.ſ.Troiani : morantur.i. differunt : ſacra.i.ſacrificia: iuſſa.ſ.offerri.i.quæ ipſi iuſſi erant offerre.ſ.ſeptem iuuencos intactos,& totidem bidentes lectas:& ſacerdos. ſ.Sibylla:vocat Teucros in alta tẽpla.ſ.Apollinis,quæ erant illic in arce:quò.i.ad quæ:centum lati aditus.i.acceſſus:& centum oſtia.i.valuæ, quæ.ſ.aditus intercludunt(Nam ab obſtando,oſtium,dictum volunt:nec ſemper patuerunt oſtia,imò non niſi precibus reſerantur, vnde paulò inferius,Neque eñ ante dehiſcent Attonitę magna ora domus,&c.ſunt ergo oſtia,dum obſtant:aditus,vbi reſerãtur:vel, aditus,ſunt viæ vſque ad oſtia:nam apertis oſtiis,non fit aditus, ſed introitus.)quò igitur centum aditus, & centum oſtia,quæ aditus claudunt, ducunt.i.dirigunt,adire volentes:nam ſingulis aditibus ad oſtium peruenitur,quo clauduntur:vnde.i.è quibus oſtiis,vbi reſerata ſunt:totidem.i.etiam centũ voces (quia per ſingula ſingulæ)appoſitorie:reſponſa.i.oracula:& diuinationes Sibyllæ.i.per Sibyllam pronuntiata:ruunt.i.præcipitanter eduntur. Ventum erat.ſ.ab omnibus:Ænea, videlicet Teucris reliquis,& Sibylla:ad limen.ſ.templi,ſup.iam,quũ.i.quando:virgo.ſ.Sibylla incorrupta(nam à caſtitate,nunc virgo dicitur:non à viridi ætate,quum ſit longæua ſacerdos.Donum autem vaticinij,virginib.datum atteſtantur poetæ.) ait tempus, ſup.eſt,poſcere(more Græco,pro eo quod eſt,poſcendi) fata.i. oracula,quæ fata enuntiant,aut quæ fando accipiunt:ecce.q.d. ſubitò adeſt:aut inuadit me:deus,inquit,deus.ſ.Apollo, interpres fatorũ.Cui.ſ.Sibyllæ:fanti.i.dicenti talia,ante fores.i.valuas,aut oſtia templi,vultus non manſit, ſup.vnus,& color non manſit vnus.i.idem & vniformis:& comæ.i.capilli,prius cõpti, non mãſere cõptæ:ſed pectus anhelũ.i.anhelãs frequẽter,& corda fera.i.effera,& rapta ſacro furore:tumẽt.i.inflãtur,rabie.ſ.ſacra & prophetica:&,ſup.cœpit,videri maior.ſ.quàm erat,propter ingreſſum numinis;nec ſonans,i.ſono indicans:mortale.i.

Ordo.

rem mor-

rem mortalem, aut mortaliter. (ſed quia dixit in. I. Nec vox hominem ſonat. potius dixero figurate accuſatiuũ eſſe, quàm nomen pro aduerbio poſitũ. Verba enim abſoluta ad ſenſum pertinentia, figurate cum accuſatiuis conſtruuntur: vt, ſapit acorem, aut prudentiam: redolet vetuſtatem: ſonat mortalitatem, &c.) quando. i. quandoquidem: ipſa eſt afflata iam numine dei. ſ. Apollinis: propiore. i. viciniore, hoc eſt valde vicino mẽti, & præcordiis ei⁹: & ait, ô Ænea, Tros. i. Troianæ: ſed quaſi alter Tros i. rex Troianorum: ceſſas in vota. i. negligens ne es, ad faciendã vota, preceſq;: q. d. ſi id facis, non recte ſapis: enim, pro quia: neq; magna. i. horrẽda: aut, reuera, magna ora. i. oſtia, & introitus domus attonitæ. i. attonitos facientis: dehiſcent. i. aperiẽtur ſponte tibi: antè. i. priuſquàm, ſup. vota, & preces feceris: & ipſa fata talia conticuit. ſ. quia non permittebatur plura loqui, priuſquàm vota fecerint, preceſq; fuderint Teucri: tremor gelidus. i. gelidos faciẽs, cucurrit Teucris, p oſſa dura. i. ad medullas vſq;: & rex, qui non obſtupuit, ſed remediũ quæſiuit: fudit preces ab imo pectore. i. ex intimo corde, dicens. ſ. vt ſequitur.

PIERIVS.

¶ Fuditq; preces rex.] In antiquis penè omnibus exemplarib. fundit, præſenti tempore, ſcriptum eſt.

[Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manuſq;
Corpus in Æacidæ, magnas obeuntia terras
Tot maria intraui duce te, penituſq; repoſtas
Maſſylûm genteis, prætentaq; Syrtibus arua,
Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſequuta.
Vos quoq; Pergameæ iam phas eſt parcere genti,
Dijq;, deæq; omnes, quibus obſtitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ, tuq; ô ſanctiſſima vates
Præſcia venturi, da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros,
Erranteiſq; deos, agitataq; numina Troiæ.
Tum Phœbo, & Triuiæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtoſq; dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego nanq; tuas ſorteis, arcanaq; fata
Dicta meæ genti ponam, lectoſq; ſacrabo
Alma viros, foliis tantùm ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis,
Ipſa canas, oro. [Finem dedit ore loquendi,

ÆNEAS

POETA

SERVIVS.

¶ Phœbe graues.] Secundùm Home. qui eum dicit, ſemper propugnatorẽ fuiſſe Troiæ. & bene, miſerate: qa Troia defendi non potuit: ideo nõ dixit, defendiſti: ſed miſerat⁹ es. ¶ Dardana qui Paridis.] Achilles à matre tinctus, in Stygem paludẽ, toto corpore inuulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus eſt manu matris. vñ Statius, Si te Stygis amne ſeuero armaui, totumq; vtinam. Qui quum amatam Polixenam, in templo accipere ſtatuiſſet, inſidiis Paridis, poſt ſimulachrum latentis, occiſus eſt. Vnde fingitur, quòd tenẽte arcũ Apollinæ. ¶ Paridis direxti tela.] Et bene, direxti: quaſi ad ſolum vulnerabilem locum. Dardana autem, ideo vt nõ adultero, ſed genti præſtitiſſe videatur. ¶ Tela, manuſq;.] Vel quia aliud ſine alio eſſe non poteſt: vel hoc dicit, & artẽ per tela, vt poſſet quod feriret: & virtutẽ per manus dediſti, vt eius fata compleret. ¶ Magnas obeũtia terras.] Cingentia terras tot maria. Oceanus enim, omnes ambit terras: & licet iſte p maria nauigauerit, quæ terris cingũtur: tamen non dixit improprie, quum de Oceano iſta naſcantur. & tot dicẽdo maria, partem eum maris nauigaſſe ſignificat, non totum mare. Mare enim, elemẽtum eſt totum. Maria verò, partes maris: ſicut terræ, partes ſunt: terra verò, totum elementum. ¶ Penituſq; repoſtas.] Longè ſemotas auias. ¶ Maſſylûm genteis.] Maſſyli, ſunt Mauri: vnde ſpeciem pro genere poſuit: nam Æneas ad Aphricam vênit, cuius partem conſtat eſſe Maſſyliam. ¶ Prætenta.] Circũnfuſa. incerta enim illic maria & terræ: vnde ait Luca. Æquora fracta vadis, abruptaq; terra profundo. ¶ Prendimus.] Quippe fugientem Italiam. ¶ Hac Troiana tenus.] Ideſt hactenus, hucuſq;. i. hæc ſit finis. nam tenus, proprie, eſt extrema pars arcus: vt Plau. oſtendit: vnde tractum eſt: vt hactenus, hucuſq; ſignificet. ¶ Troiana fortuna.] Præiudicio. i. mala. & dicit iniquum eſſe, vt Troianam fortunã patiantur in Italia. ¶ Phas eſt parcere genti.] Quia ſeuictam fatetur. ¶ Quibus obſtitit illũ.] Ganymedes enim, obfuit Hebæ: Paris, Mineruæ & Iunoni. Quod autẽ dixerit, Dij, deæq;: & dearum tantùm repperimus exempla. non eſt mirum, quum ſuprà diximus ἐξενηθηλύας, omnes deos. Poſſum⁹ ergo per vnã rem vtrunq; intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuiſſe Troiam, in denegatione mercedum. Nouimus præterea eſſe morem poeticum, vt duabus præpoſitis rebus, vni reſpondeant: vt, Nauita tũ ſtellis numeros & nomina fecit, Pleiadas, Hyadas, claramq; Lycaonis Arcton. nam ſuppreſſo numero, dixit nomina. ¶ Præſcia venturi.] Abſolutum eſt, rerum venturarum. ¶ Da.] Dic: vt, Qui ſit, Da Tityre nobis. vnde contrà, Accipe nunc Danaũm inſidias. non enim præſtare aliquid poterat, ſed indicare futura. ¶ Non indebita poſco.] Deeſt, ſi. Eſt autem εἰρμός. i. longiſſimum hyperbaton, Phœbe, & vos dij, deæq;: & tu, ô vates, da. i. dic, Latio Teucros conſidere. i. vtrum poſſumus conſidere. Verecunde autem dictum eſt, Si non indebita poſco: quum certum eſſet, quia debebantur eis regna. ¶ Errantesq; deos.] Vt, Diis ſedem exiguam patriis. ¶ Agitataq; nu. Tr.] Aut mecum vexata: aut certe ξόανα, dicit. i. ſimulachra breuia, quæ portabantur in lecticis: & ab ipſis mota, infundebant vaticinationẽ: quod fuit apud Ægyptios & Carthaginẽſes. ¶ Tum Phebo & Tri.] Vt ſolet, miſcet hiſtoriam. Nam hoc templum, in palatio ab Auguſto factum eſt: ſed quia Auguſtus cohæret Iulio, qui ab Ænea originẽ ducit, vult Auguſtũ patrum vota ſoluiſſe. ¶ Feſtoſq; dies de n. P.] Ludos Apollinares, qui ſcdm quoſdã, bello Punico ſcdo, inſtituti ſunt: ſecũndũ alios, tpe Syllano. ex rñſo Martiorum fratrũ, quib. Sibylla pphetauerat, quorũ extabant vt Sibyllina rñſa. ¶ Te quoq; ma. ma. no. pe. re.] i. coleris, vt numen. Manent autẽ, expectãt in futurũ. Penetralia: ſecreta tẽplorũ. ¶ Tuas ſortes.] Sibyllina rñſa, quæ (vt ſuprà diximus) incertũ eſt, cui⁹ Sibyllæ fuerint: quã quam Cumanę Verg. dicat: Varro, Erythreę: ſed conſtat Seruio Tullo regnãte Tarquino, quandã muliẽrẽ noĩe Amaltheã, obtuliſſe ei nouẽ libros, in quib. erant fata, & remedia Romana: & pro his popoſciſſe tercẽtũ philippeos, qui aurei tũc ptioſi erãt, quæ contẽpta alio de tribus incẽſis reuerſa eſt: & tãtum popoſcit. Itẽ tertio, aliis tribus incenſis, cũ trib. reuerſa eſt: & accepit pro trib. ter cẽtum, quantũ poſtulauerat p nouẽ. Hac ipſa re, rege commoto, quòd pretiũ nõ mutabat, qui libri in tẽplo Apollinis ſeruabant, nec ipſi tãtũ, ſed & Martiorũ, & Begoes nymphæ, quæ artem ſcripſerãt, fulguritarũ, apud Thuſcos: vnde addidit, Tuas ſortes, arcanaq; fata. & hoc idem tangit poeta. Æneam tamẽ inducit, quaſi de præſenti dicentem oraculo. ¶ Lectoſq; ſacrabo viros.] Quia niſi patritij non fiebant, ſanè ſciendum primò duos librorum fuiſſe cuſtodes: déinde, decem: inde, quindecim, vſq; ad tempora Syllana. Poſt, creuit numerus: nam ſexaginta fuerunt: ſed remanſit quindecim virorum vocabulum. ¶ Foliis ne tantùm carmina manda.] Vt Varro dicit, in foliis palmæ interdum notis, interdum ſcribebant ſermonibus: vt in. 3. ſuprà diximus. ¶ Ipſa.] Pro tu: & pronomen poſuit eius perſonæ de qua loquimur, pro illius cum qua loquimur. Eſt autem Græcum: nam dicunt αὐτὴ εἰπέ. i. tu dic. ¶ Finem dedit ore loquendi.] Hoc eſt definiuit ei, vt ore loqueretur, nec in foliis ſcriberet.

Achilles vbi vulnerabilis.

Mare, & maria.

Tenus.

Hirmos.

Sibyllini libri.

ASCENSIVS.

¶ Phœbe graues Troiæ.] In hac oratione captat Æneas beniuolentiam Phœbi, ſignificans ſe memorem beneficiorum acceptorum: qui enim ſe gratum oſtẽdit in acceptis, dignum facit in accipiendis. Simul quoq;, vt admouerat Sibylla, vota facit. In quibus, vt in aliis multis, ad Romanam hiſtoriam facit præludium. Nam anus peregrina, ſiue hoſpita, atq; incognita, Tarquinum regem adiit nouem libros, afferens in quibus diuina Romanorum oracula aſſerebat, eoſq; venales exhibuit, trecentos philippeos aureos pro eis poſtulans: quam rem, multo riſu excepit rex, quaſi delira, vltrà iuſtum pretium nimium expoſtulaſſet: ſed illa ſpreta, tres eorum igni abſumpſit. déinde, de ſex reliquis idem pretium expoſtulãs, itidemq; deriſa idem effecit. Tertiò verò, pro tribus reliquis, idem pretium poſtulans accepit, admirante videlicet rege muliẽris conſtantiam, & facti nouitatem: vnde non nihil myſterij in libris ſuſpicatus, eos excuti iuſſit, abeunte quæ nunquam déinde viſa eſt anus, ſed Sibylla æſtimata: inq; illis reperta ſunt Romanorum fata, atq; ita ſumma religione, atq; obſeruantia culti, ſunt à Romanis: & ad eos quaſi ad oraculum, quindecimviri adire ſolebant, vt Ser. recitat: & Cice. in. I. epiſ. ad Lentulũ ſatis indicat. Sed ne multis lectorẽ immorer, ¶ Ordo eſt. O Phœbe. ſ. Apollo: ſemp miſerate. i. qui ſemp miſeratus es: graues labores Troiæ (quod fingitur, aut ppter cauſſam ſequentẽ, aut quia Phœb⁹, Apollo, & ſol Ordo.

& ſol idem eſt:quo lucente,Troia capi non potuit:ſed noctu)
qui direxti.i.direxiſti (per ſyncopam:ſed ſunt qui velint,ſub-
itum teli adorſum depictum.) tela Dardana Paridis.i.Darda-
nei Paridis(ſed ſunt qui potius,tela Dardana,pro eo quod eſt
Dardanea, dixiſſe cenſeant:quàm, Dardanei Paridis:eo quòd
non cauſſam Paridis adulteri,ſed Dardaniæ ſibi charæ tutari
voluerit) & manus Paridis in corpus Æacidæ.i.Achillis,nepo
tis Æaci.(dixerit autem,quia præcipue in illis locis vulnerauit
Achillem, in quibus vulnerabilis erat in calcaneis.ſ. pedum,
quibus Thetis, mater eius,dum eum in Styge intingeret, te-
nuerat:& ita quoniam Stygiis aquis non imbuerat,nec muni-
uerat in illis, duntaxat vulnerabilis erat:quod conquæritur
apud Statium in Achilleide.) ego intraui te duce.i.ducente,
aut ductu tuo(Et ita à generali beneficio,ad proprium ſibi,vi-
delicet impenſum,deſcendit) tot maria obeuntia.i.circundan-
tia:magnas terras.i.inſulas,& continentes:& gentes Maſsy-
lûm,pro Maſsylorum,qui ſunt in Aphrica(& habet ſecundam
longam:nam Maſsylij,ſecũda breui,in prouincia Galliæ ſunt)
repoſtas.i.repoſitas:& à cæteris ſecluſas,vt res quibus vti no-
lumus,penitus.i.omnino,hoc eſt extremos populos Maſsylo-
rum:& arua prætenta Syrtibus (à prætẽdor,non à præteneor)
i.in conſpectu Syrtium extenta: nos prendimus.i.arripimus
iam tandem,oras.i.extremas regiones Italiæ:fugientis.i.more
fugientis, quum propior eſſet præhendi nequeuntis.Fortuna
Troiana.i.inimica & aduerſa, qualem Troiani experti ſunt:
fuerit(conceſſiuus eſt modus.i.concedendo,vt fuerit) ſequuta.
i.perſequuta nos hactenus.(Eſt enim tmeſis,nec dicetur teme-
ſis).i.ad hoc vſq; tempus,& ad hunc vſq; locum,nec amplius.
(Poſſet etiam dici, fortuna fuerit ſequuta.i.perſequuta hacte-
nus,Troiana.i.res Troianas.)Phas eſt,ô dij,& deæ omnes,qui
bus Ilium.i.arx præcipua in Troia:& ingens gloria Dardaniæ:
obſtitit.i.contra voluntatem ſtetit,hoc eſt quæ voluiſtis Ilium
deleri,& gloriam eius:vnde paulò inferius,Nimium Romana
propago viſa potens ſuperis.& eſt egregia Troiæ laus,quaſi de
os,deaſq; ad æmulationem & inuidiam concitauerit:quòd eius
gloria,deorum gloriam offuſcaret.phas eſt,inquam,vos parce
re genti Pergameæ.i.Troianæ:& tu ô ſanctiſſima vates.ſ.Si-
bylla:præſcia venturi.i.quæ præſcis venturum,aut quod ven-
turum eſt:da.i.dic,& deſtina meis fatis.i.ſecundùm cætera ora
cula mihi data:regna ſi ego nõ poſco indebita:ſcit enim ſibi re-
gnum deberi,& præcipue Iulo:& da.i.concede,oraculorum re
uelatione,Teucros conſidere.i.ſedem capere,& habitationem:
Latio.i.in Italia:vbi Saturnus latuit:& deos errantes.i.nobi-
ſcum profugos:& numina Troiæ agitata.i.profugata:conſide-
re Latio.Ego.ſ.per eos,qui de me orituri ſunt,conſtituam:tum
ſ.poſtquàm,regnum fatale conſtitutum fuerit Phœbo & Tri-
uiæ.i.in honorem Apollinis,& Dianæ templa de marmore ſo-
lido.i.aut non admixto alio lapide,aut nõ fracto:& inſtituam
dies feſtos.ſ.ſæculares,ſeu Apollinares ludos:de nomine Phœ
bi.i.Apollinis:& magna penetralia.i.ſacraria:manẽt.i.certiſſi-
me futura expectent:quoq;.i.etiam te.i.libros tuos:in noſtris
regnis(quod poſtea effectum docet Seruius,Notumq; eſt Au-
guſtum ædem Apollini ſacram.hoc eſt,vt Perſius dicit,ſacra va
tum inſtituiſſe:nec vitioſum eſt,quod tanto ante id vouerit Æ-
neas:quia id facit admonente Sibylla,quæ dixerat, Ceſſas in
vota,preceſq;? eius autem admonitione ſciuit ſe nihil in vanũ
voturum:atq; ita licet ſecundùm veritatem:ideo id vouiſſe di-
catur,quia poſtea factum eſt:tamen ſecundùm fictionem poeti
cam,poteſt poſtea factum eſſe ab iis qui Sibyllinis libris ſacra-
ria extruxerunt,quia prius Æneas futurum vouerat:quod quia
reprobari non ſatis euidenter poteſt,ſatis eſt poetæ.) Nanq;,
pro quia:ego ponam.i.conſecrabo & reſeruabo, hoc eſt nepo-
tes mei id facient:hic.i.in regnis meis:ſortes.ſ.tuas,hoc eſt li-
bros in quibus continebuntur ſortes.i.reſponſa deorum vnde
Horatius,Dictæ per carmina ſortes,&c.& fata arcana.i.ſecre-
ta,retinenda cum magna religione & obſeruantia:dicta.i.vati
cinata:meæ genti.i.ei quæ meis ſubdetur:&,ô alma.i.altrix,&
auctrix imperij,& rerum mearum:ego ſacrabo tibi,viros le-
ctos.i.delectos,ad hoc munus.ſ.quindecim viros:tantùm.i.tan
tũmodo:ne manda.i.ne commendes,ſeu committas:nomina.i.
notas & characteras,hoc eſt ſcripta tua foliis,hoc eſt ſi hoc ſo-
lum beneficiũ nobis feceris,quòd loquaris:& non in foliis ſcripſe-
ris:de qua re videndum eſt in.3.huius,in oratione Heleni ad
Æneam:ne ipſa.ſ.folia,& nomina in eis ſcripta, volent ventis
rapidis.i.per ventos rapidos:commota exiſtentia ludibria.i.vt
res ludibrio habitæ:aut conſulentes ludibrio habentes:vnde di
ctum eſt,Inconſulti abeũt,ſedemq; odere Sibyllæ.Ego oro,vt,
ſup.ipſa.i.tute:canas.i.ore edas oracula, & non ſolis notis in
foliis palmarũ deſcriptis.Et,ſup.Æneas hoc dicto,dedit finem
loquendi.i.definiuit,& ſignificauit eam loqui ore,& non ſcri-
ptis.aut ſic,dedit ore.i.ſignificauit ore ſuo,finem loquendi.i.
quòd iam faceret finem loquendi,vt ipſa ſubſequeretur.vterq;
modus ſaluari poteſt:ſed prior,quia authoritate Seruiana fulci
tur,tutior eſt.

PIERIVS.

¶Penituſq; repoſtas Maſſylum gentis.] In codi.antiq. legere
eſt,peniſq; repoſtas:hoc eſt,ad Pœnos vſq; eloquutione inſoli
ta,quare longè melius penitus:vt illud,Et penitus toto diuiſos
orbe Britannos.¶Vos quoq; Pergameæ iam phas eſt parcere
genti.] In codicibus aliquot antiquis,parcite,legitur,depoſcen
di forma,quod fortè non diſpliceat:quanquam,parcere,infiniti
uum ſonat elegantius.¶Quibus obſtitit Ilium,& ingens Glo-
ria Dardaniæ.] Veteres pleriq; codi.Ilion ingẽs,legunt:vt Oui
dianum illud,Ilium & Tenedos.Sed enim magis Vergilianũ
eſt,Ilium & ingens,legere,gratiore numero,& ſententia diluci
diore.¶Latio conſidere Teucros.] In Romano codice,conſiſte
re,legitur.& in.1.Æneidos,eandem huius verbi varietatem oſ-
tendimus,eo loco,Vultis & his mecũ pariter conſidere regnis.
Nam aliquot exemplaria ibi etiam,cõſiſtere,legunt.Sed enim,
cõſidere,omnino magis placet eruditis viris.¶Solido de mar-
more templa Inſtituam.] In Romano codice, templum Conſti
tuam,legitur.In Longobardico,templum,quidem eſt.Sed,In-
ſtituam,verbum:vt etiam ad feſtos dies accommodetur.¶Fo-
liis tantùm ne nomina manda.] In antiquis omnibus exempla
ribus quotquot verſare mihi contigit,carmina, non,nomina,
ſcriptum inueni,quæ quidem lectio Seruium non latuit.

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates.magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe deum,tanto magis ille fatigat,
Os rabidum,fera corda domans,fingitq; premendo.
Oſtia iamq; domus patuere ingentia centum
Sponte ſua,vatiſq; ferunt reſponſa per auras.
[O tandem magnis pelagi defuncte periclis, SIBYLLA
Sed terra grauiora manent,in regna Lauini
Dardanidæ venient(mitte hanc de pectore curam)
Sed non,& veniſſe volent.bella horrida,bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi,nec Xanthus,nec Dorica caſtra
Defuerint,alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipſe dea,nec Teucris addita Iuno
Vſquàm aberit,quum tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm,aut quas non oraueris vrbes?
Cauſſa mali tanti coniux iterum hoſpita Teucris,
Externiq; iterum thalami.
Tu ne cede malis,ſed contrà audentior ito,
Quàm tua te fortuna ſinet,via prima ſalutis,

SERVIVS.

¶Nondum patiens.] Aut
quæ nondum poſſet imple-
re oraculorũ ſermones.Aut
dum,vacat:& eſt impatiẽs.
¶Phœbi Bacchatur vates.]
Bene,bacchatur.Idem enim
eſt Apollo,qui Liber pater,
qui ſol.vnde ait Luc.Cui nu
mine mixto Delphica The
banæ referũt Trieterica Bac
chæ.vnde in eorum ſacris,
erat Phœbadum,Baccharũ-
q; conuentus.¶Excuſſiſſe
deum.] Excuti proprie, de (Excutere.)
equis dicim⁹:quod ideo tra
xit,quia Phœbus.i.ſol,eqs
vtitur.& nũc Sibyllam,qua
ſi equum:Apollinem, quaſi
equitem,inducit: in ea per-
manens tranſlatione excuſ-
ſiſſe,ait:vt,Excuſſus Acon-
teus.Itẽ,Fera corda domãs.
quod proprie equorum eſt.
& frena & ſtimulos pati:vt,
Ea frena furenti Concutit &
ſtimulos ſub pectore vertit.
Quod autem dicit,Magnũ
deum:non reuera,ait:ſed ret
tulit ad effectum colentis:
vt,Summe deûm ſancti cu-
ſtos Soractis Apollo.vnicui-
q; enim deus,ipſe quem co-
lit ma-
lit magnus videtur. Excuſ-
ſiſſe deũ,pro excutere:tem-
pus,pro tempore:eſt autem
Attica figura,qua nos vti nõ
conuenit.Vt ἀόριστος po-
natur,pro ἐνεστῶτι:vt ἔτυψε,
pro τύψειν.Hac licẽter vtũ-
tur poetæ.¶Fingitq; pre-
mendo.] Componit: vt, Et
corpora fingere lingua.Cõ
ponit etiam ad moderatio-
nem certam dicẽdi:vt enim
ſuprà diximus,Omnia qui
dem vident:ſed non omnia
indicãt ſacerdotes.vt ſuprà.
Luca. Nec tantùm prodere
vati:quãtùm ſcire licet.¶O
ſtia iamq; domus patuere.]
Precibus.ſ.& quæ ante oſtia
erant patefacta, adytus eſſe
cœperunt.¶Ferunt reſpon-
ſa.] Quia ſuprà ait,Ora do-
mus.¶Pelagi defuncte p.]
Non liberate pelago,ſed ma
rinis periculis:nã adhuc na
uigaturus eſt: ſed ſine vllo
diſcrimine.¶Defũcte.] De-
functe autem liberate: nam (Defuncti)
dicimus,functos officio,qui
officia debita compleuerũt.
vnde,& honorib⁹ functi:&
hinc defunctos mortuos,di
cimus,

Sa abrira de hua cidade grega (o que vos não imaginais)

(Quod minime reris) Graia pandetur ab vrbe.

cimus, qui cōpleuerūt vitæ officia: vñ eſt, Nil iā cœleſtibus vllis Debentem. ¶ Sed terræ.] Legitur, Et terra: vnum tamen eſt. ¶ In regna Lauinij.] Alij Latini, legūt, cuius tūc erat: ſed quia diuina loquitur, futura præoccupat. Poſtea enim Lauinium dicetur, licet poſſit ad Lauinium, Latini fratrem referri, q illic ante regnauit. ¶ Horrida bella.] Quæ contra hoſtem, cognatūq́; ſuſcepta ſunt: vt Latinus dicturus eſt, arma impia ſumpſi, promiſſa eripui. ¶ Spumantem ſ.c.] Quaſi non præuideat, ſed videat quæ facturus eſt Turnus: vt, Redolēt Tyberina fluēta ſanguine adhuc. ¶ Non Simois tibi, nec Xanthus.] Tyberinus & Numicus, in quem cecidit. ¶ Nec Dorica caſtra.] Græca: & reuera: nam Turnus, Græcus fuit: vt, Et Turno ſi prima domus repetatur origo, Inacus, Acriſiusq́; patres, mediæq́; Mycenæ. ¶ Partus Achilles.] Turnum ſignificat: & ſi hoc dictū eſt, vt in Bucolicis, Alter erit tunc Typhis, & altera quę vehat Argo Hora. & hoc eſt quod dicit. Obſcuris, vera inuoluens. nam licet vera ſint, latent tamen: vnde Apollo, λοξίας dicitur. i. obliquus. ¶ Natus & ipſe dea.] De Venilia ſorore Amatæ: vt, Cui diua Venilia mater. Nec debet mirum eſſe, Amatam fuiſſe mortalem, quum & Turnus, Iuturne frater, mortalis fuerit. nā hæc fuerant diuina beneficia. ¶ Addita Iuno.] Inimica: eſt autē verbum Lucilij, & antiquorum: vt Plau. Additus Ioui Argus. ¶ In rebus egenis.] Per tranſitum oſtendit famen. ¶ Cōiux iterum hoſpita.] Nam & Paris ab Helena fuerat ſuſcept⁹ hoſpitio. Hoſpita autem, more ſuo, dixit: & bene, ne aliquid imputetur Æneæ, quàm ſi hoc fatorum eſſe prędixit. ¶ Tu'ne cede.] Pro, ne cedas: ſed ito audentior, quàm tua te fortuna permittit: & bene aduerſam fortunam edocet virtute, aut vitari, aut minui, aut patienter ſuſtineri. ¶ Via.] Ratio opportunitatis. ¶ Graia pandetur ab vrbe.] Propter Euandrum, qui eum in Thuſciam miſſurus ad Tarcontem eſt.

ASCENSIVS.

¶ At Phœbi, &c.] Docet quomodo reluctata eſt Sibylla, cōtra violentiam Phœbi inſidētis, vt penitus ſubacta deo vaticinata iudicetur: nec quæ Æneæ nouerit placitura. nam ignota dicit, multa, & terribilia, quæ non erat operepretium Æneam, ſociosq́; eius, nouiſſe, priuſquàm ad Italiam peruenerint: quia ſi nouiſſent tot bella in Italia adhuc gerenda, non tam læti, neq; omes in Italiam perueniſſent. vnde dicit, In regna Lauini Dardanidæ venient: ſed non & veniſſe volent, &c. Dico ad Italiam i. ad eam partem quo peruenire cupiebāt: vtpote in Latiū, ſedes vbi fata quietas oſtēdebāt. Nā & Cumæ, in ora ſunt Italiæ: ſicut & Caieta: de qua ĩ principio. 7. dicet, Tu quoq; littorib⁹ noſtris i. Italicis. Vñ hic exp̄ſſe dicit Sibylla, in regna Lauini Dardanidæ venient; quia iam ad littora Italiæ venerant. non amplius periculoſe nauigaturi. Vnde præmiſerat, O tandem magnis pela-
Ordo. gi defunctæ periclis, &c. Quia verò nihil extat quod ad hunc locum faciat Donati, ¶ Ordo eſt. At. i. ſed: vates. ſ. Sibylla: nondū patiens Phœbi. i. quæ nondum tolerare valebat Phœbum in eam. ſ. eam. ſ. intrantē, aut inſidētē in mora equitis: bacchatur. i. more bacchantium furit: exiſtens immanis. i. terribilis, & ferox (quia dictū eſt, Maiorq́; videri, &c.) in antro. i. adytis Phœbi: ſi. i. vt⁹ ſi fortè poſſet: excuſſiſſe. i. quaſi equitem inſidentē excutere: pectore. ſ. ſuo: magnum deum. ſ. Phœbum, qui in oraculis magnus eſt: aut qui eam maiorem fecerat. Ille. ſ. deus fatigat, ſup. eam: tanto magis. ſ. quāto magis ipſa reluctabatur: domans. i. comprimens; os rabidum. i. furens: & corda fera. i. efferа: & indomita: & fingit. i. componit, & ad debitum ſitum reducit: præmendo. i. reprimendo. ſ. eam. Iamq́;. i. & iam. ſ. poſt vota & præces, quum deus in eam plene deſcenderat, centum ingētia oſtia domus patuere ſua ſponte: & ferunt. i. efferunt: reſponſa. i. oracula: vatis. ſ. Sibyllæ: ad auras. ſ. vbi conſultores erant. Reſponſa autem ſunt hæc: O, ſup. Ænea: defuncte. i. perfuncte, & non amplius functurę: tandē. i. poſt ſeptennales errores magnis periclis pelagi; ſed, ſup. nihilominus grauiora, ſup. pericula: manēt, ſup. te: terris. i. in terris quū perueneris ad terrā: q̃a in mari non potuit ſubmergi, qui Numico lacu ſubmerſus eſt. audi, ſup. quæ dicam: Dardanidę venient in regna Lauini: mitte. i. remitte, aut depone: hanc curam de pectore. i. ne ſis ſollicit⁹ de hac re, ſed ipſi: &. i. ſimul volent: haud. i. non, veniſſe. i. quòd in Italiam non venerint: non dicitur, tu voles, quia vir magnanimus, infrangibilem habet conſtantiam. Ego cerno. i. prǫuideo. & eſt exemplum, vbi etiam mente cernimus: aut cerno, deo reuelante, intrinſecus. bella (inquit) horrida, & Tybrim, fluuium illum Italiæ, ſpumantem multo ſanguine; non dicit, quorū, nec tamen victoriam pollicetur Æneæ: Simois. i. fluuius ille Troianus; nec Xanthus. i. alius eiuſdem fluuius; nec caſtra Dorica. i. Græcorum non defuerint tibi. i. ad perniciem tuā: hoc eſt Troianorum cadaueribus opplebitur Tyberis, vt oppleti ſunt Simois & Xanthus. Et iam ſæuos inimicos offendent in Italia: quàm experti ſunt Græcos in Phrygia. Alius Achilles. i. Achilli ſimilis, videlicet Turnus, Parthus eſt. ſ. tibi iam in Latio, natus eſt: &. i. etiam ipſe. q. d. non ſolum Achilles, aut tu dea. ſ. Venilia? nec Iuno addita. i. perſequutrix: Teucris. ſ. ad perſequendos eos, aberit vſq;. i. in aliquo loco: abeis, ſup. tunc, quum tu, ſupplex in rebus egenis. i. tenuibus & modicis, quas gentes Italũm, pro Italorum: & quas vrbes. i. ciuitates & communitates non oraueris. ſ. vt tibi auxilio ſint? q. d. nullas non oraueris, ſed omnes: & eſt plus quàm ſi omnes diceret. Coniux hoſpita. i. filia hoſpitis. ſ. Lauinia, filia Latini, Turno deſponſata à matre erit, ſup. Teucris. i. Troianis, iterum ſicut fuerat Helena, cauſſa tanti mali. i. tem pernicioſi belli. Et thalami externi: erūt, ſup. iterum cauſſa tanti mali: ſed tu ne cede, pro ne cedas, malis. ſ. pœnarum, hoc eſt laboribus & aduerſitatibus: ſed ito contrà. i. obuiam: audentior, quàm tua fortuna ſinet te, hoc eſt magnanimitate ſupera fortunam tuam, ita vt virtus tua & prudentia dominetur fortunæ. Prima via. i. primus aditus & modus acquirēdę ſalutis; pandetur. i. aperietur tibi (quod. i. quam rem, tu reris i. opinaris

ideſt opinaris: minime. i. nullo modo: quia non eſt vero ſimile, quum nihil ſit magis hoſtile) ab vrbe Graia. i. à Græcis habitata: dum. ſ. per Euandrum, hominem Archadem illic habitantẽ, vbi nunc Roma eſt, ad Tarcontem in Thuſciam mitteris.

PIERIVS.

¶ Sed terra grauiora manent.] In codi. quibuſdam admodum vetuſtis, terrę, genitiuo caſu legitur: ſubintelligendo, pericula, veluti dixerat, Pelagi defunctę periclis. magis tamẽ placet, terra, aduerbialiter. ¶ In regna Lauini Dardanidę venient.] Vetera quædam exemplaria legunt, & regna: pro, in regna, propoſitione præterita, prout etiam factum ſtatim in principio libri. I. Italiam fato profugus Lauinaq́ꝫ venit littora. Sunt & qui Latini legendum autument. Seruio etiam ſuper ſyllaba Lauini, prima plurimum dubitante. In codi. tamen omnibus antiquioribus, Lauini, ſcriptum obſeruaui, præter nonnullos, in quibus Latini, ſubdititia lectio eſt priore abraſa dictione. Sed em̃ plura de hoc in. 7. vbi verſum illum, Exſulibus ne datur ducẽda Lauinia Teucris. In codi. quibuſdam ant. aliter legi oſtenſum eſt. ¶ Nec Teucris addita Iuno.] Multi quidem codi. ex antiquis, abdita, legunt: ſed inemendate, addita verò vocabulum Lucillianum agnoſcit Seruius. ¶ Sed contra audentior ito] Quam tua te fortuna ſinet.] In pleriſqꝫ veteribus codi. Qua, legere eſt, quod fortè non diſpliceat. Sed plus eſt, Quam, dicere: quia id etiam adhortatur, vt fortunam ipſam ſuperare contendat, quũ ex altero, ei tantùm obſequendum præcipiatur.

POETA

Talibus ex adyto dictis, Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroq́ꝫ remugit,
Obſcuris vera inuoluens, ea frena furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Vt primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros,

ÆNEAS

Non vlla laborum
O virgo, noua, mi facies, inopina've ſurgit,
Omnia percepi, atqꝫ animo mecum ante peregi.
Vnum oro (quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte, refuſo)
Ire ad conſpectum chari genitoris & ora,
Contingat, doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioq́ꝫ ex hoſte recepi,
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atqꝫ omnes pelagiq́ꝫ minas, cœliq́ꝫ ferebat
Inualidus, vires vltra, ſortemq́ꝫ ſenectæ.
Quin, vt te ſupplex peterem, & tua lumina adirem,
Idem orans mandata dabat, natiq́ꝫ, patriſq́ꝫ
Alma precor miſerere, potes nanqꝫ omnia, nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes arceſſere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibuſq́ꝫ canoris,
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itq́ꝫ, reditq́ꝫ viam toties. quid Theſea, magnum
Quid memore Alciden? & mi genus ab Ioue ſummo.

SERVIVS.

¶ Ex adyto.] Locum vaticinationis oſtẽdit. ¶ Cumæa ſibylla.] Cumæa: bene addidit propter diſcretionem. ¶ Antroq́ꝫ r.] Quia ĩ antro: vt, Pulſati colles clamore reſultãt. ¶ Obſcuris vera in.] Vera & obſcura, confundẽs deus. Eſt autem hypallage, veris obſcurũ inſerẽs. ¶ Ceſſit furor] Non penitus receſſit, ſed paulatim cœpit imminui. Nam & paulopoſt, eſt de Miſeni morte dictura; quod non procedit, ſi nũc numen receſſit. ¶ Non vlla laborum O virgo.] ŏ, licet ſit naturaliter breuis in ſermonibus Latinis, apud Vergilium tamen pro longa habetur: vt in hoc loco, ō virgō. Item alibi, Quis te magne Catō tacitũ. Exceptis, egŏ: vt, Aſt egŏ quę diuũm. vt duo: vt, Si duŏ præterea. & ſciŏ: vt, Nunc ſciŏ quid ſit amor. & neſciŏ: vt, Neſciŏ quis teneros oculus mihi faſcinat agnos. Apud alios, o, niſi in Græcis nominibus, non producitur: quod & nunc ſequi debemus. Dicũt tamen quidam, o, tunc produci in nominatiuo, quãdo & in genitiuo fuerit producta; quod falſum eſt. nam & Vergilius produxit, virgō, quum virgĭnis faciat. & Luca. Catŏ, corripuit: vt, Nos Catŏ da veniam: quum Catŏnis, facit. Item Iunō, quũ producat Vergilius, Stati⁹ tamen corripit. Sanè ſciendum, adloquutionem hanc eſſe ſuaſoriam cum partib⁹ ſuis: nam Honeſtum eſt, quęrere patrem. Vtile, quod ab eo patriæ originem diſcat. Neceſſarium, quia iuſſerat pater. Poſſibile, quia hęc inferni ianua Ditis. Item potes nanqꝫ omnia. ¶ Facies.] Species. ¶ Mi.] Non profertur per ſynereſim, ne ſit blandientis aduerbium: neqꝫ nitendum eſt hoc exẽplo: & quia vnicum eſt, & quia blandientis poteſt eſſe: nihil verò pro metri neceſſitate ponitur. Nam ſi ſequens ſyllaba incipit à vocali, nihil, dicim⁹: vt, Heu nihil inuitis phas quẽqꝫ fidere di. Sin aũt à cõſonante, nil: vt Iuue. Nil tale expectes emit ſibi. ¶ Inopi.] Nomẽ, & nõ ꝑticipiũ. Nã ſi opinata diceret, qđ nõ ꝓcederet; nã nõ inuenit, inopinor: vt, Opinor ergo nocẽs, à noceo, ꝑticipiũ eſt. Innocẽs verò, nomen: quia non inuenitur, innoceo: nullũ enim participium, quod à verbo non trahitur, licet à ſui verbi forma non veniat: vt, placita: licet placeor, non inueniatur: tamen placeo, inuenitur: ſic cœnatus, & prãſus, & regnata, & triumphata: vnde galeatus, & tunicatus, nomina ſunt: quia nullum extat verbũ. ¶ Percepi] Ab Heleno: vel à patre. Dicit aũt, futura partim audiſſe, partim mente percepiſſe: ſed ſi nouit omnia, cur conſulit numen? noſſe ſe omnia quantùm ad labores pertinet, dicit: & concedit totam petitionem, vt ad illud veniat, vt poſſit patrem videre: nam quum dicit, vnum oro: nõ ſolum id dicit, ſed pręcipuum: vt, Vnam poſt habita coluiſſe Samo. ¶ Palus] Pro lacu. nam Auernum ſignificat, quem vult naſci de Acherontis æſtuariis. Palũs: bene produxit, lũs: quia palŭdis facit. Hora. corripuit: vt, Sterilisq́ꝫ diu palŭs, aptaq́ꝫ remis. ¶ Tenebroſa.] Nigra. & nigra, pro alta: vt, Nigra figit ſub nube columbam. i. alta. ¶ Acheron.] Fluuius inferorum, quaſi ſine gaudio: ſed locus non procùl eſt, Baiis, montibus ita ſeptus, vt neqꝫ orientẽ, neqꝫ occidentem ſolem aſpiciat. Sed mediũ diem, quod & Homerus ipſe ſcribit, ἔνθα δὲ Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμός τε, πόλις τε, ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι. οὐδέ ποτ' αὐτοὺς ἠέλιος φαέθων ἐπιδέρκεται ἀκτίνεσσιν οὔθ' ὁπότ' ἂν στείχῃσι πρὸς οὐρανὸν ἀστερόεντα οὔθ' ὅταν ἂψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. Sed medium diem, dicitur ignibus plenus: quia circunſtantia loca, ſulphuratis, & calidis aquis, ſcaturiunt: dicitur ſiue gaudio: quòd niſi ibi necromantia non poteſt effici: vt aiunt; hæc ſine cæſo homine non fiebat: vnde Æneas, Miſenum, & Vlyſſes, Elpenorem pro ſacris faciendis, occiderunt: ſicuti ſequentes Homeri verſus teſtantur: Ἐλπήνωρ δέ τις ἔσκε νεώτατος, οὔτε τι λίην ἄλκιμος ἐν πολέμῳ, οὔτε φρεσὶν ᾗσιν ἀρηρώς· ὅς μοι ἄνευθ' ἑτάρων ἱεροῖς ἐν δώμασι Κίρκης ψύχε οἱ μείρων κατελέξατο οἰνοβαρείων. κινυμένων δ' ἑτάρων ὅμαδον καὶ δοῦπον ἀκούσας ἐξαπίνης ἀνόρουσε, καὶ ἐκλάθετο φρεσὶν ᾗσιν ἄψορρον καταβῆναι ἰὼν ἐς κλίμακα μακρήν. quãquam fingatur in extrema parte Oceani Vlyſſes fuiſſe: quod ipſe Homerus falſum eſſe oſtendit, ex qualitate locorũ, quæ commemorat & tempore nauigationis: dicit enim, circà vnam noctẽ nauigaſſe: & ad locum veniſſe, vbi ſacra perfecit: quod de Oceano non procedit. De Campania manifeſtum eſt: vt hiſce verſibus, in. λ. ὀδυσ. teſtatur, ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσιν. νῆα μὲν ἔνθ' ἐλθόντες ἐκέλσαμεν, ἐκ δὲ τὰ μῆλα εἱλόμεθ', αὐτοὶ δ' αὖτε παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο ᾔομεν, ὄφρ' ἐς χῶρον ἀφικόμεθ', ὃν φράσε Κίρκη. Præterea à Baio, eius ſocio, illic mortuo, Baias, dictas eſſe conſtat. Dicitur etiam vidiſſe Herculem, quia illic ſunt Bauliæ, quaſi Boaulia, vbi boues tenuit, quas Gerioni detractas ex Hiſpania abduxerat. ¶ Sacra.] Aut venerabilia, aut execranda: vt, De tartaro ſacræ panduntur portæ. ¶ Illum ego.] Meritum probat patris, vt iuſtum videatur eſſe deſyderium. ¶ Sequentia tela] Vt ardentes clypeos. ¶ Ex hoſte] Plus eſt, quàm ſi, ex hoſtibus dicat: ex hoſte enim, generaliter dicitur: ex hoſtibus, partem oſtẽdit vt terram quum dicimus, ſignificamus elementum: terras verò, ſingulas partes. ¶ Comitat⁹ iter.] Non ſpe ſalutis, ſed mei cauſſa: vt, Cedo nec nate tibi comes ire recuſo. vnde addit, tibi. i. tui cauſſa, nõ mei. ¶ Cœliq́ꝫ ferebat.] Vt ante morte præuentus ſit, quàm ferre deſierit: & mire imperfecto vſus eſt tempore, ac ſi diceret etiam, ſi adhuc viueret, ferret. ¶ Vires vltra ſortemq́ꝫ ſene.] Quia ſenectæ ſors, eſt quies, & otium: ſicut pueritiæ, ludus: amor, adoleſcentiæ: ambitus, iuuenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater, qꝫ ſors exigebat ſenectæ. ¶ Orans mandata dabat.] Sic dictum eſt: vt, Et ſupplex tua numina poſco. Maior enim ad impetrandum vis eſt eum rogare, cui poſſis iubere. Mandata dabat: vt, Huc caſta Sibylla Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet. ¶ Lucis Hecate præfecit auernis.] Hecate, trium poteſtatum numen eſt: ipſa eſt enim Diana, luna, Proſerpina: ſed ſolã Proſerpinam dicere non potuit, propter lucos, qui Dianę ſunt. item, Dianã

O finita. — Mi. — Nihil. — Participia. — Acheron — Baiæ. — Singularia. — Hecate.

item, Dianam: quia Auernis ait. Bene elegit nomẽ, in quo vtrũ-
ꝗ conſtabat: vnde Luca. de Proſerpina ait. Noſtræꝗ Hecates
pars vltima. ¶ Si potuit manes] Vtitur exemplis, quæ inferio-
ra ſunt per comparationem. vt ipſe videatur iuſtius velle deſcẽ
dere: nam Orpheũs, conatus eſt reuocare vxorem, hic vult tan-
tùm patrem videre. Orpheũs autem voluit quibuſdam carmini
bus reducere animam coniugis: quod quia implere nõ potuit,
à poetis fingitur receptam iam coniugem perdidiſſe, dura lege
Plutonis: quod etiam Verg. oſtendit, dicendo, accerſere: quod
euocantis eſt proprium. ¶ Fidibusꝗ canoris.] Bene ſonantib⁹
chordis. fidibus autem eſt, à nominatiuo hæc fidis: vt ſit pyrri-
chius. Nam, fides, iambus eſt. ¶ Si fratrem Pollux alterna mor
te redemit.] Vt ſuprà diximus. Helena, & Pollux, de Ioue na-
ti, immortales fuerunt. Nam Caſtor, Tindari filius fuit, cuius
mortem ſuo interitu fraterna pietas redemit: quod ideo fingi-
tur: quia eorum ſtellæ ita ſe habent, vt occidente vna, oriatur al
tera: & iterum exemplum per cõparationem, quod quia pium
eſt, ſe ad frequentiam cõtulit, dicendo, Itꝗ, reditꝗ viam toties:
propter ſtellas inter ſe orientes, & occidentes, Caſtoris, & Pol
lucis. ¶ Quid Theſea.] Durum exemplum, vnde nec immora-
tus eſt in eo: dicit autem, inferos debere patere pietati: qui pa-
tuerunt infanda cupienti. Nam hic ad rapiẽdum Proſerpinam
ierat cum Perithóo: & ibi retentus, luit pœnas: vt, Sedet æter-
numꝗ ſedebit infelix Theſeũs. ¶ Magnum Quid memorem
Alciden.] Melius ſic diſtinguitur: licet quidã legãt, Quid The
ſea magnum: vt epitheton ei dent, qui per ſe non eſt magnus:
nam Herculem ſine epitheto, etiam magnum intelligimus: ſed
melius eſt, magnum, dare Herculi, quàm ſacrilego. ¶ Et mi ge
nus ab Ioue ſummõ eſt.] Occurrit tacitæ quæſtioni, tanquàm
Sibylla dixerit. Hi eñ qui deſcẽderũt à diis, ducebãt originẽ.

ASCENSIVS.

Talibus, &c.] Habito (inquit) tali oraculo Sibylla impulſu
dei, horren das canit ambages: quia iam deus remiſerat habe-
nas, hoc eſt permiſerat eam redire ad ſe: nondum tamen ad ſe
penitus redierat: & quia deorum reſponſa (ſecundùm Ethnico
rum theologiam, quam poetæ ſequuntur) ſæpe dubia, & obſcu
ra ſunt, nunquàm tamen falſa. ideo dicit, quòd erat obſcuris ve
ra inuoluens. Poſtea autem quàm ad ſe redierat, orat Æneas, vt
ſe ducat ad inferos, ad conſpectum. ſ. patris. & doceat quib⁹ ady
tus inferni pateant, atꝗ oſtia aperiantur. De quo quidem deſcẽ
ſu, inter hanc, & ſequentem lectionem (quia ad vtranꝗ faciũt)
nonnulla ex Macro. citabimus, quæ ad eum locum recepimus:
vt explanatio noſtra familiaris è regione textus haberi poſſet.
Ordo. Eſt igitur Ordo. Sibylla Cumæa, more Græco, Latine Cuma
na. i. quæ apud Cumâs oracula dabat: canit ambages. i. ambi-
guos ſermones: horrendas. i. cum horrore audientium, aut hor
rorem incutientes: & hoc talibus. ſ. oraculis: dictis. i. pronũtia-
tis: ex adyto. i. loco penitiore templi, quem ſoli ſacerdoti adire
licebat: vnde aditus Latine, & adytum Græce, contraria ſignifi
cant. nam adytum, dictum eſt ab ἀ, priuatiua particula: & λύω,
ingredior: quaſi ſine ingreſſu: & ipſa remugit. i. cum reflexione
vocis, quaſi mugitum effert: antro. i. ex antro: inuoluens. i. im-
plicans vera: obſcuris. i. non ſatis intellectis, quamuis & vera eſ
ſent: quia Apollo concutit. i. inſtigat: furenti ea. i. eiuſmodi fræ
na. i. ſic mentem, & organa vocis eius regit, vt quæ ipſe voluit,
non quæ ipſa præmeditata ſit, loqueretur: & vertit. i. vertendo,
hoc eſt trahẽdo, & retrahendo, dirigit ſtimulos, ſup. eos. i. eiuſ-
modi, ſup. in pectore. i. præcordiis Sibyllæ: vt. i. vbi: aut quũ pri
mum, hoc eſt immediate, poſtquàm furor. i. rabies Sibyllæ: ceſ
ſit. i. ſedata eſt: & ora rabida quierunt, Æneas heros. i. vir proui
dus, & quaſi diuinus, cuius eſt proſpicere ventura: incipit. ſ. affa
ri Sibyllam in hunc modum. O virgo, vlla facies. i. ſpecies la-
borum: non ſurgit. i. oritur, aut prædicitur: mi. i. mihi noua: ve,
pro vel: inopina. i. inopinata: quia ego percepi omnia. ſ. quæ ad
bella pertineant: & id in fine. 5. dicente patre, Gens aſpera cul-
tu debellanda tibi Latiõ eſt. & peregi mecum. i. præmeditatus
ſum: antè. i. priuſquàm hæc diceres: animo. ſ. meo. i. quãtùm ad
bellum, mihi in Italia gerendum, certior iam factus à patre: &
diſcurſu rõnis bene cognoſcere poſſum, quòd nõ ſine ſanguine
tantùm mihi contingeret regnum. q. d. nolo amplius de bello
mihi canas: ſed oro vnum. i. præcipuum, aut id ſolum: quando
i. quandoquidem: ianua Ditis. i. Plutonis: inferni. i. habentis po
teſtatem apud inferos: & palus tenebroſa. i. nigra, & profunda:
& hoc Acheronte. i. lacu illo infernali: refuſo. i. refluente, & ſta
gnante: dicitur, ſup. eſſe: hic. i. in campania Italiæ: cuius cauſ-
ſam narrauit Ser. Contingat. i. detur mihi, licet difficile ſit, ire
ad conſpectum: & ora chari genitoris. ſ. Anchiſæ: doceas iter. i.
aut modum eundi, aut ꝓ via poſuit: & pandas. i. aperias: & re
ſeres: oſtia ſacra. i. execrabilia, aut religione multa obſeruãda.
Ego eripui illum. ſ. patrem, his humeris, per flammas, & mille
tela ſequentia: vt dictum eſt in fine. 2. & recepi ex hoſte medio
i. ex mediis hoſtibus in locum tutum perduxi: aut de cineribus
intelligit, quos à Diomede recepit: vnde dixit in. 5. Salue ſancte
parens iterum ſaluete recepti Nequidquàm cineres. Ille comi-
tatus meum iter, ferebat. i. tolerabat mecum omnia maria, atꝗ
omnes minas. i. terrores, & tempeſtates, pelagi. i. maris: & cœ
li. i. aeris: exiſtens inualidus. i. debilis vltra vires: & ſortem ſe-
nectæ. i. ſenilis ætatis, quæ quietem & otium efflagitat. Quin
i. quinetiam, idem orans, tanquàm ſupplex, propter magnam
affectionem: dabat mandata. i. præcipiebat, vt in fine. 5. dictum
eſt: vt ego ſupplex, peterẽ te, & adirẽ tua limina. Ego igit̃ pre-
cor: ô alma. i. ſancta & ſalutis noſtræ altrix virgo: miſerere nati,
& patris: nam tu potes omnia, quia ergo potes: & pium eſt, at-
ꝗ licitum, quia à patre diuino mandatum debes velle. Probat
autem quod dixit, potes: nec. i. & non: & Hecate. i. Proſerpina,
apud inferos, quæ eadem Diana eſt apud nos: non nequidquã.
i. non ad nihil. i. non fruſtra præfecit te, lucis. i. ſyluis incęduis,
quæ nunquàm lucent: ſed ſemper ſacras vmbras habent: Auer-
nis. i. qui ſunt iuxta Auernum in campania licitum, præterea
eſſe. nec quod petit carere exemplo probat ſic: ſi Orpheũs po-
tuit accerſere. i. aduocare ad ſe: manes. i. vmbras: coniugis. ſ. Eu
rydices: vt viſum eſt in fine. 4. Geor. fretus. i. confiſus & adiu-
tus: cythara Threicia. i. Thracia: & fidibus. i. chordis: canoris
i. dulciter canentibus, ac reſonantibus: ſi Pollux, alter gemino-
rum filius Iouis, ex Lęda Tyndari vxore: redemit fratrem. ſ. Ca
ſtorem: morte alterna. i. quam alternatim pro illo obit, vt ille
viciſſim pro Polluce: & it, & redit viam. ſ. ab inferis ad ſuperos.
& è diuerſo toties, quia ſingulis diebus: ſic enim gemini in cœ
lo ſunt, vt dum alter oritur, alter occidat: quid. i. ad quid: memo
rem. i. commemorem: & recitem Theſea. q. d. non opus eſt, qa
is violenter acceſſit: ſed vinctus eſt, quid memorem Alciden. i.
Herculem magnum. ſ. ſine exemplo in ſua ætate, qui Theſea li
beraſſe dicitur ab inferis: & Cerberum traxiſſe ad ſuperos. q. d.
ſi ipſi hoc potuerunt, hi per pietatem, illi per violentiam pote-
ro: & ego qui, & pius & fortis ſum. At ſi dicat Sibylla, verum il
li potuerunt, quia diis geniti: ad hoc reſpondet genus, ſup. eſt:
&. i. etiam: mi. i. mihi: ab Ioue ſummo. ſ. deorum, ſicut Herculi,
& Polluci. Mi, datiu⁹ eſt, à genitiuo, mis: ſicut mihi, à mei: nec
videtur abſurdum, ſi dicatur mij, ſcribendum, ſed proferendum
monoſyllabon, ſicut dij: vnde dum duæ ſunt ſyllabæ, interiici-
tur h, fit & mihi: quæ cauſſa eſt, cur ahenum, interdum ſcribi-
tur: & apud nonnullos IHESVS: quum artis ſit, IESVS, dictio
triſyllaba. Quia verò de inferis, multa dictur⁹ eſt poeta, ex Pla
tonicorum philoſophia, non abſurde adduxero ea, quæ Macro
bius ſuper ſomnum Scipionis à Cicerone editum, de ipſis dixe
rit interiecturus, quædam declaratiua, quæ ſemicirculis à Ma-
crobianis diſcernemus. Dicit igitur ſic ad hæc Ciceronis verba,
Quęſiui viueret'ne ipſe, & pater Paulus? & alij quos nos extin
ctos arbitrabamur? Imò verò (inquit) hi viuunt, qui è corporũ
vinculis, tanquàm è carcere, volauerunt: veſtra verò, quæ dici-
tur vita, mors eſt. Hæc ille. Ad q̃ Macrobius. Si ad inferos mea-
re, mors eſt: & vita, eſt eſſe cum ſuperis: facile diſcernes, quæ
mors animæ, quæ vita credenda ſit: ſi conſtiterit, qui locus ha-
bendus ſit inferorum, vt anima: dum ad hunc locum trudit̃ mo
ri, quum ab hoc procùl eſt vita frui, & vere ſupereſſe credatur.
Et quia totum tractatum, quem veterum ſapientia, de inueſti- Veterũ opinio i-
gatione huius quæſtionis agitauit, in hac latenter verborum feros in
paucitate repperies: ex omnibus aliqua, quibus nos de rei quã corpore
quærimus abſolutione, ſufficit admoneri: amore breuitatis ex- pone̅tiũ.
cerpſimus. Antequàm ſtudium philoſophiæ, circà naturę inqui
ſitionem ad tantum vigoris adoleſceret, qui per diuerſas gen-
tes, authores in conſtituendis ſacris cæremoniarum fuerunt: a-
liud eſſe inferos negauerunt, quàm ipſa corpora, quibus inclu-
ſæ animæ carcerem fœdũ tenebris, horridum ſordibus, & cruo
re, patiuntur. Hoc animæ ſepulchrum, hoc Ditis concaua, hoc
inferos vocauerunt. Et omnia quæ illic eſſe credidit, fabuloſa ꝑ
ſuaſio in ipſis humanis corporibus aſſignare conati ſunt. Obli-
uionis fluuium, aliud non eſſe aſſerentes, quàm errorem ani-
mæ obliuiſcentis maieſtatem vitæ prioris, quàm antequàm in
corpus truderetur potita eſt: ſolamꝗ eſſe in corpore vitam pu-
tantis. (Vnde Letheum fluuium, à λήθη, quod eſt obliuio, & Lethe.
λήθω, quod eſt lateo, vocamus.) Pari interpretatione Phlege- Phlege-
thõtem, ardores irarum, & cupiditatum, putauerunt. (Dicitur thon.
enim Phlegethon, à verbo φλέγω, quod eſt comburo, ardeo, Acheron
&c.) Acherontem quidquid feciſſe, dixiſſe've vſꝗ ad triſtitiã
humanæ varietatis more, nos pœnitet. (Dicitur Acheron ab ἀ.
quod priuatiuum eſt: & χαρὰ, lætitia, hoc eſt, abſꝗ lętitia.) Co Cocyrus
cytum, quidquid homines in luctum, lachrymasꝗ compellit.
(Dicitur à κωκυτός, quod eſt luctus, vlulatus: ſicut κώκυμα, plo
ratus: κωκύζω, lamẽtor: & κοκύω, ploro, &c.) Stygem quidquid
inter ſe humanas animas in gurgite mergit odiorum. (Dici-
tur Styx, à στυγερός πλȣ̃τος, quod eſt mœſtus odioſus. vel ſi
ſic ſcribas, Styx, eſt acies, ſeu turma, continens viros. T. i. ccc.) Styx.
Notate hic fluuiorum ordinem, quòd incrementum habeant:
primum ſiquidem malum, eſt obliuio boni, quod Lethe ſignifi
cat. Deide, ardor, & inflammatio ad malum, quod Phlegethõ:
tum priuatio lætitiæ, quod Acheron: tum luctus, & lachrymę,
quod cocytus. Poſtremo, perſeuerans odium in furorẽ rapiẽs,
quod Styx ſignificat. Ipſam quoꝗ pœnarum deſcriptionẽ: de
ipſo vſu conuerſationis humanæ ſumptam, crediderunt vultu Vultur
rem iecur immortale tondentem, nihil aliud intelligi volentes iecur tõ-
quàm tormenta conſcientiæ obnoxia, flagitio viſcera interio- dens.
ris rimantis, & ipã vitalia indefeſſa admiſſi ſceleris admonitio
ne laniantis, ſempꝗ curas ſi requieſcere fortè tentauerint exci

tantis

tantis tanquàm fibris renaſcentibus inhærẽdo:nec vlla ſibi mi-
ſeratione parcentis,lege hac qua ſe iudice nemo nocens abſol-
uitur,nec de ſe ſuam poteſt vitare ſententiam.Illos autem epu-
lis ante ora poſitis,excruciari fame, & inedia tabeſcere, quos
Tãtali. magis,magiſq́ acquirendi deſyderium cogit, præſentem co-
piam non videre, & in affluentia inops egeſtatis mala patiun-
tur neſcientes:parta reſpicere dum egent habendis.Illos radiis
rotarum pendere diſtrictos,quæ nihil cõſilio præuidẽtes,nihil
Ixiones. ratione moderantes,nihil virtutibus explicantes,ſeq́ & actus
Syſiphi. ſuos omnes fortunæ permittentes,caſibus,& fortuitis, ſemper
Saxum rotantur. Saxum ingens voluere,inefficacibus,laborioſiſq́ co-
voluẽtes natibus vitam terentes.Atram ſilicem,lapſuram ſemper,& ca-
denti ſimilem,illorum capitibus imminere,qui arduas poteſta-
tes,& infauſtam ambiunt tyrannidem, nunquàm ſine timore
victuri,& cogentes ſubiectum vulgus odiſſe,dum metuat ſem-
Dionyſij per,ſibi videntur quòd merent excipere.Nec fruſtra hoc Theo-
tyranni. logi ſuſpicati ſunt.Nam Dionyſius aulæ Siculæ in clementiſſi-
Caſum ſi- mus incubator,familiari quondam ſuo ſolam beatam exiſtimã-
licis ti- ti vitam tyrãni,volens quàm perpetuo metu miſera, quàm im-
mentes. pendentium ſemper periculorum plena eſſet,oſtendere gladiũ
Phlegię. vagina raptum,& à capulo de filo tenui pendentem mucrone
demiſſo iuſſit, familiaris illius capiti inter epulas imminere.
Quumq́ ille,& Siculas,& tyrannicas copias,præſentis mortis
periculo aſpernaretur. Talis eſt(inquit Dionyſius)vita,quam
beatam putabas,ſic nobis ſemper mortem imminentem vide-
mus.Exiſtima ergo,quando felix eſſe poterit,qui timere non
deſinit. Secundùm hæc igitur,quæ à theologis aſſeruntur,ſi ve-
re ſuos quiſq́ patimur manes,& inferos in his corporibus eſſe
Nota du- credimus:quid aliud intelligendum eſt, quàm mori animam,
as mor- quum ad corpus inferna demergitur:viuere autem, quum ad
tes. ſupera,poſt corpus euadit?Dicendum eſt,quid iis poſtea viris
De reli- ſollicitior inquiſitor philoſophiæ cultus adiecerit.Nam & qui
qs philo- primum,Pythagoram:& qui poſtea,Platonem, ſequuti ſunt,
ſophis. duas eſſe mortes:vnam,animæ:animalis,alteram prodiderũt.
arbitrantes tunc animam mori,nondum corrumperetur, quod
impoſſibile ſciuerũt.ſed dum operas ſibi proprias exercere nõ
poſſet.Mori animal,quum anima diſcedit è corpore,ipſam ve-
rò animam mori aſſerentes,quum à ſimplici,& indiuiduo fon-
te naturæ,in mẽbra corporea diſſipatur.Et quia vna ex iis ma-
nifeſta,omnibus nota eſt.Altera non,niſi à ſapientibus depre-
henſa,cæteris eam vitam eſſe credentibus:ideo hic ignoratur à
plurimis,cur eundem mortis deum,modò Ditem,modò immi-
tem,vocemus:quum per alteram.i.animalis mortem, abſolui
animam,& ad veras naturæ diuitias:atq́ ad propriam liberta-
Vñ cor- tem remitti,fauſtum nomen indicio ſit.Nam πλοῦτος,diuitiæ
p⁹ dictũ. ſunt:vnde πλούτων.Per alteram verò,quæ vulgò vita exiſtima-
tur,animã de immortalitatis ſuæ luce,ad quaſdã tenebras mor-
tis ĩpelli, vocabuli teſtemur horrore.Nã(vt cõſtet)animal, ne-
ceſſe eſt anima in corpore vinciatur.Ideo corpus δεσμάς, hoc
eſt vinculum,nũcupatur.(Eſt enim δεσμή,faſciculus:δέσμιος
vinctus:δεσμός,vinculũ,nodus:δεσμόω,ligo,vincio.)Et σῶμα,
quaſi quoddam σῆμα.i.animæ ſepulchrum: vnde Cicero pari-
ter vtrunq́ ſignificans,corpus eſſe vinculum,corpus eſſe ſepul-
chrum,quod carcer eſt ſepultorum,ait, Qui è corporum vincu-
lis,tanquàm è carcere euolarunt.Inferos autem Platonici,non
in corporibus eſſe.i.non à corporibus incipere, dixerunt: ſed
certam mundi iſtius partem,Ditis ſedem.i.inferos,vocauerũt.
De loci verò ipſius finib⁹ inter ſe diſſona publicarũt.Et in tres
TresPla- ſectas,diuiſa ſententia eſt.Alij enim mundũ in duo diuiſerunt:
tonicorũ quorũ,alterũ facit,alterũ patit.Et illud facere,dixerũt,qđ quũ
de ĩferis ſit immutabile alteri,cauſſam,& neceſſitatẽ permutationis im-
ſentẽtiæ. ponit:hoc pati,quod per mutationes variatur. Et immutabilẽ
De luna. quidem mundi partem,à ſphæra,quæ Aplanes dicitur,vſq́ ad
globi lunaris exordium:mutabilem verò à luna, ad terras vſq́
dixerunt:& viuere animas dum in immutabili parte conſiſtũt,
mori autem,quum ad partem ceciderunt,permutationis capa-
cem.Atq́ ideo inter lunam,terraſq́,locum mortis,& inferorũ
vocari:ipſamq́ lunã vitæ eſſe,mortiſq́ confiniũ:& animas in-
de in terram fluentes mori:inde ad ſupera meantes,in vitã re-
uerti.Nec immerito exiſtimatum eſt:à luna enim deorſum, na-
tura incipit caducorum:ab hac,animæ ſub numerum dierũ ca-
dere,& ſub ipſis incipiunt:deniq́ illam(.i.lunam) æthereã ter-
rã,phyſici vocauerunt:& habitatores eius lunares populos nũ-
cupauerunt,quod ita eſſe plurimis argumentis,quæ nunc lon-
gum eſſet enumerare,docuerunt.Nec dubium eſt, quin ipſa ſit
mortalium corporum author,& conditrix:adeovt nulla corpo-
ra,ſub luminis eius acceſſit,patiantur augmenta:& hac decre-
ſcente,minuantur. Sed ne de re manifeſta faſtidium, prolixa aſ-
ſertione generetur,ad ea quę de inferorum loco alij definiunt,
tranſeamus.Maluerunt enim mundum,alij in elemẽta terqua-
terna diuidere,vt in primo ordine numerarentur:terra, aqua,
aer,& ignis,q̃ eſt pars liquidior aeris,vicina lunæ. Supra hæc
Secunda rurſum,totidem numero,ſed naturæ purioris elementa: vt ſit
opi.Pla- luna,pro terra,quam æthereani terram à phyſicis diximus no-
tonicorũ minatam:aqua,ſit ſphæra Mercurij:aer,Veneris:ignis,in ſole.
Tertius verò elementorum ordo,ita ad nos conuerſus habea-
tur:vt terram,vltimam faciat:& cæteris in medium redactis,in
terram deſinat,tam ima,quàm ſumma:poſtremitas igitur ſphę-
ra Martia,ignis habeatur:aer,Iouis:Saturni, aqua:terra verò,
Aplanes:in qua Elyſios campos eſſe,puris animis deputatos,
antiquitas nobis intelligendum reliquit:de his campis,anima
quum in corpus emittitur,per tres elementorum ordines,trina
morte ad corpus vſq́ deſcendit.Hæc eſt inter Platonis,de mor-
te animæ,quum in corpus truditur.Secũda ſententia,in qua vi-
debimus omnia in vnum globum redacta:ita,vt ſicut ignis cũ
terra,in ſiccitate communicat,ſic aplanes cũ eadem conueniat.
Nec abſurdum eſt dicere,Martem eſſe,de natura ignis: Iouem,
de natura aeris,quem ſæpe pro aere ponimus:vnde ipſum to-
nantem dicimus:tonitrua ſiquidem in aere fiunt. Saturnum,de
natura aquæ,quam frigidam,vt illũ cognoſcimus:& ſicut hęc,
rerum pater,dicitur:vt in Geor.Oceanumq́ patrem rerum. &
ſecundùm Mileſium Thaletem,omnia ex humore creãtur: ita
ille, deorum pater:mortalibus tum inimicis accedit ad hæc, q́
Saturni genitalia in aquas cecidiſſe fabulantur.Firmamentum Tertia
autem.i.aplanem,cum terra multũ affinitatis habere videmus, opinio.
&c.Alij verò(Nam tres inter eos eſſe ſententiarum diuerſita-
tes ante ſignauimus)duas quidem,& ipſi partes,ſicut primi fa-
ciunt:ſed non iiſdem terminis diuidunt mundum.Hi enim cœ-
lum,quod aplanes ſphæra vocitetur,partem vnam: ſeptem ve-
rò ſphæras,quæ vagæ vocantur:& quod inter illas & terrã eſt:
terramq́ ipſam alteram partem eſſe voluerunt. Secundùm hos
ergo,quorum ſectæ amicior eſt ratio animæ beatæ,ab omni cu-
iuſcunq́ cogitatione corporis liberæ cœlum poſſident:quæ ve-
rò appetentiam corporis,& huius quam in terris,vitam,voca-
mus:ab illa ſpecula altiſſima,& perpetua luce deſpiciens,deſy-
derio latenti cogitauerit:pondere ipſo terrenæ cogitationis,
paulatim in inferiora delabitur.Nec ſubitò à perfecta incorpo-
ralitate,luteum corpus induitur:ſed ſenſim,per tacita detrimẽ-
ta,& longiorem ſimplicis,& abſolutiſſimę puritatis receſſum,
in quædam ſyderij corporis incrementa turgeſcit. In ſingulis
enim ſphæris,quæ cœlo ſubiectæ ſunt,ætherea ſubuolutiõe ve-
ſtitur:vt per eas gradatim ſociati huius indumenti teſtei conſi-
lietur.Et ideo totidem mortibus,quot ſphæras tranſit⁹: ad hãc
peruenit,quæ in terris vita vocitatur. Deſcenſus verò ipſi⁹,quo
anima de cœlo in huius vitæ inferna delabitur, ſic ordo dige-
ritur. Zodiacum ita,lactæus circulus obliquæ circunflexionis,
occurſu ambiendo amplectitur:vt eum qui duo tropica ſigna,
Capricornus,& Cancer feruntur,interſecent. Has,ſolis portas, De ſolis
phyſici vocauerunt:quia in vtraq́ obuiante ſolſtitio, vlteri⁹ ſo- portis.
lis inhibetur acceſſio:& fit ei regreſſus ad zonæ viã,cuius ter-
minos nunquàm relinquit.Per has portas, animæ de cœlo in
terram meare:& de terris in cœlum remeare creduntur: ideo
hominum vna,altera deorum vocatur.Hominum cancer,quia
per hunc in inferiora deſcenſus eſt. Capricornus deorum,quia
per illum animæ in propriæ immortalitatis ſedem,& in deo-
rum numerum reuertũtur:& hoc eſt quod Homeri diuina pro-
uidentia in antri Ithacenſis deſcriptione,ſignificat.Hinc & Py-
thagoras putat,á lacteo circulo deorſum incipere Ditis impe-
rium:quia animæ inde lapſæ,videntur à ſuperis receſſiſſe.Ideo
q́ primam naſcentibus,ait,lactis alimoniam afferri: quia pri-
mus eis motus à lacteo incipit,in corpora terrena labentibus.
Vnde & Scipioni,de animis beatorum,oſtenſo lacteo dictum
eſt.Hinc profecti huc reuertuntur.Ergo deſcenſuræ,quum ad-
huc in cancro ſunt,quoniam illic poſitæ,nec dum lacteum reli-
querunt,adhuc in numero ſunt deorum.Quum verò ad leonẽ
labendo peruenerint,illic conditionis futurę auſpicantur exor-
dium.Et quia in leone ſunt rudimenta naſcendi,& quædã hu-
manæ naturæ tyrocinia:aquarius autem,aduerſus leoni eſt:&
illo oriente,mox occidit:ideo quum ſol,aquarium tenet, ma-
nibus parentatur:vtpote in ſigno quod humanæ naturæ cõtra-
rium,vel aduerſum feratur.Illinc ergo.i.à confinio,quo ſe zo-
diacus,lacteuſq́ contingunt anima,deſcendens à tereti,quę ſo-
la forma diuina eſt,in conum defluendo,producitur:ſicut à pũ-
cto,naſcitur linea:& in longum ex indiuiduo procedit: ibiq́ à
puncto ſuo,quod eſt monas,venit in diaden,quæ eſt prima de-
tractio.Et hæc eſt eſſentia,quam indiuiduam, eandemq́ diui-
duam.Plato in Thimeo,quum de mundanæ animæ fabrica lo-
queretur,expreſſit,Animæ enim,ſicut & mundi,ita & homi-
nis,vnius modo diuiſionis reperientur ignorare. Si diuinæ na-
turæ ſimplicitatis,cogitentur,modò capaces,quũ alia per mun-
di,hæc per hominis membra,diffunditur.Anima ergo, quum
trahitur ad corpus,in hac prima ſui productione, ſylueſtrẽ tu-
multum.i.hylen influẽtẽ,ſibi incipit experiri. Et hoc eſt quod
Plato notauit in Phędronte:animã in corpus trahi,noua ebrie-
tate trepidantem,volens nouum potum materialis alluuionis
intelligi,qua delibuta,& grauata,deducitur.Arcani huius in-
diciũ eſt.Et Creter,Liberi patris,ille ſydereus,in regione quæ
inter cancrum eſt & leonem,locatus ebrietatem:illic primum
deſcenſuris animis euenire ſylua influente ſignificans:vnde &
comes ebrietatis,obliuio illic incipit animis latenter obrepe-
re.Nam ſi animæ,memoriam rerum diuinarum,quarũ in cœ-
lo erant cõſciæ,ad corpora vſq́ deferrent,nulla inter homines
foret de

Nectar. Lethe.

foret de diuinitate diſſenſio: ſed obliuionem quidem, omnes deſcendendo hauriunt: aliæ verò, magis: minꝰ, aliæ. Et ideo in terris, verum quum non omnibus liqueat; tamen opinantur omnes, quia opinionis ortus, eſt memoriæ defectus. Hi tñ, hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauſerunt. Quia facile reminiſcuntur, quod illic ante recognouerint. Hinc eſt, quòd quę apud Latinos, lectio: apud Græcos vocatur, repetita cognitio: quia quũ vera dicimus, ea recognoſcimus, quæ naturaliter noueramus: autequàm materialis influxio in corpus venictis, animas ebriaret. Hæc eſt autem hyle, quæ oẽ corpus mundi, quod vbicũq; cernimus, idęis impreſſa formauit. Sed altiſſima, & puriſſima pars eius, qua vel ſuſtentantur diuina, vel conſtant, nectar vocatur: & creditur eſſe potus deorum. Inferior verò, & turbidior, potus animarum: & hoc eſt, quod veteres, Letheum fluuium vocauerunt. Ipſum autem Liberum patrem Orphici νοῦν ὑλικὸν, ſuſpicãtur intelligi: qui ab ipſo indiuiduo natus, in ſingulos ipſe diuiditur: ideo in illorum ſacris traditur Titani furore, in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultus, rurſus viuus & integer emerſiſſe: quia νοῦς, quam diximus mentem vocari: ex indiuiduo, præbendo ſe diuidendum: & rurſus ex diuiduo, ad indiuiduum reuertendo: & mundi implet officia: & naturę ſuę arcana nõ deſerit. Hoc ergo primo ꝓdere de zodiaco à lacteo, ad ſubiectas vſq; ſphæras anima delapſa, dum per illas labitur in ſingulis: non ſolum (vt iam diximus) luminoſi corporis amicitur acceſſu, ſed & ſingulis motus, quos in exercitio eſt habitura, producit. In Saturni, ratiocinationem & intelligentiam, quod λογιστικὸν θεωρητικὸν vocant. In Iouis, vim agẽdi, quod πρακτικὸν dicitur. In Martis, animoſitatis ardorem, quod θυμικὸν nuncupatur. In Solis, ſentiendi, opinandiq; naturam, quod αἰσθητικὸν, & φανταστικὸν appellant. Deſyderij verò motum, quod ἐπιθυμητικὸν vocatur, in Veneris. Pronuntiandi, & interpretandi, quę ſentiat quod ἑρμηνευτικὸν dicitur, in orbe Mercurij. φυτικὸν verò. i. naturam plantandi, & augẽdi corpora ingreſſu, in globi lunaris exercet. Et eſt ſicut à diuinis vltima, ita à noſtris, terreniſq; oĩbus, prima. Corpus enim hoc, ſicut fex rerum diuinarum eſt: ita animalis eſt prima ſubſtantia. Et hæc eſt differentia, inter terrena corpora, & ſupera: cœli, dico, & ſyderum, aliorumq; elementorum: quòd illa quidem ſurſum accerſita ſunt, ad animæ ſedem, & immortalitatem, quod ex ipſa natura regionis, & ſublimitatis imitatione, meruerũt. Ad hæc verò, terrena corpora, anima ipſa deducitur. Nec te moueat, qđ de anima, quam eſſe immortalem dicimus, mortem toties nominauimus. Etenim ſua morte, anima non extinguitur, ſed ad tempus obruitur. Nec temporali dimerſione, beneficium perpetuitatis eximitur. Quum rurſum, eſt corpore, vbi meruit contagione vitiorum penitus elimata, purgari ad parentis vitæ, lucẽ reſtituta in integrũ reuertatur, plene (vt arbitror) de morte, & de vita, animæ definitio liquet: quam de adytis philoſophię doctrina Ciceronis elicuit. Hæc Macrobius, &c.

PIERIVS.

¶ Cumæa Sibylla.] Multa quidem ex nominibus Græcis, quę iure Latij donata ſunt, y, in v, commutarunt. In Romano tamẽ codice pleraq; ex iis, quæ vulgò per v, ꝓferimus, per y, ſcripta repperias, vt Cymæa, quod etiam in Mediceo eſt: & ſuperius, Cymarum. Contrà verò, quæ vſus nunc per y, ſcribit, & enuntiat, ibi per v, vocalem Latinam ſcripta eſſe, vt inclutus: quæ quum inconſtanter adeo poſita ſint, bonam eorum partem præterire conſilium fuit. ¶ Stimulos ſub pectore vertit Apollo.] In codicibus aliquot antiquis, verſat, habetur. Sed in hac ſentẽtia meliꝰ eſt, vertit. ¶ Et rabida ora.] Vetera pleraq; exempla. rapida, legunt; quinq; lectionem eam volunt, rabiem, inquiunt ex Ariſto. in hominem non cadere, minus verò in deũ. Sed eñ hoc alterius eſt negotij: nos ſuperius habemus de hac eadẽ perſona, Et rabie fera corda tument. ¶ O virgo noua mi facies.] Ro. codex, mihi, ſemper eodem modo ſcribit, tam ꝓ monoſyllabo, quàm pro ſoluta in duas ſyllabas dictione. ¶ Omnia percepi.] In Ro. cod. & quibuſdam aliis antiquis, præcepi, legitur: quod idẽ eſt, cũ animo mecũ ante peregi. Si verò, percepi, placet: vt in Longobar. & in Medi. habetur, ante, præpoſitio vtriq; verbo fuerit applicanda, oĩa ante percepi: & oĩa ante mecũ animo peregi. ¶ Ire ad conſpectũ chari genitoris & ora Contingat.] In Ro. cod. perpetuus ille modus, ire, pendet à verbo, vnũ oro, alio inde membro. Et, ora cõtingam, legitur. In aliquot etiam codi. inemendate, contingit, enuntiatiuo modo poſitũ eſt. Magis tñ placet, oro, contingat ire: quod etiam Seruius agnoſcit. ¶ Vt te ſupplex peterẽ, & tua limina adirem, Idẽ orans mãdata dabat.] In pleriſq; omnibus anti. exempla. inter hæc mẽbra non habetur, &, copulatiua particula. &, Idem orans, varie legitur. Nam codices nonnulli, Id memorans, legunt, quod hoc loco mihi videtur otioſum. Alij quidam, Id me orans: vnde puto per librariorũ inſcitiam illud, Id memorans, emanaſſe. Mihi verò tam vulgata lectio, Idẽ orans, quàm antiqua ea, Id me orans, ſummopere ſatiſfacit. ¶ Natiq;, patriſq;.] In antiquioribꝰ exẽpla. gnati: quod nonnulli alij corrupte, geniti, ſcripſere. Probus autem Valerius, hoc citato loco metaplaſmum eſſe ait, κατὰ πρόσθεσιν, quare, gnati, ſcribendũ: vt etiam in Medi. codi. habetur. ¶ Si potuit manes arceſſere.] In antiquis, manis. In Ro. & aliquot aliis, accerſere. vtrũq; verò, accerſo, & arceſſo, recte dici alibi ex antiquis grammaticis oſtendimus.

POETA

Talibus orabat dictis, araſq; tenebat,

Tũc ſic orſa loqui vates, Sate ſanguine diuũm. SIBYL.

Tros Anchiſiade, facilis deſcenſus Auerni,

Noctes atq; dies patet atri ianua Ditis.

Sed reuocare gradum, ſuperaſq; euadere ad auras,

Hoc opus, hic labor eſt, pauci, quos æquus amauit

Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus,

Diis geniti potuere, tenent media omnia ſyluæ,

Cocytuſq; ſinu labens circũnfluit atro,

Quòd ſi tantus amor menti. ſi tanta cupido eſt,

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

Tartara, & inſano iuuat indulgere labori,

Accipe quæ peragenda prius, latet arbore opaca

Aureus, & foliis, & lento vimine ramus,

Iunoni infernæ dictus ſacer, hunc tegit omnis

Lucus, & obſcuris claudunt conuallibus vmbræ.

Sed non ante datur telluris operta ſubire,

Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.

Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus

Inſtituit, primo auulſo non deficit alter

Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo,

Ergo alte veſtigia oculis: & rite repertum

Carpe manu: nanq; ipſe volens, faciliſq; ſequetur,

Si te fata vocant: aliter non viribus vllis

SERVIVS.

¶ Araſq; tenebat.] Rogabant enim duos deos, ararũ anſas tenentes. ¶ Sate ſanguine diuũm] Vnde Æneas deſiit, inde hæc ſumpſit exordium. ¶ Facilis deſcenſus Auerni.] Legitur &, Auerno. i. ad Auernũ: ſed ſi Auerni, inferorũ ſignificat: & lacum, pro inferis ponit. ¶ Noctes atq; dies patet atri ianua Ditis.] Omni tempore homines in fata concidunt: & hoc poetice. Nam & Lucre. ex maiori parte, & alij, integre docent inferorũ regna: nec eſſe quidẽ poſſe: nã locũ ipſorũ, quem poſſumꝰ dicere, quũ ſub terris dicantur eſſe antipodes: in media verò terra, eos eſſe, nec ſoliditas patitur, nec centrũ terræ: quę terra ſi in medio mũdi eſt, tanta eius eſſe profunditas nõ poteſt, vt in medio ſui habeat inferos, in quibꝰ eſt Tartarus: de quibus legitur, Bis patet in præceps tãtũ, tẽditq; ſub vmbras, Quãtus ad æthereũ cœli ſuſpectus olympũ. Ergo hanc terram in qua viuimus, inferos eſſe voluerũt: quia eſt omnium circulorũ infima, planetarũ. ſ. ſeptẽ, Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunę, & duorũ magnorũ. hinc eſt quod habemus, Et nouies Styx interfuſa coercet, nam nouẽ circulis cingitur terra: ergo oĩa quæ de inferis fingũtur ſuis locis, hæc eſſe cõprobabimus: quod aũt dicit, Patet atri ianua Ditis, Sed reuocare gradũ, ſuperaſq; euadere ad auras, Hoc opꝰ, hic labor eſt. Aut poetice dictũ eſt: aut ſecundùm philoſophorũ altã ſentẽtiã, qui deprehẽderũt bene viuẽtiũ animas, ad ſuperiores circulos. i. ad originem ſuã redire: qđ dat Luca. Põpeio: vt, Vidit quãtùm ſub nocte iaceret Nr̃a dies. Male viuẽtiũ verò, diutiꝰ in his permorari corporibus, permutatione diuerſa, & apud inferos ſemp. ¶ Pauci quos æquus amauit.] Tria hoĩm gñа poſſunt remeare ad ſuperos, quos diligit Iuppiter i. hi quos in ortu, benignꝰ ſyderũ aſpectꝰ irradiat. Iuue. Diſtat eñ, q̃ ſydera te excipiãt: modò primos incipiẽtem edere vagitꝰ, quos prudẽtia ſubleuat: nam hoc eſt, Quos ardẽs euexit ad æthera virtꝰ. Itẽ religioſos, quos à diis genitos dixit. Conſequẽs eñ eſt, vt deorũ ſoboles, religioĩbꝰ vacet. ¶ Diis geniti.] Quia corporibus ſe infundebãt ptãtes ſupernæ: vnde heroes ꝓcreabantur. ¶ Syluæ.] Ideſt oĩa, q̃ populata, & ĩquinata ſunt: ſyluæ eñ tenebras, & luſtra habẽt, quibꝰ feritas & libido domi

Vincere,nec duro poteris conuellere ferro.
Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu neſcis)totamq; incæſtat funere claſſem,
Dum conſulta petis,noſtroq; in limine pendes:
Sedibus hunc refer ante ſuis,& conde ſepulchro.
Duc nigras pecudes,ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios,regna inuia viuis
Aſpicies. [Dixit,preſſoq; obmutuit ore.

natur. ¶ Cocytus.] Flumen inferni:dictꝰ ab eo quod eſt, κωκυξειμ.i.lugere.Eſt aūt locus vicinus Acheronti.Fingit̃ luctuoſus,quia ſacra ex morte hoīs fiebāt. ¶ Bis.] Mō:& poſt mortē: nā ꝙuis Oui.dicat,inter deos relatū fuiſſe Æneam:tñ neceſſe eſt etiā,iſtorū apud inferos eſſe ſimulachra,vt Herculis,Liberi patris,Caſtoris,& Pollucis:alij ad Sibyllam referunt,vt dicat,Vis me bis cernere modò,& quum me lucis Hecate præfecit Auernis. Sed nō bis erat,ſed ter:nā & ipſa,mortua eſt.Ergo dicemus , vt ſuprà, ēt poſt apotheoſim,apud inferos remanere ſimulachra . ¶ Stygios.] Styx,palus apud inferos:de qua dicitur,Dij cuius iurare timent,& fallere numen.Hoc autem eſt,quia victoria Stygis,filia bello Gigantiū,Ioui fauiſſe dicitur: pro cuius remuneratione,Iuppiter tribuit,vt dij iurantes,per eius matrem nō audeant fallere.Ratio aūt eſt,Styx,mœrorem ſignificat:vnde ἀπὸ τοῦ στυγεῖς θ.i.à triſtitia dicitur.Dij aūt,ſemper lęti:vnde & immortales.Ergo iurant,per rem ſuæ naturæ æternæ contrariā.i.ꝑ triſtitiam:ergo per execrationē. ¶ Tartara] Locꝰ inferorū ꝓfundus.Luca.Ad inferos(ait)cuius vos eſtis ſuperi. ¶ Inſano] Magno. ¶ Accipe.] Audi.& ſub fabularū prętextu,docet rectā viā:per quā datur animabus,ad ſuperos regreſſus. ¶ Ramus.]

Ramus. Licet qui de ſacris Proſerpinę ſcribūt,dicant aliquid ineſſe myſticum.Publica tñ opinio hæc eſt,Oreſtes,poſtquàm Thoantē regem,in Thaurica regione occiderat:cum Iphigenia ſorore,& ſimulachro Dianæ aufugit:idq; nō procul ab Aricia collocauit:in hoc templo,poſt mutatum ritum ſacrorum,fuit arbor,de qua ramum infringi nō licebat.Dabatur autem fugitiuo , vt ſi ex ea arbore ramum effringere potuiſſet . cum fugitiuo , eius templi ſacerdote,monomachia pugnaret.Nam fugitiuus ille, erat ſacerdos,ad priſtinæ fugę imaginem.Dimicādi verò dabatur facultas,quaſi ad priſtini ſacrificij reparationem.Hūc ergo inde ſumpſit colorē.Ramus em̄ neceſſe erat:vt vnius cauſſa eſſet interitus.Vnde ſtatim ſubiūgit mortem Miſeni:& ad ſacrā Dianæ accedere, niſi ſublato ramo nō poterat.Inferos aūt ſubire,eſt ſacra celebrare Proſerpinæ.De reditu aūt animæ,hoc dicit Pythagoras:vitam humanam diuiſit in modum,y,literæ,ꝙ prima ætas incerta ſit:qm̄ nondum ſe,aut virtuti,aut vitio dederit:biuium aūt y,literæ,à iuuentute incipere:quo tempore,aut vitia in ſiniſtram,aut virtutem in dextrā partē,ſequimur.Hinc Perſius,Traducit trepidas ramoſa in cōpita mētes.ergo per ramos,virtutes dicit ſectādas. ¶ Latet.] In ſyluis:quia in huiꝰ vitæ cōfuſione,ex maiori parte vitiorū,virtutis integritas latet. Alij dicūt,aureo ramo inferos peti:qa mortales,facile diuitiis intereūt.Tyberianus,Aurū quo prætio reſerant̃ limina Ditis. ¶ Lento] Flexibili:vt,Lenta quibꝰ torno facili ſuperaddita vitis. ¶ Iuno.infer.] Proſerpinę:vt,Sacra ioui Stygio.i. Plutoni. ¶ Dictꝰ.] Dicatꝰ. ¶ Obſc.vm.] Reuera em̄,nemꝰ Aricinū,dēſū eſt. ¶ Sed nō an.da.] Siue iuſtis,ſiue īiuſtis:& ſic ītelligētes,remouemꝰ qōnē.Hinc em̄ dicit,Longo poſt tpe viſum.ex eo em̄ qd dicit deſcēdiſſe aliquos,ramū quoq; depoſitū eſſe ſignificat. ¶ Tellu.op.] Secūdùm eos,q dicūt īferos eē ī medio terrarū, quos Iuue.dicit putari eē ſub terris:vt,eē aliquos manes,& ſubterranea regna. ¶ Pulc.] Quæ rapi meruit Plu. ¶ Suū] Sibi carum. ¶ Non deficit alter.] Ne diceret ab illis,qui primo deſcenderūt,eſſe ſublatū. ¶ Frōdeſcit.] In naturam rediit. & honeſte loquutus eſt,dicēs,habens,frondes ſui metalli. ¶ Alte veſtigia oculis.] Require omni intētione. ¶ Rite repertū Carpe.] Rite carpe:&,nō rite repertū. ¶ Si te fata vocāt.] Hūc em̄,quē fata vocāt,facile ſequit̃. ¶ Poteris.] Poterit quis:nam ſi de Ænea dicat,careret deo:nec poſſet de Miſeno vaticinari. ¶ Duro fer.] Et genus eſſe poteſt,& ſpecies. ¶ Præterea] Q.d.eſt alia opportunitas deſcēdēdi ad inferos.i.Proſerpinæ ſacra peragēdi. Duo em̄ horū genera, ſacrorū fuiſſe dicūt:vnū necromantiæ:qd Lucan.exequit̃.Aliud,Scyomātiæ,quod in Home.quē Vergi. ſequit̃,lectū eſt. Sed ſecūdùm Luca.ad eleuādū cadauer, ſanguis eſt neceſſarius:vt, Pectora tū primo,feruenti ſanguine ſupplet. In Scyomātia:qa vmbræ tantùm eſt euocatio,ſufficit tātùm ſolus interitus.Vnde inducit̃ Miſenꝰ in fluctibꝰ occiſus. ¶ Tibi] Ideo addidit:nec amici poſſet etiā ad Sibyllam referri. ¶ Incæſtat.] Polluit.Incæſtus,eſt quęcūq; pollutio. ¶ Pendes.] Sollicitus es:vt,Ipſe manu multo ſuſpēſum numine ducit. ¶ Suis.] Apud Priſcos:vt ſuprà diximꝰ,omnes in ſuis domibus ſepeliebant̃.Hinc ortū,vt lares,in domibus colerent̃:Vn̄ vmbras,laruas vocamꝰ.Nā dij penates,alij ſunt.Propter hoc,Dido cœnotaphiū fecit marito:ſed qūo,ſecūdùm hūc morē loquit̃: quum Troiani nōdū haberēt domos:ergo,aut ſecūdùm iſtū, loquutꝰ eſt morē:ꝙuis Troiani,adhuc domos nō haberēt.Aut dicit,Refer hūc naturalibꝰ ſedibꝰ terræ. nā in aqua perierat. Verūtamē illud eſt,vt intelligamꝰ eā dicere,ſepeli eū:nā ſepulchrū, ſedes vocatur.

POETA

vocat̃. Hora . Nulla certior tñ rapacis Orci fine deſtinata,diuitē manet herum . Itē Verg.Et nūc ſeruat honos, ſedē tuus,oſſaq; nomē. pſuadet autē ſepulturā , vt poſſit recētis cadaueris vti anima: vt ait Luca.Nō in Tartareo latitantē poſcimꝰ antro,Aſſuetāq; diu tenebris modò luce fugata,Deſcēdētē aīam primo pallētis hiatu Hæret adhuc Orci. ¶ Prima piacula ſunto.] Propter pollutionē ex morte Miſeni. ¶ Lucos Stygios] Señ.de ſacris Ægyptiorū ſcribēs,refert,iuxta Syenē,extremo Ægypti locū eſſe, quas philas.i.amicas,vocāt:qa illic placata eſt Iſis irata: ꝙ membra Oſiridis mariti,nō inueniebat:q̃ inuēta,quū ſepelire vellet:elegit vicinę paludis,tutiſſimū locū:quē ad tranſitū cōſtat eſſe difficilē.Limoſa em̄ eſt palus:& papyris referta,vltrà hāc breuis inſula inacceſſa hoībus:dicta ab hoc ἄβατος.hinc Luca. Hinc abatos,quod noſtra vocat venerāda vetuſtas.Hæc palus. Styx vocat̃:quod triſtitiā trāſeūtibꝰ affert:ſanè ad illā inſulā,ab iis q ſacris imbuti ſunt,certis trāſitur diebꝰ.Vicini aūt populi,cadauera ſuorū,ad alterā regionē trāſferūt:ſed,ſi qs ī fluuio pereat. nec eius inueniatur cadauer,poſt centum ei annos perſoluunt officia.hinc tractū eſt,Cētū errant annos,volitātq; hæc littora circùm Inuia,q̃ cōtra naturā ſunt.nō afferūt præiudiciū gn̄alitati:vn̄ ait,Inuia.licet & Hercules,& alij trāſierint:& ſit Æneas tranſiturus,ſic dictum & illud,Euaditq; celer ripa irremeabilis vndæ. Laruæ.

ASCENSIVS.

¶ Talibꝰ orabat dictis,&c.] Recitat rn̄ſum Sibyllæ,dicētis,eſſe:facilē facilē deſcēſum ad inferos:cuiꝰ(ſecūdùm ea q̃ iā recitauimus)variæ pn̄t eſſe expoſitiones:nā ſi Poeta fuerit opiniōis dicentiū,corpus eſſe inferorū:locū cui Seruiꝰ(vt videre licet) ſuffragat̃.Dicemꝰ ſic:Facilis deſcēſus Auerni.i.anima,facile in aliud corpꝰ migrat:non em̄ pōt in Elyſios cāpos recipi,niſi virtutes fœnerauerit,atq; omnino æthereā virtutē,puritatēq; nacta fuerit:vt dicūt Platonici.Opꝰ eſt ergo,volēti ad ſuperos remeare,vt Iuppiter eū amet:hoc eſt in natiuitate, ſignū bonum habeat.Iuue.Diſtat em̄,Quæ ſydera te excipiāt modò, primos incipiētē,Edere vagitus,& adhuc à matre rubētem. aut,vt habeat ardētem virtutem:.quæ quid aliud,ꝙ vera charitas ſit,neſcio.aut,diis genitus ſit:hoc eſt,religionē colat : vt aūt ex hac ſylua,quæ mūdi ſunt occupationes,in lucē emergamꝰ:opꝰ eſt, aureo ramo.i.ſapiētia.Nam , vt dicit Seneca epl'a vltima.8.libri,Anima in hoc corpore,tanq; in vinculis præmitur,niſi adſit ſapiētia.At philoſophi,quo puritatē animi nanciſcerent̃,animam ſuam in hoc mūdo perdiderūt.vnde Hieronymus, Omnis philoſophorū meditatio,mors eſt.Alij,per ramū, virtutem intelligunt:vt ſit dextera pars,y,literæ Pythagoræ:de qua per Vergiliū ſatis.In Ciceronis Officiorum libris,legitur,Herculi duas matronas occurriſſe:de quibus ibidem.facilis patet nūc, ſecūdùm alias vias,interpretatio.At ſi in noſtræ religionis, veritatē cōuertere velimꝰ,ꝙuis author de ea nō dixerit,qppe qui antè eā mortuꝰ fuit,nō videt̃ qd refraget̃. ¶ Facilis em̄ deſcenſus Auerni.] Lata em̄ eſt via,q̃ ducit ad ꝑditionē.nā multi ſunt vocati,pauci verò electi:hoc eſt quod dicit,pauci quos æquus amauit,Iuppiter.Triplices enim cœlū poſſidebūt,quos æquus amauit Iuppiter,hoc eſt,quos Deus,ꝑ gratiā,ſaluatos vult:ſcite tñ, addit̃ æquus:nā,vt patet in euāgelio,de eo q cōduxit laboratores in vineā ſuā,Nō facit deꝰ aliis iniuriā,licet aliquibꝰ, veniā cōferat maiorē.Item,quos ardēs virtus.i.charitas,& religio(vn̄ amor,ignis dr̄)vexit ad æthera:tertiò diis geniti : qui nōdū virtutē coluêre,quippe qui ad biuiū,y,literæ, nōdū venēre,nec veniā meruêre,vt qui peccare nō potuerant,quales ſunt innocentes,beneficio dominicę paſſionis ſaluati.vnde Ioannis 1.Dedit eis ꝑtātem filios dei fieri,his qui credūt in noīe eius:q nō,&c.opus etiā eſt,aureo ramo.i.ſapiētia,& virtute:quæ ī ſylua.i.mūdi latebris,difficilis inuētu eſt : niſi nos Veneris aues, hoc eſt colūbę,ducāt:ꝑ quas intelligo,gratiā ſpūſſctī,q in colūbina ſpē nōnūq; apparuit. Vel,cupiditas.i.diligētia,nos ad virtutē ducat.ſic & alia oīa intelligi pn̄t. Sciēdū aūt eſt,apud Cumas eſſe lacū Auerni,quē ſyluę vndiq; ſepiūt:ita,vt grauiſſimꝰ odor,quā mephitim vocamꝰ,exhalet:vn̄ aues ſpūs tā grauis impatiētes,ſup eū volare nō pn̄t:vn̄ Auernū,ab,a,qd priuatiuum eſt:& ornis,auis,quaſi ſine auibꝰ,dicit̃. Fingūt aūt poetæ,ibi deſcēſum ad inferos,ꝓpter tenebras fuiſſe:aut certe,ꝙ ibi necromātiæ fiebāt:ad quas,opꝰ fuit recēti cadauere:vn̄ hæc, Miſeni ſeqtur mors:quē Tritō,mōſtrū marinū(aliqn̄,vt narrat Liuiꝰ, in Hiſpania viſum pueri,ſimillimū cōcha,ſonitū faciēs.)demerſit.& apud Home.in Odyſſea,dū Vlyſſes ad eū pueniſſe dicit̃, occurrebat mors Elpenoris,q è ſcalis mortuꝰ deſyderat. ¶ Tenēt media oīa ſyluæ] Syluā,vocāt Platonici hylem.& oīm planetarū cōgeriē,ſeu influentiā:vnde,quia nos ſydera,ad varias trahunt affectiones;difficile eſt,rectā viā ſemper tenere.aut ſyl

Auerna. Triton. Sylua.

uæ.i.

Tartara. uæ.i.corporis paſſiones virtutem occulunt. ¶ Tartara.] Tartarus, vltimus inferorũ locus: vnde de eo ad reliquos, Lucan⁹, Cuius vos eſtis ſuperi. dicit aũt ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, quod eſt à frigore tremere. ¶ Nigra.] Id eſt profunda: vnde ſtatim dicetur, Bis patet in præceps tantũ, tenditq́ ſub vmbras Quãtus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympũ. ¶ Lenta.] Lentũ dicimus, quod tenax eſt: vnde, lenta tenacitas: inde, & laxum lentũ. ¶ Primò auulſo nõ deficit alter.] Occurrit obiectiõi tacite, ſi dicat Æneas, conſtat Orphea Alciden, &c. veniſſe ad inferos. ſi ergo, non niſi vnus ramus eſt, nec ſine eo ad inferos itur, nõ patebit mihi ingreſſus, dicit ergo, Primò, &c. ¶ Alte veſti.] Bene, difficultatem inueniendi aurei rami, oſtendit: vnde hæc, maxime allegorice interpretationi locus eſt. ¶ Preſſo ore.] Ab Apolline: quũ enim de Miſeno vaticinetur, nõ poteſt dici, diuino ſpiritu liberata. ¶ Ordo eſt. Æneas orabat talib⁹ dictis, & tenebat aras ex more. ſ. ſupplicantium: & quaſi per aras obſecrantiũ, & fidem ſuam obteſtantium. Et Vates orſa, ſup. eſt. i. incepit loqui ſic: ô Anchiſiades Tros. i. Troianæ: ſate. i. ꝓgenite, ſanguine diuũ (affirmat ergo, quod ille aſſumpſerat, Et mi gen⁹ ab Ioue ſummo eſt.) deſcẽſus Auerni. i. qui per Auernum fit, ad inferos eſt facilis: vel deſcenſus Auerno. i. ad Auernũ eſt facilis: quia ianua Ditis atri. i. obſcuri, & profundi: hoc eſt Plutonis, q apud atros regnat: patet noctes, atq́ dies. i. ſemper, & continuo tempore: vnde accuſatiuo vſus eſt, licet id Valla rideat: ſed reuocare gradũ. i. regredi ab inferis, & euadere. i. penitus exire: ad auras ſuperas: hoc, ſup. eſt opus. ſ. difficile labor, ſupp. eſt difficilis, quia pauci, quos Iuppiter æquus. i. non rigoroſus iudex: aut (vt dicetur alibi) rex Iuppiter omnibus idem: ſed non omnes ſe eoſdẽ Ioui. i. ſummo deo exhibent: & ita æquus eſt omnibus, & omnes amare vult: eos ſolũmodo amat, qui ſe exhibent amabiles: quos ergo Iuppiter æquus amauit. ſ. ſingulari charitate, & donauit ſingulari gratia. aut, quos virtus ardẽs. i. vehemens, aut charitas ipſa, quæ ſola ad ſuperos ducit: quia ignis eſt, cui⁹ etiã phyſica ratione eſt aſcẽdere: ſicut allegorice charitas: euexit. ſ. ex his ærũnis: ad æthera. i. ad cœlum: ſed ignis receptaculũ, ꝓprie ſignificat: &, ſup. geniti diis. i. benigna influẽtia deorũ: hoc eſt ſyderũ, ſecũdùm Ethnicos freti, aut geniti: quod ſecundùm religionẽ noſtrã, prius aliter expoſuimus. hi ergo pauci: potuere. ſ. euadere, ad ſuperas auras: quia ſyluæ tenent oĩa media: & reuera, iter Auerni ſyluoſum erat: ſed altiori ratione, intelligit ſyderũ congeriem: vt prædiximus: vnde dictũ eſt in. 1. de Ænea, Cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua. quaſi ideo dicatur filius Veneris Æneas: quia eã habuit in media ſylua. i. facie cœli, & horoſcopo ſuæ natiuitatis: & Cocytus. i. lacus ille infernalis: labens ſinu atro. i. obſcuro, quia ꝓfundus: circũuenit. i. circũdat, exire volẽtes. Quod ſi. q. d. nihilominus quanuis prædifficile ſit: tñ ſi tantus amor, ſup. eſt: mẽti. ſ. tuæ: & ſi tanta cupido eſt mẽti tuæ: innare bis. ſ. nũc, & poſt mortẽ (& hoc ſecũdùm hiſtoriam: nam fabulæ dicũt, deum indigẽtem factũ) lacus Stygios. i. Stygis, lacus infernalis, triſtitiã ſignificãtis: & videre bis tartara nigra. i. profunda: accipe. i. intellige (nam nihil præter rei intellectionẽ datura eſt) quæ peragẽda, ſup. ſint tibi: prius. ſ. quàm deſcẽdas. Ramus aureus, &. i. ſimul: foliis, & vimine lento. i. flexibili: quod ad bonitatẽ auri facit: latet, ſup. in arbore opaca. i. denſa, foliis, & ramis: aliis dictus. i. dicatus: aut habitus ſacer. i. cõſecratus: Iunoni. i. iuuanti: matri infernæ. i. q̃ apud inferos eſt. ſ. Proſerpinæ. nam eadem ~~dicitur~~ Diana, & Iuno, apud nos: vnde puerperæ, in partu, vtroq́ nomine inuocãt. eam hinc Maro, Caſta faue Lucina tuus iam regnat Apollo. loquens. ſ. de Diana, cuius Apollo frater eſt. Et Comicus in Andria, Iuno Lucina fer opem, ſerua me, obſecro. Et Proſerpina, ac Iuno inferna

Iuno inferna apud inferos: nam ſummis numinibus, triplex aſſignatur poteſtas: vt alibi diximus. Omnis. i. totus: lucus. i. ſylua incædua: tegit hũc. ſ. ramum: vmbræ claudunt. i. circundant eũ, obſcuris conuallibus: ſed hæc difficilis quidem eſt repertu: ſed tamen repertũ oportet: quia nõ datur. i. conceditr à diis: ſubire operta. i. ſecreta, & occulta telluris. i. terræ, hoc eſt ſubterranea loca: antè. i. priuſquàm quis decerpſerit, arbore. ſ. opaca, iã dicta, fœtus auricomos. i. ramum habentem folia aurea pro comis: quia Proſerpina, regina inferorum: pulchra. ſ. in cõſpectu Plutonis, qui eam rapuit, illectus pulchritudine eius: inſtituit hoc munus ſuum. i. proprium: quia Ditis vxor, eſt ferri ſibi. i. ad ſe: aut ad commodum, & honorem ſuũ: & ne dicat non eſſe adhuc allatũ: aut ſi allatũ ſit, quũ vnus tantũ ſit non reſtare, qui afferret, reſpõdet: primo auulſo. i. poſtquàm ramus, qui pri⁹ erat auulſus eſt ab eo qui inferos petere vult: alter aureus. ſ. ramus, nõ deficit, imò ſtatim naſcitur, & in locum ſublati ſufficitur: & virga. i. ramale, frondeſcit ſimili metallo: nã metallũ, genus eſt: aurum, ſpecies. Ergo, quia difficulter inueniri poteſt: & tñ inueniẽdus eſt veſtiga. i. inquire alte oculis, & carpe rite. i. vt decet ſ. manu: non falce, nec cultro: repertũ. i. poſtquàm reperiſti: & ſi dicat non poſſe manu tolli, purgat, dicens, non opus eſſe ſecuri aut alio inſtrumento: nanq́ ipſe ſequetur volens. i. volenti ſimilis, & facilis. i. facili, hoc eſt obſecundanti ſimilis: ſi fata vocant te. i. ſi prædeſtinatum eſt te per eum, ad inferos deſcendere, atq́ redire: aliter. i. repugnantibus fatis, hoc eſt deorũ diſpoſitionibus: non poteris vincere. i. confingere, & abrumpere eum viribus: nec conuellere vllo ferro. Præterea. i. præter iam dicta: corpus amici tibi. ſ. Miſeni: iacet. ſ. ĩſepultũ: exanimum. i. mortuũ: aut iacet tibi. i. ad inſtitutum tuũ commodũ: nam ſine mortuo non deſcendit ad inferos: heu, dolentis, neſcis: & incæſtat. i. polluit funere. ſ. ſuo: totam claſſem: refert hũc. ſ. amicum, extinctũ antè. ſ. quàm ad inferos deſcendas: ſuis ſedibus. i. ſepulchro: qa hæ nobis ꝓpriæ ſedes, quas mutaturi nõ ſumus: & ꝓ ideſt: cõde ſepulchro: duc. ſ. ad inferias: aut ſacrificiũ funebræ: pecudes nigras: qa inferis gratus eſt color niger: ſicut ſuperis cãdidus: ea piacula. i. purgamina, & expiationes: ſunto. i. mãdo, vt ſint prima. Tu aſpicies demũ. i. poſt lõgã expectationẽ tuã: ſic. i. ꝑ talia munera, & ſacrificia: lucos Stygios, ideſt infernales, Stygem ducẽtes: & regna inuia. i. q̃ nullã ꝑbent viã viuis: dixit. ſ. Sibylla, & obmutuit ore preſſo. ſ. ab Apolline, q nõ ꝑmiſit eã vlteri⁹ loqui.

PIERIVS.

¶ Cocytusq́ ſinu la. circũfluit atro.] In antiqs oĩbus exẽplaribus quotquot verſare cõtigit, vno exẽplo ſcriptũ legi, circũuenit, vulgata qdẽ lectio minime diſplicet: ſed tot codices variis locis & ætatibus ſcriptos, non temere conuenire credendũ eſt. ¶ Auricomos quàm quis decerpſerit arb. fœ.] In cod. aliquot anti. diſcerpſerit, ſcriptũ eſt: auellẽdus enim erat ram⁹: obiectaturq́ ita in cõficiẽdo negotio difficultas: quũ decerpere, minus laboris quodammodo polliceatur. Plura tñ exemplaria manu ſcripta, decerpſerit, habẽt. ¶ Aliter nõ viribus vllis.] In Ro. codi. nec, vt ſit repetitio cũ eo quod ſequit, Nec duro poteris conuellere ferro. Sed magis placet, nõ: vt in reliqs habetur. ¶ Sic demũ lucos Stygios regna inuia viuis Aſpicies.] Antiqua oĩno pleraq́ exẽplaria legũt, lucos Stygios, & regna inuia viuis. vt ſit verſus eiuſdẽ gñis cũ eo, Aut ouiũ fœtus, aut vrẽtis culta capellas. Sed enim ego hæc libẽtius miſſa fecerim: ni qbuſdam ſit obſequẽdũ, q ſibi oĩa qualiacũq́ ſint, ex antiquorũ codicum fide flagitãt explicari. Sunt verò etiã codices manu ſcripti, in qbus, lucos Stygis, & regna ĩuia, legaƭ. Sed enim ea oĩno lectio ꝓbabilior, q̃ in Medi. atq́ aliquot aliis, abſq́ copulatiua particula, regna inuia, appoſitiue ſcriptum oſtendit.

SERVIVS.

¶ Mœſto vultu.] Propter mortẽ amici, & rami inquiſitionẽ. ¶ Defixus lumina] Quod mœſtitiã ſignificat. ¶ Ingrediƭ.] Pro gradiƭ: vacat ꝑpõ: vt, Ingrediturq́ ſolo, & caput inter nubila cõdit. ¶ Et paribus curis veſtigia.] Aut ſimili ſollicitudine incedit: aut, figit veſtigia i. ſtat ex improuiſo: quod cogitãtes ſolẽt. ¶ Serebant.] Hinc ꝓprie dictus ſermo, q̃ inter duos ſeraƭ. ¶ Indigna] Miſerabili: nõ cõgrua eius meritis, vel ꝓpter animæ extinctionẽ elemẽti cõtrarietate. ¶ Martẽq́ accẽdere cantu.] Hemiſtichiũ. i. dimidiũ verſũ, hoc dr̃ addidiſſe: quũ Auguſto hũc. 6. librũ recitaret: nã antè fecerat hemiſtichium, dicẽdo, Ære ciere viros.

Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum: cæcosq́ volutat
Euentus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit:
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant,
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humãdũ
Diceret: atq́ illi Miſenum in littore ſicco,
Vt venere, vident indigna morte peremptum
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemq́ accendere cantu:
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circùm
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta:
Poſtquam illum victor vita ſpoliauit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros

ros. Poſtea in pñtia Auguſti, ex abũdãtia intellectus, addidit, ſubitò, Martẽq́ accẽdere cantu. ¶ Victor ſpoliauit.] Ad bellũ rettulit, in quo victis tolluntr exuuiæ. ¶ Nõ inferiora ſequutus.] Vbiq́ Æneã Hectori cõparat: vt, Ambo animis in ſ. p. ar. Caua, dũ pſo. æ.] aut pſonare, facit: aut hiſterologia eſt, dũ ꝑ caua æquora ſonat. ¶ Demẽs.] Improuidus: qa nõ cõſyderauit etiã, deos in æmulatiõe poſſe offendere. ¶ Æmulus] Modò eiuſdem rei ſtudioſus, aliàs inimicus Æmulus
inueniƭ. ¶ Exceptũ.] Oppſſum inſidiis: quũ non aliter opprimi poſſet. ¶ Triton.] In penultima accẽtũ habet. Nam ſi in vltima, Tritontis faceret: vt Demophoon, Demophoontis.

ASCENSIVS.

Addiderat ſocium,non inferiora ſequutus,
Sed tum,fortè caua dum perſonat æquora concha
Demens,& cantu vocat in certamina diuos:
Æmulus exceptum Triton(ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat vnda.

¶ Æneas mœſto,&c.] Cõgrue deſcẽſurũ ad inferos, mœſtũ inducit: qa mœror, ad cõtẽplationẽ ĩ ferorũ nos ĩuitat:quocirca ſapiẽs dicit, Meli⁹ eẽ ire ad domũ luct⁹, quã ad domũ cõuiuij.In illa enim(inqt) finis cũctorum admonet̃ hoĩm : & viuens cogitat,qd futurũ ſit. Mœſtus ergo Æneas cũ Achate(q curã ſignificat)ingredit̃ ad littus , viſurus ſociũ,& amicũ,quẽ extinctũ dixerat Sibylla:isq; erat Miſenus Æolides. i.de gñe Æoli,aut filius eius,optimus tubicẽ:qđ non abſurde fingitur,qa tubicim opus eſtvẽto,cuius Æolus rex eſt. Præſtantiã quoq; artis,& virtutis eius,ꝓſequit̃ poeta: vñ dicit Donatus,¶ Ære ciere.] Enumerat,q̃ in tali viro eſſent dolẽda. Primò:qa Æolides.i.nobili gñe.¶ Quo nõ p̃ſtã.al. Ære ciere] Secũdò,ꝙ ſummus artifex in ſono tubæ.¶ Viros.] Hoĩes fortes:qa imbelles,nullis exhortatiõib⁹ imitari pñt.¶ Et lituo pugnas & haſta.] Nõ ſolũ tuba,alios accẽdere poterat: ſed & ip̃e pugnabat.¶ Hectoris it co.] Maxima laus,ꝙ nunq̃,niſi preci puis,comes eſſet.¶ Si crede.di.eſt.] Quaſi incredibile ſit,ꝙ hõ deũ ꝓuocauerit.¶ Exceptũ.] Vt venabulo ferã,quæ dũ ſua feritate plurimũ poſſe credat,incauta ruens,in ferrũ temeritatis pœnas dat.¶ Indi.m.] Quæ nõ cõuenit viro forti:ergo nõ tãt⁹ dolor fuiſſet,ſi ĩ bello cecĩdiſſet.Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt,Æneas defixus lumĩa.i.hñs lumina defixa,hoc ẽ deorſum fixa, hoc eſt oculos in terrã fixos,ingredit̃,ſup.cũ vultu mœſto: linquẽs antrũ.ſ.Sibyllæ : & volutat ſecum aĩo.ſ.ſuo: cæcos.i.dubios,& ignotos euẽtus(Ergo nõ tantùm euẽta, dicimus,numero plurali:qđ Valla p̃tẽdit)Cui.ſ.Æneæ,Achates it fidus comes:& figit.i.ſiſtit:figẽs.i.firmãs:veſtigia.i. greſſum,curis paribus(qa cogitabũdi,ſæpe greſſum ſiſtunt.)& ipſi ſerebãt inter ſe multa,ſermone vario.i.modò hoc,mõ illud aſſerẽtes:dubij.ſ. quẽ ſociũ, vates.ſ. Sibylla:diceret exanimũ.i.mortuũ:& qđ corpus diceret, humãdũ.i.ſepeliẽdũ:atq; illi.ſ.ſic dubitãtes:vt.i.poſtquàm:venêre.ſ.ad littus:vidẽt Miſenũ in littore ſicco,peremptũ, morte indigna.ſ.viro forti:Miſenũ(inquit)Æoliden.i.Æoli filiũ, aut ſaltẽ de genere Æoli,quo nõ,ſup.fuit alter præſtantior.i. peritior:ciere.i.excitare viros,ære.i.lituo: aut tuba ærea:& accẽdere.i. inflãmare:Martẽ.i.furorẽ bellicũ:cantu.ſ.tubæ:hic fuerat comes magni Hectoris:& obibat.i.perficiebat,& explebat pugnas circùm Hectora:exiſtẽs inſignis lituo.ſ.tuba incurua , & clare ſonante,& haſta,& ita nõ ſolum alios accẽdebat ad prælĩũ:ſed & ipſe munus obibat.Poſtquàm Achilles victor.ſ.Hectoris:ſpoliauit illum.ſ.Hectorem vita,ip̃e Miſenus, heros fortiſſimus , qui non niſi fortiſſimo adhærere volebat: addiderat ſeſe Euentus

ſtat ſeſe Æneæ Dardanio:ſequutus.i.inſequēs:non inferiora.i.virum non inferioris,ſed æqualis dignitatis.(Home.enim,Æneā atteſtaẽ non minoris,quàm Hectorē eſtimatū.) Sed tum.i.tūc, hoc eſt pauloante:dum pſonat.i.ſonat per ęquora concha caua, ad imitationem.ſ.Tritonis:& dum demens vocat diuos.ſ.Tritones:in certamina.i.cōcertationē:Triton.i.vnus deorum marinorum:æmulus.i.eiuſdē rei,cum inuidia ſtudioſus:immerſerat (ſi dignū eſt credere)quod ſignāter addit:quia neq; veriſimilitudo,neq; decôrū omnino ſeruaẽ.(Indignū eſt enim deo,ſic in mortalē cōmoueri,vt ob æmulationē eū extinguat:magna aūt laus eſt Miſeni,quia etiam deum ad inuidiā ꝓuocare potuit:ſed indignū eſt,deo inuidia moueri:)immerſerat ergo virū.ſ.Miſenum:exceptū.i.inſidiis captū:vnda ſpumoſa,inter ſaxa:aut inter ſaxa ſpumoſa:poteſt enim dictio,ſpumoſa,eſſe accuſatiui caſus,neutri generis,pluralis numeri,& ablatiui ſing.fœminini.

PIERIVS.

¶Ingreditur linquens.]Quia Ser.Ingreditur,pro Graditur,poſitum ait:ita vt,In,vacare innuat.Fuêre nōnulli,qui vetuſta abraſa lectione in excplarib.manu ſcriptis,Egreditur,facerēt.Sed enim,Ingredi:pro,Ire:non tam apud poetas,quàm etiam apud oratores,ſæpe repperitur.¶ Sermone ſerebant.]Vetera quædā excplaria,ferebāt,pro conferebāt.Sed recte Ser.ſerebant,agnoſcit:vnde proprie ſermo.

SERVIVS.

¶Ergo.]Vel quia talis, interierat,vel ſic pierat.¶Præcipue.]Semper illum ſupra alios,amicorū morte inducit dolere:vt,Nunc amici caſum gemit.Item,Caſuq; animum cōcuſſus amici.Hinc ei dat circà ſepulturā,ſordida officia:quæ in aliis denegat locis.nā primū locū pietati,in ſepultura tribuūt:ergo quū nephas eſſet pontificib.cadauer videre,magis tn̄ nephas erat,viſum,inſepultum relinqre.genus aūt ſepulturæ,fuerat iniectio pulueris.vnde eſt,Aut tu mihi terrā iniice.Horati.Non eſt mora longa iniecto ter puluere curras.¶ Araq;].ſ.pyram,dicit,quæ in modū aræ lignis cōſtruebatur:vnde ſequitur,Cōgerere arboribus certant.Nam aram,quæ ante ſepulchrū cōſtituiẽ,intelligere non poſſum⁹:vt,Stāt manibus aræ.quum nondū facta ſit funeratio,quæ præcedit ſepulchrum.Probus tamē,& Dona.de hoc loco requirendū adhuc dixerūt.¶Certāt.].ſ.mente pertractādo.nam adhuc in ſyluas erant ituri.¶Itur.]ĕo,ĕ,breue habet:ītur,ī,producit:quia ĭtur,verbum hoc,breue eſt:origine,& declinatione,fit longū:ideo eius certa natura,nec in tēporib.nec in participiis apparet:nam ītur,longa:ĭturus,breuis eſt:vt,Superumq; in lumen ĭturas.Multi tamen tentant,dicentes,ꝗtur:propterea quòd prima verbi origo eſt,per diphthongon,ſcribi debere:quod non procedit,quia diphthongus ſemper longa eſt.I autem,& ꝓduci poteſt,& corripi:hinc eſt quòd fortuito,& producit,& corripit.Iuuena.Non quaſi fortuitus,nec vĕtorū rabie,Sed iratus cadat in terras,& vindicet ignis.Contrà, Hora.Nec fortuitum ſpernere ceſpitem leges ſinebāt.Fortuitus:à fortuna,& eundo,componitur.¶Piceæ.]Quinta ſpecies cædri eſt,vt ait Ply.Nam cædria, dicta eſt,quaſi καίομαινης Δʒυός ὑγʒός.i.arboris humor ardētis.¶Necnon.] Bona œconomia venitur ad arborē.¶Accingiẽ armis.] Inſtruitur officiis.¶Fortè.]Vacat.& eſt de verſib.qui tibicines appellanẽ:quib.additur aliquid,ad ſolam metri ſuſtētationem:nec poſſum⁹ intelligere eum,fortè rogaſſe.¶Sì.]Sì,rogātis,& optātis,eſt per ſe plenū:ſicut,ò.licet Neoterici hæc iungant,& pro vno ponant. Perſi.Oſi ebullet patrui præclarum funus,& o ſi.¶Quādo.]Siquidem.¶Nimiū vere.] Cum affectu dixit:quaſi mors prædicta,falſa eſſe debuerit.

Fortuit⁹.

Ergo omnes magno circùm clamore fremebant.
Præcipue pius Æneas:tum iuſſa Sibyllæ,
Haud mora,feſtinant flentes,aramq; ſepulchri
Congerere arboribus:cœloq; educere certant.
Itur in antiquam ſyluam,ſtabula alta ferarum.
Procumbunt piceæ,ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæq; trabes:cuneis & fiſſile robur
Scinditur,abuoluunt ingenteis montibus ornos.
Necnon Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios,paribusq; accingitur armis.
Atq; hæc ipſe ſuo triſti dum corde volutat,
Aſpectans ſyluam immenſam,& ſic fortè precatur.
Sì nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus — ÆNEAS
Oſtendat nemore in tanto,quando omnia vere,
Heu nimium,de te vates Miſene loquuta eſt.

quia pius:tum,ideſt déinde:haud.i.non:mora,ſupp.fit:dum ipſi flentes feſtināt.i.feſtināter exequūtur,iuſſa Sibyllæ.ſ.quibus iuſſerat.Sedibus hunc refer ante ſuis,& certant.i.certatim conantur:congerere.i.congerendo extruere:aram ſepulchri.i.pyram funebrem:arboribus.ſ.aggeſtis,& cōſtructis in formam pyræ:& certant educere.ſ.arā ſepulchri:cœlo.i.ad cœlum vſq;,aut cœlum verſus.Itur.ſ.ab omnibus ſociis Æneæ:aut à pluribus,in antiquā ſyluā:appoſitorie,alta ſtabula.i.quæ ſyluæ erant,alta ſtabula:ferarum.ſ.magnarū,quæ ſtant:vnde ſtabulū dictū:ſicut cubile,à cubādo:piceæ.i.arbores illæ picis,& reſinæ plenæ:vnde aptę ſunt incendio,licet virides procūbunt.ſ.in humū inciſæ ſecurib⁹:ilex,arbor illa,icta ſecurib⁹,ſonat:aut tempus,ꝓ tēpore poſuit.ſ.icta,pro eo quod eſt quæ icebatur:ſonat,aut naturā phyſicā docet:tardus enim eſt auditus:& ita ſon⁹,nō ſtatim ad nos deferẽ,quocirca prius icta eſt ilex,quàm ſonus ad nos pueniat:& trabes fraxineæ.i.ex fraxino arbore,ſup.ꝓcūbūt,aut ſonāt:& robur fiſſile.i.qd̄ faciľr findiẽ cuneis:& ipſi Troiani abuoluūt.ſ.ab montib⁹:ornos.i.arbores illas:ingētes.i.valde magnas:Necnō.i.etiam:Æneas,prim⁹ inter opera talia.i.pia,& benefica non ſeruilia,hortaẽ ſocios:& accingitur.i.aptaẽ:armis paribus.i.quibus alij ligna ſcindebant (ſunt enim arma,quæuis inſtrumēta.)Atq; dum ipſe volutat.i.verſat,hæc.ſ.ante dicta,de morte Miſeni:corde ſuo triſti.i.mœſto,& dum ipſe aſpectās ſyluā immēſam,precatur;fortè ſic.Seruius dicit,tibicinē eſſe in verſu.i.columnā,hoc eſt particulā ſuperfluā:ad id ſolum poſitā,vt verſus ſuis pedib⁹ fulciaẽ:vnde tibicem,proprie eſt ſuſtentaculū rei decidētis:vnde Iuue.Nos vrbem colim⁹,tenui tibicine fultā.Tibicen aūt,Hꝗc,eſt dictio fortè,quæ ſupfluit:qa(inqt)non precaẽ fortè,quod verum eſt:ſed fortuitū erat ipſum tunc precari,quum ſeſe colūbæ oſtēderent:aut precaẽ fortè.i.pter magnā aīaduerſionē,& præter ſpē obtinēdi.Precaẽ aūt (dicēs) Sì.i.ò ſi:aut,vtinā ille ramus aureus.ſ.quē Sibylla nobis habendū docuit:oſtēdat nūc nobis ſe arbore.ſ.opaca:in nemore.i.ſylua:tanto.i.tam magna:quādo.i.quādoquidem:heu,ô Miſene,vates.ſ.Sibylla,loquuta eſt de te omnia,nimium vere,qa vtilius fuiſſet,ſi mētita eſſet:dum dixit,Miſenū iacere in littore.Ex iis ergo,quæ vera expert⁹ eſt,Æneas argumentatur,cætera quoq; vera eſſe.ſ.non poſſe deſcēdere ad inferos,niſi habito aureo illo ramo.

PIERIVS.

¶Ac voluunt ingentes.] Vulgatam lectionem Ac(ſermo)voluunt,cum particula coniunctiua,& verbo. Cum Mediceo,antiqua etiā aliquot habent exemplaria.Sed in Romano,& in Longobardico,Aduoluunt,verbo cum præpoſitione,ad,compoſito legitur,quod magis placet:vt in Georgicis, Aduoluere focis.¶Et ſic fortè precatur.]In Ro.codice,legere eſt,voce precatur. In longobardico, ore.Sed enim Seruius agnoſcit, fortè:quod etiam in pleriſq; cod.antiquis habetur.Addit verò Seruius verſum hunc ex eo genere eſſe, qui tibicines appellantur, quibus aliquid additur ad ſolam metri ſuſtentationem.Vacare enim aduerbium,fortè putat.Sed enim intelligo,poſtea quàm hæ variæ lectiones,noſtra cura collectæ,per manus hominum circūferri cœptæ ſunt:aut ore:aut voce peritorum,iudicio magis approbari:nos verò hoc in medio ponimus.

ASCENSIVS.

¶Ergo omnes,&c.] Docet,quomodo officiū funebre perſolutum ſit Miſeno,iuxta præceptū Sibyllæ:eoq; peracto,inquirere cœperit aureū ramū.De qua re dicit Dona.ſic,¶Araq; ſepulc.] Meritū defuncti præter lachrymas poſtulabat exequias.¶Antiquam.]In qua eſſent arbores,multis ſæculis auctæ.¶Stabula ferarū.]Ergo maiores ferę ſtare conſueuerāt:quarum metus arcebat homines,ne irent cæſum ligna.Laus Troianorū,qui nō ſunt deterriti ſtabulis ferarum:vbi multarum eſſet congeries,& magnorū:nam de minoribus,cubilia diceret.¶Suo triſti.] Quāuis de morte amici,triſtis eſſet:non omittebat curam iam inueſtigandi.¶Et ſic fortè precatur.] Nam auxilio diuino,ſciebat opus eſſe:vt in tanta ſylua,ramus inueniretur. Hæc ille.

Ordo.

¶Ordo eſt.Ergo quia talis,ac tātus interierat vir:& iuſſerat Sibylla,illi officium funebre debere exſolui:omnes,ſcilicet Troiani:fremebant circùm,ſcilicet cadauer Miſeni,ſupple cum magno clamore:& præcipue,ſupple fremebat:Æneas pius,ſcilicet quia pius:

SERVIVS.

¶Quum fortè colūbæ.]Auguria,aut oblatiua ſunt,quę non poſcūtur:aut impetratiua,quæ optata veniūt.Quia ergo hoc oblatiuū eſt,dixit, fortè.

Vix ea fatus erat,geminæ quum fortè colūbæ — POETA
Ipſa ſub ora viri cœlo venēre volantes,
Et viridi ſedere ſolo.tum maximus heros

fortè.Bene autem dātur auguria à columbis,& Veneris filio,& regi.Nam pertinent ad regem:quia columbæ,nunquam ſolæ ſunt:ſicut nec

Maternas agnoſcit aues, lætuſq; precatur.
Eſte duces: ô ſiqua via eſt, curſumq; per auras *ÆNEAS*
Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat
Ramus humum, tuq; ô dubiis ne deſice rebus
Diua parens. Sic effatus, veſtigia preſſit, *POETA*
Obſeruans quæ ſigna ferant, quò tendere pergant
Paſcentes, illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſeruare ſequentum.
Inde, vbi venêre ad fauces graue olentis Auerni,
Tollunt ſe celeres, liquidumq; per aera lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt,
Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſyluis brumali frigore viſcum
Fronde virere noua, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circũdare truncos,
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice, ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, auiduſq; refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.

cut nec reges quidẽ. ¶ Ipſa ſub ora.] Nam ſi longius volarẽt, ad ipſum ptinere non videretur. Nam captãtes auguria, certa ſibi ſpatia deſignabãt, quib. volebãt, videnda ad ſe pertinere. ¶ Maternas.] Sunt enim Veneri ſacræ, propter fœtum frequentem, & coitum. ¶ Via.] .i. ratio: & incipit eſſe impetratiuum, quod oblatiuũ fuerat. ¶ Curſum.] Impetũ. Nam & nauiũ, curſum dicimus. ¶ Ne deſice reb.] Ne deſere in reb. ĩcertis. Et bene in ſyluis inuocat matrẽ, quã iam ſcit ſibi viſam eſſe habitu venatricis: vt in .I. legim⁹. ¶ Effat⁹] Proprie, effata, ſunt augurũ p̄ces. Vnde ager, poſt pomœria, vocabat̃ effat⁹: vbi captabãt auguria. ¶ Ve. p.] ſ. quia ad captanda auguria poſt p̄ces immobiles, vel ſtabant, vel ſedebant. ¶ Paſcentes] Optimũ auguriũ, quòd paſcerẽt. Nã Romani, in bellis agendis, aut in comitiis habẽdis, pullaria captabant auguria: vnde eſt in Liuio, quòd quum quidã cupidus belli gerendi, à tribuno prohiberet̃ ne iret, pullos iuſſit afferri, qui quũ miſſas fruges nõ ederent, irridens cõſul auguriũ, ait, Vel bibant, & eos ꝓiecit in Tybrim. Inde nauib⁹ victor, ex Aphrica reuertẽs, in mari, cum omnib⁹ quos ducebat, extinctus eſt. Paſcẽtes: alij diſtinguũt, & abſolut⁹ eſt ſenſus. Alij paſcẽtes, volãdo: & referũt ad naturam colũbarũ, quæ exiliẽtes, paſcere conſueuerũt: alij volando, ambulando dicũt. Vola enim media pars pedis, vel man⁹, dicit̃. ¶ Graue olentis Auerni.] Male olentis. alibi, bene olẽtis: vt, Et grauiter ſpirãtis copia Tymbræ Floreat. ¶ Liquidumq; per aera.] Modò eſt, aeris perpetuum epitheton: ſed purum ait, Auerni cõparatione. Dicit autem eas, alte volaſſe, ad vitandũ Auerni odorem. ¶ Super arbore ſidunt.] Secundùm antiquam licentiã, ſuper, iungit ablatiuo. ¶ Aura.] Splendor auri. Hora. Tua ne retardet aura maritos .i. ſplendor. Hinc & aurum, dicitur à ſplẽdore, qui eſt in eo metallo: hinc & aurarij dicti, quorũ fauor, ſplẽdidos reddit. ¶ Brumali frig. vi.] Bene, brumali, addidit: tunc eñ maturũ eſt, & auri imitatur colorem. Nam noua frõde viret: quod (vt ait Ply.) de fimo turdelarũ, in certis arborib. naſcitur: vnde Plaut. Ipſa ſibi auis mortẽ creat. ¶ Teretes.] Teres, eſt rotundũ aliquid cum ꝓceritate: vt, Incũbens tereti Damon ſic cœpit oliuæ. Hora. Brachia & vultũ, tereteſq; ſuras. ¶ Extẽplo.] Bene verbo vſus eſt, augurũ: vt diximus ſuprà. ¶ Cunctantẽ.] Aliud pendet ex alio, quia auidus, vt oſtẽdat tantam fuiſſe auellẽdi cupiditatẽ, vt nulla ei poſſet ſatiſfacere celeritas. Nam tardantẽ, dicere non poſſumus, eum qui fataliter ſequebat̃. Alij, cũctantẽ, ad auri naturã referunt .i. mollẽ, qui paulatim frãgitur .i. lenteſcit. Alij, cunctantẽ, grauẽ, dicunt: vt, Glebas cũctantes, craſſaq; terga expecta.

ASCENVIVS.

¶ Vix ea fatus erat.] In multis locis docet bonus poeta, deos orandos eſſe: & oratos, faciles in vota noſtra fieri: vnde, Vix ea fatus, &c. Quocirca recte præcepit in Geor. In primis venerare deos, &c. Docet ergo, qũo exauditus columbis ducib⁹, ramum aureũ inuenit, eumq; abſtulit. De qua re, hæc pauca dicit Donatus, ¶ O.] Poſuit, quũ loqueret̃ cum colũbis. O, quũ preces torſiſſet ad matrẽ, illic enim ponit̃, vbi ſimplex hortatio eſt & blanda. ¶ Veſtigia preſſit.] Obſeruabat diligẽtius: ꝗa ſciebat poſſe illas, præter aduentũ ſuũ, aliꝗd propriis motib⁹ nũtiare. ¶ Prodire volãdo.] Prodire, pedũ eſt: volare, alarũ: ſed qũo ambulabant, & volabant? ſed intellige, volam, eſſe mediã partem plantæ, & manus: ergo volabant, ambulabant per volam: vñ inuolare dicimus, quũ aliꝗd furtim, volæ manus ſubtrahimus: item inuolare, quũ violẽter man⁹ in aliquem dirigunt̃. Teren. In faciem inuolẽ venefico. ergo hîc ambulare intelligit: nam quũ alarum motũ exprimere voluit, dixit, Cœlo venêre volantes. quum autem demõſtraſſet ambulationẽ, in eo quod eſt, prodire volando: & deinde, volatũ exprimere vellet: dixit, Tollunt ſe celeres, liquidũq; per ae. la. Ergo, vſq; ad Auernũ ambulauerant. ¶ Diſcolor.] Nam per arborem viridẽ, fulſit color aure⁹. ¶ Corripit.] Ne prolixior eſſet narratio: nõ dixit qũo ad ipſam arborem Æneas venêrit: ſed per aliã viam intellige peruenit. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Æneas vix fatus .i. eloquutus erat: ea .i. eas preces, quæ præmiſſæ ſunt, ſupp. tunc: quum geminæ .i. duæ, & pares colũbæ: venêre fortè .i. propter opinionem eius: volantes cœlo .i. per cœlũ .i. aerem: aut Venere cœlo .i. de cœlo: volantes ſub .i. ante, ipſa ora .i. conſpectũ, viri .ſ. Æneæ: & ſedere .i. locũ ceperunt (à ſido, præteritũ eſt) ſolo viridi .i. gramineo: tum .i. tunc: heros maxim⁹ .ſ. Æneas: agnoſcit aues mr̃nas .i. colũbas, q̄ in tutela ſunt Veneris: aut ꝓpter frequẽtẽ fœtum: aut ꝓpter amoris, quẽ inter ſe ſeruãt manifeſta indicia: & lętus p̄cat̃ ſic (& ita facit auguriũ, oblatiuũ ĩpetratiuũ p̄cãdo) ò, deſyderãdi eſt, aut cõgratulãdi. q. d. ſanctæ aues: ſiqua .i. aliqua via, eſt, ſup. quæ ducat ad aureum ramũ: eſte duces, & dirigite curſum ꝑ auras: in lucos .i. ſyluas ſacras, & incæduas: vbi .i. in qb⁹: aut ad eũ locũ, vbi, diues: ꝗa aure⁹ ramus opacat .i. inumbrat: humum pinguẽ .i. opimã: quia talis rami feracẽ: tuq; .i. tu ô alma parens: aut poti⁹, & tu alma parẽs .i. mater Ven⁹: ò, quæ optãdi particula eſt: ne deſice .i. ne deficias reb⁹ dubiis. Ipſe effatus .i. augurum more, eloquut⁹ ſic: p̄ſſit .i. rep̄ſſit, aut firmauit: veſtigia .i. pedes p̄ſſit, veſtigia faciẽs: obſeruãs .i. aĩaduertẽs, q̄ ſigna darẽt: & quo ipſę paſcẽtes pergant .i. pſeuerent tendere. Illæ .ſ. columbæ: prodire .i. ꝓdibant, aut cœperunt prodire, volando, aut volam pedũ exercẽdo: aut interdũ, alis paſſis, quaſi per ſaltum volãdo, tantũ, quãtũ oculi ſequentũ .ſ. Æneæ, & Achatæ, poſſent ſeruare .i. obſeruare: acie .i. acumĩe, viſus ſui. Inde .i. deinde: vbi .i. poſtquàm: aues .ſ. venêre: ad fauces Auerni .i. illi⁹ lac⁹ in Cãpania, per quẽ dicit̃ deſcenſus ad inferos: olentis grauiter, ꝗa grauẽ odorẽ exhalat, vſq; adeo vt è vicino, aues ſupuolare neꝗrent: & ideo ĩpæ, celeres tollũt .i. erigũt ſe: & lapſæ .i. poſtquàm celeriter volauerant, per aera liquidũ .i. purũ, & defœcatũ .ſ. ab eo odore graui ipſi⁹ Auerni: ſidũt .i. locũ ſedẽdi capiũt, ſup. ĩ ſedib⁹, optatis .ſ. ab Ænea: & etiã ab auib⁹, qb⁹ id in mãdato erat, ſup arbore gemĩa .i. geminæ naturæ: ꝗa ramũ aureũ habebat. Antiꝗ dicit, ſup gemina arbore: nam nunc ſup geminã arborẽ diceremus, vnde .i. à qua arbore: aura .i. fulgor: diſcolor .i. diuerſi coloris, refulſit ꝑ ramos. Quale .i. qualiter: viſcũ .i. gluten (quod ſecũdùm Ply. ex fęcibus turdi, & palũbis, naſcit̃ vnde Plaut. ipſa ſibi auis mortem creat. naſcit̃ autem præcipue in q̄rcu, robore pruno ſylueſtri, & terebintho. Nam ſi illic dictæ aues egerunt, aut ſtercus faciunt, gignit̃ quędã virga, q̄ brumali tempore matura eſt: ſed, vt dicit Ply. in meſſe colligit̃, & matureſcit, decoquẽdo in ſole, deinde in lentorẽ mouet̃ aqua) ſolet virere, ſup. in ſyluis: frigore brumali, quia tunc maturũ eſt: noua .i. inſolita frõde: quod, ſup. viſcũ, arbor ſua .i. ipſi ꝓpria, & natiua, nõ ſeminat: quia ex ſtercore turdi naſcit̃: & quale .i. qualiter, ſolet circũdare, truncos teretes .i. oblõgos, & rotundos: fœtu .i. virgulto, & glutino: croceo .i. crocei coloris: talis erat ſpecies auri frõdentis, ſupp. in opaca, ilice .i. arbore illa, de genere querno: quia etiã alterius naturæ, & coloris erat: & bractea .i. tenuis lamina: crepitabat ſic leui vẽto: Æneas corripit .i. celeriter rapit: extemplo .i. ilicò: & ipſe auidus refringit, ſup. ramum: cunctantẽ .i. pondere ſuo auiditati Æneæ, parum more facientem, licet facilis ſequeretur: & portat .ſ. ramum: ſub tecta Sibyllæ vatis .i. vaticinatricis.

PIERIVS.

¶ Alma parens.] Antiqua pleraq; exẽplaria, cum Med. legunt, Diua parens. In Roma. & aliquot aliis, Alma. ¶ Gemina ſuper arbore ſidunt.] In Long. geminæ, legitur: vt ſit de colũbis. Sed omnino melius, gemina ſuper arbore: cuiuſmodi ſpecies tantopere optabatur. ¶ Diſcolor vnde auri per ramos aura refulxit] In Roma. cod. auro, legit̃, caſu ſeptimo: vt ſit, refulxit aura ſplendore aureo. vel, propter aurum. Ser. tamen agnoſcit, auri: legitq;, auri: hoc eſt, ſplendor auri. ¶ Quod non ſua ſeminat arbos.] Intereſſe plurimum, ait Caper in libello De elegantiis, vtrũ arbos, an arbor dicatur. Siquidem arbor, omne lignum dicitur: arbos verò, non niſi fructifera. Veteres tamen cod. huiuſmodi differentiam non ſeruant. ¶ Teretes circũdare truncos.] Antiqui aliquot cod: circundare ramos, habent. Sed, truncos, nihil quidquam diſplicet. ¶ Sic leni crepitabat bractea vento.] In Roma. cod. & in Long. brattea, duplicato t, ſcriptum eſt. Iuniores, brachtea, per ch denſum, ſcribi volunt, contra omnes orthographiæ regulas, etiam ſi παρὰ τὸ βράχω, bractea dicatur. qui brattea, duplici t, ſcripſerunt, eo decepti ſunt, quod in characteribus Longobar-

Lōgobardicis,c,& t,literæ,eadem penè forma figurantur.vnde etiam errorem illum apud Martialem proueniſſe crediderim, quod,iuuentus,pro,iuuencus,ſcriptum eſt eo verſu,Cæſaris,atq; Iouis confert nunc,ſchęma iuuencus,Par onus vt tulerit: altius iſte tulit.Ita enim ſcriptū eſt in antiquo ſatis codice,quem mihi dono dedit Valerius Victor Viterbienſis, Adoleſcēs ingenio,& eruditiōe ſupra ætatē admirabilis. Quid enim illic agat, iuuentus,hac adinuenta lectione,non video. Vt verò ad Vergi. reuertamur in Long.& aliquot aliis,crepitabāt:corrupte oīno legitur.non enim folia,bractea,dicimus,epitheti forma.Eſt verò bractea,non tantùm de metalli lamina:verūetiam de quacūq; materia.Ply. Vt vna arbor ſæpius veniret,excogitatæ ſunt ligni bracteæ.

Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant,& cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis,& robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram,cui frondibus atris
Intexunt latera,& ferales ante cupreſſos
Conſtituunt,decorantq; ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices,& ahena vndantia flammis
Expediunt,corpuſq; lauant frigentis,& vngunt.
Fit gemitus:tum membra toro defleta reponunt,
Purpureaſq; ſuper veſtes,velamina nota,
Coniiciunt:pars ingenti ſubiere pheretro,
Triſte miniſterium,& ſubiectam more parentum
Auerſi tenuere facem,congeſta cremantur
Thurea dona,dapes,fuſo crateres oliuo.
Poſtquam collapſi cineres,& flamma quieuit:
Relliquias vino,& bibulam lauere fauillam,
Oſſaq; lecta cado texit Choryneus aheno:
Idem ter ſocios pura circuntulit vnda,
Spargens rore leui,& ramo felicis oliuæ:
Luſtrauitq; viros,dixitq; nouiſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Impoſuit,ſuaq; arma viro,remumq;,tubamq;,
Monte ſub Aerio,qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur,æternumq; tenet per ſæcula nomen.

SERVIVS.

¶Nec minꝰ.] Nihilominꝰ ille deflebat̃. ¶Interea.] Dū itur ad ſyluas. ¶Ingrato.] Triſti.vt gratū aliqd,lętū dicimꝰ:alij,ingrato dicūt gratiā non ſentiēti. ¶Pinguē.] Aut de Græco tranſtulit,λιπαρόν:aut hypallage ē,hoc eſt de pinguibus tædis.eſt autem ab Honero tranſlatus locus iſte:ait enim ipſe, κυδέμονες δὲ πᾶς ἀνθιμένον ἐν νήσον ὕλην ποίησαν δὲ πόογηνε κατόμπεδον ἔνθα ἐν ἔνθα. ¶Frondib.atris.] Aptis ad funera. ¶Cupreſſus.] Adhibet̃ ad funera:vel,q̄ cæſa nō repullulat:vel,quòd per eam funeſtata oſtenditur domus,ſicut lætam,frōdes indicāt feſtę. Varro tamē dicit, pyras ideo cupreſſo circūdari,ppter grauē vſtrinæ odorem,ne eo offendat̃ populi circunſtantiū corona,quæ tandiu ſtabat,reſpōdens,fletibꝰ præficæ.i.planctuū principi,quandiu cōſumpto cadauere,& collectis cineribꝰ, dicebat nouiſſimū verbum, ilicet:quod,ire licet,ſignificat.vnde eſt,Dixitq; nouiſſima verba. ¶Pars calidos latices.] Ply.in na.hiſt.dixit, hāc eſſe cauſſam,vt mortui, ex calida aqua abluātur:& per interualla conclamētur: quòd ſolet plerūq; vitalis ſpiritus excluſus putari,& homines fallere. Deniq; refert quendā ſuppoſitū pyræ,adhibitus ignib.erectū eſſe:nec potuiſſe liberari:vnde & ſeruabātur cadauera ſeptem diebus,& calida abluebātur aqua:& poſt vltimā cōclamationē,cōburebātur: vnde traxit Terē.Deſine,iam cōclamatū eſt. ¶Ahena vndantia flāmis.] Hoc eſt,per flammas.alibi,Nec ſe iam capit vnda,volat vapor ater ad auras. ¶Lauāt frigē.& vngūt.] Verſus Ennij, qui ait,Tarqni corpus bona fœmina lauit,& vnxit. ¶Defleta.] Participiū:ab eo quod eſt,fleor:ſi tñ inueniat̃,aliâs,ſine verbi origine eſſe dicemꝰ. ¶Purpureas.] Ad imitationē ſanguinis,in quo eſt anima:vt ſuprà diximꝰ,Purpureā vomit ille animam. ¶Velamina nota.] Vel ipſi chara,vel animæ.Ex notitia enim, gignit̃ charitas:vt,Hinc inter flumīa nota. ¶Pheretro.] Græce dixit.nā capulus,dicit̃ à capiēdo.vñ ait Plau.Capularis ſenex. i.capulovicinus. Subiere pheretro:vt,Subeūt muro. ¶More parentū.] Propinquiorib.enim,virilis ſexus hoc dabatur officiū. ¶Facem.] De fune,vt Varro dicit:vnde & funus dictū eſt.Per noctē aūt vrebatur:vnde permāſit,vt mortuos faces antecedāt. ¶Fuſo crateres oliuo.] Diis ſuperis,tantùm libabāt:inferis verò,ſacrificātes,etiam vaſa in ignē mittebant:vnde ait,crateres. Quod etiā Stati.in Archemori ſepultura cōmemorat.Oliuum autem,ab oliua dixit.nam oleū,ab olea dicitur. ¶Flāma quieuit.] Quaſi pyræ ingētis:quia (vt in.4.diximus) pro qualitate perſonæ,pyræ fiebant:ſepulchra etiam,vel maiora,vel minora fiebant. ¶Oſſaq; lecta.] Aut collecta,aut lecta:ideo,quia(vt ſuprà diximus)nobiles nunquā ſoli cōburebant̃:ſed cum dilectis equis,vel canibus,vel famulo. ¶Ter ſocios.] Aut ſæpius:aut re uera,ter.Licet enim à funere,cōtraxerit pollutionem:tñ omnis purgatio ad ſuperos ptinet.Vnde & ait,imparem numerū:aut, quia hoc ratio exigit luſtratiōis. ¶Circūntulit.] Purgauit:antiquum verbū.Plau.pro laruatore,Circūnferā.i.purgabo.nam luſtratio,à circūnlatiōe dicta eſt,vel tædæ,vel victimæ:in quibuſdam,vel ſulphuris.Iuue.Cuperēt luſtrari ſiqua darent̃ Sulphura cum tædis,aut ſi foret humida laurus. ¶Spargēs.] Quia res aguntur infernæ.in.2.Æneas,deos portaturꝰ ait,Donec me flumine viuo Abluero.Hæc em̄ erat mos,vt diximus ſuprà. ¶Felicis oliuæ.] Arboris feſtæ:ſed moris fuerat,vt de lauro fieret:qđ propter Auguſtū mutauit:vt dicit Donatus.nam nata erat laurus,eo die quo natus eſt Auguſtus in palatio:vnde triumphantes,coronari cōſueuerāt:propter quā rē,noluit laurū dicere,ad officiū lugubre pertinere. ¶Nouiſſima verba.] Ideſt.ſ.nam vale dicebatur, poſt tumuli peracta ſolēnia. ¶Suaq; arma viro.] Ipſi cara,ſculpſit in ſaxo:nā ſuprà ea,iam legimus cōcremata. ¶Remūq;,tubamq;.] Quia & bellator,& remex fuerat. licet poſſumus etiam ſolā tubam accipere.Remus enim dicitur lorū,quod cōtinet tubam. ¶Monte ſub Aerio.] In Aerio,nam ſuprà eſt poſitus.Aeriū autem,alij altū dicunt,alij nomen antiquum montis,intelligūt:vnde eſt, Qui nūc Miſenus ab illo Dicitur.

Pyræ.

ASCEN.

¶Nec minus int.&c.] Interea (inquit) dum Æneas aureo ramo inueſtigādo occupatus erat:ſocij funebre officiū exequuti ſunt:quod ad vnguē perſcribit Poeta. De eo autem dicit Dona.ſic, ¶Cineri.] Nōdū cinis erat: ſed mox,cōbuſto cadauere, erat futurꝰ. ¶Principio pinguem.] Ea adhibuerūt,quę non ſolū pyram inſtruerent, ſed eam facile incenderent. ¶Armis.] Nam virorū fortium,arma,& cætera quæ chariſſima habent,cum ipſis cōſumebant. ¶Purpureas.] Ex pretio veſtium,meritum mortui vult oſtendere:has veſtus,illum amaſſe ex eo demōſtrat:quia frequēter illis vſus eſt:& propterea multis erant notæ. ¶Thurea dona cōgeſta.] Meritū viri oſtendit, ex multitudine ſpecierū:& quum non dicat,quāta etiam plura intelligūtur.Congeſta:copioſe tradita. ¶Fuſo crateres.] Non paulatim,ſed ſemel cecîdit. ¶Lecta.] Ex cineribus lignorum. ¶Relliquias.] Oſſa quæ reſtabāt ex cadauere combuſto. ¶Luſtrauit viros.] Quia totius claſſis pollutionem poſuerat:idcirco oēs hæc luſtrat. ¶At pius Æneas.] Supiora cæteri cōpleuerāt: ſepulchrū verò idcirco curauit Æneas,vt magna mole fieret:qa contēplabatur eius maximū meritū. ¶Arma.] Arma etiam poſuit:vt quibus in vita floruit,illis in morte ornaret̃. ¶Aerio.] Hoc nomen monti illi apud priſcos fuerat.Ergo mira breuitate,& vetus,& nouū,ponit nomen. ¶Æternum.] Per ſæcula,& propter meritū defuncti,& propter authoritatem Æneæ,qui hoc voluit:neq; placet,quòd aeriū non ſit nomen propriū,ſed ſignificet altum:nam quod vetuſtum illud nomen fuerit,oſtendit Maro,quum de Miſeno dicat,qui nūc,quaſi inferat,dicitur: nunc Miſenus,qui olim dictus eſt Aerius.Hæc ille. ¶Ordo autem eſt.Nec minus.i.nihilominus:quanuis.ſ.Æneas abeſſet: Teucri flebāt interea in littore Miſenum:& ferebāt ſuprema.ſ. officia,quæ exequiæ dicūtur cineri.i.cadaueri ingrato,aut non redituro gratias,nec pcepturo officiū:vñ dicit Augu.funebres pōpas in ſolatiū viuorū fieri:aut ingrato.i.qui ingratꝰ.i.incommodꝰ erat adhuc Teucris:quū gratior viuꝰ fuiſſet Miſenꝰ,q̄ eiꝰ cadauer exuſtū.Ipſi ſtruxere pricipio.i.ī primis,aut à pricipio: ingentē pyram.i.ſtruem lignorum ad rogum inſtruēdum,pinguem tedis.i.arboribus illis reſinæ plenis,quibus more candelarum,pleræq; nationes vtuntur,& robore ſecto,quia facile finditur,cui.ſ.pyræ,ipſi intexunt latera frondibus atris.i.funeſtis, & lugubrib.ſeu feralib.& conſtituunt antè.i.in anteriori parte, vt videantur:cupreſſos ferales.i.feræ,quam antiqui,mortem dicebāt indices:quia.ſ.non reuirēt,niſi in Creta cupreſſi,ſi ſemel inciſæ ſunt,& decōrant.i.exornant ad decus,ſuper.i.deſuper,armis fulgentib.in ſignū,quòd eis egregie vſus fuerat.Pars.i.ipſi partim expediūt.i.expedite parant:latices.i.aquas:calidas.i.calefactas:& ahena.i.vaſa ærea:vndantia.i.ebulliētia flammis:& lauant corpus frigentis.i.exanguis,& demortui:& vngūt,vt.ſ. facilius cōcrematur.Et gemitus fit incipiente.ſ.præfica,hoc eſt conclamatur

Ordo.

conclamatur:tum.i.deinde:reponũt toro membra defleta.i.ſupremo fletu affecta:& coniiciunt ſuper.i.deſuper:veſtes purpureas:aut quib.ſ.viuens gaudebat:vnde addit per appoſitionẽ,velamina nota:aut quia purpureus color ꝓpter ſanguinẽ animæ gratus eſt. Pars.i.partim:hoc eſt alij,ſubiere ingẽti pheretro.i.capulo,quo effertur corpus:ſed quia Grǽcum eſt,recte ſcribitur per ph:appoſitorie,triſte miniſteriũ.i.quæ res eſt triſte miniſterium.& ita ſecundùm Vallã,gratum,ſed non iucundũ:& ipſi auerſi.i.nolentes aſpicere cadauer:more parentum.i.more eorũ,qui parentes inurunt:aut more parẽtũ,qui liberos ſuos inurũt:tenuere facem.i.tedam incẽſam:ſubiectã.ſ.cadaueri,hoc eſt præ dolore,non poterant inſpicere corpus amici,quod inurebãt dona thurea.i.thura data:congeſta.i.à multis geſta,& accumulata:cremantur.ſ.cum cadauere:& dapes cremantur,& crateres cremant,oliuo fuſo:quia infundebant oleum cum crateribus,eo quòd inferis fit holocauſtũ.i.totum incenſum:ſumũtur autem multa ad hunc locum ex Home.qui Achillem inducit,Patrocli funus exequentẽ. Poſtquàm cineres collapſi,ſup.ſunt:& flãma quieuit,quũ non eſſet amplius quod vrat ipſi,lauere vino relliquias.i.cineres:& ſiqua extabant oſſa:& fauillã.i.modicã flammam:bibulam.i.lambentẽ:quod adhuc ſuperat,aut imbibẽtem vinum,quod infundebatur. Et Choryneùs,vir ille nobilis,texit oſſa.ſ.Miſeni:lecta.i.collecta:aut electa ex aliis,quæ cum eius oſſib.erant:cado.i.vaſculo,aut vrna ahena.i.æneo,ſeu æreo. Idẽ ſ.Choryneùs præficus circúntulit.i.purgauit ter:ſocios.ſ.officio funebri pollutos,vnda pura:ſpargens.i.conſpergens eos:rore.i.aſpergine leui:& ramo oliuæ felicis.i.ad felicitatẽ faciẽtis:quia pacem ſignificat,& ſaucia cõſolidat:&.i.ſimul:luſtrauit.i.purgauit,circũeũdo viros:& dixit verba nouiſſima.i.ſuprema,hoc eſt cõclamabat,& officiũ funebræ abſoluebat. At.i.ſed:Æneas pius impoſuit ſepulchrũ ingenti mole.i.habens ingentem molem:& impoſuit viro ſua.i.propria:arma.i.inſtrumenta.ſ.remum,quia peritus erat remex,ſicut in Elpenoris ſepulchro. Home.remum impoſitũ,dicit:& tubam,quia optimus erat tubicẽ. Impoſuit,dicit,ſub mõte Aereo.i.qui prius (ſecundùm Dona,) Aereus dict⁹ eſt,qui nunc dicitur Miſenus:ab illo.ſ.Miſeno,qui illic ſepultus eſt:& qui tenet nomen æternũ per ſæcula,quæ res atteſtatur,Miſenũ,fuiſſe virum magni meriti:& Æneã,magnæ authoritatis.& totum hoc ſumptũ eſt ab Home.vbi ait, Αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη, καὶ τεύχεα νεκροῦ, τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

PIERIVS.

Suprema ferebant.] In Ro.cod.ſupprema,duplicato pp,notatum eſt hoc loco. Nempe quod veriti ſunt,mutam cum liquida non eſſe,ſatis ad primam ſyllabam producendam,& eodem ſanè modo in baſilica D.Mariæ, cognomento, maioris, antiquo marmore notatum aſpeximus,ſupremum verſus munus donatur & aram. Sed enim exempla huiuſmodi non ſunt imitatione digna. ¶Cui frondibus atris Intexunt latera.] In antiquis aliquot cod.pro,cui,ſuppoſitum eſt, tum:quod ſi diligenter aduertas,non diſplicebit. ¶Ferales ante cupreſſos.] Hoc quoq; originationis Grǽce in Ro.cod.& quibuſdam aliis,vocalis eius naturam retinet, qua notatur apud Græcos,cypreſſos,ita ſcriptum inuenitur:quum tamen omnes vulgò, nũc cupreſſos,per u,Latine proferant,& ſcribant. ¶Fit gemitus,tum membra toro defleta reponunt.] In antiquis aliquot cod.propter characterũm ſimilitudinem,ſcriptum inuenias,quum membra toro:ſed magis placet,tum. ¶Luſtrauitq; viros.] In Ro.codi.luſtrauitq; domos,legitur:quod improprie poſitũ eſt. Claſſem enim totam,non domos funere inceſtauerat Miſenus. Sed enim potuit claſſem,domos appellare:quia de ſacrificiorum more,quũ vera in promptu nõ ſunt,ſimulata pro veris haberi ſoleant.hinc in.4. Sparſerat & latices ſimulatos fontis Auerni. ¶Ingenti mole ſepulchrum Impoſuit.] Antiqua omnia exemplaria quæ legi,Imponit,præſenti tempore ſcriptum oſtendunt.

His actis,propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit,vaſtoq; immanis hiatu
Scrupea,tuta lacu nigro,nemorumq; tenebris:
Quam ſuper haud vllæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis,talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum.
Quatuor heic primum nigrantes terga iuuencos
Conſtituit,frontiq; inuergit vina ſacerdos:
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten,cœloq; Ereboq; potentem.
Supponunt alij cultros,tepidumq; cruorem
Suſcipiunt pateris. ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum,magnæq; ſorori
Enſe ferit ſterilemq; tibi Proſerpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit Taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperq; oleum fundens ardentibus extis.

SERVIVS.

Præcepta Sibyllæ.] Vt, Duc nigras pecudes,ea prima piacula ſunto. ¶Spelunca alta fuit.] Quia ad inferos deſcendebatur:non vbi fuerat Sibylla vaticinata. Scrupus. ¶Scrupea.] Lapilloſa:nam ſcrupus,eſt proprie lapillus breuis,qui preſſus ſollicitudinem creat. Vnde etiã,ſcrupulus dictus eſt:vnde Terẽ. Inieci ſcrupulum. ¶Lacu nigro.] Aut alto,aut vere nigro, inferorum vicinitate. ¶Tuta.] Tuta autem,quia hinc lacu,hinc cingitur ſyluis. Dicit autem lacũ,quem nunc Doliola vocant, apud Cumas. ¶Volã.] Volucres. participium pro nomine poſuit:vt, Plurim⁹ Alburnum volitans, cui nomen Aſylõ eſt. Sanè ſciendum Lucre.& aliquos alios phyſicos,dicere, aerẽ,corporeũ eſſe:vnde aues ſuſtinet,ſed hũc cedere vapori ſulphureo:vnde aues ĩ illis locis deſertæ,aere quo portari ſolẽt, concîdũt,non odore,ſed põdere:quod põt eſſe veriſimile,quòd alti⁹ in eodẽ loco poſſunt volare:vt, Tollũt ſe celeres,liquidumq; per aera lapſę. ¶Ad cõuexa.] Ad cœli curuitatẽ. ¶Cõſtituit,frontiq; inuergit.] In.4.ait,Media inter cornua fudit.& fundere,eſt ſupĩa manu libare:quod fit in ſacris ſupnis. Vergere aũt,eſt cõuerſa in ſiniſtrã manum ita fundere,vt patera cõuertat̃:qđ in infernis fit. Hæc pertinẽt ad victimarũ explorationẽ,vt ſi nõ ſtupuerint,aptæ ꝓbent̃. ¶Voce vo.] Non verbo,ſed certis myſticis ſonis.nam varie numina inuocabant̃,qđ apte Luca.expſſit:vt,Latrat⁹ habet ille canũ,gemituſq; luporũ,Qđ ſtridũt,vlulãtq; feræ,qđ ſibilat anguis,Exprimit & plãct⁹,fractæq; tonitrua nubis,Tot rerũ vox vna fuit. ¶Cœloq; Ereboq; po.] Hoc eſt qđ ait,Hecatẽ:vt plenũ numẽ oſtenderet. ¶Supp.cul.] Victimas cædũt.eſt aũt ſacrorũ,in quib.mali ominis verba vitam⁹. Hinc mactare,dicimus.i.magis augere. Dicit̃ aũt,hic culter. Nam cultell⁹,diminutiuũ eſt. Hoc cultellũ,Latinum nõ eſt. ¶Succipiũt.] Antiquũ eſt. Modò ſuſcipiũt dicim⁹:vt ſuprà,Succepitq; ignẽ foliis. ¶Matri Eume.] i.nocti:vt,Hũc mihi da propriũ virgo fata nocte laborẽ. Eumenides dicunt̃ per cõtrariũ:quũ ſint immites. ¶Sorori.] .i.terræ. Nox em̃,vmbra terrarũ eſt. ¶Enſe fe.] Vt eum cõtra vmbras haberet cõſecratũ:vnde infrà,Vaginaq; eripe ferrũ. Item,Strictãq; aciem veniẽtib. offert. ¶Sterilẽ.] Congruã:deæ nunquã enitẽti. ¶Noctur.] Tota nocte ar- ta nocte ardentes. ¶Inchoat.] Perficit.& eſt verbũ ſacrorũ. ¶Solida.] Non exta dicit,ſed carnes. ¶Viſcera] Viſcus enim eſt,qdquid inter oſſa,& cutẽ eſt. Hinc viſceratio:cõuiuiũ quod fit de carne. ¶Solida.] Solida ergo.i.holocauſtũ:quòd detractis extis,aræ ſuperimponebãtur:quæ nũquã ablata,elixa etiã reddebant̃:vnde infert,Fundẽs ardentib⁹ extis. quanquã alij,pro parte totũ velint:vt per exta,totũ animal intelligatur.

ASCENSIVS.

His actis,&c.] Ex præcepto Heleni in.3. Æneidos:& Anchiſæ in.5. Æneas Sibyllæ monita ꝓſequit̃,vt ad inferos deſcẽdere cũ ea poſſit:vnde deſcripto more ſuo loco,docet poeta,quomodo ſacrificatũ eſt de victimis nigris.de quibus in.5. Huc caſta Sibylla,Nigrarũ pec.m.te ſan.du.& ipa in hoc loco, Duc nig.pe.ea pria pia.ſun. De his Dona.ſic, ¶Tuta l.] Hoc facit natura loci,& nõ humanũ artificiũ,ꝙ tuta ſit. ¶Talis halitus.] Refert cauſſam cur nõ poſſent volare.ſ.ꝓpter vim vaporis inde ſurgẽtis:quo ſtatim necabant̃. ¶Quatuor.] Procurabat Sibylla,remediũ ad tranſitũ:nam ſi aues, per altitudinem cœli,cite tranſire non poterant:quid homo efficeret per teterrimũ locũ,& tenebras trãſitur⁹ tardo greſſu? Numer⁹ aũt,& color,& reliqua quæ adhibent̃,pertinẽt ad rationẽ ſacrificij. ¶Succipiunt.] Ne iã ſacratus in terrã cadat. ¶Ipſe atri.] Oĩa nigra,inferis mactat,& ſterilẽ vaccã,qa nihil ab ĩferis naſcit̃:demonſtrat quatuor,colorẽ,gen⁹ aĩalis:quũ primò,vellere ĩtactũ, ergo nõ attõſum,& Veneris immũe. ¶Nocturnas] Nã & tempus tenebroſum ĩferis cõuenit. ¶Oleũ.] Vt validi⁹ vrerent̃,oleũ infundit. Oſtendit igit̃,quo more,vel qbus,& qualibus,& quantis aĩalibus cæſis,inferorũ numinũ fauor acquiritur. Hæc ille. Ordo eſt. Æneas exequit̃ ꝓpere.i.properãter,& feſtine,precepta Sibyllæ:his actis.i.poſtquàm hæc acta erãt. Ordo. Spelũca.ſ.quædã:alta.i.ꝓfunda:& immanis.i.terribilis:quaſi mala vaſto hiatu.i.aptura oris,quaſi ad deuorãdũ parata:ſcrupea.i.ſcruposa,hoc eſt aſperis lapillis plena tuta.ſ.ab acceſſu:lacu nigro.i.ꝓpter lacũ nigrũ, ex profunditate.ſ.& vmbris,& tuta:tenebris nemorũ.ſ.ſyluarũ:quam ſuper.i.ſuper quã:vllæ volantes.i.volucres:haud.i.non:poterant tendere iter pennis.i.volare:impune

ſmpune.i.ſine punitiōe:talis.i.tam vehemens, & teter:halitus. i.odor, & exalatio:effundens ſeſe faucibus atris.i.tetris:ferebat ſe ad conuexa ſupera.i.ad aera:cauſſam putant, quia odor ille ſulphureus conſumebat aerem,quo aues ſuſtentantur, aut ſaltem diſpellebat:ſicut Plutarchus in vita Pōpeij dicit,quum conſul creatus eſſet,tanto plauſu exceptus eſt:vt coruus ex aere decideret,quia voce,aer diſciſſus erat. Diodo.autem dicit,in Babylonia fuiſſe ſpeluncā,ſupra quam nemo durare potuit,propter grauem ſpiritum,qui & hæc eſſe videtur:vnde.i.de qua re: quia ſine auibus eſſet:Graij.i.Græci,dixerunt locum, Auernū nomine:quia(vt dixi)a,priuatiua eſt particula:& ornis,huius ornithos,auis.Ipſe conſtituit hæc.i.ad introitum Auerni primum,quatuor iuuencos,nigrantes terga.i.habentes terga nigra:& ſacerdos inuergit fronti.i.in frontem vina:& ipſe carpens inter media cornua ſummas ſetas.i.duros pilos:imponit ſacris ignibus prima libamina.i.per modum libaminum,quæ proprie in liquidis conſiſtunt, ſecundùm Landinum: ſed licet homini libamina ex liquidis fiant,aut aliis deguſtādis,tamen quia ignis,etiam ſetas,abſumit faciliter:poſſunt nō improprie, ſeta,dici libamina ignibus:vocans voce.i.cum clamore valido: inuocans Hecatem.i.deam illam potentem:cœlo.i.apud ſuperos,vbi Luna,dicitur:& apud nos,vbi Diana:& Erebo.i.apud tenebras inferorum,vbi Proſerpina appellatur:alij.ſ.ſacrificuli: ſupponunt.i.clanculum ponunt,vt vltrò ineant mortem, & ſuſcipiunt(nunc ſuſcipiunt,dicimus:ſed ipſe etiam in.I.huius, Suſcepitq; ignem foliis,&c.)pateris.i.in vaſa patentia,(vulgus Tarſias,vocat)cruorem tepidum:ipſe Æneas,quia cętera Sibylla curauerat:ferit enſe.i.mactat:matri Eumenidū.i. furiarum, hoc eſt nocti:& magnę ſorori.i.terræ:que noctis ſoror eſt,quia nox,eſt vmbra,terræ:& ita qui terram produxit, ſimul noctem produxit:vnde ſorores,ſunt agnam velleris atri.i.nigri,& caliginoſi.&,ô Proſerpina,quæ inferorum dea es,ferit.i.mactat tibi:vaccam ſterilem:quia & ipſa ſterilis eſſe dicitur:vnde & Diana,perpetua dicitur virgo:quod propter frigiditatem Lunæ fingitur. Tum.i.déinde:ipſe inchoat.i.inſtituit: regi Stygio.i.infernali,videlicet Plutoni:aras nocturnas.i.in quibus noctu ſacrificetur,& imponit flammis ſolida viſcera taurorum.i.holocauſtum,facit ei ex tauris:fundens ſuper.i.déſuper:extis ardentibus.i.dum exta arderent,oleum pingue:quod perpetuum eſt eius epitheton.

PIERIVS.

¶Vnde locum Graij dixerunt nomine, Aornum.]Inoleuit his temporibus conſuetudo,vt Aornum,ſcribatur:etiam à literatis viris. Sed enim in antiquis codicibus omnibus quotquot habui,Auernum , notatum obſeruaui. ¶Pingue, ſuperq; oleum fundens.]In antiquis aliquot exemplaribus,pingue oleum,habetur:abſq; vlla interiecta particula,quæ intruſa videtur hæc metri neceſſitate,vt ſæpe alias perperam factum. Poteſt tamen non inuenuſte legi per figurā ἐνδιάδυο , Pingue,ſuperq; oleū. vt,molemq;,& montes. Sed ſi etiam,pingue oleum,dicas. Quę particula ſecundo loco non inuenuſte ponitur.

SERVIVS.

¶Primi ſub lumina ſolis.] At qui hęc ſacra per noctem fiebant:ſed loquutus eſt ſecundùm Romanū morem, quo dies à media nocte incipit. Nam(vt dicit)Nox ruit: non vênit, ſed finitur,ſignificat. Quanquàm alij dicant, hæc ſacra incipere à medio die,& produci ad mediam nocte. ¶Canes vlulare.]Ita numinis oſtēdebatur aduentus,Canes autem,furias dicit. Luca. Stygiæq; canes in luce ſuperna. Vlulare:& canum,& furiarum,eſſe dicimus. Dea.ſ.Proſerpia. ¶Prophani.] Non initiati ſacris. ¶Toto luco.] Non tantùm à luco,ſed ab omni vicinitate luci. ¶Inuade viam.] Ingredēre. ¶Furens.]Deo plena:vel,ſimilis furēti. ¶Dij, quibus.] Plenus locus alta ſapientia:de qua varia dixerunt philoſophi. Nam dicūt per alios,animas ad inferos duci:vt,Hac aīas ille euocat Orco

Ecce autem primi ſub lumina ſolis & ortus
Sub pedibus mugire ſolum,& iuga cœpta moueri
Syluarum,viſæq; canes vlulare per vmbram.
Aduētante dea. [Procul o procul eſte prophani, SIBYL.
(Conclamat vates,) totoq; abſiſtite luco,
Tuq; inuade viam,vaginaq; eripe ferrum.
Nunc animis opus Ænea,nunc pectore firmo.
[Tatum effata,furens antro ſe immiſit aperto. POETA
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.

Dij, quibus imperium eſt animarum, vmbræq; ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi phas audita loqui, ſit numine veſtro
Pandere res alta terra, & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per vmbras,
Perq; domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſyluis, vbi cœlum condidit vmbra
Iuppiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.

Orco Pallentes aliæ ſub tartara t.m. Itē, per alios transferri: vt Nauita, ſed triſtis. Per alios purgari: vt, Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos. Per alios, ad ſuperna reuocari: vt, Letheum ad flumē deus euocat agmine magno. Sciens enim de deorum imperio varias eſſe opiniones, prudentiſſime tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte, Syronem Epicurum magiſtrum ſuum imitatur. Quæ ſecta ſuperficiem tractat rerum. Altiora non diſquirit. ¶Vmbræq; ſilentes.] Secreta inferorum ſemper ſilentia. Nam hominum vmbræ loquuntur. hinc eſt, Quem ſacra ſilentia norunt. Inuocat autem ſummum bonum: quod in ſilentio conſtare certum eſt. ¶Et chaos.] Elementorum confuſio. Inuocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confuſione. ¶Et Phlegethon.] Per Phlegetonta, fluuium inferorum, ignem ſignificat. Nam φλόξ, Græce, ignis eſt, à quo (ſecundùm Heraclytum) cuncta ſunt. Nam de frigore nihil naſcitur: vt de ſeptentrione dicat, ſterili non quidquam frigore gigni. ¶Loca nocte ſilētia late.] Aut hoc eſt quod dixit, Vmbræq; ſilentes. Aut oſtendit eſſe partem mundi, in qua perpetuæ ſunt tenebræ. Nam ſi verum eſt, Et minima cōtentos nocte Britannos Sphæræ. exigit ratio, vt econtrario ſit, Regio noctib. vacans. ¶Sit mihi phas audita loqui.] De alta dicturus prudentia, miſcet poeticam licentiam. ¶Sit numine veſtro.] Concedatur à veſtro numine. ¶Caligine.] Bene iunxit. ex terra enim gignitur caligo. ſ. vmbra obſcurior. ¶Obſcuri.] Aut hypallage, ſub nocte obſcura ſoli ibāt. aut, ſub ſola nocte. i. vbi nihil eſt præter noctem. ¶Domos vacuas.] Noſtri mundi comparatione. ſimulachra enim quæ illic ſunt, inania ſunt. ¶Inania reg.] Inanium: per quod oſtenditur vacuum. ¶Incœptam.] Alij, incertam, legunt. ſed idem eſt. Nam incertum, incipientem. i. minorem ſignificat. ¶Maligna.] Obſcura. Malignum proprie, anguſtum eſt: vt, Aditusq; maligni. ideſt minores, & obſcuri. Vult autem, oſtendere fuiſſe aliquid lucis: nam aliter quod dicturus eſt, videre non poterat. ¶Vbi.] Quando. Nam, nō loci, ſed temporis. ¶Nox abſtulit colori.] Dicūt enim Epicurei, noctem auferre varietatem colorum. Contra hos, Academici repugnant in hoc, quòd ſquammæ piſcium nocte lucent.

ASCENSIVS.

¶Ecce autem primi ſub lumina ſolis & ortus Sub pedibus mugire ſolum, & iuga, &c.] Peracto ſacrificio, docet effectum eſſe quod Æneas ſupra petierat, dicens, Et ſacra oſtia pandas. oſtia. ſ. inferni reſerata eſſe: & Æneam vnà cum Sibylla ingreſſum, deſcribens, quomodo id factum ſit, & qualis ſit ipſe introitus. De qua re dicit Dona. ſic, ¶Ecce.] Vbicunq; ponitur, ecce, neceſſario ſequitur aliquid quod metū afferat, vel admirationem. ¶Ortus.] Ne incertū eſſet, quid ſit primi ſub lumina ſolis: addit, Ortus. ¶Per vm.] Ad omnia pertinet, quæ deſcripſit. ¶Toto luco.] Vt penitus lucum relinquatis. ¶Aperto.] i. quod ſemper patebat. ¶Vadentem paſſibus æquat.] Magnam fiduciam Æneæ oſtendit. ¶Dij, quibus imperium.] Dicturus, quales eſſe ſedes inferni aſſerantur, & quæ illic gerantur, quæ ſunt incognita viuentibus. ne temerari⁹ videatur, veniam à diis petit, aſſerens non ſe authore, ſed aliis proferentibus illa dicere: ne ſibi incognita, & in vulgus non proferenda, videatur retegere. ¶Sola nox.] Eſt, cui lux nulla ſuccedit. ¶Incertā.] In ipſis initiis poſitam. ¶In ſyluis.] Quæ etiam illud exiguum lucis, ſua denſitate poſſint eripere. ¶Vacua.] In quibus nihil videri poteſt, neq; illic occurri. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Autem, pro ſed: ecce, quaſi dicat de repente, & ex improuiſo, quantùm ad Æneā, ſolum cœptum, ſup. eſt mugire. i. quaſi ſonum taurinum edere: & iuga ſyluarum. i. colles montium ſyluoſorum, cœpta ſunt moueri: ſub pedibus Æneæ, ſcilicet & Sibyllæ, ad apertionem futuram: ſub, ideſt pauloante: lumina & ortus, ideſt ortus luminoſos: ſolis, ideſt priuſquàm ſol orietur (quia nocturnas inſtituerat aras, & noctu erat ad inferos deſcendendum: vnde Anchiſes, Et me ſæuus equis Oriens adflauit anhelis. quaſi diceret, ſi me ſol attigerit, non potero redire ad meos. Videtur autem (licet Seruius aliter ſentiat) voluiſſe poeta tempore diurno apud inferos fuiſſe: vnde dictura eſt Sibylla, Nox ruit Ænea. quaſi dicat ante ſupremam noctem reuertendum eſſe ad ſuperos, vt fungeretur, videlicet in itinere, ea dubia luce, quam hæc deſcribit poeta.) & canes, ſcilicet infernæ, ideſt furiæ. Nam Apollonius in. 3. Argonauticorum, dicit, canes infernas latraſſe, dum Medea magicas artes exercebat. ab eo igitur, cæteri furias appellauerunt canes.) viſæ, ſupple ſunt per vmbram: vates, ſcilicet Sibylla: conclamat dea, ſcilicet Proſerpina: aduentante, ideſt quum ſentiret deam aduentare: ô prophani, ideſt non initiati ſacris, eſte procul: & abſiſtite procul toto luco, ſcilicet Dianæ ſacro

Ordo.

næ ſacro (vtitur autem verbis, quibus Athenienſes in ſacris Cereris, & Proſerpinæ, vſi dicuntur: maxime in Eleuſinis, vnde procul aberant prophani, vſq; adeo, vt Nero ſibi conſcius, illis intereſſe non auſus ſit.) Tuq;, ideſt & tu: initiate inuade, ideſt audacter ingredere viam: & eripe ferrum, ideſt enſem, ſcilicet quo mactaſti agnam: vagina, ſcilicet ſua: ô Ænea, opus eſt nunc animis, ideſt audacia, & animoſitate: & opus eſt nunc firmo pectore: ipſa effata tantum, furens, ſcilicet ſacro furore: immiſit ſe antro aperto, ideſt quod tunc apertum erat. Ille, ſcilicet Æneas: æquat, ideſt æquis paſſibus conſequitur: ducem, ſcilicet Sibyllam: vadētem paſſibus haud timidis, imò audacibus, hoc eſt audacter ingredientem, animoſe cōſequitur. Quia verò rem ſecretam & ſecluſam, dicturus eſt poeta, vt veniam mereatur, & attentum faciat auditorem, præcatur, dicens, O dij, quibus imperium animarum, ſcilicet inducendi, abducendi, & reducendi in corpus, aut regendi poſt mortem eſt, ideſt qui habetis imperium animarum, ſcilicet & vos vmbræ ſilentes: & Chaos, ideſt origo rerum confuſa. (Heſiodus omnium rerum initium vocat Chaos, quòd ante omnes deos, deasq; natum ſit, in theogonia ſcilicet, & Orpheùs in principio Argonauticorum, Veteris principia Chaos magnam neceſſitatem Saturnusq;, quenadmodum genuit infinitis reſolutionibus aerem circunſpiciunt. Et iterum appellat, confuſam quondam ab initio vnitatem hiantem, patentemq; in profundum. Alij appellant materiam cœli & terræ, confuſam, atq; informem, quæ primum ex nihilo facta eſt. de qua poſtmodum omnia ſigillatim per ſpecies varias, formasq; proprias prodierūt. de qua ſcriptura loquitur, Qui feciſti mundum de materia informi. Lactantius verò Firmianus ſic habet, Chaos, eſt rudis, inordinatæq; materiæ confuſa congeries. Eſt autem nomen Græcum, quod declinatur apud nos (vt vult Priſcianus) Chaus, chai, chao. Dictum χάος, à χέω, quod eſt fundo, quòd fuerit fuſio. i. elemētorum omnium confuſio.) & Phlegethō, ideſt ardoris infernalis fluuius: & loca ſilentia lata nocte, ſcilicet perpetua: phas ſit, ideſt liceat mihi loqui: audita, ideſt quæ de inferis audiuerim: ſit, ſupple phas: veſtro numine, ideſt cum veſtro nutu, & beniuolentia: pandere, ideſt aperire, & manifeſtare res merſas: alta, ideſt profunda terra: & caligine, ideſt tenebris, denſis, & profundis: aut ignoratione rerum: neſcimus enim, quia res ſunt alta terra tectæ. Incipit ergo narrare, dicens, Æneas & Sibylla ibant obſcuri, ideſt per loca obſcura (quia quod locorū & temporum eſt, ſæpe dat perſonis) per vmbras, ſcilicet ſyluarum & terræ: ſub nocte ſola, ideſt nulla luce admixta: & per domos Ditis vacuas, ſcilicet corporibus palpabilibus: & per regna inania, quale iter eſt in ſyluis: per lunā incertam, ideſt dum eſt prope nouilunium: nec ſcitur, an adhuc ſit ſub luce maligna, ideſt exigua, & ſterili, non præbens ſui copiam: vbi, ideſt poſtquàm: Iuppiter condidit, ideſt abſcondit cœlum: vmbra, ſcilicet terræ, hoc eſt nocte: &, pro ideſt: nox atra abſtulit rebus colorem, ideſt diſcretionem colorum.

PIERIVS.

¶Viſæq; canes vlulare per vmbram.] In cod. aliquot antiquis, viſi, virili genere legitur, quod non ita placet. Nam &, viſæ, fœ. ge. apud Senecam habetur, vbi etiam illud obſeruauimus, pro, iuga cœpta moueri ſyluarum: iuga celſa, ſcriptum eſſe: vt participium illud, viſæ, omnibus reſpondeat. Viſum ſub pedibus mugire ſolum, & iuga celſa ſyluarum moueri viſa, viſæq; canes vlulare. ¶Loca nocte ſilentia; late.] In Ro. codi. quia ſuperiore carmine legebatur, vmbræq; ſilentes: quaſi eiuſdem vocabuli inſulſa eſſet repetitio, quæq; ariditati, atq; inopiæ ſermonis, potius quàm elegantiæ aſcribi poſſet. pro ſilentia, repoſuere tacentia. quod neſcio quid Catullianum ſapit, Quum tacet nox. Silere autem, eſt Cornelio Frontoni, quum loquentis ſermo conprimitur: ab ipſa ſignificatione literæ s. Tacet verò, qui nec loqui quidem cœpit. Silentia tamen, Seruius agnoſcit. & ita reliqua omnia legunt exemplaria. ¶Pandere res alta terra, & caligine merſas.] In cod. aliquot antiquis legere eſt, res altas, terra, & caligine merſas. Sed quanto melius eſt, alta terra: vt emendatiores habent codices. ¶Ibant obſcuri ſola ſub nocte per vmbras.] In codi. quibuſdam antiquis ita legitur, Ibant obſcura ſoli ſub nocte. Sed Donatus ait, ſolam eſſe noctem, cui lux nulla ſuccedit. Et lectionem eandem agnoſcere videtur Seruius, dum hypallagen figuram notat. Eſt &, per vmbram, vnitatis numero, in pluribus exemplaribus, quod noſtri magis conuenire videtur. Siquidem, vmbræ aliud quiddam ſignificant. ¶Quale per incertam lunam.] Antiqui codices nonnulli, cum Mediceo, incœptam, legunt. Sed & incœptam, & incertam, eodem recurrere putat Seruius. Nam & alias ſuper hoc eodem loco dubitatum à grammaticis.

Veſtibulum ante ipſum, primiſq; in faucibus Orci
Luctus, & vltrices poſuere cubilia curæ:
Pallenteſq; habitant morbi, triſtiſq; ſenectus,
Et metus, & male ſuada fames, & turpis egeſtas,
(Terribiles viſu formæ) lethumq; laborq;
Tum conſanguineus lethi ſopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumq; aduerſo in limine bellum,
Ferreiq; Eumenidum thalami: & diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos, annoſaq; brachia pandit
Vlmus opaca, ingens, quam ſedem ſomnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliiſq; ſub omnibus hærent.
Multaq; præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæq; biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſq; armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæq;, & forma tricorporis vmbræ.

SERVIVS.

¶Veſtibulum.] Etymologiæ non habet proprietatē, vt ait Varro: ſed fit pro captu ingenij. dicitur enim, quòd veſtiat ianuam. Alij, veſtibulum: à Veſta, dictum volunt: nam illi ianua conſecrata eſt. Alij, quòd nemo illic ſtet. In limine enim ſolus eſt transitus: vt enim veſanum, non ſanum: ſic veſtibulum, nō ſtabulum. ¶Orci.] Deum poſuit pro loco, vt Iouem pro æthere. Horatius, Manet ſub Ioue frigido venator. ¶Orcum igitur, Plutonem dicit. Cicero in Verrinis, Vt alter Orcus veniſſe Æthnam, & non Proſerpinam: ſed ipſam Cererem rapuiſſe videatur. ¶Luctus, & curæ.] Ea dicit eſſe in aditu inferorum, quæ vicinæ ſunt morti. ¶Vltrices cubilia.] Conſcientiæ quæ puniunt ſemper nocētes. ¶Triſtis.] Seuera, quæ gignit ſeueritatem. Cicero, Iudex triſtis integer. ¶Tum conſanguineus læti ſopor.] Secundùm Home. qui ita ait, ἔνθ᾽ ὕπνῳ σύμβλητο κασιγνήτῳ θανάτοιο· τὸ νήδυμος ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἐπιπτεν ἐγγύς ἐτο ἤδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. ¶Egeſtas Terribiles.] Quæ turpes facit, & quaſi harum rerum imagines facit, quas dicit eſſe apud inferos: ideo, quia in quem iſta concurrunt, ſit mortalis, neceſſe eſt: vnde deos immortales dicunt, qui iſta non ſentiunt, quibus mors creatur. ¶Mala mentis Gaudia.] Generaliter omnium ſcelerū dicit: ac ſi diceret, Malæ mentis gaudia. ¶Eumenidum thalami.] Furiæ nunquam nupſerunt: vnde thalamos accipimus, in quibus natæ ſunt. Alij, thalamos dicunt, qui facti ſunt authoribus furiis: ſed non procedit, quia ait, Terribiles viſu formæ. & vt non videatur eſſe contrarium, quia paulopoſt furias, alibi dicit eſſe. Nam poſſunt hic natæ eſſe: & alibi manere, & alibi officium exercere pœnarum. ¶In medio.] Aut veſtibulo, aut abſolutum eſt: & intelligimus hanc, eſſe eburneam portam, per quā exiturus eſt: quæ res hæc omnia indicat eſſe ſimulata, ſi & ingreſſus, & exitus, falſus eſt. ¶Vlmus opaca ingēs.] Diſtinguēda ſunt iſta, propter duo epitheta. ¶Vulgò tenere.] Paſſim, cateruatim. ¶Foliiſq; ſub omnibus.] Qui de ſomniis ſcripſerunt, dicunt, quo tempore folia de arboribus cadunt, vana eſſe ſomnia: quod per trāſitum tetigit. ¶Vana.] Vana autem ideo, quia inferis. Nam vana, ſuperi non mittunt. Homerus, ἐκ γάρ τε ὄναρ ἐκ Διός ἐστι. ¶Centauri in foribus ſtabulant.] Bene, in forib⁹: qa ea quę contra naturam poſſunt creari, ſtatim pereunt. ¶Stabulant.] Aut habitant: & vſurpatiue dixit, vt populat, luctat. Nam, ſtabulor, dicim⁹: & bene adluſit, quia ex parte equi ſunt. Centauri autem, Ixionis, & Nubis, filij ſunt: Ixion enim amatam Iunonem, de ſtupro interpellauit. illa confeſſa Ioui eſt, ex eius voluntate, nubem in ſuam formam conuerſam ei obtulit: vnde feruntur nati eſſe Centauri. ¶Scyllæq; biformis.] Bene, plurali vſus eſt numero. Nam Scylla, filia Niſi, ſecundùm alios in auem conuerſa eſt: ſecūdùm alios, in piſcem. Ergo etiam ipſa biformis fuit, ſicut hæc in Siciliæ freto. Dictum eſt aūt per poetæ ſcientiam. ¶Centum geminus Briareus.] Centies duplex, ſecundùm fabulas, ipſe eſt Ægeon. ¶Ac belua lernæ.] Hydram

Lerna. dicit, quæ fuit in Lerna, Argiuorum palude: ſed Latine, excetra dicitur, quod vno cæſo, tria capita excreſcebant. Sed conſtat hydram, locum fuiſſe euomentem, aquas vaſtantes, vicinas ciuitates in quo vno meatu clauſo, multi erumpebant: quos Hercules videns loca ipſa exuſſit: & ſic aquæ clauſit meatus: nam hydra, ab aqua dicta eſt, ideſt ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Potuiſſe autem hoc fieri, ille indicat locus. Excoquitur vitium, atq; exudat inutilis humor. ¶Flammiſq; armata chimęra.] Ore, leo: poſtremis partibus, draco: media, capra, ſecundùm fabulas fuit: & maxime Home. dicēte, πρόσθε λέων ὄπισθεν δὲ δράκων μέσση δὲ χίμαιρα. Reuera autē, eſt mons Lyciæ, cuius hodieq; ardet cacumen: iuxta quod, ſunt leones: media autem, paſcua ſunt: ima verò, montis ſerpentibus plena. Hunc Bellerophon habitabilem fecit, vnde chimæram dicitur occidiſſe. ¶Gorgones.] Tres fuerunt, in extrema Aphrica, circa Atlantem montem, quæ omnes, vnum oculum habebant: quo inuicem vtebantur, Sthenio, Euryale, Meduſa. Serenus tamen dicit, puellas fuiſſe vnius pulchritudinis: quas quum vidiſſent adoleſcētes, ſtupore torpebāt. Vnde fingitur, quòd ſi quis eas vidiſſet, vertebantur in lapidē. ¶Harpyiæq;.] Aut iam occiſas intelligit: aut, ſecundùm Platonē, & alios, ſimulachra licet viuarū illic fuiſſe, Nam dicunt, omnium rerum ideas quaſdam, ideſt imagines: ad quarum ſimilitudinem procreantur vniuerſa: hinc eſt qd' in Statio Thyodamas Plutoni dicit, Omnibus finitor eſſe videris, mihi verò & ſator. Harum autem ſimulachra, bene apud īferos ſunt, quæ eſſe dicuntur & furiæ. ¶Tricorporis vmbræ.] Eryli, & Gerionis.

ASCENSIVS.

¶Veſtibulum ante ipſum, &c.] Docet quos in introitu inferni inuenerint. ſ. ante infernum, quem locum noſtri, lymbum vocant, ſequitur phyſicam rationem: nam quę illic eſſe commemorat, omnia breuis ſunt vitæ: & vicina inferis, vt pallor, ideſt pallidi: ſenectus, ideſt ſenes decrepiti: luctus, ideſt mœrore conſumpti, & morbi, & metus, & fames, & mors, & labor, & ſopor profundus, & profuſa gaudia, & bellum, & inſomnia, quæ ægris crebra ſunt: vnde Flaccus, velut ægri ſomnia, vanæ finguntur ſpecies. Item monſtra, vt centauri, & Scyllæ, & cætera, quæ hic enumerat, quibus omnibus breuis eſt, vita & vicinus ad inferos deſcenſus, vnde in veſtibulo, & foribus, prudēter à poeta locātur: fortè etiam ob id, quod in corpore infirmo, minus ſolet eſſe vitium, vnde nota eſt nobis vox illa, virtur in infirmitate perficitur. Donatus ad hūc locum dicit ſic, ¶Veſtibulum ante ipſum.] In hoc erant omnia, quæ cruciant viuos, aut defunctos affligunt. ¶Luctus.] Quorum ſordidus, & miſerabilis cultus eſt. ¶Curæ.] Quæcūq; poſſident, torquent. ¶Triſtiſq; ſenectus.] Et quia noſtros contrahit vultus, & morti vicinos facit. ¶Fames.] Non ſolū quæ ęgeſtatem affert victus, ſed quæ cupiditatem rapiēdi affert. ¶Turpis egeſtas.] Nam & macie deturpat faciem: & neceſſitate ſordidum, relinquit victum & veſtitum. ¶Mala Gaudia mētis.] Hæc ſunt quæ in ſcelera ducunt. Adulter enim, & latro, cum luctu de ſceleribus voluptatem capiunt. Mala ergo, quia apud inferos puniuntur. ¶Diſcordia demens.] In quam ex dementia incidimus. Neq; iniuria dat ſanguinem, & ſerpentes. ¶In medio ramos.] Poſt veſtibulum, ponit interiorem partem, quę non eſſet ſub tecto. Poſuit vlmum annoſam: & quia nō omnes annoſæ ſunt mentes, & opacæ frondibus, idcirco hæc addit, Vana, ſcilicet vult hæc eſſe errores, qui pro neceſſariis inaniter occurrunt. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Luctus, & curæ vltrices: quia cor vrunt, & dantur malis conſcientiis in vltionem: poſuēre cubilia ante veſtibulum, ideſt paruam ſtationem, quæ eſt ante magnarum ædium fores, & in primis faucibus Orci: & morbi pallentes, ideſt pallidos facientes: habitant in primis faucibus Orci, ideſt inferni. (Orcus, fluuius infernalis: ab vrgendo dictus, quòd in mortem vrgeat, vt inquit Feſtus: quia antiqui, c, pro g, ponebat, Quidam ſunt qui ab ὅρκος, quod eſt iuramentum, deducere volunt: quod per illum, ideſt Stygem, paludem à qua profluit, iurabant dij: nec peierare licebat. Proprie autem orcus, obſcuritas tartarorum, ſiue inferorum. Et orcus apud Homerum, Theſſaliæ fluuius ſcribitur: qui Peneum olei inſtar ſupernatat. Et Orcus aliquando accipitur pro Pluto. Orchia verò, lex prima omnium de cœnis lata ad populum fuit. Hæc Amb. Calepinus.) & ſenectus triſtis, ideſt quærula, & moroſa: quia ſpiritus triſtis (vt eſt in ſene) exſiccat oſſa: & metus, i. formido: & fames male ſuada formæ. i. ſuadens ad omne malum cogeret enim, vel proprios artus abſumere: ac geſtas turpis, ideſt ſordidos efficiens: ſunt enim ferè ſordidi, & multi ob torporem egentes, appoſitoriæ, ideſt ſimulachra, & figuræ terribiles viſu, ideſt ad videndum: aut dum videntur, ſcilicet & lethum, ideſt mors & labor, ſcilicet durus: tum, ideſt inſuper: ſopor, ideſt profundus ſomnus: conſanguineus lethi, ideſt mortis: quia vita noſtra (ſecūdùm Plynium) in vigiliis eſt: eſt enim ſomn⁹, mortis imago: & mala, ideſt immodica, aut nociua gaudia mentis: & bellum mortiferum, ſupple habitat in limine aduerſo: quia ſuperiora, ſponte moriuntur: ſed bellum vim infert: & thalami Eumenidum, ideſt furiarum: ferrei, ideſt duriſſimi, ſupple ſunt illic. (Sunt autem tres furiæ, vt inferius dicemus: ſed quæ apud inferos ſunt, dicuntur, diræ vltrices. Eumenis autem, per antiphraſim dici putatur, ideſt beniuola: niſi ſit bene, ideſt multum furens. intelliguntur autem per Eumenidas, à nonnullis libido, cupiditas, & ira.) & Diſcordia demens, ideſt peruerſæ mentis: innexa vittis cruentis, ideſt habens in

habens in vittis cruentis innexum:crinem vipereum.i.ſerpen
tinum,hoc eſt pro capillis,viperas:vlmus opaca, & , ſupp.in-
gens.i.valde magna,pandit in medio.ſ.dicti loci ramos:&,pro
ideſt:brachia annoſa.i.multorum annorum:quam ſedem ferũt.
i.dicunt.ſ.omnes: vulgò.i.paſſim:vana] ſomnia.i.inſomnia:te-
nere.i.occupare,& inhabitare,hærent.ſ.ſomnia , ſub omnibus
foliis.ſ.ipſius vlmi,quæ arbor ſterilis eſt,& ita inferis apta(qa
verò in ingreſſu dicit eſſe ſomnia,;& in egreſſu,dicturus eſt,
Sunt geminæ ſomni portæ,&c.diligens poeta innuit hæc om-
nia,quaſi inſomnia eſſe,quę de inferis finxit,& deſcenſu Æneæ
ad eos)Præterea multa monſtra variarum ferarum,vt centauri
quivmbilico tenus equi dicuntur,& ſuperne homines:ſunt eñ
populi Theſſaliæ:qui primi in equis de longe viſi:ſemiequi pu
tati ſunt:ſtabulant.i.ſtabulũ habent in foribus:& Scyllæ.i.mõ-
ſtra marina,pubetenus ſerpentes,biformes.i. duarum forma-
rum:& Briareus,filius ille cœli,& terræ ſecundùm Heſiodum
(frater

(frater Gygæ,qui Tytanes dicti ſunt,decennale bellum cum fi
liis Saturni geſſerunt, & victi in tartara detruſi dicuntur: ha-
buiſſeq; quinquagena capita,& cẽtenas manus.Briarea autem
dicit Home.egeona,ab hominibus appellatum,quũ à diis Bria
reus dicatur)centum geminus ergo propter centum manus,ac
belua,lernæ.i.hydra:ſtridens horrendum.i.horrende:& chimæ
ra,monſtrum illud Echidnæ,ex Thiphaone genitũ,ſicut & hy
dram genitam dicit Heſiodus:armata flammis, quia mons eſt
cuius cacumen ardet:& Gorgones virgines,etiam monſtruoſæ
vnum oculum habentes:& Harpyiæ,volucres ille monſtruoſæ
& difformes:de quibus in.3.huius dictum eſt.Et forma vmbrę
tricorporis.i.natæ à corpore tribus dimenſionibus dimenſura-
bili,ſup.ſtabulant in foribus,quia omnibus monſtroſis natura-
liter breuis eſt vita.Sunt tamen qui dicunt & forma.i.ſimula-
chrum vmbrę tricorporis.ſ.Gerionis regis Hiſpaniæ,qui(vt in
8.dicetur,tria corpora habuiſſe fertur.Quæri autem poteſt de
harpyis

harpyis,quas in.3.huiꝰ,Strophadas inſulas habitare dixit,quo modo apud inferos ſint? Sed multipliciter reſponderi poteſt, aut quia interea mortuæ erant,aut quia omnium rerum ſimulachra apud inferos eſſe perhibẽtur,ſicut animæ apud ſuperos. vnde,Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo : aut quia plures ꝓſuppoſuerit,al's fuiſſe harpyias,quàm quas Æneas apud Strophades viderit.Nam licet tres ſyrenes,& tres harpyiæ celebrẽtur:non continuò ſequitur,nõ plures fuiſſe.Nec verò ſimile eſt totam ſpeciem,atq; naturam,aut ab illis inceptam,aut cum illis defeciſſe : quocirca aut nullæ fuerunt,aut & aliæ eſſe potuerunt,quarum apud inferos ſint ſimulachra. Addã quæ in Seruium dicit Beroaldus,cõtra expoſitionem illius, Triſtisq; ſenectus.Ea autem ſunt hæc.Ego potius exponerem triſtis.i.quærula & moroſa:nanq; poeta voluit epitheto demonſtrare,qualis ſit conditio ſenectutis:ſunt autem ſenes,vt ſcribit Cicero in Catone,& teſtatur Seneca,moroſi,& anxij,& quæruli,atq; difficiles.quod etiam elegantiſſime expreſſit Hora.in arte poetica,ſeniles mores deſcribens. Difficilis,quærulus laudator temporis acti, Se puero,cenſor,caſtigatorq; minorum. Verg.(vt arbitror)imitatus eſt Silliꝰ,illo verſu,Curęq;,inſidiæq;,atq; hinc quęribunda ſenectus.Nam à Sillio,ſenectus dicitur quęribunda,quaſi plæna quęrimoniarum:quomodo à Vergilio, triſtis nuncupatur:& ab Horatio in carminibus,Moroſa ob varios.ſ. ac difficiles mores,quibus ſunt obnoxij quęruli,ſenes. In eodem.6.volumine, vbi dicitur, Simul accipit alueo Ingentem Æneam.exponit Seruiꝰ, Alueo.ſ.fluminis:mihi videtur exponẽdum eſſe,alueo.ſ.nauis:vt intelligamus Æneam,intra cymbam,receptum fuiſſe à Charonte:nanq; alueus elegãtiſſime dicitur nauis:ſiue ipſius nauigij receptaculum.Propertius euidẽtiſſime id oſtẽdit,ſic ſcribens in.3.Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina,Portabat ſanctos alueus ille viros.Liuius lib. 21.Alueos informes raptim faciebant.i.nauiculas.Et idem lib. 10.Pars(inquit)fluuiatiles naues,ad ſuperanda vada ſtagnorũ apte planis alueis fabricatas complent.præterea alueus,quẽadmodum de fluminibus dicitur,ita etiã de rebus aliis.Columella in.9.Oua,in alueolum ligneum conferat.Ply.in.10. Alueos ex cornu ſpectatos eſſe refert.i.apium aluearia . & Varro inquit.Vbi apes ſint,aluei fiunt ex viminibus.Palladius,in nouẽbre ſordibus,liberãdi ſunt aluei. Præterea error manifeſtariꝰ eſt apud Seruium in hiſtoria , qui quanto leuior eſt,tanto minore venia dignus.ſcribit enim Parthenopeum filiũ fuiſſe Menalippæ, quum filius fuerit Atlantę puellæ,in curſu perniciſſimę:vt Statius,atq; Diodorus meminerunt:quod & omnes hiſtorici teſtãt. In illo quoq; verſu Maroniano,Explebo numerum,reddarq; tenebris.admiror Seruium:quum more diligentis commẽtatoris,varias interpretationes attulerit:omiſiſſe id quod à Macrobio relatum eſt,quod eruditionem maximã præ ſe fert:& Vergilianæ ſententiæ optimæ quadrat . Scribit enim Macrobius in ſomnum Scipionis , animas ſociari corporibus quibuſdam numeris:qui numeri dum ſuperſunt , perſeuerant corpus animari:quum verò deficiunt,mox arcana illa vis ſoluit̃,qua ſocietas ipſa conſtabat:anima ipſa non deficit, quippe quæ immortalis,atq; perpetua eſt:ſed impletis numeris,corpꝰ fatiſcit.hinc illud eſt doctiſſimi Vatis,Explebo numerum, reddarq; tenebris.hæc Macrobij interpretatio,tam ſubtilis,tã elegans,tam erudita,prætermitti non debuit à curioſo commentatore,qui ex fontibus philoſophorum,vnde hauſerat Macrobius,haurire potuiſſet, pręſertim quum multa vndiq; exquiſiuerit:ſed(vt mihi videtur)nihil eſt,cum prędicta Macrobij expoſitione comparandum.

PIERIVS.

¶ Primiſq́ in faucibus Orci.] In codicibus pleriſq; ſane quàm veteribus, nõ inuenuſte legitur, Primis in faucibus: abſq; copulatiua particula: ſed ea inſerta, verſum reddit canorum magis. ¶ Male ſuada fames, & turpis egeſtas.] In Ro. co. In Mediceo, ac pleriſq; aliis antiquis, ac turpis, habetur; vt quodammodo iũgat egeſtatẽ, vnà cum ipſa fame. ¶ Lætumq́, laborq́.] Antiqua ferè omnia exempl. legunt, labos, per s. Quod verò ſequitur ſoporem conſanguineum eſſe. Mortis ex Heſiodo ſumptũ, qui in Theogonia, ſomnum & mortem, noctis filios fuiſſe dicit. quod verò conſanguineum dixit. ita eum Claudianus imitatus, Te cõſanguineo recipit, poſt fulmina feſſum Iuno ſinu. Ea enim Iouis, & ſoror, & coniux.

Corripit hæc ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamq́ aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenueis ſine corpore vitas
Admoneat, volitare caua ſub imagine formæ:
Irruat, & fruſtra ferro diuerberet vmbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas:
Turbidus hæc cœno, vaſtaq́ voragine gurges
Æſtuat, atq; omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina ſeruat
Terribili ſqualore Charon, cui plurima mento
Canicies inculta iacet, ſtant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus:
Ipſe ratem conto ſubigit, veliſq́ miniſtrat,
Et ferruginea ſubuectat corpora cymba
Iam ſenior, ſed cruda deo, viridiſq́ ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
Matres, atq; viri, defunctaq́ corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæq́ puellæ,
Impoſitiq́ rogis iuuenes ante ora parentum:
Quam multa in ſyluis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum,
Tendebantq́ manus ripæ vlterioris amore:
Nauita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos,
Aſt alios longè ſummotos arcet arena.

SERVIVS.

¶ Offert] Non ad feriendũ, ſed ad repellendas vmbras: vnde & offert, dixit. Sacerdos autem, ferire prohibet. ¶ Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas.] Sequitur illud Pythagoricum, dicẽs, eos tenuiſſe viam, poſt errorem ſyluarum: quæ, vel ad vitia, vel ad virtutes ducit. Tartarei, Acheron, Acherõta vult, quaſi de imo naſci tartaro: huius æſtuaria Stygem creare: de Styge autẽ, naſci Cocyton: & hæc eſt etymologia: nam phyſiologia hoc habet. Qui caret gaudio, ſine dubio triſtis ẽ. triſtitia autem, ſine dubio, vicina luctui eſt, qui ꝓcreatur ex morte: vnde hæc eſſe apud inferos dicit. ¶ Cocyto eructat arenam.] In Cocyton. ſ. per Stygem. ¶ Has horrendas aquas.] Propter tria flumina. ¶ Portitor.]
Portitor' Proprie, qui portat: abuſiue etiam, qui portatur. Portitor dicit, ſicut vector. ¶ Terribili ſqualore.] Terribilis ſqualoris. ¶ Charon.] Per antiphraſim, quaſi Acherõ. ¶ Mento Canicies inculta iacet] Veteres enim, non ſolum comas ornabant, ſed etiam barbam: vt nonnullas vidimus ſtatuas. ¶ Stant.] horrent. & eſt Polyſem' ſermo: vt diximus ſupra: ſicut & ſubigit, pro impellit, ſurſum agit, regit: & eſt Polyſemus ſermo: nam & acuit, ſignificat: vt, Subiguntq́ in cote ſecures. ¶ Veliſq́ miniſtrat.] Aut per vela: & eſt ſeptimus: aut velis obſequitur: & datiuus eſt. ¶ Ferruginea.] Nigra, triſti. nam lugubrem eſſe, hunc colorem oſtẽdit, dicẽs, Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit. ¶ Corpora cymba.] Omne quod poteſt videri, corpus dicitur. nã paulo poſt, diſcretionem fecit, dicens, Corpora viua nephas Stygia vectare carina. ¶ Iam ſenior] Aut comparatiuum pro poſitiuo poſuit: aut (vt diximus) ſenior eſt, vltra vires ſenex: vt iunior intra iuuenem eſt, quam rem à Varrone tractam, confirmat etiã Ply. ¶ Cruda deo, viridiſq́ ſenect'.] τὸ ἄιτιον, quia in deo Autumni, frigore primò extremitatem vult oſtendere; quod ait Iuuena. Iam lætifero cedente pruinis Autumno. Nam eius, prima pars feruet: vt, Totoq́ Autumni incanduit æſtu. Sanè ſciẽdum, ſecundùm Ply. folia, autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor, æſtatis calore inuenitur exhauſtus: ergo cadunt, non quia tunc ſiccari incipiat, ſed quia tunc eis, iam deeſt humor. ¶ Glomerantur aues.] Bene rebus volitãtibus comparauit animas, quia & ipſe volitãt. ¶ Immittit apricis.] Ideſt ſine frigore: vt dixim' ſuprà: vnde nonnulli, & Aphricam dictam volunt. ¶ Primi tranſmittere.] Figura Græca eſt: vt primi tranſirent. ¶ Triſtis.] Aſper, & mirabilis.

ASCENSIVS.

¶ Corripit hæc ſubita, &c.] Docet quomodo puenerint ad Charontem portitorem, qui fingitur animas è corpore migrantes, cymba quadam traducere ad inferos: & illinc poſt certum tempus, iterum in noua corpora reducere: quæ res longè à fide noſtra abhorret: ſed archanæ apud Ethnicos, philoſophiæ innititur: & præcipue Pythagoricæ, quia Pythagoras, corpora penè infinita conſyderans, nec noſcens animas poſſe de nouo à deo creari: putanſq́ eas certo numero conſtare, & æternas eſſe, aſſeruit, eas de corpore in corpus tranſmigrare: ne tamen auferret pro benefactis præmium, & ita benefaciendi voluntatẽ. (Quis enim virtutem amplectitur ipſam Præmia ſi tollas. vt inquit Iuuenalis.)

uenalis.) auferret, dixit, animas benemeritas, mercedẽ ſuam recipere in Elyſiis cãpis: illicq́ frui beata vita, ꝓ magnitudine meritorum, diu, aut parum, & peracto tempore, per fluuium obliuionis trahi in deſyderium huius vitæ: & illinc huc reduci. Dicit ergo ventũ eſſe ad eum locum, vbi innumeræ expectabant animæ trãſmitti orantes. De qua re dicit Dona. ſic, Donat'. ¶ Turbid' hæc cœno] Pro qualitate ĩferni, fuit natura aquę turbida cœnoſa, odoris peſſimi: vtpote quę ructaret à cœno. ¶ Portitor.] Is proprie eſt, q portum obſeruat: vt nullus ei' iniuſſu, in alienas regiones tranſeat. His igitur aquis, tam male olentibus, tã horridis aſpectu. erat par cuſtos, nec diſſimilis loco & regioni. ¶ Stant lumina flãma] Inflexibiles oculi, quaſi flammã emittebãt. ¶ Sordid'.] Sordidus da. dũ. erat velamen: neq; tantùm vt totum tegeret corpus, & non fibula, ſed nodo nectebatur. ¶ Ipſe ratem.] Non agendi poteſtatem, ſed pœnam habebat: quia multa ſimul officia implebat: nam dabat, vela vectabat, corpora ſubigebat. i. non ſine labore agebat. ¶ Viridis.] Non ꝓpter colorem, ſed quæ adhuc nõ parum de priſtinis temporibus retineret. ¶ Cruda, & viridis.] Quia nondum tendebat ad maturitatem. ¶ Iuuenes.] Qui adhuc ſuis cõmodis, inſeruire patriæ potuiſſent. ¶ Pueri & virgines.] Quos in ſpeciem poſteritatis ſeruandæ, conuenerat in longum ſenium perduci. Diſtinguit ſexus & ætates, vt oſtendat mortẽ omnibus eſſe cõem, nec moriendi eſſe ordinem. ¶ Quàm multa.] Ex hac comparatione, quanta fuerit turba, oſtendit. ¶ Triſtis.] Durus nunquàm affabilis. ¶ Nunc hos.] Nam omnes ſimul non poterat. Hæc ille. ¶ Ordo autem eſt. Æneas trepidus i. feſtin': ſubita formidine corripit hæc. i. hoc loco, vbi nũc ſunt Ordo.
monſtra: ferrum. i. enſem ferreum: & offert. i. obiicit: venientibus. i. ad ſe properantibus: aciem. i. acumen ferri: ſtrictam. i. euaginatam: & ni. i. niſi: comes. ſ. Sibylla: docta. i. perita rerum infernarum: admoneat tenues vitas. i. animas ſine corpore: vnde prius, inania regna, dixit: volitare ſub imagine caua. i. non habente corpora, ſed ſimulachra duntaxat, atq; vmbras: formæ. ſ. habentis corpora: ipſe irruat. ſ. in ea monſtra: & diuerberat ferro. i. enſe, fruſtra vmbras: quia non poſſunt contingi, quum nihil habeant ſolidi: hinc, ſup. eſt, eminet, aut apparet: via, quę fert i. inducit ad vndas Acherontis, illius fluuij infernalis, ſine lætitia dicti: tartarei. i. ad profunditatem infernalem tẽdentis: gurges. i. profundus vortex aquarum, omnia ingurgitans, exiſtẽs turbidus: cœno. i. luto turpi: & voragine. i. ingurgitatione: vaſta. i. valde ampla: æſtuat. i. æſtum, & feruorem ſuum exercet: hoc eſt, ebullit: hæc. i. hoc loco, ad quem accedunt: atq; eructat omnem arenam Cocyto. i. in Cocyton, per Stygen: Charon portitor. i. tranſuector, & magiſter portus horrendus: terribili ſqualore. i. ſitu & immundicia: ſeruat has aquas: & ſub hæc flumina, cui. ſ. Charonti: plurima canicies. i. in cana barba iacet inculta: mento. i. per mentum: & cui lumina. i. oculi: ſtant. i. horrent, & abrecti ſunt: flamma. i. igni emicanti: & cui amictus ſordidus, more nautarum, dependet ex humeris: nodo. i. per nodum, quo connexus eſt. Ipſe. i. vt vulgò dicunt: in propria perſona ſubigit. i. gubernat: conto. i. pertica, aut ſude: ratem. i. ſcapham,

phã,qua animas traducit:& ſubuectat corpora.i. ſimulachra corporum,aut corpora viuorum,quando adueniunt cymba.i. nauicula:ferruginea.i.ferruginæ,hoc eſt fuſci,ſeu ſubnigri coloris:exiſtens iam ſenior.i.pluſquàm illi officio conueniat ſenex:ſed ſenectus,eſt cruda & viridis.i.perpetua,& indefatigabilis:deo.i.quia deus eſt.Omnis turba effuſa.ſ.è corporibꝰ:ruebat huc.i.ad hunc:ad ripas.ſ.matres:atq; viri.i.fœmellę,& maſculi:ſed fœmellas,quia imbecilliores,præpoſuit, vt viciniores Orco:& corpora magnanimũm, pro magnanimorũ herouni: defuncta vita.i. quæ iam expleuerant officium vitæ:hoc eſt ſimulachra eorum,& pueri,& puellæ innuptę,& iuuenes, impoſiti rogis,ante ora parentum.Per quod admonet iuuenes,ne nimium confidant annis:quia plures liberi,à parentibus ſepeliũtur,quàm eos ſepeliant.Quàm.i.quantùm:multa folia cadunt lapſa.i.labentia in ſyluis:primo frigore.i. per frigus primum, autumni:aut,quàm multæ aues glomerantur.i.in modum glomeris aduoluuntur,ad terram:ab alto gurgite. i. fluxu maris: vbi.i.quãdo:annus.i.tempus anni:frigidus.i.frigidum : fugat, ſup.aues:trans pontum,ad quærendum.ſ.aerem tepidum, aut tẽperatiorem:& immittit terris apricis.i.ſoli expoſitis: vbi plꝰ caloris,quàm vbi frequentes ſyluæ,ſup.tam multi:ſtabant orãtes:tranſmittere.i.vt poſſint tranſmittere primi,curſum: & tendebant.i.extendebant,ſupplicantium more:manus.ſ.ſuas,amore ripæ interioris:quia volebant tranſmitti ad locum ipſis debitũ:ſed nauita.i.portitor Charon:triſtis.i.immitis;accipit nũc hos, hos,nunc illos,certo tamen indicio:aſt.i.ſed:arcet alios.i. longè tenet alios:ſubmotos.ſ.à cymba:longè,ſup.in arena.i.littore arenoſo:videlicet eos,qui munus vitæ non expleuerant, aut ſepulturę honore(ſecundùm Ethnicos)caruerant.

PIERIVS.

¶Cocyto eructat harenam.]In aliquot antiquis codicibus,Cocyti,legitur,poſſeſſiuo caſu. Sed prior lectio magis recepta eſt. &,harenam,cum adſpiratione,ex Varro obſeruatione,vti alibi dictum.¶Terribili ſqualore Charon]In nonnullis omnino veteribus exemplaribus,Terribilis,habetur,nominandi caſu: ſed ablatiuo magis receptum.¶Stant lumina flamma]In Ro. codi.& aliquot aliis antiquis,flammę,legitur. Siue id genitiui caſus ſit,quod nequaquam placet:ſiue appoſitiue dictũ, vt duo lumina,duæ flammæ videantur. Siue quod magis placet, facta eſt duarum vocalium tranſpoſitio,quum flammea vellent ſcribere,veluti in antiquis aliquot exemplaribus ſcriptum obſeruaui. Sed id poſtea corruptum,velut etiam illud quod ſuprà dicebamus,Protinus omnia.verſu dactylico.¶Sordidos ex humeris nodo dependet amictus.]Valeant qui,nudo, legendum eſſe contendunt:quum,nodo,paſſim in antiquis codicibus tota libraria fide legatur.Et antiquæ ſtatuæ tot vbiq; ſpectentur, in quibus,Ornatus ex humeris nodo religatus pendeat.¶Longè ſummotos arcet harena.]In antiquis aliquot codicibus, ſemotos,legitur.Cui nonnihil ſuffragari videtur aduerbium,lõgè,pro valde.Magis tamen placet,ſubmotos ; quod proprie & eleganter dictum eſt.

Æneus(miratus enim,motuſq; tumultu)
Dic(ait)o virgo,quid vult concurſus ad amnem? ÆNE.
Quid've petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt? illæ remis vada liuida verrunt?
Olli ſic breuiter fata eſt longæua ſacerdos. POETA
Anchiſa generate,deum certiſſima proles, SIBYLLA
Cocyti ſtagna alta vides,Stygiamq; paludem,
Dij cuius iurare timent,& fallere numen.
Hæc omnis,quam cernis,inops,inhumataq; turba eſt
Portitor ille,Charon:hi,quos vehit vnda,ſepulti.
Nec ripas datur horrendas,nec rauca fluenta
Tranſportare prius,quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos,volitantq; hæc littora circùm:
Tum demum admiſſi,ſtagna exoptata reuiſunt.
Conſtitit Anchiſa ſatus,& veſtigia preſſit, POETA
Multa putans,ſortemq; animo miſeratus iniquam.
Cernit tibi mœſtos,& mortis honore carentes,
Leucaſpin,& Lyciæ ductorem claſſis Orontem,
Quos ſimul à Troia ventoſa per æquora vectos,
Obruit Auſter,aqua inuoluens nauemq;,viroſq;.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper curſu,dum ſydera ſeruat,
Exciderat puppi mediis effuſus in vndis.

SERVIVS.

¶Æneas.] Ordo eſt, Æneas ait,dic virgo.Cætera per parentheſim ſunt.¶Diſcrimine.]Differentia.¶Linquunt.] Redeuntes,nõ trãſeũtes.¶Liuida.]Nigra. nã liuidum.i.inuidum:nõ niſi apud neotericos inuenies. Luca.Liuor edax tibi cuncta negat.licet Oui.dixerit, Liuor edax vitium mores non exit in altos.¶Longæua.]Apollo,Sibyllã pie dilexit:& poſcẽdi quod vellet,arbitrium dedit;illa hauſit arenam manibus, & tam longam vitam popoſcit. Id Apollo poſſe fieri reſpõdit, ſi Erythræam inſulam relinqueret,illam nũquàm reuiſura. Vênit ergo Cumâs,vbi corporis viribus deſerta, vitã in ſola voce retinuit. Hoc intelligentes eius ciues, ſiue inuidia,ſiue commiſeratione moti,epiſtolam miſerunt Creta,antiquo more ſignatam. At illa viſa terra patria,in mortem reſoluta eſt: vnde ſunt qui dicant, hanc eſſe quæ Romana fata ſcripſit:quòd incẽſo Apollinis templo,inde Romam illati ſunt libri:vnde hæc fuerat. De Sibylla. ¶Certiſſima proles.] Quũ ſubire ĩferos potuerit. Multi enim ad gloriam,ſibi genus fingunt:vt Romulꝰ,ex Marte:Alexander, ex Ioue Hammone:ſic de Hercule, Salue vera Iouis proles.¶Fallere numen.] Siue propter victoriæ fauorem,Stygis filię:nam ſtatuit Iuppiter,ſi quis fefelliſſet eius numen vno anno,& nouẽ diebus,ambroſia & nectare priuaretur:ſed ratio eſt,quòd ideo per Stygem,dij iurant:quia triſtitia,contraria eſt æternitati.¶Inops inhumata.] Duo dicit: quòd neq; legitimam habet:nec imaginariam ſepulturam. Inopem enim dicit,ſine pulueris iactu:nam ops,terra eſt : inops, ſine terra,ſine humatione. Vult autem oſtendere,tantum valere inanem,quãtùm plenam ſepulturam. Nam & Deiphobi vmbra tranſuecta eſt:cui Æneas cœnotaphium fecit;vt, Tũc egomet tumulum Rheteo in littore inanem Conſtitui. Bene autẽ, ſepultos.i.fletos. Nam ſine fletu,ſepultura nõ eſt.vnde legimꝰ Inhumata,fletaq; turba,facit ſupradicta flumina tranſire : quibus luctus nomen impoſuit.¶Centum annos.] Centum autẽ annos,ideo dicit,quia illi ſunt legitimi vitæ humanæ : quibus completis,poteſt anima tranſire ripas.i.ad locum purgationis vênire:vt redeat rurſus in corpora. Sanè ſciendum, quia quum terram dicimus,hæc ops facit.ſi nympham dicimus,hæc Opis. ſi diuitias,hæ opes,numero tantùm plurali.¶Rauca fluenta.] Aut reumata.i.æſtuaria,dicit:aut bene pluraliter,quia de tribus loquitur.¶Sedibus oſſa quierũt.]Ideſt priꝰ quàm corpus in naturã ſuã redeat.i.in terrã.¶Stagna exoptata reuiſit.]Lethei. ſ. fluminis.¶Veſtigia preſſit.]Cogitatione.ſ. tardatus.¶Putans.] Reputans, cum animo pertractans. ¶Sortemq; animo miſeratus ini.]Iniqua enim ſors, eſt puniri propter alterꝰ negligentiam:nec enim, quis cu̇lpa ſua caret ſepulchro. Bene autem,animo : quaſi rei præſago: vt alibi, Præſaga mali mens. Ipſe enim Æneas inſepultus iacebit:vt,Mediuſq; inhumatus arena. ¶Mortis honore] Sepultura:vt,Quiſquis honor tumuli.¶Ductorem claſſis.] Apertum exemplũ, claſſem, etiam dici, vnam nauem: Nam legimus, Vnam quæ Lycios, fidumq; vehebat. ¶Orontem]Auſter,hic diſtinguendum.¶Seſe agebat.]Seſe agere,eſt ſine negotio incedere.¶Qui Libyco nuper curſu.]Bene Libyco.Nauigatio enim,non ab diuerticulo,ſed ab intentione,accepit nomen.¶Effuſus in vndis.] Archaiſmos eſt.Quanquàm Donatus eſſe ordinem velit : dũ ſeruat ſydera in vndis mediis.

ASCENSIVS.

¶Æneas miratus,&c.]Tangit ſubinde Poeta philoſophorum de inferis opiniones:quia enim pium eſt defunctorum cadauera ſepelire,ne inſepulta relinquerentur,dicit,Vmbras eorum, qui ius ſepulturæ non obtinuerunt cẽtum annos errare:id enĩ eſt,quaſi plenum vitę tempus:nam ſi viginti anni vltrà centum dentur,decem primi vitæ anni,ſunt quaſi inutiles, propter infantiam:& decem vltimi,propter delirationem decrepitę ætatis,quæ ad infantiam redit. Cætera cum ordine patebunt. Sed Donati verba ſunt,¶Breuiter.]Ne qua fieret rebus neceſſariis mora.¶Certiſſima proles.] Natus ex homine,non immerito panes:ſed nihil debes metuere, quia à diis, principium ducis. ¶Cocyti ſtagna.]Non auget moram,quia reſpondet ad id qđ non interrogat:ſed minuit.Nã curat,ne poſtea interroget. Stagnum igitur(inquit)Cocyti,habet nomen. Palus verò,quæ ex ſuperfuſione aquæ efficitur,Styx appellatur. Nec indiget probatione,quòd inſepulti non tranſportentur:quoniã cernit ibi, quos ſepelire nõ potuit.¶Quos ſimul à Troia.]Reuocat in memoriam legenti,qui iſti eſſent,& vbi,& quando, & qua vi periſſent;& ſimul,ne quis daret vitio Æneæ,quòd ſuos non ſepeliret:qm̃

Ordo. liret:quoniam ſepelire non potuit. ¶In vndis.]Non effuſus in vndis,ne ſit vitium in caſu:ſed effuſus quum invndis eſſet.Hęc ille. ¶Ordo autem eſt.Æneas (em̄,pro quia:miratus, ſup. erat & motus tumultu.i.multitudine animarum,tumultuoſe ad ſcapham properantium.)ait,ô virgo,dic,quid concurſus.ſ.animarum ad amnem vult.i.prætendit?ve, pro vel :?quid animæ petunt?vel,quo diſcrimine. i.qua differentia, & diſcretione ? hæ i.quædam ex illis:linquunt ripas,quia vident ſe nō poſſe tranſmitti:illę.i.aliæ:verrunt remis.ſ.in ſcapha Charontis,dū Charon gubernaculum tenet,quæ tranſmitti volunt,remigium ſupplent:vada liuida.i.ſubnigra,cuius coloris eſt plumbum.Is em̄ liuor dicitur,vnde Amaſius poeta,Tum ſuccos,herbasꝗ dedit quis liuor abiret.Quam facit impreſſo mutua dente Venus.Sacerdos longæua.ſ.Sibylla,cuius rationem aſſignat Seruius.fata eſt olli.i.illi:breuiter ſic.O generate Anchiſa.ſ.patre,certiſſima ꝓles deûm.i.deorū.ſ.ꝑ Venerē matrē:aut qa Anchiſes quoꝗ,per apotheoſim de⁹ fact⁹ ſit:tu vides alta.i.ꝓfunda:ſtagna Cocyti.i.illi⁹ fluuij īfernalis,& paludē Stygiā.i.triſtitię īfernalis,cui⁹ numē,dij timēt iurare,&fallere:nō timēt iurare,ſed iurare,&fallere,hoc eſt peierare,qa obligāt ſe iurādo ꝑ Stygē ad triſtitiam,quæ diis contraria eſt:hæc turba quam cernis , eſt omnis i.tota:vel,hæc omnis.i.tota turba,quam cernis,eſt inops.i.ſine terra:ꝗ,pro ideſt:inhumata,hoc eſt inſepulta:aut potius inops i.ſine ope & auxilio,hoc eſt paupcula:nec(vt Iuuenalis dicit) habet,quem porrigat ore Trientem:veteres enim ſuperſtitioſi,dabant defunctis in ore Trientem,vt à Charonte,eo naulo traducantur,quorum verò corpora interierāt in aquis: quia ſepultura,& naulo caruerunt,putabantur centum errare annos.vnde dicit,ille.ſ.horridus,& incultus,eſt Charon portitor.i.portus obſeruator,& tranſuector,hi quos vnda vehit,ſepulti, ſup. ſunt:nec datur.i.permittitur Charōti,licet velit tranſportare.ſ. alios,ripas horrendas:nec fluenta.i.flumina:rauca.i.reumata, aut rauce reſonantia:tranſportare(dicit)prius,quàm oſſa quierunt:ſedibus.ſ.ſuis,hoc eſt buſtis,aut ſepulchris.Ipſi, ſup.inſepulti,errant centum annos.ſ.continuos,quod dixi,ſpatium legitimū vitæ:& volitant. i.præcipitāter voluuntur, circùm hæc littora.Tum.i.deinde:admiſſi.ſ.in ſcapham:demum.i.tandem ſ.poſt longam expectationem:reuiſunt ſtagna exoptata.ſ. Lethes, per quam,obliuionem malorum imbibunt. Satus.i. progenitus:Anchiſa.ſ.Æneas:conſtitit.ſ.cogitabūdus,& preſſit veſtigia,putans.i.reputans animo multa:& miſeratus animo,ſortem iniquam.ſ. eorum,qui propter carentiam ſepulchri illicvagabantur:quum multi,ſua culpa non carent ſepultura:neꝗ ſuis meritis obtinere poſſent:& eſt præſagium futuræ mortis,quia etiam Æneas in Numico ſubmergendus , ſepultura cariturus eſt: iuxta imprecationem Didonis in.4.huius, Sed cadat ante diem, mediaꝗ inhumatus harena,&c.miſeratus ergo ſortem iniquam,cernit ibi Leucaſpim & Orontem,ductorē claſſis Lyciæ(de qua in.1.Vnam quę Lycios,fidumꝗ vehebat Orontem. De Leucaſpi autem,Excutitur pronusꝗ magiſter voluitur in caput.)mœſtos , & carentes honore mortis , ideſt qui impenditur mortuis.ſ.ſepulturæ,quos vectos à Troia,ſimul.ſ. cū Ænea,per æquora ventoſa: Auſter.i.ventus:ſpecies pro genere: obruit aqua:& ita non erant ſepulti:nec licet cœnotaphium fecerit,profuit.vnde dixit,nec iam exaudire vocatos : inuoluens ſ.Auſter,per aquam,& nauem,& viros.Ecce . q.d.præter opi. Palinurus,gubernator.ſ.olim,dum vita manebat:agebat.i.impellebat ſeſe ad Æneam:qui excîderat nuper.i.pauloante:puppi.i.è puppi:curſu.i.in tranſcurſu:Libyco.i.facto ex Libya per Siciliam:tamen,excîderat,dicit:dum ſeruat.i.ſeruaret ſydera: quia dictum eſt,Oculosꝗ ſub aſtra tenebat.effuſus.ſ. in mare: exiſtens,ſup.in mediis vndis.i.dum eſſet in medio vndarū: tantum ab vno littore,quantùm ab altero:& ita vſus eſt ablatiuo: quia ſi è naui effuſum in aquas conſtruxerit;dixerit,in vndas.

PIERIVS.

¶Remis vada liuida verrunt.]In Ro.codice,vada liquida, legitur:neꝗ timendum eſſet ſyllabæ ex authoritate Lucretij,niſi & Seruius,liuida,agnoſceret , Et epitheton id inferis amnibus,quippe turbidis & cœnoſis conueniret.Præterea, vertunt, in aliquot habetur exempl. Sed,verrunt , magis poeticum eſt. ¶Nec ripas datur horrendas,nec rauca fluēta]In antiquis omnibus exemplaribus,quotquot habui,pro,nec rauca,legere eſt, & rauca. ¶Quàm ſedibus oſſa quierunt.]In Mediceo , & aliquot aliis,quierint,legitur. Sed finitiuus modus eleganter etiam quum,quàm,iungitur:vt alibi ex grammaticorum præceptis,& ex authorum vſu oſtendimus.

Hunc vbi vix multa mœſtum cognouit in vmbra,
Sic prior adloquitur.[Quis te Palinure deorum — ÆNEAS
Eripuit nobis?medioꝗ ſub æquore merſit?
Dic age,nanꝗ mihi fallax haud ante repertus,
Hoc vno reſponſo animum deluſit Apollo,
Qui fore te ponto incolumen,finesꝗ canebat
Venturum Auſonios.en hæc promiſſa fides eſt?
[Ille autem.[Neꝗ te Phœbi cortina fefellit — POETA PALINV.
Dux Anchiſiade,nec me deus æquore merſit:
Nanꝗ gubernaclum multa vi forte reuulſum,
Cui datus hærebam cuſtos,curſusꝗ regebam,
Præcipitans traxi mecum,maria aſpera iuro,
Non vllum pro me tantum cœpiſſe timorem,
Quam tua ne ſpoliata armis,excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis nauis ſurgentibus vndis.
Treis Notus hybernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua,vix lumine quarto
Proſpexi Italiam:ſumma ſublimis ab vnda,
Paulatim adnabam terræ:iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veſte grauatum,
Prenſantemꝗ vncis manibus capita aſpera montis.
Ferro inualiſſet,prædamꝗ ignara putaſſet.
Nunc me fluctus habet,verſantꝗ in littore venti,
Quod te per cœli iucundum lumen,& auras,
Per genitorem oro,per ſpem ſurgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis,aut tu mihi terram
Inijce(nanꝗ potes)portusꝗ require Velinos:
Aut tu:ſi qua via eſt,ſi quam tibi diua creatrix

SERVIVS.

¶Multa mœſtum cognouit in vmbra.]Prudentiores dicunt animas, recedentes à corporibus ſordidiores eē,donec purgentur quæ purgatæ incipiunt eſſe clariores.Vnde paulopoſt, Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem,purumꝗ reliquit Æthereum ſenſum,atꝗ aurai ſimplicis ignem.i. non vrentis,vt eſt ſol . Inde eſt,quòd aliæ animæ, lunarem circulum:aliæ,ſolſtitialem,retinere dicuntur , pro modo purgationis.Recte ergo Palinurum,obſcura vmbra circundatum , dicit : & vix agnitum,quia nec ad loca quidem venerat purgationis.ſic & de Didone , Agnouitꝗ per vmbram obſcurā. ¶Quis deorū.]Græce,τίς θεῶμ. ¶Nobis]Nam gubernator communi , pereat periculo. ¶Sub æquore merſit?] Tmeſis. ſubmerſit æquore . ¶Venturum.] κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. ¶Cortina.]Vel,quòd cor teneat;vel , quòd tripos ſeptus erat corio ſerpentis: vel,quia κόσμῳ τείνει.i.extendit puellam : vt maiorꝗ videri. ¶Nec me.] Hęc diſtinguendum,ne ſit contrarium.Nam eum,ſomnus deiecit:quanquam alij fruſtra dicant,quòd credebat Phorbantem cum extinctis diuinandi ſit conceſſa licentia, vt iam nunc ſciat ſomnum fuiſſe. ¶Gubernaclum.]Vt ſit veriſimile , quòd venerit ad Italiam . ¶Præcipitās.] Dum præcipitarer iuro,aut execratio:aut quaſi nauta, iurat per maria ſpoliata armis , perdito gubernaculo. ¶Excuſſa magiſtro]Noue dictum,de qua fuerat excuſſus magiſter. ¶Surgentib⁹ vndis.]Significat fuiſſe pelagus timens. Nam tempeſtas,fauente Neptuno , non erat,nec de Ænee peritia dubitauit,ſed propter perditū gubernaculū. ¶Hibernas] Aſperas:& rettulit ad effectum nauigantis. ¶Adnabam.]Et hęc diſtingui poteſt,adnabam terræ. ¶Gens crudelis]Lucanorum: & dicit eum,à Velienſibus interemptum:vt, Portusꝗ require Velinos . ſed Velia , quo tempore Æneas in Italiam vênit,nondum erat.quæ anticipatio,ſi à poetæ perſona fit,eſt tolerabilis:ſi per alium,eſt vitioſa : ſed Palinuro,diuinandi ſententiā dat, quaſi ab vmbra ſit dictum. Velia autem,dicta eſt,à paludib⁹ quib⁹ cingitur: quas Græci ἕλη dicūt.Fuit ergo Helia:ſed accipit digāmon, vt Henetus,Venetus. ¶Montis.]Saxi.alibi contrà,Saxi de vertice paſtor.i. montis: Item, Fertur in obruptū magno mons improbus actu. pro ſaxo.nam iſta reciproca ſunt. ¶Me fluct⁹ habet] Quia ſecundùm philoſophos,corpus ſolum noſtrū eſt, quod nobiſcum oritur, nobiſcum moritur . Anima enim, generalitatis eſt : & ideo non eſt noſtra : vt etiā in alia corpora plerūꝗ trāſeat. ¶Eripe me .] Corpus meum,

Oſtendit(neq; enim credo ſine numine diuũ
Flumina tanta paras Stygiamq; innare paludem)
Da dextram miſero,& tecum me tolle per vndas.
Sedibus vt ſaltem placidis in morte quieſcam.

meum,quod eſt hominis ꝓpriũ.Eſt aũt Home. Αὐτοὺς ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. ¶Cœli iucundum lumen] Bene iucũdum,addidit. Eſt enim etiam apud inferos: ſed non iucũdum. ¶His inuicte malis.]Qui inferos ſubire potuiſti.His aũt,ac ſi diceret, quæ cernis.¶Terram Iniice.]Bene aũt,maius petiit,vtvel hoc impetraret.Terrę aũt iniectio,ſecũdùm pontificalem ritũ poterat fieri:& circà cadauer,& circà abſentiũ corpora, quibuſdam ſolennibus ſacris.¶Nanq; potes]Quia vbiq; eũ rerum diuinarum inducit peritũ.& eſt locus ex Homero ſumptus, vbi ait, Νῦν δέ σε τῶν ὄπισθεν γουνάζομαι οὐ παρεόντων πρός τ' ἀλόχου, ϗ πατρὸς ὅς σ' ἔτρεφε τύτθον ἐόντα τηλέ μαχόν τ' ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλοιπες μὴ μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον ἰὼν ὄπισθεν καταλείπης νοσφισθεὶς μή τοί τι θεῶν μήνιμα γίνωμαι ἀλλά με κάκκηαι σὺν τεύχεσιν ἅσσά μοι ἐστιν σῆμά τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης.¶Si qua via eſt.]Si eſt vlla rõ.¶Diua creatrix.] Rerum omniũ generaliter.¶Innare.]Nauigare more ſuo. ¶Da dextram.]Da auxilium.vmbra enim nũquàm tenetur:vt, Ter fruſtra compreſa manus effugit imago.¶Quieſcam ſaltem in morte.] Nam nautæ ſemper vagantur.

ASCENSIVS.

¶Hunc vbi,&c.] Recitat verba Æneæ ad Palinurũ,& Palinuri ad Æneam reſponſionem. Vnde ſunt Donati explanatiões huiuſmodi,¶Multa vmbra.] Hoc excuſat,quòd amicũ non ſtatim agnouerit.¶Qui fore te ponto.]Nihil dixerat de Palinuro,Apollo:ſed tacendo de ſuis aduerſis,boni aliquid promiſiſſe videtur.Deus cognouit vim illam eſſe diuinam:ſed quis deꝰ fuerit,ignorat:quia non vidit niſi Phorbantẽ. ¶Vi reuulſum] Oſtendit pro viribus pugnaſſe,vt excuſet factum. ¶Capita aſpera.]Aſpera ſaxorũ,quæ ex montis radicibus, veluti capita, in mare extant.¶Verſant in littore.] Ne in profundo eſſe videretur.¶Per iucũdum.]Quia apud inferos non eſt iucũdum q.d.ad id quod cupis remeare.¶Per genitorem.]Cuiꝰ cauſſa, tot ſubis labores.¶Malis his]Captat hinc commiſerationem. ¶Iniice terram.]Oſtendit facilitatem.¶Portuſq; require Velinos.] Remouet laborem quærendi.¶Aut tu, ſiqua via eſt.] Oſtendit illũ poſſe:& quia tanto vir eſt corporis robore,& animi ingenio:quia natus ex diis.Quia Venerem matrem habet: quia ipſi maiora dij conceſſerunt,qñ voluenti hunc deſcenſum permiſerũt.Hæc ille.¶Ordo eſt.Æneas adloquitur prior.ſ. ꝙ ille loqueretur,hũc.ſ. Palinurũ:vbi.i.poſtquàm:agnouit, ſup. eum:vix.i.cũ ſumma difficultate:quia mœſtum.i.mœſtitiæ ſigna habentem,in multa vmbra.O Palinure,quis deorum eripuit te nobis,& merſit te ſub ęquore medio? age.i.agedũ, dic, ſup.id mihi:nanq;,pro quia:Apollo haud.i.non:repertus mihi i.à me:antè.i.prius:fallax.i.mendoſus,aut deceptorius: deluſit i.deceperit,animũ:hoc vno.ſ.reſpõſo,qui canebat (quod κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligitur, id aũt fit,qñ per id quod ſequitur, intelligitur tacitũ aliquid præceſſiſſe:vt hæc.Nam nuſquàm legitur Apollinem promiſiſſe Æneæ,quòd Palinurus ad Italiam perueniret:ſed quia id promiſſum,dicit,multa intelligemus ꝓmiſſa,& dicta,quæ non ſunt ſcripta in libro hoc.)te fore.i.futurum eſſe:incolumen.i.ſaluũ,& ſuperſtitem:ponto.i.mari,&vẽturũ,ſup.ad fines Auſonios.i.Italicos,promiſſos ab Apolline, vnde Helenus in.3.Auſoniæ pars illa procùl,quam pandit Apollo.En,incuſandi modo,aduerbiũ:idq; in Apollinem, Hæc eſt fides promiſſa? Aũt,pro ſed:ille.ſ.Palinurus,ſup.ait:aut reſpondit.O dux Anchiſiade.i.ab Anchiſa genite:neq; cortina.i. locus ſecretior..vñ Phœbus reſponſa dabat Phœbi.i.Apollinis fefellit te,nec deus merſit(deus tñ Somnus, deiecit eum.) me æquore.i.mari:nam ego præcipitans.i.præceps cadẽs:aut,ſup. me præcipitans:ſed neutrum dicit,quia neq; deum incuſare voluit,neq; mentiri:traxi mecum gubernaclum,ꝓ gubernaculũ, reuulſum fortè multa vi,cui.ſ.gubernaculo,ego datus cuſtos. ſ.nauis:hærebam.i.adhærebam,& regebam,curſus.ſ. nauium, ego iuro maria aſpera(iuramentum quadrans nautæ)me non cœpiſſe vllum tantum.i.tam magnum timorẽ,pro me.i.ꝓ ſalute mea:quàm.i.quãtùm,ſup.cœperim,ne nauis tua ſpoliata armis.i.gubernaculo:& excuſſa magiſtro.i.gubernatore,hoc eſt habens gubernatorem excuſſum:& bene,excuſſum,quia nauis dicitur à Plauto,ligneus æquus:deficeret.i.periret,aut periclitaretur:tantis vndis ſurgentibus,quantas.ſ.opinatus erat Palinurus ſubrecturas,vnde nuſquàm amittebat oculos,qa noluit confidere monſtro.i.mari monſtruoſo:vt dictum eſt in.5. ſed ſerenitas inducta erat per Neptunum precibus Veneris:quã rem neſciuit Palinurus:quum eam poeta,Muſa reuelante,non ignoraret:Notus.i.ventus ille pluuioſus,qui poſtea ortus eſt: hoc eſt,Auſter.ſic enim Latine dicitur,qui Grȩce,Notus.vexit, ſup.me,tres noctes.ſ.totas:per æquora immenſa exiſtens violentus aqua.(Iterum quæras,quæ ſint illæ noctes? nam videtur vna nocte Æneas,Cumâs appulſus,poſtquàm effuſus erat Palinurus:& ſtatim acceſſiſſe Sibyllam:vnde ergo, tres noctes. ſed dicemus abſumptas eſſe interea,dum Æneas ramum inquireret:& ſocij,pyrã inſtruerent,& exequiæ fierent: & ſacrificia,pro deſcẽſu ad inferos fierent:& dum deſcẽderent etiam,plures poſſet tranſactas eſſe noctes) Ego vix.i. cum difficultate:proſpexi quarto lumine.i.die,Italiam exiſtens ſublimis: ab vnda ſumma,quæ in medio,quũ ſit ſphærica,altior eſt:& ego adnabam paulatim(quia fretus erat gubernaculo)terræ.i.ad terrã: & ego tenebam iam tuta.ſ.loca,hoc eſt vbi ſaluꝰ eſſe poteram (& ita verus erat Apollo,nec ſubmerſus erat:ſed,vt diceᵗ, occiſus.)ni.i. niſi:gens crudelis.i.inhumana:inuaſiſſet ferro.i. aut conto ferrato,aut enſe,ſup.me grauatũ,cũ veſte madida:& prẽſantem.i.prendere tentantem:manibꝰ vncis.i.incuruis:& inuncum curuatis:capita aſpera.i.rupem montis.ſ.ſaxoſi:& niſi ipſa ignara:putaſſet,ſup.me prædam.i.habere quod prædareᵗ.Fluctus habet nũc me.i.corpus meũ:nam ipſe loquebaᵗ cũ Ænea, ſed in vmbra:nam corpus erat in fluctu:verũ (vt Auguſtinꝰ docet)dum veſtis,aut membrũ noſtrũ percutitur:dicimꝰ,nos percuti.(Voluerũt tamen veteres,corpus proprie eſſe noſtrũ: quũ in ipſum ſolũ habeamus poteſtatem.nam anima(inquiũt) vniuerſalis eſt vita,in omnibus corporibꝰ:vt etiam Auerrois,licet erroneũ ſit,meminit in commentariis.Beatus aũt Auguſtinus in.19.de ciuitate dei,quȩrit,an anima ſola,an corpus ſit homo. Alij enim dicebant,animam ſolam eſſe hominem: vnde Plato dicebat,hominem non eſſe,quòd digito monſtrari poteſt. ſicut ergo eques,proprie non diciᵗ equus,ſed homo tantùm: nec tamen homo diciᵗ eques,niſi ſit in equo:ſic anima tantũ diciᵗ homo,ſed non niſi ſit in corpore.Alij aũt contradicebant, corpus eſſe hominem:authoritate Homeri,ꝗ dicebat,heroum animas receſſiſſe à corpore,quòd ſolũ maneat:ſicut poculũ dicitur, tantũmodo vas:ſed tamen ſi potũ aliquando contineat, ſic corpus eſt ſolum homo,dummodo animam tenet. Alij,rectius vtrũq; definiunt hominem:quia fide credimus,quoniam anima rationalis,&caro,vnus eſt homo.Et ſicut in definitiõe hominis erat controuerſia,ſic etiam in ſummi boni.Alij enim, vt Stoici ponunt,in anima.i.in virtutibus eius.Alij,vt Epicurei,in voluptate corporis potiſſimum.Alij,vt Peripatetici,in vtroq;: ſed finẽ facio.)fluctus ergo habet me.i.corpus meum:quum hæc tecũ, vmbra mea loquatur:aut ſimulachrum, quia vmbra,corpus ſequitur:& venti verſant me.i.corpus meum in littore: ad quod ſ.cadauer appulſum erat.Quod.i.quocirca: ego oro te,per lumen cœli iucundum.ſ.tibi:& per auras.ſ.vitales, quas adhuc carpis:& per genitorem,& per ſpes(quia in puero,præter ſpẽ, adhuc nihil erat)Iuli.i.Aſcanij:ſurgẽtis.i.creſcentis,in annos, & virtutes:ô inuicte.i.voti tui vbiq; compos,eripe me his malis.ſ.quæ vides me,pati,& paſſurum:quia ſepultura careo: aut tu iniice mihi terram.i.fac cœnotaphium.i.inane ſepulchrum: nanq;,pro quia:tu potes.i.permiſſum eſt id tibi:& require portus Velinos.i.qui poſtea Velini dicentur(Nam tempore Tulli ſexti,regis Romanorum,venêrunt Græci,qui Veliam in Italia, Maſſiliamq; in Gallia,conſtruxerunt:quæ Velia,prius Helya, dicta eſt:vt dicit Strabo.iuxta hanc autem, eſt Palinurus promontorium,à Palinuro denominatum.Eſt ergo vitioſa prolepſis.i.præceptio nominis,antequàm impoſitum eſſet:quæ quia à poeta non fit,ſed à Palinuro,vitioſa eſt:nec purgatur,ſi dicatur,Palinuri vmbram:aut,manes iam corpore nudatos id ſciſſe,quia fruſtra tamen iuberet Æneam,requirere portus Velinos:qui eo tunc Velini,non dicebantur:& quos quærenti, nemo monſtrare potuiſſet. Voluit ergo Higinus,authore Gellio lib.10.cap.16. hunc locum eſſe corrigendum,& correptum fuiſſe,ſi ſuperuixiſſet poeta. Verba Auli Gellij,quia lectiõe digniſſima ſunt:ſtatim ponemus.)Aut igitur,iniice terram,faciendo inanem ſepulturam:& require eos portus,qui poſtea Velini dicentur:& conde cadauer meum. Aut ſiqua.i.aliqua:via.i.ratio: aut modus faciendi eſt:quam viam diua creatrix.ſ.rerũ,& mater tua Venus oſtendit tibi(Neq; enim credo.i.credo enĩ,quòd non paras.i.tentas:innare tanta flumina,& paludem Stygiam: ſine numine.i.nutu,& voluntate,atq; authoritate:diuũm.i.diuorum:ſi ergo aliqua via tibi oſtenſa eſt,quà id facere poſſis.) da miſero.ſ.mihi dextram:& tolle me tecum per vndas:vt ego ſaltem in morte,qui.ſ.in vita nunquam quieui,quieſcam ſedibus placidis.ſ.in campis Elyſiis. Verba Auli Gellij dicto loco ſunt hæc.Reprȩhendit Higinus Vergilium, correcturumq; eum fuiſſe exiſtimat:quod in lib. 6. ſcriptum eſt,Palinurus eſt apud inferos,petens ab Ænea,vt ſuum corpus requirendum,& ſepeliendum curet.Is hæc dicit,Eripe me his inuicte malis,aut tu mihi terram Iniice(nanq; potes)portuſq; require Velinos. Quo(inqt)mõ,aut Palinurꝰ nouiſſe,aut noĩare potuit, portus Velinos:& Æneas,ex eo noĩe locũ inuenire, quũ Velia oppidum,à quo portum,qui in eo loco eſt,Velinum, dixit, Seruio Tullo regnante Romæ,poſt annum amplius ſexcenteſimum, quàm Æneas in Italiam vênit,conditum in agro Lucano,&eo nomine appellatum eſt.Nam qui ab Harpalo(inquit)regis Cyri,profecto ex terra Phocidæ fugati ſunt.Alij Veliam, partim

Ordo.

Velinus.

Maſſiliam condiderunt. Inſcitiſſime igitur petit, vt Æneas portum Velinum requirat: quum id nomen, eo tēpore fuerat nuſquam gentium: neq́ ſimile (inquit) illud videri debet: quod eſt in. 1. carmine, Italiam fato profugus, Lauinaq́ venit Littora. aut quod æque eſt in. 6. lib. Chalcidicaq́ leuis tandem ſuperaſtitit arce. Quoniam poetę ipſi quædam κατὰ πρόληψιν. i. per anticipationem hiſtoriæ, dicere ex ſua perſona concedi ſolet. Quę acta, ipſe poſtea ſcire potuit, ſicut Vergilius ſciuit de Lauinio oppido, & de Colonia Chalcidenſi: ſed Palinurus, qui potuit id (inquit) ſcire, ea quæ poſt annos ſexcentos, facta ſunt, niſi quis eum diuinaſſe apud inferos putat: perinde, vt animæ defunctorum ſolent. Sed & ſi ita accipias, quanquam non ita dicitur Æneas, tamen qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum? cui nomen tunc (ſicuti diximus) nullum vſquā fuit. Item hoc quoq́ in eodem libro repræhendit: & correcturū fuiſſe Vergilium putat, niſi mors occupaſſet. Nam quum Theſea (inquit) inter eos nominaſſet, qui ad inferos adiſſent, ac rediſſent, dixiſſetq́, Quid Theſea? magnum quid memorem Alciden? Et mi genus ab Ioue ſummō eſt. poſtea tamen refert, Sedet æternumq́ ſedebit infelix Theſeus. Qui autem (inquit) fieri poteſt, vt æternum apud inferos ſedeat, quem ſuprà cum iis nominat, qui deſcenderint illuc, atq́ inde rurſum euaſerint: pręſertim quum ita ſit fabula de Theſeo, atq́ ſic Hercules eū euellerit è petra, & in lucem ad ſuperos eduxerit. In his quoq́ verſibus erraſſe Vergilium dicit, Eruet ille Argos, Agamemnoniasq́ Micenas, Ipſumq́ Æacidem genus armipotentis Achilli, Vltus auos Troiæ, templa, & temerata Mineruæ. Cōfundit (inquit) & perſonas diuerſas, & tempora: nam neq́ eodem tempore, neq́ eoſdem, per homines, cum Acheis, & cum Pyrrho, bellatum eſt. Pyrrhus enim, quem dicit Æacidem, de Epyro in Italiam trāſgreſſus, cum Romanis depugnauit, aduerſus Manliū Curium, in bello ducem. Argiuum autem bellum. i. Achaicū, multis poſt annis à L. Mumio imperatore geſtum eſt: poteſt (inquit) igitur medius eximi, verſus, qui de Pyrrho importune immiſſus eſt, quem Vergilius proculdubio exempturus (inqt) fuit.

PIERIVS.

¶ En hæc promiſſa fides eſt.] In codicibus aliquot antiquis, en hæc ꝓmiſſa fidesq́. Sed vulgata lectio magis ſatisfacit. ¶ Paulatim adnabam terræ iam tuta tenebam.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt, adnabam terræ & iam tuta: quæ quidē particula eo loco inſerta, narrationis curſum quodammodo videtur impedire. ¶ Verſantq́ in littore venti.] Exemplaria quædā vetera, in lttora, accuſatiuo caſu legunt, quod neſcio quid magis miſerabile præ ſe ferret: dum cadauer ſcopulis illidi ſæpius oſtenderet. Quanquam, in littore, caſu ſexto, minime diſplicet, vt longè plures habent codices. Littus enim, non tam de ſicco, quàm etiam de aſperginibus, & extrema maris ora intelligitur. ¶ Per ſpem ſurgentis Iuli.] In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui, ſpes, numero multitudinis legitur: non poetis tantùm, verum & oratoribus notum. Fabianus Quintilianus, O meas ſpes inanes. ¶ Neq́ enim credo ſine numine diuûm.] Antiqui pleriq́ codices, crede, legunt, imperādi modo: vt aſſerendo, adeſſe numen Æneæ: argumentetur ab eo, quod facile fieri poſſit. Sed enim huiuſmodi lectio ſatis mihi nequaquam facit.

Talia fatus erat, cœpit quum talia Vates. — POETA

Vnde hæc ô Palinure tibi tam dira Cupido? — SIBYLLA

Tu Stygias inhumatus aquas, amnemq́ ſeuerum

Eumenidum aſpicies? ripam've iniuſſus abibis?

Deſine fata deûm flecti ſperare precando,

Sed cape dicta memor duri ſolatia caſus,

Nam tua finitimi, longe lateq́ per vrbeis

Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt,

Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolennia mittent,

Æternumq́ locus Palinuri nomen habebit.

His dictis curæ emotæ, pulſusq́ parumper — POETA

Corde dolor triſti, gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt, fluuioq́ propinquant.

Nauita quos iam inde vt Stygia proſpexit ab vnda,

Per tacitum nemus ire, pedemq́ aduertere ripæ:

Sic prior aggreditur dictis, atq́ increpat vltro.

Quiſquis es, armatus qui nra ad flumina tēdis, — CHA.

Fare age quid venias, iamq́ iſtinc comprime greſſum:

Vmbrarum heic locus eſt, ſomni, noctisq́ ſoporæ.

Corpora viua nephas Stygia vectare carina.

Nec verò Alciden me ſum lætatus euntem

Accepiſſe lacu, nec Theſea, Pyrithoumq́,

Diis quanquam geniti, atq́ inuicti viribus eſſent:

Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petiuit,

Ipſius a ſolio regis traxitq́ trementem,

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

SERVIVS.

¶ Vnde hæc ô Palinure tibi tam dira cupido?] Dira, ex deorum ira veniens, aut magna: iuxta illud in. 9. huius, Sua cuiq́ deus ſit dira cupido. ¶ Seuerum.] Triſte. & ſunt reciproca. ¶ Eumenidum.] Circà quem habitant Eumenides, Eumenides dictæ. Nam εὐμενής, beniuolus eſt: quòd minime ſint beniuolæ: per antiphraſim figuram. ¶ Ripam abibis.] Vt, Abeo in Thuſcos. Alij habent, adibis. ¶ Fata] Quæ ſemel decreuerunt: & loquutus ſecundùm Epicureos, qui dicunt, Nec bene ꝓ meritis capitur, nec tangitur ira. ¶ Duri.] Impoſſibilis: ad imitationem lōge, lateq́: de hiſtoria eſt. Lucanis enim, peſte laborantibꝰ reſpōdit oraculum manes, Palinuri eſſe placādos: quā ob rem haud procul à Velia, & nemus, ei dederūt, & cœnotaphiū. ¶ Prodigiis cœleſtibus.] Et peſtilētiam & oraculum compendioſe tangit. ¶ Piabunt.] Expiabunt: placabūt. ¶ Æternū.] In æternū: & eſt aduerbiū. ¶ Palinuri.] Plus eſt, quàm ſi tuum, dixiſſet. ¶ Parumper.] Paulatim lætari cœpit. Spes enim ſola, nōdum beneficiū acceperat patris. Alij, parumper, valde parū volunt. ¶ Gaudet cognomine terra.] Eſt enim hæc cognominis: in Plauto enim, vna de Bachidibus dicit: Illa mea, cognominis eſt. Metri autem neceſſitate, à communi genere, in e, miſit ablatiuum. ¶ Nauita.] Epēthesis: vt Mauors, pro Mars: inde, vt, Stygia ꝓſpexit ab vnda: vt, Siculo proſpexit ab vſq́ Pachinno, & ſic intelligimus hæc tria iuncta eſſe, Acherontem, Stygem, & Cocyton. De his enim naſcuntur alia. hinc eſt, Nouies Styx, interfuſa coercet. ¶ Tacitum.] Aut ſolum: aut ipſi taciti. ¶ Aggreditur.] Hoc ſermone oſtendit eum iratum. ¶ Armatus.] Ac ſi diceret, Nihil pium mollitur armatus. ¶ Qui cur.] Iſtinc à loco in quo es. ¶ Viua.] Nam ſunt corpora mortuorum, quæ tantū videntur. i. vmbræ. ¶ Me ſum lætatus.] Lectum enim eſt in Orpheo, quòd quando Hercules ad inferos deſcendit, Charon territus, eum ſtatim ſuſcepit; ꝓpter qđ anno integro, in cōpedibꝰ fuit. ¶ Alcides.] ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, quidam dictum volūt, quod non procedit, quia prima ætate ſic dictus eſt. Ergo, ab Alceo patre Amphitryonis. ¶ Quanq́.] Ac ſi dicat, hoc in te nondum ꝓbaui: ſed per ſimulationem: nā norat. ¶ In vincla.] Hercules à prudentioribus, mente magis, quàm corpore, fortis dicitur. Ergo quum plura fecerit, duodecim ei labores dantur, propter duodecim agnita ſigna. Quod igitur ab inferis, Cerberū traxit, notatur, quòd omnes cupiditates, & omnia vilia terrena, contempſit. Nam Cerberus, eſt terra, quæ eſt conſumptrix corporum: vnde Cerberus, quaſi κρεοβόρος: id carniuorus dicitur: vnde eſt, Oſſa ſuper recubans. nā oſſa, non cito terra conſumit. ¶ Ipſius à regis.] Scilicet atqui Cerberus ſtatim poſt flumina eſt, vbi eſt quaſi aditus inferorum: ſolium autem Plutonis interiꝰ eſt. ergo, vel ad naturam canū referas, qui territi ad domū refugiunt: aut ſoliū, pro imperio accipias, vt alibi, arces pro imperio: vt, Imbellē auertit Romanis arcibus Indum. quum Indi vſq́ ad primos venêrit fines. i. vſq́ ad arces. ¶ Dominam] Vel de Græco eſt, qui vxorem δέσποιναν, dicunt: aut Ditis thalamo: & dominam, Charon ad ſe retulit.

ASCENSIVS.

¶ Talia fatus erat, &c.] Recitat quomodo repreſſa ſit auiditas Palinuri, ſermone Sibyllæ: & quomodo ad Charōtem peruenerint: & quomodo ipſos adloquutus ſit. De quibus omnibus dicit Donatus ſic, ¶ Cœpit quum talia Vates.] Reſpōdet Sibylla, cui leges inferorum notiores eſſent. ¶ Fata.] Fatum, dixit iudicatum, cuius firmitas moueri non poſſit. ¶ Nec verò Alciden] Dat exempla eorum, qui apud inferos illicita commiſiſſent: ſub occaſione, quòd deorum originem ducerent. ¶ Tartareum.] Vna iniuria priuare omnes inferos, ſuo cuſtode. ¶ Ipſius à ſolio.] Alia ipſius regis iniuria. ¶ Trementem.] Iniecit timorem Hercules, illi qui neminem timuit. ¶ Hi dominā Ditis.] Peius conati ſunt, quàm hæc. loca ſunt accuſationis, facere vim vxori alienæ. Vxori regis, & præſentis ipſi quoq́ reginæ: & hæc à

Ordo.

& hæc à perſona:à loco verò,de ipſo thalamo quem noſſe præter maritum,neminem licuit à facto abſtrahi,quem honeſte tãgere non licuit. Hæc ille. ℂ Ordo eſt. Palinurus,ſup. erat fatus talia;tunc,ſup.quum Vates.ſ. Sibylla:cœpit.ſ.fari:talia.ſ. qualia ſequuntur. O Palinure:vnde,ſup.orta eſt:aut vênit tibi,hæc tam dira.i.execrabilis,quaſi ex deorum ita,cupido? Tu.i.putas'ne,quòd tu.q.d.viliſſimus:qui neq; de genere deorum es: neq; heroica virtute præditus:& inſuper inhumatus.i.inſepultus,aſpicies aquas Stygias:tranſfretando.ſ.eas:& amnem ſeuerum.i.triſtem,& rigidum:Eumenidum.i.circà quem habitãt, Eumenides.i.furiæ? Et iniuſſus.i.ſine iuſſu deorum abibis.ſ. à loco tibi deſtinato,per centum annos:ripam.i.ad ripam vlteriorem? q.d.id fieri non poteſt.Et ideo,deſine ſperare fata.i. decreta:deûm.i.deorum:flecti.i.quod flectantur , aut flecti poſſint: precãdo.i.per preces tuas.Sed cape memor dicta.i.verba mea: ſolatia.i.quæ ſint ſolatia:caſus duri.i.immutabilis,ac irremeabilis.Nam finitimi,ſcilicet eius loci,vbi corpus tuum inſepultũ iacet:acti.i.impulſi,longe & late per vrbes;prodigiis.i. oſtentis:cœleſtibus.i. de cœlo venientibus, vnde peſtis immittetur: piabunt.i.purgabunt oſſa tua:& ſtatuent.i.conſtituent: tumulum.i.ſepulchrum:& mittent ſolennia.ſ.ſacra funebria:tumulo.ſ.tuo:& locus habebit æter num.i.in æternum,vt ſit aduerbium nomen Palinuri.Quod melius eſt,quàm ſi dicat , æternum nomen Palinuri.Curæ.i.ſollicitudines Palinuri:emotæ ſunt.ſ. à præcordiis;his dictis.i.verbis Sibyllæ;& dolor pulſus eſt parumper,ſup.de corde triſti.i.mœſto;& ipſe gaudet terra cognomine,pro cognomini:vt recte ſentit Seruius.Nam (vt dicam?) terram gaudere cognomine Palinuri non procedit : quia neq; terra adeſt, neq; gaudij,ſi adeſſet,capax eſſet . Ergo quia.ſ.vtcunq; placatus erat Palinurus:ipſi peragunt.i.continuant,& ad finem vſq; agunt,iter incœptum:& propinquãt fluuio, ſcilicet tranſeundo.Quos.ſ.Sibyllam,& Æneam:nauita.i.portitor,ſeu nauta Palinurus:vt.i.poſtquàm,pſpexit ire iam inde à Stygis, vnda per nemus tacitum.i.ipſos tacentes:aut vbi ſunt alta ſilentia:& aduertere pedem ripe.i.ad ripam aggreditur, prior quia audacior erat:ſic.i.in hunc modum:dictis.i. verbis terribilib⁹, atq; increpat vltrò.ſ.priuſquàm offenſus eſſet.Age, adhortandi aduerbium:fare.i.dic,eloquere:quiſquis.i. quicunq; es , qui tendis armatus,quaſi vim allaturus:ad flumina noſtra.i. infernalia,& mortuis duntaxat peruia,fare(inquit)quid.i. ad quid venias:& comprime iam.i.deinceps greſſus:iſtinc.i.ab hoc loco:quia hic locus eſt vmbrarum.i.ſimulachrorum,& ſomni,& noctis;ſopore.i.ſoporiferæ,vt ſit à nominatiuo ſopora, quia ſoporus,ſopora,ſoporum dicitur:ſicut odorus,ſonorus,& canorus,&c.nephas,ſup.eſt,vectare corpora viua.i.viuentum: carina.i.naui Stygia,per aquas traducenti:& ſi dicat Æneas quod dixerat Sibyllę,Herculem,& Theſea peruectos eſſe:reſpõdet, verò.i.certe:nec ſum lætatus me accepiſſe.i.quòd acceperim:lacu.ſ.Stygio:Alciden.i.Herculem;euntem.i.trãſeuntem, vi ſua ad inferos;nec Theſea,& Pyrithoum,ſocium Theſei;quanquã

eſſent geniti diis,atq; eſſent inuicti viribus.Ille Alcides.i. Hercules:petiuit in vincla.i.vt vinceret,manu.ſ.ſua:cuſtodem tartareum.i.Cerberum,canem tricipitem,quem ab inferisad ſuperos traxit:vt recitat Seruius.& traxit ipſum trementem.ſ. præ timore:à ſolio ipſius regis.ſ.Plutonis: hi.ſ. Theſeùs, & Pirithoùs,adorti.i.per inſidias conati ſunt: deducere. i. abducere, aut ducere ſeorſum,de thalamo Ditis dominam. ſ. inferorum, aut etiam Ditis:quia more Græco,quem pleriq; obſeruant coniugem,dominam vocat.ſ.Proſerpinam,deam inferorum.

PIERIVS.

¶Ripam've iniuſſus abibis?] Placet Seruio,abibis,legere: & eloquutionem eam,Abeo in Tuſcos:figura ſimili ſuperius cōmendauit:ſuper eo verſu,Quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras. Sed enim antiqua pleraq; exemplaria, nō minus hæc, adibis:quàm ſuperius aduerteret,legunt. Opinio verò Seruij, vt,abibis,legendum ſit:cuiuſmodi lectio in Mediceo, & nōnullis antiquis aliis exemplaribus inuenitur,inibi,vt elegātior & eruditior figura,ſanè quidem placeret: niſi Valerius Probus, adibis,legendum admoneret,loco hoc in teſtimonium citato: vbi,ăd,prępoſitionem ſemper breuem eſſe tradit,ſiue loquelis, ſiue caſibus inſeruiat.¶Gaudet cognomine terra.]In antiquis porrò omnibus exemplaribus,quotquot verſare contingit,ſcriptum animaduerti,terræ,genitiuo caſu.Nempe,vt cognomine ſubſtantiuum ſit.aliter ex Priſ.præceptiōe,ablatiuum in e, mittere non poſſet.Sed enim alia quoq; adiectiua in is,quorū neutrum exeat in e:ablatiuum caſum in e:& in i,mittere repperiūtur,vt à cœleſte ſagitta,dictum ab Ouid.¶Vmbrarum hæc locus eſt ſomni,noctisq;.]In Ro.cod.abſq; verbo ſubſtantiuo legitur,hæc locus,& ſomni.¶Nec verò Alciden me ſum lætatus euntem Accepiſſe lacu.]Nec Theſea,in codi. aliquot antiquis legere eſt:nec verò Alciden,nec ſum lætatus:vt ſit ordo,Nec verò ſum lætatus accepiſſe lacu,nec Alciden,nec Theſea. Sitq; negatio illa,quæ ſuperabundare videbatur ad maiorem intenſionem:vt apud Græcos frequentiſſimum.Quod verò non procedere ait Seruius,Alcide nomen,ἀπὸ τῆς ἀλκῆς,impoſitum fuiſſe:quia cognomina dentur ab accidentibus,& Hercules id nominis à prima ætate habuerit.Quid(obſecro)obſtat, quin cognomen id Herculi,& à prima infantia,& ab accidentibus inditum agnoſcam⁹,qui paſſim legamus eum in cunabulis,haud multo poſtquàm eſt natus.Geminos angues ſuis manibus ſuffocaſſe,magnasq; ea ætatula præ ſe tuliſſe vires,& indomitum robur.¶Deducere adorti.]In antiquis pleriſq; exemplaribus, adorſi legitur:bonaq; eorum pars,in quibus,adorti,legitur,t illud ſuppoſititium habet,abraſa prius,s litera.

[Quem contra breuiter fata eſt Amphryſia vates. POE.
[Nullæ hic inſidiæ tales,abſiſte moueri, SIBYLLA
Nec vim tela ferunt,licet ingens ianitor antro
Æternum latrans exangues terreat vmbras,
Caſta licet patrui ſeruet Proſerpina limen.
Troius Æneas pietate inſignis & armis,
Ad genitorem,imas Erebi deſcendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago,
[At ramū hūc (aperit ramū,qui veſte latebat). POETA
[Agnoſcas.[Tumida ex ira tum corda reſidūt. SIBYL. POETA
Nec plura his. ille admirans venerabile donū
Fatalis virgæ,longo poſt tempore viſum,
Cœruleam auertit puppim,ripæq; propinquat.
Inde alias animas,quæ per iuga longa ſedebant,
Deturbat:laxatq; foros,ſimul accipit alueo
Ingentem Ænean.gemuit ſub pondere cymba
Sutilis,& multam accepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluuium incolumes,vatemq;,virumq;,
Informi limo,glaucaq; exponit in vlua.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat,aduerſo recubans immanis in antro:
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle ſoporatam,& medicatis frugibus offam
Obiicit:ille fame rabida tria guttura pandens,
Corripit obiectam,atq; immania terga reſoluit
Fuſus humi,totoq; ingens extenditur antro.

SERVIVS.

De Apolline.

¶Amphryſia vates.] Apollinea:& eſt lōgè repetitum epitheton. nam Amphryſus,eſt Theſſaliæ fluuius,iuxta quem Apollo priuatus diuinitate ab Ioue irato,Admeti regis pauit armenta: quia occiderat Cyclopas,fabricatores fulminum:quib⁹ Æſculapius, Apollinis filius,extinctus eſt: quia Hippolytum ab inferis, potētia herbarum reuocarat.¶Nec vim tela ferunt.] Ac ſi diceret, tantum repellit: licet, phas eſt,:& eſt concedentis aduerbium,ſicut eſto.¶Æternum.]Aduerbium eſt:vt ſuprà:& ſubauditur,bis:æternum latrans,æternū terreat.¶Patrui.] Quia Iouis eſt filia,ex Cerere. ¶Seruet.]Cuſtodiat: vt, Tantas ſeruabat filia ſedes.¶Troius.]Quaſi dicat à diis originem ducens.¶Pietate inſignis & ar.]Propter illud, Pauci quos æquus amauit Iupp.Aut.ar.e.ad.æ.u.¶Erebi.]Proprie pars inferorum,in qua qui bene vixerunt,morantur:nam ad Elyſium,non niſi purgati,veniunt:vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus.Hinc deprēſum ē animas, de Elyſio ad corpora non redire,quia ꝑ purgationem carent cupiditate.¶Si te nulla mo.]Neceſſitatevult perſuadere,qa ſcit manes nulla reflecti. ¶Pietatis ima.] Ideſt pietas:vt,vis Hercłea.i.Hercules:& eſt periphraſis. ¶Aperit.]Nudat:vt,Aperire ꝓcul montes,ac voluêre fumum.¶Fatalis virgæ.] Nam eſt, ſi te fata vocant.¶Longo poſt.]Aut aduerbium eſt:aut præpoſitio antique poſita.¶Iuga.]Græce dixit ζύγα, quæ tranſtra vocamus.¶Laxat]Vacuat:vt ſuprà.¶Foros.]Tabulata. Multitudine enim remota,quaſi laxantur ſpatia. ¶Alueo.] Fluminis: & per ſyncreſim,aluo.¶IngentēÆneam.]Vt oſtendat per purgationem animi,etiam corpora fieri leuiora: quod de Sibylla vult accipi.¶Sutilis.]Intexta,ergo fragilis.¶Tandem.] Propter paludis magnitudinem:aut quod melius eſt,propter pondus Æneæ,& propter cœni dēſitatem.¶Informi.]Sine forma. ¶Perſonat.]Aut perſonare facit:aut per regna ſonat. Et quia de animis dicturus eſt,bene facit ante Cerberi mentionem conſumptoris corporum.Luca.Qui viſcera ſæuo ſpargis noſtra cani.Tunc enim animæ,locum ſuum recipiunt:quum fuerit corpus conſumptum.¶Colubris.]Fingitur pro pilis habere ſerpētes:& eſt hypallage:qa in collo ei⁹ horrebāt colubræ.¶Offa] Hinc diminutiuū,offella;qđ non geminat,f.¶Melle.]Qđ ait, melle:adluſit ad corpora q̄ cum melle obruūtur.¶Toto antro.] Per hoc,eius magnitudo oſtēditur,vt de Polyphemo,Iacuitq;per antrū immenſum.

ASCENSIVS.

¶Quem contra, &c.] Docet quomodo reſponſum ſit à Sibylla:vtq; viſo aureo ramo placatus eos ſuſceperit Charon.De qua re dicit Dona.ſic,¶Breuiter.] Quia q̄ iuſta ſunt, longo ſermone non egēt. ¶Nullæ inſidiæ] Loquitur ergo contrà,vt dixit.Nam loquitur contra illa quæ ſuſpicabatur. ¶Nec vim tela ferunt.] Confutat quod ille vehementer timebat.Fertur enim ferrum plerunq;:non vt inferatur, ſed vt repellatur iniuria. ¶Pietatē & armis.] Nam ꝓpter pietatem, deſcendit ad patrem:propter verò fortitudinem, nō reformidauit pericula,quæ ſunt apud inferos.Alias animas quo facilius Æneam ferret.¶Ingētem.]Aut,quòd reuera eſſet magnus. aut comparatione exiguæ nauis: quę ad incorporeas animas vehendas inuenta eſſet.¶Tādē.] Autem mora fuit, quia nauis pręter ſolitum eſſet onuſta.Vel ex affectu Æneæ, q properabat ad patrem.Hæc ille.¶Ordo eſt.Quem contra.i.contra quē,Vates Amphryſia.i.Apollinea:fata. i. loquuta eſt,breuiter abſiſte moueri.i. commoueri: aut præ ira trepidare,& agitari nullæ tales inſidiæ, ſupple ſunt,aut prætenduntur:hæc,ideſt in nobis:nec tela.i.arma noſtra inuaſiua:ferunt,ideſt inferunt:vim.i.violētiam.Licet, ideſt licitum eſt,& phas eſt,hoc eſt conceditur per nos:nos non obſtamus,quominus ingens ianitor,ſcilicet Cerberus, latrans antro,ideſt in antro ſuo infernali:terreat æternum,ideſt ſi ita dicam æternaliter:vmbras exangues,ideſt ſine ſanguine,hoc eſt mortuorum ſimulachra:& licet,ideſt licitum eſt:vt,ſupp.Proſerpina caſta, quia ſterilis:ſeruet limen patrui,ideſt fratris patris ſui,ſcilicet Plutonis :eſt enim filia Iouis. Reſpondet ergo ad id quod quæſiuerat;quid,ſcilicet veniat,dicens,Æneas Troius,ideſt Troianus;ſed à Troc videtur deduci Troius: à Troia,Troianus:plus autem eſt,Troium eſſe,quàm Troianū:inſignis pietate,ideſt virtute religionis:& armis,ideſtvirtute bellica,deſcendit ad imas vmbras:Herebi.i.inferni:ad genitorem i.ad patrem ſuum Anchiſen,ſi imago tātæ pietatis,nulla.i.nullo modo,mouet te:vt nulla ſit,nomē pro aduerbio:aut,ſi nulla imago,i.reſpect⁹ tantæ pietatis,quāta eſt in Ænea,qui etiam in infernum

Ordo.

infernũ deſcendit, viſurus patrẽ: mouet. i. afficit commiſeratione te: quia dictum eſt in fine Georgi. Ignoſcẽda quidem ſcirent, ſi ignoſcere manes. quaſi dicat manes neſcire ignoſcere, nec miſereri: at. i. ſaltem: agnoſcas hunc ramum. ſ. aureum, & fatalem: quem qui habẽt, ad inferos libere accedere poſſunt: &, ſup. hoc dicẽs: aperit. i. denudat, ramũ, qui latebat veſte: & corda. ſ. Charontis: rabida ex ira: reſidũt. i. ſedanť: tunc. ſ. viſo ramo: quo verbo videť innuere, reliquos ſine ramo deſcẽdiſſe: quia ſi ramũ attuliſſent Hercules & Theſeus, non minus poſſet & nũc dolum ſuſpicari in Æneа, quàm tunc in eis. Illi ergo vi ingreſſi videnť ſine ramo, nõ ex deorũ volũtate, fuiſſe tñ qui cum ramo deſcẽderint, vt forſitan Orpheus: patet ex eo qđ dictũ eſt, Primo auulſo non deficit alter. nã ſi nemo attuliſſet, nõ fuiſſet auulſus: nec videtur qũo Charon nouiſſet priuilegiũ rami, ſi nullus eum attuliſſet. Quinetiã hæc expreſſe dicit, Longo poſt tpe viſum. Allatur eſt igiť: ſed à piis diis id volẽtibus, & permittẽtib⁹. Nec plura, ſup. dixit, aut fecit, in cõtrariũ his. i. quàm hæc dicta: ille. ſ. Charon: admirãs donũ virgæ. i. virgulti, aut rami fatalis: venerabile. i. dignũ veneratiõe, quod ſibi Proſerpina afferri volebat: viſum poſt. i. poſtea, aut poſtmodũ lõgo tẽpore, aut viſum lõgo tẽpore poſt: aduertit. ſ. ad Æneã, & Sibyllã, puppim cœruleã. i. cœrulei coloris: & propinquat ripæ. i. ad ripã, vñ diſceſſerat, ne violẽter inſiliret Æneas: & ipſe deturbat. i. deiicit inde, alias animas. ſ. defunctorum: quæ ſedebant per iuga. i. tranſtra longa: vt. ſ. tranſmitterentur: & laxat. i. euacuat; foros. i. tabulata, & ſedilia remigũ: & accipit ſimul alueo. i. receptaculo nauis in morem alui, hoc eſt in carinam. (Beroaldus enim, vt ſupra oſtenſum eſt, vbi de triſti ſenectute loquutus eſt, docet in Seruiũ, al- Beroaldus.

ueũ potius

ueũ poti⁹ de naui,quàm de flumine, hoc loco dici)Æneam ingentē.ſ.ſecundũ modũ aluei,quo nõ niſi vmbræ trãſferri ſolebant:& eſt,aut ſyncreſis, aut hypmeter verſus nõ vitioſus:qa vltima abiicit̃ per vocalē ſequentē in principio ſequētis verſus: cymba.i.nauicula: futilis.i.cõſuta,& ita parũ cõpacta:gemuit. i.fatiſcēs ſonitũ dedit:ſub põdere.ſ.Æneæ inſiliētis:& rimoſa.i. plena rimis,iã.ſ.deſolidata:accepit multã paludē.i.multũ aquæ paludis Stygiæ:& ipſe Charõ expõit tandē trãs fluuiũ in limo informi.i.ſine forma,hoc eſt pulchritudīe:in vlna.i.herba:paluſtri glauca.i.marini coloris:Vatē.ſ.Sibyllã:& virũ.ſ.Æneam, incolumes.Cerber⁹,canis ille ĩfernalis:ingēs.i.valde magnus: perſona hæc regna.ſ.in q̃ deuenerũt:latratu trifauci.i.trib⁹ faucibus edito:recubãs.i.exiſtēs immanis,in antro aduerſo.i.in aduerſo ſito:q Vates,vidēs colla,ſup.ei⁹:horrere,pro horreſcere. i.horrida, ſiue aſpera fieri:colubris.i.ſerpētibus infernalibus, iram excitãtib⁹:obiicit offam.i.fruſtũ,ædulij ſoporatã.i.imbutum melle:& frugibus medicatis.i.medica arte paratis.Ille.ſ. Cerberus Cerberus:pandēs.i.aperiēs:fama rabida.i.ad rabiē inducente, tria guttura(tot enim quũ triceps eſſet, habebat)corripit.i.ſimul rapit,ſup.offam obiectã:atq; reſoluit.ſ.reclinando:& déinde recubãdo terga immania.i.valde magna,& terribilia:fuſus. i.proſtratus : humi.i.ſuper humũ:& ipſe ingens.i.quia valde magnus erat:extendit̃ toto antro.i.per totũ antrum.

PIERIVS.

¶Quem cõtra breuiter.] In anti.pleriſq; codi.Quæ,legi:vt ſit, cõtra quæ.Ea.ſ.quæ Charon obiecerat.Sanè in Med.Quæ,ſcriptũ apparet,ex nota diphthõgi:licet ſupérinducto apice,lectionem aliquis mutare tētauerit.¶Nullæ hac inſidiæ tales.]Veteres aliquot cod.hinc,de loco legunt:vt ſit,hinc.ſ.à nobis.Placet tamen &,hic:vt in Med.eſt.¶Licet ingēs ianitor antro.]Apud Sene.niſi cod.corrupti ſunt,legere eſt,licet ingēs ianitor Orci. Reliqui cod.antro,legunt.¶Et medicatis frugib.offam.]Sunt cod.admodũ vetuſti,in qb.medicatũ frugib⁹ offam,legas.Sunt qui vltimã ſyllabã abraſam oſtētent,vt incertũ ſit,vtrũ,medicatis,an medicatã,ſcriptũ fuerit.Ser.tñ,medicatis,agnoſcit.

Occupat Æneas aditum cuſtode ſepulto,
Euaditq; celer ripam irremeabilis vndæ.
Continuò auditæ voces,vagitus & ingens,
Infantumq; animæ flentes in limine primo,
Quos dulcis vitæ exortes,& ab vbere raptos
Abſtulit atra dies,& funere merſit acerbo.
Hos iuxta falſo damnati crimine mortis,
Nec verò hæ ſine ſorte datæ,ſine iudice ſedes:
Quæſitor Minos vrnam mouet,ille ſilentum
Conciliumq; vocat,vitasq; & crimina diſcit.
Proxima déinde tenent mœſti loca,qui ſibi lethum
Inſontes peperere manu,lucemq; peroſi.
Proiecere animas:quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores?
Fata obſtant,triſtiq; palus inamabilis vnda
Adligat,& nouies Styx interfuſa coercet.

SERVIVS.

¶Occupat.]Raptim ingredit̃.¶Sepulto.]Sine pulſu. i.ſine motu dormiēte.¶Irremeabilis.] Epithetũ æternum:& etiã ipſi Æneæ irremeabilis,qa per aliã portã egreſſur⁹ eſt.¶Cõtinuò au.
Circuli inferni. vo.]Nouē circulis ĩferi,cincti dicunt̃:quos nũc exeqt̃. Prim⁹,animas ĩfantiũ tenet. Secũdus,eorũ q ſibi per ſimplicitatē adeē nequerũt.Tertius,eorũ qui euitãtes ærũnas ſe ĩteremerũt.Quartus, eorũ qui amauerũt.Quint⁹, virorũ fortiũ.Sext⁹, nocentum,qui puniunt̃ à iudicib. In ſeptimo,animę purgant̃. In octauo, ſunt aĩæ ita purgatæ vt redeãt.In nono, vt iã non redeant in cãpo Elyſio.¶Vagit⁹.] Poetice di-
Plorat⁹. Plãctus. Fletus. xit.Plorat⁹ tantùm, lachrymarũ. Planct⁹ tantùm , vocum.Flet⁹, ad vtrũq; pertinet.Sed cõfundũtur plerũq;, ¶In limine primo.] Qui de prima ipſi ſubrepti ſunt vita.¶Exortes.] Expertes, ſine parte, ἄκληρους Græce.¶Acerbo.] Immaturo:trãſlatio à pomis.¶Sine ſorte.] Sine iudicio.Nã antiq,non audiebãt cauſſas niſi ſorte ordinatas.Nã tempore quo agebant̃ cauſſæ,cõueniebãt ocs: vnde & cõciliũ ait.Et ex ſorte dierũ , ordinē capiebãt:quo poſt diem trigeſimũ, ſuas cauſſas exeq̃bant̃:vnde eſt,Vrnã mouet. Iuuena.Gratia fallacis prætoris vicerit vrnã.¶Quæſitor.] Pro-
Quæſitor. prie is eſt,q exercēdis q̃ſtionib⁹ prȩeſt.Inducit autē Minoa,tanquàm crudelē:quod epitheton, Plato,& Homer⁹,ei dant.nam Æacus,& Rhadamãtus, fratres minores ſunt.¶Mœſti.]Quia ſecũdùm Platonē,grauiter puniunt̃ eorũ animæ, qui ſibi inferunt mortē.¶Lucem.] Figurate.nam peroſum illi⁹ dicimus. ¶Proiece.]Quaſi rem vilē.¶Duros perfe.] Home.hisverbis, Βουλοίμην κ᾽ ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ, Ἀνδρὶ παρ᾽ ἀκλήρῳ ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη, Ἢ πᾶσι νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν. Achillis vmbrã inducit,dicentē,libenti⁹ ſe omnia aduerſa apud ſuperos tolerare,quàm apud inferos imperare.¶Æthere.] Noſtrũ habitaculũ,ætherem vocauit,inferorũ comparatione.¶Fata.] Iura naturæ.¶Nouies Styx interfuſa.]Qui altius de mũdi ratione quæſierũt,dicũt intra mundi hos nouem circulos,incluſas eſſe virtutes:in qbus & iracũdiæ ſunt, & cupiditates:de quib⁹ triſtitia.i.Styx:vnde dicit, nouē eſſe circulos Stygis,q̃ inferos cingit.i.vt ſuprà diximus,terrã.Nam dicunt, alias eſſe purgatiores,extra hos mũdi circulos poteſtates.

ASCENSIVS.

¶Occupat Æneas aditũ,&c.]Docet quomodo ingreſſus ſit Æneas ad inferos:& qs ſit illic dãnatorũ ordo:quem non multũ à Chriſtiana fide abhorrere videmus.Nã primo gradu,infantes cõtineri dicit(vt nos)qui ſine baptiſmo mortui ſunt.Secundo, innocenter dãnatos:quales nos,ob venialē culpam, aut nondũ expletã pœnitentiã,in purgatorio dicim⁹.Tertio,qui ſibi mortem,ſeu aĩæ,ſeu etiã corporis cõciuerũt:quos in inferno,vñ nulla eſt redēptio,affligi credim⁹.Sãcte aũt dicit,Nec verò hæc ſine ſorte data,ſine iudice ſedes.Nã licet vnus eos,atq; idē torreat ignis,nõ tñ ȩquali taxant̃ ſorte:ſed illi vrgent̃ graui⁹,quorũ delicto maior,aut grauior culpa eſt.De hac aũt re dicitDõa.ſic, ¶Dulcis vitæ ex.]Quos dulcis vita cito deſeruit,& fecit exortes.i.extra ſortē viuēdi maiorē.¶Ab vbere.]Ad augmētũ miſerationis:q͏̃ inſontes à mr̃isvberib.rapti,ante extiguerent̃,q͏̃ loq cœpiſſent.¶Quæſitor Minos.] Et inqrēdi,& vrnæ agitãdæ habet ptãtē.

bet ptãtē.¶Inſontes.]Dicit̃ cauſſa facti.Nihil em̃ ſit,niſi qđ faciēdi habet neceſſitatē. Hæc ille.¶Ordo eſt.Æneas occupat aditũ.i.ĩgreſſum regni:cuſtode.ſ.cane:ſeplto.i. ꝓfunde qeſcēte,more ſepultorũ.Et ipſe celer, euadit.i. euadēdo ꝑtingit:ripã.i.marginē,& orã,vnde irremeabilis.i.vñ nulli patet redit⁹.qa ſpũs vadēs,& non reuertēs: & ſi reuerſus eſt,Æneas id fiet ꝑ aliud iter.Voces.ſ.lachrymabiles,auditȩ,ſup.ſũt cõtinuò.i.ilicò,vt illuc puenerat:& vagit⁹.i.plorat⁹ infantiũ:ĩgēs.i.valde magn⁹: audit⁹,ſup.eſt:& aiæ infantiũ auditȩ,ſup.ſunt:flētes in prĩo limĩe.i.in ĩtroitu inferni:ac ſi dicat,ĩ lymbo.Quos ſ.infantes:exortes.i.acleros hoc eſt ſine ſorte & munere dulcis vitæ:vel,quȩ oĩb.quodãmodo dulcis eſt:vel ei⁹ q̃ dulcis eſt.ſ.in flore iuuente, quando voluptatib⁹ frui ſolet:& raptos ab vbere.i. quum adhuc lacterēt:dies atra.i.funeſta:abſtulit.ſ.è medio viuentiũ:& merſit.i.abſcõdit:acerbo.i.imiti funere:hos iuxta.i.iuxta hos, ſup.ſunt dãnati:mortis.i.ad mortē:falſo crĩe.i.ob crimē eis falſò impoſitũ.Nec verò.i.certe non,hæ ſedes nõ ſunt datæ.i.aſſignatæ,ſine ſorte,& ſine iudice.i.iudicio.ſ.certo.Adludit ad iudicia hũana,quȩ aut ſortè fiebãt:in caſib⁹.ſ.dubiis,aut certo iudicio:vnde de Didone in.I.Partib⁹ æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat.Apud inferos autē,quãuis nulla ſit ſors,mere caſualis, quãtùm ad iudicis ſnĩam:eſt tñ ſors quodãmõ,quãtùm ad ſuſpiciētes:qa dicit,dãnatos falſo crimine apud ĩferos diſtineri:quē locũ ipſi nõ meruerũt,ſed ſortiti ſunt,qa.ſ.tales,in hac vita ſortiti ſunt iudices.Serui⁹tñ vult,tp̃s iudicij,nõ iudiciũ,ſortiri.Minos,q̃ſitor.i.inqſitor(Radamãtho tñ:alij, inqſitionē aſſignant Minoi iudiciũ:vñ Hora.Et de te ſplēdida Minos Fecerit arbitria:Æaco verò exequutionē:vñ Iuue.Quas torq̃at vmbras Æacus.ſed hȩc officia cõfundunt̃)mouet vrnã,in qua.ſ.ſortes ſunt: non tñ exeũt mere à caſu,ſed fatis ita diſponētib⁹.Ille.ſ.Minos: q;.i.ſimul:vocat cõciliũ.i.cõuenticula, ſeu cœtũ:ſilentũ.ſ.vmbrarũ,ĩ ſilētio exñtiũ:& diſcit.i.diſqrit,examinãdovitas & crĩa q̃ i vita cõmiſerũt,autvitas crĩoſas.Deĩde mœſti.i.ꝑpetuo mœrore affecti,& ꝑ excellētiã mœſti(qa em̃ ꝓpt mœrorē,ſibi mortē cõcitarũt:ſi ĩ ea ſnĩa ꝑmanēt ĩ qua moriũt̃,æterno mœrore affligũt̃)tenēt loca,ꝓxima.ſ.ſupiorib.q ĩſontes.i.ĩnocētes:ſed deſpatõe,aut mœſtitia affecti:pepere.i.acqſierũt ſibi mortē,manu ſ.ſua:& q peroſi.i.ꝑfecto odio hñtes:lucē.i.aurã vitalē:ꝓiecere aĩas.ſ.ſuas:q͏̃.i.q͏̃tũ,cũ exclamatõe.q.d.ô q͏̃tũvellēt nũc ꝑferre ĩ alto ȩthere.i.aere,ĩ quo nos ſum⁹:&.i.ſil',paupiē:&labores duros.i.difficulter tolerabiles:ſed,ſup.fata obſtãt:q̃.ſ.vetãt reditũ qa ĩ ꝑtãte hoĩm eſt,ſe ĩterimere:ſed nõ ad vitã reducere:& pal⁹ ĩamabil'.i.ñ amãda.ſ.Styx:adligat.i.arcet:vnda triſti.i.triſtitiã afferēte:& Styx.ſ.pal⁹ triſtitiæ ĩfernal' ĩterfuſa nouies.i.ꝑ nouē circulos,& gyros:coercet.ſ.ne exeãt ſel' recepti.

PIERI.

¶Ra.Abſtu.atra.]Male,rapto,legit̃ ĩ co.nõnull' ſane q͏̃ ãti.Sed q͏̃,Abſtulitvna dies:ĩ vetuſt.itidē hr̃ exē.lectorē ãbiguũ faceret: niſi lõge pl'es cod.atra,legerēt:& epithetõ id lõge pl'a,& qd magis ꝓpriũ,& huic ſnĩȩ adcõmodati⁹ ſignaret.¶Fata ob.t.p.ĩ.v.] In Ro.co.Phas obſtat,vr̃ eē debuiſſe.Nõ s tm̃ lr̃a,deſyderat̃ ĩ verbo,obſtat.& Ser.ĩ caſti.exē.Phas obſtat,agnouiſſevr̃:quũ ꝑſertĩ expõit,phas,iura nãȩ.q͏̃q͏̃ neq; ea lectõ diſplicetFata obſtãt.q͏̃ vo

ſequitur

ſequitur,triſtiſq́ palus:lectionẽ eam rephendit Ser.ne duo ſint epitheta:mauultq́,triſti vnda,legere:vt in cod.Med.& in Porcio eſt.Sed enim pleriq́ cod.antiqui,triſtis,legũt:& in aliquot etiã,vndæ,cum dipht.vltima ſyllaba,vt duæ primæ dictiões in recto ſint,triſtiſq́ palus;reliquum poſſeſſiui,inamabilis vndæ. Sunt & qui legãt,innabilis:à no,nas:quod in veterib.exempl. non memini me legere. Sed neſcio,cur ea lectio,triſtiſq́ palus: appoſitiue,inamabilis vnda:quenquã offendere debeat:tametſi longè elegãtior ea eſt,quæ legit,palus inamabilis:addita rõne, cur inamabilis,triſti quippe vnda:quã στυγεϱὴν,Home.appellat,vbi fluuius Acheron,eiuſdẽ etymologiæ.

SERVIVS.

Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi:ſic illos nomine dicunt.
Heic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti cælant calles,& myrthea circum
Sylua tegit:curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædram,Procrinq́ locis,mœſtamq́ Eriphylen,
Crudelis nati monſtrantem vulnera,cernit,
Euadnenq́,& Paſiphaen:his Laodomia
It comes:& iuuenis quondam,nunc fœmina Cæneus,
Rurſus & in veterem fato reuoluta figuram:
Inter quas Phœniſſa recens a vulnere Dido
Errabat ſylua in magna,quam Troius heros,
Vt primum iuxta ſtetit,agnouitq́ per vmbram
Obſcuram:qualem primo quis ſurgere menſe,
Aut videt,aut vidiſſe putat per nubila lunam:
Demiſit lachrymas,dulciq́ affatus amore eſt.
[Infelix Dido,verus mihi nuntius ergo — ÆNEAS
Venerat extinctam,ferroq́ extrema ſecutam?
Funeris heu tibi cauſſa fui?per ſydera iuro,
Per ſuperos,& ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Inuitus regina tuo de littore ceſſi.
Sed me iuſſa deum,quæ nunc has ire per vmbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt,noctemq́ profundam,
Imperiis egere ſuis.nec credere quiui,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum,teq́ aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis?extremum fato quod te adloquor,hoc eſt.
[Talibus Æneas ardentem,& torua tuentem — POETA
Lenibat dictis animum,lachrymaſq́ ciebat,
Illa ſolo fixos oculos auerſa tenebat.
Nec magis incœpto vultum ſermone mouetur,
Quam ſi dura ſilex,aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe,atq; inimica refugit.
In nemus vmbriferum,coniux ibi priſtinus illi
Reſpondet curis,æquatq́ Sichæus amorem.
Nec minus Æneas,caſu percuſſus iniquo,
Proſequitur lachrymans lõgè,& miſeratus euntem eſt.

¶Partẽ fuſi mõſtrant.] Plures vult oſtẽdere,eos in quibus libido dñatur.¶Lugentes cãpos.]Quaſi lucis egẽtes:qđ etiã amorib.cõgruit.¶Durus a.]Immitis,inexorabilis.¶Tabe p.]Corpore paulatim deflucte.¶Secre. cælãt calles.] Amantib.congruit.¶Myrthea Syl.]Quę eſt Veneri cõſecrata.¶Curę nõ ipſa in morte re.]Hoc eſt etiã,illic amãt:& habent pactorũ imaginẽ criminũ:ſicut etiã de piis,dicturus eſt:vt,Quæ gratia currũ, Armorũq́ fuit viuis quæ cura nitẽtes,Paſcere equos eadẽ ſequit tellure repoſtos. Sanè ſciendũ(vt ſuprà diximꝰ)loqui eũ de amore generali:ſicut etiã Plato in Sympoſio tractat.Nihil enim intereſt, quid qs amet,dũmodo amore teneat.Notandũ etiã eſt:nam rarũ eſt:qa quum maſculino genere,ſuprà vſus fuerit:vt, Hæc quos durus amor.Nũc tantùm fœminarum ponit excẽpla:nõ quòd deſint viri:ſed elegit ſexũ, impatientẽ ad amandũ.tamen paulopoſt,etiã Sichæi facturꝰ eſt cõmemorationẽ.

Phædra. ¶His Phædrã.] Hæc fuit filia Minois & Paſiphaes, & vxor Theſei:quæ priuignũ Hippolytũ,amore capta, de ſtupro iterpellauit:& deſpecta apud maritũ,eũ falſi criminis detulit:q iratꝰ,inuocauit Ægeũ patrẽ:vt,Hippolyto,currũ agitãti,immitteret Phocã.quo facto,& Hippolyto interẽpto,Phædra,amoris impatiẽtia,laqo vitã finiuit.

Procris. ¶Procrin.] Hæc vxor Cephali fuit,q quũ venãdi ſtudio teneret,labore feſſus, locũ quendã adire cõſueuerat:& illic ad ſe recreãdum Aurã vocare:qđ quũ ſępe faceret,amorẽ in ſe mouit Auroræ,quæ ei canemvelociſſimam,Lęlapa noĩe,donauit: & duo haſtilia ineuitabilia, eũq́ in amplexꝰ rogauit:ille ait,iuſiurãdũ ſe habere cũ coniuge, mutuæ caſtitatis, quo audito,Aurora rñdit:vt probes igit coniugis caſtitatem,muta te in mercatorẽ. quo facto,ille iuit ad Procrin,& oblatis munerib.ĩpetratoq́ coitu,cõfeſſus eſt ſe eſſe maritũ:qđ illa dolens,quũ audiſſet à ruſtico,amare eum Aurorã, quam inuocare cõſueuerat ad ſyluas,ꝓfecta eſt:& in frutetis latuit ad dephendendũ maritũ,qui quũ,more ſolito,Aurorã vocaret,Procris egredi cupiẽs,fruteta cõmouit:ſperans Cephalus ferã,haſtã ineuitabilẽ iecit:& ignarꝰ interemit vxorẽ.

Eriphyle ¶Mœſtãq́ Eriphylẽ.] Hæc Amphiarai,auguris Argiui vxor fuit,quæ latentẽ bello Thebano,maritũ Polynici ꝓdidit,monili accepto, qđ ante vxori dederat.qui ductꝰ,ad præliũ hiatu terrę periit:cuius filius Alcmæon,poſtea matrẽ necauit:& eſt,vt Oreſtes furore correptꝰ.Vitupat ſanè Verg.ꝙ mœſtã,dixerit:quã Stygerẽ, legit apud Home.i.nocentẽ.Nã apud Home.eſt,ἰσον στυγεϱὴν ἐριφύλην.¶Euadnẽ.]Hæc vxor Capanei fuit,quæ ſe in ardẽtẽ mariti rogũ pcipitauit.¶Paſiphaẽ.] Hęc aũt(vt ſuprà dixim ꝰ) Tauri amore flagrauit.

Laodomia. ¶Laodomia.]Vxor Proteſilai fuit,quę quũ maritũ in bello Troiano periſſe cognouiſſet,optauit,vt eiꝰ vmbrã videret:qua re cõceſſa,nõ deſerẽs eam,in eiꝰ amplexib.periit.

Cæneus. ¶Nunc fœmina Cæneùs.] Cæneùs,virgo fuit,quæ à Neptuno pro ſtupri pretio,meruit ſexus mutationẽ.Fuit etiã inuulnerabilis,qui pugnando ꝓ Lapythis,à Cẽtauris crebris ictibus fuſtium paulatim fixus in terra eſt:poſt mortẽ tñ,in ſexum rediit.Hoc aũt dictũ oſtẽdit Platonicũ illud,animas per μετεμψύχωσιν ſexum plerũq́ mutare.¶Errabat.]Vagabat.& bene adluſit,quia & amauerat,& ſe interemerat,vt quaſi incertum eſſet,quẽ circulũ poſſet tenere. ¶Obſcurã.] Recẽti morte:vt ſuprà diximꝰ,¶Infelix Dido.]Veniali vtit ſtatu:& excuſat ſe per neceſſitatẽ:ne mortis cauſſa fuiſſe videatur.¶Verus mihi nũtiꝰ.]κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligẽdũ,quod ſit nũtiatus Didonis interitꝰ. Alij,ad ignem referũt viſum.Alij,ad Mercuriũ,qui ait,certa mori:ſed in neutro etiam ei genus mortis ſignificatũ eſt.& hæc dicit,¶Ferroq́ extr.ſequu.]

Nuntius Sanè qui nũtiat,genere tãtùm dicitur maſculino: quod aũt nũtiatur,licet neutro dicatur,tamen etiã maſculino.¶Fune.heu tibi cauſſa fui.]Ac ſi diceret,qui fueram ante cauſſa voluptatis. ¶Siqua fides tellure ſub imã eſt.]Vbi promiſſa,exitũ non habẽt.Reſpexit autẽ ad Orpheũ,qui receptã ꝑdidit coniugẽ.¶Quæ nũc has ire per vmbras.] Argumẽtatur ex eo,ꝙ eſt ad ĩferos ſubire, cõpulſꝰ ĩuitũ ſe reliqſſe Carthaginẽ¶Sẽta] Sq̃llida:& ẽ trãſlatio à terra ĩculta.

Situs. ¶Situ]Sitꝰ aũt,ꝓpe eſt lanugo q̃dã ex hũore ꝓcreata.Fit aũt ĩ locis carẽtib.ſole.¶Nec c. qui.]Argumẽtatione tẽdit, ac ſi dĩret,ſi crediſſe, fortè ẽt deorũ iuſſa cõtẽnere.¶Siſte g.] Diſcedere eã dat ĩtelligi.¶Extr.fa.]Qđ te adloquor,hoc ẽ aut qa deꝰ futurꝰ eſt:aut,qđ meliꝰ eſt,qa poſt mortẽ,tenebit alterũ circulũ viris fortibꝰ.i.nõ amãtibꝰ datũ.¶Torua]Pro torue.i. terribilr.¶Lenibat.]Pro leniebat.& antiq̃ dixit:vt,Squãmis auroq́ polibat.pro poliebat. Maiores em̃ in oĩb.cõiuga.impatiuo,bam,addebãt:& faciebãt impfectũ indicatiui,qđ adhuc in tribus obſeruat:in quarta etiã e,addit:vt nutri,nutriebã.¶Lachr.ciebat.] Sibi,aut certe illud dicit.Sermo quidẽ eiꝰ,Lachrymas exciebat:ſed immobilis mãſit.Nam ciere,proprie eſt alteri fletum mouere.

Cio. Tractũ eſt autem hoc de Home.qui inducit Aiacis vmbram, Vlyſſis colloquia fugientem:qui ei fuerat cauſſa mortis.¶Incœpto ſermone.]A principio oratiõis.¶Dura ſilex.]Saxi eſt ſpecies.Generalitas enim eſſe non poteſt, ſequente ſpecialitate.¶Cautes.] Nam cautem Marpeſiam,parium lapidem dicit.¶Marpeſia.] Marpeſos enim,mons eſt Pariæ inſulæ,habens duriſſimos lapides.¶Tandem.] Quaſi diu deliberauerit.¶Vmbriferũ.]Frondoſum.¶Priſtinꝰ.] Prior:quod difficile inuenitur.nam de hoc ſermone quærit & Probus,& alij.¶Reſpõdet curis.] Aut pari eam diligit affectione,quod in Ænea non fuit,vt expreſſio rei ſuprà dictæ

ſuprà dictæ ſit. ¶ Æquatq; Sichæus amorem.] Aut certe, reſpondet curis, par eſt mortis ſimilitudine. Ferro enim, vterq; conſumptus eſt. ¶ Proſequitur lachrymans.] Longè oculis, eam ſequebatur humentibus.

ASCENSIVS.

¶ Nec procùl, &c.] Proſequitur inſtitutũ ſuum: deſcribit enim locos, & gradus, in inferno exiſtentium, dicens, quarto loco diſtineri miſeros amantes: in quo ordine, eſt nonnulla æquitatis ſaltem humanę ratio. Nam infantes, ad Elyſios non mittuntur, quia nihil meruerunt; neq; ad tartara, quia neq; demeruerunt: ſunt ergo in primo limine: damnati autem falſo crimine, quia malum infamiæ non vitauerunt, nec munus vitæ expleuerunt (loquor ſecundùm Ethnicos) ſecundo loco deputati ſunt. Qui verò ſibi mortem pepererunt, quãuis certiſſime apud nos damnati perhibentur: tamen quia furore videntur grauiſſimo rapti, tertio loco addicuntur. Amantes verò, quorum magis voluntarius videt̃ furor, quarto gradui ſubduntur: de quibus nunc ſermo eſt. & Dona. ſic dicit, ¶ Fuſi in omnem partem.] Quocunq; oculos tendere poterant. ¶ Secretos.] Aut in abdito conſtitutos, aut ſeparatos. ¶ Curę non ipſa in mor. re.] Tanta fuit vis amoris, vt poſt mortem ab iiſdem curis non deſererentur. Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Nec. i. & non: procùl hinc. i. ab hoc iam dicto loco: campi lugentes. i. lucis egentes, aut lugentium: quia miſerorum amantium, mõſtrantur exiſtentes fuſi in omnem partem: quia ex omni genere mortalium, reperiuntur amoribus confecti: dicunt, ſup. enim illos, ſic, videlicet, lugẽtes nomine: & quia non dicit, qui dicant, intelligemus omnes ij, ſup. quos amor durus. i. intolerabilis, aut immedicabilis: pẽredit. i. abſumpſit: tabelenta. i. confectione ſanguinem corrumpente: crudeli. i. inclementi: celant hæc. i. hoc quarto loco: calles. i. vias frequentatas, & duras exiſtẽtes: ſecreti. i. ſemoti ab aliis: & ſylua myrthea. i. ex myrtho, quę eſt in tutela Veneris: tegit, ſup. eos: aut, & quos ſylua myrthea tegit, curæ non relinquunt, ſup. eos, in ipſa morte: quia amant, & curis afficiuntur, etiam poſt mortem (nam, vt poſtea apertius dicetur, qualis quiſq; inuenitur in morte, talis iudicatur, & in ea affectione permanet) Ipſe, ſup. Æneas: cernit his locis Phædram, filiam Minois, quæ Hippolytum priuignũ ſuum deperibat: & Procrin, vxorem Cephali: & ab eo, ob zelotypiã interemptã: & Eryphilem, cõiugem Amphiarai: mœſtã, quia nocentẽ ob culpam. ſ. nam non eſt ob id vituperãdus Maro, quòd mœſtã dicit: licet enim nocens, crimen in maritũ commiſit: mœſta tamen, & à filio interẽpta fuit: Eryphilẽ, dicit, mõſtrantem vulnera crudelis nati. i. à crudeli filio illata: & cernit Euadnem, filiã Martis, ex Thebe: & coniugẽ Capanei, quæ ſe in ardentẽ mariti rogum iniecerat: & cernit Paſiphaẽ, Minois vxorẽ, & Solis. filiã, quæ Tauri amore arſit, vt in principio huius. 6. dictũ eſt. Laodomia, vxor Protheſilai, qui primꝰ in bello Troiano periit, & vxor ipſa, in eius vmbræ cõplexibus: it comes, his ſuperioribus amatricibus: & Cæneùs, quondam iuuenis. i. mutatꝰ in ſexũ virilem. nam vt virgo, raro de viro: ita iuuenis, raro de fœmina, legit̃: & nunc fœmina rurſus. i. iterũ: & reuoluta. i. reuoluto tempore mutata: in figurã veterẽ. i. priſtinam. ſ. fœminã. Inter quas errabat Dido Phœniſſa. i. ex Phœnicia, & Phœnicũ regis filia, errabat. i. vagabat̃: exiſtens recens à vulnere. i. propter vulnus, pauloante ad inferos demiſſa: quam heros Troius. i. Troianꝰ, aut Trois, cognatꝰ. ſ. Æneas: vt. i. poſt quàm: ſtetit iuxta, ſup. eam, agnouit per vmbrã obſcurã: qualem quis, aut videt lunã ſurgere. i. oriri primo menſe. i. in principio mẽſis, hoc eſt in nouilunio: aut putat ſe vidiſſe per nubila. i. nubium caliginẽ: &, ſup. Æneas, demiſit. i. deorſum miſit lachrymas: & affatus eſt dulci amore. i. more dulciter amãtiũ: ô infelix Dido: ergo. ſ. quia te hic offendo, nũtius verus. i. veridicus, & vera nuntiũs, venêrat mihi. i. ad me. ſ. nuntiãs te extinctam. i. mortuã: & ſequutã extrema. i. vltima rerum, hoc eſt mortẽ: quia mors, vltima linea rerũ eſt: ferro. i. gladio, in quẽ incubuerat. Heu, dolẽtis interiectio: ego fui tibi cauſſa. i. occaſio: funeris. i. mortis: ego iuro per ſydera, per ſuperos, & per, ſup. eam fidem, ſiqua. i. aliqua fides eſt: ſub ima. i. profunda tellure, hoc eſt apud inferos: quòd, ſup. ô regina, ego ceſſi de tuo littore. ſ. Carthaginenſi, inuitꝰ: quia deorũ imperio coactus: ſed ſi inuitꝰ, miranda eſt amoris vis, quæ etiam tantũ virũ irretiuerat. Sed iuſſa deûm i. deorũ, quæ cogunt me nunc ire per has vmbras. i. per loca ſenta. i. ſqualida: ſitu. i. lanugine immũda, & mucore creſcẽte in loco humido, per quem rarus eſt tranſitus: & per noctem profundam (Probatio eſt ergo à maiori & difficiliori: nã ſi iuſſa deûm impulerunt ire ad inferos, facile potuerũt abſtrahere à Carthagine in Italiã) hæc dicit, iuſſa deûm: egere. i. impulerũt me, ſup. à Carthagine: ſuis imperiis: nec quiui. i. valui, aut potui credere: me ferre. i. adlaturũ tibi, meo diſceſſu: hunc tantũ dolorẽ, vt. ſ. teipſam interimeres: ſiſte. i. firma: gradũ. i. greſſum tuum, aut iter: & ne ſubtrahe, pro ne ſubtrahas te: noſtro aſpectu, pro aſpectui. Per hoc tacite ſignificat eam ad verba Æneæ fugã paraſſe: vnde addit, Quem fugis? hoc quòd ego adloquor te: extremũ. i. extremo loco: eſt fato. i. per fatum, aut per deorũ permiſſionẽ: Æneas lenibat, pro leniebat. i. mulcebat, & mitigabat, talibus dictis. i. verbis: animũ. ſ. Didonis, hoc eſt à parte totũ, ipſam Didonem: aut ſimulachrũ eius: ardentẽ. ſ. ira: & tuentẽ. i. inſpicientem: torua. i. torue, hoc eſt minaciter, & terribiliter: & ciebat. i. prouocabat, potiꝰ ex ſe, quàm ex illa: nam poſſumꝰ & nos, ad lachrymas ꝓuocare. Nam illa. ſ. Dido: auerſa. ſ. ab Ænea, in ſignũ indignatiõis: tenebat oculos fixos, ſolo. i. in terrã: nec mouetur magis vultũ. i. non habet magis motũ, vultum ſermõe incœpto. ſ. ab Ænea, ſed non cõpleto: quia nihil reſpõdet, quàm ſi ſilex dura ſtet. ſ. ante Æneã, hoc eſt ſtatua ex ſilice: aut cautes. i. lapis durus, marpeſia. i. paria, hoc eſt ex Paro inſula: vbi marmor, candidũ, & durũ eſt. Ipſa corripuit. i. ſimul rapuit ſeſe: tandem. i. poſt multã indignationẽ: & refugit inimica. i. infenſa: in nemus vmbriferũ. i. frõdoſum: vbi Sicheùs coniux: priſtinus. i. prior: rñdet illi curis. i. ſollicitudinibꝰ amorũ: & æquat. i. æqualem facit: amorẽ. ſ. ſuũ, in illã, cũ amore illius in ſe. Nec minꝰ. i. nihilominꝰ: Æneas perculſus. i. percuſſus, & afflictus: caſu iniquo, quòd. ſ. inuitꝰ, & ignorãs, ad mortem cõpulerat: proſequit̃ lachrymãs, & miſeratus eſt. i. miſericordia proſequutꝰ eſt: longè. i. per longũ ſpatiũ: eũtem. i. aufugientẽ. ſ. Didonem. De qua lectione addamꝰ & illud Donati, qđ, vt expoſitio textꝰ ẽ regiõe eius haberet̃, ſuperioribꝰ detraximus, & in hunc locũ recepimus. ¶ Vmbrã Obſcuram] Quũ dicit, vmbrã obſcuram, habuit aliquid luminis: id enim eſt obſcurũ, quod oſtẽdit aliquã lucẽ: ſed & maximas habet mixtas tenebras. ¶ Demiſit lachrymas] Non cogitauit flere: nam dolor verus, repẽtinos fletꝰ, non coactus excludit. ¶ Infelix Dido.] Perſonarũ, & cauſſarũ ratio habetur. Dido fuit aſpera, propter recẽtis facti cauſſam, cuius quãtus dolor fuerit, oſtẽdit exitus. Acerbitas etiã vulneris, & aſpectus authoris, dolorẽ duplicabat. Æneas autẽ, ſe reum agnoſcit: & interpoſita purgatiõe, factũ fatetur. Infelix Dido: oſtendit dolorem, quòd miſerabiliter ferat: & auget̃, quòd ferro perierit. ¶ Per ſydera.] Firmamentũ ponit purgatiõis: quia apud illã, fide carebat: & quia hominũ teſtimoniũ adhiberi non poterat, adhibet deorũ. ¶ Et ſiqua fides.] Quia neſciebat, quod genus iuriſiurãdi apud inferos eſſet, poſuit generalẽ iurationẽ. ¶ Inuitus.] Nõ te fugi: ſed potiorũ iuſſis, ceſſi. ¶ De tuo littore.] Q. d. mutaui locũ: ſed de animo retinui. ¶ Nec credere quiui.] Mendacio veriſimili tutatur cauſſam. Ipſa, primò ſilendo, & ſe auertẽdo, & poſtremo fugiẽdo, oſtẽdit iram.

PIERIVS.

¶ Nec procul hinc.] In Ro. codi. & aliquot aliis manu ſcriptis, hic, habet̃: magis tñ placet, hinc: vt eſt in reliqs excẽp. ¶ Crudeli tabe pẽredit.] In antiqorib. aliquot excẽp. peremit, legit̃: quod minime placet: quũ, peredit, ideo propriũ ſit, qđ amãtũ eſt mollis flãma medullas. ¶ Is Phædrã, Procrinq;.] Neq; illud placet qđ in Ro. cod. Procnin, legit̃. Non em̃, Procne, locũ habet inter amantes. Sed, Procris, Cæphali vxor. Præterea ſumptũ hoc ex Home. eſt, apud quẽ, φαιδήντε προκςίντιδομ, legit̃. ¶ His Laodomia.] In Ro. cod. & pleriſq; aliis manu ſcriptis, recte notatũ eſt per a, vocalẽ primã, in media ſyllaba, Laodomia: ita em̃ λαοδομεῖα, apud Gręcos, ſcribi neminẽ, vel mediocriter doctũ ignorare crediderim. Qđ verò Latini vocalẽ eã in o, mutarint, adhuc mihi non cõſtat: auditurꝰ verò haud grauate ſum, ſiquis ab antiquo aliquo authore traditum id oſtẽderit. ¶ Fato reuoluta.] In cod. quidẽ omnib. vulgatis, & aliquot ex his antiqorib. reuoluta, ſcriptũ eſt. In Roma. reuocata, legit̃. ¶ Primo quis.] In anti. pleriſq; co. qui, legit̃: ſed &, quis, reperit̃. ¶ Teq; aſpectu.] Quãuis nõnulli dicãt cod. eſſe veteres, in quib. aſpectui, ſcriptũ inueniatur, ea quæ apud Vergi. frequẽtiſſima eſt figura. magis tamẽ placet, aſpectu, per u, quia multa ea terminatiõe, acqſitiuo caſu poſita repiunt̃ apud Verg. Ciceronẽ, & Cęſarẽ. ¶ Lenibat dict.] In cod. aliquot antiq. lenæbat, per æ diphthõ. in penè vltima ſcriptum obſeruaui, vt in veterũ inſcriptiõib. dæco, amæcus, & ſiꝑia. Quo loco ſup Priſc. ait, tertiæ & quartæ cõiug. præteritũ impſectum à prima præſentis formari, o in e mutata: & addita, bam: excepto, eo, qđ ibã, facit: & deriuatis. Antiquos verò, in his præſertim quartæ, loco vocaliũ trãſmutato, pro i, & e, æ dipht. ꝓferre ſolitos, vt lenæbã, polæbã. Sed em̃ quũ huiuſmodi ſcriptionẽ, non in verbis tantùm eius cõiugatiõis & tpis: verũ in aliis etiã, & in ſyllabis à formatiõe non pendẽtib. atq; etiã in noĩb. in præpoſitiõib. & in aduerbiis repiamꝰ. Magis mihi placet Victorini ſnĩa, qui refert Næuiũ, & Liuiũ Andronicũ, quum lõga ſyllaba ſcribẽda eſſet, duas vocales poſuiſſe, præterq; quæ in i lr̃am inciderãt: eam em̃ per æ, ſcribere maluiſſe. Quam verò differẽtiã in his Lucil. ponere cõmẽtus ſit, quo diſtĩgueret ſimilia voce: alibi ex Velio Lõgo retulimꝰ. ¶ Auerſa tenebat.] In cod. aliquot antiq. aduerſa, legitur: qđ minime placet. ¶ Voltũ ſermo.] In cod. aliquot antiq. voltu, caſu ſeptimo legit̃. Sed, vultũ, quarto caſu, figuratiꝰ eſt. ¶ Proripuit ſeſe.] In Ro. cod. in Oblon. in Med. & pleriſq; aliis anti. legere eſt, corripuit ſeſe: tametſi, ꝓripuit, placere magis video eruditis aurib. ¶ Caſu ꝑculſus.] Veteres oẽs cod. quos legi, ferè paſſim, percuſſus, legũt. Videnturq; mortales tot ætatib. differentiã neglexiſſe, q̃ inter, ꝑculſum, & ꝑcuſſum, grãmatici ſtatuere. ¶ Proſeqtur lachrymãs lõgè & miſeratꝰ eũtem eſt.] Vltima huiꝰ carminis dictio, eſt, nuſq; in antiq. excẽp. habet̃. In Ro. cod. verſus totꝰ ita legit̃, Proſeqtur lachrymis longè & miſerat̃ euntẽ. Erat verò etiã in co. Lõgo. miſerat̃: ſed inde abraſum fuit: &, miſeratꝰ, repoſitũ. In Med. Proſeqt̃ lachrymas longè & miſerat̃ euntẽ. ſed, lachrymas, pro, lachrymãs, ſcriptũ, vt ſæpe reperit̃ in veterũ monumẽtis.

Inde datum molitur iter: iamq; arua tenebant
Vltima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Heic illi occurrit Tydeùs, heic inclytus armis
Parthenopeùs, & Adraſti pallentis imago,
Heic multum fleti ad ſuperos, belloq; caduci
Dardanidæ, quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit, Glaucumq;, Medontaq;, Therſilochumq;,
Treis Antenoridas, Cererique ſacrum Polybeten,
Idæumq; etiam currus, etiam arma tenentem,
Circunſtant animæ dextra, læuaq; frequentes:
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt, iuuat vſq; morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæq; phalanges,
Vt videre virum, fulgentiaq; arma per vmbras,
Ingenti trepidare metu pars vertere terga:
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam, incœptus clamor fruſtratur hiantes.
Atq; heic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusq; ambas, populataq; tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares:
Vix adeò agnouit pauitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus vltro,
[Deiphobe armipotẽs, gen⁹ alto a ſanguĩe Teucri, ÆN.
Quis tam crudeleis optauit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta de cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis aceruum.
Tunc egomet tumulum Rheteo in littore inanem
Conſtitui, & magna maneis ter voce vocaui:
Nomen & arma locum ſeruant: te amice nequiui
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.

SERVIVS.

¶Inde datũ.] Aut rõne fati: aut oblatũ fortuito. quod τυχόμ dicũt. ¶Vltĩa ar.] At q̃ multa ſupſunt: ſed dixit, q̃ſtum ad y lr̃am ptinet. In his em̃ q̃ dixit, mixta ſunt virtutib. vitia. In iis aũt q̃ ſequũt, pœnas nocẽtũ à meritis piorũ ſegregat. Nã inferi, aĩam in corpore cõſtitutã cõtinẽt. Hæc oĩa miſta: licet em̃ laudet in viris, virt⁹: tñ vitupat in illis, alienũ ĩpiũ cædib. occupare. Itẽ amare, priuignũ crimẽ eſt: virt⁹, maritũ. Alij legũt, Tenebant arua: q̃ vltima viri fortes decãtãt. i. quæ poſſident vltima. ¶Hæc.] Illic. ¶Tydeùs.] Œnei, & Altheæ filius: à Menalippo, in bello Thebano, extinct⁹. ¶Part.] Menalippæ, & Martis, ſiue Mẽaliõis fili⁹, rex Arcadũ, q̃ puer admodũ bella Thebana petiit. ¶Adraſti] ſ. rex Sicionis: deinde Argiuorum, Tydei, & Polinicis ſocer. ¶Pallentis.] Aut epithetum eſt vmbrarum: aut, quia extinctis ſex aliis, ſolus aufugit. Fugæ autem, comes eſt pallor. ¶Fleti.] Nobiles: quorum mortem, magna ſequitur lamentatio. ¶Ad.] Apud. ¶Caduci.] Mortui. à cadendo, hinc cadauer. ¶Longo ordine.] Ingenti multitudine. ¶Tres Antenoridas.] Multi ſupra dictos accipiunt: ſed falſum eſt. Nam Homer⁹ alios eſſe oſtendit. ¶Sacrum.] Sacratum. nomen pro participio. ¶Idæum.] Priami aurigã, legimus fuiſſe. ¶Etiam.] Adhuc. ¶Vſq;.] Diu. ¶Ceu quõdã petie. ra.] Oſtẽdit vitia nec morte finiri. ¶Hiãtes.] Clamare cupiẽtes. Dat aliis vmbris vocem his ſilẽtiũ, vt exprimat metũ, qui viuis quoq; adimit vocẽ: vt, Obſtupui, ſteterũtq; comæ, & vox faucib. hæſit. ¶Deipho.] Hæc Helenam duxerat, mortuo Paride, ad cuius domum prius ire neceſſe erat. ¶Lacerum ora.] Habẽtem ora lacerata. ¶Populata.] Vaſtata, ideſt difformia, ſublatis auribus. ¶Truncas.] Truncatas. ¶Inhoneſto.] Turpi. Terent. Illum ne obſecro inhoneſtum ſenem. ¶Pauitantem.] Timẽtem: ne agnoſceretur. ¶Tegentem.] Tegere volentem. nam truncatis manibus, quid tegebat? ¶Notis.] Amicabilibus. ¶Optauit ſumere.] Elegit vt ſumeret. ¶De te.] In te. ¶Rheteo.] Vbi erat Aſylum Aiacis, ſicut in Sygæo Achillis: & bene illis, quaſi vbi tutus eſſe potueram. Sanè Rheteium dicitur, & Rheteum facit: ſicut cytherea, & cithereia. ¶Arma.] Depicta. ſ. ¶Te.] Tuum corpus: vt, Nunc me fluctus habet.

Parthenopeus filius Atalantæ, nõ Menalippæ.

ASCENSIVS.

¶Inde datum, &c.] Docet quomodo progrediendo ad quintum circulum peruenerunt, in quo bellatorum ſunt animæ: nã & Martius, furor dicitur: ſicut & amorum. Non ergo ſola bellãdi gloria, purgatas facit animas, & ad Elyſios ducit. Nam, qui bello etiam iuſto inſudant, multa ſæpe deteſtando committũt: quia tamen, neq; omnino reprobandi ſunt, qui arma tractant: nec approbandi, non dicuntur: aut in ſummo ſiniſtræ partis literæ Pythagoricæ: neq; in ſummo dextræ. De qua re dicit Donatus, ſic, ¶Multum fleti.] Quia propter ſuas virtutes, magnum reliquerant luctum. ¶Sacrum Polybeten.] Oſtẽdit numina, ſuos in morte iuuare non poſſe. ¶Proceres.] Non tantùm ordine, ſed meritis Phalanges: ac ſi tota Græcia, ad inferos migraſſe videretur. Oſtendit igitur, quanti Æneam hoſtes feciſſent in bello: oſtendit etiam, non ſine multa ſua cæde viciſſe Græcos. ¶Tegentem.] Non quia poſſet manibus: ſed, quia toto ſe corpore ſubtrahere conabatur: aut, totum auertere. ¶Quis.] Non tam interrogantis hæc ſunt, quàm admirantis, & dolentis. Admiratur primò, cogitare quẽpiam potuiſſe, tot aduerſa ſupplicia in viro tam forti: deinde, quòd auſus eſſet implere: deinde, quòd totum corpus ſupplicio inſectatus eſſet. ¶Feſſum Procubuiſſe ſuper aceruum.] Magna laude afficit. non enim dicit, occîſum: ſed, procubuiſſe laſſatum. ¶Egomet.] Quaſi dicat non aliis cõmiſi. ¶Inanẽ.] Quia inter hoſtes cõfuſus iacẽs, reppiri non potuiſti. ¶Te ami.] Feci, q̃d potui: non, q̃d volui: q̃a te reppire nõ potui. Hæc

potui. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Æneas molitur. i. cum molimine, & ſummo conatu pergit. Inde. i. deinde: aut potius, ab eo loco: iter datum. i. conceſſum ſibi à fatis: quum cæteris negatũ ſit, ab eo vno circulo, tranſire ad alium, niſi purgatione facta: & tenebant iam arua, quæ vltima. i. quas vltimas partes: aut, quorum vltimas partes, clari bello frequentant ſecreta: aut (ſecundùm Seruium) tenebant vltima arua. ſ. purgandorum: hoc eſt, quorum operationes, habent mixta virtutibus vitia: quæ. ſ. loca: ſecreta. i. ſepoſita ab aliis locis: clari bello frequentant. i. habitant, & colũt frequenter: Tydeùs, pater Diomedis, & filius Ænei: occurrit hæc. i. hoc loco: illi. ſ. Æneæ: & Parthenopeùs, filius Atalantæ (vt Beroaldus docuit ſuprà, ad illud, Triſtiſq; ſenectus.) inclytus. i. glorioſus, & clar⁹ armis, ſup. occurrit illi hæc: & imago Adraſti pallentis. ſ. præ timore, quia aufugerat: hæc, ſup. occurrũt, illi Dardanidæ, multum fleti, ad ſuperos. i. nobiles, quorum mors fletibus honorata eſt: & caduci. i. qui cecîderunt: bello. i. per bellum: aut, in bello: quos ille. ſ. Æneas, cernẽs oẽs lõgo ordine: ingemuit. i. multũ gemuit. ſ. Glaucũ, Medonta, & Therſilochũ viros illos, Troianis olĩ fautores. Glauc⁹ em̃ erat Liciorũ ductor: cui⁹ ſingulare certamẽ deſcribit Home. li. Ilia. 6. dicẽs, eos ĩfecta pugna deſiiſſe, mutatis armis aureis Glauci, p ferreis Dĩõedis: vt Hora. 1. ſer. meminit. Fuit aũt (teſte eodẽ Home. li. 2. Ili.) q̃dã Medõ, fili⁹ not⁹ Oilei, ex m̃re Rhena: ſed hæc de Troiano loq̃r. Fuit itẽ Ideùs, q̃dã fili⁹ Darethis, cui⁹ idẽ meminit. Fuit & ali⁹ fili⁹ Priami, cui⁹ etiã meminit, dũ ĩtroducit Priamũ vẽiſſe ĩ caſtra Achillis. Polybetes aũt, fuit ſacerdos Cereris: vñ in. 2. dictũ eſt, Tẽplũq; vetuſtũ deſertæ Cereris: ĩterfecto. ſ. ſacerdote. Et, ſup. vidit hæc, tres Antẽoridas. i. Antenoris filios, q̃ ſũt Archelo⁹, Acamas, & Elycaõ: & Polybetẽ ſacrũ. i. ſacratũ Cereri: & Idæũ, Priami aurigã tenẽtẽ: etiã. i. adhuc. ſ. apud ĩferos, curr⁹, & etiã arma. Aĩæ freq̃ntes. i. crebræ circũſtãt, dextra, & læua. i. ſiniſtra. ſ. parte: nec ſatis ẽ, vidiſſe ſemel: ſed iuuat. i. delectat: vſq;. i. cõtinuò ĩmorari: dubiũ aũt vr̃, an Æneã delectet vidiſſe aĩas? an aĩas, Æneã? ſed poti⁹ dixero, q̃ aĩæ affectauerĩt videre Æneã, q̃ a ſeq̃r: &, ſup. iuuat: cõferre gradũ. i. cõgredi: & diſcer̃ cãs veniẽdi. i. cur Æneas aduenerit. Et, p̃ceres Danaũm. i. Græcorũ: & Phalãges Agamẽnoniæ. i. quaſi toti exercit⁹, q̃ ſub Agamẽnone ſtipẽdia fecerãt: vt. i. poſtq̃: videre virũ. ſ. Æneã, adhuc virũ: & arma. ſ. ei⁹, fulgẽtia p vmbras: trepidare, p trepidabãt: aut, cæperũt trepidare ĩgẽti metu. Pars, ſup. cœperũt v̾tere terga: ceu. i. veluti: petiere quõdã rates. i. naues ſuas: ps. i. pti: ipſi, ſup. cœperũt: tollere. i. eleuare, vocẽ exiguã: q̃a verã vocẽ, vmbræ nõ h̃nt: vñ clamor ĩcœpt⁹ fruſtrat̃ hiãtes. i. facto hiatu, clamare putãtes. Si tñ null⁹ vagit⁹ plorat⁹, aut vox fuit apd̃ ĩferos: nõ ẽt potuiſſent loq. Atq; ipſe Æneas, vidit hæc. i. ĩ hoc cãpo bellatorũ, Deiphobũ (q̃a Græce, Deiphobos dr̃: nõ ſcribet̃, Dæphob⁹: ſed q̃tuor ſyllabarũ ẽ) Priamidẽ. i. filiũ Priami, ex Hecuba laniatũ toto corp̃e: & lacerũ ora crudel̃r. i. h̃ntẽ ora crudel̃r, & ĩmaniter lacerata: ora (dicit) & ãbas man⁹: & tempora. i. ptes capitis, ſcd̃m auriculas: popl̃ata. i. ſpoliata, & denudata: aurib. i. auricul̃: raptis. i. ablatis: & nares. i. naſi meat⁹: trũcas. i. trũcatas: vulnere ĩhoneſto. i. turpi: q̃a honeſtũ, pulchrũ vocam⁹. Ipſe vix. i. cũ difficultate: adeò. i. oĩno: agnouit, ſup. eũ: pauitãtẽ. ſ. præ rubore: & tegẽtẽ dira ſupplicia. i. plagas diræ illatas, p ſupplicio: & cõpellat. i. adloq̃r, cũ appellatiõe ei⁹: vltrò. i. priuſq̃, ille ſe offerret voecib. notis. i. ſermõe p̃rio: aut, p̃prio noĩe ô Deiphobe, armipotẽs gen⁹. i. p̃genies, ab alto ſanguĩe Teucri: q̃s optauit ſũere de te tã crudeles pœnas? q. d. ĩ mãiſſim⁹ nimirũ fuit: & ſi fortè talis repiri potuit, q̃ vellet: cui licuit. i. cui p̃miſſũ eſt à diis, tm̃. ſ. pœnarũ, ſũere de te? q. d. etiã, ſi q̃s voluiſſet, deos tñ p̃mitter̃ ñ debuiſſe. Fama tulit. i. d̃tulit: mihi. i. ad me, te feſſũ

Ordo.

ſuprema nocte.i.quũ Troia excĩderet,de vaſta cæde.i.occiſiõe: Pelaſgûm.i.Græcorũ,quos occidiſti: ꝓcubuiſſe ſup aceruũ.i.cumulũ: ſtragis.i.ſtratorũ: cõgregationis cõfuſæ.i.mixtę,ex nobilib.& ignobilib.ex amicis inter ſe,& inimicis. Egomet.i.in propria (vt dicũt) pſona,non habẽs fidẽ alteri: cõſtitui tũc.ſ.poſtq̃ id audiuerã: tumulũ inanẽ.i.cœnotaphiũ: ſepulchrũ ſimulatũ, quod pro vero erat,dum cadauer haberi non poterat: in littore Rheteo.i.Rhetei ꝓmõtorij Troiani,& vocaui ter,magna voce: manes.ſ.tuos.i.ſpiritus vagos,vſque ad exequias ſepulturæ,ſecundùm Ethnicos. Nomẽ.ſ.tuũ: & arma.i.inſignia tua: ſeruãt locum.ſ.ſepulchri: ô amice,ego nequi conſpicere te.i.ſimulachrũ tuũ: aut corpus tuũ: & ponere illud terra patria,decedens.i.quũ decederẽ: terra patria.i.de patria mea.poteſt enim bis conſtrui.

PIERIVS.

¶Cererię ſacrũ Polybetẽ.] Nominis huius proprij,penè vltĩa varie ſcribiť in antiq.cod. Nam & Polypœten,& Polybuten,& Polybotẽ,legas: p̃ter varietates alias,q̃ vulgatis in cod.exiſtũt. Sanè quidẽ πολύποιτης,propriũ viri nomẽ apud Gręcos. Sed hic Perithoi fili⁹: vt Home. ἰλ.μ. τὸν μὲν πειριθόος υἷα κρατερὸν πολύποιτην. Qui quidẽ in Troianorũ comitatu,qd agat,nõ video, neq; succurrit nunc inter Troianos nomen id poſitum. Alia verò forma,& ſignificato,πολύβωτης eſt: vnde ſibi fortè Verg.nomen ex cõmodo ſuo confinxerint. Neq; enim ita ſe Latini Græcis addixêre,vt non ius ſibi eſſe voluerint, non tantùm literas & ſyllabas,verum totũ etiam interdũ nomen,quod ab ipſis mutuo caperent variandi. ¶Idæumq; etiam currus,etiam arma tenentem.] In Ro.codi.currũ, vnitatis numero,abſq; vlla colliſione legiť: & ita prius in qbuſdã aliis legebať,qui nunc abraſi ſunt: non ita tamen,vt non,currũ,antiquã lectionem inſpicias. Probus tamen (vt alibi dixim⁹) Vergiliũ ait huiuſmodi cõcurſum,niſi faceret ſynalephã ſumma vitaſſe diligẽtia. ¶Veniendi diſcere cauſſas.] In antiqs cod.Ro.& aliquot aliis,poſcere cauſſas,legiť: eodem modo,quo etiã in.I.legi oſtẽdim⁹. ¶Vaſta de cæde.] Antiqui oẽs cod.legũt,vaſta te cæde: pro noĩe ſecũdę pſonæ accuſatiui caſus interpoſito. ¶Rheteo in littore.] In Ro.co. abſq; p̃poſitiõe,Rheteo littore,ſcriptũ eſt: nõ ita in aliis: & lõgè meli⁹ ea inſerta ſonat. ¶Nomẽ & arma locũ ſeruãt.] In Lõgo. cod.locus,ntõ caſu legiť.ſed ita,ſeruat,etiã ſingulare eſſe debuiſſet: locũ,tñ quarto caſu,caſtiorẽ eſſe lectionẽ oſtẽdit: locus alter in.7. Et nunc ſeruat honos ſedem tuus,oſſaq; nomen, Heſperia in magna,ſiqua eſt ea gloria,ſignat.

SERVIVS.

¶Omnia.] Quia cõſtituto tumulo,manes vocauit. ¶Funeris.] Fun⁹ eſſe nõ potuit, vbi ne cadauer qdẽ fuerat. ¶Fata.] Secundùm mathematicos,

Atq; heic Priamides. Nihil ô tibi amice relictũ eſt, DE. PO.
Omnia Deiphobo ſoluiſti, & funeris vmbris:
Sed me fata mea, & ſcelus exitiale Lacænæ

maticos,qui dicũt inimicitia etiam ex fato deſcẽdere: vnde, Coniux fatum,& ſcelus Helenæ, per quæ mors ſibi vẽnit. ¶Monu.] Quòd mentes

His merſere malis,illa hæc monimenta reliquit.
Nanq; vt ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus,noſti,& nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Quum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama,& armatum peditem grauis attulit aluo:
Illa chorum ſimulans,Euanteis Orgia circùm
Ducebat Phrygias,flammam media ipſa tenebat
Ingentem,& ſumma Danaos ex arce vocabat:
Tum me confectum curis,ſomnoq; grauatum
Infelix habuit thalamus,preſſitq; iacentem
Dulcis & alta quies,placidæq; ſimillima morti:
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Euomet,& fidum capitis ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum,& limina pandit
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum
Quid moror? irrumpunt thalamo comes additur vnà
Hortator ſcelerum Æolides(dij talia Graiis
Inſtaurate,pio ſi pœnas ore repoſco)
Sed te qui viuum caſus,age fare viciſſim,
Attulerint:pelagi'ne venis erroribus actus?
An monitu diuum? an quæ te fortuna fatigat?
Vt triſteis ſine ſole domos,loca turbida adires?

mentes moneant:& mediū eſt:vnde hic de malis. cōtrà verò in.3.Manuum tibi quę monumenta mearū ſint puer.¶Egerimꝰ.]Metri cauſſa corripuit.¶Meminiſſe.] Neceſſe eſt.Sic Cice.Cui placet, obliuiſcitur.Cui dolet, meminit. ¶Super ardua.] Aut quia in arce collocatus eſt:aut, quia fractis muris, ſupra tractus eſt.¶Grauis] Grauidus:vt,Non inſueta graues tentabūt pabula fœtas.¶Euantes.]Bacchātes. ſ.Phrygias:aliter nō ſtatverſus.Euan enim,eſt Bacchꝰ. ¶Chorum] Multitudinem ad ſacra collectā.¶Circùm Ducebat.] In duos diuiſit verſus, compoſitam dictionem.Nam Lyrici,etiam ſimplicem diuidunt. ¶Confectum curis] Nam ſi gaudiis vacauerant: tamen oſtendit illud Statij,Stant veteres ante ora metus:vt non diſcederent curæ, p̄teriti belli.Alij dicunt, curas:quia haberet coniugem pernicioſam maritis.Vnde ſequitur in ironia.¶Egregia coniux.]Vocat,& pandit.i.pandit,& vocat. ¶Æolides.] Vlyſſes: quia vbiq; ſic inducitur:nā Anticilia mater,añ Laertis nuptias,clàm cum Siſypho, Æoli filio cōcubuit.Alij,Ilidem,legunt:de quo non legimus. ¶Actus.] Non ad inferos:ſed ad locum,in quo inferorum deſcenſus eſt.Nam ſub terra,ſunt inferi.Vel altius,intellige:ſecundùm corographos, qui volunt terram ſphæricam eſſe:& vndiq; aqua,& aere ſuſtentari.Quod ſi eſt ad antipodes,poteſt nauigatione perueniri:qui nobis inferi ſunt,vt nos illis:hinc eſt,quòd ſub terra, inferos dicimus.Tyberianus etiam dicit,epiſtolam eſſe ab antipodibus, apud nos vento allatam, quæ habet ſuperi inferis ſalutem:qua occaſione tractat hoc reciprocum,quod diximus ſuprà:& prudentiores dicunt animas,per μετεμψύχωσιν,ad alterius terræ partis corpora tranſitum facere.i.non in eodem climate verſari.Hinc Luca.Regit idem ſpiritus artus,Orbe alio longè canicies ſit cognita vitę.Eſt autem Homericum.nam illic Vlyſſem, Elpenor ſimiliterq; interrogauit.¶Sine ſole.] Nam quod dixi, Solemq; ſuum ſua ſydera norunt.de Elyſiis intelligit.

Euan,

ASCENSIVS.

¶Atq; hęc Priamides.]Ponit reſponſum Deiphobi,idem aſſerentis,videlicet amicum eſſe,& pium virum:talis enim vbiq; inducitur propter Cæſarem, vſq; ad pœnitentiam clementem. Docet,quomodo ego ſic lacer appareat.Circà quem locum dicit Donatus ſic,¶Illa.] Propter odium nomen non poſuit:ſic ſuprà,Lacænæ,dixit.¶Infelix thalamus.] Vel quia in eo,talē habui vxorem:vel quia ibi,tot ſuppliciis ſum affectus.¶Coniux.] Ex hoc nomine,deteſtabilius ſcelus facit:quòd violatum ſit coniugium,quod ſacrum eſſe oportet. Coniux:non dixit, mea:ſed quę multorū fuiſſet:neq; ſe amaret.¶Dij talia Graiis] Pulchra apoſtrophe:& multa continens.Oſtendit autem tanti ſceleris,ſolos deos vltores eſſe poſſe.¶Age fare.]Quærit optime Deiphobus:ſed Poeta,optimo conſilio abſcindit reſponſionem,ne dicta iterū dicenda ſint.Hæc ille. ¶Ordo eſt.Atq; Priamides.ſ.Deiphobus, ſup.reſpondit,aut loquutus eſt: hęc.i.ad hæc dicta Æneæ:ô amice,nihil relictum eſt tibi.i.à te:tu ſoluiſti Deiphobo omnia.ſ.quæ pſoluere amico poteras:& vmbris. i.ſimulachris funeris:quia verum funus eſſe non poterat:ſed mea fata.i.mala,ex fato prouenientia:aut ad quæ natus mihi videor mala:& ſcelus exitiale.i.perfidia execrabilis.Lacænæ.ſ. mulieris,hoc eſt Helenæ, merſere me his malis:illa.ſ.ſceleſta Lacæna:reliquit hæc monumenta.i.memoriam ſui,factura ſtigmata,nanq; tu noſti:vt.i.qualiter, nos egerimus ſupremam noctem.i.magnam partem ſupremæ noctis:inter gaudia falſa. i.deceptoria:quia ſperabant Græcos abiiſſe:& ideo gaudiis, ac vino indulgebant:vnde dictum eſt in.2.Inuadunt vrbem ſomno,vinoq; ſepultam:ac neceſſe eſt,nimium meminiſſe.i.nos memores eſſe:quod de Deiphobo manifeſtum eſt,de Ænea quoq;: quia dixerat in.2.de malis Troiæ:& quorum pars magna fuit: quum equus fatalis.i.fatis volentibus nobis,fatum.i.exitium ferens:venit ſaltu.i.ſaliuit quodammodo:quia ruptis muri ſuper Pergama

Ordo,

per Pergama.i.mœnia Troiana : ardua.i.valde alta:& tamen equus, adhuc altius extollebat caput:& ipſe equus grauis.i.fœtus:attulit aluo.i.in aluo ſua, peditem armatum: quia dictum eſt, Vterumq; armato milite cōplent . Illa.ſ.nota adultera, & fūdi noſtri calamitas Helena : ſimulans choreum.i. choream bacchantium,præ lætitia:ducebat Orgia.i.feſta Bacchanalia,quæ noctu fiebāt:inter Phrygias.ſ.matronas.Euantes.i.bacchantes:& Bacchum (qui Euan dicitur)inuocantes. Ipſa.q.d.in propria perſona, exiſtens media.i.princeps Bacchantium,tenebat ingētem flammam.i.facem:& vocabat Danaos ex ſumma arce dato.ſ.īdicio flammæ,quod & nautis dari ſolet.Thalamus infelix.i.qui me infelicem fecit:thorus.ſ.coniugalis cum Helena:habuit me tunc confectum curis.ſ.longi belli præteriti:& ſomno præſenti,propter præteritas vigilias.(Et bene dicit,habuit me:& non ego habui: quia qui coactus,& oppreſſus cubat,haberi potius videt,quàm habere.)& quies dulcis,& alta.i. pfunda, & ſimillima morti placidæ.i. tranquillæ:poſtquàm tranſacta eſt:aut iā maturæ,preſſit me iacentē.i.pfundiſſime obdormiui.Cōiux egregia.i.inſignis:ſed malignitate,aut ironia eſt.q.d.quā egregiā putauimꝰ, qui pro ea tot bella ſubiuimꝰ:emouet interea tectis.ſ.meis,oīa arma:& ſubduxerat.i.ſubripuerat,& clàm abſtulerat, capiti.ſ. meo:enſem fidū.ſ.cuſtodē virorū fortiū:nā ob timorē eiꝰ,nemo eos inuadere audet:&vocat Menelaū.ſ.primū maritū ſuū,intra tecta:& pādit.i.apit:limina.i.oſtia,quę ſunt ſup limina. Scilicet cū ironia,amara:ſperās id fore amāti.ſ.Menelao:magnū munꝰ i.obſequiū,aut bñficiū:& famā.i.infamiā veterū malorū,poſſe extingui.i.deleri:ſic.i.per tale munꝰ.Quid moror.i.ad quid te plurib.ſuſpēſum teneo:ipſi.ſ.Græci innumeri:irrumpūt.i.vi irruunt:thalamo.i.in thalamū noſtrum:Æolides.i.nepos Æoli, filius Siſyphi,videlicet Vlyſſes(qui per contemptū,Æolides dicitur,quaſi ex ſtupro genitus,non ex Laerte matrimonio,vnde De cantu Syrenſim, Sanguine Siſyphio generatꝰ vectus Vlyſſes.) hortator.i.inſtigator:ſcelerum.i.ſceleratorū facinorū:additur.ſ.aliis,comes:vnà.i.pariter:ô dij,inſtaurate.i.inſtar illius facti reddite,hoc eſt ad æqualitatem pœnæ:Graiis.i.Græcis:talia.ſ.facinora:ſi ego repoſco pœnas ore pio.i.inſonte,& quo deos colui. Sed age fare.i.eloquere:& dic nobis viciſſim,qui caſus attulerint te viuum:ne,pro an:venis actus erroribꝰ pelagi? an monitu diuū? an quę fortuna fatigat te:vt adires.i.adire cōpelleris,domos triſtes,& loca turbida ſine ſole? huius interrogationis reſpōſio,prius habita eſt:& ita non reſpondet Æneas, vetante Sibylla.

PIERIVS.

¶Atq; hęc Priamides.] In Roma.cod.& in quibuſdā aliis admodum antiquis,legere eſt,Ad quæ Priamides. In Longo.Ad quem:quorum vtrūq; pluribꝰ magis placere video,quàm quod in vulgatis habetur exēplaribus.¶Relictum eſt.].In nullo ex his veteribus codi.inueni verbum,eſt:quæ phraſis magis Vergiliana videtur,itur.¶Grauis attulit aluo.] In Roma.cod.alueo, legitur. Sed magis placet,aluo:vt in aliis habetur.& in.2.eodē modo dictum,Nota cōdūtur in aluo.¶Coniux.] Dictum iam, neq; codi.antiquos,neq; veteres inſcriptiones,vllam huic nomini ſcribūdo legem præfixiſſe:veteres tamen grāmaticos,ux,literis,vt nux,terminandā id adnotaſſe.¶Irrumpunt thalamo.] In Roma.codi.ac pleriſq; aliis,inrumpūt thalamos,accuſatiuo caſu legitur:ſed,thalamo,dandi caſu,magis poeticum videtur. ¶Additur vnà.] In cod.antiquis penè omnibus,additus participij,non verbi voce ſcriptum eſt,additur:tamen non diſplicet. ¶Dij talia Graiis.] In antiquis codi.& di,& Grais,vnico tantùm i,notata ſunt:de quibus alibi.¶Pio ſi pœnas.] In Ro.cod. pios,legitur.ſed id librarij potius impitia,quàm ita quis legendum autumēt.¶Age fare viciſſim Attulerint.] In anti.aliquot, Attulerūt,finitiuo modo habet:&,(age fareviciſſim),per interpoſitionē:ſequit enim,Pelagi'ne venis:nō venias,quāquā puncta ipſa,figurā eloquutiōis mutare poſſunt.

¶Hac vice ſermonum roſeis aurora quadrigis POETA
Iam medium ætherio curſu traiecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breuiterꝙ; affata Sibylla eſt.
¶Nox ruit Ænea, nos flendo ducimus horas: SIBYLLA
Heic locus eſt, parteis vbi ſe via findit in ambas,
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis, at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.

SERVIVS.

¶Hac vice.] Hæc ſacra, præter vnius diei ſpatium, non tenebant: vnde timet Sibylla, ne datum .i. conſtitutum tempus, inanibus fabulis teratur: quod autem dicit, Aurora medium axem traiecerat, oſtēdit, ꝙ ſecūdùm Thuſcos, diei ort⁹, eſt à ſexta diei hora. Ortus enim diei, habet Auroram. Dona. tamen dicit, Auroram, cum quadrigis, ſolem ſignificare. ¶Breuiter.] Quod congruit moram obiurgāti. ¶Nox ruit] Ideſt imminet: ſi per diē, ſacra celebrant̄: ſi per noctem, finitur. ¶Flendo.] Proprie, nam & lachrymæ, & gemitus fuerāt. ¶In ambas.] Cōpendioſius, quàm ſi duas diceret. Poteram⁹ enim etiam ſperare. Sic Salluſt. Inter ſecundum, atꝙ; vltimum bellum Carthaginenſe, & non tertium. ¶Elyſium.] Ad Elyſium. ¶Malorum.] Impiorum.

Deiphobus contrà. [Ne ſæui magna ſacerdos, POETA
Diſcedam, explebo numerũ, reddarq́ꝫ tenebris. DEIPH.
I decus, i noſtrum, melioribus vtere fatis.
[Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit. POETA
Reſpicit Æneas ſubitò, & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circũdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis]
Tartareus Phlegethon, torquetq́ꝫ ſonantia ſaxa.
Porta aduerſa ingens, ſolidæq́ꝫ adamante columnæ:
Vis vt nulla virum, non ipſi excindere ferro
Cœlicolæ valeant: ſtat ferrea turris ad auras,
Tiſiphoneq́ꝫ ſedens palla ſuccincta cruenta,
Veſtibulum inſomnis ſeruat noctesq́ꝫ, diesq́ꝫ.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæua ſonare
Verbera, tum ſtridor ferri, tractæq́ꝫ catenæ.

piorum. ¶Impia.] Vbi impij puniuntur. ¶Ne ſæui.] Antiquius dictum. i. ne ſæuias. Nec imperatiuum, iungimus aduerbio imperãtis.

Explebo ¶Explebo] Vt diximus, explebo, i. eſt minuam. Ennius, Nauibus explebant ſeſe, terramq́ꝫ replebant. Quem Caper ſequutus, quum de præpoſitiõe extraheret, hoc exẽplum poſuit, Ego minuam veſtrum numerum, & reddar tenebris. Nam circà Æneam, & Sibyllam, aliquid lucis fuiſſe intelligimus. Alij, explebo, male putant, cõplebo eſſe vmbrarum. ſ. quibus exceſſerat numerũ. Alij explebo, numerum dicũt eſſe finitum, tempus ſtatutum purgationi, & in corpus reuertar: vt hoc ſit, Reddarq́ꝫ tenebris: vt illud, Clauſæ tenebris & car. c. vt ſit ſenſus, iraſceris mihi, quaſi homo: nõnne & ego homo futurus ſum? Alij legunt, cur iraſceris, in his locis ſum: quandiu vitæ per vim ereptæ, expleam tempus poſt tenebris. i. meis ſedibus reddar. Sed hæc non congruunt. Non enim intelligere poſſumus Deiphobum reſpondiſſe ad alia, q̃ꝫ Sibylla voluerit. ſ. illum abſcedere. ¶I decus, î noſtrũ, m. v. f.] Vel, î decus noſtrum, & vtere melioribus fatis, inferorum comparatione: quia ait ſuprà, An quę te fortuna fatigat, Vt triſtes ſine ſole domos. Vel, vtere melioribus fatis noſtrum. i. quàm aut ego, aut tu habuerim⁹. ¶Mœnia.] Tartarũ exprimit, quẽ vult eſſe carcerem nocentum. ¶Lata.] Vt oſtendat numerum malorum. ¶Triplici.] Valde munitum explicat locũ. ¶Torquet.] Trahit. ¶Aduerſa ingens.] Diſtinctione tollitur vitium duorum epithetorum. ¶Adamante.] Quo lapide nihil eſt durius. ¶Virum.] Virorum fortium. Cice. Virum res illa quærebat. Per hoc oſtendit nullum de Tartaro poſſe ad ſuperos egredi, ne deorum quidem fauore. ¶Stat.] Eminet. ¶Auras.] Auras autem, inferis congruas intelligamus: & Sta. de Mercurio ait: Pigræ auræ eius impediebant volatum. De illo enim loco multi quærunt.

ASCENSIVS.

¶Hac vice, &c.] Recitat quomodo increpante Sibylla, quia tẽpus negotio ſuo debitum fando, nequidquam contereret derelicto Deiphobo, Æneas tartara prætérgraditur, ad Elyſium tendens. Vnde Dona. ¶Sed comes] Quæ illi propterea iũcta fuit, vt omnibus inſtrueret ignorantem. ¶Breuiter.] Ne longitudine ſermonis tempus tereret, quum ipſa breuitatis admoneret. ¶In ambas.] Honeſta eſt loquutio, in ambas, potius quàm in duas: intellige enim, quòd ambas vias dixerit, quæ eſſent natæ ex vna. ¶Melioribus vtere fatis.] Placuit Sibyllam & Æneæ felicia ominatus eſt. ¶Mœnia lata videt.] Locum deſcribit idoneum coercendis reis. Primò, triplici muro clauditur: ne facile euadere poſſint. Portæ ita ſunt robuſtæ, vt neq́ꝫ diuina vi, neq́ꝫ humana poſſint frangi. Poſtremo, omnia, fluuius claudit: qui & ſaxis, & fluminis tranſitum prohibet. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Ordo.
Aurora traiecerat roſeis quadrigis, quibus. ſ. inuecta erat: hac vice. i. durante hac viciſſitudine ſermonum: iam axem mediũ, in, ſup. curſu æthereo. i. quem facit in æthere: non illic. i. iam apud ſuperos, erat medium noctis: & ſiquid eſſet diei apud inferos medium diei: vnde quia nocte vna, omnia debebãt peragi, quæ peragenda erant apud inferos, vt quum ſequẽte ſole ad ſuperos redeant: & vt per inſomnia hæc omnia acta peritiorib⁹ ſignificentur, dicit: quia medio péracto apud inferos die: & apud ſuperos, nocte: quia Aurora, medium curſum peregerat, quę primo mane oritur: admonitum eſſe Æneam à Sibylla, vt ad cętera properarent, quorum immemor videbatur, quia addit, Et fors. i. fortè: ipſi traherent, per talia. ſ. colloquia: omne tempus datum. i. conceſſum eis apud inferos eſſe: ſed comes. ſ. Sibylla, admonuit: & affata eſt, ſup. Æneam, breuiter. ſ. pro negotio: ne quod carpit, committat. dicit ergo, ô Ænea, nox ruit. i. imminet apud inferos, & deſinere incipit apud ſuperos. Nos ducimus. i. abſumimus: horas. ſ. multas, flendo. q. d. ea re opus nõ eſſe tũc temporis: hic locus eſt, vbi via findit ſe, in ambas partes. i. hic eſt biuium, cuius altera via. ſ. dextra, tendit ad locum beatorũ: altera. ſ. læua, ad loca in æternum damnatorum. Dextra, ſupp. eſt, quæ tendit ſub mœnia magni Ditis. i. Plutonis, qui diuitias ſuas apud inferos habet: & (vt ſuperius ex Macrobio allatum eſt) tunc primum diuites putabantur animæ, quãdo erant receptæ in regna Plutonis, in Elyſios. ſ. campos: nam habet idẽ Pluton, etiam reorum, ac noxiorũ carcerem, videlicet tartara. Hac. ſ. per dexteram, eſt nobis iter Elyſium. i. ad Elyſios campos. At. i. ſed: læua i. ſiniſtra: exercet pœnas malorum, & mittit ad tartara impia. i. in quibus ſunt impij: & nullus eſt pietati locus: Deiphobus, ſup. loquutus eſt: contrà. i. econtrario, ô magna ſacerdos: ne ſæui, pro ne ſæuias. i. ne nimium excandeſcas oro: ego diſcedam. ſ. à vobis: & explebo numerum. ſ. quo manes mei corpori debentur. (Dicebat enim Macrobius, in De ſomnio Scipionis, vt dictum eſt illic, Triſtisq́ꝫ ſenectus animas ſociari corporibus quibuſdam numeris: qui numeri dum ſuperſunt, perſeuerant corpus animari: quum verò deficiunt, mox arcana illa, vis ſoluit, qua ſocietas ipſa conſtabat: anima autem ipſa non deficit, quippe quæ immortalis, atq́ꝫ perpetua eſt: ſed impletis numeris, corpus fatiſcit. Vnde hic dicitur: Explebo. i. perficiam numerum, quo corpori obnoxius eſt ſpiritus.) & reddar tenebris. i. vmbris corporis mei. I. i. vade, & ingredere: I (inquit) noſtrum decus, vtere melioribus fatis, quàm. ſ. ipſe vſus ſim. Ipſe Deiphobus effatus eſt tantũ. i. duntaxat hoc: & torſit veſtigia in verbo i. ſimul cum vltimo verbo, auertit ſe: Æneas reſpicit ſubitò: qa loquendo eo, perductus erat quaſi ignorans: & vidit ſub rupe ſiniſtra. i. quæ erat in ſiniſtra parte: quæ aſpera, & rupoſa eſt in vertice, vt in litera Pythagoræ dictum eſt. mœnia lata circũdata triplici muro: quæ. ſ. mœnia, amnis rapidus. i. velociter arripiens. ſ. Phlegethon. i. fluuius ille: tartareus. i. in tartara tẽdẽs: ambit. i. circunfluit: flammis torrentibus. i. concremantibus: nã ab ardore dicitur Phlegethon, vt dictum eſt: & torquet. i. impellit: ſaxa ſonantia. ſ. ex impetu: porta aduerſa, ſup. eſt ingens. (Nullum eſt epitheton, quod frequẽtius cũ alio ponat ſine copula, Maro noſter: ac nomẽ ingens, ſicut monſtrũ immane ingens, &c. quod ideo forſitan facit, qa ingens habet vim aduerbij, ſignificãs quaſi ſine gẽte. i. exẽplo, aut gñe: ſicut ergo vitioſum nõ eſt, porta aduerſa, ſine exẽplo, aut gñe: ita nec porta aduerſa ingẽs p̃cipue, hic qa verbũ interponitur ſic, Porta aduerſa eſt, ſup. ingẽs) & colũnæ ſunt ſolidæ. i. firmæ, & integrę, ſup. ex adamãte. i. lapide illo duriſſimo: vſq́ꝫ adeo vt nulla vis. i. nullum robur virũ. i. virorũ fortiũ, hoc eſt nulla vis humana, nõ ipſi cœlicolæ. i. cœlũ colẽtes: valeãt excindere, ſup. eas ferro, quia ſanguine hyrcino dũtaxat, ſecatur adamas: ſed licet ad naturã lapidis adludat: hoc quoq́ꝫ dicit, qa in inferno nulla eſt redemptio. Turris ferrea, ſtat. i. erecta eſt, ad terrorẽ: ad auras. i. in altũ erecta, & Tiſiphone. i. furia infernalis, à torquẽdo dicta: ſedens ſuccincta palla cruẽta, ſeruat inſomnis. i. exſomnis, & nihil dormiẽs: veſtibulũ. i. introitũ, vbi parua, aut nulla eſt ſtatio: ſeruat (dico) noctes & dies. Gemitus. ſ. dãnatorũ: exaudiri, ſup. cœperunt, aut exaudiebantur, hinc. i. ab hoc loco: & verbera. i. flagella: ſæua. i. quibus ſæuæ & diræ vtuntur vltrices, ſonare. ſ. cœperunt, aut ſonabant: tũ. i. inſuper: ſtridor ferri, & cathenæ tractæ, ſup. ſonare cœperunt, aut ſonabant.

PIERIVS.

¶Et in verbo ve. tor.] In Ro. cod, preſſit, legit. Eſt verò idẽ, p̃mere veſtigia, atq́ꝫ ĩgredi. Quia tñ de digreſſu loqtur, meli⁹ eſt, torſit. ¶Subitò & ſub ru.] In aliquot codicib⁹ antiqs verſus hic nõ habet, &, copulatiuã. Sed loc⁹ hic particulã eã omnino exigere videtur. ¶Torquetq́ꝫ ſonã. ſa.] In Ro. co. tonãtia ſaxa, legitur: quod nõ æque placet. ¶Non ipſi excindere ferro Cœlicolę valeant.] In Ro. cod. & aliquot aliis antiquis, bello, pro ferro, habetur: hoc eſt magno quãtunlibet conatu. Sed lectionẽ vulgatam, ferro: nunq̃ꝫ ego mutauerim. ¶Veſtibulũ inſomnis.] In Longobardico, in Mediceo, & aliquot aliis veteribus exẽplaribus, exſomnis, legitur. Et in aliquot, detrita s litera, poſt x, exomnis. Id em̃ id pleriſq́ꝫ aliis dictionibus aſperitatis euitande cauſſa, multi facere cõſueuerant. ¶Et ſęua ſonare Verbera] Sũt antiqui codices, in quib⁹, ſonore: hoc eſt, ſonitu legatur, quo vocabulo etiã alibi vſus eſt Vergilius. Sed & illud etiam, Verbera q̃ꝫ inſonuit, dixit.

SERVIVS.

¶Quis tãtus plãgor ad auras?] Pollio dicit Æneæ, & Sibyllæ, auras quæ ſecũ traxerant illi: quum cõſtet nõ eẽ illic auras. ¶Strepitũq́ꝫ exterrit⁹ hauſit.] Hauſit & exterrit⁹ eſt; p hypallagẽ. ¶Facies.]

Conſtitit Æneas, ſtrepitumq́ꝫ exterritus hauſit.
[Quæ ſcelerum facies, ô virgo effare? quibus ve ÆNE.

Vrgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
[Tū Vates ſic orſa loqui. [Dux inclyte Teucrûm, POE.
Nulli phas caſto ſceleratum inſiſtere limen: SIBYLLA
Sed me, quum lucis Hecate præfecit Auernis,
Ipſa deum pœnas docuit, perq; omnia duxit.
Gnoſius hæc Rhadamanthus habet, duriſſima regna,
Caſtigatq;, auditq; dolos, ſubigitq; fateri,
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuò ſonteis vltrix accincta flagello
Tiſiphone, quatit inſultans, toruosq; ſiniſtra
Intentans angueis, vocat agmina ſæua ſororum.
[Tū demū horriſono ſtridentes cardine ſacræ POETA
Panduntur portæ. Cernis cuſtodia qualis SIBYL.
Veſtibulo ſedeat: facies quæ limina ſeruet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sæuior intus habet ſedem. tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditq; ſub vmbras,
Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus olympum.

¶ Facies.] Species. ¶ Caſto.] Pio. oſtēditur Æneam
ingredi voluiſſe: ſed quaſi
pium eſſe prohibitū. ¶ Inſiſtere.] Inſiſto illam rem, di
cim⁹: &, īſiſto illi rei. ¶ Sed
ne.] Ne fortè quæratur, vnde illa cognouerit. ¶ Pœnas deûm] Docuit quas dij
ſtatuerunt, aut Titanū, quos
deos legimus: vel vere, pœnas deorū: quia ait Orpheus, quòd dij peierantes per
Stygem, nouem milibus annorum puniuntur in tartaro: vnde ait Statius, Et Styx
piuria diuûm arguit. ¶ Rhadamāthus.] Hic & Minos,
& Æacus, filij Iouis, & Europæ fuerunt: qui poſtea, facti ſunt apud inferos iudices. ¶ Subigitq; fateri.] Cōpellit ad confeſſionē. ¶ Furto lætatus inani.] Latebra
non valde profutura: quippe q̄ fuerat publicanda poſt
mortem. ¶ Diſtulit in ſerā]
In grauem: vt, Serum bellū
in anguſtiis futurum. ¶ Piacula.] Commiſſa, propter q̄
expiatio adhibetur. ¶ Accincta flagello.] Aut hoc dixit quod videmus: quia qui
longo flagello vtitur, vt is poſt ictū in ſe reuoluat, neceſſe eſt.
Aut accincta, eſt inſtructa, ad verbera ſcilicet. i. nocentes flagel
lo quatit, ipſa præparata. ¶ Agmina ſæua ſororum] Aut impe
tus, aut de Harpyis dixit: aut ſerpentum agmina, quos pro co
mis habent. ¶ Tum demum horriſono.] Mittuntur (inquit)
poſt verbera ad æternum ſupplicium: & eſt ſequutus ordinem
iuris antiquum: nam poſt habitam quæſtionem ad Tullianū,
ad vltimum ſupplicium mittebantur. Alij, hoc à poeta dictum
volunt: vt illa loquente, intelligamus portam eſſe patefactam.
Alij continuant narrationem. ¶ Sacræ] Execrabiles. ¶ Cernis
Cuſtodia cuſtodia qualis.] Cuſtodia, eſt quæ cuſtodit, non quæ cuſtodi
tur. vſurpatum autem eſt, ſicut hoſpitia, ſicut neptis. Nam, hic
& hæc cuſtos, facit. Hæc enim quæ finiūtur in o, vt fullo: in os,
vt nepos: in es, vt hoſpes, fœminina ex ſe non faciunt. quæ au
tem inuenimus, vſurpata ſunt. Vnde & diſſimilia inueniuntur.
Nam cuſtos, cuſtodia facit: & nepos, neptis. ¶ Veſtibulo ſede
at] Significat Megeram. hoc autem dixit, Cernis hāc quàm ſęua ſit? ſunt & intus aliæ. ¶ Atris immanis hiatib⁹ hydra.] Quę
ſæuior quàm hydra fuit. Multi, ipſam, hydram fuiſſe dicūt: qd
non procedit: nam eam, in adytu legimus inferorum: vt, Ac be
lua lernæ. quam, alij tria volunt habuiſſe capita: alij, nouem: vt
Simônides dicit, quinquaginta. ¶ Tartarus.] Vel quia omnia
illic turbata ſunt: ἀπὸ τῆς ταραχῆς. Aut (quod eſt melius) ἀπὸ
τοῦ ταρταρίζειν. i. à tremore frigoris. Sole enim caret. ¶ Bis pa
tet in præceps.] Ideo in præceps addidit: quia poteſt quid etiā
ſurſum patere. videtur autem hoc à prudentioribus ideo dictū.
quia ſecundùm rationem ſphæræ, ſol, quum in vnam cōceſſerit
partem, duæ quaſi tartarum faciunt: vna, à qua diſceſſit: & alte
ra, ad quam nunquam accedit. quod melius ſphæræ indicat ra
tio. Hoc autem dicit, Tartarus ipſe bis tantum in præceps pa
tet, & tendit ſub vmbras, quantus eſt ſuſpectus. i. altitudo ad o
lympum æthereum. Eſt autem ab Home. ſumptum, qui ita ait,
τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.

ASCENSIVS.

¶ Conſtitit Æneas, &c.] Quia omnem inferorum regionē de
ſcribere prætendit Poeta: & Æneas pius, impiorum carcerē in
greſſurus non eſt, inducit eum interrogantem, & diſquirētem
à Sibylla, ſontium, & noxiorum pœnas: vt. ſ. mortales, à pecca
tis per eas deterreat. Donatus ad hunc locum dicit ſic, ¶ Dux
inclyte.] Magna poetæ copia, quoties enim Sibyllam loquen
tem inducit cum Ænea: toties principia cum eius laude varia
uit. ¶ Diſtulit.] Nam quanuis homines latuerunt, ſcelerati nō
pœnas euaſerunt, ſed in aliud tempus diſtulerunt. ¶ Cuſtodia
qualis.] Non expreſſit quæ eſſent, vt quidquid tetrum horren
dum ac deteſtabile eſſet, contuens colligeret æſtimatio. Ergo
ſuppreſſit ſpecialitatem, ne ſola putaretur, quæ fortè poſuiſſet.
¶ Sedeat.] Vt oſtendat aſſiduitatem, & continuationem facti.
¶ Bis patet in præceps.] Vt, ſi cœli altitudo ſit centum: profun
ditas inferni ſit. cc. Ne Aloide, qui manibus cœlum tangerent,
ex infimo inferno faſtigium poſſent tāgere, & inde abire. Hæc
ille. ¶ Ordo eſt. Æneas conſtitit. i. manſit ſimul, hoc eſt toto cor
Ordo. pore ſtans (& eſt hiſteron proteron in ſententia, ſecūdùm quoſ
dam: quia prius exterritus hauſit ſtrepitus, quàm cōſtaret: ſed
licet confuſe prius ſtrepitū
hauriret, tamen vt melius
hauriret, cōſtitit: atq; ita ſer
uatus eſt naturalis ordo.)
& ipſe igitur exterrit⁹, hau
ſit. i. accepit, auribus ſtrepi
tum. ſ. qui fiebat apud infe
ros: &, ſup. inquit: ô virgo,
effare. i. eloq̄re: quæ. i. qua
les, ſup. ſunt: facies. i. ſpeci
es, ſcelerum. ſ. ob quæ illic
puniuntur: aut ſcelerum. i.
ſceleratorum: ve, pro vel: q
bus pœnis vrgentur: & qs
tantus plangor, ſup. editur,
ad auras. Vates eſt orſa loq,
tum. i. tunc: ſic. i. in hūc mo
dum. O inclyte dux Teu
crûm, pro Teucrorum. Nul
li. i. non vlli: phas non eſt vl
li: caſto inſiſtere. i. ingredi:
limen ſceleratum. i. ſcelera
torum. (Intelligit autem de
caſtis. i. impollutis, ab om
ni vitio. Nam plura genera
damnatorum enumerabit)
Sed quum. i. quando: Heca
te. i. dea inferorum: præfecit
me lucis. i. ſyluis incæduis:
Auernis, aut Auerni (vtro
q; enī modo legitur: ſed di
cendo Auernis, adiectiue ſu
mitur: dicendo Auerni, ſub
ſtantiue.) ipſa docuit me pœnas deûm. i. quas dij exigunt à ſon
tibus, non quas dant: aut etiam, quas dant, peierantes per Sty
giam, paludem dij: quia nouem milia annorum, pœnas dare di
cuntur: vnde Statius in ſyluis, Styx periuria diuûm arguit: &
duxit me per omnia. ſ. hæc loca: Rhadamanthus Gnoſius. i. Cre
tenſis: habet hæc regna duriſſima. i. quæ duriſſimas leges ſer
uant: fuit autem (teſte Stra. lib. 10.) antiquiſſimus rex Creten
ſium, quem Minos in legibus ferendis imitatus eſt, & caſtigat,
& audit dolos: & ſubigit. i. compellit: fateri piacula. i. crimina:
piaculo. i. purgatione digna, quæ commiſſa apud ſuperos: quis
i. aliquid: lætatus inani furto. i. occultatione friuola: diſtulit. ſ.
fateri, aut piare: in mortem ſeram. i. vltimam: & id incluſiuæ, q̄
res cum fide noſtra multum quadrat: monetq; pœnitentiā age
re, & peccata confiteri, dum tempus habemus. Continuò. i. aut
perpetuò, aut ilicò, vt illuc peruenerint: Tiſiphone, furia illa in
fernalis: vltrix. ſ. ſcelerum: accincta. i. expedita, & pręparata: fla
gello. i. ad flagellandum: aut habens flagellum in accinctu ſuo
quatit ſontes. i. nocentes, & culpabiles: inſultans, ſup. eis (quod
ſignum diræ impietatis eſt. vnde in. 2. Pœnas cū ſanguine po
ſcunt. Eſt autem tractum ab inſtitutis Romanorum, qui prius
virgis cęſos detruncabant) & ipſa intentans. i. intente iniiciēs,
aut minitans: ſiniſtra. ſ. manu (Nam dextra, quatit flagellum.)
angues toruos. i. terribiles: vocat agmina ſororum. i. aliarū fu
riarum: ſæua. i. crudelia: portæ ſacræ. i. execrabiles: aut, vt res ſa
cræ formidandæ: ſtridentes cardine. i. ferro ſuſtentante ianuā,
quaſi corde ianuæ. (Nam dicitur cardo, à καρδία, Græce. i. cor
de.) horriſono. i. horribiliter ſonant: panduntur. i. aperiuntur:
tum demum. i. tandem (Poſſunt eſſe omnia verba Sibyllæ: &
erit ſenſus: tum demum. i. tandem, poſtquàm animæ ſontes, ad
eas perductæ ſunt: & non, quòd iam tunc aperiebantur: & tunc
proceditur ſic) Cernis (inquit Sibylla ad Æneam) qualis. i. quā
terribilis: cuſtodia. i. cuſtos: ſedeat ī veſtibulo. i. in itroitu? & q̄
i. qualis: hoc eſt, q̄ terribilis, facies limīa? q. d. & tn̄ hydra īma
nis. i. terribilis, & ferox: qnquagīta hiatib⁹. i. rictib⁹, & apturis
fauciū, tot. n. habet capita: habet ſedē īt⁹, exn̄s ſęuior. i. īmanior,
q̄. ſ. hæc cuſtodia, q̄ foris in veſtibulo cernit (Quidā vò velit ſu
piora eē vba Poetę, vt ſit, Portę pādūt tū demū. ſ. quū hęc dixiſ
ſet Sibylla. & eis aptis dixit Sibylla, Cernis qual' cuſtodia, &c.
& ſūt, q cuſtodiā, more Græco, p carcere accipiāt: mihi tn̄ pla
cet, pro Tiſiphone accipi: hydrā verò, pro furia, hæc accipit. Nā
veram hydram, dixit eſſe in primo limine, ſeu primo circulo:
appellans beluam, lernę. Non recte autem definiuit Ser. cuſto
diam: vt Beroaldus ſtatim aperiet.) Tum. i. inſuper: ipſe tarta
rus. i. profundiſſimus locus inferni (dictus vel à ταράττω. i. tur
bo: vel à ταρταρίζω. i. ſtrideo, & frigore tremo.) patet bis tan
tum in præceps. i. in profundum: & tendit ſub vmbras. ſ. infer
nales: quantus ſuſpectus. i. ſurſum aſpectus cœli: eſt ad olym
pum æthereum, aut cœleſtem: aut adætherea. i. ſummum aerē
extenſum. Sunt autem, qui hanc profunditatem ſic metiantur,
vt alterum præcipitium tartari ſit, vt vſq; ad centrum, alterum
vſq; ad antipodas, vbi volunt inferorum regna: quæ ob id dicta
ſunt, non interranea, ſed ſubterranea. Nam ſi interranea eſſent,
non quæſiuiſſet Deiphobus: pelagi ne venis erroribus actus: nā

nauibus ad

nauibus ad interranea regna perueniſſe non poſſet,ſicut ad antipodas,quos Oceanū mare,vt nos cingit.Reſpectu ergo antipodum,poteſt tartarus patere bis tantum in præceps:quantus eſt ſuſpectus cœli,vſq; ad æthereum olympum:vt per olympū montem,non cœlū intelligamus:quia tamen ex Homero ſumptus eſt locus:isq; dicit tam procul eſſe tartarum ab inferis, ꝙ cœlū à terra:dicemus de cœlo,poſſe intelligi.& ſignanter,Poetam,aut Vatem loqui dicentem,tartarum non eſſe bis tantum profundum;ſed patere.i.apparere bis tantum in præceps,quantus eſt ſuſpectus cœli,&c.Moralis autem ratio huius rei facilis eſt:quia ad inferos,præcipitantur mortales binis vitiis: & ſingulis virtutibus ad cœlum eleuantur. vnde virtus, eſt medium vitiorum vtrinq; redactum:& ita duplo facilius eſt ad inferos deſcendere,quàm ad ſuperos conſcendere. Sed hæc aliis indaganda relinquimus. Verba Beroaldi in Seruiū ſunt hęc, Beroaldꝰ Cuſtodia in id quod dicit,Cuſtodia,eſt,quæ cuſtodit:non,quæ cuſtodit. Error hęc eſt Seruij manifeſtarius:quum apud eruditos, cuſtodia,reperiatur,pro eo etiam qui cuſtoditur. & in primis apud Iuriſconſultos,qui diſertiſſimi ſunt,Digeſtis,De cuſtodia reorum,ita ſcriptum legimus,Ne quis receptam cuſtodiā ſine caſu admittat.Et alibi manifeſtius,Si cuſtodia ſe interfecerit, vel præcipitauerit,militis culpæ aſcribitur.Et alibi, Si caſu, cuſtodia defuncta eſſe dicatur.vbi ſemper,cuſtodia,ſignificat reum: & illum qui cuſtoditur.Quinetiam Suetonius hoc vocabulo, in hac ſignificatiōe vſus eſt:cuiꝰ verba hæc ſunt in Domitiano, Nec niſi ſecreto,atq; ſolus,pleraſq; cuſtodias receptis, quidem in manu cathenis audiebat.Idem in Tyberio, In recognoſcendis cuſtodiis precanti cuidam pœnæ maturitatē:reſpōdit,nondum tecum in gratiam redij.Et in Caligula,Cuſtodiarum (inquit) ſeriem recognoſcens.

PIERITS.

¶ Exterritus hauſit.] In Ro.cod.hæſit,habetur: & ita legebatur in Longo.quod tranſuerſo calamo deletū eſt, appoſitumq;, hauſit:aliena manu,& atramento. Seruius,hauſit,agnoſcit: & hypallagen figuram. ¶ Quibus've Vrgentur pœnis?] Velius Longus,quum Attij conſuetudinem improbet, de ſubiicienda v vocali,poſt literam g,in pleriſq; verbis.Vergilium abſq; v,vrgentur,ſcripſiſſe,hoc loco teſte contendit. ¶ Quis tantus plangor ad auras?] In Ro.& Longo.codi.Qui tantus plangor,legitur.Et alibi dictum ab eodem Vergilio,qui caſus agat res, contra grammaticorum præceptiones,Cariſius obſeruat. Sunt & codices,vbi pro,auras,ſcriptum inuenias,ad auras, quod non æque placet. ¶ Tunc vates ſic orſa loqui.] In Ro.cod. Tunc vates hinc orſa. Sed magis placet,ſic orſa,vt in aliis habet. ¶ Toruosq; ſiniſtra Intentans anguis.] In antiquis aliquot exēplaribus,torros,legitur:ſed toruos,in pluribus habetur.

Heic genus antiquum terræ,Titania pubes,
Fulmine deiecti fundo voluuntur in imo:
Heic & Aloidas geminos,immania vidi
Corpora:qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi,ſuperisq; Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis,& ſonitus imitatur Olympi:
Quatuor heic inuectus equis,& lampada quaſſans
Per Graium populos,mediæq; per Elidis vrbem
Ibat ouans,diuûmq; ſibi poſcebat honorem,
Demens,qui nymbos,& non imitabile fulmen
Ære,& cornipedum curſu ſimularat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit,non ille faces,nec fumea tædis
Lumina,præcipitemq; immani turbine adegit.
Necnon & Tityon terræ omni parentis alumnum
Cernere erat,per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur:roſtroq; immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens,fœcundaq; pœnis
Viſcera,rimaturq; epulis,habitatq; ſub alto
Pectore:nec fibris requies datur vlla renatis.
Quid memorem Lapithas,Ixiona,Pirithoumq;?
Quos ſuper atra ſilex iamiam lapſura,cadenti
Imminet adſimilis:lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris,epulæq; ante ora paratæ
Regifico luxu:furiarum maxima iuxta
Accubat,& manibus prohibet contingere menſas,
Exurgitq; facem attollens,atq; intonat ore.

SERVIVS.

¶ Hac genus antiquum terræ.] Ideſt primum. ¶ Titania pubes.] Titanes. Titanâs enim, contrà Saturnum genuit:gigantes poſtea,contra Iouē: & ferūt fabulæ, Titanâs ab irata contra deos terra, in eius vltionem creatos:vnde & Titanâs,dicti ſunt: ἀπὸ τῆς τίσις.i.ab vltione. De his aūt,Sol abſtinuiſſe narratur ab iniuria numinum: vnde & cœlū meruit. ¶ Aloidas geminos.] Aloeus. Iphimendia. Œthes. Ephialtes. Aloeus, Iphimendiam vxorem habuit, quæ compreſſa à Neptuno duos peperit,Œthū, & Ephialtē:qui digitis nouem per ſingulos mēſes creſcebant.Freti itaq; altitudine,cœlum voluerūt ſubuertere:ſed confixi ſunt,Dianę & Apollinis telis: Aloidas autem ſic dixit,vt de Hercule Amphytrionides dicimꝰ. ¶ Geminos.] Sui ſimiles. ¶ Crudeles pœnas.] Sęuas nimias:nam non dicit, indignas ferentem,qui ſacrilegus fuit. ¶ Salmonea.] Salmoneùs,Æoli filius fuit,nō regis ventorum: ſed cuiuſdam apud Elidē,vbi regnauit:q fabricato ponte æreo, ſuper eum agitabat currus, imitanda tonitrua:& in quē fuiſſet iaculatus facem,eum iubebat occîdi.Hic poſtea, verum expertus eſt fulmē. ¶ Mediæq; per Elidis vrbem.] Hinc eſt indignatio, ꝙ in ea ciuitate Iouem imitabatur:in qua ſpāliter Iuppiter colitur. ¶ Denſa inter nubila.] Oſtendit fulminis cauſſam,& originem. ¶ Fumea lumina] Ideſt terrena. nam æthereus ignis, caret fumo:ſolo enim ſplendore viget. ¶ Contorſit] Proiecit cum impetu. ¶ Adegit.] Impegit. ¶ Necnon & Tityon.] Tityus, ſecundùm aliquos,filius terræ fuit:ſecundùm alios,à terra nutritus:vnde elegit ſermonem quo vtrunq; ſignificaret:nam alumnum,dixit:hic amauit Latonam: propter quod Apollinis telis confixus eſt. Damnatus eſt autem hac lege apud inferos,vt eiꝰ iecur,vultur exedat.Quanq; Home.viciſſim dicat, duos vultures ſibi in eius pœnam ſuccedere.ſanè in vſu eſt,vultur:licet Cice.vulturis dixerit:& Plau.in Curgulione,Iacit vulturios quatuor.quod quidem poteſt eſſe etiam deriuatiuum.Enniꝰ, Vulturis in ſyluis miſerum mandebat homonem.declinatur autē, hic Tityos,huius Tityi:vt Delos,Deli. ¶ Per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur.] Quantùm ad publicam faciem,magnitudinem oſtendit corporis:ſed illud ſignificat,quia de amore loquitur: Libidinē late patere:vt ait ſuprà, Nec procul hinc patrem fuſi monſtrantur in omnē Lugentes campi. Sanè de his omnibus rebus,mire reddidit rationem Lucre. & confirmat in noſtra eē vita, omnia ea quæ finguntur de inferis. Dicit enim Tityon amorē eſſe, Tityus. hoc eſt libidinē, quæ ſecundùm phyſicos,& medicos,in iecore eſt:vt riſus,in ſplene:iracūdia,ī felle. Vnde etiā,exeſum à vulture,dicitur in pœnam renaſci:& enim libidini non ſatis fit,re ſemel peracta: ſed recrudeſcit ſemper:vnde ait Hora.Incontinentis,aut Tityi iecur.Ipſe etiam Lucre. dicit,per eos ſuper quos caſurus imminet lapis,ſuperſtitioſos ſignificari:qui inaniter ſemper verentur:& de diis,& cœlo,& locis ſupioribus male opinantur.Nam religioſi ſunt,qui per reuerentiam timent.Per hos autem,qui ſaxum voluunt ambitum, vult & repulſam ſignificari:qa ſemel repulſi, petitores ambire non deſinunt.Per rotam autem,oſtēdit negotiatores:quia ſemp tempeſtatibus,turbinibusq; voluunt. ¶ Fœcundaq; pœnis] Fœcūda in pœnā. ¶ Rimat.] Paſcitur:vt,Rimātur prata Caiſtri. ¶ Nec fib.] Fibræ,ſunt eminentię iecoris. ¶ Quid memorē Lapith.] Hi populi Theſſaliæ,quib. īperabat Ixion amiciſſimꝰ: vt ſuprà diximus,Iouis Phlegiæ filiꝰ, qui poſt nubis coitum,fictæ in formam Iunonis,quum ſe de eius ſtupro iactaret,ab irato Ioue ad inferos truſus eſt:& illic ligatus ad rotam circūfuſam ſerpentibus. ¶ Pirithoūq;.] Hic vnus de Lapithis fuit, qui deſcendit cum Theſeo ad rapiendam Proſerpinā. Hora.Qua populus adſit à certis limitib. Vicina refugit iurgia. ¶ Lucēt g.al.] Aliud eſt. Tantalꝰ. Tātalus rex Corynthiorum, amicus numinib.fuit:qui quū frequenter eos ſuſciperet: & quodam tempore defuiſſent epulæ,filiū ſuū Pelopem occîdit:& diis epulandum appoſuit. Tunc abſtinentibus cunctis,Ceres humerū eius exedit:& quū eū dij per Mercurium reuocare ad ſuperos vellent,eburneus eſt ei humerꝰ reſtitutus,ſicut ſuprà,Humeroq; pelops inſignis eburno.ideo autem,ſolaCeres dicitur comeſſe:quia ipſa eſt terra,quæ corpꝰ ſoluit.Per Mercurium autem,ob hoc fingitur eſſe reuocatꝰ,quòd ipſe eſt

ipſe eſt deus prudentiæ: per quam philoſophi deprehenderunt παλιγγενεσίαν: vel μετεμψύχωσιν. Tantalus autem, hac lege apud inferos dicitur eſſe damnatꝰ, vt in Eridano, inferorũ ſtans, nec vndis præſentibꝰ, nec vicinis eis pomariis perfruatur. Per hoc autem, auaritia ſignificatur: vt eſt Hora. Tantalus à labris ſitiẽs fugiẽtia captat Flumina. Quid rides? mutato nomine de te fabula narratur. ¶ Genialibus.] Veluti genialibus. nam geniales proprie, ſunt qui ſternuntur puellis nubentibꝰ: dicti à generandis liberis. ¶ Aurea fulcra toris.] Quibus fulcimur.i. ſuſtinemur. ¶ Regifico luxu.] Regio ambitu. ¶ Furiarum maxima iuxta.] Vnde & famem prænuntiat: vt hanc eſſe furiarum maximam, doceat. ¶ Et manibus prohibet] Eorum. ſ. nõ ſuis. ¶ Facem attollens.] Iniiciens ignem auaritiæ, vt abſtineant.

ASCENSIVS.

¶ Hic genus, &c.] Docet, q apud tartara damnati pœnas dent: eorumq́ primos cenſet, qui temerario auſu, deos expellere conati ſunt: vt filij terræ, Titanâs videlicet, qui ob ingentem corporis molem, ex terra ſumptam, filij terræ dicti ſunt. Eoſdem etiam Home. in profundo tartari eſſe dicit. Lactantius lib. 1. dicit, eos filios Titani, q erat frater Saturni, ex terra genitos. Diodorus aũt, ex Thitea genitos, vult: & inde Titanes dictos. Seruius verò, ex terra irata: & ita vocatos, quia τίσις, ira dicit. ſunt autem ſuperbi, per eos intelligendi. At Cicero, Nihil aliud (inquit) eſt, gigantes pugnare cũ ſuperis, quàm naturæ repugnare. & reuera quod philoſophus docet, Nihil naturalius, quàm vt inferiora pareant ſuperioribus. Secundo loco, ob conſimile crimen, ponit Aloidas: quos Homerꝰ in. 11. Odyſſeæ, ab Vlyſſe viſos. dicit Œtum, & Ophialtem, qui Neptuni filij. Ab Homero putatur, ex Aloei vxore: ſed à patre putatiuo denominati. Fuerunt autem (teſte Homero) ſummæ magnitudinis: nã quũ adhuc eſſent imberbes, habebant pectus latum nouem cubitis, & totidem palmis: longitudinem verò vndecim vlnarum. creſcebant aũt quotidie nouem digitis, qui auſi detrudere Iouem, cœlo iaculati ſunt Apollinis telis, non Dianæ, vt Seruius vult. Addit Homerus, quòd etiam pepuliſſent Iouem, ſi continuò ſic eos creſcere permiſiſſet. Nec dicentur gemini. i. pares, licet id ſere in gemellis accidat: ſed gemelli. Fuerũt enim vnius partus, ex Iphimedia, Aloêi vxore: à Neptuno compreſſa, geniti. Et producitur ſecũda: quia Græce ſcribitur, ἀλωεύς. Tertio, dicit, Salmonea, ſeu Salmoneum: quem Diodorus in. 5. dicit, filium Æoli, & Æolum, Deucalionis, qui regnauit apud Elidem, ciuitatem Archadiæ, in Peloponeſſo: vbi in ludis Olympiacis, ſibi diuinũ poſcebat honores. Tityos autem, fuit filius terræ: vt dicit Strabo lib. 9. qui in inſula Euboea, natus ab Apolline, interfectꝰ eſt: quia tyrannus fuit: & concubitum Latonæ matris Apollinis, appetiit. Occultauit autem ſeſe in ſpelunca Elaria, vt inquit Strabo. Et ſunt qui velint, Elariam, fuiſſe matris eius nomen: & ita, alij, à terra genitum: alij, nutritum, volunt: ſumentes occaſionem, qualem Vergilius, dicens de aboriginibꝰ, quòd eſſet gens duro robore nata. Per hunc, luxuriam plurimi intelligunt: vnde Horatius, Incontinentis Tityi. & ita declinatur, hic Tityos, aut Tityus, huius Tityi. Donatus tamen ſentit, quaſi ſit, hic Tityon, indeclinabile nomen. dicemus ergo hunc Tityon, ſicut Menelaõ. & bene dr, iecur eius abrodi: quia cogit amare iecur: vnde idem Hora. Nulla ancilla tuum iecur vlceret. ſed prælongum eſſet cuncta perſequi. addam quòd Homerus dicit, Tantalum poſitũ in fluuio Erydano, intra poma & dulcis aquas. Euripides verò dicit, quòd Tantali pœna eſt ſaxũ leniter pendẽs, cuius caſum timet. vnde in. 3. Tuſculanarum, dicit Cicero, quòd poetæ fecerunt imminere ſaxum Tantalo, ſignificantes auarũ ſemper timere. Hora. Homerum ſequutus, dicit ſermone. 1. Tãtalus à labris ſitiens fugientia captat Flumina, &c. & ſignificat auarum ſemper egere: quia quærit, & inuentis, miſer abſtinet, & timet vti. Donati verba ſunt, ¶ Tityon.] Monoptoton declinat: nã Tityonem diceret, ſi per caſus variari potuiſſet. ¶ Quid memorem Lapithas.] Genus eſt tranſitus per omiſſionem:
Ordo. ponitur, ne cõtinuatio narrationis horreſcat. Hæc ille. ¶ Ordo autem eſt. Genus antiquum. i. progenies antiqua terræ: appoſitorie: pubes Titania, aut Titano progenita, aut ab vltione, quæ τίσις dicitur, denominata. i. filij terræ. ſ. gigantes: voluũtur hic. i. in tartaro: deiecti. i. poſtq̃ deiecti erãt: fulmine. ſ. Iouis, in bello giganteo: voluũtur (inquit) in imo fundo: qa & primi, & ſceleſtiſſimi, apud inferos ſunt. Nec multum abludit fabula à caſu Luciferi, & complicum: nec hiſtoria ab his qui turrim Babylonicam conſtituere moliti ſunt. Ego vidi (inquit Sibylla) & .i. etiam: hic Aloidas. i. Aloei filios putatiuos, Œthum, & Ophialtem: geminos. i. vno partu editos: appoſitorie: immania corpora, qui aggreſſi ſunt reſcindere manibus. ſ. ſuis, magnũ cœlum: quapropter dicit Donatus, tartarũ bis tantũ in præceps patere: quia ſi cœlũ aggreſſi ſunt, niſi profundior ſit tartarus, q̃ cœlum altum, poſſent facile ſeſe eximere: & aggreſſi ſunt detrudere Iouem, regnis ſuperis. i. cœleſtibus. Ego vidi, &. i. etiam: Salmonea. i. filiũ Æoli, regis Arcadiæ: dantem pœnas crudelis. i. crudelitatis ſuæ: vt ſit genitiui ſingularis: aut crudeles. i. ſæuas, & vehementes, & ſine clementia illatas, vt à crudelibus ſolent: & crudelibus debent, ſicut, Crudelis aras, lib. 1. dixit ad quas crudele facinus commiſſum erat, dũ imitat (quaſi adhuc imitet): qa ſicut boni, eadem habent exercitia poſt mortem, & in vita: ſic & mali: ſed boni, ad voluptatem: mali, ad dolorem: à qua Ethnicorum ſententia non multũ abhorrent: qui dicũt etiam, immũdos ſpũs propterea damnatos, quòd deo ſimilem eſſe volenti, conſentiebãt adhuc conari vt adorent: vnde & ille, Si procidẽs adoraueris me.) flammas Iouis, & ſonitus olympi. i. tonitrua, quæ Iuppiter demittit ab olympo, hoc eſt dũ in ea affectione manet apud inferos: aut dum imitat. i. dũ pœnas dat, pro eo quòd imitatus eſt: flammas, &c. niſi ſit ordo: hic dũ imitatur flammas Iouis, & ſonitus olympi, inuectus quatuor equis: tot enim (authore Plauto) vti Iuppiter: & quaſſans. i. concutiens frequẽter lãpáda loco fulminis: ibat ouans. i. exultans, ouanti ſimilis: p populos. i. cœtus: Graiũ, pro Graiorũ: & per vrbẽ Elidis. ſ. regionis, aut ciuitatis Archadiæ: mediæ. i. per mediũ eius vrbis: & poſcebat ſibi honores diuũ. i. religionem, & metũ, ob fulgura, & tonitrua, dictitans ſe Iouem eſſe: ibat (dicit) exiſtens demẽs, qui ſimularat. i. finxerat, & imitatus erat: nymbos. i. nubes ventoſas: & fulmen non imitabile. i. quod imitari non licet: ære. i. ponte æreo: & curſu æquorũ cornipedum. i. habentiũ corneos pedes, hoc eſt duros, & ferreos. At. i. ſed: pr ops. ſ. Iuppiter: cõtorſit telũ. ſ. fulmẽ ſuũ, iter dẽſa nubila: hoc eſt quũ adhuc eet inter nubila, cõtorſit, quaſi ex arcu dimittẽdo deorſum, ille. ſ. ops pr Iuppiter, nõ adegit. ſ. i Salmõea, ſicut Salmoneus, i eos quos terrere, aut proſternere voluit: faces. ſ. pro fulgure: non lumina fumea. i. fumoſa, aut habentia fumum admixtum: tædis. i. propterea quòd fierent ex tædis: ſed, ſup. adegit eũ præcipitem. i. præcipitanter cadentem: turbine. i. circũuolutione: immani. i. terribili, & vehementi. Necnon. i. & etiam: erat cernere. i. illic videre dabatur: Tityon alumnum terræ omni parentis. i. quæ terra, omnium parens, nutrierat: aut, vt parens: aut, vt nutrix tantũm: cui. ſ. Tityo: corpus porrigitur. i. porrò regitur. i. extendit per nouem iugera: tota. i. integra: & cui vultur immanis, tõdẽs roſtro aduũco. i. incuruo: iecur immortale. i. inconſumptibile: & viſcera fœcũda pœnis. i. ad pœnas: quia renaſcũtur fibræ, vt iterum abſumantur. quod noſtri dicũt, damnatos ſemper mori, & tamen mori non poſſe: & rimatur. i. per rimas. i. fiſſuras: aperit epulis. i. ad habendas epulas: aut epulando: & habitat ſub pectore alto. i. profundo, vbi eſt curarum locus: quia curę non ipſa in morte relinquunt: nec vlla requies datur fibris. i. extenuatibꝰ iecoris, renatis: quia, vt primum renatæ ſunt, abſumuntur à vulture. Quid. i. ad quid: memorem Lapithas? q. d. fruſtra: quia notum eſt ob guloſitatem, & pręcipue ebrietatem, damnatos eſſe: & ita poſt ſuperbiam & luxuriam, damnat ebrietatem: & quid memorem Ixiona, qui & luxurioſus, & ambitioſus fuit: & quid memorẽ Pirithoum, qui Proſerpinam rapere adortus eſt: aut, ſup. quid memorem, ſupra quos atra ſilex imminet lapſura. i. quaſi lapſura, iamiam de momento in momentum: hoc eſt, ad ſimilis. i. multum ſimilis cadenti? & ſunt ſuperſtitioſi. Aut, ſup. quid dicam de illo, videlicet Tantalo: cui fulcra. i. ſuſtentacula tabularum, ſeu menſarum, ſupra quas comeditur: non tauri, ſuper quem cubatur: aurea. i. aut aurata, aut ex ſolido auro facta: lucent altis toris. ſ. diſcubitoriis: genialibus. i. in quibus genio indulgere ſoleant. i. lætę conuiuere: & id potius, quàm vt intelligamus de toris, in quibus opera datur liberis generandis. & epulæ paratæ luxu. i. ſuperfluo, aut magnifico ornatu: regifico, aut à rege facto, aut regem faciente, quum non deceat, niſi regem, ſup. ſplendent, aut lucent: ante ora. ſ. Tantali: ſed maxima furiarum, aut Celeno, quæ dixerat in. 3. Vobis furiarũ ego maxima pando. Et bene vna Harpyiarum dicitur illic eſſe: qa earum videtur proprium infeſtare menſas. aut ſi Celeno nondum defuncta intelligitur, intelligetur alia eius ſimilis, famem inducens: quia reuera non eſt mortalibus maior rabies, quàm quæ ex fame naſcitur: furiarum ergo maxima, quæ. ſ. famẽ procreat: accubat iuxta: & prohibet contingere mẽſas. i. fercula antepoſita manibus. ſ. Tantali: & exurgit. ſ. quoties tentare conatur: attollens. i. erigens facem, quam illi incutere minatur: aut iniiciens ignem auaritiæ: vt dicit Seruius: atq́ intonat. i. horrorem facit ore: vt. ſ. deterreat ab epulis.

PIERIVS.

¶ Titania pubes.] In Ro. cod. proles, legitur. Sed nõ diſplicet, pubes: quia Heſiodus ait, eos centeſimum adhuc annum agentis in ſinu matris lactentis decubuiſſe: q̃q̃ etiam, ſi non reſpicias ad Heſiodum, pubes, pro qualibet iuuenum manu, non indecenter poſitum eſſe dixeris. ¶ Diuũmq́ ſibi poſce. ho.] In anti. omnibus quos habuerim, honorem, vnitatis numero legitur, vt de vna tantũm fulminandi. ſ. prærogatiua intelligatur: ſanè verò, honores, numero multitudinis, pro titulis & dignitatibꝰ poni, videas ab authoribus, honores habiti, honores decreti. ¶ Et cornipedum curſu ſimularat equorum.] In codicibus ꝑleriſq́ vetuſtis, cornipedum pulſu, legitur. &, ſimularet, vti etiam in Mediceo eſt, eleganti eloquutionis forma: quam lectionem è multis exemp. inique ſublatam animaduerti, e literæ veſtigio membranis adhuc pertinaciter adhęreſcente. ¶ Non ille faces, non fumea.] In antiquis exẽplaribus, nec fumea. ¶ Terræ omnipotentis alumnum] Vetera omnino exemplaria pleraq́, omni parentis,

ni parentis, cum Porcio legunt: quanquam in aliquot ex abraſis literarum apicibus, omnipotentis, ſcriptum animaduerti. In Mediceo, compendioſe ſcriptum eſt, omnipotentis. Sed aliena manu correctum, omni parentis. Sanè verò Aruſianus Meſſus, niſi codex mendoſus eſt, omnipotentis, videtur agnouiſſe: vtcũq; verò, nequaquam mihi diſplicet, omni parentis, vulgata lectio. ¶ Roſtroq; immanis vultur obunco.] In Ro. & aliquot aliis codicibus antiquis, voltur abunco, legitur. In Mediceo, adunco, habetur. ¶ Iecur tondens.] In antiquis ferè omnibus exẽplaribus quæ tractarim, tondens, habetur, pro decerpens, & leuiter abrodens. ſunt tñ quibus, tundens: vt in Mediceo eſt: magis placeat, nempe quia eiuſmodi eſt geſtus auium paſcẽtium. vel, vt cum eo cõueniat, quod dictum eſt, immortale iecur, adeo vt non abrodi, ſed tundi, tantùm à vulture videretur. ¶ Siilex iamiam lapſura, cadentiq; Imminet adſimilis] In codicibus pleriſq; veteribus, q;, particula, poſt participium, cadenti: vel minime notata eſt, vl' ſublata, in aliquot aliena manu adſcripta eſt &, lapſura, per characteriſticon ſui thematis: de quo alibi. ¶ Epulæq; ante ora paratæ.] In Rom̃. codi. legere eſt, paternæ: quaſi adſimulata eſſet ea edulij ſpecies, quam pater ex filio Dis condierat. ſed omnino, paratæ, magis eruditis auribꝰ ſatiſfacit. ¶ Atq; intonat ore.] Nonnulli cod. increpat, legunt: ſed multo maioris horribilitatis eſt, intonat, dicere.

Heic quibus inuiſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatus've parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui diuitiis ſoli incubuere repertis.
Nec partem poſuere ſuis: quæ maxima turba eſt:
Quiq; ob adulterium cæſi, quiq; arma ſequuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras:
Incluſi pœnam expectant: nec quære doceri,
Quam pœnam: aut quæ forma viros, fortuna've merſit
Saxum ingens voluunt alij, radiiſq; rotarum
Diſtricti pendent: ſedet, æternumq; ſedebit
Infelix Theſeus: Phlegiaſq; miſerrimus omneis
Admonet, & magna teſtatur voce per vmbras.
[Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere diuos. PHLE.
[Vendidit hic auro patriam, dominumq; potentẽ POE'
Impoſuit, fixit leges pretio, atq; refixit.
Hic thalamum inuaſit natæ, vetitoſq; hymeneos:
Auſi omnes immane nephas, auſoq; potiti.
Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraq; centum,
Ferrea vox: omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem.

SERVIVS.

¶ Quibꝰ inuiſi fratres.] Dũ vita manebat: hæc quidem conſtat eſſe dicta generaliter. Poſſunt tamen & ad ſpeciem trahi, vt Ægyptum, & Danaum, Atreum ſimiliter & Thyeſtem, Etheoclem, & Polynicem, ſignificare videantur. Bene autem dicendo, inuiſi: per id quod leue eſt, etiam maiora amplexꝰ eſt. ¶ Pulſatus've parens.] Item quod leuius eſt, dixit, patricidij comparatiõe. poſſumus autem Œdipum accipere Laij extinctorem. ¶ Aut fraus innexa cliẽti.] Ex lege duodecim tabularum vẽnit, in quibus ſcriptũ eſt, Patronus ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto. ſi enĩ clientes, quaſi colẽtes ſunt. patroni, quaſi patres. tantũdem eſt clientem, quantùm filium fallere. & hoc poſſe fieri ex Hora. dictis, intelligimus, qui quum loqueretur de auaris potentibꝰ, ait, de vicino cliẽte, Pellitur paternos in ſinu ferens deos. Vrbano tamẽ hoc diſplicet: & dicit rarum eſſe hoc, magiſq; cõtrarium: quum magis patronos, decipiant frequenter clientes. Vult autẽ intelligi præuaricatores, qui patroni ſunt cliẽtum: quos nunc, ſuſceptos vocamus. ¶ Nec partem poſuere ſuis] Quæ maxima turba eſt. bene addidit, ſuis. i. cognatis affinibus. Hæc enim fuerat apud maiores donandi ratio, non profuſa paſſim: nam hoc eſt velle inaniter perdere: vnde Cice. ait in libris legum, Stipẽ prohibeo. nam auget ſuperſtitionem: exhaurit domos. Dignis igitur largiendum eſt: vnde ait Hora. Cur eget indignus quiſquam te diuite. i. indignus paupertate. ¶ Quiq; ob adulterium cęſi.] Occîſi: Ægiſtum ſignificat, Thyeſtæ filium: ſi reuera cęſi. Salluſt. Quem Milo deprehenſum ſub ſerui habitu verberauit in adulterio ſuæ vxoris, filiæ Syllæ. ¶ Quiq; arma ſequuti Impia nec veriti dominorum fallere dextras.] Hoc loco videt̃ blãdiri Auguſto, quia contra Cæſarem patrem eius, multi quibus ignouit, arma ſuſceperant: eſt nanq; eius dictum, dare quidem ſeveniam Pompeianis: ſed ab ipſis quandoq; eſſe periturum: vt arma impia, ciuilia dixerit bella: vel ea quæ mouerunt Pompeiani contra acceptæ veniæ, fidem: ſed non procedit. nam ſi arma impia, dixit bellum ciuile: tangit & Auguſtum, & Cæſarẽ, qui & ipſi bella ciuilia tractarunt. Itẽ ſi culpat eos, qui contra fidem datæ veniæ dimicauerunt: tangit Auguſtum. nam tranſierunt ad eum ab Antonio duo milia equitum, per quos eſt victoriam conſequutus: vnde Hora. Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Cæſarem. Fecit præterea iniuriam Auguſto, vel Cæſari, ſi eos dominos dixit: quod apud maiores, inuidioſum fuerat: nam patres, patriæ dicebantur. Iuuena. Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit. melius ergo eſt, vt bellum à Sexto, Pompeij filio, in Siculo freto, geſtũ accipiamus. Nam occîſo patre, Siciliam tenuit: & collectis inde ſeruitiis, vaſtauit ſex annis vltrò, citroq; Siciliam: poſtea victus eſt ab Auguſto, & Agrippa: vnde Hora. Minatus vrbi vincula quæ detraxerat ſeruis amicus perfidis. & hoc ſenſu, tã arma impia, quàm dominorum congruit commemoratio. ¶ Pœnam expectant.] Quod grauius eſt. nam in expectatione, eſt & præſens metus, eſt & dolor futurus: in ipſa autem pœna, ſolus eſt dolor. ¶ Forma viros.] Regula, ſingulis enim ſceleribus ſtatuta ſunt ſupplicia: nam morem Romanorum ſequitur. ¶ Saxũ ingens voluunt alij.] Siſyphum dicit, qui deorum conſilia hominibus publicauit. ¶ Radiiſq; rota.] Ixionem dicit, vt alibi oſtẽdit. Atq; Ixionij vento, rota conſtitit orbis: licet ſuprà dixerit, Quos ſuper atra ſilex iamiam lapſura cadenti. nã de his fabulis, variæ ſunt in ipſis opiniones authoribꝰ. ¶ Æternumq; ſedebit Infelix Theſeus.] Cõtra opinionem. nam fertur ab Hercule eſſe liberatus, quo tempore eum ita abſtraxit, vt illic corporis eiꝰ relinqueret partem. Frequenter enim variant fabulas poetæ. Hippolitũ, ab inferis liberatũ, Vergi. dicit. Hora. contrà: neq; enim Diana, pudicum liberat Hippolytum. ¶ Phlegiaſq; miſerrimus omnes Admonet] Si nominatiuus eſt ſingl'aris. h. d. Phlegias omnes admonet apud inferos pœnas ferentes. ſi autem accuſatiuus pluralis eſt, Theſeum, omnes Phlegias admonentem debemus accipere. Hi nanq; ſecundùm Euphorionem, populi inſulani fuerunt, ſatis in deos impij, & ſacrilegi: vnde iratus Neptunus, percuſſit tridente eam partem inſulæ, quã Phlegiæ tenebant. Phlegias autem, pater Ixionis, habuit Corônidem filiã: quã Apollo vitiauit: vnde ſuſcepit Æſculapium, quod pater dolens, incendit Apollinis templum: & eius ſagittis eſt ad inferos truſus. Statius, Phlegiam ſubter caua ſaxa iacentem Æterno præmit accubitu. ¶ Diſcite iuſtitiam moniti, & non tẽnere diuos] Vel nunc in pœnis locati. ¶ Vendidit hic auro patriam] Et hęc licet generaliter dicantur, habent tamen ſpecialitatem. Nã Laſthenes, Olinthum Philippo vendidit Curio Cæſari. xxvij. milibus aureis Romã. De quo Luca. Gallorum captus ſpoliis & Cæſaris auro. & illud, Emere omnes hic vendidit vrbem. ¶ Fixit leges pretio, atq; refixit.] Poſſumus Antonium (ſecũdùm Ciceronem in Philippicis) accipere. Fixit autem ideo, quia inciſæ in æreis tabulis, leges affigebãtur parietibus. ¶ Hic thalamum inuaſit natæ.] Thieſtes, Pelopeæ filiæ, vnde & Ægiſtꝰ natus eſt. Item Cinaras, filiæ Mirrhæ, de qua natꝰ eſt Adonis. Nã (quod Donatus dicit) nephas eſt credi dictum eſſe de Tullio. ¶ Vetitoſq; hymeneos.] Legibus. ſ. nam dicendo, vetitos, oſtẽdit fuiſſe, non vetitos: velut eſt apud Perſas hodie: vnde Donatus male ait, natura & legibus vetitos. ¶ Auſi omnes immane nephas, auſoq; potiti.] Illic ſunt, & qui fecerunt, & qui conati ſunt. Dicit autem ſecundùm ritum Romanum, in quo non tantùm exitus punitur, ſed etiam voluntas. ¶ Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraq; centum, Ferrea vox.] Lucretij verſus, ſublatꝰ de Homero: ſed ille, ærea vox, dicit. ¶ Scelerum formas.] Vt, Quæ forma viros, fortuna've merſit.

ASCENSIVS.

¶ Hic quibus, &c.] Tangit quartum peccati mortalis genꝰ, inuidiam. ſ. repetens iterum auaros, & taxans impios, infidos, adulteros, ſuperſtitioſos: & qui patriam, aut genus ſuum, inceſtauerunt: vt ſuo loco dicã Donati autẽ verba ſunt, ¶ Leges pretio fixit] Omnia hæc ſcelera poſuit Maro, vt viuẽtes ad bonos mores, metu pœnæ reduceret. ¶ Non mihi.] Neceſſario generalitas iniecta eſt: ne cuncta deſcripſiſſe videretur: quoniã fuit impoſſibile, latitudinem tantam plene complecti: vel ne contẽptui haberentur pœnæ propoſitæ ex quotidiana meditatione. Pluſquàm etiam metus iniicitur, quũ infinita formido eſt. Hęc ille. Dona. ¶ Ordo autem eſt. Hæc, ſup. incluſi: expectãt pœnas. i. quibus fratres inuiſi, ſup. erant, dũ vita manebat: vt Atreꝰ, & Thyeſtes; Danaus, & Ægyptus; Romulus, & Remus: & multi alij: Ordo.

quia

quia fratrum concordia rara eſt.(De Romulo tamen non eſſet congruum exprimere,quia eũ laudaturus eſt Anchiſes,dicturuſq; eũ iam tunc ad cœlos deſtina ri:ſed,vt dicam , id Sibyllæ dicere licet,quæ verũ ſine fuco profert.)& quib⁹ parens eſt pulſatus,quod minus eſt,q̃ ſi occiſus ſit:& tñ æterno ſupplicio dignus cẽſetur:& à quibus eſt fraus innexa clienti.ſ.familiari,& domeſtico ſe colenti:hoc eſt,aut qui clienti,aut qui per clientẽ fraudẽ fecit,aut qui incubuere ſoli diuitiis repertis:nec poſuere partẽ ſuis.ſ.neceſſariis:quæ.i.quorũ,eſt maxima turba:& q cæſi ſunt ob adulteriũ:vt Fabius,& Salluſt.& qui ſequuti ſunt,arma ĩpia:vt cõtra patrẽ p̃riæ,ſicut cũ Sexto Põpeio:nec veriti,ſup.ſunt:fallere dextras.is fidem dñorum(vt qui cũ Sexto Põpeio pugnauerunt.1.em̃ vt dicit Hora.in Odis, Detraxit vincula ſeruis, vt iniiceret patriæ.aut generaliter intelligem⁹ de ſeruis,qui dominos ſuos deceperint:ſicut prius de patronis,q cliẽtibus ſuis impoſuerint.Hi(inquam)oẽs incluſi,expectant pœnas,quod grauiſſimũ eſt tormentum:vnde Seneca, Grauius eſt q̃ mori,ſemper mortem expectare.)Ne quære,pro ne quæras:doceri quam pœnam,ſup.expectent:aut, quæ forma.i. ſpecies malorum : aut,quæ fortuna merſit viros.1.eos,qui ad diſcretionem peruenerint.q.d.longũ eſſe omnia recenſere:quia alij,voluunt ingens ſaxum(de quibus Beroaldũ ſtatim audiem⁹. ſunt aũt ſuperſtitioſi.)&,ſup.alij:diſtricti.i.diuerſis partibus aſtrictĩ:pendent radiis.i.lignis,inter canthum,ſeu circũferẽtiam,& axem:ab axe in morem radiorũ procedentiũ:Theſeus infelix,ſedet,& ſedebit æternũ.ſ.apud inferos.Nam licet Pirithoũ liberauit:tñ poſtmodum defunctus apud inferos,æterno ſupplicio addictus eſt.(Aulus Gellius tñ(vt dixim⁹)ibi,Portuſq; require Velinos.dicit hunc locũ corrigendũ cenſeri,eo q; ab inferis rediiſſe ſuprà ĩnuit,quũ diceret,Quid Theſea magnũ:quid memorẽ Alcidem:ſed(vt dixi)licet viuus,dicitur rediiſſe mortuus:tñ illic manere poteſt:& ita nõ eſt repugnantia in dictis poetæ,quæ concordari non poſſit.Eſt aũt duplex ſenſus ſequẽtis particulæ.Nam Phlegias,poteſt eſſe nominatiuus ſingularis,& accuſatiuus pluralis.Fuit em̃ Phlegias,rex Theſſalię:pater(vt nonnulli dicunt)Ixionis,& Chorõnidis:ex qua Apollo Æſculapiũ genuit:vnde iratus Phlegias, Delphicũ templũ Apollinis incendit:quapropter damnatus dicitur.Item Phlegiæ,ſunt populi Theſſaliæ impij:de quibus Ouid.lib.II. Metamor.meminit.Si ergo ñtũs eſt:conſtructio eſt.Et Phlegias, rex ille Theſſaliæ,impius miſerrim⁹:quia grauiſſimo ſupplicio affectus:& tñ vtcunq; miſeratione dignus,quia vlciſci voluit iniuriam maternã.)admonet om̃es.ſ.mortales:& teſtaĩ magna voce per vmbras dicens.ſ.ô vos moniti.ſ.exẽplo meo:diſcite iuſtitiam:& non tẽnere,pro contẽnere,diuos:aut ſi eſt accuſatiui caſus pluralis,ordo eſt:& ipſe Theſeus miſerrimus,admonet omnes Phlegias.i.Theſſalos:& teſtatur vt prius:hic.i.quidam ex damnatis:vt Curio tribunus plebis,vendidit.ſ.Cæſari,patriam ſ.ſuam:hoc eſt Romam,auro:vt atteſtatur in Thebaide Stati⁹.melius tñ generaliter dictum putetur,ne Auguſtũ lędat. & qui vendidit,impoſuit.ſ.patriæ,dñm potentem,hoc eſt tyrannũ intruſit:fixit.ſ.hic,aut alius,leges pretio:& refixit.i.iterũ abſtulit:adludit

lit:adludit ad morem Romanũ:quia ſolebant leges incidi tabulis æreis,& figi in pariete. Et videtur Antoniũ taxare, q (vt atteſtatur in Philippicis Cicero)quaſdam nouas leges tulit: & quaſdam à Cæſare latas,abſtulit. Et ſi dñm potẽtem,Cæſarem, quis intelligi velit,poſſet excuſari:quia hæc dicuntur ex perſona Sibyllæ.huius eſt verũ dicere. Nam aliter de Cæſare,& Auguſto,poeta,& aliter,Anchiſes loquuturus eſt. hic.i.alius : vt Thieſtes,& Cynaras,pater myrrhæ,inuaſit thalamũ natæ.i. filiæ ſuæ:& Hymeneos.i.coitus,aut cõcubitus vetitos:quia per inceſtũ,omnes.ſ.illic exiſtẽtes,auſi,ſup.ſunt,nephas immane, & potiti ſunt auſo:ergo & volũtate,& opere,peccauerũt. Ego (inquit Sibylla)non poſſem cõprendere omnes formas.i.ſpecies ſcelerũ:nec poſſum percurrere.i.etiam celeriter pertractare omnia nomina pœnarum:ſi.i.tametſi:centũ linguæ, & centum ora ſunt mihi,& vox ferrea.i.vt Homerus dicit,infrangibilis. Lucretius aũt dicit,ærea vox,&c. quæ etiã pro forti, ponitur. Excuſat ergo,ꝙ nõ omnia ſcelera,nec oẽs pœnas nominat, quum id fieri nõ poſſet,ꝑpter multitudinẽ. Beroal. dicit ſic. Nemo inficiatur Siſyphũ apud inferos hac pœna torqueri, vt ſaxum perpetuo voluat. Iuxta illud Ouidij, Siſyphus eſt illic, ſaxum voluẽsq́;,petensq́;,& Ixionem à rota verſari:vt idẽ, Voluitur Ixion ſeſe ſequiturq́;,fugitq́;.atqui curioſo interpreti conueniebat diligentiſſime penſitare:an fabula Ixionis ad ſenſum Vergiliani carminis eſſet accõmodãda:mihi eñ haud quaquã quadrare videtur:nã quũ poeta paulò ſuprà dixerit, Ixiona apud inferos in tartara cruciari:quid opus fuerat idẽ iterũ referre? Ego aũt cũ Macrobio ſentire malim,qui in ſomniũ Scipionis, ſcribit poetam,intelligere illos radiis rotarũ pẽdere diſtrictos:qui nihil cõſilio præuidentes,nihil ratione moderãtes, nihil virtutibus explicantes:ſeq́; & actus ſuos,oẽs fortunæ permittentes,caſibus,& fortuitis rotantur:illos aũt ſaxum ingẽs, voluere dicit,eſſe intelligẽdos,qui inefficacibus, & laborioſis conatibus,vitã conterunt:nam philoſophi quidã ferunt, qui inferos aliud eſſe negauerũt,ꝙ noſtra corpora: & oĩa quæ de inferis,antiquitas fabulata eſt,in nobiſmetipſis reperiri:quapropter expoſitionẽ quoq; Macrobij,vtpote optimã, mẽorabimꝰ. quã referri ſuper illo verſiculo, Lucẽt genialibus altis aurea fulcra toris. vbi Seruius,de Tantalo dicit eſſe intelligendũ, & eiꝰ fabulã notiſſimã enarrat. Macrobius verò dicit, ad oẽs auaros hoc eſſe referẽdũ,qui epulis ante ora poſitis excruciãtur fame, & inedia tabeſcunt:quos magis,magisq́;,acquirẽdi deſyderiũ, cogat præſentẽ copiã nõ videre,qui in adfluentia inopes, egeſtatis mala in vbertate patiũtur:neſciẽtes parta reſpicere, dum egent habẽdis. Præterea nõ videtur eſſe omittẽdũ illud, Quos ſuper atra ſilex,iãiã lapſura cadẽti Imminet adſimilis. quẽ verſum enarrãs peritiſſime Macrobiꝰ,aſſerit eos eſſe intelligẽdos, qui arduas poteſtates,& infauſtã ambiũt tyrãnidẽ: qm̃ ſemper viuũt in timore:& ſibi vidẽtur exitũ,qđ merentur excipere:qđ Dionyſij exẽplo declaratur,qui Aulæ Siculæ, inclemẽtiſſimus incubator,Damocli,familiari ſuo,ſolã beatã exiſtimãti vitã tyrannicã,volens oſtẽdere ꝙ miſera eſſet,& ꝙ plena impẽdentiũ ſemper periculorũ:gladiũ de filo tenui pẽdẽtẽ,mucrone demiſſo,iuſſit illius ceruicibus inter epulas imminere:& quũ Damocles,regias & tyrãnicas copias ꝑſentis mortis periculo aſpernaretur: talis eſt(inquit) Dionyſius vita,quam beatam putabas: ſic nobis ſemper mortem imminentem videmus: hæc hiſtoria præter Macrobiũ ab Euſebio,& Cicerone memoratur. iſta aũt omnia,qm̃ eruditionis refertiſſima ſunt,ac ſubtilitatis referẽda eſſe cenſui:vt qui expoſitione Seruij contentus non fuerit, aliquid audiat diſciplinę remotioris:quæ non minus delectare ſolet,quàm prodeſſe.

Margin: Beroaldꝰ Saxum.

PIERIVS.

¶ Dominorũ fallere dextras.] In antiquis aliquot exẽpla. dextram,vnitatis numero. Sed melius,dextras: quũ, dominorũ, itidem multitudinis numero poſitũ ſit. ¶ Percurrere noĩa poſſem.] In anti. penè omnibus,poſſim,non inuenuſte.

Hæc vbi dicta dedit Phœbi longæua ſacerdos.
[Sed iã age carpe viã,& ſuſceptũ perfice munus. SIBYL.
Acceleremus(ait) Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio,atq; aduerſo fornice portas,
Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona.
[Dixerat,& pariter greſſi opaca viarum, POETA
Corripiunt ſpatium medium,foribusq; propinquant,
Occupat Æneas aditum,corpusq; recenti
Spargit aqua,ramumq; aduerſo in limine figit.
His demum exactis,perfecto munere diuæ,
Deuenere locos lætos,& amœna vireta
Fortunatorum nemorum,ſedesq; beatas,
Largior heic campos æther & lumine veſtit
Purpureo,ſolemq; ſuum,ſua ſydera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo,& fulua luctantur harena:
Pars pedibus plaudunt choreas,& carmina dicunt.
Necnon Threicius longa cum veſte ſacerdos,
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Iamq; eadem digitis,iam pectine pulſat eburno,
Heic genus antiquum Teucri,pulcherrima proles,
Magnanimi heroes nati melioribus annis,
Ilusq;,Aſſaracusq;,& Troiæ Dardanus author.
Arma procul,currusq; virum miratur inaneis,
Stant terræ defixæ haſtæ,paſſimq; ſoluti
Per campos paſcuntur equi,quæ gratia currum,
Armorumq; fuit viuis,quæ cura nitenteis
Paſcere equos,eadem ſequitur tellure repoſtos.

SERVIVS.

¶ Perfice munus.] Hoc eſt, ramũ redde. nam ſuprà ait, Hoc ſibi pulchra ſuũ ferri Proſerpina munꝰ Inſtituit. ¶ Cyclopeum educta caminis] Hoc eſt,magna:ita eñ cuiuslibet rei,magnitudinẽ ſignificãt:adeo,vt Stati. Arginorũ muros, ab ipſis dicat eſſe ꝑfectos. ¶ Fornice] Arcu. Cice. Vidit ad ipſum fornicẽ Fabianũ. ¶ Corripiunt ſpatiũ mediũ] Raptim, ſpatium péragunt. ¶ Occupat Æneas aditũ.] Ingreditur,vt ſuprà dixit. ¶ Recenti.] Semper fluẽti. Dixit autẽ hoc,ꝑpter paludem Stygem. ¶ Spargit aqua] Ideſt purgat ſe. Nã inquinatꝰ fuerat aſpectu tartari : & ſpargit, quia ſe inferis purgat: nã ſuperis,immolaturi corpus abluũt:vt ſuprà, Donec me flumine viuo Abluero. ¶ Amœna virẽta.] Virẽtia: & eſt ſatis vſurpatũ. Amœna aũt,quæ ſolum amorem præſtant:vel(vt ſuprà diximus)quaſi amunia, hoc eſt ſine fructu:vt Varro,& Carminius docẽt. Adludit autẽ ad inſulas fortunatas:nã & ſequenti hoc indicat verſu. ¶ Largior hic cãpos æther, & lumine veſtit Pupureo.] Nõ noſtro,largior:ſed quã eſt in cętera inferorũ parte: aut,reuera,largior, ſi lunarem intelligamus circulũ: nã(vt ſuprà diximus) cãpi Elyſij,aut apud inferos ſũt: aut,in ĩſulis fortunatis:aut, in lunari circulo. Lucanus, Illic poſtq́; ſe lumine vero iducit. ¶ Soleq́; ſuũ] Sibi cõgruum. Græce dixit: vt, Feſſosq́; ſopor ſuus occupat artus. ¶ Palæſtris.] Luctationibus, Græce dixit. ¶ Cõtendunt ludo] Inter ſe,ludo:nõ,odio. ¶ Chorẽas.] Rẽ,corripuit,propter metrũ:alibi(ait)ſecũdùm naturã, iuuat indulgere choreis. Ergo,aut ſiſtolen fecit:aut antiptoſin, e,pro ei,ponens. Nam Græcũ eſt nomẽ. ¶ Necnõ Threicius lõga cum veſte ſacerdos.] Orpheùs,Calliopes,Muſæ, & Œagri,fluminis filiꝰ fuit:q primus,Orgia inſtituit:primus etiã deprehendit harmoniam.i.circulorũ mũdanorũ ſonũ:quos nouem etiam nouimꝰ:è quibꝰ ſummꝰ, quem ἄναστρον.i.ſine aſtris,dicunt:ſono caret. Itẽ, vltimus, qui terrenus eſt: reliqui ſeptẽ ſunt, quorũ ſonum deprehẽdit Orpheùs: vñ ſeptem fingitur vti chordis. Longam autẽ veſtẽ, aut citharœdi habitũ,dicit:aut, longam barbam:nã ecõtrario,imberbes,inueſtes, vocamus. Sacerdos autẽ, quia theologus fuit:& orgia,primus inſtituit:ipſe etiam homines,de feris & duris, mites cõpoſuit:vñ dicitur, Arbores,& ſaxa mouiſſe vt deus. ¶ Obloqtur numeris.] Dicendo,obloquitur,chordarũ expreſſit laudẽ, quas dicit verbis loquutas. Obloqui enim,nõ eſt,niſi contra loquentem loqui. ¶ Numeris.] Rithmis,ſonis:vt, Numeros memini,ſi verba tenerem. ¶ Septem diſcrimina.] Quia oẽs chordæ diſſimiliter ſonant. ¶ Iã] Nũc. ¶ Pectine.] Hoc aũt pectẽ, declinatur : vt hoc carmen. ¶ Hæc genus antiquum.] Quòd nõ õmnes viros fortes,in Elyſiis viſos eſſe commemorat. Hæc eſt ratio, qa iſti,diuinos meruerant honores:quod Thideo,vł his quos ſuprà memorauit, nõ cõtingit. ideo, antiquũ, addit,quaſi & illis Elyſij contingerẽt cãpi : ſi eis annorũ nõ derogaret vetuſtas,nati melioribus annis. plerũq; eñ, virtꝰ decoloratur tp̃is infelicitate. Cicero, Vt illa laus tẽporũ nõ hominũ fuiſſe videatur. ¶ Ilusq́;, Aſſaracusq́;.] Troiani reges fuerũt. ¶ Troiæ Dardanus author.] Hũc in.7.inter deos dicit eſſe relatũ;vt, Et numerũ diuorũ altaribꝰ addit. ſed (vt ſuprà diximus)

Margin: Orpheꝰ. — Imberbes. — Pecten.

ximus)Homerũ ſequitur,qui inducit, ſimulachrũ Herculis apud inferos viſum.¶Defixæ haſtæ.]Subaudi,inanes,& quidē equos inanes.¶Quæ gr̄a currũ]Detraxitvnũ u,licētia qua Latinitas Græcos ſequuta,gtõ plurali:ſyllabã aut addit, aut detrahit:vt hoc loco detraxit:ſicut,Arma virũ.Cõtrà,addit, Alituũ, pecudũq; gen⁹.ꝓ alitũ,ſicutGręci μουσάων ἑλικωνιάδων.¶Nitētes]Pĩgues.ab eo qđ ſeqt̃,id qđ p̃cedit,ĩtelligis.Per ea aũt q̃ dictur⁹ eſt,ĩtelligēdũ hoc, Quæ gr̄a fuit viuis:eadē ſequit̃ tellure repoſtos.

V, additũ,& detractum.

ASCENSIVS.

¶Hæc vbi,&c.]Docet quõ oblato munere,& eo ĩ forib⁹ fixo, ad Elyſios deuenerint cãpos.Vñ Donat⁹ ſic,¶Fornice.]Ea eñ eſt camera,in arcũ ducta.¶Deuenere locos lætos.] Vt metu pœnarũ,malos deterruit:ita ſpe felicitatis,ad virtutes hortat̃. Primò ergo,regionũ bona ꝓſequit̃.Deinde,q̃ ex iis locis capiant cõmoda:& q ſint hi,q huiuſcemodi bonis pfruãtur.¶Largior.]Hęc oſtēdit nihil deeſſe ex iis q̃ ſunt apud ſupos: adeo, vt fortunati,& btĩ,appellari meruerint.¶Pars in gramineis.] oſtēdit,quãta animi ſerenitate in voluptatib⁹ honeſtis viuant. ¶Necnõ Threicius.]Oſtēdit citharã,inter honeſtas enumerari artes.Eſt eñ muſica.Hæc ille. ¶Ordo aũt eſt. Vbi.i.poſtq̃: lõgæua ſacerdos Phœbi.ſ.Sibylla:dedit hæc dicta.i.hęc loquuta eſt:ipſa ait,ſed carpe iã viã,& pfice mun⁹.i.officiũ ſuſceptũ. Serui⁹ tñ, de ramo,ꝓ munere reddēdo,intelligit:fortè,qa ſequtur,Hæcvbi nos,&c.ſedvtroq; mõ accipi põt:vt ſit mun⁹.i.officiũ ſuſceptũ.ſ.reddēdo ramũ:aut,eundo ad patrē:hoc eſt,accelerem⁹.i.ꝓperem⁹ ad patrē tuũ.Ego cõſpicio mœnia educta caminis.i.fornacib⁹ Cyclopũ,qui ſunt miniſtri Vulcani:& intelligit,aut magna mœnia,aut potius ferrea:ſicut dictũ eſt, Stat ferrea turris ad auras,atq; cõſpicio portas,ſup.in fornice.i. arcu,ſeu circũferētia.(Fornix eñ,ꝓprie eſt circũferētia, & teſtudo arcualis:qualis eſt in arcub⁹ pontiũ,& in iũcturis feneſtrarũ,aut colũnarũ.Et qa in fornicibus theatri,erãt olim lupanaria:iõ fornicē,ꝓ lupanari:& fornicari,ꝓ mœchari,accipiũtur) aduerſò.i. nobis ex aduerſo ſtãte:hoc eſt,video regiã Plutonis: vbi p̃cepta.i.traditiões maiorũ,aut inſtitutiões deorũ, iubent nos deponere,hæc dona.i.aureũ ramum. Dixerat.ſ.Sibylla: & ipſi greſſi.i.gradiētes:pariter p opaca.i.opacitates viarũ:corripiũt ſpatiũ mediũ:& ꝓpinquant forib⁹.i.ad fores:Æneas occupat aditũ.i.ingredit̃ viriliter,ne p̃ueniat̃:& ſpargit corp⁹,aqua recēti.i.ſp flucti:& figit ramũ ĩ limine aduerſo.his.ſ.iã dictis: peractis demũ:& munere diuæ.ſ.Proſerpinæ, pfecto.i. pfectis, reddēdi rami ceremoniis: ipſi deuenere.i.puenere,ad locos lætos:& ad,ſup.vireta.i.virentiũ,vt arborũ,& herbarũ,natiua loca:& amœna.ſ.nemorũ fortunatorũ.i.in qb⁹ ſunt fortunati,ſeu beati:& ad ſedes btãs.i.in qb⁹ reſidēt beati:vñ Ditis, ſeu Plutonis,dr̃ regia.Largior æther.i.ſplēdor cœleſtis: veſtit.i.circũfulget hęc cãpos,lumine purpureo.i.rutilo: & ſydera ſua.i.propria,&cõuenictia:norũt.i.agnoſcũt hęc:& cũ eo cõſentiũt hęc ſuũ ſolē,quaſi aliũ ſolē,& alia ſydera is loc⁹ habeat.Pars.i.ipi, partim exercēt mēbra.ſ.ſua:in palæſtris.i.luctatiõibus:gramineis.i. in gramine,& locis herboſis:& cõtēdũt ludo.ſ.læto, & honeſto:& luctãtur,ſup.ĩ harena fulua.i.fului coloris: hoc eſt, alij tenentur ſtudio militari,quo in vita affecti ſunt: pars plaudũt.i.plaudēdo pedib⁹ faciũt:& exercēt choreas:& dicũt carmina.ſ.choreis apta.Necnõ.i.inſup:vates Threici⁹.i.Thraicius.ſ. Orpheùs optim⁹ muſic⁹, & cithara,q̃ optime ſciēs:cũ lõga veſte.i.hñs lõgã veſtē:aut apparēs cũ lõgaveſte.i.habitu citharœdi:oblogtur numeris.i.muſica ꝓportione,quã cõtra punctũ dicũt.carminibus aliorũ diſparē cõcētũ:quēvulgò,diſcãtũ,vocãt, efficiēdo:facit ſeptē diſcrimina vocũ.ſ.ſeptē cordarũ:qbus octauam

Ordo.

uã addit Simõnides:nonã poſtremo,Timotheùs:& pulſat iã.i. aliqñ:eadē.ſ.diſcrimĩa:digitis.ſ.ſuis:& iã.i.aliqñ:pectine eburno.i.eboreo,ſeu ex ebore facto:hęc,ſup.ſunt: genus antiquũ.i. nobile Teucri.i.à Teucro deductũ:proles.i.ꝓgenies pulcherrima:appoſitorie,magnanimi heros,nati melioribus annis: qb⁹ ſ.maior benegnitas ſyderũ,influxerat.ſ.Ilus,Aſſaracus,& Dardanus,author Troiæ:quod additur,ne putet̃ etiã eſſe gen⁹Teucri:&,ſup.Æneas cũ Sibylla,mirantur ꝓcùl.i. quũ adhuc ꝓcùl eſſent:arma virũm,ꝓ virorũ,ſupp.inania: & currus inanes.i. vmbras,& ſimulachra armorũ:nõ vera arma,necveros currus: haſtæ.ſ.inanes:ſtant defixæ terræ.i.in terra:& equi ſoluti.i.liberi,& vagãtes(qui etiã inanes fuerũt:& ob hoc,ſolũ illic apparētes:vt viri de republica benemeriti,cõſimili ſtudio illic oblectarētur,quo in vita oblectati erãt.)paſcũtur.i.paſcentium ſimiles, errãt paſſim p cãpos:addit cauſſam(vt dixi)qa eadē gratia,currũ,ꝓ curruũ(multi tñ cũ Priſciano,curruũ,legũt: dicentes hipermetrũ eſſe nõ vitioſum,quia abſumitur ſyllaba abundãs p vocalē ſequētē.)quæ fuit viuis.i.dũ ipſi viuerēt:& eadem cura quæ fuerat viuis paſcere,ꝓ paſcendi:equos nitētes.i.bene curatos,& pingues:vñ Flaccus de ſe,Me pinguē & nitidũ bene curata cute viſes,Quũ ridere voles Epicuri de grege porcũ. eadē,dico,gratia.i.oblectatio:& cura ſequitur repoſtos.i. repoſitos,& cõſtitutos:tellure.i.ſub terra:hoc eſt,apud inferos: quę res,quãtũ ad affectionem,nõ multũ à noſtris damnatur.dicunt enim,voluntatem extremam permanere:& ideo, æternas merito dare pœnas:qui æternam habent in peccandovoluntatem. ſed ad ſequentia pergamus.

PIERIVS.

¶Acceleremus(ait)Cyclopum educta caminis]Præteribo qđ in aliquot antiquis exemplaribus,Hac celeremus,legitur:quaſi viam alterã,qua progrediendum eſſet, indicarit Sibylla. Illud non fuit diſſimulandum,quod varie legitur, educta. Nam codices aliquot,obducta,hoc eſt circunducta,habent. Aliquot abſq; prępoſitiua compoſitione,ducta,tantùm,vt alibi,Pars ducere muros.& apud Liuium, Murum duxit. Sunt tamen quibus,educta,ſatiſfaciat magis,vtpote numeroſius,& quod, caminis,de loco poſitum ſit.¶Aduerſo in fornice portas.] Vulgata aliquot exemplaria,in fornice. Sed codices omẽs antiqui quotquot habui,aduerſo fornice,abſq; ea præpoſitione interiecta legunt.¶Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona.] Antiqui nonnulli codices,Hic vbi,legunt:ſed,Hæc dona, magis omnino placet.¶Et amœna vireta.]In antiquis exemplaribus,virecta,per ct:& à viridi actu,virectum, dictionem eſſe grammatici tradunt.¶Largior hęc campos æther, & lumine veſtit Purpureo.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt, Largior hęc campus.Inde altero membro,æther & lumine veſtit Purpureo.In quibuſdam aliis,Largior hęc aer campos: qđ veriti ſunt ponere,æthera,apud inferos:quum tamen,& ſolem ſuum,& ſua ſydera norint. Sed vulgata lectio,quæ eſt, Largior hęc campos æther,magis placet. ¶Curruſq; virũm mirantur inanes.]In antiquis ſanè omnibus codicibus,Lõgobardico excepto,miratur,eſt ſingulari numero:vt de Ænea tantùm id dicatur.Quid enim Sibylla miraretur,quæ ſibi alias innotuerãt. ¶Stant terræ defixæ haſtæ.]Antiqui plerique codices,Stant terra defixæ,legunt,ablatiuo caſu.Vtrunq; enim dicitur eleganter.¶Per campos paſcuntur equi.]In antiquis aliquot exemplaribus,campum, legitur, vnitatis numero. Sed non diſplicet,campos,pluraliter,ad amplitudinem indicandam. ¶Quæ gratia currũm,Armorumq; fuit.] Sunt antiqui codices, Mediceus,& alij,in quibus,curruum, integra dictione ſcriptum habeatur.Priſciano placet ſyncopam fieri, neq; tamen negat, vv duplex,ſcribi poſſe,vt fiat ſynalepha cũ ſubſequente verſu.

Conſpicit ecce alios dextra,læuaq; per herbam
Veſcentes,lætumq; choro Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus,vnde ſuperne
Plurimus Eridani per ſyluam voluitur amnis.
Heic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Quiq; ſacerdotes caſti,dum vita manebat:
Quiq; pij vates,& Phœbo digna loquuti,
Inuentas aut qui vitam excoluere per arteis,
Quiq; ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta:
Quos circunfuſos ſic eſt adfata Sibylla,
Muſæum ante omnes:medium nam plurima turba
Hunc habet,atq; humeris extantem,ſuſcipit altis.

SERVIVS.

¶Pæana.]Proprie Apollinis laudes:quod nunc intelligemus, propter lauri; nemus,abuſiue omnium deorum.ſicut orgia,proprie liberi odoratum: pro odorum:vt ſuprà dixim⁹. ¶Vnde ſuperne Plurimus Eridani per ſyluam voluitur amnis.]Eridanum,aratus eſſe in cœlo dixit: haud longe à cœlo: hic & in terris eſt, qui in Italia, Padus vocatur:quem alij etiam ad inferos volunt tendere: alij, naſci apud inferos, & exire in terras. ideo autem iſta finguntur,quia de Apennini parte oritur, quæ ſpectat inferum mare: & tendit vſque ad ſuperum: ergo hic ſenſus eſt, Canebant in locis vnde ſuperne, ideſt ad ſuperos plurimus Eridani amnis, per ſyluam voluitur. Nanque & veriſimile eſt, quoniam legimus de Ariſtæo, Omnia ſub magna labentia flumina terra, Spectabat diuerſa locis.& congrue nam omnis humor, ex terræ naſcitur venis. Alij, Eridanum, pro quocunq; accipiunt: & dicunt κατ᾽ ἐξοχὴν dictum: nam legimus, Fluuiorum rex Eridanus. & amãt poetæ, pro appellatiõe magnæ rei ꝓprietatē ponere.vt alibi,Poculaq; inuẽtis Acheloia miſcuit vuis. Melius tamẽ

Dicite felices animæ, tuq; optime vates. SIBYLLA

Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergò

Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.

lius tamen eſt, ſi diſtinguamus, Vñ ſuperne plurimus, vnde ad ſuperos plurimus. i. magnus amnis, voluitur per ſyluam Eridani. i. populos. Fabula nãq; hæc eſt. Eridanus, Solis filius fuit: hic à patre impetratum currum, agitare non potuit: & quum per errores, mundus arderet fulminatus, in Italiæ fluuium cecidit: & tunc, à luce ardoris ſui, Phaethon appellatus eſt, & priſtinum nomen fluuio dedit: vnde mixta hæc duo nomina, inter Solis filium, & fluuium, inuenimus: poſtea eius ſorores flendo, verſæ ſunt in populos: vt in 10. Populeas inter frondes, vmbramq; ſororum. & hoc Verg. Nam alij, alias arbores dicũt. ¶ Hac manus ob patriã pugnando vulnera paſſi.] Manus. i. multitudo eorũ, qui ob patriã paſſi ſunt vulnera. & eſt figurate dictũ. Sanè animaduertendũ illud quod ait Hora. in arte poetica. aut ſimul & iucunda, & idonea dicere vitæ: nullã enim maiores noſtri artem eſſe voluerunt, quæ non aliqd republicæ cõmodaret: vnde Verg. hoc per tranſitum facit. Nam dicendo, puniri patriæ venditores: contra præmia defenſorib⁹ ſolui. nihil vtiq; aliud ſignificat, niſi fugienda vitia, & ſectãdas eſſe virtutes. ¶ Sacerdotes caſti, dum vita manebat.] Quaſi, quis caſtus poſſit eſſe poſt mortem. Sed aliud dicit. i. qui fuerunt caſti, dum in cõmunione vitæ verſarentur: nam hi qui maxima ſacra accipiebant, renuntiabant omnibus rebus: nec vlla in his, niſi numinũ cura remanebat. Herbis etiam quibuſdã emaſculabantur: vnde etiam coire non poterant. Dicit ergo eos ſacerdotes, qui caſti fuerũt, etiam ante ſuſcepta ſacra. ¶ Pij vates.] Vaticinãtes. ¶ Phœbo digna loquuti.] Veridici, qui talia loquebantur, qualia dicebat Apollinẽ. Multi enim mentiebantur: ſicut in Lucano, Phœbas. ad quam Appius Claudius, Et nobis dabis improbe pœnas, Et ſupis quod fingis, ait. ¶ Inuentas, aut qui vitã excoluere per artes. Qui erudiuerũt. i. ornauerunt vitam, per inuenta artificia. Significat autem philoſophos. ¶ Quiq; ſui memores alios fecere merẽdo] Quia aliquos ſui memores fecere præſtando: vt, Nũquàm regina negabo Promeritam. i. præſtitiſſe. Terẽ. Ego Carine neutiquàm liberi eſſe hominis officiũ puto: quum nihil promereatur poſtulare id gratiæ apponi ſibi. ¶ Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.] Per quod eos oſtẽdit, meruiſſe diuinos honores: vt diximus ſupra. ¶ Muſæũ ante omnes.] Theologus fuit iſte, poſt Orpheũ. Et ſunt variæ de hoc opiniones. nam eum, alij Lini filiũ: alij, Orphei volunt, cuius eum conſtat fuiſſe diſcipulũ. Nam ad ipſum primũ carmẽ ſcripſit, quòd cratera appellauit. ¶ Humeris extantẽ ſuſpicit aliis.] Quaſi philoſophũ: ac ſi diceret Pla. nam Pla. ab humerorũ dictus eſt latitudine. Athleta enim fuit, qui poſt omniũ victoriã, ſe philoſophiæ dedit. ¶ Tuq; optime vates.] Quia theologus fuit. Et eſt ſciendũ hoc loco, Sibyllã, iam à numine derelictã: vnde & interrogat, quòd aliter non faceret. ¶ Quæ regio Anchiſen, quis habet locus?] Bene, & generalitatem requirit, & ſpeciẽ, vt poſſit facili⁹ inueniri. Nam locus in regione eſt. ¶ Illius ergò.] Propter illũ: ergò autem, coniunctio fuit: ſed per accẽtus mutationẽ, in aduerbiũ trãſit: & eſt ſola particula, quæ habet in fine circunflexũ. Multi male putant, nomẽ eſſe indeclinabile: & dicũt poſitũ eſſe, pro cauſſa: cauſſa autem, nomen. ¶ Magnos amnes.] Aut, magna flucta: aut, quia nouẽ ſunt, quæ odioſum fuerat: ſi ſingula commemoraret.

ASCENSIVS.

¶ Conſpicit ecce alios, &c.] Docet, quantum rerum artifices, atq; ſtudioſos, in cãpis Elyſiis inuenerint: vt ad cõſimilia ſtudia, mortaliũ animos inuitet. bonus enim poeta, non tam delectare (quod tamen plurimũ facit) quàm prodeſſe prætendit. Primũ autem locum dat, ob patriã pugnãdo vulnera paſſis: ſic enim nihil vtilius reipub. quàm vt pro eius ſalute, quiuis ſit parat⁹ mori: eamq; eſſe præcipuã Romanorũ gloriam, quibus dulce, ac decorum eſt, pro patria mori. Simile eſſet in nobis, ſi Primũ locũ, martyribus cõſignaremus. Secundũ, dat virginibus. ſ. ſacerdotibus, ac ſi dicat cõfeſſoribus. Tertiũ, prophetis veridicis. Quartum, bonarũ artium inuentoribus, & operariis. Quintũ, qui de aliis bene meriti ſunt. hoc eſt (quia quàm ꝓxime adludit) qui opera miſericordiæ adimpleuerũt, atq; cõſilio Chriſti paruerũt, dicentis, Facite vobis amicos de Mãmona iniquitatis, vt quum defeceritis, recipiãt vos in æterna habitacula. Nihil enim aliud videtur illud, Quiq; ſui memores alios fecere merẽdo. vnde cõtrà, inter dãnatos collocauit. aut, Qui diuitiis ſoli incubuere repertis, Nec partem poſuere ſuis: quæ maxima turba eſt. Sed cõgor breuitati cõſulere: nõ quia pigeat, prophana ſacris cõfirmare: ſed, quia ne in immẽſum creſcat opus, ſi quæ dicta velim, dixero. Donatus autẽ dicit ſic, ¶ Omnibus his.] Omnia cõmoda conſequuntur, honeſtatis cultores locũ: ſydera, lucem, prata, nemora, cibos, delitias, ſtudia artiũ, vt nõ priuati vita, ſed ad aliud viuendi genus tranſiſſe videantur felices, vtpote quæ poſt depoſitam vitam, talia loca, ac delitias ſint aſſequutæ. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Ecce. q. d. ex abrupto, & præter opinionẽ: Æneas conſpicit alios veſcentes. i. diſcumbẽtes per herbã, ſup. à dextra, & læua. i. vtrinq;: & canẽtes. i. carmine laudãtes: Pæana. i. Apollinem: lætum. ſ. propter vitulationẽ. i. lætum clamorem (vt in. 3. Saturnaliũm docet Macro. Strabo autem lib. 9. dicit, quòd Apollo, hominem nomine Pythonẽ, ac cognomine dracone, ſagittis debellauit: atq; inter adhortandũ, hic Pæan clamitauit: vnde conſuetudinem traditam vult, vt qui conſequuturi ſunt, arcem ſic Pæanis celebrationẽ clamitent: ſed rem fabuloſam cenſet, quæ tamen poetæ ſatis eſt.) Canentes ergo Pæana. i. Apollinem lætum: hoc eſt, laudes Apollinis per vitulationem: choro. i. in choro, & cœtu læto. (Declinatur autem hic Pæan, huius Pæanos, huic Pæani, hunc Pæana. Reperitur etiam, Pęana, numero plurali, pro libro De laudibus Apollinis canentes) inquit, inter nemus lauri. i. laurorum: odoratum. i. odoriferum: vnde. i. de quo nemore: plurimus amnis. i. fluctus Eridani, voluit per ſyluam, ſuperne. i. ad ſuperos. Eſt ergo hæc, ſuperne, aduerbium, non de loco, ſed ad locum. (Eſt autem Eridanus, inter ſydera collocatus, iuxta cetum, ſeu balenã, vt dicit Higinius. Verum, fluuius eſt præcipuus in Italia, alio nomine, Padus, dictus. Eridanus autem, ab Eridano, Solis filio, in eum præcipitato, agnominatus: qui quidem Solis filius, vulgò Phaethon, dicitur ab ardore. Quum ergo (vt in. 2. Metamor. tradit Oui. imprudẽter ſolis currũ regeret, incenſo cœlo præceps, in Padũ ruit. Is autẽ fluit, ferè ab Occidẽte, in mare ſuperũ, quod Adrianũ dicitur, influit. vnde finxit Homerus, ab inferis, ad ſuperos aſcẽdere. Vult autẽ phyſice ſignificare, omniũ fluuiorũ origines, eſſe ſubterraneas: aut ſaltẽ, iterraneas: vt in. 4. Geor. Ser. lati⁹ declarauit. Sed Eridãi, ꝑcipue meminit: aut, ꝓpter Eridanũ in eo ſubmerſum: aut, ꝓpter naturã flũinis, qui ꝑter aliorũ morẽ, in Orientẽ fluit: vñ, ad ſupos, ab iferis fluere, recte dicitur) hæc, ſup. ſunt: manus. i. exercitus: ſeu multi viri, paſſi (Eſt autem ſynthesis. i. conſtructio congrua, in re, non in voce, manus paſſi: ſicut, Pars manibus validi turres & mœnia ſcandunt.) i. qui perpeſſi ſunt vulnera: pugnando ob patriam. i. pro ſalute patriæ: ſuperiores autem, vt Deiphobus, Parthenopeus, & ſimiles, ob ſuam voluptatem, aut cõmoditatem, paſſi videntur. Quiq;. i. quilibet: aut, & hi, qui, ſup. fuerunt, ſacerdotes caſti, dum vita manebat: quod additur recte, quia apud inferos, vbi non ſunt vera corpora, nõ eſt vera caſtitas: nec ea quæ eſt meritoria, eſt ſicut dum vita manet: quia tunc incaſti eſſe poſſunt: & quiq;. i. quilibet: vates pij. ſ. deorum cultores: & loquuti digna Phœbo. i. vera, & quæ Phœbus inſpiraſſe cenſeatur. At, ſupp. hi, qui excoluere. i. ornauerunt, vitam. ſ. ſuam: per artes. ſ. bonas: inuentas. ſ. à ſe: & qui merendo. i. beneficia conferendo: fecere alios memores ſui. i. grato in ſe animo: hoc eſt, quicunq; de aliis benemeriti ſunt: tempora. i. capitum partes, illi cinguntur omnibus his, vitta niuea. i. ſertis candidiſſimis, ob mundicia, & nitorem vittæ. Quos circũnfuſos. i. quum ſe circũnfunderent, nouitatis gratia. Nam nouum erat illic, viua corpora conſpicere. Sibylla affata eſt ſic: & ante omnes. i. in primis, Muſæum, vatem illum antiquiſſimũ Thracem, & diſcipulum (vt quidam volunt) Orphei: vnde ob id filius eius putatur. ſed Laertius dicit, eum Olpidis filiũ fuiſſe, & primum apud Athenienſes philoſophatũ: qui fabulã Herus, & Leandri, verſibus deſcripſit: obiitq; Phalaris, vbi eius oſtenditur epitaphium. Ideo dicit, adloquuta eſt Muſæum, ante omnes: nam turba. ſ. vatum, & ſacerdotum plurima, habet hunc mediũ, vt principem: atq; ſuſpicit hunc, extantem altis humeris, ſicut & Plato dictus eſt, qui prius Ariſtocles dicebatur. Adloquuta eſt quidem ſic: O animæ felices. i. beatæ, quæ iam eſtis in requie, dicite: & tu optime vates. ſ. Muſæe: dic, ſup. quæ regio, & quis locus habet Anchiſen? Nos venim⁹ ergò. i. cauſſa, & gratia illius: & tranauim⁹ ergò illius, magnos amnes Erebi. i. inferni. Venimus, eſt hæc præteriti tpis: & ita habet accentũ in prima, quæ ſola lõga eſt: quũ in ſecundã, quæ illic lõga eſt, cadat in præſenti. Beroal. autem reprehendit Seruium, reprehendentem, qui accipi dicunt, Ergò, pro cauſſa, ſic: Quinetiam, reprehẽdit Seruiũ, illos qui dicunt hanc particulam ergò, aliquando poni pro cauſſa: quum illi bene loquuti ſint & Latine: qui hoc dixerunt, Seruius autem non recte: qui hoc inficiatur: nam (vt author eſt Feſtus) ergò, interdum ſignificat gratiam: quum. ſ. gratia, intelligitur pro cauſſa, in qua ſignificatione accipitur apud Liuium, ſcribentẽ Apollinares ludos, victoriæ, non peſtilentiæ ergò, fuiſſe cõnſtitutos. i. cauſſa, & M. Cato in re ruſtica, ita ſcriptum reliquit: Tibi ius eſt Porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergò. Et alibi, Harunce rerum ergò fundi terræ, agriq; mei luſtrandi. Et alibi, Mars pater te precor, quæſo vti ſies, volens, ppitius mihi domo, familiæq; meę, cuius rei ergò agrũ, terram fundumq; meum Salitauriligia circũnuagi iuſſi. In his omnibus plane locis, ergò, accipitur pro cauſſa. Præterea extat exemplũ epiſtolæ antiquiſſimę, à conſulib. Romanis, ad Pyrrhũ Epyrẽſem ſcriptæ: vbi hæc verba legũtur: ſed cõmunis exempli, & fidei, ergò viſum eſt: vti te ſaluum velimus, vbi ſine cõtrouerſia. ergò, ſignificat cauſſam. & apud Verg. velint, nolint grãmatici, ergò, intelligitur pro cauſſa, in eo verſu, Illius ergò venimus.

PIERIVS. ¶Sui memores alios fecere.] Non placet quod in exēp. pleriſq; veteribus, aliquos, legitur. Plus enim eſt, alios, dicere.

At huic reſponſum paucis ita reddidit heros, POETA
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis: MVSÆVS
Riparumq; toros, & prata recentia riuis
Incolimus: ſed vos (ſi fert ita corde voluntas)
Hoc ſuperate iugum: & facili iam tramite ſiſtam.
Dixit: & ante tulit greſſum, campoſq; nitanteis POETA
Déſuper oſtentat: déhinc ſumma cacumina linquunt.
At pater Anchiſes penitus conualle virenti
Incluſas animas, ſuperumq; ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens: omnemq; ſuorum
Fortè recenſebat numerum, charoſq; nepotes,
Fataq; fortunaſq; virum, moreſq;, manuſq;.
Isq; vbi tendentem aduerſum per gramina vidit
Ænean, alacreis palmas vtraſq; tetendit.

SERVIVS.

¶Nulli certa do.] .i. habitatio: quam animę tādiu certā habent, quādiu in corporib⁹ ſunt: poſt quorū abſolutionem, vagātur pro vitæ merito in circulis. ¶Lucis habit. opa.] Varia dicit, quæ prouitæ varietate cōtingūt. In his aūt locis, heroū animæ colūtur. ¶Recentia.] Virentia: riuorū. ſ. cauſſa. ¶Iugum.] Ita enim diuiduntur montes, in radices, latera, iuga, vertices, pro qualitate locorum. ¶Déhinc ſumma cacumina linquunt.] Non, linquit, hoc enim dicit Æneas, & Sibylla, perducti ad ſummum, in plana deſcendunt. ¶Penitus cōualle virenti.] Valde virenti: vt, Penituſq; ſonātis. ¶Incluſas animas.] Non (reuera) incluſas: ſed, ſeparatas, à multitudine quo facilius agnoſcerentur. ¶Luſtrabat ſtudio recolens, omnemq; ſuorū.] Circúnibat: ſtudioſe tractans. Incluſas autem, aut ſegregatas, aut ſecundùm ritum antiquum. Multitudinem enim, ſi numerare non poterant, eam in certum locum per partes includebant: & ita, quanta eſſe videbant: quod & Xerxes de ſuo fecit exercitu. ¶Charoſq; nepotes.] Poſteros ſic: per nurus, fœminas dicunt. ¶Fata, fortunaſq; virûm, moreſq;, manuſq;.] Felicitas enim, aut fatalis eſt, aut fortuita, aut ex virtute deſcendit. ¶Alacris.] Ipſe alacris. & ſciendum ſecūdùm antiquos, & alacris, & alacer, tam de maſculino, quàm de fœminino genere dixiſſe: nunc maſculino vtrūq; damus. De fœminino, alacer, nunquam dicimus: licet Enni. dixerit, Æſtatem autumnus ſequitur, poſt acer hyems ſit. nam inde eſt, alacer.

Mōtium diuiſio.

Alacer. Alacris. Alacre.

ASCENSIVS.

¶Atq; huic reſpōſum, &c.] In reſponſione Muſæi vatis, docet beatas animas eſſe liberas: poſſeq; quoquovelint, diuerti. quum dictum ſit, quòd ſonitum animas nouies Styx interfuſa, coercet. & quum omnis mortalitas libertatis, ſit appetens, carceriſq; fugitans. inuitat quoslibet Poeta optimus, ad virtutem colendam, qua ad illam beatitudinem pertingant. Recitat præterea, in qua re occupatum inuenerant Anchiſen: in recenſenda. ſ. progenie ſua. nam voluerunt priſci philoſophi, animas ſimul conſtare: ſed non ſimul in corpora mitti. Recenſere autem, eſt cum quadam cenſura recognoſcere, & inſpicere: quam remvulgò appellant, monſtram facere, ſeu monſtrationem: vt quando ſtipendiarij coràm duce, aut magiſtro ſuo comparent. Fecit ergo Anchiſes, tanquàm generis ſui princeps, omnes animas de ſe orituras, in vnum locum conuenire, atq; incluſas recenſebat. ſicut de Xerxe dicitur, quòd partem exercitus in Græciam traducenti, dinumerauit: ſecludendo in angulum vnum (vt quidam volunt) decem milium capacem, quem ſæpe repleuit. atq; ita dimenſus eſt, potius quàm dinumerauerit exercitum ſuum. Ply. lib. 4. dicit, quòd in Thracia eſt locus Dorſicus, centum viginti milium hominum capax: ita Xerxes ibi dinumerauerat exercitum. Si ergo in hunc modum, incluſas dicamus animas, ad tempus. ſ. duntaxat vt dinumerentur: non eſt contrarium illi, Nulli certa domus. Dicere etiam poſſum⁹, incluſas in circulo vno: ſed in eo vagari poſſe: verum quia id amantibus, & bellatorib. quoq; permiſſum eſt: vt intra circulum ſuum vagentur, dicerem potiſſimum has animas quas recenſebat incluſas: quia nondum in corpora deſcenderant: & ita non erant tanti meriti, ſed futuræ quanti: de quibus dictum eſt, Nulli certa domus. Donatus dicit ad hunc locum ſic, ¶Luſtrabat.] Oculis. Recolens animi intentione. ¶Fata, fortunas, mores, manus.] Propoſitio eſt eorum, quę déinde proſequitur. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Atq; heros. i. vates, heroica virtute præditus. ſ. Muſęus: reddebat ita. i. in ſequētem modum, huic. ſ. Sibyllæ: rñſum paucis, videlicet verbis. Nulli. i. nō vlli: certa dom⁹. ſ. quā ſolam habitare debeamus: non eſt vlli, ſup. noſtrū: quia nos habitamus lucis. i. in ſyluis, quæ non cædūtur: opacis. i. condenſis: & incolim⁹. i. frequentamus, dum volumus: qa toros riparū. i. quæ ſunt in ripis: quas tamen nō tranſgrediuntur: non, quod non poſſent: ſed, quia nolūt: & prata virētia riuis. i. propter irrigationē ex riuis: ſed ſi voluntas, aut voluptas fert: vos ita corde ſupate. i. aſcēdite: hoc iugū. i. hāc partē mōtis, circà verticē ei⁹: & ego ſiſtā. i. cōſtituam vos: iam tramite. i. via qua trāſmeetis, aut trāſmittamini: facili. ſ. trāſitu. Dixit. ſ. Muſæus: & ante tulit greſſum. i. præire cœpit: & oſtendit déſuper. i. altiore circulo: campos nitentes. i. reſplendentes: & linquunt déhinc. i. déinde: ſumma cacumina. ſ. montis. Cuius partes ita definiunt, vt ſit radix iuxta planiciem. Latus, paulò altius. Iugum, via qua in cacumē itur. Cacumē, iuxta verticem. Vertices vtrinq;, relictæ altiſſimę partes. Relinquūt autem Æneas, & Sibylla: quia Muſæus, iam eos dereliquerat, vt qui circulum ſuum non tranſgrediebatur. Nam Anchiſes, altioris meriti, in altiore ponitur loco. At. i. ſed: pater Anchiſes luſtrabat. i. recenſebat, & inſpiciebat in valle: penitus. i. omnino, aut valde virenti: animas incluſas. ſ. ad id officij: aut quia nondū meruerant, ad quod prædeſtinatæ erant gaudium: ituras ad lumen ſuperum. i. noſtrum, qui reſpectu eius loci ſuperi ſumus. Luſtrabat (dicit) recolens ſtudio. i. ſtudioſe, ſupple eas: & recenſebat fortè. ſ. tunc, quum Æneas aduenerit: quia illud non ſemper faciebat: ſed tunc duntaxat, vnde fortuitū erat, non quòd recenſeret, ſed quòd tunc numerum ſuorum. i. à ſe orīturorum, hoc eſt poſterorum ſuorum: q;, pro ideſt: nepotes charos, ideſt præcipue dilectos: & fata, & fortunas, & mores, & manus. i. aut multitudinem, aut fortitudinem: virûm, pro virorum: quo facto, ſignificatur bonos lætari his bonis, quorum ſemina iecerant viui, etiam antequàm producantur ad ortus. Isq;. i. & is. ſ. Anchiſes: vbi. i. ſtatim poſtquàm: aut quādo vidit Æneam, tendentem aduerſum. i. ex aduerſo: per gramina: tetēdit. i. extulit: exiſtens alacris. i. lætus: vtraſq; palmas. i. ambas manus. Olim declinabatur, hic & hæc alacris, & hoc alacre: vnde Terentius, Quin tu es alacris. Nunc autem, hic alăcer, hæc alacris, & hoc alacre. volunt autem, ab ācer, deduci: ſed ācer, primam producit: quum alăcer, ſecundam illi correſpondentem corripiat.

Recenſere.

Ordo.

PIERIVS.

¶Et prata recentia riuis.] In Romano cod. ſyluis: pro, riuis, legitur. Sed enim, riui in cauſſa ſunt, cur prata ſint recentia. ¶Si fert ita corde voluntas.] In cod. aliquot antiquis, voluptas, habetur. Errore, vt puto, quia alibi ſimili indiligentia, voluptant: pro, volutant, ſcriptum animaduerti. ¶Et facili iam tramite ſiſtam.] In cod. aliquot antiquis, facili vos tramite, legitur. Sed, iam, in antiquioribus habetur.

Effuſæq; genis lachrymæ, & vox excidit ore.
Veniſti tandem, tuaq; expectata parenti ANCHISES
Vicit iter durum pietas, datur ora tueri
Nate tua & notas audire, & reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarq; futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio, quantis iactatum nate periclis?
Quam metui, nequid Libyæ tibi regna nocerent
Ille autem. Tua me genitor, tua triſtis imago POETA ÆNEAS

SERVIVS.

¶Genis.] Palpebris. Enni. de dormiēte, Imprimitq; genæ genam. ¶Excîdit ore.] Quaſi ſeni, quod circà Anchiſen reſeruat: vt, Tantumq; nephas patrio excîdit ore. ¶Veniſti tandem.] Hoc ad affectum pertinet deſyderantis: aliâs oritur quæſtio, quòd dicit, Sic equidem ducebam animo. ¶Expectata.] Probata nunc etiam: vt, Et rebus ſpectata iuuentus. Hoc autem dicit, Tua pietas mihi ſemper ꝓbata, Nūc etiam iter durum vicit. ſ. inferorum. ¶Et notas audire, & reddere voces?] Familiariter loqui. ¶Rebarq; futurum.] Arbitrabar, ratiocinabar eſſe vēturum: & per hoc intelligimus fataliter, Æneam ad inferos deſcēdiſſe: nō enim niſi fatalia deprehenduntur. ¶Nec me mea cura fefellit] Nec decepit me dulciſſimus filius: nam vocatiuus eſt, mea cura. i. & tu. & dictum eſt, ſicut, Veneris iuſtiſſima cura. ¶Quas ego te terras, & quāta per æquora vectum.] Pietatis magnitudo oſtenditur: quum pater eius ingemit caſibus. ¶Libyæ tibi regna nocerent.] Aut, quia de Iunone ait Venus, Haud tanto ceſſabit cardine

dine rerũ. Aut quod eſt melius, illud dicit, Timui ne dum apud regna Carthaginis voluptatibꝰ vacabas, imperium fatale derelinqueres: vnde per tranſitum inſinuat quòd intelligatur, Æneam, in Aphricã apud Didonem diuertiſſe: quum vtrunq; conſtet, diuerſis ætatibus fuiſſe. ¶ Triſtis imago.] Seuera, terribili: vt ſuprà, Et turbida terret imago. ¶ Sæpius occurrens.] κατὰ τὸ σιωπώμενον: ſæpius ei dictum intelligimus. aut certe, egit me tua imago, ad hæc tẽdere limina, quam ſæpe videre conſueui. ¶ Stant ſale Tyrrheno claſſes.] Affectionis eſt filij, etiã ei indicare, de quibus non interrogatur. ¶ Largo fletu.] Nato ex gaudio. ¶ Ter.] Sæpius: finitus ꝓ infinito. & eſt ſumptum ab Homero, vbi ait, τρὶς μὲν ἐφορμήθην ἑλέειν δέ με

Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes: da iungere dextram,
Da genitor, teq; amplexu ne ſubtrahe noſtro.
¶ Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat: POETA
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter fruſtra compreſa manus effugit imago
Par leuibus ventis, volucriq; ſimillima ſomno,
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſyluis,
Lethæumq;, domos placidas qui prænatat, amnem,
Hunc circum innumeræ gentes, populiq; volabant.
Ac veluti in pratis, vbi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur, ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubitò, cauſſasq; requirit
Inſcius Æneas, quæ ſint ea flumina porrò,
Qui've viri tanto complerint agmine ripas.

δέ με θυμὸς ἀνώγει τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ ἔπτατο. ¶ Interea videt Æneas.] Hirmos eſt hoc loco. i. vnus ſenſus: protenus, per multos verſus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phędone poſitum eſt, περὶ ψυχῆς. de quo in Georgic. ſtrictim, huc latius loquitur. De qua re etiam Varro in libro diuinarum, pleniſſime tractauit. Hoc autem continet Æneas, dum per inferos pergeret, reſpexit fluuium quendam, loci remotioris: ad quẽ innumera multitudo tendebat animarum: interrogauit patrem, qui eſſet fluuius: & qua ratione, ad eum pergerent animæ: pater (ait) Lethæus eſt. Pergunt autem, vt potent, & obliuionem patiantur: vt incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Æneas interrogat ſic Anchiſen:

Anchiſen: dic pater, animæ quæ per præteritam vitam tot ſupplicia pertulerunt, poſſunt habere votum reuertendi in corpora: non eſt veroſimile, liberatas de corporis carcere, ad eius nexum reuerti. Suſcepta narratione, hoc Anchiſes exequitur, primò, debere fieri, vt redeāt: deinde, poſſe: deinde, velle. quæ quoniam obſcura ſunt, aliis diuiſionibus innoteſcunt. Debere, quidem ſic, Cuncta animalia, à deo originem ducunt: quæ quia naſci cernimus, reuertuntur ſine dubio: vnde cuncta procreantur. Deinde, poſſe, ſic probat: quia immortales ſunt animæ: & ſunt quæ poſſunt reuerti. Tertium eſt, vt velint: quod dicit fieri per Lethæum fluuium: & hoc eſt quod dicturus eſt: ſed incidentes quæſtiones, faciunt obſcuritatem. ¶ Virgulta ſonantia ſyluis.] Quæ ſunt iuxta præripia fluminis. ¶ Domos placidas.] Campos Elyſios. ¶ Prænatat.] Præterfluit: & contrarie eſt: nam, nō natant aquę: ſed, in ipſis nos natamus. Ennium igitur ſequutus eſt, qui ait, Fluctusq́ natantes. Sanè de hoc fluuio, quærit̃ à prudentioribus, vtrum de illis nouem ſit, qui ambiunt inferos? an præter nouē? & datur intelligi, quòd ab illis ſeparatus eſt. Nanq́ eum volunt eſſe, ſenectutis imaginem. Nam animæ noſtræ vigent, & alacres ſunt, plenæq́ memoria, à pueritia vſq; ad virentem ſenectam: poſtea in nimia ſenectute, omnis memoria labitur: qua lapſa, mors interuenit: & animæ, in aliud corpus recurrunt. Vnde fingunt poetæ, animas Lethęo hauſto, in corpus redire. Ergo & Lethæus, eſt obliuio mortis ſemp vicina. ¶ Gentes, populiq́.] Innumerarum gentium, & populorum animæ.

Inſido. ¶ Floribus inſidunt.] Inſido illi rei: vt, Inſideat quantus miſeræ

Inſiſto. deus. Inſiſto autem illam rem: vt, Nulli phas caſto ſceleratū inſiſtere limen. ¶ Lilia funduntur.] Circà flores: ſpeciem pro genere poſuit. ¶ Flumina porrò.] Longè remota. & eſt Græcum aduerbium. Bene autem Æneam, longè à Lethæo facit: quia adhuc iuuenis eſt. ¶ Agmine.] Curſu, impetu: per quod oſtendit, cito iri ad ſenectam: quia tota celeritate, vſus labitur vitæ.

ASCENSIVS.

¶ Effuſæq́ genis lachrymæ, &c.] Recitat pientiſſimi patris, amiciſſimam ad filium adloquutionem: quòd autem dicit, lachrymaſſe: id præ gaudio intelligendum eſt: ſed annotandum, quòd viro beato, imò poſt apotheoſin lachrymas dat: verum dicemus eas, inanes intelligi, vt equos, & currus, de quibus ſuprà: & id ſolū ſignificare, quia idem affectus maneat defunctis, qui fuerat viuis: hoc tamen habemus lachrymas præ gaudio, aut ex pietate profuſas, nihil imperfectionis in homine ſignificare, ſi etiam tali viro in Elyſiis dantur: vnde quòd excludit à viro bono, & ſapiente, in carmine De viro bono: & ab agricola, cōmiſerationem dicens, Nec miſeratus egentem eſt: non intelligemus miſericordiam damnare, ſed aut paupertatem, quum nihil habeat mali, non cenſere miſeratiōe dignam: aut malam affectionem ſecludere à viris perfectis, qualis eſt commiſeratio de rebus, quas forti animo perferre debeamus. Recitat præterea optimi filij benignam reſponſionem, plura continentem, quàm pater interrogauerat: nam de nauibus, quas ſe in mari Tyrrheno dereliquiſſe ait: nihil pércūctatus fuerat Anchiſes. Ea autem carmina quæ de complexu fruſtrato dicuntur. (Conatus enim eſt rerum, quæ non ſortiuntur effectum.) ex Odyſſeæ Home. 11. lib. de verbo ad verbum ſumpta ſunt. Significant autem ſimulachrum, duntaxat Anchiſæ illic fuiſſe: hoc eſt, corpus inane. nam verum corpus in Sicilia conditum erat: anima, lachrymas non habet. Simulachrum autem, quia corporis ſimulat: ſaltem operationes, & potētias eas ſimulare poteſt: ſed altioris eſt hæc quæſtio negotij à theologis noſtris: & præcipue diuo Auguſtino, in De ciuitate dei, anxie diſcuſſa: quærit enim, ſi ignis materialis ſit apud inferos, quomodo animas incorporeas vrat? atq́ in id ferè cōcedit: quod dicetur, quòd, Non funditus omnes Corporeæ excedunt peſtes. hoc eſt, quòd animæ ſecum trahunt corporis paſſiones & affectiones, quæ illic puniuntur. Sed de his argutiores, argutius diſputent nos. ¶ Quia Donatus hæc deficit,

Ordo. Ordinem ponamus, qui talis eſt: q́, pro &: lachrymæ effuſæ ſunt: genis. i. palpebris Anchiſæ: & vox. i. oratio ſequens: excîdit. i. elapſa eſt, vt ſeni: ore. ſ. Anchiſæ. O nate, vêniſti (non interrogantis, aut dubitantis: ſed præ gaudio admirantis, interrogādi forma eſt.) tandem. i. poſt longam expectationem meam: q́, pro &: tua pietas expectata. i. probata, & cognita, ſemper parenti. ſ. mihi (præcipue tamen, dum eum humeris ſuis extulerat in cendio Troiano) vicit iter durum. i. difficile: non propter diſcēſum, ſed propter regreſſum: aut etiam propter deſcenſum: quia licet dictum ſit, Facilis deſcenſus Auerni. id intelligit̃ de defunctis, quia poſtea vocantur regna inuia viuis: datúr. i. datur'ne. hoc eſt, conceditur'ne mihi, tueri tua ora: & audire, & reddere voces notas? Equidem ego ducebam animo. i. augurabam, aut opinabar, ſeu cogitabam ſic te facturum: &, pro ideſt: rebar futurum. ſ. vt me viſas, dinumerans tempora. i. diſquirens quanto tempore opus eſt ad hanc profectionem: nec mea cura. i. ſollicitudo, quam de ea re habui, fefellit me. Seruius vult, vocandi caſum eſſe, mea cura: ſed id (iudicio meo) dici non poteſt: quum enim omnis vocatiuus ſit ſecundæ perſonæ, non diceret, fefellit: ſed, fefelliſti. Si tamen velimus de Ænea dictum, in tertia perſona dicamus: nec mea cura. i. filius meus dulciſſimus, fefellit me: hoc eſt, tu non fefelliſti me. Nam licet ad perſonam, quaſi de perſona loqui: vt in euangelio, Et vnde mihi hoc, vt mater domini mei vêniat ad me? vbi non dicit, vêniſti ad me: quia in tertia perſona loquitur. Per quas terras (etiam admiratiue: ac ſi dicat, dij boni per quas terras). i. regiones: & per quanta. i. quantùm magna. q. d. per maxima æquora, ego accipio te vectum? & ô nate, quantis periclis, pro periculis. accipio te iactatum? q. d. etiā maximis. quàm. i. quantùm, hoc eſt ô quantùm. q. d. maxime metui, ne regna Libyæ nocerent tibi: quid. i. aliquid, ſciuerat enim per reuelationē: aut, quia deus effectus Æneam ad Libyam appulſum: & illic à Didone teneri. à qua etiam, ne regnum Italiæ obliuiſcatur, conatus eſt eum auellere crebris admonitionib9: vt atteſtatur Æneas, dicens in. 4. Me patris Anchiſæ quoties humentibus vmbris Nox operit terras quoties aſtra ignea ſurgunt, Admonet in ſomnis, & turbida terret imago. Autem, pro ſed: ille. ſ. Æneas, quem adloquutus eſt, ſup. reſpōdit, ô genitor tua: tua imago triſtis. i. terribilis, aut mœſta, propter timorem quem habuiſti, ne quid Libyæ mihi regna nocerent, occurrens: ſ. in ſomnis ſæpius: quia (vt iam dixi) Quoties humentibus vmbris Nox operit terras. (In. 5. etiam apparuiſſe dicitur: quo circa magis congrue illic dixiſſet, quàm hæc, quæ nunc dicit: quia fruſtra diceret ſe veritum, ne quid Libyæ tibi regna nocerent: quum poſtea in Sicilia, ipſum adloquutus ſit: verum excuſatur, quia in. 5. venerat vt caduceator, Iouis imperiis miſſus: quo circa, nihil præter quàm quod iuſſus erat, tunc explicare potuit. ſed ſolummodo admonere, vt ad inferos ad ſe deſcendat, plura auditurus) adegit. i. impulit, aut egit, tendere ad hæc limina. ſ. regni beatorū: quū Anchiſes ſit in optimo circulo. Claſſes. ſ. noſtræ: ſtant ſale. i. in mari: Tyrrheno. i. à Tyrrheno denoīato: eſt aūt infernū ad Italiam. Da. i. concede: iungere dextras, ſup. noſtras: da (inquit) ô genitor: & ne ſubtrahe te, ſup. mihi: amplexu noſtro. i. dum te amplecti conor: aut amplexu, pro amplexui noſtro: per quod ſignificat patrem, quoties eum amplecti voluit ſe elongaſſe, quum ſciret ſe amplecti non poſſe, quia verum corpus non haberet. Æneas memorans. i. loquens ſic, rigabat ſimul ora, largo fletu. i. ſimul large flebat. Conatus, ſup. eſt Æneas: ibi. i. in eo tēpore: aut quū id diceret: ter circúndare brachia collo: aut, dare collo brachia: circùm. i. in circuitu: & imago cōprenſa fruſtra, quia retineri nō potuit, effugit ter: man9. ſ. Æneæ cōprendentis, exiſtēs par vētis leuib9, & ſimillima, ſomno volucri. i. cito auolāti. Æneas videt interea. ſ. dū talia moliretur: in valle reducta. i. longe poſita: nemus ſecluſum. ſ. à frequentia eorum, qui Elyſium colebant, & virgulta ſonantia ſyluis: & amnem Lethæum. i. obliuionis, qui prænatat domos placidas. i. ſedes beatas: ſed peracto tempore, diis ita volētibus, quædam animæ ex eo bibunt obliuionem: & incipiunt in corpora velle reuerti. Gentes innumeræ, & populi, ſup. innumeri: volabāt circùm hunc. ſ. amnem: ac omnis campus ſtrepit murmure. ſ. animarum circúnuolantium: veluti. i. quenadmodum: omnis campus ſtrepit, in pratis vbi apes inſidunt. i. ſedem capiunt: inmittendo ſe floribus variis. i. variorum colorum: ęſtate ſerena. i. dū tempus æſtiuum, aut vernum, eſt ſerenum: & dum funduntur circùm candida lilia, Æneas inſcius. ſ. talium rerum: horreſcit ſubitò viſu. i. viſione ſubitò oblata: & requirit cauſſas, &, ſup. requirit, quæ ſint ea flumina: porrò. i. procùl apparentia: ve, pro vel: qui viri complerint agmine. i. impetu tanto: ripas. ſ. Lethæi fluminis. Ideo autem Æneas fingitur longe eſſe à Lethæo flumine: quia adhuc iuuenis eſt: memoria autem deficit in ſenio. Agmen, proprie, eſt multitudo dum agitur: aut impetus ipſe: vt, Leni fluit agmine Tybris. Quod autem dicit Æneam vidiſſe amnem Lethæum, intelligendum eſt in ſenſu diuiſo: hoc eſt, vidit amnem, qui eſt Lethæus: neſciuit tamen eſſe Lethæum: vnde id dictum eſt ex perſona poetæ.

PIERIVS.

¶ Quas ego te terras.] Romanus codex, & aliquot alij vetuſti, Quas ego per terras, legunt. Mihi prior lectio facit ſatis, quia etiam ſi, per, legas: te, pronomen deſyderaretur. ¶ Hæc limina tendere adegit.] In cod. aliquot peruetuſtis legere eſt, adire coegit. Sed omnino lectio hæc ex aliqua paraphraſi deſumpta eſt, pedeſtris enim & exilis eſt. Illud verò, tendere adegit, longè ſublimior phraſis & elegātior. ¶ Simul ora rigabat.] In antiquis pleriſq́, rigabāt, plurali numero eſt. Sed de Ænea tantùm hoc dictum volunt multi, quod abſurdum dicunt, dare lachrymas Anchiſæ, in beatorum iam numerum adſcito. Sed fecit hoc poeta, ad affectum mutuæ pietatis exprimendum. ¶ Secluſum nemus.] In Ro. codice, Rĕcluſum, legitur: ſed enim Vergilius, huius dictionis primam libentius corripere ſolet. ¶ Virgulta ſonantia ſyluis.] Seruius, ſyluæ, legit: & Romanus illi codex adſtipulatur. Reliqui etiam variant. Aduertendum autem, ſylue, apud Seruium accipi, genitiuo caſu. In Mediceo, ſyluis, habetur. ¶ Qui've viri tanto complerint agmine ripas.] In vetuſtis quibuſdam exemplaribus legere eſt, Quid've: hoc eſt, quorſum, quanam de cauſſa: ſed non ita placet. In aliquot aliis, Quiq́ viri, habetur: quod rectius mihi ſuccedere videtur, quæ flumina, quiq́ viri. Eſt &, complerunt, finitiuo modo, in bona codicum antiquorum parte. In aliquot, vt in Mediceo, cōplerent, per e: nuſquàm verò, complerint, per i, legi.

POETA

ANCH. Tum pater Anchiſes. Aīæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vndam
Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidem memorare tibi, atq; oſtendere coràm,
Iam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, an'ne aliquas ad cœlum hinc ire putādum eſt
Sublimeis animas? iterumq; ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidē, nec te ſuſpenſum nate tenebo. ANCHI.
Suſcipit Anchiſes, atq; ordine ſingula pandit. POETA

SERVIVS.

Animæ quibus altera fato Corpora debentur.] Sciendum non omnes animas ad corpora reuerti. Aliquæ enim, propter vitæ merita, non redeunt: aliquæ redeūt, propter malam vitam: aliquæ, propter fati neceſſitatem. ¶ Lethæi ad fluminis vndam.] Si anima æterna eſt, & ſummi ſpiritus pars: qua ratione in corpore non totū videt, nec eſt tantæ prudentiæ, tantæq; viuacitatis, vt omnia poſſit cognoſcere? quia quum cœperit in corpus deſcendere, potat ſtultitiam, & obliuionem: vnde non poteſt implere vim numinis ſui, poſt naturæ ſuæ obliuionem. Obliuiſcitur autem ſecūdùm poetas, præteritorum: ſecundùm philoſophos, futuri: vnde mediū tenuit, dicendo, Obliuia. Docent aūt philoſophi, quid anima ad ima deſcendens, per ſingulos circulos perdat. Vnde etiam diſputātes de ratione mathematici, fingūt, quòd ſingulorum numinum poteſtatibus, corpus, & anima noſtra, cōnexa ſunt ea ratione: quia quum deſcendunt animæ, trahūt ſecum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurij lucri cupiditatem, Iouis regni deſyderiū: quæ res, faciūt perturbationem animabus propriis. ¶ Securos latices.] Qui ſecuros faciūt, vt pallida mors. ¶ Iam pridem.] Ex quo ait, Tum genus omne tuū, & quæ dentur mœnia diſces. ¶ O pater.] Nota breuitas: nam dicēdo Pater, qui loquatur, oſtendit. ¶ Ad cœlū hinc ire putandū eſt.] Miſcet philoſophiæ figmenta poetica: & oſtendit, tam quod eſt vulgare, quàm quod continet veritas, & ratio naturalis: nam ſecundùm poetas, hoc dicit: credendum eſt, animas corporis contagione pollutas ad cœlum reuerti. ¶ Sublimeis animas.] Non omnis, ſed ſublimium. ¶ Ad tarda reuerti Corpora?] Animæ comparatione, qua velocius nihil eſt. Vno enim momento cuncta diſcurrit. ¶ Quæ lucis miſeris tam dira cupido?] Vt id deſyderēt: propter quod ſentiūt ſe pœnas dediſſe, ſcilicet vitam. ¶ Suſpenſum.] Sollicitū: incertum: vt, Multo ſuſpenſum numine ducit. ¶ Suſpicit Anchiſes, atq; ordine ſingula pādit.] Hiſteron proteron, poſt hunc enim verſum ſequi debuit, Dicam equidem, nec te ſuſpenſum nate tenebo.

ASCENSIVS.

Tunc pater Anchiſes: Animæ quibus altera fato Corpora debentur Lethæ. &c.] Ex arcana philoſophia reſpondere inducitur Anchiſes, animas quorundam apud inferos exiſtentium, debere, & poſſe, & velle redire in corpora. Debere: quia rerum viciſſitudo eſt, & quū finitæ, & ſimul conditæ, ſecundùm Platonicos (nam hæc omnia, ſecundùm fidē noſtram, erronea ſunt) ſint animæ: corpora autem quotidie generentur: neceſſe eſt, vt eadem anima in diuerſa migret corpora. Quin etiā Plato cenſuit etiā, in beluina corpora nonnullorū animas transferri, vt ebrioſorū in corpus ſuis: iracundi, in corpus leonis, &c. Poſſe autem, quia immortales ſunt. Velle verò, quia Lethæū flumen potātes, obliuiones malorū quæ in hac vita habuerant, imbibunt: dicunt tamen nonnullas perpetuā felicitatem meruiſſe, ſed paucas: vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus. verūtamen ſecūdùm hæc principia, oportet dicere, paucas eam felicitatē merituras: quia ſi omnes mereantur, quæ nūc ſunt animæ, deſineret hominū procreatio: quam tamen perpetuā cenſent. Et ſi dicant, non omnes poſſe mereri, deterrerent multos à virtutum cultu: vnde dicere debent, ſingulas quidem, aut gratia, aut merito poſſe ad perpetuā peruenire felicitatem: paucas tamen peruenturas. dicit autem Plato, animas ab æterno creatas (quod tamen Auguſtinus noſter reprobat, dicens, Animas creādo infundi, & infundēdo creari.) & dum à cœleſti ſede, per circulos delabuntur attrahere varias affectiones: vt Macro. docet, in De ſomnio Scipionis: à Saturno rōnem, & intelligentiā: ab Ioue, praxim, ſeu partem actiuam: à Marte, iraſcibilē, tam virtutis, quàm vitiorum cauſſam: à Sole, ſentiendi, & opinandi vim, tam vt aliqua ſciamus, quàm vt fallamur: à Venere, deſyderiū, indifferens ad bonum & malum: à Mercurio, interp̄tationē per ſermonem: à Luna, vim generatiuam, & nutritiuam. Ser. aliam affectionē ex planetis trahi affirmat, vt in eo videre licet. Plato autem vult, animas antequàm per circulos deſcēderint, omniū peritas: & eandem ſcientiam poſtea eruditione acquirere, dictitans noſtrū addiſcere non eſſe, niſi quoddā reminiſci. Sed quum hæc reprobata ſint, non eſt in eis immorādum, niſi quatenus ad explanationem poetæ faciunt. Donatus autem dicit ſic, ¶ Tunc pater.] Interrogat Æneas: quis fluuius: & quare animæ, illum petant. Ad vtrunq; breuiter reſpondet, eſſe animas, quæ in alia corpora reuerti volūt: & fluuium eſſe Lethæum. ¶ Quo magis Italia.] Ex hoc oſtendit ſe magna dicturū. ¶ O pater, an'ne.] Non poterat non mirari, quòd ad tanta incommoda vitæ redire velint. Hæc ille.

Animarum creatorū quomodo fiant.

Ordo. Ordo autem eſt. Anchiſes pater, ait, ſupple tunc: Animæ, quibus altera, ideſt ſecunda corpora: debentur fato, ideſt neceſſitate quadam, aut deorum voluntate (qua non omnibus debentur: perfectis enim heroibus, & diis genitis, perpetua eſt apud Elyſios ſedes: ſicut cōtrà, peſſimis deorum violatoribus, æternū eſt apud tartara ſupplicium: vnde de Theſeo dictum eſt, Sedet æternumq;, ſedebit Infelix Theſeùs.) potant ad vndam Lethæi fluminis, latices ſecuros, ideſt ſecludentes à curis, aut facientes ſecuros: & longa obliuia, ſcilicet malorum, & pœnarum, quæ, & quas ſemel perpeſſi ſunt, dum eſſent in hac vita. Equidem, ideſt ego quidem: cupio memorare, ideſt enarrare, & recenſere tibi: atque oſtendere tibi, coràm, ſcilicet oculis tuis: has, ſcilicet animas, in corpora migraturas: & cupio iam pridem, ideſt iam à pluſculo tempore: enumerare hanc prolem meorum, ideſt à meis deſcenſurorum: eo, ſupple quo, ideſt ideo: vt, Lætere magis mecum, Italia reperta. (Poteſt tamen conſtrui, non ſecūdùm prius dicta: ſed (vt Seruius inquit) ſecundùm hiſtoricam fidem, Quo lætere magis Italia reperta mecum. quia etiam Anchiſes in Italiam vēniſſe dicitur: ſed huic loco, & multis prius habitis, quadrat prior conſtructio quam ſequimur: artis tamen eſt interdū ſic loqui, vt in pluras ſententias trahi poſſimus.) Æneas, ſupp. ait: O pater, an'ne putandū eſt aliquas animas, ſublimeis. i. in ſublimi ſitas, aut egregias: ire hinc. i. ex his tam beatis locis: ad cœlum. i. ad conſpectum cœli, aut aerem, in quo degimus: & reuerti iterum ad corpora tarda. i. eas tardantia, & hebetantia: quæ cupido. i. cupiditas, lucis. ſ. cœleſtis: quum illic etiam lux ſit: aut lucis. i. vitæ, eſt, ſup. eis, tam dira. i. execrabilis, & quaſi deorum ira inducta? Reſpondet Anchiſes: Equidem. i. ego certe dicam: nec, ô nate, tenebo te ſuſpenſum. ſ. animo, hoc eſt dubium, & ambiguum. Anchiſes ſuſpicit. i. ſurſum, vel ſeorſum inſpicit: vt faciunt, qui noua inuenire volunt: ſicut contrà, Deſpiciunt terram, qui reminiſci volunt. atq; pandit ſingula. i. ſingulas res, ad propoſitam quæſtionem pertinentes: ordine. i. per ordinem: incipiens. ſ. à primordiis, & primis cauſſis.

PIERIVS.

Quo magis Italia tandem lætere reperta.] In cod. aliquot antiquis, lætare, imperatiuo modo: deq; re pręſenti, ad ſolidiorem gaudij cauſſam. In omnibus deinde pro, tandem, vno exemplo, mecum, ſcriptum eſt. In Romano totusverſus ita mutatus, Quo magis Italiam mecum lætare repertā. Iam enim in Italiam deſcenderat Æneas, eamq; repertam eſſe plurimum gaudebat. Sed eo magis gaudendum ait Anchiſes, quod non tantùm erroribus finis ſit impoſitus, quodq; ſedes fato debitæ iam apprenſæ. Sed quod præter hæc tot illuſtres viri ſint ex ſuo genere propagandi: totq;, & tantæ ſanguini ſuo acceſſiones præparatæ: quocirca, lætare, ait, nunc magis, ac magis. ¶ Iterumq; ad tarda reuerti Corpora?] In codicibus aliquot antiquis, in tarda, legere eſt. Vtrunq; placet. ¶ Quæ lucis miſeris tam dira cupido?] In codicibus aliquot ſanè quàm vetuſtis, cupido eſt: vna plus dictione legitur: ſed abſque ea ſuauius. ¶ Suſcipit Anchiſes.] In probatioribus codicibus antiquis, Suſcipit, habetur: quod ſignificat, reſpondet. Et in euangelica lectione, multa eo modo reponenda animaduertas, recte quidem prius traducta: ſed imperitia ſæculi poſt modum corrupta. Huic verò lectioni Priſcianus etiam ſubſcribit, authoritas dicētis illi, ὑπολαμβανω, pro reſpondeo: ὁ δὲ ὑπολαμβὼν ἔφη, Nos ſuſcipiens, inquit. Hinc Vergilius, Suſcipit Anchiſes, atq; ordine ſingula pandit. pro, reſpōdit ad interrogationem Æneæ.

ANC. Principio cœlum, ac terras, camposq; liquenteis,
Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; aſtra
Spiritus intus alit, totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet:

SERVIVS.

Principio cœlum, & terras, camposq; liquenteis, Lucentemq; globum, &c.] Interrogatus Anchiſes, quare animæ velint reuerti ad corpora: quaſi aliud dicit: tamē ad illud recurrit, quod Græce, τόπον, dicitur. i. omne quod eſt: quatuor ſunt elemēta, terra, aqua, aer, æther, & deus: præter hæc, nihil eſt aliud: & hoc, mundum, non poſſu-

De corpore, & anima.

Inde hominum, pecudumq́ genus, vitæq́ volantum.
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq́ hebetant artus, moribundaq́ membra:
Hinc metuunt, cupiuntq́, dolent, gaudentq́: nec auras
Reſpiciunt clauſæ tenebris, & carcere cæco,
Quin & ſupremo quum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes, penitusq́ neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris:
Ergo exercentur pœnis, veterumq́ malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inaneis
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſq́ ſuos patimur maneis: exindè per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arua tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumq́ reliquit
Æthereum ſenſum, atq́ aurai ſimplicis ignem.
Has omneis, vbi mille rotam voluêre per annos,
Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno,
Scilicet immemores ſupera vt conuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti.

non poſſumus dicere. Nam mundus, non eſt totum. ergo, deus eſt quidam diuinꝰ ſpiritus, qui per quatuor infuſus elementa, gignit vniuerſa. Igitur, ſi de elementis, & deo, naſcũtur omnia, vnã originem habent: & par natura omnium: ſi videamus, quod in nobis, à deo eſt: & quid, à quatuor elementis, Quãtùm datur intelligi, ab elementis, habemus corpus: à deo, animum. quod ideo probatur, quia eſt in corpore, terra, humor, anhelitus, calor: quæ omnia vidẽtur, ſicut etiam elemẽta. Animus, inuiſibilis eſt, ſicut & deus, vnde originẽ ducit. Deinde, elementa mutãtur: quorum perire, mutari eſt: ſicut etiã corpus, quod inde originem ducit. Contrà, deum nõ perire, manifeſtũ eſt. Ergo, nec animus perit, qui inde, originem ducit. Nam pars, ſemper genus ſequitur: huc igitur tetendit primum intentionem ſuam, vt animas, immortales doceret. ſed occurrit illud, Si enim immortales ſunt, & vnum habẽt principium: qua ratione non oĩa animalia ſentiunt. & dicit, nõ eſſe in animis diſſimilitudinẽ, ſed in corporibꝰ: quæ ꝓut fuerint, vel viuacia, vel torpẽtia, ita & animos faciunt: quod poteſt etiã in vno, eodẽq́ corpore cõprobari: in ſano enim corpore, alia viuacitas eſt mẽtis: in ægro, pigrior: in ſatis valido, & rõne carens, vt in phreneticis cernimus, adeo vt quum ad corpꝰ venerit, non natura ſua vtiť, ſed ex eius qualitate mutať. inde Aphros, verſipelles: Græcos, leues: Gallos, pigrioris videmꝰ ingenij. quod natura climatũ facit: ſicut Ptolæmeus deprehẽdit, qui dicit, trãslatum ad aliud clima, hominũ naturã ex parte mutare. De toto enim nõ poteſt, qa in principio accipit ſortẽ corporis ſui: ergo, anima, ꝓ qualitate eſt corporis: & qua rõne, res melior eſt in poteſtate deterioris: at qui diuinꝰ animus debuit corpus in poteſtate habere: nõ corpus, naturã animi corrũpere: ſed hoc ideo fit, quia plus eſt qđ cõtinet, quàm quod cõtinetur: vt ſi leonem includas in caueam, impeditꝰ, vim ſuam non perdit, ſed exercere non poteſt: ita animus non tranſit in vitia corporis, ſed eius coniũctione impeditꝰ, non exercet vim ſuam. & occurrit illud, Omne quod corrũpitur, æternũ non eſt: ſi animus iraſcitur, deſyderat, timet, caret æternitate: cui ſunt iſta cõtraria. Nam paſſio, æternitatẽ reſoluit: quod ideo falſum eſſe dicimus: quia animus, per ſe nihil patitur: ſed laborat ex corporis coniũctione. & aliud eſt, per naturã ſuam corrũpi: aliud, per contactũ rei alterius. Videmus enim tale aliquid, vt in lucerna, quæ per ſe clara eſt: & locũ in quo eſt, ſine dubio illuminat: ſed ſi qua re tacta fuerit, & incluſa, non perdit ſplendorẽ proprium, qui in ea eſt. Remoto nãq́ impedimẽto, apparet. nec tñ, quia impeditus eſt eius vigor: ideo etiam corruptꝰ: ita ergo & animus, quãdiu eſt in corpore, patitur eius contagionẽ: poſtquàm verò depoſuerat corpus, incipit ſuum vigorẽ, & natura vtitur ꝓpria: ſi ergo propriã recipit naturã, quare pœnas apud inferos patiť: ideo quia ſimul diu fuit, non põt, depoſita ipſa re, ſtatim ad ſuũ nitorem reuerti: vt ſi ſpeciem candidã, miſſam in lutũ polluas, & eam ſtatim auferas: non idcirco ſordib. caret, ſed ablutionẽ requirit: vt in priſtinũ nitorem poſſit redire: ſic anima, ex eo quòd datur corpori, inquinata eſt: vt etiam, ſi corpus deponat, neceſſe habeat purgari: ſi ergo purgãtur, & recipiunt naturã ſuam, cur volunt reuerti, quia potant (inquit) obliuiať etiam eſt illud ambiguum: nam vt præteritarũ obliuiſcanť pœnarum: aut certe, vt ignaræ futuri, habeant deſyderiũ redeũdi in corpora: quod ſine paſſione non fit: & animus, in quo paſſio meretur reuerti, cœlũ pro aere, & æthere poſuit, vt duo ſignificet elemẽta: vt, Iam cœlum, terraſq́ meo ſine numine. ¶ Camposq́ liquẽtes].i. maria. ¶ Lucentẽq́ globum lunæ.] Ideo vſus eſt participio, vt oſtẽdat eam, ſuum lumen non habere. Nam lucens, eſt quod aliunde illuminatur. Lucibile, quod per ſe lucet. vt patulũ, & patens. Patulum, eſt quod per ſe patet. Patens, quod aperitur & clauditur. Globum aũt ideo, quia dicitur luna, σκληςόωφαι eſſe. ¶ Titaniaq́ aſtra.] Aut ſtellas dicit, aut ſolem. quem ſuprà, vnũ fuiſſe de Titanibus,

Pro corporis qualitate anima eſt.

Lucens. Lucibile. Patulum Patens. Lege Diodorum libro. 6.

Titanibus, diximus. ¶ Spiritus.] Diuinus. ſ. & eſt vnũ, ſiue mẽtem dicat, ſiue animũ, ſiue ſpiritum. ¶ Intus alit.] Vegetat: & in æternitate cuſtodit, quia mixtꝰ eſt: & nulla pars elemẽti eſt ſine deo. ¶ Per artus.] Per elemẽta, quæ ſunt membra mũdi corporalia. Corpora nanq́ ſunt quæ poſſunt videri. ¶ Mens agitat molem.] Magnitudinem mundi, mens agitat: & ſi (vt Cice. dicit in Tuſcula.) æternum eſt, quidqd in ęterno motu eſt: ſine dubio etiã, animus æternꝰ eſt. Semper enim in motu eſt, adeo vt ne nobis quidem quieſcẽtibus cõquieſcat. ¶ Magno ſe corpore miſcet.] Aut antiptoſis eſt, pro corpori: vt, Hęret pede pes, denſuſq́ viro vir. qđ potius credendũ eſt. Aut certe, ſecundùm eos loquutus eſt, qui dicunt, deum corporalem eſſe: & eum ita definiunt, πυςὴμ ἀισθητόμ .i. ignẽ ſenſualẽ: quod ſi verum eſt, corpus eſt. nec per antiptoſim dixit: ſed per definitionem. ¶ Magno corpore].i. non cõmuni. ¶ Inde hominum, pecudũq́ genus.] De quatuor elementis, & deo. ¶ Et cœleſtis origo.] Quod ſuprà dixımꝰ: ſin tantùm (inquit) in omnibus viget pars diuinitatis, inquantum init corporum qualitas. ¶ Terreniq́ hebetant artus.] Inquantum non hebetant artus. ¶ Moribundaq́ mẽbra.] Morientiſimilia: hoc eſt, ſemper morientia. Nunquam enim in eodem ſtatu ſunt: ſed aut minuuntur, aut creſcunt. ergo animus idem eſt: ſed vti viribus ſuis non poteſt, propter corporis coniũctionem. ¶ Hinc metuunt, cupiuntq́, dolentq́, gaudentq́.] Ex corporum coniũctione, & animi hebetudine. Varro, & omnes philoſophi, dicunt, quatuor eſſe paſſiones: duas à bonis, duas à malis: opinatis rebus. Nam dolere, & timere, quæ opiniones malæ ſunt: vna præſentis, altera futuri. Item gaudere, & cupere, ſunt opiniones bonæ: & vna præſentis, altera futuri. hæc ergo naſcuntur ex ipſa coniunctione: nam neq́ animi ſunt, neq́ corporis propria: pereunt enim, facta ſegregatione. ¶ Neq́ auras Reſpiciunt.] Nam quia cohærent corpori, obliuiſcuntur naturæ ſuæ, quas auras vocauit. ¶ Clauſæ tenebris, & carcere cæco.] Definitiones ſunt corporis. ¶ Quin & ſupremo.] Quia (vt diximus) occurrit debere eas, ſtatim poſt corpus depoſitum, in ſuum vigorẽ reuerti: & dicit, non poſſe: quæ enim diu cõiuncta ſunt, inuicem ſe tenent: & trahunt reliquias ſordiũ antiquarũ: non tamen omne malum cædit, ſed non omne: nam remanet, quod, vt purgetur, neceſſe eſt. inde eſt & quod dicit, Eadem ſequitur tellure repoſtos. Bene autem, Miſeris: quia etiã poſt corpus, habent corporis ſordes: vnde eſt, Nec funditus omnes Corporeæ excedũt peſtes. ¶ Diu cõcreta.] Coniũcta, & conglutinata. ¶ Inoleſcere.] Creſcere: vt, Vdoq́ docent inoleſcere libro. Ergo exercẽtur pœnis: quia depoſito corpore, ſordes ſupſunt. Pœnas aũt, non perferunt animæ: ſed illius coniũctionis reliquiæ, quæ ſunt inter animam, & corpus. nam licet illa duo per ſe pœnas perferre non poſſint. homo tamen perfert, qui de his duobus eſt factus. ¶ Veterumq́ malorum Supplicia expendunt.] Nam agunt ſupplicia: non, vt animas puniant: ſed, vt eas, peccatis exuant priſtinis. ¶ Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos.] Loquitur quidem poetice, de purgatione animarum. Tangit tamen quod philoſophi dicunt. Nam triplex eſt hominis purgatio: aut in terra purgantur: quæ nimis oppreſſæ, ſordidæ fuerunt: deditæ. ſ. corporalibus blandimentis, ideſt tranſeunt in corpora terrena: & hæc, igni dicuntur purgari. Ignis enim, ex terra oritur, quo exuruntur omnia. nam cœleſtis nihil pérurit. Aut, in aqua. i. tranſeunt in corpora marina: ſi paulò melius vixerint. Aut certe, in aera tranſeundo. ſ. in aeria corpora: ſi ſatis bene vixerint. Quod & in Statio legimus, vbi de auguriis tractat: Seu quia mutatæ, noſtraq́ ab origine verſis Corporibus ſubiere natos. vnde etiam in ſacris omnibus, tres ſunt iſtæ purgationes. Nam, aut tæda purgantur, & ſulphuræ: aut aqua abluuntur: aut aere ventilantur, quod erat in ſacris Liberi. Hoc eſt enim quod inquit Vergili. in. 2. libro Georgi. Tibiq́ oſcilla ex alta

Corpus. Deus. Paſſiões. Purgationes.

ex alta ſuſpendit mollia pinu. Nam genus erat purgationis: id autem quod apud Iuue. tangitur quoties hæc talis ad illos, Vmbra vênit, cuperent luſtrari, ſiqua darẽtur Sulphura cum tædis, & ſi foret humida laurus. & in ipſis purgatiõibus, bonũ merito exequutus eſt ordinẽ: vt ante aeriam, inde aquæ, poſt ignis, diceret purgationẽ. ¶ Quiſq; ſuos patimur manes.] Supplicia varia reliquit intelligi, quæ ſunt apud manes: vt ſi quis dicat, iudicium patimur: & ſignificet ea quæ in iudicio cõtinent̃. Eſt & aliud verius: nam quũ naſcimur, duos genios ſortimur: vnus eſt, qui hortat̃ ad bona: alter, qui deprauat ad mala: nec incongrue dicuntur genij, quia quũ vnuſquiſq; genitus fuerit, ei ſtatim obſeruatores deputant̃, quibus aſſiſtentibus poſt mortem: aut aſſerimur in meliorẽ vitam, aut condemnamur in deteriorem, per quos aut vacationẽ meremur, aut reditum in corpora. Ergo, manes genios, dicit: quos cum vita ſortimur. ¶ Exindè.] Vna pars orõnis eſt: & in tertia à fine accentũ habet: licet penultima longa ſit: quod ideo factũ eſt, vt oſtenderet̃ vna pars orationis, ne præpoſitio iungeret̃ aduerbio: quod vitioſum eſſe non dubium eſt. ¶ Pauci læta arua tenemus.] Non omnes. Qui enim minus purgantur, ſtatim redeunt ad corpora. ¶ Donec longa dies perfecto temporis orbe.] Quia etiam poſt purgationẽ opus eſt, tempore vt perſeueret in purgatiõe: & ſic redeat, & quæritur, vtrum animæ per apotheoſin: de quibus ait, Et pauci læta arua tenemus. poſſint mereri perpetuã purgationẽ: quod non poteſt fieri. Merent̃ enim multi temporis non ꝑpetuitatis: & quæ male vixerint, ſtatim redeũt: quæ melius, tardius: quæ optime, diutiſſimo tempore ſunt cum numinibꝰ. paucæ tamen ſunt, quæ & ipſe ex ingente ratione: licet tarde cogunt̃ reuerti. ¶ Perfecto temporis orbe.] Finito legitimo tempore. ¶ Cõcretam.] Affixam, & inhærentem. ¶ Æthereũ ſenſum.] Syderũ, πυςυέοςομ. ¶ Ignem.] Senſualẽ. i. deum, per quod ſit anima, oſtẽdit. ¶ Aurai ſimplicis ignem.] Non vrentis, ſimplicis autem noſtri cõparatione: qui cõſtat de ligno & aere. Ille enim, ſemper per ſe plenus eſt, & æternus: quia ſimplex. Omnia enim σύνθετα. i. cõpoſita, exitum ſortiunt̃: vnde & atomos, perpetuas dicũt: quia ſimplices ſunt, nec recipiũt ſectionẽ. ¶ Has omnes.] Ac ſi diceret, etiã has omnes: nam ſuprà, non omnes dixit: ſed animę, quibus altera fato corpora debent̃. ¶ Rotam voluêre per annos.] Pereggerunt, exegerũt: ſtatutũ tempus per annorum volubilitatẽ. Eſt autem ſermo Ennij. ¶ Deus euocat.] Nõ dicit, quis. ſicut ſuprà, Dij quibus imperiũ eſt animarũ. ſed alij, Mercuriũ volunt: propter hoc, Hac aĩas ille euocat Orco pallentis. & eſt ratio: nam νȣς, dicit̃. i. ſenſus, quo philoſophiã, quæ hæc indicat, intelligimus: quia ipſe etiam, inuenerit literas. ¶ Agmine magno.] Impetu. & dictũ eſt imperatiue: nõ enim blãditiis inductæ redeũt, ſed neceſſitate quadam cogũtur: vt potẽtes velint reuerti. ¶ Immemores.] Vel præteritorum, vel futurorum.

ASCENSIVS.

¶ Principio cœlũ, &c.] Incipiens igitur Anchiſes enarrare, ſic procedit. Quia deus, qui magna mũdi anima, ſeu magnus animus (ſecũdùm quoſdã philoſophos) omnibꝰ rebus, infuſus eſt in omnibꝰ animantibꝰ, vt vniuerſalis anima, omniſq; anima cœleſtem habet originẽ: quia (ſecundùm Stoicos) etiam deus, eſt de natura ignis: vnde eum corporeũ putabant, vt atteſtat̃ Euſebius in p̄paratione euãgelica: & diuus Auguſtinꝰ. 8. de ciuitate dei: ideo omnia quæ viuunt, à deo regunt̃. Deus autẽ vult, vt iuxta merita, poſt exitũ à corpore, animæ recipiãt aliæ gaudiũ æternũ, aliæ ſuppliciũ æternum, aliæ purgationẽ ad tempus duraturam, ſecũdùm exigentiã facinoris: & deinde, gaudiũ meritis reſpõdens, quo recepto, quia non meruerunt æternã beatitudinem, inducit in eas, obliuionẽ bonorũ, quæ pauloante poſſederant in Elyſiis: & malorũ, quæ ſuſtinuerant in hoc mũdo: & ita, motæ quaſi à ſpiritu magno, cupiunt in corpora non redire: quia neſciũt ſe illic fuiſſe: ſed ire: vnde quod ſuprà dictũ eſt, Iterumq; ad tarda reuerti Corpora. dictũ eſt ex perſona Æneæ, qui nouerat animas eas aliquãdo in vita fuiſſe. Nã putauit nullas illic eſſe, quæ non aliquãdo vixerint in hoc mũdo cum corporibus ſuis, in quæ cœlitus demiſſę fuerãt. Et quia obliuionẽ imbibunt, licet ſæpe in corporibꝰ fuerint, id tamẽ ignorãt, immemoreſq; ſunt. Plurima autẽ horum, ex Orpheo, & Platone efficta ſunt: qui quia ex ꝓphetarũ libris, & Ægyptiaca diſciplina, didicerant animas immortales aliquãdo in corpora redituras: putabant in eadẽ corpora, poſt putrefactionẽ, & cõſumptionẽ, redire non poſſe: vnde, in alia redire dicebãt: vt aſſerit diuus Auguſtinus. Verum quũ hæc ferè erronea ſint, licet quę ad purgationem pertinẽt, non penitꝰ reprobent̃: ideo altiore indagatiõe ſuperſedẽs, ad ordinem redeo: p̄miſſis his Donati verbis, ¶ Quiſq; ſuos patimur manes.] Nam ſi bonꝰ, ad inferos vênit, bonos patitur manes: ſi malus, malos. ¶ Exindè.] Poſt examinationem. ¶ Amplũ.] Vt oſtẽdat, non illis paucis paratã eſſe latitudinem, ſed pluribꝰ: modò ita viuant, vt illuc vênire merean̄t: ſed quia pauci merent̃, pauci diffuſam latitudinẽ merent̃. ¶ Longa dies.] Longo tẽpore, eſt opus vt fiat talis purgatio, qualis antequàm in corpus ꝑueniret. Hęc ille. ¶ Ordo igit̃ eſt. Principio. i. vt à primordiis incipiã. Spiritus. i. animus magnus. ſ. deus: alit cœlum. i. aerem, & ignem: vt Ser. interp̄tatur: ac terras, & campos liquentes. i. æquora aquarũ, & globũ lunæ lucẽtem. ſ. lumine à ſole recepto: & aſtra Titania. i. quæcũq; ab Hyperione Titane deſcripta ſunt: & quorum curſus ab eo demõſtrati ſunt: quapropter, earũ pater dicit̃: vnde & Claudianꝰ, ex Hyperianeo de ſemine nata, dicit: intelligit autem totum vniuerſum: & mens. ſ. diuina: infuſa per artus. i. ſingula membra, aut ſingulas particulas: agitat. i. mouet, & impellit: totam molem. i. machinã immẽſam totius vniuerſi. (Cicero aũt in Tuſculanis, probat animam eſſe immortalẽ: eo quòd ſe & alia mouens, in perpetuo ſit motu.) Et miſcet ſe per præſentiã, non per confuſionẽ: magno corpore. ſ. vniuerſi. Inde. i. ex hac infuſione ſpiritus illius diuini: genus hominũ, & pecudum, & vitæ volantũ. i. volucrũ: & monſtra quæ põtus. i. mare quodlibet: fert ſub æquore marmoreo. i. marmorei coloris, hoc eſt omnia animãtia, ſup. orta ſunt, & viuunt: quia vigor igneus, & origo cœleſtis, eſt ollis. i. omnibus illis, ſeminibus. i. animis: quæ ſunt ſemina vitæ, ſicut Stoici cẽſent, deũ eſſe de natura ignis, quem Sene. lib. 8. epi. ſic cenſet eſſe in mundo, vt animus noſter in noſtro eſt corpore: intãtum, ſup. eſt illis cœleſtis natura, quantùm corpora noxia. i. nociua: non tardant i. deprimũt, & offuſcant virtutem cœleſtem: quia licet eiuſdẽ naturæ ſit omnib. anima tamen in vno corpore, nobilior, & perſpicacior quàm in alio videt̃, propter corporis diuerſam diſpoſitionem: ſicut eadem candela magis reſplẽdet in vna lucerna, quàm in alia: & quãtùm artus terreni, & membra moribũda. i. aſſidue ad mortẽ tendentia, non hebetant. ſ. ſemina illa, hoc eſt animas: hinc. i. ex his membris, moribũdis, & terrenis: ipſæ animæ, metuunt, cupiunt, dolent, & gaudent. i. variis afficiũtur paſſionib. nec ipſæ clauſæ tenebris. ſ. corporis: & carcere cæco. i. eas excæcante: diſpiciũt. i. diſquirũt: auras. i. puritatẽ ſuam. (Alij legunt, nec reſpiciunt. i. attendũt. Nonnulli, ſuſcipiũt.) Atq; ita generatur in corpore animarum diuerſitas: quæ etiam ꝑmanet poſt ſeparationem in ipſis animis, ſeu animab. quæ res facit: vt nonnullæ cupiant in corpora reuerti: vnde addit, Quin &. i. quinetiam: quum. i. quando: vita reliquit, ſup. corpus: lumine ſupremo. i. in vltimo vitæ: tamen, non omne malum. ſ. culpæ, hoc eſt vitium: ſine quo, nullum Stoici cẽſent malum: nec omnes peſtes. i. infectiones corporeæ, quas in corpore ad ſe traxerũt: excedũt. i. exuuntur, excedentib. ipſis animis: funditus. i. à fundo, & radicitus: miſeris. ſ. animis, aut animab. & neceſſe eſt, penitus. i. omnino: ſtante. ſ. iudicio diuino: quod vult, nullum malum eſſe impunitum: multa. ſ. mala: cõcreta. i. cõtracta cum corpore: inoleſcere i. aboleri: miris. i. mirabilib. modis. ſ. purgandi: quia nihil mirabilius, quàm incorporeũ à corporeo pati. & ideo dicimus, nos quoq; animas ſecum trahere affectiones, & paſſiones corporũ. Ergo, quia. ſ. purgatas oportet: ipſæ exercentur. i. afficiũtur pœnis (ſecundùm Platonẽ) non ęternis, ſed purgatoriis, ad tempus duraturis: vt recitat Augu. vlt. lib. de ciuitate dei. ſed notum eſt, mortali peccato damnatas, æterno ſupplicio affligendas: & expendunt. i. perſoluunt, ſupplicia veterum malorum. bene, veterum, quaſi inueteratorum, per malam conſuetudinẽ, quæ, videlicet non facile exuuntur. Aliæ. ſ. animæ: panduntur ſuſpenſæ ad inanes ventos: ſcelus infectum eluitur. i. aufertur aliis, per ablutionem: ſub gurgite vaſto. i. mari: quia etiam aqua benedicta (vt in. 3. officiorũ, recitat Ambroſius) venialia purgantur: & diluuio, mundus purgatus eſt. habent ergo vim purgatiuã, quãtam deus vult aquæ. Quinetiam dicuntur, animæ apparuiſſe ſanctis viris, quæ ſe in glacie torqueri aſſerebãt: aut ſcelus infectũ exuritur igni, quod & Pauli ſententia approbat: & tota ferè manus Chriſtianorũ, quorũ ſunt, qui velint, purgatoriũ eſſe in ſphæra ignis. Nos patimur manes. i. inferos ſ. genios, nobis datos: quiſq;, ſup. patitur, ſuos. i. ſibi debitos. vnde Apuleius, De deo Socratis, dicit, quòd ſtatim vt nati ſumus, nobis binos genios, ſeu angelos attribui: quorum, alter ad bonum, alter ad malum cohortatur. ſed Plato, poſt mortem, dicit examẽ fieri: afferentib. vtriſq;, quæ eorum cohortatu effecimus. Senſus etiã poteſt eſſe, nos patimur manes. i. purgamur apud manes, hoc eſt inferos quiſq; ſuos. i. ſecundùm quòd meruit, aut plus, aut minus: deinde. ſ. poſtquàm purgati ſumus, mittimur per Elyſium. ſ. campũ: amplum. i. capacem: & pauci tenemus arua læta. i. beata: donec longa dies. i. tempus diutinum: orbe. i. reuolutione: temporis. ſ. purgationi debiti: perfecto. i. peracto: exemit. i. dempſit, & expulit: labem concretam. i. ex coniũctione corpori, cuius ſenſualitatis obtemperans, anima polluitur: & reliquit ſenſum æthereum. i. quæ de cœlo ſumpſerat animum. Nam, vt dicit Iuuenalis, Senſum à cœleſti demiſſum traximus arce. purum. i. immaculatũ, qualem eum corpus ſuſceperat: atq; ignem aurai. i. auræ, hoc eſt animæ: ſimplicis. i. puræ, & incõtaminatæ, affectionibus corporum. (Antique autem dixit, aurai: nam quidam Græci, αι habent, vti nos æ: licet e, proferãt: veteres ſæpe aï, diuiſis ſyllabis, ponebãt pro æ.) hoc eſt pauciſſimi, ſine purgatione præuia, tranſimus ad læta arua: quia non niſi perfectiſſimi, & heroica virtute, dum viuerent præditi: ſed poſt purgationem, multæ tranſmigrant in lætas ſedes, manſuræ illic non perpetuo, ſed pro modulo meritorum: aut (ſecundùm ſentẽtiam Platonis, quam recitat Lactã. in. 7. contra Gentiles) ſpatio mille annorum. Iuxta quod etiã in Apoca. 20. dicitur, angelus ligaſſe ſerpentẽ antiquũ (qui eſt diabolus,

Ordo.

eſt diabolus,& Satanas)per mille annos.ſed vtrobiq; accipitur tempus finitũ pro infinito:ſicut & hæc,quũ dicit,Deus euocat magno agminé ad fluuiũ Lethæũ.has omnes.ſ.animas purgatas:vbi.i.poſtquàm:voluêre.i.voluerũt,rotam.ſ.temporis, per mille annos.i.poſtquàm in Elyſiis péregerũt ſpatiũ mille annorum,quò delitiis ſatiati pro meritis fuerunt:deus vocat eos ad fluuium obliuionis,ſcilicet.i.ſcire licet,cur id faciat,vt.ſ.immemores & bonorũ,quæ iam habebant:& malorũ,quæ habuerãt in vita,reuiſant.i.reuidere eant,rurſus conuexa ſupera.i.conuexitatem cœleſtẽ:& vt incipiant velle reuerti in corpora. Beroaldus dans rationẽ,cur ſydera,dicantur Titania,dicit contra Seruium ſic:Diodorus libro.6.apertiſſime nos edocuit, quare aſtra,Titania nominẽtur. Scribit enim,Hyperionem,vnum ex Titanibus,primum aſtrorum,lunæq;,& ſolis curſum,ac naturam demonſtraſſe:& ob hoc,ſtellarum parẽtem exiſtimatum.

Beroaldus.

Merito itaq; à Vergilio,aſtra.i.ſtellæ omnes,non ſolus ſol,Titania dicuntur;quaſi perpetuo epitheto,propter Titanem Hyperionem,qui ſyderum pater fuiſſe creditur.

PIERIVS.

¶ Ac terras.] In Romano cod.terram,vnitatis numero ſcriptũ eſt.Alibi tamẽ eadem penè ſententia dictũ,Deũ ire per omnes, Terraſq;,tractuſq; maris,cœlũq; profundum.¶ Nec auras Reſpiciunt.] In antiquis omnibus cod.quos viderim,eodẽ exemplo legitur, neq; auras Deſpiciunt.Alicubi etiam,Reſpiciunt, habetur.¶ Atq; aurai.] Antiqua omnia exempl.quæ legi,aurae,quidem legunt:verſumq; abſq; colliſione ſcandendum offerunt.Sed enim ab eruditis omnibus,aurai,triſyllabum receptũ video.Et vnum hunc inter eos quatuor locos,quibus ea diereſi Vergili⁹ ſit vſus,enumerat Valerius Probus.¶ Supera vt cõuexa.] In codicibus aliquot antiquis, ſupera in conuexa, eſt; quod non ita placet.

POETA

Dixerat Anchiſes:natumq́ vnaq́ Sibyllam
Conuentus trahit in medios,turbamq́ ſonantem,
Et tumulum capit,vnde omnes longo ordine poſſit
Aduerſos legere,& venientum diſcere vultus.

ANCHI.

Nũc age,Dardaniã prolẽ quæ deinde ſequatur
Gloria,qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtreis animas,noſtrumq́ in nomen ituras:
Expediam dictis,& te tua fata docebo.
Ille(vidés)pura iuuenis qui nititur haſta;
Proxima ſorte tenet lucis loca,primus ad auras
Æthereas Italo commiſtus ſanguine ſurget
Syluius,Albanum nomen,tua poſthuma proles.
Quem tibi longæuo ſerum Lauinia coniux
Educet ſyluis regem,regumq́ parentem,
Vnde genus longa noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas,Troianæ gloria gentis,
Et Capys,& Numitor,& qui te nomine reddet,
Syluius Æneas,pariter pietate vel armis
Egregius,ſi vnquàm regnandam acceperit Albam:
Qui iuuenes quantas oſtentant aſpice vireis,
Atq; vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum,& Gabios,vrbemq́ Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios,Caſtrumq́ Inui,Bolamq́,Coramq́:
Hæc tum nomina erunt,nunc ſunt ſine nomine terræ.

SERVIVS.

Dixerat Anchiſes.] Ante dicta de reuerſione animarũ probatio huc tendit,vt celebret Romanos:& præcipue Auguſtum.Nanq; qui bene conſyderant,inuenient omnem Romanam hiſtoriam, ab Æneę euentu,vſq; ad ſua tẽpora ſummatim celebraſſe Vergilium.Quod ideo latet,quia confuſus eſt ordo. Nam euerſio Ilij, & Æneæ, per errores aductus , bellũq́; manifeſta ſunt. Albanos, reges Romanos etiam conſules,Brutos,Catonem,Cæſarem,& Auguſtũ:& multa ad hiſtoriam Romanã pertinentia,hæc indicat locus. Cætera quæ hæc intermiſſa ſunt ἰακί λονοία,cõmemorat.vnde etiam in antiquis, inuenimus opus hoc appellatũ eſſe nõ Æneidẽ;ſed geſta populi Romani. Quod ideo mutatum eſt,quia nomen non à parte , ſed à toto debet dari. Turbamq́ ſonantem.]Aut qui tunc propter feſtinationem ſonabat: aut turbę perpetuum eſt epithetum . Longo ordine.] Non quo nati ſunt, ſed quo apud inferos ſtabant . Non enim eo quo regnauerunt, dictur⁹ eſt ordine. Aduerſos legere]Relegere, conſyderare. Dardaniã prolẽ.] Albanos reges , q tredecim fuerũt de Æneæ & Lauiniæ genere. Vnde ait,Itala de gẽte. Illuſtres.]Hoc nomen notitiæ fuit, non meriti:vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles,& illuſtres,vocantur. In nomen ituras.]In gentem:vt ipſe nomen Echionũ,matriſq́ genus Perideæ. Ille vides pura iuuenis qui nititur haſta.]Æneas,vt dicit Cato,ſimul ac venit ad Italiam:Lauiniam accepitvxorem,ꝑpter quod Turnus iratus,tam in Latinum,quàm in Æneam,bella commouit,à Mezentio impetratis auxiliis:quod etiam ipſe oſtendit, dicens,Se ſatis ambobus,Teucriſq́ vẽnire,Latiniſq́.Sed(vt ſuprà diximus)primò periit Latinus:ſecundò,pariter Turnus & Æneas:poſtea,Mezentium interemit Aſcanius : & Laurolauinium tenuit.Cuius Lauinia timens inſidias,grauida cõfugit in ſyluas:& latuit in caſa paſtorali Tyri.ad quod adludens agit, Tyruſq́ pater cui regia parent armenta.& illic enixa eſt filiũ: ſed quum Aſcanius flagraret,inuidia vocauit nouercam : & ei conceſſit Laurolauinium:ſibi verò Albam conſtituit,qui quoniam ſine liberis periit. Siluio,qui & ipſe Aſcanius dictus eſt, ſuum reliquit imperium. Vnde apud Liuium,Error eſt vter Aſcanius Albam cõdidit. poſtea Albani reges,dicti ſunt Syluij, ab huius nomine:ſicut hodieq́; Romani imperatores, Auguſti vocantur: Ægyptij,Ptolæmei:Perſæ,Arſacidæ:Latini, Murrani:vt,Murranum hic atauos,& auorum antiqua ſonantem,Nomina per regeſq́ actum genus omne Latinũ. Pura iuuenis] Qui nititur haſta.i.ſine ferro.Nam hæc fuit prẽmium apud maiores,qui tunc primum viciſſet in prælio:ſicut fertur in libris de gente populi Romani. Syluius,Albanum nomen.] Quia omnes Syluij,ab eo dicti ſunt. Tua poſthuma ꝓles.]Poſthumus:eſt poſt humationem parentis creatus.Per hoc autem Æneam citò oſtendit eſſe periturum,& ſtatim infert cõſolationẽ, dicens, Quem tibi longæuo.]Ideſt deo.æuum enim,proprie æternitatis eſt,quæ non niſi in deos vẽnit.Ennius,Romulus in cœlo cũ diis genitalibus æuũ degit . Male aũt vindicauit vſus, ꝓ quẽ dixit,Lõgæuoſq́ ſenes. Vñ]À quo,vt,Gen⁹ vñ Latinũ. nã poſteri ei⁹ fuerũt:q poſtea apud Albã regnauerunt ciuitatẽ. Proxim⁹ille Pr.]Stãdi nõ aſcẽdẽdi ordie.Nã duodecim⁹fuit Et Capys]Sext⁹ẽ rex Albanorũ.Itẽ Numitor, tertiuſdecim⁹ fuit. Si vnq́ regnãdã accepit Albã,Æneas Sylui⁹.]Et hæc oñdit,oẽs Albanos,reges Syluios dictos:accepit aũt à tutore,q ei⁹ inuaſit imperium.Quod ei vix anno.lij.reſtituit.& rẽ hiſtoriæ plenam,per tranſitum tetigit. Ciuili tempora quercu.] Ciuica debuit dicere:ſed mutauit,vt contrà,Hora. Motum ex Metello conſule ciuicum.pro ciuilem.Querceam autem coronam accipiebant,qui & in bello ciuẽ ſeruaſſent:ideo,quia ante cauſſa vitæ,in hac arbore hominibus fuit,qui glandibus veſcebantur.Aliæ em̃,muraleserant: aliæ,agonales.i.ſenniſcatæ. Hi tibi Nomentum,& Gabios.]Hæ ciuitates ſunt priſcorum Latinorum,ab Albanis regibus conſtitutæ. q́q́ Collatiã,Tarqni⁹cõſtituiſſe dicaẽ:q,vt erat ſupb⁹, eã ex collata pecunia cõſtituit.vñ collatia,dicta eſt . Poteſt tñ etiã fieri,vt ab Albanis fundata ſit:aucta à Tarquinio, ſicut ſuprà de Tarento diximus,quòd Tarâs fecit : auxit Phalãtus.Romam etiã, Romul⁹ feciſſe dicitur: quã antè Euander condidit : vt, Tunc pater Euander,Romanæ conditor arcis. Vrbem fidenam.]Fidenæ dicuntur, ſicut Thebæ:ſed dixit, vt Iune.Atq; vetus Thebæ centũ iacet obruta portis.nam varietate ſtudet.vnde etiã Pometios ait,quum dicatur numero ſingulari , Pometia . Caſtrumq́ Inui.]Vna eſt Italiæ ciuitas , Caſtrum nouum,dicitur.De hac autem, ait,caſtrũ Inui.i.Panos : qa illic colitur.Inuus autẽ Latine, appellatur Græce πάμ, Item ἐπιάλτης Grece,Latine incubus:idem,faunus:item fatuus,fatuellus.Dicitur ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus. Vnde & incubus dicitur. Caſtrum.] Caſtrum autem,ciuitas eſt. Nam caſtra,numero plurali dicimus:licet legerimus in Plauto,Caſtrum pœnarum. quod etiam diminutiuo oſtendit.nam caſtellum dicimus. Nunc ſunt ſine nomine terræ.] Atqui in catalago hinc eſt dicturus aliquas ciuitates: ſed ex perſona ſua præoccupat.

Regũ nomina.

Fidenæ.

Inuus.

ASCENSIVS.

Dixerat Anchiſes.]Poſtquàm Anchiſes docuit animas, debere,& poſſe,& velle in corpora redire:docet quę rediturę ſint in corpora ab Ænea,pro generanda:& ita inuenta occaſiõe, deſcribit principes Albanos,& Romanos,ad Auguſtum vſq; : qaeatenus deſcribit,quatenus poeta nouit:ſed tamen honeſtã inuenit rationem,cur non progreſſus ſit:vt dicemus illic,Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis.Ex eo autem quòd genus Auguſti hæc commendat,facile conuincitur non inſtituiſſe Auguſti vitam,aliter quàm hæc & in clypeo deſcribere.Donatus dicit ſic. Nunc age.]Proponit ſe dicturũ prolem Troianam:& nepotes inde ex Italo ſanguine commixtos,& fata ſua ergo exequitur ſpecialiter,quos generaliter in. I . lib. tetigit. Pura.]Sine ferro:quod ſit ſignum pacis,& non belli. Ciuili tempora.]Ciuilem dixit,feſtam pacificam : vt eſt laurus , & oliua.Hæc ille. Ordo eſt.Anchiſes dixerat. ſ. quæ præmiſſa ſunt:& trahit in medios conuentus.i.in medium eorũ qui conuenerant,hoc eſt inconuenticula animarum,in corpora tranſiturarum,& in turbam ſonãtem.i.quæ cum ſonitu conuenerãt: natum.i.filium ſuum,Æneam:& Sibyllam vnà.i.pariter:& capit.i.aſcendit:tumulũ.i.colliculum:vnde.i.de quo poſſit legere ordine longo.i.ex ordine longo,deligere,& inſpicere oẽs.ſ. qui conuenerant:aduerſos.i.ex hoc aduerſo ſitos:& diſcere . ſ. ex inſpectione:vultus venientum.i.dum per ordinem venirẽt, tranſituri:&,ſup.dixit:Age.i.agedum, nate expediam:nũc dictis.i.eloquar,& paucis enarrem:prolem Dardaniam.i.ex Dardano per nos orituram:& quæ gloria ſequatur, déinde.i . poſt hac:& qui nepotes.i.poſteri,maneant.i.certe futuri ſint: de gẽte Itala.i.ex commixtione gentis Italæ:aut ab iis quos in Italia procreabunt Dardanidæ:& animas illuſtres.i . claras futuras:& ituras in noſtrum nomen.i.cognationem & progeniẽ. (Nomen autem,varie accipitur:aliquando pro gente, vt apud Liuiũ,Nomen Senenſe:pro eo quod eſt,Senenſis gens: Iudęis, inuiſum eſt nomen Chriſtianum.i.ipſa gens Chriſtiana.Aliqñ pro cognatione:vt hæc.Aliquando ꝓ debitorib⁹, vt hæç multa habet nomina:& debet plura.i.debita:ſed vnum ſignificat nomen.ſ.rei denominationem:ſed quia gens, & progenies , ſæpe vno vocabulo generali appellantur,videtur & gentem,& progeniem ſignificare:& quia debitorum nomina inſcribuntur,& obligantur;accipi videntur pro ipſis debitoribus.) & ego docebo te tua

Ordo.

bo te tua fata.i.quæ tibi fata promittũt.Ille vidés,Græca loquutio.Nam Latine diceret,Illum vidés,pura iuuenem qui,&c.verum conſtruetur ſic.Ille iuuenis,qui nititur.i.innititur,& fulcitur:haſta pura.i.ſine ferro:vidés.i.vides'ne eum: tenet ꝓxima loca lucis.i.vitæ.i.primus naſciturus eſt de te:& ſurget primus ad auras æthereas.i.cœleſtes,ac ſuperas:commixtus ſanguine Italo.i.generatus ex commixtione ſanguinis Troiani cum Italo:quia ex te,& Lauinia,Latini regis filia,naſcetur:exiſtẽs Syluius,nomen Albanum.i.quod nomen,Albanis regibus permãſurum eſt.nam omnes Syluij dicentur ſicut Romani,adhuc Cęſares,& Auguſti:appoſitorie,proles tua poſthuma.i.poſt humationẽ, & ſepl'turã tuã oritura.Quẽ.ſ.filiũ: cõiux.ſ.tua,Lauinia ſ.noĩe:educet.i.edet tibi:lõgęuo.i.lõgi ęui.Aut qa deꝰ futurꝰ es, vt ſentit Seruius:aut qa ꝓgenies tua diuvictura,& tu in ea:qa, vt dicit Solomon,Mortuus eſt pater,& quaſi non eſt mortuus, ſimilem enĩ ſui reliquit.educet(dicit) ſyluis.i.è ſyluis,in quas fugiet(quod tamen recenter recitet:quia iuxta præceptum rhetoricum,nihil dicemus,quod contra intentum noſtrum faciat: quum ergo Æneam de progenie lętificare intendat,male dixerit,diſſenſionem filij cum nouerca)regem.i.in regum Albanum,quod tamen Aſcanius condet, & parentem regum: quia xiij.fuerunt Albani reges:vnde genus noſtrum dominabitur, ſup.in Alba longa.i.ciuitate illa Italiæ,quam Aſcanius conditurus eſt,quæ Alba dicetur:ab alba ſue illic inuenta, & longa à ſitu.Ille proximus.i.qui proximus apparet:non tamen proximus in mundum eſt aſcenſurus:eſt,ſup.Procas,pater.ſ.Numitoris,& Amulij:gloria gentis Troianæ.i.à quo orietur gens Romana,quæ erit gloria Troianę gentis:quia,vt dicit Ouidiꝰ, Ilia cum clauſo de Numitore ſati.vt autẽ vidimus in.i.Ex Ilia, genuit Mars,Remum,& Romulum,vrbis Romanæ conditores.Vel ordo eſt.vnde dominabitur noſtrum genus in lõga Alba.ſ.ille qui proximus eſt,videlicet Procas,gloria gentis Troianæ:& Capys,qui ſextus erit regum Albanorum: & Numitor,qui vltimus regnabit,& tertiuſdecimus erit.& Æneas Syluius,qui exiſtens egregius,pariter pietate:vel,pro &: aut etiã armis:reddet.i.referet,& rep̃ſentabit te nomine:& quia egregius pietate,& armis, etiam virtute, & factis,egregius (dicit)futurus:ſi acceperit,ſcilicet à tutore:vnquàm.i.quouis tempore vitæ ſuæ:quia vix.lij.ætatis ſuæ anno accepit Albam regendam.i.Albanum regnum.Aſpice qui.i.quales,ſup. ſunt hi iuuenes:& quantas vires oſtentant.i.ad oſtẽtationem mõſtrãt. At.i.ſed: hi qui gerũt tempora.ſ.capitum:vmbrata.i. vmbris cooperta:quercu ciuili.i.ciuica:hoc eſt,vnde fit corona ciuica, quæ datur ei,qui conciuem conſeruauerit in bello:hi(dico)imponẽt tibi.i.in gloriam tuam:Nomentum,& Gabios,& vrbem Fidenam, & arces Collatinas.i.vrbes illas,in Italia, in priſco Latinorum regno,imponent(dicit)montibus:& Pometios, & Caſtrum Inui.i.Panos:quod Caſtrum nouum,dicitur:& Bolã, & Coram, vrbes illas,ab Albanis regibus condendas. hæc.ſ. dicta:erunt tum.i.tunc:quando hi regnabunt:nomina.ſ.vrbiũ, & terrarũ:q̃ nũc ſunt terræ ſine noĩe,qa ĩcultæ,& ĩhabitatæ:ſaltẽ ſine oppidis,à qbus denominentur.

PIERIVS.

¶Longo ordine poſſit.]In antiquis pleriſq; codicibus, poſſet, habetur:&,longo ordine,ſecus à Seruio No.Marcellus interpretatur,ingenti multitudine.¶Italo commixtus ſanguine ſurget.]Sunt codices admodum antiqui,in quibus legere eſt,Italo mixtus de ſanguine.vulgata tamẽ lectio plures fautores habet.¶Et qui te nomine reddet.] In Rom̃.codi.reddat, legitur, optatiuo modo non inuenuſte.¶At qui vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.]Antiqui omnes codices quotquot legi,Atq; vmbrata,per coniunctionem copulatiuam:non per,At. & relatiuum,qui,ſcriptum habent.¶Pomerios.] In antiquis omnibus codicibus,quos habuerim,Pometios,per t,nõ per r, legit.

Quin & auo comitem ſeſe Mauortius addet
Romulus,Aſſaraci,quem ſanguinis Ilia mater
Educet,viden',vt geminæ ſtent vertice criſtæ:
Et pater ipſe ſuo ſuperum iam ſignat honore?
En huius nate auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris,an imos æquabit olympo:
Septemq; vna ſibi muro circundabit arces,
Felix prole virum:qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbeis,
Læta deûm partu,centum complexa nepotes,
Omneis cœlicolas,omneis ſupera alta tenentes.

SERVIVS.

¶Quin & auo comitẽ ſeſe Mauortius addet Romulꝰ] Amuliꝰ,& Numitor,fratres fuerunt:ſed Numitorem, è regno Amulius pepulit: etiam Iliam,eius filiã, ſacerdotem Veſtæ fecit:de hac & Marte,nati Remꝰ & Romulus:qui quum adoleuiſſent, occîſo Amulio, auum Numitorem in regnum reuocarunt: & cum eo, vno anno regnauerunt.Poſtea, ꝓpter anguſtias imperij,Romam ꝯcaptatis auguriis,condiderunt:ergo auo ſe comitem, aut auito ſe iunget imperio: aut(ſecundùm Ennium)refertur inter deos cũ Ænea.

Romulꝰ Amuliꝰ.

Dicit nanq;,Iliam,fuiſſe filiam Æneæ,quod ſi eſt Æneas, auus eſt Romuli.Vnde etiam addidit,Aſſaraci,quem ſanguinis. nã hoc epitheton,non ſine cauſſa introductum eſt:quod eſt proprium Æneæ.Nã Aſſaracus,pater eſt Capys:Capys,Anchiſæ: Anchiſes,Æneæ.¶Vidẽn']Den,naturaliter longa eſt.Breuem tamen poſuit,ſequutus Ennium.& adeo eſt eius immutata natura,vt ea vbiq; breuis inueniatur.¶Geminę ſtant vertice criſtę] Omnino in omnibus hoc egit Romulus:vt quum fratre regnare videretur,ne ſe reum parricidij indicaret. Vnde omnia, inſignia duplicia habuit,quaſi cum fratre cõmunia.Etenim ad captanda auguria,Palatinum,Romulus tenuit:Auentinum,Remus:qui prior ſex vultures vidit,poſt Romulus duodecim: & quum ille tempore,ille numero,de condenda vrbe certarent:orta contentione de vrbis nomine,inter exercitum à Romuli militibus,Remus occîſus eſt.Fabuloſum autem eſt, quòd à fratre propter muros,dicitur interemptus. ¶Et pater ipſe ſuo ſuperum iam ſignat honore.]Merito virtutis,Mars,Romulum deum eſſe ſignificat. Superum enim,accuſatiuus eſt ſingularis:ab eo quod eſt,ſuperus,ſuperi.¶Illam.]Quam tibi ſæpe fata promiſerunt.¶Inclyta.]Græcum.nam κλυτὸν, glorioſum dicũt. ¶Imperium terris.]Inquantũ tenditur terra.¶Animos æquabit olympo.]Ideſt magnanimitate æquabitur cœlo.De hoc autem loco,& Probus,& Trogus quærunt.¶Septemq; vnà ſibi muro.]Bene dicit,Vrbem Romanam ſeptem incluſiſſe mõtes, & medium tenuit:nam grandis eſt inde dubitatio. Et alij dicunt,Breues ſeptem colliculos à Romulo incluſos: qui tamen aliis nominibus appellantur.Alij volũt,hos ipſos qui nũc ſunt à Romulo incluſos.i.Palatinum,Quirinalem,Auentinũ, Cœlium,Viminalem,Æſquilinum,& Ianicularem.Alij verò volũt, hos quidem fuiſſe,aliis tamen nominibus appellatos:quæ mutata ſunt poſtea:vt de omnibus rebus legimus fieri,ſicut etiam de multis locis & fluminibus legimus:vt ſæpius,& nomen poſuit Saturnia tellus.¶Prole virũ m.]Pro virorũ fortiũ. ¶Qualis Berecynthia mater Phrygia.]Nam & Berecynthos, caſtellum eſt Phrygiæ,iuxta Sangarium fluuium,vbi mater deũm colitur.Per hanc autẽ comparationem,nihil aliud oſtendit,niſi Romanos duces inter deos referendos. ¶Turrita]Quia ipſa eſt terra,quæ vrbes ſuſtinet: ideo deſignatur ei corona, cum turribus in capite.

Æneę genealogia

Incluſiones Romæ.

ASCENSIVS.

¶Qui & auo,&c.] Poſt Albanos reges,recitat Romanos:& deinde,conſules præcipuos:peruenturus ad dictatores,ac imperatores perpetuos,Cęſarem.ſ.& Auguſtum:atq; ita per tranſitum, Romanam prælibat hiſtoriam.Nihil in his verſibus memoria dignum apud Dona.dicunt inueniri.¶Ordo igitur eſt.Quin.i.quinetiam:Romulus Mauortius.i.Martius,à Mauorte:hoc eſt per epentheſim,à Marte genitus:addet ſeſe comitem auo.ſ.Numitori, qui quũ Amuliũ expellet,& auum in regnum reſtituet:quem.ſ.Romulum,Ilia, ſanguinis Aſſaraci.i.de ſanguine illius regis Troianorum:mater.ſ.Romuli:educet.i.edet in lucem,ac pariet. Signanter dicit Mauortius,& ſanguinis Aſſaraci:quia certum fuit, quòd eſſet de ſanguine Ilię,quæ de ſanguine Aſſaraci fuit.dubium autem an de ſanguine Martis:nam & Liuius dubitari dicit.Ideoq; nõ dicit,eum ſanguinis Martis,ſed Mauortium,vt cenſeri potuit, quia bellicoſus erat.viden'.i.vides'ne,vt criſtæ.i. ſupereminentiæ galearum,in morem criſtarum:ſtent vertice.i.in ſummitate galeæ: geminæ.i.duæ,& æquales:eo enim,quòd Remum à ſe interfectum,adhuc ſecum regnare ſimulabat, inſignibus ferè geminis vtebatur:& viden',ſup.vt pater ipſe.ſ.Mars: iã ſignet i.ſignificet:ſuperum.i.cœleſtem,& ad ſuperos transferendum: honore ſuo.i.proprio,& debito ſuperis.En,ô nate,illa.ſ.notiſſima,quam tibi fata ſæpe promiſerunt.Roma inclyta.i. clara,& glorioſa:æquabit auſpiciis.i.dextris incœptis,& præſidiis huius.ſ.viri:terris imperium.i.tantum habebit imperium, quantæ erunt terræ:vnde in.i.de Iulio Cæſare,Imperium Oceano famam qui terminet aſtris.& æquabit animos olympo.i.magnanimitate æquabitur cœlo:vt Ser.interpretatur.aut quia factis, cœlum æquare non poſſit:animo.i.voluntate æquabit, hoc eſt ęquiparabit:aut animos.i.virtutes animorum, æquabit cœlo: ita,vt cœlum mereantur Romani principes.Aut fortè id dicit, quod de Auguſto dicitur:quòd ſe pro Apolline geſſit: vnde & ei,diuini decreti ſunt honores:vnde in Buc. O Melibœe, deus nobis hęc otia fecit.Et quia Roma,deos continebat,meruit cœlum dici:ſed propter animos,non propter corpora,quæ mortalia erant.& ideo dictum eſt in Tityro, Vrbem quam dicũt Romam,Melibœe putaui,&c.videatur illic,q;,pro &:ip̃a vna,aut quæ vna(nam vtroq; modo ſtare poteſt, & ſcriptum repperi)

Ordo.

i.quum niſi

i.quum niſi vna ſit.ſ.Roma:circundabit ſibi.i.ad decus, & munimen,ac præſidium ſuum: muro.ſ.vno:ſeptem arces.i.colles: quos Seruius nominat:exiſtens felix prole.i.fœcunditate: virũm.i.virorum fortium,qualis mater Berecynthia,.i.deſt Phrygia,hoc eſt Cybeles,mater deũm inuehitur curru, exiſtens turrita.i.turribus,pro corona,inſignita:vt Seruius docet: per vrbes Phrygias.i.Troianas,exiſtens læta partu deũm.i.deorum: hoc eſt, hoc eſt,quia tot deos peperit complexa.ſ.ideſt complectens cẽtum nepotes.i.poſteros à ſe ortos:omnes celicolas:& omnes i.cunctos,tenentes ſupera alta.i.cœleſtia regna. Quod autem centum,dicit:numerus finitus eſt,pro infinito.

PIERIVS.

¶Viden',vt geminæ ſtẽt]In antiquis,ſtant,finitiuo modo eſt. Ita,ſignat:in inferiore verſu;quod male quædam exemplaria, ſignet,ſcribunt.

SERVIVS.

Huc geminas nunc flecte acies,hanc aſpice gentem.
Romanosq; tuos,heic Cæſar,& omnis Iuli
Progenies,magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir,hicꝰ eſt,tibi,quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar,diuûm genus,aurea condet
Sæcula,qui rurſus Latio,regnata per arua
Saturno quondam:ſuper & Garamanthas,& Indos.
Proferet imperium,iacet extra ſydera tellus,
Extra anni ſolisq; vias,vbi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Huius in aduentu,iam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent diuûm,& Mæotica tellus,
Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec verò Alcides tantùm telluris obiuit,
Fixerit aeripedem ceruam licet,aut Erymanthi
Placarit nemora,& Lernam tremefecerit arcu
Nec qui pampineis victor iuga flectit habenis,
Liber,agens celſo Niſæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Auſonia prohibet conſiſtere terra?

¶Huc geminas nunc flecte acies.]Totum viſum tuum huc dirige:& huc ſpecialiter intuere.¶Hic Cæſar,& omnis Iuli Progenies.]Vt, Iulius à magno demiſſum n.i.¶Cœli ventura ſub axem.]Nam quum Augu. patri Cęſari ludos funebres exhiberet,ſtella crinita per diem apparuit:quã perſuaſione Augu.Cæſaris populus eſſe credidit, Hinc ecce Dionei proceſſit c.a.¶Sub axem.]Ergo.i. ad diuinos honores.¶Hic vir,hicꝰ eſt tibi.]C litera, pro duplici, nõ niſi in monoſyllabis habetur:vt,Hocꝰ erat alma parens.per eorum.ſ.priuilegium.vñ falſum eſt quod Terentianus dicit,eam pro metri ratione,vel duplicem haberi,vel ſimplicem: nam ſi hoc eſſet etiam in diſſyllabis,pro duabus haberi debuerat:quod nuſquàm inuenimus. Literæ enim naturã ſeruari,etiam in polyſyllabis conuenit.¶Diuũm genus.]Cæſaris, qui factꝰ eſt deus.Dicit autem, non ſolũ iure adoptionis: ſed etiã cõ ſanguinitatis.nã Actiæ fuit filius,quæ erat ſoror Cæſaris.Hic autem Auguſtus Cęſar,hoc nomen accepit à patre adoptiuo.nam antè,Octauius dictus eſt,à patre Octauio:poſt Auguſtus Cæſar.¶Sæcula qui rurſus.]Sub Saturno dicit, ſæcula aurea fuiſſe in orbe terrarum .Sub Auguſto tantùm , in Italia. ¶Garamanthas.]Populi inter Lybiam & Aphricam, iuxtà κακυμένην.ideſt:zonam torridam. ¶Indos.] Populi Orientis extremi.¶Iacet extra ſydera tellus.]Nulla eſt tellus,quæ non ſubiaceat ſyderibus:vnde perite addidit,Extra anni,ſolisq; vias.vt oſtenderet duodecim ſigna,in quibus eſt circulus ſolis. ſignificat autem Maurorum Æthiopiam,vbi eſt Atlas:de qua ait Lucanus, Æthiopumq; ſolum quod non premerentur abvlla Signiferi regi.p.n.p.l.Vltia c.p.v.t.¶Torq.]Suſtinet. ¶Aptum.]Vicinum:vt diximus ſuprà,Iam nunc & Caſpia regna,fines Aſſyriorum, in quibus ſunt πύλαι,Caſpię.quod autem dicit,verum eſt.Nam & Sueto.ait in vita Cæſaris,reſpõſa eſſe data per totum orbem,naſci inuictum imperatorem. ¶Mæotica tellus]Scythica tellus:cuius palus eſt Mæotis. ¶Turbãt]Turbantur. ¶Septem gemini.] Septem verò fluuij. ¶Fixerit aeripedem ceruam.] Aeripedem vicit autem ceriniũ:ceruam dictam à loco.Fixerit autem,ſtrauerit,delaſſauerit.¶Erymanthi.]Mons Arcadiæ,in quo aper ferociſſimus fuit.¶Lernam tremefecerit arcu.]Pro Hydra,paludem ipſam poſuit. & intelligamus eam,antè,ſagittis fuiſſe confixam:poſt,exectam, & aduſtam. ¶Niſæ de vertice.]Mons eſt Indiæ, de quo loquitur.cæterum eſt & Niſæ ciuitas in monte Parnaſo,in qua Liber colitur:vnde Niſæus dictus eſt.¶Et dubitamus.]Pro dubitas. miſcuit perſonam ſuam.Eſt autem ſenſus.quum ſit tanta præparata poſteritas,dubitas virtutem factis extendere. i. gloriã? ¶Aut metꝰ.]Aut eſt aliqs timor:q te à regnis Italiæ reuocet?

Mæotis.

Erymãthus.

ASCENSIVS.

¶Huc geminas,&c.]Auguſtum demonſtraturus cohortatur, vt geminas oculorum acies in eum flectat:tanquàm illum vnicum,& ſingulare totius generis decus ſignificare velit:quo nil ortum maius,nil tale alias oriturum cenſeat.Ex eo autẽ, quòd eum monſtrat ante eos,qui ante eum naſcituri erant;patet, ꝙ non quo ordine in mundum venturi erant, illic comparebant. De hac autem re nihil allatum eſt Donati:niſi quòd ait,¶Vir] Hic ad ſimilitudinem Saturni regnabit: ex quo illud videtur aſtruere,quòd felicitas regnandi generi eius,attributa videat. Addit,¶Super & Garamanthas,& Indos.]Faciet id quod Saturnus in Italia;atq; inſuper pacabit ipſum orbem. ¶Anni, ſolisq; vias.]Annum,ꝓ nocte:ſolem, pro luce, poſuit. vult ergo aliquid vlterius etiam poeta, quod ſol neſciat,& mundus excludat.Ergo melius Cæſar,qui ad tãtum ſpatium imperium ꝓferet,quàm Saturnꝰ,qui in ſola regnauit Italia. ¶Nec verò Alcides]Nunc comparat illum Herculi:deinde Libero patri,qui ambo pluri ma loca ſuperauerunt.Laudat ergo alios,vt potiorem Cæſarem faciat.Sic aſſentator ille Terentianus gnato, quum dictũ eſſet, Magnas verò gratias Thais mihi? reſpondit,ingentes:vt æſtimationem,audentius aſſentatione ſuperaret.nam,ſi magnas,reſpondiſſet:non promerebatur patrociniũ.¶Et dubitamus.]Fuit ornamenti quo impelleret filium,ne frangeretur,tarditate veniẽdi. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Flecte(inquit Anchiſes ad Æneam) nunc geminas acies i.acumen oculorum tuorũ: huc.i.ad hanc partem, quã tibi demonſtraturus ſum:aſpice hanc.q.d. præcipuam gentem: & Romanos tuos i.à te deſcenſuros:& tibi ꝓmiſſos:hæc.i.in hoc cœtu:eſt,ſup.Cæſar.ſ.Iulius: & omnis ꝓgenies Iuli.i.Iulij,ab Iulo deſcenſura:ventura ſub magnũ axẽ cœli.i.ad diuinos honores: quod propter Cæſarem præcipue dicitur,cuius ſydus in cœlo viſum eſt. Hic vir (inquit)ſcilicet Auguſtus Cæſar,genus diuũm.i.diuorum,eſt, quem tu audis promitti ſæpius tibi:qui,ſup.condet(niſi verior lectio ſit.Sæcula qui.vt ſit,qui condet rurſus aurea ſæcula Latio.i.in Italia, ꝑ arua regnata quondam Saturno.ſi verò legitur,quæ, ordo eſt: vt incepimus)rurſus Latio,aurea ſæcula:quæ,ſup.ſunt regnata quondam Saturno.i.à Saturno:per arua.i.agros,quum Auguſtus id nobilius faciat,quia per oppida:& qui,ſup.proferet. i.extendet imperium,ſuper Garamãtas,populos illos inter Libyam & Aphricam,iuxta torridam zonam:& Indos.i.Orientales populos.Tellus.i.quædam regio:iacet extra ſydera.i.curſum zodiacum:extra vias anni.i.ſignorum,quibus annus deprehẽditur:& ſolis.i.per quas ſol decurrit:vbi.i.in qua tellure, ſeu terra,Atlas,mons ille Mauritaniæ:cœlifer.i.cœlum ferẽs, ſecundùm fabulas,& apparentiam ruſticorum (dictus eſt autẽ mons,à rege,qui in eo philoſophatus eſt,& aſtrologiæ præcipue incubuit)torquet humero(quaſi ipſe altius humerum extollere vellet)axem aptum.i.coniunctum:ſtellis ardentibus.i. ardenter reſplendentibus:quæ,ſup.tellus,& regna Caſpia,quę ſunt ad fines Aſſyriorum horrentia,nunc in aduentum huiꝰ reſponſis diuũm(ſunt qui legũt,Huius in aduentu: ſed quia nõdum eſt,aduentus,ſed futurus,puto legendum,Huius in aduẽtum:vt ſit,ad aduentum huius.)& tellus Mæotica.i.Scythica, vbi eſt Męotis lacus:& oſtia Nili,ſeptem gemini.i. in ſeptem oſtia diuiſi:trepida.ſ.præ rerum magnitudine,& nouitate: aut quia Cæſar,& Auguſtus,Ægyptum ſubacturi ſunt:turbãt,ſup. ſe:aut turbant,pro turbantur.Nec verò.i.& certe non: & certe Alcides.i.Hercules:non obiuit tantum telluris.i.terræ,quantùm.ſ.Auguſtus:(quia(vt dicit Suetonius)nulla eſt ferè ꝓuincia,excepta Sardinia,& Aphrica,vbi Auguſtus non fuerit.)licet fixerit.i.confixerit ſagittis:ceruam aeripedem.i.habentem aereos pedes.i.veloces.ſic Diome.legit:aut licet placarit.ſ.occîdendo aprum ferociſſimum:nemora Erymanthi,illius montis ſyluoſi,in Arcadia:& licet tremefecerit.i.tremere fecerit arcu,Lernam.ſ.paludem,ad quam hydram occîdit: nec Liber.i. Bacchus:qui victor.i.voti compos:flectit iuga.ſ.montium:habenis pampineis,ex frondibus vitiùm factis:agens tygres.i.animalia illa ſanè ferocia;agens,ſup.eas,de vertice Niſæ.i.illius

Ordo.

montis,aut ciuitatis,in India celebratiſſimæ.Et.i. nihilominꝰ: quanquam tanta ſunt reſponſa:nos dubitamus adhuc extendere.i.ampliare virtutem factis.Aliis ſic videtur exponendū. Et ſ.quum tantùm ſit Auguſti meritum,nos dubitamus extendere adhuc:virtutem factis.i.bonis operibus.i.dubitamus,an quiſquàm poſſit ad tantam virtutē pertingere,& progredi,aut priori modo,nos dubitamus adhuc extendere virtutem,Auguſti factis.i.maioribus facinoribus:ſed melius cū Seruio,quàm cum aliis,dicetur ſic.Et quū ſit tanta poſteritas,dubitas extēdere virtutem.i.gloriam factis.q.d.id merito non facias.Aut prohibet metus adhuc conſiſtere terra Auſonia.q.d.quū tanta ſint deorū promiſſa:& tanta illic progenies habenda:dubitandū non eſſe. Sunt tamen qui dicant,ideo Anchiſen non progredi, narrādo: quia dubitet,an quiſquam poſſet ꝓgredi fortiter agendo,quaſi in Auguſto ſit ſtatus. Beroaldus dicit ſic:Scribit Diodorꝰ Bacchum,cognominatum eſſe Dionyſium,ab eo quòd educatus ſit à nymphis,apud Niſam,Arabiæ vrbē:vnde à Ioue,Niſaq́ꝫ, Diony.nuncupatus eſt.Niſa etiam,non tam mons eſt,quàm ciuitas Indiæ celebratiſſima carminibꝰ poetarum:quam(vt author eſt Stra.)Bacchus condidit,cuius etiam meminit Ply.in.6.de qua copioſius,& elegantius,quàm cæteri,ſcribit Curtius, referens quenadmodum Alexan.cum exercitu Niſam obſedit: & Niſei Alexan.ſe dedidere,à Libero patre [cōditos,ſe eſſe memorātes. Sita eſt ciuitas Niſa,ſub radicibus montis:quem Meron,incolę appellant:& quū μηρῷ Græce,femur ſignificet:inde Græci mētiendi traxere licentiam,Iouis fœminæ,Liberū patrem eſſe celatum:& de hoc monte intellexiſſe,Maronem non ambigimꝰ, quādo inquit:Niſæ de vertice tygres.Præterea alia eſt Niſa,nō in mōte Parnaſo:vt autumat Ser.ſed in Helicone:vt author eſt Strabo:de qua re(vt opinor)ſenſit Luca.quū ſcriberet,Bacchūq́ꝫ auertere Niſa.Quinetiam in enarratiōe hiſtoriarū,quas poeta in.6.tangit,parum fidus eſt Ser.&perperam allegat dicta hiſtoricorum:& potiſſimum,T.Li.nanq́ꝫ de Torquato ſic ſcripſit Ser.Torquatus filiū(vt dicit Liui.) fuſtuario necauit. Manifeſtiſſimū hoc eſſe mendacium,& turpiſſimū erratum,nemo,vel mediocriter eruditus inficiabitur:qui vel.8.lib.Liui.ab origine vrbis,inſpexerit,in quo apertiſſime oſtendit Torquatū imperaſſe lictori,vt filiū ſecuri percuteret:cuiꝰ verba ideo ſubſcribere ſuperſedi:quia & multa ſunt,& quilibet,qui id noſſe velit: illic faciliime poterit inuenire.ex hoc,& id genus multis,in eā (vt ſuprà dixi)ſententiam,pedibus tranſeo:vt exiſtimem Seruium,non tales edidiſſe commentarios:ſed quoquomodo fuiſſe corruptos,adulteratosq́ꝫ,quis enim non videt à Vergilio dictum eſſe,Sæuumq́ꝫ ſecuri Aſpice Torquatū:videlicet,quia ſecuri in filium,iuſſerat pater animaduerti:non aūt fuſtuario, vt Ser.opinatur. Idē in expoſitiōe illius Maroniani verſus, Aut geminos duo fulmina belli,Scipiadasq́ꝫ cladem Libyę.mihi nequaquam ſatiſfacit,dum quandam moroſam nimis diſtinctionem adhibere contendit:vt geminos Scipiadas,intelligamꝰ illos duos Scipiones fratres,qui in Hiſpania perierunt,Pœnorū inſidiis circúnuenti:& cladem Libyæ accipiamus pro duobus Aphricanis.ego verò exiſtimo poetam,illo toto verſiculo intellexiſſe de duobus duntaxat Aphricanis:qui proculdubio fuerunt,duo fulmina bellorum:qui ambo cladem Libyæ, & Carthagini attulerunt:in quo ęmulatus videtur eſſe Lucretiū, qui ſic ſcriptum reliquit: Scipiades belli fulmen Carthaginis horror.ſequatur tamen vnuſquiſq́ꝫ eam ſentētiam,quæ ipſi verior, ac probabilior eſſe videbitur:quum nobis ſatis ſit docuiſſe, qd ipſi ſentiremus;ſuum vnicuiq́ꝫ iudicium eſt,& ſua ſententia.

PIERIVS.

¶ Auguſtus Cæſar diuûm genus.] In Ro.codi.in Mediceo, & pleriſq́ꝫ aliis,legere eſt,diui genus:id quod in nomiſmatum etiam inſcriptionibus inuenias,vt in nummo pulcherrimo, à cuius altera parte C.Cæſaris caput habetur,titulus eſt,Diuos Iulius.ab altera verò parte,Auguſti Octauiani caput:cū īſcriptione,Auguſtus diui F.ad quem titulū crediderim hoc loco Vergiliū adluſiſſe,Prætereo verò lapidū inſcriptiones, quæ ſunt & in Capitolio:& alibi,in quibꝰ diui F.ſcriptū obſeruaui.Sanè etiam in Porcio cod.diui genus,prius fuit. In eo verò,quem Ianus Vitalis præſtantiſſimi ingenij:neq́ꝫ vulgatæ eruditionis iuuenis mihi tradidit,dubio procùl,diui genus,legitur. ¶ Latio regnata per arua.] In Ro.codice legere eſt non inepte forſitan, regnata per annos:vt ſit,ſæcula regnata:non,arua regnata.vulgata tamen lectio adhuc in pretio eſt. ¶ Huius in aduentu.] In Ro.codi.& quibuſdam aliis,legere eſt,Huiꝰ in aduentū.quam lectionem ſpero eruditis auribꝰ placituram. ¶ Et Mæotica tellus.] Alibi,Mæotia,abſq́ꝫ c litera,paſſim in antiquis codicibus ſcribi adnotauimus:ita hoc loco habetur. ¶ Fixerat aeripedem ceruam licet.] In Ro.cod.& qbuſdam aliis,Fixerit aeripedem, legitur:& exacta ſpecie.Fixerat,hic poſitum,Cariſiꝰ agnoſcit. Ita enim ipſe præteritum pluſquàmperfectū appellat,quæ quidem figura Græcanica eſt,& elegantiſſima.Neq́ꝫ tamen ierim inficias vbi aeripedem,epiſynalephē eſſe notat, Fixerit,ſcriptū eſſe.Sed quū ſuperius tempus,& modus ſit expreſſus,errore alterum hoc Librarij omnino tranſcriptum eſſe credendum eſt. ¶ Aut Erymanthi Placarit nemora.] In Mediceo,& pleriſq́ꝫ aliis veteribns exemplaribus,Pacarit,habetur. Si,Placarit: ad mōſtri feritatem referri debet.Si,Pacarit:ad loci quietem, qui hoſte veluti ſublato quieſcere cœpiſſet. ¶ Aut Lernam tremefecerit arcu.] Veluti ſuperius,fixerat,in codicibus aliquot antiquis legebatur:ita in iiſdem etiam,tremefecerat, habetur: eadem ſpecie,modoq́ꝫ. ¶ Virtutem extendere factis.] In Roma.codice hemiſtichius ita legitur,virtutem extendere viris. Plerique verò alij,qui priorem lectionem offerunt, abraſi ſunt: nam & apex ſupra vltimam vocalem,in virtute: & dictio tota, factis,aliena manu & atramento notata inſpiciuntur. Sed quāuis plurimum ita veteres codices legant, non tamen peruincunt, vt ea vulgata lectio, virtutem extendere factis, diſplicere poſſit.

SERVIVS.

Quis procùl ille autem ramis inſignis oliuæ
Sacra ferens? noſco crines,incanaq́ꝫ menta
Regis Romani,primus qui legibus vrbem
Fundauit,Curibus paruis,& paupere terra
Miſſus in imperium magnum,cui deinde ſubibit,
Otia qui rumpet patriæ,reſidesq́ꝫ mouebit
Tullus in arma viros,& iam deſueta triumphis
Agmina:quem iuxta ſequitur iactantior Ancus,
Nunc quoq́ꝫ iam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges,animamq́ꝫ ſuperbam
Vltoris Bruti,faſceſq́ꝫ videre receptos?
Conſulis imperium hic primus,ſæuaſq́ꝫ ſecures
Accipiet,natosq́ꝫ pater,noua bella mouentes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix:vtcunq́ꝫ ferent ea fata minores,
Vincet amor patriæ,laudumq́ꝫ immenſa cupido.
Quin Decios,Druſosq́ꝫ procul,ſæuumq́ꝫ ſecuri
Aſpice Torquatum,& referentem ſigna Camillum.

¶ Quis procùl ille autem.] Romani reges. Nunc redit ad Romanos reges,qui ſeptem fuerūt,Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hoſtiliꝰ,Ancꝰ Martius,Tarquiniꝰ Priſcus, Seruius Tullus,Tarquinius ſuperbus. Mira autem vtitur phantaſia: vt quaſi oſtendat ſe,non agnoſcere eum qui de gente Romana non fuerat.Romulo enim mortuo, quum anno ſenatus regnaſſet per decurias, tædioſum viſum eſt,& quæſitꝰ eſt rex. Sed quum in vrbe,nullꝰ idoneus eſſet inuentus,orta eſt bona Pompilij fama, quòd eſſet apud Cures,ciuitatem Sabinorū. Rogatus itaq́ꝫ ꝑ legatos,accepit imperium: q ferociā populi,à bellis ad ſacra contulit.vnde etiā,Numa dictus eſt,ἀπὸ τοῦ νόμου. hic etiam canus fuit à prima ætate:ad quod adludēs ait,Incanaq́ꝫ menta.Item,ꝓpter ſacerdotium,Ramis inſignis oliuæ. ¶ Otia qui rūpet patriæ.] De hoc Liuius. Hic non ſolum proximo regi diſſimilis,ſed ferocior etiā,quàm Romulus fuit. ¶ Reſides] Otioſos nimium ſedētes. ¶ Deſueta.] À cōſuetudine triumphādi diſſueſcentia. ¶ Iactantior Ancus.] Amans populi fauorē. Hic oſtiam fecit,Ancus autem dictꝰ, ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος i.à cubito,quem incuruum habuiſſe dicitur. ¶ Auris.] Fauoribus;vnde etiam aurarij,dicuntur fautores. ¶ Vis & Tarquinios reges,animā q́ꝫ ſuperbam.] Tarqnꝰ ſuperbꝰ. Vnus em̄ de Tarquiniis fuit ſuperbus. ¶ Vltoris Bruti.] Vis videre etiā vltoris Bruti faſces receptos? Hiſtoria aūt hoc habet. Tarquinius,ob multa quidem,ſuperbus eſt dictus:præcipue tamē ob hāc cauſſam. Mandauit aliquando Sexto filio,qui minimꝰ ex tribus erat,vt patris in ſe ſæuitiam intolerabilem cōquerens,Gabios transfugeret:quò quum veniſſet,& ſuperbiam patris ab alienis in ſuos verſam diceret:nihil vſquàm ſibi tutum, niſi apud hoſtē Tarquinij patris,credidiſſe:multisq́ꝫ in Gabiorū fraudem ſimulatis, dux ad vltimum belli contra patrē legitur:itaq́ꝫ præliis quibuſdam feliciter geſtis, quum tantam claritatem ab omnibus adeptus foret:vt non pater Tarquinius, potentior Romæ, quàm filius Gabiis eſſet. Satis iam virium ad conatus ſibi collectum exiſtimans;ex ſuis vnum ſatellitem ſciſcitatum,ad patrē,

Romam

Romam mittit,quid iam facere vellet:quod quum Tarquinio ſatelles renuntiaſſet,rex ipſe,quia dubiæ fidei nuntius videbatur:nihil voce reſpondit:ſed deambulans cum virga in hortis, velut deliberabundus,capita decuſſit papauerum:vt ea re per ſatellitem renuntiata,filius quid fieri vellet,agnoſceret:& primores ciuitatis quoquo modo interimeret.quod & ab eo factũ eſt.Huius filius vitiauit nobiliſſimam matronam Lucretiam: quod illa dolens,ſe interemit:tunc eius auunculus Brutus , rapto ex eius corpore gladio,proceſſit ad populum:& de hac re concionatus eſt,tunc omnibus placuit ne reciperetur rex , qui tũc Ardeam expugnabat:quo facto,Tarquinius ſe cum illis ad Porſenam,regem Thuſciæ,contulit:& bellum geſſit grauiſſimum contra populum Romanum.tunc duo creati ſunt conſules,Brutus,& Tricipitinus,pater Lucretiæ:& iſte Tarquinius dicebatur:ob quod ſolum eſt vrbe pulſus:& in eius loco ſubrogatus eſt Valerius publicola:quo mortuo,item alter eſt factus: & alter ſimiliter:quod cernens tædioſum eſſe,Vergilius ſolum Brutum poſuit:qui annum,ſolus impleuit:ſed Bruti filij,erant amici filiis Tarquinij:cum quibus quum iniſſent conſilium,vt per noctem eos intromitterẽt:proditi ſunt à ſeruo Vindicio,& à patre interempti ſunt.Ideo ergo vltoris.ſ.& libertatis publicæ,& Lucretiæ pudoris.¶ Seuasq; ſecures.]Quæ ſæuierunt etiam contra liberos.¶ Pulchra pro libertate.]Ingenti arte loquitur,conſyderatione perſonarum.Factum enim laudat, dicens,Pulchra pro libertate,perſonam vituperat . ¶ Vtcunq; ferent ea fata minores]Etiam ſi laudaris,à poſteris nõ extorquere debet vim naturæ,amor patriæ.¶ Quin Decios.] Quinimo Decios reſpice.Hi duo fuerunt,qui Mures dicti ſunt : pater, & filius.Horum,alter ſe bello Gallico:alter,Samnitico, vouit ꝓ republica,quum terra & mari vniuerſum bello vellent exercitum perdere.¶ Druſosq;.]Et hi duo fuerunt:horum prior, vicit Haſdrubalem:alter,filius Iuliæ,ſororis Auguſti.¶ Sæuũq; ſecuri Aſpice Torquatum.]Hic Gallum quẽdam,ſingulari certamine ſuperauit:& eius ſibi torquem impoſuit:vnde & nomẽ accepit.Hic,ad vrbem pergens,præcepit filio,vt tantùm caſtra tueretur.Ille,nacta occaſione,victoriam cõſequutus eſt. Reuerſus poſtea,pater laudauit fortunam populi Romani:ſed filium (vt dicit Liuius)fuſtuario necauit.Sæuum ergo,iure occîdendi:non,ferri genere:nam ſecuri,animaduertit in filium. ¶ Referentem ſigna Camillam.]Brenno,duce Galli,apud Alliã fluuium,deletis legionibus,euerterunt vrbem Romanam abſq; Capitolio:pro quo immenſam pecuniam acceperunt. Tũc Camillus abſens,dictator eſt factus:quum diu eſſet apud Ardeam in exilio,propter Veientanam prædam,nõ ęquo iure diuiſam: & Gallos iam abeuntes,ſequutus eſt:quibus interemptis,aurũ omne recepit:& ſigna,quod quum illic appendiſſet,ciuitati nomen dedit.Nam Piſaurum dicitur,quòd illic aurum penſatum eſt.Poſt hoc tamen factum,rediit in exilium:vnde rogatus,reuerſus eſt.

Reprehendit a Beroaldo ĩ ſupiori gloſſa.

ASCENSIVS.

Quis procùl,&c.]Viſo Numa Pompilio,qui neq; Roman⁹, neq; de genere Troianorum erat,fingit Anchiſes ſe eum primo aſpectu non agnoſcere:ſed ex corporis honeſta facie, adduci in cognitionem eius,vt ſciat Romanorum regum eſſe vnum: quorum quidem regum,qui ſeptem fuerunt,proſequendo,mẽtionem fatit,ad conſules tranſiturus.Donatus autem hoc loco dicit ſic,¶ Quis procul ille]Multa dat ſigna,vt cognoſcatur in multitudine.Magna autem laus,vt per modicas virtus,ad magnum tendat imperium.¶ Iactantior.] Iactat ſe,quiſquis plurimum ſibi arrogat.¶ Popularibus auris.] Hi ſunt fauores populi,quos non quærunt ſapientes.¶ Sæuasq; ſecures.]Infelix, quamuis ob commodum publicum te laudent,tamen infelix eris ꝓpter natos cæſos.¶ Natosq; pater]Pueri.nam quiſq; quũ naſcitur,puer eſt.Tanquàm autem optimus,pater recte conſulit poſteris,eosq; ſapienter admonet.Hæc ille. Ordo eſt . Vt Anchiſes ſecum loquatur,inſpiciendo Numam Pompiliũ.Autem,pro ſed:quis,ſup.eſſe poteſt:ille procul.i.qui procul apparet: exiſtens inſignis ramis oliuæ:quia pacis amator erat, ſummus,& ferens ſacra:quia etiam ſummæ erat religioſus.reſpondet:ego noſco,crines,& menta incana.i. multum caneſcentia: Romani regis.i.quòd præ ſe ferunt faciem,& habitum Romani regis.ſ.Numæ,qui fundauit.i.ſtabiliuit:primam.i.præcipuam,& principem in terris,vrbem legibus.ſ.religioſis , miſſus, ſup.de Curibus paruis.i.ciuitate illa parua Sabinorum.(Declinatur autem,hæ Cures,harum Curium,&c.)Et terra paupere ſ.reſpectu Romani imperij,miſſus(dicit)in imperium magnũ ſ.Romanum:cui.ſ.regi Numæ:ſubibit.i.ſuccedit:deinde Tull⁹ ſ.Hoſtilius,qui rumpet otia patriæ.i.quæ in patria inueniet, à Numa conſtituta:& mouebit.i.excitabit:viros reſides.i . otio deditos,& quaſi ignauos,in arma:& mouebit in arma: agmina.i.milites agminatim incedere ſolitos,deſueta.i.deſuetos,iã ſ.à tempore, quo Numa regnare cœperat triũphis:quia ad eos non peruenitur ſine pugna:iuxta quem ſequitur Ancus.ſ.Martius,tertius Romanorum rex:iactantior.i.arrogantior:& gaudens quoq;.i.etiam ; iam nunc.i.priuſquàm in corpus venerit: auris popularibus.i.aſſentationibus,& applauſibus,ac fauoribus po

Puer.

Ordo.

bus populi.Per hoc aũt qđ dicit,Nũc quoq; iam,&c. innuit illud Propertianum,Naturę ſequitur ſemina quiſq; ſuæ.quaſi etiam non priuſquàm naſceretur ad hoc inclinatus fuerit eius animus.Vis videre,&.i.etiam:Tarquinios.ſ.Priſcum,& Superbum:reges.ſ.Romanos:& animam ſuperbam.i.nobilem,& ſupereminentem:Bruti vltoris.ſ.ſuperbiæ Tarquiniorum,& violatoris Lucretiæ:& vis videre faſces,quos.ſ.lictores,ferebãt ante conſules Romanos,qui faſces erant virgarum,in quibus ſecuris incluſa erat,quibus ſignificabant ſe habere ius in corpus, & ſanguinem flagellandi,& occîdendi:receptos.ſ.de Etruſcis,à Romanis principibus.Hic.ſ.Brutus:accipiet primus imperiũ conſulis.i.conſulare:& accipiet primus ſecures ſæuas. i. quib⁹ in filios ſuos ſæue vſus eſt:& ipſe pater vocabit natos. i. filios: mouentes noua bella.i.inteſtina,& contra patrem:ad pœnam i.punitionem,pro pulchra libertate,vt.ſ.ſeruet pulchram libertatem,quam tyranni,quibus filij eius cõſenſerunt,inuadere tẽtabant:vocabit(dicit)exiſtens infelix.i.male fortunatus:vtcũq;.i.qualitercunq;:minores.i.poſteri eius:ferent.i.accipient: & patientur ea fata.i.facta,fatis volentibus perpetrata:hoc eſt, ſiue laudabunt,ſiue vituperabunt,quum futuri ſint,qui vnũ principem malint,quàm plures ſufferre.Pręterea cum multis videatur indecôrum eſſe patri,etiam pro libertate ,tantam ſæuitiam in liberos ſuos exercere:ſed amor patriæ,& immenſa cupido, laudum vincet.ſ.rumores populi.Quin.i.quinetiam:aſpice Decios.ſ.patrem,& filium,pro republica deuotos:& Druſos.ſ. Liuium,Druſum:& Druſum,Tyberij imperatoris fratrẽ:de quibus Suetonius in vita Tyberij meminit:procul.i.de longe,quaſi inferioris ſint meriti,quàm Auguſtus,aut procul ſtantes : & aſpice Torquatum.ſ.Manlium:ſæuum ſecuri , qua.ſ.in filium animaduertit,dicẽs ſe malle filio carere,quàm patriam diſciplina militari:& Camillum referentem ſigna.i. inſignia armorũ, quæ vexilla vocantur,quæ retulit à Gallis,ablata(vt Serui⁹ recitat)dicunt.præterea Camillum triumphaſſe de Veiis,opulentiſſima Etruſcorum vrbe,& accuſatum poſtea exilium ſubiiſſe, indeq; reuocatum patriam liberaſſe.quod tamen Suetonius in vita Tyberij,dicit:non per Camillum,ſed per quendam de genere Claudiorum,& progenie ipſius Tyberij effectum.In enarratione autem omnium iſtorum,mira vtitur arte Poeta . Nam Numam(vt dixi)fingit ſe non cognoſcere primo aſpectu,eoꝙ externus eſſet.Ancum autem Martium,quia filius mercatoris ex filia Numæ erat,iactantiæ damnat Seruij Tulli : quia filius ſeruæ erat,non meminit.Quia verò Tarquiniorũ,& Bruti,triſtis eſt fortuna,quærit an eos quoq; videre velit?quaſi dicat,parum delectaturos.

PIERIVS.

Regis Romani.]Multa quidem vetera exemplaria, mutato numero,tritimemerim faciunt,Romani regis.Sed vulgata lectio,ſpondeo ſuſpenſo,multo plus omnino videtur habere grauitatis.¶ Primus qui legibus vrbem Fundauit.]In pleriſq; codi.antiquis,primam,legitur:hoc eſt,adhuc recentem.Nam ante Numam,Romulus leges tulit.In Mediceo, primum, eſt , & addita paraphraſis in principio.¶ Cui deinde ſubibit Otia qui rumpet.]In aliquot veteribus exemp.quoi,ſcriptum.Cuiuſmodi lectiones pleraſq; miſſas facio,quum tam paucos videã, qui rerum huiuſmodi eruditione delectentur.¶ Et iam deſueta triumphis Agmina.]Totum hoc in Ro.codi.longè diuerſa lectione habetur,quum ſcriptum ſit, Et magnum deinde triũphum agmina,quod quo pacto quadrare poſſit,non intelligo:quũ neq; ordo ſtructure vllus, neq; ſententia congrua diſcernat.quare me ad vulgatam refero lectionem. ¶ Vis & Tarquinos reges.]In codi.omnibus antiquis,Tarquinios,quadriſyllabũ legitur,vt ſi,quæ penè vltimam præcedit,ſyllaba non corripiatur ratiõe numeri poliſyllabici,certe κατὰ συνίζησιν,duæ vltimę in vnam coeant,quando ſunt,qui ſecundam à principio ſyllabam longam exiſtiment.Hoc eodem modo ſæpius apud Ouidiũ in veteribus codi.legi,illic Tarquinius mandata latentia nati. Et eodem poemate vltima,Tarquinius Romanæ gentis habebat. Qui ſi dicant his quoq; locis,Tarquinus,triſyllabum ſcribi debere,certe quadriſyllabum in eo pentametro non negabũt. Natus ait regis,Tarquiniusq; vocor.¶ Natosq; pater.] Pleriq; codices antiqui,gnatos,vna plus litera ſcribunt:vt ſolitos eſſe veteres,ait Victorinus.At Cornelius Fronto,tam aſſeuerãter gnatum,à nato,diſtinguit:vt gnatum,cum g,filium dicat:natũ verò,vel pullũ,vel quid huiuſmodi,cũ ſignificatiõe temporis , vt ſit potius participij vox,ꝙ nominis.¶ Infelix,vtcũq; ferent ea fata minores.]In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habere potui,ea facta,ſub voce participij ſcriptum animaduerti.Quam lectionem diuus etiam Auguſtinus.3.de ciuitate dei, videtur agnouiſſe;cuius verba,quod ad Vergilianæ ſententiæ declarationẽ faciũt,ſubiicere nõ pigeat.Qđ factũ Vergi.poſtꝙ laudabil'r cõmemorauit,cõtinuò clemẽter exhorruit , quũ em̃ dixiſſet,Gnatosq; pr̃ noua bella mouẽtis Ad pœnã pulchra ꝓ libertate vocabit,Mox exclamauit,& ait,Infelix vtcũq; ferẽt ea fctã mĩores.Qũolibet(inqt)ea fctã poſteri ferãt.i.poſt ferãt,& extollãt,Qui filios occîdit,ĩfelix ẽ.& tãꝙ ad cõſolãdũ infelicẽ ſubiũxit,Vincet amor patriæ,laudumq; immẽſa cupido.

Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, ſtragemq; ciebunt,
Aggeribus ſocer Alpinis, atq; arce Monœci
Deſcendens, gener aduerſis inſtructus Eois?
Ne pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella,
Neu patriæ validas in viſcera vertite vireis:
Tuq; prior, tu parce, genus qui ducis olympo:
Proiice tela manu ſanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum cæſis inſignis Achiuis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasq; Mycenas,
Ipſumq; Æaciden, genus armipotentis Achilli,
Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ.
Quis te magne Cato tacitum, aut te Coſſe relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ? paruoq; potentem
Fabricium? vel te ſulco Serrane ſerentem?
Quo feſſum rapitis Fabij? tu maximus ille es
Vnus, qui nobis cunctando reſtituis rem.

SERVIVS.

¶ Fúlgere.] Ab eo quod eſt fúlgo, fúlgis, accentũ in prima. ¶ Et dum nocte premũtur] Bene adluſit. nam dum pauperes fuerũt, concordes manſerunt, & cõcordiam in humilitate tenuerunt, cum nobilitate verò in bella venerunt. ¶ Aggeribus ſacer Alpinis] Munimentis Alpium. Hæ enim Italiæ, murorum exhibent vicem. ¶ Socer.] Socer verò, quia Pompeius habuit Iuliam, filiam Cęſaris, quę in partu periit. Vnde iſti, etiam facile in bella venerũt: vnde Luca. Morte tua diſcuſſa, fides, bellũq; mouere Permiſſum eſt ducibus. ¶ Arce Monœci.] De Liguria, vbi eſt portus Monœci Herculis. Dictus autẽ, μόνοικος: vel, quòd pulſis omnibus illic ſolus habitauit: vel, quòd in eius templo nũquam aliquis deorum ſimul colit: ſicut in Iouis, Minerua, & Iuno: in Veneris, Cupido. ¶ Aduerſis inſtructus Eôis.] Orientis em̃ auxiliis vſus eſt. ¶ Aſſueſcite bella.] Mire dictum eſt. ab ipſis enim, quaſi conſuetudinem fecit popu. Ro. bellorũ ciuilium. Octies enim geſta ſunt: ter à Cæſare, contra Pompeium in Theſſalia. Item, contra eius filium magnum, in Hiſpania. Item, contra Iubam, & Catonem in Aphrica. Mortuo Cæſare ab Auguſto contra Caſſium & Brutum, in Philippis, ciuitate Theſſaliæ. Contra Luciũ Antonium, Peruſiæ. Cõtra Marcum Antonium & Cleopatram in Epiro, & Sextũ Pompeium in Sicilia.

Bella ciuilia.

¶ Tuq; prior tu parce.] Cæſari dicit: quem clementem circa Pompeianos legimus: cui vult hoc tunc eſſe mandatum. ¶ Ille triumphata] Mumium ſignificat. ¶ Ipſum Æaciden.] Neceſſe eſt, vt ille ſubaudiamus. Pyrrhum enim, quem Æaciden dicit: Curius, & Fabricius, vicerunt, ferentem Tarentinis auxilium. Hic poſtea fugit in Græciam: & illic occîſus eſt. Nam quum Argos obſideret, ictu tegulæ periit. Argos verò, & Mycenas, alij vicerunt. ¶ Vltus auos] Aut diſtinguendũ eſt: vt ſit Troiæ Mineruæ, pro Troianę. principale pro deriuatiuo: aut certe, auos Troiæ: nõ, quos troia habuit auos: ſed, qui de Troia fuerunt. i. auos Troianorum. ¶ Magne Cato.] Cenſorium dicit, qui ſcripſit hiſtorias multas: & etiam multa bella confecit. Nam Vticenſem, præſente Auguſto, contra quem pater eius dimicauit, & Anticatones ſcripſit, laudare non poterat. Suprà autem, Mineruæ templa temerata, per ſtuprum Caſſandræ dicit.

Cęſorius

¶ Coſſe relinquat.] Coſſus, tribunꝰ militaris fuit: hic Lartem Tolumnium, à loco dictum occîdit: & opima ſpolia reuocauit. Erit autem nominatiuus, hic Lar, huius Lartis. ¶ Quis Gracchi genus?] Gracchos, ſeditioſos conſtat fuiſſe, nobiles tamen genere. nanq; per Corneliam, nepotes Scipionis Aphricani fuêre: vnde Iuuena. ad eam, Tolle tuũ precor Hãnibalem, victumq; Syphacem. ergo Scipiones dicit, per Gracchi genus. Duo autem fuerunt: maior Aphricanus: Æmilianus, minor: q obſidiõe Carthaginis, ab Italia reuocauit Hannibalem.

Lar.
Gracchi.

¶ Scipiadas.] Hi gemini fratres fuerunt: qui quũ fortiſſime dimicarent, in Hiſpania apud Carthaginem nouã, quæ Spartaria dicitur, interempti ſunt: quorum, alter pater: alter patruus Scipionis Aphricani maioris, fuerunt. ¶ Cladem Libyę] Scipiones Aphricanos duos: maiorem, & minorem: quorũ, alter vicit Carthaginem, alter deleuit.

Taxatũ hoc priꝰ.

¶ Fabricium.] Paupertate glorioſum. hic eſt qui reſpondit, legatis Samnitum aurum ſibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle: ſed habentibꝰ aurum, imperare.

Fabriciꝰ.

¶ Serrane ſerentem.] Attilius quidem ſenator fuit, qui quum agrum ſuum coleret, euocatus propter virtutem, meruit dictaturam. Serranus autem, à ſerendo dictus eſt. ¶ Quò feſſum rapitis Fabij?] Cur me, ô Fabij, feſſum ad veſtrã narrationem rapitis: aut certe, feſſum triſtem: vt, Ter feſſus valle ſedebat. ſ. propter eorum mortem. nam trecenti trigintaſex fuerunt de familia vna: qui coniurati cum ſeruis & clientibus ſuis, contra Veientes dimicarunt: & inſidiis apud Cremerã fluuium, interempti ſunt.

Seranus.

¶ Vnus.] Vnus tantùm ſuperfluit. ſ. Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam, in ciuitate remanſerat: à quo temporis ſucceſſione, longioris Fabius ille Maximus, creatus eſt: qui poſtea cum Hannibalis imperiũ ferre non poſſet, mora eum eluſit, & ad Campaniam traxit: vbi delitiis, virtus eius obtorpuit. Hic eſt de quo Enniꝰ, Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem. Non ponebat enim rumores ante ſalutẽ, Ergo poſtquàm, magis & viri nunc gloria claret. Sciens enim Vergiliꝰ, quaſi pro exemplo hunc verſum poſuit.

ASCENSIVS.

¶ Illæ autem, paribꝰ, &c.] Recenſet paucis cæteram ꝓgeniem ſuam, & in primis Iulij Cæſaris, atq; Pompeij magni meminit. De quibus Donatus ſic dicit, ¶ Vltus auos Troiæ.] Vehementer reficit animum filij, interitũ Græciæ, & vltionẽ Troiæ promittens. Hęc ille. ¶ Ordo autem eſt. Autem, ꝓ ſed: illæ animæ concordes nũc i. apud inferos: & dum premuntur nocte. q. d. dũ erunt in humili fortuna: ſed poſtea, neq; Pompeius parem, neq; Cæſar maiorẽ pati potuit: quas tu cernis, fulgere (à fulgo, pro fulgeo). i. reſplendere. (armis paribus, aut æque potentibus ferè, aut quia bella inteſtina fouerunt ſimilibus: vnde Luca. in prin. Signa pares aquilas, & pila minantia pilis. Cæſar tamen, Gallo milite ferè vſus eſt: Pompeius Oriẽtali origo belli inter eos erat, quia dum Cęſar Galliã decem annos tenuiſſet, petiit conſulatum: quem Pompeius, & Cato, reliquiq; æmuli eius denegabant, donec arma deponeret: quæ deponere noluit, tantiſper dum inimicos in armis videret.) Heu, dolẽtis eſt interiectio: quantùm bellum ciebunt. i. concitabunt inter ſe. Et quantas acies, & quantam ſtragem. q. d. maximam: quia (re uera) quum ante bella ciuilia eſſent recenſita. ccc. milia ciuium Romanorum, poſtea extare, inuenta ſunt tãtùm centum quinquaginta milia: dubitare autem ſe fingit, an ad lucem peruẽturi ſint: vt de futuris, quæ incerta ſunt: non de præteritis loqui videatur: aut, vt quodammodo deſyderare videatur, vt apud inferos maneant, ne tantam ſtragem edant. ciebunt ergo (inquit) ſi attigerint lumina vitæ. i. auram vitalem, aut regionem viuorũ, aut ad plenam ætatem: dum. ſ. in lumine ſunt viri. Ciebunt, dicit per prolepſim, ſocer. ſ. Iulius, cuius filiam Iuliam, Pompeius duxerat. ſup. ciebit: deſcendens aggeribus Alpinis. i. à Galliis, ꝑ Alpes: & arce Monœci. i. à Liguria, vbi Hercules Monœcos. i. ſolus, colitur: vbi. ſ. (vt dicit Diodorus Siculus De Herculis laboribus loquens.) Hercules contra Ligures à Ioue auxiliũ impetrauit. nam lapidibus pluit: & ita ſolus ibi manſit. vnde videtur dictus, à μόνος, quod eſt ſolus: & οἰκῶ, quod eſt habito: quaſi, ſolus ibi habitans. aut, μόνοικος dicitur, quia ſolus ibi colitur: & gener. ſ. Pompeius, ſup. ciebit: inſtructus Eôis. i. Orientalibus: aduerſis. i. ex aduerſo venientibus: quia Galli, ad Occidẽtem vergũt. O pueri. q. d. familiæ meæ filij, ne aſſueſcite (bis autem ad affectionem ponit, ne.) i. ne aſſueſcatis, animis. ſ. veſtris tanta bella, quanta. ſ. geſturi eritis, ſi animum non repreſſeritis: neu. i. neue: vertite, ꝓ vertatis, validas viras patriæ: quia eò creuit Romanum imperiũ, vt iam magnitudine laboraret ſua: in viſcera. i. in conciuas, per bella inteſtina. Et tu. ſ. Cæſar: prior. i. qui prior in lucem venturus es, aut qui prior appares: qui ducis genus olympo. i. à Ioue, rectore olympi: parce. i. abſtine à bello: &, ô ſanguis meus. i. qui de ſanguine meo oriturus es (vt ſit vocatiuus antiquus) aut, tu exiſtens, ſup. ſanguis meus: proiice manu. i. iace procul è manu: tela. ſ. hoſtilia. Ille. ſ. Lucius Mumius: victor. i. voti compos, & hoſtium expugnator: aget currũ ſ. triumphalem: Achiuis. ſ. populis in Peloponneſſo: cæſis. i. occîſis: & Corintho. i. ciuitate illa opulentiſſima in Pelopõneſſo, quæ nunc Morea dicitur: triumphata. i. in triumphum ducta, aut cum triumpho deuicta: aget (dicit) ad capitolia alta. i. arcẽ Romanam: in qua Iuppiter colebatur. Ille. i. alius. ſ. Quintꝰ Metellus, Macedonicus, deuicta Macedonia agnominatꝰ: eruet. i. funditus euertet: & delebit Argos. i. oppidum illud Argiuorũ: & Mycenas Agamemnonias. i. Agamemnonis patriam. In cõſolationẽ ergo Æneæ, memorat victoriã illorũ à quibus Troia victa erat: q;, pro &. ille, ſup. i. alius, videlicet Curius, & Fabricius, vincet, ſup. ipſum Æaciden. i. Æaci nepotẽ. ſ. Pyrrhũ, Epirotarum regem: non Achillis filium. ſed adludit ad nomen: qa (reuera) de vno genere erant: genus. i. qui eſt de genere Achilli, pro

Ordo.

li, pro Achillis: armi potentis. Laudat nunc Achillem: vt maior ſit gloria eius, qui eius genus vincet. Eruet (dicit) aut vincet, vltus. i. vlciſcens: auos Troię. i. maiores ſuos Troianos: & templa Mineruæ temerata. ſ. à Græcis. i. prophanata: quia verò de ea, vltionem in id tempus diſtulerit. Quis, ô magne Cato: quia fuit optimus orator, optimus ſenator, optimus imperator, optimus paterfamiliâs, vt dicit Plynius. Nam videtur de maiore loqui. Aut, ô Coſſe, quis relinquat. i. relinquere velit: te tacitum, ideſt tacendo de te, quaſi dicat nemo. Nam Aulus Cornelius Coſſus, vir inſignis: ſecundùm aliquos, tribunus militum: ſecundùm alios, conſul, vt dicit Liuius libro. 4. Ioui feretrio opima ſpolia rettulit. Quis relinquat gen⁹ Gracchi, ſcilicet Scipiones: aut geminos Scipiadas. i. ipſos duos Scipiones, qui præter cæteros inſignes fuerunt: & ambo, Aphricani dicti: appoſitorie, duo fulmina belli: & cladē Libyæ: in qua. ſ. Carthaginē deuicerūt: & quis relinquat Tacitum Fabricium, victorem. ſ. Samnitium: potentem paruo: quia paucis contentus, quū auro vinci nō poſſet, vicit auri poſſeſſores. vel, ô Serane. ſ. Attili, aut Quinti, cincinate quis, ſup. relinquat Tacitum: te ſerētem ſulco. ſ. quum dictaturam te indueret vxor. q. d. merito nemo. O Fabij, quò rapitis. i. trahitis, me feſſum: dum. ſ. vos inſpicere volēs, inſequor, vt merita veſtra agnoſcantur. ſ. Fabi maxime: es, ſup. ille maximus, qui vn⁹. i. ſolus: reſtituis nobis. i. generi: noſtro populo. ſ. Romano, rem. ſ. publicam: cunctando. i. moram trahēdo: & ſic, Hannibalem illudendo: vt recitat Seruius.

PIERIVS.

¶ Nunc & dum nocte premuntur.] In antiquis codicibus legere eſt, prementur, futuro tempore: quod multo magis placet: quum præſens per aduerbium, nunc, ſit iam expoſitum. ¶ Quò feſſum rapitis Fabij.] In Ro. codice, Quò greſſum rapitis, habetur: vt ex hoc tacite ad trecentos illos adludat, vna pugna trucidatos, quos omnes ad bellum miſſos: vt apud Ouidium eſt, Abſtulit vna dies. Sed eloquutio illa, Rapere greſſum: inſolita videtur. magiſq; placet, Quò feſſum rapitis, legere: vt variata in orationis genere figura loquendi. Non Anchiſen tantùm longa ea nomenclatura delaſſatum leuet, verumetiam lectori conſuluiſſe videatur. ¶ Cunctando reſtituis rem.] In Ro. in Mediceo, & aliis quibuſdam antiquis exemplaribus, reſtitues, futuro tempore poſitum eſt: quod non diſplicet.

SERVIVS.

¶ Excudent] Alij cudendo efficient. & eſt rhetoric⁹ locus. ¶ Spirantia æra.] Animata. Hora. Et molles imitabitur ære capillos. ¶ Viuos vultus.] Hoc eſt quod dixit, Spirantia. Per æra, Corinthios indicat: p marmor, Parios: per actionem cauſſarū,

outros esculpirão mais artificiosamente as imagens vivas
Excudent alij ſpirantia mollius æra:
na verdade o creo e tirarão dos marmores rostos vivos
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus,
outros orarão melhor as causas e pintarão com o pincel os movimentos do ceo
Orabunt cauſſas melius, cœliq; meatus
e dirão as estrellas que nacem
Deſcribent radio, & ſurgentia ſydera dicent.

Tu regere imperio populos Romane memento
(Hæ tibi erunt artes) paciq; imponere morem,
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes: atq; hæc mirantibus addit. POETA
Aſpice, vt inſignis ſpoliis Marcellus opimis ANCHI.
Ingreditur, victorq; viros ſupereminet omneis:
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques, ſternet Pœnos, Gallumq; rebellem,
Tertiaq; arma patri ſuſpendet capta Quirino.

cauſſarum, Athenienſes: per aſtronomiam, Ægyptios, & Chaldæos. ¶ Pacis more.] Leges pacis. ¶ Spoliis Marcellus opimis.] Hic Gallos, & Pœnos, equeſtri certamine ſuperauit. Viridomarum etiam Gallorum ducem, manu propria interemit: & opima rettulit ſpolia, quæ dux detraxerat duci: ſicut Coſſus, Larti Tholumnio. ¶ Supereminet omneis.] Virtutis. ſ. genere. ¶ Rem Romanam.] Statum reipublicæ. ¶ Turbante tumultu] Ideo, tumultu: quia res in Italia geritur. ¶ Siſtet.] Confirmabit, corroborabit. ¶ Tertiaq; arma patri ſuſpẽdet capta Quirino] Hęc tertia opima, ſpolia ſuſpendet patri. i. Ioui. Capta Quirino: qualia & Quirinus cœperat. i. Romulus, de Acrone, rege Cenienſium: & ea Ioui ſuſpenderat. Poſſumus, & quod eſt melius, ſecundum legem Numæ hunc locum accipere: qui præcepit prima opima ſpolia, Ioui Pheretrio debere ſuſpendi: quod iã Romulus fecerat. Secunda, Marti: quod Coſſus fecit. Tertia, Quirino: quod fecit Marcellus. Quirinus autẽ, eſt Mars, qui præeſt paci: & intra ciuitatem colitur: nam belli Mars, extra ciuitatẽ templum habuit. Ergo autem ſuſpendet patri. i. Ioui: aut, ſuſpẽdet patri Quirino. Varia de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores. huius facit mentionem Liuius.

Numæ lex.

ASCENSIVS.

¶ Excudent alij, &c.] In commendationem Romanorum cõparat eos cæteris: docens illos, quidem priuatis rebus plus cõtuliſſe: Romanos verò reipublicæ. Quod & Marcus Tulli⁹ Cice. in principio Tuſculanarum fatetur, dicens, Doctrina, Græcia, nos, & om̃i literarum genere ſuperabat: in quo erat facile, vincere non repugnantes. Nam mores, & inſtituta vitæ, resq; domeſticas, ac familiares, nos ꝓfectò, & melius tuemur, & lautius. Rem verò publicam, noſtri maiores certe melioribus temperarunt: & legibus, & inſtitutis. hęc ille. Vnde & Plutarchus, plures viros egregios in republica Romana, quàm in cæteris cunctis repperit. Et Liuius in prima præfatione, Cęterum (inquit) aut me amor ſuſcepti negotij fallit: aut nulla vnquàm reſpublica nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit. Pauciſſima ad hunc locum citantur Donati verba. ea autẽ ſunt, ¶ Atq; hæc mirantibus addit.] Tranſitus quidam: ne vna, & cõtinua narratio, tædioſa ſit. hinc enim generibus varietas naſcitur: & quaſi noua initia aliarum narrationum fiunt. Hæc ille. ℂ Ordo autem eſt. Alij, vt Corinthij: excudent. i. excudendo efſingent: mollius. i. dulcius, & magis ad viuũ: æra. i. ſigna ærea: ſpirantia. i. quaſi ſpirantia, & ſpiritum habere apparentia: equidem. i. ego certe credo, quòd. ſ. ſucceſſu temporis: ducent vultus viuos de marmore. alij, ſup. orabunt cauſſas: melius, vt Athenienſes: &, ſup. alij, vt Chaldęi & Aſſyrij, deſcribẽt radio. i. virga, qua in puluere deſcribitur: menſura atq; ſitus, rerum, locorumq; earum: & dicent ſigna ſurgentia. i. quæ ſigna: & quando ſurgant. i. peritiores erunt geometriæ, & aſtronomiæ: tu, ô Romane, memento regere populos imperio. i. per imperium: hæ. ſ. ſequentes

Ordo.

quẽtes artes: erũt tibi. ſ. ꝑcipuę, aut peculiares: ĩponere paci morẽ. ſ. ſcire moderari pacem: & parcere ſubiectis ſ. ſe dedentibus. & debellare ſuperbos. i. rebelles, & tyrãnide gaudẽtes. Sic pater Anchiſes, ſup. loquutus eſt. Atq; addit, mirantibus. i. dum Æneas & Sibylla mirarentur: hæc. ſ. quæ ſequũtur. Aſpice, vt. i. quenadmodum: Marcellus. ſ. Marcus, de genere Claudiorũ, quinquies conſul, bis dictator, qui floruit quum Galli Italiam inuaderent: cum quibus congreſſus, in Ciſalpina Gallia, ad Padum opima ſpolia rettulit: quæ ter lata ſunt: ſemel à Romulo: iterum, à Cornelio Coſſo, dum Lartem Tholumnium in bello Veienti ſpoliauerat: & tertio, à Marco, hoc Marcello: vt dicit Seruius. Aſpice ergo, vt. i. quenadmodum: ipſe Marcellus ingreditur, exiſtens inſignis ſpoliis opimis. i. principi exercitus, inimicorum detractis: & ipſe victor, ſupéreminet omnes viros. Hic eques. i. de ordine equeſtri: ſiſtet. i. tranquillam faciet rem Romanam: & hoc magno tumultu, turbante. ſ. eam. i. dum magnus erit tumulus: hoſte. ſ. exiſtente in proximo: hic ſternet Pœnos. i. Punicos, & Gallum rebellem: ſed prius Gallum, quàm Pœnos: & ſuſpendet patri Quirino. i. Romulo, ſeu Marti pacifico, qui in vrbe ſtabat: ſic vt Mars bellator, qui Gradiu⁹ dicebatur, extra vrbem: tertia arma capta. ſ. ab hoſtium principe. i. tertia opima ſpolia. Huius autem Marcelli, nouiſſimo loco meminit: propter Marcellum, Octauiæ filium: de quo in ſequentibus.

PIERIVS.

¶ Paciq; impo. mo.] In Longobardico, & quibuſdã aliis cod. vetuſtis, pacis, genitiuo caſu legitur, quam lectionem Ser. agnoſcit. ¶ Siſtet eques, ſternet Pœnos, Gallumq; rebellem.] Parum me mouet, quod in Ro. cod. equis, legatur: quum eadem ſit ſententia, ſiue eques, ſiue equis dicas. Illud curioſius animaduertẽdum, quod in pleriſq; veteribus exemplaribus, coma pręiecta eſt dictioni, eques, vt clauſula ſuperioris membri ſit, Siſtet: totumq; id ſimul legatur. Hic rem Romanam magno turbãte tumultu Siſtet. Inde altero membro eques, ſiue malis, equis ſternet Pœnos, Gallumq; rebellem. Nam quum ad eam diem rẽ Punicam equitatu potiorem eſſe, pluribus præliis compertum eſſet. Marcellus is, qui primus Hannibalem terga oſtendere docuit, equis rem geſſit, haſtamq; ab obſidione Nolæ, turpiter recedere coegit: & eo genere pugnæ, ſæpius res hoſtiles adflixit. ¶ Tertiaq; arma patri ſuſpendet capta Quirino.] Nõ placet qđ in Romano codice legitur, Triſtiaq; arma. quum ex Numæ regis lege, Tertia ſpolia opima Quirino ſuſpendẽda eſſent: quod interpres tangunt. Apud Liuium quidẽ legimus, Flamines inſtitutos à Numa Marti, Ioui, & Quirino. Nihil ibi de ſpoliis. Idem. 4. ab vrbe condita, de Coſſo ait, Spolia, in æde Iouis Feretrij, prope Romuli ſpolia, quæ opima appellata ſola ea tẽpeſtate erant, quum ſolenni dedicatione dono fixit, vbi adnotandum eſt vulgata exemplaria vna plus dictione legere, Quę prima opima appellata, Sed in veteri codi. prima, non habetur. Satis enim eſt dixiſſe, ſola.

Atq; heic Æneas (vnà nanq; ire videbat POETA
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)
Quis pater ille, virum qui ſic comitatur euntem? ÆNE.
Filius, an ne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitum? quantũ inſtar in ipſo eſt?
Sed nox atra caput triſti circũuolat vmbra.
Tum pr̃ Anchiſes lachrymis ingreſſus obortis. POE.
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum, ANCHI.
Oſtendent terris hunc tantum fata, neq; vltra
Eſſe ſinent, nimium vobis Romana propago
Viſa potens ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbem
Campus aget gemitus, vel quæ Tyberine videbis
Funera, quum tumulum præterlabere recentem?
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos: nec Romula quondam

SERVIVS.

¶ Egregium iuuenem forma, & fulgentibus armis.] Tria ſunt, ſecundùm Carminium, pulchritudo, ætas, & virtus. ſignificat aũt Marcellum, filium Octauiæ, ſororis Auguſti: quem Auguſtus ſibi adoptauit. hic ſextodecimo anno incidit in valitudinem: & periit vigeſimo tertio anno in Tabiano, quũ ædilitatem gereret. Huius mortem, ciuitas vehemẽter doluit. Nã affabilis fuit: & Auguſti fili⁹, ad funeris huius honorẽ, Auguſtus ſexcẽtos lectos intra ciuitatẽ ire iuſſit. Hoc aũt apud maiores glorioſum fuerat: etiam dabatᷣ, ꝓ qualitate fortunæ: nã & Scylla ſex milia habuit: igitᷣ cũ ingẽti gloria, & põpa, elatus: & in campo Martio, eſt ſepult⁹. Ergo modò in Auguſti adulationẽ, quaſi epitaphiũ ei dicit. Etiã cõſtat hunc librum tanta pronuntiatione Auguſto, & Octauiæ eſſe recitatum: vt fletu nimio, imperarent ſilentium: niſi Verg. finẽ eſſe dixiſſet: qui pro hoc ære graui donatus eſt. i. maſſis. Nã ſic & Liuius, Argentũ, graue dixit. i. maſſas. Sed frons læta parum: omen eſt mortis citò futurę. Contrà, alibi, Incipe parue puer, riſu cognoſcere matrem. ¶ Virum qui ſic comitatur euntem.] Marcellũ. cui ſiᷝis ẽ. ¶ Quis ſtrepitus?] Propter ædilitatẽ. ¶ Inſtar.] Siᷝitudo. & eſt nomẽ quod nõ recipit ꝑpoſitionẽ. Ad inſtar em̃, nõ dicimus: quod Probus declinat. ¶ Oſtẽdent terris hunc tantùm fata] Parũ illuceſcet: & mox ꝑibit. ¶ Viſa potẽs ſuperi.] Cũ ĩdignatiõe dictũ, ĩuidiſtis glᷝię Romanę, & vr̃is munerib⁹. Nã felicitas vr̃a, ſũt mũera. ¶ Propria] Perpetua

Inſtar.

Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas,heu priſca fides,inuictaq; bello
Dextera:non illi quiſquam ſe impune tuliſſet
Obuius armato,ſeu quum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos:
Heu miſerande puer,ſi quà fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris.manibus date lilia plenis,
Purpureos ſpargam flores,animamq; nepotis
His ſaltem accumulem donis,& fungar inani
Munere.[Sic tota paſſim regione vagantur POETA
Aeris in campis latis,atq; omnia luſtrant.

petua:vt, Propriáq; dicabo. ¶Mau.Cāpus.] In quo eſt ſepultus. ¶Funera] Propter ſexcentos lectulos. ¶Intantum ſpe tollet auos.] Eriget generis antiquitatē:& rhetoricæ ſpem laudat in puero:quia facta non inuenit. Eſt autem Ciceronis in dialogo,cauſſa difficilis laudare puerū.Non enim res laudāda:ſed ſpes eſt. ¶Nec Romula quōdam.] Pro Romulea: vt,Quos Aphrica terra triumphis Diues alit. Quondam autem,poteſt & præteriti eſſe,& futuri. ¶Foderet calcaribus armos.] Species pro genere. Equi armos: ꝓ equo,poſuit. Non enim poſſunt armi,calcaribus fodi. ¶Fata aſpera rumpas.] Poſſe aliqua ratione fata dirumpi:per tranſitū docet. ¶Tu Marcellus eris.] Talis,qualis eſt Marcellus. ¶Purpureos flores.] Vt ſæpe diximus:propter ſanguinis ſimilitudinē;quia,aut anima eſt,aut ſedes animæ. ¶Nepotis.] Poſteri.Non enim(reuera)nepos fuit. ¶Inani Munere.] Secundùm Epicureos,non ꝓfuturo. ¶Sic.] Iſta noſcentes. ¶Aeris.] Aeriis in campis:colliſionem fecit.Loquutus eſt autem ſecundùm eos,qui putant Elyſium,lunarem eſſe circulum.

Quondā

ASCENSIVS.

¶Atq; hæc Æneas,&c.] Male legeretur,Nanq; vna,&c.In gratiam Octauiæ ſororis Auguſti,facit mentionem Marcelli filij eius,quem Auguſtus adoptarat.Is autem.xvj.ætatis ſuæ anno factus ædilis,apud Baias biennio languit:vnde mortuus, Romam elatus eſt.Atq; ita quod in cæteris fecit Poeta libris,commiſerationem citat ex morte eius adoleſcentis. In primo enim meminit mortis Sichæi,& multorum Troianorum.In ſecūdo, Creuſæ.In tertio,Anchiſæ.In quarto,Didonis.In quinto,Palinuri.Atq; hæc Marcelli.Et paulopoſt,Caietæ. Pro ſingulis autem verſibus,de Marcello ſcriptis,dicitur dena ſeſtertia accepiſſe.Dona.autem dicit ſic, ¶Quis pater ille virum.] Interrogat Æneas,quum admiretur formam iuuenis,& triſtitiam in fronte eius qui ſit. ¶Manibus date lilia plenis.] Affectum dolentis exꝑſſit,dicendo, Date:quum non eſſet preſto qui darent. ¶Manibus plenis .] Plena officia ſignificat. ¶Sic tota paſſim regione vagantur.] Non compleuit omnia quæ apud inferos agebātur.Eſſet enim vitium,ſi totum vellet ſuo carmine complecti: quia,& longum,& impoſſibile.Hæc ille. ¶Ordo autem eſt.Atq; Æneas(nanq;,pro quia:videbat iuuenem egregium ,forma, & armis fulgentibus:ſed frons,ſup.eius,erat parum læta:& lumina erant,ſup.deiecto vultu.i.in vultu deiecto,& ad terram inclinato,quod vicinæ mortis indicium eſt:ire vnà.i.ſimul, cum dicto Marcello,aut cæteris heroibus:hæc.i.hoc loco,aut tempore:ait,ſup.ô pater,quis ille virûm.i.virorū:præ ſe ferebat enim virilitatem anima,quanuis ad virilem ætatem peructurus non ſit.aut potius ordo eſt:pater,quis,ſup.eſt ille,qui comitatur ſic: virum euntem.i.ingredientem,cum victoria,& opimis ſpoliis ſ.Marcum Marcellum:Annæ,ſup.eſt,aliquis filius de egregia ſtirpe nepotum.i.poſterorum noſtrorum,à nobis deſcēſurorū. Quis.i.qualis.q.d.dij boni,quàm magnus ſtrepitus comitum: eſt,ſup.circà.i.in circuitu eius,aut circà eum:quantum inſtar.i. imaginis,& inſtātiæ virilis,eſt in ipſo:q.d.plurimum.Sed nox atra.i.caligo denſa:circúnuolat caput.ſ.eius,triſti vmbra:Anchiſes pater.ſ.Æneæ,& totius eius progeniei,ꝓgenitor ingreſſus,ſup.eſt.

De concluſiōe librorū Æneid. quorundam.

Ordo.

ſus,ſup.eſt.i.loqui cœpit:tū i.tunc:& hoc lachrymis obortis.i.præter opinionē ortis:quod ſignum eſt immenſæ pietatis fuiſſe,dūviueret: quum eius adhuc tātam habeat imaginem.O nate, ne quære:pro,ne queras:ingentem luctum tuorum.ſ.minorum,vt Auguſti,&Octauię: fata oſtēdent tantùm terris hunc:nec ſinent eſſe vltrà.ſ. in terris:quaſi,eo,mūdus dignus non ſit.O ſuperi,propago.i.propagatio,& generatio Romana,eſt viſa vobis nimium potens:ſi hęc dona fuiſſent propria.i.perpetua: hoc eſt , ſi hæc ſupéruiuat, quaſi cum diis contendere poſſit:& id in egregiam eius laudem dicitur:vnde ſequit̃,Quātos gemitus.q.d.maximos:virûm.i.virorum,nedum mulierū: ille.ſ.olim notiſſimus campus:aget.i.excitabit ad magnam vrbem,Mauortis.i.Martis,hoc eſt Romam,à Martis filio conditam.vel,ô Tyberine.ſ.pater:deus fluminis Tyberis:quæ funera tu videbis,quum tu prætérlabêre recentem tumulum.i.ſepulchrum eius.Nec quiſquàm puer de gente Iliaca,tollet.i.eriget: auos Latinos.i.Italicos:intantum.i.vſq; adeo:ſpe.i.per ſpem de futura gloria.Nec tellus Romula,pro Romulea,hoc eſt Romana:iactabit ſe tantū vllo.i.de vllo alumno,quantùm.ſ.hoc vno. Heu(dolentis eſt)pietas,& fides priſca.i.antiqua:quæ.ſ.in hoc oſtentabitur,& ex indole depræhēdetur:& dextera inuicta bello,quiſquàm obuius illi armato, non tuliſſet ſe impune.i.ſine pnitione:obuium illi armato:ſeu quum iret pedes in hoſtem, ſeu quum foderet calcaribus,armos equi ſpumantis.Heu,ô puer miſerande.i.miſeratione digne:ſì.i.ó ſi:hoc eſt,vtinam rumpas.i.vincas:quâ.i.aliquà.ſ.via,aut ratione:fata aſpera.i.inimica,quæ præcocem minantur mortem:tu eris Marcellus.ſ.Octauiæ filius,cuius nomen hactenus ſuppreſſit:quia matri id recitaturus,ſciuit eo nomine audito,eam non amplius audituram: date.ſ.vos qui adeſtis:lilia plenis manibus,vt,ſup.ſpargam flores purpureos:& accumulē animam nepotis,ſaltem his donis: & fungar munere inani.i.nihil profuturo defunctis:quia (reuera) pompa funebris,ſolatio eſt viuis,non defunctis:quos preces,eleemoſynæ,& ſacrificia iuuant,ſi digni ſunt. Ipſi (inquit Poeta) vagantur ſic.i.talia dicendo:paſſim,ſup.in tota regione:in latis campis aeris.i.aeriis,aut ſub lunari globo,aut in colle altiore,in Elyſiis,vbicunq; ſint:atq; luſtrant.i.circúnſpiciunt, & diſquirunt omnia;ergo plura quam exequutus ſit,aut exequi poſſit Poeta.

PIERIVS.

¶Quantum inſtar in ipſō eſt.] In Ro.& aliquot aliis cod.antiquis,eſt,non habetur:ſed appoſitum addit,ornatum orationi. ¶Lachrymis ingreſſus abortis] Ro.codex,vti etiam ſuperius obſeruatum , & hæc,& alibi, obortis,legit:&,lacrimis, more ſuo,per i Latinum,abſq; adſpiratiōe. ¶Neq; vltrà Eſſe ſinent.] In pluribus antiquis codicibus,nec,monoſyllabū eſt. Sed enim, neq; vltrà:ea vocaliū colliſione neſcio quid miſerabilius oſtendit,verſu etiam eiulatum quodammodo emittente. ¶Nimium vobis Romana propago Viſa potens ſuperi.] In Ro.codice, Superis,legitur. Sed neq; id placet.Longè enim melius eſt,Viſa potens vobis ô ſuperi:quàm , vobis ſuperis. ¶Intantum ſpe tollet auos.] Neq; id ſatis facit,quod in Ro.codice legit̃,ſpes: quanuis antiquo declinatu genitiui caſus eſſe poteſt , vt ſit,In tantum ſpei.

Quæ poſtquàm Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditq; animum famæ venientis amore,
Exin bella viro memorat,quæ deinde gerenda,
Laurenteiſq; docet populos,vrbemq; Latini,
Et quo(quenq;)modo fugiatq;,feratq; laborem.
Sunt geminæ ſomni portæ,quarum altera fertur
Cornea,qua veris facilis datur exitus vmbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes,
His vbi tum natum Anchiſes,vnaq; Sibyllam
Proſequitur dictis,portaq; emittit eburna.
Ille viam ſecat ad naueis,ſociosq; reuiſit.

SERVIVS.

¶Incenditq; animū.] Nam ſuprà ait,Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis. ¶Exin.] Deinde confert autem in compendium, narrationis prolixitatem.ſic Teren.Propter longum ſactum(ait)intus deſpondebitur:intus trāſigetur:ſi quid eſt quod reſtat. ¶Sunt geminæ ſomni portæ .] Pro ſomniorū.Eſt autem in hoc loco Home.ſequut᷒.In hoc tamen differt,quòd ille,per vtranq; portam ſomnia exire dicit:hæc,vmbras veras, per quas ſomnia indicat vera.& poetice apertus eſt ſenſus . vult autem intelligi falſa omnia,quæ dixit.Phiſiologia verò hoc habet.ꝑ portam corneam,oculi ſignificātur:quia & cornei ſunt coloris,& duriores cęteris mēbris:nam frigus nō ſentiūt: ſicut etiam Cicero dicit in libris De deorum natura.Per eburneam verò portam, os ſignificatur à dētibus.Et ſcimus,quia quę loquimur,falſa eſſe poſſunt:& quæ videmus , ſine dubio vera ſunt. Ideo Æneas,per eburneam mittitur portam.Eſt & alter ſenſus : Somnū cum cornu nouimus pingi:& qui ſcripſerūt de ſomniis,dicunt ea quæ ſecundùm fortunam,& perſonæ poſſibilitatem, videntur habere effectum : & hæc vicina ſunt cornu. vnde cornea vera , fingitur porta.ca

Tum ſe ad Caietæ recto fert littore portum.
Anchora de prora iacitur,ſtant littore puppes.

porta.ea verò quæ ſupra fortunam ſunt,& habent nimium ornatũ,vanamq́ iactantiam:dicunt falſa eſſe.vnde eburnea,quaſi ornatior portª fingitur.¶Falſa inſomnia] Ideſt ſomnia.¶Secat.] Tenet.Vnde,ſectas dicimus,ab eo quod propoſitum tenent.¶Ad Caietæ portum.] A perſona poetæ,prolepſis.Nam Caieta nondum dicebatur.

ASCENSIVS.

¶Quæ poſtquàm Anchiſes,&c.] Quia ergo ſingula recitare non potuit:nec ſi potuiſſet,congruerit:quia bella in Italia gerenda,deſcripturus eſt Poeta:quæ ſi hæc narrarentur,gratiam expectationis amitteret poeſis. ideo paucis,dicit Poeta,Æneã didiciſſe bella in Italia gerenda:& déinde per portam ſomniorum eductũ,ſocios viſiſſe.Atq; ita facit huius.6.finem:innuens omnia hæc,quaſi per ſomnia,viſa,& narrata.De hac autem re dicit Donatus ſic,¶Exin bella.] Narrauit primò læta, triſtia prætermiſit,præterquàm de Marcello.Déinde docuit,quomodo quædã æquo animo ferre poſſet.¶Viam ſecat.]Quid enim prius facere debuit,quàm ſuos reuiſere? ¶Recto littore.] At qui nullum littus rectũ:ſed dicimus,rectam viam agere,quando nihil aliud agimus, niſi iter continuum:& nullo alio actu illud rũpimus.Nam cupida ſuorum mens,nihil aliud agere debuit.¶Caietæ.] Ex perſona poetæ loquitur.Nam adhuc non erat Caieta.Hæc ille.

Ordo. ¶Ordo autem eſt.Per quæ ſingula,poſtquàm Anchiſes duxit natum.i.filium ſuum Æneam:& incendit animũ,amore famæ venientis:ipſe memorat.i.recitat:exin i.exinde.i.ex ordine:viro.ſ.Æneæ,qui ea viriliter geſturus eſt:bella gerenda.ſ.in Italia:& docet populos Laurẽtes.ſ.ad quos acceſſurus eſt:& vrbem Latini.ſ.regis:& quomodo fugiat:ſi.ſ.euitabilis eſt:& ferat.i.toleret,ſi euitari nequit:quenq; laborem.i.quanlibet aduerſitatem:quæ ſi vitari nequit, toleranda eſt.(vnde prius in.5.Superanda omnis fortuna ferendŏ eſt.)Geminæ.i.

minæ.i.duæ,& fortè æquales portę:ſomni.i.inſomniorum,ſunt,ſup.apud inferos:quarum.ſ.portarum, altera fertur.i.dicitur,ſup.eſſe cornua:qua.i.per quã,exitus facilis datur vmbris.i.inſomniis,& phantaſmatis, ſeu phantaſmatibus veris:altera,ſup.eſt perfecta:nitens elephanto.i.ebore candenti:ſed manes.i.inferi:mittũt,ſup.per eam:inſomnia falſa.i.ſomnia & phantaſmata:quæ aliud repræſentant, quàm ſint:vbi.i.quo loco:his.ſ.præmiſſis:dictis,ideſt memoratis:Anchiſes proſequitur tum natum,& Sibyllam vnà.i.pariter:& emittit,ſup.eos,porta eburna.ſ.per quam falſa emittunt inſomnia(vt ſignificet hæc omnia eſſe ſomnia:nec rem(reuera)geſtam,ſed poetice excogitatam.de qua vide Seruium.) Ille ſecat.i.tenet, aut carpit viam:ad nauis.ſ.ſuas:& reuiſit ſocios.ſ.quos illic in littore dereliquerat:& ipſe fert tum.i.tunc,continuò, ſe ad portum Caietæ.i.qui paulopoſt dictus eſt,portus Caietæ:ſed nondum ſic appellabatur:vnde eſt prolepſis ex perſona poetæ:& ita min⁹ vitioſa:fert(dico)ſe littore recto.i.per littus,recta via progrediendo:licet littus ipſum,qua parte aquis adluitur,rectum non ſit:niſi fortè in ea parte,qua à Cumis,Caietam appellatur.Anchora iacitur.ſ.à ſociis:nam intelligitur cum ſociis receptis nauigaſſe:de prora,ideſt priore parte nauis obuerſæ:& puppes,ideſt poſteriores partes:ſtant littore,ideſt ad littus applicitæ.

PIERIVS.

¶His vbi tum natum.] In Ro.codice,& aliquot aliis veteribus,legere eſt,His ibi tum: quod ſi aduertas,melius quadrabit.¶Ille viam ſecat ad nauis.] Quod antiqui codices,nauis, per i,ſcriptum oſtendunt.Id etiam in veteribus Priſciani codicibus eodem modo ſcribitur,Feſſas non vincula nauis.Quoq; magis feſſas cupiã demittere nauis.Muneraq́ in nauis. Et ita reliqua.

SEXTI LIBRI FINIS.

IN.VII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Septimus Æneam reddit fatalibus aruis,

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Heic quoq; Caietam ſepelit:tum déinde profectus
Laurentum vênit: hanc verbis cognouit Iuli
Fatalem terram:menſis en veſcimur,inquit:
Centum oratores veniam,pacemq́ petenteis
Ad regem mittit lætum conſorte Latinum:
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus.
Hoc forte Alecto Iunonis diſſipat ira.
Concurrunt ferro,quanuis pia fata repugnent.
Belli cauſſa fuit violatus vulnere ceruus.
Tum gentes ſociæ arma parant:fremit arma iuuentus.

ALIVD IN EVNDEM.

Tandem deueniunt Laurentia Troes in arua:
Et pace accepta læti noua mœnia condunt.
Nocte ſatam Iuno furiam euocat:illa Latinos
Inter & Æneadas bellum ſerit,& ciet arma.
Protinus auxiliis terra inſtruit Itala Turnum.

ASCENSIVS.

¶Septimus Æneam reddit,&c.] In ſequentib.ſex libris imitatur Poeta Homerum in Iliade. nam vterq; bella pertractat,quocirca ferè ad tragicum aſſurgit ſtylum: vnde dicturus eſt,Maius opus moueo.Et quia Homerus in Odyſſea,à triſti principio errorum Vlyſſis,ad lætum reuerſionis eius in patriam (quod comœdiarum eſt,& tragœdiarum)perducit exitum:dicit Donatus ſuper Terentium ipſum,& comœdiarum, & tragœdiarũ authorem. Sed priuſquàm ad explanationem perueniam, declarabo argumenta, quæ pręmiſſa offendi.¶Monoſtichi Ordo eſt.Septimus ſ.Æneidos liber:reddit Æneam aruis.ſ.Laurentibus: fatalibus.i.ad quæ fatis peruenerat.Nam licet ad Miſenum,& Caietam peruenerat,nondum attigerat arua fatalia:vñ in.3.dixerat Helenus, Italiæ pars illa procul quam pandit Apollo.¶Maioris argumẽti Explanatio talis eſt:Æneas,ſup.ſepelit hæc:quoq;.i.etiam:Caietam.ſ.nutricẽ ſuam:(quia prius,Miſenũ ſepeliuerat.) ipſe profectus,tum.ſ.poſtea,peracta ſepultura:déinde i.ab eo loco:vênit Laurẽtum,ad regna.ſ.Latini:& cognouit verbis Iuli.i.Aſcanij filij ſui:nam en etiam,menſas conſumim⁹,inquit Iulus,

quit Iulus,hãc terram fatalẽ i.fataliter pmiſſam:nã ipſe Iulus (vt dixi) inqt,en nos veſcimur menſis.i.orbibus, ſeu quadris ex pane factis:(alij,menſas,legere volũt.) quam rem futuram dixerat in.3.Harpyia Celeno. Ipſe mittit centum oratores.i.caduceatores:ad regem Latinum lætum conſorte.i.quia filiæ conſortem inuenerat.(vnde tandem,lætus ait.Dij veſtra incœpta ſecundent. Sunt tamen qui legunt,Mittit lectos tum ſorte.Sunt & alij,qui, Mittunt læti tum ſorte.vt ſit Troiani læti,ſorte mittunt ad regem Latinum.ſed verius legetur,Lætum conſorte.) petentes.i.petituros,hoc eſt vt peterẽt, veniam.i.gratiam,aut beneficium terræ inhabitandæ: & pacem.i.fœdus,& amicitiam,qui.ſ.rex Latinus,pactus,ſup.eſt:cum pace.i.vltra conditionem pacis initæ:etiam connubia natæ.i.filiæ ſuæ Lauiniæ: Alecto, furia illa infernalis:diſſipat forte,hoc.ſ.pactũ:ira.i.propter iram Iunonis.Et,ſupp.vtriq; populi concurrunt ferro.(Sunt tamen alij qui pro Ferro,legendum eſſe cenſeant,Dictis. ſed hoc inuenuſte.) quanuis fata pia repugnent.Cauſſa belli fuit,ceruus violatus vulnere,gentes ſociæ.i.aſſociatæ,parant arma:& iuuentus,ſ.Italica;fremit.i.cum fremitu expoſcit arma.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER SEPTIMUS.

TV quoq; littoribus noſtris Æneia nu-
trix ITALVS
Æternam moriens famam Caieta de-
diſti:
Et nunc ſeruat honos ſedem tuus, oſ-
ſaq; nomen
Heſperia in magna (ſiqua eſt ea gloria) ſignat.
At pius exequiis Æneas rite ſolutis, POETA
Aggere compoſito tumuli, poſtquàm alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumq; relinquit.
Aſpirant auræ in noctem: nec candida curſum
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus,
Proxima Circeæ raduntur littora terræ,
Diues inacceſſos vbi ſolis filia lucos

SERVIVS.

TV quoq; littoribus noſtris.] Vt in principio diximꝰ, in duas partes hoc opus diuiſum eſt. Nam primi ſex libri, ad imaginem Odyſſeę ſunt dicti: quos per ſonarum, & adloquutionū varietate, conſtat eſſe grauiores. Hi autē ſex, ad imaginē Iliadis dicti ſunt, quia in negotiis validiores ſunt. nam & ipſe hoc dicit, maius opus moueo. & reuera, tragicum opus eſt, vbi tantùm bella tractantur. ¶ Tu quoq;.] Sicut Miſenus, & Palinurus. ¶ Noſtris.] Italicis: vt, Non eadem arborib. pendet vindemia noſtris. Non, vt Dona. ait, nauigabilibus: ¶ Æneia nutrix.] Hanc alij Æneæ: alij, Creuſæ: alij, Aſcanij, nutricem volunt. Lectum tamen eſt in philologiis, in hoc loco, Caſu incenſam claſſem eſſe Troianam. vnde Caieta dicta eſt, ἀπὸ τῦ καίομαι. ¶ Seruat honos.] Tenet, poſſidet: vt, Seruantē ripas alta non vidit in herba. ¶ Heſperia in magna.] Magna ad Hiſpaniæ diſcretionem. ¶ Siqua eſt ea gloria.] Secundùm Epicureos. bene autem intereſt funeri, poſtquàm ab inferis rediit: ſicut interfuit antequàm deſcenderet, vt medium oſtenderet. ¶ Quierunt] Author Hebrus, quierāt, legit. ¶ Tēdit iter velis.] Quia prout vela extenſa fuerint, ita etiā curſus extenditur, in quo nauis eſt iter. nam ait ſuprà, Flecte viam velis. ¶ Aſpirant auræ in noctem.] Quia (vt diximus) temporū mutatione, ventus vel minuitur, vel augetur. ¶ In noctem] Circà noctem. Et quoties tempus exprimitur, accuſatiuum regit iſta præpoſitio.

Caieta.

In.

Aſſiduo reſonat cantu, tectisq; ſuperbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenueis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
Vincla recuſantum, & ſera ſub nocte rudentum:
Setigeriq; ſues, atq; in præſepibus vrſi
Sæuire: ac formæ magnorum vlulare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum:
Quæ ne monſtra pij paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent:
Neptunus ventis impleuit vela ſecúndis,
Atq; fugam dedit, & præter vada feruida vexit.

ſitio. ¶ Luna negat.] Liptotes. Nam dicit, large præſtat: vt, Munera nec ſperno. ¶ Tremulo ſub lumine pontus.] Ita enim mobilitas aquæ facit videri. ¶ Proxima Circeæ raduntur littora terræ.] Vt diximus ſuprà: mons iſte, an hac inſula fuit. Paludibus enim à continenti ſegregabatur: quas excludit limus, de Albanis montibus fluens: & dicebatur Ææus, ab horrore tranſeuntiũ: quo homines mutabãtur in feras. In hoc ſummo, oppidum fuit, quod & Circeum dictum eſt: à Circe, & Circei: nam vtrunq; Liuius dicit. ¶ Diues.] Non addidit, cuiusrei, quum ſoleat: vt, Diues equum. diues pictai, veſtis, & auri. Diues. Opum variarum. ¶ Inacceſſos.] Inacceſſibiles, inaccedendos. Nam Vlyſſes illuc venit. Ergo inacceſſos. non ad quos nullus acceſſit: ſed ad quos nullus debeat accedere: vt, Aut illaudati neſcit Buſiridis aras: hoc eſt, illaudabilis. nam ab Iſocrate laudatus eſt. ¶ Aſſiduo reſonat cantu.] Reſonare facit. ¶ Rectisq; ſuperbis.] Nobilibus: propter antiquã oppidi magnitudinem. ¶ Vrit odoratam nocturna in lu. ced.] Pro odoriferam. & hoc ideo, quia vſus olei, apud maiores non fuit, præcipue in Italia. ¶ Arguto pectine.] Stridulo ſonanti: vt, Fortè ſub arguta conſederat ilice Daphnis. ¶ Percurrens telas.] Aut manu percurrens, tractu pectinis: vt videmus. aut, qa apud maiores ſtãtes, texebant: vt hodie, linteones videmus. Eſt autem Home. qui ait, εἰς τὸν ἐπιχιομένων, &c. ¶ Gemitus, iræq; gemitus.] Iraſcẽtium leonum endiadis. ¶ Sera ſub nocte.] Tempore quo naturali libertate vti conſueuerunt. Sub ſera nocte: propter ſeram noctem. ¶ Rũdentum.] Rũ, naturaliter longa eſt. Perſi. Findor vt Arcadiæ pecuaria rũdere dicas. Syſtolen
Ruditus ergo fecit. Ruditus autem, proprie eſt clamor aſinorũ: vt grunitus, porcorum: ranarum autem, coax. Quę omnia, à ſono vocis conſtat eſſe compoſita. ¶ Præſepibus.] Caueis vbi aluntur. Nõ enim, reuera, præſepia habent. ¶ Dea ſæua.] Per ſe, aut herbis potentibus ſæua. ¶ Circe.] Circe autem ideo, ſolis fingitur filia: quia clariſſima fuit meretrix: & nihil ſole clarius. hæc autem libidine ſua, & blãditiis, homines in ferinam naturã, ab humana deducebat: vt libidini, & voluptatibus operam darent. vnde fabulæ datus eſt locus. Hora. Sub domina meretrice fuiſſet turpis & excors. ¶ In vultus, ac terga ferarum.] Corrumpebantur enim in illis, ſenſus: animus nanq; manebat idem. ¶ Pij paterentur Troes.] Ergo impij, qui pertulerunt. ſ. occidendo ſolis armenta. ¶ Neptunus ventis impleuit vela ſecũdis.] Phyſice loquutus eſt. motu enim aquæ ventus creatur: vt videmus in bombis. ¶ Præter vada feruida.] Periculoſa nauigantibus. & eſt tmeſis.

ASCENSIVS.

TV quoq; littoribus noſtris.] Vt librorum ſit condependentia, atq; ita vnum Opus cenſeatur, Arma virumq; canens: noluit à plena periodo, qualis eſt ibi, Nunc age qui reges Erato, &c. inchoare: ſed à particula condepentiæ indice: dicens, Tu quoq;. q. d. nõ ſolum Miſenus, & Palinurus: ſed tu quoq;. i. etiã tu. Deſcribit ergo primo loco, quomodo ſepulta Caieta, nutrice Æneæ: quæ loco nomen dedit, quod & hodie manet: pretéruecti Circeas inſulas, deuenerũt in portus fatalis terræ. Per trãſitum autem, deſcribit fabulam quam Home. ad longum proſequit: quomodo. ſ. Vlyſſis ſocij, à Circe, Solis filia, in feras tranſmutati ſint. Dona. autem dicit hoc loco ſic, ¶ Tu quoq;.] Viderat apud inferos quàm neceſſarium eſſet, defunctis ſepulchrũ. Ergo, vt pius nutrici, illud inſtituit. Meruerat enim ipſa: quia tam pium religioſum Romani imperij principem prudentem, fortemq; virum nutrierit. Tu quoq;: repete inde, & optime coniunge. At pius Æneas, ingenti mole ſepulchrum imponit, ſuaq; arma viro, remumq;, tubamq;. Deinde, remotis iis quæ de inferis narrantur ſequere, Tu quoq; littoribus noſtris, &c. Tu quoq;: quæ admirandæ memoriæ videris, ſupremo officio coniungi meruiſti. ¶ Noſtris.] Italis. ergo ibi eſt ſepulta: vbi ipſe cũ ſuis eſſet regnaturus. Honoratur ergo à loco. ¶ Æternam moriẽs.] Argumẽtum à contrario: nam creuit fama, quum deberet morte minui. ¶ Nunc.] Etiam his temporibus quo hæc ſcribũtur. ¶ Siqua eſt ea gloria.] Sciebat nihil ſentire mortuos, ſed vt ſatiſfaceret religioni. ¶ Vrit odoratã.] Vigilans & voce, & odorato lumine, ad ſe incautos attrahere nitebatur. ¶ Cedrum.] Cedrus tãquàm oleo madens incendia, ſemper inſidiis, & voce nutrit. ¶ Quæ ne monſtra pij.] Propterea debuerunt liberari ab iis monſtris, quoniam pij erant, neq; ſceleratis erant comparan
Ordo. di. Hæc ille. ¶ Ordo autem eſt. O Caieta, nutrix Æneia. i. ipſius Æneæ:

Æneæ: tu quoq;. i. etiam tu: non ſolum Miſenus: moriẽs i. dum moriebaris & ſepeliebaris illic dediſti: littoribus noſtris. i. Italicis: quia Ital9 eſt, qui loquitur: famã æternam: & tuus honos ſeruat nunc ſedem. i. ſepulchrũ tuum: quod tuum nomẽ inſcriptum habet: & nomen. ſ. tuum: ſignat oſſa. ſ. tua: in Heſperia magna. i. Italia: ſi ea gloria ẽ qua. i. aliqua. (bene dubitat: quia multi cenſent eam gloriam nihil ad defunctos pertinere: vnde Dioge- Diogenes.
nes interrogatus, vbi vellet ſepeliri: iuſſit, corpus in pratum efferri. & quum percũctarentur, an vellet ipſum feris, & auibus exponi: iuſſit, baculũ apponi: vt ſi poſſit, ſeſe defendat: & quum dicerent, nullum in eo ſenſum: quid ergo ad ipſum (inquit) ſiue deuoretur, ſiue putreſcat? vt autem Cicero cenſet, de noſtrorum, non de noſtra ſolliciti erimus ſepultura.) At Æneas pius. ſ. in omnes, tam deos, quàm mortales: tam viuos, quàm defunctos: exequiis. i. officiis funebribus: ſolutis rite. i. iuxta ritum: & aggere tumuli. i. ſepulchri: compoſito. i. accumulato: poſtquàm æquora alta, ideſt profunda: quierunt. i. tranquilla facta ſunt: tendit iter velis. i. nauigat tenſis velis: & relinquit portum. ſ. Caietæ. Auræ aſpirant in noctem. i. dum tempus vergit in noctem: incipiunt auræ ſpirare: nec luna candida negat. i. tegit, curſum. ſ. ſuum, hoc eſt clare lucebat: portus ſplendet ſub lumine tremulo. i. ſcintillante: quod tamen de luna quidam negãt. Littora proxima terræ Circeæ. i. quam Circe habitabat: raduntur. i. leniter tangunt, à nauibus Æneæ: hoc eſt pertranſit Circeam terram: vbi. i. in qua terra: filia Solis. ſ. Circe: diues reſonat. i. reſonare facit: cantu aſſiduo, lucos inacceſſos. i. inacceſſibiles, ad quos nemo accedere deberet: & vrit tectis ſupbis. i. magnifice extructis. i. magnifico domicilio (Sunt qui legãt, lectis. i. thalamis, aut tercliniis ſuperbis, in quibus ſedebat Circe: ſed minus recipiuntur.) in lumina nocturna. i. loco olei, quod tunc in Italia in vſu non erat: cedrum. i. arborem illam, ſucci, & reſinæ plenam: odoratam. i. odoriferam: percurrens pectine arguto. i. ſubtili, aut ſtridulo: telas tenues. i. ſubtiles, & extenuatas: gemitus & iræ leonum recuſantum. i. refutantum, vincla: & rudentum, ſub. i. in: nocte ſera. i. tarda: exaudiri, ſup. cœperant, aut exaudiebantur: hinc. i. ab his lucis Circeæ terræ: & ſues. i. porci: ſetigeri. i. magnas ſetas gerentes: atq; vrſi ſæuire. i. ſæuiebant, aut ſæuire cœperunt, in præſepibus, & formæ magnorum luporum: vlulare. i. vlulabant: aut vlulare cœperunt. Quos. ſ. leones, ſues, vrſos, & lupos, dea ſæua. ſ. Circe, induerat herbis potentibus. i. per herbas potentes, in vultus: ac terga ferarum, ex facie hominum. i. humana, hoc eſt transformauerat eos in formas beluinas. Quæ monſtra, ne Troes pij paterentur talia delati. i. poſtquàm delati eſſent in portus: neu. i. neue, hoc eſt vel ne, ipſi Troes pij, ſubirent. i. ſubintrarent: littora dira. i. que à dira habitantur venefica. Neptunus. ſ. deus aquarum, vnde ferè venti naſcuntur: quapropter etiam, ventorum dicitur habere præſidium: impleuit vela ventis ſecúndis. i. proſperis, à tergo flantibus: atq; dedit fugam, ideſt facultatem effugiendi: & vexit, ſcilicet Troes: præter, ideſt pertranſeundo: vada feruida, ideſt periculoſa nauigantibus, hoc eſt præter freta. Circe.

De Circe, & cedro, hæc ſunt per Land. collecta. Diodo. Sicu. ſic ait: Soli duos fuiſſe filios, Æthen, & Perſeum, collecta: & Æten, Colchorum: Perſeum verò, Tauricæ regionis regem extitiſſe, vtrunq; crudelitate inſignem. Perſeum autem, Hecaten filiam habuiſſe, quæ paternam crudelitatem ſuperauit: nam quũ venatione delectaretur, homines pro feris, arcu vulnerabat: & venenis peſtiferis operam dans, id inuenit quod ἀκόνιτον nominant: in hoſpitibus autem venena experiebatur. Demum quum patrem veneno extinxiſſet, regnum occupauit: & templum Dianæ, cui hoſpites immolarentur, condidit. Concubuit inde cum Æte patruo: & ex eo concepit Circen, & Medeam, filias, filiumq; Ægialem, Circe: & arte materna, & ſua induſtria, omnes mortales in venenis comparandis ſuperauit: adeo q; omnium herbarum vim conſpicata eſt: vt nihil inueniendum, poſteris reliquerit, adinuenit & Pharmacum, quod ad cõciliandam beniuolentiã valeret. Nupſit Scythæ Sarmatarum regi, eoq; venenis ſublato regnum occupauit: ex quo tandem ob crudelitatem pulſa, inde ad Oceanum, ſecundùm aliquos, prouecta, in inſula deſerta, ſibi comitibusq; fugæ ſedes poſuit. Alij dicunt, in Italiam deuectam promontoriũ: quod inde Circeum dicũt, tenuiſſe. hæc Diod. Quid verò poetæ de Circe in Italia cõſtituta referãt, alibi expreſſum eſt. Home. aũt ſcribit, eam olim inſulam fuiſſe, quam Circe habitabat, in loco edito, circũm errabant: &

rabant:& vrſi,& leones,quos illa veneficiis cibo & potu immi-xtis,ex hominibus feras fecerat:tamen in homines non ſæuie-bant,ſed veluti canes blandiebanť:illa ſocios Vlyſſis,in cœna vertit in porcos, præter Eurylocū:qui fraudem in ædificio eſſe ſuſpicatus,non intrauit:intus texebat Circe tales telas,quales deæ texunt:& ſuauiſſime canebat.Cedrū:hęc arbor,non ea eſt, quam vulgò,cedrū,appellamus.Illam enim dicimus,citrū:cu-ius poma maxima ſunt:ſed longè alia duo eius genera:vt Ply. placet,Lyria,& Phœnicia.differūt folio.nam quæ durum,acu-tum,& ſpinoſum habet,oxycedros vocať.Ramoſa,& nodis in feſta.altera odore præſtat.Fructū ferunt,myrti magnitudine, dulcem ſapore.Item maioris cedri,duo genera:quæ floret,fru-ctum non fert:fructifera,non floret:& in ea,antecedentē fructū occupat nouus.Semen eius,cupreſſo ſimile,quidā cedrelatem vocant.Ex hac reſina laudatiſſima,materiæ ipſi æternitas:itaq; ſimulachra deorum ex ipſa factitarunt.Cedrinus erat Apollo in Romæ Seleucia aduectus.hæc Plynius.Dioſcorides autem ait, Cedrus,arbor eſt,vnde fit pyx cedrina:quædā eſt parua,ac ſpi-noſa,fructu iuniperio ſimilis.Alia,maior,fructus eius cypreſſo ſimilis:ſed minor,& cedrides vocať.In materia,maximas æter nas putant,hebenū,cypreſſum,& cedrum:in templo Dianæ E-pheſiæ:quod tota Aſia extruente,quadringentis annis peractū eſt:tectū eſt ex cedrinis trabibus.Habes de cedro. Quod au-

Cedrus. tem indicat Circen,cedrum vrere:ab Homero eſt.Ille enim in Odyſſea libro.5.de Calypſo,vbi Mercurius à Ioue miſſus,nun tius eſt: πῦρ μὲν ἐπ᾽ ἐσχαρόφιν μέγα καίετο τηλόσε δ᾽ ὀδμὴ κέδρου τ᾽ εὐκεάτοιο θύου τ᾽ ἀνὰ νῆσον ὀδώδει δαιομένων. Succo er-go cedri,illis temporibus ad nocturna lumina vtebantur.Ait enim Plynius,Cedri ſuccus quomodo fieret,diximus.Magni autem eſt ad lumina vſus,ni capitis dolorē inferret.Recte au-tem meminit de ſucco,Cedri nondum oleo in Italia naſcente. Refert enim Feneſtella,regnante Tarquino,nondū neq; in Ita-lia,neq; in Hiſpania,neq; poſtremo in Aphrica,oleum fuiſſe. neq; illud prætéribo.Nam apud eundem Plyniū inuenies,Ilia ci temporibus nullū adhuc vnguentū fuiſſe. Sed nec etiam thu re ſupplicabant:cedri tantum,& citri,ſuorū fruticum in ſacris, fumo conuolutū,nidorem verius,quàm odorem,nouerant. Can tu autem ad ſe homines adlicere Circe:allectoſq; in varias fe-ras cōuertere quid aliud habet:niſi quòd qui voluptuoſæ vitæ deducunť,hominē exuunt.Amittūt enim rationē:qua ſola,ho-mines ſumus:& ruunt in varias animi perturbatiões,quæ cum rationis priuatione perueniant:brutorū,potius quàm hominū dicendæ ſunt.Vlyſſes autem non tráſmutatus à Circe:quia ſa-piens,non modo non vincit à voluptate:verū cauſſa eſt,quòd ſocij ſui iam mutati,in priſtinā formam redeāt:nam & dum res ſte agit,exēplo malis eſt:quo redeant ad meliorē vitam:& ſua doctrina aliis,vt recte viuant,perſuadere poteſt.

PIERIVS.

¶Tu quoq; littorib.noſtris.] Quod,litus,vbiq; ſimplici t,ſcri-pſerim,id me mouit,quod in antiquioribus co. ita ſcriptū inue ni.Et vetera quædam monumenta,nomen id vnico t, notatum oſtendunt,vt illud apud ædem D.Laurentij in Lucina,LITO-RE PHOCAICO PELAGI VI EXANIMATAS.Non enim abraduntur,aut tranſcribunt marmora veluti codices.Præterea vti per vnum t,ſcribať,depoſcere videť analogia:ſiue à lido,li-dis,forte deſcēdat:quippe quod aſſidue fluctibus illidatur,ſiue (vt multi volunt)à lino.Nam litus,eſt ex M.Tullij arbitri ſen-tentia,quouſq; maximus fluctus à mari prouenit.Ti.Donatus aliquanto ſimplicius,vbi aqua maria finitur,ita & finis terræ, quæ litore iungitur:ideoq; alibi dixit Vergi.Nauis ſicco litore ſubductas.quia eſt,Et vdum litus.Sed hoc etiam animaduertē-dum tres continuos verſus vocabulum idem repetere.Tum ſe ad Caietæ recto fert,litore,portum. Anchora de prora iacitur, ſtant litore puppes,Tu quoq; litoribus,noſtris Æneia nutrix. Quod ſi quis tertiū hoc nihil facere ad ſuperiora dixerit:quia ſit alterius libri principiū,videant vnum eſſe corpus totam Æ-neida,duodecim veluti membris compactum:neq; ita vt in Ge orgicis æterogenum,quod ibi oſtendunt procœmia diſtinctas materias,argumentaq; diſſimilia diuidentia.Agrorum quippe cultum,arborum naturam,armētorum curam,apum ſtudium. At Æneis vno tantùm cōprehēditur argumento,De rebus ab Ænea geſtis:libriq; ipſi ita inuicem colligati ſunt,vt verborum etiam ſtructura vnuſcuiuſq; finem cum alterius principio cō-nectat.Hinc omnes conticuēre,quamprimū audiuere Dido po ſcere ab Ænea,vt ab origine prima ǽderet inſidias Danaūm,ca ſuſq; ſuorum.Et poſtquàm iam non ſpes opis vlla dabatur,Reſ-q; Aſiæ,Priamiq; gens,ſuperbumq; Ilium,& omnis Troia con-ciderat.Diuerſa exilia,& deſertas quærere terras,Dis auſpicib9 coactus eſt Æneas.Qui ad finem vſq;.3.libri,Fata renarrabat di uûm,curſuſq; docebat.At regina graui iandudum ſaucia cura Vulnus alit venis.Cui dum Iris Iunonis iuſſu dextra Crinem ſe cat,omnis & vna dilapſus calor,Atq; in ventos vita recedit,In-terea medium Æneas iam claſſe tenebat Certus iter.Qui Pali-nuro mox in mare excuſſo,quum amiſſo fluitantem errare ma giſtro nauem ſenſiſſet,animum cōcuſſus amici caſu,Sic fatur la chrymans,O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno,Nudus in ignota Palinure iacebis harena.Ab Auernis inde,quum ſe ad Caietæ portum recto litore tuliſſet,arrepta tellure,dum inte-rim ſtant litore puppes.Nutrix eius Caieta æternam moriens, litoribus noſtris famam dedit,Atq; ita libri reliqui inuicem cō nectuntur.¶Portúq; relinquit.] Non placet,relinquit,tempo re præterito:vt codices pleriq; veteres habent.Nam &,tendit: &,aſpirant,præſentia ſunt.¶Aſſiduo reſonat cātu.]In Ro.cod. Adſid.io,per d,ſcriptum eſt.Eos verò reprehendit Caper,qui aſ ſeduus,proferre malebant:quod eadem litera,e,in ſedeo,primi tiuo reperiatur , dici enim,adſideo,notat.vnde adſiduus,Con-tra cuius ſententiam,Fla. Soſipater,adſiduus,ait.quidam per d, ſcribant,quaſi ſit à ſedendo figuratum,ſed errant.Nam quum à Seruio Tullio populus in quinq; claſſes diuiſus eſſet,vt tribu-tum prout quiſq; poſſideret,inferret, ditiores,qui aſſes dabat, aſſidui dicti ſunt.Et quoniam ſoli negotij publicis frequentes aderant,eos qui frequenter adſunt,aſſiduos,ab aſſibus dixerūt. Hinc ait Gellius,Aſſiduum in duodecim tabulis,& pro locuple te,& facile munus faciente,dictum ab aſſibus.i.ære dando,quū id tempora reipubl.poſtularent:aut à numeris pro familiari cō pia faciendi aſſiduitate.Et alibi,aſſiduum,quaſi per antitheton opponit proletario.Ex quibus manifeſtius conſtat,quid ſibiue lit M.Tullius,quum in topicis,argumentum ex vi verbi ſic aſ-ſumi poſſe docet.Quum lex Ælia Sanctia,aſſiduo,aſſiduū vin-dicem eſſe iubeat,locupletem iubet locupleti.Locuples enim aſſiduus,ait Ælius,appellatus eſt,ab aſſe dando.¶In vultus,ac terga ferarum.] Veteres quidam codices,In voltus & terga,le gunt.Sed,ac,magis placet:quia magis vnit.

Iamq; rubeſcebat radiis mare,& æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis,
Quum venti poſuere,omniſq; repente reſedit
Flatus,& in lento luctantur marmore tonſæ.
Atq; heic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit,hunc inter fluuio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis,& multa flauus harena
In mare prorumpit:variæ circumq; ſupraq;
Aſſuetæ ripis volucres,& fluminis alueo,
Æthera mulcebant cantu,lucoq; volabant.
Flectere iter ſociis,terræq; aduertere proras
Imperat,& lætus fluuio ſuccedit opaco.

SERVIVS.

¶In roſeis,fulgeb.lutea bi-gis.] Lutea,eſt crocei colo-ris:vt,Croceo mutauit velle ra luto.vnde multi iungūt, in roſeis.i.non rubicundis: ne ſit cōtrariū.tamen,ſecun dùm Home.dictū eſt,qui in terdum,ῥοδοδάκτυλον, au-rorā:interdū, κροκόπεπλον, dicit.¶Quum venti poſue-re.] Cum ortu diei quieue-re.Poſuere enim,eſt quieue re:ſicut cōtrà,flātes,ferentes dicimus:vt fieret vento mo-ta, ne qua ferenti.i. flanti. ¶Omniſq; repente reſedit Flatus.] Omnis.i.& qui ri-pæ eſt:& qui pelagi,qui Al-tanus vocať.¶Tonſæ.] Re mi:dicti,à decutiēdis fluctì-bus:ſicut tonſores,à tondendis,& decutiēdis capillis.¶Lucū.] Proſpicit in quo erat fluminis numē.Nam (vt ſuprà diximus) nūquam lucum ſine religione ponit.¶Hunc inter.] Per hunc.

Inter, per, poni tur. Teren.Dum rus eo cœpi egomet mecum inter vias. Eſt autem crebra Frontonis eloquutio.¶Amœno.] Vmbroſo : ſyluis cir-cūdato.¶Multa flauus harena.] Epitheton propriū.Et ſcien-dum exitūTyberini fluuij,naturalē non eſſe:niſi circà hoſtiam, vbi prima Æneas caſtra conſtituit.Nam aliter non,pcedit,quod ait,murorū in parte ſiniſtra oppoſuere aciē:nam dextra, cingitur amni.Nam poſtea in Laurolauinio,caſtra fecit ingentia,quorū veſtigia ad-huc videntur.¶Aſſuetæ ri-pis volucres.] Bono compē dio vſus eſt.¶Æthera mul-cebant cantu.] Lenibāt.Cor pora enim,ſunt elemēta:vt diximus ſuprà.non em̄ mul ceť,niſi quod corporale eſt. Suprà ait,Totâq; infuſa per artus.

ASCENSIVS.

¶Iamq; rubeſcebat radiis mare,& æthere ab al.&c.] Docet quomodo,pſpera na uigatione,Tyberina intra-uit oſtia,ſuccedentes per ſyl uam amœnā,& amœnum cō-centum.De qua re dicit Donatus ſic,¶Iamq; rubeſcebat.] Bo-nis auſpiciis recepti ſunt.ſ.pura luce,& pura aurora,& lenitate venti.Hilaritas autem auium,populorū lætitiam ſignificabat. eſt ergo ita ingreſſus,vt elementa obſequi,& aues venienti,illi gratulari viderentur.¶Variæ circū,ſupraq;.] Sex deſcripſit partes.Nam circū,ſignificat dexteram,& læuam:à tergo,& ante. Item duas,infra,& ſupra. Infra oſtendit,quum dicit,Et fluminis alueo. Supra,quum dicit,Æthera mulcebant cantu.

¶Et lætus

¶Et lætus fluuio ſucced.] Propter tot felicia auguria. Hæc ille. Ordo. ¶Ordo eſt. Iamq́. i. & iam: mare rubeſcebat radiis. ſ. ſolaribus, per auram diffuſis, ante ortum ſolis: & Aurora lutea. i. lutei coloris, qui eſt ſubrubeus: intermixto. ſ. croceo: fulgebat ab alto æthere, in bigis roſeis, ideſt roſei coloris: quia aut non niſi dimidium lucis afferunt, luna, & aurora, dicuntur bigis inuehi: ſol autem, quadrigis: quum. i. poſtquàm: venti poſuere, ſup. ſe. i. ſedati ſunt: & omnis flatus reſedit repente: & tonſæ. ſ. palmulę: hoc eſt, remi: luctando. ſ. ſulcanda: in marmore. i. mari, marmorei coloris: aut, in faciem marmoris ſtrato. vnde addit, lento. i. quiete refluente: non turbato, nec cõmoto, ſeu agitato. Atq; Æneas proſpicit. i. porrò videt: hæc. i. in hoc loco, aut hoc tẽpore: aut potius vtroq;: ex æquore. i. æquato mari: lucum. i. ſyluam, quæ non cæditur: ingentem. i. valde magnam. Tyberinus. i. ipſe Tyberis: flauus. i. flaui coloris: vnde prius ab albedine aquarum, Albula, dictus erat: prorumpit. i. vi exit in mare. ſ. inferũ: inter hunc. ſ. lucum, qui vtrinq; erat fluuio. i. profluxu: amœno i. tranquillo (quæ laus eius eſt: vnde in. 2. Leni fluit agmine Tybris. nam multum commoditatis afferunt fluuij, lente fluentes, quum reductionem nauium facilem præbeant.) ſed tamen flauus, vorticibus rapidis: quia in quibuſdã præcipitiis habet vortices. i. gyros, & vertigines aquarum rapidas: & harena multa, quam. ſ. concitant vortices. Volucres variæ: aut, quia omnes variæ ſunt in coloribus: vnde alibi, Pictæq; volucres. aut, quia variarum ſpecierum, quæ. ſ. concentũ ex varietate, dulciorem reddunt, aſſuete ripis, & alueo fluminis, mulcebãt æthera cantu. ſ. ſuo: circùm. i. per circuitũ, hoc eſt antè, retro, & vtrinq;: & ſupra i. à parte ſuperiori: quia in ramis inſidentes, altiores erant: & volabant luco. i. per lucum. Et, ſup. Æneas imperat ſociis, flectere iter: quod in mari flectitur, quia flectendo naues, facimus iter qua volumus: & aduertere terræ, i. ad terram: proras. i. anteriores partes nauium: & ipſe lætus, quod ſignũ erat boni ominis. nam vbiq; in Italiam profecturi, læti inducuntur ſocij: vt, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. Et, Italiam læti ſocij clamore ſalutant. nunc autem Æneas inducitur lætus, quum in Italiam peruenerat, quo ſignificatur, quod ſuis præſtitit: & ſtulto intelligens quid interſit: ſuccedit ergo lætus fluuio opaco. i. vmbroſo, ſyluis decumbentibus ob tecto.

PIERIVS.

¶Vorticibus rapidis.] In Roma. cod. in Medi. & in pleriſq; aliis ſanè quàm uetuſtis paſſim, Verticibus, per e, ſcriptum obſerues. tametſi Caper (vt alibi diximus) differẽtiam interiicit. Sed enim Aruſianus Meſſus non alia ratione, Vortex, pro Vertex, ſcribi ſolitum tradit: quàm volnus, pro vulnus. atq; ita quoquo ſcribatur modo, idem ſignificare. Quid verò contrà Plyni. quid Soſipater tradant, in primo dictum eo verſu, Torquet agens circũm, & rapidus vorat æquore vortex. Addam illud ex Quintiliano, vt Aruſianũ recte ſenſiſſe videamus: quòd vortices, & vorſus, primò Scipio Aphricanus, in e, literam ſecũdam, vertiſſe dicitur. ¶Flectere iter ſociis, terræq; aduertere proras Imperat.] In codicibus aliquot antiquis, ſocios, accuſatiuo caſu legitur, quod minime diſplicet.

SERVIVS.

Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, aduena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus appulit oris:
Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnæ,
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella,
Dicam acies, actosq; animis in funera reges,
Tyrrhenamq; manum, totamq; ſub arma coactam
Heſperiam, maior rerum mihi naſcitur ordo:
Maius opus moueo. Rex arua Latinus, & vrbeis
Iam ſenior longa placidas in pace regebat:
Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater, isq; parentem
Te Saturne refert, tu ſanguinis vltimus author.
Filius huic fato diuûm, prolesq; virilis
Nulla fuit, primaq; oriens erepta iuuenta eſt:
Sola domum, & tantas ſeruabat filia ſedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis:
Multi illam magno è Latio, totaq; petebant
Auſonia: petit ante alios pulcherrimus omneis
Turnus auis, atauisq; potens, quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obſtant.

¶Nunc age.] Hæc eſt ſequẽtis operis initium. antedicta enim pẽdent ex ſuperiorib. ¶Erato.] Sanè Erato, pro Calliope poſuit. ¶Quę tempora re.] Quia (vt ſuprà diximus (ſecũdùm Lucre. Tẽpora, niſi ex rebus colligantur, per ſe nulla ſunt. ¶Latio anti.] Quia duo ſunt, vetus, & nouum: ſicut & in iure lectum eſt. ¶Exordia pugnæ.] Cerui interitũ. ¶Actos.] Aut collectos: aut (re uera) compulſos: quod eſt veriſimile, propter illud, Lõga placidas in pace regebat. ¶Totãq; ſub arma coactã.] Collectam: vt, Tityre coge pecus. Totam autem, hyperbolice dixit. ¶Hunc Fauno & nympha, genitum Laurente Marica Accipimus.] Quidam deus, eſt fatuellus: huius vxor, eſt fatua. Idem ſunt Faunus, & Fauna. Dicti autem ſunt, à vaticinãdo. i. à fando: vnde & fatuas dicimus, inconſyderate loquentes. ergo Faunæ, & fatuæ, nomen quaſi aſperũ, fugit poeta. & Maricã, dixit vxorẽ fuiſſe Fauno, q̃ eſt dea littoris Minturnẽſium, iuxta Lirim fluuiũ. Hora. Innantẽ Maricę littoribus tenuiſſe Lirim. quod ſi voluerimus accipere vxorẽ Fauni, Maricam, non procedit. Dij enim topici. i. locales, ad alias regiones nunquam tranſeũt. ſed poteſt dictum eſſe per poeticam licentiã, Laurente Marica: quum ſit Minturnenſis. Dicunt alij, per Maricam, Venerem intelligi debere: cuius fuit ſacellũ, iuxta Maricã, in quo erat ſcriptum, Νηόμ φ\ ἀφροδίτης. Sanè Heſio. Latinum, Circẽ, & Vlyſſem filiũ dicit: quod & Vergi. tangit, dicendo, Solis aui ſpecimẽ. Sed, quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum eſt Higini. qui ait, Latinos plures fuiſſe: vt intelligam⁹ poetam, abuti nominũ ſimilitudine. ¶Accipimus.] Propter varias opiniones hoc adiecit: vt Sallu. Vrbem Romã, ſicuti ego accepi condidere, atq; habuere in initio Troiani. ¶Vltim⁹ au.] Prim⁹: vt ſupremũ, ſummũ dicimus. Proh ſupreme Iuppiter. ¶Primaq; oriens erepta iuuenta.] Per tranſitũ tangit hiſtoriam. Amata enim, duos filios, volũtate patris Æneæ, ſpondentes ſororem factione interemit: vnde & erepta, dixit: quaſi per vim. Fato autẽ dicit, voluntate. Nam dij, id fantur quod ſentiunt: non vt hoĩes, de quibus lectũ eſt. Aliud clauſum in pectore. Aliud in lingua promptũ habere. ¶Iam maturaviro, iam plenis nubilis annis] Non eſt iteratio: ſed ſecundùm ius loquutus eſt: in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis, ætas probatur. Primũ ergo ad habitũ ſecundũ, ad annos pertinet. ¶Latio.] Latiũ, pars eſt Auſoniæ:

[margin: Faunus. Fauna. — Marica. — Vltimus Supmus]

eſt Auſoniæ: vnde dixit prius, quod minus eſt, ſic intulit, Totaq; Auſonia. ¶Petit ante alios.] Aut ante alios petit: aut certe, pulcherrim⁹ ante alios. ¶Miro amore.] Noua intemperantia. ¶Sed variis.] Propter apes, & incẽdium: & propter oraculũ Fauni. ¶Portenta.] Signa ſunt media: nam & bona, & mala ſunt portenta. Portẽtũ.

ASCENSIVS.

¶Nunc age, &c.] Incepturus, quaſi nouũ opus aggreſſurus, videlicet arma, poſtquàm virũ pérſcripſit, eiuſq; in Italiam aduentum: nouam facit inuocationẽ, quã ex Homero ferè trãſtulit: eaq; attentos facit auditores: pondus rei ſignificans tantùm, vt ſine numinis auxilio ferre nequeat. Reges enim, primo Italiæ, ad ea vſq; tempora meminiſſe, prædifficile viſum eſt: quum bene gerendi, quam bene ſcribendi, aut dicẽdi, ſtudioſiores diu fuerint Itali. De hac re dicit Donatus ſic, ¶Nunc age.] Exquiſitis inuctionib. accumulat Æneæ laudes. Facit enim aduẽtus, nouum exordium, vt alia pars videatur eſſe errorum: alia geſtorum in Italia. Sub imagine inuocationis propoſitionẽ fecit: vt lectorẽ ipſius ordinis, quẽ habiturus eſſet, doctum reddat. ¶Aduena.] Magna laus, quòd peregrini ſua virtute in alienis locis, ingenti fultos ſubſtãtia ſuperauerint. Ergo potuiſſent & Troiam defendere: niſi Iunonem aduerſariam habuiſſent. ¶Tu vatem.] Vates, dicuntur poetæ: quia Muſarum ſacerdotiũ profitentur: & vt ſunt vates, qui deorum reſponſa ad homines perferũt: & iſti vates erunt, per quos ita Muſæ loqui perhibeantur, vt dij per ſuos ſacerdotes. ¶Totam coactam.] Alia propoſitionis pars, & plena fœminib. laudum Æneæ. Quoniam tantam coniurationẽ regum parua manu ſuperauit. ¶Horri. bella.] Nam & plura, & horrenda. ¶Vltimus author.] Quia primus fuit Latinus: à quo factum eſt initium narrandi. Ergo iſte vltimus: vt in ſcalis, ſi deſcendas, primus eſt: ſummus vltimus, eſt imus. Si aſcendas, contrà fiet. Sic Cicero in Rhetorica, inquit, ab vltimo principio huius præceptionis: hinc de Latino ipſum dicere ſequentia indicant, quanuis poſſet credi de Saturno. ¶Primaq; oriens.] Non naſcendo, ſed moriendo, extincta ſunt. & quod magis dolendum, in ea ætate extincta eſt, vnde ſpes cœperat. ¶Multi.] Et quia vnica eſſet, & quia ſenis filia, ex quo regnum pro dote vẽniret. ¶Ante om.] ſ. pulcherrim⁹, non aũt ante omnes petiit. Omnia autẽ ſupradicta, in laudẽ ſunt Æneæ, ne ignobilẽ, aut ſibi imparẽ, ducere videatur,

cere videatur, quoniam illam vicini ſpreuiſſent. Vterque à Saturno eſt: ab illo enim, Iuppiter: à Ioue, Venus: à Venere, Æneas. ſic à Saturno, Picus: à Pico, Faunus: à Fauno, Latinus: à Latino, hæc. Ergo par ſanguis. ſed virtus in Ænea maior. Hęc ille. ¶ Ordo eſt. Ordo. O Erato (quæ Muſa eſt: & (ſecundùm Ser.) pro Calliope ponitur: quia, vt dicit Poeta De inuĉtis Muſarum, Carmina Calliope libris heroica mandat. aut pro ea, quæ dicitur Cliò: quia Cliò, geſta canens, tranſactis tempora reddit. inuenit enim hiſtoriam, quam nunc contexere vult. Erato autem inuenit pſalterium: vnde de ea dicit, Plectra gerens Erato, ſaltat pede carmine vultu. Dicitur autem Erato, ab amore, ſecundùm quoſdam: quia ἔρως, ἔρωτος, amor dicitur: & præeſt rebus amatoriis. Satis eſt autem, vnam Muſarum inuocaſſe pro omnibus: quia vna inuocata, cæteræ quoque inuocatæ intelliguntur. Quocirca mutauit alibi numerum, dicens, Vos ô Calliope, precor aſpirate canenti.) ô Erato, igitur. i. Muſa, age, adhortandi aduerbium: expediam. i. expedite recitabo, qui reges, ſupp. fuerint Latio antiquo, quod eſt inter Tyrrhenum, & Circeum, ab oſtio Tyberino, Campaniam verſus: & quæ tempora. i. quales diſpoſitiones rerum: aut quia tempora ſine rebus non diſcernuntur: adiunxit rerum. vnde Lucret. Tempus enim per ſe nihil eſt, ſed rebus ab ipſis cõſequitur, ſup. fuerint Latio antiquo. aut potius ordo eſt: quæ tempora rerum fuerint Latio antiquo, & quis ſtatus rerum fuerit Latio antiquo, ſup. tunc: quum. i. quando: exercitus aduena. i. externus, appulit primum oris Auſoniis. i. Italicis, ad partem eam, quæ dicitur Auſonia, claſſem. ſ. hanc, de qua loquitur: eius. ſ. de quo proponẽs ait, Arma, virumque cano, Troiæ qui primus ab oris, Italiam fato profugus Lauinaque vẽnit Littora. Expediam, (inquit) &, pro ideſt: reuocabo. ſ. ab obliuione, ad memoriam, exordia primæ pugnæ. i. quæ exordia fuerint pugnæ. Tu (inquit) diua. i. quæ dea es: mone. ſ. inſpirando: vatem. i. poetam (loquitur autem de ſe) quoddam vaticinij genus molientẽ. Nam oblita in memoriam reuocare, tam diuini videtur animi, quàm futura prædicere. mone ergo vatem, & ego dicam, bella horrida, quæ ſubſequuta ſunt: & ego dicam acies. i. exercitus in aciem inſtructos: & reges actos animis. i. animoſitate, in, funera. i. mortem ſuam: quia (reuera) & Latinus, & Turnus, & Æneas, interiiſſe dicuntur: & dicam, manum Tyrrhenam. i. copias Tyrrheni populi: & totam Heſperiam. ſ. magnam, hoc eſt Italiam: coactam. i. compulſam, & congregatam: ſub. i. ad, arma. Maior ordo rerum. ſ. gerendarum, non ſententiarũ, aut verborum, naſcitur. i. oritur: & ordiendus eſt mihi: & ego moueo. i. molior, & aggredior opus maius. ſ. quàm præcedens. Incipit ergo narrare, quaſi dictante Muſa, dicens, Rex Latinus. ſ. nomine; iam ſenior. i. prouectioris ætatis, regebat arua, & vrbes placidas, agros, & oppida pacifica, in longa pace, ſed per intércidentia, interdũ bella interrupta: aut poſtquàm bella geſſerat Latinus, ſubſequuta erat longa pax. Nos accipimus. i. adhuc quotidie audimus, & intelligimus: hunc. ſ. regem Latinum: genitum Fauno. ſ. deo agreſti: & Marica nympha Laurente. i. eius prouinciæ, vbi Laurentum erat, & Laurentes populi. Picus erat pater Fauno: & is, ſcilicet Picus: refert, ideſt recitat, aut repræſentat: vt ſit maior eius laus: te, ô Saturne, parentem, ſcilicet ſuum: tu es vltimus, ideſt remotiſſimus à fine; hoc eſt, primus author ſanguinis. i. generis

i. generis Latini, & etiam Æneæ. Nam Anchiſes à Dardano filio Iouis, ortus eſt: & Venꝰ, filia fuit Iouis, qui filius fuit Saturni. Filius, & proles virilis, nulla fuit huic fato. i. volũtate & præordinatione diuũm. i. diuorum: quia conſtituerant dij, vt per filiam Æneas regnum obtineret, & genus ſuum Italico ſanguini commiſceret: nulla autem fuit quando Æneas aduenit: q;, pro quia: ipſa proles virilis, quæ fuerat erepta, eſt moriens prima iuuenta. i. in flore iuuentæ: ſed, ſup. filia. ſ. Lauinia: ſola. i. ſine fratre: ſeruabat. i. conſeruabat, aut poſſidebat, domum. ſ. regiam, & tantas, quia regales ſedes: exiſtens iam matura viro. i. maritali copulæ: & nubilis annis, iam plenis. ſ. ad matrimonium. Multi ſ. præpotentes viri, è magno Latio, & tota Auſonia: petebant illam. ſ. vnicam filiam matrimonio: & Turnus pulcherrimus ante omnes alios: petit, ſup. eam: nõ dices, vt ſentit Dona. petit ante omnes alios, quia multi ante eum petierant: ſed pulcherrimꝰ ante omnes alios, petit eam, exiſtens potens auis & atauis. i. maioribus ſuis: quem coniux regia. i. vxor regis Latini, Amata nomine: properabat. i. feſtinabat: miro amore. i. deſyderio, adiungi. ſ. ſibi, ac regi generum, hoc eſt conſtituere maritum filiæ: ſed portenta. i. prodigia, & monſtra: deũm. i. deorum: obſtant. ſ. matrimonio, & conatibus Amatæ: variis terroribus. i. terribilibus ſignis: quæ conſequenter recitat.

PIERIVS.

[Quis Latio antiquo fuerit ſtatus.] In quibuſdam antiquis codicibus, fuerat, legitur, exacta ſpecie. Sed, fuerit, magis placet.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis
Sacra comam, multoſq; metu ſeruata per annos,
Quam pater inuentam primas quum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurenteſq; ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Huius apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuò vates. [Externum cernimus (inquit) AVGVR.
Aduentare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſumma dominarier arce.
[Præterea caſtis adolet dum altaria tædis, POETA
Et iuxta genitorem aſtat Lauinia virgo,
Viſa (nephas) longis comprendere crinibus ignem,
Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regaleſq; accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id verò horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Nanq; fore illuſtrem fama, fatiſq; canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.]

SERVIVS.

[Laurus erat.] Latinꝰ poſt mortem Lauini fratris, quũ Lauinium amplificaret: ab inuenta lauro, Laurolauinium appellauit. [In penetralibus.] Penetrale, eſt omnis interior pars domus, licet ſit intecta: vnde laurum fuiſſe in penetralibus non eſt mirum. [Metu.] Religione, quæ nata eſt per timorem. [Primas quum cõderet arces.] Prima circà laurum. ſ. Nã iã ciuitas fuerat. [Trãs æthera] Ætherẽ pro aere poſuit. [Obſedere apicem.] Verbum oppugnationis eſt futuræ. [Per mutua.] Inuicem: & eſt abſolutum. Meliſſus, qui de apibus ſcripſit, ait, duob. pedibus ſe tenent, & duabus alis ſe ſuſtinent. [Vates.] Diuinus: per quã autem artem non dixit: nec nomen eius: ſed datur intelligi, cõiecturis eum quibuſdam dixiſſe futura. [Partes petere agmen eaſdem.] Intelligimus ab infero mari, apes veniſſe: vnde Troiani, Partes autẽ eaſdem, ſummitates rerum petere, dicit: ſicut apes, apicem lauri. Qđ autem in lauro ſedere: oſtẽditur aduenarum futura victoria. [Caſtis.] Piis. & intelligimus Latinum ſacrificaſſe, iuxta adſtante Lauinia. [Nephas.] Abſoluta parentheſis eſt. & eſt hypallage. [Comprendere crinibus ignem.] Quum ignis crinem cõprehendat. [Fumida lumine.] In quo, fumus, eſt cauſſa lachrymarum. [Vulcanum ſpargere.] Incendiũ belli ſignificat. His enim duobus, hoc ab augurio diſtat Aſcanij: fumo, & aſperſione flammarum.

penetrale.

ASCENSIVS.

[Laurus erat, &c.] Recitat (vt dixi) quibus portentis impediebatur Amata ab incœptis ſuis. Vnde dicit Dona. ſic, [Laurus.] Ponit portenta, quibus connubium Turni prohibebatur. [Virum.] Non dixit, cernimus virum, veluti præſentem: ſed cernimus virum externum aduentare. Hæc ille. [Ordo eſt. Laurus i. arbor, ſic dicta erat, in medio tecti, inter tecta regiæ domus, in altis penetralibus: ſicut in clauſtris nunc videmus, ſæpe exiſtẽs ſacra, comam. i. habens comam, hoc eſt frondem ſacram: & ſeruata. i. obſeruata: metu. i. religione, per multos annos: quam. ſ. laurum, ipſe Latinus, pater. ſ. Lauiniæ: inuentam. i. quia inuenerat, quum conderet primas arces. ſ. regiæ, circà laurum illam ferebatur. i. dicebatur: ſacraſſe Phœbo. i. Apollini: cui laurus conſecratur: quia in eam verſa, fingitur Daphne, amica eius: aut, qa ſemper viret: aut, quia, vt de præparatione euangel. ſentit Euſebius, Phœbus etiam, ſol eſt: qui vim reſiſtendi calori, lauro infundit: vſq; adeo, vt Plyni. dicat, fulmine non tangi, qui ea munitus ſit. In gratiam quoq; Auguſti hæc recitat, qui ſe pro Apolline geſſit: & Apollini ædem dicauit: & ferebatur poſuiſſe. i. inſtituiſſe ab ea: colonis. i. habitatoribus eius loci: nomen. ſ. Laurentes. i. vt dicerentur Laurentes: (Eſt ergo Laurentes, hæc accuſatiui caſus, pluralis numeri: ſicut, Æneadaſq; meo nomẽ de noĩe fingo.) ab ea. ſ. Lauro. Apes vectæ. i. quæ vectæ erant, & aduolauerãt: trans æthera liquidum. i. ſummũ aerem: vt de longe veniſſe ſignificentur, ſup. quum ingẽti ſtridore: obſedere denſæ. i. exiſtentes condenſæ, & in vnum collectæ: ſummum apicẽ. i. cacumen, huius. ſ. lauri dictæ: mirabile dictu. i. quæ res eſt mirabilis dictu: & pedibus. ſ. earum: nexis. i. complicatis: per mutua. i. per mutuas intricationes: & complicationes examen ſubitum. i. collectio apum, in morem vuæ condependentium ſubitò apparens, pependit, ſup. de ramo frondẽte. Vates. i. diuinus, & alitum peritꝰ, vt augur, vel auſpex: inquit continuò. i. ſtatim viſo illo portento: nos cernimus virum. i. generũ, aut maritum externum aduentare: & agmen. ſ. virorũ, petere eaſdem partes ex iiſdem partibus. i. ex eodẽ mari infero, ex quo apes aduenerant, aduenire: & dominarier. i. dominari. Propter certitudinem autem, de re futura loquitur, quaſi de præſenti, ſupple in ſumma arce: ſicut, videlicet apes, ſummum apicem obſederant. Præterea, id eſt præter dictum portentum: dum, ſcilicet Latinus: adolet. i. incendit: altaria tædis caſtis. i. piis, & impollutis: & dum Lauinia virgo, aſtat iuxta genitorem: ipſa, ſup. viſa eſt: nephas. i. quod nephas videtur: & bellum portendere cruentum: comprehendere ignem longis crinibus, quæ res claritatẽ eius ad quã peruentura erat, indicabat: atq; viſa eſt cremari omnem ornatum. i. habere omnem ornatum crematũ: flamma crepitante. i. multum ſonante, dum auide cremat: &, ſup. viſa eſt, accenſa comas regales. i. habere comas regales: hoc eſt, regaliter ornatas, accenſas: &, accẽſa coronam inſignem gemmis. i. habere coronam inſignem gemmis accenſam: tum. i. deinde, ſup. viſa eſt, inuolui lumine fuluo. i. rutilo, exiſtens fumida: quæ res triſtitiam portẽdebat: quia fumus, lachrymas excitat: & viſa eſt ſpargere Vulcanum. i. ignem, totis tectis: quod ſignum erat belli, ob eam gerendi: verò, pro ſed: id ferri. i. ferebatur, horrendum, ac mirabile viſu. Nam. ſ. vates: canebant ipſam fore. i. futuram eſſe: illuſtrem i. claram, & nobilem, fama, & fatis: ſed portendere. i. præmõſtrare populo, magnũ bellum: quod etiam ſubſequutũ dicet Poeta.

Ordo.

PIERIVS.

[Et partes petere agmen eaſdem.] In Ro. codi. & quibuſdam aliis, legere eſt, partis petere agmine: vt ex comitatu potentem eum ſubindicet. [Et iuxta genitorem aſtat Lauinia virgo.] In antiquis aliquot codicibus, Vt iuxta genitorem adſtat, legitur: quod non diſplicet, quia ſtructura eſt ita colligata magis, Adolet dum altaria flammis, Vt iuxta genitorẽ adſtat Lauinia virgo, Viſa (nephas) longis comprendere crinibus ignem.

At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucoſq; ſub alta
Conſulit Albunea, nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſæuamq; exhalat opaca mephitim.

SERVIVS.

[Fauni.] Faunus, ἀπὸ φωνῆς, dictus eſt: quòd voce, non ſignis, futura oſtendit. [Lucoſq;.] Ideſt in lucis. [Sub alta.] Ideſt in Albunea. Alta: quia eſt in Tyburtinis, altiſſimis montibus. Et Albunea, dicta eſt ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte eſt: vnde etiam nõnulli, ipſam Leucotheã volunt. Sciẽdum ſanè, vnum eſſe nomen fontis, & ſyluæ. [Fonte ſacro.]

Faunus.

Albunea

te ſacro.] Nulľ enim fons, non ſacer, propter attributos illis deos: qui fontibus præeſſe dicuntur. ¶ Mephitim.] Mephitis proprie, eſt terræ putor, qui de aquis naſcitur ſulphuratis: & eſt in nemoribus grauior, ex dēſitate ſyluarum. Alij Mephitim, deum volūt, Leucotheę cōnexum; ſicut eſt, Veneris Adonis, Dianæ Virbius. Alij, Mephitim Iunonem volunt: quam aerem eſſe conſtat: nouimus enim putorē, non niſi ex corruptione aeris naſci: ſicut etiam bonū odorē, de aere icorrupto: vt ſit Mephitis, dea odoris grauiſſimi. i. graue olētĭ. ¶ Hic Itala gētes] Cōmēdatio oraculi. ¶ Œnotria tellus] Proprie Sabinorum tractus. ¶ Incubuit.] Incubare proprie dicūtur hi, qui dormiunt, ad accipiēda reſponſa: vnde eſt ille, Incubat Ioui. i. dormit ī capitolio, vt reſpōſa poſſit accipe. ¶ Sub no. ſilenti.] Per noctē ſilentē. i. p noctis ſilentium: quum omnes tacent. ¶ Varias au. voces.] Scilicet propter multa ſimulachra. ¶ Fruitur.] Paſcitur: quod de rebus tantum bonis dicimus. ¶ Acheronta af. A.] Poteſtates quæ ſunt in Acheronte: ad quē per Auernum venitur, hoc autē ideo: quia Faunus, dicitur infernus deus, & congrue. nam nihil eſt terra inferius, in qua habitat Faunus. Hinc eſt quod eū Horat. inducit nocentem, dicēs, Lenis incedas, abeasq́ paruis æquꝰ alumnis. ¶ Pater ipſe.] Aut honoris eſt: aut reuera, ꝓpter Lauiniam. ¶ Centum.] Aut pro qualitate fortunæ: vnde & rite dixit: aut certe finitus ſit pro infinito. ¶ Tergo.] Pro tergoribꝰ. ¶ Thalamis neu c.p.] Propter Turnum. ¶ Veniēt.] Melius veniunt: vt iam eos venire ſignificet. ¶ Generi.] Plurali pro ſingulari vſus eſt. ¶ Ab ſtirpe.] Stirpē: quum de genere dicimus, tantūm fœ. quum de arbore, ma. ge. & fœ. inuenitur: vt, Sed ſtirpē Teucri nullo diſcrimine ſacrum. & fœmi. vt Horatius, Quum ſtirpesq́ raptas, & pecudes & domos. ¶ Sub pedibus.] Sub imperio ſuo, ac poteſtate.

Mephitis. — Incubo.

Hinc Italæ gentes, omniſq́ Œnotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Quum tulit, & cæſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſq́ petiuit:
Multa modis ſimulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces: fruiturq́ deorum
Colloquio, atq́ imis Acheronta affatur Auernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:
Atq́ harum effultus tergo, ſtratiſq́ iacebat
Velleribus: ſubita ex alto vox reddita luco eſt.
FAVNVS ⸢Ne pete connubiis natam ſociare Latinis
O mea progenies, thalamis neu crede paratis:
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumq́ à ſtirpe nepotes:
Omnia ſub pedibus, qua ſol vtrunq́ recurrens
Aſpicit Oceanum, vertiq́ regiq́ videbunt.

ſui: fatidici. i. fata dicētis, & annūtiātis: & cōſulit lucos i. cōſiliū petit ab iis qui prę erant lucis: ſub albunea alta. i. ſylua illa, i. editiore parte montiū Tyburtinorū ſita: quę. ſ. Albunea ſylua, exiſtens maxima nemorū. i. inter nemora: ſonat ſacro fonte. i. habet fontē ſacrū eiuſdē nominis cū ſonitu defluētē: & q̄ opaca. i. cōdēſa, & tecta vmbris: exhalat. i. expirat: & emittit mephiti. i. odorē terræ: ſæuam. i. grauē: gentes Italæ, & oīs tellus. i. oīs gens: Œnotria. i. ab Œnotro denominata: ferūt. i. auferunt: hinc. i. ab hac ſylua, & fonte: reſpōſa. i. oracula diuſm: in dubiis. ſ. caſibus. Sacerdos. ſ. eorū, qui reſponſa petunt, & nūc ipſius Latini: cōtulit huc. i. ad hāc ſyluā: dona. i. oblationes, & ſacrificia: & incubuit. ſ. ad captāda oracula: ſub nocte ſilēti. i. tpe nocturno: quo ſit cōticiniū pellibꝰ. i. velleribus: ouiū cæſarū. i. mactatarū ad ſacrificiū: ſtratis. i. ꝓſtratis, aut inſtratis, in morē ſtrati: & petiuit ſomnos. ſ. cōgruos: ad ſuſcipiēdas viſiōes, & ad captāda oracula: &, ſup. videt, multa ſimulachra: volitātia miris modis: & audit varias voces: & fruit colloquio deorū, ꝓſertim Fauni patris: atq́ affatur Acherōta. i. ꝑtātes, q̄ ſunt apud Acheronte: Auernis imis, i. ab Auernis: aut, ꝑ Auerna q̄ ſunt ima. Et ipſe pr̄ Latinꝰ. q. d. in ꝓpria pſona, nō p ſacerdotē miſſum petēs: tū. i. tūc: rīſa mactabat rite. i. iuxta morē: hac. i. hoc loco dicto, cētū bidētes lanigeras. i. cētū oues: atq́ iacebat effultꝰ. i. ſuſtētatꝰ tergo: &, ꝑ ideſt: velleribꝰ ſtratis, harū. ſ. cētū ouiū: &, ſup. vox, reddita eſt ſubitò ex luco alto. i. altarū arborū: qa nō cædebantur. O mea ꝓgenies, ergo Fauni vox erat: ne pete. i. ne q̄ras, aut petas, ſociare. i. cōiūgere: natā. i. filiā tuā Lauiniā: cōnubiis Latinis. i. alicuiꝰ viri ē Latio: neu. i. neue: crede. i. cōmitte, filiā: aut, ne crede. i. cōfide: thalamis paratis. ſ. Turni, cui deſpōſata eſt; qa gñi externi vēniūt, q ferāt nr̄m nomē in aſtra ſanguie. i. ꝓpagatiōe ſua: qđ ꝓpter Romulū, & Iuliū Cæſarē dr̄: & à quorū ſtirpe, nepotes. i. minores, vt Auguſtꝰ: videbūt oīa regi, & vti ſub pedibꝰ ſub ditiōe & ꝑtāte ſua, ſup. ab ea pte, qua ſola recurrēs aſpicit vtrūq́ Oceanū. ſ. Oriētalē, & Occidētalē.

ASCENSIVS.

¶ At rex.] Docet etiam oraculis Fauni admonitum Latinū, vt generū externū ſibi aſſiſcat: docetq́ qua eius oracula expoſtulaucrat: & quæ ea fuerint. De quibus dicit Dona. ſic, ¶ At rex.] Non dixit virginis pater. Nam publicus ſtatus quàm filiæ potior fuit. ¶ Hinc Italæ gētes.] Ergo omnes in dubiis: ergo maioris meriti oraculum. ¶ Huc dona.] Punit morem petēdi oraculi. ¶ Ipſe pater.] Ergo nō miſit alterū: ſed ipſe perrexit: vt patris, & regis, diligens adhiberet officiū: & pro mollibꝰ plumis, & ornatu regio, non recuſauit palliū ſtratum. ¶ Vox ſubito.] Propter meritū petētis. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. At. i. ſed: rex. ſ. Latinus: ſollicitus. i. ſollicitatus: monſtris. i. portentis diuſm adit oracula. i. loca vbi dabantur reſponſa: Fauni genitoris. i. patris ſui: fatidi-

PIERIVS.

¶ Huc dona ſa. Cō.] Scribēdi modus, qđ in codicibꝰ aliquot antiqs, Quom tulit, legebaꝫ, p q, & o, effecit: vt alij poſtmodū vnica dictiōe ſcribere cœperint. Sed ēm in antiqoribꝰ cod. duæ ſūt ptes, Cū tulit: ſiue malis, quū, ſiue quom, ſcribere. ¶ Atq́ ha. effulter.] Taetſi non ꝓbo lectionē atq́ earū, ex codicibꝰ nōnullis ātiqs, q̄ κατὰ συνέζησιν ſtare poſſet. Fuit tñ adnotādū, qa nōvno tm̄ loco repertū erat. ¶ Externi veniūt gñi.] In antiqoribꝰ oibꝰ exēplaribꝰ quotquot habui, vēniēt, legere eſt futuro tpe: quanquā, veniūt, iſtāti tpe, magis efficax videꝫ, & magis interp̄ Seruio ſatiſfacit: niſi quis dicat, oracula de futuris eſſe debere.

SERVIVS.

¶ Monituſq́.] Alibi monita dixit: vt Carmentis nymphæ monita, & deus a. ab. ¶ Nō ipſe ſuo prę. ore La.] Quo à ſe repelleret generos ¶ Sed circum late volitās] Tmeſis eſt, circūnuolitans. ¶ Adorea.] Ideſt ador: proprie genus farris. ¶ Liba.] Liba autem, ſunt placētæ de farre, & melle, & oleo ſacris aptæ. ¶ Subiiciunt.] Supponunt: in epularum locum. ¶ Ipſe.] Qui per harpyiam vaticinatꝰ eſt: vt, Quæ Phœbo pater o. ¶ Et cereale ſolum.] Solum dicitur, omne quod aliquid ſuſtinet: vnde de mari ſuprà ait, Subtrahiturq́ ſolum. ſicut nunc, panitias menſas. i. epularum ſuſtētaculum, ſolum vocauit. ¶ Forte aliis.] Abundat, forte. ¶ Fatalis cruſti.] Ad negotium reſpexit Æneę. Cui hæc erat

Solum.

POETA ⸢Hæc reſponſa patris Fauni, monituſq́ ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circum late volitans iam fama per vrbeis
Auſonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere claſſem:
Æneas, primiq́ duces, & pulcher Iulus
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ,
Inſtituuntq́ dapes, & adorea liba per herbas
Subiiciunt epulis (ſic Iuppiter ipſe monebat)
Et cæreale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic forte aliis, vt vertere morſus
Exiguam in Cererem pœnuria adegit edendi:
Et violare manu, maliſq́ audacibus orbem
Fatalis cruſti: patulis nec parcere quadris:
IVLVS ⸢Heu etiā menſas conſumimus. ⸢Inquit Iulus. POETA

hæc erat finis laborum. Cruſtum autem, & Cruſta, neutro dicimus, de his quæ comedi poſſunt. Hora. Vt pueris olim dant cruſtula blandi doctores. Iuue. Nos colaphum incutimus lambenti cruſtula ſeruo. Fœminino autem genere, fragmēta dicimus: quæ non ſunt eſui: vt, Cōcreſcunt ſubitæ currēti in flumine cruſtæ. ¶ Quadris.] Aut menſis: & eſt antonomaſia: nā ſuprà, orbē, dixit: aut, quadris fragmentis accipiamꝰ. vt Iuuena. Vt bona ſumma puteſalienā vinere quadra. ¶ Adludēs.] Aut vacat, ad: &, ludentem ſignificat. aut certe adludēs ad reſponſi fidē, verba cōponens. ¶ Laborum finem.] Scilicet maritimorū. nā in terra, multa paſſurus eſt: vt ait Sibylla, Sed terræ grauiora

Cruſtum

niora manent. ¶ Primamq́ loquentis ab o.E. pr̃.] Hoc eſt adhuc loquēte Aſcanio, intellexit famē: quã fata p̃dixerāt. ¶ Numine preſſit] Oraculi fide, ab Heleno, & Anchiſa prædicti. Preſſit aũt vocem Aſcanij, quo poſſet ipſe numina deprecari.

Nec plura adludens, ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primamq́ loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.

ASCENSIVS.

¶ Hæc reſponſa, &c.] Docet diuulgata fuiſſe ea reſponſa Fauni per oẽni regionẽ illam, eo tẽpore, quo Æneas cũ ſuis appulſus eſt ad littus Auſoniũ: vbi ſe reficiẽtes, pœnuria panis coacti ſunt, mẽſas.i.orbes ex pane factos abſumere: quod illis erat indiciũ fatalis terræ. Nã & Celeno, id p̃nũtiauerat: & Anchiſes, id quoq́ in arcanis Æneę ſignificauerat. De qua re, nihil dignũ viſum eſt quod citetur ex Donato, iis qui ante nos ci⁹ dicta cẽſuerũt. ¶ Ordo igitur eſt. Ipſe Latinus, qui res ſuas celare potuit, nõ præmit ſuo ore.i.nõ cælauit hæc reſponſa Fauni, patris ſ.ſui, aut dei: q́, p &: monitus, ſup. hos, datos nocte ſilẽti. ſ. quũ nullus adeſſet, arbiter: ſed fama volitãs, late circũtulerat (ſic enim Seruius cõiungi vult) per vrbes Auſonias: iam quũ.i. quãdo pubes (quia ſenes in Sicilia ferè mãſerant) Laomedontia.i. Troiana, à Laomedonte denoĩata: religauit.i. firmi⁹, & arcti⁹, iterũ id faciendo ligauit: ab aggere gramineo, ripe claſſem. ſ. ſuã, Æneas, & primi duces.ſ.alij, & Iulus pulcher: deponũt corpora.i. recubãt ſub ramis altæ arboris: & inſtituũt dapes.i. fercula: & ſubiiciũt epulis liba adorea.i. ex eo genere farris, facta per herbas: quia tabulis carebãt: & orbibus, ſeu mẽſis, quæ ab incîdendo, inciſoria quidã vocant: alij, quia inferiore parte panis, quæ orbicularis eſt, fiunt orbes: alij, à figuris quadras: alij, à metiẽdo mẽſas. Iuppiter ipſe (qui.ſ. inſpirabat iam occulte. nã eius qđ Harpyia prędixerat in.3. immemores vidẽtur: ſed multa fiũt occulta, deorum volũtate, per ignorãtes quid agant) volebat ſic.ſ. ab eis fieri: & augent ſolũ cereale.i. mẽſam, ſeu quadram, ſuſtẽtantem cibũ ex Cerere, hoc eſt pane, factã pomis agreſtib⁹: vt.i. poſtq́: pœnuria edendi.i. inedia, & defect⁹ edulij: adegit.i. impulit: hæc.i. hoc tẽpore, & loco: aliis.ſ. eduliis: cõſumptis.i. comeſis, forte adegit (dico) vertere morſus, in cererem exiguã.ſ. in quadras: & violare manu.ſ. frangendo: & mâlis.i. maxillis, aut mãdibulis, audacib⁹: orbẽ.i. fruſtũ panis, in orbem, vt ſuper ipſum obſoniũ ponatur: inciſi cruſti.i. partis ducioris, & exterioris ipſi⁹ panis fatalis.i. à fatis vt ita abſumat̃ præuiſi: nec parcere quadris.i. fruſtis in formã quadratã, inciſis patulis.i. aptis, & in latũ inciſis: Iulus, inquit, heus, q̃ dolentis vox eſt (Alij tñ legũt, heu: & dicũt monoſyllaba nõ abſumi à vocalibus ſequẽtib⁹: quod & verũ eſt) nos cõſumim⁹ etiã mẽſas: quia (vt dixi) nõ habebant tabulas: ſed loco earũ, fecerant orbes, aut quadras ex pane, quos, aut quas ſuper herbas ponebãt. q.d. nõ ſolum cibos, ſed & mẽſas cõſumimus: nec, ſup. erat, adludens plura.ſ. ad oraculi cõformitatem.i. nõ plura dicebat quæ oraculo reſpõderent: ſed ea vox audita (quia dixerat Celeno. Sed nõ ante datã cingetis mœnib⁹ vrbẽ, Quàm vos dira fames, noſtræq́ iniuria cedis Ambeſas ſubigat malis abſumere mẽſas) qa ergo audierant qđ Celeno minata erat; ea vox audita, tulit.i. attulit, primã finem

finem laborum.i.ſpem de fine laborū:aut,quia ꝓpter ſpem tā certam,cætera laborioſa non erant:ac pater.ſ.Æneas: eripuit.ſ. eam vocē primā:ab ore.ſ.Aſcanij loquētis:ac preſſit.ſ.eā vocē i.ſuppreſſit,vt poſſet ipſe precari:ſtupefactus numine.i. oraculi,fide,& miraculo: aut preſſit eam.i. continuò ſubſequutus eſt eam,ſequentibus verbis.

PIERIVS.

¶Hæc reſpōſa.] Sunt cod.anti.in quibus, Hæc p̄cepta,ſcriptū eſt.Illud em̄ præcipiēdo dictū fuerat,Ne pete cōnubiis natā ſociare Latinis.mouēdo verò externi veniēt gñi.& q̄ ſequuntur. Sed em̄ Latinus ſuperiꝰ rñſa petierat.& hmōi oracula eleganter,& vſitate reſpōſa nūcupantur.¶Per herbas.]In antiqs pleriſq; cod. per herbā,vnitatis numero legitur,& ita in veteribus Priſ.codi.ſcriptū eſt,eo citato verſu.Sed,herbas,legere magis nūc placet eruditis viris.¶Sic Iuppiter ipſe monebat.] Priſci. agnoſcit,Iuppiter ille:quæ quidē lectio priꝰ erat in codice Medi.Ait verò Priſ.ille,demōſtratiuū eſt.Terē.in Eunu.Viden',tu illū Thaidis relatiuū,Vergi.i.7.Sic Iuppiter ille monebat,apud Ser.ipſe,ſcriptū eſt.Sed nihil ꝓhibet:quin,ille,illic etiā eſſe potuerit.& ita legi,ille,q per harpyiam vaticinatus eſt.¶Et vertere morſus.]In pleriſq; veterib.cod.morſum,ſing.nu.ſcriptū eſt.Sed parui hoc momēti.¶Cōſumimus.]In Medi.codice,& aliquot aliis antiquis,cōſumpſimꝰ,p̄terito tpe ſcriptū eſt.¶Ac ſtupefactus.]In cod.aliquot anti.& ſtipefactus,habetur;vt,obſtipuit,& ſimilia.Sed nos vſum ſequamur.

[Continuò,ſalue fatis mihi debita tellus: POETA
Voſq;(ait)ô fidi Troiæ ſaluete penates:
Heic domus,hæc patria eſt,genitor mihi talia nanq;
(Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit,
Quum nate fames ignota ad littora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere menſas,
Tum ſperare domos defeſſus:ibiq; memento
Prima locare manu,moliriq; aggere tecta.
Hæc erat illa fames,hæc nos ſuprema manebat
Exitiis poſitura modum.
Quare agite,& primo læti cum lumine ſolis
Quæ loca,qui'ue habeant homines,vbi mœnia gentis,
Veſtigemus:& à portu diuerſa petamus,
Nunc pateras libate Ioui,precibusq; vocate
Anchiſen genitorem,& vina reponite menſis.
[Sic deinde effatus,frondenti tempora ramo ÆNEAS
Implicat:& Geniumq; loci,primamq; deorum
Tellurem,nymphasq;,& adhuc ignota precatur
Flumina:tum noctem,noctiſq; orientia ſigna,
Idæumq; Iouem,Phrygiamq; ex ordine matrem
Inuocat,& duplices cœloq;,Ereboq; parentes,
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit,radiiſq; ardentem lucis,& auro,
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Deditur heic ſubitò Troiana per agmina rumor,
Aduenifſe diem,quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas,atq; omine magno
Crateras læti ſtatuunt,& vina coronant,
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies:vrbem,& fines,& littora gentis
Diuerſi explorant:hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluuium,heic fortes habitare Latinos.

SERVIVS.

¶Fatis mihi debita tel.] Bona periphraſis eſt:ne fatalis diceret, qd̄ eſt mediū: & in precibꝰ nihil eē debet ambiguū.¶O fidi.]Æneę,ſ.& nō Troiæ:quā nequiuere ſeruare. ¶Hæc domus.] Aut familia:vt, Da ꝓpriam Thymbræ domū. aut ordo eſt.Hæc patria, hæc domꝰ. ante em̄ patria eſt,q̄ domꝰ. ¶Acciſis.] Vndiq; conſumptis.& hoc eſt apud nos,ac: qd̄ apud Gręcos ἅμ.¶Hæc erat illa fames.] Ac ſi diceret,hoc fuerat timēdū periculū, quod pericula terminat. ¶Habeāt.] Habitent. hoc em̄ frequētatiuū eſt, ab eo qd̄ eſt,habeo.¶Vbi mœnia gētis.]Laurolauiniū ſignificat.¶Nūc pateras libate Ioui.]Ab eo quod continet id quod cōtinet Anchiſen genitorē. Bene Iouē & Anchiſen,qui cauſſa oraculi fuerūt.¶Reponite menſis.] Aut timore verborum Aſcanij, interrupta nouitate:aut reponite,frequenter, ponite.i.crebro libate.¶Tēpora ramo implicat] Diebꝰ enim feſtis ita epulabātur. ¶Geniūq; loci.] Apollinē vult intelligi. in tutela em̄ eius tota fuerat religio: vt Laurētis ab ea nomē poſuiſſe colonis:aliter iniquū eſt, ſi quū omnis inuocaret, Apollinē prætermittat: p̄ſertim quū Helenꝰ dixerit,Aderitq; vocatꝰ Apollo.¶Primāq; deorū Tellurē.]Quia ipa eſt mater deorū.¶Nymphaſq;,& adhuc ignota precatur Flumina.]Bonū ordinem ſequit̄.Sic alibi,Nymphaſq; Laurentes nymphæ genus amnibus:vñ eſt,Noctēq;,noctiſq;orientia ſignat.q̄ noctē ſequūtur: vt Nymphas flumina. inuocat em̄ ſibi cōiuncta. ¶Phrygiāq; ex ordine matrē.]Aut contigue:quia Ideū,dixerat Iouem:aut certe,ex ordine.i.more ſolēni. ¶Et duplices.]Duos Cœlo aūt,Venerē:Erebo,Anchiſen.¶Cœlo clarus ab alto]In ſerenitate,qd̄ eſt augurij:nā nubibusfulminis cā eſt.¶Radiis, & auro.]Radiis aureis.¶Ardētē nubē.]Alij,fulmē ardētē: nubē,dicūt:vt Lucanus,Atq; ardentes aere ſolo:quos hoc loco ſequutꝰ eſt.alij dicūt,fulmē eſſe aeris ſciſſionē,ardētē rimā: quos alibi ſequitur,dicēs,Ignea rima micans percurrit lumine nymbos.¶Certati īſtaurāt epulas]Hoc eſt,Et vina repōite mēſis. ¶Vina coronāt.]Pro pateris:vt alibi,Magnū cratera, corona induit:magno aūt omine,cœleſti.Dicit alibi,Nā te maioribus ire per altū,Auſpiciis manifeſta fides.¶Hæc fontis ſtagna Numici.]Iſta iā ab incolis diſcūt.quod aūt ait,Fontis ſtagna:verū eſt.nā Numicus ingēs,ante fluuiꝰ fuit:in quo repertū eſt cadauer Æneę,& cōſecratū:poſt paulatim decreſcēs,in fontē redactꝰ qui & ipſe ſiccatꝰ,eſt ſacris interceptis: Veſtæ em̄ libari, nō niſi de hoc fluuio licebat.

ASCENSIVS.

[Continuò, &c.] Recitat quomodo eā vocē preſſerit Æneas,& quo ſermone ꝓſequutus ſit;vtq; peractis ſacrificiis epulas inſtaurabāt Troiani,intelligētes ſe iā intraſſe terrā, fatis ſibi debitā, & ſæpe ꝓmiſſam.Licet aūt nō legat̄ Anchiſes,dixiſſe id ſignū fatalis terrę:tñ ſatis eſt q̄ nūc dicit ipm dixiſſe: qa potuit multa dicere,q̄ Poeta nō poſuit. Libentius aūt comprobat fidē Anchiſæ,q̄ Celenꝰ Harpyię. licet & ipſa id p̄dixerat:qa monſtris, & diris,furiiſq; fidē adhibere nō licet:quod & ſaluator noſter docuit, nolens à dæmoniis teſtificari:ſed & Ethnici eā prudētiā habuerūt. Oritur tñ dubietas magna, qūo dicat nūc Anchiſen famē p̄nūtiaſſe,quū in.3.dixerit,Sola nouum dictuq; nephas harpyia Celeno Prodigiū canit,& triſtes denūtiat iras,Obſcenāq; famē. ſi em̄ ſola Harpyia denūtiauerit famē,qd eſt, quod nunc de Anchiſa cōminiſcitur,p̄ſertim quū paulopoſt mortuus dicat̄. Sed potuit etiā moribūdus id p̄dixiſſe Æneæ:verū nō ad eas anguſtias cōfugiēdū eſt:ſed ad eam gñalitatē,qua dictū eſt in fine.6.Exin belloviro memorat,&c.Et quo quēq; modo fugiatq;,ferat q; laborem.Inter cæteros em̄ labores, potuit & famis huiꝰ meminiſſe. Donatus hinc ablatꝰ eſt.

¶Ordo igit̄ eſt.Æneas,ſupple ait,cōtinuò,ô tellus: debita mihi fatis. i. ex fatorū ꝓmiſſione, & cōceſſiōe: ſalue.i.ſis ſalua:& vos, ô fidi, pœnates.i.dij dōeſtici Troiæ:ſaluete.Domꝰ.ſ.ſtabilis, & firma:& patria.i.regio,ꝓ patria nobis colēda:eſt hæc ſ.quo nūc appulſi ſumꝰ. Nāq; ego repeto.i.memoria reuoluo nūc:qd̄,ſup.Anchiſes gēitor.ſ.meꝰ:reliqt mihi.ſ. moriēs,aut poſt mortē,apud iferos,hæc arcana.i.ſecreta fatorū,dicēs,ſup.ô nate:quū.i. qñ: fames coget te vectū,ad ignota littora cōſumere mēſas.ſ.ſuper quas cibū pones:& hoc dapibꝰ.i.obſoniis:acciſis.i.circūciſis,& corroſis:ita,vt nihil reliquū ſit:memēto tū.i.tūc: defeſſus ſperare domos:& locare ibi manu.ſ.tua:& moliri.i.munire:cū molimine aggere.i. mœnibus:prima tecta.i.pria caſtra, aut primā vrbem:hęc erat illa fames.ſ.quā pr̄ p̄dixerat:hæc manebat nos ſup̄ma.i.vltima poſitura:modū.i.fine:exitiis.i.erūnis & calamitatibus,ad exitiū trahētibus. Sūt q legāt, hæc nos ſuperare manebat:ſed nō ſtat cōtextus. Quare.i.qua de cā,agite:adhortādi vox:& nos læti veſtigemus.i.exploremus:cū prīo lumine ſolis.i.vt primū ſol craſtinus ortus fuerit;q loca,ſup. hæc ſint: ve,ꝓ vel:q hoīes habeāt.i.habitēt,ſup.& vbi,ſupp.ſint mœnia gētis.i.huius ppl̄i:& petamus diuerſa.ſ.loca:à portu.i. ab hoc loco.Libate.i.offerte deguſtātes nūc Ioui.ſ.fatorū authori:pateras.i.vina ē pateris:& vocate.i.inuocate p̄cibus genitorē Anchiſen:'q.ſ.nobis, talia ſignificauit:& reponite.i.iterū ponite: & multi

& multipl'r ſupérponitevina mēſis:bene,vina:qa panis deerat. Ipſe effat⁹ ſic,īplicat.i.cingit,& inuoluit, déinde tpa.i. coronā capitis ſui:ramo꜖ frōdēti.i.viridi:& p̄cat̄.i.adorat,& īuoçat:ge niū.i.deū topicū,ac virtutē generatiuā loci,& tellurē primam deorū:qa mater deûm dr̄:& nymphas,& flumina adhuc ignoꝯ ta.i.deos fluminū adhuc ignotos:tū.i.déinde:poſt deos locorū inuocat noctē:& ſigna noctis oriētia:& Iouē Ideū.i.q apud Idā colebat̄ in Phrygia:licet etiā colebat̄ in Creta:qa ſeqtur,& ma trē Phrygiā.ſ. Cybelē ex ordine: qa prima reuerētia debebat̄ Ioui:& inuocat duplices parētes.ſ.ſuos:cœlo.i. Venerē matrē, q̄ erat in cœlo:& Erebo.i.Anchiſen p̄rem,q erat apud inferos. Pater op̄s.i.Iuppiter,ſignificās eius ſe p̄ces exaudiſſe: clar⁹.i. lucidus,aut manifeſtus:aut,aer ſerenus intonuit ter ab alto cœ lo.i.aere,& ipſe quatiēs manu,oſtēdit,ab æthere nubē ardētē.i. reſplēdētē radiis:& auro.i.fulgore lucis.Rumor dedit̄.i. dedu citur,& diuulgat̄ hæc.i.iā:ſubitò p agmina Troiana: diē quo cōdant mœnia,debita.ſ.fatis p̄mittētibus aduenisse:& iō ipſi in ſtaurāt.i.ex nouo inſtituūt,qa priores defecerāt certatim. i. cū certamīe,epulas,atq ipi lęti,magno omine ſtatuūt.i.cōſtituūt: crateras.i.magna pocula,ſeu vaſavinaria:& coronāt vina. Quū i.poſtq̄:dies poſtera orta:luſtrabat.i.inſpiciebat, & purgabat terras:pria lāpáde.i.pria luce ſolis:ipſi diuerſi.i.ī diuerſa abeūꝯ tes,explorāt vrbē,& fines,& littora gētis:&,ſup.inueniūt: & explorādo ab incolisdiſcūt,hæc,ſup.eſſe:ſtagna Numici fontis i.q nūc lacus:ſed olim,aquas multas effundebat inſtar flumīs: & hūc fluuiū,ſup.eē Tyberim:& Latinos.ſ.ppl'os fortis:habiꝯ tare hæc.i.in his regiōibus.

PIERIVS.

¶Accíſis coget dapi.cōſu.mē.]In codi.aliquot ant.ambeſis,leꝯ git̄:vt in.3.Ambeſas ſubigat mâlis abſumere mēſas. Ser.acciꝯ ſis,agnoſcit:& p̄ticulas,Ac,oc,an,idē apud nos p̄ſtare dicit,qđ apud

a pud Græcos, ἄμ: & crediderĩ ego, ãbeſis, loco hoc ex paraphra ſi deſumptũ eſſe. ¶ Hæc nos ſuprema manebat.] In Ro.cod. ſuprema manebãt: ac de ſupmo qdẽ alibi, qbꝰ locis, qbusq; marmorũ teſtimoniis, aliqñ gemino pp, ſcribi ſolitũ. Qđ vͦ, manebãt, plurali numero ſcriptũ ſit, ſubintelligẽdũ eſſet, aduerſa. Nã Celeno, quũ multa horrẽda moneret, ſupremũ hoc addidit, vt grauiſſimũ, infortuniũ. Fuitq; ſemp Æneas ſup obſcœna ea fame ſollicitꝰ, qua qdẽ aduerſa oĩa terminãda Helenꝰ pollicet̃, futurũq; vt ſit requies ea certa laborũ. Placet, & manebat, qđ eſſet ea fames exitij poſitura modum. Nã quo ad labores, Terra grauiora manẽt. ¶ Deditur hæc ſubitò Tro. p ac. ru.] In anti. Diditur, quo ſæpe vtitur Lucretius, p ſpargit̃, diffunditur ve. ¶ Quò debita mœnia cõdant.] In antiquis aliquot cod. cõdent, habet̃, futuro tpe modi finitiui. Sed, cõdãt, eodẽ tpe modi optatiui elegantius eſt, & vocale magis. ¶ Poſtera cũ prima.] Vetera aliquot excẽplaria, primò, legũt, aduerbialiter. Sed, prima, lãpáde, multo magis placet.

Tum ſatus Anchiſa,delectos ordine ab omni
Centum oratores, auguſta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaq; ferre viro,pacemq; expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant iuſſi,rapidisq; feruntur
Paſſibus:ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturq; locum,primasq; in littore ſedeis
Caſtrorum in morem pinnis,atq; aggere cingit.
Iamq; iter emenſi,turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes,muroq; ſubibant.
Ante vrbem pueri,& primæuo flore iuuentus
Exercentur equis,domitantq; in puluere currus,
Aut acreis tendunt arcus,aut lenta lacertis
Spicula contorquent,curſuq;,ictuq; laceſſunt:
Quum prouectus equo,longæui regis ad aureis
Nuntius,ingenteis ignota in veſte reportat
Aduéniſſe viros:ille intra tecta vocari
Imperat,& ſolio medius conſedit auito.
Tectum Auguſtũ,ingens,centum ſublime columnis
Vrbe fuit ſumma,Laurentis regia Pici,
Horrendum ſyluis,& relligione parentum.
Heic ſceptra accipere,& primos attollere faſces,
Regibus omen erat,hoc illis curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis,heic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro,Italusq;,paterq; Sabinus,
Vitiſator,curuam ſeruans ſub imagine falcem:
Saturnusq; ſenex,Ianiq; bifrontis imago,
Veſtibulo aſtabant:aliiq; ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaq; præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus,curuæq; ſecures,
Et criſtæ capitum,& portarum ingentia clauſtra,
Spiculaq;,clypeiq;,ereptaq; roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo,paruaq; ſedebat
Succinctus trabea,læuaq; ancyle gerebat
Picus equûm domitor,quem capta cupidine coniux
Aurea percuſſum virga,verſumq; venenis,
Fecit auem Circe,ſparſitq; coloribus alas.

SERVIVS.

¶ Ordine ab oĩ.] Ex oĩ qualitate dignitatis, quod apud Roma. in legatione mittenda: hodieq; ſeruat̃. ¶ Auguſta ad mœnia] Augurio cõſecrata. hinc paulopoſt, Tectũ Auguſtũ ingens. & niſi in Auguſto loco, ſenatꝰ cõſiliũ habere nõ poterat: vñ tẽplũ Veſtæ non fuit augurio cõſecratũ, ne illuc conueniret ſenatꝰ, vbi erãt virgines: nã hæc fuerat regio Numæ Pompilij. iad atriũ aũt Veſtæ cõueniebatur, qđ à tẽplo remotũ fuerat. ¶ Foſſa] Sulco. & ſunt iſta reciproca: nã ſulcũ, ponit ꝓ foſſa: vt, Auſim vel tenui vitẽ cõmittere ſulco. ¶ Moliturq; locũ] Parat, aliâs fabricat: vt, Et Phrygiæ molimur mõtibꝰ Idę. ¶ Primasq; in littore ſedes] Quia imperiũ Lauiniũ trãſlaturꝰ eſt: & ſciẽdũ ciuitatẽ, quã primò fecit, Troiã dictã, ſecũdùm Catonẽ, & Liuiũ, quod ipſe docet, Nec te Troia capit. ¶ Caſtrorũ in morẽ] Hoc eſt breuẽ. ¶ Pinnis, atq; aggere.] Muro in quo pinnæ ſunt: & eſt ſynecdoche, Aggere foſſa. ¶ Iamq; iter emẽſi, turres, ac tecta Latinorũ.] Hypermetrus verſus. ¶ Muroq; ſubi.] Alibi ꝑ actm̃: vt Æneæ ſubiit mucronẽ: & hoc ſecũdùm naturã eſt. Nã, it ſub mucronẽ, dicimꝰ: nã ꝑ dtm̃ figuratũ eſt. ¶ Pueri, & primæuo flore iu.] Bñ Romanę militię exprimit morẽ. nã poſt pubertatẽ, armis exercebantur: & xvj. anno militabãt: quo ẽt ſolo ſub cuſtodibꝰ agebant: nec eſt cõtrariũ lõga pplos in pace regebat. Nã licet in pace eſſent, exercitiũ tñ vigebat armorũ. ¶ Domitãtq; in puluere currꝰ.] Equos ſub curribꝰ. ¶ Acreis arcꝰ.] Fortes: & eſt κατάχρησιν, nã acrimonia mẽtis eſt. ¶ Lenta.] Mollia. ¶ Ictu.] Iaculatione. ¶ Ingẽteis.] Ex ſtupore nũtij laus oſtẽdit̃ Troianorũ: & bñ nouitatis oſtendit opiniões, ingẽtes em̃ eſſe, quos primũ vidimus opinamur. ¶ Reportat] Aut reuocat: aut apportat. ¶ Intra tecta vocat] Diſſentit hoc loco à Romana conſuetudine. nã legati, ſi qñ incogniti venire nũtiarent̃, primò quod vellent ab exploratoribus, requirebat̃: poſtea ad eos egrediebãtur magiſtratus minores: & tũc demũ ſenatus, extra vrbẽ poſtulata nocebat: & ita, ſi viſum fuiſſet, admittebãtur: ſed hoc prudẽter fecit. Latinũ nãq; memorẽ vult eſſe rñſi: & auidũ ſatis, ad vidẽdos externos, ꝑ quos ei ꝓmittebat̃ felicitas. ¶ Solio medi' cõceſſit.] Vt ſuprà diximus, ſoliũ, eſt veluti armariũ, de vno ligno ad regũ tutelã factũ. ſecũdùm alios, à ſoliditate dictũ. ſecũdùm Aſprũ, ꝑ antiſtichõ: quaſi ſediũ, à ſedẽdo dictũ: nã & ſella, quaſi ſeda, dicta eſt. ¶ Tectũ Auguſtũ, ingẽs] Domũ quã ſuprà diximus in palatio ab Auguſto factã, ꝑ tranſitũ laudat, quã cõ-
memorat;

Solium.

memorat: & quaſi in Lauro lauinio vult fuiſſe. ¶ Horrẽdũ.] Venerandũ: nõ qđ horrori ſit. ¶ Heic ſceptra accipe.] Hoc in palatio. ¶ Curia tẽplũ.] Quia (vt diximꝰ ſuprà) curia, nõ niſi in augurato erat loco. ¶ Heic ariete cæſo.] Hoc ſacrificiũ in ianua palatij feſtis diebus fiebat. ¶ Perpetuis mẽſis.] Lõgis, ad ordinẽ exęquatis ſedentiũ. Maiores em̃ noſtri, ſedẽtes epulabãtur: quã morẽ habuerũt à Laconibꝰ, & Cretẽſibus, vt Varro docet ĩ libris De gẽte ppl'i Romani, in qbus dicit, qđ à quaq; traxerit gente. ¶ Ex ordine auorũ.] Prout ſucceſſerãt ſibi. Sanè intelligẽdũ eſt: ita vt nati fuerãt, ſic eorũ imagĩes fuiſſe cõpoſitas. ¶ Antiqua ex cedro.] Qđ lignũ nõ facile cõſumitur à vetuſtate. Hoc genus ligni, tineę neſcit corruptionẽ: quod ex ãtiqtate nõ ſentit: vt cedria ꝑuncta, ligna cuſtodia cõſeruat. Vñ & Perſius, Et cedro digna loquutus. ¶ Vitiſator.] Nõ, ĩuẽtor vitis: ſed, q genus vitis Italis demonſtrauit populis. ¶ Sub imagine falcẽ.] Aut ſtatuæ exprimit geſtũ, vt dicat, ita tenebat falcẽ, vt eã ſub vultu haberet: aut ſub imagĩe ſub theca dicitur, q̃ falci ſĩlis ẽ. ¶ Saturnusq; ſenex, Ianiq; bifrõtis imago] Antiqui reges noĩa, ſibi plerunq; vendicabãt deorum: ergo, Saturnus rex fuit Italiæ. nã & ſuprà ait, Veterûm effigies ex ordine auorũ. Et infert, Aliiq; ab origine reges. hic eſt qđ apud Cretã eſſe dicit̃, Iouis ſepulchrũ. Gabalꝰ ẽt imperator Romanus, ſolem ſe dici voluit. Nã Heliogabalus dictus eſt. ¶ Ab origine.] Pro Aboriginũ reges: ſed eſt metro ꝓhibitꝰ. ¶ Pugnãdo vulnera paſ.] Quaſi reges paſſi. ¶ Sacr. ĩ poſti.] Vbi ſpolia cõſecrabãt. ¶ Captiui.] Pro captiuorũ, nota figura eſt. ¶ Criſtę.] Galeę: à parte totũ poſuit. ¶ Ereptaq; roſtra carinis.] Bñ de oĩ gñe ꝑliorum, ſpolia illic fuiſſe demõſtrat. ¶ Quirinali li.] Lituus incuruus, augurũ baculus: quo vtebãtur ad deſignãda cœli ſpatia: nã manu nõ licebat. Quirinalẽ aũt, ex ꝑſona ſua dixit, qualẽ poſtea Quirinus habuit: nã tũc adhuc nõ fuerat Romu. Vel, lituũ. i. regiũ baculũ: in quo ptãs erat dirimẽdarũ litiũ. ¶ Succinctꝰ tra.] Toga eſt augurũ, de cocco, & purpura. ¶ Ancyle gere.] Ancyle, ſcutũ breue eſt. Regnãte Numa, cœlo hmõi, ſcutũ lapſum eſt: & data rñſa ſunt illic fore ſummã ĩperij, vbi eſſet qđ ne aliqñ hoſtis agnoſceret. Per Mamuriũ Fabrũ, multa ſĩlia fecerũt: cui & idẽ cõſecrauerunt: quò pellẽ virgis feriũt, ad artis ſĩlitudinẽ. Dicimus aũt hoc ancyle, & hæc ancylia: ancyliorũ vͦ vſurpauit. Hora. Ancyliorum, & noĩs, & togę oblitꝰ. ¶ Aurea p.] Nã alr nõ ſtatuſus, & aurea, ꝑ

Gabalꝰ.

ironiam

ironiam dixit. ¶ Coniux.] Coniux verò, nõ quæ eſſe cupiebat: vt, Quos ego ſum toties iã dedignata m. ¶ Picus] Picũ amauit Pomona, dea pomorũ: & ei⁹ volẽtis, eſt ſortita cõiugiũ. Poſtea Circe, quũ eũ amaret, & ſpnere͂t, irata, in auẽ picũ cõuertit, nã altera eſt pica. hoc aũt iõ fingit, qa augur fuit: & domi habuit picũ, p quẽ futura noſcebat: qd & põtificales indicãt libri. Bene aũt ei ſuprà, lituũ dedit, qd eſt augurũ ꝓpriũ. nã ancyle, & trabea, cõia ſunt cum Diali, vel Martiali ſacerdote.

ASCENSIVS.

¶ Tũ ſatus, &c.] Docet quõ legationẽ inſtituit Æneas: & miſſis cẽtũ oratoribus ad Latinũ regẽ, ipſe interea ex fatorũ ꝓmiſſiõe primæ vrbis iecit fundamẽta, vt ſi fortè expellere velit, Latinus hẽat quo reſiſtat. Deſcribit p̃terea pr̃iæ morẽ, & dom⁹ Auguſtæ. i. augurio cõſecratæ: hoc eſt, regię ſupbã, & magnificam extruſionẽ, & egregia decôra. De qbus rebus, hęc ſunt Donati ꝟba. ¶ Tũ ſatus Anchiſa.] Quãuis fatis fideret: tñ humanitatis officiũ putauit ad regẽ legatos mittere: ne ob ſupbiã, alienos fines inuadere videre͂t: tñ non expectato de pace rñſo, vrbẽ deſinat tm̃ ſpei in fatis repoſuerat. ¶ Turres ac tecta.] Primò em̃, altiora ædificia: deinde, quũ ꝓpinquius accedi͂t, humiliora cernũtur. ¶ In puluere.] Quia ibi melius aĩalia domãtur, vbi difficilior tractus eſt ictu: vt nõ ferirẽt inuicẽ, ſed vt deſtinata pcurrerẽt viros ingẽtes. ¶ Ignota veſte.] Nã ex ĩpræmeditata repturbato aĩo putauit ſe vidiſſe illos vltra humanã formã. Extollit aũt regiã, Latini, à pulchritudine ædificij, & ab ornatu triũphali: nõ vt à pictura fabularũ. ¶ Auguſtũ.] Vel, qa domus fuit regũ. vel, qa reges ipſi, ſibi regnãdi auſpicia ſortieban͂t. Illic em̃ ptãtẽ ſumebãt, & faſces erigebãt. ¶ Ex ordine.] Ita vt nati fuerãt. ¶ Cedro.] Ex cedro factæ: qa hoc lignũ cariẽ nõ ſentit. Vl͂, cedria vnctæ: q̃ ligna cõſeruat. ¶ Aliiq; ab origine r.] Refert ſe à ſpãlitate ad gñalitatẽ: & vt cõpẽdio vtere͂t, & numerũ augeret. In gñalitate em̃, infinita æſtimatio eſt: & plus intelligi͂t, q̃ veritas habet. ¶ Vulnera paſſi.] Vt gloriã ex defenſiõe libertatis oñderet. ¶ In poſtibus ar.] Indicia hæc ſunt ꝟtutis. ¶ Curuæq; ſ.] Oĩa ſine numero poſuit, vt plus arbitraremur. ¶ Ingẽtia.] Vt oñdat quãto labore retracta ſint. ¶ Carinis.] Vt appeat etiã nauali bello illos viciſſe. ¶ Lituũ.] Ideſt regiũ baculum, in quo ptãs eſſet dirimẽdarũ litiũ. ¶ Parua.] Vel qa tales extant, aut magni p̃tij, qa veteres nõ erãt ambitioſi cultus. ¶ Aurea.] Ironice: quaſi intelliga͂t peſſima: & indignationẽ citat, q̃ talem

Ordo. virũ ita tractaſſet. Hæc ille. ¶ Ordo aũt eſt. Satus. i. ꝓcreat⁹, & cretus, aut ꝓgenitus, Anchiſa. ſ. Æneas: iubet tũ. i. tũc: cẽtũ oratores delectos, ab oĩ ordine. i. ex oĩ qualitate dignitatis: ire ad mœnia regis. ſ. Latini: Auguſta. i. augurio cõſecrata: oẽs velatos ramis palladis. i. oliuę paciferæ: cuius inuẽtrix dr̃ Pallas: & iubet, ſup. eos: ferre viro. ſ. Latino, dona: & expoſcere Teucris pacẽ. i. amicitiã, & cõcordiã, ac terræ pmiſſionem. Haud mora, ſup. fit: ipſi. ſ. oratores: iuſſi feſtinãt, ſup. ire, & legationẽ ſuã pficere: & ipſi rapidi. i. p̃cipites: ferunt paſſibus. ſ. magnis. Ipe. ſ. Æneas, author legatiõis, & princeps eius, deſignat mœnia humili foſſa. ſ. aratro, ĩducto ſulco: & moli͂t. i. mollibus, & vallis, munit locũ: & cingit ĩ littore pinnis. i. vallis acutis: atq; aggere. i. terra aggeſta, atq; accumulata: primas ſedes. i. habitatiões, atq; oppidũ primũ, in morẽ caſtrorũ. i. vt caſtra metari ſolent. Et iã ipſi oratores iuuenes: qa ſenes in Sicilia mãſerãt: & vt formidini ſint, magis cõgrui erãt iuuenes. emẽſi iter. i. viã eũdo emẽſi, cernebãt turres, atq; ardua tecta Latinorũ: hypermeter eſt verſus: ſed ſyllaba ſuperãs, abſumi͂t vocali ſequẽti. & ſubibãt muro i. ſub murũ: aut imminebãt muro, & ibat quaſi ſub muro. Pueri & iuuẽt⁹ primęuo flore. i. ĩ prĩo flore æui ſui, exercẽ͂t eqs: & dõitãt curr⁹. i. eq̃s currẽtes ĩ puluere: qa illic facil͂r laſſa͂t, & laſſi domãtur: aut tẽdũt arc⁹ acres. i. fortes, & acriter expellẽtes ſagittas: aut cõtorquent lacertis. i. brachiis ſuis: ſpicula. i. iacula, & haſtilia lenta. i. tenuia, & flexibilia: & laceſſunt. i. fatigãt, & impellunt ipſa: & curſu, & ictu. i. ſimul ex impetu curſus: & brachiorũ viribus, ſup. tũc: quũ. i. qñ: nuntius. ſ. explorator, & obſeruator limitũ, p̃uectus equo, quũ ipſi pedites eſſent, reportat ad aures regis lõgæui: viros ingẽtes. i. valde magnos, aduenĩſſe in veſte ignota: ille. ſ. rex, imperat, ſup. eos vocari intra tecta: & cõſedit. i. ſedem accepit, medius. ſ. in ſolio auito. i. ſede regali, ab auis frequẽtata, quã ſolido lapide, aut ligno, ne qs adoriretur, eos factam ſolium vocabãt. Deſcribit deinde, domum regiam, & ſitum eius, dicẽs, Tectum fuit, ſup. in vrbe ſumma. i. ad arcem vrbis: auguſtũ. i. augurio cõſecratũ: ingens. i. valde magnũ: ſublime. i. erectũ: cẽtum colũnis, exñs regia Pici, Laurẽtis i. laurẽtibus dñatis: exiſtens horrendũ. ſ. tectũ: ſyluis. i. lucis vicinis: & relligione. i. anxia obſeruãtia parentũ. Omẽ. i. fauſtum initiũ, erat regibus accipere hęc. i. ab hoc tecto: ſceptra. i. inſignia regalia: & attollere primos faſces. i. cõſtituere primos lictores, q faſces ferãt, hoc erat illis curia, hoc erat illis tẽplũ, aut hoc templũ erat illis curia: ſed prior modus melior eſt. Hę erãt ſedes epulis ſacris. i. ſolẽnibus, vt parẽtatiõibus, & viſcerationibus, & feſtorũ dierũ cõuiuiis: & p̃res. i. ꝓceres, & ſenatores, ſoliti, ſup. erãt: cõſidere hęc menſis ppetuis. i. cõtinuis, & ſine intermiſſiõe ꝓtenſis: & hoc ariete cæſo. ſ. ad ſacrificiũ, ĩ ianua palatij feſtis diebus faciendũ. Quinetiã. i. inſup: effigies. i. ſtẽmata: aut (reuera) ſimulachra veterũ auorum: aſtabãt veſtibulo. i. in primo introitu: ex cedro antiqua, qa cariem neſcit: & ſuccus ei⁹ vim cõſeruatiuã habet, effigies. ſ. Italus: & p̃r Sabin⁹ vitiator. i. q primus apud Italos vitem ſæuit, aut plãtauit: ſeruãs ſub imagine. i. ſimulachro ſuo, falcẽ curuã, q̃. ſ. vitẽ putare docuit: & Saturn⁹ ſenex: & imago Iani bifrõtis, q primi reges Italiæ memorãtur: & alij reges ab origine: q paſſi ſunt vulnera Martia. i. q perierũt in bello: pugnãdo ob patriã. i. ob ſalutẽ patriæ. Præterea, multa arma pẽdent in poſtibus ſacris. i. arma diis cõſecrata, ſuſtinentibus, vt currus captiui. i. quos captiuis abſtulerunt: & ſecures curuæ, & criſtæ capitũ. i. galearũ, q̃ capitũ ſunt munimenta: & ingẽtia clauſtra. i. repagula, & veſtes: ac ſeræ portarũ ſ. vrbiũ captarũ: & ſpicula. i. iacula: & clypei, & roſtra. i. munimenta ærea, aut ferrea, in prioribus partibus nauiũ: erepta carinis. i. nauibus: à parte totũ accipiendo, qa proris potius eripiuntur: ipſe. ſ. rex, & ſacerdos, atq; augur Picus: domitor equũm. i. equorũ. i. q quo ad libitum equo, vti ſciebat in bello, q Græce, ἱππόδαμος dicitur: ſedebat. ſ. in ſculpturis: ſuccinctus lituo. i. baculo augurali incuruo. ſ. quo loca templi deſignabat: & trabea. i. veſte augurali: parua. i. breui: vñ ſuccinct⁹ dr̃, gerebat ancyle. i. breue ſcutum circunciſum, ſil͂e ancyli: qd tpe Numæ cecĩdit: vt hęc caſtius, & doctius recitet Serui. q̃ ſuprà, vbi à Beroal. rep̃henſus eſt: gerebat (dicit) læua. i. ſiniſtra: qa dextra lituũ tenebat: quẽ. ſ. Picũ: cõiux aurea, p irriſionẽ. i. ſane pulchra & p̃tioſa. ſ. Circæ, q̃ cõiux nõ erat, ſed eſſe volebat capta. i. irretita: cupidine. i. amore, aut cupiditate amoris: fecit auem, pcuſſum. i. pcutiẽdo eũ: virga. ſ. magica, & faſcinatoria: & verſum. i. trãſmutatum: venenis. i. veneficio eius: & ſparſit alas. ſ. Pici, in Picum auem: mutatis coloribus. ſ. variis, viridibus, & ſubrubeis, atq; ſubcroceis: qualis hodie cernitur. diciturq; Picus Martius, qui roſtro arbores cauat.

PIERIVS.

¶ Turres, ac tecta Latinorũ] In cod. nõnullis admodũ vetuſtis, Turris, ac tecta Latini, legi͂t. Ser. Latiorũ, hypmetrũ agnoſcit, qd ẽt in Med. cod. hr̃. In pleriſq; aliis aliena id manu ſcriptum, priore abraſa lectiõe. In Porcio, orũ, vltimæ duæ ſyllabæ deraſæ ſunt. Sed fuit hæc eorũ imperitia, q figurarũ id genus in carmine nõ intelligebãt. Porrò Aſper grãmaticus, ita, Latinorum, Vergilianũ putat, vt ꝟſum ẽt in ſuos pedes diuidẽdo, neq; ſyllabã, neq; literã vllã deerrare pmittat. Exẽplaq; inſup alia oggerit, qbus Vergiliũ hypmetro libẽter vſum oñdat: eſt ẽt ĩ aliquot anti. Turris, & tecta: ꝓ, ac tecta, qd in aliorũ ſit arbitrio. ¶ Muroq; ſubibãt.] In Ro. cod. muros, p actm̃ eſt, qd ſcdm̃ naturã eẽ ait Ser. muro ꝟò p datiuũ figuratũ. ¶ Quũ p̃ue. equo lõg. regis ad au. Nun.] In cod. oĩbus ant. quotquot habui, vno exẽplo legi͂t, p̃uectus: qd magis oñdit anticipationẽ. Eſt & vbi loco pticulæ, quũ, ſcriptũ ſit, tum. Sed hoc ob ſil͂itudinẽ lr̃arum c, & t, q̃ eadẽ penè forma ſunt ĩ notis Lõgobardicis: vt alibi dictũ. ¶ Vrbe fuit me.] Veteres cod. nõnulli vnà cum Mediceo, ſumma nõnulli media, legunt: vtrunq; placet. Si, ſumma, ꝓpter arcẽ, q̃ ſolita eſt editiori loco poni. ſi, media, qa domus regia ĩ medio eẽ debet, vt de angue in orbẽ voluto, quum domo ĩ medio ſita, qd Imperatorẽ ſignificet, in cõmẽtis Ægyptiorum hr̃. ¶ Hinc ſce. acci.] In anti. pleriſq; cod. hic ſceptra adcipe: hoc eſt ĩ loco cõſiſtẽtibus. Quãq; placet & hĩc de loco aduerbium, veluti ẽt, omẽ erat coronas laureas Cæſaribus triũphaturis, ex eo carpe Laureto, qd in Veiẽtano Liuia poſt Auguſti ſtatim nuptias pãgi iuſſerat, de quo pl͂a Suetoni⁹. Neq; ꝟò illud diſſimulabo eſſe codices veteres, q, ſceptrum, vnitatis numero legãt, qd aliorum arbitrio relinqmus. ¶ Hæ ſa. ſe. epu.] In Ro. cod. hæc, vnitatis numero legi͂t: vt ſit, hæc ſedes. In reliqs pl͂ale eſt. In Med. ſacræ ſedes. ſed meli⁹, ſacris: vt in Portio. ¶ Antiqua ex ce.] In veterib⁹ cod. quos legerim, vel, antiqua è cedro: abſq; x lr̃a. qd oĩno ſuaui⁹ vr̃: vel abſq; vlla p̃põne, antiqua cedro, vt in Medi. habetur. ¶ Martia q ob. pa. pu. vul. paſ.] In Ro. co. Martiaq;, legi͂t, p pticulã copulatiuã, vt cum regib⁹ eos ẽt pari ꝓpemodum honore decoratos indicẽt, q ꝓ patria pugnãdo vulnera paſſi fuerĩt. ſed lõgè oĩno magnificẽti⁹ id ornamẽti regibus his addere.

Tali intus templo diuũm, patriaq; Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocauit:
Atq; hæc ingreſſis placido prior edidit ore.
[Dicite Dardanidæ (neq; enim neſcimus & vrbẽ, LATI.
Et genus: auditiq; aduertitis æquore curſum)
Quid petitis? quæ cauſſa rates, aut cuius egentes

SERVIVS.

¶ Placido prior edidit ore] Bñ placido. Legatorum em̃ fuerat, vt ipſi ante loquerẽtur: ſicut in. 2. Vltrò flẽs ipe videbar. ¶ Dicite Dardanidæ.] Aut ex Veſte, eos Troianos eſſe cognoſcit: q̃ erat ꝓpria gẽtiũ ſingularũ: aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligim⁹ famã, q̃ eos vẽire nñtiauerit, eãdẽ etiã Troianos eſſe dixiſſe: vñ infert, Auditiq; aduertitis æquore c. Dardanidæ autẽ, ac ſi diceret, cognati. ¶ Siue errore viæ, ſeu tẽpeſtatib⁹ acti.] Duo qrit: ſi volun-

Littus ad Auſonium tot per vada cœrula vexit?
Sine errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto,
Fluminis intraſtis ripas, portuq́ȝ ſedetis:
Ne fugite hoſpitium, ne'ue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus, æquam,
Sponte ſua, veteriſq́ȝ dei ſe more tenentem.
Atq́ȝ equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Aruncos ita ferre ſenes: his ortus vt agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbeis,
Threiciamq́ȝ Samum, quæ nunc Samothracia fertur:
Hinc illum Choriti Tyrrhena ab ſede profectum,
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.

ſi voluntate veniſtis, quid petitis. Si neceſſitate, tēpeſtas vos an error aduexit? ¶ Vada cœrula.] Eſt viride cum nigro. i. mare. ¶ Qualia multa.] Ad duo reſpexit, errore & neceſſitate. ¶ Portuq́ȝ ſedetis.] Antè em̄, ꝓ portu erat illic exit⁹ flumīs. ¶ Ne fugite] Ne fugiatꝭ. ¶ Ne've ignorate.] Ignoretis. ¶ Saturni gētē.] Laus generis. ¶ Spōte ſua, veteriſq́ȝ dei ſe more tenentē.] Xenocratis ē, q quū prim⁹ ſcholā apuiſ ſet qđ antea in porticib⁹ de philoſophia tractaret, & interrogatus eſſet, qd p̄ſtare poſſit diſcipulis ſuis? rn̄dit: vt id hoīes volūtate faciāt, qđ alij iure cogūt. ¶ Veteris] Antiq: ac ſi diceret aurei ſæculi imagīe viuim⁹. ¶ Fama eſt obſcurior annis.] Ac ſi diceret: niſi eſſet, iā vos ſciretis. ¶ Arūcos ita ferre ſe.] Apud veteres hiſtoriæ, hoc gen⁹ fuit, vt maiores natu acta poſteris īdicarēt: qđ hic indicat loc⁹ Luca. aperti⁹, quū eſſet de Anteo narraturus, Cognita p multos docuit rudis incola p̄res. Arūci v̄o, Italiæ ppłi fuerūt. Ferre aūt: quaſi cū oſtētatiōe iactare. ¶ Dardanus.] Iuppiter, cū Electra, Atlantis filia, Choriti regis Italiæ vxor, cōcubuit: ſed ex Iouis ſemine, natus eſt Dardan⁹: ex Choriti, Iaſius. Dardan⁹, ꝓfectus ad Phrygiā, Iliū cōdidit: Iaſius verò, Thraciā tenuit: vbi eſt Samos, quā & Samothraciā noīauit: nā Iunonis, alia eſt Samos inſula, ꝙꝙ ciuitas Thraciæ, q eſt in Cęphalenia, Same dicaꝭ: vn̄ quū poſtea rn̄ſum eſſet, Antiquā exquirite matrē. & Æneas: Italiā peteret, ꝓfect⁹ ad Thraciā, Samothracas deos ſuſtulit: & ptulit ſecū ꝓpter originem matris. ¶ Idæas Phrygiæ.] Quia erāt & Cretæ addit Phrygiæ. ¶ Coriti.] Oppidū, & mōs, dictus à rege p̄re Dardani. ¶ Addit.] Auget, additiōe. ſ. noīs ſui.

ASCENSIVS.

¶ Tali, &c.] Docet cū qua beniuolētia, & affabilitate ſermōis, rex Latinus ſuſcepit Troianos, oñdēs eos ex Italia, originē per
Ordo. Dardanū traxiſſe. De qua re dicit Donat⁹ ſic, ¶ Dicite d.] Prior v̄ba facit, vt facilitatē ſuā, & beniuolētiā in eos demōſtret. Potuit aūt ex Veſte, Latinus, q multa experiētia eſſet, Troianos cognoſcere. quod nō poterāt p tenerā ætatē, illi q erāt extra portas. ¶ Errore viæ.] Quia in obſcuro cœlo, in quo via eſt nauigātibus, ab illa errare pn̄t: vel vi tēpeſtatis inde abſtrahi. ¶ Ne fugite h.] Nō modò cōcedit quod ſua authoritate iā ſumpſerāt, ꝙ ripas intrarūt: ſed vltrà id hoſpitiū offertur. Ex cognatione aūt, q̄ Troianis cū Italis eſt, oſtēdit eos poſſe capere oēm fiduciā. ¶ Dardanus.] Iā explicat, qđ ꝓpoſuerat, quū dixit, Dicite Dardanidæ. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Latinus ſedēs intus, tali tēplo diuūm. i. diuorū: & ſede p̄ria. i. quā p̄rna hęreditate poſſidebat: vocauit Teucros in tecta ad ſeſe. i. ſeīpm. Atq́ȝ ipſe prior, vt. ſ. beniuolētiā ſuā indicet: edidit. i. eloquut⁹ eſt: ore placido. i. beniuolētiā indicāte: ingreſſis. ſ. Troianis oratoribus. Hæc. ſ. ſubſeq̄ntia v̄ba, O Dardanidæ: & qa ſtupebāt ſe vocari Dardanidas, addit: Neq́ȝ em̄. i. nā: nō neſcimus. i. bene ſcimus: & vrbē, ſup. veſtrā, videlicet Troiā: & gen⁹, ſup. vr̄m: & vos auditi. i. cogniti, ex auditu, & relatiōe: qa ſæpe audiuimus de vobis: aduertitis æquore. i. p æquor: curſus, ſup. vr̄os, ad nos; dicite ergo, qd petitis, &

titis, & q̄ caussa, aut cui⁹ rei egentes, rates vr̄as vexit ad littus Auſoniū. i. Italicū, & ad partē Auſoniæ: p tot vada cœrula. i. cœrulea, hoc eſt cœrulei coloris, hoc eſt per tot maria piculoſa. Siue vos acti errore viæ, ſeu tēpeſtatibus: qualia. ſ. mala, vt errorē, & tēpeſtatē nautæ, patiūtur multa in alto mari: intraſtis ripas fluminis. ſ. huius, hoc eſt Tybridis: & ſedetis portu. i. ad portum: ne fugite. i. ne fugiatis, aut vitetis, hoſpitiū. ſ. nr̄m: ne'ue i. vel nō: ignorate. i. cognoſcite Latinos: gentē Saturni i. cui Saturnus aliqn̄ p̄fuit: æquā. i. iuſtam: haud vinclo nec legibus. i. nec metu ſupplicij, nec iuſſu legum: ſed, ſup. ſpōte ſua. i. ſuapte natura: & tenentē ſe more veteris dei. ſ. Saturni: quo regnāte, aurea erant ſæcula: & ſumma ſine legibus æquitas: dictitante. ſ. cuilibet conſcientia, quid facere debebat: vt ſub lege naturę, viuebatur olim. Atq́ȝ equidem. i. ego certe memini: ſed, ſup. fama eſt obſcurior annis. i. propter annoſitatem: quia multi interfuerunt anni (aut fama eſt obſcurior, quàm merito per annos ſit: quia non adeo multi interfuerunt anni: ſed prior modus præſtat.) Aruncos. i. antiquiſſimos ppłos Italiæ, ab Arūca ciuitate, quā Auſon, filius Vlyſſis, & Calypſus, ædificauit: dictos ſenes. i. annoſos: ferre. i. recitare: ita vt. ſ. Dardanus ortus, his agris penetrauit ad vrbes Idęas Phrygiæ: quia eſt etiam Ida in Creta: & ad Samum Threiciam, quæ fertur. i. dicitur nunc Samothracia. Aurea. i. pulcherrima: regia cœli ſtellantis. i. ſtellati, aut ſtellas ferentis: accipit ſolio. i. ſede regali: illum. ſ. Dardanum: profectum. i. qui profectus eſt: hinc i. ab hac regione, à ſede Choriti. i. illius oppidi: Tyrrhena. i. quod eſt ad mare Tyrrhenum: & ipſe acceptus addit. i. auget: altaribus, i. ſacrificiis ſibi factis, numerum diuorū: i. ipſe nunc inter deos ſuperos verſatur, eorum catalogo aſcriptus. Serui⁹ legit, addit, pro auget: alij tamen, auget, legunt.

PIERIVS.

¶ Tali intus templo diuūm, patriaq́ȝ Latinus.] In antiquis nōnullis exemplaribus legere eſt, Tali intus temploq́ȝ deûm, patriaq́ȝ. Sed illud, templo diuom, in pluribus habetur: aut, tali intus diuūm templo: vt in Mediceo eſt. ¶ Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto.] Veteres aliquot codices, Qualia ſæpe mari, legunt. Sed multa, interpretes agnoſcunt. ¶ Veteriſq́ȝ dei ſe more tenentem.] Sunt veteres codices, in quibus, ferentem: pro, tenentem, ſcriptum inuenias. Sed quum ſuperiore verſu facta ſit mentio vinculi & legum, tenentem, magis placet. ¶ Auruncos ita ferre ſenes] Quanquam non ſum neſcius, quod ſubiiciam riſu à multis excipiendum eſſe, dicam tamen in codicibus aliquot antiquis, Auricomos, poſitum ab iis, qui fortè quid ſibi vellet, Auruncos, minus intelligebam. ¶ Idæas Phrygiæ penetrauit.] In Roma. codice, & quibuſdam aliis, penetrarit, legitur: quod melius quadrat, vt penetrarit. ¶ Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.] In nonnullis antiquis codicibus, Addi, legitur: vt alibi, Decus addite diuis. Sed enim melius, auget: dicendo numerum.

SERVIVS.

¶ Voce ſequutus.] Plerūq́ȝ em̄ conſentimus, & taciti. ¶ Rex] Cōciliatio ab honore: inde à gn̄e. ¶ Succedere à terris.] Vt, Succedoq́ȝ oneri. ¶ Nec ſydus.] Aſpectus ſyderū: nā tēpeſtatē ſupradixit. ¶ Vrbē Afferimur.] Ad vrbē referimur. ¶ Extremo veniēs.] Primo: nā aliâs, rediēs diceret: nō, veniēs. ¶ Dardana pubes Gaudet auo, rex ipſe Io.] Gn̄is originē. Nā auus, nō eſt Troianorū Iuppiter, ſed Æneæ, p Venerē. ¶ Quāta p Idæos] Ad illud reſpexit, Auditiq́ȝ aduertitis æquore curſum. nā nō mirū te audiſſe: q̄ vniuerſus orbis agnouit. ¶ Tēpeſtas.] Vis bellorū. ¶ Actus.] Colliſus. ¶ Fatis.] Per trāſitū: & excuſat Troianos: & Græcorū laudē minuit. ¶ Tell⁹ extre.] Vt eſt Britāniæ, & oīm inſularum Oceani. ¶ Refuſo.] Refuſo aūt, refluo: vt indicat Lucanus, Quaq́ȝ iacet lit⁹, dubiū ꝙ terra, fretūq́ȝ Vēdicat alternis vicibus quū fingitur ingēs Oceanus, vel quū refugis ſe fluctib⁹ aufert. & ē Homeri. ¶ Et ſi quē extēta plagarū Quatuor.] Audierūt ēt illi, q ſeparāꝭ zona ea q̄ ē ī medio. Quatuor. i. feruēs. ſignificat aūt ātipodas. ¶ Iniq.] Intēperati, vel ardētis ¶ Diluuio ex illo] Ex illa vaſtitate: alij hæc diſtinguūt, & mutāt ſenſum: vt ſi quos dirimit plaga ſolis ardētis, ex quo mūdus eſt cōſtitutus: hoc eſt, quo chaos eſſe deſiit. ¶ Diis ſedē exiguam

POETA
Dixerat: & dicta Ilioneùs ſic voce ſequutus.
ILIONE.
Rex genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris:
Nec ſydus regione viæ, littus'ue fefellit:
Conſilio hanc omnes, animiſq́ȝ volentibus vrbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens ſol aſpiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo. rex ipſe Iouis de gente ſuprema
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſæuis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos: quibus actus vterq́ȝ
Europæ atq́ȝ Aſiæ fatis concurrerit orbis:
Audiit, & ſi quem tellus extrema refuſo

Submouet Oceano,& ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga ſolis iniqui.
Diluuio ex illo tot vaſta per æquora vecti,
Diis ſedem exiguam patriis,littusq́ rogamus
Innocuum,& cunctis vndamq́,auramq́ patentem.
Non erimus regno indecóres:nec veſtra feretur
Fama leuis,tantiq́ aboleſcet gratia facti:
Nec Troiam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ iuro,dextramq́ potentem,
Siue fide,ſeu quis bello eſt expertus,& armis,
Multi nos populi,multæ(ne temne,quòd vltrò
Præferimus manibus vittas,ac verba precantum)
Et petiere ſibi,& voluere adiungere gentes:
Sed nos fata deûm veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis:hinc Dardanus ortus
Huc repetit,iuſſisq́ ingentibus vrget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim,& fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera,relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras.
Hoc Priami geſtamen erat,quum iura vocatis
More daret populis,ſceptrumq́,ſacerq́ tiaras,
Iliadumq́ labor veſtes.

guã priis] Pia & verecũda petitio. ¶Littusq́ rogamꝰ Innocuũ.] Nõ,qđ nulli noceat:ſed,cui vẽdicato, nulli poſſit nocere. Aliter,ſerpentes innocuos dicimꝰ. ¶Cũctis,vndãq́,aurãq́ patẽtẽ.] Iſta em̃ cõia ſunt. ¶Indecores.] Decus , decoris, facit. Decor decôris. Sed hæc, indecor,dicimus. Hæc, indecus,nõ poſſumus dicere.vñ ĩdecõres,quũ cõ breuis ſit, aut ſyſtole eſt,aut certe dicimus nominatiuũ nõ inueniri:vt in multis noĩbus fit. nã indecꝰ lectũ nõ eſt:quod & meliuseſt.Nã ſiſtole,ſine exẽplis fieri nõ debet.Verecũde aũt hoc dicit,ſua cõiũctione etiam ornari Italos. ¶Aboleſcet.] Abolebitur. & vſus eſt inchoatiua forma,quũ opꝰ nõ eſſet.¶Troiam.]Ideſt Troianos. ¶Fata per Æneæ iuro.] Quæ iã nouit Latinꝰ oraculo.ſ. Fauni,per quod audiuit,Externi veniũt generi. ¶Siue fide,ſeu quis bello eſt expertus,& armis]In his,dextra cõprobatur fide & virtute. Vittas,q̃ relegabãtur ad ranium.Huc repetit Dardanꝰ i.Æneas:& bene,repetit:nõ petit:quaſi ad ſua.¶Ingẽtibus.]Deliis,quæ magna cõſtat fuiſſe. ¶Fortunæ prioris.]Bene mediũ tenuit.Nã ne laudare videret,ait,parua ne deformare.Nã , durũ eſt aliqd de infelicibus accipere:ait,Fortunæ prioris . ¶Hoc pr̃ Anchi. au.li.a.a.]Paterã ſignificat.¶Hoc Priami geſtamẽ erat.]Diadema dicit.nã ſceptrum,dicturus eſt.¶Sacerq́ tiaras] Pileum Phrygiũ,dicit:& ſciẽdum hæc,tiaras,per vſurpationẽ dictum: nam hæc tiara,dicimus.Melius ergo Iuue.Et Phrygiaveſtitur bucca tiara.

cus. cor. decor. ras.

bilosa:ſubegit nos actos fluctibus.i.nõ ſubacti ſumꝰ fluctibus,tẽpeſtate commotis, ſuccedere vr̃is terris .i.ſubitrare veſtras terras: nec ſydus,aut littus,fefellit nos regiõe.ſ.ignota viæ: ſed, ſup. nos afferimur oẽs,hãc vrbẽ i.ferimꝰ ad hãc vrbẽ: cõſilio i.deliberatiõe certa,& animis volẽtibus:quod dicunt, deliberatis : afferimur (dicit)exiſtentes pulſi regnis, quæ ſol veniens olympo extremo.i.à prima parte cœli aſpiciebat quondam.i.olim maxima.i.potentiſſima, & opulentiſſima:hoc eſt,pulſi à regno Troiano.Principium generis,ſup.noſtri: eſt, ſup.ab Ioue: pubes Dardana.i.à Dardano orta, Troiano gaudet Ioue auo: qa fuit pater Dardani:& ipẽ rex ſ.noſter,Troius,Æneas exiſtens de ſuprema. i.ſumma gẽte Iouis, miſit nos ad tua littora. Quãta tempeſtas. i. perturbatio bellorũ , effuſa Mycenis.ſ. patria Agamẽnonis,vrbe in Pelopõneſſo: ſæuis.i.immanibus , ꝓpter principem eorum,ierit.i.debacchata ſit:per cãpos Idęos i.Troianos:& quibus fatis actus.i.impulſus:vterq́ orbis.i.vtraq́ pars mundi, & Europæ,& Aſiæ:id, ſup. audiit:&.i.ſimlr̃: is,ſup.ſi,ſup. quis eſt,quem tellus extrema.i.remotiſſima:ſubmouet.i.ſeparat à nobis,Oceano.i.per Oceanum:refuſo.i.refluo.i.quẽ ſeparat à globo terræ,mare oceanũ interfuſum:vt ſi qui fuerint in Britanniæ partibus:ij enim dicũtur ab hoc mũdo ſeparati: vnde in Bucolic.Et penitus toto diuiſos orbe Britãnos.& is,ſup. audiit:ſi,ſup.quis eſt:quem plaga.i.regio ſolis iniqui.i. nimiũ vehementis,&torrentis:extẽta in medio quatuor plagarũ,hoc eſt quinta , quæ ampliſſima in medio terræ : & torrida ſemper ab æſtu,& vtrinq́ habet duas:vnam temperatam,& vnam frigore inhabitabilem:ſiquis ergo eſt,quem plaga illa. i. zona torrida: dirimit.i.ſeparat à nobis,quia cum torrida zona ſit impertranſibilis,dubitatur an quiſquam in terra habitabili habitet:ab iis in quam dubitatur,q credunt oẽs hoĩes ab vno ortos: ſi quis tamen,aut vltra torridam zonam ſit,aut extra mundum in inſulis Oceani conſtitutus:is(inquit) iam audiuit commotionem Troiani belli.q.d.non eſſe mirum,ſi Latinus audiuerit de Troianis loqui.Nos vecti ex illo diluuio.i.bellorum inundatione,aut incendio:per tot vaſta.i.valde ampla æquora : rogamus.i.petimus diis patriis ſedem exiguam:& littus.i.extremum terræ:innocuum.i.in quo nos innocui habitemus,& rogamus:vndam & auram.i.aerem,hoc eſt cõmunionem aquarum,& aeris patentem cũctis:eſt ergo omne bellum ꝓ terris: nam ignẽ attingere nequimus,niſi ſit in terris.Nos nõ erimus indecóres.i.ad dedecus:regno.ſ.veſtro:nec fama veſtra feretur leuis.i.parui momenti,ac põderis:ve,ꝓ vel,gratia tanti facti: nõ,ſupp.aboleſcet.i.in obliuionẽ,aut abolitionẽ ibit:nec pigebit Auſonios accepiſſe.i.qđ ipſi acceperint:gremio.i. receptaculo terræ ſuæ,Troiã.i.Troianos,q Troiã nouã extruant.Ego iuro ꝑ fata Æneæ,q̃.ſ.impulerũt ipſum Italiã petere:& per dextrã Æneæ potentẽ:ſiue quis eſt expertus,ſup.eã,aut eũ:fide.i. periculũ fecerit,de fide eiꝰ,ſeu bello,& armis:hoc eſt,q potens eſt,& fidẽ ſeruare,iis q ipm̃ beniuole ſuſceperint,& acre bellũ inferre iis qui eũ repulerint ꝑ virtutẽ:ergo dextrę eius iuro(inquit)quod,ſup.multi populi,& multæ gẽtes,& petiere,& voluere nos adiũgere ſibi:ne temne.i.ne cõtemnas:igitur.i.id dico,ne fortè contemnas nos:quod nos præferimus vltrò, manibus.ſ.noſtris.i.ante nos : vittas.i. ſerta,adligata ramis oliuæ, quos inſignum pacis præferebant:& verba præcantum.i.humilem orationem,more ſupplicãtium.i.ne ideo,quia humiles,& pacifici acceſſimus ad te nos cõtemnas:quia,quod à te petimꝰ, multi vltrò obtulerunt:ſed fata deûm.i.deorum:egere.i. coegerunt nos,ſuis imperiis,& exquirere veſtras terras:qa Dardanꝰ ſ.author generis noſtri:ortus eſt hinc.i.ex his terris:& Dardaniꝰ.ſ. Æneas,q & Dardanus dictus eſt:aut qui de ſanguĩe Dardani repetit huc.i.ad has terras,in quibus nũc ſumus:& Apollo vrget.i.cõſtringit,manere ingẽtibus iuſſis.ſ.ſuis:hoc eſt,Delis oraclis: ad Tybrĩ Tyrrhenũ.i.q ĩfluit ad mare Tyrrhenũ: &,ſup.

ASCENSIVS.

¶Dixerat,&c.]Recitat argutiſſimã Ilionei rñſionem , quæ in gñe deliberatiuo verſatur.bene aũt Ilioneo,q ex Mercurio ortum habet,facũdia attribuitur.Eſt em̃ facundiæ deus, Mercurius:vñ Hora.Mercuri facũde nepos Atlantis:prætẽdit autẽ captare beniuolẽtiã Saturni,ex eo ꝙ diis authoribꝰ,& fatis iubẽtibus,in Italiã venerint:vñ originẽ traxerũt.De hac re dicit Dona.ſic.¶Rex genꝰ egregiũ.]Quũ ſe beniuolũ oſtẽdiſſet. Latinus nõ multũ laborauit in texẽdo exordio Ilioneũs,nec tñ penitus omiſit.¶Fauni.]Vñ hoc cognouit Ilioneũs ? nẽpe ex ſimulachris q̃ erant in veſtibulo.Breuiſſime aũt amplectit,quæcũq́ dixit Latinus:nec potuit in tãta breuitate magis extollere genus Troianũ.¶Ab Ioue prin.]Plus dixit,ꝙ Latinus. Ille em̃ Dardanũ,ex Italia veniſſe:hæc vtriq́ gñi ab Ioue principiũ eſſe demõſtrat:& cõfirmãdæ rei cauſſa,rẽ ſępius repetit.¶Suprema.]Vt enumeratione maiorũ ipſe videatur finis:ꝓpinqor cauſſa oſtẽditur Æneas,qa nepos erat Iouis.¶Quanta.]Vt cõmiſerationẽ cõcitaret,narrandæ erãt calamitates: ſed remouendæ erant more.vt ꝙ primũ legationẽ exponeret.ergo breuiter illa tãgit.¶Diluuio.]Nõ bello.Nam ex bello, aliqd remanet. Ex diluuio vͦò,nihil.Nã oĩa tollit.¶Tot vaſta.]Poſt calamitatẽ belli,durior caſus nos excepit.¶Diis ſedẽ exig.] Facilẽ , & honeſtã petitionẽ oſtẽdit.Ex cõmemoratione aũt deorũ,etiam hoĩbus petere vr̃.Nãq́ numinibus p̃bẽtur ſedes cultore neglectos.¶Littus.]Vt demõſtret,qđ ad hoĩes ꝑtinet : nec difficile, nec oneroſum.¶Nõ erimus indecóres.]Noluit dicere, ornabimus regnũ:ne ſit arrogãs.¶Leuis.]Nec ꝓ leui ducimꝰ , qdqd præſtiteris.¶Fide.]Laudat fidẽ:q̃ neceſſaria eſt in ſocietate regni.Hæc ille.Quærit ergo Dona.vñ Ilioneũs ſciuerit Latinum eſſe ꝓgeniem Fauni:& purgat.ſed ſatis frigide:vñ mali dicere Troianos,priuſq́ ad regẽ mitterẽtur diſquiſiuiſſe,q ſit, & quo ſanguine Cretus:nã moris eſt oratoribꝰ,paratã habere orõnẽ: in qua reges,à gñe,à geſtis,à vͥtute,à fortuna,à forma , aliiſq́ laudent.Diſquiſiuerũt aũt,q exploraturi miſſi erãt per diuerſa vt ſcirent q̃ loca,& qui eorũ habitatores ſint:vñ ſi fluminis, & Numici noĩa,didicerũt ab incolis:potuerũt & regis genus diſcere,ſed ne multis cõtẽdam.¶Ordo talis eſt.Dixerat.ſ.Latinꝰ & Ilioneũs facũdiſſimus.ſ.inter oratores:ſequutꝰ eſt voce.i.an probauit ſermone:dicta.ſ.Latini,ſic:aut ſequutus eſt voce : loquutus eſt ſtatim poſt dicta Latini ſic . O rex genus egregium Fauni.i.illiꝰ dei:nec hyems.i.tẽpeſtas:atra.i.caliginoſa,& nubiloſa

&,ſup.ad(nõ em̃ bis põit̃ ad,ĩ textu)ſacra vada fontis Numici Præterea.ſ.rex Æneas,dat tibi parua mũera prioris fortunæ.ſ. reſpectu prioris fortunę.ſ.reliqas receptas,ex Troia ardẽte:qd̃ addit,ne ꝑpter ꝑditionẽ putaret̃ à Græcis accepiſſe Anchiſes, pater.ſ.Æneæ:libabat.i.libare ſolebat ad aras:hoc auro.i.hoc poculo,aut alio vaſe aureo:& id dicẽs,offerebat vas aureũ.Hoc ſ.qd̃ tibi nũc re p̃ſento:erat geſtamẽ.i.ornamentũ Priami:quũ.i.quãdo:daret more.i.& ex cõſuetudie populis:vocatis.ſ.Kalẽdis.adludit ergo ad morẽ Romanum,iura.i.edicta,& leges:& erat(inqt)geſtamẽ.ſ.ſceptrũ,in manu, & Tiaras.i.pileꝰ Phrygius:ſacer.i.quo in ſacris vtebat̃,& veſtes labor Iliadũ.i.aut mulierũ,acupingentiũ:aut Phrygiorũ,qui acu pingũt veſtes regia & ſacras.

PIERIVS.

¶Veſtris ſuccedere terris.] Sunt & qui,tectis,legant.Codices tamen emẽdatiores,terris,plurimũ habent.¶Concurrerit orbis.] In Roma.codi.cõcurreret,habet̃:ſiue familiari vitio,i mutarit in e,ſiue vel tunc auditum dicat,quum res gereretur:vtcũq; autem magis placet,concurrerit,perfecto præterito.¶Audiit & ſiquidẽ tel.extre.refuſo Submouet ocea.]Præteribo,audit,vnico i,qd̃ pro duplici oblõgiore nota ſcribi ſolitum eſt.In Roma.codi.ſiquam, legitur fœminino genere:vbi intelligendum eſſet, terram,aut plagam.Sed enim virili genere melius.¶Bello eſt exptꝰ.] In Medi.abſq; verbo eſt,legit̃:ſiue fide,ſiue qs bello exptꝰ & armis:in qua lectiõe,pẽtimemeris rõne cẽſurę ꝑduceret̃.¶Vittas,ac verba p̃cãtũ.] In cod.pleriſq; veteri.legere eſt vel,&:vel,ac verba p̃cãtia:hypmetro v̾ſu.In aliquot verò aliis ſatis inemẽdate,Proferimꝰ manib.Vittaſq; p̃cãtia v̾ba.Nã quũ,p̃cantia,oĩno legerẽt,neq; hypmetrũ agnoſcerẽt,ita carmẽ ĩterturbare ſunt adgreſſi.Qm̃ v̾ò nõ temere credẽdũ tot in cod. p̃cãtia,ſcriptũ eſſe:eã ego lectionẽ minime reiecerim.Sanè v̾ò ĩ colloqis de pace,p̃cari v̾ba dicunt̃:vt illud apud Liui.lib.10.de ſec.bel.Puni. itaq; infecta pace,ex colloqis,quũ ſe ad ſuos receßiſſent,fruſtra v̾ba p̃cata renũtiãt,armis decernẽdũ eẽ.Pręcata,em̃ ĩ vete.co.hr̃:qd̃ ĩ vulgatis,pacata,ſubſtitutũ eſt.¶Impiis egere ſuis.]In co.aliquot ant.cogere,legit̃:qd̃ fortè coegere fuit κατὰ συνίζησιν:vt illud,Troiæ've opulẽtia deerit,& vir gregis ipſe caper deerrauerat.Vtcũq; v̾ò,impiis egere,caſtior mihi lectio videt̃.¶Hinc Dardanꝰ ortꝰ,Huc repetit,iuſſiſq; ingẽtibus vrget Apollo Tyrrhenũ ad Tybrin,& fontis vada ſacra Numici.]Quia pleriq; ſunt,qui vel Neuos ex Roma.p̃ſertim cod.requirũt,ſubiiciẽda ex eo lectio eſt,quæ mihi minime ꝓbat̃,Hinc Dardanꝰ ortꝰ Hũc repetit,iuſſiſq; ingẽtibꝰ vrguet Apollo Tyrrhenũ,& Tybrin,& fontis vada ſacra Numicij.

Talibus Ilionei dictis,defixa Latinus **POETA**
Obtutu tenet ora,ſoloq; immobilis hæret,
Intentos voluens oculos,nec purpura regem
Picta monet,nec ſceptra mouent Priameia tantum,
Quantùm in connubio natæ,thalamoq; moratur,
Et veteris Fauni voluit ſub pectore ſortem.
Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum,paribuſq; in regna vocari
Auſpiciis:hinc progeniem virtute futuram
Egregiam,& totum quæ viribus occupet vrbem.
Tandem lætus ait.Dij noſtra incepta ſecũdent, **LATI.**
Auguriumq; ſuum.dabitur Troiane quod optas.
Munera nec ſperno,non vobis rege Latino
Diuitis vber agri,Troiæ've opulentia deerit.
Ipſe modò Æneas(noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si iungi hoſpitio properat,ſociuſq; vocari)
Adueniat,vultus ne've exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni:
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata,viro gentis quam iungere noſtræ
Non patrio ex adyto ſortes,non plurima cœlo
Monſtra ſinunt,generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt:qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant:hunc illum poſcere fata,
Et reor,& ſiquid veri mens augurat,opto.
Hæc effatus,equos numero pater eligit omni. **POETA**
(Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.)
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes,pictiſq; tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent,
Tecti auro,fuluum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum,geminoſq; iugales
Semine ab æthereo,ſpirantes naribus ignem,
Illorum de gente,patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre,nothos furata creauit.

SERVIVS.

¶Obtutu,tenet ora.]Ordo eſt,Latinꝰ defixa tenet ora:& obtutu.i.intuitu ſolo hæret immobilis.¶Intẽtos voluens ocul.]Cogitãtis eſt geſtus:ſic de Bocco,Sallu.Vultu,& oculis,pariterq; aio varius.¶Regẽ picta monet]qp pe regẽ.& hoc eſt labor Iliadum.¶Portẽdi.] Porrò tendi.¶Prædici.] Significari.¶Parib.auſpi.] Pari ptãte.& tractũ eſt ex comitiis:vt diximꝰ ſuprà.¶Dij nr̃a incepta ſecũdẽt.]Antiquo more loquutꝰ de publicis rebꝰ.i.de pace & nuptiis filię,& de regis nuptiis,facit antè deorũ cõmemorationẽ:ſicut etiã in oĩbꝰ Catõis traditiõibꝰ legimꝰ:hinc eſt in diuinatiõe.Si qs ex aliqua veteri oratione eſt,Iouẽ ego maximũ optimũ:ipſe etiã Verg.Præfatus diuos ſolio rex ĩfit ab alto.¶Auguri.]Propterea q̃ dicta ſunt ſuprà.¶Qd̃ op.] i.pax.¶Nec ſpno.] qa dixerat,Fortũæ parua prioris.Et eſt liptotes.i.libẽter accipio.¶Vber ag.] Vbertas.Alibi,Pecoriq;, & vitibꝰ almis aptiꝰ vber erit.& ẽ maior petitione ꝓmiſſio.Nã littꝰ illi petierãt.¶Pacis erit]Fœderis:ab eo quòd ſequit̃ id qd̃ p̃cedit.¶Tyrãni.]Græce dixit regis.Nã apd̃ illos,Tyrãni,& regis nulla diſcretio ẽ:licet apd̃ nos,ĩcubator ĩperij Tyrãnꝰ dicat̃,declinat̃ autẽ hic & hæc Tyrãnos.¶Eſt mihi nata.] Male multi arguũt Vergil.& quòd Latinũ vltrò induxit filiã pollicẽtẽ:nec oraculũ cõſyderãtes,qa Italo dari nõ poterat:nec Æneæ meritũ,quę decebat rogari.Terẽ.Hac fama impulſus Chremes vltrò ad me vẽnit vnicã natã ſuã.Hæſiodꝰ etiã,περὶ τῶν γυναικῶν,ĩducit multas heroidas optaſſe nuptias virorũ fortiũ.¶Sortes.]Abuſiue ꝓ oraculis poſuit.¶Plurima cœlo Mõſtra ſinũt.]Aut p argumẽtũ dixit:aut & alia viſa intelligamus.nã duo nõ ſunt plurima.¶Hoc Latio reſtare canũt.]Hoc Italiæ manere ſignificãt.nam ſic dicimꝰ,hoc mihi reſtat.i.manet me illa res.

res.¶Mens augurat]Auguro,dicimꝰ,ſecũdùm Ply.quũ p̃ſagio mẽtis futura colligimus.Auguror verò,quũ futura veris captamꝰ auguriis.¶Numero oĩ.] .i.tercentũ.& perite dixit:nã in legiõe,non niſi tercẽti eqtes erãt,q̃ habebat ſex milia virorũ.per quod oſtendit̃ vnã habuiſſe legionẽ Latinũ.vñ & alibi, Tercentũ ſcutati oẽs volſcẽte magiſtro.¶In præſepibꝰ altis.]Multa,non ꝑpter ſe:ſed,ꝑpter aliud dicũt:nã & per p̃ſepia,alta equorũ magnitudo mõſtrat̃. Home.ταύπεπλους.i.per lõgas veſtes.¶Ordine.]Pro meritis ſingulorũ.¶Tapetis]Secũdò,declinat̃ hoc nomen,tapetũ,tapeti:vt hoc templum,templi:vnde eſt,Pictiſq; tapetis hoc loco.Itẽ, tapete:vt hoc ſedilis ſedile:vñ eſt,Qui fortè tapetibꝰ altis extructus.Declinat̃ aũt Gręce,ὁ τάπης,τοῦ τάπητος:vnde eſt,Pulchroſq; tapetas .¶Demiſſa monilia pendent.] Suſpendenda pronuntiatio:& ambitus maior eſt.Nam monile, non niſi hominum dicimus,quæ nunc ad laudem pro phaleris poſuit.¶Patri quos Dędala Circe.]Et hoc finxit eam feciſſe.Tractum autem eſt de Homero, qui tales equos habuiſſe inducit Anchiſen.Et bene eſt cõpoſitum. ad id quod ſuprà ait,Troiæ've opulentia deerit.¶Gente.]Gente autem de equis abuſiue dixit,quod eſt hominũ propriũ.¶Nothos.] Materno ignobiles genere.Eſt autem nomen hoc Græcum.Nam Latine quenadmodũ dicas,non eſt.

ASCENSIVS.

¶Talibus Ilionei dictis,defixa Latinus Obtutu tenet ora,ſoloq; immobilis hæret, Intentos voluens,&c.] Docet commotum fuiſſe Latinum regem, ex ſermone Ilionei:ex quo intellexiſſe videbatur illum generum, quem fata prædixerant aduenisse : vnde,Tandem lætus ait,Dij veſtra incepta ſecundent. Reſpondet ergo beniuo-

beniuole,& donatos magnis munerib.remittit eos cũ ſũma honorificẽtia:rogãs,vt regẽ hoſpitio ſuſcipiẽdũ,adducãt ea ſpe:vt illũ,natæ ſuę mr̃imonio copulet. De qua re dicit Dona.ſic, ¶In tẽtos ocu.]Qđ eſt capiẽtis cõſiliũ.Nã oculi,ꝑ diuerſavagãtes,ſecũ aĩm trahũt:& à fixa cogitatiõe abſtrahũt. Sed ſi intẽtos,qũo voluẽs:qa tacitarũ cogitationũ,eſt mouere oculos:quũ animi æſtus ꝑ diuerſa rapiũt:ita quò ierit,redieritq́ animꝰ oculorũ ſignis oñdit.¶Tãdẽ.]Poſt diuturnã cogitationẽ.¶Lætꝰ.] Quia repierat felices exitꝰ.¶Nr̃a ĩcepta]Qđ magnope deſyderamꝰ, cõpleri optamꝰ.hoc optatũ ꝑtinet ad nuptias filiæ,de qbꝰ diutiꝰ cogitauerat.¶Qđ optas.]Breuis:ſed plẽiſſima ꝓmiſſio.¶Troianæ.]Nã nomẽ Ilionei ignorabat.¶Tyrãni]Hoc nomẽ poſte

Tyrãnꝰ. rioribꝰ ſæculis ĩfamatũ eſt.Nã reges quoq́ Tyrãni dicebãt.Eſt mihi nataverecũda oblatio:& aduerſus oẽm exprobrationẽ munita:ne fortè illud dici poſſet Terẽt. Aliqd mõſtri alũt:& qm̃ ne mini obtrudi põt itur ad me.¶Opto.]Ad laudẽ Ænec̨.¶Inſtratos oſtro.]Stratis purpureis ornatos.¶Monilia] Ornati in formã mulierũ.Mirũ aũt beniuolẽtiæ in Troianos ſignũ.Nã q pedib.venerãt,nõ debebãt ad futurũ generũ,niſi eqtes,redire.Æneæ v̈ò,mittit bigas honoris,virtutiſq́ cã.Honoris,vt curru vectus ad ſocerũ cũ dignitateveniret:Virtutis,qa currꝰ,& eq ĩſtr̃a bellorũ ſũt:& ne ad generũ potẽtiſſimꝰ rex,leue donũ mittere videret̃,equos mirifice laudat.¶Dædala]Viuaciſſimo ĩgenio, vt Dædalꝰ fuit.Hæc ille.¶Ordo eſt.Latinꝰ tenet talib.dictis.i.ꝓ

Ordo. pter talẽ or̃onẽ Ilionei:ora defixa obtutu.i.cũ firmo ĩſpectu cõtinuò deorſũ,vt cogitabũdi ſolẽt ĩſpiciẽdo:& hæret.i.inhęret ꝑ viſũ:ſolo.i.terræ,exiſtẽs ĩmobilis:& voluẽs oculos ĩtẽtos.i.ĩpẽtẽtꝰ.Necpurpura picta.ſ.acu,opa Phrygionũ: mouet.i.afficit, & delectat,aut ſollicitat:tm̃.i.ĩtãtũ:regẽ.ſ.Latinũ,quãtũ morat̃ in cõnubio,& thalamo natę:aĩaduertẽs.ſ.aduenire generũ,oraculꝭ ꝓmiſſũ:&voluit ſub pectore ſortẽ.i.oraculũ,aut rñſũ Fauni veteris.i.diu ꝓ deo habiti:& ita magis credẽdi voluit,ſup.hũc, videlicet q aduenerat,hoc eſt Æneã:portẽdi fatis.i.ꝑ fata ſignificari:illũ generũ,ꝓfectũ à ſede externa:&vocari ĩ regna auſpiciis parib.i.aut ꝑtãte pari,aut ꝓuidẽtia,& fauore deorũ:pari.i.ſufficiẽti ad negotiũ:& voluit,ſup.ꝓgeniẽ futurã:hĩc.i.ex hoc viro: egregiã virtute:& q̃ occupet virib.totũ orbẽ:& ipſe lætꝰ,ait tãdem.i.poſt lõgiuſculã cogitationẽ:dij ſecũdẽt.i.ꝓſꝑa faciãt nr̃a ĩcepta:& ſuũ auguriũ.i.qđ ſuo augurio nobis ſignificauerũt.O Troiane,id qđ optas dabit̃,ſupp.tibi:nec ego ſꝑno munera.i.& libẽter accipio mũera,vt firmior ſit amicitia,& hoſpitalitas:nec vber.i.fœcũditas diuitis agri:ve,ꝑ vꝉ:opulẽtia.i.plenitudo opũ Troiæ,deerit vobis Latino rege.i.quãdiu Latinꝰ rex erit:modò i.dũtaxat:facite vt ipſe.ſ.rex vr̃,& qvos miſit, Æneas:ſi tãta cupido eſt nr̃i.i.amicitiæ,& fœderis nr̃i:& ſi ꝓpat.i.feſtinat,iũgi hoſpitio.i.iure hoſpitalitatis,adueniat.ſ.ad nos:ne´ue.i.vel nõ: exhorreſcat

exhorreſcat vultꝰ amicos.Nã pars pacis.i.fœderis,erit mihi tetigiſſe dextrã tyrãni.i.regisvr̃i:qa oĩs rex,olĩ tyrãnꝰ dicebat̃:& id potiꝰ,quàm quia in alieno regno,tyrãnꝰ cẽſendꝰ fuit externꝰ rex:vos cõtrà.i.ecõtrario,& viciſſĩ:r̃ferte nũc regi(ergo,ꝑ eodẽ accipit regẽ& tyrãnũ)ſ.vr̃o Ænec̨,mãdata mea.Eſt mihi nata.i. ego hẽo natã,hoc ẽ filiã,quã iũgere viro nr̃ę.i.Latię,aut Italicæ gẽtis,ñ ſinũt.i.ñ ꝑmittũt:nec ſortes.i.oracꝉa,ex adyto.i.ſecreto loco pr̃io.i.pr̃is mei Faũi,illic oracꝉa dãtis,nec pluria mõſtra:cęlo.i.ꝑ cęlũ ſigñata:vt de flãma,& apib.ſed canũt.ſ.vates:aut canũt.ſ.mõſtra.i.ĩdicãt hoc,reſtar̃ Latio.ſ.gños:affore.i.affuturos eẽ:ab oris.i.regiõibꝰ externis:q.ſ.gñi:ferãt.i.extollãt: ſanguiẽ i.ꝓpagatõe,& cõmixtiõe ſãguis:ſui:nr̃m.i.Latinũ nomẽ ĩ aſtra: ego&.i.ſimꝉ:reor.i.arbitror:& ſi mẽs augurat.i.p̃ſagit:qd.i.aliquid:veri.i.veritatis:aut qđ verũ ſit,ego opto fata poſcere,hũc illum.ſ.nobis,iã ſępe ꝓmiſſum generũ.Ipſe pater.ſ.Latinꝰ:effatꝰ i.loquutꝰ hæc,elegit omni numero equos,quos.ſ.illi daret centum:qa ſingulis,ſingulos.Tercentũ.i.tercẽti eq:nitidi.i.coloris reſplẽdẽtis cũ cãdore,ſtabãt ĩ p̃ſepibꝰ altis:ergo& ipſi alti,& ita rex iubet extẽplo.i.ilicò,qa pati erãt alipedes.i.equos,volucres pedes hñtes:ĩſtratos oſtro.i.purpura,& tapetis pictis,duci Teucris oĩbꝰ.i.ad oẽs Teucros:ordĩe.i.ꝑ ordinẽ meritorũ.Monilia.i.ornamẽta colorũ:aurea.i.ex auro facta:pẽdẽt demiſſa pectoribꝰ.i.ꝑ pectora:& ipſi eq tecti auro.i.phaleris auratis:mandunt.i.mordẽt ſub dentibꝰ:aurũ fuluũ.i.frenũ,aut lupatũ,ex auro fuluo.Et,ſup.iubet duci Ænec̨ abſenti.i.ad Æneã abſentẽ:currum & iugales.i.equos,iugo aptos:geminos.i.duos,aut æquales:ab ſemine æthereo.i.æquorũ ſolis ætherei.i.ꝑ æthera volãtis:ſpirãtes.i.afflãtes ignẽ:naribꝰ.i.per nares:de gẽte.i.genere, aut ꝓgenie illorũ.ſ.equorũ:quos Circe Dædala.i.ingenioſa:vt Dædalꝰ erat(in effingẽda p̃ſertim vacca lignea,in qua tauro incluſam Paſiphaẽ ſuppoſuit,& in labyrintho,& alis.)creauit.i. ꝓcreari fecit:nothos.i.vt Galli dicunt,baſtardos:& ex diuerſo genere furata.ſ.eos.i.ſubripiẽs eos,patri.ſ.ſoli:de matre ſuppoſita.i.per matrem ſuppoſitam.ſ.equis patris,hoc eſt ſolis.

PIERIVS.

¶Fauni voluit ſub pectore ſortẽ.] In cod.aliquot anti.voluẽs, legit̃:qđ vſq́ ad verbũ ait,protraheret̃:id verò mihi nequaq́ facit.¶Externa ſede ꝓfectũ.]In anti.omnib.co.ab ſede.Et in aliquot,ꝓuectũ:ſed ſyllaba repugnãte,prima em̃ in ꝓuehor lõga eſt,Prouehimur pelago.¶Hinc progeniẽ virtute futurã Egregiã.]In Oblõgo co.Vaticanę bibliothecę,& in Mediceo,Hinc, aduerbiũ ſcriptũ obſeruaui.In reliqs oĩbꝰ,Hic:qđ apte qdrare videt̃,Hũc portẽdi generũ,Huic futurã ꝓgeniẽ virtute egregiam.Sed neq́ incõcinũ eſt,Hinc,legere.¶Sociuſq́ vocari.] In Ro.co.& aliquot aliis anti.ſociꝰ´ve,legit̃:qđ magisplacet.¶Inſtra.oſtro alip.]Nõ placet,qđ in pleriſq́ legit̃ excp.Inſtructos: quũ æquos ĩſterni dicat̃,& ſtragula q̃ dorſo ĩſternunt̃.

Talibus Æneadæ donis,dictiſq; Latini,
Sublimes in equis redeunt,pacemq; reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæua Iouis coniux,aurasq; inuecta tenebat,
Et lætum Æneam,claſſemq; ex æthere longe
Dardaniam,Siculo proſpexit abuſq; Pachinno
Moliri iam tecta videt,iam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates:ſtetit acri fixa dolore.
Tum quaſſans caput,hæc effudit pectore dicta:
IVNO Heu ſtirpem inuiſam,& fatis contraria noſtris
Fata Phrygum,num Sigeis occumbere campis?
Num capti potuere capi?num incenſa cremauit
Troia viros?medias acies,mediosq; per igneis
Inuenere viam.at credo mea numina tandem
Feſſa iacent,odiis,haud exaturata quieui.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per vndas
Auſa ſequi.& profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœliq;,marisq;.
Quid Syrtes,aut Scylla mihi,quid vaſta Charybdis
Profuit?optato conduntur Tybridis alueo
Securi pelagi,atq; mei.Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit.conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianæ,
Quod ſcelus aut Lapithis tantum,aut Calydone merente?
Aſt ego magna Iouis coniux,nil linquere inauſum,
Quæ potui infelix,quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea,quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis,dubitem haud equidem implorare quod vſquam eſt,
Flectere ſi nequeo ſuperos,Acheronta mouebo.
Non dabitur,regnis(eſto)prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lauinia coniux:
Attrahere,atq; moras tantis licet addere rebus,
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener,atq; ſocer coeant mercede ſuorum:
Sanguine Troiano,& Rutulo dotabere virgo,
Et Bellona manet te pronuba:nec face tantum
Ciſſeis prægnans igneis enixa iugaleis:
Quin idem Veneri partus ſuus,& Paris alter,
Funeſtæq; iterum recidiua in Pergama tædæ.

SERVIVS.

¶Doniſq;,dictiſq; Latini.] Eqs,& pacis,nuptiarũ ꝓmiſſione. ¶Inachiis ſeſe referebat ab Argis.]Et bene,Inachiis.Nõ em̃ eſt vna vrbs,Argos:fuit em̃ & in Italia,quã Diomedes cõdidit:q primò Argi,poſt Agrippa,poſt Arpi,dicta eſt.Fuit & in Theſſalia,Luca.Vbi nobile quondã,Nũc ſup Argos arat.Fuit & haud lõgè ab Athenis:qđ à ſiti Dipſion,dictũ eſt:apud quos,erat magna ſocietas iñter eos,q vno puteo vtebãt: vñ & Fratrias dixerunt, ἀπὸ τοῦ φρέατος quas trib⁹ vocamus.Et notandũ,quòd vbicũq; bon⁹ ſequit̃ euẽtus,Troianos Iuno remouet̃:& cõgrue,q̃ſi numen inimicũ,qđ p̃ſens poſſet nocere. ¶Aur. inuecta teneb.] Per elemẽtũ ſuũ ibat. ¶Abusq;]Abuſq;,& aduſq;,vſurpatiue dicimus.Præpoſitio em̃,nec aduerbio iũgit̃,nec p̃poſitioni. Vſq; aũt,aut p̃poſitio eſt,aut aduerbiũ. ¶Iã fidere terræ] Vt,Et fidere nocti. ¶Stetit] Quod ſolet eſſe cogitantiũ. ¶Fatis.]Volũtatib⁹. ¶Capti potuere capi] Cũ felle dictũ.Nã ſi hoc remoueas,erit oxiomorõ.Dicit aũt omnia quę cõtigerũt,non videri cõtigiſſe,quia nõ offuerũt.Capti aũt,capi,ſic dixit:vt & Cice.vt i vberrima Siciliæ pte Siciliã quærerem⁹. ¶At credo mea nu.]Nec fatigata de ſiti,nec ſatiata reqeui. ¶Patria excuſſos.] Satis ſignate loquut⁹ eſt. ¶Opponere põto.]Plus eſt,quàm ſi diceret tẽpeſtates. ¶Me aũt.] Per piſſologiã.Imbres,tonitrua,tẽpeſtates. ¶Aut Scylla mihi.]Bene,mihi:ac ſi diceret,iã quę per ſuã naturã ſolent nocere,me rogãte minime offuerũt. ¶Condunt̃ Tybridis alueo.] Cõdi,proprie dicunt̃,qui ſibi ſtatuunt ciuitatem.Cõdunt̃ ergo,ſedẽ ſtabilem locãt:& ſunt ꝓpria verba,quæ nulla rõne mutant̃:vt ſacerdotes creari,virgines capi,dicim⁹. ¶Pelagi.]Propter illud,Sed terræ grauiora manẽt. ¶Mars per.gen.] Bene,belli,& vaſtatiõis,q̃rit exẽpla in rebus huiuſcemodi:ſicut in.I.naufragij,Pirithoùs Lapitharũ rex,quũ vxorẽ duceret,vicinos populos cẽtauros etiã ſibi cognatos:& deos omnes,excepto Marte, ad cõuiuiũ vocauit:vñ iratũ numen immiſit furorẽ,quo Centauri,& Lapithæ in bella venerũt. ¶Antiquã geni.C.d.]Œneùs, Calydonis rex,de primitiis omnib⁹ numinibus ſacrificauit,excepta Diana,quæ irata aprũ immiſit:qui cũcta vaſtabat,donec à Meleagro occìderet̃.Cõceſſit aũt,ideo dixit,vt oſtẽderet minora numina,niſi impetrauerint nõ poſſe nocere.Sta.de Venere, Infandũ iratæ cõceſſit honorẽ. ¶Quod ſcelus aut Lapithis tantùm,aut Calydone merẽte?]Hęc eſt vera lectio:ſic & caſus prę cedit,vt vterq; abltũs ſit:nã ſi Calydona legas,vitiũ erit,nec ſenſus ꝓcedit.ſcelus autẽ ꝓ pœna poſuit:ab eo qđ p̃cedit id qđ ſequit̃:vt,Scelus expẽdiſſe merẽtẽ. ¶Quæ potui infelix.].i.nocẽs.Aut cõtrà,Sis felix.i.ꝓpitia:vt etiã dixim⁹ ſuprà. ¶Implorare.] Qđ vſquàm eſt,ac ſi diceret etiã humilia.Quod aũt Iuno vbiq; alieno vtij inducit̃ auxilio,phyſicũ eſt.Natura em̃ aeris,ꝑ ſe nihil facit:niſi aliena cõiuratione vẽtorũ.ſ.qui creãt nubes & pluuias. ¶Atq; moras tãtis licet addere reb⁹.]Oſtẽdit deos retardare,fata nõ penit⁹ tollere:vt,Decẽq; alios Priamũ ſupereſſe per annos.Quæ aũt dicit,etiã à Creuſa dicta ſunt:vt,Regnũq;, & regia coniux Parta tibi. ¶Sãguine Troia & Rut.dota. virgo.]Ambitioſam exœcrationẽ. ¶Nec face tã.] Tãtummõ. ¶Ciſſeis.] Regina Hecuba,filia(ſecũdùm Euripidẽ) Ciſſei:quẽ Enni.Ver. & Pacuui.ſequunt̃:nã Home.Dimãtis dicit.hæc ſe facẽ parere in ſomnis vidit,& Parin creauit,q cauſſa fuit incẽdij:ergo nũc hoc dicit taliserit Veneris part⁹:nã ſicut ꝑ Parĩ,Troia cõſumpta ẽ:ſic ꝑ Æneã,reliqæ Troianorũ. Cõparatio aũt iniurioſa:nã Veneri,Hecubã:Paridẽ,Æneæ:Helenã,Lauiniæ cõparat. ¶Iugales.] Cõiugales,matrimonio cõceptos.Idẽ ſimilis. ¶Fũeſtæq; iterum recidiua in Pergama.]Sic recidiuæ,vt Pergama.

Fratrias, (margin)

ASCENSIVS.

¶Talibus Æneadæ donis,dictiſq; Latini,Sublimes in equis redeunt,pacemq; reportant.Ecce autem Inachiis ſeſe ref.&c.] Docet lætos qdẽ rediiſſe Troianos,cũ donis,& pace optata:ſed Iunonẽ,q̃ tũc aberat,ægre tãtã ꝓſperitatẽ tuliſſe,cui⁹ orationẽ,quã ſecũ habuit,recitat. Dõa.aũt dicit ſic, ¶Donis] Propter equos. ¶Dict.]Nã pacẽ reportãt. ¶Fatis cõtraria.] Qui cõtrariis fatis naſcunt̃,ĩmortales inter ſe inimicitias exercẽt:cõfirmat ẽt deos fatis agi.Dolet igit̃,q; debuiſſent timere fata Iunonis Troiani:& nõ timuerũt: dolet qđ ſupiores euaſerint: & qdqd cogitare potuerit, vicerũt. ¶Medi.a.] Per gladios,& ꝑ igneis non extremos,ſed medios:qb⁹ nulla poſſunt eſſe grauiora ꝑicula. ¶At credo mea numĩa.] Nec feſſa ſum,ô diis:nec qeui ſaturata. ¶Mars ꝑdere gẽtem.] Ab exẽplis,iras ſuas accẽdit:& oſtẽdit,minores deos,ad plenũ ſe defendiſſe. Cõparat cauſſas,delicta,& ꝑſonas. ¶Vincor ab Ænea] Nomẽ ꝓpriũ,ꝓ cõuicio poſuit.q.d.ab vno eodẽq; inertiſſimo. ¶At licet amborũ pop.a.] Magnũ factioſe inimicitiæ cõſiliũ,vt diſſiparet ppl'os:quũ regũ cõcordiã nõ poſſet rũpere.Cõuertit̃ aũt ad virginẽ,veluti ipa cũ Ænea aliqd egiſſet.Hæc ille.

¶Ordo autem eſt . Æneadæ.i.ſocij,aut legati Æneæ:redeunt, ſup.cum talibus donis,& dictis Latini,ſublimes in eqs:& reportãt pacẽ.i.concordiã,& fœdus pacis cõſeruãdæ.Autem,pro ſed:ecce.q.d.p̃ter opinionẽ,& de repẽte:cõiux Iouis.ſ.Iuno:ſæua.ſ.ĩ Teucros,referebat ſeſe ab Argis Inachiis.i.ab Inacho olĩ nobilitatis:& ipa ĩuecta.i.dũ ĩuehebat̃,tenebat.ſ.tãq; dña,& ĩ ꝓpria regiõe exiſtẽs:auras.i.aerẽ lenẽ:& ꝓſpexit lõgè.i.ꝓcul aſpexit ex æthere,vſq; ab Pachĩno,ꝓmõtorio illo Siculo.i.Siciliẽſi:Æneã lętũ.ſ.de ꝓſpera legatiõe:& claſſẽ Dardaniã.i.Troianã,ad litt⁹ Italicũ applicitã:& videt,ſup.eos:iã moliri.i.cũ mole extruere:tecta.i.domos,& oppida,& fidere iã terræ:qđ pri⁹ nõ fecerãt,vñ,Semꝑ obuerterãt pelago ꝓras,& deſeruiſſe rates i.naues ſuas:ſtetit.ſ.impedita:qa fixa acri dolore:tum.i.deĩde. ipſa quaſſans.i.frequenter concutiens:in ſignũ vehementis iræ: caput.ſ.ſuũ:effudit pectore hæc dicta:heu,exprobrantis modo particula:ſtirpẽ.i.progeniem:aut radicem generis inuiſam:& heu fata Phrygõ,cõtraria noſtris fatis qa voluit ĩperiũ ſummũ, traducere in Carthaginẽ:qđ & feciſſet,niſi Romanũ obſtetiſſet. Num.i.nũquid quaſi dicat videt̃ quòd nõ:ipſi,ſup.Phryges:potuere occum- Ordo.

tuere occumbere.i.oppetere terrā:ſed ignobilius eſt,occūbere,
ſup.in cāpis Sygeis.i.Troianis,ad promontoriū,aut mare Sy-
geum.Nū ipſi capti potuere capi.ſ.omnes:aut ſic capi,vt null⁹
elaberet?Nū.i.nunquid:Troia incenſa cremauit viros?q.d.nō:
quod tn̄ debuit facere:ſed ipſi inuenêre viā per medias acies,&
per medios ignes:qđ propter Æneā dicit,qui de ſe dixit in.2.
Expedior,Dant tela locū,flāmæq; recedūt.& credo,quòd,ſup.
mea nūina.i.ptātes meæ diuinæ:iacēt tandē feſſa.i.defatigata:
& ita ego qeui:haud.i.nō:exaturata.i.ad plenū ſatura odiis:ſi-
cut Iuuena.dicit de Meſſala,quod laſſata viris:ſed nō ſaturata
receſſit.Cōmemorat aūt Iuno,q̄ pro exterminādis Troianis fe-
cerit,vt triſtius ſit nō effeciſſe,qđ indignata dixit in.1.Me'ne
incœpto deſiſtere victā,&c.Quin etiā.i.inſup:ego infeſta.i.per
nicioſa,& vim inferēs:auſa,ſup.ſum:ſequi.i.īſequi,aut pſequi,
per vndas,ſup.Troianos excuſſos:patria.ſ.ſua,& auſa ſumme
opponere ipſis pfugis:toto æquore.i.per totū æquor vbicūq;
fuerint:vires & cœli.i.aeris.& id pp̄ter vētos Æoli,& maris,
pp̄ter tēpeſtates abſumptæ,ſup.ſunt:in.i.cōtra,Teucros:quid
Syrtes,ſup.pfuerint mihi?q.d.nihil.quid Scylla?& quid Cha
rybdis vaſta.i.valde āpla,& capax:hoc eſt vtrūq; illud pericu-
lum maris Siculi:qđ pfuit mihi?q.d.etiā nihil:qa illi cōdunt,
ſup.in alueo Thybridis:optato.i.quē diu optauerūt:exiſtentes
ſecuri.i.ſine cura:pelagi.i.de periculis maris,atq; mei.i.de peri
culis,& malis,quę ego inferre poſſim.Vt aūt maior ſit indigna
tio,ipſam ſolā victā,ſicut in.1.exemplū oppoſitū ſumpſit à Pal-
lade:ita nunc capit à Marte,& Diana,dicens,Mars valuit pde-
re.i.interimere:immanē gentē.i.valde magnū,& ferocem po-
pulum:Lapithûm.i.Lapitharū, populorū Theſſaliæ,ad quorū
pugnā Bacchus cauſſas dedit:vnde in Georgi.Bacch⁹ & ad cul
pam cauſſas dedit.Ipſe genitor deûm, pro deorū.i.Iuppiter cō-
ceſſit Dianæ in iras.i.vt vexaret per irā,immittēdo aprū Caly-
dona:regionē illam antiquā.i.nobilē,& quæ cara eſſe debebat.
Quod ſcelus tantū.i.quā pœnā tantā:aut Lapithis,ſup.meren-
tibus:aut Calydone merēte:quaſi dicat neq; Lapithis merētib⁹,
neq; Calydone merēte:& tamē ad libitum illorū numinū con-
ceſſi.Aſt ego magna coniux Iouis:quæ infelix,quia nō effeci:
potui nil linqre inauſum.i.quod nō auderē:quæ verti memet.
i.meipſam,& propriā perſonā meā:in omnia.i.omnis conatus,
tam dignos,quàm indignos:vincor ab Ænea.q.d.ab vno viro,
& eo ex adulterio progenito,atq; patrię pditore:quod ſi expri
meret,dedecus eſſet Æneæ:quod nūc in laudē eius dicit:quòd
ſi mea numina nō ſunt ſatis magna:equidē.i.ego quidē,hoc eſt
certe:haud.i.nō:dubitē.i.verear:implorare.i.in auxiliū meum
ploratu illicere:quod vſquàm eſt.i.qdquid numinis ſit,vbicūq;
ſit etiā in inferno:qa ſi nequeo flectere ſupos,ego mouebo.i.ex
citabo,aut ſollicitabo:Acherōta.i.īferos,Acherōta colētes.Et ſi
dicat,ne inferos quidē poſſe,quū fata obſtēt:dicit eſto.i.vt cōce
dam ita eſſe:quòd non dabit.i.cōcedet,à fatis phibere.ſ.Troia
nos:regnis Latinis:atq; quòd Lauinia manet.ſ.Æneæ:ſed p in-
uidiā id nō dicit:coniux immota.i.immutabilis:fatis.ſ.id volēti
bus.At.i.ſed:ſaltē licet.i.licitū eſt:trahere.i.ptrahere:atq; adde
re rebus tātis,tam magnis,& tā lætis,ac felicib⁹ moras.At.i.ſal
tem:licet excindere.i.bello exterminare, pp̄los amborū regū.
ſ.Ænee,&

ſ.Ænee,& Latini:aut etiā Turni:ſed nō optat exciſionē populo
rum Turni:vn̄ poti⁹ dixero de populo Æneæ & Latini:vn̄ ſub-
dit,Gener,& ſocer.ſ.Æneas & Latin⁹:coeāt.ſ.in amicitiā,& fœ
dus:ac mercede ſuorū.ſ.ſubditorū:vt vtriq; excidant,ô virgo.
ſ.Lauinia:tu dotabere ſanguine Troiano & Rutulo:qa vtriuſq;
effuſionē,quaſi loco dotis afferes:& Bellona.i.dea belli:manet.
i.certe expectat te,vt.ſ.ſit:pnuba.i.auſpex:& p̄fecta nuptiis tu-
is:qbus ego p̄eſſe debeā:nec Ciſſeis.i.Hecuba, Ciſſei filia:&
Priami cōiux:p̄gnās.i.grauida olim:& fœta face.i.quæ ſe facē
ſomniauit parere,qua tota Troia incēderet:dū Parin geſtaret:
enixa eſt tātū.i.intantū:quantū.ſ.tu:aut tātùm.i.ſolūmodo,qa
etiā tu:ignes iugales.i.īcēdia patriæ,pp̄ter cōiugia facta:quin
idē part⁹,ſup.erit Veneri ſuus.ſ.pprius:quia per Venerē,Paris
Helenā rapuit,qui part⁹ fuit Ciſſei dos exitialis patriæ:& alter
Paris.i.ſimilis Paridi.ſ.Æneas,raptor Lauiniæ,Turno deſpōſa
tæ:vt paris Helenæ,q̄ Menelao nupſerat:& tædæ funeſtę.i.quę
ſint funeris cauſſæ,nō lætæ faces nuptiales,ſup.erūt:in Perga-
ma.i.mœnia Troiana:recidiua.i.iterū in interitū reciſura:aut,
re diuina.i.iterū,quaſi ad vitam.i.exiſtentiam,reditura.

PIERIVS.

Iam fidere terræ.] Antiqui pleriq; codi.ſidere terræ,legūt:vt
eo ſignificato,conſidere,ſæpe dictū:quod enim proxime futurū
videbatur iam actu eſſe ſibi pponit:ideoq; etiā illud eodem mo
do dictū,Moliri iam tecta videt.Priſc.tamen,fidere terræ,agno
ſcit:perinde ac illud etiam,Fidere nocti.¶ Odiis haud exatura
ta quieui.] In Oblōgo illo peruetuſto Vaticanæ bibliothecæ co
di.exatiata,legitur:præter differentiā,quam Corne.Fronto po
nit.vt,ſatiatus ventris,ſaturatus animi ſit.Contrà quem Fla.So
ſipater ita,ſaturitas,in cibo tantùm dicitur.In cæteris verò ſatie
tas.Sed Verg.Odiis haud exſaturata quieui:dixit,ſuperſtitioſa
nimirum vtriuſq; obſeruatione,quum & ſaturo,& ſatio:ſaturi-
tas,& ſatietas,ad omnes ſenſus ptinere.M.Tullij,Sallu.Colu-
mellæ,& aliorū authorū teſtimoniis cōprobetur,quæ ideo nō
appoſui,quod ea omnib⁹ in promptu eſſe ſatis ſciebam.¶ Toto
me opponere Ponto.] In anti.aliquod cod.exponere, habetur:
quaſi ipſa quoq; Iuno ſeſe piculis obiecerit.Sed, opponere, qđ
in pluribus habet,omnino melius:& conatū aduerſus Troianos
ingentē oſtēdit.¶ Quid vaſta charybdis?] Sunt quidem antiq.
cod.in quib⁹,dira charybdis,habeat.Sed,vaſta, longè decētius
dictum:idq; ex ſynępeia Catulli,Quæ Syrtis,quæ Scylla mihi,
quæ vaſta charybdis.¶ Quod ſcelus,aut Lapithis tantùm, aut
Calydone merēte?] Priſc.vbi non ſemper copulatiuas eoſdē ca
ſus ſibi adiūgere dixerit,teſtimoniū hinc citat:vbi ſcriptū agno
ſcat,Quod ſcelus,aut Lapithis tantùm,aut Calydona merentē.
Vtrūq; tamen melius,accuſatiuo,vel ablatiuo caſu,quibuſdā in
cod.inueniri:vt ſit,cōceſſit,verbū.Cui ſubiiciat per repetitio-
nem,Quod ſcelus,aut Lapithas tantùm,aut Calydona meren-
tem?Vel in modo cōſequentiæ(vt iam paſſim legitur)Qđ ſce-
lus,aut Lapithis tantùm,aut Calydone merente. ¶ Non dabi-
tur regnis eſto phibere Latinis.] In Medi.codi.ita legit, Non
dabitur eſto regnis prohibere Latinis:fortè mutatū ab iis,qui
tritimemerim breuem aufugiebāt.¶ At licet amborū populos
excindere regum.]In Med.cod.excidere, legitur.Sed,excinde
re,plus eſt.

Hæc vbi dicta dedit,terras horrenda petiuit: POETA
Luctificam Alectò Dirarum ab ſede ſororum,
Infernisq; ciet tenebris,cui triſtia bella,
Iræq;,inſidiæq;,& crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton,odere ſorores
Tartareæ monſtrum:tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſæuæ facies,tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis,ac talia fatur.
Hunc mihi da propriū virgo ſata nocte laborē, IVNO
Hanc operam.ne noſter honos,infracta've cedat
Fama loco,neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint,Italos've obſidere fines.
Tu potes vnanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos:tu verbera tectis,
Funereasq; inferre faces:tibi nomina mille,
Mille nocendi artes:fœcundum concute pectus:
Diſiice compoſitam pacem,ſere crimina belli:
Arma velit,poſcatq; ſimul,rapiatq; iuuentus.

SERVIVS.

Luctificā Alectò] Græcus
actūs.Hui⁹ declina.tres ca-
ſus vſurpam⁹:gtm̄ videlicet,
vt Alect⁹:ntm̄,& actm̄,vt A
lectò.¶ Odit & ip.pa.Plu.]
Venerationis eſt pr̄:nā furię,
Acherontis,& noctis, filiæ
ſūt.¶ His acuit vbis.]Inci-
tauit,& īſtigauit ei⁹ īſaniā.
¶ Propr.]Aut tibi aptū,aut
certe ppetuū īdefeſſū,vſq; ad
finē pducēdū:& ſciēdū furię,
nihil p p̄mio dari:qa p̄ſtat
hoc ipm furiæ,vt bella com
moueat:& vt dicat defēdiſſe
Iunonē.¶ Infracta.]Aut val
de fracta:aut,q̄ fuit an̄ hac
ſemp īfracta:vt in.12.Turn⁹
vt īfractos aduerſo Marte La
tinos.¶ Cedat Fama loco.]
Vincat.Cice.Loco ille mot⁹
eſt:quū ē ex vrbe depulſus.
¶ Ambire Latinū.] Ample
cti circùm retīere:nec ob am
bitū hoc dixit.Nā ambio,ad
illū dicim⁹:nō,ambio illū.
¶ Tu potes vna.a.]À maio
re,ad min⁹.¶ Verſare.]Ver
tere:& vſus eſt freq̄ntatiuo,
ad vim augēdā.¶ Tibi noīa
mil.] i.facies:vt,Et ſine noīe carp⁹.Mille aūt,ſecùndū Euripidē
ī cui⁹ tragœ-
ī cui⁹ tragœdia,dr̄ furias nō
e cvni⁹ ptātis ſed plimarū,ita
factū ſcđm neceſſitatē.ita Aſ
p.¶ Fœcūdū cōc.p.] Plenū
malitiæ efficacis.¶ Cōpoſi-
tā pacē.]Quā ſuprà Latinus
dederat.¶ Cr̄ia belli.] Cauſ
ſas:vt,Crimē amor veſtrū.

ASCENSIVS.

Hæc,&c.] Recitat qūo Iu
no ad furiā īfernalē deſcēdit,
& ab ea auxiliū petiit:eāq;
docuit qđ factū velit.Dona.
ait ſic,¶ Horrē.] Ex cā ma-
gnæ iracūdiæ vehemēter cō
mota.Deſcriptio aūt Alect⁹,
oſtēdit eā eē aptā tāto nego
tio.¶ Propr.] Ergo nō labo
rabis:qa nihil peto alienū à
te.¶ Da.]Nō p̄cat:ſed īpat,
vt ſit rō pſonarū.¶ Noīa.]
Per noīa,formas oſtēdit:in
quas cōuerſa ſe mutabat,qđ
poterat vocitari.¶ Fœcūd.]
Nocēdi artib.redūdās.Solli
cita aūt in cauſſa ſua,ſępi⁹ rē
cōmēdat:ordīatū aūt cōſiliū
eſt.Priò em̄ fœd⁹ vtēdū fuit,
vt via pateret ad bellū.¶ Se
re.] Vt ex ſatis alia,rurſus
fœcundæ pullularēt.¶ Ve-
lit.] Plus velle eſt,quàm cogi.Velit primò,deinde poſcit:& ſi
non detur,

non detur,rapiat.nã rapit,qui ſine iubẽtis authoritate inuadit. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Vbi.i.poſtquàm:Iuno,ſup.dedit.i.loquuta eſt hæc:ipſa horrẽda,quia inflata ira petiuit terras:& ciet.i excitat:Alectò.i.furiã:illam infernalem:luctificam.i.luctus facientem:ab ſede dirarũ ſororum.i.aliarũ furiarũ,quæ ſunt Megera,& Tiſiphõe:&,ſup.à tenebris infernis.i.ĩfernalibꝰ:cui.ſ.furię:& ſi dicaꝛ Alectoi,bella triſtia.ſ.aliis,vt matribꝰ,ſcd̃m Hora.car.j.Bellaqꝫ matribꝰ deteſtãda,&c.& iræ,& ĩſidiæ,& crimina.ſ.ſemina belli:aut crimina.ſ.ob q̃ fiũt bella:& iõ noxia.i.nociua,ſup.ſunt cordi.i.ad cor:hoc eſt voluptatis & curę.Et.i.etiã: ĩpe pr̃.ſ.inferorũ:Plutõ odit,& ſorores.i.reliq̃ furiæ odere: mõſtrũ tartareũ.ſ.Alectò:tot.i.in tã mľta ora:vertit,ſup.ſe:&,vt mõſtrũ dicaꝛ,tã ſæuæ facies,ſup.ſunt illi:& ĩpa atra.i.nigra,& ĩfeſta:pullulat.i.germĩat tot colubris,quos loco capillorũ fruticãtes hẽt:quã.ſ.furiã,Alectò:ꝑ ſe tã ꝑniciosam Iuno acuit.ſ.ad irã,his verbis:ac fatur talia hoc additũ puto,qa abũdat:ô virgo,ſata nocte.i.filia noctis.ſ.Alecto:da mihi hũc laborũ ꝓpriũ, vel,q tibi ꝓpriꝰ,& tuę naturæ cõueniẽs eſt:vľ,quẽ mihi ꝓpriũ.i.peculiarẽ:opto ita,vt nulli alteri eũ imptias:& da.i.impẽde mihi hãc operã:ne honos nr̃:ve,pro vel:fama,ſup.nr̃a:cedat loco in fracta.i.multũ fracta,& ĩ nihilũ redacta:qa nullꝰ me poſt hęc honoraturꝰ eſt,ſi ab Ænea vincor:vñ in.j.Et qſquàm numẽ Iuno.adoret.Præterea, aut,ſupplex aris imponet honorẽ.q.d. minime:neu.i.ne'ue:Æneadæ poſſint:ãbire.i.ãbiẽdo adlicere: cõnubiis.i.ad cõnubia,Latinũ,& obſidere finꝰs Italos(ab obſido,tertiæ cõiugatiõis)tu potes:arguit à facilitate:armare in ꝑlia fr̃es vnanimis.ſ.priꝰ,aut q debeat eſſe vnanimes(eſt aũt acctũs vnanimꝰs)& tu potes ꝟſare domos.i.familias:vt parẽtes, & liberos:maritũ,& vxorẽ:odiis ꝑ odia:tu potes ĩferre tectis.i. in tecta:& domos verbera.i.flagella:aut flagellatiões,& faces funereas.ſ.poſt ꝟbera noĩa.i.facies,& figuræ,q̃ variæ nominãtur,ſup.ſunt tibi mille:& mille artes nocẽdi ſunt tibi cõcutæ.i. cõprimæ,vt exeãt artes tuæ in opꝰ:pectꝰ fœcũdũ.ſ.artibꝰ nocẽdi,diſiice pacẽ cõpoſitã:ſere crimina.i.cãs,& ſemina belli:vt.ſ. iuuentꝰ velit:qd̃ aio fit,& poſcat:qd̃ ore,& verbo; rapiat ſimul arma:qd̃ manibꝰ fit,& exit ad opꝰ bonũ ergo auxeſin facit.

PIERIVS.

¶Tot pullulat atra.] In veteri.pleriſqꝫ co.pullulat ora,figurate poſitũ ĩuenias:quãuis,atra,magis placeat eruditis.Eſt & illud more quodã ſuo ſcriptũ ĩ Ro.cod.Pollulat ora colobris:cuius ſcriptiõis rationẽ alibi retulimꝰ.¶His acuit verbis]In ant. aliquot cod.dictis,legiꝛ.¶Laborẽ]Ro.cod.laborũ,legiꝛ:qppe hũc ex laboribꝰ tuis:ſed eloquutio nõ placet.Caſtior em̃ lectio, Hũc laborẽ.i.hãc operã,qd̃ expoſitiue ſtatim ſubiũgit.¶Tu potes vnanimꝰs.]In anti.pleriſqꝫ codi.vnanimos,legiꝛ:& vnanimis,vtrũqꝫ recte,ex ꝓba grãmaticorũ diſcipli͞a.¶Diſiice cõpoſitã pacẽ.]In ant.oĩbꝰ cod.quotquot legi,diſſice,ſ geminato,& vnico i,ſcriptũ obſeruaui:& hæc,& in aliis locis ea formatiõe, vt cõcitatiꝰ enũtiareꝛ,qd̃ in imperioſſus,in auſſus,in odioſſꝰ fieri ſolitũ à veterib.oñdimꝰ.¶Arma velit,poſcatqꝫ ſimul,rapiatqꝫ iuuẽtus.] In anti.qbuſdã co.legere eſt,Arma velit,poſcatqꝫ ſimul Troiana iuuentꝰ.qd̃ ſi admittẽdũ ſit,magnitudo rei,quã petit,demõſtrabiꝛ,ſi q placida nũc pace qeſcũt,& qbꝰ iã certa laborũ reqes ꝓmiſſa eſt,Arma velint poſcãtqꝫ ſimul.Quanqꝫ,poſito,velle,& poſcere,tumultuantiũ furorẽ oſtẽdat:addito,rapiatqꝫ.Nam & antiqua paraphraſis eſt,contra Troianos.

POETA

Exin Gorgoneis Alectò infecta venenis
Principio Latium,& Laurentis tecta tyranni
Celſa petit,tacitumqꝫ obſedit limen Amatæ,
Quam ſuper aduentu Teucrûm,Turniqꝫ hymeneis
Fœmineæ ardentem curæqꝫ,iræqꝫ coquebant
Huic dea cœruleis vnum de crinibus anguem
Conijcit,inqꝫ ſinum præcordia ad intima ſubdit,
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem,
Ille inter veſtes,& leuia corpora lapſus
Voluitur attactu nullo,fallitqꝫ furentem,
Vipeream inſpirans animam:fit tortile collo
Aurum ingens coluber:fit longæ tænia vittæ:
Innectitqꝫ comas,& membris lubricus errat.
At dum prima lues vdo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus,atque oſſibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Mollius,& ſolito matrum de more loquuta eſt,
Multa ſuper nata lachrymans,Phrygiisqꝫ hymeneis
Exulibus'ne datur ducenda Lauinia Teucris AMATA
O genitor?nec te miſeret natæqꝫ tuiqꝫ?
Nec matris miſeret,quam primo Aquilone relinquet
Perfidus,alta petens,abducta virgine prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledeamqꝫ Helenam Troianas vexit ad vrbeis?
Quid tua ſancta fides,quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa'petitur de gente Latini,
Idqꝫ ſedet,Faunique premunt te iuſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terram,quæ libera noſtris
Diſſidet,externam reor,& ſic dicere diuos:
Et Turno,ſi prima domus repetatur origo,
Inachus,Achriſiusqꝫ patres,mediæqꝫ Mycenæ.

SERVIVS.

¶Exin.]Ordinis aduerbiũ.¶Gorgoneis.] Sæuis peſſimis,à Gorgone.¶Tacitũ.] Pro tacite.¶Obſedit.] Bene,obſedit:quaſi q̃ ĩſidiabaꝛ.¶Curęqꝫ,iræqꝫ c.]Peruerſo ordine rñdit.nã ira,in Troianos eſt:& cura de nuptiis:& primò aduẽtũ Teucrorũ dixerat.¶Huic dea.] Figura hypbatõ nãqꝫ talis eſt.ordo huic,Dea vnũ anguẽ in ſinꝰ cõiicit:& vſqꝫ ad intima ſubdit ꝑcordia,q̃ ſunt loca cordi vicina, qbꝰ ſenſus ꝑcipiꝛ. Anguẽ aũt iniecit partẽ ſui.i.furoris.¶Leuia] Pulchra.¶Atta.nullo.] Sine morſu.¶Fallitqꝫ fu.]Iniicit furorẽ, ſine accipiẽtis ſenſu.Furẽtẽ aũt:vt furore teneaꝛ:nã non dũ furebat.¶Tęnia vittæ.] Tęnia,ẽ vittarũ extremitas.¶Vdo.].ſ.Veneno:hypallage in ſenſu veneno.Vdo,qd̃ eſt de vdo corpore:nãqꝫ ſerpẽtũ vda,ſunt corpora:adeo, vt quà eunt viã humore deſignẽt.¶Solito matrũ d.m.] Iracũde:nã hoc eſt de matrũ more:mixta aſperitate loqbaꝛ.nã pauloppoſt verò furore quatieꝛ.¶Exulibꝰ ne datur.] Propter diſſuaſionẽ ſignate loquiꝛ,exules vocãs eos, q ꝓpria regna,repetebãt.¶Ducẽda.] Abducẽda.¶Prædo.] Quaſi piratã ducit hoiem,diu in mari morãtẽ..¶At nõ ſic Phrygiꝰ.]Legiꝛ.& an'nõ:ſed hoc abſolutũ eſt:ſi aũt legeris,at,copulatiua ꝑticula eſt:ad'ornatũ ſolũ ꝑtinẽs:Hora.At ô deorũ qdqd ĩ cœlo regit terras, & humanũ genꝰ.¶Et cõſanguineo.]Filꝰ em̃ Veniliæ Amatæ ſororis.¶Si ge.externa petiꝛ de g.L.]De qualitate trãſit ad finẽ:nã vult Turnũ,extraneũ eſſe definiꝛ ꝑ callidã argumẽtationẽ:qa ĩpio Latini nõ ſubiacet,quũ oraculũ de Latis oĩbꝰ cauerit:poſtea ẽt huic occurrit Turnũ Græcũ eſſe,ab Acriſio ortũ cõmemorãs:ꝑ qd̃ duas res latẽter agit:nã dicẽdo originẽ cõſyderãdã,docet & Turnũ Græcũ eſſe ab Acriſio:Æneã Latinũ,à Dardano.¶Premũt iuſſa.] Vrgẽt in hoc,cõpellũt.¶Inachꝰ,Acriſiusqꝫ pa.] Danae, Acriſij regis,Argiuorũ filia,poſtqꝫ eſt à Ioue vitiata,pater eã intra archã incluſam ꝑcipitauit in, mare,q̃ delata,ad Italiã inuenta eſt à piſcatore cũ Perſeo,quẽ illic enixa fuerat & oblata regi:q eã ſibi fecit vxorẽ,cũ q̈ ẽt Ardeã cõdidit, à qb.Turnũ vult originẽ ducere.

ASCENS.

¶Exin Gorg.] Oſtẽdit qũo Alectò,qa ĩferiꝰ numẽ nihil rñdẽs,ſtatĩ iuſſa Iunonis exequuta ſit:q̃ ſciens,& cõcordiæ,& diſcordiæ,aptiſſimas eẽ mulieres potiſſimũ potẽtes,ſollicitat priò Amatã reginã.De qua re dicit Dona.ſic,¶Exin.]Ex eo momẽto Gorg.fuit,ea forma qua fingiꝛ Gorgõe.¶Tacitũ] Sine ſtrepitu:qm̃ in mœrore iacebat,quũ audiret filiã dãdam Æneæ:vel ipſa tacita,vt facilꝰ neſciẽti obtẽpet.¶Vnũ.] Quia vnũ,ad ꝑditionẽ pñtiũ arbitrata ẽ ſatis eẽ.¶Sinu.] Sinꝰ dr̃,q põt aliqd excipe, & tenere:vipeã aĩam: pulſa ſ.hũana.¶Fit lõgæ tæ.vit.] i.vitta.¶Exuli.ne daꝛ.] Nõ fuit vtẽdũ principio.Nã nec beniuolꝰ reddẽdꝰ erat,q eſſet pr̃:nec attẽtꝰ, q de re eẽt ſollicitus:nec docilis,quũ cãm ſciret. Incipit ergo à qõnib. deformãs negotiũ:& ita agit cũ marito,quẽ reuereri oportuit:vt ſuadere potiꝰ,qꝫ repẽdere videaꝛ. Sũt ergo argumẽta.Nullꝰ poſtulat:pr̃ ĩgerit,erit ĩ naui thalamꝰ filię,qñ daꝛ ei q ꝑpetuis erroribꝰ.dãnatꝰ ẽ.Oĩs vita duceꝛ ĩ fluctibꝰ.Nulla cõiugis gr̃a, nullũ decꝰ vxoris,quã pr̃ nõ tradidit,ſed abiecit nõ ãpliꝰ viſurã.Ergo,ñ,ꝓpagatio ſanguinis,ſed orbatio eſt:& domꝰ nr̃æ ſolitudo ꝑpetua.Antè aũt,geſta exẽpla ſunt ꝑfidiæ ipſorũ.Eſt aũt maximũ ſcelꝰ,rũpere fidẽ Turno. Rñſa deorũ ſunt,quũ maxima cautela cõſyderãda,quia implicita ſunt,& inuoluta. Hæc ille. ¶Ordo eſt.Exin.i.ex eo momẽto.i.ſtatim:Alectò ĩfecta venenis Gorgoneis.i.ſerpẽtib.quales Gorgones,ꝓ capillis hr̃e dñr,ꝑſertĩ Meduſa:petit.i.petiit,ꝑ ſyncopã,prĩcipio Latiũ,& celſa.i.ſublimia tecta,Latini tyrãni.i.regis:& obſedit limen tacitũ.i.ipſa tacẽs: aut obſedit tacitũ,ꝓ tacite:limẽ Amatæ.ſ.reginæ,cõiugis Latini:dixit:petit,pro petiit:per ſyncopã dici , propter verbũ,obſedit:quod præteriti eſt temporis:quod ſi legatur,obſidit,in præſenti;poſſet & petit,præſentis eſſe,quam.ſ.reginam Amatam: ardẽtem

ardētem.i.inflāmatā:ſup.i.de:aductū Teucrſim,ꝓTeucrorū:&
hymeneis.i.legitimis nuptiis Turni curæ:& irę fœmineę.i.qua
pl'imū fœminis dñari ſolebāt:coqbāt dea.ſ.Alecto:cōiicit huic.
i.in hāc.ſ.reginā Amatā:vnū anguē de crinib.ſ.ſuis:cœruleis.i.
cœrulei coloris.hn̄t em̄ furiæ.ꝑ crinib.colubros,quos in pectora
cōiiciūt:& qa curę & iræ ſerpūt ꝑvenas,& cōſumūt ſingula mē
bra ēt medullas,& ſubdit īſignū.i.ad ītima ꝑcordia,ī qb.ſ.ē paſ
ſionū ſedes,quo mōſtro.i.cuiꝰ mōſtri ſtimulo:pmiſceat.i. ꝑtur-
bet,& cōfūdat:oēm domū.i.totā familiā.Ille.ſ.anguis:lapſus.i.
labēs:īterveſtes & corpa leuia.i.plana & nō aſpa:vt ſunt mulie
rū corpa,voluiť.i.volubilitate ſua ꝓgrediť:nullo attactu.i.quaſi
nil attigēs:& fallit.i.circūuenit:furētē.i.ꝑ ſe īſanietē mulierē:in
ſpirās.ſ.ei:aīam.i.mētē,aut āhelitū vipereā.i.ſerpētinā,aut īgēs
coluber fit aurū tortile.i.ītortū,vt torq̄s,aut mōile collo.i.ꝑ col
lū,aut depēdēs de collo.i.& fit tænia.i.extrema pars lōgævittæ
i.faſciæ ābiētis caput muliebre:& īnectit comas.ſ.Amatæ,ī mo
rē vittæ,& ipſe lubricꝰ.i.facile elabēs,ꝓpter pīgue glabro corpo
ri īſitū vt in āguillæ cute:errat.i.diſcurrit:libere mēbris.i.ꝑ mē
bra eiꝰ:ac dū.i.donec:pr̄ia lues.i.nociua macula,ſeu īfectio ſub
lapſa veneno:vdo.i.devdo corpore manēte,ptētat ſenſus.ſ.Ama
tæ regīæ:atq; īplicat oſſib.ignē.i.ardorē furoris.Nec dū.i.& nō
adhuc:& animꝰ,ſup.eiꝰ nō ꝑcepit adhuc flāmā.ſ.furoris toto pe
ctore:ipſa regina.ſ.loquuta eſt,molliꝰ.i.leuiꝰ & mitiꝰ:de ſolito
more matrū:lachrymās mľta.i.multū:ſupˈnata.i.de negotio na
te:aut ꝓpter natā.i.filiā ſuā:& ſuꝑ hymeneis.i.nuptiis:Phrygi
is.i.cū Phrygio Ænea cōtrahēdis:& dicēs,ſup.ô genitor.i.ô La
tine,q pr̄ es:ne.i.an Lauinia.ſ.filia nr̄avnica,& regni hęres:dať
i.vis ne,vt deť nuptū Teucris exulib.i.à pr̄ia expulſis:nec miſe
ret te natæ.i.filiæ:nec tui,nec miſeret te mr̄is.ſ.filię tuæ:hoc eſt
mei(īqt Amata)quā.ſ.mr̄em:ipſe.ſ.quē noīare nō dignarer,ge
ner nr̄ Æneas pfidꝰ ꝑdo linq̄t prīo Aqlone.i.cū prīo veto,ꝓſpo:
petēs alta.ſ.maria:& hocvirgīe.i.filia nr̄a,q̄virgo ē abducta.At
(aptiꝰ eēt,an niſi ſit)at qd dicā:nō.i.nōne:paſtor Phrygiꝰ.ſ.Pa-
ris.de quo ī Achil.Sta.Soluerat Œbalio,claſſem de littore pa-
ſtor.Dardanꝰ,q ī pr̄ia ętate expoſitꝰ paſtor fuit.penetrat ſic Lace
dęmōa.i.Lacęnā,illā ciuitatē ī Spta:ſedAmyclis abſtulitHelenā
& vexit Helenā Ledeā.i.Ledę,ex Ioue filiā,ad vrbęsTroianas?
q.d.aptiſſi-
me:&Ꝫita docet,nō eſſe honeſtū filiāTroiāis tradere,
qa exulibꝰ:nec tutū,qa pfidis:nec licitū,qa cōtra fidē.vn̄ ſubdit
Quid,ſup.reputabiť poſt hac:fides tua ſancta.i.priꝰ īuiolata:qd
tua ātiqua cura tuorū.i.ſollicitudo quā habuiſti de tuis:& dex
tera.i.ꝓmiſſio fida data toties:Turno cōſanguineo.ſ.filiæ no-
ſtræ:qa genitꝰ eſt ex matertera eiꝰ.Et ſi dicat Latinꝰ fata veta-
re:ꝓbat,ꝙ nō:ſi bene ītelligant:qa & Turnꝰ externꝰ eſt cēſen
dus,quū ſit ab externis oriūdꝰ:& cōtrà Æneas释 internꝰ habēdꝰ,
quū ab Italis originē traxerit:dicit ergo,Si gener petiť Latinis
de gēte externa:& id ſedet.i.placet:& ea ſentētia firma eſt:&
iuſſa.i.mōita,& oracula Fauni parētis,ꝑmūt.i.cogūt te ad hoc:
eqdē.i.ego quidē reor oēm terrā,q̄ diſſidet.i.diuiſim ſita ē:exi-
ſtēs libera nr̄is ſcæptris.i.q̄ nō eſt ſub nr̄a ditiōe:eſſe,ſup.exter
nā:& diuos dicere.i.cēſere ſic.Et.i.inſup:ſi prima origo domꝰ.
i.familię:repetať Turno:Inachꝰ,& Acriſiꝰ,ſup.īueniant patres:
& Mycenæ mediæ.i.q̄ ſunt in pœnitiore pte regiōis, ſup.ſint
Turno patria.

PIERIVS.

¶Et leuia pe.lap.] In qbuſdā anti.cod.læuia corpora labſus,le
giť.Sed,pectora,receptū magis.¶Ac dū.] In co.aliquot anti.
at dū,legiť:miſſum verò faciovno ſublapſa veneno,qđ habeť in
Ro.co.quū,vdo,Ser.agnoſcat,cui reliq veteres co.adſtipulanť.
¶Toto ꝑcepit pectore.]In Ro.co.qđ minime diſplicet,toto cō
cepit pectore,legiť:& ſi plꝰ eſt,ꝑcepit.¶Exulib.ne dať ducēda
Lauinia Teucris.] In anti.exſulibꝰ,ꝑ xs,veterib.grāma.adſen
tiētib.ꝑterea totꝰ verſus in nōnullis co.anti.ita legiť,Exſulibꝰ
ducēda dať Lauinia Teucris.In.6.em̄ cubitatū eſt,vtrū Lăuini,
pr̄ia correpta poni debeat,eo loco.ita regna Lăuini Dardanidꝰ
veniēt:qđ nōnulli Latini,legere malūt.Siqs verò orationē abſ-
q;,ne,lāguere dixerit,poetaꝰ īpe tradit amatā initio molliꝰ lo-
quutā eē.Inemēdate verò cod.aliquot,exulibꝰ abducāda,legūt:
nā colliſionē eiuſmodi in pricipio Verg.nō admiſiſſet,q vel par
ciſſime,vel ferè nunquā eavtať,vel in medio,vbi plꝰ licētiæ eſſe
ſolet.Sed em̄ quātùm ꝑtinet ad ſyllabā,in.1.Promiſſa Lauini
mœnia.& paulopoſt,Regnūq; ab ſede Lauini.& à Tibullo,Añ
oculos Laurēs caſtrū Murusq; Lăuini.eſt pr̄ia nimirū breui po-
ſitū:& apđ Aſprū grāmaticū ātiquo co.Ducēda Lauinia,legiť.
¶At nō ſic Phrygiꝰ.]In aliquot cod.An nō habeť,Sed,At,ma
gis placet eruditis.

[His vbi nequidquàm dictis experta, Latinum POETA
Contrà ſtare videt: penitusq́ in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamq́ pererrat.
Tum verò infelix ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per vrbem
Ceu quodam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circùm
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia turba,
Impubeisq́ manus, mirata volubile buxum,
Dant animos plagæ. non curſu ſegnior illo
Per medias vrbeis agitur, populosq́ feroces.
Quinetiam in ſyluas, ſimulato numine Bacchi,
Maius adorta nephas, maioremq́ orſa furorem,
Euolat, & natam frondoſis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædasq́ moretur,
Eu ohe Bacche fremens ſolum te virgine dignum
Vociferans: etenim molleis tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choros, ſacrum tibi paſcere crinem,
Fama volat: furiisq́ accenſas pectore matres,
Idem omnes ſimul ardor agit, noua quærere tecta:
Deſeruere domos, ventis dant colla, comasq́:
Aſt aliæ tremulis vlulatibus æthera complent,
Pampineasq́ gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natæ Turniq́ canit hymeneos,
Sanguineam torquena aciem, toruumq́ repente
Clamat. [Iò matres audite vbicunque Latinæ, AMATA
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi iuris materni cura remordet:
Soluite crinales vittas, capite Orgia mecum.

SERVIVS.

[Sine more furit] Sine exẽplo. & hoc etiã cõtra decus eſt regiũ. [Lymphata] Percuſſa furore nympharũ: ſicut Ceritos à Cerere dicimus. [Turbo.] Catull⁹ hic turben dixit, vt hoc carmẽ: hic turbo, vñ turbinis facit. nã ſi turbõis, ſic erit à ꝓprio nomine. [Impubesq́ man⁹.] Aut multitudo puerorũ: aut à parte totũ poſuit: vt ꝓ manu, ipm puerũ ĩtelligas. [Simulato nu. Bac.] Talẽ patiebatur furorẽ: vt ſperaret ſe liberari, ſacra celebrare. Non eñ ipſa ſimulat, qđ eſt ſanorum: nã & pauloposſt dictur⁹ eſt, Alecto ſtimulis agitvndiq́ Bacchi. [Quo] Vt [Heu ohe bacche.] Vox bacchãtis eſt. [Tibi ſume Thyr.] Pro ſumebat: & ſunt ĩfiniti, pro indicatiuis. [Pãpineas ha] Pampinis tectas. [Incinctæ pel.] Nebridũ. ſ. pinũ ſuſtinet: facẽ pineã, vt fiebat in liberalib⁹. [Natæ, Turniq́ canit h.] Hic apte expreſſit dementiã: nã quũ cõſecrauit filiam Libero, hymeneũ canit ei⁹ ac turni. hymeneũ ãt, nũc carmẽ nuptiale dixit. [Toruum] Pro torue. [Iò] Vox clamãtis: & eſt tragic⁹ ſermo. [Piis animis.] .i. maternis. [Crinales vit.] Quę ſolarũ matronarũ erat: nam meretricib⁹ non debebãtur.

ASCENSIVS.

[His vbi, &c.] Docet conſtantẽ in Latino fuiſſe animũ, & dictis deorũ per audientẽ: in amata aũt non exaudita grauiorẽ fuiſſe furorẽ, vt facile agnoſcas, vir qd mulieri p̄ſtet. [Nihil aũt quũ Dona. habeam⁹ paucis, Ordinẽ cõſeq̃mur q tal' eſt. Vbi. i. poſtq́. Amata, ſup. expta Latinum. i. quæ fecerat periculũ, an poſſit mutare animũ Latini: his dictis. i. verbis p̄miſſis: nequidquàm. i. fruſtra, qa videt, ſup. eũ ſtare cõtrà. i. ob ſtare: q́, ꝓ &: vbi, ſup: malũ furiale. i. à furia immiſſi ſerpẽtis lapſum, ſup. eſt: penit⁹. i. oĩno: int⁹ in viſcera. i. ĩteriora p̄cordia amatę: & pererrat totã. ſ. mulierẽ. i. obſidet omnes vires ratiõis ei⁹: tũ verò. i. tũc maxime: & quaſi adverũ: ipſa ĩfelix excita. i. cõmota: mõſtris. i. furiis ingẽtib⁹: furit. i. bacchať: furens ſine more. i. modeſtia, aut ſine exẽplo: per vrbẽ immẽſam. i. valde magnã: exiſtẽs lymphata. i. quaſi lymphata: hoc eſt, ꝑcita, aut ꝑcuſſa, furore nympharũ: hoc eſt, à nymphis, quæ & lymphæ ſunt immiſſo. Qui eñ deas nudas viderint ĩcautas, crediti ſunt furore ꝑcuti (De vino aũt, aqs tẽperato, dicem⁹, qa dilutũ eſt, non lymphatũ) furit (dicit) per vrbẽ: ceu. i. tãquàm: turbo. i. lignũ in formã pilę obuerſæ: vulg⁹, trocũ putat: quũ aliđ ſit volitãs. i. velociter act⁹: quõdã. i. aliquãdo ſub ṽbere torto. i. ſcutica: aut etiã ſub flabello ex canape torto: quẽ. ſ. turbinẽ, pueri ĩtẽti ludo exercẽt. i. agitãt: circùm atria vacua. i. ſpatioſa, & nullis obſtaculis oppleta: ĩ gyro. i. circuitu magno: ille. ſ. turbo: act⁹. i. ĩpulſus: habena. i. ſcutica: ferť ſpatiis curuatis. i. quæ ꝑ circuitũ ꝑcurrit: turba. ſ. puerorũ iſcia. ſ. cauſſæ, qũo ſe in gyrũ agať: ſtupet & man⁹. i. multitudo: ĩpubes. i. impuberũ: mirata, ſup. ẽ: buxũ volubile. i. turbinẽ, ex buxo factũ volubilẽ: qa torno raſile buxũ. Et plagæ. i. ꝑcuſſiões. ſ. dãt turbini: aĩos. i. talẽ velocitatẽ, ac ſi aĩos hr̃et, niſi ſit pueri: dãt. i. accõmodãt: aĩos. i. totã intẽtionẽ plagæ. i. ꝑcuſſioni & flagellationi. Amata, ſup. regina, agiť ꝑ medias vrbes, & ꝑ pp̃los feroces: no ſegnior. i. nõ tardior, curſu illo. ſ. q in turbine dict⁹ eſt. Quinetiã i. inſup: ipſa euolat. i. ex vrbe velociter currit ĩ ſyluas: & hoc numĩe. i. ſacro furore: Bacchi ſimľato. i. ficto ꝑ ſimulationẽ (qa Bacchãtes muliẽres, corripiebanť bacchico furore) euolat, dicit, adorta. i. ſubtiliter, & iſidioſe aggrediẽs, mai⁹ nephas: & orſa. i. inceptãs maiorẽ furorẽ: & abdit. i. occulit: natã. i. filiã, mõtib⁹ frondoſis: quo. i. ideo, vt eripiat Teucris: & p̄cipue Æneæ: thalamũ. i. nuptias: & moreť. i. differat: tædas. i. faces nuptiales: fremẽs. i. cũ fremitu clamãs: ô Bacche, heu ohe: vox ẽ bacchãtiũ, q̃ ſic Bacchũ adloquũť: videť aũt Bacche dici, à poeta, vt apoſtrophem faciat: q̃ſi ſit fremẽs. i. cũ fremitu: dicẽs ad te, ô Bacche, heu o he. & vociferãs te ſolũ dignũ, virgĩe. ſ. tali: etem̃ ſumere. i. ſumebat: ibi i. in honorẽ tuũ: thyrſos. i. haſtas pãpinis ĩuolutas, & iõ molles. & luſtrare. i. luſtrabat. i. recẽſebat & circũſpiciebat: te. i. ꝑ te & furore tuo ꝑcita: choros ſ. Bacchãtiũ: & paſcere. i. paſcebat tibi, crinẽ ſacrũ. Aut ſic: etem̃ vociferabať virginẽ ſumere tibi mollis thyrſos: luſtrare te. i. ꝑ te, choros: & paſcere. i. nutrire tibi. i. in honorẽ tui, crinẽ ſacrũ: aut, paſcere crinẽ ſacrũ tibi. Aut demũ ſic. etem̃ fama volat Amatã ſumere, &c. & idẽ ardor. i. eadẽ vehemẽs cupido: agit ſimul oẽs matres accẽſas pectore. i. ĩ pectore, furiis. Quęrere. i. ipſe q̃rebãt noua tecta hoc ẽ deſeruere domos. ſ. ꝓprias: & dãt colla & colla & comas vẽtis: vt. ſ. diffundãt: vñ ĩ. 1. Dederatq́ comã diffũdere vẽtis. Aſt. i. ſed: aliæ. i. quædã ex ipſis: cõplẽt æthera. i. ſummũ aerẽ vlulatib. tremuľ qa à tremẽtib⁹ factis: & ip̃æ ĩcinctæ pellib⁹ nebridũ. ſ. gerũt haſtas pãpineas. i. pãpinis, q̃ ſũt frõdes vitiũ, ĩuolutas: hoc ẽ thyrſos. Ip̃a. ſ. regĩa, & caput bacchãtiũ Amata, exiſtẽs feruida: ſuſtinet. i. ſeorſũ tenet: ĩter medias. ſ. matrõas: pinũ flagrãtẽ. i. ardẽtẽ facẽ ex pinu: ac canit hymeneũ. i. carmẽ nuptiale, natę: & Turni torq̃ns. i. reuoluẽs, aciẽ ſãguineã. i. ocľos ſãguineos: & clamat repẽte toruũ i. torue. Iò, ẽt vox Bacchãtis: ô mr̃es Latinæ: vbicũq́, ſup. eſtis: audite ſiqua. i. aliq̃ gr̃a Amatę. i. mei, q Amata dicor ĩfelicis. i. diſſortũatę: manet animis, ſup. vr̃is: piis. ſ. ĩ me aut piis. i. mr̃nis: hoc eſt, ſi cura iuris mr̃ni. i. quod mamr̃es hñt ĩ liberos, ꝓ qb. tot ſuſtinuerim: remordet, ſup. cõſciẽtias vr̃as. Soluite vittas. i. retiola & faſciolas: crinales. i. qb⁹ crines implicanť: & capite mecũ Orgia. i. ſacra Bacchi, q̃ diſſolutis crinib⁹ furentiũ ſimiles agebant mulieres.

Ordo,

PIERIVS.

[Turbo.] Turbonẽ, ait Soſipr̃ Ca. à Vergi. vocari, q apud Tib. turbẽ eſt. Nãq́ agor, vt ꝑ plana cit⁹ ſola ṽbere turbẽ, vt obiter locũ ẽt apud eũ ſidicem⁹, eſſe ṽò q paſſim, hic turbẽ dici debere putẽt: qa & hõ, & tẽpeſtas, & buxũ, eodẽ poſſint ntõ ꝓhiberi. Sed hoc ſtulte dictũ, aiũt nõnulli. Nã alij ſic diſtĩguũt. vt turbo, turbonis, ſi ꝓpriũ ſit hoĩs nomẽ, cuiuſmodi apud Cor. Ta. ĩuenias. turbinis, ſi ꝓcellã voluerim⁹ exprimere: aut in eo, ĩqt Ply. noĩando, q ẽ ĩ luſu puerorũ. Sed Cæſar de analogia. 2. turbonẽ, nõ turbinẽ, ẽt ĩ tẽpeſtate dici debere, ait: vt caro, caronis: nõ vt hõ hoĩs. [Habena.] In ãti. aliquot co. habenis, nũero multitudĩs. ſed, habena, magis placet. [Stupet] Sũt q legãt, ſup ĩſcia turba. ſed eĩ ĩ Med. & aliquot aliis ãti. co. legere ẽ, ſtupet ĩſcia ſupra ĩpubesq́ man⁹: q́q́ &, ĩpubis, recte, quorũ neutrũ Priſ. excludit. [In ſyluas.] In co. nõnullis ꝑuetuſtis legere eſt, ĩ ſyluis ſimulato noĩe Bacchi: vt Euolat, abſolute ponať: &, ĩ ſyluis, res gerať. Sed em̃ prior lectio mihi caſtior vr̃, rẽq́ magis augere numinis vi ĩtercedẽte, niſi noĩe eo mõ ſcriptũ ſit, quo Fon⁹ ĩ legib. 12. tabu. [Adorta ne. ma. orſa fu.] In ãti. qbuſdã exẽ. adorſa, legiť, vti ſupi⁹ ẽt obſeruatũ. Præterea ẽt ĩ Ro. co. Maiorẽ exorſa furorẽ: abſq́ ꝑticula copulatiua hr̃. [Eu ohe Bac. fr.] Sũt ĩ, Eu ohe, q vnã tm̃ adſpirationẽ notẽt: eãq́ ĩteriiciãt ĩter vltĩas vocales duas. Sũt q ẽt dictuãt ĩ medio, duab. hĩc ĩde vocalib. adnotatis Euhoe. Sũt q ẽt dictionẽ ĩcipiãt ab adſpiratiõe, Heuhoe apud Cari. vna tm̃ ĩ medio ſita adſpiratiõe ſcribiť, euhoe. Sanè apđ nos, œ, ex oi diph. Gręca factũ ẽ. Nã qđ illi, ὕδι: nos, Eũœ, dicim⁹. Demoſth. ĩ orone cõtra Cteſiphõtẽ, βάκχιχοιρ τί ἐπιφθίχμο ἐστὶ τὸ ἐυοι. q̃re poti⁹ eũœ. ſpõdeũ eẽ dicẽdũ. Hora. 2. car. Eũœ recẽti mẽs trepidat metu. & alibi, Eũœ Bacche ꝑcor. Catul. Eũœ Bacchãtes, Eũœ capita ĩflectẽtes. [Te luſt. choro.] In pleriſq́ vete. co. cũ Ro. & Med. legiť choros: nõ tñ diſplicet, choro. [Domos.] In cod. aliquot ãti. domus, forma đcli. q̃rtę, niſi mutatũ ſit, o, ĩ u, vt ſacerdos dei Brotõtis. In ãti. marmore ĩ ęde ſcti Martini ĩ mõtib. [Iò mr̃es au. vbicũq́ La.] Sũt q ex Priſ. legãt, vbi q́q́: atq́ ita ĩ Medi. & ãti. oĩb. co. Vaticanę bibliothecę egere eſt. Verba ṽò Priſc. ponere nõ pigeat, & mr̃es audite vbiq́q́ Latĩę: ꝓ, q̃cũq́. Põt tñ hæc, & ibi, ꝓ vbicũq́ accipi. Atq́ ego crediderĩ ex hac Priſ. ꝑaphraſi ſuprà dictionẽ ſcripta crediđiſſe mľtos: vbicũq́, ꝓ vbiq́q́, reponẽdũ eſt: atq́ ita legitima ſublati dictione, adulterina inſertam.

[Talem inter ſyluas,inter deſerta ferarum POETA
Reginam Alectò ſtimulis agit vndique Bacchi.
Poſtquàm viſa ſatis primos acuiſſe furores:
Conſiliumq́ omnemq́ donum vertiſſe Latini:
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros:quam dicitur vrbem
Acriſioneis Danae fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto:locus Ardea quondam
Dictus auis,& nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit.tectis heic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alectò toruam faciem,& furialia membra
Exuit,in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat,induit albos
Quum vitta crines,tum ramum innectit oliuæ:
Fit Chalybe Iunonis anus,templiq́ ſacerdos,
Et iuueni ante oculos his ſe cum vocibu offert.
[Turne tot incaſſum fuſos patiere labores? ALECTO
Et tua Dardaniis tranſcribi ſcæptra colonis?
Rex tibi coniugium,& quæſitas ſanguine dotes
Abnegat,externusq́ in regnum quæritur hæres,
I nunc,ingratis offer te irriſe periclis,

SERVIVS.

[Acuiſſe furores] Vt ſuprà Quam Iuno his acuit dictis, ¶ Cõſiliumq́,omnemq́ domum vertiſſe Latini] Quod habuerat, vt filiam dando Æneæ,bella remoueret:quę ſignificauerat fumus augurij. ¶ Acriſioneis Danae.] Patronymicum, idem eſt: nam filiam Acriſij, ſignificat:non,Acriſiõeis colonis. Sola enim venerat:nõ cum colonis. ¶ Præcipiti delata noto.] Vt diximus ſuprà, Intrà arcam. ¶ Magnum tenet ardea nomen.] Bene adluſit.nã Ardea,quaſi ardua, dicta eſt.i.magna,& nobilis:quanquàm Iginius in Italicis vrbibus,ab augurio auis ardeæ,Ardeam, dictam velit. Illud nanq́ Ouidi.in Meta.fabuloſum eſt:incenſam ab Hannibale Ardeam: & in hanc auem,eſſe conuerſam. Sciendum tamen Ardeam, per antiphraſim dictam:quòd breuitate pennarum,altius non volat.Luca. Quod auſa volare Ardea ſublimis pennæ confixa natãti. ¶ Membra Exuit.] Bene exuit:nam dij quum volunt videri, induunt ſe corporibus,propter mortalium oculos:nã incorporei ſunt. ¶ Albos Quũ vitta.] Ideſt etiam albas vittas. ¶ Ramum innectit oliuæ.] Aut coronam accipit:aut ramum adligat vittis:quod aperte in.8.oſtendit.Et vitta comptos voluit prætẽdere ramos. ſuprà etiã præferimus,manibus vittas. ¶ Iunonis anus,templiq́ ſacerdos.] Iunonis templi,anus ſacerdos. ¶ Fuſos patiere labores?] Prob⁹ De temporum connexione, libellũ cõpoſuit:in quo docet,quòd cui debeat accommodari:ex quo intelligimus hanc,quã facit Arduam eſſe connexionem. Nã patiere,futuri temporis eſt:fuſos verò,participij eſt præteritum:Dicit autem patieris:vt tot tui labores fundantur incaſſum,vel in irritum cadant. Incaſſum autem,tractũ eſt à caſſibus. i.retibus. ¶ Trãſcribi.] Tradi.ſermo autem hęc,tractus eſt de pecunia.Nã ſcribi, eſt dari:Hora. Scribe decennario,non eſt ſatis adde cicutæ. Reſcribit verò, qui reddit:Hora. Dictantis quod tu nunquàm reſcribere poſſis. Terentius,Argentum illud denuo ſcribi iube Phormio. ¶ Quæritur hæres.] De iure traxit,

Ardea.

Tranſcribere
Scribere
Reſcribere.

Tyrrhenas î ſterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placida quum nocte iaceres,
Ipſa palàm fari omnipotens Saturnia iuſſit,
Quare age, & armari pubem, portiſq; moueri
Lætus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces, pictaſq; exure carinas.
Cœleſtum vis magna iubet. rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

re traxit, vt non generum, ſed hæredem, diceret: nam per cóemptionem, facto matrimonio, ſibi inuicem ſuccedebāt. ¶ Tyrrhenas î ſterne.] Vt, I, ſequere Italiā ventis. ſanè notū eſt bello multum potuiſſe Tyrrhenos: & fuiſſe præcipue infeſtos Latinis: vt, Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina. ¶ Hæc adeò tibi me.] Addidit authoritatem: quia ſcit anui credi difficile. Adeò autem, valde. ſ. iuſſit: vt Terē. Adoleſcentē adeò nobilem. ¶ Lætꝰ.] Alacer, feſtinꝰ. Nā lætari nō poteſt, qui perdebat vxorem: ſicut ſuprà in. I. Vela dabant læti. ¶ Flumine pulchro] Vt ſuprà, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. ¶ Cœleſtum vis magna iubet] Aut per definitionem, ipſa Iuno eſt vis deorum, aut per augmētum ſuaſit: primò, per ſe: ſecundò, per Iunonem: poſtremò, per vim omnium deorum. ¶ Turnum experiatur.] Contra ſe, quem pro ſe probare non potuit. ¶ Sentiat tandem.] Sentiat, contra quem pro ſe laborantem non probauit.

ASCENSIVS.

¶ Talem inter, &c.] Poſtquàm Alectò reginam, in furorem verterat, vt quæ ex ſexu imbecilliſſima erat, aggreditur Turnū ex ætate, & conditione: quia amatorē, faciliter furore concuſſibilem: ſed quo id facilius faciat, induit vultus ſacerdotis Iunonis. De qua re Dona. ſic, ¶ Induit] Bene Iunonis ſacerdotis perſonam ſumit, vt maiore authoritate loqueretur. Pulchre autē dixit, exuit, & induit, veluti quum veſtitus, permutationem facimus. Exuimus enim noſtrum: &, induimus alienum. Abne-

Exuo. Induo. gat cum tantis periculis, & vxorem, & dotem quæſieris. ¶ Externuſq; in regnum.] Dicit omnia quæ hominem fortem ad regnum mouere poſſint. Dat præterea vincendi fiduciam, aſſerendo Iunonem affuturam: cui cauſſa diſplicebat. Addidit meritū, ne ſi cūctaretur, firmato arctiore fœderis vinculo ſuperare non poſſet. ¶ Ipſa palàm fari.] Habet emphaſim, ipſa. q.d. quæ omnia poteſt: quæ tuæ cauſſæ fauet. ¶ Tibi.] Contrà, meritum laborum irriſio. Tibi: qui male geſta, poſſis tua propria fortitudine corrigere. Tibi: ſuſcepto iam genero. ¶ Me.] Sacerdotem ſuam, templi cuſtodem, cuius fidem noſſet. ¶ Phrygios.] Quaſi dicat imbelles, & inertes. ¶ Pictas.] Nam luxurioſos hæc pictura denotat. ¶ Cœleſtū vis] Ergo debet audacꝰ fieri. ¶ Rex ipſe.] Qui te fefellit, cuius imperium tua defenſione ſeruaſti.

Ordo. Hæc ille. ¶ Ordo autem eſt. Alectò, furia illa infernalis: agitundiq;. i. ex omni parte: reginam. i. Amatam: talem. i. tali furore, qualis dictus eſt: percitam inter ſyluas, & inter deſerta ferarū. i. inter loca deſerta ab hominibus, ſed habitata à feris: agit (dicit) ſtimulis Bacchi. i. qualibus Bacchantes, in furorem inſtigari ſolent: poſtquàm dea triſtis. ſ. Alectò: viſa eſt, ſup. ſibi acuiſſe, ſatis primos furores, & vertiſſe conſilium & omnem domū Latini: ipſa tollitur. i. aufertur: hinc. i. ab hac domo Latini: aliis fuſcis. i. ſubnigris, & obſcuris: ad muros. ſ. vrbis: Rutuli. ſ. Turni, audacis, animoſi: quam vrbem, videlicet Ardeam: Danae Acriſioneis. i. Acriſij filia, dicitur fundaſſe colonis. ſ. ſuis: quū. ſ. grauida, ex Ioue, & à patre, archa aquis expoſita, illuc annataſſe: vnde dicit, delata. i. de Argis illuc allata: Noto. ſ. vento: præcipiti. i. præcipitanter impellente. Locus dictus eſt quondā, Ardea aui. i. ab aue: & Ardea, manet nunc magnum nomē. ſ. vrbis Arduæ: ſed fortuna fuit. ſ. quòd nomen Ardeæ, ciuitati Arduæ, imponeretur ab Ardea. Turnus carpebat iam hic in altis terris: nocte nigra. i. obſcura: dum neq; crepuſculum, neq; diluculum eſt: ſed media nox: vnde addit, quietē mediam, quæ. ſ. ad mediū ferè noctis, ſolet eſſe media. Alectò exuit faciem toruam. i. terribilem, & ſæuam, qualis furiam decuit: & membra furialia. i. furiæ apta: &, ſup. transformat ſeſe, in vultus aniles. i. anui conuenientes: & arat. i. ſulcat, & corrugat: frontem obſcœnā. i. obſitam ſitu: & fœdam: rugis. i. laxis, pellibus extantibus: &, ſup. induit: crinꝰ albos. i. canos: cum vitta. i. redimiculo ſacerdotali: tum

li: tū. i. inſuper: ipſa innectit ramum oliuæ. & fit. i. apparet eſſe Chalybe: anus. i. vetula, ſacerdos Iunonis: & tēpli. i. ſacerdos templi Iunonis: & offert iuuēi. ſ. Turno, ſe ante oculos: cum his vocibus. i. verbis: Turne patiere tot labores fuſos, ſupp. eſſe i. vt fundātur, incaſſum. i. in vanum: & patieris tua ſceptra transſcribi. i. tradi: colonis Dardaniis. i. à Troia ꝓfectis, & à Dardano ortis. q.d. id merito nō fecerꝭ, quū tamen fiat, quia rex. ſ. Latinus: abnegat tibi coniugiū ſ. Lauiniæ: & dotes quæſitas. i. partas: ſanguine. ſ. tuo, hoc eſt ſudore bellico, aut conſanguinitate, vt iure conſanguinitatis eas habeat: loquitur autem de regno, quod in dotem cedat, hæres externus, quæritur in regnum. O irriſe. i. qui irriſus es: aut qui irrideberis: î nunc, offer. i. obiice te: periclis, pro periculis: ingratis. i. quæ rē ingratam afferant, niſi obſtiteris. Aut potiꝰ per ironiam dicit, vt ſit ſenſus, quòd Turnus, vt Lauiniam obtineat: pro Latinis bella geſſerit cum Hetruſcis, & ſanguine ſuo dotes acquiſierit: quia vitæ periculum ſubiit. i. ergo irriſe, offer te periclis ingratis. i. vnde nullam gratiam conſequaris, ſed potius irridearis: î. i. vade (& tacitam prohibitionem includit huiuſmodi iuſſio) ſterne acies Tyrrhenas. i. Hetruſcas, apud Tyrrhenum mare: tege Latinos pace. i. quam eis cum Hetruſcis peperiſti. Ipſa Saturnia. i. Saturni filia, Iuno omnipotens, quia omnipotentis coniux: iuſſit palàm me fari tibi: hæc adeò i. oīno: quū iaceres. i. requeſceres: quare. i. qua de cā: qa. ſ. ipſa, q̃ ops eſt, iuſſit: age (adhortandi aduerbium) para, exiſtens lætꝰ, pubem armari: & moueri portis in arma. i. exercitiū armorū: &, ſup. aggredere, aut propelle (nam, vt Troianos, exurere iubeat, non eſt veriſimile) duces Phrygios. i. Troianos, qui conſedere. i. ſedem ſimul cœperunt, animo reſidēdi: flumine pulchro i. ad flumen pulchrum. ſ. Tyberim: & exure claſſes pictas. q.d. non ad bellum inſtructas, ſed ad delicias ornatas, vt molles indicet Phrygios. Magna vis cœleſtum, pro cœleſtium. ſ. aut ipſa Iuno, aut tota manus ſuperorum: iubet, ſupple vt id facias, & vt ipſe rex Latinus ſentiat, & experiatur tandem Turnum, ſcilicet te in armis: ni. i. niſi, fatetur dare. i. quòd concedit coniugium: & parere. i. obtemperare: dicto. ſ. deorum; aut dicto. i. pacto, & conuento inter vos.

PIERIVS.

¶ Conſiliumq;, omnemq; domum vertiſſe Latini.] Præterea mus quod in pleriſq; codicibus eſt, Conſilium, non enim id placet: legitur etiam, euertiſſe: ſed hoc quoque minus proprium. ¶ Locus Ardea quondam Dictus auis, & nunc magnum tenet Ardea nomen.] Antiqui aliquot codices legunt, locus Ardua quondam, vt non temere dictum à Seruio ſit. Bene adluſit, nam, Ardea, quaſi Ardua, dicta eſt. Eſt & pro, tenet: manet Ardua nomen, in Mediceo, & aliquot aliis antiquis codicibus. ¶ Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.] Codices nonnulli peruetuſti legunt, Iam media nigra: vt vtrunque ſit noctis epitheton, alterum temporaneum, alterum proprium. In aliis inuenio, Iam media nigram. Sed vulgata lectio magis placet. ¶ Alectò toruam faciem, & furialia membra Exuit, in vultus ſeſe transformat aniles.] In veteribus aliquot codicibus legere eſt, furialia membra Exit, & in voltus ſeſe transformat aniles. In aliquot aliis, quod minus placet, Exuit & vultus: abſq; in. Sed illud mihi adridet, vt figuratum magis, Exit & in voltus. Quanquam non improbo, Exuit: cuius antitheton ſubiunctum ſtatim videam, Induit albos cum vitta crinis. ¶ Rex tibi coniugium, & quęſitas] In antiquis aliquot codicibus non habetur, &: ſed id librarij negligentia, & enim eo loco poſitum addit verſui grauitatem. ¶ Tyrrhenas, i, ſterne acies.] Veteres aliquot codices legunt, Tyrrhenas & ſterne: vt, Theſtylis & rapido. Sed, i geminatum, verbum longè venuſtius & elegantius. ¶ Et dicto parere fatetur.] In codicibus aliquot antiquis parere iubetur, legere eſt: quod non ita receptū mihi videtur.

SERVIVS.

POETA Hæc iuuenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim
TVRNVS Ore refert. Claſſeis inuectas Tybridis vndam,
Non, vt rere, meas effugit nuntius aures:
Nec tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, veriq; effœta ſenectus
O mater curis nequidquàm exercet, & arma

¶ Hæc iuuenis vatem irridens] Caluit, quia iuuenis. Hora. Non ego hūc ferrem calidus iuuenta, cōſule Plāco. ¶ Victa ſitu.] Senectus temporis longinquitate, ex qua naſcitur ſitus. ¶ Veriq; effœta] Caſſa veritatis. ¶ O mater.] Irriſionis eſt, nō honoris. ¶ Falſa formidine.] Quia vatem. Nam eam defendebat à bellis; ſi non ętas ſaltem religio ſacerdotij. ¶ Exarſit in iras.] Communis ſermo habet, Ardeo illa re: ſed figuratiꝰ, Ardeo illam rem, dicimus. & eſt ſpecialis Cornelij eloquutio. ¶ Oranti] Loquenti: vnde etiam, oratores dicimus. ¶ Tremor occupat artus.] Vicinitate, ſcilicet furię. Nā tremor, furoris eſt. ¶ Tantaq; ſe facies apit.] Semoto anili

anili vultu, quem finxerat: & quò ſe induerat: ſicut ſu-prà in.1.de Venere, Et vera īceſſu patuit dea. ¶Gemīos erexit crinibus anguis.] Similes. Nam omnes, dicit erexiſſe: non duos. ¶Verberaq; inſonuit] Pro, verberibus inſonuit, ideſt per verbera. ¶Rabido.] Habitum futuræ orationis oſtendit. ¶Reſpice,] Multi hæc diſtīguūt, & ſuperioribus iungunt: vt ſit ſenſus, Reſpice eam quā dicis, falſa deludi formidīe. ¶Ad hæc adſum.] Ideſt ad regū arma, & ad bella. Quo modo ergo dicis, quòd ſup-fluo, his inſerar rebus, ad quas véni? Alij, Reſpice ad hæc, legunt: vt ſit quaſi de-monſtrantis, Reſpice bella, & lethum gero. ¶Facem iu ueni coniecit.] Satis conſyderate, facem iuueni iniecit: quæ citò exardeſcit, & deſi-nit: ſupràverò, Amatæ ſerpē tem iniecit: quòd in mulieri

Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi diuûm effigies, & templa tueri:
Bella viri, pacemq; gerant, queis bella gerenda.
[Talibus Alectò dictis exarſit in iras. POETA
At iuueni oranti ſubitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaq; ſe facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunct antem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angueis,
Verberaq; inſonuit, rapidoq; hæc addidit ore.
[En ego victa ſitu, quam veri effœta ſenectus ALECTO
Arma inter regum falſa formidine ludit,
Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum:
Bella manu, lethumq; gero.
[Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro POETA
Lumine fumanteis fixit ſub pectore tædas.

bus, ſemper viget venenum. ¶Atro Lumine.] Atri luminis tædas: vt, Pulchra faciat te prole parentē. Atro autem lumine, fu-riali inferno: aliâs autem, ratione caret. ¶Sub pectore] Vbi fellis locus eſt.i.iracundiæ.

ASCENSIVS.

¶Hæc iuuenis, &c.] Docet animoſum Turnum verbis, vt pu-tauit Chalybes non annuiſſe, quòd indecôrum putarit à fœmina pſuaderi: quod Alectò, quę ſe pro Chalybe gerebat, animad uertens, & ægre ferens, furiales vultus induit: & ſe furiam confeſſa, geminos in illum anguis iniecit, quibus in furorem act⁹ eſt. Vnde quæ pauciſſima habemus Donati, verba ſunt, ¶Iuuenis] Non mirum, ſi iuuenis, mulierem, & anum, in re bellica cō tempſit. ¶O mater.] Irriſio eſt aperta. ¶En ego victa ſitu.] Peius non potuit obiurgare metuentem, quàm in illum regerere quæ protulerat. ¶Bella manu.] Quaſi dicat contra illud, Bella viri, pacemq; gerant. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Iuuenis, ſcilicet Tur-

Ordo.

nus; irridens, ideo irridens, quia iuueni: hæc.i. ad hæc, eius di-cta: vatē, ſcilicet Chalyben, ſacerdotem Iunonis: refert viciſſim ore, ideſt expreſſa voce: non per viſionem ſolā, ſicut Alectò for-ſan loquuta erat, quia aliter noctu videri non poterat: nam, vt viſiones interiores fiunt, ita & auditiones: viciſſim ſic orſa, ideſt ſermones exorſos. Nuntius, ideſt annuntiatio, ſeu nūtium, aut (reuera) nuntius nūtians: claſſis, ſcilicet externas: inuectas vn-dam Tybridis: nō effugit meas aures: vt rere, ideſt opinaris ipſum effugiſſe, ideſt bene audiui, licet aliter putas. Et ita videtur Poeta hoc figmēto, rem phyſicam expreſſiſſe: vt, ſcilicet ſub noctem, cura recurſauerit: & quæ interdiu timuerat, noctu appa-reant: ne finge mihi tantos metus, ideſt ne putes, quòd ꝓpter-ea vſq; adeo formidem, vt cœpto deſiſtam: nec Iuno regia, quia regnorum dea: aut ſuperum regina, eſt immemor noſtri: & ita non patietur me expelli: ſed, ô mater, ſenectus victa, ideſt obſi-ta: ſitu, ideſt mucore, turpiq; lanugine, ideſt quæ ſe à ſitu, & ſordibus, vindicare neſcit: & effœta veri, ideſt quæ delirat, nec qd-quàm veri ampli⁹ in ſe habet, exercet te: nequidquàm, ideſt fru-ſtra, curis: & ludit, ideſt illudit: te vatem, ideſt quum ſis vates: falſa, ideſt deceptoria, aut inani formidine: inter arma regum, ideſt quæ reges tractare decet. Cura, ſupple ſit, aut eſſe debeat tibi: tueri, ideſt contemplari: effigies diuûm: & templa diuûm, id eſt diuorum: & permitte, ſupple, vt viri gerant.i. adminiſtrent, & procurent bella, & pacem: queis, ideſt quibus: bella gerēda, ſupple ſunt. Alectò exarſit in iras, ideſt ſuccenſa eſt furore, talibus dictis. At ſubitus tremor, occupat, ideſt inuadit, iuueni orā-ti, ſcilicet Turno, ſic ore lo-quenti: artus, ideſt membra: oculi, ſupple eius: diriguere ideſt rigide, & inſtanter, in diuerſa infixi ſunt: nihil ta-men videntes, vt furioſis fit: Erynnis.i. furia, ſibilat tot hydris, ideſt ſerpentib⁹, ſeu anguibus: & tanta, ideſt tā magna, & immanis facies, ideſt factura, ſeu figura cor-poris ipſius: aperit, ideſt manifeſtat ſe: vt, ſcilicet ille trepidaret: tum, ideſt déinde: ipſa torquens, ideſt inuoluēs: lumina flammea, ideſt ignitos, aut quaſi inflammatos oculos: reppulit, ideſt reie-cit: à ſe, ſcilicet Turnum: cūctantem, ideſt hæſitantem præ ſtupore: & quærentem, ideſt molientem: dicere plura, ideſt multa: & ipſa ere-xit, ideſt excerpendo dire-xit in Turnum. Anguis geminos, ideſt duos, æquales: crinibus, ideſt capillis ſuis: & inſonuit, ideſt ſonare fe-cit: verbera, ſcilicet quæ furiæ geſtant: & addidit hæc, ſcilicet ſequentia verba: ore rabido, ideſt furioſo. En, ideſt vide: an, ſup-ple ego (vt dicis) ſim, ſupple illa: quam ſenectus victa, ideſt ob-ſita: ita, vt ſe abluere nequeat: ſitu, ideſt immundo mucore, ex negligentia cultus collecto: & effœta veri, ideſt quæ omne ve-rum enixa eſt, nec quidquàm retinuit: ludit, ideſt illudit, falſa formidine inter arma regum: reſpice, ideſt attende, quæ ſim, & an ad me bella regum nihil pertineant: ego adſum ab ſede ſo-rorum dirarum, ideſt reliquarum furiarum, hoc eſt ab inferis adueni, & gero manu, ideſt in poteſtate habeo: bella, & lethū, ideſt mortem: reſpice ergo ad hæc:, vnde videtur id ſignificare quibuſdam indicijs. Ipa effata, ideſt eloquuta ſic: cōiecit iuueni, ideſt in iuuenem, qui idoneus eſt: ad incendium facem, ideſt in cendium irarum: & fixit ſub pectore, ideſt in præcordiis eius: tædas fumantis, ideſt fumātes: atro, ideſt furiali inferno, & nociuo lumine.

PIERIVS.

¶Claſſis inuectas Tybridis vndam.] Romanus codex, Porcius, & aliquot alij veteres, legunt, Tyberidis alueo. Sed, vndam, pleriq; malunt. ¶Bella viri, pacemq; gerant.] In antiquis omnibus codicibus quotquot habui, gerent, futuro tempore ſcri-ptum obſeruaui: quod multo magis placet, quia ex affirmatiuo modo, ſententia videtur abſolutior: ſi, gerunt, malueris, ſententia definitiua eſt, ex morum conſuetudine. ¶Subitus tre-mor occupat artus.] In antiquis aliquot exempla. ſubitò, aduerbium eſt: ſed epitheton receptius. ¶Diriguere oculi.] In Romano cod. & in quibuſdā aliis, ſcriptū eſt, Deriguere, per de, ſignificat verò (vtcunq; legeris) induruere, quod eſt inſaniæ ſignū. Inde apud Plau. in Menec. interrogat medicus eum, quem inſa-nū eſſe credebat, Solent'ne tibi vnquàm, oculi duri fieri? ¶Tū flammea torquens Lumina.] In Romano codice, fumea. Sed e-nim hæc, flammea, lectio caſtior: niſi velimus ad pineam facem adludere, quam intorſerit: quæ alibi eodem modo circunſcribitur à Vergilio, Nec fumea tædis lumina. Nam & Ouidius, & eum ſequutus Claudianus, fingunt furias etiam facem geſtare. & inferius Vergilius ait, Sic effata facem iuueni coniecit, & atro Luminæ fumantis fixit ſub pectore tædas. Sed vtcunq; hęc accipiantur, placet hæc de oculis dictum, vt in.5. Lumina flammea: non ſine codicum varietate legi diximus. ¶Rapidoq; hęc addidit ore.] In Romano, & paucis aliis, rabido, legitur per b. ¶Falſa formidine ludit.] In Roma. codi. falsò, aduerbialiter ſcriptum eſt. Sed longè melius, falſa formidine; vt obiecta per verba eadem eludat.

SERVIVS.

¶Fremit.] Cum clamore depoſcit: bene autē, amens. Quia in tempore quieuerat. ¶Scelerata inſania belli.] Nihil enim tam inſanū, quàm deſyderare id, per quod poſſis perire. ¶Virgea ſuggeritur.] De viminibus, vel virgis facta: vnde eſt, Flamma validior. ¶Coſtis.] Coſtis autem, laterib⁹. & bene antiquum reſpexit morem. Nam ollas non ſu-ſpendebant, ſed poſitis circūcirca ignem adhibebāt. Coſtis, ideſt lateribus. ¶Furit intus aquai Fumidus amnis.] Nec immerito. Nam poteſt eſſe & alterius rei amnis: vt, Fluuius vidit liquoris. Hanc autem diereſin, Tucca, & Varus fecerunt. nam

Olli ſomnum ingens rupit pauor, oſſaq;, & artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor,
Arma amens fremit, arma toro, tectiſq; requirit:
Sæuit amor ferri: & ſcelerata inſania belli,
Ira ſuper: magno veluti cum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni,

Exultantq; æſtu latices, furit intus aquai
Fumidus, atq; alte ſpumis exuberat amnis,
Nec iam ſe capit vnda, volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem,
Se ſatis ambobus, Teucriſq; venire, Latiniſq;.
Hæc vbi dicta dedit, diuoſq; in vota vocauit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.

nam Vergilius ſic reliquerat, Furit intus aquæ vis Fumidus, atq; alte ſpumis exuberat amnis. quod ſatis aſperum fuit. ¶ Nec ſe iam capit vnda.] Melius quàm ſi diceret, Nec vas iam vndam capit. ¶ Ergo.] Quia ſic incenſus eſt. ¶ Polluta pace.] Vel ſua, vel Troianorum. ¶ Indicit.] Signate, verbum bellicum poſuit. ¶ In vota vo.] Quia nuncupatus votis bella ſumebat. ¶ Hunc decus egregiũ

egregium formæ mouet.] Dauni, & Turni.ſ. Decꝰ: nã hoc dicit, alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus mouebat ad bellũ. nã hoc eſt, animis audacibꝰ implet. Affectiõe ſui iniicit oĩbus magnanimitatem.

ASCENSIVS.

¶ Olli ſomnum, &c.] Docet Turnum excuſſum, ſomno & furore percitum, arma requiſiuiſſe: & ilicò, principibus iuuentutis expeditionem ad

Hunc decus egregium formæ mouet,atq; iuuentæ,

Hunc ataui reges,hunc claris dextera factis.

nem ad Latinum iniũxiſſe, & omnem apparatum belli iterea inſtruxiſſe. Vnde Donatus dicit ſic,¶Magno veluti.] Ornatus poeticus,in parabolis ſimilitudinibus maxime conſiſtit.¶Polluta pace.]Aliter enim aduerſus ſocerum moueri non debuit.Præterea impellebatur à furia.¶Primis]Ductoribus,vt cauſſam ſcirent.¶Certatim.]Amor maximus, & fauor in Turnum oſtenditur.Hæc ille.¶Ordo eſt. Pauor ingẽs rupit.i.interrupit:olli.i.tunc illi.ſ.Turno:de quo ſuperior ſermo habitus eſt:ſomnũ,& ſudor ruptus.i.porrò ruptus,aut porrò erumpens ſeſe:toto corpore.i.per totum corpus:perfudit oſſa,& artus.ſ.Turni:& ipſe amens.i.captus mente: fremit.i. cũ fremitu expoſcit,arma:& requirit arma toro.i. in lecto adhuc exiſtens:aut,quia amens,putauit etiam in toro arma eſſe: aut, de gladio intelligit,quẽ ſub capite reponere ſolebãt:vt de Deiphobo in.6.viſum eſt. & requirit arma tectis.i.per tecta : amor i.cupido,ferri.ſ.habendi:ſæuit.i.crudeſcit:& inſania belli ſcelerata.i.quæ cum ſcelere ſæpe fit,ſæuit:& ira,ſup.ſæuit : ſuper.i. déſuper:veluti quum.i.quando : flamma virgea. i. virgis ſiccis nutrita:ſuggeritur.i.ſubminiſtratur,ſup.cum magno ſonore.i. ſtrepitu:coſtis.i.lateribus:aheni.i.vaſis ærei,vt cacabi,aut lebetis:vndãtis.i.ebullientis:& latices.i.aquæ:exultant.i.extrà frequenter ſaliunt:æſtu.i.propter feruorem.Et amnis fumidus aquai.i.inundatio aquæ bullientis,& vaporem,ac fumum emittentis,furit intus:& exuberat.i.vbertim exundat, alte ſpumis. (Sic legit Petrus Crinitus,cuius verba ſunt, libro De honeſta diſciplina.18.ca.2.Fabius Quintilianus lib.inſtitutionum.1.ad Marcellum Victoriũ:vnde,pictai veſtis(inquit)& aquai, Vergi.doctiſſimus vetuſtatis inſeruit:ſed illud,aquai,inſerũt è nouis codicibus,indiligentes,imprudẽteſq; librarij:proq; eo ſubdiderunt,aulai:cum veteres omnino codices:& ille imprimis, quem ex Gallia,Poggius in Italiam aduexit, aquai, retineat. Fuit autem cauſſa librariis,adulterinam vocem pro vera ſubiiciendi:quòd nuſquàm apud Vergilium legerant,aquai,quũ aulai:& pictai,legiſſent:Aulai in medio libabant pocula Bacchi. Et alibi,Diues opum,diues pictai veſtis,& auri. Sed ego cogitans, non ab re factum eſſe:vt in eandem lectionem meliuſculę fidei codices conſpirent: cœpi curioſius indagare an vſquàm apud Vergilium potuerit eſſe aliquando hæc vox. Nec enĩ pauca quorundam inſcitia,vel immutata hactenus,vel detracta ad notauimus.Inueniſſe autem mihi videor,vel in Seruianis quidem commentariis ad ipſum,vt nihil præterea dubitari debeat.Verſus igitur Vergiliani ſic in libro Æneidos.7.legũtur, Sæuit amor ferri,& ſcelerata inſania belli Ira ſuper magno veluti cum flamma ſonore Virgea ſubgeritur coſtis vndantis aheni,Exultantq; æſtu latices,furit intus aquæ vis,Fumidus , atq; alte ſpumis exuberat amnis.Quo autẽ loco legimus aquæ vis, legendum eſt,aquai.ad hunc modum,Furit intus aquai, Fumidus,atq; alte ſpumis exuberat amnis.Cuius me lectionis,Honoratus Seruius admonuit, qui diereſim eſſe hæc factam dicit, quòd ſi quis codices Seruianos paulò meliores nactus fuerit, facile in his,aquai,comperiet.Nam& in péruulgatis ferè ſic habetur.Hanc diereſim,Tucca , & Varus fecerunt.nam Vergili⁹ aliter ſcripſit.Quæ enim ſit hoc loco diereſis,niſi illud aquai reſtituatur? Quin& hoc ipſum in Perſiano interprete(qui Cornutus dicitur)inuenias,quum Ennianũ hoc exponit,Lunai portum pretium eſt cognoſcere ciues.Lunai (inquit)dictum eſt ſecundùm antiquam declinationem,ſicuti Vergilius,Furit intus aquai.Quod etiam Benedictus Philologus(quum de Vergiliana emendatione ad eum ſcriberem)comprobauit:vir vnus ætate noſtra,qui de omni antiquitate ſit optime meritus,quum in ea illuſtranda,atq; excolenda,aſſiduo ſtudio,ac mirifica diligẽtia incumbat.Hæc ille.Angelus quoq; Politianus idem ſentire videtur,

videt,licet obſcure,nã capi. 43.ĩ Miſcellaneis,dicit, Et quod nunc mẽdoſe legitur, aquai,quaſi dicta : pro quo nunc legitur , aquæ vis .) Quod ſi quis adhuc legere volet, ordo erit:Et vis.i.violentia:aquæ.ſ.bullientis:furit.i.ęſtuat,intus:atq; amnis fumidus.i.curſus : aut gurges aquæ fumantis, exuberat.i.ſupérabundat:ſpumis.i.per ſpumas:alte.i.in altum. Nec vnda capit iam ſe.i.non amplius ſe continere poteſt intra ahenum:vapor ater.i.exhalatio fumoſa,volat ad auras. Ergo, quia ſic æſtuat Turnus:ipſe indicit.i.intus iubet:primis.i.principibus iuuenum:iter.i.profectionem,& expeditionem ad regem Latinum:polluta pace.i.quia pax polluta erat:& iubet arma parari,& Italiam tutari.i.defendere contra externos:& detrudere hoſtem finibus.i.limitibus Italiæ:& dicit,ſe venire ſatis.i.ſufficientem,vt ſit nomen:aut ſufficiẽter ambobus.ſ.Teucris,& Latinis:vbi.i.poſtquàm:Turnus,ſup.dedit hęc dicta:& vocauit diuos in vota Rutuli.i.populi ipſius,exhortantur ſeſe in arma:certatim.i.cum certamine,& ęmulatione glorię:quia decus egregium formæ,atq; iuuentæ.ſ.Turni:mouet hunc. i. quenuis ex Rutulis:& ataui.ſ.Turni:reges.i.maiores ei⁹:mouent.i.inſtigant:hunc.i.quenuis alium:& dextera.ſ.Turni:claris factis.i.qua clara facinora edidit:mouet,ſup.hũc.i.alij, adliciuntur in bella,illecti gratia,formoſitatis Turni:alij,generoſitate:alij,virtute eius.

PIERIVS.

¶Olli ſomnum ingens rupit pauor.]In Ro.cod.& in quibuſdam aliis legere eſt,Illi ingens ſomnũ rumpit pauor. Sed vulgata lectio venuſtior habetur:&, Olli, agnitum à Grãmaticis. ¶Oſſaq; & artus Perfudit toto proruptus corpore ſudor.]Et hæc,Perfundit,eodem præſenti tempore.Alibi enim adnotauimus rem geſtam per præſentis temporis formam enarrari,maioris eſſe vehementiæ,niſi putare voluerimus,n,illud in antiquis fuiſſe accẽtus notam.Præterea ſunt vetuſti codices,in quibus,præruptus,legatur:ſed,proruptus,omnino melius. ¶Furit intus aquai Fumidus,atq; alte ſpumis exuberat amnis.]Sanè Seruius,aquai:repoſitum à Tucca,& Varo aſſerit:quũ Vergilius,Aquæ amnis,ſcriptum reliquiſſet:vt in vulgatis eſt Seruij Commentariis,quòd an ſit fide dignum,alij viderint.Nam Probus Valerius,quum Vergilium quatuor locis tantùm,'diezeuxi vſum,ex æ,diph.in a,& i.aſſeueret:vnum ex his recenſet,Furit intus aquai.In antiquis verò codicibus omnib⁹ quotquot verſare contigit,Furit intus aquæ vis : ſcriptum animaduerti:neq; tot codices temere conuenire crediderim . Præterea ſi Vergilius vſquàm varietatis amator fuit,in hac præcipue cõparatione eam affectaſſe videtur.Aquam enim efferueſcentem dicere quum velit,modis circiter ſenis eandem ſententiam variauit.Mira eloquentiæ vis,& ſermonis copia,vbertaſq; facundiæ vere redundantis,dum enuntiatur,Vndantis aheni, Exultant æſtu latices,furit intus aquæ vis,Fumidus,atque alte ſpumis exuberat amnis,Nec ſe iam capit vnda , volat vapor ater ad auras.Quocirca quum veteres codi.aquæ vis,legant:& vnũ plus mẽbrum in hac varietate,neq; id indecôrum acquiratur,ſi aliter quàm,aquai,legendum ſit (Valerio enim libenter ſuas partes integras relinquo)eo modo Vergilium crediderim ſcriptum reliquiſſe.Præterea ita habetur in Seruij Commentariis manu ſcriptis,quæ mihi Petreius Zancus iuuenis,vtraque lingua optime peritus,legenda dedit:quanuis vulgata,Aquæ amnis,habeant.¶Hunc decus egregium formæ mouet , atq; iuuentæ.]In codi.aliquot antiquis,iuuenta,legitur.Sed omnino melius,decus formæ:&,decus iuuentæ,legere . ¶Hunc claris dextera factis.]In Mediceo codice,clari facti,ſcriptum eſt,cum paraphraſi,virtutis. Sed melius videtur,claris factis : vt ſit hypallage,pro,dextra clara factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,

Alectò in Teucros Stygiis ſe concitat alis,

Arte noua ſpeculata locum,quo littore pulcher

Inſidiis, curſuq; feras agitabat Iulus.

Heic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo

Obiicit,& noto nares contingit odore,

Vt ceruum ardentes agerent:quæ prima malorum

Cauſſa fuit:belloq; animos accendit agreſtes.

Ceruus erat forma præſtanti,& cornibus ingens,

Tyrrhidæ pueri,quem matris ab vbere raptum

Nutribant,Tyrrhuſq; pater cui regia parent

Armenta,& late cuſtodia credita campi:

Aſſuetum imperiis,ſoror omni Syluia cura,

SERVIVS.

¶Arte noua.]Dolo.¶Speculata locum,quo littore.] Pronomen pro nomine ponitur, non pro nominibus: vnde modò,noue,inter duo nomina, vnum pronomen poſuit.nam recte, quo loco diceret:& ſemel hoc tãtùm fecit.¶Inſidiis, curſuq; agitabat.] Nam inſidiis circũuenimus,& agitam⁹. ¶Canibus rabiem.]Studiũ mutauit in rabiẽ. ¶Noto odore.]Ceruino . Solent enĩ ita inſtitui.Hora.Venatic⁹, ex quo Ceruinam,catulus pellem latrauit in aula.¶Malorum cauſſa fuit] Hoc eſt, Et primę reuocabo exordia pugnæ.¶Animos agreſt.] Plus eſt , quàm ſi agreſtum diceret animos.¶Et cornibus ingens.] Et ad præſtantem formam pertinet,& ad magnitudinem cornuum . ¶Tyrrhidæ pueri.] Tyrrhei filij:&(vt diximus ſuprà)adludit ad nomẽ. nam Tyrrheus,dictus eſt paſtor: apud quem Lauinia peperit.¶Cui regia parẽt Ar.] Magiſtrũ hunc pecoris vult fuiſſe,& ſaltuarium:nã hoc eſt,Et late cuſtodia credita campi.Magiſter autem pecoris eſt,ad quẽ omnia pertinent animalia . Cice. nominat hominem,quem magiſtrum pecoris eſſe dicebat.¶Syluia.] Bonũ puellæ ruſticæ nomẽ formauit.

¶Pectebatq;

Ordo. Tyrrhe⁹. Syluia.

¶Pectebatq; fe.] Quadrupedem: vt, In latus, inq; feri. ¶Manſim patiens.] Patiẽs illius rei, dicimus: vnde apparet vnum u, cauſſa metri eſſe detractum. ¶Menſę herili.] Noue dixit: nam herum, non niſi dominum, dicimus: niſi fortè ideo dixit, quia dat ei humanum ſenſum, vt imploranti ſimilis. ¶Errabat ſyl.] Paſcebatur: vt, Mille meę Siculis errant in montibus agnæ. ¶Ipſe.] Ideſt ſua ſponte. ¶Secundo Deflueret.] Secundo.i. cum aqua: vnde & aduersò dicimus, contra aquam, Nã ideo deflueret, dixit: &, ſecundo: quia eius curſus, poſt natantem videtur. ¶De⁹ abfuit.] Alectò, deum dicit: ſicut de

Numen. Venere, Deſcendo, ac ducente deo. nam (vt diximus) numina, vtriuſq; ſex⁹ vidẽtur: ideo, quia incorporea ſunt, & quod volunt, aſſumunt corpus: vt autem, deum dicamus, pro dea, hoc non aperte ponit: ſed in ſubauditione. ¶Erranti.] Licet enim certum eſſet feriturum: tamen bene, errãtem, dixit: quia non vſq;quaq; ſemper certus eſt ictus. Hora. Nec ſemper feriet quocunq; minabitur arcus. ¶Perq; ilia vénit arundo.] Hoc ile, & hæc ilia, facit. hinc & Iuuenalis ait, Vis frater ab ipſis ilibus. nam quod Marulus Mimographus dixit, Tu Hectorem imitaris, ab ilio nunquàm recedis: quũ de guloſo diceret. Adluſit ad ciuitatis nomen: nam, ab Ili debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ ſtatim mortem afferre nõ poſſunt, vt bonum rediret: vt eſſet cauſſa bellorũ, ſi ſtatim periret: aut ipſe ceruus, aut vulneris author lateret.

Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,
Pectebatq; ferum, puroq; in fonte lauabat:
Ille manũm patiens, menſæq; aſſuetus herili,
Errabat ſyluis, rurſusq; ad limina nota,
Ipſe domum ſera quanuis ſe nocte ferebat.
Hunc procùl errantem rapidæ venantis Iuli
Commouẽre canes, fluuio quum fortè ſecundo
Deflueret, ripaq; æſtus viridante leuaret.
Ipſe etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore
Aſcanius, curuo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaq; multo,
Perq; vterum ſonitu, perq; ilia vénit arundo
Saucius, at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitq; gemens ſtabulis, quæſtuq; cruentus,
Atq; imploranti ſimilis, tectum omne repleuit.

rhide.i. Tyrrhei, magiſtri armentorum liberi, & Tyrrheùs pater. ſ. eorum: cui armẽta regia parent.i. cuſtodiæ, & gubernationi deputata ſunt: & cui cuſtodia cãpi eſt credita late.i. per latum circuitum: nutribant, pro nutriebant: aſſuetum imperiis i. domitum: & Syluia ſoror ſ. Tyrrhidarũ: & filia Tyrrhei ornabat om̃i cura.i. ſollicitudine: cornua, ſup. eius cerui: aut cui⁹ cerui cornua ſyluia ſoror ornabat: intexens.i. redimens, ſup. ea: ſertis mollibus.i. ex herbis, & floribus: & pectebat ferum. i. qui natura ferus erat, aut quadrupedem: ſicut equum ligneum, ferum vocauit in 2. In latus, inq; feri curuam compagibus aluum. (Non eſt autem Latinum, pectinare: quo vtuntur imperiti.) & lauabat, ſup. ipſum, in fonte puro. Ille patiens manũm, pro manuum: & aſſuetus menſe herili.i. heri, ſeu domini ſui Tyrrhei: errabat. i. libere diuagabat, & paſcebatur ſyluis: & ipſe, hoc eſt per ſe, nullo cuſtodiẽte, nec dirigente: ferebat ſe domum ad limina nota, quanuis nocte ſera.i. quanuis aliquando ad ſeram vſq; noctem expectaretur. Canes rapidæ.i. veloces Iuli: venantis commouẽre.i. excitauerunt ad curſum, hunc. ſ. ceruum: errantem.i. paſcentem: procùl. ſ. à domo Tyrrhei: vt non debeat putari domeſticus, aut manſuefactus, quum. ſ. ipẽ ceruus: deflueret.i. deorſum flueret: fortè riuo ſecundo.i. defluente, & cum defluxu eius: & quum leuaret æſtus, ripa viridante.i. virente: & virides herbas habente. Ipſe etiam Aſcanius, ſuccenſus amore eximiæ laudis, qualem putauit tam præſtantem ceruum figere, direxit ſpecula. i. ſagittas: cornu.i. arcu cornu, in extremis habẽte curuo.i. incuruato. Nec deus.i. ſecundùm Donatum, euentus: ſecundùm Seruium autẽ ponitur pro dea. ſ. Alectò: quia numina, habent vtriuſq; ſexus participationem: & pro dea, poteſt dici deus: vt pro Iunone, aut Alectò, hoc loco: & pro Venere, in. 2. Deſcendo, ac ducente deo abfuit. Imò abfuit.i. auxilio fuit: dextræ. ſ. Aſcanij: errantis.i. neſcientis, qualem ceruum feriret: putantis videlicet, ſyluẽſtrẽ eſſe. & ita error eſt in Aſcanio, aut dextræ erranti.i. qui alioq; errasſet: & arundo.i. ſagitta arundinea: acta.i. directa: vénit ꝑ vterum, & per ilia, ſup. cum multo ſonitu.i. ſtridore. At.i. ſed: quadrupes. ſ. ceruus: ſaucius.i. vulneratus: refugit intra tecta nota: & gemens, ſucceſſit ſtabulis: & cruentus.i. cruore perfuſus, atq; ſimilis imploranti. ſ. auxilium: replebat omne tectum.i. totã domum Tyrrhei: queſtu.i. querela. Rarum eſt queſtum, ꝓ querela, ſingulariter repperiri: in pluralibus autem, datiuo, & ablatiuo facit queſtubus, non queſtibus: quod à queſtu, & quæro, deducitur.

ASCENSIVS.

¶Dum Turnus, &c.] Docet nunc ſemina, ſeu elementa belli, à furia ſeminata: quę quidem fuerunt vulnera ceruo Tyrrhei, magiſtri armentorum regis, illata ab Aſcanio, procurãte furia. Super quem locum hæc habemus Donati. ¶Animos agreſtes.] Excitauit eos primum, qui facilius excitari potuerunt, propter imperitiam, & feritatem. ¶Errantem.] His verſibus ponit excuſationem Aſcanij. ¶Deus] Ideſt euentus, qui humanos act⁹, aut implet, aut deſerit. ¶Nota.] Quorum humanitatem diu cõprobaſſet. Hæc ille.

Ordo. ¶Ordo eſt. Interea, ſup. dum Turnus implet Rutulos animis audacibus, Alectò cõcitat ſe alis Stygiis i. infernalibus: in Teucros.i. volat ad Teucros, animo nocendi: ſpeculata noua arte.i. noua inuentione, & verſutia: locum quò pulcher Iulus agitabat, ſup. littore: feras inſidiis.i. per inſidias, & curſu. Ser. vult littore, poſitum pro loco: vt ſit ſpeculata locũ, quò littore: pro quo loco: ſed ſi conſtruatur, vt præmiſimus, nõ ſit tanta licentia, nec enim rite dixeris, locum, quo loco: nã relatiuum pro antecedente, non cum antecedente ponitur, niſi ꝑponatur. dic ergo, ſpeculata locum in littore quo: aut ſpeculata locum, quo in littore agitabat.i. venabatur feras: inſidiis.i. plagis inſidioſis: & curſu.i. perſequutione: virgo Cocytia. i. infernalis: à Cocyto, fluuio infernali, ſic dicta.i. furia Alectò: obiicit huic canibus rabiem ſubitam.i. ſubitò prouenientem: & contingit nares. ſ. canum: odore noto.i. ceruino, qualem ſectari ſoleant, vt ipſi canes ardentes.i. feruẽtes, & feſtiniſſimi: agerẽt.i. inſequerentur, ceruũ: quæ. ſ. res: aut quæ cauſſa fuit prima. ſ. cauſſa malorum. ſ. ſubſequuturorum: & accẽdit animos agreſtes.i. agreſtium virorum: bello.i. ad bellum. Ceruus erat forma præſtanti, & ingens cornibus.i. habens formam præſtantem, & cornua ingentia: ornatius dicitur, præſtanti forma, quàm præſtans forma: quomodo tamen & hiſtorici, & poetæ loquuntur, magis autem grammatice Ser. dici putat, præſtantis formæ. Vt autem ſit conformitas in loquutione, dicere potuiſſet, Ceru⁹ erat forma præſtans, & cornibus ingens. & neſcio, an ſic quoq; dixerit. Sed Seruius hoc ſubtiliter diſſoluit, ordinem talem aſtruẽs, Ceruus erat ingens forma, præſtanti & cornibus: quem. ſ. ceruum, raptum ab vbere matris.i. quũ adhuc lacteret: pueri Tyrrhide

PIERIVS.

¶Quæ prima malorum Cauſſa fuit.] In Ro. cod. in Med. & aliquot aliis anti. laborũ, legitur. Eo em̃ vocabulo Vergi. aduerſa ſolet exprimere. ¶Et late cu. cre. cam.] In Ro. co. lati: ſed familiari vitio: nam, latè, aduerbium omnino melius iudicaꝭ. ¶Pectebatq; ferum] In codi. aliquot anti. potabat, legitur: quod nõ ita venuſtũ videtur, neq; adeo cicurationi adcõmodatũ. ¶Ille ma. pa.] In cod. aliquot, man uũ, vbi manifeſta ſynizeſis, ſubtractum tñ, v, alterũ pleriq; malunt: & ita codices emẽdatiores habent. Quanq; nihil ꝓhibet, manũ, quarto caſu inſeruire partici pio. ¶Rapide ve. Iuli Commo. ca.] In cod. aliquot anti. rapidi, virili genere. Sed in Ro. atq; in Porcio, ſignificatione, & genere mutato, rabidæ, legitur: qđ ideo placet, quia ſuperius rabiem canib⁹ obiectam legimus. ¶Ripaq; æſtus vi. le.] Miſſum faciã, quod pleriq; cod. antiqui, lauaret, legunt: quum magis omnino placeat, leuaret, id minime diſſimulauerim quod in cod. aliquot manu ſcriptis inuenitur, ripaq; æſtus vndante leuaret. nihil em̃ hoc diſplicet, ꝙuis, viridante, gratius, & laſciui⁹. ¶Nec dextræ er. deus abfuit.] Hoc varie repperitur in codicibus antiquis ſcriptum. Nam, affuit, & afuit, & adfuit, & etiam atfuit, legitur. Vera tamen lectio, & antiqua magis, abfuit, eſt.

SERVIVS.

¶Syluia pria ſoror.] Bene puellæ dat doloris impatiẽtiam, duros conclamat agreſtes: aut quia ſemper duri ſunt, aut duros, qui cerui interitum non dolebant. ¶Peſtis.] Furia. ¶Torre.] Hic torris, facit: vt hic fuſtis. ¶Grauidi nodis.] Grauis ꝓpter nodos. ſ. ¶Quadri fidã quercum.] Quæ in partes poſſet findi quatuor. ¶Cuneis coactis.] Et ſatis ſignate, coactis, dixit. Exprimit autem antiquum morem, vt diximus ſuprà: nam primũ, cuneis ſcindebant fiſſile lignum. ¶De culmine ſummo.]

Syluia prima ſoror palmis percuſſa lacertos
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſyluis)
Improuiſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic grauidi nodis: quod cuiq; repertum,
Rimanti, telum ira facit: vocat agmina Tyrrhus,

Quadrifidam quercum cuneis vt fortè coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri.
At ſæua è ſpeculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, ſtabuli & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuq; recuruo
Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
Contremuit nemus, & ſyluæ intonuere profundæ:
Audiit & Triuiæ longe lacus: audiit amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini:
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum verò ad vocem celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit raptis concurrunt vndiq; telis
Indomiti agricolæ: necnon & Troia pubes,
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies: non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibus've præuſtis:
Sed ferro ancipiti decernunt: atraq; late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraq; fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila iactant.
Fluctus vti primo cœpit quum albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius vndas
Erigit, inde imò conſurgit ad æthera fundo.
Heic iuuenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat, qui maximus, Almon
Sternitur, hæſit enim ſub gutture vulnus, & vdæ
Vocis iter, tenuemq; incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virûm circà, ſeniorq; Galeſus,
Dum paci medium ſeſe offert, iuſtiſſimus vnus
Qui fuit, Auſoniisq; olim ditiſſimus aruis:
Quinq; greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

mo.]Bene culmina: quia de tectis agreſtium loquitur. Tartaream: aut terribilem: aut fortè, ſecundùm vſum dixit. ¶Nemus] Locus haud longe ab Aritia, in quo lacus eſt, qui ſpeculum Dianę dicitur. & notandum, quòd vocē eius paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio. ¶Triuiæ lacus.]Hic eſt qui Dianæ ſpeculum dicitur. ¶Sulphurea Nar albus aqua.] In via flaminia eſt ciuitas Narnia, in montibus poſita: quibus ſubeſt Nar, fluuius qui Tyberino coniungit. ¶Fonteſq; Velini.] Vltra iter amnem ſunt. Nam (vt diximꝰ) vxor furię paulatim ꝓceſſit. ¶Preſſere ad pectora natos.] Stati. Preſſitq; Palęmona mater: item cōtrà, Natos auſę deponere matres. ¶Ad vocem.] Buccinæ ſignū: vt ſenſit: & ad ſonitū vocis veſtigia torſit. Nam quicunq; ſonus, dici vox proprie poteſt. ¶Auxiliū caſtris effudit apertis.]Ideſt ipſa in auxilium effunditur. ¶Direxere acies.] Ordinauerunt in latitudinem. ¶Præuſtis] Præ, Breuis fit, propter ſequētem vocalem, quod vna parte orationis factum intolerabile eſt: hic autem tolerabile, quia cōpoſitus eſt ſermo. ¶Ferro ancipiti.]Vtriq; noxio. Dicit autē, aut gladios, aut bipēnes. ¶Seges.] Terra modò: vt, Quid faciat lætas ſegetes? per atram verò fertilem ſignificat: vt oſtēdit in Georgi. ¶Sole laciſſita.]Naturale em̄ eſt: vt metallorum ſplendor, plus fulgeat alia voce repercuſſus. ¶Paulatī ſeſe tollit mare.] Sic bella dicit ſurrexiſſe paulatim, ſicut ventis flantibus mare turgeſcit. ¶Hic iuuenis.]Hic cōfundit nomina. Nam & puerum, & iuuenē, nonnunquam Vergi. ponit: vt hoc loco. nam Almonem, quem modò iuuenem dicit. paulopoſt ait, puerum, vt Almonem puerum. Mouet autem miſerationem ab ætate, quum dicit, Puer: à virtute quum dicit, Primam ante aciem: à vulneris etiam, crudelitate. ¶Almon.]Bene ruſtici nomen vſurpauit à fluuio. ¶Hæſit enim ſub gurgite vulnus]Ideſt ſagitta, vt, Ardēs in feſto vulnere Pyrrhus inſequitur. ¶Vdæ Vocis iter.] Ideſt iter vdum. Non enim vox, vda eſt: ſed per vdam arteriarum labitur viam, vnde in febricitantibus deficit. ¶Corpora multa virûm circà.]Conſtrata ſunt: & rhetorice, viles tradit in medium. Nobiles verò, primo, & vltimo loco commemorat. ¶Dum pauci medium ſe offert.]Nam quid ſenex bellis intererat. ¶Olim ditiſſimus aruis.]Secundùm antiquum. Horati. Diues antiquo cenſu. ¶Quina redibant armēta.]Pro quinq;, ſicut bina. ¶Terram vertebat aratris.]Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus, quis bonus eſſet pater familiâs? reſpondit, eum qui bene paſcit, & qui bene arat.

Nar.

ASCENSIVS.

¶Syluia prima.]Docet quomodo icœpta eſt diſcordia, & quomodo prima commiſſa eſt pugna. De qua re dicit Donatus ſic, ¶Triuiæ lon. lacus.]Ideſt Auernus: qui à Latini ſtabulis eſſet remotiſſimus. ¶Preſſere ad pectora.]Oſtendit maternum affectum. ¶Tumverò.]Ad vocem primò dixit, Syluia auxilium vocat. poſtea dixit, Vocat agmīa Tyrrheùs, & veniſſe aliquos. Tertiò, furia bellum finitimis tuba canit: & tum plurimi venêre. ¶Auxilium caſtris effudit.]Nam in periculo regij, pueri, non paulatim proceſſum eſt: nec partibus: ſed ſemel omnes. Tuetur autem Troianos ab inuidia, vt non ferant: ſed vt defendant iniuriam. ¶Hic iuuenis.]Poſt cedem cerui, tulit fors, vt maximus natorum: Tyrrhei occîderetur. Mouet autē pathos, & quòd Tyrrhei filius, & quòd maximus natu: & quòd iuuenis. ¶Senior]Pathos ab ætate: item à cā, quòd pacis medius. Cupiditas pacis oſtēditur ex diuitiis, quas in bello perderet, erat anxius. Hæc ille. ¶Ordo autē eſt. Syluia. ſ. filia Tyrrhei, quæ ceruum illum comere, & ornare ſolebat: ſoror. ſ. Tyrrhidarum, percuſſa palmis lacertos. i. percuſſos habens: aut percutiens lacertos palmis, vocat prima auxilium: conclamat agreſtes duros. ſ. ad laborem, & difficiles ad pietatem: olli. i. omnes illi: tunc adſunt improuiſi. i. ſubiti: enim, pro quia: peſtis. i. furia peſtifera: latet aſpera i. nociua, & pernicioſa: ſyluis tacitis. i. ſecretis, aut ipā tacens: & tacite furorem inſpirans: hic, ſup. adeſt: armatus torre. i. ſtipite roſto: vnde dicit, obuſto. i. circúnuſto vt durior ſit: hic. i. alius, ſup. adeſt, armatus nodis ſtipitis grauidi. i. ponderoſi. Ita facit telum. i. miniſtrat pro telo: cuiq;. i. cuilibet: rimanti i. diſquirenti: telum, ſup. illud, quod reppertū eſt, ſup. ei. i. quidquid inuenit, pro telo ſumpſit: vt in. I. Furor arma miniſtrat Tyrrheùs. ſ. ducis, loco fungens: vocat agmina. i. in agmen, conuocat diſperſos: vt. i. ſecundùm, q ipē Tyrrheùs: ſcindebat: forte. i. à caſu: quia caſuale: fuit quòd tunc ſcindebat, quum ruſtici in arma ruerēt: quercum quadrifidam. i. in quatuor partes fiſſibilē: & hoc cuneis. i. inſtrumentis findēdi: coactis. i. ſimul impreſſis: ſpirans. i. anhelans: immane i. immaniter, hoc eſt valde grauiter: & hoc ſecuri rapta i. vi recepta: graphice admodum exprimit morem ruſticorum, ligna findētium. At dea ſæua. ſ. Alectò: nacta. i. quæ inuenerat tempus. i. opportunitatem: nocendi è ſpeculis. i. è locis altioribus, vnde illud ſpeculabatur petit ardua tecta ſtabuli: & canit ſignum paſtorale. i. quod paſtoribus conuocandis datum erat ab antiquo more: de culmine ſummo. ſ. ſtabuli: & intendit. i. auget, & fortificat: vocem tartaream. i. infernalem: qua. ſ. voce, omne nemus contremuit: protinus. i. ſtatim, vel protenus, hoc eſt porrò tenus. i. ampliter: & ſyluæ profundæ intonuere. & lacus Triuiæ. ſ. Auernus: longè. ſ. poſitus: audiit. ſ. vocem Alectus: & Nar, amnis ille albus, aqua ſulphurea. i. habente ſulphuris odorem, & commixtionem: audiit & fontes Velini. i. qui poſtea Velini dicti ſunt: & matres trepidę. i. præ anxietate trepidantes: preſſere natos. i. liberos ſuos: ad pectora. i. firmiter complexæ ſunt: quod anxietatis indicium eſt. Tum verò. i. maxime tunc: aut tunc quaſi ad verū agricolæ indomiti. i. effreni: concurrunt vndiq; telis raptis, exiſtentes celeres ad voces, qua buccina dira dedit ſignum necnon: &. i. etiam pubes Troia. i. Troiana: iuuentus effudit Aſcanio auxilium: caſtris apertis. i. patentibus ad exitum: & ipſi direxere acies: & non agitur iā. ſ. poſtquàm collecti erant, hinc ruſtici, illinc Troiani certamine agreſti. i. vt in certamine agreſtium ſolet fieri, videlicet ſtipitibus: duris. i. induratis: ve, pro vel: ſudibus. i. perticis: præuſtis. ſ. loco ferri: ſed decernunt. ſ. vtri vincant, hoc eſt contendunt ferro ancipiti: aut vtrinq; incidenti, aut formidando: & ſeges. i. terra: atra. i. nigra: horreſcit. i. fit horrida, & aſpera: late. i. ampliter, & in latum: enſibus ſtrictis. i. denudatis: vnde vaginas in terram deiiciebant, aut cadentes etiam enſes rubiginoſos: vnde ſegetem atram, dixit: accipiendo ſegetem pro terra: & æra. i. ærea arma. ſ. Troianorum: laceſſita. i. percuſſa: ſole. i. radiis ſolaribus: lucent. i. reſplendent: & iactant lucem ſub lumine: vti. i. quēadmodum: fluctus, ſup. lucem iactat: quum. i. quando, cœpit albeſcere primo vento: &, ſup. mare: tollit. i. erigit ſe paulatim: & erigit vndas. i. procellas, altius: & conſurgit

Ordo.

i. ſimul

ſ.ſimul ſurgit:inde ad ęthera,ſup.ab fundo imo,Almō iuuenis,
q fuerat maxim⁹ natorum.i. filiorū Tyrrhæi;biſſyllabū eſt,ha
bens diphthongon in ſecunda ſyllaba:aut per ſineresim profer
tur Tyrrhi:ſternitur.i.proſternitur:hac.i.in hoc congreſſu, an
te primam aciem:& hoc ſagitta ſtridente, qua. ſ.vulneratus e-
rat:enim,pro quia:vulnus.ſ.infixum,à ſagitta hæſit.i. inhæſit,
ſub gutture:& incluſit.i.interclusit:iter.i.meatum vocis:vdæ.i.
quæ per iter,vdum efferri vult:aut quæ aerem,qui vdus eſt, de
ſyderat:& incluſit.i.ſuffocauit ſanguine:vitem tenuem.i.fragi
lem ſpiritum vitalem,qui tam faciliter ſuffocatur.Multa corpo
ra virûm,pro virorum:circà,ſup.ſternuntur:& Galeſus, ruſtic⁹
ille ſenior:ſternitur,ſup.dum ipſe offert ſe medium paci.i. con
cordiæ faciendæ:exiſtens iuſtiſſimus vnus,qui fuit & ditiſſim⁹
olim.ſ.ſua tempeſtate:aruis Auſoniis.i.regionibus illis Italię:
quia quinq; greges balantum.i.ouium:& quina armenta,ideſt
greges magnorum animalium:redibant illi.i.ad illius commo
ditatem:ex paſcuis domum.ſ.& vertebat.i.arabat,aut ſulcabat
terram,cētum aratris:hoc eſt,bene pauit,& bene arauit:& ita,
& bonus,& diues,habitus eſt.

PIERIVS.

¶ Olli,peſtis enim.] Pleriq; cod.antiqui cum Mediceo legūt,
Illi.Sed puto hoc ex paraphraſi emanaſſe,quæ,Olli, vocabulū
vetus interpretaretur.¶ Armatus obuſto.] Exemplaria vetera
Palatina legunt,abuſto.Sunt tamen alia,in quibus,aduſto, le-
gere eſt.ſed obuſto nulli diſplicet,vt ī Mediceo. ¶ Quod cuiq;
repertum Rimanti telum ira facit.] In omnibus Vaticanæ bi-
bliothecæ cod.repertum eſt,habetur.Et pro,ira facit,in cod.ali
quot ant.ira fuit, legitur ; quod aliorum iudicio relinquimus.
¶ Vocat agmina Tyrrhus.] In cod.aliquot ant.legere eſt,Tyr
rheùs,eaq; de cauſſa ſuperius in Ro.cod.ſcriptum eſt,Tyrrhæ-
dæ, Sed eūi penè vlti ma,ei,eſſe deberet.Eſt verò paſſim in ob-
liquis , Tyrrhei, vt Orphei,Ilionei,eodem codice.¶ At ſæua è
ſpeculis.] In pleriſq; cod.manu ſcriptis,non habetur, e: ſed id
male.¶ Intēdit vocem.] In Ro.codice,incendit:quod nō æque
placet,pleraq; verò ita immutata ſunt in omnibus penè autho-
ribus.quia,vt alias admonuimus,pleriſq; in libris manu ſcri-
ptis,c,& t,eadem penè forma notata repperiuntur.¶ Syluæ in
tonuere.] In Romano codice,& quibuſdam aliis antiquis,ſyl-
uæ inſonuere,legitur.Sed,intonuere,melius . ¶ Audiit & tri-
uiæ longè lacus audiit amnis.] In ant.cod.pleriſq;,Audit, vni-
co,i,vtroq; loco ſcriptum eſt,quod tamen pro duobus pronun
tiari debeat:vt antiquo marmore,filis,pro filiis, ſcriptū obſer-
uauimus:& alia quædam huiuſmodi.Neq; pręterierim in Ro.
codice,& quibuſdam aliis,audit & amnis,legi.Sed omino ma
gis placet,audiit,dactylus,vna dictiōe.¶ Sulphurea Nar albus
aqua.] In Ro.cod.Sulpurea,per p,ſcribitur:vt alibi etiam, Sul
pura:ex quo patet ſulphur,aliquando per ph,ſcribi ſolitū,quū
tamen dictio Latina ſit.Id enim Græce, θιαφὶς & θεφίου dici-
tur.¶ Raptis concurrunt vndiq; telis.] In veteribus aliquot co
dicibus,occurrunt:non ita proprie legitur.Sed dicam ne illud,
curro,verbum,eandem olim habuiſſe pronuntiationem : quæ
nunc in ore vulgi eſt. Concurrunt,enim in antiquiſſimis codi-
cibus notatum animaduerti:ne credam⁹ ſola illa,Toruom,Sæ
uom,& alia huiuſmodi,u in o,mutaſſe.¶ Stipitibus duris agi-
tur,ſudibuſ've pręuſtis.] Nonnulli,ſtypitibus, per y,primā ſyl
labam ſcribunt:vt ἀπὸ τοῦ στυποῦ veniat ; idem enim ſignificat.
Quidam

Quidam malunt per i Latinum, vti etiam Stipare, per i: quãuis στύπιξ: vnde verbum deductum, volunt per y ſcribatur: quæ apud nos in u tranſit, Stupam enim dicimus. Eſt & illud animaduerſione dignum: quanuis & hoc κατὰ παςέςγομ apud T. Liuium libro. I. primæ Decadis, deſyderari lectionem caſtam, Sudẽ præuſtam. Nam ita in codice vetuſto legimus: vt, Fecialis haſtã ferratam: aut, ſudem præuſtam, ad fines eorum ferret. Vulgata enim exemplaria legunt, haſtam ſecretam, aut ſanguineã. ¶ Et lucem ſub nubila iactant] In codicibus aliquot antiquis, lumẽ, legitur. Sed, lucem, melius. In aliquot aliis, lucem ſub lumina, habetur cum paraphraſi, ſolis. Sed, nubila, ob antithetõ magis receptum eſt. ¶ Cœpit quum albeſcere vento.] In Ro. cod. ponto, legitur: hoc eſt prima parte ponti: ſed magis placet om̃ino, vento, quo ſpirante criſpantur in ſpumas vndæ: & ita albeſcũt. ¶ Natorum Thyrri fuerat qui maximus Almon.] Veteres quidam codices verſum ita ſcribũt, Gnatorum Thyrrei fuerat qui maxim⁹ Almo. dicitur verò, Almo, per o, finale: vt Plato, Solo. nullum enim nomen Latinum, on, literis finiri, ait Soſipater. Plynius quædam deſignat vſu recepta: vt Pluton, Xenophon, iuniores grammatici plura recepere. ¶ Hæſit enim ſub gutture vulnus.] In antiquis aliquot codicibus, exit, legitur: vbi, volnus, pro telo, ponẽ: veluti ſuperius. Illum infeſto volnere Pyrrhus Inſequitur. Eſt huic ſimile Trãſabiit coſtas. de quo ſuo loco dictum, hæſit tamen, Medicei codicis lectio haud quaquàm contemnenda.

Atq; ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, vbi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam: & cœli conuexa per auras
Iunonem victrix affatur voce ſuperba.
ALECTO ⌈En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coeant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.
Hoc etiam his addam: tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes,
Accendamq; animos inſani Martis amore,
Vndiq; vt auxilio veniant: ſpargam arma per agros.
POE. ⌈Tum cõtrà Iuno. IVNO ⌈Terrorũ & fraudis abũde eſt.
Stant belli cauſſæ: pugnatur comminus armis:
Quæ fors prima dedit, ſanguis nouus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent Hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras,
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſiqua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. POETA ⌈Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytiq; petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ in medio ſub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Anſancti valles, denſis hunc frondibus atrum
Vrget vtrinq; latus nemoris: medioq; fragoſus
Dat ſonitum ſaxis, & torto vertice torrens:
Hic ſpecus horrendum, & ſæui ſpiracula Ditis
Monſtratur, ruptoq; ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis condita Erinnys
Inuiſum numen, terras, cœlumq; leuabat.

SERVIVS.

¶ Æquo dum Marte gerũtur.] Aperta cõtentione bello manifeſto. Nam ſic dicimus: æquum autem, æqualem non poſſumus dicere: quum ſoli interempti Itali. ¶ Promiſſi dea fctã potẽs] Honeſta loquutio potẽs ꝓmiſſi. Promiſiſſe autem, eã confeſſionem intelligimus: nam non promiſit. ¶ Imbuit.] Initiauit: & bene ſanguine: nam poteſt bellũ, & diſcordia, vel à diſſenſione inchoari. ¶ Et cœli con. p. a.] Probus, Aſper, Donatus dicunt hoc loco per bis accipiendum. Adloquitur Iunonẽ per cœli conuexa, & per auras. Poteſt tamen eſſe epexegeſis per auras. i. cœli cõuexa: nec enim aliud ſunt auræ. Dicit etiam quidã cõmentarius, conuecta, legendum: vt ſit, ipã conuecta: qđ difficile in exemplarib⁹ inuenitur. ¶ Victrix] Voti cõpos. ¶ Affatur.] Iam cũ ſuperbia. Bene autẽ ei in principio denegauit orationem quaſi ad ſcelera feſtinanti: quã modò tribuit, poſt bella iã cœpta. ¶ Bello diſcordia tri.] Iuno enim, belli popoſcerat ſemina: hæc etiam ipſa bella perfecit. ¶ Dic in amici. coe.] Ac ſi diceret ita bella cõmoui: vt ne tuo quidem imperio poſſint in pacem redire, & hoc eſt quod dicit, Affatur voce. ſ. alij dicunt. Ego inter hos bella commiſi, tu vicinos populo fœderibus iunge partibus Turni: & ab Æneæ fauore compelle: quod tamẽ ſi vis, ego faciam: vt hĩc ſit dictũ, Ego, ſiqua ſuper f. l. eſt Ipa regam. ¶ Certa voluntas.] Si tua in hoc conſentit autoritas. ¶ Inſani Martis amore.] Homeri epitheton θοῦςι ὀμ ἄςημ. ¶ Spargã ar.] Meminit ſui. Nam ſuprà dixit, Sere crimina belli. ¶ Terrorum.] Et fraudis abunde eſt. Terrorum, morte hominũ. Fraudis verò, ex cerui vulneratione. ¶ Stant belli cauſſæ.] Manifeſte ſunt, placent: vt, Stet conferre manum. ¶ Egregium Veneris genus.] Ironice dictum eſt. ¶ Ipſe Latinus.] Ac ſi diceret, quem Æneæ cauſſa cogor odiſſe: vnde & Amatæ nulla fit mentio, quæ eſt Troianis inimica. Vrbanus tamen hunc locum accipit, per interrogationem terrorum, & fraudis, abũde eſt: vt quaſi per gratulationem non credat: ſicut Terẽ. illud, Quia plus cupio, minus credo. ¶ Super æthereas.] Quia dixerat, Cœli cõuexa per au. ¶ Attollit alas.] Honeſta volantis periphraſis. ¶ Italiæ medio.] Hunc locum vmbiculũ Italiæ chorographi dicũt. Eſt autem in latere Campaniæ & Apuliæ, vbi Hyrpini ſunt: & habet aquas ſulphureas, ideo grauiores. Quia ambitur ſyluis: ideo autem ibi, aditus dicitur inferorum: quod grauis odor, iuxta accedentes necat adeo: vt victimæ ad hunc locum non immolarentur, ſed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat genus litationis: ſciendum tamen Varro, enumerare, quot loca in Italia ſint eiuſmodi: vnde & Dona. dicit Canuſiæ: qui dicitur locus à Poeta, circà fluuium, qui calor vocatur: quod ideo non procedit, quia ait, Italię medio. ¶ Sub montibus al.] Hoc, niſi ad totam Italiam referas, non procedit: vt ſit, Eſt in vallibus Italiæ mõtuoſę. nam hoc in loco, montes nõ ſunt. ¶ Nobilis.] Notus: qđ ſequentia indicãt. ¶ Anſancti valles.] Loci Anſancti. i. omni parte ſancti: quem dicit, Et ſyluis cinctum, & fragoſũ fluuio torrẽte. ¶ Hic ſpecus horren.] Hoc nomẽ apud maiores trium generum fuit. Ennius, fœminino poſuit. Hora. maſculĩo. Quę nemora, aut quos agor in ſpecus. Vergi. neutro. Quo hodie in numero ſingulari, tribus tantùm vtimur caſibus. Pluralem tantùm à genere maſculino habemus in omnibus caſibus, Hinc eſt ipſi in defoſſis ſpecub⁹. ꝙꝙ antiq codices habeant, Hic ſpecus horrendus. ¶ Spiracula Ditis.] Dicta à ſpirando. Antiqui codices, piracula habent: quæ dicta ſunt, ἀπὸ τῶμ πεςατῶμ hoc ẽ, à finib⁹ inferorũ. ¶ Vorago Acherõtis] Exeſtuatio. ¶ Cõdita Erynnis.] Alij, condit, legũt: & ſe, ſubaudiũt. ¶ Leuabat.] Ideſt releuabat, recreabat: cui præſentia ſua, erat oneri.

Anſanctus.
Specus.

ASCENSIVS.

¶ Atq; ea p cãpos, &c.] Oñdit qũo peracto: ad qđ miſſa erat negotio, Alectò iuſſa ſit, à Iunõe ad ĩferos redire: recitãs illarũ inter ſe colloquiũ, & ad ĩferna deſcẽſum. De qua re dicit Donat⁹ ſic, ¶ Perfecta diſcordia.] Habuit rõnẽ pſonarũ. Nã laus eſt ĩ furia, qđ ĩ aliis eſt vituꝑatio. Hoc ẽt his addã, non ſolũ gl'iaẽ de eo qđ fecit, ſed ꝓmittit ſe plura facturam. ¶ Dat ſonitũ.] Cõpẽdioſa deſcriptio: ĩ qua amnẽ, & ptẽ ex qua fundiẽ, & ſonũ cadẽtis aq̃, & cãm ſonit⁹ oñdit. Hęc ille. ¶ Ordo aũt eſt. Atq; dũ ea. i. eiuſmodi certamĩa, gerũẽ p cãpos: mare æquo. i. vbi æqualis fuit loc⁹: qa cãp⁹ plan⁹, ſed nõ æqualis ꝟt⁹, nec æqualis exit⁹: tũc aũt Mars dẽ æqu⁹: qñ nõ pl⁹ fauere vr̃ p loci cõmoditatẽ vni parti ꝙ̃ alteri: licet ꝟtute altera ps ſupet: dea. ſ. ĩfernalis Alectò, facta potẽs. i. cõpos: ꝓmiſſi. i. ꝓmiſſæ diſcordiæ: vbi. i. poſtq̃: ĩbuit. i. ĩchoauit: & de nouo ĩtinxit bellũ, ſanguĩe. ſ. fuſo: & cõmiſit funera prĩæ pugnę: ipa deſerit Heſperiã. i. Italiã: & ipſa victrix. i. voti cõpos: affaẽ voce ſupba. i. magniloqua: Iunonẽ. ſ. dñam ſuã: affaẽ, dicit, p cõuexa cœli, & p auras: aut p cõuexa cœli. ſ. p auras: niſi ſit legẽdũ, cõuecta. i. delata, remigio alarũ, p auras cœli, affaẽ Iunonẽ, &c. En: q̃ vox iactãtis ẽ, & p gaudio exultãtis: diſcordia ẽ pfecta tibi. i. ad nutũ & cõmodũ tuũ bello triſti: qa & filiuſfamiliâs & pr̃familiâs bon⁹, ĩterẽpti erãt. ſ. Almõ, & Galeſ⁹: dic, vt, ſup. coeãt ĩ amicitiã. q. d. ſi vis vt ĩ gr̃am & cõcordiã redeãt, id tute facias; qa mea nõ ẽ pacem, ſed

Ordo.

cem,ſed bella cõficere.& dic,vt iũgãt fœdera.q.d.vix etiã,ſi velis id poſſis:quandoquidẽ ego reſperſi.i.cõtaminaui,& imbui Teucros,ſanguine Auſonio.i.Italico:fuerunt ergo Teucri victores:& ſi tua voluntas ſit mihi certa.i.explorata:ego addam etiam hoc.ſ.ego feram.i.inducam:vrbes finitimas.i.in cõfinio ſitas,hoc eſt ciues vrbium finitimarũ,in bellarũ rumorib.ſ.finiſtris,& inimicitię plenis:& ego accendam animos.ſ.finitimos:inſano.i.valde magno,aut deteſtando:amore,ideſt deſyderio:Martis.i.belli:vt.ſ.ipſi:veniant vndiꝗ.i.ex omni parte:auxilio.i.in auxilium:& ego ſpargam arma per agros.Iuno,ſup.ait,tũ.i.tunc:contrà.i.econuerſo,hoc eſt reſpondit ſic.Abunde eſt.i.ſatis vſꝗ ad abundantiam eſt terrorum.ſ.populorum:concitatorum:& fraudis.ſ.per te factæ cauſſæ belli:ſtant.i.perfectæ,& cõſummatæ ſunt:quia pugnatur cõminus.i.quaſi conſerta,& cõmiſſa manu:de prope ſit armis.ſ.manu tentis:nouus ſanguis imbuit.i.de nouo intinxit,& humefecit arma,quæ prima fors.i.alea,& fortuna belli dedit.Egregium genus.i.egregia progenies.i.excellens filius Veneris.ſ.Æneas:& id per ironiam,aut ſaltem inuidioſe:& ipſe rex Latinus celebrent talia connubia,& tales hymeneos.i.nuptias.Ipſe pater.ſ.Iuppiter,regnator ſummi olympi:haud.i.non:velit te errare.i.vagari:licentius.i.cum ampliori licentia:ſuper auras æthereas:cede igitur locis.ſ.tibi negatis:ego ipſa regam.i.geram,& gubernabo:ſiqua.i.aliqua fortuna laborum:ſupereſt.i.reſtat:adhuc.i.ſi in aliqua re adhuc elaborandum erit,vt perficiatur inceptum bellum:Saturnia.ſ.Iuno,Saturniꝗ filia,dederat tales voces:autẽ,pro ſed:illa.ſ.furia,ad quã loquuta erat:quæ exiſtẽs inferioris poteſtatis nihil reſpõdit:ſed ſtatim attollit.i.ſubrigit,alas ſtridẽtes anguibus:& petit ſedem Cocyti.i.infernalis illius fluuij:linquens ardua.ſ.loca ſupera.i.quæ ſunt in regione ſuperna,reſpectu inferni.Locus eſt nobilis.i.famoſus,& multum notus,ſup.in medio Italiæ:ſub altis montibus.i.decliuo altorum montiũ,quæ ſunt in reliquis locis Italię:nobilis,dicit:&,pro ideſt:memoratus fama.i.per famam:in multis oris.i.multis regionibus:appoſitorie:valles Anſancti.i.loci,ſic dicti,quaſi ἀμ.i.circum,hoc eſt vndiꝗ ſancti,latus nemoris:vrget hunc.ſ.locum:atrum.i.vmbroſum,denſis frondibus:vtrinꝗ.i.ab vtraꝗ parte:& torrens.i.amnis rapidus:& fragoſus.i.cum fragore multo decurrens:exiſtens medio.ſ.vallis:dat ſonitũ ſaxis.i.inter ſaxa:& vertice torto.i.cõfracto,ſpecus horrendum:& ſpiracula.i.hiatus,vnde exſpirare poſſit:Ditis.i.Plutonis:ſæui.i.immitis & magnis:monſtrantur hæc.i.apud hunc locum:& ingens vorago:Acheronte.i.fluuio illo infernali:rupto.i.vi ſe erumpente:aperit.i.reſerat hæc,fauces peſtiferas,graui odore peſtem afferentes:quis.i.quibus faucibus:Erynnis.i.furia infernalis Alectò:condita.i.abſcõdita:exiſtẽs numen inuiſum.i.odioſum:leuabat.i.recreabat,& à triſtitia releuabat terras,& cœlum,quæ eius præſentia prius degrauabantur.

PIERIVS.

¶Cœli conuexa per auras.] Sunt qui,conuecta,legant. Sed id in exemplaribus nõ inueniri Seruius atteſtatur. ¶En perfecta tibi belli diſcordia triſti.] In codi.aliquot antiquis legitur,belli diſcordia triſtis. Sed magis placet,bello triſti:quo medio,diſcordia,perfecta eſſet. ¶Dic in amicitiam coeant.] In codi.aliquot antiquis legere eſt,Sic in amicitiam coeant:ironice. Seruius tamen,& alij,agnoſcunt,Dic:idꝗ late exponunt. ¶Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.] In Ro.codi.legitur,Quando equidem. Sed,Quãdoquidem,in aliis omnibus habetur. ¶Et fraudis abunde eſt.] In Ro.co.per apoſtrophem,abund'eſt,legit̃:vt in t'eſt:& huiuſmodi pleraꝗ in antiqs marmoribus ſcribi ſolita adnotauimus. ¶Talia connubia.] In antiquis omnibus cod. quotquot habui,cõiugia,legi:& alibi obſeruatum pro cõnubio,coniugio,haberi in manu ſcriptis exemplaribus pleriſꝗ. ¶Haud pater ipſe velit.]In antiqs omnibus cod.pater ille,vti etiam mutatũ ſuperius pronomen hoc adnotauimus,eo loco,Sic Iuppiter ille monebat. ¶Fortuna laborũ eſt.] In pleriſꝗ codi.ant.eſt,non habet̃. ¶Italiæ in medio.] Ant.omnia exempl.legũt,Italiæ medio:abſꝗ,in,ſuccurrit verò ad hoc ex Solino,quod Varro tradidiſſe fertur,Italię vmbilicũ in agro Reatino eſſe. ¶Anſancti valles.] In Ro.cod.Amfracti,legitur inemendate.Nam Seruius,&,alij veteres grãmatici,Amſancti,agnoſcũt:cui quidem lectioni Claudianus etiam adſtipulatur. ¶Medioꝗ fragoſus Dat ſonitũ ſaxis,& torto vortice torrẽs.] In cod.aliquot antiquis,fragoſis,vt cum ſaxis,iungatur:ſed longè magis placet,torrens fragoſus ſaxis,& torto vortice.In antiquis verò aliquot,vertice:quod vti dictũ ſuperius,tantundẽ eſſe vult Aruſianus. ¶Specus horrendum,& ſæui.]In antiquis pleriſꝗ non habet̃,&:dictum verò per appoſitionem,ſæui ſpiracula Ditis,oſtendit verbum vnitatis numero poſitũ,Monſtratur,in iiſdẽ codi.Sed enim exẽplaria pleraꝗ,Monſtrant̃,legunt numero multitudinis. ¶Quas condita Erynnis.]In Med.cod.cõdit,verbi voce ſcriptũ eſt.Quã lectionẽ non ignorauit Seruius. ¶Terras,cœ.le.]In aliquot ant.co.terrã,legere eſt vnitatis nu.&,leuauit,ptõ tpe:quũ tñ imperfectũ Ser.agnoſcat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum:ruit omnis in vrbem
Paſtorum ex acie numerus,cæſosꝗ reportant.
Almonem puerum,fœdataꝗ ora Galeſi:
Implorantꝗ deos,obteſtanturꝗ Latinum.
Turnus adeſt,medioꝗ in crimine,cædis & ignis
Terrorem ingeminat,Teucrosꝗ in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam,ſe limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora auia matres
Inſultant Thiaſis(neꝗ enim leue nomen Amatæ)
Vndiꝗ collecti coeunt,Martemꝗ fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum.
Contra fata deûm peruerſo numine poſcunt.
Certatim regis circũſtant tecta Latini.
Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit,
Vt pelagi rupes magno veniente fragore,
Quæ ſeſe,multis circũm latrantibus vndis,
Mole tenet,ſcopuli nequidquàm,& ſpumea circũm
Saxa fremunt,lateriꝗ illiſa refunditur alga.
Verum vbi nulla datur cæcum exuperare poteſtas
Conſilium,& ſæuæ nutu Iunonis eunt res.
Multa deos,aurasꝗ pater teſtatus inaneis,
[Frangimur heu fatis(inquit)ferimurꝗ procella. LATI.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas
O miſeri:te Turne nephas,te triſte manebit
Supplicium,votisꝗ deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies,omnisꝗ in limine portus,

SERVIVS.

¶Extremã Satur.bello Im.reg.manũ.] Quod ſupereſt,perficit:& eſt trãslatio à pictura,quã manus,cõplet,& ornat. ¶Extrema fœdati.] Cructati. ¶Implorãtꝗ de.Ad auxiliũ,& vltionẽ. ¶Obteſtãturꝗ Latinũ.] Propter cædem factam,teſtem adhibent:& dicunt authores rupti fœderis eſſe Troianos,quum ipſi pacis iura temerarint. ¶Et igni.] In ipſo feruore ſeditiõis. ¶Teucros in reg.vo.] Dicit Teucros:aut iniurioſe dictũ accipe:quaſi exules,ac pfidos. ¶Attonitę Bac.] Quaſi Baccho,furia enim agebãtur:& ſic eſt dictum,vt,Ad medias inter cędes exul.a. ¶Nemora aui.] Per nemora ¶Thiaſis] Choreis. ¶Neꝗ em̃ leue nomẽ Amatæ.] Iuue.Quæ non faciet quod principis v. ¶Marteꝗ fatigãt.] Præliũ cum clamore depoſcũt. ¶Cõtra omi.] Fata ſuperius de Lauinia. ¶Fata deſm.] Propter oraculũ Fauni. ¶Peruerſo] Irato. ¶Velut pelagi rup.] Sic Cice.ſeditionem populi fluctibus cõparauit. in illis duntaxat fluctib.concionũ.Bene Vergi.eum qui reſtitit ſeditiõi,rupẽ vocauit. ¶Mole tenet.] Hæc diſtinguẽdũ,vt ſcopuli,ntũs pluralis ſit. ¶Cæcum Conſiliũ.] Fremitui populi.] Bonum nomen poſuit. ¶Frangimur.] Permanſit in rupis:trãslatione. ¶Sacrilego ſangui.] Quia bellum ſumebant contra volũtatem deorũ,votisꝗ deos venerabere ſeris:qa religio rigida,dicit̃ ſemel mala cõmiſſa,nulla ratiõe reuocari. Horat.Dira deteſtatio nulla expiat̃ victima. ¶Parta q.] ſ.vicinæ mortis beneficio. ¶In limine portus.] Securitas ominis in promptu eſt. ¶Funere felici ſpoli.] Exequiis tantùm regalib.careo.

ASCENSIVS.

¶Nec min⁹&c.] Docet qũo opera Iunonis conſummatũ fuit bellũ:& qũo inuito Latino,belli portæ contra Teucros aptæ ſunt,indicto.ſ.manifeſto bello.Dona.dicit ſic, ¶Nec min⁹interea].i.interea nõ min⁹. ¶Extremã m.] Nã in artib.extrema manus eſt,quũ ampli⁹ man⁹ non reponit̃,quia opus eſt pfectũ. ¶Obteſt.] Inuidioſis vocib⁹ lacerãt,ꝗ oĩa mala per Troianorum fœdus euenerant. ¶Teucros & Stirpẽ P.] Pro cõuitio poſuit.q.d.ĩdignos ad maxĩas dignitates vocari. ¶Cõtra oĩa.] Propter apes,& ĩcẽdiũ. ¶Cõtra fa.]i.ſnĩa deorum,& Fauni rñſa. ¶Circũſtãt.] Obliti regalis reuerẽtiæ. ¶Deos & a.] Nã omnib.cõtra ſtãtib.quẽ aliũ ſuæ ſnĩæ potuit adhibere teſtem. ¶Fran.] Frangunt̃ cõmoda noſtri imperij:& ponit ſignata verba in translatione.Nam frãgitur nauis,& fluctib⁹ inſtantib.inierit. ¶Miſer.] Dolet errore peccantium.Nullus em̃ ſciens,cadit in foueam ſcelerum.

Hæc ille.

Funera felici ſpolior. Nec plura loquutus,
Sepſit ſe tectis, rerumq́ reliquit habenas.

POETA

Ordo. Hæc ille. ¶ Ordo autem eſt. Nec minus.i.& nihilominus, quãuis furia iam abſceſſerat regina Saturnia.i. Saturni filia, & regina deorum Iuno, impoſuit intérea.ſ. dum Alectò abiret: bello extremam manum.i. perfecit, & conſummauit ipſum: omnis numerus paſtorum ruit ex acie, in vrbem.ſ. Latini, hoc eſt in Laurolauinium: & reportant.i. referunt ex conflictu: cæſos.i. occîſos.ſ. Almonem: puerum.i. filium Tyrrhei: & ora Galeſi.ſ. ſenioris: fœdati.i. fœdæ interempti, dum ſe medium offerret paci: & implorant deos.i. deorum auxilium, contra violentiã illatam ab hominibus, quaſi fortioribus: & obteſtantur Latinum.i. in teſtẽ acti citant: Turnus adeſt: & ingeminat.i. multiplicat terrorem in medio crimine, & igni.i. calore, cædis.i. cum pugna, & iniuria recens facta eſſet: aſſerens.ſ. Teucros, à quibus tantam iniuriam acceperant vocari in regna: & ſtirpem Phrygiã, quæ mollis ſemper habita erat admiſceri.ſ. fortib. Latinis: & genti aſpere cultu: & ſe pelli limine.ſ. ſuo: tum.i. inſuper: ij, ſup. quorũ matres attonitæ.i. ſtupore & furore percuſſæ: Baccho.i. Bacchanalia celebrãdo: inſultant Thyaſis.i. choreis, ſup. per nemora auia.i. remota ab omni via: qui.ſ. multi erant, neq́ enim.i. quia: non quia nomen Amatæ non erat leue.i. parui momenti inter matronas: ij (dico) collecti coeunt.i. cõueniunt, vndiq́: & fatigant Martem.i. præliũ: cum clamore depoſcunt, aut cum molimine quærunt cauſſas belli: illicet.i. illic cuncti poſcunt: bellum infandum.i. deteſtandũ: contra omina.i. portenta, in Lauinia viſa: & cõtra fata deũm.i. oracula Fauni, & aliorũ. melius legas cum Seruio, contra omina: quàm, contra omnia poſcunt, dicit: numine peruerſo.i. irato.ſ. Iunonis: & circunſtant certatim tecta regis Latini: ille reſiſtit.ſ. petitionibus illorum: velut rupes.i. ſcopulus pelagi: immota.i. quæ aquis feritur: ſed nõ mouetur, vt (inquit) rupes pelagi, ſup. eſt: immota magno fragore.i. magna confractione, & colliſione aquarum veniente: quæ.ſ. rupes: tenet.i. ſuſtentat ſeſe: mole.i. magnitudine, & vi ſua: multis vndis circũnlatrantibus.i. dum multæ vndæ ſonitum latratui ſimilem, in circuitu faciunt: ſcopuli fremũt nequidquàm.i. fruſtra circùm: & ſaxa ſpumea.i. ſpumis perfuſa: fremunt circùm.i. per circuitum: & Alga.i. herba illa vilis: illiſa.i. abrupta, & auulſa violentia aquarum: refunditur lateri.i. ad latus: verum.i. ſed: vbi.i. poſtquàm: nulla poteſtas datur.ſ. Latino: ſuperare.i. qua ſuperet: cõſilium cæcum.i. cæcorum, bella poſcentium: & res eunt.i. procedunt: nutu.i. ex voluntate Iunonis ſęuæ: pater.ſ. Latinus, veneratione dignus: teſtatus multa.i. multum deos: & auras inanes.i. quas fruſtra teſtatus erat: inquit, heu, nos frangimur fatis, quæ.ſ. dixerant Lauiniam fore claram, ſed exitialem populo: & nos ferimur.i. impellimur: procella.i. impetu populi furentis: ô miſeri, ipſi.i. vos: pendetis.i. perſoluetis: has pœnas, quas.ſ. nunc contra voluntatem deorum belligerẽdo meremini, pendetis, dicit: ſanguine ſacrilego.i. veſtro, qui ſacrilegi eſtis: quòd ſacra deorum monita contemnitis. O Turne, triſte nephas.i. triſte ſupplicium: quia mors ignominioſa manebit.i. certe expectabit te: & tu venerabere, ideſt venerari voles deos: votis ſeris, ideſt nimium tarde ſuſceptis: nam quies.ſ. ęterna: eſt mihi parta.ſ. vicinæ mortis beneficio: & omnis portus.i. omnis ſecuritas vitæ: eſt in limine.i. in promptu, & proximo: ego ſpolior.i. priuor: funere felici.i. duntaxat põpa regali: quam more felicium in pace moriens habere poſſem: nec.i.& non: & ipſe non loquutus plura: ſepſit.i. circúndedit, ſe tectis.i. recepit ſe in tecta ſua: & reliquit habenas rerum.i. abſoluit ſe à gubernaculo reipublicæ, quum videret nullum ferè ſibi audientem.

PIERIVS.

¶ Medioq́ in crimine cedis & ignis.] In Roma. codi. igni, legitur: quippe medio. Sed, cedis, & ignis, melius. ¶ Contra omina bellum.] In antiq. aliquot cod. omnino, legere eſt, Contra omnia: quam lectionem agnoſcit Seruius, quanuis ibi mutilus videatur, interpretesq́ auguria ſubaudiendum aiunt. Sed vtcunq́ illi, omina, magis placet: & antiquorum exẽplarium bona pars ita legendũ perſuadent. ¶ Certatim regis circũnſtant tecta Latini.] In Mediceo, tecta tyranni, ſcriptum cum paraphraſi, Latini. Dubitarunt fortè aliqui, nugationem eſſe regis tyranni, atq́ ideo paraphraſin admiſere. Verum hoc ego in medio relinquo. ¶ Ille velut pelagi rupes immota.] In antiquis nonnullis codicibus legere eſt, pelagi moles: propterea quod ſtatim ſubſequitur, vt pelagi rupes. Verũ huiuſmodi repetitio magno cum decôro, & venuſtate ſumma, facta mihi videtur: & probatiora omnia exemplaria, rupes, habẽt. Nam de mole ſtatim ſubiicit, quæ ſeſe multis circùm latrãtibus vndis mole tenet ſcopuli, nequidquàm & ſpumea circùm ſaxa fremunt. Vbi Seruius tenet diſtinguendum, dicit vt, ſcopuli, nominatiuus ſit caſus. In antiquis tamen codi. diſtinctio eſt poſt dictionem, ſcopuli, vt legatur, mole ſcopuli. Sequitur verò abſq́, &, in iiſdem codi. vetuſtis, nequidquàm ſpumea circùm ſaxa fremunt. Sed copulatiua ea inſerta, multum habet venuſtatis, & gratiæ. ¶ Laterią́ illiſa refunditur alga.] Variat hæc lectio in cod. antiquis, aliis aſperſa, aliis infuſa, aliis aliter legentibus. Sed enim, illiſa, vulgata lectio magis placet. ¶ Cæcum exſuperare poteſtas Conſilium.] In aliquot antiquis codicibus, expugnare. Sed, exſuperare, in pluribus habetur. ¶ Nutu Iunonis eunt res.] In Romano codice vna dictione legitur, euntes, quippe populos. Sed enim, eunt res, longè venuſtius, & figura apud authores frequentiori dictum videtur. ¶ Teſtatus inanes.] In antiquis aliquot codicibus, teſtatur inanis, legitur. Sed alterũ illud magis placet, vt cum verbo frangimur connectatur. ¶ Ferimurq́ procella.] In antiquis aliquot codi. procellis, eſt numero multitudinis: ſed, procella, ſuauius. ¶ Omnisq́ in limine portus.] Nonnulli veteres cod, abſq́ particula, q́, omnis in limine, legunt: ſed, omnisq́, multo melius. ¶ Sepſit de tectis.] In Romano codice, ſæpſit, cum diphth. veluti etiam, ſæpta, ſuperius adnotauimus. Eiuſdem enim analogiæ, ſæpe, ſæpes, & ſæpio.

Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes,
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit: quum prima mouent in prælia Martem,
Síue Getis inferre manu lachrymabile bellum,
Hyrcanis've, Arabis've parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramq́ ſequi, Parthosq́ repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ, & ſæui formidine Martis:
Centum ærei claudunt uectes, æternaq́ ferri
Robora, nec cuſtos abſiſtit limine Ianus:
Has, vbi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe Quirinali trabea, cinctuq́ Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul,
Ipſe vocat pugnas, ſequitur tum cætera pubes:
Æreaq́ aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſteisq́ recludere portas,
Abſtinuit tactu pater, auerſusq́ refugit
Fœda miniſteria, & cæcis ſe condidit vmbris.

SERVIVS.

Mos. ¶ Mos erat.] Varro vult, morem, eſſe communem cõſenſum omnium ſimul habitantium: qui inueteratus, cõſuetudinem facit. ¶ Heſperio in Latio.] Hoc eſt, in antiquo. Nam (vt in. I. diximus) duo Latia fuerunt: vnde non fruſtra, Heſperio addidit. Quod autem dicit, hanc conſuetudinem antiquam fuiſſe: falſum eſt. Nam à Numa Pompilio, primum inſtituta eſt: ſed carmini ſuo (vt ſolet) miſcet hiſtoriam. Notandũ ſanè inconnexum eſſe hunc locum, ſi quis totius libri cõſyderet textum. Nam ſuprà ait, Longa placidas in pace regebat. Item dicturus eſt, Ardet inexcita Auſonia, atq́ immobilis antè. Et nunc dicit, Mos erat Heſperio in Latio. Suprà etiã, Captiui pendent currus. Item, Tyrrhenas inſterne acies. Quæ ne ſint contraria, accipiamus, Italiam primò caluiſſe bellis: medio tempore, quieuiſſe: & ad antiquum ſtudium nunc reuerti. Sicut Romani, bello, flagrante ſub Romulo: quieuere, ſub Numa: ſub Tullo Hoſtilio, prima ſtudia repetiuerũt. Hinc eſt quod & ipſe Ver. ait, Lõga placidas in pace regebat. Non pꝑpetua. Itẽ, Deſuetaq́ bello agmina in arma vocat Subitò, ferrumq́ retractat. Nam retractare, eſt repetere quod omiſeras. Tale aliqd dicit de genere Syllano Sallu. nam volens oſtẽdere, antiquos, maiores eius conſulares fuiſſe: vicinos verò, ignauiſſimos: Scyllã verò, florentiſſimum. Ait igitur, Scylla patriciæ gẽtis fuit, familia iam extincta maiorũ ignauia. ¶ Quẽ protinus.] Iugiter deinde. Nam nunc, temporis aduerbium. Alibi, loci: vt, Quum protinus vtraq́ tellus vnà foret. ¶ Maxima rerum.] Roma, imperio potita, mouẽt in prælia Martem. Nam moris fuerat, indicto bello, in Martis ſacrario ancylia cõmouere: vnde eſt in. 8. Viq́ ĩpulit arma. ¶ Siue Getis.] Getarũ: fera gens etiam apud maiores fuit. Nã ipſi ſunt Myſij, quos Sall. à Lucullo dicit eſſe ſuperatos. ¶ Hyrcanis've.] Gens dicta à ſylua Hyrcania, vbi ſunt tigres. ¶ Arabis've parant.] Hic datiuus, vénit ab eo qd eſt, hic Arabs. Nam ab eo qd eſt, hic Arabs, ab hoc Arabe, Arabibus facit: ſicut Hyberus. vñ in Luca. Occurrat Hyberibus alter. & Hyberus, Horat. Diſcet Hyberus, Rhodaniq́ potor. Item lectum eſt, Æthiops & Æthiopus: ſed

pus:ſed modò tantùm, Æthiops dicimus. ¶ Auroramq́ ſequi.] Ingenti ambitu, ipſum ortum diei, dicit pro populis. ¶ Parthos q́ repoſcere ſigna.] Hoc in honorem Auguſti poſuit: quo re-gnante, à Parthis repetita ſunt ſigna, quæ Craſſus perdiderat, (Craſſi mors.) qui quum auiditate ſua contra auſpicia, bellum ſuſcepiſſet, ca-ptus cum filio eſt: & necatus, infuſo in os auro. ¶ Sunt geminę belli portæ.] Sacrarium hoc, Numa Pompilius fecerat, circà vi cum Argiletum, iuxtà theatrum Marcelli: quod fuit in duobus breuiſſimis templis. Duobus autem, propter Ianum bifrōtem. (Ianus.) Poſtea captis Faliſcis, ciuitate Thuſcię, inuētum eſt ſimulachrū Iani cum frontibus quatuor: vnde quod Numa inſtituerat, trās latum eſt ad forum tranſitoriū, & quatuor portarum, vnde tem plum eſt inſtitutum. Ianum ſanè apud aliquos, bifrontem: apud aliquos, quadrifrontem eſſe, non mirum eſt. Nam alij, eum diei dominum volunt, in quo ortus eſt, & occaſus. Hora. Matutinæ pater, ſeu Iane libentius audis. Alij, anni totius, quem in qua-tuor tempora conſtat eſſe diuiſum. Anni autem eſſe deum, illa res probat: quòd ab eo prima pars anni nominatur. ¶ Relligio ne ſacræ.] Tremendæ, execrabiles: Nam & paulopoſt dicturus eſt, Triſtesq́ recludere portas. ¶ Ferri Robora.] Bene addidit, (Trabea.) ferri. Nam omne quod forte eſt, robur vocamus. ¶ Quirinali trabea.] Suetonius in libro De genere veſtium, dicit, Tria eſſe genera trabearum. vnum, diis conſecratum: quod eſt tantùm de purpura: Aliud, regum: quod eſt purpureum, & habet tamen al bum aliquid: Tertium, augurale: de purpura, & cocco, mixtum. Quirinali, ergo regali. ¶ Cinctuq́ Gabino.] Gabinus, cinctus (Gabinus cinctus.) eſt toga, ſic in tergum reiecta: vt vna eius lacinia à tergo reuo-cata, hominem cingat. Hoc autem veſtimenti genere vtebatur conſul, bella indicturus: ideo, quia quum, Gabij, Campaniæ ciui tas, ſacris operaretur, bellum ſubitò vénit: tunc ciues, accincti togis ſuis, ab agris, ad bella profecti ſunt, & adepti victoriam, vnde hæc ortus eſt mos. ¶ Inſignis, referat ſtridentia l.c.] Is qui prior creatus eſt inſignem, accipe primo loco creatum: licet ali-ter ſimilem habeat poteſtatem. ¶ Ipſe vocat pugnas.] Tria ſunt (vt ſuprà diximus) militiæ genera. Sacramentum: in quo vnuſ-quiſq́ miles iurat ſe non recedere, niſi præcepto conſulis, poſt completa ſtipendia. i. militię tempora. Coniuratio: quæ fit in tu multu. i. Italico bello, & Gallico: quando vicinum vrbis pericu-lum, ſingulos iurare nō patitur: vt inter Gabios fuit. Euocatio: quod genus non tangit. nam ad ſubitum bellum euocabatur: vnde etiam conſul ſolebat dicere, Qui vult rēpublicā ſaluam fo re, me ſequatur. ¶ Conſpirant.] Nam & tubæ ſimul flabantur. ¶ Fœda miniſteria.] Cruenta, more ſuo.

ASCENSIVS.

¶ Mos erat, &c.] Docet (vt dixi) quomodo inuito Latino indi ctum eſt Troianis bellum, apertis Iani portis: quem morem, di cit antiquiſſimum fuiſſe, tempore tamen Numæ, ſecundi Roma norum regis, primum inſtitutus videtur. Quoties autem tem-plum Iani clauſum ſit, alibi diximus. De hac re dicit Donatus ſic, ¶ Mos.] Obſeruationes, aut legibus, aut aſſenſibus homi-num ſunt. Mos, lōgo tēpore cuſtoditus, legem facit: quæ etiā ad poſteros tranſit: vt hæc patet. ¶ Sacrū.] Quia non pro leui duxe runt, quaſi putarēt ſacrilegiū cōmitti, niſi eſſet obſeruat⁹ Roma: magna laus moris, quū à principe terrarū, pplo ſeruet. ¶ Centū ærei.] Nu-

ærei.] Numerus,& materiæ qualitas,dat vim.¶Ianus.]Additur,ad robur portarum deus,qui bifrons omnia circúnſpiciat, ne furorum,& ſcelerum,portæ temere aperiantur.¶Sedit patribus.] Firma eſt omnium ſententia.¶Vocat p.]Dat pugnandi poteſtatem.Hæc ille.

Ordo. ℭOrdo eſt.Mos.i.vetus inſtitutū:erat in Latio Heſperio.i.quod eſt in Heſperia, quem.ſ.morē ſacrū: vrbes Albanæ coluere,protinus.i.iugiter,& continuò:poſtquā conditæ erant:& quem.ſ.morem:Roma maxima rerum,colit.ſ.nunc:quum hæc ſcriberet Poeta:quum.i.quando:ipſi mouent Martem.i.deum belli ſollicitant:in prima prælia.i.quando prima prælia cum nouis hoſtibus commiſſuri ſunt:ſiue parant.i.intendunt:inferre Getis.i.ferocibus,& animoſis illis populis in Scythia,qui aut Myſij,aut potius Tartari dicuntur.de quibus poeta alibi,Mortem contemnunt laudato vulnere Getę:& ideo addit,bellum lachrymabile.i.cruentū,& ſæuum,quod matres multis lachrymis deteſtentur:manu.i.aut exercitu,aut cominus,& manu conſerta:ve,pro vel:Hyrcanis.ſ.populis,ad Hyrcaniam ſyluam habitantibus:& Arabis.ſ.populis Arabiæ:ſeu tendere ad Indos,& ſequi Auroram,quæ in Oriēte reſidet:& repoſcere Parthos ſigna.ſ.Craſſo & Bruto,ablata à Parthis, & Auguſto reſtituta:& ſunt quæ vulgò vexilla,ſeu inſignia armorum,dicuntur.Hæc autem omnia ſpectant ad illud,nunc maxima rerum Roma colit:quia hæc omnia bella,temporibus Auguſti illata fuerant.q.d.ſicut nunc Roma ſeruauit illū morem, dum dictis populis bella his diebus intulit:ita & Latini,& Albani,eum ſeruauerant.mos autem hęc eſt:Geminæ.i.duæ,aut pares portæ belli(ſic:ſubaudi,enim:vt ſit,ſic enim dicunt nomine.i.ſic enim nominant eas:& ſunt in templo Iani.) ſunt.ſ.Romæ,nunc,& olim,vt ſentit Laurolauinij,& Albæ:ſacræ.i.obſeruandæ,& exhorrendæ: relligione.i.obſeruatione:& formidine.i.metu.vnde religio,à religanda mente,metu quodam deorum dicitur.Martis.i.belli,aut dei eius,ſæui.i.ferocis,atq; immanis.Centum vectes ærei.i.obſtacula,ex ære,ne rubigine cōſumātur facta:& robora.i.repagula fortia:ferri.i.ex ferro:æterna.i.inconſumptibilia:claudūt,ſup.eas:nec Ianus cuſtos.ſ.portarum belli,quæ in templo ſuo] ſunt:abſiſtit limine.i.ſemper adeſt:qui etiam (vt Liuius in.1.atteſtatur) Romæ cuſtos fuerat, emiſſis ſubitis aquis.Vbi.i.poſtquàm:aut,quo tēpore:hoc eſt, quando certa ſententia pugnæ.i.pugnandi,& belligerendi:ſedet.i.confirmata eſt:& placet patribus.i.ſenatoribus,ipſe conſul(loquitur enim de temporibus ſuis)inſignis.i.redimitus:inſigniter.i.præter alios:trabea Quirinali.i.regali,quali Quirinus.i.Romulus,primus Romanorum rex,vſus eſt:& cinctu Gabino.i.toga,in tergū reiecta:& quaſi circúncingente altera extremitate:reſerat.i.aperit:has.ſ.portas belli:appoſitorie,limina ſtridentia,quia æreas,aut ferreas portas ſuſtinentia.Ipſe.ſ.conſul,aut princeps reipublicæ;vocat.i.indicit:pugnas.i.ius pugnandi:& pubes.i.multitudo iuuenum:cætera.i.reliqua:ſequitur tum.i.deinde:& cornua ærea.i.tubæ incuruę:conſpirant.i.ſimul inflantur ſpiritu:aſſenſu.i.ſono,aſſenſum ſignificante:rauco Latinus iubebatur.ſ.à patribus,& pube commota:præcipue per Amatam,& Turnum : &.i.etiam:tum.i.tunc.ſ.tanto , antè Auguſti tempora indicere Æneadis.i.Troianis,ſub Ænea militantibus bella:hoc more.ſ.quem Roma:tunc,quum hæc ſcriberet] Poeta,obſeruauit:& iubebatur recludere.i.aperire:portas triſtes.i.triſtitiam,dum aperiuntur per bellum, afferre ſolitas: quia templum Iani,tempore pacis claudebatur:& tempore belli,aperiebatur:vt.ſ.Ianus,ſolitum auxilium cōferret.Pater.ſ.ipſe Latinus,vir ſeuerus,& venerandus,ac promiſſis perſtans:abſtinuit tactu.i.noluit contingere portas,ad eas reſerādas:& aduerſus.i.repugnans votis populi:aut auerſus.i.indignatus:refugit.i.vitauit,& refutauit,ac reiecit à ſe miniſteria fœda:quia cōtra fœdus,& amicitiam,fidemq; Æneæ datam:& condidit.i.abſcondidit ſe:vmbris cæcis.i.locis tenebroſis,in regia ſua,vbi videri non poterat.

PIERIVS.

ℭMos erat Heſperio in Latio.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt , Mos erat in Latio Heſperio:quòd non æque placet. ¶Hyrcanis've,Arabis've parant.] In Mediceo cod.& pleriſq; aliis,per copulatiuam,q;,ſcriptū eſt,Hyrcaniſq;,Arabiſq;.Aduertendum verò,quòd à genitiuo Græce, ἀϛάϐ,ἀϛάϐος, Latinī nominatiuum,Arabus,faciunt:vt Elephātus,ab ἐλέφαντος:ita Delphinus,Abacus,Titanus:quanquàm & Græco etiam declinatu interim delectemur.Agnoſcit Soſipater,Arabs,Arabis,& Arabus,Arabi,vtrunq; poſitum à Vergilio.Cinnamq; (ait) in Propemptico Pollionis Belidis dixiſſe,vt Vergilium Arabis. Atq; hæc ex Plynio ſubiungit,Es,numero plurali finita nomina,datiuo,bus,recipiunt:idq; commentatores iubent.Quid ergo ſi ſic declinauit , vt Plautus in Bacchidibus , Arabus.& in Penulo,Murrinus odor Arabus.Lucillius.25.Arabus Artemo. deniq; & C.Caſſius in epiſtola,quam de Dolabella ſcripſit,Arabi mirifico animo erga nos fuerunt(inquit)Arabs.Maro,Omnis Arabs,omnes verterunt terga Sabæi.Florus ad Hadrianū, Quaſi de Arabe,aut Sarmata manubias.Hæc à magnis viris accepta ideo libenter retuli,vt eorum calumniis obuiam rem.qui ſæpe incuſant me,nimis ad humilia nonnunquàm declinare,videantq; ſummos viros hæc eadē non incurioſe pertractaſſe,quæ delicata noſtra ætas quodammodo faſtidit.¶Cinctuq; Gabino.] In pleriſq; codicibus antiquis inemēdate legitur,Sabino: quum Gabino,ſit omnino legendum.De quo cinctu,vt obiter locum apud Liuium corrigamus,ita habetur in veteri codice Parrhaſiano:Sacrificium erat ſtatutum in Quirinali colle genti Fabiæ,ad id faciendum:C.Fabius dorſo,Gabino cinctu ſacra manibus gerens,quum de capitolio deſcēdiſſet.Vulgata exemplaria habent,Gentis Fabiæ,genitiuo caſu.& pro C.Fabius dorſo,corrupta verba Claud.Fab.dorſum.

Tum regina deûm cœlo delapſa,morantes
Impulit ipſa manu portas,& cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia,atque immobilis antè:
Pars pedes ire parat campis:pars arduus altis
Puluerulentus equis furit,omnes arma requirunt.
Pars leueis clypeos,& ſpicula lucida tergent
Aruina pingui,ſubiguntq; in cote ſecures:
Signaq; ferre iuuat,ſonituſq; audire tubarum.
Quinq; adeò magnæ poſitis incudibus vrbes
Tela nouant,Atina potens,Tyburq; ſuperbum,
Ardea,cruſtumeriq;,& turrigeræ antemnæ.
Tegmina tuta cauant capitum,flectuntq; ſalignas
Vmbonum crates:alij thoracas ahenos,
Aut leueis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc,& falcis honos,huc omnis aratri
Ceſſit amor:recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica iamq; ſonant:id bello teſſera ſignum.
Heic galeam tectis trepidus rapit:ille frementeis
Ad iuga cogit equos,clypeumq;,auroq; trilicem
Loricam induitur,fidoq; accingitur enſe.

SERVIVS.

ℭMorātes.] Differentes.ſ.bella.¶Rupit Sat.po.]Acyrologiā fecit,mutādo Ennij verba.nā ille ait,Belli ferratos poſtes,portaſq; refregit. ¶Immo.antè.] Non ſemp, ſed ante hac.Poteſt tn̄ & immobilis furia:nam antè geſſit bella,ſed iure indicta per fœciales,& patrē patratus. ¶Tergēt.]Ab eo quòd eſt, tergeo,terges . Fuit & tergunt,à tergo , tergis: quod de vſu penitus receſſit.

Aruina. ¶Aruina pingui.] Secūdùm Suetonium De vitiis corporalibus,Aruina,eſt durum pingue,quòd eſt inter cutem & viſcus.¶Adeò magnæ]Valde magnæ.

Atina. ¶Atina potēs.] Ciuitas hæc,eſt iuxta Pontinas paludes:dicta à morbis, quæ Græce, ἄτηα,dicuntur: quos paludis vicinitas creat.¶Tyburq; ſuperb.] Aut nobile:aut per tranſitum tetigit illud,quòd aliquando quū à ſenatu auxilia poſcerent Tiburtes,ſub cōmemoratione beneficiorū:hoc tantùm à ſenatu reſponſum acceperūt,Supbi eſtis.¶Cruſtumeri.] Mutauit:nam cruſtumerium dicitur.

Antēna. ¶Turrigerę antemnæ.]Bene muratæ.Antemnę aūt dictæ ſunt, quòd amnis prætérfluit:quaſi,ante amnem poſitæ.¶Sali.Vmbo.cr.]Vt dicit Sal.de Lucanis,qui de vimine facta,ſcuta coriis tegebant.¶Thoracas]Ahenos:quia apud maiores,loricæ pectora tantū tegebāt. Statius, Triplici ſeruantur pectora ferro.Pectora:nam tergo nullus metus.¶Aut leueis ocreas lento ducunt argento.] Flexili argento ducunt.i.extendunt:eſt autem,& ſpondaicus,& reciprocus verſus.

Claſſicū. ¶Claſſica iāq; ſonant.] Bene poſuit amphiboliam. Nam claſſicum diximus , & tubam ipſam, & ſonum.Claſſicum autem eſt, flexilis tuba.

Teſſera. ¶Teſſera ſignum.] Symbolum bellicum:quod ad pugnam exeūtibus datur.ſ.propter confuſionem euitandā.Græce dicitur,σύνθημα: vt fuit in bello Marij,Lar deus:in Syllę,Apollo Delphicus:in Cęſaris, Venus genitrix.¶Trepid⁹] Feſtinus,more ſuo.¶Loricam induitur.] Dicimus & induo illa re,& illam rem.

ASCENSIVS.

ℭTum regina , &c.] Narrat quo modo Iuno,quæ bellum conſummare volebat, portas belli reſerauit,omniſq; populus in arma ruit:qua occaſione,deſcribit varias ipſorum Latinorum armaturas,variaq; in ipſis habēdis ſtudia.De qua Dona.ſic.¶Impulit] Iuno impulit,qđ non decebat.Ergo oſtēditur pertinax inimicitia.Neq;

tia. Necꝗ aperuit ſolum: ſed euertit poſtes à cardine. ¶ Ardet
inexcita.] Ecce quantùm potuit factio Iunonis. ¶ Quincꝗ ad.]
Numerum, & magnitudinem exprimit. ¶ Vomeris.] Ecce qua
lis amentia vniuerſorum agreſtiũ fuit: vt inſtrumenta vitæ pro
futura, in perniciem vitæ verteret. ¶ Teſſera.] Significat nun-
Ordo. tium gerendum, ſignificantem bellum. Hæc ille. ℭ Ordo eſt.
Tum. i. tunc: quum Latinus nolens portas belli reſerare, aufu-
giſſet: regina deûm. i. deorum. ſ. Iuno, delapſa cœlo, impulit ip-
ſa. i. in propria (vt dicunt) perſona: non miniſterio inferioris nu
minis: manu. ſ. ſua (non conſtrues, ipſa manu: quia ipſa, quòd
corripitur, nominatiui eſt caſus) portas morantes. i. non aper-
tas ſtatim, ſed quaſi cunctantes, & obſtantes: & ipſa Saturnia. ſ.
Iuno: rupit poſtes belli, ferratos. i. ferro munitos: & hoc cardi-
ne. i. ſtipite, ſuper quem voluitur ianua, qui eſt quaſi cor ianuæ:
verſo. i. inuerſo. Verſus eſt Ennianus, vt atteſtatur Seruius: in
quo dicit Horatius, eſſe diſiecti mẽbra poetæ, hoc eſt, licet me-
tri ratio diſſoluatur adhuc inverbis ipſis eſſe vim poeticam. Au
ſonia. i. Italiæ pars, ab Auſone dicta: inexcita. i. non excita, hoc
eſt non commota, ſed quieta, & immobilis antè: ardet. ſ. ardore
Martio, ſeu bellico: pars parat ire pedes. i. pedeſtris: pars. i. par-
tim populus (reſpicit enim ad rem, non ad vocem) arduus altis
equis furit. i. furenti ſimilis: vehitur campis. i. per campos: exi-
ſtens puluerulentus. i. plenus pulueris, & vndicꝗ perfuſus pul-
uere. Omnes. ſ. tam pedites, quàm equites, reqrunt arma. Pars.
i. ipſi partim: tergunt clypeos leuas. i. leuigatos, politos, & non
aſperos: & tergunt ſpicula lucida. i. ferra ſpiculorum, quæ ter-
gendo efficiunt lucida, ſeu lucentia: aruina. i. pingui quodam
inter carnem & cutem, vnde dicit pingui: & ſubigũt. i. ſubigen-
do acuunt: ſecures in cote. i. lapide illo, ad acuendum apto: &
iuuat. ſ. omnes: ferre ſigna. ſ. bellica: hoc eſt, vexilla: & audire ſo
nitus. i. clangores, quæ taratantara ab Ennio vocantur. Quincꝗ
vrbes adeò. i. valde magnæ: nouant. i. innouant, quia diu arma
reliquerant: tela. i. arma inuaſoria, quæ de longe iniiciuntur: &
hoc incudibus poſitis. i. diſpoſitis ad nouanda tela: hæ autem vr
bes ſunt, Atina potens, Tyburꝗ ſuperbum: Ardea cruſtumeri.
i. cruſtumerium: & antennæ turritæ. i. turribus inſignitæ: & be
ne muratæ: quæ. ſ. vrbes, cauant tegmina capitum tuta. i. ipſa tu
tantia. ſ. galeas, aut caſſidas: & flectunt crates ſalignas. i. ex ſali
ce, ligno molli, & tenaci, quod difficulter perforatur, & diffici-
lius finditur: vmbonum. i. è quibus fiant vmbones. i. curuaturæ
clypeorum: alij ducunt. i. obducunt, & ornant: toracas ahenos.
i. munimina pectorum, ex ære facta: & ocreas. i. munimina cru
rum: leuia. i. polita, & non aſpera: ducunt, dicit. i. obducunt: ar-
gento lento. i. flexibili, & tenui: & eſt ſpondaicus verſus. Om-
nis honos vomeris, & falcis, & omnis amor aratri. i. omnium
armorum agriculturę: ceſſit. i. traductus eſt: huc. i. ad has vrbes,
vt fierent hæc arma: ipſi enim recoquunt. i. coquẽdo inſtrumen
ta ruſtica in fornacibus faciunt: enſes patrios. i. quibus pro mo
re patriæ in bello vti ſolent. Et claſſica. i. ſonitus tubarum, aut
ipſæ tubæ flexiles: ſonant iam. ſ. paratis armis, & inſtructis mi-
litibus: teſſera. i. ſymbolum, bellicum: quod eſt, aut vox quædã
inter pugnandum exprimenda, aut ſignum aliud in veſte, aut
geſtu quod omnibus ſub iuramento dabatur: it. i. procedit: bel-
lo. i. ad bellum: gerendum ſignum. ſ. diſcretionis ab hoſtibus:
hic. i. quiſpiam ex Auſoniis: trepidus. i. feſtinus, & anxius, vt in
bello tumultuario: rapit. i. arripit ad ſe: tectis. ſ. ſuis, ad quæ pen
debat galeam. i. tutamẽ capitis: videlicet, caſſida. Ille. i. alius: co-
git. i. compellit: equos tremẽtes. ſ. clangore bellico: ad. i. ſub: iu
ga. i. vt iuga ferant: aut, quia more veteri, nunc etiam de curri-
bus decertabant: aut, ad vehenda arma bellica, & machinas: &
induitur clypeũ, & loricam trilicem. i. tria licia. i. tres ordines
annulorum habentem: auro. i. quorum vnus ordo erat ex annu
lis aureis. Dicitur autem lorica, quia olim fiebat ex loris corio
cocto: & accingitur, enſe fido, aut cui confidit, aut qui virum for
tem non deſerit.

PIERIVS.

ℭ Lucida tergunt.] Quanuis cod. nonnulli, tergunt, legant: plu
res tamen & probatiores, tergent, legũt. & tergo, tergis, ex vſu
penitus receſſiſſe, Seruius adfirmat. ¶ Aruina pingui.] In anti
quo codice ſolita mutatione ex v digammo, in b mutam, Arbi
na ſcriptum eſt, perinde ac iubentutis, pro iuuentutis. In anti-
quis aliquot marmoribus notatum inſpicitur, ex longo tempo
re, iubentutis, & ita iubentius Celſus, pro iuuentius. Iam verò
bixit, pro vixit, ſexcenties notatũ obſeruaui. Sed illud non præ
terierim ob vitæ longioris memoriam, quod in æde D. Cecilię,
trans Ty- T. FIELLENIVS IANVARIVS
berim le- SE VIBO FECIT SIBI QVI
gitur, BIXIT ANNIS. LXXXXVIII.
¶ Vomeris huc, & falcis honos huc omnis aratri.] Vale. Prob.
in artium inſtitutis, honõs, habere vltimam natura longam tra
dit, hoc loco citato. ¶ Requoquunt.] In cod. aliis, recoquunt, ſe
cunda ſyllaba per c. In Ro. recocũt, vtracꝗ per c. Nam ſuperius
diximus, referente Velio Longo, q literam, olim à multis exclu
ſam fuiſſe: necꝗ à Nigidio Figulo vnquàm in commẽtariis ſuis
poſitam, teſte Victorino. Præterea diximus placuiſſe aliis, quo
ties poſt c, ſequeretur u, ſemper q, adnotare, vt, mequm, tequm,
ſequm, ſcribendum procurarent. Quocirca, requoquunt, hi ſcri-
berent.

Pandite nunc Helicona deæ, cantusꝗ mouete:
Qui bello exciti reges, quæ quencꝗ ſequutæ
Complerint campos acies, quibus Itala tantùm
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim diuæ, & memorare poteſtis,
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor diuûm Mezentius, agminaꝗ armat.
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equûm domitor, debellatorꝗ ferarum,
Ducit Agillina nequidquàm ex vrbe ſequutos
Mille viros, dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum,
Victoresꝗ oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus, clypeoꝗ inſigne paternum
Centum angues, cinctamꝗ gerit ſerpentibus hydram:
Collis Auentini ſylua quem Rhea ſacerdos
Furtiuum partu ſub luminis edidit auras,
Miſta deo mulier, poſtquàm Laurentia victor,
Geryone extincto, Tirynthius attigit arua,
Tyrrhenoꝗ boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu, ſæuosꝗ gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruꝗ Sabello.

SERVIVS.

Parnaſſus. ℭ Helicõa deæ.] Parnaſſus,
mons Theſſaliæ, diuidit in
Cytheronem Lyberi, & He
liconẽ Apollinis, cuius ſunt
Muſæ. Eſt autem Home. ver
ſus, ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀ-
λύμπια δώματ' ἔχουσαι, ἡμεῖς
γὰρ θέαι ἐστε, πάρεστέ τε, ἴσ-
τετε πάντα. ἡμεῖς δὲ κλέος
οἶον ἀκούομεν, οὐδέ τι ἴδμεν
οἵτινες ἡγεμόνες Δαναῶν καὶ
κοίρανοι ἦσαν. ¶ Quibus ar-
ſerit ar.] Aut ſplẽduerit, aut
amore flagrauerit. ¶ Prim⁹
init bellum.] Non mirum, ſi
& contemptor diuûm, & ſa-
crilegus Mezentius contra
pium, primus arma corripu
it: & ſcienda eſt poetæ affe-
ctatio. Nam ambleſiam, ne-
phas eſt dicere: hæc aliquos
commemorat, quos in bello
non inuenis: & inſequẽtib⁹
aliquos inuenim⁹, quos hæc
omnino non poſuit. ¶ Tyr-
thenis aſper ab oris.] Origi
ne Thuſcus: non tũc de Thu
ſcia vénit: quẽ antè, pulſum
à ciuibus conſtat. ¶ Agmi-
naꝗ ar.] Aut eorũ qui eum
ſequuti fuerant, ſicut eius fi-
lium: nec enim credibile eſt
ſolum fugiſſe: nam & Sta. di
cit, vel quos mouet exul: &
hæſit, Triſtibus apta fides.
Aut certe eorum, quos Tur
nus antè ei dederat, vt Adra
ſtus Polynici in Statio, qui
ait, Ne parua mouens inglo
rius arma iret. ¶ Agili.] Ex
vrbe Cerete oppido. ¶ Ne-
quidquàm.]

quidquàm.] Quia in prælio
periit: nec paternum recepit
imperium. ¶ Patriis, qui læ
tior eſſet Imperiis dignus]
Qui liberet imperatorẽ, po
tius quàm exulem patrem.
¶ Pulchro.] Forti: vt dixi-
mus ſuprà. ¶ Pulcher Auen Auenti-
tinus.] Auentinus, mons vr nus.
bis Romæ eſt: quem conſtat
ab auibus eſſe nominatum:
quæ de Tyberi aſcendentes
illic aſcendebant: vt in. 8. le-
gimus, Dirarum eſt niſi do-
mus opportuna volucrum.
Quidam etiam rex Abori-
genum, Auẽtinus nomine,
illic & occîſus, & ſepultus
eſt: ſicut etiam Albanorum
rex, Auentinus, cui ſucceſſit
Procas. Varro tamẽ dicit, in
gente pop. Roma. Sabinos,
à Romulo ſuſceptos, iſtũ ac-
cepiſſe mõtem, quem ab A-
uente, fluuio prouincię ſuæ,
appellarunt Auentinũ. Con
ſtat ergo varias opiniones
poſtea ſequutas: nam à prin
cipio, Auentinus, dictus eſt
ab auibus: vel à rege Abori-
genũ: vñ hũc Herculis filiũ,
conſtat nomẽ accepiſſe, non
pręſtitiſſe. ¶ Inſigne p.] Ab-
ſolute dixit. ¶ Centũ ang.]
Secundùm Simônidẽ, vt di-
ximus ſuprà. ¶ Collis Auẽ.
ſyl.] In ſylua collis Auenti-
ni: & dicẽdo Auẽtini, oſtẽdit
iam antea ita eſſe noiatum.
¶ Rhea ſacerdos.] Adludit
ad nomen matris Romuli,
q̃ dicta eſt Ilia, Rhea ſyluia.
¶ Furtiuũ.]

Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta,cum dentibus albis
Indutus capiti:ſic regia tecta ſubibat,
Horridus,Herculeoq́ humeros innexus amictu.

¶ Furtiuũ.] Illicite conceptũ,qppe à ſacerdote:ſic ait alibi,Et dulcia furta.¶ Mixta.] Mœchiſa: τίγεισα Græce dixit,mulier:cōpẽdioſe mortalis dixit.Conſequẽs nanq́ fuerat,vt diceret,Mixta deo mortalis.¶ Laurẽtia arua.] Laurentũ ciuitas plurimũ potuit:nã omnia vicina loca,eius imperio ſubiacuerũt:vnde nunc ait,Arua Laurẽtia:quũ iuxta Tyberim,eius armẽta Hercules pauerit.ſed ſecũdùm antiquũ ſitũ, antè,Albã,& Romã,Tyberis Laurẽtini fuit territorij.¶ Geryone extin.] Geryones,rex fuit Hiſpaniæ:qui ideo trimẽbris fingitur:qa tribus inſulis præfuit,quæ adiacent Hiſpaniæ Balearicæ, minori,maiori,& Ebuſæ.Fingit etiam,bicipitẽ canem habuiſſe:quia & terreſtri,& nauali certamĩe,plurimum potuit.Hũc Hercules vicit:qui ideo fingit ad eũ, olla ærea trãſuect⁹:quòd habuit nauẽ fortẽ,& ære munitam.Sanè ſciendũ declinari,hic Geryones,Geryonæ:vnde eſt, Ter gemini nece Geryonæ,vt Anchiſes,Anchiſæ:vñ vſurpauit Sal.Geryonis,dicens,Veniẽs autem Hercules de Hiſpania per Cãpaniam,in quadã Cãpaniæ ciuitate,pompã triumphi ſui exhibuit.Vnde Põpeij dicit ciuitas:poſtea,iuxta Baias,caulã bobus fecit,& eam ſepſit;qui loc⁹,Boaulia dict⁹:hodieq́ Boauliæ dicitur.

Geryones.

Tyrinthia. dicitur. ¶Tyrinthius.] À Tyrinthia, ciuitate Argis vicina, vbi
nutritus eſt. ¶Tyrrhenoſq; boues in flumine lauit Iberos.] Ad-
miratio locorum lõginquitate. ¶Pila manu.] Pila, proprie eſt
haſta Romana: vt Geſa Gallorum, Sariſſæ Macedonum. ¶Do-
Dolo. lones.] Dolo eſt, aut flagellum, intra cuius virgam latet pugio:
aut (ſecũdùm Varronem) ingens contus cum ferro breuiſſimo.
Dolones autem, à fallendo dicti ſunt, quòd decipiant ferro: quũ
ſpeciem præferant ligni: & multi volunt per teretes mucrones,
dolones dici: per veru Sabellum, pila ſignificari. ¶Ipſe pedes.]
Ad genus reſpicit: nam & Hercules ſemper pedes inceſſit, quũ
equos habuerit nobiliſſimos. ¶Torquens.] Suſtinens, vt axem
humero torquet. ¶Horridus.] Tremebũdus; non (reuera) hor-
ribilis.

ASCENSIVS.

¶Pandite nunc Helicona deæ, cantuſq; mouete: Qui bello ex-
citi reges, quæ quenq; ſequutæ Complerint campos acies, qui-
bus Itala, &c.] Quia rem à memoria remotam recenſendam ſi-
bi noſcit, quam ſine Muſarum inſpiratione, exequi nequeat: rur
ſus facit inuocationem, petens ſibi arcana reſerari, vt ſciat quæ
ſcribat, & cautus moueri, vt rite ſcribat. Sunt autem qui legant,
cantuſq; mouete: & ſunt qui malint, Cantuq; monete, Qui bel-
lo, &c. vt in ordine conſtruendo dicam. Donati verba hoc loco
ſunt, ¶ Pandite nunc Helicona deæ, cantuſq; mouete.] Rela-
turus antiquitatis memoriam, inuocat Muſas, ne ſiue vera, ſiue
falſa referat, culpam habeat. & inuocando, proponit quid ſit nar
raturus. ¶Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris.] Pri-
mus, quia aſper: primus, quia contemptor eorum deorum, qui-
bus authoribus Æneas ad Italiam vénit, & coniugium Lauiniæ
factum eſt. ¶Lauſus equũm domitor, debellatorq; ferarũ.] Lau
dat Lauſum à fortitudine, quæ in pulchro corpore rara ſolet eſ-
ſe. ¶Centum angues, cinctamq;.] Gloriæ cauſſa hydram geſta
bant: ſed ludibrium matris ex hoc apparebat. ¶Tergum leo-
nis.] Præter hydram, etiam leonis pellem aliud inſigne pater-
Ordo. num geſtabat. Hæc ille. ¶Ordo eſt. O deæ. ſ. poetarum, Muſæ,
videlicet: pandite. i. reſerate, & aperite nunc: Helicona. i. mon-
tem illum Bœotiæ, in cuius nemore dicitur, natale ſolũ, ſeu pa-
tria Muſarum: pandite autem, ad me venture. aut, pendite. i. re
cludite arcana, & ſecreta, quæ de regibꝰ Italiæ illic repoſuiſtis:
& mouete cantus. i. inſtigate me, vt canam, & cantu manifeſtē
qui reges: aut monete. ſ. me: cantũ. i. carmine, à vobis dictato:
qui reges exciti. i. excitati, ſup. ſunt: bello. i. ad bellum: & quæ
acies ſequutę, quenq;. ſ. regum: complerint. i. compleuerint: cã-
pos, quibus viris tellus Itala. i. Italica: floruerit tantum. i. intan
tum: & quibus armis arſerit. i. aut reſplenduerit, aut Martio fu-
rore incenſa ſit. Etenim vos diuæ, meminiſtis. i. memoria retine
tis: & poteſtis memorare. i. recenſere, & narrando ad memo-
riam reducere: at. i. ſed: vix aura tenuis fame. i. vix modicus: ru
mor, pérlabitur nos. i. labendo vénit ad nos. aut legatur, ad: vt. ſ.
pérlabitur ad nos vſq;. Incipit autem narrare, dicens, Mezentiꝰ,
contemptor diuũm: init primus. i. pręcipuus: bellum exiſtens a-
ſper. i. acer & ferox, in Latinos hoſtes: ab oris. i. regiõibus: Tyr
rhenis. i. Etruſcis: & armat. i. armis inſtruit: agmina. ſ. quæ du-
xit, Lauſus filius, ſup. eius, quo alter non fuit pulchrior, exce-
pto corpore Turni Laurentis, quum Lauſus eſſet Thuſcus: Lau
ſus (inquit) domitor. i. ad libitum gubernator: equũm. i. equo-
rum, & debellator ferarum: ducit iuxta hunc. i. iam dictum Me
zentium, patrem ſuum: mille viros ſequutos. i. ſequentes eum:
nequidquàm, quia ipſum interimẽdum tutati non ſunt: ex vrbe
Agilina. i. Cerete oppido: exiſtens dignus, qui eſſet lętior. i. bea
tior: patris imperiis. i. ꝙ pater illi imperator eſſet, non exul: aut
qui pateretur imperia patris benignioris, qui, videlicet nõ eſſet
contemptor diuũm, & dignus, cui exul: haud. i. non: eſſet pater.
i. vt is ſit, cui Mezentius non eſſet pater: ſed quiuis vir, probus,
& pius: Auentinus pulcher. i. honeſtus, & decôrus: ſatus. i. pro-
genitus. Hercules pulchro. i. honeſto, & decôro: oſtentat poſt
hos. ſ. Mezentium, & Lauſum, currum inſignem: palma. i. victo
ria: per gramina. i. quo in graminibus victoriam obtinuerat: aut
oſtentat per gramina currum inſignem, palma, & equos victo-
res. i. qui vicerant in curruli certamine: & gerit clypeo. i. in cly
peo ſunt: inſigne. i. ornamentum: & (vt dicunt) arma paternum.
i. patris ſui, Herculis. ſ. centum angues, & hydram cinctam ſer
pentibus, quem. ſ. Auẽtinum: Rhea ſacerdos. ſ. in illo loco, quũ
aduentaret illuc Hercules, edidit partu. i. peperit, & eduxit: ſub
auras luminis. i. in hunc mundum: furtiuum. i. furtiue conce-
ptum, ſupp. in ſylua collis Auentini: & ita à loco in quo conce-
ptus eſt, eum denominauit: edidit (dicit) mulier mixta. i. com-
mixta: & quæ quum mulier eſſet, concubuerat: deo. ſ. Herculi:
poſtquàm Tyrinthiꝰ. ſ. Hercules victor: extincto. i. interempto:
Geryone. i. rege illo Hiſpaniæ, qui tria dicitur habuiſſe corpo-
ra: attigit arua Laurentia. i. Italica, iuxta Laurentũ: & lauit bo-
ues. i. vaccas: Iberas. i. Hiſpanicas: flumine Tyrrheno. i. Etru-
ſco, ad mare inferũ. De hoc aduentu Herculis dicetur latius. 8.
huiꝰ, vbi agetur de Caco ab eo interempto. Cuius, ſup. ſubditi:
gerunt in bella, manu. ſ. ſua: pila. i. tela longa, quę poſt Romano
rum erant: & dolones. i. flagella doloſa: vnde dicit ſæuos. i. for-
midandos, quia ſunt baculi, in quibus mucrones incluſi ſunt, vn
de addit: & pugnant mucrone tereti. i. longo & rotũdo, quo di-
ra fiunt vulnera: & veru Sabello. i. quaſi Sabelli, ſeu Sabini, vti
ſolebant. ſ. dolonibus, aut pilis. Ipſe. ſ. dux eorum, Auentinus:
exiſtens pedes. i. pedibus, non equo incedens: ſicut & Hercules
pater eius: & torquens. i. ſuſtinens, & inuoluens circùm ſe: im-
mane. i. valde magnum: & terribile tegmen. i. tergum, aut pel-
lem leonis: impexum. i. villoſum, & implicitum: ſeta. i. duro pi-
lo, & terribili, cum dentibus albis: indutus capiti. i. ad caput vſ-
que, vel pro munimento capitis, ſubibat ſic. i. in talibus armis:
horridus. i. tremendus: tecta regia. i. domum regis: innexus hu
meros. i. habẽs humeros innexos, amictu Herculeo. i. Herculа-
no, hoc eſt quali Hercules vti ſolebat. Beroal. aũt in Ser. dicit
de verticibus Parnaſſi, ſic. Authoritas Ser. quum apud gramma Parnaſſꝰ
tiſtas, ac literatores, plurimum polleat: effecit, vt omnes minus
eruditi in hunc errorem delaberentur, aſſerentes Cytheronem,
& Heliconem, colles eſſe Parnaſſi. Corrigendus itaq;, hoc in
loco eſt error publicus, ex authoritate eruditiſſimorũ geogra-
phorum, qui grammaticis in locorum deſcriptione haud dubie
merentur anteponi. primò igitur ſciẽdum eſt, quòd Parnaſſus,
mons eſt in Phocidæ regione: non autem in Theſſalia, vt Ply.
in. 4. & Strab. meminit in. 9. ſub Parnaſſo ſunt Delphi clariſſi-
mi, in terris oraculo Apollinis. Helicon autem, & Cytheron,
ſunt in Bœotia, vt Plynius, Strabo, Mela, Solinus, reliquiq; om
nes teſtantur: & Muſis natale, in nemore Helicone ſcriptores aſ
ſignant, qui & altitudine, & ambitu, non minor eſt Parnaſſo.
Quòd autem Parnaſſus biceps, & biuertex, à poetis nũcupetur:
non ideo debemus accipere vertices, Cytheronem, & Helico-
nem: vt grammatici hallucinantur: ſed ipſius montis cacumina.
Quum ergo curioſius inquirerem, quænam forent nomina duo
rum Parnaſſi verticum: repperit apud. Herodotũ in Vrania. vnũ
ex verticibus Parnaſſi, nominatum fuiſſe Tithorea. alterũ Hy-
ampeum. quocirca Herodoti authoritatem ſequens, id credere
malo, quàm quòd Cytheron, Helicon've, aut Nyſa, aut Cyrrha,
aut Cyrphis: nanq; & id traditur fuerint vertices nũcupati. Cyr
rha, & Nyſa, nomina quidem ſunt ciuitatum, ſed non collium:
& Nyſa, non eſt in Parnaſſo, ſed in Helicone. Cyrphis verò, ru-
pes eſt, non cacumen. Libuit hæc pauca adnotare ſuper vertici-
bus duobus Parnaſſi, ad errorem manifeſtarium refellendum:
qui à prioribus, recentioribuſq; minus eruditis paſſim rece-
ptus eſt.

PIERIVS.

¶Quę quenq; ſequutę Complerint campos acies.] In antiquis
pleriſq; codicibus, quemq;, per m: &, Complerũt: ſed quia, Flo-
ruerit, ſequitur: placet, Complerint: taceo, Compulerint: quod
alibi legitur inemendate. ¶ Quibus Itala tantùm Floruerit ter
ra alma viris.] In antiquis omnibus exemplaribus legere eſt,
quibus Italam iam tum Floruerit: quod mirifice placet, vt non
modò, nunc dicat, Italiam viris florere: verum ab eo, iam tẽpo-
re floreſcere cœpiſſe. ¶Contẽptor diuũm Mezentius.] In anti
quis codicibus, diuom. Cur verò, diuũm contemptor, habitus
ſit, cauſſam ponit Macrobius: Eum quippe Rutulis imperaſſe,
vt ſibi offerrent, quas diis primitias offerebant. Quoniam ve
rò paſſim in Romano codice, Mezzentius, geminato zz, nota-
tum inuenitur: & grammaticorum pleriq; ſcriptionis eiuſmo-
di rationem grauiter improbarunt, libuit inueſtigare, nunquid
temere id à librariis, an ex vſu temporũ factum eſſet. Quumq;
vſum fuiſſe comperiſſem, pro antiquiſſimi illius codicis autho
ritate tuenda, vſum eſt, quòd bona lectorum venia factum ve-
lim, aliquanto latius euagari. Nam veteres etiam grammatici
ſuper huius ſcriptionis ratione diu, multumq; decertarũt. Con
fidenter verò Terenti. Scaurus, eos dubioprocul falli dicit, qui
Mezzentium, per duo zz ſcribũt: ignorantes duplicem literam
non debere geminari. Verũ idem non, inficiatur colligere quoſ
dam duplicem non eſſe eam. Negat etiam Valerius Probus, z
dupliciter ſcribi poſſe: eadem obiecta rõne, quoniam duplex ſit.
Quam tamẽ ſi quis aure ſynceriore voluerit explorare non eſ-
ſe, forte duplicem inueniet ea ratione, quòd duplices pronuntia
tione ipſa quas contineant, intra ſe literas oſtendunt, vt ξ, & ψ,
de quibus nemo dubitarit. Nam quum dixit, proferimus c, quæ
fuit dico, dicis: & s, quæ formam præterito dat, articulatim diſ-
cernuntur, non aliter quàm ſi quis, dicſit: prout in Longobardi
cis aliquot exemplaribus, notatum eſt, pronũtiauerit. Ita in, fin
xit, g & s, audiuntur. Habet verò g, magnam cum c cognatio-
nem, vt apparet in negotio quodam, nec otio factum eſt. Ob
quam ſcribendi rationem Valerius Probus ait, quoſdam exi-
ſtimaſſe, x literam ſuperuacuam. Id verò quòd de duplicium
ſono quærimus, liquidius apparet in ψ: vt quum Διψας Græ-
ce protulerimus, ſcriptum apud Latinos in eas literas reſolue-
tur, quæ auditu excipiebantur, p ſcilicet, & s. Eſt quædam no-
mine, Dipſas anus. Hinc nonnulli, opſtitit, per p: non, obſtitit,
per b, ſcribendum præcipiunt, quod eius pronũtiationis ſonus
ſit ψ. Sed enim eadem affinitate copulatæ ſunt, b, & p, qua c, iti-
dem & g: itaq; ξ, nunc cs, nunc gs, vno, eodemq; ſono videtur
auribus inferre. ψ verò, nunc ps, nunc bs, repræſentare. Miſſas
facio literas alias, in quas duplices ipſæ multipliciter reſol-
uuntur, quum de iis tantùm, quæ auditu diſcernuntur, nunc
ſermo ſit.

ſermo ſit. Sed enim quum, διάζω dicimus: aut φράζω, vel alia eiuſmodi, nullas in z pronūtiato diſtinctas literas, auribus quātunlibet abrectis excipimus. Sed vnum, eundemq; ſonum ſimplicem, & eius literæ proprium: neq; verò quis huc, σδ, Δώσιονος, & φράσδω: vel μάσδας, vel κωμάσδω, obiiciat, quæq; multa grammatici de quartæ coniugationis futuro, deq; præterito medio, & aoriſto ſecundo dicere conſuerunt, nihil enim horum in φράζω, μάζα, & κωμάζω, aurium ſenſu percipimus. Sed eſto cognoſcatur ex reſolutione vis duplicium z, quidem ſiquando in alias abeat literas: aut in c, aut in s, aut in g, reſolui videmus. Nam quod eam in geminum ſſ, reſolui dicunt, nōdum liquet in c, quidem eam abire ex eo manifeſtum eſt, quod Zethum, & Cethum, pro Amphionis fratre, promiſcue Græci ſcribere conſueuerunt, vt Martianus Capella ſe obſeruaſſe tradit. Quin etiā nomen idem per s notatum, Sethum, nonnulli prodidere. Sanè Smyrna, vnico s, quæ prius, vt idē Martianus author eſt, Zmyrna, z ante m præpoſita dicabatur. Cuiuſmodi inſcriptiōis exempla, & nos in antiquorū monumētis obſeruauim⁹: Romæ enim in diuæ Anaſtaſiæ antiquo marmore legitur, Caſſia. l. l. zmyrna nutrix. v. a. xxix. Et in campo floræ, Pomponia zmyrna teſtamēto. Eadem porrò ratione, ſmaragdū, & zmaragdum, ſcriptū animaduertimus: vt in Veientibus, in arce Caſtri noui, vrna vetus admodum indicat, ita inſcripta, DIS. MANIBVS OSSVIS ZMARACDI. Et in hortis Ioannis Coritij, quos in fo. Traiani academiæ Roma. genio cōſecrauit, antiquiſſimo lapide legere eſt, M. Æmilio: M. F. Aproniano, filio dulciſſimo: M. Æmilius Zmaragdus, & ſperata parentes. Quid verò Lesbia? nónne & Lezbia, per z, ſcribi ſolita eſt? Sanè apud Marium Maphæum Volaterranum, Aquinatū antiſtitem monumentum eſt ſanè quàm antiquum, in quo ſcriptum, Lesbiæ oſſa hic ſita ſunt. Ac ne nomē id aliud eſſe dubites, eodem marmore & Lesbia legitur, Sei nomen queris, ſum Lesbia. Idem in Mezzentio crediderim eueniſſe, quod nomen gemino ss, aliquando ſcribi ſolitum, Velius Lōgus ait. quo loco ſunt, qui pro ss geminato: s, & z, c ſubſtituere malunt, quod mihi tantundē eſt, quum ſuprà oſtenderimus: ʒ, & κ, pro eadem litera aliquando Græcis agnitas. Has verò qui mutarunt in zz geminatum tranſtulere, vel quum antiquitus, Mezzētius, duplicato zz, ſcriberetur, in geminum inde ss, vtrūq; z commutatum eſt. Quod verò minus z, ſit duplex, id ſatis, ſupq; potuerit indicare, quod ante m, eadem ſyllaba præiici ſolita ſit ab antiquis, quæ ſi duplex fuiſſet, dubio procul reſilire coacta foret. Multa præterea reperiūtur exempla, tam apud Græcos, quàm apud Latinos, in quibus z, vocalem præcedentem minime producat: quod quidē facere non poſſet, ſi duplex eſſet. Id fortè Latini neglexerūt, qui etiam in nonnullis, ipſa re geminatis, præcedētem vocalem corripuere: vt, Ponite ſpes. Sed enim Græci regulam eam religioſiſſime ſuſcipere. Quare Homerus, Aiunt nunquàm ſcripturū, λίσσα ζακύνθος: ſi ʒ duplicem agnouiſſet. Quod quia veritus Theocritus ſit, eum aiunt, ſubſequentē etiam vocalem, ob z literæ, ſſ duplicitatem, produxiſſe in hoc eodem nomine κᾶλα πόλις ἀζακύνθος. Verſum enim hunc ſpondaicum eſſe volūt. Sed enim, vtrum duplex litera vim habeat producendi vocalē ſubſequētem, an α litera dichrona, ſuapte vi, in zacyntho produci potuerit, viderint eruditi, mihi ſanè minime diſplicet eorum ſententia, qui Διακύνθος, reſolutionē ſcriptum à Theocrito contendunt. Atq; ita facile perſuaſum habuerim eam minime duplicē eſſe literam, quæ id nequaquàm præſtet, quod eſt duplicīū maxime proprium. Quantùm verò pertinet ad eius naturam, z aliter ſonat ſimplex, aliter geminata: quæ ſi duplex eſſet, neq; quidem in dictionibus inarticulatis pronuntiari poſſet geminata, ne dum in nominibus aliquid ſignificantibus, ex nonnullorum idiomatum vſu frequenter adeo geminaretur. Geminatas enim quas iſti ſemper duplices aiunt, ξξ, vel ψψ, nemo vnus vnquàm expreſſit. At Mezzentius, geminato zz, etiam balbus non difficulter enuntiarit. Sed quænam bone deus religio ſit, z, vel non eſſe duplicem, vel non ſemper duplicem aſſeuerare, cum peritiſſimorum hominum conſenſu, en x, quidem ſemper duplex habeatur. quorum opinionem pleriq; ſequuti, longa annorum ſerie, s literam ſemiuocalē illi ſuppetias ferè iuſſerūt, vnde toties in veterum monumētis, Vixit Alexāder auxiliū Capadox: & in Galbæ nummis, Paxs inueniuntur. Sed quia huiuſmodi pleraque nonnulli audent imperitiæ ſæculorum adſcribere. Audiamus obſecro Probū in arte ſuper x, ita differentem. Nam & hoc monemus, quod pauci ſciunt. Siquidem non ſemper x litera duplex ſit accipienda quando ſubiecta ſyllabam conformat: vtputa nox, & nocs: lex, & legs: felix, & felics, & cætera talia, ſi quidem tunc & ſonum duarum literarū contineat. At verò quādo præpoſita ſyllabæ exiſtat, non duplex, ſed ſimplex eſt accipienda, vtputa maximus, anxius. Nunquid nam macſimus, aut ancſius, & cætera talia? & ideo, vt dixim⁹, quoties x litera ſyllabæ exiſtat ſimplex, eſt ſupputanda, ſcilicet, s, & gs, literæ geminatæ, ſi vocalibus præponantur: nunquàm ſonum ſyllabæ ſuſcitabunt. Hæc Probus. At quāto honeſtius hæc de z dici poſſunt, quæ in Latinis, & Græcis nominib⁹ ſyllabæ præpoſita ferè ſemper exiſtat. In alterius verò linguæ, nominibus, nunc ſubiecta ſyllabam conformet, nunc expreſſo & intelligibili ſono non aliter geminari ſentiatur, quàm ſſ, in eſſe: ll, in tollo: rr, in horreo, & ſimilia. Nanq; ſoni diuerſitatem in z ſimplici, & in geminato nomen hoc oſtēderit, μάζα, pro pane dulciario: in quo vnum quidem, z tantùm, & id leniter enuntiatum auditur. Si verò, mazza: quo vocabulo, vulgò, clauam appellant: & vtrunq;, z diſtinctum, & vox plenior, & craſſior percipitur: non aliter quaſi teras, à tero, teris: &, Terraſq;, tractuſq; maris, enuntiaueris. Liceat verò mihi exempla quædam, ex ea, quæ nūc in Italia viget lingua deſumere. Quod & Adamantio, & Capro, & aliis, vbi de huiuſmodi aliqua re diſputandū ſit, bona eſt venia conceſſum. Neq; clariſſimi ætate ſuperiore viri Iouinianus Pontanus, & Hermolaus Barbarus, talia ſunt aſpernati. Quinimo illud fortè non temere aſſeuerarim, z aliam apud Græcos literam, aliam apud Latinos eſſe: ſi quo apud Græcos, & quo apud Latinos ſono pronūtietur, diligentius animaduerterimus. Nam quū Græci, νίζω, hoc eſt lauo, dicunt: aut φύζις, fuga: aut, ὕλιεμα ζακύνθος, aut ζάμα oppidum: nō aliter ferè apud Latinos ſonat eius literæ vox in ore Græcanico, quàm ſi Niſo, ſimplici ſ, aut Phyſis, Sacynthus, Sama, ore Latino pronuntientur. Contrà verò, ſi Græcus Latinum hominem audierit pronūtiantem, vel Aſiam, vel Aſpaſiam, ſi quem audierit, ſonum ſuæ linguæ literis ſcribere voluerit, λίζιαμ dubio procul, & ἀσπάζιαμ ſcribet. Siquidem, s, apud ipſos pleniori ſono, vibratiuſq; pronūtiatur, quàm apud Latinos, apud quos ea litera neſcio quo pacto languidior videtur eſſe. Et vt Caper ait, in Etruria raro exprimitur ob exilitatem. Longè verò validius ſonat ſ, quum Græci φυσίμ dicuntur, quàm quum Latini, confuſim. Ea autem de pronuntiatione loquor, que viget ætatis noſtræ vſu. Nam quæ fuerit in antiqs, tam Græcis, quàm Romanis pronuntiatio ignoratur prorſus, vſq; adeò tam apud illos, quàm apud nos omnia peſſum iere. Vel à priſtina illa Venere præualente barbariæ degenerarunt. Audiui tamen Patauij, M. Muſurum, quum Græcas literas ſumma omnium admiratione profiteretur. Et iucundiſſima eius cōſuetudine, quandiu Romæ vixit, in eodem contubernio, apud Clariſs. principem Iulium Cardinalem Med. fruebar, Ianum Laſcarin tanti nominis virum, & Venetiis, quum regis Galliarū orator eſſet, & Romæ colui, cum Baſilio Chalcondylo Demetrij F. dum in gymnaſio Romano Græce profiteretur, familiariſſime vixi, omnes eo, quem dixi ſono, literas has pronuntiare memini. Noſtri verò quum Latine loquuntur, z eo ſono pronuntiant, quo Bononienſes, & Æmilia fermè tota, g, conſonantem quintam. Nam quod Latini, legere, dicunt: Bononienſes, lezere, proferunt: & Zeorzium, pro Georgium, & huiuſmodi reliqua. Deniq; idem in z, apud Latinos, ſonus, qui apud Hebręos in zain. Ea enim ſimpliciter ſcribitur: niſi quum daghes punctum, qui duplicem facit literam, admittit: quum ipſi interim, alias quaſdam literas oſtētent: quibus ſonus ille, nunc plenior, nunc incitatior, euibretur, ſuis modò punctis, modò notis quibuſdam, & apicibus diſtinctas: quas tamen omnes, in vnum z, tam apud Latinos, quàm apud Græcos, abire neceſſe ſit. Quod, niſi Latinis concedatur, vt in aliquibus literis, Hebręos imitari valeant. Id impium ſaltem fuerit, nolle in Etruſcis nominibus, Etruſci nosvſum idiomatis imitari. Nomen Etruſcum, eſt Mezzentius. Conſonantes ea natio, tum reliquas, tum præcipue z, geminare gaudet. Quod ſi, vt Velius Longus ait, Meſſentius ſcribi ſolitum ſit, s geminato. s verò vti ex marmoribus antiquis comprobatum eſt, in z abire conſueuerit: non eſt mihi mirum vtrūq; ſſ, in zz, totidem tranſmutata. Niſſa vrbs, vt author eſt Theodorus in orthographiæ præceptis, ſſ duplicato ſcribitur. Eadem apud Etruſcos, & vniuerſos Italos, zz geminato, Nizza, paſſim & ſcribitur, & enuntiatur, & pleraq; alia, quæ in Latinis dictionibus, vnica & ſimplici conſonante proferuntur: per geminatum zz, ſcriptitamus: & huiuſmodi pronuntiatio æquis omnium auribus totius iam Italiæ lingua comprobata eſt. Neq; verò auſit quiſquàm eam barbaram appellare linguā: quam nunc Itali viri omnes, vt quiſq; maxime excellit literatura, ita maiori ſtudio oſtentare, ac poſteritati commendare affectant. Neq; minorem ex poematibus ea lingua conſcriptis gloriam ſibi proponunt: quàm ex Latinis, Græcis'ue literis, quas ſtudioſiſſime fuerint aſſequuti. Quiq; omnino politiores haberi volunt, tam facere ad literarum & bonarum artium ornamē tum idiomatis Italici cognitionem putant, quàm Græcas literas ad Latinarum neceſſitatem. Sed quid à vulgo exempla mutuemur, quum ipſamet natura oſtēdat, z in medio nomine, proferri non poſſe niſi geminatum. Nam ſi Mezentius enuntiaueris, adeò ſonus ille primæ, ſecundæq; vocali inhærebit, vt cui prorſus adcommodata ſit, ea conſonans ignores: quod Valerius Prob. non inficiatur, tametſi in ea eſt ſentētia, vt z geminatum ſcribi non debeat. Aut igitur Mezen, vnicam eſſe ſyllabam dicendum erit: quod abſurdum eſt: aut, ſi diſtinguere velis, ſuū vnicuiq; vocali, z fuerit applicādum. Sed eſto noluiſſe Græcos, z, vnquàm duplicari, dum æquo forſan delicatius omnes pronuntiandi veteres affectant, quos ideo noſtri eluſere, quòd ſermo ille nimium mollis haberetur, & illecebris, ad blanditionibuſq; amantium præcipue conueniret; vel huiuſmodi ſit eorū lingua, vt

lingua:vt in z,geminati pronũtiationem flecti nequeat. Quid tum,non ideo poterunt Latini quidquàm pronuntiare, quod Græci proferre nequiuerint? At qui tertias vtriuſq; numeri voces in verbis,nos per t proferimus:quod illis adeò eſt à natura negatum,q literam tam frequentem apud nos,tamq; concinnã neq; forma,neq; enuntiatione quiſquàm apud eos inuenerit: quare ꝓ Quintus,Kointoz illi ſcribere coguntur,quod ad Græcorum morem ſcriptum in aliquot adhuc inſcriptionibus antiquis inſpicitur,vt in æde D.Steph.Rotundi.Cointo Augu.lib. Afrum miniſtrat.Proinde nos h,inter literas,non illiteratorũ hominum conſenſu recepimus,illiq; figuram literis,parem ordinem inter alias octauo loco adſignauimus,ſonumq; propriũ & poteſtatem obtulimus,quam in,mihi:in,nihil: nonnullisq; aliis huiuſmodi palàm exercere poſſet,quum ea inter accẽtuũ apices apud eos pro nota cuiuſdam ſpiritus recẽſeatur.Prætereà nos,non omnes Grecorum literas admiſimus,non enim ἦτα neq; θῆτα,neq; φῖ,neq; χῖ,Latinorũ quiſquàm adnotauit.Sed has,quas illi denſas appellant, maluimus nos per duas potius literas explicare:ſi modò,h, in literarum collegium adſcitam nõ exigamus. ἦτα,verò adiectione tantùm temporis,ſub e vocalis,figura expreſſimus,quid verò illud quòd i,& u,literas vocales,conſonantes nonnunquàm appellamus: & tot in dictionibus duplices etiam eſſe profitemur.An non licebit hoc facere Latinis,quia non ita Græci faciunt? Deniq; quum tam multa ſint,quæ Latini diuerſa à Græcorum modis eſſe voluerunt, infirmum mihi videtur argumentum,ea de cauſſa z, paſſim duplicem aſſeuerare:quia nunquam apud Græcos geminetur. At dicet aliquis,Latinam olim linguam neq; κ,neq; y, neq; z, recepiſſe,neq; harum vnquàm mentionem apud Romanos extitiſſe:niſi poſtquàm peregrina nomina ſonum hunc intulere: quumq; oĩa,quæ literam z,admittunt,nomina peregrina ſint, tametſi ciuitate donentur,habitum ea,non naturam commutare. Sed de κ,deq; y,alibi latius diſſeruimus. Vt verò,quod nũc inſtat,agamus,Velius Longus author eſt,z,in Saliari carmine reperiri,ac perinde ſermoni noſtro non alienam. Quare quum ea litera vno modo habeat apud Græcos,alio apud Etruſcos,& per Italiam vniuerſam.Apud Hebræos verò multipliciter & notetur & enuntietur,vt Græca quidem nomina, quæ in Italiam commigrarunt,ad Græcorum normam ſcribenda cẽſuerim: ita Etruſca & Hebræa ſuis Ingibus viuere permiſerim,neq; abſurdum vnquàm iudicauerim Menzzentium,Etruſcum nomẽ, ad Etruſcæ: ſiue dicere malis Italicæ linguæ conſuetudinem notari,zz geminato:qui tam multa huius linguæ vocabula,eo modo citrà,vllam offenſionem audiamus,& non grauate proferamus. Quod verò Diuom,per u,& o, in antiquis codi. habetur, non ignoro eſſe literatiſſimos viros,qui ſcriptionis huiuſmodi rationẽ haud quaquàm admittere voluerint:quod Diuũm,aiũt per ſyncopam:ex dictione Diuorum,o,& r,mediis literis expunctis,

punctis,factum. Sed hoc nihil prohibet quin veteres illi ſuo iure facerent:qui terminationem eam,quę per uu geminatum eſſet,in omnibus formis abhorrebant:quare tã accuſatiuo,quàm genitiuo caſu,Diuom,ſcriptitabant:ita euom,ſaluom, riuom: & diſtinctis etiam ſyllabis,ſuom maretium: & ſexcenta huiuſmodi,quorum exempla ex inſcriptionibus antiquis paſſim toto opere diſpoſuimus.Et nos ita ſæpe ſcribendum curauimus: quia ſępiſſime ita ſcriptum in antiquis Verg.cod.offenderam⁹, & Fab.Quintilianum affirmare videbamus ad tempora vſq; præceptorum ſuorum,ceruom,& ſeruom,& ſimilia,u & o,literis ſcripta:ea adiecta ratione,quod ſubiecta ſibi vocalis in vnũ ſonum coaleſcere,& confundi nequiret. Sed quoniam ſatis ſuperq; ſumus euagati,quod eruditorum quorundam amicorum gratiæ dedimus,tempus eſt vt ad inſtituti operis negotium reuertamur. ¶ Filius huic iuxta Lauſus.] Codices aliquot antiq legunt,Filius huic fuerat Lauſus. Aliquot alij,filius hunc Lauſus iuxta. Alij,huc iuxta,quæ quanuis ita multipliciter legantur,non tamẽ à vulgata lectione,quæ eſt,filius huic iuxta Lauſus:diſcedendum eſt. ¶ Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus.] Sunt codices in quibus,Hercule forti,legatur. Obſeruatum verò eſt alibi,Herculi nomen à fortitudine inditum,Nam Alcides,ἀπὸ τῆς ἀλκῆς:hoc eſt à robore,atq; viribus,appellatus eſt.Puto verò ego,forti,loco hoc,Seruianam eſſe paraphraſim qui,pulchrum,pro forti,poni dicit.Multum præterea venuſtatis,& decôris eſt in ea agnominatione,Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus:vt id deniq; ſit,quod Horatius ait, Fortes creantur fortibus.Eſt &,oſtendit equos,in aliquot antiqs. Sed longè melius,oſtentat. ¶ Furtiuũ partu ſub luminis edidit auras.] Antiqui pleriq; codices legunt,fortiuo partu:& oras:nõ, auras,quanquam exemplaria itidem vetera non deſunt,in quibus,Ad ſublimes edidit auras,legere eſt. Sed em̃, ſub luminis edidit oras,magis omnino placet: vt Lucretianũ illud ſapiat, Dias in luminis oras. Nã qui,auras,ſcripſere,fortè ſequuti ſunt eorum ſuperſtitionem,qui olam,aulam:ploſtra,plauſtra: & alia eodem modo ſcribere malebant. Atq;,vt de mutatiõe huiuſmodi aliquid vlteri⁹ referamus,ſcimus oratam,ex Verrio Flacco,teſte Feſto,piſcis genus,à colore auri appellari: quod veteres,o,pro,au,ponebant. Hinc Sergium,quod annullis aureis & gradibus veteretur,oratam appellatum. ¶ Collis Auentini ſylua.] In cod.aliquot antiquis,in ſylua,legitur. Magis verò Vergilianum videtur abſq; præpoſitione dictũ. ¶ Boues in flumine lauit hyberas.] In codicibus aliquot antiquis,hyberos, virili genere legitur. Sed in vſu frequentiori eſt per fœmininũ dicere,vt reddidit vna boum vocem,& abſtractæq; boues, quum & tauros etiã abſtraxiſſet. ¶ Ipſe pedes tegmen.] Antiqua omnia exemplaria,tegimen,legunt:vt etiam in.3. Conſertum tegimen ſpinis. Inferius tamen eſt, Tegmen habent capiti: κατὰ συγκοπήν. ¶ Terribili impexũ ſeta.] In codicib⁹ aliquot,implexum,legitur:ſed,impexum,magis receptum.

Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catilluſq;,acerq; Corâs,Argiua iuuentus,
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ,cum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri,Homolen,Hothrynq; niualem
Linquentes:curſu rapido dat euntibus ingens
Sylua locum,& magno cedunt virgulta fragore.
Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbis,
Vulcano genitum,pecora inter agreſtia,regem
Inuentumq; focis,omnis quem credidit ætas,
Cæculus hunc legio late comitatur agreſtis,
Quiq; altum Præneſte viri,quiq; arua Gabinæ
Iunonis,gelidumq; Anienem,& roſida riuis
Hernica ſaxa colunt:quos diues Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater:non illis omnibus arma,
Nec clypei,curruſ'ue ſonant:pars maxima glandes
Liuentis plumbi ſpargit,pars ſpicula geſtat
Bina manu,fuluoſq; lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti,veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis,crudus tegit altera pero,
At Meſapus equũm domitor,Neptunia proles,

SERVIVS.

¶ Tyburtia mœnia lin.] De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam,Catillus, Corâs, Tyburtus. Hi ſimul omnes, vnam fecere ciuitatem:& eã de fratris maioris nomine, Tybur appellauerunt: licet & alias fecerint ſinguli. Nũc ergo dicit,duos ad bella veniſſe:dimiſſo in ciuitate ad cuſtodiam Tyburte,vel Tyburto. Catillus, vnde Mons Catilli,quem Careli dicunt per corruptionem. Corâs, à cuius nomine eſt ciuitas in Italia. ¶ Deſcendunt Centau.] Ex hac comparatione equites eos fuiſſe intelligimus:quod tamen dictur⁹ eſt poſtea. Necnõ celereſq; Latini. Et cum fratre Corâs,& virginis ala Camillæ. ¶ Homolen Hothrynq; ni.] Mõtes Theſſaliæ. ¶ Ingẽs Syl. locum,& magno virgulta.] Quum vtiq; cedit ſylua,cedunt virgulta: à minore ad mai⁹ venire debuerit. ¶ Nec Præneſtinæ funda. de. vr.] De ciuitatibus totius orbis multi quidem ex parte ſcripſerunt: ad plenum tamen Ptolæmeus, Græce: Latine, Plynius. De Italis,etiã vrbibus,Iginius pleniſſime ſcripſit: & Cato in originibus, conditarum vrbium,diſſentio inuenitur. adeò vt ne vrbis quidem Romæ origo diligenter poſcit, agnoſci: nã Salluſtius dicit, Vrbem Romam:ſicuti ego accepi condidere,atq; habuere in initio Troiani: & quũ his Aborigenes: alij ab Euandro, ſecundùm quos Vergi. Tũc rex Euandrus,Romanæ cõditor arcis. alij à Romulo: vt, En huius nate auſpiciis illa inclyta Roma. Si igitur tãtæ ciuitatis certa ratio nõ apparet,non mirum ſi in aliarum opinione dubitatur: vnde nec hiſtoricos,nec cõmentatores,varie dicentes, imperitiæ condẽnare debemus. Nam antiquitas creauit errorem: & pleriq; fundant,pleriq; augent: & ad ſe transferunt nomina. Quam rem etiam nõ paruũ errorẽ afferre manifeſtũ eſt: vt, Ecce Laurentum à Pico factũ: vt eſt Laurentis regia Pici. Item à Lauino,Latini fratre, eſt Lauinum dictum. Item à Latino,Laurentum. Item à Lauinia,Laurolauiniũ. Nec Præneſtinæ fundator d. v. Præneſtæ locus eſt haud lõge ab vrbe: dictus ἀπὸ τῶν πρίνων.i. ab arborib⁹ illicibus,quæ Præneſte

Quem neq; phas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Iampridem reſides populos,deſuetaq; bello
Agmina in arma vocat ſubitò,ferrumq; retractat.
Hi Feſceninas acies,æquoſq; Faliſcos,
Hi Soractis habent arces,Flauiniaq; arua,
Et Cymini cum monte lacum,lucoſq; Capenos.
Ibant æquati numero,regemq; canebant:
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni,
Quum ſeſe è paſtu referant,& longa canoros
Dant per colla modos:ſonat amnis,& Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquàm æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet,aeriam ſed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

bus,quæ illic abundant: ibi erant pontifices,& dij indigetes:ſicut etiam Romæ erant:& etiam illic duo fratres,qui diui appellabãtur: horum ſoror,dum ad focũ ſederet,reſiliẽs,ſcintilla eiꝰ vterum percuſſit:vnde dicitur concepiſſe.poſtea enixa puerum,iuxta templum Iouis abiecit:quem virgines, aquatum eũtes: iuxta ignẽ inuentum ſuſtulerunt, qui à fonte haud longè erat: vnde Vulcani dictus eſt filiꝰ.

Cæculꝰ. ¶Cæculus hunc le.]Cæculus autem ideo,quia minoribus oculis fuit:quam rem efficit frequenter fumꝰ.hæc poſtea collecta multitudine,poſtquàm diu latrocinatus eſt,Præneſtinam ciuitatẽ in montibus condidit:& quum ad ludos vicinos populos inuitaſſet,cœpit eos hortari vt ſecum habitarent:& pro gloria iactari ſe filium Vulcani,quod quum illi non crederent, inuocato Vulcano,vt filium ſuum comprobaret, omnis illius multitudinis cœtus flamma eſt circundatus:quo facto commoti omnes,ſimul habitauerunt:& Vulcani filium eſſe crediderunt:hinc eſt omnis quem credidit ętas,quaſi poſt dubitationẽ: & quia ſine dubio,ætas varia in ſpectaculis fuit.Dicimus autẽ, & hoc Præneſte:vt,Quiq; altum Præneſte viri. & hæc Præneſtis:vnde eſt,Quum primam aciem Præneſte ſub ipſa Straui.

Gabij. ¶Quiq; arua Gabinæ Iunonis.]Gabij diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt:vnde perite,arua,dixit:non, mœnia. Sanè illic Iuno religioſiſſime colitur.Eſt autem locus haud lõge ab vrbe.

Anio. ¶Gelidumq; Ani.]Anio,fluuius haud longe ab vrbe eſt:ſed hæc euphoniam ſequutus eſt.Nam Enni. Anionẽ dixit,iuxta regulam.

Herne. ¶Herni caſa.co.]Sabinorum lingua,Herne,ſaxa vocãtur.Quidam dux maior,Gabinos de ſuis locis eliciuit:& habitare ſecum fecit in mõtibus ſaxoſis.vnde dicti ſunt Hernici.¶Diues Ana.]Aut fertilis:aut adluſit ad hiſtoriam: nam Anto.Augu.ſorore contempta,poſtquàm & Cleopatram duxit vxorem,monetam eius in Anagnia ciuitate iuſſit feriri.

Amaſenus. ¶Quos Amaſe.p.]Aut paſcis:aut ſit antiptoſis:quò paſcit Amaſenus.Eſt autem fluuius vicinus ciuitati Priuernarum, quæ eſt in Campania.¶Arma.]Scuta.¶Clypei.]Scuta maiora:dicti ab ęo quod celent corpus : ἀπὸ τοῦ κλέπτω. ¶Fuluoſq; lupi d.p.g.]Galerus genꝰ eſt pilei:qđ Frõto,neutro gñe dicit. ¶Veſtigia nu.ſiniſtri.]At qui ipſe eſt in pugnãtibus primus: ſed bene nudus eſt:quia tegitur ſcuto.Dextrum autem,tectum eſſe cõueniebat:quaſi ab armis remotum.¶Pero.]Ruſticum eſt calciamentum.& traxit hoc à Græco more:vnde iſti tranſierant, vnde hoc armorum fuerat genus.¶At Meſapus equũm do.N. pro.]Hic Meſapus,per mare ad Italiam vénit : vnde Neptuni dictus eſt filius,quem inuulnerabilẽ ideo dicit : quia nuſquàm periit in bello.Ignem autem ei nocere nõ poſſe propter Neptunum,dicit:quia eſt aquarum deus.Ab hoc Enni.dicit ſe originem ducere.vnde nunc,& cantantes inducit eius ſocios, & eos comparat cycnis. Domitor autem equorum,quaſi animalium à patre inuentorum.

Feſceniũ & Feſcina carmina. ¶Hi Feſceninas acies.]Feſcenium, oppidum eſt in Campania:vbi nuptialia inuenta ſunt carmina . Hi autem populi ducunt originem ab Athenienſibus. ¶Æquoſq; Fali.]Faliſcos,Haleſus condidit:immutato H,in F,Faliſci dicti ſunt.ſicut febris dicitur,quę antea hebris dicebatur.Formię, quę hormiæ fuerunt:ἀπὸ τῶν ὁρμῶν.nam poſteritas in multis nominibus,f pro h,poſuit.Iuſtos autem dixit,quia po. Ro.miſſis decemuiris ab ipſis iura fœcialia,collegit: & nonnulla ſupplementa.xij.tabularum accepit,quas habuerant:nam ab Athenienſibus decem habuerunt tabulas.¶Hi Soractis habẽt arces.] Soracte,qui eſt mons apud Hyrpinos,haud longe à Flauinia. ¶Flauinia ar.]Locus eſt in Italia,Flauinium nomine.¶Et Cymini cum mon.la.]Et lacus & mons,& hoc nomine appellatur,ſanè hoc habet fabula.Aliquãdo Hercules ad hos populos vénit,qui quum à ſingulis prouocaretur,ad oſtendendam virtutem,defixiſſe dicitur vectem ferreum,quò exercebatur,qui quũ terræ eſſet affixus:& à nullo potuiſſet auferri,iam rogatus ſuſtulit:vnde immenſa vis aquæ ſequuta eſt,quæ Cyminicum lacum fecit.¶Lucoſq; Capenos.] Vnde & porta Capena,quæ iuxta Camœnas eſt,nomen accepit.¶Æquati nume.]Digeſti in ordinem congruenter ſicut decebat.¶Liquida inter nu.]Pura: ſed nil tam contrarium nubibus.Nam liquidę nõ ſunt:ergo nubes pro aere poſuit:vt,Liquidis in nubibus arſit arundo . ¶Et longa canoros Dant per colla modos.]Secundùm Ply. qui ait in naturali hiſto. cycnos ideo ſuauius canere,quia colla longa & inflexa habent:& neceſſe eſt eluctantem vocem , per lõgum & flexuoſum ,varias reddere modulationes . ¶Sonat am.]Caiſtrum,in Myſia regione dicit,qui coheret Aſiæ paludi , quam quum ſignificamus, ã lõga eſt,quũ ſit breuis , quum prouinciã ſignificare ſolemus:quod ſignificatur in Geor.vt, Atq; Aſia circùm Dulcibꝰ in pratis rimantur ſtagna Caiſtri. ¶Volucrum raucarũ]Raucũ,τὸν μέσον:ſicut graue olentis:nã legimꝰ , Grauiter ſpirantis & copia Tymbrę. Sciendum tamen Vergi.ſecundùm morem prouinciæ ſuæ loquutum, in qua bene canentes , cycni rauciores vocantur.

ASCENSIVS.

¶Tũ gemini,&c.]Deſcribit reliquos qui cum Turno contra Æneam in bellũ prodibant.Vnde Donatus,¶Tum gemini.]Geminos dicit, vel ſimul natos,vel duos:vt alibi,Gemini à Tenedo.¶Liuẽtis plũbi.]Plumbeis maſſulis.¶Ceu.]Ideſt quomodo.harum auium comparatione,oſtẽdit hos inertes,& delicioſos.Hæc ille.

Ordo. ¶Ordo eſt.Tum.i.poſt prædictos:gemini.i.duo,& ęquales fratres: quos ſi gemellos velit ſignificare,diceret,Tum fratres gemini. quia,ſi gemini.i.gemelli,fruſtra adderetur fratres ; quia omẽs gemini.i.gemelli,vno partu editi,fratres ſunt:fratres igitur gemini.i.duo.ſ.Catillus,& Corâs,acer.i.ſtrẽnuus,appoſitorie:iuuentus Argiua.i.quæ ex Græcia illuc venerat.Fuerunt enim filij Amphiarai,qui apud Thebas periit,nati ex ſorore Adraſti: vt Ply.atteſtatur:linquunt mœnia Tyburtia.i.Tybur oppidũ, à Tyburte,ſeu Tyburtio,eorum fratre denominatum, appoſitorie:gentem dictam cognomine.i.cognomento:Tyburti fratris.ſ.ſui.Et ipſi fratres feruntur.ſ.in equis:ante primam aciem inter denſa tela.Ceu.i.quenadmodum,ſup.feruntur:duo cẽtauri nubigenę.i.ex nube geniti,ſub ſpecie Iunonis formata : quũ i.quando:ipſi linquentes.i.deſerentes:Homolen , & Hothryn niualem.i.mõtes illos Theſſalię,niuibus oppletos: linquẽtes, dicit,ſup.cũ curſu rapido:dũ.ſ.ingẽs ſylua:dat ipſis eũtibꝰ.i. celeriter deſcẽdẽtibꝰ locũ, ꝓpter vẽtũ quẽ ſecũ ducũt,ſup. cũ magno fragore.Nec fundator vrbis Pręneſtinę cæculus.ſ.noĩe,defuit:imò adfuit cum reliquis:quem omnis ætas.ſ.cõtinuata ad tpa Poetæ:credidit genitum Vulcano.i.à Vulcano:exiſtentẽ regem inter pecora agreſtia.i.in agro paſci ſolita: & inuentũ focis.i.locis,vbi ignis,cuius deus eſt Vulcanus,fouetur.Legio.i. certa multitudo agreſtis:quia agreſtium rex erat:comitat̃ hũc latè:quiq;.i.& qui,aut quicunq;:viri colunt Præneſte.i.oppidũ illud in Italia,altum:& qui colunt arua Iunonis Gabinæ.i.à Gabiis ſummopere cultæ:& Anienem.ſ.fluuium:gelidum.i.frigidum:quia per ſyluas defluentem:& ſaxa Hernica.i.quæ Herne à Sabinis dicuntur:roſida.i.irrigata:riuis.ſ.præterfluentibꝰ: &,ſup.illi,quos Anagnia,ciuitas illa: diues.i.opulenta, paſcit: & quos,ô Amaſene pater:quia deus eſt fluminis:aut ipſe fluuius vicinus ciuitati Priuernarum,ſup.paſcis.Arma non ſonant illis omnibus.i.non ferunt ſecum arma inuaſiua,vt cæteræ nationes:nec clypei.i.arma defenſiua:ve,pro vel:currus quibꝰ. ſ. cõmeatum,aut arma ferant,aut belligerẽtur: ſed maxima pars eorum ſpargit.ſ.è funda:iaciendo glandes.i.maſſulas,aut globulos plumbi:liuentis.i.liuorem inducẽtis,dũ tangitur (Quia filio Vulcani ſubditi ſunt,niſi nouitiæ ſint machinæ, quas colubrinas vocant:quadraret illis glandes ieciſſe , quia miniſterio ignis eiiciuntur.)pars.ſ.eorum:geſtat manu bina ſpicula.i.iacula in morem ſpicarum acuta:& habẽt galeros fuluos.i.quodam genus pileorum coloris fului,quia de pelle lupi: tegmen i.vt ſint veſtimentum:capiti.ſ.ſuo:& inſtituere veſtigia ſiniſtri pedis nuda.i.habent ſiniſtros pedes nudos(tales enim, vt Macrobius recitat,dicit Euripedes Ætholos inceſſiſſe : quod tamẽ reprehendit Ariſtoteles,dicens , Dextrum pedem illis nudum fuiſſe.)pero.i.calceamentum:crudus.i.indigeſtum,& rude:tegit altera.ſ.veſtigia,hoc eſt dextera.At.i.ſed: Meſapus domitor equûm,ideſt equorum:proles Neptunia,ideſt filius Neptuni,quia per mare in Italiam vénit:quem neq; phas,ſupple erat cuiquàm ſternere igni:nec ferro,ideſt qui neq; ferro,neq; igni extingui poterat:vocat ſubitò in arma,populos reſides,ſcilicet ab armorum exercitio:iampridem,ideſt iam à pluſculis temporibus:& agmina deſueta bello,ideſt aliena à conſuetudine bellãdi:& retractat.i.iterum tractat:ferrum,ideſt arma ferrea: hi, ſcilicet populi,Meſapo ſubditi:habent,ideſt habitant:arces Feſceninas,ideſt Feſcenium,oppidum Italiæ:& Faliſcos,ideſt illos populos,ęquos,ideſt iuſtos,vt Seruius dicit:alij dicunt, æquoſq;,Faliſcoſq;;quia æqui etiam populi ſunt Italiæ;hi habẽt

arces

arces Soractis.ſ.oppidi Apollini ſacri,& arua Flauinia:& lacū Cymini,cum monte.i.qui eſt iuxta montem: & canebant regē ſ.Meſapum.Ceu.i.quenadmodum,ſup.canunt:quondam.i.aliquando:cycni niuei.i.candore niuali:quum referunt ſeſe è paſtu inter nubila liquida:& dant modos.i.modulos: canoros. i. bene ſonantes,more canentium,per longa colla:amnis.ſ.iuxta quem canunt in Miſia :frequenter ſonat.i.reſonat:& Aſia palꝰ, ad differentiam regionis:pulſa.i.repercuſſa:à ſono cycnorum: ſonat,ſup.Nec quiſquàm putet acies ex tanto agmine miſceri æratas.i.æreis,aut ferreis armis tectas,hoc eſt qui dictos viros audirent canentes regem,non putaret eos eſſe armatos,nec bellicos:ſed putaret nubem aeriam.i.in aere volantem: volucrum raucarum.ſ. cycnorum:quorum vox dulciter rauceſcit: vrgeri i.depelli ab alto gurgite:quia quando vrgentur,&volare coguntur,canere inceptant:hoc eſt,qui eos videret,& non audiret,putaret cycnos,non homines ſe audire, tam ſuauiter cōcinnunt, quanquàm plurimi ſunt.

PIERIVS.

¶Fratris Tyburti dictam cognomine gentem.]In Rom̄.codi. Tyburni,legitur:quod non ignorauit Seruius . Aduerte verò, Tiburtia,per i,prima ſyllaba,non per y,ſcribi apud Græcos:& ita in pleriſq; veterum monumētis obſeruaui.Eſt & vbi legas, Tiburtia limina. Sed,mœnia, om̄ino agnoſcitur ab eruditis,vt ad conditores fratres tres adludatur,quorum vnus tantùm vrbi nomen dedit. ¶Quos diues Anagnia paſcit.]In nōnullis codicibus,paſcis,habetur per apoſtrophen,vt conueniat cum ſequenti membro,Quos Amaſene pater. ¶Nec clypei,currus'ue ſonant.]In antiquis aliquot codicibus per,q;, copulatiuā: non per,ve,diſiunctiuam particulam legitur.Nec clupei , curruſq;. Sed,currus'ue,receptum magis. ¶Tegmen habet capiti.] In pleriſq; codicibus antiquis,habent,numero multitudinis notatum eſt.& quod ſuperius adnotauimus,tegimen : vt,regimen. Eadem proportione hoc quoq; loco ſcriptum inueni,tegimen, per proceleumaticum. ſed magis placet eruditis, tegmen , per ſyncopam. Sicubi enim proceleumaticus pes apud Vergilium inuenitur,ex iis ille dictionibus conſtat,quæ vocalium hiatum habeant;vel,vt ex figura aliqua,ſyllabæ duæ in vnā coire poſſint,vel ex duabus vocalibus altera conſonans fieri,vt in vocabulis,parietibus,& ariete,i,poteſt in conſonantem ſolideſcere: & in,genua labant;u,vt nonnulli putant,pari modo pro conſonante cenſeri. ¶At Meſapus equūm domitor.]Meſapus varie ſcribitur in codicibus antiquis. Aliis,ſſ:aliis,pp, geminantibꝰ: id quia nondum à veteribus Grammaticis obſeruatum,neq; in marmoribus vſquàm à me lectum eſt : in-medio relinquam. ¶Nec ſternere ferro.]In antiquis aliquot exemplaribus , Nec ſiſtere,legitur. Sed,ſternere,malunt omnes.

Ecce Sabinorum priſco de ſanguine,magnum
Agmen agens Clauſus,magniq; ipſe agminis inſtar,
Claudia nunc à quo diffunditur,& tribus,& gens
Per Latium,poſtquàm in partem data Roma Sabinis.
Vnà ingens Amiterna cohors,priſciq; Quirites,
Ereti manus omnis,oliuiferæq; Mutiſcæ:
Qui Nomentum vrbem,qui roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrenteis rupes,monteMq; Seuerum,
Caſperiamq; colunt,Foruloſq;,& flumen Himellæ:
Qui Tybrin,Fabarinq; bibunt:quos frigida miſit
Nurſia,& Hortinæ claſſes,populiq; Latini:
Quoſq; ſecans infauſtum intérluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco voluuntur Marmore fluctus,
Sæuus vbi Orion hybernis conditur vndis,
Vel cum ſole nouo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo,aut Lyciæ flauentibus aruis.
Scuta ſonant,pulſuq; pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Troiani nominis hoſtis
Curru iungit Haleſus equos,Turnoq; feroces
Mille rapit populos:vertunt fœlicia Baccho
Maſſica qui raſtris,& quos de collibus altis
Arunci miſere patres,Sidicinaq; iuxta
Æquora:quiq; Cales linquunt,amniſq; vadoſi
Accola Vulturni,pariterq; Saticulus aſper.
Oſcorumq; manus,teretes ſunt Aclides illis
Tela:ſed hæc lento mos eſt aptare flagello:
Læuas cetra tegit,falcati comminus enſes.

SERVIVS.

¶Ecce Sabinorum .] Poſt exactos reges vſurpat hoc. Nam Clauſus dux Sabinorum, poſt exactos reges,cū quinq; millibus clientū & amicorum , vénit Romam: & ſuſceptus,habitandam vrbis partem accepit: ex quo & Claudia tribus eſt, & familia nomīata. ¶Priſco de ſan.] De antiquis Sabinis. ¶Magnum Agmen.] Propter quinq;milia clientum. ¶Poſtquàm in parte data R.S.] Hoc de alia traxit hiſtoria:nam poſt Sabinarum raptum,& fœdus factū inter Romulū,& Titum Tacitum,recepti in vrbem Sabini ſunt:ſed hac lege, vt in omnibus,eſſent ciues Romani,excepta ſuffragij ratione:nam magiſtratus non creabant . ¶Amiterna cohors.]De Amiterno oppido.¶Priſciq; Q.].i.Sabini, priſci autem ideo : qa poſt fœdus Titi,& Romuli placuit:vt quaſi vnus de duobꝰ fieret populus:vnde & Romani , Quirites dicti ſunt: quod nomen Sabinorum, à ciuitate Curibus fuerat : & Sabini,à Romulo dicti ſūt. ¶Ereti manus omnis.]Oppidum eſt dictum à Iunone i. ἥρας quæ illic colit̄. ¶Oliuiſe. Mutiſcæ.] Hæc Trebia poſtea dicta eſt: quā modò Trebulam dicunt. Apud hanc, Hannibal deleuit populū Romanū.Luca. Quod in Punica nati tempora cānarum fuimus,Trebiæq; iuuentus. ¶Qui Nomentū vrbem.] Hoc ex ſua perſona dicit poeta:nam adhuc,ciuitas Nomentana non fuerat:vt in.6.ait, Hi tibi Nomentum, & Gabios.Item hæc tum nomina erunt. ¶Roſea rura Velini.]Velinus,lacus eſt iuxta agrum,qui Roſulanus vocatur. Varro tamen dicit,lacum hunc à quodam conſule,in Nartam, vel Nartem fluuium deriuatum.nam vtrūq; dicitur eſſe diffuſum;poſt quod,tanta ſequuta eſt eo loco fertilitas,vt etiam Perticæ longitudinem,altitudo ſuperaret herbarum:quinetiam, quantùm per diem demptum eſſet,tantum per noctem creſcebat . Quod Verg.ad ſuam prouinciam tranſtulit,dicens,Et quantùm longis carpent armenta diebus,Exigua tantum gelidus ros nocte reponet. ¶Tetricæ h.r.]Tetricus mons in Sabinis aſperrimꝰ: vnde,triſtes homines,Tetricos dicimus. ¶Montemq; Se.]Nomen proprium montis,ſicut Agriroſeus. ¶Caſperiam c.] Caſperia,& Foruli,ciuitates fuerunt. ¶Flumen Hymellæ.] Hymella,fluuius eſt: & ſic dixit,Hymellę flumen:vt,Buthroti vrbem. ¶Quin Tybrim,Fa.b.]Bene bibūt: nā q; Tyberis,fluuius in Thuſcia,oritur;ſed tranſit etiam per Sabinos,vnde bibūt,nō poſſident,dixit: & ſciēdum Turno dare auxiliū à tractu Piceni Samnij Campaniæ,& ꝑ parte Apuliæ. Omnis verò Thuſcia ſuperior, & Venetia, Æneę pręſtat auxilium. Fabarim autem quē dicit,ipſe per Sabinos tranſit,& Farfarus dicit̄. Plaut. Diſſipabo te tanquàm folia Farfari. Oui.Et amœnæ Farfarus vmbræ. ¶Frigida miſit Nurſia.] Piceni ciuitas, frigida autē eſt,reuera : aut certe,venenoſa ,nocēs Gracchi.nanq; vbiq; in concionibus ſuis , Nurſinos ſceleratos appellauêre.& ſciēdum Vergi.hiſtoriarum rem per tranſitum tangere. ¶Ortynæ]Ideſt Ortyni equites,q claſſes dicuntur:vnde & eorum tubas, claſſica dicimꝰ: & partes populi,Claſſes vocamus , quæ quinq; fuerūt. ¶Populiq; La.]Qui intérerant Albani montis viſcerationi. ¶Infauſtum intérluit Al.no.] Allia , fluuius haud longe ab vrbe eſt : iuxta quem Galli,Brenno duce,quintodecimo calē. Auguſtas die, deleto exercitu, poſt triduum,deleuerunt etiam vrbem,excepto capitolio. Sanè Alia dicitur,cui additur vnum l, propter metrum,vt relliquias. Luca.bn̄ poſuit,vt Quas Alię clades ¶Marmore.]Mari. ¶Vel cum ſole nouo.] Prima æſtatis parte,etiam ſol nouus eſt.viij.calen.Ianua.die:ſed tūc nō ſunt ariſtæ,quas ab ariditate dictas conſtat. ¶Aut Hermi campo.]Hermus,Lydiæ fluuius eſt:cui ſuperfuſus campis, gignit fertilitatem:vnde harenas aureas fingitur trahere. ¶Lyciæ flauentibus aruis.]Prouincia eſt fertilis frugum. ¶Hinc Agamēnonius T.n.h.]Agamemnonis,pleriq; comitē, pleriq; nothū filium volunt:qui quum véniſſet ad Italiam,audito aduētu Æneæ,in bellum ruit:non amore Turni,ſed odio hoſtilitatis antiquæ:vnde ait,Troiani nominis hoſtis. ¶Rapit po.] Raptim adducit.& iam Campaniæ loca commemorat:nam Maſſicus, mons eſt vitibus plenus. Maſſica autem dixit,vt Mænala. ¶Arunci miſere patres.]Iſti,Græce,Auſones nominantur. ¶Sidicinaq; iuxta.]Ab oppido Sidicino. ¶Cales linquunt.]Ciuitas eſt Campaniæ. Nam in Flamminea eſt,quæ Calæ dicitur:& in

Error Seruij.

Hermus

Cales.

Gallia,hoc nomine:quam Sallu. captam à Perpēna commemo
rat.¶Amniſq; vadoſi Accola Vulturni] Fluuius,qui iuxta Cu
mas cadit in mare.¶Saticulus aſper.] Populus Campaniæ,a-
ſper moribus.¶Oſcorumq; ma.] Capucēſes dicit:qui antea,O-
phici appellati ſunt:quòd illic plurimi abundauêre ſerpentes.
Aclides. ¶Aclides illis Tela.] Aclides ſunt,tela quædã antiqua : adeò,
vt nec vſquàm commemorentur in bello.Legitur tamen,quòd
ſint clauæ,cubito & ſemis factæ,eminentibus,hinc inde acumi
nibus:q̃ ita in hoſtem iaciuntur:religatæ loro,vel lino,vt per-
actis vulneribus poſſint ad dominos redire.Putatur tamen eſſe
teli genus.quod per flagellum in immenſum iaci poteſt.¶Læ-
uas cetra tegit.] Scutum loreum,quo vtuntur Aphri,& Hiſpa
ni.¶Falcati cominus enſes.] Affectauit varietatem:nam con-
ſequens fuerat,vt diceret,Dextras armarum gladij falcati. Fal-
catus autem enſis,eſt harpe,qua vſus eſt Perſeus.Luca.ait,Har
pen alteriꝰ mõſtri iã cæde rubētē.

ASCENSIVS.

¶Ecce Sabinorum,&c.] Perpetuo tenore alios duces, popu-
loſq; Italiæ deſcribit.Vnde,quum parum ſit difficultatis, nihil
à Donato allatum dicunt,quod ſit lectione dignum.¶Ordo ita
q; eſt.Ecce.q.d.quod mirabere,propter generis antiquitatem:
Clauſus exiſtēs de priſco.i.valde antiquo ſanguine Sabinorũ,
qui ſunt populi Italiæ,non longe à Roma:agens.i.conducens,
magnum agmen:& ipſe exiſtens inſtar.i.in ſtatum,&valorem
magni agminis:à quo & tribus,& gens.i. progenies : Claudia
i.Claudiorum:qui Romæ nobiles erant:diffunditur.i.multipli
catur,diffundendo in diuerſas familias:per Latium.i.totam Ita
liã,poſtquàm Roma data eſt.ſ.à Romulo, Sabinis in ptē.i.poſt
quàm Sabini donati ſunt ciuitate Romana.Ingens cohors A-
myterna.i.ex Amyterno oppido:&Quirites Priſci.i.Sabini an
tiqui:& omnis manus.i. multitudo Ereti.ſ.oppidi: & Mutiſcæ
i.eius vrbis:non longe à Roma,quæ poſtea Trebula dicta eſt:
oliuiferæ.i. multum oliui,ac olearum ferentis:&,ſup.ij,qui co
lunt Nomentum vrbem,& rura Velini.i.illius lacus:roſea,pro
eo quod eſt rorida,aut roſida.i.multo rore pfuſa : & ita fertilia
q.d.irrigua:& qui colũt rupes Tetricæ.ſ.regionis,vbi ſunt Te
trici montes aſperrimi,à quibus omnes rigidi, Tetrici nomi-
nantur:vnde addit,horrentis, ideſt rigidæ, & aſperæ:&, pro
ideſt:montem Seuerum.ſ.Tetricum: & qui colunt Caſperiam
ſ.vrbem:& Forulos,etiam oppidum:& flumen Himellæ.ſ.Hi-
mellam:& qui bibuntTybrin.ſ.fluuium:& Fabarim,etiam flu
uium:qui ambo,Sabiniam tranſeunt:&,ſup.ij,quos Nurſia fri
gida.ſ.aut natura,aut moribus,quia venefica:mittit, & claſſes
Hortynæ,& populi Latini:&,ſup.illi,quos Alia,infauſtum no
men.ſ.propter cladem Romanorum,apud eum fluuium factã:
interluit.i.inter medios adluendo fluit:ſecans.i.diuidens eos p
medium:vnà.i.ſimul,ſup.venerunt:quàm.i.quantùm,multiflu
ctus voluuntur:Marmore.i.mari Libyco:vbi.i.quando:Orion
ſæuus.i.ſydus Orionis,ſæuum,& nymboſum:conditur.i.abſcõ
ditur:vndis hybernis.i.hyemalibus:vel quot,ſup.ariſtæ.i. ſpi-
cæ aridæ:denſæ,i.crebræ:torrentur cum ſole nouo.i.recens or-
to:aut in principio æſtatis:aut,ſup.in campo Hermi.i.quē Her
mus,fluuius Lydiæ,irrigat:aut in aruis Lyciæ flauentibus.i.a-
riſtis flauis:tam multa,ſup.& tot ſcuta ſonant.ſ.eorũ,q in bel-
lum congreſſuri ſunt:& tellus eſt conterrita pulſu pedũ : quaſi
ipſi peſſundata ſuccumbere timeat:hinc,i.poſt hos:Haleſus,ho
ſtis nominis Troiani:Agamemnonius.i.Agamēnonis,aut ſo-
cius,aut nothus.i.filius naturalis:& non legitimꝰ:iũgit equos
curru.i.ad currum:rapit.i.raptim collegit:Turno.i.in auxiliũ
Turni:mille populos.i.viros feroces,qui vertunt raſtris Maſſi
ca.i.mõtes Maſſicos:felicia.i.feraces:fertileſq; Baccho.i.vino:
&,ſup.illi,quos Arũci patres,qui ſunt, de antiquiſſimis popu-
lis Italiæ:miſêre.ſ.in auxilium Turni:iuxtaq; æquora Sidicina.i.
ab oppido Sidicino dicta:&,ſup.ij,qui linquunt Cales,oppidũ
illud Campaniæ:& accola Vulturni:amnis vadoſi.i.vadis ple-
ni,& vadabilis,& pariter Saticulus,populus illi Campanię,in
Italia:aſper.ſ.moribus:& manus, ideſt multitudo Oſcorum,il-
lorum populorum Italiæ,ſupple vnà veniunt:Aclides.i.tela,de
longe iaci apta ; teretes.i.in longum rotundæ:ſunt illis tela. i.
pro telis:ſed mos eſt,ſup.ipſis:aptare hæc.i.has Aclides, flagel
lo lento.i.dum lentum,& flexibile eſt:cetra,ideſt ſcutum lore-
um:quo tunc vtebantur Hiſpani,& Aphri:tegit læuas,ideſt ſi-
niſtras partus corporum eorum:enſes falcati.i.ĩcurui.ſ. harpę,
ſup.tegunt:cominus.i.de prope,quaſi cum manu conſerta,ma-
nus,ſup.dextras. Beroaldus in Seruium errantem in deſcri-
ptione Trebiæ,& Mytiſcæ,dicit ſic. Quis non videt Seruium,
Trebia. in rebus interdum leuiſſimis impinguere:& toto(vt aiunt) er
Trebula rat cœlo:vel hoc potiſſimum in loco,quum dicit apud Trebu-
lam:q̃ dicta ſit & Trebia,ab Hannibale victos eſſe Romanos:
quod à fide hiſtorica penitus eſt alienum:nanq; Hannibal, a-
pud Trebiam,fluuium Placentinum,maximo prælio vicit con
ſules Ro.Sempronium Longum,& Cor.Scipionem Aphrica-
ni patrem:vt Liuius,Syluius,atq; Polybius apertiſſime,ac co-
pioſiſſime narrant.& nemo vllo tempore hoc vnquàm inficias
iuit.Errat itaq; euidenter Seruius,exiſtimãs Trebiam idem eſ
ſe quod Trebula:quum interuallo locorum, & diſſimilitudine
ſignificationis.diſiungantur.Nam Trebia,fluuiꝰ eſt notiſſimꝰ,
iuxta Placentiam.Trebula verò,oppidum fuit haud procul ab
vrbe Romana:vt author eſt Plynius.Et olim Trebulanis ciui-
tas data fuit à Romanis:vt ſcribit Liuius in.10. Trebulæ caſei
laudatiſſimi conficiebantur Trebulani cognominati.de quibꝰ
ſic ſcribit Martialis in Xeniis,Trebula nos genuit, commēdat
gratia duplex: Siue æui flamma,ſiue domamur aqua,Trebia-
ni fuerũt quoq; populi contermini Trebulanis: ſed hi nihil ad
Trebiam:vbi Hannibal,Romanos profligauit.Nec verſus Lu-
cani quidquàm iuuerit Seruij opinionem:quũ apertiſſime re-
feratur ad Trebiam Placentinorũ : perperam itaq; allegatur à
Seruio,qui altero quoq; loco,alterum Lucani carmen,parũ di-
ligenter,parumq; curioſe penſitauit: nanq; ſuper eo Maronia-
no verſiculo,Infauſtum interluit Allia nomen.ita ſcriptum re- Allia.
liquit: Alia, fluuius eſt:cui additur vnum l,propter metrũ : vt
relliquias.Lucanus bene poſuit,Quas Aliæ clades.non poſſum
non vehementer admirari Seruiũ in errores,tam pueriles,tam
manifeſtarios,tam crebro incidere.Exiſtimat enim Lucani ver
ſum,referendum eſſe ad cladem Allienſem: quod quàm ridicu
lum ſit,quiuis animaduertere poterit,qui librum Lucani ſepti
mum diligentius introſpexerit:in quo carmen hoc legitur,Nõ
iſtas habuit pugnæ Pharſalia partes, Quas aliæ clades : cuius
ſenſus eſt manifeſtiſſimus.vult enim oſtendere Lucanꝰ, omnes
alias clades,quas Romani ſuperioribus temporibus paſſi ſint,
non eſſe comparandas cum Pharſalica clade:quæ cunctas alias
exuperat.& ita,aliæ,ſine controuerſia accipitur pro pronomi-
ne.Seruius verò credidit,aliæ clades,accipi pro Allienſi clade,
tanquàm ab Alia fluuio deriuetur:cuius primam ſyllabam a-
pud poetas ſemper productam repperi,quanuis Seruius recla-
metOuidium,Hæc erat in faſtis,cui dat grauis Allia nomē.Lu-
ca.Et damnata diu Romanis Allia faſtis. Syllius,Maior & ho-
norificis ſeſe extulit Allia ripis.Sic à poetis omnibus ſequutis
naturam nominis,nulla metrica neceſſitate cogente,Allia,po-
nitur prima ſyllaba producta:quenadmodum à Vergilio tradi
tum.& per geminum ll,ab eruditis ſcribitur.

PIERIVS.

¶Poſtquàm in partem data Roma Sabinis.]In antiqs aliquot
codicibꝰ legere eſt,Poſtquàm pars eſt data Roma Sabinis.Sed
in partem vſus eſt ſuperius etiam Poeta noſter:In partem, præ
damq;.¶Ereti manus omnis,oliuiferæq; Mutuſcę.]In cod.ali
quot antiquis,Heriti.Sed omnino,ἥρητος,Græce ſcribitur. &
quanuis,ἀπὸ τῆς ἥρας:in honorem cuius poſitum oppidũ aiũt,
deducatur:nuſquàm tamen in Græcis authoribus adſpirationē
obſeruaui:parceq; in Latinis,& in antiquis Valerij Max. codi.
propè vicinum Sabinæ regionis,Eretum,ſcriptum eſt abſq; ad-
ſpiratione: quam dictionem nonnulli ita deprauarunt,vt Fre-
tum,ſcripſerint.Mutuſcæ,quoq; varie ſcribitur,ſed inemenda-
te,veluti ſuperius in pleriſq; codi.Lucoſq; Calenos:pro,Cape-
nos,inuenias.¶Qui roſea rura Velini.]Sunt quidem codices,
in quibus Roſcida,legatur:ſed,roſea,agnoſcit Seruiꝰ à loci no
mine.Legas tamen apud Ply.Sabini,vt quidam exiſtimauêre,
à religione,& cultu deorum,Seuini,appellati.Velinos incolũt
lacus Roſcidis colibus,qui dubio procùl ad Vergi. carmen re-
ſpexiſſe videtur. ῥώδιος tamen,agnoſcunt Græci:vnde Roſius,
& Roſeus,Gentile nomen.Quare Seruius nõ imperite,Roſea,
legit.¶Caſperulamq; colunt.]Ex antiquis codi.omnino,Ca-
ſperiam,legendum.¶Foruloſq;.] In antiqs aliquot, Ferulos,
habes:ſed inemēdate.Ita,Himillę,pro Hymellæ. ¶Fabarimq;
bibunt.] Faburum,in antiquis aliquot codi.habetur: ſed apud
plures, Fabarim, lectione authorum conſenſu comprobata.
¶Voluũtur marmore fluctus.] In pleriſq; codi. antiquis pro
Marmore,litore,ſcriptum inuenias.Sed in Romano, Marmo-
re:ita in Mediceo,& aliquot aliis.¶Scuta ſonant, pulſuq; pe-
dum tremit excita tellus.]In pleriſq; antiquis codi. ſcriptũ in
ueni,veluti prius in impreſſis legebatur:Scuta ſonant, pulſuq;
pedum conterrita tellus.Lectionem verò illam,Tremit excita
tellus,quam nuper eruditiſſimi viri publicarunt : in Mediceo,
& in Porcio tantùm ex manu ſcriptis codicibus vidi. ¶Oſco-
rumq; manus.] Male in quibuſdam antiquis codi.Thuſcorum
eſt.¶Teretes ſunt Aclides illis Tela.]Aclidas quidem,teli ge
nus,Commentatores tradunt:de quo tamen,nemo certum aſ-
ſeuerat.In quodam verò antiquo codice legimꝰ,Alcides: quod
apud Grçcos,& telum,& cuſpidem,ſignificare manifeſtum eſt.
Forte tamen aliquis erit,qui de Aclide certius aliquid in medi
um ferat.Nobis enim ad plurima huiuſmodi perquirenda,oti-
um non fuit.¶Læuam cetra tegit.] In aliquot antiquis cod.lę
uas,numero multitudinis.Sed &,læuam,vnitatis numero rep
peritur.Cetra,quoq; varie ſcribitur in vetuſtis exemplaribus.
Nam & cætra,& ſcetra,repperitur.Sed melius ex Liuio,cetra;
vnde,cetrati milites.

SERVIVS.

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis
Œbale,quem generaſſe Telon Sebethride nympha

Œbalus. ¶Œbale.] Œbalus, filius
eſt Telonis,& nymphæ Se
bethri-
dis.Hæc autem eſt iu
xta Neapolim : ſed Telon,
diu regnauit apud Capreas
inſulam,

Fertur, Teleboûm Capreas quum regna teneret
Iam ſenior: patriis ſed non & filius aruis
Contentus, late iam tum ditione præmebat
Sarraſteis populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
Quiq́ Ruſas, Batulumq́ tenent, atq́ arua Celennæ,
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Bellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias,
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæq́ micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſêre in prælia Nurſæ
Vfens, inſignem fama, & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaq́ multo
Venatu nemorum, duris æquicola glebis,
Armati terram exercent, ſemperq́ recenteis
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto,
Quin & Marrubia vênit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam, & felici comptus oliua,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Vmbro,
Vipereo generi, & grauiter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos, cantuq́, manuq́ ſolebat,
Mulcebatq́ iras, & morſus arte leuabat:
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Eualuit, neq́ eum iuuêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ:
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

inſulam, contra Neapolim ſitam. Filius verò eius, patriis non cõtentus imperiis tranſiit ad Campaniam: & multis populis ſubiugatis, ſuum dilatauit imperium. ¶ Teleboſim Capreas quũ regna teneret.] Quum teneret Capreas, regna Teleboſim. Nam Teloboæ, Caprearum ſunt populi: quos Telon, ſuo regebat imperio. ¶ Sarraſtes populos.] Campaniæ ſũt, à Sarano fluuio. ¶ Rufas, Batulumq́ tenẽt] Caſtella Campaniæ. ¶ Arua Celennæ.] Iunonis, locus eſt Campaniæ. Celenna, ſacer Iunoni. ¶ Et quos máliferę deſpectant mœnia Bellæ.] Multi, Nolam volunt intelligi: & dicunt, iratum Verg. nomen eius mutaſſe, propter ſibi negatum hoſpitium. & id aperte voluiſſe dicere: ſed oſtendere per periphraſim. Nam illic, punica mála naſcuntur: vt nũc Bella, pro Nola, poſuerit. Alij volunt accipi, mœnia Abellę, vt ſit ſynalipha: & legatur, mœnia Bellæ. ¶ Cateias.] Tela Gallica: vñ etiam, Teutonicum ritum dixit. ¶ Raptus de ſubere cortex.] Bene, raptus: quia recens ſuberis cortex, in quanuis formam tota flectitur facilitate. ¶ Montoſę Nurſæ.] Ciuitas in montibus poſita. ¶ Inſignem fama.] Bene, fama: quia eum occîdet Gyas: vt, Vfentemq́ Gyas cadit ipſe. ¶ Felicib⁹ armis.] Dum adfuit fortuna. ¶ Horrida præcipue cui gens.] Æquicolam gẽtem dicit: & morũ, & vitæ qualitate præduram. Sane aliud pendet ex alio. Ideo erãt horridi, qa venabantur. Itẽ venabãt, qa habebãt duras glebas. i. ſteriles: nã molles, feraces ſunt: vt in Geor. docet, Et cui putre ſolum, nanq́ hoc imitamur arando. ¶ Quin & Marrubia vênit de gente ſacerdos.] Medea, quando relictis Colchis Iaſonem ſequuta eſt, dicitur ad Italiam perueniſſe: & populos quoſdam circà Fucinum, ingentem lacum habitantes, qui Marrubij appellabantur: quaſi, circà mare habitantes, propter paludis magnitudinem: docuit remedia cõtra ſerpentes: quanquam alij Marrubios, à rege dictos velint. Hi ergo populi, Medeam, Angitiam nominauerũt: ab eo quòd eius carminibus, ſerpentes angerent. Ab his, nunc Vmbronem veniſſe dicit, non regem, ſed ducem. Sunt autem iſti, Marſorum populi. ¶ Fronde ſuper galeam, & fe. c. o.] Comptus: frõdibus feſtæ oliuæ. ¶ Vipereo generi.] Terrenis ſerpentibus. ¶ Grauiter ſpirã. hy.] Atq́ ſerpentibus grauiter ſpirantibus, ſolo nocentibus flatu. Luca. Ante venena nocent. ¶ Spargere.] Conficere: vt, Spargere venena didicerunt. ¶ Arte leuabat.] Leniores eſſe faciebat: vt, Noſtrumq́ leues quæcunq́ laborem. ¶ Medicari cuſpidis ictum.] Medicor illam rem, & illi rei: ſicut, modulor, & moderor, & comitor. ¶ Liqdi fleuere lacus] Etiã alij.

ASCENSIVS.

Ordo. ¶ Nec tu carminibus, &c.] Eandẽ rẽ proſequitur: de qua quum Donatus dicat nihil, ¶ Ordo eſt. Nec. i. & non: & Œbale: tu nõ abibis indictus. i. illaudatus (ſicut Hora. Prima dictæ mihi ſumma dicende camœna.) noſtris carminibus. i. carmina noſtra, te quoq́ dicẽt: quem Telon, rex Caprearũ, fertur generaſſe, ſup. ex nympha Sebethride: ſic à loco iuxta Neapolim dicta: tunc, ſup. quum teneret Capreas regna Teleboſim, pro Teleboarũ, qui ſunt populi Caprearum: exiſtens iam ſenior. i. prouectioris ętatis. Sed filius. ſ. Œbalus: non contentus aruis patriis. i. paternis: pręmebat iam tum ditione. i. imperio: late, ideſt per latum, pplos Sarraſtas ſeu, Sarraſtes: & ęquora. i. plana, & ęqua arua, q̃ Sarn⁹, fluui⁹ ille: rigat. i. irrigat. ſi textus eſt, q rigat, ordo eſt: &, ſup. præmebat Sarnum. i. accolas eius: quos. ſ. Sarnus, rigat æquora. i. arua adiacentia, quæ æquora ſunt: &, ſupple eos, qui tenent Rufas, & Batulum, caſtella illa Campaniæ: atq́ arua Celennæ, ideſt illius loci, in Campania Iunoni ſacri: &, ſupp. eos, quos mœnia Abellæ. i. Nolanę: vt quidam volunt: ciuitatis máliferæ, ideſt afferentis multa mála: deſpectant. i. deorſum inſpectando vident; quia in altiore ſita ſunt loco; ij, ſup. ſoliti, ſupple ſunt: torquere cateias. i. tela Gallica, & Germanica: ritu Teutonico. i. more Teutonũ: q & Alemanni, & Germani dicuntur: queis. i. quibus populis: tegmina capitum, ſupple erant, cortex, raptus de ſubere. i. de arbore illa, cui⁹ cortex facile flectitũ, & leuis eſt: & queis, ſupple: peltæ. i. ſcuta breuia: æratæ i. ære munita: micant. i. reſplendent: & queis, ſeu quibus, enſis æreus micat: & ô Vfens Nurſæ, mõtoſæ, ideſt vrbs illa in montibus poſita: hoc eſt, ciues eius: miſêre, ideſt miſerunt (media lõga) in prælia: te inſignẽ fama, & armis felicibus, ideſt quibus feliciter vti ſolebas: cui. ſ. Vfanti: gens. ſ. æquicola: horrida. i. aſpera cultu, & aſſueta multo venatu. i. frequenti venatione: duris glebis. i. ad colendas duras glebas: præcipue. i. ſupra cæteras genteis: qui, ſup. exercẽt terram: armati. i. exiſtentes ĩ armis: & iuuat. i. delectat, ſup. eos, ſemper: conuectare prædas recenteis. i. recenter raptas: & viuere rapto. i. ex rapina. Quin. i. quinetiam: Vmbro fortiſſim⁹. ſ. vir, exiſtens ſacerdos, de gẽte Marrubia, quæ iuxta Fucinum lacum habitans, à Medea originem traxiſſe fertur: vẽnit, ſupple in prælia: miſſu, ideſt ex miſſione regis Archippi, exiſtens comptus ſuper galeam: fronde, & felici oliua, ideſt frondibus felicis, & feſtæ oliuę: qui ſolebat ſpargere, ideſt cõficere, aut infundere: generi vipereo. i. viperis: & hydris. i. ſerpentibus aquaticis: ſpirantibus, ideſt efflantibus: grauiter. i. ad grauamẽ eorũ, in quos ſpirant ſomnos: cantu. i. incãtatione: & manu. i. herbis potentibus: & qui mulcebat, ideſt mitigabat, & ſedabat: iras. ſ. viperarum, & ſerpentum aquatilium: & leuabat. i. curabat, & tollebat: arte, ſcilicet medica: morſus, ſcilicet ſerpẽtinos: ſed nõ eualuit. i. ad plenum nequiuit: medicari. i. medice curare: ictũ cuſpidis Dardaniæ. i. teli Troiani, quo occiſus eſt: neq́ cantus ſomniferi iuuêre eum: in, ideſt contrà, vulnera: & herbæ Marſæ, ideſt quibus gens Marſorum multũ poteſt: quæ hodie quoq́ ſerpentib⁹ dominatur: & dicit ſe de familia ſancti Pauli: quæ ſitæ in montibus, ſupple non iuuerunt eum: nemus Angitiæ, quod in illis regionib⁹ eſt: Fuſcinus, ſcilicet lacus: vnda vitrea, ideſt habens aquam vitrei coloris: & lacus, ſcilicet alij: liquidi fleuerunt te, ô ſacerdos. facit enim, vt commiſerationem exciotet apoſtrophen ad eum.

PIERIVS.

¶ Partis, ſed non & filius aruis Contentus.] In antiquis aliquot codicibus, ſed non iam, legitur. ¶ Batulumq́ tenent at. ar. Celennæ.] In Roma. codice, Batalum: &, Celemnæ: pro Celennæ, legitur: vtrunq́ inemendate. ¶ Deſpectant mœnia Auellæ.] Anti. omnes codices quotquot habui, Mœnia Bellę, legunt: quod verò & Abellæ, legi poſſit, rationem videris apud Seruium, tum etiam apud Strabonem. Abella legitur, vbi has hoc ordĩe ponit vrbeis, καὶ Δελάτινης ὁδοῦ, καὶ ἐπί σοῦ ἐσσοίλα, καὶ ἄτελα, καὶ νῶλα, καὶ νουκερία, καὶ ἀκεῤῥαὶ, καὶ ἀβέλλα. ¶ Soliti torquere catelas.] Quia in pleriſq́ codicibus, j, litera longiori forma notata eſt, ſupraq́ aliarum faſtigia alte producta, factum eſt vt in Romano codice, & quibuſdam aliis, Catelas: inde, Catellas, notatum fuerit. illud enim, j longum, l literam, qua nũc ſcribentes vtimur, eſſe crediderunt: quod ideo dictum nolui, quia Longobardica manus ſępe fallat in i literæ ſcriptione, niſi hoc aduerteris. ¶ Miſêre in prælia Nurſæ.] In Ro. codi. Nyrſæ, per y ſcribitur. vt Cymarum, pro Cumarum. Sunt & plerique codices, in quibus Nerſæ, per e, ſcriptum eſt: ſed Nurſæ, receptum. ¶ Duris æquicola glebis.] In pleriſq́ veteribus cod. æquicula, penè vltima per u notata eſt. nam ea terminatio, quæ eſt in, olar, plerunq́ per u, ſcribi animaduerti, vt epiſtula, quod non in veteribus tantùm codicibus: verum etiam in antiquis monumentis non ſemel obſeruaui. ¶ Quin & Maruuia vênit de gente.] Veteres penè omnes codices, Marubia, legunt per

b mutam. Romanus tamen, Marula, habet, Stephanus in iis, q̄ compilauit ex Hermolao Bizātino μαςιαϐάρ. ſed ī Sabinis ponit, verum author ille adeo paſſim corrupt⁹ eſt, vt parce admodum ei ſit adhibenda fides. ¶Neq; eum iuuere in vulnera cantus.] Antiqui pleriq; codices in volnere, legunt ablatiuo caſu, dum vulneraretur: idem tamen ſignificat in vulnera. ¶Quęſitę in montibus herbæ.] Ita habetur in Mediceo. Sed in antiquis pleriſq; aliis exemplaribus legitur, quæſitæ montib⁹, abſq;, in: leue hoc fortaſſe videbitur multis: ſed iis, qui ſeſe ſtylo exercere gaudent penſitatione non iniucundum. ¶Te nemus Angitiæ.] Antiqua aliquot exemplaria, Argitiæ, legunt. Sed, Angitiæ, melius ex Solino: vt etiam habetur in codice Porcio.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius, inſignem quem mater Aritia miſit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymetia circùm
Littora, pinguis vbi & placabilis ara Dianæ.
Nanq; ferunt fama Hippolytū, poſtquàm arte nouercæ
Occîderit, patriaſq; explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſydera rurſus
Ætherea, & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis reuocatum herbis, & amore Dianæ:
Tum pater omnipotens, aliquē indignatus ab vmbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad vndas.
At Triuia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Ægeriæ, nemoriq; relegat,
Solus vbi in ſyluis Italis, ignobilis æuum
Exigeret, verſoq; vbi nomine Virbius eſſet:
Vnde etiam Triuiæ templo, lucisq; ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore currum
Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis.
Filius ardenteis haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruq; in bella ruebat.

SERVIVS.

¶Ibat & Hippolyti proles pulcher. bel.] Theſeùs, mortua priore vxore Hippolyte, Phædram, Minois, & Paſiphaes filiam, ſuperinduxit nouercam Hippolyto: qui quū illam de ſtupro interpellantem cōtempſiſſet, falsò ad patrem detulit, quòd ei vim voluiſſet inferre. Ille, Ægeum patrem rogauit, vt ſe vlciſceretur. Ille, agitanti currum, Hippolyto Phocam immiſit: quà equi territi, eum traxerunt, Diana eius caſtitate commota, reuocauit eum ab inferis per Æſculapium filium Apollinis & Corônidis: q natus erat, exacto matris ventre: ideo quòd cum Apollo audiuiſſet à coruo ei⁹ cuſtode, eam adulterium cōmittere, iratus Corônidem, maturo iam partu, confixit ſagittis. Coruum verò nigrū fecit ex albo, & execto ventre Corônidis, produxit Æſculapium, qui factus eſt medicinæ peritus. Hunc poſtea Iuppiter, propter reuocatum Hippolytū, interemit. vnde Apollo iratus, ei Cyclopâs, fabricatores fulminum, ſagittis confixit: ob quam rem, ab Ioue iuſſus eſt Admeti regis, nouem annis armenta paſcere, diuinitate depoſita: ſed Diana, Hippolytum reuocatum ab inferis, in Aritia nymphæ, commendauit Ægeriæ: & eum Virbium, quaſi bisvirum iuſſit vocari, cui⁹ nūc filium cognomine, dicit in bellum venire, adeò omnia iſta fabuloſa ſunt. Nam quum caſtus vbiq; inductus ſit, & qui ſemper ſolus habitauerit: habuiſſe tamen fingitur filium. Reuera autē, vt etiam ſuprà diximus, Virbius, eſt numen coniunctum Dianæ: vt, matri deûm Atris: Mineruæ, Erychthonius: Veneri, Adonis. ¶Quem mater Aritia miſit.] Ciuitas iuxta Albam. Mater autem, propter Auguſtum dicit: qui fuerat ex Aricina matre Aricia progenitus: ac ſi diceret, quæ tanti author eſt generis. ¶Ægeriæ lucis.] Nymphæ in Aricino nemore, quam amicam ſuam Numa eſſe fingebat, ad affirmandum legum ſuarum authoritatem. ¶Pinguis vbi, & pla.] Pinguis, frequēti ſacrificio. Placabilis autem: ac ſi diceret, non qualis ante fuit: vel illic, vel apud tauros, humano gaudens cruore: quā hiſtoriam plene in 2. diximus: quum Iphigeniæ incidit cōmemoratio. ¶Arte nouercæ Occîderit.] Bene vim ſceleris expreſſit, ſolius nouercæ commemoratione. ¶Pæoniis reuocatum h.] Aut medicinalibus, à Pæone, medico deorum: qui Pæan, ſecundùm Doricos, dicit: ſecundùm rationem, Pæon: aut (reuera) herba, Pæoniam dicit, cuius Creta ferax eſt. ¶Et amore Dia.] Ideſt cura. ¶Medicinæ talis, & ar.] Quę etiam fata diſſoluerunt. ¶Pœnigenā] Matris Pœna, genitum. Aliĳ, Phœbigenam, legunt, vt Probus. ¶Relegat.] Commendat, ab aliis ſegregatum. ¶Solus] In ſolis locis. Nam ſolus quomodo, qui dicitur filium ſuſcepiſſe. ¶Ignobilis.] Non, vilis: ſed, ignotus: quanquam poſſit etiam ad illud referri, quod dicitur, quibuſdam artibus hominum, vita vltrà fata protendi poſſe: ita tamen, vt ſolā habeant vitæ imaginationem: videntur enim omnia facere, nec faciunt. ¶Verſoq; vbi no.] De re facto: vt, Œſtrum Graiĳ vertere vocātes. Vnde etiā Triuiæ. ¶Lucosq;.] Luco exponit, ἄιτιαι. Nam Callimachus ſcripſit, τὸ ἄιτιον, in quibus etiam hoc commemorat. ¶Haud ſecius.] Non ſegnius patre. Dicit autem eū tantæ fuiſſe audaciæ, vt nec paternæ mortis terreretur exemplo.

Hippolytus.

ASCENSIVS.

¶Ibat & Hippolyti.] Idem facit, cōmemorans videlicet omnes inſignes, quos eo tempore in Italia fuiſſe, hiſtorici atteſtātur: vnde & Virbius, Virbiĳ .i. bis viri, Hippolyti filium, cum aliis exercitum ducit. Vnde, quia Donatus ſublatus eſt, ¶Ordo eſt.

Ordo. Virbius, proles pulcherrima Hippolyti: ibat &. i. etiam: bello. i. in bellum: quē ſ. Hippolyti filium Virbiū: Aritia, ciuitas illa, iuxta Albam: mater. ſ. generoſiſſimę prolis: quia etiam Auguſti: miſit inſignem. i. clarum, & nobilem: eductum lucis. i. ſyluis incæduis: Ægeriæ. ſ. nymphæ, amicæ poſtmodū Numæ, circùm littora Hymetia. i. Hymeti fluminis: vbi. i. ad quæ littora, eſt ara pinguis: quia frequēti ſacrificio imbuta: & Dianæ placabilis. i. mitis, & non gaudētis humano ſanguīe Hippolyti, dixit prolem: nanq;, pro quia: ferunt. ſ. plurimi, vnde fabuloſum indicat: fama. i. ex fama, & relatione aliorum: Hippolytū. ſ. Theſei filium: veniſſe rurſus ad ſydera ætherea. i. cœleſtia: quia ſunt etiam apud inferos ſydera: vnde in. 6. Solēq; ſuum ſua ſydera norunt. & ſub auras ſuperas cœli, reuocatum. ſ. in vitam: herbis Pæoniis. i. medicinalibus: à Pæone medico dictis: aut, herbis, quæ Pæoniæ vocantur: & amore, ideſt propter amorem Dianæ. Horatius tamen dicit, neq; enim Diana pudicum Liberat Hippolytum: reuocatū (dicit) poſtquàm occîderit i. mortuus fuerit: arte. i. fraudulenta, in ſimulatione nouercæ. ſ. Phædræ: & poſtquàm explerit, pro expleuerit: ſanguine. i. vita ſua: pœnas patrias, ideſt à patre, aut eius nomine, illatas: exiſtens diſtractus. i. in diuerſa tractus: & diſſolutus equis turbatis. i. cōſternatis Phocis, videlicet ab Ægeo, illis oſtenſis, vnde Hippolytus: licet prius ſic dict⁹, ἀπὸ τȣ ἵππȣ ϗ λύω. i. ab hippos, q ē equ⁹, & equa: & lyo i. diſſoluo. ferunt (dicit) ſic intéremptum, veniſſe rurſus ad ſydera ætherea. i. cœleſtia: & ad auras ſuperas, videlicet cœli: reuocatum. ſ. in vitam, herbis Pæoniis. i. medicinalibus, aut ſic dictis: & amore Dianæ. ſ. amitæ Æſculapiĳ, qui eum reuocauit. Tum. i. déinde: pater omnipotens. ſ. Iuppiter, ſummus deorū: indignatus. i. ægre, & indigne ferens: aliquem mortalē ſurgere ab vmbris infernis, ad limina vitæ: detruſit ipſe. q. d. propria manu: repertorem talis medicinæ & artis, ſcilicet Æſculapium: Phœbigenam. i. à Phœbo genitum: in vndas Stygias. i. infernas: fulmine. ſ. triſulco: quod Iouis telum eſt, ſicut tridens Neptuni. At. i. ſed: Triuia. ſ. Diana: alma. i. ſancta, aut vitæ eius altrix: recondit. i. abſcondit Hippolytum, ſedibus ſecretis: ne. ſ. à Ioue proſterneretur: & relegat. i. relegatum à ſe commendat: nymphæ Ægeriæ, quæ in Italia patriam habebat: & memori. ſ. Ægeriæ ſacro: vbi ipſe ſolus: & ita ignobilis. i. ignotus, & tāq; ignobilis: exigeret. i. trāſigeret: æuū. i. reliquū tp̄s vitæ ſuæ: in ſyluis Italis. i. Italicis, aut ignobilis Italis, exigeret æuū in ſyluis: & vbi eēt Virbi⁹, quaſi vir bis effect⁹: noīe verſo. i. traducto ab euentu: ſicut prius Hippolytus, quia equis ſolutus: vn̄. i. qua de cauſſa: equi cornipedes. i. corneos pedes habentes, quod cōmune eſt epitheton: arcentur. i. depelluntur etiam: templo Triuiæ, ideſt Dianæ, tres vias habentis: in celo videlicet: vbi Luna dicitur: in ſyluis terreſtribus, vbi Diana: & in inferno, vbi Proſerpina: & à lucis, ſacratis, ſcilicet, Triuiæ: ideo (inquit) q̄, id eſt quia: ipſi equi pauidi. i. conſternati: monſtris, videlicet Phocis: hoc eſt, vitulis marinis: effudere littore, ideſt per littus: currum, ſcilicet Hippolyti: & iuuenem, ſcilicet ipſum Hippolytū. Filius, ſcilicet Hippolyti, etiam Virbius dictus: de quo, videlicet, nunc loquitur: exercebat haud ſecius, ideſt nihilominus: aut non ſegnius, quanuis pater ab equis interemptus eſſet: equos ardētes. i. acres, & animoſos: æquore. i. in æquo loco, ſeu planicie campi. i. loci capacis & ampli: & ruebat in bella curru i. cum curru, aut in curru, de quo depugnabat.

PIERIVS.

Virbius, inſignem quem mater Aritia miſit.] Sæpius dictũ in Roma. codi. familiarem eſſe mutationem ex i, in e, vt in veterum aliquot monumentis negligentia. In nummis, Mauretania: & alia pleraq;. ita hoc loco &, Verbius, & Aretia, ſcriptum eſt. ſed Verbius, non in hoc authore tantùm, ſed in aliis quoq;, per e, ſcriptum obſeruaui: per i verò ſcribi debere, oſtendit analogia: quoniam, vt apud Adamantium eſt, eum virum bis factũ eſſe memorant. Cauet verò author is, ne Viuius, litera media, p v digammon ſcribatur, quoniam bis numerus, per b mutã notetur: quum tamen eo loco, quod ſuperius attingimus: Fauiũ, non Fabium. contrà noſtri tẽporis vſum præcipiat ſcribi. Quantùm verò pertinet ad vrbem, in Strabonis codicibus, ἀϱίτια μετὰ, τὸ ἀλβανὸν, per ἰῶτα ſcriptum: quũ ἀϱήτιον ꝙ τυϱϱηνικης χώϱα per ἦτα ſcribatur. Non pteribo verò loco hoc, qđ ad literæ mutationem attinet: obſeruaſſe Quintili. vt ſibe, à Meſſala: ita quaſe, ſcriptum in multorum libris: comperiſſeq; ſe ex Pediano, T. Liuium: ita his vſum, qui & ipſe eum ſequebatur: quę nos (ait ille) i litera finimus. Quid verò illud apud Verriũ, qui Scipionem Aphricanum, Pauli, f, redarguiſſe: per e literam enuntiaſſe dicit. Contrà verò Pertiſum, per i, cuius meminit Lucillius: quum ait, quo facetior videat, & ſcire plus quàm cęteri. Pertiſum hominem, non perteſum: dicens, ferum natura gen⁹.

Hymetia circùm Littora.] In Roma. codice legere eſt, Humentia circùm Littora. ſed malunt omnes Hymetia, ab Attice monte. Sed id quoq; obſeruandum eſt apud Græcos, geminato ττ ſcribi ὑμηττίας nomenq́; obſeruant τ, υ, natura producere. Phœbigenam Stygias detruſit ad vndas.] In antiquis codicibus, alibi, ad vndas. alibi, in vndas, legitur. Exigeret, verſoq́ vbi.] Pleriq; codices antiqui abſq; particula, q;, legunt, verſo vbi: in qua dictione eruditoribus auribus iudicandum relinquo, quàm venuſti⁹ ſit legere. Solus vbi in ſyluis Italis, ignobilis æuum Exigeret, verſo vbi nomine Virbius eſſet] Poſſe verò verſum ita nulla colliſione conſiſtere oſtendit: quod ſuperius legimus, Antiqua è cedro, Italusq́;, paterq́; Sabinus. & huiuſmodi pleraq; apud hunc eundem Poetam. Vnde etiam Triuiæ templo.] Plures antiqui codices habent, templo Triuiæ: quod eorum curæ commendamus, qui ſpondeum duobus dactylis interiectũ addêre carmini maieſtatẽ agnoſcunt. Quod littore currum Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis] In codicibus aliquot antiquis, quo littore, legitur: neq; obſtat Hippolytum in Attica, non in his regionibus fuiſſe dilaceratum: quando Poetis ea conceſſa licentia, vt & fabulas, & hiſtorias, nonnunquàm ex commodo ſuo peruertant. placet tamen quod, vt ſit redditio cauſſæ. Haud ſecius æquore campi.] In antiquis pleriſq; codicibus, ſegnius, legitur: quam lectionem Seruius agnoſcit, quum dicit, non ſegnius patre.

SERVIVS.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt,
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Suſtinet, Æthnæos efflantem faucibus igneis.
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At leuem clypeum ſublatis cornibus Iô
Auro inſignibat, iam ſetis obſita, iam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cælataq́; amnem fundens pater Inachus vrna.
Inſequitur nymbus peditum, clypeataq́; totis
Agmina denſantur campis, Argiuaq́; pubes,
Auruncæq́; manus, Rutuli, veteresq́; Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus Tyberine tuos, ſacrumq́; Numici
Littus arant, Rutulosq́; exercent vomere colles,
Circæumq́; iugum, queis Iuppiter Anxurus aruis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quâ Saturæ iacet atra palus, gelidusq́; per imas
Quærit iter valles, atq; in mare conditur Vſens.

Vertitur] Ideſt agit. Et to. ver. ſu. eſt.] Stat. Et toto deſpectat corpore bellum. Æthneos efflãtẽ fau. ig.]
Tam, ꝙ, vſq́. Nimios quantos habet Ætna. Tam magis illa fre. & tri. ef. flam. Quàm magis ef fu. cru. ſangui. pugnæ.] Legitur in arte, quòd tam, magis, maxime, minus, minime, poſitiuo tantùm iungũtur: quod tamen tunc obſeruatur, ſi ponãtur ad augmẽtum iſtæ particulæ: tunc enim vitioſam faciũt eloquutionem. Cæterum, ſi ad exęquationem poſitæ ſunt, poſſunt vel comparatiuo, vel ſuperlatiuo, vel pro ipſis gradibus, ipſę inter ſe iungi. Hinc ergo eſt, Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis, Q̃ magis effuſo crudeſcũt ſanguine pugnæ. Non enim ad prælationem poſitæ ſunt: ſed ad exęquationem. Maiores enim noſtri non in dictione vitia, ſed in ſignificatione, eſſe voluerunt. Hinc eſt in Salluſt. Ita quàm quiſq; peſſime facit: tam maxime tutus eſt. Nam & hæc exęquatio eſt,
Io. non comparatio. Iò Auro inſignibat.] Hæc, Inachi filia, Argiuorum fluminis fuit: hanc amauit Iuppiter: & dum cum ea eſſet, ſuperuenit Iuno: ille timens ne depræhenderetur, Iò mutauit in vaccam: & eam poſcenti, dedit Iunoni: ne pellicẽ confiteretur, cui Iuno Argum oculatum, omnibus mẽbris Ariſtoris filium cuſtodem depoſuit, quem quum Iuppiter per Mercurium interemiſſet, Iuno eum in pauonem mutauit: Ioni verò immiſit Œſtrum, quo diu exagitata peruenit ad Ægyptum, & Iouis volũtate in Iſim mutata eſt. Inſignibat] Signo ſuo clarum eſſe faciebat. Argumentum ingens.] Aut fabula: vt Cicero, Argumenta erant in valuis. aut (reuera) argumentum, id eſt probationem, quo ſe Græcum comprobare cupiebat. Hoc enim etiã Amata ſuperius dixit, Inachus, Acriſiusq́; patres, mediæq́; Micenæ, Cuſtos ne reuerti poſſet in formã priorẽ. Pater Inachus.] Pater non tantùm eius, ſed author originis Turni. Totis Agmina campis.] Qui oculis poterant ſubiacere.
Denſeo denſes. Denſentur.] Denſeo, denſes, dicimus: aliter non. Argiuaq́; pubes: & hoc ad generis, vt dixim⁹ ſuprà, pertinet probationẽ, quòd eum ſequebantur Argiui. Veteresq́; Sicani.] Bene, veteres: nam vbi nunc Roma eſt, ibi fuerunt Sicani: quos poſtea repulerunt Aborigenes. Sacranæ acies.] Dicunt quendã Corybantem veniſſe ad Italiam: & tenuiſſe loca, quæ nunc vrbi vicina ſunt: & ex eo populos ducentes originem Sacranos appellatos: nam Sacrati, ſunt matri deũm Corybãtes. Alij, Sacranas acies Ardeatium volunt: qui aliquando quum peſtilentia laborarent, ver ſacrum voluerunt, vnde Sacrani dicti ſunt. Ver Sacrum autem, immolationis eſt genus. Mos enim Italis fuit, vt magnis in periculis adducti vouerent, quæcunq; proximo vére nata eſſent, apud ſe animalia ĩmolaturos. Picti ſcuta Labici.] Glaucus, Minois filius, vênit ad Italiam, & quum ſibi imperium poſceret, nec acciperet: ideo quòd nihil pręſtabat, ſicut eius pater pręſtiterat, zonam eius tranſmittendo: quũ ante hac diſcincti eſſent, oſtendit: & ſcutũ militare, à quo & ipſe Labicus dictus eſt: & ex eo populi, ἀπὸ ꝙ λαβῆς, quam Latine, anſam vocamus. Picti autem ſcuta. i. in bello frequenter probati: nã apud maiores virorum fortium, picta erant ſcuta. Contrà, & inertium, & tyronũ, pura erant: vnde eſt, Parmaq́; inglorius alba. i. non picta. Qui ſaltus Tyberine tuos.] Non originem, vt ſuprà diximus. Sacrũq́; Numici Littus arant.] Vt iam tunc ſacrum, aut, plepſis eſt à cadauere Æneæ: nam ſacratus eſt Numicus, poſtquàm inuentũ eſt illi cadauer Æneæ. Littus arant: littus fluminis: vt, Viridiq́; in littore conſpicitur ſus. quum ripæ proprie fluminum ſint. Littora maris: vt Ouidius, Pro ripis littora pulſant. Circæumq́; iugum.] Circà hunc tractum Campaniæ, colebatur puer Iuppiter, qui Anxurus dicebatur, quaſi ἄνευ ξυϱοῦ. i. ſine nouacula. qa barbam nunquàm raſiſſet: & Iuno virgo, quæ Feronia dicebatur. Eſt autem fons in Campania, iuxta Terracinã, quæ aliquãdo Anxur eſt dicta. Et viridi gaudens Feronia luco.] Nõ vacat quòd addidit, viridi: nam quum aliquando huius fontis lucus, fortuitu arſiſſet incendio: & vellent inde incolæ trãſferre, ſimulachra ſubitò reuiruit. Quâ Saturæ iacet atra palus, gelidusq́; per imas.] Secundùm hanc lectionem, reuera, Saturam paludem intelligimus. Sed alij, Aſturiæ, legunt: quod ſi eſt paludem, pro flumine poſuit. Nã haud lõge à Terracina oppidũ eſt Aſturia, & eius cognomine fluuius. Quærit iterval. at. in.] Satis ſignatis verbis expreſſit flumẽ anguſtũ. contrà de Tyberino ait, In mare prorũpit.

ASCENSIVS.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus, &c.] Poſt reliquos, more ſuo, cõmemorat ducẽ, & principẽ exercitus, videlicet Turnũ, dicẽs. Ipſe. ſ. dux, & caput belli, Turnus, pręſtãti corpore. i. habens præſtans corp⁹: à quo eũ, plus ꝙ ab animo, commẽdat: vertitur. i. agit: inter primos. i. primores, & principes viros, tenẽs arma: & eſt ſupra. i. præeminet toto vtice. Cui. ſ. Turno: galea alta: crinita triplici iuba. i. habẽs quaſi p crinib⁹ triplicẽ iubam. i. tricã capillorũ: vt eſt iuba in equis: ſuſtinet chimeram. i. monſtrũ chimeræ ſimile, pro inſigni, ſuperpoſitũ efflantem faucibus igneis Æthneos. i. ſulphureos, & copioſos, quales ſunt Æthnei: ſic em̃ erat effigies chimeræ cõſtructa, vt ex motu Ordo.

incenſo

incenſo ſulphure, flammas emitteret:illa.ſ.chimera:tam.i. tanto magis,ſup.eſt fremẽs,& effera.i.ferens,& indomita,ac terribilis ob id flãmis triſtibus:aut triſtis odoris,aut triſtitiã afferẽtibus,ꝙ.i.quãto.(Nã,ꝓ eo quod eſt quãtũ,iungitur ꝙ, poſitiuo:& id figurate.i.cũ interrogatione admirationi cõueniente, aut alia figura:& ꝓ quãto,vt hic:quod tñ rarũ eſt,iũgitur cõparatiuo:pro valde aũt,ſuperlatiuo.) ꝙ igiẽ.i.quãto magis pugnæ crudeſcũt ſanguine effuſo.At.i.ſed:Iò.ſ.Inachi filia, olim in vaccã mutata:inſignibat.i.inſigni decorabat:auro clypeũ leuem.i.politũ,& nõ aſperũ:cornibꝰ ſublatis.i.depoſitis : Iò(inquit)exiſtens,iã obſita ſetis.i.duris pilis:& iã bos,appoſitorie, ingẽs argumẽtũ.i.fabula,aut approbatio ꝙ è Græcis oriũdus eſſet:& Argus,vir ille oculatiſſimꝰ:cuſtos ꝟginis.i.iuuẽculæ.ſ.ius ei deputatus à Iunone:& Inachus pater.ſ.puellæ, & totius generis Turni:fundẽs amnẽ.i.aquã:vrna cælata.i.ſculpta: quo ſignificabaẽ deꝰ fluminis.Nymbus peditũ.i.copioſus exercitꝰ, puluerulẽtã nubẽ excitãs:inſeqtur.ſ.Turnũ:& agmina clypeata.i.clypeis munita:denſanẽ.i.cõdenſanẽ,& cõſtipãtur,totis cãpis:& pubes Argiua.i.iuuẽtꝰ ab Argis oriũda:aut(reuera) Argiua:& manus Arũcę.i.exercitus Arũcorũ,q ſunt antiquiſſimi populi Italiæ:& Rutulũ.ſ.populi,q Argiui erãt,à Rutulo denominati,ſed nũc Turno ſubiecti:& Sicani.i.Siculi:veteres.i.antiqui,q inter primos Italiæ habitatores memoranẽ:& acies Sacranæ.i.Sacranorũ,q populi vicini erãt ei loco,vbi nũc Roma eſt:aut Ardeates:& Labici.ſ.populi,à Glauco Labico denoĩati: picti ſcuta.i.hñtes ſcuta depicta,ab armis ipſis victorũ: q arãt, ô Tyberine,tuos ſaltus.i.flumini tuo vicinos:& littus ſacrũ. i. ſacrẽ ripã,Numici.ſ.lacus,in quẽ Æneas ſubmerſus dicitur : & exercẽt vomere.i.ſulcãt colles Rutulos:& iugũ Circeũ.i.à Circe denoĩatũ:quis.i.qbus aruis:Iuppiter Anxurus.i.ſine nouacula dictꝰ,qa adhuc imberbis p̃ſidet:& Feronia.ſ.Iuno,gaudẽs luco viridi:qa olim reuiruit poſtꝙ arẽerat:imò cõbuſtꝰ fuerat lucꝰ ille.Quã,ſup.parte,aut regione:atra palus Saturæ,illiꝰ regionis:iuxta Terracinã iacet.i.ſita eſt:& Vfens,fluuius ille,nõ longe à Terracina,in Tyrrhenũ cadẽs:gelidus.i.frigidus:quærit iter,qa anguſtus eſt eius alueus in valles imas:atꝗ cõdiẽ.i. abſcõdiẽ in mare,hoc eſt ĩcidit in mare Tyrrhenũ.

PIE.

¶Denſantur.]In anti.co.& dẽſantur,& dẽſenẽ,obſeruaui:vtrũꝗ recte,ex vſu veterũ. ¶Iuppiter Anxurus.]In antiq.ſane,Iuppiter,vnico p habetur.In Romano,& aliquot aliis,Anxirus,In aliis pleriſꝗ Anxyris,ꝑ y,vt Græce ſcribitur.& Anxiris,per i, Latinum,iis,qui Græce neſciebant.

SERVIVS.

¶Hos ſup aduenit Volſca de gẽte Camilla.]Prudenter poſt cõpletã cõmemoratione virorũ,trãſit ad fœminas:ita em̃ de Troianis legiẽ,q vltimũ Amazonũ poſtularũt auxilium, q̃ res ab Homero p̃termiſſa eſt. Sane iã præſagiũ infelicitatis futuræ:ꝙ inter ipſa principia armantur & fœminæ. ¶Volſca de gẽte Camilla] De Priuerno Volſcorũ oppido: vt, Priuerno antiqua Metabus quũ excederetvrbe. ¶Et florẽtis ære cateruas.]Enniꝰ,& Lucretiꝰ,florens,dicunt,oẽ quod nitidũ eſt;hoc eſt ſequutꝰ Ver. Aliter,acyrologia ẽ:Lucre. Florebat nauibꝰ põtus. ¶Calatis've Mineruæ.]Minerua, & armorũ dea eſt,& lanificij : ſed Camilla aĩm ad arma ſolũ cõtulerat. ¶Curſuꝗ p.p̃.v.]Bñ, pedũ,adiecit:

Florens.

Hos ſuper aduenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum,& florenteis ære cateruas
Bellatrix:non illa colo,calathis've Mineruæ
Fœmineas aſſueta manus,ſed prælia virgo
Dura pati,curſuꝗ pedum præuertere ventos:
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina,nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium,fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter,celeres nec tingueret æquore plantas.
Illam omnis tectis,agriſꝗ effuſa iuuentus,
Turbaꝗ miratur matrum,& proſpectat euntem
Attonitis inhians animis,vt regius oſtro
Velet honos leueis humeros,vt fibula crinem
Auro internectat,Lyciam vt gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

ne ꝑ equũ eius gloria minueretur,quod ei obiiciẽ.Quid tãtum egregiũ ſi fœmina forti fidis equos? ¶Læſiſſet ariſtas.] Primas ſpicæ partes,dictas ab eo quod primo areſcant. ¶Tingeret æquore plãtas.]Mergeret:vt,Tingat equos. ¶Iuuẽtus,Turbaꝗ miraẽ matrũ,& ꝓſpectat euntẽ.]Ante ornatũ eiꝰ, poſt arma dictur eſt:vñ hyſteron ꝓteron eſſe voluerũt,in rñdendo:vt, Ornatũ matres viri verò arma mirẽtur.ſed melior ſenſus eſt, vt ſicut dictũ eſt, accipiamus,eã em̃ ſexꝰ vterꝗ miratur,q̃ ſunt poſita cõtra opinionẽ:vt,Mirẽtur fœminæ arma in muliere,vt viri ornatũ in bellatrice. ¶Attonitis inhiãs animis]Stupore quodã patefacto ore. ¶Lyciã vt gerat ipſa pharetrã.]Quaſi Lyciã: vt legimꝰ,Cretẽſes ſagittas. ¶Paſtoralẽ p̃fixa cuſpide myrtũ] Nõ haſtã Myrteã,ſed ipſam Myrtũ.Stati.Lernæã iacit ille trabem.

ASCENSIVS.

¶Hos ſup aduenit.]Vltimò dicit,Camillã virginẽ,bello nobilẽ,veniſſe in auxiliũ Turno:adludens videlicet ad Pẽtheſileã, Amazonũm reginã,q̃ Hectori tandẽ in auxiliũ venerat . Quia verò ꝑ totũ hũc locũ deſyderaẽ Donatꝰ, ¶Ordo eſt. Camilla.ſ. virgo:aduenit ſup.i.vltra hos: aut ſup aduenit hos.ſ. iã dictos: de gẽte Volſca,q̃ Italiæ eſt:agẽs agmen equitũ:& cateruas florentes.i.nitidas copias:& reſplendentes ære.i.in armis æreis, exiſtẽs bellatrix: qa illa nõ aſſueta,ſup.fuit,manꝰ fœmineas.i. nõ habuit manꝰ fœmĩeas aſſuetas:colo.i.ĩſtrumẽto nẽdi, more cæterarũ fœminarũ:ve,pro vel:calathis Mineruę.i.qualibꝰlanificæ,moræ Mineruæ,vti ſolẽt,ad lanã,aut fila lanea reportãda: vnde Iuue.Calathiſꝗ pacta refertis vellera.ſed ipſa ꝟgo.i. quũ ẽẽt ꝟgo,aſſueta,ſup.fuit pati dura ꝓlia:& aſſueta p̃uertere.i.añueniẽdo à ꝓflatu, ĩpedire vẽtos curſu pedũ. i. tã celeriter currere ſolita,vt vẽtos p̃uerteret.Illa.ſ.nobiliſſima bellatrix :volaret.ſ. ſi vellet.i.volare poſſet:ꝑ ſũma gramĩa.i.herbã ſegetis ĩtactæ.ſ.à pedibꝰ eiꝰ:hoc ẽ, nec læſiſſet teneras ariſtas curſu.i.currẽdo ſup eas: vel ferret.ſ.ſi vellet iter. i.ĩcederet,ſuſpẽſa fluctu tumẽti. i. ꝑ tumorẽ,erecto ꝑ medium mare:nec tingeret.i. madefaceret:æquore.i.aqua marina:plãtas celeres.i.celerrime ꝑcurrẽtes.Hęc oĩa aũt ꝑ hypbolẽ poeticã dicta ſunt mira quoꝗ,ſed nõ tãta celeritas ab Hõero,& à Papinio nr̃o attribuiẽ Achilli:quẽ ſuper glaciẽ vna nocte cõcretã potuiſſet ꝑcurrere, Stati. in Achilleide docet. Oĩs iuuẽtus.i. mł̃titudo iuuenũ,quę ꝑ ętatẽ rerũ ĩpitia,ẽ effuſa.i.ſine ordĩe cũ tumł̃tu egreſſa,tectis & agris,& oĩs turba m̃rm,q̃ ꝑ ſexũ ĩpitę,ac ſtupidæ ſũt: miraẽ illã.ſ.Camillã:& ꝓſpectat.i.porrò aſpectat:eũtẽ.i.ꝓcedẽtẽ,greſſu virili ĩhiãs.i.auide ĩtẽta:aĩs attõitis.i.ſtupefactis:vt.i.quẽadmodũ:honos.i.honor:regiꝰ.i.regalis,& regibꝰ debitꝰ:vellet.i. veſtiat:oſtro.i.purpura:hũeros.ſ.Camillæ:leues. i. nõ piloſos, nec aſpos:ſed ſucci plẽos:& vt.i.quẽadmodũ:fibula ĩternectat crinẽ auro.i.reticł̃o aureo,hñte fibulã:& vt ĩpa gerat pharetrã Lyciã.i.pulchrã,& bonã,vt Lycia dici mereaẽ:& vt gerat myrtũ.i.arborẽ ĩtegrã:paſtoralẽ.i.q̃ paſtoribꝰ vſui ẽẽ potuiſſet vmbra ſua,cuſpide p̃fixa.i.hñtẽ cuſpidẽ ferreã p̃fixã ĩ morẽ haſtæ.

Ordo.

PIERIVS.

¶Fluctu ſu.tu.]In aliquot vete.co.legere ẽ,fluctꝰ tumẽtis : qđ mĩme placet.Nõ ſũ ꝟò neſciꝰ ẽẽ aliquos vſꝗ adeo naris ſuprã modũ emũctæ,vt quũ quatuor illos ꝟſus legũt:Illa vł ĩtactę ſegetis ꝑ ſũma volaret Gramĩa,nec teneras curſu læſiſſet ariſtas, Vł mare ꝑ mediũ fluctu ſuſpẽſa tumẽti,Ferret iter,celeres nec tigueret æquore plãtas.Adulterĩos eos iudicẽt:vt q à Vergiliana grauitate videanẽ alieni. Sed valeant tã ſeueri Critici, qñ in excẽp.oibꝰ anti.ea carmina reppiũtur:neꝗ hypbolica ea laſciuia ĩdecôra eſt,p̃ſertim in virginẽ laudãda,quũ tolleret in Apollonio ĩ Polyphemi agilitate deſcribenda,vñ locũ Poeta nr̃ mutuatꝰ eſt:cuiꝰ verſus nõ appoſui,qa ſunt iã oibꝰ in prõptu. ¶Vt gerat.]Sũt anti.cod.vbi,ferat,ſcriptũ eſt. Sũt q,gerat,magis ꝓpriũ velint.& alterũ illud ex paraphraſi adiectũ eſſe, eſt. & ipſa,ꝓnomẽ:ꝓ,illa,in anti.excẽp.verũ alterũ hoc receptius.

FINIS.

ASCENSIVS.

¶Præp.&c.]Arg.ordo eſt: Poeta,ſup.ꝑpat octauo.ſ.Æneidos libro.i.ꝑpari deſcribit bellũ,& ſup.ppł̃os,quos mittat in hoſtes.i.cõtra hoſtes.Maioris arg.ordo,Turnus.ſ.prĩceps exercitꝰ : dat ſignũ belli.i.vexillũ pãdit: ab arce Laurẽti.i.Laurolauinij:qđ priꝰ à Lauro,Laurentũ dictũ erat.Et Venulꝰ:legatꝰ ille,ſeu orator : mittiẽ ad vrbẽ Dioedis magni:qa cõtra Æneãvirilł̃r ſtetit:Diomedes aũt,iã ĩ Apulia habitabat:q.i.vt is:petat auxiliũ & doceat:q̃ cã,ſup.ſit,petẽdi.ſ.auxilij , aut auxilium: Æneas adit regẽ.ſ.Euãdrũ: Arcada.i.ex Arcadia,ꝑfectũ ad ea loca vbi nũc Roma ẽ, monitis

IN.VIII.ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Præparat octauo bellum,& quos mittat in hoſteis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC.ARGVMENT.

Dat belli ſignum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur de magni Venulus Diomedis ad vrbem
Qui petat auxilium,& doceat quæ cauſſa petendi.
Æneas diuûm monitis adit Arcada regem
Euandrum Arcadia profugum noua regna petentem.
Accipit auxilium,hinc natum & ſocia agmina iungit
Euander,Pallas fatis comes ibat iniquis.

monitisdiuũm.i.vt dij eũ ad monuerãt:& pri⁹ p oracula: & nũc ĩ ſõnis.Euãdrũ dicit, ꝓfugũ Arcadia.i.ab Arcadia ꝓfectũ:& petẽtẽ noua regna qa pauloañ venerat ĩ Italiã, Æneas,ſup.accipit hinc.i.ab hoc rege auxiliũ:& Euãder iũgit hic natũ.i.filiũ ſuũ,cui Pallãti nomẽ erat:& agmĩa ſocia.i.ſocialia:Pallas.ſ.fili⁹

Iamq; habilis bello,& maternis lætus in armis,
Fataq;,fortunasq; ducum,caſusq; ſuorum
Sortitus clypeo,diuina tentus in arte eſt.

ALIVD IN EVNDEM.

Vidit vt Æneas ſumma vi bella parari,
Arcadas,Euandrumq; ſenem ſibi fœdere iungit:
Dardanioq; duci ſociatur Etruria tota.
Arma petit genitrix,dat Mulciber,in clypeoq;
Res pingit Latias,& fortia facta nepotum.

occidẽd⁹ẽ,exñsiã habil.i.idone⁹:bello.i.ad bellũ gerẽdũ: & lęt⁹in armis mr̃nis.i.quæ mater illi ꝓcurauerat.aut ſic & Æneas lętus armis mr̃nis i.quæ Ven⁹ei ꝓcurauerat,& ſortit⁹ fata & fortunas,ducũ p̃cipue Auguſti,& Anto.& caſus ſuorũ clypeo.i.deſcripta in clypeo:tẽtus eſt.ſ.cũ admiratiõe:in arte diuina.ſ.

Euãdri,ibat.ſ.cũ Ænea,exñs comes ei⁹:fatis ĩiqs.i.ñ fauẽtib.qa Vulcani,q artificioſe ea ſculpſerat,q̃ multo poſt futura erãt.

SERVIVS.

VT belli ſignũ.] Apud maiores noſtros,tria erant militiæ genera in bellis gerendis nã,aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio.Legitima,erat militia eorum,qui ſinguli iurabant pro republica ſe eſſe facturos:nec diſcedebant niſi cõpletis ſtipendiis.i.militię tpib.& ſacramentũ vocabatur:aut certe ſi eſſet tumult⁹ ſ.bellum Italicum, vel Gallicum,in

Militiæ genera.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER OCTAVVS.

VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
POETA
Extulit,& rauco ſtrepuerũt cornua cãtu,
Vtq; acreis concuſſit equos,vtq; impulit arma:
Extemplo turbati animi;ſimul omne tumultu

cum,in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: quia ſingulos interrogare non vacabat,qui fuerat ducturus exercitum,ibat ad capitolium:& exinde, proferens duo vexilla,vnum roſeum,quod pedites euocabat:& vnum cœruleũ,quod erat equitum. Nam cœruleus color,eſt maris,à cuius deo equum conſtat inuentum,dicebat,Qui rempublicam vult ſaluam eſſe,me ſequatur.

Coniurat trepido Latium,ſæuitꝗ iuuentus
Effera,ductores primi Meſapus,& Vfens,
Contemptorꝗ deûm Mezentius,vndiꝗ cogunt
Auxilia,& latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem,
Qui petat auxilium,& Latio conſiſtere Teucros,
Aduectum Ænean claſſi,victoſꝗ penates
Inferre,& fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat,multaſꝗ viro ſe adiungere gentes
Dardanio,& late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis,quem,ſi fortuna ſequatur,
Euentum pugnæ cupiat,manifeſtius ipſi,
Quàm Turno regi,aut regi apparere Latino.

quatur.& qui conueniſſent,ſimul iurabant:& dicebatur iſta militia, coniuratio.Fiebat etiam euocatio:nam ad diuerſa loca,diuerſi,propter cogendos,mittebantur exercitus.Modò ergo,duo ſunt genera militiæ:coniuratio,& euocatio,quippe in tumultu.Sane incongruũ non eſt, quòd ſignum belli.i.vexilli eleuationẽ, Turno dat:quũ de rege Latio dixerit ſuprà, Rerũꝗ reliqt habenas.Belli autem ſignum,dixit generaliter:nam multa ſunt. Sed vexillũ ſignificat, quod eſt tractum àveli,diminutione: vt velum,vexillum.¶Strepuerunt cornua cãtu.]Quæ ſimul ſonabant:vt,Æreaꝗ aſſenſu conſpirant cornua rauco. In bello enim,apud ferme omnes gentes,introductum eſt vſus tubarum,vel tibiarum:vt refert Thucydides in ſuis hiſtoriis,cuius egregij ſcriptoris verbis vti libet,quæ & digna,& fide plena ſunt:καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ξύνοδος ἦν,ἀργεῖοι μὲν,καὶ οἱ ξύμμαχοι ἐντόνως,καὶ ὀργῇ χωροῦντες,λακεδαιμόνιοι δὲ βραδέως,καὶ ὑπὸ αὐλοῖς,πολλῶν ὁμοῦ ἐγκαθεστώτων,οὐ τοῦ βίου χάριν ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν,καὶ μὴ διασπασθείη αὐτῶν ἡ τάξις,ὅ πρέπει ἀεὶ ποιεῖν μεγάλα στρατόπεδα ἐν ταῖς προσόδοις.Achæos autem,pugnam indipiſci ait Homerus,non fidicularum,tibiarumꝗ concentu,verum conſpiratu tacito nitibundos,οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες ἀχαιοὶ ἐν θυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεναι ἀλλήλοισιν. ¶Vtꝗ a.c.e.] Hoc ad eqtes ptinet. ¶Vtꝗ imp.ar.] Hoc ad pedites. Eſt aũt ſacrorũ.nam is qui belli ſuſceperat curam ſacrarium Martis ingreſſus.Primò,ancylia commouebat,poſt haſtam ſimulachri ipſius,dicens,Mars vigila.¶Extemplo.]Aut ſubitò:aut(reuera)ex ipſo templo.i.poſt diuina arma cõmota.¶Tumultu trepido.] Feſtino,more ſuo.

Coniuratio. ¶Coniurat.] Nota de re bona coniurationem dici poſſe.nam coniuratio,τῶν μεσῶν.¶Sæuitꝗ iu.Eff.] Efferata,per furiam. ¶Ductores primi Meſa.& Vfens.] Bona electio perſonarum ad de lectum habendũ.vnus eques bonus.i.Meſapus,mittitur. alter,pedes egregius.¶Contemptorꝗ deûm Mezentius,vndiꝗ cog.] Quis enim iuſtius,quàm ſacrilegus cõtra pios:& præpararet bellum,& gereret?¶Vaſtant cultoribus ag.]Abducendo,cultores vaſtos,& deſertos efficiunt. ¶Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem.] Diomedes poſtquàm reperit ira Veneris à ſe vulneratæ vxorem apud Argos,turpiter viuere noluit reuerti:ſed tenuit partes Apuliæ:& edomita omnis Gargani montis multitudine.In eodem tractu,ciuitates plurimas condidit.nam beneuentum,& equitutium ipſe condidit:& Arpos,quæ Argiripa dicitur , ad quam nunc Venulus mittitur, non Arpinum,quam conſtat eſſe Campaniæ:vnde Cicero,Arpinâs.Sane ſciendum Apuliam vno dictam vocabulo.Sed huius partem quam Diomedes tenuit,Meſapiam,& Peucetiã,à duobus fratribus dictam,qui illic imperarũt.Item Dauniam,à Dauno,rege Apuliæ.Venulus,hunc fuiſſe conſtat Argiuum. Nam Tiburs eſt,vt ille indicat locus,prædam Tiburtum,ex agmine raptam portat ouans.Conſyderate hæc ergo,ad Diomedẽ mittitur:vt eum quaſi ciuis poſſit mouere.¶Conſiſtere.] Iam eſſe conditos.i.fundaſſe ciuitatem.¶Regem ſe diſcere poſci.]Agit ſubtiliter.Nam ſi non vênit errore,ſed fato omnem ſibi vtique eſt vendicaturus Italiam, ſine dubio, & Diomedis imperium. ¶Viro ſe adiungere gentes Dardanio.] Bene , non Æneæ dixit:ſed viro Dardanio,vt non ſit mirum,ſi ſequebantur hominẽ ſibi cognatione ſociatum:vt , Hinc Dardanus ortus Huc repetit.¶Quid ſtruat his cœptis.]Quum hæc iam cœperit:& particulariter dixit,ab eo quod eſt incipio,cœptus facit.hinc eſt cœptus.¶Quem , ſi fortuna ſequatur , Euentum pugnæ cupiat.] Si eum fortuna comitetur:quem ſuæ finem velit eſſe victoriæ ipſum melius noſſe,qui iam antiquus eſt hoſtis.Vult autem intelligi Æneam etiam contra Diomedem bella geſturum,non tãtùm propter præſens imperiũ,ſed cauſſa hoſtilitatis antiquæ.

ASCENSIVS.

VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce Extulit,& rauco ſtrepuerunt cornua cantu,&c.] Poſtquàm in.7.deſcripſit eos qui in bellum contra Æneam congreſſuri erant, conſequẽs eſt,vt in.8.deſcribat,quomodo eis collectis in bellum progreſſum ſit:& quid contra tantam armorum vim Æneæ auxilij fuerit. Dixit ergo,vexillo extenſo,& copiis coactis,Latium coniuraſſe,quod & in Aulidæ Græci in Troiã fecerant.Dicitꝗ ad Diomedem miſſum ad auxilium ab eo petendum,quæ res ſummopere in gloriam vergit Æneæ:quum iis vnus tot ducibus terrori fuerit. Vnde dicit Donatus ſic,¶Simul omne tumultu.] Simul & omne dixit.i.vno tempore,omnibus in vnum coeuntibus.¶Coniurat.]Coniuratio autem totius Latij:& tumultus,ideſt timor multus: & cõcitatio tot populorum ad laudes Æneæ pertinent. Inſeruit etiam Æneæ hic tumultus,ne peregrinus in hoſpites,& ſocius infœderatos impius videatur, ſi primus bellum moueat.¶Vndique cogunt Auxilia.] Non congregant,ſed vi cogunt timidiores.In qua re etiam,ipſi duces timorem ſuum oſtendunt.¶Contemptor deûm Mezentium.] Magna laus Æneæ,vt Mezẽtius contemptor diuûm aliquando inuenerit,quem timeret.Hæc ille. ¶Ordo eſt. Ordo. Vt,ideſt poſtquàm (non eſt autem legendum,At: quia ſequitur,Vtꝗ acres concuſſit,&c.)Turnus extulit.i.expandit:ſignum belli.i.vexillum:ab arce.i.ſummo munimine:Laurenti.i.Laurolauinij:ex regia.ſ.Latini,& cornua ſtrepuerunt cantu rauco.i.bellicum cantatũ eſt:vtꝗ.i.& vt.i.poſtquàm:ipſe concuſſit.i.commouit,ſtrepitu cornuum:& clangore tubarum,equos acres.i. vehementi ſpiritu fretos:vtꝗ.i.& vt.i.poſtquàm:ipſe Turnus. ſ.impulit, arma.ſ.peditum:aut,arma Martis:aut potius,impulit haſtam in hoſtium fines,vt per fœciales fieri ſolebat poſtea, vt docet Liuius.animi,ſcilicet Italorum,qui conuenerant,turbati ſunt,ſcilicet furore bellico:extemplo,ideſt ilicò è veſtigio: & omne Latium coniurat ſimul tumultu trepido,ideſt ſicut in bello tumultuario fieri ſolet:& omnis iuuentus ſæuit,exiſtens effera,ideſt effrenis,& indomita:aut ferociens primi ductores, ſcilicet Meſapus,& Vfens,& Mezentius, contemptor deûm, ideſt deorum:cogunt,ideſt congregant,& in vnum conuenire compellunt:vndiꝗ,ideſt ex omni parte:auxilia,ideſt auxiliares copias:& vaſtant,ideſt vaſte ſpoliant agros latos:cultoribus,ideſt Colonis.Et Venulus,orator ille Argiuus:mittitur ad vrbem Diomedis magni,ideſt qui contra Æneam ſtetit:& Venerem vulnerauit,ſcilicet ad Argiripam:qui, ideſt vt is petat, ſcilicet à Diomede,auxilium:& qui edoceat Teucros conſiſtere Latio.i.in Italia,Æneam.ſ.hoſtem Diomedis:aduectum claſſi.i.nauibus multis:& inferre.ſ.Latio:penates victos.ſ.à Græcis ſemel:& dicere ſe poſci regem.ſ.Latinorũ:fatis.i.per fata,quæ id iuſſerunt:& multas gentes adiũgere ſe viro Dardanio:& nomen.ſ.Æneæ:increbreſcere.i.crebrum fieri:late.i.ampliter:Latio.i.per Latium:& edoceat quid ſtruat.i.prætendat:his.ſ.tam magnis cœptis.q.d.non aliud,quàm occupato regno reliquos omnes Italiæ habitatores expellere:& quem.i.qualem euentum pugnæ,ſupple Æneas:cupiat.i.optet: ſi fortuna ſequatur, ideſt accidere velit:apparere manifeſtius ipſi.ſ. Diomedi, qui Troianos melius norat,quàm Turno regi,aut Latino regi,quibus fraus,& factio Troianorum nondum perſpecta,ſed tamen audita erat.

PIERIVS.

¶Vtꝗ impulit arma.] *Sæpius dictum eſt præpoſitionem,in, ſubſequente p,in pleriſꝗ codicibus antiquis,in m,minime mutari.Id quod non in Vergilianis tantùm exemplaribus eſt,verum etiam in Horatianis,Cæſarianis,Ammiani,Marcellini hiſtoriis,& aliis authoribus,qui vel Longobardicis,vel eius generis literis notati ſunt.In illis enim lineis,præpoſitiones ferè omnes in dictionibus omnibus incolumes habentur,vt hoc loco,inpulit,per n. Neꝗ neſcius ſum Grammaticos aduerſus hãc ſcriptionis rationem reclamare,quod illius literæ ſonus, ante p,non niſi m,ſonare poſſit:quum neceſſarium ſit,poſt eam particulam enuntiatam,ſtatim occludere labia,ſecunda ſyllaba,impu. Sed eſto vi naturæ,m,ſonus ipſius literæ,ante p pronuntiatæ,quid obſtat,vt & ſi aliter enuntiatur,non tamen integra ſcribi poſſit,quum alia pleraꝗ ſint,quæ aliter ſcribimus,aliter pronuntiamus,vt obſeruat Velius Longus.Ac ne Græcorum ſermonem in teſtimonium adducamus:qui t,quum ſcribunt ante, n:d,tamen pronuntiant,literæ illius remolita duricie.Iidem,γ, ante γ,κ,χ,ξ,notant.Sed enim literæ,quæ eſt n,pro γ ſcripto,ſonum exprimunt. Nolumus nos eos ſuperſtitioſius imitari,ideoꝗ angelus,non aggelos,ſcribimus:ancora,non agcyra:Anchiſes,non Agchiſes:Phalanx,nõ Phalagx.ea enim ſic Græce ſcribuntur,ἄγγελος,ἄγκυρα,ἀγχίσης,φάλαγξ.Sed m,tamen aliquãdo quum ſcripſimus,alterius literæ ſonum pronuntiamus, vt Quintiliano,& Velio Longo teſtibus apparet.In multum ille, & illum ego.Quare me nihil offenderit,ſiquis in n,etiam in eãdem eſſe rationem aſſeruerit:&,in,præpoſitionẽ ſcribendo incolumen ſeruauerit,pronuntiationis verò leges naturæ conceſſerit.¶Euentũ pugnæ cupiat.]In aliquot antiquis cod.cupiet, legitur:ſed longè venuſtius,cupiat.*

Talia per Latium, quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu,
Atq; animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc:
In parteis'q; rapit varias, per'q; omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia peruolitat late loca, iam'q; ſub auras
Erigitur, ſummi'q; ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omneis
Alituum, pecudum'q; genus ſopor altus habebat,
Quum pater in ripa, gelidi'q; ſub ætheris axe
Æneas triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeram'q; dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluuio Tyberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondeis
Viſus, eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, & crines vmbroſa tegebat arundo.

SERVIVS.

¶Talia per Latium.] Gerebantur, ſubaudis. & eſt formoſa eclipſis. ¶Cuncta videns.] Animo pertractans. Nam non videbat. ¶Curarum fluctuat æſtu.] His verbis futuram præoccupat cõparationem, quæ eſt Apollonij de verbo ad verbum. ¶Sole repercuſſum.] Aut vacat, re. aut bene, repercuſſum. quia primò aquam ferit: inde poſtea, tendit ad tecta. ¶Radiantis imagine lunæ.] Negant omnes phyſici, lumẽ lunæ aliud ex ſe reddere: & vituperat hoc dicto Ver. quod tamen tolerabile eſt: quia non lunam, ſed imaginem dixit lunę: quam à ſole lumen accipere, manifeſtum eſt. ¶Laquearia tecti] multi, lacunaria, legunt: vnde eſt in Horatio, Nec mea renidet in domo lacunar. ¶Alituum.] Pro, alitum. ſed me-

ſed metri cauſſa (vt ſuprà diximus) addidit ſyllabam. ¶Sub æth. axe]. i. ſub aere. ¶Seram'q; dedit per membra quietẽ.] Tardam quippe in bellicis curis. ¶Tyberinus.] Bene, Tyberinus: quia ſuprà dixerat, deus. Nã in ſacris, Tyberinus. In cœnolexia. i. communi ſermone, Tyberis. In poemate, Tybris vocatur. ¶Senior.] At qui eſt vbi flauum eum eſſe dixit: ſed ſenior, aut propter ſpumas dictus eſt, aut ad reuerẽtiam pertinet. ſic Luca. de vrbe Roma adhuc florente, Turrigero canos effundens vertice crines. Tyber.

ASCENSIVS.

¶Talia, &c.] Recitat quid contra Æneas egerit: & quomodo per Tyberinum deũ admonit⁹ ſit, ab Euãdro auxilia petere: quæ fictio opportuna eſt: aut, quia ad Tybrim caſtrametat⁹ erat: vt id illic ex-

illic excogitatus,quaſi à deo inſpiratū putetur:aut,quia viſa op-
portunitate ad Euādrum pueniendi.& cognito,quòd ſimili fa-
to agitaretur,illic animū cœpit.Vnde Dona.dicit ſic,¶ Cuncta
videns.]Ideſt nihil ex iis quæ hoſtes agerent,illū latuit.¶ Lao
medontius heros.] Virtute & calliditate Laomedonti reſpon-
dens.¶ Æſtu curarum.] Propter exiguas copias ſuas,& tan-
Ordo. tos hoſtiles apparatus.Hæc ille.℄ Ordo eſt.Talia,ſupp.gere-
bantur:per Latium.i.per Italiam:in ea potiſſimum parte vbi
Latium eſt:quæ cuncta.i.omnia:heros Laomedontis.i.à Lao-
medonte,Troianorum rege,denominatus:propter virtutis,&
animi ſimilitudinem:Æneas videns.i.conſyderans:fluctuat ma
gno æſtu.i.freto,& feruore curarum:translatio à mari.Atq; di-
uidit.i.in diuerſa vertit:animum,nunc huc.i.in hanc ſententiā:
nunc illuc.i.in illam ſententiā:& rapit animum.ſ.in varias par
tes:& verſat per omnia.ſ.conſilia,aut quæ agenda erant.Sicut
lumē.i.radius ſolaris:tremulum.i.ſubitò motum:repercuſſum
ſole.i.generatum ex repercuſſione radiorum ſolis,ſup.in la-
bris.i.vaſis maiorib.ahenis.i.æreis:aquæ.i.in quibus eſt aqua:
aut repercuſſum imagine.i.effigie:lunæ radiantis.i.reſplenden
tis:quia(vt dictum eſt) Splendent tremulo ſub lumine pontus.
Peruolitat omnia loca late,dum enim aqua recipiens ſplendo-
rem ſolis,aut lunæ,mouetur radiis.Percutit nunc hanc partem
vaſis,nunc illam:& erigitur iam ſub auras.i.in altum:& ferit
laquearia.i.connexiones trabium:aut tabulatorum ſummi te-
cti:quia ſplendor ex aheno diffunditur in aera:& illinc in pro-
ximum obiectum,quod eſt ex aduerſo ſolis incumbentis. Ne-
mo eſt,qui talem ſplendorem tremulū non viderit:atq; ita non
difficilis eſt huius exempli ratio.Nox erat,& ſopor altus.i.pro
fundus:habebat.i.occupabat:animalia feſſa.ſ.exercitio diurno:
per omnes terras,genus ſcilicet:alituum,pro alitum.i. degen-
tium in aere:& pecudum.i.degentium in terris:iam,ſup.quum
i.quando:Æneas pater.i.vir,veneratione paterna dignus:turba
tus pectora.i.habens pectora turbata:& bello triſti.ſ.omnibus:
& etiam ipſi,quia pius erat,& prudens:ſciens ſine multa effu-
ſione ſanguinis non poſſe geri:ſeq; ſuos amiſſurū:quum & La
tinos ſuos cenſeat,procubuit in ripa:& ſub axe gelidi ętheris.i.
ſub dio:& dedit quietem ſeram.i.tarde conceſſam:per membra
i.propter grauamen,& molem membrorū:aut dedit per mem-
bra,quum animum nondum quietum haberet.Bene autem di-
cit,ſeram:quia turpe Duci totā ſomno perducere noctem.Ipſe
deus loci.ſ.Tyberin⁹:ſenior.i.aſpectu venerabili:viſus eſt huic.
ſ.Ænee dormienti:attollere ſe amœno flumine.i.flumine,quod
amœnum erat,inter frondes pópuleas.i.pópuli arboris,ad ri-
pam creſcentis,& potiſſimum ad Padi ripam:vnde,pópulifer di
citur:ſed nihil vetat ad Tybridis ripam,etiam pópulos fuiſſe,
& ſub eis Æneam procubuiſſe.Carbaſus.i. genus lini,aut veli
tenuis:velabat eum.ſ.Tyberinum,amictu glauco.i. coloris a-
quæ conuenientis:& arundo vmbroſa.i.frondoſa:& ita vmbro
ſa tegebat crines.ſ.Tyberini:quia eo ornatu vtitur,quem pluri-
mum habet.

PIERIVS.

℄ Summiq; ferit laquearia tectis.] Miror Seruium eos non ne
glexiſſe,qui,lacunaria,legunt:quum vel ex Horatij exemplo,
quod appoſuit,ſyllabæ repugnantiam viderit,& ſi multi poli-
ſyllaborum regulam vſurpant.

Tum ſic affari,& curas his demere dictis.
[O ſate gente deûm Troianā ex hoſtibus vrbē TYBERI.
Qui reuehis nobis,æternaq; Pergama ſeruas,
Expectate ſolo Laurenti,aruiſq; Latinis,
Heic tibi certa domus,certi(ne abſiſte)penates,
Neu belli terrere minis:tumor omnis,& iræ,
Conceſſere deûm.
Iamq; tibi,ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Littoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus.
Triginta capitum fœtus enixa iacebit.
Alba ſolo recubans,albi circùm vbera nati.
Heic locus vrbis erit,requies ea certa laborum.
Ex quo terdenis vrbem redeuntibus annis,
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano.nunc qua ratione,quod inſtat,
Expedias victor.paucis(aduerte)docebo.
Arcades his oris,genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites,qui ſigna ſequuti,
Delegere locum,& poſuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum:
Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios,& fœdera iunge.
Ipſe ego te ripis,& recto flumine ducam,
Aduerſum remis ſuperes ſubuectus vt amnem.
Surge age nate dea,primiſq; cadentibus aſtris
Iunoni fer rite preces,iramq;,minaſq;
Supplicibus ſupera votis:mihi victor honorem
Perſolues:ego ſum,pleno quem flumine cernis:
Stringentem ripas,& pinguia culta ſecantem,
Cœruleus Tybris,cœlo gratiſſimus amnis.
Heic mihi magna domus,celſis caput vrbibus exit.

SERVIVS.

℄ Curas his demere dictis] Habitum futuræ orationis oſtendit.¶ O ſate gente deûm.] Alibi,Certiſſima proles.&,Vigilas'ne deûm gēs.¶ Vrbem Qui reuehis no.] Vt Iliū in Italiam portans:vrbem ergo pro ciuibus poſuit.Reuehis autem,propter Dardanum,à quo Troiani deſcendunt.¶ Expectate ſolo Lau.] Dat affectū etiam locis:vt,Ipſæ te Tityre pinus.Ipſi te fontes.Ipſa hæc te arbuſta vocabant.¶ Hæc tibi certa do.] Quod ſuperius ab Apolline popoſcerat,hoc nunc indicat Tyberis:vt,Da propriam Tymbræ domum,da mœnia feſſis.¶ Tumor omnis,& iræ,Conceſſere deûm.] Aliqua hemiſtichia in Ver.tā ſunt immutata ſenſu,quàm verbis:vt ecce hoc loco:nanq; nō poſſum⁹ intelligere quieuiſſe omnem tumorem,& iram deorum,quum & adhuc inimica ſit Iuno,& ad Troianorum perniciem addantur aliqua alia numina,vt furia,vt Iuturna:vnde quidam mire concludit hūc verſum,dicens,¶ Conceſſere deûm.] Profugis noua mœnia Teucris:quod ſi ita acceperimus,vt dicat Teucros cōſtituere ciuitatem:nec ea numina,quæ ſunt irata,vetant:nihil erit contrarium.Nam & ipſa Iuno hoc dicit,Non dabitur regnis eſto prohibere Latinis,Atq; immota manet fatis Lauinia coniux.Hæc autem ſenſus etiā,ſi detrahas ſubauditionem,poteſt accipi à ſuperiorib⁹:vt ſit,Tumor omnis,& iræ,Conceſſere deûm.vt hæc ſit,Tibi certa domus,certi penates.¶ Littoreis.]Licet poſſumus de fluuio etiā,litt⁹ dicere.Ponit tamen diſcretionē,vt,Sub ilicibus. Paulopoſt,Viridiq; in littore cōſpicit ſus.Hāc autem porcam(vt dixim⁹)habuere Troiani,quam amiſſam in Campania inuenêre cum fœtu circà Laurentem agrum:quam ideo Æneas immolauit Iunoni,quia ipſa dicitur terra;vt,Cōiugis in gremium late deſcendit.Scimus autem hoc animal,inimicum eſſe frugib⁹,vt caprum vitibus,qui Libero immolatur.¶ Enixa iace.] Participio vtens,tangit hiſtoriam.¶ Solo re.] Solo videt abundare.¶ Ex quo.] Qua ratiocinatiōe.¶ Quod inſtat.] Cura enim Æneæ,pręſentis fuerat neceſſitatis.¶ Arcades his oris,genus à Pallante prof.]Euander,Arcâs fuit,nepos Pallantis,regis Arcadię.Hic autem quū patrem ſuum occîdiſſet,ſuadente matre Nicoſtrata,quę etiam Carmentis dicta eſt,quia carminibus vaticinabatur:dimiſſa prouincia ſuavénit ad Italiam.& pulſis Aboriginib⁹,tenuit loca in quibus nunc Roma eſt:& modicum oppidum fundauit in monte Palatino.Hic autem Palatinus mons,ſecundùm Vergilium,à Pallante auo,Euandri eſt dictus,ſecundùm Varronem:& alios à filia Euādri Pallantia,ab Hercule vitiata:& poſtea illic ſepulta:vel certe à Pallante eius filio,illic ſepulto.Alij à balatu ouium,Balāteum volunt dictum.Exinde per antiſtichon Palanteum dictū:ſed ſi à balatu,hoc nomen venerit:pă,breuis eſt,ſicut eam Mart.ponit plerunq;,ſi autem à Pāllante,pā,longa ſit:vt eam ponit vbiq; Ver.ſecundùm ſuam opinionē.¶ Genus à Pal.pro.] Profectum ad has oras,genus à Pălante,non à Pāllante profectum.¶ In montibus.] Vt diximus ſuprà,in minorib⁹,illis colliculis.¶ Pallantis proaui.] Confundunt nomina,vt plerūq; ſolet:nā auus fuit,ſicut & illud,Lucorū ſorte parētis Pilumni Turnus.Et alibi,Pilūnusq; illi quartus pater.¶ Bellum aſſi.du.cum g.L.] Ducūt,aut gerunt,aut in lōgū trahunt.Et bene præſtandorū auxiliorū exprimit cauſſam,ne magis Turno,quaſi Græco fauere credant.¶ Fœdera iūge.]Legit,& fœdere.¶ Recto flumine du.] Recto fluminis itinere,& ſic dixit,vt tūc ſe ad Euander

Caietæ re-

Caietæ recto fert littore portum:hoc eſt,à littore non recedens:
ſicut ergo nunc,à littore fluuij non recedentem ſignificat.Eſt
& alia expoſitio,vt recto flumine edomito,frenato,& in tran-
quillitatem redacto,intelligamus:quod etiam fecit,vt mitis,vt
in morem ſtagni,placidæq́ paludis:vt ſit recto præteriti tempo
ris participium. ¶Iunoni fer rite preces.] Sicut etiam Hele-
nus monuit.¶Mihi victor honorem Perſolues.] Bene adimit
ei bellicam curam,promittendo voti fore compotem.¶Strin-
gentem ripas.] Radentem,imminuentẽ:nam eſt Tyberini flu-
uij proprium:adeo vt ab antiquis,rumon dictus ſit:quaſi ripas
Rumon. ruminans,& exedens.Etiam in ſacris,ſerra dicebatur:vnde ait,
Serra. Nunc & pinguia culta ſecantem.In aliqua etiam vrbis parte,te
Terentũ rentum dicitur,eò quòd ripas terat.¶Cœruleus Tybris.] Al-
tus,profundus.¶Cœlo gratiſſimus amnis.].Pro his qui in cœ
lo ſunt.¶Hæc mihi magna domus.] Scilicet circa exitum ſuũ.
Alij,Romam,dicunt Tyberini eſſe domicilium.¶Celſis capit
vrbibus exit.] De Thuſcia,quam illis conſtat multum floruiſ-
ſe temporibus:nam & Lucomones reges habebat,& maximã
Italiæ ſuperauerat partem.

ASCENSIVS.

¶Tunc ſic affari,& curas his demere dictis:O ſate gente deũm
Troianam ex ho.&c.]Recitat orationem Tyberini ad Æneam
habitam,quæ in genere deliberatiuo verſatur:& omnes nume-
ros perſuaſionis habet.De qua re dicit Donatus ſic,¶Ne vana
putes.] Quia ſolent multi in ſomnis decipi,dat ſignum:quo co
gnoſcat hoc ſomnium verum eſſe.¶Arcades.] Breuitate vti-
tur,ne tædio afficiat Æneam.¶Genus]Genus enim dicit,& no
men,& vrbem,& ſpem dat auxilij cum hoſtib⁹.Illi hoſtes ſint,
& peregrini,quos iure oderint Latini.¶Hæc ego.] Pollicetur
homini ignaro viam ſe oſtẽſurum.¶Iunoni.]Matutinum tem
pus congruum ſacrificiis oſtendit.Docet potentum iras ſuppli-
cando,potius quàm repugnãdo,ſuperari.¶Ego ſum.]Non ar-
roganter,ſed neceſſariò laudat ſuum officium.Hæc ille. ¶Or-
Ordo. do autem eſt.Tunc,ſup.viſus eſt:aut cœpit Tyberinus affari.i.
adloqui Æneam:aut Tyberinus affari,pro affabatur tunc Æne-
am ſic:& demere.i.demebat:aut viſus eſt,ſeu cœpit demere cu
ras his dictis.ſ.ſermonibus ſequentibus.O Ænea ſate.i.proge-
nite:gente.i.genere,ſeu progenie:deũm,pro deorum:qui reue-
his nobis.i.ad noſtram gloriam,& vtilitatẽ:ex hoſtibus.ſ.Græ
cis:vrbem Troianam.i.auſpicia nouæ Troiæ condendæ:& ſer-
uas Pergama.i.mœnia Troiana:æterna.i.indelebilia:aut in ſe,
aut in iis quæ ab eis orientur:ſeruas(inquit) expectate.i.opta-
te,& deſyderate:ſolo Laurenti.i.regioni,vbi Laurentum eſt,&
Laurentes habitant:& aruis Latinis,Latino ſubditis,qui exter-
num generum expectabat.Certa domus.i.quam mutare non
debebis:eſt tibi hæc.i.in hac regione noſtra:& penates certi,
ſup.ſunt tibi hæc:ne abſiſte.i.ne abſiſtas,hoc eſt ne diſcedas,nec
ſtatuas te alio:neu.i.ne'ue,hoc eſt vel'ne:terrere,pro ne terrea
ris:minis belli.ſ.contra te moti:omnis tumor.i.inflatura,& iræ
deũm conceſſere,ſcilicet:vt Seruius vult:hæc tibi certam do-
mum,& certos penates:aut conceſſere fatis tuis:aut iræ deũm,
pro deorum,in Troianos conceſſere.i.ſedatæ & mitigatæ ſunt,
licet Iuno adhuc moliatur in te:vt omnes dij dicantur,quorum
plurimæ ſunt voces:ac ſi dicam,omnis ſenatus tibi conſentit:li
cet vnus aut alter diſſentiat.Et ne putes ſomnũ fingere tibi hæc
vana:ſus ingens iacebit iam inuenta tibi.i.à te:ſub ilicibus.i.il-
lis arboribus glandiferis,de genere quercuum:enixa fœtus tri-
ginta capitum,exiſtens alba,& recubans ſolo:& nati.i.fœtus al
bi,ſupp.iacebunt circùm vbera:hæc locus.ſ.in quo iacebit:erit,
ſup.locus vrbis.ſ.olim condendæ:quæ & Alba vocabitur:(Hęc
omnia verba retulerat in.3.Helenus,ex oraculo,vnde fidẽ adhi
bere poteſt Æneas.) ea.ſ.vrbs,erit certa requies laborũ.Ex quo
i.qua ratione,quia requies laborum erit:aut ex quo.i.poſt cu-
ius inuentionem,Aſcanius condet vrbem.ſ.Albam:clari cogno
minis.i.cognominandam ab alba ſue inuenta,& clara oraculo
rum manifeſtatione:& hoc terdenis annis redeuntibus.i.quod
in.1.dixit,Triginta magnos voluendis menſibus orbes Impe-
rio explebit,regnumq́ à ſede Lauini Transferet,& lõgam mul
ta vi muniet Albam,Ego cano haud incerta:imò certiſſimis o-
raculis

raculis tibi prius ſignificata.Ego docebo nunc,paucis.ſ.verbis:
aduerte.ſ.animum:qua ratione.i.via,& modo:expedias victor
i.cum victoria:id,ſup.bellum:quod inſtat.ſ.gerẽdum. Arcades
i.populi ex Arcadia:appoſitorie:genus profectum.i.ortum,aut
deſcendens,à Pallante.ſ.rege Arcadię,qui ſequuti regem Euan
drum:& qui ſequuti ſigna.i.prodigia oraculorũ:delegere locũ
in his oris.i.regionibus:& poſuere in mõtibus.i.colliculis his:
vrbem.ſ.Pallanteam,de nomine Pallantis:proaui.ſ. Euãdri:ea
autem vrbs modica erat ferè,vbi nunc Roma eſt.Hi.ſ.populi,
ducunt bellum aſſiduum cum gente Latina,cum qua.ſ.tibi ge-
rendum eſt:non ſocialiter,ſed hoſtiliter:quia omne Latiũ con-
iurauit in te:adhibe hos ſocios,caſtris.ſ.tuis.i.exercitui tuo in
caſtris degenti.(Caſtra autem,ſunt munimina exercitus tranſ-
portabilia,cũ tentoriis,& armis.)& iunge.i.iniice:fœdera.i.pa
ctum ſocietatis cum eis:ipſe.i.ego.ſ.deus fluminis,ducam te ri
pis:& flumine recto.i.nullo errore te circúnuenturo,vt.ſ.tu ſu
peres ſubuectus remis:amnẽ aduerſum.i.licet aduerſum,quia
beneficio dei:faciliter etiam aduerſum,ideſt cõtra fluxum eius,
ſuperauit,ideſt aſcendit.Age,adhortãdi vox:ô nate dea ſurge,
& fer,ideſt offer:rite,ideſt vt decet:preces Iunoni,ſcilicet ad-
uerſariæ tuæ:quod & Helenus monuerat primis aſtris canden
tibus.i.quum primũ aſtra deciderint,hoc eſt cum prima luce,
& ſupera.i.euince votis ſupplicib⁹,ideſt ſuppliciter factis,iras,
& minas,ſcilicet Iunonis:tu victor,ideſt poſtquàm victor fue-
ris,non ante perſolues mihi honorem,ideſt ſacrificium hono-
rificum:ego ſum Tybris cœruleus,ideſt marini coloris,quem
cernis:ſtringentem, ideſt radentem:ripas,ſcilicet Tyberinas:
pleno flumine,ideſt ſum deus fluminis huius:& quem cernis
ſecantem,ideſt intérfluentem:culta,ſcilicet arua:pinguia,ideſt
opima:exiſtens amnis gratiſſimus cœlo,ideſt iis qui in cœlo
ſunt.Magna domus,ideſt ingens domicilium:exiſtens caput,
ideſt columen,aut decus pręcipuum:vrbibus celſis,ſcilicet Etru
ſcis,atq; aliis ad Tybrim ſitis:exit,ideſt extenditur mihi:hæc,
ideſt in hoc fluuio:quia quantus eſt alueus,tanta eſt illius do-
mus:& ita dicit,exit,non ſtat:& hæc,quia vbiq; eſt,non hinc.

PIERIVS.

¶Expectate ſolo Laurenti.] In antiquis aliquot codicibus,Ex
ſpectate:quãuis nonnulli adimant,s:quum opperiri ſignificat.
¶Ne abſiſte penates.] Inemendate legitur,adſiſte.In pleriſq;
codicibus etiam antiquis,quum abſiſte,dubioprocul ſit legen-
dum.Ait enim Tyberinus,tametſi tantus bellorum motus in-
ſurgit.Ne tamen animum deſponde:ſed quod inſtat,audacter
exequere.¶Timor omnis,& iræ Conceſſere deũm.] In veteri
bus omnibus codicibus quotquot habui,tumor, legitur:quod
phyſice dictum eſſet.Effuſa enim bile,iecur intumeſcit:inde ori
tur excandeſcentia.Vnde apud Hora.Væ meum feruens diffici
li bile tumes iecur.Et alibi Vergili.Tumida ex ira tunc corda
reſidunt.Deq́ Meleagro apud Ouidium eſt,Tumida frendens
Mauortius ira.Neq; tamen diſplicet , timor:quia Iuno ea tot,
quæ euentura erant metuens,veteriſq́ memor belli tantas ex-
ciuerat turbas.In timore,præterea tumor eſt,vt Cornelius Frõ
to tradit:vt in metu,motus animi:in formidine,interdum ra-
tio:in pauore,nil non puerile.¶Iamq́ tibi,ne vana putes hæc
fingere ſomnum.] In Romano codice,nec vana putes,legitur,
quod minime diſplicet.Sed &,ne,recte.¶Aduerſum remis ſu-
peres ſubuectus vt amnem.] In codicibus aliquot mutato nu-
mero,aduerſum ſuperes remus.Sed concurſus ille ſyllabarum,
Sum,ſu,res,re,moleſtam præ ſe fert aſperitatem.In aliquibus
autem manu ſcriptis verſus hic non habet. ¶Surge age nate
dea.] In Ro.cod.& quibuſdam aliis non habet,age.In nonnul
lis altera manu ſuperadditum,quum antea legeret,ſurge ô na-
te dea.ſed omnino,Surge age,magis placet.Miſſum facio,Gna
te deũm:quod & ipſum in veteri habetur codice. ¶Supplici-
bus ſupera votis.] In Roma.quidem codice,votis,legitur.Sed
in pleriſq; aliis,donis,vt idem repetatur quod in.3.præceptum
ab Heleno fuerat:tametſi Donatus,votis,agnoſcit vtroq; loco.
¶Ego ſum pleno quem flumine cernis.] In codicibus aliquot
antiquis legere eſt,Ego ſum quem pleno gurgite cernis.Sed
altera lectio magis omnino recepta.

SERVIVS.

¶Nox Ænean,ſomnuſq́ re
liquit.]Vt,Feſſos ventus cũ
ſole reliquit.¶Vndã de flu-
mine palmis Suſtulit]Quia
dicitur etiã,nox,ſolo ſomno
polluere:vnde eſt,Et noctẽ
flumine purgat. ¶Nym-
phæ, Laurentes nymphæ.]
Hæc diſtinguendum eſt, vt
generalitatẽ ſequatur ſpecia
litas:vt in Geor.Mater,Cy-
renæ mater.Nam vitioſum
eſt,poſt ſpeciem genus in-
ferre. ¶Tu ô genitor, cum
flumine.] Sic enim in preci
bus adeſt,

POETA

Dixit:deinde lacu fluuius ſe condidit alto,
Ima petens:nox Ænean,ſomnuſq́ reliquit.
Surgit,& ætherei ſpectans orientia ſolis
Lumina,rite cauis vndam de flumine palmis
Suſtulit,ac tales effudit ad æthera voces.
Nymphæ,Laurẽtes nymphæ,gen⁹ amnib⁹ vñ eſt:ÆNE.
Tuq́ ô Tybri,tu ô genitor cum flumine ſancto,
Accipite Æneam,& tandem arcete periclis,
Quo te cunq; lacus,miſerantem incommoda noſtra

bus adeſt,ô Tyberine,cum
tuis vndis.Tyberim verò,a-
lij,à rege Aboriginum vo-
lunt dictum:qui iuxta eum
dimicans , interemptus eſt.
Alij,ab eo rege,quem Glau
cus,Minois filius,in Italia
interemit.Alij,inter quos&
Liuius,ab Albano rege,qui
in eum cecîdit.¶Arcete pe
riclis.] Hypallage eſt:pro,
à me prohibete pericula.
¶Quo te cunq; tenet l.] La
cus eſt,quoddam adhuc la- Lacus.
tentis aquæ receptaculũ.&
dict⁹,quaſi lacuna quædam,
ex qua

Fonte tenet,quocunq; ſolo pulcherrimus exis,
Semper honore meo,ſemper celebrabere donis:
Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum,
Adſis ô tandem,& propius tua numina firmes.
Sic memorat,geminasq; legit de claſſe biremeis, POE.
Remigioq; aptat,ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum,atq; oculis mirabile monſtrum:
Candida per ſyluam cum fœtu concolor albo
Procubuit,viridiq; in littore conſpicitur ſus,
Quam pius Æneas,tibi enim tibi maxima Iuno
Mactat ſacra ferens,& cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris ea fluuium,quàm longa eſt,nocte tumentem
Leniit,& tacita refluens ita ſubſtitit vnda:
Mitis vt in morem ſtagni,placidæq; paludis
Sterneret æquor aquis,remo vt luctamen abeſſet.
Ergo iter incœptum celerant rumore ſecundo.
Labitur vncta vadis abies:mirantur & vndæ,
Miratur nemus inſuetum,fulgentia longè
Scuta virûm fluuio,pictasq; innare carinas.
Olli remigio,noctemq;,diemq; fatigant:
Et longos ſuperant flexus,variisq; teguntur
Arboribus,virideisq; ſecant placido æquore ſyluas.

ex qua erumpens,aqua efficit fontem:qui quum fluere cœpit,alueũ facit.vnde iſta tria dixit,alueum, fontem, lacum,hoc enim eſt. ¶ Quocũq;,ſolo pulcherrim[9] exis] Quanquàm multi hoc verſu eius ſuperfuſionem velint ſignificari: ideo autem hoc dixit Æneas,quia audierat hæc, Mihi magna domus celſis caput vrbibus exit. ¶ Semper honore meo.] Satis Æneas pie pollicetur, quum Tyberis verecunde popoſcerit.ait nanque, Mihi honorem victor perſolues. ¶ Corniger.] Flumina ideo cum cornibus pinguntur:ſiue,quòd mugitum boũm imitatur murmur vndarum:ſiue,quòd plerunq; in cornuum ſimilitudinẽ,curuatas cernimus ripas. ¶ Heſperidum regnator aquarum.] Bene addidit,Heſperidum . i . Italicarum. Nam Erydanus , rex eſt fluminum Heſperiæ:vt, Fluuiorum rex Erydanus.fluuius, vocatiuus antiquus eſt,qui apud maiores,in omni forma ſimilis erat nominatiuo.ſed modò aliter eſt in ſecunda tantùm forma: nanque ſi proprium fuerit nomen:& i,ante us,habuerit: us perdita,facit vocatiuum: vt Terenti,nullo excepto. Si autem appellatiuum,in e mittit vocatiuum:vt pius,pie:fluuius,fluuie:excepto filius, nam fili, facit.Plerunq; tamen poetæ,euphoniæ cauſſa,antiquitatem ſequuntur. ¶ Et propius.] Et proprius , legitur:& propius . Si proprius,familiarius ſignificat:vt , Et proprius res aſpice noſtras . Si autem propius , citius:Cicero in Verrinis , Nequidquàm eſt propius factum,quàm vt illud exemplum de Adriano Syracusâs inferretur.& hoc eſt melius. Nam & ſtatim eſt, porca conſpecta:& Æneas non dubitat de fide oraculi:ſed poſcit celeritatem. ¶ Tua numina.] Tua oracula , & promiſſa. ¶ Monſtrum.] Quia ſubitò,& cum triginta procellis eſt viſa. ¶ Viridiq; in littore.] Fluuiali,ſcilicet. ¶ Conſpicitur ſus.] Horatius,Et amica luto ſus. Sciendum tamen hoc eſſe vitioſum,monoſyllabum finiri verſum:niſi fortè ipſo monoſyllabo, minora explicentur animalia:vt,Parturient montes,naſcetur ridiculus mus.Gratioſiores enim ſunt iſti verſus ſecũdùm Lucil. ¶ Tibi enim.] Vacat,enim:& tantùm ad ornatum pertinet.Integrum eſt ergo,tibi,tibi:vt ex iteratione creſcat augmentum.
Iuno maxima. Teren.O Miſis,Miſis. ¶ Maxima Iuno.] Quæſitum eſt,quæ ſit Iuno maxima.Nam(vt diximus)variæ ſunt eius poteſtates:vt, Curetis Lucina,matrona,regina.& dicũt Theologi,ipſam eſſe matrem deũm,quæ terra dicitur. Vnde etiam ei,porca ſacrificatur.Ergo perite elegit epitheton,vt maxima diceret. ¶ Mactat.] Mactatio poſt immolationem:vnde bono vſus eſt compendio. Sanè hiſteron proteron eſt in hoc verſu. Primum enim, cum grege ſiſtit ad arã. & ſic,mactat.i.auget,perficit. ¶ Quàm longa eſt nocte.] Inquantum longa eſt:vt,Nunc hyemem inter ſe luxu,quàm longa fouere. ¶ Refluens.] Velut in alueum ſuum recurrens:vt Æneas contra vndas pergens, deſcendentis celeritate propè modum vtetur. ¶ Æquor aquis.] Ipſius æqualitatem. ¶ Rumore ſecundo.] Hoc eſt bona fama,quum neminem læderet.Aut certe,dicit eos antè veniſſe,quàm fama nunciaret eſſe venturos.Aut,rumore,pro rumone,poſuit. nam (vt ſuprà diximus) rumon,eſt dictus,vnde & ficus ruminalis, ad quam eiecti ſunt Remus & Romulus:quæ fuit,vbi eſt nunc lupercal in circo.Hâc enim labebatur Tyberis, antequàm Neptuno,factis ſacrificiis,auerteretur.Quanuis ficum ruminalem,a‑
Ruma. lij à Romulo velint dictam,quaſi Romularem . alij,à lacte infantibus dato.Nam pars gutturis,ruma dicitur.Ergo , ſi fuerit rumone ſecundo:fauente fluuio,intelligimus. ¶ Labitur vncta vadis abies.] Diſcedentis celeritate propè conſcendit. Statius De diſco,Similiſq; cadenti Creſcit in aduerſum. ¶ Mirantur & vndæ.] Laus Troianorum per phantaſiam quandam,ex vndarum,vel rumonis admiratione venientem. ¶ Noctemq;,diemq; fatigant.] Vt, Syluasq; fatigant.pro,ipſi fatigantur. ¶ Superant flexus.] Hæc oſtendit non eſſe alueum fluminis rectum. ¶ Variiſq; teguntur Arboribus.] Hoc eſt,Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. ¶ Virideſq; ſecãt placido æquore ſyluas.]
Oſtendit

Oſtendit adeò perſpicuam fuiſſe naturam fluminis,vt in eo apparerent imagines nemorum,quas Troianæ naues ſecabant. Terentius, Sic eſt natura fluminis,vt obuias imagines receptet in lucem ſuam.

ASCENSIVS.

¶ Dixit,déinde lacu fluuius ſe cõdidit alto,Ima petens, nox Ænean,ſomnuſq;,&c.] Poſtquàm deus euanuerat, & Æneas ſomno & viſione leuatus ſurrexerat: ablutus ſacro flumine,vota,preceſq; ſoluit:& remigium ad Euandrum inſtruit:videns fatalem ſuem,qua Iunoni mactata,ad Euandrum proficiſcitur. De hac autem re Donatus ſic, ¶ Nymphæ, Laurentes Nymphæ,genus amnibus vnde eſt.] Poteſt ſic diſtingui:Nymphæ Laurentes:quoniam ipſæ in tempore fuerant neceſſariæ.Déinde pone, Nymphæ genus, amnibus vnde eſt.poſſumus etiam intelligere eſſe publicationem. Tertia diſtinctio eſt,vt dicas,Nymphæ:vt generaliter proferatur. Déinde ad ſpeciem redeat,& dicat,Laurentes nymphæ:quę erant præferendæ. ¶ Tuq; ô Tybri, tu ô genitor cum flumine ſancto.] Honoris cauſſa. Vel,quia ſubit,vt pater conſuluerat. ¶ Quo te cunque lacus,miſerantem incommoda noſtra Fonte tenet,quocunque ſolo pulcherrimus exis, Semper.] Quocunque lacu,& quocunque fonte. Alterum,ad eius originem. Alterum , ad exitum pertinet. Fons : eſt aquæ initium. Lacus : vbi fontis aquæ colligitur. ¶ Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum.] Vt oſtendat omnibus fluminibus potiorem. ¶ Placidus.] Et mente & flumine propter nauigationem. ¶ Atq; oculis mirabile monſtrum .] Ideſt quod eſt contra rationem naturæ. ¶ Mactat ſacra ferens,& cum grege ſiſtit ad aram.] Prius,ſiſtit:déinde,mactat. Ergo ordo eſt, Quam Æneas tibi ad aras cum grege ſiſtit,& cum grege mactat: vt intelligatur etiam fœtus mactaſſe. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Dixit fluuius , ideſt Tyberinus,deus fluuij.aut ſi legitur,fluuij:vt ſit,dixit,ſcilicet Tyberinus:déinde condidit,ideſt abſcondidit,& immerſit ſe:alto,ideſt profundo:lacu,ideſt receptaculo aquarum fluuij.ſed quia paulopoſt,fluuium,pro deo ponet,ſequerer priorem conſtructionem:petens,ideſt adiens: ima,ideſt profundum:nox,& ſomnus reliquit Æneam.i.oriente die expergiſcitur,ſurgit,& ſpectans lumina ſolisætherei,ideſt cœleſtis (quia etiam apud inferos,ſolem dixit in.6. Solemq; ſuum ſua ſydera norunt.)orientia,ſcilicet cum ſole:ſuſtulit, ideſt ſurſum tulit:rite,ideſt iuxta morem ſacrificandi:palmis cauis,ideſt in concauitatem contractis:de flumine,ſcilicet Tyberino:vndam,ideſt aquam recentem:ac effudit ad æthera tales voces,ideſt preces.O nymphæ,ſcilicet quæcunq; eſtis:nymphæ (inquit) Laurentes,ideſt quæ præeſtis fontibus,& amnibus Laurentibus:vnde,ideſt à quibus:genus,ideſt ortus,eſt amnibus,ideſt fluuiis circũnſtantibus, hoc eſt quibuſcunq; aquis currentibus.Nymphæ enim,ſunt nymbi,& nubes,quæ aquas producunt currentes.& tu,ô Tybri genitor,ideſt pater fluminis huius,aut paterna veneratione digne:cum tuo ſancto flumine,ideſt ſimul,& tu,& flumen tuum ſanctum:accipite Æneam,ſcilicet me:& arcete tandem periclis,ſcilicet ingruentibus. Adludit ad hiſtoriam Coclitis,qui ſe de ponte ſublicio,cum ſimili ferè comprecatione,in Tybrim præcipitem dedit:vt recitat Liuius.Quocunq; fonte lacus,ideſt vndecunq; effuſus ſit lacus:qui te tenet,ideſt vbi habitas:& quocunq; ſolo,ideſt terra: tu exis,exiſtens pulcherrimus:tu celebrabere,ideſt cum celebritate honorabere:ſemper meo honore,ideſt mea honoratione,& veneratione:& donis,ſcilicet meis:tu (inquit)celebrabere,exiſtens fluuius corniger,ideſt cornua gerens,ideſt ſimilitudinem cornuum in littoribus incuruis : regnator,ideſt tenens regna, & principatum:aquarum Heſperidum , ideſt Italicarum:licet enim Padus,maior ſit:vnde prius in Georgicis, Fluuiorum rex Eridanus,&c. tamen propter Romam,& cæteras vrbes, Tyberis eſt regnator. Aut dicamus Æneam, nondum vidiſſe Padum; aut Padum non attingere potiorem
partem

Marginal notes (right margin): Fons. Lacus. Ordo.

partem Italiæ: & hoc modo conſtruendo, non eſt opus dicere, fluuius, eſſe vocatiui caſus. Adſis, ideſt auxilio ſis igitur: ó, optantis eſt: tãdem.i.poſt tanta marium pericula: & firmes tua numina.i.diuina munera nobis oblata: propius.i.familiarius: ipſe, ſup. Æneas: memorans.i.loquens: aut potius loquutus ſic: legit de claſſe.i.omni ex numero nauium: biremes.i.naues duorum ordinum remorum: geminas.i.duas, & pares: & aptat remigio.i.ad remigium.i.vt poſſint remis agi: aut aptat remigio i.remis aptam facit, & inſtruit ſimul ſocios armis. Autem, pro ſed: ecce.q.d.de repente, & ex improuiſo monſtrum ſubitum: atq; mirabile.ſ.ſus: candida.i.penitus alba: cóncolor.i.eiuſdẽ coloris: cum fœtu.ſ.triginta capitum, albo procubuit per ſyluam: & conſpicitur oculis.ſ.Æneæ: in littore viridi.i.virenti, aut gramineo: quam Æneas pius.ſ.in deos, etiam erga Iunonem inimicam mactat ſubitò: enim, pro quia: mactat tibi: tibi (inquit) ô maxima Iuno, ferens ſacra.i.ſacrificans, aut offerens pro ſacrificio: & ſiſtit.i.ſtare facit eam cum grege.ſ.ſucculorum: ad aram ſ.tibi extructam: Tybris.ſ.deus fluuij: leniit.i.lenem, & tranquillum efficit, ea nocte, quàm.i.quantùm longa, ſupp.fuit: fluuium.ſ.Tyberim: tumentem.i.inflatum prius: &, ſupp.fluuius: refluens.i.ortum petens fluxu ſuo: vnda tacita.i.ſine murmure rediens: ſubſtitit.i.manſit: ſtans ita.i.vſq; adeo mitis: vt ſterneret i.ſternendo ſe faceret: æquor.i.planiciem aquis.i.in ipſis aquis: in morem.i.ad ſimilitudinem: ſtagni.i.aquæ ſtantis: & paludis i.aquæ paluſtris: placidæ.i.tranquillæ, & non motæ: vt.ſ.luctamen, abeſſet remo.i.vt non eſſet luctãdum remo, cum aquis aduerſis, & defluentibus, quum nauis aſcenderet. Ergo.i.quia vident fluuium tam conuenientem: ipſi celerant.i.celeriter tranſigunt: iter.i.profectionem ad Euandrum: rumore ſecũdo.i.cum proſpero murmure, aut bona fama, aut rumore.i.ſecreto ſermone inter Troianos de felici profectione. aut rumore, pro rumone.i.Tyberi ſecundo: quia refluo, vt ſit abies.i.nauis ex abiete facta: vncta.i.picata: labitur.i.celeriter agitur: vadis .i. per vada Tyberis: rumone.i.ipſo Tyberi, ſecũdo.i.iam refluo, & ita idoneo ad nauigationem: vndæ mirantur.ſ.tam celerem nauis aſcẽſum: & nemus inſuetum.ſ.videre talia: miratur ſcuta virũm.i.virorum.ſ.fortium, fulgentia: longè.i.de longe: & carinas pictas, quia Troiani omnia expolita ſemper habuerunt, vnde & molles iudicati ſunt: innare fluuio.ſ.Tyberi: olli.i.omnes illi: fatigant remigio.i.remigando: noctem & diem.i.totam tempeſtatem, donec peruenerant ad Euandrum: & ſuperant.i.tranſcendunt: longos flexus.ſ.Tyberis incurui: & teguntur variis arboribus.ſ.in littore ſtantibus: & ſecant.i.intercidunt curſu ſuo: æquore placido.i.per aquas Tyberis: æquas.i.proſtratas, & tranquillas: ſyluas.i.vmbras arborum virides: vt ſalignas in littore creſcentes, hoc eſt feruntur per medias arbores, quæ omnia afferuntur à poeta, ad hoc, vt veriſimile faciat in tanta coniuratione Æneam potuiſſe ſaluum cum paucis ad Euandrum perueniſſe. Nam propterea dicit, fluuium, fuiſſe refluum, & tranquillum à deo redditum, ſtudio ſummo adnauigaſſe: occultos fuiſſe arboribus, & ſyluis frondoſis rumorem fuiſſe ſecundum, vt.ſ.ſiquis eos vidiſſet, nihil mali ſuſpicatus fuiſſet.

PIERIVS.

¶ Somnusq; reliquit.] In antiquis aliquot exemplaribus, relinquit, per inſtans: vt conueniat cum Surgit. ¶ Suſtulit.] In antiquis aliquot codicibus, Suſtinet, legitur. Et quod ſequitur, Talas effundit, preſenti tempore, quod in vulgatis, effudit habetur. ¶ Tuq;, ô Tybri, tuo genitor cum flumine ſancto.] Tuo genitor, diſtinguendum eſſet ex antiquis codicibus, in pronomen, & aduerbium vocandi. Corriperetur q;, tũ, ob ſubſequentem vocalem: quod non ideo appoſui, quia lectionem huiuſmodi probarem: ſed, vt codicum tantùm varietatem indicarẽ. Quidem, vt in pleriſque aliis locis, q;, particulam inſeruêre. Hinc pleriq; codices habent, Tuq;, ô Tybri, tuq; ô genitor. tam imperite, quàm abſurde. Périnde ac etiam, xancto, pro ſancto, ſcripſêre. Nam s etiam ſimplex, in x, mutare, quorũdam mos fuit: vt habetur in veterum monumentis, Caſſius xecundus, & alia quædam huiuſmodi. ¶ Quo te cunq; lacus miſerantem incommoda noſtra Fonte, tenet.] In Romano codice, tenent, legitur: vt, lacus, ſit pluralis numeri. Non enim adhuc proprium fontem, aut lacum nouit. ¶ Semper celebrabere donis.] In pleriſq; codicibus antiquis, venerabere, ſpecie Latino ſermoni inſolita. Celebrabere, autem omnino melius. ¶ Adſis ó tãdem, & propius.] In Romano codice, & in Mediceo, Adſis ó tantùm, legitur. In aliquot aliis, Adſis & tandem propius. Sed omnino venuſtius eſt, ó tandem. ¶ Quam longa eſt nocte.] In codicibus aliquot antiquis nõ habetur, eſt: ſed enim figuratam illam priorem lectionem agnoſcit Seruius. ¶ Leniit & tacita.] In Ro. codice more ſuo, lenit, vnico i: quod vel oblonga figura ſcribi debet, vt pro duobus accipiatur, ſicuti, Memor beneficij, vel, ſpondeus eſt, κατὰ συναίρεσιν. Sed magis placet, leniit, dactylꝰ. ¶ Ergo iter incœptum celerant.] In pleriſq; cod. ant. peragunt, legitur: vtrunq; placet: ſed melius, celerant. In Med. celebrant, quod cum eo quadraret, quod ſequitur, rumore ſecundo. Quod verò aiunt interpretes, rumore ſecundo.i.bona fama, nihil ad Vergilianam ſententiam facere videtur. Nam, rumor, hic pro plauſu ponitur. ¶ Labitur vncta vadis abies.] In codicibus aliquot antiquis, vda: non, vncta, legitur. Sed, vncta, magis proprium: quo epitheto, alias etiam Poeta vſus eſt, ad pingendas naues. Natat vncta carina. Quod verò ſubiunxit, vndas, & nemus mirari, ſecũdùm Pythagoræ diſciplinam dictum, qui putabat omnia ſpiritum vegetationis habentia, poſſe mirari.

Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Quum muros, arcemq; procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquauit: tum res inopes Euandrus habebat.
Otius aduertunt proras, vrbiq; propinquant.
Fortè die ſolennem illo rex Arcâs honorem
Amphytrioniadæ magno, diuiſq; ferebat
Ante vrbem in luco: Pallas huic filius vnà
Vnà omnes iuuenum primi, pauperq; ſenatus,
Thura dabant: tepidusq; cruor fumabat ad aras.
Vt celſas videre rates, atq; inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis.
Terrentur viſu ſubitò, cunctiq; relictis
Conſurgunt menſis, audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat: raptoq; volat telo obuius ipſe,
Et procul è tumulo. Iuuenes quæ cauſſa ſubegit — PALL.
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
Qui genus? vnde domo? pacem'ne huc fertis? an arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta, — POETA
Paciferæq; manu ramum prætendit oliuæ.
Troiugenas ac tela vides inimica Latinis, — ÆNEAS
Quos illi bello profugos egere ſuperbo:
Euandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos

SERVIVS.

¶ Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem.] Igneus alterius, ſcilicet diei. ¶ Quum muros, arcẽq; procul.] Palatinum vidit: nec ſitum præſentem conſyderare debemus: tunc enim nullis obſtantibus, ædificiis per lupercal Tyberi (vt diximꝰ) fluente, facile mons poterat videri Palatinꝰ. ¶ Fortè diẽ ſolennẽ illo.] Εὐσύμβολος i. bono omine victori deo, Troianis venientibus ſacra celebrãtur. Bona etiam vſus eſt œconomia. ¶ Amphytrioniadæ magno, diuiſq; ferebat.] Satis perite: nam quum cuiuis deo ſacrificaretur, neceſſe erat poſt ipſum etiã reliquos inuocari. ¶ Ante vrbem.] Secundùm antiquum ſitum. Tum enim ciuitas breuis fuerat. ¶ Pallas huic filius.] Pro, quum hoc. ¶ Iuuenum primi, pauperq; ſenatus.] Totã oſtendit ætatem: nam per ſenatum, ſeniores ſignificantur. Pauper autem, aut ad numerum retulit: centum enim ſub Romulo fuerunt. aut (reuera) pauper, quòd Romani imperij oſtenditur parſimonia, pro laude tunc habita. ¶ Tepidusq; cruor.] Fruſtra quidã cruorem pecudum, ſanguinem hominum volunt. Nam Iuue. ait, Sanguis & à magno ceruix ferĩda miniſtro. Vergil. Atq; atros ſiccabat veſte cruores. ¶ Celſas videre rates.] Quia dixit, Geminasq; legit de claſſe biremes. ¶ Inter opacum Adlabi nemus.] Per nemus: vt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. & eſt honeſta eloquutio, vt ſi dicas, inter cœnam loquutus ſum.i.per cœnam. ¶ Tacitis remis.] Pro, ipſi taciti: hoc eſt ſine celeumate. ¶ Audax quos rũpere Pallas Sacra vetant.] Ne interruptione ſacrificij piaculum cõmitteretur: vnde etiam in.3. Helenus, Ne qua inter ſanctos ignes, in honore deorum hoſtilis facies occurrat. Deniq; quũ ludi Circenſes Apollini celebrarentur: & Hannibal nunciatus eſſet circà portã Collinam ingruere: omnes, raptis armis concurrũt: reuerſi poſtea, quum piaculũ formidarent, inuenerunt ſaltantem in circo, ſenem quendam: qui quum interrogatus, dixiſſet ſe' non interrumpiſſe ſaltationem, ductum eſt hoc prouerbium, Salua res eſt, ſaltante ſene. Audacem autem dixit vbiq; Vergili. quoties vult oſtendere virtutem ſine fortuna, vnde

Vnde deductũ ſit prouerbiũ Salua res eſt.

Dardaniæ veniſſe duces,ſocia arma rogantes.

na,vnde etiam,Turnum au dacem vocat.¶Iuuenes quę cauſſa?] Scilicet ſuccincta, & plena interrogatio:cui per ſingula reſpondet Æneas.¶Qui genus?] Quo genere?¶Vnde domo?] De qua ciuitate?¶An arma?] Tropum fecit cauſſa metri.nam conſequens erat,vt diceret,An bellum?¶Paciferæq́ manu ramum prætendit oliuæ.] Ne moram faceret reſpōſionem.¶Tela vides inimica.] Bona conciliatio.nam audierat,Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.¶Quos illi bello profugos.] Sicut & vos.& mouet conciliationem,etiam ex ſimilitudine fortunæ.¶Ferte hæc.] Hoc ad ramum pertinet.¶Dicite.] Ad verba.

ASCENSIVS.

¶Sol medium,&c.] Docet quomodo applicuerunt claſſem ad regiam Euandri,quę tunc humilis & modica erat,vbi nunc Roma eſt:antè cuius muros,dicit in aduentu Æneæ ſacrificium fieri Herculi,quo turbato.ſ.non intermiſſo,concurſum eſſe ad nauas ignotas:cognitoq́ Æneæ dexteras datas.Vnde habemus hæc Donati,¶Pauper ſenatus.] Et numero,& opibus intellige.¶Audax.] Non temerarius,ſed propria virtute confidens.¶Et procul.] Quum aſſiduum bellum gererent,cum gente Latina:non mirum ſi anxie cuncta exploraret.¶O iuuenes.]Oratio neceſſariis,in tanto metu interrogationibus plena.¶Quò tenditis?] Quia ex deflexu videbat illos velle deſcēdere.¶Superbo.] Quia iniuſtum.¶Profugos.] Vt oſtendat iuxta peregrinos immites.¶Dicite.]Quia non ſolus in tāto tumultu venerat Pallas.Hæc ille. ¶Ordo autem eſt.Sol igneus,id Ordo. eſt ignei coloris,aut ardens,vt in ſerenitate fieri ſolet:conſcenderat medium orbem cœli,ideſt iam meridies erat,quo circa dicitur igneus:aut mediū orbem cœli.i.hemiſpherium noſtrū, tēpore matutino oriens,& ignei coloris,in ſignum ſerenitatis futuræ:quod magis placet:quia vult dicere,quum primum lux data eſt eos vidiſſe muros oppidi Pallantei:quum.i.quando:ipſi,ſup.Troiani:vident procul.i.quum adhuc lōgè eſſent:& ita, quia eos offendebant rem ſacram tractantes:verò ſimile eſt de matutino loqui:& arcem:& tecta domorum rara:quæ.ſ.rara tunc tecta.i.rara domicilia,potentia Romana, æquauit.i.æquiparauit nunc cœlo:ita,vt Roma cœlum mereatur dici:vnde in Buco.Vrbem quam dicūt Romam,&c.ſed Euander.ſ.arcas:habebat tum.i.tunc,ſup.illic:res inopes.i.tenuas,& modicas.Ipſi aduertunt.i.applicant:otius.i.celeriter:proras.i.priores nauiū partes:& propinquant vrbi.i.ad vrbem.Rex Arcâs.ſ.Euander: ferebat.i.offerebat,fortè illo die:non ergo fortè ferebat:ſed fortè illo die ferebat,quo Troiani aduenerant:ferebat(dicit)Amphytrioniadæ.i.Amphytriōis filio putatiuo,videlicet Herculi Iouis,ex Alcmena,Amphytrionis cōiuge,filio:vnde addit magno.ſ.ſine exemplo:& diuis.ſ.reliquis,aut cœleſtibus diis:honorem ſolennem.i.ſacrificium:ante vrbem.ſ.Pallanteam:in luco.i.ſylua incędua,Herculi conſecrata:Pallas filius.ſ.Euandri: vnà.i.ſimul cum patre:& omnes primi iuuenum.i.principes iuuentutis:& ſenatus pauper.i.patres,ſeu ſeniores,qui Græce pſbyteri

byteri dicuntur:& tunc pauperes erāt:dabant vnà.i.ſimul, tūc thura:& cruor trepidus.ſ.ex mactatis hoſtiis fumabat:ad.i.iuxta,aras.Vt.i.poſtquàm:ipſi videre rates.i.naues:celſas.i.altas, adlabi inter nemus opacum.i.ſyluoſum:& incūbere remis tacitis.i.nihil murmuris facientibus,quaſi adoriri : & per īſidias inuadere vellent,terrentur viſu ſubito.i.ex inopinato orto : & cuncti conſurgunt.ſ.à ſacrificio menſis.ſ.deorum:ad quas ſolēnes epulas ponebant relictis,quos Pallas audax.i.propria virtute confiſus:vetat rumpere.i.interrumpere:ſacra. i. ſacrificia: id enim nephas putabatur: & ipſe.q.d.cum paucis relictis.ſ.cæteris:volat obuius.ſ.aduentantibus:telo rapto.i.quod primum inuenit accepto.!Et procul.i.quum adhuc procul eſſet, quod à temeritate eum purgat:(quum enim aſſidue gereret bellum cū Latinis,imprudenter egiſſet,ſi in eos inſiluiſſet.)inquit è tumulo.i.colliculo:ô iuuenes,quia ſeniores manſerant in Sicilia : & tali expeditioni inutiles erant,quæ cauſſa ſubegit vos tentare vias ignotas,quia inſuetas:quò tenditis? qui genus.i. ſecūdùm genus,hoc eſt de quo genere.i.vnde.ſ.de qua domo:ne.i.an, afſertis pacem,an arma.i.bella? Æneas pater fatur tum ſic ab alta puppi:& prætendit.i.præ ſe extendit,ramum oliuæ paciferæ.i. pacem afferre ſolitæ:quod & columba à Noe emiſſa ſignificauit:fatur(inquit)dicens,tu vides Troiugenas.i.viros in Troia genitos:ac tela.i.arma,inuaſiua.ſ.inimica,Latinis.ſ. quibus & vos inimici eſtis:quos.ſ.Troiugenas profugos.ſ. à patria ſua: illi.ſ.Latini:egere,laceſſiuere,aut expulere : ſuperbo bello.i.aſſumpto per ſuperbiam:nos petimus Euandrum.ſ.huius loci regem:ferte.ſ.vos omnes:hæc.ſ.pacis indicia,videlicet ramū oliuæ:& dicite,viros Dardaniæ.i.Troianę patrię:lectos.i. electos veniſſe.ſ.ad eum;rogantes arma ſocia.i.ſocialia in Latinos.

PIERIVS.

¶Quum muros,arcemq; procul & rara domorum.]In Oblongo codice perueteri,& quibuſdam aliis,arces, legitur numero multitudinis,vt referatur ad colles ſeptem:vel ad illud, Septēq; vnà ſibi muro circundedit,arces.Nam rara domorum teſta vident,quæ nunc Romana potentia cœlo æquauit.Eſt autem ,p, & rara,in Romano codi.& in Mediceo, ac . ¶Euander habebat.]In Romano,& in Mediceo,Euandrus.Nam Euander, vocatiui caſus eſſe volunt,pro Euandre,κατὰ μετάθεσιν:reliqui tamen codice,Euander,habent nominatiuo caſu. Voluntq; alij, Euādre,in vocatiuo fieri κατὰ μετάθεσιν:vt illud,Nā tibi Tymbre caput,quod agnoſcit Probus.Soſipater tamen Cariſius ita ſcribit,Alexāder,Teucer,dici debet.Sed & Alexādrus, & Teucrus dici poſſunt.vt Vergi.Teucrus,& Euandrus,ſecundùm illam,ſcilicet rationem,qua nomina Græca in os,exeuntia, Latine in us exire,Aurelio placet.Contra quam regulam à Græcis ἄγρος, idem à nobis ager,dicitur.Ideoq;,vt in his cæteris cōſuetudo ſequenda eſt.Sed enim ſuper hoc latius habetur libro 3. eo verſu, Teucrus Rheteas.¶Fortè die ſolēnem illo]In Romano codice,ſolenne,genere neutro legitur,quod minime placet.¶Pallas huic filius vnà.]Quod in veteribus aliquot codicibus,Pallans,ſcriptum inueniatur:non eſt præter alicuius ætatis conſuetudinem.Nam præterea,quæ alibi retulimus,in antiquis inſcriptionibus obſeruata Romæ apud Marium Melinum magnæ celebritatis Patricium,hoſpitem olim meum officioſiſſimum in antiquiſſimi monumenti,titulo vidi,Pallans, per n ſcriptum.Eſt verò Cippus is pulcherrime elaboratus opere Corinthio,omnium,quæ ad hanc diem viderim laſciuiſſimo,cuius inſcriptionis verba ſingula in hunc modum habent,

VOLVSIÆ ARBVSCVLÆ
PALLANS. Q. N. A. FRVM.
CONTVBERNALI CARISSIMÆ.ET.SIBI.
In cuius baſi eſt, PREMISSV.DEC.

Alibi etiam nomen id hoc pacto ſcriptum in veterum monumentis obſeruaui,præſertimq;,ll duplicato , quod iam pleriq; non illiterati viri ſimplici l, ſcribere cœperunt . Sed enim non ſum neſcius veteres inſcriptiones huiuſmodi plerunq; variare: literamq; ipſam,n,non modò ſuperaddi ſolitam: verumetiam, vbi ex analogiæ ratione ſit adſcribenda,plerunq; reiici,vt alibi factum in nominibus,Infas,& Clemes,oſtendimus.Sed quanuis ita veteres ſcriptitauerint,Probus tamen Valerius nomen hoc in,as,terminari tradit.Et hunc locum citat vt, as, longum oſtendat.Qui ſi,ans,per n,& s,agnouiſſet,nō hoc vſus eſſet teſtimonio.Alibiq; errare eos dicit,qui putant,Pallantis genitiuum à recto,Pallās,per n literam:& Palladis,à Pallas, abſq; n deduci,quas voces accentu tantùm diſtingui monſtrat, quum Pallas,dea ſit oxytonō,Pallas,heros,paroxytonon.De terminatione verò eorum nominum,quæ ſunt,infas,& Clemes,ſatis eſt libro.1.dictum.Huiuſmodiverò generis eſt etiam,prægnas: quod per,as,abſq; n,in antiquiſſimo codice Terentiano ſcriptū in Ecyra legi eo loco,Nam abducta à vobis,prægnas fuerat filia.Sane apud Soſipatrum Cariſium,vbi vtrum partiū, an partum,genitiuo plurali,à pars,partis dicendum ſit,quæritur:Plynij verba referuntur,dicentis conſuetudinem iam,partium,proferre cœpiſſe,vt prægnatium,& optimatium:vbi videtur etiā, prægnas,prægnatis:vt optimas,optimatis,à Ply. agnitum.Illud pro corollario addere viſum eſt,quod in eodem codice Terentiano,qui eſt in bibliotheca Vaticana, qui ſubſequitur verſus,poſt eum,quem pauloante citabamus.Neq; fuiſſe prægnatem vnquàm ante hanc ſciui diem:abſq; dictione l, prægnātem notatus eſt,vt ita legatur.Nam abducta à vobis,prægnas fuerat filia.Neq; fuiſſe vnquàm ante hāc ſciui diem.Quam lectionem ex peritis nonnulli plurimum approbarunt.Sed enim animaduertendum,non eſſe locum pyrrhichio in ſenario verſu,niſi bis ſynalepha ſcandere voluerimus,primo loco tribrachum ſtatuentes,in hunc modum.Neq; fu.iſſun.quàm an.te hanc.ſciui.diem.Verum hæc in medio relinquere conſilium eſt,quæ ſola ſibi longum orationis apparatum expoſcerent,tam multa apud eum quoq; authorem ſunt iniuria temporum labefactata. ¶Adlabi nemus,& tacitis incumbere remis.] In Roma.codice,& aliquot aliis,tacitos,legitur,quippe viros.non tamen diſplicet,tacitis remis.¶Quæ cauſſa ſubegit Ignotas tentare vias?] In antiquis aliquot exemplaribus,Quę cura,legitur: ſed, cauſſa,magis placet.Ea enim ab Ænea refertur,eo verſu,Quos illi bello profugos egere ſuperbo.¶Quod genus]In antiquis aliquot codicibus,Qui genus,non ineleganter poſitum.In aliquot aliis,Quis genus, quod aliis diligentius examinandum relinquo.¶Dardaniæ veniſſe viros.] In Roma.codice, & aliquot aliis,duces,legitur:pro,viros.In pleriſq; verò codicib.vel hęc,vel illa dictio abraſa diſcernit. Sed em̄,duces,omnino magnificentius eſt.

[Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas: POETA
[Egredere ô quicunq; es(ait)coramq; parentem PALLAS
Adloquere,ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes:
[Accepitq; manu,dextramq; amplexus inhæſit. POE.
Progreſſi ſubeunt luco,fluuiumq; relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis,
[Optime Graiugenûm,cui me fortuna precari, ÆNEAS
Et vitta comptos voluit prætendere ramos,
Non equidē extimui,Danaûm:quod ductor,& Arcas.
Quodq; à ſtirpe fores geminis coniunctus Atridis:
Sed mea me virtus,& ſancta oracula diuûm,
Cognatiq; patres,tua terris dedita fama,
Coniunxere tibi,& fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater vrbis,& author,
Electra(vt Graij perhibent)Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros:Electram maximus Atlas
Edidit:æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt,quem candida Maia

SERVIVS.

¶Tāto perculſus nomine] Dardani.ſ.commemoratione.¶Quicunq; es.]Hoc ad nomen Æneæ pertinet.nam eē Troianos audierat.¶Dextramq; amplexus inhęſit] Oſtendit virum,& virtutis, & hoſpitalitatis amatorem. ¶Subeunt luco, fluuiumq; relinquunt.]Hypallage in ſenſu. ¶Optime Graiugenūm.]Quantùm ad Æneam pertinet Gręci,neq; boni,neq; meliores ſunt.Ergo,Optime Graiugenūm,ſuperlatiuus eſt pro poſitiuo.nam, optimus malorum,nō poſſumus dicere.Superlatiuus enim,ſuo tantùm iungitur gn̄i:ſic ergo dixit,vt Homerus, δικαιότατος κενταύρων.i.iuſtiſſim' Cētaurorū: pro iuſtus ; quum Centauri fuerint crudeles & impij .
Cui precari, ¶Cui me fortuna precari] Antiquum eſt . nam modò quem precari dicimus. Teren.Credo qui mihi ſic oret. Item facite, vt vobis decet: Sallu. Sall. Locum editiorem,quā victorib' decebat:& eſt Gręcū,Εὔχεω ἀπόλλωνι.¶Vitta cōptos ramos.]Vt in pacis petitione ramus oliuæ, quum vittis offerat,partim fabulæ,partim naturæ efficit ratio:nam quum de nomine Athenarum,Neptun' & Minerua contenderēt: & iuſſiſſet Iuppiter,vt illi' nomine diceretur ciuitas , qui munus melius obtuliſſet:e quum Neptunus,oliuā Minerua protulit:& ſtatim vicit.Vnde quum ramus eius alicui offertur,indicat eum eſſe meliorem. Hinc eſt illud prouerbium,Herbā do. i.cedo victoriam:quod Varro in Ætiis ponit , quùm in agonibus,herbam in modū palmæ dat aliquis ei , cum quo contendere non conatur,& fatetur eſſe meliorē. Oliua pacifera. Vittas autem,habet ramus oliuæ:ideo, vt inertiam, & imbecillitatem oſtendat offerentis.Scimus enim oues egere alieno ſemper auxilio.¶Voluit.] Hinc eū laudat,

Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit,
At Maiam (auditis ſi quidquàm credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſydera torquet.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab vno.
His fretus, non legatos, neq; prima per artem
Tentamenta tui pepigi: meq; ipſe, meumq;
Obieci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te crudeli Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub iuga mittãt,
Et mare, quod ſupra teneant, quodq; adluit infra,
Accipe, daq; fidem, ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata iuuentus.

dat, quòd tantus eum vir rogare compellitur. ¶ Danaũm quòd ductor, & Arcâs] Nec quòd multitudinẽ haberes extimui, nec quòd eſſes Arcâs, vt illuc hoc tẽdat i. Agamẽnoni, & Menelao coniunctus. & hoc ad Euandri laudem pertinet, qui p qualitatem morum meruit non timeri. ¶ Fores.] Pro fuiſſes. ſed notãdum, fores, de præterito. ¶ Mea me virtus.] Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet. ¶ Sancta oracula diuũm.] Tyberini. ſ. ¶ Dedita fama] Diuulgata: vt, Deditur hæc, ſubitò Troiana per agmina rumor. ¶ Fatis egere volentem.] Quod voluntatis fuerat, egit neceſſitas fati. ¶ Dardanus Iliacæ primus pater vrbis, & author.] Reddit quod ait ſuprà, Cognatiq; patres. Sanè ſciendum, Atlantes tres fuiſſe. Vnum, Maurũ, qui eſt maximus. Alterum, Italicum, patrem Electræ: vnde nat⁹ eſt Dardanus. Tertium, Arcadicum, patrem Maiæ: vnde natus eſt Mercurius. Sed nunc, ex nominum ſimilitudine fecit errorem: & dicit, Electram, & Maiam, filias fuiſſe Atlantis maximi. nec præter rationem ait, & maximi. & Atlas, idem generat. Nam & ipſe, habuit etiam horum nominum filias i. Electram, & Maiam. ¶ Vt Graij perhibent.] Vt veſtræ continent literæ. ¶ Candida Maia.] Splẽdidior enim eſt Maia inter Plæiadas: q̃ eſt vna de Atlantibus, ideſt de Plæiadib⁹. ¶ Cyllenes.] Mons Arcadiæ, vbi Maia, Mercurium eſt enixa. ¶ Fudit.] Fudit autem, non iniurioſe dictum eſt: vt in Piſonem, Quæ te belua non hominem ex vtero fudit. ſed celeritatem parientis oſtendit: quod infantibus dicitur, omen infelicitatis afferre. Spectat etiam ad rationem phyſicam. Nam certe eſt vbiq; Mercurius: vt diximus ſuprà.

Atlantes tres.

Maia.

Mercurius.

mus ſuprà.Ideo dicit,eum in ortu fuiſſe velocem.¶Tentamenta tui pepigi.]Cum nullo autem pactus ſum,vt te: aut per artē aliquam,aut per legatos probarem:ſed intrepidum me tibi cōmiſi.¶Tentamenta pepigi.]Experimenta pactus ſum.nā geminum eſt præteritum:ab eo quod eſt paciſcor,facit eñ & pepigi,& pactus ſum:ſicut placeo,& placui,& placitus ſum. Pango enim,vnde multi volunt venire pepigi,nuſquàm lectū eſt. ¶Gens eadem,quæ te.] Sic agit, vt & ipſe præſtare videatur. Nam & ſuprà ait,Socia arma rogantes.¶Daunia.] Rutula, à Dauno.¶Crudeli bello.]Suprà,Bello profugos egere ſuperbo.¶Nihil abfore.] Sibi abfuturum nihil arbitramur.¶Accipe,daq́; fidem]Hoc eſt quod ait in.10.Humanis quæ ſit fiducia rebus.¶Rebus ſpectata iuuentus.] Decennali prælio :& bene promiſſionem confirmat rebus & teſtimoniis, quæ eſt inualida verbis.

Pepigi, & pact⁹ ſum.

ASCENSIVS.

¶Obſtupuit tanto,&c.]Docet beniuole acceptum Æneam ad Euandrum adductum,coramq́; eo diſertam habuiſſe orationē. Circà quem locum,habemus ex Donato verba hæc, ¶Quicunq;.]Ad hominem,non ad originem referas.¶Coramq́; parentem Adloquere.]Optime ſummum iudicium ſeruat parenti & regi.¶Vt Graij perhibent.]Vt hoc tuorum teſtimonio probē. Idem,¶Atlas.]Ne ſimilitudine nominis falsò id vſurpare videretur.¶Obieci.]Quum petiturus eſſem, quæ etiam tibi ſalutaria eſſent,non expaui.Nam cum gente tibi inimica,& crudeli, bellum gero.& dicendo,vnam gentem,extenuat timorem belli.¶Accipe,daq́; fidem.]Sume auxilium , & da. ¶Fortia Pectora,& animi.]Nam in bello,animi fortitudo,& corporis robur,requiritur.¶Spectata.]De qua iam factum eſt periculum Sic ille.

Ordo. ¶Ordo autem eſt.Pallas.ſ.filius Euādri:perculſus,ſeu percuſſus tanto nomine.i.tanti nominis commemoratione . ſ. Dardaniæ:ſciuit enim Dardanum ab Ioue ortum:obſtupuit. i. ob ſtuporem fixus hæſit:& ait,ô quicunq; es,egredere& adloquere parentem:coràm.i.in præſentia eius:ac ſuccede hoſpes, ideſt iure hoſpitalitatis:noſtris penatibus.i.laribus:& excepit, ſcilicet Æneam è naui:manu,ſcilicet ſua:& amplexus dextram inhæſit,ideſt moram traxit in amplexu,quod amoris indicium eſt:ipſi progreſſi,ideſt poſtquàm proceſſerant:ſubeunt luco. i. ſubintrant lucum,vbi ſacrificia fiebant Herculi : & relinquunt fluuium:quod non vacat,quia poſſet lucus eſſe ad fluuium:ſed eſt hypallage,ſecundùm Seruium. Tum.i.deinde:Æneas affatur regem,ſcilicet Euandrum:dictis amicis.i. amicabilibus. O optime Graiugenũm,pro Graiugenarum.i.à Græcis, aut inter Græcos genitorum: cui,ideſt ad cuius honorem& gratiam:fortuna voluit me precari,ideſt humiles preces fundere,& ſupplicem eſſe.(Nam aliter diceret,quem me fortuna precari , &c.) & cui voluit me prætendere,ideſt vt prætenderem:ramos. ſ.oliuæ comptos:vitta.i.ſerta lanea,in ſignum (vt Seruius dicit) inertiæ:aut quia alienis opus, habeam opibus.Equidem , ideſt ego quidem,hoc eſt certe non extimui:quòd.i.quia:tu fores.i. eſſes ductor:Danaũm.i.Græcorum:& Arcâs.i.ex Arcadia oriundus:& quòd fores coniunctus geminis Atridis:à ſtirpe.i.origine generis:ſed mea virtus,quæ.ſ.diis placuit,& fiduciā mihi fecit:& ſancta oracula diuũm.i.diuorum:& patres. i. maiores noſtri:cognati,ideſt de eadem ſtirpe nati:& fama tua dedita,ideſt diuulgata:& dimiſſa terris,ideſt per terras.(Nam ſicut dare,eſt dicere,& mittere:ita dedere,quaſi didere,in diuerſa dicere, & mittere.)coniunxere tibi me: & egere.i.impulere me: volentem fatis,ſcilicet ſic iubentibus(quia,vt dicit Seneca, Fata,volentem ducunt:nolentem,trahunt.Quidquid autem fatale eſt,quantùm ad fata eſt neceſſitatis:quia etiam inuito omni mortali fiet.Nam fata,viam inueniunt:ſed quantùm ad libēter facientem,voluntatis eſt.& ita dixit egere,quantùm ad fata:& volentem,quantùm ad obedientem libenter : vnde neceſſitatis eſt mori. Sunt tamen qui voluntarie moriuntur:ſuntq́; qui coacti tantùm.)docet autem,quomodo habeant cognatos patres, dicens,Dardanus primus,ideſt qui pręcipuus(nā Teucer,prior erat)pater vrbis Iliacæ,ideſt Troianæ,& author Iliacæ vrbis: cretus, ideſt progenitus(vt Graij,ideſt Gręci:quaſi dicat authores veſtri:perhibent,ideſt atteſtantur.)Electra Atlantidæ,ideſt Atlantis,ſed Itali,filia:aduehitur Teucros , ideſt ad eos, qui & Teucri tunc dicebantur:Atlas maximus(hoc poetice: nam nō Mauritaniæ rex,ſed Italiæ,hanc Electram genuit.Poetarū autem eſt,omnia quæ vnius nominis hominibus attribuūtur,vni attribuere.)edidit,ideſt progenuit Electram:Atlas(inquit)qui ſuſtinet,ideſt ſurſum tenet,& portat humero:orbes æthereos, ideſt cœlos:Mercurius eſt pater vobis,ſcilicet Arcadibus(nam Mercurius,ex Nicoſtrata Euandrum genuit:qui Mercuri⁹ eſt, filius Iouis:qui pater Tantali:qui Atridarum ꝓgenitor.) quē Mercurium,Maia candida:quæ vna eſt ex eis,quæ in ſtellas ſeptem tranſlatæ dicuntur:fudit,ideſt progenuit in Cyllenes, appoſitorie:vertice gelido,ideſt monte frigido in Arcadia . At ſi nos credimus quidquàm auditis(bene dubitat:quia reuera,nō

idem

idem fuit Atlas.)Atlas,imò idem Atlas qui torquet, tanquàm iniquum pondus,quod altius trudere conatur:ſydera cœli, generat,pro eo quod eſt generauit:Maiam,ſcilicet matrem Mercurij:ſic,quia nos ab Atlante,per Electrā deſcēdimus:& ab Ioue,per Dardanum : & vos,ab eodem Atlante deſcendiſtis per Mercurium:& per eundem,ab Ioue:genus amborum, ſcilicet noſtrum:ſcindit ſe,ideſt diuidit , in diuerſos conſanguinitatis ramos,ab vno ſanguine.Ego itaq; fretus,ideſt confiſus:his, ſcilicet dictis,vt affinitate,& cauſſa belli:& virtute mea non pepigi,ideſt non ſum pactus per legatos:neq; per artem,ſcilicet oratoriam,aut per ſcripta:prima tentamenta,ideſt ad amicitiam conciliandam pericula:ſed ipſe,ideſt egomet:obieci me,& meum caput:& véni ſupplex ad limina,ſcilicet tua . Quia eadem gens Daunia,ideſt Rutula:à Dauni filio ducta:quæ inſequitur te bello crudeli,ideſt impie ſuſcepto:contra videlicet profugū pacis amatorem:& nihil iniuriæ mollientem,ſi pellant nos,ſcilicet à finibus ſuis:credunt nihil abfore,ideſt abfuturū, ſeu defuturum eſſe:quin mittant ſub ſua iuga penitus omnem Heſperiam,ideſt Italiam:& quin teneant mare , quod adluit , ſcilicet Italiam:ſupra,ideſt ab Orientali plaga,ideſt mare Adrianum: & quod adluit infra,ideſt ab inferiore parte,ſcilicet mare Tyrrhenum:accipe,ſcilicet à nobis:& da,ſcilicet nobis:fidem,ideſt ſanctam compromiſſionem:pectora ſunt nobis, ideſt nos habemus pectora fortia:bello,ideſt ad bellum gerendum:& iuuentus ſpectata,ideſt perſpecta,& explorata:reb⁹, ſcilicet bellicis: quia decennali bello vexata.Et ita oſtendit petitionem ſuā honeſtam,vtilem,& facilem.

PIERIVS.

¶Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas.] Ne repetam amplius,Obſtipuit:eò me vertam quod,percuſſus,in antiquis codicibus habetur,à percutio.Quod verò iſti,pércellere:vñ, perculſus,ad animum tantùm ſpectare dicunt , apud Ouidium . 5. Metamorphoſeos legas,Stipite qui media poſitus fumabat in ara Perculit.quod quidem nulli non videatur ad corpus pertinere.¶Egredere ô quicunq; es.]In Romano codice,ſententia non profertur per diſſolutum:ſed coniungitur cum,Obſtipuit, copulatiua particula adiecta hoc pacto,Et gradere, ô quicunq; es,ait. Sed enim,egredere,video magis eruditis placere. ¶Coramq́; parentem Adloquere.] Codices pleriq; veteres, parente,legunt,ablatiuo caſu:vt ſit,coràm parente.Sed mihi magis placet,parentem Adloquere,vt eſt in Romano codi. & aliis optimis.¶Accepitq́; manu,dextramq́; amplex⁹ inhæſit.]In pleriſq; codicibus antiquis,Excepitq́; manu,dextraq́;.& pro, amplexus,ſunt codices in quibus, implexus , legitur : quæ lectio cum dextra,ablatiuo conueniret. Sed enim,amplexus , plures fautores habet.¶Tua terris dedita fama.] Præteribo quod in antiquis aliquot codicibus,debita,legitur:quum, didita, in emendatioribus habeatur:quod Seruius etiam agnoſcit in codicibus emendatis:dumq́; exponit,didita,diuulgata:vt illud,Diditur interea Troiana per agmina murmur.Lucretianū id quidam verbum,& in hoc ſignificato,ab vtroq; horum ſæpiſſime poſitum . ¶Maximus Atlas.] In Romano, codice, maximus Atlās:de cuius ſcriptionis ratione pleraq; diximus in.1.Æneidos.Succurrit verò nunc marmor ſimili ratione inſcriptum,qđ elegantia ingenia ſubiectum hæc non aſpernabuntur:

ASPRENANS CALPVRNIVS
TORQVATVS PATRI SVO.

Fuiſſe enim in huiuſcemodi nomine veram lectionem, Aſprenans,apud antiquiores,fatentur omnes:tum in æde diuæ Ceciliæ trans Tyberim, ASPRENATIS CÆSIANI: legitur, abſq; n,obliquo caſu.¶Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.] In antiquis codi.partim Cyllene:partim Cyllenę, legitur.Et,conceptum vertice:abſq;,in:quod non placet . ¶Auditis ſi quidquàm credimus,Atlas.] In codicibus aliquot antiquis,ſi cuiquàm credimus Atlans,legitur.Sed, quidquàm,magis placet.&,Atlas;abſq; n,ſcribi dictum . ¶Tentamenta tui pepigi .] In antiquis pleriſq; codicibus, Temptamenta : per, mp,legitur:quam ſcribendi rationem,præter omnium ferè codicum antiquorum congeriem.In aliquot etiam marmorū inſcriptionib⁹ obſeruaui:cuiuſmodi ea eſt: EIVS MONIMENTI PARTEM ALIENARE TEMPTAVERIT. Sed em̄ vbi ita ſcriptum inuenitur:alia quoq;,præter eruditorum vſum inſpiciuntur.Nos itaq;,Tentamenta,ſcribamus:vt omnes ferè notæ melioris homines,hodie ſcribunt . ¶Me me ipſe, meūq́; Obieci caput.]In anti.aliquot cod.memet,legitur:de primę verò ſyllabæ quantitate vide Valerium Probum: & obſeruatum à grammaticis,tutemet,eſſe dactylum:quod eiuſdē eſt proportionis.Miſſum faciam,capud,per,d,in antiquo quodam codice paſſim notatum.Nam de literæ illius mutatione,ſatis ſuperius dictum.¶Quodq́; adluit.]In anti.abluit:quod non ita placet. Eſt enim hæc,abluere:vel,alluere:quo frequenter vtitur Plyni⁹ in hanc ſententiam.¶Et rebus ſpectata iuuentus.]In codi.nōnullis anti.e rebus,legitur.Sed enim ſententia videtur,&, expoſcere.

SERVIVS.

¶Totum luſtrabat lumine corpus.] Paterna in eo liniamēta cognoſcēs.¶Pauca re

[Dixerat Æneas:ille os,oculosq́; loquentis POETA

ca re

Iandudum,& totum luſtrabat lumine corpus.
Tũc ſic pauca refert. ⁋Vt te fortiſſime Teucrûm **EVAND.**
Accipio,agnoſcoq́; libens: vt verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni,vultumq́; recordor:
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum,Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos inuiſere fineis.
Tum mihi prima genas veſtibat flore iuuenta,
Mirabarq́; duces Teucros,mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes: mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum,& dextræ coniungere dextram,
Acceſſi,& cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram,Lyciasq́; ſagittas
Diſcedens,chlamydemq́; auro dedit intertextam,
Frenaq́; bina,meus quæ nunc habet aurea Pallas:
Ergo,& quam petitis,iuncta eſt mihi fœdere dextra.
Et lux quum primum terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lethos dimittam,opibusq́; iuuabo.
Interea ſacra hæc (quando huc veniſtis amici)
Annua,quæ differre nephas,celebrate fauentes
Nobiſcum,& iam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.
⁋Hæc vbi dicta: dapes iubet & ſublata reponi **POETA**
Pocula,gramineoq́; viros locat ipſe ſedili.
Præcipuumq́; thoro,& villoſi pelle leonis
Accipit Ænean,ſolioq́; inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim,aræq́; ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum,onerantq́; caniſtris
Dona laboratæ Cereris,Bacchumq́; miniſtrant,
Veſcitur Æneas ſimul,& Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis,& luſtralibus extis.

ca refert]Nõ,pauca: ſed,paucis.i.breuiter. Hoc vult dicere,multa eum dixiſſe: ſed paucis. ⁋Agnoſcoq́; libẽs.] Poſtquàm probauit ex habitu corporis vera eſſe quæ dicebat Æneas,per Anchiſen eum laudat,adulatione depoſita. Sanè inter,agnoſco, & cognoſco, ſuperfluò **Agnoſco Cognoſco.** quidam volunt facere diſcretionẽ: vt,Cognoſcamus nouos,agnoſcamus antiquos. Sed hęc à poetis,metri neceſſitate variantur: nã agnoſco,propter ſynaliphen dixit. ⁋Heſionæ viſentem regna ſororis.]Vt diximus ſuprà,Hercules,euerſa Troia, Heſionem,Laomedontis filiã, Thelamoni ſuo comiti dedit: ex qua,natus eſt Teucer. Priamus poſtea, quum Salamina tenderet,ad viſendum regnũ ſororis: per Arcadiam iter fecit: & tunc ab Euandro,ſuſceptus eſt hoſpitio Anchiſes. ⁋Viſentẽ regna.]Videre cupientem. ⁋Protinus.] Verò eodẽq́; tempore: hoc eſt, dum pergit, vidit Arcadiam. Nã nõ poſſumus ſimul intelligere, quum Salamina, inſula ſit Arcadia incontinenti. ⁋Mirabarq́; duces Teucros]Hos laudat, quo melior ſit ille quem præfert. ⁋Iuuenili ardebat.]Ineſt enim ſtudium acquirendarum amicitiarũ. Hora. Animusq́; virilis Quęrit opes & amicitias. ⁋Phenei.]Oppidi Arcadiæ: Hõe. Οἳ φενέον τ' ἐνέμοντο, καὶ ὀρχομενὸν πολύμηλον. Nec nos debet mouere, quòd quum Euander de Palanteo ſic dicat,Phenei ſub mœnia. quũ ſciamus poetas,vicinas omnes provna habere ciuitate: ſicut de Didone facit,quam nonnunquàm Tyriam, aliquoties Sidôniam, vocat.

⁋Ille mihi inſignem pharetram,]Ius hoſpitij, habet inter ſe remunerationem: ſed verecunde tacet Euander de muneribus ſuis. ⁋Auro dedit intertextam.]Legitur &,intertexto. ⁋Frenaq́; bina.]Poetice. nã duo debuit dicere. **Bina.** Bina enim,ſecũdùm Cice. non dicuntur,niſi de his,quæ ſunt numeri tantùm pluralis. Nam Cicero culpat filium per epiſtolam,dicens,male eum dixiſſe,Direxi literas duas: quum literæ,quoties epiſtolam ſignificant,numeri tantùm pluralis ſint. **Literæ. Epiſtolæ** Contrà,epiſtolas binas, non dicimus: ſed,duas. ⁋Iuncta eſt mihi fœdere dextra.]Antiquis amicitiis per Anchiſæ hoſpitium. ⁋Quando huc veniſtis amici.]Siquidem in amicitiam veniſtis. Extraneos enim,ad ſacra nõ licebat adhibere. Hos autem,adhibet ad ſacra: quaſi,antiquis iunctos amicitiis: vnde infert,Et iã nũc ſociorũ aſſueſcite menſis. ⁋Annua quæ differre nephas.]Anniuerſaria ſacrificia ideo non differuntur,quia nec iterari poſſunt. Nam Kalendaria (ſi qua fuerint) ratione dilata,poſſunt repeti: nec piaculũ eorum,intermiſſione committitur. ⁋Dapes.]Epulæ deorum, proprie: vt,Iouis cœna. ⁋Sedili.]Bene,ſedili. Nam in templo Herculis,lectiſternium eſſe non licebat. ⁋Accipit.]Aut,ſuſcipit,ad ſedendum: aut,paſcit: vt,Illos porticibus rex accipiebat in amplis. ⁋Thoro.]Thorum autem herbarum, ſuper ſolium fuiſſe intelligamus: ne ſit ſedili contrarium. Congrue autẽ dicit,de leonis pelle eſſe coopertũ: quaſi,in Herculis ſacris. ⁋Tũ lecti iuuenes.] Non vacat,lecti. In ſacris enim Herculis,liberi, nec ſerui intererant: nec liberti adeò: vt Appius, qui ſacra hæc **Appius.** tranſtulit in libertos,& caruerit oculis: & intra annum, omnẽ familiam perdiderit Potitiorum. ⁋Certatim.] Ideſt ſtudioſe. ⁋Aræq́;.]Maximę ſcilicet. Nondum enim templum Herculis fuerat: ſed,ara,tantummodo: quã maximam dixit,ex magnitudine fabricæ. ⁋Laboratæ Cereris]Quę eget laboris: vt,Mox & frumentis labor additus,vt mála culmos Eſſet rubigo. Glandes enim,ſine vllo labore naſcunt. ⁋Perpe. tergo bo.]Aut ſecũdùm Home. intelligẽdũ,qui dicit,carnes dorſi apponi ſolitas honorabiliorib. vt ſit ſenſus,talis appoſuit ante eos magni bouis carnes,eas q̃ apud maiores in honore fuerunt: aut (reuera) perpetui. Nam de hoc boue immolato Herculi,carnes carius vendebantur,cauſſa religionis. & inde, alter redimebatur: qui ex illius pretio cõparatus, quaſi perpetuus eſſe videbatur. ⁋Tergo.] Poteſt autẽ à parte totũ intelligi. ⁋Luſtralibus.]Aut pinguibus. Moris enim fuerat,completo luſtro,pinguus victimas offerre cenſores. Aut certe, de quinquẽnali boue.i.perfectę ętatis. Nam Home. dixit, τὸν δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

ASCENSIVS.

⁋Dixerat Æneas,&c.]Proſequitur reſponſum Euandri, & beniuolentiam eius in Æneam,qui eũ epulis ſolennibus accepit. De qua re dicit Donatus ſic, ⁋Pauca] Ne longior oratio ſolennia impediret. ⁋Inſignem pharetrã.]Mire,munera exornat: ne videant leuia. ⁋Sublata.]Aut metus cauſſa,aut ſatietate interueniẽte. ⁋Sedili] Nam mos fuit nõ accũbendi,ſed ſedendi in his ſacris: vnde in.7. Hęc ſacris ſedes epulis. ⁋Leonis]Quòd conueniebat Herculis ſacris. ⁋Viſcera.] Nulla erat ambitio in æſcis: caro portabat copioſa,ſed bubula. Male autem acceptus fuiſſet, ſi tollatur ſacrorum religio. Hæc ille. ⁋Ordo eſt. **Ordo.** Æneas dixerat.i.finiuerat,ſermonẽ ſuum. Ille, ſcilicet Euander: luſtrabat lumine.i.viſu: hoc eſt,circũnſpiciebat, & annotabat: iãdudum.i.ab eo tempore quo loqui cœperat: aut quum primum viderat: os,oculos,& totum corpus.ſ.reliquũ: loquentis.ſ.Æneæ: tum.i.deinde: refert.i.reſpondet: pauca,ideſt paucis: ſic.i.in talem formam: vt.i.quantùm libens: ô fortiſſime Teucrũm.i.Teucrorum: ego accipio.ſ.hoſpitio: aut accipio.i.audio,& agnoſco te: vt.i.quantùm.q.d.quàm maxime recordor.i.ad memoriam refero: verba.i.formam dicendi: & vocem.i.modum proferendi: & vultũ parentis.ſ.tui,Anchiſæ. Nã ego memini Laomedontiaden.i. Laomedontis filium.ſ. Priamum: viſentem.i.euntem videre: regna (id in gratiam eius dicit: nam meretricio contubernio,tenebatur à Thelamone: nõ, legitimo matrimonio.) ſororis.ſ.ſuæ,Heſionæ: & petentem Salamina.ſ.patriam Thelamonis (declinatur autẽ hæc Salamis, **Salamis & Salamin.** vel Salamin: huius Salaminis,vel Salaminos: & eſt ciuitas in Achaia.) inuiſere protinus.i.perpetuo tenore,& eadem profectione (dicit autem,inuiſere: non,inuiſiſſe: quia,vt docet Agretius,memini,præſentis,non præteriti temporis,verbum poſtulat.) fines gelidos Arcadiæ.i.tranſire Arcadiam: iuuenta.i.iuuenilis ætas: prima.i.incipiens: veſtibat,pro veſtiebat: mihi tũ.i.tunc: genas.i.extrema maxillarum: flore.i.lanugine: hoc eſt, barba tenui: & ego mirabar duces Teucros.ſ.qui cum Priamo venerant: & mirabar ipſum Laomedontiaden.i. Laomedontis filium: ſed Anchiſes.ſ.pater tuus: ibat.i.incedebat,altior cũctis ſ.reliquis: Mẽs ardebat mihi iuuenili amore: quia iuuenes gaudent proceritate,& elegantia corporum compellare.i.affari cũ veneratione virũm: & coniungere dextræ.ſ.illius: dextram.ſ. meam: acceſſi.ſ.ad eũ: & cupidus.ſ.ei⁹ amicitiæ,& cognitiõis: duxi.ſ.ipſum: ſub mœnia Phenei.ſ.oppidi Arcadiæ: quod nomen fortè pro Pallanteo poſuit. Ille diſcedens,ideſt quum diſcedere vellet: dedit mihi pharetram inſignem,& ſagittas Lycias: & chlamydẽ,ideſt veſtem militarem: intertextam auro,ideſt filis aureis: (eſt autem verſus ſpondaicus) & dedit bina.i.duo, aurea frena: quæ Pallas,ſcilicet filius meus,habet nunc. Ergo & dextra,ideſt fides; quam petis,ſcilicet à me; eſt iuncta mihi fœdere

fœdere,ideſt pacto ſociali:& quum primum.i.vt,velvbi primū
lux craſtina reddet ſe terris:ego dimittamvos lætos auxilio:&
iuuabo opibus.i.facultatibus,& diuitiis meis.Intérea quando
i.quandoquidem:vos veniſtis huc.i.ad nos,ſacrificantes: ami-
ci:& ita non turbaſtis ſacra:celebrate nobiſcum fauētes hæc ſa-
cra annua.i.quæ quotannis hoc die fiunt:quæ.ſ.ſacra: nephas,
ſup.ſit:differre.ſ.in aliud tempus:& aſſueſcite iā nunc.i.ex hoc
déinceps:menſis ſociorum.i.vobisſociali fœdere coniunctorū:
vbi.i.poſtquàm:hæc dicta,ſup.ſunt ab Euandro:ipſe iubet da-
pes,& pocula ſublata.ſ.timore hoſtilis aduentus : reponi.ſ. ad
menſas:& ipſe locat viros in ſedili gramineo:ex ceſpite. ſ. fa-
cto:& accipit Æneam præcipuum.i.principemvirū:toro.i.iu
bis intortis,& pelle leonis villoſi:& inuitat,ſup.eum: ſolio a-
cerno.i.ex acere arbore facto:vnde fiebant & tabulæ: de quib⁹
Martialis,Aurea qui dederit dona minora dabit.tum.i.déinde
poſtquàm cōceſſum eſt:iuuenes lecti,ideſt egregij:& ſacerdos
aræ.i.ſacrificulus:ferunt.i.affernut:viſcera taurorū toſta.i.car-
nes taurinas aſſas:& onerant.i.onerando apponunt,ſup.è cani
ſtris.i.ſportulis,aut corbibus,ſeu calathis:dona Cereris labora
tæ.i.panis confecti artificioſe:& miniſtrant.i.propinant : Bac-
chum,ideſt vinum:Æneas,& Troiana iuuentus,veſcitur ſimul
tergo bouis perpetui,ideſt vnde datur perpetuum epulū : quia
eius pretio redimitur alter:aut perpetui,ideſt integri: & extis
luſtralibus.i.purgatiuis,quæ ad expurgationem oblata erant.

PIERIVS.

¶Accipio,agnoſcoq́ libens.] In codicibus aliquot antiquis,
Aſpicio,adgnoſcoq́,legitur. Sed plures omnino, Accipio,ha-
bent:vt,Illos porticibus rex accipiebat in amplis.¶Heſiōes vi
ſentem regna.]In Romano codice Græca pronuntiatione ſcri-
ptum eſt,Hiſione,prima ſyllaba per,i:quo ſono,nunc ἥτα lite-
ram pronuntiant:ἡσιονη enim ſcribitur. Variatq́ declinatio ge-
nitiui in antiquis codicibns.Nam in aliis,Heſiones,vt ἡσιονης.
In aliis,Heſionæ,Latino declinatu:quin etiam,Heſione,per,e,
ſimplex repperitur. Sed, Heſiones, omnino doctioribus placet.
¶Tum mihi prima genas veſtibat flore iuuenta.] In codicib⁹
aliquot antiquis,veſtiebat,ſiue (vt Priſcianus putat) mediarū
vocalium tranſpoſitione:quæ poſtmodum in,ει,diphthongo cō
trahantur. Siue magis ex Lucillij ſententia,ad,ī,productam in
dicandam,ea diphthongus ſcribi ſolita ſit.Nam in,δεικο:&, a-
μεικος:&,periculεις:nulla ſynereſis. Sed &,iuuenta,varie ſcri-
bitur.In nonnullis enim codicibus,iuuentus,In aliis quibuſdā
iuuentas,inuenitur:de quibus alibi dictum.¶Iuuenili ardebat
amore.]In Romano codice,& in quibuſdam aliis,iuuenali, le
gitur per,a,in penè vltima:quod etiam in aliorum authorū ve
teribus exemplaribus obſeruaui.Et agnitū à grammaticis,ali-
bi demonſtraui.¶Et dextræ coniungere dextram]In antiquis
aliquot codicibus legere eſt , dextram & coniungere dextræ.
Sed quatuor ſyllabarum per e,prolatarum, ſonus, cōtinuatio-
q́ exilitatem quandam præ ſe ferunt ad faſtidium vſq́.¶Acceſ
ſi,& cupidus Phinei.]Phinei,multis modis corrupte legitur.
Nam & Phænei,& Phœni,repperitur. Sed enim per e,Phenei,
triſyllabum omnino legendum ex probatioribus exēpla.Ho-
me.δι φενέοντ' ἐνέμοντο. ¶Chlamydēq́ auro dedit intertextā.]
In Romano codice legere eſt,intertexto:ſed,intertextam,me-
lius.¶Pallas.]Niſi placeat,Pallans;vt in pleriſq́ veterum mo
numentis notatum eſt.Et quia nomen id,n,non recipere tra dit
Probus:certe geminato ſaltem ll,ſcribendum erit . ¶Auxilio
lætos dimittam.]In hoc etiam nomine,Auxilio,variatū.Nam
ſunt qui,Auſilio,per ſ:ſunt qui per,x: ſunt qui per vtrunq́, x,
& ſ,ſcribant.& ſuperius in monumētis veterum,Auxſiliū, per
x,& ſ,notatum obſeruauimus.Nos,Auxilium,ex vſu erudito
rum emendatione ſcribimus.Sed illud magis me mouerit, qđ
in codicib⁹ aliquot antiquis, Auxilio tutos,legitur;ſed,lætos,
magis receptum.

Poſtquàm exempta fames,& amor compreſſus edēdi.
Rex Euandrus ait.Non hæc ſolēnia nobis, EVANDER
Has ex more dapes,hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio,veterum'ue ignara deorum
Impoſuit,ſæuis,hoſpes Troianæ,periclis
Seruati facimus,meritosq́ nouamus honores.
Iam primum,ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem,
Diſiectæ procul vt moles,deſertaq́ montis
Stat domus,& ſcopuli ingentem traxere ruinam:
Heic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis Caci facies,quam dira tenebat,
Solis inacceſſam radiis,ſemperq́ recenti
Cæde tepebat humus,foribusq́ affixa ſuperbis
Ora virūm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater,illius atros
Ore vomens igneis,magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium,aduentumq́ dei:nam maximus vltor
Ter gemini nece Geryonis,ſpoliisq́ ſuperbus
Alcides aderat,taurosq́ hâc victor agebat
Ingentes,vallemq́ boues,amnemq́ tenebant.

SERVIVS.

¶Poſtquàm exempta,&a-
mor compreſſus edendi .]
Poſtquàm neceſſitati ſatiſ-
factū eſt & voluptati. ¶Nō
hæc.]Variat in vno prono-
mine . Non hæc ſolennia
nobis,Has ex more dapes,
hanc tanti numinis aram.
Superſtitio.
¶Superſtitio]Eſt timor ſu
perfluus,& delirus.Aut ab
aniculis,dicta ſuperſtitio:ꝗ
multis ſuperſtites,per æta-
tem delirant,& ſtultæ ſunt.
Aut,ſecundùm Lucretium,
ſuperſtitio, eſt ſuperſtantiū
rerum.i.cœleſtium,& diui-
narum,quæ ſuper nos ſtāt:
inanis & ſuperfluus timor.
¶Veterūq́ ignara deorū.]
Duo dicit.Non ideo Hercu
lem colimus:aut,quia om-
nem religionem veram pu-
tamus:aut,quia deos igno-
ramusantiquos.Cautum e-
nim fuerat,& apud Atheni
enſes,& apudRomanos,ne
quis nouas introduceret re
ligiones.Nam ideo & So-
crates dānatus eſt:& Chal-
dæi, & Iudæi,ſunt vrbe de-
pulſi . ¶Nouamus hono-
res] Detraxit,re.nam,reno
uamus,debuit dicere.quam
particulamalibi addidit:vt,
Fata renarrabat diuūm;.
Cacus.
¶Suſpenſam hāc aſpice ru
pem.] Cacus,ſecundùm fa-
bulam,Vulcani filius fuit;ore,ignem,ac fumum vomens: quia
vicina populabatur. Veritas tamen,ſecundùm philoſophos, &
hiſtoricos hoc habet. hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruū,
ac furem.Nouimus autem,malum,à Græcis,κάκον dici:quem
ita Arcades,illo appellabant tempore.poſtea,translato accen-
tu,Cacus dictus:vt,ἑλεῖν Helena.Ignem autem dictus eſt vo-
mere,quòd agros igne populabatur:hunc ſoror ſua,eiuſdē no-
minis prodidit:vnde etiam ſacellum meruit,in quo ei per vir-
gines,Veſtæ ſacrificabatur.¶Suſpenſam rupem.] Quaſi iam,
iamq́ lapſuram.¶Semihominis.] Feritate corrupti.¶Inacceſ
ſam.]Participium,ſine verbi origine.Accedor enim,non dixi-
mus.ſed tale eſt:vt,Placita nupta triumphata.¶Huic mōſtro]
Bn̄ vitauit caſum Caco,in quo erat rupis ſignificatio. ¶Et no
bis]Sicut multis,qb⁹ Hercules profuit,mōſtra purgādo.¶Æ-
tas.]Beneficium temporis;vt,Voluenda dies,en attulit vltro.
¶Maximus vltor.]Non tā
tùm noſter,ſed & omnium.
¶Ter gemini nece Geryo-
nis]Hāc fabulā diximꝰ illo
loco': poſtq́ Laurentia vi-
ctor,Geryone extincto,Ty
rinthiꝰ attigit arua. ¶Spo Spoliū.
liisq́ ſuperbus]At qui bo-
ues abduxerat:ſed ſpolium
eſt,quidquid de hoſtibꝰ tol
litur:vt,Addit equos,& te-
la , quibus ſpoliauerat ho-
ſtem.Item,Poſtquàm illum
vita , victor ſpoliauit A-
chilles.

ASCENSIVS.

¶Poſtquàm exempta&c.]
Poſtquàm (inquit) ſedata
eſt fames:nam prius ſilenti
um fieri ſolet,cum ſuo quiſ
q́ intentus ſit negotio: ſer-
mo habitus eſt ab Euandro
de origine ſacrificiorū Her
culi inſtitutorum:in qua e-
narranda,deſcribit reditum
Herculis ex Hiſpania per
Italiam,vbi Cacum , furem
abigeum interemerat: occa
ſione cuius,ea ſacra illi per
petua inſtituta fuerant. Vn-
de dicit Dona. ſic, ¶Poſtq́
exempta fames.]Non libē-
ter audiuntur ſermones,ni-
ſi venter ſatur ſit.¶Has da
pεs.]Dum originem ſacro
rum narrat,epulasetiam ex
cuſat.Hæc ille. ¶Ordo eſt. Ordo.
Poſtquàm fames eſt exem-
pta.ſ.epulis:vt in.1.dixit,& amor.i.auiditas:edendi.i. comedē
di:compreſſus,ſup.eſt.i.ſedata eſt.Rex Euandrus: (Nam om-
nia Græca in ros,apud nos exeunt in rus,& in er : vt Teucrus,
& Teucer:Euandrus,& Euander.& inde duplex eſtvocatiuus:
non per metatheſim,vt dicit Alexander.)ait:Superſtitio vana
i.delira,& ſtulta religio,quæ diu ſuperſtitibus eſſe ſolet: ve, ꝓ
vel;ignara veterum deorum:non impoſuit nobis hæc ſolēnia:
& has dapεs.ſ.ſolennεs:ex more.i.quas ex more damus,&e-
dimus:& hancaram.ſ.maximam(ſic enim dicebatur)tanti nu
minis.ſ.Herculis,qui præcipuus eſt victorum deus;ſed,ſupp.ô
hoſpes Troiane:nos ſeruati.i.erepti:ſæuis.i.immanibus:peri-
clis,pro periculis.ſ.imminentibus à Caco,facimus,ſup.hæc ſo
lennia:& nouamus.i.innouamus quotannis:honores meritos
i.quos Hercules meruit,ſeruando nos.Aſpice iam primum.i.
pro exordio declarationis meæ;hanc rupem ſuſpenſam ſaxis:

& aſpice vt.i.quenadmodum: moles.ſ.ſaxorum: diſiectæ, ſupp. ſtant.i.deuolutæ ſunt: & vt domus.i.ſpelunca, & habitatio mōtis.i.quam Cacus habuerat in mōte: ſtat deſerta.i.derelicta, ab habitatore interempto: & vt ſcopuli.i.eminentia ſaxa: traxere ingentem ruinam.i.ruendo ingentem partem, ſecū traxerunt. Spelunca ſummota.i. ſepoſita, à frequentia hominum: vaſto.i. valde amplo receſſu: fuit huc.i.hoc loco: quam facies.i.effigies atq; ſpecies: dira.i.execranda: quaſi deorum ira producta: Caci, illius filij Vulcani: ſemi hominis.i.feritate corrupti: & habētis ſolum figuram humanam: tenebat inacceſſam.i.non aditā radiis ſolis: & humus.ſ.fundi eius: tepebat ſemper recenti cæde.i.ſanguine effuſo per cædem: & ora virſim, pro virorum: affixa foribus ſuperbis.i.tyrannicis & ſæuis: pendebant pallida triſti tabo.i.cruore immundo, & ſanie triſti aſpectu. Vulcanus erat pater huic monſtro.ſ.Caco: qui vomens ore ignes atros.i. fumoſos, aut vaporoſos: vnde & fulgura fiūt: illius.ſ. patris ſui Vulcani: ferebat ſe, ſup. cum magna mole.i.vaſto corpore. Ætas.i.longa tempeſtas, aut æuum illud: attulit aliquando.i. tandem: &.i.etiam: nobis, ſicut, videlicet multis aliis: nobis (inqt) optantibus.i.qui anxie optabamus: auxilium.ſ.Herculis: q; ꝑ ideſt: aduentum dei, cum quo nobis auxilium vênit. Nam Alcides.i. Alcei nepos: aut virtute prꝫditus, Hercules maximus vltor.ſ.monſtrorum: aderat ſuperbus.i.magnificus, & elatus: nece.i.cæde, & interemptione Geryonis, illius regis Hiſpani: tergemini.i.tria corpora habentis: per quæ tres exercitus, trium inſularum, intelligi volunt: & ipſe victor, agebat huc.i.ad nos: aut, ad hanc regionem: tauros ingentes.i.valde magnos: & boues.i.vaccæ eius: tenebant.i.occupabant: vallem.ſ.hanc, vicinā Tyberi: & amnem.ſ.hunc, videlicet Tyberim.

PIERIVS.

¶Et amor compreſſus edendi.] Diximus in Romano codice, euenire ſæpius, vt dictiones, quæ per geminum ſſ, ſcribendæ forent: per n, & ſ, notatæ ſint: vt hoc loco, cōprênſus. Id ea de cauſſa factum eſt, quod geminandarum conſonantium, diuerſus àd modum vſus apud veteres fuit: quadam enim ætate multa, quꝫ nos vnico ſ, nunc ſcribimus, geminato illi: vti ſuperius dictum eſt, ſcribebant, auſſus, imperioſſus, formoſſus, & ſimilia. Cōtrà fuêre tempora, quibus, vt obſeruatum à Verrio eſt, conſonātes minime geminarentur. Vbi verò quid gemina conſonante ſcribendum occurriſſet, ſupra literam, quæ gemina ſcribenda erat, notam quandam ponere conſuerànt. Amplius, Velius Longus Niſum authorem citat: qui, comeſe: &, ſueſe: & alia huiuſmodi, ſimplicis, ſcribenda cenſuerit: ea ratione, quod iuxta productā vocalem conſonans progredi non ſoleat: & ſ, præſertim quondam minime geminauerint. Quam verò notam, Victorinus, ſilichon appellat, geminandis conſonantibus ſuperponi ſolitam huiuſmodi eſt figura, —: vt alibi monuimus. Quod apud eos, q de ponderibus & menſuris ſcribunt, animaduerti. Poſterioris inde ſæculi imperitia factum eſt, vt crediderint notam eā compendiariæ ſcripturæ apicem eſſe, quem loco literæ, n, ſolemus interdum adlinere. Hinc comprenſus, hoc loco & in aliis codicibus, imperionſus, & formonſus, quæ nonnunquàm ſſ, geminato ſcribi conſuerunt, emanaſſe crediderim. Quāquàm in, formôſus, circunflexum accentum, aut τὴν μακρὰν etiam, huic errori anſam dediſſe credi poſſit: vt alibi diſputatum eſt. ¶Rex Euander ait.] Pauci admodum codices ſunt, in quibus, Euander, legatur: ſed in quàmplurimis, Euandrus: de quo ſuperius ſatis dictum. Quanuis Seruius in Georgi. dicat, nomina, quæ apud Græcos in, gros, tros, pros, cros, dros, exeunt: apud nos in, er, terminari, & ſecundæ eſſe declinationis. Ex quibus duo tantùm nomina deſignentur, codrus, & congrus. Verum hæc latius ex Cariſio recitauimus libro. 3. ¶Vana ſuperſtitio, veterū'ue ignara deorum.] In Romano codice, & quibuſdam aliis antiquis, legere eſt, veterumq;. & ita ſcriptum eſt in Lactantij Firmiani codicibus, vbi lib. 4. locum hunc exponit in hunc modum: Qui nouos ſibi ritus aſſumebant, vt deorum vice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlū receptos putabāt, hos ſuperſtitioſos vocabāt. Eos verò, qui publicos, & antiquos deos colerent, religioſos nominabant. Vnde Vergilius, Vana ſuperſtitio, veterumq; ignara deorum. ¶Iam primum ſaxis.] In perueteri codice, iampridem, legitur: quod nonnullis minime diſplicuiſſe animaduerti. ¶Diſiectæ procul vt moles.] In Romano codice, Deiectꝫ, legitur: quod non æque placet. Dicturus enim rem ab Hercule geſtam, maius neſcio quid oſtendit, dicēdo, moles diſiectæ. Loquitur verò de fragmentis illis, quæ ab Auentini vertice, & imis radicibus auulſit Hercules, vt ſibi adytum in antrum Caci patefaceret. ¶Facies quam dira tenebat.] In Romano codice, & aliquot aliis peruetuſtis, tegebat, legit: ſed, tenebat, receptum magis. ¶Foribusq; affixa ſuperbis.] In aliquot antiquis exemplaribus, legere eſt, foribus ſuſpenſa ſuperbis. Sed, adfixa, neſcio quid atrocius oſtendit. In Mediceo abſq; particula copulatiua, foribus affixa, legitur. ¶Nam maximus vltor.] In codicibus nonnullis perueteribus, maxumus heros, legitur. Sed magis placet, vltor: quod ex iis titulis eſt, q dis adſcribi ſoliti ſunt in veterum nummis: vt Ioui, vltori. Et Mars, vltor. Resq; ipſa geſta, titulum huiuſmodi expoſcere videtur.

SERVIVS.

¶At furiis Caci mens effera.] Pro ingenti ſcelere, furis, nomen poſuit. Capitale enim crimen, apud maiores fuerat, ante pœnam quadrupli. ¶Auertit.] Erat proprium, abegit: ſed reſpexit ad prædam: quæ, auerti, dicit: vt, Raptas ad littora vertere pdas. ¶Atq; hos.] Quoties maſculinum & fœmininum iunguntur, hæc diſciplina eſt: vt etiam ſi poſterius eſt, fœmininum maſculino reſpōdeamus. ¶Verſisq; viarū Indiciis.] Ideſt cōtra naturam, iniicientibus errorē indiciis: ipſa (inquit) decipiebant indicia, quæ indicare conſueuerunt. Nam, indicium, ab indicando nomē accepit. ¶Querellis Impleri nemus.] Non (vt multi dicunt) quia conſortes pdiderant: ſed, quia velliebantur à paſcuis. Inſita eſt enim bobus, auiditas edendi. vnde eſt in Buc. Ite domum ſaturi ſi quis pudor ite iuuenci. ¶Et colles clamore relinqui.] Cum clamore: vt, Atq; Ixioni vento rota conſtitit orbis.i.cum vento. & hoc eſt melius. Nam multi dicunt, relinquūtur colles, etiam à clamore: hoc eſt, tātùm receſſerant à collibus boues: vt, nec Echo reſultaret.ſ.ad colles, iam clamore nō perueniente: quod non procedit; quia hoc ſenſu, illud excludit. ¶Reddidit vnà boum vocem.] Si enim tā longe fuerant, vt nulla ratione recedentium boum, mugitus colles derelictos feriret, quenadmodum incluſi bouis, clamor eſt auditus ab Hercule. ¶Mugiit.] More ſuo, pro mugiuit: vt, Audiit & Triuiꝫ lōgè lacus. ¶Atro Felle dolor] Quo ita iraſcimur, & ſecundùm phyſicos, vt ſplene ridemus. Perſius, Sed ſum petulanti ſplene cachinno. ¶Rapit arma manu.] Sagittas: & non vacat, q;: nam ſi armorū, epexegeſis eſt. ¶Nodisq; grauatū Robur] Vacat, q;, Grauatum autem, ꝑ graue ponit. nam graue eſt, per naturam ponderoſum. grauatū, quod oneratur extrinſecus. ¶Turbatumq; oculis.] Ea parte turbatum, quæ perditrix eſt mentis. Alij, oculi, legunt. & accipiunt à ſuperioribus, videre turbatum oculi. ¶Arte paterna] Perſeuerat in fabula. ¶Emuniit] Sicut, mugiit. ¶Obiice poſtes.] Hanc obicem, dicimus: vt, Ecce maris magna claudit nos obice pontus. Dubitant enim multi, vtrum maſculinū ſit, an fœmininum. ¶Tyrinthius.] À Tyrinthia, in qua nutritus eſt, ciuitate: vt ſuprà diximus. ¶Auentini montem] Vt, Fontē Timaui: Butroti vrbem.i. Auentinum montem.

Furis, nō furiis, legit.

Graue.

Grauatū

At furiis Caci mens effera, ne quid inauſum,
Aut intentatum, ſceleris'ue, doli'ue fuiſſet:
Quatuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Auertit: totidem forma ſuperante iuuencas.
Atq; hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis:
Cauda in ſpeluncam tractos, verſisq; viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea quum iam ſtabulis ſaturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumq; pararet,
Diſceſſu mugire boues, atq; omne querellis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit vnà boum vocem, vaſtoq; ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor, rapit arma manu, nodisq; grauatum
Robur, & aerij curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,
Turbatumq; oculis fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamq; petit: pedibus timor addidit alas,
Vt ſeſe incluſit, ruptisq; immane cathenis
Deiecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultosq; emuniit obiice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemq;
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,

Dentibus infrendens, ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem, ter ſaxea tentat
Limina nequidquàm, ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis vndiq; ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum:
Hanc, vt prona iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, & imis
Auulſam ſoluit radicibus, inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther,
Diſſultant ripæ, refluitq; exterritus amnis.

Fatigatꝰ. Feſſus. tem. ¶ Ter feſſus valle reſedit.] Egens cõſilij. Sallu. Feſſus in Pamphiliã ſe receperat. nam corpore, fatigatum dicimꝰ. animo verò, feſſum. quanuis hæc ſæpe cõfundat authoritas. ¶ Stabat acuta ſilex.] Penè omnes, hunc ſilicem, dixerunt. Nã & Varro, & Lucre. ita dicunt, tanta tñ ẽ Vergilij authoritas, vt pſuadeat nobis ẽt hãc ſilicẽ dici. Silex. ¶ Dirarũ volucrũ.] Mõ dirarũ. nõ mali ominis dicit, vt ſunt bubones: ſed, q̃ humanis cadaueribus veſcebãtur. dixit enim, Foribusq; affixa ſuperbis, Ora virũm triſti pendebant pallida tabo. ¶ Concuſſit.] Soluit, impulit. ſatis ſignatis vſus eſt verbis. ¶ Refluitq; exterritus amnis.] Rem naturæ vertit in fabulam. Quum ruina rupis in ſe currere non poſſit: & recurrere in ſe faciat, neceſſe ſit impetum fluminis.

ASCENSIVS.

¶ At furiis Caci, &c.] Proſequitur narrationem inceptã: quomodo. ſ. Cacus abigeus, etiam Herculis boues furatus, & ab eo interemptus: occaſionem præbuit ſacrificij ſolennis Herculi liberatori quotannis perſoluendi: cui. ſ. nũc Æneas intererat. De qua re dicit Donatus, ¶ Diſceſſu mugire boues.] Nam & bruta quendam familiaritatis affectum habẽt. ¶ Reddidit vnà bouum vocem.] Nam, & bruta, ſua voce affectum exprimunt: vnde & in. 3. dixit, Qui volucrum linguas ſentis. ¶ Cuſtodita] Nihil profuit cuſtodia & aſtutia. ¶ Rapit.] Et non cœpit: nec paſſibus, ſed curſu, magis iniuriam, quàm damnum dolens. ¶ Timentem.] Hoc tria ſigna oſtendunt. ¶ Oculis.] Qui omnes animi motus indicant. ¶ Curſu.] Celerior ſolito: & quòd in ſpeluncam, non in loca aperta, ſe contulit. ¶ Ruptis.] Nam celeritas ſoluere prohibuit. ¶ Stabat acuta ſilex.] Nõ ſolum virtus, ſed etiam prudentia Herculis oſtenditur. Hæc ille. Ordo. ¶ Ordo eſt. At. i. ſed: mens Caci effera. i. èminenter fera, aut extra rationis ſtatum elata: furiis. i. per furias auaritię: ne quid, ſceleris'ue, doli'ue. i. vel ſceleris, vel doli: fuiſſet inauſum. i. quod nõ auderet: aut intentatum. i. quod non attentaret: auertit. i. abegit: auertẽdo à ſtabulis. ſ. armentorum Herculis', vbi ſtabant in paſcuis, quatuor tauros præſtanti corpore: & totidem iuuencas ſuperã te. i. præſtanti forma. i. habentes præſtantem, & excellentẽ formam: atq; occultabat ſaxo opaco. i. in ſpelunca, opaca ſaxo obtruſa: hos. ſ. tauros, & iuuencas, raptos. ſ. à ſe: & tractos in ſpelũcã: cauda. i. per caudam: & indiciis viarum. i. veſtigiis: verſis. i. contra verſis: ita, vt quæ intrarant, exiſſe videantur: & auerſa, non aduerſa, putentur: ne qua. i. non aliqua: veſtigia. i. quibꝰ inueſtigari poſſent indicia, forent pedibus rectis. i. naturali ordine introgreſſis: & ita nulla ſigna ferebant, quærentem. ſ. Herculem ad ſpeluncam. Interea quum Amphitryoniades. i. Amphitryonis filius putatiuus: Hercules moueret iam ſtabulis. i. à ſtatione ſua: armenta ſaturata. ſ. opimis pratis: & pararet abitũ. i. profectionem in aliam regionem: boues mugire, ſup. cœperãt, aut mugiebant: diſceſſu. i. propter diſceſſum, atq; omne nemus impleri, ſup. cœpit, aut implebatur: querelis. i. querulofis mugitibus: & colles relinqui. i. relinquebantur, ſup. cũ clamore: vnà boum. ſ. incluſarum: & reddidit vocem. i. reſpondit, mugiendo ad mugitum aliorum diſcedentium: &, pro ideſt: mugiit ſub antro vaſto: & ipſa cuſtodita fefellit ſpem Caci. ſ. cuſtodientis, & obſeruantis, ne mugirent: & ſperantis iam eas poſſidere ſecure. Verò, pro ſed: dolor exarſerat. i. inflammauerat: hic. i. modò quum talia fierent: Alcidæ. i. Herculi: furiis. i. propter furorem: atro felle. i. amara fellis cõmotione, aut atra bili, rapit arma manu: &, pro ideſt: robur grauatum. i. oneratum: nodis. i. clauã robuſtam, & nodoſam: & petit curſu ardua. i. ſublimitatem, & verticem montis aerij. i. alti, & in aera protenſi: noſtri. ſ. ſubditi, & cohabitatores: videre tum. i. tũc, primum Cacum timentẽ: quia nullum antea timuerat: & turbatum oculis. i. turbationem indicantibus: ipſe fugit. i. ſe proripit: exiſtens otior. i. velocior: Euro i. vento illo Orientali: & petit ſpeluncam. ſ. ſuam: & timor addidit pedibus alas: quia timentes, quaſi auolant: vt. i. poſtquàm: ipſe incluſit ſeſe. i. ſeipſum: & deiecit. i. deorſum iecit: ſaxum immane. i. tam magnum, vt terrori eſſet: & hoc cathenis, quibus. ſ. ſuſtẽtabatur, vt circũmagi dũ vellet Cacus, poſſet: ruptis. i. diſruptis: quod. ſ. ſaxum: pẽdebat. ſ. ſupra ſpelũcam: ferro, & arte paterna. i. Vulcani artificio: & emuniit, pro emuniuit: poſtes fultos. i. ſuſtentatos: obice. ſ. ferreo. Ecce. q. d. de repente: Tyrinthius. ſ. Hercules: aderat furẽs animis, & luſtrans. i. circunſpiciens, & indagans: omnẽ acceſſum. i. aditum: ferebat ora huc, & illuc: infrendens dentibus: & ipſe feruidus ira luſtrat ter, totum montem Auentini. i. ab Auentino ſic dictum, qui vnus eſt ex ſeptem collibus Romę. & niſi ſignificaret Auentinum eſſe nomen regis monti datum, diceret Auentinum montem, appoſitorie: & tentat. i. attentat: frangere, aut irrumpere: ter limina ſaxea: ſed nequidquàm, id eſt fruſtra: & ita ipſe feſſus reſedit. i. requieuit ſedendo: ter, ſup. in valle. Silex acuta. i. lapis illius generis aſper: ſtabat. i. eminebat in altum: ſaxis. ſ. reliquis: præciſis vndiq;. i. circunquaq;: inſurgens dorſo ſpeluncæ. i. eminens ſuper dorſum ſpeluncæ, in qua erat Cacus: exiſtens altiſſima viſu. i. dum videbatur, aut ad videndum, appoſitorie, domus opportuna nidis volucrum dirarum. i. rapacium, & quæ humanis carnibus veſcũtur. Hercules dexter. i. ſtans à dextris: nitens. i. innitens: in aduerſum. i. ex aduerſa parte in aduerſam: concuſſit hanc. ſ. ſilicem: vt. i. ſecundùm: quòd ipſa prona iugo. i. in iugo montis: incũbebat ad amnẽ. ſ. Thybrim: lęuũ. i. à ſiniſtra fluẽtẽ: & ſoluit. i. diſſoluit, ſup. eã: radicibꝰ imis. i. radicitꝰ, à fundo vſq;: quo ĩpulſus ęther maximus. i. ſummus, qui maximum occupat ambitum: inſonat, ideſt multum ſonat: ripæ diſſultant. ſ. ex repercuſſione aeris: & amnis exterritus. i. quaſi exterritus: refluit. i. recurrit: ſed impeditus ſaxo, quòd inciderat.

PIERIVS.

¶ At furiis Caci mens effera.] Non inficior in Ro. codi. & quibuſdam aliis recentioribus codicibus, furiis, legi. Sed enim exẽplaria pleraq; vetuſta cum Mediceo, & Porcio, furis, habẽt. quo vocabulo, quàm maxima exprimitur ignominia: neq; ẽm ignorabat Vergilius quàm ſeuere olim apud veteres furtum puniri ſolitum eſſet, quãq; læui de cauſſa, vel vno verbo furti, quis, argueretur. quippe ſi iumentum quis aliorſum duxiſſet, quã quo vtendum accepiſſet, aut lõgius quàm quem in locum petiiſſet, Q. item Scæuola declarante. Quod cui ſeruandum datum eſt, ſi id vſus eſt, ſiue quod vtendum acceperit ad aliã rẽ, atq; adceperat, vſus eſt forti ſe obligaſſe. Multaq; huiuſmodi tum à Labeone, tum à Sabino examinata, quæ temporum illorum integritatem oſtendant. Quare Ser. pro ingenti ſcelere, furis, nomẽ poſitum, ait, Hoc verò loco non tam epitheton illi monſtro proprium eſt, quàm etiam inſeruire tempori videtur. ¶ Nequid inauſum, aut intemptatum ſceleris'ue, doli'ue fuiſſet.] Iuniores, intentatum, ſcribunt. In Ro. codi. & in Mediceo, intractatum, legitur. Nam, tractare, & contractare, de furibus ſæpe dictum obſerues. Solinus dum tractat etiam ea, qua conceſſerant in Arcadum iura, duce Hercle oppreſſus eſt. ¶ Quærentem nulla.] In Ro. codi. & aliquot aliis, Quærentis, legitur, numero multitudinis. Non enim veriſimile eſt Herculẽ tantum quæſiuiſſe. Sed oratio creſcit ex infinito. In Med. Quærente, per modum conſequentiæ ſcriptum cum paraphraſi, Hercule, quæ quidem ſtructura videtur ſubagreſtis. ¶ Sub antro Mugiit, & Caci ſpem.] In anti. pleriſq; cod. Mugit, per ſynereſin ſcribitur; ſiue potiꝰ, i, ob longum fuerit pro gemino. ¶ Emuniit obiice poſtes] In antiquis cod. obice, vnico, i, de quo plura Gelliꝰ. ¶ Aderat Tirynthius, omnemq; Acceſſum luſtrans.] In pleriſq; codi. antiquis non eſt verſus hypermeter: ſed omnem Acceſſum, legitur. Magis tamen placet, omnemq; Acceſſum luſtrans. ¶ Impulſu quo maximus inſonat æther.] In antiquis aliquot, intonat, habeẽ. Sed, inſonat, in pluribus.

At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & vmbroſæ penitus patuere cauernæ:
Non ſecus, ac ſiqua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, diis inuiſa: ſuperq; immane barathrum
Cernatur, trepident immiſſo lumins manes,
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,

SERVIVS.

¶ Ingens Regia.] Regia ſicut Cacus putabat: ſic eſt & illud dictum, Illa ſe iactet in aula Æolus. ¶ Penitus patuere.] Admiſſum lumẽ eſt vſq; ad ſecreta ſpelũcę. ¶ Cauernæ.] Cauernas autẽ, ſpeluncæ, per tapinoſim dixit. ¶ Siqua vi.] Terræ hiatus, non niſi ex terræ motu fit: quoniam, aut motu aquę de inferioribꝰ naſcitur, aut crebris tonitribus, aut de conçauis terris erumpentibꝰ vẽtis. Ideo ait, Siqua vi. Quod autem dicit, Infernas reſeret ſedes. Notandum etiam de impoſſibilibꝰ, poſſe fieri cõparationem. ¶ Diis inuiſa] Superis. ſ. ¶ Trepidãtq; immiſ. lu. ma.] Luca. Et ſubitò

 feriere

pulea:velauit.i.cooperuit,in morem veli:comas.ſ.eius:& cæterorum vmbra Herculea,ideſt qua Hercules,refocillatus erat: hoc eſt,pópulea: & pependit innexa foliis,ideſt habens folia innexa,ſeu frondes innexas:hoc eſt,implicatas,& inſertas:& ſcyphus.i.poculum magnum:ſacer.i.Herculi ſacrum:impleuit dextram.ſ.Euandri libaturi vina. Omnes.ſ.Arcades:& Troiani,qui ſacris intererant,libant otius.i.celeriter:in menſam.i.ſecundùm ordinem menſæ,cui aſtabant,aut fundunt in menſam libantes:& precantur.i.inuocant diuos. Veſper.i.ſtella veſpertina:quæ & Heſperus,& Veſperus,& Veſperugo dicitur:fit interea propior.i.vicinior:& hoc Olympo deuexo.i.cœlo in noctem inclinato:aut,vt ſit datiui caſus; fit propior.i.appropinquat:olympo deuexo.i.deorſum vexo:hoc eſt,cœpit occîdere, & occaſum apparere:nam Veſper,videtur in occaſu:Lucifer,in ortu:& ſacerdotes ibāt iam.ſ.more ſolenni:& Potitius,primus ſ.ſacerdotum:cincti pellibus in morem.ſ.ſacerdotum ſacrificantium:& gerebant flammas,& inſtaurant.i.innouant,& in ſtatū priorem reponunt:epulas.ſ.ſolennes:& ferunt.i.afferunt:dona grata menſæ ſecūdæ,quæ pomorum erat:aut quia in ſacrificiis illis,binis menſis carnium vtebantur:altera ante hymnos:altera poſt hymnos:aut potiſſimum,quia propter aduentum Troianorum duplicabant ſacrificia:vnde dixit,Inſtaurant,&c.nihil enim de pomis meminit:vnde ſubdit,& cumulant.i.augmentant aras:hoc eſt,reddūt exta lancib.oneratis.i.oppletis,pondere,& onere magno. Tum.i.déinde:Salij (qui ꝓprie,ſacerdotes Martis ſunt:poſt ea Romæ à Numa inſtituti).i.ſacerdotes,more Saliorum,cum hymnis ſaltantium:adſunt ad cantus,& circùm altaria incenſa:euincti témpora.i.habentes témpora euincta:ramis pópuleis.i.pópuli arboris,Herculi ſacræ:vnde in Bucoli. Pópulus Alcidæ gratiſſima,&c. hic.i.alter:erat chorus.i.cœtus,canentium,& trepidantium iuuenum:ille.i.reliquus,erat,ſup.chorus ſenum,qui ferunt.i.efferunt,& extollunt carmine.i. hymno rhythmico:laudes Herculeas.i.Herculanas:aut ipſius Herculis:& facta,ſup.Herculana.i.egregia facinora eius, videlicet:vt.i.qualiter:ipſe premens.i.comprimens:manu eliſerit.i.ſtrangulauerit:prima monſtra nouercæ.ſ. Iunonis:q;,pro ideſt:angues geminos.i.duos,& pares:(Id enim factum Herculis,qđ adhuc in cunis iacens geſſit,principium laborum eius fuit.)& vt.i.qualiter.ſ.Hercules,aut Alcides:diſiecerit,aut deiecerit:bello.i.expugnatiōe:vrbes egregias.ſ.Troiam ſub Laomedonte:vnde in.2. Satis vna,ſuperq; Vidim⁹ excidia,& captæ ſuperauimus vrbi:& Œchaliam.ſ.vrbem,Euryſthei regis:& vt i.qualiter:ipſe pertulerit.i.perpeſſus ſit:mille.i.valde multos, duros labores.ſ.alios,ſub Euryſtheo rege,qui eum iuſſu Iunonis ad talia impulit,ac miſit:fatis.i.volūtate Iunonis iniquæ:canentes,ſup.in hanc formam:tu,ô Hercules inuicte,tu mactas.i. occîdis manu:nubigenas.i.Centauros,ab Ixione,è nube genitos:bimembres.i.duplicium membrorum;quia vmbilico tenus equina habebant membra:& ſuperna,humana.quod fictum putatur,quia primi in equis conſpecti,talis formæ à longe videntibus cenſebantur:nubigenas(inquit) Hyleum,& Pholum,gigantes illos:tu,ſupp.aufers prodigia.i.monſtra:Creſſia.i.Crетenſia,videlicet taurum indomitum:& tu mactas leonem vaſtum.i.valde amplū:ſub rupe Nemeæ.ſ.ſyluæ,in Peloponneſo: vt Beroal.docebit.Lacus Stygij tremuêre.i.tremuerunt te cum tremore:quū.ſ.ad inferos deſcēderat Pirithoū liberatur⁹:vnde Cerberū abſtraxit:vnde addit,ianitor.i.cuſtos ianuæ:Orci.i.inferni:omnia vrgentis.ſ.Cerberus:recubans ſuper oſſa,quia carnes deuorauerat:vnde & carniuorax dicitur:ſemeſſa.i.ſemi abſumpta,ſup.in antro:cruento.i.cruore,& ſanie aſperſo,ſup.tremuit te.Nec vllæ facies.i.ſpecies,& figuræ mōſtrorum,ſup.terruerunt te:ipſe Typhoeùs.ſ.gigas,à Ioue fulmine proſtratus: non terruit,pro non terruiſſet,te:etiā ſi in bello giganteo affuiſſes:aut quem etiam affuiſſe cenſent,putātes eundem eſſe,Martem,& Herculem:Mars autem in bello giganteo fuit:ſed quomodo Alcmenæ filius dicitur,Mars?dicemus ergo poetice dictum.aut eundem Herculem prius fuiſſe:nō enim labores Herculis,omnes vni conuenire poſſunt.nec placet,ſi dicatur Typhoeùs viſus,ſub Inarime monte:aut(vt Oui.vult)ſub Ætna: quia illic religatus iacet.hæc autem dicitur,arduus tenēs arma. AnguisLerneus.i.hydra(quam in Lerna palude exuſſit)circúmſtetit te turba.i.multitudine capitum:non egentem rationis.i. non exanimatum,nec confuſum animo:ſed prudētiſſimum,& circúnſpectiſſimum.Igitur,ô,ſup.Hercules:addite diuis decus. i.ornamentum,ſalue,exiſtens vera ſobolesIouis:& adi.i.aggredere in auxilium veniēdo:pede ſecúndo.i.proſpero:nos,& tua ſacra. Beroal.de Nemea,dicit in Seruiū ſic:Nemea,ſylua eſt in Peloponneſo,inter Cleonas,& Philiuntem:in qua,Argiui, ſacra celebrare conſueuerunt,quę,Nemea cognominātur:vt authores ſunt Strabo,&c.Diodorus,Thebæ verò ſunt,in Bœotia, maximo interuallo,à Nemea ſylua diſiunctæ. Nemea.

PIERIVS.

Et ſacer impleuit dextram ſcyphus.]In codicibus aliquot antiquis legere eſt,Et dextram impleuit ſanctus ſcyphus. Sed vulgata lectio receptior. ¶ Flammasq; ferebant.] In codicibus aliquot antiquis,flammam,numero vnitatis. ¶ Euincti tempora] In codicibus aliquot antiq.& vincti,legitur:quod non ita placet. ¶ Hic iuuenum chorus,ille ſenum.] Neque quidem placet quod in nonnullis codicibus,atq; ſenum,legitur:admiſſa Seruij diſtinctione. ¶ Diſiecerit vrbes.] In vetuſtis aliquot codicibus,deiecerit,legitur. ſed maiorem vim & impetum oſtendit, diſiecerit. ¶ Nemeæ ſub rupe leonem.]In Romano codice,Nemea,legitur. Sed enim Seruius, Nemeæ, legendum oſtendit: quia Nemeæus,deriuatiuum ſit.Apud Græcos tamen vtrunque repperitur, ὁ νέμεος,ὁ νεμαῖος:vt obſeruatum à grammaticis. ¶ Semeſa cruento.] Eſt etiam in Romano codice,ſemenſa;pro,ſemeſa:errore illo familiari.

SERVIVS.

Super omnia Caci.] Ideſt Hoc factū laudant vltra omnia:& ſic eſt dictum,vt eſt, Et te ſuper omnia dona Vnū oro. Et bene quantùm ad ipſos pertinet,rem maiorem ſeruauêre poſt oīa. ¶ Obſit⁹ æuo.] Ætate inuolut⁹:vt Terentius,Annis,pannisq; obſitus. ¶ Facilesq; oculos fert omnia circùm.] Phyſici dicūt,ex vino,mobiliores oculos fieri. Plau. Faciles oculos habet. i. mobiles vino. ¶ Capiturq; locis.] Delectatur. ¶ Romanæ conditor arcis.] Cōditor Pallantei,vbi nunc palatiū eſt,quod non (reuera) arx:ſed tenet rerū omnium principatū. ¶ Hæc nemora indigenæ.]Inde geniti.& ſciendum ſecundùm Heſiodi Theogoniam, Primum,deos genitos:inde,hemitheos:poſt, heroas:inde, homines innocētes:vltimò, ſceleratos:quem hæc nūc ordinem ſeruat. ¶ Truncis & duro robore nata.] Hoc figmentum,ortū ex antiqua hominum habitatione: qui ante factas domos,aut in cauis arboribus,aut ſpelūcis, manebant:qui quum exinde egrederentur,vt ſuam educarent ſobolē,dicti ſunt,inde procreati.

Talia carminibus celebrāt:ſuper omnia Caci POETA
Speluncam adiiciunt,ſpirantemq; ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu,collesq; reſultant.
Exin ſe cuncti diuinis rebus ad vrbem
Perfectis referunt:ibat rex obſitus æuo,
Et comitem Ænean iuxta,natumq; tenebat
Ingrediens,varioq; viam ſermone leuabat.
Miratur,facilesq; oculos fert omnia circùm
Æneas,capiturq; locis,& ſingula lætus
Exquiritq;,auditq; virûm monumenta priorum.
Tum rex Euandrus,Romanæ conditor arcis.
Hæc nemora indigenæ Fauni,nymphæq; tenebāt, EVAN.
Gensq; virûm truncis,& duro robore nata,
Queis neq; mos,neq; cultus erat:nec iungere tauros,
Aut componere opes norant,aut parcere parto:
Sed rami,atq; aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo vênit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens,& regnis exul ademptis:
Is genus indocile,ac diſperſum montibus altis
Compoſuit,legesq; dedit,Latiumq; vocari
Maluit,his quoniam latuiſſet tutus in oris,
Aureaq;(vt perhibent)illo ſub rege fuêre

¶ Neq; cult⁹ erat.] Ideſt nullā ſui curam habebāt. ¶ Cōponere opes]Ideſt reſeruare,ordinare. ¶ Parcere parto.] De die(inquit)viuebant,nec inuēta ſeruabāt. ¶ Rami,atq; aſper victu venatus alebat.]Cognato quodammodo,victu alebantur: aut venatu montium,aut arborum ramis. ¶ Primus ab æthereo vênit Saturn⁹ Olympo.]Hoc dicit ſecūdùm poeticū morē.Nā Saturnus,rex fuit Cretæ,quē Iuppiter fili⁹ è bello pepulit,hic fugiens ob Iano ſuſceptus eſt:qui regnabat in Italia,quē quum docuiſſet vſum vinearum,& falcis in partem eſt admiſſus imperij:& ſibi oppidum fecit,poſtea ſuū repetiuit imperium. ¶ Is genus indocile.] Pro indoctum.Nam,indocile,eſt quod penitus nō poteſt diſcere.Indoctum,qđ nondum didicit.Hos autem dicit eſſe compoſitos, vnde apparet:quia indocile dicit, pro indoctum.hoc eſt autē quod dicit Cice.in.1.rhetor. Feros adhuc homines,magni cuiuſdam viri oratione compoſitos. ¶ Legesq; dedit.] At qui dixit,Haud vinclis,nec legibus æquam. ſed intelligimus Saturnum dediſſe

Indoctū. Indocile.

Sæcula,ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim,ac decolor ætas,
Et belli rabies,& amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſoniæ,& gentes venêre Sicanæ,
Sæpius & nomen poſuit Saturnia Tellus.
Tum reges,aſperq; immani corpore Tybris,
A quo poſt Itali fluuium cognomine Tybrin
Diximus,amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria,pelagiq; extrema ſequentem
Fortuna omnipotens,& ineluctabile fatum
His poſuere locis,matriſq; egere tremenda
Carmentis nymphæ monita,& deus author Apollo.

Latium.

dediſſe leges,quibus ab eo obtemperauerunt,quũ iam antea per naturam ſine legibus viuerent.¶ Latiumq; vocari Maluit.] Bene,maluit. Nam & Saturnia dicta eſt: vt,Et nomen poſuit Saturnia tellus.& Vergilius,Latium vult dici,quòd illic Saturnus latuit. Varro autem,Latiũ dici putat,quòd latet Italia, inter præcipitia Alpiũ,& Apennini.¶ Sic placida populos in pace regebat.]Vt merito,aurea ſæcula crederētur.¶ Decolor ætas.] Vitioſa:in omni enim vitioſo corpore,ineſt peſſimus color.& adludit ad naturam metalli,quem cernimus diſcolorē.nec immerito. Suprà enim dixerat,Aurea ſęcula.ideo nunc dixit,Decolor ætas.¶ Tum manus Auſonia,& gentes venêre Sicanæ.]Omnes terræ habitatores,ſunt aut indigenæ,aut aduenæ,aut conuenæ.Indigenæ ſunt,inde geniti:vt de Faunis dixit.Aduenæ,de vno loco venientes:vt Saturnus.Conuenæ,de diuerſis:vt Auſones,& Sicani.Sicani autem(ſecundùm nonnullos)populi ſunt Hiſpaniæ,

Indigenæ.
Aduenæ
Cōuenæ

Hiſpaniæ,à Sicori fluuio dicti.Luca.Heſperios inter Sicoris nõ vltimus amnis.Hi duce Siculo,venerũt ad Italiam:& eam tenuerunt,excluſis Aboriginibus:mox illi pulſi,ab illis quos antè pepulerant, inſulam vicinam Italię occupauerunt:& eam Sicaniam,à gentis nomine: Siciliam verò,à ducis nomine dixerũt:quanquam Thucydides,de Sicilia Italum, dixit veniſſe:& ab eo,Italiã eſſe appellatam.¶ Immani corpore Tybris.] Hic Tuſcorũ rex fuit,qui iuxta hũc fluuiũ pugnans cecîdit:& ei nomen impoſuit.Alij volũt iſtũ,ipſum regē latrocinatũ eſſe,circà huius fluminis ripas:& trãſeũtibus,crebras iniurias intuliſſe:vñ Tyberis,quaſi ὕβρις,dictꝰ eſt: ἀπὸ τῆς ὕβρεως.i.ab iniuria.Nã amabant maiores,vbi aſpiratio erat,θ põere.Alij(vt ſuprà diximꝰ)volũt eos, qui de Sicilia venerũt,Tybrim dixiſſe,ad ſiſitudinē foſſæ Syracuſanæ,quã fecerũt ꝑ iniuriã,Afri,& Atheniēſes,iuxta ciuitatis murũ.Nam qđ Liuiꝰ dicit,ab Albano rege,Tybrim dictũ,non ꝓcedit.ide

Tybris.

ꝓcedit.ideo quia etiã,antè Albã,Tybris dictus inueni͞t. ¶Albula nomẽ.] Antiquũ hoc nomẽ à colore habuit. ¶Me pulſum patria.] Aut (vt diximus ſuprà) paricidiũ,aut certe oraculorũ neceſſitate cõpulſum. ¶Pelagiq́ȝ extrema.] Per extrema pelagi actum:aut (vt dicit Dona.) per pelagus,extrema pelagi ſequentem:aut pelagì,aduerbium eſt. ¶Fortuna omnipotens,& ineluctabile fatum.] Secundùm Stoicos loquutus eſt,qui naſci,& mori,fatis dant:media omnia fortunæ.Nam vitæ humanæ,incerta ſunt omnia:vnde & miſcuit,vt quaſi plenum oſtenderet dogma.Nam nihil tam contrarium eſt fato,quàm caſus:ſed ſecundùm Stoicos dixit. ¶Egere.] Coegere:vt quaſi oſtendat ſe inuitum. ¶Carmentis nymphæ monita.] Matris eius. Nymphæ autem,merite dixit:nam Græce,ſponſa,νυμφή,dicitur.Hæc autem non vere nympha fuit,ſed vaticinatrix. ¶Author.] Scilicet oraculorum.

ASCENSIVS.

❡Talia carminibus,&c.] Recitat quomodo peracto ſacrificio,& re diuina,Euander Æneam è luco,in regiam ſuam perduxit:qui intereundum,ſingula loca diſquirit:eoq́ȝ tendit Euandri interrogati reſponſio,vt locus vbi Roma poſtmodum condita eſt,diis ſemper gratus,acceptusq́ȝ fuiſſe demonſtretur.Recitat præterea Euander,aduentus ſui in Italiam cauſſas.De quibus hoc ſolum memoratu dignum ex Donato dicunt decerptum, ¶Me pulſum.] Non ſua culpa patria caruiſſe,ſed fatorũ demonſtrat:quæ,vt ipſe dicit,ſunt inſuperabilia. ¶Matris.] Nam & mater,& dea,quæ contra pietatis meritum mouere filium non poſſet.

Ordo. Hęc ille. ❡Ordo autem eſt. Sacerdotes,& iuuenes,cæteriq́ȝ qui in ſacris intererant,celebrant.i.celebria faciunt:carminibus talia.ſ.facinora Herculis:& adiiciunt ſuper omnia.i.poſt omnia,aut præcipue:ſpeluncam Caci.ſ.ab Hercule expugnatam:& ipſum.ſ.Cacum:ſpirantem.i.emittentem anhelitũ,ſup.cum ignibus.i.ſimul ignes:omne nemus conſonat.ſ.canentibus per ſonum Echus:& colles reſultant ſtrepitu.ſ.ſaltantium & pſallentium.Exin.i.ex eo loco & tempore,omnes referunt ſe ad vrbẽ:rebus diuinis perfectis.i.poſtquàm res diuinæ eſſent perfectæ.Rex.ſ.Euander:obſitus æuo.i.annoſus:ibat.ſ.in vrbem:& ingrediens,tenebat Æneam comitem.i.comitantem:& natum.i.filium ſuum Pallanta,iuxta.ſ.incedentem:& leuabat viam.i.onus itineris,& moleſtiam viæ:ſermone vario.i.de variis rebus:vnde in Mimis Publij,Comes facundus in via pro vehiculõ eſt.

Comitẽ facũdum loco vehiculi eſſe.

Æneas miratur.ſ.omnia:& fert oculos faciles.i.mobiles & agiles,ac vagantes:faciliter circùm omnia.ſ.quæ occurrebant:& capitur.i.delectatur,& afficitur:locis.i.amœnitate locorum:& ipſe lætus.i.voluptate affectus:exquirit ſingula.i.ſingulas res:& audit.ſ.ab Euandro,abs quo diſquiſiuerat:monumenta.i.veſtigia,& indicia relicta:ad memoriam veterum virûm,pro virorum priſcorum.Tum.i.tunc:Euander rex conditor.i.primus ædificator arcis Romanæ.i.palatij:quod arcis loco habetur,propter rerum principatum:quanuis tunc Palanteum vocaretur,inquit,ſup.indigenæ.i.inde geniti,& qui aliunde non aduenerant:vt Fauni,& nymphæ:tenebant hęc nemora.ſ.dum ipſe illuc aduenirét:& gens.i.genus,aut generatio:virûm,pro virorum:nata robore duro:aut in robore.i.in trũco arboris vetuſtate exeſo,& id ſecundùm hiſtoriam:aut de robore,& id ſecundùm fabulam,aut vulgi opinionem,quam ſæpe poetæ ſequuntur,vt admirationem faciant:non quòd ſic eſſe credant.Quis.i.quibus,viris,aut gentibus:neqȝ erat mos.i.conſuetudo conuiuendi ab antiquo inſtituta:neqȝ cultus.ſ.ſui,atqȝ agrorũ erat:nec norant iungere tauros.ſ.ad iugum,vt arent,aut currũ trudant:aut componere.i.congerere,& accumulare:opes.i.diuitias:aut parcere parto.i.acquiſito:hoc eſt,in diem viuebant,nõ cogitãtes de craſtino:ſed rami,ſup.alebãt eos.i.baccę,& acini ſylueſtres:& venatus aſper.i.difficilis exercitationis:alebat eos,ſup.victu.Saturnus vênit primus.ſ.in Italiam:ab Olympo æthereo.i.de cœlis,quum eius originem neſciant:aut ab Olympo,monte Cretæ:æthereo.i.ſublimi:fugiens arma Iouis.ſ.filij ſui:& exul ademptis.i.ablatis à filio regnis.ſ.quæ poſſederat. Is.ſ.Saturnus:compoſuit.i.congregauit: genus.ſ.hominum:indocile.i.indoctũ,aut difficulter docile:ac diſperſum altis montibus(Videmus quàm manifeſtarius fuerit illorum error.Nam ſi Saturnus,primus deorum fuerat,imò primus hominũm:mirandum quos populos in Italia inuenerat:quos'ue in Creta dereliquerat:ſed philoſophi non minus errantes,putauerunt è limo ſole calefacto,quaſi per putrefactionem:vt nõnulla animalia procreantur,procreatos primos homines.)& Saturnus dedit leges.ſ.iis populis,quos illic offenderat:& maluit vocari Latium.ſ.quàm ſuo,aut priſtino nomine,quod illi erat:quoniam ipſe latuiſſet in his oris.i.regionibus:tutus.ſ.à filio:& ſæcula aurea fuerunt(vt perhibent.i.vt pleriqȝ omnes atteſtantur)ſub illo rege.ſ.Saturno:regebat enim ſic populos in pace placida,vt.ſ.aurea cenſerentur ſæcula,donec ætas deterior.i.minus bona:& decolor.i.degenerans à colore auri:paulatim.i.perpaulum,hoc eſt ſucceſſiue:&.i.ſimul:rabies belli,& amor habendi.ſ.diuitias,& opes:ac regna ſucceſſit.ſ.in locum placidæ pacis,& parſimonię,ac aſperi victus.Tum.i.déinde:manus Auſonia.i.ab Auſone,Vlyſſis filio denominata:& gentes Sicanæ.i.Siculæ:venêre.i.venerũt,ſup.in Italiam:& tellus Saturnia.i.à Saturno primum recta,& denominata : poſuit.i.depoſuit:nomen.ſ.vetus:accipiẽdo.ſ.nouum.vnde Itali,Œnotrij,Auſonij,Latini, Italorũ
Heſperij,Arunci,Sabini,Tyrrheni,Etruſci,Tuſci,& aliis mul multa
tis nominibus,pro diuerſis temporibus & locis appellati ſunt. nomina.
Tum.i.déinde,ſup.venêre reges:& Tybris,ſup.præcipue:vt ſeparet,more ſuo,principem à cæteris:aſper.i.acer:immani.i.valde magno corpore,à quo nos Itali diximus:poſt.i.poſtea:fluuium cognomine.i.cognominatum:nam Tyberis,aut Tybris dicitur:Albula vetus.ſ.nomen:aut Albula vetus.i.fluuius anti Albula.
quiſſimus,qui nunc Tyberis dicitur:& tunc ab albedine aquarum,Albula dicebatur:amiſit verum nomen.i.nomen ei ex re conueniens.Fortuna omnipotentis.ſ.ſecundùm Epicureos:de quibus Iuuena.Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponãt,& fatum ineluctabile,ſecundùm Stoicos,qui dicunt contra fatum inanem eſſe luctam:poſuêre his locis me pulſum patria.ſ.mea,oraculorum neceſſitate:nam paricidium non cõfiteretur:& ſequentem extrema.ſ.peſſima quæqȝ,& duriſſima pelagi.i.quæ in pelago pati ſolemus:vnde in.3.Viuo equidem,&vitam extrema per omnia duco.qȝ,pro &:monita matris.ſ.meæ:Carmentis nymphæ.i.ſponſæ,ac vatis nymphis æquiparandæ:tremenda.i.reuerenda,& cum religione ſuſcipienda : & Apollo deus,author.ſ.monitorum,& oraculorum matris:egere.i.compulere,ſup.me,ad hæc loca:aut ſubſidere his locis.

PIERIVS.

❡Nec iungere.] In aliquot antiq.neqȝ,particula ea ter repetita:Quis neqȝ mos,neqȝ cultus erat,neqȝ iungere tauro.Sunt tamen qui,nec,monoſyllabum,tertio loco malint. ¶Aureaq́ȝ (vt perhibent) illo ſub rege fuerunt Sæcula.] Veteres codices ferè omnes legunt,Aurea quæ ꝑhibent.] Nempe,Sæcula,fuêre ſub illo rege,quæ perhibent Aurea.In aliquot verò codi.quod non ita placet,legere eſt,Aureaq́ȝ perhibent illo ſub rege fuiſſe Sæcula.Sed vulgata lectio,Aureaq́ȝ,vt perhibent:magis doctis omnibus adridet. ¶Tum manus Auſoniæ,& gẽtes.] In Roma.codi.Auſonia.Auſoniam verò putat Verrius,dictam ab Auſonio rege,Vlyſſis filio:ex Calypſo,qui primus partem eam tenuerit,vbi Beneuentum,& Cales.Déinde paulatim ſic dicta ſit tota Italia,quæ ab Alpibus includitur.Quod verò paulò infrà non procedere ait Serui.quod à Liuio traditum eſt,Tybrin dictum,ab Albano,rege Tyberino,ſuppetias Liuio : fert Varro,dum is quoque Tybrin,à Tyberino Syluio,Albanorum rege,quòd is in eo extinctus ſit,dictum aſſerit.

POETA

[Vix ea dicta,dehinc ꝓgreſſus,monſtrat & arã,
Et Carmentalem Romano nomine portam,
Quam memorant nymphæ priſcũ Carmẽtis honorem
Vatis fatidicæ,cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos,& nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem,quem Romulus acer Aſylum
Rettulit,& gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycei.
Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti:
Teſtaturq́ȝ locum,& lethum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem,& Capitolia ducit
Aurea nunc,olim ſylueſtribus horrida dumis.
Iam tum relligio pauidos terrebat agreſtes

SERVIVS.

❡Mõſtrat & aram.] Quam matri fecit extinctæ.Eſt autem iuxta portam:quæ primo à Carmente,Carmentalis dicta eſt:poſt ſcelerata à Fabiis.cccvj.viris:qui per ipſam in bellum profecti,nõ ſunt reuerſi. ¶Vatis fatidicæ.] Bene addidit,fatidicæ:nam vatem,& poetam,poſſumus intelligere.Luc. Nec ſi te pectore vates Accipiã,vnde ſolum plenũ non erat. Ergo tale eſt,vt eſt illud in Salì.In tugurio mulieris ancillæ,non quia mulieris ſtatim,& ancillæ:ſi autem ancilla,ſtatim & mulier eſt. ¶Quę prima.] Quia poſtea etiã ſibylla dixit,nobile Pallãteũ futurũ.ſ.ſicut & Æneadas. ¶Aſylũ Rettulit.] Poſt quàm Hercules migrauit è terris,nepotes eius timẽtes inſidias eorũ,quos au⁹ afflixerat,Athenis,ſibi primi Aſylũ,hoc eſt tẽplũ miſericordiæ,collocarũt. Vnde null⁹ poſſet abduci,qđ etiam Sta. dicit,Herculeos fama eſt fũdaſſe nepotes.ideo ergo ait,quod Romul⁹ acer aſylũ retulit,hoc eſt fecit ad imitationẽ Atheniẽſis aſyli:quod ideo Romulus fecit,vt haberet aduenas plures,cum quibus cõderet Romam. Iuuena.Et tamen vt longè repetas,longeq́ȝ reuoluas,Nomen ab infami gentem deducis aſylo. ¶Et gelida mõſtrat ſub rupe Lupercal.] Sub mõte Palatino,eſt quædã ſpe

Dira loci,iam tum ſyluam,ſaxumꝗ tremebant.
[Hoc nemus,hūc(īquit)frōdoſo vertice collē, EVAND.
Quis deus,incertum eſt,habitat deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem,quum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret,dextra,nymbosꝗ cieret.
Hæc duo præterea diſiectis oppida muris
Relliquias,veterumꝗ vides monimenta virorum.
Hanc Ianus pater,hanc Saturnus condidit vrbem,
Ianiculumꝗ huic,illi fuerat Saturnia nomen.

dā ſpelunca,in qua de capro
Lupercal luebatur.i.ſacrificabatur:vnde,& Lupercal dictum nonnulli putant.Alij verò dicūt, quòd illic lupa,Remum,& Romulū nutrierit. Alij,qd eſt veriſimilius,lucum hunc eſſe ſacratum Pani,deo Arcadiæ:cui etiam mons Lyceus in Arcadia eſt conſecratus:& dict⁹ eſt,quòd λύκυς.i.lupos,non ſinat in oues ſæuire.Ergo ideo & Euandro deo gentis ſuæ ſacrauit locum: & nominauit Lupercal,quòd præſidio ipſius nūmis,lupi à pecudibus arcerentur.¶Parrhaſio dictum Panos de
Pan. more Lycei.]Ordo eſt,Monſtrat Lupercal Panos Lycei dictum de more Parrhaſio.i.oſtendit Lupercal Panos Lycei dicatum,
Lyceus. ex more Arcadio.Nam Parrhaſia,Arcadia eſt.¶Dictum.]Dicatum,conſecratum.¶Panos Lycei.] Huius Panos,genitiuus eſt Græcus:& Panos Lycei,ſic dictū eſt:vt,Iouis Olympi:Apol
Argiletū linis Delphorū.¶Sacri monſtrat nemus Argileti.] Sacri,execrabilis.Sanè,Argiletum,multi volunt:quaſi Agriletum,à pingui terra.Alij à fabula.Nam Euander,Argum quendam ſuſcepit hoſpitio:qui quum de eius cogitaret interitu,vt ipſe regnaret:Euandroq; hæc non ſentiente,ſocij intellexerunt:& Argum necarunt.Cui Euander,& ſepulchrum fecit,& locum ſacrauit: non quòd ille merebatur,ſed hoſpitalitatis cauſſa.Bene autem Euander in hac re immoratur:& docet cauſſas,ne apud hoſpitem in ſuſpicionem veniat.Ergo Argiletum,ab Argo illic ſacrato & ſepulto.¶Teſtaturꝗ locum,& lethum docet hoſpitis Argi.] Iurat non ſua culpa,iura hoſpitij eſſe violata.¶Aurea
Tarpeia. nunc,olim ſylueſtribus.] Nunc ad vtrunꝗ pertinet:& ad Auream,&;ad Tarpeiā ſedem:nam Tarpeia ſedes,dicta eſt à Tarpeia virgine.Quū enim Romulus contra Sabinos bella tractaret:& Tarpeio cuidam dediſſet arcem tuendam,filia eius Tarpeia,aquatum profecta,in hoſtes incidit:quam quum cohortarentur ad proditionem,illa pro præmio popoſcit ornatum manuum ſiniſtrarū.i.armillas.Facta itaꝗ arcis proditione, hoſtes ignominioſa morte promiſſa ſoluerunt.Nam ſcuta.i. ſiniſtrarū manuum ornatum,ſuper illam iacientes,eam luce priuauerūt: quæ illic ſepulta,Tarpeiæ ſedi nomen impoſuit.¶Dira.] Magna:vt,An ſua cuiꝗ deus fit dira cupido.¶Relligio.] Ideſt me
Religio. tus:ab eo quòd mentem religet,dicta religio.¶Hoc nemus.] Bene vbiꝗ,nemus,dixit.nam tunc ædificia non erant.¶Ipſum Credunt ſe vidiſſe Iouem.] In hoc.ſ.nemore.Sanè ad illud adludit,quòd primi,dicuntur Ioui templa feciſſe:nec enim longè ſunt à monte Olympico:vnde eos dixit,Iouem vidiſſe:& quod ipſi ſunt πρό σελήνοι.i.ante lunam creati:vt Stat.Arcades aſtris, lunaꝗ priores.licet dicat Sallu.primò Cretenſes inueniſſe religionem:vnde apud eos natus fingitur Iuppiter.¶Ægida concuteret.]Hæc diſtinguendum eſt.Nam Ægida.i.pellem Amaltheæ capræ,à qua nutritus eſt:in ſiniſtra Iuppiter tenet.¶Dextra,nymbosꝗ cieret.] Et dextra fulmina cōmoueret:nam modò,nymbos,pro fulminibus poſuit,quæ de dextra iacit.Ægidis autem cōcuſſio,commouet pluuias.¶Diſiectis oppida muris.] Vnum Iani,aliud Saturni,iam tunc vetuſta.¶Monumenta virorum.] Hoc ſermone oſtendit etiam,Saturnum, virum fuiſſe.

ASCENSIVS.

¶Vix ea dicta.] Docet quomodo:deinde oſtendit loca,in quibus nunc eſt Roma:etiam tunc religioſa,& veneratione digna. Vnde dicit Donatus ſic,¶Cecinit quæ prima.] Magnum argumentū,quòd dea fuerit,& fatidica.Quum prima cecinerit Æneadas futuros magnos,& Pallanteum futurum nobile.¶Lupercal.] cum.] Qui poſtea à Romulo,aſyli nomē accepit.¶Lupercal.] Vnde luperci,& lupercalia dicuntur.¶Argileti.] Ab Argo, qui ex hoſpite factus eſt inimicus:vnde non erat pudendum,ſi hoſpitem talem intereműſſet,qui hoſpitalis religionis oblitus fuiſſet.Ducit oſtendendo, non autem ambulando:nam ſenex,
Ordo. Ardua non aſcēdiſſet,veſpertino tempore.Hęc ille.¶Ordo eſt. Ea.ſ.quæ dicta ſunt:vix,ſup.erant dicta:&,ſup.Euander:progreſſus.i.procedēs,aut poſtquàm,pceſſerat:monſtrat & i.etiā:aram.ſ.dicatā Carmēti:& portam quam memorant.i.in memoriam reuocando nominant Carmentalem,Romano nomine.i.ſicut ipſam poſteaRomani nominarunt, appoſitorie, priſcum honorem Carmentis nymphæ:&vatis.i.poetriæ, & cantatricis:fatidicę.i.etiā vaticinantis,& fata enūtiantis:aut ſi legendū eſt,qua,ordo eſt:qua.i.per quam portā memorāt priſcum honorem Carmentis nymphæ vatis fatidicæ,quæ cecinit prima futuros.ſ.in Italia:Æneadas.i.viros abÆnea oriundos,magnos.ſ.ſine cōparatione,vt ſunt Iulius,& Auguſtus,& pri⁹ Romulus:& Pallanteum,ſup.futurum:nobile.ſ.per acceſſionem Æneadarum. Et,monſtrat,ſup.hinc:lucum.i.incęduam ſyluam,quia ſacram: ingentem.i.valde magnum:quem Romulus acer.i.ſtrennuus, vindex in Amulium,& fratrē:rettulit.i.in moram aſyli Athenienſis effecit:aſylū.i.talē,vt ab eo nemo abſtrahatur:ſed immunitatem haberet,quam nunc Phanis ſacris,& terris vicinis conſecratis,Chriſtiana concedit religio:& monſtrat ſub rupe gelida Lupercal.i.locum ſic dictum:aut ab luenda capra,aut à lupa Romuli & Remi nutrice,vt docet Seruius:dictum.i.appellatū ſic:de more Parrhaſio.i.Arcadico:Panos.ſ.dei Arcadum(vnde in Bucolic.Pan deus Arcadia mecum ſi iudice certet.) Lycei.i. in monte Lyceo,qui in Arcadia eſt,verſari ſoliti.Necnon.i.etiā, monſtrat nemus Argileti.i.illius loci:à letho.i.morte,Argi hoſpitis,ſic dicti:ſacri.i.ipſi hoſpiti,interempto conſecrati,in recompenſam vitæ:& teſtatur.i.obteſtatur:locum.i.loci conſecratione ſe immunem à letho hoſpitis:& docet lethum.i.necē: hoc eſt cauſſam,& formam necis:Argi hoſpitis.ſ.ſui:& ducit hinc ad ſedem Tarpeiam.i.quæ poſtea Tarpeia dicta eſt,à Tarpeia virgine:&,pro ideſt; capitolia,à capite dicta:aurea nunc. i.quę nunc.i.tempore noſtro(inquit Poeta)ſunt aurea:olim.i. iam,tūc horrida ſylueſtribus dumis:hoc eſt penitus inculta ab hoīb.ſed ira.i.magna,& terribilis religio loci:tenebat iam tum i.tunc tpis,agreſtes pauidos.ſ.rerū diuinarū,quia ignotarū:ſtupor enim,& pauor,ex ignorātia ſæpe rerū ꝓueniūt:dum.ſ.maiora,aut magis verēda,quæ ignoram⁹,quàm ſint putam⁹:& tremebāt.i.religioſe obſeruabāt iam tum:ſyluā & ſaxū.i.rupē,vbi poſtea Tarpeia,arx,& capitoliū erat,ſup.Euander(inqt)deus, ſup.aliqs:ſed,ſup.incertū eſt qs deus,habitat hoc nem⁹:&,ſup. hūc collē:vertice frōdoſo.i.habētē verticē frōdoſum:Arcades.i. ij q mecū exArcadia venerūt:credūt ſe vidiſſe,ſup.in hoc nemore,ipſum Iouē:vnde in capitolio poſtea Iuppiter,& Minerua colebant:quū.i.qn̄:concuteret ſæpe.ſ.ſiniſtra:Ægida.i.pellēAmaltheæ capræ,nutricis ſuæ:nigrātē.i.ſubnigrā,aut de lōge viſam: aut ꝓpter nubes & tonitrua quæ illic cōcitabat,nigrantē dicit: vñ addit,& quū cieret.i.cōcitaret:dextra.ſ.manu:nymbos.i.nubes vētoſas,quas ſæpe tonitrua cōcomitātur.Præterea,tu vides hæc duo oppida.i.quæ olim erāt oppida:muris diſiectis.ſ.nunc i.reliquias & monumētaveterū virorū.i.quæ antiqſſimi viri reliquerant monumēta ſui.Ianus pater cōdidit hanc vrbem.ſ.quę nunc diruta eſt,& nomen fuerat huic.ſ.vrbi,à Iano conditę,Ianiculum.Saturn⁹ cōdidit hanc.i.aliam vrbem:& nomen fuerat.ſ. tunc:illi.ſ.vrbi,à Saturno conditæ Saturnia.

PIERIVS.

¶Nobile.]In Ro.co.legitur,nomine:veluti dixerat,Carmentalem Romano nomine portā.Sed oīno,nobile,magis placet,ob antiqua tot eo de loco monumēta.¶Et lethum.] In co.aliquot legere eſt,& mortem.Sed magis placet,lethū:vt perſtet in noīs adluſione de Argileto.Quāuis non ignoro eſſe,qui ab Argola, quodā viro non ignobili,qui fuerit ibi ſepult⁹,locū dictūvelint. Alij ab argilla,quod ibi id gen⁹ terrę affatim fuerit.¶Iam tum ſyluā.]InRo.ſyluas.In qbuſdā aliis,iamiam ſyluā.Sed,iam tū, magis oīno placet.¶Vrbē.]In co.aliquot ant.arcem:non,vrbē, legas.quod eſt hiſtoriæ propius. niſi,vrbem,dictū ſit ad ampliationem,& honeſtiorē rei nuncupationē:ſiue ad id reſpexerit,qd Roma inde κατ᾽ ἐξοχήν,vrbs,appellata eſt.

[Talibus inter ſe dictis,ad tecta ſubibant POETA
Pauperis Euandri,paſſimꝗ armenta videbant,
Romanoꝗ foro,& lautis mugire carinis.
Vt ventū ad ſedes.[Hæc(inquit)limina victor EVAND.
Alcides ſubiit,hæc illum regia cœpit.
Aude hoſpes contemnere opes,& te quoꝗ dignum
Finge deo,rebusꝗ veni non aſper egenis.
Dixit,& anguſti ſubter faſtigia tecti POETA

SERVIVS.

¶Paſſimꝗ armētavidebāt] Quæ poſt mortē Caci nullo timore paſſimvagabāt.¶Romanoꝗ foro]Romanū forū eſt,vbi nūc roſtra ſūt.¶Lautis mu.carinis.]Carinę,ſunt ædificia facta ī carinarū modū,quæ erāt intra tēplū Telluris.¶Lautis.] Lautas,dixit,aut ꝓpter elegantiā ædificiorū,aut ꝓpter Auguſtū, qui nat⁹eſt cunisveterib⁹,& nutrit⁹ eſt in lautis carinis. ¶Victor Alcides ſubiit.] Eὐσύμβολον.i.bonū Æneæ omē,oñdit.¶Aude hoſpes cōtēnere opes.]Bñ,aude:quaſi rē arduā & difficilē.¶Dignum Finge deo.]Cōpone,te,in ſiſitudinē nūinis.¶Anguſti ſubter faſtigia tecti duxit.]Ex cōtrarietate q̄ſit⁹ ornat⁹.ait ei,Anguſti tecti ſubter faſtigia Ingētē Æneā duxit.¶Pelle Liby.vrſæ.]Species ꝓ gñe.nā cuiuslibet feræ poſſu

Ingentem Ænean duxit,ſtratisq́ locauit,
Effultum foliis,& pelle Libyſtidis vrſæ.
Nox ruit,& fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquàm exterrita mater,
Laurentumq́ minis,& duro mota tumultu,
Vulcanum adloquitur,thalamoq́ hæc coniugis aureo
Incipit ,& dictis diuinum aſpirat amorem.
[Dum bello Argolici vaſtabāt Pergama reges VENVS
Debita,caſurasq́ inimicis ignibus arces:
Non vllum auxilium miſeris,non arma rogaui
Artis,opisq́ tuæ:nec te chariſſime coniux,
Incaſſum'ue tuos volui exercere labores,
Quanuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleuiſſem ſæpe laborem:
Nunc Iouis imperiis Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio,& ſanctum mihi numen

ræ poſſumꝰ accipere. ¶ Exterrita mater.] Ideo territa, quia mater. ¶ Dictis diuinū inſpirat amorem.] Petitura pro filio de adulterio procreato,orationem ſuam ingenti arte compoſuit:quod etiam Vulcanus ipſe teſtatur,dicens,Quid cauſſas petis ex alto?non enim aperta eſt eius petitio:ſed longo procœmio, peruerſam amore mariti circūnuenit mentem.Ergo quæſtionem hāc, quæ naſcitur ex petitiōe Veneris impudica,ſoluimꝰ his modis.Primò, quòd Vulcanum amore circūnuenit.Déinde,quòd eſt nacta occaſionem eiꝰ temporis,quo Marti arma faciebat,quem fuiſſe ſciebat adulterum:per quod datur intelligi, Vulcanum omnem ſuſpicionem,& irā quam habuit,circà Venerē depoſuiſſe:adeò,vt arma etiam ipſe fabricaret adultero.Prę-

ro.Pręterea,Vulcanum vxorium fuiſſe, teſtatur & Ver. dicens,Tunc pater ęterno fatur deuinctus amore.& Sta. vbi Martem Venus adloquitur:vt,At non eadem Vulcania nobis,Obſequia,& læſi ſerui tamen ira mariti.Nam quod dicit Donatus potuiſſe fieri,vt cum Anchiſa cōcumberet Venus,antequàm Vulcano nuberet,non procedit. Cōſtat enim à principio,Venerem,vxorem fuiſſe Vulcani. ¶ Debita.] Fataliter ad exitium deſtinata. ¶ Miſeris.] At qui honeſtum eſt, miſeris ſubuenire:ſed hoc dícit,Cur te fatigarē pro hominibus fati neceſſitate perituris? ¶ Priami deberem plurima natis.] Scimus quòd Paridi tātùm debuit:ſed hoc idem habet ad aliarum commemorationem perſonarū: ne ex turpi cauſſa Paridi,debuiſſe videatur. ¶ Æneæ fleuiſſem

Arma rogo, genitrix nato: te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniux.
Aſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis, in me, excidiumq́ meorum.

uiſſem ſæpe laborem.] Bene, poſt Pergama, poſt Troianos, poſt Priami liberos: cum excuſatiōe commemoratio fit Æneę. Dicit enim ſe eius infelicitate cōmotam. ¶Iouis imperio.] Ne videretur impudens, ſi aliena regna depoſceret. & hoc latenter dicere videtur, faue huic: cui etiam Iuppiter fauet. ¶Eadem.] Quæ tunc. ſ. ſilui. ¶Arma rogo.] Hæc diſtinguendum, vt cui petat, non dicat, ſed relinquat intelligi. ¶Genitrix nato te filia Neri] Thetis, quæ Achilli arma impetrauit: & bonis vtitur comparationibus, dicēdo, filia Neri: quum ipſa, Iouis ſit filia. Item vxor Tithonia, quum ipſa ſit Vulcani. Neri autem, pro Nerei. Omnia
In eus exeūtia, olim i es exibant. autem, quæ in eus exeunt, hodie apud maiores, in es, exibant: vt, Tydeus, Tydes: & genitiuum in is, mittebant: vt, Tydis, Neris: ſed quia plerunq́ s, in Latinitate detrahitur, remanebat i. Hinc eſt, filia Neri: immitis Achilli. Item in Sal. Ad bellū Perſi Macedonicum. Sic Aſper, Tithonia cōiux: Aurora petiuit pro Memnone. ¶Clauſis Ferrum acuant portis.] Dixit enim ſuperius, Quinq́ adeò magnæ poſitis incudibus vrbes. ¶In me.] Artificioſe arma petit: & iam ſibi profutura. Nam à Græcis fuerat vulnerata: vnde eſt, Equidem credo mea vulnera reſtant.

ASCENSIVS.

¶Talibus inter, &c.] Docet quomodo tandem ſuſceptus eſt hoſpitio, & ad frugalitatem inuitatus, quaſi verò iam tunc loci illius cultores, parſimonia, & frugalitate, rerumq́ modicitate præſtarent, quibus ſtantibus, res Romana poſtmodum diu creuit: donec ſæuior armis luxuria incubuit: vnde dicit de paupertate Luca. Et munera nondū intellecta deūm. ſi enim paupertatis bona intellexiſſent Romani, non ſic eam abieciſſent. Seneca autem pertractans hoc aureum verbum, Aude hoſpes contemnere opes, & te quoq́ dignum Finge deo. dicit, nullum dignū deo, niſi paupertatis amatorem. Dona. ad hunc locum dicit ſic, ¶Ad tecta.] Vt iam appropinquaſſe oſtendat: non autem te-
Regia. cta, ne ingredi viderentur. ¶Regia.] Quæcunq́ domus, modò à rege habitetur, regia, iure dicitur. ¶Aude hoſpes.] Multum tribuit Æneę, quū Herculi comparat. ¶Rebusq́ véni non aſper egenis.] Ideſt ne aſpere véni, rebus non egenis. Sum enim pauper, cui & ſi copia deſit, aliquantę tamen ſubſtātiæ ſunt: ſed non ſum egenus. Ille enim, in miſeria eſt & egeſtate. Ergo, nō bis repetendū. ¶Libyſtidis vrſæ] Vt ex pretio beſtiæ, aliquid gratiæ illi ſtrato adderet. ¶Vulcanum adloquitur.] Tantum habens ſpei, quantùm vxor de viro concipere debet: & tantum deſperationis, quantùm odium inter victricum & priuignum eſſe conſueuit. Ergo illum fraude adoritur. ¶Thalamo.] Vt inter ſecreta lectuli extorqueret, quod ille nollet. ¶Diuinum.] Quem humanis pectoribus dono inſerere conſueuit. Nam amor, qui eſt ex volūtate noſtra, humanus eſt. ¶Priami natis.] De Creuſa maxime intelligit. Laborat autem, vt verecunde videatur petere: ne mariti auxilium inaniter rogaret, in rebus quæ moueri non poſſent. ¶Eadem.] Quæ tacui. ¶Genitrix nato.] Maiorem miſerationem mouet nominibus neceſſitudinum, quàm mouiſſet nominibus propriis. ¶In me.] Iunxit perſonam ſuā,
Ordo. vt magis moueret. Hęc ille. ¶Ordo eſt. Æneas, Euander, & Pallas, ſubibant ad. i. iuxta: tecta. i. domicilia Euandri pauperis: ergo & tecta tunc modica erant: & videbant armenta paſſim. i. fere per ſingulos paſſus, circà regiam Euandri mugire. ſ. tunc: foro Romano. i. vbi poſtea Romanum forum fuit: ad roſtra. ſ. & carinis. i. ædificiis, ad modum carinarum factis: lautis. i. mūdis, & ſplendidis, quæ erant ad viam ſacram: vbi nunc ſunt diui Petri vincula: vt. i. poſtquàm: vētum, ſup. eſt: ab eis. i. poſtquàm venerant ad ſedes. ſ. regias. i. ad domicilia Euādri: Euāder, inquit, Alcides. i. Hercules: victor. ſ. monſtrorum, vt Gerionæ, & Caci: ſubiit. i. ſubintrauit, hæc limina: & hęc. ſ. tam modica: regia. i. regis domus: cœpit. i. accepit, aut ſuſcepit, ſeu recepit illū. ſ. tātùm deū, & victorē, Iouisq́ filiū. Et ideo, ô hoſpes Ænea, aude: quaſi rem terribilem, & præter hominū opinionē paradoxon, prædicet: contēnere opes. i. diuitias: & finge. i. effice, & compone, ſeu oſtēde factis: te quoq́. i. etiā te: dignū deo. i. qui pro deo habearis: quia deorum eſt, humanas opes contēnere: aut finge te dignū deo. i. illius hoſpitio ſuſceptus illi æqueris: & véni non aſper. i. benignus, & placidus, faciliſq́: reb. egenis. i. in res modicas: aut (vt Don. vult) rebus non egenis: quā uis non luxurioſis, vt bis dicatur, non. dixit, & duxit Æneā ingentē, ſubter faſtigia. i. culmina: āguſti tecti. i. modici domicilij, & arcti, ſi ad dignitatē Æneę reſpexeris: facit ergo antitheſim: nam antitheta ſunt ingentem: & anguſti, quæ ornatum pariunt, aliis nimis affectatum: vnde Perſius, Librat in antithetis, &c. & locauit. i. cōſtituit eum: ſtratis. i. lectiſterniis: effultum. i. ſuſtentatum: foliis. ſ. arborum: & pelle vrſæ Libyſtidis. i. ex Libya. Nox ruit interea. ſ. dum cœnarent: & amplectitur. i. circūplectitur: tellurem. i. terram: alis fuſcis. i. vmbris eius. ſ. telluris. At. i. ſed: Venus mater. ſ. Æneæ, ex territa: haud. i. non: nequidquàm. i. fruſtra: ſed graui de cauſſa: & mota minis Laurentum. i. Laurentiū populorum: & tumultu duro. i. difficili ſedatu: adloquitur Vulcanum. ſ. maritum ſuū: & incipit hæc. i. hunc ſermonem, exorditur aureo. i. ornatiſſimo thalamo, cōiugis. i. mariti ſui: & aſpirat dictis. i. verbis ſuis: diuinum amorem. i. gratiam diuinitatis ſuæ. Dum. i. quandiu: aut donec: ſeu quando reges Argolici. i. Græci: ſed præcipue Argolici: vaſtabant bello, Pergama. i. Troiam debita. ſ. ex fatis, ignibus inimicis: & arces. ſ. Ilij: caſuras. i. quæ cadere debebāt, ignibus inimicis: ego non rogaui miſeris. ſ. Troianis: vllum auxilium. ſ. abs te: & non rogaui arma tuæ artis, & opis. i. facultatis: nec. i. & non: & ego, ô chariſſime coniux, non volui exercere te: ve, pro vel: tuos labores incaſſum. i. fruſtra: quanuis ego deberem plurima natis Priami, præcipue Paridi, qui pro ea iudicarat, contra Mineruā, & Iunonem, & Creuſæ, quæ Æneæ nupſerat: & quāuis fleuiſſem ſæpe laborem durum. i. vix tolerabilem, aut diu duraturum Æneæ: qui, ſup. conſtituit. i. conſtitutus eſt, nunc: imperiis Iouis. i. per imperia, & volūtatem Iouis: oris. i. regionibus, Rutulorum, illorum populorum, Turno ſubditorum: ergo, quia nunc in ſummo periculo verſatur: & tamen illi ſuccurri poteſt, quia fata non obſtant: ergo eadem, quæ. ſ. prius, nihil contra fata molita ſum: venio ſupplex. ſ. ad te: & ô numen ſanctum. i. obſeruandum mihi: ego genitrix. i. mater: rogo. i. ex peto: nato. i. filio meo, arma, vt pia ſit petitio. Seruius tamen, quia marito triſti, eſſet ſubuenire filio vxoris ex adulterio concepto: vult ordinem eſſe, Ego eadem rogo nunc, ô ſanctum mihi numen, arma. non dicendo. ſ. cui, aut pro quo videtur: tamen ſatis innuere cui, quia præmiſerat: & durum Æneæ fleuiſſem ſępe laborem: ſi tamen Seruium ſequamur: quod non placet. dicamus, filia Neri. ſ. Thetis: genitrix. ſ. Achillis: potuit flectere nato. i. filio ſuo Achilli, hoc eſt ad commodum eius: te lachrymis. ſ. ſuis: & coniux Tithonia. i. Aurora: potuit te flectere lachrymis: vt. ſ. Memnoni filio, eius arma fabricares: vnde in. 1. Nunc quibus Aurorę veniſſet filius armis. & alibi, Et nigri Memnonis arma. Aſpice qui. i. quales populi, coeant. i. congregentur. Hæc manifeſte docet, ſe pro Ænea rogare: & quæ mœnia acuāt ferrum. i. arma: quia dictum eſt, quòd quinq́ vrbes: portis. ſ. ciuitatum clauſis: vt in graui bello fit: in. i. contra me: & in. i. ad: excidium. i. deſtructionem meorum.

PIERIVS.

¶Carinis.] In Ro. cod. legitur, cauernis, errore fœdo. ¶Subter faſt. te. Ingentē Æneam duxit.] In co. aliquot ant. ſubeunt, legitur. ſed, ſubter, lectio caſtior videtur. aliter, Ingētem Æneam duxit, impfecta erit orō. ¶Aſpirat] In aliquot an. co. inſpirat. Sed &, adſpirat, inuenit: quod nonnullis placet. ¶Opiſ'ue.] In ant. aliquot co. opus'ue: vt ſit, Arma, opus'ue artis tuæ. Nam non tā armorum præſidium, quàm etiam artificij viſendam pulchritudinem, admirabit poeta, in armis ipſis. Eſt etiam, opiſq́, legere. ¶Imperiis Rutulorum.] In Oblon. co. & quibuſdā aliis ant. imperio, vnitatis numero, legitur: quod etiam apud Ser. aduertas. Miſſum verò faciam, quod in pleriſq́ co. & hæc, & alibi, Rutilorum, ſecunda ſyllaba per i, notatur. ¶Genitrix.] Ex anti. co. ſcribendum, genetrix, media ſyllaba per e: vt alibi monuim⁹. ¶Nerei.] In co. aliquot ant. Neerei, legitur. In nonnullis, Neres. Sup quo declinatu multa Ser. memorat. Priſ. verò in hmōi noībus, poſitū, ait, dtm̄ pro gtō. Quare, Nerei, ſcribendū erit. Sed, Neri, pronūtiare non incōgruū, facta ſynereſi in ei, Græcā diph.

SERVIVS.

¶Cunctantem.] Scilicet de promiſſione: quam rem per amplexum ſuū, immiſſo amore pſoluit. ¶Accepit ſolitam flammā.] Adludit ad rem naturalē: nāq́ ideo Vulcan⁹ fingit marit⁹ Veneris, quòd venereū officiū nō niſi calore cōſiſtit. Vn̄ eſt, Frigidus in Venerē ſenior. ¶Labefacta per oſſa.] Si oſſa labefecit, quanto magis aīm⁹. ¶Atq́ olim.] Ferè vt ſolet: nam non eſt aduerbiū tpis. ¶Ignea

POETA

Dixerat, & niueis hinc atq́ hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet: ille repente
Accepit ſolitam flammam, notusq́ medullas
Intrauit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus, atq́ olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nymbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia coniux.
Tum pater æterno, fatur deuinctus amore.

¶Ignea rima micās.] i. fulmē, cui⁹ naturā exp̄ſſit: nāq́ nubes vento coactæ plerūq́ rumpunt, & ex ſe fulmen emittūt. ¶Formæ cōſcia cōiux.] Intellexit ſe dolis, & pulchritudīe p̄uertiſſe mētē mariti. ¶Deuinct⁹] Hoc ſermone oſtēdit eū cūcta poſſe cōcedere. ¶Ex al.] Argumētatione lōge repetita. ¶Nec fata vet. Sta.] Atq̄ ſuprà ait debita: ſed ſciēdū ſcd̄m Aruſpicię libros, & ſacra Arūtia, quæ Ta-

quæ Tages compoſuiſſe dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: ſed qđ nunc dicit Vulcanus potuiſſe fieri, ergo non eſt contrarium. Nam fata differuntur tantùm, nunquam penitus immutantur: quod etiam Iuno dicit, Atq; immota manet fatis Lauinia coniux, At trahere, atq; moram tantis, licet addere rebus. ¶ Si bellare paras.] Quia dixerat, In me excidiumq; meorum. ¶ Poſſunt promittere curę] Vel poſſum quidquid curæ eſt. i. officij & ſollicitudinis. ¶ Liquido electro.] Puro: & ſecundùm Plynium in naturali hiſtoria, ſunt tria electri genera. Vnum, ex arboribus, quod ſuccinum dicitur. Aliud, quod naturaliter inuenitur. Tertium, quod fit de tribus partib⁹ auri, & vna argenti: quas partes etiam

Electrũ.

ſi naturam

Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit — VVLCANVS
Quò tibi diua mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoq; phas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemq; alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atq; hæc tibi mens eſt:
Quidquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidóve poteſt electro,
Quantum ignes, animæq; valent: abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba loquutus, — POETA
Optatos dedit amplexus, placidumq; petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum: ceu fœmina primum
Cui tolerare colo vitam, tenuiq; Minerua,
Impoſitum cinerem, & ſopitos ſuſcitat igneis,

ſi naturam reſoluas, inuenies: vnde errant, qui dicũt, melius eſſe naturale. Electri autem natura, probatur veneno: quo recepto, & ſtridorem emittit, & varios in diſſimilitudinem reddit colores. ¶ Animæ.] Ventis: ἀπὸ τῶ ἀνέμου: quia ſecundùm aliquos, aĩa, ventus eſt: vt, Atq; in ventos vita receſſit. ¶ Precando Viribus indubitare tuis.] Ideſt dubitare. Nam, in, vacat: & hoc dicit, precum nimietas poſtulationis ſignificat dubitationẽ. ¶ Cõiugis infuſus gremio.] Hoc eſt, ante cõcubuit: & ſic quieuit. Prob. verò, & Carmini⁹, propter cacephatõ, infuſum legunt: vt ſit ſenſus, dormit cum coniuge dormiente. i. petiit ſoporem infuſum, etiã in cõiugis gremio. ¶ Curriculo.] Tẽpore modò: aliâs loco, aliâs officio. ¶ Colo.] Hunc ſe

Noctem addens operi, famulaſq; ad lumina longo
Exercet penſo, caſtum vt ſeruare cubile
Coniugis, & poſſit paruos educere natos,
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

Colus. Hunc ſequimur. Nam huiꝰ coli dicimus: non, vt Statiꝰ huius colus in. 6. Theb. Extrema iam fila colu datꝰ ordo ſenectæ. & in. 4. Nigræq; ſororum intrauêre colus. ¶ Tenuiq; Minerua.] Non filo tenui, ſed paruo pretio lanificij: & alij hæc diſtinguunt, & ſubaudiunt: mos eſt, vt placet, vt ſit ſenſus: Cui tolerare colo vitam, tenuiq; Minerua, mos eſt: vel placet. & ſic inferunt impoſitum cinerem, & ſopitos: vt contrà Hora. Incædiſp ignes ſuppoſitos cineri doloſo. alij ſic legunt, Tenuiq; Minerua, Impoſitum. i. cui hæc neceſſitas fataliter data. ¶ Noctem addẽs operi.] Per tranſitum oſtendit eſſe noctem, partem diei. ¶ Exercet penſo.] Fatigat Teren. in Andria, Primo hęc parce, ac duriter vitam agebat, lana, & tela, victum quæritans. Hinc ergo traxit Vergi. vt diceret, Caſtum vt ſeruare cubile. ¶ Ignipotens.]
Vulcanꝰ Vulcanus, vt diximus, ignis eſt. & dicitur Vulcanus, quaſi Volicanus: quod per aerem volet. Ignis enim, è nubibus naſcitur. vnde & Home. dicit, eum de aere præcipitatum in terras: quòd omne fulmen de aere cadit: quod quia crebro in Lemnum inſulam iacitur, ideo in eam dicitur cecidiſſe Vulcanus. Claudus autem dicitur, quia per naturam nunquàm rectus eſt ignis. ¶ Ad fabrilia.] Dura: ex contrariis epithetis fecit ornatũ, dicẽs, Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

ASCENSIVS.

¶ Dixerat, & niueis, &c.] Recitat quomodo Vulcanus, Veneris illectꝰ blãditiis & valido irretitꝰ amore, ad fabricãda arma cõſenſit. De qua re dicit Dona. ſic, ¶ Accepit ſolitã flãmã.] Oñdit plꝰ ꝓfuiſſe locij, tp̄is, & perſonæ obſeruationem, quàm verba. ¶ Pater.] Qui loco patris Æneæ eſſet ꝓfuturus. ¶ Quid cauſſas?] Ita loquitur, quaſi non ipſe eſſet qui pauloante cunctabatur. ¶ Ex alto.] Longa circuitione verborum. ¶ Nec pater omnipotens.] Non poſſe penitus ſubuerti, ſed poſſe differri fata, oſtendit poeta. ¶ Ferro.] Ad robur pertinet. ¶ Electro.] Ad pulchritudinem. Sed armorum ſplendor, vehemẽter terret hoſtes. ¶ Animæ.] Venti, quibus ignis animatur. ¶ Gremio.] Intelligimus gremium, non ſolum ſedentis ſinum, verunetiam quidquid homini ad requiem pręſtiterit locum. Ita alibi, Et ſorum gremio dea tollit in altum. ¶ Famulas.] Pro manibus accipiamus, quibus vice famularum vtuntur pauperiores: quibꝰ ad comparãdas famulas, pecunia non eſt. Hęc ille.
Ordo. ¶ Ordo eſt. Diua. ſ. Venus: dixerat. i. finiuerat orationem ſuam: atq; fouet molli amplexu, lacertis niueis. i. cãdidiſſimis: hinc, atq; hinc. i. vtrinq; circũplectentibꝰ. Vulcanũ. ſ. cũctantem. i. dubitãtem: an pro filio ex adulterio concepto obſequi deberet: ille. ſ. ſic cunctans Vulcanus: accepit flammam. ſ. amoris, ſolitam. i. conſuetam illi: & calor notus. i. ſolitus. ſ. amoris, intrauit medullas: & cucurrit per oſſa labefacta. i. mollificata, & labentia: non ſæcus. i. non aliter: ac. i. quàm: rima. i. fiſſura, aut per fiſſuram exilies ignea. i. fulmen, quod per rimas nubium exilit: micans. i. reſplẽdens: percurrit lumine coruſco. i. tremulo: nymbos. i. nubes vẽtoſas. Coniux læta dolis. ſ. ſuis. i. artificioſa circũuentione, & conſcia formæ. i. confidens de forma ſua: ſenſit. i. percepit, Vulcanum amore captum & labefactum. Tum. i. tunc: pater. ſ. Vulcanus, Æneæ patris loco futurus: deuinctus. i. obligatus, Veneri æterno amore fatur, ſup. ſic. Quid. i. ad quid: petis cauſſas ex alto? i. longe petitas, per circunloquutionem, & inſinuationẽ. Qui. i. quomodo (aut quò, legatur) ô diua: fiducia mei. i. quam prius habuiſti de me: ceſſit, ſup. tibi. i. receſſit à te: ſi ſimilis cura fuiſſet, ſup. tibi. i. ſollicitudo de armis habendis: fuiſſet nobis phas. i. licitum: quoq;. i. etiam: tum. i. tunc. ſ. quum Argolici reges vaſtarẽt Pergama, armare. i. armis inſtruere: Teucros, ideſt Troianos: nec pater omnipotens. ſ. Iuppiter: nec fata vetabant Troiam ſtare. i. diutius: & Priamum ſupereſſe. i. extare, per decem alios annos: quia tot in obſidione erant Græci. Et nunc, ſi tu ꝑparas bellare. i. bella gerere: atq; ſi hæc. i. hmõi mẽs eſt tibi: abſiſte idubitare tuis viribus. i. diffidere de tuis viribꝰ, aut dubitare ĩ tuis viribꝰ p̄cãdo. i. ſuppliciter orãdo: q em̃ p̄cat, ſignificat ſe nõ poſſe, niſi p̄ eũ quẽ precatur, abſiſte (inquit) indubitare: quidquid curæ. i. ſollicitæ diligentiæ poſſunt promittere, in mea arte: & id quod poteſt fieri ferro: ve, pro vel: electro liquido. i. puro. Et eſt verſus ſpondaicus: nam (vt Landinus docet) licet inueniatur apud Lucretium poteſtur, qui ait in. 3. Quod tamen expleri nulla ratione poteſtur. tamen hoc loco non poteſt dici poteſtur: eo quòd ēlectrum, primam productam habet: ſcribitur enim per ἦτα quod ſemper ꝓducitur: ſic, ἤλεκτρον de quo ꝑ Politianũ ſtatim videbimus plura: & quantùm ignes, & animæ. i. venti: valent, ſup. efficere in fabrili arte. Vulcanus, ſup. loquutus ea verba, dedit amplexus optatos. i. quos plurimũ iam inflammatus optauerat: & infuſus gremio cõiugis, petiuit placidum ſoporem: per membra. ſ. ſingula. i. poſt coitum placidæ dormiuit in gremio cõiugis: inde, ideſt deinde: vbi prima quies abacta. i. tranſacta, & abſumpta; iam medio curriculo noctis. i. per hoc quòd medium curriculum noctis tranſierat: hoc eſt tẽpus quo nox currit: ceu. i. veluti fœmina: cui primum. i. præcipuum eſt: tolerare. i. ſuſtentare: colo. i. nendo: & Minerua tenui. i. exercitio Mineruę, hoc eſt textura tenui, vitam. ſ. ſuam, ſuſcitat cinerẽ ĩpoſitũ. ſ. ſup ignẽ, & ignes ſopitos. i. cooptos cineribꝰ, addẽs opi. i. opatiõi: noctẽ. i. ptẽ noctis ĩpartiẽs: & exercet pẽſo lõgo. i. fatigat ſtamĩe pẽſo: iõ ad põdꝰ dato, aut lino, ſeu lanitio colo, ĩpoſito ad lumĩa. ſ. lucernarũ: famlas. ſ. manꝰ ſuas aut paupclas ãcillas: vt poſſit ſeruare cubile cõiugis. ſ. ſui caſtũ: ita vt non cogatur turpi quæſtu vitam defendere: & educere. i. educare: & in matrimoniũ, aut aliam familiam docere: paruos natos. i. liberos ſuos. Si eſt cum fœmina primum, ordo eſt. Quum i. quando: fœmina cui, &c. ſuſcitat primum, &c. ſed quia ſequitur haud ſecus, &c. dicerem ceu, vt repperi. Haud ſecus. i. nõ aliter, ignipotens. ſ. Vulcanus, deus ignis: nec ſegnior. ſ. quã fœmina dicta (Laurentius tamen Vallenſis, ſed meo iudicio, non recte ſentit ordinem eſſe: nec ſegnior ille tempore: ſed melior eſt) ſurgit illo tempore. ſ. quo fœmina ſurgit è ſtratis mollibus ſ. vbi Venerem dereliquit ad opera fabrilia, quæ nimirum dura ſunt: & ita eſt antitheton in epithetis ſaltem. Verba Politiani ſunt, Pudet referre quàm manifeſtum: ſed nondum tamen à quoquàm quod ſciam, niſi nobis indicibus animaduerſum mẽdum Vergilianis codicibus inoleuerit lib. Æneì. 8. Quod fieri Poteſtur
ferro, liquido poteſtur electro. Cæterũ in volumine illo, quod eſt in intima Vaticana bibliotheca mire vetuſtum: & grandibꝰ characteribus perſcriptum, non poteſtur offendas: ſed põt vſitatius verbum, quæ etiam verior eſſe lectio: vel inde probatur, quòd electrum vbiq; prima ſyllaba longa, tam apud Græcos ponitur, quàm apud noſtros: neq; quidquàm interpretes ſuper verbo, poteſtur, alioquin nouo, inuſitatoq; loquuntur. Haud tamẽ præterit me veteres hoc quoq; ꝓtuliſſe, ſicut Pacuuiũ in Chryſe: ſicut etiam Lucretium, quenadmodum & poteratur, lectũ à Nonio Marcello eſt in Cecilianis annalibus. Sed & alter locus itidem vitio conſimili laboret apud eundem Poetam. Sceptra Palatini, ſedemq; petiuit Euandri. Quum in volumine eodẽ nõ petiuit, triſſyllabum: ſed, petit, diſſyllabum ſcriptũ inueniatur. Quod & metri vis cogit: alioqui prima ſyllaba Euandri, cõtra omnem vel rationem, vel conſuetudinem, breuis foret. Eſt verò in vtroq; verſu, ſpondeus in quinta ſede. In verbo autem petit, ſyllaba ipſa poſterior: vel quia ſit in fine, vel quia coaluerit vna ex duabus iure producta eſt. Martianus autem Capella, ſyllabam docet vbiq; eſſe communem, quæ deſinat in t literam: ſicut in illo cernimus Vergi. Nam tibi Thymbre caput Euandrius abſtulit enſis.

PIERIVS.

¶ Cunctantem amplexu molli fouet.] In Seruij verbis aliquid deſyderatur: & vt illi etiam ſuppetias feramus, Nonius Marcellus locum hunc exponens ait, Cunctantem, dubitantem. Quare ita etiam apud Serui. legendum crediderim, Cunctantẽ, dubitantem. ſ. de promiſſione. Deeſt enim dubitantem, in Seruianis ſcriptis. ¶ Et labefacta per oſſa cu.] In pleriſq; codi. anti. calefacta, legi: ſed, labefacta, Seru. agnoſcit. Quæ phraſis Catulliana eſt, non ſi illam raræ labefactes munere veſtis. ¶ Tũ pa. æ. fa. deuictus a.] In Roma. codi. & in quibuſdam aliis peruetere ribus, deuinctus, legitur: quod amoris proprium eſt, & vinculũ in myſticis ſignificationibus amorem denotat. Neminem em̃ facilius ad te trahas, & arbitrio colligaris tuo quàm amãtẽ poetæ verò paſſim amoris laqueos, & retia decantarunt: vt ſępe apud Lucretium, Nam vitare plagas in amoris ne iactamur. Nõ ita difficile eſt, quàm captum retiuus ipſis Exire, & validos veneris pérrumpere nodos. ¶ Quid cauſ. pe. ex al. ſi. ceſſit. Q. tibi diua mer.] Legitur vtroq; loco, quid: vt repetitio ſit, Quid cauſſas petis ex alto fiducia ceſſit, quid tibi diua mei? Sed, quò, aduerbium, ſecundo loco magis placet illud autẽ, quod eſt ex alto. Seru. exponit, argumentatione longè repetita. Nonius, ex vetuſto & antiquo interpretatur. ¶ Quod fie. fer. li. poteſtur ele.] Poteſtur, omnino in codi. aliquot antiquis repperitur: & in aliquot etiam duæ vltimæ literæ abraſæ ſunt. In Roma. tamen, & in quibuſdam aliis codi. ipſa vetuſtate venerabilibus, poteſt, habetur. Quod magis placet, vt duo declinemus euitanda, poteſtur, illud poſt Lucretiana tempora iam obſoletum: & primã in dictione, ĕlectro, correptam: quæ natura longa eſt: vt, Sudãt electra myricæ. ἤλεκτρον enim Grece, per, u vocalẽ omniũ porrò conſenſu longam, ſcribitur. ¶ Placidumq; pe. Con. infuſus gre. per men. ſo.] Sunt codi. admodum veteres, in quibus, infuſum, legitur, quod non æque placet. ¶ Ceu fœ. pri. Cui to. co. vi. tenuiq; Minerua.] Quia ſequitur inferius, haud ſecus ignipotens, crediderunt nonnulli, Ceu fœmina, legendum. Sed em̃ codi. pleriq; veteres, cum iis, qui apud me ſunt, quum non ceu, legunt: ſpectat enim comparatio ad tempus etiã ante Lucanũ, quod & Volcanalia nũcupant: quare addit, Nec tẽpore ſegnior illo. Sed hoc vtcunq; placeat, non laboro. Quod verò ſuper, te-

nuiq; Minerua: tam multa congerantur ab interpretibus, in loci huius expoſitionem excogitata, aliter nonnulli codi. admodum antiqui legunt, vbi, calathiſq; Mineruæ, habetur. Sed em̃, tenuiq; Minerua, in Ro.co.eſt: i Me.& aliis qbuſdã: eãq; lectionẽ agnoſcũt Aru, Meſſ⁹, & Priſcia.

Inſula Sicanium iuxta latus, Æoliamq;
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnea tonant, validiq; incudibus ictus
Auditi referunt gemitum: ſtriduntq; cauernis
Stricturæ chalybum: & fornacibus ignis anhelat
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hòc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto:
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontesq;, Steropesq;, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Deiicit in terras, pars imperfecta manebat.
Treis imbris torti radios, treis nubis aquoſæ
Addiderant, Rutuli treis ignis & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumq;, metumq;
Miſcebant operi, flammiſq; ſequacibus iras.
Parte alia Marti, currumq;, rotaſq; volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat vrbes:
Ægidaq; horrificam, turbatæ Palladis arma
Certatim ſquammis ſerpentum, auroq; polibant:
Connexoſq; angueis, ipſamq; in pectore diuæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta (inquit) cœptoſq; auferte labores **VVLC.**
Ætnei Cyclopes, & huc aduertite mentem:
Arma acri facienda viro, nunc viribus vſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus: at illi **POETA**
Otius incubuere omnes, pariterq; laborem
Sortiti: fluit æs riuis, auriq; metallum:
Vulnificuſq; chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, vnum omnia contra
Tela Latinorum, ſeptenoſq; orbibus orbeis
Impediunt. alij ventoſis follibus auras
Accipiunt, redduntq;: alij ſtridentia tingunt
Æra lacu. gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
Innumerum, verſantq; tenaci forcipe maſſam.

SERVIVS.

Sicanium in.la. Æoliamq; Eri.li.] Phyſiologia eſt, cur Vulcanus in his locis officinam habere fingãtur, inter Liparen & Ætnam. i. ꝓpter ignem, & ventos, quæ apta ſunt fabris. Æoliam autem, ideo Lipare, quia vna eſt de illis ſeptẽ inſulis, quibus Æolus imperauit. ¶ Antra Æt.to.] Magnitudinem ictuum oſtendit, quibus & vicini montes reſultabant. Aut certe, Ætnea: quaſi Ætnea dixit. ¶ Auditi re. ge.] Per Echo: & breuiter ſignificauit. ¶ Stricturæ chal.] Strictura, eſt terra ferri in maſſam coacta. Chalybes, ꝓprie, ſunt populi apud quos naſcitur ferrum: vt ipſe, At chalybes nudi ferrum, viroſaq; pontus Caſtorea. vnde, modò chalybum, poſuit ſtricturas, ꝑ ferri maſſis ¶ Hòc tunc.] Id eſt huc tum: & hòc pro huc poſuit, ſecũdùm antiquũ morem. Nam antea, hòc, aduerbium loci fuit: qđ nunc aboleuit. nam crebro in antiquis lectionibus inuenitur, ſicut in epiſtolis ꝓbat Verrius Flaccus, exemplis, authoritate, & ratiõe: dicẽs in aduerbio, pro u, o, plerũq; maiores ponere cõſuetos. & ſic, pro huc, hòc, veteres dicere ſolebãt. ſicut illuc, pro illò, dicimus: vnde etiam, hõc, ō longum apparet eſſe, ſicut in illo dicim⁹, quod pro illuc ponit. ¶ Brontesq;.] Quid facturi ſint ex nominibus docet. Nã Brontes, à tõitru dict⁹ eſt, ἀπὸ τοῦ βροντοῦ. ¶ Steropesq;.] A fulgetra. i. ἀπὸ τοῦ στεροπῆς. Pyracmon verò, qui nunq; à calẽti incude diſcedit, ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἄκμονος. nam πῦρ, ignis eſt: ἄκμων, incus. ¶ Nudus m.] Per hunc etiam, cæteros nudos fuiſſe ſignat. ¶ Informatũ.] In quãdam formam deſignatũ, & compoſitum. Dicit autẽ in fulmine, partem, non perfectam partem iam politã fuiſſe. ¶ Toto ge. quæ p. c.] Toto cœlo. i. ab omni parte cœli. Nam dicũt phyſici, de ſedecim partib⁹ cœli iaci fulmina. Quæ autem. i. qualia: vt, Hunc ego te Euryale aſpicio. i. talem. ergo hoc dicit: Faciebant fulmen in eorum ſimilitudinem, quæ Iuppiter iacit toto cœlo, hoc eſt diuerſis partib⁹ cœli. ſ. ſedecim. ¶ Treis imbris torti r.] Conſtricti, & coacti in grãdinem: Sta. Siccos quos aſper hiatu præſolidat Boreas. & ſciẽdum in hoc, eum velle oſtendere, toto anno iaci fulmen. Nam per has, periphraſis tempora oſtendit anni totius: quæ, & quatuor eſſe, & ternos menſes habere, manifeſtum eſt. Vnde dicit, Treis imbris torti radios: hoc eſt grandinis, quæ abundat per hyemen. ¶ Treis nu. aquo.] Hoc eſt, veris: quo tempore, nimiæ ſunt pluuiæ: vt, Et ruit imbriferum ver. ¶ Rutuli treis ignis] Hoc eſt æſtatis. ¶ Et alitis Auſtri.] Hoc eſt autumni: quo, ventorum crebra ſunt flamina. & prudenter, his omnibus naturam exprimit fulminis: quod neceſſe eſt: vt per nubeis, & ventos naſcãtur. ¶ Fulgores nunc terrificos.] Quos fulgetras dicunt. ¶ Sonitumq;, metumq;] Per ſonitum, tonitrua oſtendit: per metum, fulgetras: & hũc ordinem ſic ꝓſuit, vt hominib⁹ videtur. nam (reuera) prior eſt colliſio nubium, vnde ignis emittit. Nos autem, ideo prius fulgetras videmus, quàm tonitrua audiamus: quia velocior oculorum, quàm aurium, ſenſus eſt. ¶ Sequacibus] Perſequutricib⁹. ¶ Ægidaq; horriferam] Ægis ꝓprie, eſt munimentum pectoris æreum: habẽs in medio, Gorgonis caput, quod munimentum ſi in pectore numis fuerit, ægis vocat. Si ĩ pectore hoĩs, ſicut ĩ antiqs imperatorũ ſtatuis videm⁹, lorica dicitur. ¶ Turbatæ.] Pro turbantis. nam timuit omœoteleuton: & fecit ſupinam ſignificationem. Alij, ad fabulam referunt: quia dicitur in bello, arma perdidiſſe turbata: vt quaſi ipſa nunc reparet, cui⁹ dicti, nullus author idoneus reppertur. ¶ Squammis ſerpentũ, auroq; p.] Ægida horriferã aureis ſquammis ſerpẽtum certatim polibant. Alij volunt (reuera) de corio ſerpẽtum dicere, arma eſſe leuigata. ¶ Cõnexoſq; an.] Gorgoniſq;. ſ. capiti. ¶ Deſecto vertentem l.c.] Aut ſua lumina, circunferentẽ, & mortis indignatione quærentẽ: quorum ſe interitu poſſet vlciſci. Aut certe intuentẽ lumina in ſaxa vertentẽ. Hoc autem caput, ideo Minerua fingitur habere in pectore, quòd illic eſt omnis prudẽtia qua confundit alios, & imperitos, ac ſaxeos cõprobat. ¶ Tollite cuncta, inqt] Vile eſt quod pleriq; dicũt, ꝓpter arma Martis iratum eſſe Vulcanum: præſertim, quum & arment Mineruã, & fabricent fulmina Cyclopes, & Vulcanus dixerit cõtrà tollite. Ergo, tollite: aut differte: aut celerius terminate. ¶ Cœptoſq; aufer, l.] Quia dixerat his informatum manibus, iam parte polita fulmen. ¶ Ætnei Cyclopes.] Vt Ætneos fratres nũc viribus vſus: nunc eſt veſtrarum virium exercitium. i. tẽpus exercendæ virtutis circà arma viri fortis. ¶ Arte ma.] Ambitioſius, quàm ſi matri diceret rem perſonæ in artem tranſtulit: vt ſi dicas, opus eſt peritia medicinæ: non, medici. ¶ Præcipitate m.] Præcipitanter. i. feſtinanter abiicite. ¶ Nec plura ef.] Sicut feſtinantẽ decebat. ¶ Otius incubuere.] Quàm ille p̃ceperat. ¶ Pariter.] Pari modo. ¶ Sortiti.] Diuiſerunt inter ſe laboris officium: vt, ſortiti remos. ¶ Vulnificuſq; cha.] Populum apud quem naſcitur, pro ferro poſuit: & liqueſcit, dixit improprie. Nam ferrum non ſoluitur, ſed molleſcit. ¶ Informant.] Deſignant. ¶ Ingentem] Et magnitudĩe, & ſoliditate. ¶ Clypeũ.] Nã & clypeũ dixit, q magnitudine corpus furatur: vnde, & clype⁹ dictus eſt ἀπὸ τοῦ καλύπτειν dicturus eſt. ¶ Septenoſq; orbibus orbeis Impediunt] Id eſt veluti ſeptẽ ſcuta facta, in vnitate connectunt. ¶ Accipiunt, redduntq;] Iungendum vno eodemq; tempore, partim reddũt, partim ventos accipiunt. ¶ Stridentia tingunt.] Tingẽdo, ſtridere faciunt. ¶ In numerum.] In ordinem: vt, Tum verò in numerum, Faunoſq;, feraſq; videres Ludere. ¶ Forcipe] Forfices ſunt, quibus incidimus. Forcipes ſunt, quibus aliquid foruũ tenemus: quaſi foruicapes. Nam foruum, eſt calidum: vnde & formoſos dicimus, quibus calor ſanguinis, ruborem pulchritudinis creat.

Strictura
Chalybs
Ægis.
Lorica.
Forfices.
Forcipes
Formoſus.

ASCENSIVS.

Ordo.

¶Inſula Sican.&c.] Docet ergo, vbi Vulcanus fabricam, & officinam ſuam habebat: & quibus fabris vtebatur: & quo in opere tunc verſabantur, quum adueniret. Vnde, quia res facilis eſt, & nihil habemus Donati, ¶Ordo eſt. Inſula. ſ. vbi dicitur Vulcani antrum: erigitur. i. eminet, & extenditur: exiſtẽs ardua ſaxis fumantibus. ſ. ex ardore intrinſecus proueniẽte: erigitur dicit inter latus Sicanium. i. Sicilienſe latus, hoc eſt inter Ætnã, & Liparen. ſ. inſulam: Æoliam. i. quæ eſt vna ex Æoli regionibus: ſubter quam. ſ. inſulam arduam: ſpecus, & antra Ætnea. i. ſimilia Ætneis, & eis vicina: exeſa caminis. i. fornacibus, aut ipſis ignibus Cyclopum: tonant. i. vehementem ſonitum edũt: & ictus validi. i. vehementes auditi: incudibus. i. quia ſuper incudes fiunt: referunt gemitum. i. ingentem ſonum, ex imo, & ſtricturę. i. maſſę tenerę iam compactę chalybum. i. ferri chalybũ: aut eis ſimilis, ſtridunt cauernis. i. per cauernas: & ignis anhelat. i. quaſi reſpirat, & anhelitum defeſſus emittit: fornacibꝰ. ſ. fabrilibus: appoſitorie, domus. i. qui locus eſt domus Vulcani: & tellus eſt nomine. i. noĩatur Vulcania. Ignipotens. ſ. Vulcanus: deſcendit tunc hòc. i. ad hanc dictam inſulam: ab alto cœlo ſ. de thalamo Veneris, per ſphęram ignis: & Cyclopes. i. fabri, ipſius famuli: vnum cyclum. i. oculũ latum in fronte habentes ſ. Brontes, & Steropes, & Pyracmon: nudus membra. i. habens membra nuda (quæ nomina, ab officio ficta ſunt, vt Seruiꝰ docet. Heſiodus pro Pyracmone, Harpen ponit.) exercebant ferrum. i. fabricabant, & mulcebant ſe; exercentes in antro. ſ. Vulcani: vaſto. i. valde amplo: fulmen informatum. i. adhuc informe: & nondum perfectam formam habens: ſed parte iam polita, erat his. ſ. dictis fabris, ſup. in manibus: quæ. ſ. fulmina: genitor. ſ. hominum, deorumq́: Iuppiter deiicit toto cœlo, plurima in terras: & pars manebat imperfecta, qa nõdũ abſoluerãt: ipſi addiderant. i. commiſcuerant. ſ. prius: tres radios imbris torti. i. conſtricti, in grandinem: & tres radios nubis aquoſæ. i. in aquam reſolubilis: & tres radios ignis rutili. i. rutilantis, & reſplendentis: & tres Auſtri. i. venti, hoc eſt aeris: & exhalatiõis alitis. i. volatilis: & miſcebant. i. commiſcebant, nunc. ſ. quũ Vulcanus adueniret: fulgores terrificos, & ſonitum, & metum: poetice rem phyſicam deſcribit: & miſcebant operi, & flammis ſequacibus. i. perſequutricibus: iras. i. vim proſternẽdi, qualis eſt in iratis. Et ipſi inſtabant. i. inſtanter faciebant alia parte: quia prior, naturalis: hæc, artificialis erat Marti: vnde patet Veneris potentia, quæ maritum ad hoc impellere potuit, vt adultero operam præſtaret: & currus, & rotas volucres, quibus. ſ. in bello vtatur. Et ipſi polibant, pro poliebant: certatim ſquammis ſerpentum. i. in modum earum, quas habent ſerpentes, & auro i. ſquammis aureis: ægida horrificam. i. ſcutum terribile, appoſitorie, arma Palladis turbatæ. i. quando turbatur: & polibant angues connexos: & ipſam Gorgona. ſ. Meduſam, cuius capilli in angues verſi erant: in pectore. i. quæ penderet de pectore, diuæ. ſ. Palladis (bene autem Marti, & Palladi, morem gerit: quia vterq; eſt, de natura ignis.) Gorgona (inquit) verrentẽ lumina. i. oculos, ex indignatiõe collo; deſecto. i. enſe diuiſo. Et,

ſup. Vulcanus inquit, ô Cyclopes Ætnei: tollite cuncta.ſ. hæc: & auferte labores cœptos:& aduertite mentem huc.i.ad hoc q̄ dicam:per quod verbum, innuit rem artificioſam, & arduā velle fieri. Arma, ſup. ſunt facienda:viro acri.i.ſtrennuo: nō dicit, cui:ne turpe ſit pro adulterino filio, ex coniuge quidquàm facere:ſed innuit poeta, per hoc, quantùm poſſent blanditiæ mulierum in viros:qui niſi dedecus obſtet, vltrà honeſtatem ſæpe morigerentur. Vſus.i.vtilitas, & opus eſt nunc:viribus (alij legunt, viribus vſi:vt ſit, vos vſi, &c.) præcipitate.ſ. viris validis: & opus eſt nunc, manibus rapidis.i.raptim operantibus, vrgebat enim neceſſitas:& opus eſt nunc, arte magiſtra:vt.ſ.vtiliter citò, & ſcienter fiant. Præcipitate.i.præcipitanter abiicite moras. Nec Vulcanus, ſup. effatus eſt plura:at illi.ſ. Cyclopes dicti:incubuere.i.operam dedere:omes otius.i.valde cito, & ſortiti ſunt pariter laborem:ęs fluit riuis.i.per riuos:& metallum auri.i.ipſum aurum fluit riuis:& chalybs.i.ferrum duriſſimū, quod chalybes temperant:vulnificus.i.vulnera facere ſolitum: liqueſcit.i.liquefit, fornace vaſta:& informant.i.valde formāt, & artificioſe faciunt:clypeum ingentem.i. valde magnū: vnū i.qui ſolus ſit contra omnia tela Latinorum:& impediunt.i.implicant:ſeptenos orbes orbibus.ſ.ſingulis. Alij.i.quidam ex illis:ergo plures erant, quàm dicti tres:accipiunt follibus vētoſis auras.i.ventos:& reddunt.ſ.acceptos.i.efflant, aut expellūt compreſſi. Alij, tingunt lacu.i.aqua in morem lacus ſtātis: ęra ſtridentia:dum.ſ.intinguntur:antrum gemit incudibus impoſitis:illi.ſ.fabri, tollunt multa vi inter ſe in numerum.i. ſecundùm proportionem rhythmicam, brachia.ſ.ſua:& verſant maſſam.ſ.illius, cōmixti ex ferro, ære, & auro:forcipe.i.inſtrumento, quo foruum.i.calidum, capitur è fornace tenaci.i.fortiter tenenti:vnde à quibuſdam, tenella dicitur.

PIERIVS.

Quam ſubter ſpe.] In vetuſtis aliquot exempla. Quam ſubtus, habetur. ¶ Stricturæ chal.] Strictura (inquit Ser.) eſt terra, ferri in maſſam coacta. Noni⁹ Marcellus locum hunc citat: exponitq́; ſtricturæ, ſunt ſcintillæ, à ſtringenda verò acie, vocabulum ſtricturis impoſitum, ait Ply. lib. 34. ¶ Huc tunc ig.] Huc, quidē in pleriſq; vulgatis cod. habetur:ſed pleriq; veteres, hòc, legūt: quod Ser. agnoſcit, pro, huc, poſitum. Circunfertur verò epitaphium, quod extat Capuæ, in quo de more huiuſmodi ſcriptum ſit. Inferri hoc non licet, niſi quorum nomina ſcripta ſunt, & quibus cauero. ¶ Deiicit in ter.] Antiqua aliquot exemp. Deicit, vnico i, legunt. Longè verò plura, Deiecit, penè vltima correpta:eaq́; dictio, præſenti tempore, plurib⁹ locis ita ſcripta, Deiecio, deiecis:non, deiicio, ſcribi aliquando ſolitū oſtendit:ac de mutatione quidem literæ, i, in e, ſatis ſuperius diſputatum. Hoc verò loco, No. Marcellus, Deiicit, mittit, interpretatur. ¶ Fulgores nunc te.] In Ro. & omnibus ferè aliis veteribus cod. Horrificos, legere eſt. Et vbi inferius habetur, Ægidaq́; horrificam iidem omnes quot viderim codi. Horriferam, legunt, vno conſenſu. ¶ Polibant.] In aliquot anti. polibant: de qua ſcribendi ratione, ſatis ſuperius diſputatum eſt. ¶ Deſecto ver. lu. col.] Sunt cod. in quibus, diſecto, legatur. In aliquibus, diſiecto. In Ro. deiecto. Sed, deſecto, magis placet: vt ī Medi. eſt. ¶ Cœptosq́; au.] In codi. aliquot ant. certos, legitur: hoc eſt, qui quotidiana opera exercentur, qui olim inſtituti, qui vobis præcipue ſoliti. Nam alia quàm ſoleant excudere, nunc opera impetraturus eſt. Non tamen diſplicet, cœptos: vt co. aliquot etiam manu ſcripti legunt. ¶ Præcipitate mo.] In aliquot ant. moram. Sed numero multitudinis magis placet, quot maiorē oſtendit feſtinationem. ¶ Forcipe maſſam.] Sunt quidam cod. in quibus, forfice, legatur. Sed enim Ser. agnoſcit, forcipe: & vtriuſq; diuerſum oſtendit vſum. Cariſius, forcipe, loco hoc poſitum à Vergilio tradit: quanuis de forfice cum Seruio non ſentiat. Quod verò exemplaria, maſſam, habent, in Cariſij cod. ei⁹ loco, ferrum, legitur.

Hæc pater, Æoliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus,
Conſurgit ſenior, tunicaq́; inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atq; humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumq́; canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,
Sermonum memor, & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi iungunt dextras, mediiſq́; reſidunt
Ædibus, & licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc.

SERVIVS.

Hæc dum pro.] Properāter facit: & eſt honeſta loquutio: Æoliam (vt diximus.) Vulcania, vna eſt de ſeptem Æoliis. ¶ Lēnius.] Qui in Lemnum inſulā (vt diximus) cecidit à Iunone, propter deformitatem deiectus: quam aerem cōſtat eſſe, ex quo fulmina procreātur: ideo autem, Vulcanus, de femore Iunonis fingitur ꝓcreatus, quòd fulmina de imo aere naſcantur: quod etiam Luc. dicit, Fulminib⁹ terræ propior ſuccenditur aer, Pacem ſumma tenent. ¶ Volucrum ſub culmine] Poteſt & generaliter accipi, volucrum quarumuis: & ſpecialiter, vt hirundinum. ¶ Tyrrhena vincula.] Tuſca calciamenta. Et dicit crepidas, quas primò habuêre ſenatores, poſt equites Romani. nunc, milites. ¶ Tegeæum enſem.] Arcadicū gladium. ¶ Demiſſa ab læua pantheræ ter.r.] À ſiniſtro humero, pellem demiſſam habuit: quam retorquens, & in dextrā reuocans, partem ſe amiciebat. ¶ Gemini cuſtodes.] Hoc & in Homero lectum eſt, & in hiſtoria Romana, quæ ait: Scyphax inter duos canes ſtans, Scipionem appellauit. ¶ Sermonū memor.] Scilicet promiſſi auxilij: vt, Auxilio tutos dimittam, opibuſq; iuuabo. ¶ Heros.] Hoc nomen non tantùm præſentis eſt, ſed & præteriti: vnde eſt, quòd Euandrū, heroem dicit: quū ſit virtutis emeritæ plerunq; heros: & generis eſt. ¶ Matutin⁹ agebat.] Rem temporis ad perſonam tranſtulit. ¶ Licito tandē ſermone.] Tandem, quia amborum deſyderio, nox moram fecerat.

ASCENSIVS.

Hæc pater, &c.] Narrat, quid poſtero die ab Euandro, Æneaq́; dictum & factum ſit: & quomodo in colloquium venerant. Vnde, quia ſuper reliquam huius libri partem nihil extat Donati, Ordo eſt. Dum pater Lemnius.i.in Lemnum inſulā pręcipitatus.ſ. Vulcanus, fulminis, & fabrorum pater: & Æneæ paterna affectione obſequens, properat.i.properanter facit: hęc.ſ. prius dicta: in oris Æoliis.i. quibus Æolus præſidet: lux alma ſuſcitat Euandrum ex tecto humili: & cantus matutini volucrum.ſ.præcipue hyrundinum, ſecūdùm Heſiodum: ſub culmine.i. quæ ſub culmine nidificāt, ſup. ſuſcitant Euandrum. Ipſe ſenior conſurgit, & inducitur artus.i.habet art⁹ inductos & veſtitos: non ſtaret verſus, ſi legatur, induitur: tunica.ſ.interiore: & circūdat vincula Tyrrhena.i. calceamenta Tuſca: plantis pedū i.quæ ligabāt, & muniebāt plātas pedum. Tum.i. deinde: ſubligat enſem Tegeæū i. Arcadicum, lateri, atq; humeris: ita vt ligatura, atq; humeris per latera depēderet: retorquens terga pantherę, illius animalis maculoſi: demiſſa.i.deorſum miſſa: ab læua.ſ.parte. Necnon & canes gemini.i.duo, & pares: procedunt ab alto limine.ſ.reſpectu canum: ſed reſpectu regum erant humilia limina: aut erant alta per naturam, quia in colle ſita: & humilia ꝑ artificium: procedunt (inquit) exiſtentes cuſtodes: & comitantur greſſum herilem.i.heri, ac domini ſui.ſ. Euādri. Et ipſe heros.ſ. Euander: petebat ſedem.i.cubile: & ſecreta.i.locum remotum à turba, vt illic quieti⁹ colloqueretur: hoſpitis.ſ.ſui Æneæ: exiſtēs memor ſermonum, & muneris promiſſi, ideſt auxilij. Nec minus.i.conſimiliter: Æneas agebat.i.erigebat: ſe exiſtēs matutinus.i.mane ſurgens: Pallas filius ibat comes huic.ſ. Euandro: & Achates ibat comes olli.i.illi.ſ. Æneæ: & ipſi cōgreſſi iungunt dextras: & reſidunt.i.ſedem capiunt, & conſidēt mediis ædibus: & fruuntur tandem.ſ. poſtquàm amoti eſſent arbitri, & ſatellites: ſermone licito.i.quem non niſi fidiſſimis communicare licebat. Rex.ſ.loci: Euander, ſup. dixit prior, hæc.ſ. ſequentia.

Ordo.

PIERIVS.

Demiſſa ab læua.] Anti qui aliquot codi. alueo, legunt: vt ſubintelligatur humero. Sed, ab læua, ſcilicet parte, vel manu, magis recepta lectio.

Maxime Teucrûm ductor, quo ſoſpite nūquā EVAND.
Res equidem Troiæ victas, aut regna fatebor,
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni,

SERVIVS.

Nunquam equidē Troiæ victas.] Satis mature, equidem, dixit.i.ego quidē Troiam te viuo victā: non arbitror, quantùm eſt in opinione mea. ¶ Pro noīe tanto.] Pro tui nominis glīa. ¶ Et murū circūnſonat armis.] Et breuitatem ſui oſtendit imperij, & hoſtilem neceſſitatem: ob quam ſe penitus exarmare nō poterat. ¶ Tuſco clau-

Hinc Rutulus premit,& murum circũnſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos,opulentaq́ regnis
Iungere caſtra paro:quam fors inopina ſalutem
Oſtentat,fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Vrbis Agillinæ ſedes,vbi Lydia quondam
Gens bello præclara,iugis inſedit Etruſcis:
Hanc multos florentem annos,rex deinde ſuperbo
Imperio,& ſæuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes,quid facta tyranni
Effera?dij capiti ipſius,generiq́ reſeruent.
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq́ manus,atq́ oribus ora:
Tormenti genus:& ſanie,taboq́ fluentes
Complexu in miſero,longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem ciues,infanda furentem
Armati circũnſiſtunt,ipſumq́,domumq́:
Obtruncant ſocios,ignem ad faſtigia iactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere,& Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria iuſtis,
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te Ænea ductorem millibus addam:
Toto nanq́ fremunt condenſæ littore puppes,
Signaq́ ferre iubent,retinet longæuus Aruſpex.
Fata canens.O Mœoniæ delecta iuuentus
Flos veterum,virtusq́ virũm,quos iuſtus in hoſtem
Fert dolor,& merita accendit Mezentius ira,
Nulli phas Italo tantam ſubiungere gentem,
Externos optate duces.tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo,monitis exterrita diuũm.
Ipſe oratores ad me,regniq́ coronam
Cum ſceptro miſit,mandatq́ inſignia Tarchon,
Succedam caſtris,Tyrrhenaq́ regna capeſſam,
Sed mihi tarda gelu,ſæcliſq́ effœta ſenectus
Inuidet imperium,ſeræq́ ad fortia vires.
Gnatum exhortarer,ni miſtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret.tu,cuius & annis,
Et generi fatum indulget,quem numina poſcunt,
Ingredere ô Teucrûm,atq́ Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea ſpes,& ſolatia noſtri,
Pallanta adiungam,ſub te tolerare magiſtro
Militiam,& graue Martis opus,tua cernere facta
Aſſueſcat,primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum robora pubis
Lecta dabo,totidemq́ ſuo tibi nomine Pallas.

ſco claudimur amni] Tuſco ideo dixit,quia ipſe fuit Romani finis imperij.Iuue. Et quæ imperij fines Tyberinũ virgo natauit. ¶ Sed tibi ego.] Artificioſe agit:vt etiam quæ monſtrantur auxilia,ipſius videant̃ eſſe. ¶ Ingentes populos.] Non autẽ ſine cauſſa dixit. nã Tuſcia, (Lucumones.) duodecim Lucumones habuit.i.reges,quib⁹ vnus pręerat:vñ eſt,Gens illi triplex populi ſub gente quaterni. ¶ Quã fors inopina.] Hoc, beneficiũ caſus p̃ſtat:qui effecit,vt eo tpe quęras auxilium,quo Tyrrheni ducem requirũt. ¶ Fatis huc te poſcẽtibus affers.] Perge illuc poſcẽtibus fatis.nã talis eſt ſenſus.ſed ſi legeris,affer: ſimiliter iungit,fortunã fato: vt ſuprà,vbi ait,Fortuna omnipotẽs,& ineluctabile fatũ. Si aũt legeris,affers,talis erit ſenſus,Fati neceſſitate factũ eſt, vt venires. Fortunæ beneficiũ,vt illi ducẽ requirant.Legim⁹ ergo, & affer, & affers. ¶ Saxo incolitur fundata vetuſto.] Antiquo ope:vt,Tẽpla dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto. ¶ Vrbis Agillinæ ſedes.] Quæ nũc Chære dicitur. ¶ Lydia quondã Gens.] Quodã inſedit:nõ,bello quondã præclara:nam & tũc florebat. Sane etiã ſuprà dixim⁹,Mœoniã, ꝓuinciã eſſe:cuius dũ breuitas, duos fratres,Lydum,& (Lydus. Tyrrhenus.) Tyrrhenũ,ferre non poſſet ex ſorte Tyrrhenus cũ ingẽti multitudine profectus, partẽ Italiæ tenuit,& Tyrrheniam nomĩauit. Hi diu piraticam exercuerũt:vt etiam Cice.in Hortẽſio docet: quũ captiuos, nouis pœnis affligerent,occiſorũ eos religantes cadaueribus: quod Vergili⁹ dat Mezentio,ſciẽs lectũ eſſe de Tyrrhenorum gente. Sane illo tpe,Tyrrheni,dicti ſunt poſt Tuſci:ἀπὸ τοῦ θύειν. Lydi aũt, à Lydo rege fratre:q ĩ ꝓuĩcia ſremãſerat. ¶ Quid memorẽ infandas cædes?] Figura oratoria,quæ paralepſis vocatur. Cicero,Nam illa nimis antiqua p̃tereo. ¶ Effera.] Cruẽta. ¶ Dij capiti ipſius.] Vt, Quod dij prius omẽ in ipm couertant. ¶ Tormenti genus.] Exclamatio eſt inuenti ſupplicij. ¶ Sanie,taboq́] Sanies,mortui eſt:tabo, viuentis.ſ.ſanguinis. ¶ Cõfugêre.] Confugiebat: & (vt diximus) hiſtoricus eſt ſtylus. ¶ Defendier.] Defendi i.defendebatur.& vertit hiſtoriam.nã (vt dixim⁹) Turnus,magis cõfugit ad Mezentium. ¶ Præſenti Marte.] Sine aliqua dilatione. ¶ Addam.] Aut dabo: aut (reuera) addam habẽtibus Tarcontem. ¶ Longæuus Aruſpex] Argumẽto ætatis vult doctũ videri. ¶ Optate duces.] Votis.ſ. ¶ Hoc acies cãpo.] Quaſi iam in bellũ parati. ¶ Regniq́ coronã.] Inſigne.nõ (reuera) coronã,quam Tuſci nũquam reges habuerũt. ergo,ſpecies eſt ꝓ genere. ¶ Mandatq́ inſignia.] Aut,mittit inſignia.i.ornamẽta regalia. Aut (reuera) mandat inſignia.i.magna:vt,Caſtris ſuccedam,& capeſſam regna Tyrrhena. ¶ Sed mihi tarda gelu.] Occurrit tacitis quęſtionibus,dicens, ſe non iiſſe propter ætatem ſenilẽ: filiũ verò, propter mixtum gen⁹,per originẽ matris:vnde Æneã dicit,ire debere:cui ætas,& origo,regna concedunt. ¶ Sæcliſq́ effœta ſenectus.] (Sæculũ.) Notandũ dicta ſæcula,etiã in vno hoĩe:ſecũdũ eos qui dicũt,ſæculum,triginta annos habere. Nã alij volũt,centũ decem.alij, mille annis putant ſæculũ cõtineri. ¶ Inuidet imperium.] Bona eloquutio: vt, Liber Pampineas inuidit collib⁹ vmbras. ¶ Quẽ numina poſcunt.] Vt,Externos optate duces. ¶ Italũm fortiſſime ductor.] Eὐ εὐμβολον: iam ductorem Italiæ vocat Æneam. ¶ Spes,& ſolatia] Spes, quia multa de eius virtute ſibi promittebat pater. Solatium: qa amiſſa cõiuge vnici filij vtebat̃ ſolatio. ¶ Tolerare.] Quaſi rẽ aſperam & difficilem. ¶ Miretur.] (Miror.) Imitetur:Luc. Miratorẽq́ Catonis. Optima eñ ingenia neceſſe eſt: vt ea quæ mirant̃, imitentur. ¶ Suo noĩe.] Bene,in oĩb⁹ filij gratiã facit. nã dicit,Dat tibi Pallas milites ducentos ſuo noĩe:ipſe verò,à me ducẽtos accipies.

ASCENSIVS.

¶ Maxime Teucrorũ,&c.] In hac Euãdri oratione,oſtẽdit ur paupertas,& beniuolẽtia ei⁹: doceturq́ amici officiũ,quod efflagitat: vt quibus opib⁹ poſſim⁹, amicos iuuem⁹: & ſi nõ ſatis ãplis, cõſilio ſaltem:vti Euãder facit,qui filiũ cũ quadringentis Arcadibus pollicetur, & ad Tuſcos ire cõſulit:qñquidem illis opus eſſet,duce externo,cõtra Mezentium tyrannũ,& deorũ contẽptorẽ: in quẽ,vt iuſtũ,Etruſcorum doceat odiũ,recitat nõnulla immanitatis eius facinora. Quia verò Donatus nõ extat, (Ordo.) ¶ Ordo eſt. O maxime ductor Teucrorũ, quo ſoſpite.i.exiſtẽte incolumi: equidem.i.ego quidẽ: nunq̃ fatebor res Troiæ victas, aut regna Troiæ victa.i. ſuccubuiſſe,aut penit⁹ deleta: exiguæ vires,ſupp. ſunt nobis ad auxiliũ belli: ꝓ noie tanto.i.ꝓ tui nois gloria,aut ꝓ tãto debito:tracta metaphora à debitorib⁹, quorũ noia inſcribũtur. Nos claudimur hinc. i. ex vna parte amni: Tuſco.i.Tybri, qui ꝑ Etruriam fluit: Rutulus.ſ. pplꝰ ferox: premit.ſ.nos:ne limites augeamus hinc.i. ex altera pte:& circũnſonat murũ armis.i.facit arma ſua ſonare circũm muros noſtros: & ita opus ſibi ſignificat p̃ſidio:ſed ego paro. i. intẽdo, & meditor iũgere tibi populos ingẽtes,& caſtra opulẽta regnis.i.per diuerſa regna: qa in Etruria erãt duodecim reges,quos Lucumones appellabãt:quã ſalutẽ,vel ô quã.i.qualẽ ſalutẽ:vel q̃.i.ô quãtũ fors ĩopina,oſtẽtat tibi ſalutẽ:tu affers te huc.i.ad has oras:fatis poſcẽtib⁹.i.opportuniſſime,aut iuxta oracula Etruſcis facta. Sedes vrbis Agillinæ,q̃ nũc Cærete dicitur:fundata ſaxo vetuſto,colit̃ haud ꝓcul.i.nõ lõge:hinc.i.ab his locis:vbi gẽs Lydia.i.q̃ cũ Lydi fratre Tyrrheno ex Mœonia venerat,p̃clara bello ĩſedit.i.ſedẽ cœpit,ſup.in iugis,i.mõtib⁹ Etruſcis,Mezenti⁹ rex.ſ. Etruſcorũ:

tenuit hanc.ſ.gentem:florẽtem multos annos.i.poſtq̃ multos annos floruerat:déinde imperio ſuperbo,& ſæuis.i.violẽtis,& tyrãnicis armis. Quid.i.ad qd memorẽ?q.d.fruſtra,quũ notiſſimæ ſint:infandas.i.tam deteſtabiles,vt de eis fari nõ debeat:cædes.i.occĩſiones?qd memorẽ effera.i.immania facta tyrãni: q̃, ſup.dij,reſeruẽt capiti,& gñi ipſius. Quinetiã.i.nã p̃ter cætera, iũgebat etiã viuis corpora mortua:cõponens manibus.ſ.defunctorũ:manus.ſ.viuentiũ:atq; oribus defunctorũ:ora.ſ. viuẽtiũ: & ecõuerſo.(vbi annotandũ,q̃ etiã oribus dixit.) Tormẽti genus,exclamatio.q.d.ô quale tormẽti gen⁹:ſed nõ profert ô, qa præſens nõ eſt,in quẽ exclamabat:& ipſe necabat ſic lõga morte:fluentes ſanie.ſ.mortuorum:& tabo.ſ.viuentiũ: in complexu miſero.i.tãdiu cogebat ſe cõplecti, dum viuorũ ſanguis in tabem cõuerteretur,& defunctorum pus in ſaniem. At ciues.ſ. eius,feſſi tandem,circũnſiſtunt armati, ipſum furentem infanda.i.infando more:& circũnſiſtunt domũ.ſ.eius : & obtrũcant ſocios.i.complices eius:& iactant ignem ad faſtigia.i.culmina domus eius. Ille.ſ.Mezentius,elapſus inter cędes.ſ.ſociorum.i. dum ſocij,& complices eius cæderentur:confugêre,ſup.cœpit: aut confugiebat in agros Rutulorum.ſ.ad Turnũ:& cœpit defendier.i.defendi,aut defendebatur armis:Turni hoſpitis.i.cui iure hoſpitalitatis erat deuinctus. Ergo,omnis Etruria.i. Tuſcia:ſurrexit.ſ. contra Mezentium:iuſtis furiis.i.tumultu iuſte ſuſcepto:& repoſcunt præſenti Marte.i.bello:regem.ſ.ſuũ Mezentium,ad ſupplicium.i.tormentum mortis. O Ænea,ego addam te ductorem his milibus. Nanq;,pro quia:puppes.ſ.Etruſcorum condenſæ,fremunt toto littore:& iubent ferre ſigna. ſ. bellica,hoc eſt vexilla. Aruſpex longæuus,& ergo peritus , & ſeuerus:retinet.i.immoratur eos,ne exeant in bella:canens fata.i.voluntates deorum ſibi reuelatas:ac dicens, ſup. ô iuuẽtus delecta.ſ. ad expeditionem præſentem,aut prius à Tyrrheno: flos & virtus veterum virũm,pro virorum : qui optimi habiti ſunt:quia vt quiſq; vetuſtiſſimus,ita optimus eſt habitus:quos iuſtus dolor fert in hoſtem:& Mezentius accendit ira merita.ſ. contra ſe:nulli.i.non vlli:non eſt phas vlli Italo ſubiungere. i. ſubiugare:tantam gentem.ſ.Rutulorum,& Latinorũ : quibuſcum Mezentius nunc fœdus percuſſit : optate.i. deligite,duces externos. Acies Etruſca reſedit.i.quieuit hoc cãpo: vbi.ſ. erat: nec proceſſit exiſtens exterrita monitis diuũm. Ipſe Tarcon.ſ. qui electus erat, eorum dux : miſit ad me oratores.i. legatos: quos vulgò,ambaſiatores vocant.& coronam regni cum ſceptro.i.virga regali:& mandat inſignia.ſ.cætera,vt faſces lictorum:& reliqua, quæ Romani poſtea acceperunt ornamenta:vt ſ.ſuccedãt:caſtris.i.ad caſtra,veniam:& capeſſam.i.eam captũ regna Tyrrhena.i. Etruriam,in quam Tyrrhen⁹ vênit ex Mœonia. Sed ſenectus tarda gelu.i.frigore imminuto.ſ.ſanguine:& effœta.i.viribus exhauſta:fæclis.i.temporib⁹, & ſenio:inuidet mihi imperium,& vires.ſ.meæ:ſeræ.i.tardæ:ad fortia,ſup.gerenda,inuident mihi imperium:ego exhortarer gnatum.i.filium meum:ni.i.niſi:ipſe mixtus.ſ.generi Italorum:matre Sabella.i.ex Sabinis:traheret hinc.i.ex matre:partẽ patriæ. i.niſi pro parte materna eſſet Italus:tu cuius annis,quia floridus es: & generi, & generi,quia Phrygius,vtroq; parente.fatum indulget.i. indulgenter concedit,regnum Etruriæ:& quem numina.i.deorũ oracula:poſcunt.ſ.ad Etruriæ:ductum ingredere . i. procede in bellum:ô fortiſſime ductor Teucrũm,atq; Italũm.i.Teucrorũ, atq; Italorum.i.qui & Teucros & Italos duces. (Reguntur autem genitiui,à verbali ductor:non,à ſuperlatiuo fortiſſime Italum,quia non erat Italus:quòd ſi propter originem dicẽdus ſit Italus,fata eum non poſcerent.) Ego præterea iungam tibi hũc ſ.Pallanta,filiũ noſtrũ:appoſitorie,& ſpes,& ſolatia nr̃i. (Valla diceret,noſtrum:aut poti⁹,noſtra.) vt, ſup.aſſueſcat tolerare ſub te magiſtro,militiam,& graue opus Martis.i.bellum:& aſſueſcat cernere tua facta.ſ.egregia:& miretur.i.propter admiratione imitetur te ab annis primis:ego dabo huic equites Arcadas bis centum.i.ducentos:appoſitorie,robora. i. fortia corpora:pubis.i.iuuentutis:lecta.i.electa:& Pallas,ſup.dabit tibi: totidem ſuo nomine.i.alteros ducentos:& ita erunt quadringẽti equites,qui pauci viſi ſunt cõtra tot inimicos:vnde ſubditur, Vix ea,&c.

Oribus.

PIERIVS.

❡Premit,& murum circũnſonat armis.] In codi.aliquot antiq.circũnſonat arcens,legitur. In aliquot aliis ,Aruns : vt non vnus nominetur hoſtis,ad maiorem timoris exaggerationem: ſeq; honeſtius excuſet,quod modico eum auxilio iuuet. Mihi autem,armis,vt in codicibus emẽdatioribus habetur, nequaq̃ diſplicet. ¶Taboq; fluentes.]In antiquo cod.fluenti quippe tabo,legitur. ¶Ille inter cædes Rutulorum.] In Vaticanis omnibus co.cædem,vnitatis numero legitur:nõ ita in plerisq; aliis. ¶Nulli phas Italo]In ant.aliquot co.mutato numero legitur, Phas italo nulli. Sed principium à ſpondeo,verſum om̃ino grauiorem reddit. ¶Mandatq; inſignia Tarcon.] In antiquo cod. Tarcho. Alibi verò ex C.Iulij Ro.& quorundam aliorum ſententia,nullum nomen Latinũ,on,literis finiri monuimus:quãuis Plynius nomina quædam dicit,proprios gentis ſuæ vult⁹, formamq; apud nos etiam cuſtodire. De nominibus autem huiuſmodi,Fab.Quintilianus ait,vt Palæmo,Thelamo, & Plato (Nam ſic eum Cicero quoq; appellat) diceretur, retinuerunt: quia Latini,quod o, & n,literis, finiretur , non repperiebant. ¶Et generi fatum indulget.]In Med.cod.plurali numero, fata indulgent,ſcriptum eſt. ¶Hunc tibi præterea]In aliquot anti.legere eſt,Nunc tibi. Sed pronomen illud indicatiuum, lõgè plus ponderis & energiæ habere videtur,dicendo,Hunc Pallãta. Nam & in pronomine ipſo,& in proprio nomine, emphaſis eſt. ¶Primis & te miretur ab annis.] Sunt cod.antiqui,in quibus legere eſt,te imitetur ,abſq; ſynalepha. Sed omnino,miretur,magis placet:quia plus eſt mirari,in quo rei, quàm vix te aſſequi poſſe ſperes,magnitudo oſtentatur. ¶Arcades huic equites.]In anti.& emendatis cod. Arcadas ,per,as, ſcriptũ eſt, metro ita ſuadente. Nam accuſatiuus pluralis in,es,Latinus eſſet:& non niſi producta vltima poneretur. ¶Robora pubis Lecta dabo.] Antiqui aliquot cod.corpora pubis,legũt. Sed omnino longe melius eſt,robora. ¶Totidemq; ſuo tibi noĩe Pallas.] In cod.aliquot ant.legere eſt,ſuo tibi munere Pallas. Sed enim Seruius,nomine,agnoſcit.

POETA

ſVix ea fatus erat:defixiq; ora tenebant
Æneas Anchiſiades,& fidus Achates,
Multaq; dura ſuo triſti cum corde putabant,
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Nanq; improuiſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu vênit,& ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenusq; tubæ mugire per æthera clangor.
Suſcipiunt:iterum atq; iterum fragor intonat ingens.
Arma inter nubem,cœli in regione ſerena
Per ſudum rutilare vident,& pulſa tonare.
Obſtupuere animis alij:ſed Troius heros
Agnouit ſonitum,& diuæ promiſſa parentis.
Tũ memorat. ſNe verò hoſpes,ne quære,pſectò, ÆNEAS
Quem caſum portenta ferant:ego poſcor Olympo:
Hoc ſignum cecinit miſſuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaq; arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant:
Quas pœnas mihi Turne dabis:quàm multa ſubvndas
Scuta virûm,galeasq;,& fortia corpora volues

SERVIVS.

❡Triſti cum corde.] Propter breuitatem auxiliorũ. ¶Cœlo aperto] Sereno:vt, A parte ſerena Proſpicere. ¶Improuiſo.] Nullum em̃ indicium præceſſerat nubium. ¶Fulgor.] Fulgetra. ¶Cum ſonitu.] Tonitru.ſ. vt diximus ſuprà: ordinem tenuit, qui nobis apparet. Fulgetras dicat priores,quũ ſint ante tonitrua. ¶Ruere o.viſa.] Sic enim ſonat , vt videatur ruina.alibi, Cœliq; ruina. Bene autem tẽperauit,dicẽs,viſa. ¶Tyrrheniſq; tubæ mugire p æthe. clan.] Tyrrhenum,clangorem dixit tubæ : ideo, quia apud Tuſcos,tubam cõſtat eſſe inuẽtam. Ergo Tyrrhenus clangor, ſonus Tyrrhenarum tubarum.& bene,cõgruis omnibus arma nũtiãtur per ſonos tubarũ. ¶Fragor intonat] Fragor pprie, armorũ eſt ſonus: quod dicit,Intonat illuc ſpectat Fulminat Æneas armis.& vult, fragore tonitrua,ſplendore fulgetram imitari. Non aũt mirũ eſt,à dea libidinis, Venere allatis armis ineſſe fulgorem.nam & Homerus dicit, à Thetide allata arma, habere motum quẽdã, & ſpiritum : quæ duo in aquæ eſſe,manifeſtum eſt. Thetidem autem,nouimus nympham. ¶Inter nu.] Per nubem,more ſuo:& dicit,in ſerena parte cœli fuiſſe nubẽ: per quã arma portata ſunt. ¶Per ſudum.] Sudum eſt, quaſi ſubudum,ſerenum. i. poſt pluuias: vt, Ver nactæ ſudum, Agnouit ſonitum. hoc quod ſonitus ſignificaret. ¶Diuę promiſſa parẽ.] κατὰ τὸ σιωπώμενον,intelligimus Venerem ei pmiſiſſe. ¶Hoſpes.] Et qui ſuſcipit,& qui ſuſcipitur,hoſpes vocatur:vt alumnus, q alit, & qui alitur. ¶Ne verò, ne quære profe.] Ambæ particulæ ad ornatum pertinent tantùm. ¶Portenta.] Modò,bona omina,quæ victoriam portendunt de hoſtibus. ¶Ego poſcor Olympo.] Ideſt ſigna mei cauſſa fiunt.aut certe, in Olympũ poſcor:aut,de Olympo poſcor. ¶Diua creatrix] Rerũ omnium

Tubę fũt Tyrrhenarum.

Fragor.

Sudum.

Hoſpes.

Alũnus.

Tybri pater: poſcant acies, & fœdera rumpant.

omniũ generaliter. ¶ Heu] Adeò de victoria certus eſt, vt etiam hoſtium miſereatur. & hinc naſcitur ille ſenſus, Non hæc, ô Palla, dederas promiſſa parenti. Itẽ Æneas, Hi noſtri reditus, expectatiq; triumphi, Hæc mea magna fides. ¶ Fœdera rumpant.] Quæ ſe facturũ Latinus ꝓmiſerat, nõ eñ erãt facta.

ASCENSIVS.

Ordo. ¶ Vix ea, &c.] Docet Æneã ex tali reſponſo ſane perplexũ effectũ, quum parum ſibi opis ab Euãdro paratum videret: nam quid quadringẽti contra tantam manum fortiſſimorũ bellatorũ? Verũ cõſolatũ aductu mr̃is, quæ illi Vulcania obtulit, dona videlicet arma radiãtia, qb⁹ & materno auxilio fret⁹ nihil dubitabat in hoſtẽ ꝓgredi. Sed ne multis agã, ¶ Ordo eſt. Euãder, ſup. vix erat fat⁹ ea. ſ. q̃ dicta ſũt: & Æneas Anchiſiades. i. Anchiſæ fili⁹: & Achates fid⁹. ſ. Æneæ comes: defixi. ſ. ĩ terrã: tenebãt ora. i. vult⁹ ſuos ĩ terrã, vt anxij, & cogitabũdi facere ſolẽt: & putabãt. i. voluiſſent: cũ ſuo triſti corde. i. quũ hoc, ꝙ cor triſte hẽbãt (nã niſi cõcomitãtiã ſignificet, abũdet: quũ nõ eñ inſtr̃m denotat.) multa dura. i. aduerſa difficulter tolerabilia: ni. i. niſi. ſ. q̃ fuiſſent dura: niſi Cytherea. i. Venus: dediſſet ſignum. ſ. aductu ſui, aperto cœlo. Nãq;, ꝓ quia: fulgor vibratus. i. vibrando conſcuſſus: ab æthere improuiſo vẽnit cũ ſonitu: & omnia ſunt viſa ruere repente: quod ſignũ aductus numinis etiam in. 3. poſuit: & clãgor Tyrrhenus. i. à Tyrrhenis, & Lydiis inuctus. ſ. tubæ. ſup. viſus eſt mugire per æthera. Æneas, ſup. & Achates: ſuſcipiũt. i. auribus captãt, clangorem illũ: aut ad ſe capiũt, & ratũ faciũt ꝓdigiũ: & fragor ingens intonat iterum, atq; iterũ. i. frequenter: &, ſup. vidẽt: arma rutilare. i. reſplẽdere, & micare: per ſudũ. i. ſerenum, & ſeorſum ab vdo, regione cœli exiſtente ſerena: inter nubem. ſ. quã Venus aſſumpſerat: aut qui arma attulerat: & vidẽt arma pulſa ſonare. i. ſonũ tonitrui imitari: alij obſtupuere animis: ſed heros Troius. ſ. Æneas, agnouit ſonitũ: & dona diuæ parentis. ſ. Veneris: ꝓmiſſa. i. arma allata eſſe, quę Venus ꝓmiſerat: vbi tñ & qñ nõ cõſtat ex Poeta, ſed multa & dicta & facta, inter matrem & filium eſſe poſſunt, quę ſcripta nõ ſunt, ſed ꝓmiſſa, dicens nũc, ſignificat ſatis Venerẽ aliqñ promiſiſſe. Tum. i. deinde: memorat. i. narrat: ac dicit, ô hoſpes verò. i. certe, & ꝓfectò: ne (inquit) quære: pro eo quod eſt, quæras, ſup. doceri: quem caſum. i. quẽ euentũ, & rei exitũ: hæc portenta. i. ꝓdigia, rem nouã portendẽtia: ferãt. i. afferant: ego poſcor. i. exigor: Olympo. i. de cœlo: aut potius in cœlũ. Diua creatrix. ſ. generabiliũ oĩm: Venus cecinit. i. quodã oraculo p̃dixit, ſup. ſe miſſurã hoc ſignum: ſi bellũ ingrueret: q;, ꝓ ideſt: cecinit ſup. ſe laturam. i. allaturã: auxilio. i. in auxilium meũ, ꝑ auras: arma Vulcania. i. à Vulcano, marito ſuo, fabrefacta. Heu, cõmiſerãtis vox: ſicut illa Eſa. i. Heu ego conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Quantæ. i. ꝙ magnæ cædes. q. d. maximæ: inſtant. i. imminent: Laurentibus miſeris: qa Turnũ ſortiti ſunt ductorẽ contra fata. Quas. i. quales pœnas, dabis mihi, ô Turne? q. d. grauiſſimas: ô Tybri pr̃, ꝙ. i. quãtùm: multa ſcuta virũm. ſ. fortiũ interemptorũ: nõ qui ea abiiciẽt, ſed qui cũ eis abiicientur in fluuiũ: & galeas, & corpora fortia. i. robuſta dũ viuerẽt: volues ſub vndas. ſ. tuas? Poſcãt. ſ. Laurentes, quãtùm velint: & eſt amara cõceſſio: acies. ſ. exercitus inſtructi: & rũpant fœdera. ſ. q̃ cũ Latino iniiſſet Æneas, niſi Turnus oĩa turbaſſet: cõmoto pri⁹ populo ꝑ furiã inſtinctu Iunonis, vt pri⁹ viſum eſt.

PIERIVS.

¶ Defixiq; ora tenebant.] Vetuſta quædam exempla. legũt, intentiq;. Sed enim, defixi, magis placet: quod præ ſe fert etiã ſtuporem quendam. ¶ Fragor intonat ingens] Antiqui pleriq; codi. Vaticaniq; omnino, cum Medi. & Porcio, increpat, legunt: quanuis, intonat, ea ratione Seruio placet: quod alibi dictum à Poeta, Fulminat Æneas armis. Quod verò paulopoſt ſequitur, pulſa

pulſa tonare. in anti. aliquot, ſonare, legere eſt. Sunt etiam vetuſti admodum codices, in quibus, fragor intonat aures, legatur. ſed hoc aliorum iudicio relinquemus. ¶ Agnouit ſonitum, & diuæ.] In Ro. cod. non habetur, &: vt per appoſitionem legas, diuæ promiſſa parentis: eruditis tamē auribus vulgata lectio, Sonitum & diuæ, magis adblanditur. ¶ Ne verò hoſpes, ne quære profectò.] In codici. aliquot anti. legere eſt, Ne quære hoſpes, ne quære profectò: vtraq; lectio & venuſta eſt, & à Vergiliana phraſi non aliena. ¶ Quàm multa ſub vndas.] In Ro. co. legere eſt, ſub vnda: quod non diſplicet, in loco enim voluenda ſunt. Sed, ſub vndas, ad locum omnino vehementius eſt.

SERVIVS.

¶ Herculeis ſopitas ignib⁹ aras.] Hypallage eſt. i. ſuſcitauit aras Herculeas, in quibus erāt ignes ſopiti. ¶ Heſternūq; larem.] Cui pridie ſacrificauerat. & eſt iteratio. Nam male quidam, externū legūt. i. extraneum. ¶ Poſt hinc ad naueis gradit.] Vnū vacat: aut, poſt: aut, hinc: vt, Poſt hinc digrediens iubeo frondentia capris. talis eſt illud, Primus ibi ante omneis qui ſeſe in bella Sequantur.

Bellum.

in expeditionem, & bellicā præparationem. Nam (vt ſuprà diximus) bellum, eſt tēpus omne, quo vel præparatur aliquid pugnæ neceſſarium, vel quo pugna geritur.

Præliū.

Prælium autem dicitur, conflictus ipſe bellorum: vnde modò bene dixit, Qui ſeſe ī bella ſequantur. non, in prælium. Nam ad auxilia petēda vadit, non ad pugnam. quanquàm etiam ſi diceret, qui ſe in præliū ſequantur, non ab re eſſe videbatur. Hi enim equites, quū à Tarcōte accepiſſet Æneas, auxilia cum aliis Etruſcis, equitib⁹ per terram miſſi, obuios ſtatim habuere bellātes: & quaſi iam hinc recte pergere videntur in prælium: vnde etiam in Cymodocea nauigāti Æneæ dicitur iam loca iuſſa, tenet forti permixtus Etruſco arcas eques. ¶ Segnis.] Sine remigio. & reſpexit ad aſcēdentes: de quibus ait, Remigio, noctemq; diemq; fatigant. licet fuerit leniſſimus fluuius. ¶ Rerū] Quas geſſerat. ¶ Patris.] Vbi eſſet. ¶ Exortē Æneæ.]

Exors.

Ideſt extra ſortem aliorum. Per id quod eſt factum, indicatur quod non eſt factum. Per exortem autē, optimū & pcipuū ſignificat. ¶ Pellis obit totum.] Pellis oſtenditur magnitudo, in hoc q totum dicit, obit. ¶ Vnguibus aureis.] Aut qa vngues ipſi, quum aruerint, auri imitantur colorem. Aut, qa ſolebāt deaurari. Sta. Auro māſueuerat vngues. ¶ Subitò vulgata.] Cur ſubitò, ipē dicit, quaſi per paruam vrbē. ¶ Otius] Poſitiuus antiqu⁹ eſt. i. celeriter. Nec enim poteſt eſſe comparatiuus, vbi nulla eſt comparatio. ¶ Vota me. du. ma.] Bene, duplicant metu. Nam ineſt ſemp in matribus, votum. ¶ Propiusq; periclo It timor] Propius periclo: pro, propior. Nam matres quod timent, hoc putant liberis poſſe cōtingere. ¶ Iam apparet] Adhuc illis pergentibus, iam prælium cogitatur à matrib⁹. ¶ Dextram euntis] Scilicet: quia dixerat, pater. ¶ Hæret inexpletum.] Multi hic diſtinguunt, vt ſit, Inexpletus hæſit: & talia loquutus lachrymans. alij legūt inexpletus lachrymis. Honeſtius tñ eſt, inexpletum lachrymans.

[Hæc vbi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto, POETA
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, heſternumq; larem, paruoſq; penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes.
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Poſt hinc ad naueis graditur, ſocioſq; reuiſit,
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cætera prona
Fertur aqua, ſegniſq; ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio, rerumq;, patriſq;.
Dantur equi Teucris, Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exortem Æneæ, quem fulua leonis
Pellis obit totum, præfulgens vnguibus aureis.
Fama volat paruam ſubitò vulgata per vrbem,
Otius ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſq; periclo
It timor, & maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lachrymans, ac talia fatur:
[O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos, EVANDER
Qualis eram, quum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Straui, ſcutorumq; incendi victor aceruos,
Et regem hac Herylum dextra ſub Tartara miſi,
Naſcenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma mouenda,
Ter letho ſternendus erat, cui tum tamen omneis
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vſquàm
Nate tuo, neq; finitimus Mezentius vnquàm
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.
At vos ô ſuperi, & diuûm tu maxime rector
Iuppiter Arcadij quæſo miſereſcite regis,
Et patrias audite preces, ſi numina veſtra
Incolumen Pallanta mihi, ſi fata reſeruant,
Si viſurus eum viuo, & venturus in vnum,
Vitam oro, patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum fortuna minaris,
Nunc nunc ô liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te chare puer, mea ſola, & ſera voluptas
Complexu teneo, grauior ne nuntius aureis
Vulneret. [Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo POETA
Fundebat, famuli collapſum in tecta ferebant.

mans. vt ſit nomē pro aduerbio. i. inexplebiľr. ¶ O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos Qualis eram?] Et ò, & ſi, optantis ſunt, quę nunc iunguntur. Nam ſingula antè ponebantur: vt, Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus. Ergo, vnum, vacat: quantùm ad antiquitatem: & notandum, votū de pterito fieri. Qualis erā: aut vtinā ſum talis, qualis, aut erā qñ iſta perfeci: aut certe, laudantis eſt: vt, Qualis eram quum primam aciem Pręneſte ſub ipſa Straui, ſcutorumq; incendi victor aceruos. Hoc traxit de hiſtoria. Tarquinus enim Priſcus, victis Sabinis, in honorē Vulcani eorum arma ſuccendit: quem poſtea ſequuti ſunt cęteri. ¶ Cui treis animas] Per tranſitum oſtendit illā Platonis, & Ariſtotelis contentionem: qui dubitabāt, vtrū quatuor, an tres animæ ſint in homine: ψυτική, αἰσθηνή, νοτική, κινητική. Hoc autē loco, p treis animas, magnū, & perfectū indicatur virum. Nā quantùm ad fabulam ptinet, treis animas, propter tria habuit corpora. Attenendum eſt ſane, hoc ſibi Euandrum vindicare, qđ fuit in Hercule. Nam, vt ille Gerionem extinxit: ita, hic Herylū occîdit. Inde eſt quod paulopoſt dicit, Neq; finitimo Mezēti⁹ vnquàm, Huic capiti inſultans. Mos enim Herculis fuit, vt etiam non rogatus, laborātibus ſubueniret. Tunc enim (ſicut Varro dicit) omnes qui fortiter fecerant, Hercules vocabantur: licet eos primò. xliiij. enumerauerit. Hinc eſt quod legimus, Herculem Tyrinthium, Argiuum, Thebanū Lybicū. ¶ Feronia mater.] Nympha Campaniæ, quam etiam ſuprà diximus. Hæc etiam Libertorū dea eſt, in cuius templo, raſo capite pileum accipiebant: cuius rei etiā Plautus in Amphitryone facit mentionem. Quod vtinam ille faxit Iuppiter, vt ego hodie raſo capite calu⁹ capiam pileum. ¶ Terna arma mouenda.] Figura poetica. Nam trina, debuit dicere. Arma enim, tantùm numeri pluralis, cui non iunguntur nomina numeralia: vt ſuprà diximus. non enim diximus, tria arma mouenda: aut vel contra ipſum, vel ab ipſo. ¶ Finitimo.] Aut infinitimo, aut finitimo capite. ¶ Viduaſſet ciuibus vrbem] Scilicet viris fortibus perēptis. & pprie, viduaſſet, dixit: qa vrbs, eſt gñis fœminini. Hora. abuſiue, & ſatis incongrue in gñe maſculino poſuit, dicēs, Vidu⁹ pharetra riſit Apollo. ¶ At vos ô ſupi.] Iā hic quaſi pr̃ loqtur. Diuiſa em̃ hæc eſt adloquutio; & vltima pars ei⁹, habet pa-

Ani-

Hercules.

Durare.

bet parentis affectū.quod & ipſe oſtendit,dicens,Et patrias audite preces.Prima verò,viri fortis eſt:vt,Qualis eram quum primam aciem Præneſte ſub ipſa Straui.¶ Durate laborē.] Ipſius ſ.ſenectutis.Teren.Senectus ipſa morbus eſt.Durare autem,ſuſtinere.Horat.Ac ſine finibus vix durare carinæ poſſunt Imperioſius æquor.¶Infandum caſum] Parentis eſt,quod formidat nolle memorare.¶Crudelem vitam.]Quæ filio eſt ſuperſtes.¶Sola,& ſera.]Quia & vnus erat,& ſerius ſuſceptus.

ASCENSIVS.

Ordo.

¶ Hæc vbi dicta dedit ſolio ſe tollit ab alto,Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras Excitat,heſternumq́ larem,paruosq́ penates Læt.&c.] Recitat quomodo Æneas,ſocios præmiſit ad Aſcanium,nauibus quibus aduectus fuerat:& quomodo ipſe cum Pallante poſt mœſtum vale diſceſſit ab Euandro,equos ad Etruſcos.¶Ordo eſt.Vbi.i.poſtquàm:Æneas dedit.i.eloquutꝰ eſt hæc dicta:ſuſcitat primum aras ſopita,ignibus Herculeis.i.ignes Herculeos,ſopitos in aris Herculeis.ſ.per hypallagen:& larem.i.ignem:heſternum.i.pridianum:quo pridie eius diei,in ſacrificiis Herculis vſi erant:& ipſe lętus adit penates paruos.i.deos domeſticos,pro fortunæ tenuitate modicos:& mactat bidētes.ſ.oues:lectas.ſ.de grege:more.i.iuxta ritum:quia boues intacti,& oues lectæ,& ſues eximij mactandi,erant rite ſacrificantibus:& Euander,ſup.mactabat pariter:& iuuentꝰ Troiana mactabat pariter cum Ænea.ſ.& graditur poſt.i.poſtea:hac.i.ex loco ſacrificij:ad naues.ſ.vbi ſocij erant,quibuſcū aduectus erat:& reuiſit ſocios,de quorū numero legit præſtantes.i.præſtantiores,& meliores:qui ſequantur ſeſe.ſ.eligentem Æneam ad bella:cętera pars.ſ.ſociorum:fertur aqua prona.i.defluа:& exiſtēs ſegnis,quia ſine remigio:aut tardior ad bella defluit.i.deorſum fluit:amni.ſ.Tybri:ſecundo.i.à tergo ſequente,hoc eſt defluente ventura.i.vt veniat Aſcanio nuntia.i.annuntiatrix:rerum.ſ.geſtarum à patre, & patris.Equi dantur.ſ.ab Euandro,vt promiſerat,auxilio lætos dimittant:opibusq́ iuuabo Teucris,petentibus arua Tyrrhena.i.qui cum Ænea,& Pallante in Etruriam profecturi erant.Et,ſup.Arcades miniſtri regis Euandri:ducunt,quia propter nobilitatem equi,& dignitatem Æneæ non incidebant:ſed ducebant ad manum Æneæ.i.ad Æneam,& ad vtilitatem eius,ſup.equum:exortem.i.extra ſortem dandum,hoc eſt egregium,& non de communi ſorte:quē.ſ.equum:pellis leonis fulua.i.fului coloris:præfulgens vnguibus aureis.i.inauratis,aut aurei coloris:obit.i.circundat,& operit totum.Fama vulgata ſubitò:ideo ſubito,quia per paruam vrbem.ſ.Pallanteum:volat equites ire, otius.i.celeriter:ad littora regis Tyrrheni.i.ad Tarcontem:matres.ſ.Arcadum , qui cum Ænea profecturi erant:duplicant.i.duplicia faciunt:vota metu.i.propter metum.Et timor it propius.i.propior:periculo.i.ad periculum:& maior.i.euidentior:imago Martis.i.belli : apparet iam.ſ.quum abirent iuuenes.Aut imago Martis.ſ.dei,hoc eſt ſimulachrum eius:apparet iam maior.i.extenſius,& inflatius ſolito,in ſignum commotionis & iracūdiæ:ſed,abſolutior ſenſus eſt,quòd iam apparet maior apparatus belli.Tum.i.deinde,Euandrus:nam vtrunq; dicitur Euandrus,& Euander:cōplexus dextram.ſ.Æneæ:euntis.i.abire parantis:hæret.i.inhæret,aut adhæret ei lachrymans:inexpletum.i.inexplebiliter,ac fatur talia:ò ſi.i.vtinā:Iuppiter referat mihi annos præteritos:hoc eſt,vt ſim talis qualis eram:quum.i.quādo:ego ſtraui.i.proſtraui:primam aciem.ſ.Italorum,ipſum expellere:aut repellere volentium:ſub ipſa Præneſte.ſ.vrbe:& quum ego victor incendi.i.comburere feci,aceruos ſcutorū.ſ.proſtratorum hoſtium:& miſi hac dextra.ſ.manu mea:regem.ſ.Præneſtinorum:Herylum.ſ.nomine:ſub tartara.i.ad inferos:cui Feronia mater ſ.eius:& dea Libertinorum in Hetruria:dedit naſcenti.i.quum naſceretur.i.naturam humanam ſortiretur,tres animas , quia erat tricorpor,ſicut & Geryones fuiſſe fingitur:horrendum dictu.i.quæ res eſt horrenda dictu:& à quo,ſup.terna arma erant mouenda.i.admouenda:aut cui.i.in quem:tria arma erant mouenda.i.concitanda:ſed prior modus præſtat:vndæ ſequitur,& qui,ſup.erant ſternendus,ter letho.i.morte.ſ.ſingulorum mortе corporum,cui hæc dextra.ſ.mea,nunc quidem inualida.Abſtulit tamen.i.nihilominus:tunc.ſ.quum ſolidum robur haberem omnes animas:quia de tribus dicimꝰ,omne,Ariſtotele teſte:& exuit,ſupp.corpora:cuius totidem.i.etiam tribus armis,quia ſingula ſingulis docet,quare id optauerit,dicens,ô gnate.i.quia,ô fili,ego non diuellerer vſquàm à tuo dulci complexu,ſemper in complexu tuo eſſem, & tecum proficiſcerer:neque Mezentius inſultans.ſ.per irriſionem,huic.i.meo capiti:finitimo.ſ.ſibi,hoc eſt irridens me,& vires meas,propter ſenium:dediſſet vnquàm ferro tot ſæua funera.i.nunquàm occîdiſſet:ſeuienter tot bonos ciues:nec viduaſſet.i.orbaſſet:vrbem.ſ.ſuam tam multis ciuibus.ſ.quàm multis nunc viduauit.At.i.ſed vos,ô ſuperi:& tu,ô Iuppiter, maxime rector diuûm.i.diuorū:ego quæſo,miſereſcite regis Arcadij,hoc eſt mei,qui rex ſum populi,& præcipue colentis : & audite preces patrias.i.quas ego pater pro filio effundo:ſi veſtra numina.i.diuinæ poteſtates:& ſi fata reſeruant mihi Pallanta.ſ.filium meum:incolumen.i.ſaluum redditurū:& ſi ego viuo viſurus.i.qui adhuc videā eum: & ſi viuo venturus.i.qui veniam in vnū.ſ.locum:cum ipſo oro.i.peto à vobis:vitam.ſ.ad id tempus duraturam:& patiar durare.i.duriter tolerare:quenuis.i.quenlibet laborem,aut quenuis laborem:durare.i.permanere:ſin.i.ſed ſi,ô fortuna,tu minaris aliquem infandum caſum:non audet propter malum omen dicere,necem filij.& mire innuit,bona à diis dari:mala,à caſu obuenire:ò.i.vtinam:liceat.i.licitum ſit:& permittatur nunc abrumpere vitam crudelem.i.quæ crudelis eſſet,ſi appetat durare vſq; ad mortem filij mei.Nunc(inquit)dū curæ ſunt ambiguæ.ſ.inter ſpem,& metum:& dum ſpes futuri eſt incerta:aut dum.i.donec:ſpes eſt incerta futuri.i.de re futura.Et dum,ô chare puer, mea ſola & ſera voluptas:ego teneo te meo complexu:ne.ſ.nuntius:grauior.i.moleſtior, & durior,ſeu triſtior,quàm facile pati poſſem:vulneret aures.ſ.meas.Genitor.ſ.Euander:fundebat hæc dicta.i.ex animo eloquutus eſt:hæc,ſup.in ſupremo digreſſu:famuli ferebāt intecta.i.in regiā ſuam:collapſum.i.poſtquàm præ dolore concîderat:quæ triſtitia,tam vehemens mali fuit,nimirum ominis,vnde & Pallas caſurus eſt in pręlio.

PIERIVS.

¶ Herculeas ſopitis ignibus aras Excitat.] In anti.pleriſq; codici.Suſcitat,legitur non inepte:quam lectionem agnoſcit Ser.¶ Heſternumq́ larem.] Placet Seruio,heſternum,cui pridie ſacrificauerat,Improbatq́ externum.Quod tamen & in Romano cod.& quibuſdam aliis peruetuſtis codicibus inuenitur.Sunt,qui paruos penates,externos intelligant:quum ſolitus ſit Poeta,Æneæ penates,magnos deos appellare:vt eo loco,Feror exſul in altū cum ſociis,Gnatoq́,penatibus,& magnis dis.& per magnos penates iurat Aſcanius in.9.dixerat tamen Euandrus,Communemq́ vocate deum.de quo plura Macrobius.¶Euander pariter,pariter Troiana iuuentus.]In antiquis pleriſq; codicibus,Euandrus:per terminationem,us,ſcriptum eſt:quod hoc loco perplacet,quia ſic ὁμοιοτέλευτον euitatur:quæ tribus continuis dictionibus haberetur in,er,ſi Euander etiam legeretur.Quid verò veteres de nominibꝰ huiuſmodi tradiderint,alibi recitatum eſt.¶Otius ire equites Tyrrheni ad littora regis.]Antiqui aliquot codices,ad limina,habent.Sed,littora, peritioribus placet.Nam inde nauibus in caſtra prouecti ſunt.Id etiam obſeruādum,quod Seruius ait,Otius,poſitiuus antiquus eſt.i.celeriter.Nec enim poteſt eſſe comparatiuus,vbi nulla eſt comparatio.At quo modo poſitiuus cuius maſculinum,otior,ſit:vt Fulminis otior alis.Quare dicendum potius comparatiuū eſſe pro poſitiuo,ita tamen,vt inſolitum quiddam ſignificet.Ita ibi,Adloquitur Venus triſtior,quàm.ſ.ſolita ſit.¶It timor,& maior Martis iam apparet imago.] In Roma.cod. & timor,& maior.Sed id fortè ſolito more.Sunt etiam vetuſti codices,in quibus abſq; particula,iam,ita legitur,Maior matris apparet imago.Noſtræ tamen ætatis ingeniis,iam,illud interpoſitū magis adridet:quod neſcio quid addat carminis maieſtati.¶Hæret inexpletum lachrymans.] Non placet,quod in quibuſdam codi.antiquis,inexpletus,legitur:quanuis agnitum veterum etiam temporibus.In aliquot aliis,in amplexus lacrimans,habet.Sed inexpletū,agnoſcunt eruditi omnes.¶Quum primam aciem] In antiquis codicibus,primum,legitur.Sed melius,primam aciem.¶Regem hac Herylum.] In Romano codi.Erulum,per u,more ſuo:vt,ſibulla,pro ſibylla:Thraſullꝰ,pro Thraſyllus:& alia huiuſmodi paſſim apud Tacitum,& aliquot alios.¶Neq; finitimus Mezentius vnquàm Huic capiti inſultans.] In antiquis aliquot codicibus,finitimo,legitur:vel mihi,vel huic capiti.&,Exultans dediſſet funera,legitur &,vſquàm,in codicibus aliquot antiquis:quod pertinet ad repetitionis ornatum,ſi cui ita legere placuerit:

Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vſquàm
Gnate tuo:neq; finitimo Mezentius vſquàm
Huic capiti inſultans,tot ferro ſæua dediſſet
Funera,tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.

Quo loco Seruius ait proprie,viduaſſet:dictum à Vergilio:quia vrbs,eſt generis fœminini.abuſiue verò & ſatis incongrue ab Horatio dictum,Viduus pharetra riſit Apollo.Quia.ſ.putat ipſe viduam,quaſi viro iduam dici.At qui ſunt ex grammaticis,quorum authoritas minime cōtemnenda eſt:qui,viduum,à ve,& duitate,dictum velint:ſicut veſanus,non ſanus. atq; ita non incongrue dixerit Horatius,Viduus Apollo.¶At vos,ô ſuperi,& diuom tu maxime rector Iuppiter Arcadij quæſo miſereſcite regis,Et patrias audite preces.] In anti.admodum codice lectio hæc variat in hunc modum:

Diuom tu maxume rector
Iuppiter Arcadij quæſo reminiſcere regis,
Exaudiq́ preces patrias.

Vulgata tamen lectio plures habet fautores:quia ſequitur,Si numina veſtra Incolumen Pallāta mihi,ſi fata reſeruent.apoſtrophe ad plures.¶Si viſurus eum viuo.]In codicibus aliquot antiquis,viuom,legitur:quod non ita placet.Nam ad id, quod nonnulli obiiciunt,recte,viuom,poſitum:quia præter vota vidit eum poſtmodū:ſed nō viuū,reſpōſum fecerim,ſatis eſſe,qđ iam dixerat,Si numina veſtra Incolumē Pallāta mihi,ſi fata reſeruēt.Et qa nō ſatis erat,deſyderio patris,filiū eſſe incolumē:niſi &

niſi & iucundiſſimo eius frueretur aſpectu, eiuſq́ cõplexus peteret. adiecit, Si viſurus eum viuo, & venturus in vnum. ¶ Patiar quenuis durare laborem.] In antiquis penè omnibus codicibus, patior, eſt pręſenti tempore: quod auget aſſenſum, & rem iam actu eſſe ſubinnuit. vel ad incommoda ſenectutis reſpicit, quæ per ſeipſa morbus eſt: de qua Comicus ait, χαλεπὸν τὸ γῆρας ἐστ᾽ ἀνθρώποις βαρύ. ¶ Nunc nunc, ô liceat.] In antiquiſſimo codice Romano, & quibuſdam aliis, legere eſt, Nunc ô nũc liceat. Quod quantam præ ſe ferat venuſtatem & elegantiam, nulli arbitror ambiguum eſſe. ¶ Mea ſola, & ſera voluptas.] In Mediceo, & in Porcio, tranſpoſitis verbis, legere eſt, Mea ſera & ſola voluptas: quod maiori cum orationis ortu, ſi diligenter inſpicias, factum animaduertes. Eſt verò hoc cuiuſmodi filium Homerus vocat, τηλεγενητὸν, τηλυγετὸν, καὶ μονογενῆ. ¶ Complexu teneo.] In Romano co. legere eſt per participium, Complexus. Dum te complexus. Sed enim, Complexu, omnino melius. ¶ Grauior ne nuntius aures Vulneret.] In codicibus antiquioribus ſcriptum eſt, Nuntius auris Volneret. Exponit verò Marcellus, grauior, triſtior. ¶ Famuli collapſum in tecta ferebant.] In antiquis codicibus, conlapſum, habetur: præpoſitione incolumi, inſtar eius inſcriptionis, quæ Romæ adhuc ſuperat in monumentis L. ſeptimi Seueri Pij:

ARCVS CÆLIMONTANOS PLVRIFARIAM
VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS
À SOLO SVA PECVNIA RESTITVERVNT.

Iamq́ adeò exierat portis equitatus apertis,
Æneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alij Troiæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conſpectus in armis:
Qualis, vbi Oceani perfuſus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit igneis,
Extulit os ſacrum cœlo, tenebraſq́ reſoluit.
Stant pauidæ in muris matres, oculiſq́ ſequuntur
Puluercam nubem, & fulgenteis ære cateruas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt, it clamor, & agmine facto
Quadrupedãte putrem ſonitu quatit vngula campum:
Eſt ingens gelidum lucus propè Cæretis amnem
Relligione patrum late ſacer, vndiq́ colles
Incluſere caui, & nigra nemus abiete cingunt:
Syluano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos
Aruorum, pecoriſq́ deo, lucumq́, diemq́:
Qui primi fineis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarco, & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis: celſoq́ omnis de colle videri
Iam poterat legio, & latis tendebat in aruis.
Huc pater Æneas, & bello lecta iuuentus
Succedunt: feſſiq́ & equos, & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nymbos
Dona ferens aderat, natumq́ in valle reducta
Vt procul egelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, ſeq́ obtulit vltrò.
En perfecta mei promiſſa coniugis arte — VENVS
Munera ne mox, aut Laurenteis nate ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petiuit, — POETA
Arma ſub aduerſa poſuit radiantia quercu.

SERVIVS.

¶ Iamq́ adeò exier.] Adeò, ad ornatũ pertinet tantùm. ¶ Ipſe agmĩe Pallas In medio.] Hęc enim fuit mos, vt tyrones ponerentur in medio, & ambirent viri fortes exercitum. Aut certe, honoris eſt, medium locũ in exercitu tenere: vt ipſe alibi, Medio dux agmine Turnus. ¶ Conſpectus.] Cõſpicuus, conſpicabilis. Nam pro nomine, participium poſuit. ¶ Ante alios aſtrorum diligit ignes.] Venus, in cœlo habet vnam propriam ſtellam, quæ Oriens, Luciferũ: Occidẽs, Veſperum facit. inde Stati. Et alterno deprenditur vnus in ortu. Habet etiam duas alias: vnam, in ſigno tauri: & vnam, in ſeptentrione: vnde etiã, taurus, domus dicitur eſſe Veneris. iõ dixit, Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes. ¶ Sacrũ.] Venerabile. ¶ Tenebraſq́ reſol.] Propter Iubar, quod ſola poſſidens, aliquod efficiat lumẽ. ¶ Agmine facto.] Agmen proprie, eſt exercitus ambulans: quidquid eſt aliud, abuſiue dicitur. ¶ Propè Cęretis amnẽ.] Agillĩa, ciuitas eſt Tuſciæ, à conditore appellata: cui, ex inſcitia Romana, aliud eſt inditum nomen. Nam quum Romani euntes per Tuſciã, interrogarẽt Agillinos, quę diceretur ciuitas. & illi, vtpote Gręci, quid audirent ignorantes, & optimum ducentes: ſi prius eos ſalutarent, dixerunt, χαῖρε: quam ſalutationem, Romani, ciuitatis nomen eſſe arbitrati ſunt: & detracta aſpiratione, eam Cære nominauerũt: vt dicit Iginius in vrbibus Italicis. Amnis, Minio dicit: vt, Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in aruis. ¶ Late ſacer.] Hoc eſt, non ſolum colebatur à ciuibus, ſed etiam ab incolis. ¶ Nigra.] Vmbroſa, more ſuo. ¶ Veteres ſacraſſe Pelaſgos.] De his varia eſt opinio. Nam alij, eos, ab Athenienſibus: alij, à Laconibus: alij, à Theſſalis, dicunt originem ducere: quod eſt propẽſius. Nam multas in Italia Pelaſgorum conſtat eſſe ciuitates. hi primi, Italiam tenuiſſe perhibentur. ¶ Aruorum, pecoriſq́ deo.] Publica cerimoniarum opinio hoc loco habet, pecorum, & agrorum, deum eſſe Syluanum. Prudentiores tamen dicunt eſſe, ὑλικὸν θεὸν: hoc eſt, deum: τῆς ὕλης. Hyle autem, eſt fex omnium elementorum. i. igni ſordidior & aere. Item, aqua, & terra ſordidior: vnde cuncta procreantur, quam, ὕλην: Latini, materiam appellauerunt. Nec incongrue, quum materię ſyluarum ſint. Ergo, quod Græci à toto: Latini, à parte, dixerunt. ¶ Lucumq́, diemq́.] Hoc à Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam ſolennæ, quàm dies cõſecrationis. hinc illud, Noſtroſq́ huius meminiſſe minores. ¶ Tarco, & Tyr.] Tarco, Latinus nominatiuus eſt de Græco: veniens ab eo, quod eſt Tarcon: perdit ν: & ω, cõmutata in o: vt ἀπόλλων, Apollo: πλάτων, Plato: aliter, verſus non ſtat. ¶ Tuta tenebãt Caſtra locis.] Hoc eſt, natura, & induſtria munitiſſima. Sed nouimus caſtra, per naturã munita eſſe nõ poſſe, niſi in collibus fuerint: quòd ſi in montibus ſunt, quomodo procedit, Latis tendebat in aruis? ne ſit ergo cõtrarium, intelligamus quod hodieq́ videmus, & legimus, hãc collium fuiſſe naturam, vt planicies eſſet in ſummo, in qua erant caſtra Tarcontis, quanquam multi velint. ¶ Celſoq́ omnis de colle videri.] Non poterat legio ad Æneam referre: vt intelligamus, in collibus venientes fuiſſe Troianos: caſtra verò Etruſca fuiſſe in campis: quod ſi velimus accipere quenadmodum procedit, Tuta tenebant Caſtra locis. i. per naturam locorum. ¶ Tẽdebat in aruis.] Vt hęc, Sæuus tendebat Achilles. ¶ Bello lecta.] Quia ait ſuprà, Qui ſeſe ĩ bella ſequantur, præſtantes virtute legit. Aut, lecta, proprie: quia delectus militum eſt. ¶ Equos, & corpora curãt.] Ingenti arte, quod ſequebatur omiſit redditurus in. 10. Nam ſi vellet dicere, veniſſe Æneam, vidiſſe Tarcontem, petiiſſe auxilia, ſatis longũ fuerat: & probat illud quod ait ſuprà, Toto nanque fremunt condenſæ littore puppes: quum Etruſcorũ feſtinationi dicentis breuitas congruat. Verũ quod in iſto loco prætermiſit, reddidit in 10. dicens, Nãq́ vt ab Euandro caſtris ingreſſus Etruſcis Regem adit, & regi memorat nomenq́, genuſq́. ¶ Æthere. nym.] Per aerem numinũ. ſ. purgationẽ: qui circà deos eſt. ¶ Reducta.] Secreta. ¶ Egelido ſecretũ flumine vidit.] Egelido, eſt nimium gelido. & eſt vna pars orationis: vt, Eduramq́ pirum. i. valde durã. & ſic dixit, Secretum flumine egelido. hoc eſt, præſidio fluminis. vt dicimus, ſecretus eſt in monte, vel ſyluis. latenter autem oſtendit, Æneam, non niſi in flumine ablutum numen videre potuiſſe. ¶ Obtulit ſe vltrò.] .i. deam confeſſa eſt: vt in. 2. dixit, Quum mihi ſe non ante oculis tam clara videndam Obtulit. & eſt ordo, obtulit ſe: & loquuta eſt promiſſa, κατὰ τὸ σιωπώμενον: vt ſuprà, Hoc ſignum cecinit miſſuram diua creatrix. ¶ Laurẽtes ſuperbos.] Vt, Quos illi bello profugos egere ſuperbo. ¶ Acrem Turnum.] Fortem. Et proprie apud nos, acer, eſt, qui δριμύς, apud Græcos. Nam fortem, & vehementem, aſperum, & amarum, põt ſignificare. ¶ Poſcere.] Prouocare, Cice. 1. & 2. actione in Verrem, Poſcunt maioribus poculis. i. prouocant.

Marginal notes: Lucifer. — Agillina — Cærete. — Hyle. — Egelido. — Acer. — Poſco.

ASCENSIVS.

¶ Iamq́ adeò exierat portis equitatus apertis, Æneas inter primos, & fidus Achates: Inde alij Troiæ pr. &c.] Docet, quomodo profecti ſunt ad Tarconta: ſeu Latine, Tarcontem, Etruſcorum ductorem: vtq́ Venus Æneæ Vulcania obtulit arma, ipſum complectẽs, atq́ cohortans. Vnde, quia Donati nihil habemus,

¶ Ordo eſt.

¶Ordo eſt.Equitatus.i.cœtus,aut claſſis equitum:exierat iam
Ordo, adeò.i.præcipue iam:aut omnino portis apertis.Exierat(inqt)
videlicet Æneas,& Achates fidus.ſ.Æneæ comes,inter primos.
Inde.i.déinde,ſup.exierant alij proceres Troiæ.Ipſe Pallas con
ſpectus.i.conſpicuus in medio agmine:in,ſup.chlamyde,& ar-
mis pictis,quæ.ſ.à patre obtinuerat,ſup.exierat talis,qualis Lu
cifer:vbi.i.poſtquàm:ipſe perfuſus vnda Oceani.i.lotus,ſecun-
dùm opinionem vulgi,Oceano.i.Oriens, quem.ſ.Luciferũ:(eſt
enim ſtella Veneris)Venus diligit ante alios ignes.i.fulgores
aſtrorum:extulit cœlo os.i.conſpectum ſuum:ſacrum.i.venera
bilem:& reſoluit tenebras.ſ.nocturnas,vnde Lucifer,quòd lu-
cem afferat,dicitur.Matres pauidæ ſtant in muris,& ſequuntur
oculis.i.obtutu:quia pedibus ſtantes,non poterant:nubem pul
uercam.i.puluerulentã,ex puluere pedum collectam:& cater-
uas fulgentes ære.i.armis æreis fulgẽtibus inter nubem illam.
Olli.i.omnes illi armati:tendunt per dumos.i.loca inuia.ſ.ea,
qua proxima meta.i.proximũ compendiũ viarum,ſup.erat:cla
mor.ſ.ſe inſtigantiũ:it.i.diffunditur per aera:& vngula.ſ.equi
na,quatit campum putrem:ſonitu quadrupedãte.i.à quadrupe
dantibus.i.quaternis pedibus,incendentib⁹ equis facto:& hoc
agmine.i.ordine militariter procedentiũ:facto.i.inſtituto.In-
gens lucus eſt prope amnem gelidum.i.ſubfrigidũ propter ſyl
uam:Cæretis.i.vrbis Agillinæ:ſacer.i.venerabilis:late.i.in la-
tum:relligione.i.obſeruantia,& religioſo cultu patrum.i.maio
rum.Colles.i.monticuli:caui.i.habentes vallem interiacẽtem,
incluſêre,ſup.lucum illum:vndiꝗ.i.ex omni parte:& cingunt
nemus abiete nigra.i.vmbroſa.Fama eſt veteres Pelaſgos.i.Grę
cos,qui in Italiam venerant:ſacraſſe.i.dicaſſe,Syluano,deo ar-
uorum,& pecoris:& lucum,ſup.illum:& diem,ſup.ſolẽnem,&
ſacrum.Pelaſgos(inquit)qui primi habuêre.i.poſſederunt ali-
quando,fines Latinos,Tarco:& Tyrrheni .ſ. populi:tenebant
haud procul hinc.i.non lõge ab hoc luco:caſtra tuta locis.i.mu
nitione locorum:& omnis legio.ſ.Tyrrhenorũ:poterat iam vi
deri.ſ.ab Ænea:de colle celſo.i.arduo,& difficulter acceſſibili:
ſed planiciem latam habente:aut,omnis legio Æneæ venientis
poterat videri à Tarcõte de colle excelſo,vbi excubias fecerat:
licet in valle munita,exercitum haberet,& caſtra.Sed prior mo
dus,quia placet Seruio,placet & mihi,eò quòd ſequitur:& ten
debat.i.tentoria habebat:ſicut in.2.Hic Dolopum manus,hic
ſæuus tendebat Achilles.in aruis latis.i.late ſe extendentib⁹,in
planicie collis.Pater Æneas,& iuuentus lecta.i.delecta,aut ele
cta:bello.i.ad bellum:ſuccedunt huc.i.ad hunc collem,vbi erat
Tarcon:& ipſi feſſi curant.i.reficiunt & reparãt & æquos & cor
pora ſua.ſ.priuſquàm ad Tarcontem accederent.At Venus dea
candida.i.relucẽs:inter nymbos.i.nubem:æthereos.i.lucidam,
& quaſi cœleſtem:aderat,ferens dona.ſ.arma,à Vulcano fabrefa
cta:& vt.i.poſtquàm:ipſa vidit natum.i.filium:in valle reducta
i.inter duos collus incluſa:vidit(dicit)procul.i.de longe:ſecre-
tum.i.diuiſum ab exercitu aliorum:flumine egelido.i.multum
& eminenter gelido,niſi ſit nomen eius:affata eſt,ſup.eum tali-
bus dictis:& obtulit ſe.ſ.videndam conſpectui eius:vltrò.i.non
requiſita.En munera perfecta,arte coniugis mei.ſ.Vulcani:pro
miſſa.i.quam ipſe mihi promiſerat:aut quam me promiſerã ti-
bi perfecta,daturam arma:aut quam mihi promiſſam dixi à ma
rito:ſed hoc vltimùm refellit,& primùm refellitur ex eo,quòd
Venus in oratione ſua non meminit,ꝓmiſſionis.dicemus ergo,
medium.ſ.Venerem,ꝓmiſiſſe Æneæ ſe laturam,arma perfecta,
arte mariti ſui:vnde dictum eſt,At Troius heros Agnouit ſoni
tum,& diuæ promiſſa parentis.ne ô nate,dubites poſcere.i.pro
uocare,in prælia,Laurentes.ſ.populos:ſuperbos.ſ.propter virtu
tem ſuam bellicam,aut propter ductores ſuos:aut Turnũ acrem
i.ſtrennuum,ductorem eorum,& capitalem tibi inimicum:Cy
therea.i.Venus:à Cytheris,montibus Cypri,dicta:dixit.i.fini-
uit,orationem:& petiuit amplexus nati.i.filij ſui:&,ſup.poſuit
ſub quercu aduerſa.i.è regione,& ex aduerſo ſita:arma radictia
i.reſplẽdentia,& quaſi radios emittentia.

PIERIVS.

¶Sequuntur.] In pleriſꝗ vetuſtis cod.ſecuntur,notatum obſer
ues.Sed enim per q ſcribendũ,Victorini ſententia eſt.Alij qui-
dam q,in verbo,ſequuntur,& loquũtur,ita adamarunt,vt eorũ
etiam participia,ſecutus,locutus,per q,ſequutus,loquutus,ſcri
bere noluerint:præcipientes horum ſcriptionẽ ad originem re-
ferri debere.¶Tuta tenebant Caſtra.] In aliquot cod.antiquis
legere eſt,cuncta tenebãt Caſtra:quod ſi admittas,Seruij omnis
ambiguitas tolletur.Nãꝗ omnis furiis ſurrexit,Etruria iuſtis,
quæ caſtra eo loco metata erat.¶Egelido.] In Ro.cod.hæc ge-
lido:vt ſit,hæc.ſ.Venus:quod incomptum videtur in aliis.& in
aliis,è gelido,ſeparatim legitur.Placet verò vnica dictione,ege
lido,per compoſitionem particulæ,quæ valde ſignificat.

SERVIVS.

Ille deæ donis,& tanto lætus honore,
Expleri nequit:atꝗ oculos per ſingula voluit,
Miraturꝗ,interꝗ manus & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam,flammasꝗ vomentem,
Fatiferumꝗ enſem,loricam ex ære rigentem,
Sanguineam,ingentem,qualis,quum cœrula nubes
Solis inardeſcit radiis,longeꝗ refulget:
Tum leueis ocreas electro,auroꝗ recocto,
Haſtamꝗ & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas,Romanorumꝗ triumphos,
Haud vatum ignarus,venturiꝗ inſcius æui,
Fecerat ignipotens:illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio,pugnataꝗ in ordine bella,
Fecerat,& viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuiſſe lupam,geminosꝗ huic vbera circũ
Ludere pendentes pueros,& lambere matrem
Impauidos,illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos,& corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam,& raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu caueæ,magnis Circenſibus actis
Addiderat,ſubitoꝗ nouum conſurgere bellum
Romulidis,Tatioꝗ ſeni,Curibusꝗ ſeueris.
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati Iouis ante aram,paterasꝗ tenentes
Stabant,& cæſa iungebant fœdera porca.

¶Deæ donis.]Ideſt propter
arma.¶Tanto læ.h.] Mu-
nere diuæ, & qđ manifeſto
videatur mater,& plena nu-
minis ſui.¶Interꝗ ma. &
b.v.] Diſtinguendum eſt,vt
intelligas Æneam,manibus
minora,brachiis maiora,ar
ma conſyderaſſe:vtputa lori
cam,vel ſcutũ.hæc enim ar-
ma,maiora ſunt.minora lve-
rò,galeam , gladiũ , ocreas.
¶Verſat.] Conſyderat:vt,
Huc,illuc vinclorũ immen-
ſa voluminaverſat.¶Rigen
tem Sanguineã,in.] Diſtin-
guendum propter plura epi
theta.¶Solis inardeſcit r.]
Irim,phyſica rõne deſcribit:
quæ fit,quum aquoſam nu-
bem,ſolis ardor irradiat:nec
eſt incognita hæc compara-
tio,quum lorica diuerſis me
tallis fieri plerunꝗ conſue-
uit. ¶Leueis ocre.] Nitida
tibialia. ¶Recocto.] Sæpe
purgato. ¶Non enarrabile
textũ.]Bene,nõ enarrabile:
quum enim in clypeo,omnẽ
Romanã hiſtoriã velit eſſe
deſcriptã , dicendo,Illic ge-
nus omne futuræ Stirpis ab
Aſcanio,pugnataꝗ in ordi-
ne bella.captim tamẽ pauca
cõmemorat,ſicut in.1.ait,Vi
dit Iliacas ex ordĩe pugnas.
nec tamẽvniuerſa deſcripſit.
¶Haud vatũ ignar⁹.] Futu
rorũ inſcius.¶Venturiꝗ in-
ſcius æui.] Nõ,æui:ſed,quę
in æuo erant futura.¶Stir-
pis ab Aſcanio.]Vſꝗ ad Au
guſtum Cæſarẽ.¶Mauortis in an.]Poteſt accipi,& qui fecerat
lupam Mauortis:&,Mauortis in antro.Dicendo aũt,&:oſtẽdit
multa alia fuiſſe depicta.¶Procubuiſſe.].i.prima parte ſe incli
naſſe:qđ Græci προκλίνειν dicũt:vt inclinatiõe corporis,
vbera præ-
beret infantib⁹.Nã
ſi,ꝓcubuiſſe,iacuiſſe accipi-
as:contrariũ eſt quòd dixit,
Ludere pẽdẽtes pueros.Sciẽ
dum tñ eſt,eum geſtũvoluiſ
ſe ꝓprie exprimere,quẽ in
ipſius lupæ cernim⁹ ſtatuis.
¶Geminos h.]Reuera,ge-
minos,modò:aliâs,ſimiles.
Sane hic,totus loc⁹ Ennia-
nus eſt.¶Ludere] Moueri:
Teren.Congrũ iſtum maxi
mum in aqua finito ludere.
¶Matrem]Quaſi matrẽ:cu
ius affectum pueris exhibe-
bat.¶Tereti ceruice] Rotũ
da cum lõgitudine:vt,Incũ-
bẽs tereti Damon,ſic cœpit
oliuæ.¶Mulcere alternos]
Nõ quod in pictura erat,di-
cit:ſed ita hic intelligimus
factum fuiſſe:vt,Ter circùm
Iliacos raptauerat Hectora
muros. ¶Corpora fin.lin.]
i.tergere. Cice. in Feſtiana,
Spongiis ſanguis effingeba
tur.i.tergebat. ¶Nec proc.
hinc Rom.]Congrue,iuxta
proprios conditores.¶Ra-
ptas ſine more Sabinas] Ra
ptas ſpectaculo ſine vllo ex-
emplo.¶Conſeſſu caueæ.]
Cauea eſt,vbi populus ſpe- Cauea.
ctat.Plau.in Amphitryone,
Vt conquiſitores ſinguli in
ſubſellia eant per totam ca-
ueam ſpectatoribus.¶Ma-
gnis C.a.]Magnis,quãtùm
ad paupertatẽ priſtinã perti
net.Nam legim⁹ propter e-
quorum inopiã,diuerſis eos
tunc vſos animalib⁹. Raptæ
aũt ſunt Sabinæ,Conſualib⁹:hoc eſt,menſe Martio.Conſus aũt
eſt deus conſiliorũ:qui ideo,templũ ſub tecto in circo habet:vt Conſus.
oſtẽdatur,tectum debere eſſe cõſilium:hinc eſt,quòd fidei Pa-
no,velata manu ſacrificabatur,quia fides tecta eſſe debet,& ve-
lata:ideo

lata:ideo autem dicato Conſi ſimulachro,rapuerunt Sabinas,vt tegeretur initum de raptu conſilium.Iſte Conſus,& eques,Neptunus dicitur:vnde etiam in eius honorem,Circenſes celebrabãtur.Errant ergo qui dicunt,magnis Circenſibus,aut Magaleſiacis,aut Romanis,quos cõſtat fieri ante Kalendas Ianuarias. Actis aũt:quum agerẽtur:quia non erat præſens à paſſiuo participium:vt,Et qua vectus Abas.¶Circenſibus.] [Circẽſes] Circenſes dicti,vel à circuitu,vel quòd vbi nunc metæ ſunt,olim gladij ponebantur,quos circuibant.Dicti autem Circenſes,ab enſibus,circà quos circuibant.Sane notandum poſitos Circenſes,ſine adiectione ludorum:quum ita dicimus,ludos theatrales,ludos gladiatorios,ludos circenſes.¶Romulidis.]Hæc datiuus pluralis.Vênit ab eo quod eſt hæc,Romulida.¶Curib.q; ſeueris.] [Curiæ.] Mire dixit,ſeueris:quum enim filias perdiderint,Ceninenſes,Antẽnates,Cruſtuminij,& Sabini,cæteris quieſcentibus,Sabini ſoli bella ſumpſerunt,qui interuenientibus,poſtea triginta fœminis iam enixis,de illis quæ raptæ erant,pax facta eſt:ex quarum nominibus,Curiæ appellatæ ſunt:in cõmunem etiam muliẽrum honorẽ,Kalendæ eis dicatæ ſunt Martiæ.Hora.Martiis cælebs quid agam Kalendis ?Iuue.Munera fœmineis tractat ſecreta Kalendis.Nec enim aliter congruit,Martias Kalendas eſſe fœminarum,niſi quia(vt diximus)fœminæ bella ſedarunt.Sane ſciendum,omnes virgines raptas,excepta Herſilia:quam ſublatam à marito,ſibi Romulus fecit vxorem.¶Poſito certamine.] Finito:vt,Ante diem clauſo cõponet Veſper olympo.¶Iouis ante aram.] Ante templum Iouis Statoris:quod fecerat Romulus,poſtquàm orans,elatis armis meruit, ne ſuus exercitus fugeret.¶Iungebat fœdera porca.] Fœdera(vt diximus ſuprà)dicta ſunt à porca fœde,& crudeliter occîſa : cuius mors optabatur ei,qui à pace reſiliſſet.Falsò autem ait,porca:nam ad hoc genus ſacrificij,porcus adhibebatur:ergo,aut vſurpauit genus pro genere:vt,Timidi venient ad pocula dammæ. quum has dammas,dicamus.Item ſuprà,Lupam:quũ artis ſit, hic & hæc lupus.Aut certe illud oſtendit,quia in omnibus ſacris,fœminini generis plus valent victimæ.Deniq;,ſi per marem litare non poſſent, ſuccidanea dabatur fœmina.Si autem per fœminam non litaſſent,ſuccidanea adhiberi non poterat.

ASCENSIVS.

Ille deæ donis.] Commemorat quæ arma Æneas à matre ſuſceperat:& potiſſimum clypei deſcribit ſculpturam,res Romanorum præcipuas vſq; ad Auguſti tempora continentem:vnde & Auguſti egregia facinora,opportunitatem nactus compendio,ingenioſus Poeta percurrit:quam ob rem eſt explodenda eorum opinio,qui poetam conſtituiſſe dicunt,ad Auguſtum vſq; perducere opus, & illius geſta recenſere.quod ſi eſſet,non hæc & in.6.tam diligẽter ea percurreret.Potuiſſet tamen,ſi ſuperuixiſſet Auguſtum,alio opere inſtar iſtius ceciniſſe:quod in [Ordo.] Buco.& Geor.pollicitus videtur. Ordo autem eſt.Ille.ſ.natus Veneris,Æneas:lætus donis deæ.ſ.matris:ſed potius,deæ: quaſi,à mortali talia conferri nequirent:& lætus tanto honore, quia mater ipſum ſuo complexu dignata erat:aut tanto honore,quantus eſt:tam inſignibus armis fulgere,nequit expleri.i. ſatiari,videndo:atq; voluit oculos per ſingula.ſ.arma:& miratur,ſup.ea:& verſat inter manus & brachia,galeam.i.caſſidem terribilem: criſtis.i.habentem terribiles criſtas , & vomentem flammas:ſicut de galea Turni dictum eſt:& enſem fatiferum.i. lethiferum,aut mortiferum multis:& loricam.i.thoracem:rigentem.i.ferè ſtantem & rigidam:ex ære.i.ſquãmis æreis:ſanguineam.i.ſanguinei coloris:&,ſup.ingentem.i.valde magnã, ſup.talem:qualis,ſup.eſt:nubes cœrula.i.cœrulei coloris:quũ. i.quãdo:inardeſcit.i.reſplendet:radiis ſolis.ſ.ex aduerſo incumbentib⁹,& arcum cœleſtem producẽtib⁹:& refulget longe.i.refulgere videtur,præcipue à longe ſtãtibus:tum,ſup.miratur:& verſat ocreas.i.munimina crurũ:leuis.i.polita,non aſpera,aut politas,& leuigatas,ſi ad ocreas refers,ſup.factas,ex electro,& auro recocto.i.iterum fuſo,& ita purgatiore:& haſtam,& textum.i.texturam,& ſculpturã clypei:non enarrabile.i.difficile enarratu:declinat ergo,hoc textum,texti:pro re ipſa contexta. Ignipotens.ſ.Vulcanus:haud ignarus vatũ.i.vaticiniorũ,à vatibus editorũ:aut officij vatum non inſcius:q;,pro ideſt:non inſcius æui futuri:fecerat illic.i.in illo clypeo,res Italas,& triumphos Romanorũ:& fecerat illic omne genus ſtirpis.i.progeniei futuræ ab Aſcanio:& fecerat in ordine bella pugnata.i.vt bellata.i.bello geſta erant:& lupam fœtam.i.enixam : nuper procubuiſſe.i.prima parte ſe inclinaſſe:in viridi antro Mauortis.i.Martis,ideſt vbi erant Martis filij,Remus, & Romulus, ab ea nutriendi:& geminos pueros pendentes circùm vbera ludere huic.i.in huius applauſum.ſ.lupæ:& matrem.i.quæ tanquàm matrem ſe gerebat.ſ.lupam:lambere,ſup.pueros.ſ.Remum,& Romulnm;impauidos.i.imperterritos ; quo indicio, Martis filij probabãtur:nam pueri,naturaliter ſunt pauidi.Aut ordo eſt,& pueros impauidos lambere.i.dulciter ſugere:matrem.i.lupam,pro matre:& illam.ſ.lupam:reflexam ceruice tereti.i.rotunda in longum:mulcere.i.mitigare,aut placare lambendo alternos:vt catulos ſuos ſolent lupæ:quæ res,quum vna eſſet,ſculpi,aut fingi non poterat.nam ſi alterum viſa eſt lambere,aut mulcere:non potuit alterum etiam mulcere:ſed ſic,ſculpta erat,vt lambiſſe viſa,alterum ad alterum feſtinaret:& fingere.i.tergere,& ſolidare corpora.ſ.infantum,lingua.ſ.ſua:quod vrſis proprium eſt.Nec.i.& non:& addiderat non procul hinc. i.ab hac ſculptura iam dicta:Romam,& Sabinas.ſ.virgines,& matronas raptas.ſ.à Romulo,& cohabitatorib⁹eius,poſtquàm à finitimis cõiugia impetrare non poterant:ſine more.i.exemplo,quia noua inuẽtione:dum enim conſualia Neptuno agerent.i.haſticos ludos,quæ haſtiludia nonnulli vocant,cõuocatis vicinis ad ſpectacula:vbi conueniſſent ſuã,ſibi quiſq; rapuit: vnde dicit,raptas conceſſu caueæ.i.in loco concauo,vbi cõſederant in circuitu ſpectãtes:& hoc magnis Circẽſibus.ſ.ludis,qui idcirco fiebant actis.i.dum agi deberent:& addiderat nouum bellum cõſurgere ſubitò Romulidis,& Tatio ſeni,& curribus ſeueris.i.inter Romulidas,ex vna parte:& Tatium,ducem Sabinorum:& inter ciues Curienſes,quos Seueros vocat:quia cęteris quieſcẽtibus,iniuriam vlciſci voluerunt:& tria bella cum Romanis geſſerunt.Eſt autem hæ Cures,harum Curium,ciuitas olim Sabinorũ:vnde Numa Pompilius erat.Poſt.i.poſtea, iidem reges.ſ.Romulus,& Tatius:certamine poſito.i.ſedato inter ſe,ſtabant armati ante aram Iouis:& tenentes pateras.ſ.quibus Ioui libabant:& iungebant.i.inibãt: fœdera porca cæſa.i. icta,& percuſſa fœde.Nam qui fœdus percutiẽtes,porcum inibant,dicebant antequàm ferirent:Iuppiter,populum.N.ſic ferito,vt ego hunc porcum ferio:tantoq; magis ferito,quãto magis potes:pollesq;,ſi.ſ.fœdus non ſeruaret.

PIERIVS.

Miratur,interq; manus.] In pleriſq; co.anti.legere eſt,Miraturq;,interq; manus.quod quidem mihi plurimũ placet.¶Auroq; recocto.]In Oblon.cod.quem Pomp.Læti,delicias aiunt, auroq; nitentem,legitur:vt ſit,Leuis ocreas electro,auroq; nitentem,Haſtamq; & clypei non enarrabile textum. Sed magis placet,recocto:vt in reliquis omnib.exemplarib.habetur.¶Reflexam,Mulcere.] In Ro.co.reflexa,eodem caſu cum,ceruice, legitur.Sed,reflexam,figuratum magis:operepretium verò eſt huiuſmodi figuram pleriſq; in locis,tum ex marmore,tum ex ære Romæ ſpectare.Ambiguas enim,vtrũ Vergilius à ſculptoribus:an ſculptores à Vergilio,huius imaginis deſumpſerint exemplar.Quod verò ſubſequitur,Et corpora fingere lingua: ſunt antiqui cod.in quib.lingere,ſcriptum ſit.Sed enim,tingere:pro,tergere,agnoſcit Serui⁹,etiam M.Tullij Ciceronis vſu. ¶Raptas de more Sabinas.]Sunt qui,de more,præter morem ,hoc loco teſte,dici velint.Sed enim ego,de,quidẽ illud in nonnullis antiquis cod.notatum obſeruaui.Paſſim verò,raptas ſine more,ſcriptum animaduerti.Sed de paraphraſi ſumptum puto. Quod verò ſequitur,Conſeſſu caueæ.dictio,Conceſſu,corrupta plurimum eſt in cod.antiq.¶Et cæſa iungebat fœdera porca.] Quinti.lib.8.vbi de ornatu diſſerit:Quædam(ait)non tam ratione,quàm ſenſu,iudicantur:vt illud,Ceſſa iungebat fœdera porca.Fecit elegans fictio nominis,quod ſi fuiſſet,porco,vile erat.Quod verò ait Seruius,falsò dictum à Vergilio,porca:quod ad hoc ſacrificij genus,porcus adhiberetur. Sueto.Tranquil.in vita Claudij,cõtra opinionẽ Seruij,Cum regibus fœdus in foro icit,porca cæſa,inquit.Tametſi Liuius quoq;,porcum ſtatuit.

SERVIVS.

Citæ Metũ in di.quadr.] [Citum.] Donatus hoc loco cõtra metrum ſenſit,dicens,cĭtæ,diuiſę:vt eſt in iure,Erecto nõcito.i.patrimonio,vel hæreditate nõ diuiſa. Nam cĭtus, quum diuiſus ſignificat ; cĭ, longa eſt.Ergo,cĭtę,veloces intelligamus: quem autem dicit Vergi.¶Metum.]Metius Suffeti⁹dictus eſt,quod [Metius.] nomen mutilauit,cauſſa metri.Nouimus aũt,nominum vel mutationẽ vel mutilationem cõceſſam poetis ſic:pro Polluce,Caſtorẽ:pro Cyteride,Lycoridẽ poſuit:vt,Sed quæ legat ipſa Licoris. Hic autem Metius Suffeti⁹, quũ apud Albanos ſummã rerũ teneret à Romanis in auxilium cõtra Fidenates vocat⁹ iure ſocietatis vênit quidẽ : ſed in ipſo prælio,ad hoſtes defecit:quod cernẽs Tullus Hoſtilius,ait,voce maxima militibus ſuis ; ita , vt etiam hoſtis audiret ne trepidetis : meo conſilio factum eſt,vt factioſe Metius Suffetius ad hoſtes tranſiret:quo conſilio,

Haud procul inde,citæ Metum in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant(at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; viri mendacis viſcera Tullus
Per ſyluas,& ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Necnon Tarquinium eiectum Porſenna iubebat
Accipere,ingentiq; vrbem obſidione præmebat.
Æneadæ,in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem,ſimilemq; minanti
Aſpiceres,pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innaret Chlœlia ruptis.

conſilio,& ſuis iam pene amiſſas reddidit vires:& effecit, ne
hoſtes crederent Metio,quem poſt victoriam captum,Tullus
Hoſtilius religauit ad binas quadrigas:ita,vt ab vnis quadrigis
traherentur manus,pedes ab alteris:quibus, velociter agitatis
eum crudeli morte diſcerpſit. Videns itaq; Poeta, Romano no-
mini congruam eſſe vindictam:culpam in criminis torquet au-
thorem,dicens,ex ſua perſona ad ipſum Metium,¶At tu di-
ctis Albane maneres.] Ideo etiam mendacis infert, vt tacitæ
Tarqui-nius. quæſtionis,& inuidiæ crudelitatis occurrat.¶Necnon Tarqui
nium eiectum,Porſenna iubebat] Tarquinius ſuperbus habuit
Porſena. perditos filios,inter quos Aruntem,qui dum in caſtris eſſet,pa-
tre ſuo,Ardeam obſidente:& ortus eſſet inter eum:& Collati-
num,maritum Lucretiæ,de vxoribus ſermo:eò vſq; proceſſit con
tentio,vt ad probandos earum mores,abreptis equis,ſtatim do
mos ſuas

mos ſuas ſimul proficiſcerentur.Ingreſſi itaq; ciuitatem Colla-
tiam,vbi fuit Lucretiæ domus,inuenerunt eam lanificio ope- Lucretiæ domus.
ram dantem:& triſtem propter mariti abſentiam.Inde ad Arun
tis domum profecti,quum vxorem eius inueniſſent,cantilenis,
& ſaltationibus indulgentẽ:reuerſi ad caſtra ſunt:quod Aruns
dolens,quum de expugnanda Lucretiæ caſtitate cogitaret,ma-
riti eius nomine epiſtolam finxit,& dedit Lucretiæ,in qua hoc
continebatur,vt Aruns ſuſciperetur hoſpitio:quo facto,per no
ctem ſtricto gladio eius,ingreſſus eſt cubiculum cum Æthiope.
Et hac arte egit,vt ſecum coiret,dicens,Niſi mecum concubue
ris,Æthiopem tecum interimam,tanquàm in adulterio depre-
henderim.Timens itaq; Lucretia,ne caſtitatis famam morte de
perderet,quippe quam ſine purgatione futuram eſſe cernebat,
inuita turpibus imperiis paruit:& altera die cõuocatis propin-
quis,mari-

quis,marito Collatino,patre Tricipitino,Bruto auunculo,qui
tribunus equitum celerum fuerat,rem indicans,petiit,ne vio-
latus pudor,ne'ue inultus eſſet eius interitus:& gladio erecto,
ſe interemit,quem Brutus,de eius corpore exertum tenens,pro
ceſſit ad populum:& multa conqueſtus de Tarquinij ſuperbia,
& filiorum eius turpitudine,egit,ne in vrbem reciperentur:au
thoritate qua,plurimum poterat:nam(vt diximus)Brutus,tri-
bunus equitum fuerat,ſed quum nõ ſuſciperetur Tarquinius,
contulit ſe ad Porſennam regem Thuſciæ:qui,pro Tarquinio,
cum ingẽtibus copiis capto ianiculo:& illic caſtris poſitis,Ro-
mam vehementer obſedit:& quum per ſublicium pontem,hoc
eſt ligneum, tranſire conaretur,ſolus Cocles hoſtilem impe-
tum ſuſtinuit,donec à tergo pons ſolueretur à ſociis:quo ſolu-
to,ſe cum armis præcipitauit in Tyberim:& licet læſus in co-
xa,tamen eius fluenta ſuperauit:vnde eſt illud ab eo dictum,
quum ei in cõmitiis coxæ vitium obiiceretur,per ſingulos gra
dus admoneor triumphi mei.In tantam autem obſidionis neceſ
ſitatem populus venerat:vt etiam obſides daret,ex quib.Chlœ-
Chlœlia. lia,inuenta occaſione,tranſnatauit fluuium,& Romam reuer-
ſa eſt.Reddita eſt rurſus pacis lege,eam Porſena repetente:qui
admiratus virtutem puellæ,dedit ei optionem,vt cum quibus
vellet,rediret:illa elegit cæteras virgines:vnde Porſena hoc
quoq; miratus conceſſit,& rogauit per literas populum Roma
num,vt ei aliquid virile decerneretur:cui data eſt ſtatua eque-
ſtris,quam in ſacra via,hodieq; conſpicimus. ¶Eiectum.] At
qui facile poterat ſuſcipi,& occîdi:ſed ideo non eſt ſuſceptus,
quia occîdi non poterat,religione impedicte.Rex enim,etiam
ſacrorum fuerat:vnde poſtea,alij facti ſunt conſules,alij reges
ſacrorum. ¶Porſenna.] Vnum n,addidit,metri cauſſa:vnde pe
nultimæ datus accentus eſt.Nam Porſena,dictus eſt.Mar.Hanc
ſpectare manu Porſena non potuit. ¶Æneadæ.] Satis longe
Cocles. petit epithetum. ¶Illum Coclitẽ.] Et modò,Cocles,in hoc ho
mine:de quo dicit,proprium eſt nomen:in aliis,appellatiuum.
nam luſcos,coclites dixerunt antiqui.Vnde & Cyclopas,Cocli
tas legimus:dictos,quòd vnum oculum habuiſſe perhibentur.
¶Vinclis innaret Chlœlia ruptis.] At qui obſides non ligan-
tur,ſed vincla pro cuſtodibus accipiamus:aut certe,ruptis vin-
clis pontis.i.iam ponte reſoluto.

ASCENSIVS.

¶Haud procul,&c.] Percurrit cætera Romanorũ geſta. ¶Or-
Ordo. do eſt.Quadrigæ.i.equi quaterni trahentes currus:aut currus
ipſi citæ.i.citati,& inſtigati:diſtulerant.i.diſtraxerant:haud.i.
non procul:inde.i.ab iam dicta pictura:in diuerſa.i.in diuerſas
partes:Metum.i.Metium Suffetium,Albanorum principem,
fide fragum:vt Liuius ad longum,& Seruius ſatis expreſſe reci
tat.Et quia hoc atrox factum videtur,docet Poeta,iuſtam eſſe
vltionem,dicens:at.i.tametſi,hoc crudele videtur tibi,ô Alba-
ne.ſ.ô Meti,tu maneres.i.manere.i.ſtare deberes:dictis.i.pro-
miſſis,& conuentis cum Romanis:& Tullus.ſ.Hoſtilius:rapta
bat.i.diſtrahere faciebat:viſcera viri mendacis.ſ.Metij,per ſyl
uas,& vepres.i.ſentes, & dum rorabant:ſparſi.i.reſperſi:ſan-
guine.ſ.Metij.Necnon.i.etiam:Porſenna.ſ.rex Thuſciæ:cauſſa
autem metri adiecit n literam:nam Martialis,Porsẽna,media
breui profert:iubebat.i.iubere Romanis videbatur:accipere.i.
vt reciperent:Tarquĩnium.ſ.ſuperbum : qui volunt ſecundam
longam eſſe,ſcribunt Tarquinum,ſicut Metum:eiectum.ſ.pro-
pter ſuperbiam eius,& Lucretiæ,à filio violationem:& præme
bat vrbem.ſ.Romam,ingẽti obſidione:Æneadæ.i.Romani,qui
ab Ænea deſcenderant:& præcipue Brutus Collatinus & Trici
pitinus:ruebant in ferrum.i.arma,pro libertate.ſ.tuenda,expul
ſis regibus.Tu aſpiceres illum.ſ.Porſenam,ſimilem indignan-
ti,& ſimilem minãti:quòd Cocles,Romanus ille,auderet velle
re.i.diuellere,& interrumpere:ſecuri pontem.ſ.ſublicium,in-
gruentibus hoſtibus:& quòd Chlœlia.ſ.virgo Romana,cum a-
liis obſidibus data:innaret fluuium.ſ.Tybrim:& hoc vinclis.i.
cuſtodiis arctis:ruptis.i.illiſis:aut,ruptis vinclis.i.ſic abnatãtis,
& cum ſummo periculo aufugientis,ac ſi in vinclis tenta fuiſ-
ſet.Hiſtorias recitat Seruius:quas & in Liuio facile eſt inſpice
re,vnde breuior ſum.

PIERIVS.

¶Citæ Metium in diuerſa quadrigæ Diſtulerant.] Antiqui o-
mnes codices quotquot habui,Metum,legunt:dictione biſſyl-
laba,quam alibi vnico t,alibi geminato repperias:mutilatamq;
eſſe dictionẽ cauſſa metri Seruius ait.dum ipſe quoq; Metum,
biſſyllabum agnoſcit.Sane Mettius,duplicato t,pluribus locis
in veterum monumentis ſcriptum animaduerti,Placentiæ in
diui Pauli templo: L.METTIVS,L.F. duobus t,notatum eſt:
& Romæ in ædibus Pauli Plancæ legere eſt:Q.METTIO : &
P.METTIO.tametſi non ignorem,& Metia,& Metius,vnico
t,alibi notatum.Vtcunq; verò,primam in eo nomine ſyllabam
produci volũt. Sed enim hæc minime præterire poſſum:quod
peruulgato errore in Liuianis codicibus,& alibi paſſim,Metius
Suffetius,per ſ, prima litera ſcriptum eſt:quum dubio procul,
Fuffetius,per f,ſit ſcribendum.Ita enim apud Dionyſium Hali-
carnaſſeum,& Græcos alios,inuenias, φȣφετιὸμ. Præterea,ſi
qui noluerint Græcis adhibere fidem,oſtendit mihi Ianus Par-
rhaſius,vir vtraq; lingua eruditiſſimus,T.Liuij codicem vetu-
ſtate venerabilem:in quo,Fuffetius,ſcriptum erat,prima litera
per f,non per ſ.Quem quidem codicem nomina quædam ſpe-
cioſa Vindicianus,Nicomachus Dexter,& Victorian⁹,ſe emen
daſſe adſcripſerunt.Idq; in Symmachorum gratiam feciſſe pro
feſſi ſunt.Ad hæc,& Nonij Marcelli vetuſtum codicem protu-
lit:& alios quoſdam authores,in quibus eodem modo Metius
Fuffetius,ſcriptum habebatur.Aiunt præterea Pomponiũ Læ-
tum,totius antiquitatis virum obſeruantiſſimum,qui ſuperiori
ætate in Romano gymnaſio primas obtinuit.Sæpius inclamita
re ſolitum,Fuffetius,dicendum. ¶At tu dictis Albane mane-
res.] Eodem ætatis vitio,quod ſæpius adnotauimus,in codici-
bus aliquot legitur,Aluane,per u digammon:quo ſono huiuſ-
modi nomina,Hiſpani adhuc magna ex parte pronuntiant.Id
quod priori etiam ætate frequentiſſimo vſu receptum,Adamã
tium compulit:vt albus,alba,album:per b,mutam,ſcribendum
præciperet:diſcretionis gratia,vt aluus,ab albus,diſcerneretur:
quæ nomina tunc corrupta,pronuntiandi ratione confundeban
tur.Eſt verò hæc parentheſis,& apoſtropha coniuncta ſimul,
Haud procul inde citæ Metum in diuerſa quadrigæ Diſtulerãt
(at tu dictis Albane maneres)Raptabatq; viri mendacis viſcera
tellus:vt Quinti.obſeruat. ¶Et ſparſi rorabant ſanguine vepres]
Pomponius,fœminino genere,vepram,dixit:vt Nonius atteſta
tur.Et apud Lucre.legitur lib.4. Nam ſæpe videmus illorũ ſpo
liis,vepres volitantib.auctas:quanuis ita dici debere neget Ca-
per in Orthopeia. ¶Necnon Tarquinum eiectum Porſenna iu
bebat Accipere.] In codicibus antiquis,Tarquĩnium,quadriſyl
labum eſſe diximus alibi.& poetarum teſtimoniis,ſecundam à
principio ſyllabam eſſe breuem oſtendimus.Porſena quoq; vni
co n,ſcribitur in antiquis pleriſq;:vt quæ per ſe longa eſſe poſ-
ſit,vt in Murena,Aufilena,penè vltima.Tametſi iure ſuo.Hanc
ſpectare manum Porſena non potuit,dixerit Martialis,non ali
ter ac illud etiam,Traducta eſt Getulis,nec cœpit harena nocẽ-
tis:duabus ſyllabis eluxatis.Illud etiam aduertẽdum,quod Ser
uius Lucretiæ ſtuprum,ab Arunte illatum ait,quum Liuius ſe-
xtum dicat. ¶Põtem auderet quòd vellere Cocles.] In antiquis
omnibus cod.quotquot habui,legi,auderet quia vellere.In vno
ex antiquioribus,qui,auellere,notatum eſt puncto inter i,& a,
librariorum inſcitia interiectio,quum fortè,quia ſcriptum inue
niſſent:ſed puto ego,quia deſumptum ex paraphraſi:&,quòd,
antiquam eſſe lectionem.

In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo,& Capitolia celſa tenebat,
Romuleoq; recens horrebat regia culmo.
Atq; heic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus,Gallos in limine adeſſe canebat.
Galli per dumos aderant,arcemq; tenebant
Defenſi tenebris,& dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis,atq; aurea veſtis,
Virgatis lucent ſagulis,tum lactea colla
Auro innectuntur,duo quiſq; Alpina coruſcant
Geſſa manu,ſcutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios,nudosq; Lupercos,
Lanigerosq; apices,& lapſa ancylia cœlo
Extuderat,caſtæ ducebant ſacra per vrbem]

SERVIVS.

Senones Galli. ¶Summo cuſtos Tarpeiæ
Manlius arcis.] In ſumma
clypei parte:& bona ratio-
ne vtitur,in pictura apta vni
cuiq; rei loca diſtribuens.
Ideo enim,in ſumma clypei
parte,dicit factum eſſe capi-
tolium:quia hoc,arcem vr-
bis eſſe manifeſtum eſt.Hi-
ſtoria talis eſt.Brenno duce,
Senones Galli venerunt ad
vrbem:& circà Alliam,flu-
uium occurrentem,ſibi de-
leuerunt exercitum omnem
populum Romanum. Alia
quoq; die quum vellent in-
gredi ciuitatem,primò cun-
ctati ſunt,timentes inſidias:
quia & patentes portas, &
nullum in muris videbant.
Poſtea,paulatim ingreſſi,&
cuncta vaſtarunt octo inte-
gris mẽſibus,adeo vt ea quę
incẽdere non poterant,mili
tari manu diruerent,ſolo re
manente capitolio:ad quod
cum vtenſilibus reliqui con
fugerent ciues,qui tamen à
Gallis obſidebantur, etiam
id penetrare cupiẽtib⁹:quos
alij,per dumeta,& ſaxa aſpe
ra:alij,per cuniculos,dicunt
conatos eſſe aſcendere:tunc
Manli⁹ cuſtos,capitolij Gal
los detruſit:ex arce clango-
re anſeris excitatus: quem Anſer odoratu præſtat.
priuatus,quidam Iunoni de
derat dono:nanq; ſecundùm
Plynium,Nullũ animal ita
odorẽ hominis ſentit. ¶Pro
tem.] Pro defenſiõe templi.
nam antè templum non pro
cedit:quum obſeſſus, intra
templum eſſet:ſic in.9.hu-
ius,Ipſi int⁹ dextra,ac læua
pro tur-

Pilentis matres in mollibus,hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes,alta oſtia Ditis,
Et ſcelerum pœnas,& te Catilina minaci
Pendentem ſcopulo,furiarumꝙ ora trementem,
Secretosꝙ pios,his dantem iura Catonem.

pro turribus aſtant.Teren.
Nã niſi hæc ita eſſent p illo
haud ſtares Phædria.¶ Te-
nebat]Defendebat.& eſt mi
litare verbum:vt etiam Sal
lu.dicit.vnde contrà,victos,
loco motos,dicimus.Cice.
loco illo motus eſt.¶ Hor-
rebat regia culmo]Curiam,
Calabriam dicit:quam Romulus texuerat culmis,ad quam ca-
labatur.i.vocabatur ſenatus:vocabatur & populus à rege ſacri
ficulo:vt quoniam adhuc faſti non eſſent,ludorum,& ſacrifi-
ciorum,prænoſcerent dies.¶ Atque hæc.] In Capitolio,&
ſatis prudentes,argenteum anſerem dixit.nam quaſi epitheton
eſt coloris:& ſignificauit remveram.Nam in capitolio,in hono
rem illius anſeris:qui Gallorum nuntiarat aduentum,poſitus
fuerat anſer argenteus.¶ Auratis.] Porticibus:hoc ad tempus
rettulit florentis Romanæ reipublicæ.Nam illo loco vbi dixit,
Horrebat regia culmo.ideo addidit Romuleo,vt incipictis,&
pauperis adhuc imperij tempora deſignaret.¶ Canebat.]Qua
ſi prædiuinabat.Nam canere,& dicere & diuinare ſignificat.
¶ Arcemꝙ tenebant.] Deeſt,penè.Nam propè tenuerũt.¶ De
fenſi tenebris,& dono nobis opacæ.] Multi,iteratione volunt:
alij dicunt,tenebris,propter cuniculos.¶ Dono noctis.] Som-
no Manlij:nam ſomnus,noctis eſt donũ.¶ Aurea veſtis.] Hoc
eſt barba.vnde contrà,inueſtes,dicimus imberbes:vnde eſt,Tũ
mihi prima genas veſtibat flore iuuentus.¶ Virgatis lucent ſa
Sagulæ. gulis.] Quæ habebat in virgarum modum deductas vias.& be
ne adluſit ad Gallicam linguam:per quem virgæ,pupura dici-
tur.Virgatis ergo:ac ſi diceret,purpuratis.¶ Geſa.] Haſtas vi-
riles.Nam etiã,viros fortes,Galli,Geſſos vocant.¶ Scutis lon
gis.] Per hæc corporum oſtenditur magnitudo:vt ſuprà,Sta-
bant tercentum nitidi in præſepibus altis.per quod equorum
magnitudinem expreſſit.¶ Hæc.]Ideſt in eodem ſcuto.& con
grue,ſacerdotes ſtatim poſt templa cõmemorat.¶ Salios]Qui
ſunt in tutela Iouis,Martis.Quirini,dicti Salij,ideo quòd cir-
cà aras ſaliant,& tripudient.¶ Nudosꝙ Lupercos.] Quum in
Luperci. honorem Panos,Lupercaliorum ſolennitas celebraretur peco-
ra Romanorum,ſubitò à latronibus rapta ſunt:illi,proiectis ve
ſtibus,perſequuti ſunt latrones:quibus oppreſſis,& receptis
animalibus,propter rem à nudis proſpere geſtam,permanſit cõ
ſuetudo,vt nudi lupercalia celebrarent.¶ Lanigerosꝙ apices.]
Flamines in capite habebant pileum:in quo erat breuis virga,
deſuper habens lanæ aliquid:quod quum per æſtus ferre non
poſſent,filo tantùm capita religare cœperunt.Nam nudis peni
tus,eos capitibus incedere nephas fuerat,Vnde à filo,quo vte-
bantur,flamines dicti ſunt,quaſi filamines.Verum,feſtis die-
bus,filo depoſito,pilea neceſſe erat accipere:quæ ſecundùm ali
os,ad oſtendendam ſacerdotij eminẽtiam ſunt reperta:ſicut co
lumnæ,mortuis nobilibus ſuperponuntur,ad oſtendendum eo
rum culmen.Alij dicunt,non propter eminentiam dignitatis
hoc factum:ſed,quia quum ſacrificarent apud Laurolauinium:
& eis exta frequẽter aues,de vicinis veniẽtes,lucis arriperent:
eminentia virgarum eas terrere voluerunt.Exinde etiam con-
ſuetudo permanſit,vt apud Laurolauinium,ingentes haberen-
tur virgæ,non breues,vt in vrbe.¶ Lapſa ancylia cœlo.] Re-
gnante Numa Pompilio,ſcutum breue & rotundum,cœlo la-
Ancylæ. pſum eſt:& quum aruſpices reſpondiſſent,illic fore vrbis impe
rium vbi illud fuiſſet,diligentia Numæ,ne quando ab hoſtibus
poſſet auferri,adhibito Mammurio fabro,multa ſimilia facta
ſunt,& in templo Martis locata.Quod autem dicit ancylia,plu
rali numero vtitur pro ſingulari:nam vnum lapſum eſt.Ancil-
læ autem dicitur,aut quaſi vndiꝗ circunciſum:aut quaſi ἀμφι-
χειλομ.i.vndiꝗ labrum habens.¶ Extuderat]Studioſe fecerat.
¶ Ducebant.] Deducebant:hæc enim fuerat conſuetudo.¶ Pi-
lentis matres in mollibus.] Pilenta,ſunt vehicula:ſicut nunc,
baſternas videmus.erant autẽ tunc,veneti coloris:non vt nũc,
ruſſati,quibus niſi caſtæ vtebantur.Mollibus autem,penſilibꝰ:
vt contrà,Plumas penſiles,dicimus:& molles,ſignificamus.
¶ Hinc procul.] Bene longe à templis,inferos facit.¶ Scelerũ
pœnas.] Pro ſceleratorum.& bene ait,ſcelerum pœnas.In cri-
mina enim,perſonæ incidunt:non ipſarum ſunt proprie crimi-
na:vnde & ſceleribus,ſunt ſtatuta ſupplicia,quæ in ſe inciden-
tes,homines obnoxios faciunt.¶ Et te Catilina minaci Penden
tem ſcopulo.] Hoc quaſi in Ciceronis gratiam dictum videtur.
¶ His dantem iura Catonem.] Vt ſuprà diximus,Cenſoriũ ſi-
gnificat,non Vticenſem:qui contra Cæſarem bella ſuſcepit:&
ſupergreſſus eſt hoc loco Homeri diſpoſitionem.Siquidem ille
Minoen,& Rhadamantum,& Æacum de impiis iudicare dicit:
hæc Romanum ducem,innocentibus dare iura commemorat.

ASCENSIVS.

Ordo. ¶ In ſummo cuſtos.]Eandem rem proſequitur,vnde Ordo eſt.
Manlius.ſ.vir ille Romanus,cuſtos arcis Tarpeiæ.i.capitolij,
à Tarpeia virgine poſtea denominati:ſtabat in ſummo.ſ.cly-
pei:pro templo.i.pro defenſione templi Iouis capitolini:& te-
nebat.i.defendebat;capitolia celſa.i.ſublimia;& arcem Roma
nam:&
regia,recens.i.pau-
cis annis antea conſtructa.ſ.
Calabria domꝰ:horrebat.i.
horrida,& aſpera erat:cultu
Romuleo.i.ſicut Romulꝰ co
luerat,& culmis cooperue-
rat.Atꝙ anſer argenteus.i.
albus:aut(reuera)in clypeo
argenteus,vt albedinem re-
ferret:volitans.i.volitanti,& alas clangenti ſimilis:hæc.i.in ca
pitolio:canebat Gallos.ſ.Senones adeſſe,porticibus auratis.i.
auro coopertis:in limine.i.in ingreſſus.Nam,ſup.Galli,ade-
rant per dumos:& tenebant arcem.i.capitolium:& id quaſi nõ
dum enim omnino tenebant:defenſi tenebris,& dono.i.indul-
gentia,& opportunitate:noctis opacæ.i.valde tenebroſæ:cęſa-
ries.i.coma vento cedens:aurea.i.aurei coloris,vt fulua:erat,
ſup.illis:atꝙ veſtis.i.barba,erat illis aurea:& lucent ſagulis.i.
illis indumentis militaribus:virgatis.i.interciſis purpura,aut
purpuratis:tum.i.inſuper:colla lactea.i.candidiſſima:innectun
tur auro.i.indumento aureo:quiſꝙ.i.ſinguli:coruſcant.i.qua-
tiunt:manu.ſ.ſua:deo Geſſa,ſeu Geſa.i.haſtilia:Alpina.i.ex
Alpibus decerpta:protecti corpora.i.habentes corpora prote-
cta:longis ſcutis,quia & ipſi longi erant.Et Vulcanus extude-
rat.i.ſtudioſe fecerat(ab extundo;nam excũdo,& excũdi,
ſeu excũſi,mediam producunt.vt in.6.Excũdent alij ſpirantia
molliꝰ ęra.)Salios.i.ſacerdotes Martis,à Numa inſtitutos:exul
tantes.ſ.cum ancylib.& Lupercos.ſ.ſacerdotes Panos Lycei:nu
dos.i.qui nudi diſcurrebãt:& apices.ſ.infularum:lanigeros.i.
lanam gerentes:vnde & flamines,quaſi filamines dicti ſunt:&
ancylia.ſ.ſcuta breuia circũciſa,lapſa cœlo,ſaltem vnum tẽpore
Numæ matres.ſ.matronæ Romanę:caſtæ ducebãt.i.deducebãt:
ſacra.ſ.Romana:per vrbem.ſ.Romanã:in pilẽtis.i.vehiculis ſic
dictis:mollib.i.penſilib.& molliter incedentib.Et,ſup.Vulcanꝰ
adit procul hinc.i.longe ab horum ſculptura,etiam ſedes tarta
reas.i.infernales.ſ.alta.i.ꝓfunda hoſtia:Ditis.i.Plutonis:& pœ
nas ſcelerum.i.ſceleratorum Romanorũ:& te,ô Catilina(cuius
Sallu.deſcribit bellum,& quem Cice.vicerat:in cuius gratiam
hæc dicta putant.)pendentẽ ſcopulo minaci.i.minanti:tibi aſſi
duæ præcipitium,quod infertur iuſte per ambitionẽ rempubli-
cam occupantib.vt Catilina conabatur:& tremantem ora furia-
rum.ſ.infernaliũ:& pios.ſ.manes Romanorũ piorum,dum vi-
uerent:& Catonem.ſ.maiorẽ,qui Cenſorius dictus eſt:dantem
his.ſ.piis:iura.i.iuſta moderamina vitæ,ſicut in vita fecerat:qa,
Quæ gratia currũ,Armorũꝙ fuit viuis,quæ cura nitentis Paſce
re equos eadem ſequitur tellure repoſtos.hoc eſt,eadem exer-
cent apud inferos,quæ exercuerãt apud ſuperos:vt dictũ eſt in
6.Ad hoc autem ſupplicia noxiorum inducit,vt viuos à ſceleri-
bus deterreat:vtꝙ non ſolum piis præmia,ſed & impiis tormẽ-
ta apud inferos parata ſignificet.

PIERIVS.

¶ Cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis.]In Romano codice,Malius
legitur,vnico l.Sed in Oblongo,& aliis,Mallius,ll geminato:
vt apud Catullum in codicibus emendatis.Sanè,Manlius,per
n,parciſſime habetur in antiquis his exemplaribus:& tametſi
apud Liuium in veteri codice,Mãlius,ſæpe legatur.Nec tamen
mirum ſi aliter inueniatur vſquàm,quum & antiquorum inſcri
ptiones in hoc nomine,perinde ac etiã in aliis plurimũ varient.
¶ Romuleoꝙ recens horrebat regia culmo.]Per literarũ tranſ
poſitionem.In Romano codice,Rumoleo,ſcriptum eſt:niſi à ru
ma,rumolum:quod aiunt,dictum velis.atque inde,rumoleus,
quod ego nuſquàm alibi obſeruaui.Sed apud Aſprum in anti-
quo codice,Romolus:omnino ſcriptum eſt per o,in penè vlti-
ma,vt popolus,in duodecim tabulis.¶ Atꝙ hæc auratis voli-
tans argenteus anſer Porticibus.] In quibuſdam codicibus an-
tiquis,hinc,legitur.Sed Seruius agnoſcit,hic:dum exponit,in
capitolio.¶ Galli per dumos aderant.] In antiquo admodũ co
dice,Olli per dumos:quia iam poſitum erat,Gallos in limine
adeſſe canebat.Cæterum ea repetitio tam nominis,quàm ver-
bi,mihi non parum venuſtatis & elegantiæ habere videtur,Gal
los in limine adeſſe canebant:Galli per dumos aderant.¶ Au-
rea cæſaries illis.] Hoc autẽ loco,ollis,in antiquis habetur ex-
emplaribus.¶ Hinc exultãtes ſalios.] In antiquis aliquot,Hic
exultantis:hæc,hoc eſt in ſcuto,vel in hac parte.¶ Ancylia.]In
antiquis codicibus manu ſcriptis,ancilia,per i Latinum ſcribi-
tur.Et eodem pacto in Antonini Pij nummis notatum eſt,vbi
ſcuta tria oblonga ouali propemodum figura inſpiciũtur,cum
inſcriptione,ancilia.¶ Extuderat,caſtæ ducebant ſacra per vr-
bem,Pilentis matres in mollibus.] In Romano codice,extude
rant,legitur,numero multitudinis,vt de Cyclopibus intelliga-
tur.Sed magis placet,extuderat:vt omne opus ad Volcanũ re-
feratur,vti ſuperius fecerat,ignipotẽs.& paulò infrà,Hinc pro-
cul addit.Et in emendatis Priſcia.codicib.extuderat,eſt:vbi ait,
tũndo,tutũdi:cuius penè vltimã antiqui,modò ꝓducebant,mo
dò corripiebãt.Verg.8.Cœlo extuderat.Enni.in ann.Viresꝙ ca
lentis cõtudit crudelis hyems.Inſulſum verò illud eſt,qđ apud
interpẽtes legitur ſic,Matronas,non niſi caſtas,pilentis vſas.quũ
caſta,ſit epitheton matronis adcõmodatũ.Præterea tangit hoc
loco Ver-

loco Vergilius hiſtoriam,quod matronis conceſſum eſt:vt,Pilento ad ſacra,ludosq́ veherentur.Sed animaduertendum eſt, perperam in vulgatis exemplaribus Liuij,Plauſtro,legi:pro Pilento:vt veteres codices habent.ita enim locus ille legitur,Honorem ob eam munificentiam ferunt Matronis habitum:vt,Pilento ad ſacra,ludosq́ carpentis feſto.pro,feſtoq́ vterentur.

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea,ſed fluctu ſpumabant cœrula cano,
Et circùm argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis,æſtumq́ ſecabant.
In medio claſſeis æratas,Actia bella
Cernere erat,totumq́ inſtructo Marte videres
Feruere Leucaten,auroq́ effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prælia Cæſar
Cum patribus,populoq́,penatibus,& magnis diis
Stans celſa in puppi,geminas cui tempora flammas
Læta vomunt:patriumq́ aperitur vertice ſydus.
Parte alia ventis,& diis Agrippa ſecundis
Arduus,agmen agens,cui belli inſigne ſuperbum
Tempora nauali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope Barbarica,variisq́ Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis,& littore rubro,
Ægyptum,viresq́ orientis,& vltima ſecum
Bactra vehit,ſequiturq́(nephas)Ægyptia coniux
Vnà omnes ruere,ac totum ſpumare reductis
Conuulſum remis,roſtrisq́ ſtridentibus æquor:
Alta petunt:pelago credas innare reuulſas
Cycladas,aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu,telisq́ volatile ferrum
Spargitur,arua noua Neptunia cæde rubeſcunt.

SERVIVS.

¶Hæc inter.]Bene,inter inferos,& ſuperos,mare factũ dicit.qđ(vt ſuprà diximus) nos ab antipodibus diuidit, qui inferi ſunt noſtri comparatione. ¶Imago Aurea.] Non eſt cõtrarium,quòd & cœruleam,& auream,& argenteã maris,dixit eſſe imaginem:quã ſcimus pro ventorum qualitate mutari,& colores reddere:quod expꝛeſſius in ſcuto fuiſſe ſignificat. ¶Cœrula.] Ideſt maria. ¶Fluctu cano.] Omnis enĩ ſpuma,alba eſt, quæ fluctibus naſcitur.¶In orbem.] In circuitum.¶Æſtumq́ ſecab.] Naturalem enim rem oſtendit:nam ſemper,mare turbatur,quum delphini apparuerunt.¶Cernere erat.] Græca figura eſt.¶Leucaten.] In promontorio Epyri,eſt mõs Leucatæ.¶Hinc Auguſtus agẽs Italos]Quũ de ſtatu reipublicæ eſſet longa contentio inter Auguſtũ & Antonium & Lepidum, placuit vt totum Orientem teneret Antoniꝰ:Auguſtus, Gallias,& Hiſpanias,cum Italia:Lepidus,Aphricam, Sardiniam,Siciliã.Ad cauſſam maioris fidei,Antoniꝰ, ſororem Auguſti duxit vxorem. Profecti itaq; ſunt ad prouincias ſuas:ſed Antonius,in Ægypto,captus eſt amore Cleopatræ:nõ vſque quaq; adeo,vt ea demiſſa cõtra Parthos proficiſceretur: quibus victis,dum Cleopatræ cupiditate feſtinat,exercitũ omnem frigore in Armenia perdidit.Ipſe tamen,animalium cadaueribus paſtus,cum paucis ad Ægyptũ eſt reuerſus.Vbi ei cœpit ſuadere Cleopatra,vt ſe ſortiretur vxorem,derelicta ſorore Auguſti:quo facto,Auguſtus vehementer accenſus cõtra eum, cœpit bella moliri.Antonius re comperta,collectis Orientis viribus,prior cum vxore Cleopatra vênit ad bellum. Conflictum eſt nauali certamine circà Actium,Epyri promontorium:vbi victi ſunt,Antonius,& Cleopatra,& in fugam coacti.Poſtea, occîſo Antonio,illa ſibi ſerpentem adhibuit:ſed quia belli ciuilis triumphus turpis videtur,laborat Poeta,vt probet iuſtum bellum fuiſſe,dicens,Auguſtum eſſe Cum patribus,populoq́, penatibus,& magnis diis.Contrà,cum Antonio,auxilia peregrina,& mõſtruoſa Ægypti numina:&(reuera)in exercitu Antonij,omnes barbari fuerunt:quod & Vergili.dicit,Ægyptum, viresq́ Oriẽtis:atq; vltima ſecum Bactra vehit.Vnde etiam de hoc bello egit triumphum:nec enim ciuile putatum eſt,quod tantũmodo,Romano duce,geſtum eſt:qui & ipſe,Barbaræ ſeruiebat vxori,adeo vt prætoria ei caſtra concederet:quorũ,quæ potiebatur imperio,ipſa vocabat exercitum.vnde eſt illo loco de Cleopatra,Patrio vocat agmina ſiſtro.Nam Antonius,conſulare ſibi tantùm detinuit imperium:in quo,ſola eſt poteſtas iubendi. Ille enim ducit exercitum,qui habet in poteſtate caſtra prætoria.¶Penatibus,& magnis diis.] Alij volunt vnum eſſe:alij ſeparant,vt magnos deos,accipias Iouem,Mineruam, Mercurium:quos Æneas de Samothracia ſuſtulit.¶Tempora flammas Læta vomunt.] Naturaliter enim Auguſtus,igneos oculos habuiſſe dicitur,adeo vt quidam Romanus interrogatus ab eo,cur verteret faciem?reſponderit,quia fulmen oculorum tuorum ferre non poſſum:ſicut ait Suetonius.¶Aperitur vertice ſydus.] Sydus in vertice,hoc eſt ſuper galeam.Nam ex quo tempore per diem ſtella viſa eſt,dum ſacrificaretur Veneri genitrici:& ludi funebres Cæſari exhiberentur,cuius ſydus putatum eſt,Auguſto perſuadẽte,in honorem patris Auguſti,ſtellam galea cœpit habere depictam.¶Parte alia.] Non eſt contra,ſed in alia parte.¶Ventis,& diis Agrippa ſecundis.] Secundis dixit,Auguſti comparatione.nam hoc dicit,Auguſtus, nimio ventorum,& numinum,vtebatur fauore.Agrippa ſecundis:hoc eſt,ille habuit primum fauorem:iſte,ſecundũ.¶Nauali roſtrata co.]Sextus Pompeius,Põpeij filius,in Sicilia,piraticam exercuit:contra quẽ,primò,cum Agrippa dimicauit Auguſtꝰ:poſtea,Agrippæ cura data eſt, qui eum deleuit:ob quod ei Auguſtus,roſtratã dedit coronam:quia vicerat nauali certamine.¶Hinc.] À parte cõtraria.¶Victor ab Auroræ populis.] Quia vicerat Parthos,vt diximus.¶Littore rubro.] Erythreo mari,quod eſt inter Ægyptum & Indiam.¶Vltima ſecum Bactra vehit.] Vltima:non quãtùm ad fines ſpectat orbis terrarum:ſed,vltima imperio Antoniano. Conſtat enim,Bactrianos poſt ſe habere gentes innũeras.¶Nephas.] Exclamatio eſt:non in eo tantùm,quòd Ægyptiam Romanus duxerat:ſed etiam,quòd muliẽr caſtra ſequebatur:quod ingenti turpitudine,apud maiores fuit. Vnde bellaturus Pompeiꝰ, in Lesbo reliquit vxorem. ¶Ruere.] Ruebant.i. cum impetu veniebant. ¶Concurrere montib.altos.]Alij, altis,legunt.vnum tamẽ eſt. ¶Turritis puppibꝰ inſtant] Hoc de hiſtoria traxit.Nam Agrippa,primus hoc genus turrium inuenit:vt de tabulis ſubitò erigerentur:ſimul ac ventum eſſet in prælium, turres hoſtibus improuiſæ. ¶Arua noua Neptunia cæde.] Noua cæde,magna nimia.Non dicit(reuera)noua:quum alia fuerint bella ciuilia:& cædes aliæ in ipſis.

Antoniꝰ. Lepidus. Cleopatra.

Sextus Põpeiꝰ.

Auguſtꝰ

ASCENSIVS.

¶Hæc inter,&c.] Peruenit tandem ad id quod primum prætendit:ad Auguſti.ſ.egregia facta deſcribenda:& potiſſimum, ad pugnam Actiacam deſcribendam:quæ illi,& gloriæ,& vtilitati plurimæ fuit.Nam in ea,M.Antoniũ Triumuirum,quem vnum habebat tum collegam:nam Lepidus multo antè interierat:ſuperauit cum Cleopatra,Ægypti regina:quo deleto,ſolus rerum potitus eſt.¶Ordo autẽ eſt.Imago aurea.i.ex auro ſculpta:maris.ſ.Actiaci:tumidi.i.inflati:ibat.i.ire videbatur, inter hæc.ſ.ſumma,& infima:nam capitolium in ſummo,& regna Ditis,nimirum in imo erant:vnde & trium fratrum,eorundemq́ ſummorum deorum regna deſcripſit:Iouis,in capitolio:Plutonis,in tartaro:& nunc,Neptuni,in mari:ſed cœrula.i.aquæ marinę:aut,ipſa maria:ſpumabant fluctu cano.i.ſubalbo:& delphines.ſ.piſces clari.i.fulgentes:argento.i.ex ſplendore argenti:vnde erant,vertebant:aut,verrebant caudis.ſ.ſuis:æquora.i. maria:circùm.i.in circuitu:in orbem.i.in gyrum,& circuitum rotundum:& ſecabant.i.diuidebant:æſtum.i.fretum,ſeu feruorem aquarum.Erat.i.cõtingebat,aut dabatur cernere in medio. ſ.maris:claſſes æratas.i.bellicas,ære munitas:appoſitorie,bella Actia.i.quibus bella Actiaca poſtmodum geſta ſunt:& tu videres.i.videre poſſes:accipiendo ſecundam perſonam,pro quaslibet.i.quilibet:videns clypeum,videret Leucaten.i.montem illum in promontorio Epyri:feruere.ſ.fulgoribus armatorum: aut Leucaten.i.mare vicinum, feruere claſſibus æratis,aquas ſulcantibus:&,pro ideſt:fluctus.ſ.iuxta Leucaten:effulgere auro.i.ſplendore auri.Vtrunq; per tertiam coniugationem dedúxit,à feruo,& effulgo,Cæſar Auguſtus erat,ſup.hinc.i.ex vna parte:agens.i.impellens,Italos in prælia:& ſtans in celſa puppi,tanquàm princeps exercitus,& claſſis cum patribus.i.ſenatoribus:cum populo.ſ.Romano:& cum magnis diis.i.cum fauore magnorum deorum:quos præſentes ſculpſerat Vulcanus, tanquàm Auguſti partes tutantes:cui.ſ.Auguſto,tempora læta:quod boni exitus ſignum eſt:vomunt geminas flammas.ſ. oculorum,vt interpretatur Seruius.aut geminas,quia ab vtriſq; temporibus diffuſas:& ſydus patrium.i.patris eius,adoptiui.ſ.Iulij Cæſaris:de quo dictum eſt,Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum:aperitur.i.aperte videtur:vertice.i.in ſummitate galeæ.

Ordo.

galeæ:Agrippa.ſ.affinis,& amicus Auguſti:ardu9.i. ſublimis: erat,ſup.agens:agmen.ſ.Italorum,ſup.in parte alia.i. à latere: & in alio quodammodo cornu:agens inquam, & vĕtis,& diis ſecundis.ſ.in fauore,& poteſtate:quia primum Auguſtus obtinuerat fauorem,& auxilium:cui.ſ.Agrippæ: tempora fulgent roſtrata.i.quaſi roſtris nauium ornata.ſ.corona nauali: quę fiebat ex roſtris nauium victarū: & dabatur victori, appoſitorie, inſigne.i.quæ erant inſigne.i.ornamentum:ſuperbū.i. glorioſum,& magnificum belli.ſ.naualis. Antonius.ſ. Marcus triūuir:vehit hinc.ſ.ex aduerſa parte: ope Barbarica.i. à Barbaris contracta:& armis variis.i.variorum populorum:exiſtens victor,vehit(dicit) ſecū ab populis Auroræ.ſ.Parthis, & ab littore rubro.i.mari Erythreo,quod eſt inter Ægyptum,& Indiam:&.i.ſimul:Ægyptum.i.populum,& potentiam Ægypti:& vires Orientis.i.populi Orientalis:& Bactra.i.Bactrianos populos:vltima.i.vltimos in imperio Antoniano Orientem verſus:& coniux Ægyptia.ſ.Cleopatra:ſequitur.ſ.exercitum: nephas.i.quæ res nephanda eſt,& deteſtanda Romano viro: vnde per exclamationem dicit,nephas. Omnes ruêre.i. ruebant: aut ruere videbantur:vnà.i.pariter:ac totum æquor: ſpumare, ſup.cœpit:aut viſum eſt,aut ſpumabat:conuulſum.i.ſulcatum: remis reductis.i.retrorſum ductis,vt fortius impingant:& roſtris.ſ.nauium:ſtridentibus.i.cum ſtridore aquas ſulcantibus, ceu ſecantibus:&,ſup. omnes petunt:alta.i.ꝓfunda maria:vbi ſ.ſuperficies aquæ alta eſt,vt in medio mari:nam aqua ſpherica eſt,vt cætera elementa:tu credas.i.credere poſſis: ſi videas Cycladas.i.inſulas illas:reuulſas.ſ.à continentibus,aut à fundo ſuo:innare pelago.i.nare per pelagus:aut altos montes cōcurrere altis montibus,tanta.i.tam magna, mole.i.tanto molimine:inſtant viri puppibus territis.i. propugnacula habētib9. Flamma ſtupea.i.radicata in ſtuppa:ſpargitur manu.ſ.in alternas naues:& ferrum volatile.i.quod ad volatum affixum eſt: ſpargitur telis.i.cum ipſis telis:& arua Neptunia.i. maria: madeſcunt.i.tinguntur:cæde noua, ideſt effuſione ſanguinis magna & inſolita.

PIERIVS.

¶Sed fluctu ſpumabant cœrula cano.] In antiquis pleriſqꝫ codi.ſpumabat,vnitatis numero legitur,vt ſit,Cœrula maris ima go ſpumabat fluctu cano. ¶Actia bella.] In antiquis codi.ferè paſſim legitur, Accia, c geminato, quod à ſimilitudine quadā inter c,& t,quæ eſt in literis Longobardicis eueniſſe puto:quū Actia,per ct,ſit ſcribendum.Actia enim à Carnanię oppidum, ab Ambracio ſinu venientibus,vbi templum Apollinis,& certamina gymnica,& æqueſtria celebrabantur.vnde Apollo, & Actæus & Actiacus cognominatur.Arcadius in ortographia, ἄκτια(inquit) καὶ ἡ πόλις, καὶ ἑορτὴ ἀλλὰ μὲν ἑορτὴ βαςυνεταί τα ἄκτια. Attius tamen (vti ſuperius comprobatum eſt) pro nomine proprio ab,Ati,duplicato t,etiam aſſerentem Victorino in præceptis de orthographia ſcribi debet,cui pleræqꝫ veterum inſcriptiones adſtipulantur. ¶Totumqꝫ inſtructo Marte videres Feruere Leucatē] Antiqui aliquot codices,extructo,legūt. Aliquot alij inſtructum,per accuſatiuum,quippe Leucatē. Sed enim pugnam inſtruit apud Latiniſſimos hiſtoricos ſæpe. Quare melius inſtructo Marte. ¶Stans celſa in puppi.] In Ro. codice,& quibuſdam aliis,ſtat,verbi nō participij forma legitur. Reſpicit enim rectum ſuum,Auguſtus agens Italos: & quæ ſequuntur,quòd ſi,ſtans,legas:ſubaudiendū,ſculptus erat. ¶Arduum agmen agens.] In aliquot antiquis,arduos ea religione quam ſuperius contra Terentij Scauri ſententiam, nonnullos diximus obſeruaſſe. ¶Variiſqꝫ Antonius armis.] In codi.aliquot antiquis,variis Antonius armis,legitur,abſqꝫ particula,qꝫ:vt ſit,armis variis opera Barbarica. De habitu enim & ornatu hæc agitur,quo ſinguli internoſcerentur. ¶Ægyptū,vireſqꝫ orientis.] Sunt codices,in quibus,Æguptum,per v,ſcriptū inſpicitur:& ita notari ſolitum Auguſti temporibus, qui ea literaetiam in Formiæ ſuperlatiuæ nominib9 delectabatur:inſcriptio declarat horologij quod in campo Martio erexit, in cui9 baſi hæc adhuc inſpiciuntur:

ÆGVPTO IN POTESTATEM
POPVLI ROMANI REDACTA.

Et quæ plurima huiuſmodi ſuprà recitauim9. Sane verò in Hadrianis nummis vtroqꝫ modo legitur,nunc,Æguptos,per v,vocalem Latinam:nunc,Ægyptos,per υ ψιλὸν Græcam. ¶Sequiturqꝫ nephas Ægyptia coniux.] Ita hęc,Æguptia,in quodā antiquo codice. Coniux verò variat,& in veteribus codicibus, & in marmorum inſcriptionibus,vt alibi dictum. Quantùm verò pertinet ad ſentētiam,D.Hieronymus,ad Oceanū De vita clericorum,locum hunc citat.quia Vergilius nephas poſuit. Vxores enim(ait ille)caſtra non ſequebantur. Quāuis Romanis ciuibus matrimonia cum externis non permiſſa,Liuius dicit. Et ſuper hoc Seuerinus in topicis Ciceronis plura. ¶Conuulſum remis roſtris ſtridentibus æquor.] In antiquis,conuolſum. De roſtris verò ſtridentibus,in.5.Æneidos,multorum recitauim9 opiniones:inſerendum ne eſſet,quæ,an aliter legendum, q̄ nō videntur nunc ad repetendum neceſſaria. ¶Aut montes cōcurrere montibus altos, Tanta mole viri turritis puppib9 inſtāt.] Hæc quidem non tam hyperbole poetica eſt,quàm ex hiſtoria locus ſumptus. Apud Florum enim legas de naualibus Antonij. Sed numerum magnitudo penſabat,quippe à ſenis in nouenos remorum ordinibus,ad hęc turribus,atqꝫ tabulatis adleuatæ,caſtellorum & vrbium ſpecie:non ſine gemitu maris,& labore ventorum ferebantur,quæ quidem ipſa moles exitio fuit.

Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Nec dum etiam geminos à tergo reſpicit angueis,
Omnigenûmqꝫ deûm monſtra,& latrator Anubis,
Contra Neptunum,& Venerem,contraqꝫ Mineruam
Tela tenent:ſæuit medio in certamine Mauors
Cælatus ferro,triſteſqꝫ ex æthere diræ,
Et ſciſſa gaudens vadit diſcordia Palla,
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper:omnis eo terrore Ægyptus,& Indi,
Omnis Arabs,omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis,
Vela dare,& laxos,iam,iamqꝫ immittere funes:
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens,vndis,& Iapygæ ferri:
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum.
Pandentemqꝫ ſinus,& tota veſte vocantem
Cœruleum in gremium,latebroſaqꝫ flumina victos.

SERVIVS.

Iſis. ¶Patrio vocat agmina ſiſtro] Cleopatra ſibi tantùm aſſumpſerat, vt ſe Iſim vellet videri. Iſis autem,eſt genius Ægypti,q̄ per ſiſtri motum,qd gerit in dextra Nili acceſſus ſignificat:per ſitulam, quam ſiniſtra retinet, oſtendit fluētiam omnium lacunarum. Iſis autem, lingua Ægyptiorum,eſt terra, quam Iſim volunt eſſe. ¶A tergo re.an.] Hoc eſt, nondum videbat mortem futuram. ¶Deum monſt.] Ideo monſtra,dixit:quia ſub Auguſto necdum Romani,Ægyptia ſacra ſuſceperant. ¶Et latrator Anu.] Quia capite canino pingitur: hūc volunt eſſe Mercuriū: ideo quia nihil eſt cane ſagacius ¶Contra Neptunum.] Home.ſequitur,qui deos dicit contra ſe,pro diuerſis partibus habere certamen. ¶Cælatus ferro] Aut in armis locatus,aut de ferro ſculptus ſ.& metallo ſibi congruo. ¶Diræ] Diræ proprie,ſunt vltrices deæ:& bene has intereſſe dicit prælio, ad puniendum Antoniū,qui matrimoniale læſerat fœdus. ¶Diſcordia Pal.] Ideo,diſcordia:quia vnius ciuitatis erāt. Et bene,diram, diſcordia ſequitur:quam Bellona comitatur:nam per diſcordiam venitur ad bellum. Hora. Ira truces inimicitias,ac funebre bellū. ¶Actius hæc cernens.] Quem poſtea,Actium nominauit Auguſtus. ¶Vertebant ter.Sa.] Omnes iſti populi,Orientis ſunt. ¶Iam,iamqꝫ.] Scilicet auiditate fugiendi. ¶Inter cædes.] Inter ſuorū cadauera. ¶Morte futura.] Omine mortis futuræ. ¶Iapygę ferri.] Vēto qui de Apulia flans, ad Orientem ducit. Hora. Obtruſis aliis præter Iapyga. ¶Magno corpo.] Septemfluo. ¶Vocātē Cœ.in gre.] Hoc de hiſtoria. Nā legitur Cleopatram,præſagio mortis futuræ oblitā eſſe, receſſus Ægypti petere:in quib9 poterat facile bella reparare. de qua re,ſe moriens dicitur increpaſſe. ¶Latebroſaqꝫ flumina.] Quia Nili origo neſcitur: licet Ply. dicat haud lōge ab Æthiopia Maurorum,poſt maiorem Atlātē eſſe, ex quo erūpit quod videtur eſſe veriſimile ex belluarum ſimilitudine.

ASCENSIVS.

¶Regina in,&c.] Oſtendit quomodo deſcripta eſt reliqua pars pugnæ Actiacæ in clypeo à Vulcāo fabrefacto dicens. Regina.ſ.Cleopatrę Ordo. Ægyptiorū regina:exiſtens in mediis.ſ.bellantium: vocat ſiſtro patrio.i.tympano, aut ſymbalo illo Ægyptio,quo Iſis vſa dicitur,agmina.ſ. ſuorum:necdum.i.& non adhuc:& non reſpicit adhuc geminos angues:à tergo,ideſt qui eam perſequebantur à tergo,quib9,ſcilicet mors illi prætendebatur:hoc eſt,nōdum videbat mortem ſibi imminentem. Nam gemini angues,mortem prætēdere putantur:aut angues vocat,cornua exercitus Auguſti: Mōſtra deûm,ideſt deorum:omnigenûm,pro omnigenorum,ideſt omnis generis. Nam & bruta colebant,vt canes,feles,cocodrylos:

& herbas,vt cepe,& porum:vnde Iuuena. Quis neſcit voluit Bithynice:qualia demens Ægyptus portenta colat? & Anubis latrator.i.qui colitur in ſpecie canis: monſtra ergo deorum omnigenorum.i.deorum Ægyptiorum:tenent tela contra Neptunũ & Venerem,& contra Mineruam, qui.ſ.Auguſto fauebãt: Mauors.i.Mars,deus belli,ſæuit in medio certamine:aut,quia communis eſt deus:aut,quia belli deus vtroſq; animabat: exiſtens cęlatus.i.inſculptus ferro,quòd metallum Marti cõgruit, eo quòd ferreus,& durus eſt:cælatus autem erat in clypeo, ſicut erat Auguſti tempore in bello:per imaginationem.ſ.& fictionem poeticam:& diræ.i.deæ vltrices:demiſſæ.ſ.ex ęthere, ſup.vadunt ad vlciſcendum Antonium,qui matrimoniale læſerat fœdus:& diſcordia.ſ.Martis filia:aut potius,mater vadit.i. ingreditur:gaudens.i.læta:palla.i.chlamyda ſua:ſciſſa.i.diuiſa per factionem:quia ciuis in conciuem pugnabat: vñ in Buc. En quo diſcordia ciues perduxit miſeros. Quam.ſ.diſcordiam: Bellona.i.dea belli.i.bellum ipſum,ſequitur flagello.i.cum flagello:conſanguineo.i.cognato. Bonus & naturalis eſt ordo.nã Martis planeta,diras.i.ſæuas iras concitat,vnde naſcuntur diſcordiæ, quas Bellona.i.bellum ſequitur.vnde Hora.in epiſtolis, Ira truces inimitias & funebre bellum. Apollo Actius.i. ſic poſtea dictus,quòd Auguſto in Actiaco bello adiutorium attulit:aut ille votum fecerat,cernens hæc.i.hanc commotionẽ, & aleam belli:ita quòd Mars eſſet medius.i.anceps eſſet victoria: ipſe intendebat arcũ.ſ.ſuum:quem iratus, tenet ſicut placidus plectrum:deſuper.i.ex alto. Omnis Ægyptus,& Indi,ſup.omnes:omnis Arabs,& omnes Sabei:qui populi Orientales ſunt, vertebant terga eo terrore.i.propter eum terrorem:ipſa regina ſ.Cleopatra:videbatur.ſ.in ſculptura,aut cęlatura:dare vela vẽtis vocatis.i.optatis,aut inuocatis ad celerem fugam: & immittere.ſ.velis:iam,iamq;.i.magis,& magis:funes laxos, vt.ſ. plꝰ venti ſuſcipiant,& fortius impellantur. Ignipotens.ſ.Vulcanꝰ: fecerat illam pallentem inter cædes.i.cadauera ſuorum: morte futura.i.omine mortis futuræ:quia tunc primum timere cœperat:&,ſup.ferri.i.auehi:vndis.ſ.defluis:& Iapyge.i.vento illo, illi à tergo flante. Autem,pro ſed:fecerat,ſup.contra.i. econtrario:Nilum.ſ.fluuium Ægypti:mœrentem.i.dolentem: magno i.ſeptemfluo:corpore.ſ.fluctus ſui:& pandentem ſinus. ſ.ſuos i.vltima receptacula,ad quæ doluit Cleopatra,non confugiſſe ad reparandum exercitum:& vocantem tota veſte.i.exterioribus indiciis ſuis:victos,ſcilicet Ægyptios,& reliquos Antonij ſocios:in gremium cœruleum.i.receptacula maris:& in flumina latebroſa.i.occulta,aut de quorum origine dubitatur.

PIERIVS.

¶Et latrator Anubis.] In codi. aliquot antiquis,natator Anubis,ſyllaba reclamante legitur:cum interpretatione ſuperaddita,ſagax. Natatores enim nonnunquàm prouerbiali ſchemate de iis dici ſolet,qui abditiſſima quæq; perueſtigant: deq; remotiſſimis penetralibus aliquid indagando eruunt, quum de ſtupidis contra,& rerũ omniũ ignaris dici ſoleat, Μήτε νεῖν μήτε γράμματα. Sed enim Vergi. ænigmata huiuſmodi ſolitꝰ eſt abhorrere. Quare, latrator,omnino,tam ex probatioribus exemplaribus,quàm etiam ex Ouidij Synepeia legendum. Apud eũ enim Metamor.9. Cum qua,latrator Anubis. Anubis enim apud Ægyptios,canino capite figurabat. Quæ verò multa de huiuſmodi pictura dici poſſent,alterius eſſe negotij exiſtimamꝰ. Sagax autem,etiam canis. ¶Triſteſq; ex æthere diræ.] In Ro. cod. & in Mediceo,diuæ,legitur. Sed,diræ,magis placet: quod agnoſcit Seruius. Tametſi,diuæ,cum epitheto,triſtes,periphraſis dirarum eſſe poſſit. ¶Quem conſanguineo ſequitur Bellona flagello.] Legendum diſtinctis dictionibꝰ, cum ſanguineo, quod inſcitia librariorũ ferè paſſim corrũpitur. ¶Accius hæc cernens arcum intendebat Apollo.] Actius,hæc legendum: vt ſuperius adnotatũ. Eſt verò id Mediceo,tendebat,ſimplex verbum.vt apud Hora. Neq; ſemper arcum tendit Apollo. ¶Terrore Ægyptus & Indi.] In antiquis,Æguptus. Valeriꝰ verò Probus,Æcuptos,per,os,agnoſcit:vbi huius carminis excẽplo, Rectum in,os,quorundam nominum corripi tradit. ¶Omnis Arabs.] In cod. aliquot antiquis,Araps,per p,ſcriptum eſt: nempe quia ſonus literæ ψ,in ps,exire videretur. Hinc Scaurus (vt alibi dictum) ait voluiſſe, nonnullos, opſtitit,etiã per p,ſcribere. Sed enim ineſſe,b,mediam literam,in litera ψ,declarãt obliqui caſus:vt ἄραψ, ἄραβος. Et tamen eam quam tangit Scaurus conſuetudinem,mutandi b,in p, ante s,quod ψ ſonaret, in pleriſq; veterum inſcriptionibus animaduerti.vt quam è regione Sacelli diui Euſtachij legiſſe me ſupiꝰ oſtẽdi, AVT HANC ARAM APSTVLERIT. & ita in pleriſq; aliis locis. ¶Et Iapygæ ferri.] In antiquis aliquot,Iapuge,vt eiuſmodi pleraq;.

At Cæſar triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia,diis Italis,votum immortale ſacrabat.
Maxima tercentum totam delubra per vrbem,
Lætitia,ludiſq; viæ,plauſuq; fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus,omnibus aris
Ante aras terram cæſi ſtrauêre iuuenci.
Ipſe ſedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum,aptatq; ſuperbis
Poſtibus:incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis,habitu tam veſtis,& armis.
Hic Numadũm genus,& diſcinctos Mulciber Aphros,
Hic Lelegas,Charaſq;,ſagittiferoſq; Gelonos
Finxerat,Euphrates ibat iam mollior vndis,
Extremiq; hominum Morini,Rhenuſq; bicornis,
Indomitiq; Daæ,& pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur,rerumq; ignarus imagine gaudet,
Attollens humero,famamq;,& fata nepotum.

SERVIVS.

¶Triplici trium.] Tres enim Auguſtus habuit triũphos. Nam primo die,triũphauit exercitus qui Antonium vicerat. Secundo, qui Dalmatas vicerat. Tertio,ipſe cum Alexandrino eſt ingreſſus triumpho. ¶Ludiſq; viæ,plauſuq; freme.] Hoc eſt,per cõpita ludi celebrati ſunt. ¶Candentis limi. Phœ.] In templo de ſolido marmore effecto:quod allatum fuerat de portu lunæ,q eſt ĩ Liguria. ¶Dona reco. popu.] Aurum coronarium dicit,quod hodieq; à victis gentibus datur. Imponebãt autem hoc,imperatores,ꝓpter conceſſam vitam. ideo ergo dixit,dona:nam ſi hoc nõ eẽt,ſpolia diceret. ¶Hic Numadũm genus.] At qui Antonius,Orientis habuit populos:ſed intelligas,has gentes Aphricæ, operas ſuas locaſſe:& ſimul cũ Antonio,ab Auguſto eſſe ſuperatas. ¶Diſcinctos.] Vel habitum eorum oſtendit, qui vſq; in talos fluebat: quod Plau. in Penulo ridet,dicens, Quæ eſt illa anus quũ Aphrum viſſet veſtem demiſſam trahentem. Aut,diſcinctos,dixit inhabiles militiæ. Omnes enim q militant,cincti ſunt.aut certe inefficaces;vt contrà,præcinctos,ſtrennuos dicimus. Hora. Altius ac nos pręcinctis vnum. vnde & Gręce, εὔζωνος appellatur, nõ qui bonam zonam habet,ſed qui eſt ſtrenuꝰ. ¶Mulciber] Vulcanus,ab eo quòd eſt ignis,totum permulcet. ¶Lelegas.] Theſſalos. Luc. de Theſſalia, Mox Lelegũ dextra preſſum deſcendit aratrum. ¶Caraſq;,] Cares,inſulani populi fuerũt,piraticã exercentes.famoſi dicti,à Minoe:vt Thucydides, & Sallu. dicunt. ¶Gelonos.] Populos Scythiæ. ¶Euphrates iã mol. vn. ibat.] Sentient ſe quaſi eſſe ſuperatum. Hora. Minorem voluere vertice mol. ¶Morini.] Populi Galliæ,in finibus qui Britanniam ſpectant. ¶Rhenuſq; bicornis.] Fluuius Gallię. Bicornis aũt, quia per duos fluit alueos:per vnum, quà Romanum imperium eſt: per alterũ, interfluit Barbaros. ¶Indomitiq; Daci.] Populi Scythiæ. ¶Araxes.] Fluuius Armeniæ,quem pontibus nixus eſt Xerſes cõſcẽdere. ¶Parentis.] Nunc honoris. ¶Rerum] Scilicet futurarum,quæ nondum fuerant. ¶Famamq;.] Gloriã. ¶Nepotum.] Poſterorum.

Auguſti triũphi.

Diſcĩctꝰ.

Vide, ne ĩ Ser. ſententiã adduceris.

ASCENSIVS.

¶At Cæſar tri.&c.] Commemorat præcipuos Cæſaris Auguſti triumphos, dicens, At Cęſar.ſ.Auguſtus: inuectus mœnia Romana, ſup.cum triumpho: triplici ſ.de Antonio,de Dalmatis, & de Alexandrinis: ſacrabat.ſ.ĩ ſculpturis clypei:diis Italis votum immortale. i. quod perpetuo tẽpore permanſurum eſt in re perſoluta;per votum.ſ.ter centum: maxima delubra.i.templa, per totam vrbem, aut potiꝰ per totum orbem:viæ.i.cõpita,& triuia:fremebant. ſ. partam victoriã, lætitia, & ludis.& plauſu chorus matrum.i.matronarum ſuppliciũ,ſupple erat in omnibus templis;& omnibus aris.i.ad omnes aras; & iuuenci cæſi.i.mactati ad ſacrificium: ſtrauêre.i.æquauerũt corpore ſuo terram ante aras:aut,cæſi ante aras,ſtrauerũt terram corpore ſuo. Ipſe.ſ.Auguſtus:ſedens,ſup.in limine niueo, ideſt de candido marmore facto:Phœbi.i.Apollinis:candentis i.reſplendẽtis:recognoſcit.i.recenſet,& (vt dicunt) reuiſitat:dona pp̃lorũ.i.q̃ pp̃ls in tẽpla noua cõferebat:& aptat.i. adiũgit, & affigit ea:poſtibꝰ.i.totis ſuperbis.i.magnifice extructis. Gẽtes victæ.ſ.ab Auguſto,incedunt longo ordine:quia tandẽ monarchiam obtinuit:vnde, Exiit edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſis orbis:ſecundùm Lucam. quàm.i.quantùm:variæ, ſupple incedunt gentes:victæ linguis,ideſt loquelis;tam,ideſt intantum,ſupple varie habitu,veſtis,& armis. Et

Ordo.

Mulciber.i. Vulcanus:finxerat.i.ſculpſerat:hæc.i.in hac parte: aut hinc.i.poſt hæc dicta.ſ.genus Numadûm.i. Numadarũ,po pulorum Aphricæ:& Aphros.ſ.reliquos:diſcinctos.i. minime accinctos,& imparatos ad bellum:& finxerat hinc Lelegas. i. populos illos,non Theſſaliæ,ſed Aſiæ:& Caras, ideſt eoſdem populos,qui peculiari nomine,Barbari,vocantur:vt authoritate Beroaldina ſtatim cõprobabimus:& Gelonos,populos Scythiæ:ſagittiferos.i.ſagittas,quibus plurimum valẽt in bella ferentes.Euphrates,fluuius ille Armeniæ:ibat iam mollior.i.lẽtior:vndis.ſ.ſuis,quaſi demiſſis animis:quia ſe victum ſentiebat.ſi autem hæc ſculpſit Vulcanus,bene dici,meruit, non enarrabile textum.& Morini.i.populi Galliæ Belgicæ,qui Teruanni,vulgò dicuntur,ad Britannos,quos in Bucolicis dicit,Penitus toto diuiſos orbe vergentes.vnde dicuntur hæc,Extremi hominum:quia non longe ſunt ab Oceano: vltrà eos tamen nunc ſunt Flandrini,& contermini,ſup.ibant molliores : & Rhenus i.fluuius ille,Galliam ab Alemannia diſterminans:bicornis.i. duo cornua,aut duos alueos habens:& Daæ, populi Scythiæ, indomiti.ſ.ab aliis:aut difficulter domabiles:& Araxes,fluuius Armeniæ:indignatus pontem.ſ.quem Xerſes ſuper eũ extruxerat:quia diſrupit eum,ſup.ibat mollior, quia ſe quoq; domandum ſentiebat ab Auguſto:Æneas miratur talia dona parentis.i.matris ſuæ,per clypeum Vulcani.Seruius dicit, parentis honoris eſſe,quaſi ſit ordo:miratur per clypeum Vulcani parentis.i.patris loco,honorandi talia dona:& ipſe ignarus rerũ i.neſciens quas res ſignificarent.nondum enim erant : gaudet imagine.i.ſculpturis & cælaturis. ſ. rerum , quia pulchræ viſæ ſunt:gaudet(inquit)attollens.i.erigens humero:famam.i.gloriam:& fata nepotum.i.res futuras,haud dubie nepotibus.i.poſteris ſuis. Verba Beroaldi in Seruium ſunt hęc:Sæpe admonuimus multa deprehendi in commentariis Seruij,quę ad geographiam pertinent:non ſatis exacte,nec adamuſſim penſitata:quæ virgula cenſoria notari mereantur,quale eſt hoc. Nam Cares,non ſunt inſulani:vt ipſe autumat: ſed in continenti : & populi ſunt Aſiatici,iuxta Mœoniam,Lyciam,atq; Ioniam collocati:vt Plynius,Strabo,& Mela,tradiderunt. Cariæ,toti imperauit olim Mauſolus : vt author eſt Victruuius in . 2. In Caria , fuit Halicarnaſſus , & Mauſoleum illud celebratiſſimum:quod inter ſeptem orbis ſpectacula,meruit annumerari. Nec Leleges ſunt in Theſſalia,vt incurioſe refert cõmentator. Sed Leleges,& Cares,iidem ſunt populi:vt meminit Strabo in 7.nonnulli geographi tradunt eos eſſe finitimos, atq; in multis Cariæ locis ſepulchra Lelegum.& monumenta Lelegia nũcupata oſtenduntur:& olim,Ioniam Aſiaticam,Cares,& Leleges incoluerũt.Cares peculiariter, Barbari ſunt cognominati. Cæterum(vt ego arbitror)videtur exiſtimaſſe Seruius, Lelegas eſſe Theſſalos:quoniam verſu Lucani, quem ipſe allegat, oſtenditur Lelegas agrum Theſſalicum quondam tenuiſſe.At qui Lucanus ideo videtur hoc tradidiſſe,quoniam Leleges fuerunt populi errabundi:& diuerſis in locis habitarunt. Nam, vt ſcribit Ariſtoteles in politicis,Acarnanum,Etolorũ,Leucadiorum,Leleges hæc omnia loca incoluerunt.& olim etiam Theſſaliam tenuerũt,ſed non ipſi Theſſali fuerũt.Ouidius,Caras,& Lelegas ita carmine coniunxit,ſicut & Ver.quoniam videlicet ſunt inter ſe contermini.verſus Oui.ex lib.9. Metamorphoſeõ hæc eſt:Caras,& armiferos,Lelegas,Lyciamq; pererrat.Scribit Ply.in.5.Miletum Ioniæ caput Lelegeida fuiſſe nominatã. Idẽ Seruius exiſtimat,Thermodoonta,fluuium eſſe Thraciæ:quũ ſit Capadociæ:quæ regio eſt Aſiatica:vt Ply.Strabo,atq; Iuſtinus meminerunt:iuxta quem ,olim Amazones concederunt: quarum regina(vt author eſt Diodorus)in oſtiis Thermodoõtis,vrbem condidit,Themiſcyram nuncupatam . Inde pugnas Amazonum Thermodoontiacas appellat Papinius in.1.ſyluarum:& Propertius in.3. ſic ait , Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis Thermodoonteis turba lauatur aquis.

Morini. — Beroaldus. — Cares. — Leleges. — Thermodoon.

PIERIVS.

[Lætitia,ludiſq; viæ.] In Oblongo codice,luſu,legitur:quod non æque placet. ¶Omnibus in templis matrum chorus omnibus aris.] In antiquis omnibus codicibus quotquot habui, legere eſt,Omnibus aræ,quod longe magis placet.Aræ enim ad preces extruebantur. ¶Incedunt victæ longo ordine gentes.] In codicibus aliquot antiquis,matres:non,gentes,habetur.Sed,gentes,rem facit ampliorem, & ſtatim ad earum ſpecies deſcendit,genere iam poſito . ¶Hæc Numadûm genus.] In antiquis pleriſq; codicibus,Numidum, legitur. Quo pacto, gentem eam ab Romanis appellari tradit Appianus:vt alibi diximus. ¶Sagittiferoſq; Gelonos Finxerat.] In Romano codice,Tinxerat.In aliquot aliis,Fixerat,vtrunq; librariorũ negligentia. ¶Indomitiq; Daci.] Nomen huius gentis varie ſcribitur in antiquis codicibus.Nam codices omnino ſunt, in quib9, Daci,ſcriptum habeatur.In aliquot,Dacæ.In Romano codice, Dahæ,adſpiratione interiecta,vnde factum vt etiam,Dache: veluti accidit in,nichil,alicubi notatum inueniatur.Sed eñ,Daę, recipitur ab eruditis,qui ſunt Scythiæ populi.Hermolaus Byzantius,vt ex Stephani cõpẽdio legitur, Δααι Σκύθικον ἔθνος, Εἰσὶ δὲ Νομάδες,λεγόνται δὲ Δάκαι μετὰ τοῦ.κ.In quo aduertẽdũ eſt,ĩpreſſos codices corruptos eẽ. Sed eñ & Daci,lex regiõe Dacia,iuxta Boryſthenem dicuntur,quos à Græcorum conſuetudine in comœdiis,Danos appellamus,pro ſeruorum nominibus.Eos Attici, Δαοὺς dicunt . Vergunt illi in Germaniam , & ad Iſtri fontes.vt idem author eſt Hermolaus. ¶Talia per clypeum Vulcani.] In antiquis,per clupeum Volcani . de cui9 vtriuſq; ratione ſatis ſuperq; ſuperius diſputatum.

OCTAVI LIBRI FINIS.

IN. IX. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Nonus habet pugnas,nec adeſt dux ipſe tumultu.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Atq; ea diuerſa penitus dum parte geruntur.
Iunonis monitu Turnus feſtinat in hoſtem:
Teucrorum in naueis Rutulis iaculantibus ignem,
Nympharum in ſpeciem diuino numine verſæ.
Euryali,& Niſi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur,caſtra Æneadæ,vallumq; tuentur.
Audacem Rutulum dat letho pulcher Iulus,
Fit via vi,Turnus Bitian,& Pandaron altum
Deiicit:& totis victor dat funera caſtris.
Iamq; fatigatus recipit ſe in caſtra ſuorum.

ALIVD IN EVNDEM.

Ad Turnum propere Iunonia mittitur Iris,
Inſtigatq; animos.acies mouet ille,Phrygaſq;
Obſidet.in nymphas verſa eſt Æneia claſſis.
Euryalus,Niſuſq; luunt nece prælia noctis.
Vi Turnus potitur caſtris,mox pellitur inde.

ASCENSIVS.

[Nonus habet,&c.] In.8. libro,intermiſſa narratione de Turno, actum eſt de Ænea.& de eius ad Euãdrum profectione,& illinc reditu. In hoc autem. 9. reditur ad Turnum:oſtenditurq;,quid abſente Ænea in caſtris Iuli actum ſit.Nam ſignificatum eſt in.1.Æneam ieciſſe fundamẽta nouæ Troiæ caſtrorum in morem. Vt verò totum argumentum ſub oculos referamus verſiculorum id explicãtium, Ordo eſt. Nonus,ſup.liber Æneidos: habet pugnas, ſcilicet Turni,oppugnantis Troianos: nec ipſe dux,ſcilicet Æneas: adeſt tumultu , pro tumultui , aut in tumultu , aut tumultuante exercitu . & hoc eſt Monoſtichõ, ſeorſum legendum. Reliquum argumentum eſt . Atq; dũ ea quæ dicta ſunt,gerunt. ſ.ab Ænea : pte penit9 diuerſa.ſ. à Turno & Aſcanio:Turn9 feſtinat ſe in hoſtem,ſcilicet exercitum Troianum, monitu Iunonis , quæ ad hoc Irim demiſit:& hoc Rutulis ſcilicet populis,Turni, iaculantibus ignẽ in naueis Teucrorum:ipſe, ſupple naues, verſæ ſunt in ſpeciem nympharum:numine diuino,ſcilicet matris deûm,quæ hoc illis procurauerat , quia in Phrygio mõte Ida,creuerãt arbores vnde factæ erant . Exitus.i . finis Euryali , & Niſi:fuit diſpar cœptis,ideſt incœptis,& principio: quia in principio,victores:in fine,victi erant . Pugnatur.ſ. à Turno,& Troianis:Æneadæ tuentur, ideſt defendunt caſtra:& vallum.i. munitionem caſtrorũ & tẽtoriorũ: Iulus pulcher dat letho,ideſt morti:Rutulum, ſcilicet quendam , nomine Numanum , cognomento Remulum,audacem,quia , Is primam ante aciem digna,atq; indigna relatu Vociferans, tumiduſq; nouo præcordia regno Ibat & ingentem ſeſe clamore ferebat. Via, ideſt irruptio in caſtra : fit vi, ideſt impetu Turni :Turn9 deiicit, ideſt proſternit, Bitian, & Pandarõ altum,ideſt ſublimen virum,vtrunq; Troianum:& ipe victor dat funera totis caſtris,ideſt per tota caſtra . Et ipſe Turnus fatigatus.ſ.à cęde,& ſtrage, quã fecerat:recipit ſe in caſtra ſuorum. ſ.caſtra Troianorum obſidentium.

SERVIVS.

ATq; ea diuerſa penitus.] In hoc libro mutatio eſt rerum omniũ:nã & perſonæ,& loca alia ſunt:& aliud negotiũ incipitur. Ab Ænea enim,tranſit ad Turnum:à Tuſcia,ad Ardeam: à petitione auxiliorum, ad bellum:quem tranſitũ quidam culpãt,neſcientes Vergili. prudenter iunxiſſe ſuperioribus negotiis ſequẽtia,per illam particulã: Atq; ea diuerſa penitus dũ parte geruntur.ſ. dum offerũtur, arma:dum dantur, auxilia. Sane formatus eſt iſte liber ad illud Home. vbi dicit, ꝑ noctem egreſſos eſſe Diomedem & Vlyſſem , quum capto Dolone caſtra penetrarunt.nam partem maximam,& œconomiæ,& negotiorum , exinde habet. ¶ Diuerſa penitus.] Valde diuerſa.i. longius remota: vnde paulopoſt dicit , Nec ſatis

P. VERGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER
NONVS.

ATque ea diuerſa penitus dum parte geruntur, POETA
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum , luco tum forte parentis
Pilumni, Turnus ſacrata valle ſedebat:

Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore loquuta eſt.
IRIS [Turne quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, voluenda dies en attulit vltrò.
Æneas, vrbe, & ſociis, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini, ſedemq; petiuit Euandri.
Nec ſatis, extremas Coryti penetrauit ad vrbeis,
Lydorumq; manum, collectos armat agreſteis.
Quid dubitas? nunc tēpus equos, nunc poſcere currus:
Rumpe moras omneis, & turbata arripe caſtra.

ſatis, extremas Coryti pe-
netrauit ad vrbes, Lydo-
rumq; manum. ¶ Irim.]
Iris. Iris, quaſi ἔρις dicta eſt. nū-
quam enim ad conciliatio-
nem mittitur, ſicut Mercu-
rius: ſed ad diſturbationem.
Et eſt miniſtra, non tantùm
dearum, ſed deorū: & Ver-
gi. hoc probat, dicēs, Aere-
am cœlo nā Iuppiter Irim,
Demiſit germanęhaud mol
lia iuſſa ferentem. ¶ Auda-
cem Turnum.] Fortem ſi-
ne felicitate: ſicut de Pallan
te diximus. ¶ Parentis Pi-
Pilūnus. lumni] Pilumnus, & Pitumnus, fratres fuerunt dij. Horum Pi
Pitūnus. tumnus ſtercorandorum inuenit vſum agrorum: vnde & ſter-
quilinus dictus eſt. Pilumnus verò, pilendi frumenti: vnde à pi
ſtorib⁹ colitur: & ab ipſo, pilum dictum eſt. ¶ Sacrata v.] Ideo
ſacrata: quia (vt diximus) nunq; eſt lucus ſine religione. ¶ Se-
debat.] Vt Aſper dicit, erat, quæ clauſula antiqua eſt: & de, re-
Sedere. mota, ſecundùm Plau. ſedere, eſt conſilium capere: qui inducit
ſeruum, dicētem, Sine iuxta aram ſedeam, & dabo meliora cō
ſilia. ſed ſecundùm augures, ſedere, eſt augurium captare: nāq;
poſt deſignatas cœli partes, à ſedentibus captātur auguria: qd
& ipſe ſuprà oſtendit, latenter inducens Picum ſolum ſedentē.
vt, Paruaq; ſedebat ſuccinctus trabea. quod eſt augurum, quū
alios ſtantes induxerit. ergo, ſedebat, aut erat, aut cō ſilia capie
bat, aut augurabatur. ¶ Thaumantias, ore loquuta eſt.] Secū-
dùm poeticam. i. Thaumantis filia. Cæterum, ex admiratione
hoc nomen accepit: quæ admiratio, de eius colorib⁹ naſcitur.
Nemo. ¶ Diuûm promit. ne.] Nemo, pro nullus, poſuit: & eſt acyrolo
gia. nam diuûm, nemo non poſſumus dicere: quum proprie, ne
mo ſit, nec homo. ¶ Auderet.] Docet per tranſitum, multa
interdum temporis ratiōe prouenire, quæ numina præſtare nō
poſſunt: quod etiam paulopoſt in matris deûm petitione, Iup-
piter probat, dicens, Cui tanta deo permiſſa poteſtas? ¶ Voluē
Corytus da di.] Pro volubilis. ¶ Nec ſatis.] Quia occurrebat ab Euan-
dro, eum facile poſſe remeare. ¶ Coryti.] Montis Thuſciæ:
qui (vt dixi) nomen accepit à Coryto rege, cum cuius vxore
concubuit Iuppiter, vnde natus eſt Dardanus. ¶ Armat agre-
ſtes.] Ne ei formidinem iniiciat, agreſtes eſſe commemorat.
¶ Turbata arripe caſtra.] Aut arripe. & turba, aut turbata in-
uade, propter abſentiam Æneæ.

ASCENSIVS.

Atq; ea diuerſa penit⁹, &c.] In principio igitur. 9. libri, re
dit Poeta ad narrationem geſtorum Turni: interea dum
Æneas in Etruria manum colligeret: dicitq; admonitū ab Iri-
de, miſſa à Iunone, ad deturbanda, imò expugnāda, ſi poſſet, ca
ſtra Troianorum, interea dum Æneas abeſſet: quę res ſummo-
pere vergit in gloriam Æneæ. Nam ſicut Homerus in gloriam
Achillis, docet, eò bellāte, Græcos victores: & ceſſante, victos
fuiſſe: vt conſtaret, quanta eſſet eius vnius virtus: ita Maro, in
gloriam Æneæ trahit: quòd non niſi eo abſente eſſet Turno, ex
pugnandi caſtrorum ſpes, atq; fiducia, etiam Iunone id exhor-
tante: per quam quidam ambitionem intelligūt, quæ ferè ad re
gna aliena inuadenda mortales inſtigat. Pediſſequa autem Iu-
nonis, dicitur Iris: quia in inferiore regione aeris, quā Iuno re-
preſentat, tantùm conſpicitur: vnde varietas colorum, in iride,
& pauone, quaſi à Iunone produci videtur, quū ſine illumina-
to aere non conſpiciantur. Sed Donatum audiamus, cuius ver-
ba ſunt, ¶ Diuerſa.] À Troianorū caſtris remota. ſic in. 5. Quò
diuerſus abis? i. à me remotus. ¶ Sedebat.] In otio erat, & non
tractibus neceſſariis vacabat: vt multi volunt. Vult enim Poe-
ta, illi⁹ inertia, laudes Æneæ per comparationem extollere: &
vt Æneam laudat à loco & frigore fluminis, ſic huncvituperat,
quòd in loco amœno otiaretur, quum Æneas per laborē ſubiiſ-
ſet nemora. & longinquas partes petiiſſet. Miſit ergo Irim Iu-
no, vt torpentem excitaret. ¶ Audacem.] Inconſultū, & teme-
rarium.

rarium. Iris verò, hinc hor-
tatur, illīc obiurgat. ¶ Tur
ne.] Nomine excitat: &
proponit ocaſionem vtilem
non omittendam. ¶ Æne-
as.] Magnum pondus in
nomine. ¶ Nūc tempus e.]
Monet, quid faciendum, ne
ille in cōſultando perdat tē
pus. Hæc ille. ¶ Ordo autē
eſt. Atq; dum ea. ſ. quę in. 8. Ordo.
narrata ſunt: geruntur. ſ. ab
Ænea, & Euandro, ſupp. in
parte: penitus diuerſa. i. re-
mota, à Troianorū caſtris:
Iuno Saturnia. i. Saturni fi-
lia, & inimica Ænęę: miſit Irim. i. deā, arcus cœleſtis pediſſequā
ſuam, de celo: ad Rutulum audacem. i. temerariū, & confidētē
nimis, nec rebus ſuis proſpicientem ob temeritatem. Turn⁹ ſe-
debat. ſ. otioſus forte: tum. i. tunc: forte. i. quia fortuitum erat, q;
tunc in valle Pilumni parentis. i. ꝓgenitoris. vnde poſtea, Cui
Pilumnus auus, &c. Nam Daunus erat pater eius, ſacrata. ſ. illi:
quia ꝓ deo habitus eſt: & ita illi lucum conſecrauerāt. Ad quē
ſ. Turnum, illic ſedentem: Thaumantias. i. Iris, Thaumantis fi
lia: loquuta eſt ſic ore roſeo. i. ſubrubro, & venuſto. Turne, en
dies voluenda. i. volubilis. i. tempeſtas ipſa: attulit vltrò. i. non
requirente te: id quod nemo. i. nullus diuûm auderet promit-
tere: quia contra fatum videntur, per oblatam occaſionem, Tro
iani, Italia poſſe depelli, & penitus deleri: quod nullus diuûm Petit.
auderet promittere: Æneas petit, pro petiit, ſeu petiuit: (Nam
Politianus, vt in. 8. vidimus, docet verſum non ſtare, ſi legatur
petiuit: veramq; lectionem eſſe, petit, per ſyncopam, aut coali-
tionem duarum vocalium in vnam ſyllabam longam: vn̄ ſpon
daicus eſt verſus: laborem, & molimen Æneæ depingens.) ſce-
ptra, & ſedem Euandri: Palatini. i. Palatium, & Palanteum op
pidum tenentis: & hoc vrbe. ſ. noua, in morem caſtrorū extru-
cta: & ſociis, & claſſe relicta. zeugma ab īferiore. Nec ſatis, ſup
ple eſt Euandrum petiſſe: penetrauit, ſup. inſuper: extremas vr-
bes Coryti. ſ. montis Thuſciæ, aut quas Corytus rex olim te-
nuerat: & armat agreſtes collectos, appoſitorie: manum. i. exer
citum: Lydorum. i. Tyrrhenorum, qui ex Lydia oriundi ſunt.
Quid dubitas. ſ. inuadere caſtra: aut quid quaſi dubitans immo
raris? tempus eſt nunc poſcere. i. poſcendi, equos, & currus: rū-
pe moras omnes: vnde dicit Lucanus, Tolle moras nocuit ſem
per differre paratis. q;, pro &: arripe caſtra turbata. i. quæ facile
turbare potes: aut turbata, propter abſentiam, & diuturnā mo-
ram Æneæ. Non fit ſynalephe, turbataq; arripe: eſt tamē verior
lectio, quàm & turbata arripe, &c.

PIERIVS.

¶ Sceptra Palatini, ſedemq; petiuit Euandri.] In Romano co-
dice, in Mediceo, & in quibuſdam aliis, legere eſt, Palantini, à
Pallante, vno expuncto l, vt ſyllaba prima corriperetur. magis
tamen video placere, Palatini, ſed hoc parui refert. Longe verò
maioris momenti eſt, quod ſequitur, petiuit. ſed enim & pro, ſe
dem, regnū, in codicibus aliquot manu ſcriptis obſeruaui. quū
tamen & Romanus, & pleriq; alij codices, ſedem, legāt. In Ro
mano præterea codice, petit, pro petiit, more ſuo, vnico i, ſcri-
ptum eſt, vt verſus ſit ſpondaicus. Nam, Euandri, prima corre-
pta nuſquàm quod meminerim, obſeruaui. ¶ Lydorumq; ma-
num, collectosq; armat agreſtes.] In codicibus aliquot antiqs
legere eſt, Ludorumq; manum & collectos armat. In nonnul-
lis, abſq; vlla copulatiua ſecundo membro, Lydorumq; manū
collectos armat agreſtes. ¶ Nunc tempus equos, nunc poſcere
currus.] In Mediceo, & aliquot aliis, currum, vnitatis numero
legitur. ¶ Rumpe moras omnes, turbataq; arripe caſtra.] Tro-
chæus ille ex, turbata: vel, q;, particula, abſq; colliſione ſeruata,
multis negotium faceſſit. Sed enim in codicibus omnibus Va-
ticanæ bibliothecæ, in Mediceo, & aliquot aliis perueterib⁹ le
gi, Et turbata arripe caſtra; quam lectionē ab eruditis receptā
iam animaduerti.

POETA [Dixit, & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemq; fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnouit iuuenis, duplicesq; ad ſydera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſequutus.
TVRNVS [Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde hæc tam clara repente
Tempeſtas? video medium diſcindere cœlum,
Pallantesq; polo ſtellas, ſequar omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. POETA [Et ſic effatus ad vndā

SERVIVS.

¶ Secuit ſub nubibus arcū]
Hoc eſt, dixit. vt, Ille viā ſe-
cat ad naues. & reuera, ar-
cus ipſe variis coloribus ſe
ctus eſt. Bene autem, ſub nu
bibus: quia ſine nubis bene
ficio, arcus non videt̄. ¶ A-
gnouit iu.] Irim tantùm a-
gnouit: non & à quo miſſa
eſſet: vtrum à Ioue, an à Iu-
none. hinc eſt quod dicit,
Quis te mihi nubib⁹ actam.
Repente item aliud augu-
rium: nam quum Iris, ſine
nubibus

nubibus non poſſet videri:
poſt ei⁹ abſceſſum, ſtatim eſt
ſequuta ſerenitas. ¶ Clara]
Clara autem bene addidit,
quia tēpeſtas, τῶμ μέσωμ.
¶ Diſcindere cœlum] Chaſ
ma dicit factum. i. ſubitam
aeris diruptionem, & quen
dam receſſum: ꝑ quod vult
videri, in chaſma, Irim ſe re
cepiſſe. ¶ Medium.] Medi-
um autem bene dixit: nam
eſt & ſummū: vnde eſt, Sic
vertice cœli conſtitit. Nu-
bes autem in medio ſunt,

 vbi

Proceſſit,ſummoq; hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans,onerauitq; æthera votis.
Iamq; omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equûm,diues pictai veſtis,& auri.
Meſſapus primas acies,poſtrema coercent
Tyrrhidæ iuuenes,medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens,& toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges,aut pingui flumine Nilus
Quum refluit campis,& iam ſe condidit alueo.

vbi fiunt omnia ſigna, quæ dicit.i. Iris ,chaſma ſerenitas.nam ſi in ſummo fieret, nullus videre potuiſſet. Humani enim oculi, altiorē nimium ſplendorem ferre nō poſſunt:ſanè chaſma eſt (ita enim Ply. vocat) diruptio: & qdā cœli receſſus. ¶ Pallantes po.] Stellas,bene pallantes: quaſi in alienū tempus errore venientes. ¶ Omnia tanta] Scilicet cœleſtia. ¶ Quiſquis in ar. vo.] Vel Iuno,vel Iuppiter. ¶ Onerauitq; æthe.vo.] Iterum atq; iterum eſt vota pollicitꝰ. Locus autem iſte,dictus eſt ſecundùm augurum morem:apud quos fuerat conſuetudo, vt ſi poſt acceptum augurium ad aquam veniſſent,inclinati,haurirent exinde manibus:& fuſis precibus vota promitterent,vt viſum perſeueraret augurium:quod aquæ interceſſu dirumpitur vnde etiam in.xij.auguriū [quod aquæ] interceſſu dirumpitur, non procedit:nam ſortitur exitum infirmū: quia cycnus dimiſſus ab aquila in fluuium cecidit:vt,Prædamq; ex vnguibꝰ ales proiecit fluuio.hinc videtur etiam Turnus minime potuiſſe liberari. ¶ Iamq; omnis campis exercitus ibat aptis.] Intelligamus hunc exercitum primum,in campos confuſe ruiſſe. Poſt, digeſtum in ordines:vt ſit ſequentium fluminum congrua cōparatio,quæ flumina dicit,poſt camporum inundationem , in alueos ſuos reuerti.Nā hoc vult dicere:vt de cāpis flumina in alueos redeunt,ſic digeſta eſt in acies militum multitudo,quæ fuerat antè diffuſa. ¶ Diues equûm.] Per genitiuum frequentius vtimur hac figura,quàm per ablatiuum. ¶ Coercent.] Cogunt,colligunt. ¶ Altus Per tacitum Ganges.] Fluuius eſt Indiæ,qui ſecundùm Senecam,in ſitu Indiæ nouem alueis fluit: ſecundùm Melonem,ſeptem:qui tamen & ipſe commemorat nonnullos dicere,quòd tantùm tribus alueis fluat.Vergiliꝰ tamen Nilo eum iungens,ſeptem alueos habere ſignificat: hanc varietatem Donatus fugiens,longum hyperbaton facit,dicēs, Ceu ſurgens ſeptem amnibus Nilus.aut Ganges altus, per tacitum. Sane bene addidit,per tacitum altus:hoc eſt, per profundam altitudinem.nam licet creſcat,intra ripas tamen eſt.nec ſuperfunditur,vt Nilus campis:vnde Aſper diſtinxit, Altꝰ Per tacitum. ¶ Pingui flumine Nilus.] Nilus,dictus eſt,quaſi νέαν ἰλὺν :hoc, eſt,nouum [limum] trahens:quod volens exprimere, dixit,Pingui flumine.i.fluore. Quæ res fœcundam efficit terram.quod & ipſe in Geor.oſtendit,dicens,Liquuntur montibꝰ amnes,Fœlicemq; trahunt limen . Item & viridem Ægyptum nigra fœcundat harena.

Ganges. Nilus.

ASCENSIVS.

Dixit, &c.] Recitat conſequenter,quomodo Turnus ab Iride excitatus,expeditionem in Troianos aſſumpſit. Vnde dicit Dona.ſic, ¶ Dixit.] Nam obiurgata eſt. ¶ Terruit.] Inſtruxit, hortatꝰ eſt. ¶ Decus cœli.] Quanta eſt laus ornare cœlū,& meritum,& pulchritudo. Per comparationem,oſtendit magno ſilentio iuiſſe Turnum,vt improuiſus opprimeret incautos : tamen ingēs puluis,illos manifeſtauit. Hęc ille. ¶ Ordo eſt.Iris, ſup.dixit. i. finiuit orationem ſuam,qua partes oratoris depleuerat:obiurgando,terrendo,inſtruendo,& hortando:& ſuſtulit.i.ſurſum tulit ſe in cœlum:alis paribus.i. pleno volatu : & ſecuit ſub nubibus ingentem arcum:fuga.i. ſimul quum fugeret.Iuuenis.ſ. Turnus:agnouit.ſ.Irim,fuiſſe ex arcu cœleſti:& ſuſtulit.i.extulit,& erexit,ad ſydera palmas: duplices.i.complicatas manus:ac ſequutus eſt fugientem.ſ.Irim:tali voce.i.oratione.O Iri,decus.i.ornamentum cœli propter ſpecimen colorū:qui detulit.i.demiſit te,actam nubibus.i.per nubes in terras? vnde,ſup.orta eſt hæc tam clara tempeſtas:repente.i.ſubitò? quia Iris ſine nube videri nequiuerat:quam ergo aduenies, attulerat nubem,eandem fugiens abſtulit,& ſerenum reliquit cœlum:ego video diſcindere.i.diuidere cœlū medium: aut cœlum mediū diſcindere,ſup.ſe.& video ſtellas pallantes.i.oberrantes,& diuagantes:polo.i.per polum:ego ſequar tanta omina.i.prodigia tua:quiſquis vocas.i.quicunq; es, qui vocas in arma:quia ſciuit Irim,non niſi nūtiam & interpretem eſſe. Tū i.deinde:ipſe effatus.i.loquutus:effata.i.auguralia verba,augurium acceptum ſignificantia:proceſſit ad vndam.ſ. fluentem:& hauſit de ſummo gurgite.i.puriſſimas,& defecatiſſimas lymphas.i.aquas:orans deos multa,ideſt multum,aut multas res: & onerauit æthera votis,ſcilicet pollicendo,ſi victoriam conſequatur.Et iam,ideſt poſt vota & preces Turni,& poſtquàm ſuos admonuerat: omnis exercitus,ſcilicet Turni in.7.deſcriptꝰ ibat

Ordo.

ibat iam apertis cāpis : exiſtens diues equûm,ideſt equorum:& diues veſtis pictai,ideſt pictę:& auri Meſſapus,ſcilicet equûm domitor:Neptuni filiꝰ, ſupple coercet primas acies:& iuuenes Tyrrhidæ , ideſt Tyrrhei,magiſtri pecorū filij, coercent extrema , ſupple agmina,aut extremas partes exercitus:Turnus dux, ſcilicet [totius exercitus] vertitur, ideſt circunuoluitur,ſupple in medio agmine:tenens arma, ſcilicet hoſtilia:& eſt, ideſt imminet: ſupra, ſcilicet reliquos toto vertice.Ceu,ideſt quenadmodum:Ganges, fluuius ille Indiæ, ex Caucaſo Oriēs,ſurgens altus ſeptem amnibus:ſedatis,ideſt compreſſis :refluit per tacitū,ideſt tacite,poſtquàm ſedati ſunt amnes:aut ceu Nilus,quū refluit flumine pingui.i.per inundationem,arua vicina [pinguia] faciens:& cōdidit ſe iam alueo.ſ. ſuo,ſupple in medio fluctuum,profluit impetuoſo,ſed ordinato agmine aquarum.Vult ergo comparatio Turnum ſic in medio numeroſi exercitus ſui ꝓceſſiſſe,vt nullus diuagaretur:ſed intra ordinem ſuum ſe quiſq; teneret,vt fluctus Gangis , dū ſeptem amnes quos recipit,ſedati ſunt: ita vt non cogatur effluere:& Nilus,dum ſe intra alueos ſuos recepit.tunc enim ordinato quaſi agmine vterq; fluit : ſed tamen adhuc impetuoſus fertur.

Ganges.

PIERIVS.

Dixit & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis.] In aliquot antiq. cod.pariter,habetur:vt ſentētia ſit,ſimul atq; ita loquuta eſt,abuolauit. ¶ Duplicesq; ad ſydera palmas Suſtulit ac tali.] In antiquis aliquot,duplicis ad:abſq;,q;.&,ſubſtulit & tali. Sed reliqua vtcūq; legeris,facile tulerim.Auferri verò ex hoc loco,q;, particulam nunquam probauerim. ¶ Video medium diſcindere cœlum.] Antiqua ferè omnia exemplaria legunt,medium video diſcedere cœlum.Sed illud,medium video:aut, video medium:parui refert.Diſcedere verò proprie dicitur cœlum,in huiuſmodi ſignis,dum aperiri videtur. Vtitur eadem eloquutione M.Tullius in libro de diuinatione.Nam & cœlū diſceſſiſſe viſum eſt.Quem locum,vt ingenue (hoc eſt,more meo) loquar, mihi in memoriam redegit Io.Bapt. Sanga,ciuis meus,in quo tam admirabilis quædam morum integritas,quàm ſtyli grauitas,& elegantia.certare quodammodo videtur,ſiue carmen,ſiue orationem velis.Cuius ego opera vſus ſum, dum antiquiſſimum illum codicem Vaticanum notæ maioris euoluebam. Vſq; adeò ſtudium ille in hac re meum ſemper approbauit,vt mecum interdum labores hos tolerare non aufugerit . ¶ Sequar omnia tanta.] In pleriſq; codicibus vetuſtis,ſequor,præſenti tēpore legitur.Quod magis placet,promptiorem enim oſtendit animum ad obſequendum. ¶ Quiſquis in arma vocas.] In codicibꝰ aliquot antiquis,vocat,perſona tertia notatum eſt. Sed, vocas,non improbatur. ¶ Onerauitq; æthera votis.] Pleriq; veteres codi.manu ſcripti,onerauit æthera,abſq; particula,q;,legunt. Neq; deſunt grammatici,qui figuram tueantur:vt eo loco facere contendunt,Cum clamore Gyas reuocabat,ecce Cloanthū.& quod pauloantè legebamus, Turbataq; arripe caſtra. Sunt qui,aëthera,per dicreſin legant:vt apud Ouidium,Tertia poſt illos ſucceſſit Aënea proles. Sed enim & eleganter,& abſolute,onerauitq; æthera,poſitum videtur:vt quæ neceſſaria fuerant ad augurium confirmandum,tribꝰ inuicem colligatis mēbris efferantur.Ad vndam Proceſſit ſummoq; hauſit de gurgite lymphas,Multa deos orans,onerauitq; æthera votis. ¶ Diues pictai veſtis,& auri.] Locus ex illis quatuor, in quibus ea diereſi Vergilius ſit vſus,vt notat Probus. ¶ Aut pingui flumine Nilus Quum refluit campis,& iam ſe condidit alueo.] Profuerit interdum etiam,quæ ſententiam dilucidiorem reddunt interſere,vt hoc loco qui doctiſſimis etiam ingeniis negotium faceſſit,quum videātur aduerſa,atq; inter ſe pugnantia campis refluere,& iam alueo ſe condere. Alludit verò hoc ad viſendæ magnitudinis Coloſſum Nili,qui quanuis per arua longe, lateq; diffundi videretur,bona tamen corporis parte alueo demerſus eſſet.Eſtq; illud,& iam:pro,& etiam.vt alio loco.3.Georgi.exponit Comminianus:vbi,Inualidus,& iamq; tremens, & iam inſcius æui ſcriptum.ait,& iamq; atq; eſſe,iam,pro etiam.Quam quidem ſententiam ſaniorem eſſe oſtendit id,quod de Turno pauloantè dixerat:Medio dux agmine Turnus vertitur arma tenens,& toto vertice ſuprà eſt. Hic verò verſus totus in codicibus aliquot antiquis deſyderatur.

SERVIVS.

Heic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri,ac tenebras inſurgere campis.

Quis globus.] Ideſt quātus. Admirātis enim eſt,nō interrogantis. Nec enim interrogat, qui nuntiat. ¶ Hoſtis adeſt.] Hæc diſtinguendum;vt,Eia ſit militum properanti ū

Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus:
Quis globus ô ciues caligine voluitur atra? CAICVS
Ferte citi ferrum,date tela,ſcandite muros:
Hoſtis adeſt. Eia ingenti clamore per omnes POETA
Condunt ſe Teucri portas,& mœnia complent:
Nanq; ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas:ſiquà interea fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem,neu credere campo,
Caſtra modo,& tutos ſeruarent aggere muros.
Ergo,& ſi conferre manum pudor,iraq; monſtrat,
Obiiciunt portas tamen,& præcepta faceſſunt,
Armatiq; cauis expectant turribus hoſtem.
Turnus,vt antéuolans tardum præceſſerat agmen
Viginti lectis equitum comitatus,& vrbi
Improuiſus adeſt:maculis quem Thracius albis
Portat equus,criſtaq; tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecū,iuuenes,qui primus ī hoſtē? TVRNVS
En. Ait. Et iaculum intorquēs emittit in auras, POETA
Principium pugnæ:& campo ſeſe arduus infert.
Clamorem excipiunt ſocij,fremituq; ſequuntur
Horriſono:Teucrûm mirantur inertia corda,
Non æquo dare ſe campo,non obuia ferre
Arma viros,ſed caſtra fouere,huc turbidus:atq; huc
Luſtrat equo muros,aditumq; per auia quærit.

perantium clamor.& eſt Ennianum,qui ait, Eia machæras. Ergo,Eia ingēti clamore,dicentes, Ad portas ruebant. alij,Hoſtis adeſt eia,legunt. ¶ Nanq; ita di.prę.] Excuſatio Troianorum, ne portas clauſiſſe timore viderentur. ¶ Optimus ar.] Peritus armorum,dux egregius:qui& futura prębideret. ¶ Si quà int.for.fuiſſet] Scilicet bellicꝰ caſus. ¶ Pudor, iraq; mōſtrat] Licet eos hortaretur ira & pudor. ¶ Tardum ag.] Peditum dicit,qui equitum comparatione tardi ſunt. ¶ Vrbi.] Troię: quā fecerat Æneas,caſtorū ī morem. ¶ Maculis quē Thracius albis.] Noue,albas maculas dixit:quum proprie macularum hæc ſit natura, vt obſcuritate ſua album aliqd infuſcēt. ¶ Criſtaq; tegit galea aur.rub.] Duo ablti ſūt: & duo nominatiui,quos metrica ratione diſcernimꝰ: nā & rubra criſta,longę ſunt vltimæ,quia ablatiui ſunt. Sane huiuſmodi verſus peſſimi ſunt. ¶ Principium pugnæ.] Hoc de Romana ſolēnitate tractum eſt: quum enim vellent bellum indicere, pater patratus : hoc eſt, princeps fœcialium proficiſcebatur ad hoſtiū fines : & præfatus quædam ſolennia, claravoce,dicebat ſe bellum indicere propter certas cauſſas:aut,quia ſocios læſerāt:

Clarigatio.

aut,quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderant : & hæc clarigatio dicebaī à claritate vocis:poſt clarigationē,haſta ī eorū fines miſſa īdicabaī iā pugnæ principiū. ¶ Clamorē ex.] Legiī &,clamore. Si clamore,ſenſus erit talis: Haſtæ iactū ſocij clamore comitanī. Si clamorē,ītelligimꝰ Turni eos clamorem excepiſſe,& cum fremitu eū ſequuntur. ¶ Inertia corda.] Non reuera , ſed ſicut hoſtibus videbatur . ¶ Aditumq; per auia quęrit.]Etiam per auia,ſane exprimitur Turni violentia. Nam viam per auia nullus requirit.

ASCENSIVS.

¶ Hæc ſubitam,&c.] Docet quomodo exercitus Turni ab Æneadis viſus ſit:vtq; illi iuxta imperium Æneæ,ſeſe intra caſtra tenebant. Item,vt Turnus primam haſtam in limites hoſtiles intulit. & Teucros in apertum campum prouocare conatꝰ eſt. De qua re dicit Donatus ſic, ¶ Quis globus .] Primò dubitauit,déinde cognouit eſſe hoſtes. ¶ Tela.] Etiam lapides & omnia miſſilia dici poſſunt. ¶ Nanq; ita diſcedens præ.] Aliter enim timidi poterant videri Troiani,qui inſtructa acie non exirent contra hoſtes: Æneæ præceptum propter incertos fortunę caſus ſapiens fuit. Ergo,duas dedit virtutes:alteram,ne imbelles viderentur:alteram,vt regi parerent. ¶ Tardum] Nō quòd tarde ambularet:ſed comparatione Turni. ¶ Iaculum.] Dedit principium pugnæ. Id enim ſignum fuit,antè quod nulli licebat arma mouere. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Teucri proſpiciūt hac

Ordo.

i.hoc tempore quo Turni exercitus prodibat:aut hac.i.in hoc Turni exercitu:nubem ſubitam.i.de repente ortam:glomerari.i.in glomum,aut globos colligi:puluere nigro.i.denſo, & ita vmbroſo:aut è terra:ac proſpiciunt tenebras inſurgere campis ex puluere.ſ.per aerem reſperſo:Caicus,vir ille Troianus: conclamat primus ab aduerſa mole.i.ſpecula magna,ex aduerſo ſita. O ciues,quis.i.qualis,aut quantus.q.d. dij boni, quàm magnus globus.i.cumulus incedentium,in globum collectorum:voluitur.i.cum molimine incedit:atra caligine.i. cum nube puluerulenta,& nigra. Et quū hoc dixiſſet, paulopoſt agnouit hoſtes:& dixit,Ferte citi ferrum.i.arma repulſiua:date tela,quæ.ſ.longe iaci poſſunt:ſcandite muros,quia,ſuppple hoſtis adeſt. Bene rei præcipiti dat orationem congruam,ſublatis coniunctionibus:Teucri condūt.i.includunt ſe,per omnes portas:dicentes,ſupple eia.i.ſe mutuo cohortando, ingenti clamore:& complent mœnia.i.murorum propugnacula. Nam Æneas optimus.i.peritiſſimus armis,ideſt de bello gerendo:diſcedens,ideſt quum diſcederat,præceperat ita:ſiquà fortuna,ideſt inſultus hoſtilis:fuiſſet interea,ſcilicet dum abeſſet: neu, ideſt vel ne:auderent ſtruere,ideſt inſtruere aciem;nec auderet cre-
dere,

dere,ideſt committere,ſupple ſe:campo.ſ.patenti,& vtriſq; partibꝰ equo:ſed,ſupple ſeruarent modò.i.dūtaxat,& ſolūmodo caſtra:&, pro ideſt : muros tutos, ideſt munitos tute: aggere. i. accumulatis terris,& vallo. Ergo & ſi, ideſt quanquam pudor & ira,quæ duo plurimū (Homero teſte) ad bellum valent: monſtrat, ideſt indicat eis:& cohortatur cōferre manum,ſcilicet cū hoſtibus inſultantibus:tamen ipſi obiiciunt,ſcilicet hoſtibus,portas:& faceſſunt,ideſt faciunt:pręcepta,ſcilicet Æneæ:& ipſi armati expectant hoſtem,ſupple in turribus cauis,ideſt propugnaculis capacibus factis in extremitatibꝰ caſtrorum,quæ in morē vrbis extruxerāt: Turnus adeſt improuiſus.i. priuſquàm ab eis,aut videri,aut animaduerti poſſet: quia videbat ingentem globum illum adhuc longe ab eſſe:ſed adeſt Turnus vrbi, improuiſus , ſcilicet ſecundùm quod ipſe antéuolans præceſſerat:agmen tardum i.tarde,ideſt militariter incedentem:aut tardum, quātùm ad ardorem Turni:adeſt inquam comitatus,ideſt ſtipatus:viginti equitum.i. ex equitibꝰ,quos plures q̃ viginti habebat:vnde genitiuo multitudinis vſus eſt Poeta:lectis,ideſt electis ex omnibus aliis:quem,ſcilicet Turnum:equus Thracius,ideſt è Thracia:vbi dicti ſunt optimi,& ferociſſimi equi propagati ab equis Diomedis Biſtoniis,vt quos Rheſus in Troiam inuehere cupiebat:albis maculis,ideſt habens albas maculas:& quem galea aurea,ideſt ex auro facta:criſta rubra,ideſt habens criſtā rubrā tegit,ſcilicet à capite:& ait,ô iuuenes,ecquis erit :an erit,ſupple aliquis:qui primus in hoſtem,ſupple inſultet,aut inuehatur mecum:& attorquens iaculum,ideſt haſtam, quam feciales Romani in fines inimicorum, in principio belli iniicere poſtea inſtituerunt:emittit,ſupple ipſum iaculū,aut ipſam haſtam in auras,appoſitorie principium,ideſt quod factum erat, exordium pugnæ:& ipſe arduus,ideſt eminens,infert ſe campo,quaſi expectaturus hoſtem,quem iniectione haſtæ prouocauerat. Socij accipiunt clamorem,ideſt acclamant,& applaudunt illi facto:& ſequuntur,ſcilicet Turnum: fremitu horriſono:& mirantur corda Teucrûm, ideſt Teucrorum : inertia.i. ignauia,& demiſſa, ſecūdū Rutulorū opinionē : quos latebat mandatum Æneæ,ſcilicet non dare,ideſt quòd non darent,nec crederent ſe campo:æquo,ideſt æqualiter,vtriſq; patenti:& vbi neuter altero munitior eſſet:& ipſos viros,ideſt quum viri ſint non ferre arma obuia:ſed fouere caſtra,ſicut gallinæ nidum fouent:&,ſupple Turnus turbidus,ideſt commotus ira : luſtrat, ideſt circùnſpicit:vagando huc,atq; huc,ideſt in diuerſos angulos:muros,ſcilicet caſtrorum,aut vrbis,in morem caſtrorū extrui cœptæ:equo,ideſt in equo,aut ſuper equum:& quærit aditum.i. acceſſum:per auia.i.loca inacceſſa.

PIERIVS.

¶ Ferte citi ferrum,date tela,ſcandite muros.] In Romano codice,in Mediceo,& quibuſdam aliis,legere eſt,& ſcandite. In Oblongo,aſcendite:quia,ſcilicet veriti ſint,tela,vltimam corripere,quum nonnulli iudicauerint, ſ,in,ſcandite,& ſimilibus, ſpiritum eſſe potius,quàm literam,vt eo loco,Ponite ſpes. Sed enim quanuis non negarim,ſ,aliquando ſolitam elidi,hoc tamen loco facere poſitionem crediderim,potius quàm vel & ſcādite,vel aſcendite,legerim. Ipſa enim loquentis feſtinantia cū trepidatione,membra hæc diſſoluta expoſcere videtur. Quanuis ſint non ineruditi viri,qui verſum dicant pleniorem,ac numeroſiorem,ſi, & ſcandite,legatur. ¶ Ne ſtruere auderent acies.] In quibuſdam antiquis codicibus,aciem,ſingulari numero legitur:quod poeticum magis eſt. Præterea in Mediceo, & nonnullis aliis manu ſcriptis,Neu ſtruere auderent aciē. quod in aliis,Ne,legitur. ¶ Et tutos ſeruarent aggere muros] In Oblongo codice,tuto aggere,legitur. In aliis , tutos:quod tantūdem eſt. ¶ Qui primus in hoſtem.] In Mediceo codice,qs primus habe-

mus habetur. ¶ Et iaculum intorquens.] In aliquot manu ſcriptis codicibus, torquens, legas. Sed in Romano, in Mediceo, & pleriſq; aliis, attorquens. Illud verò minime placet, quòd pro, emittit in auras: euertit, legitur. ¶ Et cãpo ſeſe arduus infert.] In Romano codice, campis. Et pro, infert, ſunt codices qui legant, affert: quod non æque placet. Addam & arduos, inueniri alicubi, de quo ſuperius ſatis dictum. ¶ Clamorem excipiũt ſocij.] In Romano codice, clamore, ſeptimo caſu legitur: quod etiam ſuperius habuimus. Loquitur enim de ſociorum adclamatione, quæ fieri ſolet, quum regi adplauditur.

SERVIVS.

Caulæ. ¶ Ad caulas.] Munimenta & ſepta ouium. Eſt ẽm Græcum nomen, è detracto. Nã Græci, αὐλὰς vocant, animalium receptacula. ¶ Nocte ſuper med.] Vltra mediam noctem. i. maiorem ei⁹ partem. & eſt bona eloquutio per ſyllepſim: vt ſi dicas, legi noctem Super mediam, ideſt vltra mediam noctem. nulla enim ſyllepſis eſt, quę non & caſus mutet, & egeat ſubauditione: vt, Hanc ego nunc ignarã hui⁹ quodcũq; pericli. ¶ Sæuit in a.] Phantaſiam ſæuitiæ expreſſit: quia & lupi circà caulas fremunt, vt in ipſis animalibus ſolent. ¶ Ex longo rabies.] Abſoluta eloquutio: vt ſi dicas, Ille fame fatigatur ex lõgo. ¶ Et quà v.c.] Quà aduerbium loci eſt, nõ pronomen. Nam nõ ſtat verſus, ſi via, ſeptimus ſit, non nominatiuus: ergo, quàvia, ideſt per quam partem viæ, vallo Troianos excutiat. Legitur tamen, & quæ via: & eſt ſenſus abſolutior. ¶ Facibus accin. a.] Armatur, inſtruitur. ¶ Piceum fert humida lumen.] Sordidior enim ex tædis, & igni fumus eſt.

> Ac veluti pleno lupus inſidiatus ouili,
> Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbreis
> Nocte ſuper media, tuti ſub matribus agni
> Balatum exercent: ille aſper, & improbus ira
> Sæuit in abſentes: collecta fatigat edendi
> Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces,
> Haud aliter Rutulo muros, & caſtra tuenti
> Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet.
> Qua tentet ratione aditus, & quà via clauſos
> Excutiat Teucros vallo, atq; effundat in æquor.
> Claſſem, quæ lateri caſtrorum adiuncta latebat,
> Aggeribus ſæptam circùm, & fluuialibus vndis,
> Inuadit, ſociosq; incendia poſcit ouantes,
> Atq; manum pinu flagranti feruidus implet.
> Tum verò incumbunt, vrget præſentia Turni:
> Atq; omnis facibus pubes accingitur atris:
> Diripuêre focos: piceum fert humida lumen
> Tæda, & commiſtam Vulcanus ad aſtra fauillam.

tet. i. moliatur aditus: & quà i. per quam partem: via. i. ratio inuenta: excutiat Teucros vallo (non eſt dicendũ, qua via. i. qua ratione: quia ſic via, quum ſit ſeptimi caſus, ꝓduceretur. Sed alij legunt, quę via. i. quę ratio excutiat. Alij, qua vi: qđ ego potiſſimum dicerem, ſi auctoritate iuuarer, quia opportunus eſt ſpondaicus verſus, in tanto molimine poſitus.) atq; effundat. i. effuſum venire cogat: in æquor, id eſt campum æquum: &, ſupple hoc cogitãs: inuadit claſſem. ſ. Teucrorum: circũſęptam aggerib⁹, & vndis fluuialibus: quæ latebat adiũcta lateri caſtrorum: & poſcit ſocios ouantes. i. expoſcit à ſociis ouantibus & lætis, & quaſi de imbellib⁹ triumphantibus: ſicut in nõ ſatis ampla victoria, Romani fecerunt poſtmodum: incendia. i. vt immittant incẽdia, aut faces incendia facturas: atq; ipſe feruid⁹ implet manum. ſ. ſuam: pinu. i. arbore pingui, & reſinoſa: flagranti, ideſt ardenti: &, ſupple Rutuli: incumbunt, ſcilicet cõbuſtioni nauium: tum verò, ideſt præcipue tunc: aut tunc ad verum: quia præſentia Turni vrget, ideſt inſtigat, ſupple eos. Atq; omnis pubes. ſ. Rutulorum: accingitur facibus atris, ideſt fumoſis ex pice, aut nociuis, & infeſtis: & diripuêre, ideſt admouerunt: foros, ideſt tabulata ſuperiora, aut diripuêre focos, ideſt igneis: accipiendo continens pro contento. Tæda, ideſt arbor illa pinguis, humida: fert lumen piceum, ideſt quale ex pice fit: & Vulcanus, ideſt ignis: fert ad aſtra fauillam. i. flammulam: commixtam. ſ. fuligine picea.

ASCENSIVS.

¶ Ac veluti, &c.] Docet quomodo remanentibus Teucris intra caſtra ſua, Turnus eorum claſſem incendere conatus ſit. Vnde hoc ſolum affertur Donati, ¶ Vrget præſentia Turni.] Pl⁹ valet præſentia eius qui poteſt iubere, quàm iuſſio. Quum autem dicit, Fumida tela: exprimit quare dixerit, facib⁹ atris. Hęc ille. ¶ Ordo eſt. Ac veluti quũ lupus inſidiatus pleno ouili, fre- Ordo. mit ad caulas, ideſt ouilia, aut ſępta: perpeſſus vẽtos & imbres: dum, ſcilicet expectat & captat aditum: ſuper media nocte, id eſt circà, aut vltrà mediam noctem: ſed pro vltrà diceret, ſuper mediam noctem. nunc autem dicens, nocte ſuper, videtur accipi pro ſub: vt ſit, ſub ipſa media nocte: agni tuti, ſcilicet per ſepta, & munimenta caularum: exercent ſub matribus balatum, quo, ſcilicet lupum irritant: vnde ille aſper & improbus, ſcilicet effectus: ira, ideſt furore: quia repellitur, aut ſecluditur: ſæuit, ideſt ſæuitiam ſuam acuit: in abſentes, ideſt ſecluſos à ſe: rabies edendi, ideſt fames rabioſa: collecta, ideſt contracta: ex longo, ſcilicet tempore: fatigat, ideſt torquet, & vrget ipſum: & fauces ſiccæ, ideſt non imbutæ ex longo tempore: ſanguine. ſ. prædarum, ſup. fatigant ipſum. Haud. i. non aliter: iræ igneſcunt, ideſt ignitæ fiunt, & incenduntur: Rutulo. ſ. Turno: tuenti. i. inſpicienti muros: & caſtra, & dolor, ardet, ſup. in duris oſſibus. i. medullas vſq; penetrans: cogitanti. ſ. qua ratione. i. via, & modo, tentet. i.

PIERIVS.

¶ Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet.] In antiquis omnibus codicibus quotquot inſpexi, abſq; particula, &, notatum animaduerti. Igneſcunt iræ duris dolor oſſibus ardet. Et in Mediceo pro, ardet: hæret, habetur. ¶ Qua tentet ratione adit⁹, & quà via clauſos Excutiat Teucros vallo.] In Romano codice, & pleriſq; aliis, legere eſt, Et quæ via: quæ lectio Seruio etiam videt abſolutior. In aliquot aliis legitur, clauſo Excutiat Teucros vallo. ¶ Atq; effundat in æquor.] In Romano codice legere eſt, in æquum: vt, ſcilicet æquo omnes pede conferre manus poſſint. Nam Turnus, nunc iniquo pugnat loco, dum illi in caſtris aggeribus, & vallo clauſi obteguntur. Hæc in aperto prouocat, mirabantur paulo antè Rutuli Teucrũm inertia corda: non æquo dare ſe campo. ¶ Aggeribus ſeptam circùm.] In Romano codice, clauſam: ſed enim ſæptam, magis placet, id verò per æ diphthongon ſcribitur.

SERVIVS.

¶ Quis deus ò Muſę] Quia res deorum eſt, & ardua: iõ per ſe eam non poteſt dicere. Hæc autem gloria Turni latenter oſtẽditur cuiuſuis, niſi numinibus repelli non potuit. ¶ Priſca fides facto] Sed omnis antiquitas, difficilis, pura, & ĩcorrupta, manat in poſteros: hoc enim dicit. factum hoc licet priſcũ ſit. Tamen eius fama nõ eſt obliterata vetuſtate. ¶ Quo primùm] Hoc eſt, initio. Nõ enim ſecũdò factæ ſunt naues apud Idam ab Ænea. ¶ Formabat.] Ideſt formare cogitabat: non enim in Ida, ſed apud Antandrum factæ ſunt. ¶ Alta pelagi petere.] Abſolutum eſt: vt, Lata camporum. ¶ Ipſa deũm fertur genitrix.] Figmentũ hoc, licet poeticum ſit, tamẽ quia exemplo caret, notatur à Criticis: vnde longo procemio excuſatur. Nam ideo, & priſca ratione religionis, & Iouis beneficio, dicit eſſe perfectum: vt naues mutarentur in nymphas: quo, vel aliqua ex parte, poſſit eſſe veriſimile. ¶ Berecyntia.] Mater deũm: à monte Phrygiæ Berecynto: cuius vltima ſyllaba caret aſpiratione quã addimus, quoties montem Deli, Cynthũ dicimus. Eſt autẽ tenuis iſta diſcretio, quibus nominibus ſubtrahi debeat aſpiratio. Nam ecce Ripei montes Arcadiæ, non ſcribũtur

> Quis deus ò Muſæ tam ſæua incendia Teucris
> Auertit? tantos ratibus quis depulit igneis?
> Dicite, priſca fides facto, ſed fama perennis
> Tempore quo primùm Phrygia formabat in Ida
> Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat:
> Ipſa deũm fertur genitrix Berecyntia magnum
> Vocibus his affata Iouem. [Da nate petẽti, CYBELLES
> Quod tua chara parens domito te poſcit Olympo.
> Pinea ſylua mihi multos dilecta per annos,
> Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
> Nigranti picea, trabibusq; obſcurus acernis:
> Has ego Dardanio iuueni, quum claſſis egeret,
> Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius vrget.

būtur cum aſpiratione:quā addimus, quoties Riphæos, montes Scythiæ ſignificamus. ¶Da nate petenti.] Ac ſi diceret,ei quæ iubere debuerat. ¶Domito te poſcit Olympo.] Videtur dicere, præſta ei cuius beneficio ſeruatus,ad Olympi regna veniſti. Saturnus enim, quum omnes conſumeret filios,Iouem ſolum eſſe non potuit, celatum matris auxilio:domito ergo Olympo,in tuas. ſ.leges,per beneficium meum mundo redacto. ¶Pinea ſylua mihi.] Congrue.nam pinus,in tutela matris eſt deũm. ¶Arce fumit ſumma.] Hoc eſt apud Gargara,quæ dicta ſunt,quaſi κάρα κάρατος.i.caput capitis.altitudinis altitudo cara eſt.ἤκα κεφαλῆ. Gargara autem,ſunt mōtis Idæ cacumina:ꝓpter quod dixit,in arce ſumma. ¶Nigranti picea.] Vmbroſa,& picea,eſt genus arboris:vnde pix deſudat. Harum autem(ſecũdùm Ply.) quinq; ſunt ſpecies.ſicut etiam ſuprà diximus. ¶Has ego.] Non trabes. Nã de acere,naues non fiunt:vnde melius arbores intelligimus,referentes ad piceas,vel ad pinos. Sane notandum,trabes,eum dixiſſe de arboribus:quum non dicantur,niſi iam cæſæ,& iam compoſitæ. ¶Claſſis egeret.] Iuſta Æneæ petitio:& concedẽtis benignitas numinis excluſit piaculum:nam his remotis,ſacrilegium committeretur. ¶Timor anxius.] Aut perpetuum eſt timoris epitheton:aut certe,verũ timorem voluit ſignificare,vt ſeparet ab eo,qui ex cupiditate naſcitur proſperorum:vt,Exultãtiaq; hau. Corda pa.pul. proſit no.in monti.or. Bona breuitas. Nam detraxit his & eſſe.nam plenum eſt,Proſit & his ortas eſſe in montibus noſtris:quod facit eloquutiõis cauſſa. ¶Torquet.] Qui ſuſtinet,regit. Quò ſa ta torquet,oſtendit fata aliquatenus trahi:non tamen vſq; quaq;.hoc enim dicit,quò.i.ad quam rem. ¶Petis iſtis.] Pro iſtis. Nam ſic dicimus,peto tibi.i.pro te. ¶Phas habeãt.] Ius.nec enim poſſent æterna eſſe,quæ ab hominibus facta ſunt. Horati. Debemur morti nos,noſtraq;. Nanq; ſicut animi facta ſunt immortalia,ita corporis pereunt. Sallu. Cæterum ſtudia noſtra ſicut anima immortalia ſunt. ¶Certuſq; incerta Pericula.] Hoc dicit,caſibus licentiam hæc petitio vult adimere. Nam Æneas, forte qua homo eſt nauigationis,debet timere periculum:quod petit,ſi eius nauibus æternitas detur. ¶Cui tãta deo permiſſa.] Cui ac ſi diceret:nec regi quidem deorum. ¶Defunctæ.] Liberatæ:vt,O tandem magnis pelagi defuncte periclis. ¶Portuſq; tenebunt.] Nautico vſus eſt verbo,quum de nauibus diceret. ¶Quæcunq;.] Hæc oſtendit aliquas eſſe perituras. ¶Euaſerit vndis.] De vndis exierit,quum venerit ad eum locum, de quo nauigaturus iam non ſit. Alij legunt,euaſerit vndarum periculum. ¶Mortalem eripiam formã.] Bene dixit,mortalem. Nec enim poteſt fieri,vt eadem res & mortalis ſit,& immortalis:an tè eſt,vt deſinat eſſe mortalis. ¶Quales Nereia Clothò.] Non tales(dixit)erunt. ſic ſuprà,Qualis mugitus fugit,quum ſaucius aram Taurus. ¶Per pice torrentes.] Ardentes. & eſt figmentum poeticum. ¶Aderat promiſſa dies.] Promiſſum tempus aduenerat. ¶Turni iniuria.] Scilicet quam interebat. Hinc & apud Comicos,& modò iniuria eſt,ἀδίκημα.i.iniuſtitia. Iniurius eſt,qui audet aliquid contra ordinem iuris. & bene,iniuria:quoniam & contra neceſſitatem fati,& contra rationem fœderis,bella commouerat.

Gargara. Pix. Iniurius

Solue metus,atq; hoc precibus ſine poſſe parentem:
Neu curſu quaſſatæ vllo,neu turbine venti
Vincantur:proſit noſtris in montibus ortas.
[Filius huic contrà,torquet qui ſydera mundi. POETA
[O genitrix,quò fata vocas?aut quid petis iſtis? IVPPI.
Mortali'ne manu factæ,immortale carinæ
Phas habeant?certuſq; incerta pericula luſtret
Æneas?cui tanta deo permiſſa poteſtas?
Imò vbi defunctæ,finem,portuſq; tenebunt
Auſonios,olim quæcunq; euaſerit vndis,
Dardaniumq; ducem Laurentia vexerit arua:
Mortalem eripiam formam,magniq; iubebo
Æquoris eſſe deas,qualis Nereia Dotò,
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
[Dixerat:idq; ratum Stygij per flumina fratris POETA
Per pice torrenteis,atraq; voragine ripas,
Annuit,& totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies,& tempora Parcæ
Debita complerant,quum Turni iniuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.

ASCENSIVS.

¶Quis deus,&c.] Quia res difficilis eſt creditu:& præter opinionem interuenire,facit authoritatem Muſarum:ideo autem figmentum hoc interſerit,vt delectet nouitate,& decôrum ſeruet. Nam ſi bello viuida,virtus fuit Troianorum,non eſſet decôrum claſſem,ante oculos incenſam videre,ſine defenſione vlla. Donati verba ſunt. ¶Tempore quo primùm.] Veriſimilis fit res,quũ tempus & locus exponitur. ¶Ipſa deũm genitrix.] Nullus homo hæc viderat,aut audiuerat:ſed Muſæ Poetam docuerunt. ¶Da.] Imperatiua vox oſtenditur parentis. ¶Nate.] Quod nomen ad impetrandum multum valet. ¶Chara.] Vt ſit de parenti quam diligis,& quę te amat. Rem autem arduam petitura,cauſſas iuſtas inſerit. ¶Torquet qui ſydera mundi.] Cui eſt omnium rerum poteſtas:ſed tamen non debet aliquid præſtare contra ſtare contra fatum,vt illa petit.ſ.vt & naues,& Æneas, non ſint ſubiecti caſib⁹. Hæc ille. ¶Ordo eſt. O Muſæ,dicite,qs deus,quaſi dicat mortalium neminem potuiſſe: auertit Teucris.i.à nauibus Teucrorum.(nam dum noſtra ardent,nos ardere dicimur:ſicut in.2.Iam proximus ardet Vcalegon.) incendia tam ſæua.i.tam magna, & violenta:& quis deus depulit ratibus.i.pepulit de ratibus,tãtos ignes. dicite (inquit)quia fides eſt facto priſca.i.valde ãtiqua,& ita ſub obſcura & debilis:ſed fama eſt,ſup.perennis.i. per annos durãs,& ad nos vſq; perducta. Incipit autem narrare,quaſi dictantibus Muſis. Tempore quo Æneas formabat primùm in Ida Phrygia claſſem.ſ. ſuam: & parabat petere alta pelagi. Ipſa Berecyntia.ſ.Cybeles,quæ in Berecynto colitur: genitrix.i. mater:deũm.i.deorum: fertur affata Iouem magnum, ſcilicet ſine exemplo:his vocibus,ô nate,da,ideſt concede:petenti, ſupple id quod tua chara: parens,ideſt mater:poſcit te, ideſt requirit à te:Olympo domito, ideſt poſtquàm cœli dominus effectus es,& voti compos,atque omnipotens. Incipit autem docere,quid velit ſylua pinea,ideſt in qua plurimæ pinus naſcuntur:dilecta mihi per multos annos fuit in ſumma arce,hoc eſt apud Gargara:lucus.i.incędua:vt ſit mihi lucus conſecratus:quò.i.ad quem lucum,ſup. Phrygij ferebant ſacra lucus:inquam exiſtens obſcurus.i.vmbroſus:picea,ſup.arbore:nigranti.i.ad nigredinem tendenti:& trabibus acernis.i.ex acere arbore pretioſa. Ego læta.i.lubens & volens dedi:has.ſ.arbores:iuueni Dardanio.i.Æneæ:quum egeret claſſis:non ergo ſacrilegus erat,nec contemptor diuũm:timor anxius.i.anxietatem afferre ſolitus:vrget nũc me ſollicitam,quia ſciuit claſſem Æneæ appetendam ignibus,ſolue metus.ſ.meos, de pectore meo:atq; ſine.i.permitte:parentem.i.matrem tuam: poſſe hoc precibus,ideſt per preces:neu,ideſt ne'ue:ipſæ vincantur quaſſatæ vllo curſu:neu vllo turbine venti, proſit,ſupple ipſis ortas eſſe in noſtris montibus. Filius,ſcilicet Iuppiter,qui torquet ſydera mundi,ideſt cui eſt rerum omnium poteſtas: contrà,ideſt econtrario:loquitur,hoc eſt reſpondet huic,ſic. O genitrix,quò,ideſt in quam conditionem vocas fata:vt,ſcilicet contra fatorum ordinationem,corruptibiles arbores non corrumpantur:nam nihil tam fatale volunt,quàm mortalia mori, & corruptibilia corrumpi:vnde fatum,pro morte vſurpant. aut, quid petis iſtis: in datiuo,ideſt pro iſtis,ſcilicet vilibus rebus,ac inſenſibilibus:petis'ne,ſupple vt carinæ factæ manu mortali: habeant phas,ideſt ius,& permiſſum immortale,ideſt vt immortales ſint?& vt Æneas incertus,quia mortalis,& ſubmergibilis:luſtret.i. circũnſpiciat, & experiatur pericula:exiſtens certus,ideſt tutus:eo quòd naues tutæ eſſent?cui deo eſt tanta poteſtas permiſſa?quaſi dicat nulli præterquàm mihi. vnde animaduertit in Æſculapium,qui Hippolytum ab inferis reuocauerat. Imò,quaſi dicat quinimò id potius faciam:vbi,ideſt poſtquàm:naues defunctæ,ſcilicet munere nauigandi,& vehendi Æneam:ſicut de Ænea dictum eſt,O tandem magnis pelagi defunctæ periclis:tenebunt finem,ſcilicet nauigationum:& pro, ideſt portus Auſonios:olim,ideſt aliquando,tempore futuro: poſt ſeptennales,ſcilicet errores:quæcunq; euaſerit vndis,quia periit vna inter Syrtes,vt dictum in.1.eſt. & vexerit ducem Dardanium, ſcilicet Æneam,ſupple ad arua Laurentia:ego eripiam,ſupple ei,formam mortalem:& iubebo,ſupple omnes eſſe deas magni æquoris,ideſt nymphas marinas:quales Clothò Nereia,ideſt Nerei filia:(Nereides,maris nymphæ,humanam habẽtes effigiem,quarum nomina ſunt Nyſæe & Cymothoe.) & Galatea(quæ nympha eſt marina,à lactis candore ſic dicta, quaſi lactis dea:quia γάλα,lac ſignificat. vnde etiam galaxia & galathites, gemmæ ſunt colore lacteo.) ſecant pectore pontum ſpumantem.i. mare ſpumans: dixerat,ſcilicet Iuppiter:& annuit,ideſt nutu ſignificauit:id ratum,ideſt firmum,& ſolidum eſſe:per flumina fratris Stygij,ideſt per Plutonis Stygem,dij cuius iurare timent,ac fallere numen:& per ripas torrentes pice:& atra voragine,ideſt per Stygias paludes,& tremefecit nutu totum olympum. Ergo dies promiſſa,ideſt tempus exoluendi promiſſum

Ordo. Nereides. Galatea. Galaxia. Galathites. Deorum iuramentum.

di promiſſum aderat:& Parcæ complerant,pro compleuerant, tempora debita:quum.i.quãdo:iniuria.i.violentia iniuſta Turni:admonuit matrem.ſ.deorum:depellere ratibus ſacris.i.ſacratis arboribus factis:tædas.i.facus ex tædis factas.

PIERIVS.

¶Priſca fides facto,ſed fama perẽnis.] In Ro.codice legere eſt, ſit fama perennis. Quia,d,ſæpe vertit in,t.Maximeq́;,ſet,pro,ſed,ſcribere ſolet.&,e,pro,i.& vice verſa,i,pro,e.Nam,ſed,omnino agnoſcit Seruius.¶Ipſa deûm fert genitrix Berecyntia.] In Romano codice legitur,Ipſa deûm genetrix fertur Berecynthia.Ac de,e,in penè vltima nominis huius,genetrix,ſatis ſuperq; dictum alias.¶Nunc ſollicitam timor anxius vrget.] In omnibus Vaticanæ bibliothecæ codicibꝰ,& in Mediceo,in Porcio,& aliquot aliis,angit:non,vrget,eſt.¶Ne curſu quaſſatę vllo,neu turbine venti.]In Mediceo,in Porcio,& aliquot aliis codicibus antiquis,Neu curſu,legitur:eadem repetitione,qua etiam ſuperius in iiſdem codicibus obſeruauimus eo verſu,Neu ſtruere auderent aciẽ,neu credere campo.¶Qualis Nereia Clothò.] In codicibus aliquot antiquis,quales,numero multitudinis legitur.In Vaticanæ bibliothecæ omnibus exemplaribus, Dotò:non,Clothò,ſcriptum obſeruaui.quam lectionem in Valerij quoq; Flacci codicibus emendatis inuenias:Quam Panope,Dotoq; ſoror.licet profeſſores nonnulli,qui ętatem noſtram proxime præceſſere,Clothò, reponendum ex hoc Vergilij loco cenſuerint.Sed in Oblongo etiam codice,nomen hoc altera manu deprauatum eſt:quum Dotò,prius ſcriptum eſſet.præterea Homerus libro.8.Iliados,quũ Galatea,Dotò,& Protò enumerat,atq; alias compluris Nerei filias,quæ mare incolunt,neq; cum iis Clothò recẽſetur,Ait enim Δωτώ τε, Πρωτώ τε, Φέρουσά τε, Δυναμένη τε.Paulò verò infrà, καὶ ἀγακλειτὴ γαλατεία.Eadem ſunt apud Heſiodum in Theogonia,excepto epitheto Galateæ: quam formoſam Heſiodus vocat.Quũq; nymphas eas, omnes numero quinquaginta recenſeat,quæ Νηρῆος ἀμύμονος ἐξεγένοντο. Clothùs nuſquàm mentionem facit.Quare & his rationibus,& veteribus fretus exemplaribus omnino legerim, Nereia Dotò. Quod verò ſequitur, Et Galatea:in Romano codice,Aut,diſcretiua particula habetur.¶Admonuit ſacris ratibus.]In antiquis ferè omnibus codicibus,legere eſt,mutato numero,Admonuit ratibus acris.

SERVIVS.

¶Noua lux.] Ideſt omnibus deorum.quod & paulopoſt dicit.¶Ne trepidate.] Pro,ne feſtinetis.& per hoc ſignificatur ideo ad nauium defenſionẽ egreſſos non eſſe Troianos:quia numen vetuit.¶Ite deæ pelagi.]Alij huc vſq; volunt matrem deûm loquutam.alij iungunt, genitrix iubet.¶Obſtupuêre Rutuli.]Timuerunt Rutuli:timuit Meſapus,numinis filius: timuit Tyberis. Per hos autem gradus,maior Turni deſignatur audacia.tale & in.4.At non infelix animi Phœniſſa.¶Et amnis Rauca ſonans.] Licet antiquitas habuerit, hic & hæc amnis: Melius tamen eſt accipere, Rauca ſonans, pro rauce:quàm,rauca amnis.¶Reuocatq; pedem Tyberinꝰ ab alto.]Nunc ipſum deum territum dixit ſuprà, vndas fuiſſe pterritas,& in ſe repreſſas.¶Animos tollite dictis.]Magnanimitatẽ ſuam comprobat dictis.tale eſt illud è contrario,Turbatumq; oculis.¶Hæc monſtra petũt.]Appetũt:vt,Reginã petit.¶Iuppiter ipſe.] Scilicet qui omnibus præſtare conſueuit: vnde & Iuppiter dictus eſt,quaſi iuuãs pater:ergo auxilium ſolitum, non circà Troianos accipimus:ſed quod ipſe præſtare conſueuit.¶Non tela,neq; igneis Expectãt Rutulos.] Non expectant Troiani,vt Rutulorum telis,aut ignibꝰ pereãt:quia iam nauium amiſſione perierũt.¶Maria inuia Teucris.] Color eſt. Nam rem quã Troiani pro ſe putabant,in contrariũ vertit,dicens,nauigationis auxilium & fugæ, perdidiſſe Troianos:quos conſtat pro felicitate habuiſſe, nauigatiõis vitare diſcrimina.¶Rerum pars altera.] Humanæ enim naturæ,duo elementa conceſſa ſunt.ſ.mare,& terra.¶Nil me fatalia terrẽt.] Tacitis quæſtionibus occurrit,dicens, Si fataliter ſe ad Italiam veniſſe dicunt, iam venerunt:completa ſunt fata:& callide tacuit quod erat fatale. Troiani enim dicebant, Italiæ ſibi regna deberi.& eſt oratorum quæſtiones ita proponere,vt facilem ſolutionis ſortiantur euentum.¶Si quà Phryges præ ſe iactant reſponſa.] Quaſi & iſta confingant. ¶Sunt & mea contrà Fata mihi] Hoc falſum eſt quod dicit Turnꝰ. Sed in arte rhetorica tunc conceditur vti nobis mendacio:quũ redarguere nullus poteſt:vt hoc loco,Quis enim vere poteſt ſcire Turno data eſſent:nec'ne reſpõſa? qa ſcit falſum eſſe quod dixit. Argumentis probare dicta contendit,dicens, eſſe ſceleratã gẽtem,ob raptam ſibi coniugem.in quo facto vtitur Græcorum exemplo, qui rapta Helena,gentẽ deleuêre Troianam. ¶Coniuge prærepta] Inuidioſe ſponſam,coniugem vocat.¶Nec ſolos tangit Atridas Iſte dolor.]Cur non in ſimilitudine criminis,ſit pœnæ ſimilitudo.Si culpa repetitur,ſupplicia quoque geminentur. ¶Penitus modò nõ genus omne peroſos Fœmineũ?] Modò,omne genus fœmineum,non eos penitus peroſos dicebat.Loquutus eſt autem figurate.¶Foſſarumq; moræ]Quaſi non tutela,ſed mortis dilatio.¶An non viderunt.] Legitur &,at non. Si,an non,abſoluta eſt. Si, at non,eſt incœptiua particula,ad ornatum pertinens. Horat.At ô deorum quidquid in cœlo regit.Tale eſt, At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor.

Amnis.

Conceſſum in arte rhetorica.

Hæc primùm noua lux oculis effulſit,& ingens
Viſus ab aurora cœlum tranſcurrere nymbus,
Idæiq; chori:tum vox horrenda per auras
Excidit,& Troum,Rutulorumq; agmina complet:
[Ne trepidate meas Teucri defendere naueis: CYBELL.
Ne'ue armate manus:maria antè exurere Turno,
Quàm ſacras dabitur pinus:vos ite ſolutæ,
Ite deæ pelagi,genitrix iubet.[Et ſua quæq; POETA
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis:
Delphinûmq; modò demerſis æquora roſtris
Ima petunt:hinc virgineæ(mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies,pontoq; feruntur:
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuêre animis Rutuli:conterritus ipſe
Turbatis Meſapus equis:cunctatur & amnis
Rauca ſonans,reuocatq; pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno,
Vltrò animos tollit dictis,atq; increpat vltrò,
[Troianos hæc monſtra petunt,his Iuppiter ipſe TVR.
Auxilium ſolitum eripuit:non tela,nec igneis
Expectant Rutulos:ergo maria inuia Teucris,
Nec ſpes vlla fugæ:rerum pars altera adempta eſt,
Terra autem in manibus noſtris,tot millia gentis
Arma ferunt Italæ,nil me fatalia terrent,
Si quà Phryges præ ſe iactant reſponſa deorum,
Sat fatis,Veneriq; datum eſt,tetigere quòd arua
Fertilis Auſoniæ Troes,ſunt & mea contrà
Fata,mihi,ferro ſceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta:nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor,ſoliſq; licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt:peccare fuiſſet
Antè ſatis:penitus modò non genus omne peroſos
Fœmineum?quibus hæc medij fiducia valli,
Foſſarumq; moræ,lethi diſcrimina parua,
Dant animos:an non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu conſidere in igneis?

ASCENSIVS.

¶Hæc primùm noua lux oculis effulſit,& ingens Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nymbꝰ,&c.] Docet ergo,quomodo naues Troianorum,in nymphas mutatæ ſint:& quomodo id prodigium, animoſus Turnus in ſuum vertebat cõmodũ: docens id ſibi à diis factum, ne amplius aufugerẽt Phryges.Eam autem deorum eſſe voluntatem,probat ex ſimili.Nam ſicut vlti ſunt raptum Paridis,ita & Ænee vlturi ſint:quum par ſit ratio. Purgat præterea Turnus,omnia quæ Phryges de fatorum oraculis ſibi pollicita adducere poſſent;ſeq; Græcis collatum præfert.De quibus omnibus dicit Donatus ſic,¶Hæc primùm noua lux oculis effulſit, & ingens Viſus, &c.] Debuerunt ante coniurationem præire ſigna,ne caſu res facta videatur.Deinde,vox ſequitur,vt

coniectura

coniectura ſignorum firmetur. ¶ Maria antè.] Pulchre à loco
in quo erant,poſſibilitatem ſumpſit. ¶ Totidem.] Vt appareret
ipſas eſſe quæ fuerunt verſæ. ¶ Increpat vltrò.] Temeritas ma-
xima,qui quum factum intellexiſſet,debuit potius fortunam
ſuam deflere. ¶ Auxiliũ ſolitum.] Quaſi dicat qui fugere ſem
per ſoliti ſunt. ¶ Tot milia.] Separa.& deinde dic,Gẽtes Phry
ges:pro conuitio poſuit. ¶ Solos Atridas.] Siluerunt pœnas
primarum iniuriarum in Atridas pulſi patria luent,& iſtarum
in nos iam extorres,& ideo imbecilliores:eſt ergo mirum exẽ
plum.Deprimit autem omnia illorum geſta apud Troiam:&
ſe Græcis præponit, quòd non fraude,ſed vi velit adoriri.Hæc
Ordo. ille. ¶ Ordo eſt.Lux noua.i.magna,& inſolita:effulſit primum
hac.i.in hac exuſtione nauium:aut hoc loco dicto:& ingens
nymbus.i.lucida nubes:viſus eſt tranſcurrere cœlum.i.aerem:
incipiens.ſ.ab Aurora.i.parte Oriẽtali.Et chori Idei.i.qui ſunt
in tutela matris deorum,ſup.viſi ſunt.Tum.i.inſuper:vox hor
renda.i.metuenda,& reuerenda,cum horrore quodam excidit
per auras,& complet Troiam.ſ.nouam , in morem caſtrorum
extructam:& agmina Rutulorum.i.populorum Turni.O Teu
cri,ne trepidate.i.ne cum timore feſtinetis:defendere naues me
as.i.mihi,propter pinus ſacratas:ve,pro vel:ne armate manus.
ſ.ad defenſionem:dabitur Turno antè.i.prius.i.citius, aut faci-
lius exurere maria,quàm ſacras pinus.i.naues,ex pinib.ſacris
mihi ædificatas:vos.ſ.adhuc naues,ite ſolutæ:ite(inquit)deæ.
i.effectæ deę pelagi:genitrix.ſ.deum iubet.Et puppes.ſ.ipſæ na
ues,incipientes à puppibus,nymphæ fieri abrumpunt:vincula
quæq;.i. quælibet ſua.ſ.vincula, ſeu retinacula:ripis.i.ab ipſis
ripis:& petunt ima æquora:roſtris demerſis,more delphinũ,
& totidem facies virgineæ:mirabile monſtrũ.i.quæ res eſt mi-
rabile monſtrũ:reddunt ſe.i.exhibent ſe,emergentes ex aquis:
& ferũtur ponto.i.in mare:totidem littora(inquit)quot proræ
æratæ,ſteterant prius ad littora:Rutuli obſtupuêre animis,&
ipſe Meſapus.ſ.ductor exercitus:domitor equorũ,& filius Ne-
ptuni,qui audaciſſimus eſſe debuit:cũctatur.i.fixus manſit,exi
ſtens conterritus,& hoc equis turbatis:& amnis ſonans rauca.
i.rauce:quaſi præcluſa voce præ ſtupore:translatio ab homine
à lupis viſo,ſup.cõterritus cunctatur:& ipſe Tyberinus.ſ.deus,
hoc eſt Tyberis:reuocat pedem ab alto.ſ.mari.i.non audet in-
fluere Thyrrenum mare,in quod ſe nymphæ ex nauibus factæ
receperant.At.i.ſed : fiducia.i.confidens virtus & animoſitas:
non ceſſit.i.non amota eſt:Turno audaci.i.à Turno audace:&
tollit animos.ſ.ſuorum obſtupeſcẽtium:vltrò.i.inſuper:dictis.
i.verbis conſolatoriis:atq; increpat vltrò.i.non ſolum non tur-
batur,aut ſinit,eos turbari:ſed inſuper increpat,atq; redarguit
turbatos,dicens,Hæc monſtra.i.prodigia:petunt.i.affectant in
perniciem & vltionem eorum Troianos : quia ipſe Iuppiter,
quem.ſ.dicunt ſuæ profectionis authorem:eripuit iis.i.eis au-
xilium ſolitum:quia non poterunt amplius nauibus aufugere,
vt hactenus aufugerunt.Ipſi Troiani non expectant tela, neq;
ignes Rutulos.i.Rutulorum manibus immiſſos,hoc eſt debent
iam non expectare, ſed vereri.Ergo.ſ.quia naues ablatæ ſunt:
maria,ſup.ſunt inuia.i.inacceſſibilia Teucris.Nec vlla ſpes fu-
gæ,ſup.eſt eis reliqua.Altera pars rerum.i.auxiliorum,quæ in
fuga collocabãt,eſt eis adempta.i.ablata:terra autem,eſt in no
ſtris manibus.i.in potentia noſtra eſt,quidquid in terra noſtra
eſt:nam tot milia gentis Italæ.i.Italicæ : ferunt arma.ſ.contra
tam paucos:quod tamen,ob gloriam ſuam reticet.Reſpõſa deo
rum.i.oracula fatalia:ſi Phryges.i.Troiani: iactant quà.i.ali-
qua:præ;ſe nil terrent me.i.nihil moueor,quòd fatale eis fuerit
in Italiã peruenire.Nam ſat.i.ſatis:datũ.i.cõceſſum,eſt fatis.ſ.
Troianorũ:& Veneri.i.petitioni Veneris:quòd.i.quia : Troes
tetigere arua Auſoniæ.i.illius partis Italiæ, fertilis.Sunt &.i.
etiam:mihi mea.i.mihi fauentia fata:contrà.i.in contrarium.ſ.
excidere ferro.i.gladio:gentem ſceleratam.i.impiam,coniugij
violatricem:& hoc,coniuge prærepta.i.quia mihi coniux Laui
nia prærepta eſt.Nec iſte dolor.ſ.de raptu coniugis:tangit ſo-
los Atridas.q.d.etiam me tangit:nec licet.i.cõceſſum eſt à diis:
ſolis Mycenis.i.populis Menelai,capere arma.ſ.contra rapto-
rem coniugis.Et ſi dicantur Phryges ſatis puniti,propter raptũ
Helenæ à Paride factum:& ita,deos placatos dicit:quòd non,
quia ſi ſatis eſt periiſſe ſemel:fuiſſet.i.eſſe debuiſſet:ſatis antè.i.
prius,aut poti⁹:peccare ſemel fuiſſet ſatis antè,fuiſſet (inquit)
ſatis peccare eos peroſos:modò non penitus,omne genus fœ-
mineum:quia,non ſe,qui potius fœminæ ſunt,quàm viri dicen
di:ſed aliâs,omnes fœminas veroſimile eſt peroſos eſſe,quib⁹,
ſup.eſt hæc.ſ.ſola fiducia:medij valli.i.quia vallum habent in-
ter medium,quo à nobis eripiuntur:& quibus moræ.i.dilatio-
nes:foſſarum.i.quas foſſæ faciunt:paruo diſcrimine.i.parua di-
ſtantia:lethi.i.à morte:dant animos , ideſt fiduciam: an non,
aut at non,per ironiam:viderunt mœnia Troiæ, fabricata ma-
nu Neptuni,conſidere in ignes,quaſi dicat maxime:vt veroſimi
le,ſic hæc parua caſtra,& vallum modicum non poſſe diu ſtare.

PIERIVS.

¶ Lux oculis effulſit.] In Ro.codice, & aliquot aliis,offulxit,
& obfulſit,habetur. Sed,effulſit,receptũ. ¶ Agmina complet.]
Et complet,& complerant,per n:& ita reliqua ſcribuntur præ-
poſitione incolumi,in antiquioribus quibuſdã codicibus. ¶ Ge
nitrix iubet.] In quibuſdam codicibus antiquis ita ſcriptum in
ueni,Genetrixq; iubet,ſua quæq; Continuò,&c.vt ſit,Vox ex-
cidit,ne trepidate.& quæ ſequuntur,Genetrixq; iubet,vos ite
ſolutæ,ite deæ pelagi,Sua quæq; continuò puppes abrumpunt
vincula.Sed enim,genetrix iubet,ex pſona deæ magis placet.
¶ Hinc virgineæ mirabile monſtrum.] Reddunt ſe totidem fa
cies.In Ro.codice legere eſt,mirabile dictu.Sed,mõſtrum,ma-
gis placet.Quod verò ſequitur, Reddunt ſe totidem facies,in
antiquis aliquot,Redduntur totidem , habetur. ¶ Quot prius
æratæ ſteterant ad littora proræ.] Verſus hic non habetur pror
ſus in Romano codice,neq; in Mediceo,neq; quidem in pleriſ-
q; antiquis,niſi ſubdititius.Habet verò locum in.10.vbi nym-
phæ Æneæ obuiam fiunt.Cæterum illud non omittendũ,quod
vbi inuenitur adſcriptitius,nõ,proræ:ſed,puppes,legitur.Pro-
ræ enim,pelago obuertuntur:&,ſtant littore puppes.In Oblon
go verò,codice,neq; proræ,neq; puppes , legitur:ſed,naues.Id
autem loco ſuo examinabitur.Neq; tamen diſſimulandũ quod
in codice Porcio verſus is,qui deſyderatur in aliis,inuenit qui-
dem:ſed non ea, ordine quo in vulgatis exemplaribus.Sed ita
tranſpoſitus,ima petunt,hinc virginæ mirabile monſtrũ, Quot
prius,Æratæ ſteterant ad littora proræ,Reddunt ſe totidem fa-
cies,pontoq; feruntur.Quæ quidem ſtructura,ſi verſus ſit admit
tendus,longe videtur elegantior. ¶ Turbatis Meſapus equis.]
Non placet quod in Romano codice legitur,Turbatus præter-
ea Meſſapus,varie ſcribitur:nonnullis,vti dictum,ſſ: nonnul-
lis,pp,geminantibus:neque id conſtanter,aliis etiam vtranque
conſonantem ſimpliciter ſcribentibus. ¶ At non audaci ceſſit fi
ducia Turno.] In codicibus aliquot antiquis ad cappaciſmum
euitandũ,tranſpoſitis dictionibus legitur,At non audaci Tur-
no fiducia ceſſit.Sed enim,ceſſit fiducia Turno,verſum reddit
ſublimiorem,validioremq;,qui langueſcere videatur,ſi,fiducia
ceſſit,legas. ¶ Expectant Rutulos.] In antiquis,expectant.Sed
enim grammatici quidam in hoc ſignificato adimunt,ſ:vti ali-
bi dictum. ¶ Rerum pars aliter adempta eſt.] Neq; id placet,
quod in Romano cod.legere eſt,dempta eſt:quum aures magis
impleat,adempta:quod fortè factum per apoſtrophen. ¶ Ter-
ra autem in noſtris manibus.] Ita eſt in Romano codice,& in
Oblongo,& in Mediceo,ſed in aliis quibuſdam antiquis lege-
re eſt,In manibus noſtris. ¶ Tot millia gentes Arma ferunt Ita
læ.] Milia,vnico l,antiquiſſima veterum conſuetudine ſcriptũ.
In codicibus antiquis pleriſq;,gentis,legitur:quod genitiui ca
ſus multi volunt eſſe,gentis Italæ.Sed mihi figuratum magis
videtur,gentis,legere:atq; ita neſcio quid elegantius præ ſe fer
re. ¶ Sat fatis Veneriq; datum eſt.] In Romano quidem codi-
ce,& in Mediceo,eſt,habetur.In aliis verò minime,perinde ac
etiam in eo loco,Sat patriæ Priamoq; datum:abſq;,eſt,legitur:
quod longe concinnius videtur: ¶ Sed periiſſe ſemel ſatis eſt.]
In codicibus nonnullis admodum vetuſtis legere eſt,Si periiſ-
ſe.& pro,peccare,peccaſſe.Nam ſi,Sed,legas,ratiocinium illud
non nihil impetum concinatæ orationis remorari videtur,quæ
nihilo ſerius tamen decurrit,dicendo,Si.In quo illud vnum eſt
negotium,vt ad obiecta reſpondeatur:neque nunc per interpel
lationem,dum res geritur,retardetur.Affirmatiua enim,om-
nis enuntiatio moram trahit,quæ in conditionali,vel coniun-
ctiua properatur. ¶ Penitus modò non genus omne peroſos
Fœmineum.] In codicibus aliquot antiquiſſimis,modò nec ge
nus.Sed recte Seruius,non,aduerbium agnoſcit.Eſt & vbi,pe-
roſum,legatur:ſed corrupte.Nam,peroſos,legendũ:quod duo-
rum infinitiuorum,periiſſe,& peccare,ſuppoſitum eſt. ¶ Qui-
bus hæc medij fiducia valli,Foſſarumq; moræ lethi diſcrimine
paruo Dant animos.] In Romano codice legere eſt,Foſſarum-
q; mora,& lethi diſcrimine paruo Dant animos.In eodem,in
Porcio,& aliis quibuſdam manu ſcriptis,diſcrimina parua,le-
gitur per appoſitionem:quod valde placet. ¶ An non viderũt.]
In antiquis pleriſque codicibus,At non, legitur:particula ea
confutationibus,comparationibus,& redargutionibus apta;vt,
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor.

Sed vos ô lecti,ferro quis ſcindere vallum
Apparat? & mecum inuadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani,non mille carinis
Eſt opus in Teucros:addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios:tenebras,& inertia furta,

SERVIVS.

Vallum. Vallus. ¶ Vallum] Dicitur ipſa mu
nitio.Nam valli,fuſtes ſunt,
quibus vallum munitur:ipſe
de ſuſtentaculis vitium, Pri
mus vallos ſub tecta referto.
¶ Non ar.mi.Vul.] Bene,ar
ma,generaliter dixit. Nam
ipſe non habuit à Vulcano,
ſed ſolum gladiũ:vt,Enſem
Quẽ Dauno ignipotẽs deus
ipſe parenti Fecerat,& Sty-
gia candentẽ tinxerat vnda.
Per hoc autem,quaſi laten-
ter dicit ſe Achille meliorẽ,
qui ſe Troianos,etiã ſine di-
uinis

Palladij,cæſis ſummæ cuſtodibus arcis
Ne timeant:nec equi cæca condemur in aluo:
Luce palàm certum eſt igni circúndare muros:
Haud ſibi cum Danais rem ſaxo,& pube Pelaſga
Eſſe putent,decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeò,melior quoniam pars acta diei:
Quod ſupereſt,lecti bene geſtis corpora rebus
Procurate viri,& pugnam ſperate parati.
¶ Interea vigilum excubiis obſidere portas — POETA
Cura datur Meſapo,& mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutuli,muros qui milite ſeruent,
Delecti:aſt illos centeni quenq́ ſequuntur,
Purpurei criſtis iuuenes,auroq́ coruſci,
Diſcurrunt,variantq́ vices,fuſiq́ per herbam
Indulgent vino,& vertunt crateras ahenos.
Collucent igneis,noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.

nimis armis,ſupare poſſe cõfidit. ¶ Addant ſe p.o.] Ne timere videatur auxiliorum multitudinem,dicit eſſe incremẽta victoriæ. ¶ Luce palàm.] Propter tenebras, & furta incerta. ¶ Quos diſtulit Hector.] Bene ſolius Hectoris facta eſt commemoratio,vt oſtendatur ipſe periiſſe qui potuiſſet eſſe terrori: propter quod vult Æneã nihil fortiter feciſſe in bello Troiano. ¶ Melior quoniã pars acta diei.] Ideſt maior, & prima. ¶ Bene geſtis corpora rebus.] In eo tantùm, quòd hoſtes non auſi ſunt egredi. ¶ Pugnam ſperate parati.] Scilicet contra Troianos:non à Troianis,ne videatur contra ſupradicta omnia,nunc ſociis inferre timorem. ¶ Vigilum excubiis.] Excubiæ,ſunt diurnæ: vigiliæ,nocturnæ. ¶ Centeni quēq́.] Centurionũ.ſ. ex more Romanæ militiæ. Nã ex numero militũ,qui eos ſequũtur,gradus dignitatis apparet. ¶ Vertunt crateres ahenos.] Potant.& eſt hemiſtichium Ennianum.

Excubiæ

Vigiliæ.

ASCENSIVS.

¶ Sed vos ô,&c.] Continuò proſequitur Turnus cohortationem ſuam.circà quam partem nihil habemus Donati. ¶ Ordo igitur eſt. Sed vos,ô,ſupp.viri:lecti.i.delecti ad militiam,aut inter delectos electi: quis,ſupp.veſtrum:apparat ſcindere vallum.i.caſtrorum Æneadum munitionem? & quis veſtrũ inuadit mecum caſtra trepidantia.i.aut fragilia,& infirma:aut Phrygũm trepidantiũ metu? (Omnia mire dicta.Nam pręſenti vtitur tempore,vt rem non gerendam, ſed iam non geri , fiducia quadam ſignificet. dicit,lectos; vt ſuæ virtutis admonitos fa

Ordo.

nitos faciat.dicit,mecum:vt ſe participem laboris doceat.dicit, ferro:vt inſtrumenti copiam monſtret.dicit, caſtra trepidantia: vt facilitatem rei indicet.) non eſt mihi opus.i.non indigeo neceſſariò in Teucros.i.ad excidium Teucrorum:armis Vulcani, ſicut Achilli,opus fuiſſe legitur:cui Thetis,mater Vulcania procurauit arma:non eſt etiam opus mille carinis,tot enim vſi dicuntur Græci:vnde & in.2.Non anni domuêre decem,non mille carinæ.Addant permittentis verbum.i. concedo,aut permitto:vt omnes Etruſci addant ſe ſocios Teucris:protinus.i. porrò tenus.i.circũquaqꝫ,aut ſtatim:tamen,ſup.ne timeāt.i.non opus eſt,vt timeant:vel admoneo,ne timeant tenebras.i.ne per tenebras adoriar:& furta inertia.i.quæ inertibus,non ſtrennuis viris,conueniunt Palladij.i.quibus Vlyſſes cum ſociis,Palladium ex arce Troiana ſuſtulit:vt in principio.2.viſum.cuſtodibus ſummæ arcis.ſ.Ilij:cæſis.i.interemptis per inſidias.Non timeant,inquit.q.d.nos id non faciemus:nec nos condemur.i.abſcondemur,vt Græci:in aluo cæca.i. tenebroſa:equi .ſ. lignei. Certum eſt.i.deliberatum,& decretum eſt mihi:circundare muros igni.i.obſidere caſtra,& ea perſequi incēdio.luce,ergo non per tenebras.& palàm,ergo non per inertia furta.Ego faxo.i.facero,aut faciam:vt,ſupp.haud.i.non:putent rem.ſ.militarem, hoc eſt bellum eſſe ſibi cum Danais:& pube Pelaſga.q.d.imbelli,& ignaua,reſpectu noſtri:quos.ſ.Danaos,& Pelaſgos, Hector diſtulit.i.dimouit à victoria,& patria:aut extēdit in caſtris verſantes:in.i.vſqꝫ,ad decimum annum.Nunc,ô viri lecti.i.egregij:quoniā melior.i.maior,aut magis opportuna pars diei: eſt acta.i.tranſacta:adeò.i.omnino:quod.i. quæ res:ſupereſt.i. reliqua eſt vobis facienda:aut quod.ſ.diei:ſupereſt.i.quantùm huius diei reliquum eſt:procurate.i.reficite corpora veſtra:rebus geſtis bene.i.feliciter,quod contra portentum dicit:& vos parati.i.refecti:ſperate.i.affectate,& appetite:pugnam.ſ.contra Troianos:aut licet Seruius aliter ſentiat:ſperate.i.cum ſpe expectate:pugnam.i.inuaſionem Teucrorum:nam non tam parui fecit Troianos,vt nō putet ſe poſſe ab eis inuadi:fruſtra enim aliter excubias inſtituiſſet:vnde, addit Poeta,Cura obſidere.i. obſidendi:ab obſido,non obſideo:portas.ſ.nouæ Troiæ,aut caſtrorum Troianorum:excubiis.i.cum excubiis:vigilum.i.agendi vigilias nocturnas:& cingere,ideſt cingendi : mœnia.i.vallum caſtrorum flammis datur:interea,dum,ſcilicet ſe reficiunt Meſapo.Biſſeptem,ideſt quatuordecim : Rutuli delecti,ſupple ſunt:qui ſeruent,ideſt obſeruent.ne quid inferat,aut exeat,muros,ſcilicet caſtrorum:milite,ideſt manu,ſeu multitudine militum.Aſt,ideſt ſed:illi ſequuntur centeni iuuenes purpureis criſtis,ideſt habentes in galeis criſtas purpureas:& coruſci,ideſt fulgentes auro:ſequuntur inquam,quenqꝫ,ideſt quenlibet centurionum diſcurrunt & variant:vices,ideſt exercent ſe militariter:& ipſi fuſi per herbam indulgent vino:& vertunt,ideſt funditus ebibunt crateras(à nominatiuo,crateres, tertiæ declinationis:cuius ſingularis hic crater)ahenos,ideſt ęreos:ignes collucent,ſcilicet in caſtris,& cuſtodia:ducit ludo,ideſt ludendo: noctem inſomnem,ideſt ſine ſomno.

PIERIVS.

¶Sed vos ô lecti,ferro quis ſcindere vallum Apparat.] In cod. aliquot antiquis,Sed vos electi,legitur:quod nequaquàm placet.Illud non ita repudiauerim,quod in Med.& aliis cod.perueteribus habetur , ferro qui ſcindere vallum.Et in aliquot ex his apparet:non per interrogationem,ſed per enuntiatũ:quanuis interrogatio non diſpliceat.¶Cæſis ſummæ cuſtodibus arcis.] In Ro.codi.cæſis latæ cuſtodibus arcis,legitur.In quibuſdam aliis, late,aduerbialiter, horum vtrunqꝫ fœdiorem oſtendit,cædem:ſed epitheton,ſummæ,proprium eſt arcis.Et Homericum eſt carmina repetere,quod nonnunquàm Vergilius imitatur.¶Nec equi cæca condemur in aluo.] In Rod.cod.alueo. Vnde in quibuſdam aliis antiquis,cæco:ſed de,alueo,non admodum ſollicitus fuerim.Quod verò cæco,an cæca,legendum ſit, Attus quidem virili genere,aluum,poſuit:ſed Vergili . ait Nonius,fœmininum protuliſſe.¶Cum Danais rem faxo & pube Pelaſga Eſſe putent.] In cod.Med.& aliquot aliis antiquis, Eſſe ferant , legitur.¶Decimum quos diſtulit Hector in annum.]Legere eſt in antiquo codice,decumum,per u,in penè vltima.Et in antiquiſſimo codice Actionum in Verrem M.Tullij,ſemper decumas,notatum animaduerti.&,Agri Veientani decumas votas.Eſt ita paſſim apud Liuiũ in veteri cod.& quartionis decumi.Auguſti liberti monumentum alibi citauimus, ne quis hoc per librariorum imprudentiam ſcriptum putaret. Sed quia ætas illa in Auguſti gratiam ita ſcribere cōſuerit.Cuiuſmodi exempla locis pluribus recitata ſunt.¶Pars acta diei] In pleriſqꝫ codicibus antiquis,diei eſt,legitur:quod ſua me offendit exilitate,quum abſqꝫ ſubſtantiuo verbo concinnius omnino verſus hæc enuntietur.¶Et pugnam ſperate parati.] Antiqui omnes codices quotquot inſpexi,ſperate parari,legunt.Qđ etiam agnoſcit Seruius,quum dicit,contra Troianos,non à Troianis.ſ.parari pugnam.¶Cingere flammis.] In anti.flamma. ſed magis placet,flammis,numero multitudinis,vt negotium id multorum opera procuratum indicet.¶Centeni quenqꝫ ſequuntur.] In Romano' codice, ſequuti,legitur.In reliquis,ſequuntur,& ſecuntur.¶Purpurei criſtis iuuenes.] Sunt codices in quibus,Purpureis criſtis,legatur.ſed figuratum magis,Purpurei:& huic ſimilis nominatiuus ſequitur,auroqꝫ,coruſci,quãuis etiam dici poſſit,Coruſci purpureis criſtis,auroqꝫ.

SERVIVS.

¶Trepidi formidine.] Feſtini propter formidinem.Nã non eſt iteratio:quæ eſſet,ſi trepidi, formidantes accipiantur. ¶Pontes.] Qui fiũt in muris anguſtiorib.¶Propugnacula.] Pinnas.¶Rectores iuuenum .] Legitur &iuueni.ſi,iuueni,Aſcanio. ſi,iuuenum,magiſtros militum accipe.¶Sortita peri.] Sorte diuiſa ad defenſionem pericli.¶Quod cuiqꝫ tu.ē.] Exercet vnuſquiſqꝫ vices,ad id quod accepit tuendum . ¶Ida Venatrix.] À pleriſqꝫ Ida,mater Niſi accipit:quia dixit,venatrix.Nam ſi montem volueris accipere,abuſiue,Idam,venatricem dictã, intellige pro venationibus abundantem: nam venatrix proprie,eſt quę venatur,non quæ venationibus abundat. ¶Iaculo ce.] Bene inducit, Niſum eſſe optimum iaculatorem:& hanc præmittit armorum peritiam:quæ poſt, plurimum poterit in Euryali defenſione.¶Troiana nec induit arma.] Hoc eſt, qui nondum bellicoſa arma induerat.i.acceperat , hoc dicit,pulcher quidem erat,ſed nondum bellandi peritus . ¶Dij'ne hũc ardorem mentibus addũt Euryale?an ſua cuiqꝫ deus ſit dira cupido?] Apud Plotinũ philoſophũ, & alios, quæritur, Vtrum mentis noſtræ acies per ſe, ad cupiditates & cōſilia moueatur:an,impulſu alicuius numinis:& primò dixerũt, mētes humanas moueri ſua ſponte deprehenderunt:tamen ad omnia honeſta impelli,nos genio,& numine quodam familiari,quod nobis naſcentibus datur,praua verò noſtra mente nos cupere,& deſyderare: nec enim poteſt fieri,vt praua numinum voluntate cupiam⁹,quibus nihil malum cōſtat placere:vnde nũc hæc ortus eſt ſenſus.Hoc enim dicit Niſus:ô Euryale,dij'ne noſtris mentibus cupiditates iniiciũt & deſyderia:an ſit deus mentis ipſa cupiditas.¶Mētibus addunt.]Bene,addũt: nam animus,ſua natura prudens eſt.ſed ei additur,vt aliquid impatiēter deſyderet. ¶Dira] Magna.¶Aliquid magnum.]Scilicet per hoſtes tranſitum.¶Mens agitat mihi.]Molitur.¶Quiete.]Modò otio,non ſomno: nam invigiliis fuerat collocatus.¶Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum?] Ipſius deſyderij vult eſſe rationabiles cauſſas. ¶Sōno, vino.ſe.] Alterũ pēdet ex altero:& ſepulti,quaſi ſine pulſu,& nil ſentiētes.¶Porrò] Hortãtis eſt.¶Quid dubi.] Ideſt co-

Hæc ſuper è vallo proſpectant Troes,& armis
Alta tenent,necnon trepidi formidine portas
Explorant,ponteſqꝫ,& propugnacula iungunt,
Tela gerunt,inſtant Mneſtheùs,acerqꝫ Sereſtus,
Quos pater Æneas,ſiquando aduerſa vocarent,
Rectores iuuenum,& rerum dedit eſſe magiſtros,
Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat,exercetqꝫ vices,quod cuiqꝫ tuendum eſt.
Niſus erat portæ cuſtos,acerrimus armis
Hyrtacides,comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix,iaculo celerem,leuibuſqꝫ ſagittis:
Et iuxta comes Euryalus,quo pulchrior alter
Non fuit Æneadũm,Troiana nec induit arma,
Ora puer prima ſignans intonſa iuuenta.
His amor vnus erat,pariterqꝫ in bella ruebant,
Tum quoqꝫ communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait,Dij'ne hunc ardorē mentibus addunt NISVS
Euryale?an ſua cuiqꝫ deus ſit dira cupido?
Aut pugnam,aut aliquid iandudum inuadere magnũ,
Mens agitat mihi,nec placida contenta quiete eſt.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum?
Lumina rara micant,ſomno,vinoqꝫ ſepulti
Procubuêre,ſilent late loca:percipe porrò

Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Æneam acciri omnes populuſq;, patreſq;
Expoſcunt, mittiq; viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor repperire ſub illo
Poſſe viam ad muros, & mœnia Pallantea.

Ideſt cogitem. Omnis enim cogitatus, in dubitatione eſt, ante ſententiã. ¶ Populuſq; patreſq;.] Tráſfert in Troia nos Romanam conſuetudinem, vt ſolet plerunq;: prius enim iubebat populus: poſt, confirmabat ſenatus. ¶ Reportet.] Portent. nam, re, vacat. ¶ Si tibi quæ poſ. pro.] Poſcere. Petere. Poſcere, eſt ſecundũ Varronẽ, quoties aliquid pro merito noſtro depoſcimus. Petere verò eſt, quũ aliquid humiliter, & precibus poſtulamus. & bene Euryalum, quòd nolit ducere, latenter oſtendit. ¶ Mœnia Pallantea.] Vbi credit nunc eſſe Æneam.

ASCENSIVS.

¶ Hæc ſuper, &c.] Docet quam contra defenſionem pararent Teucri: vtq; Niſus de Ænea adeundo ſollicitus, Euryalum amicum adloquutus ſit. Vnde dicit Donatus ſic, ¶ Iuueni.] Aſcanio. Aut, appellatione vnius, omnes intellexit. ¶ Niſus.] Quàm citò dixit, nomen patris. locum in quo natus, & quibus eſſet ſtudiis. ¶ Troiana induit ar.] Cæteris pulcherrimus auterm, quum eſſet armatus. ¶ Dira cu.] Cogitationes maximas, deus aliquis mouet, an ipſa ſibi mens deus eſt. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Troes proſpectãt hæc ſuper. i. deſuper, è vallo: & tenent. i. defendunt, & protegunt: alta. ſ. propugnacula: armis. ſ. ſuis: necnon. i. inſuper: ipſi trepidi. i. trepidantes, & feſtinantes: formidine. i. propter formidinem: explorant. i. ſcrutantur portas: an. ſ. ſatis firmiter clauſæ, atq; munitæ ſint: & iungunt. ſ. per pontes. ſ. ligneos, quos ſurſum trahunt: & propugnacula. i. pinnas ferro munitas, quibus hoſtem arceant: & gerunt. ſ. ad muros: tela. i. iacula, & miſſilia, ac ſaxa: Mneſtheus, & Sereſt? acer i. ſtrennuus vir (de his autẽ in. 5. in nauali certamine viſum eſt) inſtant. ſ. operi. i. inſtanter intendunt, quos. ſ. duos: pater Æneas dedit iuueni. ſ. Aſcanio (ſic enim Donatus legit, addens, iuueni, pro eo quod eſt iuuentuti: etiam poſitum intelligi poſſe. Serui? quoq;, iuueni, legi poſſe aſſerit, & iuuenũ.) & magiſtros rerum ſ. gerundarum, ſi aduerſa, veluti hoſtiũ oppugnationes, & obſidiones: vocarent. i. exigerent. ſ. eorum accurationem, & præſidium. Omnis legio. i. exercitus Troianorũ: excubat. i. extra cubiculum degit, hoc eſt vigilat: per muros. i. in circuitu murorũ: ſortita. i. poſtquàm per ſortes quilibet quod obiret, accepat: periclum, pro eo quod eſt periculũ. i. locũ periculoſum: hoc enim pacto, nulla poteſt eſſe inter milites querimonia: quia, qui maius periculum obire coguntur, & difficiliorem prouinciam gerere, non inuidia cuiuſquam, ſed ſorte id factũ agnoſcunt: & exercet vices. i. viciſſim, & per vices: quod tuẽdum. i. defendendũ, & protegendũ eſt: cuiq;. i. quiſq;, quod ſuæ protectioni deputatũ eſt: & ne ſimul omnes excubuiſſe putetur: quod diu durare non poſſet, addit, Exercetq; vices, &c. Niſus Hyrtacides. i. Hyrtaci filius: acerrimus. i. maxime ſtrennuus: armis. i. in rebus bellicis: erat cuſtos portæ: quem. ſ. Niſum: Ida. ſ. mater eius, hoc nomine dicta: venatrix. i. venationi intẽdere ſolita, ſicut & Partheniæ virgines in Arcadia: aut Ida. ſ. mons ſyluoſus in Phrygia: venatrix i. venationi conueniens, miſerat Æneæ comitem: celerem. i. expeditum: iaculum. i. quia ſolum iaculum portare ſolebat, & ita velociſſimo curſui intendere: & ſagittis. ſ. ex arcu mittẽdis, quũ iaculum manu mittatur: leuibus. i. non põderoſis. Et Euryalus iuxta, ſup. ipſum Niſum, erat etiam cuſtos: quo alter Æneadũm, pro Æneadarũ. i. inter Æneadas, non erat pulchrior: nec induit adhuc. ſ. arma Troiana, exiſtens puer: ſignans ora intonſa. i. imberbia, & leuia adhuc: prima iuuenta. i. in flore iuuentæ: & ita nondum habilis viſus fuit ad arma: ſed tunc primũ cœperat deputari armis: aut nec alter Troianorum induit pulchrior arma Troiana, ita vt arma Troiana illum maxime deceret. nam quomodo ſe quoq; inter labores Troiæ eruditum diceret à patre, ſi fuerit eatenus inermis: vnus. i. vniformis: amor. i. dilectio vehemens: erat his. ſ. duobus: & ruebant pariter in bella. (Si in bella ruebãt, quomodo dicit Seruius, quòd Troiana nec induit arma ſic intelligi, quòd nondum armatus fuerat. Illud ergo, nec, non determinat, induit: ſed alter pulchrior: vt ſit, nec alter pulchrior &c.) & tenebant tum quoq; i. etiam tunc, portam: communi ſtatione. i. deputati ad ſtãdum pro portis in eodem loco. Niſus ait. ſ. ad Euryalum. O Euryale, addunt'ne dij: aut, ne. i. an dij: addunt mentibus noſtris. ſ. hunc ardorem. i. hunc vehementem affectum ad aliquid noui, & inſoliti perficiendum: hoc eſt, an genij (quem nos angelum, ac ſpiritum nobis deputatum dicimus.) alicuius inſpiratione mouear: an cuique ſua dira, ideſt vehemens, & execrabilis cupido: ſit deus, ideſt principium motionis quod competit. vide Seruium egregie hunc locum proſequentem: hoc eſt, an ego inſpiratione alicuius boni numinis ad facinus magnum inſtigar: an prauitate propriæ mentis ad aliquid imprudentes gerendum mouear. Mens agitat, ideſt verſat, & meditatur mihi: iandudum, ideſt iam à pauco tempore, aut pugnam, aut inuadere aliquid magnum: nec ipſa mens eſt contenta quiete placita, ideſt non poteſt quieſcere, etiam ſi quieſcere coner. Cernis, ideſt vides: quæ, ideſt qualis: & quanta fiducia rerum habeat. i. teneat Rutulos? Lumina. ſ. nocturnorum ignium, micant rara ipſi ſepulti. i. ſopiti, & obruti, ſomno, & vino: procubuêre. i. procul extenſi cubuerũt: loca ſilent late. Percipe porrò. i. profundius: quid dubitem. i. cogitem: dicit Seruius. aut (reuera) quid dubitem. i. cum dubio formidem: & quæ ſententia ſurgat nunc animo. i. quid decreuerim (ſub obſcura, ſed opportuna obſcuritate eſt oratio. Nam in re quam palàm enũtiare erubeſcimus, ex induſtria obſcuri ſumus: ſicut hoc loco Niſus, qui duo dicit: vnum, ſe dubitare: & alterum, cõſtituiſſe: dubitare an populus & patres permittant Euryalum ad facinus inſolitum, & magnum aſſumi in ſocium, quòd ſe pro amicitia poſcere dicit: conſtituiſſe autem ad Æneam, proficiſci per medium hoſtium.) Omnes, & populus, & patres, expoſcere Æneam acciri. i. aduocari ad nos: & mitti, ſup. aliquos: viro. i. ad virum: qui reportent. ſ. ab eo: certa. i. quid nobis in hoc caſu agendum ſit. aut (ſecundũ Seruium) qui vult, re, vacare ſic: qui reportent, ideſt afferant: & portent viro, ideſt ad virum, ſcilicet Æneã: certa. ſ. noua, de rebus noſtris. Sed dubito, ſup. ſi. ſ. patres promittunt. i. permittunt tibi: aut promittũt tibi. i. de te: quæ poſco. i. cupio: promitti. i. te mecum proficiſci. Nam mihi. i. quantũm eſt in me: fama facti eſt ſat. i. ſatis ſcio, quòd ex claritate geſtorum, merueris conceſſionem gerendorum. Aut potius fama facti. ſ. tui: eſt mihi ſat. i. ſatis. i. nihil diffido de te: cognoſco. te ſatis virilem: ſed dubito de conſenſu patrum, dicit autem, quæ ſententia ſurgat, videor. ſ. mihi poſſe reperire viam ad muros, & ad mœnia Pallantea. i. ad Euandrum, vbi Æneam eſſe putabat: ſub illo tumulo. i. eundo ſub illo tumulo. i. colliculo, quem vides: hoc enim dicens, monſtrauit ille tumulum. i. tumorem quendam terræ, per noctem prominentem.

PIERIVS.

¶ Et iuxta comes Euryalus.] In anti. aliquot exempla. & Niſum iuxta Euryalus, legitur. ¶ Troiana nec induit arma.] In antiquis aliquot co. neq; induit, ſuauiori numero legiẽ. ¶ Somno, vinoq; ſepulti.] In Ro. cod. & aliquot aliis, legere eſt, ſoluti: non, ſepulti: vt, ſoluunt ſe ſomno: & Lycus, eo quòd ſoluat appellatus. Seruius, ſepulti, quaſi ſine pulſu interpretatur. Sed & inferius quoq; codices omnes veteres, ſoluti, legunt in hanc ſententiam. Illud verò Ouidianum ex. 2. Faſtorum, Vtq; videt comites ſomno, vinoq; ſepultos. ſunt qui, grauatos, legant. ¶ Æneam acciri omnes, populuſq;, patreſq; expoſcunt.] In antiq. quodam codi. omnis: vt quadret cum viciniori, populus: quod non ita mihi ſatisfacit, quum dilatatio totius in partes figura longe vetuſtior videatur. Quare omnes omnino magis placet: ſed enĩ, & populos. In veteri codi. nominatiuo ſingulari legitur. Quam dictionem ita ſcriptam in legibus. xij. tabularũ Victorinus adnotauit, vt alibi oſtendimus. ¶ Tumulo videor repperire ſub illo Poſſe viam.] In codicibus aliquot peruetuſtis, aperire, legitur: quippe, viam quæ clauſa erat hoſtium obſidione, neq; quidẽ timendum ſyllabæ, quia locus communis eſt.

POETA Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum.
EVRYA. Me'ne igitur ſocium ſummis adiungere rebus
Niſe fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter, Troiæq; labores
Sublatum erudiit, nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean, & fata extrema ſequutus.
Eſt heic, eſt animus lucis contemptor: & iſtum

SERVIVS.

¶ Summis adiungere reb.] Summum, & extremum, dicimus & laudabile. Bene ergo in re dubia, ſermone vſus eſt dubio. Nam hoc dicit, nõ debes me, nec à tua gloria, nec à periculis ſegregare. ¶ Genitor bel. aſ.] Ipſe puer eſt: nec dum probatus: vnde ſe, & ab illis temporibus, & a patris virtute commendat. ¶ Argolicũ ter.] Quẽ Græci inferebant. ¶ Sublatum.] Suſceptum. ¶ Eſt hæc eſt animus.] Hæc, poteſt eſſe & aduerbium demonſtrãtis, vt ſit, eſt hæc. i. in meo pectore. Poteſt & ſic accipi: vt dicas, hæc eſt animus lucis contemptor, hoc eſt iſte animus. Ergo, hic, & producі poteſt, & corripi. ¶ Iſtum Qui vita bene credat emi, quò tẽdis honorem.] Quò tendis, ideſt ad quem niteris: libenter emat vita. i. vitæ pretio. ¶ Nil tale vereb.] Quale tu ſuſpicaris. Hæc hũana negotia: vel quæ loqtur. ¶ Mandet hu

det humo] Multi hęc diſtinguũt: alij iungũt, Mãdet humo ſolita. vt commendet in terra: ſolita autem fortuna, quæ piis inuidere cõſueuit. Stati. hinc trahens colorem ait, Inuida fata piis, & fors ingentib. auſis Rara comes. ¶ Abſenti ferat infer.] Hoc eſt cœnotaphiõ faciat, & impleat honorẽ ſepulchri. ¶ E matribꝰ.] E nobilibus. Nam matres, non niſi nobiles dicimus: vnde, & matronę dictę ſunt. Scimus autem, non omnes mulieres in Sicilia remãſiſſe. Nam legitur in. 10. Et mœſtum Iliades crinem de more ſolutæ. ¶ Ille aũt.] Hoc loco eſſe interruptã orationem. Niſi intelligimꝰ, ¶ Vigiles ſimul exci.] Qui vigilarũ officium ſimul habebant. ¶ Seruantq́ vices.] Hęc diſtinguendũ eſt, aliâs ſenſus non procedit. ¶ Regemq́ requirunt.] Regis filium: vt, Magnum reginæ, ſed enim miſeratus amorẽ.

Matres. Matronę

Qui vita bene credat emi, quò tendis, honorem.
ſNiſus ad hæc: ſEquidem de te nil tale verebar, POETA NISVS
Nec phas, non ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicunq; oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſiquis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Siquis in aduerſum rapiat caſus've, deus've,
Te ſupereſſe velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretioq; redemptum
Mandet humo ſolita: aut, ſi qua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretq; ſepulchro,
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſſa doloris.
Quæ te ſola puer, multis è matribus auſa
Proſequitur, magni nec mœnia cura Aceſtæ.
ſIlle aũt: ſCauſſas nequidquàm nectis inaneis: EVRYA.
Nec mea iam mutata loco ſententia cedit:
Acceleremus, ſAit. Vigiles ſimus excitat: illi POETA
Succedunt, ſeruantq; viceis: ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemq; requirunt.

reducat me: ouantem. i. mediocri victoria lętantẽ. Iuppiter, dicit, aut qcũq;, ſup. deꝰ: aſpicit hæc oculis ęquis. i. fauorabilibꝰ: ex cuius. ſ. inſpirationib. eam mentẽ cõceperat. Sed ſiquis. i. aliquis: ſiqs (inqt) ve, pro vel: caſus, vel deus: quæ. i. qualia. ſ. ꝑicula: aut quæ. i. quas res: tu vides multa. i. plurimas: in, ſup. tali diſcrimine. i. ꝑiculo: quale eſt per medios hoſtes, viam captare: rapiat, ſupp. me (ſed id, timore mali ominis non ꝓfert) in aduerſũ. i. rem aduerſam. ſ. in mortem: ego velim te ſupereſſe. i. ſupuiuere poſt mortẽ meã: tua ætas eſt dignior vita. ſ. q̃ mea: quiuterior ſum, velim (inqt) te ſupereſſe: vt ſit, qui mandet humo ſolita. i. ſepeliat me raptũ. ſ. morte: in pugna. i. inter pugnãdum: & redemptũ pretio, ſicut Achilles Hectoris corpꝰ reddebat: aut, ſiqua fortuna, vetabit id, videlicet me habere legitimã ſepulturam, vt, ſup. ſit aliqs, qui ferat mihi abſenti ferias. i. ſacrificiũ inferis placãdis fieri ſolitũ: & qui decoret. i. ornet me, ĩ ſepulchro. ſ. inani: qđ in neceſſitatis caſu, ꝓ vero reputeť. Neu, ego ſim miſeræ. i. miſerãdo, matri. ſ. tuæ cauſſa tãti doloris, quæ. ſ. mater tua: auſa. ſ. mare, iterũ ingredi: proſequitur te, ô puer, ſola è multis matribus. ſ. Troianis, quę in Sicilia manſerant: vt dictũ eſt in. 5. nec curat mœnia magni Aceſtæ. ſ. regis Siciliæ: à quo, Aceſta vrbs, Troianis addita, ædificata eſt. Autem, pro ſed: ille. ſ. Euryalus, ſup. reſpondet: tu nectis. i. ingeris, & implicas, aut inuoluis: nequidquàm. i. fruſtra: cauſſas inanes. i. nihil in me ꝓfuturas: quia non dimouear à ſententia mea. vnde addit, Nec mea ſententia cedit iam loco mutata. i. neq; mutabitur, neq; cedet à ſtatione ſua. Ipſe (ait) acceleremus. i. properemus, ad conceptum facinus, habito commeatu à patribus: & excitat ſimul vigiles. i. qui officio vigilandi addicti erant: excitat autem, quia viciſſim dormiebant: vnde addit, illi ſuccedunt. ſ. vigiliis: quas viciſſim, & ſucceſſiue agebant: & ſeruant vices. i. officium vigilandi: ſtatione. i. proſtatione: relicta. ſ. à Niſo, & Euryalo. Ipſe. ſ. Euryalus, graditur comes Niſo: & requirunt regem. i. regis filiũ, Aſcaniũ. ſ.

ASCENSIVS.

Obſtup. &c.] Recitat reſpõſum Euryali, & rurſus Niſi, ipſum à profectione ob matrem dehortantis, & tandem cõſentientis. Vnde Donatus hoc ſolum dixiſſe nobis permiſſus eſt. ¶ Sed ſi quis.] Omnia huc refert, quòd in cauſſa minus ſpei, & plus timoris ineſt. Hæc ille. Ordo eſt. Euryalus, perculſus magno amore. i. deſyderio laudum: obſtupuit. ſ. nouitate rei: & affatur ſimul. ſ. quum ſtupeſceret: amicum. ſ. Niſum: ardentem. ſ. cupiditate gloriæ, & rei glorioſæ gerendę. Igitur quia. ſ. te dubitare dicis, & rem aperire non audes: ne. i. an: ô Niſe, fugis. i. refugis, & renuis: adiungere me rebus ſummis. ſ. quas gerere paras: mittã te ſolum in tãta pericula? q. d. nequaquàm id fecero: vel, vis'ne, vt ego mittam te ſolũ? q. d. id non recte velis: quia Opheltes genitor. i. pater meus, qui me generauit: aſſuetꝰ bellis. i. vir ab ineunte ætate rei militari aſſuetus: non erudiit me ita. ſ. vt me ſocium fugere debeas: non erudiit (dicit) ſublatum. i. educatum: inter terrorem Argolicũ. i. quem Argolici inferebant: & quum ad verum inſtituerentur in re militari, iuuenes: & inter labores Troiæ. i. quum Troia inceperat laborare, penuria bellatorum: nec ego geſſi tecum talia. ſ. vt fugias me: vnde etiã apparet, priꝰ armatũ fuiſſe: ſequutus tecum magnanimũ Æneam: & fata extrema. i. vſq; ad fatalem terram. Hęc animus. ſ. meus, eſt: eſt (inquit) cõtemptor lucis. i. vitæ, præ gloria: aut animus eſt: eſt (inquit) etiam, ſup. hęc. i. in hoc corpore meo: contemptor lucis. i. vitæ: & qui credat iſtum. i. tuum, & à te, modò contemptum honorem: quò. i. ad quem: tendis. i. properas: bene emi vita. i. pretio vitæ. Niſus, ſup. reſpondit: ad hæc. ſ. Euryali dicta. Equidẽ. i. ego quidem, ô Euryale: nil. i. non aliquid: ego non verebar de te aliquid tale. i. ſatis confidebam virtuti & animoſitati tuæ: nec phas, ſup. eſt me, de te quidq; dubitare: non, ſup. phas eſt ita. i. ſicuti verum: aut, quod ſentio, dico: magnꝰ Iuppiter referat, ideſt reducat

Ordo.

PIERIVS.

Perculſus amore.] Vt ſæpe dictum, veteres omnes codi. percuſſus, legunt, per ſ geminatum. ¶ Et fata extrema ſequutus.] Non placet, quod in Ro. cod. fama, legitur: quum, ſequutus extrema fata, ſit omnino caſta lectio. ¶ Quæ te ſola puer multis è matribus auſa Proſequitur.] In Ro. codice, multis à matribus, habetur: in quo, vel procul, aut diſſeparata, intelligendum eſſet. Sunt etiã cod. in quibus legas, multis è matribus vna. Sed enim eſt hoc ſuperfluum, quum iam ſola, dictum ſit. Magis verò me mouerit, quod verbum, Perſequitur. In antiquis codicibus aliquot, non, Proſequitur, notatum eſt. Tangit enim hoc, perſeuerantiam in ſequendo gnato. ¶ Regemq́ requirunt.] In antiquis aliquot codicibus, reuiſunt, habetur.

SERVIVS.

Cætera per ter. o.] Exaggerat, more ſuo, vigilantiũ laborem. ¶ Conſilium ſummis regni de rebꝰ habebãt.] Lucilij verſus vno ſermone mutato. Nam ille ait, Conſilium ſummis hominum de rebus habebant. ¶ Iam nuntius eſſet.] Iam, aut citò: aut quum nullum inuenirent. ¶ Adnixi haſtis.] Oſtendit iam eos diuturna ſtatione fatigatos, quòd autem ſtant. & Romani moris eſt, & bellicæ neceſſitatis. hũc autem ſtandi habitũ, & Sallu. commemorat: vt, Feſſi arma ſua quiſq; ſtãtes incũbere. ¶ Caſtrorum & campi medio.] In medio campi ſpatio, qui campus caſtrorum medius fuit. ¶ Rem magnam, pretiumq; moræ fore.] Dicebat ſe afferre rem magnã: cuius mora, pretium poſſet afferre. i. pœ-

Cætera per terras omneis animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi, & delecta iuuentus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quis've Æneæ iam nuntius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes
Caſtrorum & campi medio: tum Niſus, & vnà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant,
Rem magnam, pretiumq; moræ fore: primus Iulus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit.
Tunc ſic Hyrtacides. ſAudite ô mentibus æquis NISVS
Æneadæ, ne've hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno, vinoq; ſepulti
Conticuêre: locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima Ponto.

re. i. pœnam. Terẽ. Ego pretium ob ſtultitiã fero. vt ſit ſenſus: Si tardius mittamur ad Æneam luemus hoſtium pœnas. Alij ſic intelligunt: Scimus quidem aduentum noſtrũ moram veſtris afferre conſiliis. Verũ huius moræ erit pretium. i. remuneratio, nanque hoc offerebant: quod illi cogitabant: vt diximus ſuprà, Quis'ue Æneæ iam nũtius eſſet. ¶ Accepit trepid.] Feſtinos, more ſuo. ¶ Ne'ue hæc noſtris ſpectẽtur ab annis] Bene excuſat, quia ſcit de ætate puerorum poſſe dubitari: dicẽs, non ex ſuggerentũ perſona: ſed ſua vi cõſilia põderãda. ¶ Portę quæ prox. Põ.] Apparet (vt ſuprà diximus) caſtra Troiana in Hoſtienſi fuiſſe. Siquidem nullꝰ alter locus in Laurolauinio, hinc fluuio cohæret, hinc

Interrupti ignes:aterqꝫ ad ſydera fumus
Erigitur:ſi fortuna permittitis vti,
Quæſitum Ænean ad mœnia Pallantea,
Mox heic cum ſpoliis,ingenti cæde peracta,
Affore cernetis:nec nos via fallit eunteis,
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus vrbem
Venatu aſſiduó,& totum cognouimus amnem.
Heic annis grauis,atqꝫ animi maturus Alethes: POE.
Dij patrij,quorum ſemper ſub numine Troia eſt, ALE.
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum taleis animos iuuenum,& tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorās,humeros,dextraſqꝫ tenebat PO.
Amborum,& vultum lachrymis,atqꝫ ora rigabat.
Quæ vobis,quæ digna,viri pro laudibus iſtis ALETH.
Præmia poſſe rear ſolui?pulcherrima primum
Dij,moreſqꝫ dabunt veſtri:tum cætera reddet
Actutum pius Æneas,atqꝫ integer æui
Aſcanius,meriti tanti non immemor vnquàm.

ret,hinc pelago.& nunc dicit,Portæ quę proxima ponto.Item paulopoſt dicturus eſt,Oppoſuêre aciem, nam dextra cingitur amni.¶Interrupti ignes.] Suprà aliter,Lumina rara micāt¶Fumus erigitur.] Signum eſt ſopitorum ignium,quoties maior fumꝰ erigitur.¶Fortuna.] Occaſione.¶Quæſitum.]Vt quęramus.¶Cum ſpoliis.] Hinc eſt quod ſuprà Euryalo dixit,Me referat tibi magnus ouantē Iuppiter.reſpiciens ad id quod poſſet fortiter facere.¶Nec nos via fallit.] Bene vbiqꝫ cū amico cūcta cōmunicat. ¶Obſcuris primam ſub valli.vrbem.] Nam in obſcuris vallibus poſiti,vidimus primam vrbem:hoc eſt primam partem vrbis. Nam Pallanteum, in monte eſt, non in vallibus.¶Annis grauis,atqꝫ animis maturꝰ Alethes.] Sallu.de Philippo, Qui ætate & conſilio cæteros anteibat. ¶Non tamen omnino Teucros d.p.]Ac ſi diceret,licet iraſcimini ademtpus.Hinc apparet nō vellevos penitus delere Troianos,quòd taleis animos iuuenibus datis.¶Humeros,dextraſqꝫ tenebat.] Hoc ad affectum rettulit.Nec enim ſimul fieri poteſt.Intelligimus autem, quòd ſingulos,& membratim amplectebatur.¶Vultū lachrymis,atqꝫ ora rigabat.] Poetice iunxit;& modò vnum ſignificat.Eſt autem iteratio.interdum recipiunt diſcretionem.¶Pro laudibus.] Ideſt virtutibus:ab eo quod præcedit id quod ſequitur.¶Dij,moreſqꝫ dabunt.] Ciceronis eſt tractum de philoſophia,qui dicit,ſufficere ad gloriam benefacti conſcientiā.¶Actutum.] Confeſtim,ſine dilatione:& eſt aduerbium temporis.¶Integer æui.] Adoleſcens:cui adhuc ætas integra ſupereſt.Vnde Ennius , Deos æui,integros dicit,quibus multum æui ſupereſt.¶Meriti tanti.]Pręſtiti:vt Merui quoqꝫ.Item,Quiqꝫ ſui memores alios fecere merendo.

Actutū.

ASCENSIVS.

Cætera per t.&c.] Docet quomodo rem ad patres,Iulumqꝫ, tunc de re cōmunicātes retulerint:vtqꝫ acceptiſſima ipſis fuerat, pollicitātibus pro talibus,auſis magna præmia. Vnde dicit Dona.ſic,¶Vidimus.] Demonſtrat rem fieri poſſe.¶Dij.] Maturi hominis matura oratio.Recte autem incipit à diis,quorū fauore reſpublica,taleis viros recipiunt:lachrymæ autem congratulationis fuerant,quòd extitiſſent tales:item doloris,quòd recordaretur tot fortium virorum iam amiſſorum:quia dixerat, Non tamen omnino Teucros delere paratis.¶Dij.]Qui bonis fauent.¶Moreſqꝫ veſtri.] Recte viuendo Æneas:& vt diuturnior res ſit Aſcaniꝰ.Hæc ille.Ordo eſt.Cætera animalia laxabant ſomno.i.dormiēdo curas omneis per terras,aut laxabant curas per omneis terras:ſed plus ad contentionem facit,ſi laxarent omneis curas,quū Teucri haberent plurimas:& corda oblita,ſup.erāt laborum:ſed,ſup.ductores:primi.i.præcipui:Teucrûm.i.Teucrorum:& iuuētus delecta.ſ.ad hoc,quum non omnes ad conſilium admittendi ſint,habebāt cōſilium,ſup.de ſummis rebus regni.i.de republica:quid facerent.i.facere deberent:ve,pro vel:quis eſſet iam.ſ.in tam arcta obſidione: nuntius Æneæ.i.qui talia nuntiaret Æneæ.Ipſi ergo ſtant adnixi.i.ſuffulti,quas in manibus habebant,longis haſtis:& tenentes ſcuta in medio caſtrorum:& campi.i.areæ,quæ erat in noua vrbe nondum ædificata:tunc Niſus & Euryalus alacres.i.læti,& præ ſe ferentes fiduciam:orant vnà.i.pariter:admittier.i.admitti , ad conſilium:&,ſup.dicunt,aut promittunt rem magnam:& pretium moræ.i.differendi conſilij,fore.ſ.ex ipſorum admiſſione: Iulus accepit primus ipſos trepidos.i.feſtinos,& geſtientes,ac iuſſit.Niſum dicere.ſ.quod vellet.Tūc Hyrtacides.i.filius Hyrtaci,Niſus:ſic,ſup.orſus eſt:ô Æneadæ, auditę, ſup.quæ dicam: æquis mentibus.i.æquanimiter:ne'ue hæc quæ ferimus.i.afferimus:ſpectentur.i.conſyderentur:ab annis noſtris.i.non iudicentur pro iuuenili ætate noſtra:quia iuuenes conſtat,raro eſſe prudentes.Rutuli.ſ.qui vrbem hanc obſident:ſepulti.i.ſopiti,& immerſi:ſomno & vino procubuêre.i.proſtrauerunt ſe:nos ipſi conſpeximus locum , ſup.aptum: inſidiis.ſ.Rutulis faciendis: qui.ſ.locus,patet in biuio portæ.i.quod tendit ad portam:quę.ſ.porta,eſt proxima Ponto.i.mari Tyrrheno:ad portum.ſ.Hoſtienſem.Ignes.ſ.Rutulorum,ſunt interrupti,quod ſignum eſt dormire:& fumus ater erigitur ad ſydera:ſi vos permittitis vti fortuna.i.occaſione,fortuitu nobis oblata,vos cernetis Æneam quæſitum.i.inueſtigatum à nobis (Serui.dicit,quaſi ſit ſupinum.i.vt quæramus)ad mœnia Pallātea,affore,mox hec cum ſpoliis,& hoc ingēti cæde peracta.ſ.ab ipſo nobiſcū:nec via fallit nos euntes.i.quando imus:nos vidimus vrbem.ſ.Pallāteam:primam.i.pro prima parte:ſub obſcuris vallibus.i. exiſtentes in obſcuris vallibꝰ,& cognouimus totum amnem.ſ.Tyberinum:aſſiduo venatu ſ.priuſquàm obſidio eſſet:& bene dicit,venatorē,Idę venatricis filium:Alethes,vir ille,cuiꝰ conſilio in.5.vſus eſt Æneas:grauis annis.i.ſenio, & maturus animis:aut ſi legatur,animi.i.qui & animū cōſilio maturauerat,inquit, ſup.hec.i.ad hæc.Niſi verba ô patrij dij,ſub quorum numine.i.diuino nutu & protectu eſt ſemper Troia:tamen i.tametſi, hactenus in ſummo periculo verſamur,tamē vos nō paratis delere,omnino.i.penitus,ad vnū.ſ.Teucros:quum.i.quandoquidem:tuliſtis.i.produxiſtis.(Approbat ergo primam partem,quam Niſus tetigerat,Dij ne hunc ardorem mentibus addunt.hoc eſt affectum bonum à diis inſpiratum.) taleis animos,& tam certa pectora iuuenum:ipſe memorans ſic:tenebat humeros,& dextras amborum:quæras qui id fieri potuit?ſed ſi ambos ante ipſum poſitos intelligas,& ipſum à tergo illis incumbētem,atqꝫ iniectis lacertis per humeros dextram tenuiſſe,vt in affectione amica ſolemus:nihil ſit ambiguitatis,niſi quia altior & maior dicatur Alethes ſenior.Atqꝫ rigabat vultum.ſ.eorum,aut potius ſuū:atqꝫ ora,ſup.ſua lachrymis:&,ſup.dixit,ô viri.i.viriles animi:quæqꝫ (inquit) præmia rear,poſſe ſolui vobis pro iſtis.ſ.veſtris:laudibus.i.virtutibus. q.d.,ignoro:ſed dij,& veſtri mores.i. conſcia benefacti,& requies animi:dabunt vobis primū.i.præcipue,aut ſtatim:vt etiā velle bene agere cœperitis:pulcherrima.ſ.præmia:quia ipſa virtus ſibi quodāmodo pręmium eſt,atqꝫ animæ vera merces:deustum.i.inſuper:Æneas pius reddet actutum.i.confeſtim: cætera.i.quæ præter cōſcientiam requirenda ſunt munera ad ſuſtentationem.Atqꝫ ſi fortè Æneam citò moriturum timueritis:Aſcanius integer ęui.i.integro æuo,nō immemor.ſ.futurus vnquàm tanti meriti.ſ.veſtri:reddet, ſup.cætera,quæ dij,& pius Æneas non referent:quia ergo res ardua eſt,multis promiſſis afficiuntur.

Virtꝰ ſibi ſufficiēs præmiū.

PIERIVS.

Ductores Teucrûm primi,& delecta iuuentus.] In codi.penè omnibus antiquis quotquot habui verſus legitur abſqꝫ,&, copulatiua particula,Ductores Teucrûm primi,delecta iuuentus.Sed enim copula,hec omnino neceſſaria eſſe videtur,vt duces à militibus diſtinguat,& ordinum Romanorum mores vbiqꝫ(vti ſuus eſt mos)tangat.¶Conſilium ſummis regni de rebus habebant.] In codi.aliquot manu ſcriptis , Concilium legas:nempe quia &,Conſcilium,in veteribus exemplaribus repperitur:quod illi nomen ab eſſe conſcium deducebant.Nam cōſilium,à conſulo eſt,& diuerſum quid ſignificat.Sed enim in altero illo ſignificato,ſcita plæbis, & ſcire plæbem,apud veteres inuenio:non conſcilium,aut quid huiuſmodi.Ea verò potiſſimum de cauſſa conuenerant,vt quid vnicuiqꝫ è republica videretur in medium conſulerent.¶Quis've Æneę iam nuntius eſſet.] In antiquis aliquot exemplaribus, iſſet,legitur.Nam hoc etiam quærere poterant, nuntiaſſet'ne adhuc quiſpiam Æneæ quid rerum gereretur?Sed quia dixerat Niſus,populum,& patres expoſcere mitti viros,qui certa reportarent.magis placet, eſſet,vulgata lectio.¶Caſtrorum & campi in medio.] In codi. antiquis,in,præpoſitio non habetur. Sunt verò codices, qui legant,caſtrorum & medio campi.¶Tunc ſic Hyrtacides.]In antiquis,tum:quod & alibi ſæpe pro,tunc,poſitum:vinoqꝫ ſepulti.vti diximus alio itidem loco.In Oblongo,& aliquot aliis codi.ſoluti,legitur.¶Procubuêre.]Superiꝰ quidem verbum hoc habetur:ſed hec veteres omnes codices,quotquot inſpicere licuit,excepto Mediceo,Conticuêre,legunt:quod magis indicat eos ſomno laxatos,in quo nihil magis quàm ſilentium experitur.¶Quæ proxima ponto.]In antiquis aliquot cod.quæ proxuma ponto eſt,vna plus dictione legitur.¶Quęſitum Æneam ad mœnia Pallantea.] In antiquis, & mœnia,καθ ὑστερὸμ πρωτερὸμ.¶Vidimus obſcuris primam ſub vallibus vrbem.] Cariſius,primam,pro,in primis,hec poſitum ait,atqꝫ expoſitum Terentianum illud in Adelphis, ab Hellenio Acrone,in prima fabula,Ita

Iuuenes, raro prudentes.

Ordo.

bula. Ita & illud, Troiæ qui primus ab oris. pro, in primis. vbi
Terentius Scaurus in commentariis in artem poeticam lib. 10.
Non qui ante omneis (inquit) ſed ante quem nemo eſt. & addit,
quo genere plures primi accipi poſſunt. ¶Atq́ animi maturus
Alethes.] In Roma. codi. animis, legitur: quod non ita placet.
¶Quũ talis animos iuuenũ, tã certa tuliſti pe.] In anti. ferè oĩ
bus excp. talis animos iuuenũ, & tã certa tuliſtis, legiť: qđ ma-
gis pla-

gis placet. ¶Quæ digna viri pro talibus auſis.] In codi. aliquot
antiquis, pro laudibus iſtis, legitur. & id Seruius agnoſcit. In
eo porrò veteri codi. qui apud me eſt, ita etiam legebatur: ſed
vtraq́ dictio abraſa eſt, & talibus auſis, adſcriptũ. Eſt verò hoc
idem alibi, vbi Æneas lauſi pietatem admiratur, qui ſeſe morti
obiecerat pro ſalute patris: Quid tibi nunc miſerande puer pro
laudibus iſtis? Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?

[Imò ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto, ASCAN.
Excipit Aſcanius, per magnos Niſe penates,
Aſſaraciq́ larem, & canæ penetralia Veſtæ
Obteſtor (quæcunq́ mihi fortuna, fidesq́ eſt,
In veſtris pono gremiis) reuocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta, atq́ aſpera ſignis
Pocula, deuicta genitor quæ cepit Ariſba,
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, ſceptrisq́ potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus, ipſum illum clypeum, criſtasq́ rubenteis
Excipiam ſorti, iam nunc tua præmia Niſe.
Præterea bis ſex genitor lætiſſima matrum
Corpora, captiuosq́ dabit, ſuaq́ omnibus arma.
Inſuper id campi, quod rex habet ipſe Latinus.
Te verò, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer iam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omneis.
Nulla meis, ſine te quæretur gloria rebus
Seu pacem, ſeu bella geram, tibi maxima rerum
Verborumq́ fides. [Contra quem talia fatur POETA
Euryalus. [Me nulla dies tam fortibus auſis EVRYALVS
Diſſimilem arguerit, tantùm fortuna ſecunda
Aut aduerſa cadat, ſed te ſuper omnia dona,
Vnum oro, genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ,
Hanc ego nunc ignaram huius quodcunq́ pericli eſt,
Inq́ ſalutatam linquo (nox, & tua teſtis
Dextera) quòd nequeam lachrymas perferre parentis:
At tu (oro) ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui, audentior ibo
In caſus omneis. [Percullſa mente dederunt POETA
Dardanidæ lachrymas, ante omneis pulcher Iulus
Atq́ animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur.

SERVIVS.

[Excipit Aſcanius.] Ideſt
ſubſequitur. & à poeta di-
ctum eſt. ¶Canæ Veſtæ.]
Venerabilis antiquiſſimæ.
¶Obteſtor] Adiuro. Et eſt
ordo: Imò ego cui ſola ſalus
genitore reducto: vosq́ ob-
teſtor p deos reuocate parẽ
tem. ¶Fortuna, fidesq́ eſt]
Quidquid caſu, quidquid
conſilio egero, vobis com-
mittam. Nam per fidem, cõ
ſilia ſignificat. Per fortunã,
opes, imperium, & cuiusli-
bet rei poſſibilitatem. ¶Ni
hil illo triſte recepto.] Sub
audi, erit. ¶Deuicta geni-
tor quæ cœpit Ariſba.] At
qui ſecundùm Home. Ariſ-
ba, Troianis miſit auxilia:
& ab Achille ſubuerſa eſt.
Sed accipimus, aut ante bel
lum Græcorum, Ariſbam à
Troianis captam, & in ami
citiæ fœdus admiſſam: aut
certe, pocula hęc data ab He
leno, qui in Achillis bona p
Pyrrhi ſucceſſerat hęredita
tem: vt ſit, quæ cœpit, pro ac
cepit. ¶Deuicta Ariſba.]
Scilicet ab Achille. ¶Duo
magna talenta.] Bene addi
dit, magna. Nam varium a-
Talẽtũ. pud diuerſas genteis eſt ta-
lenti pondus: vnde talentũ,
poteſt & breue aliquid, &
magnum ſignificare. Nam
(vt ſuprà diximus) ſecun-
dùm Plautum, talentum, ſe
ptuaginta librarum eſt: qui
quum dixiſſet, debere cen-
tum quadragĩta libras, pau
lopoſt intulit, duo talenta, p
iocum, dicens, Debentur ta
lenta tot, quot ego & tu ſu-
mus. Item Homerus, Talen
tum breue quidam oſtẽdit,
quippe quod accepit vict⁹:
quum victori, leuia ſint da-
ta munera. ¶Dicere ſortẽ]
Statuere. Alij proprie, duce
re, legũt: quod eſt ſortium:
vt ſtat, ductis ſortibus vrna.
¶Excipiam ſorti.] Præter
ſortem dabo. ¶Inſup his.]
Super hæc. ¶Cãpi.] Quod
habet rex ipſe Latinus: mos
fuerat, vt viris fortibus, ſiue
regibus, ꝓ honore daretur
aliqua agri particula: vt ha-
buit Tarquinius ſuperb⁹ in
campo Martio: quod ſpati-
um ab Homero, Temenos,
dicitur. Hoc ergo quod La-
tinus ꝓ honore de republi-
ca habuit, ab Aſcanio intel
ligamus eſſe promiſſum. ¶Pectore toto.] Omni affectu. ¶Re
rum, Verborumq́ fides.] Et rempublicam tibi committam, &
tecum omne communicabo conſilium. ¶Me nulla dies tã for-
tibus auſis Diſſimilem arguerit.] Ab hoc officio, & ab hac au
dacia, acceſſu temporis inferior non probabor, qualiſcunq́ for
tuna comitetur. ¶Tantùm.] Tantummodo hoc poſſum de me
promittere: vt eſt, Semper audeam, ſemper velim fortiter face-
re. Nam hoc eſt quod dicit, Fortib⁹ auſis Diſſimilem arguerit.
Tantùm ergo, meum eſt hoc promittere, ſiue proſpera, ſiue ad
uerſa fortuna comitetur. Nam, aut, diſiunctiua particula eſt, nõ
negantis aduerbium. ¶Super omnia dona.] Vltra oia. ¶Pria-
mi de gente vetuſta.] De familia. & bene eam etiam ex cogna
tione commendat. Nam A-
ſcanius, nepos eſt Priami p
Creuſam. ¶Miſeram] Quę
ſic impatienter diligebat fi-
lium. ¶Mecum exceden-
tem.] Vt ille, Meum comi-
tatus iter. Vult enim intelli
gi, ſui cauſſa matrem ſequu
tam. ¶Quodcunq́ pericli
eſt.] Syllepſis. Nam ſubau
dit, periculum. ¶Inq́ ſalu-
tatam linquo.] Inſalutatã.
& eſt tmeſis: vt, Inutilis in-
q́ ligatus cedebat. ¶Quòd
nequeam lachrymas perfer
re parentis.] Excuſat, ne vi
deatur crudelis. Vnde ſeq-
tur, matris eius tragicus, &
miſerabilis ille conqueſtus,
Potuiſti linquere ſolã cru-
delis. & talia. ¶Inopem.]
Modò auxilij egentẽ. ¶In
caſus omneis] Vt ſuprà, For
tuna ſecunda, vel aduerſa.
¶Pulcher Iulus.] Incon-
gruum epitheton pulchri-
tudinis poſuit, quum res eſ
ſet in loco religioſis. ¶Strin
xit pietatis imago.] Perſtrĩ
xit, momordit, admonuit.
Senſus autem eſt: aut poſt-
quàm vidit iſtum ſic amare
matrẽ, paternæ pietatis cœ-
pit virtutem agnoſcere. aut
certe, cœpit etiam ipſe ſic in
pietatem moueri, vt ei⁹ con
ſueuit pater. aut certe, excẽ-
plo Euryali, auidius cœpit
amare patrẽ, et añ dilectũ.

ASCENSIVS.

[Imò ego, &c.] Docet quo
modo ſubſequutus ſit Aſca
nius: & quàm pie, atq́ beni
uole, vtrunq́ & præcipue,
Euryalum affatus ſit: cuius
ingenua clementia, atq́ pie
tas, laudatur nimirũ. quod
Poeta maximopere præten
dit domus Iulia, in quã Au
guſtus per adoptionem aſ-
ſumptus erat. Habetur quo
que pientiſſima Euryali de
matre cura. De quibus hæc
ſunt Donati verba, ¶Canæ
Veſtæ.] Dicit canam, anti-
quam, & perpetuam. ¶Ob
teſtor.] Obteſtari autem, Obteſta-ri.
eſt ob aliquam cauſſam de-
os teſtes adhibere. ¶Victa
Ariſba.] Nihil enim tolli-
tur poſt victoriã, niſi quod
ſit magni meriti. ¶Inſup.]
Mos mirandus in Poeta: v-
bi eñ multa narrãda ſunt,
ne continuatio faſtidiũ pa-
riat, diuidit: interponendo
aliqd, qđ tñ nõ ſit alienũ. ¶Genitrix.] Magnũ põdus in his v-
bis. Maternũ enim nomen, oĩs affect⁹ tranſit. Præterea, ꝙ ſit ex
genere Priami, non acceſſione noua, ſed vetuſtate cõiũcta. Lau
dauit ergo à genere: ſed quia fruſtra laus originis tãgitur, niſi
is qui laudatur, vita, & moribus, ſe maioribus ſuis dignũ ge-
rat, ponit ſuas virtutes: excuſat autem, quòd ignarã relinquat:
quia niſi illa cauſſa interceſſiſſet, ſcelus non paruum commiſiſ-
ſet. Hæc ille. [Ordo eſt. Aſcanius excipit. i. ſermonem ex ore Ordo.
loquentis capit: quod indecòrum hic non eſt, quia illius dictũ
approbat, & de ſe ſpondet, quod ille de ipſo, tanquàm de alio
ſpoponderat. excipit ergo ſic: Imò, ô Niſe, ego cui ſalus ſola. i.
ſolum, & duntaxat eſſe poteſt, genitore reducto, obteſtor vos

per ma-

per magnos penates.i.deos domeſticos:per Larem.i. deum familiarem:Aſſaraci.i.domus Anchiſę: & per penetralia.i.ſacra templa:Veſtæ.ſ.deæ ignis,& caſtitatis:canæ.i.antiquæ,& ſane religioſe colendæ: ego pono.i.colloco:in veſtris gremiis.i. in complexu,& poteſtate veſtra: eam,ſupp.fortunam, & fidem, quæcunq; fortuna & fides mihi eſt.i.quidquid caſu, aut conſilio agendum eſt:ego(inquit)obteſtor.i.adiuro vos per ſacra,teſtando,reuocate parentem,& reddite conſpectum,ſup.eius, nobis:quia nihil,ſup.erit nobis triſte,illo recepto.ſ.in caſtra ſua: ego dabo vobis bina pocula perfecta argento.i.ex argento:atq; aſpera ſignis.ſ.inſculptis:quæ.ſ.pocula:genitor.i.pater meus:cœpit.ſ.ab Heleno:Ariſba.i.illa ciuitate,deuicta ab Achille.Ita tamen non vergeret in laudem Æneæ:vnde mallem dicere,Ariſbam prius deuictam à Troianis,& eis cõfœderatã:poſtea iterum à Græcis expugnatam:& dabo tripodas.i.ſedes,quales ſunt tripodes Apollinis:geminos.i.duos,& pares : & duo magna talenta auri,& cratera antiquum : ergo & charum , & magni ponderis:quem Dido Sidônia dat.ſ.vobis,quia mihi ab ea datum eſt:verò,pro ſed:ſi contigerit mihi, aut patri victori, capere Italiam:& potiri ſceptris.i.regalibus inſignibus, & ita & regno:& dicere ſortem prædæ.i.conſtituere ſortem : ita , vt dux ſibi quoduis munus,extra ſortem recipiat : dicit autem ſe recepturum equum Turni,vnde addit:Vidiſti quo equo, & in quibus armis,Turnus aureus.i.aureis armis inſignitus:ibat.i. equitabat heri,quum nos oppugnaret,& in campum prouocaret:ego excipiam.i.recipiam:ſorti.i.extra ſortem illum ipſum clypeum:quem.ſ.Turnus habebat:& illas ipſas,ſup. criſtas. ſ. galeæ eius:rubentes,quia purpureas:ô Niſe,iam nũc.i. ex hoc tẽpore tua præmia:audacter pollicetur animoſus iuuenis. Præterea genitor dabit bis ſex.i.duodecim corpora:matrum.i. ancillarum fertilium:lectiſſima.i. maxime egregia, & eligenda: & dabit captiuos.ſ.liberos earum,aut potius biſſex captiuos.ſ. viros:& dabit omnibus ſua arma,& quia bona ſeruorum accedunt poſſidebis cum dominis etiam arma.Inſuper,ſup.dabit id campi quod ipſe rex Latinus habet.Verò,pro ſed:ô venerande puer.ſ.Euryale,quem mea ætas inſequitur:propioribus ſpatiis i.qui mihi in ætate viciniores,& minus anteis,quàm Niſus:ego accipio te toto pectore.i.perfecto amore: & complector te comitem.i.ſocium hoc loco: aut quia regis filius (reuera) comitem in omnes caſus:nulla gloria quæretur meis rebus ſine te,ſeu geram pacem,ſeu geram bella:fides.i.commiſſio, & creditio rerum,& verborum:erit,ſup.tibi maxima.Contra quem Euryalus fatur talia.Nulla dies.i.tempeſtas:arguerit.i.probauerit cum reprehenſione:me diſſimilem.i.imparem , aut indignum tam fortibus auſis:vt.ſ.mecum inceperis,aut nũc aggredior tantùm.i.quod tantum de me polliceri poſſunt:quòd.ſ.conabor efficere me dignum:cadat fortuna ſecúnda, aut aduerſa i.qualitercunq; euenerit,ſiue ꝓſpere,ſiue aduerſe:ſed oro te vnum.i.vnam rem:ſuper.i.pluſquàm omnia dona . Genitrix de gente.i.progenie vetuſta Priami: eſt mihi.i. ego habeo matrẽ de genere nobili & antiquo ipſius Priami,ſicut & genitrix tua quæ eius ſanguis & filia erat:quam miſeram.i.miſerãdam: nõ tenuit tellus.Ilia.i.Troiana:excedẽtem mecum.i.vt me ſequeretur,nec mœnia regis Aceſtæ,ſup.tenuerũt in Sicilia.Ego linquo nunc hanc.ſ.tam piam,tamq; nobilem matrem: ignarã huius pericli,pro periculi:quodcũq;,ſup.i.& inſalutatam.i. nõ ſalutatam:nox.ſ.hæc:& tua dextera.i.virtus,eſt teſtis, quòd nequeam perferre lachrymas parentis.ex pietate ergo relinquit inſalutatam,ſicut dominus dixit,non mater,ſed mulier, ecce filius tuus.At ego oro,tu ſolare inopem.i.miſeram, & conſolationis indigentem:& ſuccurre relictæ.ſ.à me : ſiné me ferre. ſ. mecum:hanc ſpem tui.i.de te:quia ego ibo audentior (In verſu non fit abſumptio,nec correptio vocalis ante vocalem: quia ſententiarũ eſt diuiſio:& ita diſtinctio hiatum excuſat) in omnes caſus Dardanidæ dederunt lachrymas:mente perculſa . ſ. miſeratiõe pueri:& Iulus pulcher ante omnes,ſup. lachrymas dedit:& imago pietatis patriæ.i.qualis eſt in Ænea patre:ſtrinxit.i.anguſtiauit:animum,ſup.eius:& effatur tum.i.déinde:ſic i.ad inſequentem modum.Importune(dicit) pulchrum nunc, niſi lachrymas innuat decôras.

PIERIVS.

¶Cui ſola ſalus genitore reducto.]Medice[9] codex,& aliquot alij,recepto,legunt. Sed id melius inferius,nihil illo triſte recepto.¶Si verò capere Italiam,ſceptriſq; potiri.]In aliquot veteribus cod.alio numero legitur:Si verò Italiã capere,ſceptriſq; potiri.Sed prior ille numerus,capere Italiam, magis placet. ¶Criſtaſq; rubentes.]In Ro.codice,comantis,legitur.Sed rubentis,placet,qa purpurei criſtis iuuenes ſuperi[9] indicati ſunt. ¶Inſuper id campi quod rex habet ipſe Latinus.] Varie legitur hic verſus.Nam codices nonnulli veteres,inſuper his, campi quod,& quos.Alij legunt &,his campis, quod rex habet ipſe.Vtcunq; verò priores legantur dictiones duæ, placet,quod, legere.¶Ignaram huius,quodcunq; pericli eſt.] In Romano codi.& aliquot aliis,pericli,abſq;,eſt,legitur.Sed hoc loco ſententia verbum id requirit,& verſum venuſtiorem facit.¶At tu (oro)ſolare inopem,& ſuccurre relictæ.]In codicibus aliquot manu ſcriptis,Hanc tu.Sed magis placet,At.¶Perculſa mente.]In antiquis omnibus codicibus,Percuſſa : vti ſepe dictum. ¶Tum ſic effatur.]In antiquis,& tum,& tunc,inuenio:&,adfatur,quod(vt mihi videtur)non ita congruit huic loco.

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis, ASCA.
Nanq; erit iſta mihi genitrix,nomenq; Creuſæ
Solum defuerit,nec partum gratia talem
Parua manet,caſus factum quicunq; ſequetur:
Per caput hoc iuro,per quod pater ante ſolebat,
Quæ tibi polliceor reduci,rebuſq; ſecúndis,
Hæc eadem matriq; tuæ,generiq; manebunt.
Sic ait illachrymans,humero ſimul exuit enſem POE.
Auratum mira quem fecerat arte Lycaon
Cnoſius,atq; habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niſo Mneſtheus pellem,horrentiſq; leonis
Exuuias,galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt,quos omnis euntes
Primorum manus ad portas,iuuenumq;,ſenumq;
Proſequitur votis,necnon & pulcher Iulus,
Ante annos,animumq; gerens,curamq; virilem,
Multa patri portanda dabat mandata,ſed auræ
Omnia diſcerpunt,& nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas,noctiſq; per vmbram
Caſtra inimica petunt,multis tamen ante futuri
Exitio:paſſim vino,ſomnoq; per herbam
Corpora fuſa vident,arrectos littore currus,
Inter lora,rotaſq; viros,ſimul arma iacere,
Vina ſimul:prior Hyrtacides ſic ore loquutus.

SERVIVS.

¶Nec partum gratia talem Parua manet] Debet ab omnibus coli,quæ talem creauit. ¶Caſus factum quicũq; ſequetur.] Satis cõgrue. Pręmia enim non debentur euentui,ſed volũtati. ¶Per quod pater ante ſolebat] Alij volunt ideo antè,qa abſens eſt Æneas.Nam iurare poſſumus,& per abſentis filij caput.Alij,ad cauſſam religionis trahunt,quæ præcipit,vt filij imitentur in omnibus rebus ſuos parentes: vt nunc quaſi imitatio ſit iuriſiurandi:vt dicat Aſcani[9], Iuro per caput meum: ſicut præſens pater,per caput ſuum iurare conſueuerat:quoties fidem ſuam confirmare cupiebat. Alij volunt ideo dictum antè,quia pontificibus per liberos iurare non licebat,ſed per deos tantũmodo:vt ſit,antequàm pontifex eſſet Æneas.¶Reduci,rebuſq; ſecúndis.] Mira arte moratur in proſperis, & ea iterat,tacet aduerſa,& magis intellectui & ſubauditioni relinquit:quum em̃ non dicat,ſi nõ redieris,ait. ¶Matriq; tuæ,generiq; manebunt.] Hoc autem ſecundùm morem Romanorum dicit:apud quos præmia decernebantur:vt illi, liberiſq; eius;vt darẽt liberis,quæ accipere non potuiſſent parentes.¶Lycaõ Cnoſ.]Cretenſis:& eſt laus ab artifice. Hunc autem gladium Euryalo datum intelligamus. Nam Niſus accepit pellem, & galeam.¶Pellem, horrẽtiſq; leõis Exuuias] τὸ αὐτὸ dixit: hoc eſt,bis idẽ: vt bellum etiam,pro cæde boũm, ſtratiſq; iuuencis Laomedõtiadæ.¶Galeam.]Aliæ em̃ ſunt explorantium,ſicut etiam Homerus oſtendit:& aliæ bellãtium.¶Primorũ] Genitiuus hic vênit ab eo quod eſt,hi primores, ſicut hi proceres:quorum nominum,nominatiuus ſingularis nõ inuenit:licet dicam[9], primoris.¶Votis]Aut quũ votis,aut pro reditu vota facićtes.¶Et nubib[9] irrita donant.]Vt ipſe,Partem volucres diſperſit in auras.¶Caſtra inimica.] Non tantùm hoſtilia,ſed etiam pernicioſa:nam cum dolore dictum inimica:vnde.ſ.redituri nõ erant:quod ex ſequentibus comprobatur, dicẽdo enim multis. tamẽ ante futuri exitio,oſtendit pernicioſa caſtra eſſe,q̃ ipſis fuerant mortẽ allatura. ¶Vina ſimul.] Vaſa.ſ.vini, in quibus vina ponuntur. ¶Ore loquut[9]] Non eſt periſſologia : nam ſecũdùm Homerum,exploratores,quæ volunt,plerũq; nutu

Romanorũ ritus.

Primoris.

nutu ſignificant. ¶ Audendum dextra] Quia audem⁹, & curſu, & animo. ¶ Hâc iter eſt.] Per hoſtium, cædem, & audaciam noſtram. ¶ Hæc ego vaſta dabo.] De q b⁹ dixit, Corpa fuſa videt.

ſ Euryale audendum dextra, nunc ípſa vocat res, NISVS
Hâc iter eſt, tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.

ASCENSIVS.

Ordo. ¶ Spondeo digna, &c.] Proſequitur orationem ſuam Aſcanius: donatq́ proficiſcentes congruis donis. Vnde nihil extat Donati. Sed Ordo eſt. Ego, ô Euryale, ſpondeo.i. promitto: omnia digna ingentibus cœptis tuis.i. & hæc quæ petis, & quæcũq́ alia mereris per ingentia cœpta tua. Nanq́ iſta.i. tua genitrix: erit mihi genitrix.i. habebo eã, matris loco: & ſolum nomen Creuſæ.ſ. matris meæ: defuerit.i. deerit: aut ſi nomen defuerit, erit tua mater mihi, eo loco quo Creuſa fuerat: nec parua gratia manet talem partum.i. quòd me peperit per amicitiæ noſtræ fœdera: quibus quum ego effectus ſim alter tu, & tu alter ego: illius quoq́ filij, ambo effecti ſumus. Seruius tamẽ, & Landinus, accipiunt ſic. nec parua gratia manet.i. non parua remuneratio ſequetur: talem partum.i. quia te talem peperit: quicunq́ caſus ſequetur factum.i. ſiue incolumis redibis, ſiue non. Ego iuro per hoc caput.i. meum: per quod pater.ſ. Æneas: ſolebat antè.i. prius, iurare.ſ. quòd, ſup. hæc eadem, quæ ego polliceor tibi: reduci.i. reducto, & redeunti: & rebus tuis ſecúndis.i. bene geſtis: manebunt.i. firma, & conſeruata erunt. Ergo Maneo, maneo, cum datiuo & accuſatiuo conſtruitur; vt, Nec partum gratia tatia talem parua manet. & hæc manebunt: matri tuæ, & generi, ſup. tuo: Aſcanius ait ſic, lachrymans: & exuit ſimul humero.i. ab humero ſuo enſem auratum: bene, ab humero: nam quum adhuc impuber eſſet Iulus, nõ potuit talem enſem lateri adcommodare, ſed dependentem ab humero gerebat: quem.ſ. enſem: Lycaon Cnoſius.i. Cretenſis: fecerat mira arte: atq́ aptarat habilem.i. portatilem: vagina eburna.i. ex ebore facta: in qua ipſum Aſcanius gerebat, & Euryalo nũc dat: Mneſtheus dat Niſo pellẽ: &, pro ideſt: exuuias leonis horrentis.i. qua exuerat leonem horribilem. Alethes.ſ. ſenior ille, & fidus vir: permutat galeam.ſ. ſuam: quæ melior & aptior erat, fortè quia nigra: dat Niſo, accipiẽs pro ſe Niſi galeam. Ipſi armati.ſ. pro expeditione: incedunt.i. proficiſcuntur protinus: quos om̃is manus.i. multitudo, & iuuenum, & ſenũ: proſequitur.i. porrò & longo ordine ſequitur: ad portas votis.i. cum votis: & faciendo pro eorum reditu vota. Necnon.i. etiã, aut inſuper: Iulus pulcher.i. decôrus, & honeſtus iuuenis: gerens animum, & curã virilem, antè annos.ſ. maturos: dabat, ſupple ipſis multa mandata: portanda.i. deferenda: patri.i. ad patrẽ ſuum: ſed auræ.i. venti, diſcerpunt omnia: & donant nubib⁹ omnia.ſ. mãdata: irrita.i. fruſtrata per eorum necem. Ipſi egreſſi.ſ. caſtris, aut caſtra: ſuperant foſſas.ſ. ante caſtra factas: & petũt caſtra inimica.i. hoſtilia, & pernicioſa, hoc eſt ipis nocitura, propterea

pterea quòd illic diu immorati in hoſtes incident: per vmbras noctis.i.quia nox erat,& non videbantur:futuri tamen antè.i. priuſquàm caſtra illa inimica eis ſint.i.pernicioſa:multis.ſ.Rutulis:exitio.i.ad exitium,& necem.Ipſi vident corpora.ſ.Rutulorum:& potius corpora,quàm Rutulos dicit: quia ſpiritus ſopitus,ſomno,& vino non apparebat:in eis fuſa.i.proſtrata:paſſim.i.quaſi per ſingulos paſſus,ſomno,& vino:per herbã,quia lectos in caſtris non habebant:& vident currus.ſ.quibus depugnabant:arrectos.i.habentes temones arrectos:littore.i. ad litus:& vident viros,& arma ſimul:& vina.i.vaſa vini:aut(reuera)vina,quæ pota euomuerant:iacere ſimul inter lora.i.habenas,& rotas.ſ.curruum. Hirtacides loquutꝰ eſt prior ore.i.nõ indicio,aut nutu ſolo,ſed expreſſa voce.ô Euryale audendũ.i. audacter operandum eſt dextra:ipſa res.i.opportunitas, vocat nunc.Iter.ſ.ad Æneam eſt hâc.i.per hoſtium cædem, & noſtrã audaciam:tu cuſtodi.i.obſerua:ne qua.i.ne aliqua:manus.i.cuneus bellantium:poſſit attollere.i.erigere:ſe nobis.i.cõtra nos à tergo.ſ.noſtro:& conſule.i.proſpice:longe.i.de longe,& late.Ego dabo hæc.ſ.loca:vaſta.i.ſine obſtaculo peruia : & ducã te lato limite.i.aperiam tibi viam qua ſequaris,latam,& vaſtã.

PIERIVS.

¶Caſus factum quicunꝗ ſequetur.] In antiquis pleriſꝗ codicibus,ſequentur,numero plurali habetur.In aliquot, factũ caſus quicunꝗ ſequitur:tranſpoſitis dictionibus. ¶Hæc ait illachrymans.]In veteribus codicibus,ſic ait inlachrumãs. ¶Multa patri portanda dabat mandata.] In antiquis exemplaribus, multa patri mandata dabat portanda. Sed quanuis idem numerus ſit,quoquouerſum,atꝗ eadem penè vocalium & ſyllabarũ vis,nitidior tamen ſtructura ea videtur, quæ in vulgatis habetur exempla.Multa patri portanda dabat mandata. ¶Noctiſꝗ per vmbrã.] Antiqui omnes codices,per vmbras,numero multitudinis legunt,quod non ita placet:quod huiuſmodi plurale manibus,aut defunctorum animis magis adcõmodari ſoleat. ¶Inter lora,rotaſꝗ.]Inemendate legitur in nonnullis cod. Inter tela,rotaſꝗ. ¶Hæc ego vaſta dabo.] Pleriꝗ veteres codi. vnà cum Porcio legunt,Hæc ego vaſtabo.Cæterum ea lectio, quæ vulgatior eſt,vaſta dabo:magis omnino pluribus ſatisfacit,quanuis in nonnullis ,ea abraſa lectione,vaſtabo,ſit inde repoſitum.Seruius,hoc de corporibus,quæ fuſa iacebant,intelligi vult:ſed nunquid potius de locis dictum exiſtimemus,quæ occupata,cluſaꝗ erant à cuſtodiis,eaꝗ vaſtaturum pollicetur, vt,Euryalum lato dein limite ducat.

[Sic memorat,vocẽꝗ premit,ſimul enſe ſuperbũ POET.
Rhamneten aggreditur,qui fortè tapetibus altis,
Extructus,toto proflabat pectore ſomnum,
Rex idem,& regi Turno gratiſſimus augur,
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Treis iuxta famulos,temere inter tela iacentes,
Armigerumꝗ Rhemi premit,aurigamꝗ ſub ipſis
Nactus equis,ferroꝗ ſecat pendentia colla,
Tum caput ipſi aufert domino,truncumꝗ relinquit
Sanguine ſingultantem:atro tepefacta cruore
Terra,thoriꝗ madent:necnon Lamirumꝗ,Lamũꝗ.
Et iuuenem Serranum,illa qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie,multoꝗ iacebat
Membra deo victus,felix,ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum,in lucemꝗ tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ouilia turbans,
(Suadet enim veſana fames)manditꝗ,trahitꝗ
Molle pecus,mutumꝗ metu,fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes,incenſus & ipſe
Perfurit:ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumꝗ,Hebeſumꝗ ſubit,Rhetumꝗ,Abarinꝗ,
Ignaros,Rhetum vigilantem,& cuncta videntem,
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat,
Pectore in aduerſo totum cui comminus enſem
Condidit aſſurgenti,& multa morte recepit:
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine miſta
Vina refert moriens:heic furtò feruidus inſtat,
Iamꝗ ad Mezapi ſocios tendebat,vbi ignem
Deficere extremum,& religatos rite videbat
Carpere gramen equos:breuiter quum talia Niſus
(Senſit enim nimia cæde,atꝗ cupidine ferri.)
[Abſiſtamus(ait)nam lux inimica propinquat: NISVS
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt:via facta per hoſteis
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt,
Armaꝗ,crateraſꝗ ſimul,pulchroſꝗ tapetas,
Euryalus phaleras Rhamnetis,& aurea bullis
Cingula,Tyburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona hoſpitio,quum iungeret abſens
Cædicus:ille ſuo moriens dat habere nepoti:

SERVIVS.

¶Sed nõ au.potuit depellere peſtem] Oſtendit per trãſitum fati neceſſitatem,nulla peritia poſſe depelli . Eſt autem Homericus verſus. ¶Temere.] Paſſim. ¶Fortuitu.]Negligenter. ¶Premit.]Opprimit. ¶Sub ipſis equis.]Circà ipſos. ¶Pendentia colla.] Quaſi ebriorum. ¶Singultantem.] Cũ ſingultu animam efflãtem. ¶Plurima Luſerat.] Pro plurimum. ¶Deo.] Vino, vel ſomno. ¶Per ouilia turbans.] Perturbans ouilia. nam tmeſis eſt. ¶Mutumꝗ metu.]Scilicet pecus.Nam male quidam accipiunt,mutum,fremitum de leone:qđ ſi dixeris,vacat metu. ¶Incenſus & ipſe Perfurit.] Exemplo Niſi. ¶Sine nomine plebem] Bene expreſſit, & bellatoris peritiam,& tyronis inconſyderatam auiditatem.Nam Niſus, reges interemit: Euryalus, ſæuit in plebem:vt Sallu. Et inſolentia auidius madefaciendi. Sine nomine autem, dixit ſine gloria:quorum per humilitatem non ſunt omnibus nomina nota. ¶Rhetumꝗ vigilantem.]Hoc loco,non tãtùm Rheti timor, ſed Niſi audacia,comprobatur. ¶Et multa morte recepit Purpuream] Multi hæc diſtinguunt, vt ſit ſenſus talis: eduxit gladium cũ multo cruore purpureum.Alij, multa morte recepit, vt ſit gladium cum multo cruore.& ſic inferunt, ¶Purpuream vomit ille animam.] Secundùm eos , qui dicunt animam eſſe ſanguinem. ¶Recepit.] Eduxit:vt,Haſtamꝗ receptat oſſibus hærentem. ¶Vina refert] Proprie,quæ pauloantè potauerat. ¶Hæc furtò feruidus inſtat.]Scilicet Euryalus,qui ſæuiebat latenter:vt ſit furtò nocturno prælio.Nam fures ideo dicti ſunt,quòd furuo. i. nigro tempore furta committũt: aut(reuera)furto feruidus,quia Mezapi galeam ſuſtulit,&Rhamnetis phaleras. ¶Religatos] Nõ ſolutos:ſed diligenter ligatos. vnde addidit,rite.i. ex militari conſuetudine optime ligatos . ¶Lux inimica.]Proditrix. ¶Pœnarum exha.ſa.eſt.] Bene, exhauſtum:vt oſtendatur eos auidos cædis fuiſſe , & cruoris hoſtilis . ¶Via fa. per ho.] Vt,Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam. ¶Euryalus phale.Rhã.& a.bul. Cingula Ty.tur.] Phaleræ,ornamenta ęquorũ ſunt. & eſt ſermo Græcus . Cingulum autem hominũ , eſt generis neutri.Nam animalium genere fœminino dicimꝰ,has cingulas. ¶Tyburti Re.di.o.Quæ m.d.] Conſuetudo erat apud maiores: vt inter ſe homines, hoſpitij iura mutuis muneribus complerent:vel in pręſenti, vel per internũtios . ſenſus ergo nũc talis eſt: Cædicus quidam Remulo,quum eũ ſibi abſens hoſpitio vellet adiungere, miſit phaleras , & cĩgula bullis aureis: hoc eſt clauis inſignita.Remulꝰ moriens nepoti ſuo cognomini hæc reliquit:poſtea victꝰ à Rutulis ẽ,& occîſus: poſt cuius mortem,apud Rhamnetem Rutulũ,reperta ſunt hæc munera: quod autẽ dixit, Tyburti Remulo, aut Tyburtino ĩtelligamꝰ, hoc eſt de Tybure: vt ſit datiuꝰ, ab appellatiuo veniens. hic Tyburs, aut Tyburti : hoc eſt,filio Tyburti: ab eo qđ eſt,hic Tyburtus,huiꝰ Tyburti:vt ſit Tyburti Remulo : ſicut Deiphobæ Glauci. ¶Suo mo.dat ha.ne.] Remulo,quem ſuprà,auo cognominẽ diximus:nã quoties apte nõ ponit nomẽ filij,vel nepotis, cognominẽ eum eſſe intelligimus auo, vel patri : quorum nomen, aperte: poſitum inueniamꝰ & ecõtra, ſi filij nepotis nomen poſitum fuerit, prætermiſſum autem paternũ, cognomines eos intelligamꝰ, neceſſe eſt. ¶Poſt mortẽ.] Scilicet nepotis Remuli: ſecundùm ſuprà dictum ſenſum.Nã Donatus dicit,poſt mortem Niſi,&Euryali,bello potiti ſunt Rutuli : quod non procedit , ſi diligenter aduertas

Cingula
Cingula

Poſt mortem, bello Rutuli, prædaꝗ potiti.
Hæc rapit, atꝗ humeris nequidquàm fortibus aptat.
Tum galeam Meſapi habilem, criſtisꝗ decôram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.

Locꝰ inſolubilis. aduertas: ſane ſciendũ hunc locum eſſe vnum de. 12. Vergi. ſiue per naturam obſcuris, ſiue inſolubilibꝰ, ſiue emendandis, ſiue ſic relictis: vt à nobis per hiſtoriæ antiquæ ignorantiã, liquide nõ intelligantur. ¶ Nequidquàm.] Non fruiturus: & eſt, nequidquàm aptat: non, nequidquàm fortibus. ¶ Galeam Meſa.] Nõ occîſi Meſapi, abſtulit galeam. nam dimicaturus eſt paulopoſt: ſed inuenit iacentem, & ſuſtulit. ¶ Criſtisꝗ decôram.] Bene præmittit, decôram. Nam eius ſplendore prodente, Euryalus capietur. ¶ Excedunt caſtris.] Rutulorum, ſcilicet. nam ſuprà dicit, Caſtra inimica petunt.

ASCENSVIS.

¶ Sic memorat, &c.] Oſtendit quam cædem Niſus, & Euryalꝰ in caſtris Rutulorum: vino, ſomnoꝗ ſepultorũ fecerint: & quibus ſe onerãtes ſpoliis, ſe illinc amouerint. De qua re dicit Dona. ſic, ¶ Temere.] Oſtendit hos ita vino fuiſſe oppreſſos, vt cecîdiſſe, potius, quàm corpora, ad quietem tradidiſſe viderentur. ¶ Secat.] Quod non fit ſine mora. Hoc veniebat ex ſecuritate agentis, & ignoratione patiẽtis, ex nimia ebrietate. ¶ Deovi.] Oſtendit hunc, ſola ebrietate oppreſſum eſſe. ¶ Vigilantem.] Hæc ſolo timore periit, qui nec clamare, nec ire cõtra auſus eſt.
Purpura ¶ Purpuream.] Purpura, nigra eſt, cum rubore: ſic ſanguis propter copiã vini, nigrior in eo fuerat. ¶ Inſtat ſ.] Occaſio rei gerendæ, illum accẽdebat, Oſtendit autẽ hos, non motos eſſe pretio rerũ, ſed gloria quæ abſtulerunt; ſolum ea quibus ornarentur. ¶ Nequidqu.] Quia omnia in morte perditurus erat. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Niſus, ſup. memorat. i. Ordo.
adloquitur ſic: & premit vocem. i. ſubmiſſe loqtur, aut ſupprimit, & tacet: & aggreditur ſimul Rhamneten. i. Rutulum illum: ſuperbum. ſ. dum vigilaret, aut ſuperbe, & luxurioſe ornatum aggreditur: dicit, enſe, q ſ. Rhamnes: extructus. i. eminenter locatus: ſorte. i. per ſortem, tapetibus altis: proflabat ſomnum. i. vapores, & exhalationes, vnde ſomnus ꝓducitur: pectore. i. ſtomacho toto. Idem. ſ. Rhãnes: erat, ſup. rex: & augur gratiſſimus Turno: ſed non potuit depellere peſtem. i. perniciem: augurio. i. arte augurandi, qua debebat ſua mala præuiſa cauere: &, ſup. Niſus: premit. i. opprimit: & interficit ſimul tres famulos, iacẽtes temere. i. mixtim, & ſine ordine, aut ratione, inter tela: & premit armigerũ. i. eum qui ſolebat geſtare, quoaduſꝗ pugnandum erat: arma Rhemi, illius viri: & aurigam. i. directorem curruũ: nam illa tempeſtate de curribus pugnabant: nactus, ſup. ipſum: ſub ipſis equis. i. inter, aut circà equos: & ſecat ferro. i. amputat gladio, aut ſecuri colla. ſ. aurigæ pendentia: quia caput vino, ſomnoꝗ grauatũ erat: & aufert tum. i. deinde: ipſi domino. ſ. Rhamneti, caput: & relinquit truncum. i. corpus truncatum, & ſine capite: ſingultãtem. i. quaſi ſingultando fluentem ſanguine atro, quia potu vitiato: & terra, & tori. ſ. herbacei; aut quia in tapetibus illic vnꝰ

 iacebat,

gnoſcens,eum requiſiuit:ac ſagittis,qui eum circūſtabant, turbauit. Vnde dicit Donatꝰ ſic.¶Euryale infelix.]Duplex eſt lectio.vel,infelix Euryale.vel,Euryale ego infelix,qua regione, reliqui,te:ſed magis ad ſe refert,cui labores,& pericula iā peracta repetenda ſunt.¶Fraude loci.]Iam liberat Niſum ab inertia.¶Tu dea.]Vt poſſis.¶Aſtrorū decus]Laudat quā rogat, vt beniuolū reddat ſi: qua oñdit meritū ꝙ nihil ꝓficeret:niſi ꝓ ſe pater feciſſet.¶Tholo.]Tholū aūt dicunt, medietatē tecti, in rotundum collecti.¶Et rege tela.]Petit aūt quod facile eſt: non liberationē ſui,& ſocij,ſed turbationē globi. ¶Summa librabat ab aure.]Summa copia ſcriptoris.nam ſuprà dixit,Abducto lacerto.Hæc ille.

Ordo. ℭOrdo aūt eſt.Niſus abit.i.aufugit:& ipſe imprudēs.i.ignarus remanentis Euryali,euaſerat iam hoſtes:atq;,ſup.euaſerat:aut potius legamus,Adq;:vt ſit,Et vt ſtetit ad locos,qui dicti ſunt poſt.i.poſtmodū,Albani de noīe Albæ.ſ.ſuis,aut ciuitatis:rex Latinus habebat tū.i.nūc quum hoc fieret:alta ſtabula.ſ.equorū,illic in pratis ſtare ſolitorū:vt ergo i.poſtq̄ ſtetit ad illos locos:& reſpexit.i.retrorſum inſpiciēdo, oculis quæſiuit:fruſtra,quia abſentem amicū.ſ.Euryalū: inqt, ſup.ô Euryale infelix:aut,ô Euryale, qua regione ego infelix reliqui te:ve,pro vel:qua ſequar,ſup.te,Inquit, ſup. reuoluens rurſus omne iter:perplexū.i.implicitū,variis circuitibus ſyluę fallacis.ſ.errore,& ambagibus ſemitarū:& legit ſimul retrò.i. repetit veſtigia:obſeruata.i.memoriæ commendata:quia eadē redibat,qua ipſe abiuerat.Idē in.2.dictū eſt de Ænea,Creuſam repetente:& erat dumis ſilentibus.i.inter dumos, vbi alta erāt ſilētia. Audit æquos,& audit ſtrepitus, & ſigna ſequentū . Nec longū tēpus,ſup.erat in medio:quū clamor.ſ.eorū , qui Euryalum comprehēderant:peruenit ad aurus.ſ.Niſi,ac videt Euryalum,quē omnis manus.i.multitudo,rapit oppreſſum fraude loci:quia nō inuenerat ſyluas abitū:& ſubitò tumultu noctis turbante.ſ.eū:& conantem plurima.ſ.eluctari,aut hoſtē ferire:fruſtra,quia circūuentus à tot nil potuit.Quid faciat,ſup.dubitauit Niſus(& eſt bona eclypſis,q̄ nihil obſcuritatis,ſed plurimū cōmiſerationis habet:quaq; alibi,vt in.4.Geor.in dubitatione Orphei vſus eſt.)qua vi,& quibus armis audeat eripere iuuenem:& an ipſe moriturus.i.certꝰ mori:inferat ſe in medios hoſtus:& properet.i.feſtinet,& celeriter prouocet:pulchrā mortem per vulnera.ſ.& hoſtibꝰ illata,& ab illis ſuſcepta.Ipē torquens otius.i.citò:haſtile.i.iaculū miſſile:& leue lacerto adducto.ſ.ad ſe,vt fortius emittat:precatur ſic,voce.ſ.expreſſa : quū & mēte precari poſſet:ſuſpiciēs.i.ſurſum , ſeu ſurſum aſpiciēs: lunā altā.Tua,ô Latonia.i.Latone filia:Diana, ſeu Phœbe, aut luna decus aſtrorū.ſ.nocturnorū,& cuſtos nemorū: quia venatrix,& dea.i.q̄ quia dea es:potes ſuccurrere pręſens.i.aut fauorabilis,aut citò ſuccurrere potens:noſtro labori.i.laborioſo periculo:ſi pater.ſ.meus,Hyrtacus noīe:tulit vnq̄ quâ.i. aliqua: dona tuis aris.i.ad tuas aras:pro me.i.ꝓ ſalute mea : & ſi ego auxi meis venatibus.i.quæ ego cœpi:qua.i.aliqua dona ; quia de venatione Dianę ſacrificare ſolebāt:vñ in Buco.Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruꝰ:Et ramoſa Micon viuacis cornua ceruī,&c.ve,pro vel:ſi ego ſuſpendi,ſup,aliqua:tholo. i. ad trabiū in æde tua connexionē,ad quē dona ſuſpendi ſolent:aut ſi fixi, ſup.aliqua:ad faſtigia.i.ſublimitatem:ſacra.i.delubri,aut veſtibuli ſacri:ſiné.i.permitte:quod minus eſt, ꝙ ſi dicat,da : quaſi ipſe poſſit,ſi illa nō impediat:me turbare hūc globum, & rege tela per auras.Dixerat.ſ.Niſus:& cōnixus.i. cōnitens toto corpore:coniicit ferrū.i.haſtile ferratū,haſta volās,diuerberat vmbras noctis:& vênit in tergum.i.ſcutū,tergore tectū : Sulmōis aduerſi.i.aduerſe ſtantis:&,ſup.haſta frangitur ibi:ac trāſit pręcordia.i.intima cordis cingētia:& hoc ligno.ſ.ſcuti:fiſſo.i.diuiſo,& ſecto.Ille.ſ.ſulmo:voluitur.ſ.retrorſum:vomens de pectore flumen calidū.i.ſanguinē:exiſtens frigidus.i.moriēs: & pulſat.i.trahit,Ilia longis ſingultibus.Ipſi circūnſpiciūt diuerſi.i. ad diuerſa loca:& idē.ſ.Niſus,ſup.effectꝰ:acrior.i.vehemētior: hoc.i.per hūc talem euentū:ecce.q.d.præter opinionem ſtantium,ac præter ſpē eius:librabat.i.librando:hoc eſt,circūnrotando emittebat,aliud telū:ab aure ſumma.i.deſuper,& longe educto brachio:dum trepidant.ſ.metu,& feſtinatione:haſta ſtridens.i.cum ſtridore:hoc eſt,impetu magno volans:iit.i.trāſiit: Tago.i.illi viro:per vtrunq; tempus.i.ab altero in alterum:& ipſa tepefacta cerebro traiecto,hęſit.ſ.in eo.Nihil autem mirū, ſi haſta impetu pro parte fracta,pro parte tranſiit.

PIERIVS.

ℭQui poſt Albæ de nomine dicti Albani.]Albę regi ſucceſſiſſe Procam,ait Seruius. Sed Liuius, eum Auctino ſucceſſiſſe,dicit.¶Suſpiciens altam lunam,ſic voce precatur.]In Ro.cod.& aliquot aliis,legere eſt,altā ad lunā:quod nequaq; diſplicet.In Porcio,altam lunā.Et cuiuſmodi quidē lectio agnoſcitur à Priſciano,vbi tam,&:quàm,atq;:poetice nōnūq; poſtponi notat: aliter verò nō:exemplo hinc ex Vergilio citato, Suſpiciēs altā lunā & ſic voce precatur.Pleriſq; tñ eruditis placet magis abſq; vlla copula carmē legi.Eſt &,ore ꝑcatur,in anti.aliquot co. quod parui refert.¶Tu dea,tu ꝑſens.]Seruiꝰ exponit,pñs,ilicò.ſed cur nō potius pñs,ꝓpitia,fauēns:vt illud in Buc. Nec tā pñtis alibi cognoſcere diuos?¶Cōnixus corpore]In Ro.cod. coniſus.Ac de geminatione quidē apud antiquos adeò rara, ſuperius dictū.Quātùm verò pertinet ad x,vel s,in participij forma reponēdas,Valerius Prob.ſentire videtur,eandē eſſe appellationē,in ꝓprio noīe,in appellatiuo,& participio,Niſo,Hyrtaci filio ; niſo, participio:&,niſuq; immotus eodē.quare, con niſus:, ex Probi ſnīa ſcribendū. ¶Frāgitur,ac fixo trāſit ꝑcordia ligno.]In vete.cod.vel fiſſo,legi:à findo,qđ agnoſcit Seruius:vel lectionē abraſam,& modò,fixo:modò,fracto,aliena manu repoſitū.¶Et lōgis ſingultibꝰ Ilia pulſat.]In Ro.codi.pulſant.ſed meliꝰ vnitatis numero.¶Telū vibrabat.]In codi.pleriſq; oīno vibrabat,legiť. Sed in emēdatioribꝰ, librabat. ¶Dū trepidāt,iit haſta Tago]In cod.ant.it,oīno ꝑ ſynęreſin:ſiue,it, pñtis tpis oīno ſit:& vi ſubſequētis adſpiratiōis ꝓducať,qđ magnū literatiſſimis viris negotiū faceſſit.meliore tñ parte in eorū ſnīam cōcedēte,q cōciſionē factā ex,iuit,autumāt:vt in Terētiano ꝓlogo,Exiſtimat:ꝓ,exiſtimauit:quā lectionē Donatꝰ agnoſcit.Licet apud Priſcianū,in hoc citato verſu,neq; it, neq; iit,legať:ſed,Volat haſta tago per tēpus vtrūq;.ſed& illud obſeruatione dignū,qđ Cariſius monet tpa pluraliter tantùm diſci,quāuis Vergilius ſingulari ſit vſus,vt hoc loco.

Sæuit atrox Volſcens,nec teli conſpicit vſquàm
Authorem,ne quô ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas VOLS.
Perſolues amborum. Inquit,Simul enſe recluſo POET.
Ibat in Euryalum:tum verò exterritus,amens
Conclamat Niſus,nec ſe cælare tenebris
Amplius,aut tantùm potuit perferre dolorem:
Me me,adſum qui feci,in me conuertite ferrum NISVS
O Rutuli,mea fraus omnis:nihil iſte,nec auſus,
Nec potuit,cœlum hoc & ſydera conſcia teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat,ſed viribus enſis adactus POETA
Tranſadiit coſtas,& candida pectora rupit.
Voluitur Euryalus letho,pulchroſq; per artus
It cruor,inq; humeros ceruix collapſa recumbit:
Purpureus veluti quum flos ſuccíſus aratro
Langueſcit moriens,lapſo'ue papauera collo
Demisêre caput,pluuia quum fortè grauantur.
At Niſus ruit in medios,ſolumq; per omneis

SERVIVS.

ℭInterea.]Donec ille inuenietur . ¶Perſoluens am.] Aut occiſorum,aut tuas, & Niſi.Nā duos eos fuiſſe nouit.Suprà enim ait,State viri.¶Me me.] Subaudi,iter ficite.Et eſt interrupta eloquutio doloř turbati.¶Nec potuit.]Validior argumentatio eſt impoſſibilitate:vt, Quid Troes potuere? Item nō ea vis animo,nec tāta ſuperbia victis. ¶Tantū infelicē nimiū dilexit amicū.] Cōtra illud,Cur ergo vênit. dicit tātùm, amicū dilexit: vt quū nihil poſſet,tñ veniret. ¶Voluitur Euryalꝰ letho.]Aut ſeptimus eſt, aut datiuus.ſed ſi datiuꝰ eſt, figuratū eſt.i.in lethū:vt , It clamor cœlo. ¶Purpureus veluti quū flos ſuccíſus aratro Langueſcit.] Habeť rō cōparationis. videtur enim Euryalo, Hyacinthū cōparare,qui pulcherrimus fuit: & poſt mortē,in florē cōuerſus eſt.¶Laſſo'ue papauera collo Demisêre caput.]Homeri eſt,& cōparatio,& figura ; nam & ille ſic ait, vt multorum multorū vnū diceret caput. ¶Volſcētem petit.]Appetit.Petitiones em̄ ꝓprie dicimus,impetus gladiatorū: vnde Cicero,quod ergo tuas petitiōes ita cōiectas: vt vitari nullo modo poſſent, parua quadā declinatiōe cōcurrit:& (vt aiūt)corpe exceſſit.¶Proturbāt.]Confodiunt:vñ paulopoſt, confoſſus.¶Non ſecius.]Non ſegnius , quanq; vulneratus. ¶In ore Condidit aduer.] Archaiſmos eſt:vt ſuprà,Pectore in aduerſo totū cui cōminꝰ enſem Cōdidit.¶Placidaq; ibi demū mor.quieuit.] Aut ꝓpriū epitheton eſt mortis,aut ex affectu patientis dictum eſt, qui cum amico moriebatur.¶Si qd mea carmina poſſunt.]Verecūde.¶Domꝰ.] Familia ¶Capitoli immobile ſaxū Accolet.]In vrbe Roma,tēplum Iouis non fuit: quod quū iam deuotum à Priſco Tarquinio vellet ſuperbus Tarquinius ædificare, cœpit auguriis captare : qui mons huic tēplo eſſet aptiſſimus.

Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur:
Quē circùm glomerati hoſtes, hinc cōminus, atq; hinc
Perturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerſo, & moriens animam abſtulit hoſti:
Tum ſuper exanimem ſeſe proiecit amicum
Confoſſus, placidaq; ibi demum morte quieuit.
Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt.
Nulla dies vnquàm memori vos eximet æuo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.

ſimus. & quum in omnibus Tarpeius eſſet inuentus: in quo erant multa diuerſorū numinū ſacella, actum eſt, vt exinde ad alia templa, numina euocarētur ſacrificiis: quo poſſet libere, & ſine piaculo, templum Iouis ædificare. Quum omnes dij libē-

Terminꝰ

ter migraſſent, Terminꝰ ſolus, hoc eſt liminum deus, abſcedere noluit: ſed illic remanſit. tunc, de hoc ipſo ſacrificatum eſt: & deprehenſum quòd Terminꝰ cum Ioue remanens æternum, vrbi imperium cum religione ſignificaret: vnde in capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidem ipſum Terminum ſpectat. nam Termino, non niſi ſub dio ſacrificabatur. hinc ergo', Nunc Capitoli immobile ſaxum Accolet. quia Terminus, non eſt reuulſus de loco.

ASCENSIVS.

¶Sæuit atrox, &c.] Recitat necem Euryali, & deinde Niſi, amicorum, miſerandam & memoria digniſſimā, quā neq; fraudandam pollicetur. Vnde dicit Donatus ſic, ¶Sæuit.] Creſcit ira, quoniam author facti non apparebat. ¶Purpureus.] Ad totū corpus refertur hæc comparatio. ¶Papauera.] Papauer verò, ad ceruicem, & ad caput. ¶Dum domus.] Oſtendit omnia ventura ad finem. Hæc ille.

Ordo.

¶Ordo eſt. Volſcens, ſcilicet equitū magiſter: atrox. i. ferociēs: ſæuit. i. ferocior efficitur: nec. i. quia non conſpicit vſquàm authorem teli, nec conſpicit quò ipſe ardens poſſit immittere. i. inferre ſe: & (inquit) tamen. i. tametſi, ſi non conſpiciam authorem, nec quem punire merito debeam: tamen tu (ad Euryalum loquitur) perſolues interea. ſ. dum author teli latebit: mihi ſanguine. ſ. tuo calido: pœnas. i. ſummā de ſanguine tuo vindictam, & vltionem: amborū. ſ. Sulmonis, & Tagi interfectorum: & ibat ſimul. ſ. quum id diceret: in. i. contra: Euryalum enſe recluſo. i. euaginato: quia re, cum verbo ad, clauſuram: aut velamen ſpectante, contrarium importat, Niſus exterritus:

Re.

tum verò. i. maxime tunc: aut tunc primum ad verum, conclamat, exiſtens amens. i. ſine mente: quia illum ſaluare non poterat: vt ſe, & à quibus miſſus erat: & tamen immemor, & ſuæ, & reipublicæ ſalutis: nec potuit celare. i. occultare ſe amplius, aut perferre tantum dolorem, quātus erat amicum, ante oculos interfici. Conclamat igitur, ô Rutuli, me me. i. petite, & interficite meme (inquit) qui feci. ſ. facinus, quo illi perierunt: conuertite ferrum in me, omnis fraus eſt mea: iſte. ſ. quem occîditis: nec auſus, ſup. eſt quidquam: nec potuit, ſup. quidquam: teſtor. i. in teſtimonium veritatis citò hoc cœlum: ſub quo. ſ. ſumus, & ſydera conſcia. ſ. facti. (Hæc eadem verba, vir quidam pius de morte Chriſti conuertit, vno verbo mutato. ſ. pro, ô Rutuli, Iudæi, dicens: Meme, adſum qui feci, in me conuertite ferrum, Iudęi, &c. Adclamat autem Poeta) Tantum. i. in tantum: Niſus dilexit nimium amicū infelicem. ſ. Euryalum: aut tantū dilexit amicū infelicem nimiū: ſed potius adhęrerē priori expoſitioni, ne vitioſe cohæreāt duo epitheta: Seruiꝰ vult eſſe, niſi verba vt ſit, Sed ideo vênit, quia dilexit tantum amicū. ſ. me, ſuum nimiū infelicem, ipſe Niſus dabat talia dicta: ſed enſis adactus. i. accuſſus viribꝰ: adigit, ſup. ſe, trans coſtas: aut tranſadigit, pro eo quod eſt trāſit coſtas, & rupit pectora candida. Euryalus voluit̄ letho. i. per lethū: hoc eſt, mortē proſternit̄: & cruor it. i. fluit per pulchros artus: & ceruix collapſa recūbit in humeros, veluti quū flos purpureus, videlicet Hiacynthꝰ: quum. i. quādo: ipſe ſuccīſus aratro i. euulſus vomere: aut, falce recīſus: lāgueſcit. i. flaccidus fit: moriens. ſ. morte animæ vegetatiuæ. i. deſiccari incipit: ve, pro vel:

Anima vegetatiua.

quum, ſup. papauera demiſēre. i. deorſum miſerūt: caput collo laſſo. i. defatigato pondere: quum. i. quādo: ipſa grauant̄ fortè pluuia. ſ. vehementius incūbente. At. i. ſed: Niſus ruit, in medios: & petit per omnes. i. præteriens alios omnes: ſolū Volſcentē. ſ. authorem

authorē mortis Euryali: & moratur in ſolo Volſcēte. ſ. iam reperto: quē. ſ. Niſum, hoſtes circūglomerati, hinc atq; hinc. i. vtrinq; proturbant. i. confodiūt: aut potiꝰ, cum turba, & impetu, irruūt poſtea cōfoſſuri: &, ſup. Niſus: inſtat. ſ. in perſequendo Volſcēte: non ſecius. i. non ſegnius: nec aliter, ac ſi proturbatus nō eſſet: & ac rotat. i. circúnagit: enſem fulmineū. i. in morē fulminis vibratū: donec condidit. i. abſcōdidit eum in ore: aduerſo Rutuli. ſ. Volſcētis clamantis. Seruius dicit improprium eſſe ſermonē: innuens, dicēdū eſſe: cōdidit in os aduerſū: ſed ſi intelligamꝰ enſem prius in os aduerſum immiſſū: & quū illic eſſet i eo cōditū, ſtet Latinitatis ratio: & ipſe moriēs. i. lethaliter vulneratꝰ: abſtulit animā hoſti. ſ. Volſcēti: & pꝛiecit tum. i. deinde: poſtq; hoſtis cecîderat, ſe ſup amicum. ſ. Euryalū: exanimē. i. mortuū, in quo non erat anima, exiſtēs cōfoſſus: & quieuit demū ibi morte placida. i. placēte: quia ibi. ſ. ſup corpus amici. ambo, ſup. eſtis (adloquit̄ em̄ eo in ſecūda perſona, vnde cōſtat ambo, etiā vocādi eſſe caſus: ſaltē, ſi quodāmō collectiue ſumat̄, vt ſit) O vos ābo fortūati, ſup. eritis, aut eſtis: ſi mea carmīa pñt qd. i. aliquid ad felicitatē facere (qd̄ poſſe atteſtat̄ Hora. dicēs, Cœlo Muſa beat, &c.) Nulla dies. i. nulla tēpeſtas: eximet vnquàm vos æuo memori. ſ. veſtri: dū. i. quādiu: domꝰ. i. familia Æneæ: accolet immobile ſaxū Capitoli, pro Capitolij. i. habitabit Romā: & dū pater. ſ. patratꝰ. i. princeps Romanus: habebit imperiū. ſ. rerū omniū: quod æternū fore pollicitus eſt Iuppiter in. i. dicēs de Romanis, His ego nec metas rerum, nec tēpora pono Imperiū ſine fine dedi, &c. de domo Ænee i. Iulio Cæſare, naſcet̄ pulchra Troianꝰ origine, Cæſar Imperiū Oceano, famā qui terminet aſtris. Et dij penates in. 3. loqntes de Italia, Hac domus Æneæ cunctis dñabit̄ oris, Et nati natorū, & qui naſcent̄ ab illis. Verū iam ea domꝰ extincta eſt. Nec tamen Niſi, Euryaliq; domꝰ excîdit memoria. hoc plus poſſunt carmina, quàm arma.

PIERIVS.

¶Atrox Volſcens.] In antiquis codi. Volcens, vti dictum, abſq; ſ. Atq; ita ſcribendum inferius, Volcentem petit, in ſolo Volcente moratur. ¶Nihil iſte, nec auſus.] In Ro. neq; auſus: quod licet parui ſit momenti, elegantioris tamen ingenij viri numerorum huiuſmodi varietate delectari ſolent. ¶Et ſydera conſcia teſtor.] Veteres omnes codices legunt, & conſcia ſydera: adiectiuo præiecto. ¶Tranſadigit coſtas.] In Ro. cod. Tranſabiit, legitur. & in aliquot aliis, Tranſadiit: quod ab aliquot eruditis receptum video. In Porcio, & pleriſq; aliis manu ſcriptis, Tranſadigit, omnino ſcriptum eſt. Sed vſus loquendi eſt, vt adigo, ferrum, aut enſem enſitiemus, non enſis adigit, & iam dictum eſt, Enſis adactus: quare vel, abiit, vel adiit, melius videtur. ¶Et candida pectora rupit.] Ro. codex cum aliquot aliis, pectora candida, epitheto quod miſerationem mouere poſſet, vltimo loco appoſito. ¶Laxo'ue papauera collo.] Antiqui pleriq; codi. laſſo. Porcius, Vitalianus, & aliquot alij, lapſo, habent. ¶At Niſus ruit in medios.] In Oblongo, Ac. In quibuſdā aliis, Et. Sed enim locus ipſe exigere videtur, At. ¶Proturbant.] In antiquis aliquot, Perturbant. Sed omnino melius, Proturbāt. ¶Inſtat non ſegnius.] In anti. codi. non ſecius. Quod nonnulli etiam per, t, ſcribūt, ſetiꝰ, qd̄ nequaquàm docti pbāt. ¶Capitoli im. ſaxū.] Quāuis in vetuſtis co. Capitolij, geminato i, ſcribat̄: eo mō, quo Terē. Scaurꝰ hmōi gtōs ſcribi pcipit. Hoc tñ loco, ne ſynalæpha ex tribꝰ vocalibꝰ diſtīctis fiat, Capitoli, vnico i, ſcribendū cēſuerim, facta ſynæreſi, vt prius erat in Porcio. Quæ verò Ser. de termino, eadē ferè apud A. Gel. habentur. Lactan. tamen lib. contrà Gentes. i. ſaxum hoc à Romanis caltū dicit, propter illius memoriam, quod pro Ioue obiectū eſt, Saturno deuorandū.

Victores præda Rutuli, ſpoliiſq; potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis vna tot cæde peremptis,
Serranoq;, Numaq;: ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceiſq; viros, tepidumq; recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine riuos:
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamq; nitentem
Meſapi, & multo phaleras ſudore receptas:

SERVIVS.

¶Pręda Rutuli, ſpoliiſq; potiti.] Non ſolum ſuis armis eos exuerunt, ſed etiam præda quæ Rutulis antè fuerat detracta. ¶Serranoq;, Numaq;] Decima antapodoſis, quæ fit quoties commemorantur, ea quę non ſunt ante prædicta. ¶Tepidaq; recentem Cæde locum.] Hypallage, tepidum locum recēti cæde: vnde multi legunt, tepidumq; recenti cæde locum. ſic alibi, Tepiduſq; cruor fumabat ad auras. ¶Spumantes ſanguīe riuos.] Spumas tunc habet ſanguis, quum effunditur: nam poſtea conquieſcit: vñ bene dixit, ſpumantes riuos: quia præmiſit, ſemineceſq; viros. ¶Iam rebus luce] Suprà, Et rebus nox abſtulit atra colorem. ¶Cogit Quiſq; ſuos.] Comites, ſcilicet. Nam plena eſt. ¶Æratasq; acies Acuunt rumoribus iras.] Quia duo auſi ſunt per eorum caſtra tranſire. ¶Euryali, & Niſi.]

Niſi.] Volunt nonnulli clamorem eſſe militum. Sed melius hoc à Poeta dictum accipimus. Nam Rutuli eorum non nouerunt nomina: vt ſit, Quinetiã capita Euryali, & Niſi, præfigunt in arrectis haſtis: & cũ magno clamore comitant̃. ¶ Cigit̃ amni.] Amne, debuit dicere. nũquam enĩ in i, bene exeũt: niſi quę cõmunis ſunt generis, vt docilis, agilis. ſed ideo auſus eſt: ita ponere ablatiuum: quia (vt ſuprà dixim⁹) apud maiores, hic & hæc amnis, dicebatur. ¶ Tenent foſſas] Tuentur, defendunt. ¶ Nota nimis miſeris.] Hoc plus commouebatur, quoniam etiam abſciſſi vultus, necdum agnitionis amiſerãt notas. ¶ Excuſſi mani.ra.] Bene, excuſſi, quaſi neſcienti: quaſi diceret, proiecti. ¶ Fœmineo vlulatu.] Impatienti: vt, Fœmineo prædæ, & ſpoliorũ ardebat amore. ¶ Prĩa petit] Ideoq; prĩa, qa ſolẽt in extrema neceſſitate etiã mulie̋res mu-

Quę cõis ſunt generis, in i exeunt.

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam ſole infuſo, iam rebus luce *retectis*,
Turnus in arma viros, armis circũdatus ipſe
Suſcitat, æratasq; acies in prælia cogit
Quisq; ſuos, variisq; acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis (viſu mirabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi.

liĕres muros aſcendere: vt ipſe, De muris matres. ¶ Nō illa virûm, non illa pericli.] Vnum pudoris eſt, aliud ſatis. ¶ Hunc.] Ideſt talem. & eſt conqueſtio matris Euryali, plena artis rhetoricę: nam penè, omnes partes habet de miſericordia commouenda à Cicerone in rhetoricis poſitas. ¶ Hunc te aſpicio.] À qualitate cædis. ¶ Sera m.] Euander mea ſola: & ſera voluptas. ¶ Potuiſti linquere ſolam.] Ab intercepto ſolatio. ¶ Crudelis.] Qui potuiſti linquere ſolam, quum pius eſſes. ¶ Affari ex.] Anchiſes, Sic ô ſic, poſitum affati diſcedite corpus. Terentius, Quin igitur dū licet mecum loquimini Antipho.

Funera. ¶ Nec tua funera ma.] Ideſt funera. Nam apud maiores, funeras, dicebāt eas ad quas funus pertinet: vt ſororē matrem: nam præfice (vt ſuprà diximus) ſunt plāctus principes, non doloris. Funeras autem dicebant, quaſi funereas: ad quas pertinet funus. ¶ Funus lacerum.] Dilaniatum cadauer. Nā funus, pro cadauere poſuit. ¶ Siqua eſt pietas.] Si qua pietas in occîdendo eſt, in me probetur. ¶ Me primam abſumite ferro.] Vnuſquiſq; enim in proprie ſalutis deſperatione, credit vniuerſa etiam poſſe conſumi: vnde eſt quod dixit, Me primam abſ. ¶ Inuiſum hoc detrude caput ſub tar. te.] Inuiſum quidem eſt hoc & odioſum caput, verum miſericordiæ genus eſt: ſi me etiā iratus interimas. ¶ Quādo aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.] Hinc traxit illum colorem. Iuuena. Quod facinus dignum tam longo admiſerit æuo.

Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra,
Oppoſuére aciem: nam dextra cingitur amni:
Ingenteisq; tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroq; fluentia tabo.
Interea pauidam volitans pennata per vrbem
Nuntia fama ruit, matrisq; adlabitur aures
Euryali, ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit,
Excuſſi manibus radij, reuolutaq; penſa:
Euolat infelix, & fœmineo vlulatu
Sciſſa comam, muros amens, atq; agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumq; memor: cœlum dehinc quæſtubus implet,
EVRYALI MATER.
Hūc ego te Euryale aſpicio? tu'ne illa ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibusq; iaces: nec te tua funera mater
Produxi, preſſi'ue oculos, aut vulnera laui,
Veſte tegens: tibi quam noctes feſtina, dieſq;
Vrgebam, & tela curas ſolabar aniles,
Quò ſequar? aut quæ nunc artus, auulſaq; membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers, quæ ſum terraq;, mariq; ſequuta?
Figite me, ſiqua eſt pietas: in me omnia tela
Coniicite, ô Rutuli, me primam abſumite ferro:
Aut tu magne pater diuûm miſerere, tuoq;
Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

ASCENSIVS.

¶ Victores præda, &c.] Commemorat quomodo Rutuli ſeſe in caſtra receperūt mœſti, quidem propter magiſtri ſui mortē: qui & mœſtos inuenerūt propter ſtragem à Niſo, Euryaloq; factam: quorum capita ita moti haſtis præfixa, in conſpectū Troianorum inferebant: vnde, in fauſta fama auribus matris Euryali increpuit: quæ re cognita, miſerabilem edit lamentationem. Vnde dicit Donatus ſic, ¶ Victores.] Irriſorie: tanquàm qui magnum putarent, ſi trecenti duos vicerint: quum duo, tres intere miſſent. ¶ Duri.] Durantes in labore. In matre autem Euryali, oſtendit quid poſſit dolor, quum oblita ſexus & ætatis tantùm fureret. Deniq; accuſat eorum, quæ & ſi facta fuiſſent, nihil tamen prodeſſent. ¶ Canibus date præda.] Non ſolum morte, ſed mortis accidentibus cruciatur. Hæc ille.

Ordo. ¶ Ordo eſt. Rutuli victores. i. qui ſe victores iactabant: quum potius victi cenſendi ſint: & potiti præda. ſ. rerum, quas exportarant: & ſpoliis, quæ è caſtris Turni extulerant: ferebant, flentes Volſcentem exanimem, in caſtra. ſ. Turni. Nec minor luctus, ſup. erat in caſtris: & hoc Rhamnete reperto, exangui. i. ſine ſanguine: quia eum effuderat: hoc eſt, occîſo: & tot primis. i. de primoribus peremptis: vna cæde. i. vnius noctis occîſiōe, ſup. repertis. ſ. Serrano, & Numa, cuius prius non meminit. Ingens concurſus, ſup. factus eſt, aut fit, ad ipſa corpora: & viros ſeminecis. i. ſemiinteremptos, & ad locum recentem: tepida cæde, pro eo quod eſt, tepidum: recenti cæde. i. ſanguine recenter per cædē effuſo: & ad riuos plenos, ſanguine ſpumanti. i. impetuoſo, & cum ſpumis defluenti. Ipſi agnoſcunt inter ſe ſpolia. i. quorū fuerant, quæ Niſo, & Euryalo abſtulerant ſpolia: & galeam Meſapi nitentem: qua. ſ. agnitus erat Euryalus: & phaleras receptas. i. iterum, atque iterum (vt dictum eſt) captas: & prius ab Euryalo aliis ablatas: & nunc rurſus à Rutulis, Euryalo: vnde bene addit, multo ſudore: Et Aurora prima, ideſt prima pars Auroræ: linquens cubile Tithoni. ſ. regis Orientalis: croceum, ideſt crocei coloris: ſpargebat iam terras nouo lumine: & hoc iam ſole infuſo. ſ. in aerem: & rebus iam retectis. i. denudatis, & apertis luce, quæ. ſ. occultæ fuerant

fuerant tenebris. Turnus ſuſcitat viros in arma, exiſtens ipſe: quod dicitur ipſemet, aut in ꝓpria perſona: circúndatus armis. ſ. ſuis, & circúnſtipantium: & cogit. i. compellit: acies æratas. i. ære munitas, hoc eſt armis æreis: cogit (dicit) quiſq;. i. quilibet, ſup. ductorem: ſuos. ſ. ſubditos, & cōmiſſos: & acuunt. i. accendunt iras: variis rumoribꝰ. i. vario murmure. Quin i. quinetiam, præfigunt ipſa capita: Euryali, & Niſi, in haſtis arrectis: & ſequuntur, ſup. cum multo clamore: mirabile, aut potius miſerabile. i. quę res miſerabilis erat: viſu. i. ad videndū, aut dum videbantur. Æneadæ duri. i. aduerſa fortiter tolerantes, oppoſuêre aciem in ſiniſtra parte murorum: nam dextra, ſup. pars: cingitur amni, videlicet Tyberi. Et tenent. i. tutantur, & defendunt ingenteis foſſas: & ipſi mœſti. i. ſeueri, & circúnſpecti, ac mœſti, propter amicorū necem: ſtant, ſup. in: aut, pro altis turribus: & videbant ſimul, aut ſtant mœſti ſimul. i. ſtatim: dum videbant ora virûm. i. virorum: præfixa. ſ. haſtis ora (inquit) nota nimis miſeris. i. ipſis miſeratione dignis, qui libenter ſuccurrere voluiſſent, ſi ſciuiſſent, & potuiſſent, aut miſere ſe affligentibus: & fluentia atro tabo. i. ſanguine concreto, & corrupto. Fama nūtia. ſ. malorum: volitans pennata. i. quia pennata, ruit interea per vrbem pauidam: & allabitur. i. lapſu peruenit, ad aureis matris Euryali. At calor ſubitus. i. ſubitò aufugiens: relinquit miſere. ſ. matri oſſa. Radij. ſ. rotæ, qua nebat, aut fila ad textoriam artem voluebat: excuſſi, ſupple ſunt. i. ilicò proiecti de manibus: & penſa. ſ. lanam appenſam te nentia: reuoluta. i. retrorſum voluta: aut in contrarium voluta ſunt. Ipſa infelix euolat. ſ. è domo: & ipſa ſciſſa comam. i. habēs comam ſciſſam, & manibus diſſectam: amens. i. auerſa à mente, & ratione: petit prima. i. ante alias matronas: aut petit. i. ante volat prima agmina: ſed melior eſt prior ſenſus, petit prima. ſ. mulierum: agmina. ſ. virorum: curſu. i. currendo, ſup. cum vlulatu fœmineo. i. vehementi, qualis fœminis eſſe ſolet: & præcipue in luctu vnigeniti, etiam in ſanctis literis celebrato. Illa non eſt, ſup. memor: virûm. i. virorum, hoc eſt quòd non deceret inter viros ſic diuagari. Illa non eſt memor pericli. i. periculi: illa non eſt memor telorum, quæ. ſ. ancipitia ſunt, nec cuiquam inermi pereunt: & ipſa implet dehinc. i. poſtquàm nati ora conſpexit: cœlum quæſtubus. i. quærelis (à quæror: vnde u, ante bus, habet) dicens, ſupp. ô Euryale, reſpicio ego te hunc. i. huiuſmodi: detruncatum. ſ. & atro tabo manentem, tu'ne illa ſera requies meæ ſenectæ potuiſti linquere, ô crudelis, me ſolam? nec copia. i. facultas: eſt data. i. facta: miſerę matri. ſ. mihi: affari extremum i. extremo, ſeu ſupremo loco te miſſum. i. quū mittereris ſub tanta pericula? Heu tu iaces præda. i. exiſtens præda, data canibus Latinis: & alitib. i. auibus in terra ignota. Nec ego mater funera. i. quæ debebam eſſe funera tua. i. præfecta funeri tuo (& declinatur, hæc funera, huius funeræ: pro muliĕre ad quam funus pertinet.) produxi. i. ad ſepulchrum, aut vſtrinam duxi te. ſ. quū efferreris: nec ego preſſi. i. occluſi: oculos. ſ. tuos: aut laui. i. & non laui: vulnera. ſ. tua: aqua calida, vt ſpiritus vitalis reuocari poſſet: tegens. i. cooperiens te, veſte. ſ. funebri: aut potius veſte, qua viuens gaudere poſſis. nam hodie quoq; in Italia, in charis veſtibus efferūtur, & ſepeliūtur plurimi: quam, ſup. veſtem: ego feſtina vrgebam. i. vrgēter contexebā, aut nebam tibi noctes, & dies: & ſolabar. i. lenibam: curas aniles. i. ſenectutis: tela. i. texendo telam: quò ſequar, ſup. te: aut quæ tellus habet: nunc artus. ſ. tuos, & membra auulſa: & funus. i. cadauer lacerum. O nate, refers. i. reddis: hoc. ſ. ſolatiū, aut beneficiū de te: mihi. ſ. matri tuæ quæ ſum

quæ ſum ſequuta,ſup.te:terra.i.per terram:& mari.i.per mare. O Rutuli:ſiqua pietas eſt,ſup.invobis:figite.i.transfigite me ia culis:& conicite in me omnia tela.i.omne genus telorum:& abſumite me primam ferro.i.armis inuaſiuis:aut tu.ſ.Iuppiter, magne pater diuûm:miſerere,ſup.mei. Magna autem eſt miſe ria vitæ eius,quæ pro beneficio mortẽ ſuſcipiat:& detrude tuo telo.ſ.fulmine triſulco:hoc.i.meũ caput:inuiſum.ſ.ſuperis:ſub tartara.i.ad inferni tenebras:quando.i.quandoquidem:ego ne queo abſumere vitam crudelem.i.me crudeliter torquẽtem:ali ter.i.alia via. Vbi lectum eſt,Canibus data præda.Donatus le git,canibus date præda:vt ſit Latinitas ſicut ibi, Salue vera Io uis proles decus adite diuis.Et ordo,Heu tu ô date præda cani bus Latinis,& alitib⁹ Latinis,iaces in ignota terra.putem Poe tam iuxta Donati lectionem ſcripſiſſe,quia maior eſt,vis in ſer mone,maiorq́ venuſtas:ſed rarior Latinitas,quàm ſi,data præ da,legatur.

PIERIVS.

¶Volſcentem exanimum.] In Ro.cod. Volcentem exanimem. In aliis,exanimum:vtrunq́ receptum à grammaticis. ¶Tepi dumq́ recenti Cæde locum.] Ita quidem habetur in Ro.cod. ſed in Oblongo, & quibuſdam aliis, Tepidaq́ recentem Cæde locum,legitur.quam hypallagen figuram agnoſcit Seruius.In Porciovna mutata dictione,eadem tamen eloquutionis figura, tepidaq́ madentem Cæde locum,habetur. ¶Iam rebus luce re tectis.] Sunt antiqua exemplaria,in quibus,receptis,ſcriptum ſit:quaſi res noctu auferri videant,die verò reddi. Sed enim,re tectis,omnino receptius. ¶Murorum in parte ſiniſtra.] In Ro. cod. murorum parte,legitur:abſq́,in. ¶Simul ora virûm præfi xa videbant.] In Ro.cod.in Oblongo, in Mediceo,& quibuſdã aliis peruetuſtis,mouebant,legere eſt:cum paraphraſi,commo uebant,ex Seruij commentariis deſumpta. ¶Pennata.] In Ro. co.pinnata.de qua ſcribendi ratione alibi ſatis dictum. ¶Hunc ego te Euryale aſpicio.] Cicero in rhetoricis, octauus locus, per quem aliquid dicitur eſſe factum,quod non oportuerit,hoc modo:Non affui,non vidi,non poſtremam eius vocem audiui, non poſtremum eius ſpiritum excepi.Item,inimicorum in ma nibus mortuus eſt:hoſtili terra turpiter iacuit inſepultus,à fe ris diu vexatus communi quoq́ honore in morte caruit,qui lo ci omnes hac à Vergilio tanguntur.Quantùm verò pertinet ad grammaticen,Soſipater ſolœciſmum notat tranſmutatione fie ri,quum finitiua pronomina pro qualitatis ſignificatione po nuntur,hoc citato verſu,Hũc ego te Euryale aſpicio.pro talem. ¶Tibi quam noctes feſtina dies q́ Vrgebam.] In Ro.codi.tibi quod.Et,Vrguebã:in aliquot veteribus,Attiano more. ¶Hoc mihi de te Nate refers,quę ſum terraq́,mariq́ ſequuta.] Exem plaria manu ſcripta magna ex parte ita legũt,Gnate refers,hoc ſum terraq́,mariq́ ſequuta.quod dubio procul longe venuſtio rem ſententiam reddit.& eſt πάθος ab inani ſpe, qua inducta fuerat:vt,Gnatum terra,mariq́ ſequeretur,felicitatis propoſi ta ſpe:nunc verò funus eius miſerabiliter intueatur.Nam illud, quæ ſum terraq́,mariq́ ſequuta:ſubfrigidũ neſcio quid habet.

Hoc fletu cõcuſſi animi,mœſtusq́ per omneis POETA
It gemitus:torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor
Ilionei monitu,& multum lachrymantis Iuli,
Corripiunt,interq́ manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit:ſequitur clamor,cœlumq́ remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant,ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum,& ſcalis aſcendere muros,
Qua rara eſt acies,interlucetq́ corona,
Non tam ſpiſſa viris:telorum effundere contra
Omne genus Teucri,ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello:
Saxa quoq́ infeſto voluebant pondere,ſiqua
Poſſent tectam aciem perrumpere:quum tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec iam ſufficiunt:nam qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem voluuntq́,ruuntq́:
Quæ ſtrauit Rutulos late,armorumq́ reſoluit
Tegmina:nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli:ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu,quaſſabat Etruſcam
Pinum,& fumiferos infert Mezentius igneis.
At Meſapus equûm domitor,Neptunia proles,
Reſcindit vallum,& ſcalas in mœnia poſcit.

SERVIVS.

¶Torpent infractę.] Antea infractæ. Nunc tamen tor pent:vt,Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos. ¶La chrymantis Iuli Corripiũt.] Puero dat᷑ lachrymas, cui põt ſine pudore:viris forti bus tantummodo dolorem. ¶Sub tecta repo.] Homeri ce.Quod autem dixit,Corri piunt:non iniuriæ eſt,ſed ce leritatis,idest raptim tollũt. ¶At tuba terribilem ſoni tum.] Hemiſtichium Ennij. nam ſequentia iſte mutauit. Ille enim ad exprimendum tubæ ſonitum,taratantara di xit:& multa huiuſmodi, Ver gilius,quum aſpera inuene rit,mutat.Bene tamẽ electis verbis hæc imitatur ſonitum tubarum. ¶Increpuit.] Et inſonuit,& ſegnitiem increpauit. ¶Volſci.] Non mi rum:qui dicit,Volſcos:quũ & Camilla de Volſcis ſit:vt, Et Volſca de gente Camilla. Nanq́ pars aliqua Tuſciæ dat Turno auxilia,quũ Tu ſcos dixerimus ſpecialiter Æneæ fauere:item econtra, pars Venetiæ auxilium præ ſtat Æneæ,quam Turni fuiſ ſe ſuperius diximus. ¶Te ſtudine.] Teſtudo,eſt ſcuto rum connexio,curuata in te ſtudinis modum.Nàq́ in ar morum generibus, milites ſumunt ab animalib⁹ nomi na: vt aries. Sallu.in modũ hirci militaris. ¶Foſſas im plere parant] Vertit ordinẽ. nam ante eſt,vt impleat foſ ſa,tollãtur valli:& ſic teſtu dine aſcendatur ad murum, quanquàm poſſumus intelligere,etiam ad foſſas eos veniſſe,fa cta teſtudine. ¶Effundere contra.] Proprie,tela enim non ia ciuntur in ſubiectos,ſed funduntur.& dicendo,Omne genus te lorum:oſtendit telum vocari,omne quòd iacitur. ¶Aſſueti lon go.] Docet in omnibus vſum plurimum poſſe. ¶Infeſto volue bant põdere.] Infeſti ponderis. ¶Nec iam ſufficiunt.] Diu iam non ſuſtinent. ¶Armorumq́ reſoluit Tegmina.] Hæc oſtendit armorum connexionem eſſe teſtudinem. Lucanus de teſtudi ne,At poſtquàm virtus incerta virorum Perpetuam rupit de fenſo milite cratem,Singula continuis ceſſerunt ictibus arma. ¶Etruſcam Pinum.] Ipſe Etruſcus.

ASCENSIVS.

¶Hoc fletu,&c.] Docet quomodo dolore concuſſi,Teucri mi ſeram abduxerint Euryali matrem:vtq́ totis viribus conati ſint Rutuli caſtra Troianorũ expugnare,& Troiani eadem defen dere. Nihil extat Dõa. ¶Or do eſt. Animi.ſ.Troiano rum:cõcuſſi.i.perculſi ſunt: hoc fletu.ſ.matris Euryali: & gemitus mœſtus.i.mœro ris index:it p omneis.ſ.Tro ianos:vires infractæ.i.nun quàm fractæ:ad prælia tor pent.i.labeſcunt,quaſi fractę hoc fletu:ſic in.2.Captiq́ do lis,lachrymisq́ coacti,Quos neq́ Titydes, nec Lariſſeus Vlyſſes, Non anni domuêre decem,non mille carinę.Ide ùs,& Actor,Troiani illi(de clinat᷑ Actor,huius Actoris, penultima breui)corripiũt. i.ſimul rapiunt,& abducũt: illam.ſ.Euryali matrem:in cendentem.i.excitantem lu ctus:corripiũt(inquam)mo nitu.i.per admonitionẽ Ilio nei prudentis,& facundi il lius viri:& Iuli,multum la chrymantis,vt paternam in eo agnoſcas pietatem & cle mentiam,quam domus Iu lia,quaſi hæreditariam obti nuit:& reponũt ſub tecta in ter manus.ſ.adductã.At tu ba.ſ.bellica: increpuit pro cul ęre canoro.i.concauo,vt latius canat:ſonum terribi lem.ſ.claſſicum,ac bellicum ſignum: clamor.ſ.virorum: ſequitur.ſ.tubæ clangorem: & cœlum remugit.i.reboat, aut reſonat Volſci:q.ſ.Vol ſcente magiſtro aduenerant Italiæ populi:accelerãt.i.ce leriter inſultum faciunt:pa riter.i.cõferta manu:& hoc teſtudine .i. coopertura, ex clypeis acta:ſicut teſtudo te ſta ſua integitur.Et parãt.i. nitũtur:implere foſſas.ſ.val lorum:ac vellere.i.deiicere:vallum.i. munitionẽ caſtrorum,ex vallis,ſeu ſtipitibus factam.Pars.i.ipſi partim:quærunt.i.inqui runt,& indagantur aditum,& aſcendere muros ſcalis,ſupp.ea parte,qua acies eſt rara:& qua corona.i.circũnſtãtium:manus interlucet.i.per medium lucet:exiſtẽs non tam ſpiſſa viris.i ha bens interualla,per quæ lux quædam apparebat.Teucri,ſupp. parant:contrà.i.econtrario:effundere omne genus telorum,ac detrudere.ſ.aſcendentes:contis,idest ſudibus:& perticis duris, idest induratis,aut dure incuſſis:aſſueti,idest aſſuefacti,& ex perti:longo bello, ſcilicet decennali,defendere muros:& ipſi voluebant quoque,idest etiam:ſaxa pondere infeſto,idest vim inferente,& moleſtante:ſi qua,ſupple vi,aut ratione.i.vt qua cunq́ ratione poſſint perrumpere aciem.ſ.hoſtium:tectam,ſcili cet clypeis,hoc eſt ſub teſtudine incedentem:quum tamen libet ſ.hoſtibus

Ordo.

Actor.

Teſtud.

ſ.hoſtibus eorum,hoc eſt Volſcis,& Rutulis:ferre.i. tolerare: omnus caſus.i.aduerſa:aut potius omnia quæ cadunt,exiſten-
Subter. tes ſubter denſa teſtudine (Nunc ſiquidẽ ſubter,accuſatiuo iungitur. Perſi. Ilia ſubter Cæcum vulnus habes. Olim communis erat pręposítio,ſicut & ſuper:quia ergo ſubtus erant,nec eſt mutatio loci,vſus eſt ablatiuo.) nec ſufficiũt iam.i.amplius.ſ.ſuſtinere vim Teucrorum:nam Teucri voluũt.i.deuoluũt,& ruunt ea parte:qua ingens globus.i.maximus cuneus hoſtium imminet:molem ingentem.i.fragmentum muri,aut rupis maximi ponderis,quæ ſtrauit late Rutulos,& reſoluit tegmina armorum,ex clypeis.ſ.facta:nec Rutuli audaces.i.licet audaces:curant amplius contendere Marte cæco.i.non viſi, nec plane videntes:ſed certant pellere miſſilibus.i.iaculis,& ſagittis:vallo.i.de vallo,vt illis pulſis ipſi conſcẽdant Mezentius,contemptor ille diuũm,& immaniſſimus vir:vnde dicitur,horrendus viſu.i.horribilis,& horrori habendus, quaſſabat alia parte:pinum Etruſcam.i.haſtam, ex ſolida pinu Etruſca:quia ipſe Etruſcus erat:& infert ignus fumiferos.i.pice,& reſina,aut ſulphure ſotos. At Mezapus domitor equũm.i.ęquorum:proles Neptunia.i.filius Neptuni:reſcindit.i.reſecat vallum:officio.ſ.paterno intentus:vnde in.2.Neptunus muros, magnoꝗ emota tridenti, Fundamenta quatit. Fundamenta enim Neptuno conſecrata dicuntur,eo quòd ſit aquarum deus,ad quas fundamenta ferè pertingunt:& poſcit.i.exigit à ſuis,ſcalas: in mœnia.i.ad mœnia exuperanda & expugnanda,diſſecto prius vallo.

PIERIVS.

¶Sub tecta reportant.] In Mediceo,in Vitaliano,& pleriſꝗ aliis antiquis codicibus,in tecta reponũt,habetur. In Porcio,ſub tecta reponũt:præpoſitiua ab is tantùm particula variata. ¶Ac vellere vallũ.] Male in Ro.codice pro,vellere,pellere,eſt ſumptum ex inferiori verſu:vbi recte,Pellere vallo Miſſilibus certant,ſcriptum eſt. ¶Quum tamen omnes Ferre libet.] In Mediceo,iuuat,ſcriptum eſt. ¶Subter denſa.] In cod.aliquot ant. ſupter,per p,legitur:& hæc,& alibi. ¶Reſcindit vallum.] In cod.admodum vetuſtis legere eſt,Tranſcendit vallum.quia ſequitur, Scalas in mœnia poſcit. Magis tamen placet,Reſcindit: vt in pluribus manuſcriptis codicibus habetur. Nã ſi ad mœnia ſuccedendum erat,via prius aperienda fuit,reſciſſo vallo.

Vos ô Calliope precor aſpirate canenti,
Quas ibi tum ferro ſtrages,quæ funera Turnus
Ediderit,quem quiſꝗ virum demiſerit Orco:
Et mecum ingenteis oras euoluite belli.
(Et meminiſtis enim diuæ,& memorare poteſtis.)
Turris erat vaſto ſuſpectu,& pontibus altis:
Opportuna loco,ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali,ſummaꝗ euertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perꝗ cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri,quæ plurima vento
Corripuit tabulas,& poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus,fruſtraꝗ malorum
Velle fugam:dum ſe glomerant,retroꝗ reſidunt
In partem,quæ peſte caret:tum pondere turris
Procubuit ſubitò,& cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram,immani mole ſequuta,
Confixiꝗ ſuis telis,& pectora duro
Transfoſſi ligno veniunt:vix vnus Helenor,
Et Lycus elapſi:quorum primæuus Helenor,
Mœonio regi quem ſeruat Lycimnia furtim
Suſtulerat,vetitiſꝗ ad Troiam miſerat armis:
Enſe leuis nudo,parmaꝗ inglorius alba:
Iſꝗ vbi ſe Turni media inter milla vidit,
Hinc acies,atꝗ hinc acies aſtare Latinas:
Vt fera,quæ denſa venantum ſepta corona
Contra tela furit,ſeſeꝗ haud neſcia morti
Iniicit,& ſaltu ſupra venabula fertur.
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hoſteis
Irruit,& quâ tela videt denſiſſima,tendit.
At pedibus longe melior Lycus,inter & hoſteis,
Inter & arma fuga muros tenet,altaꝗ certat
Prendere tecta manu,ſociũmꝗ attingere dextras:
Quem Turnus pariter curſu,teloꝗ ſequutus,
Increpat his victor.[Noſtras'ne euadere demens TVR.
Speraſti te poſſe manus?[Simul arripit ipſum POETA
Pendentem,& magna muri cum parte reuellit.
Qualis vbi aut lepórem,aut candenti corpore cycnum

SERVIVS.

¶Vos ô Calliope precor.] Syllepſis per numeros. Erat enim rectum, Vos ô Muſæ: aut,tu Calliope. ¶Aſpirate.] Fauete:vt, Aſpirat primò fortuna labori Oras euoluite belli. Narrate non tantùm initia,ſed etiam extrema bellorum. Nam orę,ſunt extremitates. ¶Turris erat.] Turres huiuſmodi eſſe ad munitionem ciuitatum. & in.2.legimus.ſed hæc plerunꝗ mobiles ſunt,plerunꝗ fixæ:vt in.2. Turres,ac tecta domorũ Mobiles: vt in 12.meminit, Subiitꝗ rotas, & pontus ſtrauerat altos. ¶Opportũa loco,ſummis] Circà portas. ¶Cauas.] Patulas. ¶Opũ vi.] Põt & hypallage eſſe, vt ſit ope virium. ¶Denſi.] Pro tela denſa. ¶Flammam affixit lateri.] Affectate. Debuit enim dicere,affixit:aut facem,aut malleolum,non flammam. ¶Quæ plurima vẽto.] Gliſcens: aut magna facta per ventũ. ¶Hæſit adeſis.] Non iam adeſis:ſed quos exedit adhærẽdo. ¶Malorum Velle fugã] Honeſtiſſima eſt loquutio. ¶Peſte.] Incendio: vt,Et toto deſcendit corpore peſtis. Vnus ſubaudi,& alter:nam non procedit vnus. ¶Helenor Et Lycus elapſi.] Non mortis,ſed turris ruina. ¶Mœnio regi.] Aut proprium patris nomen eſt;aut cognominem eum filio intelligamus:quia (vt ſuprà diximus) quum filij,vel patris nomen præmittitur, & aliud tacetur, cognomines eos intelligimus. ¶Furtim Suſtulerat.] Ex ſtupro educauerat. Hinc eſt, Et dulcia furta. ¶Vetitiſꝗ ad Troiã] Ve,armis ſecundùm Donatum,vetitis fato:ſed melius lege militari intelligimus, qua ſerui à militia prohibebantur:vnde in Deiotarana purgat hoc Cicero;quũ fuiſſet obiectum inter equites, quos Deioratus miſerat Cæſari,vnum ſeruũ fuiſſe. Vergilium autem nouimus aliqua de hiſtoria trahere. Seruos ſane,nunquam militaſſe conſtat,niſi ſeruitute depoſita, excepto Hannibalis tpe,quũ

tpe,quũ poſt Cannenſe prælium,in tãta neceſſitate fuit vrbs Roma:vt ne liberandorum quidem ſeruorum daretur facultas. ¶Enſe nudo.] i.ſtricto. ¶Parmaꝗ inglorius alba.] Quaſi Tyro.vt diximus ſuprà, longe melior Lycus.ergo & Helenor bonus. ¶Inter.] Ideſt per:vt, Hunc inter fluuio Tyberinꝰ amœno. ¶Prẽdere ſaxa manu.] Quia tunc alti non erãt muri,ſed ad impetũ tantùm repellẽdum:vt etiam Sallu. oſtendit:vbi ſertorium humeris ſublatum,per muros aſcẽdiſſe cõmemorat. ¶Curſu,teloꝗ ſequutus. Nimiam eius oſtẽdit celeritatem,qui potuit telum miſſum conſequi. Nam hoc dicit,quũ præmiſſo telo ad hoſtem vẽnit. Stat. Et emiſſum curſu comprẽdere telum. ¶Reuellit.] In verbo,vello,facit in participio,vulſus. ¶Qualis vbi aut lepórem.] Pro,qualiter. ¶Pedibus Iouis armigervncis.] Quia dicitur,aquila in bello giganteo, Ioui arma miniſtraſſe. Quod tamẽ fingitur. Nam (vt ſuprà diximus) reges fuerunt,Iuppiter,& Saturnus. Sed dum Iuppiter cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum eſt:ad quod egrediens Iuppiter,aquilæ vidit augurium: cuius quum viciſſet auſpicio, fictum eſt,quòd ei pugnanti tela miniſtraſſet: vnde etiã à felici augurio natum eſt: vt aquilæ militum,ſigna comitentur. ¶Quæſitum aut matri.] Qui requirit. Nam præſens à paſſiuo non habuit.& eſt hiſteron proteron. Nam poſt raptum requiritur. ¶Martius lupus] Aut, cruentus: aut, Marti dedicatus. ¶Et foſſas aggere complent.] Agger eſt cuiuslibet rei coaceruatio. vnde foſſæ, aut valles poſſunt repleri.

ASCENSIVS.

¶Vos ô Calliope precor aſpirate canenti,Quas ibi tũ ferro ſtrages, quæ funera Turnus Ediderit,quẽ,&c.] Quia rem maiorem, quàm quæ humanis viribus geri poſſit;nec ſatis vero ſimilem dicturus

Suſtulit alta petens,pedibus Iouis armiger vncis.
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus,vndiq; clamor
Tollitur,inuadunt,& foſſas aggere complent.
Ardẽteis tædas alij ad faſtigia iactant.

Ordo.

dicturus eſt:Facit inuocationem Muſarũ,inuocans principem earum:Calliopem.ſ. pro omnibus:vnde & numerum mutat. Recitat autem inſtructus à Muſis ingentem pugnam:& ꝓpugnaculi cuiuſdam ruinam,quę duos iuuenes ſecum traxit:quorum miſerabilem,licet diuerſum ſubiungit vitæ exitum:tanta dicendi gratia,vt auditorem,ac lectorem penitus illiceat,non obtundat. Vnde Donatus nihil lectu dignum atttuliſſe viſus eſt. ❡Ordo igitur eſt. O Calliope.i.ô Muſa,bonę vocis,quæ heroico carmini præes:ego precor vos.ſ.Muſas omnes:aſpirate.i.fauorẽ date,& inſpirate:cancti.ſ.mihi,quas ſtrages,& quę funera Turnus ediderit:tum.i.tunc,quum aſſilirent caſtra Troianorum:ferro.i.telo,aut enſe ferreo:& quem virũ quiſq; demiſerit.i.deorſum miſerit:aut dimiſerit.i.in diuerſa miſerit:Orco.i.ad Orcũ, hoc eſt inferum. Aſpirate(inquit)& euoluite mecum:ingentes oras.i.extremitates:hoc eſt,etiam extremas partes belli. Metaphora eſt ab annalibus,qui euoluuntur ab iis qui res geſtas diſquirunt:quaſi verò omnia apud Muſas ſcripta ſunt:vnde addit. Etenim diuæ.i.quia diuæ vos meminiſtis.i.memoria tenetis hæc omnia:& poteſtis memorare.i.recẽſere:hinc patet,cur plurali vſus eſt:quia licet vnam nominet,ad omnes loquitur,dicens,non diua,ſed diuæ. Turris.ſ.quædam:erat ſuſpectu vaſto.i.vaſti ſuſpectus,aut habens vaſtum ſuſpectum.i.ſurſum aſpectum.i.alta & ampla:& altis pontibus.i.ad quam aſcendebatur altis pontibus. Opportuna loco.ſ.ad portas,quam,ſup.turrim: omnes Itali certabant ſummis viribus, expugnare.i.euincere:& certabant ſumma opum.i.auxiliorum,& facultatum ſuarũ: euertere.i.funditus deiicere:Troes contra.i.econtrario,ſup.certabant defendere ſaxis:& ipſi denſi.i.frequentes certabant intorquere,ſcilicet in Italos:tela per feneſtras cauas, ideſt patulas. Turnus princeps,ſcilicet exercitus,& eius oppugnationis:coniecit lampáda,ideſt facem ardentem:& affixit flammam,ideſt facem in qua erat flamma:lateri.ſ.turris:quæ.ſ.flamma:plurima.i.plurimum aucta:vento corripuit.i.ſimul inuaſit,& incendit tabulas:& hæſit poſtibus adeſis.i.quos adebat. Ipſi intus.i.qui intus erant turbati:trepidare.i.trepidabant:& velle.i.volebant,aut velle cœperant:fruſtra.i.in vanum:fugam malorum.i.periculorum imminentium,hoc eſt obuerſionis cum turri:quũ ipſi glomerant.i.in morem glomeris voluuntur:& reſidunt.i.ſe recipiunt:retro.i.retrorſum : in partem quæ caret peſte.i.incendio:tum.i.tunc:turris procubuit.i.proſtrata eſt:ſubitò.i.de repente:pondere.i.mole ſua,aut pondere ſubitò.i.ex onere ſubitò concurrentum:& omne cœlum.i.totus aer:tonat fragore ſ.ruinæ. Ipſi,ſup.Troes:veniunt ad terram.i.corruunt:ſeminęces.i.ſemimortui,priuſquàm terram contingerent:& hoc immani mole ſequuta.i.ſequente eos.i.cadente:poſtquàm ipſi cũ altera parte ceciderant:& veniunt ad terram confixi ſuis telis: quæ.ſ.in manibus habebant:& transfixi pectora.i.habentes pectora transfixa duro ligno:vix vnus.ſ.Helenor:& alter, ſup.ſ. Lycus elapſi,ſup.ſunt è ruina:quorum Helenor primæuus.i.adhuc in primo æuo florens:quem ſerua Lycinia.ſ.nomine:ſuſtulerat.i.progenuerat,aut educauerat: regi Mœonio, aut nomine, aut patria:furtim.i.ex ſtupro cõceptum:& miſerat ad Troiam armis vetitis.ſ.lege militari:quia ſeruilis conditionis, homines non erant recipiendi ad legitimam militiã:& ideo erat, ſup.leuis.i.celer,& expeditus:enſe nudo.i.habẽs ſolũmodo enſem:aut enſe nudo.i.ſtricto,& nudato,ſicut ſtabat in turri:& inglorius parma alba.i.nullo inſigni adhuc ornata,nec picta.eſt autem breue ſcutum veliti aptum. Et is.ſ.Helenor,vbi vidit ſe inter media milia.ſ.armatorum Turni:& vbi vidit acies Latinas aſtare hinc & hinc.i.ab vtraq; parte:vt.i.quenadmodum fera,vt leo,aut ſus ſylueſter,quæ ſępta.i.circũndata denſa:corona venantum.i.venatorum,furit cõtra tela:& iniicit ſe morti haud neſcia.i.certa mori:& fertur ſaltu ſupra venabula.i.venatorum tela:cuſpides videlicet:haud.i.non aliter:ipſe Helenor iuuenis, vnde primæuus prius dictus eſt:moriturus.i.certus mori:irruit in medios hoſtes:& tendit,ſup.ea parte,qua videt tela denſiſſima. At.i.ſed:Lycus longe melior.i.præſtantior:pedibus.i.curſu & velocitate pedum:tenet.i.apprehendit:muros.ſ.nouæ Troiæ:& fuga.i.fugiendo,& inter hoſtes,& inter arma:& certat.i. contendit:prendere.i.accipere manu,alta tecta,& attingere dextras ſociorum. Quem Turnus ſequutus,pariter curſu & telo victor.i.quum eſſet voti cõpos,& eum teneret:increpat.i. cum amaro crepitu adloquitur:his.ſ.verbis:ô demens,ſperaſti'ne te poſſe euadere noſtras manus?& ſimul.i.quum hoc diceret,accipit ipſum pendentem:& reuellit ipſum cum magna parte muri:exiſtẽs,ſup.talis,qualis armiger Iouis.i.aquila,quæ Ioui fulmina ſubminiſtraſſe dicitur,eo quòd altiſſime volat:nec fulmine ſternitur,nec radiis ſolis viſus eius obtunditur,ſup.eſt:vbi.i. quando:petẽs alta.i.erigens ſe è terra:ſuſtulit.i.ſurſum tulit:pedibus vncis.i.incuruis vnguibus,aut lepórem,aut cycnũ.i. holorem:corpore candenti.i.habentem corpus candidum:aut qualis,ſup.eſt:lupus Martius.i.in tutela Martis habitus:aut acer, vbi rapuit à ſtabulis agnum quæſitũ.i.quæſibilem,aut qui tunc quæritur matri.ſ.oui multis balatibus:ſic enim quærit,vnde agnus,quia balatu matrẽ agnoſcit,dictus putatur. Clamor.ſ.Rutulorum:tollitur.i.erigitur:vndiq;.i.ex omni parte:&,ſup.Ruтuli:inuadunt,& complent foſſas aggere.i.terra,quæ aggeſta erat:& alij iactant ad faſtigia.i.culmina turrium,& propugnaculorum:tædas ardentes.i.flammiferas.

PIERIVS.

❡Et flammam affixit lateri,quæ plurima vento Corripuit tabulas,& poſtibus hæſit adeſis.] In Mediceo,affecit.ſed melius, Et flammã adfixit:vt in aliis habetur. ¶Vix vnus Helenor, Et Lycus elapſi,quorum primæuus Helenor.] In aliquot anti. Halenor:ſed,Helenor,in pluribus. ¶Serua Lycimnia]In antiquis aliquot codicibus,Lacymnia,legitur. In aliis,Licinnia. Vſq; adeo ſæuitum eſt paſſim in omnia penè hominum,& locorũ nomina. ¶Quæſitum aut matri multibus balatibus agnum.] In Romano codice,& in Porcio,matris,quippe balatibus,legitur: quanquam,matri,vulgata lectio non diſpliceat.

Ilioneùs ſaxo,atq; ingenti fragmine montis
Lucetium portæ ſubeuntem,igneiſq; ferentem:
Emathiona,Liger:Chorineum ſternit Aſylas,
Hic iaculo bonus,hic longe fallente ſagitta:
Ortygium,Cæneùs:victorem Cænea,Turnus:
Turnus Ityn,Cloniumq;,Dioxippum,Promulumq;,
Et Sagarim,& ſummis ſtantem pro turribus Idam:
Priuernum Capys,hunc primò leuis haſta Themillæ
Strinxerat,ille manum proiecto tegmine demens
Ad vulnus tulit:ergo alis allapſa ſagitta,
Et læuo infixa eſt lateri manus,abditaq; intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamyden,& ferrugine clarus Ibera,
Inſignis facie,genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Martis luco,Simethia circùm
Flumina,pinguis vbi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam,poſitis Mezentius armis,

SERVIVS.

Lucetius / Dieſpiter.

❡Ingenti fragmine mõtis] Supradicti ſaxi exaggeratio eſt. ¶Lucetium.] Solum hoc nomen eſt,quod dictum à Vergilio,in nullo alio reperiſ authore. Sane lingua Tuſca,Lucetius, eſt Iuppiter:dictus à luce,quam præſtare hominibus dicitur. Ipſe eſt noſtra lingua,Dieſpiter.i.diei pater. Hora. Nanq; Dieſpiter plerunq; per'ſudũ tonantes Egit equos. ¶Cænea,Turnus:Turnus,Ityn] Vt ait Lucillius,bonũ' ſchema eſt:quoties ſenſus variatur iteratione verborum. ¶Pro turribus.] Aut pro defenſione turrium:aut ſic magni,vt turres putares. ¶Leuis haſta The.] Themillas, Themillæ:vt Æneas,Ænę. Leuis autem haſta,pro leuiter veniens:vnde & ſtrinxerat,dixit.i.paululum vulnerauerat:vt, Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni. ¶Demens.] Qui ſcutum quo ſe tuebaſ, abiecit. ¶Alis.] Pennis. ¶Læuo infixa eſt lateri manus]Oſtendit vulneris locum,quem antea ſuppreſſerat:ſic in.4. Infixũ ſtridet ſub pectore vulnus. ¶Spiramenta animæ] Definitio pulmonum. ¶Pictus acu, & ferrugine clarus Ibera.] Ferrugo,coloris genus eſt,qui vicinꝰ eſt purpuræ ſubnigræ. Et Ibera autem,non Hiſpana,ſed Pontica. Nam Iberia, pars Ponti eſt:vt oſtendit Hora.dicens, Herbaſq; quas Colchos,atq; Ibera mittit Venenorum ferax. ¶Genitor quem miſerat Arcens.] Ordo eſt. Stabat Arcentis filius,Arcens, in armis egregiis. Nam non congruit,vt eius filij prætermiſſo nomine, bis fiat patris cõmemoratio. ¶Simethia circùm Flumina.] Simethus,fluuius eſt Siciliæ, haud longe ab vrbe Catinenſi:circà quẽ ſunt Palici dei: quorũ taliseſt fabula:Æthnã nymphã,Iuppiter quũ vitiaſſet,& feciſſet grauidã,timẽs Iuno

Ferrugo / Ibera. / Simethus

Ipſe ter adducta circùm caput egit habena,
Et media aduerſi liquefacto témpora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit harena.
Tum primùm bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, antè feras ſolitus terrere fugaces
Aſcanius, fortemq́ꝫ manu fudiſſe Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turniq́ꝫ minorem
Germanam, nuper thalamo ſociatus habebat:
Is primam ante aciem digna, atq́ꝫ indigna relatu
Vociferans, tumidusq́ꝫ nouo præcordia regno
Ibat, & ingentem ſeſe clamore ferebat.

Iunonem (ſecundùm alios) ipſam puellam terræ commendauit: & illic enixa eſt (ſecundùm alios) partus eiꝰ poſtea quum de terra erupiſſet: duo pueri, Palici dicti ſunt, quaſi iterumvenientes. Palici. Nam παλίμ eſt rurſus, ικεῖμ venire. Hi primò, humanis hoſtiis placabantur: poſtea, quibuſdam ſacris mitigati ſunt, & eorum immutata ſacrificia: ideo ergo, placabilis ara, quia mitigata ſunt eorũ numina. ¶ Liquefacto témpora plũbo Diffidit.] Plumbum enim iactũ, nimio rotatu, ex ætheris calore diſſoluitur. Sta. Et arſuras cœli per inania glandes. ¶ Et porrectũ extendit harena.] Intelligimus eum cecìdiſſe trans murum. Dicendo autem, multa, oſtẽdit corporis proceritatem. ¶ Minorem Germanã.] Quia maior nympha fuerat Iouis, voluntate mutata. ¶ Digna, atq́ꝫ indigna relatu.] Indigna. i. turpia & obſcœna. ¶ Nouo regno.] Aut noua regij generis affinitate: aut, quia etiam ipſi per regis filiã, Porcio debebatur imperij. ¶ Ingentem ſeſe clamore ferebat.] Non erat ingens, ſed eſſe ſe clamitabat ingentem.

ASCENSIVS.

¶ Ilioneùs, &c.] Proſequitur reliquam pugnæ partẽ, cõmemorãs etiam eos quos Troiani ſtrauerunt. Inducit q́ꝫ Numanum Remulũ, qui Turni ſororẽ pauloantè duxerat, Troianis inſultãtem. Occaſione cuiꝰ, Aſcanius primùm arma hoſtilia tractauit. Vnde dicit Donatus ſic, ¶ Dicitur antè feras.] Poeta quoniã impoſſibile videbatur pueri manibꝰ cecìdiſſe, robuſtiſſimũ virũ non ſe facit authorẽ. Hæc ille. Moris enim eſt Vergiliani, in rebꝰ fictitiis, aut dubiis, addere particulã dicitᷣ, fertur, vt perhibent, vt aiũt, vt fama eſt. Sed Ordo eſt. Ilioneùs, Troianꝰ ille, Ordo. vir ſtrẽnuꝰ, & facũdus, ſternit ſaxo: atq́ꝫ, pro ideſt: ingẽti fragmine mõtis. i. rupis ſaxoſæ: Lucetiũ, Rutulũ illũ: ſubeũtẽ. i. ab inferiori imminẽtẽ: portæ. i. ad portã: & ferentẽ. i. inferẽtẽ ignes: Liger. i. vt videtᷣ Italus, quaſi Ligur, aut Ligus. i. de Liguria ſternit: Emathiona. i. Troianũ illũ, & id qdem vocabula indicãt: ſed ſeries verborũ poſtulare videtᷣ, vt dicamꝰ Liger. ſ. Troianꝰ ille, ſternit Emathiona. ſ. Rutulũ. nã is ꝓprie ſternit, qui deſuꝑ incũbit, Sternit. vt Itali,

vt Itali, non Rutuli: Aſylas Troianus, ſternit Chorineum Italum. hic. ſ. Chorineus: erat, ſup. bonus. i. peritus, & vtilis iaculo: & hic. ſ. Aſylas: bonus, ſup. erat: ſagitta fallēte longe. i. quū procul iacitur. Cæneus, Troianus ille, ſternit, ſup. Ortygium Italum. Turnus, ſup. ſternit Cænea, victorem. ſ. Ortygij: & Turnꝰ. ſ. idem: ſternit Itin, & Clonium, & Dioxippum, & Promulum, & Sagarim, & Idam: ſtantem pro ſummis turribus. i. pro defenſione ſummarum turrium: aut, ante ipſas ſummas turres: aut ſic magnū, vt pro turri haberi & putari poſſit. Omnes autem qui à Turno ſternūtur, Troiani intelligendi ſunt. Capys, Troianus ille: ſternit, ſup. Priuernum, Rutulū illum, leuis haſta Themillæ, illius Troiani: ſtrinxerat. i. leuiter vulnerauerat: primò hūc. ſ. quem Capys ſtrauit, Priuernum. Ille. ſ. Priuernus: demens. i. maleſanus, & immemor ſalutis ſuæ: tulit manum ad vulnus. ſ. factum, à ſagitta Themillæ: & hoc tegmine. ſ. corporis, hoc eſt clypeo proiecto. Ergo, quia. ſ. inermis videbatur ſagitta. ſ. à Capy immiſſa: illapſa, ſup. eſt, alis: quia (reuera) pennarum plumis dirigitur: alis igitur. i. pennis: & manus. ſ. quam ad vulnus tulerat: infixa eſt lateri lęuo. i. ſimul cum latere trāsfixa eſt: aut, quaſi clauo lateri affixa eſt: & ipſa ſagitta abdita. i. abſcondita intus: rupit. i. fregit: vulnere lethali. i. mortifero: ſpiramenta animæ. i. pulmonem, aut præcordia. Arcens, vir ille qui inter Troianos erat, & forte ab Aceſte comes datus, filius Arcentis: ſtabat in armis egregiis, pictus chlamyden. i. habens chlamyden pictam: acu. ſ. opera Phrygionū: & clarus. i. relucēs: ferrugine. i. purpura ſubnigra: Ibera. i. Pontica: exiſtens inſignis. i. pręter cæteros ſpectabilis facie, quem Arcens genitor miſerat: eductum. i. educatum: luco Martis. i. Marti deo ſacro, circùm flumina Simethia. i. ipſum Simethum, fluuium in Sicilia, non longe ab agro Cathinenſi: vbi, ſup. eſt ara Palici. ſ. dei pinguis. ſ. frequenti ſacrificio: & placabilis. ſ. alia hoſtia, quàm humana. Ipſe Mezentius egit armis poſitis. i. depoſitis: fundam ſtridētem. i. cum ſtridore emittētem, glandem, aut lapidem: & hoc habena. ſ. fundæ: qua. ſ. tenebatur: adducta ter circùm caput, vt. ſ. fortius emittatur: & diffidit. i. diſſecuit tempora. ſ. Arcētis: aduerſi. i. ex aduerſo: ſtantis media. i. per medium: & hoc plumbo. i. glande plumbea: liquefacto. ſ. ex celerrimo impetu, & vehementi motu: ac extendit. ſ. Arcentem: porrectum. i. extenſum, quū morte grauaretur, ſup. in media harena: Aſcanius ſolitus antè. ſ. illa tempora, terrere feras fugaces: dicitur tunc, primùm intendiſſe bello. i. more bellico, aut animo bellandi, & hoſtili: ſagittam celerem. i. celeriter emiſſam: & dicit̄ fudiſſe manu. i. ſagitta è manu miſſa: Numanum fortem. i. robuſtū: cui. ſ. Numano, cognomen erat Remulus: &, ſup. qui ſociatus: nuper. i. pauloantea: thalamo. ſ. matrimoniali: habebat germanam. i. ſororem Turni minorem: quia maior erat Iuturna, amica Iouis. Is. ſ. Numanus, Remulus: vociferās ante primam aciem, digna, atq; indigna relatu. i. quæ referantur: & tumidus. i. inflatus: præcordia. i. habens præcordia tumida, & inflata nouo regno: quia per ſororem regis, in partem regni aduenerat: ibat. ſ. conſpicuus: & ferebat ſeſe ingentem. i. egregium & præſtantem: clamore. i. vociferatione & inclamatione ſua. Clamabat autem quæ ſequūtur, Non pudet obſidione.

PIERIVS.

¶Allapſa ſagitta.] In antiquis, adlabſa, per d, & per b, more veterum. &, ſagicta: quod eam à ſagaci ictu dictam, volunt. ¶Et leuo infixa eſt lateri manus.] In antiquis aliquot, adfixa: quod nequaquàm diſplicet.

NVMANVS

Nón pudet obſidione iterū, valloq; teneri
Bis capti Phryges? & morti prætendere muros?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.
Quis deus Italiam? quæ vos dementia adegit?
Non heic Atridæ, nec phandi fictor Vlyſſes.
Durum à ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſæuoq; gelu duramus, & vndis.
Venatu inuigilant pueri, ſyluasq; fatigant.
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoq; aſſueta iuuentus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, verſaq; iuuencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vireis animi, mutatq; vigorem
Caniciem galea premimus, ſemperq; recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice veſtis,
Deſidiæ cordi, iuuat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ (neq; enim Phryges) ite per alta
Dyndima, vbi aſſuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana vos, buxusq; vocat Berecyntia matris
Ideæ: ſinite arma viris, & cedite ferro.

SERVIVS.

¶Iterum.] Denuo. Nam tertiò obſidētur: & iterum, non niſi de duobꝰ dicimus. ¶Bis capti Phry.] Semel ab Hercule: poſt, à Græcis. ¶Morti prætendere muros.] Emphaſis eſt. Morti enim, pro bello poſuit: ſic ſuprà, Lethi diſcrimine paruo. ¶Noſtra connubia.] Aut quaſi Turni cognatus loquit̄: aut inuidioſe retorquet: & vult cauſſam omnium eſſe communem. ¶Nō hęc Atridę.] Exaggeratio vituperatiōis. Nā non tantùm ſe Troianis: ſed etiam, eorum victoribꝰ præfert. ¶Phandi victor Vlyſſes.] Aut fallax, aut Logodædalus. i. qui dolum celat, ſermonis ornatu. ¶Durum à ſtirpe genus.] Italicæ diſciplinæ vita laudatur, quam & Cato in originib. & Varro, in gente populi Romani commemorat. ¶Gelu duramus, & vndis.] Vndis gelidis. & eſt endyadis: vt, Hamis, auroq; trilicem. nam nemo quòd plus eſt, prius dicit. Si enim duo eſſent, antea quā diceret, ſic gelu. ¶Venatu.] Pro venatui: vt curru, ꝓ currui. ¶Syluasq; fatigāt.] Ipſi fatigantur in ſyluis, aut ꝓ feris ſyluas poſuit, in quibus ſunt feræ. ¶Flectere ludus equos.] Aliorum labor noſtræ pueritiæ ludus eſt.

Logodædalus.

¶At patiens operum, paruoq; aſſueta iuuentus.] Hoc & in Georgi. laudat. Nam magnæ virtutis eſt, & in nimio labore paruis eſſe contentum. ¶Terram domat.] Bene, bellico vſus eſt verbo: & ne à militari lege diſcederet: nō dixit, terras colimus: ſed domamus. Ac ſi diceret, quum hoſtes deſunt terras, ferro domamus. Iuuencum terga, fatigamus haſta: agriculturam ſine officio belli non gerimus. Eſt autem κάκ(ον) ϲύνθετον ϗ ὁμοιοτέλευτον. ¶Senectus Debilitat vires animi.] Bene, animi: quia non eſt auſus corporis dicere. Nec enim poteſt fieri, vt quanuis robuſtus ſenex, vires habeat prioris ætatis, & ſuæ comparetur adoleſcentiæ. Nunc ergo, licet dicat fortes, etiam ſenes eſſe: bona tamen vſus eſt comparatione: vt diceret, nihil animorum vigori derogare temporis vetuſtatem. ¶Vobis picta croco.] Vituperatio Troianorum, in qua vtitur argumentis, quæ in rhetoricis cōmemorat Cicero, à gente, ab habitu, à geſtu, ab animo. ¶Fulgenti murice.] Purpura. hanc autem, vitio, & dedecôri, apud maiores fuiſſe conſtat. Iuue. Peregrina, ignotaq; nobis Ad ſcelus, atq; nephas quæcunq; eſt purpura ducit. ¶Deſidiæ cordi] Vobis ſūt. ¶Choreis.] Seruauit hoc loco naturam ſyllabæ penultimæ, quam in lib. 6. metri cauſſa corripuit. vt, Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt. ¶Et tunicæ manicas.] Tunicæ veſtræ habent manicas: qđ etiam Varro vituperat, dicens, Manicatis & talaribus tunicis. Nā colobiis, vtebantur antiqui. ¶Et habent redimicula mitræ.] Illud dicturus fuerat, Habetis in pileis redimicula. quod conuertit in vituperationem maiorem, dicens, Religatas habetis mitras. Nam pilea, virorū ſunt: mitræ, fœminarum, quas calaticas dicunt. Mitra autem proprie, Lydorum fuit: vt, Mœonia mentum mitra. quem habitum imitati ſunt Troiani. ¶O vere Phrygiæ.] Ipſos vituperat Phrygas: ſed nūc ad maiorem iniuriam, Phrygias, non Phrygas, dicit. ¶Alta Dyndima.] Montes matris deûm. ¶Biforē dat tibia cantū.] Biſſonum, imparem: & ſeruauit eis tibiarum ſuarum naturā. Tibiæ, aut Serranæ dicuntur, quæ ſunt pares, & æquales habent cauernas. aut Phrygię, quæ impares ſūt, & inæquales habent cauernas. Ergo biforem, diſſonum diſſimilem: non enim ſunt pares, modulatione compoſitæ: vt enim ait Varro, Tibia Phrygia dextra, vnum habet foramen: ſiniſtra, duo: quorum vnum, acutum ſonum habet: alterum, grauem. ¶Buxusq; vocat Berecyntia.] À monte Berecynto. Dicitur autem hæc buxus, & hoc buxum: vt, Torno raſile buxum. vnde ſuperfluò quidam arborem generis fœminini volunt: quum hoc loco etiam de ligno, fœminini habeamus exemplum. ¶Et cedite ferro.] Aut, ferrum relinquite. & eſt iteratio. Aut, cedite ferro. i. quum viri non ſitis, abſcindite partem virorum.

Colobiis. Pilea. Mitra. Tibiæ. Buxus.

PIERIVS.

¶Non pudet.] Hæc ſunt verba Remuli, Troianos vituperantis, quòd mœnibus incluſi tenerentur: & ſeſe obſidione iterum premi ſinerent. Dico iterum cum textu: Nam licet Seruius velit denuo dici: quia non iterum. i. ſecūdò, duntaxat obſeſſi erāt, ſecundùm eum: ſed iam tertiò, tamen, quia Troiani iuuenes erant: & quia prior obſidio magnæ Troiæ ab Hercule facta, non erat lōga: ſed potius expugnatio, quàm obſidio. Ideo placet iterum, obſeſſos

rum,obſeſſos dici Troianos:licet iam bis fuerint capti. Sed Do
nati verba ſunt,¶ Phryges.] Pro conuitio poſuit.q.d.ideo ca-
pti,quia Phryges.¶ E n.]Vituperantis demõſtratio. ¶ Qui]
Scilicet mendici,& exules.¶ Noſtra.]Quaſi meliorum,& for
tiorum.¶ Bello.]Quum ſciant in ſimili cauſſa ſe victos.¶ Nõ
hæc A.]Inuenietis fortiores his,qui tamen vos vicerũt.¶ Du
rum.]Fortẽ.¶ À ſtirpe]Non arte,ſed natura.¶ Flectere ludus
equos.]Non enim inertibus ludis intenti ſunt.¶ Tarda.]Quę
faciat homines tardos.Hęc ille.¶ Ordo autem eſt.O Phryges
bis capti:nón.i.nónne pudet vos teneri;iterũ.i.denuo:aut rur-
ſum obſidione & vallo? q.d.id merito fieri debere quanuis nõ
fiat:& nónne pudet prætendere.i.obiicere:morti.i.bello lethi
fero muros,aut prætendere morti muros.i. habere ſolummo-
do:à morte diſcrimen murorum,quaſi ſi muros non haberent,
omnes extincti eſſent.En,irridentis vox:qui.i.quales? q.d.mu
liebris animi,qui ſe intra muros claudãt,poſcũt ſibi bello.i.vir
tute bellica:noſtra.i.nobis pacta,& debita connubia. Bene di-
cit noſtra:quia communis videtur iniuria,ſi enĩ regi impugne
auferatur coniux,aut ſponſa:verò ſimile eſt nullũ deinceps ha
biturum propriam:quod dicit Statius in Achilleide ſic, Quid
maneat populos vbi tanta iniuria primos', Degraſſata duces?
Quis deus.q.d.non bonus vobis:vnde addit, quæ demẽtia ad-
egit.i.adire coegit vos:quaſi ſtolidum decus,Italiam. Nõ hæc,
ſup.ſunt:Atridæ.i.lenti illi bellatores: ſed tamen veſtri victo-
res,nec Vlyſſes:fictor.i.cõpoſitor,& exornator:fandi.i.loquẽ-
di:qui Græce λογοδίδαλος dicitur,hoc eſt nõ cõfidimus in cal
liditate ſermonum,ſed in virtute noſtra. Nos enim durum ge-
nus à ſtirpe.i.ab origine,& longa propagatione deferimus na
tos:primùm.i.vt primùm liberi nati ſunt ad flumina:vt.ſ. illic
indureſcant:& duramus.i.induramus,ſæuo gelu:& vndis.i.vn-
dis gelidis,aut gelu.i. frigore vndarum,aut gelu etiam in aere
& vndis.i.frigore aquarum.Pueri.i.quum adhuc ſunt pueri:
ipſi inuigilant venatu.i. venatui,datiuus antiquus : aut vigilãt
i.vigilantes & ſtrennui ſunt in venatu:& fatigant ſyluas. i. fe-
ras ſyluarum:& plus eſt quàm ſi dicat,fatigantur ſyluis flecte
re equos etiã,ſup.eis ludus:aut,(vt Dona.accipit) ludus.i. ex-
ercitatio eorum,dum ludunt eſt flectere equos:& tendere ſpi-
cula.i.ſagittas:cornu.i.ex arcu cornu munito,ſaltem in extre-
mis angulis.At iuuentus.i.ea multitudo,quæ ad iuuentã per-
uenit:patiens operum.i.ſciens pati opera & labores:& aſſue-
ta paruo.i.frugalitati,& parſimoniæ intentat:aut domat terrã
raſtris:aut quatit.i.concutit,vt eruat oppida bello:oẽ æuum te
ritur ferro,aut enim venabulis,aut raſtris,aut ſarculis,aut bel-
licis armis incumbunt , quinetiam dum agriculturæ inſudant
armati ſunt.Nam nos fatigamus terga iuuencũm. i. iuuenco-
rum,hoc eſt boum aratoriorũ:haſta ferrata.i.ferro munita , vt
parati ſimus contra inſultus hoſtium etiam in agris:nec ſene-
ctus tarda.i.tardificans corpus;debilitat vires animi ; mutatq;
i.& non

i.& non mutat:vigorem.ſ.animi(Refertur enim negatio præ-
cedens ad vtrunq; verbum ſequens.)Nos premimus caniciem
i.canos capillos.ſ.galea.i.etiam caneſcentes induimur galea:
& iuuat ſemper conuectare prędas recentes.i.recenter raptas:
aut ex nemore,aut ex iuſto bello.Nam prius dixit, gentẽ Itali
cam ſine legibus æquam.& iuuat viuere rapto.i.ex his quę ab
hoſte,aut in ſyluis rapuimus.Veſtis picta croco & murice,id-
eſt purpura fulgenti:&,ſup.deſidiæ.i.ignauiæ:ſunt vobis cor-
di.i.ad cor & placitumveſtrum,hoc eſt placent vobis:& iuuat,
ſup.vos indulgere.i.nimium intendere,& animũ illaxare:cho
reis.i.tripudiis,& ſaltationibus:& tunicæ,ſup.veſtræ: habent
manicas.i.tegmina,ad manus vſq; protenſa, quæ brachia im-
pediunt:& mitræ.i.capitum indumenta,potius fœminis,quàm
viris apta:habent redimicula.i.religaturas ad ornamentũ ſpe-
ctantes:ô veræ.i. certiſſimæ:Phrygiæ.i.mulieres ex Phrygia:
neq; enim Phryges.i.viri ex Phrygia:ite per Dyndima alta.i.
montes illos Phrygios,matri deũm ſacros:vbi tibia dat vobis
aſſuetis ,(ſcilicet ad ſonum tibiarum ſaltem,) cantum biforem,
ideſt binis,& diſparibus foraminibus emiſſum concentũ: tym
pana.i.inſtrumenta muſica,habentia pellem extenſam:& Græ
ce τύμπανιζυμ.& buxus.i.fiſtula ex buxo:buxus(inquit)& be
recynthia.i.quæ creſcit in Berecyntho monte:matris.ſ.deũm:
Ideæ.i.Phrygiæ:vocat vos.ſ.ad choreas:ſinite.i.permittite: ar
ma viris.ſ.nobis:& cedite.i.diſcedite,aut date locum : ferro.i.
armis ferreis,quæ tractare neſcitis:aut cedite.ſ. virilia,& pudẽ
da,more Gallorum.i.ſacerdotum Cybellis : ſed non procedit,
quia,non ferro,ſed cultro lapideo,aut teſta,abſcindebãt ea: vn
de dicam,cedite.i.date locum,& diſcedite à ferro.

¶ PIERIVS.

¶ Et morti prætendere muros.]In codicibus aliquot antiquis,
Marti,legitur. Sed enim,morti,pro bello poſitum ait Seruius.
¶ Sæuoq; gelu duramus.]In antiquis aliquot codicibus, du-
roq; gelu,habetur. Sed,ſæuo,caſtior omnino lectio. ¶ Conue-
ctare iuuat prædas.] In Romano codice,in Mediceo, & perue
tuſtis aliquot aliis,comportare,legitur. Sanè,comportati,dicũ
tur,quæ proueniunt ex reditibus. Horatius, Si comportatis re
bus bene cogitat vti.Ita de iis omnibus quæ ex agro,in vrbem
comportantur.conuectare,tamen magis placet eruditis auribus
¶ Tympana vos,buxusq; vocant , Berecynthia.] In antiquis
exemplaribus,vocat,numero ſingulari , vt cum viciniori ſup-
poſito congruat. Eſt &,Verecynthia,per,u,digammon, in co-
dicibus nonnullis:vt huiuſmodi pleraq; alia,Græcæ conſonã-
tis ſono.Male verò ſcribunt qui ſyllabæ penè vltimæ aſpiratio
nem apponunt,quum,t,ſit apud Græcos βερεκύντια. ¶ Et cedi
te ferro.] Seruius intelligi putat de cultris,quibus ſacerdotes
deæ Cybeles euitabantur. Atq; ita,cedite,parete, interpretan-
dum erit. Sed enim figuratius eſt dicere,ferro,hoc eſt bello.Ne
q; indecora eſt illa eius ſententiæ per diuerſa vocabula repeti-
tio,quam is ferè negligit.

POETA
Talia iactantem dictis,ac dira canentem
Non tulit Aſcanius:neruoq; obuerſus equino
Contendit telum:diuerſaq; brachia ducens,
Conſtitit ante Iouem ſupplex per vota precatus.

ASCA.
Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis,
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem,pariterq; caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat,& pedibus qui ſpargat harenam.

POETA
Audiit,& cœli genitor de parte ſerena
Intonuit læuum:ſonat vnà lethifer arcus,
Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Perq; caput Remuli vênit,& caua tèmpora ferro
Traiicit.

ASCANIVS
I,verbis virtutem illude ſuperbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.

¶ SERVIVS.

¶ Iactantem.] De ſuorum
gloria. ¶ Dira canen.] Ad
iniuriam Troianorũ.¶ An
te Iouem ſupplex per vota
precatus.]At qui Apollinẽ

Initia Ioui ſacra.

debuit inuocare iaculaturus
ſagittas:ſed dicimus ideo Io
uem inuocatum ,(quia om-
ne initium Ioui debetur:vt,
Ab Ioue principium Muſę.
Aſcanius nunc quid faciat,
non cogitat ; ſed quid pri-
mùm,inde inuocat Iouem.
¶ Iuppiter o.]Hoc epithe-
ton,interdũ ad numinis glo
riam ponitur; interdum ad
cauſſam dicentis. Nãq; hoc
loco dicendo, omnipotens,
oſtendit eum etiam his qui
per ſe minus valent, præſta
re poſſe virtutem.¶ Feram
ſolennia.] Feram,de iuuen
co,non dicimus ; ſed addu-
cam.Intelligimus ergo eũ,
alia dona ferre promiſiſſe.
Singulis enim numinibus,
certa ſunt dona quæ offeruntur;vnde eſt, Struéremq; ſuis alta-
ria donis.i.congruis.¶ Et ſtatuam ante aras.]Aptam ſe datu-
rum oſtendit victimam.alibi,Et ductus cornu ſtabit ſacer hir-
cus ad aram.Quoties enim victima reluctabatur.oſtendebat ſe
improbari Luca.Diſcuſſa fugit ab ara. Taurus, iuuencum au-
tem,ſecundùm Romanas ceremonias dixit:Ioui enim,de tau-
ro non immolabatur:vt in.3.diximus:niſi cum triumphi noĩe
ſuæ,vel tauro fiebat:quod tamen ideo admiſſum eſt: quia non
tantùm Ioui,ſed aliis diis q bello præſunt ſacrificabatur.¶ Au
rata fronte.] Ita enim victima ornari conſueuerat.¶ Canden-
tem.]

tem]Ideſt candidum.Iuue.
Duc in capitolia magnum
Cretatumq; bouem . ¶ Ca-
put cum matre ferentem.]
Æqualem matri nõdum pa
tri.Iuue .Quem iam pudet
vbera matris , Ducere , qui
vexat naſcenti robora cor-
nu.¶ De parte ſerena.] Vt
non cauſſæ naturalis fit,ſed
augurij. ¶ Intonuit læuũ.]
Proſperum : vt enim etiam
ſuprà diximus , Quæ ſini-
ſtra nobis videntur intuen-
tibus cœlum . Illis dextra
ſunt,non quòd ſiniſtra bo-
na ſint:ſed,quòd dextra cœ
li nobis ſiniſtra ſunt. ¶ So-
nat vna lethifer arcus.] Si-
mul atq; augurium.¶ Et fu
git.]Melius,effugit , legi-
tur . ¶ Perq; caput Remuli
vẽ.]Figmenta hæc vulnerũ
non ſine ratione ponũt Poe

Vulnerũ loca.

tæ.Nam modò hũc,ideo in
capite dicit eſſe percuſſum:
quia eum,ſuprà,vaniloqui-
um,& ſuperbum introduxerat;quod vitio capitis euenit. Ho-
ra.Attollens vacuum plus nimio gloria verticem.ſic Homerus,
Therſiten,à tergo vulneratum dicit,ὤς ἄρ᾽ ἔφη σκήπτρῳ δὲ μετά-
φρενον,&c. vſq; ad præcordia:quia eum ſtultum induxerat.I-
tem de Achille dicit,πόδας ὠκὺς ἀχιλλεύς.¶ Virtutem il.] Il-

Illudo. Inſulto.

ludo tibi,diximus:&,inſulto tibi.Nam,illudo te,figuratũ eſt,
vt hoc loco.Item,inſulto te. Salluſti, Multos à pueritia bonos
inſultauerat.

¶ ASCENSIVS.

Talia iactantem,&c.]Recitat quomodo Aſcanius,implora

to diuino

to diuino auxilio, eoq́ impetrato, Numanum iaculis ſuis traſfixit: quo facto, docet diuinus Poeta, iactantiam, & vaniloquentiam multis obfuiſſe: quum tantùm virum Ephœbus deiecerit. Donatus dicit ſic, ¶ Præcatus.] Quia primordia erant belli, recte Iouem præcatus eſt. Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Aſcanius non tulit. i. non perpeſſus eſt, nec ferre, aut tolerare potuit: Numanũ, ſup. iactantem: talia. ſ. facinora ſua, & ſuorũ dictis. i. verbis laudatoriis: ac canentẽ dira. i. execrabilia in Troianos: & ipſe obuerſus. i. controuerſus, vt fortiꝰ iaciat: neruo equino. i. arcu corroborato neruo equino: contendit. i. toto conatu tendit in hoſtem: telum. i. ſagittam: & ducens brachia diuerſa. i. in diuerſas partes, ita vt arcus, lignum, & chorda, multum diſtraherentur: conſtitit ante Iouem. i. in conſpectu Iouis quem ſuſpexit: precatus. i. precans: ſupplex. i. ſuppliciter: per vota. i. ſimul vouẽs, ac dicens: O Iuppiter omnipotens: ſi, omnipotens: ergo &, arcipotens: vt, videlicet Iuppiter poſſit ad omnia inuocari cætera numina, ad ea duntaxat, quibus præeſſe dicuntur officia: vnde ſicut Phœbus à Ioue accipit diuinandi poteſtatem, iuxta illud in. 3. huius, Quæ Phœbo pater omnipotens mihi Phœbus Apollo Prædixit, &c. ita & ſagittandi: quocirca nunc Iuppiter inuocatus annuiſſe dicitur: & tamen Phœbus, quaſi à Ioue miſſus, auxilio affuiſſe: quia ergo Iuppiter omnipotens, & illa omnia rerum, debentur auſpicia: bene inuocat eum, quum Niſus, qui aľs ſæpe in hoſtem tela miſerit, Dianam inuocauerit. Veneranda eſt autem in hac re Poetæ noſtri religio, & pietas qui in omnibus egregiis facinoribus, docet, diuina numina implorãda admonens: & à nobis magnum aliquid conaturis implorãda. Iuppiter igitur omnipotens, annuæ cœptis audacibus quia audaciæ erat, in Ephœbo talem virum appetere: à quo, ſi eũ nõ ſtrauiſſet, graue periculum eminuiſſet. Ipſe. i. egomet: feram. i. offeram, quum adductus fuerit iuuencus: ad. i. apud tua tẽpla: dona ſolennia. i. taurum ſolennem, hoc eſt ſtatuam ante aras: iuuencum candentem fronte aurata, & ferentem caput: pariter. i. pariformiter, & æque alte, cum matre. ſ. ſua: qui petat iã. i. laceſſat, & prouocet quanuis cornu: & qui ſpargat harenã pedibus, qđ bonæ habitationis & valitudinis, atq́ animoſitatis indicium eſt. Poſſet verbum, feram, accipi pro eo quod eſt, afferam: vt ſit, afferam dona ſolennia. i. quædã alia ſacrificia præter iuuencum, ad tua templa; & ſtatuam, &c. Genitor. ſ. deorũ, ac hominum Iuppiter: audiit. i. exaudiuit. ſ. Aſcanium, & læuũ cœli, intonuit de parte ſerena: ita, vt à Ioue ſignificandæ, exauditionis gratia factum intelligat. nam in ſereno non fit naturaliter tonitruum. Poſſet eſſe ordo, genitor cœli audiit, & intonuit. i. tonare fecit: læuum. i. læuam partem cœli: vnde rara fiũt auguria, & prodigia: quia, quæ cœlum ſuſpicientibꝰ læua ſunt, ipſi ſuperis dextera: de parte ſerena. i. vbi erat ſerenitas. Arcus. ſ. Aſcanij: lethifer. i. mortem allaturus, Numano ſonat vnà. i. pariter. Sagitta elapſa effugit. i. fugienti ſimilis, peruolat ſtridẽs horrendum. i. horribiliter: & vênit per caput Remuli. ſ. Numani: & traiicit ferro. ſ. quod ei affixum erat: têmpora caua. i. concaua, aut cerebri expertia: &, ſup. dixit (quia ſequitur hoc tantum Aſcanius). i. vade modò, & illude. i. irride virtutẽ: aut potius illude. i. ſimula per luſum: virtutẽ verbis ſuperbis. i. ſuperbe loquendo, quum nequiter agas. Phryges bis capti, remittũt Rutulis hæc reſponſa. i. ſic reſpondent temeritati eorum; fortiter. ſ. agendo, & parum dicendo.

Ordo.

¶ PIERIVS.

¶ Audiit.] In anti. per ſynæreſim, audit: de quo ſæpe alibi dictum. ¶ Sonat vna lethifer arcus.] In Ro. codi. nonnullisq́ aliis legitur, fatifer. ¶ Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta.] Quanuis Seruius, Effugit, agnoſcat: vetera tamen exẽplaria, Et fugit, legunt. & pro, elapſa, adlapſa, & allapſa, inueni. In Ro. verò codi. & in aliquot aliis, ipſa venerandis vetuſtate, adducta, ſcriptum animaduerti: in qua lectione ipſum iaculantis, & telum contendentis, geſtum aſpicere videaris. Oui. Viderat adducto tendentem cornua neruo. Loco tamen hoc nonnulli volunt, allapſa, melius eſſe. ¶ Et caua têmpora ferro Traiicit. I, verbis virtutem illude ſuperbis.] Eſt & hæc quoq́ vnus ex illis locis, qui tam varie leguntur, quàm varie ſunt veterum codicum manus. Nam in Ro. cod. Tranſadigit verbis, ſcriptũ habetur: facta nimium iniuria ſententiæ: ſi nequeas, I, verbis virtutem illude ſuperbis. integrum ſubiungere. Nã ſi tollas, î, verbum, totam eius ſententiæ venuſtatem tollas. In Oblongo codi. perueteri, Traiecit. In aliquot aliis, Tranſiecit, ſed enim oblati etiam mihi ſunt codices peruetuſti, in quibus, Tranſiecit, ſcriptum videas. Quare aut hæc aliquid ſimile verſibus illis ex legibus, Nec te comitem hinc aſportare Creuſam, & Roſtrisq́ ſtridentibus. aut, quod omnino placet, Traiicit, legendum; vt, î verbis, ſubſequatur,

[Hæc tantùm Aſcanius: Teucri clamore ſequũtur, POE.
Lætitiaq́ fremunt, animosq́ ad ſydera tollunt.
Ætheria tum fortè plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies, vrbemq́ videbat
Nube ſedens, atq́ his victorem affatur Iulum.
[Macte noua virtute puer, ſic itur ad aſtra, APOLLO
Diis genite, & geniture deos: iure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troia capit. [Simul hæc effatus ab alto POETA
Æthere ſe mittit, ſpirantes dimouet auras,
Aſcaniumq́ petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten, hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fidusq́ ad limina cuſtos:
Tum comitem Aſcanio pater addidit: ibat Apollo
Omnia longæuo ſimilis, vocemq́, coloremq́,
Et crines albos, & ſæua ſonoribus arma:
Atq́ his ardentem dictis affatur Iulum,
[Sit ſatis Æneide, telis impune Numanum APOLLO
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non inuidet armis:
Cætera parce puer bello. [Sic orſus Apollo, POETA
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

¶ SERVIVS.

¶ Hoc tantum Aſcanius.] Et dixit, & fecit. ¶ Animosq́ ad ſydera tollunt.] Aut ſuos, aut Aſcanij per fauorem. ¶ Nube ſedens] Sicut ſolent numina, Iuno, nec tu me aeria ſolam, nũc ſede videres Digna indigna pati. ¶ Macte.] Magis aucte, affectatæ gloriæ. Et eſt ſermo tractus à ſacris. Quoties enim, aut thus, aut vinum, ſuper victimã fundebatur, dicebant, mactus eſt taurus vino vel thure. Hoc eſt cumulata eſt hoſtia, & magis aucta. ¶ No. v.] Aut magna, vt Pollio: & ipſe facit noua carmina: aut (reuera) noua, qꝫtũ ad bellũ. ¶ Diisgeni.] Propter Venerẽ. ¶ Geniture deos.] Propter Iulium Cæſarem, & Auguſtum, iure merito. ¶ Gente ſub Aſſaraci.] Sub gente Romana. Aſſaracus enim, pater eſt Capyos, auus Anchiſæ. ¶ Fato ventura] Magna hæc enim bella ſunt grauia, quæ fatali ratione ꝓueniunt: vt Troiana, & Thebana. ¶ Nec te Troia capit.] Maioris meriti es, quàm ciuitas in quam nunc es. Lucanus de Cæſare, Plus patria potuiſſe ſua. ¶ Spirantes.] Vitales, quibus ſpiramus & viuimus. ¶ Petit.] Notandum petit ſine inſidiis dictũ. ¶ Fidusq́ ad limina cuſtos.] Æditus fuit: quod (vt ſuprà diximus) ingenti honore apud maiores fuit: illic enim, & epulabantur, & deos colebant. Cenſus etiam omnis illic ſeruabatur, quod & Plautus docet in Aſinaria, in qua inducit, Saureã, ſeruum Atrienſem, in tota familia plurimum poſſe. ¶ Sæua ſonoribus arma.] Strepitu terribilia. ¶ Ardentem.] Deſyderio dimicandi. Vnde, Animos ad ſydera tollunt. melius Aſcanij intelligimus. Sic Stati. de Meocœto, & laudibus implet honeſtis. ¶ Æneide.] Patronymicon hoc non venit ab eo quod eſt, hic Æneas: nã hic Æneades, & ô Æneade faceret: ſed ab eo qđ eſt, Æneùs, vt Theſeùs, Theſides. ¶ Primam hanc tibi ma. A.] Dicendo hanc, pollicetur & aliam. ¶ Concedit] Concedere autem, ei ſe dixit ideo, quia ſagittarum deus eſt: & licet eum Iuppiter iuuerit. ¶ Apollo.] Apollo tamen ſibi ſuum officium vindicat: quod dicit ſe conceſſiſſe, quia non prohibuit: ea enim quæ ab aliis numinibus poſcimus, tunc implentur, ſi non aduerſentur numina: quorum propria ſunt, quæ poſcimꝰ: vnde & in. 4. Iuno ait, Adero & tua ſi mihi certa volũtas. hoc eſt, quod in me eſt. Iungam eos reſtat, vt, Et tuum impleri velis officiũ. ¶ Paribus non inuidet armis.] Pari gloriæ. Nam vt Apollo, puer occîſo, Phitone vltus eſt matris iniuriam: ſic Aſcanius, occîſo Numano, Troianorum caſtra, Iniuriasq́ defendit. ¶ Paribus armis] Paribus ergo armis. i. ſimilibus: nõ peritia, ſed genere victoriæ. ¶ Cætera.] Deinceps: & eſt aduerbiũ. ¶ Orſus] Modò loquutꝰ: aliâs cœpit, qđ magis eſt ꝓpriũ: vt ſic Venus, & Veneris: contrà, Sic filius orſus. ¶ Medio ſermone.] Ideo medio, quia non reſpondit Aſcanius.

Apollo.

¶ ASCENSIVS.

¶ Hoc tantùm.] Proſequitur ea quæ facinus illud egregium Aſcanij ſubſequuta ſunt. Quomodo videlicet poſt applauſum Troianorum affatus ſit Aſcanium Apollo; eumq́ ad virtutem cohortatus,

cohortatus, atq; in Buten transfiguratus, vt armis abſtineret
familiarius admonuerit: admonitumq; in forma dei aſcendens
dereliquerit. De quibus omnibus hoc ſolum habemus Dona⸗
ti, ¶ In Buten.] Nam ætate, & longa exercitatione dign⁹ erat,
cuius conſilium multi facerent. ¶ Æneide.] Ab eo quod in no
minatiuo caſu Æneida. ¶ Apollo Mortalis.] Ideſt conſtitutus
Ordo. ſub hominis forma. Hæc ille. ℂ Ordo eſt. Aſcanius, ſup. dixit,
tantùm hoc. ſ. quod pręmiſſum eſt, his. ſ. verbis, &c. Teucri ſe⸗
quuntur, ſup. clamore. i. applauſu: & fremunt lætitia. i. præ læ⸗
titia: & tollunt. i. extollunt, animos ad ſydera, ſup. tunc: quum
i. quando, Apollo crinitus (quod propter radios ſolis illi aſſi⸗
gnatur) videbat̃ fortè à plaga. i. regione ætherea. i. cœleſti: de⸗
ſuper. i. à ſuperiore loco: acies Auſonias. i. Italorum: & vrbem
ſ. Troianorum obſeſſam: ſedens nube. i. ſuper nubem, aut accin
ctus nymbo: ſicut numina ſolent, quæ aliter videri vix poſſint,
atq; affatur Iulũ victorem. ſ. Numani: his. ſ. verbis, ô puer, ma⸗
cte. i. magis aucte: noua. i. inſolita virtute: itur ſic. i. per talia fa
cinora: ad aſtra. i. in numerum deorum: ô genite diis. i. originẽ
trahens à diis: & genituræ deos. ſ. Romulum, & Iulium Cæſa⸗
rem, atq; Auguſtum pro diis habendos: omnia bella vẽtura fa
to. i. per fatalem præordinationem: ſub gente Aſſaraci. i. illius
principis Troiani: vnde Anchiſes originem traxit: reſident. i. ſe
dabuntur in te: quia ſolus Aſcanius, ſuperſtes manſurus eſt, in⸗
tereuntibus Latino, & Ænea. Seruius tamen legit, iure. i. meri
to: vt ſit, omnia bella ventura fato reſident. i. placabuntur: me⸗
ritò, ſub gente. i. progenie Aſſaraci. Ego tamen priorem lectio
nem approbauero. Nec Troia. ſ. hæc parua: capit te. i. non eris
ea contentus, imò nec Laurolauinio, quia ſecundùm quoſdam,
Albam condidit: & ipſe Apollo affatus hæc. mittit ſe ſimul ab
alto æthere: & dimouet auras ſpirantes. i. vitales, & petit Aſca
nium: forma oris. i. vultus: vertitur. i. mutatur: tum. i. tũc: in Bu
ten. i. virum illum: antiquum. i. figuram, & ſimilitudinem ei⁹:
hic. ſ. Butes fuit: ante. i. olim, in ante acto tempore: armiger. i.
vt vulgò dicunt, ſcutifer: Anchiſę Dardanio. i. à Dardano orto,
& Troiano nobili: & fuit fidus cuſtos ad limina. i. ædituus, ſeu
atrienſis: tum. i. tunc, temporis: aut deinde pater. ſ. Æneas addi
dit. ſ. Buten: Aſcanio comitem. i. cuſtodem, & pedagogum: &
hic, ſup. erat ſimilis: longæuo. ſ. Buti: omnia. i. per omnia, & vo
cem, & colorem, & crines albos. i. valde canos: & arma ſæua. i.
terribilia: ſonoribus. i. ſonoritatibus: quas faciebat quum arma
tus incederet, atq; affatur: Iulum. i. Aſcanium, ardentem. ſ. deſy
derio dimicandi: aut incenſum tali laude, aut Æneidæ. i. filij Æ
neæ: ſatis ſit, ſup. tibi: Numanum oppetiſſe, ſup. terram. i. occu⸗
buiſſe petendo mordicus terram: impune. i. ſine vindicta: tuis
telis. Donatus, ſi vera eſt lectio, dicit, Æneidæ à nominatiuo Æ⸗
neida deduci: quaſi ſit datiui caſus: ego cum Seruio dicam, Æ⸗
njdæ vt æ diphthongus vertatur in i longum, à nominatiuo Æ
neùs: ſicut Achilleùs, Achillides, interdum facit: & putem eſſe
vocatiui caſus: quia dicit, telis tuis. Magnus Apollo, concedit
tibi hanc primam laudem: & non inuidet paribus armis. i. quã
uis ipſe ſit arcitenens: vnde in. 3. huius, At pius arcitenens, &c.
Cætera. i. per cætera: aut cæterum, ô puer, parce. i. abſtine bello
Apollo

Apollo orſus.i.ordine loquutus ſic:exiſtens mortalis.i.ſimilis mortali,& in forma mortali(ſic enim Donatus legit) aut relinquit aſpectus mortalis.i.mortalium ſermone:quia conſercẽdo dicitur medio.i.ad medium duntaxat perducto: quia reſpõſum nõ expectabat,quo ſine ſermo nõ eſt cõplet⁹:& euanuit,ꝓcul ex oculis.ſ.mortaliũ:in aurã tenuẽ.i. reſoluẽs corp⁹ aeriũ, quod aſſumpſerat in elementũ ſuũ.

¶PIERIVS.

¶Ab alto Æthere ſe mittit.]In ant.aliquot,miſit,præterito tẽpore.¶Formatam vertitur oris Antiquum in Buten.] Pleriq; veteres cod.formam,legunt:cuiuſmodi lectio abraſa eſt exMediceo.Eſt & Antiqum,vnico u,legere: quod olim per c, ſcribebatur,Anticum,vt poſticum.¶Et crinus albos.] In Porcio,& quibuſdã aliis manu ſcriptis cod.crinis flauos,hr̃.Sed q, Dardanio Anchiſæ Armiger ante fuit.Albos iã capillos hr̃e dẽbat. Qui v͛ò Flauos repoſuêre,fortè aluos,corrupta ſæculi ꝓnuntiatione,quam emendare conatus eſt.Adamantius ſcriptum inuenerant,eiuſq; abuſionis ignari,flauos , ſcribendum iudicarũt. Nam,albos,in codi.Delphio,& aliquot aliis antiquis , omnino legi.¶Sit ſatis Ænide.]In Ro.cod.legitur,Æneade,ſecunda ſyllaba à principio correpta,per abiectionem,τȣ ἰωτα,ex diphthongo.In reliquis tamen exemplaribus , Ænide, habetur, κατὰ συγκοπὴν,vel,Ænade, per diph.a,integra dictione:vnde, Æneis,patronymicum fœmi.diphthongo ſoluta. Sed em̃ Priſcianus ait Vergi.authoritate ſua dixiſſe Æneiden,quod ſecũdùm regulas,Æneas,eſſe debuerat.

¶SERVIVS.

Agnouêre deum proceres,diuinaq; tela
Dardanidæ,pharetramq; fuga ſenſêre ſonantem.
Ergo auidum pugnæ dictis,ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent:ipſi in certamina rurſus
Succedunt,animaſq; in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acreis arcus,amentaq; torquent.
Sternitur omne ſolum telis:tum ſcuta,cauæq;
Dant ſonitum flictu galeæ.pugna aſpera ſurgit.
Quantus ab occaſu veniens pluuialibus hœdis
Verberat imber humum,quam multa grandine nymbi
In vada præcipitant,quum Iuppiter horridus auſtris
Torquet aquoſam hyemẽ,& cœlo caua nubila rumpit
Pandarus,& Bitias Idæo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit luco ſylueſtris Hiera,
Abietibus iuuenes patriis,& montibus equos:
Portam,quæ ducis imperio commiſſa,recludunt
Freti armis,vltroq; inuitant mœnibus hoſtem:
Ipſi intus dextra,ac læua pro turribus aſtant
Armati ferro,& criſtis capita alta coruſci.
Quales aeriæ Liquetia flumina circum,
Siue Padi ripis,Atheſin ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus,intonſaq; cœlo
Attollunt capita,& ſublimi vertice nutant.

¶Fuga.] Abſceſſu.¶Pharetramq; fuga ſenſêre ſonantem.] Quia dixit ſuprà , Et ſæua ſonoribus arma. ¶Dictis.] Propter auditam orationem . ¶Numine.] Proter agnitum deum.¶Intendunt acrus arcus.] Pro ipſi acres.Vt enim & in.I. diximus, Arcum vnuſquiſq; habet pro viribus ſuis.¶Amẽtaq; torquent.] Pro tela amentis torquent.Nam amẽtum, eſt lorum, quo media religatur , & iacitur haſta. ¶ Flictu .] Pro afflictu. i. ictu . Nam detraxit (more ſuo)præpoſitionem. ¶Pluuialibus hœdis.]Super tauri cornua,eſt ſignum,cui auriga nomen eſt. Hunc tauro, vna clara ſtella coniungit.Retinet autem auriga, ſtellas duas in manu, q̃ hœdi vocantur:quorum & ortus,& occaſus,tempeſtates grauiſſimas facit . oriuntur autem cum Scorpione,mẽſe octobri.¶Iuppiter]Aer. Hora. Manet ſub Ioue frigido venator. ¶Montibus equos .] Ideo,vel eius arboribus exęquandos.¶Ducis imperio commiſſa.] Aut q̃ eius commiſſa fuerat imperio abeuntis Æneæ:aut ꝙd melius eſt , quæ Æneæ imperio fuerat commiſſa Pandaro & Bitiæ: ne contrariũ ſit quod dixit, Rectores iuuenum & rerum dedít eſſe magiſtros Ducis imperio, commiſſa,ſcimus quòd Mneſtheo,& aliis ducibus,imperauerat Æneas,ad petenda proficiſcens auxilia,ne portas aperirent:vt,Caſtra modò & tutos ſeruarent aggere muros.item legim⁹ Mneſthea,& Sereſtum,ductores fuiſſe,& eſſe rerũ magiſtros: non Pandarum,& Bytian.Vnde apparet,quòd hunc locũ male intellexit Dona.dicens,Commiſſam portam.i. creditam Pandaro & Bytiæ,qui duces non erant. Cornutus verò melius ſenſit, dicens ,Portam,quę ducis imperio cõmiſſa fuerat,hoc eſt clauſa,eam aperuerunt. Commiſſura enim dicitur, tabularum coniunctio.ſicut Cice.in Fundaniana meminit.Ergo melius eſt,vt commiſſam,& clauſam dicamus:quàm creditam Pandaro & Bytiæ,pro turribus,aut vice turrium,aut pro defenſione.¶Armati fer.]Aut bene,inſtructi armis:aut,vt Aſper dicit , Ferrea corda habentes.i.dura & cruento comitantes,vt Ennium ſit ſequutus,qui ait,Succincti corda machæris. ¶Liquetia.] Fluuius iuxta Padum,& Atheſim,Venetiæ flumina, etiam eſt fluuius Liquetius:quem nunc commemorat,ergo Liquetia proprium eſt nomen:non epitheton,ne incipiamus à generalitate ad ſpeciem reuerti,quod vitioſum eſt:vt ſi dicas circà flumina naſcuntur arbores:& ſic inferas circà Tyberim,vel Aniené:ſufficit dixiſſe:circà flumina generaliter:vnde apparet,quia Liquetia,legendum eſt,non Liquentia,Intonſaq; cœlo attollunt capita,hoc ad ſupradictas criſtas refertur.¶Geminæ.]Quercus: non quia duę tantùm naſcuntur. Sed iſtorum ſimilitudinem aſpexit.i.quando ſimiles eleuantur quercus.

Amẽtũ.

Hœdi.

Cõmiſſa.

¶ASCENSIVS.

¶Agnouere deum proceres,&c.]Poſtquàm Troiani Apollinem abeuntem certis indiciis agnouerant,acrius bellũ inſtaurunt . duoq; Pandarus,& Bytias,viribus freti ſuis,portam vnam aperuerunt:& hoſtem,vt ingrederetur prouocauerunt: q̃ res,illis infauſtũ peperit exitum:multiſq; Troianis exitio fuit:vt ſequentia docebunt.Vnde id ſolum eſt Don ati,¶Pro turribus.] Ideſt vice turrium.

¶Ordo igitur eſt.Proceres i.primores,& pricipes Dardanidæ.i.Troiani,agnouêre deum.ſ.Apollinẽ:& ſenſêre pharetram.ſ.Apollinis ſonantem fuga.i. inter fugiendum , aut quum fugeret. Ergo , quia deum agnouerant,ipſi prohibent.ſ. à pugna:dictis.i.monitis, ac numine.i.authoritate Phœbi. (Dixerat enim cætera,parce puer.)Aſcanium auidum pugnæ,& ipſi succedũt rurſus in certamina:&mittunt animas in pericula aperta. Clamor it.i. diffunditur : ꝑ ꝓpugnacula totis muris. i. quæ erant in totis muris:& ipſi intendũt arcus acrus.i. robuſtos,aut ipſi acres intẽdunt arcus:& torquẽt amẽta.i.tela amentis,hoc eſt loris,quibus mediæ allegantur & iaciuntur haſtę leues ſeu iacula.Omne ſolũ ſternitur.i. cooperitur telis ; tũ i.ſimul,ſcuta,& galeę cauę, quibus.ſ.repulſa erant tela. nam aliter nõ ſparſa eſſent per terras,ſed infixa corporibus:flictu.i.afflictu:& pugna aſpera ſurgit.i.inſtauratur, ſed tanta quantus imber veniens ab occaſu: hœdis pluuialibus.i.Orientib⁹ hœdis ſigno pluuiali, quòd in Octobri oritur: verberat ſ.impetu aquarum:humum i.terram:& quàm multa. i. quũ quantùm multa grandine nymbi.i.nubes grandinoſę:prę cipitant,ſup.ſe:aut præcipites cadunt in vada.ſ.aquarum: tũc, ſup.quum.i.quãdo:Iuppiter.i.aer horridus:Auſtris.i.ſtatu Auſtrorum:torquet.i.deorſum impellit:hyemen.i. tempeſtatẽ aquoſam:& rumpit.ſ.tonitru:caua nubila cœlo.i.per cœlũ:Pandarus,& Bytias,maximi illi Troiani:creti.i.procreati: Alcanore Idæo.i. Troiano:quos Hiera ſylueſtris.i. in ſyluis verſari ſolita: eduxit.i.extulit:luco Iouis.i.Ioui ſacro: exiſtentes iuuenes æquos.i.æquales abietibus patriis.i.in patria illorum naſcentibus:& montibus, ſup. patriis:recludunt.i. aperiunt portam:quæ erat commiſſa.i.coniuncta, & obſtruſa:imperio ducis.ſ. Æneæ abeuntis: aperiũt (dicit)freti.i. adiuti armis:aut freti.i. confiſi armis: quibus hoſtem propellere ſperabant: & inuitant mœnibus.i. in mœnia: hoſtem vltrò.i . ſine inſtantia eius. Ipſi aſtant intus dextra,ac læua.i.vtrinq;:pro turrib⁹.i.vice turrium:armati ferro,& coruſci:alta capita.i.habentes capita alta coruſca:criſtis.ſ.galearum:tales,ſup.quales:geminæ.i.duę, & pares:quercus conſurgunt aeriæ.i.valde altæ:circùm flumina Liquetia.i.ſic dicta in regiõe Veneta:aut,ſup.in ripis Padi: aut propter .i.iuxta Atheſim fluuium illum Venetiæ: amœnũ i.placidum aſpectu : & ipſe quercus attollunt.i.erigunt:capita intonſa.i.ramoſa:& frondoſa:cœlo.i.ad cœlum vſq;: & erit hiperbole:aut cœlum verſus:& nutant.i.tremere,& caſum minari⁹videntur,vertice ſublimi.i. alto,& ſuper limum lõge extẽſo.

Ordo.

¶PIERIVS.

¶Dant ſonitum flictu galeæ.]In Romano codice,& aliquot aliis,adflictu,legitur,ex paraphraſi ſumptum.Nam Seruius agnoſcit,flictu.In aliquot codicibus antiquis mutato numero legitur,Dant ſonitum galeæ flictu . ¶Idęo Alcanore Creti.] Veteres aliquot codices,nati,habent:ex paraphraſi lectiõe inculcata contextui.¶Pro turribus aſtant.] In veteribus nõnullis,inſtant,legitur:ſed,adſtant,melius. ¶ Liquẽtia flumina circùm.]In Oblongo quidem codice,Liquetia,legitur. Vnde quidem are

dem arbitrati ſunt de fluuio nobili,in foro Iulij,dictũ,Romanus tñ codex cum pleriſq; aliis,liquentia,legunt. Sæpe enim fit,vt poſito genere ſpecies ſubiungatur.Hinc addit, Siue Padi ripis,Atheſim,ſeu propter amœnnm.

fit,vt

Irrumpunt,aditus Rutuli vt vidêre patentes,
Continuò Quercens,& pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus,& Mauortius Hæmon
Agminibus totis aut verſi terga dedêre,
Aut ipſo portæ poſuêre in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ,
Et iam collecti Troes glomerantur eôdem,
Et conferre manum,& procurrere longius audent,
Ductori Turno diuerſa in parte furenti,
Turbantiq; viros,perfertur nuntius,hoſtem
Feruêre cæde noua,& portas præbere patentes.
Deſerit incœptum,atq; immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam,fratresq; ſuperbos,
Et primum Antiphaten(is enim ſe primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto ſternit iaculo:volat Itala cornus
Aera per tenerum,ſtomachoq; infixa ſub altum
Pectus abit:reddit ſpecus atri vulneris vndam
Spumantem,& fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tũ Meropẽ.atq; Erymãtha manu, tũ ſternit Aphidnũ,
Tum Bitian ardentem oculis,animisq; frementem
Non iaculo(neq; enim iaculo vitam ille dediſſet)
Sed magnum ſtridens contorta phalarica vênit
Fulminis acta modò,quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamma lorica fidelis & auro
Suſtinuit:collapſa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum,& clypeum ſuperintonat ingens,
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit.magnis quam molibus ante
Constructam iaciunt ponto:ſic illa ruinam
Prona trahit,penitusq; vadis illiſa recumbit,
Miſcent ſe maria,& nigræ attolluntur harenæ,
Tum ſonitu Prochyta alta tremit,durumq; cubile
Inarime Iouis imperiis impoſita Typhœo.

SERVIVS.

¶Pulcher Equicol⁹ armis] Pulcher veſtibus,ſicut pulcher armis, hoc eſt per arma:quod erat armorum retulit ad perſonã. ¶Præceps animi.] Figurate genitiuo iunxit:nam dicimus, præceps furore. ¶Agminibus to.] Deeſt ab,& ſignificare eos primò fugatos eẽ, mox occîſos:aut certe, alios fugatos,alios interẽptos. ¶Animis diſcordibus.] Hoſtibus.ſ.Troianorum, quia à Rutulis diſcordabãt. ¶Fratresq; ſ.] Quos ſuprà dixi, portã tenere. ¶Se primus agebat.] Se agebat,hoc eſt incedebat:vt, Seſe Palynurus agebat. Tractus autem eſt ſermo à ratiõe phyſica. nam agitur corpus, animi iudicio:vt Teren. Quò te agis? ¶Sarpedonis alti.] Id eſt nobilis. ¶Itala corn⁹.] Telum de Itala cornu factũ ¶Stomacho.] Sermo Græcus eſt. ¶Specus vulneris] Poetica exaggeratio. ¶Erymantha manu.] Ideſt gladio, quo manus ferit. Nam illi de quibus superi⁹ dixit, nõ manu occîſi ſunt,ſed miſſo iaculo. Ergo ad differentiam teli iacti, accipe manu i.gladio. ¶Ardentem oculis,animisq; ferentem.] Et geſtu corporis,& mente cõmotum. ¶Vitam dediſſet] Pro reddidiſſet. ¶Phalarica vênit.] De hoc telo legitur,quòd eſt ingens torno, factum habens ferrum cubitale:& rotunditatem de plũbo in modum ſphæræ,in ipſa ſummitate. Dicitur etiã, ignem habere affixum:hoc autem telo pugnatur de turribus:quas phalas dici manifeſtum eſt. Iuue. Conſulit ante phalas, delphinorũq; columnas.ergo à phalis, dicta eſt phalarica: ſicut à muro, muraliſtſane phalaricã. Luc. dixit, Neruis mitti tortilibus, & quadam machina:vt, Vibrata phalarica neruis obruat. Verg. verò ait,Turnum manu iaculari potuiſſe.vnde apparet autem àLuca.ad auxeſim illius,qui occîdendus fuerat eſſe dictum;aut à Verg.ad laudem Turni, qui talem haſtã manu iaculatus eſt. ¶Fulminis a.m.] Amat tela, cum impetu venientia fulminibus comparare. ¶Taurea t.] Vſurpauit pro taurina. Alibi, Taurinis follibus:vnde ſicut & Ply.dicit, deriuationes firmas non habent regulas;ſed exeunt prout authorib⁹ placet. Bene autem per tranſitum eius,arma deſcripſit. ¶Duplici ſ.& a.] Ideſt duplicibus ſquammis aureis. Squammæ autem,loricarum catenæ,in modum ſquammæ compoſitæ ſunt. ſanè ſquamma,& ſplendorem ſignificat,ſi à piſcibus veniat:& ſordes,ſi à ſqualore:ſed in Vergi.vbiq; ſplendorem ſignificat. ¶Et clypeum ſuperintonat ingens] Aut ipſe ingens ſuper clypeum intonat:aut ingens clypeum ſuper eum tonat.nam lectũ eſt etiam hoc clypeum,vt probat Caper:quod magis debemus accipe.nã Home. imitatus eſt,q ait: ἄσαβος ἰδ' ἐπ' εὐχε ἀπαύσο. ¶Euboico Ba.lit.] Bene Baiarum addidit:ne Euboeam inſulam intelligeremus:vnde Chalcidenſes venerunt, qui occîderunt Cumâs,quæ ſunt Baiis vicinæ. ¶Prona t.] Ita enim ædificatur. ¶Prochyta alta tremit] At qui hæc inſula plena eſt. ſed epitheton de præterito traxit:nam,vt dicit Plyñ.in nat.hi. Inarimæ mons fuit,qui terrẽmotu diffuſas alteram inſulam fecit.quæ Prochyta,ab effuſione dicta eſt. ¶Fundêre.] Eſt enim ἐκχεῖν Prochyta verò,alta.quõdam.ſ. ¶Durũq; cubile.] Mortiferum ad pœnam ſtatutũ.

Phalarica. Phalæ. Deriuatiuorũ exitus. Squãma Clypeũ.

ASCENSIVS.

¶Irrumpunt aditus Rutuli,&c.] Docet(vt dixi) quomõ Rutuli prouocati irruperũt:vnde magna ſtrages vtrinq; ſequuta eſt: non ſine magno eorum,qui portas temere aperuerunt malo:nam ambo ſucceſſu temporis interempti ſunt:cum aliis quámplurimis:vt ex ordine patebit. Quę quia nihil habem⁹ Donati, ¶Ordo talis eſt. Rutuli.i.populi ipſius Turni:irrupunt.i.irruptionem faciunt:vt.ſ.primum : aut vt. i. poſtquàm : videre aditus.ſ. portarum:patentes.i.apertos:continuò.i.ilicò:Quercens,& Equicolus, pulcher armis.i.habens pulchra arma:aut potius pulcher in armis.i.quum eſſet armatus: & Tmarus præceps animi. i.præcipitans animum ſuũ i.inſtabilis animi:& Hẽmõ Mauortius.i.bellicoſus, & Marti ſimilis(abſumitur,s, cum vocali,ſicut,m,abſumi ſolet:quum dicitur, Tmarus,& Mauortius Hẽmon. aut igitur omittenda eſt cõiunctio,&;aut Martius, nõ Mauortius, legendum eſt. Sed quia alibi eandem videtur feciſſe abſumptionem, vt inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro:iõ hic quoq; eam eſſe cenſeam.) omnes autem dicti, aut verſi, ſup.ab agminibus totis: dedêre terga.ſ. fugæ : aut poſuêre vitam : in ipſo limine i.introitu portæ iræ. Increſcunt.i.intus creſcunt,& augmentantur:tum.i.tũc: magis animis diſcordib⁹.i. differentibus : quia alij expugnare,alij propugnare prætendebãt: & Troes collecti iam glomerantur eodem.i. ad eundem locum,quo hoſtes:&audent iam conferre manum,& procurrere longius.ſ.extra portas. Nuntius perfertur Turno ductori furenti in diuerſa parte.ſ.ab hac,vbi porta erat aperta:& turbanti viros.i.ad Turnum ductorem,&c.hoſtem feruẽre noua.i.magna, & inaudita cæde;: & præbere portas patentes : & ita ipſe deſerit incœptum:atq; concitus.i.concitatus:immani.i.ſæuiſſima ira : ruit i.præcipitanter currit:ad portam Dardaniam.i.quam Dardanidæ aperuerant:aut ad portam Troianã: & ad fratres ſuperbos ſ.Pandarum,& Bitian:& ſternit primum Antiphaten, nothũ i.filium naturalem,& illegitimum:vulgò, baſtardum,vocant: Sarpedonis,illius viri Troiani:de matre Thebana.ſ.ex Thebis Thraciæ,ſternit(dicit)iaculo coniecto:& ſternit primũm;ẽm, pro quia:is primus agebat ſe ſubaudi obuiam: cornus Itala. i. Italica:à Turno emiſſa:hoc eſt,telum ex cornu factum : volat per aera tenuem:& infixa ſtomacho abit ſub pect⁹ altum.i.profundum,aut eleuatum:ſpecus.i.foramen factum,redditvndam atri vulneris ſpumantem:& ferrum fixum in pulmone, tepeſcit.ſ.ibidem. Tum.i.deinde:poſtquàm ſtrauerat Antiphatem ipſe ſternit manu ſua Meropem,atq; Erymantha: & ſternit tũ Aphidnum,qui omnes Troiani ſunt:aut eis adhærentes:tum, ſup.ſternit Bitian ardentem oculis,& frementem animis , non dicit ſternit iaculo:neq; enim.i.nam non. Nam ille non dediſſet vitam iaculo.i.non potuiſſet lethalitervulnerari iaculo:ſed phalarica.i.telũ illud;contorta.ſ.brachiis Turni : vênit ſtridẽs magnum.i.magnopere:acta modò.i.per modũ fulminis: quã ſ.phalaricam,nec duo terga:taurea.i.taurina,ſup.ſuſtinuerũt: nec lorica fidelis ſquãma: & auro.i.ſquãma aurea duplici.i.habens duplicem ſquãmarum,aurearum ordinem:ſuſtinuit.i.ſurſum tenuit:ita,vt non penetraret,quia penetrauit omnia:& iõ immania membra collapſa.i,ſimul habentia:ruunt.i. corruũt.

Ordo.

Tellus dat gemitum,& ipſe ingens.i.valde magnus,tonat ſuper clypeū,ſuper quē.ſ.cecidit:aut ſi auerſus cecidit: & etiam hoc clypeū dicitur.¶Ordo eſt.Et ingens clypeū tonat ſuper.ſ. ipſum corpus proſtratū.Qualis.i.qualiter,pila.i. colūna ſaxea i.lapidea:cadit quondā.i.aliqñ(ñā cecidit tēpore Poetæ, vñ & Horatius in arte,Debemur morti nos noſtraq;: ſiue recept⁹ terra Neptunus claſſes Aquilonib⁹ arcet regis opus,ſterilisq; diu pal⁹,aptaq; remis Vicinas vrbes alit,&c.Excluſit aūt illinc partem maris Iulius:ſed præualuit mare,etiā Auguſti tpe.) in littore Baiarum Euboico.i.ab Euboicis Chalcidenſibus in Italia, iuxta Baias habitato:quā.ſ.pilam cōſtructam:ante.i.prius magnis molib⁹,ſup.fluctus:aut ꝑcellæ iaciunt.i.deiiciunt: ponto i.per pontū:illa.ſ.ſaxea pila:prona.i.inclinata ad terram:trahit ruinā ſic.ſ.vt Bytias cecidit:& illiſa penitus.i.penè intus,ſeu intrinſecus:vadis.i.per vada,aut ad vada:recūbit. i. proſternitur, & harenæ nigræ:aut quia ꝓfunde,aut quia paludoſe attolluntur.i.erigūt:tū.i.deinde:Prochyta.i.inſula illa,ante Miſenū,ꝓmontoriū auulſa,olim ab Inarime inſula alta.ſ.olim , antequā per effuſionem planificata eſſet:tremit,ſup.cum ſonitu: aut tremit alta.i.altum:diffuſo.ſ.ſonitu ab alto : & Inarine altera inſula vicina,abs qua Prochyta(vt dixi)vi aquarum abſciſſa eſt: impoſta.i.impoſita,& pro pœnitentia(vt dicūt)aſſignata.Typhœo.ſ.gygāti,cōtra deos pugnare auſo:impoſta (inquit)imperiis.i.p imperia Iouis,appoſitorie,durū cubile:aut impoſita, vt ſit illi,durū cubile.Quia phalarica,argutius à Lādino deſcribitur. adde & eius verba quæ ſunt:Phalarica(ait Amianus)appellata eſt,à Phalari tyrāno:vel quod phalas.i.turres, ictu diruat:eſt aūt haſtile miſſile:& teres præterquàm ad extremum, vbi prominet ferrum trepidale,ſtupa circundatum : & pice, & ſulphure,circūm litum addito, aliquando bitumine & oleo nō emittitur,niſi concepta flamma:vt quum per aerem defertur, fulmen videatur,ledit ictu & igni. Phalarica.

¶PIERIVS.

¶Cōtinuò Quercēs.]In anti.aliquot cod. Quercūs,hr. ¶Et pulcher Equicolus.]In anti.partim,Equicul⁹,partim Aqcul⁹, legitur.¶Et pceps animi Tinarus.]In anti. aliquot Tmaros. ¶Aut verſi terga dedēre.] In cod.nōnullis,auerſi terga dederūt.Sed em,aut,neceſſariū videt,vt ſnīa & ordo cōſtent.¶Aut ipſo portæ.] Neq; id placet,quod ipſi,in nōnullis veterib⁹ habetur exēplarib⁹.¶Troes glomerātur eodē.]In Ro.cod.legere eſt,in vnū:ſed meli⁹,eodē,hoc eſt ad eandē portā,quā Pandarus & Bitias recluſerāt.Fuit verò in vnū,paraphraſis.¶Aera ꝑ tenuē.]In pleriſq; cod.tenerū.Sed &,tenuē:&,aerī:&,auræ: ſępe additū inuenias.¶ Reddit ſpec⁹ atri vulneris vndā.] Quāuis in pleriſq; cod,volneris,legat.& Serui⁹, Spec⁹ vulneris agnoſcat,exaggeratiōe Poetica.Sūt tñ alij cod. antiqui in qb⁹, ſanguinis vndā,legas.¶ Tū ſternit,Aphidnū.]In cod.Ro.Achidnū.In Oblōgo,afidnū,ꝑ f Latinū.in aliis,Afidū.in aliis,aphidnū.deniq; tot varietates,quot penè codices.¶Et clypeum ſuperintonat ingēs.]Dubitare vr̄ Ser. an clypeū ingēs, dicēdū ſit gn̄e neutro:vt cū Homerica ſnīa cōgruat,αραβισεδε του τε ιο παντω:quod alibi Verg.expreſſit,Sonitū ſup arma dedēre. Sed em̄ Liui.lib.4.de bello Macedonico,Clypea argētea decē,ait. qd tñ imaginib⁹ intelligi,eo loco nōnulli volūt,aſſerit ad hæc Noni⁹ Marcellus,clypeū vtroq; gn̄e ꝓ ſcuto,Verg.poſuiſſe,vt eo loco,ardētes clypeos.& hic,clypeū ſupintonat ingēs. Clypeū em̄ ingēs indubitato,legit Noni⁹: quo gn̄e & Licini⁹ vſus eſt.Dixim⁹ ẏ̄ò clariſſimos olim viros,tā in gn̄e,q̄ in ſcriptiōe differētiā poſuiſſe:aliterq; clypeū:aliter,clipeū:aliter , clupeū, ſignificare:cui⁹ rei cura ſit penes eos:qui nūc etiā & hoc & huiuſmodi alia diligētiſſime perquiſiuēre,quorum doctiſſimos libros ſpero breui in lucē prodituros.¶Qualis in Euboico.] In Roma.talis.ſed id ex paraphraſi.¶Cōſtructam iaciunt pōto] Antiqui oēs codi.hoc numero legūt,Cōſtructam ponto iaciūt. ſed magis placet interiectus dactylus.¶Penitusq; vadis illiſa recumbit.] In anti.aliquot cod.legitur,vndis inliſa.Sed,vadis magis placet.Adludit autem Poeta ad portus Lucrini,reparationem ab Auguſto factam,quū ædificatus à Iulio Cæſare corruiſſet.

Hic Mars armipotens animum,vireſq; Latinis
Addidit,& ſtimulos acreis ſub pectore vertit,
Immiſitq; fugam Teucris,atrumq; timorem,
Vndiq; conueniunt,quoniam data copia pugnæ,
Bellatorq; animo deus incidit.
Pandarus,vt fuſo germanum corpore cernit.
Et quo ſit fortuna loco,qui caſus agat res,
Portam vi multa conuerſo cardine torquet
Obnixus latis humeris,multoſq; ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit,recipitq; ruentes
Demens,qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem,vltroq; incluſerit vrbi:
Immanem veluti pecora,inter inertia tigrim.
Continuò noua lux oculis effulſit & arma
Horrendum ſonuere,tremunt in vertice criſtæ:
Sanguineæ,clypeoq; micantia fulgura mittit.
Agnoſcunt faciem inuiſam,atq; immania membra,
Turbati ſubito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat,& mortis fraternæ feruidus ira
Effatur.¶Non hæc dotalis regia Amatæ, PANDARVS
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum,
Caſtra inimica vides,nulla hinc exire poteſtas.
¶Olli ſubridens ſedato pectore Turnus. POETA
¶Incipe,ſiqua animo virtus,& conſere dextram, TVR.
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillen.
¶Dixerat:ille rudem nodis,& cortice crudo POETA
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ:vulnus Saturnia Iuno
Detorſit veniens:portæq; infigitur haſta.
¶At non hoc telum,mea quod vi dextera verſat, TVR.
Effugies:neq; enim is teli, nec vulneris author.

¶SERVIVS.

¶Stimulos ar.] Sæuiēdi.ſ. nā ſunt & timoris & libidinis ſtimli:notāda quoq; œconomia,q̄ id egit, vt veriſimile ſit Turnū victorē euaſiſſe de caſtris:vndiq; conueniūt illi ſine dubio , quibus Mars iniecit audaciā:inuēta opportunitate irruperūt caſtra Troiana . ¶Duro in cer.] Sine ſpe euadēdi¶ Aſt ali.ſ.i.] Sta.Par operi iactura lucro,nāq; hoſte recepto Excluſēre ſuos . ¶Vltrò.] Inſuper.¶Demēs.]Hoc ex affectiōe ſua dixit poeta alibi.Sed tū forte caua dū perſonat æquora cōcha Demēs & cātu vocat in certamina diuos.¶Dotalis r.A.] Tibi data ꝑ dote:& beneAmatæ,q̄ ſola illū generū eſſe cupiebat:notandū ſane, qa id agit,vt oſtēdat ſe , nō p imprudētiā Turnū incluſiſſe, ſed illū ꝑ temeritatē ſibi minime ꝓfutura caſtra penetraſſe.¶Olli ſubridēs] Magnā cōfidētiā virtutis oſtendit . ¶Priamo n.A.] Propter illud Sibyllæ. Ali⁹ latio iā partus Achilles:& dictū eſt,vt illud,Degenerēq; Neoptolemū narrare memēto. ¶Rudē n.] Nō leuem, nec pulchram , ſed fortem. ¶Cortice c.] Viridi.Nā haſtæ plerūq; torrētur. ¶Vulnus Satur.Iu.Det.ve.]Pleriq;,ſed nō idonei cōmentatores,dicūnt hoc loco occiſum Turnū:ſed cauſſa œconomiæ, gloriā à poeta Æneæ eſſe ſeruatam;quod falſum eſt.Nā ſi veritatē hyſtoriæ requiras , primo prælio interemptus Latinus eſt:inde , vbi Turnus Æneā vidit ſuperiorē, Mezentij implorauit auxiliū. Secūdo prælio,Turn⁹ occiſus eſt:& nihilomin⁹ Æneas, poſtea nō cōparuit.Tertio prælio,Mezentium occīdit Aſcanius. Hoc Liui⁹ dicit . & Cato in origīb⁹,¶Telū.]Hoc loco telū,gladiū dixit,à longitudine:vñ& muſtella dicitur, quaſi mus longus: telū poſuiſſe,ꝑ gladio, illud ſignificat:quod infert paulopoſt, Cōſurgit in enſem.¶Is teli.] Talis par ſimilis.¶Alte cōſurgit in e.] Genus feriendi gallicanum. Salluſt. Regreſſi ad faciliores ictus, loco cedebant.

¶ASCENSIVS.

¶Hic animū Mars armipotens,&c.]Proſequitur reliquā pugnæ narrationem: docetq; Turno virus arte infuſas:imitat⁹ in hoc Homerum,qui deos,bello Troiano ſe immiſcuiſſe frequēter atteſtatur. Faciensq; verōſimile,Turnū tantāvim belli ſuſtinuiſſe:quocirca etiam Teucris animos ablatos dicit,vt non ſua ignauia , ſed deorū violētia in fugā verſi cenſeantur:ſic enim abunde purgātur.Nā(vt in.2. dictū eſt)nihil inuitis phas quenquā fidere diuis.Docet præterea portā à Pandaro, q eā temerarie patefecit: inconſulte clauſam,excluſis videlicet cōſociis,& icluſo Turno.De quibus omnibus nihil decerptum eſt ex Donato,¶Ordo igitur eſt. Mars armipotens.i.armorum, & bellorum deus;addidit hac i.hoc loco & tempore; Latinis,ſcilicet Turni populis: vires.ſ.animorum,& corporum:quia geminat victoria viras:& vertit,ideſt vertendo pungit(tractum à virga, quæ dum Ordo.

POETA

[Sic ait:& ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit,impubesq; immani vulnere malas.
Fit ſonus:ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus,atq; arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens:atq; illi in partibus æquis
Huc caput,atq; illuc humero ex vtroq; pependit.

quæ dum vertitur,boues ſtimulãtur)ſub pectore.i. præcordiis:ſtimulos acres.i.vehementis furoris, & iræ:& immiſit Teucris fugam. i. animum fugiẽdi:q;, pro ideſt:timorem atrum.i. perniciosum,& deteſtabilem,atq; ignominioſum : quia ſicut rem laudabilem , clarã, & illuſtrem dicimus, ita vituperabilem, atram,& obſcuram.Latini,ſupple conueniunt vndiq;, ideſt ex omni parte: quoniam copia,ideſt copioſa facultas:pugnæ,ideſt pugnandi: data,ſupple eſt,ideſt facta & conceſſa: & deus bellator,ſcilicet Mars:incidit animo.i.in animum eorum:hoc eſt omnem acceperunt animum,ſeu cupiditatem bellandi.Pandarus vt.i.poſtquàm:cernit germanum.ſ.Bytiam:corpore fuſo. i.cuius corp⁹ erat fuſum,aut habentem corpus fuſum:& vt cernit.i.conſyderat & videt:quo loco.i.in quo ſtatu,& qua conditione ſit fortuna:quia videt eam ad Latinos,relictis Teucris defeciſſe : & qui.i.qualis caſus:agat res.ſ.bellicas:torquet.i.applicat,&claudit,torquendo multa vi:portam conuerſam.i.quam conuertebat ad poſtes ſuos vt claudat:torquet inquã obnixus.i.obnitẽs humeris latis:& linquit multos ſuorum.i.ex ſuis commilitonibus,excluſos mœnibus.ſ.nouæ Troiæ:aut caſtrorum Troianorum, ſub certamine duro: quia inuito Marte , q quos Latinis addidit,Teucris abſtulerat animos. Aſt.i. ſed: includit alios ſecum:& recipit ruentes.i. præcipitanter accurrentes,vt recipiantur, exiſtens demens:qui. i. vtpote,qui non viderit regem Rutulũm. i. Rutulorũ : aut qui & ipſe Rutul⁹ erat,hoc eſt Turnũ, in medio agmine.ſ.Troianorum:ruentium.ſ.ad portas:& ita irrumpentem.i. vi intrantem:& qui incluſerit vrbi. i.in vrbem:vltrò.i. vltra id quod deberet facere:quia quem debebat ſummavi propulſare, ignarus recepit , atq; incluſit: veluti,ſup.includeret . Tygrim immanem.i.ferociſſimam:inter pecora inertia.i.arte repugnãdi,aut ſe defendendi carentia:vt ſunt oues,& capræ:quas,vt decôrum ſtyli ſeruet,periphraſticos tãtùm,& nõ expreſſe ponit, ne in re tam ſublimi,humillima nominet,ſicut alibi pro ciconia,dixit,Candida vênit auis,&c.Cõtinuò.i.ſtatim,vt recept⁹, atq; incluſus eſt:lux.i.fulgor,noua.i.inſolitus & vehemens: effulſit.i.emicuit:oculis.ſ.Turni:& arma,ſup.eius:ſonuerũt horrendum.i.horrende, aut horribiliter:criſtæ.ſ.ipſius galeæ , de qua dictum eſt:quàm magis illa tremens , tantò magis effera flammis;ſanguineæ. i. ſanguinei,quia ignei coloris : & mittit clypeum.i.

clypeum.i.in clypeum: fulmina micantia.i.radios in morẽ fulminis reſplendentes: Æneadæ.i. Æneæ ſubditi.ſ. Troiani turbati: ſubitò.i.ex re ſubita, aut de repente: agnoſcunt & faciem inuiſam.i. quam odio habebant, aut talem cui inuideri poſſet: quaſi inuiſibilem, ſi in ea ſignificatione diceretur: atq; membra immania.i.valde magna & terribilia: quæ res in gloria cedet Æneæ, qui talem vincere poterit: tum.i.tunc: Pandarus ingens i.valde magnus, & ſine exemplo: emicat.i.eminet, & extra alios tollitur: & feruidus.i.feruens, & incenſus: ira mortis fraternæ.i.concepta: propter necem fratris eius.ſ.Bytiæ: effatur.i.palàm, & clara voce loquitur. Hæc non eſt regia dotalis Amatæ i.quam Amata Latini coniux in dotem tibi cum filia ſpopondit. nec Ardea.ſ.ciuitas patria: Turni media.i.medio ſui: cohibet.i.continet: Turnum.ſ.medium in ea: vt ſit media, pro medium: muris patriis.i.intra quos natus eſt. tu ô Turne, vides caſtra inimica nulla poteſtas exire.i.exeundi hinc: eſt, ſup. tibi. Turnus ſubridens olli.i.tũc illi: pectore ſedato.i.tranquillo, inquit, ſup. incipe.i.ini mecũ certamen, aut duellum: ſiqua.i.aliqua virtus eſt animo: & cõſere dextram.ſ.mecũ, tractum à luctatoribus: tu narrabis Priamo.ſ.apud inferos, quò te mittam: ſicut Pyrrhus in.2. Referens ergo hæc: & nũtius ibis Pelide genitori illi mea triſtia facta, Degeneremq́; Neoptolemũ, narrare memẽto. narrabis ergo Priamo, Achilli ſimilem: inuentũ etiã hic.i.in hac noua Troia: dixerat.ſ.Turnus, ille.ſ.Pandarus: annixus.i.annitẽs, ſummis viribꝰ: intorquet.ſ.in Turnũ, licet nõ peruenit in eũ vſq;: haſtam rudem nodis: & crudo.i. impolito cortice. Auræ.i.aer, & ventus, accepêre.ſ.haſtã. Iuno Saturnia detorſit.ſ.de Turno: vulnus.i.haſtam, veniens.ſ.in Turnũ, niſi Iuno depuliſſet. Aut ſic, Auræ accepêre vulnus.i.læſæ & vulneratæ ſunt, hoc eſt transfixæ: & nõ Turnus: qa, ſup. Turnus ait, tu non effugies hoc telũ.ſ.quo cõminus cõcertatur enſem, videlicet: quod.ſ.telũ.i.quem enſem: mea dextera verſat.i.vibrat & tractat: enim.i.nam, author teli, nec vulneris eſt is.i. talis.ſ. qualis tu es. Ait in quã Turnus ſic: & conſurgit.i. erigit ſe: in enſem ſublatũ.i.ſurſum erectum: & diuidit ferro.i.enſe ferreo: frontem.ſ.Pandari: mediam inter gemina.i.ambo témpora.i. extremitates cõcauas capitis: & diuidit málas.i.maxillas: impubes.i.imberbes: vulnere immani.i.ſæuiſſimo: ſonus fit.ſ. ex ictu: & tellus cõcuſſa eſt ingẽti põdere.ſ.corporis cadẽtis. Ipſe eñ Pandarus moriens: ſternit humi.i.ſuper humũ: artus.ſ.ſuos collapſos: atq; arma cruenta.i.fœdata: cerebro.ſ.effuſo: atq; caput pependit illi in partibus æquis.i.æqualibꝰ: ex vtroq; humero: huc atq; illuc.i.in vtranq; partem, tam dexteram, quàm ſiniſtram.

PIERIVS.

Qui caſus agat res.] In Ro. & in Med. quis: vt Grammaticorum præceptionibus fieret ſatis. Nam, quis, cum s, dici volunt grammatici, authore Soſipatro, quum in quęrendo, vt, Quis te nate dea. In inferendo aũt, qui, ſine, s: vt, Ille vides pura iuuenis qui nititur haſta. Et enim præpoſitiuum, quis: ſubiunctiuum, qui. Quod tamen authores non obſeruarunt: vt Attius, qui nã Tantalidarum internitioni modus ſit. & Verg. Qui caſus agat res. Hęc Cariſius. ¶ Lux oculis effulſit.] In Ro. cod. offulſit: vt ſuperius. ¶ Clypeoq́; micantia fulgura mittit.] In Ro. Mediceo, & in Porcio, fulmina: & verbum, mittit, numero variat. ¶ Siqua animo virtus.] In Ro. animi, Sed magis placet, animo. ¶ At non hoc telum.] Miratur Seruius, telum, pro gladio poſitum. Sed eñ & apud oratores inuenitur. In rhetori. ad Heren. lib. I. Aiax in ſylua poſtquàm reſciuit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit, Vlyſſes interuenit, occîſum cõſpicatur, corpore telum cruentum educit. ¶ Verſat.] Eſt in Mediceo, librat, pro verſat, ſcriptum. ¶ Neq; enim is teli, nec vulneris author.] In Ro. cod. in Porcio, & aliquot aliis ſcriptum, neq; eñ es, vt ſit ideo non effugies: quia tu non es author teli, neq; volneris. Tua enim euitari poſſunt, mea autem minime. ¶ Gemina inter témpora.] Codices nonnulli veteres legunt, media inter témpora, figurata eloquutione. Mediam frontem inter media témpora. ¶ Atq; illi in partibꝰ æquis.] Antiqui codices omnes quotquot vidi, legunt abſq;, in, atq; illi partibus æquis.

Diffugiunt, verſi trepida formidine Troes.
Et ſi continuò victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſociosq; immittere portis.
Vltimus ille dies bello, gentiq; fuiſſet:
Sed furor ardentem, cædisq; inſana cupido
Egit in aduerſos.
Principio Phalarin, & ſucciſo poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas:
In tergum (Iuno vires, animumq; miniſtrat)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma:
Ignaros déinde in muris, Martemq; cientes,
Alcandrumq;, Haliumq;, Nemonaq;, Prytanimq;,
Lyncea tendentem contrà, ſociosq; vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat, huic vno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput, inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu: ferrumq; armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Muſis,
Cretea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numerosq; intendere neruis,
Semper equos, atq; arma virûm, pugnasq; canebat.
Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conueniunt Teucri, Mneſtheùs, acerq; Sereſtus,
Pallantesq; vident ſocios: hoſtemq; receptum,
Et Mneſtheùs. [Quò déĩde fugã? quò tẽditis, ĩquit, MNE.
Quos alios muros? quæ iam vltra mœnia habetis?
Vnus homo, & veſtris ô ciues vndiq; ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miſerit Orco?
Nón infelicis patriæ, veterumq; deorum,

SERVIVS.

Bello, gẽtiq; fuiſſet] Duo dicit, & bellum finiri potuit, omnibus interemptis: & gens penitus fuiſſe extincta, occîſo Aſcãio, à quo Romani ducunt originẽ: ideo bello gentiq; dixit: qa plerunq; finitur gente ſuperſtite, vt in bello Troiano contigit. ¶ Cædisq; ĩſana cu.] Excuſat Turnum, cur nõ à porta fugatis Troianis, penitus deiecta ſint caſtra. ¶ Principio.] Intra caſtra poſt Troianorum fugam. ¶ Succiſo poplite Gygen Excipit.] Ordo eſt. Excipit, & ſuccidit poplitem. Nam antè fuit, vt eum circũueniret inſidiis. ¶ Popli.] Põples autem, pò correpta eſt. ſicut in Sereno legitur. ſed ꝓducitur poſitione. ¶ Hic.] Nec loci eſt, nec temporis, ſed ordinis, id eſt déinde. ¶ Raptas.] Raptas autem de hoſtibus cadaueribus: nam quod dicit Donatus de armigero, non procedit: nec enim lectum eſt, Iuno vires, animumq; miniſtrat. Ne ſit incongruũ vnum tot occîdiſſe, Iunonis dat auxilium: Horatius in arte poetica, Nec deus interſit niſi dignus vindice nodus Inciderit. ¶ Alcandrumq;, Haliumq;, Nemonaq;, Prytanimq;.] Homeri enim verſus tantùm coniunctione mutata. Vnde apparet, non ad hiſtoriam, ſed ad ornatum poematis hæc nomina pertinere. ¶ Tendentem contra.] In ſe faciẽtem impetum. ¶ Cum galea longe iacuit caput.] Ad exprimendam celeritatem præterito vſus eſt tempore. Potuiſſe autem caput cum galea longe iaci, præmiſſa loci altitudo ſignificat: ergo eum cõminus percuſſum intelligimus, ſed tantam vim ictus fuiſſe, vt longe caput excuteret. ¶ Felicius.] Peritius. Nam in vngendis telis non eſt felicitas, ſed peritia. Sane nec vngo, nec vngentum, u, recipit, excepto vno nomine, vt vnguẽ. Vnde eſt, Et pinguus vnguine cæras. ¶ Ferrumq; a. veneno.] Specioſe dictum, Armabat ferrum quo nos amare conſueuimus. ¶ Amycũ Cretea mu.] Poetam lyricum: & tale eſt ſchema per repetitionem: vt, Sequitur pulcherrimus aſtur, ęquo fidens. ¶ Numerosq; intendere ner.] Rhithmos facere, intentione neruorum: nam numeri, ſũt rhithmi: vt, Numeros memini ſi verba tenerem. Hoc ergo dicit ſecundùm chordas, verba componebat. ¶ Audita cæde ſuorũ.] Seruat τῶν πρέπων. Id eſt decôrũ: ne præſentibꝰ ducibus, tot ſtrages feciſſe videatur. ¶ Quò deinde fugam?] Aut vacat deinde. vt tandem, gentium locorum. Aut intelligimus mente eũ tractaſſe, quod de cãpis milites, ſolent ad caſtra confugere: & ſic dixiſſe, quod deinde.ſ.de caſtris: quò fugietis vlterius. & hoc eſt meliꝰ. vnde & ſeqtur, ¶ Quos alios muros.] Et ſic dictum eſt poſt cogitationem, Quò deinde, ſicut Terẽ. Quid igitur faciam, ¶ Vnus h.] Ac ſi diceret mortalis. & bona attenuatio, quũ ſuprà dixerit, Rutulũ in medio nõ agmie regẽ. ¶ Inſe.p.] Troię, qua nũc ſunt. ¶ Veterũq; deorum

Poples.

Vngo.

deorum.] Penates ſignifi-cat, quos ſemp coluêre Troiani. ¶ Miſeretq;, pudetq;.] Sic Pallas, Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

Et magni Æneæ ſegnes, miſeretq;, pudetq;?

ASCENSIVS.

Diffugiunt verſi, &c.] Docet exēplis, quæ ſit alea belli, quum etiam vnum hoſtem intra mœnia ſua clauſum, fugerint Troes: & Turnus immemor ſalutis & victoriæ, non meminerit portas aperire, atq; ſocios recipere: quos ſi recepiſſet, gentem Troianā delere potuiſſet. Deſcribit præterea, primorum bella[illegible] reſiſtentiam & Cretei vt varietate opus placeat, etiam in muſica peritiam, & Mneſthei acrem increpationē. De quibus omnib. hoc tantùm receptum eſt Donati, ¶ Semper ęquos.] Laus hominis, quòd tantùm muſicam, non ad turpes actus, ſed ad res egregias adhiberet. ¶ Miſeret.] Pertinet ad deos. ¶ Pudet.] Pertinet ad Æneam. Hæc ille. Ordo eſt. Teucri verſi .ſ. in fugam: formidine trepida .i. res in quibus eſt, vt mentes Teucrorum præ anxietate trepidas faciente: diffugiunt .i. in diuerſa fugiunt: & ſi ea .i. talis cura .i. ſollicitudo, aut prouidētia: ſubiſſet .i. ſubiuiſſet, continuò .ſ. vt diffugerunt: victorem .i. mentē, victoris .ſ. Turni: rumpere clauſtra .i. clauſuras portarum, manu .ſ. ſua: & immittere portis .i. in portas, vt ſit datiui caſus: aut, per portas, vt ſit ablatiuus, per locum ſignificans: ſocios .i. cōmilitones: ille dies fuiſſet vltimus: bello .ſ. cum Troianis gerendo: & genti .ſ. Troianæ, quā morte Aſcanij deleuiſſet: ſed furor .ſ. Martius, & inſana cupido: cædis .i. occîdendi: egit .i. impulit eum, in aduerſos .i. obſtātes ſiqui erāt. Ipſe igitur, excipit .i. è medio mortaliū tollit, principio Phalarim, & Gygen, poplite ſucciſo .i. cui poples prius ab eo ſucciſus erat. Eſt aūt poples poplitis, nō poplex poplicis, poſterior pars cruris, ſupra ſuras ex aduerſo genuū, vbi eſt neruorum eminentia: & ipſe ingerit hinc .i. deinde, aut ex hac nece: fugientibus .ſ. Troianis: haſtas raptas .i. quas rapuit de terra elapſas fugientibus: ingerit inquam in tergum, quia terga dedêre. Iuno miniſtrat vires & animū (vt veriſimile ſit, vnum tot potuiſſe Iunonis, atteſtatur auxilium Turno præſens fuiſſe) addit igitur, proſtratis: Halyn comitem .i. ſocium mortis: & Phegea confixum, parma .i. ſimul cum parma: deinde, ſup. addit: aut occupat (vt ſeqtur) in muris .i. intra muros, ignaros .i. ignorantes, quòd ipſe Turnus intra mœnia eſſet: & cientes .i. aduocantes: ſocios .ſ. excluſos. Addit inquam Alcandrū, & Halium, & Nemona, & Prytanim (alij tamen, Prytanium, legunt: legendo autem vt Ser. Prytanim, erit ſpondeus in .5.) & ipſe dexter .i. expeditus bellator, potius quàm à dextera veniens, cōnixus ab aggere, occupat gladio vibranti .i. euaginato & micāti: nam dum gladius molli bractea quatitur, vibrare dicitur. Lyncea .i. virum illum (à nominatiuo Lynceùs.) tendentem contrà .i. facientem impetū: & vocantem ſocios, caput iacuit hinc deiectum cum galea: lōge .ſ. à trunco, vno ictu: cōminus .ſ. facto, hoc eſt quaſi coniūcta manu. Inde, ſupple occupat: Amy̆cum, virum illum (media breui, & proprium.) vaſtatorem ferarum, ideſt interfectorem faciendo ſyluas, abactis, aut ſublatis feris vaſtas: quo, ſcilicet Amy̆co: alter non erat felicior .i. magis idoneus, aut cum maiore felicitate, & dexteritate ſolitus, vngere manu .ſ. ſua tela: & armare veneno ferrum, quo .ſ. nos armamur: &, ſup. occupat Clycium Æoliden .i. Æoli filiū: & Cretea, amicum Muſis .i. Philomuſum, & poetam lyricum (habet autem mediam longam, quia adiectiuū hæc, eſt amicū.) Cretea (inquit) comitem Muſarum, cui carmina, & cithara erant, ſup. ſemper: cordi .i. voluptati, & ad cor: & intendere numeros neruis .i. numeros numeris, vt ſit hypallage: aut intendere numeros .i. facere rhithmos: neruis .i. ad crepitum neruorū. Qui, ſup. canebat ſemper equos: atq; arma virûm .i. virorum: & pugnas .i. lyricus erat: vnde Horatius in arte, Muſa dedit fidibus diuos puerosq; deorum Et pugilem victorem, & equum in certamine primùm. Ductores Teucri .ſ. Mneſtheùs, & Sereſtus acer .i. ſtrennuus: conueniunt tandem cęde ſuorum audita: & vident ſocios pallantes .i. temere oberrantes: & hoſtem .ſ. Turnū: receptū .ſ. in mœnia. Et Mneſtheùs inqt deinde, aut quò deinde .i. deinceps, & poſthac: quò (inquit) tēditis .i. dirigitis: fugam .i. vos fugientes: quos muros alios, & quæ mœnia vltrà .ſ. iſta habetis? q.d. nullos, & nulla. O ciues, vnus homo: &, ſup. is ſeptus .i. circúnuallatus vndiq; veſtris aggeribus: ediderit .i. permittatur ne edere: impune .i. paſſim, & ſine vindicta: per vrbem .ſ. veſtram: tantas ſtrages: & miſerit .i. permittetur: mittere Orco .i. ad Orcum .i. inferum: tot primos iuuenum .i. principes iuuentutis? q.d. indignū eſſe. Vnde addit: Nón .i. nónne: ô ſegnes .i. ignaui, & inertes: miſeret, ſup. vos infelicis patriæ, quæ penitus exterminatur: & deorum veterum .i. quos antiqua religione coluiſtis: nón .i. nónne: pudet, ſup. vos: magni Æneæ .i. tantum dedecus facere Æneæ tanto viro? aut nón .i. nunquid pudet, ſupp. vos, magni Æneæ .i. nūquid ideo non reſiſtitis, quia Æneas vobis pudori & dedecôri eſt? quaſi dicat, id non decere. ſed prior conſtructio placet.

PIERIVS.

Cediſq; inſana cupido.] In veteribus aliquot exemplaribus, inſendua. ¶ In tergum.] Roma. codex, tergus, habet. Quam lectionem hoc citato verſu Flauius Soſipater agnoſcit, aduerſus eos qui pro dorſo, tergum tergi facere. Tergus verò tergoris, pro pelle contendebant. Nam & terga boſim dictum à Vergilio reperit, quum tergum tantùm hominis eſſe contenderent. Exemplis verò Vergilianis impunitas etiam illis datur, qui putant tergū hominis, tergus verò pecoris nominari. Nam & tergora deripiunt coſtis. Et alibi, Vênit in tergum aduerſi Sulmonis, legitur. ¶ Et confixum Phegea parma.] Veteres omnes codices, confixa, legunt parma. Sed, confixum, figuratius eſt.

SERVIVS.

Ceu ſæuum turba leonē.] Senſus hæc eſt: Haud aliter Turnus retrocedēs petebat fluuium, ac ſolet leo preſſus multitudine, nec terga præbere propter iram vel pudorē: nec poſſe, licet cupiat in venantes impetum facere. ¶ Nec cōtra vires audet Saturnia Iu.] At qui faucēte numine, debuit etiā cōtra multitudinem poſſe: ſed de hoc Iuppiter vetuit. ¶ Haud m. i. te.] Melius quàm Home. hunc locum exequutus eſt. Saluo enim ſenſu vitauit, & fabuloſa & vilia. Nam ille ipſas minimas exequit. ¶ Ergo.] Quia numinis eſt deſertus auxilio. ¶ Telis Obruitur.] Luca. eundem ſenſum per declinationē telorum, nymbo peritura & pondere ferri. ¶ Vmbo.] .i. ſcutum. Nam & à parte totum ſignificat. Vmbo enim, media clypei pars eminēs eſt. ¶ Et piceū (nec reſpirare poteſtas) Flumen agit.] Ordo eſt: Sudor piceum flumē agit, hoc eſt ſordidum: quia ſine reſpiratione pugnabat. ¶ Tum de.] Poſtquàm ſe aliter euadere poſſe nō vidit. ¶ Omnibus armis.] Cum omnib9 armis, quum minus eſt. ¶ Ille ſuo cum gurgite flauo Accepit veni.] Hyſterologia eſt quū ille enim excepit. non enim procedit cum ſuo gurgite, quæ ſi poſſet fieri, vt eū ſine ſuis fluentis exciperet. Sane quærūt multi cum Tybris Æneæ faueat, cur liberauit Turnum? Sed ſoluit iſta ratione. Nam ob hoc Turnū eſſe liberatum, vt maior Æneæ gloria reſeruetur.

POETA

Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt: Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum, ceu ſæuum turba leonem
Quum telis premit infenſis: at territus ille,
Aſper, acerba tuens retro redit: & neq; terga
Ira dare, aut virtus patitur, nec tendere contrà,
Ille quidem hoc cupiens, potis eſt per tela, viroſq;.
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, & mens exæſtuat ira.
Quin etiam bis tum medios inuaſerat hoſteis,
Bis conuerſa fuga per muros agmina vertit:
Sed manus è caſtris propere coit omnis in vnum,
Nec contra vireis audet Saturnia Iuno
Sufficere: aeriam cœlo nam Iuppiter Irin
Demiſit, germanæ haud mollia iuſſa ferentem.
Ni Turnus cedat, Teucrorum mœnibus altis,
Ergo nec clypeo iuuenis ſubſiſtere tantùm,
Nec dextra valet, iniectis ſic vndiq; telis
Obruitur, ſtrepit aſſiduò caua tempora circùm
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæq; iubæ capiti, nec ſufficit vmbo

ASCENSIVS.

Talibus accenſi fir. &c.] Docet quomodo tandē Turnus ſe in Tyberim præcipitē dedit, ſaluusq; ſociis redditus eſt, poſtquàm variam ediderat ſtragem. Vnde hoc ſolum habem9 ex Donato, ¶ Talibus accenſi.] Oſtēdit quantùm cōmoda hortamēta valent. Hæc ille. Ordo eſt. Troes, ſup. accenſit: talibus .ſ. verbis Mneſthei: firmantur .i. firmi, & conſtātes efficiuntur: & conſiſtunt .i. ſimul ſtant, aut circūſtāt Turnum agmine dēſo: Turnus, ſup. cœpit excedere: aut excedere .i. excedebat paulatī: pugna .i. è cōflictu: & petere .ſ. cœpit, aut petebat: fluuiū .ſ. Tyberim, ac partem .ſ. vrbis, quæ cingitur amni, hoc eſt dexteram Teucri: incumbêre, ideſt incumbebant: aut cœ-

Marginal notes: Ordo. — Poples. Poplex. — Lyrica materia. — Vmbo. — Ordo.

Ictibus, ingeminant haſtis, & Troes, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus. tum toto corpore ſudor
Liquitur, & piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit, feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluuium dedit, ille ſuo cum gurgite flauo
Accepit venientem, ac mollibus extulit vndis.
Et lætum ad ſocios abluta cæde remiſit.

aut cœperunt incũbere: hoc. i. tanto acrius, ſup. cum magno clamore: & glomerare. i. circũducere manum: ceu. i. quenadmodum: quum. i. quando: turba. i. multitudo populi: premit telis infenſis. i. inferentibus vim: leonem ſæuum. i. ferocem: ac ille. ſ. leo territus: tuens. i. inſpiciens: acerba. i. acerbe redit: retrò. i. retrorſum: & neq; ira, aut virtus patiẽ dare terga. i. verti in fugam, nec patitur tendere contrà. i. impetum facere in tantam multitudinem: nec, ſup. ille cupiens quidem. i. licet cupiat, hoc. ſ. tendere contra: eſt potis. i. poteſt per tela, & per viros. i. propter tela, & viros, quibus impeditur: aut non eſt potis tendere contra per tela, & per viros: cupiens quidem hoc. i. licet hoc cupiat: haud. i. non aliter: Turnus dubius. ſ. quid faceret: refert retrò. i. retrorſum: veſtigia improperata. i. non properata, ſed maturata: nam quum interdum inſileret, non aufugit properanter: & mens, ſup. eius exæſtuat. i. efferuet, & excandeſcit ira. Quinetiam. i. inſuper: ipſe inuaſerat tum. i. tunc, bis hoſtes medios: & conuertit bis agmina. ſ. Troianorum: cõuerſa fuga. i. per fugam: per muros. i. per longitudinem murorũ: ſed omnis. i. tota manus. i. armatorum multitudo: coit.

titudo: coit. i. congreditur: propere. i. feſtinanter: in vnũ. ſ. globum. Nec Iuno Saturnia, audet ſufficere. i. ſubminiſtrare vires: contrà. i. in cõtrarium, contra Troianorũ. ſ. impetum. Nam Iuppiter demiſit cœlo irim aeream. i. in aere verſari ſolitam ad arcũ pluuialem: ferentem. i. afferentem, aut deferentem, germanæ. ſ. Iouis, hoc eſt Iunoni, quæ de ſe in. I. dixit, Aſt ego quæ diuũm incedo regina, Iouisq; & ſoror & coniux, &c. iuſſa. i. mãdata: haud mollia. i. non læuia, ſed aſpera: & magni momenti. ſ. interitum Turni: ni. i. niſi: Turnus cedat. i. excedat: mœnibus Teucrorum altis. i. aut ſublimibus, aut nobilibus, & diis ſuperis charis, quia fataliter conſtructis. Ergo quia. ſ. Iuno retraxit manum, & ita auxilio deorum deſtitutus erat, iuuenis. ſ. Turnus: nec valet ſubſiſtere. i. ſuſtinere: tantum. i. tantam vim, clypeo nec dextra, ſic. i. vſq; adeo, aut in tantum obruitur ipſe telis iniectis vndiq;: galea. ſ. Turni ſtrepit circùm tempora caua: tinnitu. i. crepitu, qualem æs reddere ſolet: aſſiduò. i. ſine intermiſſione durante: & æra. i. arma ęrea: ſolida. i. firma & fortia: fatiſcunt. i. affatim hiſcunt, & aperiuntur ſaxis. ſ. iniectis in ea: & iubę. i. galeæ criſtę, aut ornatus in

tus in morem iubæ dependentes, diſcuſſæ ſunt capiti.i.à capite, nec vmbo,i.curuatura clypei ſufficit ictibus,& Troes.ſ.gregarij:& ipſe Mneſtheus.ſ.ductor, & egregius vir fulmineus.i.in morem fulminis impetum faciens:ingeminant.ſ.ictus:haſtis,ſ. iniectis:tum.i.deinde:ſudor liquitur.i. defluit: toto corpore.ſ. Turni:& agit.i.impellit:flumē piceum.i.craſſum,& ſubnigrū, qualis eſt ſudor inter arma:nec poteſtas.i.facultas eſt reſpirare. [illegible] anhelitus: æger.i.ſaucius & def[illegible] paucis loquuta eſt:vt, [illegible] breuiter Dido. ¶O pat[illegible] hominū.]Et Titan[illegible] a gurgite [illegible] tur:[illegible]eus,& fluuius eum ſuſcepiſſe intelligatur.na[illegible] ſum fit,ſi cum inſtrumento præponatur:accepit ergo eum ve- nientem,ac extulit eum vndis mollibus.i.molliter & lente defluentibus:& miſit lætum ad ſocios,cæde.i.ſanguine ex cæde ſuperfuſo: abluta.ſ.aquis Tyberinis:Bene diſſoluit Seruius quæſtionem de fauore Tyberis.Sed dicere poſſemus Tyberim vtriſq; fauere poſſe;quanuis ipſi inter ſe capitales fuerint hoſtes.

PIERIVS.

Turnus paulatim excedere pugna.] In Romano codice Pugnæ,legitur. Sed,pugna,melius iudicant eruditi viri. ¶Et partem quæ cingit amni.] In Romano codi.& aliquot aliis,vnda, pro amni,habetur. ¶Demiſit,germanę haud mollia iuſſa ferētem.] In codicibus aliquot antiquis,legere eſt,Miſit germanæ haud,abſq; vlla Synalæpha,quòd nequaquam placet. ¶Accepit venientem.] In antiquis pleriſq; codicibus,fugientem,repoſitum ab iis,qui fugę dedecus noluerint Turno illatum. Sed enī fuga,& fugere,non ſemper in opprobrium:ſed pro celeri curſu ſæpiſſime ponitur. Sumpta verò Hæc figura nimirum ex hiſtoria Coclitis,Qui reſciſſo à tergo Ponte Sublicio cum armis ſe in fluuium dedit,incolumiſq; ad ſuos enatauit.

LIBRI NONI ÆNEIDOS FINIS.

ACENSIVS.

Occîdit Æneę,&c]Hoc monoſtichon ſeorſum à ſequenti argumento legendum eſt:eius autem eſt Ordo.Mezentius occîdit.i.cadit in mortem:decimo.ſ.Æneidos libro : ira.i. propter iram,& furorem:quia.ſ.Pallas,Euandri filius,interemptus erat.Hæc autem particula,ira latam complectitur libri decimi materiam.nam longa eſt indagatio,quę fuerint illius cauſſa iræ. Concilium diuis hominū,&c.] In decimo libro,acre,& totisviribus geritur bellum: iam.ſ.rebus omnibus diſpoſitis:& præmiſſo deorum cōcilio, quod arduitatem indicat futuri negotij:ſed ne lōgior ſim, Ordo eſt.Concilium.i.congregatio,& conuentio:aut conſilium.i.conſultatio:habet diuis.i.à diis, aut inter deos,de rebus hominum.i.humanis : Rutuli circūnſtant interea.ſ.dū dij conſultant:& Æneas aduentat omnibus portis.i.ad omnes portas.Æneas heros.i. vir heroica virtute,& generoſitate prędítus:aduenit cū multis milibus.ſ.Etruſcorū. Mars vocat.ſ. in certamen & itur.ſ.vtrinq;:in pugnam totis viribus.Turnus potēs in prælia.i.robuſtus præliator:interimit.i.occidit:Palanta.ſ.filium Euādri:& duces.ſ.diuerſi: vtriuſq; partis ceduntur.i.occîdūtur:& vulgus ſine nomine.i.nobilitate & fama.i.ignobile cadit. Turnus ſubtrahitur.i.clanculum per ſubtilitatē & calliditatē:pugna.i.ab ipſa pugna : numine, ideſt diuina poteſtate.& nutu.ideſt volūtate Iunonis.Æneas perſtat. i.perſeuerat in pugna,aut ſu perſtat cæde.i.nece:Mezenti,pro Mezentij:piata.i. purgata:& perimit pervulnera. i.lethaliter vulnerat:dextra inuicta.i.quæ nunquàm victa fuerat ; lauſum.ſ. filium Mezentij,quem prius laudauit, fortè in commendationem auunculi ipſius Romuli Nā(vt dixit Ouidius)Ilia cum Lauſo de Numitore ſati.adludit enim ad nomina futura,vt eorum antiquitatē probet Mezētius:ipſe vltor. i.vindex:nati.i..filij ſui Lauſi:occîdit.i.oppetit,& in necem cadit:mox.i.pauloport: & ita docetur anceps,& formidoloſa belli alea.

IN. X. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Occidit Æneæ decimo Mezentius ira.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Concilium diuis hominum de rebus habetur.
Interea rutuli portis circùm omnibus inſtant.
Aduenit Æneas multis cum millibus heros.
Mars vocat,& totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus.
Cæduntur q; duces,cadit & ſine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Iunonis numine Turnus:
Æneas perſtat Mezenti cæde piata:
Et Lauſum inuicta perimit per vulnera dextra.
Mox vltor nati Mezentius occidit ipſe.

ALIVD IN EVNDEM.

Placat & vxoris dictis,& iurgia natæ
Iuppiter.auxiliis inſtructus Troius heros
Aduenit,occurrunt Rutuli,atq; in littore pugnant
Occidit à Turno Pallas,victorq; ſuperbus
Æneæ eripitur: Mezentius interit acer.

SERVIVS.

Panditur interea domus omnipotētis olym.]Secundùm poeticum morem, hoc dicit:fact⁹ eſt dies:quia Poetæ dicunt,matutino tempore aperiri cœlum:noctu verò,claudi:vnde eſt illud,Ante diem clauſo componet Veſper olympo. nā paulopoſt deſcripturus eſt noctem:vt, Iamq; dies cœ.co.vt intelligamus alium diem eſſe conſumptum:& nunc eum,more ſolito,noctis prætermiſiſſe deſcriptionem:quāquam, Pandit,cœlum,etiā ſimpliciter poſſumus accipere ꝓ quolibet tēpore.ſ.ad numina cōuocāda:qđ & meli⁹ eſt,quia ait,interea.i.dū hæc gerunt interdiu.nā interea,particula ꝑterita,negotia cōiungit futuris. ¶Sydereā in ſe.]In aſtriferū circulū:nō em̄ oēs circuli,aſtriferi ſunt,ſed ſol⁹ ſupior. ¶Terras vn̄ arduus omnes.] Vt in.I.Et iā finis erat,qnū Iuppi.æthere ſummo Deſpiciēs mare velíuolū, terraſq; iacētes. ¶Caſtraq; Dardanidûm ſpectat,populoſq; Latinos.]Poſt gnālitatem,intulit ſpetiem.Conſequens etiā eſt,vt omnes terras videns,cernat etiā caſtra Troiana. ¶Bipatentibus.] Phyſice dixit.nā cœlū patet, ab ortu,& occaſu.Eſt aūt ſermo Ennian⁹,tract⁹ ab oſtiis, quæ ex vtraq; parte aperiuntur: vnde modò bipatentibus aptis intelligim⁹. ¶Cœlicolæ.m.] Orationis iſtius hoc agit intētio,vt ab odiis Troianorum Iuno reuocetur. ¶Quianam.]Ennianus ſermo eſt. ¶Verſa]retro mutata.Quę te genitor ſen.ver. Certatis aūt contra vos,aut contra meam ſententiam. ¶Abnueram bel.Ita.c.T.] Prohibueram Italiam cōtra Troianos bella ſuſcipere.at qui in.I.ait,Bellum ingens geret Italiā.Quod ita ſoluitur;aut quia cum vno deo, vel dea,

P. VERGILI MARONIS ÆNEIDOS LIBER DECIMVS.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi, POETA
Conciliumq; vocat diuûm pater,atq; hominum rex
Sydeream in ſedem,terras vnde arduus omneis,
Caſtraq; Dardanidûm aſpectat,populoſq; Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus,incipit ipſe.
Cœlicolæ magni,quia nam ſententia vobis IVPPIT.
Verſa retro?tantumq; animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum diſcordia?quis metus, aut hos.
Aut hos arma ſequi,ferrumq; laceſſere ſuaſit?
Adueniet iuſtum pugnæ(ne acceſſite)tempus:
Cum fera carthago romanis arcibus olim

Exitium magnum,atq; Alpes immittet apertas,
Tum certare odiis,tum res rapuiſſe licebit:
Nunc ſinite,& placidum læti componite fœdus.

vel dea,aliter loquitur.vnde eſt in.1.Hæc tibi fabor enim quando hæc te cura remordet.aliter verò cum omnib⁹ diis,vtilitatis cauſſa propter remouēdam eorum contentionē:aut certe,quia ait in.1.Ternoq; tranſi.ru.hy.ſubac.illic enim dixit Æneam in Italia cōtra Rutulos tantùm eſſe pugnaturũ:nunc autē,omnis eſt Italia in bella commota,Iunonis inſtinctu:quod & Alectò promiſit:vt finitimas in bella,feram rumoribus vrbes:& Iuno pollicitatē ſe ma[illegible]gis eſſe facturam,vt ego ſiqua ſuper fortuna laborũ eſt,ipſa r[illegible]gam. ¶Quæ contra vetitum diſcordia] Contra prohibitionem meam:& ſic dixit,vetitum,vt æquum:vt,Et ſeruantiſſimus æ[illegible]qui. Sane ſub cōmotione omnium deorum,maxime ſolam tangit Iunonem:cuius odia inſequebantur,etiam hoc bello Troianos,quod etiam ſequentes Iouis adloquutiones manifeſtius indicant. ¶Ferrumq; laceſſere.] Pro ferro ſe laceſſere. ¶Ne accerſite,tempus.] Nolite bellorum tēpora præoccupare.& bene ſatiſfacit vxori cum prohibitione. Significat autem bellum Punicum ſecundum,quando Hannibal ingreſſus Italiam,apud Cannas,vicum Apuliæ omnem pop.Ro.deleuit exercitũ. ¶Olim.] Quādoq;. ¶Alpes immittet apertas.] Emphaſis eſt. Non enim dixit,per Alpes immittet exercitum:ſed ipſas Alpes,quas patefecit:non ſibi tantùm,ſed omnibus gentibus:quę ſecundùm Catonem,& Liuium,muri vice tuebantur Italiam:quas Hannibal poſt bella Hiſpaniæ,quæ decem & ſeptem annis confecit,aceto rupit.Iuue.Et montem rupit aceto.Deniq; loca ipſa quæ rupit Apenninæ alpes vocantur. ¶Res rapuiſſe lice.] Clarigationem exercere,hoc eſt per fœciales bellũ indicere. Nam Ancus Martius,quum videret populum Romanũ ardentem,amore bellorum.& plerunq; inferre bella gentibus,nulla iuſta extante ratione.& exinde,pericula grauia creari:miſit ad gentem equiculanam,& accepit iura fœcialia,per quę bellum indicabatur hoc modo:ſicut etiam de Albanis rettulit Liuius.nam ſi quando homines,vel animalia,ab aliqua gente rapta eſſent,popu.Roma.cum fœcialibus.i.ſacerdotibus,qui faciendis fœderibus pręſunt proficiſcebatur,etiã pater patratus,& ante fines ſtans,clara voce dicebat belli cauſſam,& nolentibus res raptas reſtituere,vel authores iniuriæ tradere iaciebat haſtam,quæ res erat pugnæ principium:etiam ſic licebat,more belli,res capere. Clarigatio autem dicta eſt,aut à clara voce qua vtebatur pater patrat⁹, ἀπὸ τοῦ κλήρου,hoc eſt ſorte:nã per bellicam ſortē,inuadebãt agros hoſtium:vnde & κληρονόμοι dicuntur Gręce,qui iure ſortiuntur bona defuncti. ¶Placitum mihi.] Scilicet.

❡ASCENSIVS.

PAnditur interea,&c.] Quenadmodũ præmiſim⁹ in hoc.10.lib.ſicut cōſummatiſſimus eſt numerorum denarius,ita ad conſummationē perducentur bellorum præludia,ſummis enim viribus vtrinq; concurreret,præſentibus videlicet ducibus. Cæterum,quia vbi tantùm eſt rerum,vitæq; periculũ,non ſine conſilio inchoandũ eſt:quia(vt dicit Sallu.)Priuſquàm incipias cōſulto,& vbi cōſulueris mature facto,opus eſt:ideo ex more Homerico,in diis agit rerum humanarũ officia:docetq; Iouem conſilium concitaſſe deorum,illicq; inter Venerem & Iunonē,ſummum fuiſſe certamen:cuius quum Iuppiter modum non inueniret,pollicetur ſe equum vtriſq; fore:nec alterum pluſquàm alterum adiuturum,vt.ſ.cognoſcam⁹ quanto præſtantior ſit Turno Æneas,quem ſine numinis ſuffragio facile vicerit. Tota ergo fictio Poetæ,in Æneæ gloriam tendit:vtq; ex paradoxo Stoicorum,doceat deis ipſis res humanas curæ eſſe. Habem⁹ ergo poſt deorum conſilium Iouis,contentionē ſane argutam. Meminerimus autem ab Egnatio legi,Omnipatentis olympi:non omnipotentis,idq; ſequemur. Donati verba ſunt, ¶Cœlicolæ.] Omnium facit cauſſam,quoniam fauore Iunonis,omnes cōtra Troianos erant:nominatim autem,vxorem ſuam carpere noluit. ¶Sententia ver.] Oſtēdit non decere deos mutari,aut iniuſtos eſſe. ¶Abnueram bello Italiam c.] Non eſt cōtra id quod dixit in.1.Bellum ingens geret Italia:nam Æneam dixit geſturũ bellum in Italia:non,Italiam geſturam. Quum autem omnes deos obiurgat,Iunonem inſolentiæ reprehendit,Venus autem nacta eſt tempus congruum querelis:quia vidit Iouem fauentem Troianis. Hæc ille.

Ordo. ❡Ordo eſt. Domus olympi omniparentis.i.cœlum:panditur.i.aperitur:interea.ſ.orto ſole:& pater diuũm.i.deorum,& rex hominum.ſ.Iuppiter:vocat cōcilium.ſ.deorum.i.deos ipſos concitat,& cōuocat:in ſedem æthereã.i.ſuper æthera:vnde.i.de qua ſede:ipſe arduus aſpectat omnes terras:& caſtra Dardanidũm,pro Dardanidarum.i.Troianorum,à Dardano Iouis filio ortorum,& populos Latinos.i.Italicos,Turno fauentes,ſup.dij:conſidunt.i.ſimul ſedem capiunt:tectis bipatētibus.i.vtrinq; patentibus,& ſuperne,& inferne:aut ab ortu,& occaſu. Ipſe incipit.ſ.concionem. O cœlicolæ.i.dij ſuperi:cœlũ colentes magni.i.maximi numinis,ſummæq; poteſtatis:quianam,ideſt quanobrem:ſententia.i.decretum,& ſtatutum fatale,quod ſemel ſenſiſtis:eſt vobis verſa retro,ideſt retrorſum,hoc eſt reuocatum eſt:& non procedit,nec ſortitur effectum:& quianam.i.cur:certatis tantùm.i.intãtum:animis iniquis.ſ.contra placitum & decretũ moliẽtibus. Abnuerã.i.nolueram:& cōtra nutum.i.volũtatem meam,erat Italiã concurrere bello:Teucris.i.cũ Troianis:voluit tamē Teucros bellum gerere in Italia. Nam in 1.dixit,Bellum ingens geret Italia.ſic autem Dona[illegible] diffi[illegible]ltatem. Sed malim dicere Iouē in 1.dixiſſe [illegible] quod fu[illegible]ſcire [illegible] uialem:ferentem [illegible] aut deferentem [illegible] pitionem meam:quis metus.i.quæ religio [illegible] aut hos [illegible] Teucros:aut hos.i.Rutulos,ſequi arma:& laceſſere ferrum.i.laceſſere ſe ferro:aut ferrum lacerũ efficere nimia pugna. Tempus iuſtum.i.debitũ & legitimũ pugnæ:adueniet.ſ.olim,ſponte ſua:ne accerſite.i.nolite prouocare:olim.ſ.cum fera,Carthago immittet arcibus Romanis.i.in arces Romanas:magnũ exitium.i.excidium,& cladem multorũ ciuium,atq; immittet Alpes apertos.i.Alpinos populos,aut eos quos per Alpes traduxit Hannibal,montem qui fregit aceto:vt dicit Iuuena. Licebit.i.licitum erit:tum.i.tunc:certare odiis:& licebit tum.i.tunc:rapuiſſe res.i.rapinas facere:ſinite.i.deſinite nunc:& vos læti.i.cōcordes,& fauctes:componite fœdus placitum.ſ.mihi,qui nolo Italiam concurrere Teucris.

❡PIERIVS.

❡Panditur interea domus omnipotentis olympi.] Quia ſunt,qui parum probant epitheton omnipotentis olympo applicatum,quod Iouis eſt peculiare.hi,omnipatentis,quod omnibus,vel ab omni parte pateat,legendum exiſtimarũt. Neq; deſunt,qui,omniparentis olympi,legendum autument,eamq; lectionem etiam Iouianus Pontanus,vir literatiſſimus videtur agnouiſſe,Alij non olympi,ſed olympia,quippe domus in antiquis exemplaribus contendunt inueniri. Nos tam noua,quàm vetera illa Vaticanæ bibliothecæ exemplaria perſcrutati,atq; alia,atq; alia vndecũq; nacti ſcriptum paſſim animaduertimus,omnipotentis. Similiter in.12.Rex,Omnipotentis olympi. Nam olympum Cleantes Deorum omnium maximum iudicauit. Ita,olympi,non,olympia,paſſim ſcriptum eſt,præterea Quintilianus verſum hunc quinq; continuis conſtare dactylis ait,dubio procul,ſex dicturus,ſi,olympia,reperiſſet,neq; idem taciturus Priſcianus,quum in duodecim carminibus verſum hunc quinq; dactylos habere dixit. ¶Conciliũq; vocat diuom pater.] Sunt codices antiqui,vbi,conſilium,ſcriptum inueniatur. Malunt tamen grammatici pro congregatione concionis aut ſenatus,cōcilium,per,c,ſcribi. ¶Quianam ſentētia vobis verſa retro.] Superius in eo verſu,Heu quianam tanti cinxerunt æthera nymbi,Pontanum diximus in libro de poeticis numeris,Heu quinam,contendiſſe legendum,in vetuſtiſſimo tamen Vaticanæ bibliothecæ codice,& in pleriſq; aliis,quianam,legiſſe me profeſſus ſum,veluti etiam hoc loco habetur,quem ſermonem Ennianum eſſe aſſerit Seruius. Et Valerius Probus:quianam,aduerbium conſtare ait tribracho. Eoq; aduerbio vſum Vergilium adiungit,heu quianam tanti cinxerunt.ſed enim ne illa Pontanum in omni doctrinarũ genere ea ætate facile principem ſomniaſſe putē. Vetuſti neq; quidem pauci numero,Mediceus,Porcius,Vitalianus,& pleriq; alij codices faciunt,in quibus,quęnã ſententia,legitur:atq; ita facile etiam,quinam nymbi,reperiri credam.ſed enim hoc aliorũ ſit iudicium. Illud tamen ego diſſimulare non poſſum,quod ſuper hoc loco Pomp.Feſtus ex Verrij Flacci dictatis exſcripſiſſe ſe profeſſus eſt,quianam,pro quare,& cur,poſitum & apud antiquos,vt Neuius in carmine Punici belli,Summe deorum regnator quianam genus iſti.& in Satyra,quianam Saturnium populum pepuliſti. Ennius libro 7.quianam dictis noſtris ſententia flexa eſt.atq; hic Ennianus ſermo,quem citat Seruius. ¶Adueniet iuſtum pugnę,ne accerſite tempus.] Impreſſi quidem omnes codices cum aliquot ex antiquis legũt,accerſite.ſed enim Romanus & hic & alibi,verbum hoc in hanc ſentētiam,arceſſite,ſcribit.& ita in Mediceo,& in Porcio,& aliquot aliis antiquis exempl.notatum obſeruaui:neq; id in codicibus tantùm Vergilianis,verum etiam apud Teren.eodem modo legi in antiqſſ.co.manu ſcriptis,vbi in Andria vulgata habent exemp.vbi voles accerſe. Vetera quæ diximus legunt,arceſſe.ita in Adelphis,pro,vt vxorē accerſas,abi:in his,arceſſas,habetur:ſane,accerſo,& arceſſo.Terē.Scau.vnũ idemq; verbum putat,quod,d,quã ipſe libenter in,c,mutat,eadem litera ſubſequēte,in huiuſmodi cōpoſitionib.nonnũquàm etiam in,r,tranſire ſoleat. Nonnulli differentiam eſſe noluerũt,vt arceſſo,ab eo verbo ſit,quod eſt arceo. Accerſo verò,ab eo quod eſt cio:vtcunq; verò ſcribatur ad eandem pertinere ſignificationem. Cariſius verò,eos errare ſcribit,qui accerſo,ex eo quod eſt arceo,ductum putant,ſicut arceſſo,intereſſe eñ ait,quod arceſſere eſt accuſare. Accerſere aũt,vocare. ¶Et placidum læti cōpo.fœdus.] Non eò inficias,placidum,per d,in veterib.aliquot co.repperiri,prout in impreſſis,vulgatiſq; omnib.habetur. Roma.tamen codex,atq; Mediceus,placitum,per t,legit:quam lectionem agnoſcere videtur Ser.quum exponit,mihi ſcilicet.

[Iuppiter hæc paucis:at non Venus aurea cõtrà **POETA**
Pauca refert.
[O pater,ô hominum diuûmq́ æterna poteſtas, **VENVS**
(Nanq́ aliud quid ſit,quod iam implorare queamus?)
Cernis vt inſultent Rutuli,Turnusq́ feratur
Per medios inſignis equis,tumidusq́ ſecundo
Marte ruat:non clauſa tegunt iam mœnia Teucros.
Quin intra portas,atq́ ipſis prælia miſcent
Aggeribus mœrorum,& inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt:nunquam'ne leuari
Obſidione ſines?muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Troiæ,necnon exercitus alter:
Atq́ iterum in Teucros Ætolis,ſurgit ab Arpis
Tytides:equidem credo mea vulnera reſtant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si ſine pace tua,atq́ inuito numine Troes
Italiam petiere,luant peccata neq́ illos
Iuueris auxilio:ſin tot reſponſa ſequuti,
Quæ ſuperi,manesq́ dabant:cur nunc tua quiſquam
Vertere iuſſa poteſt?aut cur noua condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſeis?
Quid tempeſtatum regem,ventosq́ furenteis
Æolia excitos,aut actam nubibus irim?
Nunc etiam maneis (hæc intentata manebat
Sors rerum) mouet,& ſuperis immiſſa repente
Alecto,medias Italûm bacchata per vrbeis.
Nil ſuper imperio moueor:ſperauimus iſta,
Dum fortuna fuit,vincant,quos vincere mauis.

SERVIVS.

¶Iuppiter hæc pau.]Habet perſonarum cõſyderationẽ, vt ſuperioribus perſonis det breuiloquiũ:econtra inferiori poteſtati prolixam orationem:vt ait deVenere,At nõ Venus aurea contrà Pauca refert.Itẽ Dido regina,quaſi paucis loquuta eſt:vt,Tum breuiter Dido. ¶O pater,ô hominũ.]Et Titanus,& caluus,qui thematũ materias omnis de Vergilio elicuerunt,& deformauerũt ad dicendi vſum in exemplo controuerſiarũ:& has duas poſuerunt eloquutiones,dicentes,Venerem agere controuerſiã ſtatu abſolutiuo.quũ dicit,Iunoni tu cauſſa fuiſti periculoſum,his quibus Italiam fata conceſſerant.Iunonem autẽ vti ſtatu relatiuo: per quem oſtẽdit Troianos, non ſua cauſſa laborare,ſed Veneris.¶O pater.] O pater, generaliter accipe:non tantùm Veneris.nam ſuprà in.I.ait Iuno ad Æolum,Diuûm pater,atq́ hoĩm rex.& bene in principiis,fauorem ſibi arte conciliat.¶Hominum,diuûmq́ æterna poteſtas.] Hunc locum Probus quærit:ſed dicit vnã rem ſecundùm phyſicos:alteram, ſecũdùm mathematicos.Nã diuûm poteſtas eſt,quia bona Iouis irradiatio,honores hominib⁹ tribuit. Æternam autem poteſtatẽ adiecit,propter aliorum numinũ diſcretionem.nam & Apollinẽ legimus depoſuiſſe diuinam poteſtatem,& Herculam,vel Liberum patrem,non ſemper deos fuiſſe.¶ Nanque aliud quid ſit.] Ac ſi diceret,quum pene omnes dij in fauorem Iunonis conceſſerint:nanq́,enim coniunctio,oſtendit hanc habuiſſe cogitationẽ.¶Implorare.] Implorare,eſt auxilium cõmiſeratione depoſcere.qua ratione bene diximus,Imploro te,vt miſero feras auxiliũ.Contrà, imploro te ad diem feſtum,non procedit.¶Cernis.] Ad augendam inuidiam,ait,cernis:ac ſi diceret,non eſt opus narratione,quũ Troianorum miſerias ipſe conſpicias.¶Inſultent Rutuli.]Propter illud,Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtãt.Inſultare autem,eſt inimicos irridere,per cauillationem.Exultareverò,gloriari,& lætum eſſe.¶Per medios.]Suos.¶Inſignis eq.] Propter illud,Vingiti lectis equitũ comitatus.Nam caſtra,non eques,irruperat.¶Secũdo Marte.] Ad illud reſpicit,Hic Mars armipotens animum,viresq́ Latinis Addidit.¶Ruat.] Irruat. ¶Clauſa mœnia.] Magna inuidia.Scimus enim vltimum præſidium eſſe in caſtra confugere,& hoſtilem impetum plerunq́ differre:ſicut factũ eſt in bello Troiano.Modò ergo dicit,ademptam eſſe,etiam hinc aram miſericordiæ:ſiquidem intra muros hoſtis inſultat.¶Quin.]Quinetiã.¶Ipſis.]In ipſis aggeribus, aut munitionibus:ſed abuſiue & in muris:ideo,quia ſuprà dixit,Ignaros.deinde,In muris,Martemq́ cientes.¶Aggerib⁹.] Agger proprie dicitur,terra illa quæ vallo facto propius poni tur.ſed abuſiue,& muros,& munimenta omnia,aggerem dicimus:ſicut modò,aggeribus murorum,pro munimẽtis.¶Mœrorum.] Pro murorũ,antique.nam veteres pleraq́ eorum,quæ nos per u dicimus,per œ diphthõgon pronuntiabant:hinc eſt, mœrorum,pro murorũ:& econtra,punio,pro pœnio:quod verbum à pœna vênit:hinc eſt,Et punica regna vides,quum pœnos vbiq́ legerimus.hoc autem facit orthographia,qua vocalem quam nos u,habemus,illi diphthongon habent ou:& ideo putarunt poſſe pro hac litera,licet non eandem diphthongon poni,inundant,implent,& inundare faciunt.¶Leuari Obſidione ſines.] Liberari,& oblique per Iouem,inuidiam commouet Iunoni.¶Ætolis ſur.abArpis Ti.]Atqui non eſtventurus:vnde accipiam⁹ Venerẽ,non quaſi deam loqui,ſed quaſi vnã de Troianis:vt in.I.Vnius ob iram Prodimur.Itẽ eodẽ loco,Cœli quib⁹ annuis arcẽ:ne futura ignorare videat̃.Ætolis aũt Arpis ſic dixit,vt Cumâs Euboicas:nã de Ætolia Diomedes vênit,qui Arpos in Apulia collocauit.¶Mea vul.reſt.]Vt,Poſſim iterũ vulnerari.¶Demoror.]Expecto,ſuſtineo.¶Si ſine pace tua] Sine tua beniuolẽtia:vt,Orantes pacem,veniamq́ petentes.Item,Ex

Implorate,

orat pacem diuûm.ergo pace,beniuolẽtia ſuffragio.Dicendo autem,Si ad Italiam ſiné deorum voluntate venerunt Dent pœnas.oſtẽdit ſtatum eſſe abſolutum.¶Inuito numine Troes]Syllepſis per genus eſt.¶Luant pe.] Luant.i.abſoluant.Dicimus autem,& luo pœnã:melius, & luo peccatum:nam peccatum ſoluit̃ pœna:qui enim crimine tuetur,obnoxius eũ pœna à priſtina liberat obligatione:cõtrà,luo pœnam: ſi dixeris,non procedit quare pœna ſoluatur.tamen authoritas licenter iſta confun fundit,more quo ſolet poni: vel à ſequenti,quod præcedit:vel à precedenti,quod ſequitur.¶Neq́ illos Iuueris auxilio.]Cõceſſiuus eſt modus,ſecundùm Probum.Nãq́ in artibus non inuenitur: fit autem quoties tędio contentionis,quaſi videmur,cõcedere:quod tamen nolum⁹ fieri.Nã ita agit Venus hoc loco:vt,Iuppiter magis præſtet auxilium.¶Reſpõſa ſ.] hoc eſt,ſi non ſolum,ꝓhibiti nõ ſũt:ſed eis cõceſſum eſt. ¶Supi.]Vt Apollo.¶Manes]Vt Creuſa & Anchiſes. ¶Quiſ.ver.]Quia apud maritũ cõtravxorẽ agit.¶Exuſtas Ery.in li.c.]Argumẽtũ eſt,vtrũ habeat volũtatẽ nocẽdi q̃ nocuit.Ericyno in littore aũt,ſecũdùm opinionẽ ſuã dixit:nã alij apud Caietam dicunt,exuſta nauigia: vñ & Caieta dicta ẽ.¶Actã nu.irim?]Impulſam.ſ.vt ꝑſuaderet matrib⁹ incendiũ nauiũ.aut ſecundùm artẽ rhetoricã, rem vnã in duas diuiſerit:nã ꝑ irim,naues exuſtæ ſũt:ſed meli⁹ eſt,vt nõ ſit iteratio:& ad Turnũ miſſam ĩtelligere:nec nos cõmoueat ordo cõuerſus.Solẽt enĩ grauiora in principiis:& in fine,ſecũdùm artẽ rhetoricã poni.¶Nubib⁹.]Per nubes.¶Sors rerũ].i.regnũ.nã ꝑ ſortẽ inter ſe,fratres mũdi regna diuiſerũt: q̃ Iuno ꝑter ĩferos in Troianorũ ꝑniciẽ mouerat.¶Suꝑis im.] Ac ſi diceret,nõ iam Troianis,ſed diis.Reſpexit aũt ad illud,Et cœli cõue.ꝑ au.¶Bac.ꝑ v.]Perfurit & bñ,baccata ꝑ vrbes,qa ꝑ ſĩlationẽ ſacrorũ Liberi pr̃is,mr̃es egerat ĩ furorẽ.¶Suꝑ i.]De ĩpio:vt,Multa ſuꝑ Priamo rogitãs.ẽ aũt verecũda petitio,& obliq:ꝑ quã magna Ioui ĩuidia cõmouet̃.¶Sp.i.]Abſolute dixit.

¶ASCENSIVS.¶Iup.&c.]Subinfert or̃onẽ Veneris,Iunonẽ acerrime incuſantis,quòd in Æneam,Æneæq́ ſocios, grauius iraſcatur.Vnde dicit Donatus ſic,¶Alectò] Commouerat ſuperos,ventos,fluctus,terras,homines:reſtabant autem inferi:ſed & hos,nuper mouit.Quia nihil extat Donati,¶Ordo eſt. Iuppiter hæc.ſ.eloquutus eſt,paucis,ſup.verbis:at.i.ſed:Venus aurea.i.formoſiſſima:refert contrà.i.econtrario,hoc eſt reſpondet non pauca.i.multa.O pater.ſ.omnium:nam iuuans pater,interpretatur Iuppiter:& quia deũ & deorum,hominũq́ regem adloquitur.generaliter accipiendum,recte cenſet Seruius,ô æterna poteſtas hominum:& diuûm.i.diuorum.i.qui æternum habes imperium in homines,& deos omnes (facit autem parenthesim,quaſi Iuppiter dicat,quid me compellas gnata:ad hoc enim reſpondet:in eo ſolo eſſe ſpem ſalutis,dicens.Nãq́.i.ideo te adloquor:nam quod aliud.ſ.numen,aut auxilium ſitvſquàm ſ.alibi quàm in te:quod queamus implorare.i.ploratu efflagitare,aut depoſcere?q.d.nullum.)Tu cernis,vt.i.quenadmodum: Rutuli inſultent.ſ.ob victoriam partam inſolentiores effecti:& vt.i.qualiter,Turnus feratur per medios.ſ.Rutulos:exiſtẽs inſignis equis:& vt ipſe tumidus.i.inflatus:Marte ſecundo.i. bello,proſpere peracto,fauore Martis:ruat.i.præcepsvehatur:mœnia clauſa.i.tametſi clauſa:non tegunt.i.ꝓtegunt iam Teucros: quin.i.quinetiam,vel inſuper:ipſi.ſ.Rutuli,miſcent prælia intra portas:& in ipſis aggeribus mœrorum.i. mœnium,aut murorum:& foſſæ.ſ.ſub aggeribus factæ:inundant ſanguine.ſ.Troiano:Æneas.ſ.princeps eorum,& protector:abeſt ignarus.ſ.tantæ cladis.Sines.i.permittes'ne,nunquàm,aut vnquàm(Nã duæ negationes ſic ſitæ,non plus interdũ faciũt q̃ vna) eos,ſup.leuari.i.liberari,obſidiõe.ſ.qua opprimunt̃,& aggrauant̃:vñ leuari dixit.hoſtis imminet iterũ muris Troiæ:naſcẽtis.i.reædificari

Ordo,

cœptæ:

cœptæ:necnon.i.& etiam:alter exercitus,ſup.imminet muris: ſicut exercitus Græcorum imminuit muris veteris Troiæ:quos & euertit:atq; Tytides.i.Tydei filius Diomedes:ſurgit iterum in Teucros.i.in perniciem Teucrorũ:ab Arpis Ætolis.i.ab Ætolo Diomede,in Calabria ædificatis:equidem.i.ego quidem,credo,quòd,ſup.mea vulnera reſtant.i.quòd iterum vulnerabor à Diomede,ſicut ante Troiam ab eo vulnerata ſum:& ego progenies tua.i.à te genita:demoror.i.expecto futura arma:mortalia.i.à mortali mihi inferenda. Si Troes petierunt Italiam,ſiné tua pace.i.beniuolentia,& ſuffragio:aut(reuera)pace,& reconciliatione:quia & Iuppiter illis offenſus fuiſſe videtur,ex eo qđ dictum eſt in.2.Ferus omnia Iuppiter Argos Trãſtulit,atq; numine inuito.i.diuina volũtate tua refragante:luant.i.permitto vt luant.i.abluant:& purgent peccata.ſ.ſua per pœnitentiam: aut dent pœnas pro peccatis:neq; iuueris.i.permitto,vt non iuues illos auxilio:ſin.i.ſed ſi:ipſi ſequuti tot reſponſa quæ ſuperi:& manes.i.inferi dabãt:cur quiſquàm(intelligit de Iunone) poteſt nunc vertere.i.inuertere,& in perniciem mutare:tua iuſſa.i.quæ iuſſiſti:hoc eſt,cur cedit Troianis in perniciem,tuis paruiſſe mandatis?aut cur quiſquàm poteſt condere noua facta. Quid.i.ad quid?q.d.fruſtra,quum manifeſtarium ſit,repetam claſſes exuſtas:in littore Erycino.i.iuxta Erycē, in Sicilia,vbi Venus templum habet,& præcipue colit̃.q.d.in cõſpectu meo, & in regno meo.Quid,ſup.repetam:regem tempeſtatum.ſ.Æolum:excitum.i.excitatum,& commotum ad nocendum Troianis:& ventos furentes excitos.i.euocatos:Æolia.i.ex Æoli regia,aut Irim,actam nubibus,quæ.ſ.Turno dedit,obſidendæ vrbis nouæ conſilium.Ipſa,ſup.Iuno,quam non nominat:quia cõiugem Iouis mouet,etiam nunc manes.i.inferos:vnde ipſa in 6.Flectere ſi nequeo ſuperos Acheronta mouebo.hæc ſors rerum.ſ.infernalium:manebat.ſ.antea:intentata.i.non ſolicitata.

Alectò.i.furia illa infernalis:immiſſa ſuperis.i.ad ſuperos,bacchata,ſup.eſt per medias vrbes:Italũm.i.Italorũ.Ego nil.i.nullo modo:moueor.i.afficior:ſuper imperio.i.promiſſione facta de imperio in.1.His ego nec metas rerum nec tẽpora pono Imperium ſine fine dedi.Erat autem in fatis imperiũ olim per Teucros,in Italia fore:quod & Iuno prius ſibi notum ſignificauit. Nos ſperauim⁹ iſta.ſ.inania pollicita:dum fortuna fuit.ſ.talis, vt ſperare poſſimus:vincant,ſupp.illi,quos tu mauis vincere.i. ſint voti compotes:& rerum potiantur,dummodo Troiani non penitus deleantur.

¶PIERIVS.

¶O pater,ô hominum,diuũmq; æterna poteſtas.] Romanus codex,vnà cum Porcio,& aliis quibuſdam,legunt,Rerumq; æterna poteſtas . Probus grammaticus horum vnum ſecundùm phyſicos. Alterum,ſecũdùm mathematicos eſſe dicit.Circà res verò phyſica verſatur inueſtigatio.¶Aggeribus mœrorum.] Præteribo,adgeribus,& atgeribus,vt habetur in exemplaribus antiquis.Illud miſſum non faciam. Multos authoritatem Seruij ſequutos,mœrorum,per œ diphthongum ſcriptitaſſe.Nam omnino eſſe quædam nomina,ait Probus,quæ,u,literam in œ literas conuertant:vtputa murorum, mœrorum,& cætera talia.In Romano tamen codice,in Mediceo,in Porcio,& pleriſq; aliis manu ſcriptis,murorum,per u,notatum.Plura verò ſuper hoc videris apud Seruium.¶Et inundant ſanguine foſſæ.] Antiqui codices pleriq; legunt,foſſas,vt Rutuli ſit ſubiectũ.Quam lectionem agnoſcere videtur Serui.dum ait,inundant,implent, & inundare faciunt,dicturus nimirum,implentur:ſi foſſæ plurali nominatiuo legiſſet.¶Cur nunc tua quiſquàm Vertere iuſſa poteſt.] Ita quidem ſcriptum eſt in antiquo codice Vaticanæ bibliothecæ.Sed in Romano,iura:non,iuſſa,legitur.In Oblongo autem,& aliquot aliis,Flectere iuſſa:quod à pleriſq; doctis viris iam receptum eſt.

Alectò.

Si nulla eſt regio,Teucris quam det tua coniux
Dura:per euerſæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obteſtor,liceat dimittere ab armis
Incolumen Aſcanium,liceat ſupereſſe nepotem:
Æneas ſanè ignotis iactetur in vndis,
Et quancunq; viam dederit fortuna,ſequatur.
Hunc tegere,& diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus,eſt celſa mihi Paphos,atq; Cythera,
Idaliæq; domus:poſitis inglorius armis
Exigat hic æuum,magna ditione iubeto
Carthago premat Auſoniam:nihil vrbibus inde
Obſtabit Tyriis:quid peſtem euadere belli
Iuuit?& Argolicos medios fugiſſe per ignes?
Totq; maris,vaſtæq; exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri,recidiuaq; pergama quærunt,
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atq; ſolum,quò Troia fuit?Xanthum & Simoenta
Redde oro miſeris:iterumq; reuoluere caſus
Da pater Iliacos Teucris.[Tum regia Iuno. POETA

¶SERVIVS.

¶Coniux du.] Hæc diſtinguendum,ne duo incipiant eſſe epitheta.¶Dura fumãtia Excidia.]Quod cõtra artem fit,nulla interpoſita cõiunctione.Nulla autē regio ĩuidioſe dixit,vt ſuprà in.1. Cunctus ob Italiam terrarũ clauditur orbis:quum à ſola arceantur Italia.¶Per euerſæ genitor fumãtia Troiæ.] Quum dicimus,rogo te per deos . hoc videmur dicere, memineris religionis curæ eſſe petitionem meam:ſicut in.1.expreſſit,At ſperate deos memores phandi,atq; nephandi.Quum autem dicimus,Rogo te per miſerias meas:videmur dicere,memineris ab eo te rogari,qui miſerias pertulit:vt,qui rogatur ad miſericordiam miſeriarum,cõmemoratione flectatur:ſicut eſt nunc in Veneris petitione.nam ideo ſic rogat,vt cõmemoratione infelicitatis Troianę impetret miſericordiã: aliâs ſtultum eſt, quũ adiuratur Iuppiter per excidia Troianorũ.¶Incolumē a.] Ideo Venus pro Ænea,non petit hoc loco:non,quia pro eo non mouet̃:ſed,aut quia ſcit eum celeri⁹ eſſe moriturũ, aut quia ſoli Aſcanio debet̃ imperiũ:vt,Cui regnũ Italię,Romanaq; tellus debetur.¶Ama.& Pa.]Cypri inſulæ,ciuitates ſunt Veneri cõſecratæ.¶Cythera.] Inſula Veneri cõſecrata.dicim⁹

Cythera

aũt,hæc Cytherea in plurali:ſicut hæc Solyma,& hæc Artaxata,& Megara.¶Idaliæ.]Idaliũ,ciuitas Cypri,inglori⁹,ſine triũphis,immemor gloriæ.Inde ab Aſcanio Tyrij nihil timebũt:& verũ eſt.Nã Scipio vaſtatur⁹ ē Aphricã.Quid peſtē euadere belli iuuit?in fine iã agit miſerabiliter:ſicut egit in principiis.Nã hoc p̃cipit ars rhetorica:vt epilogi,& prĩcipia,pari ratione tractent̃.¶Peſtem.] Peſtē aũt,incendiũ ſignificat:vt,Et toto deſcēdit corpe peſtis,quũ de nauib⁹ loqueret̃ incenſis.¶Fugiſſe per ignes.] Exprimit,qd ſit belli peſtē euadere.¶Recidiua Pergama.] Renaſcētia.Tract⁹ aũt ſermo eſt de arborib⁹,quæ aliis ſectis repullulãt.Ergo illud ſolũ,recidiuũ dicit̃,quod poſtea renaſcit̃,vñ,modò recidiua dixit,q̃ renouant̃ ab his,quę ſũt ſupſtites Troianis piculis.¶Cineres patriæ inſedis.] Propter illud,Dulciſq; meorũ Reliqas colerē.¶Atq; ſolã,quò Troia fuit.] Vt in 3.Et cãpos vbi Troia fuit.¶Xanthũ,& Simoēta Redde oro miſeris.] Ambiguũ eſt,vtrũ dicat,Redde nobis(reuera)Troiã antiquam:an redde nobis terras,in Italia ad ſimilitudinē Troiæ? Nouim⁹ eñ hãc cõſuetudinē fuiſſe,vt aduenæ patriæ ſuæ imaginē ſibi redderēt:vt,Effigiē Xãthi,Troiãq; videtis.Bene ergo Ven⁹,medio vſa eſt genere loquendi,vt vtrunq; ſignificaret,& antiquæ Troię reditum & imperium Italię, quod Troianis ad ſimilitudinem Troię fore Iuppiter promiſerat:& magis,hoc eſt qđ latenter deſyderat, atq; petit.¶Iterũq; reuoluere caſ.] Si ad Troiam vis referre,ſic dic,Da nobis Troiã per naufragia,& p̃icula.i.patiamur denuo quæ pertulimus:duntaxat nobis Troia reddatur. Si verò ad Italiam vis referre,ſic intellige:Redde nobis Italiam, & libenter repetimus ea quæ in Troia pertulimus.

¶ASCENSIVS.

¶Si n.eſt] Proſeq̃t Ven⁹ cœptã orõnē,orãs vt ſi in Italia Æneas regnare nõ poſſit,ſaltē nõ occidat̃,ſed ĩcolumis, ad Veneris regna cõmeare p̃mittat̃.Dona.ſic.¶Tua cõ.] Obliq̃ hacten⁹ ĩ eã loquuta ē nũc doloris neceſſitate cõpellit̃,vt eã noĩet.¶Ignot.vn.] p̃ ignota maria cõtinuet errores.Hæc ille.¶Ordo eſt. Ordo.

Si nulla eſt regio quam coniux tua dura.ſ.Troianis.Iuno det.i. permittat Teucris:aut ſic,ſi nulla regio eſt Teucris,quam tua cõiux dura det.aut,qua det tua cõiux,ne videlicet videatur vituperare cõiugem,coràm cõiuge:ego,ô genitor:obteſtor.i.obſecro p̃ dura excidia Troiæ euerſæ:fumãtia.ſ.adhuc:& id inuidioſe dictũ,quũ poſt ſeptēniũ non amplius fumēt,liceat dimittere ab armis Aſcaniũ incolumē.i.ſanũ,& illæſum:& liceat ſupeſſe nepotē.ſ.meum,quia nepos erat Veneris:aut generalr̃ accipiēdo.i.p̃nepotē tuum:& iactet̃ ſane Æneas vndis ignotis.i.per vndas ignotas,ſicut hacten⁹ iactat⁹ eſt:& ſequatur viam quacũq; fortuna dederit:valeã.i.p̃mittar valere:tegere.i.p̃tegere , hunc ſ.Aſcaniũ:& ſubducere pugnæ diræ:Amath⁹ ciuitas illa Cypri inſulæ:eſt mihi.i.ego habeo eam.Et Paphos,eiuſdē inſulæ:ciuitas celſa.i.ſublimis:eſt mihi.ſ.ſacra:atq; Cythera,ſup.ſunt mihi:& dom⁹ Idaliæ.i.ipſius Idalij,ciuitatis Cypri,ſup.ſunt mihi: iubeto,vt,ſup.Aſcanius:exigat hæc exiſtens inglorius.i.nõ glorioſus,nec inclytus:ſed ignobilis exigat inquã.i.ad extremũ vſq;,agat æuum armis poſitis.i.depoſitis,ſup.in ditione magna. Et iubeto,vt,ſup.Carthago:præmat.i.opprimat, ditiõe magna Auſoniã:qđ factura eſt,ſi domus Æneæ ab Italia p̃pellit̃:vnde in.1.Hoc regnum dea gentibus eſſe Siqua fata ſinant,iam tum tenditq;,fouetq; Progeniem,ſed enim Troiano à ſanguine duci Audierat tyrias olim quæ verteret arces , &c.Nihil obſtabit

inde

inde.i.ab his locis mihi ſacris vrbibus Tyriis,& præcipue Carthagini.q.d.Iunonem,nullam ad domum Æneæ perſequēdam habere cauſſam:niſi quo regnum Italiæ Tyrias auerteret arces: vt in.4.huius dictum eſt. Quid iuuit.i.profuit:euadere,pro euadere,pro euaſiſſe:peſtem belli.ſ.Troiani:& fugiſſe per medios ignes:Argolicos.i.ab Argolicis,Troiæ immiſſos:& quid,ſup. iuuit:tot pericula maris,& vaſtæ terræ:exhauſta,ſup.eſſe.i.exhauſiſſe,dum Teucri quærunt Latium:& Pergama recidiua.i.iterum caſura.q.d.nihil. Seruius videtur legere,recidiua.i.renaſcentia.Nón.i.nónne.q.d.multò ſatius.i.melius , & ſalutarius fuit:inſediſſe.i.inhabitaſſe,aut reſidendi cauſſa occupaſſe:cineres ſupremos patriæ.ſ.Troiæ,atq; inſediſſe ſolū,vbi Troia fuit: redde,oro,iterum miſeris.ſ.Troianis,Xanthum,& Symoenta.i.fluenta illa Troiana:& ô pater,ego oro,da miſeris Teucris reuoluere iterum caſus Iriacos.i.Troianos:hoc autem dicens,amaritudine oppreſſa videtur defeciſſe Venus: vnde ſequitur, Acta furore,&c.

PIERIVS.

¶ Æneas ſane ignotis iactetur in vndis.] Et ſane,& vndis.In pleriſq; omnino codicibus habetur. Sed Romanus codex antiquiſſimus:& qui apud me eſt,Æneas procul ignotis,legunt:atq; etiam pro,vndis oris.In veteribus aliquot exemplaribus inueni:& eſt conceſſio amaritudinis plena. Æneas procul ignotis iactetur in oris,dum tantùm liceat mihi Aſcanium in vrbibus meis,aut Amathunte,ant Papho,aut Cytheris incolumem ſeruare. Magis tamen placet,vndis:vt adludat obiter ad futuram Æneæ mortem,vt in.4. Cadat ante diem,mediaq; inhumatus harena. ¶ Et diræ valeam ſubducere pugnæ.] In antiquiſſimo codice,duræ,Sed in aliis omnibus,diræ. ¶ Eſt Amathus,eſt celſa mihi Paphos,atq; Cythera.] In expoſito Palatino codice legere eſt,Amathus,eſt celſa Paphos,atq; alta Cythera:cui lectioni ſecretior ille codex,maioribus literis perſcriptus , nonnihil adſtipulatur,quamuis in eo ſint literæ aliquot inuerſæ. Adiuuat etiam id quod inferius Iuno,eadem argumenta retorquens,ait, Sunt alta Cythera. Sunt verò codices antiqui,vbi Amathos ſcriptum ſit. Sed enim,ἀμαθοῦς,Græce dicitur,& eodem modo proferunt Latini:eiuſdem diphthongi,ου, ſeruato ſono. ¶ Exigat hæc æuum.] Antiqua pleraq; exemplaria,Exiget,indicādi qualitate legunt.non in depoſcendi figura. Nam illud,Magna ditione iubeto Carthago premat Auſoniam,ſeparatum eſt membrum per conceſſionem . ¶ Et Argolicos medios fugiſſe per ignes.] In Ro.cod.In Mediceo,in Porcio,& nonnullis aliis antiquis,medium,legitur:quod multò magis placet. ¶ Recidiuaq; Pergama quærunt.] Recidiua quidē in multis habetur exemplaribus,tam recentibus,quàm vetuſtis:tractum ſermonem de arboribus,quæ aliis ſectis repullulant,ait Seruius. Qui quidem longe eruditius mihi videtur expoſuiſſe alibi,poſt caſum reſtituta,eo verſu,Et recidiua manu poſuiſſem Pergama victis. vt enim à cado,cadiuus:ita,à recido,recidiuus:quod ſi à cedo,ſeco, deduceret,ſecunda ſyllaba produci deberet. his tamen ita diſputatis,& codex Romanus,& alter peruetus qui apud me eſt,rediuiua,legunt. quod non ita proprie dictum nonnulli putant. Sextus tamen Pompeius,vbi,rediuiuum,eſſe:ex vetuſto,renouatum,exponit: exemplum ex Cicerone citat libro.1.in Verren,Vtrum exiſtimatis minus operis eſſe,vnam columnam efficere ab integra nouam,nullo lapide rediuiuo.Ita enim eſt in antiquo Pompeij codice.

Acta furore graui. Quid me alta ſilentia cogis IVNO
Rumpere,& obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quiſquàm,diuûmq; ſubegit
Bella ſequi?aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petiit fatis authoribus eſtò,
Caſſandræ impulſus furiis:num linquere caſtra
Hortati ſumus?aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli,num credere muros?
Tyrrhenam'ue fidem,aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem?quæ dura potentia noſtra
Egit?vbi hic Iuno,demiſſa'ue nubibus iris?
Indignum eſt Italos Troiam circūndare flammis
Naſcentem,& patria Turnum conſiſtere terra,
Cui Pilumnus auus,cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo præmere,atq; auertere prædas?
Quid ſoceros legere?& gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu,præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus ſubducere Graiûm,
Proq; viro nebulam,& ventos obtendere inaneis:
Et potes in totidem claſſem conuertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra iuuiſſe,nephandum eſt.
Æneas ignarus abeſt,ignarus & abſit.
Eſt Paphos,Idaliumq; tibi,ſunt alta Cythera:
Quid grauidam bellis vrbem,& corda aſpera tentas?
Nos'ne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur?nos,an miſeros qui Troas Achiuis
Obiecit?quæ cauſſa fuit conſurgere in arma,
Europamq;,Aſiamq;,& fœdera ſoluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi?fouiq; cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis:nunc ſera querelis
Haud iuſtis aſſurgis,& irrita iurgia iactas.

SERVIVS.

¶ Alta ſilentia.] Iuno vbiq; ſilens inducitur:vnde ei oratio, niſi eximia neceſſitate non datur:hinc eſt,Acta furore graui. Stat. Iunonem tacitam furibunda ſilentia torquent. & notandum,quòd ſigillatim dicta Veneris hac ratione ſoluuntur. ¶ Silētia cogis Rum.] Silentiū rumpere,eſt nō omnino tacere: vnde apparet vſurpatiue dictum eſſe. Cōpoſito rumpit vocem.i.loquitur.nam vocē rumpere,ſilere eſt:ſilentium rumpere,loqui. ¶ Obductū dolorem.] Celatum,& diuturna iam cicatrice coopertum:nam obduci dicunt vulnera,quæ cicatrice clauduntur. ¶ Ænean ho.quiſquā.] Celat,quę facta ſunt:quę nō ſunt facta,cōmemorat:nam non Æneas, ſed Turnus,inſtinctu Iunonis bella commouit. Vtitur autem replicatione rerum obiectarū. Poſt enī,ſequit ſolutio. ¶ Eſtò.] Modò aduerbium eſt concedentis.nam Græcum eſt, ἔστω. Illo autem loco,verbū eſt, Eſto ô nunc ſol teſtis. ¶ Caſſandræ im.fu.] Bene, furiis,plurali numero:quod de vaticinantibus non dicitur,vt videantur merito eſſe decepti,qui Caſſandræ inſanienti crediderunt:quod falſò dicitur à Iunone,ſicut ex verbis probamus Anchiſæ: qui ait in.3.Quem tum vates Caſſandra moneret. ¶ Vitam commit.ven.] i.incertis & inanibus rebus. ¶ Num puero ſummam b.] Exaggeratio eſt ab ætate. ¶ Tyrrhenamq; fi.] Inire ſocietatem cum inimicis gentibus:aut certe diſrūpere fœdera:quæ Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum ſane,Turnum,auxiliorum cauſſa,ad Mezentiū cōfugiſſe. ¶ Gentesq; q.] Nam licet vellēt in bella prorumpere,tamen erant quietæ ꝑpter illud oraculū,Externos optate duces. ¶ Quis deus in fraudem?] In periculum.Ita enim in iure lectum eſt,Fraudi erit illa res.i.periculo. Fraus. ¶ Quæ dura potentia noſtra?] Ad illud reſpicit,ſi nulla eſt regio Teucris, quam det tua coniux dura. ¶ Nubibus iris.] Propter illud,Aut actā nubibus Irim. ¶ Indignum eſt Italos Troiam circūndare flammis.] Rhetoricū eſt. nam quoties aliqua non poſſumus ſoluere,paria opponimus:quod nunc Iuno facit. nam negare non poteſt,nec ſoluere:quia obſidētur Troiani:vnde dicit, Hoc indignum eſt Troianos obſideri. Aliena eos matrimonia præripere , dignum eſt . ſic in Bucolicis , Dic quibus in terris inſcripti nomina regum . ¶ Pilumnus auus.] Cōparat genus Turni cum Ænea,dicens etiam auum, eius eſſe deum.Item ad Veneris obtrectationem dicit, cui Venilia mater.nam Venilia,nympha eſt.Pilumnū autem,ideo Turni auum dicit,vt à vicino nobilis genere eſſe videatur,ſicut eſt Æneas.Nam paulopoſt dictura eſt,Pilumnusq; illi quartus pater. ¶ Atra fa.] Sæuo bello.& eſt belli definitio. Non enim facibus pugnauerant. ¶ Auertere prędas.] Inuidioſe:cęterum nihil rapuerant. ¶ Legere.] Furari.vnde & ſacrilegi dicuntur,qui ſacra legunt,hoc eſt furantur.alibi,Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper. ¶ Gremiis abducere pactas.] Nam ante vſum tabularum , matrimonij cautiones ſibiinuicem emittebant: in quibus ſpondebant ſe conſentire in iura matrimonij, & fideiuſſores dabant. Vnde admiſſum eſt,vt dicamus virum , à ſpondendo ſponſum:cæterum proprie,ſponderi puellæ eſt. Ergo dicitur ſponſus,non enim quia promit- Sponſus

promittitur,ſed quia ſpondet,& ſponſores dat.Sane exaggeratio eſt nimia,in eo quod ait,gremiis abducere tanquã iam vxor eſſet.¶Præfigere puppibus ar.] Propter illud,Scuta virũm fluuio,pictasq; innare carinas.ſ.quando ad petenda nauigauit auxilia.¶Pacem orare.]Pacem autem orare,propter id,Centum oratores Auguſta'ad mœnia regis Ire iubet.¶Proq; viro nebulam.]Ad opprobrium viro dixit,non pro filio rem inanem oppoſitam.Dicit autem,quando eum Venus à Diomede liberauit:vel Neptunus ab Achille,quod Veneri imputatur:quia in eius gratiam factum eſt.¶Ventos inanes.] Vacuos:& eſt nebulæ definitio.¶Et potes in totidem claſſem conuertere nymphas.] Licet hoc mater deũm fecerit,tamen hoc Veneri imputatur,quia in eius gratiam factum eſt:vt in illo loco,Quas illi Philomena dapes,quum Progne fecerit.ſed propter Philomenam:aut certe,quia Venerẽ dicunt eſſe matrem deũm.¶Æneas ignarus abeſt.] Ea quæ ſoluere non poſſumus,irridem⁹:vt hoc loco:ſic in Bucolicis pręmiſit,Diuini opus Alchimedontis.poſt ea per irriſionem ait,Et nobis.i.Alchimedon,duo pocula fecit.¶Grauidam bellis.]Vt alibi Populosq; feroces contundet.¶Vrbem.]Vrbem autem,prouinciam dicit,quomodo Italiam quæro patriã.¶Nos'ne t.f.] Status relatiuus,per quem oſtendit Venerem,magis Troianis cauſſam fuiſſe periculorũ.¶Fluxas.] Molles:quę poſſent etiam ſine inimicis perire.¶Fluxas res Phryg.Fœdera ſol.fur.] Legitur in hiſtoriis,quòd Troiani cum Græcis fœdus habuerunt:vnde & Paris ſuſceptus eſt hoſpitio,& ſic commiſit adulteriũ.Ergo,ſoluere fœdera furto,amicitias adulterio diſſipare.Nam furtum,eſt adulterium:vnde eſt, Et dulcia furta,& euerſi illi.Hæc vera cauſſa:nam fœdera,quæ inter Græcos & Troianos fuerũt,ita' ſoluta ſunt.Hercules cum expugnato Ilio,filiam Laomedontis,Heſionam,Priami ſororem,Telamoni dediſſet:ꝓfecti ſunt legati cum Priamo:& eam minime repetere potuerunt,illis dicentibus,ſe eam habere iure bellorum:vnde commotus Priamus,miſit Pariden cum exercitu:vt aliquid tale abduceret,aut vxorem regis,aut filiam,qui expugnata ſparta,Helenam rapuit.Hæc Vergi.vtrunq; tangit: & hiſtoriam

Furtum.

& hiſtoriam iſtam quam modò diximus:& propter iudicium Paridis,quanuis fabuloſa ſit illa res,& à poetis cõpoſita.¶Qui Troas Achiuis.] At qui de Venere loquitur:ſed quia dei Arſe nothelis ſunt,vt diximus ſuprà:ideo ſic dixit.nam in ſubauditione,ponunt ea quæ non poſſumus dicere.¶Dardanius.]Propter iniuriam Æneæ hoc poſuit,quia Dardanus dicitur:nam perite,dubium nomen elegit,qui contumeliam communicaret Æneæ.¶ Spartam expugnauit.] Hoc de hiſtoria eſt,vt diximus. Nam ſollicitata Helena quum Parin ſequi noluiſſet,egreſſus ille ciuitatem obſedit,quę euerſa Helenam rapuit,vnde & recipi meruit à marito.¶Tela dedi.] Aut amori,aut bello.¶Decuit metuiſſe.] Optima eſt eloquutio.Nam vtrũq; eſt præteriti temporis:ſi enim dixeris,decet metuiſſe,incongruũ eſt:quia decet, præſentis eſt:metuiſſe,præteriti.¶Sera.] Pro ſero.¶Iactas.] Ventilas.

Præteritorum vſus.

ASCENSIVS.

Tum regia Iuno.] Acta furore graui recitat reſponſionem Iunonis ſane artificioſam,vt & Seruius & Dona.edocẽt.Donati verba ſunt,¶Arcta.] Furore,ergo iniuſte commota.Oſtendit Iuno ſe inuitam cogi.Nam nihil rumpitur,niſi magna violentia,Æneam nititur colorare falſa:nam Æneas bellum non mouit,ſed inſtinctu Iunonis Latini.¶Num pueroꝝ] Hoc quoq; falſum eſt.Nam ſenioribus rem reliquit,& pugnam committere vetuit.¶Cui pilumnus a.]Per comparationem Æneæ,& Veneris,& ſui,& Turni,extollit cauſſam ſuam:& deprimit aduerſariorum.¶Nos aliquid.] Extenuat factum ſuum.Verum Venus affuit cauſſæ,cui dij & fata fauebant.¶Me duce.]Quę grauiora ſunt argumenta,in fine ſeruat.Hæc ille.Ordo autem eſt.Tum.i.deinde:poſtquàm conticuit Venus:Iuno regia.ſ.cõiux:acta.i.impulſa,& ſtimulata graui furore:inquit,ſup.quid.i.ad quid:cogis me rumpere.i.interrumpere:alta ſilentia.i.alto,hoc eſt imo pectore recondita:quę rumpunt dum loquimur.eſt ergo,quid me cogis proloqui,quæ ſilere malim,quàm in te quidquàm dicere:& quid cogis me vulgare.i.vulgò manifeſtare:verbis.i.aperto ſermone:dolorem obductũ.i.celatum,& abſtruſumꝰ q.d.id non facis cum tuo commodo:nam vt te falſò cõqueſtam pro-

Ordo.

queſtam probem dic mihi an quiſquàm hominũ & deũm ſub⸗
egit.i.cõpulit Æneam ſequi bella aut inferre ſe hoſtem regi la
tino?q.d.quia iniuſtum eſt externũ velle ꝓpellere indigenas:
& ita ſi receptus nõ eſt abiiſſe debuit ſine bello.& ne venus di
cat eadem fata quæ coegerũt in Italiam venire: cogere & bel⸗
lum inferre:purgat hoc dicens.Eſto.i.cõcedatur.& ita ſit.ꝙ pe
tiit Italiam fatis authoribus.i.fatorũ authoritate. (Noue autẽ
dicũtur fata authores ſicut ſydera teſtes)impulſus videlicet:fu
riis.i.inſano vaticinio caſſandræ.ſ.filiæ priami:nũ.i.nũqd:nos
ſumus hortati linquere.i.vt linquat caſtra : aut cõmittere .i.vt
cõmittat:vitã vẽtis.i.ĩcertis & inanib⁹ reb⁹:aut iõ vẽtis: qa niſi
vẽto tyberis:fuiſſet renauigabilis fact⁹,fuiſſet ab hoſtib⁹ depħẽ
ſus. vt.ſ.nũc phyſice dicat qđ pri⁹ poetice.Nã ſic poſſumus in⸗
telligere aquas tyberis effectas nauigabiles nõ numine tybris
dei ſed vi ventorum.ab inferiore cõtra flantium & impedictiũ
curſum.Num etiã hortati ſum⁹ ipſum cõmittere puero.ſ. Aſca
nio ſummam.i.præcipuam adminiſtrationẽ belli? quod etiam
non fecerat Æneas ſed oratorie ꝓ ſe ſumit iuno q̃ verò ſimilia
ſunt.Nã nihil patri illo charius num etiã hortati ſumus:ſed mi
re iuno de ſe loquẽs maſculino vtitur genere,nõ quia de eo di
ctum ſit:Nec dextræ errãti deus abfuit.ſed quia dicẽdo hortati
ſignificat ſe multos deorũ habere fautores & cõſentaneos : nũ
ergo hortati ſumus:credere.i.cõmittere puero muros aut agi⸗
tare.i.ꝓuocare & laceſſere fidẽ tyrrhenã.i.ſocietatem& fœdus
quã & quod inter ſe habent & gentes quietas.ſ. ante Æneæ ad
uentũ.Quis deus egit.ſ.impulit eũ in fraudem.ſ.faciendã Tur
no:aut q̃ dura potẽtia noſtra egit ſup.eũ in fraudẽ?q.d. nullus
& nulla vbi ſup.fuit hic.i.ad has res faciendas Iuno iris demiſ⸗
ſa nubibus?q.d.nuſquàm interfuit nec cõſuluit & loquitur de
ſe tanq̃ de alia in tertia ꝑſona?q.d.ea quã tãtopere accuſas nõ
interfuit his Æneæ tui facinoribus turpibus & negligẽtię igna
uæ.Indignũ eſt.i.res indigne ferenda:Italos circũdare Troiam
naſcentẽ flammis & Turnũ conſiſtere.i.perſtare:aut cõſtituere
turnum in terra patria:cui.ſ.Turno pilũnus.ſ.deus:eſt auus &
diua venilia.ſ.nympha eſt mater.q. d. quia indignũ eſt regẽ è
ſuo regno deturbare:dignũ & iuſtũ eſt alterius regni: inuaſo⸗
res etiã flammis ꝓpellere & iniquas ſedes exurere . Quid ſup.
cenſores iuſtum ne an iniuſtũ: Troianos ferre.i.ꝙ Troiani in⸗
ferunt Latinis vim.i.Violentiã face atra.i.iniqua & pernitioſa:
& premere iugo.i.ſeruitute arua aliena atq; auertere prędas.i.
depredari agros auertẽdo pecora & armenta?quid ſup. cenſes
legere.i.ſuffurari ſoceros:& abducere gremiis.i.è gremio ſpõ
ſi pactas.ſ. ſponſas : & inuidioſe de re vna pluraliter loquitur.
Quid ſup.eſt aut cenſes eſſe orare manu.i.indiciis manuũ:ꝑſe⸗
rendo.ſ.ramũ oliuæ:pacẽ.i.cõcordiã:& p̃figere puppibus arma
i.bellum minari ac ſtatim inferre?q.d.id merito indignum cẽ⸗
ſeatur.deniq; ſi vis Æneam eripere:ſcis quo pacto id facias: qa
tu potes id enim feciſti vt in ſecundo,deſcendo,ac ducente deo
flammam

flammam inter,& hoſtes expedior,&c.ſubducere.i.clam abdu
cere Æneam manibus graiũm.i.græcorum & obtendere.i.con
tra tendere& præſentare pro viro.i.quemvirum eſſe iactas.ne
bulam.i.rem inanem & fœdam:vnde nebulones dicti ſunt : id
autem fecit in congreſſu cum Diomede vbi vulnerata eſt ven⁹.
& poteſt obtendere ventos inanes pro viro nephandum eſt.ſ.
ſecundùm iniquum iudicium tuũ aut Ironia eſt aut interroga⸗
tio:eſt ne nephãdũ nos contra.i.ecõuerſo iuuiſſe aliqd.i.in ali⸗
quo rutulos.q.d.minime.Æneas inqs abeſt ignar⁹ abſit ignar⁹
q.d.qd tum poſtea aut quæ iniuria ſi abeſt à terra aliena. Eſt ti
bi paphos & idalium ſunt alta cythera ciuitates & loca cypri
moliſſima.q.d.abduc Æneam tuum illuc:nam quid.i.ad quid:
tentas.i.laceſſis:vrbem.ſ.Laurolauinium:grauidam bellis.i. q̃
olim multa bella geſſit:& corda.ſ.virorũ aſpera.i. acria & ſtrẽ
nua & dura tibi:& tuis futura.Conamur ne nos vertere.i.euer
tere fundo.i.funditus:tibi.i.in perniciem tuã res phrygiæ. flu
xas.i.fragiles.q.d.non;vnde addit:nos ne,ſup.id conamur:an,
ſup.is videlicet paris qui obiecit achiuis.i.græcis, troas miſe⸗
ros.i.miſeratione dignos,aut imbelles quæ cauſſa fuit europã,
ſup.propter græcos:& aſiam propter phryges cõſurgere in ar
ma & ſoluere furto.i.per raptum furtiuum,Helenæ;fœdera.q.
d.nulla.Expugnauit ne,ſup.adulter dardanius.i.phrygius, ſci
licet paris:ſpartam.i.ciuitatem ſpartanã amyclas nomine me
duce.q.d.non,ſed te:aut dedi ego tela.ſ.amoris aut belli:& fo⸗
ui ne bella cupidine.i.amore aut cupiditate.q.d. non decuit te
metuiſſe tuis.i.pro tuis tum cum hæc faceres:tu aſſurgis.ſ.con
tra nos:ſera.i.nimis tarde quærelis haud iuſtis.i.iniquis:& ia
ctas iurgia irrita.i.non profutura.

¶PIERIVS.

¶Italiam petiit fatis authoribus.] In codi.nonnullis admodũ
vetuſtis legere eſt.Italiam fatis petiit authoribus. Quod non⸗
nulli putarunt,t,literam poſſe reddere ſyllabam communem,
quum eiuſmodi ſcanſionis ratio ceſuræ debeatur, vt apud Oui
di.vij.metamorphoſeos,diſſimilemq; animum ſubiit Æeta re⸗
lictus,quod imperite nonnulli deprauarũt,qui,ſubiit pater œ⸗
ta relictus.Legendum cenſuere.ignari nomẽ αιητης.in eam for
mam contrahi non poſſe,aliquot ex iis codicibus qui,petiit au
thoribus habent.petit.vnico,i,ſcribunt.ſed id lõgiore linea no
tatum,vt duorum vicem ſubeat,vt,inferis. choriambici dimen
ſione vnico, i, notatum in antiquo lapide legi, quem, c, cur⸗
tius,c,l,antiochus pater,& arcinia nais mater Baſſo filio po⸗
ſuerunt,ita enim eſt.

DEBVIT, HOC, NATVS, NOBIS
PRÆSTARE DVOBVS VT, CINERES
PATRIOS DEDERET INFERIS.

¶Pacem orare manu præfigere puppibus arma]In aliquot an
tiquis codicib⁹ legere eſt,ei præfigere,quod hoc loco videt em
phaſin habere.¶Fouiq; cupidine bella.]In ant.fere omnib⁹ fo
ui ve.legitur non inepte.

¶SERVIVS.

¶Orabat:loquebatur:vnde
& oratores dicimus: nã ro⸗
gabat ſi dixeris non proce⸗
dit quia magis conuiciaba⸗
tur.¶Aſſenſu va.]Quia ꝑs
veneri fauebat:pars Iunoni.
¶Ceu flamina pri.] Cum
depręhenſa fremunt Syluis
& cæcavolutant.¶Murmu
ra.] Non tempeſtatis facit
comparationem : ſed ſigna
tempeſtatis futuræ. Quadã
enim arcana ratione fit : vt
ſit murmur in ſyluis antevẽ
torum aduentum: vnde ait
cæca murmura:quorum ra⸗
tio non apparet: vt cęciq; in
nubibus ignes . Terrificant
animos:& ſic in Geor. Con
tinuò ventis ſurgentib⁹ aut
freta ponti:Incipiunt agita⸗
ta tumeſcere& arduus altis
Montibus audiri fragor.
¶Tremefacta.ſ.t.]Loquen
te ioue ſtupor elemẽtorum
oſtenditur per naturæ mu⸗
tationem.Nam quicquid in
æterno motu eſt.quieuit:&
contra terra mota eſt ſemp
immobilis. Vnde Hora. Et
bruta tellus . ¶Accipite e.
a.] Totus hic locus de pri⸗
mo Lucilij trãslatus eſt vbi
inducuntur dij habere con⸗
ſilium & agere primo de in
teritu Lupi cuiuſdam iudi⸗
cis

[Talibus orabat Iuno,cunctiq; fremebant — POETA
Cœlicolæ,aſſenſu vario:ceu flamina prima,
Quum deprenſa fremunt ſyluis,& cæca volutant
Murmura venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens,rerum cui ſumma poteſtas
Infit,eo dicente deûm domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus,ſilet arduus æther,
Tum zephiri poſuere,premit placida æquora pontus:
[Accipite ergo animis,atq; hæc mea figite dicta, — IVPPI'
Quandoquidem Auſonios coniungi fœdere Teucris,
Haud licitum eſt,nec veſtra capit diſcordia finem,
Quæ cuiq; eſt fortuna hodie,quam quiſq; ſecat ſpem,
Tros,Rutulus've fuat,nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ,monitiſq; ſiniſtris.
Nec Rutulos ſoluo.ſua cuiq; exorſa laborem,
Fortunamq; ferent.rex Iuppiter omnibus idem.
Fata viam inuenient,ſtygij per flumina fratris,
Per pice torrenteis,atraq; voragine ripas:
[Annuit:& totum nutu tremefecit olympum. — POETA
Hic finis phandi:ſolio tum Iuppiter aureo
Surgit,cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

cis rei,poſtea ſententias di⸗
cere:ſed hoc quia indignum
erat heroico carmine: muta
uit & inducit primo Iouem
loquẽtem de interruptis fœ
deribus cuius rationem in⸗
terrupit. Venus poſt ſequu⸗
ta Iunonis verba ſunt, qui⸗
bus redarguit venerem:vn⸗
de nunc Iuppiter . ad illud
quod omiſerat,redit, dicẽs.
ergo qm̃ pacem eſſe non ſi⸗
nitis : ea quæ ſu m dicturus
accipite.¶Quandoquidẽ.]
Bene ſententiæ dicendæ or
dinem ſeruat. nam ſicut in
Sallu. & in philippicis legi
mus antequàm dicatur ſen
tentia præmittitur rõ quod
hodie in vſu eſt. ¶Haud li
citum eſt.] Et licuit dicim⁹
& licitum eſt ſicut & placu⸗
it & placitum eſt Terẽ. Vbi
ſunt cognitæ placitæ ſunt.
¶Quæ cuiq; eſt fortuna ho
die.] Specialiter Iuppiter ꝓ
Troianis agit;ſed hac arte:
vt videatur totum pro Iuno
ne loqui & reuera verba ꝓ
Iunone ſunt ſed altius intu⸗
ens deprehendit Troianorũ
fauorem.nam dicendo nul⸗
li fauebo:& in eo ſtatu fore
eos:in quo ſunt hodie ſigni
ficat ſe fauere Troianis:quo
rum ducis aduentu ſtatim
victoria cõſequetur; & vult

nihil valere ea, quæ aut Venus conqueſta fuerat de abſentia Æneæ aut Iuno de Turni parentibus dixerat in eius.ſ. commendationem. ¶Secat.] Sequitur tenet: habet. vt ille viam ſecat ad naues, vnde & ſectas dicimꝰ habitus animorū, & inſtituta philoſophiæ circa diſciplinam. Fuat. ¶Fuat i.] Fuerit futuri tēporis eſt verbum defectiuum. ¶Seu fatis ita ca.] Obſidione tenentur: ſiue malo fato Italorum caſtra obſidentur Troiana: ſiue Troiani malo errore & finiſtris monitis ad Italiam venerunt neminem abſoluo: vnde ꝓpter Amphibologiam ſic diſtingue Italum: & infer. ¶Caſtra obſidione tenentur.] Scilicet Troianorum ipſi enim obſidentur non Itali. ſoluo: abſoluo: nam apheresim pertulit. ¶Monitisq; finiſt.] Propter Caſſandræ impulſus furiis. ¶Exorſa.] Rerum initia actus hodierni diei. ¶Laborem fortunamq;.] Periculum & fœlicitatem. ¶Fata viam inuenient.] Scit enim hoc eſſe fatale. vt Æneas imperet in Italia. ¶Stygij per flumina fratris.] Hypallage eſt: per Stygia fratris flumina & bene etiam id iureiurando confirmat. ¶Et totum nutu tremefecit olympum.]

ASCENSIVS.

Talibus orabat Iuno.] Poſt Veneris orationē & Iunonis reſponſum concludit Iuppiter equum fore vnde dicit Donatus Infit: nam cum ſibi poteſtas decernendi ſit aperte loquitur. Accipite: non potuit ſedare partes, ſed ſic dimiſit: vt neutram preferret ne aut filiam aut vxorem læderet ſeq; equū omnibꝰ pollicitꝰ eſt. Hæc ille. Ordo eſt. Iuno orabat. i. cauſſas ſuas defendebat talibus. ſ. verbis & cuncti cœlicolę fremebant vario aſſenſu quia alij veneri alij Iunoni aſſentiebātur: ceu. i. quemadmodum cum flamina. i. flatus ventorum fremunt prima. i. primum deprenſa. i. percepta ſyluis. ſ. longe ſonantibus. & volutant. i. euoluunt murmura cæca. i. ignota prodentia. i. ſignificātia nautis ventos venturos. Pater omnipotens. ſ. Iuppiter cui, ſupp. eſt ſumma poteſtas: infit. i. loquitur. Alta domus deūm. i. deorum hoc eſt cœlum: ſileſcit eo loquēte. i. cum ipſe inciperet loqui & Tellus tremefacta, ſup. eſt ſolo. i. per terrā: æther arduus. i. ſublimis ſilet & zephiri poſuere, ſup. ſe. i. ſedati ſunt: tum. i. tūc pōtus. i. deus ponti aut ipſum mare: præmit. i. cohibet ne aſſurgāt æquora placida. i, aquas maris equas & tranquillas. Ergo: quia ſ. nulla eſt in vobis concordię via & tanto odio concertatis. Accipite. ſ. auribus hoc eſt audite & fugite hæc mea dicta animis ſ. veſtris. i. memores ſitis aut intelligite. Qn̄quidē haud. i. nō eſt licitum. i. permiſſum eſt ꝓpter odia veſtra. Auſonios. i. Italos cōiungi Teucris. i. Troianis fœdere. i. per fœdus: nec. i. qa nō: quia veſtra diſcordia nō capit finē: ego nullo habebo diſcrimine. i. differentia quacūq;, ſup. an fuat. i. ſit tros. i. Troianus: ve ꝑ vel Italus quæ. i. quæcunq; fortuna eſt hodie cuiq;. ſ. pugnatorum ſiue proſpera: ſiue aduerſa. i. cuilibet permittā ſua fortuna vti: & quā ſpem quiſq; ſecat. i. perfectā ſequitur & tenet confiſus viribus & virtuti ſue. i. permittā & virtute valere. Seu. i. ſiue caſtra. ſ. Troianorū tenentur obſidione. ſ. obſidentur fatis. i. fatali perniciæ & malo exitu, Italū. i. Italorū ſiue malo errore Troiæ. i. Troianorum & finiſtris. i. ſiniſtre datis Vt male intellectis monitis. ſ. deorū nec ego ſoluo. i. libero & indēnes facio Rutulos. cuiq;. i. cuilibet rutulo: & phrygi: ſua. i. propria: ſine numinis ſuffragio aut meo impedimēto ferēt. i. obtinebūt aut ſortientur: laborē & fortunā. i. & laborē & fortunā libere ſortient. Iuppiter rex eſt omnibus idē. i. eiuſdē auxilij. Fata inuenient viā. ſ. perueniēdi ad id quod in fatis eſt. Iuro ſupple ita fore. (Nam vt dicamus. annuit per flumina & cętera nō tam coheret) per flumina fratris ſtigij. i. plutonis aut per flumina ſtygia quæ ſunt fratris. ſ. plutonis. Per ſtygiā aūt paludem non audēt dij peierare: vt in. vj. dictū & iuro ſupple per ripas. ſ. ſtygij fluminis torrētes. i. abūdātes & feruētes pice & voragine atra. i. nigra aut obſcura quia ſulphurea & fumoſa, Annuit. ſ. iuppiter (inquit poeta). i. nutu ſe aſſentire & approbare qđ dixit ſignificauit & tremefecit totū olympū nutu. i. annuēdo finis fandi ſup. fuit hic. i. ꝑ hoc iuramētū iouis. Iuppiter ſurgit: tū. i. deinde: ſolio aureo. i. de ſede auro ſolido facta: quam celicolę ducunt mediū. i. exiſtentem in medio qui eſt principū locus: ad limina. ſ. cœleſtis throni.

PIERIVS.

Rerū cui ſumma poteſtas.] In Ro. cod. prima poteſtas. ¶Tū zephiri poſuere.] In anti. aliquot & zephiri. ¶Accipite ergo animis.] Antiqui aliquot codi. adcipite. ſcribūt incolumi præpoſitione. ſed enim antiquiſſimū eſt. accipere. cc. geminato ſcribere. ſiquidem velius longus ait luciliū inſtituiſſe, accipio & accurrere geminato. cc. notare. ¶Quæ cuiq;, eſt fortuna.] Nō placet, quæcunq;, vt in vetuſtis aliquot codi. habetur. ¶Tros Rutulus ve fuat.] In aliquot anti. cod. Rutulus ne legitur. ¶Fata viam inuenient.] In Medi. cod. inueniant. ſcriptum eſt imperatiue, vt ſit ſententiæ perlatæ pronunciatio. non tamen expungendum eſt. inuenient quum id quoq; ſuam habeat orationis maieſtatem.

Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtant
Sternere cæde uiros, & mœnia cingere flammis,
At legio Æneadûm uallis obſeſſa tenetur,
Nec ſpes ulla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequidquàm: & rara muros cinxere corona,
Iaſius Imbraſides, Hicetaoniusq; Tymœtes,
Aſſaraciq; duo, & ſenior cum Caſtore Tybris
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus & Hemon Lycia comitantur ab alta
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum
Haud partem exiguam montis Lyrneſius Agmon.
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mneſtheo,
Hi iaculis, illi certant defendere ſaxis:
Moliriq; ignem, neruoq; aptare ſagittas.
Ipſe inter medios Veneris iuſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer delectus honeſtum:
Qualis gēma micat, fuluum quæ diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Incluſum buxo, aut oritia terebyntho
Lucet ebur: fuſos ceruix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoq; magnanime viderunt Iſmare gentes,
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno
Mœonia generoſe domo: vbi pinguia culta,
Exercentq; viri: Pactolusq; irrigat auro,
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:

SERVIVS.

Portis. c. o. in. inſtāt.] Portis omnibus circùm. i. circū circa fuſi. Nam modo circū aduerbiū loci eſt. ¶Vallis] intra vallos. i. fuſtes foſſarū qui valli vocātur. nā munitio ipſa vallū dicitur naturaliter & hoc dicit tenebantur Troiani ītra vallos quos ipſi poſuerūt ne eorū caſtra facile irrūperent rutuli. Vallum em̄ non modo obſidentium: ſed obſeſſorū debemꝰ accipere. ¶Nec. ſ. vl. fugę.] Fuga miſerrimū & vltimū prędidiū eſt, tn̄ hoc etiam carebant. ¶Imbraſides.] Imbraſij filius Icetaonius: icetaonis filius: & bene ex varietate ſyllabarum quęſiuit ornatum: nam patronymica aut in des aut ī ius exeūt quibus & vti poſſumꝰ. Quę enim in on terminantur ad nos tranſire non pn̄t. ¶Senior. c. c. thyb.] Poſſumꝰ & ſolum tybrim accipere ſenē poſſumus & caſtorē. Si legamus & ſenior cum caſtore. Nam amphibologia eſt. ¶Prima acies] Hoc eſt magni viri & eſt diffinitio eorum qui in prima acie fuerunt: vnde laudis magis eſt quod dixit prima acies. Ordinis enim eſſe non poteſt: quia res in muro agitur. ¶Germani Sarpedonis.] Aut inter ſe germani filij Sarpedōis fratres. ¶Ab al.] Lyrneſos Nobili. Lyrneſius. i. phryx. Lyrneſos em̄ ciuitas ē phrygiæ vn̄ fuit Briſeis. ¶Meneſtheo.] Non Mneſtheo de quo paulopoſt dicturus eſt legendum eſt: ne verſus nō ſtet: ſed Mneſtheo: ita tamen vt meminerimus vltima ſyllaba eſſe ſyneresym propter rectam ſcanſionem. ¶Hi iaculis.] Rutuli: Illi ſaxis: Troiani veneris iuſtiſſi. cu. quia illi debebatur imperium. ¶Caput dete.] Sine galea. quaſi nō pugnaturus: nam audierat cætera parce puer bello. erat autē īter duces quaſi dux. ¶Honeſtum.] Pulchrum: Terē. Ita me dij bene ament honeſtus eſt. ¶Micat.] Scilicet Aſcanius fulget qualiter gemma aut collo aut capiti: figurate nam colli vel capitis erat commune. ¶Oricia Terebyntho.] Oricos ciuitas eſt Epiri iuxta quā naſcitur terebynthus nigrum lignum habens ſoliditatem in buxi ſpeciem. Rettulit autem comparationem ad cādidum vultum qui erat crinibus cinctus. ¶Magnanimæ.] Scilicet gentes. ¶Iſmare gentes.] Modo nomē eſt proprium nam Iſmarius facit appellatiuum a monte iſmaro thraciæ. ¶Vulnera dirigere.] Aut vulnus ꝓ ſagitta poſuit vt in ſecūdo inſeqtur infeſto vulnere pyrrhus aut acerrime expreſſit ineuitabiles ſagittas dicens eum vulnera non tela dirigere. ¶Mœonia.] Lydia q̄ ante dicebatur. ¶Pactolusq; irri. au.] Pactolus & Hermus Lydiæ flumina ſunt aurum ſicut tagus trahentia.

¶Et capis, Hinc nomen cã panæ dicitur vrbi.]Iſte quidem dicit à capi dictã campaniam quod & Luc.ſenſit. Mœnia dardanij tenuit cãpana coloni ſed Liui.vult à locis campeſtribus dictã in quibus ſita eſt ſed conſtat eã à Thuſcis conditam viſo falconis augurio q Thuſca lingua capis dicitur:vñ eſt nominata campania. Thuſcos autem omnem penè Italiã ſubiugaſſe manifeſtum eſt. Contulerant nocte interueniente peregerant & explanatio rerũ: quas Æneas geſſit poſtq̃ eſt ꝓuectus ab Euandro ad petenda auxilia dum inter ſuos & turnũ bella gerebantur rem enim ante omiſſam breuiter exequitur. ¶Quid.p.] Scilicet auxiliũ. ¶Quidue.ip.fe.] Viciſſitudinẽ auxilij vt ſupra Accipe daqꝫ fidem. Mezentius ar. ¶Quæ ſi cõci.] Iniicit latenter timorem:ne forte poſſit collectis auxiliis ĩ regna peruenire: à quibus fuerat ante depulſus. ¶Violentaqꝫ pe.t.] Superba. vt: Quos illi bello profugos egere ſu. ¶Humanis quæ ſit fi.r.] Latenter hoc dicit. Nolite hoc putare fixam eſſe & ſtabilem fœlicitatem. Magna enim eſt rerum varietas: inuicem accipietis auxilia. ¶Admonet immiſcetqꝫ pre.] partim rogat partim admonet hoc eſſe ſolatiũ vitæ humanæ tutiſſimũ ſi vel mutua dentur auxilia: vel ſi in proſperis poſiti etiã ſubiecta cõſiderent: & eſt ſuperioris verſus expreſſio: nã edocet q̃ peterent: & ꝙ eum ſollicitabãt. Admonet verò vel cauſſa mezentij vel qa inſtabilis eſt & vaga fortuna. ¶Tarcon.] Hoc nomen græce vbiqꝫ poſuit: excepto vno loco vt haud procùl hinc tarco & thyrreni quod metri cauſſa fecit. ¶Libera.f.] Exempta fatali neceſſitate qui pugnare nõ poterãt ꝓpter illud externos optate du. ¶Prima te.] More viri fortis in principiis eſt alibi priceps añ oẽs dẽſum palinur⁹ agebat Agmẽ. ¶Roſtro phry. ſ.leo.] pro iugo vult roſtrũ nauis fuiſſe: leones aũt ſingl'os ĩ ſingulis partib⁹ fuiſſe depictos. Sane notatur à criticis Ver. hoc loco: queadmodũ ſic cito dixit potuiſſe naues æneæ fieri: quod excuſat pictura quã ſolã mutatã debemus accipe. ¶Gratiſſima.] Propter illic facta nauigia. ¶Euentus.b.u.] Licet haberet fortiſſimum militem cogitabat tamen incerta bellorum. ¶Noctis iter.] Aut per quæ ſydera nox decurrit: aut quæ intuentes nautæ iter peragunt noctibus: Iam modo: vt iamqꝫ hos curſu: iam præte.il.

Et Capys,hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.
Illi inter ſe duri certamina belli
Contuleranr:media Æneas freta nocte ſecabat,
Nanqꝫ vt ab Euandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit,& regi memorat nomenqꝫ,genuſqꝫ,
Quid've petat,quid've ipſe ferat?Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet:violentaqꝫ pectora Turni
Edocet:humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet,immiſcetqꝫ preces:haud fit mora Tarchõ
Iungit opes,fœduſqꝫ ferit,tum libera fatis
Claſſem conſcendit iuſſis gens Lydia diuũm
Externo commiſſa duci,Æneia puppis
Prima tenet.roſtro Phrygios ſubuecta leones:
Imminet Ida ſuper profugis gratiſſima Teucris,
Hic magnus ſedes Æneas,ſecumqꝫ volutat
Euentus belli varios,Pallaſqꝫ ſiniſtro
Affixus lateri,iam quærit ſydera,opacæ
Noctis iter,iam quæ paſſus,terraqꝫ,mariqꝫ,

¶ASCENSIVS.

¶Interea Rutuli.] Redit ad hiſtoriã dimiſſam in fine noni: docetqꝫ quid Rutuli. poſtridie ꝙ Turnus ſic elapſus erat ꝑ flumẽ egerunt. & quid contra Troiani addens Æneæ aduentum cum Etruſcorum auxiliis. Occaſionem quoqꝫ nactus in gratiam Iuliæ domus deſcribit decus & ornamentum iulia pugna vt monitus erat ceſſantis: vnde dicit Donatus ſic. Interea: redit ad narrationem quam poſuit in fine noni libri. Stabant vtpote qui pauci aduerſus plurimos non auderent. Caput detectus: nõ pugnaturus: quia prohibuerat deus. Mneſtheus & capis alterum laudat à facto alterũ à merito ciuitatis. Nocte ad laudem Æneæ. Et re.me.tria dixit memorat, edocet, admonet. Memorat ergo nomen & genus & quid petat: & quid ferat edocet. Turni violenta pectora: quæ arma cõciliat. Admonet quæ ſit humanis rebus fiducia. Nomen vt cognoſcat. Gen⁹: ne ab ignobili putet ſe rogari. Hæc ille. ¶Ordo eſt. Rutuli inſtant interea.ſ. dum ſic ſuperi conſultant omnibus portis. circum.i. circum circa ſeu per circuitum: ſternere.i. vt ſternant cede.i. occiſione viros.ſ. Troianos viriliter reſtantes & cingere Mœnia.ſ. nouæ Troiæ ſeu caſtrorum: flammis.i. facibus ardentibus. Aſt.i. ſed legio.i. man⁹ Æneadum tenetur obſeſſa.i. obſidetur vallis.ſ. Rutulorum: nec vlla ſpes fuge.i. fugiendi: eſt, ſup. ipſis. ipſi miſeri ſtant, ſupp. in altis turribus nequidquàm.i. fruſtra: quia congredi nõ audent: & cinxere muros corona.i. multitudine in corone formam ſtãte: rara.i. minime denſa.ſ. Iaſius Imbraſides. i. imbraſi filius & Timetes Icetaonius.i. icetaonis fili⁹: & duo aſſaraci.ſ. maior & minor & Thybris ſenior: cum Caſtore: ſtabant, ſup. prima.i. p̃cipua acies. Ambo germani.i. fratres Sarpedonis. i. illius viri Troiani.ſ. &.i. ſimul Clarus.ſ. nomine & Hæmon (Corripitur autem clarus in priore quia proprium eſt vt ſit differẽtia ab appellatiuo: vt Amycus & amicus contra Ruſticus corripitur vt ruſticus) comitantur hos.ſ. iam p̃dictos: ab Lycia.ſ. patria ſua alta.i. ſublimi. Agmon Lyrneſius.i. ab Lyrneſo oppido phrygiæ oriundus: connixus.i. connitẽs toto corpore fert ingens ſaxum appoſitorie: haud exiguam.i. nõ paruam nec exilem ſed magnam partem montis exiſtẽs nec minor genitore ſuo Clytio.ſ. nomine nec Mneſtheo fratre. Hi.i. quidã ex Troianis. certãt defendere iaculis.i. alij ſaxis. aut forte hi.ſ. Rutuli certant iaculis: quę foris immittebãt: & illi.ſ. Itali certãt defendere ſ. ſe ſaxis. & moliri.i. cũ mole & conamĩe eiicere ignẽ.ſ. è phalaricis: & aptare ſagittas: neruo.i. arcui neruis obducto. Ecce ipẽ puer Dardanius. ſ. Aſcanius iuſtiſſima cura veneris: quia ſciuit illi regnum deberi. micat inter medios.ſ. Troianos detect⁹ caput honeſtum.i. habẽs caput honeſtum.i. pulchrũ & pre ſe ferens honeſtatem: detectum: quia ꝓhibitus erat ab Apolline dicente. Cætera parce puer. micat inquàm exiſtẽs talis qualis gẽma quæ diuidit aurum fuluum.i. quæ eſt in medio annuli aurei: aut al'r auro circũdata exiſtẽs decus.i. ornamentum aut collo.ſ. in monili: aut capiti.i. in corona vel quale.i. qualiter ebur lucet incluſum per artem.i. artificioſe: aut buxo aut Terebyntho arbore.ſ. nigra oricia.i. ĩ orico ciuitate epyri hoc eſt circùm eam plurima naſcenti cui.ſ. Aſcanio.i. ad cui⁹ decorem ceruix lactea.i. coloris lactei: accipit crines fuſos.i. diffuſos: hoc eſt Cæſariem: & cirrulus.i. torques ſi ad collum reſpicis aut potius redimiculum capitis ſubnectat.ſ. capillos ô Iſmare gentes magnanime.ſ. inter quas verſabaris (& quia ſimilis ſimili applaudit ipſe quoqꝫ per hoc magnanimus reputatur) viderunt quoqꝫ.i. etiam te dirigere vulnera. i. tela quibus directis vulneraſti multos: & armare calamos.i. Arundines hoc eſt ſagittas leues veneno vt.ſ. vel leui ictu interimant. ô Iſmare inquã. generoſe.i. alti & magni generis: domo.i. de domo Mœonia.i. Lydia vbi & viri exercent.i. colunt arua pinguia.i. opima feracia: & pactolus.ſ. fluuius irrigat auro.i. fluctibus auriferis. Mneſteus.ſ. ductor ille fortis affuit &.i. etiam cum aliis quem priſtina.i. pridie illius diei parta gloria. Turni pulſi.i. de Turno pulſo: aggere murorum: tollit.i. extollit ſublimẽ. i. elatum & magnanimum: & capys Troianus.ſ. ille aderat. hinc pro vnde.i. à quo nomen vrbis campanæ dicitur.ſ. in Italia capua nomine illi.ſ. Rutuli & Itali contulerant, ideſt commiſcuerant inter ſe certamina duri belli: &, ſupple. Æneas ſecabat media nocte, ideſt etiam media nocte: freta, ideſt maria. Nanqꝫ, &c. Redit ad narrationem de geſtis Æneæ poſtquàm ab Euandro diſceſſerat quæ prætermiſit in fine octaui. Nanqꝫ pro qa vt, ideſt poſtquàm ipſe Æneas ingreſſus, ſupple eſt ab Euand. caſtris Etruſcis, ideſt in caſtra Etruſca aut Etruſcorum ipſe adit regem, ſcilicet Tarcontem & memorat, ideſt recenſet regi, ſcilicet Tarcõti, nomen, ſcilicet ſuum ſignificans ſe nobilem: & genus ſignificans ſe generoſum & externum vt dux merito ſit ipſis Etruſcis quibus vates externum prædicabant expetẽdum. & memorat, ve pro vel, quid petat, ideſt ſimul quid petat: vel quid ferat, ideſt ſimul quid afferat: quia petiit & attulit auxilium quia vtriqꝫ alteri auxilio eſſe poterat: quum neuter ſine altero ſufficeret, quę ideſt qualia arma. Mezentius, ſcilicet ſęuiſſimus Ethruſcorum hoſtis & ab eis propter ſæuam Tyrannidem expulſus cõciliet, ideſt cõparet & aſciſcat ſibi, quaſi dicat potentiſſima Latini & Turni regum auxilia: & edocet violenta pectora Turni & admonet quæ fiducia ſit rebus humanis: hoc eſt fragilem eſſe humanã conditionem cũ etiam iuſti ab impiis opprimi ſoleant niſi viriliter reſiſtant immiſcet præces, ideſt ſimul precatur vt in commune, ſcilicet conſulant. Mora haud, ideſt non fit, ideſt nulla fit mora: &, ſupple aut dum. Tarcon, ſcilicet nũc Ethruſcorum rex: iungit opes, ideſt facultates & copias ſuas & ferit, ideſt percutit fœdus, ideſt pactum ſocietatis & amicitiæ percuſſo fœde porco: tum, ideſt deinde: gens Lydia, ideſt ex Lydia oriunda libera fatis, ideſt exempta fatali neceſſitate conſcẽdit claſſem iuſſis diuũm, ideſt vt dij iuſſerant: habito, ſcilicet externo duce vnde addit commiſſa, ſcilicet duci externo, ſcilicet Æneæ vnde puppis Æneia, ideſt in qua Æneas vehebatur tenet prima, ideſt primas partes in nauigando ſubiunctos in roſtro: leones phrygios, ſcilicet qui erant inſignia phrygũm & potiſſi-

Capua vñ dicta.

 mam

mum hectoris. Ida, ſcilicet ſylua gratiſſima teucris profugis, id eſt, cum primum profugerent, quia illuc conuenerãt: imminet, ideſt ſic depicta eſt vt imminere videatur: ſuper, ideſt deſuper Æneas magnus, ſcilicet præter cæteros ſedet hic. i. in hac puppi & volutat ſecũ varios euentus belli: & pallas, ſcilicet filius euãdri affixus lateri querit iam ſydera, ideſt nomina & naturã ſyderũ noctis opacæ, ideſt quæ apparebant in nocte opaca: & que rit iam, ideſt aliquando: quæ ſcilicet mala & aduerſa æneas ſcilicet ſit paſſus & terra & mari: quæ inquit Donatus queſtiones minime neceſſariæ erant ſed puero conueniebant: cum Æneas maiora ſecum volutaret.

¶PIERIVS,

¶Iaſius imbraſides.] Romanus codex, aſius legit. Nam, Iaſius Quadriſſyllabi forma eſt, Vt Iaſion. Vt apud Ouid. Iaſonia ceres, quod imperite quidam legũt, Iaſona flaua ceres. In aliquot verò alijs antiquis omnino codicibus Iaſius legitur. Sanè quidem homerus aſium inter Troianos proceres recẽſet, ſed apud eum hyrtaci nõ imbraſi ille filius appellatur. ¶Et ſenior cum caſtore tybris.] In Ro. cod. thymbris, legitur, quod ne forte ridiculum videatur, ſciendum eſt dictionem, quæ tybris eſt apud Latinos θυμβϱιν. apud græcos dici vt apud heſichiũ & ſtephanũ. theocritus καλον κατα τυμβϱιδιο υδωρ à qua ſyracuſados fluuium hunc noſtrũ. appellaſſe indicat ſeruius in tertio Æneinos, ſed ibi, vt plerunq; alibi corruptus, ſed ne de nomine tantum proprio. thymbrim, dici debere putet. pro Romano fluuio thymbrim, quoq; ſcriptum in antiquiſſimo cod. Vergiliano oſtendit mihi angelus colotius, ¶Et clarus ethemon Lycia comitatur ab alta.] Bona codicum pars ex iis præſertim qui vulgati ſunt, vnum tantum propriũ nomen ponere vidẽtur vt ſarpedonis fratres innominati ſint, & his comes ethemõ accedat, clarusq; ſit epitheton. Romanus verò cod. vna cũ veteribus pleriſq; aliis legunt. & clarus, &, hęmon, lycia comitantur ab alta vt nomina hec fratrum ſarpedonis fuiſſe noris, clarum quippe, hęmonẽq;, clarus enim pro nomine proprio ſiue hominis, ſiue inſulę primam corripit, atq;, &, ſiue ꝙ monoſyllabũ eſt in principio pedis, ſiue ꝙ ceſura tritimemeris, ſiue quod ſequitur adſpiratio, produci põt, In aliquot etiã excẽplaribus antiquis legere eſt, re eſt. ida comitaniur ab alta, non lycia, nempe quod epitheton monti, potius quàm prouinciæ congruat. ſed enim Seruius alta pro nobili poſitum ait, Pluribus enim de cauſſis Lycia nobilis. ¶Lyrneſius acmon.] Antiqua exemplaria, acmon. per, c, ſcribunt. ſunt vero omnino adeo cognatę literę, c, &, g, vt vix pronuntiatione diſtingui intelligantur, eſt & illud in quibuſdam codicibus antiquis, quod ſæpe, c, pro, ſ, ponitur. quia poſteriora tempora figuram, ſ, literę ſi græce ſcriberent, ad ſimilitudinem, c, literæ latine delinearunt, Quare non mirum ſi etiam lyrnecius, pro lyrneſius, ſcriptum inueniatur, ¶Nec fratre meneſtheo,] Seruius omnino Dactylum vult in quinta ſede, meneſteoq;. Interiecta vocali, e, inter, m, &, n, omnino legendum contendit, neq; deſunt vetuſti codices qui eodem ſcribãt modo, antiquiora tamen exemplaria verſum ſpondaicum faciunt, dum, mneſtheo. legunt, vltime enim duæ ſyllabæ in vnam coeunt, κατα ϲυνιζησιν. ¶Aut oricia terebyntho.] Multi Oricia, per, c, ſcribendum curarunt. vulgatiora exemplaria per, θ, orithia, verũ oricus per ωμεγα, ciuitas eſt in ionio ſinu, & oricę paludis in epiro, ſua in Europa mentionem facit hecatæus, & ab vtroq; nomine oricius deducitur, Quæ dicta volui, quia ſunt, qui orithon per, θ. & ita orithia ſcribendum libris iam editis autumant, Sed & Terebynthum per, y, in pene vltima male ſcribunt, que i ιωτα eſt apud grecos. In quo omnia corrigenda ſunt exemplaria latina. Præteriui verò de induſtria, quod in quibuſdam veteribus codici, coricia legitur, quum oricia in lõge pluribus legatur, ¶Et molli ſubnectit circulus auro,] In co. nonnullis admodum vetuſtis ſubnectens legitur. ¶Pactolusq; irrigat auro,] In Ro, codice. non ſine dulci aurium pruritu Pactolos. legitur. In aliquot alii s, Pactolus & irrigat. Sed pactolusq; vel Pactoloſq; irrigat. plurimum codicũ conſenſu cõprobatur. ¶Aggere murorum,] Mœrorũ, hoc loco ſcriptũ eſt in Ro. cod. In alijs murorum. ¶Tum libera fatis,] In Ro. codi. & Oblõgo fati, ſingulari numero Genitiuo caſu legitur, quod minime contẽnẽdum eſt. ¶Roſtro phrygios ſubuecta leones,] In Mediceo, in Porcio, & alijs pleriſq; cod, antiquioribus ſcriptũ obſeruari. Subiũcta, quod longe venuſtius eſt. Præterea autem lectionem eam quæ ſubiecta legit, quod non ita placet.

Pandite nunc Helicona deæ, cantusq; mouete,
Quæ manus interea Thuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetq; rates, pelagoq; vehatur.
Maſſicus ærata princeps ſecat æquora tigri,
Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Cluſi,
Quiq; vrbem liquere Coſas, quis tela ſagittæ,
Corytiq; leues humeris, & letifer arcus.
Vná toruus Abas, huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes, aſt Ilua trecentos
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis,
Tertius ille hominum, diuũmq; interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſydera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes:
Mille rapit denſos acie, atq; horrentibus haſtis,
Hos parẽre iubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Vrbs Hetruſca ſolo, ſequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis.
Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna ſequendi.
Qui Cærẽte domo, qui ſunt minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres intempeſtæq; Grauiſcæ.

¶SERVIVS,

Seruius errat. ¶Pãdite nũc helicona deę] Parnaſus mons theſſaliæ iuxta botiam: qui in duo finditur iuga citheronem liberi, & heliconem apollinis, & muſarũ, ¶Maſſicus ærata princeps ſecat æquora tigri,] Licet cathalogus: in quo enumerantur hi qui venerunt de Thuſcia inuenit tamẽ aliquam varietatem, ꝙ hos nauibus veniſſe commemorat cum in. vij, Turni prędidia per terram veniſſe cõmemorauerit, ſane ſciendum amare Vir. Italis ducibus dare nomĩa fluuiorum vel montium: vt ergo ſupra Alcmæonem & Auẽtinum cõmemorauit: ſic nunc maſſicum dicit: nam Maſſicus mons eſt: vnde & vinũ maſſicum dicitur. Plæriq; tamẽ nolunt maſſicum nomẽ eſſe propriũ ſed appellatiuũ dicentes oſinium eſſe maſſicũ regem: nam pauloposſt dicturus, Qua rex cluſinis aduectus oſinius oris: & nunc dicit. Qui mœnia cluſi, multi alium maſſicum. aliũ oſinium eſſe volunt. ¶Tigri ærata.] Cuius roſtrum erat in ſimilitudinem tygridis, Nãq; ſolent naues vocabula accipere a pictura tutelarum hinc eſt huncvehit immanis triton, item & aurato fulgebat apolline puppis. Tygri autẽ ſcđm regulam dixit. Nam græca nomina, quæ genitiuum ſingularem in is mittunt, in eo tantum & in datiuo creſcunt, in accuſatiuo & ablatiuo paria ſunt nomiatiuo vt Tygris tygridis tygridi tygrim: o tygris tygri: iſis iſidis iſidi iſim o iſis iſi. Si aliter inuenerimus: abuſiue dictum eſt: vt in Lu. ocior & cœli flammis, & tigride fœta. ¶Mœnia cluſi,] Nã cluſium dicitur. & eſt dictum per ſyneresim ſicut nec cura peculi, pro peculij. Cluſium autem oppidum eſt iuxta maſſicũ. Clusium quid & vbi. Coſas ciuitas Thuſcię. que in numero dicitur ſingulari ſcđm Salluſt. vnde apparet eſſe vſurpationem Choriti, choriti proprie ſunt arcuũ thecæ, dicuntur tamẽ etiam ſagittarum. quas & pharetras noĩamus. ¶Toruus,] terribilis. ¶Fulgebat,]. ſ. puppis apolline. ¶Armis.] exercitu. ¶Populonia,] ciuitas thuſciæ: matrem autem eorũ, qui venerãt, dixit alibi inſignẽ: quẽ mater aritia miſit. ¶Expertos,] pitos. Nam inexpertes ſunt ignari. ¶Ilua,] Inſula adiacens thuſciæ. ¶Inexhauſtis,] Quantum exhauſta fuerit tanto generoſior. Ergo in exhauſtis non eſt vna pars orationis. Nanq; Ply. ſecũdus dixit, cũ in aliis regionibus effoſſis metallis terræ ſuntvacuæ apud illã, hoc eſt mirum, quòd ſublata renaſcuntur & rurſum de eiſdem locis effodiuntur, varro & aliud dicit naſci quidem illi ferrũ ſed in ſtricturam. ¶Interpres hominum diuumq;,] Interpres mediũ Nam & deorum interpretator & hominum quibus diuinas indicat mentes interpres vocatur. Et notandum quod ait Nigidius Figulus, has artes inter ſe ita eſſe cõiunctas vt altera ſine altera eſſe non poſſit. Vnde iis quos perfectos vult probare Ver. omnium diuinandi artium preſtat ſcientiam: vt hoc loco: ita ſupra Heleno: de quo ait Troiugena interpres diuũm: & ſingula. Nigidius autem ſolus eſt poſt Varronem licet Varro præcellat in theologia, hic in communibus literis. Nam vterq; vtrumq; ſcripſerunt. ¶Fibræ,] Iecoris extremitas, parent autem, peritiſſime agnoſcũt, quod ad omnia referendum

ferendum eſt ad fibras. ¶ Sydera.] voces auium & fulmina: nam ſi videntur, tantum accipias: cuiuis poſſunt videri, nec tamen intelligi: item voces auium non videntur ſed cognoſcuntur audire nec parent, obtemperant procedit. nam quomodo ſydera vel fibræ: vel aues: vel fulgura poſſunt obtemperare. ¶ Rapit,] raptim ducit. ¶ Denſos acie,] in acie conſtrictos & coniunctos. ¶ Alpheæ ab origine Piſæ.] alpheus fluuius eſt apud Piſam & Ælidem ciuitates archadiæ: vbi eſt templum Iouis olympici: ex quibus locis venerunt qui ipſas in italia cōdiderūt, dictas a ciuitate pręſtina. vnde addidit vrbs ethruſca ſolo: cū præmiſiſſet. ſ. Alpheæ ab origine Piſæ. ¶ Fidēs equo,] eques optimus verſicoloribus ar. Depictis: per quod bellicolus oſtenditur. ¶ Tercentum adiiciunt,] Accedūt & conſentiunt eius voluntati. vnde ait mens omnibus vna ſequendi. idest cōiurati ſunt. ¶ Qui cærete do.] Ac ſi diceret qui ſunt domo Carthagine. Cære aūt, vt ſupra diximus etiam agylina dicitur: nec videatur contrarium quod ait ducis Agylinæ quicquam ex vrbe ſecutos: quaſi & turno & æneę preſtet auxilium. Nam illi lauſum fugientem ſecuti ſunt, Hi vero cōmuni odio in mezentiū arma cōmouerunt. ¶ Minionis.] Fluuius minio. ¶ Pyrgi veteres,] hoc caſtellum nobiliſſimū fuit eo tempore quo tuſci pyraticam exercuerunt. nā illic metropolis fuit intempeſte grauiſcę. Grauiſca oppidum. alij intempeſtum dicūt ꝙ ventis & tempeſtatibus caret, ꝙ nulla poteſt ratione contingere: intempeſtas ergo grauiſcas accipiamus peſtilentes. ſecundùm Plynium in naturali hyſtoria: & Catonem in originibus & intempeſtas intelligamus ſine temperiæ. i. trāquilitate Nam vt ait Cato ideo grauiſcæ dictæ ſunt quod grauē aerē ſuſtinent.

ASCENSIVS.

Pandite nūc helicona deæ,] Recitat hoc loco quos æneas ex ethruria ſecum aduexerat ſocios: que res quia nimis priſca eſt non ſine numinis peragitur inuocatione, dicit autem donatus ſic. Pandite, hæc inuocatio tenet ſummam rerum & ſpeciē propoſitionis. Toruum aut oculis diſtortis, aut cōtracto vultu. Verſicolor. Qui dum vertitur mutat colorem. Hæc ille. Ordo eſt. ô deę, ideſt ô vos muſæ: pandite, ideſt aperitę & reſerate nobis nunc helicona, ideſt montem illum vobis ſacrum: & mouete, id eſt excitate nobis mouendo pręcordia cantus, ideſt carmina rerum occultarum, ſcilicet que manus comitetur interea, ſcilicet dum ſupradicta fierent ęneam ab oris thuſcis. i. ab hetruria: & que manus armet rates: & vehatur pelago. Maſſicus vir ille vnde mons vitifer dictus eſt, & princeps, ſcilicet ſuorū: ſecat, ideſt ſulcat: equora tygri, ideſt naui à velocitate ſic dicta ęrata, ideſt ęre munita ſub quo, ſcilicet maſſico ſup. erat manus, ideſt multitudo mille iuuenum: qui liquere, ideſt liquerunt diſcedentes mœnia cluſi, ideſt cluſij oppidi iuxta maſſicum montem campanię italicę. & qui liquere coſas vrbem ethrurie, quis, ideſt quibus tela, ideſt arma inuaſiua que longe iactantur ſup. erant ſagittæ. aut quibus ſagittæ erāt tela, & coriti, ideſt arcuū & ſagittarum thecæ leues, ideſt portabiles erant ſup. humeris, ideſt ab humeris dependentes: & arcus letifer, ideſt mortem afferre inimicis ſolitus. Abas tuſcus ille; toruus, ideſt terribilis & toruа frōte

ua fronte vna,ideſt ſimul ſup.incedebat.totum agmen erat ſupple huic,ideſt hic habebat totum agmen ſuum armis inſignibus:ideſt habens inſignia arma aut inſignitum armis: & puppis fulgebat huic apolline,ideſt ſigno apollinis aurato,ideſt auro obducto.Populonia,ideſt ciuitas illa thuſcię mater,ideſt patria & alumna dederat illi ſexcentos iuuenes.expertos,ideſt peritos belli:aſt,ideſt ſed:ilua,ideſt inſula illa adiacens thuſcie dederat ſup.trecentos,inſula inquit exiſtens generoſa,ideſt nobilitata & clara metallis chalybum,ideſt duriſſimi ferri quale habent & indurant calybes inexhauſtis,ideſt nũq̃ exhauſtis è fodinis ſuis,quin ſuperſit ſemper quod exhaurias:Tertius ille,id eſt clariſſimus interpres hominum & diuũm,ideſt diuorũ,ſcilicet Aſylas: cui fibre,ideſt vene iecoris pecudum,ideſt ouium parent,ideſt obedire videntur eo ꝙ quecunq; dixerit eas prenotatæ eueniant,hoc eſt qui peritiſſimus eſt haruſpex. cui ſidera cęli parent,ideſt qui peritiſſimus eſt aſtrologus:& cui parẽt linguæ volucrum, ideſt qui optimus eſt augur.& cui ſupp.parent ignes fulminis præſagi,ideſt ſagacis portendentis futura,ideſt portentorum optimus interpres:tertius inquam(nam verbum nõdũ poſuit)rapit mille,ſcilicet iuuenes aut viros denſos acie.ideſt agminatim incedentes.atq; denſos haſtis horrentibus, id eſt aſperis & horrorẽ incutiẽtibus:Piſę.ſ.in italia hodie quoq; ſic dictæ alphęę:ab origine, ideſt quæ traxerũt originem & denominationem à piſis iuxta alphæum fluuium archadie:appoſitorie vrbs hetruſca ſolo,ideſt ſitu & loco iubẽt parere, ſcilicet ductori ſuo aſile:hos, ſcilicet dictos mille,Aſtur pulcherrimus ſequitur,ideſt quartus eſt in ordine,aſtur inquit fidens equo,& armis verſicoloribus: ideſt varie depictis,tercentum ſupple viri adiiciunt ſe,ſcilicet aſturi:vna,id eſt vniformis volũtas ſequẽdi erat ſupple omnihus:qui ſunt domo,id eſt familia aut patria cerete,ideſt ex cerete,id eſtvrbe agilina.& qui ſunt in aruis minionis,ſcilicet illius fluuij & pyrgi,ideſt paruum oppidum ſeu caſtellum in thuſcia:veteres id eſt ab antiquis temporibus hetruſcorum pyratica nobiles,& grauiſcæ intempeſtæ,ideſt peſtilentes ſup.adiiciunt ſe aut quid ſimile.

PIERIVS.

Quiq; vrbem liquère coſas,]Vſurpationem eſſe dicit Seru. vrbem Coſas,quum apud Sallu.ſingulari numero dicatur. Aruſianus inter elocutionum exempla hoc obſeruat.Vrbem ſingulari numero.& nomen plurale cõiunctũ.¶Vna toruus Abas,] In Roma.toruos,& ita pleraq; alia,que conſulto diſſimulauimus,ne delicatis quorundam auribus faſtidio eſſemus, Sexcentos illi.adeo varia eſt ſcribendi ratio ſi omnia conſectere,vt nullum penè verbum inuenias vno modo ſcriptum quod alia aut alia.ætas aliter non ſcripſerit Sexcentos quidem nemo nõ per x,notat.Sunt tamen Antiqui codices , in quibus id nomen per ſ,notatum inuenias Seſcentos , quum tamẽ ætates quædã aliæ ſ,in,x,mutare,gauderent.Vt in nomine.Xecundus.fieri ſolitũ ſuperius indicauimus.¶Qui cærete domo,]Non referam loco hoc codicum varietas quum omnino caſta lectio ſit. Ceretæ domo,ea elocutione,qua dictum alibi Qui genus vnde domo. Quaq; dixit Horatius,Vñ domo Quis,ita in vltima ſcena pænuli Plautini.Domo carthaginenſes,ſunt & quod Romæ apud Zampolinos oſtẽdit mihi Antonius Valla theanen.antiqua in ſcriptione notatum.D.peruſia,quod ſignat.Domo peruſia,Atq; in iiſdem ædibus.

POLINGENVOS DOMO BONDINCOMACVS.

Ex quo locus apud Plynium examinandus de oppido Bondinco in padi hoſtio.¶Intempeſtæq; grauiſcæ,]In Romano codice Gabiſcæ legitur.Librariorum imperitia. Grauiſcas enim quod grauem aerem ſuſtineant dictas aiunt.

Non ego te Ligurum ductor,fortiſſime bello
Tranſierim Cycne,& paucis comitate Cupauo,
Cuius olorinæ ſurgunt de vertice pennæ,
Crimen amor veſtrum,formæq; inſigne paternæ
Nãq; ferunt luctu Cycnum Phaetontis amati,
Populeas inter frondes,vmbramq; ſororum
Dum canit,& mœſtum muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras,& ſydera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet.ille
Inſtat aquæ,ſaxumq; vndis immane minatur
Arduus,& longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Manthus,& Thuſci filius amnis,
Qui muros,matriſq; dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues auis:ſed non genus omnibus vnum,
Gens illi triplex,populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis,Thuſco de ſanguine vires,
Hinc quoq; quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu,
It grauis Auletes,centenaq; arbore fluctum
Verberat aſſurgens:ſpumant vada marmore verſo:
Hunc vehit immanis Triton,& cœrula concha
Exterrens freta,cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert,in Piſtrin deſinit aluus:
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat vnda.

SERVIVS.

Cupauo.]Hic cupauo,ô cupauo,& declinatur cupauo ſicut Cicero & Cato. ¶ Namq; ferunt cignum luctu phaetontis.] Phaeton Clymenes&ſolis filius fuit, qui cum doleret obiectũ ſibi ab Epapho rege Ægypti ꝙ eſſet non de ſole ſed de adulterio procreatus : duce matre, venit ad ſolẽ & popoſcit vt ſi vere eius eſſet filius:petẽda præſtaret quod cum ſol iuraſſet per ſtygẽ ſe paludẽ ſe facturum:petit ille vt eius currus agitaret, Sol iuſiurãdum negare non potuit. Acceptis itaq; curribus phaetõ cum orbitã ſolis exceſſiſſet: & cœpiſſet mundus ardere: ab ioue Fulminatus in Eridanum cecidit qui & padus vocatur Huius interitũ flentes ſorores Phetuſa & Lampetuſa o deorũ miſeratiõe in arbores mutate ſunt : vt hic dicit in populos, & in Buc. in alnos, Fuit quidam etiam ligur Cygnus nomine phaetontis amator: qui cum fleret extinctum: in auẽ ſui nominis conuerſus eſt: cuius nũc filium cupauonem dicit habere cygni pẽnas in galea ad formæ paternæ inſignæ monſtrandũ.¶Crimẽ amor ve.]Phaetontem amatum à Cygno: aut pie:aut turpiter accipiamꝰ neceſſe eſt. Si turpiter talis eſt ſenſus . Crimẽ veſtrum eſt ò cygne & phaeton ꝙ ſic amaſtis & hoc tantum vobis poteſt obiici:alij veſtrum pro tuum accipiũt, & ad ſolum cygnũ referunt vt vos ò calliope præcor. Si pie amauit ſcd̃m aſperũ , crimẽ erit cauſſa:vt alibi crimine ab vno,Diſce omnes vt ſit ſenſus O phæthontides ſorores:& cygne,cauſſa veſtrum,ideſt veſtræ mutationis amor eſt.¶Vmbramq; ſororum,]ambitioſe dictũ pro inter arbores de ſororibus factas,& eſt vnum dę iis que habet Ver. mutabilia & ſua propria,tale eſt , & ſinuat alterna volumina crurum , item cum primum ſulcos æquant ſata. Muſa carmine Cythara.Cãtilena. ¶Canẽtem ſenectam.] qui canentẽ ſenectam mollibus tranſegit in plumis.¶ Sydera voce ſequentem.]cum cãtu cœlum petẽtem.vel ꝙ eſt reuera relatꝰ in ſydera ſicut vidimꝰ in ſphera . ¶ Aequales comitatus claſſe cateruas .] Per naues æqualiter habẽs diſtributas cateruas . ¶ Ocnus.]Iſte ocnus quem in Buccolicis Bianorẽ dicit vt , iamq; ſepulchrũ incipit apparere bianoris,Hic mantuam dicitur cõdidiſſe : quã à matris nomĩe appellauit, nam fuit filius Tyberis & Mãtus Tireſie Thebani vatis filiæ:que poſt matris interitum ad Italiã venit . Mãtus genitiuꝰ eſt græcus. Nã ſi latine declinaueris mantonis facit ſicut in Plauto legimus ionis. Diues auis maioribus præpotens. Sed nõ genus omnibus vnũ, quia origo mantuanorũ & a thuſcis venit:qui in mantua regnabant:& a venetis.Nã in Venetia poſita eſt . quæ & gallia ciſalpina dicitur . Gens illi triplex populi ſub gente quaterni : quia mantua tres habuit tribus quæ in quaternas curias diuidebantur : & ſingulis ſinguli lucumones imperabãt,quos tota in thuſcia duodecim fuiſſe manifeſtũ eſt , ex quibus omnibus vnus præerat. Hi autem totius thuſciæ diuiſas habebãt quaſi præfecturas . ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat. Vnde eſt ipſa caput pp̃lis.¶Tuſco de ſanguĩe vires.]Robur totũ à lucumonibus habuit.

Phaeton cuius filius fuerit.

Ocnus q̃ fuerit.

¶In ſe Mezentius armat.]Odio ſui in arma compellit . ¶Patre Bænacho velatus arundine glauca,Mintius infeſta ducebat in æquora pinu.]Benachus lacus eſtvenetiæ,de quo fluuius naſcitur Mintius . iure ergo dux venetus fluuium prouinciæ ſuæ depinxit in naui,quẽ Bænaci filiũ , quia ex ipſo habet originẽ dicit.¶Grauis.]Fortis:vt ferit enſe grauem tymbreus oſyrim.

¶Centenaq;

¶Centenaq; arbore fluctum,]non ait remis ſed arboribus ad exprimendam nauis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines:vñ ait Lucanus & ſummis longe ferit ęquora remis. ¶Marmore,]mari. ¶Cœrula,] cęrula freta non cærulea concha:Nam verſus non ſtat. ¶Hiſpida,]horrida ſetoſa. Frons hominē pręfert modo primā hominis partem intelligere debemus:nam hoc dicit a capite vſq; ad ima lata hominis monſtrabatur effigies.

ASCENSIVS.

Nō ego &c.] eādē rē proſequit̄ enumerās videlicet populos & ductores qui cū ęnea in tuſcia venerāt:vñ dicit Do. Ocnus filius fuit Māthus q muros dedit vrbi & de mr̄is noīe illā vocauit, Armat in ſe:armat qa cām ꝓbuit qd̄ illi ī ſe armarēt. Hæc ille. Ordo eſt. O cygne ductor ligurū.i.pplorū in italia inferiore ad eā q̄ nūc lōgobardia dicit̄ ptē fortiſſime.i.q es fortiſſim⁹ bello.i.in bello:ego nō trāſierim.i.nolī trāſiſſe te.ſ.in ductū & ô cupauo comitate.i.q comitat⁹ es paucis ego nō trāſierim ēt te, de cuius vertice ſurgūt pēnę holorinę:qa cygnus in holorē verſus eſt:crimē vr̄m.ſ.ô cygne & phaetō eſt amor.i.qa nimiū intervos amaſtis:& īſigne eſt pr̄nę formę.i.ex forma paterna ſumptū. Aut crimē veſtrū.ſ.ô cygne & cupauo eſt amor, peccauit eñ cygnus nimis a mādo phaetōta:& cupauo ſe pr̄nis plumis ornādo ob amorē tñ pr̄is.nāq; ferūt, bñ ferūt dicit, qa res fabuloſa eſt:cygnū luctu.i.ꝓpter luctū nimiū phaetōtis amati:dū canit inter frōdes populeas.ſ.ad padū naſcētes.vñ ab Ouidio populifer dr̄ ī eas aūt fingūtur ſorores phaetōtis verſæ:vñ addit appoſitorie:& vmbrā ſororū.i.arborū in qua ſorores phaetōtis trāſfigurate dicūtur & dū ſolat̄ muſa.i.cātu ſuo:amorē mœſtū.i.q cā mœſtitię erat, ferūt inquā duxiſſe ſenectā canētē.i.albicātē & caneſcētē(à caneo nō à cano)molli pluma qualē.ſ.holores ſeu cygni hn̄t linquētē terras & ſequētē voce.i.cū cātu ſonoro:ſydera.i.ſublimē aerē. Fili⁹.ſ.cygni cupauo noīe comitat⁹ cateruas.i.hn̄s ī comitatu cateruas ęquales claſſe.i.diſtributas ꝑ proportionē nauiū, ꝓmouet remis ingētē cētaurū.i.nauē ſic dictā. Ille inſtat.i.inſtāter incūbit aquę:& ſaxū īmane.i. valde magnū minatur vndis.i.in ipſis vndis aut ꝑ vndas & ipſe arduus ſulcat alta maria lōga carina. Ille etiā.ſ.nobiliſſimus Ocnus filius manthus.ſ.nymphæ fatidicę.i.vaticinātis:et amnis tuſci ſcilice tyberis:qui ô mātua dedit tibi muros & nomē matris ciet.i. excitat agmē ab oris patriis.i.à regiōib⁹ pr̄iæ ſuæ. Mātua inquit diues auis.i.maiorib⁹ & edificatorib⁹ aut fundatorib⁹, Gēs ſup.fuit illi triplex.i.tres habuit tribus & pp̄li ſup.fuerūt ſub gēte quaterni.i.in ſingulis tribub⁹ quatuor curie. Ipſa.ſ.mātua ſup. fuit caput pp̄lis.ſ.illis ter quaternis.i.oēs illi pp̄li in mātua progeniti ſūt:vires ſup. erāt de ſanguine thuſco.i.ex eo illi.xij.pp̄li robur & auctoritatē traxerūt:qa ex duodecim lucumonibus. i. regibus thuſcię originē habuerūt. Mezētius.ſ.tyrānus armat in ſe.i. cōtra ſe quoq;.i.etiā hinc.i.ex his pp̄lis mātuanis:qngētos. i. qnquies cētū armatos:quos Mintius.i.fluuius iuxta mātuā fluēs:patre Benaco.i.hn̄s originē ex benaco lacu:velat⁹ arūdine glauca.i.glauci coloris ducebat in equora pinu.i.naui ex pinu facta infeſta.i.vim hoſtibus inferēte.hec & ſcd̄m Seruiū in naui eius erat mintius hoc mō depictus. Nā vt ꝑ minciū fluuiū qui in Padū incidit & ille in mare adrianū eos nauigaſſe putemus, nō eſt veroſimile nec rō loci patit̄. Auleſtes vir ille.grauis.i. fortis & robuſtus it.i.progredit̄ & aſſurgēs.i.deſuꝑ iucūbēs verberat fluctū cētena arbore.i.remis cētū ſiml̄ aquas feriētibus & ita vada ſpumāt.ſ.propter celeritatē & ictus repētinos & violētos & hoc marmore.i.aqua marina verſo.i.inuerſa palmulis remorū Immanis tritō:ideſt ſic dicta nauis vehit hūc.ſ.auleſtē & cōcha cærula exterrens freta ſupp.vehit hūc, Seruius tñ dicit nō dicendū eſſe cærula cōcha ſed cærula freta.ideſt cærulei coloris propter verſum dicit: ſed ſi concha intelligatur nominatiui caſus & regatur a verbo vehit:nō erit malus verſus ſiue dicet̄ cōcha cærula ſiue freta cærula, cui.ſ.naui aut cōchę nāti.i.dū nat frōs hiſpida.i.piloſa aut horrida & hirſuta tenus laterū.i.vſq; ad latera: præfert hominē.i.figurā & formā humanā aluus ſpumea.i.ſpumoſa:deſinit in piſtrim.i.monſtrū illud marinum:& vnda murmurat ſub pectore ſemifero.i.ſemi indomito:hoc eſt cui⁹ facies præcipue humana erat. ſed cætera in piſcem deſinebant.

PIERIVS,

Tranſierim cygne,]ſiue cicne, ob cognationē. Sed eñ nomē hoc in antiqs exēplaribus alr̄ ſcriptū inueni. Siqdē in eo codice, quē Pōponij lęti delicias fuiſſe dicūt, & in vetuſtis aliis pleriſq; qui apud me ſunt, atq; etiā in aliquot aliis vaticanæ Bibliothecæ legit̄ Cinere. In Romano cumare Cycne vero, & cygne diuulgatorū eſt exēplariū:Nō eñ hic ligurū ductor cycn⁹. Sed inſignis cycni geſtamine inducit̄ ob eius cycni memoriā, q luctu phaetōtis canētē molli pluma dixiſſe ſenectā fertur. ¶Olorinæ ſurgūt de vertice pēnæ,]In Romano codice pinnæ. Vt adſolet. In aliquot aliis. Chriſtæ, notatū eſt, ſed. Chriſtæ, paraphraſin fuiſſe crediderim. ¶Ille etiā patriis agmē ciet ocn⁹ ab oris,] In antiquo ſatis exemplari legere eſt. Quin etiā patriis, hemiſtichiū verò reliquū duabus trāſpoſitis dictiōibus, in vno ex antiquioribus, qui ſun: in vaticana Bibliotheca legitur. patriis ocnus ciet agmē ab oris, eſt & vbi legat̄, ognus, per, g, vti cycnus & cygnus. ¶Quos patre benaco,]In Romano eodice venaco, more ſuo ſcriptū eſt per, v, digāmō. Quinetiā adamātij martyrij regula eſt, vt in iis, quæ vtrū per, b, mutam, an per, v, digammon ſcribenda ſint quærit. Siue, producta fuerit prima ſede collocata. Si quidem maſculini vel neutri generis exiſtant, per, v, ſignari vt venator, velum. Veretrum, τομοςιομ. venabulum, & ſimilia. Si verò fœminina ſint tantūmodo quorum origo à maſculino venire non cernitur per, b, mutam ſcribi debere. Beſica, Belua, beſtia. deſignat tamen quæ duarum fuerint ſyllabarum, ex quibus, beta, τοσευ τλομ, poliſyllaba ſequatur. quare qui, venaco, ſcripſere adamantij ſententiam ſecuti ſunt. Sed enim, quam ponit ille, Beſica nemo nunc per, b, ſcribit, ſi latine, a vento verò eam deduci tradit caper, & venſica ea de cauſſa dicta eſt à nonnullis. Sunt præterea multa alia, que nunc aliter ſcribimus & enuntiamus, quam adamantius præceperit, vernam eſt, per, v, ſcribimus & enuntiamus, pro ſeruo dominato, quem ille, vti ſuperius diximus, tum differentiæ cauſſa, tum Ethimologiæ per, b, ſcribi præcipit, larua etiam τοδακονιομ, per, v, ſcribimus, ille ꝑ, b, mauult, larba nō aliter ac hærba, tuba, turba. Similiter nos nęuus, per, v, ille per, b, nebus. vt cibus, rubus contra verò, nunc omnium mos latine ſcribentium eſt, vt labor. Balbuſq; per, b, mutam ſcribant̄, ille lauor, vt fauor, & feruor, ſcribit & baluum. vt curruum, ſæuum, toruum, per, v, digammon, Sed vtrum nos, an ille melius, incompertum eſt mihi, quum videam non ſolum inſcriptiones tam multas a noſtri temporis vſu variare, verum etiam opinatiſſimorum hominum ſententias ſuper hac ſcribendi ratione latas. Sed enim optimum factu iudicauerim ita ſe ad vſum accommodare, ne dum doctiores eſſe volumus, deriſui habeamur. Sequamur verò. M. Tullij. Ciceronis exemplum, qui quum pleraq;, aliter ꝙ in vſu forent, enuntianda cognoſceret, libentiſſime tamen ceſſit conſuetudini. Neq; vero nos tam multa ex marmoribus. ex nomiſmatis, ex tabulis æneis, ex diuerſorum grammaticorum ſententiis, ex veteribuſq; codic. congeſſimus, vt omnia ea ſuſcipienda cenſeremus, ſed, vt quos grammaticorum vulgus nunc errores appellat, non imperitia, ſed temporum vſu eueniſſe cōmoneremus. ¶Centenaq; arbore fluctum verberat,]In Roma. codi. fluctus, plu. nu. ¶In piſtrim deſinit aluus,]In antiquioribus. Piſtrin, de quo dictum.

Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subſidio Troiæ:& campos ſalis ære ſecabant,
Iamq; dies cœlo diſceſſerat, almaq; curru
Noctiuago Phœbe medium pulſabat olympum.
Æneas(neq; enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens, clauumq; regit, velisq; miniſtrat,
Atq; illi medio in ſpatio, chorus ecce ſuarum
Occurrit. comitum nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasq; ē nauibus eſſe
Iuſſerat:innabant pariter, fluctusq; ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longe regem, luſtrantq; choreis:
Quarumq; phandi doctiſſima Cymodocea,
Pone ſequens, dextra puppim tenet, ipſaq; dorſo

SERVIVS.

¶Ter denis,]trigīta accipiam⁹ naues fuiſſe nō vt qdā volūt ſinglos duces tricenas habuiſſe. Nā enumeratorū militū nō cōuenit nūerus p̄ſertim cū ſequat̄ ſubſidio troiæ.i.paruo auxilio. Nā apud maiores:bella non ambitu: ſed virtute cōſtabāt. ¶Phœbe,]Luna ſicut ſol phœbus: itē Titā Sol & titanis luna. Deſcribit aūt noctē mediam & dicit finitā diē ſecūdū romanū ritū. Nec lunæ fit ſine cā cōmēor atio nā al'r lnymphæ videri nō poterāt. ¶Clauūq; regit,]nā ei & in quinto dedit gubernādi peritiā. ¶Medio in ſpacio,]iter nauigādum. ¶Cybele alma,] Mater deū cybele dicta eſt vl' αποτου κυβιται τηνκεφαλημ quod ſemper galli per furorem motu capitis comā rorantes vlulatu futura prænunciabant. Luca. crinemq; rotātes. Sanguinei populis vlularunt triſtia galli. Vel à phrygię montibus vbi colitur quos cybelos vocāt. Cybele autē bacchius eſt.i. pes ex prima breui conſtans & duabus lōgis:nā cybele anapeſtus. vt hic mater cultrix cybele. ¶Quot prius.]ſubtraxit tot. ¶Doctiſſima cymodocea.]poetice:ſicut mutatio ipſa etiam cōfingitur. Nā ſtultiſſimū eſt qd̄ ait quidā ideo doctiſſima: qa ilionei nauis fuit. ¶Dorſo eminet.]peritia natandi oſtēditur. ¶Subremigat.]ſubnatat. ¶Vigilas.] Ne deū gēs verba ſunt ſacrorū:nam virgines veſtæ certa die ibāt ad regem ſacrorum & dicebāt.

vigilas ne rex ? ¶ Vigila.] qd̃ Ver. iure dat Æneæ, qua ſi & regi: & quẽ vbiqꝫ & põ tificẽ, & ſacrorũ peritũ indu cit. Deũ gẽs, propter diis ge nite & geniture deos. ¶ Pi nus.] hoc loco ſcd̃m quartã declinationẽ ĩ Bucolicis iu xta ſcd̃am, vt menalus argu tũqꝫ nemꝰ pinoſqꝫ loquẽtes, Sẽp habet. Nos ſumꝰ: loquiť p diffinitões. ¶ Perfidus.] q poſt fędꝰ bella cõmouit. Hĩc latinus ipſi has ſacrilego pẽ detis ſanguie pœnas. ¶ Inui te] ac ſi diceret malueramus tibi potiꝰ ſeruire q̃ in nym pharum numina cõmutari. ¶ Teqꝫ p ęquor q̃rimꝰ.] hęc nobis vagãdi eſt cã, vt te iu uare poſſimus. ¶ Refecit.] aut re vacat, aut qa añ ĩ ipſis forma fuit nauiũ. ¶ Dedit eẽ deas.] Greca figura: vt dõat hr̃e viro. ¶ Iam loca iuſſa te net.] vt & ſupra diximꝰ. Hoc κατὰ

Eminet, ac læua tacitis ſubremigat vndis,
Tum ſic ignarum alloquitur, vigilas'ne deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos ſumus Ideæ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, claſſis tua: perfidus vt nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaqꝫ premebat,
Rupimus inuitæ tua vincula, teqꝫ per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, æuumqꝫ agitare ſub vndis,
At puer Aſcanius muro, foſſiſqꝫ tenetur
Tela inter media, atqꝫ horrentes Marte Latinos.
Iam loca iuſſa tenet forti permiſtus Hetruſco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, & aurora ſocios veniente vocari

κατὰ τὸ διομενον. accipien dũ eſt. Nã itelligimꝰ eũ eq tes miſiſſe p terrã. ¶ Ne ca ſtris iũgãt.] aut ſe ſubaudis: aut iũgãt, p iũgãť. ¶ Craſtĩa lux.] mea ſi nõ irrita dcã pu taris. ¶ Ingẽtes Rutulæ ſpe ctabit cędis aceruos.] ſpecta bit eſt ⁊ a lectio: & ordo eſt ſi mea dicta nõ putatis irrita: craſtĩa lux igẽtes aceruos cę dis ſpectabit, Nã male quidã ſpectabis legũt: et ad lucẽ re ferũt qd̃ nõ ꝓcedit: nullꝰ em̃ ſic loquitur, O ænea ſi quæ dico minĩe credis. O lux cra ſtĩa igẽtꝫ cędis aceruos aſpe ctabis. ¶ ASCENSIVS. ¶ Tot lecti ꝓceres &c. Expo nit nũerũ nauiũ qbꝰ vehebã tur æneas & Etruſci docetqꝫ æneã obuias habuiſſe nym phas ex nauibus ſuis factas & ab eis qd faceret admoni tũ. Vñ dicit Donatus ſic. Iã qꝫ dies; laus æneæ quod die nocteqꝫ

Primus in arma iube,& clypeum cape,quem dedit ipſe
Inuictum ignipotens,atqꝫ oras ambiit auro,
Craſtina lux,mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingenteis Rutule ſpectabit cædis aceruos,

noctēqꝫ cōtinuata nauigatio illū nō defatigaret: ſedebat ergo & vigilabat,& cū plura cogitaret, tñ & temōe nauem regebat,&velis. Agnoſcūt. Nā ꝓpter nocturnas tenebras:alij nō facile cognoſcerēt. Vigilas, recte dubitat,nam tempus ſomnū curę vigilias ſuadebāt. Surge,ſedentē excitat non dormientē. Aurora anteqꝫ plene veniat lux.¶ Spectabis aceruos, prædixit futura, vt dea appareret.¶ Tollit.a,audierat a nympha ēt. Aduerſa, ergo nō lętabat̄:ſed quia plura nūtiabant̄ ꝓſpera attollebat aīos. Hęc ille.¶ Ordo eſt. Tot ꝓceres.i.primores,& vt dicūt capitanei(qa ꝓceres ſunt eminentiæ trabiū pondus edificij ſuſtinētes) ibant nauibus terdenis.i.triginta:quæ nō ſingulis, ſed oībus erāt ſubſidio.i.ad ſubſidiū.i.paruū auxiliū troiæ.ſ.noue & ſecabāt ære.i.nauibꝰ eratis aut roſtris nauiū ęre munitis,cāpos ſalis.i.maris hoc eſt aquas marinas,metaphora ab aratiōe:& dies diſceſſerat: iā cœlo.i.ab hemiſpherio noſtro:& phœbe.i.luna alma.i.rerū altrix quæ cū eius incremēto creſcūt:pulſabat olympū mediū.i.aſcēderat ad mediū vſqꝫ cæli:curru noctiuago.i.per noctē vagari ſolito.nā licet luna interdiu quoqꝫ currat:tamē facta eſt vt preeſſet nocti.erat ergo mediū noctis Æneas(em̄ pro qa, qa cura non dat mēbris qetem.i.qa dormire nō poteſt)ſedēs.ſ.ad gubernaculū ipſe.i.ꝓpria manu &miſterio:regit.i.dirigit clauū.i.gubernaculū & miniſtratvelis ſup.vētos aut miniſteriū exhibet vt ſit abſolute dictū. Atqꝫ ecce chorus.i. multitudo coincedētiū: ſuarū comitū.i.nympharū ex nauibꝰ quas ab troia eduxerat factarū ,occurrit illi in medio ſpacio.ſ.curſus ſui:qua trāſire debebat chorꝰ inqt:appoſitorię nymphæ.i.quæ erāt nymphæ quas alma cybele.i.mater deū iuſſerat habere numē.i.diuinā poteſtatem maris:& eſſe nymphas ſup.verſas è nauibꝰ.i.quæ priꝰ fuerant naues ipæ igit̄ occurrētes innabāt pariter:& ſecabāt.ſ.pectore ſuo:pariter ſup.fluctꝰ exiſtētes ſup.tot quot puppes æratę ſteterāt priꝰ ad littora.i.ripas tyberis iuxta troiana caſtra.Ipſe agnoſcūt longe.i.à lōge regē.ſ.ſuū olim æneā & luſtrāt.i.circūeunt choreis.ſ.ductis quarū ea quæ ſup.erat doctiſſima fandi.i.eloquētiſſima naturali facūdia(nō em̄ didicerat)cymodocea.ſ.nomine ſequēs pone.i.deꝓpe ſed à tergo tenet puppim.ſ.æneæ dextra.ſ.ſua:& ipſa eminet dorſo:ac ſubremigat.i.more remigātis natat leua.i.ſiniſtra manu.vndis tacitis.i.nulla vi agitatis & alloquit̄ tū.i.deīde poſtquàm puppim tenebat æneā ignarū.ſ.miraculi facti & quòd in nymphas mutatæ eſſent naues ſuæ. O ænea gēs.i.genus & ꝓgenis:deū.i.deorū vigilas nec vigila ô ænea & immitte rudētes.i.chordas velis.Nos pinꝰ ideæ.i.quæ fuimꝰ quondā pinus ideæ de vertice.ſ.ide,ſacro.ſ.matri deū tua claſſis.i.quæ fuimꝰ tua claſſis ſumꝰ nūc nymphæ pelagi vt.i.poſtquàm rutulꝰ.i.turnus: perfidꝰ:qa abſentē perſequit̄ ac fœdꝰ violat,præmebat nos ferro & flāma:nos īuite rupimꝰ ꝑcipites tua vincula.i.retinacula & q̄rimꝰ te ꝑ equor genitrix.ſ.deū cybele:miſerata.ſ.cōditionē nr̄am:aut miſerās refecit hanc faciē.i.figurā ſeu formā nr̄am hoc ē trāsformauit nos:aut ſi gēitrix deū natura eſt reuera refecit eas q̄s priꝰ pinꝰ fecerat:& dedit.i.cōceſſit eē deas:& agitare euū.i.lōgiſſimū tp̄s aut eternā vitā:ſub vndis.i.inter vndas verſantes.At.i.ſed puer.i.filiꝰ tuꝰ adhuc puer.ſ.aſcaniꝰ tenet̄.i.ꝓtegit̄ muro & foſſis:īter media tela.ſ.hoſtiū:atqꝫ īter latios horrētes marte.i.bello martio.Eq̄s arcas.i.ex arcadia ꝓfectꝰ aut euādriꝰ ꝑmixtꝰ iā hetruſco.ſ.mili.quos ſimul ꝑ terras in auxiliū miſiſti id em̄ κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligit̄ feciſſe. tenet.i.occupat loca iuſſa.i.quæ iuſſiſti vt caperent̄ ab eis ſi fortè obſeſſa eſſent caſtra.certa ſnīa.i.deliberatio eſt turno.i.turnꝰ decreuit opponere illis turmas medias ne iūgāt ſup.ſe caſtris Age (adhortādi aduerbiū ſurge)& iube primꝰ ſocios vocari in arma aurora ſurgēte.i.vt primū aurora ſurget:& cape clypeū quē ipſe ignipotēs.ſ.vulcanꝰ dedit īuictū.i.inuincibilē:atqꝫ ambiit oras.i.extremitates auro,Lux craſtina.i.dies craſtinꝰ ſpectabit ingētes aceruos.i.īgētē ſtragē:cædis rutule.i.cadauerū Rutulorū occiſorū ſpectabit inqt ſi nō putaris.i.putaueris mea dicta irrita.i.friuola & iania &ꝓ irritis,hn̄da,qa ſi fidē adhibebit īſtruet aciē ſuā & Rutulos īuadet:quos inuaſurꝰ non erit ſi irrita habuerit eius monita.

¶PIERIVS.

¶Spumas ſalis ære ſecabāt.] In aliquot anti.codi.ruebāt,legitur,verſu aliunde repetito.¶ Iamqꝫ dies cœlo diſceſſerat.] In antiquis exemplaribus,quodvalde placet cōceſſerat legitur,quāuis.diſceſſerat non improbem.¶ Quot prius ærate ſteterant ad littora proræ,] verſum hūc ſupius habūdari diximus,neqꝫ inveteribꝰ codicibꝰ,niſi adſcriptū inueniri,hic verò cōgruū habet locū,Cæterū in oblōgo codice,nō proræ,ſed naues,ſcriptū eſt. In aliquot aliis,puppes,legit̄,qđ ideo placet,quia vti eo loco ſuperiore dicebamus,proræ pelago obuertunt̄,ſtant littore puppes.¶ Tunc ſic ignarū adloqtur.] In Romano codi.ignauū,librarij oīno indiligētia ſcriptū eſt.¶ Rumpimus inuitæ tua vincula.] In codi.aliquot antiqs oīno,rūpimus,habet̄,ſed in Mediceo,& pleriſqꝫ aliis,rupimus,præterito tp̄e.¶ Primus in arma.] Sunt codices antiqui. vbi pronus in arma.ſit ſcriptū, ſed, primus caſtior lectio.¶ Quē dedit ip̄e inuictū ignipotēs.] In codi.aliquot antiquiſs legere eſt.quem dedit ingēs,ſed,ipſe magis placet,& pondus habet.

[Dixerat,& dextra diſcedens impulit altam, POETA
Haud ignara modi,puppim fugit illa per vndas
Ocyor & iaculo,& ventos æquante ſagitta.
Inde aliæ celerant curſus,ſtupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades,animos tamen omine tollit.
Tum breuiter ſupera aſpectans conuexa præcatur.
[Alma parens Idea deûm,cui Dindyma cordi: ÆNEAS
Turrigeræqꝫ vrbes,biiugiqꝫ ad frena leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps,tu rite propinques
Augurium,Phrygibusqꝫ adſis pede diua ſecundo
[Tantùm effatus,& interea reuoluta ruebat POETA
Matura iam luce dies,noctemqꝫ fugârat.
Principio ſociis edicit,ſigna ſequantur,
Atqꝫ animos aptent armis,pugnæqꝫ parent ſe,
Iamqꝫ in conſpectu Teucros habet,& ſua caſtra,
Stans celſa in puppi,clypeum tum déinde ſiniſtra
Extulit ardentem.clamorem ad ſydera tollunt
Dardanidæ è muris,ſpes addita ſuſcitat iras.
Tela manu iaciunt,quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues,atqꝫ æthera tranant
Cum ſonitu,fugiuntqꝫ notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi,ducibuſqꝫ ea mira videri
Auſoniis,donec verſas ad littora puppes

¶SERVIVS.

¶Haud ignara modi.] Moderationis qppe quæ fuerat nauis.¶ Inde aliæ celerāt.] Inde alię nymphę nauiū curſus celeriores efficiunt ſicut fecerat Cymodocæa. ¶ Inſcius rerū.] Quas audierāt. nā ex aperto credere nō poterat. ¶ Omine.] Augurio ꝓmiſſæ victorię.¶ Alma parens Idęa deū.] Alma ꝓprie eſt tellꝰ ab eo quòd nos alat. ¶ Abuſiue etiā aliis numinibus hoc epithetū dat̄. Terrā autem cōſtat eſſe matrē deū. vnde & ſimulacrū eius cum claui pingit̄. Nā terra aperit̄ verno:hyemali claudit̄ tempore. ¶ Dyndima.] Mons phrygiæ.¶ Turrygerę qꝫ vrbes.] Ciuitates turritę.vn̄ & cū corona turrita mater pingit̄ deū.¶ Ad fræna leōes.] Ideo hoc fingit̄ qđ oīs ferītas maternæ ſubiacet affectiōi & ſubiugata eſt.¶ Propinq̄s.] Familiare efficias vt & ꝓpiꝰ res aſpice noſtras. ¶ Phrygibꝰ.] Ac ſi diceret cultorib.¶ Tātū effat.] Breuiter vt ſupra ait ꝓpter lucē iā maturā.i.Plenā. Nā nō crepuſculū:ſed lux matura deſcribit̄.¶ Reuoluta.] apta:ſicut cōtra īuolutū dicimꝰ eſſe illđ qđ clauſum eſt.¶ Ruebat.] Oriebat̄. Vt ruit oceano nox & eſt in ſenſu hyſteron ꝓterō. Priꝰ em̄ nox fuga,t̄ſic dies oritur. ¶ Sociis edicit.] Secūdū edicta nymphæ.ſigna.ſ.vel teſſere vel tubarum tubarū vł ſigna militaria. ¶ Quales ſub nub.a.] i.altis ſtrymonię vò grues à fluuio Thracię ſtrymone iuxta quē habitāt hęc aūt cōparatio nō ad telorū ꝑtinet ictū:ſed ad Troianorū clamorē.¶ Fugiūtqꝫ notos.] Aut quoſuis vētos frigidos.Nā etiā grues ſignificāt tēpeſtatē futurā:vt i Georg.legimꝰ.Aut illū ſurgētē vallibꝰ imis Æriæ fugêre grues,aut reuera notos. Horū em̄ calorē fugiūt cū reuertunt̄ ī Thraciā.¶ Allabi claſſibꝰ æquor.] Cū claſſibꝰ labi.¶ Ardet apex capiti.] Ex ſequentibus intelligimꝰ Æneæ armorum fieri deſcriptionem,nam dicturus eſt: at non audaci Turno fiducia ceſſit,Quamuis talia arma reſpiceret:ſi tamē primā reſpicias connexionem,qua ſi de Turno videret̄ dicere: quod non ꝓcedit.Apex,coni altitudo hoc loco.Eſt autem Homeri,& locus,& cōparatio.Hoc autē iſteviolentius poſuit,quòd ille ſtellæ tantū facit cōparationē:hic etiam ſtellæ peſtiferæ reſpiciens quas clades Rutulis eſſet illaturus Æneas.¶ Cometæ ſanguinei lugubre.] Pro lugubriter.Cometæ autem,latine crinitæ ſtellæ appellantur.Et ſtoici dicunt has ſtellas eſſe vltra.xxxij.quarum nomina & effectus Abienus qui iambis ſcripſit Vergilij fabulas,memorat.Plynius ſecundus,etiam dicit comętas ſtellas eſſe na

Reſpiciunt,totumqꝫ allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti,criſtiſqꝫ à vertice flamma
Funditur,& vaſtos vmbo vomit aureus ignes:
Non ſecus ac liquida ſiquando nocte cometæ POETA.
Sanguinei lugubre rubent,aut Syrius ardor
Ille ſitim,morboſqꝫ ferens mortalibus ægris
Naſcitur,& læuo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere,& venientis pellere terra.
Vltro animos tollit dictis,atqꝫ increpat vltro.
Quod votis optaſtis,adeſt perfringere dextra, TVRN.
In manibus Mars ipſe viri: nunc coniugis eſto
Quiſqꝫ ſue,tectiqꝫ memor,nunc magna referto
Facta patrum:laudes vltrò occurramus ad vndam,
Dum trepidi,egreſſiqꝫ labant veſtigia prima,
Audentes fortuna iuuat.

eſſe naturales, quæ apparẽt certis tp̄ibus: itẽ hocquoqꝫ commemorat cometas fieri de planetis quinqꝫ,vnde interdũ bona,interdũ peſſima ſignificant. Nã ſi de venere, aut Ioue fiant optima ꝓnunciant, Si de marte,aut Saturno deteriora: nã Mercurialis ſemper talis eſt, qualis ille cui adhæret:vnde & miniſter deorũ fingitur. Hinc eſt quod modo ait, cometæ ſanguinei lugubræ rubẽt.i.noxij. ¶Syrius.a.] Stella eſt ĩ ore canis.quæ vt in.3. diximus quantũ in ip̃a eſt, peſtifera eſt:ſed ꝓ qualitate adiacentiũ aut vincitur, aut minoribus vtit̃ viribꝰ. Hinc eſt ꝙ cum certo tp̄e ſemp̄ oriatur:nõ ſemp̄ eſt noxia. ¶Læuo,]Noxio. Quod aũt dicit contriſtat lumine,cũ de ſtella loqueret̃,quã armis ſplẽdentibus cõparauit: bñ hoc Statius,ad ipſa arma trãſtulit,dicẽs,Armaqꝫ in auro triſtia. ¶Quod votis optaſtis adeſt.] Magna ars perſuadentis eſt,qđ vt cupit fieri in præiudiciũ trahat ſic,hoc loco,quia vult Turnus vt optent pugnã eiꝰ loci.hãc eos dixit ſemp̄ optaſſe. ¶Perfringere.d.] Fortiter facere. & bene verbovſus eſt militari,in manibus.nõ iam invotis,ſed in manibus res eſt. ¶Eſto.] Proſit:tertia ꝑſona eſt. ¶Referto.] Facta patrũ. Alij hinc diſtinguũt vt ſit referat modo vnuſqſqꝫ facta patrũ & laudes:& ſecutꝰ Salu.hoc dicit:Qui ait Hiſpanorũ fuiſſe: vt bella euntibꝰ iuuenibus parentũ factam emorent̃ à matribus. Alij diſtinguũt nũc magna referto facta,vt duas res dixerit:nũc vnuſqſqꝫ ſuorũ factorũ meminerit: & laudis parentum.

ASCENSIVS.

Dixerat &c.] Docet quomõ poſt diſceſſum nympharũ p̄catus matrem deũ à ſuis viſam claſſem appulit,& qũo ea recognita Turnꝰ ſuos inaduentantes cohortatꝰ ſit,de quibꝰ oĩbus dicit Do.ſic. Alma parẽs Idea:ex iis tribꝰ nominibꝰ captauit beniuolentiã. Edicit:eſt edicere cũ autoritate aliqd curãdũ iubere. Dardanidæ è muris oſtẽdit qd poſſit ſpes:nã qui metu fugiebãt nũc ſpe in hoſtes inſurgũt. At rutuli:hi em̃ in plano cõſtituti videre Æneã non poterãt Totũqꝫ ad littora. Moraliter quidẽ nã repẽtino turbatis motu oĩa maiora vident̃. Hæc ille. Ordo eſt Dixerat.ſ.Cymodocea nympha.i.finiuerat ſermonẽ & diſcedẽs impulit dextra puppim altã:haud ignara.i.pita: modi.ſ.ĩpellẽdi: hoc eſt moderatiõis illa.ſ.puppis impulſa fugit p̄ vndas ocior.i. velocior:&.i.ſimul iaculo.i.ſagitta emiſſa & ſagitta equãte.ſ. velocitate volatꝰ vẽtos Inde aliæ.ſ.nymphæ,celerãt.i.celeriter peragũt curſus.ſ.nauiũ:ip̃e Anchiſiades tros.i. Troianꝰ Æneas inſciꝰ.ſ.vnde tãta eſſet celeritas ſtupet & tamẽ.i.licet inſciꝰ ſtupeat ipſe tollit.i.extollit:omine.ſ.viſo & audito aĩos.ſ.ſuos:& aſpectãs cõuexa ſupera.i.cœleſtia precat̃ tũ.i.deinde breuiter.i. paucis ꝟbis. O alma parẽs.i.mater,deũ.i.deorũ. Idæa.i.q̃ in ida mõte phrygio p̄cipue coleris cui dyndima.i.mõs ille in phrygia:& vrbes turrigere.i.ciuitates turrite:& leões biiugi.i.bini iugo currꝰ tui ſubacti:ad fræna.i.habenas qbꝰ agunt̃:ſunt cordi.i.ad cor & voluptatẽ tu ſup.ſis mihi nũc prĩceps.i.auſpex & præſens pugnæ:ſicut Iuno ꝓ græcis:vñ veteriſqꝫ memor ſaturnia belli,Prima qđ ad troiã pro charis geſſerat argis &c.tu propinques.i.familiare facias & ꝓpius aduenire auguriũ.ſ. portẽtũ hoc:& ô diua adſis phrygibꝰ.ſ.tui cultoribꝰ,pede ſecũdo.i.dextero & fauorabili,Ipſe effatꝰ ſup.eſt:tantũ.i.id ſolũ & dies ruebat ĩterea reuoluta.i.rediẽs p̄ reuolutionẽ: & hoc luce ſup.exiſtente iã matura & fugârat noctẽ:cum ſup.æneas edicit.i.manifeſte p̄cipit ſociis vt ſup.ſequant̃ ſigna.i.vexilla:atqꝫ aptẽt animos.i.irritẽt eos:armis.i.ad arma:aut arma tractãdo & parẽt ſe pugnæ & æneas habet iã Teucros & ſua caſtra in cõſpectu.i.vt poſſit caſtra ſua cõſpicere & à ſuiscõſpici:ſtãs in puppi celſa:tũ. i.tũc deinde.i.cõtinuo extulit ſiniſtra ſup.manu:clypeũ.ſ.à Vulcano factũ ardentẽ.i.radiantẽ. Dardanidæ tollũt è muris clamorem ad ſydera:& ſpes.ſ. victoriæ viſo rege:addita.i.quæ acceſſerat:ſuſcitat iras.i.animoſitatẽ qualis eſt in iratis & iaciũt tela manu exñtes tales quales grues ſtrymoniæ.i.thraciẹ:dãt ſigna. ſ.auolatus.i.cum quali clamore auolant ſub nubibus atris.i.caliginoſis:atqꝫ tranant æthera.i.ſublimẽ aerem cum ſonitu & fugiunt notos.i.vẽtos pluuioſos ſup.cum clamore ſecundo.i.eas ſequente quaſi celerius volẽt ante faciẽ venti quæ vox aeri immiſſa afferri poſſet aut ſecundo.i.lętovnde ſequitur. At.i.ſed ea. ſ.ſigna letitię videri ſup.cœperunt aut videbantur mira:regi Rutulo.ſ.Turno & ducibus auſoniis donec reſpiciunt puppes.ſ. Æneæ & ſociorum eiusverſas ad littora & dum reſpiciunt totũ equor allabi.ſ.ad littora claſſibꝰ.i.cum nauibus ipſis.aut propter claſſes allabentes: Apex.i.ſũmitas galæ Æneæ ardet.i. reſplendet: capiti.i. in capite eius & flamma funditur criſtis.i.à criſtis à vertice.i.deſuper & vmbo.i.curuatura clypei:aureꝰ.i.ex auro factavomit ignes.i.fulgores vaſtos.i.valde ãplos. Nõ ſecꝰ.i.nõ aliter ac ſup.ignes vomũt: cometę ſanguinei.i. ſanguinei coloris & ſanguinis effuſionẽ portendẽtes ſi rubẽt lugubre.i. lugubriter qñ.i.aliqñ:liqda.i.humida, & ſublucida nocte:aut ſi ille ardor ſyriꝰ.i.illius ſtellæ ardẽtis naſcit̃:ferẽs.i. afferens aut ĩferẽs mortalibꝰ egris.i. miſeris & egre viuentibus morbos.ſ.varios:& contriſtat cœlum.i.aerem:lumine leuo.i.ſiniſtro,hoc eſt inimico.tamen.i.licet ſic animatos videret in caſtris & accedentes è nauibꝰ fiducia.i.bene ſperãdi & fidẽdi virtus:nõ ceſſit. i.non amota eſt nec abiit aut diſceſſit Turno audaci.ſ.ſine fœlicitate:nõ ceſſit dicit p̄ripere.i.quo minꝰ præripiat:aut fiducia præripere.i.p̄ripiendi littora & pellere.i.pellẽdi, aut quo minꝰ pellat terra.i.à terra,venιẽtes.ſ.ad eam hetruſcos. Nã ſup.tollit. i.erigit & effert vltrò.i.inſup̄ animos.ſ.ſuorũ dictis.i.verbis cohortatoriis:atqꝫ increpat.i. cum increpatione cohortat̃ vltrò.i. inſuper vltra id qđ timere potuiſſet:increpat autem dicens. Id ſup.quod optaſtis votis.ſ.perfringere.i.fortiter agere:& hoſtẽ cõterere dextra.ſ.veſtra:nã ipſe Mars.i.poteſtas pugnãdi:eſt viris.i.virilibus bellatoribꝰ:in manibus.i.in promptu:nũc quiſqꝫ ſ.veſtrũ eſto memor coniugis ſuæ & tecti.i.domus.(Sic enim apud Liuiũ ferè in cõcionibus ante pugã admonent ſuos ductores ipſi)referto.ſ.qſqꝫ.i.facito vt referat.i.repreſentet nũc fortia facta patrum.i.maiorũ ſuorum & laudes patrũ ſuorum: occurramus vltrò.i.prius quàm nos inuadant: ad vndã.ſ.tyberis:dũ. i.quandiu ipſi trepidi ſup.ſunt & prima veſtigia:labant.i.titubant & vacillant:egreſſis.i.primum è naui egredientibus:fortuna iuuat audentes quæ,res in bello ſæpe probata eſt:& ſolet pro prouerbio dici.

PIERIVS.

Supera aſpectãs cõuexa.] In nõnul.cod.anti.ſpectans. legit̃. Sed magis placet,adſpectãs. ¶Clypeũ tũ deinde ſiniſt. extulit ardentẽ clamorẽ ad ſydera tollũt Dardanidæ,] In anti. plæriſqꝫ codi.clypeũ cũ,& quom,legit̃,hoc eſt,quom inde extulit clypeũ Dardanidæ clamorẽ tollunt, Altera tñ lectio per diſſoluta membra magis poetica eſt. ¶Dardanidæ muris,] In Ro. codi. dardanidæ, muris.abſqꝫ,e, particula legit̃ aduerbialr̃, reliqua exẽ.è muris,habẽt,eãqꝫ lectionẽ agnoſcit Probus. vbi fieri ſynalœphã ait,quũ dipthongus in ſimplicẽ longã cadit, hoc exemplo. ¶Ardet apex capi.] In Ro.codi.capitis,legit̃. Sed enim magis placet,capiti datiuo caſu. ¶Criſtiſqꝫ à vertice flãma,fund.] confuſus nimiũ ordo,niſi vẹtera ſuccurrerẽt exẽplaria, vt antiquiſſimũ illud Romanis literis ꝑſcriptũ,in quo legere eſt, Criſtiſqꝫ,ac verticæ flamma fundit̃,ita etiã in medicæo. In aliquot aliis veteribus,criſtis ac vertice legit̃,abſqꝫ,qꝫ. Vtrũlibet ex his magis placet ꝙ à ꝟticæ. ¶Et vaſtos vmbo vomit aureꝰ ignes.] In anti.nõnullis codi.æreus legitur. Sed aureus rem magnificę magis amplificat,& inferius,vbi Æneas congredit̃ cũ Mezentio,idem habetur. Sed ſubſtinet aureus vmbo. Sciendũ verò in eadẽ dictione eandẽ eſſe lectionis varietatẽ apud Liuiũ li.8. de bello macedonico,&.12. Clypea ærata abAedd.cur.p.Claudio, &.p.Sulpitio galba ſunt poſita,qđ in emendatioribus exẽplaribus,aurata,legitur. ¶Littora præripere.] In an antiquioribus codici.legitur, littora præcipere. Id verò ſignificat, capere ante locũ,quod in hiſtoriis frequẽs,& apud Liuiũ lib.2.tertiæ decadis,vbi paſſim legit̃ de Hannibale effugiũ meditãte. Dũ ipſe longius ſpatium fuga præriperet. Antiquiores codices habent, præciperet. Et eodem modo libro primę decadis ſexto, vbi legitur. Nobiles homines in poſſeſſionem agri publici graſſari, nec, niſi anteqꝫ omnia præripiant, diuiſus ſit,locum ibi plæbi fore. In antiquo codice. Niſi antequàm oĩa præcipiant.ſcriptum eſt. ¶In manibus mars ipſe viris.] Romanus codex,& alia quędam vetera exemplaria viri,legunt vocandi caſu. Sed neqꝫ diſplicet,viris.hoc eſt iis,qui viri erunt,mars fauebit. ¶Dũ trepidi,egreſſiſqꝫ Labant veſtigia prima.] Romanus codex,& pleriqꝫ alij veteres admodũ legunt. Dum trepidi egreſſiqꝫ labantveſtigia,quod magis figuratum eſt. Alij quidã codices manu ſcripti.greſſuſqꝫ,legũt. Sed vulgatã ego lectionẽ nõ damnarim.

¶SERVIVS.
¶ Verſat quos ducere.c.] cogitat quidē:ſed non facit, ne diuiſo exercitu vtrobiq; vincat,qd ſequentia indicat nam pauloport dicturus eſt, & rapit acer,totam aciem in teucros. ¶ Concredere.] Cō vacat. ¶ Pōtibus.] Scalis na uium. ¶ Languentis.] Tran quilli. ¶ Breuibus.] vadis. ¶ Per.r.].i. ſcaphis. ¶ Non ſeparat,] Legitur & ſperat: quod melius eſt, nam vada eſſe non ſperat:incidit in ea. ¶ Tollite, ferte rates.] Ad celeritatem dictum eſt. ¶ Findite.r.] Militari felle dictum eſt, vt etiā terra ipſa quodāmodo ſentiat hoſtis aduentū. ¶ Statione.] Statio eſt portus temporalis. Nam portus eſt vbi hyematur:ſed modo ſtatio, ſiccum littus ſignificat. Hoc enim dicit,potiar terra: & nauem frangere non recuſo. ¶ Innocue,] Innocuus eſt cui nō nocetur, Innoxius qui non nouit nocere:ſed hoc poetæ plerunq; cōfundunt. ¶ Dorſo iniquo,] Dorſum eſt durior harena, quæ remeantibus fluctib⁹ & euntib⁹ denſatur,& ī modū ſaxi dureſcit, quod à nautis puluinus vocatur. ¶ Iniquo,] Sibi nocēti. ¶ Fluctusq; fatigat,] Sub audis eam, nam fluctus nominatiuus eſt ſingularis. ¶ Exponit in vndis,] Non in vndas, qua in ipſo loco res agitatur, nec eſt mutatio.

Statio qd ſit, & qd portus.

[Hæc ait,& ſecum verſat,quos ducere contra, POETA
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit:multi ſeruare recurſus
Languentis pelagi,& breuibus ſe credere ſaltu.
Per remos alij,ſpeculatus littora Tarchon,
Quâ vada non ſperat,nec fracta remurmurat vnda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Aduertit ſubito proras,ſociosq; precatur.
[Nūc ô lecta manus validis incumbite remis, TARCON
Tollite,ferte rates,inimicam findite roſtris
Hanc terram,ſulcumq; ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel [quæ talia poſtquàm POETA
Effatus Tarchon,ſocij conſurgere tonſis,
Spumantesq; rates a ruis inferre Latinis,
Donec roſtra tenent ſuccum,& ſedere carinæ
Omnes innocuæ,ſed non puppis tua Tarchon,
Nanq; inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo,
Anceps,ſuſtentata diu,fluctusq; fatigat,
Soluitur,atq; viros mediis exponit in vndis.
Fragmina remorum,quos & fluitantia tranſtra
Impediunt,retrahitq; pedes ſimul vnda relabens.

tem ſonū edit,hoc eſt vbi neq; defect⁹ neq; nimia vis eſt aquarū ſed mare alabiī.ſ.ad litt⁹:inoffenſum.i.nō offenſum nec impeditū:æſtu creſcēti.i.exuberāti ipſe aduertit.i.applicat ſubito ꝓras.i. anteriores ptes quę aquas ꝓruunt:& ꝓcaī ſocios O manus.i.multitudo armatorū: lecta.i.electa:incūbite nunc validis remis tollite.i.erigite:ferte.i.trāſferte ad litt⁹:rates & findite roſtris.ſ.nauiū hāc inimicā terrā:& ipſa carina.i.capacitas ſeu vēter nauis:ꝑmat.ſ.ꝑmēdo faciat ſibi ſulcū nec ego recuſo frāgere puppim tali ſtatiōe.i.ad breue tēpusportu & hoc tellure ſemel arrepta.i.ſi ſemel tellurē arripuerim⁹quæ talia.i. talis modi verba:poſtq; tarchon eſt effat⁹:ſocij cōſurgere ſup.ceperūt aut cōſurgebant tōſis.ſ.remis:& iferre. i.inferebāt aruis latinis.i.in arua latina:rates ſpumātes. i.ſpumis aquarū nimio impulſu excitatis reſpſas dōec roſtra.i.āteriores ptes prorarum tenēt ſiccū:& carinę.i. vētresnauiū:ſedere.ſ.ſup fundū exñtes oēs inocuę.i.ſine nocumēto. ſed ô tarcho tua puppis nō ſup. ſedit inocua: nāq; ipa iflicta vadis dū pendet āceps.i.vacillās dorſo.ſ. ſcopuli:iniquo.i.nimis alto:& ipa ſuſtētata dudū fluct⁹ fatigat, ſup.eā:ipa ſoluiī.i.findiī:atq; expōit viros ī mediis vndis quos ſup.viros fragmina remorū,&trāſtra.i.ſumma tabulata nauiū: fluitātia.ſ.ꝑ aquas:ipediūt,& vnda relabēs trahit ſimul pedes q̄ res eos ſaluauit.

¶ASCENSIVS.
¶Hæc ait:& ſecū verſat quos ducere cōtra.Vel &c.] Poſt Turni contionē docet, quomodo Tarcōtis cohortatiōe appulſa ſit claſſis Æneia ad litt⁹ vnde eſt hoc ſolū Dona. Verſat quos ducæ re.in tāta deſperatiōe:nec conſiliū nec vim animi amiſit.Hæc ille. ¶Ordo eſt Turn⁹ ſup.ait hęc:& verſat.i.cogitat & diſqrit ſecum.i.in animo ſuo quos poſſit ducere cōtra.i.aduentātes hoſtesvel qbus poſſit cōcredere.i.quaſi fidei cōmittere muros.ſ.caſtrorū:obſeſſos.Interea.ſ.dū hæc ageret Turn⁹,Æneas exponit ſocios de altis puppib⁹:pontib⁹.i.per ſcalas,multi ſeruare.i.ſeruabant:recurſus.i.reflux⁹pelagi languētis.i.tranqlli ac non impetuoſi:& credere.i.credebāt ſe breuib⁹.ſ.vadis:ſaltu.i.ſaliēdo in ea alij credere ſup.ceperāt aut credebāt ſe breuib⁹per remos. i.auxilio remorū,Tarchon.i.Ethruſcorū rex & pcipuus ductor ſpeculatus.i.cōſpicatus & vidēs littora:ſup.ea pte:quæ non ſperat.i.timet vada.i.fundūvadorū per quę vadere licet ſed non nauigare:nec vnda fracta.ſ.nimio impetu immurmurat.i.vehemētem ſo-

¶PIERIVS.
¶Multi ſeruare recurſus lāguētis pelagi.] Sunt cod.ant.in qb⁹ legaī.receſſus. Sed curſus,& recurſus in hoc ſignificato in vſu eſt frequētiori. ¶ Quā vada nō ſperat.] Roman⁹ codex cū Oblōgo & aliquot aliis legūt.Quā vada nō ſpirāt, vt illud in primo Georgico,feruetq; fretis ſpirātib⁹ æquo.In vno ex iis,q,ſpirāt, legūt,paraphraſisſupaddita,criſpanī. Sed magis placeret.Inuor ticē.deſidunt.Quin et in aliquot ex iis,q apd me ſunt,legere eſt. Quā vada nō ſpumāt.Seru.ſperat,meli⁹ eſſe putat,qd maiorēvirī ferociā oſtēdit,ridiculū,qd in impreſſis aliquot cod.ſpectat,legiī. ¶ Fran.nec tali puppim ſta.re.] Ro.cod.Medi.& alij qdam puetuſti legūt,puppes,numero multitudinis.Qd oſtēdit eum paruifacere nauis ocs, quotquot agebat,dūmō ſemal arripiat tellurē,& hoc quoq; magis ac magis hois ferociā,ardorēq; pugnādi īdicat. ¶ Et fluitā.trāſt.] Nō placet qd ī ant.ali.cod.legiī et fluitātia.Nā ſnīa,& illd expoſcit. ¶ Retra.pe.ſi.vn.] In co.aliquot ant.pedē legiī figuratæ.

¶SERVIVS.
¶Omen pugnæ.] Sal. pugnam illam pro omine bello futuram:ideo ergo omē: quia ſicut nunc,ſic vbiq; vincet Æneas inuaſit.a.Quia dixit,& latosvaſtant cultioribus agros. ¶ Therōe.] Hoc nomē in pindaro lectum eſt tātum. ¶ Tunicam ſqualentem.].ſ. Splendentem loricā ¶ Haurit.] Ferit mō ſignificat. ¶ Et ti.phœ.ſacrū.] Oēs qui ſecto matris vētre procreanī ideo ſunt,Apollini cōſecrati:quia deus medicinę: per quā lucem ſortiunī,vnde & Æſculapius eiusfingiī filius,Ita.n.,ꝓcreatū ſupradi ximus Cæſarū, Cæſarū ēt̄,familia ideo ſacra retinebat. Apollinis,qa qui primus de eorū familia fuit execto matris vētre procreat⁹ eſt:vnde & Cæſar dict⁹ eſt licet varia æthimologia hui⁹ nominis dicatur : vt diximus ſupra.
¶Quod

Cæſares vnde dicti.

Nec Turnum ſegnis retinet mora,ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros,& contrà in littore ſiſtit.
Signa canunt:primus turmas inuaſuit agreſtes
Æneas omen pugnæ,ſtrauitq; Latinos.
Occiſo Therone,virūm qui maximus vltro
Ænean petit,huic gladio,perq; ærea ſcuta,
Per tunicam ſqualentem auro,latus haurit apertum:
Inde Lycam ferit,exectum iam matre perempta,
Et tibi Phœbe ſacrum:caſus euadere ferri
Cui licuit paruo,nec longe Cyſſea durum,
Immanemq; Gyam,ſternentes agmina claua,
Deiecit letho:nihil illos Herculis arma,
Nil validæ iuuere manus,genitorq; Melampus,
Alcidæ comes,vſq; graueis dum terra labores
Præbuit.ecce Pharon voces dum iactat inertes,

¶Quod licuit.paruo legiī] Et cui licuit vſq; tandiu:donec. ¶ Ecce pha.] Legitur, & Pharo:vt it clamor cœlo vt ſit datiuus ab eo quod eſt pharus.Si autem Pharon legeris figuratum eſt.Nam de nominatiuo tranſit ad datiuum dicēs clamanti. ¶ Infœlix noua gaudia cydon,] de Cretenſibus accipim⁹ quōd in amores puerorum intemperantes fuerunt:quod poſtea in Laconas & tota Græciam translatum eſt: Adeo, vt Cic.dicat in libris de republica opprobio fuiſſe adoleſcētibus ſi amatores non haberent,ꝑper quod poetæ Cidonem inducit amatorem. Nouimus autem Cydones Cretēſes dici Sane Cydō qñ nomē eſt ꝓpriū, cy.naturaliter ꝓducit,ſi appellatiuū corripiīt:vt Part⁹,ſiue cydō telū īmedicabile torſit.tñ Stati⁹ēt ꝓprio corripuit;vt Hæc regi pro-

Intorquens iaculum,clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoq; flauentem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infœlix noua gaudia Cydon,
Dardania ſtratus dextra,ſecurus amorum,
Qui iuuenum tibi ſemper erant,miſerande iaceres,
Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia,Phorci
Progenies,ſeptem numero,ſeptenaq; tela
Coniiciunt,partim galea,clypeoq; reſultant
Irrita:deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus: & fidum Æneas affatur Achaten.
[Suggere tela mihi(non vllum dextera fruſtra ÆNEAS
Torſerit in Rutulos)ſteterant quæ in corpore Graium
Iliacis campis [tum magnam corripit haſtam, POETA
Et iacit:illa volans clypei tranſuerberat æra
Mæonis,& thoraca ſimul cum pectore rumpit:
Huic frater ſubit Alcanor,fratremq; ruentem
Suſtentat dextra:traiecto miſſa lacerto,
Protinus haſta fugit,ſeruatq; cruenta tenorem,
Dexteraq; ex humero neruis moribunda pependit.
Tum Numitor,iaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit: ſed non ei figere contra
Eſt licitum:magniq; fœmur perſtrinxit Achatæ.

gi promiſſa cydon,hæc iam pe dabamus:quod fecit,abutens licentia qua vtimur in nōibus propriis. ¶ Flauentem malas,] flauētes malas habētē,primę ætatis. ¶ Noua gaudia,] Quia tunc primū amare cœperat. ¶ Stratus,] Deeſt penè. ¶ Miſerãde,] Pro miſerãdus nã ꝓ nominatiuo vocatiuū poſuit vt cõtra ſocer arma latinus habeto:licet illic poſſit accipi ſocer arma latinus habeat: nã habeto & ſcđe & tertiæ ꝑſonę eſt,tñ alibi ntm̃ ꝓvocatiuo poſuit:vt corniger heſperidū fluuiꝰ regnator aquarū. ¶ Stipata cohors.] vnanimiter veniēs. ¶ Septenaq; tela.] More ſuo ꝓ ſeptē vt bina ꝓ duobꝰ. ¶ Deflexit partē. ſt.c.a.v.] male ait Dona. hoc loco ante dictorū oblitū eſſe Vergi. quòd poſt Iouis ꝓhibitionē bellis faciat numina intereſſe nō reſpiciēs Iouē magis deos hortatū eſſe in fœdera quàm bellis ꝓhibuiſſe. Nã & paulopoſt tã iuno quàm iuturna bellis intererūt. ¶ Achatē.] Omnia nomina quæ in tes exeūt vocatiuū in a mittūt vt achates achata thymeta. ¶ Sug.te.mi.] Ordo eſt: Sugge.tela mihi:q̃ in cãpis iliacis ĩ'græcorū ſtetere corpibꝰ: Nullū.n.mea dextra in rutulos ſine cauſa iaculabiť:telū eorum quę iam ſunt cæde hoſtiū cõprobata. ¶ Tranſuerberat.] Scindit. ¶ Traiecto mi.la.] Quæ fuerat miſſa retroacto lacerto. ¶ Protinꝰ.] Iugiter cõtinue Tenorem currēdi modū. ¶ Moribūda.] Morienti ſimilis quod ita eſſe etiã Sallu.oſtēdit:q ait quaſi vitabūdus per tramites & ſaltuoſa loca exercitū ductare: Nã Iugurtha nō vitabat legatū:ſed eum vitare ſimulabat:nã quia nomē eſt:ideo ſignificat ſimilitudinem non paſſionē qđ ſi participialiter diceret à paſſiuo veniret,omnia eñ à paſſiuo participia in dus exeūt,moribūda ſimilis moriēti:non eñ participaliter aliqd ſignificat:ſed nominis habet ſignificationē. Nominis autē ſignificatio ſimilitudinē habet non paſſionē:qñ dico,moriturꝰ eſt,vere moriturꝰ eſt,moribūdus verò nō vere:ſed ſimilis moriēti:vnde & Sallu.dixit quaſi vitabūdus. ¶ Fratris de corpore rapto.] Si diceret fratrū de corpore,ſpecioſus eſſet qđ ideo omiſit:qa haſta Alcanoris tantū vulnerauerat manū,in Mennonis verò heſerat corpore. ¶ Femur.] Femur dicimꝰ quia lectū eſt:& declinať huius femoris,illiꝰ verò ablatiui nō inueniť nominatiuꝰ Lætus eripit à fœmine: licet Caper in libris enucleati ſermonis dicat femē:ſed nō ponit exēplū:ergo aut hoc,aut hoc fœmur,aut hoc fœmē:nam fœmus nō dicimus penitus.

ASCENSIVS.

Nec turnū ſegnis retinet mora,&c.] Docet qūo totis viribus cõcurſum eſt educēte videlicet Turno,totas copias in aduētãtes hoſtes,quæ res ferè ſumpta eſt ex applicatiõe græcorū ad littora Troiana q à Troianis & potiſſimū ab Hectore duriter accepti ſunt. Recitat ergo variã ſtragē:de qua re hoc ſolū eſt Donati Thorax:indumētū quo bellator vſq; ad pectꝰ muniť: Hec ille. Ordo eſt. Nec mora ſegnis.i.quæ ſegnes facere ac ſegnibꝰ eſſe ſolet,retinet turnū.ſed ipſe acer.i.ſtrenuꝰ rapit.i.celeriter adducit totã aciē in.i.cõtra Teucros:& ſiſtit.i.exercitū ſtatuit:cõtra.i.ex aduerſo aut cõtra aduētãtes:in littore. Et ſup.tubicines aut cornicines:canūt.i.canēdo faciūt ſigna.ſ.ineūdi ꝑlij Æneas inuaſit primꝰ turmas agreſtes.i.agricolarū,aut agros vaſtãtiū appoſitorie omē pugnæ.i.quæ res erat omē pugnæ portendēs indigenas ſuperãdos cum agreſtes ſuperenť:& ſtrauit latinos occiſo Terõe.i.poſtquàm occiderat Theronē eorū ductorē:qui exñs maximꝰ virûm.i.virorū petit.i.aggrediť Æneã vltro.i.nō laceſſitus:cum tñ ſit ſapet,ab eo merito declinaret.& ſup.æneas haurit.i.ferit aut exhaurit:huic.ſ.therõi.latꝰ apertū.i.poſtquàm appuerat gladio & ꝑ ſcuta ærea & ꝑ tunicã ſqualentē.i.relucentem in morē ſquamarū'ſerpentū auro.i.ſquamis aut hamis aureis. Seruius dicit haurit.i.ferit:ſed qa addit apertū qđ non ferit ſed exhaurit extrahēdo ſanguinē:ego potius acciperē in natiua ſignificatiõe. Inde.i.deinde ferit lychã exectū.i.per ſectionem exemptū iam matre perempta.quæ res cæſarū familiæ cõpetit. & ſacrū.i.conſecratū tibi ô Phœbe:qa arte medica cõualuit:vn domꝰ Iuliæ fautor induciť Apollo:vt in bello actiaco viſum in clypeo Vulcani. Cui.ſ.Lychę,licuit.i.ꝑmiſſum& datū eſt paruo i.cum adhuc in vtero eſſet matris:euadere caſus ferri.i.necē per ferrū quã nunc incurrit ſenior. Nec.i.& nō,& deiecit nō lõge.ſ. ab eis iã dictis cyſſeavirū illū durū.i.fortē &robuſtū;& Gyã im

manē.i.valde magnū& ferocē deiecit dico læto.i. morte eos ſternētes claua.i.baculo nodato q̃li vſꝰ eſt Hercules agmina.ſ.phrygū & ethruſcorū:arma herculis.i.q̃libꝰ Herculesvbiq; victorvſꝰerat nil.i.in nullo iuuere.ſ.eos& manꝰ valide nil iuuere eos: nec Melãpus genitor.ſ.eorum & comes Alcidę.i.herculis: vſq;.i.ſemp dū.i.donec:terra ꝓbuit.ſ.herculi labores graues.ſ.ad domanda varia terrarū mõſtra. Ecce. q.d.ꝓter opinionē:dū Pharon iactat.i.iactãter effutit: voces ĩertes.i.friuola & inania verba:æneas ſup.intorquēs iaculū ſiſtit.i.plãtat & ſtatuit ipſum clamãti.ſ.pharoni ĩ ore.i.cū iã eſſet in ore aliter diceret in os. Tu quoq; ô cydon infœlix dū ſeq̃ris Clyciū.ſ.puerū aut adoleſcētem flauentē.i.hñtem flauētes malas.i.maxillas prima lanugĩe.i.rara qa prima barba appoſitorie noua gaudia i.nouas amorū voluptates tuas:iaceres ô miſerãde ſtratus dextra dardania.i.ipſius æneæ dardani exñs ſecurꝰ amorū.i.nō ãpliꝰ curãs de amoribꝰ qa amores iuuenū erãt tibi ſꝑ.ſ.dūviueres iaceres ĩq; ſtratus ni,i.niſi cohors frm appoſitorie,ꝓgēies phorci.i.cohors filiorū Phorci q inter ſe erãt fratres:foret.i.eſſet obuia.i.obuiã veniret:ſtipata.i.cõdēſata mutuo cõpreſſu:q ſup.erãt ſeptē numero & cõiiciūt tela ſeptena.ſ.vno impetu qa ſinguli ſingula:q̃ ſup. tela reſultãt.i.retrorſum ſaliūt repcuſſa irrita.ſ.effecta:partim galea.ſ.Ænei & partim clypeo & venꝰ alma deflexit ꝑtim:ſtringentia.i.leuiter cõtingētia corpꝰ.ſ.Æneæ & Æneas ſic.ſ.oppreſſus affať Achatē.ſ.arcigerū ſuū fidū:vt in primo fidꝰ quæ tela gerebat achates:affať autē dicēs. Suggere.i.ſubminiſtra aggerēdo mihi tela:dextera ſup.noſtra.i.nõvllū:non torſerit fruſtra in Rutulosvllū ſup.telū eorū quæ ſteterãt in corpꝰ graiū in cãpis iliacis.tū.i.deinde corripit magnã haſtã& iacit ſup.eã:illavolãs trãſuerberat æra clypei Meõis & rūpit ſimul thoraca.i.munimē pectoris cū pectore:Alcanor frater.ſ.eiꝰ ſubit.i.ſuccurrit huic.ſ. meoni & ſuſtētat dextra fratrē ruentē haſta miſſa.ſ. ab ænea fugit.i.ꝓpelliť ꝓtinꝰ.i.cõtinuo:lacerto.i.brachio traiecto: & cruēta ſeruat tenorē.i.currēdi modū &dextera moribūda.i. iã iã moritura pepēdit neruis.i.ꝑ neruos ex hūero. Tū.i.deĩde Numitor petiit Æneã iaculo rapto de corpore fr̃is ſed nō eſt licitū,i.ꝑmiſſum ei figere cõtra.i.ecõuerſo.ſ.in corpꝰ Ænæ& ꝑſtrinxit.i.leuiter vulnerauit fœmur.i.coxã magnã Achate cuiꝰ ferè cū honorificentia meminit Poeta.

PIERIVS.

Per ærea ſcuta.] In Ro.co.in Mediceo,& ĩ eo q apud me eſt, ſuta legiť,qđ nequaq; diſplicet,quū pulchra ſit loricę ꝑiphraſis, à ſuo ſuis.eodē verò vocabulo,ſed forma alia vſꝰ eſt etiã in q̃rto, Georgicõ.corticib.fueriť tibi ſuta cauatis. ¶ Inde lychã ferit exectū iã matre perēpta.] In Ro.co.& ali.aliis,exſectū ĩtegris partibꝰ. Miſſū facio codicē antiquū,ĩ quo,exēptū,legiť,ea eñ paraphraſis fuit,q̃ cõtextui mox ĩſerta ē. In Oblõgo pueteri exēplari,&ſectū,legiť quot neſcio qđ leporis hr̃ videť.& particula copulatiua gēinata,& ſectū iã mr̃e perēpta,& tibi phœbe ſacrū,in quo illđ ēt aĩaduertendū in'nõnullis co.anti.ſatū,nō ſacrū,legi, qđ nō æq̃ placet. ¶ Caſꝰ euadere ferri,cui licuit ꝑuo.] Haud temere ĩ co.ali.anti.ſcriptū crediderim. Qđ licuit,ea qppe de cauſſa ſacrū Qđ paruo licuit ferrū euadere,quū maternꝰ vterꝰ exſecaret. ¶ Nil il.her.ar.] In anti.co.nihil,& ꝓ nil valide,nec valide legiť. ¶ Ecce pharõ voces dū iactat iner.] Ro.codex,& Oblõgꝰ. Pharo,abſq; n,ſcribūt,vt Plato. Solo,& hmõi pleraq;,quę apđ latinos abſq;,n,litera ꝓferri,debēt. Cuiꝰ rei mãifeſtū vſum videas apđ Statiū Papiniū. Stimulatq; agamēnovolētes. Sane,c, Iuliꝰ Ro.quē ſoſipater ſcriptorē diligētiſſimū appellat,dictū à Virgilio notat,Exultat Amazõ. Quãuis nullū nomē latinū,on, literis finiať,& ideo Rhodū,& delū accuſatiuo dicamꝰ. Quædã tamen eſſe inqt Ply. Secūdus,que ad nos vſq; ꝓprios gētis ſuæ vultus,formãq; cuſtodirēt,vt Pluton,Xenophon,de quo alibi. ¶ Steterant q̃ in corpe graiū.] in antiqs aliquot codi. ſteterunt legitur,vt illud,obſtipui ſteteruntq; comæ. ¶ Meonis.] In anti. codi.plęriſq; cū diphthõ. Mæonis. ¶ Cū pectore rūpit.] In Ro. codi.rupit,eſt ꝑterito tpe. In aliis Rūpit. ¶ Traiecto miſſa lacerto,Protinꝰ haſta fugit.] Seruiꝰ,traiecto retroactoexpõit. At cur nō potius trãſfoſſo,vt haſtæ ĩpetu lacertū intelligamꝰ traiectū, quū ſubſequať,dexteraq; ex humero neruis moribūda pepēdit.

Hic viribus fidens primæuo corpoe, Lauſus
Aduenit, & rigida Dryopen ferit eminus haſta
Sub mentum grauiter preſſa, pariterqꝫ loquentis
Vocem, animamqꝫ rapit traiecto gutture, at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.
Treis quoqꝫ Threicios Boreæ de gente ſuprema,
Et treis, quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus, occurrit Haleſus,
Aruncæqꝫ manus: ſubit Neptunia proles,
Inſignis Meſapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi, certatur limine in ipſo
Auſoniæ: magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt animis, & viribus æquis.
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu, ſtant obnixi omnia contra.
Haud aliter Troianæ acies, aciesqꝫ Latinæ
Concurrunt, hæret pede pes, denſusqꝫ viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaqꝫ diruta ripis,
Arcadas inſuetos acies inferre pedeſtres
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos, vnum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris,
[Quo fugitis ſocij? per vos, & fortia facta, PALLAS
Per ducis Euandri nomen, deuictaqꝫ bella,
Spemqꝫ meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis
Fidite ne pedibus, ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quâ globus ille virûm denſiſſimus vrget,
Hac vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt, mortali vrgemur ab hoſte
Mortales totidem nobis animæqꝫ, manusqꝫ.
Ecce maris magno claudit nos obice ponthus,
Deeſt iam terra fugæ, pelago Troiam'ne petemus

Iſmara vbi icorū

CSERVIVS.

¶Hic Cur. hoc eſt tunc.] Et eſt ordo, Tūc fidēs primęuo corpe aduenit Lauſus curibus: q erat de curibꝰ: vt Veres Romulia aut fidēs curibus, vt ecce ſabinorū priſco de ſanguine magnū agmen agens Lauſus. ¶Rigida tenens eā] nō vibrās & iaciēs. ¶Boreæ de gente ſupre.] Aut originē ducens a zetho & calai: q Boreę filij & Nymphę orithye fuerūt vt de gēte, de gn̄e accipiamus. Aut certe in hypboreis montibꝰ natus: vn̄ eſt origo venti Boreæ. ¶Iſmara.] Thraciæ ciuitas a mōte Iſmaro. ¶Expellere tendūt.] Loco ſe inui cē mouere contendūt. ¶Limine.] .i. littore. ¶Magno æthere] .i. aere ī magno: nā vēti in æthere ſunt, ſed in aere ſicut ſupra: atqꝫ ęthera tranāt cum ſonitu: pro aerem. ¶Obnixa oīa contra.] mare mari, nubes nubibus: vēti ventis. Legiꝛ & obnixi: vt referatur ad ventos. ¶Hæret pede pes.] pro pedi: nā antiptoſis eſt: & eſt Home. verſiculus. ¶Arcadas.] accuſatiuus eſt pluralis, cuiꝰ vltima ſyllaba ideo breuis eſt: quia ntūs plr̄is in es terminaꝛ vt hi archades delphines delphinas. ¶Latio ſequaci.] Pro latinis: alibi inuadūt vrbē ſōno vinoqꝫ ſepultā. ¶Dimittere quādo.] Siquidē & eſt Romanæ militię: nā in locis impeditis equos comitibus dabāt & pedeſtri certamīe cōfligebāt. ¶Quo fu.] Hoc amare dictū eſt: nā præces ſequunꝛ. ¶Deuictamqꝫ bel.] Finita, exhauſta, nam hoſtis vinciꝛ non bellū. ¶Fidite.ne.p.] Datiuus eſt pedibus. Nā fido tibi dicimꝰ. Hac vos & pallāta ducē patria alta repoſcit. Hoc vult patria at per cædes hoſtiū reuertamur. Numina nulla premūt: argumētaꝛ à facili dicēs non cōtra deos: ſed cōtra mortales bella tractamꝰ. ¶Ecce maris.] Qđ efficax eſt in fine poſuit: nā dicit eos quo fugiāt nō habere: cum terra teneaꝛ ab hoſtibꝰ. Mare aūt pedibꝰ trāſire non poſſint caſtra, verò ingredi turpiſſimū ſit aut certe etiā hoc impoſſibile, ſi ab hoſtibꝰ obſidenꝛ: vt quidā volūt intelligētes. Et capit acer totā aciem in teucros. ſ. q̄ ducebat certis relictis. Magna claudit nos obice. Modo vſus habet vt dicamꝰ hic obex: vnde qdā magno obice legūt, Antiqui etiā hæc obex dicebāt ſecūdùm qđ eſt magna obice. Hinc eſt qđ nōnulli vitāt generis dubietatē: & legūt magni. ſ. maris. Caper tn̄ in libris dubij gn̄is pbat dici hic & hęc obex: qđ vt diximꝰ hodie de vſu receſſit: Denſos prorūpit in hoſtes. vt eos hortaretur exemplo.

CASCENSIVS.

CHic coribꝰ, &c.] Proſequiꝛ reliquā pugnæ partē de qua re cū ppter facilitatē nihil dicat Donatꝰ. COrdo eſt Lauſꝰ fidēs primæuo corpe. i. qa erat in primo flore ætatis aduenit hic. i. modo curibꝰ: aut Lauſꝰ primæuo flore aduēit hic fidēs ī curibꝰ. i. ſabinis quos è curibꝰ eduxerat: & ferit eminꝰ. i. de lōge quaſi emiſſo telo è manu Dryopē. ſ. Rutulū. Haſta rigida. i. dura & difficulter flexibili: aut quā rigide tenuit & p̄ſſa. i. imp̄ſſa & impulſa grauiter. i. violēter Dryopi. ſ. ſub mētū. & rapit piter vocē & animā loquētis. ſ. Dryopis: & hoc gutture, ſup. eiꝰ traiecto. At. i. ſed ille. ſ. Dryops ferit. i. cōcutit terrā frōte & vomit ore cruorē craſſum. Et ſup. Lauſus ſternit quoqꝫ. i. etiā tres treicios. i. tracios viros: de ſup̄ma. i. vltima gēte. i. gn̄e aut pgenię boreæ. ſ. vēti Traciam pflātis aut dei illiꝰ vēti & ſternit tris quos, Idas pr̄ mittit. ſ. in auxiliū & tris quos Iſmara ciuitas illa Traciæ patria. ſ. illorum mittit, ſternit inquā pervarios caſus. i. vario euētu & vario genere mortis. Aleſus occurrit. i. in occurſum pperat & manus aurūcæ. i. aurūcorū qui ſunt antiqſſimi Italiæ pplī: copiæ ſup. occurrūt: & Meſapꝰ ples Neptūnia. i. filiꝰ Heptūni. ſubit. i. ſubſequiꝛ in auxiliū veniēs: exiſtēs inſignis. i. inſigniter inſtructus equis eqs qa priꝰ dictꝰ eſt domitor equorū ipſi tendūt. i. cōtēdūt aut p̄tendūt expellere. ſ. aduerſarios ſuos nūc. i. aliqn̄ hi i. vniꝰ partis nūc illi. i. alteriꝰ ptis: certaꝛ. ſ. ab oībꝰ aut ab vtriſqꝫ partibꝰ: in ipſo limīe. i. litore & īgreſſu auſoniæ. i. eiꝰ partis Italiæ ab auſone dictę: ceu. i. quēadmodū vēti diſcorides magno. i. ſpacioſo æthere. i. aere tollūt. i. erigūt & cū elatiōe exercēt animis & viribꝰ æqs. i. æqualibꝰ & ſup. ipi vēti nō cędūt īter ſe. i. alter alteri: & nubila nō cedunt q̄. ſ. ab vtriſqꝫ eqs viribꝰ impellunꝛ: & mare. i. aqua maris nō cedit, & pugna ſup. cōmittiꝛ diu anceps. i. īcerte victorie & ſtāt ſup. vēti obnixi cōtra oīa aut oīa. ſ. elemēta ſtāt obnixa. i. obnitētia cōtra. i. ex aduerſa parte Acies Troianæ: & acies Latine cōcurrūt haud. i. naturalr̄ pes. ſ. vniꝰ aduerſarij hæret. i. cōiungiꝛ pede. i. pedi: & vir hæret exiſtēs denſus viro. At. i. ſed vt. i. poſtq̄ Pallas. ſ. filiꝰ Euādri vidit. i. cōſpexit arcadas inſuetos inferre acies pedeſtres. i. pedeſtri p̄lio certare: dare terga: latio. i. latino pplo: ſequaci. i. pſecutori: vidit dico: ex alia pte: qua torrēs. i. amnis impetuoſꝰ intulerat ſaxa rotātia. i. obuoluta late: & arbuſta ſup. erāt diruta ripis. i. cū ripis aut in ipſis ripis: qs. i. qbꝰ arcadibꝰ: qn̄. i. qn̄quidē aſpera natura loci. i. quia inacceſſibilis videbaꝛ ſuaſit. i. perſuaſit dimittere equos: ipſe accēdit virtutē. i. animoſitatē eorū: nūc. i. aliqn̄ p̄ce: & nūc dictis amaris. i. increpationibꝰ; qđ vnū. i. q̄ vna & ſola res reſtat. i. reliqua eſt: rebꝰ egenis. i, cōſilio & ope egētib. Accēdit aūt dicēs. O ſocij quo fugitis: obſecro ſup. aut obteſtor pvos & fortia facta ſupp. vr̄a in aliis p̄liis (Solēt em̄ duces milites ſuæ virtutis admonere vt ſimilē exhibeāt) & p nomē. i. famā & glr̄iā, Euādri ducis. i. q vos duxit & p bella deuicta. i. cū victoria geſta & p ſpem meā. i. q̄ eſt de me, aut quā habeo de vobis quæ ſpes mea ſubit nūc: æmula. i. imitatrix: laudis patrię. i. paternę hoc ē pr̄is mei Euādri: vl̄ qa tātū de me īcipit deſpari: q̄tū de pr̄e patrū eſt glr̄e, aut qa tm̄ de vobis ſperare īcipio q̄tū pater ſolebat: p hæc ergo obſecro: ne fidite. i. cōfidatis: pedibꝰ. i. nolite ſpem in fuga collocare. Via eſt rūpenda. i. debet rūpi, & ſic apiri: ferro, i. armis ferreis. p hoſtes. ſ. medios: hac. ſ. pte: qua ille globus virū. i. virorū vrget denſiſſimꝰ. i. frequētiſſimꝰ, hac repoſcit. i. exigit & reqrit patria alta. i. nobilis: & inclyta facta, vos & pallāta id me ducē. ſ. veſtrū. Nulla numina. i. nulle diuinæ ptātes, p̄munt. i. opprimūt nos, qa nos vrgemur ab hoſte mortali. i. q pōt mori vti nos. Totidē aīe, & manus ſunt nobis mortales quot. ſ. hoſtibꝰ. Ecce. i. ſi neſcitis aīaduertite: qa pōthus. i. mare. claudit nos magno obice. i. obiectu, & obſtaculo maris, & ita: terra deeſt iā fugæ. i. nō eſt quo fugiamus, locus, petetis ne Troiam pelago. i. per pelagus.

CPIERIVS.

CVeribꝰ hic fidēs primæuo corpore lauſus, aduenit.] In hoc mēbro cod. tā impreſſi, quàm manu ſcripti: tā veteres, q̄ noui multipliciter variant. In omnibꝰ tamē venerādē antiqtatis cod. pars illa prior eodem conſenſu legiꝛ, hic curibus fidens, quod etiam Seruius ſubmonuit. Deinde Lauſi nomē ad hanc vſqꝫ ætatē quorundam omnino veterū codicum ad ſenſum admiſſum eſt: quū, Clauſus, à quo gēs claudia deriuarit, ſabinorū ductor alibi nominetur à Virgilio, ecce ſabinorum priſco de ſanguine magnū agmen agens clauſus, & hic vetera quædam exemplaria. Clauſus, habent. Sed interim eorum ſtuporem prætereamus, qui Numitorem Curibus populis clauſum ſtipatum'que, quod iuuentuti primæuæ fideret Aeneam telo petiiſſe interpretantur. Sane verò quod, Aduenit, in impreſſis codicib. omnibus legitur, neqꝫ non in

non in aliquot ex vetuſtioribus:in Oblongo illo Pomponianis deliciis. Aduolat,habetur. ¶ Occurrit haleſus]In antiquis,obcurrit alæſus.diphthon.æ.in media ſita ſyllaba, quæ tamen raro in codicibus antiquis habetur,ſed ita Græci ſcribunt huiuſmodi nomē αλαισος abſq; ēt adſpiratiōe. ¶ Stāt obnixi oīa contra.]In antiqs oibus excp.præſertim Vaticanis trib⁹ legere eſt. Stāt obnixa oīa cōtra,reliqui ferè omēs abraſi, in quibus,obnixi,adulterina lectione repoſitum. Nam obnixa.cū Seruij quadrat interpretatione dicentiq;,Mare mari,nubes nubibus,venti ventis . Neq; verò parum me mouerit Aruſiani meſſi obſeruatio,dum Is elocutionis modum,quo obnixus contra illa dicimus,hoc exemplo probat:ſtant obnixi omnia contra, vbi de ventis dubio procul intelligit,ſi,omnia,ſit prępoſitionis appoſitum. Dici vero & obnixus huic rei ex Georgicon tertio. & Æneidos Duodecimo comprobatur,arboris obnixus trūco. ¶ Dimittere quando ſuaſit equos.]In antiquis aliquot,demittere,legitur. Nam dimittere.in diuerſas partes mittere ſignificat,& dimiſſis ſenatus,qa alius alio domū quiſq; ſuā reuertēs ingredit̄.

Iuniores tñ grāmatici volūt Demitttere, deorſum mittere ſignificare,neq; vnq̄ accipit̄.ꝓ relinq̄re. ¶ Patriæ quæ nūc ſubit æmula lau.]In Roma.codi.& plęriſq; antiq, codici,laudi datiuo caſu legitur. ¶ Qua globus ille virūm denſiſſimus vrget.] In Romano codice,quo & vrguet.attiano more habetur. Ita inferius mortali iurguemur ab hoſte. ¶ Ecce maris magno claudit nos obiice ponthus.]Magno virili genere in impreſſis omnibus codicibus legas. In antiquis vero,magna,fœminino genere idque recepiſſe Serui.videtur,quum dixit . Quidam magno obiice legunt . aitque nonnullos ad euitandam ambiguitatem legere malle,magni.ſ.maris, vſqueadeo vates, ſummus loquendi,ſcribēdiq; artifex,ſub ferulam,ſi deo placet, reuocatur à Grāmaticis,qui nolūt amplius hic & hec obex dici, vt veteribus dicere conceſſum, Eſt.eſt & illud adnotādum.obice,vnico,i, in antiquis codicibus ſcribi. ¶ Deeſt iam terra fugę pelago Troiam ne petetis.]Pelago impſſa omnia legunt exemp. quū tñ in vetuſtiorib.omnibus fugæ pelagus,legatur,ꝙ alij viderint , præterea pro,petetis,petemus,perſona prima in plęriſq; codic. habetur. In aliquot ex iis,qapud me ſunt.petam⁹, qđ figurati⁹.

SERVIVS.

¶ Fatis iniqs.] Exitū præoccupauit futurum. ¶ Magno pondere.] Magni pōderis: vt aere cauo clypei.m. ꝓ caui. ¶ Receptat.]ideo frequētatiuo vſus eſt:qa hærētē haſtam oſſibus auellere facile nō poterat:ergo receptat ex frequēti cōcuſſiōe diuellit. ¶ Sup occupat.]Quē nō deſup occupat, ideo aūt deſup qa Pallas ad euellendā haſtā fuerat īclinatus. Nā pallas ante ruentē Dū furit. Ordo eſt. Nā eundē pallas ante excepit.i.dolo interemit:ille em̄ incaut⁹ ruerat furēs ꝓpter crudelē mortē ſodalis: vnde & incautus fuerat. ¶ Tumido in pulmone.]& naturalr tumido,& qa furebat:in pulmone aūt recondit archaiſmos eſt ꝓ in pulmonē. ¶ Rheti de gente vetuſta,Anchemolū.] Hæc fabula nuſq̄ inuenit̄ in authoribus. Abienus aūt qui totū Vergiliū, & Liuiū in iambicis ſcripſit hāc cōmemorat, dicēs græcā eſſe. Rhętus ergo Marrubiorū rex fuit in Italia.qui Anchemolo filio Caſperiam ſuperduxit nouercam. Hanc priuignus ſtuprauit:quo cognito cum eū pater perſequeretur:& ad pœnā vocaret:fugiens ille ſe ad Turnum contulit. ¶ Suis.]Etiā ſuis. Lucanus & amiſſum fratrem lugentibus offert. ¶ Diſcrimina.]Differentias. ¶ Tymbre.]pro tymber metri cauſſa metaplaſmū fecit. ¶ Euandrius abſtulit enſis.]Poſſeſſiuum eſt modo non patronymicū. ¶ Semianimeſq; micant digiti ferrūq; retractāt.] Ennij eſt vt oſſitat in cāpis:caput à ceruice reuulſum. Semianimeſq; micāt oculi:lucēq; requirūt quēverſum ita tranſtulit ad ſuum carmen Varro Tarconus.

Hæc ait,& medius dēſos prorumpit in heſtes. POETA
Obuius huic primum phatis adductus iniquis
Fit lagus hūc,magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo,diſcrimina coſtis
Per medium quā ſpina dedit, haſtamq; receptat
Oſſibus hærentem,quem non ſuper occupat Hiſbon,
Ille quidem hoc ſperans:nam Pallas ante ruentem
Dum furit,incautum crudeli morte ſodalis
Excipit,atq; enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit,& Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum,thalamos auſum inceſtare nouercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in aruis,
Daucia Laride,Tymberq; ſimillima proles
Indiſcreta ſuis:gratuſq; parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi Tymbre caput Euandrius abſtulit enſis,
Te deciſa ſuum Laride dextera quærit,
Semianimeſq; micant digiti,ferrumq; retractant,

cta & ipſe med[...]rorūpit in hoſtes denſos.L[...]⁹.i.rutul⁹ ille adductus i[...]ſfatis.i.ꝓſum ad mortē vrgentib⁹, fit obuius primū.i. primo [...]o huic.ſ.pallāti dum [...] magno pondere.i. magni pōderis vellit.i.ꝓſternit [...].ſ.lagum ipm īfigit c[...]is diſcrimina.i.cicatrices telo intorto.i.introrſum torto per mediū ſup.ea pte quā ſpina dedit coſtis diſcrimīa & receptat.i.frequēti conamīe recipit haſtā hærentē oſſib⁹:ſup quē hiſbon nō occupat.ſ. qa nō potuit ille.ſ. hiſbō qdē.i. certe ſperās hoc.ſ.poſſe occupare Pallāta:nā Pallas excipit añ.i.pri⁹ ipm ruentē exiſtentē īcautū:dū furit crudeli morte ſodalis.ſ.ſui:atq; recondit enſem in pulmone tumido.i.inflato. Et ipſe petit hīc.i.poſt hos ſtellenū & anchemolum de vetuſta gente Rheti.ſ.Marrubiorū regis. Anchemolū inq̄ auſū īceſtare.i.ꝓ īceſtū polluere thalamos nouerce.ſ.caſpiæ. Vos etiam gemini ſcilicet fratres cecidiſtis in aruis Rutulis:ô laride & tu tymber ꝓles Daucia.i.ipſi⁹ Dauci ſimillima.ſ.īter vos:ꝓles īquā ſimillima & īdiſcreta ſuis parētib⁹ q ſup.error ē grat⁹ parētib⁹. At.i.ſed Pallas dedit vobis diſcrimīa.i.differētias mortis:dura.i.difficilia toleratu, imò intolerabilia:nā ô Thymbre enſis Euādri⁹.i.quē Euādri fili⁹ tractat:abſtulit tibi caput & O Laride dextra abſciſa q̄rit te ſuū.ſ.fautorē & adiutorē:& digiti ſemiamīes.i. ſemiui adhuc palpitātes:micāt.i.viciſſim ſe mouēt & retractāt ferrū.i.arma quæ deteſtantur.

PIERIVS.

Hic magnovelit dū pōdere ſaxū]In Ro.co.vllit magno. Sed qđ ibidē,cū,ꝓ,dū poſitū eſt nō placet,lege verò,hūc,accuſatiuo caſu. ¶ Hic helenū petit.] In anti.pleriſq; codi.ſtelenū,habet̄, vñ Librarij,ſ,&,t,in adſpirationē cōuertere. In Ro.verò co.ſtenelū legit̄,ſed abſq; aſpiratiōe. Id verò nomē apđ græcos p.θ:notatur. σθενελος.

ASCENSIVS.

Hæc ait,&c.] Eandē rem proſequit̄ & potiſſimū in hanc partem oſtendit egregiam virtutem pallantis. Cum verò nihil habeamus Donati. Ordo eſt pallas ſupple ait hęc.ſcilicet ante dicta &

SERVIVS.

Tuentes.]Modo vidētes, alibi defendētes. ¶ Dolor & pu.] Sic de Mezentio Aeſtuat ingēs. Vno in corde pudor mixtoq; inſania luctu. ¶ Fugientē rhe.p̄.] Præter fugientē. ¶ Fuit ilo]Subaudi ad mortē ili hoc ſpacium fuit:tātū hęc ſola mora:quomin⁹ Ilus piret. ¶ Teutra.] Ab eo qđ ē hic teutras hui⁹ teutrę quomodo Æneas huius æneæ. ¶ Tyrem.]Ab eo qđ eſt hic tyres. ¶ Optato] Ideſt ex voto:p æſtatē:enim vēti frequēter optant̄:& quaſi cōtingere vident̄:ex voto: extēdit̄.u.ſicut duces diuerſis locis cōmiſſa prælia cōtinuauerāt. ¶ Aciesvul.]Ideo abuſus eſt,qa cōparatio ad bellū ptinet:nā de igne dicere aciē ſatis incongruū eſt: ergo acies Vulcāia vis ignis: quæ late per cāpos effunditur. ¶ Victor.] Cui vota ꝓceſſerūt.voti.c.i. επιτοχεωμ. ¶ Ouantes.] Abuſio eſt nō proprietas. ¶ Coit omnis in vnum.] Vnanimiter omnes fortiter faciūt. ¶ Sed bellis acer.] Sed modo particula inceptiua eſt:ſicut in Salluſt. ſæpius ſicut ait interdum nā non eſt coniunctio ratiocinantis. ¶ In ſua colligit arma.] Poſt ſcutum ſe claudit. Alibi & ſe collegit in arma Elatum in iugulum iugulo ſuo vulnus minantem . ¶ Fata canens.] Quaſi diuinis:Alij cauens legunt: ſecūdum qđ non ſtatim & diuinus ap-

Arcadas accenſos monitu,& præclara tuentes
Facta viri miſtus dolor,& pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas biiugis fugientem Rhœtea præter
Traiicit,hoc ſpatium,tantumq; more fuit Ilo,
Ilo nanq; procul validam direxerat haſtam,
Quam medius Rhœteus intercipit,optime Teuthra
Te fugiens,fratremq; Tyren,curruſq; volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut optata ventis æſtate cohortis
Diſperſa immittit ſyluis incendia paſtor,
Correptis ſubito mediis extenditur vnā
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ouanteis.
Non aliter ſociūm virtus coit omnis in vnum:

nus apparet:nam & ab aliis addita cauere potuerat. ¶Canentia lu.] Aut hypallage eſt,pro ipſe canens:aut phyſicam rem dixit:dicūtur enim pupille mortis tempore albeſcere. ¶Iniece.m.p.] Traxerunt debitum ſibi:& ſermone vſus eſt iuris:nam manus iniectio dicitur quotiens nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus. ¶Da.nū t.p.] Vicinum inuocat numen:cuius ripis bella tractātur:ſic ſupra. Tu dea tu præſens noſtro ſuccurre labo. ¶Tua quercus.] In tuis ripis creata. ¶Audiit.] Modo exaudiit & ad effectum deduxit. Paulopoſt tantum audiit vt audiit alcides iuuenem, ¶Dū texit.]Dum ſpoliat;nam tempus prȩſens eſt non præteritum ab eo quod eſt texo:ſic Plau.Ego nunc hominem detexam pallio.

Teqꝫ iuuat Palla:ſed bellis acer Haleſus
Tendit in aduerſos,ſeqꝫ in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona,Pheretaqꝫ,Demodocunqꝫ:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
Elatam in iugulum:ſaxo ferit ora Thoantis:
Oſſaqꝫ diſpergit cerebro permiſta cruento.
Fata canens ſyluis genitor cælârat Haleſum,
Vt ſenior letho canentia lumina ſoluit,
Iniecere manum Parcæ,teliſqꝫ ſacrârunt
Euandri:quem ſic Pallas petit ante precatus.
Da nūc Tybri pater ferro,quod miſſile libro, PALLAS
Fortunam,atqꝫ viam duri per pectus Haleſi,
Hæc arma,exuuiaſqꝫ viri tua quercus habebit,
Audiît illa deus,dum texit Imaona Haleſus, POETA
Arcadio infœlix telo dat pectus inermum.

nēs.i.pronoſticās ei fata aut potius cauēs.i.euitās fata.i.fatalē neceſſitatē quæ alœſo necem minabatur cȩlârat.i.occultauerat aleſum ſyluis: ſedvt.i.poſtquàm ipe ſenior ſ.pater ſoluit.i.diſſoluit læ tho.i.morte lumina canētia.i.pupillas albicantes inſtante morte:aut ipſe canens ſenio:parce.i.deæ fatales & fatorū diſpenſatrices: iniecere manū.i.vēdicarūt ſibi & traxerunt ſibi debitū & ſacrarunt.i.addixerūt telis Euandri vt.ſ.illis mactet.quaſi ſacer.i.execrabilis:quē pallas petit præcatus ante.i.priuſquàm petat.i.aggrediat eū ſic.ô thybri pater: da ferro quod miſſile.i.vt emittatur ego libro.i.diſtrictū teneo.fortunā.i.proſperū cōtactū: atqꝫviā per pectus duri aleſi.quercus tua.i. tibi ſacra:hoc eſt tholus aut poſtis tuus habebit hæc arma & has exuuiasviri.Deus.ſ.tybris audiit.i.exaudiuit illa,ſ.vota & verba pallantis:& ita dum aleſus texit, ideſt protexit imaona.ſcilicet cōſocium ſuum:ipſe infœlix dat.i.exponit,telo arcadio.i.ab arcade,ſcilicet pallāte miſſo:pectus inermum.i.ſine armis diſarmatum;dicitur etiam hic & hæc inermis & hoc inerme.

ASCENSIVS.

¶Arcadas accenſos.] Cōmemorat ſtragem quam cum ſuis edidit Pallas;vnde Donatus.Arcades vehementer mouetur virtus alieno exemplo maxime ducis.Petit telo & præcatur verbis. Hæc ille. ¶Ordo eſt Dolor & pudor mixtus armat in hoſtes arcadas accēſos monitu viri.i.viriliter agentis pallantis.ſ.& tuentes.i.inſpiciētes prȩclara facta viri.Tū.i.deinde cū videret ſuos animatos;Pallas traiicit.ſ.haſta Rhetea præter fugientem biiugis.ideſt binis equis tractis.Hoc ſpacium & tantū more.i.dilationis à morte fuit Ilo:nāqꝫ ipſe pallas direxerat Ilo.i.in ilū procul.i.de longe haſtā validam quā Rhœteus medius.i.in mediū occurrēs intercipit.i.intercurrēs in ſe capit.rhœteus inquit fugiens te ô teuthra optime.i.peritiſſime:& fugiens fratrem,ſup.tuum;Tirē.ſ.nomine:& qui ſemianimis . id ferè exanimatus. &volutus deiectus curru cȩdit calcibus.i.pedibus ferit:arua Rutulorū.Ac velut paſtor immittit ſyluis.i.in ſyluas:incendia diſperſa:& hoc ventis coortis.i.ſimul ortis:æſtate.i.per æſtatem & æſtiualē ȩſtum optato.i.ex voto.aut ſic:immittit optato.i.voto ſeu dedita opera incendia diperſa ventis coortis ȩſtate.i.tempore ſiccitatis;aciesvulcania.i.ignea hoc eſt copia flammarum: extenditur vna.i.ſimul ſubito.i.de repente:& hoc mediis.i.obſtantibus correptis.i.ſimul arreptis:exiſtens horrida per latos cāpos:ille.ſ.paſtor qui optato incendia immiſit;ſedens victor.i.voti cōpos deſpectat.i.deſuper aſpicit per quod ſignificaẗ ſedere id loco editiore flāmas ouantes.i.more ouantiū ſalientes & crepitantes omnis virtus ſociū.i.ſociorū Pallantis:coit.i.conuenit & conglobatur in vnū.ſ.conſenſum & locū & iuuat te ô palla:ſed Aleſus Rutulus ille acer bellis.i.ſtrennuus bellator:tendit in aduerſos.ſ.arcadas & colligit ſe in ſua arma.i.circunuoluit & munit ſe ſcuto ſuo hic.ſ.aleſ⁹ aut hic.i.modo vbi ſe in hoſtes iniecerat mactat.i.occidit ſumpta metaphora ſacrificiis Lacona virū illū à nominatiuo hic Lacon:& phareta:à nominatiuo phares:ſicut Darhes darheta facit:& demodocū & diripit ſtrymonio(qđ hic propriū videẗ nam ſi Thraciū dixeris nimis confuſa eſſet locutio)dexterā.ſ.manū enſe fulgēti.i.reſplendenti:dexterā dixit elatā.i.extenſam in iugulū.ſ.ipſius Aleſi & ferit ora thoantis ſaxo.i.lapide:& diſpergit oſſa.ſ.capitis:permixta cerebro cruēto.i.cruore cōmixto aut cruoris pleno Genitor.i.pater Aleſi etiā Aleſus nomine ſecundū regulā Seruianam canens.i.

PIERIVS.

¶Miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.]In Romano cod.pro pudor legitur,furor.Sed enim pudor magis placet, quia viderunt Iuuenem pallanta ſtrennue faciētem,à quo tam acriter reprehenſi fuerant. ¶Fratremqꝫ tyren.] In Romano codice,tyrin,quia.ſ.ντα nunc aliter pronūciatur apud latinos.aliter apud græcos.τυϛην.enim eſt à nominatiuo τυϛηϲ. ¶Ac velut optata ventis Aeſtate cohortis.] Optata quidem in vulgatis codi.habetur.Sed enim antiqui omnes,quotquot habui,optato,legunt aduerbialiter,quod admittere videtur Seruius,dum,interprȩtatur,ex voto.Sed eius quoqꝫ exemplaria paſſim corrupta ſunt. Hoc verò ita legendū,Optato.i.ex voto,per æſtatem enim Venti frequenter optantur, & quaſi contingere videntur ex voto. quod ſi optata,legas,nihil ad Seruij paraphraſin,ſed contrariū ſenſum habebit,vt æſtas optetur ventis ſurgētibus.Quare,optato,omnino mihi legendum videtur. ¶Non aliter ſocium virtus coit omnis in vnum.] In Oblongo numerus ita mutatus, non aliter virtus ſocium coit. ¶Dextram fulgēti diripit enſe.] Non in antiquo tantum codice.Romano verum etiam in quibuſdam aliis peruetuſtis hoc legitur,deripit , per,e, ſignificat enim hoc ſeparationem,ſed aliud quid, in diripere. ¶Oſſaqꝫ diſpergit.] Inſtanti tempore legitur in vulgatis exemplaribus. In antiquioribus verò omnibus,quos præ manibus habuimus. Diſperſit prȩterito. ¶Fata canēs ſyluis genito cȩlârat alœſum.] In codicibus nonnullis,Fata cauens,legitur quod non.ita Seruio ſatisfacit. ¶Haleſus.] In aliquot antiquis alæſus,per,æ,diphthongum vt ſuperius dictum, & abſqꝫ vlla adſpiratione. ¶Da nunc tybri pater.] In Romano codice familiari errore. tybre,ſcriptum eſt. ¶Dum texit imaona.]In aliquot antiquis. imæona , per,æ,diphthongum legitur.Sed in pluribus,imaona.Sed neqꝫ placet,abanthum,vt in Romano legitur,quum abas abantis declinetur,quare abantem,rectius.

SERVIVS.

¶At non.c.v.t.p.lauſus .] Subaudis eſſe Nodūqꝫ moramqꝫ: bene addidit morā ne nodum aliū acciperemus: nam nodus proprie eſt denſa peditum multitudo: ſicut turma equitū:vt lectū eſt in diſciplina militari,Nōdū ergo pro difficultate accipe:q̄ vix poſſit exolui. ¶Graiis. im.c.t.] Quos græci ꝑdere nequierūt:teucros autē accipim⁹ quos ſecū duxit ȩneas: nā ait quorū de nūero q ſeſe in bella ſequētur.Præſtātes vir.le.alias nō procedit nam paulopoſt erupturi ſunt qui obſideẗ in caſtris. ¶Extremi.a.] Luc. Quantum pede prima relato Cōſtringit gyros acies

At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli ſinit agmina,primus Abantem
Oppoſitum interemit,pugnæ nodumqꝫ moramqꝫ.
Sternitur Arcadiæ proles,ſternuntur Hetruſci:
Et vos ô Graiis imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibuſqꝫ,& viribus æquis,
Extremi addenſent acies:nec turba moueri
Tela,manuſqꝫ ſinit,hinc Pallas inſtat & vrget:
Hinc contra Lauſus:nec multum diſcrepat ætas,
Egregij forma,ſed quis fortuna negârat
In patriam reditus:ipſos concurrere paſſus,
Haud tamen inter ſe magni regnator olympi.

ros acies. ¶Dēſent.] Secundæ cōiugationis eſt Nec turba moueri . ¶Tela manuſqꝫ ſinit.]Luc.Gladioſqꝫ ſuos cōpreſſa timebat. ¶Maiore te.ſub.h] Sub hoſtilitate:nā ſub diuerſis hoſtib⁹ pereūt. ¶ Æquore iuſſo.] Pro ipſi iuſſi:eſt vſurpatū participiū: nā iubeor non dicim⁹:vn̄ poteſt venire iuſſus.Quamuis interdū ſic dicaẗ vt lucanus. Cuius ſeruaueris vmbrā:Si quicqd iubente velis.Sic ergo hic participium vſurpauit:vt Hor.verbū dicēs.Hȩc ergo procurare & idoneus imperor & non inuitus:ergo ſatis licenter dictum eſt: adeo vt hoc loco Prob⁹ hic correptū

Mox illos ſua fata manent maiore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum,qui volucri curru medium ſecat agmen,
¶Vt vidit ſocios,tempus deſiſtere pugnæ: TVRNVS
Solus ego in Pallanta feror,ſoli mihi Pallas
Debetur:cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
¶Hæc ait:& ſocij ceſſerunt æquore iuſſo. POETA
At Rutulum abſceſſu iuuenis,tum iuſſa ſuperba
Miratus,ſtupet in Turno,corpuſq; per ingens
Lumina voluit,obitq; truci procul omnia viſu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni.
Aut ſpoliis ego iam raptis laudabor opimis,
Aut letho inſigni:ſorti pater æquus vtriq; eſt.
Tolle minas.fatus medium procedit in æquor,
Frigidus,Arcadibus coit in præcordia ſanguis,
Deſiluit Turnus biiugis,pedes appârat ire
Comminus:vtq; leo,ſpecula quum vidit ab alta

correptum a longum poſue
rit.Tum deinde Tyranni:re
gis ſuperbi.¶Aut ſpoli.e.
i.r.l.o.a.l.] Dilemma argu-
mentum quod eſt ab vtraq;
parte firmiſſimum.& cõclu
dit aduerſarios.Spol.o.Quę
dux duci detrahit vt dixim⁹
ſupra opĩa ſunt ſpolia.¶Fri
gidus ar.c.in p.ſ.] Præſagio
mortis futurę Specu.cum.u.
ab.al.hoc ad currus altitudi
nẽ ſpectat.Leo ad turni vio-
lentiam ac feritatem.& eſt
ordo vtq; leo aduolat:talis
eſt Turni imago venientis.
¶Contiguum.] Poſtquàm
vidit eum veniſſe intra iactũ
teli.ſ.vt poſſet feriri.Ire.p.ſu
baudis voluit.¶Fors.] For
tuna propter illud audentes
fortuna iuuat.¶Te precor.
a.]Supra contra inferiorem
hoſtem fluminis implorauit
auxilium.nunc contra maio
rem viribus deum vocat vir
tute preſtãtem.¶Cernat.]
Se ad

Se ad illud quod ait Turnus
cuperem ipſe pa.ſp.a.hic di-
cit ipſe ſuum cernat interi-
tum.¶Victoreq; fe.m.l.t.]
Dona.dicit meminerint:ſed
melius eſt ſuſtineant quaſi
pondus & penam non enim
poſſũt meminiſſe ocu.¶La
chrymaſq; ef.i.]Oſtendit e-
uẽtũ futurũ.¶Stat ſua cuiq;
di.]ſectis philoſophorũ poe
tæ pro qualitate negociorũ
ſemper vtunt̃ nec ſe vnquàm
alligãt niſi quorum hoc pro
poſitũ eſt vt fecit Lucre.qui
epicureos tãtùm ſecutus eſt.
Scimus autẽ inter ſe ſectas
eſſe contrarias vnde fit:vt in
vno poeta aliqua inueniam⁹
contraria nõ ex ipſius vitio:
ſed varietate ſectarum illud
nanq;: quod ait in.iiij.Sed
miſera ante diẽ Epicureorũ
eſt:qui caſibus cuncta conce
dunt:nũc quod dicit ſtat ſua
cuiq; di.Stoicorũ eſt qui di-
cunt fatorum ſtatuta ſerua-
ri,Sane

Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Aduolat:haud alia eſt Turni venientis imago,
Hunc vbi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas,ſiquâ fors adiuuet auſum
Viribus imparibus,magnumq; ita ad æthera fatur,
[Per pr͞is hoſpitiū,et mēſas quas aduena adiſti, PALLAS.
Te precor Alcide,cœptis ingentibus adſis,
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta:
Victoremq; ferant morientia lumina Turni.
[Audiit Alcides iuuenem:magnumq; ſub imo POETA.
Corde premit gemitū,lachrymasq; effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis,
[Stat ſua cuiq; dies:breue,& irreparabile tēpus IVPPITER.
Omnibus eſt vitæ:ſed famam extendere factis.
Hoc virtutis opus,Troiæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere deûm:quin occidit vnà
Sarpedon mea progenies:etiam ſua Turnum
Fata vocant.metasq; dati peruenit ad æui:

ri. Sane prudēter fecit vt fluxā & vagā opinionē epicureorū daret hoī. nā illud ex persona poetæ dictū,hāc autē validā daret Ioui: nā ſtoici & nimiæ virtutis ſunt, & cultores. ¶ Stat.] Fixa eſt. ¶ Dies.] tēpus vitæ : nā fœmininovſus eſt ge. cū em̄ maſculino vtimur re vera diē ſignificam⁹. ¶ Breue.t.u.] quia qn̄q; finiſ ipſe paulopoſt Rhebe diu res ſiqua diu mortalibus vlla eſt,viximus:itē Cice. Quid eſt enim hoc ip̄m diu in quo eſt aliq̄d extremū? ¶ Oībus,] eſt magna cōſolatio, Quæ oſtendit nō eē dolēda cōia . ¶ Sed famā extē.f.] cōtra illud q̄d occurrebat vitāda eſſe ardua,ſi breuis eſt vita. Dicit ergo amādas eſſe virtutes : vt vitæ breuitas,fama,& gl'ie meritis poſſit augeri . ¶ Opus,] Officiū Gnati ī deū:vt Achilles Thetidis, Mēnō aurorę, Aſchalaphus Martis. ¶ Sarpedō,] ſcd̄m Vergilij declinationē , vt ſarpedonis alti vltima habebit accētū ī ntō ſecūdū Homerū q & ſarpedōtos & ſarpedonos facit & vltima & penultima. ¶ Etiā ſua tu.] multi etiā legunt;vt ſit ecce,& ptinet ad cōſolationē:nā ſic ait,peritur⁹ eſt ille qvincit. ¶ Metas.] fines,vt in primo, His ego nec metas rerum nec tēpora pono. ¶ Peruenit.] bene ad exprimēdū celerē mortis aductū;præteritovſus eſt tēpore.

ASCENSIVS.

At nō cæde &c.] In hac pte recitat poeta egregia lauſi & pallātis facinora:& turni cū pallāte cōgreſſū & primo quæ cōgreſſuri habebātverba,de quibuseſt hoc Donati. Cuperē ip̄e pater. Ipſe.ſ.q amat,ipſe q ī imicis meis auxilia ſubminiſtrat : ipſe à quo miſſus eſt cōtra me. Spectator,q̄a grauiora ſunt quę videntus,q̄ quæ audiūtur. Q̄d leoni Turnū & tauro Pallantē cōparet:iam euētū res demonſtrat. Hæc ille. Ordo eſt. At.i.ſed lauſus. ſ. egregius iuuenis ille filius mezentij appoſitoriæ ingens pars belli: nō ſinit.i.non.permittit,agmina.ſ. rutulorū perterrita ſup.eſſe aut perterreri tanta.i.tam vehemēti cęde:viri.ſ.aleſi: aut poti⁹ cæde tāti viri legēdū eſt,nā vt tāta agmīa cōſtruamus nō patiſ metrū:ſed ſup.ip̄e prim⁹.ſ.irrūpēs.īterimit abantē troianū illū:de quo in primo. Et qua vectus abas &c.oppoſitū pugne.i.q ſuſtētaret onus ingruētiū pugnatorū oppoſitū dicit appoſitorie,nodū,& morā.i.vt ſit & nodus.i.connexio peditū: & mora.i.obſtaculū morā facturū ingrue revolētiū. Proles.i.iuuētus & pubes archadię.i.ex arcadia p̄fecta q̄ duce pallāte venerat:ſterniſ.i.pſterniſ & occidiſ & hetruſci q cū tarchōte venerāt in auxiliū æneæ ſternunſ.ſ.a lauſo:& vos ô teucri corpa imperdita.i.nō p̄dita graiis.i.a græcis ſup.ſternimini ab latinis & rutulis Agmīa cōcurrūt & ducib⁹ & virib⁹ ęquis.i.hn̄tia vires & duces ęquales. Extremi addēſent.i.cōdēſant acies.nec turba i.multitudo cōpreſſa:ſinit.i.patiſ tela & manus moueri.i.tā dēſe cōſtipātur vt nō poſſint brachia mouere ad feriēdū: pallas.ſ. filius Euādri:inſtat &vrget hinc.i.ex vna pte:& lauſus.ſ.filius mezentij:inſtat & vrgęt:hinc.i.ex alia pte:cōtra.i.ex aduerſo. nec ætas.ſ.amborū diſcrepat.i.diſtat multū,& ſupp.ſunt ambo egregij forma.i.hn̄t egregiā formā:ſed ſup.tales: qs.i.qb⁹ fortuna negarat redit⁹ in patriā tn̄ regnator magni olympi.ſ.iuppiter haud.i.nō paſſus ſup.eſt,ipſos cōcurrere inter ſe:ſed illos manēt.i.expectāt mox.i.paulo poſtea:ſua.i.propria fata.i.moriēdi gn̄a:ſub hoſte maiore:quia pallas ſub turno moritur⁹ eſt: lauſus ſub ænea, Soror alma,i.diua & nympha.ſ.iuturna: monet,interea turnū.ſ.fratrē ſuū:ſuccurrere lauſo:qui.ſ.turnus ſecat mediū agmē.i.q̄d oppoſitū īuenit curru volucri.i. velociter acto;vt.i.poſtq̄ ipſe vidit ſocios.ſ.cōtra pallāta certātes:ait ſupple tp̄s eſt deſiſtere pugnæ.i.à pugna:q̄a ego ſolus feror in pallāta. Pallas.i.de pallāte victoria,debetur mihi ſoli:ego cuperē. vt ſupple ip̄e parēs.ſ.Euāder adeſſet ſpectator,turnus inquā ait hæc.& ſocij ceſſerūt.i.diſceſſerūt.æquore .i.a campo æquo & plano,iuſſo.i.q̄d eis iuſſerat derelinquere. At.i.ſed, iuuenis.ſ. pallas miratus abſceſſu.i.per abſceſſum rutulum.i.rutulorū.i. quia rutuli iā cito parebāt:ſupba.i.magnifica.iuſſa.ſ.turni ipſe ſtupet in turno & voluit lumīa.i.viſum,aut oculos p ingēs corpus.ſ.ei⁹ & obit.i.circūit aut circūuagaſ oīa.ſ.quæ turnū cōtingebāt viſu truci.i.truculēto & immiti & ip̄e it.i.ingrediſ & p̄cedit cōtra dicta tyrāni.i.ſupbi regis,talibus.ſ.verbis : aut ego laudabor iā ſpoliis opimis.i.de principe hoſtilis exercitus,qua ioui dicari ſolebāt;raptis,i.detractis;aut laudabor læto.i.morte inſignī.i.clara & glorioſa pater ſ.meus euander:quē ſpectatorē optas eſt æquus.ſ.indifferens vtriq; ſorti.i.ſeu vincā,ſeu vincar dūmodo glorioſe& ita nihil triſte ſpectaret in me. Ea autē erant lacedemoniorū præcepta:vt aut vīcāt aut fortiter cadāt, Tolle.i.amoue minas & ipſe fatus.i.locutus ſic precedit in equor mediū. i. in planiciē, ſanguis frigidus.ſ. prę timore:coit.i.congelatur arcadibus in præcordia.i.advicina cordis,vbi ſunt paſſionū ſedes. Turnus deſiluit. i. ſaliuit de biiugis.i. Bigis & apparat.i.diſponit ire pedes.i. pedeſtris cominus , ideſt vt dicūt de prope:quaſi conſerta manu. Etvt.i.quēadmodū leo cū vidit ab alta ſpecula, ſcilicet mōtis aut rupis:taurū ſtare procul in ſup. cāpis meditantē.i.animo agitantem prælia. i. ſe exercētē ad prælia,& in cornu iraſcentē ipſe aduolat.ſ. ad ipſum taurū:haud.i.nō alia,imago.i. ſpecies & ſimilitudo eſt turni venientis.ſ.contra palanta. Vbi.i.poſtq̄ pallas credidit hunc ſ.turnū,fore.i.ſtatim futurū eſſe cōtiguū haſte miſſe.i. poſſe ab haſta cōtingi.ire ſup.voluit prior:aut ire cœpit prior ſi.i.ſi fortè fors adiuuet qua.i.aliqua via auſum.i.audentē:quia dictum eſt audētes fortuna iuuat,adiuuet dicat,dicit auſum.ſ. contendere: viribus imparibus.i. longe inferioribus,& fatur ita ad magnū æthera.i.ad deos cœleſtes & potiſſimum ad herculem:ô alcide i.hercules ego præcor te per hoſpitium patris.ſ. euandri qui te hoſpitio accepit:& per eas menſas quas tu adiſti aduena.i.cum ex hiſpania externus & ignotus primū aduenires vt ſup.adſis, ideſt auxilio ſis ingentibus ceptis,ſcilicet meis cernat ſup. turnus me rapere ſibi ſemineci.i.ſeminecto aut necato,arma cruēta.i.cruore ſuo pfuſa:& lumina turni morietia ferāt,i.ſuſtineāt aut pati cogant.victorē.ſ.me Alcides. i. hercules audiit iuuenē ſ.pallanta: & præmit ſub imo corde magnū gemitū,quia exaudire non potuit:& effudit lachrymas inanes. i. nō īpetraturas, Tum genitor.ſ.iuppiter affatur gnatū.ſ. herculē, dictis amicis i.amicabilibus. Cuiq;.i.vnicuiq;:ſtat.i.cōſtituta eſt:ſua.i.p̄pria dies.i.tēpus vitæ, vn̄ iob cōſtituiſti terminos eius qui preteriri nō poterūt.tp̄s vitæ:etiā lōgiſſime:eſt oībus breue & irreparabile.ſ.poſtq̄ ſemel elapſum eſt, ſed extēdere famā factis.i.p̄mereri claris facinoribus æternā famam hoc eſt opusvirtutis.i. ad virtutem pertinēs:q̄d à noſtris dicitur:non referre q̄ diu ſed q̄ bene vixeris. Tot.i. Valde multi(non em̄ dicit quot)gnati.i. filij deum.i.deorū vt achilles. mēnon,aſcalaphus, ſarpedō ceciderūt.i.occubuerūt ſub altis mœnibus troiæ: quin.i.quinetiam ſarpedon mea progenies.i.generatio mea:aut filius meus:cecidit vnà.i.pariter cum aliis,etiā turnū vocant.i.expectant ſua.i. debita fata:quia & ipſe occidetur: ſed ab ænea. vt in fine operis patebit & peruenit.ſ.ferè ad metas eui dati.i.ad periodum vitæ conceſſe.

Paſſionū ſedesvbi.

PIERIVS.

Oppoſitū interimit pugnæ.] In Ro.cod.vtraq; oratiōis parte integra. Interemit ſcribitur penè vltima correpta,nō em̄ præteritū eſt. ¶ Monet ſuccurrere lauſo.] ſuccurrere paſſim in vulgatis eſt codicibus. In pluribus verò manu ſcriptis,præſertimq; vaticanis,ſuccedere ſcriptū aīaduerti. Neq; tn̄ nuſq̄ ſuccurrere legitur. ¶ Tēpus deſiſtere pugnæ.] In Ro.cod.pugna eſt auferendi caſu. ¶ Et ſocij ceſſerūt æquore iuſſi.] In Mediceo & antiqs aliquot exēplaribus iuſſo, legitur,q̄d figurate dictum agnoſcit Seruius. ¶ Tū iuſſa ſuperba.] In Oblōgo codice, perueteri dicta,ſed iuſſa magis placet. ¶ Miratus ſtupet.] Quidam codices antiqui, miratur, habēt,quod nō ita placet. ¶ Meditantē prælia taurū.] Duo exēplaria antiquiora Vaticanæ bibliothecæ legūt, meditantem in prælia. ¶ Cernat ſemineci ſibi me rapere Arma cruenta victorēq; ferant morientia lumina turni.] In Oblongo cod.cernant.numero multitudinis legitur cuius ſuppoſitū erit. Lumina morientia,in quo etiā,mortalia,ſcriptū eſt , ſed vt alterū illud non improbarim,ita hoc minime receperim, quū,morientia.magis faciat ad ſententiam. ¶ Lachrymaſq; effudit inanes.] In aliquot antiquis codici. lachrumaſq; effundit immanis.ſed effudit,præteritū magis placet,poſito audijt. ¶ Tot nati cecidere deū.] In ant. gnati. ex Valerij frōtonis diſtinctione. ¶ Etiā ſua turnū fata vocant.] In codicibus aliquot, manēt, legitur, ſed vocāt,magis placet,quia magis facit ad cōſolationē, ſi pœna non differatur. & vocant inſtare ſignificat.

Sic ait, atq; oculos Rutulorũ reiicit aruis: POETA.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam:
Vaginaq; caua fulgentem diripit enſem:
Illa volans, humeris ſurgunt quà tegmina ſumma
Incidit, atq; viam clypei molita per oras.
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit: atq; ita fatur,
[Aſpice nũ mage ſit noſtrũ penetrabile telũ. TVRNVS.
[Dixerat. ac clypeum, tot ferri terga, tot æris, POETA.
Cum pellis toties obeat circũdata tauri:
Vibranti cuſpis medium tranſuerberat ictu,
Loricæq; moras, & pectus perforat ingens:
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Vna, eademq; via, ſanguiſq;, animuſq; ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento:
Quem Turnus ſuper aſſiſtens,
[Arcades hæc (inquit) memores mea dicta referte TVR.
Euandro: qualem meruit Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humãdi eſt
Largior: haud illi ſtabunt Æneia paruo
[Hoſpitia, & læuo preſſit pede talia fatus POETA.
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
Impreſſumq; nephas, vna ſub nocte iugali
Cæſa manus iuuenum fœdæ, thalamiq; cruenti:
Quæ bonus Eurytion multo cælauerat auro,
Quo nunc Turnus ouat ſpolio, gaudetq; potitus.
Neſcia mens hominum fati, ſortiſq; futuræ,
Et ſeruare modum, rebus ſublata ſecundis,
Turno tempus erit magno cum optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cum ſpolia iſta, diemq;
Oderit. at ſocii multo gemitu, lachrymiſq;
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atq; decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Quum tamen ingentes Rutulorum linquis aceruos.

SERVIVS.

Rutulorũ. r. a.]Reſpiciẽdo fecit partem fœliciorẽ, vt Aſpice nos hoc tantũ: quippe qđ eũ videt, admodũ iuuat. ¶Reiicit.]Re naturaliter breuis eſt, pro longa poſuit, ſic alibi. Reiice ne maculis infuſcet vellera pullis. qđ licet poſſit excuſari. quia cũ facit reiecit inter duas vocales, i, poſita producit ſuperiorem: vt dicamus eam longam eſſe, ſpe, quia per declinationem lõga futura eſt, tñ quia in hac te argumẽtũ maius eſt ꝙ ratio, dicam⁹ ectaſim factam, quæ poetis plærumq; cõceditur. ¶Fulgentem. d. e.]Ne iacto telo inermis eſſet. ¶Viam mo.]hoc eſt difficultatẽ quæſiuit, per quod & ſoliditas clypei & firmus haſtæ iactus oſtẽdit. ¶Nũ mo.] ſit Legit & magis eſt. Vnus tamen eſt ſenſus, ſed ſi mage legamus: ꝓpter metrum dictum eſt, pro magis: ſic etiam pote pro potis: Perſius, Qui pote vis dicam, nugaris cũ tibi calue, qđ adeo ĩ vſu venit: vt etiã ĩ proſa inueniatur. Cic. in frumẽtaria, mage condemnatũ

Penetrale quid & qd penetrabile

hominem in iudicium adducere non poſſe. ¶Penetrabile,]Penetrale dicitur: nã qđ penetrat penetrale dicitur: quod autem penetratur, penetrabile. ¶Cuſpis.]ideſt ita accipiendum eſt, ne incõgruũ ſi de puero dixeris ingens pectus: ſane cuſpidem abuſiue pro haſtæ mucrone poſuit. ¶Et pectus perforat.]hic diſtinguendum, vt ingens, ſicut diximus ad ſuperiora poſſit referri. ¶Animuſq; ſequuntur,]pro anima, nam animus conſilij eſt anima vitæ referre euandro poteſt, & hic diſtingui põt, & ſupra referre: vt ſit euandro remitto: qualem meruit filium. ¶Solamen humandi eſt,]quia ſolatium viuentiũ humare defũctos. ¶Stabunt,]conſtabunt. ¶Paruo,] non paruo periculo. ¶Balthei,]poteſt & ſyneresis eſſe, balthei. Poteſt & hypermetrus verſus, nam ſequens a vocali inchoat. Baltheus autem in numero ſingulari ma. tantum eſt ge. Iuuenalis. Baltheus & tunice chriſte, In numero verò plurali eſt: neutri. idem. Quoties rumoribus vlciſcuntur balthea. ¶Impreſſumq; ne.]Inſculptum danaidum nefas. Dona. tamen dicit, impreſſum coactum, quod à patre compulſę ſunt facere quarum talis eſt fabula. Danaus & Ægyptus beli filij fuerunt: ex his Danaus quinquaginta filias habuit, & Ægyptus totidem filios. Danaus coactus a fratre, vt filias iuuenibus eius traderet matrimonio, in ipſo nuptiarum die gladios virginibus, dedit, quibus ille ex prędcepto patris ſponſos ſuos interfecerunt, excepta Hypermeſtra: que lincum ſeruauit. ¶Bonus euricion,]laus ab artifice, vt mira. quem fecerat arte lycaon: item diuini opus alchimedontis. ¶Neſcia, m. n,]quia propter hunc periturus eſt baltheum. quem nunc ſe ſuſtuliſſe lętatur. ¶Sublata,]Elata. ¶Magno cum op,]pręcio: ſcilicet ſic alibi & magno mercẽtur atrida: & eſt ſenſus talis, tempus erit quo Turnus optabit quouis præcio redimere, ne ipſe pallantam occidiſſe videatur. ¶Multo gemitu,]cum multo gemitu. ¶O dolor.]hos, duos verſus plæriq; à poeta dictos volunt. Alij a ſociis qui portant cadauer. Dolor autem propter hęc te prima dies bello dedit, hęc eadem aufert: decus propter id. Cum tamen ingẽtes rutulorum linquis aceruos.

ASCENSIVS.

Sic ait.]Recitat pallantis necem a turno illatam & ab eodem eiuſdem rapta ſpolia baltheum videlicet eximiũ cadauere ſepulture conceſſo, In qua re & generoſitas & infœlicitas turni ſignificatur. Nam ob rapta ſpolia interficiendus eſt veniã alioqui exoraturus à pio ęnea hoc autem ſolum receptum eſt Donati. Vna ſub nocte iugali. huiuſmodi cęlatura triſte augurium detulit Turno futurum, ſcilicet vt ipſe nuptiarum cauſſa eſſet periturus. Hęc ille, Ordo eſt. Iuppiter ſupp. ait ſic, ſcilicet ad herculem & reiicit oculos aruis, ideſt arua rutulorum: hoc eſt ſimul inſpexit ad rutulos eis præſentem victoriam annuens. Signandum autem ꝙ reiicit primam habet communem cum naturaliter ſit breuis: vnde priſcianus proceleumaticum ponit ibi Reiice capellas. Nam licet, ii, geminetur tamẽ nõ eſt vera poſitio At, ideſt ſed pallas emittit haſtam magnis viribus & diripit enſem fulgẽtem, vagina caua ideſt quam cauã dereliquit Illa, ſcilicet haſtã volans, id eſt poſtꝙ volauerat: incidit ſup. in eam partem qua ſumma, ideſt ſuprema tegmina, ideſt munimẽta humeri ſurgũt: atq; molita eſt viam per oras, ideſt extremas circunferentias clypei: & ſtrinxit, ideſt abſtulit non nihil tandem, ſcilicet poſt varia molimina & conat⁹ de magno corpore turni. Turnus hic, ideſt modo ſic contactus: iacit, ideſt proiicit librans, id eſt dirigens diu, robur præfixum ferro acuto, ideſt haſtam ex robore: aut robur ipſum cui erat ferrum acutum præfixum, ideſt in parte anteriori fixum, iacit dico in pallanta atq; fatur, ideſt ſimul loquit. ita, ideſt in hũc modum. Aſpice, ideſt attende. nun. ideſt nonne: aut an ne: noſtrum telum ſit mage, ideſt magis penetrabile, id eſt penetratiuũ dixerat, ſcilicet turnus ac cuſpis, ideſt acies haſtę trãſuerberat ictu vibranti, ideſt per haſtam vibrantem illato, & perforat moras, ideſt impedimenta loricę, hoc eſt munimenta pectoris: vtq; thoraca quibus more fiebant & perforat ingens pectus, ſcilicet pallantis, vel quia egregium habuit in pectore animum: vel quia etiam corpus præſtãs. Ille, ſcilicet pallas capit, ideſt celeriter extrahit: telum calidum, ideſt haſtam calefactam ſanguine: de vulnere, ſcilicet ſuo & ſanguis & animus, ideſt anima ſequuntur, ſcilicet telum vna & eadem via, ideſt per vulnus. Corripit præter morem ſecundam ſyllabam in dictione eadem: vt (ſicut grãmatiſte dicunt) ſubitam ſanguinis effuſionem depingeret, ſicut ille. Non eodem curſu reſpondent vltima primis, ſubitam rerũ mutationem per correptionem medię ſyllabę in dictione eodẽ ſignificauit. Ipſe pallas corruit in, ideſt ſuper vulnus quod in pectore habuit: & arma dedere ſuper, ideſt deſuper ſonitũ. & ipſe moriens, ideſt cum ſentiret anguſtias mortis ne ſecreatum aut gemitum viro forti indignum emitteret petit ore cruento, ideſt opetiit moriendo terram hoſtilem, ideſt quam occupauit hoſtis. ſuper quem turnus aſſiſtens inquit. O arcades vos memores referte euãdro, ideſt ad euandrum hæc mea dicta, ego remitto euandro, aut dicite, quia remitto ei filium ſup. talem qualem meruit, ſcilicet remitti à me, hoc eſt mortuum qui ad me occidendum miſſus erat. Ego largior, ideſt de largitate mea, & non ex merito ipſius dono ſup. totum honorem; quiſquis, ideſt qui

cunq;

cūq; honos eſt tumuli,ideſt ſepulturę & ſupple totū illud quicquid,ideſt quæcūq; res.eſt ſolamen humandi,ideſt ſepeliēdi qđ ſolamen eſt viuis non defunctis. hoſpitia æneia , ideſt iura hoſpitalitatis cum Ænea contracta ſtabunt. i. conſtabunt ei haud paruo, ideſt non modico ſed magno . & ipſe fatus talia preſſit, ideſt obuoluit exanimē.i.extinctū pallanta.ſ.pede leuo. i. finiſtro rapiens immania pondera baltei quo,ſcilicet ornatus erat pallas,&nephas,ideſt nefandum facinus danai,dū,ſcilicet ſup. erat impreſſum,ideſt inſculptum,ſcilicet manus , ideſt multitudc iuuentum.ideſt quinquaginta filiorum ægypti ceſa,ideſt occiſa,ſcilicet a danaidibus,ideſt à filiabus danai:fœde,ideſt turpiter & inhoneſte,quia contra iura conſanguineitatis & affinitatis ; ſub nocte iugali:ideſt quāprimū iuncti erant cū nouis nuptis,& thalami cruenti,ideſt cruore aſperſi:ſup.erant inſculpti in baltheo que,ideſt quas res:eurycio,ſcilicet ſculptor bonus, ideſt artificioſus celauerat,ideſt inſculpſerat:multo,ideſt denſo auro vnde immania pondera prius dixit quo,ideſt cuius balthei ſpolio:turnus ouat,ideſt exultat nūc & gaudet potitus,ſcilicet eo:ſed mens hominum eſt ſup.neſcia fati.i.preordinatiōis diuinæ,quia ſæpe lęta Principia infœlicem ſortiuntur exitum: vnde irridet plinius thraces,qui calculis albis dies bonos numerabant:neſcientes:qui dies reuera futuri ſunt boni. & fortis aut ſortis futuræ : & neſcia ſublata,ideſt elata & ſublimata rebus ſecundis,ideſt proſperis,ſeruare modum, ideſt menſuram, ſcilicet in eis. Tempus erit,ideſt adueniet turno cum, ideſt quādo ipſe optauerit emptū magno,ſcilicet præcio, ideſt care emiſſe pallanta intactum,ideſt ꝙ non tetigiſſet eum,& cum oderit iſta,ſcilicet pernicioſa ſibi.quibus nunc exultat ſpolia,& diem: ſcilicet qua ab ea abſtulit.At,ideſt ſed ſocij frequentes referunt ſupple cum multo gemitu & lachrymis : pallanta impoſitū ſcuto,ſcilicet ſuo.O palla rediture,ideſt qui rediturus es(acclamatio eſt poete,aut ſociorum lamentatio)parenti ſcilicet euandro dolor atq; magnum decus,ideſt exiſtēs dolor quia hæc dies dedit prima bello te,& hæc eadem aufert te ſcilicet bello per mortem,& exiſtens magnū decus qa licet aufert te, aufert tñ cū linquis ingentes aceruos , ideſt magnam ſtragem rutulorum,ſcilicet à te occiſorum.

¶PIERIVS.

¶ Fulgentem diripit enſem,]In Ro.codi.deripit.more ſuo,vti ſuperius.¶Humeris ſurgunt qua tegmina ſumma,]In nōnullis vaticanæ bibliothecæ cod.& in iis,qui apud me ſunt.Humeri.habetur genitiuo caſu, quod magis placet : & pro,ſumma, prima legitur in Romano cod.¶Tot ferri terga tot æris. Cum pellis toties obeat circundata Tauri.]In antiqs nonnullis cod. reperitur.Cum,ſiue quom,non tot,hoc pacto,dixerat At clipeum,quom ferri terga tot æris.quom pellis toties obeat circundata tauri.Sed omnino melius : vt in vulgatis . ¶Vibranti cuſpis medium tranſuerberat,] In aliquot vibrāti medium cuſpis,mutato numero.¶Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum,]In Roma.legitur,de pectore.¶Sanguisq; animusq; ſequuntur,]In Romano codice:& aliquot aliis ſanguis animuſq;,abſq; particula copulatiua priori loco.Sed enim ea repetita in ſimilibus plena venuſtatis eſt,niſi verſum etiam elangueſcere anima deficiente velimus.¶Corruit in vulnus,]In Oblongo codice peruetuſto.Cōcidit,legitur.ſed corruit,maiorem habet vim.¶Quem turnus ſuperaſſiſtens,]In Roma.codice verſus integer,his additis dictionibus . Sic ore profatus.Alij nugas alias addidere. ¶Exaninem,]antiqui codices libentius . Exanimem,ſcribuut per,e, vt obſeruatum ſæpe. Sed vtrūq; receptum a grammaticis.¶Quæ bonus eurytion multo cælauerat auro,]Eurytion.paſſim in codicibus impreſſis habetur.Sed in antiquis,Eurytides.vno omnium conſenſu poſitum eſt, epitheton verò illud.Bonus.in manu ſcriptis exēplaribus variat, nam Oblōgus codex.Mediceus,& aliquot ex iis,qui apud me ſunt,clonus,habent,Romanus vna plus litera,clouius,alius codex peruetuſtus,comus,Sed quum Eurytides ſit Patronymici forma . Clonus, quod in codicibus emendatioribus habetur,pro nomine proprio mihi magis placet.Legendum igitur . Quæ clonus eurytides . ¶O dolor atq; decus magnum rediture parenti,]In Romano codice. Parentis,quippe dolor & decus.Sed omnino magis placet parenti,acquiſitiuo caſu.

¶SERVIVS.

¶Certior author.] ideſt nū eius verus.¶ Tenui diſcrimine læti,]modico mortis interſtitio,ꝓpter qđ magna pallantis virtus oſtenditur, quo intercēpto omnis eſt in fugam cōuerſus exercitus. ¶Verſis,] fugatis. ¶Latū ſi.a.a.per agmē,].i.facit:ſic melius,'quaſi dicas latū per agmen.Ergo ſicut intelligamus,aut per ordinē aut per hypallagē,nam & ſupra ſic ait.Hæc ego vaſta dabo & lato te limite ducā.¶Pallas euāder in ipis.Omnia ſunt oclis.]Erat tectū.¶Pallas euander menſæ quas aduena primus. Tuuc adiit:dextræq; date,]In ipſis oīa ſunt oculis:ſed pite ſciſſa eſt narratio,per quā ais æneæ ꝑturbatus exprimit. ¶Inferias quos immolet vmbris,]Inferiæ,ſunt ſacra mortuorū: quę inferis ſoluuntur. Sane mos erat in ſepulchris virorū fortiū captiuos necari,qđ poſtq̃ crudele viſum eſt:placuit gladiatores ante ſepulchra dimicare, qui à buſtis buſtiarij dicti ſunt.¶Captiuo,]ſ.ꝓ captiuorū,vt captiui pēdēt curr⁹.Itē captiuaq; veſtis.Cōgeritur,& eſt vt diximus ſpecioſus ornatus. ¶Mago,]Datiu⁹,vt ſupra illo nāq; ꝓcul.Subiit ſubſedit. ¶Per patrios manes,] &.ſ.Per eas ꝑſonas rogat,ꝓpter quas præcatur. ¶Penitus defoſſa talēta ,] Multi em̄ diuitias ſuas obruebāt, vnde Hora.Quid iuuat immenſum:te argenti pondus & auri,Furtim defoſſa timidū deponere terra.Sane melius infoſſa diceret,ꝙ defoſſa ad qđ eſt metri neceſſitate cōpulſus nā fugit dubiā ſyllabā,

Nec iam fama mali tanti,ſed certior author
Aduolat Æneæ,tenui diſcrimine lethi
Eſſe ſuos,tempus verſis ſuccurrere Teucris,
Proxima quæque metit gladio.latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro,te Turne ſuperbum
Cæde noua quærens,Pallas,Euander in ipſis
Omnia ſunt oculis,menſæ,quas aduena primus
Tunc adiit,dextræq; datæ,Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes,totidem quos educat Vfens
Viuentes rapit,inferias quos immolet vmbris,
Captiuoq; rogi perfundat ſanguine flammas,
Inde Mago procul infenſam quum tenderet haſtam,
Ille aſtu ſubit:ac tremebunda ſuperuolat haſta,
Et genua amplectens effatur talia ſupplex.
ſPer patrios manes,& ſpes ſurgentis Iuli MAGVS.
Te precor,hanc animam ſerues,natoq;,patriq;:
Eſt domus alta,iacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti:ſunt auri pondera facti,
Infectiq; mihi:non hic victoria Teucrûm
Vertitur:haud anima vna dabit diſcrimina tanta
ſDixerat.Æneas contra cui talia reddit, POETA.
ſArgēti,atq; auri,memoras quæ multa talēta, ÆNEAS.
Gnatis parce tuis:belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior,iam tum Pallante perempto:
Hoc patris Anchiſæ manes,hoc ſentit Iulus,
ſSic fatus,galeam læua tenet,atq; reflexa POETA.
Ceruice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides Phœbi,Triuiæq; ſacerdos,
Infula cui ſacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veſte,atq; inſignibus armis:

Inferiæ.

ſyllabā.¶Nō hic victo.teu. vertitur,]Luca.nec pōdera rerū.Nec momenta ſumus. ¶Gnatis pce tuis,]Qui in Verg.deſcripſit declamationes,de hoc loco ait.improbus es.Qui aut regi dones, aut filios exheredes, parce aūt eſt ſecūdū antiquos,ſerua:vt apud Lucilium,& Enniū inuenit.Natis pce tuis: at q ſupra dixit.Natoq; patriq;:qūo ait natis?Non eſt cōtrariū:nā liberos etiā dicim⁹,vnū filiū.Adeo vt Terē.Filiam liberos dixerit,vt in hecyra:q illū dignum decreuerūt,ſuos cui liberos cōmitterēt . Vbi pater de filia ad vxorē loquiť.Ergo vſurpauit reſpiciēs ad liberos vt gnatos devno diceret.¶Cōmercia ,]viciſſitudines , & ignoſcēdi facultatē:Nec ꝓcul hemonides,hoc nomē licet poſſit eſſe & patronymicū.qa in des exit,vt dicam⁹ hemonis fili⁹.Tñ meli⁹ eſt vt id ꝓpriū eſſe dicamus qa nuſq̃ nomē eius aut ꝑmiſſum eſt,aut ſecutū:ergo ſimile eſt patronimico: vt ſit Hemonides ſicut Thucidides.¶Infula,]Faſcia in modū diadematis, a qua vitte ex vtraq; parte depēdebāt: q̃ plęrūq; lata & plęrūq; tortilis,de albo & cocco īſignibus armis:Aſperſit legit: & vtiť Salu.exemplo qui ait equo:atq; armis inſignib⁹. Prob⁹verò īſignib⁹ albis,dicit legēdū vt veſtes albas accipiam⁹ q̃ ſunt ſacerdotib⁹ cōgrue,ſicut Statius de amphiarao dicit:albaq; purpureas interplicat infula chriſtas.Cāpo,per cāpū. ¶Immolat,]quaſi victimā:& vt ille cōſueuerat.Nā hoc verbo ad ſacerdotis nomē allu

ſit.¶In

Quem congreſſus agit campo,lapſumq́ ſuperſtant
Immolat,ingentiq́ vmbra tegit:arma Sereſtus
Lecta refert humeris,tibi rex Gradiue trophæum.

ſit.¶ Ingētiq́ vmbra tegit] aut magnitudine corporis ſui obūbrat eiꝰ cadauer,aut ingēti vmbra tegit.i.morte tegit,vt ī æternā claudūtur lumia noctē. Aut ingēti vmbra tegit ſecūdū vſum accipiēdū eſt.i.inſultatiōe eūr opprimit. ¶ Sereſtus,] Sereſtos duos intelligamꝰ,vnū in caſtris : & vnū cū ænea:nā troiani nōdum erupere,vt intelligamus eum quem ſupra dixit.Ergo duo ſunt nec mirū:cū & ipe dixerit ꝙ exēplo eſſe poſſit.Aſſaraciq́ duo lecta refert, proprie dixit,nā ſpolia q̄ aptātur tropheis legi dn̄r.i.eligi.¶ Trophæū,]declinatio latia eſt:vn̄ & penultima hēbat accētū in nūero pl'ali:qa trophæa dicimus ſicut græci:nec aliquid tn̄ mutilamus erit in antepenultima accentus:ſicut apud græcos.

¶ ASCENSIVS.

¶ Nec iā fama mali.]Docet qūo ęneas audita morte pallātis & fuga ſuorū accelerauit obuios quoſq́ interimēs.in quorū mortis cōmoratōe aliquātiſper immorat̄ poeta.Donati aūt ſunt verba.Metit ſicut q metit facile ſecat ſegetes & obſtantia mouet: ſic æneas facile cædebat q obſtabāt.¶ Quatūor ſulmone creatos:mira virtus hoīs q tanta facilitate tot viuētes hoſtes rapiat hæc ille.¶ Ordo eſt,Nec iā fama.i.rūmor incertus tāti mali:ſed author.i.nūcius certior aduolat æneæ.i.ad æneā ſuos.ſ.æneę ſocios eſſe ſup.in tenui.i.modico diſcrimine.i.differētia & diſtātia mortis.& tēpus ſup.eſſe,ſuccurrere ꝓ ſuccurrēdi:teucris verſis.ſ.in fugā. & ita ipſe metit, ideſt quaſi metens falce herbas interſecat & amputat, proxima quæq́ , ideſt quęcunq́ proxima erāt aut prima occurrebant . & ipſe ardēs.i.furore excādeſcēs & cœde feruens agit ferro limitē latū per agmen.ſ.hoſtium querēs ô Turne te ſuperbum,.i. ſuperbiētem:noua.i.inſolita & magna cæde.ſ.pallantis.pallas.euander menſę quas ipſe aduena.i.cū adueniret adiit tunc primus,& dextre.ſ.amicitiæ & fidei datæ.ſ.euandro & ab eo receptæ; oīa.ſ. hæc ſunt in oculis videlicet æneæ.i.hæc oīa cōſiderat & animo cōplectit̄.Ipſe capit in huiuſmodi ardore:quatuor iuuenes creatos ſulmone,& totidem quos vfens educat.i. tollit hoc eſt etiā quatuor filios vfentis:capit dicit viuentes.i.viuos non occidēs adhuc eos quos.i.ideo vt eos immollet,vmbris.i.manibus præcipue pallantis inferias.i.vt ſint ſacra mortuorum.& ſup. quorum.ſ.vt eorum hoc eſt vt perfundat flāmas rogi.i.pyræ incenſæ,in qua pallas concremabitur.ſanguine captiuo.i.captiuorū. Inde.i.deinde ipſe contēderat mago. i. in magum virum illum procul.i.de longe haſtam infenſam.i.valde offenſam aut inferētem vim.Ille.ſ.magus videns haſtam venientem ſubit.,i.ſubinfert ſe ac appropriat ſub haſtā:aſtu.i.fraude & verſutia,ac haſta tremebūda:ex forti.ſ.impulſu ſuperuolat. i. volat ſupra ipſum nec contingit:& ipſe magus ſupplex amplectens genua in quibus.ſ.ſedes miſericordiæ eſt.affatur.ſ.æneam talia.Ego precor

te per

te ꝑ manes p̃rios.i.patris tui ãchiſæ.vñ laus eſt æneæ ꝙ hoſtes de eo ſolliciti ipſius gen⁹ didicerãt,& ꝑ ſpes Iuli ſurgẽtis.ſ. ad gloriã & ĩperiũ,vt ſup.ſerues nato.i.filio vnico & patri.ſ. mihi hãc animã.ſ.meã qua ablata etiã filius pre dolore moritur⁹ eſt, domus alta eſt ſup.mihi Talẽta.i.magna põdera, argẽti cęlati i.ſculpti vt ĩ poculis iacẽt.ſ.mihi defoſſa penit⁹.i.penè intus in hac.ſ.alta domo:& põdera auri ſacri.i.tã mũdi vt ſacri aut execrabilis(ſicut in tertio,Auri ſacra fames)& ĩfecti.i.nõdũ effigiati nec ſignati victoria teucrũ.i.teucrorũ nõ vertiť.i.ĩmutať nec transferť hic.i.in hac re.hoc eſt ſi me ſaluasvna aĩa.i.vnius hoĩs vita: nõ dabit tãta diſcrimina.i.tãtas differẽtias vt ea ſalua victi cenſerenť: quia ea extincta victores ſint.Dixerat.ſ. magus, cui Æneas reddit cõtra.i.reſpõdet talia. parce.i.conſerua tuis natis i.liberis talẽta argẽti & auri,que tu memoras multa.Turnus ſuſtulit prior iſta.i.iſtiuſmodi cõmercia belli.vt.ſ. caput auro redimas : vbi ille & vitã & aureũ baltheum abſtulit pallanti iam tum pallante perempto.i. ſimul ac pallãta interemit,Manes patris anchiſæ ſup.ſentiunt hoc. i.vt ſimiliter faciã,& iulus ſentit hoc,ipſe fatus ſic tenet galeã leua: atq; addit enſem capulo tenus,ideſt vſq; ad capulũ , ideſt manubrium quo capitur ſup.in ceruice reflexa.i.ĩcuruata orãtis.ſ.magi.Nec procul ſup.abeſt. Hemõides vir ille ſacerdos phœbi.i.apollinis & triuię.i. dianę cui infula & faſcia redimibat tpa.i.coronã capitis:vitta ſacra.i. ſacerdoti cõſecrata:adeſt ĩquã:collucẽs tot⁹ veſte.ſ.ĩſignib⁹ albis quẽ.ſ.hemonidẽ æneas cõgreſſus.i.cõgrediẽs.ipe agit.i.fugat & ꝑſequiť:cãpo,& quẽ immolet ſuperſtãs lapſum. i.ſtãs ſuper lapſum,& tegit.ſ.cadauer ei⁹ ingẽti vmbra.ſ.ſui,inclinãs ſe ex aduerſo ſolis ſup eũ collucẽtẽ,vt dictũ eſt,fereſt⁹.i.troian⁹ alter ab eo,q in caſtris adhuc erat verũ non ſereſtus,ſed ſegeſtus dictus eſt in caſtris eſſe,refert humeris arma.ſ. illa inſignia lecta.i.collecta trophęũ.i.in trophęum & vt ſuſpendat trophęum tibi ô gradiue.i.mars. Nam trachum lingua,gradiuus dicitur.

PIERIVS.

Tẽpus verſis ſuccurrere teucris.]In Romano codice hoc etiã loco,ſuccedere,legitur,vti ſuperius,ſuccedere lauſo. ¶ Menſæ quas aduena primus tunc adiit.]In Romano codice, primum, in aliis quibuſdam,primas,idem tamẽ facit primus , ſed figurate. ¶ Inde mago procul infenſam quũ tenderet haſtam.] Varia verſus huius lectio eſt apud codices antiquos.Impreſſi verò vulgatiq; omnes conueniuut in epitheto,infenſam . Sed in Romano.infeſtã eſt,præterea cum tenderet.vulgo legitur. Sed in Romano,contorſerat,Oblongus verò,atq; aliquot alij eadem forma,vnica dictione,contenderat,tu verò videris,ſiue,cum tẽderet , ſiue per interpoſitionem : Procul infenſam contenderat. Legi placeat vtrum mago ſit datiui caſus.vt Serui. putat. ¶ Capulo tenus abdidit enſem,]Romanus codex,Mediceus,& aliquot alij ad modum vetuſti legunt,applicat enſem. ¶ Nec procul ęmonides ,]In codi.aliquot antiquis huic nomini aſpiratum eſt. ¶ Infula cui ſacra redimibat tempora vitta,]Roma. ille codex ſecretior ſacro.Legit,pro ſacerdoti.Præterea ſunt,qui redimeibant.per ei.in penè vltima ſcribant: quod ego nuſq; in his codi.antiquis obſeruaui.Sed recte fieri,ex frequẽti ſcriptione huiuſmodi,quæ in antiquorum monumentis paſſim inſpicitur:& ex Lucillij inſtituto ſuperius oſtendimus. ¶ Tibi rex gradiue Tropheum,]In compluribus ex his veteribus codicibus tropæum . abſq; aſpiratione legitur:& ita ſcribendum eſſe cenſent pleriq; viri doctiſſimi:eiuſq; inſcriptionis vſus,in veterum monumentis non vno apparet loco.

Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus,& veniens Marſorum montibus Vmbro.
Dardanides contrà furit, Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum,vimq; affore verbo
Crediderat,cœloq; animum fortaſſe ferebat,
Caniciemq; ſibi, & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Syluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti ſeſe obtulit:ille reducta
Loricam clypeiq; ingens onus,impedit haſta.
Tum caput orantis nequicquàm,& multa parantis
Dicere,deturbat terræ,truncumq; repente
Prouoluens,ſuper hæc inimico pectore fatur.
Iſthic nũc metuẽde iace:non te optima mater ÆNEAS.
Condet humi,patrio ve onerabit membra ſepulchro:
Alitibus linquere feris:aut gurgite merſum
Vnda feret,piſceſq; impaſti vulnera lambent.
Protinus Antheũ,& Lycã,pria agmina Turnũ, POE.
Perſequitur,fortemq; Numam,fuluumq; Camertem
Magnanimo Volſcente ſatum,ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum,& tacitis regnauit Amyclis,
Ægæon qualis,centum cui brachia dicunt,
Centenaſq; manus,quinquaginta oribus ignem,
Pectoribuſq; arſiſſe:Iouis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis,tot ſtringeret enſes,
Sic toto Æneas deſæuit in æquore victor,
Vt ſemel intepuit mucro,quin ecce Nyphei
Quadriiuges in equos,aduerſaq; pectora tendit,
Atq; illi longe gradientem,& dira frementem
Vt videre,metu verſi,retroq; ruentes,
Effunduntq; ducem, rapiuntq; ad littora currus.

SERVIVS.

Inſtaurant acies.] κατὰ τὸ σιπόμενον antefuſas accipiamus , ex eo quòd dixit inſtaurãt. ¶ Vulcãi ſtirpe creatus,]notãdũ ſtirpẽ de p̃re dictam: cũ ſemp de lõga gñis ſignificatiõe dicať. ¶ Dardanides,]patronomycõ à maioribus dixerat ille aliqd ꝓuerbialiter dictũ,ac ſi diceret nõ mirũ ſic occiſum eſſe eũ,qui ſibi plurimũ arrogabat. ¶ Cœloq; animũ fortaſſe ferebat,]fortè exequauerat cœlo,vt de ænea,Drãces quibus cęlo te laudib⁹ equẽ. ¶ Syluicolæ fauno driope quẽ nympha crearât,]Faunus hoc loco quidã ruſticus intelligẽdus eſt,nõ deus,ſicut ſupra anxurus , quem legimus iouẽ.Nõnulli etiam nymphã nõ deã volunt, ſed græce ſpõſam dictã,nec icredibile ſit ex duob⁹ numinibus procreatũ eſſe mortalẽ, ꝙꝙ hęc numina ſcđm Ariſtotelẽ aliqñ moriãtur. ¶ Ille reducta,]i.Lõga:vt interea videt æneas in valle reducta,& intelligimus protẽta haſta tarquiti arma eſſe impedita.Alij reducta retroducta dicunt,quod non proceſſit. ¶ Iſtic nunc metuẽde iace,]Sarcaſmos eſt hoſtilis irriſio. ¶ Patrio.v.o.mẽ. ſepulchro,]etiã hĩc appet Faunũ hoĩem fuiſſe. ¶ Impaſti] Ita auidi,vt ſemper credanť impaſti,ſicut de harpyis dixit,in tertio:et pallida ſemp ora fame,quaſi fame. ¶ Auſonidũm:pro auſonidarũ,ſicut deũm pro deorũ,nã auſonidũ à genere fœminino venit,vt hæc auſonis he auſonides.auſonidarum verò venit ab eo quod eſt hic auſonida huius auſonide. ¶ Tacitis regnauit amyclis,]Inter Caietam & Terracinam oppidum conſtitutum eſt:à laconibus qui comites Caſtoris & pollucis fuerũt, & ab Amiclis prouincie, Lacone ciuitate eſt ei nomẽ inditum,Lacones itaq; iſti cũ ſcđm pythagoreã ſectã,à cede omniũ aialiũ abſtinerẽt. Vñ Iuue. A cũctis aĩalib⁹ abſtinuit:qui tãꝙ hoĩe & ex vicinis paludib⁹ natas ſerpẽtes occidere nefas putarẽt,ab iiſdẽ interẽpti ſunt. Vñ Amyclas tacitas dicit.i.pythagoreas, Nã pythagorica virt⁹ eſt quinquẽnale ſilentiũ.Eſt & alia expoſitio:cũ frequenter falſo nũciarẽtur hoſtes, & inani terrore ciuitas quaſſaretur.Lata lege cautũ eſt ne qs vnꝙ hoſtis nunciaret aduentum.Poſtea cum vere hoſtis veniret,nullo nuntiãte ex ĩprouiſo capta eſt, vnde tacite Amyclę dictæ ſunt ꝙ periere ſilẽtio, Hĩc eſt ꝙ ait Lucilli⁹.Mihi neceſſe eſt loqui, Nã ſcio amyclas tacẽdo periſſe. Ægeõ qualis ipe eſt & briareus ignẽ pectoribus arſiſſe . Aſper dicit ignẽ hunc animæ intelligendum calorem venientem ex ferocitate,vt ſit cum vim ſuæ crudelitatis efflaret . Alij ignẽ hunc fulminis volunt: vt ſit dictum,quẽadmodum in primo illum expirantem trãſfixo pectore flãmas. Sanè non tandum ignem arſiſſe,cum igni alia res ardeat. Sicvt nõ vnam manum putares. Nãq; ad hoc pertinet cõparatio vt intelligamus eum multitudinis vice dimicaſſe. ¶ Intepuit mucro.] Nimia ſcilicet cæde. ¶ Quadriiugis.] propter homeoteleuton noluit dicere quadriiugos:contulitq; ſe ad aliã declinationem . Nam & quadriiugos & quadriiuges dicimus , ſicut inermes & inermos:exanimes, & exanimos . ¶ Atque illi,] Scilicet æqui;nam ad ſuperiora rettulit : quod ſciendum eſt eſſe vitioſum, interpoſuit enim aduerſa pectora. ¶ Longe gradientẽ.] Longis gradibus incedentẽ: & eſt militaris inceſſus.

ASCENSIVS.

Inſtaurant &c.] Proſequitur reliquã Æneæ potiſſimum virtutem. Solũ autem hoc habemus Donati, Caniciemq; ſibi irridet qui futurorum ſcientię confidunt Metuende, qui te metuẽdum arbitratus es. Ordo igitur eſt. Cæculus creatus ſtirpe.i.de genere, immo vt iactabat de ſemine vulcani, & vmbro veniens.i.q venerat tempus pro tempore à montibus marſorum.ſ.populorum in Italia olim, inſtaurant.i.reficiunt, & in ſtatum priorem redigunt: acies.ſ.fuſas ab æнea, aut ſociis eius, Dardanides.i.nepos (accipiendo pro omni deſcendente à dardano) dardani.ſ. æneas, furit contrà, ideſt econtrario: & deiecerat enſe.i.gladio ſiniſtram.ſ.manum, anxuris.i.illius viri: & deiecerat ferro totũ orbem clypei. Ille.ſ.anxur dixerat aliquid magnum.i. magnificum, & crediderat vim.i.efficaciam afferri verbo, & ferebat.i. efferebat & extollebat fortaſſe cœlo.i.ad cœlum vſq; animum, & promiſerat ſibi caniciem, & longos annos cum.ſ.inter dicendum, & cogitãdum traiiceretur, quo facto monet nos poeta: iactantię fugere vitium, & fragilitatis humane memores facit. Tarquitus exultans contra.i.ex aduerſo contra ęneam: armis fulgentibus; quem.ſ.tarquitum dryope nympha crearât.i.procreauerat fauno ſyluicole.i.ſyluas colenti, obtulit ſeſe ardenti, obtulit dico exiſtens obuius.i.obuiam veniens æneæ ardenti: ille.ſ.ardens æneas impetit.i.impetuoſe petit loricam & ingẽs onus clypei, aut impedit haſta reducta.i. longa. Tum.i. deinde deturbat terrę, ideſt ad terram caput.ſ.tarquiti, orantis nequicꝙ.i.fruſtra multa, & parantis dicere multa, & ipſe prouoluens i.porrò voluens truncum tepentem.i. ſemicalidum. fatur hæc ſup.i.inſuper pectore inimico.i.hoſtili animo: aut fatur ſuper pectore inimico.ſ.tarquiti, ſicut gemina ſuper arbore ſidunt: & fronde ſuper viridi. O metuende.i.qui te metuendum putabas iace nunc iſtic: mater optima non condet te humi ve pro vel nõ onerabit.i.accumulabit membra.ſ.tua ſepulchro patrio.i.aut in patria aut patris tui, vt faunus mortalis intelligatur ſecundũm Seruium, ſed videor mihi pro hoc neſcio quod argutius intelligere, nam ex fauno deo & nympha procreatum dixit. poeta ex perſona ſua quę res æneam latuit. non enim tam pius in deorũ progeniem petulantius inſultaſſet: vnde vt eum ex mortalibus creatum ſe putare doceat, dicit eum ſepeliendum ſepulchro patris. Tu linquere.i.linquẽris.pe.longa in futuro indicatiui verbi paſſiui: feris alitibus aut alitibus feriſq;.ſ.terreſtribus, aut vnda feret te merſum gurgite.ſ.vaſto. & piſces impaſci.i.famelici & ieiuni lambent vulnera.ſ.tua Æneas perſequitur protinus, id eſt continuo poſt ſtragem tarquiti, Anteum, & Licham, prima agmina turui.i.qui ſuſtentabant prima agmina, & numam fortem & camertem fuluum, ſatum.i.progenitũ magnanimo volſcente. Qui fuit ditiſſimus auſonidũm, pro auſonidarum agri. Alter genitiuus; vtpote pluralis. regitur ex natura gradus, alter ex natura vocabuli, & qui regnauit amyclis tacitis.i.ſectam pythagoream tenentibus ob quam perierũt. Qualis.i.qualiter Ægeon.ſ.gygas alio vocabulo Briareus dictus cui.ſ.ægeoni dicũt ſup.fuiſſe centum brachia & manus centenas.i. centum & cui dicunt ignem.i. animę calorem vehementẽ arſiſſe quinquaginta oribus & quinquaginta pectoribus ſup. deſęuit tunc cum ſtreperet.i.ſtrepitum faceret, tot paribus clypeis, & cum ſtringeret i.euaginaret, tot enſes, cõtra arma iouis.i.fulmina in bello gigãteo, ſic æneas victor deſęuit.i.multum ſęuit in toto ęquore, vt.i. poſtꝙ mucro.ſ.eius: intepuit ſemel, ſanguine.i.poſtꝙ ſemel cõcitatus eſt ad iram quin, ideſt quinimmo: ecce.q.d.de repente, ipſe ęneas tendit in equos quadriiugos: & in pectora aduerſa. Atq; pro &, vt.i.poſtꝙ illi ſcilicet equi videre longe.i.de longe æneam ſupple gradientem, & frementẽ dira, ideſt dire verſi, & retro ruentes metu, ideſt prę timore: effundunt ducem ſcilicet Nipheum & rapiunt currus ad littora ſcilicet tyberina.

PIERIVS.

¶Truncunq; repente prouoluens,] Oblongus codex. atq; etiã alter publico expoſitus vſui, neq; non Medicens, tepentem. habent. Romanus quoq; huc tendit, ꝙuis literis tranſpoſitis, petentem, ibi ſit. ¶Nunc te optima: potius non,] In aliquibus verò cod. deeſt, te. ¶Protinus antæum & lycam,] In Oblongo codice, lyncam, eſt vna plus litera. Romanus lucam, habet: quod ridiculum fortè cuipiam videbitur. Sed enim in aliquot aliis quoq; codicibus eodem modo, lucam, ſcriptum inueni. Neq; quod, y, in, v, mutatum ſit: vt in pleriſq; aliis factitatum: ſed quia, lucam, eadem penè forma: qua Lucagus apud Verg. latinam eſſe dictionem crediderim, prima producta. que corripitur in Lyca, vt ibi, Inde Lycam ferit & ita apud Ouidium ſemper. Sic etiam reliqua eiuſdẽ analogiæ. Lycaon. Lycurgus. Nos vero frequẽti nũcupatiõe Elephantos cõperimus Lucas boues appellatos a Lucania vbi primũ eos viderint Romani quare Luca Romanũ eſt vocabulũ. Quod verò ſequebat̃ ſatis corrupte, prima agmina turnũ, ex antiquioribus exẽplaribus recte iã ſcribi cœptũ eſt, turni. ¶Magnanimo volſcẽte ſatũ,] In antiquis cod. vel, s, vel, c, tm̃ inuenias ſcriptũ, volſcẽte vel volcẽte. quod ſuperius adnotatum eſt. ¶Aeneas deſæuit in æquore victor,] Sunt cod. antiqui, in quibus: non in ęquore, ſed, in agmine legat̃. Sed enĩ magis placet, in ęquore, qa multo pl⁹ dicit. ¶Quin ecce nyphæi.] In antiqs aliquot, nipæi, abſq; adſpiratõe. & per, i, latinũ Sed nyphæi frequentius. ¶Quadriiuges in equos,] In cod. aliquot antiqs, quadriiugos, legas. ¶Rapiũtq; in littore currus,] Ro. codex cum altero expoſito Vaticanæ bibliothecæ legunt, ad littora currum, vnum enim currum agebat nyphæus. In quibuſdam aliis codicibus manu ſcriptis non contemnendæ vetuſtatis legere eſt. Rapiuntq; ad littora curſus. Sed magis placet, currus, aut currum; quia facta eſt mentio effuſi ducis.

Interea biiugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterq; Liger, ſed frater habenis
Flectit equos. ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto feruore furenteis,
Irruit, aduerſaq; ingens apparuit haſta.
Cui Liger.
[Nõ Diomedis equos, nõ currũ cernis Achillis, LIGER.
Aut Phrygiæ campos, nunc belli finis, & æui
[His dabitur terris. veſano talia late POETA,
Dicta volant Ligeri, ſed non & Troius heros
Dicta parat contrà, iaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit biiugos, proiecto dum pede læuo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum læuum perforat inguen,
Excuſſus curru moribundus voluitur aruis,
Quem pius Æneas dictis affatur amaris.
[Lucage nulla tuos currus fuga ſegnis equorũ ÆNEAS.
Prodidit, aur vanæ vertêre ex hoſtibus vmbræ
[Ipſe rotis ſaliens iuga deſeris: hæc ita fatus, POETA.
Arripuit biiugos, frater tendebat inermes
Infœlix palmas: currus delapſus eodem,

SERVIVS.

¶Biiugis,] erit nominatiuus hic biiugus: nam biiugibus faceret ſi eſſet tertię formæ, ab eo quod eſt biiugis genitiuo hui⁹ biiugis. ¶Nõ Diomedis equos: non currũ cernis achillis,] Duos obiicit à quibus eſt vict⁹ æneas, nec tamen vſquequaq;, nam eorũ impetus euitauit. ¶Dicta parat,] poteſt legi, & dicta parat cõtra. ¶Pron⁹.p.] pronus nomen eſt, nam & comparatur, vt pronior, Si autem participium eſſet fieret vitioſa locutio ſine interpoſitione locutionis. ¶Proiecto,] extento. vt proiectaꝗ ſaxa Pachinni. ¶Lucage nulla tuos curr⁹ fuga ſegnis equorum. Prodidit, Aut vane vertêre ex hoſtibus vmbre,] Hęc allocutio contraria eſt ſuperiori. Hoc enim continet. Obieciſti mihi ꝙ ſim et à Diomede, et ab achille conuerſus in fugam, te verò ô Lucage nec equorũ tarditas prodidit quod mihi cõtigit, cum à Diomede occiſus eſt Pandarus, qui in eodẽ curru dimicabat, nec aliqua vmbra equi territi: ꝙ actum ſępius in Homero legitur ſicut paulopoſt turnũ cogit imago bella deſerere. Poteſt tamen & ad illud referri, quo tẽpore eũ ab achille nube neptunus eripuit, vt in quinto commemorat. Ipſe rotis ſaliens, ſarcaſmos eſt, nam per irriſionem dictum eſt, Ille enim vulneratus ceciderat. ¶Rotis.] ideſt curru, à parte totũ. ¶Sine.] permitte vitam, ſ.relinque patere & σύγχόςμσιοµ. ¶Latebras anime pectus.] Diffinitio pectoris eſt. ¶Edebat.] Quaſi ad ſpectandum: vnde & numerũ editores dicũtur.

ASCENSIVS.

Interea biiugis &c.] Subinfert ſtragem ligeris & lucagi qui poſt vanam iactantiam ab Ænea quoq; proſternuntur: additꝙ teucrorũ ex caſtris ſuis tandem eruptionem vnde Donatus, Achillẽ & Diomedẽ non vult laudare, ſed illos cum Ænea deprimit in phrygiis, quaſi dicat in quibus verſabantur imbelles. Non di. p. nam prudens non norat lingua: ſed manus vtendum in bello. hæc ille, Ordo eſt. Lucagus infert ſe in medios.ſ.pugnantium biiugis, ſcilicet æquis albis: & liger frater, ſcilicet eius ſup. infert etiam ſe, ſed frater.ſ.liger flectit æquos habenis, ideſt aurigãdi fungit officio: & lucagus acer, ideſt ſtrẽnuus bellator rotat.i.circũagit

ſPer te,per qui te talem genuere parentes, LIGER.
Vir Troiane ſine hanc animam,& miſerere præcantis,
ſPluribus oranti Æneas haud talia dudum POETA.
Dicta dabas:morereſ & fratrem ne deſere frater. ÆNEAS.
ſTum latebras animæ pectus mucrone recludit. POETA
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius,torrentis aquæ,vel turbinis atri
More furens:tandem erumpunt,& caſtra relinquunt,
Aſcanius puer,& nequicquàm obſeſſa iuuentus.

cũagit:enſem ſtrictum,ideſt nudatum: Æneas haud tulit ideſt non eſt perpeſſus ſup. eos furentes tanto feruore, & irruit ſup.in eos & apparuit.i. conſpectus eſt eis haſta aduerſa,ideſt ex aduerſo inferenda,Cui liger ſup.ait. Tu nõ cernis equos diomedis:quibus a diomede ferè ſuperatus fuiſti, & non cernis currum Achillis à quo etiã licet non omnino victus fuiſti:aut cãpos phrygiæ è quibus.ſ.euaſiſti,ſed ſup. vides equos & currum eorum qui te in hoſtili terra nunc interficient:vnde addit finis belli,& æui dabitur tibi his terris,Talia dicta volant.i. effluunt aut effluuntur ligeri vano,ideſt vaniloquo late,ideſt diffuſe. quia vox alte loquentis longe diffunditur,ſed troius heros: ſcilicet Æneas non parat,& ideſt etiam contra,ideſt contrarium dicta,ideſt nõ reſpondet illi verbis vanis nam torquet iaculum, ideſt haſtam que iaci poſſit in hoſtem,ſcilicet lucagũ.Lucagus vt,ideſt poſtquàm ipſe pendens pronus in verbera:telo, ideſt cum iniecto: admonuit,ideſt inſtigauit:biiugos,ſcilicet æquos:dũ ipſe aptat ſe pugnæ,& hoc pede lęuo proiecto,ideſt extento:haſta.ſ.ænęę ſubit per oras,ideſt extremitates.imas, ideſt inferiores, clypei fulgentis:tum,ideſt deinde haſta perforat inguen, ideſt partem pudendam aut fęmur leuum,ideſt ſiniſtrũ.Ipſe Lucagus excuſſus curru voluitur moribundus aruis.i.per arua.quem ęneas pius.i.quãquã pius affatur tamen dictis amaris: propter arrogantiam videlicet eius O lucage(ſed quomodo eius nomen nouit Aeneas qui eum nunquã prius viderat:dicemus vel ſocios eum morientem ſuo compellaſſe nomine,vel ipſum pro ſe interpellaſſe nomine expreſſo)nulla fuga ſegnis equorum.i.quia equi non proceſſerint prodidit tuos currus:vt.ſ.meos:aut vmbræ vanæ.i.apparitiones fantaſticę:non vertere tuos currus ex hoſtibus .Ipſe.i.tu ipſe ſaliens rotis.i.curru,deſeris iuga.ſ.equorum: ĩpe fatus hæc arripuit biiugos.ſ.ęquos albos frater.ſ.liger infœlix,tendebat.inermes palmas: delapſus.ſ.ſponte ex timore tamen eodem curru.ſ.quo frater deſiderat,tendebat inquàm palmas dicens. O vir Troianæ oro ſup.per te & per parentes tuos qui

qui genuere te talem.i.tam inclitum & victorioſum: ſine,ideſt permitte hanc animam,ſcilicet in corpore: & miſerere,ſcilicet mei precãtis. Æneas ſup.reſpõdit orãti,ideſt orare volenti pluribus,ſcilicet verbis. Tu haud ideſt non dabas dudum, ideſt pauloante:talia dicta,moRere.& frater ne deſere,ideſt ne deſeras fratrem, ſcilicet. Lucagum:tum,ideſt deinde poſtquàm ſic locutus erat.recludit,ideſt aperit latebras animę,ſcilicet pectus mucrone,ſcilicet ſuo. Victor dardanius,ſcilicet æneas edebat,ideſt exhibebat talia funera per campos furens,more aque torrẽtis: vel turbinis atri,ideſt denſi & caliginoſi. Aſcanius puer: & iuuentus,ſcilicet cætera:obſeſſa nequicquàm,ideſt fruſtra erumpunt tandem & relinquunt caſtra,ſcilicet ſua.

PIERIVS.

¶Cui liger,]Quamuis non parum venuſtatis & elegantiæ videatur habere lectio abſque eo carminis imperfecti principio,cui liger,ea tamen duo verba paſſim in antiquis codicibus reperimus,quare illa præterire religio eſt. ¶Nec currus cernis achillis,]In aliquot cod.antiquis,currum,Sed hic magis placet,currus nũero plurali ad amplificationẽ poſitũ. ¶Iaculũ nã torquet in hoſtẽ.]Exẽplaria plæraque ex iis,que fuere nobis prę manib⁹, In hoſtes:nũero multitudĩs legũt. Vnà eñ lucagus,& liger impetũ faciũt in æneã,cui⁹ vno tm̃ ictu alter moribũdus voluiť:alter delapſus veniã implorat. ¶Arripuit biiugos,frater tẽdebat inermes,]In codicib⁹ aliquot puetuſtis,inertis,legiť.id tã & ſi nõ ita placebat,qa tñ tã multis in exẽplarib⁹ inueniebamus,duximus adnotandũ. ¶Talia per cãpos ædebat funera victor dardanius torrẽtis aquæ.]Probatiores illi codices vaticanæ bibliothecæ,& aliquot alii,ductor dardanius,legũt, qđ mirifice placet,vt inferius habebimus,ſæuæ iamque altius ire dardanio ſurgũt ductori. Sunt etiã cod. in quibus non dardanius,ſed,dardanus & torrentis aquæ legatur. Illud ſimplicius,hoc figuratius eſt. ¶Vel turbinis atri more furens.] In Romano codi.fremens legitur,ſed hoc loco, furens, melius eſt, vt furit immiſſis vulcanus habentis, de clade enim hic loquitur.non de ſtrepitu.

SERVIVS.

Iunonem interea compellat Iuppiter vltro.
ſO germana mihi,atque eadem gratiſſima coniux, IVPPI.
Vt rebare,Venus(nec te ſententia fallit)
Troianas ſuſtentat opes,non viuida bello
Dextra viris,animusque ferox,patiensque pericli.
ſCui Iuno ſubmiſſa,Quid ô pulcherrime cõiux POETA.
Sollicitas ægram,& tua triſtia dicta timentem. IVNO.
Si mihi,quæ quondam fuerat,quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret:non hæc mihi nanque negares
Omnipotens,quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſeruare parenti.
Nunc pereat,Teucriſque pio det ſanguine pœnas:
Ille tamen noſtra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater,& tua larga
Sæpe manu,multiſque onerauit limina donis.
ſCui rex ætherei breuiter ſic fatur olympi: POETA.
ſSi mora præſentis lethi,tempusque caduco IVPPITER.
Oratur iuueni,meque hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum,atque inſtantibus eripe fatis:
Hactenus indulſiſſe vacat.ſin altior iſtis
Sub precibus venia vlla latet,totumque moueri,
Mutari've putas bellum:ſpes pacis inaneis.
ſCui Iuno illachrymãs: quid ſi,qđ voce grauâris. POE.
ſMente dares?atque hæc Turno rata vita maneret? IVNO
Nunc manet inſontem grauis exitus,aut ego veri
Vana feror:quin vt potius formidine falſa

¶Vt rebare,]vt arbitrabaris:verũ eſt quod Troiani veneris virtute nituntur,& dictũ eſt per ironiã.nã ſuperfluo quidã hãc orationẽ ſimpliciter dictam volunt,vt reuera dicat iuppiter)per ſe nihil poſſe Troianos quod falſum eſt:adeo,vt iunonis oratio ad ironiam. non ad ſimplicia verba reſpõdeat. ¶Nec te ſententia fallit,]hoc per parentheſim dictũ eſt. ¶Viuida.]fortis vt, Sed bello viuida virt⁹. ¶Cui iuno ſummiſſa.]humilis,& quia intellexit obliqua Troianorum accuſatione impugnari ſuum pudorem,& ipa reſpondit obliqua. ¶Triſtia,]Sęuera,Teren.Et triſtis ſęueritas ineſt atque inverbis fides,Item contra Verg. Furias amnemque ſęuerum, ideſt triſtem. ¶Quin,]ideſt vt nõ,nam cõfirmatiua particula non eſt. ¶Nũc pereat teucriſque pio det ſanguĩe pœnas,]ſermo obliquus non apertus ductus.Nã non agit vt pereat:ſed magis fauet ei⁹ ſaluti. Quod autem dicitur pio ſanguine,Ænęę eum latenter exæquat,qui vbique dicitur cultor deorum: ille tamen quamquã moriturus,tamen à diis originem ducit. ¶Noſtra,]diuia. ¶Quart⁹ pater.] abauus:nec eſt cõtrariũ illud cui Pilũnus auus, potuit enim fieri vt & auus & abauus eius à pilumno pilumni nominarentur, ¶Si mora preſentis læti,]ex ionis conuis cõceſſiõe,quali arte egerit Iuno cognoſciť.ſ.vt,Turnus poſſet euadere. ¶Caduco,]morituro. ¶Ponere,] facere ſic Lucil,Homerũ ſecutus qui ait ἄλγ᾽ἔθηκεν.i. fecit. ¶Hacten⁹ indulſiſſe,] vacat.]Ingenti arte locutus eſt,nam dicendo vacat, oſtẽdit ſuper hoc breue ſpatiũ vlterius bonarum ſtellarũ irradiatione. Turni fata differre nõ poſſe. Vnde nõ ait indulſiſſe libet,ſed vacat.ac ſi diceret iam vndique in mortem truditur Turnus, hoc tantum vacat ſpatiũ. Hinc eſt quod & ſupra.ait,Metaſque dati puenit ad ęui. ¶Venia vi.]beneficiũ qđ ſperas te mereri. Quod voce grauâris,]Negas fato,Vox enim iouis fatum eſt. Stati.& vocem fata ſequuntur,hoc aũt dicit. Vtinã quæ negas voce ideſt fato, mente pręſtares, nam ſi iouis vox fatum eſt, poteſt aliud fando fati ordinem cõmutare. Grauâris autem negas grauiter fers. Et hac locutione nõ niſi per accuſatiuum vtimur,vt ſi dicas aggrauor aduentum tuum, i.grauiter fero grauor præſentiam. Nam ipſe dixit qua grauaris aliter non dicimus in hac ſignificatione. Similiter etiã accuſatiuo vtimur, cum volumus abſolutam facere locutionẽ,& per gerũdij modum aliquid dicere, vt petendum mihi eſt ęquũ, codicẽ Byrrhũ:hinc Ver. Et pacem Troiano ab rege petẽdũ:

tendum : nam ſi dixeris petendus eſt codex, iam non per gerundij modum :participialiter loqueris. ¶Rata.] Firma, ſed perpetua. ¶Veri va.fer.] Sum veritatis ignara. ¶Nymbo ſuccincta.]Nubibus quia pręmiſit agens hyemem,quod niſi eſſet ſplẽdorem acciperemus:qui eſt circa corpus deorum.

Ludar,& in melius tua,qui potes,orſa reflectas.
Hæc vbi dicta dedit,cœlo ſe protinus alto
Miſit,agens hyemem nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamq́ aciem,& Laurentia caſtra petiuit.

POETA.

CASCENSIVS.

Iunonem interea compellat &c.] Interſerit poeticum figmẽtum ne merã hiſtoriam ſecutus non poeta ſenſeatur : vt decorum ſeruet:nam ſine deorum interceſſione difficile eſſet diſſoluere nodum quomodo in tantis odiis impediri potuit Ænee cũ turno concurſus quem impeditum dicit arte iunonis,quæ falſa imagine Æneæ in nauem fugientis allexit & aduexit. De qua re hoc ſolum extat Dona. Submiſſa humilem eſſe decet quẽ neceſſitas pręcandi vrget. Hæc ille. Ordo autem eſt. Iuppiter compellat,ideſt allocuturus conuenit vltro. i. non requiſitus cum tamen requiri debebat Iunonem ſcilicet coniugem et ſororem ſuam:ô germana atq; eadem coniux gratiſſima mihi : vt rebare.i.arbitrabaris(nec ſentẽtia tua fallit te.)Venus ſuſtẽtat opes ideſt facultates,& copias troianas.hoc per ironiam dicit ac ſi dicere velit,vides ꝙ non ſuffragio nec auxilio Veneris : ſed propria virtute freti ſuperent Troiani nam modo ſuperiores ſunt qui cũ Ænea aduenerũt : atq; ĩſup ĩgruũt è caſtris recẽtes bellatores quorũ vim rutuli:ferre neqbũt,nec turn⁹ Ænee excãdeſcẽt:& dextra viuida.i.fortis bello.i.ĩ bello aut ad bellũ, nõ ſup.ẽ viris, & anim⁹ ferox & patiẽs picli.i.picli nõ eſt viris, aut nõ ſuſtẽtat viris opes troianas,ſed venus.q.d.vides ꝙ ſua ꝟtute nullo adiuti ſuffragio vincãt. Nihil ergo Veneri imputandum eſt nec mihi, q iuraui hodie,me omnibus equum fore,cui,ſup.reſpondit.Iuno ſummiſſa,ideſt humilis ô pulcherrime coniux quid ſollicitas, ideſt magis ſollicita facis, & tentas,aut afficis nouo cruciatu: me egram, ſcilicet animo quia videntem ꝙ maxime diſplicet: virtute,ſcilicet. Troianos ſuperiores eſſe,& timentem tua dicta triſtia, ideſt ſeuera,& fatalem neceſſitatem afferentia. Si mihi foret in amore ea vis, ideſt vehementia,aut potentia in te, que fuerat quondam & quam eſſe decebat,ſcilicet tunc, & nunc quoq; decet: namq;,ideſt certe, aut namq; ſi mihi,&c.tu omnipotẽs.i.cũ omnipotens ſis,non negares mihi hęc.ſ.q̃ peto,quin.i. quominus poſſem ſubducere,ideſt clam ſubtrahere pugnę. Turnum,& ſeruare incolumẽ Dauno parenti,ideſt patri ipſius Turni,Neceſſe eſt,vt de victoria deſperet Iuno,cum nõ victoriam, ſed ſalutem Turni petat,nunc.ſ.qa amor noſter extinctus eſt:nec meę apud te qcq̃ poſſunt pręces,pereat.ſ.turn⁹;& det Teucris pœnas ſanguine

guine pio,ſcilicet ſuo,te pie colentis. Tñ,ideſt nihilominus ille deducit nomẽ noſtra origine,i.à ſtirpe deorũ:& pilũnꝰ.ſ. deus eſt illi quartus pater,& ipſe onerauit ſæpe larga manu, & multis donis tua limina. Cui ſcilicet iunoni rex olympi ætherei,ideſt cœleſtis:qa ſunt olympi montes in terris, fatur ſic breuiter. Si mora.i.dilatatio,læti.i.mortis p̃ſentis.i. imminẽtis,& ſi tp̃s, ideſt ſola tpis extenſio,orat̃ iuueni.ſ.Turno caduco.i. mortali, & caſuro, licet ex deorũ ſit ſanguine oriundus, & ſi ſentis me ponere.i.conſtituere hoc ita.i.talem modum tolle,i. amoue ab oculis Æneæ. Turnũ fuga,i.per fugam,atqꝫ eripe eum fatis inſtãtibus.i.vrgentibꝰ,vacat.i.reliquũ eſt,& nõ occupatũ à fatali neceſſitate indulſiſſe,i.qđ indulſerimus:hactenus.i. ad hãc vſqꝫ gr̃am,q̃ eſt ei modicã morã necis cõcedere,ſin.i.ſed ſi vlla venia i.gr̃a,& indulgẽtia altior.i.maioris momẽti latet ſub iſtis præcibus, & ſi putas totũ bellũ,i.ſummã belli, hoc eſt finalẽ victoriã ſup.poſſe moueri vel mutari,tu paſcis.i.nutris,& foues ſpes inanes. Cui.ſ.ioui Iuno illachrymãs ſup.ait, qd ſup. mali eſſet, aut iniuriæ.q.d.nihil,aut quid ſup.facere,aut dicere tibi poſſem q.d.neſcio,ſi tu dares mẽte.i.nutu &volũtate.ea ſup.q̃ grauaris ſup.dare voce.i.fato,quod voce concedis, atqꝫ ſi hęc vita maneret turno.rata.i. firma,& cõſtãs.nũc.ſ.qa fata vrgẽt,nec ea mutare vis grauis exitus,ideſt moleſta,& ignominioſa mors:manet,ideſt certe expectat inſontem,ſcilicet Turnum, aut ego feror, ideſt ducor vana, ideſt inanis ac imperita, veri.i. veritatis. quin vt,i.vtinã ego ludar,i.illudar & decipiar potius formidine
falſa

falſa,& tu qui potes reflectas tua orſa,ideſt ſtatuta'fatalia exorſa. aut à parcis cõtexta ſub ordine quo eueniant,vbi,ideſt poſtquàm Iuno videns ſcilicet Iouem immutabilem,vbi,ideſt poſtquam ipſa dedit hæc dicta,ipſa miſit,ideſt demiſit protinus,ideſt ſtatim,ſe cœlo alto,agens,ideſt impellens ante ſe hyemem ideſt tempeſtatem ventoſam,qualis in hyeme eſſe ſolet,exiſtẽs ſuccincta nymbo,ideſt condenſa nube in ciclum collecta, & petiuit per auras & aciem Iliacam,& caſtra laurentia,ideſt laurentium populorum.

PIERIVS.

Cui iuno ſubmiſſa.] In Romano codice.& iuno ſubmiſſa legitur. ¶ Quin & pugnæ ſubducere turnũ.] In codicibus nonnullis.turnum ſubducere pugnæ,legitur.tranſpoſitis dictionibus. ¶ Cui iuno illachrymans.] In Romano. cui iuno lachrymans. ¶ Quid ſi,quod voce grauaris.] In antiquis aliquot exẽplaribus legere eſt,quid ſi quæ voce grauaris. ¶ Turno rata vita maneret.] Rata ferè paſſim legitur:id Seruius admittit. Sed in Romano codice.data vita,habetur quippe qui ſuo fato, non ferro violenter moreretur.placet verò magis omnino,rata.

¶ Quin ô potius.] Nonnulli,quin vt potius, ſcripſere. Exemplaria verò tria palatina, & aliquot ex iis, quæ apud me ſunt, quod vt ô potius,legunt:quamuis in eorum vno deſit,o, hinc aliqui:vt verſui ſuccurrerent,quin,illud:pro quod, poſuere.

¶ Iliacamqꝫ aciem,& laurentia caſtra petiuit.] Non placet qđ in codicibus aliquot antiquis,tecta,pro caſtra,legitur : quãuis de vrbe poſſit intelligi. In aliquot verò aliis codicibus legere eſt mutato numero.Iliacamqꝫ aciem petit,& laurentia caſtra.

Tum dea nube caua tenuem ſine viribus vmbram,
In faciem Æneæ(viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornet telis,clypeumqꝫ,iubaſqꝫ,
Diuini aſſimulat capitis:dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum,greſſuſqꝫ effingit euntis:
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatqꝫ virum telis,& voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus,ſtridentemqꝫ eminus haſtam
Coniicit:illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum verò Ænean auerſum vt cedere Turnus
Credidit,atqꝫ animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quò fugis Ænea?thalamos ne deſere pactos: TVRN.
Hac dabitur dextra tellus quæſita per vndas.
Talia vociferans ſequitur,ſtrictumqꝫ coruſcat POETA
Mucronem:nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis,& ponte parato:
Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris:
Huc ſeſe Æneæ trepidæ fugientis imago
Coniicit in latebras:nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatqꝫ moras, & pontes tranſilit altos:
Vix proram attigerat:rupit Saturnia funem,
Auulſamqꝫ rapit reuoluta per æquora nauem.
Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit,
Obuia multa virũm demittit corpora morti.
Tum leues haud vltra latebras iam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ,
Quum Turnum medio interea fert æquore turbo:
Reſpicit ignarus rerum,ingratuſqꝫ ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſydera tendit.
Omnipotens genitor,tanton'Me crimine dignũ TVR.
Duxiſti?& tales voluiſti expendere pœnas?

SERVIVS.

Nube caua.] Erit nominatiuus hæc nubes:nã nubs nõ dicimꝰ,quod ait Liuius Andronichus,qui primus edidit fabulã latinã apud nos. ¶ Iubaſqꝫ.] Propter equinã caudam,quæ eſſe ſolebat in galeis, vt Criſtaqꝫ hirſutus equina. ¶ Diuini aſſimilat capitis.] Hoc ex pſona poetæ dictũ eſt intuentis futura, nam poſt mortẽ in numerũ referetur deorũ. ¶ Dat inania verba.] Nec à membris, nec à mente veniẽtia. ¶ Obita.] Sumpta,& ſuſcepta,& completa. ¶ Exultat.] Exultare eſt gaudere, & per ſe plenum eſt, nam inſultare eſt irridere inimicos.& dicimus inſulto tibi,licet Salu.dixerit Multos ab adoleſcentia bonos inſultauerat, quanuis poſſit illic alia eſſe ſignificatio,multos inſultauerat, hoc impetũ fecerat. ¶ Irritatqꝫ virũ telis.] Ideo hac arte agit Iuno.& imagine decipit Turnũ, qui ſi ex aperto fugam ſuaderet more viri fortis ille fugæ prępone ret mortem,cum præſertim ipſe in ſequẽtibus dicat, vſqꝫ adeo nemori miſerum eſt? ¶ Turbidus.] Elatus,arrogantia tumens. ¶ Tellus quęſita p vndas.] Sic alibi,En agros & quam bello Troiane petiſti, Heſperiam metire iacens. ¶ Vociferans ſequitur.] Sequens clamabat:non autem dixit,& ſic eſt ſecutꝰ. ¶ Nec ferre videt ſua gaudia ventos.] Prouerbium eſt,venti ferunt gaudia.i.lætatur incaſſum,ſic ſupra.Sed aure omnia diſcerpunt.Item partem mente dedit partem volucres diſperſit in auras. ¶ Forte ratis.] Deſcriptio per ecbaſim facta,non enim à ſuperioribus pendet:ſed antedictis adiungitur,vt inſula ſicanium iuxta latus,Has autem deſcriptiones eſſe apertas,& raras conuenit;ſicut & Ho.docet in arte poetica dicens,Purpureus,late qui ſplendeat
vnus &

vnus & alter Aſſuitur pannus:ſunt em̃ ornatui. ¶ Crepidine ſaxi.] Crepido eſt abrupti ſaxi altitudo,Sane hoc loco antiptoſis facta eſt propter metrum coniuncta,ergo crepidine pro crepidini, ſicut hæret pede pes:pro pedi. ¶ Oſinius.] ipſe eſt quem ſupra Maſſicũ dixit : ergo, vt diximus, ſi Oſinius proprium eſt,Maſſicus appellatiuum licet poſſit fieri vt duo nomina vnius ſint,vt eſt, numa pompilius , Alexander magnus . ¶ Cluſinis oris.] Thuſiæ ciuitate. ¶ Tranſilit.] Hoc ſermone feſtinantis cæleritas indicatur. ¶ Rupit ſaturnia funẽ.] ne Deprehenſo dolo ad bellum rediret,Illum autem æneas abſentem in prælia poſcit, ſic melius quàm ſicut, nonnulli volunt . Vrbanus nanqꝫ ſic legit:ille autem æneam abſentem in prælia poſcit : vt quaſi ad turnum poſſit referri. ¶ Obuia multa virum demittit corpora morti.] Quod Vrbanus dicit arbitratur de nautis in naui inuentis:quod non procedit,nam abſens dicitur qui recedit, quod nunc Turno congruit:non æneæ qui intereſt præliis . ¶ Medio .] Ad medium turbo:vis venti. ¶ Ignarus rerum .] Artis per quã euaſerat. ¶ Omnipotens genitor.] Duo antonomaſia pro vno proprio, vt tritonia pallas . ¶ Tanton.] Pro tantone: & conſtat mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere , in quo etiam integre habuerunt: nam μόςια,ideſt minores particulæ:vt , qꝫ, 'ne , 've , 'ce, quoties iunguntur aliis partibus ante ſe accentum faciunt , quælibet ſit ſyllaba quæ præcedit : ſiue breuis, ſiue longa , vt muſæqꝫ, huius'ue,illi'ce,tãto'ne,ad huc ce . & hæc mutilata ſimiliter proferuntur,ſcilicet ſub eodem accentu. ¶ Quem ve
red.]

Nota de accentu.

Quò feror? vnde abij? quæ me fuga? quem've reducet?
Laurentis'ne iterum muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me, meaq́ꝫ arma ſecuti?
Quosq́ꝫ (nephas) omnes infanda in morte reliqui,
Et nunc Pallantes video, gemitumq́ꝫ cadentûm
Accipio. quid agam? aut quæ iam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite venti,
In rupes, in ſaxa volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, ſæuisq́ꝫ vadis immittite ſyrtis,
Quò neq́ꝫ me Rutuli, neq́ꝫ conſcia fama ſequatur.

red.] quale eſt, vt hunc ego te Euriale aſpicio, & quaſi neſcius ſui eſt in tãta rerũ ꝑmutatiõe. ¶ Laurẽtis ne iterum muros,] quaſi deliberatio eſt. ¶ Quid manꝰ illa virũ,] Syllepſis ꝑ genus, nã à manu.i.multitudine, ad viros trãſitũ facit. ¶ Palãtes video,] intelligimꝰ eũ nõ lõge à terris fuiſſe, nã qđ ait ſupra, Medio fert æquore turbo, vt diximus id mediũ accipiendũ eſt, aut qa medium dicit̃, oẽ qđ eſt inter finẽ & initium, vt in.5. Interea medių Æneas iã claſſe tenebat. ¶ Gemitũq́ꝫ cadentum accipio.] Hic apparet de Ænea dictũ. Obuia multa virũ demittit corpora morti. ¶ Ima terra.] Dolet ſibi etiã infœlicium vota ablata: ſiqdẽ in mari cõſtitutus optare hyatũ nõ poteſt terræ. Imã autẽ terrã dixit, quę cõtinet maria. ¶ Miſereſcite vẽti.] Pro petẽtis qualitate nõnunquàm etiã mors videt̃ eſſe miſeratio, vt hoc loco itẽ ſupra. Figite me ſi quâ eſt pietas. ¶ Adoro.] Ad vacat: & eſt metri cauſa additũ. ¶ Syrtis.] Vbi arenoſa ſunt loca, aut reuera, ad ſyrtes.i.ad mũdi extrema quo me nec fama comitetur.

pore verò haud.i.nõ q̄rit iã vltra.i.vt dicunt vlterius: latebras.i.latibula: ſed volans ſublime.i.in ſublime immiſcuit ſe atre nubi.i.reſoluta eſt in atram nubem, cum turbo.i.impetus ventorum fert interea Turnum in medio æquore: ipſe ignarus rerum neſciens.ſ.quòd propter ſalutem ſuam id egerit Iuno: & ingratus ſalutis.i.non habens gratam ſalutem procreanti, reſpicit.i.attendit quo illatus ſit, & tẽdit ad ſydera manus duplices.i.complicatas. tendit dico cum voce.i.ſimul præcans ac dicens ô genitor omnipotens.ſ.Iuppiter tanton.i.tanto'ne: hoc eſt an duxiſti, ideſt reputaſti & cenſuiſti me dignum tanto crimine.i.dedecore propter crimen proueniente, aut tam nefando facinore: ſed exponit dicens. & voluiſti ne me expendere tales.i.tam contumelioſas penas quas.ſ.putat ſe non expenſurũ ſine crimine. quo feror: vnde abij quæ.i.qualis fuga ſup.aufert me, ve pro vel quem.i.qualem reducet.ſ.fuga me.i.qualis poſt fugam rediturus ſum. videbo ne iterum muros laurentis.ſ.ciuitatis hoc eſt Laurolauinij aut videbo ne iterũ caſtra. Quid ſup. faciet aut de me dicet illa manus.i.ille exercitus virũm.i.virorum qui ſecuti ſunt ſup.me & mea arma. ve pro vel: quos omnes nefas.i.quæ res nefanda & deteſtanda eſt: reliqui in morte nefanda. & quos ego video nũc palantes.i.oberrãtes quaſi oues ſine paſtore amiſſo.ſ.duce & accipio.ſ.auribus: hoc eſt audio gemitum cadentum.i.occumbentium, quid agam aut quæ terra ſatis ima dehiſcat.i.deorſum hyatum faciat mihi ô vos venti miſereſcite potius: quia.ſ.terra deeſt, ego Turnus volens adoro vos.i.cum adoratione imploro: ferte ratem in rupem, & in ſaxa.i.ſcopulos. hoc eſt rumpite ratem & ſubmergite me, & immittite me ſæuis vadis.i.per vada ſæua: ſyrtis, ideſt in ſyrtis & breuia, hoc eſt ad extrema maris loca quo.i.ad quas ſyrtes neq́ꝫ rutuli ſequantur me; neq́ꝫ fama conſcia, ſcilicet talis dedecoris ſequatur me.

ASCENSIVS.

Tũ dea nube caua &c.] Docet qũo abductus fuerat Turnus aſtutia Iunonis, cui qa cõceſſum erat Turnũ abducere fuga abducit eũ. fugantẽ vt putabat, & nõ fugientẽ, vnde qa nihil extat Donati. ¶ Ordo eſt. Dea.ſ.Iuno ornat.i.effingit nube caua.i.ex aere: vmbrã tenuẽ.i.ſimulachrũ corpis ſine viribus.i. robore in faciẽ,i. facturã, & ſimilitudinẽ Æneæ, appoſitoriæ monſtrũ mirabile viſu.i.dum videt̃. ornat dico telis Dardaniis.ſ.dãs ei tela dardania & aſſimulat clypeũ & iubas capitis diuini.i.eiꝰ q in deũ eſſet aſſumẽdus, & dat verba inania.i.fictitia, nec à mẽbris nec à mẽte veniẽtia: ſed ex aere ficta ſubtili quadã cõpoſitione vocis, & dat ſonũ ſine mẽte.i.ſine cõceptu mẽtis, & effingit greſſus.i.modũ incedẽdi, euntis.ſ.Æneæ quales figuras.i.qualia ſimulachra, eſt fama volitare.ſ.ꝑ vmbras infernas. morte obita.i.ſuſcepta & cõpleta. aut ſup.qualia fama eſt volitare ſomnia.i.in ſomnia & fantaſmata quę deludũt ſenſus ſopitos.i.ſopore egro oppreſſos. De qbꝰ Hora. velut egri ſomnia vane Fingunt̃ ſpẽs: at.i.ſed, imago.ſ.Æneæ læta.i.geſtiẽs exultat ante primas acies & irritat virũ.ſ.Turnũ telis: & laceſſit.i.ꝓuocat voce.i. verbis cõtumelioſis. Cui Turnꝰ inſtat.i.inſtãter imminet & cõiicit eminus.i.de lõge quaſi è manibꝰ, haſtã ſtridentẽ.ſ.per aera ex celeri motu. Illa.ſ.imago vertit.i.obuertit ꝑ fugã veſtigia: & hoc tergo dato.ſ.inſequẽti. Verò pro ſed turnꝰ tum.i.tũc aut tũ verò.i: tunc maxime & adverũ: vt.i.poſtquàm credidit Æneã cedere.i. locũ dare: atq́ꝫ poſtq́ꝫ Turnꝰ turbidꝰ.ſ.ꝓpter inſperatũ euentũ: hauſit animo, aut turbidꝰ animo hauſit inanem ſpẽ, vociferabat̃ ſup. O ænea quo fugis ne deſere ꝓ ne deſeras. thalamos pactos.ſ.cũ latino de lauinia: tellus quęſita ꝑ vndas.ſ.maris.ſ.Italia. vnde italiã quero patriã: dabit̃ hac.i.mea dextra: qa interfectũ ſepeliendũ dabo. Ipſe vociferãs talia ſequit̃.ſ.ſimulachrũ Æneæ: & coruſcat.i.vibrat Mucronẽ ſtrictũ.i.euaginatũ nec videt ventos ferre ſua gaudia.i.ſe inaniter gaudere. Ratis.i.nauis ſtabat fortè qa præter ſpem Turni cõiũcta crepidini.i. ad crepidinẽ.i.eminentiam abruptã ſaxi celſi.i.rupis altis ſcalis expoſitis.i.habẽs ſcalas expoſitas vt ꝑ eas fieret cõgreſſus & regreſſus põte.i.tabulato parato.ſ.ad introitũ: qua.ſ.rate aut naue Oſiniꝰ Rex.ſ. maſſicus dictꝰ aduectus ſup.erat oris.i.ab oris cluſinis.i.cluſio tuſcie ciuitate. imago æneæ fugiẽtis trepide.i.feſtinãter: alij tñ habẽt imago æneæ fugiẽtis trepida.i.q̄ trepidabat, coniicit ſeſe huc.i.ad hãc ratẽ in latebras, nec turnꝰ inſtat ſegnior.i.tardior: ſed ſup.ꝑſequit̃ in nauẽ vſq́ꝫ. & exuperat moras.i.impedimenta que moras facere poſſent: & trãſilit.i.celeriter tranſcurrit altos pontes. Ipſe.ſ.Turnꝰ attigerat vix prorã: cum ſup.ſaturnia.ſ.iuno. rupit funem.i.retinacula: & rapit nauẽ auulſam.ſ.à littore: per æquora reuoluta.i.remenſa.i.quæ reuoluebant̃: & remetiebantur tempus preteritum participij pro præſenti: quia illo in paſſiuo caremus. Autem pro ſed, æneas poſcit in.i.ad prælia.i. concertationem in eundem illum.ſ.Turnum, abſentem, & demittit morti.i.ad mortem & interniciem multa corpora virũm.ſ.rutulorum. obuia.i.occurrentia, tum.i.deinde poſtquàm Turnus intrauerat nauem auulſam; imago leuis.i.inanis & ſine corpore ve-

PIERIVS.

Irritatq́ꝫ virum telis.] Impreſſi codices omnes, irritat, r, geminato ſcribunt, ſonet vt de nare canina litera, irito, tamen ab ira eſt. ¶ Oſinius.] In codicibus aliquot antiquis, oſirius, legitur: inſolitum nomen. Vix proram attigerat rupit ſaturnia funem. In veteribus codicibus penè omnibus. rumpit, inſtanti tempore legitur. Res enim narratur in ipſo actu. ¶ Auulſamq́ꝫ rapit reuoluta per æquora nauem.] In antiquis omnino auolſam. Sed etiam in nonnullis, aduulſam, per, ad, quod ad ſe traxiſſe ſignificat. Scribe verò, nauim, per, i, ex antiquis codicibus. ¶ Tũc leuis haud vltra.] In antiquis codicibus, tum leuis, ¶ Manus ad ſidera tendit.] In antiquis plæriſq́ꝫ codicibus, tollit, habetur. ¶ Tanton me crimine dignum.] Erudite quidem Seruius, tanton, ſcribendũ procurauit: Sed enim eiuſmodi ſcriptionis vſum parciſſime inueni in veteribus exemplaribus, in aliquot, vbi habebatur, Lectionem eam nonnulli Cultro etiam impetere auſi ſunt. Priſcianus tamen vbi de, ne, partiticula agit, eam frequentiſſime ait interrogatiuam eſſe, Vt illud Hectoris Andromache Pyrrhin, connubia ſeruas. & in decimo, tanton, me crimine dignum. ¶ Quæ me fuga quem ve reducet.] Romanus codex, & alij nonnulli, reducit, legunt præſenti tempore. De regreſſu enim ſuo in patriam loquitur. Eſt etiam in quibuſdam codicibus manu ſcriptis. Quæ me fuga, quæ ve reducet. Hoc eſt quo nunc fugio? Quo verò pacto reuertar? Sed enim Seruius agnoſcit, quem hoc eſt qualem. & hæc caſtior eſt lectio, apud plures. ¶ Infanda in morte reliqui.] Vetuſtiora plæraq́ꝫ exemplaria infanda, morte legant, abſq́ꝫ, in, præpoſitione, quam elocutionis figuram ſæpiſſime apud virgilium inueneris. ¶ Accipio.] Vetuſtiſſimum eſt, adcipio, ſcribere. Sed, vti ſuperius dictum, primus omnium lucillius, c, in hoc verbo geminauit, teſte velio longo. ¶ Aut quæ iam ſatis ima dehiſcat terra mihi.] In Romano codice, dehiſcet futuro tẽpore legitur, Sed dehiſcat, figuratius & elegantius. ¶ Terra mihi vos ô potius.] In Mediceo legere eſt, terra mihi ô vos o potius, aduerbio exclamationis repetit.

SERVIVS.

Mucrone induat.] Aut κα τάκσιττικῶς dixit induat, ꝓ feriat. Aut hypallage eſt, ꝓ mucronẽ ſuo iduat corpore. Si enim induere eſt veſtire, non Mucrone corpꝰ induitur ſed induit̃ mucro corpore.i. tegit̃ & veſtitur. ¶ Crudũ.] Crudelẽ cruentũ. Animi ꝓ animo miſerata, Nam figurate locutus eſt ſicut O præſtans ani-

Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;

ſtans animi iuuenis: ꝓ aĩo, & illi⁹ rei, pro illa re. ¶ Ad vrbẽ,] Ardeã, & ideo ſic longe, ne ex ꝓpinquo ſtatim rediret, & vt eũ effectus retineret parentis. ¶ At Iouis interea mo.] Nouimus ſacrilegũ eſſe Mezentiũ, Iouẽ etiã hortatũ eſſe alios deos, vt à bello deſiſterent, & dixiſſe Rex iuppiter omnibus idẽ. Quomodo ergo ꝓcedit, At iouis ĩterea monitis? dicimus primo Iouẽ iuſtitiæ fauere non partibus, quod ſi eſt iure Mezentiũ in Turni locũ fecit veniret, vt iuſtum præliũ inueniat, nec vna ps penitus à ducibus ſit deſtituta. Quod aũt dicitur ſacrilegũ Iuppiter admonere non debuit, non admonet vt vincat, ſedvt poſſit perire. Illud etiam fruſtra quæritur quẽadmodum numini ſacrilegus obtemperare potuit, cũ Mezen-

Fluctibus an iaciat mediis, & littora nando
Curua petat, Teucrũm[q;] iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus vtrán[q;] viam: ter maxima Iuno
Continuit, iuuenem[q;] animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctu[q;], æſtu[q;] ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucros[q;] inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies: at[q;] omnibus vni,
Vni, odiis[q;] viro, telis[q;] frequentibus inſtant.
Ille velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obuia ventorum furiis, expoſta[q;] ponto,
Vim cunctam, at[q;] minas perfert cœli[q;], maris[q;],
Ipſa immota manẽs: prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmum[q;] fugacem:

Mezentium nõ aperte Iuppiter moneat, ſed ei iniiciat tale deſyderium, vnde eſt. Dij, ne hunc ardorem mentibus addũt Euryale? an ſua cuiq; deus ſit dira cupido? ¶ Monitis,] ab eo quod eſt hæc monita, hic venit datiuus, nã & hos monitus dicimus, vt Perſius. hos pueris monitus patres infundere lippos: ſed à quarta declinatione, nec ſingulari datiuo vtimur, nec plurali, nã vnũ nomen eſt de his, quæ licet duplicem habeant declinationem, tñ aliquibus eorum caſibus propter aſperitatem nõ vtimur, vt lauri laurib⁹: cũ & hui⁹ laurus, ab hac lauro dicamus. ¶ Cõcurrũt tyrrhenæ acies,] Quæ ſpãliter odio mezẽtij ĩ bellũ ruebãt. ¶ Prodit ĩ ęquor,] extẽdit, Sic Iuue. Quę pelago occurrunt medio longæ[q;] relinquunt

Sed Latagum ſaxo,atq; ingenti fragmine montis
Occupat os,faciemq; aduerſam,poplite Palmum
Succiſo volui ſegnem ſinit:armaq; Lauſo
Donat habere humeris,& vertice figere criſtas.
Necnon Euantem Phrygium,Paridiſq; Minanta
Æqualem,comitemq;,vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit,& face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat:vrbe paterna
Occupat:ignarum Laurens habet ora Minanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper,multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit,multoſq; palus Laurentia ſylua
Paſtus arundinea,poſtquàm inter retia ventum eſt,
Subſtitit,infremuitq; ferox,& inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci,propius've accedere virtus,
Sed iaculis,tutiſq; procul clamoribus inſtant.
Haud aliter,iuſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe,& vaſto clamore laceſſunt.
Ille autem impauidus partes cunctatur in omneis.
Dentibus infrendens,& tergo decutit haſtas.

quunt Itali.¶Ponto.]Contra pelagus, nã datiuus eſt. ¶Cœliq; mariſq;.]Sicut & Mezentium odiorũ, & telorum totius exercitus.¶Fugacem.]velocẽ modo.¶Latagũ occupat os.] pro latagi os occupat, & eſt græca figura in Home. frequens, vt ſi dicas ἐνυγουσεν ἄχιλλεα τόν πόδα,ideſt Achillẽ percuſſit pedem : pro percuſſit Achillis pedem. ¶Poplite palmũ.]ea parte qua plurimũ poterat. ¶Donat habere.]Græca figura, vt argenti magnũ dat ferre talentũ. ¶Ciſſeis.]Hecuba filia Ciſſei ſecundũm Euripidem,in hecuba,ſecundũ aliosDimãtis, qđ autẽ face pregnans, hoc ideo eſt,qa anteq̃ pareret,faculã ſe peperiſſe vidit in ſomnis. ¶Vrbe pa. oc.] ſubaudi,qđ paris,vt non diceret metri c̃ neceſſitate cõpulſus. ¶Ignarum lau.ha. ora mi.] Scilicet caſus ſui. Vera tñ eſt lectio ignarũ, i. ignoratũ qui neſciretur, & eſt ſupina ſignificatio. ſicut in.4. Liquitq; volatile ferrũ.¶Neſcius,]ꝓ qui neſciebatur. ¶Actus.]Coact⁹ in rętia.¶Defendit.]Texit.vt hic mihi dũ teneras defendo a frigore myrtos.¶Veſulus]Mons Ligurię eſt,iuxta alpes, Liguria aũt cohæret Thuſciæ,de qua fuerat Mezentius, vñ eſt ſatis cõgrua cõparatio.¶Multoſq;.]Pro multos've,nõ em̃ vicina eſt palus Laurentia monti veſulo,vt poſſit vnus atq; idem aperte intelligi.¶Paſtus,]ꝓ paſtũ,nã ſupra ait quẽ,ergo antiptoſis eſt.¶Laurẽtia,]ꝓ laurẽs,nam recta declinatio, hæc eſt. ¶Inhorruit armos,]ꝓ armis inhorruit,aut certe in armos horruit,& erexit ſetas.¶Tutis cla.]ꝓpter ꝑiculũ.¶Iuſtæ iræ.]ꝓpter illud,mortua qnetiã iũgebat corpa viuis, Cõponẽs manibuſq; manus,atq; oribus ora.¶Cunctaᷣ.]diſponit ſe p oẽs partes.¶Tergo.ſcuto,]Vt & venit aduerſi in tergũ ſulmonis.

Veſulus vbi locorum.

¶ASCENSIVS.

¶Hęc memorãs &c.]Docet quo turnus delat⁹eſt,& in ei⁹locũ ſuffectus Mezẽtius,de qua re argute diſſerit Serui⁹, nihil autẽ Donat⁹.¶Ordo igiᷣ eſt, Turnus memorãs hæc.ſ.dicta, aĩo qa ſolus erat,aut memorãs.hęc fluctuat.i.p modũ fluctus agiᷣ aĩo, nunc huc.i.in hanc ſñiam,nunc illuc,i.in illã.An ipſe amẽs induat,i.feriat ſeſe mucrõe.i.gladio ſuo.ob tantũ dedecus,& exigat.i.extra agat enſem crudũ,per coſtas.i.pertrãſeundo coſtas. an iaciat ſeſe mediis fluctibus.i.in medios fluctus,& petat nando littora curua:& reddat ſe iterũ in arma Teucrũ.i. teucrorũ, ipſe conatus ſup.eſt ter vtrãq; viã.i.ſe interficere, & inſtructus dare,ſed Iuno maxima cõtinuit ter,& ipſa miſerata animi,ꝓ aĩo ſuo iuuenẽ.ſ.Turnũ repſſit.ſ.eũ,& aĩm ei⁹ ab inſtituto,Ipſe igitur Turnus,labiᷣ.i.celeriter cũ deſcẽſu nauigat,ſecãs ęſtu & fluctu ſecũdo,alta,ſ.maria,& deferᷣ ad antiquã.i.nobilẽ vrbẽ dauni patris.ſ.ei⁹,hoc eſt ardeã,At.i.ſed Mezẽtius ardẽs,i .accẽſus furore martio ſuccedit interea pugnæ monitis.i.p internã admonitionẽ Iouis:& inuadit Teucros ouãtes.ſ.de victoria non triũphali,qa Dux aberat,Acies tyrrhene.i.hetruſce:cõcurrũt atq; inſtãt omnib⁹ odiis vni.ſ.mezẽtio,& inſtãt frequẽtibus telis vni viro.ſ.eidẽ mezẽtio ille.ſ.mezẽtius velut.i.quẽadmodũ rupes.i.ſcopul⁹ abrupt⁹ quæ ꝓdit.i.portendiᷣ in equor obuia furiis.i.vehemẽti impetui vẽtorũ:& expoſta pro expoſita:põto.i. mari:pfert.i.ad finẽ ſuſtinet vim.i.violẽtiã cunctã: atq; minas ſup.cũctas & cœli & maris.manẽs ipſa.i.in ſe immota:illa dico ſic ſe habẽs:ſternit humi.i.ſup humũ,Hebrũ prolem.i.gnatum Dolicaonis:cũ quo.i.in cui⁹ſocietate:ſternit latagũ & palmũ fugacem.i.fugere ſolitũ ſed ipſe Mezẽtius ſternit ſup.latagũ ſaxo,atq; occupat ingẽti fragmine mõtis.i.qđ ſaxũ erat ingẽs fragmen montis:os & faciẽ aduerſam ſup. ei⁹ hoc eſt latagi:& ſinit.i.pmittit,palmũ volui.i.occumbere ſegnẽ.i.lentũ,& hoc poplite ſup.ei⁹ hoc eſt neruo poſt genua(Et diciᷣ hic poples itis. non poples icis)ſucciſo.i.interciſo,& donat lauſo.ſ.filio ſuo,habere hũeris.i.ad ornatũ humerorum:arma.ſ.palmi & latagi,& donat figere vertice.i.ſup caput ſuũ in cono galeæ.criſtas.ſ.palmi &c.necnõ,ideſt & etiam ſternit ſup.Euantem virum illum phrygiũ.i.troianum,& minãta(à nominatiuo minas antis,vel tos.) æqualẽ.i.coeuum ac contemporaneũ & comitem paridis quem Theano.ſ.mater(vt ſit hæc theano hui⁹ thean⁹)dedit in lucem.i.

lucẽ.i.edidit,& pepit.Amyco genitori,ideſt patri & regina Ciſſeis.i.ciſſei filia: hecuba.ſ.prægnãs.i.grauida face.i.ſomnians ſe facem habere ĩ vtero:creat,i.procreat vna.i.eadem nocte: parin.ſ. Priami filium,vna dico nocte qua theano minãta creauit.qui ſup.Paris occubat.i. ſepultus iacet vrbe paterna. ſ.Troia,ora.i.prouincia laurens.i.quæ eſt iuxta laurolauinium:in agro laurenti:habet minanta ignarũ.ſ.caſus ſui'aut'ignarũ dicit pro ignotum : ac velut:ille.ſ.nobilis aper.i. ſus ſilueſter actus.i. pulſus de altis mõtib⁹,morſu canũ.i.quem canes minati erant quem.ſ.aprum veſulus mõs ille ligurie pinifer. i.ferens pinus in vertice:defendit.i. protexit multos annos.i.per annorum multorum ſpacium.q; pro,vel quẽ ſup.palus laurentia.i.laurẽs defendit ſup. paſtus pro paſtũ,vt Seruius vult ſylua harundinea.i.inter harundinẽ paludis,poſtquàm ventũ eſt inter rętia, ideſt poſtquàm ſentit ſe interclusum rętib⁹ aut ſi figuratas locutiones vitare velis dic, Ac velut apꝛ actus,de mõtibus altis morſu canum,quem Veſulus pinifer defendit multos annos,q; pro vel,aut pro,& palus Laurentia defendit multos, ſcilicet annos, ille ſupple exiſtẽs paſtus ſylua harundinea, poſtquàm ventum eſt inter rętia,ſubſtitit.i. manſit ſtans,& infremuit:quia neq; ꝓgredi,neq; regredi,datur exiſtens ferox, & inhorruit armos.i. anteriores humeros,& dorſum,horrentes.i.rigentes ſetis, nec cuiq̃.ſ.venatorum eſt virtus,ideſt fortitudo iraſci.i. more iratorum irruere,aut accedere propius:ſed inſtant procúl iaculis, & clamoribus tutis,aut quibus ſe tutabantur,aut quibus nihil imminet periculi,quia procúl.Haud.i.non aliter non vlli ſup.eorum quibus Mezentius eſt iræ iuſtæ.i.ad iram iuſtam, eſt animus,ideſt audientia concurrere ferro ſtricto:ſed ſup. laceſſunt, ideſt prouocãt eum longe,ideſt de longe miſſilibus,ideſt iaculis,& clamore vaſto,ideſt valde ample diffuſo.Autem, pro ſed ille ſcilicet Mezentius,impauidus.ideſt imperterritus,cunctatur.i.diſponit ſe in omnes partes,frendens dentibus,& decutit haſtas tergo,ſcilicet ſuo,hoc eſt ſcuto, tergore munito, aut de dorſo ſuo.

¶PIERIVS.

¶An ſeſe mucrone ob tantum de.amens in.]Multa Seruius ſuper hac elocutione,qui mucrone,ablatiuo caſu legitur. Sed em̃ Ro.codex,mucroni.In acquirendi ponit caſu.q.d.det ſe in mucronem. Magis tamen placet Hipallage.quum in aliis plęriſq;, mucrone,legatur.In Priſciani tñ cod. Mucronem,accuſatiuo caſu legitur,eiuſmodi conſtructionis aliis etiam exemplis poſitis,ait enim,Coronatur illam rem,& illa re.quo modo etiã induit.Hor. Magna coronari contẽnat olympia. Vergiliis.Induit albos cumvita crines.Et.an ſeſe mucronem ob tantum dedecus amens induat.Apud Cæſarem tamen cum ablatiuo caſu dictũ inuenies.vt in bello veneto.Acutiſſimis ſtipitibus induebãtur. ¶Et crudum per coſt.exi.en.] In Romano codice durum,legas.quod fortè nõ diſpliceat,in aliquot aliis. crudum per coſtas dirigat,Sed exigat,omnino receptius.¶Iuuenemq; animo miſerata recæpit.]Variant exemplaria,dum quædam,animo,quędam,animi,legunt.In quibuſdam vltima ſyllaba vitiata ſubdititiaq;.Sed enim aruſianus Meſſus in exemplis Verg. elocutionum,animi,genitiuo caſu agnoſcit vnà cum Seruio,quæ lectio eſt codicis Medicei.¶Ipſa immota manens.] Manens participij vox.In Romano codice eſt. & in Mediceo. & quibuſdam aliis.In Oblongo, manet, verbum.¶Necnon euantem phrygium paridiſq; minanta. Æqualem, comitemq; vna quem nocte theana,In lucẽ genitori Amyco dedit,& face pregnans Ciſſeis regina parin creat.vrbe paterna Occubat,Ignarum,laurens habet ora minanta.] In his verſibus illud obſeruaui.In Romano codice minanta , per, m, ſecunda ſyllaba ſcribi : non per, n,vt in vulgatis plæriſq; codicibus.habetur.Inde theano.per vocalem quartam,non per primam.Græce enim θεάνω, Si quis verò quæſierit quid ſibi velit ſtructura illa duriuſcula vrbe paterna occubat , ignarum laurens habet ora minanta. Sciat is ignarum ab Aulo Gellio legi paſſiuo ſignificato, quem ipſum

hunc vergilianũ locũ,& Plauti,& Salu.authoritate, ſubfulcit, dũ nõnulla recenſet noĩa:quæ in dextrũ læuumq́ꝫ latus veſtigia torquẽt.Qm̃ verò in vetuſtis aliquot cod.& occubat,& ignarũ. Vtrãqꝫ dictionẽ ſubdititiã priore abraſa lectione perſpicias. nõ nulli.qui & ingenio.& eruditiõe valent. Codicũ characteribus obſeruatis ſuſpicati ſunt.Ignarũ.adulterinã eſſe dictionẽ,& ex duabus vnã effectã.Ac,ſi legeret.vrbe paterna occubat hic. carũ laurẽs habet ora mimãta,& ſnĩam candidiorẽ futurã,& elocutionẽ elegantẽ.Hic,quippe Paris de quo dictum,occubuiſſe, Seruius etiam agnoſcit.carum vero mimanta ipſi paridi.cui & æqualis.& comes fuerat.Sed enim nõ ego hæc ita aſſeruerim, vt contra. Au.Gellij authoritatem ſtare velim. Qui præſertim apud Ouid.eandem huius nominis formã obſeruauerim ,libro Meta.7.Iamq́ꝫ aderat Theſeus proles ignara parenti.Quod minus aduertentes interpretes,ignota,ibi legendũ putauere. Sed enim quo minus omnia poſſimus aſſequi, id etiam facit quod multa toto opere relicta ſunt imperfecta , vel ipſo Virgilij, de ſe teſtimonio . Quare non ego quicquàm ſuccenſuerim cuipiam:qui nonnulla cõniuentibus oculis præterierit. Vt ea quoqꝫ tam multa,que in ſubſequenti comparatione perquiruntur, ac velut ille canum.vbi vnum ex duodecim locis obſcuris, eſſe grammatici volunt.¶Et vaſto clamore laceſſunt,]In Oblongo codice magno: ſed plus eſt vaſto.

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron
Graius homo,infectos linquens profugus hymenæos:
Hunc vbi miſcentem longe media agmina vidit
Purpureum pennis,& pactæ coniugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans
(Suadet enim veſana fames)ſi forte fugacem
Conſpexit capream,aut ſurgentem in cornua ceruum,
Gaudet hians immane,comasq́ꝫ arrexit,& hæret
Viſceribus ſuper accumbens:lauit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infœlix Acron,& calcibus atram
Tundit humum expirans,infractaq́ꝫ tela cruentat.
Atqꝫ idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere,nec iacta cæcum dare cuſpide vulnus:
Obuius aduerſoq́ꝫ occurrit:ſeq́ꝫ viro vir
Contulit,haud furto melior,ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus,& haſta.
[Pars belli haud temnẽda viris,iacet altus Orodes, ME.
[Conclamant ſocij lætum Pæana ſecuti. POETA.
Ille autẽ expirans[Non me quicúnque es inulto: ORO.
Victor,nec longum lætabere:te quóque fata.
Proſpectant paria,atqꝫ eadem mox arua tenebis,
[Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira. POETA
[Nunc morere:aſt de me diuûm pater,atqꝫ hominũ rex
Viderit [Hoc dicens,eduxit corpore telum POETA
Olli dura quies oculos,& ferreus vrget
Somnus,in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat,Sacrator Hydaſpen,
Partheniumq́ꝫ Rapo,& prædurum viribus Orſen,
Meſſapus Cloniumq́ꝫ,Lycaoniumq́ꝫ Ericaten.
Illum infrenis equi lapſu tellure iacentem:
Hunc peditem pedes,& Lycius proceſſerat Argis,
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitæ:
Deiicit: Atronium Salius,Saliumq́ꝫ Nealces
Inſignis iaculo,& longe fallente ſagitta.

¶SERVIVS.

Coritus vbi locorum,

¶Coriti de finib⁹.] Corit⁹ eſt ciuitas thuſcię,& mõs& rex pater Dardani, vñ nunc quoduis põt referri.¶Graius hõ,]Oriũdo qdẽ græc⁹ ſed q nũc de thuſcia veniſſet ad bellũ.¶Miſcentẽ.] ꝑturbantẽ. ¶Purpureũ pẽnis.] bñ galeatũ,vt purpurei criſtis iuuenes.i.pulchri.¶Veſana fa.]alibi & male ſuada fames.¶Fugacẽ.]velocem ¶Surgentẽ.]Creſcentẽ cornibus,eminẽtẽ. ¶Comasq́ꝫ arre.] Naturale eſt, vt irati leones erigant iubas. ¶Lauit.] Ab eo qđ lauo lauis. Nã hoc verbũ,& primæ cõiugatiõis eſt,& tertię,à qua nũc ait.Et lauit,itẽ Hora.Lauit amne crines,itẽ neqꝫ dulcia mala vino lauere. ¶Infracta,aut valde fracta,aut re uera ĩfracta.¶Orodẽ.]Iſtũ Orodẽ virum fortẽ intelligimus,in fugã cõuerſum neceſſitate , nã ipſe Mezẽtius paulopoſt dictur⁹ eſt ad hortãdos ſocios.Pars belli haud tẽnenda viri iacet alt⁹ Orodes.¶Furto.]Inſidiis,haud tenẽda viri:aſper viris legit. ¶Altus.] Magn⁹,vt ſic pr̃ ille deũ faciat ſic alt⁹ Apollo.¶Pæana ſecuti.] Pæan

Pæan quid.

ꝓprie appollinis ẽ,laus.ſed abuſiue,etiã aliorũ dicitur. Vnde Pindar⁹ opus ſuũ,qđ & hoĩm,& deorum cõtinet laudes pæanas vocat.¶Nec longũ lętabere.]Duo dixit: nec diu lætaberis nec me indefenſo.Home.ãt more moricti dedit ſciẽtiã futurorũ. ¶Longũ.] Pro lõge,nomẽ pro aduerbio poſuit.¶Subridens.] Per iracũdiã ridẽs loquit,vnde & illud dictũ ꝑ irriſiõnẽ accipit.¶Aſt de me diuũ pater atqꝫ hominũ Rex viderit.].i.viderit vtrũ Mezentio poſſit nocere,ille quẽ vos deorũ,& hoĩm creditis eẽ rectorẽ. ¶Eduxit corpe telum.] Quo facili⁹ poſſet ꝑire.Luca.Nõ eget ĩ geſtis ſed vulſ⁹ corpe telis dura qes:blãde cõtraria ſicut dictũ eſt:& ſomn⁹ ferre⁹. ¶Cędic⁹ Alcathoũ.] In hoc loco cõfuſio in aliqb⁹ hominib⁹:Nã qs ſit,Troian⁹,qs rutul⁹ ignorat.¶Rapo]Rapõ:dicit ſicut Tarcõ: ſed metri cã detraxit , vt poſſit fieri ſynalipha : ſicut ſupra ait. At ꝓcul hĩc Tarco.Infrenis:caſu eq aſperrimi:q frenorũ ſperneret regimẽt ĩfręnos aũt,etiã hoĩes dicim⁹:vt hic numidæ ĩfręni cingũt,dicim⁹ aũt & infren⁹,& ĩfrenis:ſicut inerm⁹,& inermis. ¶Proceſſerat argis.]Cõtra Meſapũ dimicatur⁹,qđ neqt efficere:nã à Valero ãteq́ꝫ ad Meſapũ ꝑueniret,occiſ⁹ eſt.Haud exps: nõ ignar⁹ virtutis parẽtũ.¶Iaculo & lõge fallẽte ſa.] Ictu lõge fallẽtis ſagittæ.nã ꝑ endyadim dixit:vt Hamis auroqꝫ trilicem. item molemq́ꝫ & montes.

¶ASCENSIVS.

¶Vene.an.&c.]Docet igit quã ſtragẽ Mezẽti⁹ edidit:& primũ mortẽ Acrõis deĩde Orodis,vñ nihil eſt.Donati.¶Ordo eſt. Acrõ hõ grai⁹.i.græc⁹ venerat de ſedib⁹ an.coriti.ſ.vñ dardan⁹ ort⁹ venerat dicit ꝓfug⁹.i.patriã fugiẽs.linquẽs hymenæos.i. nuptias ĩfectos.i.imꝑfectos vbi.i.poſtq́ꝫ Mezẽti⁹ ſup.vidit hũc miſcẽtẽ.i.turbãtẽ media agmĩa:exiſtẽtẽ purpureũ.i.purpurei coloris aut purpuratũ.i.ornatũ pẽnis.ſ.cũ plumis & oſtro.i.purpura.

pura cõiugis pacte.i. deſpõſate ipſe Mẽzetius ſup. ceu i.veluti:leo impaſt⁹.i. famelicus:peragrans.i.circũiens ſæpe ſtabula alta. ideo ſæpe enim pro quia: fames veſana.i.veniã pariẽs.ſuadet.ſ.lupo.i.ĩcitat lupũ:ſi ſup. talis leo:cõſpexit fortè capreã.i. caprã ſylueſtrẽ:fugacẽ.i.aſſidue fugiẽtẽ aut ceruũ.ſ.iuniorẽ ſurgẽtẽ ĩ cornua.i.cui curnua ĩcipiũt ſurgere aut ſecundũ cornua ſeu vt cornua creſentẽ:ipẽ hyãs ĩmane.i.imaniter gaudet:& erexit.ſ.pri⁹,comas,& hęret.ſ.mõ viſcerib⁹:ſup accũbẽs.i.accumbẽs quaſi deſup:& cruor teter.i.immũd⁹ & dir⁹ lauit.i. ĩbuit & polluit:ora ĩproba. i.famelica & ĩprobe deuorãtia.Sic Mezẽti⁹ ruit alacer ĩ medios hoſtes.Acrõ ĩfœlix. ſ.quòd cũ tali cõgredi debebat ſternit:& expirãs.i.emittẽs ſpm̃ tundit calcib⁹.ſ.p̃ dolore & indignatiõe : humũ atram.i. pernicioſam & inimicã,& cruẽtat tela ĩfracta.i. quę cadẽdo infregit, aut quę nunq́ꝫ fregerat.Idẽ.ſ.Mezentius:haud.i.nõ dignat⁹ ẽ ſternere Orodẽ fugientẽ.i. quãdiu nõ puſillanimitate ſed neceſſitate coact⁹ fugeret:nec dignat⁹ eſt dare vuln⁹ cæcũ. i.ĩprouiſum cuſpide iacta.ſ. à tergo:ſed ipẽ obui⁹ occurrit & ipẽ vir cõtulit ſe viro aduerſo.i.ex aduerſo occurrenti,& non ꝓfugiẽti:exñs haud.i.non melior.i. pitior furto.i.inſidiis aut aſtu ſup. quàm Orodes:ſed armis fortibus.i.multa virtute agendis. Tũ.i.deinde poſtquàm quia melior erat,eum ꝓſtrauerat ipſe nixus.i.innitẽs pede poſito ſuper abiectum & innix⁹ haſta poſita ſuper abiectũ.ſ. Orodem.inquit ô viri igẽs ꝑs belli nõ tẽnẽda.i. cõtẽnẽda ſed magnifaciẽda nobis vñ ſperetis:qa Orodes alt⁹:iacet,ſcilicet proſtratus.Socij ſecuti.ideſt ſubſequentes & approbantes dictum eius conclamant pæana.i.canticum laudis lætũ. i.in ſignum letitiæ:Autem pro ſed:ille.ſ.Orodes expirans inqt: ſup.quicunqꝫ es tu,non es victor me inulto.i.vltio fiet de morte mea in te:nec tu victor lætabere longum.i.per longum tempus:nam paria facta.i.ſimiles exitus mortis proſpectant quoqꝫ. i.etiam te.atqꝫ tenebis mox eadem arua.i.proſterneris etiam in his aruis:ad quem Mezentius ſubridens ira mixta,ideſt cum amaritudine quadam:dixit ſupple tu morere nunc,quaſi dicat, mors tua tibi certa & ineuitabilis eſt:aſt pater diuum atqꝫ Rex hominum, ideſt quem vos talem putatis(Ipſe enim contemptor diuum id non cenſuit:aut ſi cenſuit fide:negauerat tamen factis)viderit de me,ideſt an mihi nocere poſſit quod tibi ſaltẽ negatũ eſt.ipſe dicẽs hoc eduxit telũ corpore.i.extraxit Quies dura & ſomnus ferre⁹.i.ſopor mortis qui vt ferrũ durus eſt vrget olli.i.tũc illi:& lumina claudunt in noctẽ æternam,Cedicus vir ille vt veròſimile eſt hetruſcus obtrũcat alchatoũ,Sacrator obtrũcat hydaſpẽ & rapo parteniũ,qui arcas videtur & orſen prædurum.i.valde durum viribus. Meſapus. ſ. equorum domitor obtruncat & Cloniũ & Lycaonium & Ericatẽ . obtruncat dicit illum.

illũ,ſ.priorē,hoc eſt cloniũ iacentē tellurę,i,ſup terrã, lapſu eq ĩfrenis,i. aſprimi frȩna recuſantis,&ipſe pedes,i.pedeſter obtrũcat,hũc,i.Lyaconiũ,peditē,& Lycius,pceſſerat,ſ.cõtra eũ,argis i. ab argis,quē,ſ.Lyciũ Valerus haud.i.nõ exps,i. pticeps virtutis auitæ,ideſt aui,& maiorũ ſuorũ, deiicit,i. proſternit. Salius ſcilicet Troianorum optimus ad curſum,vt in .5.viſum eſt,deiicit Arroniũ,& Nealces inſignis,i.valde expeditus iaculo,& ſagitta,longe fallente,i.ex improuiſo inuadēte deiicit ſup. ſaliũ.

PIERIVS.

Comaſq; adrexit.]In aliquot antiquis, comas arrexit : abſq; particula copulatiua:ſed ea appoſita magis implet. ¶ Viſcerib9 ſuper accũbens lauit improba Teter ora cruor.]Exēplaria quędam peruetuſta legunt,Super incũbens.In Ro.lauat,in reliquis lauit,quod ſecutus eſt Balbus.Lauitur patrios vbi victos ad amnes.Lauo em̃ lauas,& lauo lauis.Probus, & alij literati agnoſcunt. ¶ Poſito pede nixus.]Nixus per,x, omnia tam vulgata, quàm manu ſcripta notãt exēplaria,Probus,vt alibi dictum id, participium eiuſdē formæ dicit eſſe. cũ Niſus proprio nomine. ¶ Pars belli aut tem̃nēdaviris iacet AltusOrodes.Cõclamãt ſocij.]In Mediceo codi.viri,legitur, cũ Paraphraſi, quæ vocandi caſum innuat. ¶ Præceſſerat argis.]In codi.aliquót anti, ages, legit̃,in aliquot etiã.Hargis,ſed agis recæptũ. ¶ Deiicit, atronium Salius.]Pro atronium,At tronium in quibuſdam codicibus inueni,Sed atronium in caſtigatioribus. ¶ Saliumq; Nealces,inſignis iaculo,Et longe Fallente ſegitta,] In Romano codice pro,inſignis,i nſidiis,legitur,Mox quæ fuerint inſidiæ ſubiũgit,Iaculo,&lõge fallēte ſagitta,ſed inſignis iaculo oĩno recæpta lectio.eſt & ſagicta, per,ct,quã diximus à ſagaci ictu dictã.

SERVIVS.

Cædebãt.] Legit̃ & cædebãt.i.terga vertebãt, ſecundũ qd ruebãt ĩſeqbat̃ ſignificat. Si aũt cædebãt.i.occidebãt ruebãt:hoc eſt cadebant ſignificat. ¶ Iram miſerantur inanem.] Generaliter dicit omnem iram bellicam, vbi enim tam inanis iracundia eſt quàm in bello,vbi vt pereamusiraſcimur. ¶ Pallidati.] Non ipſa dea ſed effect9 furiæ.hoc eſt in ſania. ¶ Orion.c.p.in.m.n.ſt.] Orion vt etiã in primo dixim9,Oenopi9 fuit regis fili9.fuit & cõceſſus à IoueMercurioNeptũnoq; ſuſceptis hoſpitio. Hic vēator immēſi corporis fuit q quodã tēpore ſuſcept9 à rege Oenopiõe, cũ vellet ei9 filiãvitiare:ille irat9ei oculos ſuſtulit.Cęc9itaq; oriõ cũ cõſuleret quēadmodũ oculos poſſet recipe rñſum ẽ ei poſſe lumĩa reſtitui ſi p pelag9 cõtra orientē pgeret: vt loca

Iam grauis æquabat luctus,& mutua Mauors
Funera,cædebant pariter,pariterq; ruebant
Victores,victiq;:néq; his fuga nota,nec illis.
Dij Iouis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum,& tantos mortalibus eſſe labores,
Hinc Venus,hinc contra ſpectat Saturnia Iuno.
Pallida Tiſiphone media inter milia ſæuit.
Aut verò ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingréditur campo,quàm magnus Orion,

Quum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna viam ſcindēs, humero ſupereminet vndas,
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturꝗ́ ſolo, & caput inter nubila condit,
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obuius ire parat, manet imperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, & mole ſua ſtat,
Atq́ oculis ſpatium emenſus, quantùm ſatis haſtæ.
Dextra mihi deus, & telū quod miſſile libro, MEZEN
Nunc adſint. voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis, ipſum te Lauſe trophæum
Æneæ, dixit, ſtridentemq́ eminus haſtam POETA
Iecit: at illa volans clypeo eſt excuſa, proculq́
Egregium Anthorem latus inter, & ilia figit,
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Euandro, atq́ Itala conſederat vrbe:
Sternitur infœlix alieno vulnere, cœlumq́
Aſpicit, & dulceis moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam iacit, illa per orbem
Ære cauum triplici, per linea terga, tribuſq́
Tranſiit intextum tauris opus, imaq́ ſedit
Inguine: ſed vires haud pertulit, ocyus enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine, lætus
Eripit à fœmore, & trepidanti feruidus inſtat,

loca luminum, radiis Solis ſemper offerret: quod id ille efficere ita potuit, Nam cū audiſſet ſtrepitū cyclopum, Ioui fulmina fabricantū, ſono ad eos ductus, vnū de his humeris ſuppoſuit. & eo duce oraculi præcepta compleuit. Nō aūt incōgrue fingit ire potuiſſe per mediū pelagus quaſi filius ꝑ patre Neptuni. Hæc aūt cōparatio ꝑtinet ad ſolā corporis ꝓceritatem. ¶ Maxima nerei ſtagna,] Per epitheton eleuauit tapinoſim more ſuo. ¶ Imperterritus.] prima eſt cōpoſitio, nō ſecūda, Nā hoc eſt ꝑterritus qđ territus: & tunc eſt vera cōpoſitio cum ſermonis natura corrūpit. ¶ Spatiū emēſus quantū ſatis haſtæ.] Specioſa elocutio. ¶ Voueo.] Cōſecro & dedico. ¶ Prædonis,] Prædones ſunt q populādā alienā inuadūt ꝓuinciā. Alibi: Perfidus alta petēs abducta ꝟgine prędo. ¶ Trophęū.] Dictū eſt ἀπό τοῦ τρεπεσται idest: ab hoſtiū cōuerſione. Vñ qui hoſtē fugaſſet merebatur trophæū, q aūt occidiſſet triumphum, ἀπό τοῦ θριαμβευὶν. i. ab exaltatōe. Sciendū ſane Lauſo ꝓpriam ideo nihil ꝓfuiſſe pietatem: q̄ in eū pater mente ſacrilega munera tranſferebat deorū: & ei occiſorū ſpolia deuouebat. ¶ Anthorē.] erit ntūs, hic anthores, qūo diores. Nā ſi anthor fuerit nominatiuus, metri ratio non procedit., Omnia enim nomina græca in or terminata, in obliqs caſibus corripiūt ô, vt Hector hectoris. Neſtor neſtoris: caſtor caſtoris: & ſic anthor anthoris. ¶ Alieno vulnere.] Telo qđ in Æneā fuerat deſtinatū. ¶ Cœlūq́ aſpicit.] Vt. Alto quæſiuit cœlo lucem: item hauſit cœlū mentēq́ recepit. Naturaliter enim morientes, cupiūt ſatiari extremo lucis aſpectu. ¶ Dulceis moriens reminiſcitur ar.] Inter phyſica ſigna mortuorū: etiam hoc legiť patrię aſpectū deſiderare perituros. ¶ Linea terg.] Lino enim tegebātur ſcuta. vt poſſet inhærere pictura. ¶ Ima haſta.] Hypallage eſt pro in imò inguine. A fœmine: vt etiā ſupra diximus. ſecūdùm Caprū erit nominatiuus, hoc fœmen licetq nuqſuàm lectū ſit: vt etiam ipſe commemorat.

ASCENSIVS.

Iam gra. &c.] Recitat poſt mortē dubium æneæ & Mezētij, cōcurſum eiuſdem Mezētij vulnus: vnde qa nihil putať Donatus argutiarū attuliſſe. Ordo eſt Mauors. i. mars: grauis. i. durus vtriſq́ æquabat iā luctꝰ & funera mutua. i. mutuo illata: ipſi cedebāt. i. occidebāt pariter. i. pariformiter ab vtraq́ pte: & ruebant, i. cadebāt pariter (Meliꝰ eſt propter antitheſim dicere cædebant quàm cedebāt etiam quia dicturꝰ eſt neq́ his fuga nota neq́ illis: quæ ſi ceſſiſſent nota fuiſſet) ruebāt dicti victores. ſ. priꝰ & victi neq́ fuga eſt nota his. i. vniꝰ partis viris: neq́ illis. i. alteriꝰ. dij miſeranť. i. cum miſeratiōe aſpiciūt in tectis Iouis. i. in cœlo exiſtētes: aut in aere ſummo irā. ſ. mortaliū inanē. i. nihil contra fatorū ſeriē profuturam: amborū populorū & miſerātur tantos labores eſſe mortalibꝰ, Venus ſpectat hinc. i. ex vna parte. ſ. troianos verſus, & Iuno ſaturnia. i. Saturni filia ſpectat cōtra. i. ecōtrario. hinc. i. ex oppoſita pte. Tiſiphōe. i. furia infernalis. hoc eſt furor bellicꝰ, & inſania mentiū pallida. i. pallorē inducēs ſæuit. i. graſſať inter media millia. ſ. pugnātiū. At verò. i. ſed ad verū aut præcipue. Mezētius quatiēs ingentem haſtā: ingrediť campo. i. per campum: exñs turbidus ſup. tam magnꝰ, quàm magnus Orion venator, ille maximꝰ cum incedit pedes. i. pedeſter: per maxima ſtagna. i. ſtagnātes gurgites, nerei. i. maris medij ſcindēs. i. interſecās viam & ſupereminet humero vndas. ſ. maris aut quàm magnꝰ ſup. incedit referens. i. reportans montibus ſummis ornū. i. talem arborem. annoſam. i. vetuſtam & annis plenā: & cum ipſe ingrediť ſolo. i. ſuper terram: & condit. i. abſcondit caput inter nubila. i. nubes. Talis infert ſe Mezentius ſup. cum armis vaſtis. i. valde āplis Æneas cōtra. i. econtrario: ſpeculatus ſup. ipm in lōgo agmine: parat ire obuiꝰ huic ſ. mezentio ille. ſ. Mezētius manet imperterritꝰ. i. minime perterritus opperiens, i. expectās hoſtem magnanimum. ſ. Æneā viribus

viribꝰ ſuis innitēs & cōfiſus & ſtat. i. cōſiſtit: ſua mole. i. qſi illis terrorē īcuſſurus. ac emenſus oculis ſpaciū ſupp. tantùm quātum ſup. ſit haſte inquit ſup. dextra. & telū miſſile: qđ ego libro. i. cōcutio nūc: ſint mihi deus. i. loco numinis: nō ergo diuinū auxiliū implorat: ſed in ſuis viribus ſpem ponit: ego voueo. i. conſecro & dedico te ipſum ô lauſe (qui filius eiꝰ erat) tropheū. i. cōuerſi & victi hoſtis inſigne. indutū ſpoliis raptis ſup. de corpore p̄donis. ſ. æneæ alienā terram inuadentis. dixit. ſ. Mezentius. i. perfecerat votū & iecit eminus. i. è manu hoc eſt de longe haſtā ſtridentem. ſ. ex celeri motu at. i. ſed illa. ſ. haſta volās eſt excuſſa clypeo. ſ. Æneæ à Vulcano fabricato: & figit. i. trāsfigit ꝓcul. ſ. ſtantem anthorem. i. argiuum illum: egregium. i. excellentem virum fixit dico: inter latus & ilia: anthorem dicit comitem herculis qui miſſus ab argis ciuitate in peloponneſſo hæſerat. i. adhæſerat Euādro: atq́ conſederat. i. ſimul ſedem & habitationem acceperat: in vrbe Itala. ſ. Pallantea vbi poſtea Roma dicitur extructa. ipſe anthores infœlix ſternitur vulnere. i. telo alieno. i. quod alteri putatum eſt inferri: & aſpicit cœlū & moriens reminiſcitur argos. i. patriam ſuam dulces (In ſingulari dicitur hoc argos in plurali hi argi) tum. i. deinde Æneas pius. ſ. perpetuo epitheto: nam locale nō eſt, iacit haſtam illa. ſ. tranſiit per orbē. ſ. clypei: cauū. i. concauum triplici ęre. ſ. confectum: & per terga linea. i. lino tecta ſcuta: & per opus intextum tribus tauris. i. trium taurorum tergoribus: & ipſa ima. i. ad imum deducta ſedit. i. manſit herēs inguine. i. ad inguen: ſed haud pertulit. i. non ſuperauit vires. ſ. armorum & corporis, Æneas lætus ſanguine tyrrheni. ſ. Mezentij viſo: eripit ocyus enſem à fœmore. i. qui ad fœmur pendebat (Seruius à fœmine legit ſed puto primam longā) & ipſe feruidus inſtat trepidanti. ſ. Mezentio ex violento impetu Æneæ.

PIERIVS.

Fuga nota, nec illis.] In ant. neq́, quod repetitum venuſtius videtur. ¶ Telum quod miſſile libro.] In Oblongo vibro. Sed enim hæc dictio ſæpe confuſa aliis etiam locis, reperiť. ¶ Egregium anthorem.] Sunt qui nomini adſpirationē addant, In Romano tamen codice & quibuſdam aliis antiquis abſq́ aſpiratione notatur. Nonnulli etiam anctorem ſcribunt, c, litera ſuperflua. Quanuis ita etiam ſit in capri codicibus de Elegantiis, vbi ꝓcul & longe: & ꝓpe ſignificare dixit. Inepte verò quidā & hic & ibi auctorem ſcripſere. Inuerſa, n, littera. Citat porrò probus locum: Herculis antorem comitem. Vbi nomen antores ita declinari dicit vt Diores. ¶ Illa per orbem aere cauū triplici. per linea terga, tribuſq́ trāſit intextum tauris opus: miſſum facio: aere cauo.] In Romano codice, non enim ita placet vt, cauum. Illud non præterierim, vbi, per linea terga: in aliis codicibus habetur. In Romano ter linea terga. legi, quod maxime placet. Sunt etiam codices: in quibus non linea: ſed lignea legitur. Vbi ſuperius de Sulmonis ſcuto Transfixo à Niſo, dictum eſt. Fiſſo tranſit præcordia ligno. Scuta enim Viminum textu, vel bracteolis ligneis primum contexuntur, mox tergoribus ſuper inductis, laminis etiam aeris vel Auro vel argento muniuntur. ¶ Eripit à fomore.] In Mediceo & antiquis aliis exemplaribus, A fœmine legitu, & fœmen nominatiuum agnoſcit Seruius ex capro: & ita legendum eſſe grammatici veteres aſſeuerant, c, Iulius Romanus Tibullum citat qui fœmini dixerit eo verſu. Implicuitq́ fœmur fœmini, nō fœmori: quaſi ſit hoc fęmur huiꝰ fœminis. Fœmen enim nominatiuo vt fœmen nondū legimus (ait is) à veteribus adſertum. Sane verò & Soſipater hoc virgiliano verſu, fęmine, agnoſcit: cuius hæc ſunt verba. Hoc fœmur huius fœmoris. Sed fræquentius huius feminis huic femini dictum, & fœmina quàm ſœmora. Ideo Tibullus hoc ipſum erudite cuſtodit: cū dicit. Implicuitq́ fœmur fœmini. & Vergilius, eripit à fœmine.

Ingemuit chari grauiter genitoris amore,
Vt vidit, Lauſus, lachrymæꝗ per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaꝗ optima facta,
Siqua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te iuuenis memorande ſilebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inꝗ ligatus
Cedebat, clypeoꝗ inimicum haſtile trahebat.
Proripuit iuuenis, ſeſeꝗ immiſcuit armis:
Iamꝗ aſſurgentis dextræ, plagamꝗ ferentis
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumꝗ morando
Suſtinuit, ſocij magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telaꝗ coniiciunt, proturbantꝗ eminus hoſtem
Miſſilibus: furit Æneas, tectuſꝗ tenet ſe.
Acvelut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arceviator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris, vt poſſit ſole reducto
Exercere diem, ſic obrutus vndique telis
Æneas, nubem belli dum detinet, omneis
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſoꝗ minatur
[Quò moriture ruis? maioraꝗ viribus audes? ÆNEAS
Fallit te incautum pietas tua. [nec minus ille POETA
Exultat demens. ſæuæ iamꝗ altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori: extremaꝗ Lauſo
Parcæ fila legunt: validum nanꝗ exigit enſem
Per medium Æneas iuuenem, totumꝗ recondit.
Tranſilit & parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
Impleuitꝗ ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad maneſꝗ, corpus reliquit.

SERVIVS.

¶[Lachrymeꝗ per ora volutæ,] Nō viri fortis, ſed filij ē conſyderata pſona. ¶ Optima facta,] Alij optie legũt. ¶ Hic,] In hoc loco, vel bello. nam aduerbium loci eſt, ¶ Si quâ fidē tāto eſt operi latura vetuſtas,] Nō de ſuis carminibus dicit. Nec em̄ ſibi arrogaret: ſed tāto operi, ideſt pietati & virtuti tuæ. Nā hic eſt ſenſus, Ego quidē facta tua ô Lauſe, & mortem ex pietate venientē, nō ſilebo. Si tñ credet vetuſtas ex ſcelerato hoīe pium filium ꝓcreatũ fuiſſe. ¶ Inꝗ ligatus,] Pro illigatꝰ, & eſt tmeſis cum hyſterologia. ¶ Inimicũ haſtile,] cuiuſdā quaſi picturæ pompa, ꝙ imago deſcribitur. ¶ Iamꝗ aſſurgentis dextræ,] Iamꝗ ſubiit mucronē Æneæ dextræ aſſurgentis, ideſt plagā ferentis. ¶ Morando ſuſtinuit,] Morā iniiciēdo eius impetũ luſit. ¶ Dum genitor pma nati,] De hiſtoria eſt, Nam Scipio Africanus cũ eſſet annorũ, vix decē & ſeptē, patrem ſuũ defendit in bello: nec receſſit viginti ſeptē cōfoſſus vulneribus. ¶ præcipitant,] Præcipitant. ¶ Dũ pluit.] Hic diſtinguendum. Nam ſi iũxeris, Dũ pluit in terris, erit Archaiſmos, Debuit.n. dicere in terras. Tñ ſciendũ eſt Hemiſtichiũ hoc lucrecij eſſe, qđ ita, vt iuenit Vergiliꝰ trāſtulit. ¶ Exercere diem.] Hipallage eſt, ꝓ ipſi per diē exerceri. ¶ Nubem belli dũ detinet.] Bellantſim impetũ ſuſtinet: donec deferueat & bene trāslationem facit à vicina cōparatione. ¶ Fallit te incautũ pietas tua.] Quod credis me iccirco pium tibi veniā poſſe cōcedere: quia, & ipſe pietatis intuitu dimicas ꝓ patris ſalute, Tua autē pietas prudenter eſt additũ quaſi non à parēte deſcēdens. ¶ Fila legunt.] Proprium fuerat rumpunt. Tamē legunt aut colligunt eſt, aut tranſeunt vt Littoraꝗ epiri legimꝰ. ¶ Exigit enſem per mediũ Æneas.] Poetica deſcriptio eſt: Nā re vera fieri nō potuit, vt & gladius trāſiret per corpꝰ iuuenis, & in eius corpore abſcōderetur. Nam exigit ex eo agit trās corpꝰ. ¶ Parmā.] Ideſt leuia arma non clypeũ. ¶ Minacis.] Autem non Lauſi: non enim ipſe minatus fuerat. Ergo ordo eſt. Mucro minacis Æneæ. ſ. ¶ Tũ vita per auras. Cōceſſit. m. ad. m.] Ideſt anima, & abuſiue dictum eſt. Nam ad inferos ſimulacrum pergit non anima.

ASCENSIVS.

¶[Ingemuit chari, &c.] Priuſquàm mortē Mezentij inferat premittit mortē. Lauſi, quē quia allocutus eſt Mezenttius præſentem fuiſſe cōſtat, vnde verò ſimile eſt laudatũ vbiꝗ iuuenē patri ſuccurrere conatũ, quam rem hoc loco deſcribit Poeta, At cum nihil approbatũ ſit Donati. ¶ Ordo eſt. Lauſus. ſ. filiꝰ. Menzentij: vt. i. poſtquàm vidit. ſ. talia: ingemuit grauiter. i. amare, amore. i. propter amorē & pietatē genitoris chari. ſ. Lauſo, quāuis tyrannus eſſet & lachrymæ volutæ. ſ. ſunt p ora. ſ. Lauſi. Equidē. i. ego quidē: non ſilebo: caſum. i. fortunatũ euentum dure mortis: quia contrà imparem dimicandũ erat: aut patrem ante oculos permittendũ occidere, & tua optima. i. laudatiſſima facta: ô iuuenis memorāde. i. memoria digniſſime: ſi qua. i. aliqua vetuſtas, eſt latura fidē. i. credulitatē tanto operi. ſ. tuo: nec ſilebo te ô iuuenis memorāde. Ille. ſ. pater. Lauſi mezentius ſedebat referens pedē, exiſtens. ſ. inutilis: inꝗ ligatus. i. & illigatus & trahebat clypeo. i. ſimul cum clypeo haſtile inimicũ. i. quo ab inimico vulneratus erat Iuuenis. ſ. Lauſus proripuit. i. porro rapuit ſeſe ſup. & immiſcuit ſeſe armis dextre iā aſſurgentis. i. ſe erigentis vt deſuper feriat: & ferētis plagā & ſubiit mucronem Æneę: & ſuſtinuit. i. ſuſpenſum & impeditum tenuit. ipſum morando. i. impediendo. ſocij. ſ. Lauſi, ſequunť ſup. cum magno clamore, dum. i. donec genitor abiret protectꝰ parma. i. ſcuto nati. i. filij: & coniiciũt tela, & ꝓturbāt. i. porro diſturbant: hoſtē. ſ. Æneā eminus. i. de longe quaſi è manu iaciendo tela: vnde addit: miſſilibus. i. per miſſilia & furit. i. ferocit: & tectꝰ. ſ. clypeo cōtra tela: tenet. i. cuſtodit ſe: quod prudentis viri eſt, q nō tam vt hoſtē inuadat quàm vt ſe ꝓtegat accurrat Acvelut ſi nymbi. i. nubes vētoſe præcipitant ſup. ſe quādo. i. qñꝗ & hoc grādine effuſa. i. violenter deorſum miſſa: quaſi peluibus effuſa: omnis arator diffugit cāpis, & omnis agricola diffugit campis, & viator latet ſup. in arce tuta: aut ripis amnis. ſ. alicuiꝰ aut fornice. i. incuruatura ſeu circunferētia, aut teſtudine (eſt enim fornix proprie illa incuruatura arcualis quæ eſt in pontibꝰ portis & aliquibꝰ edificiis teſtudinatis: quale erat theatrũ olim in cuiꝰ fornicibus & in murorũ ciuitatis fornicibus, quia olim proſtabant publice meretrices ſeu ꝓſtitute: ideo fornix pro lupanari & fornicor pro mechor accipiť) dum. i. quādiu pluit ī terris. ſ. apricis vt poſſit exercere diē. i. exerceri in die ſole reducto: ſic. i. eodem modo vt agricola ſerenitatē expectans grandine obruit. Æneas eſt ſup. obrutꝰ telis. ſ. inimicorum: dum. i. interea dum detinet. i. immoratur: nubem belli. i. bellātûm impetum: quorum leuate in caput eius manus, quaſi nubē grandinoſam præſentabant ſuſtinet omnes. ſ. ingruētes. & increpitat. i. cum crepitu redarguit Lauſum: & minatur lauſo: dicens. ſ. quo ruis ô moriture: & cur ſup. audes maiora viribꝰ? ego legerem potius audens vt ſit quo ruis ô moriture & audens maiora viribus. i. quàm ſint vires tue: tua pietas. ſ. in patrem: fallit te incautum: quia conaris quod efficere non poteris: nec ille demens. ſ. Lauſus. non minus exultat. i. inſultat in Æneā, quę res effecit ꝙ pius pium occidit, & iræ ſæuæ. i. magnæ & diræ ſurgunt iam altius. i. profundius aut intenſiꝰ: ductori Dardanio. ſ. Æneę: & parce. i. dee fatales legunt. i. occant Lauſo extrema fila. i. extremum orſum aut contextũ vite nanꝗ Æneas exigit. i. extra agit & educit enſem validum. i. fortem & ponderoſum: per medium iuuenem. i. per dimidium iuuenis: & recondit. i. iterum aut diligentius condit ſeu abſcondit in corpore iuuenis: totum. ſ. enſem: & mucro minacis. ſcilicet Æneæ tranſit, & ideſt etiam parmam & arma, ſcilicet iuuenis. & tranſit mollem tunicam quam mater. ſ. Lauſi neuerat ſupple. Lauſo: auro molli. i. flexibili & ſubtili & vt dicunt nobili: & ſanguis. ſ. effuſus impleuit ſinum. ſ. Lauſi: tũ. i. deinceps: vita. i. aīa Lauſi cōceſſit. i. cōmigrauit exiſtēs mœſta, conceſſit dico per auras ad manes. i. ad inferos & reliqt corpus.

PIERIVS.

¶ Siqua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas.] In antiquis aliquot exemplaribus, tanto operi, abſꝗ eſt, nulla facta colliſione legitur. Nam ô etiam alibi apud virgilium non in græcis tantũ dictionibus, Sed etiam in latinis libera euaſit ab eliſione. Vt eo loco, mæonia generoſe domo, vbi pinguia culta. Quodꝗ alibi citauimus, antiqua è cedro italuſꝗ paterꝗ Sabinus. Neꝗ tamen diſplicet, tanto eſt operi, quod etiam pleriꝗ vetuſti codices habent. ¶ Proripuit iuuenis.] In Romano cod. prorupit legitur, quod ideo quadrare videtur, quia ſequitur. Seſeꝗ immiſcuit armis. ¶ Iamꝗ aſſurgentis dextrę plagamꝗ ferentis æneæ ſubiit mucrone.] In antiquiſſimo codice Romano, adſurgentis dextram, accuſatiuo caſu legitur. Vt ſit ordo, ſubiit dextram æneæ iam aſſurgentis, & mucronem ferentis plagam. Dicet verò mezentius

zentius inferi⁹,vt pro me hoſtili pateret ſuccedere dextræ, quē
genui.¶Nubem belli,dum detinet omnes, ſuſtinet,]In vul-
gatis quidem omnibus exemplaribus,& aliquot antiquis,deti
net,legitur,hoc eſt moratꝰ. Sed em̄ lectio illa mihi caſtiſſima vi
detur,quā ī antiqſſimo codice Romano repperi,nubē belli,dū
detonet,omnem ſuſtinet,pulcherrima metaphora,& conflictui
maxime commoda,quia præſertim dixerat nubem belli.Et ali
bi dixit,fulminat æneas armis,præterea Seruius lectionē hanc
videtur agnouiſſe,dum exponit,dū detonet. donec deferueat.
Superius verò illud,dum pluit. In eodem Romano codice,uu,
geminato,pluuit,ſcriptū eſt.Inde pluuia. Sed hoc idem in aliis
quoq; auctoribus.antiquisq; codicibus obſerues.¶Tranſilit &
parmam mucro,]In Ro.& in Oblongo,tranſilit,habetur,eſt ta
men & tranſilit.In antiquis aliquot codicibus. ¶Leuia arma
minacis,]Quidam antiqui codices legunt,minantis,Romanus
duabus mutatis dictiōibus,media,arma.minaci,legit. Sed om
nino mos eius librarij fuit.ſ.nonnunquam ſuperfluam ponere,
nonnunquam ob negligentiam præterire.

Superius

SERVIVS.

Pro laudibus iſtis.]Quia
& contra fortiorem , & pro
patris ſalute dimicare cona
tus eſt, ideo enim pluraliter
laudibus dixit.¶Quid pius
Æneas tanta dabit indole di
gnum.] propter ęuitandam
arrogantiam,tertia perſona
vſus eſt,indoles autem pro-
prie eſt imago quædam vir
tutis futuræ. ¶Quibus læta
tus habe.]Moris enim fue-
rat,vt cum his rebus ſepeli-
rentur homines, quas dile-
xerant viui. ¶Si qua eſt ea
cura remitto.]Aut more il-
lo dixit,quo ſolet ſepultura
ad ipſa cadauera non perti-
nere, licet Vmbris ſicut in
ſexto legimus proſit, vt ſi
qua eſt ea gloria ſignent.itē
de Pallante.Vano mœſti co
mitamur honore. Aut certe
ſi qua eſt ea cura,mezentio,
ideſt patri ſacrilego:qui ſu-
peros inferosq; contemnit.
¶Æneæ magni dextra ca-
dis.] ſicut alibi nomē haud
læue patrum,·Manibus hoc
referes telo cecidiſſe camil-
læ. ¶Cōptos de more capil
los.]antiquo,ſcilicet more,
quo viri ſicut mulieres com
ponebant capillos quod ve-
rum eſſe,& ſtatuæ antiquo-
rum docēt, & perſonæ quas
in tragœdiis videmus.ſimi-
les in vtroq; ſexu, quantum
ad ornatum pertinet corpo-
ris,¶Interea.]Dum hæc geruntur, & omnino ſic eſt apud poe
tas interea ſicut apud Salu.eodem tempore.¶Vulnera ſiccabat
lymphis,]Noue & phiſice locutus eſt.Nam cum aqua omnia
infundantur,Ait ſiccari vulnus.Fluxus enim ſanguinis aqua-
rum frigore cōtinetur.Lauabat,inclinatione recreabat,Procùl,
modo iuxta ſignificat,& in Buccolicis ęgloga ſexta. Serta pro-
cul tantum capiti delapſa iacebant.¶Grauia arma quieſcunt,]
Bene grauia,vt & galeam arma. Sed leuia intelligamus,& ta-
lis eſt figura ſicut illa Salu.Leonem,atq; alias feras:ergo & leo
fera. ¶Quieſcunt arma,]quaſi in terra poſita.Quoniam galea
que pendebat,poterat & moueri . ¶Colla fouet,]Suſtinens ſe
arboris trunco.¶Fuſus perpexam in pectore barbam,]Barbā
in pectus fuſam habens.Archaiſmos autem eſt,quod ait in pe-
ctore,pro in pectus,vt alibi Mediis effuſus in vndis.pro in me-
dias vndas.Multa pro multum ſicut, & pede terram Crebra te-
rit pro crebro.¶ Super arma ferebant,]vt ſupra ſcutū,vt ſupra
impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.

At verò vt vultum vidit morientis,& ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit miſerans grauiter,dextramq; tetendit,
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago.
Quid tibi nunc miſerande puer pro laudibus iſtis?
(Quid pius Æneas tāta dabit indole dignum? ÆNEAS.
Arma quibus lætatus,habe tua,teq; parentum
Manibus,& cineri(ſi qua eſt ea cura)remitto.
Hoc tamen infœlix miſeram ſolabere mortem:
Æneæ magni dextra cadis,ſ increpat vltro POETA.
Cunctantes ſocios,& terra ſubleuat ipſum
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor,Tyberini ad fluminis vndam
Vulnera ſiccabat lymphis,corpusq; lauabat
Arboris accliuis trunco:procul ærea ramis
Dependet galea,& prato grauia arma quieſcunt,
Stant lecti circùm iuuenes:ipſe æger,anhelans
Colla fouet,fuſus propexam in pectore barbam,
Multa ſuper Lauſo rogitat,multosq; remittit,
Qui reuocent,mœſtiq; ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimum ſuper arma ferebant:
Flentes ingentem,atq; ingenti vulnere victum.

te m natura. q. d. neſcio.ve-
rum habe tua arma quibus
lætatus,ſup.es invita,& ego
remitto te manibus & cine-
ri, ideſt antiquæ ſepultu-
ræ,& buſto parentum, ideſt
maiorum tuorum ſi qua ,
ideſt aliqua eſt ea cura, ſci-
licet aut manibus tuis aut
patri , tamen tu ſolabere ,
ideſt pro conſolatione acci-
pies mortem miſeram , id-
eſt miſerandam . Hoc, id-
eſt per hoc quod ſcilicet ca-
dis dextra Æneæ magni:qa
glorioſum videtur,non niſi
à magno ſuperari.Æneas in
crepat vltro ſocios cunctan-
tes,ideſt immorantes leuare
Lauſum , & ipſemet ſuble-
uat,ideſt ſurſum leuat ipm̄:
turpantem , ideſt fedantem
ſanguine,ſcilicet ſuo capil-
los comptos de more . Ge-
nitor ſupp . Lauſi : videlicet
mezentius ſiccabat interea
lymphis, ideſt aquis vulne-
ra,ſcilicet ſua ab Ænea illa-
ta.ad vndam fluminis tybe
rini & lauabat corpus exi-
ſtens accliuis, ideſt accum-
bens trunco arboris. galea
ærea pendet procùl ramis,
ſcilicet arboris illius: & ar-
ma grauia quieſcunt , ideſt
iacent prato, ideſt in prato:
iuuenes lecti , ideſt egregij
ad corporis tutelā lecti ſtant
circùm.Ipſe eger, ideſt ſau-
cius fouet,ideſt reficit colla,
ſcilicet laſſa , anhelans , ideſt crebro reſpirans,fuſus , ideſt ha
bens fuſam in pectore , ideſt per pectus . barbam perpexam ,
ideſt multum & per omnia pexam : & ſupp . rogitat multa
ſuper , ideſt de Lauſo , ſcilicet filio & remittit multos qui re-
uocent ſcilicet ipſum à pugna,& qui ferant , ideſt efferant
mandata parentis mœſti , ideſt dolentis ꝙ filium in tali di-
ſcrimine dereliquerit.At , ideſt ſed ſocij flentes ferebant Lau
ſum exanimem , ideſt mortuum , & ſupple ſocij auferebant
flentes ipſum ingentem atq; victum ingenti vulnere,validum
namq; exigit enſem per medium Æneas iuuenem, totumq;
recondit.

PIERIVS.

¶Ingemuit miſerans grauiter .] Quidam antiqui codices le-
gunt,ingemuit grauiter,miſerans dextramq; tetendit . Vul-
nera ſiccabat lymphis , corpusq; leuabat arboris accliuis trun-
co.]Exemplaria complura.Romanum,Oblogum, & quædam
alia,legunt,lauabat,quippe quia præiectum ęſt. Volnera ſicca-
bat,lymphis.Sed enim non deſunt codices veteres,in quibus le
uabat,legatur,& eam lectionem agnoſcit ſeruius. Qua verò ra
tione leniret membra,tam vulneribus,quàm certamine fatiga-
ta ſubiungit.Arboris accliuis trunco.Id quod in antiquis,adcli
uis ſcribitur , quod Seruius exponens inclinatione recreabat ,
ait.¶Procul ærea ramis dependet galea .] In Romano codice
ramo.vnus enim ſatis erat ad ſuſtinendam galeam. ¶Stant le-
cti circùm iuuenes.]In aliquot antiquis codicibus,ſtant circùm
lecti proceres, legitur . Sed hæc maieſtas negotio bellico non
videtur cōgruere.quare melius iuuenes. ¶Propexam in pecto
re barbam,]Malunt nonnulli perpexam. Sed propexam In an-
tiquioribus habetur.¶Multosq; remittit.] In Romano codice
legitur,multumq; remittit. Sed magis placet,multos,quod ne-
ſcio quid vehementius habet,quum & inſtantiam , & iteratio-
nem nuntiorum oſtendat.

ASCENSIVS.

At verò vt vultū.] Commemorat quomodo Æneas pius mi-
ſeratus mortem Lauſi,cadauer eius honeſta ſepultura donan-
dum cum armis notis cōceſſit. Vnde cum nihil ſit Donati. Or
do eſt . At verò, ideſt ſed potiſſimum vt,ideſt poſtꝙ Anchiſia-
des, ideſt anchiſe filius,Æneas vidit vultum, ideſt effigiem fa-
ciei:morientis ſcilicet Lauſi,& vidit ora ipſius lauſi pallātia mi
ris modis : ipſe miſerans,ideſt miſeratione effectus ingemuit
grauiter,& tetendit,ideſt extenſam & ſuſpenſam tenuit ne am
plius percuteret,dextram,ſcilicet ſuam:aut potius tetendit,id-
eſt extendit Lauſo & porrexit dextram, & imago patriæ pieta
tis,ideſt quam erga patrem habuerat:ſubiit,ideſt cōmouit men
tem Æneæ . Quid ô puer miſerande,ideſt digne miſeratione.
quid pius Æneas dabit tibi pro iſtis,ſcilicet tuis laudibus, ideſt
laudabilibus auſis dignum tanta indole, ideſt inolita ad virtu-

tem

SERVIVS.

Ad cœlū tendit palmas.]
Increpans deos quaſi ſacrile
gus.Et ſciēdum vno eodem
q; tempore non eum potuiſ

ſe,&

Agnouit longe gemitus præſaga mali mens:
Caniciem immundo deformat puluere,& ambas

ſe,& hærere corpori, & ma
nus ad cęlū leuare: licet iſta
Poeta coniunxerit . ¶Cor-
pore inhæret.]Aut inhæret
Lauſo ſuo corpore. Aut cer-

Ad cœlum tendit palmas,& corpore inhæret,
[Tāta'ne me tenuit viuēdi natevoluptas? MEZENTIVS.
Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui?tua'ne hæc genitor per vulnera ſeruor
Morte tua viuens?heu nunc miſero mihi demum
Exilium infœlix,nunc alte vulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen,
Pulſus ob inuidiam ſolio,ſceptriſq; paternis:
Debueram patriæ pœnas,odiiſq; meorum:
Omneıs per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc viuo:neq; adhuc homines,lucemq; relinquo:
Sed linquā ſimul hæc,dicens,attollit in ægrum POETA
Se fœmur:& quanquàm vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus equum duci iubet:hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat,bellis hoc victor abibat
Omnibus:alloquitur mœrentem,& talibus inſit.
[Rhœbe,diu(res ſiqua diu mortalibus vlla eſt) MEZEN.
Viximus:aut hodie victor ſpolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes,Lauſiq; dolorum
Vltor eris mecum:aut aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter:nē q; enim fortiſſime credo
Iuſſa aliena pati,& dominos dignabere Teucros.
[Dixit,& exceptus ergo conſueta locauit POETA.
Membra,manuſq; ambas iaculis onerauit acutis,
Ære caput fulgens,criſtaq; hirſutus equina.
Sic curſum medios rapidus dedit:æſtuat ingens
Imò in corde pudor,miſtoq; inſania luctu,
Et furiis agitatus amor,& conſcia virtus:
Atq; hic Æneam magna ter voce vocauit.
Æneas agnouit eum,lætuſq; precatur:
[Sic pater ille deûm faciat,ſic altus Apollo, ÆNEAS.
Incipias conferre manum,

te hyſterologia eſt. Vt ſit hæret in corpore.Melius tamen eſt vt ſit antiptoſis pro corpori,vt Hæret pede pes pro pedi. ¶Per vulnera ſeruor,]Aut re vera per vulnera:quia per totum eius corpus mucro tranſierat. Aut inuidioſe ait, vulnera pro vulnus,Sic Teren.Non perpeti meretricum contumelias, cum de Thaide loqueretur.Nunc demum exiliū infœlix,nūc alte vulnus adactum eſt.Solatio enim viuentis filij vtcunq; fuerat ante tolerabile.¶Idē ego,] Qui nunc cauſſa tuę mortis fui,qui feci vt exulis, & ſacrilegi filius eſſe dicereris. ¶Pulſus ob inuidiam,]Excuſat ne merito expulſus eſſe videatur. ¶Omnes per mortes,]Per omnia mortis genera,ideſt per diuerſa ſupplicia. ¶Vis alto vulnere tardat,]Alti vulneris violentia. Alloquitur mœrentem. Triſtem, hęc enim,animalia secūdùm Homerum cum ſint triſtia indicant dominorum mortem futurā. ¶Rhębe diu res ſi qua diu mortalibusvlla eſt,]Hoc loco notant Verg.Critici, qui homini ſacrilego dedit prudentem ſententiam : quam rem ratio naturalis excuſat,Ea enim quæ per naturam mouent animos in quāuis perſonam cadunt. Illa verò ſunt tantum prudentum, quæ non niſi conſilio & ratione deprghenduntur, Vnde Terentius,Seruis dat plærunq; ſententias prudentiſſimas quidem, ſed quæ ſe per naturam offerunt cunctis,Vt ne qd nimis. ¶Spolia illa cruēta,]Arma æneæ lauſi cruore pfuſa Vn̄ ītulit, et caput æneę:p qd ēt ſpolia æneę intelligim?.Nā Lauſo nihil detraxerat æneas. Dixit em̄ arma,quibus lętatus habe tua. ¶Aut aperit,ſi nulla viā vis,]Aut ſi nullam oſtendit fortitudo rationem.Neq; enim fortiſſime credo,q dignaberis habere dominos teucros : ſcilicet ignauos,Nam hoc intelligim? ex hoc quod dixit,Equo fortiſſime. Plærunq; enim ex alterius perſonæ vituperatione vel laude cognoſcimus,quod de alia dicatur vt hoc loco, Troianos vituperatos ex equi laude cognoſcimus.Item alibi cōtra.Et nūc ille Paris ſcilicet adulter,nam illo loco ex perſona Paridis vituperatur ęneas. ¶Exceptus tergo,]Equo ſe præbente ſuſcept? quod fieri plærunq; conſpicimus.Iaculis onerauit. Auiditas ſęuientis exprimitur magna. ¶Ter,]Ideſt ſępius. ¶Infeſta haſta,]In vulnus parata,vel protenta. ¶Qua perdere poſſes,]Deeſt me,Nam hoc dicit,niſi extincto filio,Nulla ſe ratione poſſe ſuperari. ¶Nec diuum parcimus vlli,]Quia Æneas inuocauerat deos,vt ſic pater ille deum faciat. ¶Deſine,]Scilicet mortē minari quoniam libenter moriturus adueni.

ASCENSIVS.

Agnouit longe gemitum.Docet quomodo audita morte lauſi rurſus in arma ruit moriturus Mezentius,& quomodo iterū cum Ænea congreſſus ſit.De qua re hoc ſolum eſt Donati, Dixit,&c.Non enim poterat aſcendere: ſed ex ſuperiori loco ſe in equo compoſuit.Hæc ille. Ordo eſt.Mens ſcilicet mezentij præſaga mali, ideſt preſagiens malum,quia ſagax eſt mens hominum ad percipienda mala,ideſt incommoda potius quàm bona, agnouit longe.ideſt cum adhuc longe eſſent:gementes: gemitum:ſcilicet ſociorum,hoc eſt cauſſam gemitus que mors Lauſi erat & deformat,ideſt fedat caniciem ſcilicet capillorum aut barbę:multo puluere:& tendit ambas manus ad cœlum:nō prę caturus,ſed execraturus deos & inhæret,ſcilicet Lauſo,corpore ſcilicet ſuo:aut hæret ī corpore Lauſi.O nate tenuit'ne me tanta voluntas:ideſt cupiditas & deſideriumviuendi,vt parerer te quē genui ſuccedere dextrę hoſtili pro me quaſi dicat id quidem non decuit, ſeruor'ne: ideſt ſaluor ne ego genitor per hęc tua vulnera, viuens tua morte? quaſi dicat id quoq; indecens.Heu dolentis interiectio:exilium,ideſt expulſio è patria mea,eſt mihi nunc demum', cum ſcilicet tui carendum eſt, Infœlix,ideſt durum & intolerabile,ſicut ſunt īfœlicia,ideſt que infœlicitatem afferunt vulnus, ſcilicet doloris eſt ad actum,ſcilicet in precordia:nunc alte,ideſt profunde. ¶Idē ego]q,ſcilicet cauſa mortis fui.maculaui crimine meo, ideſt tyrannide, tuum nomen,ideſt gloriam tuam qui fuiſſes filius regis habitus: aut qui iniqui patris optimus filius ob ſcelus paternum nomen amiſiſti. Ego pulſus ſolio, ideſt ſede regali: & ſceptris,ideſt inſigni regali , hoc eſt regno meo:ob inuidiam meorum, ideſt quia mei mihi inuidebant:debueram pœnas patriæ, ſcilicet cui iniuriam intuleram & ipſe,ideſt ego dediſſem,ideſt dare debuiſſem odiispaternis,ideſt odia que de me patre tuo erant : per omnes mortes, ideſt omne genus moriendi,animā ſontem,ideſt culpabilem & noxiam. Nūc viuo, qui ſcilicet mori debui: nec id eſt & nō relinquo adhuc homines,id eſt ſocietatem hominum:& lucem,ideſt vitam aut lumē cœli: ſed linquā ſcilicet ſtatim,& ipſe dicens hoc:attollit, ideſt erigit ſe in fœmur egrum,ideſt ſaucium:& q q vis alto vulnere,ideſt violētia alti, ideſt profundi vulneris prius ſuſcepti : tardat ſcilicet ipſu m aut quamquā vis plagę,ſcilicet tardat ipm alto vulnere. tamen ſupp. ipſe haud,ideſt nō deiectus, ſcilicet animo:iubet equum ſcilicet ſuum rhœbum nomine:duci,ideſt adduci,hoc decus,ſcilicet equi, erat illi,& hoc ſolamē,ideſt ſolatium erat illi,aut potius ſic decus,ideſt honeſtamentum erat illi:hoc,ideſt per hunc equum & ſolamen, ideſt ſolatium erat ei hoc, ideſt per hunc equum & ipe abibat,ideſt euadebat omnibus bellis victor:hoc, ideſt per hunc equum quem ſupple Mezentius alloquitur,mœrētem , ideſt triſtem,quia dominum ſuum triſtem ſentiebat rhebe nos viximus diu:ſi qua vlla res eſt mortalibus diu(videtur alterum abundare aut qua aut vlla:ſed coniuncta maioremvim habent)aut tu victor, ſcilicet mecum , referes,ideſt reportabis hodie,illa ſpolia cruenta,ideſt ſanguine perfuſa,ſcilicet Lauſi, & aliorum interfectorū:aut cum ſanguine ipſius perfuſa erūt, & caput æneę:& eris mecum vltor dolorum Lauſi, ideſt quos pro Lauſo patior.aut ſi nulla vis,ideſt violentia & virtus aperit viam,ſcilicet ad tātam victoriam.tu occumbes pariter,ideſt mecum:enim pro quia ô fortiſſime:ego credo q tu neq;,ideſt non dignabere pati iuſſa aliena,ideſt alia q mea nec teucros dominos , ſcilicet tuos effectos.dixit ſcilicet Mezentius & ipſe exceptus tergo,ſcilicet equi ex loco ſuperiori,nam aſcendere nō potuit,locauit membra aſſueta,ſcilicet ipſi æquo,& onerauit ambas manus acutis iaculis: fulgens caput,ideſt habens caput fulgens ære,ideſt galea Ænea:& hirſutus criſta equina, ſcilicet in galea poſita ipſe rapidus,ideſt celer,dedit ſic,ſcilicet ornatus & inſtructus curſum in medios,ſcilicet hoſtes.ingens pudor quia videlicet filium occidere permiſerat,& vulneratus abſceſſerat, eſtuat.ideſt ebullit in imo corde,ideſt in præcordiis & inſania: luctu , ideſt mœrore mixto & amor , ſcilicet in filium agitatus furiis , ideſt erynni , & virtus conſcia, ideſt cuius ſibi conſcius erat ſup.æſtuāt in imo pectore:atq; vocauit hic,ideſt in hoc ſtatu,& loco Æneā tervoce magna : quod & animi & roboris magni indicium eſt.Æneas agnouit eum , ideſt vocem eius quam iam in congreſſu audierat & ipſe lætus præcatur , Ille ſcilicet

optimus

optimus maximus pater deum,ſcilicet iuppiter faciat ſic,Apollo altus,ideſt ſublimis & cœleſtis faciat ſic,vt ſup.incipias conferre manum,ideſt concertare mecum.

PIERIVS.

Caniciem immundo deformat puluere,]Exemplaria omnia vetuſtiora, quæ verſamus, multo deformat puluere, legunt: quod miſeriam auget. Sed immundus proprium eſt epitheton pulueris. Deſumpta verò eſt ex Homero ſententia: vbi de Achille, occiſo Patroclo hæc, miſeriarum ſigna deſcribuntur. αμφοτεςοισι δεχεςσιμ ελωμ κοτιμ αιθαλοεσσαμ χευ απο πεφαλης.quod ita etiam Catullus expreſſit.Caniciē terra,atqꝫ infuſo puluere fœdans. ¶Vt pro me hoſtili paterer Succedere dextre quem genui.] In antiquis Priſciani codicibus hoc citato verſu.Succumbere,pro ſuccedere, habetur. Quum tamen reliqui omnes Vergiliani codices,quos inſpexi,Succedere,legant. ¶Heu nunc miſero mihi demum exilium infœlix.]In vetuſtis pleriſqꝫ cod.exitium,eſt:quod non æque placet,Ait enim ſe facile tolerare exſilium potuiſſe, dum in tali nato conquieſceret, quo erepto:exſilium demum infœlix eſſe.Quia verò ſequitur, Nunc alte volnus adactum.Recte etiam legi poteſt exitium,infœlix,quum omnino filiū ſequi decreuerit, neqꝫ eo perempto velit ſuperuiuere.Inde in Æneam dicit. Hæc via ſola fuit, quia perdere poſſes. Infœlix autem quod videat ſe dediſſe cauſſam cędis.Infœlix,quod fruſtra ſe morti ſubtraxerit, quū eam nunc vltrò appetere cogatur.¶Animam ſontem ipſe dediſſem.]Aliquot exemplaria,dediſſe, legunt. vt conueniat cum verbo debueram. ¶Et quàmquàm vis alto vulnere tardat.] In vetuſtis codicibus quibuſdam legitur, quàmquàm ſeſe alto volnere tardet,Sed enim Seruius vis: agnoſcit. ¶Alloquitur mœrentem & talibus infit.]In codicibus aliquot antiquis,adloquitur mœrentem: ac talia fatur. ¶Sic curſum in medios rapidus dedit.] In antiquiſſimo codice Romano legere eſt.Sic curſu in medios rapidus redit.¶Æſtuat ingēs imo in corde pudor.] Multa quidem exemplaria vetera,vno in corde, legunt. Sed,imo, magis placet,In Mediceo autē codice non pudor, ſed dolor, habetur. Sed neqꝫ tacebo quāuis ineptū mihi videatur,In codicibus aliquot manu ſcriptis legi,non,pudor ſed puer,quo itidem modo iiſdemqꝫ dictiōibus peccatum eſt in eo Propertij verſu. Si puer es,aliò traice tela tua.Quum legendum ſit. Si pudor eſt, alio traice tela puer. ¶Et furtis agitatus amor & conſcia virtus.] Carmen hoc non habetur. In antiquiſſimo codice Romanæ notæ. Sed locū habet in.xij.libro,vbi poeta de turno loquitͬ,vt loco ſuo dicetͬ.Neqꝫ tñ incōgruū eſt idē carmē in diuerſos vſus diſponere,veluti alterū illud.Vitaqꝫ cū gemitu fugit īdignata ſub vmbras,& Camille ex Turno adcōmodauit. ¶Æneas agnouit eū.]In antiquis cod.eſt,adnouit eū,per interpoſitionē dictū.

[Tantum effatus,& infeſta ſubit obuius haſta. POETA.
Ille autē[quid me erepto ſæuiſſime nato MEZENTIVS.
Terres?hæc via ſola fuit,qua perdere poſſes,]
Nec mortem horremus,nec diuûm parcimus vlli:
Deſine:iam venio moriturus,& hæc tibi porto
Dona prius[dixit,telumqꝫ intorſit in hoſtem, POETA.
Inde aliud ſuper,atqꝫ aliud figitqꝫ,volatqꝫ,
Ingenti gyro:ſed ſuſtinet aureus vmbo:
Ter circùm aſtantem læuos equitauit in orbes,
Tela manu iaciens,ter ſecum Troius heros
Immanem ærato circúnfert tegmine ſyluam.
Inde vbi tot traxiſſe moras,tot ſpicula tædet
Vellere,& vrgetur pugna congreſſus iniqua,
Multa mouens animo,iam tandem erumpit,& inter
Bellatoris equi caua tempora coniicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes,& calcibus auras
Verberat,effuſumqꝫ equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat,eiectoqꝫ incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum,Troesqꝫ,Latiniqꝫ.
Aduolat Æneas,vaginaqꝫ eripit enſem:
Et ſuper hæc:[vbi nunc Mezentius acer?& illa ÆNEAS.
Effera vis animi?[contra Tyrrhenus,vt auras POETA.
Suſpiciens hauſit cœlum,mentemqꝫ recepit,
[Hoſtis amare,quid īcrepitas?mortēqꝫ mīaris? MEZEN.
Nullum in cæde nephas,nec ſic ad prælia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Vnum hoc per(ſiqua eſt victis venia hoſtibus)oro:
Corpus humo patiare tegi,ſcio acerba meorum
Circúnſtare odia,hunc oro defende furorem:
Et me conſortem nati concede ſepulchro.
[Hæc loquitͬ, iuguloqꝫ haud īſcius accipit enſem? POE.
Vndantiqꝫ animam diffundit in arma cruore.

SERVIVS.

¶Vmbro ſcutum.] Nam à parte totum intelligimus. ¶Læuos eqtauit in orbes,] ſecundùm artē militiæ.Nam eques ſtans facillime ſuperatur à pedite,in læuam autē ideo partem circūibat,vt Æneæ dextram partem circūueniret:quævtiqꝫ nuda erat. ¶Pugna iniqua,]pedes cōtra equitem. ¶Multa mouens,] vtrum in ipſum, an in equum tela intorqueret, quo vulnerato Mezentius carebat effugio.¶Inter tempora,]ideſt in frontē. ¶Bellatoris equi,]Per quem bellum geritur.Aliter hominē dicimus bellatorem:qui bellum gerit.¶Implicat,]Impedit. ¶Cernuus,]Cernuꝰ equus dicitur, qui cadit in faciem quaſi in eam partem quā cernimus,Vnde & pueri quos in ludis vidimus ea parte qua cernūt ſtantes cernui vocantur,vt etiam Varro in ludis theatralibus docet.¶Clamore in Cœlū.]īplēt& abuſiue dicit.Troeſqꝫ gaudio, Latiniqꝫ dolore. ¶Hauſit cœlum.]hoc eſt aerē,Lucre. in hoc cœlo qui dicitur aer, & hoc dicit poſt ꝙ reſpirauit:& mentem recepit poſt turbationem ex equivenitētem ruina.¶Hoſtis amare,]Aſper, & eſt Home.de telo dictum quod hic ad hominem tranſtulit, ille enim ait:πικςόλαί εοομ. Nullum in cæde ne. mori viro forti nefas non eſt.¶Nec ego ſic,]vt vincerem veni. Hoc eſt cum voluntate procumbo.¶Nec tecum meus h.p.m.f.l,]hoc eſt,non cum hoc pacto à te Lauſus receſſit vtvitam requireret. Fœdera autem pepigit per trāſlationem dixit.i.non ſic pugnauit. vt vllum mihi vitæ reliquerit deſyderium.¶Venia,]beneficium, vt Orātes veniam. Hunc oro defende furorem,inimicorum iram,& poſt fata ſæuire cupiētem,Defende autem eſt prohibe,vt dum teneras defendo à frigore myrtos. Et bene petit ab Ænea quod ſcit eum vltrò concedere:vt probauit in filio. Petit autem non de eius pietate dubitans, Sed timēs iram ſuorum.¶Haud inſci.]Liptotes figura,non enim dicitur nō ignarus. Sed expectans omnibus votis,vt munera nec ſperno,id eſt libenter accipio,in hac autem figura plus cogitatur ꝙ

tur ꝙ dicatur. ¶Vndantiqꝫ arma,]Ordo eſt in arma vndanti cruore animam diffundit,cuius ſedem plæriqꝫ ſanguinem volūt eſſe,& ſic eſt dictum,vt vna eademqꝫ via ſanguiſqꝫ,animuſqꝫ ſequuntur.Et, tuaqꝫ hanc animam effundere dextra,quaſi que in cruore fouetur.

Cernuus

ASCENSIVS.

Tantum effatus,&c.]Cū Mezentij morte hunc decimum claudit, oſtēdens vim Mezentij & victoriā Æneæ, de qua hoc ſolum eſt Donati.Corpus humi patiare tegi. Verebatur enim ne ciues ex veteri odio in eius cadauer nimis ſæuirēt.Hæc ille. Donati expoſitio.

Ordo eſt.Æneas effatꝰ ſupple eſt tm̄,ideſt id ſolū quod p̄miſſum eſt, & ſubiit obuiꝰ ſcilicet Mezentio.Haſta infeſta,ideſt vim inferēte. Autem pro ſed,ille,ſcilicet Mezentius inqt quid.i. ad qd ô ſęuiſſime,ideſt moleſtiſſime aut immaniſſime,terres me ideſt minaris mihi, nato erepto.ideſt poſtq̄ eripuiſti natum. Hæc ſola via fuit qua poſſes perdere,ſcilicet me, quaſi dicat ſaluo nato,quia viuere voluiſſem, nunq̄ me interficere potuiſſes. Nunc autem quia inuitus viuo forte me perdere poteris: nec horremus,ideſt non expaueſcimus mortem, nec parcimus,ideſt non cōcedimus vlli diuſim pro diuorum:deſine,ſcilicet terrere,aut minari,nam venio moriturus, & porto tibi prius hec dona,ideſt infeſta tela dixit,id eſt finiuit ſermonem,& intorſit telum in hoſtem:inde ideſt deinde figit aliud,ſup. telum ſuper, ideſt inſuper. atqꝫ aliud & volat ingenti gyro,ſed vmbo ęreus, ideſt curuatura clypei Ænee fortis quaſi ex ære:ſuſtinet,id eſt ſuſtentat,ſcilicet vim telorum,ipſe Mezentius equitauit in orbes,ideſt gyros,leuos,ideſt ſiniſtros aut obliquos,ter circùm,ſcilicet Æneam aſtantem:iaciens manu tela, & heros Troius,ſcilicet Æneas circunfert ter ſecum immanem ſyluam, ideſt cōgeriem telorum infixorum,tegmine,ſcilicet clypei ęrato.inde,i deſt deinde vbi tædet,ſcilicet Æneam traxiſſe tot moras,ideſt tantum diſtuliſſe mortem Mezentij, aut tot impedimenta obieciſſe,& vellere,ideſt auellere & reiicere tot ſpicula,

ſcilicet à Mezentio miſſa:& vbi ipſe vrgetur congreſſus pugna iniqua,ideſt inæquali cum ipſe pedes contra equitem ingreſſus eſſet:ipſe mouens,ideſt agitans multa animo,ideſt conſiderans multa quomodo,ſcilicet,ſe contra hoſtem munitum teneret,& tamen illum vinceret,et concludit equum ipſius prius interficiendum,erumpit,ſcilicet in pugnam tandē,ideſt poſt multam cunctationem & heſitationem:coniicit haſtam inter tempora caua:equi bellatoris:ideſt belligeri,aut qui & ipſe depugnare ſolebat,quadrupes,ſcilicet equus tollit ſe arrectum,& verberat auras calcibus,ideſt poſteriore parte pedum:& ipſe ſecutus ſuper equitem effuſum.ideſt excuſſum implicat, ſcilicet ipſum, & ipſe cernuus,ideſt pronus & inclinatus incumbit,ideſt inclinat ſe armo,ideſt humero erecto,Troes & latini incendunt cœlum clamore Æneas aduolat,ideſt celeriter accurrit,ad lapſum,ſcilicet & eripit enſem vagina,& ait ſuper,ideſt inſup hec, ſcilicet verba.vbi ſup.eſt nunc ille acer,ideſt ſtrēnuus Mezentius,vbi ſupple eſt nūc illa effera,ideſt immanis vis animi. Contra,ideſt ecōtrario tyrrhenus vt,ideſt poſtq̄,ipſe ſuſpiciēs, ideſt ſurſum aſpiciens:hauſit.ſcilicet oculis cœlum; aut mente anhelitum,& recepit mentem,ſcilicet ſaniorem.O amare hoſtis quid increpitas & minaris mortem,nullum nefas,ideſt nulla deteſtatio indigna viro forti,eſt ſupple in cæde,ideſt occiſione paſſiua,ideſt licet occidar,nec ego veni ad prælia ſic,ideſt vnico iaculo mutatus,nec Lauſus, ſcilicet filius meus pepigit mihi tecum: hæc, ideſt huiuſmodi fœdera, ideſt commercia bellica, vt,ſcilicet mihi parcas ego oro hoc vnum, ideſt ſolum per eam veniam que eſt hoſtibus,ſi qua venia eſt hoſtibus victis,vt ſupple patiare corpus,ſcilicet meum tegi humo, ideſt ſepeliri: ego ſcio odia meorum circunſtare acerba,ideſt immitia in me,ego oro defende hunc furorem, ideſt ne propter hunc furorem inſepultus deſtituar: & concede me ſepulchro conſortem nati,ſcilicet Lauſi,ideſt eiuſdem ſortis cum eo. Ipſe Mezentius loquitur hec,& ipſe haud inſcius.i.ſciens & videns,accipit enſem,ſcilicet Æneæ iugulo,ſcilicet ſuo.ideſt gutture:& diffundit animam in arma:ſupple cum cruore vndāti, ideſt vndatim effluenti.

PIERIVS.

¶Quid me erepto ſæuiſſime nato terres,]In antiquis aliquot codicibus legere eſt,terreas,quod quamuis ex ſententiæ congruitate ſit elegantiſſime dictum,quo pacto tamen verſui conſultum ſit, videndum.¶Id quidem, ſiquis admittere voluerit, aut Synizeſin figuram eſſe dicat oportet, aut Amphimactum loco dactili poſitum.quod Vergilium etiam alibi feciſſe à Terentiano moniti comperimus,neq; id Valerius Probus inficiari poteſt. Sed enim, vt, quid ſentiam,dicam.Grammaticorum adhuc nemo loci huius meminit tam inſignis, non taciturni profecto, ſi quid illis, tale ſuboluiſſet: quare, terres,regerim:vt longe plura habent exemplaria.¶Deſine iam venio moriturus,]In anti.quod magis placet,nam,venio legitur.contra tyrrhenus vt auras.In aliquot codicibus &,legitur; quod non ita placet.

DEDIMI LIBRI FINIS.

ASCENSIVS.

¶ Vndecimo victa eſt.] Monoſtichi huius ordo eſt. Camilla: ſcilicet virgo bellatrix, victa eſt, ideſt victa deſcribitur vndecimo, ſcilicet libro eneid. marte nō equo, aut quia per fraudem in pedes ex equo prouocata eſt, aut quia omni occumbenti Mars iniquus eſt. ¶ Ordo autem argumenti maioris eſt. Æneas ſupp. conſtituit. Marti trophęum, ideſt inſigne hoſtium verſorum, ſpoliorum, ex hoſte, ſcilicet raptorum, & remittit patri. ſcilicet Euandro, Pallanta exanimum, ideſt mortuum, & tribuit Latinis, ſcilicet oratoribus: iura ſepulturæ, & tempus, ſcilicet ſepeliendi duodecim, ſcilicet dierum: Euander edit, ideſt exprimit, in vrbe ſua affectus patrios, ideſt paternos in filiū: corpora virūm, ideſt virorum cæſa, ideſt occiſorum digeſta, ideſt in diuerſos rogos geſta; cremantur, ſcilicet a ſuis: legati, ſcilicet latinorum ad Diomeden miſſi, referunt, ideſt reportant pro reſponſo, Diomeden negaſſe, ſcilicet latinis contra Troianos: arma, ideſt auxilia bellica: Drances, ſcilicet: vir ille facundus, & Turnus concurrunt, ideſt cōtendunt dictis, ideſt ſermonibus, Latino æquante leges, ideſt præſidente eorum contentioni, quaſi pro tribunali Æneas imminet, ideſt ingruit interea vrbi, ideſt in vrbem Latini pugnatur ſcilicet vtrinq; & ſup. Troes vincunt, & Camilla icta, ideſt percuſſa ab Arunte, cadit, id eſt occumbit: duces minantur, ſcilicet mutuo donec ceſſere caſtris, ſcilicet Troianorum ante vrbem ſitis.

IN. XI. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Vndecimo victa eſt non æquo Marte Camilla,

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONSVLTI ARGVMENTVM.

Conſtituit Marti ſpoliorum ex hoſte trophæum:
Exanimūq; patri natum Pallanta remittit.
Iura ſepulturæ tribuit. tempusq; latinis.
Euander patrios affectus edit in vrbe,
Corpora cæſa virūm paſſim digeſta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negaſſe.
Drances & Turnus leges æquante Latino
Concurrunt dictis. Æneas imminet vrbi.
Pugnatur. vincunt Troes. cadit icta Camilla.
Deinde duces caſtris donec ceſſere, minātur.

ALIVD IN EVNDEM.

Occiſis proprium pars vtraq; reddit honorem.
Supplicibus Calydone ſatus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno iurgat certamine Turnus.
Æneas equitem præmittit, & obuia virgo
Excipit. extincta Rutuli dant terga, Camilla.

SERVIVS.

Oceanum interea ſurgēs aurora reliquit.] More ſuo prętermiſit noctis deſcriptionem, quam tranſiſſe indicat præſens ortus diei, & hoc eſt. Vnde Hora. ait. Nec verbū reddere verbo curabit fidus interpres. Quę enim naturalia ſunt, omnibus patent. Æneas q̄q̄ & ſociis dare tempus humādis. ¶ Præcipitant curę,] Cōſuetudo Romana fuit vt polluti funere minime ſacrificarēt: ſi tn̄ contingeret, vt vno eodemq; tēpore & funeſtaretur quis, & cogeref dare operam ſacrificiis laborabāt, vt ante ſacra cōpleret, q̄ funus agnoſceret, Hora. puluillus in capitolij dedicatiōe cum ab inimicis ei filius extinctus nūtiaref, ait, cadauer ſit nec voluit funus agnoſcere donec tēpla dedicaret. Secūdū quē ritū etiā Æneas inducitur ante operā dare ſacrificiis. & ſic ad ſociorū & Pallantis ſepulturā reuerti. Præcipitāt curæ, vrgent. lōgam enim dilationē ſepultura nō patitur. ¶ Turbataq; funere mens eſt,] Funere pallantis κατ᾽ ἐξοχήν. Nam hęc cōſuetudo eſt apud poetas vt à plebe ſegregarēt duces. Sic paulopoſt, ait, interea ſocios inhumataq; corpa terræ, Mādemus, & intulit, Mœſtāq; Euandri primus ad vrbē mittaf Pallas: ſicut dictū eſt, reliquias Danaum atq; immitis Achilli. Itē forſitan & fuerint Priami, q̄ fata requiras. Primo victor ſoluebat eoō: anteq̄ luctū ſubiret, & funeſtaretur, primo aūt eoō, ſub audiamus tēpore. Nam græce ἠὼς dicif quā aurorā vocamus, Hom. ῥοδοδάκτυλος quod nomē latini traxerūt per deriuationē, vt dicerēt: Et lętus eois Eurus equis, itē Eoasq; acies: Sane vt etiā ſupra diximus in hoc ſermone prima ſyllaba naturaliter longa eſt, ſed cum opus fuerit corripitur, aut licētia nois proprij, aut quia eā vocalis ſequif. ¶ Cōſtituit tumulo,] In colle, qa trophęa nō figebantur niſi in eminētioribus locis, Sal. de Pompeio, Deuictis hiſpanis trophęa in pirenęis iugis cōſtituit: ex quo more trophæa in vrbibus figebanf in arcubus exędificatis: ideo nunc trophęū ponit Æneas, quia necdum plenam eſt victoriā conſecutus, ſed occiſo Mezentio fugauit exercitū. Plenæ em̄ victoriæ vt ſupra diximus, triumphus debef. Et perſoluit vota ꝓpter tāti ducis interitum. Vel quia fas erat etiam de primitiis ſacrificare. ¶ Tibi. m. t. B,] Hoc per parentheſim dictum eſt. ¶ Aptat,] Apte locat & congrue. ¶ Telaq;. t. u,] Per fracta, ita enim in trophæis poni conſueuerunt. Iuue. & fracta de caſſide buccula ꝑdēs, & curtum temone iugum, victæq; triremis Apluſtre. ¶ Et bis. ſ. t. p,] ¶ Perfoſſum q;. l,] Duodecim vulneribus appetitum, quia, vt ſupra dixi, totius tuſcię populus in duodecim partes fuit diuiſus, vt Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni, qui ſingulis lucumonibus parebant, Moris autem fuit, vt interemptos duces omnis vulneraret exercit⁹, ſicut de Hectore, Home. commemorat, vnde eſt. Quæ circa plurima

Trophæorū ſuſpēſio quō fiebat.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER VNDECIMVS.

Oceanum interea ſurgens aurora reliquit.
Æneas (quanquàm ſociis dare tempus humandis
Præcipitāt curæ, turbataq; funere mens eſt)
Vota deūm primo victor ſoluebat Eoō,
Ingentem quercum deciſis vndiq; ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaq; induit arma,
Mezentii ducis exuuias, tibi magne trophæum
Belli potens, aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaq; trunca viri, & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumq; locis, clypeumq; ex ære ſiniſtræ
Subligat, atq; enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (nanq; omneis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ouanteis.
ÆNEAS. [Maxima res effecta viri, timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt: hæc ſint ſpolia & de rege ſuperbo
Primitiæ, manibusq; meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis, murosq; Latinos:
Arma parate animis, & ſpe præſumite bellum.
Ne qua mora ignaros (vbi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemq; educere caſtris)
Impediat, ſegnesq; metu ſententia tardet.
Interea ſocios, inhumataq; corpora terræ
Mandemus, qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.

rima muros,accepit patrios.¶Clypeumq́ ex ære,]Figuratius quàm ſi æreum diceret.¶Enſem collo ſuſpendit eburnum,]Vaginam eburneam: Sane ebur eboris facit non eburis,ſicut murmur murmuris,vnde quia in principalitatis declinatione varietas inuenitur,& deriuatio varia eſt,nam eburnus facit ab eo qđ eſt ebur,eboreus,ab eo quod eſt ebor eboris.¶Maxima res effecta viri,]Occiſo tanto duce,ſimul etiam trophei oſtēditur cauſſa.¶Abeſto,]abſit.nam tertia perſona eſt.¶Quod ſupereſt,de reliquo,& eſt abſoluta elocutio.¶Et de rege ſuperbo. primitiæ,]Aut hoc dicit,primitiæ iſtæ, quas fecimus non de plebe ſunt,ſed de rege ſuperbiſſimo.Aut certe ſuperbum regem Turnum accipiamus.Nam de ipſo legimus.At rutulo abſceſſu iuuenis,tum iuſſa ſuperba miratur,vt ſit ſenſus.Hæc ſpolia,& hanc primam belli partem ſuperbo Turno ſuſtulimus, nam hoc epi-

Supbia. theton proprium Turni eſt,quod ei Vergi.pro ingenti ſcelere dat.Apud enim maiores,ſuperbia,ingens facinus fuit: adeo vt Tarquinius pro multis ſcęleribus ſuperbi nomen acceperit.¶Mezentius hic eſt,]Talis vt Hunc ego te euryale aſp.¶Murosq́ latinos,]Iam campeſtri ſuperauimus pręlio,reſtat vt etiã obſidione vincamus,credit enim quòd ſibi iam aperte nullus occurrat,nec inaniter.Nã & paulopoſt dicturus eſt Turnus Furta paro belli:& in.12. Latinus, Vix vrbe tuemur Spes Italas.¶Arma parate animis,]Aut hypallage,pro armis parate animos,aut certe mutanda eſt diſtinctio.vt ſit animis,& ſpe pręſumite bellum:Mente præoccupate,vt ſupra Turnus,& pugnam ſperate parari.Bene autem ait præſumite quaſi rem iam ſui iuris,aut eis debere videatur certa victoria.¶Velle.ſ.a.ſ,]Ne in mora ſitis,cum captatis auguriis ad bellum exire cœperimus.Vellere autem proprie dixit,quia romana ſigna figebãtur in caſtris,& cum ad bellum eundum fuiſſet,captatis auguriis euellebantur ę terra:nam alibi ea figi non licebat,ſed in auguria etiam hoc habebatur:ſi auellentem facile ſequerentur, adeo vt cum filio in Arabis parthico bello ſit Craſſus occiſus, qui iturus ad pręlium,auellere ſigna vix potuit.¶Interea ſo.]Donec obſidionis tēpus adueniat.¶Quo ſolus honos acheronte ſub imò eſt,] Propter centum errant annos volitantq́ hæc littora circum,& bene acheronte ſub imo,quia hæc res ad vmbras tantùm pertinet,nam apud prudentes homines nullius momenti ſunt iſta.

CASCENSIVS.

Occeanum interea.ſ.a.reliquit.In hoc vndecimo vt dictum eſt libro varie tractantur res bellice primumq́ pius Æneas votum de ſpoliis ipſius Mezentij ſuſpendit trophęum: vnde Donatus. Vota deum.p.Recte diis conſecrat eius arma qui deos ſemper contempſit.Bis ſex q̃ta vis fuit iſtius qui.xij.plagis occidi non potuit: nam in aperto iugulo periit. Nunc.i.a.r. non enim vult tunc eſſe conſultandum de bello cum prælium erit gerendum. Hæc ille, Ordo eſt. Aurora ſurgens interea, ideſt dum gererentur quæ dicta ſunt,& quę facta eſſe manifeſtum eſt, nam confecto prælio Æneam ſe cum ſuis in caſtra recepiſſe,& cuſtodiam adhibuiſſe notorium eſt: dum hęc fierent aurora ſurgens reliquit oceanum, ideſt mare quod totum circuit terræ orbem Ænęas quàmquàm cure præcipitant, ideſt precipitanter vrgent dare tempus humandis ſociis.ſ.interemptis:& quàmquàm mens ſupp.eius eſt turbata funere.ſ.Pallantis p̃cipue tamen ſup.quia neceſſitas vrgebat ipſe victor ſoluebat primo eoō.i.cum primo ortu ſolis, purgatus.ſ.flumine viuo vt in ſecundo dixit,vota deum.i.que diis pro victoria habēda vouerat.& conſtituit quercum ingentem.i.valde magnã ramis vndiq; deciſis.i.habentem ramos vndiq; deciſos tumulo.i. in colliculo,& induit.ſ.quercum arma fulgentia.i.radiantia,appoſitorię exuuias.i.quæ fuerunt exuuie.Mezenti pro Mezentij ducis:alia appoſitio tibi ô bellipotens.ſ. Mars trophęum.i. ſpolia detracta duci,& ad tuam gloriam ſuſpenſa aptat.i. ipſe, apte locat criſtas.ſ.galeę Mezentij rorantes.i.diſtillantes. ſanguine.ſ.Mezentij:& tela viri trunca. i. truncata, & thoraca.i. munimen pectoris petitum.i.laceſſitũ,& perfoſſum bix ſex.i. duodecim locis,& ſubligat ſiniſtre.i.ad ſiniſtram partē clypeũ ex ęre,& ſuſpendit collo.i.ad collum aut ſuum aut Mezentij: nam ſunt qui velint clypeum & enſem de Ænea dici:ſed verius à Mezentio intelligemus vt eius arma ad truncum arboris ſic ſuſpenſa dicamus:quomodo ea dum viueret gerebat:ad ſiniſtrã ergo clypeum ſuſpendit & ad collum enſem eburnum habentē capulum eburnum aut vaginam eburnam.i.ex ebore factum. Tum.i.deinde Æneas hortatur ſocios ouantes.i.exultantes & iubilantes præ gaudio ſic, ideſt in modum ſequentem ſocios dicit:namq; omnis turba ducum tegebat eum ſtipata, ideſt denſe circunſtans; hortatur inquàm ſic. O viri res maxima eſt effecta:quia primam victoriam,& eam inſignē conſecutus erat omnis timor ſupple eius quod ſupereſt ſcilicet de reliqua belli parte:abeſto,ideſt abſit poſt hac:hæc ſunt ſpolia & primitiæ, ideſt primæ exuuiæ:de rege ſuperbo,ſcilicet Turno aut mezētio, & Mezētius eſt hic, ideſt huiuſmodi,ſcilicet vict⁹ & occiſus meis manibus.Iter ſupple eſt aut reſtat nobis nunc ad regem ſupple Latinum & ad muros latinos parate arma animis,ſcilicet veſtris & præſumite,ideſt præaccipite ſpe bellum ne qua,ideſt ne aliqua mora impediat vos ſupple ignaros, ideſt improuiſos & imprudentes vbi primum,ideſt ſtatim poſtquàm:vel vt primũ: ſuperi annuerint,ideſt nutu conceſſerint:vellere,ſcilicet à loco ſuo vbi fixa erant ſigna,ſcilicet bellica:hoc eſt vexilla, & educere pubem,ideſt iuuentutem ſeu tyrones hoc eſt nouos milites caſtris,ſcilicet ſuis,& ne ſententia tardet vos ſegnes,ideſt pigros & ignaros quia imparatos tardet dico:metu, ideſt formidine.Mandemus interea terrę ſocios & corpora inhumata, ideſt corpora inhumatorum ſociorum qui,ſcilicet humandi honos eſt ſolus ſub acheronte imo, ideſt apud inferos:quia ſine ſepultura non traducuntur ad inferos,ſed centum errant annos: vt in.vj.dictum eſt.

PIERIVS.

Quamquàm & ſociis,dare tempus humandis,] Sunt qui, & particulam ſummoueãt,& quanq́ ſociis,legēdũ velint.Verum ſententiæ numeriq́ cõcinnitas,& veterũ omniũ codicũ conſenſus caſtiorē eſſe lectionē iudicãt,quàmquã & ſociis,& ita prius erat in Mediceo,nunc,& inde abraſum.¶Annuerint ſup.]Romanus codex familiari quodam errore librarij,admuerēt legit i,litera in,e,mutata,ſed adnuerint vera lectio.Qui ſolus honos acherōte ſub imo eſt,]Pleraq; vetera exemplaria ſub imo, abſq; verbo,eſt,legunt,nempe,quia verbum id quibuſdam tantùm punctis in codicibus manu ſcriptis nouari ſolitum,fefellerit,melius enim ſub imo eſt.

SERVIVS.

Egregias animas que ſanguine nobis,]Ingenti arte laudat poti⁹ q̃ miſereať extinctos: vt p̄ſentiũ animos in bella ſuccēdat.¶Quē nõ virtutis egentē,]Ennij verſus ē,Funere merſit acerbo, īmaturo trãſlatio à pomis.¶Qui parrhaſio euã.] Archadio à ciuitate archadiæ: quã Dona.vult parthã dictã quod procedit,ſi partha nomē eſt græcũ,Si aũt latinũ eſt,ſtulte ſenſit,nã græcũ nomē latinã æthimologiã nõ recipit.¶Ibat,]pro ierat.

Alũnus quis dicatur. ¶Alumno,]alũnus eſt,qui græce τρόφιμος dicitur, qđ nomen,quia latinũ non eſt, vt ab eo quod eſt nutrior inueniamus eũ qui nutritus eſt, tranſit ad nomen aliud, quia & Alũnũ dixit.¶Iliades crinem de more ſolutę] Has Æneæ ancillas intelligimus,nam omnes matres, hoc eſt mulieres nobiles in Sicilia remanſiſſe dixit,excepta Euryali matre,de qua legimus.

Ite(ait)egregias animas,quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo,decorate ſupremis
Muneribus,mœſtamq́ Euandri primus ad vrbem
Mittatur Pallas,quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies,& funere merſit acerbo.
[Sic ait illachrymãs,recipitq́ ad limina greſſũ, POETA.
Corpus vbi exanimí poſitum Pallantis Acetes
Seruabat ſenior,qui Parrhaſio Euandro
Armiger ante fuit: ſed non fœlicibus æque
Tum comes auſpiciis charo datus ibat alumno.
Circũm omnes,famulumq́ manus,Troianaq́ turba,
Et mœſtæ Iliades crinem de more ſolutæ.
Vt verò Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſydera tollunt
Pectoribus,mœſtoq́ immugit regia luctu.
Ipſe caput niuei fultum Pallantis & ora
Vt vidit.leuiq́ patens in pectore vulnus,
Cuſpidis Auſoniæ,lachrymis ita fatur obortis.

legimus. Quæ te ſola puer tantis è matribus auſa.Proſequitur.¶Vt verò Æneas foribus ſeſe ĩtulit altis,] naturale em̃ eſt, vt intermiſſa lamenta repetantur cum aliquis notus aduenerit, ſic in Statio,Ingreſſis ducibus denuo defletur Archemorus.¶Niuei fultum pallantis.] Late patet hoc epitheton,referri enim poteſt,& ad candorem priſtinæ pulchritudinis, & ad pallorē ex morte venientē,& ad frigus,quod proprie mortuorum eſt, vt Corpusq́ lauant frigētis & vngũt.¶Læui in pectore.] pulchro puerili nondum ſe toſo.Te'ne,inquit, iteratio eſt,nã ſupra ait, Lachrymis ita fatur obortis. ſicut in qnto poſuit: Et fidam ſic fatur ad aurem & paulopoſt intulit,Dic ait, Sanè ſciēdum & allocutionem talē eſſe, qualis illa vbi defletur Euryalus:nã locis omnibus cõmouet miſerationē ab ætate, à tēpore,à vulnere, à ſpe parētis.

tis. ¶ Cum læta veniret inuidit fortuna tibi.] Ac ſi diceret, quantum noceret aduerſa, cum læta talem intulit caſum? Videtur autẽ dolere quòd quæri non poteſt de fortunæ crudelitate, quæ ei vno eodemq́ tempore, & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnũ. ¶ Tene inuidit fortuna mihi.] vt liber pampineas inuidit colli bus vmbras. ¶ Diſcedẽs dederã, κατὰ τὸ σιωπόμενον, hoc intelligimus, nam abſcedens nuſq́ eſt Euãdrum: allocutus Æneas. ¶ Quum dura prælia gẽte.] ſubaudimus fore. ¶ Fors.] & forte etiã vota ſuſcipit. Poteſt & vnum eſſe forſet, ideſt forſitã. ¶ Cumulatq́ altaria donis.] Et ſacrificat, & ſuſcipit vota. Naturaliter autẽ quæritur de errore mẽtis humanæ. ¶ Nil iã cœleſtibus vllis.

[Te'ne(inquit)miſerande puer, cũ læta veniret, ÆNEAS.
Inuidit fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neq́ ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Euandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, quum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensq́ moneret,
Acreis eſſe viros, quum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatq́ altaria donis.
Nos iuuenem exanimũ, & nil iam cœleſtibus vllis,
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infœlix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatiq́ triumphi,
Hæc mea magna fides: at non Euandre pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum

lis. Debẽtem.] Viui enim ſuperorum ſunt: mortui autẽ ad inferos pertinẽt, vnde in duodecimo. Vos mihi manes eſte boni, quoniã ſuperis auerſa voluntas, ſuperis autem debemus omnia donec viuimus, ideo quia vt dicunt phyſici, cum naſci cœperimus ſortimur à ſole ſpiritum. à Luna corpus, à Marte ſanguinẽ, à Mercurio ingenium, à Ioue deſiderium, à Venere cupiditates, à Saturno humorem: quæ omnia ſingulis reddere videntur extincti. ¶ Vano mœſti comitamur honore,] Inani vt ſupra diximus, q́tum ad viuos pertinet. ¶ Hi noſtri reditus,] tale eſt, vt manibuſq́ meis Mezentius hic eſt. Hæc mea magna fides κατὰ τὸ σιωπόμενον quam de pallantis reditu promiſerat patri, ¶ Pudẽdis vulneribus.]

Quæ à corporibus cœleſtibus hoĩes ſortiantur.

Optabis nato funus pater.hei mihi quantum
Præſidium Auſonia.& quantum tu perdis Iule,

à tergo illatis,& eſt conſola
tio. Nec ſoſpite,pro ſoſpiti,
antiptoſis eſt, hoc dicit. Si
fuiſſet vulneratus à tergo,
ipſę ei optares interitum. ¶Hæc vbi defleuit.]Ideſt poſtq̃ hæc
cum lachrymis dixit. Flere enim eſt cum voce lachrymare, vn-
de habemus in ſexto. Continuo auditæ voces vagitus,& ingẽs
infantumq́ animæ flentes in limine primo.

¶ASCENSIVS.

¶Ite ait.e. Sicut in.vj.oſtenſum eſt in piis operibus fuit Æneas
primus quocircà & nunc ſummã de mortuis habet curã & ma
ximopere de remittẽdo pallante à turno interfecto:cuius miſ-
ſionẽ deſcribit poeta:vnde eſt hoc ſolũ donati.puerũ dixit pal-
lanta.vt victoris minueret gloriam nam alibi iuuenem dixe-
rat. Hoc ille. ¶Ordo igitur eſt. Æneas ſupp.ad ſocios ſuos ait:
ite decorate ſupremis.i.vltimis muneribus. i. officiis animas
egregias quę peperere.i.acquiſiuere nobis:ſuo ſanguine hanc
patriam.i.regionem:& facite ſup.vt pallas mittatur primus.i.
primum & primo loco ad vrbem euandri mœſtã.ſ.propter mor
tem futuri regis:quem.ſ.pallanta dies atra.i.funeſta & inimica
tempeſtas abſtulit & merſit.i.oppreſſit funere acerbo.i. acerbe
tolerando:non egentem,ideſt plenum & abundantem virtutis.
Æneas illachrymans ait ſic,& recipit greſſum ad limina.ſ. ca-
ſtrorum:vbi Acetes ſenior ſeruabat corpus pallãtis exanimi .i.
mortui & anima carentis:poſitum,i.repoſitũ qui .ſ. Acetes fuit
ante, ſcilicet q̃ pallanti armiger. i. miniſter qui arma gereret
euandro parrhaſio.i. arcadico.ſed ibat tum.i.tunc datus comes
charo.i.prę dilecto alumno.i.filio.ſ.pallãti auſpiciis.ſ.inchoan
di omnibus & fortunis: non æque fœlicibus vt ſup. patri armi-
ger fuerat. Omnis manus,ideſt multitudo famulum pro famu-
lorum & turba troiana & iliades.ſ.ancillę in caſtris degentes:
ſolutę crinem mœſtę.i.ipſe mœſtę habentes crinem in ſignum
mœſtitię diſſolutum:de more,ſcilicet patriæ & ſacrificij: ſupp.
erant aut ſtabant circùm.i.in circũitu Verò pro ſed, vt.i.poſtq̃
æneas intulit ſeſe foribus altis,ipſi tollun:.i.erigunt ad ſydera
ingẽtem gemitum & hoc pectoribus tũſis.i.percuſſis:& regia
ſ.ænee in caſtris immugit.i.intrinſecus mugit,& reboat aut re
ſonat luctu mœſto.i.mœſtitię indice:ipſe,ſ.ęneas vt.i.poſtq̃ vi
dit caput pallantis niuei,ideſt albiſſimi fultum.i. ſuſtentatum:
quia ſe ſuſtinere exanimum non potuiſſet,& vt vidit ora ſupp.
eius:& vidit vulnus patens.i.amplum & late apertum:in pecto
re.ſ.eius cuſpidis auſonię.i.quod cuſpis auſonia intulerat : ipſe
fatur ita lachrymis obortis.i. de repente præter opinionem or-
tis & ſup.inquit(nam aliter vacaret)ô puer miſerande.i.miſera
tione digne inuidit ne fortuna mihi te cum ipſa veniret læta,
ſcilicet parta victoria & obtento regno : vt iam futurum breui
ſperat inuidit dicit:ne videres regna noſtra:& ne veherere.i.ve
haris aut vehereris victor:ad ſedes paternas?q.d.iniquum eſſe
ego diſcedens.i.cum diſcedere vellem:non dederam parẽti tuo
euandro:hæc.i.huiuſmodi promiſſa de te.i.de incolumitate &
eruditione tua cum.i.quando ipſe euander complexus me eun
tem.i.abire volentem mitteret ſup.me in magnum imperium,
& ipſe metuens.ſ.tibi moneret viros.ſ.quibus cum bellandum
eſſet:eſſe acres.i.ſtrennuos & prælia ſupp. eſſe cum gente dura
i.aſpera & laboris toleratiua;& ille.ſ.pater tuus euander: qui-
dem.i.
dem.i.certe:captus ſpe ina-
ni:facit fors,ideſt forte:&.i.
etiã vota ꝓ ſalute & lęto re
ditu tuo,& cumulat.i.cumu
latim onerat altaria donis.ſ.oblatitiis:ſed ſupp.cum ipſe de ſa-
lute eius ſollicitus ſit nos mœſti comitamur.i.comitantes affici
mus iuuenem exanimum.i.extinctum & mortuum,& nil de-
bentem.i.non obnoxium pro ſalute & vita conſeruanda : vllis
cœleſtibus.ſ.diis,quia iam in regione inferorum eſt:honore va
no,ideſt nihil defuncto profuturo O euandre(a ntõ euandrus
nam græce euandros dicitur)infœlix.i.diſſortunate tu videbis
funus nati,crudele.i.crudeliter affectũ:ſunt ne, ſup.hi.i.huiuſ-
modi noſtri reditus:& triumphi expectati.i.multum optati &
eſt ne ſupp.hæc mea magna fides:qua.ſ.promiſeram te incolu
mem reducendum.q.d.minime.At,ideſt ſed ô euandre tu non
aſpicies pallanta filium tuum pulſum vulneribus pudendis, id
eſt in tergum ſuſceptis : nec tu pater optabis dirum funus,
ideſt crudelem mortem. nato ſoſpite, ideſt exiſtente incolumi
vt,ſcilicet faciunt viri magnanimi quando audiunt filios aut in
fugam turpem verſos,aut,facinus deteſtabile perpetraſſe . hei
mihi q̃tum præſidium,ideſt munimen & defenſaculum perdis
ô auſonia aut ſupp.perdit auſonia:& q̃tum perdis tu ô Iule. q.
d.maximum cum talem iuuenem amicum amittas:qui & tibi
& patriæ ſummo futurus ſit præſidio.& à teneris annis amici-
tia deuinctus.

¶PIERIVS.

¶Corpus vbi exanimi poſitum pallantis Acetes,]In veteribus
quibuſdam codi.legere eſt, corpus vbi exanimum, vti etiam
ſuperius. Exanimumq́ auro corpus vendebat,achilles. Sed lon
ge melius eſt. Exanimi pallantis:quia poſitum corpus ſatis ha
bet,abſq; alterius adiectiui inculcatione. ¶Circùm omnes fa-
mulumq́ manus,]In antiquis codi,omnis legitur,vt ſit omnis
manus,turbaq́ omnis. ¶Et mœſtæ iliades crinem de mo.ſo.]
In vulgatis codi.mœſtæ, nunc paſſim legitur. Sed in antiquis
omnibus,quotquot habui,mœſtum legi . Eſt enim & in habi-
tu mœſticiæ ſignificatum. Vt non videatur incongruum dice-
re,ſolutæ mœſtum crinem. ¶Fors & vota facit,]Sunt aliquot
codices,in quibus, forſit vota facit,legatur,quam lectionẽ Ser-
uius non improbat , dum forſit . Vnum eſſe poſſe dicit . Sanè
Horatius ſermone primo ea vſus eſt dictione. Quia non vt for
ſit honorem iure mihi inuideat quiſquàm . Sed enim Priſcia-
nus hic,fors,agnoſcit, neq; vno tantùm loco carmen citat,ait-
q́ nominatiuum eſſe,atq; pro aduerbio poſitum à Virgilio. Il-
lud non ſubticebo, ſcriptum eſſe alicubi etiam , ſors, &. Ve-
rum hoc inuſitatum eſt . ¶Et iuuenem exanimum,]Vtrunq;
legitur & exanimum , & exanimem, vti paulo ante dictum,
grammaticis adquieſcẽtibus. ¶Expectatiq́ triumphi,]In Ro.
codice,exoptati,legitur: quod non æque placet,q̃uis non deſu
turi ſunt,qui locum ex Terentio tueantur,quod ille dixerit, te
neo ne te antiphila,maxime animo exoptata meo . Sed enim
ibi quoq; expectata,legitur in antiquis codicibus, & maxime
omnium emendatis. ¶Nec ſoſpite dirum optabis nato funus
pater,]In Mediceo,durum,habetur. Hei mihi quantum præſi-
dium auſonia. In antiquis aliquot codicibus,heu habetur,grã-
matici malunt,hei.

POETA.

Hæc vbi defleuit:tolli miſerabile corpus
Imperat,& toto lectos ex agmine mittit
Mille viros,qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintq́ patris lachrymis,ſolatia luctus
Exigua ingentis,miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates,& molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
Extructoſq́ toros obtentu frondis inumbrant
Hic iuuenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt,
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ,ſeu languentis hyacinthi,
Cui neq; fulgor adhuc,nec dum ſua forma receſſit,
Non iam mater alit tellus,vireſq́ miniſtrat.
Tum geminas veſtes,oſtroq́,auroq́ rigentes
Extulit Æneas,quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat,& tenui telas diſcreuerat auro.
Harum vnam iuueni ſupremum mœſtu s honorem,

¶SERVIVS.

¶Toto lectos ex agmine.]
troianos , tuſcos , arcadas .
Exigua quãuis eñ magna
ſint:orbitati patris prodeſſe
non poſſunt . ¶Pheretrũ.]
grece φέρετρον dicitur , vñ
per dierеſim pheretrõ,phe-
retrum facit: nam latine ca-
pulus dicit:vñ ait Plau. Ca-
pularis ſenex.i.vicinus ca-
pulo. qui dictus capulus ab
eo q corpus capiat. ¶Vimi
ne querno.] ſunt aliquæ du
ræ deriuatiõis, tñ eis ſic vti
mur cũ adiũctione alterius
nõis, vt quernũ vimen . Itẽ
colurnũ veru , vt pinguiaq́
in verubus torrebimus ex-
ta colurnis: ficulnũ lignum
vt Hora. Olim trũcus eram
ficulnus,inutile lignũ:item
aprugenũ callũ pro aprinũ.
Obtẽtu frondis inũbrant ve
luti camerã quandã capulo
ramorũ extẽſione fecerunt.
¶Agreſti ſublimem ſtrami
ne ponũt.]hoc eſt ſuper frõ
des ponũt, nã hic reddit qđ
omiſerat ſupra dicens . Ex-
tructos

Phere-
trũ quid
ſit.

tructos toros: nec addẽs vn
de. ¶Demeſſum.] Partici-
piũ eſt, veniens ab eo quod
eſt metor. Sane ab eo qđ eſt
meto,preteritũ ꝑfectũ meſ-
ſui facit. ¶Sua.f.r.]propria
pulchritudo. ¶Auroq́ rigẽ
tes.]Vnũq́ vacat,& eſt ad-
ditũ hiatus cauſſa. Læta la-
borũ,figura eſt,lętus rei:nã
mõ dicimus , lætus labore.
¶Diſcreuerat.]Depixerat
ſimul amãtis affectus oſten
ditur. ¶Harũ vnã.]De duo
bus & horũ alterũ & horũ
vnũ poſſumus dicere:nã ar-
tigraphi hoc tm̃ vetãt,ne de
duobus aliũ dicamus,qđ de
multis ꝓprie dicit. Sanè fi-
gurate dixit,veſtẽ induit.vt
Exuuias indut⁹ achillis: cũ
in vſu ſit.induit illa re.vt in
dutoſq́ iubet trũcos hoſtili
bus armis. ¶Arſuraſq́ co-
mas obnubit amictu.] Ha-
rum vnam induit iuueni,al
tera caput eius velauit,nam
ſupra dixit duas veſtes eſſe
latas. Obnubit autẽ velauit.
Trãſlatio à nubibus, qb⁹ te
gitur

Alter &
alius qđ
notent.

gitur cœlum,vnde & nuptię dicuntur quòd nubētium capita velentur. ¶Laurentis præmia pu.] Mittit prēmia quæ de præda laurentis pugnæ ſuſtulerat, nam præda eſt quæ eripitur, præmium quod offert. ¶Equos & tela quibus ſpoliauerat hoſtē.] Vel Pallas, vel æneas:nam ambigue poſitū eſt. Spolia autem cum ea tantùm ſint quib⁹ hoſtis ſpoliari poteſt, vt lorica,vel veſtis:abuſiue etiam ſpolium dicitur quicquid ab hoſtib⁹ tollitur. Vnde eſt.Poſtquàm illum vita victor ſpoliauit achilles. ¶Vmbris infe.] Proprie, nam inferiæ ſunt ſacra mortuorum.Cæſo ſanguine,pro cæſorum,vt ſupra captiuoq; rogi perfundat ſanguine flāmas. ¶Ipſos ferre duces.] Suos. ſ. qui illis præerant. Melius tamen eſt iubet trūcos fer-

Spoliū quid ſit.

Induit,arſuraſq; comas obnubit amictu:
Multaq; præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat:& longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos,& tela quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus,quos mitteret vmbris
Inferias,cæſo ſparſuros ſanguine flammas:
Indutoſq; iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces,inimicaq; nomina figi.
Ducitur infœlix æuo,confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis,nunc vnguibus ora,
Sternitur,& toto proiectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus,poſitis inſignibus,Æthon
It lachrymans,guttiſq; humectat grandibus ora.
Haſtam alij,galeamq; ferunt(nam cætera Turnus

cos ferre ipſos duces, Hoc eſt ducum ſpolia vt trophæa ipſos duces dixerit:ſicut ſupra manibuſq; meis mezentius hic eſt. ¶Inimicaq; nomina figi.] Inimicorum:dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occiſorum. ¶Ducitur infœlix Ace.] Quaſi qui conſternatus nimio dolore ire nō poterat, & bene ex rerum permutatione expreſſit doloris magnitudinem, dicens ita doluiſſe acetem,vt penè carens humano ſenſu p ſe ire non poſſet,& equum ita ſenſiſſe interitum domini vt in humanum migraret affectū nam & lachrymabat,& ſpōte ſequebat cadauer. ¶Fœdans.] Vel cruentans,vel lacerans. ¶Terræ.] In terra. ¶Poſitis inſigni.] Sine phaleris.Quod autē equū dicit lachrymare,nō mirū eſt.cū Home-

Victor habet)tum mœſta phalanx,Teucriq́ ſequuntur,
Tyrrheniq́ duces,& verſis Arcades armis,
Poſtquàm omnis longè comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas,gemituq́ hæc addidit alto.
[Nos alias hinc ad lachrymas eadē horrida belli ÆNE.
Fata vocant:ſalue æternum mihi maxime Palla,
Æternumq́ vale[Nec plura effatus ad altos POETA.
Tendebat muros,greſſumq́ in caſtra ferebat.

Home.etiam diuinātem induxerit Xanthum Achillis equum.Equos autem achilis inducit,Patroclum lugētes.¶Æthon.]Nomen equi quo nomine & auroræ equ⁹ vocatur.vel à ſplendore nā αἴθω ardeo dicitur,vel à curſus celeritate:quaſi ἀειθεῖ i.perpetuo currens: indefeſſus.¶Cætera turnus vi.h.] κατὰ τὸ σιωπώμενον,& alia ei ſuſtuliſſe intelligamus, non tantùm baltheum,vt legimus ſupra.¶Phalanx.]Lingua macedonum legio.Quod autem ait mœſta arcadas,intelligimus vnde infert Teucriq́ tyrrheniq́,& hoc eſt quod ait ſupra,Et toto lectos ex agmine mittit Mille viros.¶Verſis archades ar.] Lugentū more mucronem haſtæ,nō cuſpidem cōtra terram tenentes.Scuta etiam inuertentes,ꝓpter numina illic depicta,ne eorum ſimulachra cadaueris polluerentur aſpectu:vt nonnullis fruſtra placet.Nam lugentum mos eſt prioris habitus immutatio.¶Alias hinc ad lachry.] Ad aliam ſepulturam.¶Salue æternum mihi maxime palla.Æternumq́ vale.] Varro in libris logiſtoricis dicit, ideo mortuis ſalue,& vale dici:non quòd valere aut ſalui eſſe poſſint.ſed quòd ab his recedimus,eos nunquàm viſuri,hinc ortum eſt etiam maledicti ſignificationem interdum valde obtineat,vt Terentius,Valeant qui inter nos diſſidium volunt,hoc eſt ita à nobis diſcedant,vt nunquàm ad noſtrum reuertantur aſpectum.Ergo cum mortuo dicitur vale:non ethymologia conſideranda eſt,ſed cōſuetudo quòd nullis vale dicimus,niſi à quibus recedamus.

ASCENSIVS.

Hæc vbi defleuit.] Recitat pompam funebrem cum qua pallas ad patrem remiſſus eſt,duce acete eius armigero,de qua re ſolum eſt Donati.Quibus ſpoliauerat hoſtem.Ambigue dictū vel quibus vſus fuerat dū hoſtes interimeret:vel quibus victor hoſtes ſpoliauit.Vltima tamen ſententia melior eſt.Hoc ille.

Ordo eſt:Vbi.i.poſtquàm æneas,ſup.defleuit.i.cum fletu dixit hæc ipſe imperat corpus.ſ.pallantis miſerabile.i.miſeratione dignum:tolli.i.erigi,& leuari,& mittit milleviros lectos ex toto agmine.i.omni exercitu qui comitentur.i.comitando exhibeant honorem ſupremum.i.vltimum videlicet funebrem & qui interſint lachrymis patris exiſtentes exigua ſolatia luctus ingentis:ſed debita patri miſero.i.miſeratione digno.ſ.euandro.Alij.i.aliqui ex ipſis:haud ſegnes.i.gnaui & ſtrennui:texunt.i.contexunt crates.ſ.ſuper quas feratur cadauer & feretrum.i.capſam qua feratur,molle,quia virgis arbuteis & vimine.i.virgulto flexibili,querno.i.quercu detracto,&inumbrant.i.oppacant toros.i.lectos funebres:extructos.ſ.ad tale munus obtentu.i.circūtenſione & circumpoſitione frondis.ſ.funebris. & ponunt iuuenem.ſ.pallanta:ſublimem,ideſt altū hic.i.ſuper huiuſmodi toros ſtramine agreſti.i.ſuper ſtramentum agreſte. ponunt dico iuuenem talem qualem tellus iam non alit.ſ.amplius exiſtens mater,vel tellus mater.ſ.prius iam non alit.ſ.am plius florem demeſſum.i.decerptum pollice virgineo: florem dicit ſeu violę mollis ſeu hyacinthi languentis: cui.ſ.flori.i.a quo neq́ fulgor.i.rutulantia:neq́ ſua.i.debita & propria forma receſſit adhuc:ſed tellus mater non alit iam,ſcilicet ampli⁹ & ſup. non miniſtrat,ſup.ei iam.i.amplius vires,Tum.i.deinde,æneas extulit.ſ.ex ſcriniis ſuis veſtes geminas.i.duas rigentes.i.denſe contextas vt ſtare poſſint:oſtro.i.purpura & auro: quas,ſcilicet veſtes ipſa Dido ſidonia,ideſt ex phœnicia:læta laborum,ideſt de laborib⁹:aut laborum,ſcilicet ſucceſſu aut exercitio,fecerat olim,ideſt cum eius amore capta eſſet ſuis manibus,ſcilicet propriis:non ancillarum:nec mercennariarum: & diſcreuerat,ideſt diſtinxerat telas.i.tegmina,tenui.i.textili auro.Ipſe mœſtus induit iuueni,ideſt ad honorem eius:vnam harum,ſcilicet veſtium appoſitorię ſupremum honorem,ideſt quę res erat illi ſupremus honor ab ęnea impenſus:& obnubit,ideſt velat amictu,ſcilicet congruo comas arſuras,ſcilicet rogo funebri,Præterea ipſa aggerat.i.accumulat,& apponit multa præmia.i.ſpolia victorum præmia,pugnæ laurentis,i.obtēta in pugna,quæ in agro laurenti facta iam erat,& iubet prædam ſcilicet iuuenum quos pallāti inferias rapuerat vt prius dictum eſt, duci longo ordine,ideſt pompoſe:addit equos,& addit tela qui bus,ſcilicet aut Pallas aut ipſe æneas ſpoliauerat hoſtem.aut tanquàm instrumento aut potius tanquàm materia circa quam:& æneasvinxerat,ſcilicet pauloante manus, ſcilicet iuuenum poſt terga, ſcilicet ſua. iuuenum dicit, quos mitteret vmbris,ideſt ad manes & vmbras inferna les inferias, ideſt ſacrificia inferorum ſparſuros flammam,ſcilicet rogi funebris. ſanguine, ſcilicet ſuo,& iubet ipſos duces ferre trūcos indutos, ideſt ornatos & accinctos armis hoſtilib⁹.i.ab hoſtibus detractis.& iubet noīa inimica.ſ.hoſtiū quorū trophæa cōſtituturi erāt figi.ſ.ad truncos. Acetes.ſ.armiger olim euādri:& nunc cuſtos pallātis,infœlix. i.qui ſine culpa ſua talē dolorem referre cogebat ducitur.ſ.cum funere:quia confect⁹æuo.i.ſenio decrepitus:fœdās.i.cruentans aut dehoneſtās.nunc.i.aliquando,pectora.ſ.ſua pugnis & nūc.i.aliquando ora.ſ.ſua vnguibus dilacerādo.ſ.ea ipſe ſternit& proiect⁹ ſup.eſt terræ.i.ſuper terrā:aut ſi eſt datiu⁹:ad terrā toto corpore.ſ.ſuo:qa amens & impos viriū effectus dirigit nec ſe continere potuit,& ſup. ductores ducūt &.i.etiā currus pfuſos ſanguine rutulo.i.rutulorū Æthon æquus.ſ.pallātis cognominis equo auroræ bellator.i.belliger quondā:it poſt.ſ.hæc omnia,lachrymās & hoc inſignibus.i.phaleris & cæteris ornamētis poſitis.i.depoſitis:& humectat.i.rigat ora grandib⁹ guttis. ſ.lachrymarū.Alij ferunt haſtā & galeam.ſ.pallātis(nam turnus victor habet cętera.ſ.ornamenta:vt baltheū & palludamentum)tum.i.deinde phalanx.i.ordinata multitudo arcadū.ſ.mœſta,& teucri,ſup.mœſti ſequunē,& duces tyrrheni,&archades armis verſis.i.obuerſis in ſignū luct⁹:poſtquàm omnis ordo comitum pręceſſerat lōge.i.longo ordine:ęneas ſubſtitit & addit. ſ.ad pri⁹ dicta:hæc.ſ.ſequētia,ſup.cum alto gemitu:eadē horrida fata belli quæ.ſ.abſtulerāt pallanta:vocās nos hinc.i.ab his lachrymis:ad lachrymas alias.i.aliis impendēdas:aut de aliis habendas:ô palla mihi maxime ſalue æternum:& vale æternū, nec,ideſt &non,& ipſe effatus non plura tendebat ad altos muros,ſcilicet nouæ troię: ꝙ pro,ideſt ferebat greſſum in caſtra ſcilicet ſua.

PIERIVS.

Et toto lectos ex agmine mittit.] Romanus codex ex ordine,legit:ſed plus eſt,ex agmine.¶Obtētu frondis inumbrāt.] Oblongus codex peruetus, obumbrant, legit, in aliis inumbrant,vulgata lectio.¶Sublimem in ſtramine ponunt.] Antiqua omnia exemplaria,quotquot habuimus,ſublimem ſtramine, legunt,abſq́ præpoſitione, quæ tamen pluribus placet interiecta,Vt quæ neſcio quid numeroſius efficiat.¶Auroq́ ortoq́ rigentes.] Ita legitur omnino in veteribus aliquot exemplaribus. Sed enim vulgata lectio magis placet,oſtroq́,auroq́,vt epitheton, rigentis,vicinius ſit dictioni,quæ cauſſa ſit rigiditatis.¶Cæſo ſparſuros ſanguine flammas.] Roman⁹ codex,flammam, vnitatis numero legit.Et aliquot alij codices ſparſurus,ſingulari numero recto caſu legunt,vt ſuppoſitum ſit verbi mitteret. Sed longe melius eſt,ſparſuros.¶Inimicaq́ nomina figi.] In Romano codice,fingi,legitur,quippe,vt res aliquanto amplior effecta,maiorem euandro conſolationem afferret,quum in geſtarum rerum narratione,multa veris vulgo ſuperaddi ſoleant,& ex commodo fingi. Sed alienum eſt mendacium à viro fortiſſimoq́ & ſapientiſſimo, qualem Virgilius Æneam paſſim oſtentat.Quare longe magis placet eorum ſententia, qui affixos trophæis titulos occiſorum aiunt.¶Comitum proceſſerat ordo.] Romanus codex,& Oblongus,& omnes deniq́ antiquiores, præceſſerat, legunt,vt in antiquarum aliquot impreſſionum codicibus habebatur.Qui funus enim ducunt,præcedere ſolent,ſubſequi verò,qui lugent.Sed procedere in ſimilibus admodum vſitatum eſt,ter,funus interim procedit ſequimur.¶Salue æternum mihi maxime palla.] Romanus codex vocatiuum hunc nominantiuo ſimilem facit,pallas:ſed nomina in,as,deſinentia, quæ genitiuo creſcente per, nt,pronuntiantur,neq́ ſynæreſin patiuntur, vocatiuum facere ſolent extrema genitiui abiecta,thoantis,ô thoan,laodamantis, ô laodaman. Poetæ tamen huiuſmodi vocatiuum abſq́, n,littera proferre libentius ſolent,vt ô laodama,ô polydama, ſic ô palla.

Iamq́ oratores aderant ex vrbe Latina,
Velati ramis oleæ,veniamq́ rogantes,
Corpora per campos,ferro quæ fuſa iacebant
Redderet,ac tumulo ſineret ſuccedere terræ.
Nullum cum victis certamen,& æthere caſſis:

SERVIVS.

Oratores.] Legati à perorando pro repu.noīati.¶Vrbe latina,] Pro latini.i.de lauro lauinio.¶Velatis ramis.o.] Nō coronati,nec.n. lugētes decebat.ſed inſtructi & ornati.i.in manib⁹ oliuæ ramos ferētes:ſic Home. ϛτέμματ᾽ ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου ἀπόλλωνος,Velati autem ornati,vt illo loco ſignificat,Victorivelatū auro,vittiſq́ iuuencū,cū vittis nō velenē,aut coronēē victimę,ſed ornenē.¶Veniāq́ rogātes] Bn̄ficiū.ferro:q̄ fuſa mō ītercēpta,alias fugata,ſed diſcernuntur

Parceret hoſpitibus quondam,ſoceriſq; vocatis.
Quos bonus Æneas,haud aſpernanda præcantes,
Proſequitur venia,& verbis hæc inſuper addit.
[Quæ nam vos tanto fortuna indigna Latini — ÆNEAS
Implicuit bello,qui nos fugiatis amicos?
Pacem'ne exanimis,& Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & viuis concedere vellem.
Nec veni,niſi fata locum,ſedemq; dediſſent:
Nec bellum cum gente gero:rex noſtra reliquit
Hoſpitia,& Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turno fuerat ſe opponere morti:
Si bellum finire manu,ſi pellere Teucros
Apparat,his decuit mecum concurrere telis:
Vixet,cui vitam deus,aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite,& miſeris ſupponite ciuibus ignem.
[Dixerat Æneas.olli obſtupuere ſilentes, — POETA
Conuerſiq; oculos inter ſe,atq; ora tenebant.
Tum ſenior,ſemperq; odiis,& crimine Drances
Infenſus iuueni Turno:ſic ore viciſſim
Orſa refert.[O fama ingens,ingentior armis — DRAN.
Vir Troiane,quibus cœlo te laudibus æquem?
Iuſtitiæ ne prius mirer,belli'ne laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad vrbem:

nuntur epithetis,vt ſi dicas ferro fuſus eſt,vel mœtu fuſus. ¶ Redderet.] Oſtendit iam poſſe in troianorũ eſſe poteſtate. ¶ Et æthe.c.] Vacuis.vnde & retia caſſes dicimus.hoc autem bene addidit,quòd victi poſunt innouare certamẽ. ¶ Haud aſpernanda.] Iuſta non contemnẽda,Sepulturæ.n.beneficium generaliter debetur vniuerſis. ¶ Inſuper addit.] Accumulat verbis beneficium,dicens,pacem ſe etiã viuis velle præſtare.Pacem autẽ ideo defunctis,quia ait nullũ cũ victis certamẽ,& æthere caſſis,& mortuorum pax ſepultura eſt,Vnde elegitverbum vtriſq; aptum. ¶ Quęnam.] Quanta & qualis,nam miratis eſt nec.n.dubitat cum ipſe dicat, indigna. ¶ Implicuit.] Inuoluit ĩuitos. ¶ Nec veni.] Nec veniſſem tempus pro tempore. ¶ Nec bellum cum gente gero.] Sed cum turno per quod eorũ captat fauorem Huic morti: λεκτομῶσ quaſi oſtendit iacentes. Si bellum finiri manu, hoc eſt enim interemptõe:poteſt eñ in pace finiri. ¶ Vixêt.] Pro vixiſſet:& eſt ſyncope. ¶ Deus aut ſua dextra dediſſet.] Victoriam,vel vitam: quia duplici ratione conſtat victoria,aut virtute,aut voluntate fortunæ. ¶ Miſeris ci.] Quaſi aliena culpa pereuntibus. ¶ Obſtupere ſi.] Ideſt obſtupefacti ſunt.& ſilere cœperunt. ¶ Tum ſenior.] Cui ab ætate præſtabat auctoritas. Odiis & crimine drances.] Infenſus iuueni turno,aut per ſuum crimen.i.inertiam,quam ſemp virtuti conſtat eſſe contrariam,aut turni crimine, qui totviris mortis cauſſa extiterat orſa refert,cœpta verba. ¶ O fama ingens ingentior armis.] Fruſtra ait Dona. hoc nomen,de his eſſe quæ non recipiunt comparationem,nam quia augmentum recipit. etiam comparatur, Alia illa ſunt nomina,in quibus eſt dubitatio,vtrum cõparentur, vt eſt perfectus, quia ſi velis comparare,incipit perfectus non eſſe perfectus. ¶ Cœlo te laudibus æquem?] Pro his qui in cœlo ſunt.i.diis, vt Cæruleus thybris cœlo gratiſſim⁹ amnis. ¶ Iuſtitiæ ne prius mirer belli'ne laborum.] Figura græca miror illius rei,& regno illius,vt θαυμαξω ἐκεἰνου ἄς χώἰκεινου,vnde Oratius ait, & qua paupere daunus,Agreſtum regnauit populorum, pro agreſtibus populis. ¶ Si qua viam.] Ideſt rationem. ¶ Dederit. for. latino.] & Bene cum exceptione pollicetr dicens, ſi voluntatem noſtram fortuna comitetur. ¶ Fœdera. Turnus]

turn⁹.]Vel cõfugiis,vel ami
citiarũ. ¶Fatales.m.]Quia
audiuerat,niſi fata locum ſe
demq́ dediſſent. ¶Saxa tro
iana.] Ambitioſe ait, quaſi
ait troianis fataliter debita.
¶Pepigere dies.]Pacti ſũt,
ab eo qđ eſt:paciſcor,& pe-
pigi,& pactus ſum facit, ſi-
cut ab eo quod eſt parco,&
parſi & peperci. ¶Pace ſe-
queſtra.] Media & tempo-
rali. nam ſequeſter eſt me-
dius inter duos altercantes
apud quem aliquid ad tem-
pus ſeponitur.Pacem ergo
ſequeſtram, inducias dicit,
ideſt pacem temporalem,&
mediam inter bellũ præteri
tum,& futurum. ¶Mixtiq́
iam.l.] Apud maiores ma-
gna erat cura fidei,adeo vt
inter Porſenam & Romanos factis induciis,cum ludi circenſes
in vrbe celebrarentur,ingreſſi hoſtium duces, curruli certami-
ne contenderent,& victores coronarentur. ¶Ferro.b.]Ad epi-
theton tranſtulit nomen proprium,nam bipennis per ſe plenũ
eſt,& ſecurim ſignificat vt crebriſq́ bipennibus inſtant. ¶Ro-
bo.]Modo genus eſt ligni,nam eſt inter ſpecialia nominatum.
¶Plauſtris gemen.] Sub pondere ſonantibus.

Et te,ſiqua viam dederit fortuna,Latino
Iungemus regi:quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaq́ ſubuectare humeris Troiana iuuabit.
[Dixerat hæc:vnoq́ omnes eadẽ ore fremebãt. POETA
Bis ſenos pepigere dies:& pace ſequeſtra
Per ſyluas Teucri,mixtiq́ impune Latini
Errauere iugis:ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus:euertunt actas ad ſydera pinus.
Roborat,nec cuneis,& olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.

ℂASCENSIVS.

ℂIamq́ oratores aderant,&c.] Deſcribit aduentum oratorum
ab latino miſſorum petentium veniam corporum defunctorum
ſepeliendi,quam eis lubens conceſſit æneas,addẽs etiam viuos
in gratiam recipere voluiſſe,quæ res oratoribus perplacuit vſq́
adeo vt pollicitarentur ipſum regi ſuo latino reconciliaturos.
De quibus omnibus habemus hoc ſolum per Donatum Miſe-
ris:qui non in ſuo:ſed in turni negocio perierant. ¶Pace ſe.ſe-
queſtra pax eſt quæ ſic interponitur vt nõ tollat ſed differat bel-
lum.Poſtquàm ma.vel pro mulieribus poſuit:vel matres eorũ
qui cæſi fuerãt. Hæc ille. ℂOrdo autem eſt.Iamq́.i.& iam ora
tores,ideſt caduceatores quos & vulg⁹ ambaſiatores vocat ade
rant ex vrbe latina.i.regis latini.velati in ſignũ pacifici aduen-
tus:ramis oleæ,ideſt arboris oliuæ quæ etiam tempore noe pa-
cis indicium per columbam attulit:& rogantes veniam, ideſt
gratiam & conceſſionem petitionis cuiuſdam,ſcilicet vt redde
ret corpora quæ iacebant fuſa,ideſt proſtrata ferro,ideſt armis
ferreis per campos:ac vt,ſupple ſineret,ideſt permitteret ſupp.
ea ſuccedere tumulo terræ,ideſt humationi aſſerentes,ſupple
nullum certamem,ſupple eſſe debere cum victis,ſcilicet omni-
no:quia iam defunctis:& cum caſſis,ideſt priuatis æthere,ideſt
aura vitali,& vt,ſupple parceret hoſpitibus,ſcilicet latinis voca
tis quondam,ſcilicet antequàm turnus fœdus inter latinum &
æneam diſturbarât.Quos,ſcilicet oratores præcãtes haud aſper
nanda,ideſt licita & honeſta æneas bonus:proſequitur venia,
ideſt confert eis veniam:& verbis,ſcilicet amicis aut addit inſu
per verbis hæc.O latini quænam,ideſt qualis fortuna indigna,
ideſt aſpernanda implicuit,ideſt illaqueauit vos tanto bello,vt
pote qui fugiatis nos amicos,ideſt amicitiam noſtram.Oratis
ne pacem exanimis,ideſt defunctis & peremptis ſorte martis,
ideſt quam mars ſibivendicat.hoc eſt bellica? Ponitur autem ſe
cundo loco tribrachus tis equi.aut pauſe gratia tis longe equi-
ualet.Equidem, ideſt ego equidem vellem concedere.&,ideſt
etiam viuis,ſcilicet pacem:necveni,ſcilicet in italiam,ideſt non
veniſſem:ni,ideſt niſi fata dediſſent,ſcilicet mihi locum & ſe-
dem,ſcilicet firmam nec gero bellum,ſcilicet volens & lubens
cum gente,ſcilicet latina:rex,ſcilicet latinus reliquit noſtra ho-
ſpitia,ideſt iura hoſpitalitatis inter nos contracta:& credidit ſe
potius armis , ideſt virtuti bellice turni æquius,ideſt iuſtius &
conuenientius fuerat turno,ſcilicet violatori pacis:opponere,
ideſt obiicere ſe morti,ideſt periculo mortis per bellum:ſi appa
rat,ideſt prætendit finire bellum manu,ideſt concertatione dex
træ ſuæ:& ſi apparat pellere teucros,ſcilicet ab italia decuit,ſup
ple eum concurrere hic,ideſt in hoc campo mecum telis.Is,ſup
ple noſtrum vixet:pro vixiſſet cui deus aut ſua dextra dediſſet,
vitam:nunc quia res ſe aliter habent:ite & ſupponite miſeris ci
uibus,ſcilicet qui excoluerunt quæ non rapuerunt ignem,ſcili
cet quo crementur priuſquàm cineres in vrnam condantur.Æ-
neas dixerat,ideſt finiuerat ſermonem ſuum;olli,ideſt & tunc
omnes illi.obſtupuere ſilentes,ideſt cum ſilentio:& conuerſi te-
nebãt inter ſe oculos atq́ ora,quaſi dicat tacite dicerẽt ecce qua
lem virum repellere conati ſumus. Tum,ideſt deinde drãces ſe-
nior,ideſt prouectioris ætatis,ſcilicet quàm cæteri:aut ſenior,
ideſt grandeuus.& infenſus,ideſt moleſtus & infeſtus ſemper
turno iuueni.odiis & crimine,ſcilicet Turni qui pacem rupe-
rat:aut crimine, ſcilicet inuidiæ: aut crimine . ideſt cauſſa o-
diorum legitima: refert viciſſim ore;quia prius indiciis & ge-
ſtibus retulerant omnes: or
ſa,ideſt exordia ſermõis ſui
viciſſim,ideſt per viciſſitudi
nem poſtquàm elocut⁹ erat
æneas ſic.O vir troianæ:in-
gens fama,ideſt per famam:
& ingentior,ideſt longe ma
ior armis,ideſt effectu ipſo,
quibus laudibus æquẽ,ideſt
equiparem, & equalem cen
ſeam te cœlo,ideſt cœleſti-
bus diis,quaſi dicat neſcio.
& addit:mirer ne,ſupple in
te prius,ideſt principali⁹ iu
ſtitiæ,ſcilicet laudem à ſupe
riori,nam nouum eſſet ſi ni-
hil ſubaudias dicere mirer
huius rei,&c.ne pro an: ſup
ple prius mirer in te laborũ
belli,ſupple laudem verò.i.
pro certo nos grati refere-
mus hæc, ideſt humanitatis
tuæ indicia ad vrbẽ patriã,ſcilicet Lauro lauiniũ & ſiqua, i. ali-
qua fortuna,ideſt fortuita;occaſio dederitviã, ideſt modũ &ra-
tionem:nos iungemus,ideſt conciliabimus & confœderabim⁹
te regi latino.quærat Turnus ſibi fœdera quin &, ideſt quine-
tiam:hoc eſt inſuper iuuabit,ideſt delectabit,ſupple nos:attol-
lere moles murorum fatales,ideſt fataliter promiſſas & iuua-
bit ſubuectare,ſcilicet ad conſtructionem murorum.ſaxa troia-
na,id eſt ad troiæ nouæ conſtructionẽ:humeris,ſcilicet noſtris:
Dixerat hæc,ſcilicet drances & omnes,ſcilicet reliqui oratores
fremebant hæc eadem vno ore,ideſt pari conſenſu.& ipſi pepi-
gere,ideſt pacti ſunt bis ſenos,ideſt.xij.dies:& Teuchri & lati-
ni mixti impune,ideſt paſſim & ſine punitione aut malo:erra-
uere,ideſt libere diuagati ſunt:iugis,ideſt in ſummitatibus ſub
vertice montium:per ſyluas:& hoc pace ſequeſtra,ideſt inter-
uentu pacis ſequæſtræ quæ inducias ad tempus concedit:fraxi-
nus,ideſt arbor illa alta ſonat ferro bipenni,ideſt ſecuri duas
pinnas habenti:&,ſupple ipſi euertunt pinus:actas,ideſt exten-
ſas ad ſydera:nec ceſſant ſcindere,ideſt findere cuneis: robora,
ideſt ligna quærna,& cedrum olentem,ſcilicet præcipue vt fe-
torem cadauerum expellat:nec ceſſant vectare,ſcilicet ad pyrã
conſtruendam:ornos,ideſt tales arbores:plauſtris gementib⁹,
ſcilicet præ magnitudine ponderis.

ℂPIERIVS.

ℂVeniamq́ rogantes.] Roman⁹ codex,præcantes, legit:vt e-
tiam inferius eſt.Quos bonus æneas non aſpernanda precan-
tes proſequitur venia. ¶Et æthere caſſis.] Mediceus codex,
& aliquot alij,ære,legunt,de inferiori enim & ſpirabili hac au
ra loquitur. ¶Pacem ne exanimis.] Roman⁹ codex,Medice⁹,
& antiquiores plerīq alij legunt pacem me exanimis, quod
mirifice placet. Habet enim emphaſin pronomen illud,plus
que in receſſu præſtat,quàm fronte polliceatur. ¶Equidem &
viuis concedere vellem.] In antiquis aliquot codicibus, mal-
lem,legit:quod magis explet oratorũ vota,magiſq́ ſibi eos cõ
ciliat,vellẽ,tamen receptũ. ¶Nec veni niſi fata locũ ſedemq́ de
diſſent.] Fieri per modos ſolœciſmũ comminian⁹ ait,hoc loco
citato. Nec veni,pro nec veniſſem,indicatiu⁹ pro cõiunctiuo.In
dignatur verò Fab.Quintilian⁹ huiuſmodi elocutionum ſpe-
cies nunc ſolœciſmi,nunc barbariſmi nuncupatione appellitari
vbi ait,exempla barbariſmi quidam ferè in iactationem erudi-
tionis ſumere ex poetis ſolent,& auctores,quos prælegunt,cri
minantur. ¶Æquius huic turno fuerat ſe opponere morti.]An
tiqua omnia exemplaria, quotquot verſare contigit,turnum,
accuſatiuo caſu legunt,vt ordo ſit æquius fuerat turnum oppo-
nere ſe huic morti.Nam & Seruius. Huic morti legit Ανηκτικῶς
quaſi iacentes oſtendat. ¶His decuit mecum concurrere.]In
Romano cod.& aliquot aliis ad euitandam cacophoniam,quæ
in pede quarto fieret,cum con,ſcriptum eſt tranſpoſitis dictio-
nibus,his mecum decuit concurrere telis. ¶Olli obſtupuere ſi-
lentes.] In veteribus codi.pene omnibus ſcriptum obſeruaui,
illi obſtipuere. ¶Iuſticiæ ne prius mirer belli ne laborem.] Sa-
ne Seruius . Miror genitiuo iunctum , græca ait figura, θαυ-
μαζω εκεινου, και αρχω κεινου,vt apud Hora. agreſtum regna-
uit populorũ.legitur,In Ro.tamẽ cod.& aliquot aliis perueteri
bus poſita hæc ſunt in caſu ſeptimo,iuſtitia ne prius mirer bel-
li ne labore,in quo illud etiam obſerues,iuſtitia,per t,in penevl
tima ſcribi,vt ex antiquis inſcriptiõibus,& nomiſmatis appro-
bauimus:ſed eſt & vbi,belli ne laborem eſt,vbi iuſtitiam,& la-
borem,Accuſatiuo caſu legas.Neq́ mirum lectionem hanc ita
nunc variare,quum variæ ſuper ea fuerint olim etiam gramma
ticorum ſententiæ.Nam Priſcianus,vbi ait,coniunctionem du-
bitatiuam,vel interrogatiuam ſimiles caſus exigere,locũ hunc
Virgilij citat,in quo ſcriptum ſecus aſſerit,neq́ præceptioni hu
iuſmodi poetam paruiſſe,qui ſcripſerit ablatiuo caſu,iuſtitia ne
prius mirer,mox genitiuũ adiecerit,belli ne laborum, quippe
propter

Ordo.

propter ancipitem dictionum cōſtructionem,quod vtrumq; be⸗ne dicatur,miror iuſtitia,& iuſtitiæ, inueniri tamen in codici⸗bus etiam,iuſtitię,genitiuo caſu,idq; aptius eſſe,non inficiatur, quod & alibi confirmat græcæ conſtructionis exemplo poſito, θαυμαζο θαυμαζω πονπονομ. ¶ Frro ſonat alta bipenni fraxinus.] In ali⸗quot antiquis codicibus acta,legitur:quod minime placet,quia ſtatim ſequitur,euertunt actas ad ſidera pinus. Si quid verò im⸗mutandum fuerit ex lectione vulgata,placeret,icta quod in an⸗tiquiſſimo codice obſeruaui.

Et iam fama volans tanti prænuncia luctus,
Euandrum,Euandriq; domos,& mœnia complet:
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere,& de more vetuſto
Funereas rapuere faces:lucet via longo
Ordine flammarum,& late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia,iungit
Agmina,quæ poſtquàm matres ſuccedere tectis
Viderunt,mœſtam incendunt clamoribus vrbem
At non Euandrum potis eſt vis vlla tenere,
Sed venit in medios,pheretro Pallanta repoſto

SERVIVS.

Quæ mō victorē latio pal lanta ferebat.] Bñ mō,vno em̄ eodēq; die, & fortiter fe cit& piit,vt hęc te pria dies, bello dedit,hæc eadē aufert. ¶ Arcadesad por.rue.] Eos dicit,qa intra ciuitatē ſunt. ¶ De more vetuſto.] Quia ante p noctē cadauera pfune rabant cū faculis. ¶ Rapue⸗re faces.] Raptim,& feſtinā ter tulere. ¶ Diſcriminat.] Diuidit, Vñ diſcrimē capitis muliebris dicit. ¶ Incēdūt.] Implēt,vt clamore incendūt cœlū,troeſq;,latiniq;. ¶ Vis vlla] Nec ętatis imbecillitas, nec ſeueritas regia. ¶ Phere tro pallante repoſto, poſito pallantis pallātis pheretro,nā atipto⸗ſis eſt. ¶ Nō hæc ô palla de⸗deras ꝓmiſſa parēti. Cauti⁹ vt ſęuo velles te credere mar ti.] Duplex expoſitio ē,aut enim hoc dicit.nō em̄ mihi talia ꝓmittebas, vt credēti cauti⁹ dimicaturum ,vt intel ligamus pallantem profici⸗ſcentem ꝓmiſiſſe patri victo riam,cædem hoſtiū plurima ſpolia Qui enim hoc cogi⸗tat cautelæ obliuiſcitur,aui⸗ditate pugnandi , aut certe nō pro nonne & nempe acci piamus:vt in Teren.Non tu hunc rus hinc prodiſſe aie⸗bas. i.nonne pro nempe, vt ſit ſenſus.Nempe mihi hæc dederas ꝓmiſſa diſcedēs:qa cautius

Procubuit ſuper,atqꝫ hæret,lachrymanſqꝫ,gemenſqꝫ:
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt.
[Non hæc ô Palla dederas promiſſa parẽti, EVANDER
Cautius vt ſæuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram,quantùm noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ iuuenis miſeræ,belliqꝫ propinqui
Dura rudimenta,& nulli exaudita deorum
Vota,preceſqꝫ meæ:tuqꝫ ô ſanctiſſima coniux
Fœlix morte tua,neqꝫ in hunc ſeruata dolorem.
Contrà ego viuendo vici mea fata,ſuperſtes
Reſtarem vt genitor: Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli,telis animam ipſe dediſſem:
Atqꝫ hæc pompa domum me, non Pallanta referret.
Nec vos arguerim Teucri,nec fœdera,nec quas
Iunximus hoſpitio dextras,ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ:quod ſi immatura manebat
Mors natum,cæſis Volſcorum millibus ante.
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quàm pius Æneas,& quàm magni Phryges,& quàm
Tyrrheniqꝫ duces,Tyrrhenumqꝫ exercitus omnis,
Magna trophæa ferunt,quos dat tua dextera letho.
Tu quoqꝫ nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas,& idem ſit robur ab annis,
Turne.ſed infœlix Teucros quid demoror armis:
Vadite,& hæc memores regi mandata referte,
Quod vitam moror inuiſam,Pallante perempto,
Dextera cauſſa tua eſt,Turnum gnatoqꝫ patriqꝫ,
Quàm debere vides (meritis vacat hic tibi ſolus,
Fortunæqꝫ locus) non vitæ gaudia quæro,
Nec phas,ſed gnato manes perferre ſub imos.

cautius fueras dimicaturus. ¶ In armis,] Apud armatum, cuius conſilium cupiditas victoriæ plærunqꝫ conturbat: vota preceſqꝫ meæ ſupra, Fors & vota facit. ¶ Fœlix morte tua.] Ea re fœlix . qua cæteri dolent. ¶ Viuendo vici mea fata.] Diu viuendo,vt in Buccolicis, O lycida viui peruenimus, vici autem mea fata: quia naturalem ordinem,vita longiore ſuperaui, Nam hic ordo naturaliseſt,vt ſint parentibus ſuperſtites filij. Fata autem generalia dixit, referens ſe ad naturalem ordinem, non ad fatum proprium. Nam fata ſuperare nemo hominum poteſt,vnde multi ſic diſtinguunt. ¶ Contra ego viuendo vici.]vitam ſcilicet filij. Nam hoc eſt ſuperſtes reſtarem, vt genitor, vt mea fata per exclamationem dictum ſit, Sciendum tamen etiam irrationabilia dolentibus dari. ¶ Reſtarẽ,]eſſem. ¶ Dediſſem,]reddidiſſem. ¶ Nec vos arguerim Teucri,]Exonerat eorum pudorem, ne videantur cauſſa orbitatis fuiſſe,dicens,hoc ſibi fataliter debitum . ¶ Senectæ,] ideſt ætatis, nam ſenecta ætas dicitur, Salluſtius, Senecta iam ætate: per ſe autem plenum eſt,ſi ſenectus dicamus. ¶ Ducentem in latiũ teucros cæcidiſſe iuuabit.] Lucrum quodammodo putat impendiſſe, pro amicorum fœlicitate filium,qui morti fuerat acerbo funere fataliter debitꝰ, & eſt à qualitate beneficij ſolatium. ¶ Non alio digner te funere palla.] Latenter hic Æneæ oſtenditur pietas, quæ in amici funus tanta contulit,vt pater amplius præſtare non poſſet. ¶ Tu quoqꝫ nũc ſtares imanis trũcus in armis,]Sicut iſti duces,de quibus hæc trophæa, nam ſupra ait, Indutoſqꝫ iubet truncos hoſtilibus armis, ipſos ferre duces. ¶ Eſſet par ætas]vel mea vel filij,Nam ad vtrunqꝫ poteſt referri. ¶ Teucros quid demoror armis,]Ab armis, & hoc videtur dicere,dimittendi ſunt troiani,vt morte Turni ſatiſfiat doloribus meis ,quod etiam hic poſteriora ſignificant. ¶ Meritis vacat hic tibi ſolus,fortunæ'que locus,]Nihil eſt aliud quod poſſit,vel virtus tua,vel fortuna præſtare.(Nam his rebusvictoria contingit)niſivt occiſo turno,& vindices filium,& patrem conſoleris orbatum. ¶ Sed nato.manes perferre ſub imos.] Acſi diceret hanc ſolam eſſe cauſſam,quæ eum cogat ad vitæ patientiam,vt filio Turni nuntietur interitus.

ASCENSIVS.

Et iam phama &c.] Proſequitur lamentationem:& vt in argumento dictum eſt affectus paternos Euandri in pallanta filiũ vnigenitum. Vnde cum nihil receptum ſit Donati. Ordo eſt. Et phama(ſcribitur etiam fama nam,& à græco & à latino deduci poteſt,ſed obſeruatum ferè eſt,vt quoties poetice pro perſona ponitur, filia videlicet terræ per ph ſcribatur)volans:quia in rebus aduerſis vnde in quarto.Phama malum quo non aliud velocius vllum Mobilitate viget,vireſqꝫ acquirit eundo,exiſtẽs prænuntia tanti luctus. quantus.ſ.eſſe ſolet in nece vnigeniti regis.replet iam euandrum,& domus,& mœnia euandri,ſup.luctu aut ſermone de morte pallantis,phama dicit ſup.ea quæ ferebat.i.afferebat,modo.i.pauloante, pallãta victorem ſup.eſſe, latio.i.in agro latino quia multos priuſquàm occumberet ſtrauit: eaqꝫ res ad Euandrum ſubito perlata eſt.Arcades ruere.i. ruebant,aut potius cœperunt ruere.i.effuſim currere ad portas, & rapuere more vetuſto.i.ex antiquo inſtituto:faces funereas. i.funeribus aptas,via lucet longo ordine flammarum,& diſcriminat.i. diuidit diſcrimina ponens;agros late.i.in latum.Turba phrygum.i. troianorum ab ænea cum funere miſſorum,veniẽscõtra.i.ex aduerſo,iũgit agmina plangẽtia, quæ.ſ.agmina plãgẽtia poſt quàm matres.ſ. arcadũ,viderunt ſuccẽdere tecto.i.ad tectum regiũ, ipſi incendũt vrbem mœſtã clamoribꝰ.i.vlulatibus.At.i.ſed vlla vis nõ eſt potis.i.nõ poteſt tenere euãdrũ:ſed venit in medios. ſ.pompã ducentiũ.& procubuit ſup pallãta,& hoc feretro.i.capulo quo ferebaꝫ repoſto.i.repoſito,aut feretro, ſup. cũ pallãte repoſito procubuit,ſup.i.deſup,atqꝫ hæret ſup. in eo,& lachrymãs & gemẽs,&via.i.meatꝰ& arteria,eſtvix.i.cũ difficultate laxata tandẽ.i.poſt multam morã,dolore.i. ꝓpter dolorem nimiũ cõſtricta voci.i. ſermoni,& ſup.dixit.O palla tu nõ dederas parẽti.ſ.mihi hęc.i.huiuſmodi ꝓmiſſa, ſed ſup.vt velles credere cautius.i.prudẽtiꝰſæuo marti.i. bello te. Ego haud ignarus erã.i. bene ſciebã, quantum noua gloria,& prædulce decus primo certamine poſſit in armis.i.apud armatũ cuius(inqt Seruiꝰ)conſiliũ cupiditas victoriæ plerũqꝫ conturbat. Primitiæ.i. auſpicia aut prĩcipia iuuenis.ſ.cuiuſcũqꝫ,aut tua ô palla:ſunt ſup miſere.i .infœlicia, & rudimẽta.i.eruditiões belli ꝓpinqui.i.ad bellũ ꝓpinquũ à iuuene rite gerendũ ſunt ſup. dura.i.difficilia eruditori,& nullli.i.nõ vlli,& vota & prȩces męȩ nõ ſunt ex audita vlli deorũ & tu ô cõiũx.ſ.mater pallãtis, ſanctiſſima.i.cuius vita integerrima hac caruit moleſtia, fœlix ſup.es tua morte , ideſt quò motua es neqꝫ ſeruata in hunc dolorem.Ego contra, ideſt ecõntrario vici mea fata , ideſt tempus vitæ fatale . viuendo,ſcilicet vltra illud quod profuerit, non vltra id,quod fata in ſtituerunt vt ego ſuperſtes,ideſt ſuperueniens gnato, reſtarem, reliquus eſſem genitor, ideſt cum ſim genitor , quem,vt prius natũ ita prius deceſſiſſe decuit, & quem ſup. ſecutum arma ſocia troũ.i.troianorũ,rutuli obruerent.i.obruere debebãt,telis.ſ. ſuis ipſe.i.ego dediſſem.i.dare debuiſſem,animam.i.vitam, atqꝫ hæc pompa referret.i.referre deberet domum me,non pallãta.nec ô teucri ego arguerim.i.reprehenſos velim vos nec fœdera.ſ.veſtra aut vobiſcum icta.nec dextras quas iunximus hoſpicio,ideſt nec fidem iure hoſpitalitatis mutuo datam & acceptã. Iſta ſors,ideſt hoc infortunium,& miſera conditio debita erat noſtræ ſenectæ,ſcilicet ætati , hoc eſt fataliter nobis præſcita, quod ſi mors immatura,ideſt precox & ante debitos annos veniens manebat,ideſt certe expectabat natum, ideſt filium iuuabit , ideſt delectabit meipſum ducentem teucros in latium: cecidiſſe,ideſt oppetiſſe & hoc milibus volſcorum cæſis, ideſt occiſis ab eo.ante , ideſt priuſquàm caderet quin,ideſt quinetiam ô palla ego non digner, ideſt dignum cenſeam aut faciã te alio funere, ideſt pompa funebri, quàm ſupple dignatur pius Æneas , & quàm dignantur phryges magni , ideſt magnifici,aut in magnum imperium vocati , & quàm duces tyrrheni. & quàm omnis exercitus tyrrhenum pro tyrrhenorum, ſupple dignantur . Nam ferunt ,ſcilicet tecum : magna trophea, ideſt ſpolia,ab hoſtibus ſuperatis, aut in fugam verſis detracta,eorum , ſcilicet quos tua dextera dat pro dedit læto , ideſt morti : tu quoque , ideſt etiam tu ô Turne ſtares nunc immanis truncus,ideſt detruncato capite,aut aliis membris in armis ſcilicet tuis,ſicut in mezentij tropheo viſum eſt,ſi ſup.par ætas eſſet,ſcilicet mihi,& fuiſſet filio,& ſi idem robur eſſet ab annis, ideſt ſi pallas non fuiſſet iunior quàm vt tecum contenderet,& ſi ego non eſſem ſenior. Sed quid,ideſt ad quid ego infœlix demoror

moror,ideſt detineo teucros armis,ideſt ab armis,ideſt cur eos
non remitto,vt turnum cædant,vadite ô Teucri,& vos memo-
res referte regi,ſcilicet veſtro Æneæ ,hec mandata,tua dextera
eſt cauſſa quòd ego moror,ideſt ſuſtineo vitam inuiſam, ideſt
moleſtam,& odioſam mihi.pallante perempto,ideſt dicite re-
gi veſtro.Euander dicit quòd non amplius vellet viuere, niſi
dextera tua eſſet in cauſſa.quam ſcilicet dextram:tu vides de-
bere,& nato,& patri,Turnum,ideſt necem Turni; hic ſolus lo
cus vacat,ideſt reliquus eſt tibi,& fortune,meritis,ideſt meren
di de Euandro!, ideſt, dicite quòd ſolummodo vnus eſt bene
de me merendi locus,reliquus ſcilicet vt Turnum occidat. ego
non quæro gaudia vitæ,ideſt voluptatem in viuendo amplius:
nec phas ſupple eſt me gaudia vitæ, quærere perempto filio:
ſed quæro ſupple,ideſt deſydero perferre ſcilicet nuntium ne-
ce Turni,ad imos manes,ideſt ad inferos,vbi ſunt manes Pal-
lantis.

PIERIVS.

Euandri'que domos,& mœnia complet,] Impreſſores plæri
q; librarij complet. vt ſonorius eſſet, poſuere. Antiqua tamen
omnia exemplaria,replet,legunt,vti etiam invulgatis prius co
dicibus habebatur. ¶ Quæ poſtquàm matres ſuccedere tecto vi
derunt.]In cod.aliquot antiquis,ſuccedere muris,legit,In Me
diceo & pleriſq; aliis tectis numero multitudinis. ¶ Procubuit
ſuper atq; hæret lachrymanſq;,gemenſq; procubuit.] Præteri
to tempore,non ſine quorundam codicum veterum teſtimo nio
ſcribi video.Romanus tamen,procumbit,preſenti tempore le-
git,quod prius in vulgatis etiam habebatur, placet verò, pro-
cumbit, quia ſubſequitur, atq; hæret. eodem tempore, remq;
ipſam actu eſſe,magis mouet. ¶ Et via vix tandem voci laxa-
ta.]In Romano codice vocis,quod non ita placet. ¶ Nec vos ar
guerim teucri.]In codicibus aliquot antiquis.arguerem, græ-
canica figura legitur,nec tamen diſplicet,arguirim. ¶ Sors il-
la ſenectæ debita erat noſtræ.]Antiqua omnia exemplaria.iſta
legunt,vt olim etiam imprimi ſolitum. ¶ Cecidiſſe iuuabit.]
In Romano codice,iuuaret, eadem figura, qua arguerem ſu-
perius dictum notabamus,quippe pro iuuare poterit. ¶ Tyr-
rheniq; duces tyrrhenumq; exercitus omnis.]Quum ita lege-
rent vulgati omnes codices. quæ particula duplicata,putabam
hunc quoq; verſum ex iis eſſe,qui communes ſcanſionis regu-
las tranſgrediuntur,Poetis interdum laſciuire volentibus.Poſt
ea verò quàm veteres omnes codices,quos præ manibus habui
conſentire in vnam eandemq; lectionem animaduerti.Iam nō-
nullorum ſuperſtitione repudiata,legēdum aſſeruerim, tyrrhe
niq; duces tyrrhenum exercitus omnis,abſq; ea particula,quā-
uis ea deſyderari videatur, ¶ Magna trophea ferūt.]In antiqs
aliquot,trophæa,& in Romano,& aliquot aliis, ferāt,quod lu
culctius videtur. ¶ Eſſet pars ætas, & idem ſit robur in annis.]
Legēdum.Et idem ſi robur,ex antiquiorum omnium codicum
lectione.Quibus addam robor,vtraq; ſyllaba per o, ſcribi ſoli-
tum in antiquis aliquot codicibus.Neq; deſunt veterum gram
maticorū obſeruationes,robor,in eorum ordinē redigentium,
quæ or,finiunt,vt marmor,æquor,& ita ſemper apud Soſipa-
trem Cariſium obſeruaui,in codice literis Longobardicis ſcri-
pto.De hoc verò Quintilian⁹ ait,ebur,& robur,ita dicta,ac ſcri
pta,in ſummis auctoribus in o,literā ſecundæ ſyllabæ tranſfe-
runt quidā,quia ſit roboris,& eboris.Addit & alios fuiſſe, in
quibus Antonius gnifo memoratur,qui nō ſolum robur,ebur,
murmur,verū etiam ex his robura,ebura,marmura, & ſcribe-
rent,& enuntiarent,quum tamen ipſe literarum citet affinita-
tem,ob quam ita robur roboris dicamus,veluti etiam limes li
mitis. ¶ Turnum natoq;,patriq;,quam debere vides.]Alias ex
Victorino,gnato,legendū oſtēdimus,g,litera præpoſita, quod
vocabulū Fortunatianus tam poeticū exiſtimat,vt minime ora
tori adcōmodatum putet. Huic verò ſcriptioni Cariſiū ſubſcri-
pſiſſe loco præcipue teſte manifeſtū,ait em̄ ille, vbi de figuris.
Protheſis eſt,quū primæ parti dictionis, aut litera adiicit, aut
ſyllaba,litera,vt turnū.gnatoq;,patriq;,ſylſaba,vt retulit,toties
apud Catullū,cus hoc loco verſum,concitū retuli gradū.Cari-
ſius ex poemate de vere,quod deſyderamus,citat,vt illis etiam
ſit rnſum,qui ferre gradū latine dici negant.

SERVIVS.

Extulerat lu.] Aſini⁹ Pol
lio dicit vbiq; Vergi.in diei
deſcriptione ſermonem ali-
quem ponere aptum præſen
tibus reb⁹,vt hoc loco,quia
funerum,& ſepulturarū res
agitur,dicit extulerat, nam
& efferre eſt ad ſepulturam
ferre,itē in quarto:quia eſt
nauigaturus Æneas & reli-
cturus Didonem dicit,Thi-
toni crocreum linquens au-
rora cubile,quod licet ſuper
fluum ſit,in multis tamē lo-
cis inuenit. ¶ Miſeris.m.]
Qui ſunt ſubiecti tot caſibus
Home. Δειδί εοιβσότοις .i.
Opus. Opera. miſeris mortalibus non ti-
midis. ¶ Opera atq; la.]hoc
opus,& hæc opera,tunc dici
mus quando negocium ip-
ſum,quod geritur, ſignifica
mus,ſi autem fœ.gene.dixe
rimus operas ipſas pſonas,
quæ aliquid faciunt ſignifi-
camus ſicut cuſtodia dicitur
quæ cuſtodit,vt cernis cuſto
dia qualis:nāvt hi,q cuſtodi
untur cuſtodia dicātur,vſur
patū eſt,vn̄ male eſt ī vſu,ſcu
Pyra. Rogus. Buſtum. Sepeliendi diuerſitas. ſtodiæ audiunt. ¶ Cōſtitue
re.P.]Pyra eſt lignorū cōge
ries,rog⁹ cū ardere cœperit
dicit,buſtūverò iā exuſtūvo
catur.quē ordinē ſeruat poe
ta dicēs. Cōſtituere pyras.
Itē ſubiectiſq; ignibus atris.
Ter circùm accēſos decurre
re rogos .Itē ſemuſtaq; ſer-
uant. ¶ Morte tulere pa.]
Quia apđvarias gētes diuer
ſa fuerūt genera ſepulturæ,
inde eſt,quòd alij obruunt,
alij exurunt,alij ,ppria re-
mittunt ad patrias,alij per
diē.vt nūc iſti,alij per noctē,
vt ſupra Pallas & pite hasva
rietates Verg.poſuit: nanq;
Heraclytus qui omnia vult
ex igne

POETA

Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem,referens opera,atq; labores.
Iam pater Æneas,iam curuo in littore Tarchon
Conſtituēre pyras:huc corpora quiſq; ſuorum
More tulere patrum,ſubiectiſq; ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circùm accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos,ter mœſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis,vlulatuſq; ore dedere.
Spargitur,& tellus lachrymis,ſparguntur & arma,
It cœlo clamorq; virûm,clangorq; tubarum.
Hinc alij ſpolia occiſis direpta Latinis
Coniiciunt igni,galeas,enſeſq; decoros,
Frœnaq;,feruenteſq; rotas:pars munera nota
Ipſorum clypeos,& non fœlicia tela.
Multa boûm circa mactantur corpora morti.
Setigeroſq; ſues,raptaſq; ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes:tum littore toto
Ardenteis ſpectant ſocios,ſemûſtaq; ſeruant
Buſta:neq; auelli poſſunt,nox humida donec
Inuertit cœlum ſtellis ardentibus aptum.
Nec minus & miſeri diuerſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras,& corpora partim
Multa virûm terra infodiunt,auectaq; partim
Finitimos tollunt in agros,vrbiq; remittunt,
Cætera confuſæq; ingentem cædis aceruum,
Nec numero,nec honore cremant,vndiq; vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimouerat vmbram:

ex igne cōſtare dicit debere
in ignē corpa reſolui Thàles
vò q cōfirmat oīa ex humo
re ,pcreari,dicit obrucēda cor
poravt poſſint humore reſol
ui ignibus atris at q ignes
atri nō ſunt, ſed epithetō tra
xit de negocio,vt atris dice-
ret:hoc ē funebrib⁹,vt paulo
poſt. ¶ Mœſtū funeriſignē]
Ideſt funebrē nā mœſt⁹ eſſe
nō pōt ignis. ¶ Cōdit ī te.]
Ideſt fumi obſcuritate cōple
tur. ¶ Cincti fulgentib⁹ar.]
Fruſtra hocepithetō notant
critici,quaſi circùm eūtes ro
gos alia arma habere debue
rūt. Cincti,Inſtructi. ¶ De-
currere.].i.pro circa rogos
currere.Bn̄ autē ait, decurre
re nō decucurrere.Nā verba
quæ in p̄terito pfecto primā
ſyllabā gemināt,vt curro cu
curri,& tōdeo totōdi:cū cō-
poſita fuerint,geminare nō
poſſunt:nā neq; decucurrri,
neq; detotōdi dicim⁹:exce-
ptis tantū duob⁹,do,& ſto.
¶ Clāgorq; tuba.]Ante em̄
mortui ad tubā deducebant:
vn̄ Perſi⁹.Hic tuba cādelæ:
tandēq; beatul⁹ alto,Cōpoſi
tus lecto.Hinc alij ſpolia oc
ciſis direpta latinis ſecūdùm
ſuę gētis ritū,alij hoſtilia ar
ma,alij perēptorū cremabāt
¶ Feruēteſq; rotas.] Nimio
ſ.curſu,Alibi volat vi ferui-
dus axis.Horati⁹ metaq; fer
uidis euitata rotis. ¶ Nō fœ
licia tela.]Quib⁹ defendere
nequerūt. ¶ Mactant corpo
ra morti.] Aut ī morte:aut
morti ipſi deæ!. Statius . In
ſcopulis mors ſęua ſedet.Lu
can⁹.Ipam vocatā.Quem pe
tat è nobis mortē tibi coge
fateri.Circa autē ideo qa Ho
merus dicit in morte Patro-
cli circa corp⁹ extincti, tam
homines,

Mœrentes altum cinerem:& confuſa ruebant
Oſſa foſſis:tepidoq́ȝ onerabant aggere terræ.

homines,quàm pecora imo
labantur,& vno igne crema
bātur,vnde eſt in ſexto,Oſſa
q́ȝ lecta cado texit corineus
aheno.¶Raptas,] Raptim abductas,nam poſt inducias rapere
non poterant,aut certe raptas ante, belli.ſ.tempore.¶Stellis
ap.] Coniunctū.¶Nec minus.] Etiam.¶Inumeras.] Hoc lo-
co multis rebus oſtendit imenſam cędē factā eſſe rutulorū.¶Fi
nitimos.t.in.a.]Qui.n.è longinquo venerāt referri non pote-
rant.¶Vrbiqȝ.r.] Deeſt vnicuiqȝ,& meminit antiquæ cōſuetu-
dinis,nam ante etiā homines in ciuitate ſepeliebant̄,quod po-
ſtea,Duellio cōſule ſenat⁹ prohibuit,& legauit ne qs in vrbe ſe
peliretur,vnde imperatores & virgines veſtæ,quia legib⁹ nō te
nerentur in ciuitate habēt ſepulchra deniqȝ etiā nocentes virgi
nes veſtæ licet viuæ tamē intra vrbē in campo ſcelerato obrue-
bantur.¶Nec ho.] Quia nec numero,nam aliud verbū pendet
ex altero.¶Cōfuſa rue.Oſſa fo.] Aut quia dixit ſimul multos
crematos,aut ſi ad honoratorū cadauera referas,vt ſupra dixi-
mus,confuſa ꝑpter animalia ſimul concremata.¶Ruebant.]
De cineribus eruebant.¶Tepidoq́ȝ onerabant aggere terræ.]
Hyppalage hoc eſt oſſa tepida. ¶ASCENSIVS.
¶Aurora inter.&c.]Extulerat lu.&c.Recitat quomodo per in
Ordo. ducias & pacē ſequæſtram mādata ſint ſepulture interfectorum
vtrinqȝ corpora.de qua re nihil extat Donati.¶Ordo autē eſt.
Aurora extulerat interea.ſ.dū hæc apud euandrū fierent:mor-
talibus miſeris,qa lucis egentib⁹,& conſeruationis,& ſuæ vir-
tuti ſi
tuti. ſi derelinquat̄ perenn-
tibus lucē almam.i. altricē,
& conſeruatricē vtrinqȝ vi-
tæ.i.referēs opera.i.exerci-
tia,atqȝ labores.pater æneas &,tarcon.ſ.hetruſcorū rex conſti-
tuere in littore curuo pyras.i.ſtrues lignorū vt incedant̄ in for-
mam ignis aſcēdentis extructas,qſqȝ.i.quilibet tulere huc.i.ad
has pyras corpora ſuorū.ſ.amicorū nothorum neceſſariorum,
aut familiariū more patrū.i.ex vetere patrū inſtitutione,& tra-
ditione,& hoc ignib⁹ atris.i.funebrib⁹ aut fumoſis futuris ſub-
iectis.ſ.ſub pyras,cœlū conditur altū.i.alte & profunde in tene
bras:caligine.ſ.fumi:aut qa non niſi noctu incendebātur pyre
& ſup.teucri & hetruſci atqȝ arcades cincti armis.ſ.gladiis ful-
gētib⁹:decurrere.i.decurrerūt ter circū rogos.i.cōgeries ligno-
rum,accēſos,quia tunc rogi ſunt cum incēſi,& luſtrauere.i.cir-
cunierunt more luſtrantiū in equis ter ignē funeris mœſtum.i.
mœſtitiā afferentem.& dedere ore vlulat⁹.i.eiulatus lamenta-
biles:& tellus ſpargit̄.i.conſpargit̄ lachrymis,& arma ſup.eo-
rum ſpargunt̄ lachrymis Clamor virū pro virorū & clangor tu
barum,it.i.diffundit̄ cœlo.i.ad cœlū hinc.i.deinde,alij coniiciūt
igni.i.in ignē ſpolia direpta latinis occiſis, arma dicit videlicet
galeas,& enſes decoros,& fręna,& rotas.ſ.curruū feruētes.i.fer
uide actas pars.i.partim:aut alij ſup.coniicūt in ignē:munera
nota ipſorū.i.arma ipſis occiſis nota & chara qa viui illis oble-
ctati erāt, videlicet clypeos.i.arma defenſiua & tela nō fœlicia.
i.quib⁹ infœliciter vſi erāt,cum non proſtrauerint,ſed proſtrati
ſint;Mul-

ſint. Multa corpora boū mactantur morti.i.deæ morictium circa.ſ.corpora vrenda aut per circuitū, & iugulant in flāmam,ſ. proijciēdos ſues ſetigeros,ideſt apros:& pecudes raptas ex omnibus agris tum,ideſt deinde:ipſi ſpectant, ideſt proſpectant toto littore,ideſt per totum littus,ſocios ardentes:& ſe ruāt buſta ſemuſta,ideſt ad dimidium exuſta (Buſtum autem dicitur quaſi bene vſtum: & eſt vbi vſtorum cineres quaſi in vrnam que ab vrēdo quoq; dicitur conduntur) neq; poſſunt auelli donec nox humida inuertit cœlum apertum,ideſt coniunctum ſtellis ardētibus,ideſt donec nox ingruit. Nec minus,ideſt & nihilominus miſeri latini ſtruxere in diuerſa parte innumeras pyras:& inſodiūt multa corpora virūm,ideſt virorum partim terræ, ideſt in terram ſuper quam iacebāt,& tollunt partim corpora auecta in agros finitimos & remittunt ſupp.partim:vrbi,ideſt ad vrbem ſup.eorū qui illic oriundi erant: nam cremāt cætera ſcilicet corpora,& ingentem aceruum cædis.ideſt ſtragis cæſorū confuſæ ideſt commixte;quia ignobilium & plebeiorū;nec numero,id eſt & ſine numero, ideſt non numerādo eorum corpora nec honore,ideſt & ſine honore,ideſt ſine odoribus & inſignib⁹. Agri vaſti collucent tunc certatim,ideſt cum certamine vtriuſq; partis:ignibus crebris. Tertia lux. ſ. ſolis dimouerat cœlo vmbrā, ſ.terræ gelidā.i.noctē humidā & ſubfrigidā cū ſup. ipſi mœrētes ruebant,ideſt diruebāt altū cinerē & oſſa cōfuſa focis , ideſt vſtrinis & onerabāt ſup.ea aggere terrę tepido: quia ipſa erant tepida.

Buſtum qd & vnde.

¶PIERIVS.

¶Stellis ardentibus aptum.] Sunt codices aliquot antiqui, in quibus adſpiratum eſt huic vocabulo,haptum, nempe quia παρα τὸ απτω dictum crediderint,atq; haptum ita incenſum, aut inflammatum ſignificaret,vel ſi απο του απτομαι,quod cōiūgere,compaginare,& coaptare ſignificat, nihilominus adſpirationem admittere . Sed enim eam latini non vſq;quaq; recepere, vt omnibus iis adſpirent,quibus græci ſolent.¶Ingentem cædis aceruum.]In Romano codice legere eſt , ingentem ſtragis aceruum.In aliis,cædis.

Iam verò in tectis prædiuitis vrbe Latini
Præcipuus fragor,& longe pars maxima luctus.
Hic matres,miſeræq; nurus,hic chara ſororum
Pectora mœrentūm,puerîq; parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turniq; hymenæos:
Ipſum armis,ipſumq; iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ,& primos ſibi poſcat honores.
Ingrauat hæc ſæuus Drances,ſolumq; vocari
Teſtatur,ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno,& magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat:fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magni Diomedis ab vrbe
Legati reſponſa ferunt:nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum,nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces:alia arma Latinis
Quærenda:aut pacem Troiano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus:
Fatalem Æneam manifeſto numine ferri
Admonet ira deūm,tumuliq; ante ora recentes.
Ergo concilium magnum,primosq; ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenere,fluuntq; ad regia plenis
Tecta viis:ſedet in mediis rex maximus æuo,
Et primus ſcæptris haud læta fronte Latinus,
Atq; hic legatos Ætola ex vrbe remiſſos,
Quæ referant,fari iubet:& reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo,tunc facta ſilentia linguis:
Et Venulus dicto parens,ita farier inſit.

¶SERVIVS.

¶Prædiuitis.8 ɘɿoıɯ[ræco epitheton incongruum hoc loco poſuit.¶Et longe pars maxima lu.]Valde hoc eſt melius,quamq; legatur, & longi.¶Hic matres,]quia ſcit hæc nomina ad aliqd ptinere,nō addidit deflebant, filios aut maritos, aut fratres.¶Iubent,]volūt, expoſcunt.¶Ingrauat,]Maiorē inuidiam concitat. ¶Teſtatur,]Teſtificaī etiā legatorū fidē,qui cum eo fuerunt. ¶Obumbrat,]ſubaudi Turnū, tueī defendit,& eſt trāſlatio ab arboribus,hoc autē dicit,amor Reginę ad fauorem popularem plurimum proderat Turno. ¶Meritis ſuſtentat phama tro.]Quia multos occiderat,vt etiā ipſe dicturus eſt.¶Ecce ſuper,] Inſuper ad cumulationē malorum.¶Mœſti,]Hoc ſermone nihil eos egiſſe ſignificat. ¶Magna diome . ab vr.]Legiī & magni. ¶Nil dona neq; aurum,]Ordinē legationis exequitur,dicens perfecta inaniter eſſe oia, q̄ poſſent efficaces legati perficere,auro,p̄ce,ꝓmiſſione. ¶Pacē Troiano ab rege petēdū,]ſicut etiā ſupra diximus cū per gerūdij modum aliqd dicimus,p actm̄ elocutionē formemus neceſſe eſt, Lucre. Æternas qm̄ pœnas in morte timēdū,Itē Sal.caſtra ſine vulnere introitū,nā caſtra actūs pluralis eſt, qui multis errorē facit,vt videaī eſſe ntūs,qa neutra triptota ſunt:& ſimilis eſt ntūs actō. ¶Rex ipſe la.]Qui aut conſolari debuit,aut defendēde reipu.aliud inire conſilium. ¶Fatalē æneā manifeſto numine ferri,]imō pniciosum oibus æneā.¶Manifeſto numi.]i.manifeſto deorū indicio ad Italiā veniſſe,numinū ira teſtatur:quam cognoſcim⁹ tātorū cæde ſociorū.¶Alta inter limina cogit,]Queriī cur ad priuatā domū cōuocetur ſenatus,q nō niſi ad publica,& augurato cōdita loca conuenire cōſueuit:ſed ſcimus domū Latini augurato cōditā,& eandem tam templum fuiſſe q; curiā,nāq; in ſuperioribus legimus tectū auguſtum. i. augurio cōditū,inde paulopoſt. Hinc ſcęptra accipere,& prios attollere faſces. Regibus omen erat:hoc illis curia templū. Merito ergo ad domum regis quaſi ad publicum locum conuocatur ſenatus,nam,ait in.7. Tali intus templo diuum patriaq; latinus,ſede ſedens idcirco etiā in palatij atrio,quod augurato cōditum eſt apud maiores cōſulebatur ſenatus,vbi etiā arietes immolabanī,qđ in ſeptimo diximus Ver.ad latini trāſtulit domū. Multi dicūt pite Ver.feciſſe,nec tēpli,nec curię loco cōmēorationē,ſed tm̄ dixiſſe intra tecta regia:vt oſtēderet cōſiliū qđ initur nō eſſe cōplēdū,qa nec rite eſt inchoatū. Ea em̄ q̄ dicet Latinus effectu carebūt. Olli ſecūdū Enni.¶Fluūt,]feſtināter incedunt. Et prim⁹ ſcæptris primus inter ſcæptriferos:nam apud maiores oēs duces, cū ſcæptris ingrediebanī curiā poſtea cœperunt tm̄ ex cōſulibus,& ſignū erat eos cōſules fuiſſe. ¶Ætola ex vrbe remiſſos,]quā cōdiderūt hi qui de Ætolia venerunt,græcię prouincia:vnde Diomedes habuit ſocios de tribus eius ciuitatibus,quas habet Ætolia Pleuron,Ollenō,Calidon. Sic ergo Ætola dixit ex vrbe,vt & tandem euboicis cumarum allabitur oris. ¶Et reſpōſa repoſcit.]mire ait repoſcit An em̄ rex ſolet à legatis vniuerſa cognoſcere,& ſic eos præſente populo iterum omnia iubere narrare,vnde eſt, Ordine cūcta ſuo,nam nihil licet prætermittere, vn̄ & ſuperflua narrari conſueuerunt.

Petendū

Introitū.

¶ASCENSIVS.

¶Iā verò in tectis &c.] Deſcribit ſtatum domus latini in qua varię de bello habitę ſunt ſentētię , aliis Turnum accuſantibus , aliis propter amatam Reginam protegētibus:docetq; aduentū legatorum quos ad Diomeden qui turpitudinē cōiugis ſuę fugiens in Apuliā ꝓfugerat latinus,diffidēs iā armis,& auſpitiis Turni legauerat: docetq; ad reſponſa per eos recitādavarie cōcurſum. Circa quam rē ſunt verba Donati. Ecce,ſup mœſti, Ecce inopinatum pronuntiat malum hæc dictio & graue ſatis ac vehemēs. Neq; aurū.qđ quidem etiā qui nullo odio cōmoti ſunt:in pręliū excitat, & ad iniurias vt probauit in Pygmalione & ī Polimneſtore Alta ad limina interiorē partē domus intelligit,& non curiam quam deſcripſerat in qua de rebus letis agebatur. Olli conuenere,oſtendit quam cupide propter magnitudinem periculi omnes concurrerēt. Hæc ille.¶Ordo eſt. Iam verò.i.iam ad verum aut præcipue ingens fragor.i. concrepitus obſtrepentium & murmurantium , erat ſup.in tectis appoſitoriæ:vrbe latini prædiuitis.i. habentis latā familiam vnde ingens oriebatur fragor : non eſt ergo impertinens vt Seruius vult epitheton:quia alterum pendet ex altero ideo enim ingens erat fragor:& lōge maxima pars luctus erat in tectis & vrbe latini:quia prædiuitis.i.preter cæteros diuitis, & latam familiam & multos ciues habentis, Nam matres que liberos lugebant,& miſere nurus que maritos ac ſponſos lugebāt, & chara pectora ſororum mœrentūm.i.merētium propter necem fratrum,& pueri orbi parentibus:execrantur.i.cum execratione deteſtantur hic bellum dirum, ideſt cum deorum ira acceptum;& hymeneos.i.auſpicia nuptialia. Turni & iubent

i.volunt

ideſt volunt & expoſcunt aut cẽſent: ipſum Turnum, ſcilicet decernere ſup. debere armis & ipſum decernere ferro: ipſum inquàm qui poſcat ſibi regnũ Italiæ & primos, ideſt regales honores Drances ſcilicet hoſtis ipſius Turni, & ideo ſæuus ingrauat, ideſt in malũ Turni augmẽtat & grauiora hoc eſt maioris momẽti facit hæc, & teſtatur. i. affirmat ex legatione ſolũ Turnum ſcilicet vocari, ideſt prouocari ab Ænea in ſingulare certamen, & ſolum Turnum poſci, ſcilicet ab Ænea in certamine Simul. i. pariforma, multa ſnĩa varijs dictis pro Turno cõtra. ſ. Drancen facit & magnum nomen. i. magna auctoritas, amatæ, ſcilicet reginę obũbrat. i. quaſi vmbra ſua protegit Turnum: & multa phama ſuſtentat. i. cõtra aduerſarios & deprimentes ſtrãtem protegit virum. ſ. Turnum, tropheis: meritis. i. claris facinoribus per quæ trophæa figere meruerat, Ecce. q. d. de repente & pręter ſpem, legati mœſti, ferunt. i. afferunt à magna vrbe Diomedis quam. ſ. in Apulia conſtruxerat; ſuper. i. inſuper: hoc eſt medio tumultu flagrante. i. ardente inter hos motus. ſ. in vrbe concitatos; ferunt aũt reſponſa. ſ. nihil actum ſup. eſſe: omnibus impẽſis tãtorum operum. i. tam ſumptuoſe legationis. dona nihil valuiſſe nec aurum valuiſſe: nec magnas preces valuiſſe. ſ. apud Diomeden contra Ænean: & alia arma querenda ſup. eſſe latinis: aut (vt Seruius legit) petendum ſupp. eſſe. i. petere oportere, pacem ab rege Troiano: quia non dicit arma quærendum ſed quærenda: credo conſimiliter per gerundiuum nomen dicat, pacem petendam vt ſit, & ferunt pacem petendam ſup. eſſe à rege Troiano. ſ. Ænea. Ipſe Rex latinus; deficit. ſ. viribus & quaſi exanimus defuit: ingenti luctu. i. præ dolore: ira deũm. i. deorum: hoc eſt pugna infœlix quę diis iratis videtur cõmiſſa admonet Æneã fatalem. i. fatis conceſſum: ferri. i. duci ad regnũ italiæ: manifeſto numine, ideſt nutu deorum id manifeſte indicante: & tumuli, ſcilicet occiſorum recentes ante ora ſupple id admonent. Ergo quia, ſcilicet ita perſuaſum habet cogit magnum concilium, ideſt conuocatorum cœtum, & primos ſuorum, ideſt primores & proceres: accinctos, ideſt aduocatos: imperio, ideſt mandato regio. intra alta limina, ſcilicet regię domus Olli, ideſt omnes illi qui vocati erant conuenêre, id eſt comparuerunt, & fluunt, ideſt confluunt: hoc eſt celeriter accurrunt viis plenis, ideſt opplendo vias ad tecta regia rex, ſcilicet latinus: maximus æuo, ideſt annoſiſſimus & primus ſcæptris, ideſt intra ſcæptra tenentes: aut ſedet primus in mediis: vt, ſcilicet omnes audire poſſet: ſupp. cum ſcæptris, ideſt inſigni regio: fronte haud lęta, ideſt mœſta & triſti. Atq; iubet, hic ideſt in hoc loco & tempore, ideſt cum ſic ſederet legatos remiſſos, ſcilicet à Diomede: ex vrbe Ætola, ideſt quam Ætoli hoc eſt ex Ætolia profecti conſtruxerant in Apulia. fari quę referant, ideſt reportent à Diomede & repoſcit, ideſt exigit reſponſa, ſcilicet Diomedis cuncta ſuo ordine, ideſt vt cuncta recitentur ſuo ordine: tum, ideſt deinde ſilentia facta ſunt linguis; & venulus, ſcilicet princeps legationis parẽs, ideſt obediens. dicto, ideſt mandato regio: infit, ideſt incipit: fari ita, ideſt ad inſequentem modum.

¶ PIERIVS.

¶ Et longe pars maxima luctus,] In Ro. codice, longi, habetur, quippe luctus, quam lectionem improbat Seruius, quem bona inde librariorũ pars ſequuta eſt. ¶ Ingrauat & ſæuus drãces,] Ex codi. antiquis, ingrauat hæc, omnino legendum, & ſi placeat, ſæuos, ex Romano. ¶ Solum poſci in certamina turnum.] Quamuis poſci in certamina. Vetera aliquot habeant exemplaria, minime tamen diſplicet, quod in antiquiſſimis aliquot legitur, in certamine. Ænean quippe iam paratum in campo opperiri, vt turnus in duellum icto fœdere deſcendat. Nam quod alibi, ſolumq;, duci, quippe Æneæ vocari turnum legitur, nequaq; placet. ¶ Hos inter motus medio flagrante tumultu,] Vetera omnia, quæ verſamus exemplaria: medio inflagrãte, legunt, vti prius imprimi cœptum fuerat. ¶ Ecce ſuper mœſti magni diomedis ab vrbe, legati reſponſa ferunt,] Et magni, & magna, legi Seruius atteſtatur, idq; impreſſores in diuerſum, egit magni verò Diomedis, legitur in Oblon. codi. ſed in Romano & aliquot aliis vetuſtate ipſa venerabilibus cod. magna, habetur, & meo quidem iudicio magnificentius videtur legatos, veniſſe ab vrbe magna, quod ipſius etiam diomedis amplitudinem oſtendit, & eius opes. Magnus verò eſſe poſſet diomedes rebus geſtis, & præclaro nomine, exiguis tamẽ opibus. Sed ſi dominus magnæ vrbis ſit, dubio procul etiam potentem eſſe confitendum. ¶ Aut pacem troiano ab rege petendum,] Librarij porrò omnes chalcographi Seruij grammatici auctoritatem ſecuti, petendum, figura gerundij ſcribendum curauere, vt pœnas in morte timendum, apud lucretium, & caſtra introitum, apud Sal, Cæterum codex Ro. ant. & alter peruetus in vaticana bibliotheca repoſitus, & plęriq; alij minime contemnendi, legunt, pacem troiano à rege petẽdam, figura participij. Sed vtrum ex his magis placeat. non laboro. ¶ Fatalem ænean manifeſto numine ferri, admonet ira deũm,] Seruius, fatalem, loco, hoc, omnibus pernicioſum ſignificare dicit. Sed cur non obſecro potius exponamus, fatis certo aduectum. Argumentoq; eſſe, nos dum ænee reſiſtimus, grauem deorum iram concitaſſe. Tot mortalium ſtrages immiſſas. pugnariq; à nobis infœliciter manifeſtum, quia contra deorum imperia arma ſumpſerimus, mihi enim religio eſt, Ænean tam inhoneſto epitheto notatum aſſeuerare. ¶ Alta intra limina cogi.] Intra limina, paſſim legitur, idq; & Seruio, & alijs negotium faceſſit. Cæterum in antiq. codic. Roma. intra mœnia legitur, vt adluſio ſit ad veterum mores, qui vicatim habitabant. Non tamen diſplicet, limina, neq; ea que ſuper hoc Seruius cõminiſcitur. ¶ Sedet in medijs rex maximus æuo, & primus ſcęptris haud læta fronte latinus.] In antiquis omnibus excẽpla, legere eſt, & maxumus æuo & primus ſcęptris, & ita recte in antiquioribus erat editionibus priorum impreſſorum.

¶ SERVIVS.

¶ Vidimus ô ci. diome.] aut Diomeden legendũ, vt ſit latinus accuſatiuus, & admittitur ellipſis, vt multũ ille & terris iactatus, & alto, aut ſi græcũ actm̃ facere voluerimus, Diomede legat̃ vt poſſit fieri ſynalipha, vt Euryale infœlix qua te regione reliqui, ſi aũt Diomedẽ dixerimus: nec latinũ eſt nec græcũ, aliter nec verſus cõſiſtit. Nũq; em̃ ellipſis fit p, n, literã. Tamẽ melius eſt, vt Diomede legatur: vt ſit græcus accuſatiuus. Noĩa enim græca in, es, exeuntia, quæ genitiuum in eos mittũt per plenã elocutionẽ, cum eundẽ caſum per ſynereſim in us miſerint actm̃, & in e, mittant neceſſe eſt, ideo qa cũ naturam ſuã ſeruãt accuſatiuum in vocalẽ mittunt, nõ in conſonãtẽ, & debet ſynereſis plenitudinis ſeruare rationem, vt ecce ὁ διομήδης plena declinatio eſt τοῦ διομήδεος τῷ διομήδει τὸν διομήδεα, per ſynereſim autẽ facit τοῦ διομήδου τῷ διομήδει τὸν διομήδην, Ergo hic accuſatiuꝰ, ideo in, e, exit nõ in en, quia cum integrum eſt hoc nomẽ in eos exit & creſcit eius genitiuꝰ. Si em̃ ἰσοσυλλάβος ſit nominatiuus accuſatiuũ, in en mittit, nec habet, s, in genitiuo, vt θουκυδίδης θουκυδίδου θουκυδίδην, nam Diomedes, ideo in genitiuo, os, habet: quia cum integrũ eſt: διομήδεος facit & habet, s, conſonantẽ. ¶ Caſus oẽs.] Itineris. ſ. & bene vtilitatem ſingularum rerum generalitate vitauit, ne diceret flumina latrones. ¶ Qua concidit ilia tel.] ἐμφατικῶς dixit pro vrbs Ilia, nam terra non concidit, ſed ciuitas. ¶ Argiripã,] Diomedes fuit de ciuitate quæ argoſippon dicitur de qua Home. ἄργος ἱππόβοτον, Hora. aptũ dicet ęquis argos. Hic in apulia condidit ciuitatem, quam patriæ ſuę nomine appellauit, & argoſippõ dixit quod nomen poſtea vetuſtate corruptum eſt, & factũ eſt vt ciuitas argirippa diceretur: q rurſus corruptũ arpos fecit. ¶ Gargani condebat ia. ar.] Iapygia pars eſt apuliæ, ĩ qua eſt mõs garganus, qui per calabriã vſq; ad adriaticũ tẽditur pelagus, Luc. Apulus adriacas exit garganus in vndas. Gargani aũt iapygis figura eſt pro gargani iapygij, & hæc Iapygia apulia, à qua & Iapyx ventus noiatus eſt nã iapydia venetiæ regio eſt, ab oppido dicta vnde eſt. Tũ ſciat aerias alpes, & norica ſi quis: Caſtella in tumulis, & iapidis arma timaui. ¶ O fortunatæ gentes.] quæ habitatis regna ſaturnia. i. ô viri ſemp pace gaudẽtes. Nam legimus, Aureaq; vt perhibent illo ſub rege fuerunt, Secula, & bene

Iapygia, Garganꝰ,

Iapydia,

Vidimus ô ciues Diomedẽ, Argiuaq; caſtra, VENVLVS.
Atq; iter emenſi caſus ſuperauimus omnes,
Contigimusq; manum: qua concidit Ilia tellus:
Ille vrbem Argiripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris,
Poſtquàm introgreſſi, & coram data copia fandi,
Munera præferimus, nomen patriamq; docemus,
Qui bellum intulerint, quæ cauſſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore.
O fortunatæ gentes, Saturnia regna, DIOME.
Antiqui Auſonii, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat? ſuadetq; ignota laceſſere bella?
Quicunq; Iliacos ferro violauimus agros.
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia. & ſcælerum pœnas expendimus omnes,
Vel priamo miſeranda manus, ſcit triſte Mineruæ
Sydus, & Euboice cautes, vltorq; Caphareus:

bene hoc laudat, quod eis perſuadere deſiderat, Antiqui auſo-
nij,qui primi Italiã tenuerũt,auſones dicti ſunt. ¶ Quietos,]q
bus eſt amor pacis à maiorib⁹ tradit⁹ propter regnũ. ¶ Saturni
ignota laceſſere bella,]ſ. Troianorũ,nõ oia gñaliter bella.Nã
legimus,Captiui pendent currus curuæq; ſecures. ¶ Suadet,]
vobis ſubaudit,nã vos à ſuperioribus nõ põt ſubaudiri,qa non
te,ſed tibi dicimus ſuadeo. ¶ Violauimus,]Quaſi ſacra,Nã vio
lare de rebus religioſis dicimus,& ingenti arte dicit,ne aut vi-
ctoriã ſuam ſileat,aut nõ ꝓcedendo cõtra eos quos vicit cõfitea
tur ignauiã.dicẽs nõ eſſe cõtra eos pugnandũ,quos vincere per
nicioſiſſimũ eſt. ¶ Quos ſimois p̃mat ille viros,]i.toto orbe ce
lebris,alibi,Vbi tot ſimois correpta ſub vndis, Scuta virũ, ga-
leasq;,& fortia corpa voluit. ¶ Scelerũ pœnas expẽdim⁹ oẽs,]
Luimus oẽs pœnas q̃ ſunt ſtatutæ ſceleribus. Alij ſceleris oĩs le
gunt,nam oẽs ad græcos nõ põt referri,qa nõ oẽs pertulere ſup
plicia. ¶ Vel Priamo,miſerãda manus,]etiã Priamo,vt Carmi
na vel cœlo poſſunt deducere lunam, Eſt aũt Pacuuij,qui, ait ſi
Priamus adeſſet,& ipſe eius cõmiſereſceret. ¶ Scit triſte miner
uæ ſydus,] Fabula hoc habet,propter Caſſandræ ſtuprum græ
Caſſandræ ſtuprum. cis iratam eſſe mineruã,vel q eis victores ſacrificare noluerũt
per ſuperbiã,vñ eos redeũtes grauiſſima tẽpeſtate fatigatos,per
diuerſa diſperſit,Hora.cũ Pallas vſto vertit;irã ab Ilio. Reuera
aũt cõſtat græcos tẽpeſtate laboraſſe æquinoctio vernali,qñ ma
nubiæ mineruales.i.flumina tempeſtates grauiſſimas cõmo-
uent,vñ perite dicẽdo ſydus.vtrũq; cõplexus eſt.nã ſydus,& tẽ-
peſtatem ſignificat,& reuera ſydus,hæc aũt numina,q̃ inter ſy
dera nõ videmus,licet ſua ſigna ꝓpria nõ habeant, cũ aliis po-
teſtate ſunt permixta,vt Ophiulcus ipẽ eſt Æſculapius gemini
apollinis & herculis eſſe dicunt,ſic Mineruæ aries eſſe digno-
ſcitur.vltorq; caphareus τὸ ἄυτο eſt cautes euboicę. Nã euboea
inſula eſt:in qua mons eſt Caphareus,circa quẽ græci periere
Caphareus vbi locorum. naufragio.vltor aũt ideo dixit,qa nauplius Palamedis pater do
lens filiũ ſuũ factiõe interemptũ.vt in ſecundo memorauimus,
cũ videret græcos tẽpeſtate laborare montem Caphareum aſcẽ
dit,eleuata facula,ſignũ dedit vicini portus,qua re decepti græ
ci inter aſperrimos ſcopulos naufragium pertulerunt.

¶ ASCENSIVS.

¶ Vidi.In hac parte recitatur rñſio Diomedis quam oratoribus
latini dederat,& in qua mira continetur Æneæ laus vtpote quæ
ab eo qui quondam hoſtis erat,fiat, id enim glorioſum eſſe ſi-
gnificauit Dido in primo dicens, Ipſe hoſtis teucros inſigni
laude ferebat.De qua re cum totus deſyderetur Donatus. Or-
do eſt . O ciues nos vidimus Diomeden aut diomede ſecun-
dum gręcam declinationem vt Seruius docet & caſtra argiua.i.
caſtella ab argiuis in Italia conſtituta atq; nos emenſi iter ſupa
uimus omnes caſus ,ſcilicet itineris. i.perfecimus legationem
noſtram : & contigimus manum, ſcilicet Diomedis quà, ideſt
per quam tellus ilia, ideſt regio iliaca concidit,ideſt deſolata
eſt & ruinam fecit ilium: nam ipſe diomedes cum vlyſſe pal-
ladium ſuſtulit : eundemq; Æneas fortiſſimum appellauit di-
cens in primo. O danaũm fortiſſime gentis titide,&c. Ille , ſci-
licet diomedes,ad quem legati ſumus victor.i. voti compos:
cõdebat in agris gargani.ſ.montis,iapygis pro iapygij,hoc eſt
ab iapygia quæ eſt apulia in mare adriaticum protendentis:vr
bem argiripam cognomine,ideſt cognomento gentis patriæ,ſ.
ab Argoſippo ciuitate quæ poſtea Argiripa denominata dici-
tur ab equis hypoliti;: & vtrunq; nomẽ formatum ab argos &
hyppos quod eſt equus & equa.Fuit autem triplex argos theſ-
ſalicum,achaicum,in peloponneſſo & ętholicum,vnde prius di
xit argiuaq; caſtra:Iapyx autẽ fuit filius Dedali à quo plurima
pars Apulię iapygia dicta eſt.Poſtq̃ nos introgreſſi ſup.ſumus
& copia.ideſt facultas fandi coram,ideſt in præſentia eius data
ſup.eſt nobis.nos pręferimus munera.& docemus nomẽ.i.nobi
litatẽ & genus noſtrum & patriã & docemus qui.ſ.vir intulerit
nobis bellũ,quia antiquus ipſius hoſtis Æneas,& quę cauſſa at
traxerit ſup.nos arpos,vbi.ſ.ipẽ erat in apulia,Ille auditis.ſ.no
bis reddidit hæc ore placido,ideſt benigno:ô gentes fortunatæ,
regna ſaturnia.i.in quib⁹ ſaturnus olim regnauit cũ iano & au
rea cõdidit ſęcula.Auſonij antiqui qui.ſ.primi Italiã tenuiſtis:
quę.i.qualis.q.d.nimirũ inimica fortuna ſollicitat vos,& ſuadet
ſup.vobis laceſſere.i.prouocare, bella ignota.i. incognita quæ
ſi noueritis longe fugeritis, quia nos quidẽ victores ſumus ſed
nos omnes quicunq; violauimus ferro. i. deuaſtauimus agros
iliacos, ideſt Troianos expendimus.i.perſoluimus & luimus ꝑ
orbẽ.i.ꝑ varias partes mũdi:ſupplicia infanda.i.q̃ effari nequeã
pręmagnitudine,aut q̃ effanda nõ ſunt prę turpitudine,& expẽ
dim⁹ penas ſcelerũ.i.de ſcelerib⁹ in Troianos cõmiſſis:exiſtẽtes
manus.i.multitudo armata:miſerãda vel.i..etiã Priamo.mitto
i. p̃termitto & dicere nolo ea quæ exhauſta,ideſt trãſacta ſunt
bellando ſub altis muris.ſ.Troię,hoc eſt quot ſtrages de nobis
illic ędite ſint quàmuis fuerimus victores:& mitto.i.omitto di
cere:quos viros Simois ille.ſ.notiſſimus fluuius troię: premat
ſ.obrutos aquis.i.immerſos contineat.q.d. plurimi ſuccubue-
runt prius quàm vinceremus & victores omnes infanda ſuppli
cia expendimus.Sydus,ideſt aut conſtellatio ſeu tempeſtas ver
na,cui minerua dominatur, aut aries ſydus minerue quia ei ad
dicitur:triſte,ideſt inimicũ & triſtitiam afferẽs ſcit ſupple qua-
les pœnas dedimus:vt in primo dictum eſt de Aiace Olei filio:
& cautes euboice.i.quæ ſunt in euboea:hoc eſt caphareus vl-
tor.ſ.iniurię minerug illatę aut nauplio propter mortem Pala-
medis vt in ſecundo dictum eſt:ſcit aut ſciunt quas pœnas de-
dimus:quia plurimi illic naufragium paſſi ſunt & alij in diuer
ſa exilia acti.

¶ PIERIVS.

¶ Vidimus ô ciues diomeden argiuaq; caſtra,] Qui videbant.
diomeden,vltimam producere,diomeden,latino declinatu ſcri
bendum procurarunt,vt colliſioni locus eſſet.ſed enim obſerua
ui ego in antiquis codicibus pleriſq; diomede,legi,græco decli
natu. διομηδεα διομηδη αττικως. quam lectionem Seruius etiã
agnoſcit. ¶ Gargani condebat Iapygis agris,]In antiquis ali-
quot codicibus,aruis,legitur,quod verò ſeruius iapygiam ab
iapydia diſtinguit,quid alij tradant auctores oſtẽdimus eo ver
ſu,Et iapydis arua timaui,huc addemus iapygiam ex ſtrabo-
ne,vocatam eſſe ab iapyge dædali filio,quem de cretenſi mulie
re ſuſceperat. ¶ Poſtquàm introgreſſi,& coram data copia fan
di,]In Ro.codice legere eſt, poſtq̃ congreſſi, ſed, introgreſſi,
quod agnoſcitur à peritis,magis placet . ¶ Ferro violauimus
agros,]In Romano codice,populauimus,legitur,ſed cur, vio-
lauimus,ſit legendum,non leuem Seruius rationem affert,po-
pulauimus verò forte ſumptum ex paraphraſi . ¶ Quos ſi-
mois premit ille viros,]Romanus codex atq; etiam Oblon-
gus,& Mediceus,& aliquot alij,premat,legunt,elocutiõis mo
do non inuenuſto,& ita prius in vulgatis exemplaribus habe-
batur.

Militia ex illa diuerſum ad littus adacti,
Atreides Protei Menelaus aduſq; columnas
Exulat,Æthnæos vidit Cyclopas Vlyſſes.
Regna Neoptolemi referam?verſosq; penates
Idomenei?Libyco've habitantes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achiuũm
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit,deuicta Aſia ſubſedit adulter:
Inuidiſſe deos,patriis vt redditus oris,
Coniugium optatum,& pulchram Calydona viderem.
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur,
Et ſocii admiſſis petierunt æthera pennis,
Fluminibusq; vagantur aues(heu dira meorum
Supplicia) & ſcopulos lachrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi iam ſperanda fuerunt
Tempore,cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii,& Veneris violaui vulnere dextram.

¶ SERVIVS.

¶ Atrides ꝓthei menelaus,
Agamẽno & Menelaus vno
quidẽ fataliter fuerãt ſuppli
cio deſtinati, Nam Atreus
Atridæ. Menela⁹ Agame. thyeſtes. ægiſthus & thyeſtes fratres fuerũt in
ſe inuicẽ ſæui,adeo vt Thye
ſtes cum Europa fratris vxo
re concũberet quo facto do-
lẽs Atreus liberos proprios
ei epulandos appoſuit. Sed
cũ Thyeſtes poſt cognitũ fa
cinus requireret vltionem à
diis,ei Apollo reſpõdit poſ-
ſe alio ſcælere illius facino-
ris vindicẽ naſci ſcilicet ſi cũ
pelopeia filia ſua cõcũberet
quo facto nat⁹ eſt Ægyſthus
fatalis in atrei geminã pro-
lem, ſed Inppiter Menelai
fata miſeratus eſt ꝓpter He
lenæ iugale conſortium, &
eum per diuerſa errare ma-
luit,quã æſtyſti manibus in
terire,hic errans ad ęgyptũ
vſq; ꝑuenit,vbi Proteus de⁹
marinus regnauerat,cui ra-
pta aliquando à Theſeo He
lena dicitur cõmendata,vn-
de quidam dicunt quòd ad
eam quęrendam Menelaus
ægyptum profectus ſit poſt
bella troiana, quidã volunt
non eſſe à Paride raptã He-
lenam,ſed aliã cauſſam bel
li fuiſſe Troiani illam,ſ. q̃d
Herculem quærentem Hy-
lam ſuſcipere noluerũt.Qui
autem volũt eam raptam à
Paride hoc dicũt,quod recę
pta à Proteo ꝑ Theſeum ad
Menelaum tranſitum fece-
rit,& ſic eã Paris rapuerit:
ſecundùm quod,vt ſupra di
ximus,Menelaus ad Ægy-
ptum Iouis voluntate ꝑue-
nit , videlicet ne ab ægyſto
poſſet interimi , Quod autẽ
ait Protei columnas, ratiõe
non vacat,nam Herculis co
lũnas legimus,& in ponto,
& Hiſpania,hunc autẽ Pro
teum inuictũ,fortiſſimum-
q; conſtat fuiſſe . Nouimus
autẽ quòd oẽs fortes Hercu
les dicebantur. Vnde vide-
tur hoc affectaſſe Vir . vt ꝓ
finibus Protei columnas di
ceret

Oẽs fortes hercules dicebantur.

Ne verò,ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum poſt eruta bellum
Pergama,nec veterum memini,lætor've malorum.
Munera,quæ patriis ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Æneam:ſtetimus tela aſpera contrà,
Contulimuſq; manus,experto credite,quantus
In clypeum aſſurgat,quo turbine torqueat haſtam,
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros,vltrò Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus,& verſis lugere Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Troiæ,
Hectoris.Æneæq; manu victoria Graium
Hæſit,& in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis,ambo inſignes præſtantibus armis,
Hic pietate prior.coeant in fœdere dextræ,
Qua datur:aſt armis concurrant arma,cauete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint rex optime regum
[Audiſti,& quæ ſit magno ſententia bello. VENVLVS

ceret quas habuit Hercules vt oſtenderet eũ etiam Herculẽ dictũ. Aduſq; colũnas proteivſq; ad fines Ægypti: hoc eſt vſq; ad Pharon ante inſulã; nunc partẽ Alexandriæ,Luca.Nũc clauſtrũ pelagi cœpti Pharõ inſula quõdam.In medio ſtetit, illa mari ſub tẽpore vatis, Proteos at nunc eſt pelleis proxima muris. Protei autem eſt latinus genitiuus conſtructus per ſinereſim.Aduſq; autem hic eſt dictũ,quẽadmodũ Siculo ꝓſpexit abuſq; pachynno.Nã cum præpoſitio præpoſitioni nunquã cohereat, abuſq;,& aduſq; licenter admiſſum eſt.¶Exulat.]proprie.Nam exulare dicuntur qui extra ſolũ eũt.Sane ſciẽdũ,quia quo tẽpore Menelaus iuit ad Ægyptũ perdidit Canobũ gubernatorẽ, à quo vicina ciuitas nomẽ accepit,quæ hodie mutata litera canopus noĩaẽ. ¶Cyclopâs.]græce declinationis accuſatiuus eſt. Vnde græcum habebit accentum.Nam latine cyclopes diceret, & verſus ſtare nõ poterat. ¶Regna neoptolemi,]Subaudi euerſa qđ ex inferioribus intelligiẽ.Pyrrho aũt quid cõtigerit manifeſtum eſt:nã in.3.legimus,cũ vellet ducere Hermionem Menelai & Helenæ filiam,& Oreſti ante deſponſatam ab eo inter aras Apollinis interemptus eſt:vt eſt,Et ſcelerum furiis agitatus Oreſtes, Excipit incautum patriaſq; obtrũcat ad aras. ¶Verſoſq;.p.Idomenei,]Idomeneus rex Cretenſiũ fuit qui cũ tẽpeſtate laboraret,vouit ſe ſacrificaturum de re quę ei primum occurriſſet ſi reuerſus fuiſſet:ſed cum caſu ei primo filius occurriſſet, & cũ,vt alij dicunt,immolaſſet,vt alij immolare voluiſſet ob crudelitatem,regno à ciuibus pulſus eſt,vnde eſt Fama volat pulſum regnis ceſſiſſe paternis,Idomenea ducẽ.Alij dicũt quòd abſcedẽs cuidam ſuum commẽdauerat regnum,qui per eius abſentiam occupauit imperiũ,& reuerſum pepulit.Ergo verſos penates, aut verſos,& funditus direptos accipiẽdum eſt,aut certe in aliena iura cõuerſos. ¶Lybico've habitãtęs littore locros,]Vt etiã

Locri.

in.3.diximus,locri ſocij Aiacis oilei fuerũt epyzephiri,& Ozoli:ſed hi tempeſtate diuiſi ſunt adeò vt epyzephiri tenerent brutios,de quibus ait in.3.Hic & naritij poſuerunt mœnia locri, Ozoli verò deferrentur pentapolim,de quibus nunc quęriẽ dicens.Libycoue habitantes littore locros. Deuicta aſia ſubſedit adulter legitur,& deuictam aſiam,quod ſi ita intelligimus ,vt ſubſedit,ſit dolo poſſedit,Luca. Subſidere regnũ Chalcidos euboicæ,vnde & ſubſeſſores dicuntur,qui in inſidiis tauros interimunt,& hoſtium dolo ſubſeſſos vocamus vt ſit ſenſus ab agamemnone deuictam aſiam adulter Ægyſtus factione poſſedit.

Subddere.

Melius tamen eſt,vt deuicta aſia legamus ſecundùm quod ſubſedit,erit remanſit,vt extremus galeaq; ima ſubſedit aceſtes, vt ſit ſenſus,aſia propter adulterium pertulit bella,quæ remanente adultero finita eſſe nil profuit, vt cum indignatione ſit dictum.dum primum vindicatur adulterium,aliud rurſus emerſit. ¶Prima inter li.]In ipſo limine imperij.i.in littore quia ſecũdum Home. Clytemneſtra Agamennoni occurrit ad littus, & illic eum ſuſceptum cum adultero inter epulas interemit, quod & Iuue.tangit dicens. Quippe ille dies auctoribus vltor patris erat cæſi , media inter pocula. Alij autem dicunt ꝙ in ipſo ingreſſu,ideſt prima die in qua domus ſuæ limen ingreſſus eſt,conſilio Ægiſti ab vxore veſtem accepit clauſo capite, qua implicatus adulteri manibus interiit. ¶Inuidiſſe.d.]Sthenelei filius Cylabarus Ægialiam Diomedis vxorem cognouit

Ægialia.

adulterio,quo comperto Diomedes reuerti noluit,ſed in Apuliæ partibus ſibi ſedem condidit quod veneris dolo dicitur eſſe perfectum,quã in bello troiano vulnerauerat: vnde ait inuidiſſe deos. ¶Pulchram ca.vi.]vnã de ſupradictis ciuitatibus quibus imperauit. ¶Nunc etiam horribili viſu portenta ſequunẽ.] hoc loco nullus dubitat fabulæ huius ordinem à Virgilio eſſe cõuerſum : Nam Diomedis ſocios cõſtat in aues eſſe conuerſos poſt Ducis ſui interitum,quẽ extinctum impatienter dolebant. Hinc hæ aues hodie quoq; latine Diomedeæ vocanẽ.quas Græci,erodios dicunt,Habitabãt aũt in inſula,que eſt haud longe à Calabria in cõſpectu Tarentinæ ciuitatis,quinetiam de his auibus dicitur ꝙ græcis nauibus læte occurrant Romani venientibus,Latinas vehementer fugiant,memores originis ſuæ,& ꝙ Diomedes ab illiriis interemptus eſt. Portenta ſequuntur reuera enim portentum eſt homines in aues eſſe conuerſos.Et ſocii amiſſi,

Diomedeę aues

amiſſi,Legũt nonnulli,& admiſſis pennis,ſed melius eſt admiſſi.Lachrymoſi.i.dolẽtes,vel ſuam mutationẽ, vel regis interitum, nanq; hoc tangit latenter, Speranda ꝓ timenda:vt Hunc ego ſi potui tm̃ ſperare dolorẽ. ¶Cœleſtia corpa,]Martis & Veneris:que numina vulnerauit in bello. ¶Veneris violauivulnere dextrã,]Artificio ſe agi , nam ſciens ea que dicũtur in fine hærere aĩs ſuos caſus vltimos memorat.Perite etiam venerem à ſe vulneratam tantũ dicit,ſupprimens nomẽ Martis,ꝙ ei poterat eſſe glorioſiꝰ.vti videatur omnia,q̃ ꝑtulit odio Veneris pertuliſſe,cõtra cuius filium nunc vocatur ad pugnam,vt negans etiam nũc paria formidare videatur. ¶Dextram,Aũt ſecundum Homerũ qui ait ἐπὶ καρπῷ. ¶Tales impellite pugnas,] Quarũ eſt periculoſa victoria. ¶Nec mihi cũ Teucris vllum poſt eruta bellũ Pergama,]Ne ei obiiciatur illa cõiuratio,quã apud Aulidẽ græci inierũt,dicit in Troiæ excidio ſacramẽtũ cõiuratiõis eſſe cõpletum.Nanq; in Troianos cõiurauerant græci,Huc enim ſpectat qđ dicit nullũ ſe cũ Troianis habere bellũ poſt dirutã Troiã. ¶Nec veterũ memi.le.ma,]Nec meminiſſe volo victoriarum mearũ quarũ nullus obliuiſci cõſueuit,nec lętor Troianorũ malorũ, pro Troianis malis,quæ nobis bellantibus pertulerunt. Non enim poteſt de ſuis malis dicere , cum & mala ſua nullus obliuiſcatur, & ea ipſe paulo ante memorauerit . Lætor autem malorũ,figura gręca eſt,ſic Horatius Agreſtum regnauit populorũ.Pro agreſtibus populis. ¶Munera quæ patriis ad me portaſtis ab o.]Hinc iam ſuaſio eſt,& conſilium:nam finita eſt auxiliorum negatio. Vnde,& paulopoſt venulus ita diuidit dicẽs. Letor malorum.
Et reſponſa ſimul quæ ſint Rex optime regum,Audiſti : & magno quæ ſit ſententia bello,ſcilicet audiſti,& quemadmodũ negauerit auxilia,& quod dedit nobis de pace conſilium. ¶Stetimus tela aſpera contra,Contulimuſq; manus.]ſenſus eſt.Et cominus & lõginquo inter nos bella tractauimus.Quantus in clypeum aſſurgat,aut quãtus eſt quoties in hoſtẽ pergẽs erigit ſcutũ,aut pugnãdi executus eſt genus.Qui em̃ ſcripſerunt de arte militari dicũt ſummũ eſſe genus dimicãdi ,quoties calcato vmbone aduerſarij ſe in hoſtilẽ clypeũ erigit Miles , & ita contra ſtantis vulnerat terga. ¶Si duo præterea,]Hoc eſt alios duos. ¶Dardanus.] Pro Dardanius pp̃ls,& poſuit principale pro deriuatiuo,Sic Home. τὸν ἔκτανε Δάρδανος ἀνὴρ ¶Ceſſatũ eſt,] Tardatũ eſt,qa nõ habet,quos imputet Troianis triũphos vult ei excidij tarditatẽ ꝓ victoria cedere. ¶Veſtigia rettulit,] Retroacta eſt & repulſa. ¶Hic pietate prior,]Ideo Æneã plus laudat,ꝙ latinis perituris eſt vtile:vt eum credant ſe poſſe facilius exorare. ¶Prior,]Preſtantior,melior. ¶Qua datur,]Qua poteſt, quacunq; ratione permittitur.

ASCENSIVS.

Militia ex illa diuerſum ad litus abacti,Atrides prothei &c. Proſequitur reliquam partẽ reſpõſionis Diomedis qua recitat pœnas quas ipſi græci dederint.vnde Donatus.Munera quæ patriis,qui auxilium non dat,dat conſilium.Hic pietate prior : vt facile ſit impetrare pacem.Hoc ille. Ordo autem eſt.Nos abacti,ſumus ad diuerſum littus,ſcilicet longe à patria noſtra: ex illa militia,ſcilicet infauſta quam geſſimus apud Troiam: Menelaus atrides,ideſt Atrei filius habitus ꝗuis nõ ſit:exultat ad uſq;.i.vſq; ad colũnas prothei,ideſt ad pharõ ac fines Ægypti: quo Iouis volũtate ne ab Ægyſto occideretur ꝑuenit: Vlyſſes vidit cyclopas Æthneos.i.in Æthna Sicilię monte habitantes vbi à poliphemo,cyclope interceptꝰ erat vt in tertio viſum eſt. Vultis ſupple aut ad qđ referam regna. Neoptolemi, ſcilicet Pyrrhi ab Oreſte occiſi,& pœnates,ideſt deos domeſticos Idomenei Regis Cretenſiũ verſos,ideſt euerſos ipſo pulſo,ve pro vel: locros ſocios Aiacis Olei.ſ.ozolos:habitantes ſup.in litore lybico,ſcilicet iuxta pentapolim.q.d.fruſtra de iis dicam cum maiora ſint dicenda.Nam ipſe Myceneus,ſcilicet dominus ductor magnorum achiuum pro achiuorum,ſcilicet Agamemnon:oppetiit.ſ.terram.i.occiſus eſt.dextra coniugis,ſcilicet Clytemneſtre, infandum,ideſt quæ res infanda eſt intra prima limina.i. cum primum domum ſuam ingrederetur adulter.ſ. Ægyſthus ſubſedit.i.remanſit inhabitans, Aſia , quia Troia deuicta. q.d. Aſiam potuit vincere ſed non adulterum pellere,Et vultis ſupple vt

ple vt referam deos inuidiſſe ſup.mihi.i.noluiſſe quaſi per inuidiam,vt ego redditus oris patriis viderem cōiugium optatū.i.caſtum cum priſca cōiuge,& Calidona,ſcilicet ciuitatem meā: pulchrā,i.impollutam adulterio coniugis. q.d .fruſtra id fieri cum notorium ſit,multo aliter eueniſſe:quia ꝓpter adulterium coniugis auditū, coactus erat patriam ſuam fugere,& alienas terras petere.Nunc etiam.i.inſuper portenta ſequuntur.i.perſequuntur me viſu.i.viſione & mōſtro horribili,& ſocij amiſſi.i.quos amiſi,petierunt ęthera pennis.i.auolauerunt in aues quæ diomedeę dicunt̃,mutati,ſed vt Seruius dicit poſt mortem Diomedis, de quibus dicit Lādinus ſic,Ariſtoteles in libro de mirabilium auditu ait,Diomedē ab Ænea occiſum & loca in quibus imperauerat occupata . Interfecto illi honores diuini in inſula ab eo Diomedæa appellata,& templū conſtitutum eſt:eius aūt ſocij in aues cōuerſi inſulam illā incolūt Diomedeęqꝫ à Latinis à Græcis erodij vocantur:Græcis illuc adnauigantibus læte applaudunt cæteros omnes infeſtant,Sunt qui dicant hoc idcirco ita fictum eſſe ꝙ magna celeritate nauigantes Pyraticam exercebant,& ſolis græcis parcebant. Theodontius autem author eſt, illas ſingulis annis aquam roſtris in templum illud inferre & ſic luſtrare,Solinus verò ſcribit has aues nuſquàm alibi niſi in inſula Diomedæa apparere,quæ à regione Cāpaniæ eſt. Formam autem iis eandem, quæ fuſcis eſſe,colorē candidū,igneos oculos,roſtra dentata,ac gregatim volitare duobus ducibus altero qui à fronte agmen ducat altero qui à tergo vrgeat . Præterea eas ī cauernulis à ſe effoſſis nidificare duplici relicto aditu:vno ab oriente,quo egrediantur,altero ab occidente quo regrediantur,Græcis veluti conciuibus applaudere : reliquis inimicari.Quotidie ædem celebrant alis madidis,quibus excuſſis aquam illam luſtrant.Refert ſtrabo quod in Venetis oris Diomedi diuinos ſtatuunt honores & candidum equum illi immolāt.In fine autem.6.libri , & multa alia refert de Heroe.& duas eſſe inſulas in mari propinquo Lucerię Diomedeas appellatas quarum altera habitetur,Altera ſit deſerta:& in qua Diomedē quidam diſparuiſſe aiunt comiteſqꝫ in aues eſſe conuerſos. Quæ hodie quoqꝫ manſueſcant:& humanam quodammodo vitam agere,& erga benignos māſuetudine vti à malignis & ſceleratis refugere.Hæc ille. Sed ad Ordinem redeo.Et ſocij aues i.in aues verſi vagantur fluminibus,ideſt per flumina & implēt ſcopulos vocibus lachrymoſis ꝙ quia præ dolore continuo dicere non potuit interpoſuit.Heu dira.i.execrabilia & procurata deorum ira ſupplicia meorum,ſcilicet ſubditorum aut ſociorum.Hæc,ſcilicet dicta mala fuerunt mihi adeo,ideſt omnino ſperanda,ideſt timenda ex illo tempore cum ego demens appetij ferro,ideſt vulneraui:corpora cœleſtia , ſcilicet ipſius veneris , & cum ego violaui vulnere , ideſt vulneraui dextram veneris , ſcilicet æneam protegentis vt ſcribit Homerus , verò pro ſed ne me inquit impellite,ideſt ne impellatis me ad tales pugnas,ſcilicet contra deorum gentem & veneris filium æneā nec vllum bellum ſupple eſt aut erit mihi cum Teucris : poſt pergama eruta,ad me eruenda omnes ſe in aulide iureiurando aſtrinxerant Græci , nec ego memini ve pro vel lætor veterum malorum , ideſt non recordor cum voluptate & delectatione malorum quę Teucris intulimus vertite ad Æneam munera quæ portaſtis ad me ab oris patriis: nos ſtetimus contrà aſpera tela.ſ.Æneę,& contulimus.ſ.cum eo manus credite experto ſ.mihi qui periculum feci:ꝗtus.i.ꝙ magnus & grauis aſſurgat in clypeum vt.ſ.deſuper irruat:& quo turbine.i.quo impetu cū gyro ipſe torqueat haſtam.ſ.quam impellit. Si idea tellus idea i.phrygia:tuliſſet.i.produxiſſet duo(vbi nunc dicimus duos) viros tales:præterea.i.pręter hos,aut ſic præterea.i.inſuper ſi id ea tellus tuliſſet duos viros tales ipſe Dardanus.i.populus dardanius,aut ipſe Æneas veniſſet vltrò ad vrbes inachias.i.argolicas quas inachus olim poſſederat:& Græcia lugeret fatis verſis.i.immutatis ita vt quæ modo victrix eſt victa eſſet . Quicqd ceſſatū eſt.ſ.ab expugnatione apud mœnia,Troiæ duræ.i. difficulter expugnabilis. Victoria graium.i.græcorum:hęſit.i. immorata eſt manu Hectoris atqꝫ Æneę & retulit.i.extendit veſtigia.i.dilata eſt in decimum annum:ambo.ſ.tam Æneas ꝙ Hector inſignes animis atqꝫ armis præſtantibus.i. magnanimitate & virtute bellica pares erant:quod fere Homerus quoqꝫ prędicat:

Duo pro duos.

dicat cōparās æneā Hectori: ſed ſup.hic.i.de quo loquor, ſcilicet Æneas prior.i.pręſtantior ſup.eſt pietate,& ideo dextre ſup. veſtre coeant in fœdera.i.feriant fœdus cum ænea & ineāt pacē ſup.ea via qua datur.i.quacunqꝫ ratione poteſtis aſt.i.ſed cauete,arma ſup.veſtra concurrant armis.i.cum armis.ſ.illius : hæc erant verba Diomedis quę nunc refert Venulus concludens, ô rex optime.ſ.latine tu audiſti &.i.ſimul quę reſponſa ſupp.ſint nobis data aut quę.i.qualia ſint reſponſa Diomedis & quę ſentētia ſit ſup.Diomedi magno bello.i.de bello hoc magno, quia ſuadet vt pacem ineamus.

PIERIVS.

¶Militia ex illa diuerſum ad littus adacti,]Antiqua omnia, quæ verſamus exemplaria,abacti,legunt. Vt antiquiores etiam habent impreſſiones. Ordo enim eſt, abacti ex illa militia ad diuerſum littus . ¶Libyco've habitantes littore locros,]Vetera omnia,quæ legimus exemplaria , libycone , legunt , per interrogatiuam particulam , non per diſiunctiuam . ¶Deuicta aſia ſubſedit adulter,]Ita prorſus eſt in impreſſis codicibus , & aliquot veteribus . Longe verò aliter in antiquiſſimo codice Vaticano , vbi eſt, deuictam aſiam poſſedit adulter . Sed enim , poſſedit , ex paraphraſi, contextui eſt inſertum. Subſidere enim , ex inſidiis occupare ſignificat . vel dolo poſſidere,vt,ſubſidere regnum chalcidos euboicæ,apud lucanum. Præterea Aruſianus Meſſus inter elocutionum exempla , ſubſedit , agnoſcit, & accuſatiuo caſui recte iungi dicit, vt ſubſedit illam rem.Locumqꝫ hunc Virgilianum citat. deuictam aſiam ſubſedit adulter. Quod verò alio ſignificato , deuicta aſia ſubſedit Seruius magis approbare videtur,hoc eſt reliquus fuit in inſidiis . Non negat idem Aruſianus vtrunqꝫ eleganter dici,& vtraqꝫ figura vſum eſſe Virgilium,galeaqꝫ ima ſubſedit Aceſtes.hoc eſt relictus eſt . Ita poſteaquàm Agamemnon bellum difficillimum confecerat,ſubſedit adulter,qui eum interficeret. ¶Patris vt redditus oris,]In dictione , oris , antiqua variant exemplaria. In Oblongo enim,oris. In Romano in Mediceo,& aliquot aliis,aris. Nonnulli codices ipſi quoqꝫ admodum veteres,argis,habent,de ſe enim loquitur diomedes. ¶Et ſocij amiſſi petierūt æthera pēnis,] In aliquot antiquis codicibus,admiſſis pennis,legi. Vtroqꝫ verò modo Seruius non negat inueniri. Sed amiſſi,omnino eſt in probatioribus, pinnis verò in Ro. de more ſuo. In Med. alliſi, eſt quod alij viderint. ¶Ex illo mihi iam ſperanda fuerunt,]in nonnullis codic. antiquis , ſuperanda , legitur , quod non ita placet, ſperanda, verò caſtior omnino lectio eſt, & elocutio ipſa figuratior, vt illud ſperate dolorem . ¶Poſt eruta bellum pergama,]In Romano codice , & aliquot aliis , diruta , ſed eruta , non diſplicet . ¶Munera quæ patriis ad me portaſtis ab oris ,]In Roma. codice , in Mediceo,& aliquot aliis,quod delicatius ſonat, portatis. præſenti tempore ſcriptum eſt . ¶Si duo præterea tales. C. iulius romanus in libello de analogia rectam ponit declinationem , hos duo , attius in epinauſimache , martes armis duo congreſſos crederes. ter in adelphis. tu illos duo pro re tollebas tua. vbi bellenius acron,pro duos ait amat enim bellenius , ambos , duos, dici , per , ſ. ¶Victoria graium hæſit & in decimum veſtigia rettulit annum ,]In Oblongo codi. victoria tantum , legere eſt pro, graium, quam lectionem nuſqꝫ alibi reperi,præterea vetuſti quidam codices , in decimum,cuiuſmodi rationem ſcripturę non in plautinis tantū codi. inueni,verum etiam, vt alibi adnotauimus, in ciceronianis, decumum,maritumum. In monumentis autem veterum plerūqꝫ,vt illud.

D M
QVARTIONIS. DECVMI. AVG. LIB.
EVPHEMIANT. A.MANV. FIDELIS.
CONLIBERTVS. FRATRI.
B M

¶Et reſponſa ſimulqꝫ ſint rex optime regum audiſti ,]In Ro. codi. in Me. & quibuſdam aliis antiquis,non regum,ſed regis, legitur vnitatis numero,vt ſit ordo,ô rex optime audiſti ꝗ ſint reſponſa regis diomedis & quę ſit eius ſententia . Adulatio em̄ illa,optime regum,quę inferius in drance quadrat,nunc importuna videretur.

SERVIVS.

¶Pręfatus diuos,]More antiquo,nā maiores nullā orōnē,niſi īuocatis numinib⁹ inchoabāt,ſicut ſunt oēs orōnes Catonis & Gracchi. Nā generale caput in oībus legimus,vn̄ Cicero ꝑ irriſionē ait , ſi quid ex vetere aliqua orōne:Iouē ego optimū maximū. ¶Ante equidē ſumma de re ſtatuiſſe latini] Latenter arguit Turnū,ꝙ ſibi nō obtēperauit,vt fœdus fieret in

POETA.

[Vix ea legati,variuſqꝫ per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor,ceu ſaxa morantur
Cum rapidos amnes,clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæqꝫ fremunt ripæ crepitantibus vndis:
Vt primum placati animi,& trepida ora quierunt
Præfatus diuos,ſolio rex infit ab alto.

LATINVS.

[Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe Latini
Et vellem.& fuerat melius,non tempore tali

ret in ſeptimo , vbi dixit Te Turne nefas,te triſte manebit ſupplicium . Nā mō hoc tp̄s reuoluit. Vellē autē ſtatuiſſe dixit. vt vellē feciſſe, & eſt compendioſa locutio, cum q̄rimur nō eſſe factum qđ fieri debuit. ¶Bellū importunū,]Cōcepit grauem iracūdiam,& ſic in hæc verba prorupit. importunū autē quod caret portu.i. quiete,Vbi nullus portus eſt , ſicut contra opportunum,cui

cōmo

cōmoditas,& occaſio obuenit, vt portus. Nā hoc quodammō dicit in naufragiū fertur iſta cōtentio, Quia ſupra audiuerat periculū eſſe ſupare Troianos. ¶ Cū gēte deorū,] Qui à diis originē ducunt. ¶ Inuictisq́,] At qui ſupra legimus Bis capti phryges. Sed inuictos ideo dicit, qa ſequit. Nec victi poſſunt abſiſtere. Pñt aūt abſiſtere mire ait, ac ſi diceret ēt ſi vellēt eos diſcedere à bellis natura nō patit. ¶ Accitis,] Reuocatis, adiunctis. ¶ Spes ſibi qſq́,] Subaudis ſit. ſ. vnuſqſq́ i ſeipo tm̄, ſpē habeat. ¶ Sed hęc ꝙ āguſta videtis. Cætera,] Abſolute dixit. i. exercitū, auxilia vires, iperij q̄ ſi videtis afflicta qd reſtat niſi vt pacē petamꝰ. ¶ Añ ocłos interq́ manus ſunt oīa vr̄as,] Ac ſi diceret: nō egēt narratiōe. Inter manus, πρόχειρα. ¶ Nec quēq́ incuſo,] Excuſatio hæc, oñdit obliquā eē ī Turnū orōnē Latini. ¶ Fuit.] Exhauſta, &

Cogere concilium, cum muros obſidet hoſtis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisq́ viris gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro,
Spem ſiquàm accitis Ætolûm habuiſtis in armis,
Ponite, ſpes ſibi quiſq́, ſed hæc quam anguſta, videtis.
Cætera qua rerum iaceant perculſa ruina,
Ante oculos, interq́ manus ſunt omnia veſtras.
Nec quenquàm incuſo, potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo quæ ſit dubiæ ſententia menti
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Thuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper vſq́ Sicanos,
Arunci, Rutuliq́ ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atq́ horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio: & celſi plaga pinea montis,
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas

ſta. & cōſūpta ē. ¶ Toto certa. eſt corpe regni,] Imperij oibꝰ viribꝰ. ¶ Dubiæ mēti,] Meę. ſ. cogitāti. ¶ Eſt antiquus ager thuſco mihi ꝓximus amni,] Hoc loco Dōatus errauit, dicēs agrū quē Latinus donare diſponit eſſe i cāpania, iuxta vfentē fluuiū, cuiꝰ terras vicinas tuſci aliqñ tenuerunt, vt inde dictū ſit. ¶ Thuſco mihi ꝓximus amni,] Agit ēt hoc argumēto, ꝙ illic ē locꝰ: q hodieq́ pinetū vocat. Sed cōſtat oīa loca eſſe cāpeſtria. Nec procedit illud qđ dicit. ¶ Celſi plaga pinea mōtꝭ,] Vñ ſequēda ē potiꝰ Liuij Siſennę, & Catōis auctoritas. Nā penè oēs antiquę hiſtoriæ ſcriptores in hoc cōſentiūt, Cato em̄ in originibus dicit troianos à Latino accepiſſe agrū q eſt inter Laurētū, & caſtra troiana, etiā modū agri cōmemorat, & dicit eū habuiſſe iugera vndecī. ¶ Thuſco mihi ꝓximꝰ amni,] Tyberino, Lōgus in occaſum:

Error donati.

Dicamus leges,ſociosq; in regna vocemus.
Conſidant ſi tantus amor,& mœnia condant.
Sin alios fines,aliamq; capeſſere gentem.
Eſt animus,poſſuntq; ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naues:
Seu plures complere valent,iacet omnis ad vndam
Materies,ipſi numerumq; modumq; carinis
Præcipiant:nos æra,manus,naualia demus.
Præterea,qui dicta ferant,& fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet,pacisq; manu prætendere ramos,
Munera portantes eborisq; auriq; talenta,
Et ſellam regni,trabeamq; inſignia noſtri.
Conſulite in medium,& rebus ſuccurrite feſſis.

caſum. Ea parte qua in occidentem tenditur longior. ¶ Fines ſuper vſq; ſicanos,] Vſq; ad fines quos ſiculi aliquando tenuerunt,i.vſq; ad ea loca in quibus nunc roma eſt.Hęc enim ſiculi habitauerunt prius,Vnde eſt Et gentes venêre ſicanę. ¶ Aurunci rutuli.] Subaudi à ſuperioribus,nã & ſupra ait. Eſt antiquus ager mihi. Ergo ſuum pollicetur agrum. Aut quem tanq̃ ſtipendiarium habeant rutuli,& aurunci, aut ad quem colendum quaſi regi operas dabant. Vnde ſuperfluum eſt quod ait donatus nõ potuiſſe fieri. Vt præſente Turno ager rutulorũ à Latino donaretur,Æneæ.Duros exercent colles extenuat agri meritum quo vile videatur eſſe,quod donat ne audientibus cauſſam pręſtet inuidiæ. Hinc etiam eſt. ¶ Atq; horum aſperrima paſcunt,] Vt ſupra.Aurunci rutuliq; ſerunt,ideſt nec operis ſuis excolitur. ¶ Cędat amicitiæ,]In precium concedatur amicitiæ. ¶ Æquas dicamus leges.]Vt pari inter nos ſocietate verſemur,ideſt,vt ſit neuter inferior. ¶ Sociosq; in regna vocemus,]Nõ ſtipẽdiarios,vt in.4. Cuiq; loci leges dedimus. ¶ Poſſuntq; ſolo decedere noſtro,] Scit eos fataliter ad italiam veniſſe,Nam audiit à Fauno externi venient generi,& Ilioneo. Sed nos fata deum veſtras exquirere,terras,Imperiis egere ſuis. Tamen propter Turnum ſimulat ignorantiam,vt ſe etiam circà eum ęquum præſtare videatur. Multum eſt autem quod ait poſſunt. ¶ Iacet omnis ad vndam materies,]Iterum extenuat. ¶ Naualia demus,]Naualia dicimus loca vbi naues ſunt,ſed modo de græco tranſtulit, & naualia poſuit pro trabibus de quibus naues fiunt.Nam Homerus νήϊον dicit nauale lignum. ¶ Prima de gente,] Et ex numero,& ex nobilitate legatorum intelligitur negocij magnitudo. ¶ Et ſellam regni trabeamq; inſignia noſtri,]Bene noſtri romanorum enim imperatorum inſigne fuit ſella curulis,& trabea.Nam diadema,vt aliarum gentium reges non habebant,& ſciendum ſellam curulem à curru dictam,ꝙ ij ea tantũm vtebantur qui triumphali curru vecti fuiſſent. Sicut etiam palmata dicitur toga,quam merebantur ij qui de hoſtibus palmam reportaſſent. ¶ In medium,]In commune vt in medium quęrebant,ipſaq; tellus.

Naualia que dicã tur.

¶ ASCENSIVS.

¶ Vix ea le.&c.]Cõmoto ex tali relatione populo cõſultat latinus de pace ineunda cum Ænea,& mittendis ad eum centum oratoribus cum muneribus,& cõditione pacis,quæ eſt vt ſi omnino manere velit habeat locum edificandę vrbis,& recipiatur in partem regni:ſin abire velit, habeat claſſem impenſis latini reparatam,& cõmeatum opesq; ad profectionẽ neceſſarias, de hac autem re dicit Donatus importunum,quod defenſionis nõ habet portum & quod periculorum non inuenit rationis ſuffragium.Cum gente deorum,cauſa quare importunum ſit. Quæ enim poteſt inueniri defenſio.Nec victi poſſunt abſiſtere ferro, quia potuiſſet dici tam diu durabimus vt ſucũbant.Hoc ille addit ꝙ centum oratorum numerum ab Ænea latinus didiciſſe videatur,tot enim miſerat Æneas ad eum vt ĩ ſeptimo viſum eſt.

Ordo.

¶ Ordo autem eſt.Legati vix ſup.retulerant,ſcilicet quæ prædicta ſunt & varius fremor cucurrit per ora.Auſonidũ. ideſt auſonidarum turbata,ſcilicet quia pectora erant de conditiõe belli,aut per ora turbatorum,ceu, ideſt quemadmodũ murmur fit gurgite,ideſt impetu aquarum clauſo, ideſt precluſo obiectiõe ſaxorum:cum,ideſt quando ſaxa morantur, ideſt immorantur amnes rapidos ,ideſt impetuoſos: & cum ripe vicinæ fremunt vndis crepitantibus,ſcilicet ex confractione , vt primum , ideſt vbi primum animi placati ſup.fuerunt,& ora trepida,ideſt trepidantia timore & ira quierunt, ideſt quieuerunt , Rex ſcilicet latinus infit,ideſt incipit loqui ab alto ſolio,prefatus,ideſt priꝰ allocutus diuos , ô Latini. ſcilicet populi: equidem.i.ego quidem &, ideſt ſimul vellem,& fuerat melius,ideſt præſtãtius ſtatuiſſe de ſumma re,ideſt de ſalute reip.ante,ideſt priuſq; ad hũc ſtatum perueniret,& ſup.non cogere.i.compellere invnum aut congregare conſilium,ideſt multitudinem ad conſilium conuocatorum,ſup.tunc cum hoſtis obſidet muros.q.d.cum ſerũ eſt: ô ciues nos gerimus bellum importunum.i.cõtra id quod oportebat,& non ſuo tempore ſuſceptum cum gẽte deorum.i.à diis oriunda,& cum viris inuictis.quos nulla prælia fatigant.i.laſſant, ſaltem non defatigant nec victi.i.q̃uis ſuperati:non tamẽ poſſunt abſiſtere ferro.i.etiam quando vincuntur & inferiores ſunt viribus adhuc rebellant ſi vos habuiſtis quam , ideſt aliquam

quam ſpem in armis Æthollum , ideſt Ætholorum qui cum Diomede in Apuliã venerant ; ponite , ideſt deponite ſup . eam & quiſq; ſup. ſit ſibi ſpes,ideſt ſperet in virtute ſua, & nõ ĩ auxilio alieno,ſed videtis quã anguſta ſit hæc.ſ.ſpes,quã ĩ ſe quiſq; locet.cętera.ſ.prę ter ſpẽ qua ruina rerum iaceant perculſa,ideſt ad quam ruinam minentur , aut quomodo iam labefacta ſunt omnia ãñ oculos veſtròs & inter manus veſtras.i.videtis & tractatis res bellicas,& ita noſſe poteſtis in quã fragili ſint ſtatu.Nec ego incuſo,ideſt arguo,aut damno quemq; virtus,q aut q̃ potuit eſſe plurima,fuit,ideſt quicquid virtutis erat impartitum eſt,& exſtauſtum ,quia certatũ eſt toto corpore regni. Nunc adeo.i.ad id omnino deueniens ,expediam,ideſt expedite & paucis dicam quæ ſententia ſit menti dubię,ideſt quid ſentiam in hac re dubia faciendum & adhibete animos ego docebo paucis,ſcilicet quid ſentiam. Ager antiquus,ideſt diu à meis non innouatus.q.d.inutilis mihi,eſt mihi proximus amni thuſco,ideſt thiberino,longus, ideſt longe protenſus in occaſum,ideſt occidentem verſus vſq; ſuper fines:ſicanos,ideſt ſicilienſes,ideſt ad Siciliam,quem ſup,agrum arunci, ideſt antiquiſſimi illi populi Italię & rutuli ſerunt.q.d.ſine commodo meo,& exercent vomere duos colles atq; paſcunt.i.paſcuis deputant & depaſcunt per greges ſuos aſperrima,ideſt incultiſſima horum,ſcilicet collium omnis hæc regio,& plaga, ideſt regio pinea,ideſt pinis conſita, montis celſi , ideſt alti cedat, ideſt concedatur amicitie Teucrorum aut conuertatur ad amicitiam Teucrorum obtinendam,& dicamus. ideſt afferamus eis æquas leges fœderis vt neq; victi plane, neq; victores cenſeantur & vocemus ſocios in regna.i.in partem regni, conſidant.i.ſimul ſedem capiant manſuri,& condant mœnia ſi tantus amor ſup.conſidendi in Italia eſt ſupp.ipſis, ſin.i.ſed ſi animus eſt ſup.eis,capeſſere,ideſt ire ceptum alios fines , & aliam gentem & ſi poſſunt.ſ.fatis permittentibus,decedere noſtro ſolo,texamus.i.ędificemus & conſtruamus, naues bis denas.i.viginti,tot enim à troia primum exierãt;robore.i.ligno roboris ſiſſilis;Italo.i.in Italia creto. ſeu, ideſt ſi valent cõplere plures ſcilicet naues.texamus ſup.eas omnis materies iacet ſup. parata ad vndam.ſ.tyberinam ipſi,ideſt ad nutum,& libitum pręcipiant numerum,& modum,ideſt formam carinis,ſcilicet ædiſicandis nos demus æra,ſcilicet ad roſtra facienda manus. i. operarios; atq; naualia,ideſt trabes & loca atq; cætera ad conſtructionem nauium neceſſaria . Præterea placet centum oratores latinos de prima,ideſt principali & nobiliſſima gẽte,ideſt progenie;ire,ideſt proficiſci ad Æneam,ſcilicet qui ferant, ideſt afferant & dicant dicta & firment ſup.cum eo,fœdera, ideſt pacis pacta , & placet centum oratores latinos pretendere manu ramos paciſq;, ideſt oliuæ pacifere, portantes munera & talẽta.i. põdera,& auri,& eboris.& ſellam. ſ. curulem & trabeã.i.veſtẽ auguralem inſignia noſtri regni,O ciues ſup . conſulite in medium, ideſt in rem communem & non ad ſuum quiſq; commodum,& ſuccurrite rebus feſſis,ideſt debilibus & extenuatis belloq; depreſſis.

¶ PIERIVS.

¶ Clauſo fit gurgite murmur.] In codicibus aliquot antiquis legere eſt tranſpoſito verbo.fit clauſo.In aliquot aliis it clauſo Gurgite murmur.vt etiam verbo reſpõdeat comparatio.cucurrit fremor,ita etiam,it murmur,ſed & fit murmur,vt fit gemitus,non eſt prę ter vſum. ¶ Et trepida ora quierunt,]Non placet,quod in codicibus aliquot antiquis rabida legitur, quod in ſexto recte eſt. ¶ Cogere conſilium cum muros obſidet hoſtis,] In Romano codice adſidet,legitur.In Mediceo. aſſidet.vt proximius imminere periculum oſtendat, plerunq; enim ſine periculo obſidemur,& in veteri exemplari,quo donati commentaria continentur,adſidet.habetur eſt etiam in aliquot cod.conſilium,ſed grammatici hic,conſilium malunt. ¶ Nec victi poſſunt abſiſtere ferro,]In Oblongo codi.decedere ferro, legitur, quam lectionem ſi admittas,dicendum erit, aut victi ferro,aut decedere ferro,quippe ſibi temperare,ne arma reſumerent, quibus ſe victos negarẽt,ſed enim abſiſtere , haud quaq; diſplicet. ¶ Spem ſiquam accitis.]In Roma.cod.adſcitis,quod parui refert, ¶ Cætera qua rerum iaceant perculſa ruina.]In quodã antiquo cod.quæ iaceant,legitur,ſed magis placet, qua ruina , vt digito velut intento ruinam indicans, magis moueat,ſunt etiã vetuſti cod.qui,percuſſa,legant,ſed, perculſa.omnino melius,

quia vt nonnulli volunt conſternationem etiam animorũ continet. ¶ Centum oratores prima de gente latinos ire placet.] In pleriſq; cod. antiquis, prima de gente latini, legitur: ſed oratores latinos, caſtior lectio. ¶ Munera portantes eboriſq;, aurique talenta.] In antiquis cod. legere eſt, aurique, eboriſq;, nempe vt reſpondeat eorum ordini, quæ ſtatim ſubiiciuntur, talenta, & ſellam, vt ſit, auri talenta, & eboris Sellam. Tam & ſi Seruius aurum, ebur, & Sellam diſtincta internoſcit munera. Mihi verò Virg. ad ea dona reſpicere videtur, quę Romani regibus mittere conſuerunt, ſellam eburneam, pateras aureas, tunicas, clamydes, pallas pictas, & alia veſtimenta purpurea, vt ad ſiphacem, togam, & tunicam purpuream, ſellam eburneam, & pateram ex quinq; auri pondo factum, olim miſſa. Ptolomeo regi, togam tunicam purpuream cum ſella eburnea. Cleopatræ reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo portata, quę darẽtur Quare lectionem ita pũctis diſſitam eſſe placet, vt munera portantes aurique, eboriſq;, vno legatur membro, Inde quid ex auro quidq; ex ebore cõſtaret, ſubiiciatur. Talenta. & Sellã, Quãuis etiã nihil offendat, ſi legat. eboriſq;, aurique. Talẽta, & Sellã. Cuiuſmodi χιασμον & hermogenes apud demoſthenẽ, & alij apd homerũ & theocritũ, inter elocutionis ornatus obſeruarunt, id ita figurantes.

Eboris	Auri,
Talẽta	Sellã.

¶ SERVIVS.

Tum Drãces idem infenſus, quẽ gloria Turni POETA.
Obliqua inuidia, ſtimuliſq; agitabat amaris:
Largus opum, & lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis author,
Seditione potens: genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat:
Surgit, & his onerat dictis, atq; aggerat iras.
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentẽ DRAN,
Conſulis ô bone rex, cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi, ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſq; remittat,
Cuius ob auſpitium infauſtum, moreſq; ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortemq; minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamq; videmus
Conſediſſe vrbem luctu: dum Troia tentat
Caſtra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis, duciq; iubes: vnum optime regum
Adiicias: nec tu vllius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero, digniſq; hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.
Quod ſi tantus habet mentes, & pectora terror:
Ipſum obteſtemur, veniamq; oremus ab ipſo
Cedat ius proprium regi, patriæq; remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula ciues
Proiicis: ô Latio caput horum, & cauſſa malorum.
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes
Turne, ſimul pacis ſolum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuiſum quem tu tibi fingis, & eſſe
Nil moror, en ſupplex venio: miſerere tuorum:
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolauimus agros.
Aut ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeò, dotalis regia cordi eſt:
Aude, atq; aduerſum fidens fer pectus in hoſtem,
Scilicet vt Turno contingat regia coniux:
Nos animæ viles, inhumata, infletaq; turba
Sternamur campis: etiam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Matris habes, illum aſpice contrà,
Qui vocat.

¶ Obliqua iñuidia.] Hoc eſt q̃ nõ ex aperto impugnabat Turnum, ſed eũ reipublicæ ſimulata defenſione lacerabat. ¶ Largus opum.] Abũdans opibus, diues non qui multa donaret. ¶ Non futilis auctor.] nõ inanis. Nam futilis quoddam eſt vas lato ore fundo anguſto, quo vtebantur in ſacris Veſtæ, quia aqua ad ſacra hauſta in terra non ponitur, quod ſi fiet, piaculum eſt, vnde & excogitatum vas eſt, quod ſtare non poſſet, ſed poſitum ſtatim effunderetur, inde, & homo commiſſa non retinens, futilis dicitur, contra non futilis bonus in conſiliis non inanis. ¶ Seditione potẽs,] Prepotens in mouendã, nõ tamen comprimendam ſeditionem. ¶ Incertum de patre ferebat,] Non ignobile, ſed penit⁹ ignoratũ. ¶ Onerat dictis,] Hoc ſermone oñdit eum eſſe exhortatione grauatum, Latini. ¶ Rem nulli obſcuram,] Callide, & oratoriæ agit in omnibus, & adulatorie reſpondet dictis latini. ſupra em̃, ille dixerat. Ante oculos, interq; manus ſunt omnia veſtras. Sane quaſi predictum oratorem exprimit, quia ſupra de eo dixit, & lingua melior. O bone rex, Bene addidit bone & auxit epitheto dignitatem, rex enim medium eſt, nã & bonus eſſe, & peſſimus poteſt. ¶ Muſſant,] Modo verentur ſignificat, alias, dubitant vñ muſſat rex ipe latinus. Quos generos vocet. Interdum ſuſurrãt, vt de apibus dicitur, & proprie muſſare eſt obmurmurare, & muro eſſe viciuũ. ¶ Flatuſq; remittat,] Aut ponat ſuperbiam, aut noſtros flatus remittat. i. nobis reſpirare concedat. Cuius ob auſpicium, inuidioſe Turni auſpiciis imputat qđ tantus periit exercitus, ac ſi diceret, ſi malis tuis omnibus non egrederentur, poſſent forſitan ſuperare virtute, ſanè ſciendum hunc exprimere quicquidverecũdæ ſe lauit Latinus. ¶ Mores ſiniſtros.] contrarios, qa in principio Latino obtẽperare noluit. ¶ Lumina ducũt] ideſt proceres, vt O lux Dardaniæ. ¶ Conſediſſe vrbẽ] in luctũ eſſe demerſam. fuge fidẽs, illud reſpicit, q; bella deſeruit, iunone faciente. Fugæ autem figurate dixit, pro fuga fidens. ¶ Et cœlum territat armis,] Dictum quidem Vergi. grauitati non congruit, ſed perite hæc Dranci data ſunt verba, qui tumida vti oratione Inducitur. Vnde ei paulopoſt Turnus dicit, Quæ tuto tibi magna volant, item proinde tona eloquio, item vetoſa in lingua, deinde diximus drancem liberare ſe ad orationem Latini, Vnde nunc dicit. Cœlũ territat armis: quia audierat bellum importunum Ciues cum gẽte deorũ. ¶ Mittit dardanidis duciq; iubes] mitti aurum, ebur & ſellã, &c. dici de nauib⁹ vel agro. ¶ Egregio genero, digniſq; hymenęis.] ergo Turnus videtur indignus, Æterno fœdere iungas, Natæ, ſcilicet coniunctione, Nam munera contemni poterant, in æternum pacis fœdera firmabuntur generis coniunctione. Hoc autem dicto latenter etiam latini pudorẽ exonerat. Qui Turno etiã ſuam promiſerat filiam, dicẽs cauſſam reipublicæ præponderare debere, & propter pacem ciuium Turno Æneam eſſe præferendum. ¶ Terror.] Terror proprie eſt qui aliis infertur, vt ſi dicas ille habet terrorem, ideſt timendus eſt, vnde & terribilis dicitur. Metus aũt eſt, quem habent timentes. Sed nuuc vſurpatiue terrorem poſuit. Nanq; hoc dicit q; ſi tantum Turnum timemus. Veniamq; oremus ab ipſo. Cedat, aſper hic diſtinguit. ¶ Quid miſeros toties in aperta pĩcula ciues, proiicis.] Quaſi viles, & abiiciendos ingenti ponderevniuerſa verba ſunt poſita. ¶ Latio,] Non vni ciuitati. ¶ Caput,] Principium rei caput eſt. ¶ Nulla ſalus bello,] Plus eſt q̃ ſi nulla ſpes diceret. ¶ Pacem te poſcimus omnes,] Te poſcimus, qui ſolus es cauſſa bellorum. nã æneas iam pacem promiſit. Solum inuiolabile pignus, ideſt lauiniã hoc eſt, quod ait ſupra, pacem hanc æterno fœdere iungas. ¶ Inuiſum quem tu tibi fingis & eſſe,] Bene quem tu fingis, ne ei tanq̃ inimico minime credatur. Hoc dicit, nõ ſum quidem, ſed ſi velis eſſe, nõ recuſo. Nam hoc eſt & eſſe nihil moror. ¶ Fuſi,] Fugati, Deſolauimus agros, vel dum occidũtur, vel dum coguntur ad militiam, nam legimus, & latos vaſtant cultoribus agros. ¶ Dotalis regia cordi eſt,] Hoc eſt regnum latini. Sic alibi, non hæc dotalis regia amatæ. Scilicet vt Turno contingat regia coniux, hæc cum quadam irriſione dicuntur. ¶ Inhumata infletaq; turba,] Atqui ſepulti ſunt, omnes qui in bello perierunt, vt legimus ſupra, ſed hoc factum eſt Æneæ beneficio, Qui ſepulturæ eorum reddit ſocios, Ergo quantum ad Turnũ pertinet,

pertinet, inſepulti ſunt. Nam campos ſua poteſtate retinebat Æneas. ¶ Etiam tu.] Eia, Nam etiam hortantis eſt aduerbium hoc loco. al's adhuc ſignificat, & eſt temporis. Vnde etiam curſus, etiam arma, apud maiores etiã conſentientis fuerat, Quod tamen in his recentibus auctoribus idoneis non inuenitur. ¶ Vis.] Virtus.

ASCENSIVS.

Tum Drances. Poſt concionem latini addit ſñiam Drancis q admonuit Lauiniã quoq; cum cæteris donis æneæ concedendã aut Turno ſi eam ſibi vindicare velit cum ænea ſingulari certamine congrediendum eſſe, vnde Donatus ſic dicit, Ciues proiicis, homines omni charitate amplectẽdos. vt remvilem abiicis. In aperta, manifeſta, quod nõ fortis eſt, ſed temerarij. Supplex magna nocẽdi caliditas, qua inimicum ſumma inuidia oneret. Animos quandã feruentẽ conſideratione, Deſolauimus agros: nam de ſolo certabatur quod factum eſt deſertũ. Scilicet vt turno, neceſſario poſita eſt in fine exclamatio, vt demonſtret cauſæ priuate ipſius Turni non eſſe admiſcendum publicum periculum, Hæc ille. ¶ Ordo eſt. Tum ideſt deinde poſtquàm conticuit Latinus, idem Drances, ſ. de quo prius meminit, infenſus, ideſt multum offenſus, & moleſtus Turno quem gloria turni agitabat inuidia obliqua, ideſt occulta, & non aperta: & ſtimulis, ideſt puncturis inuidiæ latentis amaris, ideſt acribus, & moleſtis, exiſtens largus, ideſt largiter diues. opum, & melior, ideſt abundantior lingua, ideſt ſermone facundo, ſed dextera ſupple eius, erat ſup. frigida bello. ideſt ad bellũ tarda, & inutilis, quæ res vſu venire ſolet, nam raro præter cæteros diſerti boni ſunt bello, nam & bene dicere, & fortiter agere raro in vnum coeunt. habitus auctor non futilis, ideſt non inanis nec profuſus verborum, conſiliis, ideſt in conſiliis dandis potens ſeditione, ideſt per ſeditionem, aut ad ſeditionem concitandam valẽs. Nobilitas materna dabat huic genus ſupernum, ſed ferebat, ideſt efferebat incertum, ideſt penitus ignotum de patre, quia neſciebatur quis eius eſſet pater: vnde pulchre fingitur loquacitatem à matre, non virtutem à patre habuiſſe. Surgit (tunc tandẽ verbum affert, nam ordo eſt tum Drances ſurgit) & onerat ſcilicet Turnũ his dictis atq; aggerat, ideſt accumulat iras. O bone rex tu conſulis rem nulli obſcuram, ideſt omnibus manifeſtariam nec egentem noſtræ vocis, ideſt declaratiõis, cuncti populi fatentur ſe. ſcire quid fortuna ferat, ideſt pacem petendam eſſe, ſed muſſant, ideſt non audent dicere, ideſt palam mutire: ſed intra dentes murmurant, & in aures fidas ſuſurrant, det libertatem fandi, atq; remittat flatus, ideſt ventoſas minas, det dico is ob cuius auſpicium, & mores ſiniſtros, ideſt prauos & infauſtos nos videmus tot lumina ducum cecidiſſe, & totam vrbem conſediſſe luctu, ideſt in luctu. (Quia verò Latinus dicere poſſet ſi Turnus libertatem dicendi adimeret dranci non ei tantam audaciam in eum inuehendi interſerit per parentheſim equidem, ideſt ego quidem dicam, ſcilicet quod verũ eſt & qđ reipu. cõducere ſentio, licet minetur mihi arma & mortem) ob cuius dicit auſpicium nos videmus vrbem conſediſſe. ideſt demerſam eſſe luctu dum ipſe fidens fugæ, quia putabatur per fugam ereptus pugna tentat quaſi congredi non audẽs caſtra troia, i. troiana, & territat cœlũ, i. multũ minatur armis. O optime regũ, q tã bene tuis cõſulis adiicias iſtis donis, q̃ tu iubes mitti, & dici plurima dardanidis ẽt, ideſt adhuc vnũ, adiicias inq tvnũ, ſcilicet donum, nec violentia vllius vincat te quin, ideſt quominus, & vt non ô pater des genero egregio, & hymenæis dignis ſcilicet Æneæ externi generi, & deorum prolis, gnatam, ideſt filiam tuam Lauiniam, & quin iungas hanc pacem, ideſt concordiam æterno fœdere ſcilicet affinitatis matrimonialis: q̃ ſi tantus terror, ideſt metus de turno: habet mentes & pectora noſtra, ideſt ſi tantùm ipſum timemus, vt non audeamus quod reipu. cõducat facere. Obteſtemur ipſum turnum, ideſt obſecremus ipſum per ſalutem patriæ, & oremus ab ipſo veniam, ideſt hanc gratiam vt, ſcilicet cedat, ideſt concedat regi propriũ ius: quod eſt ex ſententia facere & remittat, ideſt concedat hoc patriæ, ideſt propter ſalutem patriæ quid ô caput, & cauſa horum, ſcilicet tantorum malorũ latio, ideſt italię, hoc eſt ô turne, proiicis toties ciues miſeros in pericula aperta? Nulla ſalus eſt, ſup. bello & nos omnes poſcimus te ô turne, ideſt exigimus à te pacem, & poſcimus ſimul pignus pacis. ſ. lauiniam ſolum inuiolabile. i. que ſola eſt inuiolabile pign⁹ pacis. Ego quem tu fingis tibi inuiſum, ideſt odioſum & infenſum, & ſup. qui nil moror. i. non recuſo eſſe. ſ. inuiſus tibi dum reipu. conſulam. en ego primus venio ſupplex miſerere tuorũ, & pone animos, ſcilicet magnos & elatos & abi, ſcilicet ab inſtituto, pulſus, ſcilicet à fortiori nos fuſi, ideſt fugati & proſtrati vidimus ſat funera, ideſt ſatis funerum & deſolauimus, ideſt vaſtos dereliquimus agros ingentes, aut ſi fama, ſcilicet nominis tui mouet, ideſt incitat te ad audiendum, & ſi concipis quaſi dicat non habes quidem: ſed ſi concipis pectore tantum robur, ideſt tantam fortitudinem. & ſi regia dotalis, ideſt quę tibi in dotẽ detur cum lauinia eſt adeo, i. vſq; adeo cordi. i. placito tuo. i. tantũ tibi placet, aude atq; tu fidens fer pectus in hoſtẽ. ſ. æneam, aduerſum, ſcilicet. i. ſcire licet cur id facias, vt. ſ. coniux regia cõtingat turno. Aut ſic per amaram irriſionem. Scilicet. i. nonne ita dignum eſt quòd vt regia coniux contingat Turno, nos animę viles, & turba inhumata & infleta ſternemur campis. i. ſtrati fiamus turba inhumata & infleta, etiam. i. ſed & tu ſi qua vis eſt tibi & habes quid. i. aliquid martis. i. animi virilis & bellicoſi patrij. i. patris tui hoc eſt qualis eſt in patre aut in patria tua eſſe ſolet, aſpice contra. i. ex aduerſo illum. ſ. ænean, qui vocet. i. prouocet te ad ſingulare certamen.

PIERIVS.

Non futilis auctor.] Antiqui aliquot codices, actor, quod nõ placet. ¶ Incertum de parte ferebat.] In Romano codice, ferebant, numero multitudinis legitur: vt id ad famam referatur, Sed Donatus, ferebat, ſingulare agnoſcit. ¶ Fugæ fidẽs.] Quanuis Seruius, fugæ, figurate pro, fuga, dictum aſſerat,] In Romano tamen codice, fuga, eſt. At fugæ, in antiquiſſimis eſt Donati commentariis. Fido enim datiuum caſum minime reſpuit, teſte Priſciano, hoc eodem citato verſu, quod verbum tamen ablatiuo etiam iungi probat. ¶ Quæ plurima mitti dardanidis duciq; iubes.] Romanus codex Mediceus & alter peruetus in Vaticana bibliotheca & aliquot alij, dici, legunt. Idq; Seruius admiſiſſe mihi videtur, dum ait, mitti aurum, ebur, & ſellam. Dici de nauibus vel agro, quod ſcilicet conſilium ſit initum, & quod optio ad Ænean pertineat. Idem eſt in veteri Donati Commentario. ¶ Et pacem hanc æterno fœdere iungas.] Romanus codex, & aliquot alij legunt, firmes, iuncta enim ſemel fuerat, ſed non firma fuit, huic igitur errori conſulit occurrendum, quanquàm id etiam huic ſententiæ ſatis facit, quod dictum eſt. Æterno fœdere. ¶ Sternamus campis.] Ti. Donatus futuro indicatiui, ſternemur, legit, adiecta paraphraſi, per omnes campos iacebimus fuſi, locumq; hunc eodem tempore repetit in duodecimo, & ita ſcriptum eſt in codice Mediceo.

POETA

Talibus exarſit dictis violentia Turni,
Dat gemitum, rumpitq; has imo pectore voces.

TVRNVS

Larga quidẽ ſemper Drãce tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt: patribusq; vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum deſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ,
Proinde tona eloquio ſolitum tibi, meq; timoris
Argue tu Drance, tot quando ſtragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit paſſimq; trophæis
Inſignis agros. poſſit quid viuida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis, circũſtant vndiq; muros.
Imus in aduerſos? quid ceſſas? an tibi Mauors
Ventoſa in lingua? pedibusq; fugacibus iſtis
Semper erit?

SERVIVS.

Imo pectore voces.] More ſuo habitum futuræ orationis oſtẽdit. ¶ Larga quidem drances ſemper tibi copia fandi.] Tum cum bella manus poſcunt, Sunt multa ſua vi optima: quequoniam per ſenõ poſſunt vituperari, ab accidentibus vituperant, vt hoc loco, quoniã eloquentia per ſe optima eſt, eã culpat ex tempore dicẽs tũc incumbis eloquentie cum manus bella depoſcunt. ¶ Patribus vocatis. Prim⁹ ades] Bella penitus ignorãs atq; formidans prim⁹ es inter ſenes addãda cõſilia. ¶ Magna volant] Home. ἔπεα πτερόεντα προσηύδα. Diſtinet arcet, depellit, ꝓprie extra tenet. Nã dis ſeparãtis eſt, vnde & diduco, & diſtraho dicimus. ¶ Meq; timoris Argue.] vt Cantãdo tu illũ, arguo te genitiuũ recipit, vt arguo te cędis inſidiarum, & eſt de græco. nã ita dicunt κατηγορίω σεφόνου. ¶ Quãdo,] ſiquidẽ: & per irriſionem in illũ confert laudes. ¶ Inſignis.] Cãpos. Nobilitas, clarificas, nã verbum eſt inſignis, & dicit ex autoritate ei⁹ debere ſententiam, quod de bello iudicat virtutis ignarus. Iſtis Δεικτικῶς. ¶ Pulſus ego.] Quia ille dixerat. Pone animos & pulſus abi, & agit cõiectura, nã hoc vult intelligi, nõ poſſe dici merito pulſum eum: qui ſequenda bella deſeruit. Aperte autẽ hoc dicit, poteſt merito credi, q̃ pulſus ſit is, cuius tot extãt trophæa, ¶ Cum ſtirpe] occiſo Enim Palante, interiit eius cuncta poſtertas. ¶ Bitias.] Subaudi ingens à conſequẽtibus. ¶ Mille.] Finit⁹ numerus pro infinito. ¶ Aggere ſeptus.] Vt veſtris ô ciues vndiq; ſeptus aggeribus,

ribus. ¶ Nulla ſalus bello capiti cane talia demens, Dardanio.] Quoties argumentum non poſſumus ſoluere, aut cõtraria obiectione, aut riſu, aut maledicto, vt in hoc loco aduerſario reſpõdemus Cane ꝓ diuina. Proinde: itaq; & eſt ordo. Nulla ſalꝰ bello proinde omnia magno. ¶ Nec ceſſa turbare me.] Cętera per parentheſim dicta ſunt. ¶ Extollere vires gentis bis victæ contra premere arma latini.] Hæc eſt virtus eloquentiæ, arma autem Latini inuidioſe dicit, vt Drancem Latino reddat inuiſum, nã debuit mea dicere ¶ Myrmidonũ ꝓceres.] Ideſt græcorum principes, dicit autẽ Patroclum, & Achillem, Nã licet ipſi aliunde fuerint tamen Myrmidonibus imperarunt, hoc autem ponit inter impoſſibilia, & vtiť græco deuerbio, ſic Hora. & ante padus marina lauerit cacumina, & ſic eſt modo dictũ, vt in quarto. Nũc licię ſortes nunc & ioue miſſus ab ipſo.

Pulſus ego? aut quiſquàm merito fœdiſſime pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tybrín
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atq; exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi
Incluſus muris, hoſtiliq; aggere ſeptus,
Nulla ſalus bello: capiti cane talia demens
Dardanio, rebusq; tuis: proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atq; extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini,
Nũc & Myrmidonũ proceres Phrygia arma tremiſcũt,
Nunc & Tytides, & Lariſſeus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus vndas:
Vel quum ſe pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquàm animam talem dextra hac (abſiſte moueri)
Amittes, habitet tecum, & ſit pectore in iſto,

Aufidus vbi locorum. ¶ Retro fugit aufidus vn.] Apuliæ fluuius cadens in adriaticũ pelagus, vel cum ſe pauidum contra mea iurgia fingit, contra illud quod ait. Det libertatem fandi, flatusq; remittat. Nã hoc dicit timorem ſuum naturalem inuidioſe in eam cauſſam retorquet, vt meæ pręſentiæ non illius naturæ, quod timet eſſe videatur. Hoc eſt enim, quod plenius iterat dicens, & formidine crimen acerbat. ¶ Artificis ſcelus.] Nam ſceleratorum eſt ſimulare formidinem. ¶ Habitet tecum & ſit pectore in iſto.] Peſſima & vilis anima habitet tecum in membris congruis, nam talem vilem, & peſſimam accipimꝰ, quam nefas eſt perire ea dextra, que tantùm viros fortes conſueuerat occidere.

ASCENSIVS.

Talibus, &c.] Subinfert reſponſum turni multum in drancẽ commoti, qui tamen prudenter & callide reſpondet nã cum inficias ire nequiret omia dicta drancis, perſonam vituperat, docet q; importunam eius facundiam nec vſq; quaq; veram: nam ſe fugiſſe pernegat, oſtenditq; paratum in hoſtes prodire multamq; ſtragem edidiſſe: nec per ſe ſtare quominus ſit pax cum non illator ſed defenſor ſit iniuriæ: deinde confutato drance ad latinum placide reſpondet, vt in ſequentibus videbimus Donati autẽ verba ſunt, Violentia Turni, Ante ardens magis exarſit. Oſtendit autem Drancem vti prępoſtera eloquentia cum eo tempore manibus & non verbis ſit vtendum. Iliaco tumidam tybrin ſangui. Magna pompa infert ſua facta. Hec ille. Ordo eſt. Violentia turni exarſit. i. excanduit talibus dictis. ſ. ipſius drancis: dat gemitum, ideſt ingemuit & rumpit aut rupit: ſed rumpit veriꝰ vt prius exarſiſſe etiam rumpere intelligatur, vnde dixit dat nõ dedit gemitũ rumpit ergo, ideſt violẽter exprimit pectore imo, i. alto ſtomacho & ex intima intentione & ſumma indignatione has voces. O drance ſeu drances, larga, ideſt abundans & torrens copia fandi fuit, ſupple ſemper tibi tum, ideſt tunc cum bella poſcunt manus, ideſt operationes non verba & patribus vocatis ades primus, ſcilicet in conſultãdo: ſed curia non eſt replenda verbis que Verba volant, ideſt effutiuntur tibi tuto, ideſt extra periculum poſito magna, ideſt ampullata & inflata: dum, ideſt interea dum agger murorũ diſtinet, ideſt diuiſum & ſeorſum à te tenet hoſtem: nec foſſe inundant, ideſt adhuc ſanguine, ſcilicet in oppugnatiõe interemptorum. Proinde, ideſt ideo tona, ideſt alte ſona eloquio ſolitum, ideſt quæ res eſt ſolita tibi aut tona ſolitum, ideſt rem ſolitam tibi, ſcilicet verboſam ſine re: & ô drance tu, ſcilicet qui meticuloſiſſimus es nec vnquàm quicquàm pulchri geſſiſti, argue me, ſcilicet qui ſemper audentiſſimus habitus ſum timoris, ideſt meticuloſitatis. q. d. id iniuſte & inepte facis. Nam dic mihi, quando tua dextera dedit tot aceruos ſtragis, ideſt ſtratorum hoſtium, & quando dedit, ſupple tot aceruos ſtragis, ideſt ſtratorũ hoſtium: & qñ dedit, ſupple tot agros inſignis, ideſt inſignitos paſſim tropheis, ſcilicet à te in fugam verſorum, aut ſpoliatorum, ac, ſupple mea dextra. q. d. id non poteris dicere. Et ſi dicas tibi non fuiſſe facultatem cum hoſte dimicandi vt mihi licet, ideſt licitum eſt tibi, vt ſupple experiare; quid virtus, ſcilicet tua viuida poſſit, ſcilicet nec hoſtes quærendi ſunt nobis longe; quia circunſtant vndiq; muros, ſcilicet ciuitatis noſtræ, Imus in aduerſos? & cum illum videret imparatum inquit quid ceſſas, ideſt differs exire in hoſtẽ: an mauors, ideſt mars hoc eſt animoſitas bellica erit tibi ſemꝑ in lingua ventoſa, ideſt vaniloqua, & iſtis, ſcilicet tuis pedibus fugacibus, ideſt aſſidue fugere ſolitis. Pulſus ego. i. dicis ne quòd ego pulſus ſum, aut ô fœdiſſime. i. nugator arguet qſquàm merito. i. ꝓ merito & iuſte pulſum, ideſt in fugam verſum, cum. i. qñ videbit tybryn tumidum. i. inflatum & craſſum creſcere ſanguine iliaco. i. troiano & cum videbit totam domum euandri procubuiſſe cum ſtirpe. i. propagine, quia vnicum filium interemerat, aut cũ videbit arcadas exhauſtos. i. effetos & euacuatos, ita vt nihil amplius poſſint armis Bitias & pandarus ingens, ideſt troiani illi duo maximi qui aperientes portas caſtrorum, ſtabant turribus, & à turno interempti ſunt, vt in nono viſum eſt: & mille, ſupple viri quos ego victor incluſus muris & ſeptus, ideſt circundatus aggere hoſtili miſi ſub tartara, ideſt ad iferos die. ſ. vno. i. ſpacio vniꝰ diei expti ſunt me haud. i. nõ ita. i. talẽ vt pulſum dicas. Et quòd, ſup. dicis. Nulla ſalꝰ bello. non eo inficias ſed tu demẽs. i. qui quid iuſtũ ſit non cõſideras: quia bellũ non eſt imputandũ defenſori: ſed ꝓuocatori qualis eſt æneas: qui pactã mihi è gremio auferri contendit, & ideo cane. i. prædica talia capiti dardanio. i. æneæ, & rebus tuis qbus. ſ. nulla ſalꝰ eſt per bellũ: quia eas ꝓtegere nõ audeas ꝓinde. i. & ideo qa ſine ratione loqueris: ne. i. non ceſſa turbare omnia magno metu atq; ehtollere vires gẽtis bis victe. ſ. ſub laomedonte, & ſub priamo, & p̃mere. i. deprimere & vilipendere cõtra. i. ecõtrario arma latin Proceres. i. primi ductores myrmidonũ. i. illorum populorũ theſſaliæ hoc eſt achilles & patroclus tremiſcunt nunc. ſ. ſecundùm iudiciũ tuum, arma phrygia quæ tamẽ ſuperauerũt tytides. i. diomedes tydei filius & achilles lariſſeus. i. theſſalꝰ ex lariſſa theſſaliæ oppido tremiſcunt, nũc phrygia agmina. i. non vereris dicere victos victoribus eſſe terrori, & ſi tibi qui vires troianas nimiũ extollis credere velimus ꝑſuaderes: quia aufidus amnis fluuiꝰ ille apulię rapidiſſimus omnia aufindẽs & ſecum trahẽs, retro fugit. ſup. vndas adriacas. i. fugit retrorſum pre timore linquens mare adriaticũ, vel. i. etiã cũ ſcelus artificis, i. ipſe ſcęleſtus artifex fingit ſe pauidũ contra mea iurgia. i. fingit ſe nõ audere verũ dicere, & acerbat crimen formidine. i. innuit crimen meũ multo maius eſſe ſi auderet: q em̃ cũ timore loquũtur creduntur de re minus loqui quàm ſit O drance abſiſte moueri. i. cõturbari, tu nunquàm amittes talem, i. tam vilem & meticuloſam animã dextra hac, ideſt mea qua tam egregia geſſi, q. d. indignus es, qui tam nobili dextra occidaris, & ergo habitet anima tua tecum tanquàm indigno ergaſtulo, & ſint in iſto. ſ. tuo tam vili pectore.

PIERIVS.

Larga quidẽ ſemꝑ Drance tibi.] In codicibꝰs aliquot antiqs Larga quidẽ Drance, ſemper tibi. quod pui refert. ¶ Dum diſtinet hoſtem agger murorũ.] Seruius quidem, Diſtinet agnoſcit Sed in veteribus codicibus aliquot. Dũ detinet hoſtis aggere murorum. Vbi ſubaudiendũ eſſet. ſe, vel quid huiuſmodi, vt accingunt operi, ſuperius. Apud Priſcia. quoq; in antiquis codicibus variat ipſa lectio, aliis detinet. aliis diſtinet. legẽtibus. Sed reliquum eodem exemplo legitur. hoſtes agger murorũ: quod in vulgatis exemplaribus hoſtem, ſingulari habetur numero. ¶ Nec inundant ſanguine foſſæ.] Apud Priſcianum. foſſæ accuſatiuo caſu legitur. Inundo enim ait ille modo abſolutam, modo actiuam habere ſignificationem inuenitur. Virgilius. Dum det hoſtes agger murorum. nec inudant ſanguine foſſæ, Eſt enim, Hoſtes replent foſſas, vel inundare faciunt foſſas. ¶ Tona eloquio ſolitum tibi.] In plęriſq; codicibus antiquis, ſolito legitur. Sed ſolitum receptum, elocutione admodum eleganti. ¶ Circunſtant vndiq; muros.] In codicibus aliquot circundant. ſed circunſtant, magis receptum. ¶ Nunc & myr. Proceres phyr. Arme tremiſcunt.] vt alibi ſæpius obſeruatũ in Roma. codi. in Mediceo, & veteribus penè omnibus. Tremeſcunt legitur media ſyllaba per, e, vocalem ſecundam notata. Eadem enim analogia tremor, pauor, calor. Tremebam, pauebam calebam. Tremeſco, paueſco, caleſco, bam in ſco, mutata. ¶ Et formidine crimen acerbat.] In Oblongo codice, in Mediceo & quibuſdam aliis admodum vetuſtis. aceruat, legitur per v, digammon, forte, vt ſoriten argumenti ſpeciem, qua plurimum

mum vtuntur Oratores innuat. Sed enim acerbat per.b.mutam cum ſtatio Virgilij metaphraſte cõuenit. Facinuſq; relatu aſperat Iliacum.& apud Claudianum. Crimen q; feri rectoris acerbat. Præterea Ticius. Donati paraphraſis. acerbat, legendum oſtenditur: ſtendit; tam & ſi ætatis vitio, v, conſonantẽ, b, litteræ ſono proferentis. Aceruat in, eius antiquo codice ſcriptum eſt. ait verò. Quale illud ſcælerati commentum, videlicet timorem fingere, accuſationes duras exercere. Durum enim cum acerbo congruere videtur. Vt mollia etiam mitia nuncupamus.

Nunc ad te, & tua magne pater conſulta reuertor,
Si nullam noſtris vltra ſpem ponis in armis,
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo,
Funditus occidimus, nec habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quanquàm ô, ſi ſolitæ quicquàm virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſq; laborum,
Egregiuſq; animi, qui ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit:
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioq; vrbes Italæ, populiq; ſuperſunt:

SERVIVS.

Cõſulta reuertor,] cõſultor. Eſt, qui conſulit. Conſultus qui conſulit, conſultũ verò res ipſa, de qua conſulitur. ¶ Si nullã noſtris ſpẽ ponis in armis.] Inſinuatione vtit.i.callido, & ſubtili aditu ad perſuadendũ. Vult enim dicere melius eſſe interire q; pacem rogare, quod quia aperte non audet, latẽter & paulatim ad hoc ſerpit. nãq; inter principium & inſinuationem hoc intereſt, quòd principium eſt apta rei narratio: inſinuatio, vt dixim⁹ eſt callida, & ſubtilis oratio. ¶ In armis.] Aut meis aut latinorum generaliter omniũ. ¶ Si iã deſerti ſum⁹.] Propter Diomeden, qui ſolus negauit auxilia. ¶ Nec habet fortuna regreſſum.] Oĩa que ſibi poſſunt obiici, ponit, ſed cũ ſolutionib⁹ ſuis, nã & fortuna nõ eſt immutabilis, & q ſemel pellitur, iterũ põt reuerti, & auxiliis nõ ſunt penit⁹ deſtituti, & in ipſorũ exercitu eſt adhuc plurimũ ſpei. Eſt autem ſyllogiſm⁹. ¶ Quãq; ô ſi ſolite qcq; ṽtutis adeſſet.] Non ſe inertię arguit, ſed q̃ritur de virtute omiſſa. p negligentiã, O autẽ dolẽtis eſt exclamatio. & intelligim⁹ immoratam eſſe illic ei⁹ orationem, nam

Sin & Troianis cum multo gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera, parq; per omneis
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variuſq; labor mutabilis æui
Rettulit in melius: multos alterna reuiſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi:
At Meſſapus erit, fœlixq; Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parua ſequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florenteis ære cateruas.
Quod ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idq; placet, tantumq; bonis communibus obſto:
Non adeò has exoſa manus victoria fugit,
Vt tanta quicquàm pro ſpe tentare recuſem,
Ibo animis contrà, vel magnum præſtet Achillem,
Factaq; Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet: vobis animam hanc, ſoceroq; Latino
Turnus ego, haud vlli veterum virtute ſecundus,
Deuoueo: ſolum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances potius, ſiue eſt hæc ira deorum,
Morte luat: ſiue eſt virtus & gloria, tollat.

nē, nā exarſit dolore, qa aperte nō potuit dicere, moriendū potius eſſe quàm hoſtes rogandos, quod tn̄ dixit cōferens ſe ad alias perſonas, & laudans eos, quibus contigit periere, ne iſta conſpicerent. ¶ Ante alios,] Melior om̄ibus præferendus. ¶ Fortunatuſq; laborum.] Sicut lętor malorum, & eſt grecū. ¶ Ta.vi.] te Laudare vel hoſtes rogare, vel qđ latenter inſinuat tradit alteri ſibi deſpōſatā. ¶ Semel oremo.] cito confeſtim. i. q tota mortis celeritate conſumptus eſt, vulnerati aūt ſolēt vel terram, vel arma mordere. ne dolorem eorū indicet gemitus. Luc. de Pompeio, Timuit ne quas effundere voces Vellet, & æternā fletu corrūpere famā. ¶ Vrbes Italæ.] qa Diomedes peregrinus fuerat, Nā hoc dicit, habemus robur Italū, non græcū militē inertē, & diſſolutum. ¶ Superſunt,] ſupabūdant. Adſunt vltra ꝙ bella depoſcūt. ¶ Sin & troianis.] Mire agit poſt firmatas ptes ſuas troianorū vires imminuēs, Quid em̄ pderat dixiſſe ꝙ ſuperēt latinis auxilia, ſi ēt troianorū integre vires pbarenſ. ¶ Cū multo gloria venit ſanguine.] ac ſi diceret nō eſt iudicāda victoria, q̄ per immenſa detrimēta cōtingit, & hoc eſt, vn̄ laudat Sal. duces q victoriā incruentato exercitu reportarunt. ¶ Sunt illis ſua fune.] ideſt troianis, legitur & illi, aut Æneæ intelligimus: aut aduerbium loci, pro illic, vt in ſecūdo, patet iſti ianu a lętho, Pro iſtic. ¶ Parꝙ per oēs.] vt alibi. Quāta per idonęos ſæuis emiſſa mycenis, Tēpeſtas ierit campos. ¶ Indecores.] decor decoris facit, ſicut author authoris, decus decoris. ſicut pecus pecoris. ſiľr facit in cōpoſitione, indecor indecoris, ergo: in neutris cō breuis in maſculino pducit: vnde apparet ſyſtolē feciſſe Virg. nā indecores noīatiuus eſt pluralis à maſculino, ab eo qđ eſt indecor: nā non pōt hic indecus facere, Neutrū em̄ in us terminatum maſculinū ex ſe non facit, aut certe dicamus indecores declinationem eſſe. cuius noīatiuus ſingularis nō inuenitur. ¶ In limine pri.] Quaſi ī ipſo initio, & aditu infœlicitatis, & ad illud reſpexit qđ ſupra dixerat. Semel agmineverſo, Funditus occidim⁹. ¶ Multa dies,] illi rei vehemēter incūbit quā dixerat, nec habet fortuna regreſſum, dicēs, fortunā tā labores ꝙ fœlicitatē p tēporum qualitate, mutare. ¶ Dies.] tp̄s. ¶ Luſit.] decepit, vt Quid natū toties crudelis tu quoq; falſis Ludis imaginib⁹. ¶ Et i ſo.r.f.l.] Subaudi & multo, & eſt ſenſus inſolidū reuocauit oppreſſos & pauloante derelictos: luſit verò & decepit fœlices. ¶ Non erit. a.n.æ.&.a.] Redit ad rem quia occurrebat, ſed negantur auxilia. Ætolū autē dicendo ei⁹ vires ex græcie cōmemoratione debilitat. ¶ At meſap⁹ erit.f.t.] Bene duo iūxit, quæ quærunſ in bello, fortitudinē, & fœlicitatē: nam de meſapo iā legimus. Quē neq; fas igni cuiꝙ nec ſternere ferro, vtrūq; autem cōtra Diomeden dicit: quē dicendo græcū inertē ſignificat. Infœlicitatē verò eius ſupradicta legatorū verba teſtanſ. ¶ Nec tarda ſequeſ gloria.] Liptotes figura. Min⁹ enim dixit quàm voluit, nā hoc ſignificat, latina pubes celerrime victoriā adipiſceſ, quam vix gręci poſt decenniū ſint adepti. ¶ Eſt & volſcorū egregia de gente ca.] Vt in ſeptimo ſegregatā eam à virorū multitudine effecit, & quoniā à ſexu non poteſt, laudat ex gēte. ¶ Quod ſi me ſolū teucri in certamina poſcūt.] Quia audiuit illū aſpice cōtra qui vocat, etiam vtiſ dictu, nam oblique pmittit ſe ſingulari certamine dimicare velle, cū nolit: Similiter & in duodecimo ait dicens irriſorie, Sedeāt ſpectētq; latini, ¶ Tantūq; bonis cōmunibus obſto.] Et in tantū obſum cōmodis publicis, Vt niſi ſol⁹ dimicauero, cōcidat vniuerſa reſpu. ¶ Nō adeo.] Nō multū, nam verecūde dicit aſſuetā eſſe manib⁹ ſuis victoriā. Tanta p ſpe vt ſol⁹ dicat ſeruaſſe rēpu. ¶ Ibo animis cōtrà,] Ac ſi diceret ſi deſunt vires corporis. ¶ Vel magnū præſtet achillē.] Et præſto illum. i. melior illo ſum, & p̄ſto illi dicim⁹, Cicero in cæſarianis. Tāto ille ſupiores gľia vicerat, quāto omnib⁹ tu p̄ſtitiſti. ¶ Vulcani manib⁹ paria īduat arma,] bene addidit paria, nā etiam æneas habuit arma vulcania: licet poſſim⁹ dicere, ꝙ hoc Turn⁹ nō ignoraret, non tn̄ hoc valde idoneū cōprobaſ. ¶ Vobis animā hāc.ſ.l.] Bene ſibi & fauorē cōciliat populi, & à ſoceri nominis pręiudicio Latini implicat volūtatē. ¶ Vlli ve.u.ſ.] Dicim⁹ & ſecūdus illi, & ſecūdus ab illo. ¶ Nec drāces poti⁹ ſiue hec eſt ira deo. Morte.l. ſiue hec virt⁹ & gloria tollat.] Sēſus obſcure qdē dict⁹, ſed facilis, & q de vſu nunq; recedat, nā ita irati de inimico dicere cōſueuim⁹ abeat, nec bonis meis, nec malis interſit rebus volo ſit aut gloriæ meæ particeps, aut in me inuidiam ex infœlicitatis communiōe cōmoueat, ſicut nūc de drance, dicit, ſiue hæc ira deorū morte luat. i. ſi pitur⁹ ſum nolo inuidiā ſuſtinere, ſi drāces pariter forte moriatur. Si verò me virtus, & gloria cōcitabiſ, nolo ignauus fęlicitatis alienæ ſit pticeps, ſi dum meis pugnat auſpiciis, forte ſuperarit.

[margin: Morde ſe humū] [margin: Indecores.]

¶ ASCENSIVS.

¶ Nunc ad te.] Poſtquàm acerbe reſpondit dictis drancis reuertitur ad dicta latini, ad quæ placide reſpondet, non tamen ſi donato credimus ſine ironia quadam: vnde donati verba ſunt, Nūc ad te. Ex turbulēta oratione ad mitem redit. Magne pater. occulta ironia eſt, quaſi dicat quomodo magne pater qui non recte conſulis filiæ tuæ. Ille mihi ante. Multi de Mezentio intelligunt. Procubuit moriens, quaſi intelligat non victum: ſed ſua voluntate cecidiſſe. Deuoui qualitas iſta verborum miſerationem potius quàm pugnaturi audaciam demonſtrat. Hec ille. ¶ Ordo eſt. O magne pater, ſcilicet latine, ego reuertor. i. venio (nam nondum fuit) ad te, & ad tua conſulta, ideſt cōcilia aut res de quibus conſultum eſt. Si nullam ſpem ponis vltra, ideſt poſt hac in noſtris armis & ſi nos ſumus tam deſerti derelicti ab auxilio deorum & hominum propriaq; virtute deſtituti, & ſi nos occidimus, ideſt occubuimus: funditus, ideſt penitus ad fundum vſq;. aut fundotenus agmine, ideſt exercitu noſtro verſo, ſcilicet in fugam ſemel: neq;, ideſt & non & ſi fortuna non habet regreſſum, ideſt reditum cum fauore ad eum, vnde diſceſſerit, oremus pacem, ſcilicet ab hoſte noſtro, & tendamus, ideſt protendamus ei dextras inermes, ideſt imbelles aut victas aut dedititias quanquàm ô, ideſt vtinam (voluit multa dicere vt pote vtinam ſit mihi iterum cum hoſte congrediendi poteſtas, ſic in quinto. quàmquàm ô ſuperēt quib⁹ hoc neptumne dediſti) Si qcquàm virtutis ſolite adeſſet, ſupple nobis: ille, ſupple cenſeretur, ideſt haberetur mihi, ideſt à me ante alios, ſcilicet preſtās, & fortunatus laborū, ſcilicet executione: aut laborū pro laborib⁹: & egregius animi. i. hn̄s egregiū aīm, q ne videret quid tale, ſcilicet deditionem hoſti factam: procubuit moriens & momordit ſemel, ideſt vno impetu, humum ore, ideſt mordicus, hoc eſt morſu terram petens, ne viro forti vocem emitteret indignam: hoc eſt vtinam potius quàm dedititius fiam, & me hoſti ſubdam, aut illum rogem ego occubuerim fortiter ſicut mezentius, & lauſus occubuerunt. Sin, ideſt ſed ſi, &, ideſt ſimul ſpes ſint nobis & iuuentus adhuc intacta eſt nobis, & ſi vrbes italæ & populi italiæ ſuperſunt nobis ad hūc auxilium, ideſt qui nobis auxilio ſint. Sin, ideſt ſed ſi gloria, ſcilicet victoriæ venit troianis cum multo ſanguine, ſcilicet ſuorum effuſo, & ſi illis ſunt ſua, ideſt propria, & merita funera & ſi par tempeſtas fuit, ſupple per omnes cur nos indecores, ideſt contra decus agentes deficimus in primo limine, ideſt in principio belli cum iam ſemel duntaxat bellatum ſit, aut tremor occupat artus ante tubam, ideſt priuſquàm per tubam prouocaremur in arma. Dies, ideſt tempeſtas varia, & varius labor, ideſt conatus & caſus: æui, ideſt vitæ noſtræ mutabilis, rettulit multa in melius, ideſt meliorem exitum quàm incœpta ſint, fortuna reuiſens alterna, ideſt alternatim modo hos, modo illos, luſit, ideſt illuſit & depræſſit multos, & locauit rurſus, ideſt iterum, ſcilicet iam illuſos: in ſolido, ſcilicet ſtatu Æto-

[margin: Ordo.]

tu Ætolus, ſcilicet Diomedes cum ſuis non erit nobis au‑xilio, ideſt ponamus quòd non auxiliabitur nobis & arpi, ideſt populi arpenſes non erunt nobis auxilio: at, ideſt ſed Meſapus, ſcilicet filius Neptuni, & Diomede præſtantior atq; fœlicior erit, ſup. auxilio nobis, & Tolumnius fœlix, ſcilicet in bello, & non fœlix vt Diomedes erit nobis auxilio, & duces quos tot populi miſēre, i. miſerunt ſup. erunt nobis auxilio, nec parua, immo magna gloria ſequetur delectos latio, i. in ea Italiæ parte, & agris laurentibus, i. ſine externo milite ſuperabunt. eſt ſcilicet auxilio nobis Camilla. ſ. virgo bellatrix, de egregia, i. præſtanti gente Volſcorum. i. illorum populorum Italiæ agens agmens, i. dux equitum. & agens cateruas. i. copias coadunatas, florentes ære, i. armis æreis, quòd ſi teucri poſcunt me ſolū in certamina. ſ. ſingularia, vbi ignauiā teucrorum notat cū mul ti vnū petant: aut oēs letentur periculū à ſe in ducē coniectū, & ſi id placet. ſ. tibi ô rex, & ego obſto tm̄. ſ. quantū Drances dicit bonis cōibus. i. paci cōcordiæ, ac ſaluti reipu. victoria non exoſa has manus non fugit adeo. i. vſq; adeo, & ideo intantum has manus, i. non tam diſfortunatus hactenus in bello fui, vt recuſem tentare, ideſt anniti, & conari (qua in re extenuatvires ſuas & latenter ſe Ænea inferiorem fatetur) quicquàm. ideſt. quantumlibet difficile pro tanta ſpe. ſ. pro rebus cōibus, ibo cōtra. ſ. Æneā, aut obuiam æneæ, animis, quia de viribus corporis vere tur, vel. i. etiam ſi præſtet. i. exhibeat, aut ſuperetviribus magnū Achillē, qui. ſ. Hectora vicit, & licet ille induat arma paria. ſ. armis Achillis, facta manibus Vulcani: qualia Æneas reuera habuit, licet id ignoraret Turnus. ſed ſciuit Achillē habuiſſe arma vulcani manib⁹ facta quæ illi thetis mater exonerauerat. Ego Turnus: haud ſecundus vlli. i. nō inferior vllo veterū virtute, licet forte fœlicitate deuoueo, aut vt Dona. legit deuoui. i. morte addixi, vobis. ſ. ô latini, & latino ſocero. i. ꝓ ſalute veſtra. Si ſup. verum eſt, vt tu dicis drance quòd æneas vocat me ſolū: ego oro. i. opto & bene volo vt vocet. i. ſiue eum vocare paratus ſum: ſed nihil ad te: nolo nomē tuum interponas hoc eſt nec, ſup. oro aut volo: vt drāces luat morte. ſ. hoc diſcrimē belli poti⁹. ſ. q; ego ſiue hęc eſt ira deorū. i. ſiue diis iratis & nobis aduerſis bellare oc cepimus: ſiue hęc eſt virtus & gloria. i. ſiue ex hoc bello maneat quāmquām per virtutē gloria drances non tollat, ſup. i. ea nollo drances aut ſuccumbat aut vincat vbi ſol⁹ Turnus vocetur quia præſtanti⁹ geret turn⁹ quā ipſe onus belli. Et ita de ſe. & de dran ce præſente quaſi de alio in tertia pſona loquit, vti moris eſt quo tiens in nomine aut noſtro aut eius ad quē loquimur ſiue digni tate ſiue indignitate pondus eſt. ¶PIERIVS.

¶Nunc ad te & tua magne pater conſulta reuertor.] In Romano codice & aliquot aliis antiquis, magna, legitur: quippe conſulta, quia de ſumma belli & pacis agebatur. Sed omnino, magne pater, Ticius Donatus legit. Vt verò quantum amiſerimus deteſtabili eius facinore, qui tam docta commentaria muti lauit, aſpicere vnuſquiſq; poſſit: quæ ſuper hoc loco ille ſcripſerit apponere non grauabor, Nunc ad te, & tua magne pater con ſulta reuertor. Ex oratione turbulenta, quam pro ratione perſonæ protulit, ad mitem atq; humilem repente conuerſus eſt, vel quia cum rege conſtituerat loqui, vel cum eo, quem Socerum eſſe cupiebat. Plus tamen oſtendit ſe Socero deferre, quàm regi, dicendo, magne pater, alioqui diceret, magne rex. In ipſa tamen tranquillitate ſermonis eſt quædam conſiliorum Latini, & diſpoſitionum occulta vituperatio. Nunc ad te, ait, Magne pa ter redeo, & ad conſulta tua, pater, videtur dixiſſe, quaſi honorificentiæ loco: vt pote qui loquebatur, vt Gener, vt oſtenderet, quod diximus plus Socero deferre quàm regi. Sed alia loquentis intentio eſt. Summa enim diſpoſitionum diſplicebat Turno. Deniq; poſt appellationē patris ſequuta eſt propoſitio, quo oſtendit ſe de illius conſiliis tractaturum, vt oſtenderet improuidum patrem. Ergo appellatio magni patris irriſionem induxit obliquam, quaſi diceret. Qualis pater es, qui: non recte conſulis filiæ tuæ, qualis pater, cui ſuaſum eſt facile vt miſſa affinitate Ciuis, nudo, peregrino, naufrago, filiam tuam dare feſtines, hæc Ti. donatus, neq; pauciora deſunt in locis aliis toto opere, vbi ſuper ingenioſiſſimi poëtæ artificio ſit latius declamandum, Quòd verò hæc habuerimus, benignitate camilli portij factum eſt, qui integra huius Auctoris commentaria in duos vltimos æneidos libros mihi videnda officioſiſſime conceſſit, plura daturus, niſi per bibliotaphos quoſdam ſuppræſſa eſſent reliqua. ¶Nec habet for. Re.] Pluribus in antiquis exemplaribus neq;. ¶Dextras tendam⁹ inermes.] In Ro. codice. in Mediceo, & aliis veteribus, inertis legit. Quāuis verò iertis. In Donati etiā cōmentario legat, eius tn̄ ſnīa, inermes, legendū oſtēdit, vel inertis idē ſignificare, dū ait. orandū videlicet pacem, & inertes dexteras eſſe tradendas ironicos poſitum, quaſi re vera oranda eſſet pax, & adiicienda ignauis virtus, & quæ in hoſtis iugulū armatæ eſſe debuerāt, inertes ad eorum genua dexteræ verterentur. ¶Et humū ſemel ore momordit.] In Romano codice, ſimul, habetur, ac ſi dicat, ſimul atq; procubuit, humū idē tidem momordit. eſt apud Seruiū interpꝛætatio, Cito, Cōfeſtim, ideſt, qui tota mortis celeritate cōſumptus eſt. Videtur tamen, ſemel, quid eruditius præ ſe ferre, neq; id diuerſum quicquàm ab hac ſententia ſignificat, hic verò poeta laudat fortunam viri fortis, ait Donatus, & non dicit nomen, omnes tamen Mezentium ſentiunt, qui cū ſua fœlicitate procubuit, non præteribo in antiqs aliquot codi. memordit, augmento ſyllabico per, e, Græcorum more poſito. de qua geminatione plura Gellius. ¶Sunt illis ſua funera.] In Romano codi. legere eſt, ſunt̄, illis, Et id q dem longeuenuſtius. ¶Varius q;, labor mutabilis æui.] In Romano codi. & aliquot aliis. Varij. legitur, vt ſit varij æui. in aliquot, belli q;, Labor, ſed omnino meli⁹, varius q; labor. ¶Quòd ſi me ſolum teucri in certamina poſcunt.] In antiquis aliquot exemplaribus. Quòd ſi me teucri Solum. habetur, ſtructura aliquanto elegantiore. ¶Turnus ego haud vlli veterum virtute ſecundus deuoueo.] In antiquis codicibus, deuoui, eſt præteri‑to tempore, quod agnoſcit donatus.

¶SERVIVS.

¶Caſtra æneas aciem q; moue.] Ideſt ducebat exercitū, vt nos caſtra mouemus. Luca. Brunduſium decimus iubet hanc attingere caſtris. i. decima deductione. ¶Fremit arma iuuētus.] Hoc eſt fremebant ad arma Arma, militaris vox eſt. Muſſant, modo quæruntur. ¶Diſſenſu vario.] Alij enim Turni dicta, alij drancis dicta probant. ¶Piſcoſo ve amne paduſe.] Paduſa pars eſt padi: nam padus licet vnus ſit fluuius. habet tamen flucta plurima: è quibus qui eſt paduſa quibuſdam locis facit paludem, quæ plena eſt cygnorum Stagna loquacia, in quibus habitāt cygni loquaces. ¶Rauci.] Autem βραγχώδεις, eſt nam modo canoros ſignificat, alias vocis peſſimæ Iuue. Rauci theſeide codri, ſicut venenum etiam de bono & malo dicit, vt odor bonus, & malus vocat. ¶Arrepto tempore.] Inuenta opportunitate. ¶Sedentes.] Pigri, vt immuniſq; ſedens aliena ad pabula fuc⁹. ¶Armari edice.] Figurate, dic vt armentur, edice autem eſt impera‑

Paduſa quid ſit.

Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes, caſtra Æneas, aciem q; mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſ q; vrbem terroribus implet,
Inſtructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenam q; manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſa q; vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt, fremit arma iuuentus:
Flent mœſti, muſſant q; patres, hic vndi q; clamor
Diſſenſu magnus vario ſe tollit in auras.
Haud ſecus atq; alto in luco cum forte cateruæ
Conſedere auium: piſcoſo ve amne Paduſæ
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
[Imò (ait) ô ciues arrepto tempore, Turnus, TVRNVS
Cogite concilium, & pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruunt [Nec plura loquutus POETA
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
[Tu Voluſe armari Volſcorum edice maniplis: TVR.
Duc (ait), & Rutulos equites Meſſapus in armis:

imperatiuus. ne ab omnium coniugationum infinito detracta re ſyllaba vltima, fit imperatiuus vt amare ama, docere, doce, legere, lege, audire, audi, Cum autem fac, vel dic dicimus apocopen verba patiunt. ¶Maniplis] Ars quidem exigebat vt ma haberet accentum. ni, longa quidem eſt, ſed ex muta & liquida, quod quoties fit tertia à fine ſortitur accentum, vt latebræ tenebræ: tamen in hoc ſermone, vt ſecunda à fine accentum habeat, verſus obtinuit Maniplis, ſignifeꝛis: qui ſecundum antiquum morem in legione erant triginta. Legio autem habebat ſex cohortes, ſexaginta centurias, licet in his rebus acceſſu temporis, ducum varietas ſemp mutauerit militiæ diſciplinā. ¶Eqtes meſapus in armis. Et cum fratre coras latis diffundite cāpis.] Equitem in armis. i. armatū, nā figura eſt. Meſap⁹ autē, vt diceret, vitauit homeoteleutō, nam vitioſum erat voluſe, edice meſape: ergo meſap⁹, aut antiquus eſt vocatiuus, vt Heſperidū fluuius regnator aquarum. Item Socer ar ma lati‑

Accētus regula.

ma latinus habeto, aut certe ntũs eſt pro vocatiuo: quãꝗ etiã poſſit eſſe nominatiuꝰ, vt ſit Meſapus, & coras eqtem diffundite, pro diffundant. Melior tamen eſt ſenſus ſuperior. ¶ Cũ fratre.] ſcilicet cum Catillo, nam legimus Catillusꝗ, acerꝗ Coras. ¶ Qua iuſſo,] pro qua iuſſero, & eſt antiquum. ¶ Ilicet.] cõfeſtim ilico qđ ne diceret metri neceſſitas fecit. nam ilico dicimus.

Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus vrbis firment, turresꝗ capeſſant:
Cætera, quâ iuſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota diſcurritur vrbe. POETA
Concilium ipſe pater, & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus pectore differt:
Multaꝗ ſe incuſat, qui non acceperit vltrò
Dardanium Ænean, generumꝗ aſciuerit vrbi.

¶ Magna incœpta.] quia de pace cogitabat: quæ impleri non potuit. ¶ Multaꝗ ſe incuſat.] pro multum, & eſt græca figura.
Gener. ¶ Generumꝗ vr.] propter vrbem. Lucanus de Catone. Vrbi pater eſt vrbiꝗ maritus, Gener autem ideo dicitur: quia ad augendum genus adhibetur.

¶ ASCENSIVS.

¶ Illi hæc inter ſe &c. Recitat quomodo dũ latinus conſultaret: Turnusꝗ & Drances contenderent, Æneas motis caſtris vrbi imminebat, quæ res vbi reſcita eſt variis rumoribus cõmouit vrbem, Turno copias colligente, & ducibus cũ exercitu inſtructis
Ordo. ſeſe ad pugnã parante, Latino verò conciliũ re infecta dimittente, vnde nihil extat Donati. ¶ Ordo aũt eſt. Illi. ſ. Turnus & Drãces, aut Latini omnes agebant hæc certantes. inter ſe de rebus dubiis. i. conſultabant, & diſſertabãt dum ſup. Æneas mouebat caſtra & aciẽ. i. inſtructã multitudinem populorũ. Ecce. q. d. ex ĩprouiſo nuntius ruit. i. pręcipitãter currit, tumultu, i. tumultuoſe, aut cũ tumultu, ꝑ tecta regia, i. ꝑ regiã latini & ĩpletvrbẽ magnis terroribꝰ nuntiãs. ſ. teucros ĩſtructos acie: & manũ tyrrhenã. i. exercitũ hetruſcorũ: deſcẽdere totis cãpis à flumine tyberino, vbi prima caſtra locauerãt, Animi. ſ. ppl'i & potiſſimũ vulgi turbati, ſup. ſunt: extẽplo. i. ilico ẽ veſtigio, & pectora vulgi ſunt cõcuſſa. i. attonita & ꝑplexa, & ire. i. furores: ſunt, ſup. arrectæ. i. accenſę ſtimulis haud mollibꝰ. i. puncturis duris & difficilibꝰ toleratu, ipſi trepidi poſcũt arma manu. i. ſimul poſcũt & querũt, iuuẽtus fremit. i. cũ fremitu efflagitat arma, pr̃es. i. ſeniores mœſti flent & muſſant. i. taciti intra ſe murmurãt, & quærunẗ: magnus clamor tollit: hic. i. mõ vndiꝗ. i. ex omni pte: ſe ĩ auras vario diſſenſu qa alij à turno: alij à drãce diſſentiebãt. tollit dicit ſe in auras haud ſecꝰ. i. non aliter atꝗ, ſup. ſe voces in auras tollunt cum caterue. i. cõuolatus auiũ vt ſturnorũ cõſederet. i. ſimul ſedem cœperũt forte in alto luco: aut quàm cygni rauci. i. canori cum raucedine quadã dant ſonitũ per ſtagna loquacia. i. ſtridula & ſonora cygnorũ voces referẽtia, ſup. in amne paduſe. i. illiꝰ partis aut vt dicũt brachij padi: piſcoſo. i. piſcibꝰ abũdãti. Immo turnꝰ ait tẽpore arrepto. i. oportunitate inuẽta: qa nactꝰ erat occaſionẽ audacter increpãdi aut ſic: immo ait turnꝰ ô ciues cogite conciliũ tẽpore arrepto: ſed prior ſentẽtia præſtat nã non cohortatur turnꝰ vt ciues rapiãt oportunitatẽ: ſed ipſe eam rapuit turnus igi-

nus igiẗ ait arrepto tẽpore. i. poſtquàm ex ſubito aſſultu æneę oportunitatẽ habuit cõcilij diſſoluẽdi ait immo ô ciues cogite conciliũ. i. cõſultate & laudate pacẽ ſedẽtes, & eſt modus imperandi qui vim prohibitiuã habet nam vult dicere nõ eſſe modo tẽpus cõſultandi: ſed bellandi aut ſaltem ſe defendẽdi. Nã illi. ſ. ſęuiſſimi graſſatores & hoſtes ruũt armis in regna. ſ. nr̃a. Nec locutꝰ plura corripuit ſeſe & extulit ſeſe altis tectis, & ait advoluſumvolſcũ: tuvoluſe edic. i. ĩpera & præcipe maniplis ꝑ manipulis. i. manipularibꝰ hoc eſt ſigniferis militibꝰ: armari. i. vt armenẗ. & duc, &. i. etiam rutulos: meſapꝰ pro eo, qđ eſt, & tu meſape, & coras cũ fratre. ſ. catillo diffundite. i. diffuſe reducite eqtes latis cãpis. i. in latos campos: aut ſic meſapꝰ & coras cũ fratre diffundite ꝑ diffundant: latis cãpis. eqtes: nã ſi vocatiui eſſent diceret meſape & cora cũ fratre quòd autẽ in tertia pſona de eis loquaẗ indicant ſequentia: vñ non abſurde legereẗ diffundãt vt ſit ſpondaicꝰ verſus: ſed nihil ꝑ me ĩmutatũ volo. pars. ſ. ciuiũ aut militũ: firmẽt. i. muniant & obſtruant aditꝰ vrbis. & capeſſant. i. captũ eant vt teneant & defendãt turres. ſ. murorũ cętera manꝰ. i. armata multitudo: inferat mecum: quod fortis ducis verbũ eſt. Nam & alexander magnꝰ & cæſar non dixerũt ite ſed eamꝰ in hoſtẽ inferat ergo mecũ. i. vt ego, arma qua iuſſo ꝑ iuſſero, illic &. i. illic ſtatim: diſcurriẗ tota vrbe. i. ab omni parte vrbis in muros: ipſe pater latinus deſerit cõciliũ. i. cœtũ procerũ, & magna incepta. ſ. de pace tractãda: ac differt. ſ. in aliud tẽpus exiſtens turbatꝰ triſti pectore, & ĩcuſat. i. arguit ſe multa. i. multũ, ſe dico, qui. i. qa ipſe non acceperit. ſ. in generũ & regnum: ænean dardaniũ. i. à dardano ortum & eſt acciuerit vrbi. i. ad vrbẽ aut in vrbem ſuã generum. i. maritum filiæ & regem futurum.

¶ PIERIVS.

¶ Inſtructos acie.] In Oblongo. Inſtructosꝗ. Sed omnino, ꝗ, vacat. ¶ Extemplo turbati animi.] In antiquiſſimo cod. Romano legere eſt. Turbati animo, Sed, turbati animi, neſcio quid minus habet. ¶ Diſſenſu magnus vario.] In antiqs omnibus, ſtructura hæc eſt. Clamor diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras. ¶ Dant ſonitum rauci per Stagna loquacia cycni.] Legere quidem eſt in codicibus antiquis loquacia, & non inelegantem figuram, bonisꝗ Poetis familiarem, ea lectione Seruius agnoſcit. Antiqui tamen aliquot codices, liquentia, Aliquot alij, ſtagna ſonantia, legunt. Sed id fortè ſumptum ex aliqua paraphraſi. ¶ Illi armis in regna ruunt.] In antiquis aliquot exemplaribus, ruant, habetur: ſed fatendi modo: vt rem præſentem intento quaſi digito indicet, magis mouet. ¶ Ac triſti turbatus pectore differt.] Antiqua omnia exemplaria, quotquot legi, Triſti turbatus tempore, habent. Sed, pectore, magis probatur.

¶ SERVIVS.

¶ Præfodiunt alij portas.] Ideſt añ portas foſſas faciũt, que res nimiã indicat deſperationem. ¶ Bello dat: ſignũ rauca cru. buccina] Bene bello dat, nã buccina inſonans, ſollicitudinẽ, ac bella denũciat, ſicut ĩ ſeptimo. Qua buccina ſignũ, dira dedit. Pręliũ autẽ tubæ indicãt: vt At tuba terribilẽ ſonitũ ꝓcul ære canoro, increpuit. ¶ Vocat. l. v. o.] Omnes ad laborẽ vltima neceſſitas cõuocat ¶ Nec non ad templũ.] Secundum Home. qui ĩdicat in ſumma deſperatione matres ad templa cõcurrere, vt victoria, q̃ non poteſt viribꝰ poſſit deorum fauore cõquiri. ¶ Subuehitur.] Proprie matrone eñ pilẽtis vehebanẗ ad templa ꝓgentes, vt Pilẽtis matres in mollibꝰ. ¶ Dona ferens.] Peplum. ſ. ſicut dixit in primo, ideo omiſit hoc loco. ¶ Oculos deiecta decoros.] Sicut, Oculos ſuffuſa nitẽtes. ¶ De limĩe.] Ad pręces feſtinantiũ mulierum oſtendiẗ deſideriũ. ¶ Armipotens p̃ſes belli.] Antonomaſia ſunt

Præfodiunt alij portas, aut ſaxa, ſudesꝗ
Subuectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxēre corona
Matronæ, puerıꝗ: vocat labor vltimus omnes.
Necnon ad templum, ſummasꝗ ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens, iuxtaꝗ comes Lauinia virgo,
Cauſſa mali tanti, atꝗ oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces.
Armipotẽs belli præſes Tritonia virgo, MATRONE.
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portisꝗ effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furẽs certatim in prælia Turnus: POETA
Iamꝗ adeò Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat ſquamis, ſurasꝗ incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc, laterıꝗ accinxerat enſem,
Fulgebatꝗ alta decurrens aureus arce.
Exultatꝗ animis, & ſpe iam præcipit hoſtem.

ſia ſunt proprie. He aũt oĩs oratio de verbo ad verbum de Homero trãſlata eſt. Pręſes, aut belli. i. quæ prees oĩbus bellis, cuius nutu ſemꝑ bella tractantur. ¶ Frange manu telũ,] aut tua manu: aut in eius manu tela confringe. Home. ἄξον δὴ ἔγχος Διομήδεος. Et ipm pronũ, ſterne ſolo, Home. ἠδὲ καὶ αὐτὸν πρηνέα δὸς πεσέειν. Bene aũt ſub ipſis portis, quaſi ad quas feſtinabat Æneas, vnde eſt illud. Præfodiunt alij portas. ¶ Cingitur ipſe furens cer. in pre.] œconomia oĩs hęc eſt, nã Turnꝰ iõ cũ mora armaẗ, & ĩ tecto capite circa arcem incedẽs admonet ſingulos, vt à Lauinia poſſit videri, & vt ſit maior cauſſa dimicandi, dum ſponſæ placere contendit. ¶ Furens,] amore Lauiniæ, quam videbat, quod etiam ſequẽs ĩdicat cõparatio. Nã dictur ꝰ eſt, aut ille ĩpaſtꝰ armẽtaꝗ tẽdit equarũ. ¶ Cingiẗ in præ.] vt p̃liari poſſit, vt ſi dicas, l'egor in aduocationem, i. vt aduocatus eſſe poſſim. ¶ Iamꝗ adeo.] aut vacat

vacat adeo, aut certe ſic ſigni ficat, vt ſit ſenſus, adeo ſic p̄paratur in prælia, vt etiam vniuerſa arma præter galeã portaret, ¶ Thoraca indutus.] Omnia q̄ in, ax, exeũt græca maſculina in obliqs caſibus, a, producunt vt thorax thoracis, pyrax pyracis, nam fœminina corripiunt, vt clymax clymacis, ſed ad latinum non tranſeunt Phalãx verò, & aliter exit & peregrinum eſt etiã apud græcos. ¶ Alta decurrens aureus arce.] Illic em̃ & Amata fuerat, & lauinia. ¶ Speiam p.h.] Mente p̄occupat hoſtis aduentũ. ¶ Qualis vbi abruptis fu.p̄.vin.] Etiã hęc cõparatio Homeri eſt de verbo ad verbũ trãſlata. ¶ Potitꝰ.] Ab eo qđ eſt potior iris, nã ſubnixꝰ rapto potiť, venit ab eo qđ eſt potior poteris, nã vt etiã ſupra diximꝰ verbũ hoc modo tertiæ, mõ quartæ inueniť eſſe cõiugationis. ¶ Arrectiſq́ fremit cer.al.] Arrectis ceruibus fremit, non alte luxurians. ¶ Ad terram deflu.] Dicendo defluxit: artem, & quandam moderationem deſcendendi ſignificauit, quæ eſt etiã in aſcendendo apud huius rei peritos.

Qualis vbi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoq́ potitus aperto:
Aut ille in paſtus, armentaq́ tendit equarum:
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſq́ fremit ceruicibus alte
Luxurians: luduntq́ iubæ per colla, per armos.
Obuia cui Volſcorum acie comitante Camilla
Occurrit: portiſq́ ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit, quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis: tum talia fatur.

ASCENSIVS.

¶ Præfodiunt &c.] Docet quomodo eẽ p̄cepto turni latini & rutuli variis ſtudiis ciuitatẽ munierũt: vtq́ regina cum lauinia cæteriſq́ nobilibus fœminis ad templũ palladis vt eã exorarent perrexerint. Itẽ quomodo turnꝰ armatꝰ iãiãq́ exiturꝰ obuiã habuit camillam virginẽ ac bellatricem egregiã: de quibus omnibus eſt hoc ſolum Donati. Dona ferens Putabant mulieres poſſe donis & pręcibus fauorẽ à dea impetrare. hęc ille. ¶ Ordo eſt. Alij. i. aliqui ex ciuibus aut præſidio vrbis: præfodiunt portas ideſt foſſas fodiũt ante portas. quod ſummæ deſperationis indicium eſt, aut ſubiiciunt ſaxa & ſudes, ideſt ſtipites: buccina rauca, ideſt rauce ſonans dat bello, ſcilicet ineundo ſignum cruentum, ideſt durum: & cruoris effundendi indicium, tum, ideſt deinde, matronæ & pueri (quia labor vltimus, ideſt ſummus & maximus vocat omnes, ideſt omnis ſexus & etatis) cinxere muros varia corona, ideſt cetu in morem coronæ circunſtante, Necnon, ideſt & etiam regina, ſcilicet amata ſubuehitur,

Donatꝰ.

Ordo.

uehitur.i.ſurſum vehitur ad templum & ad ſummas arces palladis & hoc cum,ſup.magna caterua, ideſt comitiua matrum, ideſt matronarum ferens,ideſt afferens aut offerens dona,ſcilicet palladi apta:hoc eſt peplum,& Lauinia virgo ſubuehitur, ſupple comes,ſcilicet matri iuxta, ideſt prope ipſam exiſtens, ſcilicet cauſſa tanti mali,ſcilicet quantum bellum afferebat:& ideo deiecta,ideſt habens deiectos:hoc eſt deorſum in terram iactos oculos matres ſuccedũt,ſcilicet templo & vaporant templum thure & fundũt.mœſtas voces de alto limi..e,ſcilicet templi.O tritonia,ideſt pallas virgo exiſtens præſes belli armipotens,ideſt habens poteſtatem ſuper arma & bella frange manu, ſcilicet tua,ideſt irritum fac:telum prædonis,ideſt prædatoris phrygij,ideſt troiani,ſcilicet æneæ qui turno coniugem & reginam prærípere & prædari conatur,& ſterne ipſum, ſcilicet predonem pronum,ideſt inclinatum ſolo,ideſt ad terram & effunde,ideſt eminenter funde ex equo,ſcilicet aut euacua vires eius:ſub altis portis,ſcilicet noſtris.Ipſe turnus furens in prȩlia cingitur, ſcilicet armis ſuis certatim, ideſt cum certamine ipſum armantium:& iam adeo ipſe indutus thoraca,ideſt munimento pectoris:rutulũ,ideſt quali rutuli vtuntur:horrebat ſquamis ahenis, ideſt æreis integumentis in modum ſquamarum piſcium factis:& incluſerat,ſcilicet pri⁹ ſuras,ſcilicet ſuas,ideſt poſt tybias partes crurum:hoc eſt crura ſua:auro, ideſt ocreis aureis,& ipſe exiſtens nudus adhuc tempora,ideſt habens tempora adhuc nuda,hoc eſt nudum galeata:quia armiger galeam vſꝗ ad prælium ferre ſolet:accinxerat lateri enſem:& ipſe aureus,ideſt aureis armis inſtructus fulgebat decurrens alta arce, ſcilicet regie qua Lauiniam videre ſperabat,& exultat animis & præcipit,ideſt præoccupat aut ante congreſſum capit non re: ſed ſpe:hoſtem,ſcilicet præcipiuum æneam exiſtens talis qualis equus liber tandem & potitus campo aperto:fugit prȩſepia, ſcilicet ſtabulorum vinclis abruptis:ille, ſcilicet equus tendit, ideſt petit impaſtus,ideſt priusquàm paſcatur.armenta, ideſt gregem equarum:aut potius ſic tendit in paſtus,ideſt paſcua & armenta: armẽta:aut aſſuetus perfundi flumine noto aquæ:emicat,ideſt fremit ceruicibus arrectis alte luxurians,ideſt petulanter & laſciue decurrẽs:& iube,ſup.ei⁹ ludunt per colla,& ꝑ armos.Cui.ſ.Turno ſic decurrẽti.Camilla occurrit obuia:& hoc acie volſcorum comitante & ipſa.Regina.ſ.volſcorũ deſiluit ab equo: ſub ipſis portis.i.ante ipſas portas:quam tota cohors.ſ.Volſcorum imitata,ideſt inſequens defluxit.i.molliter deſcendit ad terrã: equis relictis,tum ideſt deinde vbi pedes turnum conuenerat fatur ſcilicet Camilla. talia qualia ſequuntur.

PIERIVS.

Tunc murosvaria cinxêre corona,] Veteres codic. tñ,legũt, ¶ Cauſſa mali tanti atꝗ oculos deiecta decoros.] hoc quoꝗ loco atꝗ,illud,dictionum omnium importuniſſimum,virgiliani carminis candorem deturpauit,quum non inuenuſte prius in antiquis codici.legeretur, vt cauſſa mali tanti oculos deiecta decoros,abſꝗ ſynalœpha,vt hanc ſine me ſpem ferre tui, audẽtior ibo,& illud,externo cõmiſſa duci æneia puppis, ac huiuſmodi plȩraꝗ,inuenio tamen ſcriptum in Roma.& aliis quibuſdam codi.antiquis,cauſſa malis tantis,non quòd hac emendatione verſum ſuſtentare arbitrarentur,ſed quia apud donatum ita legi,videat̃,quia multa acciderant mala,cũ ea inquit,& lauinia pergebat,quæ fuerat malis omnibus cauſſa,ſi em̃ nuptiarum eius controuerſia non fuiſſet,tot nunquàm extitiſſent aduerſa,ſed quãuis ita donatus interpretetur,nõ facit tñ hoc,vt lectio ea,mali tanti,ſtare non poſſit. ¶ Et mœſtas alto fundũt de limine voces.] Antiqua aliquot exemplaria,de pectore,legũt, ſed cur.de limine,legendũ ſit,non ineptã affert Seruius rationam. ¶ Armipoìcs belli præſes.] Dictionũ ordo in antiquis eſt codi.armipotẽs,præſes belli tritonia virgo. ¶ Rutulũ thoraca indutus.] Codices antiqui ſunt,in quibus,inductus,habetur inducere autem,& Plynio, & Suetonio tranquillo induere eſt. ¶ Campoꝗ potitus apto.] In antiquis aliquot,potitur, eſt, verbi voce,quam lectionem,ſi diligenter aduertas, Seruius etiam agnoſcit,dũ docet,vnde potitur penè vltima breui,& vnde hoc ea producta deſcendant.

[Turne,ſui merito ſiqua eſt fiducia forti, CAMILLA
Audeo,& Æneadûm promitto occurrere turmæ:
Solaꝗ Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte,& mœnia ſerua.
[Turnus ad hæc,oculos horrẽda in virgine fixus. POE.
[O decus Italiæ virgo,quas dicere grates, TVRNVS
Quas'ue referre parem?ſed nunc(eſt omnia quando
Iſte animus ſupra)mecum partire laborem.
Æneas(vt fama fidem,miſſiꝗ reportant
Exploratores)equitum leuia improbus arma
Præmiſit,quaterent campos:ipſe ardua montis
Per deſerta iugo properans aduentat ad vrbem.
Furta paro belli conuexo in tramite ſyluæ,
Vt biuias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit,turmæꝗ Latinæ,
Tyburtiꝗ manus:ducis & tu concipe curam.
[Sic ait,& paribus Meſſapum in prælia dictis POETA
Hortatur,ſociosꝗ duces:& pergit in hoſtem.
Eſt curuo anfractu vallis,accommoda fraudi,
Armorumꝗ dolis:quam denſis frondibus atrum
Vrget vtrinꝗ latus:tenuis quâ ſemita ducit,
Anguſtæꝗ ferunt fauces,aditusꝗ maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis,ſummoꝗ in vertice montis
Planicies ignota iacet,tutiꝗ receptus,
Seu dextra,læuaꝗ velis occurrere pugnæ,
Siue inſtare iugis,& grandia voluere ſaxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum,
Arripuitꝗ locum,& ſyluis inſedit iniquis.

SERVIVS.

Sui merito ſi qua ẽ fid.f.] Si vnuſqſꝗ fortis habet aliquam confidentiam ex conſcientia fortitudinis ſuæ.Et ego audere non dubito.Forti autem bene dixit,Nã fortis communis eſt generis: hæc autem hoc vult dicere: non ſexum conſiderandum, ſed robur. ¶ Occurrere turmæ.] Equitatui. Nam partem pro toto poſuit. ¶ Quas dicere grates.] Secundùm rhethoricam diſciplinam,dicit,ſe verba inuenire nõ poſſe,quibus eius exprimat laudes,cum dixerit, ¶ O decus italię.] Sic alibi,Quibus cœlo te laudibus equem cum præmiſerit.O fama ingens ingẽtior armis Vir troiane. Sed nũc ordo eſt. ¶ Sed nũc mecum partire laborem.] Nam per parentheſim dictũ eſt. ¶ Quod iſte anim⁹ eſt.] Super omnia.i.ſiquidem es magna. ¶ Partire.] Autem ideo quia illla dixerat. Sola ꝗ tyrrhenos equites iræ obuia cõtra. ¶ Quaterent campos.] Ad camporum perturbationẽ. ¶ Furta paro belli] Inſidias, Salu.Gens ad furta pidonea. ¶ Biuias fau,] Fauces dicunt̃ itinera inter duos montes anguſta,& ꝑuia dicta ad fauciũ animalium ſimilitudinẽ. (Fauces.) ¶ Collatis excipe ſignis.] Coniunctis ducibus quos memoraturus eſt. ¶ Tyburtiꝗ manus.] Catillus & Coras duces. ¶ Et tu concipe curam.] Sicut ego. Nam non dicit ſicut meſap⁹, aut alij ne ei facere iniuriam videatur,Concipe autem ſimul cum eis,Con enim coniunctiua particula eſt:vnde & conuocari de pluribus dicimus. ¶ Valles.] (Valles.) Metri neceſſitate compellimur,vt vallis dicam⁹, Stati. Vallis ãplexu nemorum ſedet,nam plenum eſt valles,vt nũc Virg. poſuit:qđ ita eſſe diminutio indicat:nã vallecula, vt vulpes, vulpecula, facit ergo in es vel in is,quãdo vſurpatiue, quando naturaliter exeunt nomina,ſola diminutio indicat,Ea autem,quæ in es exeunt longa ſunt omnia,ſi in genitiuo non creſcãt:vt labes,vulpes,valles,Nã ſi creſcãt breuia ſunt,vt miles militis. ¶ Quo ſemita ducit.] Legitur & qua. ¶ Aditusꝗ maligni.] Proprie obſcuri, vt ſub luce maligna, ¶ Ignota,] Scilicet æneæ: nam de turno dicturus eſt,Huc iuuenis nota fertur regione viarum. ¶ Tutiꝗ recept⁹.] Male quidam receſſus legunt. (Recept⁹.) Nam receptus dicitur, quò ſe tutus recipit exercitus:vnde & ſigna receptui canere dicuntur. ¶ Seu dextra lȩuaꝗ velis occurrere pugnæ.] Siue per valles,ſiue per mõtis radices.Incertum eſt em̃ quà ſit vẽturus æneas. ¶ Arripuit locum.] Raptim tenuit. ¶ Inſedit.] (Inſidere) Proprie,nã inſidere eſt doloſe aliquem expectare,vnde & ĩſidiæ nominatæ ſunt. (Inſidiæ.)

ASCENSIVS.

Turne ſui merito,&c.] In hac parte habetur oratio camillæ virginis ad turnum: animum ſuum preſtantem & beniuolum explicantis: conſiliumꝗ de intercipiendo ænea dãtis:turniꝗ honorifica ad eandẽ reſpõſio. Deſcribitur præterea locus quidam inſidiis aptus. Sed cum nihil hic extet Donati. (Ordo.) Ordo eſt. O turne(inqt camilla)ſi qua,i,ſi aliqua fiducia ſui,i,be

ſui.i.bene fidei ſperādi de ſe eſt forti.ſ.cuicūq; ſiue viro ſiue mu
lieri,ego audeo & promitto occurrere turmę æneadū.i. ęneada
rū ad vrbē ingruētiū,& ego ſola audeo ire obuia cōtra equites
tyrrhenos(Graphice exprimit poeta aīm mulierū q̄ ſi ſemel ad
virilia opera trāſierint vltra viros audēt,nihil verò audacius vi
ragine bellatrice:vñ de pēthesilea audetq; viris concurrere vir
go. Sine.i.permitte me tentare manu prima pericula.i.experi
mēta aut tētamēta ſeu pręludia belli,tu ſubſiſte.i.in inſidiis re
morare,exiſtens pedes.i.pedeſter ſine equo ad muros.ſ.ciuita
tis huius,& ſerua.i.cuſtodi mœnia Turnus fixus oculos.i. ha
bens oculos fixos in virgine horrēda.i.aut armis terribili autve
neratiōe colēda ſup.ait ad hæc.ſ.eius dicta.O virgo decus.i. or
namētū italię,quas grates.i.gratias parē.i.intēdā & coner dice
re ſup.tibi.ſ.verbis,ve pro vel quas parē referre.i.re ipā exhibe
re & reddere?q.d.neſcio,ſed nūc(quādo.i.quādoquidē iſte. ſ.
tuus animus eſt ſupra omnia.i.vincit omne genus beneficij qđ
in te conferre poſſem aut quia ſine pari magna es)Partire.i. cō
diuide mecū laborē. Æneas(vt.i.quēadmodū fama ſup.facit fi
dē.i.credulitatē,aut vt fama & exploratores miſſi reportant fi
dē.i.credulitatē & certificationē)improbus.i. improbandus &
deteſtabilis graſſator,& pręmiſit leuia arma equitū.i.ve
lites hoc eſt equites leuis armaturę:qui ſup. vt quaterent.i. con
turbarent campos.i.eos qui in campis hoc eſt locis planis & ca
pacibus ſunt,ipſe ſuperans iugo.i.per iugum.quaſi dicat collū,
hoc eſt partem montis iuxta verticem,ſuperans inquàm ardua
deſerta.i.loca inuia & inacceſſa ferè aduētat ad vrbem.Ego pa
ro.i.prętēdo furta belli.i.ipſum excipere aut adoriri inſidiis vt
i.poſtq; ego obſidam.i.obſidebo.ſed à tertia coniugatione à ſi
do deduxit,in tramite.i.via qua tranſmeatur,ſylvę.i.cui in ſyl
ua eſt connexo.i.ſub rupe,aut vertice ſuſpenſo.obſidam inquit
milite armato fauces.i.exitus ab iis qui in ſylua ſunt,aut introi
tus ingredi volētibus biuias.i.in duas vias diuiſas, tu excipe.i.
per inſidias cape & adorire,ſignis collatis.i. cōiunctis ducibus
.ſ.meſapo & tyburto equitem tyrrhenū.i.tyrrhenum equitatū,
aut tyrrhenos equites,meſapus acer.i. ſtrennuus & vehemens
bellator erit tecum,& turmę latinæ ſup.erunt tecum.& manus
i.exercitus tyburti ducis ſup.erit tecū,& tu cōcipe curā.ſ. toti⁹
turmę ac equitatus.Turnus ait ſic atq; cohortatur meſapum in
prælia,ſcilicet obeunda, & ſocios , ſcilicet eius aut ſuos duces,
ideſt ductores aliorum,hortatus dicit,ideſt admonet & animat
in pręlia dictis paribus,ſcilicet iis quibus camillā hortatus eſt,
Valles et vallis in noīandi caſu. & ipſe pergit in hoſtem quo facto oſtendit ſe egregium ducem
qui primus quod admonuit fecit Valles (ſic enim dicitur in no
minatiuo ſingulari ſicut & vallis,vt apes & apis) accommoda
fraudi & dolis armorum,ideſt armatorum eſt in anfractu,ideſt
loco circūfracto.i.angulo,curuo.ſ.poſt rupē quē.ſ.anfractū,aut
quā vallēt,latus atrū.i.obſcurū.vrget.i.præmit & coartat vtrin
q;.i.ab vtraq; parte,frōdibus denſis,quo.i.ad quē aut qua.i.per
quā viā,ſemita tenuis ducit &fauces anguſtæ, ideſt meatus ar
cti ferunt,ideſt conferunt & conducunt,& aditus,ideſt acceſſus
maligni,ideſt obſcuri,aut nimis arcti ſup.ferūt. Planicies igno
ta.ſ. Æneæ,aut occulta,iacet ſuper hanc.ſ.vallē in ſpeculis,ideſt
loco apto ſpeculationi,& in ſummo vertice montis,& receptus
tuti,ideſt receptacula quæ te tute recipiant ſup . iacent vtrinq;:
ſeu,ideſt ſiue velis occurrere pugnæ.i.in pugnā dextra. i. à de
xtra parte,q vel ſeu,aut vel,leua.i.ſiniſtra,ſiue velis inſtare, id
eſt inſiſtere,iugis.i.per iuga & voluere.ſ.deſuper,ſaxa grādia,
ſcilicet in aſcendentes hoſtes.Ipſe iuuenis.ſ.turnus fertur regio
ne viarū.i.per regionē viarū nota.i.notā ſibi,huc.i. ad hanc val
lē,& arripuit.i.occupauit locū,& inſedit.i. inſidias facturus lo
cum cœpit,ſyluis iniquis.quia videre permittunt & nō videri.

PIERIVS.

Occurrere turmæ,]Romanus codex,turmis,habet: numero
multitudinis Seruius,turmæ.ſingulari numero videtur agno
uiſſe.Apud Donatum verò,turmis,eſt plurale. Oculos hor
renda in virgine fixit,]Legendum omnino,fixus,ex antiquis
exemplaribus . Per deſerta iugo ſuperans aduentat ad vr
bem,]Romanus codex.& antiqui aliquot alij,iugo properās,
legunt.Quamq; &,ſuperans,in Mediceo,& in aliquot aliis an
tiquis habetur.Eſt &,aduentat in vrbem.hoc eſt aduerſus vr
bem,vel in vrbem immiſſo exercitu.Sed ad vrbem,magis pla
cet.Idq; agnoſcit Donatus,perinde ac etiam,ſuperās,ait enim
ipſe per montis deſerta:ardua ſuperans,hoc eſt ad ipſum cacu
men aſcendens,tranſcenſo montis iugo ad vrbem venire diſpo
nit. Tyburtiq; manus ducis & tu cōcipe curam,]In antiquis
aliquot codicibus,tyburni,ſcriptum obſeruaui.quod alio loco
ſuperius adnotatum eſt,& dictionē ducis,varie punctis diſſitā,
quum nonnulli legant,tyburniq; manus ducis.aliqui,ducis &
tu cōcipe curam.Ac tyburni quidem apud Donatum etiam ha
betur.quantum verò pertinet ad diſtinctionem,ante vel poſt di
ctionem,ducis,ad linendam.Ait ille,ducis,ſic in medio eſt,vt ſi
ne pronuntiationis culpa,vel ſuperioribus,vel inferioribus poſ
ſit aptari.Quippe ſi dicatur,tyburniq; manus ducis,recte dici
tur.Si,ducis & tu concipe curam,non erratur,laudauit omnes,
ne inertes ardenti iunxiſſe videretur. Vallis accōmoda frau
di,]In aliquot antiquis exemplaribus,valles adcommoda , le
gitur.& valles,nominatiuum à valle agnoſcere videtur Pro
bus,quamuis in vulgatis eius codic.neſcio quid deſiderarim,
quum ibi de iis loquatur, quæ terminant in,pes, longam : vt
puppes,rupes,vulpes,quare videris:an ita ſit legēdum,pes,pro
ducta:latina:vel græca tertiæ ſunt declinationis,pis,facient ge
nitiuo.Puppes puppis:vt valles vallis.ita rupes rupis, vulpes
vulpis.aſpes aſpis.vel alia prorſus dictio ſubſtituenda . Te
nuis qua ſemita ducit,]In antiquo codice Ro.& aliquot aliis,
quo ſemita ducit, legitur: quam lectionem agnoſcit Seruius.
 Tutiq; receptus ,] In veteribus plęriſq; codicibus,receſſus,
habetur. Sed receptus,huic loco magis conuenit, vt.ſ.oſtendat
non tantum ad erumpendum & inuadendum hoſtem locum eſ
ſe commodum,ſeu dextra lęuaq; velis occurrere pugnæ , verū
etiā quo tuto ſe recipere poſſint,Atq; inſtare iugis , & grādia
voluere ſaxa, ſi forte eueniat. vt maiore hoſtium vrgente vi re
pellantur,aut loco deiici tententur.

Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Vnam ex virginibus ſociis,ſacraq; caterua,
Compellabat,& has triſteis Latonia voces
Ore dabat ſ graditur bellum ad crudele Camilla,DIANA.
O virgo,& noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias,néq; enim nouus iſte Dianæ
Venit amor,ſubitaq; animum dulcedine mouit.
Pulſus ob inuidiam regno,vireſq; ſuperbas,
Priuerno,antiqua Metabus quum excederet vrbe.
Infantem fugiens media inter prælia belli,
Suſtulit exilio comitem,matriſq; vocauit
Nomine Caſmillæ mutata parte Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans,iuga longa petebat
Solorum nemorum,tela vndique ſæua premebant,
Et circúnfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis,tantus ſe nubibus imber
Ruperat,ille innare parans,infantis amore
Tardatur,charoq; oneri timet ,omnia ſecum
Verſanti,ſubito vix hæc ſententia ſedit.

SERVIVS.

Velocem interea.]Licet
interea particula negocia
ſemper pręteritis futura cō
iugat,tn̄ abruptus eſt,& vi
tuperabilis tranſitus.Habet
autē tales tranſitus,& in ſu
perioribus libris, & in ſe
quēti pręcipue,vbi iuppiter
appellat iunonē. Opim.]
Opim quādo dicimus,nym
pham ſignificamus,Si autē
dicimus opē:auxiliū intelli
gimus,Teren.Iuno lucina
fer opem ſerua me obſecro.
Opes verò nūero plurali au
xilia & cenſus accipimus,
nā Ops terra eſt vxor Sa
turni,quā gręci rheā vocāt.
 Triſtes voces,]Habitum
futurę oratiōis oñdit. Ore
dabat,]Pleonaſmos , bellū
ad crudele camilla,vno ver
bo exitum rei docuit. No
ſtris nequicq; armis.]No
ſtris quibus vtraq; gaude
mus,vt etiā ipā habeat cauſ
ſam doloris,& maioris ira
cūdiæ, Nec em̄ nou⁹ iſte
dianę,Venit amor]Firmio
res em̄ ſunt antiquiores ami
citiæ,Terē. Per amicitiā, q̄
cępta à puulis cū ætate cre
uit ſimil̄,Iuue, ille excludat
amicus,Iā ſenior, cuius bar
bā tua ianua vidit. Pulſus
ob inuidiā] .ſ. crudelitatis.
Nā ſequitur. Neq; ipſe ma
nus feritate dediſſet. An
tiqua.] nobili vrbe. Nā hoc
priuernum dicitur. Iuga
lōga petebat.] longe poſita
remotiora. Sal . Et metello
procúl agente lōga ſpes au
xiliorum, ideſt longe poſi
ta. Solorum nemorum,]
ideſt deſertorū, Terentius,
Venit meditatus alicūde ex
ſolo loco,itē ipſe.Nōne hūc
abiici oportet in ſolas ter
ras. Fuge medio,]Dū fu
git inter fugā,nā figuratum
eſt. Caroq; oneri timet, ana
creon φοςτόν ἔςωτος.i. onus
amoris. Vix hæc ſentētia
ſedit.]Ideo vix quia natura
eſt, vt quoties ſimul multa
cogitamus, vix aliquid cō
probemus. Vnde vera diſtin
ctio eſt omnia ſecū verſan
ti ſubito . Et robore co
cto,]Aut antiquam haſtam
fuiſſe ſignificat,Nā multi tē
poris aliquid coctum voca
mus,Horati.Plærūq; reco
ctus. Scriba ex quinq; viro
coruū deludet hyantem,ita
Perſius,Vt ramale vet⁹ pręgrandi

Telum immane manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis, & robore cocto,
Huic natam, libro & ſylueſtri ſubere clauſam
Implicat, atq; habilem mediæ circũnligat haſtæ,
Quàm dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur.
Alma tibi hãc nemorũ cultrix Latonia virgo META.
Ipſe pater famulam voueo, tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit, accipe teſtor
Diua tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto POETA.
Immittit: ſonuere vndæ: rapidum ſuper amnem
Infœlix fugit in iaculo ſtridente Camilla.

Liber dicitur iterior corticis pars

grãdi ſubere coctum, aut rè vera cocto. Haſtæ enim plærunq; igne durari conſueuerunt. Huic telo ſ. natam implicuit. ¶ Libro,] Liber dicitur ĩterior corticis pars quę ligno coheret, alibi, Alta libraret in vlmo, vnde liber dicitur, in quo ſcribitur: quia ante vſum chartæ, vel membranę de libris arborum volumina compaginabantur. ¶ Ipſe pater famulam voueo,] Bene ipſe pater, quia autorãdi poteſtatem niſi patres non habent. ¶ Voueo,] Autem cõſecro in tuum miniſterium, vñ & camilla dicta eſt, licet ſupra dixerit, & à matre eſſe nominatã, ſed illud poetice dictum eſt. Nã camilla quaſi miniſtra dicta eſt, miniſtros enim, & miniſtras impuberes camillos, & camillas in ſacris vocabãt, vnde & mercurius hetruſca lingua Camillus dicitur, quaſi miniſter deorũ. ¶ Sonuere vnde,] Hic diſtinguendum eſt infœlix camilla, nõ eo tempore quo euaſit, ſed nunc infœlix. Plęrũq; enim epitheta pręſentis temporis ſunt, licet & peractis negociis, vt in ſecũdo, infœlix, qua ſe dum regna manebant, Sępius andromache ferre incomitata ſolebat,

ASCENSIVS.

Velocem interea &c. Facta digreſſione deſcribit ſtudium & genus Camillę. Vnde donatus excuſat exilium Metabi ꝙ non ſua culpa ſed inuidia .i. ſuperbia ciuium ſit pulſus, & fugiẽs non opes ſed filiam eripuerit. hac cauſſa Dianæ fauorem meruit. Telum immane, quia bellator, Nam opus fuit ingenti telo & bellatore .i. viro forti ad rem perficiendam. hęc ille. ¶ Ordo eſt. Latonia .i. latone filia diana compellabat .i. allocuta eſt interea ſ. dum hæc à turno fierent, in ſedibus ſuperis .i. in cœlo opim. ſ. nympham venatricem, & ideo velocem, vnam ex virginibus ſocus ſ. dianę & ex caterua ſacra .i. de choro dianæ ſacrato, & dabat ore .i. eloquebatur. has voces triſtes .i. triſtitiæ indices. O virgo ſ. opi. camilla graditur ad bellum crudele. quia fatis ipſi per id mortem minantibus, & cingitur noſtris armis .i. ſagittis. nequicq; .i. fruſtra, quia illis ſe defenſura non eſt exiſtẽs mihi chara .i. dilecta, ante alias .i. plus quã aliæ mortales. ſ. nec .i. & non etenim pro quia iſte .i. de quo me loqui audis, amor non venit dianæ ſ. mihi nouus .i. recens & pauloante hac inceptus, & ſup. non mouit .i. affecit animum dulcedine ſubita, quę ſ. cito perire poſſet ſed ſup. antiqua & inueterata. Et docet quomodo. Nam metabus pater camillæ cum .i. quando ipſe pulſus ob inuidiam non ob demerita, & ob vires ſuperbas ſ. ciuium aut emulorum regno priuerno .i. priuernati aut pulſus regno ſ. ſuo excederet priuerno appoſitoriæ vrbe antiqua .i. nobili & quę diu regnauerat, ſuſtulit .i. ſurſum & in humeris tulit inter media prælia belli fugiens .i. cum fugeret ſupple camillam infantem, ſ. adhuc comitem .i. vt eſſet comes exilio ſ. ſuo, & vocauit ſup. eam camillam nomine matris caſmillę ſ. nomine & hoc parte mutata, qa ablata ſ. litera, a, prima ſyllaba. Ipſe ſ. pater portans ſ. filiam ſinu ſ. ſuo, hoc eſt inter brachia, præ ſe .i. ante ſe petebat longa iuga nemorum ſolorum .i. deſertorum tela ſęua .i. ſæuorum hoſtium ipſum perſequentium pręmebant ſup. tunc eum vndiq; .i. ex omni parte, & volſci ſ. priuernates, volitabãt ſ. circa eum milite ſ. ſtipendiario circunfuſo vt ſic non ſit euadendi locus. Ecce q. d. præter opinionem & expectationem metabi, Amaſenus ſ. amnis aut fluuius ſpumabat abundans .i. ſuperfluens ſummis ripis ſup, in medio fugæ .i. cum metabus exiſtens in medio fuge perueniſſet tranſiturus ad eum, quia tantus, ideſt tam copioſus imber, ideſt præceps pluuia omnia imbuens ruperat, ideſt diſſoluerat ſe nubibus, ideſt per nubes ruptas deſcanderat. Ille ſcilicet pater, parans innare ſ. in amaſeno amore infantis, ideſt vt ſaluet infantem, tardatur .i. impeditur amore infantis, quia noluit eam derelinquere, & timet oneri caro ſ. filiæ quam in ſinu gerebat

gerebat. hæc ſententia ſ. ſequens ſedit, ideſt placuit & cordi fuit vix, ideſt cum difficultate ipſi verſanti, ideſt agitanti ſecum .i. in animo ſuo omnia, ideſt omnes modos ſe & filiam ſeruandi, ſubito, ideſt præcipitanter, Acipit ſup. (nam antecedens ponitur ſine verbo) telũ immane .i. valde magnum qđ ipſe bellator gerebatur forte manuvalida exiſtens ſolidum .i. integrũ & durũ nec porroſum aut cauernoſum ſed firmum nodis .i. quia nodoſum erat, & robore cocto .i. igni aut fumo indurato, & ipſe implicat .i. implicando illigat, huic ſ. telo hoc eſt haſtę, natam .i. filiam ſuam camillam, clauſam libro .i. interiore cortice. & ſubere .i. ligno leui quod faciliter ſupernatat quod nunc in crepidis videmus & ſandaliis: ſylueſtri, ideſt è ſyluis rapto: quia cum præter ſpem auctus eſſet, amnis non attulerat ipſum ſed inuenerat, atq; circumligat, ſcilicet natam habilem, ideſt portabilem per aquas, mediæ haſtæ .i. ad mediam haſtam, quam ſ. haſtam, ipſe librans, ideſt iacendã verſans fatur ita ad æthera ô alma virgo latonia, ideſt latone filia Diana, cultrix nemorum, ideſt habitatrix ſyluarum, ipſe, ideſt ego pater, ideſt qui maximam habeo in eam poteſtatem voueo, ideſt dico & conſecro tibi hãc ſcilicet filiam meam famulam, ideſt miniſtram, ipſa tenens per auras, ideſt expoſita æri: tua tela, ideſt iacula tibi ſacra, fugit ſupplex hoſtem, ſcilicet populum perſecutorem accipe ô diua teſtor, ideſt obteſtor tuam, ideſt tibi deuotam & dedititiam. quæ committitur nunc auris dubiis, ideſt de quibus dubitandum eſt an incolumem rediture ſint. Dixit, ſcilicet metabus, id eſt finiuerat iam pręces, & immittit, ſcilicet in auras haſtilę contortum, ideſt impulſum, lacerto, ideſt brachio adducto. Vnde, ſcilicet amaſeni. ſonuere, ſcilicet ex impulſu, & ipſa camilla infœlix, ſcilicet futura, aut infœlix. quia ad exitium maius reſeruata, fugit ſuper amnem rapidum, ſcilicet amaſenum in iaculo ſtridente, ideſt alligata iaculo ſtridenti, ad quod eam alligauerat pater tectam ſubere vt ſi forte in amnem incidiſſet nec ad vlteriorem ripam iacta fuiſſet: à ſubmerſione per haſtam & ſubere protegeretur.

PIERIVS.

Vnã ex virginibus ſociis ſacraq; caterua.] Romanus codex præter quàm impreſſa omnia exemplaria & aliquot alia manu ſcripta legit, vnam ex virginibus ſacris ſociaq; caterua. Sed altera lectio magis placet eruditioribus ingeniis. ¶ Triſtis latonia voces ore dabat.] Roman⁹ codex triſti ore legit, cui aliquot etiam alij manu ſcripti non ſunt diſſimiles. Seruius tamen triſtis voces mauult, triſtis & donatus, qui dubitari ait, vtrum triſtis latonia, an voces triſtis dicẽdum ſit. ait verò morem poetę retinendum, quem vbiq; ſeruauerit. biſq; intelligendum triſtis, vt qualis anima fuit talia habuiſſe videatur & verba, dicendum itaq;, triſtis latonia voces triſtis emittebat. ¶ Nomine ſcamillæ mutilata parte camillam,] Vnde ſcamillæ nomen quod nonnulli commenti ſunt, deſumptum ſit, In nullo adhuc veterum codicum deprehendi. In aliquot autem omnino antiquis, caſmillę ſcriptum inueni, in aliquot aliis abſurdiora quædam. Sed enim antiquiora illa exemplaria quæ pręcipue ſequimur, caſmillæ legunt, quodq; nonnulli codices, mutilata habent, vetuſtiores penè omnes mutata ſcriptum oſtendunt. Non tamen diſplicet, mutilata, quia donatus ait, matris huic addidit nomẽ aliqua tamẽ ſubtracta particula, vt camilla potius quàm caſmilla diceretur, Habiturus in exilio comitem item filiam, & in appellatione infantis, dulciſſimę nomen vxoris. ¶ Amaſenus abũdans,] In antiquis codicibus, habundans, cum adſpiratione ſcribitur, veteribus eam nonnullis verbis applicare ſuetis, quo ea incitatius enuntiarentur.

At Metabus, magna propius iam vrgente caterua,
Dat ſeſe fluuio, atq; haſtam cum virgine victor
Gramineo donum Triuiæ de ceſpite vellit.
Non illum tectis, vllæ non mœnibus vrbes
Accepere, neq; ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum & ſolis exegit montibus æuum
Hic natam in dumis, interq; horrentia luſtra
Armentalis equæ mammis: & lacte ferino

SERVIVS.

Non illum tectis vlle non mœnibus vrbes accepere.] Non mirum à nulla hunc ciuitate ſuſceptum, nam licet priuernas eſſet, tamen quia in tuſcorum iure penè omnis Italiæ fuerat, Generaliter in Metabũ omniũ odia ferebantur, nam pulſus fuerat à gente volſcorum quæ etiam ipſa hetruſcorum poteſtate regebatur, quod Cato pleniſſime executus eſt. ¶ Multæ illã fruſtra tyrrhena per oppida matres.] qđ non procedit, niſi inter eos eſſent iura connubij, ¶ Nõ mœnibus vr. ac.] non tectis nõ mœnibus, hoc eſt nec in ciuitatẽ, nec priuatã admiſſus eſt domũ, & ſic iſta etiã in primo ſeparauit. vt Vrbe domos ſocias. Sciendum aũt mœnia abuſiue dici omnia publica ędificia, vt diuidimus

Nutribat,teneris immulgens vbera labris.
Vtq; pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat,iaculo palmas onerauit acuto,
Spiculaq; ex humero paruæ ſuſpendit,& arcum:
Pro crinali auro,pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuuiæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamq; gruem,aut album deiecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum:ſola contenta Diana,
Æternum telorum,& virginitatis amorem
Intemerata colit,vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali,conata laceſſere Teucros,
Chara mihi comitumq; foret nunc vna mearum.
Verum age,quandoquidem fatis vrgetur acerbis,
Labere nympha polo,fineſq; inuiſe Latinos,
Triſtis vbi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape,& vltricem pharetra deprome ſagittam,
Hac quicunq; ſacrum violârit vulnere corpus,
Tros,Italus've,mihi pariter de ſanguine pœnas.
Poſt ego nube caua miſerandæ corpus,& arma
Inſpoliata feram tumulo,patriæq; reponam.
POETA. [Dixit,at illa leues cœli demiſſa per auras
Inſonuit,nigro circúndata turbine corpus.

dimus muros,& mœnia pã
dimusvrbis,nã proprie mœ
nia ſunt tm̃ muri, dicta qua
ſi munia à munitione ciui-
tatis. ¶ Manus dediſſet.]
ideſt cõceſſiſſet,& hoc dicit
ſi qui etiam eũ ſuſcipere vo
luiſſent,ille tm̃ eorum con-
ſortia morum feritate fugiſ
ſet. ¶ Paſtorũ, & ſolis exe.
monti.e.]& paſtorum æuũ
exegit in montibus ſolis. i.
paſtorali vſus eſtvita. ¶ Ar-
mẽtalis eque indomite.]vñ
ſequitur.Lacte ferino. ¶ Ve
ſtigia plantis inſtiterat.]ſi-
gna pedum primus plantis
expreſſerat, nanq; hęc ſunt
veſtigia imagines pedũ, vt
Semeſam prædam,& veſti-
gia fœda relinquũt. ¶ Pal-
mas onerauit acuto.]Onus
em̃ eſt qcqd teneris ĩponiť
manib⁹. ¶ Pro lõge tegmĩe
Palla qd fit.
palle.]Palla proprię eſt mu
liebrisveſtis deductavſq; ad
veſtigia, vnde ait Longe ſic
ſupra Pallam ſignis auroq;
rigentem. ¶ Strimoniamq;
gruẽ,]thraciã à fluuio ſtry
mone.Sane ſciẽdũ poſſe di-
ci hic &hęc grus. ¶ Olorẽ]
It a latine dicimus,nã cygni
gręce dñr. ¶ Mrtę illã fru.]
añq; rẽ diceret, p̄iudicauit,
ſic Sal. Falſo q̃riť de natura
ſua genus humanũ.Nã ante
q̃; diceret quęriť dixit falſo.
¶ Matres,]Inter matres,&
matres familias hoc inter-
eſt,q; mater eſt pręter illam
ſignificationẽ.quę eſt ad ali
quid,quæ tm̃ couenit in matrimonio,materfamilias verò dici-
tur,quæ in matrimonio cõuenit p coẽptionẽ.Nã per quandã iu
ris ſolẽnitatẽ in familiã migrat mariti. ¶ Æternum,]Æterne,
nã nomẽ eſt p aduerbio. ¶ Conata,]Dum conareť. ¶ Fatis vr-
getur acerbis,]Oſtẽdit etiã deſideria ex fati neceſſitate defen-
dere. ¶ Cõmittiť omine pu.]Pro cõmittetur. ¶ Hęc cape,]gñã
liter dixit arcũ pharetrã,vt ſequentia indicãti,nam dicet,&. Vl
tricẽ pharetra deprome ſagittã. ¶ Vltricẽ]noĩa in,ix,termina
ta ablatiuum ſingularem in,e,mittũt,gtm̃ verò pluralẽ in um,
exceptis his quæ ſunt oĩs generis,vt fœlix,nã ab hoc fœlici,ho
rũ fœlicium facit.Luca.Fœlici nõ fauſta loco tentoria ponens,
quod receptũ eſt ideo,quia genitiu⁹ pluralis à nominatiuo plu
rali minor eſſe non debet,ſed aut par,aut maior vna ſyllaba, &
quia à neutro facit fœlicia fœlicium dicere nõ debemus,ne pro
pter alia genera huic præiudicemus,nam ab eo quod eſt fœli-
ces vt fœlicium dicamus ratio patitur, vna creſcit enim ſyllaba
ab eo quod eſt fœlicia,vt fęliciũ dicamus nõ procedit,ne minor
ſit gtũs nominatiuo plurali,ſimiliter & vltricũ & victricũ dici-
mus,licet in his neutrũ genus in numero ſingulari nõ inuenia-
tur. ¶ Violarit vulnere corpus,]Quia dixit ſacrum. ¶ Tros ita
lus,ve mihi,]Si ſimpliciter accipimus.ita intelligamus ſiue eã
troianus interemit,ſiue aliquis de æneæ auxiliis.Nanq; alii vo
lunt Aruntẽ de Turni eſſe partibus indignatũ,fœmineũ ſexum
plus in bello potuiſſe q̃; viros,quã rem hic dicũt pſtrinxiſſe Vir
giliũ,& reuera ſic vbiq; loquiť,vt incertũ ſit.Arũs de cui⁹ parti
bus fuerit.vñ illud eſt.Da pater hoc noſtris aboleri de ar. ¶ Pa
riter,]Similiter vno modo,& eſt antiquũ. ¶ Miſerãde.c,]Hęc
in æconomia præiudicia nominanť quoties negocij futuri exi-
tus tolliť,vult em̃ nos de camillæ cadauere nil vlterius expecta
re,ſicut in primo fecit.Tu faciẽ illius noctẽ nõ ampli⁹ vnã,Fal-
le dolo,quod p̄miſſum ſuſtulit cõmemorationẽ,qñ vel cupido
diſceſſerit,vel Aſcani⁹ ſit reuerſus. ¶ Arma in,]Aut inde tracta
aut ipſius inſpoliatæ. ¶ Nigro circũdata turbine corpus,]Quia
ad mœrorẽ luctũq; deſcẽdit cõtraq; in octauo,vbi ad lætitiã de-
ſcendit Venus claro eam nymbo circúndatam dicit,vt Atvenus
æthereos inter dea candida nymbos.

ASCENSIVS.

At metabus &c.Docet diana,quæ reliqua egit metabus quo
modo videlicet ſe in amnẽ immiſit,& receptam filiam in ſyluis
educauit.Admonetq; opim,vt quicunq; lætaliter vulnerauerit
Camillam morte ſua illius necem luat.De quibus nihil habe-
mus Donati.Sed ordo eſt. At.i.ſed metabus.ſ.volſcorum, rex
& pater camillę,magna caterua.ſ.hoſtiũ vrgẽte iã propius dat
ſeſe fluuio.i.in fluuiũ,atq; ipſe victor.i.voti compos, vellit de
ceſpite.i.terra hęrboſa,ĩ quã
haſtã infixerat, vellit dicit,
i.auellit haſtam cum virgi-
ne.i.ad quam camilla erat al
ligata,haſtam dicit appoſito
rię,donũ triuiæ.i. dianę gra
mineũ.ideſt de gramĩe auul
ſum,vrbes vlle. i. q̃cũq; in
italia eſſent,non accepe,illũ
ſ.metabum, tectis.i.priuatis
hoſpitiis,& nõ accepe mœ-
nibus, ideſt publicis hoſpi-
tiis,aut totavrbis capacitate
nec ipſe dediſſet manus. i.
non ſe ſubdidiſſet, recipere
volentibus,feritate,ideſt prę
feritate ſua,& exegit æuum
paſtorum.i.morte paſtorum
in montibus ſolis.i.deſertis.
Ipſe nutribat hic.i. in ſolis
mõtibus natam.i.filiam ſuã
in dumis & inter luſtra.ſ.fe
rarũ,horrẽtia.i.aſpera,& in
culta mammis eque armen
talis indomitę,& quę grega
tim inter armenta verſabať,
& pro.i.lacte ferino.i. eque
ferę,immulgẽsvbera.ſ.eque
labris teneris.i.in labia tene
ra camillę,vtq;,ideſt & poſt
q̃; infans, ſcilicet camilla in
ſtituerat veſtigia pedum pri
mis plãtis.i.ſignaueratveſti
gia primo ingreſſu,ipſe one
raui tpalmas.i. manus eius
iaculo acuto.i.ſagittis aut te
lovenabulo,& ſuſpendit par
uę.i. ipſi cũ adhuc eſſet par-
ua ſpicula.i.iacula acuta,ſeu
tela & arcũ,ex hũero.ſ.pmi
nentia,& exuuie tigridis .i.
pellis tigridis deuictæ,& ab
ea abſtractę vt exuuię ab hoſte detrahi ſolẽt,pẽdẽt illi à vertice
per dorſum pro auro crinali.i.loco reticuli aurei,quo virgines
crines ſeu capillos ſuos alligant:& pro tegmĩe.i.veſtitu ſeu co-
operimento palle.i.veſtis muliebris,longe.i.ad talos vſq; de-
miſſę.Ipſa torſit iam,tum.i.cum adhuc eſſet infans.manu.ſ.ſua,
tela puerilia.i.pueritię apta.& egit circũ caput fundã.i. inſtru-
mentum effundendi atq; iaciẽdi lapidem habena.i.loro quo ha
betur.i.tenetur,tereti.i.rotundo in longum, & deiecit gruem
ſtrymoniam.i.threiciam,in ſtrymone thraciæ pallude verſari
ſolitam,vel illi ſimilẽ,aut olorem album.aut quia omnis adul-
tus albus eſt,aut iam adultũ,qa recẽs nati ſunt colorispicei,quẽ
griſſeũ vocãt.Multę matres.ſ.familias & nobiles matronę opta
uere fruſtra quia nolebat nubere,illam.ſ. Camillam nurum.i.fi
liorum ſuorum coniugem,per oppida tyrrhena.i.quæ habitant
in diuerſis oppidis tyrrhenis ſed,ſupple ipa contenta ſola dia-
na.i.me & præſidio meo colit amorem æternum.i.æterne dura
turum,aut colit æternum.i.æterne ſeu ętern aliter,amorem telo
rum.ſ.venatoriorum & virginitatis exiſtens intemerata.i.inta
cta & incorrupta.Ego vellem q; ſup.haud.i.non fuiſſet corre-
pta.i.ſimul cum aliis rapta & implicita,militia tali.ſ.quam lati
ni contra fata gerunt,conata.i.dum conareť laceſſere.i.prouo-
care & moleſtiis afficere,teucros.i.troianos.Quia ſupp.ipſa fo
ret.i.eſſet mihi nunc chara,& vna comitum mearũ:verum age
(adhortandi vox)quandoquidem ipſa vrgetur fatis acerbis.i.
immaturis,& ineuitabilibus: ô nympha.ſ.opi.labere.i. leniter
deſcẽde polo.i.cœlo,& inuiſe.i.intrinſecus viſita,& ſcrutare fi-
nes.i.limites latinos.i. latinorum vbi ipſa triſtis committitur
i.ſtatim committetur pugnæ,omine.i.cum omine infauſto.i.in
fœlici:quia interimenda eſt.(Potius dixero vbi ipſa triſtis.ſ. p
pter infœlicem rei exitũ ſicut contra læti inducti ſunt teucri p
pter futuram lætitiam vt in primo. Vix è conſpectu ſicule tellu
ris in altum,Vela dabãt læti.qua committiť infauſto omine tri
ſtis pugnæ,quia tunc non diceretur,cui committatur)Age in-
quit,cape hæc.ſ.tela,& deprome hæc pharetra,ideſt de phare-
tra hanc ſagittam vltricem.i.vindicatricem necis eius,quicun-
q; violauerit vulnere.i.vulnerauerit,corpus ſacrum.i.mihi di-
catum,tros.i.ſiue ſit troianus,ve pro vel italus.ſ.tyrrhenus,det
pariter.i.pari forma,pœnas ſanguine.ſ.ſuo fuſo. Ego feram.i.
afferam aut inferam tumulo.i.in tumulum.poſt,ideſt poſtea q̃;
interfecta fuerit,& vindictam feceris,corpus & arma inſpolia-
ta.i.non ablata per ſpoliationem,caua nube.i.exiſtens tecta in
nube concaua,& reponam.i.reſtituam patriæ,ſcilicet ſuæ vnde
exultat dixit,ſcilicet diana:at,ideſt ſed illa.ſ.Opis nympha le-
uis.i.celer aut agilis inſonuit per auras cœli,aut per auras cœ-

li leuis,ideſt cito credentis,circundata.i.circum induta corpus ideſt habens corpus aſſumptum turbine nigro,quia ad rem lugubrem deſcendit.

¶PIERIVS.

¶Iaculo palmas onerauit acuto,]Romanus codex. Oblõgus, Mediceus,pluresq́ alij peruetuſti,palmas armauit,legũt,quod non ſine proprietate dictum eſt, & in donati codice reperitur. Sed enim Seruius onerauit,agnoſcere videtur,dum ait. Onus eſt quicquid teneris manibus imponitur.¶Quandoquidem fatis vrgemur acerbis.]In antiq̃s aliquot codicib⁹ legere eſt fatis vrgemur iniquis.. Sed vtcũq; placuerit,acerbis aut iniquis, non laboro,ſane vrgemur. perſona prima mihi videtur etiam Seruius agnouiſſe cum ſcripſit.Oſtendit etiam deſideria ex fati neceſſitate deſcendere. Cæterum quod Seruius ad deſyderium refert, cur non potius ad amorem, & ſympathiam quandã referamus,vt ſcilicet vrgemur fatis acerbis dixerit, vti quæ pari,cũ ea,calamitate affici ſibi videret,quæq; camillæ aut acerba,aut iniqua imminebant, ea diana impendere ſibi exiſtimabat.¶Tros italus´ue,]In Romano codice legere ẽ,tros italuſq́,& eodem modo etiam ſuperius,ſed ve diſiũctiua melius. Illud quoq; animaduertendum,quod vulgata quædam exemplaria. Hanc quicunq; legunt,antiqua, hac,habẽt ſcilicet ſagittat. In aliquot aliis,ac,particula coniunctiua vt ſit mandati ſumma Hæc arma cape, ſagittã deprome, ac quicunq; ſacrum violarit volnere corpus,det ſanguine pœnas.

¶SERVIVS.

Hetruria vnde dicta.

¶Hetruſciq́ duces.]Hetruria dicta eſt ꝙ eius fines tẽdebantur vſq; ad primã ripã tyberis,& quaſi ἕτερος ὅρος nam ἕτερος eſt alter ὅρος finis. Roma eñ antea tãtum vnam ripã tyberis tenebat. Iuuenalis.Et quæ imperij fines tyberinũ.v.n.¶Cõpoſitione numeri.].i.rationabiliter, vnde & ſæpenumero dicimus.i.frequenter & rationabiliter,hinc.i.tũ vero in numerũ.i. in rationẽ, in rithmũ vnde,& metra numeros dicimus,vt numeros memini ſi verba,tenerẽ,Sane modo eſt gñalis deſcriptio equeſtris certaminis, paulopoſt deſcendit ad ſpecialem, ſicut fecit in quinto & de curſorib⁹,& de nauali certamine.¶Horret ager]ideſt ter-

At manus interea muris Troiana propinquat,
Hetruſciq́ duces,equitumq́ exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas,fremit æquore toto
Inſultans ſonipes,& preſſis pugnat habenis
Huc obuerſus,& huc,tum late ferreus haſtis
Horret ager,campiq́ armis ſublimibus ardent,
Necnon Meſapus contrà,celereſq́ Latini,

Et cum fratre Coras,& virginis ala Camillæ
Aduerſi campo apparent,haſtasq́ reductis
Protendunt longe dextris,& ſpicula vibrant:
Aduentusq́ virûm,fremitusq́ ardeſcit equorum.
Iamq́ intra iactum teli progreſſus vterque
Subſtiterat,ſubito erumpunt clamore,frementesq́
Exhortantur equos,fundunt ſimul vndique tela
Crebra,niuis ritu:cœlumq́ obtexitur vmbra.
Continuò aduerſis Tyrrhenus,& acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis,primiq́ ruinam
Dant ſonitu ingenti,perfractaq́ quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt:excuſſus Aconteus
Fulminis in morem,aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe:& vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies,verſiq́ Latini
Reiiciunt parmas,& æquos ad mœnia vertunt.
Troes agunt,princeps turmas inuaſit Aſylas.
Iamq́ propinquabant portis:rurſusq́ Latini
Clamorem tollunt,& mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt,penitusq́ datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras,ſcopulosq́ ſuperiacit vndam.
Spumeus,extremamq́ ſinu perfundit arenam,
Nunc rapidus retro,atq́ æſtu reuoluta reſorbens
Saxa fugit,littusq́ vado labente relinquit.
Bis Thuſci rutulos egere ad mœnia verſos:
Bis reiecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquàm congreſſi in prælia,totas
Implicuere inter ſe acies,legitq́ virum vir:
Tum verò & gemitus morientû,& ſanguine in alto,
Armaq́,corporaq́,& permiſti cæde virorum
Semianimes voluuntur equi,pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli(quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo,ferrumq́ ſub aure reliquit,
Quo ſonipes ictu furit arduus,altaq́ iactat,
Vulneris impatiens arrecto pectore crura:
Voluitur ille excuſſus humi.Catillus Iolam,
Ingentemq́ animis.ingentem corpore,& armis
Deiicit Herminium,nudo cui vertice fulua
Cæſaries,vndique humeri:nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet.latos huic haſta per armos
Acta tremit,duplicatq́,virum transfixa,dolorem.
Funditur ater vbique cruor:dant funera ferro
Certantes,pulchramq́ petunt per vulnera mortem.

ideſt terribi lis eſt. Eſt autẽ verſus. Ennianus vituperat à Lucillio dicente per irriſionem debuiſſe eum dicere: Horret,& alget,vnde Horatius de Lucillio.nõ ridet verſus Enni grauitate minoris. ¶Campiq́ armis Ardent,] reſplendent. ¶Celereſq́ latini,]Alludit ad militiã Romanã. nanq́ & equites habuit Remulus, vt illo diximus loco,Tercentum ſcutati oẽs, volſcente magiſtro, quos celeres appellauit, vel à celeritate,vel à duce Celere,qui dicitur remum occidiſſe,in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus eqtum meruit,& tribunus celerum appellatus eſt. ¶Ala camillæ,]Equitatus. Alę autem dicuntur equites,q́ alarum vice pedeſtrem exercitum tegunt. ¶Intra iactum teli,]Vnde poſſet haſta miſſa in hoſtem venire,hinc traxit Statius:vt diceret, Quale quater iaculo ſpacium ter arũdine metas,Et Enniana omnis hæc ambitioſa deſcriptio, ¶ Præcipitat lõge,]ꝓ pręcipitatur. ¶Reiiciũt parmas, & equos ad mœnia vertunt,]Reiiciunt,retroagunt Sane nunc fugiunt,nõ timore, ſed lege præliandi, Saluſti. More eqſtris pręlij, ſumptis tergis,ac redditis. ¶Mollia colla,]Domitorũ. ſ. Supiacit vndã, ſup ſcopulos vndam iacit. Nã more ſuo dedit verbo detractã nomini præpoſitionẽ. ¶Sinu.]Curuatiõe & flexu vndarũ. ¶Extremam.]autem ad illud pertinet quod ait ſupra. Penitusq́ datis referuntur habenis. ¶Æſtu reuoluta reſorbẽs ſaxa fugit.] æſt[9] propriæ eſt maris incerta cõmotio. ¶ Vado labẽte relinquit.]hypallage pro labens ipſe per vadum. ¶Et ſanguine in alto.] εμφατικῶς cædis oſtẽditur magnitudo. ¶Haſtam intorſit equo,] figurate. Nam intorqueo in equum dicimus, vt in latus inq́ feri curuam compagibus aluum contorſit. ¶Ferrũq́ ſub aure reliquit,]Ex vulneris genere eum fugiẽtem intelligimus eſſe ꝑcuſſum. ¶Voluitur ille excuſſus humi,]Voluitur,nã excuſſus per ſe plenum eſt. ¶Deiicit herminiũ,]nomẽ hoc de hiſtoria Romana eſt. Nam cum coclite cõtra thuſcos Lartius & Herminius ſteterũt tempore,quo pons ſublicius rumpebatur, vnde & eum plurimum laudat,ac ſi diceret talis,qualis fuit ille. ¶Tãtus in arma patet,] Tãtum patebat in vulnere,ideſt in hoſtilia tela totus patebat. ¶Per armos,]Abuſiue. Nam proprie armi quadrupedum ſunt.

¶ASCENSIVS.

¶At manus interea &c. Narrat quomodo exercitus æneæ ad vrbẽ aduenit.& quomodo acceptus eſt ab latinis qui iam exierant,de qua re cum nihil ſit Donati. ¶Ordo eſt. At.i.ſed manus troiana.i.exercitus troianus paratus manu concertare,propinquat muris interea.ſ.dum Opim demittebat diana:& duces hetruſci,ſupple appropinquant,& omnis exercitus equitum(pro pinquant(nam collectiue aut conceptorie loquitur)compoſiti numero,ideſt ſecundùm,numerum debitum in turmas. Sonipes,ſcilicet equus inſultans fremit toto ęquore,ideſt cãpo equo & plano,& pugnat ideſt facit præludia pugnę, aut potius obluctatur & repugnat, habenis preſſis. i. cõpreſſis ne in hoſtem ruat. obuerſus.i.obtractus huc & huc.i.modo in hanc partem modo in illam cum maluiſſet.in hoſtẽ ꝓgredi,& Ager ferreus.i.armis ferreis armatorum coopertus:horret, id eſt aſper & rigidus eſt,late i.per latum haſtis.ſ.extẽſis, & campi ardent. i. reſplendent armis ſublimibus.i. ab altis viris geſtis aut capite poſitis.nam per hoc ſignificat armatos etiam altos & ſublimes fuiſſe. Necnõ.i. & etiam meſapus. ſ. domitor equorum ſilius neptunni & turni partes ſequens,& latini celeres.i.agiles & expediti in bello,& coras cũ fratre.ſ.Catillo,& Ala.i.equitum cornu, Camillæ virginis apparent contra.i.econtrario,& ex aduerſa parte ſupple in campo, exiſtentes aduerſi.i.ex aduerſo ſtãtes, & portendunt.i. extendunt & ante ſe tendunt longe haſtas,ſcilicet ſuas,dextris reductis.i.reducibilib[9], ita vt educere,& reducere poſſint & vibrant,ideſt quatiũt, ſpicula.i.tela in morem ſpicarum acuta,& aduentus virũm pro virorum fremitus equorum, ardeſcit.i.feruet & furore rapitur impatiens more. Et iam vterq́.ſ. exercitus, ſubſtiterat.i.reſtiterat progreſſus intra iactum teli.i.vt telo iacto contingere ſe mutuo poſſent, & ſupple vterq́ aut vtriq́ erumpunt ſcilicet ex ſtatione ſua in pugnã clamore ſubito, & exhortatur equos furentes,ſcilicet ſponte ſua martio furore ſuccenſos, & fundunt ſimul tela crebra ritu. i.ad morem niuis.ſ.ex aere decidentis, & cœlum obtexitur i.obtegitur vmbra, ſcilicet telorum. Videtur alludere ad eum qui dixit, Sub vmbra igitur melius pugnabimus. Tyrrhenus & Aconteus acer,viri illi aduerſi qa ex aduerſo venientes & diuerſis fauentes,prior æneæ & poſterior turno, incurrũt continuo.i.ſtatim haſtis. i. in haſtas mutuas & ipſi primi dant ruinam deiecti,ſcilicet mutuo impetu ſupp.cũ ingenti ſonitu & rumpunt pectora quadrupedãtum. ſ. equorum quaternis pedibus currentium perfracta pectoribus.ſ.mutuo occurrentibus,aconteus excuſſus.ſ.equo in morem fulminis aut ponderis,ideſt lapidis aut glandule acti tormento.i.machina bellica,præcipitat ſupple ſe,aut præcipitatur longe,& diſpergit vitam,ideſt ſpiritus vitales in auras. Acies ſcilicet latinorum ſunt turbatæ,ideſt attonitæ,extemplo, ideſt ilico vt viderunt acontea excuſſum & ipſi verſi. ſcilicet in fugam reiiciunt,ideſt retro agunt,non abiiciunt,parmas. i. ſcuta ſua leuia,& vertunt equos ad mœnia troes agunt.i.perſequuntur ſic arte fugientes, & Aſillas troianus ille princeps,ideſt principium tenẽs: inuaſit turmas, ſcilicet equitum latinorum, & iam ipſi propinquabant portis,& latini verſi.ſ.in perſequentes,tollunt,i,edunt,clamorem.ſ.vehementem,& reflectunt col

la,ſcilicet equorũ mollia, ideſt faciliter flexibilia, & ad hoc inſtituta,aç domita & hi.ſ.qui prius inſecuti erant fugiunt, & referunt,ſcilicet latini in hoſtem habenis penitus datis, ideſt cõceſſis equis. Qualis,ideſt qualiter pontus, ideſt mare quoduis refluũ,vbi.i.quãdo, procurrens alternis ſcilicet fluctibus, aut alternatim,ruit gurgite.i.impetu vaſto.nunc.ideſt aliquãdo ad terram,& ſuperiacit vndam ſcopulos.i. iacit vndã ſuper ſcopulos.(Prior enim accuſatiuus regitur virtute verbi, poſterior virtute præpoſitionis) exiſtens ſpumeus, ideſt ſpumoſus ex feruẽti agitatione & perfundit ſinu,ideſt curuatione, & fluxu vndarum:vndam extremam,ideſt profundiſſimam,aut remotiſſimã & fugit nunc,ideſt aliquando retro,ideſt retrorſum reſorbens æſtu,ideſt feruore,& impetu,ſaxa reuoluta,ideſt quę reuoluit, & relinquit littus, vado labente.i. declinante in minutis aquis aut per hypallagen,& habens per vadum relinquit littus. Thuſci.i hetruſci egere rutulos verſos.ſ.in fugam,ad mœnia,& ipſi reiecti.i.repulſi bis armis,ſcilicet rutulorum,reſpectãt,ideſt retroſpiciunt tegentes terga,ſcilicet ſua, quod non faciunt qui timore percuſſi in fugam vertuntur,ſed poſtq̃ ipſi cõgreſſi in tertia prælia:implicuere inter, ſe totas acies,& vir legit,ideſt elegit cum quo pugnet virum, tum vero,ideſt maxime tunc &, id eſt ſimul gemitus morientum ſupple auditi aut facti ſunt,& arma, & corpora, & ipſi equi ſemianimes, ideſt ſemineces permixti cęde virorum voluuntur in ſanguine alto.i.profundo & denſo.pugna ſurgit, ideſt inſtauratur aſpera:quia neutris cedentibus. Orſilochus tuſcus ille,intorſit equo Remuli haſtam,equo dicit,nam horrebat,ideſt formidabat adire,ideſt inuadere & petere,lancea,ipſum,ſcilicet orſilochum, & reliquit ferrũ ſub aure,quia iam in fugã verſum habebat:quo ictu ſonipes, ſcilicet equus,furit exiſtens arduus, ideſt erecta ceruice,& iactat crura alta pectore arrecto,exiſtens impatiens vulneris,ideſt impatiẽter ferens vulnus. Ille,ſcilicet orſilochus,excuſſus,ſcilicet ab equo voluitur humi,ideſt per humum. Catillus frater, ſcilicet core deiicit iolam & herminium ingentem animis,& ingẽtem corpore & armis. Cui, ſcilicet Orſilocho cæſaries erat ſupple fulua ſupple in vertice nudo, & cui ſupple humeri erant nudi nec licet humeri,& caput nuda erant. tamen ſupple vulnera, ideſt tela quibus vulnera fiant non terrent ſupple eum tantus, ideſt tam vaſtus & immanis patet in arma, ideſt cõtra tela quæ inferri poſſent. Haſta tremit acta huic.i. in hunc aut ad huius perniciem,per armos.i.humeros latos, & ipſa tranſfixa.i.ad ſecundum humerum penetrans duplicat viro dolorem, Cruor ater funditur vbiq;,& ipſi certantes dant.i.edunt & efficiunt funera ferro.i. armis ferreis & petunt pulchram.i. honorabilem mortem per vulnera.

¶PIERIVS.

¶Haſtaſq; reductis protendunt longe dextris.] Antiqua pleraq; exemplaria,prætendunt,legunt.quiquidem geſtus eſt inſertandi haſtam in cataphracto milite.cuſpide ad feriendũ prætenſa. Sed enim quia de iaculatione loquitur melius eſt. Protendunt, quia in iaculatione manus reducitur protenſa haſtæ longe maiori parte,ne ſi capias à medio cuſpidẽ verſus, manus diffracto ære ictũ faciat elangueſcere,impulſumq; moretur. Eadem elocutione dictum ab Ouidio, Protentaq; forti tela tenent dextra lato vibrantia ferro. Donatus verò hic duo agnoſcit. & quod haſtas geſtarẽt,dexteris retrorſum adductis,& quod ſpicula vibrarẽt pergebant,inquit,paratis haſtis & dextris,vt hoſtes petere viderent,ibant vibrantes ſpicula,ita crebro motu,vt ea iam crederentur eſſe miſſuri. ¶Continuo aduerſi tyrrhenus,& acer aconteus. connixi incurrunt haſtis.] In Roma. cod.& aliquot alijs antiquis, aduerſi legitur;neq; obſtat quod connixi haſtis ſubſequatur,quod iſti abſurdũ putauerunt. Hoc verò videtur agnouiſſe Donatus,dum ait, continuo aduerſi cũ ſingulis ex diuerſis partibus eruperant haſtis, quãuis idem dicat,ſi aduerſis haſtis legamus. ¶Præfractaq; quadrupedãtum pectora pectoribus rumpunt.]In Romano codice,in Mediceo, & quibuſdam aliis peruetuſtis,perfacta,legitur. Ex quo impetus equorum vehemẽtiſſimus oſtenditur. Quod verò ita pectora pectoribus ruperint,aduerſos eos incurriſſe demonſtrat. Eſt & quadripedentum,ſecunda ſyllaba per,i,tertiam vocalem, de qua plura alibi. ¶Prĩceps turmas inuaſit aſylas.] Antiqua omnia quæ verſamus exemplaria,inducit,legunt,quod àverbo,inuaſit,forma diuerſiſſimũ eſt,Donatus quoq;, inducit,agnoſcit. ait enim Primus aſylas induxit turmas in medios quis eñ me tueret fugientes? Eſt & inducere in hoſtem ſæpius apud hiſtoricos. ¶Nũc ruit ad terras,]In codicibus aliquot antiquis, ruit ad terram,ſingulari numero legitur. ¶Legitq; virumvir,]No. Marcellus legit hoc loco pro acceſſit poſitum ait,vt in. 2. georgicon, Primi lege licoris orã. Donatus ꝓ delegit mauult ait eñ vnuſquiſq; vir virũ ſibi,cũ quo certaret,facta prius exploratione deligebat. Quales petamus electos,niſi eos,qui poſſunt facile ſupari. Nullus eñ deligit à quo poſſit occidi. ¶Quo ſonipes ictu furit arduus,]In antiquis aliquot codicibus,ferit,legiť,ſed imperfecta eſſet oratio,quare furit.lõge melius. Eſt & illud aduertendum,quod vbi vulgata exemplaria legunt, altaq; iactat crura,vetera quædam,acta,habent. ¶Duplicatq; viri tranſfixa dolorem,]Romanus codex,Mediceus,& aliquot alij peruetetes legunt,duplicatq; virum tranſfixa dolore,hoc eſt duplici virum dolore cumulat. Qua forma dixit ouidius, duplicataq; vulnere cæco eſt.ſunt qui non inepte repoſuere, duplicatq; virum tranſfixa dolorem,vt ſit,tranſfixa virum duplicat dolorem,pulchro & figurato elocutionis modo,Quam tamen ſecundo loco retulimus lectionẽ in pluribus inuenies exemplaribus. ¶Dant funera ferro.]In Mediceo,vulnera,cum decora, quæ ſequitur, repetitiõe,pulchramq; petunt per vulnera mortem. Quod ſi funera legas dari,repetitio erit ſententiæ,quę non ita decora videatur. Eſt verò illud etiam,quod in aliis,at medias inter cędes in eodem Mediceo,at medias inter acies legitur, Sed omnino plus eſt dicere,inter cędes,

At medias inter cædes exultat Amazon
Vnum exerta latus pugnæ,pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſat.
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem:
Aureus ex humero ſonat arcus,& arma Dianæ,
Illa etiam,ſiquando in tergum pulſa receſſit,
Spicula conuerſo fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites,Larinaq; virgo,
Tullaq;:& æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides,quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit,pacisq; bonæ.belliq; miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulſant,& pictis bellantur Amazones armis:
Seu circùm Hippolyten,ſeu cum ſe Martia curru
Pentheſilea refert,magnoq; vlulante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum,quem poſtremum aſpera virgo
Deiicis?aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre, cuius apertum
Aduerſi longa tranſuerberat abiete pectus:
Sanguinis ille vomens riuos cadit,atq; cruentam

¶SERVIVS.

¶Exultat Amazon,]Suſpẽdẽdum exultat,vt Amazon ĩtelligas quaſi amazon. Nã Camilla volſca fuerat, ſicut in primo. Dederatq; comam diffundere ventis. Venatrix i.quaſi venatrix. Indefeſſa,infatigabilis, & omnia arma Amazonũ tradit,quas Titianꝰ Vnimamas vocat. Nã hoc eſt amazõ, quaſi ἄνευ μαζοῦ. Spicula fugientia,pro ipſa fugiens. ¶At circùm lectæ comites,]Subaudi dimicant, quod & ſequẽs amazonũ indicat cõparatio,quæ inducũtur circa reginam bella tractantes. ¶Larinaq; virgo,] Nomina hæc nobiliſſimarũ ſunt Italię fœminarũ. ¶Italides.]Pulchra deriuatio,nõ vera.nam verum eſt Italiæ. Italis aũt,vnde italides magis patronymicũ eſt q̃ deriuatiuũ, ſicut belias, vnde & belides. ¶Quas ipſa decus,] Decus & ad delectas, & ad ipſam poteſt referri, decus autem ſi ad Camillam nobilitas,pulchritudo,ſi ad delectas ornamentum.i.quas ſibi elegit ornamentum,ideſt ad ornamentum, Diua Camilla generoſa εὐγενής. Nã

Diua vñ dicta,

græcum eſt cuius nominis æthymologiam plæriq; volunt venire ἀπὸ τοῦ διός qđ ſi ſic eſt,dicemus diſſentire deriuationem à principalitate, nam dia, dĭ ꝓducit, cũ Διος corripiat,ſicut ecõtra cũ lũx producat, lŭcerna lŭ corripit. Paciſq; bonæ belliq; miniſtras. Congruum paci epitheton dedit,vt eam bonam diceret cum bellum econtra ſit peſſimum. Nam ſine dubio & belli ſæui diceret ſi ratio vſus admitteret. ¶Quales threiciæ,] Tanais fluuius eſt qui ſeparat Aſiam ab Europa,circa quem antea Amazones habitauerunt,vnde ſe poſtea ad Thermodoonta fluuium Thraciæ tranſtulerunt,quod etiã Salu.[illegible] teſtatur dicens. Dein campi Threicei quos habuere Amazones à Tanai fluuio incertum quamobrẽ digreſſæ. ¶Thermodoontis,]Plænum eſt: Thermodoõ.ſed per ſyneresim Thermodôn fecit: vnde dôn circũflexum habet accentum. Græca enim nomina neceſſe eſt,vt circũflectantur,quoties fit ſyneresis,exigẽte metri neceſſitate. Ergo ſi ſit Thermodoõ dò acutum habebit accẽtum;quod ſi Thermodôn

Mandit humum,moriensq́ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lyrin,Pagaſumq́ſuper,quorum alter habenas,
Suffoſſo reuolutus equo,dum colligit,alter
Dum ſubit,ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites,pariterq́ruunt,his addit Amaſtrum
Hippotaden,ſequiturq́incumbens eminus haſta
Tereaq́,Harpalycuq́,& Demophoōta,Chrominq́.
Quotq́emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri,procúl Ornitus armis
Ignotis,& equo venator Iapyge fertur,
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit,caput ingens oris hiatus
Et male texere lupi,cum dentibus albis,
Agreſtisq́manus armat Sparus:ipſe cateruis
Vertitur in mediis,& toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum(neq́enim labor agmine verſo)
Traiicit,& ſuper hæc inimico pectore fatur.
[Syluis te Tyrrhene,feras agitare putaſti? CAMILLA.
Aduenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret:nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes,telo cecidiſſe Camillæ

modō̆n fecerit& in finalem tranſfertur,& mutatur accē tus, nam fit circunflexus. ¶Pulſant.]Ennius ad muſas Quæ pedibus pulſaris Olympū,¶Bellantur.]pro bellant. Nā ſolēt verba pro verbis poni,vnde,paſſiuam nunc deriuationem ſub actiua poſuit ſignificatione,ſic in Geor. Et placidā paci nutritor oliuā.Futurum tēpus pus à paſſiuo poſuit pro prę ſenti ab actiuo, nā nutritor pro nutri poſuit, vñ eſt contra,mox hũida cœlo.¶Pręcipitat]pro præcipitaṫ,actiuum pro paſſiuo.¶Hypoliten.] Hæc amazonū fuit regina cui victæ Hercules baltheum ſuſtulit. ¶Martia.] aut bellicoſa, aut Martis filia. ¶Quem telo primū.] quē poſtremū.Homericum eſt īterrogationē ad ipm referre,q deſcribiṫ cū muſę interrogari cōſueuerit,vt vos ô Calliope p̄cor aſpirate canēti.¶Aſpa virgo.]Epithetō ad officiū belli reſpiciēs. alias incōgrue,virginē aſperā dicim⁹, eumeniūq́ qa latina eſt declinatio,iō nec accepit accētū:nā Stati⁹ quia grę co declinauit gręcū accētū poſuit dicēs.Nunc eumeniū añ,& nūc ante thoas.¶Lōga abiete,]Haſta abietali, nam arborē,p haſta poſuit.¶Suffoſſo]Caſuro.Nā ſuffoſſi eq dicunṫ quos vulgo ceſpitatores vocāt Alij ſuffoſſo legūt.i.p̄cipiti.& iā cadēti.¶Dū ſubit,]ſ.dū ſe ad ſuſtētationē ruētis īclinat,& vult vtrūq́ tāta celeritate eē pcuſſū,vt vnū ictū putares:inde eſt em̄: p̄cipites pariterq́ ruūt.¶His addit Amaſtrū,]Adiūgit.¶Armis ignotis,]Nouis īcōſuetis.Hyapige.appulo equo.¶Pellis erepta Iuuencē.]i.lorica.Nā ,pprie lorica ē tegmē de loro factū, quo maiores in bello vti cōſueuerāt. ¶Agreſtiſq́ man⁹ armat ſpar⁹,]Bñ agreſtis.Nā ſpar⁹ eſt ruſticū telū ī modū pedi recur uū.Sal.Sparos & lāceas alij p̄acutas ſudes portare. ¶Vertitur in mediis,] i.agit nā gręce ἀγασφεςετα dixit.Toto v̄tice ſupra eſt Statius de Capaneo,& totū traſcēdit corpe bellū.¶Hūc illa exceptū,]Fraude,circūuētū,vt Æmulus exceptū Tritō.¶Traiicit,]Vis iactus oſtendiṫ.¶Syluis,]Pro in ſyluis & eſt archaiſmos caſus ,p caſu.¶Muliebribus armis,]Vſus obtinuit, vt innuptas virgines,nuptas mulieres vocem⁹,nā apud maiores indiſcrete v̄go dicebaṫ,& mulier,vtrūq́ em̄ ſexū tm̄ ſignificabat vt ecce hoc loco dicit armis muliebribus, Cū Camillā innuptā fuiſſe manifeſtū ſit.Itē in Bucco.legim⁹,Ah virgo infœlix,cum Paſiphaē cōſtet ex Minoe añ amorē tauri filios ſuſcepiſſe. Terē.etiā mulierē poſt partū virginē vocat in Hęcyra,Nā vitiū eſt oblatū virgini olim ab neſcio quo improbo,Nomen tā haud læue patrū manibus hoc referes telo cecidiſſe Camillę,irriſio eſt, amaritudinis plena: nā ſi voluerim⁹ ſimpliciter accipere, vt ita ſit dictū,quemadmodū ſupra Ænę magni dextra cadis,incipit contrariū eſſe ſuperioribus. Vñ melius eſt vt perſeueremus in ſenſu,& ita ſit dictū,magnam reuera gloriam laturus es ad manes parentum quem fœminea tela ſuperarunt.

ASCENSIVS.

¶At medias.Recitat pugnam & variā ſtragē camillæ cuius deinceps vſq́ ad necē eius erit præcipua narratio.Nihil aūt extat donati.¶Sed ordo eſt.At.i.ſed camilla pharetrata. i. pharetris inſtructa exerta pugnæ.i.ad pugnā gerēdā,vnū lat⁹.i.hñs mā millā alterius lateris exertā,& abſciſſam, aut exuſtā,Amazō.i. quaſi amazon,more Amazonidū:exultat inter medias cædes: quas.ſ.faciebat auiditate muliebri,& ipſa ſpargēs manu nūc.i. aliqñ,haſtilia lēta.i.flexibilia,denſat.i.cōdenſat & multiplicat ſup.ea.& ipa idefeſſa.i.nō defatigata,rapit nūc.i. aliqñ dextra ſ.manu bipēnē.i.ſecurim duas pinnas habētē,validā.i. fortē & ad pugnā multū valētē.Arcus aureus.i.inauratus ſonat ex humero.ſ.eius & arma Dianæ.i.ſagittæ ſonant ſup.illi ex humero.illa.ſ.egregia bellatrix ſic receſſit qñ.i.aliqñ pulſat in tergū i.retrorſum:diripit arcu cōuerſo.ſ.in hoſtem vnde ipſa quodā modo aduerſa abibat ſpicula fugientia.ſ. cum ea donec emiſſa erant. At,ideſt ſed,comites, ideſt conſodales Camillæ, ſcilicet Larina virgo & Tulla,& Tarpeia quatiens ſecurim æratam,id eſt ære munitā:italides.i.in talia ortę fœminę lectę.i.electæ aut delectę ad hoc munus errant ſup.circū.ſ.Camillam,quas.ſ. italides aut italidas ipa dia Camilla delegit,i. delegerat ſibi decus i.ornamētū,ſpecimē,& miniſtras pacis bonę. i. decētis & honeſte ac vtilis, nam nō oīs pax bona eſt.ſi qs em̄ opprimiṫ iniuſte,nec reſiſtit dū pōt,& debet pacē fouet non bonā.& miniſtras belli exiſtentes ſupple tales quales Amazones Threicię.i.in cōfinibus Thraciæ olim reſidētes cū.i.qñ pulſant flumina thermodoōtῖ.i.fluctis Thracię & bellanṫ.i.belligerāt.armis pictis ſeu.i.ſiue. circúm Hyppolytē.ſ.reginā ſuā.ſeu circū ſup.Pētheſileā cū ipa pētheſilea,martia.i.bellicoſa aut Martis filia refert ſe.ſ. è pugna.curru.ſ.de quo pugnauerat.& agmina fœminea exultāt magno tumultu.i.tumultuoſe.peltis.i.breuibus ſcutis.lunatis.i.in formā lumularū inciſis. O virgo.ſ.Camilla aſpera.i.acris & ſtrennua. quē deiicis telo primū,et quē poſtremū.q.d. tot deiicis vt neſciā quē primū quē've poſtremū dicam, aut quot corpora morientia fundis humi.i.per humū.q.d.innumera.Ipſa ſup. nā ad tertiam perſonā tranſit deiicit primum Eumenium patre Clycio.i.cui Clyci⁹ erat pater.cuius aduerſi.i.ex aduerſo ſtantis.ipſa trāſuerberat pectus apertū.i.nudatū abiete,id eſt haſta abiegna lōga.Ille,ſcilicet Eumenius vomēs riuos ſanguinis.cadit, ſcilicet occiſus.atq́ mandit,ideſt mordicus oppetit,humū cruentam.& moriēs verſat ſupple ſe ſub ſuo vulnere. Tum.i.deinde ſup.deiicit ſuper.ſ.Eumeniū,Lyrin,& pegaſum quorū alter,ideſt prior,ſcilicet Lyris reuolutus equo ſuffoſſo.i. caſuro,aut eo ignorante tranſfoſſo.dum colligit habenas, ſcilicet equi aliter.ſ.poſterior hoc eſt Pegaſus.reuolutus dum ſubit ideſt ſuccurrit.ac tendit.i.extēdit, ac porrigit labēti.ſ.Lyri dextram inertē.i.ignauā, alter dico, & alter ruūt pariter p̄cipites, & ſup.camilla:addit his amaſtrū hippotaden. i. hippotę filiū: & ipa incūbens eminus.i.de lōge,haſta ſequiṫ.i.perſequiṫ, aut inſequiṫ Terea,& Harpalicū,& demophoonta,& Chromin hoſtes illos vt videtur ex ſequētib⁹ phrygios:qa ſequiṫ,& tot viri phrygij cecidere quot ſpicula contorſit virgo emiſſa manu.ſ. Ornit⁹ tyrrhen⁹ ille fertur ,pcul armis ignotis.i.nouis & incōſuetis aut ignobilibus,& equo Hyapige.i.apullo.exñs venator i.quo venari ſolit⁹ erat Cui.ſ. ornito pugnatori.i.bellatori pellis erepta iuuēco.ſ.lorica ex loris iuuēci cōſerta, operit.i.tegit, & velat latos humeros,& cui ingēs hyatus.i.rictus oris lupi.i. lupini,& malę.i.maxillæ lupi,cum dentibus albis:texere,ideſt coopuerūt caput,& cui ſpar⁹.i.telū illud agreſtis.i. ruſticū armat man⁹,ipē.ſ.pugnator Ornitus vertiṫ.i.agit in mediis cateruis.ſ.ſuis aut Rutulorū,& eſt ſupra.ſ.oēs.i.eminet,toto vertice. Illa.ſ.Camilla traiicit hūc.ſ.talē ac tātū virū exceptū.ſ.cū in ſe irrueret,em̄:,p qa:qa neq́,ideſt nō ſup.erat labor agmine verſo.i.quia agmē pri⁹ erat verſum in fugā,& ita impediebaṫ ornitus & à fuga & ab impetu,& faṫ ſup.i.inſup aut ſup ipm ,pſtratū ſtās:pectore inimico.i.animo hoſtili. O tyrrhene.ſ. Ornite putaſti.i.putaſti ne te agitare feras.i.venari ſupple ī ſyluis,dies i.tempeſtas aduenit:q redargueret armis muliebrib⁹.i.à virgine tractatis,verba veſtra,ſcilicet omniū tyrrhenorū ſuperba, & magniloqua:tñ tu referes,ideſt quaſi ,p victoria reportabis, manibus.i.ad manes patrū,ideſt maiorū tuorū,hoc nomē.i.hāc famam & laudem non leue.i.graue & magni momēti,ſcilicet cecidiſſe.i.ꝙ cecideris & occiſus ſis,telo Camillæ.i.meo cuius nomen tam inclytum eſt,vnde potius dixit telo camillæ in tertia perſona ꝙ̄ telo meo.Eſt enim in ipſo nomine pondus.

¶PIERIVS.

¶Haſtilia denſat,]In aliquot antiquis codicibus,denſet,ſecundæ coniugationis habetur. Sed vtrunq́ agnoſcunt grammatici. ¶Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem,]In antiquo codice manu ſcripto legere eſt,nunc validam rapit in dextram non feſſa bipennem. Sed quum indefeſſa agnoſcat Seruius,vulgata illi lectio potior. ¶Aureus ex humero ſonat arcus,]In Roma.codi.legere eſt,ex humeris ſonat,vt duobus,ſſ,continēter pronuntiatis, quodam velum ſibilo maior ſonitus excitetur,qualem Homerus ſicto ex voce verbo mira expreſſit fœlicitate. εκλαγξανδας οιςτοι επωμωμ χωομενοιο. Sed aduertendum apud Donatum ſcriptum eſſe. Aureus ex humeris erat arcus &

& arma dianę. Oĩno eñ paulo infra, Aureꝰ ex humeris ſonat arcus, & aurea vati caſſida. vbi de ornatu Clorei ſacerdotis loquitur, habebimus. ¶ Quas ipſa decus ſibi dia Camilla,]In Rom. codi. dura, legitur vt illud. Durum à ſtirpe genus. Sed enim Seruius admittit epitheton, dia, quod in Mediceo & aliquot aliis antiquis codi. Diua, ſcriptum inuenias, Quo ſuper loco Donatus ait. Tantum camilla ad Dianæ animum pertinebat, vt apud Socias ſuas pro dea haberetur. ¶ Paciſq; bonas belliq; miniſtras,]Bonas. quidem in codicibus aliquot antiquis habetur. Sed enim cum Mediceo plures atq; iidem probatiores, bonę, legunt. idq; Seruius agnoſcit. Donatiana tamẽ paraphraſis ad eã lectionem, quę, bonas, habet accuſatiuo caſu, reſpicere videtur. Sic enim eſt. Deniq; cum iret ad bellum has ſibi eſſe comites voluit, qđ eſſent ornamẽto in pace, & miniſtræ in certaminibꝰ belli. Põt & ſic ĩtelligi, vt bello & paci ornamẽto eẽviderent: & ſic in vtroq; obſeq̃rent. Vt vtrũq; ornarẽt, & hoc eſſe arbitror meliꝰ. Ipſa eñ eſt pura ſocietas, & vera religio. Vt nullũ tp̃s diſſimiles faciat. quos fœdera ſuſcepta cõiũxerit. Pulchrũ eſt eñ ſeruare ſocietatẽ, & eius cõmodũ cuſtodire. Nulla iſtarũ dicit belli geſſiſſe certamẽ, ſed aſſeruit miniſterio fuiſſe bellãti. Nec exponeret camilla de ſociis, ſi ĩpares eſſent in cauſſa certaminũ, aut ipſa quę laudabatur eſſet inferior, ſi exercitationes illæ pręſtarent, tamen ipſarum pręſentia non vacua fuit, quum: vt dictum eſt, miniſterio iuuabant, operaq; bellantem. ¶ Quales threiciæ quum flumina thermodoontis,]Romanus quidem codex, & plæriq; alij veteres vno exemplo legunt, thermodoontis, verſu Adonio. Nam quę ſuper hoc nomine grammatici de accentu loquuntur, in cauſſa fuere, vt Thermodoontis pentaſyllabũ, abſq; ſynæreſi legi poſſe arbitrarentur. Sed enim ſecunda ſyllaba, quod forte minus animaduerterũt, ωμεγα eſt. θεςμωδων quæ corripi non poteſt, niſi more Dorum id in ομικςοη verterimus cõius verò eſt thermodoontis, κατακςαειν dimetro ſpondaico proferre, quod quidem apud Ouidium aperte factum inuenias. Et tu fœminæ thermodon cognite turbæ. Pontanus tamen, thermodoontis, videtur accepiſſe, non vno loco, pari ſyllabarum numero cum hippocoõtis, vt in libro de poeticis numeris. In libro verò de adſpiratione. latinos ait vltimum, o, reſoluere, quia vox ea bene aliter locari non poſſet in verſu heroico, putauit ille quidem ſecundam nominis huius ſyllabam eſſe breuem. ¶ Seu cum ſe martia curru pentheſilia refert.]Sunt qui nomẽ penthaſilea, per, a, prima ſyllaba ſcribant, quum tamẽ codices tam virgiliani quàm etiam aliorum auctorum vna cum Cræcis eam, e, vocalem ſecundam ſtatuant, quare illud librarij adſcribendum. Quod verò virgilius pentheſileam martiam appellarit, nõ ea tantum cauſſa eſt, vt bellatricem ſignificet. quod alibi fecit, Sed quòd, vt ex trogo iuſtinus tradit de amazonibꝰ. Ne ſucceſſibus deeſſet auctoritas, genitas ſe à marte prædicabant. ¶ Eumenium clytio, primum patre,]Proprium hoc nomen, eumenium, alio atq; alio modo. In aliis atq; aliis codicibus ſcribitur. Sed vt quæ abſurda videntur miſſa faciam. Romanus codex. Oblongusq;, Mediceus, & aliqui alij manu ſcripti eodem exemplo, eunæum legunt, & in Donati cod. eodem eſt modo. ¶ Moriensq; ſuo ſe in vulnere verſat,]Codices plæriq; veteres, ſuo ſe volnere legunt, abſq; in, præpoſitiua particula, quę quidem hoc loco non ſine iniuria ſententiæ detrudi poteſt, opere præcium autem eſſe iudicaui quæ ſuper hanc ſententiam Ti. Donatus commentatus eſt adponere. Atq; cructam mordet humum moriẽſq; ſuo ſe volnere verſat. Cadentes enim repentino ictu mordent, quod fortaſſis occurrerit. Iſte igitur mordens terram & crebris hoc morſibus faciens vertebat ſe, & in ſuo ſe cruore voluebat. Hoc dicendo oſtendit eum tam grauiter percuſſum, vt illic caderet, vbi confoſſus eſt. Qui verò aſſidue voluebatur in volnus, & terram mandebat. quam rigauerat cruor, apparebat eum aliquem adhuc ſenſum doloris habuiſſe. ¶ Tum Lyrin phegaſum]In antiquis Lirin, latinis literis ſcriptum eſt. In Roma. in Oblõgo & aliquot aliis, pagaſum, p, a, prima ſyllaba, quod ab eruditis receptum video. Inuenies & alio modo ſcriptum, ſed in re parui momẽti ſatis eſt receptiora indicaſſe. ¶ Demophoonta chrominq;,]Romanus & Oblõgus codex, chronũ, legunt, & aliquot ex accuratioribus. ¶ Procul orphitus, armis ignotis,]In Romano codice, ornytus, per, y, in pene vltima παςα τὺ οςνυμι quod impetum facere ſignificat. Nam ſi ab aue ſit, t, litere adſpiraretur. In donati quoq; commentariis, ornutus habetur, y, litera in, v, more veterum mutata. ¶ Ipſe cateruis vertitur in mediis, & toto vertice ſupra eſt,]In codicibus aliquot antiquis. Ipſe cateruas vertitur in medias, legitur. Sed quum ſententia de eo ſit, qui contineatur in loco, non autem in quempiam feratur, magis placet Ablatiuo caſu, quod in pluribus habetur exempl. ¶ Manibus hoc referes, telo cecidiſſe camillæ.]In Medi. cod. laſciua admodum adnominatione legitur, Manibus hoc referres manibus cecidiſſe camillę. Sed telo, reliqui omnes agnoſcunt.

[Protinus Orſilochũ, & Butẽ, duo maxĩa Teucrũ POE.
Corpora, ſed Buten aduerſum cuſpide figit
Loricam, galeamq; inter, quà colla ſedentis
Lucent, & læuo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumq; agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturq; ſequentem:
Tum validam perq; arma viro, perq; oſſa ſecurim
Altior inſurgens, oranti & multa præcanti
Congeminat vulnus, calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoq; aſpectu territus hæſit
Appennínicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant:
Iſq; vbi ſe nullo iam curſu euadere pugna
Poſſe, neq; inſtantem reginam auertere cernit,
Conſilio verſare dolos ingreſſus, & aſtu,
Incipit hæc[quid tam egregiũ, ſi fœmina forti AVNVS.
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæq; accinge pedeſtri:
Iam noſces ventoſa ferat, cui gloria laudem.
[Dixit. at illa furens, acriq; incenſa dolore, POETA.
Tradit equum comiti, paribuſq; aſſiſtit in armis.
Enſe pedes nudo, puraq; interrita parma
At iuuenis viciſſe dolo ratus, auolat ipſe,
Haud mora, conuerſiſq; fugax aufertur habenis,
Quadrupedemq; citum ferrato calce fatigat.

SERVIVS.

¶ Qua colla ſedẽtis.] Equitis ſanè eum ex vicino intelligimus eſſe percuſſum. ¶ Interior.] ſiniſterior. ſ. circulo. ¶ Congeminat.] hic diſtinguẽdũ eſt. nam nemo dicit ſecuri vulnus cõgeminat. ſed ſecuris ĩcidit, huic, figurate pro in hanc. Terẽ. Ego in eũ incidi infœlix locum, vt neq; mihi admittendi neq; retinendi ſit copia. ¶ Appenninicolæ bellator filius Auni.] Quia liguria maiori parte ſui Appẽnino eſt conſtituta. Ligures autẽ omes fallaces ſunt, ſicut ait Cato in ſecundo originũ libro. ¶ Filiꝰ Auni,]Aunꝰ ſcilicet, nam vt ſupra diximus, cum dictis parentibus filiorũ nomina ſupprimant, eos patri cognomines intelligimus. vt Tyburti Remulo ditiſſimus olim. ¶ Verſare dolos.] Ingreſſus tractare. vt ſeu verſare dolos, ſeu certæ occumbere morti. ¶ Aſtu] Malitia, nam proprie aſtutos malitioſos vocamus. Vnda in Teren. poſtq̃ de domino dixit ſeruus aſtute, ille iratus ait. Carnifex, quę loquitur? Cice. ita fit vt iſta ratio exiſtimetur aſtuta, meũ tamen hoc conſilium neceſſarium. Dimitte fugã ęqui celeritatem, cui fidis, relinque. ¶ Ventoſa ferat cui gloria fraudem,]Hæc eſt vera & antiqua lectio, vt ſit ſenſus, pedes congredere, iam cognoſces cui inanis iactantia afferat pœnã. Mam fraudem pœnam veteres vocabant, vt etiam in antiquo cognoſcitur iure. Sal. in Catil. Diẽ ſtatuit anteq̃ ſine fraude liceret ab armis diſcedere. Si laudẽ legerimus erit ſenſus agnoſces cui inanis gloria afferat laudẽ, vẽtoſa autem gloria eſt quã græci κενοδοξίαν. vocãt. ¶ Paribuſq; aſſiſtit in armis,]Pedes ſicut illũ congreſſurum putabat, pura parma, tũc eñ primũ in bella cõſcẽderat. ¶ Fugax,]fugiẽs, nã nomẽ eſt ꝓ participio, nõ eñ fugacẽ poſſumꝰ accipe, quẽ ſupra legimus bellatorem. ¶ Vane ligur,]Aut fallax, aut ĩaniter iactãs, nã vanos ſtultos poſteriores, dicere cœperũt vñ tractũ eſt etiã in neotericis. Iuue. Sic libitũ ẽ vano quã nos diſtinxit Othoni. Quid aũt hoc loco vane ſignificet conſequentia demonſtrant. ¶ Fruſtraq; aĩs elate ſuperbis,]Lubricus fallax, mobilis. ¶ Pernicibus ignea plãtis,]Modo velocibus, alias ꝑſeuerantibus. Nãq; pernix interdum velox interdũ ꝑſeuerans ſignificat, vt ipſe in Geor. Et interdũ dura iacet pernixi inſtrato ſaxa cubili. ¶ Trãſit equũ curſu.]Nũc hoc incredibile eſſe videret, niſi præmiſiſſet in ſeptimo, Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret Gramina: nec teneras curſu læſiſſet ariſtas. ¶ Aduerſa.]oppoſita. Accipiter ſaxo ſacer ales

Fraus qđ ſit.

Pernix quid ſit.

[Vane Ligur, frustraq; animis elate ſuperbis, CAMILLA
Nequicquàm patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
[Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis POETA.
Tranſit equum curſu, frenisq; aduerſa prĕhenſis
Congreditur, pœnasq; inimico à ſanguine ſumit:
Quàm facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprĕnſamq; tenet, pedibusq; euiſcerat vncis:
Tum cruor, & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.

ales ab alto.] Sacer ideo q̄a
eſt marti cōſecratus, aut aui
bus execrabilis, vt auri ſacra
fames. Aut quod verius eſt
nomen græcum expreſſit.
Nam, ἵσαξ dicitur: hoc eſt ſa
cer ἱερευς enim ſacerdos vo
catur. Cur autem græce ita
dictus ſit, ratione non caret,
quæ nota eſt ſacrorum peri-
tis. ¶ Conſequitur pennis.]
Noua laus Camillæ, ſiqui-
dem accipiter columbam ſe
quitur ipſa pręcedit hoſtem.
Ipſa enim auium compara-
tio eſt ſumpta ex contrario.
Nam equi⁹ vir accipitri. Ca
milla compararetur columbæ. ¶ Tunc cruor & vulſæ labuntur
ab æthere plumæ.] Ecbaſis eſt. i. excurſus.

¶ ASCENSIVS.

¶ Protinus Orſilochum, &c.] Proſequitur reliquam Camillæ
pugnam, & quam fecit ſtragem, vnde quia pro facilitate nihil
receptum eſt ex commentariis Donati. ¶ Ordo eſt. Nam camil
la fixit protinus, ideſt cōtinuo poſt Orniti necem. Orſilochum
& Buten, duo maxima corpora teucrum pro teucrorum, ideſt
duos teucros maximis corporibus ſed fixit Buten aduerſo. i. ex
aduerſo ſtantem, cuſpide inter loricam & galeam, ſupple ea par
te qua inuenit, ideſt offendit colla ſedentis, ſcilicet de equo, &
qua parma, ideſt ſcutum dependet lacerto leuo, ideſt ſiniſtro, &
figit, ſupple Orſilochum fugiens, ideſt cum fugam ſimularet,
& eludit eum gyro, ideſt crebra reuolutione & recurſu, agitata
per magnum orbem, ideſt circuitum exiſtens interior, & ſequi-
tur ſequentem, quia vterq; alterum ſequebatur tum, ideſt dein-
de poſtquàm deprehenderat eum: ipſa inſurgens altior, ſupple
incutit aut figit viro, ideſt orſilocho, ſecurim validam, ideſt ro-
buſtam per arma, & oſſa viro dicit oranti & præcanti multa, &
congeminat vulnus, ideſt plagas multiplicat: qui, ſupple rigat
ora, ſupple ſua cerebro calido, ideſt recenter effuſo, filius auni
illius viri, vnde & ipſe aunus dictus creditur appēninicole, ideſt
Appennini montis italiam intercipientis cultoris & habitato-
ris: incidit huic, ideſt hanc in virginem, & ipſe territus ſubito
aſpectu hęſit, ideſt mā̄ſit ſtans ſuſpenſus exiſtens bellator haud,
ideſt non extremus, ideſt non viliſſimus nec abiectiſſimus ſed
inter primos ligurum, ideſt illorum populorum in parte infe-
rioris italiæ dum, ideſt donec fata ſinebant, ideſt permittebant
eum fallere, ideſt vti fallaciis & aſtutiis in bello. Isq;, ideſt & is,
ſcilicet Aunus filius auni, vbi cernit ſe nullo, ideſt non vllo: non
poſſe euadere vllo curſu: neq; poſſe auertere reginam, ideſt re-
gis filiam Camillam, ipſe ingreſſus, ideſt conatus verſare, ideſt
agitare & tractare dolos conſilio, ideſt prouidentia & aſtu, ideſt
vafreitate & calliditate incipit hæc, ideſt ſic loqui cœpit. Quid,
ſupple eſt aut eſſe putas tam egregium, ideſt excellens facinus:
ſi tu fœmina fidis, ideſt confidis equo forti, ſcilicet quo auehi
poſſe ſperas. Dimitte fugam, ideſt equum fugæ præſidiū & ſpē:
& crede, ideſt committe te mecum, ideſt vti me ego committo:
ſolo equo, ideſt terræ ęqualiter vtriq; ad certamen congrue, &
accinge, ſupple te pugnæ pedeſtri, ideſt quæ fit à peditibus. Tu
noſces iam, ideſt ſtatim cui, ideſt vtri noſtrum gloria ventoſa,
ideſt auiditas laudis ferat: fraudem, ideſt penam aut perniciem
vel cui gloria ventoſa ferat, ideſt afferat laudem, ideſt cedat in
laudem: cum id faciat quod iactauerat. Dixit, ſcilicet Aunus li-
gur. at, ideſt ſed illa, ſcilicet camılla furens, ſcilicet ira hoc eſt in
cenſa acri dolore, tradit equum comiti, ſcilicet ſue vni ex ſupra-
dictis & aſſiſtit, ideſt aſtat congredi parata, ſupple in armis pari
bus, quia pedes, ideſt pedeſtris enſe nudo, ideſt nudato hoc eſt
euaginato aut nudo, ideſt ſolo ſine aliis armis inuaſiuis, & aſſi-
ſtit interrita, ideſt non territa parma pura, ideſt nondum depi-
cta aliquo inſigni. aut pura, ideſt ſola ſine alio munimento. At,
ideſt ſed iuuenis, ſcilicet Aunus, ratus, ideſt arbitrans: viciſſe,
ideſt votum obtinuiſſe: dolo, ideſt per dolum haud, ideſt nō mo
ra, ſupple fit, & ipſe auolat & aufertur fugax, ideſt fugiens vel
vt fugax habenis conuerſis, ſcilicet ad nutum, hoc eſt facta ple-
na poteſtate, & fatigat calce ferrata, ideſt ferreo calcari munita.
Quæſtio cū̄ ſolutione. Quæras quomodo aunus aut equo ablatus aut calcaribus vſus
dicatur: quia ſi & ipſe eques erat inepte improperauerit Camil
læ quòd equo fideret, & non eſt veroſimile, quòd in equum Ca-
mille comiti traditum tam cito conſcenderit aut ſaltem calcari
bus vſus ſit. Vnde dicemus Aunum quoq; in equo fuiſſe: ſed id
improperaſſe Camillæ: quòd equo forti & inſigni fideret, quaſi
fugitura ſtatim ſi vincatur: quo circa ſimulabat, & ipſe velle de-
ſcendere: ſed cum virginem deſcendiſſe priorem videret: ſtatim
in equo aufugit. Sane Calx pro parte pedis maſculinum eſſe ſo
let: multi tamen textus habent ferrata calce non ferrato: vt etiā
fœmininum eſſe cenſeatur. O ligur inquit virgo, ſcilicet Camil
la, vane, ideſt inanis & mentiens in facto & verbo, & elate fru-
ſtra animis ſuperbis, ſcilicet quòd ſic viceris per fraudem eua-
dens; tu
dens, tu lubricus, ideſt diffi-
culter ſeruabilis ſed vt angu
illa lubrica elabi ſperans ten
taſti nequicquàm, ideſt fru-
ſtra artes patrias, ideſt aut
patriæ tuæ: ſed videt̄ de par-
te loqui q̄a ſubdit, nec fraus
perferet te incolumē Auno,
ſcilicet patri fallaci. Virgo,
ſcilicet Camilla fatur hæc,
ſcilicet dicta. Sed q̄ras quo-
modo Auni nomen nouerit.
& patris eius fraudem niſi
quia multe illam fruſtra tyr
rhena per oppida matres op
tauere nurum, vnde & in li
guria verſata dici poſſet & il
lic aunum nouiſſe, qui erat haud ligurum extremus, ideſt nobi
liſſimus bellator filius Auni, & ipſa ignea, ideſt agilis & ardens
vt ignis tranſit equum curſu, ideſt currendo plantis pernicibus,
ideſt ſane velocibus & celeribus. Et ipſa aduerſa, ideſt iam qua
ſi ex aduerſo veniens, & oppoſita equo quem præuerterat: con-
greditur, ſcilicet Aunum: frænis prĕhenſis, & ſumit pœnas de
ſanguine inimico ſi Auni, ſupple tam faciliter: quàm, ideſt quan
tum facile, ideſt faciliter: accipiter ales ſacer, ideſt marti conſe-
cratus, conſequitur ab alto ſaxo, pennis, ideſt celeri volatu ala-
rum columbam ſublimem, ideſt in ſublimi volanti in nube, &
tenet, ſcilicet columbam cōprehenſam: & euiſcerat pedibus vn-
cis, ideſt vnguibus: tum, ideſt deinde cruor & plumæ vulſæ: la-
buntur ab æthere, ſcilicet vbi columbam deprehendit & euiſce-
rauit.

¶ PIERIVS.

¶ Sed buten aduerſum cuſpide figit.] Vt prætercam, fixit, prę
terito tempore, quod in plæriſq; codicibus habetur. Eo me
conuertam, quod maiòris alicuius momenti eſſe videatur.
Antiquus admodum codex. Aduerſa, legit, ſed de cuſpide di-
ctum: hoc parum mihi ſatis facit. Romanus codex, & Oblon-
gus. Pomponianæ deliciæ, vna cum Mediceo. Auerſum: le-
gunt. Quod ideo mihi adridet: quia iocari videtur Poeta in di-
uerſa feriendi ratione deſcribenda. Vnum enim Camilla iam
auerſum, & fugam arripientem in collo ſauciauerat. Orſilo-
chum verò contra eluſit, ſimulata fuga. Quem quidem de fu-
ga locum Virgilius ex Horatiorum pugna deſumpſit.
¶ Tum validam per'que arma viro per'que oſſa ſecurim Al-
tior inſurgens.] Romanus codex, & aliquot alij, exſurgens.
habent, quod agnoſcitur à Donato. Sed inſurgens: in plu-
ribus eſt exemplaribus. In Mediceo illud etiam diuerſum,
quod valida ſecuri caſu ſeptimo legitur. Tum valida per'que
arma viro per'que oſſa ſecuri: vt pote inſtrumento, quo ipſa al-
tior inſurgens. oranti & multa præcanti congeminat vulnus.
¶ Euadere pugna.] Vulgata quidem exemplaria, pugna, caſu
ſeptimo legunt. Sed oblongus codex, pugnam, habet actō caſu.
Vtrunq; elocutionis modum admittunt grammatici. Sed Ro-
manus Mediceus, & aliquot alij perueteres, pugnæ, ſcriptum
oſtendunt græcanica elocutione ἀποφευγεῖν τοῦ πολεμου.
Sed quia nuſquàm ego alibi figuram huiuſmodi apud aucto-
res reperi: quod meminiſſe poſſim, in medio hoc relinquam.
¶ Pugnæq; accinge pedeſtri.] In antiquis plæriſq; codicibus
ablatiuo caſu poſitum eſt. pugnaq; adcinge pedeſtri. Alibi ta-
men adcingunt omnes operi, dictum acquiſitiuo caſu.
¶ Ventoſa ferat cui gloria laudem.] Romanus codex, frau-
dem, habet: quum tamen plæriq; alij veteres, laudem, legant
Seruius à Romano codice ſtat, qui fraudem, veram eſſe lectio-
nem putat, curq; ita ſit legendum, quaſdam affert rationes.
Contra Titius. Donatum, laudem agnoſcit, hac paraphraſi. Ex-
periundo cognoſces: quis debeat iure, meritoq; laudari. Vtra
potior ſit ſententia: quum non veteres tantùm codices, ve-
rum & opinatiſſimi grammatici diuerſa tradant: aliorum arbi-
trio iudicandum reliqui. Eſt etiam in Mediceo. Feret. Finitiuo
modo, vt quid certius afferat. Sed ferat, in pluribus habetur.
¶ Acriq; ingens à dolore.] In Romano codice in Oblongo, in
Mediceo, & plæriſq; aliis antiquis, accenſa, & adcenſa legi-
tur. ¶ Paribusq; aſſiſtit in armis.] Oblongus quidem codex.
Aſſiſtit, habet. Sed cum Mediceo Porcius vitalianus, atq; Del-
phius, & plæraq; exemplaria manuſcripta. Paribusq; reſiſtit in
armis, legunt. ¶ Aduolat ipſe.] Hic abuolat. omnino, vel auo-
lat, vt in Mediceo legendum. Tam & ſi aduolat, in antiquis ali-
quot codicibus reperiatur. ¶ Quadrupedemq;.] In antiquis
aliquot codicibus. quadripedemq;. vt obſeruatum ſæpius per, i.
ſecunda ſyllaba. ¶ Ferrato calce fatigat.] ferrato, Virili genere
in impreſſis codicibus aliquot inueni: parcius in manu ſcrip-
tis. Qui plurimum habent. Ferrata calce. genere fœminino:
vti eſt in Mediceo, & ita ſcripſiſſe Virgilium Nonius mar-
cellus atteſtatur. Quamuis Plautus & Varro Calcem maſcu-
lino genere dicere maluerint. Præterea quæri dicit probus, qua
de cauſſa Virgilius nomen hoc fœminino genere pronuntiaue
rit: factum-

rit:factumq́ ideo ait,quoniam quæcunq; nominaRomana dũ-taxat in animalia,nominatiuo caſu,numeri ſingularis,x, litera terminantur,& monoſyllaba eſſe reperiuntur.hæc fœminini generis eſſe pronũtiantur.Ad hæc.fl.Soſipater.Calx.ait, ſiue qua calcamus,ſiue qua ædificam⁹fœmi.gẽ.eſt,vt &Virg.ait.Ferrata calce fatigat. ¶ Vane ligur.]Antiquiſſimus codex maioris notæ Mediceus,& plæraq; vetera exemplaria.Ligus,legũt per s,& per,us,Ligus liguris:vt lepus leporis, & vetus veteris declinari ait Fl.Soſipater.¶Fruſtraq́ animis elate ſuberbis.] In codicibus aliquot antiquis.Armis elate ſuperbis legitur, quod quidem hic nihil aliud ſignificaret:q́ alto equidorſo,cui Ligus ipſe plurimũ fiebat,ſed omnino melius.animis, vt ad procatiora ea verba reſpondeat; quibus Camillam in certamen prouocauerat.¶Inimico à ſanguine ſumit.] Romanus codex Mediceus,& alij plæriq; veteres legunt, inimico ex ſanguine. quæ præpoſitio magis huic loco videtur cõuenire.¶Quã facile accipiter ſaxo ſacer ales.]Ea cõſuetudine.quæ fuit ex accipioverbo præpoſitionem integram notare,prius'quam Luccilius,cc,geminare inſtituiſſet,aliquot inde ætatibus repetita,adcipiter,per d,& atcipiter,per,t,alterius ætatis abuſu ſcriptum alicubi reperitur.alitem enim eam ita nuncupatam aiunt,quod ad aliarum auium capturam genita ſit.manifeſte verò Virgilium accipitrẽ virili genere protuliſſe locus hic oſtendit,quum tamen Lucretius fœminino dicere maluerit.accipitres ſomno in leni ſic prælia pugnasq́ edere ſunt perſectantesviſæ,atq;volantes.quem locum ne quis,vt plæraq; alia corrupta ſunt,viſi,rep onendo vitiare auſit,ſciãt accipitrem fœminino genere ſcriptum à Lucretio, Nonij Marcelli teſtimonio. ¶ Tunc cruor & vulſæ labunt̃ ab æthere plumæ.] In Ro.codice abſq; copulatiua pticula,ſed adaucta,per adplicitam præpoſitionem,verbi ſignificatione.euolſæ legitur,ſententia non ſine iniuria mutilata,quare magis placet quod in aliis,&volſæ,legitur,quodverò invulgatis,tũc,eſt,tum in veteribus pl,priſq; reperitur.

At non hæc nullis hominum ſator,atque deorum
Obſeruans oculis,ſummo ſedet altus olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæua
Suſcitat,& ſtimulis haud mollibus incitat iras.

SERVIUS.

¶Nõ nullis.].i.nõ negligẽtib⁹:Nã liptotes figura eſt. Vult ẽm dicere. Nõ leuiter Iuppiter intuebat̃ iſta certamina.¶ Inſtigatvocib.alas] Incitat & irritat ad reditũ. Primũ ẽm eſt, vt fugere deſinant,poſt,vt in hoſtes impetũ faciãt.¶Nomie queq; vocans.] Per hoc extrema neceſſitas indicat̃.¶Quis metus.] Qualis,quãt⁹,q vos ẽt fœminã timere cõpellit.vñ paulo-

paulopoſt. Quæ tanta animis ignauia venit, fœmina palantes agit. O nunquàm dolituri, ideſt ſtulti, ſtultus eſt eñ quisquis iniuria non mouetur. & bene nũquàm. Siquidem ante ſęuitiã Mezentij pertulerunt, nec ſe vlti ſunt, nunc præbent terga mulieri, & ne hinc quidem cõmouentur dolore. ¶ Atq; hæc agmi. ver.] Δειιτικῶς. ideſt multitudinem tãtam. ¶ Irrita.] Inertia, quæ nos vlciſci minime valeãt. ¶ At non invenerẽ ſegnes.] Latẽter dicit hoc, fugitis mulierẽ quia armata eſt, Alias primi ad hũc curretis ſexũ. ¶ Nocturnaq; in bella.] Coitum alibi, Et ſi aliquando ad prælia ventum eſt. ¶ Curua tibia.] Symphonia, Chorum, Bacchi autẽ ideo quia apud veteres ludi theatrales non erant, niſi in honorẽ liberi patris. ¶ Expectate] Pro expectatis, modũ ꝓ modo poſuit. ¶ Secundus haruſpex] pro ſecunda ſacra.i. proſpera, ſicut econtrario. Home. μαντίκακῶμ ideſt malorum diuine. ¶ In altos lu.] Illic enim epulabantur ſacris diebus. ¶ Moriturus.] Et ipſe Moriturus animo. nã Moriturus non eſt, qđ autem ait, & ipſe, aut ad Camillã, aut ad venulũ reſpicit. ¶ Turbidus.] Terribilis. ¶ Direptũq; ab equo dextra cõplectiť hoſtem.] Hoc de hyſtoria tractum eſt. Nam. C. Iuli. Cęſar cum dimicaret in Gallia: & ab hoſte raptus equus eiꝰ portaretur armatus, occurit de hoſtibꝰ, qui eum nõ noſſet, & inſultãs ait cæcos Cæſar: quòd Gallorũ lingua ſignificat dimitte, & ita factum eſt, vt dimitteret, Hoc autem ipſe Cæſar in ephemeride ſua dicit, vbi propriam commemorat fœlicitatem. ¶ Exit.] Euitat. vt atq; oculis vigilantibus exit, ¶ Vtq; vol. alte] Homerica cõparatio. ¶ Ducis exẽplum euẽtumq; ſecuti.] Virtutem & fœlicitatẽ. ¶ Mœonidæ.] Lydi, vt mœoniæ di lecta iu. ¶ Arte.] Fraude, dolo, vt arte pelaſga, ¶ Qua ſe cunq; ferẽs me. tu. ag. vir. hac Aruns ſubit.] Vt etiam ſupra diximus, ita poetaꝰ loquitur, vt in aliquibus locis det ſuſpitionem: quòd Aruns de turni partibꝰ fuerit. Namq; & cum Camilla impetũ fecit, & cum ipſa rurſus recedit, quòd niſi de ſocio non procedit, Do. etiam dicit eſſe manifeſtum ſignum ſociũ fuiſſe, quòd Appollinem ſoractis inuocat montis, de quo Turno veniſſe conſtat auxilia. licet poſſet fieri, vt alterius loci inuocet numen. Item ad argumentum vocat patrias remeabo inglorius vrbes, quod etiam de hoſte procedit, nam ſuperare, fœminam nullam conſtat eſſe virtutem. ¶ Circuit,] Propriẽ: nam circuire inſidiantium eſt, vnde eſt Nec gregibus nocturnus obambulat. ¶ Certam haſtam.] Ineuitabilem, vnde contra incertam excuſſit ceruice ſecurim, ideſt infirmam, vitabilem.

Ergo inter cædes, cedentiaq; agmina Tarchon
Fertur equo, variisq; inſtigat vocibus alas,
Nomine quenq; vocans: reficitq; in prælia pulſos.
TARC. [Quis metus, ô nũquàm dolituri, ô ſemp inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia venit?
Fœminea palantes agit? atq; hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quid've hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaq; bella:
Aut vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula menſæ:
Hic amor, hoc ſtudium, dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
POETA [Hæc effatus, equũ in medios moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo aduerſum ſe turbidus infert,
Direptumq; ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctiq; Latini
Conuertêre oculos, volat igneus æquore Tarchon,
Arma, virumq; ferens, tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quâ vulnus lethale ferat: contrà ille repugnans
Suſtinet à iugulo dextram, & vim viribus exit.
Vtq; volans alte raptum cum fulua draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; vnguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectisq; horret ſquamis, & ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illa haud minus vrget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans. ducis exemplum, euentumq; ſecuti
Mœnidæ incurrunt, tum fatis debitus Aruns
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit: &, quæ ſit fortuna facillima, tentat:
Qua ſe cũq; furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Quâ victrix redit illa, pedemq; ex hoſte reportat,
Hâc iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamq; hos aditus, omnemq; pererrat
Vndiq; circuitum, & certam quatit improbus haſtam,

hominũ atq; deorum, ſcilicet Iuppiter, obſeruãs hęc. ſ. quæ camilla geſſerat: nõnullis. i. certis & diligentibus oculis, ſedet altus, ſupple in ſummo olympo. & ipſe genitor ſuſcitat, ideſt excitat occulta inſpiratiõe (vnde patrem dicit quaſi prædominatorem in horoſcopo eius honor enim vt Home. inquit ab Ioue eſt. ad quẽ per egregia facinora peruenitur) Tarchonem tyrrhenum. i. tyrrhenorum ductorem in prælia ſęua, & incitat iras ſtimulis haud mollibus, ideſt duris & acribus. Ergo quia incitatus Tarchon, fertur equo inter cedes & agmina cedentia, ideſt terga dantia, hoc eſt inter occiſos aut fugientes, & inſtigat alas, ideſt equites laterales, variis vocibus, ideſt cohortationibus vocans, ideſt compellans, quemq;, ideſt quemlibet nomine, ſcilicet proprio: & reficit, ideſt inſtaurat in pręlia: pulſos, ſcilicet prius dicẽs ô Thyrreni nunquàm dolituri, ideſt ſemper toleraturi tantam ſtragem. tantumq; dedecus, & ſemper inertes, ideſt ſine arte, aut acrimonia & induſtria, quis metus, ſupple iſte tantus & quæ ignauia tanta venit animis, ſcilicet veſtris: fœmina, ſcilicet vna agit, ideſt fugat vos palantes, ideſt oberrantes vt ſtolida pecora: atq; vertit, ſcilicet in fugam, hæc, ſcilicet tanta agmina: quo, ideſt ad quid & ad quẽ vſum: ve pro vel, quid, ideſt ad quid gerimus (ſuam perſonam commiſcet conciliandi animorum gratia) dextris, ſcilicet noſtris, hæc tela irrita, ideſt inutilia nobis: cum fugiamus omnes vnã fœminam. at, ideſt attamen non ſegnes, ſupple eſſe ſoletis in Venerẽ, ideſt, non ſoletis ſic fœminas fugere: rẽ Veneream cum eis habituri: vt nunc vnam fugitis rem martiam tractantem, & non ſegnes ad bellla nocturna quæ cum puellis geruntur in cubiculis, aut vbi tibia Bachi curua, ideſt obliqua indixit choros, ſcilicet bachantium expectare. ideſt obſeruare dapes, & pocula menſæ plene, ideſt qualia ſolent propinari in cœna opipara & plena: quia hic, ideſt in hac re eſt vobis amor, & ſtudium eſt vobis hic: dum, ideſt donec aruſpex ſecundus, ideſt ſecunda & proſpera enuntiaturus: nuntiet ſacra, ſcilicet ſecunda: ac dum, ideſt donec hoſtia pinguis: vocet, ſupple vos in lucos altos, vbi ſacris diebus epulabantur poſtea Romani: ipſe effatus hæc concitat equum in medios, ſcilicet hoſtes moriturus, &, ideſt etiam ipſe, ideſt tali animo ac impetu, vt qui mori parati ſunt, atque ipſe turbidus, ideſt commoto animo, infert ſe Venulo, ideſt illi latino aduerſum, ideſt ex aduerſo, & complectitur dextra, hoſtem direptum ab equor, & concitus multa vi aufert, ſupple ipſum ante ſuum gremium: clamor tollitur in cœlum, ſcilicet à Tyrrhenis: & cuncti latini conuertêre oculos. & Tarchon igneus, ideſt ardens, & agilis, vt ignis volat æthere, i. quaſi in æthere ferens, ſcilicet ſecum arma, & virum, ſcilicet Venulum, tum, ideſt deinde defringit ferrum ab haſta ſumma ipſius Venuli aut potius Tarchontis, & rimatur, ideſt ſcrutatur partes apertas, ideſt nud atasqua, ſcilicet parte, ideſt per quas ptes ferat, i. inferat vulnus letale, i. mortiferũ. Contra, i. ecõuerſo. ille, ſcilicet. Venulus repugnans, i. obluctans ne occidatur; ſu-

ASCENSIVS.

At non hæc nullis.] Docet quomodo Tarchon Ethruſcorum præcipuus ductor, Ioue annuente in prælia excitatus ſit: quamadmodum ſtragem ediderit ſuos cohortatus: addit præterea quomodo armis inſidiatus ſit camillæ. vtens apta comparatione de qua Donatus: Aquilæ comparatio aptiſſima. Vt enim & aquila & ſerpens fortiſſimi ſunt ita illi duo fortiſſimi erant itidem mira perſpicacitate, vt illi ſunt. Hæc ille. Ordo eſt. At, ideſt ſed ſator hominũ

Ordo.

tur,ſuſtinet.i.ſeorſum tenet,dextram.ſ.Tarchontis,a iugulo.ſ.ſuo,& exit.i.euitat,viribus.ſ.totis vim.i.violentiam,quam hoſtis inferre poterat.Et vt aquila fulua volans alte,cum.i.quando fert draconem raptum à ſe.ſ.& implicuit pedes.ſ. in draconem,atq; hæſit vnguibus.At ideſt ſerpens ſcilicet quem modo draconem dixit ſacius,ideſt vulneratus ab vnguibus,verſatvolumina ſinuoſa.ſ.colligendo,& contrahendo ſe in ſinus, & anulos ſuos,& horret.ideſt fit horridus & aſper ac rigidus ſquammis,ſcilicet eius arrectis.i.rigentibus, & ſibilat ore inſurgens arduus.i. deſuper, Illa.ſ.aquila vrget haud minus.ideſt nihilominus,immo plus,roſtro adunco.i.incuruo.ſ.ſerpentem luctantem.ſ.vt euadat, & ſimul ipſaverberat alis ęthera. Haud aliter.i.penitus ſic,portat Tarcho ouans.i.exultans,prædam Tyburtum pro Tyburtinorum,ex agmine.ſ.toto, Meonide.i.Lydij ex meonia profecti,ſecuti.i.inſequentes exemplum & euentũ.ſ.proſperum ducis,ſcilicet Tarcontis incurrunt.i.impetum faciunt,cum.i.quando Aruns deditus fatis.i.deſtinatus fataliter ad mortem circuit Camillamvelocem,exiſtens prior.i.peritior & melior iaculo,& multa arte.i.ſubtilitate honeſta,& tentat quæ fortuna.ſ.adoriẽdi camillam ſit facillima.i.maxime oportuna.Quacunq;.ſ.via virgo furens tulit ſe medio agmine.i. per medium agmen.hac.ſ.via Aruns ſubit.i.clã & ſucceſſiue ſubſequitur,&ipſe tacitus luſtrat.i.obſeruat veſtigia.ſ.eius.Et Qua.i.quacunq; via,illa.ſ.Camilla victrix redit,& reportat pedem ex hoſte,hac.i.per eandem viam iuuenis.ſ.aruns detorquet furtim.i.clam & ſecrete, habenas celeres.i.quibus ipſe celeriter vtebatur,& pererrat.i.circuit,& luſtrat iam.i.interdum hos aditus.i.acceſſus ad Camillam,& iam hos.i.alios,& pererrat:circunuagatur more errantium vndiq;.i.ex omni parte:omnem circuitum,ſcilicet quem Camilla fecerat,& ipſe improbus.i.improbãdus:quia nimium auidus,& inſidioſus quatit haſtam certam.ideſt ineuitabilem,quam miſſurus eſt in Camillam.

Meonide q ſint.

PIERIVS.

Tyrrhenum genitor tarcontẽ.] Ro.codex,Mediceus,& pleriq; alij veteres,tarconem,legunt abſq;,t,&,tarco,abſq;,n,finali litera rectum ponunt,quamuis apud græcos ταςκωμ ταςκοντ© dicitur,idq; per,κ,denſam literam. Et ſtimulis haud mollibus incitat iras.]In Ro.cod.& in Oblongo,inicit,habetur,qđ non diſplicet,tam & ſi,incitat,non improbarim,qđ ex luſu poetico duo verba eiuſdem originationis eodem verſu poſita,non nihil habeant venuſtatis,ſuſcitat & ſtimulis haud mollibus incitat iras. Quid'ue hęc geritis tela irrita dextris.]In Ro.cod.in Oblongo,& pleriſq; aliis antiqs legere eſt,quid'ue hæc gerimus tela,quod maiorem,quandamvim ad eos excitãdos habet,facitq; obiurgationẽ equioribꝰ auribus exaudiri, quũ ſe quoq; admiſceat conuicio,neminẽq; eſſe obiurgationi & opprobrio non obnoxiũ indicet. Expectare dapes.] Impreſſorũ plurimi,expectare,mõ ꝑpetuo ſcribendũ curauere,vt ſit,non ſegnes expectare. Eaq; lectio in ali.omnino cod.anti.inueniť.In omnibus verò vaticanæ bibliothecæ,in Medicæo,in Portio, in vitaliano,& pleriſq; aliis,expectate,legiť,imperãdi mõ,qđ ſeruius agnoſcere videť,dum exponit,pro expectetis,niſi qs infinitiuũ more græcorũ pro imperatiuo poſitũ dicere velit.nõ elidiverò,ſ,literã ex eo verbo,dictũ alibi. Et venulo aduerſum ſe turbidus infert.]In Ro.cod.& in Mediceo offert,atq; in ali.aliis,qđ oĩno Dona.agnoſcit,dũ ait.Obtulit ſevenulo aduerſum,debuit eñ aliqd prior audere,q omniũ hortator extiterat. Arduꝰ inſurgẽs illa haud minꝰ vrget adũco luctantẽ roſtro.]In cod.ali.anti.Arduos,legiť,quã terminationẽ Cariſiꝰ, in his præſertim nominibꝰ,quę in,us,purũ exeũt,nequaquã admitterevoluit,de quo plura alibi.Qđ verò,adũco,In Ro.co.legiť.In oblõgo, obũco,eſt,vt ẽt ſuperiꝰ.In Mediceo.& ali.aliis,abũco,p,b,vtrũq;.In reliqs pleriſq; abraſa litera nihil certi ꝓponit. Ducis euentũ exẽplũq; ſecuti.]In anti.codi.exẽplũ euẽtũq;, par eñ eſt rẽ priꝰ aggredi,q̃ qd inde eueniat,ſpectare poſſis. Qua ſe cũq; furẽs medio tulit agmĩe virgo.]In anti.ali.cod.qua ſe cũq; ferẽs,legitur,qđ nõnullis & honeſtiꝰ,& decorũ magis,videť. Sed eñ furens. Ti.Dona.agnoſcit,dũ ſic ait.Dixit aũt cãm,qua ꝑfectũ eſt,vt illa explorãtis Arũtis nõ ſentiret ĩſidias.ferebať iqt ſtudio belli,& furore certaminũ. Hos aditꝰ iãq; hos aditꝰ oẽmq; ꝑerrat Vndiq; circuitũ.]In anti.cod.hos aditꝰ iãq; abitꝰ,legiť,qđ eiꝰ diligẽtiã oñdit,vt nõ adire velit,q̃ ꝓuiderit,q̃ ſit ẽt abeũdũ,abitꝰ porrò Dona.agnoſcit.Sed de cãilla dictũ ĩtelligit.Quacũq; abibat,vel quacũq; habuit trãſitũ,& quoſcũq; illa circuitꝰ obibat,obſeruabat iſte operiẽs cãm,quo poſſet circũuenire fortiorẽ.

Forte Cybele Chloreus,olimq; ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemq; agitabat equum,quem pellis ahenis
In plumam ſquamis,auro conſerta tegebat:
Ipſe peregrina ferrugine clarus &'oſtro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus,& aurea vati
Caſſida,tum croceam chlamydemq;,ſinusq; crepantes
Carbaſeos,fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas,& barbara tegmina crurum:
Hunc virgo,ſiue vt templis præfigeret arma
Troia,captiuo ſiue vt ſe ferret in auro
Venatrix,vnum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur,totumq; incenſa per agmen
Fœmineo prædæ,& ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis quum tandem tempore capto
Conijcit,& ſuperos Aruns ſic voce precatur.
[Summe deũm ſancti cuſtos Soractis Apollo, ARVNS.
Quem primi colimus,cui pineus ardor aceruo
Paſcitur,& medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna:
Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens,non exuuias,pulſæ've trophæum
Virginis,aut ſpolia vlla peto:mihi cætera laudem
Facta ferent,hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat,patriam remeabo inglorius vrbem.
[Audiit,& voti Phœbus ſuccedere partem POETA
Mente dedit,partem volucres diſperſit in auras:
Sterneret vt ſubita turbatam morte Camillam,

SERVIVS.

Sacer Cybele.]Nã montem pro numine, quod ĩ eo colitur,poſuit,& bona occaſio ad mortem Camillæ, vt ſacerdotem maioris numinis coneť occidere, ꝑ quod quaſi exauctoratur Dianæ fauor, interueniẽte maioris numinis iracundia. Quẽ pellis ahenis In plu.ſquam.auroq; inſer.teg.]Cataphractum eum fuiſſe ſignificat. Cataphracti aũt equites dicuntur,qui &ipſi muniti ferro ſunt, & equos ſimiliter munitos habent, de quibus Salluſt. Equis paria operimenta erant,quæ lintea ferreis laminis in modũ plumæ aduexerant,nunc ꝓ linteo pellem poſuit, & Ahenas ſquamas æreas laminas intelligimus, in plumã verò eſt in ſimilitudinem plumæ,vt exciſum euboicæ latus ingens rupis in antrũ.ideſt antri ſimilitudinẽ. Sane ſciendum, q̃ ipſos equites Cataphractos dicimus. Salluſtius, & ſequebantur equites cataphracti. Spicula tor.ly.cor.c.] Cretẽſes ſagittas lycio arcu dirigebat,quod vt etiã ſupra diximus,ad ornatũ poni conſueuit. Caſſida.] ꝓ caſſis.nã accuſatiuũ poſuit ꝓ noĩatiuo. Pictus acu tu.&.b.c.] Pictus tunicas,pictus crurũ barbara tegmina.i.habebat veſtem Phrygionis arte ꝑfectam. Sane armorũ lõga deſcriptio illuc ſpectat, vt ĩ eorũ cupiditate merito Camilla videať eſſe ſuccẽſa. Fœmineo]impatiẽti, irrationabili, vt Fœmine ardentes. Sũme.d.] ex affectu colẽtis diciť. Nã iuppiter ſummus eſt. Sancti.cu.ſo.]ſoractis mõs eſt Hirpinorũ in Flaminia collocatꝰ,ĩ hoc autẽ monte cũ aliqñ Diti patri ſacrũ perſolueret,nã manibus cõſecratus eſt,ſubito veniẽtes lupi extra rapuerũt, quos cũ diu ſequerenť. delati ſunt ad quandã ſpeluncã halitum ex ſe peſtiferũ emittentem, adeo vt iuxta ſtãtes necaret, exinde orta peſtilentia, qa fuerant lupos ſequuti: de qua reſpõſum eſt, poſſe eã ſedari,ſi lupos imitarenť.i. rapto viuerẽt quod poſtea q̃ factũ eſt,dicti ſunt ipſi ppľi Hirpini ſorani, nã lupi ſabinorũ lingua hirpi vocanť, Sorani verò à Dite, nã ditis pater ſoranus vocať quaſi lupi ditis pr̃is, vñ memor rei Virg. Arũtẽ paulò poſt cõparat lupo, quaſi hirpinũ. Pineꝰa.]ignis πεςιφςαςις. Aceruo.] Pyra co aceruatiõe lignorũ. Freti p.]iſte qdem hoc dixit.Sed Varro. Vbiq; expugnator religiõis,ait,cũ quoddã medicamentũ deſcriberet, vt ſolẽt Hirpini, q ambulaturi ꝑ ignes medicamẽto plantas tingunť. Multa pruna.] ĩter prunas, pruna aũt q̃ diu ardet diciť,Hora. Prætextã latũ clauũ prunæq; batyllũ, cũ aũt extincta fuerit,carbo noĩať,Terẽ.Tã excoctã atq; atrã reddã q̃ carbo eſt. Nã pruna à perurẽdo dicta eſt. Exuuias pulſæ've trophæum.] Exuuias occiſæ pulſæ trophæum, & proprie. Nam ;vt ſupra diximus.hoſtibus occiſis triumphabant,de fugatis,& figebant tro

cataphracti.

Varro carpiť ĩmerito.

Annuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit, inq; Notos vocem vertēre procellæ.
Ergo vt miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Conuertēre animos acres, oculosq; tulēre
Cuncti ad reginam Volſci. nihil ipſa nec auræ
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli,
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumq; alte bibit acta cruorem.

bant trophæa. ¶Partē mente dedit. partē volucres diſperſit ī auras.] Bona moderatio Apollinis inter ſacerdotis præces, & voluntatem ſororis. Nil ipſa, nec auras. nec ſonitꝰ memor. Hæc eſt antiqua lectio. Nā apud maiores trahebatur interdū à græco genitiuus ſingularis. Hinc etiam paterfamilias & materfamilias. quæ duo tantū noīa remanſerūt. nam nec huius auras dicimus. hæc huius cuſtodias ſecundū Salluſt. qui ait, Caſtella cuſtodias theſaurorū. pro cuſtodiæ. Et ita enim etiam Aſper intelligit. licet alij cuſtodias accuſatiuum velint Sanè paterfamilias quando dicimus. familias indeclinabile eſt. Si autem paterfamiliæ dicere voluerimus iam non erit vnum nomen. ſed locutio, & familiæ erit datiuus. Nam pater mihi eſt dicimus. Teren. Nā tu illi pater es, conſiliis ego. Multi tamen volūt in numero plurali vtrunq; declinari. vt dicamus hi patres familiæ, horū patrū familiarum. ¶Papillam exertā.] nudam. Sanè mamilla eſt oīs eminentia vberis, papilla verò breue illud, vnde lac trahitur.

¶ASCENSIVS.

¶Forte ſacer Cybele.] In hac parte deſcribit necē Camillæ ab Arunte illatam, dum ardētior, atq; incautior Chorea ſacerdotē Cybeles inſequitur. Incertum autem dixit ſupra Seruius cuias eſſet aruns cum alij Turni partiū eſſe dicāt, & inuidia motū in Camillam telū intorſiſſe: quæ Ioanne puelle inſigni francie pau Ioāte hęc noſtra in tempora necis cauſſa fuiſſe perhibetur. Alij verò priuernatem cenſeant: quibus potius aſſentior, nam ſi Rutulum cenſuiſſet poeta inuidiæ cauſſam nō tacuiſſet, volunt autem tam Seruius quàm Donatus Cybelem eſſe locū in quo Cybele colebatur. Poſſettamen dici & numen ipſum vt declinetur Hæc cybele huius cybeles. Donati verba ſunt, Cybele, Locus eſt in quo cybele colebatur. Squamma, ſerpentis & piſcis: quam facit compoſitio naturalis. Nam & ordinibus digeſta eſt, & viarū plurimarum impreſſione diſtincta. Quicquid igitur in hanc ſimilitudinem facit artifex ſquama dicitur, Hæc fit ex minutis laminis inuicē ſe retinentibus, & ita digeſtis, vt eſt in auibus pluma. Peregrina. q. d. ex melioribus regionibus aduecta, cornu ligni ſpecies eſt, Barbara nomen artis indicat, nam hanc qui exercent Burburicarij dicuntur: qui auro & varijs filis hominum & aliarum rerū figuras exprimunt acu pingentes. Tandem, Quia diu inſectatus fuerat. Teda, hoc lignum naturali ſucco veluti oleo violētius ardet Primi electi. Hęc ille. ¶Ordo eſt. Choreus ſacer. i. cōſecratus & ſacerdos olim Cybele aut illi loco aut deæ fulgebat forte. ſ. cum Camilla occurreret lōge, ſcilicet viſis exiſtens inſignis in armis Phrygiis. i. troianis, & agitabat equum ſpumantem. i. ferocem & animoſum quem. ſ. equum: quia Choreus cataphractꝰ erat miles: pellis inſerta in plumam. i. in morem plumarum ſquamis ahenis, & auro. i. aureis tegebat. i. cooperiebat. i. habebat pro cooperimento tegmen ex pelle, cui inſertæ erant ſquamæ æreæ, & aureæ in morem plumarum ac ſquamarum piſcium ſe mutuo tegentes. Ipſe. ſ. Choreus eques, erat, ſupple clarus ferrugine. i. ſubobſcura purpura, peregrīa. i. externa in Geor. dixit ferruginem iberam. à loco & clarꝰ, ideſt inſignis oſtro. i. purpura, torquebat ſpicula Cortinia, ideſt ſagittas Cretenſes, cornu, ideſt arcu lycio. Arcus aureus, ideſt inauratus, & cornu munitus, vnde cornu pro arcu poſuit, nam ſi corneus erat: non poterat aureus eſſe, nec ſi aureus corneus, habebat ergo in extremis cornu, & erat ferè auro tectus, ſonat, ſcilicet Choreo vati ex humeris, & caſſida, ideſt caſſis aut galea, ſupple erat vati aurea (Sæpe à genitiuo tertiæ fit nominatiuus ſecundæ, vt à delphinos hic delphinus, & ab elephantos hic elephantus, & ab arabos hic arabus &c. Et nonnunquàm ab accuſatiuo tertiæ nominatiuus primæ. vt ab accuſatiuo hanc caſſida, nominatiuus hæc caſſida, & ab accuſatiuis hunc cratera, ſtatera, panthera, hæc cratera, ſtatera, panthera) tum, ideſt inſuper ipſe collegerat auro fuluo in nodum, ſcilicet collecto: chlamydem croceam, ideſt crocei coloris, & ſinus carbaſeos, ideſt ex carbaſo factos, hoc eſt laxas veſtes per ſinum diffluentes, crepantes quia auro fuluo in nodum eas collegerat, vnde quia auro rigebant crepitabant, pictus tunicas, ideſt habens tunicas pictas
Burburicarij q dicantur.
acu, ſcilicet phrygionum (qui burburicarij & gallice brodeurs dicuntur) opera, & pictus barbara tegmina crurum, ideſt habens tegmina barbara, hoc eſt externa picta acu. Ex varietate autem veſtium ſignificat eum ſimul & ſacerdotali habitu ornatum, & armis munitum. nam duplices veſtes illi præter arma ſignificat fuiſſe: Virgo cæca, ideſt excæcata auiditate, demens quæ ſacerdotem Cybelis perſequi auderet, & incauta ſequebatur per totum agmen hunc, ſcilicet Chorea ſacerdotem, vnum, ideſt ſolum ex omni certamine pugnæ, ideſt inter omnes in pugna certantes. ſiue vt ipſa præfigeret templo, ſcilicet Dianæ arma troia, ideſt troiana (eſt autem troia trium ſyllabarum) ſiue vt ipſa venatrix ferret ſe ī auro captiuo, i. inveſtibꝰ ac armis aureis ab hoſte detractis, & ipſa ardebat fœmineo ideſt vehementi & impatienti amore prædæ & ſpoliorum (poſſet dici ardebat per totum agmen, aut ſequebatur per totum agmen, ſed concinnius ſequebātur) prædæ propter aurum aut virum, & ſpoliorum propter exuuias. Arunsvir ille conicit ex inſidiis, ſupple ipſi Camillæ cunctanti, ideſt moram trahenti, & hoc tempore capto. ideſt opportunitate, dum cunctaretur capta, & præcaretur ſuperos, præcipuæ Apollinem arcitenenſem, ſic voce, ſcilicet expreſſa, & mente præcari poſſet, O apollo ſumme deūm, ideſt deorum, quantum ad nos qui te præcipuum colimus, cuſtos Soractis, ſcilicet montis hirpinorum ſancti, ideſt tibi conſecrati, quem nos colimus, primi, ideſt præcipui, & qui paſcitur. ideſt aggeritur, ardor pineus, ideſt incenſum ex pinu, aceruo, id eſt aceruatim, vel ad aceruum, & ſtruem lignorū, ideſt quibus tibi ingentem pyram extruimus, & nos cultores ſcilicet tui freti, ideſt confiſi & muniti pietate, ideſt religione noſtra præmimus veſtigia, ideſt plantas pedum, multa pruna, ideſt carbone plurimo per medium ignem, ideſt incedimus illeſi per mediū ignem, ſuper prunas: da ô pater omnipotens hoc dedecus, ideſt quod à virgine ſuperamur tot viri: aboleri noſtris armis, ideſt hoc telo, ego non peto exuuias virginis, ſcilicet cæſe, ve provel trophæum virginis pulſæ, ideſt detractum à virgine in fugāverſæ, nec peto vlla ſpolia. Cætera facta, ideſt quæ poſt hac facturus ſum: ferent, ideſt afferent mihi laudem, ideſt nolo ex hac re laudem: ſed ſolū dedecus vitare, & animo morem gerere meo, dum, ideſt dummodo, hæc dira peſtis, ſcilicet camilla vt peſtis multos interimens, cadat pulſa meo vulnere, ideſt telo, aut vulnere, à me illato, remeabo, ideſt repetam inglorius, ideſt ſine gloria, vrbem patriam ſcilicet vt videtur Soracte. Phœbus audiit ſcilicet præces Aruntis, & dedit partem voti, ideſt deſyderij eius ſuccedere mente, ideſt ſecundúm mentem & voluntatem eius, & diſperſit partem voti in auras volucres, ideſt irritam habuit. Nam annuit, ideſt aſſenſus eſt oranti ſcilicet arunti, vt ſterneret morte ſubita, Camillam turbandem, ſed non dedit, ideſt non conceſſit, vt patria alta videret ſupple Aruntem reducem, ideſt reductū aut reuertentē, & procellæ vertere vocē, i. præces quantùm ad eā partem, in notos ideſt ventos quoslibet nymboſos. Ergo vt, i. poſtquàm haſta miſſa manu, ſ. Aruntis, dedit ſonitum per auras, acies, ſcilicet Volſcorum conuertēre animos, ſcilicet ad ſtridorem haſtæ, quaſi munere impulſæ, & cuncti Volſci tulēre, ideſt direxēre, oculos ad reginam, ſcilicet Camillam, ipſa autem nihil memor ſupple fuit, nec auras, p aure, nec ſonitus. ideſt ſtridoris, aut teli venientis ab æthere, ideſt altiore aere. quaſi vi phœbea impulſi donec haſta hæſit, ideſt infixa eſt perlata ſub papillam, ideſt mamillæ partem, quæ lactātibus immittitur, exertam, ideſt abſciſſam, vt ſit habilis ſagittationi, & ipſa acta altæ, ideſt profunde, bibibit cruorem virgineum, ideſt tincta eſt, aut imbuta cruore Camillævirginis.

¶PIERIVS.

¶Foret ſacer cybele cloreus olimq; ſacerdos.] In codicibꝰ aliquot antiquis, ſatus cybele, legitur, ne ſacer & ſacerdos, quam aiunt nugationem, facerent. Sed quamuis. Sacer pluribus ſcriptum ſit in exemplaribus, quum tamen Donatus legat, cybelo, vt in Mediceo habetur codice, hoc eſt loco, in quo cybele colebatur, de quo ſuperius dictum eo verſu. Hinc mater cultrix cybeli, mihi minime diſpliceret, ſatus cybelo. ¶Auroq; inſerta tegebat.] exemplaria ferè omnia vetuſtiora legunt, auro conſerta. Nam particula, q;, importune omnino videbatur adpoſita. ¶Licio cortynia cornu.] & cortynia per, c, & cortygia per, g, indifferenter ſcribi poſſe oſtendimus alibi. ¶Aurea vati caſſida.] Seruius accuſatiuum ait pro nominatiuo poſitum. Valerius Probus cōtra. Virgilius, inquit, hæc caſſida declinauit, exēplaq; referuntur à cariſio cum hoc ipſo aurea vati caſſida. Ex p pertio. Aurea cui poſt quam nudauit caſſida frōtem. ¶Telum ex inſidiis cum tandem tempore capto coniicit.] Veteres quidem aliquot codices, conicit legunt, id quevti mos vnico, i, Sed longe plures concitat, & ita etiam in eo legit, cui ſubiecta ſunt Donati quæ vidimus commentaria. Nam & oraturus eſt prius, & opem apollinis multis præcibus imploraturus, deinde miſſurus haſtam, quare multo poſt ait, ergo vt miſſa manu ſonitū dedit haſta per auras. ¶Mihi cætera laudem facta ferent.] In antiquis pleriſq; codicibus non ſine iudicio ſcriptum obſeruaui, ferant, per loquendi modum indefinitum. ¶Patriam remeabo inglorius vrbem.] In oībus cod. antiquis quotquot legi, patrias remeabo inglorius vrbis. numero multitudinis ſcriptū inueni, quod tamen in medio relinquimus. ¶Nihil ipſa nec auræ. nec ſonitus memor.] Auras, antiquā eſſe lectionē, Seruius

aſſeuerat

aſſeuerat,genitiuum à græco ſermone mutuo ſumptum vt pater familias dicitur.& apud Salluſtium caſtella cuſtodias theſaurum, ſaurũ,ꝓ cuſtodiæ.vetera tñ hæc exemplaria,quæ præ manibus habemus,auræ,legũt latina ſpecie.ſed vnũ etiã non præteribo, eſſe codices aliquot,in qbus,nihil ilia,neꝗ auræ,ſcriptũ ſit.

¶ SERVIVS.

¶ Dominam reginam.] vt hi dominam ditis thalamo deducere adorti. ¶ Virginis audet.] ſic fuerat conſternatus, vt etiam vulneratam timeret. ¶ Occiſo paſtore lupus.] Bene paſtori reginam comparat nã reges ipſi paſtores vocantur, Homerus. ποιμένα λαῶν. ¶ Caudã pa. re.] Quæ timorem indicat. Pro ipſe pauitans. ¶ Turbidus,] nũc timidus ſupra terribilis,vt de Venulo aduerſum ſe turbidus ĩfert. ¶ Mucro,] hinc apparet mucronẽ eſſe cuiuslibet teli acumen. ¶ Frigida læto.] Alij telo legunt,& intelligunt vulnere. ¶ Partiri curas,] ſubaudi cõſueuerat. ¶ Hæc ita fatur.] Vnum abundat.'nã ſupra ait alloquit̃. ¶ Potui,] abſoluere,vel pugnare vel viuere. ¶ Succedat pugnæ,] Animus bellatricis oſtenditur,quæ non dolet lucẽ. ſed bella deſerere. ¶ Non ſponte fluens,] Nõ ſponte,vt ſupra,portiſꝗ ab equo regina ſub ipſis Deſiluit. quam tota cohors imitata relictis, Ad terram defluxit equis. ¶ Paulatim exoluit ſe corpore, Vitaꝗ cũ ge.fug. indignata ſub vm.] Seruat hoc vbiꝗ, vt iuuenum animas à corporibus dicat cum dolore diſcedere, qui adhuc eſſe ſupeſtites poterant. quod etiam de turno dicturus eſt. ¶ Clamor ſydera,] Troianorum, ſcilicet qui exultabant. ¶ Crudeſcit,] crudelior fit cæde multorum.

Concurrunt trepidæ comites,dominamꝗ ruentem
Suſcipiunt,fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia,miſtoꝗ metu,nec iam amplius haſtæ
Credere,nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille,prius,quàm tela inimica ſequantur,
Continuò in montes ſeſe auius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus,magnoꝗ iuuenco,
Conſcius audacis facti,caudamꝗ remulcens
Subiecit pauitantem vtero,ſyluasꝗ petiuit.
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentusꝗ fuga,mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit,oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis,labuntur frigida letho
Lumina,purpùreus quondam color ora reliquit.
Tunc ſic expirans Accam ex æqualibus vnam
Alloquitur,fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Qui cum partiri curas:atꝗ hæc ita fatur.
Hactenus Acca ſoror potui,nũc vulnus acerbũ CAM.
Conficit,& tenebris nigreſcunt omnia circùm.
Effuge,& Turno mandata nouiſſima perfer,
Succedat pugnæ,Troianosꝗ arceat vrbe.
Iamꝗ vale Simul his dictis linquebat habenas POETA
Ad terram non ſponte fluens,tum frigida toto
Paulatim exoluit ſe corpore,lentaꝗ colla
Et captum letho poſuit caput,arma relinquens,
Vitaꝗ cum gemitu fugit indignata ſub vmbras,
Tum verò immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sydera,deiecta crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi,ſimul omnis copia Teucrûm
Tyrrheniꝗ duces,Euandriꝗ Arcadis alæ.

¶ ASCENSIVS.

¶ Concurrũt trepidæ comites. Recitat fugam aruntis, & morientis vltima verba Camillæ, vnde nihil habede nihil habemus Donati, ſed Ordo eſt,Comites,ideſt ſociæ belli Larina,Acca,& reliquę concurrunt tredidæ,ideſt trepidantes aut feſtinæ, & ſuſcipiunt ſcilicet inter vlnas dominam,ideſt reginam,ſcilicet Camillam ruentem,ideſt cadentem.Aruns exterritus, ſcilicet tanto facinore,fugit ante omnes,ideſt omnibus dimiſſis lætitia & metu mixto,i.habens lætitiam admixtam metui, quia lætus erat de morte,ſed metuebat vltionem,nec audet iam amplius credere, ideſt committere ſe haſtæ virginis, nec audet amplius occurrere telis virginis,ſcilicet camillæ vulneratæ lætaliter,ſed necdum mortuæ.Ac velut ille.ſcilicet ſæuiſſimus lupus conſcius audacis facti occiſo paſtore,aut magno iuuenco abdidit ſeſe cõtinuo in altos montes priuſquàm tela inimica ſequantur,exiſtens auius.i.ſine via hoc eſt nullam viam tenens:ſed qua datur fugiens & remulcens caudam,ſcilicet geſtiendo pre gaudio ſubiecit eam vtero pauitantẽ,ideſt mixto timore,& petiuit ſyluas, haud ſecus,ideſt non aliter Aruns turbidus,ideſt turbatus metu & lætitia,abſtulit ſe ex oculis.& cõtentus fuga,ideſt non attendens ad protectionem ſui.ſed ſoli fuge intentus.immiſcuit ſe mediis armis.Illa,ſcilicet camilla moriens trahit,ideſt extrahit telum manu,ſcilicet ſua,ſed mucro ferreus,ideſt acumen haſtæ ſtat inter oſſa ad coſtas,alto,ideſt profundo vulnere,& ita ipſa exanguis labitur.i.decidit,& lumina.i.oculi labuntur frigida læto.i. morte.hoc eſt moriẽtia,color quondam.ſ.dum viuẽs valensꝗ eſſet purpureus reliquit ora.ſ.eius,ipſa expirãs.i. efflatura animam alloquitur tunc ſic Accam vnam ex æqualibus.i. coeuis & ſodalibꝰ quæ.ſ.Acca erat ſola fida Camillæ ante alias: qui cum.i.cum qua partiri.i.partiebatur curas.i.ſollicitudines animi,atꝗ fatur hec ita.O Acca ſoror ego potui hactenus.i.ad hanc vſꝗ horam,ſed,ſup.vulnus acerbum conficit.i.interimit me nunc, & omnia nigreſcunt ſcilicet circùm me tenebris, ideſt ca

ideſt caligĩe mortis effuge, perfer Turno hæc mandata nouiſſima,ideſt vltima à me habenda: vt ſupple,ſuccedat pugnę,ideſt ad pugnã & arceat,ideſt depellat troianos vrbe,ſcilicet laurolauinio,& tu iam vale & ſimul his dictis linquebat habenas ſcilicet equifluẽs ad terram non ſponte,ſicut prius cum Turno obuiam veniret,tũ, ideſt deinde ipã frigida exoluit ſe paulatim toto corpore,ideſt animam exhalat aut exoluit ſe officio vitæ,quo perfungi debebat,& poſuit, ideſt inclinauit,colla lẽta.i. ceruicẽ flexibilẽ,& caput captũ, ideſt interceptũ leto,i. morte relinquẽs arma.& vita,ideſt anima qua viuebat, fugit cum gemitu ſub vmbras,ĩdignata,ſcilicet quòd ante diem cogebatur exire, nondum perfecto munere vitæ.Tum verò,ideſt ſed tunc maxime clamor immenſus: ſurgens,ideſt oriens:ferit ſydera aurea,ideſt extenditur ad ſydera vſꝗ,Pugna crudeſcit,ideſt fit crudelior & ſæuior Camilla deiecta, ideſt deorſum iacta, quia omnis copia Teucrum pro teucrorum,& tyrrheni duces & alę Euandri Arcadis,ideſt milites leues quos Euander Arcas cum pallante filio ſuo miſerat incurrunt, ſcilicet in Volſcos & cęteros hoſtes ſimul, ideſt pariter, & vno impetu exiſtẽtes,denſi ideſt ſtipati,& agminatim irruentes.

¶ PIERIVS.

¶ Læticia mixtoꝗ metu.] In Romano codice Mœſtoque metu, legitur vt lætitiæ ſit antitheton, ſed enim mixto longe caſtior eſt lectio. ¶ Magno'que iuuenco.] In antiquis exemplaribus, magno'ue, quod ſi diligentius animaduertas, longe melius eſt. ¶ Se turbidus abſtulit aruns.] In antiquis plæriſꝗ codicibus & hic & alibi arrons, per, o, ſcriptum eſt,paſſimꝗ, r, geminato. Sed probus notat aruns aruntis per,u. ¶ Labitur exanguis.] Plærique codices antiqui, exanguis, ſcribunt dictione nihil quicquàm corrupta,vti etiam exſoluit,& exſpirans,& ſimilia.Donatus legere videtur.Labitur & ſanguis, labuntur frigida leto lumina addita paraphraſi, recedente per lapſum ſanguine,oculi quoꝗ morientis labuntur in mortem. ¶ Qui cum partiri curas.] Tam & ſi placet, qui cum, dicendum tamen vetera plæraꝗ exemplaria, qua cum legere. ¶ Troianosꝗ arceat vrbe.] In antiquis plæriſꝗ codicibus vrbi, per, i, legitur. Sed melius per ablatiuum funibus arceret. Eſt etiam in Mediceo abſꝗ copulatiua, troianos arceat vrbe. ¶ Arma relinquens.] In Romano codice & aliquot aliis reliquit, verbi indicatiui, non participij voce, vt tria ſint membra.Poſuit caput, arma reliquit.Vitaꝗ cum gemitu fugit indignata ſub vmbras, quæ ita Donatus etiam diſtinguit.
¶ Incurrunt denſi.] Romanus codex & aliquot alij peruetuſti, concurrunt, legunt. Sed Donatus,incurrunt agnoſcit, ait enim in vnum locum currunt, atꝗ ex congeſta multitudine facti ſunt denſi,Teucri,ſcilicet Tyrrheni & Arcades. ¶ Euandriꝗ arcadis alæ.] Romanus codex Mediceus, & alij plæriꝗ legunt, Arcades alæ. nominatiuo caſu vtrunꝗ. Triſti multatam morte camillam. In codicibus aliquot veteribus omnino, mulctatam per, ct, ſcriptum eſt. In pluribus abſꝗ, c, multatam. Et in vetuſto, t, Liuij codice paſſim, multam, multare & multatitium, & ſimilia abſꝗ, c, litera ſcripta ſunt.

❡SERVIVS.

¶ Mulctatã,]debilitatam. ¶ At triuiæ cu.] miniſtra. ¶ Conata la.teuc.] propter illud bellũ importunum ciues cum gẽte deorum inuictisq́ viris geritis. ¶ Coluiſſe Dianã,]profuit, nõ deam incuſat,ſed fatorum neceſſitatem,contra quæ nec numinis opitulatur auxiliũ. Sine gloria,ſine fama. ¶ Famam patieris inultæ.]nec inuindicatæ ignominiam ſuſtinebis,quod etiã Dido dolet dicens. Moriemur inultæ, ſed moriamur ait. ¶ Mõte ſub alto,] vt monte ſub æreo apud maiores nobiles , aut ſub montibus, aut in montibus altis ſepeliebantur, vnde natũ eſt,vt ſupra cadauera,aut pyramides fierẽt,aut ingentes collocarentur columnæ. ¶ Ac vana tumentẽ.] plenũ κενοδοξία. ¶ Digna camillæ pręmia.]Sic in 2. Perſoluant grates dignas & pręmia laudũ, Reddant. Item alibi. Et hæc tibi porto Dona prius. ¶ Tu ne etiam te.mo.di.]Cum ingẽti amaritudine dictum eſt. Nã etiã ei genus inuidet mortis. Qđ autem ait, Tu ne etiam ad Niobes numeroſam pertinet ſobolem. ¶ Cornuq́ in. te.]cornu accuſatiu⁹ eſt ſingularis,ac ſi diceret. Nã horum dubiorum caſus ex ſimilibus,vel ſynonimis comprobantur. ¶ Coirent inter ſe capita] Homerica eſt iſta deſcriptio. ¶ Teli ſtridorẽ,] Homer⁹. λίγξε βιός. ¶ Audiit vna.]celeritas iaculantis exprimitur, Sta. Cum iã percuſſum dixiſſet extinctũ ait,necdum certi tacet arcus amynte. ¶ Ignoto camporum in puluere linquunt.] faciente numinis iracundia eſt relictus , vt nec ſepulturam poſſet mereri.

At Triuiæ cuſtos iandudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis,ſpectatq́ interrita pugnas:
Vtq́ procul medio iuuenum in clamore furentum
Proſpexit triſti mulctatam morte Camillam,
Ingemuitq́,deditq́ has imo pectore voces.
[Heu nimium virgo nimium crudele luiſti — OPIS
Supplicium,Teucros conata laceſſere bello.
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit,aut noſtras humero geſſiſſe pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iam in morte,neq́ hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit,aut famam patieris inultæ.
Nam quicunq́ tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita[Fuit ingens monte ſub alto — POETA
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis,opacaq́ ilice tectum:
Hic dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit,& Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto:
Vt vidit fulgentem armis,ac vana tumentem:
[Cur(inquit)diuerſus abis?huc dirige greſſum, — OPIS
Huc periture veni,capias vt digna Camillæ
Præmia.tu'ne etiam telis moriere Dianæ?
[Dixit,& aurata volucrem Threiſſa ſagittam — POETA
Deprompſit pharetra,cornuq́ infenſa tetendit:
Et duxit longe,donec curuata coirent
Inter ſe capita,& manibus iam tangeret æquis,
Læua aciem ferri,dextra neruoq́ papillam,
Extemplo teli ſtridorem,auraſq́ ſonantes
Audiit vnà Aruns,hæſitq́ in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocij,atq́ extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt.
Opis ad ætherium pennis aufertur olympum

q́ hoc letum, ideſt hęc mors tua erit.i.diuulgabitur per gentes ſine nomine.i.ignobile immo glorioſum erit aut tu nõ,ſup.patieris famã inulte.i.vltio fiet de te.Nam quicũq́ violauerit tuum corpus, is , ſup.luet.i.purgabit illud ſcęlus morte merita.i. indecora qualẽ meruit,quia inſepultus relinquetur, Ingens buſtum.i. ſepulchrum continens cineres corporis combuſti regis Dercenni ſic dicti,fuit ſub monte alto factum ex aggere terreno.laurentis,ſcilicet ſoli antiqui.i. nobilis,tectum ilice opaca. i. ramoſa & vmbroſa Dea pulcherrima.ſ.conſilio,ideſt prudentiſſima, ſiſtit ſe primum,niſu.i.conatu rapido. i.celeri,hic.i.ſub hac ilice & ſpeculatur aruntem ab alto tumulo,vt.i.poſtquàm vidit ſup.ipſum fulgentem armis ac tumentem vana.i.ſuperbientem in vanum,& ſup.inquit cur abis diuerſus.ſ.à nobis , Dirige greſſum huc.ô periture veni huc.i.ad me vt capias præmia camillæ.i.ꝓ camillę morte.digna.ſ.te inuidet tamen ei tã glorioſum genus mortis dicens. Moriere.i.morieris ne.etiam tu.ſ. qui viliſſimus es.telis Dianæ quæ nobiliſſima eſt dea dixit.ſ.opis,& ipſa Trheiſſa.i.ſimilis threiſſe.ſ.harpalice aut alteri venatrici, deprompſit pharetra aurata ſagittam volucrem,& ipſa infenſa.i.multum offenſa arũti,tetendit cornu.i.arcum & duxit.ſ.cornu,lõge.ſ.à chorda,donec capita.ſ. arcus extremitates curuata coirent inter ſe,& ipſa tangeret iam manibus æquis.i.æqualiter extenſis,aut annitẽtibus,leua.i.ſiniſtra manu aciem ferri.ſ.ſagittę cuius ferrum peruenerat ad ſiniſtram, qua arcum tenebat,& tangebat dextra & neruo.i.chorda ex neruo facta,papillam.ſ.mamillæ ſuæ. Arũs audiit extemplo.i.ilico vnà. i.ſimul & ſtridorem teli & auras ſonantes.& ferrũ hæſit in corpore.i.nihil more fuiſſe videtur. Socij obliti.ſ. dea id procurante,illum expirantem.i.efflantem animam,atq́ gemẽtem extrema.i.mala:videlicet mortis,relinquunt ſup.eum in ignoto puluere camporum,& ſup.opis aufertur pennis.i.alis aſſumptis, ad Olympum æthereum.i.cœleſtem,vnde demiſſa erat dicente Diana Labere nympha polo.

❡ASCENSIVS.

❡At triuiæ cuſtos.]Redit ad narrationem necis Arũtis ab opi interfecti ſagittis Dianæ. Circa quem locum dicit Donatus ſic. Pulcherrima. Bonam conſilio hic intellige. Cur inquit hæc loquitur ſecum ex dolore. Tu ne etiam,indignaт quòd telis Dianæ ſit periturus. Ignoto camporum in pul. lin. Quod fuit vltionis argumẽtum vt ſocij illius obliuiſcerentur,hæc ille. ❡Ordo eſt. At.i.ſed opis.ſ.nympha cuſtos triuie.i.à triuia.i.Diana cuſtodiæ deputata ſedet iandudum.i.ab eo tempore quo à Diana demiſſa erat alta.ſ.vt melius proſpiceret quis Camillam occideret in montibus ſummis,& ipſa interrita.i.non territa ſpectat.ſ. deſuper è loco tuto pugnas.ſ.aliorum,&vt.i.poſtquàm ipſa proſpexit procul camillam mulctatam.i.afflictam triſti:quia inſidioſa morte,in medio iuuenum furentum clamore,ipſa ingemuit,& dedit has voces,ſup.ab imo pectore. Heu ô virgo tu luiſti.i.perſoluiſti ſupplicium nimium,nimium inquit crudele conata laceſſere.i.prouocare teucros bello Nec profuit tibi deſerte.i.ſolitarie coluiſſe Dianã in dumis,aut geſſiſſe humeris pharetras noſtras.i.venatorias, tamen tua regina.ſ. diana non linquet indecorem,ideſt ſine decore iam in tua extrema morte neq́ hoc

Ordo.

❡PIERIVS.

❡Noſtras humero geſſiſſe ſagittas.] In codicibus aliquot antiquis,geſtaſſe,legitur quod frequentiam, & habitum oſtendit. Sed in pluribus,geſſiſſe pharetras,eæ enim ab humero ſuſpendi ſolent. ¶ Tua te regina relinquet.]In Ro.codice,reliquit.pręterito tempore;quia iam Diana præcauerat,quid agendum eſſet. In aliquot aliis,relinquit,eſt præſenti tempore,vt oſtendat eam adeſſe. Quidam futurum malũt,ob ſynchroniam,Erit,Patieris. ¶ Neq́ hoc ſine nomine.] In antiquis aliquot,nec ſcribitur:ſed multo dulcius eſt,neq́ hoc.proferre. Eſt &.numine,in Mediceo. ¶ Digna Camillæ præmia.] In Romano codice,Camilla,legitur ablatiuo caſu,ſed genitiuo melius.

❡SERVIVS.

❡Turbati fugiunt rutuli.] Hoc ad camillę pertinet laudem,qua amiſſa immutantur fata bellorum. ¶ Acer atinas.] Scilicet fugit tamen,Deſolatiq́ maniplî, ſigniferi deſerti,quod eſt nimij diſcriminis,Namq́ hoc vbiq́ dux præcipit, vt frequenter circa ſe ſint milites, ſicut in Saluſtio legimus. Manipuli autem dicti ſunt ſigniferi, quia ſub Romulo pauper adhuc Roman⁹ exercitus haſtis fœni manipulos alligabat, & hos ꝓ ſignis gerebat,vñ hoc nomẽ remãſit. ¶ Laxos arc⁹.] Nõ intẽtos, ſed iã ſolutos. ¶ Fœmineũ clamo-

Manipuli vnde dicantur.

Prima fugit domina amiſſa leuis ala Camillæ,
Turbati fugiunt Rutuli,fugit acer Atinas,
Diſiectiq́ duces,deſolatiq́ maniplî
Tuta petunt,& equis auerſi ad mœnia tendunt:
Nec quiſquàm inſtanteis Teucros,lethumq́ ferenteis
Suſtentare valet telis,aut ſiſtere contrà:

Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumq́ue putrem curſu quatit vngula campum.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis,& è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſydera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem,ſed limine in ipſo.
Mœnibus in patris,atq; inter tuta domorum
Confixi expirant animas:pars claudere portas,
Nec ſociis aperire viam,nec mœnibus audent
Accipere orantes.oriturq́ue miſerrima cædes
Defendentum armis aditus,inq́ue arma ruentum.
Excluſi ante oculos,lachrymantumq́ue ora parentum.
Pars in præcipites foſſas,vrgente ruina,
Voluitur:immiſſis pars cæca & concita frenis
Arietat in portas,& duros obice poſtes,
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ)vt videre Camillam,
Tela manu trepidæ iaciunt,ac robore duro
Stipitibus ferrum,ſudibusq́ue imitantur obuſtis
Præcipites,primæq́ue mori pro mœnibus audent.

clamorem,] impatientem, nã iam dixerat matres, per quod muliebrem clamorem poteramus accipere. ¶ Miſerã mortem.] Quia ſeqtur,limine ĩ ipſo. ¶ Mœnibus in patriis.] ſcilicet vbi ſe iam tutos eſſe credebant. ¶ Aperite viam,] Ideſt date aditũ,& bono locutus eſt ambitu. Mã cũ portis via,& aperitur & clauditur. ¶ Oriturq; miſerrima cædes.] Sic in ſecundo vbi intulit, Armorum facie,& graiarũ errore iubarum. ¶ Defendentum.] Ideo defendentum, & ruentum, quia ad maſculinum rettulit. & hi defendentes facit,quod de fœminino dicimus. Si autem de neutro loquamur defendentium dicamus neceſſe eſt, quia hæc defendentia facit, & vt ſupra diximus genitiuus pluralis nomĩatiuo plurali minor eſſe non debet, quod ſi fortè minorem eum aliquãdo inuenimus, id metri neceſſitas facit, & incipit etiam pathos eſſe nõ declinatio. ¶ Præcipites foſſas.] decliues in quas quid põt præcipitari, ¶ Pars cæca.] Irrationabilis, quæ in clauſas portas more arietis ruebat.i.bellici machinamẽti. ¶ Summo certamine.] Extremo diſcrimine,vt ſupra, Vocat labor vltimus omnes. ¶ Trepidæ,] licet trepidæ,tamen oblitæ ſexus tela iaculabantur. ¶ Præcipites.] aut feſtinæ, aut in mortem ruentes. ¶ Primæq; mori pro mœnibus audẽt.] Nimij doloris eſt,vt me primam abſumite ferro.

ſcilicet quæ tenebant contra hoſtẽ, excluſi.ſ.ante oculos & ora parentum lachrymantum. Pars.ſ.excluſorum,voluitur in foſſas.ſ. valorum aut mœnium præcipites.i. p̄cipitium præbentes,& hoc ruina.i.irruptione irruentiũ vrgente,aut ruina.i.calamitate vrbis vrgente.i.inſtante,&pars cęca.i.improuida, & cõcita.i.feſtina,frenis immiſſis.ſ. eqs qui cõcitatiuno impetu ad portas ferebanꝭ, arietat.i.more arietum capitibus ſuis aut equorũ inſultum facit: in portas.ſ.clauſas,& in poſtes duros obice i.ꝓpter obicẽ & repagulum dure obſtantes.Ipſe matres (quia amor verꝰ patriæ mõſtrat.i. ĩdicat ita faciendum eſſe)vt.i.poſtquàm videre camillã.ſ.extinctã: ipſe trepidæ.i. feſtine iaciunt ſummo certamie de muris, manu.ſ. ſua tela.i.iacula ac ſaxa,& imitanꝭ.i.effingũt ferrũ robore duro,& ſtipitibꝰ& ſudibus obuſtis,exiſtẽtes p̄cipites.i.p̄cipitãter in mortẽ ruẽtes,& audẽt mori prime.i. etiã priuſq̃ viri,aut ſine exẽpro ꝓ mœnibꝰ,aut legamꝰ patriæq; mori ꝓ mœnibꝰ audẽt,qa nõ poterãt prime mori.

¶ ASCENSIVS.

¶ Prima fu. ¶ Ordo eſt. Ala Camillæ leuis ideſt agilis & incõſtans,fugit prima,amiſſa domina,ideſt regina,rutuli turbati.i. conſternati fugiunt,& Atinas acer,ideſt quãuis acer, fugit tñ, & duces diſiectti ſcilicet à ſtatiõe ſua in diuerſa diffugia,& manipli, ideſt vexilliferi deſolati, ideſt derelicti ſine conſolatione,petũt tuta.ſcilicet receptacula vrbis,& ipſi aduerſi,ideſt obnitentes,aut potius auerſi à facie hoſtiũ,tendunt equis ad mœnia ſcilicet vrbis,nec quiſquàm valet ſuſtẽtare telis teucros inſtantes.& ferentes,i.inferentes lætum,ideſt necem aut quiſquã non audet,ſiſtere.i.firmare greſſum & ſtare,contra.ſ.inſurgentes teucros,ſed referunt humeris languentibus,i.laſſis,& laxis amiſſo animo,arcus laxos,ideſt non amplius tentos, & vngula quadrupedum,ſcilicet equorũ quatit, ideſt cõcutit & carpit curſu campum putrem,ideſt reſolutũ in puluerem,puluis voluitur ad muros atra caligine,ideſt denſa nube, & matres percuſſæ pectora,ideſt habentes pectora percuſſa, tollunt.ideſt extollunt è ſpeculis,vnde ſpeculabantur accurſum, & fugam ſuorum,clamorem fœmineum,ideſt eiulatum,& planctum muliebrem ad ſydera cœli. Turba inimica,ſcilicet hoſtium perſequẽtium,premit agmine mixto,ideſt confuſo ſuperbos qui primi curſu,ideſt in currendo,aut qui rupere primi curſu, ideſt impetu portas patentes,nec effugiunt mortem miſeram,ideſt miſerandam,ſed ipſi confixi in ipſo limine,ſcilicet vrbis in mœnibꝰ patriis,atq; inter tuta.ſ.tecta,aut receptacula domorũ expirãt, i.efflant animas,quaſi non vulnere,ſed laſſitudine deficiẽtes, pars claudere,ideſt claudebant portas nec audent aperire ſociis viam,nec accipere orãtes,ſcilicet ſocios,&cædes miſerrima oritur,ideſt ſurgit,& fit,cedes dicit defendentũ,ideſt defendentiũ aditus,ſcilicet vrbis armis atq; ruentũ,ideſt cadentiũ in arma, ſcilicet

¶ PIERIVS.

¶ Et eqs auerſi ad mœnia tendũt,] In Oblongo codice,in Mediceo,& aliquot aliis anti.legere eſt,aduerſa ad mœnia tẽdũt. Sed vulgata lectio lõge caſtior, qppe,eqs auerſi. ¶ Quadrupedũq; putrem curſu quatit vngula campũ.] In Ro.cod.legere eſt, quadripedoq;,Putrẽ curſu quatit vngula campũ,Quã lectionem, Donatus agnoſcit.ait eñ. Vrgẽte maiore inſequentiũ vi,ipſi equos vrgebãt, vt quadrupedo curſu.i.ſatis ꝓperato,in patriã tẽderent. ¶ Et è ſpeculis p̄cuſſæ pectora matres.] In anti.aliquot codicibꝰ,è Muris legiꝭ,vt ſit adnominatio q̄dã, puluerẽ ad muros volui,& è muris matres tollere clamorẽ ad ſidera, Sed enim qa generaliꝰ eſt.è ſpeculis,dicere ea lectio magis huic loco quadrat,crediderim verò lectionẽ alterã,è muris de p̄aphraſi aliq̃ deſumptã. ¶ Nec miſe.effu. mortẽ.] In Oblõg.co.noctẽ.habes. Sed oĩno magis placet.mortẽ,legere, q̃d plus hẽt violentiæ,& agnoſciꝭ à donato. ¶ Atq; inter tuta domorũ cõfixi expirãt animas] In Ro.cod.legere eſt,ĩtra.in reliqs ferè paſſim.inter.q̃dq; ſæpiꝰ apud Liuiũ,ĩtra muros.vulgata legũt exẽplaria.in veteri cod.ſcriptũ.inter muros,obſeruaui.cõtra verò apud martialẽ li. I.ad coſmũ,vbi vulgati codices legũt.hũc Quẽ ſæpe vides inter penetralia noſtræ pallados,Et tẽpli limĩa coſme noui.veteres nõnulli co.manu ſcripti legũt.ĩtra penetralia. Sed vtcũq; de hoc Grãmatici decernãt,illud potiꝰ animaduerſiõe dignũ putarim, q̃d in plærisq; cod.anti.nõ.tuta,ſed tecta Domorũ legi. Ea tñ lectio,q̃ eſt.tuta domorũ.lõge figuratior. ¶ Mõſtrat amor verus pat. vt videre camillã.] In Ro.cod.amor v̄ſus,legiꝭ,vt intelligamus eas nõ priꝰ tale aliqd aggreſſas niſi vt videre camillã. Tũc eñ ait amorẽ verſum ad patriã defendẽdã, quũ bellũ aduerſus etiã mulieres geri viderẽt,q̃d pro mulieribꝰ ſuſceptũ priꝰ arbitrabanꝭ. Si verò cuipiã magis placeat,verꝰ amor,ea quoq; ſentẽtia & pulchra eſt,& de humanæ vitæ moribꝰ ſumpta. ¶ Primæq;,mori ꝓ mœnibꝰ audẽt.] In Ro.cod.ardẽt.legiꝭ.vt ſit ĩter eas cõtentio laudis,amorisq;,p̄inde ac ſi p̄miũ illi ꝓpoſitũ eſſet,quę prima morereꝭ.ſeruiꝰ ad dolorẽ ex camillę obitu cõceptũ refert vt illud. Me primã abſumite ferro.neq; verò diſplicet.primę audẽt.ea ſentẽtia,vt tũc primũ audere viſæ ſint,quũ ſexum quoq; ſuum in bello fortiter occubuiſſe conſpicerent.

¶ SERVIVS.

¶ Sæuiſſimus implet Nuncius.] Vt etiam ſupra diximus nuncius eſt tam quod nuntiatur, quàm qui nũtiat. Nuntium quod nuntiatur, ſecũdùm quod nunc nec de fœmina,nec de re quæ nuntiatur procedit nuntius. Vnde multi volunt alium nuntium intelligi. Accam verò poſtea veniſſe,,ſed meliꝰ eſt vt nũtius de Acca dictũ intelligamus.

Interea Turnum in ſyluis ſæuiſſimus implet
Nuntius,& iuueni ingentem fert Acca tumultum,
Deletas Volſcorum acies,cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes,& Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe,metum iam ad mœnia ferri,
Ille furens(nam ſæua Iouis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles,nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat,campumq́ue tenebat,

ligamus. Nouimus enim poni aliqua in ſubauditione,q̃ ex aperto dicere non debemꝰ,vt nec dextræ errãti deꝰ abfuit,cum neceſſe ſit abfuit aut iunonẽ aut alecto intelligamus. Itẽ Salluſtiꝰ, Prima qui forte veniẽtes exciperẽt cũ de ĩſidiis loq̃reꝭ,quas numeri tantũ pluralis eſſe pluſ quàm manifeſtũ eſt. ¶ Deletas volſcorũ acies.] Falſum eſt tm̃ enim fugerat,ſed vim exprimis

Quum pater Æneas ſaltus ingreſſus apertos,
Exuperatqꝫ iugum, ſyluaqꝫ euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoqꝫ feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
At ſimul Æneas fumantes puluere campos
Proſpexit longe, Laurentiaqꝫ agmina vidit.
Et ſæuum Ænean agnouit Turnus in armis,
Aduentumqꝫ pedum, flatusqꝫ audiuit equorum:
Continuoqꝫ ineant pugnas, & prælia tentent,
Ni roſeus feſſos iam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemqꝫ die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante vrbem, & mœnia vallant.

exprimit nũtij: cuiꝰ mos eſt pluſqꝫ habet veritas nũtiare. ¶Ingruere,] Impetum facere, vt ingruit æneas armis. ¶Ille furens & ſęua iouis ſic numina poſcũt,] Duplici ratiõe eum inſidias reliquiſſe commemorat, dolore nimio, & numinum volũtate quod vtrũqꝫ ideo agit: ne capi poſſit ęneas. ¶Apertos.] Vacãtes inſidiis Sæua iouis ſic numina poſcũt. Home. Διός δ᾽ ἐτέλειετ᾽ βουλή. ¶Ambo ad muros,] Vt tueretur Turnus, vt obſideret æneas. ¶Fumantes campos,] Veluti fumantes caligine pulueris. ¶Sæuum,] Fortem, vt Sęuus vbi eacidę telo iacet Hector, item Nec minus interea maternis ſæuus in armis. ¶Ibero.] Oceano occiduo. i. hiſpano. Hiſpaniã autem Iberiam ab Ibero flumine conſtat eſſe nominatam, ¶Conſidunt caſtris,] In ſua quiſqꝫ digreſſi. ¶Mœnia vallant,] Hinc probatur, quia & qui tuẽtur, & qui obſident vallare dicuntur.

Iberia vnde dicta.

ASCENSIVS.

¶Interea turnum in ſyluis ſæuiſſimus &c. Recitat quomodo nuntiatum eſt turno in ſyluis vbi æneam obſeruabat aut congruum irrumpendi tempus camillam occiſam, & volſcos in fugam verſos, tempusqꝫ ſubueniendi rebus feſſis inſtare, & reliqua quę textus habet. Ordo eſt. Nũtius ſæuiſſimus, ideſt res nuntiata grauiſſima, aut nuntius, ideſt nuntians, ſiue mas ſiue fœmina, nam de Acca haud dubie loquitur, vtrunqꝫ itaqꝫ ſignificat nuntius, & qui nuntiat, & quod nuntiatur: nuntium verò vnum. Vnde recte ſentit Seruius: licet id valla non recte improbet. Poſſumus autem per conceptionẽ implicitam in maſculino loqui, vt venit ad turnum nũtius, cum de Acca loquatur. Nũtius igitur aut res nuntiata: aut qui nuntiat videlicet Acca implet interea Turnum in ſyluis vbi, ſcilicet inſidias tendebat, & pro, ideſt Acca fert iuueni, ideſt ad iuuenem aut fert, ideſt refert & dicit iuueni. ſ. Turno, ingentem tumultum, acies volſcorum eſſe ſupp. deletas. i. de ſtatione ſua amotas, & in fugam verſas, camillam cecidiſſe. i. occiſam eſſe. hoſtes infeſtos ingruere. aut irruere. i. impetum facere, & irrumpere infeſtos. i. infeſtantes & moleſtantes, & corripuiſſe omnia, ſcilicet loca, & turni auxilia, & hoc marte ſecundo. i. præſente, & fauente. & metum iam ferri ad mœnia, ideſt timeri iam etiam vrbi. Ille ſcilicet Turnus furens, ſcilicet martio furore, nã numina iouis, ideſt fata ſeua, id eſt irreuocabilia & tamen duriſſima Turno. poſcunt ſic vt ſcilicet furore percitus, ſingulare certamẽ non retractet. deſerit colles obſeſſos. & linquit nemora aſpera, ideſt difficilia acceſſu, & ipſe vix exierat è cõſpectu, ideſt quantũ conſpici poſſet, & tenebat campum, ſcilicet planum, cum pater Æneas, ingreſſus, ſcilicet ex ſyluis ſaltus apertos, ideſt nullis arboribus tectos, exuperat, ideſt tranſcendit iugum, ſcilicet montis, & euadit, ideſt exit ſylua opaca, ideſt denſa frondibus. Et ſic ipſi ambo ferũtur ad muros rapidi, ideſt veloces, & ſupp. cum toto agmine: nec abſunt inter ſe lõge paſſibus. i. non multis paſſibus diſtant, forte Maro fecit. Nec multis inter ſe, aut nec longis inter ſe paſſibus abſunt. i. diſtant, ſed qui nolunt, s, literam ſicut, m, abſumi apud hunc poetam immutauerunt, ſicut & alia nũ nulla Ac ſimul. i. ſtatim poſt ꝙ ęneas proſpexit longe cãpos fumantes puluere. i. veluti fumantes obſcuros puluere, & vidit agmina laurẽtia. i. laurentium ſeu latinorum, &. i. etiã turnus agnouit ænean ſęuum. ſ. ipſi turno qui in deos, & ſuos pius erat, aut quem turnus iudicauit ſæuum, aut ſæuum non ſemper, nec vbiqꝫ: ſed in armis, & audiuit aduentus pedum, ideſt pedes aduentantium, aut ſtrepitum pedum aduentantium, & flatus equorum, & ineant, id eſt iniiſſent continuo pugnam, ſcilicet ſingularẽ, & tentent prælia: ni, ideſt niſi phœbus, ideſt ſol roſeus, ideſt rubeus ſub occaſum tingat iam equos feſſos: ſecundum opinionem, vulgi, flumine ibero, ideſt mari ſeu oceano occiduo hoc eſt hiſpano, & reducat. ſ. per diſceſſum ſuum occaſionaliter noctem die labẽte, ideſt occidente. Quia igitur ingruente nocte dimicare non poſſunt, ipſi conſidunt. i. ſimul locum capiunt caſtris, ideſt in caſtris ſuis, ac tentoriis ante vrbem, & vallant, ideſt circundãt vallo mœnia. Alij ne hoſtes ingrediantur, alij ne egrediantur nec commeatum recipiant.

PIERIVS.

¶Ingruere infeſtos hoſtes,] Antiqua omnia exemplaria. quæ præ manibus habui, infenſos, legunt, quod Turni dolorem mirum in modum exaggerat, quum intelligat eos hoſtes, quos odio maxime proſequatur, ita victoria exultantes ferri. ¶Ille furens iam ſæua iouis ſic numina poſcunt,] Interpoſitio hæc variis modis in variis habetur exemplaribus. Hinc nonnulli, iam ſæua, legere maluerunt. In Romano, in Mediceo, & quibuſdam aliis codicibus peruetuſtis, Et ſæua, legitur, quod etiam Seruio receptum eſt, dum ait, turnum duplici ratione inſidias reliquiſſe, dolore quippe nimio. id enim ſibi vult furens, & numinum, voluntate. Quod ſi. Nam, legas, aut iam alterum eſſet redditio cauſſæ, alterum acciperetur expoſitiue. Sed enim hoc vtcunqꝫ legatur parui refert, illud minime parui faciendum eſt, quod in Romano codice, Sic numina pellunt, non autem, poſcunt, legere eſt. Sed omnino vulgata lectio receptior eſt. ¶Siluaqꝫ euadit opaca,] In aliquot antiquis codi. inuadit, legitur, At ſimul æneas. In Oblongo codice, Ac ſimul. In Romano. Tum pater ęneas. Inemendate quidem, & ſententia mutilata. ¶Tingat equos,] In antiquis ex inſtituto Antij, tinguat, u, poſt, g, notata, ſcriptum eſt,

LIBRI VNDECIMI FINIS.

IN. XII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Duodecimo Turnus diuinis occidit armis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONS. ARGVMENTVM.

Turnus iam fractis aduerſo Marte Latinis,
Semet in arma parat: pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur paſſuris & omnia victis.
Hoc Turni Iuturna ſoror confudit, & ambos
In pugnam populos agit ementita Camertem,
Æneas volucri tardatur membra ſagitta.
Anxia pro nato ſeruauit cura parentis.
Vrbs capitur. vitam laqueo ſibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congreſſus, vtrinqꝫ
Circunfuſa acie, vita ſpoliauit, & armis,

ALIVD IN EVNDEM.

Troianis, Rutulisqꝫ placet coniungere fœdus.

ASCENSIVS.

DVodecimo Turnꝰ, &c. Duodecimum librũ cõcludit poeta morte Turni, in qua ſummã nactꝰ eſt Æneas gloriam ſummaqꝫ potitus victoria Quòcirca, vt in Hectore tracto finiuit. Iliada Homerus ne ſi procederet, cogeretur ignobilem Achillis mortẽ deſcribere, ita & in turno victo cõponit, atqꝫ cõcludit æneida ſuam Maro noſter ne & ænei triſtem obitũ memorare cõpellatur, vbi em̃ ad ſũmã gloriã eiꝰ, quẽ laudare volumus peruẽtum eſt, illic ſtãdum eſt. Prꝫterea vti ſæpe diximꝰ: mors vltima linea rerum eſt: quocirca & morte ferè libros cõcluſit. Adde ꝙ ſenis libris vigenos quaternos Homeri exequi conſtituit. Nam ſex prioribus odyſſeam, ſex poſteriorıbꝰ iliada exprimit, quòcirca errant, qui decimũ tertiũ ænei. aut vſqꝫ ad Auguſtum ſcripturũ fuiſſe dicũt. Sed ordo eſt. Turnus occidit ab ob & cado, ideſt ſuccũbit armis diuinis, ſcilicet Vulcani aut ænei in deũ indigetẽ transferendi, aut fatalibus, quia diis ita volentibus duodecimo ſup. ęneidos libro. Et hoc monoſtichon eſt. Turnus fractis iam latinis, qui antea infracti erant marte aduerſo, parat, ideſt diſponit ſemet. i. ſemetipſum in arma latino cupiente pacem. Fœdus concutitur, ſcilicet inter latinum & ænean, & victus, ideſt vter eorum vincatur paſſurus ſup. ſit omnia, ſcilicet mortem & lauinię ac regni amiſſionem. Iuturna ſcilicet nympha ſoror turni, confundit hoc, ſcilicet fœdus conſilio iunonis, & agit ambos populos in pugnam, ementita, ideſt expreſſe mentita hoc eſt ſimulans ſe

lans ſe manifeſte Camertē. Æneas tardatur membra,id eſt habet membra præcipuę coxam,tardata ſagitta volucri ab incerto auctore miſſa Cura parentis, ſcilicet veneris anxia pro nato.i.filio:ſeruauit ſup.eā aut ſanauit dictamo herba, vrbs capitur & amata, ſcilicet

Id Rutuli rumpunt.nato Venus alma medetur.
Dictamo,Rutuliq́ꝫ luunt periuria victi.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem miſero dant cingula Turno.

ſcilicet regina finit ſibi vi-tam laqueo, ideſt ſuſpendit ſe,Æneas cōgreſſus, ſcilicet cum Turno campo, ſcilicet parenti , & hoc acie circun-fuſa vtrinq́ꝫ , ideſt ab vtraq́ꝫ parte ſpoliauit Turnum vi-ta & armis præcipue baltheo pallantis.

SERVIVS.

TVrnus vt infractos aduerſo marte lati.] Poſtq̄ Turnus bello defeciſſe videt latinos:antea ſemper infractos Nanq́ꝫ ita maior eſt ſenſus:q̄ ſi infractos Valde fractos acceperis. ¶ Sua nūc ꝓmiſſa repoſci.] Quia dixerat,Ibo animis cōtra vel magnū præſtet Achillē. ¶ Se ſignari oculis,] ꝓpter illd̄ in te ora Latini. In te oculos referunt. ¶ Vltro.] Aut inſup aut anteq̄ aliquis expoſcat. Sponte ſua ſe in certamē offert. Sauci9 ille: κατ᾽ ἐξοχήν, Ille leo, ideſt princeps ferarū. ¶ Saucius,] Autem pectus.i.ſauciū pectus habēs. Et bene alia verba interpoſuit,quia ſaucius pectus ſonabat aſprime,& imperitis poterat ſolœciſmus videri. ¶ Graui vulnere,] Forti , vt Ferit enſe grauē Tymbrœ oſyrim. ¶ Tum demum,] nouiſſime ideſt poſtq̄ fuerit vulnere laceſſitus . Hæc em̄ leonum eſt natura,vt niſi laceſſiti iraſci nequeāt. ¶ Mouet arma,] Vires ſuas experitur.

Arma q̄ dicātur.

P. VERGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER DVODECIMVS ET VLTIMVS.

TVrnus vt infractos aduerſo Marte Latinos
Defeciſſe videt , ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: vltro implacabilis ardet,
Attolitq́ꝫ animos,Pœnorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantûm vulnere pectus,

Tum demum mouet arma leo,gaudetq́,comanteis
Excutiens ceruice toros,fixumq́ latronis
Impauidus frangit telum,& fremit ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem,atq; ita turbidus infit.
Nulla mora in Turno,nihil eſt qđ dicta retractēt TVR.
Ignaui Æneadæ,nec quæ pepigere,recuſent.
Congredior,fer ſacra pater,& concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ:ſedeant,ſpectentq́ Latini,
Et ſolus ferro crimen commune refellam.
Aut habeat victos,cedat Lauinia coniux.

ritur.Nā arma ſunt vniuſcuiuſq; rei poſſibilitas.Vñ eſt, & querere cōſcius arma,id eſt dolos.¶Latronis,]Modo venatoris,& eſt grçcum: Nam λατρεύειν dicunt obſequi,& ſeruire mercede. Vñ latrones vocantur conducti milites,Moris autē erat, vt hos imperator & circa ſe haberet,& primos mitteret ad oē diſcrimē,vnde nunc dicit latronis telo fixum leonem. Quia etiā venatores operas ſuas locare cōſueuerūt. Varro tamē dicit hoc nomē poſſe habere etiam latinā ætymologiam,vt latrones dicti ſint: quaſi laterones. Quia circū latera regū ſint, quos nunc ſatellites vocant.Vna tamen eſt ſignificatio: licet diuerſa ætymologia.Plautus in pyrgo polinice oſtēdit,quid ſint latrones dicens. Rex me Seleucus miſit ad conducendos latrones. ¶Impauidus frangit telum.]Luca. per ferrum tāti ſecurus vulneris exit.¶Fremit ore cruento.] Fremit licet habeat os ſuo cruore perfuſum, Sane comparatio exitum oſtendit futurum. Nam etiam Turnus ruet in mortem ferocitate cōpulſus, ſic in quarto indicat futurū regine exitū dicens, Qualis coniecta cerua ſagitta.¶Gliſcit.]creſcit.Vnde & glires dicti ſunt,quos pingues efficit ſomnus.¶Turbidus.]Plenus terroris, & perturbationis.Sanè notādū affatur,atq; infit,nā iteratio eſt,qua frequēter eſt vſus:licet nonnulli dicant tēperare interpoſitā cōiunctionem.¶Retractent.]Repetant,& reuoluant.¶Congredior,] Statius vbi polinicem vbiq; inducit loquentem.Non me vllius domus anxia culpes,expectent've truces obliquo limine nati, vnde & iam ſupra ait poeta. Se ſignari oculis.¶Deſertorem aſiæ,]Vt exulibus ne datur ducenda Lauinia teucris, vnde eſt præmiſſa illa excuſatio & in tota ſecundi æconomia,& in.4.dicit,Me ſi fata meis paterentur.ducere vitam Auſpiciis,& ſpōte mea cōponere curas,Vrbem troianam primum,dulceſq; meorū,reliquias colerem. ¶Sedeāt, ſpectentq́ latini.] Ductus eſt, vt diximus ſupra.Pollicetur enim ſe ſingulari certamine dimicare velle, cum nolit, nam dicens.Sedeant,ſpectentq́ latenter eos ignauiæ arguit, ꝙ ſolus omnibus quieſcentibus dimicet: quam rem plenius ſequens indicat verſus. Et ſolus ferro crimē commune refellam, ideſt cōmune fugæ ac timoris dedecus ſolus meis virtutibus comprimam.

ASCENSIVS.

¶Turnus vt infractos aduerſo marte latinos defeciſſe videt.] In principio huius duodecimi & vltimi à Virgilio quidem editi libri Turnus vidēs latinos defeciſſe,& in fugam verſos nihilq; reſtare niſi vt certamē cum Ænea ineat aut loco cedat, ſtimulo amoris & generoſitate animi ad id cōpulſus pollicetur contra Æneā ſtare,& omnē belli aleā in ſuum caput recipe,quo circ cōparat eū leoni poeta qui tūc maxime iraſcit̃ cū laceſſitus eſt & euadēdi viā ꝓcluſam videt.Habent̃ ꝑterea turni ad latinū verba quibus ęneam multipharia licet paucis vituperat vt ingenioſe notauit Donatus cuius hæc ſunt verba. Infractos valde fractos.Latinos.Non ſolum eius gentis milites. Sed omnes qui eſſent in exercitu turni cōparat leoni.Qui in beſtias imperium habet,vt turnus in ſuos,ſed vulnerato,& qui vlciſci nō poteſt. Deſertorem aſiæ.Tria conuitia:à loco,ꝙ aſianus.q.d.ex corrupta ꝓuincia,à genere ꝙ eſſet Dardanus, quaſi rebellis, à facto ꝙ eſſet ꝓditor.Cōe,nā cōe dedecus eſt,ꝙ troiani italiā teneāt. Hęc ille

Hæc ille.Contra quæ ſentit Seruius ſtatim in principio dicēs,infractos intelligi nō fractos olim, ſed nunc defeciſſe. Quia verò infringere eſt interdum intrinſecus, & multū frāgere,ideo poſſent latini infracti dici aduerſo Marte.Veruntñ meo quidē iudicio mēs poetę eſt, quā hoc ordine explicabo.¶Vt ideſt poſtq̃ Turnus videt.i. conſiderat latinos infractos i.nō fractos quātū ad ꝓpriā virtutē,& fortitudinē defeciſſe,tñ Marte aduerſo.i.qa Martē & cæteros deos aduerſos habuerant, & vidēs ſua promiſſa (quibus.ſ.promiſerat ſic,ibo animis contra vel magnum pręſtet Achillē)repoſci.i.exigi iuſte à ſuis victis,& ſe ſignari oculis.ſ.oīm alloq nō audētiū,ſed tacite id petētiū miſerabili cōſpectu ipe vltrò.i.nōdū reqſitꝰ nec ꝓuocatus expſſe,ardet.i.excādeſcit exiſtēs īplacabilis,& attollit aīos exiſtēs talis qualis ille.ſ.ferociſſimꝰ vtpote iubatꝰ leo,exiſtēs in aruis pœnorū.i.punica regiōe,ſauciꝰ pectꝰ.i.hñs pectꝰ ſauciū graui vulnere venātū.i.venatorū telo,mouet tū demū.i.tū primū poſtq̃ vulneratꝰ eſt,arma.ſ.naturalia,hoc ē irā excitat arrectis iubis,& gaudet.ſ.de futura pugna,excutiēs.i.erigēs & rigere faciens.ceruice toros.i.villos comātes.i.criſpātes & fruticātes,& impauidus frāgit telū latronis.ſ.venatoris q à latere aut ē latibulis adortꝰ eſt eū fixū.ſ.in pectore ſuo,& fremit ore cruento: haud ſecus.i.nō aliter:violētia gliſcit.i. creſcit turno accēſo.ſ.ꝑ irā & affat̃ tū.ſ.poſtq̃ ſic excāduit,regē.ſ. latinū atq; ipſe turbidus.i.plenꝰ terroris,& ꝑturbatōis,infit.i.ſic loq incipit.O pr̃.ſ. latine,nulla mora ſup.eſt in turno.i.paratꝰ ſum qđ exigūt ignaui teucri ſingulare obire certamē nihil eſt.i.nulla eſt rō,ꝙ.i.cur ęneade ignaui.i.inertes & ſine induſtria ſuū ꝑiculū in caput regis ſui reiiciētes,retractēt.i.reuocēt ꝑ aliū cōtractū,dicta.i.quæ priꝰ dixerūt,nec recuſent.ſ.pacta q̃ pepigere.i.pacti ſunt nobiſcū.Ego cōgredior.i.paratꝰ ſum cōgredi:fer ſacra.i.feri porcū ad fœdus ꝑcutiēdū:vñ addit,& cōcipe fœdus.ſ.cū ęnea dimicādi ea lege vt ſi victꝰ ſit abeāt teucri.ſin victor hēat cū regno Lauiniā:nā aut ego mittā ſub tartara.i.occidā hac dextra.ſ.mea deſertorē aſiæ.i.patriæ ſuæ mollis ꝑ ꝓditionē,deſertorē dardaniū i.à dardano ortū.ſ.æneā,ſedeāt & ſpectēt latini.q.d.ſint ignaui & reſides q̃tūlibet,& ita eos ignauię dānat vt nō ꝑmittāt ſingulare certamē,& ego ſolus refellā.i.abolebo,crimē cōe.i. cōmune dedecus qđ eſt ab externo omnes à ſedibꝰ pelli,aut iniquas leges ſuſcipere,aut ſup.Dardanius deſertor aſię habeat victos.ſ. omnes in me vno qui morte mea libertatem mihi peperero, & cęteris ſeruitutem, & lauinia cedat. i. concedatur illi deſertori aſię coniux.Quibus omnibus q̃tū poteſt à duello dehortatur.

PIERIVS.

Edat lauinia coniux,]Quam diuerſitatem codicum in ſeptimo habuimus eo verſu,exſulibus ne datur ducenda lauinia teucris,quum nonnulli veriti primam in lauinia ſyllabam eſſe longam verſum hoc dictionum ordine ſcripſiſſent.Exulibus ducenda datur lauinia teucris,eadem nunc itidem offertur.Nam qui ſuperius legerant, ducenda lauinia, eodem hic modo legendum arbitrati,cedatq́ lauinia, ſcribere inſtituerunt. Bona tamen eruditorum pars abſq; particula copulatiua libentius legit. Syllabam verò eam communem à poetis poni, exemplis alibi oſtendimus.

Olli ſedato reſpondit corde Latinus. POETA.
O præſtans animi iuuenis,quātū ipſe feroci LATINVS.
Virtute exuperas,tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere,atq; omnes metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni,ſunt oppida capta
Multa manu,necnon aurumq́, animuſq́ Latino eſt:
Sunt aliæ innuptæ Latio,& Laurentibus agris,
Nec genus indecores,ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis,ſimul hæc animo hauri,
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erit,idq́ omnes diuiq́ homineſq́ canebant:
Victus amore tui,cognato ſanguine victus,

SERVIVS.

Corde ſedato,]Quia de turno ait, Atq; ita turbidus infit.¶O præſtans animi,] & pręſtās viriū,& præſtans viribus dicimꝰ Sanè magnę moderatiōis eſt hæc oratio. Nam & laudat turnum,quaſi virum fortem,& tñ eum à ſingulari certamine dehortatur.Dicens eñ pręſtās animi,latenter eum oſtēdit inferiorem eſſe virtute.¶Expendere caſus,]Ne ex abrupto de eius virtute deſperare videatur, caſuum varietatem ſe timere cōmemorat. ¶Sunt tibi regna pr̃is dauni ſunt oppida,]Si propter regnum dimicare diſponit, habes paternum, ſi propter gloriam multos virtute ſuperaſti,

peraſti,qđ aūt dicit.¶Nec nō aurumq́,animuſq́ latino eſt,]Varię exponitur nanq; alij dicunt habes regnū paternum, habes oppida, etiā à me habes aurum & promptum animum ad dāda omnia,præter filiam.Alii verò ſic intelligūt.Si ꝓpter opes & vxorem dimicaturus es hæc non ſolus habeo. vnicuiq; enim latino eſt, & aurum, & animus promptus in generum,vt latino nō de ſe dicat,ſed cuicunq; de latino.¶Latio,& laurentibus agris,]ſ.in ciuitate,& ī omni regno latinorum.Nec genus indecores, quia iſte regis filiā petebat.¶Sine me hæc,]Hoc loco intelligimꝰ Turnum dolore voluiſſe in

 aliqua

Coniugis & mœſtæ lachrymis, vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero, atq; arma impia ſumpſi.
Ex illo, qui me caſus, quæ Turne ſequantur
Bella vides, quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur
Spes Italas; recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq; ingentes oſſibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si, Turno extincto, ſocios ſum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia? ad mortem ſi te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam, & connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias, miſerere parentis
Longæui, quem nunc mœſtum patria Ardea longe
Diuidit. haud quaquàm dictis violētia Turni POETA.
Flectitur, exuperat magis, ægreſcitq; medendo.
Vt primum fari potuit, ſic incipit ore,

aliqua verba prorumpere. ¶ Haud mollia fatu], i. ḋra. nam aſpera ſunt quę cum veritate dicuntur, falſa eñ ſolent eſſe plena blanditiis, hæc enim libenter audiuntur, Illa verò grauiter, hinc Terē. Obſequium amicos, veritas odium parit. ¶ Animo hauri,] Omni intentōe percipe. ¶ Nulli veterū ſo. p.] Generaliter dicit prohibitū eſſe dare lauiniam cuilibet latino, vt turnus ſolatium aliquod habere poſſit doloris, q̄ñ latinū nemine pferri ſibi videat. ¶ Diuiq; hoīesq; canebant,] Propter Faunū, & vates. Vict⁹ amore tui; hoc ē ppter tuū amorē, ſanè iter tui cauſſa feci, & tua cauſſa feci, hęc diſcretio eſt, vt tui cauſſa tunc dicamus ſi aliquis ipſi ad quē loqmur preſtiterimus, vt puta tui cauſſa te defendi, tua verò cā tū, cū alteri aliqd alterius cōtēplatiōe pſtamus, vt tua cā hominē tuū defendi. ¶ Cognato ſan.] Quia venilia mater turni ſoror eſt

valla hęc refutat.

amate. ¶ Vincla oīa rupi,] Et religiōis, & fœderis, Promiſſam. eripui gñ̄o, verū eſt; nā Æneæ p legatos pmiſerat filiā. Cui poſt ea intulit bellū licet multi dicant añ turno fuiſſe promiſſam: qd̄ falſum eſt. Nā latinus nūq; eā turno pmiſerat, nā nec faunū cōſuleret ſi eā turno ante promiſiſſet: ſed tātū eū generū amata cupiebat, qd̄ etiā legimus. Quē regia cōiux Adiūgi generū miro properabat amore. ¶ Qui me caſus, Quæ bella ſequātur,] excuſat Turnū vt nō ipſius eſſe videaꝛ q̄ victus eſt, ſed ſuū qa auſus eſt cōtra generū bella ſuſcipe. ¶ Prim⁹,] pcipu⁹. ¶ Bis ma. vi,] Semel cū eſt occiſus. Mezētius, iterū cū eſt occiſa camilla. ¶ Albent,] Vſurpatū verbū albeo albes. ¶ Inſania mutat,] Inſania eñ eſt illuc reuerti, vñ vix euaſeris. ¶ Certamina tol,] Finio remoueo, vt Tollite cūcta inquit. ¶ Fors dicta refutet,] Parētheſis plena abominationis. Natā & cōnubia noſtra petētē, iniquiſſimū eſt eū morti tradere, qui tuā affinitatē exoptāt. ¶ Reſpice res bello varias,] Ne ignauiæ videaꝛ arguere, admonet caſuū, vt ſupra. Atq; oēs metuētē expēdere caſus. ¶ Mœſtum patria ardea lōge diuidit,] Lōge mœſtū, ideſt valde mœſtū, nā lōge diuidit nō procedit: nō eñ ardea à Laurēto lōgo valde diſſidet ſpatio. Ægreſcitq; medēdo, inde magis eius ęgritudo creſcebat, vñ ſe ei latin⁹ remediū afferre ſperabat. ¶ Medēdo aūt,] Dū ei mederet, & medicīa afferreꝛ, Nā gerūdij mod⁹ eſt à paſſiua ſignificatiōe. Vt primū fari potuit. Nimi⁹ eñ dolor iracūdię īterclu ſerat vocē, ſic de Euādro, & via vix tādē voci laxata dolore eſt.

ASCENSIVS.

Olli ſedato reſpōdet corde latinus.] In hac parte habetur reſpōſio latini ad turnū ipſum cohortātis vt derelicta lauinia ad patrē reuertatur aliā cōiugē ſibi expoſtulaturus quādoquidem filiam ſuam diis exhortantibus tam ęneæ deſponſauerit. Ex infœlicitate præterea belli cōtra deorum monita ſuſcepti dehortatur à bello amplius cōmittendo ſed non flectitur dictis violētia turni, de quibus omnibus hęc ſunt verba Donati. O præſtās. enumerat bona, ac mala iuuētutis, & ſenectutis. In iuuene eñ quātum eminet vis corporis tm̄ in oēs caſus incōſulta temeritate capitur, Sola meliorū ſpe duciꝛ. Totū fore proſperum putat. Nec aduerſa pręuidet in ſene vis corporis minor, cōſilij maior. Omnia expē. abeſt ab eo temeritas, cuius mala; aut in ſe expertus eſt, aut in aliis videt. O pręſtās animi, Laudat eius virtutem cū pſuaſurus eſſet, ne pugnaret, ne putaret q̄ illi deficeret. Oſtēdit deinde nuptias filię nūq; fuiſſe in ſua poteſtate ſed in deorū numine, Oñdit ſua cā oīa feciſſe. Hæc ille. Ordo eſt Latin⁹ rñdit olli. i. tūc illi. ſ. turno corde ſedato. i. trāquillo & pacato aīo, ô iuuenis pſtās. i. pſtātis animi, aut poti⁹ pſtās animi. i. q animū pſtas ad q̄uis rē obeūdā, q̄tū ipe. i. tu q iuuenis es, exupas. i. excedis me ſenē, virtute feroci. i. martia, & bellica fortitudine tāto impēſi⁹. i. diligēti⁹ impēdēdo maiorē operā, ęquū eſt me. ſ. puectiorē ętate cōſulere. i. pſpicere reip. & me metuētē expēdere. i. examinare, & pēſitare oēs caſus. i. aleas belli, & dubios rerū euētus. Regna patris. ſ. tui, dauni videlicet nomīę ſunt tibi. i. tu habes ea, & multa oppida capta manu. ſ. tua ſunt tibi. necnon. i. & etiā aius. ſ. liberalis, & bñfic⁹ erga te, & aurū ſup. eſt latino. i. iuuabo te opib⁹ meis ad alias nuptias. Alię nuptię. i. virgines nubiles pręter lauiniā ſunt latio. i. & in agris laurētib⁹ nec indecores genus. i. nō hñtes genus ſi dicaꝛ indecor hoc eſt inhoneſtū: ſed (per liptotē) nobile & honeſtū ſine me aperire. i. manifeſtare tibi, dolis. i. fraudibus, & ambagib⁹ verborū, ſublatis i. de medio latis, haud mollia. i. res non molles aut leues ſeu friuolas. fatu. i. dum fantur aut ad fandū ſed graues, & magni momenti, & hauri. i. accipe ſimul hęc animo. i. animaduerte, & pōdera hęc q̄ dicā Nulli. i. nō vlli fas non erat. i. non erat fatis pmiſſum me ſociare natam i. filiā, vlli procorū veterū. i. eorū qui prius eā cōiugē petierāt q multi erāt in latio, & oēs hoīes. i. augures, & aruſpices, & oēs diui vt faunus, & portēta deorū, canebāt. i. vaticinabātur, & quaſi oraculo dicebāt id. ſ. q̄ non erat fas ego tñ victus amore tui, & victus ſanguine cognato. ſ. ſanguini cōiugis. ſ. amate, & victus lachrymis cōiugis mœſte, rupi oīa vincula. i. obſtacula aut fœdera cū alio icta, vnde ſequiꝛ ego eripui genero. ſ. æneæ promiſſam. ſ. filiam, & ſumpſi arma impia quia contra generum violato iure hoſpitalitatis. diis iratis. O turne tu vides, qui caſus, & quæ bella ſequantur. i. perſequantur me, ex illo, ſcilicet tempore, aut facto ideſt poſt illud tempus, & factum, & tu vides quantos labores tu patiare prim⁹, ideſt pręcipuus. Nos victi bis magna pugna, vix tuemur, ideſt protegimur vrbe, ideſt mœnibus vrbis aut in vrbe tu vides ſpes Italas, ſed potius per acclamationem dixero: ſpes Italas dictū vt ſit, ô ſpes Italas quo, vos iā recidiſtis? fluēta tyberina. recalēt. i. rurſus (quia ſecūda pugna cōmiſſa) calēt adhuc ſanguīe nr̄o. i. italo. hoc eſt noſtrorū effuſo, & cāpi albēt ingentibus oſſibus. ſ. noſtrorū qui inſepulti derelicti ſunt. Quò i. in quā ſentētiā; ego referor. i. reducor, & cōuertor toties, hoc eſt cur ſemel non auſim dicere qd̄ ſæpe ſenſi, quæ inſania mutat mentē, vt. ſ. qd̄ recte deliberauerim, exequi nō audeā: ſi ego ſum paratus accire. ſ. Troianos, ſocios. ſ. regni, Turno extincto, ideſt poſtquàm Turnus fuerit extinctus. cur ego nō tollo potius ipſi Turno incolumi certamina. i. cur non dirimo litē. Quid rutuli conſanguinei. ſ. lauiniæ per amatā, ſup. dicēt? quid cætera Italia i. gens itala dicet ſi ego prodiderim. i. proſtituerim & expoſuerim ac porrò dederim ad mortē te petētē natā. i. filiā noſtram, & noſtra cōnubia, qa verò malhominis veteres ſemper fugerūt occaſionē poſtquā ad mortē dixerat ſubiūgit per parētheſim: fors i. bona fortuna, & bonus euētus refutet. i. irrita faciat dicta. i. ne habeāt efficaciā quib⁹ dixi ad mortē, &c. Reſpice. i. cōſidera res varias. i. dubias, & incertas, bello. i. quę ſunt ſemp bello, aut in bello, miſerere parētis. ſ. Dauni, lōgeui. i. ſenioris quē. ſ. parentem tuum ardea patria. ſ. tua, diuidit. i. ſeparat nunc à te mœſtum. i. triſtem longe. i. multū. ſ. propter periculum & abſentiā tuā Hæc latinus. addit poeta. Violētia Turni haud. i. non flectitur quicquā. i. quouis modo, aut in quauis re, ſed ſup. ipſa exuperat. i. ſuperexcreſcit magis, & egreſcit. i. fit egra magis aut Turnus fit magis eger, medendo. i. dum illi medetur, aut mederi conatur, & vt primū. i. vbi primū, aut cū primū potuit fari. i. eloqui qd̄ diu propter nimiā cōmotionē ac turbationem nequiuit ipſe incipit ſic ore. i. expreſſe loqui vt ſequentia continent.

PIERIVS.

Quantum ipſe feroci virtute exuperas, tanto me impenſius æquum eſt conſulere.] Quantum & tanto vulgata eſt lectio, & aliquot veterum etiam codicum teſtimonio comprobata; ſententiæq; optime quadrat, neq; non elocutioni. In aliquot tamē exemplaribus legere eſt, Quoniam ipſe feroci virtute exuperas. Vt latinus abſq; alia dictorum dilutione, probabilis cauſſæ ſuæ ſtatim anſam arripiat per cōceſſionem eorum, que validiſſima. Turnus ſibi propoſuerat. Quippe qui totius accuſationis & cauſſæ cardinem ibi verti verebatur, vt certaminis detrectator ab omnibus haberetur. Itaq; nullam dixerat in ſe morā eſſe paratum ſe iam congredi. Nolle, quod Drances obiectauerat, latinos cædibus exponi, ſolum ſe iam pro ſalute omniū quaſi deuotum, totam certaminis molem impetūq; omnem ſuſtentaturum. Ait itaq; Latinus? Quoniam ignari non ſumus, te ferocitate, & virtute præſtare adeo, vt ex confeſſo alios exſuperes, tanto me tamen impenſius æquum eſt conſulere. Sed vti profatus ſum, prior lectio concinnior videtur. Operæprecium verò eſt orationis artificium perpendere, quæ ſententiam ſuam his præcipue locis corroboret. Ab vtili & recto, quum caſus impendere Turno demonſtrat, quos parendo poſſit euitare poſſeq; eum

alias

alias ſibi vxores quærere. A prudẽtia, quũ bonorũ, malorũq; ra
tione propoſita, quod ſequendum ſit, aperit. Ab iuſtitia & reli-
gione, quum promiſſa Æneæ de filia ſeruari oporteat, & eam
contra Turno ſociare, fatis prohibeatur. Idq; homines, diiq; ca
nant. Addit & argumentum à laudabili, quum rutulorũ & Ita-
liæ vereatur obloquia, concluditq; per cõmiſerationem, quum
diſiunctio à neceſſariis & familiariſſimis deploratur. ¶ Necnõ
animus aurũq; latino.] In antiquis porro codicibus latino eſt,
legitur. Nonnulli verò hoc numero legunt, necnon aurũq; ani-
muſq; latino eſt, quod inveteribus plæriſq; cod. habetur. ¶ Pro
miſſam eripui genero atq; arma impia ſumpſi.] Imperite ſimul
ac importune fecerunt, qui huic verſui poſt dictionem genero,
vel, quæ, vel, atq;, intruſere. Nam, modo hoc, modo illud paſſim
habetur in codicibus vulgatis, & in aliquot etiã antiquis. Quũ
tamen in Roma. codice vetuſtiſſimo. & in Mediceo, & in Por-
cio, & aliquot aliis abſq; vlla coniũctiua particula ſic non inue-
nuſte legatur. Promiſſam eripui, genero, arma impia ſumpſi.
Atq; ita etiam legebatur in Oblongo codice, ſed imperitus ne-
ſcio quis infirmitati carminis timens, quæ illud intruſit, in-
de alij, atq;, repoſuere. Sed quanto venuſtius & elegan-
tius tria illa membra diſiunctim enuntiantur. Vincla omnia
rupi. Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi, quo
in loco ſyllabæ timere fatuitatis eſt, & imperitiæ. ¶ Quan-
tos primus patiare labores,] Romanus codex & plæriq; alij
veteres vno exemplo legunt, patiere, vt futuri mali metu
magis abſterreat. Magis tamen placet, patiare, vt in Oblon
go & in Portio legitur, quia quæ præſentia ſunt negari non
poſſunt. Hinc donatus ait, quę paſſus ſum noſti, quę ve ipſe ad-
huc patiaris, intelligis. ¶ Quo referor toties.] In Roma. cod. le
gere eſt. Quò refero totiens. Hoc eſt quanam obſecro de cau-
ſa hæc eadem toties in conſultatione pono, vt illud, monſtra
deſim refero. Sed enim quia ſequitur. Quæ mentem inſania mu
tat, de inſtabilitate ſententiæ ſermo eſt, quæ ab rege adeo alie-
na eſſe debet, vt prouerbio receptũ ſit. in iis, quæ veriſſima eſſe.
cõtendimus, fidẽ regiam atteſtari. Ait itaq;, quo referor toties,
quaſi verſum exprimat horatianum. Mea cur pugnat ſententia
ſecum? Quę petij ſperno. repeto quod nuper omiſi. Eſt & illud
adnotatione dignum, quod, motat, non, mutat. In codicibus
aliquot manu ſcriptis legitur, quod maiorem argueret inſtabi-
litatem. Sed mutat magis facit ad decorum, & in pluribus ha-
betur ex antiquis exemplaribus. ¶ Si Turno extincto ſocios
ſum accire paratus.] Non negarim in antiquis aliquot cod. ad-
cire, ſcriptum eſſe. Sed longe plures ſunt qui cum Ro. cod. adſci
re legunt, ab adciſco. Hora. adciſcet noua. Et apud, m. tulliũ ſæ-
pe ciuis adſcitus, apud Liuium. In ciuitatem adſciti. ¶ Vt pri-
mum fari potuit ſic incipit ore.] Antiqua omnia exemplaria,
quotquot euolui, tam in vaticana bibliotheca, quã etiam aliun-
de conquiſita, vno exemplo legunt, ſic inſtitit ore, ab inſiſto, qđ
Turni violẽtiæ, quæ flecti non poterat, optime quadrat. Erat &
in antiquo Mediceæ bibliothecę cod. inſtitit. ſed vltimæ duæ ſyl
labæ ab imperito aliquo abraſæ fuerunt, veſtigio tamen medię
adhuc integro permanente.

ſQuā pro me curā geris,hanc p̄cor optime pro me TVR.
Deponas,lethumq́ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela pater,ferrumq́ haud debile dextra
Spargimus,& noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi dea mater erit,quæ nube fugacem
Fœminea tegat,& vanis ſeſe occulat vmbris
ſAt regina noua pugnæ conterrita ſorte POETA.
Flebat,& ardentem generum moritura tenebat.
ſTurne,p has ego te lachrymas,p,ſiquis Amatæ AMA.
Tangit honos animum:ſpes tu nunc vna ſenectæ,
Tu requies miſeræ,decus,imperiumq́ Latini
Te penes,in te omnis domus inclinata recumbit,
Vnum oro,deſiſte manum committere Teucris:
Qui te cunq́ manent iſto certamine caſus,
Et me Turne manent,ſimul hæc inuiſa relinquam
Lumina,nec generum Ænean captiua videbo,
ſAccepit vocem lachrymis Lauinia matris, POETA.
Flagrantes perfuſa genas,cui plurimus ignem
Subiecit rubor,& calefacta per ora cucurrit:
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Siquis ebur,vel miſta rubent vbi lilia multa
Alba roſa,tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor,figitq́ in virgine vultus,
Ardet in arma magis,paucisq́ affatur Amatam.
ſNe quæſo,ne me lachrymis,ne've omine tanto TVR.
Proſequere in duri certamina Martis euntem
O mater:neq́ enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer,quum primum craſtina cœlo
Puniceis inuecta rotis aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos,Teucrûm arma quieſcāt
Et Rutulûm,noſtro dirimatur ſanguine bellum:
Illo quæratur coniux Lauinia campo.

SERVIVS.

¶Quam pro me curam geris,hāc p̄cor optime pro me deponas,]Bis quidē ait pro me,ſed diuerſa affectiōe:nā hoc dicit, quam pro ſalute mea ſollicitudinē geris,hāc pro mea fama,& gratia quę ſo dereliq̄uas. ¶Debile.f,] Sic in ſcdo Telū imbelle ſine ictu cōiicit. ¶Noſtro de v.ſ.]quod inferimus,& dubie locutus eſt. ¶Longe illi dea mater erit,]Cōtra illd̄ ſi matris auxilio vtit̄. ¶Noua,]ſ.magna,nā nouū non eſt qd̄ fuerat añ ꝓmiſſum, magnā aūt fortē vocauit ſingulare certamē. ¶Per ſiqs Amatæ,tāgit honos aim,] Si qd̄ à te Regina rogat,tuā cōmouet mētē,& ſi quē honorē habes Amatę,ſic in ſeptimo. Si qua piis animis manet infœlicis Amatę Gratia. ¶In te omnis domus inclinata recūbit,]Totum digeſſit añ per ſpecies,& ſic ſe cōtulit ad gn̄alitatē,& eſt à ruina trāſlatio. ¶Manū cōmittere Teucris,]Ab omni eum bello nō tm̄ à ſingulari certamine dehortatur. ¶Et me Turne manent,]Mire agit:nam quia ſcit virū fortē ſuā mortē facile poſſe cōtemnere,deterret eū dicēs: ſe ſimul eſſe moriturā,vt qa periculū nō timet,formidet inuidiā. ¶Accipit vocem,] Ordo accepit vocem matris Lauinia. ¶Flagrātes ꝑfuſa genas.]i.lachrymis ꝑfuſas hn̄s genas. Stat. & gemitu mœſtos imitata parentes. ¶Ignem ſubiecit rub.]Hypallage eſt ꝓ cui ignis animi ſubiecit ruborē,mouebat aūt intelligēs ſe eſſe tātorū cā malorū,ſic ſupra, Cauſſa mali tāti oculos deiecta decoros:nā quo ea formoſior inducit̄, eo magis Turnus ardet, vt ſequētia indicant. ¶Violauerit oſtro. Si quis ebur,]Homeri cōparatio. Vnde & violauerit tranſtulit:Ille enim ait μενεῖμ. ¶Aut mixtā rubēt vbi lilia multa alba roſa,]Aut vbi multa alba lilia per mixta rubent roſa, ideſt roſæ coniunctione. Naturaliter enim omnis cādor vicinum trahit in ſe ruborem. Illum turbat amor: inuenit occaſionem.qua Turnus magis moueretur in bellum, Neq́ enim Turno mora libera mortis,hoc loco duplex eſt expoſitio,aut em̄ ordo eſt. ¶Neq́ quęſo mater me lachrymis,]i. tanto mortis omine proſequaris ad duri martis certamina proficiſcentem. Neq́ enim Turno mora libera eſt, non eundi poſt iam promiſſum ſingulare certamē. Aut certe hoc dicit, noli me mater ad bellū euntē ominoſis lachrymis proſequi, neq́ enim Turno eſt mora libera mortis, i. neq́ em̄ in poteſtate eſt mea morā facere venientibus fatis,ac ſi diceret,ſi imminēt periturus ſum,etiā ſi minime ad bella proficiſcar. Sciendū tamē locum hunc vnū eſſe de inſolubilibus duodecim,quę babēt obſcuritatē,licet à multis pro captu reſoluant̄ ingenij. ¶Cum primū craſtina cœlo Puniceis conue.ro,]Hoc loco auiditas pugnaturi exprimitur,ſane nunc nō dicit oriri diē,ſed deſignat tempus quò vult vt vterq́ ad certamen ſingulare procedat. ¶Noſtro dirimamus ſanguine bellū,]Bene ſe omnibus commēdat hoc dicto,ſiquidem ſuū ſanguinē pro omni bello dicit poſſe ſufficere.

Nouū ꝑ magno.

ASCENSIVS.

¶Quā pro me &c. Recitat animoſi Turni reſponſionē,& ad eā Amatę reginę muliebrem,& affectuoſam pręcationē:lauinię ad hec pudorem, & venuſtatem qua Turnus vehemētius inflāmatus,Amatā, rurſus affatur ſignificans ſe cōſtituiſſe omnino cū ęnea certamē. De qua re nihil eſt. Donati Ordo aūt eſt. O optime ſubaudi pater aut rex,ego p̄cor deponas pro me.i. pro honore meo ſeruādo,& pro animi mei voluntate, hāc curam quā geris pro me.i.pro ſalute mea,&vita ſeruāda,& ſinas.i.permittas me

tas me paciſci.i.in pactū cōmittere vitā pro laude,ô pater,&.i.etiā nos nō ſoli troes ſpargim⁹ manu.ſ.noſtra tela, & ferrū.i. tela ferrata. haud debile.i.fortia & robuſta, & vi multa nitentia, & ſanguis ſequitur de vulnere i.telo noſtro aut de vulnere à nobis, illato. Mater.ſ. venus dea,erit illi.ſ.ſęuiſſimo & iniquiſſimo hoſti ęneę.lōge.i.procul,quę.ſ.dea tegat i.protegat eum fugacē,i.frequēter fugere ſolitū vt à cōgreſſu diomedis,nube fęminea.i. velamento fœminis apto, & occultat.ſ.mater dea ſeſe.i.ſeipam vmbris vanis.i. inanibus,& mentitis, aut nihil ꝓ futuris qa & ipā id faciens vulnerata eſt.hæc ſup.turnus dixit. At.i.ſed regina.ſ.Amata cōterrita forte pugnę,noua.i.inſolita,& magna qa nō ſolit⁹ erat cū tali viro cōgredi turn⁹ licet fortiſſimos quosq́ īteremerat,flebat, & ipſa moritura i.ſimilis moriture.aūt certa mori ſi retineri nollet,aut q̄ capta vrbæ moritura eſt:tenebat.i.cōplectebat̄ aut retinebat,generū.i.quē generū eſſe cupiebat.ſ.turnū,ardētē i.excādeſcētē,& vehemēter incenſum ad pugnā tenebat aūt his ꝟbis. Turne ego oro te vnū.i.vnā rem,per has.i. meas lachrymas, & ſupple honorē,i.obſeruātiā, & venerationem amatę:ſi qs honos amatę tāgit animum.ſ. tuum, vt debet nā tu es nūc vna.i.vnica,& ſola ſpes ſenectæ.ſ.noſtræ,& tu es requies vnica miſere.ſ.amatę, decus, & imperiū latini eſt, ſup.penes te.i.i tua ptāte,& oīs dom⁹ latini,inclinata.ſ. ad ruinā,& deſolationē:recūbit in te.i.repoſuit ſpē in te, & fulcit̄ p te. Oro igitur vnū,videlicet deſiſte cōmittere.i.cōſerere manū teucris i.cū troianis qa. ô turne quicūq́ caſus manēt.i.certe expectāt te in iſto certamine,manent: &.i.etiā me,ego relinquā ſimul.ſ.cū mortē tuā audiero. hęc lumina inuiſa.i. hāc vitam mihi moleſtā,nec ego captiua videbo æneā generū.ſ.meū Lauinia.ſ.virgo filia Latini, & Amate.perfuſa genas flagrātes.i. igneo rubore præ pudore ardētes.i. hn̄s eas perfuſas lachrymis.accepit.i. hauſit & intellexit vocē mr̄is ſ.ſuæ:cui.ſ.lauiniæ,rubor.i.pudor ruborē generās plurimus .i. abūtantiſſimus,ſubiecit ignē.i. ardorē aut igneū colorem,&.ſ. ignis,hoc eſt calor naturalis qui formā generat,cucurrit.i.diſpſus eſt per ora calefacta.ſ.p ruborē, virgo dabat ore.i. facie ſua tales colores,veluti.i.quēadmodū aut quales dant̄.ſi quis violauerit.i.miſcuerit,ebur indū.i.indicū qd̄ albiſſimū eſt, oſtro ſanguineo.i.purpura ſanguinei coloris: vel vbi lilia alba rubēt mixta multa roſa, Amor turbat illū.ſ.turnū,& figit vultus in virgine poſtq̄.ſ.ſemel in eā oculos coniecerat,& ardet magis.ſ.q̄ prius in arma.i. ad arma tractāda in certamine cū Ænea,& affatur Amatā.ſ.reginā paucis.ſ.verbis. O mater quæſo ne:ne inqt ꝓſequere me lachrymis.ve pro vel ne proſeq̄re.i.ne ꝓſequaris tāto omine.i.indicio triſtis exitus,me eūtē.i.ꝓficiſcentē in certamina martis duri.i.rigidi & inexorabilis,neq́ em̄ mora.i. dilatio mortis.ſiquidē moriēdū eſt Turno libera.i.etiā ſi differre mortē quā mihi lachrymę tuę portēdūt velim,tn̄ nō poſſem fatis vrgentibus:quaſi dicat ſentio me inſtigatum neſcio quo numine ad congreſſum,& hoc ſenſu legēdū eſt refer,vt ſit,& ideo ô Idmō refer nūtius.i.nūtiās &c. Aut ideo nō eſt Turno mora libera mortis,qa cōſignata eſt iā dies. Nam idmon nuntius refert tyranno phrygio.ſ. Æneæ mea dicta haud placitura, cū .i. vbi aurora craſtina conuecta rotis puniceis.i. roſeis rubebit primū,cœlo.i.per cœlū,aut aerem,nō agat Teucros in rutulos ſed arma Teucrū pro teucrorū, & rutulū pro rutulorū quieſcāt, & ſup.

ſup.dirimamus.i. abſcindamus & finiam⁹ noſtro ſanguine bel
lū: lauinia q̄raꝛ illo cāpo.i.p tale certamē cōiux.ſ.victoris.

¶PIERIVS.

¶Qui te cūq; manēt iſto certamiue caſus.]In Ro.cod. plæraq;
noīa quartæ declinationis.quibus in caſibus,us,vltimā ſyllabā
producūt,uu,geminato ſcribi ſolēt, vt hoc loco, caſuus,& alibi
curruus.Ex attij qdē,vt alias diximus,inſtituto,id qđ adhuc in
aliquot antiqs inſcriptiōib⁹ obſeruauim⁹,vt exortuus vorſum,
Sed em̄ hoc,vt ſcireꝛ,nōvt ad imitādū proponeretur à me dictū
eſt.¶Siquis ebur vel miſta rubēt vbi lilia.]In antiquis fere oī-
bus excēplaribus legere eſt,ſiqs ebur aut mixta,q vel repoſuere
præiectę ſyllabæ timuerūt,quū ignorarēt eū quoq; locū eſſe cō
munē. ¶Teucrū arma quieſcāt & rutulū. Noſtro dirimaꝛ ſan-
guine bellū.]In Ro.cod.in Oblōgo vaticano,in Porcio,in plæ
riſq; aliis antiquis legere eſt teucrū arma qeſcāt & rutuli. Ora
tione nō inuenuſte variata. In Mediceo vltima ſyllaba eſt alie-
na manu corrupta,quum oīno,rutuli,prius fuiſſe appareat.Qđ
verò in excēplaribus vulgatis,dirimatur , tertia perſona paſſiui
legiꝛ,in omnibus his antiquis,dirimamus,prima plurali, acti-
ua voce ſcriptum obſeruaui.

Hæc vbi dicta dedit,rapidusq; in tecta receſſit, POETA.
Poſcit equos,gaudetq; tuens ante ora frementeis,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithya,
Qui candore niues anteirent,curſibus auras.
Circūnſtant properi aurigæ,manibusq; laceſſunt
Pectora plauſa cauis,& colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboq; orichalco
Circūndat loricam humeris,ſimul aptat habendo
Enſemq;,clypeumq;,& rubræ cornua criſtæ:
Enſem,quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat,& Stygia candentem tinxerat vnda.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat,validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium,quaſſatq; trementem,
Vociferās,Nūc ô nūquàm fruſtrata vocatus TVRNVS.
Haſta meos,nunc tempus adeſt,te maximus actor,
Te Turni nunc dextra gerit:da ſternere corpus:
Loricamq; manu valida lacerare reuulſam
Semiuiri Phrygis,& fœdare in puluere crines
Vibratos calido ferro,myrrhaq; madentes.
His agitur furiis,totoq; ardentis ab ore POETA.
Scintillæ abſiſtunt,oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti quum prima in prælia taurus
Terrificos ciet,atq; iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco,ventoſq; laceſſit
Ictibus,& ſparſa ad pugnam proludit arena.

¶SERVIVS.

¶Poſcit equos , gaudet tu.
a.o.f.] Solent em̄ ex æquo-
rū vel mœſtitia, vel alacrita
te euentū futurū dimicaturi
colligere. ¶Pilumno quos
ipā decus de.orithyıa.]Ait
Hor. in arte poetica.Nec qđ
cūq; velit poſcat ſibi fabula
credi. Vn̄ Critici culpāt hoc
loco Virg. dicētes incōgruū
eſſe figmentū:nāq; cum Ori
thya athenienſis fuerit filia
terrigenę,& à Borea in thra
ciā rapta ſit: quēadmodū po
tuit Pilūno qui erat in Italia
equos dare?¶Dec⁹ de.] ad
ornamētū, vt quas ipſa dec⁹
ſibi dia Camilla Delegit. ſa
nè hicverſus ἄπωνδιαξωμ eſt
Nā thyi diphthōgus eſt græ
ca.¶Qui cando.niues ante-
irent.c.a.]Home.verſus eſt
verbū ad verbū. ¶Properi
auri.]Feſtini veloces,& erit
nominatiuus hic properus.
Aurigas aūt pro agaſonibus
poſuit,nam aurigæ propriæ
ſunt currus regētes.¶Albo
q; oricalcho.]apud maiores
oricalchū pretioſius oībus
metallis fuit: nāq; ſicut Lu-
cre.dicit cū primū hoīes ſyl
uas incēdiſſent, nullarū ad-
huc rerū periti terra caſu fer
tilis , oīm ex incēdij calore
deſudauit metalla,inter quę
oricalchū præcioſius viſum
eſt,quod & ſplēdorē auri &
æris duritiā poſſideret:nāq;
primū de auro ſecuris facta
diſplicuit cauſſa molliciei,ſi
militer , & argēti contēptus
eſt vſus. Mox oricalchū pla
cuit donec venêre ad ferrū,
vnde & dicuntur ſæcula ita fuiſſe diuiſa,oricalch ū autem fuiſſe
præcioſum etiā Plau.docet,qui ait in milite glorioſo,Ego iſtos
mores oricalcho cōparē.Alboq; oricalcho.Auri.ſ. comparatiōe
nā albū nō eſt. ¶Circūdat loricā humeris.]Nō armatur hoc lo
co,ſed explorat vtrū arma apte, & cōgrue ſuis mēbris īhereāt.
¶Aptatur habē.]Ad habēdū vt cōgrue poſſit inhęrere. ¶Cor
nua criſtę,]i.comas quas gręci κέϛατα nominant,vn̄ & κειϛεῖμ
dicunt tondere.Cornua aūt ſunt proprię cincinni. ¶Deus ipſe
parēti fecerat,]Ac ſi diceret nō per miniſtros,Sta.Plurimus ipī
ſudor ıbi & notandū,ꝙ affectate variauerit,vt Æneæ vno loco
arma deſcriberet,Turni verò haſtā,gladiū,& loricā hic:in octa
uo aūt ſcutū,& galeā.¶Exin,]Deinde,nā ordīs eſt aduerbiū,
¶Ingēti colūnę,]Haſtæ per colūnā exprimitur magnıtudo ſi-
cut in.7.equorū,vt ſtabāt tercētū nitidi in præſepibus altis.Sty
gia vnda,Quaſi immortalē fecerat.¶Vi,]Ideſt virtute. ¶Acto
ris aurūci ſpoliū,] Vel qđ actori detraxerat Turnus,vel quod
actor cuidam alteri,nā ambigue poſuit.¶Quaſſatq; tremen,]
Quaſſat,& tremefacit.¶Vociferans,]Hæc.ſ.quæ dicturus eſt.
Plęrūq; em̄ ita clamor oñditur,vt ſtatim ipſi⁹ clamoris ꝟba ſub
danꝛ,ſicut ſupra Toruūq; repēte, Clamat io.m. Sanè nūc ita ad
haſtā quaſi ad aliquā perſonā loquiꝛ, & ei intellectū,& auditū
dat,ſicut Cice.verba reip.ſed ille ait,ſi poſſet fieri. Turnus verò
quaſi ad virū ſentiētē loquiꝛ,nec immerito.nā eū inducit furētē,
vt. His agitur furiis,totoq; ar.ab.o.Scintille abſci.ocu.m.a.ıg.
Vocat⁹ haſta meos.Inuocatiōes,& p̄ces,nā appellatio eſt à ver
bo q̄ ſemp aut in io,aut in us,exit.Si in io,exeat,tertię ſunt for
mæ,ſi in us quartæ,vt ab eo,qđ eſt lego,aut lectio,aut lect⁹ ſit,
ſed hoc nos dicim⁹,qđ εὐφονοτεϛομ ſicut nunc ab eo,ꝙ eſt vo-
co vocatus fecit,nō vocatiōes.¶Te maximus ac,]Antea gere
re cōſueuerāt.¶Turni nūc.d.g,]Eius q̄ eſt ſupra maximū qua
ſi.¶Da ſter,]Figura gręca vt Donat habere viro,Itē Dat ferre
talētū,¶Lacerare.r,]Vt la-
ceratā euellā,laceratam aūt
propter illud. Et bis ſex tho
raca petitū. perfoſſumq; lo-
cis. ¶Vibratos.ca.f,]Cri-
ſpatos calamiſtro nā calami
ſtrū acus maior, q̄ calefacta
& adhıbita torquet capillos
vn̄ etiā Cic.Calamiſtratā co
mā appellat frequēter,q̄ etiā
vituperatiōi eſt, vn̄ econtra
ad laudē eſt poſitū ab Hora.
hinc & in cōptis curiū capil
lis,¶Oculis mi.a.i.]Home
ri eſt.Myrrhaq; madētes,vn
guētatos.¶Terrificos,]hic
apparet mugit⁹ nō tm̄ dolē-
tum eſſe ſed etiam iraſcētū.
¶Ciet,]Mō dat ſicut in ter
tio legimus . Lachrymaſq;
ciebat,nā ꝓprię ciere eſt al-
teri aut calorem aut lachry-
mas commouere.¶Ad pu-
gnā proludit,]Premeditaꝛ
Cice. Si mecū in hac prolu-
ſiōe nihil fueris.i.in hac prę
meditatione certaminis.

¶ASCENSIVS.

¶Hæc vbi dicta &c . Docet
qūo ſe Turnus inſtruxit ad
pugnā armauitq; armis inſi
gnibus,vn̄ eſt hoc ſolū Do-
nati.Stygia vnda,cōſecratio
nē quādā enſis oſtēdit.Corri
pit , quaſi dicat ſine conatu
extulıt,q̄uis tāta eſſet,vt ad
miniculis columnæ egeret.
Hoc ille.¶Ordo eſt. Vbi.i.
poſtq̄ Turnus dedit hęc di-
cta.i.verba pręmiſſa,& ipſe
rapidus.i.feſtin⁹ receſſit in
tecta.i.in domiciliū ſuū pri
uatum . Ipſe poſcit.i. exigit
ęquos,& gaudet tuēs.i.inſpi
ciēs eos fremētes.i.animoſe
geſtiētes,añ ora.ſ.ſua,quos.ſ.equos,iſpa Orithya.ſ.orithei Re
gis athenarū filia,& vxor Borę qui ex æquabus erichtonij ſe-
cūdū Homerū ſub forma eq admiſſam generauit equos velociſ
ſimos,& cādidiſſimos,vnde Orithya ad Pilūnum atauū Turni
equos,ꝓpagatos dono miſerat,aut ſi nō miſerat,qa tn̄ ipā ſobo-
lē cōſeruauit,& educauit,vn̄ ad Pilūnū hi eq peruenerāt per em
ptionē aut cōmutationē,aut alia quauis via,dicitur ipā eos mi-
ſiſſe ſeu dediſſe,ſicut in Geor.India mittit ebur quia ındia pro-
ducit elephātes.Nihıl eſt ergo quod critici merito notēt,cū re-
motiſſimi Reges ſe mutuo donēt.Sed ad ordinē redeo quoſipā
orithyia dedit Pilūno.i.atauo Turni,decus.i.pro decore,& inſi
gni dono qui.ſ.equi anteirēt.ı.ſuperarēt cādore niues,& curſi-
bus.i.velocitate auras.i.vētos.Aurige.i.agaſones,circūſtāt pro
peri.i.properare,& vrgere parati,& laceſſunt.i.ꝓuocāt ad cur-
ſum,& animoſitatē:pectora.ſ.equorū plauſa.i.palpata,manib⁹
cauis.i.cōcauis,& pectūt colla comātia.i.fruticantia,& piloſa,
Ipē.ſ.Turnus dehinc.i.poſtq̄ equos viſitauerat circūdat hume
ris.ſ.ſuis loricā ſquallētē.i.p modū ſquamarū piſciū relucētē au
ro.i.ſquamis aureis ,& oricalcho.i.illo genere metali albo.ſ.re
ſpectu auri.i.paulo pallidiore, & ſimul aptat habendo , ideſt vt
habeatur,aut habiturus,& habilē facit enſem,& clypeū,& cor-
nua rubrę criſtæ in galea.ſ.poſita.Enſem inquit,quem ipſe deus
ignipotēs.ſ.Vulcan⁹ fecerat Dauno parēti.ſ.ipſi⁹ Turni, & quē
cādētē.i.cū ipm tēperaret tinxerat vnda ſtygia qua.ſ.icōſumpti
bile effecerat,exin.i.exinde, hoc eſt poſtea aut deinde ipē corri
pit.i.celeriter rapit vi.i.virtute,& extulit haſtā validam.i.valde
fortē & magnā q̄ ſtabat ſup.in edib⁹ annixa.i. incūbēs ingēti co
lūnę,quaſi parua eā ſuſtētare nō potuiſſet;aut ideo ingēti dicit:
qa cū ipā eſſet ingēs ad paruā ſaltē in lōgitudine ſtare nō potuit
appoſitorię:ſpoliū actoris Arūci.i.de gēte arūcorū q antiquiſſi
mi populi Italiæ ſunt,aut qua actor alios,aut qua ipē actora ſpo

Orical-
chum.

Sæculo-
rum diui
ſio.

 lianerat,

liauerat hoc hemiſtichium aſſumit Iuuenalis: in deriſionem Othonis qui ſpeculum muliebris ferebat, ſicut Turnus haſtam actoris, & ipſe quaſſat, ideſt quaſſando trementem facit haſtam, vociferans, ideſt exclamans, ô haſta nunquàm fruſtrata, ideſt quæ ſemper perfeciſti meos vocatus, ideſt inuocatiões, & deſideria mea ad quæ te vocaui, maximus actor; geſſit, ſup. aliquando te, & dextera Turni gerit nunc te. Tempus adeſt nunc ſup. quo tui egebo, da igitur ſternere corpus, ſcilicet Æneæ & lacerare manu valida, loricam reuulſam. ſ. à corpore phrygis. i. Troiani. ſ. Æneę ſemiuiri. i. mollis & effeminati, & da fedare in puluere crines. ſ. eius, vibratos calido ferro. i. calamiſtratos, & madẽtes. i. delibutos, myrrha. i. vnguẽto ex myrrha facto, Turnus agitur his furijs, vt. ſ. haſtã alloqueretur quaſi ratione͂ habẽtẽ, & ſcintille. i. ſigna ardoris abſiſtunt. i. diffunduntur ab ore toto ardẽtes, & ignis micat. i. coruſcat, oculis acribus. i. acrimoniæ indicibus, veluti. i. quẽadmodũ cum taurus ciet. i. excitat in prima prælia, ideſt ad primum inſultum faciendũ mugitus terrificos, ideſt ad terrorem faciendũ: aut tentat iraſci in cornua. ſ. obnixus, ideſt obtinẽs trunco arboris, & laceſſit, ideſt dilacerat ventos ictibus ſcilicet cornuum, aut proludit, ideſt facit præludia, & attẽtamenta ad pugnã, harena ſparſa. ſ. pedibus, vnde in Bucolicis. Iam cornu petat & pedibus qui ſpargat harenam.

¶ PIERIVS.

¶ Circunſtãt properi aurigæ,] Veteres aliquot codices, propere, legunt, ſed inemẽdate. Aliquot alij. pueri aurigę. vt in Oblõgo Vaticano. Seru. cũ plęriſq; veteribus exemp. ꝓperi, mauult. Interpretatur

Interpretat̃ em̃ feſtini, veloceſq;. ¶ Manibuſq; laceſſunt pectora pulſa cauis,] Nõ negârim pulſa. In veteribus aliquot exẽpl. inueniri. Sed enim lõge magis placet, quod in iis probatiorib⁹ quæ ſequimur, plauſa, legitur, à doctis omnibus lectio plauſibiliter recepta, vt in Geor. & plauſę ſonitũ ceruicis amare. ¶ Actoris arunci,] In Romano codice, in Portio, & aliquot aliis antiquis. aurunci, legitur, vt alibi, auruncos ita ferre ſenes, tam & ſi plęraq; vetera exemplaria. Arrũci, r, geminato ſcribunt, ſed male. Nam & liuiani codices antiqui vna cum his virgilianis notæ melioris, Auruncos ſcribunt. ¶ Semiuiri phrygis,] In codic. aliquot antiquis, phrygij, legitur, Sed omnino, phrygis, Gentile nomen melius. q̃ poſſeſſiuum. ¶ Myrrhaq; madentes,] In Roma, codi. & aliquot aliis, murra, per, u, vt etiam in antiquis Don. cod. Idq; abſq; aſpiratione cuius rarus apud veteres vſus fuit de litera verò, y, dictum ſepius. ¶ Scintillæ abſiſtunt oculis micat acribus ignis,] In Roma, codi. exiſtunt. legitur, quod ex paraphraſi deſumptum crediderim, quum exemplaria reliqua. abſiſtunt, legant. eſt & antiquus admodum codex, in quo numerus ita mutatus. Abſiſtunt ſcintillæ oculis micat acr. igno. ſanè verò Donatus. abſiſtunt agnoſcit, & exire non ceſſant interpretatur. ¶ Mugitus veluti cum prima in pręlia taurus terrificos ciet,] Romanus codex atq; aliquot alij peruetuſti, cum primum in prælia, legunt eodem omnino ſignificato. Nã & prima in pręlia, initio pugnę ſignificat. ¶ Atq; iraſci in cornua tentat. In Ro. cod & antiquioribus aliis aut iraſci, legitur. Sed in Geor. quoq;. Atq; habetur eo loco atq; iraſci in

ſci in cornua diſcit.¶ Ventoſq́ laceſſit ictibus & ſpararſa ad pu. pro.ha.] Antiqui oēs.co.aut ſparſa legūt. Hinc fit vt nō grauate alterū. Aut, ſupius admittā. Nā in geor. Tota natura tauri deſcribitur ſcribitur,huic verò cōparationi vel hæc,vel ille geſtus,ſatis,ſuperq́ eſt. Aduerte verò,proludere Donato eſſe,imaginem quādam veritatis oſtentare,ludendo.

Nec minus interea maternis ſæuus in armis
Æneas acuit Martem,& ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios,mœſtiq́ metum ſolatur Iuli,
Fata docens,regiq́ iubet reſponſa Latino
Certa referre viros,& pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies,quum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi,lucemq́ elatis naribus efflant.
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus vrbis
Dimenſi,Rutuliq́ viri Teucriq́ parabant,
In mediosq́ focos,& diis communibus aras
Gramineas,alij,fontemq́,ignemq́ ferebant
Velati lino,& verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum,pilataq́ plenis
Agmina ſe fundunt portis:hinc Troius omnis,
Tyrrhenusq́ ruit variis exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro,quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet:necnon mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant,oſtroq́ decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus,& fortis Aſylas,
Et Meſapus equum domitor,Neptunia proles.
Vtq́ dato ſigno ſpatia in ſua quiſq́ receſſit,
Defigunt tellure haſtas,& ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres,& vulgus inermum,
Inualidiq́ ſenes,turres,& tecta domorum
Obſedere,alij portis ſublimibus aſtant.

SERVIVS.

[Seuus.] Fortis more ſuo, & ingentē moderationē dat Æneæ qppe quē inducit laborantē,vt poſſit in irā commoueri,cū Turnū dicat ita furere,vt nec latini conſiliis nec amatæ p̄cib⁹ poſſit obedire. ¶ Acuit.m.] Irritat ſe ad futura certamīa. ¶ Cōponi.f.b.] Finiri,vt Ante diem clauſo cōponet veſper olympo. ¶ Tū.ſ.m.m.ſ.i.] Intelligim⁹ hoſpe ſingularis certaminis ꝓ ducis ſalute eſſe turbatos. ¶ Reſpōſa.l.C.r.u.] κατὰ τὸ σιωπώμενον etiam latinū ad Æneā legatos miſiſſe intelligim⁹,nam ſupra Turn⁹ tantū dixerat. Nunti⁹ hec Idmon phrygio mea dicta tyrāno &c. ¶ Pacis.d.l.] Quas paulopoſt in ipo fœdere dictur⁹ eſt æneas. ¶ Lucēq́.e.n.f.] Ennian⁹ verſus eſt ordīe mutato. Ille.n.ait funduntq́ elatis narib⁹ lucē,& ſciendū dīc nuſquàm ſic patenter deſcripſiſſe Virgili. ¶ Campū ad.c.] Totus hic de fœderib⁹ loc⁹ de Home. trāslat⁹ eſt,vbi Alexāder cū menelao eſt ſingulari certamine dimicatur⁹. ¶ Dimēſi. r.] Inter ſe ꝑ certa ſpacia diuidētes,quę q́ſq́ loca purgaret,& hoc loco,Fauni lucū euertēre Troiani:vñ eſt. Sed ſtirpē Teucri nullo diſcrimine ſacrū ſuſtulerant puro vt poſſent concurrere campo.

Focus qd ſit. ¶ Focos.] Quicqd ignē fouet foc⁹ vocat̄,ſiue ara ſit,ſiue qcqd aliud ī quo ignis fouet̄. ¶ Et.d.c.a.] dij cōes ſūt vt alij dicūt,Mars bellona, victoria:ꝙ hi in bello vtriq́ parti poſſint fauere:vt autē altioris ſcientiæ hominibus placet,dij cōunes ſunt qui ἄζωνοι dñr.i.qui cœli certas nō habēt partes,ſed generaliter à cūctis colunt̄,Vbi q́ enim eos eſſe manifeſtū eſt,vt mater deū cuius ptās in oībus zonis eſt,nam & iō mater deū dicit̄,ꝙ cum oībus eius eſt cōis ptās,Alij cōes deos volūt,Solē,Lunā,Plutonē,Martē,Hij enim apud oēs inueniunt̄,& ſunt in oībus terris,Prior tamen ſenſus eſt ſimplex,& magis apt⁹ negocio. ¶ Aras g.] Romanis.n.moris fuerat ceſpitē aræ ſuperimponere,& lita ſacrificare. Graminea aūt iō,qa de bello res agit̄,& marti ſacrificat̄,cui gramē eſt cōſecratū,quod ſecūdùm Ply.in natu.hi.ex humano cruore ꝓcreat̄. Gramen aūt hærbæ ſpecies licet om̄is hærba gramē vocetur,ſicut robur omne lignū cū ſit & ſpecies. ¶ Fontēq́.i.f.] Pro aqua poſuit à toto partē,ſanè ad faciēda fœdera aqua & ignis adhibent̄,vñ cōtra quos arcere volumus à nr̄o cōſortio,eis aq̄,& igni interdicim⁹.i.reb⁹ qb⁹ cōſortia copulant̄. ¶ Velati lino.] At qui fœciales,& pater patrat⁹:ꝑ quos bella,vel fœdera cōfirmabant̄,nunq̄ vtebant̄ veſtib⁹ lineis,vñ dicim⁹ errore factū,vt linea veſtis cōtra morē adhiberet̄ ad fœdera,quæ firma futura nō erāt:ſcim⁹ eīn hoc vbiq́ ſeruare. Virgiliū vt reb⁹ qb⁹ denegatur exit⁹,det etiā īfirma prīcipia,ſicut in thracia ciuitatē cōdēs Aeneas,quā mox fuerat relictur⁹ cōtra morē Ioui de tauro ſacrificauit,ſic ſenatū ad priuata latinus cōuocat tecta,qñ ei⁹ non erāt firma cōſilia,ſic paulopoſt in augurio liberat̄ cygn⁹ in fluuium cōcidit,qa turnū rutuli:licet abrupto fœdere,liberare nō potuerūt. Caper tñ,& Igini⁹ hoc loco dicūt lectionē eſſe corruptam,nā Virgiliū ita reliqſſe cōfirmāt Velati limo:Lim⁹ aūt eſt veſtis,qua ab vmbilico vſq́ ad pedes tegunt̄ pudibūda pōparū. Hæc aūt veſtis in extremo ſui purpurā limā habet.i.flexuoſam, vñ & nomē accepit. Nā limū obliquū dicim⁹,vñ & Teren. limis

Verbena quid ſit. oculis dicit.i.obliqs. ¶ Verbena.t.u.] Verbena ꝓprie eſt hærba ſacra ſumpta de loco ſacro capitolij,q coronabant̄ fœciales,& pater patrat⁹ fœdera facturi,vł bella indicturi. Abuſiue tñ etiā verbenas vocam⁹ oēs frōdes ſacratas,vt eſt laur⁹,oliua,vł myrtus,vt Teren. Ex ara hic verbenas ſume nā myrtū fuiſſe Menāder teſtat̄,de quo Teren. trāſtulit. Legio,auſonidū,ꝓ auſonidarum quod rū qđ venit ab eo qđ eſt,hic auſonida,ſicut hic auriga:nā auſonis generis eſt fœminini,vñ auſonidū facit,qđ vt diceret ē metri neceſſitate cōpulſus. ¶ Ruit.] cū īpetu venit qđ ſecūdùm græcos eſt ὤρυσεν. ¶ Inſtructi.f.] Bona ꝓ œconomia, & rei futuræ p̄paratio,ruptis.eīn fœderibus in bella deſcēdēt. ¶ Vulgus.].i.ſenū.ſ.ac matrū.ſicut ipſe memorauit.

ASCENSIVS.

[Nec min⁹ &c.] recitat quō Aeneas quoq́ ad pugnā ſe excitauerat,ſtās ſæu⁹.i.non ſolū magn⁹ ſed etiā terribilis:qa ī armis maternis. Nā licet natura pi⁹ eſſet ī deos: erat tñ ſtrennu⁹ & acer debellator hoſtium. Quia tamen innatam habuit pietatem,ipſe acuit martem & ſe ſuſcitat ira. Recitat præterea quomodo cōuenerant reges & proceres cum toto corpore exercitus ad fœdus feriendum:circa quem locum dicit Donatus aras propter cōſecrationem fœderis. Communibus:quia adhuc incertum erat quo eſſet peruentura victoria. Plenis portis:qa ſecuri erant facti de alieno certamine. Variis quia diuerſarum terrarum erant viri. Hec ille. Ordo autem eſt. Ord Nec minus:ideſt nihilominus quàm Turnus:Aeneas ſeuus.ideſt magn⁹ & implacabilis in Turnum in armis maternis.ideſt per matrem à Vulcano obtentis.acuit interea martem.ideſt furorem bellicum,& animam bellandi,& ſuſcitat,ideſt excitat ſe,ſcilicet ad pugnam ira,ſcilicet quā excitat memoria iniuriæ illatæ,gaudens bellum componi,ideſt finiri fœdere oblato,ideſt per fœdus oblatum,ſcilicet vt ſingulariter certet cum hoſte, Tum,ideſt deinde ſolatur ſocios,& metum iuli mœſti,ſcilicet ob periculum in quod pater ſe immiſſurus erat ſolatur inquàm docens fata,ideſt fatale eſſe quòd in Italia regnabit & iubet viros referre Regi latino certa reſponſa,& dicere leges,ideſt conditiones pacis,ſcilicet ineundæ. Dies poſtera,ideſt poſtridie eius diei orta,vix ſpargebat mōtes ſummos lumine,ideſt vix illuxerat dies cum,ideſt quando,ſcilicet equi ſolis,tollunt,ideſt extollunt & erigunt ſe primi alto gurgite,ſcilicet maris in quo ſe tingere & recreare à ruſticis putantur,& efflant lucem,ideſt claritatem diei naribus elatis,ideſt erectis ad ortum. Congrue equorum ſolis ardentium meminit in deſcriptione diei,in quo equis concurſuri ſunt bellantes,& ſupple viri rutuli, & teucri dimenſi,ideſt dimetientes & per certa ſpacia inter ſe diuidentes campum ad certamen,ſcilicet aptum:ſub mœnibus magne vrbis quia regales parabant in medio,ſcilicet campi,& focos,& aras diis communibus,ideſt fecialibus,& vt dicunt neutris, ideſt neutri partium pluſquàm alteri fauentibus,& ita ad fœdus conciliandum idoneis, aut qui azoni,ideſt ſine certa zona,& circulo ſunt aut diis belli præſidibus.ſed prima expoſitio præſtat aras gramineas, ideſt ex ceſpite factas, aut verbenis ſtratas. Alij, ideſt aliqui ex eis qui non erant intenti ad aras extruendas. ferebant,ideſt afferebant fontem,& ignē,velati lino,ſcilicet cōtra morē,qa infœlicē exitū habituri,aut velati limo.i.veſte ſuffemorali,& vincti tpa.i.hñtes tēpora vincta verbena.i.herba,aut frōde ſacra,legio auſonidū ꝓ auſonidarū,ꝓcedit.ſ.in campū, & agmina pilata.i. pilis hoc eſt telis qb⁹ poſtea Romani vſuri ſunt vtētia fundūt.i. effundūt ſe plenis portis:i.quātos portæ effundere poſſunt oīs exercitus Troius.i.ex troianis collectus, & thyrrenus.i.ex tyrrhenis,ruit hinc.i.deinde variis armis.ſ.inſtructus,aut cū variis armis.inſtructi.ſ.ferro.haud ſecus.i.nō aliter q̄ ſi aſpera pugna martis vocet.ſ.eos ad certamē,ad qđ vocādi ſunt,:licet modo ad fœdus ꝑcutiendū exierāt. Necnō,i. & etiā ipſi ductores volitāt in mediis

in mediis milibus exiſtẽtes decori auro &oſtro.i.aurata purpura.ductores dicitvidelicet,& gen⁹.i.ꝓgenies aſſaraci.i.duo filij ei⁹,& mneſtheus & Aſilas fortis,& Meſapus(q de ꝑte Turni erat)domitor equum.i.equorũ ꝓles.i.ꝓpago aut ꝓgenies neptunia.i.ipſius neptuni,vterq;,i.& poſtꝙ quiſq; receſſit in ſua ſpacia ſigno dato:ipſi.ſ.milites ſtãtes vtrobiq; defigunt.i.deorſum infigũt haſtas tellure.i.in terra,& reclinãt ſcuta: qa nõ dimicaturos ſe putabãt. Tũ.i.deide mr̃es effuſę ſtudio.ſ.vidẽdi,& vulg⁹ ĩermũ.ſ.puerorũ,& ſenes ĩualidi,obſedere turres ac tecta domorum,& alij aſtãt portis ſublimib⁹.i.ad portas ſublimes.ſ. vrbis.

¶PIERIVS.

¶Et pacis dicere leges.]In oblõgo codice vaticano,diſcere legitur. Sed Serui⁹ agnoſcit dicere,quas leges paulopoſt Æneas in fœdere dicturus eſt,dicere Dona.ẽt agnoſcit. Sed in eo diuerſus abit à Seruio,qđ att.Iubet ad regẽ latinũ tota maturitate ꝑferri, vt ipſe q ſummã tenet ꝑtãtem,pacis leges diceret.¶Defigũt tellure haſtas.]Oblõgus cod. vaticanę Bibliothecę atq; Mediceæ vetuſtus alter. Tellure qdẽ caſu ſeptimo legũt. Sed Roman⁹,& antiq plęriq; alij,telluri,acqrendi caſu. Aruſianus tñ in exẽplũ, qđ defigo illa re ablatiuo caſu dicat̃ elegãter,locũ hinc citat,qppe dictũ à Virgilio,defigũt tellure haſtas.¶Turres & tecta domorũ.]In antiqs aliquot exẽplarib⁹,ac tecta,habet̃.In aliquot, & parũ qdẽ hoc,ſed eruditis ingeniis nõ ingratũ.¶Alij portis ſublimib⁹ aſtãt.]In Ro.codice & aliquot aliis inſtãt habet̃. Sed longe plures.Adſtãt, vel aſtant habẽt.

At Iuno ex ſummo,qui nunc Albanus habetur,
Tum nécq; nomen erat,nécq; honos,aut gloria monti,
Proſpiciens tumulo,campum aſpectabat,& ambas
Laurentûm Troûmq; acies,vrbemq; Latini
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem
Diua deam,ſtagnis quæ fluminibusq; ſonoris
Præſidet,hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter erepta pro virginitate ſacrauit.
[Nympha decus fluuiorũ,aĩo gratiſſima noſtro IVNO.
Scis vt te cunctis vnam,quæcúnq; Latinæ

¶SERVIVS.

¶Diua deã.]aut hypallage ꝑ dea,diuã,nã deos æternos dicimus,diuos verò q ex hominib⁹ fiũt,aut bñ dixit de iunone diuã,reſpiciẽs æthimologiã,nã in Hora. Legimus ſub diuo morieris victima nil miſerantis orci.i.ſub aere,quẽ cõſtat eſſe Iunonẽ deus aũt vel dea gñale eſt in omnibus,nãq; quod græce Δέος,latine timor vocat̃,vnde deus dict⁹ eſt,ꝙ oĩs religio ſit timori. ¶Stagnis,q̃ fluminibusq; ſonoris ꝑ̃ſidet.] Iuturna fons eſt ĩ italia ſaluberrim⁹ iuxta numicũ fluuiũ cui nomẽ à iuuãdo inditũ eſt,Cũ em̃ oĩs aqua naturaliter noxia ſit extraneorũ corꝑib⁹, hic oĩb⁹ ſaluberrimus fons eſt.De hoc aũt fonte Romã,ad oĩa ſacrificia aq̃ afferri cõſueuerat. ¶Nympha dec⁹ fluuio.ſupra, Nymphę gen⁹ amnibus vnde eſt. ¶Animo gratiſſima nr̃o.] Home. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ. ¶Cũctis prætulerim,] Liptotes figura per contrarium,Plus enim dicit,& minus

Magnanimi Iouis ingratum aſcendêre cubile,
Prætulerim,cœliq́ libens in parte locârim.
Diſce tuum,ne me incuſes,Iuturna dolorem:
Quâ viſa eſt fortuna pati,Parcæq́ ſinebant
Cedere res Latio,Turnum,& tua mœnia texi:
Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumq́ dies,& vis inimica propinquat.
Non pugnam aſpicere hanc oculis,nō fœdera poſſum.
Tu pro germano,ſi quid præſentius audes,
Perge,decet,forſan miſeros meliora ſequentur,
Vix ea,cū lachrymas oculis Iuturna profudit, POETA
Terq́ quaterq́ manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lachrymis hoc tempus,ait Saturnia Iuno, IVNO.
Accelera,& fratrem,ſiquis modus,eripe morti.
Aut tu bella cie,conceptumq́ excute fœdus:
Author ego audendi.ſic exhortata reliquit
Incertam,& triſti turbatam vulnere mentis.

nus ſignificat. Nāq́ omnes eſt perſequuta,huic verò li-bēter indulſit,& dicit ſe hāc oībus pretuliſſe,quaſi etiā aľs in honore habuerit. tale eſt illud Salluſt. Mare ponticum dulcius quàm cętera cū nullū dulce ſit. Sanè ſcienduм non immerito finxiſſe Virgi.Nymphę.i. parti ſuæ indulſiſſe Iunonē. ¶Ingratum cui.]per quod gratiam caſtæ nō repreſentat vxori Iuppiter,nam cum Iuppiter multas vitiaſſe diceret, nihil tñ à Iunone de Iuturna detractum eſt, ſed potius auctum eſt. Aduertendū verſum hūc ſine cæſura eſſe, nā heptimemeris quā habere creditur, in ſynalipham cadit,vt magnanimi Iouis ingratū aſcendêre cubile,Terentia.de hoc: Rarū concedam fieri nō poſſe,negabo. ¶Cœli.] parte diuinitatis, nam locū numinū ꝓ honore poſuit,qua viſa eſt fortuna pati.i. quantū,quatenus permiſit,& ſic ait,quaviſa eſt,vt ſupra,Coeāt in fœdera dextræ: Qua datur;ſane latēter oſtēdit fatorē numinū ſine conceſſione fatorū nō poſſe ꝓcedere.¶Ceder.r.l.]fœliciter cuncta ꝓcede re.¶Concurrere.]pro cōcurſurū eſſe licet quaſi de ea bene pre ſenti vſa ſit tpe:quæ etiā futura cernebat.¶Nō pu.aſ.h.oc.]qm numina quoties morituros vident eos, quibus fauent. ab eis recedunt ſic Statius,Apollinem inducit Amphiaraū deſerentē: vbi eum vicinū morti eſſe cognouit.¶Præſentius.] efficacius, vehemētius,nā decet germanā ilicita etiā pro fratris ſalute ten tare. ¶Forſan.m.m.ſ.] ne forte poſſit fatorum ordo mutari. ¶Terq́ quaterq́ manu pectus ꝑcuſſit honeſtū.] quia ſolam doloris audierat cauſſam,nihil quēadmodū fratri poſſit mede ri,nam paulopoſt audiet,aut tu bella cie,conceptūq́ excute fœ dus.¶Non lachrymis.h.t.] ait non flendi,ſed ſubueniendi tē pus eſt,Statius in matrum conſolatione,Accenſo fletibus igne. ¶Conceptumq́ excute fœ.]placidum animo prędeſtinatū, vt fiat . Auctor ego audendi,nomina in tor deſinentia fœminina

Regula grāmaticalis nominū & verborū in tor,

ex ſe faciunt,quæ in,trix,terminantur,ſi tamen à verbo veniāt, vt ab eo qd eſt lego,lector,& lectrix facit.doceo,doctor,& doctrix. Si autem à verbo non venerint,cōia ſunt,nam ſimiliter & maſculina,& fœminina in tor exeunt,vt hic & hæc ſenator,hic & hæc balneator,licet Petronius vſurpauerit balneatricem dicens,tale eſt hic & hęc auctor,ſed tunc cum ab auctoritate deſcendit,vt hoc loco,cum autem ab eo venit quod eſt augeo , & auctor & auctrix facit, vt ſi dicas auctor diuitiarum,vel auctrix patrimonij. ¶Reliquit incertm.]quia licet dederit ei conſiliū dicēdo forſan eā reliquit inceā.

ASCENSIVS.

At Iuno ex ſummo.]cōmmorat qūo Iuno fatorū nō ignara vidēs diē fatalē turno aduniſſe alloqtur Iuturnā ſororē Turni,& nympham:admonens vt fœdus quàmuis ratione diſturbent,quia ſi per fœdus Turus cum Æ nea congrediatur occidēdus ſit.Recitatq́ Iuturne ſſionē. vñ Dona. Animo gratiſſima nr̄o:ſimulata verba ꝓ tp.nā pellex nunquàm placet vxori. Hoc tm̄ ille.

Ordo.

¶Ordo aūt eſt At.i.ſed, Iuno ꝓſpiciēs ex ſummo tumulo q habet.ſ.nūcupa nūc.i.tpe nr̄o(inqt poeta) Alban⁹, ſed néq́ nomē néq́ hono néq́ gľia erat tūc mōti,ſpectabat cāpū,& ambas,acies.ſ.laurētin & troſim.&vrbē latini,& affata ē extēplo.i.ilico ſororē Turn.ſ.iuturnā,ſic.i.in hæc verba affata eſt inquā exiſtēs diua.i.dij.ſacris dña,deā.ſ.nymphā q̄ pręſidet ſtagnis & fluminib⁹ ſonoris. ſ.eſt p̄ſes fontis p̄ſtātiſſimi.Iuppiter alt⁹ rex ætheris ſacrauit illi hūc honorē.ſ.vt nympha ſit ꝓ virginitate erepta.i.reponēs eūro vitio illato affata eſt inquā ſic,ô nympha dec⁹ fluuiorū grāſſima nr̄o aīo,tu ſcis,vt.i.q̄liter ego p̄tulerim te vnā.i.ſolā cunċs.ſ.pellicib⁹ latinis:quęcūq́ latine aſcēdere.i.aſcenderūt ingratum.i.eis minime ꝓfuturū cubile Iouis magnanimi,& vt ego locarim.i.locauerim libens te in pte cœli.i.donauerim te cœl diſce ô Iuturna tuū dolorē.q.d. res tua poti⁹ quàm mea agit̄ ne incuſes.i.culpes me ꝙ nō tibi ſignificauerim,ego texi.i.ꝓtexi Turnū & tua mœnia.i.vrbē tibi gratā;ſup.eaten⁹ q̄.i.q̄ten⁹ fortuna eſt viſa pati,& id ſecūdū Epicurū,& pcæ.i.deæ fatales,hoc efata ip̄a & id ſtoice ſinebāt res cedere.i.fœliciter ꝓcedere,latio.ppľo latino:nūc autē video iuuenē.ſ.Turnū cōcurrere.ſ.cum Aenea fatis imparib⁹.i.æneæ plus ꝙ ipſi fauētib⁹,& dies parcū,ideſt periodus vite à parcis conſtituta,& vis.ideſt fatalis neſſitas inimica ſcilicet Turno cui mortē minat̄,propinquat,idē inſtat. Ego nō poſſum aſpicere oculis hāc pugnā;nec poſſum aſpicere oculis,fœdera.ſ.hęc, tu ſi audes qd.i.aliqd p̄ñti⁹.i.dexteri⁹,& fauſti⁹ pro germano.i.fratre tuo pge.i.pſeuera,& page id,qa decet,forſan meliora ſequentur miſeros.i.bello bis iāvictos,Iuno ſup.vix.ſ.fata eſt ea.ſ. quæ p̄miſſa ſunt cum Iuturna ꝓfudit.i.porrò fudit:lachrymas oculis.ſ.ſuis,&pcuſſit ter,& quater.i. cōſummate & pfecte,pect⁹ honeſtū.i.pulchrū,& iuno ſaturnia.i.ſaturni filia ait hoc tēpus nō.ſ.cōgruit lachrymis,accelera.i.feſtina & eripe fratrē.ſ.Turnum morti.i.à morte.ſi qs mod⁹ eripiēdi, ſup.eſt ſup.reliqu⁹ aut tu cie.i. concita bella, & excute.i.reiice abs te fœdus cōceptū.ego.ſ.q̄ diuū īcedo regina Iouisq́,&ſoror & cōiux ſup.ero,aut eſſe volo auctor audēdi.Iuno exhortata i,multū hortata Iuturnā:reliqt.ſ. Iutur. īcertā.ſ. qd agat &turbatā triſti vulnere mētis.

PIERIVS.

Tū neq́ no.e.nec ho.aut gľia mō.] In Oblō. Vaticanæ Bibliothe . Nec honos nec gľia. In Rom̄.Néq́ gloria , in vulgatis.Néq́ honos néq́ gloria.In antiquo Medi.& qbuſdā alijs.Nec honos aut gľia, quæ lectio modo recipi cæpta eſt,plurimū verò,tunc,per,c,finalem ſcriptū inuenias.¶Proſpiciens tumulo campum ſpectabat.] In codi. aliquot anti.legere eſt, adſpectabat.In aliquot alijs eiuſdem figuræ,aſpectabat,quod præcipue notatū eſt in Donati commentariis hoc pacto.Aſpectabat ad omnia pertinet,vt ſit,aſpectabat campum,aſpectabat acies vtriuſq́ partis,aſpectabat & latini vrbem.¶Nympha decus fluuiorum animo gratiſſima noſtro.] In Ro.codic.& aliquot alijs manu ſcriptis,chariſſima,habetur. plęraq́ tñ vetera exemplaria, gratiſſima , legunt,idq́ mauult Ser.& ita ex homero legēdum autumat,& in donati commentariis gratiſſima legitur.¶Diſce tuum.ne me incuſſes.] In aliquot antiquis exemplaribus,nec me incuſſes,legitur,vt occurrat obiectioni quę eſſe poterat,cur non præcauiſti quæ Iouis es & ſoror & coniux , Noli ait me incuſare, quæ nihil prætermiſi,quod pro turni & latinorum tutela fieri potuerit,enumerādo quæ fecerit.Donatus tamen,ne me,agnoſcit,quod in bona veterum codicum parte etiam legas.¶Qua viſa eſt fortuna pati.] Aruſianus meſſus in lib.de virgilianis elocutionibus hoc loco agnoſcit,quoad, exponitq́ quoad,pro donec,Sanè Seruio,qua placere videtur,ſi modo codex incorruptus eſt,aruſiani verò lectio per ſyneresin erit,figurā in Virgiliano carmine frequētiſſimam.Probus Valerius tamen,quod hic monoſyllabū mauult, nempe κὰτακςαϭιμ ex.Quo ad cadit verò ſub idem examen Terentianus locus,Munus noſtrum ornato verbis quoad poteris. Nam eo quoq́ loco.Quod poteris à Terentio ſcriptum volunt, vt alibi in adelphis.Iſtam quod potes cōſolere.Sed in ant.codi. loco hoc.Quam potes ſcriptum inueni.Tamē hellenius acron, quod agnoſcit,auctore cariſio,pro inquantum poteris.¶Vix ea cum lachrymas oc.iu.pro.] In codi.aliquot anti.tum lachrymas,legitur,quod ꝓcedere videtur ad Ti.Donati ſententiam, qui diſtinguendum ait,vix ea,hoc eſt ſtatim quod ea dicta ſunt, & ſic ſequant̄ cætera de lachymis.¶Aut tu bella cie.] In anti. aliquot legere eſt,at tu,bella cie.Te enim decet hoc pro ſalute fratris facere, minusq́ obnoxiū erit reprehenſioni.¶Author ego audendi.] Inualuit ætate noſtra mos,vt author,per th,ſcribatur,qd nōnullis pſuaſum fuit nomē id παςα τὸ αυθεντεῶ deduci,quorū opinioni veterū grammaticorū ſentētia refragari videtur,Nam apud Valeriū probum ita legas.Auctor à verbo augeo fœminino ſignificato auctrix facit. Si non venit à verbo eo,ſed ſignificat principē,etiam fœminino genere auctor facit. Sicut virgilius ex perſona iunonis.Auctor ego audendi.Princeps,nō quæ augeam,atq́ alibi in arte de hoc ipſo loco ita diſputat.Quęritur quare Virgilius de Iunone auctor ego audendi,& non auctrix pronūtiauerit,hac de cauſſa,quoniā quæcunq́ nomina à verbis anomalis venire intelligunt̄,hæc autem deficiūt,aut certe anomale pronuntiant̄,Hinc quom & hoc nomē à verbo anomalo oriri reperiatur.i.ab audeo,facit enim ſpecie pfecta auſus ſum,& ideo hoc nomē fœmi.generis anomalū facere ꝓnuntiatur.Vtrūq́ verò per.ct.ſcribit,non tacitur⁹,ſi quā in ſcriptione differentiā agnouiſſet.Cariſius quoq́ qui ineptiſſimum putat latino nomini græcum ethymū dare,nulla de mediis conſonantibus mentione facta,victor inquit,inſtitor,& Tutor ac ſimilia pro communibus accipienda,Auctor ſiquidem propterea dicitur,quod augere generauit, Auctricem dicemus , quod pariter au-

riter augere poſſit, cum verò ad auctoritatem referatur pro cõmuni accipiendum. Neq; deſunt qui quum vtriusq; nõis æthimon Latinum agnoſcant, ita tamen diſtinguant, vt auctor ab augeo per, ct, notetur, ab audeo verò autor abſq;, c, quaſi, d, litera in, T, ſibi cognatã tantùm tranſeat. Vetera verò oĩa exemplaria, quæ vidimus auctor vtroq; ſignificato per, ct, notatũ oſtẽdunt. Nihil verò hic moror notas quasdã antiquarũ inſcriptionũ Valerio Probo adſcriptas, tã eorũ qui tranſcripſerunt, quàm ĩpreſſorũ negligẽtia corruptas, atq; etiã eorũ q manũ in alienã meſſem iniicere auſi ſunt, multaq; arbitratu ſuo interpretari, impudentia vitiatas. Quũ anteacta ſæcula. Auctor, & auctoritas, per, ct, ſcripſiſſe tot veterũ, quæ paſſim extant monumenta declarent, cuiusmodi aliqua retuliſſe non videatur importunũ, ea verò in primis occurrũt quę ĩbus maxime ſunt in prõptu, tabula ænea in baſilica lateranen. in qua verba hęc ita notata legunt.

VTIQ. CVM EX VOLVNTATE AVCTORITATE'VE IVSSV MANDATV'VE EIVS & quæ ſequuntur.

Alibi verò in eo monumento, quod proximis diebus abuectum eſt ex ponte Aurelio. EX AVCTORITATE IMP. CÆS. DIVI NERVÆ FILII NERVÆ TRAIANI AVG. GERMANICI. Quum verò & hæc, & huiusmodi plæraq; perueſtigarem, vir bene literatus Mariangelus accurſius aquilianus, opportune mihi in hortis Columnẽſium ad. DD. Apoſtolos hanc inſcriptionem in vetuſto lapide notatam oſtendit. EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI. V.C. PREFECTI VRBIS. RATIO DOCVIT VTILITATE SVADENTE CONSVETVDINE MICANDI SVMMOTA. Et quæ ſequuntur, nunc minime ad commemorandum neceſſaria. Vbi verò Iulius. ij. Pont. Max. prætorij, quod, ad diui Blaſij inſtituerat, fundamenta magnifico apparatu iecit. Ant. læſius ciuis meus antiquam indicauit inſcriptionẽ in ipſa Tyberis ripa pulchris characteribus ita notatam. EX AVCTORITATE IMPE. CÆS. VESPASIANI AVG. P.M. TRIB. POT. IIII. IMPE. X. P.P. COS. IIII. V. Cenſor, Caius Calpetanus, Rancius Quirinalis Valerius Ceſtus, cura torr. ripar. aluei. Tyberis terminauer. Et quæ inde notæ punctis interceptæ ſunt. Quo verò maiorem Lælio gratiam debeo non grauatus eſt vir ingenij & eruditionis elegantiſſimæ, podagra etiam eum miſerabiliter affligente ad recenter erutũ lapidẽ viſendũ me deducere. In quo quidẽ illud me maxime ſollicitũ habuit, quod verba quæ dictionẽ terminauer. ſequerbãtur ita detrita, manca, curtaq; erant. vt qd nã ſibi vellent, nihil quicquàm certo elicere poſſem. Notarũ tñ ductib⁹ obſeruatis, ita ſcriptũ exiſtimaui, licet alij alr excerpſerint

R. R. PROX. CIPP. PED. XXIIII.

Cuiusmodi inſcriptionem alteram alibi egomet ab artificũ iniuria vindicaui, monumentũ quippe in foſſa, quã Iulius, II. circum molem Hadriani ducere inceptauerat, quum ego mollem ipſam inhabitarem, effoſſum eſt in hæc verba modumq;.

IMP. CÆSAR DIVI. F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS TRIBVNIC. POTEST. XVII. EX. S.C. TERMINAVIT R.R. PROX. CIPP. PED. XIIIS.

Quia verò multos fore puto, qui vel anxie quæſituri ſint, quid in huiuſmodi monumentis ſibi velint primæ notæ illæ pũctis diſſitæ. R.R. prox. cipp. ped. Non ab re me facturum exiſtimo, ſi hac quoq; in parte ſtudioſorum, qua fieri poteſt curioſitatem iuuero. Sunt qui Romanæ Ripæ proximum cippum pedes, interpretentur. Sed in iis, quæ ſub nomine valerij Probi publicatæ ſunt, notarum interprætationibus, expoſitum vidi, Ruderibus recolligendis. T. phædrus, quum Horatij poeticen interpretaretur eo loco. 'Seu curſum mutauit iniquum frugibus amnis doctus iter melius. Vbi ad id adluſit Horatius. Quod Aug. Tyberim, vt apud Suetonium eſt completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapſionibus coarctatum laxauerit, ac repugnauerit. In Cipporum inſcriptionibus, vltra quos cautum eſſet, ne quid inde aggeraret is ruderibus Reiectis, duo illa. R.R. interpretabatur, & nunc demũ ita Valerius emendari cęptus. Sed vt ad nomen, de quo quæſtio ent, reuertamur, ex iis quas recitauimus grammaticorũ veterũ ac diligentiſſimorũ ſententiis, ac eruditi ſæculi, & tot ætatũ vſi, auctor. latinã locutionẽ Valerio ꝓbo. Flauio ſoſipatro Cariſic, & aliis agnitã, per, ct, ſcribendũ docti vniuſcuiuſq; iudicio aſtipulãte cenſuerim.

¶SERVIVS.

¶Interea reges.] Longum hyperbaton, nam ordo eſt. Interea reges procedunt caſtris. Cætera enim per parentheſim dicta ſunt nec eſt ecclypſis, cum ſermo in omnibus cõgruat. ¶Ingenti mola.] Põpa ambitu, nã modo hoc ſignificat. ¶ Solis aui ſpecimẽ,] vt etiã in ſeptimo diximus Latinus ſecundùm Heſiod. in ἀσπιδοπόνια Vlyſſis & Circes fili⁹ fuit, quem multi etiam Maricã dicũt ſecundùm quẽ nũc dicit. Solis aui ſpecimẽ, nam Circe ſolis eſt filia. ſanè ſciendũ Ver. in varietate hiſtoriæ: ſua etiam dicta variare, ſed de Vlyſſe, vt etiã ſupra dixim⁹ in ſeptimo, tẽporũ nos ratio credere nõ ſinit, ¶Bigis it Turn⁹ in albis.] Quoties vtimur nominib⁹ tantũ pluralis numeri, & vnũ volum⁹ ſignificare, ita dicim⁹ vnas bigas, vnas quadrigas, vnas ſcalas, Sallu. Hi poſtq; in vna mœnia conuênere. ¶Romane ſtirpis ori.] Hoc ad laudem Augu. reſpicit. ¶Magnæ ſpes alter. ro.] Male qdã magna volũt, & legũt. ¶Puraq; in veſte.] Impoluta, & pura dicit̃ veſtis. qua feſtis diebus vti cõſueuerãt ſacra celebraturi. ¶Setigere fœtum ſuis.] Romano more, vt & cæſa iũgebãt fœdera porca. nã Home. aliud gen⁹ ſacrificij cõmemorauit. Nõ pręter rationẽ eſt, qd ait fœtũ ſuis. Itẽ, ¶Intonſamq; bidentẽ.] Ideſt biennẽ adhuc, nã in rebus quas volebãt finiri, celerius ſenib⁹ etiã aĩalib⁹, & de creſcentib⁹ ſacrificabãt: ĩ rebus verò, quas augeri, & cõfirmari volebãt; de minorib⁹ & adhuc creſcẽtibus immolabant. ¶Dant fruges mani. ſ. fer.] Et ſal. quib⁹ rebus & cultri aſpergebant̃, & victimæ, Erãt ãt probatiões vtrũ eſſet animal aptũ ſacrificio: obliquũ etiam cultrũ à fronte vſq; ad caudam ante immolationẽ ducere cõſueuerant, nã hoc eſt, quod dicit tẽpora ferro, ſumma notant pecudum. ¶Eſto nũc ſol.] Bene primo ĩuocat deũ, quẽ oriẽtẽ intuens vidit, nã ait illi ad ſurgentẽ cõuerſi lumĩa ſolẽ, Eſto autẽ multi volunt tertiã eſſe perſonã. i. ſit mihi ſol teſtis: qa ſequit̃, & hęc terra, vt elocutionẽ per nominatiuum factã intelligam⁹, ſed hoc nõ ꝓcedit, qa ſequẽtia vctm̃ habent, vt & tu. Saturnia iuno. Itẽ tuq; inclyte Mauors, vnde pervctm̃ eum omnia dixiſſe accipiam⁹. In hoc verò tantũ ad ntm̃ feciſſe tranſitũ, & hæc mihi terra præcanti, licet etiã hic poſſe eſſe vctũs, nã Δεικτικῶς e dictum, hæc terra eſto teſtis, ac ſi diceret Italica terra teſtis eſto. ¶ Quã ꝓ'pter tãtos.] Pro'pter habet accẽtum qa eſt poſtpoſita præpoſitio. ¶Iam melior iã diua precor.] Ac ſi diceret nõ ſaturnia, ideſt iã minime nocens, ſed Troianis propitia. ¶Torques] Suſtines, regis. ¶Quæq; ætheris alti Religio.] Poſt ſpecialia ĩtulit generalitatẽ. ¶Ceſſerit auſonio ſi fors,] vt ſi fortè, & bene dubitat de hoc contra, cum ad ſuum venerit nomen, dicet vt potius reor, & potius dij numine firment. Sanè ratione non caret quòd primo de victoria Turni loquitur, poſt deſcendit ad

Regula grammaticalis.

Propter an hẽat accentũ.

POETA.

ſInterea reges (ingenti mole Latinus
Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circùm
Aurati bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen, bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro:
Hinc pater Æneas Romanæ ſtirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & cœleſtibus armis,
Et iuxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ)
Procedunt caſtris, puraq; in veſte ſacerdos
Setigere fœtum ſuis, intonſamq; bidentem
Attulit, admouitq; pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgetem conuerſi lumina ſolem,
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateriſq; altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur.
ſEſto nunc ſol teſtis, & hæc mihi terra præcanti, ÆNEAS
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua præcor, tuq; inclyte Mauors,
Cuncta tuo, qui bella pater ſub numine torques:
Fonteſq;, fluuioſq; voco, quæq; ætheris alti
Religio, & quæ cœruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Conuenit, Euandri victos diſcedere ad vrbem,
Cedet Iulus agris, nec poſt arma vlla rebelles
Æneadæ referent, ferro'ue hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius dij numine firment:
Non ego, nec Teucris Italos parẽre iubebo,
Nec mihi regna peto, paribus ſe legibus ambæ

Inuictæ gentes æterna in fœdera mittant:
Sacra,deoſq; dabo,ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer,mihi mœnia Teucri
Conſtituent,vrbiq; dabit Lauinia nomen.

cit ad ſuam: ſcit enim in auguriis prima poſterioribus cędere. ¶Rebelles.] homo rebellis dicit̃,res ipſa rebellio,non rebellatio, ſic Suet. Annueritvictoria Martem, hypallage,ꝓ ſi noſter.Mars annuerit victoriã,nam Martem victoria comitatur.¶Inuictæ] quaſi inuictę& bene ſibi cõciliat populũ,nã ſine dubiovnà cũ re gevincet̃.¶Sacra deoſq; dabo.]magna em̃ fuit apud maioresſacrorum cura,ſicut diximus ſupra, vnde nunc Æneas id agit, ne pereant: & reuera conſtat ſacra phrygia nunc latinis tradita coluiſſe Romanos.¶Latinus habeto.]aut antiquusvocatiuus, aut habeto tertia perſona,ſit ſanè ſciendũ ꝙ crebra ſoceri commemoratione ſibi fauorem latini conciliat.Item dicendo mihi mœnia teucri,¶ Cõſtituent.]popularẽ gratiã captat, qa ſupra dixerat Drances,Sacraq; ſubuectare humeris Troiana iuuabit.

ASCENSIVS.

¶Interea reges &c.]Docet qũo reges icturi fœdus cõuenerãt, & primo quibusverbis Æneas vſus eſt. Vnde quia nihil extat Donati.¶Ordo eſt,Reges ſcilicet Latinus & Æneas procedũt interea caſtris,nã ſup.Latinus vehitur.ingenti mole,curru qua
Ordo. driiugo,ideſt quaternis equis tracto,cui ſcilicet latino bis ſex. ideſt.12.radij aurati,ideſt fulgentesvt aurum circũcingunt tempora fulgentia,ideſt reſplendentia appoſitoriæ,ſpecimen. ideſt decus &ornamẽtum,ſolis.aui ſecundũ Heſiodũ qui dixit.Vlyſſis & Circes,quæ eſt filia ſolis filium,vt ideſt poſtquàm turnus criſpans manu bina haſtilia lato ferro,ideſt habentia latũ ferrũ in bigis,ideſt biiugis equis albis ſcilicet inuectus.Pater Æneas origo ſtirpis romanæ.Nam ab eo domus Iulia orta eſt:flagrãs, ideſt ardens,& reſplendens clypeo ſydereo,aut ſyderibus ornato,vt more ſyderũ ſplendẽte.aut diuino artificio fabricato , aut celitus hoc eſt per aerẽ demiſſo:vnde addit,& armis cœleſtibus ideſt cœlo demiſſis aut cœleſtium opera factis ſup. vehit̃ hinc ideſt ex hac parte,& aſcanius ſpes altera magnæ rome vehitur ſupple iuxta.ſ.patrem. Hæc verba magne ſpes altera Romę dicitur Cicero ꝓtuliſſe in laudẽ Virgilij,cũ eius venã aureã accepiſſe quę nũc conuertit in laudẽ Iuli ꝓpter domũ iuliã vt dixi. Ratio tñ tpis videt̃ refragari cũ Cicero prius cæſus fuerit. Hæc aũt oia per parentheſim inſerta vident̃. Nam Ordo eſt. Reges ſcilicet Latinus & Turnus ex vna parte,& Æneas , & Aſcanius ex altera.ꝓcedunt interea caſtris, & ſacerdos.ſ. fecialis,attulit in veſte pura.i.impoluta & ſacrificiis apta fœtũ ſuis ſetigeri.i. porcũ ꝓcreatũ à ſue ſetigero.i.ſetas gerenti, & bidentẽ intonſam.i.ouẽ biennẽ adhuc creſcentẽ vt fœdus diu duret,& admonit pecus.ſ.quod feriret,aris flagrantibus.i.incenſis.illi.ſ. q fœdus percuſſuri ſunt reges cõuerſi ad lumina ſolis ſurgẽtis.i. ad orientem dant manibus fruges ſalſas.i.molã cũ ſale, & notant ſummã.i.ſuprema tpa.i.vertices pecudum,ferro.i. forcipe & libant.i.imbuunt ad futurũ ſacrificiũ altaria.ſ. in honorem deorum cõem extructa,pateris.ideſt vino è pateris ſuperfuſo.Tum i.deinde,Æneaspius.i,religioſus deorũ cultor pręcat̃ ſicvt.ſ.ſequtur enſe ſtricto.i.habens enſem ſtrictũ ideſt euaginatũ in manu O ſol eſto mihi præcanti teſtis,& ô terra.ſ. Italica ꝓpter quam ego potui perferre tantos labores eſto mihi præcanti teſtis , & tu ô pater omnipotẽs ſcilicet Iuppiter,& tu ſaturnia,ideſt ſaturni filia,coniux.ſ.Iouis ô diua.ſ.Iuno iam melior.ideſt clementior ſolito,precor,ideſt quod pręcor,aut vti præcor,& tu ô mauors ideſt Mars inclyte id eſt clare,& glorioſe qui tenes & qui torques,ideſt ſuſtines,& quò vis impellis cuncta bella numine.i.nutu & diuina voluntate ſeu poteſtate,ego voco.i.inuoco ſup.vos:vnde aptior eſſet conſtructio ſi legeretur & ſaturnia tęq; inclyte mauors &c.&voco.ſ.in teſtimonium,& fontes & fluuios.i.deos fontium & fluuiorum,& queq;.i.quecunq; religio. i.cultus deorum eſt ætheris alti.i.quicũq; dij in æthere religioſe coluntur,& numina quę ſunt ponto cæruleo.i.mari cærulei coloris.i.obteſtor omnia numina cœli,maris,tęrræ,& inferiorum,ſi fors,ideſt forte victoria ceſſerit Turno auſonio cõuenit: ideſt conideſt cõueniens eſt mihi,& placet:nos victos diſcedere ad vrbem Euandri,& Iulus.ſ.filius cui regnũ italiæ ſciebat deberi , cedet agris,nec æneade rebelles.i.rebellantes referent poſtvlla arma.i. nunquàm deinceps rebellabunt,ve pro vel non laceſſent ferro, i.armis hæc regna.ſ.pro quibus certamus quæ ſunt latini.Sin. i.ſed ſi victoria annuerit nobis noſtrum martem.i.fœlicem exitum belli noſtræ virtuti,& fatis debitum,aut per hypallagen.ſi noſter Mars annuerit nobis victoriam,vt ego reor potius:ſcilicet futurum,& vt ſupple dij firment,ideſt cõfirment potius numine,ideſt nutu,&diuina voluntate ſua,ego non iubebo nec italos parere,ideſt obedire teucris vt dedititios,nec peto mihi regna,ideſt dominium hoc eſt ſolus dominari,ſed ambæ gentes inuictæ,ideſt quaſi inuictæ ſint mittãt ſe in fœdera æterna,ideſt indiſſolubilia:legibus paribus,ideſt equis neutri pluſquàm alteri indigentibus,ego dabo ſacra & deos,ideſt fungar iure pontificio latinus ſocer habeto,ideſt vt habeat concedo arma,ideſt ius armorum quod ciuile vocamus:& ſocer habeto imperium ſolenne,ideſt ſolidum & toto anno duraturum. Teucri conſtituent mihi mœnia,& lauinia dabit vrbi nomen.

PIERIVS.

¶Bigis it Turnus in albis.]Vulgata quędam exemplaria Biiugis,legunt. Sed bigis,omnino legendum ex anti.codici.& Seruij interpretatiõe.Eandem lectionem Donatus agnoſcit,curq; bigis veheretur. Turnus rationem adiicit. Qui ad certamen exibat,expeditior ꝓceſſit,duos habens equos & duo haſtilia.Qđ verò exemplaria quædam vetera,In altis,legunt minime placet.Quia longe plura ſunt quæ,Albis, legunt,id quod dictum eſt ad factionis colorẽ ſubindicandum.¶Sætigeræ fœtũ ſuis.] Vulgata quidem exemplaria plæraq;,Setigeræ fœmi.gene.legunt.In antiquis quotquot legi,Setigeri,virili genere ſcriptũ eſt. Sunt verò ex eruditis qui ſætigeræ magis ꝓbent. Sed enim Ti.Donatus aperte Maſculinum agnoſcit genus,ait enim fœtum porci dixit,non fœtum porcæ,patrem volens magis nominare quàm matrem. ¶Illi adſurgentis conuerſi lumina ſolis.] Exemplaria plæraq; vulgata,ſurgentis ſolis,omnino legũt,caſu poſſeſſiuo.antiquaverò omnia quęcunq; habere potui,ita habent,Illi ad ſurgentem conuerſi lumina ſolem.In quo ſtructura concinnior:&elocutio figuratior.¶Et hæc mihi terra præcanti.]In Romano codice.in Mediceo & plæriſq; aliis manu ſcriptis,vocanti,ſcriptum.Nempe quod ſatis erat proximiore verſu dixiſſe,pręcatur, Sed enim Donatus omnino,præcanti,legit.vt vulgata habent exemplaria.¶Et tu ſaturnia coniux.] Romanus quidem codex,& quidam alter vaticanę bibliothecæ manu ſcriptus,coniux, cum antiquiorum impreſſionum exemplaribus legunt.In Oblongo,Pomponij læti delitiis,in Mediceo & plęriſq; aliis ſaturnia iuno,legitur.quod plauſibiliter magis acceptum eſt ab eruditis , quàmuis,poſito ioue,coniux non indecore additum videretur. Sed Donatus quoq;, iuno , lectionem agnoſcit.¶Cedet iulus agris.]Vetera quædam exemplaria,cedat,habent. Quædam etiam,cedet,ob ſycroniam ſcilicet, quod ſequitur Referent,& laceſſent.In Donati tamen Paraphraſi omnia hæc dicta videntur per imperandi modum.In Mediceæ bibliothecæ antiquo codice,vltima ſyllaba tota abraſa eſt & ſuperne.d &.adſcriptum. Vnde,cedet,priorem lectionem fuiſſe coniicias,¶Sin noſtrum adnuerit nobis victoria martem.] Antiqua exemplaria plæraq;,Si noſtrum , legunt , Sed enim orationis ordo:vt,ſin, legatur. Expoſcit,eaq; lectio in Mediceo & probatioribus aliquot codicibus.¶Et potius dij numine firment.] In vetuſtiſſimo quodam exemplari legere eſt,& prius dij numina firment In Romano quoq;,numina ,ſcriptum eſt. Sed , numine vulgata lectio ;magis recepta . ¶ Æterna in fœdera mittant.] In Oblongo codice,mittent,eſt affirmatiuo modo,de futuro,boni ominis cauſſa,& pariter ſequitur. Sacra deoſq; dabo.

SERVIVS.

¶Terrã mare ſydera iuro] Ornatior elocutio,& crebra apud maiores ꝙ ſi velis addere ꝓpoſitionẽ,vt ſi dicas, iuro per maria,ꝑ terras. Eadem aũt bene dixit:nã ꝑ mari ille fontes,& fluuios poſuit,pro ſyderibus,ſolẽ latonæq; genus,duplex,ac ſi diceret, vtrunq; ſexum Latonæ ſobolis,& bene in fœderibus duplicia ĩuocat numina,quia in vnum duo coituri ſunt populi. Ianum quoq; rite inuocat;quia ipſe faciendis præeſt fœderibus. Nam poſtquàm Romulus & Titus Tatius in fœdera conuenerunt , Iano ſimulachrum duplicis frontis effectũ eſt, quaſi ad imaginem duorum populorum. legimus tamen Ianum quadrifrontem fuiſſe , vnde Martialis Et lingua pariter locutus omni. Regula
nam omnes de duobus non grammadicimus.¶Vim deum.]Du ticalis.
riciem inexorabilitatem. ¶ Sacraria ditis.] Sacrariũ ꝓprie eſt loc⁹ in tẽplo:ĩ quo ſacra reponunt̃,ſicut donariũ,eſt vbi reponuntur oblata,ſicut

Sic prior Æneas,ſequitur ſic deinde Latinus, POETA.
Suſpiciens cœlum:tenditq; ad ſydera dextram.
Hæc eadem Ænea,terrã,mare,ſydera iuro, LATINVS.
Latonæq; genus duplex,Ianumq; bifrontem,
Vimq; deũm infernam,& diri ſacraria Ditis:
Audiat hæc genitor,qui fœdera fulmine ſancit.
Tango aras,medioſq; ignes,& numina teſtor,
Nulla dies pacem hanc Italis,nec fœdera rumpet,
Quò res cunq; cadent,nec me vis vlla volentem

Auertet,non ſi tellurem effundat in vndas
Diluuio miſcens,cœlum´ve in Tartara ſoluat.
Vt ſcæptrum hoc(dextra ſcæptrum nam forte gerebat)
Nunquàm fronde leui fundet virgulta,nec vmbras,
Quum ſemel in ſyluis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret,poſuitꝙ comas,& brachia ferro,
Olim arbos,nunc artificis manus ære decoro
Incluſit,patribusꝙ dedit geſtare Latinis.
ſTalibus inter ſe firmabant fœdera dictis POETA
Conſpectu in medio procerum:tum rite ſacratas
In flammam iugulant pecudes,& viſcera viuis
Eripiunt,cumulantꝙ oneratis lancibus aras.

ta, ſicut lectiſternia dicunt, vbi in templo homines ſedere conſueuerunt. ¶Qui fœdera fulmine ſancit.]cõfirmat ſancta eſſe facit, & hoc ideo quia cū fiunt fœdera,ſi coruſcatio fuerit,confirmantur:vel certe, quia apud maiores aræ non incendebantur,ſed ignem diuinum præcibus eliciebant, qui incendebant altaria. Sancire autē ꝓprie eſt ſanctum aliqd, ideſt conſecratum facere fuſo ſanguine hoſtiæ, & dictum ſanctum, quaſi ſanguine cõſecratū. ¶Si tellurē effundat in vndas,]Hyppallage, pro ſi vndas effundat in terras. ¶Diluuio miſcens,]aq̄ ſuperfuſione vniuerſa pturbans,Vt ſcæptrum hoc.Home.locus verbum,ad verbum. ¶Dextera ſcęptrum nam forte gerebat.] per parentheſim dictū eſt, vt aūt ſcæptrum adhibeatur ad fœdera,hec ratio eſt, quia maiores ſemper ad fœdus ſimulachrū Iouis adhibebant,quod cū tedioſum eſſet, pręcipue qn̄ fiebant fœdera cum longe poſitis gētibus inuentū eſt,vt ſcęptrum tenentes quaſi imaginem ſimulachri redderēt Ioui Scæptrum enim ipſius eſt ꝓprium, vnde nūc tenet ſcęptrum Latinus,non quaſi rex,ſed quaſi pater patratus. Imo de ſtirpe,ideo genere maſculino vſus eſt,qa de arboribꝰ loquitur,nā de hominibꝰ genere fœminino dicimꝰ,vt Heu ſtirpē inuiſam dixit tn̄ vſurpatiue Hora.de arboribꝰ, vt ſtirpesꝙ raptas & pecꝰ,& domꝰ. ¶Matre ca.]vel terra vt Antiquā exqrite matrē,vel arborē,vt parua ſub ingēti matris ſe ſubiicit vmbra. ¶Ære deco.]Ideſt oricalcho. ¶Dedit geſtare la.]Vt dat ferre. Talibꝰ inter ſe firmabāt fœdera dictis.Latinꝰ & Æneas,Turnū autem nõ inducit iurantē,qui dux eſt,qui praſente rege nõ habet poteſtatē,& imitatꝰ eſt Home.qui poſt iuſiurandū Menelai Alexandrū quaſi feruidū,& adoleſcentē à fœdere inducit excluſum,& Priamū adhibitū ad fœderis cõfirmationē. ¶Tū rite ſacratas,] rite expurgatas ſolennitate,qua diximus ſupra.

ASCENSIVS.

Ordo. ¶Sic prior æneas] Recitat verba Latini ad fœdꝰ ſanciendū quo ferè celebrato ceperūt Rutuli timere partibꝰ Turni vt ſequētia docebūt,hoc aūt loco cum nihil extat Dona. ¶Ordo eſt. Æneas prior ſup.locutꝰ eſt ſic.i.quēadmodū pręmiſſum eſt,latinꝰ ſequitur deinde ſic ſuſpiciēs.i.ſurſum aſpiciēs cœlū,& tendit dextrā ad ſydera. O ænea iuro hæc eadē.ſ.quæ iuraſti terrā mare ſydera,& Latone genꝰ duplex.ſ.apollinē & Dianā,hoc eſt ſolē & lunam,& Ianū bifrontē.i.bicipitē & vim deūm.i. deorū:infernā.i. quæ eſt apud inferos,& ſacraria.i. repoſitoria ſacrorū, aut loca execrabilia,ditis.i.plutonis.diri.i.īmanis & immitis genitor.ſ. iuppiter hoīm & deorū pr̄ qui ſancit.i.ſanctæ cõſtituit & ſtabilit fœdera fulmine.i.punitiõe fulminis ſi violent audiat hæc.ſ. que dicturꝰ ſum ego tāgo aras & ignes medios.i.cõſocios & teſtor numina.ſ.deorū,nulla dies.i.nullū tēpus rumpet Italis hāc pacē nec rumpet hæc fœdera quocūꝗ.i.in quencūꝗ ſtatū res cadēt.i.accidēt,nec vlla vis.i.violētia auertet me volētem.ſ.hęc fœdera firma & rata eſſe non.ſ.auertet vlla vis ſi.i.tametſi effundat tellurē.i.terrā in vndas miſcēs.i.confundēs ea elemēta diluuio.i.inundantia aquarū omnia diluentiū ſicut olim,ve pro vel, ſi.i.tametſi:ſoluat.ideſt diſſoluat aut reſoluat cœlum in tartara, que duo maxime diſtāt Vt.i. quenadmodum hoc ſcæptrum (nam gerebat forte ſcæptrum dextra) nunquàm geret virgulta.i.non amplius pullulabit aut germinabit fronde leui.i.molli & tenera, nec fundet vnquàm vmbras cum reciſum ſemel in ſyluis de imo ſtirpe caret matre.ſ. ſua hoc eſt arbore aut terra,& poſuit ideſt depoſuit comas.i. frondes, & brachia.i.ramalia ferro ideſt cultro,quod ſup.fuit olim arbos.i.arbor virens,& manus artificis: incluſit nunc ſup. ipſum ere decoro,ideſt oricalcho ipſum decorante & dedit patribus latinis geſtare,ideſt fecit ipſis geſtabile. hoc eſt non prius diſſoluetur hoc fœdus quàm hoc ſcęptrum reuirebit.& frondebit.Reges ſupp.Æneas,& Latinus firmabant inter ſe fœdera talibus dictis:in medio conſpectu procerum. tum,ideſt deinde iugulant,ideſt mactant in flammam pecudes ſacratas,ideſt expurgatas rite,ideſt ſecundùm ritum,& cerimonias ſacrificantium,& excipiunt viſcera,ideſt inteſtina aut exta hoc loco viuis, ideſt adhuc viuentibus,& cumulant, ideſt cumulatim opplent aras lancibus oneratis,ideſt plenis & ponderoſis.

PIERIVS.

¶Vimꝙ deum infernam diri ſacraria ditis.]In antiquis porrò omnibus exemp.ſcriptum obſeruaui,duri,& apud Ser.tale aliquid obſerues dum exponit duriciem inexorabilē,pro Vimꝙ deum infernā.Ditem verò flecti indocilem ait Claudianus, qđ cõgruit duro. ¶Tāgo aras mediosꝙ ignes.] In Ro.cod.in Mediceo,& aliquot aliis antiqs legere eſt,tāgo aras medios ignis, abſꝗ particula copulatiua.Hoc loco Donatꝰ ait.Medios dicit, quia nihil aliud habuit in pn̄ti,niſi Aras & Ignes,quæ contingi manu potuerint.Numina autem inuocabat vt teſtimonio eſſent firmātibus fœdera.hęc ille.Qui verò nolūt virgiliū paſſim phari,ideo medios dictum aiunt,quòd ignis inter humanam diuinamꝙ naturam medius ſit:quia materiæ applicatus ad ſublimiora ſponte fertur,ſedemꝙ ſibi ſuperiori loco debitam affectat.nullumꝙ ita ſit commodius internuntiū, quod res noſtras ad deorū aures & oculos perferre poſſit. ¶Cœlum´ue in tartara ſoluat.] In Ro.co.ſcriptum eſt cœlumꝙ.ſed ſingula hæc diſtincta Ti.Dona.ponit.Præterea in veteri co.quodam,in tartaravertat,habetur,quod fortè ſumptum ex paraphraſi.Nam ſoluat,longe plura legūt exemplaria. ¶Cum ſemel in ſyluis imo de ſtirpe reciſum.] Quia Grammatici ſolliciti ſunt de nominis genere quęruntꝙ nonnulli.Imo ne ſtirpe,an Ima dicendum ſit. Et reſponſum Seruij eſt fœmi.gen̄.dici de hominibus,virili verò de arboribus quanuis Hora.Stirpesꝙ raptas dixerit.Ea mihi viſum eſt apponere quæ ſuper hoc Donatus ait.Si iungamꝰ, inquit is,faciemus Stirpem genere Maſcul.cõtra ipſius virgilij ſententiam,qui omnibꝰ locis ſtirpem fœminino protulit genere.Vt Stirpis Achilleæ faſtus,& Heu ſtirpem inuiſam,& non multo ſupra,hinc Pater Æneas Romane ſtirpis origo.Hūc ſcrupulum qui declinare voluerit,ſic pronuntiare debet,& ſic intelligere,vt quod dictū eſt.Imo,ſeparetur.Vt ſit ab imo abſciſſum hoc eſt ab inferiore arboris parte.

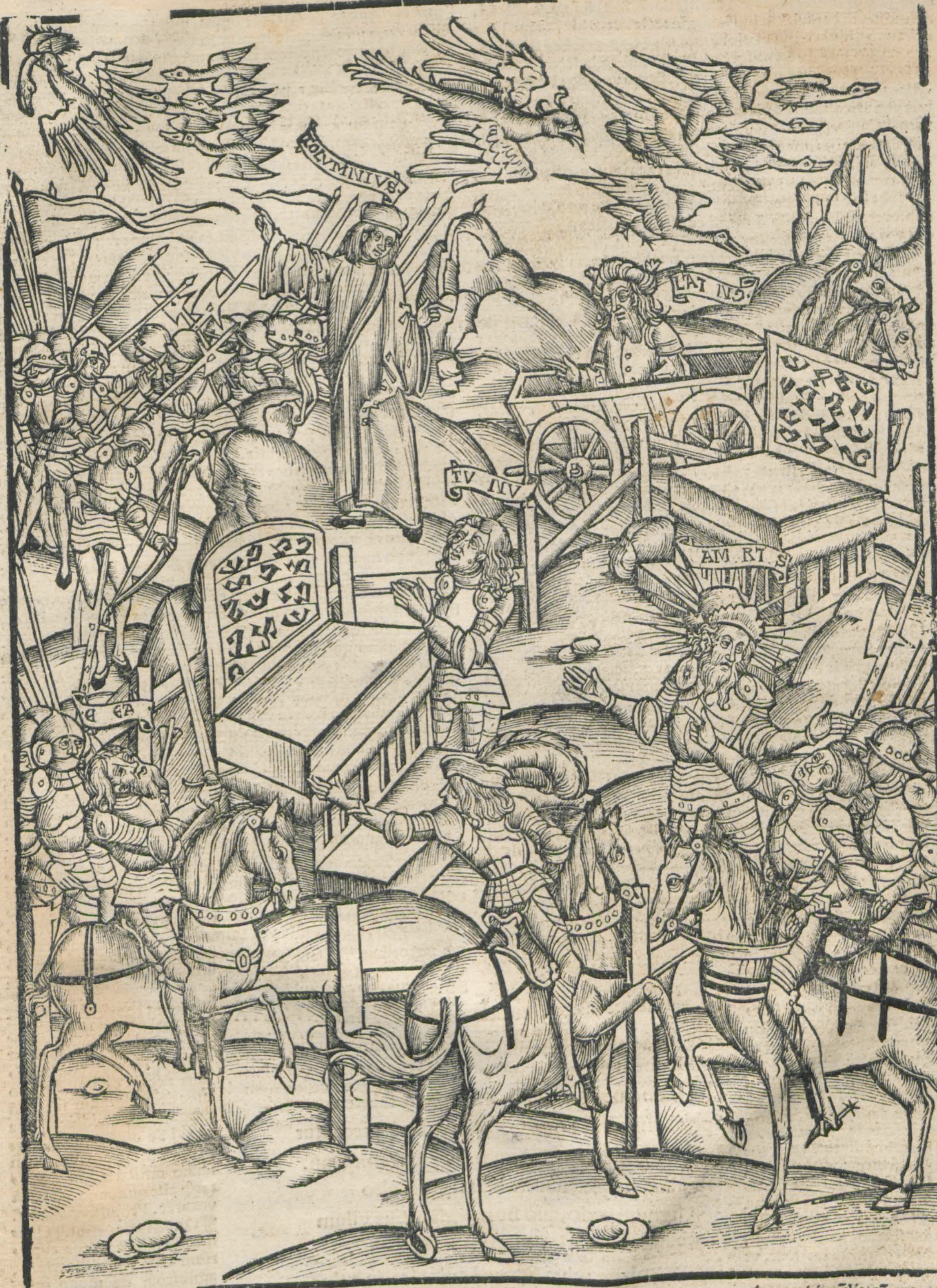
At verò Rutulis impar ea pugna videri
Iandudum,& vario miſceri pectora motu.
Tum magis,vt propius cernunt non viribus æquis.
Adiuuat inceſſu tacito progreſſus, & aram.
Suppliciter venerans,demiſſo lumine Turnus,
Pubentesꝙ genæ,& iuuenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Iuturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem,& vulgi variare labentia corda,
In medias acies,formam aſſimulata Camerti,
Cui genus à proauis ingens,clarumꝙ paternæ
Nomen erat virtutis,& ipſe acerrimus armis:
In medias dat ſeſe acies haud neſcia rerum,
Rumoresꝙ ſerit varios,ac talia fatur,
ſNon pudet ô Rutuli cūctis pro talibus vnam IVTVR.

SERVIVS.

¶Videri miſceri.] Infiniti ſunt pro indicatiuis. ¶Propius cernūt.] Diligentiꝰ, vt ꝓpius res aſpice nr̄as. Nõ viribꝰ æqs,eos cõgreſſuros ſubaudi,Inceſſu tacito,ꝓgreſſus ipe tacitꝰ hyppallage eſt, ¶Cui genꝰ à ꝓauis ingēs.] Cuiꝰ auctoritatē cõmēdabat, & origo maiorū,& pr̄na virtꝰ,& ꝓpria fortitudo. ¶Pro cõ.] talibꝰ qualibꝰ ēt turnꝰ, & attēdit ſenſum ſupiorē,vbi ait turnꝰ,& ſolꝰ ferro crimē cõmune refellā. ¶An viribꝰ equi nõ ſumꝰ.] Bene addit viribꝰ, nā legimꝰ in Sallu. cõmemorare poſſem,qbꝰ in locis ppl̄s romanꝰ ingentes hoſtiū copias pua manu fuderit. virgi.exigui numero ſed bello viuida virtꝰ. ¶En omnes.] Ne occurreret:ſed in caſtris eſt exercitꝰ. ¶Fatalisꝙ manus.] Troianorum qui fataliter ad Italiam venerunt, vt ſit iteratio. Etruria autem infenſa: ꝓ Etruſci, q ēt turno inimici ſunt cauſſa Mezētij. ¶Deuouet aris.] Qui ait ſupra de Turno ſuppliciter venerās.Itē ſupra vobis animā hāc,ſocero ꝙ Latino Deuoui,nā ipa iterat verba. Viuusꝙ ꝑ ora feretur,tanꝙ de viuo oēs loquētur. ¶Lenti.] Ocioſi,vt nos patriam fugimus,tu Tytire lentus in vmbra.

ASCENSIVS.

¶At verò &c.] Recitat qūo Iuturna videns Rutulos diffidentes viribus Turni de iniqua cõditione fœderis q̄ruloſos in ſpē Camertis fœdera diſrumpere cohortata ſit,circa

Obiectare animam? numero'ne, an viribus æqui
Non ſumus? en omnes, & Troes, & Arcades hic ſunt,
Fataliſq; manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe deuouet aris,
Succedet fama, viuuſq; per ora feretur:
Nos patria amiſſa dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus aruis.

ſit circa quã rem potiſſimũ circa mœſtitiam Turni dicit Donatus ſic, Inceſſu tacito, quatuor ponit ſigna timoris. Primum eſt ingreſſus tacitus, dum.ſ. vix pedem mouebat, Alterum, quòd aram venerabatur oculis deiectis, Tertium tabentium genarũ ex macie repentina. Quartũ palloris, Hęc ille. ❡Ordo autem eſt. At verò.i. ſed certe ea pugna videri.i. videbatur iandudum.i. iam paulo ante impar.i. impar.i. inęq̄lis: cũ ęneas fortior, & robuſtior videret̃ q̃ turnus, & pectora miſceri.i. miſcebãt̃ aut miſceri cęper̃t vario motu.i. cõmotiõe varia. Tum magis.i. & tũc magis, vt.i. poſtq̃ cernũt ꝓpi⁹.i. attẽti⁹ & diligẽti⁹ ſup. videri.i. videbant̃ æneas, & turn⁹ nõ virib⁹ æqs.i. nõ hr̃e vires æq̃s.i. æq̃les turn⁹ ꝓgreſſ⁹ ĩceſſu tacito.i. ip̃e tacẽs, & cogitabũd⁹, & venerãs arã ſupliciter vultu demiſſo, adiunat.ſ.

uat.ſ.talē opinionē,&de ipo exiſtiationē.& geñ.ſ.ei⁹pubētes.i. adhuc molli barba,& tenui lanugie tectę,& pallor ī corpe iuuenili ſup.adiuuāt exiſtimationē talē. Quē ſermonē.ſ.de turno ſil͛, ac.i.ſtatim poſt,Iuturna ſoror.ſ.turni vidit crebeſcere.i.crebriorē fieri,& magis ac magis diffundi, & corda vulgi labētia.i.vacillantia,variare.ſ.ſermonē,aut ſentētias de turno aliis dicentibus victurū aliis vincendū eſſe,ipſa aſſimulata formā,ideſt per formā Camerti,ideſt illi viro ſtrennuo,cui ſcilicet Camerti,genus erat ingēs.i.magnū,& gñoſum,& nomē virtutis paternæ, erat clarū,& q ſup.ipſe.i.ipemet,aut i.ꝓpria,vt dicūt pſona ſup. erat acerrim⁹.i.maxime ſtrēnu⁹ armis,dat ſeſe in medias acies, dat inqt ſeſe in medias acies,haud neſcia.i.pita rerū,ſeritvarios rumores,ac fatur talia.ô rutuli cuncti,aut potius ò rutuli nō pudet vos cunctos obiectare. ſcilicet periculo, & aleæ bellivnam animā,ideſt vnius hominis vitam ꝓ talibus.i.tam arduis.ſ.negotiis in quibus.ſ. certatur ꝓ libertate patriæ. An non ſumus æqui.i.æquales Troianis numero an virib⁹,en oēs troes,& oēs arcades q.ſ. obuerſari nobis poſſint,ſunt huc.i.in hoc puo exercitu,& manus fatalis.ſ.Troianorū, qui fataliter in Italiā ſeveniſſe iactant.& Etruria infenſa Turno.ſ. propter ſocietatē Mezentij,ſup.eſt hic,Nosvix habemus,p habeamus alterni.i.alternatim.vt dum alter habeat,alter non habeat,hoc eſt ꝓ dimidio exercitu hoſtē.i.duplo plures ſimus:ſi cōgrediamur.ille quidē. ſcilicet turnus ſuccedet fama ad ſuperos.i.merebit͛ immortalitatem,& trāſferet͛ ad ſuperos,quorū aris ipſe deuouet.i. morti addicit,& ſacrificat ſe.nos ſup.aūt cogemus patria amiſſa.ideſt poſtq̄ amiſerimus patriā parere.i.obedire,& obtemperare dominis ſupbis.i.tyrānis phrygiis de victoria ſupbiētibus.nos inquit q cōſedimus.i.reſides locū cœpim⁹ lēti.i.otioſi, & ignaui, ſup.in aruis.i.campis vbi illi congreſſuri ſunt.

¶ PIERIVS.

¶At verò rutulis impar ea pugna videri iamdudū & va.] Antiquiores aliquot codices.Rutiliſq̄ impar.legunt.Nā,quæ p̄iectum alteri copulatiue&.venuſtam reddit orationē.¶Adiuuat inceſſu tacito.]vetera quidem exēplaria multa cū vulgatis.Inceſſu legunt.In oblongo tamenvaticano,ingreſſu,ſcriptum eſt. Incedere enim quum plærunq̄ ſit maieſtatis,& venerabile neſcio quid præ ſe ferat,locum hic habere non videtur.vbi omnia perquiruntur,quæ timorem in Turno manifeſtū indicent.Præterea Seruius quoq̄. ingreſſu,agnoſcere videtur, ſi diligenter inſpicias.Haud quaqàm verò obſcure Donatus.ingreſſu,legendum oſtendit,dum ait.Apparebant inTurno ſigna omnia,quæ imparis diffidentiam comprobarent.Primo ingreſſus eius,hoc eſt ambulatio tacita,& progreſſus,hoc eſt:ad vlteriora ſegnior acceſſus.Ecce his ſignis colligebatur animi eius corporiſq̄ defectio,laſſos,quippe tacitos habuit greſſus,dumvix pedem mouebat,&vix reponebat alterum:vt progredereturvlterius.Fuit alterum diffidētiæ ſignū,quod aram venerabatur oculis deiectis ad terram.Et(vt reliqua perſequamur)Tertiū ſignum Tabentium genarum fuit,nam repentina macie fuerat deformatus . Quarto palloris. qui in iuuene eſſe non debuit. ſi deeſſet & metus.¶Et aram ſuppliciter venerans.]Sunt qui, ad aram, legunt:vt ſit ꝓgreſſus ad aram.Sed enim exemplaria vetera,& aram,habent:vt ſit.& arā ſuppliciter venerans. Vnū em̄ vti dictum ex Donato,de quatuor ſignis, quæ timorem indicabant, fuit eaveneratio demiſſo lumine præſtita.¶Pubētesq̄ genas.] Antiquus codex Mediceæ Bibliothecæ in Pubentes. primā literam abraſam,& alio atramento in,p, notatam oſtēdit. Sed quæ ſubſequitur vocalis,a,Eſt,& ea quidem incolumis conſeruata, ſed.u.vocali quinta ſuperne adſcripta. Vt quod prius,tabentes, legebat͛:in.Pubentes.ſit immutatū. Sed & alij codices plæriq̄, tabentes,legunt:& quod Tit.Donatus tertiū ſignū tabentiū genarū fuiſſe dicit.nullā dubitationē reliquā facit. quin lectio caſtior ſit.Tabentesq̄ genas.¶Non pudet ô rutuli cuncti ꝓ talibus vnam obiectare animā.]Ro.codex,& Oblongus Vaticani Mediceusq̄,& nōnulli alijveteres,ꝓ cūctis talibus,legūt.Quā lectionē Seruius agnoſcit,dū ait,tales latinos reliquos : qualis eſt Turnus.¶Numero ne an virib⁹æqui nō ſumus.] In codicibus aliquot manu ſcriptis,æquæ,habes:qa dixeratvnā aīam ita æquę aīe,quod nō ꝓbat͛.in aliquot aliis,virib⁹ æquis, ſed ęqui. vulgata lectio oīno caſtior.¶En omnes & troes, & arcades hi ſunt.] In antiquo codice ſcriptū eſt.En oēs hi troes & arcades hi ſunt.q.d.inimici noſtri,qui ſedibus ſuis expulſi,terram alienam inuaſere:ne ꝓpter fœdus initum,eos iam amicos effectos exiſtimarent,& ideo certare nollent.Seruius,hic ſunt,cūvulgata lectione legit,ne in caſtris alterum exercitum eſſe ſuſpicarētur,quæ lectio magis placet omnino,quia propoſitum eſt.Numerone:an viribus æqui non ſum⁹.Mediceus codex.& aliquot alij perueteres eadē ſententia,lectione paulo ſequius ſcripta,ita legunt,En omnes & troes & arcades hi ſunt.vt ſuſpendatur.En omnes inde ſubiiciatur,& troes & arcades hi ſunt,quos ſcilicet ante oculos habetis.& non alij vſquam.In Romano autem codice legere eſt.Et troes & arcades hinc ſunt fataliſq̄ manus & in aliquot aliis codicibus, fatales numero multitudinis habetur.Quod ita forte quis interpretetur,& troes & arcades hinc ſunt,in latinis quippe caſtris tam ſtrenui,tanq̄ præſtantes virtute viri habentur,quales & troes & arcades feruntur.vel potius diſtinguendum , vt dicas , En omnes & troes & arcades mox de ſuis,hinc ſunt fataleſq̄ manus infenſa Etruria Turno. hoceſt Latino quoq̄ nomini fauent fata, ne eos tantum fatis fretos huc veniſſe perſuaſum habeatis.Et quod magis excitare animos poſſit.Etruria,quæ infenſa Turno eſſe conſueuit,nobiſcum militat,propter eos,qui Mezentium ſecuti erant.vt ita ſit reſponſum ad id,quod propoſitum erat,eſſent ne æqui viribus.de numero verò ait.Vix.hoſtem alterni,ſi congrediamur, habemus.Cæterum crediderim ego,n,literam in Romano codice ſuperfluam eſſe,vt ſæpe alibi in eodem reperitur.Eamq̄ omnino caſtiorem eſſe lectionem,quæ vel,hic, aduerbium vel hi , pronomen demonſtratiuum ſcriptum oſtendit : præſertim quom Ti.Donatus ita locum hunc interpretetur. Conſiderate qui ſitis,& quale Rutulorum nomen,& facta quanta vbiq̄ prædicatione laudantur.Nihil intereaè diuerſo exiſtit, quod aliquem incutiat metum.Non numero præcedit hoſtis , aut robore:quicquid opinio formidoloſum ſparſerat , præſto eſt, ſubiectum oculis noſtris.Tum quod habet pars vtraq̄ ſubſtantiæ,prodidit campus,quod contra fidem rerum onerauerat fama terroribus.Troiani adſunt , videntur Arcades,in conſpectu ſunt,quos fatales appellant,& hoc eſt totum,quod infenſa Etruria Turno potuit.

ſ Talibus incenſa eſt iuuenum ſententia dictis. POETA
Iam magis,atq̄ magis:ſerpitq̄ per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati,ipſiq̄ Latini,
Qui ſibi iam requiem pugnæ,rebuſq̄ ſalutem
Sperabant,nunc arma volunt,fœduſq̄ precantur
Infectum,& Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit,& alto
Dat ſignum cœlo,quo non præſtantius vllum
Turbauit mentes Italas,monſtroq̄ fefellit.
Nanq̄ volans,rubra fuluus Iouis ales in æthra,
Littoreas agitabat aues, turbamq̄ ſonantem
Agminis aligeri,ſubito cum lapſus ad vndas.
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus vncis.
Arrexere animos Itali,cunctæq̄ volucres
Conuertunt clamore fugam(mirabile viſu)
Ætheraq̄ obſcurant pennis,hoſtemq̄ per auras
Facta nube premunt,donec vi victus.& ipſo
Pondere defecit,prædamq̄ ex vnguibus ales
Proiecit fluuio,penituſq̄ in nubila fugit.

¶ SERVIVS.

¶Fœduſq̄ præcantur infectum.] Rogant,vt pro non facto ſit:ne piaculumvideantur admittere.¶Et alto dat ſignum cœlo.] Vt religio alia religione ſoluat͛.¶Præſentius.] Efficacius.¶Monſtroq̄ fefellit,]bene fefellit. Namq̄ hocauguriū,nec oblatiuum eſt,nec imperatiuū, ſed immiſſum factiōe Iuturnæ,quod carere fide indicat, ſedes negata nā vbicūq̄ firmum introducit augurium, dat ei firmiſſimam ſedē, vt ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes.Et viridi ſedere ſolo,Item ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix. In hoc autem augurio liberatum cygnum cecidiſſe in aquā dicit,quam;inſtabilem eſſe manifeſtum eſt , Littoreas agitabat aues,paluſtres nam littus dicitur omnis terra aquis vicina vt viridiq̄ in littore conſpicitur ſus.¶Excellentem.] Magnum ſicut in exercitu magnus eſt Turnus.¶Conuertunt cla.fu.] Redeunt cum clamore ſicut in exercitu ſolet.¶Augurium ſalutant.] Venerantur proprie Nam ſalutari dicimus deos Terētius.At ego hinc deos domum ſalutatū pergam.¶Expediuntq̄ manus.] Se dimicare velle ſignificant,Hæc enim eſt conſenſio militaris.Luca . Elataſq̄ alte quæcunq̄ ad bella vocaret . Promiſere manus. ¶Quod ſæpe petiui.] Quaſi imperatiuum hoc augurium vult videri , accipio , agnoſcoq̄ de modo quaſi oblatiuo , loquitur nam in oblatiuis auguriis ī poteſtatevidentis eſt,vtrum id ad ſe pertinere velit,an refutet,& abominetur:ergo nunc augurium,dicit ſe libenter amplecti,& agnoſcere circà ſe fauorem deorum . ¶Quos improbus aduena.] Interpretatur augurium,& cōfirmat ad præſens negotiū ptinere. ¶Littoraveſtra,]bona iteratio:nā ſupra ait littoreas agitabat aues.¶Vi populat antique,Nam veteres & popu- Littus quid ſit.

Tum verò augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntꝗ manus,primusꝗ Tolumnius augur:
ſHoc erat,hoc votis,iquit,qđ ſæpe petiui. TOLVMNIꝰ.
Accipio,agnoſcoꝗ deos,me me duce ferrum
Corripite ô Rutuli,quos improbus aduena bello
Territat inualidas vt aues,& littora veſtra
Vi populat:petet ille fugam,penitusꝗ profundo
Vela dabit,vos vnanimi denſate cateruas,
Et regem vobis pugna defendite raptum,

& pplo & populor dicebãt, nũc tm̃ populor dicimꝰ,illđ penitus de vſu receſſit. ¶Pe nitusꝗ profundo. Vela dabãt.]vt ſupra de aqla. ¶Pe nitusꝗ in nubila fugit.dẽſa te cater.]Sicut cygni hoſtẽ per auras facta nube p̄mũt.

¶ASCENSIVS.

¶Talibus &c.] Docet qũo verbis Iuturnæ in forma Camertis loquẽtis,ex augurio per eandẽ fallaciter inducto violatũ eſt fœdus per Tolũniũ augurẽ aſſentiẽtibus iuuenibus. Vnde Donatus. Primusꝗ Tolũnius. non ſolũ Rutuli ſed etiã Tolũnius augur augurio deceptꝰ eſt.Hoc ille. ¶Ordo eſt. Sentẽtia iuuenũ incẽſa eſt.ſ.ad diſrũpẽdũ fœdus talibus dictis.ſ.Iuturnæ ſub ſpẽ Camertis accẽſa eſt inquã iã magis atꝗ magis,& murmur ſerpit per agmina.ſ.fędũ eſſe turnũ ſolũ pro oĩm libertate dimicare,ij,ſup.qui ſperabant.i. optabãt ſibi iã.i. pauloante requiẽ.i.intermiſſionẽ aut abolitionẽ pugnæ & ſalutẽ rebus volunt,ideſt expetunt nunc arma.i.bella,& præcantur fœdus infectũ.i.vt ſit non factũ aut annihilatum,& miſerantur iniquã ſortẽ Turni,qui.ſ. ſolus cõtra fortiorem ſe dimicaturus ſit.Iuturna adiungit his aliud maius.ſ. portentum & pro,ideſt dat ſignum,ideſt prodigium ſeu augurium,alto cœlo.i.in ære, quo,ſcilicet ſigno vllum.ſ.aliud non turbauit præſtantius.i.efficacius mẽtes Italas.i.Italicas,aut italorũ,vel ſic quo non vllũ.i. nullũ ſignũ exñs p̄ſtãtius.i.magis idoneũ ad hoc turbauit mẽtes Italas,& fefellit mõſtro.i.mõſtratiõe falſi augurij,ſeu auſpicij.Nã ales iouis.i.aquila fuluus.i.fului coloris,volãs in ęthra i.in ære, rubra.alta & rubeſcẽte agitabat aues littoreas.i.in littore verſari ſolitas,& turbã ſonãtẽ.i.ſonorã, & canorã.ſ. agminis aligeri.i.auiũ cũ.i.qñ ipe ales Iouis lapſus ſubito ad vndas, rapit improbus.i.improbe & immaniter pedibus vncis.i.incuruis,hoc eſt vnguibus,cignum.i.olorem excellentẽ.Itali.ſ.id videntes arrexere aĩos,& cũctę volucres cõuertũt fugã clamore.i. redeũt,vt fugerẽt cũ clamore mirabile viſu.i.q̄ res erat mirabilis viſu.i.ad vidẽdũ aut dũ videt̃, & ſup.volucres oĩs obſcurãt i.occultãt ęthera.i.ſupiorẽ ærẽ,& p̄mũt hoſtẽ.ſ.aqlã,cui Æneã cõparat,& turnũ cygno à ſuis eripiẽdũ p auras,ergo nube.i.dẽſitate alarũ multarũ facta.ſ.ab auibus in æthere,donec.ſ.ales victus ſup.fuit,vi.i.violẽtia,& defecit ipſo põdere.i.arduitate negocij,& donec ales proiecit fluuio.i.in fluuiũ,p̄dã.ſ.cygnũ ex vnguibus.i.quã habuerat prius ĩter vngues ſuos,& fugit pœnitus in nubila.i.obſcurũ ærẽ. Tũ verò.i.tunc p̄cipue,aut ad verũ, aut ſed tũc maxime Rutuli ſalutãt.i.venerant̃ & blãde affant̃ ratũ ſaluũꝗ eſſe cupiũt auguriũ.ſ.p iuturnã fraude oblatũ,& expediũt manꝰ.i.ad pugnã aptãt,& Tolũniꝰ augur,ĩqt,primꝰ hoc erat in votis.i.qđ ſępe petiui & deſideraui.Ego accipio.i.ratũ habeo,& agnoſco deos.i.volũtatẽ & fauorẽ deorũ erga nos. O Rutuli corripite ferrũ: me me geminatio affectũ exprimit, duce.i. ductore & auſpice. O rutuli inqt quos aduena.ſ. æneas improbus.i.improbãdus,vt auguriũ indicat territat bello,vt aues ĩualidas.i. imbelles,& populat.i.populat̃,& depredatur,vi.i.violẽtia nõ iure,noſtra littora.i. extremas oras quaſi paulopoſt fugititꝰ, ille.ſ.improbꝰ aduena petet fugã ſicut aqla petiit,& dabit penitꝰ vela pro fundo.ſ.mari, ſicut aqla penitus in nubila fugitvos igitur denſate cateruas.i.acies collectas vnanimi pugna:ſicut cũctę volucres hoſtem per auras facta nube preſſerunt,& defendite vobis.i.ad vtilitatem veſtrã, regem raptum.ſ.turnum,qui per hoc fœdus in manibus prędonis eſt eripiendus à vobis per fœderis diſruptionem.Poteſt etiã ordo eſſe, defendite vnanimi pugna regem raptum vobis,ideſt in damnum veſtrum.

¶PIERIVS.

¶Talibus incenſa eſt iuuenum ſententia dictis,]In antiquis aliquot codicibus, accenſa. legitur, quam lectionem Donatus etiam agnoſcit. ¶Quo non præſtantius vllum turbauit mentes Italas,]Antiqui aliquot codices, præſentius, legunt vt illud. Præſentemꝗ viris intentant omnia mortem.In Mediceo, præſtantius, quidem ſcriptum eſt: in dictionum ſequela. Sed ſuperne vetus hæc lectio, præſentius addita. ¶Rubra fuluus iouis ales in æthra,]In antiquis plæriſꝗ. fuluos. vti etiam ſuperius. Viuoſꝗ. per ora feretur. de quo ſcriptionis modo ſatis alibi dictum, Id præterire non poſſum. quod ti.Donatus artificioſe compoſitum ait, primo vt Alitem maſculinum immitteret: ſi enim fœmina eſſet, non tangeret. Æneæ perſonam. Deinde ait. Ales iouis, vt turbandum fœdus, nec perficiendum, & iuppiter videretur oſtendere. ¶Mirabile viſu,]Antiqui aliquot codices vnà cum Mediceo.Miſerabile,legunt. Sed vulgata lectio acceptior eruditis. ¶Donec vi victus & ipſo pondere defecit,]In antiquis plæriſꝗ codicibus, deficeret, habetur. Magis tamen placet, defecit, vt vulgata habent exemplaria, non ſine veterum aliquot codicum aſſenſu. ¶Me me duce ferrum corripite ô rutuli,Quos improbus Aduena Bello terr.]In Romano codice legere eſt.O miſeri. non ô Rutuli, ſubiecta verò ſtatim ratio cur miſeri,quos,ſcilicet improbus Aduena bello territat,inualidas vt aues,& littora veſtra vi populat.In Mediceo,& aliquot aliis antiquis ;O rutuli ſcriptũ eſt. Titi.Donatus.O miſeri,agnoſcit,dicit enim.Et vos manus armate O miſeri, hoc eſt dolendi. ¶Et littora veſtra vi populat,]Sunt aliquot antiqui cod.vbi noſtra legatur. Sed omnino, veſtra melius. ¶Denſate cateruas,]In Romano codi. Denſete, legitur coniugationis ſecundę,vt ſuperius.denſent.ſed hic aures offendit tam exilitate vocalis tenuiſſimę ter continenter poſitæ;ꝙ etiam ſono ipſo elangueſcentis.

ſDixit,& aduerſos telum contorſit in hoſtes POETA.
Procurrens,ſonitum dat ſtridula cornus,& auras
Certa ſecat,ſimul hoc ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei,calefactaꝗ corda tumultu.
Haſta volans,vt forte nouem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra,quos fida creãrat
Vna tot arcadio coniux Tyrrhena Gilippo:
Horum vnum ad medium,teritur qua ſutilis aluo
Balteus,& laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem,& fulgentibus armis
Transadigit coſtas,fuluaꝗ extendit arena.
At fratres animoſa phalanx,accenſaꝗ luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus,pars miſſile ferrũ
Corripiunt,cæciꝗ ruunt,quos agmina contra
Procurrunt Laurentum,hinc denſi rurſus inundant
Troes,Agilliniꝗ, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras,it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum,ac ferreus ingruit imber:

¶SERVIVS.

¶Et aduerſos telũ cõtor. in ho.]Hoc loco ab Home.receſſit œconomia. Ille eñ inducit Mineruã perſuadentẽ Pãdaro vt iacto in Menelaũ telo fœdera diſſipet.Hic verò dicit ipſum augurẽ telũ ſponte torſiſſe, & occidiſſe vnũ de nouẽ fratribus,quod ptinet ad œconomiã. Neceſſe eñ erat,vt fratres ex vniꝰ morte cõmoti bellũ mouerẽt,ſi eñ vilis aliqs ĩteriret, poterat eiꝰ mors ob fœderis religionẽ forte cõtẽni. ¶Sonitũ dat.]ideſt facit. ¶Certa.]ideſt ineuitabilis,vñ incerta eſt infirma & vitabilis. ¶Haſta volans.]Minus eſt nãꝗ. Horũ vnũ ad. ¶Ordo eſt. Trans adigit vnũ coſtas, & figurate dicit vnum pro vnius. ¶Terit̃ qua ſutilis aluo baltheꝰ] rẽ phyſicã dixit Oĩa eñ qbꝰ vtimur nõ nos terũt; ſed ea nos terimus vt annulũ veſtẽ. ¶Aĩoſa phalanx.]quaſi phalax.i.legio. ¶Cęci.]Salutis improuidi ¶Inũdãt.]more vndæ fluũt ¶Sic omnes amor vnus habet.] Sic, ideſt dum paulatim ſuis inuicem ſubueniãt. Omnes enim in bellum coacti ſunt.ſic Saluſt. ¶Diripuere aras.]Defecerunt diſſipauerunt. ¶Ferreus in.] Permãſit in trãſlatiõe, quia dixerat tẽpeſtas telorũ. ¶Ferunt.]auferũt: nã aphereſis eſt, vt tẽnere pro contẽnere. ¶Pulſatos diuos.]violatos læſos, fractis fœderibꝰ. ¶Infrenãt alij currus.]i.equos, ſic alibi,neꝗ audit currꝰ habenas. ¶Subiiciũt ĩ equos] ſuper equos iaciũt, ſed propriæ nõ eſt locutus magisꝗ cõtrariæ.Nã ſubiicere ẽ ſubter aliqd iacere. ¶Regisꝗ inſigne gerẽtẽ,]i. diadema habẽtẽ. ¶Auidus conf.fœ.] Legit̃,& auidũ, ſed melius auidus. qa Meſapus Turno fauebat.q erat impar ad ſingulare certamen. ¶Altus equo.]Equi magnitudinẽ latẽter oſtẽdit. ¶Hoc habet,] Hoc eſt lętali pculſus eſt vulnere. Terẽtius.Certe captus eſt. Habet, Sanè ſarcaſmos eſt,de loci qualitate inuẽtꝰ, nam quia ſuper aras cecidit, ait hæc melior magnis data victima diuis.

Craterasq́ focosq́ ferunt, fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere diuos,
Infrenant alii currus, aut corpora ſaltu
Subiiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regisq́ inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, auidus confundere fœdus,
Aduerſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo inuoluitur aris
In caput, inq́ humeros: at feruidus aduolat haſta
Meſſapus, teloq́ orantem multa trabali
Deſuper altus equo grauiter ferit, atq́ ita fatur.
[Hoc habet, hæc melior magnis data victīa diuis. MES.
[Concurrunt Itali, ſpoliantq́ calentia membra. POETA.

ASCENSIVS.

Dixit. Docet quō augur Tolūnius ſecutus fallax augurių̄ primus fœdus diſſoluit. Ordo eſt. Dixit. ſ. tolūnius augur, & cōtorſit telū̄ i. haſtā aut iaculū̄ in hoſtes aduerſos ꝓcurrēs, cornus. i. haſta cornea, ſtridula. i. cū̄ ſtridore ptrāſiēs ærē dat ſonitū̄, & ipſa certa. i. ineuitabilis ſecat. i. īterſecat auras, & hoc, ſup. fit ſimul, & igēs clamor fit ſimul, & oēs cunei. i. acies militū̄ in morem cuneorū̄ collecte turbati ſūt & corda, ſup. oīa calefacta, ſupple ſunt tumultu. Haſta volās, vt. i. ſcđm ꝙ nouē pulcherrima corpa fratrū̄ cōſtiterāt. i. ſimł ſteterāt forte. i. à caſu contra. i. ex aduerſo, quos tot nouē frēs, vna cōiux tyrrhena. i. hetruſca, fida. i. fidelis marito ſuo crearat. i. procreauerat. Gilippo. ſ. marito ſuo archadio. i. arcadi. haſta igiť volans adigit vnū̄ horū̄. ſ. nouē fratrū̄ ad mediū̄. i. circa vmbilicū̄ trās coſtas. ſ. ei⁹, qua. ſ. pte Balthe⁹ ſutilis. i. cōſut⁹ teriť. i. abſumiť aluo. i. iuxta aluū̄, & qua fibula mordet iuncturas laterū̄: adigiť dico vnū̄ horū̄ exiſtētē iuuenē egregiū̄ forma, & armis fulgētib⁹, & extēdit. i. extēſum ꝓſternit eū̄ harena fulua, at. i. ſed frēs phalāx. i. quaſi phalāx animoſa accēſa. i. acrior facta, luctu. i. dolore fr̄is occiſi, pars. i. ptim ſtrigūt. i. euagināt & denudāt gladios, & ps. i. partim corripiūt manibus ferrū̄ miſſile. i. iacula ferrea, aut ferrata, & ipi cęci. i. excęcati & ꝑciti furore, ac ſaluť īprouidi ruūt. ſ. in hoſtē, cōtra quos agmina Laurētū̄. i. laurētiū̄ ac latinorū̄, ꝓcurrūt. Troes inūdāt. i. more vndarū̄ irruūt hic. i. hoc loco, & tpe, cū̄ talia fierent rurſus. i. iterū̄ dēſi. i. ſtipati, & ſe mutuo cōprimētes, & agilini. i. miſſi ab agilia vrbe, & arcades pictis armis. i. habētes arma picta, & inſignita, vt nobiles bellatores. Vnus. i. vniformis amor habet oēs ſic. i. intātū̄ decernere ferro. i. periculū̄ facere: vtri fortiores ſint armis, aut vn⁹ amor habet oēs decernere ferro, ſic. i. vt paulatim ſuis inuicē ſubueniāt. Ipſi diripuere. i. diſſipauerūt aras. ſ. ad fœdus feriēdū̄ extructas, & tēpeſtas. i. grādo hoc eſt grādinis aut niuis ſimilis ꝑcipitatio telorū̄, it turbida toto cœlo. i. ꝑ totū̄ cœlum hoc

lū̄ hoc eſt turbās & obſcurās totū̄ aerē, ac &. i. iber ferre⁹. i. ferratorū̄ telorū̄ īgruit. ſ. toto cęlo. Et ipi rutuli ferūt, i. auferunt, & ſecum ferunt, crateras, ideſt pocula vinaria, & focos. i. in quibus fouebať ignis ſacrificiis apt⁹. Ipſe Latinus, ſcilicet rex fugit, ſcilicetà tumultu belli referens diuos pulſatos, ideſt læſos, & repulſos fœdere infecto, ideſt non cōſummato. Alij infrenāt currus, ideſt equos, aut ſubiiciūt. i. ſurſum iaciunt corpora in equos. i. ſaliūt ſuper equos, & adſunt. i. præſto ſunt enſib⁹ ſtrictis. i. nudatis. Meſſapus vir ille filius Neptūni, auidus confundere fœdus proterret, i. procul aut ab interiore parte terret Auleſtem tyrrhenum, regem & gerentem inſigne regis, ſcilicet diadema proterret inquàm equo aduerſo, ideſt ex aduerſo obiecto, ille. ſ. Auleſtes, recedens. i. recedere parans, ruit. i. pręceps cadit & voluitur miſer à tergo. i. retrorſum in caput, & in humeros aris oppoſitis. i. quia inuenit aras oppoſitas, ac Meſſapus feruidus. i. ardēs aduolat haſta, & ipſe altus equo, ideſt in equo alto ferit grauiter deſuper. i. à ſuperiori loco ſup. ipſum Auleſtem orantem multa, ferit dico telo trabali, i. inſtar trabis, aut trabe ꝓ haſta ſumpta, atq́ Meſſapus fatur ita, hoc habet. ſ. auleſtes, hoc eſt lętali percuſſus eſt vulnere, hęc eſt melior victima data magnis diuis ꝙ̄, ſ. porc⁹, qui fuiſſet in fœdera cęſus. Itali cōcurrūt & ſpoliant. ſ. inſignibus regalibus membra calentia, ideſt adhuc tepida & palpitantia.

PIERIVS.

Telum contorſit in hoſtes,]In anti. aliquot, coniecit, ſed id ex paraphraſi. ¶ Fuluaq́ extendit arena,]In Roma. codice in Oblongo vaticanis in Medic. in eo, qui apud me eſt, & aliquot aliis vno exemplo legitur, effundit, Harena. quod magis mouere pathos videtur, quia maiorem pręſe fert vulneris vehementiam. ¶ Hæc melior magnis data victima diuis,]Cum ioco dictum ait Donatus meliorem victimam, quia in aram cecidit, & illic occiſus eſt.

Obuius ambuſtum torrem Chorineus ab ara
Corripit, & uenienti Ebuſo, plagamq́ ferenti
Occupat os flammis, illi ingens barba reluxit,
Nidoremq́ ambuſta dedit: ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem læua turbati corripit hoſtis,
Impreſſoq́ genu nitens, terræ applicat ipſum,
Sic rigido latus enſe ferit, Podalirius Alſum
Paſtorem, primaq́ acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuper imminet: ille ſecuri
Aduerſi frontem mediam mentumq́ reducta
Diſiicit, & ſparſo late rigat arma cruore:
Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atq́ ſuos clamore vocabat.
[Quo ruitis? quæ've iſta repēs diſcordia ſurgit? ÆNEAS.
O cohibete iras, ictum iam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges, mihi ius concurrere ſoli,
Me ſinite, atq́ auferte metus, ego fœdera faxo
Firma manu. Turnum iam debent hæc mihi ſacra,
[Has inter voces, media inter talia verba, POETA.
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt,
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, caſus'ne deus'ne

SERVIVS.

Torrē,]Erit nominatiu⁹ hic torris, & ita nūc dicim⁹. Nā illđ Ennij, & pacuuij penitus de vſu receſſit, vt hic torrus huius torri dicam⁹. ¶ Nidorē.]Modo putorem Ferreus ſom. Home. χάλκεος ὕπνος. ¶ Nudato capite.] vt ſcilicet poſſet agnoſci. Sanè quæritur quēadmodū̄ nudato dixerit, cum ſupra eū̄ nuſq́ induxerit capite tecto Nā nudatū̄ eſt qđ fuit antea coopertū̄. Nudū̄ verò dicitur qđ tectū̄ ante non fuerat. Ergo aut nudato ꝓ nudo accipiamus, vt ſit ꝓ noīe participiū̄, aut dicam⁹ tectū̄ eū̄ habuiſſe caput cū̄ deſcendit ad cāpū̄. Nā legimus, Sydereo flagrās clypeo, & cœleſtibus armis. ¶ Suos clamore vocabat.]vtrūq́ exercitū̄ iā ſuū̄ vocabat, vt talis eius fuerit clamor, cur ī vos inuicē ruitis mei, ¶ Repēs] Aut ſubito, vt ſit aduerbiū̄, i. repēte, vt ſole recēs orto, ꝓ recēter. Aut repēs diſcordia ꝓ repētina. ¶ Faxo.] Faciā. ¶ Incertū̄ qua pulſa manu.]Hoc loco, adhuc quidē quaſi dubitat, tū̄ ab Iuturna intelligimus immiſſum quēdam, qui vulneret Æneā. Quod aūt paulopoſt Iuno dictura eſt de Iuturna. Non vt tela tū̄, vt nō cōtēderet arcū̄: minime eſt mirādum, nā ſcimus vniçuiq́ imputari, qđ alter in eius grām fecerit, ſicut eſt Et potes in totidem claſſes cōuertere nymphas, Ænean autē ab homine vulneratū̄ indicat Iuppiter paulopoſt dicēs. Mortali decuit violari vulnere diuum.

Nudatū̄. Nudum.

ASCENSIVS.

Obuius ambuſtū̄.]Docet qua reliqua ſubſecuta eſt pugna, & qūo vulneratus eſt Æneas. Circa quā partē dicit Donatus. Olli dura qes, qa eſt quies nō dura, & ſomnus nō ferreus, & nox non æterna, Ruitis, aliud eſt ire, aliđ tēdere, aliud ruere. Hęc ille. Ordo eſt. Corine⁹ vir ille vt videť, troian⁹ obui⁹, ideſt obuiā veniens corripit ab ara torrē. i. facē ambuſtū̄. i. circumuſtā, & occupat. i. impedit ebuſo veniēti, & ferēti. i. inferēti, aut inferre volēti plagam. i. vulnus os flāmis ignis barba reluxit illi ſ. ebuſo, & ipa ambuſta. i. circūuſta dedit nidorē. i. fetorē, ipe. ſ. Chorineus ſecutus ſuper. i. inſuper corripit. i. celeriter rapit læua. i. ſiniſtra manu cęſariē. i. comā hoſtis ſ. ebuſi turbati. ſ. flāmis, & ipe nitēs. i. annitēs genu impreſſo, applicat ipm terræ, & ferit. i. percutit, ſic ſcilicet applicito terræ enſe rigido latus. Polidaliri⁹ etiā de parte Æneæ ferit Alſum paſtorē, & ſequēs. i. perſequēs enſe nudo ipſum timentē ſupple in prima acie, per tela. i. per mediū̄ telorum ſupeminet. i.

Attulerit,preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Æneæ iactauit vulnere quiſquàm.

net.i.eminēter ſuper ipm in cūbit ille. ſ. ſupereminens. Podalirius.aut potiꝰ Alſus, nā ſi Podalirius enſe ſequebatur nō procedit,ꝙ ſecuri percuſſerit, videtur ergo hoc dicere, qđ Alſus,vbi fugere ampliꝰ nō poterat,reſtās inſequētē ſecuri ꝑcuſſit,quod genus armorū paſtori congruit.Ille ergo reſtans.ſ. Alſus,diſiicit ſecuri reducta.i.retrorſum ducta, vt fortiꝰ feriret frontem mediam,& mentum aduerſi,i. oppoſiti: & contra ſtantis,& rigat arma,ſcilicet ipſiꝰ interfecti cruore ſparſo.i.ſparſim effuſo.Dura quies,& ſomnus ferreꝰ.i.durꝰ, & imperturbabilis vrget,ideſt premit olli.i.tūc illi oculos,& l. mina ſup.eius clauduntur in noctem.i.caliginem ęternam.At.i.ſed pius Æneas tendebat , ideſt extendebat dextram inermem,exiſtens capite nudato pro eo,quod eſt nudo,aut nudato ad hoc,vt agnoſceretur, potuiſſet enim orto tumultu galeā ſuſcepiſſe,atq; vocabat ſuos ideſt nuncupabat eos,clamore,ideſt ſimul clamans,Quo ruitis, ideſt præcipitanter tenditis,quæ've iſta diſcordia ſurgit repens ideſt de repente,aut repentina,nam à repo prima ſecundùm naturam produceretur,ô cohibete iras : quia fœdus eſt iam ictum i.percuſſum,& omnes leges,ideſt cōditiones pacis aut fœderis ſunt compoſitæ:ius ſup.eſt mihi ſoli concurrere.ſ.cum Turno, ſinite me ſolū ſup.concurrere,atq; auferre metus,quos.ſ.infertis,ego faxo.i.faciam fœdera firma.i.ſtabilia manu.ſ.victo hoſte capitali,hæc ſacra.i.ſacrificia violata,debent mihi Turnum i.caput Turni aut vitam eius.Ecce quaſi dicat pręter ſpem,& ex improuiſo, ſagitta allapſa eſt viro, ideſt in virum, ſtridens alis ideſt plumis pennarum , allapſa dico eſt inter has , ſcilicet tam pias voces, atq; inter media talia verba, incertum ſupp. eſt qua manu pulſa,ſup.fuerit.aut allapſa ſit,& quo turbine,ideſt impetu aut tormento adacta,quis vel caſus vel Deus attulerit Rutulis tantam laudem vt, ſcilicet Æneas vulneratus ſit , gloria inſignis facti eſt preſſa , ideſt ſuppreſſa ignorato auctore,nec quiſq; iactauit,ſcilicet vnq; poſtea ſe vulnere Æneæ, ideſt ꝙ vulnerauerit Æneam. Vnde putatur iuturne in ſpecie camertis monitu factum.

¶PIERIVS.

¶Ille ſecuri aduerſi frontem mediam mentumq; reducta Diſiijcit.]InRomano codice. Diſcidit Legitur . Secare enim ſecuris eſt & ſcindere. Sed in Oblōgo in Medi.& aliquot aliis. Diſſidit in vno ſimplici,ſ,in altero,ſſ,geminato ſcriptum. ¶In ęternam clauduntur Lumina Mortem].Quamuis in codic. aliquot antiquis,mortem, legatur.Legendum tamen eſt,noctem,vt in emēdatiōibus habetur.Quam lectionem etiam Donatus agnoſcit. ¶ Quæ ve iſta Repens diſcordia,]In codic.aliquot ant.quoue. legitur, ſed probatiores,quæ'ue habent. Sunt etiam in quibus non repens,ſed Recens,habeatur'. Repens autem agnoſcitur à Seruio.Et Repentina diſcordia eſt in Donati paraphraſi. ¶Me ſinite atq; auferte metus,ego fœdera faxo,]In cod.aliquot antiquis,atq;,non habetur.Sed abſq; ſinalepha legere eſt.Me ſinite auferte metus. Præterea In Romano codice. Metuus, Attiano more ſcriptum eſt, vocali , quæ longa eſſe debuerat geminata. Sic in nomē latura quodam antiquo lapide,à Curru. Curruus, pro currus,legitur.

Turnus vt Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq; duces,ſubita ſpe feruidus ardet,
Poſcit equos,atq; arma ſimul,ſaltuq; ſuperbus
Emicat in currum,& manibus molitur habenas,
Multa virûm volitans dat fortia corpora lætho,
Semineces voluit multos,aut agmina curru
Proterit,aut raptas fugientibus ingerit haſtas,
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clypeo increpat,atq; furentes
Bella mouens,immittit equos:illi æquore aperto
Ante Notos,zephyrumq; volant,gemit vltima pulſu
Thraca pedum,circunq; atræ formidinis ora,
Iræq;,inſidiæq;,dei comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudore quatit,(miſerbaile) cæſis
Hoſtibus inſultans:ſpargit rapida vngula rores
Sanguineos.miſtaq; cruor calcatur arena.
Iamq; neci Sthenelumq; dedit,Thamyrinq;,Polumq;,
Hunc congreſſus & hũc,illum eminus: eminus ambos
Imbraſidas,Glaucum,atq; Laden,quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lycia,paribusq; ornauerat armis,
Vel conferre manum,vel equo præuertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auum referens,animo manibusq; parentem,
Qui quondam,caſtra vt Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ prætium ſibi poſcere currus:
Illum Tydeides alio pro talibus auſis
Affecit prætio,nec equis aſpirat Achillis,
Hunc procul vt campo Turnus conſpexit aperto
Ante leui iaculo longum per inane ſecutus
Siſtit equos biiuges,& curru deſilit,atq;
Semianimi lapſoq; ſuperuenit,& pede collo
Impreſſo,dextra mucronem extorquet,& alto
Fulgentem tinxit iugulo,atq; hæc inſuper addit.
[En agros,& quam bello Troiane petiſti TVRNVS.
Heſperiam,metire iacens,hæc præmia,qui me
Ferro auſi tentare,ferunt:ſic mœnia condunt.
[Huic comitem Aſbutẽ,cõiecta cuſpide mittit, POETA.
Choreaq;,Sabarimq;,Daretaq;,Therſilochumq;,
Et ſternacis equi lapſum ceruice Timœten.
Ac velut Ædoni boreæ cum ſpiritus alto
Inſonat Ægæo,ſequiturq; ad littora fluctus:
Quâ venti incubuere,fugam dant nubila cœlo.
Sic Turno quacunq; viam ſecat,agmina cedunt,
Conuerſæq; ruunt acies,fert impetus ipſum,
Et criſtam aduerſo curru quatit aura volantem.

SERVIVS.

Molitur,]regit & eſt acyrolagia,nã ꝓprie molit̃ eſt pat. Hebri.]fluuij Thraciȩ. Sanguineꝰ,]Mauors gaudẽs ſãguine. αἱμοχαςὴς. Clypeo ĩcrepat,]Sonat, alibi arguit, vt increpat vltrò. Cunctãtes ſocios. Vltima,]Hoc eſt tota,ſi enim gemit vltima omnis ſine dubio. Miſerabile cȩſis,]Miſerabiliter nomen pro aduerbio. Ipẽ nutrierat,]ſolent em̃ plærũq; filios aliis dare nutriendos parentes. Auſus pelidæ prȩcium ſibi poſcere currus,]Difficilis hypallage,nam hocvult dicere:quivt achillis equos poſſit accipere,ire auſus eſt ad caſtra græcorum. Ordo enim procedit, qui vt iret auſus eſt petere. Affecit,prȩcio,]Modo pœna:nã prȩcium eſt τῶν μεσῶν Ter. Ego ob ſtultitiam prætium fero. Nec equis aſpirat Achillis,]Aſpirare apd̃ maiores accidere ſignificat,Cice. Nunq; aſpirauit ad curiã ſed hic figurare dixit, aſpirat equis Pro ad equos,occiſus eſt,nec ad equos Achillis acceſſit, melius tamẽ eſt vt de Diomede intelligamus, vt ſit ſenſus Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis auſus eſt petere,quos nec ille,qui eũ vicit, popoſcit. Dextra mucronẽ extorq̃t,]quaſi præconomia eſt, vt non eũ ſuo interimat gladio,ne agnoſcat ꝙ metiſci eſt etiam nũc ſuũ requirat,quo facto perire poterat ſequẽs fracti gladij ȩconomia. En agros] Quos victore Ænea te accipe poſſe credebas: inde em̃ ſarcaſmos facta eſt.Nam cõſuetudo erat: vt victores imperatores agros ſuos militibus darẽt,vt in hyſtoriis legimus.Itẽ in Luca.An melius fierẽt piratæ magni colonis. Sternacis ȩqui,]Ferocis qui facile ſternit ſedẽtem. Ædoni boreæ.]Traciȷ,nam edon mõs eſt thracie. Sanè ſciẽdum hoc loco erraſſe Donatum, qui dicit ædoniȷ legẽdũ eſt, vt dǒ breuis ſit ſcd̃m Luc.q dicit edonis ogygio decurrit plena lyeo, nã certũ eſt ſyſtolẽ feciſſe Lucanũ vñ Ædoni legẽdũ eſt,vt ſit hic edonus huiꝰ edoni. Stati. & Vergiliũ & artẽ ſecutus ait.Triſtiꝰ edones,hyemes hȩbrũq; niualẽ nõ ȩdonias. Ægȩo.]mari ſ.ſicut ſequẽtia indicãt. Seqturq; ad littora fluctꝰ nã male ait Donatus mõtẽ vñ flat boreas, cum certũ ſit, eũ de hyperboreis mõtibus flare.

Ædõ vbi locorũ.

ASCENSIVS.

Turnꝰ vt Æneã,]facit poeta in gloriã Æneæ.qd̃ Home.in gloriã Achillis,nã ſicut home. ꝓpter raptã Breſeida inducit achillẽ iratũ à bello deſiſtere eoq; deſiſtẽte.Græcos oẽs in fugãverti,q priꝰ victores fuerãt,ita poeta noſter inducit Æneã propter vulnus illatũ à bello deſtitiſſe, vt eo abſente cæteri à turno cederentur pateretq; quanta fuerit vnius virtus quo bellante ſui victoriam obtinebant, ceſſante fugiebant.docet ergo ſtragẽ quam Turnus edebat de qua hoc ſolum eſt Donati. Sanguineꝰ, non ipẽ,ſed qui aliis ſanguinem effundit.Ordo eſt.vt id eſt poſtq; Turnꝰ vidit Æneã cedentẽ ex agmine, & vidit du ceſturbatos.i.f.cõſternatos animo, ipſe feruidus i.incenſus & feruefactus ſpe ſubita.i.ſubito orta. Poſcit equos atq; arma ſimul, & ipſe ſuperbus.i. elatus emicat ſaltu.i.ſaliendo eminenter peruenit in currum.ſ.vnde depugnaret, & molitur, i.cum molimine regit habenas,manibus.ſcilicet ſuis & ipẽ volitans,ideſt percurrẽs celeriter dat læto.i. morti, multa fortia corpora virũm i.Virorum ſcilicet fortiũ,& voluit,ideſt ꝓſternit,& ſuppeditat,multos ſemineces, ideſt ſemioccisſos.aut proterit curru agmina,aut ingerit fugiẽtibus haſtas raptas i.celeriter correptas,vñ addit comparationem dicens. Qualis Mauors.i.Mars ſanguineus.i.ſanguinẽ effundẽs,aut ſanguinolẽtus, cũ i.quando ipſe concitus.i.feſtinus,increpat.i.crepare facit,acreſonare clypeo.ſ,ſuo flumina hebri .i.illiꝰ fluuiȷ in Thracia,Martis patria gelidi,ſcilicet niuibꝰ,& glacie horrentis,atq; cum ipſe mouens bella ĩmittit equos furentes.i.incenſos Martio furore,illi,ſcilicet equi iam immiſſi,volãt ȩquore, aperto.i.per ȩquor,hoc eſt campum equum,& planũ,apertũ ante notos,& zephiros, ideſt rapidiſſimos ventos. Thraca.i.Thraciavltima.i. tota,ita ꝙ ad vltimam vſq; oram gemit pulſu pedum, ſcilicet equorũ,& ora atrȩ, ideſt pernicioſe formidinis & iræ.& inſidiȩ appoſitoriȩ comitatus,ideſt quæ res comitatꝰ eſt dei.ſ.Martis agũtur,ideſt impelluntur circũ ideſt per circuitũ, Turnus alacer, ideſt lætus,& celer exiſtens talis,ſcilicet qualis Mars, quatit inter media prælia, equos fumãtes iſultãs hoſtibus ceſis miſerabile.i. miſerabiliter,vel q̄ res miſerabilis eſt, vngula. ſ. equorũ tepida.i. tepefacta ĩ ſanguine fuſo,ſpargit rores ſanguineos,& cruor calcatur mixta harena. Et turnꝰ dedit iã neci.i.occidit Sthelenum,& thamyrim,& polum,illos tres Troianos,dedit dicit neci, congreſſus.i. cominus,hunc.ſ.Sthelenũ, & hũc ſcilicet Thamyrim, & illũ,ſcilicet Polum eminus.i.de longe,quaſi è manu miſſo telo, & dedit neci ambos(legitur & ambo more vetuſto)imbraſidas, ideſt filios Imbraſi.ſ.Glaucum atq; Ladẽ,quos Imbraſus ipẽ,ideſt propria ope nutrierat, ſup.in lycia,& oneranerat, ſcilicet ab infantia armis paribus,vel cõferre manum, ideſt inuadere,vel prȩuertere ventos equos.i.cȩleriter effugere. Eumides proles antiquȩ.i.nobilis aut annoſi dolonis prædara.i. inclyta bello,fertur alia parte.ſ.à Turno,in media prælia,referẽs auũ noĩe,quia & auus eius Eumedes dictus erat,& parẽtẽ animo.i.animoſitate, & manibus.i.rebus prȩclare geſtis,q auſus

ſup.fues

ſupp.fuerat quondam poſcere ſibi currum Pelidę, ideſt Achillis Pelei filij prętium,ideſt in prętium,& mercedem vt ipſe ſpeculator adiret caſtra Danaũm,ideſt Danaorum,hoc eſt græcorum vnde ſignificatur Troianus fuiſſe, ſed ſupp. Tydides ſeu Tytides,ſcilicet Diomedes Tidei filius,affecit eum pro talibus auſis alio prætio, quia occidit eum exceptum inſidiis nec.i. licet victor dolonis,aſpirat,ideſt auſus eſt aſpirare equis Achillis,ideſt ad equos achillis habẽdos,vt,ideſt poſtq̃ Turnus proſpexit procul hunc ſupp.in campo aperto,ſecutus ſup.eum ante,ideſt prius iaculo leui, ideſt miſſili per longum inane, ideſt per longum ſpatium æris,qui inanis putatur,ſtetit,ſcilicet poſt ea,ideſt ſtare facit,equos biiugos & deſilit curru, ideſt & ſalit de curru atq; ſuperuenit ſemianimi:& elapſo,& pede impreſſo collo, ideſt poſtq̃ impreſſerat collo eius pedem ſuum: extorquet, ideſt vi expellit mucronem dextra, ideſt quem habebat in dextra,& tinxit,ſcilicet mucronem extortum,fulgentem,ſcilicet prius alto iugulo, ſcilicet occiſi,atq; addit inſuper hæc,ſcilicet verba,O Troiane,en metire iacens, ideſt iam proſtratus, agros,& heſperiam quam petiſti bello.i.per bellum,hæc.i.huiuſmodi ferunt.i.auferunt ſup.à me,illi qui auſi ſup.ſunt tentare.i.laceſſere,& prouocare me bello,& ipſi condunt ſic mœnia i.proſternũtur exangues,& ipſe mittit.ſ.ad inferos cuſpide cõiecta,Butẽ.i.Troianũ illum,comitem huic.ſ.Eumedi,& Chlorea,& Sibarim, & Darheta, & Terſilochũ,& Thimetẽ lapſum ceruice.i.de ceruice,aut per ceruicem,equi ſternacis.i.ferocis,& facile aut aſſidue ſternere ſoliti,inſidentes dorſo ſuo. Ac veluti cum ſpiritus.i.flatus, boreæ.i.illius venti, Edoni.i. Thracij ab edone monte Thracię flantis,inſonat ægeo.ſ.mari,& fluctibus ſ.egei maris ſequitur ad littora qua.i.quacũq; parte venti.i. flatus boreæ,incubuere ſup.ea dant nubila fugam cœlo, ideſt per cœlum.hoc eſt ærem. Ideſt quemadmodum nubes,& procelle aquarũ diffugiunt à facie impetuoſiſſimi venti,ſic cedunt agmina Turno quacũq; ſecat.i.interſecat viam,& acies ruunt cõuerſe.ſ.in fugam impetus fert ipſum.ſ.Turnum & aura quatit criſtam.ſ.illam efferam flammis volantẽ.i.celeriter agitatam;curru aduerſo.i.ex aduerſo veniente.

PIERIVS.

Proterit aut raptas,]In Romano.Et in aliis,aut,hoc verò loco Donatus ait.An ſuas raptas haſtas ingereret hoſtibus,an hoſtibus raptas,ideſt ſublatas: incertum eſt, melius tamen vt ſuas rapuiſſe,& hoſtibus ingeſſiſſe videatur.¶ Sanguineus mauors clypeo increpat,]In Romano codice,intonat,ſed increpat. Seruius agnoſcit,& Donatus,atq; ita legitur in Mediceo & pluribus aliis. ¶ Circunq; atræ formidinis ora,]In Roma. codice, atra,quippe ora.legitur. Sed magis placet, atræ formidinis, vt in aliis plæriſq; habetur. ¶ Thamyrimq; polumq;,]Et thamarim,& thamurum,&thamyrum,in diuerſis codi.legitur.Quin etiam,taurum,in aliquot antiquis exemplaribus habetur. Sed enim θαμυςις, apud græcos nomen eſt proprium adagiũq; fertur. θαμυςις μαινεται.Furit thamyris,de iis, qui cum intellectu polleant delirare tamen in operibus videantur, eundem porrò thamyrin, & thamyran græci dicunt. ¶Eminus ambos,] Eſt &,ambo,vt ſi duo præterea tel. id. tul. Cuius declinationis varias obſeruationes ex antiquis grammaticis alibi recitauimus.¶Imbraſidas glau.atq; Laden.]Oblongus cod. hymbraſidas.& hymbraſus,habet per,y,& hyaden,non Laden, in quã lectionem multa conueniunt exemplaria,licet in Mediceo aliena manu,laden.factum ſit,prima litera cõtacta.In aliquot aliis, caden,legitur,In Romano, embraſidas,& embraſus. Sed enim ιμβςασος gręcis ονομα χυςιον.Ergo ĩbraſidas,meliꝰ puto.¶Vel ęquo præuertere ventos,]In veteribus aliquot exemplaribus, ęquis,plur.nume.¶Media eumedes in prælia fertur,]In Mediceo quidẽ,& alio,qui apud me eſt antiquo codice.eumedes,legitur.In aliis plæriſq; veteribus, eumenides, vna plus ſyllaba. ¶Nomine auum referens,]In perueteri codice,auom,habetur vt in veterum inſcriptionibus,cuiuſmodi ea eſt,quam in hortis Colatianis inſpeximus.

M. CAESONIVS . PRIMVS . AVOS.

Et auonculo.ſuperius ex æde Diui Baſilij protulimus. Præterea Terentius Scaurus,qui reliquas id genus ſcriptiones reiicit auos & auoni,non excludit. ¶Cãpo Turnus cõſpexit aperto.]In Romano codice legere eſt, proſpexit, vt commendatio etiam ſit ab acumine viſus:qui in bellicis negotiis obeundis eſt magno vſui.¶Fulgentem tinxit iugulo.]In Mediceo.& antiquis plæriſq; codicibus,tinguit,præſenti tempore legitur:vt reliqua,quæ præcedunt,quæq; ſubſequuntur verba,eadem periodo contenta.¶Huic comitem butem.] Quamq; βουτης. inter nomina propria locum habeat,à quo Butadæ propagatæ familiæ celebrantur.Antiqua tamẽ exẽplaria plæraq; omnia, aſbutem,hic legũt.Nam butes ſuperius occiſus eſt,vbi legitur.Protinus Orchilochum,& Buten. Aſbuten deniq; hoc loco Dona. agnoſcit in integris cõmentariis. ¶Chloreaq; Sibarimq; Dareta.]In cod.aliquot vulgatis,ſabarim,legitur.In nonnullis antiquis habarim,eſt & vbi,ſabarim legas. Sanè,h, litera vt alibi latius nunc in,f,tranſit.vt faba pro haba,nunc in,ſ, vt exſibeãt, pro exhibeãt, qđ aquile antiquo cernitur monumento pro foribus ędis. S.Marie de Rodio.

EX. QVORVM. VSVRIS. PER. SINGVLOS. ANNOS. CONVIVIVM. DEDICATIONIS. EXSIBEANT.

Quare memine mirum lectionem hanc ita variare. ſed hæc. vt parui momenti prætereamus.¶Ac velut edoni boreæ.] In antiquis cod.ferè omnibus,edonij,geminato,ii,ſcribitur: vbi neceſſe eſt per ſynezeſin vltimas illas duas invnam coire ſyllabã. Nam Do.ωμεγα eſt.

Non tulit inſtantem Phegeùs,animiſq; frementem,
Obiecit ſeſe ad currum,& ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra contorſit equorum.
Dum trahitur,pendetq; iugis,hunc lata retectum
Lancea conſequitur,rumpitq; infixa bilicem
Loricam,& ſummum deguſtat vulnere corpus,
Ille tamen clyqeo obiecto conuerſus in hoſtem
Ibat,& auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem & procurſu concitus axis
Impulit,effuditq; ſolo,Turnuſq; ſecutus
Imam inter galeam,ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput,truncumq; reliquit arena.
Atq; ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mneſtheùs,& fidus Achates,
Aſcaniuſq; comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus:
Sæuit,& infracta luctatur arundine telum
Eripere,auxilioq; viam,quæ proxima,poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus,teliq; latebram
Reſcindant penitus,ſeſeq; in bella remittant.
Iamq; aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis

SERVIVS.

Inſtantẽ phegeùs,]Aut ſibi aut cibus.¶Ad currum] pro currui ſe obiecit.¶Citatorũ,]Apphereſis eſt,pro cõcitatorũ.¶Bilicẽ loricã,]li longa eſt, & accentum habet, Sicut biſilum ſi,producitur:quia & fila,& licia dicimꝰ.¶Deguſtat,] Leuiter tangit. Vnde contra de alto vulnere ait,virgineũq; alte, bibit acta cruorẽ.¶Procurſu,]Impetu, & eſt vna pars orationis procurſus. ¶Sęuit,]Quia non potes,ſcilicet in bella procedere.¶Enſe ſecent lato vulnus,]Animum viri fortis expreſſit Iapis. Aptum nomẽ medico: nam ἰαπαὸι .dicunt curare. ¶Auguriũ cytharamq; dabat,]Vera lectio eſt dabat, nam non dedit. Sanè per cytharam ſciẽtiam indicat harmoniæ. ¶Vt depoſiti,]deſperati,nam cõſuetudo erat vt deſperati añ ianuas ſuas collocarẽtur, vt extremum ſpiritũ redderent terræ, vel vt poſſent à tranſeuntibus fortè curari,qui aliquando ſimili laborauerant morbo, Cicero Ægram,& prope depoſitam reipublice partem. ¶Poteſtates herbarũ,]vim poſſibilitatẽ,nam in hærbarum cura nulla eſt ratio. Vñ etiã ait mutas artes licet alij mutas artes tactum venę velint.Alij mutas artes muſicæ comparatiõe. ¶Vſumq; medendi. ἐμπγειςικὴ ſcientiã, hoc eſt medicinã in vſu non in ratione conſtantem. ¶Inglorius,]Comparatione ſagittarũ,& harmoniæ. & diuinitatis. ¶Pæoniũ in morẽ,] medicinalem à pęoni, nam doricæ linguæ eſt Pæan,nã naturale eſt pæon. ¶Nulla viã fortuna regit,] Nullus euentus rationẽ pręſtat. ¶Nihil auctor apollo] Medicinę inuẽtor, nã Æſculapius pręeſt medicinæ,quã Apollo inuenit.Qui in Ouidio pro ſe ait.Inuẽtum medicina meum eſt.¶Propius q̃ malum,]Ex fuga,ſcilicet Troianorum.¶ Stare,]Plenum eſſe,& alibi Stat pulue re cœlum.

ASCENSIVS.

Non tulit,&c. Proſequitur reliquam turniuictoriã, & quam edidit ſtragem:abſente Ænea, cuius vulneris grauitatem,& difficilem curationem ope humana non procedente ſubinfert. Sed cum nihil extet Donati.Ordo eſt, Phegeꝰ Vir ille Troianus,non tulit.i.nõ eſt perpeſſus

Iaſides,acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes,ſua munera lætus Apollo,
Augurium,citharamq; dabat,celeresq; ſagittas.
Ille,vt depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum,vſumq; medendi
Maluit,& mutas agitare inglorius artes
Stabat acerba fremens,ingentem nixus in haſtam
Æneas magno iuuenum,& mœrentis Iuli
Concurſu,lachrymiſq; immobilis:ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica.Phœbiq; potentibus herbis
Nequicquàm trepidat,nequicquàm ſpicula dextra
Sollicitat,prênſatq; tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit,nihil author Apollo
Subuenit,& ſæuus campis magis ac magis horror
Crebreſcit:propiusq; malum eſt.iam puluere cœlum
Stare vident,ſubeunt equites,& ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis,it triſtis ad æthera clamor
Bellantum iuuenum,& duro ſub Marte cadentum.

pectus.Turnum ſup.inſtantẽ.ſ.aut ſibi aut aliis, & frementem animis.i.ferocientem, ſed ſup.obiecit ſeſe ad currũ,& detorſit dextra ſua manu,frenis.i. contrahẽdo frena ora equorũ citatorũ ꝓ cõcitatorum ſpumãtia,ſ. ex impetuoſa agitatione.Lancea lata, ideſt latum ferrum habens conſequitur hũc,ſcilicet phegea:retectum,ideſt nudatũ, interea, ſcilicet dũ trahitur videlicet ab ęquis & pendet iugis.ſ.equorũ,& lancea infixa rũpit loricam trilicẽ, ideſt tribus liciis ſeu ordinibus ſquamarum conſtantẽ, & deguſtat,ideſt modicũ mordet ac ſauciat,corpus ſummum,ideſt ſuperficiem corporis, hoc eſt cutẽ vulnere tamen, ideſt nihilo minus ꝗuis leuiter vulneratus ille,ſcilicet Phegeꝰ ibat cõuerſus in hoſtem, ſcilicet Turnum,clypeo obiecto.ſ. cõtra ictus,& petebat auxilium.ſ.cõtra hoſtem ipſum impediẽdo,mucrone ſtricto i.nudato aut euaginato quẽ rota.ſ.currus & axis concitus.i.concitatus procurſu i.procurrẽdo,impulit præcipitem ,& effudit ſolo,& Turnus ſecutus.ſ.cadentẽ abſtulit ipſi caput enſe.i.gladio percutiẽdo.ſ.inter imam galeam,& oras.i.extremitates ſummas,ſummi.i.ſupremi thoracis,hoceſt ſecãdo ceruicẽ vbi ima pars galeæ ferè cõiungitur lorice ſeu thoraci,ꝗuis thorax in pectore proprie ſit,& reliquit truncũ.i.truncatũ,& mutilum corpus ſup.in harena.Atq; interea dum Turnus victor dat ea funera cãpis.i.per cãpos Mneſtheùs & Achates fidus qui.ſ. nũq; dereliquerat ducẽ,& Aſcanius comes.i.ſocius laboris ſtatuere Ænean cruentum .ſ.ex vulnere,ſup.in caſtris.ſ.ſuis nitentem.i.molientem,& cum labore facientem, greſſus alternos.i. alternatim,& longo interuallo factos,cuſpide longa cui.ſ.ipſe longus incũbebat aut qua fulciebatur.Ipſe ſup. ſęuit.i.ſæue iraſcitur,& indignatur ꝙ ſuis adeſſe non poſſet, & luctatur.i.conatur eripere telum cuſpide infracta.i.intrinſecus fracta,& poſcit.ſ.à pręſentibus viam.i.modũ & rationẽ ſanandi quę proxima.i.præſentiſſima aut viciniſſima eſt auxilio.i.ad auxiliũ,aut poſcit auxilio.ſ.in auxiliũ,viam quæ prima eſt, videlicet vt ſecent enſe lato vulnus,& recidant,ideſt ſcindendo aperiant, penitus,ideſt pene intus & funditus,latebram teli,ideſt vbi telum latebat,& remittant ſeſe in bella.Iamq;,ideſt & iam aderat,ſcilicet auxilio,Iapis Iaſides,ideſt Iaſi filius dilectus Phœbo,ideſt Apollini ſummo mædicorum principi ante alios,ideſt ſuper cęteros,cui ſcilicet iapi ipſe Apollo captus quõdam acri, ideſt vehementi amore dabat,ideſt offerebat lætus,ideſt lubens & gaudens ſuas artes,& ſua munera.ideſt officia,ſcilicet auguriũ,ideſt peritiam diuinandi & cytharam,ideſt artem muſicam, & ſagittas celeres,ideſt artem ſagittandi.Ille ſcilicet Iapis vt proferret,ideſt extenderet,& porrò teneret fata,ideſt mortem,parentis,ideſt patris ſui,depoſiti.i.deſperati à medicis,& ita depoſiti, quis fortè aduenerit,qui ſanet in via offendat, maluit ſcire poteſtates herbarum,& vſum medendi , & agitare, ideſt ſectari aut exercere artes mutas,ideſt occultas,& gloriam non afferentes, vnde addit exiſtens inglorius.i. ſine gloria reſpectu muſices,& rei bellicæ,Æneas ſtabat fremẽs acerba , ideſt acerbe,nixus,ideſt annitens in haſtam ingentẽ ſup. in magno concurſu iuuenũ & Iuli.ſ.adoleſcẽtis,aut ideo ſeorſum nominat vt egregiũ ſignificet, Iuli ergo merentis.ſ.propter dolorẽ patris,& belli periculũ & ſtabat immobilis.i.immutabilis lachrymis.ſ.iuli & aliorũ.Ille.ſ.iapis,ſenior ,& ideo peritior & experitior . ſuccinctus amictu retorto.i.retrouerſo , in morem Peoniũ. i. medicinalẽ, trepidat.i.trepidanter tentat multa.i.multas res,manu medica & herbis phœbi.i. quas phœbꝰ docuerat aut quibus ſol virtutẽ influit,vnde addit potentibus.ſ.ad medicinalem virtutẽ,trepidat dicit nequicq;.i.fruſtra & nihil per hoc efficiens.& ſollicitat.i.tentat nequicquã.i.fruſtra,educere dextra.ſ.manu ſpicula ideſt telum acutũ infixum,& prênſat.i. frequenter capere tẽtat ſed fruſtra,forcipe tenaci,ferrum.ſ.teli. Nulla fortuna.i.nullus euentus inopinatus aut præter artem regit.i.dirigit viã.i.præſtat rationem.Apollo auctor.ſ.artis illius nihil.i.nõ , aut in nullo ſubuenit,ideſt auxiliatur,& horror ſæuus crebeſcit.i.fit creber magis ac magis cãpis.i.per cãpos vbi Turnus ſtragẽ faciebat,& malũ.i.periculũ Turno imminens:eſt ꝓprius .i. vicinius & vidẽs cœlum.i.ærẽ ſtare.i. dẽſum ac plenũ eſſe iam puluere, equites

Pœoniũ quid ſit.

ſubeunt.i.appropinquãt, & ſpicula,ideſt miſſilia tela,cadunt denſa.i. denſe,aut frequentia,mediis caſtris. ſ. in media caſtra immiſſa , clamor triſtis, ideſt lamentabilis,iuuenum bellãtum & cadentũ ſub duro marte,it,ideſt diffunditur ad æthera. i. ad ſummum aerem.

CPIERIVS.

COra citatorum dextra cõtorſit equorum.]In Med.& oĩbus his venerandæ antiquitatis cod.detorſit ſcriptũ obſeruaui quod magis placet , & agnoſcitur à Donato,qui ſic ait.Mira hominis virtꝰ, & ſingularis audacia, vt iret ad currũ, nec metueret ſuperiorem hoſtem,impetum quoq; equorum currentiũ frangeret , & torqueret in aliam partẽ, ea eñ eſt paraphraſis verbi eius , detorquet.¶Dum trahitur pẽdẽt iugis hũc lata retectum lancea conſequitur.] In codic. aliquot antiquis legere eſt.Pendetq; iugis hic . Sed enim ſententiam Donatus latius explicauit: quæ quoniam ſuperiori adnexa eſt adnotationi,ea quoq; videtur ad verbum adſcribẽda . Ex eo quod vnus currus vnum haberet iugũ, ſic exponunt plæriq; , quaſi pluralem numerum pro ſingulari poeta poſuerit . Nos contra ſentimus, qui enim ora citatorum dextra detorſit equorum,dubio procul frœnos tenuerit,non iugum,& non iugo pendebat,ſed iugis, hoc eſt frœnis equorum iũctorũ,vt hoc ei ad virtutẽ accedat,qd biiuges pleno ictu currẽtes nitebatur vincere.Recte etiam , trahitur , dixit,vt partem potiorẽ daret virtuti equorũ citatorum . partẽ verò fortitudini retinentis.Qui enim pendens trahebatur,euicerat aliquid , ſed duorum ęquorũ vim ad plenũ ſuperare nõ valuit,nõ minor etiã ęquorũ iocus qui impediti frœnis,& hominis põdere, durabãt tñ, & trahebãt perſeuerantem.Sunt etiam antiqui codices,qui pro retectum,legant,relictum.Quod verò nonnulli dicũt retectũ.i.qua parte exarmatus erat,nõ procedit,quia ſtatim ſequit̃ rũpitq; ĩfixa bilicẽ loricã.¶Ibat & auxiliũ ſtricto mucrone petebat.]In veteribus aliquot cod.legere eſt,auxiliũ educto mucrone.In aliquot aliis,ducto à mucrone,alij malũt,ducto mucrone,legere abſq; vlla ꝑpoſitiua particula,vt habet̃ in Mediceo,& aliquot aliis.Sed eñ donatus,ſtricto,legit,dũ ait,fidẽs auxilio gladij,quẽ ſtrictũ tenebat,hoc eſt paratũ ad feriẽdum.¶Impulit effuditq; ſolo.] In aliquot veteribꝰ exẽpl.effundit eſt pręſenti tẽpore.Male verò ſuperiore verſu in exẽplaribus plæriſq; diſtincta ꝑpoſitiua pticula & nomine legit̃,pro curſu cõcitꝰ axis. Quũ dubio procul procurſu,vnica dictiõe legẽdũ ſit. vel Seruio ſubmonente,id quod ita donatus adnotauerat,procurſu,qd ait, vna pars eſt orationis,quaſi porrò tenens curſum.Hunc procurſum,vt melius exprimeret,addidit,cõcitus axis, vt apertiꝰ oſtẽderet,quod eſſet procurſus.¶Truncũq; reliquit arena,]In aliquot antiquis codicibus,relinquit eſt,præſenti tẽpore. Eſt & in plęriſq;,harenę,caſu acqſitiuo,quod agnoſcit donatꝰ. ¶Aſcaniuſq; comes caſtris ſtatuere cruẽtũ,] In Ro. codice , aſcaniuſq; puer,non comes legit̃.eãq; caſtiorẽ lectionẽ eſſe didicimus ex ti.donato ita ſcribẽte,mneſtheùs,atq; achates(inquit)& aſcanius,licet eſſet puer,ſciẽs tñ qd patri,vel maxime vulnerato deberetur,& quæ ſequũtur.¶ Phœbo ante alios dilectus iapis,] In antiquioribus his cod.iapyx,per,y,&,x, ſcriptum habetur. Alij volunt medici nomen à vento diſtingui ſcriptione, huiuſq; nominis obliquos caſus in,c,Donatus mittere videtur.iapicis,iapici,qui per,g,proferuntur in vento.Horatius, præter Iapyga.¶Lachrymiſq; immobilis,]In Mediceo codi.& aliquot aliis antiquis,abſq; copulatiua particula legere eſt , lachrymis immobilis.¶Prênſatq; tenaci forcipe ferrum,]In antiquis aliquot. codicibus, preſſat, legitur. In Roma. forfice. Sunt enim qui forfices & forcipes ita diſtinguant, vt forfices eſſe ſarcinatorum velint , à faciendo . Quæ verò ferrum calidum capiant forcipes , tonſorum , quod pilum ſecent , forpices . Sed enim inepta hæc eſſe Cariſius monet ex Lucilio qui etiam Medicorum forcipes dicit, L . xix . Scalprorum forcipium milia. xx. Item paulopoſt. forcipibus dentes vellere . Sed Virgili . in. 8. Verſantq; tenaci forcipe ferrum, quod in codici. aliis maſſam, ſcriptum eſt. ¶Iam pul.cœ.ſtare vi.ſubeunt ęquites,]In antiquis plæriſq; codicibus, ſubeuntq; æquites, legitur , quod numeroſius eſt.

Hic Venus indigno nati concuſſa dolore,
Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis,& flore comantem
Purpureo,non illa feris incognita capris
Gramina,cum tergo volucres hæſere,ſagittæ.
Hoc Venus obſcuro faciem circũdata nimbo
Detulit:hoc fuſum labris ſplendentibus amnem
Inficit occulte medicans,ſpargitq́ ſalubris
Ambroſiæ ſuccos,& odoriferam Panaceam:
Fouit ea vulnus lympha longæuus Iapis.
Ignorans,ſubitoq́ omnis de corpore fugit
Quippe dolor,omnis ſtetit imo vulnere ſanguis.
Iamq́ ſecuta manum nullo cogente ſagitta
Excidit,atq́ nouæ rediere in priſtina vires.
[Arma citi properate viro,quid ſtatis?[Iapis IAPIS.
Cõclamat,primusq́ animos accẽdit in hoſtes. POETA.
[Non hæc humanis opibus,non arte magiſtra IAPIS.
Proueniunt,neq́ te Æ nea mea dextera ſeruat,

SERVIVS.

Indigno dolore,] Qui fuerat nat⁹ ex vulnere indignę illato per inſidias, ſcilicet. ¶ Dictamum,] Hæc hærba licet vbiq́ naſcatur,melior tamen in creta eſt. ¶ Puberibus caulem foliis,] Hoc eſt adultis, ſicut in. 4. pubẽtes hærbę,& eſt reciproca inter hærbas,& homines tranſlatio:nam & pubertatem hærbarum, & florem iuuentutis vocamus. ¶ Faciẽ circũdata.] à parte em̃ totũ corpus accipim⁹. ¶ Fuſum amnem.] Pro aqua, à toto partem,ſic ſupra,Fontẽq́ ignẽq́ ferebãt. ¶ Ambroſiæ ſuccos,] Ambroſia cib⁹ eſt deorum,nã nectare potãt. ¶ Panaceam,] Genus hęrbę. Sciẽdum tamen Lucretium panaceam vbiq́ ſalem dicere. Vnde poſſumus & hoc loco ſalem intelligere: nam omnem pellit dolorem,ſed melius herbam,quia ait odoriferã. ¶ Quippe dolor,] Quaſi dolor cuius natura hęc eſt vt adhibito remedio ſtatim recedat. Nam dolor conſequens hæc eſt res non principalis, vnde ſublata cauſſa etiã ipſe ſtatim recedit. Hinc ait quippe,nam infuſa aqua inhærens laxare cœperit telũ: quod antea inferebat dolorẽ. ¶ In priſtina,] in vſum priorẽ. ¶ Maior agit deus] Apollo inuentor medicinæ ſcilicet verũq́ laborem, quẽ per me ipſe ſuſcipio, nõ qui ex aliorum virtute: imperatoribus aſcribi conſueuit. ¶ Fortunã ex aliis.] Subaudimus opta, neq́ em̃ fortuna diſcit, & eſt zeugma nõ integrũ. ¶ Inter præmia.] Ad præmia. Cicero. Dico te priore nocte: veniſſe inter falcarios. ¶ Matura adoleuerit ætas.] Adoleſcẽdo matura eſſe cœperit.

ASCENSIVS.

Tum venus &c.] Narrat ſanationẽ Æ neæ opera materna factam eiusq́ armationem,& in prælium properationem,vñ nihil eſt Donati,

Maior agit deus,atq; opera ad maiora remittit.
[Ille auidus pugnæ,ſuras incluſerat auro POETA.
Hinc atq; hinc,oditq; moras,haſtamq; coruſcat.
Poſtquàm habilis lateri clypeus,loricaq; tergo eſt,
Aſcanium fuſis circùm complectitur armis,
Summaq; per galeam delibans oſcula,fatur.
[Diſce puer virtutem ex me,verumq; laborem, ÆNEAS.
Fortunam ex aliis:nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit,& magna inter præmia ducet.
Tu facito mox, quum matura adoleuerit ætas,
Sis memor,& te animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas,& auunculus excitet Hector,

ſed ordo talis.Tum.i. deinde poſtq̃ ſummũ ĩmineret periculũ. Venus genitrix.ſ. Æneæ,& genitorũ oĩm per influẽtiã cõcuſſa indigno dolore nati.i.filij ſui Æneæ carpit ab ida.ſ. ſyluoſo monte Cretea.i.cretẽſi ad differẽtiã idæ phrygiæ,dictamũ.ſ.herbã illã appoſitorie caulẽ.i. thyrſum,& coſtã per mediũ herbarũ protẽſam, folijs puberibus.i.abũdãtibus,& maturis,ac ſucci plenis, & comãtem flore purpureo. Illa gramina.ſ.dictami: nõ ſunt incognita feris capris. i. capreis, alij legunt ſed minus apte feris captis . ſ. ferro cũ ſ.ſagittæ volucres.i.veloces hęſere tergo.i.dorſo earũ venus circũdata faciẽ.i.habẽs faciẽ circũdatã nymbo obſcuro.i.velamẽto aereo ne agnoſceretur dedit hoc, ſcilicet dictamum, & inficit.i.miſcet hoc,ſcilicet dictamo,amnẽ,ideſt aquam fluẽtẽ, fuſum.i.reſperſum labris ſplendentibus,ſcilicet de ſe, ſed nunc nymbo tectis mędicans.i.tẽperãs per artẽ medicinę,occulte & ſpargit ſuccos ambroſiæ.i.hęrbe q̃ dij dicunt veſci,ſalubris.i.ſalutẽ afferẽtis,& panaceã.ſ.hęrbã odoriferã.Iapis lõgeuus.i.lõgi ęui medicus,fouit vulnus.ſ.Ænee,ea lympha.i.aqua ſic tẽperata ignorans.ſ.q̃ talis eſſet,& omnis dolor fugit.i.aufugit, & euanuit quippe.i.vtpote dolor hoc eſt quaſi dolor & nõ vulnus fuiſſet ſubito.i.ilico de corpe.ſ.Æneæ,& oĩs ſanguis ſtetit imo vulnere.i.nõ emanauit,nec effluxit,& ſagitta ſecuta iam manũ ſ.chirurgici,nullo cogẽte,excidit,atq; vires noue.i.magnę, rediere in priſtina.i.in vſum priſtinũ aut in mẽbra priſtina. Iapis cõclamat.i. ſtatim ,vt hoc vidit clamat,ô vos teucri ſupple properate.i.feſtinãter afferte citi.i.feſtini viro.ſ.æneæ,arma qd ſtatis? & ipſe primus accẽdit animos.ſ.teucrorũ in hoſtẽ ,dicẽs.ſ. Hęc nõ ꝓueniũt opibus.i.facultatibus & ptãtibus humanis,& nõ proueniunt arte magiſtra.i.magiſterio artis medicinę, neq; ô ęnea mea dextera ſeruat te,ſed deus maior.ſ.venus,aut apollo inuẽtor medicinę agit.ſ,hãc curã,atq; remittit.i.iterũ mittit te ad opa maiora.Ille.ſ.æneas auidus pugnæ,incluſerat.ſ.priuſq̃ aduenerãt qui ipm armarẽt ſuras.i.poſteriora tibiarũ,hoc eſt à pte totũ crura ſua,auro.i.ocreis aureis,hinc atq; hĩc.i.ex vtraq; parte,& odit.i.odio ꝓſequit moras.i.dilatiões,coruſcat.i.quattit & vibrat haſtã. Poſtq̃ clypeus habilis.i. portabilis & aptus eſt lateri,& lorica tergo.i.poſtq̃ armatꝰ erat cõplectit Aſcaniũ armis circũfuſis,& delibãs p galeã ſumma oſcula.i.prębẽs oſcula ſummis labris fat.i.inquit.O puer diſce virtutẽ & verũ laborẽ ex me,& ſup.opta fortunã ex aliis.ſ.fœlicioribus me,mea dextera dabit nũc te defenſum.i.defendet nũc te bello,& ducet inter magna prẽmia.i.participẽ magnorũ præmiorũ quia regni. Tu facito mox vt cũ ætas adoleuerit matura.i.adoleſcẽdo ceperit eſſe matura ſis memor,& vt,ſupp.&.i.ſimul pater æneas,& Hector auũculus excitet te repetentem animo.i. conſiderãtem & memoria repetentem exemplaria tuorum ſcilicet parentum.

PIERIVS.

¶ Tum venus indigno nati cõcuſſa dolore . Dictamũ genitrix cretea carpit ab ida.Puperibus caulem foliis,]Ex antiquis partim excpl.partim ex veterũ grãmaticorũ obſeruatiõe hi verſus ita legunt. Tũ venus indigno gnati cõcuſſa dolore, Ipſa manu genetrix dictæa carpſit ab ida,puberibꝰ caulẽ foliis carpſit quidẽ in plæriſq; antiqs excpl.vt eadẽ ſit ſynchronia cũ altero præterito,quid ſequit,detulit,ſed em̃ donatus carpit pręſenti tẽpore legit,& ita in veteribus cod.nõnullis,qui apud me ſunt, habetur.Idẽ dictæa agnoſcit,dum ait,itaq; à dictæa ſubſtulit ſuis manibus caulẽ.dicta porrò cognomẽ eſt idę,vt alio loco,Dictęa negat tibi iuppiter arua.Sed em̃ dicta ipſe quoq; mõs eſt cretæ, cuius callimachus mentionẽ facit.Quod verò ipſa manu genetrix,pro,dictãnũ genitrix,legat,lectionẽ hãc Ti.donatꝰ agnoſcit,cuiꝰ hęc eſt interpretatio.Quod ait,manu carpit, & matris animũ expreſſit,vt ipam diceret opera ſua ꝓcuraſſe,qđ ſanare filiũ potuiſſet,& nõ ferro propter remediũ,ſed manu affereret eſſe ſublatũ.Dubiũ em̃ nõ eſt certo mõ,& ſuo mõ,ac tẽpore eſſe detrahenda terris, quæ aliquibus ſunt procuranda remediis, vt ipſe alio loco virgilius dixit.Falcibus & meſſæ ad lunã quęruntur ahenis . vbi & modũ & tẽpus expreſſit. In præſenti verò ait, manu, & inferius. Quãta ſigna iſtius data ſunt ſpeciei,cuiꝰ nomẽ omiſſum eſt.Quippe & regio expreſſa eſt,in qua naſcitur,& nomẽ editũ mõtis,& ipſius nominis ſignũ.deinde quũ ad deſcriptionẽ prędicti graminis accederet,caulẽ(inquit) facit,& comãtẽ florẽ colore purpureo.Et inferiꝰ gramẽ appellauit nouo vſurpationis genere alias dicẽs folia. Cæterũ verò nomine dictãnũ in regiõe ſua dicit appellari. Vnde nõnulli ſic exponũt hũc locũ,vt afferãt Virgiliũ dixiſſe dictãnũ genetrix dictæa carpit ab ida. Quod vſq; adeo admittendũ non eſt,ne ſi ſequẽtia cõiũgas,fiat vitiũ.Dictãni em̃ caulẽ dicere debuit,nõ dictãnũ caulẽ, Melior eſt em̃ ſuperior lectio.Ipſa manu carpit caulẽ à dictea ida, cuiꝰ herbæ nomẽ qa nõ dixit,ſigna eius infinita ꝓtulit,vt poſſet ſciri,q̃ nã eſſet.Hæc donatꝰ apud quẽ dictãnũ,p,m,&,n,ſcriptũ inueni,prout etiã Δικταμνον. in exẽplaribus græcorũ manu ſcriptis,theophraſti quippe, & dioſcoridis penè omibus obſeruat. Et in antiquiſſime traductionis dioſcoride,quẽ literis lõgobardicis ſcriptũ oſtẽdit mihi florẽtiæ vir clariſſ.nic. Scõberges cãpanus archieps,dictãnu.paſſim ſcriptũ erat, In quo illud præcipua fuit obſeruatione dignũ,quod,quum phraſis alioqui, & latina eſſet,& recte græcorũ vocabulorũ vim & proprietatem exprimeret,forme tamen quas nos in,um,vel em,terminamꝰ,plurimũ illic abſq;,m,notatæ ſunt,hoc mõ . Dictãnu multi dicunt pulelu agreſte. Sed nec florẽ,nec ſemen habet,ita illud.Eſt autẽ alterũ dictãnu de creta adlatu.Quæ quãuis ita ſint, plurimũ tamen delectãt ob ſermonis puritatẽ, & venerandæ memoriã antiquitatis.Vt verò ad donatũ reuertamur , q̃uis ille, vti dictũ, de lectione ſentiat iure ſuo,antiqua tamẽ excẽplaria , quæ legimus oĩa,eã lectionẽ oſtẽdũt,quã ipſe improbat.Papiniuſq; his excẽplis ꝓprior accedere videt,vbi ait.Dictanni florẽtis opẽ.qđ Virg.florẽ comãtẽ dixerat.Et priſcianꝰ, vbi agit de cõſtructiõe ptiũ orõnis, Dictãnũ genetrix videt agnouiſſe, diuerſaq; gña, & diuerſos numeros virgiliũ hoc loco auctoritate ſua κατατην αλλοοτητα confudiſſe.Quod verò neq; florẽ,neq; ſemẽ dictanno eſſe dioſcorides,& plæriq; alij tradũt . Virgilius theophraſtum ſequi videtur.qui flores in dictãno ponit,vel qđ vni,& deteriori cuidã ſpeciei.que vulgo naſcitur, propriũ eſt, toti dedit generi,vt deſcriptionem hanc laſciuius exornaret, Quia verò virgiliana ſentẽtia de dictãno,eiuſq; vi cũ Tulliana cõſentit, viſum eſt ex tertio de natura deorum hæc ſubiungere . Dictamnum herba eſt,quã capreæ ſagittis venenatis pcuſſę quærere dicũtur.quã quũ guſtauerũt ſagittæ excidunt à corpore.Alia Plinius libro naturalis hiſtoriæ quinto & vigeſimo.¶ Hoc fuſum labris ſplendentibus amnem inficit occulte medicans,]In codicibus aliquot antiquis legere eſt,labris pendentibus. Sed enim cum hic labrum pro vaſe poſitum ſit,quod olim id lauabrum dicebant,magis placet.ſplendentibus,hoc eſt nitidis, & depurgatis,vt omnia cum decoro fiant.Ait verò Ti.donatus in huius loci paraphraſin,venus aquam infecit,quam iapis ſtudioſe ſplendẽtibus labris infuderat,vt foueret vulnus.¶ Sparſitq; ſalubris ambroſiæ ſuccos,]Antiqui aliquot cod.ſpargit,legunt,inſtanti tempore,vt cũ,inficit,conueniat. Sed in pluribus,ſparſit, præteritum.¶ Omnis ſtetit imo vulnere ſanguis,]In Ro.codice,& aliquot aliis ant.cod.in particula interiecta,imo in volnere, habetur. ¶ Nunc te mea dextera bello defenſum dabit.& magna inter præmia ducet.In codici.plæriſq; veteribus. Magna inter prælia,legitur. Sed præmia,videtur agnouiſſe Ti.donatus, dũ ait.Facit eum de præſentibus ſecurum defenſionem pleniſſimã ſpondens , & ex victoria commodum . Nam qui poſſit prælia commodum ſignificare non video.¶ Tu facito mox cum matura adoleuerit ætas,]In antiquis aliquot exempl . legere eſt, maturo. Sed vulgata lectio magis accepta eſt . ¶ Et auunculus excitet hector,]In antiquis aliquot exemplaribus, auoncolus, prout in veterum monumentis ſcriptum eſſe ſuperius non vno oſtendimus exemplo.

[Hæc vbi dicta dedit,portis ſeſe extulit,ingens POETA.
Telum immane manu quatiens,ſimul agmine denſo
Anteus,Mneſtheuſq; ruunt:omniſq; relictis
Turba fluit caſtris:tum cæco puluere campus
Miſcetur,pulſuq; pedum tremit excita tellus.

SERVIVS.

Anteuſq; mneſtheuſq; .] Seruauit τὸν πρέπον neceſſe enim erat vt vulnerato duce multi cũ eo in caſtra remearẽt.¶ Miſcet,] mouet. Mõ cõfũdit:alibi pturbat. vt miſcet agẽs telis nemora inter frõdea turbã.¶ Aggere turnus.]Eminentia de via aũt aggerẽ nõ poſſumꝰ dicere, niſi vię aggerẽ dicere voluerimus.i. vię coaceruationẽ, quã hyſtorici viã militarẽ dicunt.vt Quales ſæpe viæ depḣenſus in aggere ſerpens.

¶ Atrum

Vidit ab aduerſo venientes aggere Turnus,
Videre Auſonij,geliduſq; per ima cucurrit
Oſſa tremor.prima ante omnes Iuturna Latinos
Audiit,agnouitq; ſonum,& tremefacta refugit.
Ille volat,campoq; atrum rapit agmen aperto.
Qualis vbi ad terras abrupto ſydere nimbus
It mare per medium,miſeris heu præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis:dabit ille ruinas
Arboribus,ſtragemq; ſatis,ruet omnia late:
Ante volant,ſonitumq; ferunt ad littora venti.
Talis in aduerſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit.denſi cuneis ſe quiſq; coactis
Agglomerant,ferit enſe grauem Tymbræus Oſyrin,
Archetium Mneheus,Epulonē obtruncat Achates,
Vfentemq; Gyas.cadit ipſe Tolumnius augur
Primus in aduerſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor,verſiq; viciſſim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros,
Ipſe neq; aduerſos dignatur ſternere morti,
Nec pede congreſſos,nec equo,nec tela ferentes
Inſequitur,ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans,ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit,& longe lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit manibuſq; vndanteis flectit habenas,
Cuncta gerens,vocemq;,& corpus,& arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum diuitis ædes
Peruolat,& pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parua legens,nidiſq; loquacibus eſcas,
Et nunc porticibus vacuis,nunc humida circum
Stagna ſonat.ſimilis medios Iururna per hoſtes
Fertur equis,rapidoq; volans obit omnia curru:
Iamq; hic germanum,iamq; hic oſtendit ouantem,
Nec conferre manum patitur:volat auia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obuius orbes,
Veſtigatq; virum,& diſiecta per agmina magna
Vocet vocat.quoties oculos coniecit in hoſtem,
Alipedumq; fugam curſu tentauit equorum:
Auerſus toties currus Iuturna retorſit.
Heu quid agat?vario nequicquàm fluctuat eſtu:
Diuerſæq; vocant animum in contraria curæ.

¶Atrũ rapit agmē,] Pulueris nube coopertũ. ¶Abrupto ſydere,] Magna tempeſtate:alibi Sorbet ĩ abruptũ fluctus. Itē ſcit triſte Mineruæ ſydus. ¶It mare per mediũ miſeris,] Stati⁹ pleni⁹ de hoc ſenſu, Deflēt ſua damna coloni. Et tñ oppreſſos miſerantur in æquore nautas. ¶Ruet.] eruet,euertet,aliter dictũ eſt in.2. Ruit alto à culmine troia. ¶Talis,] Taliter ſimili modo, ſic paulo poſt, Similis medios Iuturna per hoſtes. ¶Rhęteius,] troianus à ꝓmõtorio troiæ. ¶Cuneis ſe quiſq; coactis, Agglomerant.] Denſant vt cuneatim dimicent. Scilicet in cuneorũ modũ cõpoſiti. ¶Tollitur in cęlũ clamor,] Occiſo eo qui auctor dirum pendi fœderis fuerat. exort⁹ eſt clamor, & ſtatim ſecuta fuga rutulorũ, vt verſiq; viciſſim. Puluerulēta fuga rutuli dant terga per agros. ¶Nec tela furentes inſequitur.] ideſt nec cõtra ſtantes nec fugientes dignaᷣ occidere,& magna Æneæ oſtenditur pietas, qui nec vulneratus iraſcitur: vt velit contra legem fœderis in bellũ moueri. ¶Virago,] Virago dicitur mulier,quæ virile implet officiũ. ¶Ædes peruolat,] per ædes volat. Nã more ſuo verbo dedit detractã nomini præpoſitionē. ¶Vacuis.] magnis vt vacua atria luſtrat,Saucius. ¶Nec conferre manum.] Cum Ænea nã alios pſeqtur. ¶Auia,] ab ea,ſcilicet pte qua veniebat ęneas. ¶Tortos orbes,] obliquas & implicitas vias. veſtigatq; virũ,inquirit,trãſlatio à canibus,qui per veſtigia,& pedũ ſigna feram indagant. ¶Deiecta per agmina,] diſſipata aduentu ęneæ. ¶Heu quid agat.] Omne aduerbiũ verbo cohæret, vnde,heu,& at,& ſimilia:quia verbo cohærere nõ poſſunt. Separatim fecerunt aliã partem orationis. ſcilicet interiectionem,quam ſola latinitas poſſidet.

Virago vnde dicatur.

¶ASCENSIVS.

¶Hæc vbi &c. Commemorat,vt per Ænean inſtaurata pugna,Troiani duces animoſiores effecti multos proſtrauerint Ænea ſolum Turnum inueſtigante quem Iuturna aurigam eius mentita ſemper ab occurſu auertit. vnde nihil quoq; extat Donati Sed ordo eſt. Vbi, ideſt poſtquàm æneas dedit hæc dicta, ipſe extulit ſeſe altis portis, ſcilicet caſtrorum,quatiens manu,telum immane, ideſt haſtã terribilem præ magnitudine,& ſimul,ideſt vna cum eo,& anteus & Mneſtheus & omnis turba ruit relictis caſtris , agmine denſo, ideſt ſe conſtipante. (Seruius legit Anteuſq; mneſtheus,que vera mihi videtur lectio vt Anteus ſit diſſyllaba dictio hñs in fine diphthõgon que in actõ diſſoluitur,vt in primo Antæea ſi quē, iactatum vento videat) tum, ideſt deinde campus miſcetur, ideſt confunditur puluere cæco,ideſt excæcante. & tellus excita, ideſt commota pulſu pedum tremit. Turnus vidit ab aggere ad uerſo,ideſt ex oppoſito ſito,vbi ipſe erat,venientes,ſcilicet teucros cum ænea,& auſonij videre,ſcilicet,veniẽtes,& tremor gelidus,ideſt frigus & horrorem incutiens,cucurrit per ima oſſa, ſcilicet auſoniorum,Iuturna audiit & agnouit ſonum prima ante omnes latinos,ideſt priuſquàm aliquis latinorum,& ipſa tremefacta refugit. Ille, ſcilicet æneas qui cã timoris erat,volat & rapit,ideſt ſecum trahit raptim,agmen atrũ propter puluerem campo aperto, ideſt per campũ apertũ. Qualis nymbus,ideſt ventoſa,& pluuioſa nubes,ſup. eſt vbi it per medium mare ad terras,& hoc ſydere abrupto,ideſt magna tempeſtate diſſoluta . Corda preſcia longe ſcilicet calamitatis future,heu dolẽtis interiectio, horreſcunt, ideſt horrore rigeſcunt. agricolis miſeris,ille ſcilicet nymbus (vt dicũt agricolæ) dabit ruinas arboribus,ideſt proſternet arbores,& dabit ſatis ſtragem,id eſt proſternet ſata,& ruet,i. eruet & euertet omnia late. Talis,ideſt taliter aut talis exiſtens,ductor rhęteius ideſt troianus, ſcilicet ęneas à rheto promontorio troiano denominatus,agit agmē in hoſtes aduerſos,& ipſi dēſi agglomerant, ideſt condēſant,quiſq; ſe,& hoc cuneis, ideſt aciebus in morem cuneorum coactis,ideſt in vnũ compulſis. Tymbreus vir ille phrygius à loco dictus,ferit enſe oſyrim grauem,id eſt grauatum aut pondere aut ſenio,& mneſtheus, ideſt troianus ille ferit archetium, & achates obtruncat epulonem, virum ſic denominatum . Bona alluſio in vocabulis. Nam achates curam ſignificat, que nimirũ epulonem , ideſt guloſitatem obtruncat, & gyas troianus ille,obtruncat aut occidit Vfentem. Ipſe tolumnius augur,qui torſerat prim⁹ telum in hoſtes aduerſos cadit,ideſt occumbit,& ſupple ex eius caſu , clamor tollitur in cœlum, & rutuli verſi viciſſim, quia prius teucros in fugam verterant,dant per agros terga puluerulenta, fuga,ideſt per fugam celeriter excitatã ipſe ſcilicet princeps belli .ſ. æneas neq; dignatur ſternere morti,ideſt ad mortem, aduerſos ideſt quos obuios,& aduerſos offendit, nec inſequitur congreſſus æquo, ideſt æquali pede,nec ferentes tela, ideſt licet animoſos offenderet, qui viriliter reſiſterent . tamen non dignatur eos proſternere ſed luſtrans , ideſt cicunſpiciens veſtigat , ideſt ingrit ſolũ turnũ ſup. in caligine denſa,& poſcit ſolũ,ſ. turnũ in certamina,ſic eñ fœdera exigebant , Inturna virago, ideſt virile implens officium concuſſa mentem, ideſt habens mentem concuſſam hoc metu excutit ſcilicet ab equis metiſcum aurigam turni inter media lora,& reliquit longe lapſum temone ,ideſt de temone,vel reliquit longe à temone, ideſt ligno oblongo,quo currus connectitur,& dirigitur ipſum lapſum,Ipſa ſubit , ſcilicet officium gubernandi.& flectit manibus habenas vndantes, ideſt laxas, & abundantes gerens,ideſt præ ſe ferens cuncta,& vocem & corpus, & arma metiſci. Velut,ideſt quemadmodũ cum hirundo,ideſt volucris illa nigra ſaltem pro principali parte quàmuis ventrem albis maculis diſtinctum habeat , peruolat magnas ædes , ideſt domos domini , ideſt heri diuitis,& luſtrat,ideſt circunuolat pennis. ideſt alis atria alta , legens,ideſt colligẽs. pabula pua.ſ. muſcas,& culices,& eſcas.ſ. paruas,nidis loquacibus,i. in quibus ſunt pulli garruli,& ſonat nũc porticibus,&

Achates quid denotet.

bus & nũc circũ ſtagna hũida,ſilis.i. ſimiliter, iuturna fert eqs ꝑ medios hoſtes,& ipſa volãs obit.i.circũit oia curru rapido.i. raptim acto,& oñdit germanũ.i.frẽm ſuũ turnũ, ouãtẽ iã hic.i. in vno loco,& iã hic.i. in alio loco,nec patit ſup.eũ,cõferre manũ.ſ.cũ ænea,& volat auia.i.ſine via,& ordine,lõge.ſ.ab ænea, Æneas haud min⁹.i.eodẽ mõ,obuius.i.vt obui⁹ ſit,legit.i.ꝑagit orbes.i.circuit⁹ tortos.i.obliquos,& veſtigat.i.inqrit virũ.ſ.turnũ,& vocat.ſ.ipſum magna voce ꝑ agmĩa deiecta,& quoties cõiecit oculos ĩ hoſtẽ,& tẽtauit.i.ſimulauit fugã,curſu equorũ alipedũ.i.q̃ſi alatos pedes hñtiũ,toties retorſit iuturna equos auerſos.ſ.ab ipſo ænea,Et ita æneas fluctuat nequicq̃.i. fruſtra,vario æſtu.i. feruore irarũ,heu dolẽtis vox dubitãs.ſ.quid agat.i. agere debeat.quia nõ potuit habere occurſum aduerſarij,& curæ aduerſævocant animum in contraria.i.nũc hoc nunc illud attentauit,vt congreſſum habeat.

¶PIERIVS.

¶Hæc vbi dicta dedit,portis ſeſe extulit altis. Telum immane manu quatiens.]Non deſunt quidem antiquorũ codicum exẽplaria,in quibus,altis,ſcriptum reperiatur. Sed enim Mediceũ, & plura,atq; ex his probatiora ſæpius reperta.non, altis,ſed, ingens,legunt,vt,ſi ad telum referatur, cum Homerica ſententia faciat. βριθυ,μεγα,στιβαρον. Sed em̃ Ti.Donatus,&,ingens, agnoſcit,& epitheton adcommodat Æneæ,dum ait,ingens,animo ſcilicet & corpore.¶Vidit ab aduerſo venientes aggere turnus.]In Ro.cod.& in iis,qui apud me ſunt,non omnino contennendi,atq; in aliquot aliis manu ſcriptis, agmine, legitur. Sed enim ti.donatus dubio procul aggere,videtur agnouiſſe.¶Ipſe neq; aduerſos dignatur ſternere morti.Nec pede congreſſos nec equo nec tela ferẽtes iſequitur,]Aduerſos ,vulgata ferè oia exemplaria legunt,neq; deſunt antiqui codices,q lectioni adſtipulentur.Romanus tñ codex & Oblongus pomponianæ delitiæ legunt auerſos.Quodq; ſubſequitur, nec pede congreſſos, nec equo.Antiqua ferè omnia,que verſamus, exẽplaria,legũt. Nec pede congreſſos æquo,in quo tria pugnarum genera,tres ferientium geſtus animaduertas.Aut enim eos,qui terga dant occidimus,& hoc exprimit,auerſos,aut æquo reſiſtentes marte hinc ait,nec pede cgreſſos æquo, aut eminus ferĩtes,hoc illud eſt.Nec tela ferentes inſequitur horum ſic pugnãtium nullum ille dignatur ſternere morti.Sed ſolũ denſa in caligine turnũveſtigat luſtrãs.Donatus verò,aduerſos admittit,dũ obuios exponit mecũ verò ſentit in altero,dĩc ſubiũgit,Aut equo pede congreſſos occidere.Quod verò legit dẽſa in caligine.In Ro.codice,dẽſo eſt,virili genere cõtra grãmaticorũ prȩceptionẽ.¶Hoc concuſſa metu mentem iuturna virago.]In Oblongo codice, hinc legitur, hoc eſt hac de cauſſa, hæc, quod minime placet, ¶Rapidoq; volans obit omnia curru.] In antiquis aliquot codicibus curſu ſcriptum eſt.Ea lectio in Mediceo ſuperne adnotata.In reliquis curru habetur. ¶Iamq; hic germanum.iamq; hic oſtendit ouantem.]Hoc loco,vbi vana ſunt,quæ fiunt,magis placet,quod in Romano codice legitur oſtentat.¶Et diſiecta per agmiua magna voce vocat.]InMediceo,& aliquot aliis codicib⁹,nõ,magna ſed lõga ſcriptũ eſt,addita ſuꝑne dictiõe magnavt fieri ſolet,ꝑ paraphraſi.¶Auerſos toties currus Iuturna retorſit.]In antiquo admodũ exẽplari,toties curruus,legit.uu, gemĩato,attiano,vti ẽt ſuꝑius notatũ dicebamus.

Huic Meſſapus(vti læua duo forte gerebat
Lenta leuis curſu præfixa haſtilia ferro)
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas,& ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens,apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit,ſummasq; ex cuſſit vertice criſtas.
Tum verò aſſurgunt iræ,inſidiisq; ſubactus
Diuerſos vbi ſenſit equos,currumq; referri,
Multa Iouem,& læſi teſtatus fœderis aras,
Iam tandem inuadit medios,& Marte ſecundo
Terribilis ſæuam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat,irarumq; omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus,quis carmine cædes
Diuerſas,obitumq; ducum,quos æquore toto
Inq; vicem nunc Turnus agit,nunc Troius heros,
Expediat?tantõn'placuit concurrere motu
Iuppiter æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem(ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros)haud multa moratus
Excipit in latus,& qua fata celerrima,crudo
Tranſadigit coſtas, & crates pectoris enſe.
Turnus equo deiectum Amycũ,fratremq; Diorem
Congreſſus pedes.hunc venientem cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit,curruq; abſciſſa duorum
Suſpendit capita,& rorantia ſanguine portat.
Ille Talon,Tanainq; neci,fortemq; Cethegum,
Treis vno congreſſu,& mœſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium,matriſq; genus Peridiæ:
Hic fratres Lycia miſſos,& Apollinis agris,
Et iuuenem exoſum nequicquàm bella Menœten
Arcada,piſcoſæ cui circùm flumina Lernæ
Ars fuerat,pauperq; domus,nec nota potentum
Munera,conductaq; pater tellure ſerebat.

¶ SERVIVS.

¶Huic.]pro in hunc,& eſt ordo,huic dirigit.¶Se collegit in arma.] ita ſe rexit, vt nulla parte poſſit ferri. ¶Apicem tñ ĩcita ſummũ.] galeæ eminentiam quã græci Conum vocãt,in qua eminent criſte.¶Multa iouem, & leſi teſtat fœderis aras.] licet haberet cauſſam iracũdiæ,quòd & fugiebat turn⁹ & ipſe appetebatur inſidiis. Non tamen ante prorupit ille in bellum,quàm iouis fidem,& leſa fœdera teſtaretur.¶Nullo diſcrimine cædem Suſcitat.]indiſcrete obtruncatvniuerſos,quibus ante pari pepercerat mõ.¶Irarũ effundit habenas,] poteſtatem,facultatem,vt & præmere,& laxas ſciret dare iuſſus,habenas ,& hic moderate locutus eſt, Nam & Ennius,irarum effundit quadrigas dixit. ¶Quis mihi nũc tot acerba deus .] ac ſi diceret,nec muſa nec apollo ſufficiunt. Stati.Maior ab aoniis ſumenda audacia lucis, Mecum omnes audete deæ. ¶Inq; vicẽ,]inuicẽ nãq; vocat. ¶Tantõn'placuit concurrere.]apoſtrophæ ad Iouẽ,Sane tantõn õn circunflectitur nam cum per apoſtrophem apocopem verba patiuntur,is qui integra parte fuerat,perſeuerat accentus, vt tantone, Inde fit tanton. ¶Ruentes teucros .] quos inſequebatur turnus.¶Crudum enſem.]modo durum, alias crudelem. ¶Et crates pectoris .]Donatus ſuperfluam vult eſſe coniunctionem.& vt ſit epexegeſis,adigit enſem ꝑ coſtas, ideſt pectoris crates,vbi celerius fata complentur,& hoc eſt qđ ait ſupra.Haud multa moratus.¶Amycum fratrẽq; diorem.]Hi duo duces ſunt etiam ſupra memorati, vt Nunc amyci caſum ge. Item & nunc tertia palma diores, vnde ad terrorem populi eorum capita religabantur in curru.¶Curru.]autem aut ſeptimus caſus eſt.aut datiuus antiquus ſecundùm regulam, ne ſit maior à nominatiuo plurali. ¶Mœſtum Onytem

tem] Naturaliter triſtem. Seuerum quem greci ἀγέλαστον dicũt, mittit autem ſociũ ſupra memoratis.ſanẽ Onytem.Dona.dicit,aut gẽtile autpatronymicon,vt nomen eius propriũ ſit,Echionius,ſed hoc non procedit, quia nec patronimicõ in tes exit,nec Onytes,à qua gente veniat,vſquã lectũ eſt. Propriũ,ergo eſt,& ſequens verſus erit nomẽ.¶Echioniũ,] i.thebanã gloriam per periphraſim.NamEchionij ſunt thebani à rege Echione.vnde male quidam legunt nomen ethionium matriſq; genus peridiæ piphraſis . Hoc eſt filium peridiæ.¶Lycia miſſos,& apollinis agris.] Vacat, & nã per ἐπεξήγησιν lycia arua apollinis dixit,vt nunc lycie ſortes. Exoſum nequicquã bella. Sic ſupra, Iniecere manum parce.nam per tranſitũ oſtẽdit vrgẽtib⁹ fatis eum ad bella deductũ, quæ nequicquàm ſemper vitare cupiebat. Hunc autem Menœtem oriundo arcadẽ fuiſſe intelligimus,ſed habitaſſe circa argos, nam lerna palus argiuorum,in qua dicit eum ſolitum fuiſſe piſcari,nam hoc ſignificat piſcoſæ cui circũm flumina,lerne ars fuerat. ¶ Pauperq; domus.] hic & hec pauper dicimus.nam paupera ſurpatum eſt,ſic Plautus,paupera eſt mulier,ſed hoc hodie nõ vtimur, ea em̃ nomina quæ ablatiuo ſingulari in è exeunt,ſi fœminina ex ſe faciũt heteroclyta, ideſt alterius declinationis eſſe non poſſunt.vt puta,quia ab hoc hoſpite,facit hic& hec hoſpes, dicamus neceſſe eſt, Luca. Hoſpes in externis audiuit curia tectis .nam ab hoc leone,hic & hec leo,ab hoc latrone, hic, & hec latro,ab hoc fullone,hic & hec fullo, ab hoc nepote, hic & hec nepos, nam vt neptis dicamus per ſucceſſionis diſcretiõem admiſſum eſt.Sciendum hoſpita,paupera, leæna, lea, vſurpata à poetis. ¶Potentum munera,] obſequia, que pauperes diuitibus loco munerum ſoluunt.

ASCENSIVS.

Huic meſſapus&c. Docet qũo ęneas à meſſapo iaculo petitus ſed nõ leſus eſt, verũ acri furore parcitus quo mortalium multos proſtrauit,vñ cũ nihil habeamus Donati Ordo eſt. Meſſapus (vti.i.ſcđm ꝙ ipſe leuis curſu.i.leui militia inſtructus gerebat fortè leua.i.miniſtra manu,duo haſtilia lēta.i.flexibilia&vibrabilia,præfixa ferro.i.babentia ferrum prefixum)dirigit huic.i. in hunc.ſ.æneã,vnum horũ.ſ.haſtilium.cõtorquẽs ſup . ipſum, ictu certo.i.īeuitabili,& firmo,æneas.ſ.animaduertẽs in ſe telũ impelli ſubſtitit.i.manſit ſtans,& obſeruans haſtile, & collegit ſe in arma.i.tenuit ſe in cuſtodia armorũ ſubſidens.i . incuruãs ſe poplite.i.parte crurum,ex aduerſo genuũ.tñ . i.nihilominus ꝗuis ſe in arma collegerat,haſta incita tulit.i . abſtulit ſummũ apicẽ.ſ.galeæ.i.conũ,& excuſſit vertice ſummas criſtas . Tum verò.i.ꝑcipue tũc,aut & tunc ad verũ ire aſſurgunt.i.erigunt& ipſe ſubactꝰ.i.īpulſus īſidiis.i.qa vidit ſe inſidiis appeti,vbi ſenſit equos diuerſos.i.in diuerſas agi,&currũ referri.ſ.à curſu inſtituto cũ obuiã tiaheret,ipſe teſtatus iouem multa.i.multum, & aras fœderis leſi.i.violati,ipſe iam tãdem inuadit medios,& ipſe terribilis marte ſecundo.i.proſpero ſucceſſu belli, ſuſcitat ideſt excitat ſæuam.i.immitem,&maximam cędẽ.i.necem,nullo diſcrimine ideſt ſine diſcretione perſonarũ , & effundit omnes habenas irarum. Quis deus(inquit poeta)expediat.i.expedite narret mihi nũc tot acerba.ſ.funera aut vulnera.quis expediat carmine ſædes diuerſas,& obitũ ducũ,quos turnꝰ agit nũc toto equore.i.toto cãpo equo inuicẽ.i.viciſſim,& nũc heros troius.i.troianus æneas.q.d. nullꝰ. Vnde acclamat dicens. Tãto,tãto ne motu ô iuppiter placuit ſup. tibi gentes futuras in æterna pace cõcurrere.ſ.tunc tam hoſtiliter. Æneas haud.i. nõ moratꝰ multa excipit in latꝰ Sucronẽ rutulũ,& trãſadigit enſe crudo.i. duro,coſtas & crates.i.iũcturas pectoris.ſ.circa præcordia in ea videlicet pte,qua fata ſup.ſunt celerrima.i. qua mors celerrime accedit,qa vulnerato corde ſtatim morimur.ea aũt pugna ſtatuit loco.i.firmauit,& ſtare fecit priã teucros.i . troianos, Turnus cõgreſſus pedes.i.pedibus innitẽs pedeſter ferit amycum deiectũ deiectum equo,& diorẽ fratrẽ.ſ.eiꝰ,ferit dicit cuſpide lõga hũc ſcilicet priorẽ hoc eſt amicũ venientem .ſ.contra ſe & ferit hũc diorẽ mucrone.i.enſe,& ſuſpendit curru.i.ad currũ capita duorum.i.amborum,illorũ abſciſſa.i.amputata, & portat ſup.ea rorantia ſanguine.i.adhuc diſtillãtia Ille.ſ.æneas mittit neci,ideſt ad necem,talon & tanaim,& cethegũ fortẽ tris.ſ.viros,vno cõgreſſu,&mittit neci.i.ad mortem Onytem mœſtum.i.ſeuerum & ſignum mortis præ ſe ferentẽ. onytẽ dicit nomen,echoniũ.i. gloriã thebanã ab echione rege dictam, &genus.i.filium pidię matris.ſ.nobilis,hic.ſ.turnus mittit neci,fratres miſſos.ſ.in auxilium troianum,lycia.i.ex illa prouincia,& pro.i.agris apollinis,& menetẽ iuuenem arcada.i.ex arcadia,exoſum.i. deteſtatum,& abominatũ,nequicꝗ.i.fruſtra bella, quia occiſus eſt,cui ſcilicet meneti,ars fuerat circum flumina lerne.ſ.palludis apud argos piſcoſæ.i.piſcium plenæ,&cui fuerat domus pauper.i.tugurium,aut caſſa modica,nec.i.& non,&cui munera potẽtium non erant nota.i.qui nihil à potentibus acceperat,& cui pater ſerebat.i.ſeminabat tellure.i.aruis conducta.i.condictis.

PIERIVS.

Multa iouem & læſi teſtatus fœderis aras.]In antiquis fere oĩbus teſtatur legere eſt.In Med.vltimꝰ apex abraſus , & nota, quæ teſtatꝰ,legat,appoſita.¶ Tantõ placuit cõcurrere motu.] In veteribꝰ cod.&,tantõ,& tãto,habeť.Sed em̃,tãton,notatur à grãmaticis,neq; temere agnoſcit à ſeruio . ¶ Haud multa moratus excipit.]In Mediceo,& aliquot aliis veteribus,morantẽ, vt vno eũ vulnere cõfectũ oſtendat.]Crudo trãſadigit coſtas,& crates pectoris enſe.]In Mediceo in Romano & antiquis omnibus codicibus,quotquot habui , crudum tranſadigit coſtas, & crates pectoris enſem,ſcriptum obſeruaui,quod etiam Seruius agnoſcit,ex hoc verò ſuperiorem lectionem communire poſſis vbi de turno legitur crudum per coſtas exigat enſem.Nam duorum in aliquot codicibus legi dicebamus.¶ Nomen echioniũ] In ant.plæriſq; codicibus legas,nomine echionium. Quam lectionem improbat ſeruius,neq; donato aſſentitur , qui onitem nomen vel patronymicum,vel gentile putat.Et echioniũ proprium.

Ac velut immiſſi diuerſis partibus ignes
Arentem in ſyluam,& virgulta ſonantia lauro:
Aut vbi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes,& in æquora currunt
Quiſque ſuum populatus iter:non ſegnius ambo
Æneas Turnuſꝗ ruunt per prælia:nunc nunc
Fluctuat ira intus:rumpuntur neſcia vinci
Pectora,nunc totis in vulnera viribus itur,
Murrhanum hic atauos,& auorū antiqua ſonantem]
Nomina,per regeſꝗ actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo,atꝗ ingentis turbine ſaxi
Excutit,effunditꝗ ſolo:hunc lora &iuga ſubter
Prouoluēre rotæ,crebro ſuper vngula pulſu
Incita,nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo,animiſꝗ immane frementi
Occurrit,telumꝗ aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te Graiûm fortiſſime Creteū
Eripuit Turno.nec dij texēre Cupentum
Ænea veniente ſui:dedit obuia ferro
Pectora,ne miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoꝗ Laurentes viderunt Æole campi
Oppetere,& late terram conſternere tergo.
Occidis,argiuæ quem non potuere phalanges
Sternere,nec Priami regnorum euerſor Achilles:
Hic tibi mortis erāt metæ,domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta,ſolo Laurente ſepulchrum.
Totæ adeò conuerſæ acies,omneſꝗ Latini,
Omnes Dardanidæ,Mneſtheūs acerꝗ Sereſtus,
Et Meſſapus equûm domitor,& fortis Aſylas,
Thuſcorumꝗ phalanx,Euandriꝗ Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri,ſumma nituntur opum vi:
Nec mora,nec requies,vaſto certamine tendunt.

SERVIVS.

Arentem.in ſyluam,] pro aridam. ¶ Dant ſonitum ſpumoſi amnes.] bellum ſemp incendio,& fluminibus cōparat. Sic in.2. In ſegetemve luti cū flamma furentib⁹ auſtris,incidit,aut rapid⁹ mōtano gurgite torrēs. ¶ Neſcia vinci pectora.] Hora.pelidę ſtomachum cedere neſcij.

Regū & imperatorū cognomia.

¶ Murrhanum, hic atauos.& nomīa,] hoc eſt cuius nomine maiores omnes murrhani dicti ſunt,& reges fuerunt,vt per regeſꝗ actū genus omne.l. Scimus em̄ plerunꝗ ſolere fieri,vt primi regis reliqui nomen etiā poſſideant,vt apud Roma. Auguſti vocantur, apud albanos Syluij, apud Perſas arſacidę,apd̄ ęgyptios,ptolemeij, apud athenienſes,Cecropide. Vnde ſuperfluum eſt qd̄ ait Donatus,debere nos accipere interemptum eē Murranum,dū auo,&atauo turni tantum commemorat,& effert laudibus maximis. ¶ Per regeſꝗ actum genus omne la.] Hora. & nepotū per memores genus omnes faſtos,de latino. ¶ Nec domini memorum pro.e.] domini immemorum. ¶ Dextera nec tua te graium fortiſſime cre. Eripuit Turno. nec dij texere cupen.] ita æneā comparat turno: vt eū ſuperiorem eſſe ſignificet, nam quem turnus īteremit, fortitudo ſua liberare nō potuit,ei verò quē occidit æneas ne ſua quidem numina ꝓdeſſe potuerunt. Sanè ſciendum. Cupentum lingua ſabinorū ſacerdotem vocari. ¶ late terram,] aliud ex altero oſtenditur,nam ꝑ hoc corporis exprimitur magnitudo,vt ſtabant tercentum nitidi in præſepib⁹ altis. ¶ Euerſor achilles,] ſeparat achillē à grecis, vt reliquias danaū atꝗ īmitis Achilli. ¶ Mortis erant metæ,] i.mors quæ meta erat,& finis,nā metā ſinē vite dicimus,non mortis, Sciendum tamen hoc de Home.eſſe tranſlatū, qui ait τελὸς θανατοῦ.Hoc eſt finis mortis: nā in ipſa mortę finis eſt. ¶ Lyrneſſi domus alta,] Lyrneſſos ciuitas eſt phrygię vnde fuit briſeis ,& per tranſitū docet neminē poſſe ſtatuta vitare. ¶ Cōuerſe acies,] in bellum coacte. ¶ Pro ſe qſꝗ viri,] pro qualitate virium ſuarum,ſic in quinto, pro ſe quiſꝗ viri & depromunt tela pharetris. ¶ Summa nituntur opū vi,] hemiſtichum Ennianum.

ASCENSIVS.

Acveluti immiſſi diuerſis,&c. Oſtendit reliquam æneæ,turniꝗ ſtragem de qua nihil quidem habetur Donati. ¶ Ordo autē eſt. Ac veluti ignes immiſſi diuerſis partibus.i.aduerſis locis in ſyluam arentem,id eſt aridam & in virgulta ſonantia, lauro.i. frondibus,aut foliis lauri,ſupp.ruunt quiſꝗ populatus,ideſt deuaſtans aut comburens ſuum iter.i. viam ſuam , hoc eſt quicqd offendit. Aut veluti vbi amnes ſpumoſi de curſu rapido,id eſt ꝓpter decurſum rapidū, aut ī decurſu rapido ſcilicet de montib⁹ altis,dant ſonitum,ſcilicet ingentem,& currunt in equora.i. in campos planos aut in maria(ſed potius, quia de mōtibus dicit, in campos intelligam)quiſꝗ,id eſt vterꝗ amnium,ſup.currit. populatus,i.deuaſtans,& ſecū trahens ſuum iter.i.quicquid in itinere,hoc eſt via ſua offendit,Ambo æneas.ſ.& turnus ruunt, id eſt incurſant per prẹlia,nō ſegnius.i.nō tardius,ſed eque impetuoſe vt illi ignes in ſyluam aridā miſſi,& illi amnes in equora decurrētes. Ira fluctuat intus.i.in p̄cordiis,nūc nūc,ideſt maxime nūc,& pectora.ſ,amborum neſcia vinci rūpunt̄. ſ. rigore & ſeuitia & itur.ſ.ambob⁹ nūc totis virib⁹ in vulnera,hic.i.alter eorū.ſ.ęneas excutit.ſ.ex curru,murrhanū regē illū latinorū quorūdā ſonātē atauos,& antiqua noīa atauorū.i.habētē nomē ſuorū maiorū,q oēs murrhani appellati erāt, & ſonantē oē genus,actū.i. traductū ꝑ reges latinos excutit dicit p̄cipitē.i.præcipitatum ſcopulo.i.fragmēto rupis atꝗ ingenti turbine ſaxi.i.ſaxo ingēti turbine īpulſo, & effundit ſup.ipſum ſolo.i.in ſolū hoc eſt terram rote prouoluere,ideſt prouoluerūt hūc, ſcilicet murranū excuſſum, ſubter lora ſcilicet equorum & iuga nec.i.non,&vngula equorum non memorum.i. oblitorū domini(Accipitur em̄ non in dictione, nec)incita.i. incitata, crebro pulſu ſuper,ideſt,i,ſuper aut ſuper hunc proculcat, ſup.eum. Ille.ſ.turnus occurrit hilo troiano illi ruenti.i. pręcipitanter currenti,&frementi animis immane.i. immaniter, & torquet telū ad tempora aurata,galea tecta haſta ſtetit olli.i.tunc illi cerebro fixo,ideſt tranſfixo per galeā id eſt per medium galeæ traiecto telo. Nec ô creteū fortiſſime graiūm, id eſt graiorum,hoc eſt græcorum tua dextera eripuit te turno(Fuit ergo arcas. Minus autem eſt quòd ſua dextera, id eſt propria virtute à turno ſe defendere non potuit ꝙ quòd dij propitij,& fauentes non texerunt cupentum ab ænea vnde,ſequitur)nec dij ſui,id eſt fauentes texere,id eſt ꝓtexerunt cupentum ſcilicet qui ſacerdos interpretatur, ænea veniente,id eſt impetū in eum faciente,ipſe ſup.cupentus dedit pectora obuia ferro, ideſt mucroni ferreo, nec mora clypei æris pro æ rei,aut nec mora æris, id eſt facta per æs clypei, id eſt qđ erat in clypeo,profuit miſero.ſ.cupēto. O æole campi laurentes viderūt,i.videre ſi oculi habuiſſent potuiſſent, quoꝗ,i.ēt te oppetere,i. fortiter cadere terrā petēdo, & viderūt te conſternere terrā tergo.ſ.tuo,late.i.in latum,qa lato tergo.tu inquam æole occidis,ideſt occumbis,& in mortem cadis, quem phalanges argiuæ,id eſt acies inſtructe argiuorum non potuere ſternere , nec achilles euerſor regnorum priami ſup.potuit ſternere, Metæ mortis,id eſt quas mors vitæ affert erant tibi ſcilicet,conſtitute hic ſcilicet in campis laurentibus domus alta,id eſt inclyti natales,aut clara progenies,& origo erat ſup.tibi ſub ida ſcilicet phrygia, domus inquit alta,ſup. erat tibi lyrneſſi,id eſt in illa ciuitate phrygiæ , ſepulchrū ſup. eſt tibi in ſolo laurente,id eſt campo latino, Tote acies conuerſe ſunt adeo,id eſt omnino,id eſt coactæ ſunt in prelium , ita vt contra ſe mutuo ſtarent omnes,& omnes latini,& omnes dardanidæ ſcilicet mneſtheus & ſereſtus acer qui ſunt dardanidæ, & meſapus domitor equm,pro equorum qui italus erat, & aſilas qui etiam italus &phalanx tuſcorum,id eſt tyrrhenorum,& ale,id eſt leues armaturæ ſeu velites euandri arcadis ,quos cum pallante miſerat,ij ſup,viri nituntur ſumma vi,opum, id eſt facultatum ſuarum,quiſꝗ ſup.nititur pro ſe , & nec mora nec requies ſup.fuit,quia tendunt,ideſt contendunt certamine vaſto, ideſt omnia vaſtante aut amplo.

PIERIVS.

Æneas turnuſꝗ ruunt per pælia.] In cod.aliquot antiquis ruunt in prælia,legitur. Sed per in pluribus . ¶ Ingentis turbine ſaxi.] In Roma.ingenti,ſed magis placet ingentis ſaxi. ¶ Ruenti hilo.] In antiquis codicibus, hylo, per , y , ſcriptum eſt. ¶ Fixo ſtetit haſta cerebro .] Quidam codices antiqui. fixa ſtetit haſta. legunt.] In mediceo fixa,prius ſcriptum fuerat,inde alio atramento ducta circularis lineola in,o. literam. ¶ Graiūm fortiſſime creteū.] Vetera quædam exemplaria rheteu ſcribunt plura creteu. ¶ Nec dij texere cupentum, Antiqua

omnia

omnia hæc exemplaria, cupencum. legunt, per, c, in finali ſyllaba. Eſt &, di, vnico, i, de quo ſepe dictum. ¶ Clipei mota profuit ærei. Ant. omnia exemplaria, quæ voluimus, æris, legunt, quàmuis, quàmuis, ærei, cultũ magis videatur. ¶ Euandriq́ arcadis alę,] In antiqs omnibus exemplaribus, arcades, ſcriptum obſeruatur, quod minime diſpliceat, quia paſſim arcades Virgi. nominat.

Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret vt ad muros, vrbiq́ aduerteret agmen
Ocyus, & ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, vt veſtigans diuerſa per agmina Turnum,
Huc atq́ huc acies circũntulit, aſpicit vrbem
Immunem tanti belli, atq́ impune quietam:
Continuò pugnæ accendit maioris imago.
Mneſthea Sergeſtumq́ vocat, fortemq́ Sereſtum,
Ductores: tumulumq́ capit, quo cætera Teucrũm
Concurrit legio: nec ſcuta, aut ſpicula denſi
Deponunt. celſo medius ſtans aggere fatur.
[Nequa meis eſto dictis mora, Iuppiter hâc ſtat, ÆNEAS.
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Vrbem hodie cauſſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,
Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam,
ſcilicet expectem libeat dum prælia Turno
Noſtra patiꝰ rurſusq́ velit concurrere victusꝰ
Hoc caput ô ciues, hæc belli ſumma nephandi.
Ferte faces propere, fœdusq́ repoſcite flammis.
[Dixerat: atque animis pariter certantibus oẽs POETA.
Dant cuneum, denſaq́ ad muros mole feruntur.
Scalæ improuiſo, ſubitusq́ apparuit ignis,
Diſcurrunt alij ad portas, primosq́ trucidant,
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaq́ incuſat voce Latinum,
Teſtaturq́ deos, iterum ſe ad prælia cogi,
Bis iam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia ciues:
Vrbem alij reſerare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumq́ trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Incluſas vt cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigauit apes, fumoq́ impleuit amaro:
Ille intus trepidæ rerum, per cærea caſtra
Diſcurrunt, magnisq́ acuunt ſtridoribus iras:
Voluitur ater odor tectis, tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant, vacuas it fumus ad auras.

SERVIVS.

Mentem. æ. g. p. m.] Conſilium et diſpoſitionem vt in primo. quà facere id poſſis noſtram nunc accipe mẽtẽ. Et pulcherima perpetuum eſt epithetõ, nec ad negotiũ pertinens, ſanè bona vſus eſt œconomia, vt diceret in ſtinctu numinis profectum eſſe ænean ad ciuitatis excidiũ, nam incongruum fuerat occupatum bello per ſe tale cepiſſe conſilium. ¶ vrbiq́ aduerteret ag.] contra vrbem Acies circuntulit oculorum ſcilicet & bona occaſione peruenit ad id vt æneas poſſit ciuitatem aſpicere, ¶ Immunem belli tanti.] ſine officio dimicandi. nam immunis eſt: qui nihil præſtat. quaſi ſine muneribꝰ, ſine munis. ¶ Impune quietã.] Quę ſpecialiter debuit pœnas luere ꝓpter fœdus abruptũ. ¶ Pugnę accedit maioris ma.] ſubaudis eũ, ¶ Nec ſcuta, aut ſpicula denſi. De ponũt,] Ex eo, quod non eſt factũ, quid fieri non ſoleant, indicauit, vt ſupra, Defigũt tellure haſtas, & ſcuta reclinant, eſto, pro ſit, ¶ Iuppiter hac ſtat.] ideſt pro nobis religio eſt, quam lęſerunt rutuli ruptis fœderibus, nouimus autem interfuiſſe fœderi, & deos alios & iouis imaginem ſcęptri præſentia redditam. ¶ Neu quis ob inceptum. ſ. m. ſ. ito] tertia pſona eſt ito, i. eat, & hortatur eos, vt ita in bellum eant, quaſi res fuerit ante diſpoſita. Nam hoc dicit repentinum nullã nobis afferat moram, ſicut paulopoſt, ſcalę ĩprouiſo ſubitusq́ appuit ignis. ¶ Cauſſam belli] quia illic erat la uinia. ¶ Hoc caput ô ciues.] ſicut ſuperiꝰ Drances Turno Olatio caput & cunctorum cauſa malorum. i. principium. ¶ Fœdusq́ repoſcite flã.] grauitate ſermonis declinationi pondus impoſuit. Nam hoc dicit flammas fœderis vrbis innouemus incendio. Nam hic repoſcite, eſt innouate, reuocate. ¶ Diſcurrũt alij ad portas primosq́ tru.] ſubaudi impromiſo, & hæc ſimul ꝓnũtiãda ſũt, vt ſimul facta videãtur, quo vehemẽs vis belli poſcit agnoſci. ¶ Inter primos] inter duces, inter pricipes, ¶ Hæc altera fœdera rũpi,] Bis rũpi fœdera, Bis hoſtis italos fieri, bis ſe ĩ prælia ſęua cõpelli, nã variæ eandẽ rem iterat. Bis aũt fœdera facta ſunt. ſemel ꝑ ilioneum, & pauloãte ꝓpter ſingulare certamẽ. ¶ Reſerare iubẽt,] id eſt volunt, vt iubeo chremẽtem. Terent. Trahunt in mœnia regem trahere volunt. Nam voluntas animi eſt non facti. Trahunt aũt ſcilicet, vt poſſit ĩminens videre diſcrimẽ. Donatus dicit, trahunt in mœnia, pro dilacerant in mœnibus, rumoribus ſuis. incluſas vt cũ latebroſo in pumice paſtor: Penè omnia iſtiꝰ comparationis verba ad ſupradictũ pertinent bellum, nam ita apes incluſæ ſunt, vt homines: qui obſidentur, ita ciuitatem timentium latebras dicimus, ſicut apum aluearia. Item Paſtor, vt rex, & reuerà paſtor eſt ductor exercitus vt Homer. ὀποιμένα λαῶμ. Pumicem autem iſte in genere maſculino poſuit: & hunc ſequimur, Licet catullus dixerit, in genere fœminino, Fumo amaro, q elicit lachrymas. ¶ Trepide rerũ,] neſciẽtes, quid agãt, & ignare auxilij. ¶ Ater odor,] noue, nã in odore ecquis color eſtꝰ ſed hoc dicit, Odor atrę rei fumi ſcilicet ater odor peſſimus, vt Fumoq́ impleuit amaro.

Immunis q dicatur.

ASCENSIVS.

Hic mentẽ &c. Docet quo inſtinctu veneris ęneas vbi vidit ſibi negatam copiam pugnandi cum turno, applicuit animam ad expugnandam vrbem, de qua re nihil eſt Donati, ſed. ¶ Ordo eſt Genitrix pulcherrima. ſ. venus, miſit hic ideſt in hoc rerum ſtatu æneæ mentem. i. cõſilium. & animum, vt iret ad muros & aduerteret. i. appelleret agmen vrbi. i. ad vrbem, ocius. i. celerius, aut ſubito valde & turbaret latinos clade ſubita. i. ex improuiſo de repente orta. Ille. ſ. æneas, vt, i. poſtq́ circũtulit acies. i. acumẽ oculorũ huc, atq́ huc. i. in diuerſas ptes veſtigans. i. inquirens turnum per diuerſa agmina, ipe aſpicit vrbem immunem tanti belli, atq́ quietam impune. i. ſine pęna ac punitione, aut vbiq́ quia quod impune fit vbiq́ fieri poteſt imago id eſt ſpecies maioris pugnæ accendit. i. inflãmat continuo, ſup. ipſum, & vocat. ſ. ad ſe Mneſthea ſergeſtum & ſereſtum fortem ductores. ſ. exercitus, & capit tumulum i. colliculum, aut locum editiorem, ſeu altiorem, quo. i. ad quẽ cętera legio teucrũm ꝓ teucrorum, accurit nec ipſi denſi. i. q̃q̃ denſi, & ſtipati deponunt ſcuta, aut ſpicula, & ſup. æneas ſtans medius ĩ aggere. i. colliculo celſo fat ſup. ſic dicens. Ne qua mora eſto. i. impero ne aliqua mora futura ſit meis dictis. i. edictis, & imperiis, iuppiter ſtat hâc. ſ. parte noſtra. i. fauet nobis: qa illi fœdera rumperunt. Neu. i. neue qs ito. i. eat mihi (vacat mihi) aut in detrimentum meum, ſegnior. i. tardior, ob inceptum ſubitum. i. qa id quod cõcepi, & incepturus ſum, ſubito ortum ſit. Ego eruam hodie vrbem appoſitorię cauſam belli, & ipſa regna latini, ni. i. niſi ſcilicet vrbani, aut ciues fatẽtur accipere frœnum, & ꝓ i. parere imperiis ſicut equꝰ frœno conſtrictus paret, & equo ponam culmina fumantia. i. domorum ſummitates, & fumaria æqua. i. æqualia, & æque plana, ſolo. i. vt ſolum eſt. Scilicet. i. ſcire licet. hoc eſt quaſi verò expectem. i. expectare debeam donec libeat Turno pati noſtra prælia, & donec ipſe victus velit concurrere rurſus. ſ. ſi habeat ciuitatem incolumẽꝰ O ciues, hoc eſt caput. i. hæc vrbs eſt principalis cauſſa belli nefandi, & hæc eſt ſumma. ideſt principalis ratio ratio belli nefandi, ferte faces propere, ideſt properanter, & repoſcite, ideſt innouate fœdus ſcilicet quod dictum eſt, flammis non aris, ſed vrbi impoſitis. Dixerat ſcilicet Æneas. atq́ omnes dant cuneum, ideſt componunt ſe in cunei formã animis certãtibus pariter, ideſt certatim mandatum Æneæ molientibus, & omnes ferũtur pariter ad muros, mole. i. multitudine, & vi denſa, ſcalę ſupple apparuerunt improuiſo, ideſt ex improuiſo, & ignis ſubitus apparuit ſcilicet vrbanis, vnde ſunt qui intelligant ſcalas, & ignem à venere miniſtrata præter ſpem troianorum, ſed verius intelligitur Æneas, dum animo obſidendi primum accenderet ſcalas attuliſſe, quas nunc ſubito priusquàm

ciues

ciues perciperent è caſtris deprompſerunt. Alij ſcilicet teucrorum diſcurrunt ad portas ſupple, ex improuiſo, & trucidant primos, ideſt quos primos obuios habent. alij torquent ferrum ſcilicet in eos qui fortè in muris erant, & obumbrant, ideſt obſcurant quaſi vmbra æthera telis. ipſe æneas tendit, ideſt extendit dextram ſub mœnia: inter primos ſcilicet ſcãſores, ſeu inter duces & principes, & incuſat. i. arguit & exprobrat latinũ, ſcilicet regem, magna voce, & teſtatur, ideſt obteſtatur deos ſe cogi. i. compelli iterum in prælia, & italos ſup. eſſe aut effectos iã bis hoſtes. violato. ſ. bis fœdere: ſemel in aduentu, & nũc per iuturnam, & hæc altera. i. ſecũda fœdera rumpi. i. diſſolui. Diſcordia exoritur inter ciues trepidos. Nam alij iubent reſerare. i. aperire dardanidis. i. troianis, vrbem, & pandere portas. ſ. eius, & trahunt ipſum: ſcilicet ænean, & regem. i. vt rex ſit in mœnia. Alij ferunt arma, ſcilicet contra eum, & pergunt defendere muros. Vt ideſt quemadmodũ, cum paſtor veſtigauit. i. inquiſiuit, & inuenit apes incluſas in pumice. i. lapide illo latebroſo. i. cauernoſo, & impleuit ſup. latebras aut cauernas fumo amaro, ille. ſcilicet apes diſcurrunt intus trepide per caſtra cerea. i. fauos ſuos aut per celas cereas: & acuunt. i. prouocant iras magnis ſtridoribus, odor ater, ideſt teter & rei fumoſæ voluitur tectis. i. ad tecta, ſaxa ſonant nunc, ideſt aliquando intus, murmure, ſcilicet aptum cæco. ideſt occulto. & fumus it ad auras vacuas: quia refunditur funditur ex cauernis. Aut potius dicamus de vrbe. ſubaudiendo ſic, vt ſit. Sic odor ater. i. fœdus, & à re atra procedens voluitur tectis. ideſt ad tecta vrbis, & ſaxa ſonant nunc intus murmure cæco, ideſt muſſitatiõe populi, aut ſaxa immiſſa ab oppugnãtibus dant incertum crepitum, fumus it ad auras vacuas vbi. ſ. non erant ædificia.

PIERIVS.

Vrbem hodie cauſſam belli.] Tres verſus in oblongo codice hoc habẽtur ordine. Vrbem hodie cauſſam belli, regna ipſa Latini. Eruam. & æqua ſolo fumantia culmina ponam: Ni frænũ accepere, & victi parere fatentur. Sed enim magis placet conditionalis oratio. Ni frænum accipere, & vincti parere fatentur. Interpoſita, et, ante verbum, eruam. Eſt & illud adnotandum quod, frẹni, interea nomina reponitur à Cariſio, quæ ſingularitate carẽt. quàmuis ſecus à Virgilio dicatur, vt hoc loco. ¶ Ferte faces propere.] Veteres plæriq; codices, properi, legunt. Vti ſuperius circũnſtant properi Aurigæ: ſed magis incitare videtur aduerbium. ¶ Primoſq; trucidant.] In Oblongo codice, fatigant, quod non ita placet. Nã in prælijs mos eſt, vt primi ſemper ſint cædibus. & periculis magis expoſiti. Et ad aliorum terrorem clẹmentiſſimi etiam imperatores expugnationis initio cæde aliqua ſæuire ſoliti ſunt. ¶ Nunc murmure cæco.] In antiquis, tum, legitur: pro, nunc.

Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem proſpicit hoſtem,
Incendi muros, igneſq; ad tecta volare,
Nuſquàm acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni.
Infœlix pugnæ iuuenem in certamine credit
Extinctum, & ſubito mentem turbata dolore
Se cauſſam clamat, crimenq; caputq; malorum,
Multaq; per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta:
Quam cladem miſeræ poſtquàm accepere Latinæ,
Filia prima manu flauos Lauinia crines,
Et roſeas laniata genas: tum cætera circùm
Turba furit, reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infœlix vulgatur fama per vrbem,
Demittunt mentes: it ſciſſa veſte Latinus,
Coniugis attonitus fatis, vrbiſq; ruina,
Caniciem immundo perfuſam puluere turpans,
Multaq; ſe incuſat, qui non acceperit ante
Dardanium Ænean, generumq; aſciuerit vltro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, iam ſegnior, atq;
Iam minus, atq; minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commiſtum clamorem, arrectaſq; impulit aures
Confuſæ ſonus vrbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbàtur mœnia luctu? TVRNVS
Quis've ruit tantus diuerſa clamor ab vrbe?
Sic ait, adductiſq; amens ſubſiſtit habenis. POETA
Atq; huic, in faciem ſoror vt conuerſa Metiſci
Aurigæ, curruumq; & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis. Hâc Turne ſequamur IVTVR.
Troiugenas, quâ prima viam victoria pandit:
Sunt alij, qui tecta manu defendere poſſunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos ſæua manu mittamus funera Teucris:

SERVIVS.

Etiam fortuna latinis.] Caſus, nam omnis caſus in poteſtate fortunę eſt. Tectis venictem proſpicit hoſtem, aut tectis proſpicit: aut contra tecta veniẽtẽ. ¶ Incẽdi muros,] inuadi, ¶ Et ſubito mentem] turbata dolore,] vt Oculos ſuffuſa. ¶ Et nodũ informis læti,] alij dicũt ꝙ inedia ſe interemit. Sanè ſciendum quòd cautum fuerat in pontificalibus libris, vt qui laqueo finiuiſſet vitã inſepultus abiiceretur, Vnde ait informis læti, quaſi mortis infamiſſimæ. ¶ Flauos lauinia crines.] Antiqua lectio floreos habuit. i. florulentos, pulchros, & eſt ſermo Ennian⁹. ¶ Et roſeas laniata genas,] moris fuit apd ãtiquos, Vt añ rogos humanus ſanguis effunderet, Vel captiuorum vel gladiatorum, quorum ſi fortè copia non fuiſſet. Laniantes fœminæ genas ſuum effundebant cruorum. Vt rogis illa imago reſtitueretur. Tamen ſciendùm cautum lege duodecim tabularũ, ne mulieres carperent faciem his verbis, Mulier faciem ne carpito. ¶ Hinc totam.] De domo regia. ¶ Infẹlix fama.] Rerum infœlicium nuntia. ¶ Demittunt mentes.] Deſperant: ſicut ſperantes aliquid mentes erigunt. ¶ Cõiugis attonitus fatis vrbiſq; ruina.] Et priuatis & publicis luctibus. ¶ Immũdo puluere.] Bene immundo addidit ſicut in Georgicis, Et cinerem immundum iactare per agros. Quia etiam puluis ille quo vtuntur puellæ cinis vocatur. Vnde etiam cinifiones dicti ſunt, Hora. Cuſtodes lecticani cinifiones paraſiti. ¶ Bellator] Epitheton peracti temporis. ¶ Min⁹ ſucceſſu lætus equorum,] infirmitas animi etiã ex equorum tarditate veniebat. ¶ Attulit hunc illi cęcis terroribus aura.] Naturale enim eſt vt à qua parte ventus flat: inde clamor audiatur, ¶ Commixtum clamorem.] Ex impugnatione & morte reginæ. ¶ Arrectas aures.] Ad audiendum ſollicitas, Teren. Arrige aures pamphile. ¶ Amens.] Conſilij egens, neſcius rei gerende, nam mentem, & conſilium ſignificare diximus. Vt mentem Æneæ genitrix pulcherrima. m. ¶ Occurrit dictis.] Orationi eius obuiam venit. ¶ Prima victoria.] Ideſt primũ. ¶ Nec verò inferior pugnæ, nec honore re.] Nec pauciores interimes, nec minor te quàm Ænean comitabiť gloria, nã occiſorum multitudo compenſat hoc quòd tu fugiẽtes interimis. Sanè ſciendum in hac omni oratione Iuturnã occurrere quæſtionibus tacitis. ¶ Prima per artem fœdera turbaſti.] Prima vt ĩchoãtia: aut tu prima, nã poſt ei⁹ orationẽ Tolumnius tela cõtorſit. Nam quid ago, argumentũ à neceſſario. ¶ Me. vo. v.] Atqui hoc nuſquàm legim⁹: ſed aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligmus, aut mortis eſt omen, qđ modo dicit, videre, qđ minime occurrit, ſic in. 4. Hinc exaudiri gemit⁹, & verba vocantis, Viſa viri. ¶ Superat,] viuit, vt ſuperat ne & veſcitur aura. ¶ Ne noſtrum dedecus Vfens, aſpiceret.] Ac ſi diceret fortaſſe viueret, niſi ideo voluiſſet occũbere: ne nos victos videret. ¶ Teucri potiuntur corpore, & ar.] Ideſt etiã ſepultura caret, nã vt in homero legim⁹ de virorum fortiũ cadauerib⁹, erat inter hoſtes grãde certamẽ. ¶ Dextra nec Drancis dicta refellã]. i. Virtute, nã ꝓ rei officio ipſam rẽ poſuit pro virtute dextrã. ¶ Vſq; adeo ne mori miſerũ eſt.] Tacitę quæſtioni occurrit. ¶ Superis aduerſa voluntas] Quia, vt ſupra diximus donec viuimus curæ ſumus ſuperis diis, poſt mortem ad inferos pertinemus, quibus ſe modo commendat. ¶ Iſtius in. c.] Vel fugæ, quia fuga grãde crimen eſt apud virum fortẽ, vel rupti fœderis, vel læſæ re-

Lex. xij. tabularũ

Cinis.

Nec numero inferior,pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc.
O ſoror,& dudum agnoui,quum prima per artem
Fœdera turbaſti,teq; hæc in bella dediſti,
Et nunc nequicquàm fallis dea,ſed quis olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri lethum vt crudele videres?
Nam quid ago?aut quæ iam ſpondet fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos,me voce vocantem
Murrhanum,quo non ſuperat mihi charior alter,
Oppetere ingentem,atq; ingenti vulnere victum.
Occidit infœlix, ne noſtrum dedecus Vſens
Aſpiceret,Teucri potiuntur corpore & armis.
Excindi'ne domos(id rebus defuit vnum)
Perpetiar,dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo?& Turnum fugientem hæc terra videbit?
Vſq; adeò'ne mori miſerum eſt?vos ô mihi manes
Eſte boni,quoniam ſuperis auerſa voluntas.
Sancta ad vos anima,atq; iſtius inſcia culpæ,
Deſcendam,magnorũ haud vnquàm indignus auorũ.

læſæ religiõis à qua re ſe dicit eſſe alienum propter futura ſupplicia. Indignꝰ. ¶Indignus auo.] Græca figura eſt.Nos auorum. enim indignus illa re dicimus contra græci αναξιος ϛτιφανοῦ ideſt coronæ indignus.

¶ASCENSIVS.

¶Accidit hæc feſſis &c.] Docet quomodo Amata cũ videret vrbem in periculo, laqueo vitã finiuit vnde clamor miſerabilis ſubortꝰ eſt quem Turnus accipiens eo properauit,dehortãte Iuturna ſub forma metiſci aurige,quã tamẽ Turnus agnouit,ſed audita morte amate eidẽ non obediuit:Vnde qa diſperiit Donatꝰ. Ordo. ¶Ordo eſt hæc fortuna.ſ.aduerſa,quia ſuſpendiũ amatæ reginæ accidit ẽt latinis feſſis: quæ cõcuſſit funditꝰ totã vrbẽ luctu regia.ſ.amata vt.i.poſtquàm proſpicit hoſtẽ venientẽ tectis.i.ad tecta & muros incẽdi,& ignes volare ad tecta.ſ. vrbis,& acies rutulas.i.rutulorũ nuſquàm ſup.eſſe aut apparere aut ſtare,cõtra. i. ex aduerſo,& nulla agmina turni ſup.cõtra ſtare,ipſa infœlix credidit iuuenẽ.ſ.turnum,& ideo qa iuuenẽ cõtra maturũ virum cõtendere auſum:extinctũ in certamine,& ipſa turbata mentẽ.ſ.habẽs mentem turbatã ſubito dolore clamat ſe cauſam & crimẽ & caput malorũ.i.incõmodorũ regni,& ipſa demens effata.i. elocuta multa per dolorẽ mœſtum.i.ex mœſtitia ortũ diſcindit manu.ſ.ſua amictus purpureos.i.veſtes regales moritura.i.quia certa erat mori,& nectit ab alta trabe nodum.i.laqueum in nodum contractum,læti.i.mortis informis.i.inhoneſte:quia qui laqueo ſibi vitam ademerant inſepulti abiiciebant propter fœditatẽ mortis.Quã cladẽ.i.calamitatẽ poſtquàm latine.ſ.matrone.miſere accepere.i.intellexerunt ſup.laniate genas furore feruntur . Nam ſequitur. Lauinia filia.ſ.eius laniata prima.i.inter primas:aut ãn alias crines.i.capillos flauos,& genas roſeas ſup.furit circũ tũ.i.deinde cætera turba.ſ.latinarũ furit circũ.ſ.cadauer extĩctæ. Ædes reſonãt late aut ædes late reſonant plãgoribꝰ,& fama infœlix vulgat hic.i.ex his latis edibus hoc 'eſt regia per vrbem totã,Demittũt.ſ. omnes mẽtes.i. aĩos hoc eſt deſperãt.latinꝰ attonitus.i.pplexus quaſi tonitru pculſus,fatis.i.morte cõiugis,& ruina vrbis quã.ſ.imminere videbat,it veſte ſciſſa.i.diſſecta,turpãs.i.fœdans,caniciẽ perfuſam.i. perfundẽdo eã puluere immũdo,& incuſat ſe multa.i.multum qui.i.vt pote qui nõ acceperit ante.i.priuſq; cogeret,aut ea mala pueniſſent & aſciuerit.i.aduocarit vltrò.i.nondũ coactus æneam dardaniũ.i.troianũ.generum.i.vt dicũt in generũ vel vt ſit ſibi gener.Turnꝰ bellator ſequit interea in extremo æquore. i.extrema parte cãpi,paucos.ſ.hoſtes palãtes,ideſt oberrãtes ſine ductore,exiſtẽs iã ſegnior,atq; iã minus,atq; minꝰ lætꝰ,ſucceſſu.ſ.ĩualido equorũ: qa.ſ.videbat equos quoq; ſegnes effectos, & animos demiſiſſe,Aura attulit illi.ſ.turno clamorẽ cõmixtũ terroribꝰ cæcis.i.incertis vnde procederẽt & ſonꝰ vrbis cõfuſæ & murmur illetabile.ideſt nullo modo lætificãs,impulit.i.percuſſit, & ſollicitauit illi auras arrectas.i.quas ĩpuſas arrigebat, vt meliꝰ caperet Et ait ſic.Hei mihi quid.i.ad quid turbantur mœnia tãto luctu?ve pro vel qs tantus clamor,ruit ab vrbe diuerſa.i.diuerſa parte vrbis?ait inquã ſic atq; ipſe amens.i.ſine mente,& conſilio ſubſtitit.i.manet ſtans habenis adductis.i.ad ſe tractis.Atq; ſoror.ſ.iuturna (vt.i.ſecundùm quod ipſa conuerſa in faciem.i.effigiem & formam metiſci aurigæ regebat currus,& equos & lora.ſ.equorũ)occurrit huic talibus dictis. Turne ſequamur.i.pſequamur troiugenas,hac.i.per hanc viam,qua victoria pandit.i.aperit & monſtrat nobis prima.i.primum viã. Sunt alij,qui poſſunt defendere tecta.ſ.vrbis manu.ſ. ſua,Æneas igruit.i.irruit Italis.i.in Italos, & miſcet prælia,mittamus igitur,&.i.etiam nos Teucris.i.in Teucros,manu.ſ.noſtra funera ſæua,ideſt magna & crudelia. Tu recedes.ſ.ſic faciẽdo,nec numero nec honore pugnæ inferior.ſ.Ænea.i.tot,& cũ tanto honore occideris,vt Æneas. Turnꝰ ad hæc,ſup.reſpondit. O ſoror ego agnoui,&.i.etiam dudũ, cum.i.quãdo,tu turbaſti prima.i.præcipua,fœdera per artem.i.aſtutiam & ſubtilitatem tuam,inducens augurium lætum & faciem mẽtita camertis,cohortata es ad prælium ineundum,& cum dediſti te in hæc bella & tu dea.i.quãuis dea fallis nunc nequicq;.i.in nullo:ſed quis voluit te

voluit te demiſſam olympo i.cœlo,ferre tãtos labores? an ſupp.ideo veniſti aut demiſſa es vt videres lætum.i. exitiũ crudele,fratris miſeri.i.miſeratiõe digni?Quia verò malũ omen admonuit cõſciẽtia vitare: affirmat dico dicens,dico crudele lætũ, nam quid ago,aut quæ fortuna ſpondet iam ſalutem? quaſi dicat nulla,quia ipſe.i. ego vidi muranum quo alter non fuerat mihi charior,murhanũ inquit ingẽtem ; atq; victum ingenti vulnere oppetere ante meos oculos,vocantem me voce. i. propria vocatione ſeu appellatione. Vſens,vir ille infœlix occidit.i.interiit,ne aſpiceret noſtrum dedecus.Teucri potiuntur corpore & armis.ſ. eius.Perpetiar ne domos'excindi.i.vrbem capi,& dirui? Nam id vnũ defuit rebus.ſcilicet noſtirs miſeris,quominus periſſent funditus, nec refellam , ideſt redarguã & refutabo.dextra.ideſt viriliter agendo dicta.ideſt conuitia Drancis , ſcilicet hoſtis mei capitalis?quaſi dicat id maxime conari debeo,Dabo ſupple ne ego terga & hæc terra,ſcilicet quam defendere & mihi vendicare molior videbit Turnum fugientem?quaſi dicat non id commiſero,ne pro an,an mori eſt vſq; adeo.ideſt intantum miſerum,vt , ſcilicet malim inhoneſte fugere,quàm fortiter mori?quaſi dicat nequaquàm & ideo,O vos manes , ideſt dij inferi:eſte mihi boni,ideſt propitij,& fauorabiles,quoniam voluntas eſt ſuperis.auerſa, ſcilicet à me,ideſt non amplius fauent mihi.Ego deſcendam ad vos exiſtens anima ſancta atq; inſcia,ideſt neſcia & inſons.iſtius,ſcilicet tam turpis culpæ,ideſt fugæ exiſtens haud indignus , ſcilicet inuentus vnquàm, ideſt in vllo tempore magnorum auorum ſupple genere aut nomine,vel magnorum auorũ,pro magnis auis:niſi poeta ſcripſerit,haud vllo vbi legitur haud vnquàm. ;

¶PIERIVS.

¶Regina vt teſtis venientem proſpicit hoſtem.] In Oblongo codice & in aliquot aliis , conſpicit , habetur , quod magis moueret,propter periculi vicinitatem,ſed enim proſpicit. Seruius admittit,& vetera pleraq; exemplaria conſentiunt. ¶Incendi muros.Codices omnino aliqui veteres,incendi, legunt. Antiquitus enim contextis arboribus, lutoq;,aut calce illitis, infartiſq; mœnia conſtrui ſolebant,quorum plurimus in gallijs vſus fuit teſte cæſare. Sed enim Oblongus, Mediceus, atq; alij perueteres codices,inceſſi,legendum oſtendunt.Quod Seruius admittit , dum exponit', inuadi.Romanus ambiguus eſt vnius mutatione literæ, in eo enim incenſi , legitur. Sed cum alias primam ex duabus,ſſ,in,n,vertere conſuerit,vt multa ſuperius declarant citata loca , inceſſi, crediderim eſſe debuiſſe. Quum præſertim Aruſianus in elocutionum exemplis loci huius Virgiliani teſtimonio oſtendat eleganter dici,inceſſitur, illa res.Quare inceſſi muros,longe libentius legerim. ¶Pugnæ iuuenem in certamine credit extinctum.] Romanus codex,à certamine,legit;ſed melius eſt , in.Quædam vetera alia exemplaria,iuuenem certamine, legunt,abſq; à,& abſq;,in. ¶Multaq; per mœſtum demens effata furorem.] In Oblongo codice dolorem eſt,quod non æque placet , neq; quidem,quod effata,vel adfata,in nonnullis habet. ¶Flauos lauinia crines.] Miror cum Seruius aſſerat,floreos,antiquam eſſe lectionem, eam à poſterioribus non admiſſam . Synizeſis enim non eſt, adeo poetis inſolita,vt hoc loco eam reformidare debeamus. ¶Reſonant late plangoribus ædes.] In Oblongo codice clangoribus, legitur:quod non placet.Id enim tubarum eſt.In Mediceo autem clamoribus:ſed plangoribus, omnino melius. ¶Multaq; ſe incuſat.] In Ro.cod.deſiderantur hi duo verſus. Multaq; ſe incuſat,qui nõ acceperit ante.Dardaniũ ænean,generumq; aſciuerit vrbi.Nempe,quia in vndecimo iidem habentur.Sed enim non incongruum videtur verſus eoſdem,eadem ſuperueniente rerum turbatione hoc etiam libro repetitos eſſe, quum præſertim eam ſecum reprehenſionem apportant, quæ græci illius dicterij teſtimonio grauiſſima videri poterat Αυτ ἐξαμαρτὴν ταντοι οἰκανδ ſ ὁ σοφου. ¶Curruſq; & equos.] In Antquis codici currũ,ſingulari numero. ¶Qui tecta manu defendere poſſunt.]In antiquis plæriſq; codicibus,poſſint.

¶SERVIVS.

¶Implorãs nomine Tur.] Ex multis rebus indicat per turbationem, quòd feſtinãs venit,quòd per hoſtes vulneratus,quòd Turnũ nomine appellat,nam cõtumelia eſt nomine ſuperiorem vocare, ſic ĩ Geor. Mater cyrene mater,cũ præmiſiſſet te crudelẽ nomine dicit,ſicut cõtra Æolus ad Iunonem ait. Tuus ô Regina quid optes,Explorare labor. ¶Turne ĩ te ſuprema ſal⁹ miſerere tuorum.] Omnia quę ſupra Iuturna dixerat, oratio iſta diſſoluit. ¶Fulminat.æ.a.] Exaggeratio eſt ſic paulopoſt. Horrendũq́ ĩtonat armis. ¶Minatur deiecturũ arces] Quia dixerat æqua ſolo fumantia culmina ponã. ¶Muſſat.] Modo dubitat, ¶Præterea Regina.] Quia occurrebat. Amatã pro eius partib⁹ niti. ¶Soli pro.p.] Contra illud ſunt alij,qui tecta manu defendere poſſunt, ¶Varia cõ. ima.r.]

[Vix ea fatus erat,medios volat ecce p̄ hoſtes, POETA
Vectus equo ſpumante Sages,aduerſa ſagitta
Saucius ora,ruitq́ implorans nomina Turnum.
[Turne in te ſuprema ſalus,miſerere tuorum: SAGES.
Fulminat Æneas armis,ſummasq́ minatur
Deiecturum acies Italûm,excidioq́ daturum.
Iamq́ faces ad tecta volant,in te ora Latini
In te oculos referunt,muſſat rex ipſe Latinus.
Quos generos vocet,aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidiſſima,dextra
Occidit ipſa ſua,lucemq́ exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & Acer Atinas
Suſtentant aciem,circûm hos vtrinq́ phalanges
Stant denſæ,ſtrictisq́ ſeges mucronibus horret
Ferrea,tu currum deſerto in gramine verſas.
[Obſtupuit varia confuſus imagine rerum POETA
Turnus,& obtutu tacito ſtetit.æſtuat ingens

ima.r.] Multiplici nuntio. ¶Et obtutuva.taci.ſte.] vultu & obtut⁹ eſt ꝓprie vult⁹, quem græci dicũt πϛόϭωπομ propter illud, tu currũ deſerto in gramie ver. ¶Inſania] Quia in hoſtes ferebatur. ¶Mixto.l.] Propter Amatę cognitã mortẽ. ¶Diſcuſſæ vmbræ.] Poſtq́ mẽtis caligo diſceſſit,qđ ſequẽtia indicant,& lux mẽti addita eſt. ¶Turbid⁹.] Plenus ꝑturbationis. Quã eduxerat ĩpe qđ ei maiorẽ cedebat in dolorẽ. ¶Subdiderãtq́ rotas] Quo poſſet trahi ad ea loca,qbus hoſtis inſtabat. ¶Quicquid acer.eſt mor.pati] aut qcqd morte acerbũ eſt, morte placet pati,hoc eſt ĩferna ſupplicia, vel q̄ poteſt ſuperb⁹ hoſtis inferre, ſicut de Hectore legim⁹ Aut certe poſitiuus eſt pro cõparatiuo,placet pati,ſi qd etiã morte acerbi⁹ inuenitur. ¶Furere ante furorem.] Figura antiqua,vt ſeruitutem ſeruit,dolet dolorẽ, Obtutus quid ſit.

& eſt

& eſt ſenſus: ſine me furere añ bellicū furorē. ſ. priuſꝙ ad eūveniā, vt pugnā mente concipiā, & inſtructꝰ furore in bella prorumpā. ¶ Saxū devertice pręceps, Cū ruit.] Cōparatio ipſa futurū oſtē- dit euentū, Simul notandū, ꝙ ſicut ſupra in prælio, ita & nunc in cōparatione præfertur Æneas, nā Turnū parti cōparat mōtis, montibus æquat Ænean. ¶ Auulſum vento.] propric. Nā & Turnus inuitus attrahit ad bellū. ¶ Mōs improbus.] pars montis, & ἐμφατικῶς dictū eſt, ſic ſupra ait, Haud partē exiguā montis. ¶ Magno actu] Magno īpulſu. ¶ Vbi plurima fuſo, ſanguīe terra madet.] Hpyallage eſt, pro vbi plurimo ſanguine terra madet. ¶ Stridūtq; haſtilibus auræ.] Sic Homerꝰ. Tela inhibete, cohibete, & eſt tranſlatio à nautis. ¶ Me verius vnum, Pro vobis fœdus luere.] verius iuſtius, & ſenſus hic eſt. Iuſtiꝰ eſt me vnū pro omnibus rupti fœderis pœnas exoluere.

ASCENSIVS.

Vix ea fatus erat.] Docet quomodo nuntiata morte Amatæ reginæ Turnꝰ è curru deſiliens ad muros ruit, Ænean ſi poſſet inde auerſurus, quod etiam effecit. vnde cum deſit Donatus. ¶ Ordo eſt, Turnus vix erat fatꝰ ea quæ præmiſſa ſunt, & ecce. q. d. pręter ſpem, & appellationē, ſages vir ille vectus i. qui vehehatur equo volat per medios hoſtes, ſaucius ora aduerſa. i. habens ora aduerſa ſaucia, & vulnerata ſagitta, ſcilicet īmiſſa, & ruit implorans: ideſt imploratu vocās, & expectās Turnum

Imo in corde pudor, miſtoq; inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Vt primum diſcuſſæ vmbræ, & lux reddita menti eſt,
Ardenteis oculorum vrbes ad mœnia torſit
Turbidus, eq; rotis magnam reſpexit ad vrbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum vndabat vortex, turrimq; tenebat,
Turrim, compactis trabibus, quam eduxerat ipſe,
Subdideratq; rotas, pontesq; inſtruxerat altos.
[Iam iam fata ſoror ſuperant, abſiſte morari, TVRNVS.
Quò deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur,
Stat conferre manum Æneæ. ſtat quicquid acerbi eſt
Morte pati, nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc oro ſine me furere ante furorem.
[Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyus aruis, POETA.
Perq; hoſtes, per tela ruit, mœſtamq; ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Quum ruit auulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſoluit ſublapſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatq; ſolo, ſyluas, armenta, viroſq;
Inuoluens ſecum. diſiecta per agmina Turnus.
Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridentq; haſtilibus auræ,
Significatq; manu, & magno ſimul incipit ore.
[Parcite iā Rutuli, & vos tela inhibete Latini: TVRNVS.
Quæcunq; eſt fortuna mea eſt, me verius vnum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
[Diſceſſere omnes medii, ſpatiumq; dedere. POETA.

nomīe ſcilicet eius expreſſo. O Turne ſuprema. i. vltima ſalus, eſt ſupp. in te miſerere tuorum, quia Æneas fulminat, ideſt in morem fulminis proſternit, & ſæuit armis, & minatur ſupp. ſe deiecturum ſummas arces Italum pro Italorū, & daturum ſup. eas excidio. i. ad excidiū, & exterminium, & faces volāt iam ad tecta. Latini ferūt in te ora, & oculos, & ipē rex Latinꝰ muſſat. i. hęſitat ſūmiſſe loquēdo, quos vocet generos, an Teucros, an rutulos, & ad quæ fœdera flectat. i. inclinet ſeſe, an ad ea quę cum Ænea ferire promiſit an ad tua. Pręterea ipa regina. ſ. Amata, ſidiſſima tui. i. rei, aut ꝑſonę tuę occidit ſua manu, quia ſeſe ſuſpēdit, & ipſa exterrita fugit lucē. ſ. vitalē malēs occūbere ꝙ hoſtē tam terribilem videre. Soli Meſapus & atinas acer ſuſtētāt aciē pro portis ſtātes. i. ante portas pro defenſione earū Phalanges ſtāt circū hos dēſe vtrinq;. i. ab vtraq; parte, & ſeges ferrea. i. pubes armata horret mucronibus ſtrictis. i. euaginatis, & tu verſas. i. agitas currū in gramine deſerto. ſ. ab hoſtibus, Turnus cōfuſus varia imagine rerū obſtupuit, & ſtetit obtutu tacito, ideſt cogitabūdus vno obtuitu oculos tenens nec quicq; dicēs. Ingēs pudor ęſtuat. i. efferuet in imo corde, & inſania ſup. agitata luctu mixto. i. cōmixto, & amor agitatus furiis, & virtus cōſcia. i. cuius ipē cōſcius erat ſup. ęſtuāt in imo corde vt primū. i. vbi primum vel cum primū vmbrę. i. tenebræ cæcitatis hoc eſt perturbatiōes excęcātes diſcuſſę ſunt, & lux. ſ. ratiōis eſt reddita mēti ipſe turbidus. i. adhuc corpe turbatꝰ & cōmotꝰ torſit acies oculorum ardentes ad mœnia, & reſpexit ad magnā vrbē rotis, ſcilicet inter quas ſedebat. Autē ꝑ ſed ecce vortex. i. ingēs cumulꝰ flāmarū & fumi. volutus flāmis. i. ꝑ flāmas inter tabulata. ſ. turris, quæ quidā ſolaria vocāt vndabat. i. vndatim aſcendebat ad cęlum, & tenebat. i. occupabat, turrim, turrim dicit ſup. eā quā ipē. ſ. Turnꝰ eduxerat trabibus cōpactis & ſup. cui ſubdiderat rotas vt trāſferri poſſit & inſtruxerat altos pontes, ideſt ſcalas quibus in ipſam deſcenderetur, & dixit ô ſoror iamiam inquit fata ſuperant. i. vincunt me, & violēter trahunt in mortem, abſiſte. i. deſine morari ſequamur quò deus & quò dura fortuna vocat. Stat. i. placet & decretum eſt mihi cōferre Æneæ. i. cū Ænea manū, & ſtat pati morte quicquid eſt acerbum, neq;, & nō, & ô germana. i. ſoror tu nō videbis amplius me indecorē. i. expertē decoris & honoris, ſed oro ſine me furere añ. i. prius ꝙ moriar hunc furorē ſ. quo cōcepi cū Ænea cōgredi. Dixit inq; Turnus & dedit ocyꝰ. i. celeriter aruis. i. ī arua ſaltū è curru, & ruit ꝑ tela & ꝑ hoſtes, & deſerit ſororē. ſ. Iuturnā mœſtam, ac rūpit curſu rapido agmina ſ. hoſtiū media, ac veluti cū ſaxū auulſum vēto ruit pręceps devertice mōtis, ſeu cū imber turbidus ꝓluit. ſ. ipm ſaxum, ſeu cūvetuſtas ſublapſa. i. quæ clā allapſa eſt annis. ſ. tacitis ſoluit. ſ. ſaxum fertur. ſ. ſaxū magno actu. i. impetu, in abruptū. i. in pręcipitium prius exeſum, exiſtens mons improbus. i. inſtar mōtis īprobi, quia nulli parcit quia exultat ſolo, inuoluens ſecū & ſyluas, & armēta, & vites. i. quicquid offendit, ſic Turnus ruit ad muros vrbis ꝑ agmina diſiecta, ſup. per eam partem vbi terra madet plurima, ideſt plurimum ſanguine fuſo, & vbi auræ ſtrident, haſtilibus, ſcilicet miſſis, & ſignificat manu, ſcilicet inditium ſiſtendi, & incipit ſimul magno, ideſt magniloquo ore. O rutuli parcite iam, & vos latini inhibete, ideſt continete thæcis ſuis tela quæcunq; fortuna eſt, ſcilicet reliqua, ea ſuppl. mea eſt, verius, ideſt iuſtius & ęquius eſt me vnum, ideſt ſolum luere, ideſt perſoluere aut purgare pro vobis fœdus, ideſt violationem fœderis, & diſcernere pro vobis ferro, ideſt armis, ſcilicet cum Ænea Omnes medij. i. qui prius erant in medio diſceſſere, & dedere ſpatium. ſ. Turno vt cum Ænea dimicet.

Tabulata quę dicantur.

PIERIVS.

¶ Quæ ſeſe ad fœdera flectat,] In Oblongo codic. mittat, legitur: pro demittat, verum non æque placet. ¶ Acer atinas,] In aliquot aſilas: ſed & ſuperius, acer atinas, habetur. ¶ Ponteſq; extruxerat altos. In ant. aliquot cod. inſtrauerat, legitur, quod magis propriū eſt. Med. tamen. inſtruxerat, hebet. ¶ Stat quicquid acerbū eſt, morte pati.] Acerbum quidem Seruius agnoſcere videtur: ſed in his antiq. exempl. nunc, acerbi, nunc acerbū eſt, legitur. ¶ Magno mons improbus actu.] In aliquot antiquis cod. actu, habetur, & agnoſcitur à Seruio. Sed in Oblon. in Med. & in Porcio, ictu, legitur: quod non diſpliceat. ¶ Stridentq;, haſtilibus aure.] In anti. aliquot codi. ſtridūt, legitur, vt in georgicis. ¶ Stridere apes vtero, vtrūq; enim dicimus.

SERVIVS.

Quātus athō,] Hęc eſt vera lectio. Nā ſi athos legeris, os breuis eſt & verſus nō ſtat. Athō aūt dici actūs indicat, Nam hūc Athona facit ſicut Apollon apollona. Qđ autē Herodotꝰ hūc Athō, & hūc Apollō dicit, atticæ declinationis eſt. Athō aūt mōs eſt thracię adiacēs circa lēnō inſulā. ¶ Niuali vertice ſe attollens. Pater appœninus ad auras,] Mons eſt Italiæ, de hoc Luca. Nullo quoq; vertice tellus Altius intuit propiorq; acceſſit olympo. ¶ Troes & oēs,] græce declinauit

Athō vbi locorum

At pater Æneas audito nomine Turni,
Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces:
Præcipitatq; moras omnes: opera omnia rumpit
Lætitia exultans, horrendumq; intonat armis.
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis

clinauit vnde breuis eſt ẽs,ſicut ſupra troes agũt. ¶ Armaꝗ depoſuere humeris,] Vel ſpectaturi, vel defeſſi. ¶ Inter ſe coiiſſeviros & cernere ferro,] Vera & antiqua eſt hęc lectio. Nam Enniũ ſecutus eſt,qui ait. Olli cernebant magnis de rebus agentes, & item ferro,nõ auro vitam cernamus vterꝗ,poſteritas cœpit legere,& decernere:ſecundùm quam lectionẽ ſynalipha opus eſt,excluſo os,vt ſit ĩter ſe coiiſſe vir. & decernere ferro. ¶ Fors & virtus miſcẽtur in vnũ,] Caſus in Turno, virtus in Ænea. Nam in bello etiã caſus plurimum valet, Cicero in Miloniana,Adde caſus, adde incertos exitꝰ,'martẽꝗ communem. ¶ Ac veluti ingentem ſyla ve taburno,] Syla mons,& ſylua eſt lucaniæ, taburnus mons campaniæ,Sal. De fugitiuis in ſylua ſyla fuerunt, vnde peſſime quidam ſyluam legunt quia proprium appellatiuo exequari

Quum fremit ilicibus quantus,gaudetꝗ niuali
Vertice ſe attollens pater Apenninus ad auras.
Iam verò & Rutuli certatim,& Troes,& omnes
Conuertêre oculos Itali,quiꝗ alta tenebant
Mœnia,quiꝗ imos pulſabant ariete muros:
Armaꝗ depoſuere humeris.ſtupet ipſe Latinus
Ingentes genitos diuerſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe viros,& decernere ferro.
Atꝗ illi vt vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem clypeis,atꝗ ære ſonoro:
Dat gemitum tellus:tum crebros enſibus ictus
Congeminant,fors & virtus miſcentur in vnum.
Ac velut ingenti ſylua,ſummo'ue taburno
Cum duo conuerſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt,pauidi ceſſere magiſtri,
Stat pecus omne metu mutum,muſſantꝗ iuuencæ,
Quis pecori imperitet,quem tota armenta ſequantur:

exequari non poteſt,vñ proprium bene iũxit. ¶ Pauidi ceſſere magiſtri,] Proprie magiſtri ſunt militum, paſtores pecorum:ſed reciprocæ ſunt inter ſe iſtæ tranſlatiões. Nam ductor militum paſtor vocatur, vt diximus ſupra,& magiſtros pecorũ dicimus,Cice. Quem magiſtrum pecoris eſſe dicebant. ¶ Muſſantꝗ iuueni.] Dubitãt, ſic ſupra muſſat rex ipe lati. Iuppiter ipe duas ęquato examine lãces,] Aut poetice dictũ eſt,& ratõe caret. nã Iuppiter ignorare nõ poterat,aut certe illud quærit, quis ſibi de Turno & Ænea mortis afferat cauſſam, nã dicunt phiſici mortem minime ad eum pertinere,nã bona tãtum præſtat,nec ad eũ, quæ ſunt mala pertinent:vnde Cicero in offi. ait ſed qa nocere deos non putant,his exceptis homines hominibus obeſſe plurimum arbitrantur. Tamen ſciẽdum locum hũc à Virgilio ita fuiſſe tranſla

Magiſtri qui & paſtores.

Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaq; obnixi infigunt:&ſanguine largo
Colla,armosq; lauant:gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas,& Daunius Heros
Concurrunt clypeis:ingẽs fragor æthera complet.
Iuppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet,& fata imponit diuerſa duorum,
Quem damnet labor,& quo vergat pondere lethum,

Examen quid,

ſe trãſlatum, vt in home.lectus eſt. ¶ Examine,]Examẽ proprie eſt filũ,quo trutina regit. ¶ Dãnet labor,] liberet,vt Dãnabis tu quoq; votis. ¶ Vergat põdere læ tum,]Bene vergat nam morientes inferos petunt.

ASCENSIVS.

At pater Æneas. Recitat cõgreſſum Turni & Æneæ in quo Turnus gladio effracto in fugam verſus eſt, ſed non effugit penitus vt ſequẽtia docebũt. Cũ verò Donatus deſit. ¶ Ordo eſt. At.i.ſed Æneas pater.i.vir paterna veneratiõe propter pietatẽ,& maieſtatẽ dignus,& ſimul deſerit muros,et deſerit ſummas arces,quas.ſ.ex pugnabat,deſerit dicit,audito noĩe turni.i.cũ oẽs clamarẽt,eccũ Turnũ turnus adeſt pater,& præcipitãt oẽs moras,& rumpit.i. interrũpit,& prætermittit omnia opera.i.omnis conatus incœptos exultãs.i.tripudians lætitia.i.præ lętitia,& intonat armis i.armatus,&in ipſis armis horrẽdũ.i.horrende,& horribiliter, exiſtẽs.ſ.tãtus.i.tantũ eminẽs,quãtus athõ mons ille macedonię thracię imminẽs ad mare egeũ tantæ altitudinis vt vmbras ſuas in lemnũ vſq; portẽdat,aut quantus eryx mons ille ſiciliæ aut quãtus ipſe appẽninus pater.i.princeps mõtiũ,quia in principe terra videlicet italia,ſup.eſt cũ fremit.i.fremitũ facit ilicibus coruſcis.i.coruſcantibus,& gaudet vertice niuali.i.niuibus tecto attollẽs.i.erigẽs ſe ad auras.i.ad altũ ærẽ,hoc eſt tãtũ eminebat Æneas inter cęteros bellatores,quãtum montes in ſuis locis inter vicinos colles. Verò pro ſed,aut iam verò.i.ad verũ, & proverò,hoc eſt pręcipue iam & rutuli & oẽs troes cõuertere.i. ſimul verterũt in ſuũ quiq; ducẽ oculos certatim.i.cũ certamine & emulatiõe,cõuertêre dico oculos oẽs rutuli quiq;.i.& qui tenebãt.i.defendebãt alta mœnia videlicet latini quiq;.i.& qui videlicet troes,& ethruſci.pulſabãt muros imos.i.euertere è fundamẽtis conabãtur muros ariete.i.tali inſtrumẽto,& machina bellica in morẽ arietis frõte feriẽti , & depoſuere arma hũeris, vt qui ius & officiũ bellãdi ad duces ſuos referrent. Ipẽ latinus ſ.rex & cuius maxime intererat,ſtupet viros ingẽtis.i.ſine exẽplo magnos quaſi extra cõſuetũ genus hominũ genitos diuerſis partibus orbis,quia Turnũ in europa & Æneã in aſia coiiſſe inter ſe & cernere.i.decernere ferro.i.armis. Atq; illi.ſ.viri Turnus & æneas,vt,i.poſtq; campi.i.loci capaces patuere, æquore i.ęquo ſpatio vacuo.ſ.hominibus inuadũt.i.auſpicãtur,& ineũt martem.i.pugnã virilem,procurſu.i.curſu lõge incœpto,rapido.i.feſtino & hoc haſtis coniectis eminus.i.de longe manibus inuadunt dico clypeis atq; ęre ſonoro.i.cũ ſonoritate clypei atq; cæterorũ armorum, Tellus dat gemitum.ſ.ex ſonitu armorũ & procurſu pedũ tum.i.deinde poſtq; cõgreſſi ſunt ipſi cõgeminãt enſibus crebros ictus fors.i.alea & dubi[us] exitus belli,& virtus.ſ.militaris miſcẽtur in vnum.i.quicquid fortuna aut virtus poterat impartitum eſt pugnę. Ac veluti cũ duo tauri incurrũt i.incurſu ineunt inimica pręlia frõtibus cõuerſis.i. cõtra ſe inuicem verſis ſup.in ſyla monte illo lucanĩæ,ve pro vel, in Taburno monte

no mõte illo campaniæ ſummo.i.altiſſimo,aut in altiſſima eius partę,vbi planiciem habet,tũc ſup.magiſtri.ſ. pecoris pauidi ceſſere, & omẽ pecus.ſ.reliquum.i.totũ armentum,ſtat mutum.i. tacitum, & ſtupefactũ mætu,.i. præ horrore tanti certaminis,& iuuẽcę muſſant.i.dubitant tacite immurmurantes,quis.i.vter illorũ imperitet.i.prædominetur pecori, & quem.i.vtrum illorũ tota armenta ſequãtur illi.ſ. tauri concertãtes, miſcent inter ſeſe vulnera.i.mixtim inferũt vulnera multavi,& ipſi obnixi.i.obnitẽtes,infigunt cornua,& lauãt colla,& armos.i.humeros largo ſanguĩe , & omne nemus,remugit.i.reboat aut reſonat gemitu ſ.ipſorũ,haud.i.nõ aliter hoc eſt cõſimiliter,Æneas tros.i.Troianus à Troe ortus & heros Daunius.i.Dauni filius Turnus cõcurrũt clypeis,& fragor ingẽs cõplet ęthera.Iuppiter ipſe.ſ.fatorũ cõditor ſuſtẽtat duas lãces.ſ.librę aut trutinę examine.i.haſta autvirga, ſeu ligua,qua de põdere diſcernit,ęquato,i.ĩ ęquali diſtãtia tento.i.diu facit ambiguã, vter victur[us] ſit,& imponit ſ.trutinæ æquali.diuerſa fata amborũ,quia alter victurus alter vincendus erat,ſuſtinet dico lances.i.dubiũ facit,quẽ.i.vtrũ eorũ labor.i.cõnixus & ſtudiũ dãnet.i.liberet ſecũdum Seruium. Sed illud dãnabis tu quoq; votis,ſignificat obnoxiũ facies, vnde dici poſſet,quẽ labor.i.penuria mortalitatis,& periculũ bellandi dãnet.ſ.ad mortẽ,& quo põdere.i.qua vi & violẽtia lætũ i.mors,vergat.i.ad exitum tendat,& pręmat laborantem.

PIERIVS.

Quãtus athos,aut quantus eryx.]In antiquis athon,legitur: ſ.ex Seruij pręcepto,quẽ nõnulli dãnãt,neſciẽtes apud græcos etiam αθωμ τὸ οςοευμ τονυ λεγεσθαι, q̃uis & αθως & αθους εκ τοῦ αθοος dicatur. ¶ Inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro,] Seruius quidem,cernere,contẽdit ex Ennio legẽdũ. Et ſeneca li.7.epiſtola prima in eadẽ eſt opinione,dum dicit.Ne te longe differam,quędã ſimplicia in vſu nõ erant,ſicuti,cernere ferro inter ſe dicebãt.Idẽ virg.hoc probabit tibi.Inter ſe coiiſſe viros & cernere ferro,quod nũc decernere dicimus. Verũ cõtra hos ſtat codicũ penè omniũ veterũ auctoritas,in quibus legitur, & decernere.In quodã tñ peruetéri deeſt,& ita legitur:coiiſſe viros, decernere ferro. Cõiectis eminus haſtis,]In Romano cod.cõlectis,eſt ſed inemẽdate,melius em̃ coniectis. ¶ Ac veluti ingẽti ſyla.]Peruetus codex.ſilo,legit.Roman[us] ſilua,quã lectionẽ Seruius improbat,reliqua excẽplaria recte, ſyla qui brutiorum mons,hodieq; nomẽ retinet. ¶ Quis pecori imperitet,]Ro. codex cũ altero perueteri,nemori,legũt. Vt imperat aruis.In aliquot aliis,quis nemori imperet,& quẽ tota armẽta ſequant.In Med.quis pecori imperet & quẽ,q̃ lectio etiã eſt in Portio cod. In vitaliano quoq;,& ĩ delphio,& ipm hr̃ altera tñ dictiõe corrupta. ¶ Colla armosq; lauãt,]In antiqs aliquot excẽp. lauũt,à lauo,is. ¶ Haud al'r tros ęneas,]Ant.cod.quotquot habui,non al'r legũt.Ingẽs fra.ęth.cõplet.]In Obl.pulſat,hr̃,ĩ aliis,cõplet.

Emicat hic,impune putans,& corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem:
Et ferit,exclamant Troes,trepidiq; Latini,
Arrectæq; amborum acies.at perfidus enſis
Frangitur,in medioq; ardentem deſerit ictu
Ni fuga ſubſidio ſubeat:fugit ocyor Euro,
Vt capulum ignotum,dextramq; aſpexit inermem.
Fama eſt,præcipitem,quum prima in prælia iunctos
Conſcendebat equos,patrio mucrone relicto,
Dum trepidat,ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idq; diu,dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit poſtquàm arma dei ad Vulcania ventum eſt,
Mortalis mucro,glacies ceu futilis,ictu
Diſſiluit,fulua reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diuerſa fuga petit æquora Turnus,
Et nunc huc,inde huc,incertos implicat orbes.
Vndiq; enim denſa Teucri incluſere corona
Atq; hinc vaſta palus,hinc ardua mœnia cingunt.

SERVIVS.

Trepidiq; latini.]aut qui læti eſſe debuerunt, ſed nimia Æneæ oſtẽditur virtus. Nãq; naturale eſt vt ſociis timori ſit inferioris audacia: vnde nũc latini ſunt territi, ex eo q; ſuperiorẽ ferire auſus eſt Turnus. ¶ Vt capulũ ignotũ, dextramq; aſpexit inermẽ.]Locus hic totus ad gloriã Æneæ pertinet.Nãq; id agit vt non videatur Turnus armorumvilitate ſuperatus : vnde ei redditur gladius, quo etiam cũ diuinis armis ab Ænea poſſit extingui. ¶ Patrio mucrone relicto.] quo fuerat añ vſus pr̃ Daunus. Sanè patrio mõ pr̃no ſignificat,nã Dauni fuerat gladi[us].vñ eſt illđ.Enſem quẽ Dauno ignipotẽs deus ipẽ parẽti fecerat.al's patriũ à pr̃ia eſt deriuatiuũ ¶ Mortalis mucro,] Mortali manu fact[us]. ¶ Vndiq; em̃ denſa Teucri ĩcluſêre corona,] ſtrata gemma eſt, nam poſt q; Turnum videre fugere, Troiani

Patrium quid.

Troiani clauſere loca p quę euadere poterat. ¶ Curſum q; recuſant,]Retardãt.ſ.genua:quę impediebat vulnus illatũ ſagitta.ſanè peritę facit,vt gladio nõ vtat Æneas ſed haſta emin[us] ſuperare cõtendat,quia impediente vulnere : nec ſequi poterat,nec in ictum conſurgere, vñ eſt. Hic gladio fidens. Hic acer & arduus haſta. ¶ Incluſum flumine.]Cõparatio apollonij puniceæ ſeptum formidine pennæ.Luc. Claudit odorate metuentis aera pennæ. ¶ Venator canis.]pro venaticus. ¶ Inſidiis pen. ſ. Viuidus vmber.] Acerrimus thuſcus , nã vmbria pars eſt thuſciæ. ¶ Iam iãq; te,] ita vt videtur intuentibus,& hi duo verſus de verbo ad verbum ſunt tranſlati de Apollonio. ¶ Increpat omnes.] obiurgat,incuſat,vt ęſtatem increpitans ſeram. ¶ Efflagitat enſem.]Cum clamore depoſcit. ¶ Terretq; tremẽtes.]quis enim ſaucius non timeret

Vmbri

Nec minus Æneas (quanquàm tardante ſagitta
Interdum genua impediunt, curſumq́ recuſant)
Inſequitur, trepidiq́ pedem pede feruidus vrget,
Incluſum veluti ſiquando flumine nactus
Ceruum, aut puniceæ ſeptum fotm idine pennæ,
Venator curſu canis, & latratibus inſtat:
Ille autem inſidiis, & ripa territus alta,
Mille fugit, refugitq́ vias: at viuidus vmber
Hæret hians, iam iamq́ tenet ſimilisq́ tenenti
Increpuit malis, morſuq́ eluſus inani eſt.
Tum verò exoritur clamor, ripæq́, lacusq́
Reſponſant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omneis,
Nomine quenq́ vocans, notumq́ efflagitat enſem:
Aneas mortem contra præſensq́ minatur
Exitum, ſi quiſquàm adeat: terretq́ trementes,
Exciſurum vrbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemq́ retexunt,
Huc, illuc. nec enim leuia, aut ludicra petuntur
Præmia, ſed Turni de vita & ſanguine certant.

timeret inſtãtem cum eum integer fugeret. Lodicra pe. vilia digna ludo.

ℭASCENSIVS.

ℭEmicat hic &c.] Docet quomodo Turnus, quẽ vbiq́ audacẽ ĩduxit capta oportunitate, quæ impune ſperanit, Æneã poſſe ferire totis viribus in ipſum cõſurrexit validiſſimũ ictum daturus, quo niſi Æneas diuinis armis munit⁹ fuiſſet, ſi ille paternũ gladiũ habuiſſet, potuit totum interſecuiſſe, ſed qa caſu, aut p̃cipitatiõe gladiũ mortali manu fabricatũ in diuina arma totis virib⁹ cõtuderat fregit ip̃m atq́ ſtupefact⁹ ſe in fugã dedit, quẽ quãta maxima põt celeritate cõſequitur Æneas. Vnde, ℭOrdo eſt (nihil em̃ habet donati) Turn⁹ emicat. i. eminẽter agit ſeſe hic. i. hoc loco, & tẽpore hoc eſt rebus ſeſe hoc mõ habẽtibus, putãs impune. i. ſine piculo, & punitiõe poſſe ferire, cũ Æneã ſeſe percuſſibilẽ exhibere videret, & conſurgit toto corpore in enſem ſublatũ. i. ſurſum latũ alte, & ferit. i. percutit Æneã, troes exclamãt, vt. ſ. ſibi caueat deinceps æneas, & latini trepidi. ſ. præ anxietate, verẽtes haud impune fore, q̃ ſic æneã feriret, etiã ſupp. exclamãt acies amborũ ſunt arrectæ. i. attẽtiores effectę, cũ ambę ſperarẽt & timerẽt, at. i. ſed enſis perfid⁹. i. fidẽ dño violãs frãgitur & deſerit. ſ. Turnũ ardẽtẽ. i. ardẽter percutiẽtẽ, in ictu medio. i. priuſq́ totas vires ictui adhibuiſſet, qa qui cũ timore pcutit retrahit manũ, qui verò audacter & affectate adhibet vires donec penetret, deſerit dico. i. deſtituit, ni. i. niſi fuga. i. profugiũ ſubeat i. ſuccedat, ſubſidio. i. ad ſubſidiũ, fugit igitur ocyor. i. velocior euro vẽto rapidiſſimo vt. i. poſtq́ aſpexit capulum. i. manubriũ gladij ignotũ. i. incognitũ, & alteri⁹ gladij q̃ ſui, & dextrã inermem. i. ſine gladio cũ effractus eſſet ſolusq́ capulus remãſiſſet in manu. Fama eſt Turnũ præcipitem cũ. i. qñ conſcẽdebat primũ equos iunctos in prælia. i. ad currũ iã prælij ineundi rapuiſſe ferrũ. i. gladiũ ferreũ metiſci aurige, & hoc patrio. i. paterno gladio quẽ Vulcanus Dauno fecerat relicto dũ. i. interea dũ ſui ſ. trepidant. i. feſtinanter vrgent. Et id. ſ. ferrũ ſuffecit. i. ſatis fuit diu: dũ. i. quãdiu aut donec. Teucri dabant terga pallãtia. i. oberrãtia in variã fugã ſed ſup. poſtquàm ventũ eſt ad arma vulcania dei. i. à deo vulcano fabricata, ipſe mucro mortalis. i. mortali manu fabricatus, diſſiluit. i. in diuerſa ſaluit, aut ſaliuit ictu. ſ. dato, ceu. i. quẽadmodũ glacies futilis. i. quæ cito funditur, & rũpitur cũ adhuc tenuis ſic, & fragmina. ſ. enſis aut glaciei aut potius vtriuſq́ reſpondent in harena fulua. Ergo quia. ſ. dextram inermẽ habebat ipſe Turnus amẽs. i. ſine mẽte, petit fuga. i. per fugã, diuerſa æquora. i. diuerſa loca æquoris. i. cãpi plani, & implicat. i. implicãdo facit incertos orbes. i. gyros & excurſus nũc huc; deinde huc. Nam non potuit euadere neq́ excurrere: enim pro quia, Teucri incluſere ſup. eum vndiq́. i. ex omni parte corona. i. cœtu circumcingente denſa. i. denſe ſtante atq́ palus vaſta, ideſt valde ampla cingit ſup. hinc, ideſt ex vna parte, & mœnia ardua cingunt hinc. i. ex alia parte. Nec minus. ideſt & ęque acriter Æneas. inſequitur. ſ. Turnum & ipſe feruidus. i. feruẽter inſtans vrget pede, ſcilicet ſuo pedem ſcilicet Turni trepidi, ideſt trepidanter aufugientis. Inſequitur dicit q̃q́ genua impediunt & recuſant interdum curſum, & hoc ſagitta. i. vulnere ſuſcepto per ſagittã tardante, ideſt immorante & grauante, Vnde ſequitur q̃ non erat ad plenum ſanatus, dat autem exemplũ dicẽs. Inſequitur ſup. veluti, ideſt quemadmodũ, ſi venator nactus ideſt adeptus, & qui acquiſiuit quando, ideſt aliquãdo ceruum incluſum ſcilicet canibus aut retibus in flumine, ideſt cum eſſet in flumine

in flumine, aut ſeptum. i. circundatum, formidine pẽnæ puniceæ. i. aquilarũ inſectãtium. quibus pennæ punicei ſunt coloris, aut formidine pennæ puniceæ ad terrorem perticis, aut chordis affixæ canis, ſcilicet venaticus inſtat, ſcilicet curſu, & latratibus, autem pro ſed ille, ſcilicet ceruus ſic circũdatus territus inſidiis & ripa alta quã veretur ſuperare non poſſe, quin deprehendatur à canibus fugit, & refugit mille vias ac canis vmber, ideſt tuſcus (apud quem plurimæ ſunt feræ pingues, vt innuit Perſius dicens defenſis pinguibus vmbris) viuidus, ideſt acer & agilis. hęret, ideſt continuo perſequitur & perſeuerat hians, ideſt inhians, inhiando incumbens, & tenet: Iam iamq́. i. proximus eſt vt teneat, & ſemper tenturum ſe ſperat, & ipſe ſimilis tenẽti increpuit. i. crepitũ dedit malis. i. maxillis quibus mordere ſperabat iam elapſum, vñ ſequit̃ & delus eſt morſu inani. i. nihil inter dẽtes offendenti. Tum verò, id eſt ſed tunc maxime exoritur clamor, ſcilicet cum Turnum Æneas tenere videretur, & ripe & lacus reſpõſant. i. frequenter reſpondent & ſonitũ referũt circa. i. per circũitum, & omne. i. totum cœlum. i. totus aer tonat tumultu. Ille ſimul fugiẽs increpat. i. obiurgat ob inertiam, & imprudentiam quia gladium non afferrent, etiam nõ admoniti omnes rutulos vocans quemq́. ſ. in quo ſpem habere nomine. ſ. ſuo quia q multis timidis aut inuidis imperat nemini imperaſſe videtur, ſi ſeorſum neminẽ nominat, & efflagitat enſem notum. ſ. paternum, quo in præliis ſæpe vſus erat. Æneas, contra ideſt econuerſo minatur mortem, & exitium præſens, ſi quiſq́ adeat, ideſt accedat Turnum, & terret, ſcilicet omnes trementes minitans ſupple ſe exciſurum vrbem, & ipſe ſaucius, ideſt q̃uis ſaucius, ideſt vulneratus ſagitta immiſſa tamen, inſtat, ideſt inſtanter perſequitur Turnũ, ipſi ergo, alter fugiẽdo, & alter perſequendo explent curſu, ideſt percurrunt quinq́ orbes, ided gyros, & retexunt, ideſt replicãt totidem. ſ. currẽtes huc illuc, nec enim. i. nam non leuia aut ludicra prę̄mia petuntur, ſed certant de vita, & ſanguine turni non autem Æneæ, quia tantiſper dum turnus inermis erat non potuiſſet necem inferrę.

ℭPIERIVS.

ℭIn medioq́ ardentem deſerit ictu,] Ro. codex cum aliquot aliis veteribus legunt. Ardentem deſerit ictum, ſed ictu, vt in Medic. & in Portio eſt, magis placet. ¶ Cum prima in prælia iunctos, conſcendebat equos,] In codicibus aliquot, non tamen iis antiquioribus, cum primum, legitur: ſed magis placet, prima in prælia, hoc eſt initio belli, pugnæue. ¶ Fulua reſplendẽt fragmina arena,] In aliquot antiquis codicibus vnitatis numero legitur fulua reſplendet fragmen harena. Sed magis amplũ, & maioris admirationis eſt, reſplendent fragmina, quod in plures diſſiluiſſe partis enſem oſtendit. Illud verò inemendate legitur in quibuſdam cod. glacies cui, quum dubio procul, ceu, legendum ſit. ¶ Quamq́ tardante ſagitta interdum genua impediuntur,] Roma. codex, Medi. & plęraq́ alia exem. tardata, legũt, quippe genua. ¶ Si quãdo in flumine nactus,] Ro. codex, & aliquot alij ſi quando flumine, legunt, abſq́, in. Quod tamen appoſitum & ſententię, & numero conſulit. ¶ Formidine pennæ,] In antiquis, pinnæ, de quo ſatis alibi. ¶ Iam iamq́ tenet,] In Romano, codice, tenens, legere eſt: ſed inemendate. ¶ Et cœlum tonat omne tumultu,] In Mediceo codice, & aliquot aliis ant. legere eſt, & cœlũ intonat omne fragore, in Portio, tumultu, habetur: atq́ intonat, verbum.

Forte ſacer Fauni foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum,
Seruati ex vndis vbi figere dona ſolebant
Laurenti diuo, & votas ſuſpendere veſtes,
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro vt poſſent concurrere campo.

ℭSERVIVS.

omina borum gñis.

ℭSacer oleaſter.] Ferè oĩa latina arborũ nomina generis ſunt fœminiui, exceptis paucis, vt hic oleaſter, hoc ſiler. Virgilius mole ſiler, itẽ hoc buxum: licet & hæc buxus dicatur. Nam ſuperfluã quidã volũt facere diſcretionẽ, vt Hæc buxus de arbore dicam⁹, Buxũ verò de ligno compoſitũ, Legimus em̃ in Virgilio de tibiis Buxusq́ vocat berecinthia matris Ideæ, itẽ cũ de arboribus loq̃retur ait. Et torno raſile buxũ. ¶ Venerabile lignũ] antiquam arborẽ voluit exprimere. ¶ Vbi figere dona ſolebant.] Proprie, vt Aut ſacra ad faſtigia fixi. Nullo diſcrimine.] Sine intuitu religionis.

gionis. ¶ Fixam lenta radice tenebat.] plenum eſt: quã radix fixam tenebat. ¶ Ferrum terra tene.] pro tellus, elementum pro dea poſuit. ¶ Non caſſa in vota.] nõ ad inania vota proſpicit auxilium. ¶ Luctans moratus.] Luctatus, & moratus erat integrũ quod vitauit propter ὁμοιοτέλευτον. ¶ Rurſus in aurigę faciem mutata Metiſci.] κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Iuturnam in numẽ reuerſam, poſtquàm currus reliquit. ¶ Audaci nymphæ indignata licere.] vt ſupra diximus vbicunq; induxit nitentẽ aliquem ſine affectu audacem dixit. ¶ Armis animiſq; refecti.] refecti ſicut animis, ita & animis. Nanq; armorũ inopia animi añ vtriuſq; torpebãt. ¶ Certamina martis anheli.] Alij certamine legũt, vt ſit ſenſus, adſiſtunt contra ſe Martis anheli certamine.

Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitq; manu conuellere ferrum
Dardanides, teloq; ſequi, quem prẽdere curſu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune p̄cor miſerere (inquit) tuq; optia ferrũ **TVRNVS.**
Terra tene, colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecere prophanos,
Dixit, opemq; dei non caſſa in vota vocauit. **POETA.**
Nanq; diu luctans, lentoq; in ſtirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas: dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratriq; enſem dea Daunia reddit,
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumq; alta ab radice reuellit.

ASCENSIVS.

Forte ſacer. Vt varietate delectet inducit varios euentus, narratq; Æneã haſtam ſuam ſtipiti ac trunco oleaſtri infixam recipere nõ potuiſſe, donec Turno allato gladio per Iuturnã indignata Venus ipſam diſſoluit ac nato accommodauit, quo facto ipſi ambo iam telis inſtructi ad acriorem pugnã ſe ſe accingunt, vñ nihil quidem eſt donati. ¶ Ordo autem eſt Oleaſter. i. olea ſilueſtris imitator oleę ſacer. i. ſacratus fauno, ſcilicet deo ſilueſtri amaris foliis. i. habẽs frondes amaras, ſteterat forte. i. à caſu hic, ideſt hoc loco, non quia à caſu ſtetit, ſed quia pręter opinionem, & à caſu ad illam arborem ęneas haſtam fixerat, quæ erat ſacra Fauno ſteterat ergo hic exiſtens olim, ſcilicet priuſq; teucri ſuſtulerant lignum venerabile nautis, ideſt a

Olli ſublimes armis,animiſq; refecti:
Hic gladio fidens:hic acer,& arduus haſta.
Adſiſtunt contrà certamine Martis anheli.

tiqua veneratiõe,& religione cultum à nautis:vbi.i.ad quam ip ſi nautæ ſeruati ex vndis ſolebãt figere dona.ſ. votitia diuo laurẽti.ſ.fauno, & ſuſpẽdere veſtes notas,in quibus ſcilicet ſeruati erant ſed Teucri ſuſtulerant.i. amouerãt nullo diſcrimine.i.ſine diſcretione religionis neſcientes arborẽ ſacrã eſſe ſtirpem.i.radicem arboris,ſacrum.ſ.Fauno,vt poſſint concurrere cãpo puro.i.plano,& ſine impedimẽtó,& arborum aſperitate haſta.Æneæ ſtabat hic.i.ad huius arboris radicẽ.imotus detulerat illam fixam huc.i.ad hanc radicem,& tenebat radice lenta.i.tarda ad remittẽdum, quod tenebat, hoc eſt tenaci, Dardanides.i.Dardani nepos licet multo interuallo Æneas incubuit.i.innixus eſt,& voluit cõuellere ferrum.i. haſtam ferratam,aut ferrum haſtæ,manu.ſ.ſua,&voluit ſequi telo.i.iaculo, quod à longe mitti poſſet,ſup.eum,quem non poterat prendere curſu.ſ.Turnum,verũ pro ſed,& Turnus amens formidine, inquit tum.i.tunc,aut tum verò, ideſt tunc præcipue, ô Faune ego præcor,miſerere,ſcilicet mei, & tu ô terra optĩa tene ferrũ ſcilicet,haſtę,ſi ego colui ſemper veſtros honores quos, ſcilicet honores æneade.i. ſocij adhærentes Æneæ, fecere prophanos. ideſt procul à phano.i.templo,hoc eſt reprobãdos,& diis indignos bello,ideſt per facinus bellicum.Dixit.ſ.Turnus,& vocauit opem,i.auxilium dei,in vota non caſſa.i.nõ caſſanda,ſed ratificanda.Nanq; æneas luctans.i.luctatus diu,& moratus.i.immoratus in ſtirpe lento.haud.i.non valuit diſcludere,ideſt aperire vllis viribus morſus arboris, ideſt recipere haſtam quam mordicus tenebat terra, dum, ſcilicet Æneas acer nititur,& inſtat,dea daunia,ideſt Iuturna.Dauni regis filia procurrit mutata rurſus in faciem,ideſt facturam & effigiẽ,metiſci aurigæ, & reddit fratri enſem,quod,ideſt quam rem Venus indignata,id eſt ægrę ferẽs, licere,ideſt ꝙ liceret & permitteretur,Nymphę audaci, ſcilicet Iuturne (vt fratris ſimilis dicatur vel ob factum vel quia Ioui concumbere auſa eſt, nam audaces virgines ſtupratas dicunt) acceſſit & reuellit telum, ideſt haſtam Æneæ ab alta,ideſt profunda radice, olli, ideſt & tunc illi,ſcilicet Turn⁹ & Æneas refecti, ideſt inſtaurati armis & animis, hic,ſcilicet Turnus fidens gladio, hic, ſcilicet æneas acer & arduus, ideſt elatus & ſuperbus haſta, inſiſtunt anheli, ideſt anhelantes contra certamina Martis, aut inſiſtunt contra, ideſt contra ſtant certamine Martis anheli, ideſt tali certamine quale Mars anhelans, ideſt maxime annitens edere ſolet.

¶PIERIVS.

¶Vbi figere dona ſolebant.Laurenti diuo, & notas ſuſpende de veſtes.]Oblongus codex,Medic. & plęriq; alij codi.antiqui votas.legunt,ait enim ſeruati ex vndis,quod tẽpeſtatem pręceſſiſſe ſignificat.Huncverò morem tangit etiam Horatius. Suſpẽdiſſe potentiveſtimenta maris deo.¶Lenta in radice tenebat.] Mediceus codex,& vetera quędam exemplaria,lenta radice.legunt,abſq;.in,quod alij viderint.¶Lẽtoq; in ſtirpe moratus,] Qui ſuperius ſtirpẽ inuiſam,fœmi. genere.dixerat nunc maſculino dicit,ait Nonius quo genere etiã Ennius, & Pacuuius in hoc nomine vſi ſunt. Nam Ennius à ſtirpe ſupremo & ad ſtirpẽ exquirendum pacuuius dixit. Donatus tamen vti ſuperius dictum, Virgilium ait paſſim in hoc nomine fœminino genere vſum. Agnoſcit verò ſoſipater ſtirpem inuiſam fœmin. gener. pro Sobole,pro materia ſtirpẽ reciſum adiecto. Virgiliano carmine.Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum ſuſtulerant, ꝙuis pacuuius.Qui ſtirpem occidit meum,dixerit de Sobole, Pomp.Feſtus in iis q̃ ex verrio flacco deflorauit,antiquę fuiſſe conſuetudinis ait.Recto fronte dicere,vt cato in diſſertatiõe cõſulatus,vt cum ait Ennius.A ſtirpe ſupremo,& Iliadia nepos, & lupus fœta.Etiam in cõmẽtariis ſacrorum pontificalium frequenter eſt.Hic Ouis,& hæc agnus, ac porcus, quæ non vt vitia,ſed vt antiquam conſuetudinem teſtantia debemus habere.

Iunonem interea lex omnipotentis olympi
Alloquitur,fulua pugnas de nube tuentem.
[Quæ iã finis erit cõiux? quid deniq; reſtat? IVPPITER.
Indigetem Ænean ſcis ipſa,& ſcire fateris,
Deberi cœlo,fatiſq; ad ſydera tolli,
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere diuum?
Aut enſem (quid enim ſine te Iuturna valeret)
Ereptum reddi Turno? & vim creſcere victis?
Deſine iam tandem,præcibuſq; inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor,& mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent,
Ventum ad ſupremum eſt,terris agitare vel vndis
Troianos potuiſti,infandum accendere bellum,
Deformare domum,& luctu miſcere hymenæos:
Vlterius tentare veto: ſic Iuppiter orſus. POETA.
Sic dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu.
[Iſta quidem,quia nota mihi tua magna volũtas TVR.
Iuppiter,& Turnum & terras inuita reliqui.
Nec tu me æria ſolam nunc ſede videres
Digna,indigna pati,ſed flammis cincta ſub ipſa
Starem acie,traheremq; inimica in prælia Teucros,
Iuturnam miſero,fateor,ſuccurrere fratri
Suaſi,& pro vita maiora audere probaui,
Non vt tela tamen,non vt contenderet arcum.
Adiuro Stygii caput implacabile fontis:
Vna ſuperſtitio ſuperis quæ reddita diuis.
Et nunc cædo equidem,pugnaſq; exoſa relinquo.
Illud te,nulla fati,quod lege tenetur,
Pro latio obteſtor,pro maieſtate tuorum,

¶SERVIVS.

¶Fulua de nube.]De aere elemẽto ſuo. ¶Quæ iã finis erit coniux quod deniq; reſtat.Indigetem Ænean.] Deniq; verba iſta quaſi iam tediantis ſunt oblongam iunonis iracũdiam; vnde & paulopoſt ait,Deſine iam tandẽ, p̃cibuſq; reflectere noſtris, indigetẽ æneã. ¶Scis ipſa,] ſubaudi fore,& idigetes dij duplici ratiõe dicuntur. vel ſecundùm Lucretiũ: ꝙ nullius rei egeãt,qui ait. Nihil indiga curæ.Vel certe indigetes dij ſunt ex hominib⁹ facti,& dicti indigetes, quaſi ĩ diis agẽtes. ¶Mortalin' decuitviolari vulnerẽ diuũ,] nõ lętali,ſed aut quo mortales laborãt,aut à mortali illato,Diuũ aũt ſubaudi futurũ. ¶Quid.n.ſinete iuturna valeret,]Parẽtheſis eſt,Poterat enim excuſare ſe iuno nil ſe feciſſe cõmemorans, Sed eã authorẽ fuiſſe iuppiter dicit ꝓpter illd̃. Author ego audẽdi. ¶Deſine iã tandẽ,p̃cibuſq; iflectere nr̃is,] Singl'a ꝓnũtiãda ſũt. ¶Nec te tãtus edat tacitã dolor,] ſ.deſine odiis vrgere troianos,Sanè edo edis edit integrum verbũ eſt,vt Lego legis legit.Nã edo es eſt, eſſe anomalum cõſtat. ¶Troianos potuiſti].i.Iam non potes, ideo eñ præterito vſus eſt. ¶Submiſſo vultu,]Habitũ futurę oratiõis oſtẽdit. ¶Quia nota mihi tua magna voluntas,] Iuppiter neceſſitatem obiecerat fati dicens,ventum ad ſupremum eſt,ſed iuno ſciẽs fatum eſſe quicquid iuppiter dixerit ſe cedere eius volũtati aſſerit. Iam agit,vt cõciliet ſibi fauorem eius ad petitionẽ futuram. ¶Digna,indigna pati,]i.oĩa,prouerbialiter dictum eſt. ¶Non vt tela tñ, non vt cõtẽderet arcũ,]Hoc loco quaſi iuturnam ieciſſe ſagittam ſignificat,ſed vt ſupra diximus poſſumus accipere, ꝙ alter in eius gratiã in ænean tela contorſit.Pro vita,ac ſi diceret pro re à nobis data.i.à ſuperis. ¶Adiuro ſtygij caput implacabile fontis]Pro iuro.Nã protheſis eſt.Quidã tamen volunt iuro tunc dici debere,cũ cõfirmamus aliquid, aut promittimus,vt iuro me facturum adiuro verò cum negamus,vt adiuro,me non poſſe,me non feciſſe,Terẽ.Adiurat: ſe non poſſe apud vos pamphilo abiente perdurare.Poteſt tamen & ad valde ſignificare. ¶Vana ſuperſtitio,]Religio,met⁹ dicta,eo ꝙ ſuperſtet capiti omnis religio. ¶Reddita,]Data.Nã ꝓtheſis eſt. ¶Nulla fati,qđ lege tenetur,] bene fati nã victoriæ lex eſt, vt victi cedant in habitum nomẽq; victorũ. ¶Pro maieſtate tuorum.]Reſpexit ad ſaturnũ, qui aliqñ in Italia regnauerat.Vnde ait,tuorum.Nã & latinus inde originẽ ducit, vt Fauno Pic⁹ pater,iſq; parentem,te ſaturne refert, tu ſanguinis vltimus author. ¶Eſto component,]Cõſentit,ſed non niſi inuita. ¶Sit romana potens itala virtute propago,]Hoc videt̃ dicere,ſi fataliter iminet: vt à troianis origo Romana deſcendat.Troiani italorũ nomẽ accipiant,vt Romani de italis,nõ de troianis videant̃ eſſe ꝓgeniti.Es germana iouis;ſa

ndige- es vnde dicti.

Adiurare qd ſit, & qnid iurare.

nis, ſaturniq; altera proles. ¶ Locus de obſcuris, de quo quidam hoc ſentiunt, petis penè illicita, ſed concedenda ſunt, qm̄ ſoror iouis es, .i. Saturni filia, quod ſi volue rimus admittere, dupliciter ſequēs verſus erit incōgru⁹, irarum tantos voluis ſub pe ctore fluctus. vnde melius eſt vt ita intelligamus ſoror iouis eſt, ideſt Saturni filia. Vnde non mirum eſt tantā te retinere iracundiam ſub pectore. Nam ſcimus vnunquemq; pro generis qualita te in iram moueri. Nobiles enim, & ſi ad preſens vident ignoſcere, Tamen in poſterum iram ſeruant, quod nūc iunoni videtur obiicere. Nā cum ſe concedere diceret, pe tit tamen ꝙ grauiter poſſet obeſſe troianis, ſic Homer⁹ inducit Calcanta dicentem de agamennone. Regis iræ ita ſe habent, vt etiam ſi ad pn̄s indulgere videatur, ſtimulos iracundiæ ad futurū reſeruet. ¶ Do quod vis,] bene præſenti vſus eſt tempore. Nam promiſſio in diis ꝑ facto eſt. ¶ Subſident,] remanebunt, latebunt latinorum ſcilicet multitudine, vt galeaq; ima ſuſbedit aceſtes. ¶ Ritusq; ſacrorū adiiciam,] verum eſt. Nā ſacra matris deum romani phrygio more coluerūt. ¶ Mentē lætata retorſit.] Iſte quidē hoc dicit, ſed cōſtat bello punico ſecūdo exoratā iunonē tertio verò bello à Scipione ſacris quibuſdā etiā romā eē tranſlatam.

Quum iam connubiis pacem fœlicibus (eſto)
Component, quum iam leges, & fœdera iungent,
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosq; vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſæcula reges,
Sit Romana potens Itala virtute propago.
Occidit, occideritq; ſinas cum nomine Troia,
[Olli ſubridens hominum rerumq; repertor? POETA.
[Es germana Iouis, Saturniq; altera proles, IVPPITER.
Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus?
Verum age, & incœptum fruſtra ſubmitte furorem:
Do quod vis, & me victusq;, volensq; remitto:
Sermonem Auſonij patrium, moresq; tenebunt,
Vtq; eſt, nomen erit: commiſti corpore tantum
Subſident Teucri, morem ritusq; ſacrorum
Adiiciam, faciamq; omnes vno ore Latinos:
Hinc genus Auſonio miſtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire deos pietate videbis:
Nec gens vlla tuos æque celebrabit honores.
[Annuit his Iuno, & mentem lætata retorſit: POETA.
Interea excedit cœlo, nunemq; reliquit.

¶ ASCENSIVS.

¶ Iunonē interea. Recitat modo alloquiū Iouis & Iunonis decertantiū cōditione diſceptātiū, in quo ꝑmiſſa iouis in prīo ad Venerem facta complentur. Nā aſpera Iuno cōſilia in melius referet, cōtēta hoc ſolo ꝙ latini priſtinū nomē, & patriū ſermonē retineant, qd quia tpibus poetæ fuit, ne Æneas nō cenſeat verus victor dicit deorū voluntate effectū, vt victis neq; nomen neq; ſerm onē mutaret, licet ab eo ſit deductū gen⁹ latinū. i. qd poetę tēpeſtate latinū erat, nā cōfirmādo priſcū nomen, quaſi de nouo inſtituit, ſicut viſum eſt in prohemio illic, genus vnde latinum. Albaniq; patres atq; alte mœnia romæ. ¶ Ordo autem eſt. Rex olympi oīpotentis. i. in quo eſt ipſe omnipotens. ſ. Iuppiter (niſi fortè melius legamus omnipotētis, dicitur enim ꝙ ſit totus ſplēdidus) alloquitur interea Iunonem tuentem, ideſt inſpicientem pugnas ſcilicet Turni & Æneæ. de nube fulua, ideſt nymbo in aere. ſuſpenſo O coniux quæ finis erit iam, ideſt tandem deniq; quid reſtat. i. reliquū eſt. niſi, ſ. vt iuxta fata vincatur Turnus & vincat Æneas? tu ipſa ſcis & fateris ſcire, Ænean deum indigetem. i. in diis agētem, & nullius egentē deberi cœlo. i. futurū eē in cœlo poſt victoriā, & tolli. i. erigi fatis. i. per fata, aut ſecundum fata ad ſydera, vnde ī primo. Sublimemq; feres ad ſydera cœli. Magnanimū Æneā. Quid ſtruis. i. moliris, & conaris contra fata, aut qua ſpe hæres in nubibus gelidis. i. qd hic expectas. Mortalin, i. mortali'ne hoc eſt, nunqd decuit, diuū. i. deū futurū violari. i. lædi vulnere. i. telo, mortali. i. à mortali immiſſo, aut quo mortales vulnerari debeāt, aut nunquid decuit enſem ereptum reddi, nō eundē, ſed alterū aut ereptum dicit, quia fatorū violētia neglectum reddi inquā Turno, & ſi dicat Iuno, qd mihi id imputes? Reſpondit Iuppiter per parentheſim quaſi dicat tibi imputo, em̄ pro qa qd valeret Iuturna ſine te? q. d. nihil poſſe ſignificet. Et nunqd decuit vim. i. virtutē. & vires creſcere victis. i. quia iā victi erant. Deſine iam tandē, & inflectere, aut reflectere. i. ſine, & permitte te flecti, ꝑcibus noſtris. i. vel ob noſtras pręces, qa te præcamur qui cogere poſſumus, Nec tantus dolor edat. i. rodat & cōſumat te tacitā. i. tacentem, & nec ſup. curæ triſtes. i. triſtitię tuæ indices, coruſcēt. i. cū coruſcatione quadā emineant mihi ex ore tuo dulci. Ventū eſt ad ſupræmū. i. finē fatorum tu potuiſti. ſ. hacten⁹ agitare troianos terris, vel. i. etiā vndis, & accēdere bellū infandū. i. deteſtabile inter generū & ſocerum, fatis vetātibus, & ipſis inuitis, & miſcere hymenæos. i. nuptias virginis, luctu, ſcilicet matris Amatæ à ſe ſuſpenſe, & aliorum interemptorum ego verò tentare, ideſt attentare, & conari vlterius, Iuppiter orſus eſt, i. ſermonem clauſit ſic, & dea. ſ. iuno contra, ſ. orſa eſt. i, incepit loqui, aut reſpondit ſic, vt ſequit̄ vultu ſubmiſſo, i. humili, quia vt dicit Terentius, vt res dant ſeſe ita magni atq; humiles ſum⁹, O Iuppiter quidem, ideſt certe, qa iſta tua magna voluntas, ideſt fatorum ſeries eſt nota mihi, ego inuita reliqui, & turnū, & terras, id eſt negocia terrena nec tu videres, ſcilicet aliter hoc eſt niſi ſic eſſet, me ſolam in ſede aeria pati digna indigna ideſt & digna & indigna. i. quecunq; fatis iubet ſine reſpectu perſonę meę, ſed ego ſtarem cincta flammis ſub, ideſt in ipſa acie, & traherē Teucros in prælia inimica, ſ. ipſis, hoc eſt, in quibus perirent, ego fateor ſuaſi iuturnam ſuccedere, ideſt vt iuturna ſuccedat (niſi amphibologiam vitare voluiſſet, potuiſſet dixiſſe, Iuturnæ vt regatur à verbo ſuaſi) fratri miſero, ſcilicet Turno, & probaui, ideſt approbaui ipſam ſup. audere maiora, ſcilicet, ꝙ alioqui liceret pro vita, ſcilicet fratris ſeruanda, non pro laude obtinenda, vt iuſtior ſit ratio, tamen ego nō ſuaſi vt ſupple emitteret hoc eſt emittere faceret, tela, ideſt ſagittam, & non ſuaſi vt contēderet. i. ſimul cū ſagittante tenderet arcū. Ego adiuro caput fontis ſtygij, ideſt ipſam ſtigē lacū infernalem dij cuius iurare timēt, & fallere numen, vt in ſexto viſum eſt, implacabile. i. imitigabile, quæ vna. i. quæ ſola ſuperſtitio. i. meticuloſa religio eſt reddita. ſ. cōtra periuriū, diuis ſuperis. i. cœleſtibus. ſ. qa nō ſuaſerim, vt cōtenderet arcū. Et equidem. i. ego quidē cædo. i. locū do, nunc exoſa pugnas relinquo, ſupple eas. Ego obteſtor, ideſt obteſtādo oro te illud quod nulla, ideſt non vlla, quod non tenetur vlla lege, fati, obteſtor dicit pro latio & pro maieſtate tuorum, ideſt à patre tuo ſaturno ortorum, aut qui magis tui ſunt ꝙ troiani, nam troianis bene voluit ob dardanum ex italia ortum, cum, ideſt quādo eſto, ideſt permitto vt ita ſit ipſi component, ideſt conciliabunt pacem, connubiis fœlicibus, & cum iungent iam leges, & fœdera, ſcilicet perpetuæ cōcordiæ, ne iubeas latinos indigenas, ideſt inde, hoc eſt ex latio, & non aliunde genitos, mutare vetus nomen, neu iubeas fieri troas, & vocari teucros, aut viros. ſcilicet latinos mutare vocem, ideſt ſermonem patrium, aut vertere, ideſt mutare, veſtes ideſt formam veſtium, latium ſit. & reges albani, ſcilicet poſtea denominandi ſunt per ſæcula, & propago, ideſt propagatio romana ex albanis orta ſit potens virtute, itala. i. ſub titulo virtutis italicæ, & nō troianæ, Troia occidit, & ſinas, vt ſup. occiderit cū noīe. i. ita vt ne nomē qdā maneat. Reptor. i. reparator aut productor hoīum, & rerū ſubridēs olli. i. tūc illi, ſup. tu es germana. ſoror mea, & altera. i. ſcda ꝓles ſaturni, & ſup. voluis tātos fluctus irarū ſub pectore? quaſi dicat id non decere. Verū. i. ſed age, ſcilicet quod dicam, & ſummitte, ideſt ſupprime furorē incęptum fruſtra. ideſt ſine cauſſa aut ſine vtilitate, cum contra fata nihil poſſit, ſed potius ſine cauſſa, quia do, ideſt concedo, qđ vis, & remitto me, ideſt animum meum, victus & volens, non enim vinci poſſet nolens, Auſonij tenebunt ſermonem patrium & mortes patrios, & nomen erit, ſupple eis, vt eſt tantum, ideſt tantummodo teucri ſubſident. i. remanebunt, & occulte ſedent, capient commixti corpore, & non nomine, neq; ſermone ego adiiciam morem, & ritus ſacrorum, ſcilicet troianorū, & faciā omnes latinos vno ore, ideſt vna appellatione aut, vno ſermone Tu videbis genus, ſcilicet hominum, quod ſurget hinc, ideſt ex troianis, mixtum, ideſt commixtum ſanguine auſonio, ideſt italico, iræ pietate ſupra homines, & ſupra deos, quod propter clementiam iulij Cæſaris, & auguſti dicit. Nec vlla gens. ſ. alia celebrabit æque. i. æqualiter aut in tantum tuos honores Iuno annuit. i. aſſenſum ꝑbuit his, & lætata retorſit. i. reflexit ab ira mētem. i. aīm, aut memoriā odij, qa dictū eſt in primo. Neq; enim cauſſe irarū, ſæuiq; dolores. Exciderāt aīo, manet alta mēte repoſtū, Iudiciū paridis. Et ipſa excedit interea cœlo. i. aere, & relinqt nubē, è qua. ſ. prius ſpeculabat̄. Semp aūt fauentia numina abeſſe dn̄r, dū qbus fauent triſtia obueniunt.

¶ PIERIVS.

¶ Pugnas de nube tuentem.] In Mediceo, videntem, eſt, in aliis Tuētem, puto verò alteram illam lectionem ex paraphraſi huc irrupiſſe. ¶ Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter,]

Quamuis, magna, in veteribus aliquotꝰ legatur, non tamen diſplicet, quod habetur in Oblongo codice. in Porcio, & aliquot aliis, tua magne voluntas Iuppiter, ne quatuor dictiones eodē concurrant concurrant caſſu. ¶ Commiſti corpore tm̄ ſubſident teucri] Ro. codex nō corpore, ſed ſanguine, legit, eſt & vbi ſanguine tanto, ſcriptum ſit, ſed omnino, tm̄, legendum, in Mediceo autem & i porcio, commixto corpore legitur.

His actis, aliud genitor ſecum ipſe volutat,
Iuturnamq́ parat fratris dimitterre ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ,
Quas, & tartaream nox intempeſta Megæram
Vno eodemq́ tulit partu, paribusq́ reuinxit
Serpentum ſpiris, ventoſasq́ addidit alas:
Hæ Iouis ad ſolium, ſæuiq́ in limine regis
Apparent, acuuntq́ metum mortalibus ægris,
Siquando lethum horrificum, morbosq́ deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbes.
Harum vnam celerem demittit ab æthere ſummo
Iuppiter, inq́ omen Iuturne occurrere iuſſit.
Illa volat, celeriq́ ad terram turbine fertur.
Non ſecus, ac neruo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſæui Parthus quam felle veneni,

¶SERVIVS.

¶His actis,] remoto turno auxilio. ¶ Dimittere ab armis.] qui tranſitum hyſtoriæ vſus eſt verbis, nam qui ab exercitu relaxantur ab armis dicuntur dimitti, Saluſtius de Appio, vbi eum tota in conditione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe eius opera non vſurum, eumq́ ab armis dimittit. ¶ Peſtes cognomīe dirę,] proprie peſtes vocantur, diræ verò cognomine, & dictæ diræ, qꝫ non niſi ante iratum iouem videntur, vt ſæuiq́ in limine regis, Apparent diræ. ¶ Tartaream megæram,] bene tartaream addidit, vt oſtendat eſſe & terrenam, & aera megæram. Nam vt etiā in tertio diximus. Volūt periti quandam triplicem poteſtatē, & in terris, & apud ſuperos: ſicut eſt furiarum apud inferos. Ideo autem dicit has ex nocte progenitas, vt oſtendat & latenter oriri, & intolerabilem eſſe irā deorum. ¶ Vno eodemq́ tulit ptu.] diſpoſitio hic poetæ, qui dicit has ſimiles eſſe furiis, & cum his eſſe procreatas hoc agit, vt oſtendat illam prudentium opinionem, eſſe tam apud ſuperos quàm in terris, ſicut apud inferos furias. ¶ Apparent,] preſto ſunt ad obſequium, vnde etiam apparitores conſtat eſſe nominatos. ¶ Lethū horrificū,] voluit iouem non eſſe mortis authorem, ſed poſſe mortis genere, vel prodeſſe, vel obeſſe mortalibns. ¶ Inq́ omen iuturnæ occurrere iuſſit,] vt

Apearitores.

ſit,]vt Iuturne omen fraternæ mortis efficeret. ¶Non ſecus ac neruo per nubem.] ſic illa deſcendit, vt ſolet ſagitta deſcendere, hinc Stati⁹ traxit, vt diceret, de diſco iacto, Similiſq; cadenti. Creſcit in aduerſos. ¶Impulſa] autem proprie, ſic ſupra incertum quà pulſa manu. ¶Felle veneni.]amaritudine veneni ſucco noxio, aut certe periphraſticos dixit venenum. ¶Trāſilit vmbras,] hyperbole eſt. namq; vmbras ſemper tela comitantur hinc ait. Tranſilit vmbras ſagitta, male enim quidam auras legunt. ¶Talis.]ſe taliter collecta ex nimia ſcilicet furiæ magnitudine. ¶Culminibus deſertis.]noctuam dicit nō bubonem, nam ait Alitis in paruæ. bubo autē maior eſt. ¶Serum canit.] triſte diuturnum vt', Seraq; terrifici cecinerunt omnia vates, Sallu. Serum bellum

Serum. in anguſtiis futurum. ¶Sonans clypeumq; euerberat alis,] ſigna ſunt iſta plangētium, Stridorem vocis ſcilicet ſonum nam vtrunq; tangit augurium & oſcinium & præpetū. Dure immitti q̄ poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum. ¶Monſtro.]augurio ex iouis voluntate venienti. ¶Obſænæ volucres,] inuidioſe dixit, nam eſt. Quo vitam dedit æternā, quia occurebat, ſed preſtitit immortalitatem, dicit hāc eſſe cām doloris.

Parthus ſiue Cydon, telum immedicabile, torſit,
Stridens & celereis incognita tranſilit vmbras
Talis ſe ſata nocte tulit, terraſq; petiuit.
Poſtquàm acies videt Iliacas, atq; agmina Turni,
Alitis in paruæ ſubito collecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per vmbras:
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora
Fertq; refertq; ſonans, clypeumq; euerberat alis.
Illi membra nouus ſoluit formidine torpor,
Arrectæq; horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
At procul vt Diræ ſtridorem agnouit, & alas,
Infœlix crines ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.
[Quid nūc te tua Turne pōt germana iuuare? IVTVR.
Aut quid iam miſeræ ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? tali poſſum me opponere monſtro?
Iam iam linquo acies, ne me terrete timentem
Obſcœnæ volucres, alarum verbera noſco
Lethalemq; ſonum: nec fallunt iuſſa ſuperba
Magnanimi Iouis, hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, & miſero fratri comes ire per vmbras.
Immortalis ego? haud quicquàm mihi dulce meorum
Te ſine frater erit. ô quæ ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? maneſq; deam demittat ad imos?

ASCENSIVS.

¶His actis.]Docet qūo placata, & amota iunone iuppiter iuturnā ablegat vt ſine numinis auxilio ſit vincendus turnus. Circa quā rem habetur hoc donati. non ſecus, interponitur parabola, qua narratio interrumpat̄, vt legentis tædiū excludat. Alitis noctuam, vel bubonem intelligit. Pro virginitate, pro erepto virginitatis honore. Sic ille, ¶Ordo eſt. Genitor. ſ. hoīm atq; deorum iuppiter volutat. i. agitat ſecum, aliud, ideſt aliam rem ad aperiendam fatis viam, his ſcilicet ſuperioribus actis, ſcilicet cū Iunone iā pacata, q;, ꝓ. i. parat, dimittere. i. in diuerſa mittere. ſ. ab armis fratris Iuturnā. ſ. nymphā. Geminæ. i. duæ & æquales peſtes dicunt̄ cognomine. i. cognomēto diræ. i. execrabiles quaſi deorū ira ꝓcreatæ, quas & megerā. ſ. tertiā furiā, ſeu dirā. nox intēpeſta. i. ad nullū opus tēpeſtiua, aut oportuna, tulit vno & eodē ꝑtu(More ſuo corripuit eodē in media ſyllaba. ſ. vt grāmatiſtæ dicunt, vt celeritatē ꝓducēdi innuat)& reuinxit, i. illigauit ſpiris. i. annulis, & reuolutionibus ſerpentū, i. anguiū, quos pro capillis habēt paribus. i. æqualib⁹ numero, & mole, & ſup. quib⁹ addidit alas ventoſas, i. tā celeres, vt vēto agi viderent̄, hæ. ſ. furiæ tiſiphonæ, alecto, & megæra apparēt. i. preſto ſunt ad obſequiū, ad ſoliū iouis, & in limine ſæui regis. ſ. iouis ſæuiētis, hoc eſt cū ſæuitiā ſuā oſtendere vult, aut de diuerſis loquit̄ vt per ſæuū regē plutonē intelligat, innuēs furias, & apud ſuperos, & apud inferos eē, & acuūt i. acriorē faciūt mortalib⁹ ægris. i. ægre viuētibus, & multis miſeriis ſubditis, ſi rex deū. i. deorū, molit̄. i. cū difficultate, qa preter naturā ſuā, cū ſit iuuās pater, diſponit lætū horrificū. i. mortem terribiliſſimā aut ſi terret bello vrbes meritas, ꝑ quod ſignificat̄ iouis eqtas, vnde in. vj. aut equus amauit Iuppiter Et in. x. Rex iuppiter omnibus idē, Iuppiter demittit. i. deorſum mittit, vnam. ſ. trium furiarum, celerē. i. celeriter deſcendentem quia id munus ei proprium eſt, ab æthere ſummo & iuſſit occurere iuturne in omen. i. vt omen mortis turni efficeret, & illa id agnoſcens abiret. Illa. ſ. dira peſtis aut furia volat, & fertur ad terrā, turbine. i. impetu celeri, nō ſecus. i. non aliter, ac. i. q; ſagitta impulſa neruo. i. arcu neruato, quā. ſ. ſagittā, parthus, qui peritiſſimus eſt ſagittator, parth⁹ inquit ſiue cidō, torſit. i. impulit, armatam. i. infectā felle. i. amaritudine veneni, ſeu appoſitoriæ, telū immedicabile. i. nulla medicina curabile vulnus faciens, non ſecus dico ac talis ſagitta fertur ꝑ nubem ſtridens, & tranſilit vmbras celeris. i. quas celeriter ꝑcurrit, exiſtēs incognita. i. imperecepta, Sata. i. progenita, nocte. ſ. furia, exiſtēs talis tulit. i. mouit ſe, & petiuit terras. & ſup. poſtquàm videt acies iliacas, ideſt troianas, atq; agmina turni ipſa collecta. i. trāſformata ſuſcepto corꝑe ex aere collecto, ſubito in figuram alitis parue. ſ. noctue, q̄ ſedens quondam, ideſt aliquando in buſtis, ideſt ſepulturis cinerum vſtorum, aut in culminibus, ideſt ſummitatibus ædificiorum deſertis(Spondaicum verſum facit grauitatem innuens)canit nocte ſerum, ideſt triſte aut ſero per vmbras, exiſtēs importuna, ſcilicet auis peſtis, ideſt furia verſa in hanc faciem, ideſt ſpeciem, & effigiē hmōi auis fert, & refert ſe ad ora turni ſonans, ideſt cum ſonitu, & euerberat alis clypeum, ſcilicet turni, Torpor nouus. i. concretio ſanguinis vehemens ſoluit. ideſt diſſoluit illi ſcilicet turno mēbra, formidine, & come, ſcilicet eius arrecte ſup. ſunt horrore, & vox hæſit ideſt adhæſit faucibus. At id eſt ſed iuturna, vt ideſt poſtquàm agnouit, procul ideſt adhuc longe exiſtens ſtridorem & alas, ideſt ſtridorem alarum dire, ipſa ſoror infœlix ſcindit crines ſolutos, fœdans ora, ideſt faciem vnguibus, & pectora pugnis q̄bus ipſa percuſſit, & ſup. inquit. O turne quid, ideſt in quo poteſt tua germana, ideſt ſoror iuuare nunc te? q. d. in nullo. aut quid ſupereſt ideſt reſtat mihi iam miſere? q. d. nihil. Qua arte morer, ideſt detinebo tibi lucē, i. vitā. q. d. nulla poſſum ne ego opponere tali monſtro me? q. d. nō & ideo ego linquo iam iā. i. precipue iam acies ô volucres obſꝯne(atq; vna erat, ſed inuidioſe ad pluralitatē trāſtulit)ne terrete, i. nolite terrere me timentem. ego noſco verbera alarum, ſ. veſtrarū quid prætendant, & pro ideſt ſonum letalem, ideſt mortis turni indicē, nec iuſſa, i. voluntates hoc eſt fata aut mandata iouis magnanimi. i. pro animi ſui magnitudine oīa gerētis, nec cuiq; cedētis, fallūt. i. decipiūt aut latēt me. Reponit. i. repēdit & ꝑſoluit ipſe hec. ſ. ꝑmia ꝓ virginitate. ſ. q̄ rapta eſt, quo. i. ad qd, dedit ipſe mihi vitā æternā, cur cōditio mortis eſt adēpta mihi? ego iā mortalis. i. ſi eſſem iam mortalis ego certe poſſem finire nunc tantos dolores, & poſſem ire comes fratri. ſ. turno miſero. per vmbras. ſ. infernales, qd. ſ. nūc nō poſſum, verūtamē ô frater, qcq; meorū. i. eorū q̄ mihi contingent, haud, ideſt non erit dulce, mihi ſine te ô optātis vox, quæ terra dehiſcat mihi ſatis ima. i. ꝓfunda, vt me deuoret, & demittat me deā. i. quàmuis deā ad manes imos quaſi dicat nulla, & ita ſe miſerrimam prædicat cū mortem dulcem cenſeat.

PIERIVS.

¶Demittit ab æthere.]In ant. omnibus exemplaribus, præterito tempore legitur, demiſit. in aliquot dimiſit. ¶Alitis in paruæ ſubito collecta figuram.]In Ro. codi. & plæriſq; aliis, ſubitam conlecta figuram. In Mediceo, ſubito conuerſa habetur ſed collecta, magis placet eruditis. ¶Serum canit importuna per vmbras,]In antiquis aliquot, vmbram, ſingulari numero, Eſt vbi, ſæuum canit, ſed, ſerum omnino melius, ¶Turni ſe peſtis ad ora,]Vetera omnino aliquot exemplaria, ad ora, legunt. ſed longe magis placet, quod in Ro. codice legitur, ob ora, quod infeſtiorem ſignificat incurſatione moleſta. ¶Clypeumq; euerberat alis.]In Mediceo cod. reuerberat, habetur, ſed euerberat, vt in Porcio & aliquot aliis omnino melius eſſe videtur. ¶Aut quid iam miſeræ ſuperat mihi.]In Ro. cod. in Mediceo, & aliquot aliis cod. antiquis legere eſt, aut quid iā duræ ſuperat mihi, quod aliorum iudicio relinquimus. ¶Quo vitam dedit æternam, cur mortis adēpta eſt,]In codicib⁹ aliquot antiquis cur vitam, ſed id ex paraphraſi deſumptū, quū eodē ſignificato lōge elegātius ſit, quo dicere eſt numer⁹ alius ī Mediceo codi. quo vitā æternā dedit & cur mortis adēpta eſt. ¶Comes ire ꝑ vmbras] Mediceus codex re ſub vmbras legit. ¶Immortalis ego aut quicquàm mihi dulce meorum te ſine frater erit.] Oblongus codex, porcius, & peruetus alter legūt, iam mortalis ego haud

quicquā

quicquàm.Romanus & alij quidam vtrunq; membrum per interrogationem legũt,immortalis ego?aut quicquàm mihi dulce meorum te ſine frater erit? mox cum ſecum tacite deſtinaſſet nihil

nihil futurum dulce,ſubiungit,O,que ſatis ima dehiſcat terra mihi,nam fratri comes ire ſub vmbras,pendet à ſuperiore membro,poſſem.¶ O quæ ſatis ima dehiſcat terra mihi,]In co.Me.& in Por.ſatis alta legitur.

Tantum effata,caput glauco cõtexit amictu, POETA.
Multa gemens,& ſe fluuio dea condidit alto.
Æneas inſtat contrà telumq; coruſcat
Ingens arboreum,& ſæuo ſic pectore fatur.
Quæ nũc deĩde mora eſt?aut quid iã Turne retractas?
Non curſu,ſæuis certandũ eſt cõminus armis. ÆNEAS.
Verte omneis te te in facies,& contrahe quicquid
Siue animis,ſiue arte vales.opta ardua pennis
Aſtra ſequi,clauſumq; caua te condere terra.
Ille caput quaſſans nõ me tua feruida terrent POETA.
Dicta ferox,dij me terrent,& Iuppiter hoſtis. TVRNVS.
Nec plura effatus,ſaxum circũnſpicit ingens, POETA.
Saxum antiquum ingens,campo qui forte iacebat,
Limes agro poſitus,litem vt diſcerneret aruis:
Vix illud lecti bis ſex ceruice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus:
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem
Altior inſurgens,& curſu concitus heros.
Sed neq; currentem ſe,nec cognoſcit euntem,
Tollentem,ve manu,ſaxumq; immane mouentem:
Genua labant,gelidus concreuit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium euaſit totum,nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis oculos vbi languida preſſit
Nocte quies,nequicquàm auidos extendere curſus
Velle videmur,& in mediis conatibus ægri
Succidimus,non lingua valet,non corpore notæ
Sufficiunt vires,nec vox,nec verba ſequuntur.
Sic Turno(quacunq; viam virtute petiuit)
Succeſſum dea Dira negat.tum pectore ſenſus
Vertuntur varij,Rutulos aſpectat & vrbem,
Cunctaturq; metu,telumq; inſtare tremiſcit.
Nec quo ſe eripiat,nec qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus vſquàm videt,aurigamq; ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis,& corpore toto
Eminus intorquet murali concita nunquàm
Tormento ſic ſaxa fremunt:nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus.volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum,haſta ferens,oraſq; recludit
Loricæ,& clypei extremos ſeptemplicis orbes
Per medium ſtridens tranſit fœmur:incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli,totusq; remugit
Mons circũm,& vocem late nemora alta remittunt.

SERVIVS.

Glauco amictu,] quaſi nympha propter vndarum ſimilitudinem.¶ Ingens arboreum,] non ſunt epytheta, ſed æneas ingens telum coruſcat arboreum.¶ Contrahe.] collige eſt autẽ hoſtilis iracundia. ¶ Caput quaſſans,] concutiens, & cõquaſſans caput.¶ Et iuppiter hoſtis.] ordo eſt ferox hoſtis ſaxum circunſpicit, Homeri hic totus locus eſt. ¶ Campo quod forte iacebat, Limes agro poſitus.] ſecundùm artem priori reſpondit,ſic Sallu.Eſt in carcere locus,quod tullianum appellatur.¶ Manu raptum trepida.]aut feſtina, aut reuera trepida,quia ſequitur, Sed neq; currentem,nec ſe cognoſcit euntem. ¶ Torquebat.] bene imperfecto vſus eſt tempore, quia non eſt perfectum,quod voluit, vt nec ſpacium totum euaſit,hic diſtinguendum vt ſit totum, nec totum pertulit ictũ,ideſt euacuatus eſt impetus ipſius ſpacio longiore. ¶ Ac velut in ſomnis,] Cõparatio Home.¶ Ne quo ſe eripiat.] Totum enim,troiani clauſerãt.¶ Sortit⁹ fortunam oculis,] hunc locum ad feriendum oculis elegit æneas,quem fortuna deſtinauerat vulneri. ¶ Fulmine tanti,] pro tonitru, ſine quo nunquàm fulmen mittitur.¶ Atri turbinis iſtar.] multis vtitur comparationibus ad exprimendam nimium impetũ,Et inſtar,vt ſupra diximus,per ſe plenum eſt,nec recipit præpoſitonẽ, licet Serenus ad inſtar dixerit,quod in idoneis non reperitur auctorib⁹.¶ Ictus,] percuſſus. Nunc participium eſt,Acſi diceret, Cecidit eliſus.

Sine fulmine nũquàm fit tonitrus.

ASCENSIVS.

Tãtum effata, Docet abſceſſum Iuturne,per quẽ turnus omni preſidio diuino deſtitutus:& furiis agitatus ſaxum ingens in ænean impulit ſed non perpulit.At æneas opportunitatem nact⁹ haſtam in eum contorſit,& diſruptis armis acriter vulnerauit:ac ſtrauit,vnde rutulorum miſerabilis ſubſecutus eſt clamor,de quare verba Donati ſunt. Æneas inſtat, redit ad narrationem, quam interruperat interpoſitis dictis Iunonis,iouis & iuturne.Ingens arboreũ. Non haſtam,ſed geſtatorem laudat,Pinis(Semp pĩna & nõ penna eſt apud Donatum). In ſomnis ponit pabolã quã quiſq; in ſe expertus intelligere põt qd turno euenerit. Vrbẽ vel ĩ q̃ erat lauinia. vel vñ expectaret,auxiliũ qđ pudor petere vetabat. Nec,quo ſe eripiat,fugiendi occaſio deerat. Audendi fiducia negabat,nullũ ſperabat auxiliũ ſorore iã remota,Hęc ille.¶ Ordo aũt eſt.Iuturna nympha effata.i.elocuta tãtũ.i.dũtaxat p̃miſſa,cõtexit caput.ſ,præ mœſticia

mœſticia,& pudore aut miſſura ſe ĩ aquas, amictu glauco,ideſt marini coloris, gemens multa.i.multũ,& ipſa dea cõdidit ſe alto fluuio Bñ dicit dea ne putetur ſubmerſiſſe. Æneas cõtra.i.ex aduerſo inſtat,ideſt inſtãter vrget turnũ,& coruſcat,ideſt quatit,& vibrat ingens arboreũ telum,ideſt valde magnam haſtam ex arbore factã,aut arborem pro haſta ſumptã, & fatur ſic pectore,ſæuo,ideſt acri,& magnifico, Quæ deinde, ideſt tandem mora eſt,ideſt quid adhuc reſtat, aut ô turne qd retractas, id eſt declinas,& refugis prælium. Non eſt certandum,id eſt non decet nos certare curſu, ſed certãdum eſt comminus, ideſt conſertis manib⁹, & de prope,armis ſæuis,ideſt,magnis,& hoſtilib⁹. Verte tete,ideſt temetipſum,in omnes facies, ideſt figuras (Alludit ad protea,q vt habetur Georgicorum quarto volens elabi ſeſe in figuras Varias mutabat, nec tamen ariſtei manibus elapſus eſt) & contrahe, ideſt in vnum collige, quicquid vales ſiue animis,ſiue arte, Opta quia efficere non poſſet, ſequi pẽnis, ideſt inuolare aſtra ardua,q;,pro vel,opta te condere,ideſt abſcondere clauſum terra, Subaudi, non tamen euades. Ille ſcilicet turnus, quaſſans,ideſt motans ex indignatione caput,effatus eſt ſup.ô ferox, ideſt ferociens hoſtis, tua feruida dicta,nõ terrẽt me, dij me terrent, & iuppiter hoſtis,ideſt inimicus mihi effectus,quod per Iuturne abſceſſum aut alitis ſiniſtre infeſtationem agnouit. Eleganter autem quia verbum repetit ſupprimit cõiunctionem, Nam vt Valla docet loquendum eſt ſic,tua dicta me nõ terrent, ſed dij, aut verũ dij, ſine verbo aut cũ verbo ſine coniunctione, tua dicta me nõ terrẽt dij me terrẽt. Nec turn⁹ effatus plura,circunſpicit,ideſt circunſpiciendo videt ſaxum antiquum ingẽs,dixi alibi. Nullum epitheton frequentius apud Maronem cũ alio epitheto ſine coniunctione poni,quàm hoc nomẽ Ingens, quod ideo fortẽ fit,quia æquipollet prepoſitioni, & caſuali,quæ duo pro aduerbio ponuntur, Tutius tamen diceretur cum Seruio Ænea ingens. Dictum eſt etiam per Seruium quoties relatiuum ponitur inter duo ſubſtantiua, quorum ſequens eſt rei proprium,ipſum ſequenti debere conformari, ſin appellatiuum vtriuis conformari poſſe.hoc igitur loco,licet fortè minus eleganter,magis tamen grammatice dicere potuiſſet, campo quod fortè iacebat, præſertim cum non cohæreat ſubſtantiuo ſequenti, nam ordo non eſt,qui limes iacebat campo, ſed qui, ſcilicet, lapis iacebat,campo forte, ideſt

Ingens Maronis frequens epithetõ

ideſt a caſu,poſitus agro limes.i.ſignu m termini in tranſuerſo
poſitum,vt diſcerneret.i.dirimeret agris litem.i.contentionem
agricolarum, aut poſſeſſorum , bis ſex,ideſt duodecim ſup.viri
lecti.ideſt electi egregij.vix ſubirent illud ceruice,exiſtentes ta
lia corpora,ideſt ſi eſſent talia corpora,qualia corpora hominũ
tellus producit nunc,ideſt noſtra te mpeſtate inquit poeta(vn-
de Iuuenalis,Nã genus hoc viuo iam decreſcebat homero,Ter-
ra malos homines nunc educat,atq́ puſillos)Ille heros,ſcilicet
turnus torquebat in hoſtẽ ſcilicet ſaxum illud raptum manu tre
pida,ideſt feſtina,inſurgens.i.erigens ſe altior,quominus dica-
tur pondere depreſſus,& concitus.i.concitatus curſu,ne cenſeat
tardatus ſed ipe ſcilicet captus furore,neq́ cognoſcit ſe currẽtẽ,
nec euntem,ideſt neſciebat,an curreret,an iret,ve pro vel nõ co
gnoſcit,i.non percipit ſe tollentem,ideſt erigentem manu ſaxũ
immane,ve pro vel mouentem, ſupple ipſum,ſed ſupple genua
ſcilicet turni auxilio nuninis deſtituti , labant , ideſt labaſcunt
& flectuntur,& ſanguis gelidus concreuit frigore ſcilicet timo
ris,Tum,ideſt inſuper,lapis ipſe viri , ideſt quem ille impulit,
volutus,ideſt agitatus per vacuum inane.i.ærem nec euaſit to-
tum ſpacium.i.non peruenit ad hoſtem.ſ.Æneam:nec pertulit.i.
non ad finem vſq́ tulit,ictũ quẽ.ſ.turnus ei cõmiſerat ad æneam
perferendum,alluſio ad alias res quæ cum nuntiis mittunt.Ac
veluti.i.quemadmodum nos videmur in ſonnis.i.inter dormiẽ
dũ aut per inſomnia,vbi quies languida.i.egra(vnde Horatius
in arte,velut egri ſomnia,vane fingunt ſpecies p̃ſſit nocte ocu-
los,videmur iquã neq̃q̃.i.fruſtra velle extẽdere curſ⁹ auidos.i.
auide procul excurrere.& nos egri ſuccidimus.i.intercidim⁹ de
ficientes in mediis conatib⁹.lĩgua nõ valet.ſ.ꝓloqui,vires note
i.conſuete non ſufficiunt,ſup.in corpore, nec vox nec verba ſe-
quunt.ſ.conat⁹ noſtros ſic dea dira.i. furia negat Turno ſucceſ-
ſum quacũq́ virtute petiuit viã.i.ꝓceſſũ,Tũ.i.inſup,ſenſus ver-
tunt.i.vertẽdo ſiũt varij,pectore.i.in animo,& ipſe aſpectat ru-
tulos & vrbẽ,qđ deſperãtis indiciũ eſt,& cũctat.i.ĩmorat aut du
bitat
bitat metu.i.præ timore,& tremiſcit.i.pertimeſcit,telũ.ſ.æneæ
hoc eſt haſtã,ĩſtare.i.ĩminere necvidet quo ſe eripiat,nec quavi
i.violẽtia & ĩpetu tẽdat in hoſtẽ nec videtvſq́ currus,nec ſororẽ
aurigam.i.quæ prius obiuerat munus aurige,æneas coruſcat.i.
vibrat ipſi cunctãti.i.immoranti,telũ fatale.i.letale quo illi fa-
ta mortem præſciuerant,coruſcat dicit,ſortitus oculis fortunã.
i.oportunitatẽ fortuitam ex illius.ſ.negligentia oblatam,& ip
ſe emin⁹.i.de lõge quaſi emiſſũ ẽ manu ĩtorquet.ſ.telũ,toto cor
pore.i.nixu totius corpis,ſaxa nũq̃ fremũt.i. ſtridẽt ſic. i. intm̃
cõcita.i.cõcite miſſa,tormento murali.i.quo muri quatiuntur,
nec tanti crepitus diſſultant.i.in diuerſa ſaliunt fulmine.i.dum
fulminat,Haſta em̃ ferẽs durum exitium.i.exterminiũ & mor-
tẽ volat inſtar.i.in ſtatũ & formã turbinis.i.venti ĩpetuoſi,& re
cludit.i.aperit & reſoluit,oras.i.extremitates lorice.i. tunice q̃
olim ẽ loris fiebat,& ſtridens trãſit medium femur p̃ extremos
orbes clypei ſeptẽplicis.i.ſepties impliciti diuerſis tergoribus,
Ipſe turnus ictus.i.ꝑcuſſus,incidit ingẽs.i. exiſtẽs valde magn⁹
ad terrã,& hoc poplite duplicato.ſ.cõpreſſis genib⁹ , rutuli cõ-
ſurgunt gemitu.i.ſimul gemere incipiũt,& totus mõs remugit
circũ.i.in circuitu,& nemora alta remittũtvocẽ.ſ.gementium,
late.i.per latum ſpacium.

PIERIVS.

Campo qui forte iacebat,Llimes agri poſitus.]In antiquiſex
emplaribus nõnullis,quod legitur,& priori reſpondere ſecũdũ
artem eſſe dicit Seruius.Bona tamen eruditorum pars, qui,le-
git habita limitis ratione,eſt & illud obſeruandum in Porcio.
Quod legere eſt,limes agropoſitus elocutione non ineleganti.
¶Nec vox,nec verba ſequũtur.]In antiquis codicibus,nec vox
aut verba legitur.¶Telũq́ inſtare tremiſcit.]Vti ſuperius ob-
ſeruatũ eſt,antiquiora oĩa exẽplaria verbi huius penè vltimã p̃
e,tremeſcit,proferũt.¶Exitiũ dirũ haſta ferẽs.]In Mediceo co
dice exitiũ durũ,habet.¶Loricæ & clipei extremos ſeptẽplicis
orbes p̃ Medium,]In Medi.cod. lectio ita variat,loricę clipeiq́
extremos,ſeptẽplicis orbes.Et mediũ ſtridẽs trãſit fœmur.

SERVIVS.

Equidem merui.]ſecun-
dum artem theoricam , Nã
quoties perſonæ inuidia
ſunt aliæ pro his ponuntur.
Vnde ait, ego quidẽ occidi
mereor , ſed tu debes igno-
ſcere parẽtis intuitu. ¶Nec
depræcor,]nõ refuto.¶Vte
re ſorte tua,] interfice hoſtẽ
tuũ.¶Fuit& tibi talis anc.]
Hic diſtinguendum, vt duo
dicat,& habuiſti patrem, &
pater es.¶Et me redde me-
is,] ordo eſt redde meis,
ſed ne ex aperto rem viro
forti pudendam peteret ,in-
terpoſitione vſus eſt dicens.
Seu corpus ſpoliatum lumi
ne mauis . ¶Tendere pal-
mas Auſonij videre.]ad glo
riam æneæ pertinet quòd ſe
turnus cunctis præſentibus
victum fatetur. ¶Tua eſt la
uinia coniux .]quæ fuerat
cauſſa certaminis.¶Vlteri-
us ne tende odiis]noli velle
crudelitatem tuam vltra fa-
ta protendere,ſed redde cor
pus ſepulchro.¶Acer ĩ ar.]
non tantùm ad præſens re-
fertur,ſed quia ſemper in ar
mis acer eſſe cõſueuit.¶Cũ
ctantem flectere ſermo cœ-
perat .]Omnis intentio ad
æneæ pertinet gloriam, Nã
& ex eo quòd hoſti cogitat
parcere,prius oſtenditur,&
ex eo quòd eum interemit
pietatis geſtat inſigne.Nam euandri intuitu Pallantis vlciſcitur
mortem.¶Infœlix baltheus,]nulli domino fœlix,& ſic eſt di-
ctũ infœlix baltheus ſicut Lacedæmonios hymenæos,& ſciẽdũ
Baltheum habuiſſe Turnum ad inſultationem, & iactãtiam nõ
ad vtilitatem. Vnde eſt atq́ humeris inimicũ inſigne gerebat,
Monumentũ. ¶Monumenta do.]proprie nam & monumentum ab eo dictũ
eſt quod mentẽ moneat.¶Hauſit,]vidit,vt Hauriat hũc oculis
ignẽ crudelis ab alto.¶Pallas immolat,]ad ſuæ mortis &abru
pti fœderis vltionẽ,te tanquã hoſtiã immolat Pallas . ¶Frigo
re,]morte,vt Corpusq́ lauant frigẽtis & vngũt. ¶Vitaq́ cum
gemitu fugit indignata ſub vmbras .] Indignata vel,quia mox
præces veniam non meruerant,vel quia lauiniam fore ſciebat
æneæ,vel qa vt ſupra de Camilla diximus diſcedebat à iuuene.
Nam

Ille humilis,ſupplexq́ oculos dextramq́ præcantem
Protẽdẽs,ſequidẽ merui,nec deprecor, ĩquit: TVRNVS.
Vtere ſorte tua.miſeri te ſiqua parentis
Tangere cura poteſt,oro,fuit & tibi talis
Anchiſes genitor,Dauni miſerere ſenectæ:
Et me,ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis.viciſti,& victum tendere palmas
Auſonij videre tua eſt Lauinia coniux.
Vlterius ne tende odiis.Stetit acer in armis POETA.
Æneas,voluens oculos,dextramq́ repreſſit.
Et iam iamq́ magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat,infœlix humero cum apparuit alto
Balteus.& notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri,victum quem vulnere Turnus
Strauerat,atq́ humeris inimicum inſigne gerebat:
Ille oculis poſtquàm ſæui monimenta doloris,
Exuuiasq́ hauſit.furiis accenſus,& ira
Terribilis.Tu'ne hinc ſpoliis indute meorum ÆNEAS.
Eripiare mihi?Pallas te hoc vulnere,Pallas
Immolat,& pœnã ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens,ferrum aduerſo ſub pectore cõdit POETA.
Feruidus,aſt illi ſoluuntur frigore membra,
Vitaq́ cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.

Nam volunt phiſici animã
diſcedere à corpore inui-
tam, cum quo adhuc habi-
tare naturæ legibus pote-
rat.ſic Home. ψυχὴ δ᾽ ἐκ ῥε-
θέων πταμένη ἄϊδόσδε βεβήκει
ὃν πότμον γοόωσα λιποῦσ᾽
ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην.

ASCENSIVS.

Ille humilis . Vt ſæpe ad-
monui,opus ſuum conclu-
dit poeta ĩ ſumma laude æ-
neæ, que erat in turno deui
cto,cuius etiam audacem &
ſuperbum animum deiecit
vſq́ adeo vt humilẽ ſuppli-
cemq́ efficeret. vt tamẽ iux
ta præceptum Horatianum
in de arte poetica.vterq́ ſit
primus ad extremum ſimi-
lis ſibi non ſic inducit turnũ
humilem.vt ſe virtute infe-
riorem fateatur,ſed forte,di
cens vtere forte tua nec ſic
ſupplicem, vt contemplatio
ne ſui ſupplicet ſed patris cu
ius canitiem plurimum poſ
ſe ſperabat apud eum qui in
patrem ſuum pientiſſimus
ferebatur,vnde eum, ſic ad
extremum vſq́ inducit piũ,
vt etiam turno vitam conceſ
ſiſſet niſi baltheo pallantis ĩ
terempti viſo,illius necem
vlciſcendam iuxta euandri
parentis eius vota duxiſſet.
Sicut ergo multos librorũ
morte alicuius concluſit,ita
& totum opus morte turni,
quia mors vltima linea rerum eſt,imitatus in hocHomerũ,qui
in Hectore tracto iliada compoſuit.Circa hunc autem vltimum
locũ ſunt verba.Donati.Humilis corpore,i.ſupplex,deiecto fa-
ſtu.victoria æneæ,quã ponit in fine opis ꝑficit: atq́ abſoluit cu
mulã laudũ æneæ,quas à principio ad finẽ oĩ artificio cõtinua-
uit.Hęc ille.¶Ordo aũt eſt.Ille ſcilicet turn⁹humilis.ſ.corpore
ſcdm Donatũ,& etiã aliquantulum aĩo,qa vt in hæcyra Teren
tiana,dr̃.Profecto hoc ſic eſt,vt puto oĩbus nobis,vt res dãt ſeſe
ita magni atq́ humiles ſumus,&ſupplex ꝓtendẽs.i.dirigẽs an
te ſe,oculos.ſ.miſerationẽ efflagitantes & dextram præcantẽ,ĩ
quit equidẽ.i.ego quidẽ quantum de me eſt merui.ſ.mortẽ,aut
necem,quã tñ noĩare formidat nec deprecor.i.& nõ p̃cor, vt nõ Dep̃cari qđ ſit.
fiat mihi,nam dep̃cari eſt cõtrarium eius,qđ eſt p̃cari,vñ Oui-
dius.

dius. Sæpe precor mortē, mortē,quoq; deprecor idē. Vtere tua ſorte.i.quam per fata ſortitus es verum ſup.ſi qua.i.aliqua,cura,ideſt cõmiſeratio,miſeri parētis ſcilicet dauni poteſt tãgere te,& ſi ſup.anchiſes genitor fuit tibi talis,vt ſcilicet eius gratia tibi parcēdũ eſſet,ego oro miſerere ſenectæ dauni.ſ. patris mei, & redde me.ſ.viuum meis, ſeu mauis,redde meis corpus,ſcilicet meũ ſpoliatum lumine.i.vita,tu viciſti,& auſonij.i.tali videre,ſup.me victũ,tendere.i.protendere palmas.ſ.præcãtes,& ſupplices Lauinia.ſ.regis filia pro qua certauim⁹,eſt tua coniux id eſt permittitur tibi à me,ne tēde.i.ne procedas vlteri⁹.i.ad maiorem vltionem,odiis.i.ꝓpter odia quia ad gloriã ſatis eſt me victũ fateri,æneas ſtetit acer in armis, voluens oculos.ſ.in ſupplicem,& repreſſit dextram.ſ.ab ictu,& ſermo.ſ.turni ſupplicãtis cœperat flectere.ſ.ad miſericordiã iã & iã magis.ſ.æneã cũctantem.i.heſitantē & ĩmorantem iã dicit cũ baltheus pallantis pueri,infœlix.i.turno infœlicitatem afferens apparuit ſup.ĩ alto humero.ſ.turui,& cũ cingula.i.cincture eius fulſerũt,id eſt reſplenduerũt bullis notis.ſ.ipſi æneæ qui agnoſcebat inſignia pallantis ſibi Turnũ aptaſſe,quo facto mouet poeta nemini alterius iacturã pro inſigni habēdã,qm̃ ſors omnia verſat, quem.ſ.pallanta victum turnus ſtrauerat vulnere atq; gerebat humeris inſigne inimicũ.i.pernicioſum & exitiale. Ille.ſ. Æneas poſt quàm hauſit oculis.i.auide inſpexit monumēta ſeu.i.valde magni doloris,& exuuias,ideſt ſpolia , ſcilicet pallantis, accenſus furiis,& terribilis ira inquit ſup.tu ne indute,ideſt qui indutus es ſpoliis meorum(propter dolorem ad plurarem numerũ trãſfert ſermonem,aut pluriũ inſignia gerebat)eripiare mihi hinc, ideſt,ab hoc loco vbi ſub pedibus meis iaces?q.d. minime. Pallas ſcilicet filius euãdri,pallas immolat,ideſt ſacrificat diis manibus te hoc vulnere.ſ.qđ tibi ei⁹ gratia fero, & ſumit.ſ. per me pœnã.i.punitionē,ex ſanguine.ſ.tuo,ſcelerato.i.multis ſceleribus polluto,& ſup. Æneas dicēs hæc cõdit ferrũ ſub pectore aduerſo.i.oppoſito,exiſtēs feruid⁹.ſ.ad vindictã Pallãtis ſumēdam,atq; mēbra ſoluunt.i.diſſoluunt illi.ſ.turno trãſfixo frigore.i.morte frigere faciēte,& vita.i.aĩa qua viuebat,fugit cũ gemitu ſub vmbras ſ.ĩfernas indignata.ſ. ꝙ añ diē fatalē ac perihodũ naturalē exire cogeret,aut q̃a ab hoſte præcata veniã exorare nõ poterat.

S o o

PIERIVS.

[Supplexq; oculos.] In codicibus ant.quibuſdã ſupplex oculos,abſq; particula,q;,legitur. Sed longe venuſtius eſt,ille humilis,ſupplexq;,vt alterum huiuſmodi ſequitur, oculos, dextramq;. ¶ Cunctantem flectere ſermo, cœperat.] Antiqui aliquot codices.cunctantem flectere mentem , legunt , quod aliis examinandum linquimus. ¶ Infœlix humero quum apparuit alto balteus,] Apud Soſipatrũ Cariſiũ ambigua lectio eſt,quod ingens interpoſitũ. Ingens balteus,quod ei reſpondet,quod in,x,dictum,rapiens immania pondera baltei. Diſputat verò Cariſius balteus maſculino genere ſemper dici, vt clipeus . Infœlix humero cum apparuit ingens balteus Virgilius,dicit. Plynius tamen vult maſculino gen. Vinculum ſignificare , neutro autem genere lora ad alligandum apta. Sed varro baltea dixit, & tuſcum vocabulum ait eſſe,vſq; adeo paſſim varians auctorum ſententiæ . ¶ Soluuntur , membra,] In antiquis nonnullis codicibus ſoluontur,ita ruont , acuont. Ea pronuntiatione, quam à veteribus acceptã etruſci adhuc incolumem ſeruauere.

Et hæc in Æneida.

ΤΕΛΟΣ.

Finis Æneidos Virgiliane.

Habes iuuentus optima. P. Vergilij Maronis Æneida opus planè diuinum eoq; laudis euectum vt nulla relicta ſit acceſſio,cum Seruij Honorati Grammatici huberrimis commentariis,cum Philippi Beroaldi viri literatiſſimi doctiſſimis in eoſdem annotationibus,ſuis locis poſitis, Cũ Donati argutiſſimis ſubinde ſententiarum præſertim enodationibus,Cum Auguſtini Lathi oratoris Seneñ. longe clariſſimi,prima lectione, Cum familiariſſima Iodoci Badij Aſcenſij elucidatione, atq; ordinis contextu. Cumq; interlocutorum nuperrime additorum ſitu per quàm vtiliſſimo Addetur autem Maphei Vegij liber addititius cum Aſcenſianis notatiunculis . Addentur præterea proxime ipſius poetæ ac operum eius illuſtrium virorum præconia: Æneidos argumenta,& quædam eiuſdem Poetæ noſtri Epitaphia, Adiectas nuperrime cõperies caſtigationes , & varietates Virgilianæ lectionis, ex veterum codicũ collatione per diligentiſſimum virum Ioannē Pierium Valerianum,nõ minus accuratæ,quàm docte excerptas, Quæ omnia rurſus coimpreſſa ſunt in ædibus Ioannis Creſpini,vt in calce totius dicetur codicis.

A,B,C,D.E,F.G,H,I,K,L,M,N,O,P,Q,R,S,T,V,X,Y,Z, AA,BB,CC,DD,EE,FF,GG,HH,II,KK, LL.MM,NN,OO,PP,†. Omnes autem quaterniones,Dempto,A,&,PP. Ii enim tria continent folia.

¶ Quia in Seruianis commentariis paſſim græci citantur auctores,ne in illis legendis quis titubet:pauca pro characterum penuria,quæ ad eam rem conducant annotare conſtituimus.

¶ Literæ apud græcos ſunt quatuor & viginti,præter aſpirationem,quam illi non diſtinctam habent,vt nos: ſed vocalibus annexam ſub figura,c,noſtratis,quæ obuerſa tenuem,ideſt non aſpiratam notat.

¶ Figuræ autem non omnes. ſed quibus vſi ſumus,& nomina literarum græcarum ſunt huiuſmodi,additis accentibus.

Αα	Ββϐ	Γγ	Δδ∂	Εε	Ζζ	Ηη	Θθ	Ιι	Κκ	Λλ	Μμ	Νν	Ξξ	Οο
Aa	Bb	Gg	Dd	Ee	Zz	Iij	th	Ii	Cc	Ll	Mm	Nn	Xx	Oo
ἄλφα	βῆτα	γάμμα	δέλτα	ἐψιλόν	ζῆτα	ἦτα	θῆτα	ἰῶτα	κάππα	λάμβδα	μῦ	νῦ	ξῖ	ὀμικρόν
Alpha.	vita.	gamma.	delta.	e pſilon.	zita.	ita.	thita.	iota.	cappa.	lambda.	my.	ny.	zy.	omicron.

Ππ	Ρρ	Σσς	Ττ	Υυ	Φφ	Χχ	Ψψ	Ωω
Pp	Rr	Sſ	Tt	Yy	ph	ch	pſ	Oo
πῖ	ῥῶ	σῖγμα	ταῦ	ὖψιλόν	φῖ	χῖ	ψῖ	ὠμέγα
pi	rho.	ſigma.	tau.	y pſilon.	phi.	chi.	pſi.	omega.

¶ De diuiſione literarum Græcarum

¶ Diuiduntur hæ quatuor & viginti literæ in tres partes,in vocales & conſonantes,

¶ Vocales ſunt ſeptem, α, ε, η, ι, υ, ο. ω.

¶ Diuiduntur ſeptem vocales in tres partes,in ſemper longas,ſemper breues,& communes.

Vocales ſemper longæ duæ. η, ω, Vocales ſemper breues duæ. ε, ο, Vocales cõmunes tres. α, υ, ι,

¶ De diphthongis propriæ & impropriæ.

¶ Diphthongi ex vocalibus fiunt,ſunt autem dipthongi proprie & improprie.

Diphthongi proprie ſunt ſex αι αυ, ει ευ οι ου. Diphthongi improprie item ſex, ᾳ ῃ, ῳ, ηυ, υι, ωυ

¶ Licet ergo ſcribatur και,tamen profertur Kæ,aut quaſi cæ.& αυτος dicetur aſtos, & φοιβος dicetur phiuos: quia οι,pro qua nos,œ,habemus profertur ferè,v,i,&,ϐ,profertur,vt,v,conſonans qua illi carent:vnde,ϐ,dicitur vita,& à nonnullis beta,eo quòd valet,u,&,b,ſed raro ꝓfertur vt,b. Patet etiam quòd licet ſcribatur,ταυ, vnde nos,tau, dicimus:tamen profertur,taf,quia,υ,cum vocali præcedenti ſonat,vt,f,&,η,apud nos mutatur in,e,longum : vt γραμματικη,grammatice,& tamē græce profertur:vt,i,vnde dicitur grammatiKι,& declinatur η γραμματικη,της γραμματικης,&c. hoc eſt hi grammatiKi tis grammatiKis, pro quo nos dicimus, hæ grammatice huius grammatices. Cætera in erotematis diſces.

contiene 205 gravados.

2.6.VI 9.12

Ma. A.2 et 5
fol. 476 CC6 trou
25.VI-912